No tiene que expurgar da libro por el nuebo expurgatorio
de l'ano de 1640

Fr. Pedro
de Corral

22 det.º

CORNELII

IANSENII,

GANDAVENSIS EPISCOPI,

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam, PARTES IIII.

Es de la libreria comun de ... de Leon

Quid in vnaquaque contineatur, sequens pagina indicabit.

Omnia iam denuò, sed multò fœlicius quàm antea, renata, & à mendis ferè innumeris, quæ in priori editione resederant, ipsiusmet Authoris opera quàm accuratissimè repurgata, locisq́ penè infinitis reddita auctiora.

Additis III. indicibus, quicquid toto opere tractatur exactissimè demonstrantibus.

Cætera verò, quæ huic editioni accesserunt, Authoris ad Lectorem epistola plenissimè demonstrabit.

esta expurgado conforme al nuevo expurgatorio deste año de 1632

LVGDVNI,

Sumptibus Philippi Tinghi Florentini.

M. D. LXXVII.

QVAE IN SINGVLIS PARtibus huiusce Concordiæ habentur.

PRIMA, *præter pueritiam Christi, continet acta eius à Baptismo vsque ad secundum Pascha, Acta scilicet vnius anni & aliquot mensium.*

SECVNDA, *Acta Christi à secundo Paschate, vsque ad tertium, hoc est, Acta secundi anni prædicationis eius.*

TERTIA *autem complectitur Acta tertij anni prædicationis Christi, vsq; ad resuscitationem Lazari.*

QVARTA *verò & vltima pars continet à resuscitatione Lazari, ea quæ ad Passionem, Resurrectionem, & Ascensionem Christi pertinent.*

PHILIPPO II. HISPANIARVM &c. REGI CATHOLICO,

CORNELIVS IANSENIVS EPISCOPVS GANDAVENSIS S. D.

INTER omnes scripturas Sacras, Serenissime Rex, singulariter eminere quatuor Euangelia, neminem esse puto qui dubitet, eo quòd cùm aliæ scripturæ aliorum contineant aut dicta, aut facta, hæc ipsius filij Dei eximia dicta factáque nobis ob oculos ponant, in quorum cognitione omnis nostra salus sita est, vt meritò singulare beneficiũ in Christo nobis præstitum agnoscens & extollens Apostolus, exclamarit: Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & secula. Quanquam enim iuxta Sacrosancti Concilij Tridentini doctrinam omnes libros tam veteris quàm noui Testamenti, (cùm vtriusque vnus sit author Deus) pari pietatis affectu & reuerentia suscipiat & veneretur Ecclesia Catholica: tamen pro materiæ diuersitate maior præ aliis reuerentia debetur quibusdam. Itaque cùm ante aliquot annos in celebri Abbatia Tongherlensi sacras literas religiosis prælegerem, post Psalmorum, aliorúmque librorum quorundam enarrationẽ iudicaui Euangelia non esse prætermittenda. Pro quibus explicandis vt necesse non esset quæ eadem à diuersis Euangelistis conscribuntur, iterum iterúmque repetere, & non sine tædio sæpius inculcare, totam Euangelicam historiam ex quatuor Euangelistis magno labore contextam, in vnum veluti corpus collegimus, quod prælo commissum Concordiam Euangelicam inscripsimus. In hanc fœlicissimum nacti literarum otium, memoriæ nostræ iuuandæ gratia, commentarios nobis ex omnis generis authoribus congessimus, vt nimirum futuris temporibus haberemus, vnde de quauis Euangelica materia tractare, cùm opus esset, liceret, nec necesse haberemus ad vasta illa veterum patrum scripta magno semper labore recurrere. Quos cõmentarios cùm quidã intelligerent apud nos asseruari, postquã à nobis extorsissent qualesqua-

Hebr. 1

Sess. 4 decreto de can. scripturis.

lesi Psalmos, Prouerbia, & Ecclesiasticum elucidationes, quas iam proximis a..is studiosis dedimus, cœperunt & illos cōstanter postulare, nec vrgere prius estiterunt, quàm animum nostrum in premendo hoc opere alioqui obstinatissimum peruincerent atque expugnarent. Quanquam enim quæ super Concordia nostra conscripserā, priuatim ea mihi collegissem, nec ignarus forem quàm esset multis calumniis & periculis obnoxium, quicquam hoc tam docto & na-
Sapiē.7 suto sæculo in publicum ac lucem emittere: tamen quoniam ex Salomone didiceram, & sine fictione discendum, & sine inuidia communicandum quod Dei dono datum esset, nolui studiosorum voluntati deesse, malens eruditionis nostræ existimationem apud homines periclitari, quàm defossi in terram talenti, & absconditæ sub modio lucernæ coram Dei iudicio reus peragi.

Cùm autem ex veteri receptóque more quærendus quispiam esset, cui nostrum hoc opus dedicaremus, mox se mihi obtulit Serenissima Maiestas vestra, cui multis id nominibus deberi videbatur. Sed reuocabant me tum pudor & verecundia, tum ipsius quoque muneris exilitas, quæ tantum apud animū meum valuerunt, vt planè hanc ab eo cogitationem depulsura fuerint, nisi animos audaciámque addidisset amplissimus Ecclesiæ nostræ Præpositus, Dominus Viglius, cuius cōsiliis vt in Belgicis negotiis non sine magno Reipublicæ commodo Maiestas vestra lubenter vtitur, ita & ego illis auscultare, eiúsque in rebus nostris omnibus voluntatem ac authoritatem (vti par est) sequi & amplecti soleo. Certè quoties mecum reputo quantum Maiestati vestræ debeam, quæ humili me natum loco tam singulari semper fauore prosecuta est, vt cùm prius Louanij Ecclesiæ D. Iacobi Decanatu, ac deinde imposita ad Tridentinum Con-
Psal. cilium profectione decorasset, sic tandem erexit, vt cum principibus populi Dei
112. in sublime collocaret, ingratus sim profectò, nisi tantam beneficiorum magnitudinem aliquo saltem oblato munusculo agnoscam. Tametsi enim Episcopalis dignitas ea onera, molestias, curásque adferat, vt ob eam non sit magnopere gloriandum, tamen in tanti principis tam propenso fauore quis non ex animo gaudeat, sibique gratuletur? Sanctissimus ille Dauid in regem à Deo electus, quanquam non ignoraret, qui sibi labores ac pericula dignitatis huius nomine subeunda forent, tamē in hac Dei gratia seu beneuolentia mirè delectatus, animóque exhilaratus, magnificè exultat & gloriatur, sedénsque corā Domino,
2. Re- præstitum sibi beneficium agnoscens: Quis ego sum, inquit, Domine Deus, &
gum 7. quæ est domus mea, quia adduxisti me hucusque? Cùm ergo post dedicatos patronis quibusdam nostros in Psalmos, Prouerbia, & Ecclesiasticum Cōmentarios, superessent ij, quos in hanc Euangelicā Concordiā conscripseramus, postulabat ipsa gratitudinis ratio, vt supremū nostrum, maximique laboris opus, supremo etiam maximóq; patrono nostro dedicaremus. Quod ipsum argumēti quoq; Euangelici excellentia efflagitare videbatur. Cuius enim alterius tutelæ Euangelica & Catholica veritas cōmitti potius debeat, quàm ei qui in suscepta semel eius defensione ita hactenus versatus est, vt non re tantùm, sed inter re-

liquos omnes Christiani orbis principes, Catholici peculiariter nomine censeatur? Quod quàm ei verè tributum sit, & orbis totus, nósq; in primis Belgij lubenter agnoscimus & prædicamus: apud quos dum Catholica religio grauiter periclitaretur, eandem Catholici Regis beneficio sartam tectam adhuc retinemus, &, vti spero, in finem vsq; per Dei gratiam retinebimus: tametsi opprimere eam non pauci summis hinc inde viribus conati fuerint. Ecquis enim, Deus bone, cõmemorare queat, quàm grauiter, quámq; variè oppugnata hic nuper sit Christi Ecclesia? primùm quidem per hæreticos cõcionatores, qui variis ex locis turmatim aduolantes, velut alteræ quædam Ægypti locustæ, vniuersam terræ faciem opplerant, atq; omnem eius virorem depascebant: Dein per prophanam sacrilegámq; iconomachorum audaciam: Deniq; per armorum potentiam, ac vim militarem non vno in loco desæuiẽtem. Horret animus, quoties tantorum malorum & periculorum in mentem venit: sed ex quibus omnibus maturè, prudenter ac fortiter Dei gratia per datum ab eo nobis alterum Dauidem seruati & liberati sumus, effectúmq; vt omnia illa hostium consilia, conatus & machinationes, vanæ irritæq; conciderint, palmam autem victoriámq; Catholica obtineret religio. Quod vt hactenus fœliciter, ita & in posterum quoq; futurum confidimus, protegente nos Deo per tuum, Serenißime Princeps, præsidiũ & pium Zelum, quem pro Ecclesiæ fideique defensione geris syncerißimum atq; ardentißimum. In quo vt erga regiones hic tuæ Maiestati subiectas constanter perseueres, ex animo mecum omnes pij precantur, nec ob delicta quædam superioribus hic annis contra Deum & Maiestatem tuã per quosdam cõmissa, alieniore ab iis animo fias, sed pro insita tibi clementia eorum oblitus solito eas affectu prosequi, fouere, defenderéque pergas, memor eius quod sapientißimus ille Rex ait: Misericordia & veritas custodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius. Nota est omnibus, Rex Serenißime, opum tuarũ magnitudo, regnorũ potentia atque amplitudo, sed vincit hæc omnia, superátque paterna illa tua pietas atque clemẽtia, quæ longè te magis quàm priora illa, celebrẽ orbi toto cõmendatúmque efficiunt. Quæ & ipsa audaciam nobis addidit, vt ingratitudinis argumentum, & defensæ per te semper fidei, Euangelicæq; veritatis agnitionem, qualesquales hos nostros in Euangelicam Historiam labores dedicare non vererer: quos vt grato animo suscipere, nósq; ac ciuitatem nostram Gandensem, totam deniq; regionẽ tuæ Maiestati cõmendatam habere digneris, etiam atque etiã obsecramus, semper Dominũ rogaturi, vt eandem Maiestatem Vestram nobis totique Ecclesiæ suæ diu seruet incolumẽ, & ad sui nominis gloriam, fideiq; Catholicæ conseruationem, de hostibus semper suis fœliciter triumphantem. Gandaui, pridie Kalend. Nouemb.

1571.

Concil. Toleta. 6. cap. 3 & Concil. 8. cap. 10

Prouer. 20

AD LECTOREM.

CVM iam constitutum apud me esset, amice Lector, vt Commentarios in Euangelicam nostram Concordiam olim à nobis conscriptos in publicum venire permitterem, in primis consilij, factique nostri rationem aperiendam, & calumniis quibus obnoxium me fore videbam, occurrendum existimaui. Etenim nihil addubito, quin miraturi sint permulti, quòd hoc tam docto, delicato, & nasuto sæculo opus hoc nostrum in lucem ædiderim, in quo, vt vereor, multi multa sunt habituri, quæ non immeritò fortasse reprehendant. Offendet enim alios nimia passim prolixitas: desiderabunt quidam non paucis in locis maiorem diligẽtiam & curam exactiorem: erunt quos malè habebit neglectior stylus, & minus elegans oratio. Denique non deerunt fortasse, qui in tanta cõmentariorum turba totum hoc studium nostrum, velut superfluum & inutile reiicient. Verùm hos omnes, cognita quæ nobis fuerit scribendi ædendique occasione, & placabiliores, & operi huic nostro æquiores fore confido.

Cùm ante annos complures in præclara Tongherlensi Abbatia Concordiam nostram Euangelicam prælegerem, multóque ibi otio, & magna optimorum librorum instructissimæ illic bibliothecæ copia perfruerer, non inutile futurum iudicaui, si quæ omnigenûm scriptorum lectione & priuata meditatione in hanc rem colligere tũc temporis potui, ea ne diffluerent, chartis seu fidis sodalibus committerem, simul & in posterum ad manum habiturus, vnde de Euangelico aliquo loco ad populum verba facere, aut in scholis ex pulpito disserere possem. Quæ res quàm mihi fœliciter cesserit, ipsa me tandem experientia docuit. Etenim cùm post annos aliquot ad pastoralem Cortracensis ciuitatis curam euocatus, tot tantísque illic negotiis in diuersa distraherer, vt vix respirandi spatium esset, id mihi superior diligentia præstitit, vt ea sola adiutus, ad creberrimas, quæ in Ecclesia habendæ mihi erant, conciones abundè sufficerem, nec necesse haberem ad veterum semper patrum prolixissimos tractatus cõmentariósque recurrere: quod sanè nisi multi temporis studio ac meditatione fieri non poterat. Quando enim tot tam diuersorum interpretum diuersas, adeóque aduersas interdum & pugnantes sententias, non tantùm vestigare, deprehendere, in vnum colligere, verùm etiam diiudicare inter eas possem, nisi ab aliis omnibus curis negotiísque feriatus, quæ vndique mihi tum caput circumstrepebant? At verò hoc labore confecto, nullum mihi vnquam arctum nimis vel angustum tempus fuit, quin ad sermones populo faciendos, maturè satis quoties opus foret, instructus esse possem.

Cæterùm ad Academiam Louaniensem reuersus cùm essem, atque has commentationes amicis quibusdam nostris, discipulísque nonnullis communicassem, efflagitare constanter illi cœpere, vt eas in communem studiosorum vtilitatem publicas facerem. Sed cùm non ignorarem multa adhuc illic inesse, quæ diligentiorem curam, & exactiorem limam desiderarent, nequaquam eorum postulationibus acquiescendum iudicaui: id tamen à me impetrarunt, vt quatenus per otium liceret, opus ipsum recognoscerem, & velut ad incudem reuocarem. Quod vbi aggressus sum à capite perlegere, multa passim occurrerunt, quæ animo nostro nequaquam satisfacerent: non pauca igitur compluribus in locis immutaui, addidi permulta, dispunxi nonnulla, quæ superesse alicubi & redundare videbantur. Hęc dum ago, ad Episcopalem subitò curam euocatus, castigationem hanc intermittere sum coactus, qua tamẽ nisi perfecta, premendum esse scriptũ hoc, fixum constitutúmque habebam. Verùm aliquanto pòst cùm alia quædam iamdudum ad æditionem præparata in lucem emisissem, rursum instare iidem illi cœpêre, vt eadem opera & has Euangelicas enarrationes prælo excudendas traderem: neque vrgere prius destitêre, quàm reluctanti è manibus eas extorserunt: quibus facilius vt cederem, non minima inter cæteras causa fuit, quod tametsi perficiendę vt cœperam recognitioni nullum mihi idoneum ac iustum otium polliceri possem, mallem tamen me viuo scripta hæc nostra in hominum manus venire, quando quæ à doctis reprehenderentur, mutare possem, cuius præstandi nulla mortuo potestas foret.

Habes, amice Lector, & scripti & æditi operis huius rationes & occasionem, quæ si tibi non satisfaciunt, iis imputa, qui molestiis ac penè quotidianis interpellationibus suis nolentem volentem ad eius æditionem pertraxêre. Quanquam ad prolixitatem quod attinet, si omnes quæ cum ea coniunctæ sunt commoditates plenè cognoueris, nihil addubito, quin

hoc

hoc quicquid est molestiarum, ac tædij, abundè tibi pensatum censeas. Nam primùm quidem habes hic varias in vniuersum Christi Euangelium selectißimorum probatißimorúmque interpretum, præsertim vetustiorum, enarrationes ac sententias, quas omnes velut in Concilio quopiam audire propositas, vt est iucundißimum, ita magno sanè iis commodo fuerit, qui harum rerum studiosi vel copia librorum, aut viua magistri voce destituuntur: aut quibus prolixos veterum tractatus vel non vacat, aut certè non lubet euoluere. Vbi ne quem fortasse varietas multa perturbet, suspensumque teneat, quid sequi potißimum & amplecti debeat, censuram quoque iudiciúmque nostrum adiunctum offendes, quo quæ nobis maximè probetur sententia aperimus. Qua in re etsi non temerè, nec fine summo iudicio & examine versati sumus, genuinum vbique & germanum scripturæ sensum inuestigantes, liberam tamẽ cuique quod volet eligendi potestatem relinquimus. Neque verò literalem hic tantùm scripturæ sensum, quem author Spiritus sanctus in primis propositum habuit, sed mysticũ quoque non indiligenter tractatum inuenies, eúmque non cõmentitium, coactum aut procul petitum, sed à Patribus ipsis acceptum, & primariæ sententiæ fundamento pulchrè innixum ac exædificatum. Quem vbique exploratum habere, quantum profuerit Ecclesiastis, & verbi Dei ad populum præconibus, quorum est Euangelicas omnes historias ad morum ac vitæ informationem accommodare, nemo est qui non facilè intelligat. Hæc itaque omnia dum præstare conor, & omnium vtilitatibus consulo, sicubi fortasse laudatam in dicendo breuitatem aut mediocritatem seruare non potui, dabis vt spero, candide Lector, veniam, opúsque hoc nostrum, quod incredibili est nobis labore cõgestum, grato animo accipies, etiamsi non omnium palatis omnia fortaßè conuenient. Neque enim propterea reprehendendus est splendidus quispiam conuiuator, qui mensam variis ferculorum generibus instruxerit, quòd singula singuli degustare deuoraréque non poßint: magnam enim & laudem & gratiam meruit, si nihil eorum prætermisit, quibus desiderio & palato quisque suo satisfacere abundè poßit. Ita & in hoc quoque opere nostro, si & doctores, & auditores, & Ecclesiastæ, & studiosi denique omnes pro suo quisque instituto inueniet, quod prodesse & iuuare eum queat, nihil video esse causæ, cur molesta cuique prolixitas esse debeat. Sed nolo hac in re esse prolixior, spero enim causæ ipsius æquitatem facilè tibi persuasuram, vti satisfactionem hanc nostram non illibenter admittas.

Vnum restat, de quo mihi es admonendus. In texenda hac Concordia nostra, elementis, & notis quibusdam ad hanc rem necessariis vsi sumus, quorum vim & significationem probè cognitam habere oportet. In primis igitur occurrunt primæ quindecim alphabeti nostri literæ, in hoc à nobis assumptæ, vt ex iis intelligatur quid cuique Euangelistæ proprium, quid cum aliis, & cum quibus, atque cum quot cõmune. Primæ enim quatuor, singulos Euangelistarum solos loquentes designant: A Matthæum. B Marcum. C Lucam. D Ioannem. Sex autem quæ sequuntur, E F G H I K, binos in aliquo conuenientes significant, è quibus, vt memoriam adiuues, vnicuique Euangelistæ tot adscribito, quot eum alij Euangelistæ in ordine Euangeliorum sequuntur. Matthæo scilicet E F G. E cum Marco, F cum Luca, G cum Ioanne. Marco verò has, H & I. H cum Luca, I cum Ioanne. Lucæ autem vnam, vtpote K, quæ eum significet cum Ioanne conuenire. Quatuor aliæ quæ restant, L M N O, ternos designant Euangelistas, quia quatuor modis, quæ quatuor sunt, triplicari poßunt. Ex his ergo similiter pro memoria iuuanda totidem vnicuique ascribito, quoties ipsum duo sequuntur Euangelistæ, Matthæo scilicet tres, L M N, quia ter eum duo sequuntur, vtputa Marcus & Lucas, Marcus & Ioannes, Lucas & Ioannes. Itaque L Matthæum Marcũ & Lucam designat, M Matthæum Marcum & Ioannem designat, N Matthæum Lucam & Ioannem designat, Marco verò vna tantum deputari potest, quia ipsum semel tantùm duo sequuntur, Lucas scilicet & Ioannes, quare O Marcum, Lucam, & Ioannem signat. Postrema verò nota P, omnes simul idem loquentes signat.

Cæterùm quum frequenter eueniat, vt plures Euangelistę eandem sententiam diuersis verbis proferant, quæ in contextum relata narrationis consequentiam impediuissent, quotiescunque id obuiam fuit, tum verbis aptioribus in contextu collocatis, alia in margine sunt posita, aliquo horum signorũ, + ∆ | vtrobique apposito, quo agnoscatur quibus verbis in contextu positis respondeant dictiones marginales. Quòd si, vt subinde accidit, non sit in originalibus Græcis ea quæ in nostra lectione, dictionum varietas, & ipsum tibi significabit cifra o, nam id nonnunquam profuerit agnouisse. Iam cum quandoque vsu venerit, vt de nostro ob narrationis cohærentiam aliquid adiiciendum fuerit, quod tamen parcißimè factum est, nec ferè nisi in adiectione coniunctionis, &c, tum illæ dictiunculæ his duobus signis [ ] sunt conclusæ, ne Lector fallaris, sed adiectitias agnoscas. Cùm verò ob eandem causam aliquid ex Euangelistis omittendum fuit, quod frequenter contigit in dictionibus, Et, Au.

rem, Ergo, signum asterisci * tibi notabit. Cùm autem sententiam Christi Euangelista quispiam pluries diuersis retulit locis, aut alius alio loco cõmemorauit, marginalis adnotatio, & Euangelistæ & Concordiæ caput indicabit, ita vt priorem numerum intelligas Euangelistæ, posteriorem Concordiæ caput designare.

Porrò operi huic nostro adiecimus Euangelicam historiam, quatuor partibus per compendium comprehendentem ea quæ de Christo sunt in quatuor Euangeliis, iuxta ordinem in Concordia Euangelica obseruatum. Adiecimus quoque præter capitum Summaria (in quibus breuiter tota Euangelica historia continetur, & mox percipitur vbi quis à narrationis serie defecerit) tres Indices, non parum vtiles. Quorum primo deprehendi mox poterit, in quo Concordiæ capite singulorum Euangelistarum omnia sint quærenda. Altero, in quo Concordiæ capite inueniri possint Euangelia Dominicalia, & Festorum, per totum annum in Ecclesia decantanda. Tertio verò, de rebus & verbis maximè insignibus in hoc opere comprehensis agitur. Tu ergo, candide Lector, nostris fruere laboribus, nec prius de ordinis serie iudicium proferas, quàm rationes eius pressè apud te expenderis: quod si facis, futurum spero, ne posthac aliorum in hac causa labores magnoperè sis desideraturus.

Bene vale, & nostri in precibus tuis apud Dominum Iesum memor esse digneris.

CANON AD INTELLIGENDAS LIteras, quæ in huius Concordiæ textura occurrunt.

SINGVLI	A	Matthæus.	
	B	Marcus.	
	C	Lucas.	
	D	Ioannes.	
BINI	E	Matthæus &	Marcus.
	F	Matthæus &	Lucas.
	G	Matthæus &	Ioannes.
	H	Marcus &	Lucas.
	I	Marcus &	Ioannes.
	K	Lucas &	Ioannes.
TERNI	L	Matthæus, Marcus, & Lucas,	TACENTE Ioanne.
	M	Matthæus, Marcus, & Ioannes,	TACENTE Luca.
	N	Matthæus, Lucas, & Ioannes,	TACENTE Marco.
	O	Marcus, Lucas, & Ioannes.	TACENTE Matthæo.
QVATERNI.	P	Matthæus, Marcus, Lucas, & Ioannes.	

EVANGELICA HISTORIA, QVATVOR

PARTIBVS PER COMPENDIVM COMPRAEHENDENS

quæ de Christo sunt in quatuor Euangeliis, iuxta ordinem in Concordia Euangelica obseruatum.

PRIMA EVANGELICAE HISTORIAE PARS, continens per cõpendium, quæ ad Christi infantiam & pueritiam pertinẽt, & ab eius baptismo, acta vnius anni & aliquot mensium.

CAPVT CONCORDIAE I.

VErbum, quod apud Deum erat ab æterno, & ipsum Deus existens, per quod omnia facta sunt, omnium item vita, sed hominũ peculiariter lux, misso prius testificandi gratia Ioanne, in mundum tandem venit, carnemq́ assumpsit, nobiscum conuersatus.

2. *Quod ad hunc accidit modum: In diebus Herodis regis Iudææ, Zachariæ sacerdoti seni per angelum Gabrielem, apud aram prædicitur, filium, qui Ioannes sit nuncupandus, ipsi ex vxore Elizabeth, sterili & anu, nasciturum, ipsumq́ vsque ad horũ euentum, ob incredulitatem, mutum permansurum.*

3. *Itaque cum post hæc verba mox concepisset Elizabeth, sexto ab eius conceptu mense, idem Gabriel à Deo, ad Mariam virginem desponsatam Iosepho, missus Nazareth, prædicit filium qui Iesus sit appellandus, ex ipsa nasciturum, idq́ illæsa eius virginitate, nimirum per Spiritus sancti superuentionem.*

4. *Ex quo nuntio, cum item conceptum cognatæ suæ Elizabethis virgo intellexisset, atque ob id illam mox salutandi causa inuiseret, ad eius præsentiam mater fœtusq́ spiritu afflantur, lætitiæq́ signa edunt: vnde & virgo ad magnificandum Deum celebri commouetur carmine.*

5. *Post tres ergo deinceps menses, quibus apud anũ virgo perseuerauerit, peperit Elizabeth filium, cui cùm octauo die aliis frustra renitentibus, nomen Ioannes impositum à parentibus esset, recepta Zacharias loquela, magnificè Dei beneficium humano generi recens præstitum Prophetico spiritu cantauit.*

6. *Secuta est suo tempore, hoc est, sexto dein mense, Christi generatio, nobile habens ex Abraham per Dauid exordium, per tres tessaradecades. In quarum prima regnum Abrahæ promissum expectabatur. In secunda, idem in Dauide cœptum floruit. In tertia idem collapsum, nouo modo per Christum expectabatur restaurandum.*

7. *Cæterum priusquàm virgo Christum [illegible] Ioseph eius maritus, cum animo fluctuaret, quod [illegible] tiquã cognita grauidam aduerteret, angeli in somnis monitu confirmatus est, ne desponsatam sibi relinqueret vxorem, [illegible] è Spiritu sancto conceptã.*

8. *Proinde cum Cæsarei occasione edicti cum illa ascendisset è Nazareth in Bethleẽ ciuitatem Dauid, accidit vt tum ibidem virgo filium pareret, quem pannis inuolutum, ac in præsepio positum, Angeli monitu*

9. *pastores primi inuiserunt, ac post hos Magi ex Oriente noua stella ortu exciti, Hierosolymis prius de natiuitatis loco prophetici verbi instructi, ac deinde eiusdem stellæ ductu ad eundem locum delati, ex quo post sacra munera puero oblata, ne ad vafrum Herodem redirent, oraculo in somnis commonefacti, alia via redierunt ad sua.*

10. *Post hæc demũ ipso purificationis puerperæ die, oblatus tanquam primogenitus in tẽplo puer, primum à Simeone iusto sene, post longam eius expectationẽ deinde & ab Anna vidua, agnoscitur ac prædicatur.*

11. *Quibus peractis, Ioseph angeli impulsu cum puero & matre fugiens in Aegyptum, eundem Herodis iniuria subtraxit, quam noui Regis metu impius ille in Bethleemiticos exercuit infantes. Quo extincto, rursum angeli monitu in terram Israel regressus Ioseph, relicta metu Archelai Herodis filij Iudæa, oraculo secessit in Nazareth Galilææ, vnde Nazaræi nomẽ puer accepit.*

12. *Qui iam duodennis factus, cùm solenni Paschæ die, parentibus pro consuetudine Hierosolymam petentibus iunctus, & ipse eò ascendisset, ab ipsis desideratus, post triduum in templo est repertus inter doctores, cum quibus reuersus Nazareth subditus illis, profecit non tantum ætate, sed & sapientia, ac gratia apud Deum & homines.*

13. *Cum autẽ iam virilem attigissent ætatem Ioannes & Christus, tempusq́ esset prædicandi per ipsos Euangelij, anno quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, prior Ioannes austeritate loci, vestitus, ac victus populo venerabilis, verbo ac baptismo ad pœnitentiam homines inuitare cœpit, seuerè incessens, ac terrens, præsertim Pharisæos ac Sadducæos, turbis misericordiæ opera, Publicanis iustitiæ tenorem, militibus iniuriæ abstinentiam præscribens: se non, vt putabatur, Christum esse cõtestans, sed alium, qui post se venturus esset, fortior ac dignior.*

14. *Et ecce promissus Christus mox inter alios & ipse Ioannem adiit baptismi gratia, quem ab eo, licet aliquandiu reluctante, suscipiens, paterna voce ac Spiritus sancti in columba specie descensu, declaratus est esse filius Dei, cùm hactenus putaretur esse filius Ioseph [illegible] annum, per quem deinceps humanum genus reduceretur ad Deum, vt qui filius Dei existens homo factus est, homines per se Dei filios redderet.*

15. *Paterno ac spiritus testimonio declaratus quis esset Iesus, mox in desertum secessit, vbi post quadragenarium ieiunium, sine omni cibo peractũ, tandem famis occasione variè est à Sathana tentatus, scire percupido, num is esset, qui cœlesti voce denũciatus erat, quo in omnibus superato, sancti angeli ministerium ei debitum obtulerunt.*

16. *Successit his Ioannis de ipso [illegible] interrogantibus missis ad se [illegible] respondit, se nequaquam*

quanquã eum quem putabant esse, sed aliũ iam venisse, qui is esset, sed dignior ac prior, & postera die præsentem Iesum digito demõstrans, denunciauit ipsum esse, qui à se promissus erat, & ab omnibus expectabatur.

17. At rursum altera die eũdem discipulis suis demonstrando, agnũ Dei prædicauit, qua occasione, quinque illum discipuli agnoscere, ac sequi cœperunt, Andrea ipsum fratri Simoni, Philippo eundem Nathanaeli indicante.

18. Tertia deinde die, discipulis videntibus, per maternam solicitationem, aquam in nuptiis conuertit in vinum, hoc suorum omnium miraculorum primo, Galilææ vicũ, cui Cana nomen erat, cohonestans, ac se tandem quis esset, post aliorum testimonia declarans.

19. Post hæc seipsum magis manifestaturus, è Capharnaum, vbi aliquot diebus cum suis manserat, ob instans pascha Iudæorum ascendit Hierosolymã, vbi flagello de funiculis facto è templo abegit vendentes, rogatusq; signũ vendicatæ authoritatis, mystico sermone templum à Iudæis soluendũ, & à se post triduũ excitandum denunciat, multisq; eo loci patratis miraculis plerosque ad credendum in se pertrahit.

20. Ex quorũ numero vnus Nicodemus, Pharisæus, princeps Iudæorum, nocturno cum ipso colloquio docetur regenerationis per aquam & spiritum mysterium, crucis item ac fidei vim.

21. Regenerationis necessitate denunciata, Dominus qui ad hoc vsque tempus in Galilæa commoratus fuerat cum suis discipulis, in Iudæa morari incipiens, cœpit & baptizare, cùm adhuc Ioannes baptizaret. Qua occasione, cùm discipuli Ioannis quererẽtur apud ipsum, quòd plures ad Iesum confluerent, Ioannes rursum illum se longè superiorem nõ obscurè testatus est, quem proinde necesse esset crescere, se autem minui.

22. Qui sub idem tẽpus, quasi suo defunctus officio, Christo suã auspicante legationẽ, ab Herode tetrarcha ob reprehensum adulterium, coniectus est in carcerem.

23. Huius captiuitatem, ac simul Pharisæorum contra se ob populi ad suum baptismum confluxum, inuidiam intelligens Dominus, relicta Iudæa suam repetiit Galilæam. In quo itinere, cùm necessariò interiacentem Samariam pertransiret, occasione petita à se fatigato aquæ, mulieri cuidam Samaritanæ, post longam vltro citroq; collocutionem, tandem innotescit, ac per eam multis Samaritanorum, apud quos duos dies rogatus mansit, post quos cœptum prosecutus iter, peruenit in Galilæam, ab incolis benignè receptus, ob miracula Hierosolymis conspecta.

24. Rursum ergo inuisens vel in transitu Canam Galilææ, à se prius miraculo primo nobilitatam, reguli filium in Capharnaum ex febri periclitantem, à patre seriò requisitus, absens verbo sanitati restituit, fuitq; id secundũ iam miraculum, ab ipso in Galilæa æditũ.

25. Cæterùm iam ingressus Galilæã, relicta ob causam ciuitate Nazareth, in qua enutritus ad hoc vsq; tempus habitauerat, Capharnaũ nobile Galilææ emporium, velut commodum suæ prædicationis sedẽ sibi pro mansione delegit, in qua & ex qua deinceps post Ioannem palàm ac clarè aduentum regni Dei denunciauit, ad pœnitentiã ac fidem prouocando, quam prædicationem cùm per vniuersam Galilæam longè lateq; spargeret, morborumq; curationibus illustraret, per totam Syriam celebre factum est nomen eius, ita vt ad eum vndique cum ægris plurimi confluerent.

26. Cum autem opus illi esset perpetuis quibusdam suorum operum ac doctrinæ testibus, ac coadiutoribus, mox à prædicationis exordio, cùm fortè iuxta mare esset Galilææ, è mari duo fratrum piscatorum paria ad se sequendum euocat, miraculo capturæ piscium prius in sui admirationem raptos, qui & mox omnibus relictis constantes iam illi adhæserunt. Erant autem Petrus & Andreas, fratres, Iacobus item & Ioãnes, fratres, Zebedæi filii.

27. Cum his Capharnaũ ingressus in synagoga, sabbatho, post doctrinã, spiritũ immũdũ pellit à dæmoniaco, multis ob hoc ipsius potestatẽ & doctrinã mirantibus.

28. Vnde egressus, & cum eisdem discipulis in domũ Petri ingressus, febricitantem eius socrum suo imperio sanat. Quarum rerum fama increbrescente ad vesperã eius diei, domus à multis languidis & dæmoniacis eò adductis obsessa est, quos omnes manibus impositis curauit. Postridie verò, summo mane egressus Dominus solus desertũ petiit, orãdi causa, vbi primùm à Simone cũ suis ipsum requirẽte, deinde & à turbis repertus est.

29. Itaque cùm se à turbarum multitudine circumseptum videret, iussit discipulos transfretare, ibi tum quidam ipsum sequi volentes reiiciuntur.

30. Cum autẽ dimissis turbis nauim ascendisset, ipso inter nauigandum obdormiente, grauis tempestas exorta metum discipulis iniecit, à quibus excitatus, post increpatam illorum diffidentiam, suo imperio trãquillum mare reddidit, cum omnium qui aderant stupore.

31. Nauigio ergo delatus in regionem Gerasenorum, Galilææ oppositam, obuios duos dæmoniacos liberauit à dæmoniis, quibus ipsius permissu in porcos ad duo milia ingressis, eosq; in mare demergentibus, à perplexis incolis rogatus vt discederet, rursus eò vnde venerat transfretauit.

32. Egressus nauim, à turba confluente benignè excipitur, ac Capharnaũ rursum ingreditur, vbi vna dierum in domo existens ac docens, paralyticum per tegulas ob turbam ad se demissum post peccatorum remissionem sanat, Pharisæorum obmurmurationem cõfutans.

33. Post quæ rursum ad mare egressus, in via Matthæum ad telonium sedentem, ad sequelam sui vocat, à quo deinde conuiuio cum plerisque publicanis exceptus, secutam ob id Pharisæorum murmurationem sapienter repressit, sicut & eorundem cum discipulis Ioannis murmurationem aliam mox subsequentem, ob neglectum à discipulis ipsius ieiunium.

34. Cui disputationi cum adhuc esset intentus, à principe quodam synagogæ Iairo rogatur pro sanãda moribunda eius filia duodeni, ad quã dum pergit curãdam hæmorrhoissam duodecennem in via sanat, ac postea domũ Iairi ingressus, eius filiam iam mortuã vitæ reddidit.

35. Vnde digressus, duobus cæcis se sequẽtibus visum reddidit, ac post eos mox dæmoniacum mutũ curat, turbis quidem mirantibus, at Pharisæis calumniantibus.

Secunda

Secunda pars, continens acta Christi, à secundo Paschate, vsque ad tertium, hoc est, acta secundi anni prædicationis eius.

CAP. CONCORDIAE XXXVI.

Post hæc, cùm ob Pascha Iudæorum, Dominus rursum ascendisset è Galilæa Hierosolymam, apud probaticam piscinam sabbatho eum qui triginta & octo annis languerat, curat, iussum à se tollere suum grabatum, vnde Iudæorũ insectationi obnoxius, prolixe disserit de sua cum patre operatione ac potestate etiã mortuos suscitandi, & iudicandi omnes, pro quorum confirmatione testimonia profert patris, Ioannis, suarum operum, ac Mosis, omniumq́ scripturarum.

37. *Sic confutatis semel Iudæis, cum deinde Pharisæi discipulos ob spicas sabbatho decerptas, confricatas ac comesas calumniarentur, rursus eorũ calumniã cõfutat.*

38. *Itidem & tertiò faciẽs, cum alio quodam sequẽti sabbatho in synagoga curans quendam habentem manũ aridã, sentiret Pharisæos tacitè se criminari. Qua tamen satisfactione cùm nihilo meliores illi efficerentur, sed consultarent de perdendo ipso, Dominus secessit ad mare, multa tamen eum sequente turba, ex omnibus collecta regionibus, cuius ægros cunctos & dæmoniacos curauit.*

39. *Quo tempore, cùm, turbis relictis, in montem orandi causa ascendisset, post noctem orando transactam, ex omnibus discipulis ad se vocatis, duodecim elegit, quos & Apostolos nominauit. Cum quibus è monte descendens, coram immensa hominum multitudine, insigni sermone summam Euangelicæ vitæ ac perfectionis complexus est, primum quidem docens quibus in rebus vere contra hominum sententiam sita sit fœlicitas, ac infœlicitas hominum.*

40. *Deinde veterem legem perfectioribus mandatis adimplens, per quorum obseruationem Pharisæorum iustitia superanda sit.*

41. *Tum & eleemosynam, orationem, ac ieiunium, aliter à nobis exhibenda, quàm à Pharisæis, docens.*

42. *Ab auaritia pellens, ac sollicitudine rerum terrenarum auocans.*

43. *Adyciẽs his, nec temerè iudicandum, nec temere docendum, orationi insistendum, a pseudoprophetis cauendum, suæq́ huic doctrinæ firmiter inhærendum.*

44. *Doctrinam secuta leprosi mundatio, quem mundatum ad sacerdotem misit.*

45. *Ingressus deinde Capharnaum, Centurionis ob raram fidem insigniter commendati, seruum absens paralysi liberauit.*

46. *Post quæ ad ciuitatẽ Naim profectus, cuiusdam viduæ filiũ sepulturæ proximum ad vitã reuocat.*

47. *His autẽ miraculis ex discipulorum suorum narratione auditis, Ioannes è carcere ad Christum discipulos misit, per quos rogaret num ipse esset expectatus Messias. Quibus cum mandato ad Ioannem remissis, cœpit Dominus & Ioannis prædicare dignitatem, & eorum exprobrare duritiam, qui nec per Ioannem, nec per se, ad resipiscentiam commoti fuissent, Pharisæos potissimum ac scribas notans, eisq́ apud Deum præferens publicanos, atque apud seculum abiectos.*

48. *Quod ipsum insigni aliquando exemplo demonstratum est, cum rogatus à Simone Pharisæo ad conuiuium Dominus, peccatricem ab se propter lachrymas & amoris significationem multa peccata remisisse, ac Pharisæo frigide amãti ac parũ humili prælatam esse testatus est.*

49. *Cum autẽ post longã per diuersa loca circuitũ, sese aliquando domum recepisset, confestim rursum à turba circundatum, oblatũ sibi dæmoniacum cæcũ & mutum ab omnibus simul liberat malis. Quod factũ cum admirantibus turbis rursum quidam Pharisæorum ac scribarum calumniarentur tanquam dæmoniacum, alij cælestem potius signum requirerent, Dominus primum efficacibus e[illegible] rationibus [illegible] illud debere videri diabolica factum virtute, sed potius contraria, diuina scilicet: atque ob id Pharisæorum calumniam, tanquã in Spiritũ sanctum cõmissam, inexpiabilem. tum & negat illis dandũ quale volebãt signũ è cælo, sed potius è terra, quod eos maxime sit cõdemnaturũ.*

50. *Hac eius rationabili, ac plane diuina disputatione audita, mulier quædam è turba fœlicem proclamat tanti magistri matrem. At Dominus fœlices prædicat audientes & obseruantes verbum Dei. Eos ipse suã matrem ac fratres appellat, cum à quodam interpellaretur [illegible] matre [illegible] aduentũ, quærentium illi loqui.*

51. *Eodem die egressus domo rursum mare adyt: vbi congregata ad eum turba plurima, iterum cœpit docere, sed in varijs parabolis. Et imprimis parabolam proposuit seminantis, quadriformis seminis cultu, variam Verbi diuini in hominibus operationẽ indicans, quemadmodum Apostolis suis seorsim aperuit.*

52. *Tum & subiunxit parabolam de zizanijs seminis bono permixtis, quæ vsque ad consummationem seculi, paterfamilias crescere voluit, significans in regno Euangelico malos semper permixtos fore, quemadmodum item Apostolis suis seorsum aperuit. Adiecit & tres parabolas significantes modum ac vim incrementi Euangelicæ doctrinæ, parabolam scilicet de semine, quod in terram iactum sensim crescit, nocte & die: parabolam de grano sinapis, quod cum minimum sit, crescit in arborem: parabolam de fermento, quod tribus farinæ satis commixtum totum fermentat.*

53. *Quibus apud populum habitis, sed domi seorsum apud discipulos explicatis, adiecit apud eosdẽ priuatim duas, insinuãtes eiusdem Euangelicæ doctrinæ pretiũ, de thesauro scilicet & margarita inuẽtis, & omnium bonorũ distractione emptis, tertiam addens de sagena bonos simul & malos pisces concludente, significãs rursum malos vna ac bonorum in ecclesia permansuros.*

54. *Post quas parabolas, egressus in patriam suam Nazareth, postquã in synagoga die sabbathi [illegible] Isaiæ locum in se impletum exposuisset, ac deinde incredulitatis suæ ciues condemnasset, ab eis ciuitate eiectus, subduxit se de medio eorum, cum conarentur è montis supercilio præcipitare.*

55. *Circuiens deinceps omnes ciuitates ac vicos cum Apostolis, & aliquot mulieribus ei ministrantibus, miseratus turbas, quod pastoribus bonis destitutæ essent, misit cum certis mandatis ac præscriptis, duodecim*

Apostolos,

Apostolos, quos idem à se electos, praedixit eis mala, quae ob Euangelicam praedicationem eos manebant, ac contra ea ipsos confirmans. Quibus ablegatis suoque officio functis ubique per Euangelij praedicationem & morborum curationem, secutus est ipsos dominus quoque versum.

56. *Cum haec agerentur, Herodes tetrarcha, fama eorum quae Iesus faciebat ad se delata, dubitare coepit, num Ioannes à se decollatus à morte reuixisset. Paulò ante enim Herodes die suo natalitio Ioannem à se nuper incarceratū, ad petitionem saltantis filiae Herodiadis, in carcere decollari iussit, capite eius in disco puellae tradito.*

57. *Itaque cùm intelligeret Dominus, quam de se suspicionem haberet Herodes, & simul quia ad ipsum reuersi erant Apostoli peracto mandatu, inuitiae declinandae ac simul quietis causa, cum suis fugit nauigio trans mare Galilaeae in desertum locum, ubi cùm item ad ipsum confluxeret immensa hominū multitudo, post doctrinam ac morborum curationem, quinque milia virorum, quinque panibus ordeaceis ac duobus piscibus pauit, duodecim cophinis fragmentorum post refectionem collectis.*

58. *Accidit autem hoc instante iam alio Iudaeorum paschate, ob quod miraculum, cùm aduerteret se à turba rapiendum in regem, discipulis iussis se trans mare praecedere, ipse solus in montem fugit, unde ad suos pedestri in mari itinere veniens, nocturno tempore consternatos, ob phantasma, cum periculum ac phantasmatis existimationem confirmat. Petro facultatem faciens ambulandi super aquas, eumque trepidantem sustentat, nauem in petitam ripam deferens. In quam reuersus undique collectos aegros contactu fimbriae sanauit.*

59. *Postera die, cùm occasione miraculi quinque panum, ad ipsum plerique conuenirent, à panis corporalis desiderio abductis ad quaerendum panem caelestem, disseruit de eo pane prolixè, quem iam pater misisset in mundū, quem & ipse daturus erat pro vita mundi, quem qui ederet, haberet vitam aeternam, qui non ederet, viuere non posset.*

Tertia Euangelicae historiae pars, continens acta tertij anni, usque ad Lazari resuscitationem.

CAP. CONCORDIAE LX.

A*Ccidit autem post haec, ut cùm Dominus non in Iudaea ob Iudaeorum insidias, sed in Galilaea conuersaretur, quidam Pharisaeorum ac Scribarum ad ipsum è Hierosolymis descenderent: quibus offensis, ac cum Iesu expostulantibus, quòd discipuli eius manducarent illotis manibus, contra seniorum traditionem, Dominus vicissim obijcit neglectum mandatorū Dei, docens, quae intrant in os, non polluere mentem, sed quae de ore ex corde prodeunt.*

61.62. *Hinc egressus in partes Tyri & Sidonis Chananaeae filiam à daemonio liberat improbae matris victus precibus, unde reuersus ad mare Galilaeae surdum & mutum, digitis in aures missis, ac lingua sputo contacta sanat.*

63. *Ascenso deinceps monte multis ad se delatis debilibus curatis, ac rursum multitudini, quae ipsum triduum secuta erat, miseritus, iam in deserto panis, septem panibus ac paucis pisciculis saturauit quatuor milia virorum praeter paruulos & mulieres, ut superessent septem sportae fragmentis plenae. Quo miraculo peracto, statim conscensa naui, venit in fines Magedan.*

64. *Accedentes autē ad eum Pharisaei & Sadducaei, rursum tentantes signum caeleste ab eo requisierunt. Ipse verò rursum tale eis dandum negat, sed potius è terra. Eisque dimissis, rursum ascensa naui transfretauit. ubi tum discipulos à se commonitos cauere fermentum Pharisaeorum & Sadducaeorum, cùm de panibus solliciti essent, de stultitia coarguit, in memoriam reducens duo superiora multiplicationis panum miracula.*

65. *Cum autem venisset Bethsaidam, caeco ad se adducto, visum restituit, prius imperfectè, postea perfectè.*

66. *Illinc digressus in partes Caesareae Philippi, postquam rogasset hominum de se sententiam, ac Petrus post multorum diuersas opiniones ab alijs indicatas, veram confessionem edixisset, beatū illum ob id pronunciauit, ac singulare illi Ecclesiae suae regimen addixit: Eundem tamen mox seuere redarguit, cùm statim subijciens de sua passione Hierosolymis subeunda, Petrum reluctantem audiret, addens crucem omnibus post se tollendam, qui salui esse vellent.*

67. *Post quae cùm gloriae suae, quae crucem sequeretur, specimen aliquod edere promisisset, octauo deinde die, coram tribus Apostolis, in mōte post colloquium cum Moyse & Elia transfiguratus est, paterna voce è caelis ei testimonium rursus dante.*

68. *Quam visionē cùm suis silentio ad tempus tegendam iussisset, ac è monte descendisset, postera die eijcit è puero daemonium, quod ob imperfectionē fidei discipuli non potuerunt eijcere, concessitque, tale daemoniorum genus in ieiunio & oratione expellendum.*

69. *Inde profectus, cùm adhuc in Galilaea diuersaretur, omnibus admirandus, secundò imminentem sibi praedicit passionem, apertis quidem verbis, sed tamen à discipulis necdum intellectis. Post longam autē profectionem, rursum Capharnaum reuersus, ne quem scandalizaret, pro se ac Petro didrachma solui iussit, statere ex ore piscis recepto.*

70. *Eodem quia intellexerat discipulos inter eundum pro primatu inter se contendisse, eosdem puero in medium producto humilitatem docet, saluandis necessariam, ac per eam quemque maximum fieri.*

71. *Mox subijcit studiosè cauendū, ne quis scandalū aut faciat pusillis patiendum, aut ipse aliundè patiatur.*

72. *Et quia fieri nō potest, quin aliquando scandala & offensiones oriantur, docet deinde quoties de remittendo fratri peccanti, quomodo item eidem condonandum, efficaci ad hoc adhibita similitudine de patrefamilias qui seruo suo in conseruū immisericordi debitum decem millium talentorum semel remissum exegit.*

73. *His dictis profecturus Hierosolymam, ubi quemadmodum praedixit passurus erat, migrauit in totū à Galilaea. Priusquam tamen eam relinqueret, cognatis monentibus, ut in Iudaeam tabernaculorum festiuitatem, in Iudaeā transferret ad aequalem, non primò eò ascendit, quàm illi praecessissent. Cum ergo iam pergeret Hierusalem, & inter eundum à Samaritanis quibusdam ciuitate excluderetur, noluit tamen, petentibus licet*

discipulis

discipulis nonnullis, iniuriam vindicari, sed patientiam docens, abijt cum eis in alium pagum.

74. Imo nec benefacere quidem in Samaria ob id destitit. Nam Samariæ quendam vicum ingressus, obuios decem leprosos curauit, collaudato Samaritano, qui solus ad ipsum gratias acturus rediјt.

75. Ingressus autem Hierusalem, in media scenopegiæ solennitate, post longam Iudæorum expectationem, cœpit docere in templo, contra quorundam calumniam, & doctrinæ suæ & operũ rationẽ reddens, adeo efficaciter hæc aliaq; disserens, vt cum eum quidam comprehendere desiderarent, atq; ad id etiam Pharisæi ministros mitterent, nemo illi manum iniicere ausus fuerit.

76. Post hæc perrexit in montem Oliueti, ac vbi diluxisset, rursum regressus in templum docendi gratia, adulterã mulierem à scribis & Pharisæis subdole adductam absoluit, scribis ac Pharisæis pudore affectis.

77. Tum & nouo sermone ostendit quis esset, ac post longã cum Iudæis contentionem, cùm eo tandem deuentum esset, vt tanquam blasphemum lapidare vellent, abscondit se egressus è templo.

78. Secuta est mox noua calumnia, ob cæcum à natiuitate, quem in transitu Dominus sabbatho visu donauit, iussum prius lutum à se oculis impositum abluere in Siloë, vnde cùm cæcus ipsum contra Pharisæos defendere pergeret, atque ob id ab eis eijceretur, à Christo receptus est, & in fide plenius instructus.

79. Disserit deinde Dominus de veri pastoris ac mercenarij conditionibus, sibi veri pastoris conditiones competere astruens, Iudæorum verò principes mercenarios insinuans.

80. Post hæc etiam, alios septuaginta duos discipulos designauit, qui instar aliorũ duodecim, ipsum bini præcederent ad quæuis loca, eadem illis mandata præscribens, quæ nuper ipsis duodecim. Quibus cum gaudio ad se reuersis, etiam ipse fœlicitatem ipsorum prædicans, vicissim in spiritu exultauit, quòd diuina sapientia paruulis esset detecta, sapientibus superbis tecta. Et quidem, quæ hactenus habita sunt, ordinem inter se consequentem habent: quæ verò sequuntur, aliquousq; sine certo ordine referentur.

81. Cùm ergo aliquando turgidus quidam legisperitus tentandi gratia Dominum rogaret de commoda ratione consequẽda vita æterna, ac Domini iussu ipse protulisset duo dilectionis mandata, arrepta hinc occasione, parabolam de Samaritano introduxit, qui hominis à latronibus vulnerati, à sacerdote autem ac leuita neglecti, solicitam habuit curam, notans contemptos Samaritanos in dilectionis negotio Iudæos excellere.

82. Contigit autem, vt dum aliquando Dominus iter faceret in Hierusalem, à Martha reciperetur hospitio in Bethania, quæ cùm Mariam sororem interpellaret sanctum otium, cohibita est ab ipso, Mariæ parte præ ipsius collaudata.

83. Quodam tempore, cùm ab oratione cessasset, rogatus à discipulis orationis modum, & breuem illis orandi formam præscripsit, & efficacem orationis perseuerantis vim ostendit, parabola introducta de eo, qui importunitate panes ab amico nocte impetrauit.

84. Alio tẽpore cum inter loquendũ à quodã Pharisæo ad prandiũ vocatus esset, ac ab eo ob neglectam lotionẽ reprehenderetur, increpat Pharisæorũ ac scribarum auaritiam, præposteram & munditiam, & religionem, superbiam item, hypocrisim, ac homicidalem animum.

85. Ab eorundem hypocrisi potissimum, aliquando coram multa hominum turba suos cauendum docet, eosdem à timore hominum corpus occidentium animans, & ad nominis sui confessionem confirmans.

86. Ab auaritia item, ac solicitudine rerum temporalium, eorum animos abduxit, occasione sumpta ab eo qui de hæreditate cum fratre diuidenda solicitus erat, similitudinem inducens, de homine qui cùm ob fructuum abundantiam solicitus esset de receptaculo, eadem nocte coactus est omnibus relictis hinc migrare.

87. Subiecit his officium fidelis serui erga venturum dominum, docẽs ob aduentus sui incertitudinem, semper suos paratos esse debere ad excipiendum ipsum.

88. Cùm autem inter loquendum hæc, quidam narrarent de Galilæis à Pilato occisis, illinc occasione accepta ad pœnitentiam agendam inuitat, induct a similitudine de arbore ob sterilitatem amputanda, post longam fructuum expectationem.

89. Rursum autem, cùm in synagoga sabbathis aliquando doceret, ac mulierem dæmonis malitia contractam sanaret, Archisynagogum obmurmurantem reddita ratione repressit, & pudore cum alijs suffudit, populo interim gaudẽte: vnde & subiecit duas illas à se nuper dictas parabolas, de grano sinapis, ac fermento, significans rursum Euangelicam doctrinam ex humilibus initijs in summam amplitudinem processuram.

90. Ceterùm cùm aliquando per ciuitates ac vicos docẽs iter faceret in Hierusalẽ, rogatus num sint pauci saluandi, contendendum docuit ingredi per angustam portam, cuius ostium semel clausum nemo ingredi poterit, quodq; familiaritatem prætendentibus plerisq; exclusis, exteros recipiet. Eodẽ tẽpore, monitus à quibusdã Pharisæorũ, vt sibi ab Herode caueret, in Hierusalem sibi moriendum prædixit, eius ciuitatis obstinatã incredulitatem & secuturã vindictã deplorans.

91. Alio aliquando tempore, ingressus ad sumendum sabbatho cibum in domum cuiusdam inter Pharisæos magni, hydropicum studio ante se collocatum sanat, tacita Pharisæorum reprehensioni ratione efficaci satisfaciens. Eadem deinde conuiuio, docuit & inuitatos, quam humilitatem in deligendo mensæ loco seruare debeant: & inuitantem, quos maximè inuitare conueniat. Cumq; eò sermo processisset, vt à quodam conuiuo ingereretur de manducando pane in regno Dei, Dominus assumpta parabola de homine quodam, qui, inuitatis ad cœnam paratam sese excusantibus, pauperes vndecunque collectos introduci iussit, significauit, superbis Iudæis exclusis, ad cœleste conuiuium humiles ac Gentiles admittendos.

92. Quodam autem tempore, cùm multa cum ipso iret turba, docuit, eum, qui verus eius esse vellet discipulus, debere omnibus terrenis affectibus esse superiorem, crucemq; ei baiulandam, ac prius quemq; apud se expendere debere, num ei par sit, instar ædifican-

tiam aut [illegible]. Et hæc quidem [illegible] sic [illegible] temporibus acciderunt.

93. Porro cum post tabernaculorum festi [illegible], quæ [illegible] quoq. mense celebrabatur, ob encæniorum festum, quod in fine noni mensis obseruabatur, Dominus rursum Hierosolyma ascendisset, atque in templo ambularet, à Iudæis ipsum circumstantibus rogatus, vt palam ediceret num ipse esset Christus, opera dixit de se testimonium perhibere, sed per hæc illos ad fidem non adduci, quod non essent ex ouibus suis. Ex tamen præcedente sermone, vt se patri æquaret, rursum Iudæi lapidare ipsum aggrediuntur, quorum conatum cum irrationabilem verbis ostendisset, subtraxit se tandem manibus quærentium eum apprehendere, secessitq. in fines Iudææ, trans Iordanem, in locum Ioannis baptismo insignem. Nec ibi tamen latere potuit, quin ad ipsum plurimi conuenirent, quos pro more & docuit & curauit.

94. Cum ergo ad illum publicani ac peccatores plerique accederent, audiendi gratia, et ob id Pharisæi & Scribæ murmurarent, trinam parabolam, scilicet de oue, drachma, ac filio perditis sed postea inuentis, ostendit quàm grata ac iucunda sit Deo angelisq. sanctis peccatorum conuersio.

95. Subiecit deinde parabolam de dispensatore iniquo, qui cum intelligeret se dispensatione priuandum, prudenter sibi de bonis Domini prospexit, insinuans bonis temporalibus amicos parandos per quos postea bene nobis sit, ac eleemosynis insistendum, auaris Pharisæis hæc irridentibus.

96. Qui cum tentandi animo rogarent, num licitum esset diuortium, ostendit Dominus matrimonij omnimodam indissolubilitatem, ob quam cum discipuli colligerent coniugij difficultatem, disseruit de cælibatu tanquam qui coniugio sit præferendus, sed quem non omnibus contingit præeligere.

97. Adiecit his, Pharisæorum auaritiam ac luxum notaturus, parabolam de diuite epulone, qui hic fælix, cum nullam pauperi Lazaro misericordiam exhibuisset, in alio seculo infœlix nullam [illegible] à Lazaro [illegible] consecutus est.

98. De scandalo vitando deinde, ac fratre monendo, ac in gratiam recipiendo, rursum sermonem infert apud discipulos: de fidei etiam virtute disserit, ac humilitate exhibenda post præstita multa opera bona.

99. Rursum autem quandoque, quo Pharisæorum retunderet superbiam, parabolam proponit de Pharisæo ac publicano templum simul ingressis, quorum ille per superbiam iustitiâ excidit, hic per humilitatem iustitiam adeptus est.

100. Cum autem inter loquendum paruuli ad ipsum deferrentur, ac discipuli ob id indignarentur, increpatis discipulis, paruulos suscipiens ac complexans, rursum docuit paruulorum simplicitatem & humilitatem imitandam ei qui saluus esse volet. Cæterum cum post hæc inde abijsset Dominus, in viam egressus, adolescentem quendam diuitem, qui de ratione obtinendæ vitæ æternæ solicitè inquirebat, post mandatorum obseruationem, ad perfectionem, omnium bonorum in pauperes distributionem inuitat: quod cum adolescenti durum videretur, disseruit Dominus de difficultate, quam diuitiæ afferunt hominibus ad obtinendum regnum Dei, & de fœlicitate eorum, qui propter ipsum omnia relinquerunt.

101. Post hanc parabolam proponit de patrefamilias, variis diei horis operarios in vineam conducente, quibus in fine diei tandem ille reddi voluit mercedem, [illegible] dans sic fore nouissimos primos, & primos nouissimos.

Quarta pars, continens acta Christi, à Lazari resuscitatione, vsque ad Christi ascensionem.

Cap. Centesimvs 102.

Cum autem Dominus adhuc esset in finibus illis Iudææ (in quos, vt diximus, Iudæorum persecutionem fugiens secesserat, vbi & superiora gesta sunt) ibiq. Lazari infirmitatem ex nuntio à sororibus misso intellexisset, non prius in Iudæam pergere voluit, quàm sciret eum mortuum. Tunc enim in Iudæam profectus cum suis, post fiduciam Marthæ ac Mariæ sororibus ingestam, post turbationem ac lachrymas in se prouocatas, quatriduo mortuum è sepulchro suscitat, multis Iudæorum qui spectabant, per hoc ad fidem adductis.

103. Id cùm quorundam narratione intellexissent pontifices ac Pharisæi, collecto concilio, ex sententia Caiphæ pontificis, certò definierunt ipsum occidendum. Itaq. Dominus publicum fugiens, secessit iuxta desertum in ciuitatem Ephrem, & iam pascha proximum erat cùm hæc agerentur.

104. Itaque cum iam appeteret tempus subeundæ in proximo paschate passionis, Dominus è suo secessu, ascendens Hierusalem, in via duodecim discipulis seorsum sumptis, apertè iam tertio prædicit quæ Hierosolymis passurus erat, nec tamen intellexerunt quæ dicebantur. Cum autem suspicarentur adesse tempus regni ipsius, mater filiorum Zebedæi cum filijs Dominum accedens, filiorum nomine petiuit primas in regno ipsius sedes. At Dominus & ostendit imprudentem ipsorum petitionem, & ex ea suborientem aliorum indignationem repressit, docens rursum primo in regno Dei humilitatem maximè deberi.

105. Post hæc, cum ciuitati Hiericho, quæ ad Hierusalem eunti obuia erat, iam proximus esset, cæcum constanter, licet à turba prohiberetur, misericordiam implorantem visu donat.

106. Hiericho ingressus, Zachæum se videndi cupidum ex arbore vocat, atque ab eo susceptus conuertit, salute illi ob conuersionem promissa.

107. Subiecit mox parabolam de homine nobili, qui traditis decem seruis suis decem minis, profectus in regionem longinquam, post reditum rationem iniit cum eis, collaudatis seruis frugi, inutili autem seruo reprobato, ac hostibus suis interfectis, significans in regno suo, quod iam instare existimabant, similia euentura.

108. Quibus dictis cùm è Hiericho pergeret Hierosolymam, duos rursum cæcos, quorum alteri nomen erat Bartimæus, non longè à Hiericho digressus, cæcitate post [illegible] illorum preces liberauit.

109. Cæptum ergo prosecutus iter, ante sex dies paschæ venit Bethaniam, vbi in domo Simonis leprosi honorificè exceptus est [illegible] qua Lazaro [illegible] cum alijs, & Martha ministrante, Maria pretioso vnguento perfudit caput Domini recumbentis. Ob quod cum indignarentur discipulorum quidam, & præcipuè Iudas, Dominus ab eorum calumnia mulierem vendicauit,

cauit, conteitatum solum bonum fuisse ac mulierum.

110. Postridie asinae insidens, ab Apostolis iusso ipsum adducto, per viam ramis instratam, cum gratulabunda populi acclamatione, intrat gloriose Hierusalem, deplorans ante ingressum futurum ciuitatis excidium.

111. Templum deinde ingressus, caecos ac claudos sanauit, cumque pontifices, Pharisaei, ac scribae ob ea quae videbant & audiebant indignarentur, ac contabescerent, gentiles quidam contrà accendebantur desiderio videndi ipsum, qua occasione ad ipsius petitionem voce caelesti eius claritas declarata est.

112. Post salutares deinde monitiones, vesperi ciuitatem egressus, concessit cum suis in Bethaniã. Vnde cùm mane reuerteretur in ciuitatem, ficulnea fructibus carenti in via maledicit, ac maledicendo aridã fecit. Ingressus mox templũ, zelo cõmotus ementes & vẽdentes eiecit, principibus sacerdotũ ac scribis ob id grauiter turbatis. Rursum autem vespera facta, ciuitatẽ egressus est, cumque mane reuerteretur, discipulis mirantibus ficum arefactam esse, fidei vim & orationis exposuit.

113. Templo dehinc docendi gratia repetito, multis à Pharisaeis & Sadducaeis impetitus subdole quaestionibus, ipse vicissim varijs eos notauit & quaestionibus, & parabolis. Et imprimis rogatus à pontificibus ac scribis, qua autoritate faceret quae faciebat, vicissim de baptismo Ioannis rogat ex caelo ne sit, an ex hominibus, illisque ignorantiam profitentibus, negat item se illorum responsurum quaestioni, subijciens parabolam de duobus filijs, quorum is patris voluntatem peregit, qui prius recusauerat: alter neglexit, qui promiserat, inferens peccatores ipsis fore coram Deo priores.

114. Adiecit & alteram parabolam de vinea, quae cultoribus fructum negantibus, insuper ac seruos, ac filium domini occidentibus, alijs sit locanda, significans se ab eis occidendum post Prophetas, ac regnum Dei ab ipsis ad Gentes transferendum.

115. Tertiam deinde adiunxit de nuptiali conuiuio, ad quod inuitatis venire recusantibus, ac etiam vocantes occidentibus, alij prius non inuitati recepti sunt, significans rursum pro Iudaeis Gentes ad gratiam admittendas Euangelicam.

116. Per haec Pharisaei se notatos sentiẽtes, nec tamen vim inferre audentes, inito concilio vt eum caperent in sermone, quaestionem per subornatos proponunt de censu Caesari persoluendo, quae sapienter soluta,

117. Accesserũt & Sadducaei, quaestionem de resurrectione quam illi nequaquam credebant, inferentes, sed & haec prudenter discussa, ac resurrectionis fide

118. Comprobata, successerunt & Pharisaei de primo legis mandato rogantes.

119. Ad quam interrogationem cùm Dominus duo dilectionis mandata respondisset, subiecit & ipse vicissim quaestionem, de Christo cuius filius esset. Ad quam cùm non possent satis respondere, desierunt ipsum vlterius ea die interrogare.

120. Illis ergo cessantibus, & confusis, Dominus ad plebem conuersus, docere coepit audiẽdam doctrinam, sed vitãda opera scribarum ac Pharisaeorum, eorumque vitia varia, vt & alias apertè depingit & insectatur.

121. His aliisque dictis, cũ sederet è regione Gazophylacij, in quod multi munera mittebant, viduae duo minuta immittentis oblationẽ praefert omniũ oblationibus.

122. Post haec egressus templo, discipulis mirantibus templi magnificam structuram, praedicit eius sũ perfectam destructionẽ. Cuius cùm ab ipso in mõte Oliueti sedente tempus simul & aduentus sui tempus requirerent, longè repetito sermone, praedicit ventura post

123. Se mala, falsos scilicet prophetas, & Christos, bella, famem, pestes, persecutiones, ac demùm templi, vrbisque Hierusalem euersionem, atque post haec tandem se in magna maiestate apertè venturum ad iudiciũ, terrificis signis praecedentibus, quae impios conturbarent, pijs verò spem redemptionis praeberent.

124. Proinde monet suos, vt ad hunc suum aduentum inopinatum sese parent sobrietate, vigilãtia, oratione, cuius vim quo magis insinuaret, parabolam adiecit de iudice iniquo, quem cum Dei hominumque metus non moueret, viduae constantes preces vicerunt

125. Quoque ad vigilantiã ac diligentiã magis prouocaret, subiungit duas parabolas. Alterã de decẽ virginibus, quarũ solum quinque prudẽtes in nuptiale thalamum cum sponso ac sponsa recepta sunt, alijs quinque fatuis exclusis ob oscitantiam & olei carentiam.

126. Alterã de talentis à Domino in seruos distributis, quorum qui lucrum fecerunt, laudati sunt & honorati: qui inutilis fuit, non tantùm vituperatus est, sed in tenebras etiam eiectus exteriores.

127. Post haec, modum prosequitur futuri nouissimi iudicij, nimirum quomodo filius hominis in maiestate magna adueniens, separatione bonorum à malis facta, illos ob praestita misericordiae opera ad aeternam vocabit vitam, hos ob eorundem operum neglectum in ignem mittet aeternum.

128. Haec prolocutus, subiecit post biduum se in paschate crucifigendum. Quod postquam dixit, vt quod diuinitus constitutum erat adimpleretur, ecce mox potestate facta diabolo, & principes Iudaeorum collecto concilium inierunt de capiendo & occidendo Iesu, & ad eos consultantes ingressus Iudas, triginta argenteis pactus est se ipsum eis traditurum.

129. Post quae, cum iam adesset dies prima azymorum, misso Petro & Ioanne, Dominus paschalem agnum vesperi edendum parari iussit in Hierusalem, in domum eis nouo signo demonstratam. Itaque hora opportuna cum reliquis Apostolis veniens discubuit, agnumque paschalem esitauit.

130. Post cuius esum suorũ discipulorũ, Petro licet abnuente, lauit pedes, in exemplum simul & mysteriũ. Exemplum quidẽ humilitatis ac charitatis, mysteriũ verò puritatis, eucharistiam sumpturis necessariae.

131. Post agni ergo typici esum, ac pedũ lotionẽ, suum corpus ac sanguinẽ suis sumenda tradit, atque idem eis in posterum faciẽdum praecipit in memoriam eius.

132. Praedicit deinde se à discipulorũ vno tradendũ, omnibusque perplexis, Ioanni quis esset intincto pane demonstrat, quo sumpto Iudas eius iussu egressus est.

133. Secuta mox rursum contentio inter Apostolos pro primatu, quã non solum vt olim se hac humilitatis

præcepto, sed & communis honoris promisso. Post hæc de suo discessu sermonem inferens, nouum dilectionis mandatum suis commendat, eosq; omnes in ipsa nocte scandalum in se passuros, ac Petrum, qui sibi id euenturum fortiter negauit, ter se ante secundum gallicinium negaturum prædicit.

134. Mox ad cõsolationẽ mœstorũ discipulorũ cõuersus, prolixo sermone varijs modis eorũ deiectos animos

135. Erigit, & cõtra imminentia eos præmunit mala, hæc agens partim inter accumbẽdum, partim à cœna.

136. Quo sermone completo, oratione ad patrem habita suos omnesq; qui credituros illis commendat.

137. His omnibus in domo gestis, hymnóq; gratiarum actionis dicto, egressus Dominus cum suis contra te in hortum quendam à se frequentari solitum orationis gratia, angorem animi sui ob instantem mortem, primùm dilectis à se tribus Apostolis familiaribus, deinde patri in oratione qua ter mortem deprecatus est, aperuit, post quod ab angelo consortatus, vltro se hostibus Iuda prodente capiendum tradidit, Petrum à vi inferenda prohibens.

138. Captus ac vinctus post Annam Cypha pontifici præsentatur, apud quem post acceptam ob liberum responsum alapam, post auditos falsos testes, sed reiectos, tanquam blasphemus condemnatur & illuditur.

139. Quæ dum geruntur, Petrus in eiusdem pontificis ædibus nocte ipsa ter Dominum negauit: ac Domino ipsum aspiciente, ad secundum gallicinium facinus suum agnoscens, egressus foras fleuit amarè.

140. Mane facto, principes Iudæorum rursum Dominum, à se ob veritatis confessionem condemnatum, vinctum tradiderunt Pilato præsidi. Quibus visis Iudas pœnitentia ductus, laqueo se suspendit, proiectis prius in templo argenteis, quibus deinde decreto concilio emptus est ager in sepulturam peregrinorum.

141. Pilato præsentatus Dominus de varijs accusatur à Iudæis, quæ cùm parum probabilia iudex existimaret atque innocentem ipsum iudicaret, intelligens Galilæum esse, ad Herodem Galilææ tetrarcham ipsum misit, qui ob silentium à se contemptum, indutumq; veste alba eundem mox remisit ad Pilatum, eidem ob honorem sibi exhibitum per hæc reconciliatus.

142. Pilatus de innocentia rei satis apud se persuasus, atque ob id perplexus, varijs illum absoluere pergit modis. Et primùm quidem, tentat num occasione festi possit dimitti populi fauore: deinde cùm id non succederet, & præ illo Barabbas latro exigeretur dimittendus, eundem grauiter flagellatum, ac corona vesteque purpurea illusum, Iudæis videndum exhibet, si vel sic satiati desisterent. At cum eo magis eius necem requirerent, ac metum Pilato incuterent, manibus aqua lotis, post innocentiam frequenter à se testatam, crucifigendum Iudæis tradidit.

143. Traditus ducitur ad mortem, crucem suis gestans impositam humeris, quæ deinde post ipsum portanda Simoni cuidam Cyrenensi imposita est, atque inter eundũ plorantes mulieres, non suam mortem, sed imminens ipsis excidium deplorare iubet. Ad montẽ dehinc Caluariæ progressus, vino myrrhato felle mixto potatur, ac crucifigitur inter duos latrones, cum affixo titulo. Pendens in cruce orat pro crucifixoribus suis, quamquã corã cerneret milites vestimenta sua sibi diuidentes, eosdemq; cũ principibus Iudæorũ audiret sibi illudentes, & conuiciantes. Quod cum vnus latronũ itidẽ faceret, alter eo reprehenso, post fidei plenã orationem, obtinuit paradisi promissionẽ. Matrẽ deinde ex cruce discipulo commendat. A patre se derelictum queritur, aceto siccam prolusus potatur, ac tandem omnibus consummatis in manus patris spiritum tradens moritur, circa horam nonam, cùm ante sextam in crucem fixus fuisset, varijs interim signis ostẽsis, ex quibus & Centurio, & omnis turba innocentiam eius intelligebant.

144. Mortuo latus lancea aperitur, sanguine simul & aqua inde profluente, honorifica sepultura eidem à Iosepho ac Nicodemo impenditur, sepulchrúmq; eius altera die principum studio custodibus munitur.

145. In cuius diei, quæ sabbathum erat, vespera sanctæ cõuenerunt mulieres, emptisq; tum ac paratis aromatibus, cùm summo mane sepulchrũ vngendi gratia adissent, ab angelo docentur Dominum resurrexisse, quod cùm eiusdem iussu discipulis, & imprimis Petro renuntiassent, Petrus & Ioannes ad monumentũ excurrunt, sed illis abeuntibus, cùm Maria Magdalena ad sepulchrum persisteret, post angelorum colloquium, prima meruit Dominum à morte resuscitatum videre, ac post eam mulieres reliquæ, quibus in via Dominus occurrit. Huius resurrectionem cùm satis ex angelorum verbis cognoscerent custodes milites, pecunia tamen à pontificibus corrupti, mentito discipulorum furto texerunt. Eandem mulieribus quæ Dominum viderant prædicantibus nec discipuli crediderunt.

146. Itaque post hæc, eadem die, duobus discipulis in Emaus euntibus iũctus in aliena specie, post diuturnũ cum eis colloquiũ, agnitus est in fractione panis. Quibus in Hierusalem reuersis eadem vespera, dum apud Apostolos vndecim sibi narrant Dominum visum, ac

147. vicissim audiunt Petro visum, assistens in medio per ianuas clausas Dominus, videndum se ac palpandum omnibus præbet, fidemq; edẽdo cum ipsis confirmat, potestate post hæc remittendi retinendiq; peccata eis concredita. Cæterùm cùm absens Thomas aliorum testificationi non acquiesceret, octauo pòst die rursus ianuis clausis ingressus Dominus, ipsum videndo ac palpando ad fidem adducit.

148. Post hæc à septem discipulis in mare Galilææ piscantibus, cum eius licet incogniti iussu immẽsam piscium vim cõclusissent, tandẽ agnitus est, vbi post cõmunem cũ eis mensam, Petro suas oues pascẽdas cõmisit, vtq; se sequeretur præcepit, excussa eius de Ioãne cura.

149. Visus deinde est à suis in monte Galilææ, quem olim eis constituerat, vbi & negotium eis iniungit euangelizandi ac baptizandi cum potestate signorum.

150. Dehinc post scripturarum explanationem, post promissionem Spiritus sancti, quem in Hierusalem eos expectare iussit, cum eduxisset eos foras in Bethaniam è monte oliueti, ascendit in cœlum, vbi sedet à dextris patris, cum quo & Spiritu sancto, est benedictus in secula. Amen.

SVMMARIA OMNIVM CAPITVM CONCORDIAE, QVIBVS BREVITER ORdine comprehenditur tota, quæ de Christo est, Euangelica historia.

Contin

SVMMARIORVM FINIS.

INDEX QVO SINGVLORVM EVANGELISTARVM CAPITA, ORDINE, QVO AB EIS sunt scripta, in subsequenti Concordia reperiri possint.

CAPITA MATTHÆI

Caput primum.

CAPITA MARCI.

Caput primum.

phar

Caput

CAPITA LVCÆ.

CAPITA IOANNIS.

PROOEMIVM EX LVCA.

QVoniam quidem multi conati ſunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ ſunt, rerum, ſicut tradiderunt nobis qui ab initio ipſi viderunt & miniſtri fuerunt ſermonis: viſum eſt & mihi aſſequuto omnia, à principio diligenter ex ordine tibi ſcribere, optime Theophile, vt cognoſcas eorum verborum de quibus eruditus es veritatem.

CIRCA PROOEMIVM ANNOTATIONES.

CVm in præſenti opere ſtatuerimus ita totã Euangelicam noſtram Concordiam exhibere, vt ſingulis eius capitibus ſui ſubiiciantur commentarij, neceſſariũ video vt cum verborum & factorum Chriſti explanatione, etiã reddatur ratio ordinis capitum à nobis diſpoſiti, vt intelligatur aptam eſſe capitum conſequentiam. Imprimis itaque nemo facilè credo negauerit, præfationem illam quã Lucas ſuæ præmiſit hiſtoriæ, rectè etiam præmitti toti euangelicæ hiſtoriæ ex quatuor Euangeliſtis contextæ, vt cui illa non minus conueniat quàm proprio ipſius Lucæ libro. Nam etiã in hoc opere, cuncta quæ de dictis & factis Domini, miniſtri ſermonis nobis tradiderunt diligẽter aſſectati, vnicuiq; Theophilo, id eſt, Dei amico, in vnum redacta ordinem legenda reliquimus.

MVLTI CONATI SVNT.] Conari aliquid vel tentare & aggredi dicũtur, & qui præſumptuoſè aliquid moliuntur, id tentantes quod præſtare non valent: & qui honeſtè & benè aliquid pertractant. Euangeliſtam autem hoc verbum in malam accepiſſe partem, voluiſſeq; notare eos qui in ſcribendo euangelio non præſtiterunt quod promiſerunt, ex eo apparet, quod dicit; multi conati ſunt; deinde quòd hanc dicat cauſam ſcribẽdi à ſe euangelij, quòd ante ipſum multi id tentaſſent. Quæ certè cauſa conueniens non eſſet, ſi loqueretur de iis qui fœliciter tentauerunt ſcribere euangelia, quales fuerunt Matthæus & Marcus. Vnde Ambroſius: Conati vtique illi ſunt qui implere nequiuerunt. Et iterum: Qui conatus eſt ordinare, ſuo labore conatus eſt, nec impleuit.

ORDINARE.] Hoc eſt, in ordinem diſponere. Græcè ἀνατάξαϲϑαι, id eſt, contexere.

QVAE IN NOBIS, &c.] Res completę, non poſſunt hic intelligi, res peractæ. Græcè enim eſt, πεπληροφορημένων πραγμάτων, id eſt, rerum certiſſimæ fidei, aut quarum certa eſt fides. Πληροφορέω enim rei alicuius certam fidem facere ſignificat. Vnde, completæ exponi debet pro eo quod eſt, plenè & perfectè creditæ vel cognitæ ſunt à nobis. Quam expoſitionem ſatis indicat Ambroſius, Grecæ dictionis ſignificationem probè aduertens, qui ſic habet, Quæ in nobis completæ ſunt rerum, vel, quæ in nobis redundant. Quod enim redundat, nulli deficit, & de completo nemo dubitat, cum fidem effectus aſtruat, exitus prodat, &c. Significat

A ergo ſe narrationem ordinaturum rerum non quas vulgaris fabula iactabat, ſed quas certò veras eſſe cognoſcebat.

SICVT TRADIDERVNT.] Videtur hæc pars non referenda ad illud; conati ſunt ordinare; ſed potius ad id quod mox præcedit; quæ in nobis completæ ſunt; vt hac parte oſtendat vnde fuerit in ipſo rerum à Chriſto geſtarum tam certa fides, ex traditione Apoſtolorum ſcilicet, & fide dignorum teſtium. Sic Theophylactus. Non enim multi illi, quos conatos dicit, conati ſunt ſcribere ſecun-
B dum Apoſtolorum traditionem. nam ſic non eſſent reprehendendi. Oſtendit autem hac parte ſatis Lucas ſe non viſa ſed audita narrare. Porrò quod dicit, qui ab initio ipſi viderunt, videtur intelligendum de initio prædicationis & miraculorum Chriſti, niſi intelligamus eum hic notare non tantum Apoſtolos, ſed etiam Chriſti matrem Mariam.

MINISTRI FVERVNT, &c.] Simpliciter iſtud intelligi poſſet de Apoſtolis, quòd miniſtri fuerint, & præcones prædicationis euangelicæ. Verùm apud Gręcos genitiuus, λόγου, id eſt, ſermonis vel verbi, referendus videtur non ſolum ad no-
C men, miniſtri, ſed etiam ad nomen pro quo nos legimus verbum, viderunt. Græca enim ad verbum ſic habent; qui ab initio ipſimet inſpectores & miniſtri fuerũt ſermonis. Vnde Hieronymus in Prooemio ſuper Matthæum ſic legit hunc locum: Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipſi viderunt ſermonem, & miniſtrauerunt ei. Sed & Ambroſius & Origenes diſputant quomodo Lucas dicat quoſdam vidiſſe ſermonem & verbum, cùm ſermo auditu non viſu percipiatur: intelligúntq; per ſermonem vel verbum, verbum illud diuinum, de quo Ioannes: In principio erat verbum, &c. Quoniam autem hæc interpretatio coactior videtur, Eraſmus
D ſermonem vel verbũ Hebraica phraſi putat debere accipi pro re à Chriſto vel circa Chriſtũ geſta. Huius enim verbi Apoſtoli fuerunt & inſpectores, & miniſtri, q̃a cooperatores in multis à Chriſto factis.

ASSECVTO OMNIA, &c.] Aſſecuto, non eſt hic accipiendum quemadmodum vtuntur Latini, quibus aſſecutus dicitur is qui aliquid conſecutus eſt, & nulla in re fruſtratus. Græcè enim eſt παρηκολουθηκότι. Significat autem παρακολουθέω, magis aſſectari aliquid, & alicui ſemper aſſidere & adeſſe. Proinde, aſſecuto, hic accipi debet pro ſuo

frequentatiuo, aſſectato. Illæ autẽ dictiones; à principio, diligenter; non poſſunt ſequentibus coniungi, vt communiter noſtri libri diſtingunt, ſed vt patet ex Græcis, coniungi debent cum participio, aſſecuto. Senſus enim eſt; Viſum eſt mihi, vt poſtquam omnia à principio ſim perueſtigatus, deinde tibi ſcriberem.

Ex ordine tibi, &c.] Cùm dicit ex ordine ſe ſcripturũ, non hoc vult ſignificare quod omnium quæ narraturus eſt ordinem ſit ſeruaturus, cùm frequenter in recenſendis Chriſti miraculis ordinem immutet: ſed hoc vult, quod prius Ioannis, deinde Chriſti natiuitatem, poſtea prædicationem, paſsionem & reſurrectionem ſit proſequuturus, ordinémq; ſeruaturus inter ea quæ in euangelica narratione ſunt præcipua. Græcè tamen eſt καθεξῆς, quod potius ſignificat deinceps, quàm ex ordine, vt ſignificet ſe poſt diligentem inquiſitionem factam, tum deinceps ſcripturum. Vnde & in noſtra lectione, ex ordine, accipi poſſet pro deinceps, vt nomine ordinis non intelligatur hic ſignificari ordo narrandorum, ſed ordo ille ab hiſtoriographis ſeruandus, vt prius rerum geſtarum diligentem exactámque inquiſitionem faciant, ac deinde ad ſcribendũ animũ accõmodent.

Optime Theophile.] Colligit Theophylactus, Theophilum hunc primatẽ aliquẽ fuiſſe, quòd huic epithetum tribuatur quod magnis viris tribui ſolet: quemadmodum Feſto dixit Pau- *Actor. 26.*

A lus: Optime Feſte. In hac autem collectione attendit Theophylactus ad alteram ſignificationem dictionis Græcæ κράτιστος, quæ non ſolum ſignificat optimum, ſed etiam potẽtiſsimum & fortiſsimum, à κράτος, id eſt, robur. Vnde Oecolampadius Theophylacti interpres vertit; ſtrenue Theophile.

Vt cognoscas. Non eſt, vt annotat etiã Theophylactus, γνῶς, id eſt, ſcias vel cognoſcas, ſed ἐπιγνῷς, i. agnoſcas, hoc eſt, ſecundo maiorem accipias ſcientiã: agnoſcimus enim prius vtcunq; cognita, cognoſcimus autem incognita. Neq; eſt Græcis ſimpliciter, eruditus es, ſed κατηχήθης, i. viua voce eruditus es. Rurſum non eſt, ἀλήθειαν veritatem, ſed ἀσφάλειαν. i. ſecuritatem vel certitudinem: proinde apud nos veritas pro certitudine accipi debet, vt nonnunquã accipitur. Porrò quod dicit; vt cognoſcas certitudinem eorũ, &c. ſic explicat Theophy-B lactus: vt per ſcripturam hanc certiora iam ea eſſe credas quæ prius viua voce audiuiſti. Solemus enim auditis certius fidem habere, dum videmus, à fide dignis teſtibus etiam ſcripto committi, & omnibus legenda tradi. Verùm hæc explicatio non videtur ſatisfacere intentioni Lucæ, ſi principium attendamus, ex quo magis apparet hoc voluiſſe, ſcripturum ſe euangelium, vt quoniam diuerſa ſibiq; contraria falſorum Euangeliſtarum narratio incertitudinem generaret rerum verarum, per hanc ſcripturam Theophilus agnoſceret rerum à Chriſto geſtarum certitudinem.

VERBVM DEI AETERNVM, VITA ET *lux caro factum. Iohan. 1.* CAPVT I.

IN principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt. In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Fuit homo miſſus à Deo cui nomen erat Ioannes. Hic venit in teſtimonium: vt teſtimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illum. Non erat ille lux: ſed vt teſtimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hũc mundum. In mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognouit. In propria venit: & ſui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt. Et verbum caro factum eſt: & habitauit in nobis. (Et vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre) plenum gratiæ & veritatis.

A PRimo hoc capite principium Euãgelij ſecundum Ioannem poſitum eſt, tum quòd Euangelica hiſtoria non aliud poteſt facile videri conuenientius habere exordium, quàm eam partem; In principio; vnde ſuam cœpit Moyſes hiſtoriam, tum quòd hoc ſui Euangelij principio Ioannes de æterna Chriſti natura, & apud patrem ſubſiſtentia agat, niſi quòd miſsi à Deo Ioãnis Baptiſtæ, & incarnati pro nobis Chriſti ſummatim mentionem ingerat: quæ quomodo geſta ſint, ſequens ex Luca & Matthæo narratio diſtinctè explicat.

In principio erat, &c.] Cùm rerum B diuinarum nomenclatura deſumatur à nominatione earum rerum, quæ ſub noſtra cadũt cognitione, & ob id appellatio verbi in diuinis deſumpta ſit à verbo humano, duplex autẽ ſit humanum verbum, mentale, ſcilicet & vocale, inquirendum num à ſimilitudine verbi vocalis an verbi mentalis, filius Dei verbũ appelletur. Primûm itaq; ſunt qui à ſimilitudine verbi vocalis, appellationem verbi acceptam ſentire videntur. Theophylactus enim poſt Chyſoſtomũ, filium Dei verbũ appellari dicit, quia paterna nobis annunciauit, quemadmodum omne verbũ vocale mẽtis volũtates annunciat. Et Eraſmus: Chriſtus (inquit) dicitur λόγος, quòd quicquid loquitur pater, per filiũ loquatur. Atq; ob hanc vel maximè rationem putat pro λόγος dicendũ potius ſermo quàm verbũ, quòd verbũ fere nõ totam orationem, ſed ſimplicem ſignificet dictionem. Verùm ſi hac ſola vel præcipua ratione filius Dei dicitur λόγος vel verbũ, iam hæc appellatio non conueniet ei niſi ratione aſſumpti hominis, & nõ ratione diuinitatis ipſius, quod nõ cõuenire intentioni Euangeliſtæ nemo nõ videt, cùm hac appellatione diuinitatem eius explicare voluerit. Nec ſatis propriè dictum erit, in principio fuiſſe verbũ, cùm ſecundum illam explicationem filius Dei tũc nondum fuerit verbum. Deinde nõ ſolùm in ſcripturis ſacris appellatio verbi tribuitur filio Dei, ſed, vt oſtendit Theodoretus in libris de curatione Græcarũ affect. & latiſsimè Steuchus in libris de perenni philoſophia, etiã vetuſtiſsimi philoſophi qui fuerunt apud Chaldæos,

A Chaldæos,Aegyptios,Græcos & Italos,in diuinitate agnouerunt vnã personam, quam νοῦν, i.mentem vocauerunt:& alteram quam λόγον nominauerunt, filium ipsius mẽtis.Sic enim,vt ex multis primum nominemus , scribit Mercurius ille Trismegistus, philosophiæ apud Aegyptios princeps:Intelligẽtia illa Deus,cùm maris ac fœminæ vim haberet , & vitã & lumen haberet,genuit verbũ,alteram scilicet mentem opificem.Et postea:Verbũ eius procedens vndequaq; perfectũ, & fœcundũ,& opifex, lapsum in naturã fœcundam , & fœcundas aquas, fecit eas prolificas.Rursum loquẽs cum Aegyptio quodam sacerdote quærenti quid hæc quæ dixisset significarẽt:Tu,inquit,non intellexisti.Natura mẽtalis,ipsius verbi natura est generatrix & opifex,&c. **B** Eadem de νοῦ & λόγου senserunt Orphæus & Plato, & omnes Platonici.At verò hos omnes cõstat verbum in diuinitate non appellasse ratione assumptæ naturæ humanæ , in qua patris voluntatem nobis annunciauit,cùm etiam Trismegistus apertè fateatur verbum istud mentale esse.Vnde Aug.15.de Trinitate:Quisquis potest intelligere verbum,non solùm antequam sonet,verùm etiam antequam sonorum eius imagines cogitatione voluãtur , iam potest videre per hoc speculum,atq; in hoc ænigmate aliquam verbi similitudinem, de quo dictũ est: In principio erat verbum.Ecce apertissimè confitetur Aug.verbum in diuinitate à similitudine verbi mentalis dictum esse. **C** Itaq; filius Dei dicitur verbum , primùm quòd sicut verbum mentale, id est, cogitatio mentis,qua sibiipsi mens loquitur,insensibiliter,atq; sine passione & corruptione à mente procedit,estq; mentis aut intelligentiæ, à qua procedit , perfectissima similitudo & imago:ita & filius Dei imperceptibilem,& ab omni passione liberam à patre trahit originem,expressissimã ipsius gerens imaginem & figuram.Deinde quemadmodum mens sibiipsi loquitur per verbum & cogitationem suam,atq; in ea seipsam & omnia quę scit, videt & agnoscit:ita & in filio sibiipsi pater loquitur,inq; eo tanquam speculo limpidissimo,& imagine verissima se omnésq; creaturas cõtemplatur. **D** Præterea quia(vt dicit Theophyl.) sicut mens nequit aliquando esse sine verbo & cogitatione , & verbum esse non potest nisi à mente:ita & pater filio semper coæternus fuit,& filius patri.Differt autem verbum istud diuinum à verbo mentali humano,præter alia etiam in eo quòd verbum mentale hominis ad operandũ inefficax sit:verbum autem diuinũ efficax,&,vt verbis Trismegisti vtar,natura est generatrix & opifex & λόγος δημιουργὸς, i.verbũ opifex. Proinde etiam ob id Dei filius verbum dicitur,quòd per ipsum omnia pater sine omni negotio quæ vult,quæque in filio facienda videt , facit, quemadmodũ si quis rex omnipotens quiduis suo solo iussu faceret. **E** Atque hinc Aug.lib.83.quæst.asserit in nomine verbi significari non solum respectum ad patrem,sed etiam ad illa quæ per verbum facta sunt operatiua potentia.Quemadmodum autem verbum mentale fit vocale,dum assumit,&(vt sic dicamus) induit sibi vocem & sonum , ac tum mentem hominis etiam aliis notam facit:ita & verbum hoc diuinum ab æterna mente ab ęterno procedens,per assumptionem carnis sensibile factum est, patrémq; ipsum & ea quę patris sunt , mundo manifestare cœpit , vt iam & verbum dici possit à similitudine verbi vocalis. Ex his itaque constat,

quando verbum suum pater loquutus sit, & dixerit.Dixit enim ab æterno,gignendo illud.Dixit secundò, cùm per illud vniuersa creauit. Vnde Prudentius in hymno natiuitatis:Ex ore quamlibet patris sis ortus, & verbo æditus : Tamen paterno in pectore sophia callebas prius.Dixit tertiò,cùm illud in mundum misit,vt quæ patris sui erant , annunciaret nobis.Constat ex his & illud,pro λόγος, etsi etiam rectè dicatur sermo, rectiùs tamen dici, verbum. Primùm quòd præcipuè nominetur verbum diuinum à similitudine conceptus mentis,qui rectius propter suam simplicitatem verbũ dicitur mentis quàm sermo.Deinde quòd sic melius significetur simplicitas naturæ filij Dei,quódq; verbum istud simplex sit & vnicum, non constans ex multis verbis.Postremum quòd dictio illa,verbum,generalior sit,cõprehendens sub se etiam sermonem. Frequenter enim etiam tota oratio & sermo verbum dicitur. vt:Verbum quod factum est ad Ieremiam, &c. Proinde quacunq; ratione quis filium Dei sermonem dixerit,eadem & verbum dicere poterit,& non econtrario. Ratio autem quare Ioãnes filium Dei hic potius verbũ nominet quàm filium, à Chrysostomo & Theophylacto assignatur propter auditorum infirmitatem:ne scilicet audito statim ab initio filij nomine , cogitarent natiuitatem corporalem,& ab affectionibus proficiscentem,sed intelligibilem & immaterialem à patre processum, qualem denotat dictio,verbum.Additur à D.Thoma & hæc ratio,quod quia de filio Dei hic tractaturus erat , quatenus manifestaturus esset patrem, ideo magis conueniebat eum vocari verbũ quàm filium. Potest & hoc addi,ob id eum dixisse , verbum,quòd sciret secundam in diuinitate personam à philosophis excellentioribus(vt dictum est) cognitam & significatam nomine verbi. Notandum autẽ, non simpliciter eum dixisse;In principio erat λόγος, sed cum articulo,qui hîc emphasi non caret, ὁ λόγος,i.illud verbum,quo intelligatur eum notasse verbum illud vnicum & singulare,diuinum scilicet,de quo in veteris testamenti scripturis omnia dicuntur à Deo facta,& de quo plæraq; philosophi ante scripsissent.Porrò quod dicit,In principio,variè à diuersis accipitur. Cyrillus enim omnino contendit per principium debere intelligi patrem,tum quòd solus pater verè sit principium quo nihil est prius. (Nam principium mundi & temporis aliud ante se habet principium , scilicet Deum) tum ne si intelligatur de principio temporis , intelligatur filius Dei esse temporalis .Itaq; secundum eum sensus est:In patre erat verbum.Eandem autem interpretationem etiam reddunt Augustinus & Origenes , quorum hic etiã per principium putat accipi posse filium quatenus sapientia est , vt verbum in principio quasi in sapientia sit , quomodo in ipso verbo postea dicitur esse vita.Augustinus verò etiã sic exponit:In principio,hoc est,ante omnia , sicut eadem oratio in principio Geneseos rectè exponitur. Nec ab hac interpretatione multùm abest Chrysostomi & Theophylacti expositio,qua exponũt,in principio,pro eo quod est ab initio,eo quòd Ioannes in epistola sua prima quasi seipsum expositurus,pro eo quod hic dicit:In principio , dicat: quod fuit,vel, quod erat ab initio,&c. Rursum ab horum interpretatione parum differt Ruperti,aliorúmque expositio , sic explicantium : In principio mundi vel durationis.Non est autem idem dicere,

Rectiùs verbi dictionẽ quàm sermonis vsurpari.

Iere.7

In principio,quid.

Genes.1.

Christum fuisse in principio durationis, & fuisse in principio temporis, quamuis horum duorum vnum idémq; fuit principium. Nam in principio temporis propriè nõ potest dici fuisse, sicut nec in tempore propriè Deus esse dicitur, nisi intelligamus ipsum dici esse in tempore vel principio eius, quia est cum tempore, & cum principio temporis. In principio autem durationis verius dicitur fuisse verbum. Duratio enim in se includit & tempus & æternitatem. Itaq; cùm eodem modo Ioannes ingressus sit historiã Euangelicã, quo Moyses Genesim, constat in Genesi illud, in principio, non posse accipi pro in filio, quemadmodum ibi quidam volunt, cùm hæc interpretatio huic loco nõ quadret. Rectius autem dictum est: In principio erat, quàm fuit. Præteritum enim perfectum ita significat tempus præteritum, vt nõ simul significet rem quę dicitur fuisse adhuc permanere in illa duratione de qua est sermo. Præteritum verò imperfectũ sic significat tempus præteritum, vt & simul consignificet rei perseuerantiam & existentiã. Proinde dum dicitur, verbum erat in principio, significatur verbum pręcessisse principiũ illud, & tamen cum ipso principio perseuerasse. Itaq; hic significatur etiã ipsius verbi æternitas: non quidẽ per illam orationem solam, in principio, cùm & de cœlo & terra dictum sit: In principio creauit Deus cœlum & terrã. Neq; per solum verbum, erat: sed quia verbum, erat, coniungitur illi, In principio, idq; siue, in principio, exponatur secundum Augustinum, pro, ante omnia (nam si ante omnia quæ facta & creata sunt erat verbum, nunquam verbum factum est, ac proinde æternũ est) siue, In principio, exponatur, in primordio mundi, & omnium rerum conditarum. Ex eo enim quod in hoc principio erat verbum, rectè infertur nunquã incepisse eius durationem & esse. Si enim incepisset, ergo esse ipsius non præcessisset principium durationis & omnium rerum conditarum, quod tamen, vt dictum est, verbum, erat, significat. Cyrillus autẽ qui principium accipit pro patre, æternitatem verbi colligit hic significari solo verbo, erat, hoc modo scribens: Principij autem vocabulo commodissimè verbũ, erat, cõnectit: ne solum decorus, verumetiam æternus & ante secula filius intelligatur. In profundissimã enim & incomprehensibilem generationem, quæ cuncta superat tempora, erat istud, cogitantis sententiam adducit. Erat enim per se indeterminatè prolatum, nullis vnquam terminis circunscribetur, quum natum sit scrutantem semper intellectum præcedere: adeò vt quocunq; arbitreris quasi ad vltimum exitum, & quietem ipsum erat, iam peruenisse, inde superioris cursus initium statim factum esse videatur. Quod si autem quis quęrat, quomodo verbũ patri sit coæternum, cum sit à patre genitum. (Homo enim filius ab homine patre genitus, necessariò est ipso posterior) Dicendum principium prius duratione esse eo, cuius est principium, propter tria. Aut scilicet quia principium rei pręcedit tempore actionẽ qua producit rem, cuius est principium. Aut quia actio successionem habet, propter quod etiam si simul cum agente incipiat, tamen terminus actionis est post agentem. Aut deniq; quia ex voluntate principij determinatur initiũ durationis rei, sicut ex voluntate Dei determinatum fuit initium creaturæ. Nihil autem horum trium inuenitur in generatione verbi diuini. Non enim generationis huius principium prius fuit fuit quàm generaret. Cùm enim generatio verbi sit quasi intelligibilis cõceptio, sicut nõ potest mens nõ ligata esse sine cõceptu & cogitatione, ita non potuit pater esse sine verbi generatione. Sed neque ipsa verbi generatio successiua fuit, sic enim ipsum verbum diuinum prius fuisset informe quàm formatum, ipsiúsq; generantis argueretur infirmitas & impotentia. Rursum dici non potest patrem sua voluntate præstitisse filio initium durationis, cum pater filium non generauerit voluntate, vt Arriani dixerunt, sed naturaliter. Proinde fieri non potuit vt pater verbum à se genitũ pręcederet. Huius aliqualis similitudo apparet in luce & splendore procedente à luce, quæ splendorem ipsum naturaliter & sine successione producit. Vnde si fuisset lux aliqua æterna, etiam splendor eius ęternus cum ea fuisset. Atque ob id Paulus filium Dei, splendorem patris appellat, & catholica fides ipsum lumen de lumine confitetur, vt sic coęternitas ipsius cùm patre intelligatur. Vt enim exprimantur perfectiones & proprietates filij, quę vno nomine explicari nequeunt, diuersis ipsum nominibus appellamus. Vt enim connaturalis & consubstantialis patri ostendatur, filius nominatur: vt ostendatur in nullo dissimilis, dicitur imago: vt ostendatur coęternus, dicitur splendor: vt ostendatur immaterialiter genitus, dicitur verbum. Subtiliter autẽ Ioannes inde auspicatus est Euangelium suum, vnde Moyses Genesim, dicens: In principio erat verbum. sicut ille: In principio creauit Deus, &c. volens significare, quod in eo principio quo Moyses creatum dicit cœlum & terram, verbum hoc non sit inter alia creatum, sed illis per creationem incipientibus, ipsum iam veraciter erat, & inuariabiliter persistebat. Ex his iam omnibus patet varias hęreses hoc principio refelli. Et primum quidem hęresim Ebionis & Cherinthi, Samosateni, & Photini, contra quam ex intentione hęc scripta sunt. Deinde hęresim Alogianorum, qui sic dicti sunt, teste Aug. quòd negarent verbum & λόγον diuinum, propter quod Ioannis Euangelium non receperunt, quamuis horum hęresis non videatur diuersa ab Ebionitarum hæresi. Nam & hi, teste Irenæo, solùm Matthęi Euangelium receperũt. Postremum hoc principio etiam refellitur Arrianorum & Eumenianorum secta, dicentium verbum aliquando incepisse esse & fuisse quando non erat.

Erat. — *Cyrillus.* — *Ex Thoma super Ioannem. Quomodo verbum patri sit coæternum.*

Et verbum erat, &c.] Præcedenti parte ostendit quando erat verbum: hac verò parte, vbi erat. Quoniam enim dicere quis poterat, si in principio & ante omnia erat verbum ab ęterno, vbi ergo erat cùm adhuc nihil esset, cúmque nullus esset locus? propterea subiecit, & verbum erat apud Deum. significans illud loco non circunscriptum fuisse, sicut Deus incircunscriptibilis est. Occurrit autem hac oratione & alteri dubitationi, qua opinari quis posset verbum illud, quod in principio fuisse dixit, esse quoddam accidens, non per-se subsistens quale est verbum nostrum, siue mentale, siue vocale. Propter hoc ergo non dixit, verbum erat in Deo, sed apud Deum, vt subsistentiam verbi significaret. Quod enim per se non existit, propriè apud aliud esse non dicitur, sed in eo. Pręterquam autem quod Euangelista per prępositionem, apud, duabus his satisfacit dubitationibus, eadem præpositio adhuc tria

hîc

hîc designat. Primùm enim secundùm Cyrillum & Chrysostomum significat distinctionem personalem verbi à Deo Patre. Qui enim apud aliquem esse dicitur, distinctus ab eo secundum personam & hypostasim sit necesse est, cùm nemo propriè dicatur esse apud semetipsum, atque ob hanc etiam rationem melius vsus est præpositione, apud, quàm in. Proinde hac parte Sabellij error refellitur, qui vnam tantùm in diuinitate personam prędicabat, quę nunc pater, nunc filius, nunc diceretur spiritus sanctus. Secundò hac prępositione significatur socialis & amica coniunctio verbi cum Deo patre, vt ne quis existimaret, verbum hoc Deo patri aliquando fuisse contrarium, quemadmodum de diis suis fabulantur Gentiles, & quomodo Marcion duo posuit rerum principia inter sese contraria. Ita enim verbum hoc à patre secundum personam distinctum esse significatur, vt tamen indiuulsum semper illi adhæserit, nec à patre vnquam discesserit. Nam sicut, erat, indeterminatè, verbo, attributum, ęternitatem verbi vbique insinuat: ita dum indeterminatè dicit, verbum erat apud Deũ, semper apud eum fuisse significat. Postremùm hac *Hilarius.* locutione, secundum Hilarium 2. de Trinitate, significatur quędam in patre erga filium auctoritas, verbúmque hoc, Dei patris tanquam proloquentis esse verbum. Non enim propriè rex dicitur esse apud militem, sed magis propriè miles apud regem. Et verbum quatenus verbum, non est apud aliquem magis quàm apud dicentem illud. Itaque his paucissimis verbis, Verbum erat apud Deum, significatur verbum hoc habere Deum patrem auctorem, atque ab eo procedere, sic vt per se subsistat, atque ab eo secundum personam distinguatur: nunquam tamen ab eo diuulsum sit, & separatum, cúmque eo ante mundi principium nullo loco circunscriptum extiterit. Notandum autem est, hoc loco rursum addi articulum non solùm dictioni, verbum, sed etiam dictioni, Deus καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν. Et verbo quidem additur, vt illud vnicum verbum intelligamus, de quo prius dixerat, Deo vero, vt verè Deum, & non aliquem qui vel nomine solo vel participatione Deus dicitur, accipiamus, siue vt certam in diuinitate personam, nempe patrem intelligeremus. Nomen enim, Deus, cùm aliquando totam significet trinitatem, aliquando pro singulis accipitur personis, vt hoc loco pro persona patris.

ET DEVS ERAT VERBVM.] Cum prius & quando, & vbi erat verbum explicauerit, nunc quidditatem eius explicat & essentiam. Cúmque prima parte æternitatem verbi, secunda personalem eius à patre distinctionem significauerit, hac tertia parte necessariò identitatem naturæ ipsius cum patre significauit, ne ex secunda parte ita à Deo patre distinctum intelligeretur verbum, quasi & natura illi sit diuersa, & Deus esse non crederetur, cùm & vnus sit Deus, & apud Deum verbum fuisse dictum sit. Debet autem in hac oratione præconstrui dictio, verbum, vt sit hic sensus: & verbum illud quod dixi, erat Deus; qui sensus in Grecomanifestius deprehéditur, vbi nomini, Deus, iam non apponitur articulus, sed tantum nomini, verbum, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, id est, & Deus erat illud verbum. Eo verò quod nomini, Deus, hic non apponatur articulus, sicut in superiori parte, Arriani erroris sui occasionem vel confirmationem sum- A pserunt, dicentes verbum esse quidem θεὸν, sed non sicut patrem τὸν θεὸν, hoc est, non esse Deum verum & summum, sed Deum participatione & gratia, ac per hoc minorem Deo vero. Verùm hoc eorum argumentum nullius esse efficaciæ ex eo cõstat, quòd nomini Deus, frequenter non additur articulus, vbi de summo Deo constat esse sermonem: quemadmodum bis accidit in hoc primo capite Ioannis, cùm scilicet dicitur: Fuit homo missus à Deo. &: Deum nemo vidit vnquam. Rursum eidem nomini articulus alicubi additur, vbi filio tribuitur vt ad Tit. 2. Expectantes aduentum gloriæ magni Dei, vbi præterquam quòd Christus magnus Deus B dicitur, etiam additur articulus τοῦ μεγάλου θεοῦ. Iam vt omne cesset dubium, Iesum Christum, Ioannes vltimo cap. suæ epistolæ vocat verum Deum, dicens: Vt credamus in vero filio eius Christo Iesu. Hic est verus Deus; & vita æterna. Quod autem hoc loco articulum non apposuerit coactus fecit. Si enim vtrobique addidisset articulum, dicens: καὶ ὁ θεὸς ἦν ὁ λόγος, iam confudisset personarum proprietates. Sensus enim fuisset, & ille Deus apud quem dixi esse verbum, erat illud ipsum verbum: vel ipsum verbum erat ille ipse Deus pater, apud quem dixi esse verbum. Quod si autem nomini, Deus, addidisset articulum, & non verbo, duo significasset verba, ac sensus fuisset: & ipse Deus, nempe C pater, erat & ipse verbum quoddam, etsi non idem quod filius. Nunc quoniam verbo addidit articulum, & non Deo, Christianam expressit sententiam, sic vt aliò detorqueri nequeat, nimirum hanc: Et verbũ illud, quod modò dixi, erat Deus, id est, particeps diuinæ naturæ. Sicut enim dum significare volo hominem esse speciem animalis, dicere non possum, ὁ ἄνθρωπός ἐστι τὸ ζῶον, ipse homo est ipsum animal, sed ὁ ἄνθρωπός ἐστι ζῶον, id est, ipse homo est animal: ita dum Euangelista significare voluit verbum istud cum patre in diuinitate communicare, necessariò omittere debuit articulum. Cæterùm satis significat etiam hoc loco verbum esse verum Deum, & talem qualis est pater, dum absolutè & D sine aliqua additione eum Deũ vocauit. Aliàs enim cùm in scripturis nomen Dei tribuitur creaturis, ex additione aliqua & circunstantia ostéditur creatura per participationem nomen Dei accipere, vt cùm Moysi dictum est: Ego constitui te Deum Pharaonis, vbi non absolutè Deus, sed Deus Pharaonis dicitur. Et alibi dicitur: Ego dixi, dij estis, &c. vbi quia additur, ego dixi, satis significatur deos hos esse reputatione Dei gratuita. Indicat autem Aug. 3. libro de Doct. Christ. cap. 2. quosdam Arrianorum ne ex hoc loco fateri cogerentur verbum esse Deum, locum hunc praua distinctione sic peruertisse: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat; vt deinde alius sit sen- E sus: verbum hoc erat in principio apud Deũ. Tanta est hæreticorum peruersitas, & contra omnem sensum peruicacia, vt quod astruũt confirment. Notandum autẽ quòd cùm verbum & filius Dei vnius dicitur esse naturæ cum patre, non potest id eodem omnino modo intelligi: quomodo dicimus inter homines patrem & filium eiusdem esse naturæ, omnésq; homines vnius esse naturæ. Hic enim intelligitur de identitate naturæ specificæ. In diuinis verò personis pater cum filio non est intelligendus eiusdem naturæ specificæ, sed naturæ indiuiduæ, propter quod in diuinitate diuersæ personæ non

Exod. 7. *Psal. 81.* *August.*

possunt dici plures dij, sicut diuersæ personę in humana natura communicantes dicuntur plures homines. Itaq; ob hanc causam condemnatur in canonibus tit. de summa Trin. & fide cath. cap. Dannamus ergo, &c. libellus abbatis Ioachimi, quem scripsit contra Petrum Lombardum de vnitate & essentia Trinit. asserens sic patrem & filium, & spiritum sanctum, dici vnam essentiam & vnum Deum, quomodo multi homines dicuntur vnus populus, & quomodo Aristot. dicit participatione speciei omnes homines esse vnum hominem. Proinde cautè legendus & intelligendus est Theophylactus hoc loco, sic scribens: Vt exemplo manifestius faciamus, Petrus & Paulus sunt alius & alius, sunt enim duę personæ, sed non aliud & aliud. Vna enim eorum natura est humanitas. Sic igitur de patre & filio docendũ. Alius enim sunt & alius, duæ personę, nõ autem aliud & aliud: vna enim natura eorũ deitas. Intelligendus enim Theoph. exẽplum afferre non omnino simile, nec eodem omnino modo, vnam esse diuersis hominibus naturam, sicut diuinis personis eandem essentiam: sed tantum exemplo quodam voluisse ostendere, quomodo alius & alius de diuinis dicantur personis, non autem aliud & aliud, quemadmodum & alij patres hoc exẽplo vsi sunt sæpius. Videndũ hic apud Thomam, aliósve scholasticos, cur non possit esse aut intelligi identitas specifica in personis diuinis.

Hoc erat in principio, &c.] Ne intelligeremus tria hæc antedicta sigillatim, vera esse, & non simul eidem competere verbo, ad excludendas omnes cauillationes istud subiecit, per epilogum superiora omnia recolligendo, & demonstrando ea simul esse vera. Et est sensus: Hoc nempe verbum quod dico esse Deum, hoc, inquam, & non aliud, erat in principio apud Deum. Et necessaria quidem erat hæc collectio, tum ne erraremus intelligendo verbum fuisse quidem in principio, sed non fuisse in principio apud patrem, verùm illi aliquando fuisse contrarium, quemadmodum de diis suis gentes fabulantur: tum ne putaretur aliud esse verbum quod dicitur Deus, & aliud quod in principio dicitur fuisse, & apud patrem fuisse. Futuri enim erant qui id assererent, quemadmodum de Eunomianis testatur Cyrillus, qui aliud asserebant verbum interius atque insitum naturaliter in Deo, & aliud quod in scripturis filius Dei dicitur, per quod cuncta Deus creauit, interiori atque insito verbo simillimum. Tales itaque futuros prospiciens spiritus sanctus hęreticos, subintulit: Hoc ipsum verbum Deus erat in principio apud Deum patrem, per quod idem omnia facta sunt. Hactenus sermone quodam D. Basilius doctè procemium istud explicauit.

Omnia per ipsum, &c.] Postquam superius de verbo locutus est considerato in seipso, & per comparationem ad Deum patrem, explicãs ipsius æternitatem, distinctionem personalem à patre, & diuinitatem cum eodem communem: nũc ostendit quomodo se idem verbum habeat respectu creaturarum. Et prius quidem ostendit quomodo se habeat ad omnes creaturas, deinde verò quomodo se habeat ad eos qui inter creaturas pręcipui sunt, homines scilicet. Itaq; per ipsum verbum facta dicit esse omnia, quæ scilicet creata sunt vel facta. Sic enim distributione, vt vocant, accommoda necesse est istud intelligere, ne & ipse pater,

A & verbum, & spiritus sanctus per verbum factus intelligatur. Hac autem oratione non solùm verbi omnipotentiam cum patre communem significauit Ioannes, sed & æternitatem rursum contra Arrianos. Omnipotentiam quidem eandem cum patris potentia, quòd per ipsum omnia iam facta dicit quæ Deũ fecisse Moyses scripsit. Aeternitatem verò etiã significat his verbis: Si enim omnia per ipsum facta sunt, ergo ipse nequaquam factus est, alioqui per seipsum factus esset, rursum: Si omnia per ipsum facta sunt, ergo & tempus omne per ipsum factũ est, & proinde ante omnia tempora fuit, quare & æternũ eum fuisse necesse est. Simul quoq;
B & diuinitatem verbi his insinuat verbis secundum Cyrillum & Aug. Si enim omnia per ipsum facta sunt, non potest ipse cum omnibus factis cõnumerari, ac proinde Deus sit necesse est, cùm inter Deũ & creaturam nihil sit medium. Dicendo autẽ, omnia, non solùm vnico hoc verbo complexus est quę per multa Moyses speciatim enumerat, sed & inuisibiles creaturas simul cum visibilibus comprehendit, cùm Moyses rudibus adhuc scribens, de visibili tantummodò creatura locutus sit. Vnde explicans istud, omnia, Paulus ad Colos. scribit: In ipso condita sunt vniuersa, in cœlis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue princi *Coloss.1.*
C patus, siue potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt, &c. Porrò quod dicit, per ipsum, videndum quomodo accipi debeat. Cùm enim præpositio, per, denotet causam rei, & variis modis aliquid cõtingat rei alicuius esse causam, variis modis intelligi potest, cùm dicitur aliquid fieri per aliud. Aliquando enim huiusmodi locutione significatur causa ministratoria & instrumentalis, vt cùm dicitur quid facere dominus per seruum suum, & faber instrumenta sua. Aliquãdo verò significatur causa efficiens vel formalis, quæ ipsi agenti est causa quod operetur, vt cum dicitur quid homo facere per liberum suum arbitrium (hoc enim ad operandum hominẽ impellit & mouet) & cùm dicitur ignis calefacere per calorem, calor enim igni est ratio forma
D lis qua calefacit. Rursum aliquando significatur ipsa principalis causa, quæ per seipsam aliquid facit, vt cùm dicit Paulus: Fidelis Deus, per quem vocati estis, i. à quo vocati estis. Et iterum, cùm se dicit Apostolum per voluntatem Dei, id est, à constitutione & electione voluntatis diuinæ. Itaq; Arriani primo modo hic accipiunt præpositionem, intelligentes ex hoc loco verbum & filium Dei esse minorem patre, & seruum vel instrumentũ eius. Verùm respondent catholici præpositionem, per, non semper significare minoritatem, cùm eadem etiam patri legatur in scripturis tribui, vt patet ex locis iam citatis. Proinde putant aliqui sic accipi posse quod hic dicitur, omnia per verbũ facta sunt; *1. Corint.1.*
E quomodo de Deo dictum est: Fidelis Deus, per quem vocati estis; vt sit sensus: Omnia ab ipso verbo facta sunt. atq; in hunc modum accepisse Cyrillum apparet. Verum hic sensus etsi verus sit, non videtur esse Ioannis, eo quòd dicens, omnia per ipsum facta, significare velle videatur omnia per ipsum facta à Deo patre, vt sic insinuet, verbum illud, de quo loquor, illud esse verbum per quod obscurè Moyses significauit vniuersa Deũ fecisse, & quo Psalmista dicit cœlos firmatos. Verbo Domini, inquit, cœli firmati sunt. Vnde sensum hũc apertius explicauit Paulus, dicens: Per quem fecit & sęcula. *Ibidem.* *Psal.32.* *Hebr.1.*

Itaque,

Itaque,vt annotauit D.Thomas , Origenes testatur Valentinum hunc locũ sic intellexisse, vt præpositio,per, secundo modo accipiatur. Intellexit enim verbũ hoc præstitisse creatori causam mundanæ creationis. Verùm & hunc sensum catholica reiicit fides. Non enim pater quicquam accepit à verbo,sed contrà,omnia verbum à patre.Quare intelligendũ omnia per verbũ facta esse à patre , tũ quia omnia pater fecit per suam sapientiã & potentiam,quę duo verbo Dei appropriantur.Christũ enim Paulus vocat Dei virtutẽ & Dei sapientiam, (1. Cor. 1.) tum quia omnia sic pater cũ filio cõmuniter fecit,vt tamen virtutem operandi , sicut & essentiam filius à patre acceperit. Secundùm priorem modum , quadam simili ratione per verbum omnia pater fecisse dicitur,qua homo dicitur operari per suam sapientiam,& artifex per artem.Sed in hoc est differentia,quod sapientia & ars hominis est ipsi ratio & causa cur operetur : sapientia autem patris,quæ filius est,non est patri ratio formalis operationis suæ,sed ipsa sapientia quæ est ipsemet pater,ratio est patri suæ operationis. Verùm quoniam per sapientiam suam pater creasse omnia dicitur, & sapientia filio appropriatur , ideo etiam appropriatur ei , vt omnia per ipsum facta dicantur.Secundùm posteriorem modum , similitudo quædam est inter hanc Euangelistæ locutionem,& eam qua per primam acceptionem præpositionis,per, dicimus aliquid fieri ab aliquo per instrumentum. Sicut enim tunc significatur instrumentum accipere virtutem causandi ab alio , & mediatio quædam inter primum agens & effectum:ita & hic significatur verbum à patre accepisse virtutem operandi per originem & deriuationem ab ipso , & medium esse inter patrem & creaturas. Sed in hoc est dissimilitudo, quod ibi instrumẽtum non eandem accipit virtutem, quam habet primum mouens,& ob id minus est illo,sicque mediat inter primum agens & effectum , vt primum agens non immediata dicatur effectus causa.Hic autem verbum eandem accepit efficiendi virtutem quam habet pater , quare illo minus non est,neque sic mediat , vt pater non sit causa omnium immediata, cùm mediatio hæc solum secundum originem sit accipienda. Quare cùm pater cum filio omnia operetur, & filius non sit res & natura à patre diuersa, æqualiter pater & filius causa sunt omnium immediata & principalis.Secundùm hunc ergo secundum modum non appropriatè,sed propriè per verbum omnia facta dicuntur.Postremum etiam ideo omnia per verbum facta dicuntur,quòd ipsum,quatenus verbum & sapientia dicitur,causa est exemplaris rerum factarum , non quidem ex parte operantis patris , sed tantum ex parte rerum factarum. Quamuis enim verbum patri exemplar dici possit rerũ factarum, non tamen ipsi potest dici causa exemplaris rerũ factarum,cùm nihil à filio pater acceperit. Atque ob id significãdum putat Caietanus Euangelistam hic potius dixisse:omnia per ipsũ facta sunt;quàm, pater per ipsum omnia fecit.Ex his omnibus constat quare potius dictum sit : omnia per ipsum facta sunt;quàm,omnia ipsum verbum fecit, vel, omnia cum ipso facta sunt, vel , omnia ab ipso facta sunt. Cum his enim omnibus Euangelistæ locutio plura etiam in se includit.

ET SINE IPSO &c.] Verba hæc duplicem A habent distinctionẽ.Quidã enim sic distinguũt:Et sine ipso factũ est nihil; vt deinde noua sequatur sententia:Quod factum est, in ipso vita erat. Atq; hanc distinctionem ferè Latini sequuntur interpretes , & cum eis Cyrillus Græcus. Alij verò sic distinguunt:Et sine ipso factum est nihil quod factum est;vt puncto hic interposito deinde sequatur:In ipso vita erat.Secundùm priorem autem distinctionem quidam orationem illam,& sine ipso factum est nihil ; affirmatiuè accipiunt. vt sit sensus:Id quod est nihil, factum quidem est , sed factum est sine ipso. Atque hoc modo hanc oratio- B nem Manichæi acceperunt,intelligẽtes per, nihil, aliquid quod factum sit, scilicet res corruptibiles, quod earum esse continuè transmutetur in nihilum.Has enim non à verbo creatas dixerunt , sed ab altero principio contrario. Verùm Augustin. lib.de natura boni contra Manichæos ca. 25.ridet superstitiosam hanc Manichæorum distinctionem & intelligentiam, quod putarent per dictionem,nihil,sic positã debere intelligi aliquid quod factum sit , & negarent negatiuum sensum reddi posse,si hoc ordine dicatur:& sine ipso factum est nihil;& non isto:& nihil factum est sine ipso;ostẽditq; vtrouis modo dicatur hũc esse sensum:Quicquid subsistit in rebus creatis,à verbo factum est. C Idem super Ioan. Manichæorum ridet intelligentiam,dicens per, nihil, non posse intelligi aliquid quod factũ sit:sed si affirmatiuè quis velit orationem accipere , debere potius intelligere peccatũ vel malitiam.Peccatum enim quatenus peccatum est,hoc est, inordinatio quædam & defectus à recta regula , non est res & natura aliqua , nec est à Deo,sed à voluntate obliqua hominis. Huius expositionis meminit & Hier.exponens 2.c.Micheæ, vbi quosdam dicit per, nihil,intelligere hoc loco malitiã & diabolum,sed eã expositionem tanquam coactã nimis,non probat.Nec,vt plerique putant, hoc modo Aug.super Ioan. intelligendum voluit. Nam si diligenter legatur,deprehendetur duo illa D pro eodem accipere;Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factũ est nihil.Atque ex Gręca veritate manifestè cõstat sic accipi non posse Non enim habent Gręca οὐδὲν, sed οὐδὲ ἕν, id est,neque vnum, vel,vt nos diceremus,ne vnũ quidem.vnde cõstat necessariò sic debere accipi negatiuè,vt sit sensus: nullã omnino esse rẽ quæ sine verbo facta sit.Huic autem sensui id vnũ obstare videtur,quod secundùm eũ superflua videbitur hęc pars,cùm id quod ea significatur satis præcedenti oratione explicatum sit,qua dictũ est ; omnia per ipsum facta sunt. Dicendum itaq; adiunctam esse hanc partem,primum vt quod prius dictum est fortius cõfirmaret, ne omnino aliquid putaretur non esse complexus E dicendo,omnia,siquidem intelligere aliqui potuissent tantum visibilia illa quę Moyses facta scribit, ipsum cõplexum esse:aut res noxias non esse complexum,quas quidã non à vero Deo,sed à diabolo factas asseruerunt.Deinde & ideo hanc adiecit,vt explicaret illud quod dixit ; per ipsum. Ne enim ex ea locutione quis filium patre minorem intelligeret,& à patre per filium tanquam seruum omnia esse facta,subiunxit præpositionem denotãtem societatem filij cum patre in creando mundũ, vt vel sic occurreret prauæ intelligentiæ, quæ ex prioribus nasci poterat verbis.Dicendo enim; sine ipso nihil esse factum; significat cũ ipso à patre omnia

esse facta. Iā & ipsa Græca, quæ non habēt οὐδὲν, sed οὐδὲ ἕν, magis expostulant, vt illud, quod factum est, cum præcedentibus iungatur, quemadmodum hodie Græci codices distinguunt, & Theoph. & Chrysost. Secūdum quam distinctionem hæc pars, & sine ipso, &c. preter dictas rationes ideo apposita est, vt ostenderet per illud, omnia, creata solū accipi debere, ne quis patrem vel spiritum sanctū, vt dixerunt Macedoniani, intelligeret per verbū factū esse. Sic & Paulus explicans pro quibus distribuat omnia, cum dicitur de filio: Omnia subiecit sub pedibus eius; sine dubio, inquit, præter eū qui sibi subiecit omnia. Indicat autem Ioann. per hoc quod adiecit, quod factum est, esse aliquid præter patrem & verbum, quod non sit factū, nempe spiritum sanctum. Nā ad excludendum patrem aut filium ab illo vniuersali, omnia, non omnino opus erat addere, quod factum est. Quis enim audiens per filium à patre omnia esse facta, nō intelligeret ab omnibus excludi patrem & filium facientē? Proinde hoc loco refellitur non tantùm Manichæorum error, sed & Macedonianorum. Si autem illa pars, quod factum est, cum sequentibus legatur, rursum & varia est distinctio, & sensus plures. Manichæi enim illud, in ipso, præcedenti coniungentes hoc modo distinxerunt & intellexerunt: Id quod factum est in ipso verbo, id est, per verbum, erat vita, hoc est, habebat vitam, atque ob id asserebant nullam esse creaturam quæ non viueret, lapidésque ac ligna vitam habere credebant. Augustinus autem ne in horum errorem quis incidat, vult sic orationem distingui, vt illud, in ipso, sequenti iungatur, hoc modo: quod factum est, deinde distinctiuncula interposita, in ipso vita erat. Et intelligit omne quod factum est, etiam antequam fieret, non in seipso quidem, sed in ipso verbo fuisse vitam. Sicut enim artificis opus etiā antequam fit, est in mente artificis secundum speciem exemplarem, estque in ipso vita quædam, quia inest illi vitaliter & intellectualiter: ita & in ipso verbo omnis creatura, etiam antequam fieret, subsistebat, sed vitaliter & intellectualiter, atq; ob id dicitur in illo fuisse vita. Secundum hunc autem sensum postquam superius dictum est omnia per ipsum esse facta, adiectum est istud; Quod factum est, erat in ipso vita, ne quis fortè crederet mutabilem eius voluntatem, quasi qui subitò fecerit creaturā, quā antea nunquam fecisset, atque ob id factam quidem in tempore asserit creaturam, sed in æterna prius sapiētia fuisse, ibique vitā fuisse cùm ipsa sapientia diuina quæ omnia creata comprehendebat, vita sit. Porrò hic sensus vt è Platonicis idæis desumptus est, ita & obscurus & coactus nimis apparet. Indicant autem Theodoretus & Chrysostomus etiam Macedonios locum hunc distinxisse, sicut distinxerunt Manichæi, ita tamen vt per id quod factum dicitur in ipso verbo, intelligerēt significari spiritum sanctum, & sit sensus; quod factum est in ipso, id est, spiritus sanctus, erat vita. Verùm spiritū sanctum hic nō vocari vitam constat ex sequentibus, vbi ipsum verbum, vita dicitur & lux. Cyrillus illud, quod factum est, etiam à superioribus separans sic orationem hanc accipit, vt relatiuum, ipso, non referatur ad verbum, sed ad, quod factum est, vt hic sit ordo & sensus; Ipsum verbum erat vita in ipso quod factum est, hoc est, ipsum verbum vitam vigorémque impar-

1. Corr. 15.

A tiit rebus creatis, & vitam quam ex natura sua habet, etiam omnibus creatis infudit & communicauit: non quod omnibus dedit propriè viuere, sed vita omnium dicitur quòd ea conseruauerit in sua natura. Intelligit enim hanc partem superioribus subiunctam, vt ostendat verbum non solùm omnia creasse, sed etiam creata in sua conditione conseruare, cùm ex sua natura durandi virtutem non habeant. Quod si autem in simili sensu quis hunc locum sic intelligere velit; Quod factum est, erat in ipso verbo vita, hoc est, vigorem suum & esse in ipso habebat, iam, vita, hoc loco non eodem modo accipietur, quo statim postea; & vita erat lux hominum. Diuus Hilarius aliam ab omnibus

B prædictis sequutus est distinctionem. Illud enim, quod factum est, præcedentibus iungit, & tamen etiam illud, in ipso, coniungit cum, factum est, vt sit hæc distinctio: Et sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso; ac deinde noua sententia incipiatur: Vita erat. Ne enim dum dicitur, & sine ipso factum est nihil quod factum est, intelligeretur aliquid per alterum factum, quod tamen non sit sine eo factum, ob id intelligit additum, quod factum est in ipso. Meminit & Theophylactus huius distinctionis, asserens quendam sanctum orthodoxum in hunc modum distinxisse, & intellexisse omnia quæ in verbo condita sunt, non esse

C facta sine ipso. Verùm quomodo dubium esse potest quòd ea quæ in verbo facta sunt, sine ipso non sunt facta? Neque hunc certe sensum Hilarius voluit, sed istum; & sine ipso factum est nihil, quod tamen omne etiam factum est in ipso. Cuius postea rationem reddi intelligit. Quia scilicet erat vita. Porrò quoniam secundum omnes istas distinctiones nullus adfertur sensus qui satisfaciat, longè simplicior & facilior est distinctio Chrysostomi & omnium pene Græcorum, qua, quod factum est, præcedenti: illud verò, in ipso, sequenti iungitur. Secundum quam distinctionem istud; In ipso vita erat; intelligunt Chrysost. & Theophyl. sic, vt postquam omnia per ipsum facta dixit, nunc

D eiusdem prouidentiam significet, qua non solū omnia cōdiderit, sed etiam omnium creaturarum vitam & essentiam conseruert. Itaque vitam intelligunt tribui verbo respectu omnium creaturarum, non quòd omnibus vitam propriè dictam impartiatur, sed quod omnium essentiam permanere faciat, estque sensus secundum eos: In ipso erat vita omnium, id est vigor, qua omnia cōdita in sua conditione conseruantur. Rectius tamen videtur accipi posse vitā hic tribui verbo solū respectu viuentiū, vt sicut prius ostendit Euangelista omnia suū esse accepisse à verbo, ita iā significet omnia viuentia suam vitam ab eo quoque accepisse, sicut mox

E postea idem verbum lucem dicit hominum, quòd ab eo homines lumen intelligibile acceperint. Sicut enim ordo quidā est inter esse, viuere, & intelligere: ita ordinatè procedens tria hæc in creaturis à verbo esse declarat. Ita Caietanus. Itaque sensus erit: In ipso verbo erat vita, hoc est verbum ex sua natura vitam habebat, eratque vita ipsa ex sua natura, ac proinde non nisi ex hac fontali vita acceperunt suam vitam quæcūque viuunt, aut vnquam vixerunt. Proinde cum dicitur in verbo fuisse vitā, non debet intelligi vita à verbo diuersa, aut vita illi infuisse sicut accidens in suo subiecto, quomodo in nobis dicitur esse vita, cū in Deo nō sit aliud

essentia

essentia eius & accidēs quoduis. Neq; rursum simpliciter intelligendū: In verbo fuisse vitam, quia ei cōpetit vita, sed ꝙ ex sua natura sit vita. Quomodo postea dicturus est: Sicut pater habet vitā in se manentē, sic dedit & filio habere vitā in se manētem.

ET VITA ERAT LVX &c.] Vitam quæ est verbum, dicit esse lucem hominum, vt ostenderet se loqui de luce non sensibili, quæ non hominum solùm est, sed & brutorum: verùm spirituali, quæ propriè homini quatenus homo est, hoc est, secundum partem intellectiuam conuenit. Hominum autem potius lucem dicit quàm angelorum, vt per ea quæ nobis sunt nota, lucem illam nobis manifestaret. Dicens tamen esse lucem hominum, indicat multo magis esse lucem angelorum. Si enim homo infimus inter creaturas rationales à verbo illuminatur, & suprema lux est infimi intellectus lux, multo magis est lux intellectum superiorum mediorum. Et non dixit, lux Iudęorum aut lux iustorum, sed lux hominum, omniū scilicet: vt intelligeremus vitā vocari lucem non quia per legem à Moyse datam, aut per gratię suæ inspirationem quosdam illuminauit, sed ratione luminis naturalis, quod omnibus hominibus infudit. Lux enim aliquorum dicitur id, quod eos illuminat. Ita lux hominum verbum dicitur, quòd eos illuminet. Illuminat autem, quia rationem & intellectum omnibus dat, quo honestū ab inhonesto, verumq; à falso discernere valeant. Cùm enim in corporalibus rebus id lumen dicamus in quo aliquid videmus rectè per translationē à corporalibus ad spiritualia lumen dicitur mens ipsa & ratio, visq; illa discernendi verum & falsum, sicut & ipsum videre ad intellectum transfertur. Porro quod dicit de tenebris in quibus lux lucet, & quæ non comprehenderunt lucem, variè intelligitur. Cyrillus enim considerās tenebras opponi luci, & solum Deum esse ex sua natura lucē, per tenebras intelligit omnem creaturam, quæ lucem quidem participare potest, sed tamen ex sese lucē non habet, sicut aër ex sese tenebra est. Itaque secundum cum lux in tenebris lucet, quia lux diuina in mentibus rationabilibus, quę ex sese luce carēt, lumen suum infundit, impartiendo eis intellectum & sapientiam qua videant. Et intelligit hanc partem superiori appositam, ne quis intelligeret verbum non esse lucem omnibus, sed iis tantum qui bene viuendo se eius illuminationi dignos fecissent. Secundum quam expositionem quod sequitur, tenebræ eam non comprehenderunt, quidam sic accipiunt, creaturæ rationales quantumuis illuminatę, nequaquam tamen lucem illam comprehenderunt, vt quæ scilicet sit incomprehensibilis. Illud enim propriè comprehendi dicitur, quod totum concluditur, & cuius natura tota perspicitur, quod de Deo fieri nequit. Ecce enim (dicitur Iob 32.) Deus magnus & vincens scientiam nostram. Hic autem sensus huius partis indicatur in Homilia super hoc Euangelium quę inscribitur Origeni. Verùm etsi optimè conueniat superiori expositioni, tamen Cyrillus hanc partem sic non intelligit, sed in hoc sensu, tenebrę non cognouerunt ipsam lucem, quòd scilicet deserto veri Dei cultu, plerique hominum creaturas coluerint. Caietanus autem sensu omnino diuerso intelligit per tenebras, res omnes sensibiles carētes lumine intelligibili, atque in his lucere lucem, sed il-

Quid hic sint tenebræ.

A las non comprehendere, vel apprehendere eam, quod lux diuina in rebus sensibilibus se visendam exhibeat, non tamen ab eis attingatur, neque cognoscatur, sed tantùm ab hominibus lumine intelligibili donatis. Verùm hic sensus à scripturę vsu nimis est alienus, atque ab intentione Euangelistę, qui omnino videtur significare voluisse, dum dicit lucem in tenebris lucere, lucem suo lumine tenebras dispellere voluisse. Theophylactus autem, post Chrysostomum, per tenebras intelligit mortem & errorem. In morte enim sua verbum Dei illuxit, dum mortem, tum suam, tum aliorum superauit, & claritatem suam

B resurgendo demonstrauit. Et in gentili errore fulsit, atque quotidie fulget per Euangelicam prędicationem. Hę autem tenebræ lucem non potuerunt comprehendere, quia neque mors verbum Dei detinere potuit, neque error aliquis eum occupare, aut Euangelij lumen obscurare & extinguere. Indicat autem idem autor quosdam per tenebras intelligere carnem hanc nostram per peccatum obtenebratam, in qua luxit lux ista, dum veniens in similitudinem carnis peccati mundo prędicauit. Alios rursum aduersarias potestates, quę tentarunt quidem lumen istud comprehendere & extinguere, sed nequaquam valuerunt. Secundum omnes autem istas interpretationes tres intelli-

C gitur verbum Dei lucere in tenebris ratione eorum quę post incarnationem suam fecit. Ioannes verò magis videtur loqui de illuminatione ea qua à principio mundi semper luxit in tenebris. Proinde aptius secundum Augustinum & Rupertum per tenebras intelligemus mentes hominum per peccatum obtenebratas, aut ipsos etiam homines ignorantiarum & errorum tenebris offusos, quemadmodum de quibusdam dicit Paulus: Eratis aliquando tenebrę, nunc autem lux in Domino. Lux ergo diuina semper lucet & luxit in tenebris, tum quia lumine naturali etiam peccatoribus infuso dat eis ex rebus visibilibus inuisibilia Dei cognoscere, quemadmodū testatur Paulus ad Ro. 1. *Ephes. 5.*

D tū quia occultis suæ gratiæ inspirationibus, iustorumque prędicationibus, & aliis mediis plerosque semper peccatores in cognitione Dei, quantū in se est, illuminare voluit. Verùm tenebrę, hoc est, tenebrosę mentes lucem hanc non cōprehenderunt intellectu suo, hoc est, non cognouerunt eā. Idq; vel ob id quod in rebus vanis, & periturís huius mundi bonis oculos mētis semper haberēt intentos, & affectum affixū, oculos suos ad lucem illuminantem eos claudentes, vel quod ingenij sui acumine confisi ad veritatis diuinæ cognitionem peruenire contenderent. Quia enim, inquit Paulus cum cognouissent Deum, non sicut Deū glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euanuerunt in co- *Rom. 1.*

E gitationibus suis, &c. Secundū prędictam autem expositionem quod hic dicitur de illuminatione lucis, intelligitur non solum de illuminatione quę fit per infusum lumen naturale, sed etiā de ea quæ fit per inspirationem Dei gratuitam: quod quidē aptè conuenit sequentibus, in quibus de ea cognitione lucis huius agitur, quę sine inspiratione Dei gratuita accipi non potest. Iā quod dicitur, tenebrę eā non comprehenderunt, de tenebris accipi debet, quādiu tenebrę fuerunt. Aut sic accipienda oratio, vt significetur plęrasq; tenebras lucem non comprehendisse, non autem omnino nullas, sicut

ſicut intelligitur quod poſtea dicitur: Mundus eum non cognouit, & ſui eum non receperunt. Cùm autem ſemper alioqui verbis vtatur præteritis, per præſens dicit, lux lucet in tenebris, vt ſignificaret perpetuò & indeſinenter lucem hanc lucere à principio mundi vſque in hunc diem.

FVIT HOMO MISSVS &c.] Poſteaquam ſuperius dictum eſt de iis quæ ad diuinitatem verbi ſpectant, Euangeliſta iam de verbi incarnatione dicturus, ſermonem de precurſore interſerit. Quoniam enim verbum in ſua diuinitate ſolùm conſiſtens, quamuis in tenebris luceret, à tenebris tamen non eſt comprehenſum, neque cognitum, ob id carnem induit in qua luceret, & mundo manifeſtius innoteſceret. Vt autem etiam in carne B veniens agnoſceretur, præmiſſus eſt Ioannes Baptiſta, qui parta ſibi apud omnes ſumma per eminentiſsimam vitæ ſanctimoniam autoritate, teſtimonium ferret de hoc lumine incognito & carne velato. Ex quibus conſtat quàm conuenienter hic ſermo de Ioanne & Chriſti incarnatione ſuperioribus ſubiunctus ſit. Cyrillus autē intelligit hic Euangeliſtam ſermonem de Ioanne præcedentibus ſubiunxiſſe, vt eorum quæ dixit teſtem adiungeret grauiſsimum, ſummæq́; autoritatis, ne ea quæ dixit parui ſint momenti, & fidē non accipiant. Aduertendum autem idem Cyrillus admonet, quàm idonea vtatur Euangeliſta oratione cùm de Ioāne loqui incipit. Nam cùm de verbo loqueretur, vſus C eſt verbo, erat, vt æternitatem eius oſtenderet, & vltra omne temporis principium eſſe ſignificaret. De beato autem Baptiſta congruè nimium, vt de mortali homine atque creato, fuit, exclamat. Vbi tamen notandum, quod differentia inter, erat & fuit, non conſiſtit ſecundum Cyrillum & Euangeliſtam in ratione temporis, quòd ſcilicet illud eſt præteriti imperfecti, iſtud verò præteriti perfecti. Nam apud Græcos verbum ἐγένετο non eſt præteriti perfecti temporis, ſed aoriſtus ſecundus. Verùm differentia illa potius conſiſtit in verborum diuerſitate. Nam verbo Dei tribuitur ſemper ἦν, erat, quod eſt verbum ſubſtantiale, nullam in ſe includens factionem eius D quod dicitur eſſe. Verbum autem ἐγένετο, non eſt verbum ſubſtantiuum, & quamuis accipiatur frequenter pro ſubſtantiuo, ſignificat tamen quādam eius cui tribuitur factionem. Nam propriè γίνομαι, idē ſignificat quod fio, & naſcor. Quod autē mox verbum, erat, Ioanni tribuitur, cui nomen erat Ioānes, Græca non habent, erat, ſed tantum, nomen illi Ioannes. Diuus Thomas autem, qui & ipſe annotauit de verbo dictum eſſe, erat: de Ioanne, fuit, tantùm temporis diuerſitatem attendit, & non verborum, quæ ſunt apud Græcos diuerſa. Neq; contentus Euangeliſta horū verborum diuerſitate ſeparare verbum Dei à Ioanne, tutiſsimè adiecit, homo, idq́; ſine articulo, tum vt hac nomenclatura & E nota diſtingueret ipſum à filio Dei, quem verbum, Deū, vitam & lucem appellauit, quique homo eſt cum articulo, hoc eſt, inſignis & omnes excellens, tum vt temeritatem nonnullorum euerteret, teſte etiam Cyrillo. Iam enim rumores fuerāt non natura hominem, ſed de numero ſanctorū angelorum Baptiſtam fuiſſe, ac humano corpore vſum prædicaſſe, quod inde affirmabant, quia dictum eſt Malachiæ 3. Ecce ego mitto angelum meū ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Ignorantes nomen angeli, miniſterium magis quàm ſubſtantiam ſignificare. Angelus enim Ioānes dictus eſt, non quia natura angelus eſſet, ſed quia ad nunciandum venit. Atque ob id etiam rectè ſubiecit, miſſus à Deo, tum vt oſtenderet eum ratione officij ſui angelum dictum, tum ne alicui leue videretur teſtimonium eius, quem prius ſolùm hominem vocauit, idque ſine articulo, & à pſeudoprophetis eum ſepararet, qui à Deo miſſi non fuerunt. Quando autem miſſus ſit, ſcribit Lucas, ſcilicet anno quinto decimo imperij Tiberij Cæſaris. Sed modus quo miſſus eſt, incertus eſt, an ſcilicet viſibili apparitione, an ſola interna inſtructione & deſtinatione. Cæterùm, vt explicaret quis ſit homo de quo loquitur, adiecit: cui nomen erat Ioannes, vel, vt habent Græca, nomen illi Ioannes. Nomen certè non vulgare, nec caſu impoſitum, ſed diuinitus inditum. Atque ob id miſſum hunc à Deo hominem nomine hoc ſuo notum facere voluit Euangeliſta ſecūdum Cyrillum, vt ipſo nomine quod ex Lucæ narratione conſtat eſſe diuinum, hominis huius autoritatem magis attolleret. Quoniam autem variis de cauſis vel homines, vel angeli à Deo mittuntur, ſpeciale miſsionis eius officium explicat, dicens: Hic venit in teſtimonium, hoc eſt, vt teſtaretur, aut vt eſſet teſtis, quaſi dicat, non venit vt eſſet lux mundi, non venit vt mundum hunc redimeret, ſed tantùm vt eſſet teſtis. Et quoniam diuerſarum rerū ſunt teſtimonia diuerſa, explicat in cuius rei teſtimonium miſſus fuerit: vt (inquit) teſtimonium perhiberet de lumine, hoc eſt, vt teſtaretur Chriſtum ſolum eſſe, vnde omnes lumen & notitiam veri Dei accipiāt. Hoc autem dicens, ſignificat & Ioannem habuiſſe *Ioan. 3.* certam, clarámque notitiā huius lucis, (alioquin enim nō veniſſet idoneus teſtis. nam quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur) & aliis ignotam fuiſſe lucēm illam, alioqui enim nō opus fuiſſet eius teſtimonio. Ne autem quis exiſtimaret lucē hanc teſtimonio ipſius eguiſſe quaſi aliqua ex parte deficientem, adiecit, vt omnes crederent per illum, indicans ob incredulitatē & cæcitatē aliorū teſtimonium ipſius fuiſſe neceſſarium. Et bene quidem, crederent, dicit: & non dicit, vt omnes cognoſcerent vel ſcirent hanc lucē per ipſum. Aptè enim teſtimonio reſpondet fides, neq; aliud quàm fidē rei teſtimonium facere poteſt: nā ſciētia & euidens rei cognitio non teſtimonio, ſed demonſtrationi & euidentiæ innititur. Deinde quia nō poteſt à nobis lux iſta in hac vita ſciri, aut clarè videri, ſed fide ſola percipi. Porro quod dicitur, per ipſū, apud Græcos referri poteſt vel ad lumē, vel ad Ioannem. Nam αὐτοῦ, dū dicitur δι᾽ αὐτοῦ, poteſt accipi vel in maſculino genere, vt ad Ioan. referatur: vel in neutro genere, vt referatur ad τὸ φῶς, lumē. Et Caietanus quidem putat potius debere ad τὸ φῶς referri, eo quòd Ioannes non videatur miſſus, vt eius teſtimonio omnes crederent, cùm omnibus nō ſit teſtificatus, ſed Iudęis tantùm, apud quos teſtimoniū perhibuit Chriſto, vt parata Chriſto illius teſtimonio autoritate, omnes deinde crederēt Deo patri per Chriſtū, hoc eſt, Chriſti, Apoſtolorumq́; eius prędicationē. Verùm reliqui omnes Doctores pronomen, ipſum, ad Ioannem referunt, & melius quidē, quod huic Euangeliſtæ ſit familiare dicere fideles credere in Chriſtum, non per Chriſtum. quē ſenſum & hic voluiſſe ſatis ipſa

verborum

verborum conſequentia docet. Quod autem dicit, vt omnes crederent, intelligi poteſt accommoda diſtributione de omnibus teſtimoniũ eius audientibus, nempe Iudęis. Tamẽ cùm per eos qui ex Iudæis teſtimonio Ioannis crediderunt, fides ad gentes propaganda erat, vt iam propagata eſt, ſimpliciter de omnibus accipi poteſt. Venit enim Ioã. vt ſuo teſtimonio primùm quidem crederent omnes Iudæi, ac deinde per Iudæos crederent etiam omnes gentes, ac proinde venit vt per ipſum omnes crederent. Iam quod non omnes crediderint, non culpa teſtificãtis eſt Ioannis, ſed per auditorũ duritiam id factum eſt, quemadmodũ ſoli non eſt imputandum, quod eos non illuminat qui oculos ſuos volentes claudunt. Quemadmodũ enim ſol in hoc lucet, vt quantũ in ſe eſt, omnes illuminet, ita ad hoc miſſus eſt Ioan. & teſtificatus eſt vt quantum in ipſo erat, omnes per ipſum crederent. Itaque dicendo, vt omnes crederent, non vult ſignificare fructum ex Ioannis teſtificatione cõſequendũ, ſed finẽ à Deo intentũ voluntate antecedẽte, ſicut dicit Apoſtolus. 1 Timoth. 2. Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ſufficientiam teſtificationis Ioannis, vt per eam omnes crederent ſi vellent.

NON ERAT ILLE LVX, &c.] Iſtud adiecit Euangeliſta, vt oſtenderet quanta ſit inter verbum Dei & Ioannem differentia, & eorum refutaret opinionem, qui Ioannem putauerunt eſſe Meſsiam. Non contrariatur autem huic, quod Dominus Apoſtolis dixit: Vos eſtis lux mundi, & de Ioanne: Ille erat lucerna ardens & lucens. Non enim negatur ſimpliciter Ioannem fuiſſe lucem, ſed dicitur non fuiſſe lux cum articulo, hoc eſt, ſumma & prima lux, quæque per naturam & non per participationẽ lux eſt, quemadmodum annotauerunt Chryſoſt. & Theoph. Nã Apud Græcos eſt ὀυκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς. Deinde etiam neglecto articulo, propriè dictum eſt de Ioanne: Non erat ille lux. Nã vt etiam annotauit Cyrillus, ſicut creatura quæ doctiorẽ ſapientioremq; alium reddit, non eſt ipſa ſapientia: ſic creatura quæ alios illuminat, non eſt ipſa propriè lux, ſed lucem habens, luciſq; quæ in ea eſt miniſtra. Deus verò cũ ſimpliciſsimus ſit, omniq; compoſitione carens, ſicut eſt ipſamet ſua ſapientia, ita eſt & ipſamet lux. Lucis tamen nomen etiam creaturis ratione participationis impropriè tribuitur Dei dignatione, ſicut & nomen Dei, & Filij Dei. Ad excludendũ autem omnem dubitationem, & explicandum apertius quomodo Ioannem dixerit non fuiſſe lucem, ſubiicit: Erat lux vera; ſignificans Ioannem lucẽ veram dici non poſſe, etiãſi quadam ratione lux dici poſsit. Notandum autem hic apud Græcos duplicem poni articulum, ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, vt oſtendat per τὸ ἀληθινὸν, quid intellexerit per τὸ φῶς, & quare nomini φῶς articulum addiderit. Itaq; ſenſus eſt; Is erat lux illa de qua loquor, nẽpe lux vera, qui illuminat, &c. Porro vt intelligatur quomodo, verbũ, dicatur, lux vera, aduertendum, verũ, in ſcriptura tribus opponi. Aliquando enim opponitur falſo, vt cum dicitur ad Epheſ. 4. Deponentes mendaciũ, loquimini veritatem. Aliquando opponitur ei quod eſt vmbratile & figurale, vt cùm poſtea apud Ioannẽ dicitur: Lex per Moyſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Aliquando verò opponitur ei quod ſolum per participationem eſt aliquale, vt cum dicitur Ioan. vltimo: Vt ſimus in vero filio eius. Verum filium Dei dicit filium naturalem, qui non per gratiam & participationem eſt filius. Hic autem dũ dicit veram lucem, quamuis accipi poſſet, verũ, vt opponatur falſo & figurali, ad diſtinguendum hanc lucem, de qua loquitur, tum à luce quam ſe habere Philoſophi iactabant, quæ erat lux falſa, tũ à luce quam ſe Iudæi habere per legẽ gloriabantur, quæ erat lux figuralis. Tamen ex intentione Euangeliſtæ magis eſt, vt verũ opponatur ei quod tantùm participans eſt, & lux vera ſit lux naturalis: ſicut filius verus, filius non per adoptionem, ſed naturalis: niſi ſi quis velit per hoc quod dicit, veram lucem, intelligere, ſeparari hanc lucẽ etiam à luce ſenſibili, quæ tantùm eſt vmbratilis quædam lux ad lucẽ diuinam cõparata. Ita enim & Caietanus intelligit, per hoc quod adiecit, veram, diſtingui hanc lucem & à luce ſenſibili, & ab omni luce intellectuali citra ſupremam. Pergit autem explicare Euangeliſta, quæ lux ſit lux cum articulo, & lux illa vera, dum dicit; quæ illuminat omnem hominem, &c. Sicut enim id ſolum verè eſt, à quo omnia ſuum eſſe participant: ita id ſolum eſt vera lux, à quo omnes creaturæ rationales illuminantur, neque poteſt id ab alio illuminari quod omnia illuminat, ac proinde per naturam ſuam, & non per participationem debet eſſe lux quæ omnia illuminat. Iam quod cum his verbis pugnare videtur, quod multi in tenebris maneant, ac proinde non omnes ab hac luce illuminentur, variè ſoluitur ſecundũ diuerſorum diuerſas interpretationes. Cyrillus enim lucẽ hanc intelligit illuminare omnem hominem ratione luminis naturalis, hoc eſt, rationis & intellectus, quẽ ſimul cum anima infundit omnibus hominibus. Illuminat itaq; (vt ipſe ait) creatiuè, non docendo, vt homines & angeli, ſed potius creando, vt Deus, & vnicuique ſemen ſapientiæ atq; intelligendi radices inſerendo. Secundum quam intelligentiã iam manifeſtum eſt, quare addatur, venientem in mundum, nimirum vt per ea verba indicet quando lux hæc hominem illuminat, dum ſcilicet naſcitur in mundo. Quod ſi autem intelligere quis velit de illuminatione gratuita ſuperaddita lumini naturali, iam intelligendũ eſt, vel, ſicut interpretateur Chryſoſtomus, Illuminat omnem hominẽ quantum in ſe eſt. Quod enim quidam non illuminentur, ipſorum vitio imputandum eſt, qui oculos mentis ſuæ ad lucem hanc claudunt, nec eam recipere volũt. Vel, ſicut intelligit Rupertus, Illuminat omnẽ hominem, quia nullus eſt qui ſine eo illuminatur, ſicut in Pſal. dicitur Dominus erigere omnes eliſos, & alleuare omnes qui corruunt, quia ſcilicet nemo erigitur, niſi ab ipſo. Atque hoc modo præſentem locum intelligit & Auguſt in Enchir. cap. 102. & lib. 1. de peccatorum meritis & remiſsione cap. 25. vbi & diſputat contra quoſdam Pelagianos, qui propter additam hic particulam illam, venientem in hunc mundum, aſſeruerunt in exortu corporali ab vtero matris illuminari mentes naſcentium paruulorum. Secundum has autem expoſitiones adiectũ eſt veniẽtẽ in hunc mundũ, tum ad maiorem commẽdationem lucis huius, vt quæ non homines ſolùm quoſdam in vno mundi angulo conſiſtentes illuminet, vt Ioannes Baptiſta, ſed omnem omnino hominem in quacunque totius mundi parte degentem, tum ad oſtendendũ (vt indicat

Mat. 5. Ioan. 5. — *Verum tribus opponi tur.* — *Ioan. 1. Ioann. vlt.* — *Quomodo lux illuminet.* — *Pſal. 144*

A B C D E

dicat Aug.) quare homo indiget ab hac luce illuminari, nimirũ quia venit in hũc mundũ, tenebrosum scilicet & caliginosum. Si enim (inquit Aug.) illinc nõ recederet, non esset illuminãdus: sed ideo hic illuminãdus, quia illic recessit vbi homo poterat esse illuminatus. Ex quibus verbis patet Aug. vim facere in eo quod dicitur, hunc mundum, intelligereq; mundũ hunc inferiorem à paradyso & cælo distinctum. Verùm notandũ Græca non habere pronomen, hunc, sed εἰς τὸν κόσμον, id est, in mũdũ, cum articulo, loco cuius frequenter vertit interpres pronomẽ demonstratiuũ, quod proinde accipitur nõ vt distinguat vnũ mundum ab alio, sed simpliciter demõstret vniuersam hãc mũdi machinã. Sunt & aliæ huius loci expositiones, sed minus B probabiles. In Homilia enim, quæ Origeni inscribitur, super hoc euangelio, mundus, accipitur pro Ecclesia. vt sit sensus: illuminat omnẽ qui ingreditur Ecclesiam. Et Dionysius hunc quoq; addit sensum; Illuminat omnem hominem, quia quosdam homines cuiusque nationis illuminat, vt sit distributio, quemadmodum vocãt, pro generibus singulorum. sicut in Enchiridio Aug. illud accipi posse dicit: Deus vult omnes homines saluos fieri. Porrò quoniam hic dicitur homo venire in hunc mũdum, quidam intellexerunt animas hominũ fuisse apud Deum in cælo ante corporũ assumptionem, & has, quamuis perfectiore bono fruebantur, ta- C mẽ saturitate melioris status, alteriusq; vitæ turpi cupiditate ad corpora esse delapsas. Cuius erroris author fuit Origenes, & cõtra hunc errorem prolixè & doctè disputat hoc loco Cyrillus. Quòd enim non dicatur homo venire in hunc modũ, quia aliunde prius existens huc venit, patet, quia tunc significaretur prius non fuisse illuminatã animam, cùm extra corpus subsisteret. Deinde si supplicij loco corporibus coniunguntur animæ, quomodo venientes in hunc mundum illuminari dicentur? Illuminatio enim maiorem afferre gratiam videtur, & honoris est, non supplicij. Accedit his, quod non habent Græca; in hunc mundum; vt ne quis putet de inferiori tantum mundi parte accipiendum, sed simpliciter, venientem in mundum. Vnde D non posset tum primum anima dici venire in mundum, cùm corpori vnitur, cùm & prius in mundo fuerit. Proinde venire in mundum, non est aliud quàm nasci in mundo. Dictum est autem secũdùm Thomam potius venientem in mundum, quàm nascentem in mundo: ad indicandum quòd anima secundùm quam homo illuminatur, venit ab extrinseco, hoc est, non ab eductione de potentia materiæ, sicut animæ reliquorũ animaliũ, sed à simplici emanatione Dei, qui creãdo eam corpori infundit.

IN MVNDO ERAT &c.] Ostẽdit modo quare necesse fuerit vt Ioannes testimonium ferret E de lumine, simúlque occurrit tacitæ obiectioni qua dicere quis posset: Si verbum istud lux est, & illuminat omnem hominem, quid opus erat luci, rei, scilicet per sese clarissimæ, testimonio, quare etiam tam longis temporum spatiis lux ista ignorata est? Sequitur enim potius quoniam ignorata est, nec ab ipsa mundũ illuminari, nec ipsam lucem esse. Hoc itaque nequis obiiciat, ostendit non imputandum verbo ignorantiam sui, sed cæcitati & peruersitati hominum, atque ob id etiam opus fuisse testimonio cuiusdam auctoritate insi- A gni, & à Deo ad hoc missi. Erat enim (inquit) ab initio semper in mundo, præsens vbiq; secundùm diuinitatẽ suam, & præterea mũdus etiam per ipsum factus est, vnde ex creaturis agnosci debuisset, & tamen mundus eum non cognouit. Quoniã ergo vbique existens per diuinitatem, & per creaturas suas sese insinuans, nõ est agnitus, venit per assumptam humanitatem in propria, & nec sic etiã proprij eum receperunt per fidem. Vides itaque non ipsum culpandum esse quòd incognitus fuerit, sed hominum tantùm tarditatem, vel obtenebrationem. Vides & quare illi opus fuerit Ioannis testimonio. Vt autẽ efficacissimè coarguat mundi cæcitatem, postquam dixit lucem hanc illuminare omnem hominem, deinde duo illa subiicit: in mundo erat, &, mundus per ipsum factus est. Quoniã enim illuminat omnem hominem, dicere nemo potest lucem hanc ob id incognitam fuisse, quòd vel radios suos ab hominibus retraxerit, vel per imbecillitatẽ ad homines vsque pertingere non valuerit. Quia verò in mũdo semper fuisse dicitur, dici non potest quòd propter lucis absententiam ignorata sit. Cùm autem etiam per ipsum mundũ factũ esse adiicit, ostendit non posse imputari inuisibilitati & occultationi lucis huius ignorationem illius. A magnitudine enim speciei & creaturæ cognoscibiliter poterat creator eorũ videri. Sapi. 13. &: Inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Cognosci ergo debebat, tũ quia illuminat omnes, tum quia in mundo vbique præsens erat, tũ quia per ipsum mũdus factus est, & tamẽ mundus eum non cognouit. Porro quod dicit, in mundo verbum fuisse, non est intelligendum in mundo fuisse, quasi mundo conclusum, aut quasi mundi pars, sed tũ quia per diuinitatem suam vbiq; erat præsens, tum propter prouidentiam & conseruatiuam eius vim, qua omnia facta conseruat. Accipitur autem dictio, mundus, hic æquiuocè: prioribus enim duobus locis accipitur pro tota hac machina visibili, tertiò verò loco, pro hominibus deditis mũdo, hoc est, rebus huius seculi. Relatiuũ autẽ, eũ, masculini generis nõ habet ad quod secundum vocem referatur, neque enim ad verbum, neq; ad lumen vel lucem referri potest secundum vocem, proinde oportet intelligere relationem secundum rem, nisi velimus referre ad nomen Deus, dum dictum est; & Deus erat verbũ. Interpres enim, quoniam apud Græcos inuenit relatiuum masculinum αὐτὸν, vertit etiam masculinum, nõ aduertens illud ad præcedentia nomina non posse apud nos referri, sicut apud Græcos, apud quos refertur ad nomẽ λόγος, masculinũ. Quod autem sequitur; In propria venit, &c. dupliciter intelligitur, vt annotauit etiam Theoph. Cyrillus enim & Rupertus per propriam & suos, intelligunt gentem Iudaicam, populum sibi olim peculiarem, de quo dixit: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israël. Alij per propria intelligunt totam hanc mundi machinã, quam ipse condidit: & per suos, simpliciter homines ab eo conditos. Ad maiorem autẽ exaggerationem malitiæ & incredulitatis, dicit potius eum venisse in sua, & suos tamen eum non recepisse, quàm venisse in mundũ, & mundũ non recepisse eum. Venisse autem dicitur, non quòd inceperit esse vbi prius nõ fuisset, sed quòd inceperit hic esse in assumpta carne, in qua hic non prius erat: quodq; inceperit hic esse visibilis, vbi prius erat in

Roma. 1
Quid sit in mundo erat: Et in propria venit.

inuisibilis. Aduertendum autem quàm tutò cōtextus sit hic sermo. Prius enim dixit: Mundus eum non cognouit; nunc autem; & sui eum non receperunt. Itaque ante incarnationem verbi, simpliciter ignorantiam Dei in hominibus culpat, additque eam appellationem quæ culpam minuit. Mundus enim, quia mundus erat, eum cognoscere non potuit. Post incarnationem verò, impietatis crimen in infidelibus taxat, dicens, non receperunt. atque quo crimē hoc clarius ob oculos ponat, proprios dicit non recepisse suum creatorem. Non recipere enim non est simpliciter non agnoscere, sed præsentem iam seséque offerentem, & palam quis sit declarantem, reiicere. A

QVOTQVOT AVTEM &c. Ostendit incredulorum summam impietatem, dum dixit, sui eum non receperunt: modò ostendit credentium & recipientium vtilitatem & dignitatem quam credendo consequuti sunt. Et primùm quidem dicens, quotquot, significat in fidei gratia nullam esse vel sexus, vel ætatis, vel conditionis, vel nationis discretionem: sed siue pueri, siue senes, siue serui, siue liberi, siue Iudæi, siue Græci sint qui eum receperint, eundem ex sua fide consequi fructū. Deinde & hoc hinc colligitur, quòd illud; sui eum non receperunt; non possit vniuersaliter accipi, sed indefinitè, quodq; per, suos, potius vniuersos homines à Deo conditos, quàm Iudæos intelligere debeamus. Verùm magnam difficultatem ingerūt ea verba, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Non enim sibi constare ea videntur, vt qui dicuntur recepisse eum, habeant datam potestatem qua fiant filij Dei. Nam si receperunt eum, iā sunt filij Dei, nec opus habent vt fiant filij Dei. Et ecōtra si possunt fieri filij, ergo iam non sunt filij: si autem non sunt sunt filij, ergo non receperunt eum. Auget difficultatem, quòd iidem qui iam dicuntur accepisse potestatē vt fiant filij Dei, mox postea dicuntur ex Deo nati. Non enim dici potest relatiuū, qui, cùm dicitur; qui non ex sanguinibus, &c. debere referri ad filios Dei, & non ad eos qui credunt in nomine eius, quemadmodū vult Caietanus, & alij quidam Nam apud Græcos in neutro genere dicitur τέκνα θεοῦ, cùm sequens relatiuum sit masculinū, οἳ. Præterea, nónne & illi qui nondū receperunt eum habent potestatem filios Dei fieri, cùm habeant potestatem credendi? Theophylactus hāc difficultatem tribus modis solui posse ostendit. Primùm, vt hic sit sensus: dedit eis, nempe credentibus potestatē, hoc est, gratiā qua possunt fieri filij Dei vsq; in finem, hoc est, in diuina filiatione conseruari. Secundò, vt recipientes eum intelligantur catechumeni, qui ante baptisma susceptum credunt, & per fidem accipiunt potestatem, vt per susceptionē baptismatis regenerētur in Christo, & fiant filij Dei. Tertiò, vt accipiatur Euangelista hic loqui nō de ea filiatione quam consequimur per fidem & baptisma, de qua mox loquitur, cùm dicit credētes ex Deo natos esse: sed de gloriosa adoptione filiorum Dei, quæ erit in nouissima corporū resurrectione, de qua loquitur ad Roman. Paulus, cùm dicit: Adoptionem filiorū Dei expectantes, redemptionem corporis nostri. Atque hunc tertium sensum approbat Caietanus, qui tamē in Ientaculo suo quinto etiā ostendit quomodo de priori adoptione filiorum Dei accipi possit, nēpe vt intelligamus iis qui recipiunt & credunt dari potestatem, non qua postea fiant filij Dei, sed qua eo ipso tēpore vel mo

Quid sit: dedit eis potestatē.

Rom. 8

mento quo credunt, fiunt filij Dei. Fides enim ex se non potest filios Dei nos facere, sed ex gratuito Dei dono habet hāc potestatē, vt mox filios Dei faciat: proinde credentibus data dicitur potestas qua fiāt & fiendo sint filij Dei. Diuus Thomas autē videtur & hoc modo intelligere: Qui receperunt eum, his Deus dedit potestatem, non quidem posteaquam receperunt, sed antequā eum receperūt. Non enim recepissent, nisi Deus dedisset eis potestatē filios Dei fieri. Hanc autem potestatem dedit secūdum eū, proponendo eis credenda, & per infusionē gratiæ suæ corda eorum mouendo ad credendum & recipiendum ipsum. Et secundum tres primas interpretationes, maximè autem secundum primam & tertiā, commendatur hoc loco
B liberi arbitrij vis: secundum duas autem posteriores non liberum arbitrium, sed diuina gratia commendatur his verbis; dedit potestatem, &c. Nec est aliqua harum interpretationum, quæ propositæ difficultati & intentioni Euangelistæ satisfacere videatur. Proinde annotanda diligēter Græca, quæ habent: ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι. Porrò dictio ἐξουσία non significat solùm potestatem, vel facultatem alicuius rei faciendæ vel acquirendæ, sed etiam auctoritatem, dignitatem, & ius. Deinde verbum γενέσθαι, nō tantùm per fieri, sed & per esse verti potest, vt iam hic sit sensus; dedit eis eam auctoritatem, ius & dignitatem, vt
C sint Dei filij. Atq; hoc modo accepisse Cyrillum dictionem ἐξουσίαν patet cùm ex aliis, tum ex his maximè verbis. Cùm potestatem ipsis datam & serui naturam filio enodauerit, & adoptionem ac gratiam per potestatem hanc intellexerit, tutissimè postea intulit; Ex Deo nati sunt, &c. Atque hoc modo etiam accepisse Erasmum in Paraphrasibus constat, cùm sic habeat: Quicunque receperunt sermonem hunc, his vicissim hoc dignitatis cōtulit, vt per fidem & baptisma insiti Christo, fierent & ipsi filij Dei. Proinde nomē potestatis hic accipietur, quemadmodum frequenter, pro dignitate & præeminentia, vt ad Roman. 13. Omnis anima potestatibus subdita sit, &: Nō est potestas nisi à Deo.
D Et est sensus nostrę literæ; Dedit eis hanc excellentiam & dignitatem vt fiant filij Dei, nō quidem posteaquam eum receperunt, sed eo ipso quo eum recipiunt. Itaque etiam secundum hūc sensum nihil ex his verbis; dedit eis potestatem; colligere licet de libero arbitrio. Vt autē explicaret qui sint qui recipiant eum, adiecit: his qui credunt in nomine eius; vel, vt habent Græca, in nomen eius. Hoc est ergo recipere eum, non quidem recipere eum in domum suam, sed credere in nomen eius, hoc est, in ipsum credere. Postquam autem exposuit qui sint qui eum receperunt, exponit iā etiam quod dixit recipientibus eum datam eam dignitatem vt fiant & sint filij Dei, comparationémque
E facit carnalis & diuinæ generationis, non absurdè nobis in memoriam reducens carnales partus, vt agnita vilitate & humilitate carnalis generationis, econtrario diuinæ generationis dignitatē cognosceremus. Dicit ergo: Qui non ex sanguinibus, &c. Per tres autem istas partes, ex sanguinibus, ex voluntate carnis, ex voluntate viri, designari carnalem hominis generationem satis inter omnes cōuenit interpretes. Singulæ verò istæ partes non eodem modo ab omnibus intelliguntur. Primùm itaque circa dictionem, sanguinibus, adnotādum, quod quamuis non satis Latinè pluraliter dicatur,

sanguines,interpres tamen pluraliter vertit,quòd Græcè pluraliter dicatur αἱμάτων Atque ob id existimat Augustinus interpretem numero plurali abusum,vt declararet ad communem hominis generationem,& viri & mulieris semen concurrere. Intelligit enim per sanguines non tantùm menstruum sanguinem mulieris , ex quo fœtus alitur, sed & viri semen, quod sit residuum alimenti sanguinei.Theophyl. tamen (& rectius videtur) per sanguines solùm menstrua mulieris accipit. In secunda verò parte caro secundũ Aug. pro fœmina accipitur:quæ ob id caro rectè dicitur,ꝙ affectibus carnalibus magis sit obnoxia quàm vir qui dicitur vir,quasi virtus:mulier verò quasi mollier,vt dicit Lactãtius.De qua fœmina etiã dicit Adã:Hoc nũc os ex ossibus meis,& caro de carne mea. Vtrobique autem voluntas iam accipi debebit pro concupiscentia.Et sensus erit; fideliũ regenerationem non esse talem , qualis est omnium hominum generatio:cuius si materiã attendas,sanguis est vnde generantur:si causam impellentem , deprehendetur esse concupiscentia mulieris & viri. Ideo autem secundum Theoph.dicit, neque ex voluntate carnis,id est,mulieris, neque ex voluntate viri, & non,neq; volũtate carnis & viri:siue quia aliquando filius nascitur ex desiderio mulieris , sicut Samuel ex Anna , aliquando verò ex desiderio viri principaliter : siue quod aliquando ad libidinem mulier sit procliuior,aliquando verò vir.Secũdò etiam secũdum eundẽ Theoph.per voluntatẽ carnis intelligi potest concupiscentia carnis:per voluntatem autem viri, appetitus intellectiuus , qui nisi idem hoc velit quod concupiscit caro,iam generatio nõ erit:atq; ideo vtrunque posuit, & prius quidem nominans voluntatem carnis,secũdò verò voluntatẽ viri. Considerari autẽ potest & hoc, quod cùm scriptura carnale aliquid vult significare,per sanguinem & carnem id solet significare,vt patet in illis : Caro & sanguis non reuelauit tibi. Caro & sanguis regnũ Dei non possidebunt.Non acquieui carni & sanguini;& sic de aliis.Ita & hic accipi potest sanguini iunxisse carnem,vt significaret generationem hominum communẽ planè carnalem esse,siue materiam spectes,siue causam impellentem:addidisse autem, neque ex voluntate viri,vt ostenderet quod,vt omittamus eam esse carnalem,saltem humana sit. Quorundam enim hominum generatio videtur neque ex sanguinibus, neq; ex voluntate carnis fuisse,vt generatio Isaac. Siquidem desierant Saræ fieri muliebria.Sanguini ergo,carni & viro Deum opponit,indicans ex cõtrario regenerationem credẽtium spiritualem esse,& diuinam. Ex his patet hoc loco præpositionem,ex,non eodem semper accipi modo. Nã primo loco denotat causam materialem,aliis verò locis causam efficientem. Perpendenda autem hic maxima filij Dei erga credentes in ipsum benignitas.Cùm enim vnicus esset Dei filius, & propriũ sibi esset esse per naturam filium Dei, dedit etiam recipientibus ipsum per fidem , eam præeminentiam,vt sint per adoptionem & ipsi filij Dei,& fratres sui,eiusdem cum eo hęreditatis comparticipes. Non enim timuit(inquit Ambrosius) habere cohęredes , quia hęreditas eius non fit angusta, si eam multi possideant. Quòd si fortè quis dixerit, quid maius Christi fideles quàm Israëlitę consecuti sunt;nã & illi filij Dei in scripturis dicti sunt: aduertere is debet, magnum sanè esse inter cre-

A dentes & illos discrimẽ.Illi siquidem solùm ob id Dei filij dicti sunt, quod paterna eos cura prosequeretur,multisque eos beneficiis præ aliis gentibus donaret , & terram illam suam illis in hęreditatem dedisset.Credentes verò filij Dei dicuntur & sunt , eò quòd per fidem & baptisma spiritum libertatis & vnigeniti filij Dei acceperint,per quem diuinæ participes facti sunt naturę,clamantes in illo Abba, Pater. Itaque hi ex Deo nati dicuntur,cùm illi simpliciter filij Dei dicantur , non autem ex eo geniti. Nec dicti sunt illi filij Dei, ꝙ secundum veritatem tales essent,cùm non accepe B rint,nisi spiritum seruitutis in timore, sed , vt annotarunt Cyrillus,& post eum Theoph.hanc quęstionẽ pertractantes, filij Dei dicti sunt in typo & figura credentium,quemadmodum omnia alia illis in figura contigerunt. Iam nec illud prętereũdum, spiritus sancti diuinitatem hic tacitè insinuari,cùm hic dicatur credentes ex Deo nati, qui mox c.Ioan.3.dicuntur renasci ex spiritu sancto.

Et verbvm caro factvm &c.] Quoniam dixit superius verbum in propria venisse,& datam credentibus potestatem filios Dei fieri,aperit nunc & modũ quo venit in propria: nempe per assumptã humanitatem , & simul declarat non debere esse incredibile homines fieri filios C Dei,eò quòd & ipse filius Dei homo factus sit,cuius assumpta humanitas adoptionis nobis in filios Dei causa est.Porrò quod dicit verbũ carnem factum , quibusdam diuersorum errorum occasio fuit. Quidam enim ex eo intellexerunt , verbum Dei non assumpsisse animam sed tantùm carnem. Cuius quidem erroris primus autor fuit Arrius, teste Augustino,in li. de hęresibus ad Quoduultdeum,c.49. sic de Arrianis loquente:In eo autem quod Christum sine anima solam carnẽ suscepisse arbitrentur minus noti , nec aduersus eos ab aliquo inuenitur de hac re fuisse certatum. Sed hoc verum esse & Epiphanius nõ tacuit,& ego ex eo- D rum quibusdam scriptis & collocutionibus certissimè comperi Hæc ille.Post Arrianos , Apollinaris quidam eorum errorem sectatus est , qui communiter huius erroris autor dicitur,ita vt nomen dederit his qui hãc hęresim amplexi sunt,qui ab eo Apollinaristę dicti sunt.Hic tamen,teste etiã Aug. cùm apertissimis scripturis conuinceretur Christum habere animã,(quales sunt illę scripturę:Tristis est anima mea vsq; ad mortem.&:Potestatem, habeo ponendi animam meam;& similes)fatebatur Christum habuisse quidem animã sensitiuam. sed non rationalem,cuius locum supplere dicebat *Mat.26.* in Christo diuinitatem ipsius.Verùm & hanc sen- *Ioan.10.* tentiam falsam esse alię scripturæ ostendunt,nẽpe E quibus dicitur Christũ profecisse sapientia,& admiratum fuisse : quæ non possunt intelligi ei conuenire,nisi ratione animę rationalis. Apollinaris errorem deinde magna ex parte secutus est Eutyces quidam abbas Cõstantinopolitanus, & huius imitator Dioscorus episcopus Alexandrinus , qui tamen Apollinaris insaniam multum superauerunt.Nam præterquam quod negabant in verbo incarnato animam fuisse humanam, dixerunt etiam verbum sic carnẽ factũ,vt ex verbi & carnis commixtione vna sit facta natura,& nec verbũ mãserit consubstantiale patri , nec humana natura in ipso consubstantialis fuerit nostræ naturæ. Quã hæresim apertè refellit id,quod diuinitas omnino sit immutabilis secundũ illud Malachiæ 3.Ego Deus & non

non mutor. Proinde cõtra hunc errorem celebra- A
tum est quartum generale cõcilium,scilicet Chal-
cedonēse,sub pontifice Leone primo, in quo con-
cilio hic error cum eius autoribus damnatus est,
quemadmodum prius dānatus erat in cõcilio E-
phesino cum errore Nestorij & Apollinaris. Neq;
potest locus hic aut Apollinari aut Eutyceti patro-
cinari.Certissimum est enim carnē hic accipi sy-
necdochicè pro toto homine,quemadmodum ali-
quoties alibi in scripturis, vt cùm dicitur Iohel.2.
Effundā de spiritu meo super omnē carnem.Hic e-
nim nisi ex parte vna totus homo intelligatur,ri-
diculè nimis inanimatæ & brutæ carni spiritus da-
Esaiæ 40. ri dicitur.Rursum cùm dicitur : Videbit omnis ca-
Psal. 64. ro salutare Dei;caro pro toto homine ponitur. &: B
Rom. 3. Ad te omnis caro veniet.&:Ex operibus legis non
iustificabitur omnis caro coram illo. Ita & anima
frequenter pro toto homine accipitur, vt in Actis
c.27. Eramus vniuersæ animę in naui ducētæ sep-
tuaginta sex,id est,vniuersi homines. Sic autē hic
debere accipi carnem patet. Nam si propriè quis
accipiat,sensus consequetur absurdissimus, quem
nec Apollinaris, nec Eutyces recepisset. Id enim
quod dicitur fieri aliquid, vel in illud cõuertitur,
& desinit esse:vt cùm aër dicitur fieri aqua,& dum
postea dicitur aqua vinum facta,vel manens quod
erat,post factionem illud quod dicebatur fieri, vt
cùm aliquid dicitur fieri albū.Proinde si caro pro- C
priè accipiatur, aut significabitur verbum in car-
nē esse commutatum,& verbo desinēte nihil aliud
fuisse quàm carnē,aut post factionē, de verbo verè
dici posse;verbum est caro ; quorum neutrum nec
Apollinaris,nec Eutyces admisisset,quādoquidem
vterq; dixit carnem esse alteram partem personæ
Christi.Superest igitur,vt intelligatur verbum fa-
ctum caro,quia factum est homo,sic vt post factio
nē & assumptionē humanæ naturæ verè iā de ver-
bo dicatur;verbum est homo. Multis autē nomi-
nibus Euāgelista rectius carnē posuit quàm homi
nem.Primùm quidē secundū Chrysost.& Theoph.
ad insinuandā magnitudinem diuinæ erga nos be
nignitatis. Quia enim caro à diuina natura alie-
nior est,volens significare Euangelista immensam D
Dei misericordiam,carnis meminit,vt ad benigni
tatem eius obstupescamus, quod propter nostram
salutem alienū à sua natura,& omnino peregrinū,
carnē scilicet assumpserit. Secundò,quia sic conue
niebat eū dicere,vt ostenderet quod erat ostendē-
dum,nempe incredibile nō debere esse quod ho-
mines fiant filij Dei, & ex Deo nascantur, & quæ
sit huius natiuitatis causa.Nam dicere quis pote-
rat:Si homines fiunt filij Dei, ergo spiritus fiant
necesse est, cum Deus sit spiritus. Si ex Deo na-
Ioan. 3. scūtur,ergo spiritus sint necesse est. Nā quod natū
est ex carne,caro est:quod natū est ex spiritu, spi-
ritus est. Proinde ne miraremur homines vocari E
spiritus,& diuinę fieri suo modo participes naturę,
simulq; huius causam explicaret, conuenienter di-
xit verbum illud spirituale carnem factum. Tertiò,
secundum Theophyl. ob id etiam congruè nomen
carnis posuit,vt veritatem assumptæ humanæ na-
turæ hoc modo astrueret,idq; contra multos hære
ticos futuros,qui fantasticum tantùm aut aëreum,
non de virgine sumptum corpus Christo tribue-
runt.Nam Christus post resurrectionē, veritatem
Lucæ 24. naturę humanæ Apostolis astruxit nomine carnis:
Spiritus(inquit)carnem & ossa nō habet, sicut me
videtis habere. Quartò, secundum Cyrillum, no-
mine carnis congruè vsus est,ad insinuandū con-
gruentiam humanę reparationis Quoniam enim,
inquit Cyrillus, homo in mortem ex parte carnis
solùm incidit,immortalitate animę cõseruata,car-
nem nominat ex parte maximè corrupta, & vnio
ne verbi viuificata, totius hominis reparationem
significare volens. Sic enim facilius & magnitudo
vulneris,& remedij vis cõspicitur:sic ægrotans &
medicus:sic quod lapsum in mortem est, & qui à
morte ad vitā suscitat:sic quod corruptū est,& cor
ruptionis expulsor:sic quod mors superauit,& qui
mortē vicit:sic quod vita priuatum est, & qui vi-
tā largitur, quasi oculis cernitur. Hactenus ille.
Quintò etiā,nomen hominis non posuit,quia no-
men est significans suppositum, ne intelligeretur
verbum assumpsisse personam hominis. Præterea
ex huiusmodi locutione consecutū est, vt ne intel-
ligeremus carnem,vt dicebat Manichęus, rē esse
ex sua natura malā:deinde vt intelligentes verbū
carni in vnitatem personæ immediatè esse cõiun-
ctū,credere etiā possemus diuinitatē à carne Chri
sti non fuisse separatam in mortem ipsius.Quis e-
nim id alioqui erat crediturus? Quod si autē quis
quærat,quare non potius dictū sit,verbum carnem
assumpsit:sic enim ex his verbis nō fuisset Eutyce
ti occasio aliqua erroris:Dicēdum sanè, dixisse eū
potius verbū factum carnē, quàm assumpsisse ean
dem,ad indicandum eandem esse personam, quæ
verbum dicitur & caro,hoc est,homo. Si enim ver
bum factum est homo, necesse est eandē illā per-
sonam,quæ verbum dicitur, etiam esse hominem.
Proinde hac locutione errorem Nestorij manife-
stè confutauit,qui erroris sui confirmationem de-
sumpsisset ex hoc loco,si dictum fuisset;verbū car-
nem assumpsit. Siquidem is duas in Christo nō so
lùm naturas,sed & personas esse asserebat,dicens
quod non Deus verbū fuerit homo ille ex virgine
natus,sed virgo quidem hominem genuit:Iste au-
tem homo gratiam assecutus in omni virtutum ge-
nere, habuerit verbum Dei postea sibi coadunā-
tum, quod potestatem ei dederit cõtra immundos
spiritus:atque ita duos asserebat filios, vnum fi-
lium Dei patris, alterum filium virginis,cui adu-
natus quidē fuerit filius Dei inseparabiliter,sed nō
in vnitate personę, verùm tantùm per gratiam &
charitatē,quemadmodum & in alio virtutibus prę
dito homine. Damnatus est autem error huius in
cõcilio generali Ephesino,in quo pręfuit Cyrillus.

ET HABITAVIT IN NOBIS &c. Pars
hęc tripliciter intelligitur.Secundum Cyrillum e-
nim,Chrysostomum & Theophylactum intelligi-
tur verbum habitasse in nobis,hoc est,in nostra na
tura, quia scilicet diuinitas naturę nostrę counita
est,eamq; quasi tabernaculum suum inhabitauit.
Pro,habitauit,enim Gręcè est ἐσκήνωσεν,quod pro-
priè est,tabernaculum fecit.Intelligunt ergo hanc
partem superiori subiunctam, vt quoniam ex illis
verbis :verbum caro factum est; suspicari quis pos
set vnam factam naturam ex diuinitate,& huma-
nitate,his verbis iam significaretur apertè natu-
rarum distinctio.Nam sicut est alterius naturę, ta-
bernaculum & is qui habitat in eo:ita alterius est
naturæ,verbum & natura nostra, quam ipse tan-
quam suum tabernaculum inhabitat. Ne tamen ex
huiusmodi locutione personarum etiam diuersitas
intelligi posset,quemadmodum intellexit Nesto-
rius,præmissum est;verbum caro factum est ; qui-
bus verbis personę vnitas,sicut his iā verbis natu-

rarũ diuersitas significatur. Dictũ est autẽ secundum Cyrillum:habitauit in nobis, quia dũ vnam naturam assumpsit, in omnibus nobis per assumptionem vnius suo quodam modo habitauit, qui ad reparandam communem omnibus naturã venit. Secundũ aliquos, inter quos Erasmus, intelligitur simplicius & verisimilius, in nobis, vt sit idẽ quod inter nos, & habitasse dicatur inter nos, quia inter nos sit cõuersatus, quod ob id adiunctũ iam intelligetur, nequis putet verbũ suscepisse corpus fantasticũ. Si enim tale habuisset, non tã diu inter nos fuisset cõuersatus, sitiendo, algẽdo, reliquasq; calamitates humanę vitæ subeundo, quo pleniorẽ B verè susceptæ carnis fidem faceret. Secundũ hunc autem intellectum rectè accipitur verbum Græcũ ἐσκήνωσεν significare tẽporariam Christi apud nos conuersationem. Caietanus quod dicitur; habitauit in nobis; intelligit de habitatione Christi per fidem in cordibus nostris. Et adiunctũ istud superiori dicit, ne quis audiens verbum factum carnẽ, existimaret impeditum esse per hoc ab inhabitando cor nostrum. Verùm ex eo quod sequitur; Et vidimus gloriam eius; verisimilior est secũda interpretatio. Videri autem rectè potest Euangelistam hoc loquẽdi modo significasse per Christi aduentũ impletas eas prophetias, quibus se Dominus promittit venturũ, & habitaturũ inter homines, vt cũ C dicitur Zacha. 2. Lauda & lætare filia Siõ, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus.

Et vidimus &c.] Diuus Chrysost. istud superioribus subiunctum intelligit, vt post enarratum incarnationis beneficium, aliud iam collatum hominibus beneficium explicet. vt sit sensus: Non solùm verbum nostri causa caro factum est, & nos per hãc incarnationem Dei filij effecti, sed etiam datum est nobis videre gloriam eius, quam ante assumptam ab eo humanitatẽ videre non licuit. In eundem ferè modũ Aug. qui & ipse intelligit his verbis significari beneficiũ per incarnationem verbi hominibus præstitũ. Verùm rectius intelligitur Euangelistam istud superiori adiecisse, D tum vt secundum Cyrillum ostẽderet verbum, cùm se ad carnis humilitatem submisisset, conseruasse integram deitatis dignitatem, nec eandẽ, etsi carne velatam, omnino celatam fuisse, tum vt oculorum testimonio comprobaret verũ esse quod dixerat, verbum carnem factum, quemadmodum idipsum mox probat testimonio auditus percepto à Ioanne. Existimare enim quis potuisset verbum indutum nube carnis nostræ nõ illuxisse, quemadmodũ obductus sol nubibus radios suos ad nos vsque demittere non potest. Deinde quærere quis poterat, vnde sciret & probaret verbũ carnem factum. Itaque tum vt prauam illã existimationem E eximeret, & tacitæ responderet simul quæstioni: Vidimus (inquit) gloriam eius. Nos, inquam, Apostoli vidimus, aut, vt magis sonant Græca, spectauimus, & conspeximus. Est enim ἐθεασάμεθα, quod non simpliciter videre significat, sed spectare, hoc est, diligenter & fixè intueri aliquid ceu nouum & admirandum spectaculum. Viderunt autem gloriam eius, maximè quidem in mõte Thabor cùm transfiguratur, & in ipsius resurrectione atque ascensione, non tamen in his tantùm, sed & in omnibus quæ dicebat & faciebat. Ex cœlesti enim doctrina ipsius, miraculisq; crebris ab eo æditis, viderunt & cognouerũt eximiã illius maiestatẽ atq; præstantiã, quin & ex his quæ in morte ipsius contigerunt pręter naturam mirabiliter. Nam ex his motus Centurio, Verè (inquit) filius Dei erat iste. *Mat. 27.* Quoniam autem in magna gloria etiã Moyses visus est Israëlitis, & reliqui Prophetæ & angeli gloriosi apparuerunt, vt ostenderet quàm singularis fuerit conspecta gloria verbi, quantoq; interuallo distet ab illorum gloria, subdit; Gloriam quasi vnigeniti. Vbi aduerbium, quasi, non denotat assimulationem, sed id quod rei conueniens est, & decẽs. Cùm enim dicitur: Hic incedit quasi vel tanquam rex; sensus esse potest, hunc cùm rex non sit, regio tamen more incedere, regẽmq; suo incessu imitari: aut hunc cùm rex sit, incędere sicut decet ipsius personam regiam. Hoc itaque secundo modo hic accipitur, vt sit sensus: Gloriam talẽ qualis decebat vnigenitum. Talem sanè gloriam in eo spectauerunt, cùm audiuerunt de eo dictum à patre: Hic *Mat. 3.* est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Et cùm propria virtute resurgẽtem, & in cœlũ ascendentem viderunt, dumq; doceret quasi potestatẽ habens, & nõ sicut scribę, & miracula, propria & non aliena, vt reliqui, operaretur potestate. Non dicit autem; vidimus gloriam vnigeniti; nam hæc videri non potest, quamuis bene gloria & claritas digna vnigenito. Porro vnigeniti dicit, & non filij Dei, ad distinctionẽ eorũ, quos prius dixit filios Dei, inter quos hic est primogenitus & vnigenitus. Cæterùm illud, à patre, cohærere potest vel cum accusatiuo, gloriã, vt sit sensus: vidimus gloriã eius exhibitã illi à patre. vel cum genitiuo, vnigeniti, qui cùm nomen sit, & non participium, oportebit cõmodum subintelligere participium; vnigeniti procedentis à patre.

Plenvm gratiae et &c.] Ex Græcis constat, plenum non esse accusatiui casus, sed nominatiui. Sic enim habent, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. refertur autem πλήρης ad λόγος etiã masculinũ. Vnde & apud nos hęc verba non sunt cum superioribus iungẽda, vt sit sensus; Vidimus eũ plenũ, &c. sed cum eo quod præcessit; verbum habitauit in nobis; ita vt Faber dicat aliud se vt parenthesim habere, quemadmodum impressi codices iam habent. Sic & per parẽthesim legendum videtur aliquid in principio primę epist. Ioan. vbi simile quid cũ hoc loco habetur. Nã si illud; & vita *1. Ioan. 1.* manifestata est, & vidimus; legatur per parenthesim, prima epistolæ sententia alioqui obscura clarior erit, ordinabiturq; hoc modo: De verbo vitæ quod fuit ab initio, quod audiuimus auribus nostris, sed & oculis nostris vidimus, imò & manus nostrę contrectauerunt, (etenim vita ipsa manifestata est, & vidimus eam) de hoc, inquã, verbo vitę & testamur, & annuntiamus vobis. Dicitur autem verbum plenum gratia, tum quod in ipso esset omnium donorum & gratiarum plenitudo, cùm in aliis sanctis tãtum sint donorum Dei participationes: tum quod in omnibus verbis & factis suis gratiam summam præ se ferret. Sic & veritate plenum dicitur, nõ solùm quod ab omni esset falsitate & errore alienissimum, sed & quod detectis veteris legis vmbris, veram salutis rationem doctrina sua aperiret, & re ipsa præstaret quicquid lex & prophetæ adumbrarũt. Proinde quamuis & sanctos legamus dici plenos gratia, vt legitur de Stephano in Actis, longè tamen aliter verbum incarnatum plenum fuit gratia. Illi siquidem solùm dicuntur gratia pleni, propter gratiæ quæ est in illis, abundantiam, cum alioqui nemo sit qui

non

non habeat eam in mēsura. Neq; enim quisquā sanctorū maximā habuit gratiam, quæ in natura humana esse potest: neq; quisquā omnia simul habet charismata, sed vnus quidē sic, alius verò sic. Quoniā autē hæc verba duriusculè cohærent cū superioribus, expēdendū relinquit Erasmus, num cum eo quod sequitur potius sint iungēda apud Græcos, vt significetur Ioā. plenus gratia & veritate. Itaq; hāc cōnexionē omnino putat Caietanus esse ex intētione Euāgelistæ. Verùm cū mox postea Euangelista velut declaraturus hęc verba, plenitudinē, gratiam A & veritatē Christo tribuat, magis sequēda recepta ab omnibus patribus distinctio. Sequitur enim; De plenitudine eius omnes nos accepimus, & gratiam pro gratia, quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Iā nec illud prætereundum, quàm cōgruè dixerit verbum esse plenum gratia & veritate, ad perfectam enim commendationem verbi humani facit, si & gratia sit plenum, & simul etiam veritate: ita & commen- B daturus verbum diuinum, plenum illud dicit, non solùm gratia, sed & veritate.

ANNVNCIATVR IOANNIS CONCEPTIO ZACHARIÆ, & concipitur ab Elizabeth. LVCAE I. CAP. II.

FVIT in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia, & vxor illius de filiabus Aaron, & nomem eius Elizabeth. Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini sine querela, & non erat illis filius: eò quòd esset Elizabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis. Factum est autem cùm sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotij, sorte exijt vt incensum poneret ingressus in templum Domini, & omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Apparuit autem illi angelus Domini, stans à dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est vidēs, & timor irruit super eum. Ait autem ad illum angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua, & vxor tua Elizabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem: & erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt. Erit enim magnus coram Domino: & vinum & siceram non bibet, & spiritusancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ: & multos filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum, & ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ: vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare Domino plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum, Vnde hoc sciam? ego enim sum senex: & vxor mea processit in diebus suis. Et respondens angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum: & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vsq; in diē quo hæc fiant, pro eo quòd non credidisti verbis meis quæ implebuntur in tempore suo. Et erat plebs expectans Zachariam: & mirabantur quòd tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos: & cognouerunt quòd visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuens illis: & permansit mutus. Et factum est, vt impleti sunt dies officij eius, abijt in domum suam. Post hos autem dies concepit Elizabeth vxor eius, & occultabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

FVIT IN DIEBVS HERODIS &c. Incipit A Lucas à natiuitate Ioannis, quod huius mirabilis natiuitas magnā addat autoritatē testimonio Ioānis de Christo exhibito, & quæ ab angelo Zachariæ prædicta erāt, manifestè ostēdant Ioanē à Deo missum fuisse in testimonium Christi. Deinde quia noua natiuitas Ioannis, admirādæ natiuitatis Christi fidem confirmauit. Quoniam enim virgo paritura erat, præordinauit Deus vt & vetula præter naturā pareret, vt absconditus virginis partus per manifestum vetulę partum credibilior fieret. Facit autem mentionē regni Herodis, tum vt historiographorum morem seruādo, certius faceret Euangelium quod scripturus est, dū ostendit tempus, quo quæ scripturus est gesta sunt: tum vt indicaret iam B tēpus fuisse aduentus Christi cùm iā Iudæis alienigena præesset, iuxta prophetiam Iacob, qui non prius sceptrum defecturum à Iuda prędixit, quàm veniret Messias. Id autē regnāte Herode primùm Gen. 49. factū est. Cùm enim ad ea vsque tēpora in tribu Iuda permansisset collegium Sanhedrim, id est, regiorū consiliariorū, penes quod erat regni autoritas, Herodes circiter 30. annū regni sui collegium istud planè sustulit, ac mox postea Iudæi sub eius imperio, quod contra voluntatem ipsorum in eos eatenus habuit, fessi eum in legitimum suū regem susceperunt, iuramentum fidelitatis illi, posterisq; eius exhibentes. His ergo temporibus natus est Ioannes, natus est & Christus, qui primo anno legitimi principatus Herodis, Philone teste, natus est. Porrò cùm tres fuerint dicti Herodes, adiecit Euangelista, regis Iudææ. Per nomen enim regis, distinguit eum de quo loquitur, ab Herode Tetracha filio huius Herodis, & germano Philippi ex matre Cleopatra Hierosolymitide. Per Iudææ verò, distinguit eū ab Herode Agrippa, qui in actis Iacobū occidisse dicitur, filius Aristobuli filij Herodis istius maioris, pater verò Aggripæ iunioris, qui in fine Actorum cum Paulo locutus scribitur. Hic enim Herodes Agrippa, sicut & filius eius, rex fuit, nō tamen Iudææ, sed Traconiditis, & Itureæ, & Galileæ regionū. Hic tamē per Iudæam non intelligitur solùm ea pars, quā tribus Iuda inhabitauit, sed tota ea terra quæ inhabitabatur ab omnibus tribubus, & quę suberat Iudęis.

DE VICE ABIA &c.] Dauid considerans sacerdotū multitudinē ad quotidianū ministerium non necessariam, diuisit omnes sacerdotes in viginti quatuor familias, vt patet 1. Paral. 24. constituitq; vt vicissim familię vna deseruirent hebdomada. Singulis enim sabbatis ad ministerium accesserunt noui sacerdotes, vt patet ex his quę scribuntur 4. Reg. 11. & 2. Paral. 23. Misit autē sortē super familiis, vt quis esset ordo, inter eos forte ter

minaretur,exiuitq; fors octaua Abia. Hoc est ergo quod hic dicitur Zacharias fuisse de vice Abia,nẽ pequia de illius fuerit familia. Notandum tamen ꝙ dictio Græca ἐφημερία euidentior est,& amplius quid significat quàm vicem. Indicat enim certos dies fuisse præscriptos,in quibus certi sacerdotes administrarent. Proinde Theoph. interpretatur, hebdomadam.

A

ET VXOR EIVS &c.]Cõmendatur Ioannes primùm à parentũ nobilitate & generis sanctitate, cùm vterq; de genere dicatur esse sacerdotali, & celebriũ personarũ nomen referãt.Deinde verò à sanctitate conuersationis parentũ,cùm subditur, Erant autẽ ambo iusti,&c.Adiecit autẽ,ante Deũ, vt ne corã hominibus per simulationẽ iusti fuisse putentur.Porrò,sine querela, accipi hic debet pro eo quod est,vt de eis nemo cõqueri potuerit, cùm propriè sine querela is esse dicitur,qui nõ conqueritur.Additur autẽ hoc vt ostenderetur (quod maximæ laudis est) sic eos mores & vitam temperasse,vt & hominum iudicio satisfacerent. Prouidendũ enim in primis vt Deo placeamus, sed tamẽ secundo loco & illud curandũ,vt,quãtũ in nobis est,omnibus placeamus hominibus. Ita, sine querela,accipitur etiã alibi,vt ad Philip.2. Omnia facite sine murmurationibus, vt sitis sine querela simplices filij Dei.Est autẽ Gręcis semper vna dictio ἄμεμπτοι,quod est,irreprehensibiles. Ex hoc tamẽ loco non est intelligendũ,quenquam sine omni peccato viuere posse in hoc mundo,quemadmodũ hinc intellexisse quosdã indicat Aug. epist. 95.Non enim qualecunq; etiã tentationis humanę, sed graue peccatũ est quod in querelã venit, vt illo loco dicit Aug. Porro sanctitatẽ parentum non tantũ describit ad commendationem Ioannis, sed etiam ne, quoniam dicturus est illis non fuisse filium,intelligeretur vitio illorũ & maledictione diuina illis sterilitatẽ obuenisse. Inueniuntur autem aliquando etiam in veteri testamento sancti steriles,idq; primùm generali ratione,vt in illis gloria Dei manifestaretur,quę in procreatione prolis cõtra naturã magis elucescit. Deinde vt sanctorũ pietas magis innotescat,hæc enim magis declaratur, cùm non solito naturæ ordine,sed diuino munere proles ex illis generatur. Præterea vt prolis præter naturæ cursum natæ singularis indoles insinuaretur,vnde nato Ioãne dixerũt vicini:Quisputas puer iste erit? Postremùm, vt in illis declarari inciperet corporalẽ fœcunditatẽm Deo nõ admodũ probari,proque pietate in Deum aliqua quàm temporalia bona expectanda.

SORTE EXIIT &c.]Gręca habent, ἔλαχε τοῦ θυμιάσαι,hoc est,sortitus est vt adoleret incensum vel suffitũ. Porrò interpres intellexisse videtur quasi sortitio ista facta sit per sortes in vrnã missas,cùm Gręca dictio genus sortitionis certũ non significet.Atq; ob id putat Erasmus interpretẽ vertisse,sors exiit,ꝙ sortibus in vrnã missis, sors huius aut illius exisse dicatur.Verùm rectè in eodem sensu vertisse intelligitur,sorte exiit, secundũ eum modũ quo dum per sortes in vrnã missas aliquis ad aliquid eligitur, non solùm sortem illius exisse dicimus,sed etiam ipsum per sortẽ exisse,ꝙ ex altera vrna nomen eius scriptum depromatur. Itaq; quod hic dicitur sorte Zacharias exisse,non intelligendũ, quod ex aliquo loco aut cõgregatione aliqua exierit,sed simpliciter quod sorte illi obuenerit. Sortem autem istã Beda putat non nouã aliquam fuisse,qua electus fuisset cùm incensum esset adolendũ,sed priscã,cùm ex ordine pontificatus in vicẽ Abia successit.Verùm in vicẽ Abia nemo per sortem successit, sed per propagationem. Deinde apertè hic dicitur tũc sortitũ esse,cùm ordine vicis suæ,id est, in sua hebdomada sacerdotio fungeretur. Proinde intelligendũ inter plures sacerdotes eiusdẽ vicis, eadem hebdomada ministrantes sortẽ mitti solitã,quo sciretur quod ex variis sacerdotũ officiis quisque obiret,hoc est,quis offerret in altari holocaustorũ,quis in altari incẽsi,&c.& ita Zachariæ obtigisse per sortẽ vt incen-

B sum poneret.Ex quo iam constat Zachariam hunc non fuisse summũ sacerdotẽ,vt vult Ambros.sic enim non per sortem incensum adoliturus ingrederetur templũ,sed pro sui officij proprietate.Rursum constat Zachariam non obiuisse iam summi sacerdotis officiũ;hoc est,Lucam non loqui de incẽso,quod in die expiationis intra sancta sanctorũ accendebatur, vt vult Caietanus. Nam præterquam quod hac ratione Zacharias contra legem fecisset, quem prius dixit Euangelista incessisse in omnibus mandatis Domini, non opus fuisset sortem mittere ad ponendum incensum hoc, si vt ille vult, Zacharias iste fuisset sũmus sacerdos,nõ simpliciter,sed in vice Abia.Dum enim dicitur per

C sortem incensum adoleuisse,significatur manifestè idem istud officium ab aliis eiusdẽ vicis sacerdotibus peragi potuisse,si sors illis obuenisset. Proinde incensio thymiamatis, de quo hic loquitur, non ea erat quę in die expiationis fiebat, sed quæ singulis diebus mane & vesperi. de qua Exod. 30.

ET OMNIS MVLTITVDO &c]Istud est additum,non,vt vult Caietanus, ad insinuandum eum de eo incenso loqui, quod in die expiationis incendebatur, tunc enim Leuitici 16. præcipitur, ne quis sit intra templum,sed ad indicandum angelum Zachariæ apparuisse cùm solus esset in templo,atque ob id iustiorẽ turbationis causam ipsum habuisse.

D APPARVIT AVTEM &c.]Gręca non habent ἐφάνη,qua dictione Matthęus vtitur,dũ angelum Iosepho apparuisse dicit,sed ὤφθη, hoc est,visus est,ne intelligatur imaginaria & fantastica apparitio,sed corporalis visio.Apparere enim dicuntur & ea quæ nõ sunt,quanquam rectè satis interpres verterit,si modò rectè intelligatur.

ZACHARIAS &c.]Turbatus nõ quod quicquã formidabile præ se ferret angelus,sed tũ propter inopinatam pręsentiam alicuius in eo loco vbi neminem adesse sciuit, tum propter angelicam maiestatem, quam humana infirmitas sine turbatione in primo aspectu nõ admittit.Forte au-

E tem & ideo turbatus est,quod ob conspectum à se angelum Domini malè sibi metueret. queãdmodũ legitur de Gedeone & Manue, Iudic.6.& 13.

NE TIMEAS QVONIAM &c.]Quasi dicat:Non est cur timeas,sed potius cur gaudeas, ob precem tuam à Deo exauditam. Porrò quę fuerit hęc deprecatio, in quęstionem vertitur. Nam videri potest propter sequentia fuisse illam, qua prolem à Deo precatus sit: verùm obstat quod verisimile non sit Zachariam prolem aliquam amplius sperasse,multò minus precatũ fuisse, maximè cùm angelo etiam promittenti prolem non crediderit ob sterilitatem senectutis. Nisi intelligatur angelus loqui non de precatione aliqua, quam tunc precatus fuisset, sed qua olim, cùm adhuc spes prolis

prolis esse potuit,prolem obtinere à Deo contẽdit. Sed si de ea loqueretur,non subiunctum fuisset;Et vxor tua;sed causalis oratio ; exaudita est precatio tua,quia vxor tua pariet,&c.Itaque potius intelligendum de oratione qua precatus est,quemadmodum exigebat sacerdotale officium,pro salute populi,& peccatis populi:aut specialius , pro aduentu Mesiæ,& remittendis peccatis populi per eiusdem aduẽtum.Quod enim Mesiæ aduentum precatus sit , ipsius gratiarũ actio testari satis videtur, qua nato iam filio suo , Deum laudat pro nasciturí mox , imò iam nati Mesiæ salutifero aduentu. Id enim precatum eum modò est verisimile, pro quo tam celebres Deo laudes postea decantat. Iã quod sequitur;Et vxor tua;secundum Theoph intelligitur à quibusdam adiunctum superiori , quasi in signum exauditæ precationis,vt per puerperium Elizabeth,credibile faceret exauditam orationem pro populo fusam.Secundùm Ambrosium verò hęc est coherẽtia,vt quoniã diuina bonitas vota supplicũ excedit, Angelus nõ solùm annunciet impetratum esse quod pro se & populo precatus erat,sed etiam adiectum esse illi quod petere non audebat,& impetrare desperabat.Rectius autẽ intelligitur secundum August.& Theoph.postquam dixit ; exaudita est deprecatio tua; adiunxisse promisionem eius, qui digito mõstraturus esset illum,qui peccata,pro quibus Zacharias orabat,tolleret,quique viam pararet illi,pro cuius aduentu orauerat.Dicit autem; Pariet tibi;quia scilicet ex te concipiet,& non ex alio.Illi enim mater parit ex quo concipit.

ET VOCABIS NOMEN,&c.]Nomen Ioãnes,vel,vt dicerẽt Hebręi,Iehohãna, vel Iehohanã, cõponitur ex duabus dictionibus, nẽpe ex nomine Dei tetragãmaton, & verbo chanan , quod precari & misereri significat , vel nomine inde deriuato, quod gratiã significat & misericordiã. Proinde malè quidã interpretantur hoc nomen,in quo est gratia:rectius verò illi qui interpretantur, Dei gratiã. Dei autẽ gratiam Ioannem dictum Beda vult,tum quod Dei gratuita bonitate parentibus datus esset, tum quod gratia Dei plenus esset , tum quod filiis Israel datus esset à Deo in salutem eorum.quæ tria sigillatim postea explicantur. Alij verò interpretãtur nomen Ioannes,pro eo quod est,Deo gratiosus & charus. Verùm adnotandum,apud Hebræos substantiuum regens alterum,aut,vt ipsi dicunt,nomẽ in regimine positum nõ postponi,sed præponi:vnde Hanania significat quidem gratiam Dei,sed nõ ita Iehohanna. Deinde & illud adnotandum , in impositione nominis siue per angelum,siue per homines,in scripturis ferè semper haberi respectum ad vocabulum aliquod rei prius gestæ , aut nomen prius dictum, vnde nominis proprij fit deriuatio. quemadmodũ patet in impositione nominis Isaac, & omnium filiorum Iacob,& aliis. Ita & in proposito videtur in impositione nominis Ioannes respectus habitus ad hoc quod dixit;exaudita est deprecatio tua.Nomen enim Ioannes omnium rectisimè significare intelligitur idem quod Dominus misertus est, quod optimè conuenit cum eo quod dixit;exaudita est deprecatio tua.Et vt apertius intelligatur ad illud habitus respectus, sciendum nomẽ illud quod apud Hebręos significat deprecationẽ , scilicet Tehinna,deriuari ab ea radice,quæ ponitur in nomine Ioannis , aut à qua deriuatur nomen , quod in nomine Ioannis gratiam significat. Ex his autem iam melius intelligitur cohærentia promis-

A sionis filij, qui nominandus erat Ioannes,cum eo quod dixit,exaudita est deprecatio tua. Deinde & illud constat,nomen , Ioannes , debere scribi cum aspiratione in medio, si velimus Hebraicam & veram sequi etymologiam,quamuis Græci eam aspirationem scribere vel notare non potuerunt,quod aspirationis nota non superscribatur vocali, nisi in principio dictionis.Iam & mysterium quod in tribus his nominibus,Zacharias,Elizabeth,& Ioannes tectum est,facilè cognoscitur,nempe quod iuramentum Dei & memoria eius peperère nobis eiusdem misericordiã & gratiam. Zacharias enim sonat memoriam Dei : Elizabeth verò,vel, vt dicunt

B Hebræi,Elischeba,sonat Dei iuramẽtum,vel, Deus iurauit.Tria hæc coniungit Zacharias in suo cantico,cum dicit:ad faciendam misericordia cum patribus nostris : Et memorari testamenti sancti sui : Iusiurandum quod iurauit,&c.

ET ERIT TIBI,&c. Tibi qui ob orbitatem & sterilitatem vxoris hactenus doluisti,iã erit gaudium,non solùm quod filius tibi natus sit,idq; preter spem & naturæ ordinem cælesti miraculo , sed etiam quod in illo desideratum à te Mesiam adesse cognosces,cuius hic futurus est præco,& veluti anteambulo. Sic & multi gaudebunt in natiuitate eius, non solum quia vicini & cognati congratula

C buntur nouo partui,sed quod & hi & alij iusti audientes nouum hunc partum, intelligent aduẽtum Mesiæ in foribus esse.Porrò dubium an suppositũ verbi,erit,sit,gaudium,an Ioannes vel filius . vt sit sensus:Et filius iste erit tibi gaudium,hoc est,gaudij occasio & materia.quomodo accipiendum videtur eo quod sequitur ; gaudebunt in natiuitate eius,scilicet qui erit tibi gaudium.

ERIT ENIM MAGNVS, Secundum Caietanum redditur hic ratio nominis , quare scilicet dicendus erat Ioannes,hoc est,Dei misericordia& donũ.Sed rectius accipitur reddi ratio eius quod mox præcesit, nempe gaudij. Ideo enim & pater & multi cum eo gauisuri erant , quòd ex nouitate

D partus intelligerent eum magnum fore. Additum est autem,coram Domino,secundum Ambrosium, quidem,vt declararet Euangelista se loqui non de magnitudine corporis,neque de magnitudine potentiæ secularis,sed de magnitudine animę,quę in donis spiritus & sanctimonia vitę consistit.Secundum Theophylact.verò additum est ad distinctionem Ioannis ab hypocritis , qui coram hominibus magni & sancti videntur.

VINVM ET SICERAM,&c.] Non est sicera idẽ quod apud nos ceruisia.Neque per c.scribendum est in principio,cum non sit à cicere,leguminis genere,aut à cerere,sed vox est Hebraica deriuata à verbo שָׁכַר shachar,quod inebriari signi-

E ficat. Theophyl.autem siceram significare vult omnem potum inebriatiuum præter vinum,sed rectius omnem potum inebriatiuũ significare dicitur,quãdoquidem sępè in scripturis etiam pro vino ponitur.Post nomen enim speciale,generale nomen posuit.vt sit sensus: Vinum & quicquid inebriare potest non bibet.Vnde Num.6.pro sicera, vertit Hier. omne quod inebriare potest. Nã vbi nos habemus; Vir siue mulier cũ fecerint votũ vt sanctificentur, à vino, & omni quod inebriare potest, abstinebũt; pro,omni quod inebriare potest,Hebręis est, שֵׁכָר shechar, hoc est,Sicera,sicut hoc loco. Hęc autem Ioãnes nõ bibit,nõ solũ vt per austeritatẽ vitæ credibilius fieret ipsius testimoniũ de Christo perhi-

bendũ,aliosq;suo exẽplo à delitiis huius seculi auo caret,& ad pœnitẽtiã inuitaret,sed etiã vt ostẽdere tur secundũ morẽ veteris legis esse penitus ipsum Domino consecratum omnibus diebus vitæ suæ. Proprium enim Nazaręorum in lege erat à vino & sicera abstinere tempore consecrationis, vt patet Num.6.Vnde Ioan.vt semper Nazaræus,id est, cõsecratus Domino maneret,semper his abstinuit. Rectè autem postquam vini vsum Ioanni ademit, subiungit; & spiritu sancto replebitur; vt cui vini ebrietas tollitur,spiritus sancti gratia mentem inebrians cumuletur.Sic & Paul. ad Eph. cum dixisset:Nolite inebriari vino in quo est luxuria; subiunxit,sed impleamini Spiritu sancto Porrò Ambr.legit; replebitur adhuc in vtero matris; cum tamen Græca habeant, ἔτι ἐκ κοιλίας. Quod interpres ad verbum quidem reddidit,cum latinius & explicatius dicendum esset,iam inde ab vtero,sic enim significamus longè repetitum initium. Dum tamen dicitur,replebitur Spiritu sancto iam inde ab vtero,non sic intelligendum est, quasi tum primum re plendus sit Spiritusancto,cùm vterũ matris egressus esset,sed quod spiritum acceptum in vtero seruaturus esset vsq; in finem: perinde enim est ac si dixisset,Spiritu sancto replebitur in vtero,& deinceps semper. Proinde ex his verbis constat Ioannem antequam in lucem æditus esset,sanctificatum fuisse in vtero,ac à peccato originali fuisse purgatũ, quod plerique etiam Ieremiæ concessum fuisse intelligunt, eò quod de eo dixerit Dominus: Antequam exires de vulua,sanctificaui te.De vtriusque tamen in vtero sanctificatione dubitat August.in epistola quadam ad Dardanum, quæ est. 57. imo ratione quadam in speciem efficaci contrà argumentatur,hac scilicet: Sanctificatio qua efficimur Dei templum non nisi renatorum est, nemo autem renascitur nisi prius nascatur, ergo nemo sanctificatur priusquam ex vtero nascatur. Itaque sanctificationem illam qua sanctificatus dicitur Ieremias,antequam exiret de vulua, putat conuenientius intelligendum de sanctificatione secundũ prædestinationem,sicut filios Dei scriptura Ioan.11.vocat nondum regeneratos,sed secundum Dei prædestinationẽ adhuc regenerãdos.Verùm argumentũ illud Aug. etsi satis valeat ad probandum secundum communem legem neminem sanctificari nisi iam natum ex vtero,non tamen efficax est ad probandum neminem posse in vtero sanctificari:nam vt concedatur neminem sanctificari nisi per regenerationem,nec renasci aliquem posse qui non sit natus: tamen nasci aliquis dicitur ,etiam si ex vtero nondum natus sit.De Christo enim nondum in mundum ædito dictum est:Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est.Itaque qui in vtero iam natus est,etiam in vtero renasci potest,quamuis non per baptisma:ad quod probandum maximè argumentum suũ Aug.adducit,& ad illud efficax est. Quãuis autem qua parte de Ioãnis sanctificatione dubitare videtur non rectè sentit, tamen ea parte qua id quod dictũ est de sanctificatione Ieremiæ,intelligit de sanctificatione per prædestinationem, rectius sentit quàm ij qui ex illis verbis Domini intelligunt Ieremiam re vera sanctificatum antequã exiret ex vtero.Nam quod præcedit,Priusquam te formarem in vtero noui te;intelligi manifestè debet de notitia prædestinationis:& quod sequitur;& prophetam in gentibus dedi te; de donatione per prędestinationem ergo similiter quod in medio ponitur intelligendum est, & accipiendum eo modo

Ephes.5. *Iere.1.* *Matth.1.*

A quo de se ad Galatas dicit Paul. Cũ placuit ei qui me segregauit ex vtero matris meę.Et quomodo ad Ephe.dicit sanctos electos ante mundi cõstitutionem.Vt autem sententia Aug.cautè legenda est, & commodè intelligenda,qua dicit,neminem renasci qui non prius sit natus:ita rursum Ambr.sententia commodè etiã intelligenda,qua cõtrario modo dicit super hunc locũ scribens de Ioannis sanctificatione:Nondũ erat illi spiritus vitæ,sed spiritus gratiæ.Intelligendum enim est secundum Thomam in tertia parte quæst.27.art.2.ad 1.ipsum per spiritum vitæ,intelligere exteriorem aëris spirationem.Aut non infuisse illi animam vitalem,cũ inesset illi spi- B ritus gratiæ,quia manifesta operatione ostendebat se Spiritum sanctum habere,cum nondum manifestè & perfectè spiritum vitę se habere monstrasset.

Galat.1. *Ephes.1.*

ET MVLTOS FILIORVM.&c.] Postquã dixit eum replendum Spiritu sancto, iam & prædicit quid per acceptum spiritum sit operaturus. Conuertit autem ad Dominum Israelitas multos Ioannes,tum quia vitæ suæ austeritate,& prædicatione pœnitentiæ, regniq́ue cœlorũ atque baptismo suo multos à Deo alienatos ad vitæ melioris frugem perduxit:tum quia testimonium perhibendo de Christo, eumq́ue digito commonstrando, multos in Christum credere fecit. Cùm autem sequitur,Et ipse præcedet ante illũ,&c.manifestè si- C gnificatur,Messiam ante quem præibat Ioãnes,esse Dominũ Deum Israelitarum.Non enim aliò referri potest relatiuum, illum, quàm ad Dominũ Deum ipsorum Proinde hic inter alios vnus locus est, vbi apertè Messias Deus dicitur, contra eos omnes qui Christi negant diuinitatem. Porrò notandum, quod non dicit, præibit in anima aut in persona Eliæ, sed, in spiritu & virtute Eliæ, id est, cum spiritu & fortitudine Eliæ, vt non intelligamus eum futurum verum Eliam, sed eundem habiturum spiritum, eandemq́ue virtutem. Accipitur autem hic spiritus, pro dono spiritus sancti, cuius cum in diuersis varia sint dona, promittitur hic simili gratia spiritus & fortitudine Ioan- D nem præcessurum Dominum, qualis fuit vel erit in Elia. Dico autem, fuit vel erit. Nam quod Eliæ Ioannes hic comparatur, dupliciter intelligi potest, scilicet aut per comparationem ad Eliam, qualis olim fuit:aut per comparationem ad Eliam, qualis futurus est circa secundum Christi aduentum.Si priori modo intelligamus, iam ideo Ioannes Eliæ comparatur in spiritu & virtute: quod similis sit vtriusque vitæ austeritas & genus. Sicut enim ille in eremo versabatur, ita & iste: sicut ille zona pellicea cinctus fuit, ita & iste. Sicut ille à coruis pascebatur & muliere paupercula,aquamq; bibit: ita hic,spretis mundi illecebris,locustis pastus est,pauperem, cùm diues esset, eligens & so- E briam vitam. Sicut ille Iordanis alueum diuisit, ita hic ad lauachrum salutare conuertit Iordanem.Vterque similiter iustitię feruẽs fuit zelator. Ille enim Israelitas à Deo alienos studuit conuertere ad Dominum Deum ipsorum,vt patet 3. Reg. 18.quod ipsum & Ioannem hic facturum prenunciatur.Ille ob iustitię zelum non est veritus arguere Achab & Iezabel, & hic non metuit reprehendere Herodem & Herodiadem. Ille ob mulieris impietatem fugere compulsus est, hic ob Herodiadem capite truncatus est. Similem ergo cum Elia habuit spiritum, eò quòd similis fuit vitæ eius ratio. Similem autem virtutem & fortitudinem; quod similiter cum eo aggredi ardua,

& sust

& sustinere persecutiones & aduersa non detrectauerit, & quia talia, qualia ille, efficacia spiritus operatus est. Si verò intelligamus Ioannē comparari Eliç venturo ante secundum Christi aduentum, comparatio in hoc consistit, quod sicut Elias prçcessurus est secundum Mesiç aduentum, ita Ioannes primum. Sicut ille ad hoc prçcessurus est vt conuertat infideles, ita & hic. Itaq; simili spiritu & virtute iste prçiuit, quibus ille prçibit: quia & simile vtriusq; est officium, & eadem fortitudo ad subeundum quçuis ardua, & operandum efficaciter similia. Magis autem videtur Ioannes ab angelo comparari Eliç venturo quàm prçterito, tum quia dicens; ipse prçibit in spiritu Eliç; significat etiam Eliā in eodem spiritu prçcessurum Dominū: tum quia subiungit, vt cōuertat corda patrum in filios, quibus verbis alludit ad vaticiniū Malachiç, quo ante secundum Mesiç aduentū Elias venturus promittitur vlt. cap. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequā veniat dies Domini magnus & horribilis. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Itaq; illis verbis, vt conuertat, &c. explicat angelus quare eum dixerit prçiturum in spiritu Eliç, nempe quòd eadem iste in primo, quç ille in secundo, aduentu sit operaturus. Deinde & ex verbis illis quibus Christus Matt. 11. & 17. & Marc. 9. Ioannem Eliæ comparat, aut Eliam esse dicit, satis patet Ioannem magis Eliç venturo comparari quàm prçterito. Proinde & hoc loco sic rectius intelligitur, quāuis simul etiā rectè intelligitur comparari Eliç præterito. Porrò quod Elias in propria persona aliquando vēturus est, & quod de eo, & non de Ioanne vaticinium Malachiç ad literam sit intelligendum, contra plerosque contrariū sentientes postea probabitur. Spiritum autem Eliæ & virtutem explicat Sapiēs Eccl. 48. Et surrexit Elias propheta, quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat. Ita & de Ioanne dicit Saluator: Ille erat lucerna lucens & ardens. Prçiuit autem Ioannes ante Dominum variis modis. Nam sua natiuitate prçcessit Christi natiuitatē: sua prçdicatione, suóq; baptismo, Christi prçdicationem & baptismum: sua passione, Christi occisionem: suo ad lymbum descēsu, Christi descensum ad inferos. Vnde Ambrosius: Bene (inquit) prçibit ante faciem Domini sanctus Ioannes, qui prçnuntius natus est, & prçnuntius mortuus est. Quamuis autem sic variis modis Ioannes Dominum prçiuerit, potissimum tamen intelligendū est eum hic dici præcessurum ratione prçdicationis & baptismi, quibus cōuertit corda patrū in filios, & parauit Domino plebem, quemadmodum & Zacharias postea dicit: Præibis ante faciē Domini parare vias eius. Cæterum nec illud sine animaduersione prçtereundum est, quod diligenter annotauit Ambrosius, nempe duo hæc coniuncta rectè esse, spiritu & virtute. Nunquam enim sine virtute spiritus, neq; sine spiritu virtus, hoc est, potestas bene operādi, & aduersa quçuis fortiter perferendi. Vnde & alibi hæc coniunguntur, vt cum dicitur: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi, &c. &: Accipietis virtutem superuenientis in vos spiritus sancti.

Malach. vlt. — *Luce 1.* — *Ibidem.* — *Actor. 1.*

VT CONVERTAT CORDA, &c.] Variè istud intelligitur. Nam secūdum Theophyl. patres, Iudçi sunt: filij verò Ioannes & Apostoli. Conuertit ergo corda patrum in filios, quia Iudços quibus prçdicauit, credere fecit Christo & Apostolis eius. Alij verò, patres intelligunt Patriarchas, & prophe-

A tas: filios verò, ipsos Iudços, quibus Ioannes prædicauit. Secundum quem modum dupliciter hic locus intelligitur. Beda enim intelligit Ioannem conuertisse corda patrū in filios, quia antiquorū scientiam sanctorum Iudæis prædicādo infudit, hoc est, quia filios eandem fecit habere mentem, cor & sapientiam, qualem habuerunt patriarchæ & prophetæ. Quem sensum verisimile est Bedam desumpsisse ex commentariis Hieronymi in Malachiam super eo loco, vnde verba hçc desumpta sunt. Nam hanc partē Hieronymus eo loco sic interpretatur. Aliter autem secundum Dionysium Carthusianum intelligi potest, vt sit sensus: vt faciat ipsos patriarB chas, & prophetas bene affici filiis suis Iudæis, eósq; pro germanis suis filiis agnoscant & recipiāt. Hoc enim fecit Ioannes inducendo Iudços ad fidē & pietatem maiorum suorum. Atq; hic sensus videtur esse verior. Primus enim sensus non conuenit illi loco Malachiç, vnde hçc verba de Elia dicta desumpta sunt, & secūdus nō est satis proprius. Propriè enim cor patrum conuerti in filios, vel, vt habent Hebrça & Græca, ad filios, nō est filios accipere idem cor quod habuerūt patres. Ad reddendum nanque hunc sensum potius dicēdum fuerat, vt conuertat cor filiorū ad patres. Sed illius propriè cor dicitur conuerti ad aliquē, qui illi incipit bene affici, vt patet cùm dicit Deus: Conuertimini C ad me, & ego cōuertar ad vos. Fuerūt autem corda patriarcharū ob vitç dissimilitudinem à filiis suis carnalibus alienata, proinde studuit Ioannes per resipiscentiam filiorū, patrum corda ad filios conuertere, quemadmodū idem faciet Elias circa mundi finem pro concordādis Iudçis cum fide patriarcharum: atq; hoc est quod dicit Dominus eum restituturū omnia, sicut Christus venit instaurare omnia quæ in cœlis, & quç in terra. Istud autem apertè egit Ioannes, cum venientes ad baptisma suum, vocauit genimina viperarum, notans eos non esse germanos sanctorum maiorū filios. ac deinde adiecit, Nolite dicere intra vos, Patrem habemus Abrahā. Dico enim vobis, quia potens est Deus, &c. D Quibus sanè verbis studuit eos reddere germanos patriarcharum filios, & sic conuertere corda patrum in filios. Iam autem quod adiecit angelus:

Luca 3.

ET INCREDVLOS AD, &c. Videtur positum pro eo quod est apud Malach. Et cor filiorum ad patres eorum; vt explicaret angelus tum se, tum prophetam loqui de filiis incredulis, de patribus autem iustis. Declaratur autem etiā hac parte, quomodo conuertenda erant corda patrum in vel ad filios, nempe si increduli conuerterentur ad prudentiam iustorum. Porrò iustorum prudentia erat & est, præ fluxis huius seculi bonis sectari magis & expectare cœlestia: Deinde non in carnalibus legis vmbris, neque in propriis operibus E confidere, sed in benignitate Dei, & iustitia Christi. Pro incredulis autem Græcè non est ἀπίστοι, sed ἀπειθεῖς, quod nomen etiam significat inobedientes, quomodo magis hic verti conueniebat, tum quod mentionem faciat patrum & filiorum, tum quòd non dicat ad fidem, sed ad prudentiam. Inobedientes itaq; dicit Iudæos, quod æquissimis maiorum suorum prçceptis & doctrinç non parērent: qua eadem ratione & incredulos eos dici rectè intellexerimus, siquidem qui inobediens est, is se parum credulū declarat. Nō enim de incredulis Christo posse intelligi hinc videtur, quòd cùm Ioannes prçdicaret, nondū Christus prçdicasset, ac proinde

inde non potuerunt increduli Christo dici, quibus Ioannes prædicauit. In eo autem quod sequitur:

PARARE DOMINO,&c.] Interpres infinitiuum, quem apud Græcos inuenit, reliquit, cùm sicut priorem vertit infinitiuū, vertendū erat; vt pararet Domino plebem. Et pro, perfectam, Græcè est κατεσκευασμένον, quod magis est pręparatā & instructam. Nō enim Ioannes perfectā plebem Domino parauit. Si enim eam parauit Domino, ergo imperfecta erat, & perficiendā Domino tradidit. Itaq; nostram literā Beda & Dionysius sic intelligūt, vt pararet Domino plebē, quę postea per fidē & spiritum Christi erit perfecta. Sed cōformius cum originali intelligemus plebem perfectā, hoc est, bene & perfectè adornatā & instructā, ad suscipiendū scilicet fidē Christi, & sublimiorem eius doctrinam & baptismū. Ad hoc autem plebem parauit Ioānes per pœnitentiā, quam verbo & exemplo docebat, pérq; baptismū pœnitentiæ, & demonstrationē aduenientis Mesię. Itaq; hac parte, parare Domino, &c. describitur finis prioris operationis. Ad hoc enim conuertit corda patrū, vt pararet Domino plebem.

ET DIXIT ZACHARIAS,&c.] Iudęorū more signum petit, quē morem Iudæi desumpsisse videntur ab Abrahā, qui promissionis sibi factę de terra Chanaan signū petiit, dicēs: Vnde scire possum quòd possessurus sum eam? Non peccauit autē Abraham signum petēs, quemadmodum peccauit Zacharias. Non enim ex incredulitate aut diffidētia signum postulauit, (cum mox antea scriptū sit: *Gen. 15.* Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam) sed ex familiaritate quadā cum Deo, & in confirmationem promissionis apud posteros suos ad quos promissio magis pertinebat. Non enim Abraham in sua persona, sed tantùm in filiis suis promissam terram possessurus erat. Similiter nec *Iud. 6.* Gedeon peccauit, dum loquēti sibi angelo dixit: Si inueni gratiā in oculis tuis, da mihi signum quod tu sis qui loqueris ad me. Cùm enim non sit credendū omni spiritui, & necdū sciret esse angelum Domini, qui loquebatur cum ipso (vt patet ex his quæ illo loco sequuntur) circunspectè fecit petēdo signū, quo personæ qualitas & autoritas patefieret. Sed & postea cùm signū bis peteret in vellere, nō *Hebr. 11.* ex diffidentia fecisse videtur, cùm Paulo ad Hebręos de fide sua commendetur: sed potius ad imitationem Abrahæ, ex familiaritate aliqua, & audaci confidentia erga Deū, ad maiorem confirmationem animi sui & militū suorum. Idem dicēdum de *4. reg. 20.* Ezechia petēte signum sanitatis sibi promissæ. At Zacharias nō petiit signū certificans personę promittentis qualitatē, nihil dubitans angelum Domini esse, tum quia præter ipsum illo tempore nullus in templo esset hominum (propter quod significandum prius dictum est: Erat autem omnis populus foris.) tum propter loci sanctitatem, angelicámque maiestatē, & consolationem eiusdem, atq; verborū sanctorum sublimitatem. Petiit ergo signum certificans promissionis veritatem, ídq; ex diffidentia, quemadmodum ex ipsius subiunctis patet verbis, quibus argumēta suæ incredulitatis contraria promissis diuinis profert. Atque hoc quidem nomine diffidentia ipsius culpabilior erat, quod ex multis exemplis pręcedētibus in Sara & reliquis, promissi possibilitatē mox colligere debuisset, quódq; sacerdos erat, qui fide alios meritò pręcedere debuisset.

ET RESPONDENS ANGELVS,&c.] Quoniam Zacharias & de promissione diffidebat, & A ex diffidentia signū postulauit, ob id angelus primum quidem personę suæ qualitatē aperit, ac deinde dat & signū, sed tale quale dignū erat incredulitate eius, & quod congrua diffidentię eius pœna erat. Et qualitatē quidē personę suę aperit, partim vt diffidentem in fide confirmaret, partim vt incredulitatē eius condemnaret, & iniustam esse comprobaret. Explicat autem proprium suum nomen, dicens: Ego sum Gabriel; tum vt ipsa sui nominis significatione declararet possibilia esse ea quę promittebat, quamuis supra naturę essent vires (significat enim Gabriel idē quod fortitudo Dei, vel potius, fortitudo mea Deus) tum quia nomē hoc notum erat Zacharię ex libro Danielis, in quo aliquo- B ties Gabriel Danieli apparuisse scribitur, & potissimum in mysterio de tempore aduentus Messiæ explicatione. Ex nomine ergo cognito datur intelligi quàm meritò debeat illi credere, qui cœlestes illas & admirandas de nouissimis temporibus Danieli visiones explicauit, & annunciauit, & tempus iam adesse, quo implenda erant quę idē ipse angelus Danieli futura prædixit. Atq; his item rationibus conueniebat Gabrielem nuntium esse natiuitatis tum Ioannis, tum Christi. Deinde verò ad augendam magis suæ personę autoritatem, adiecit; Qui asto ante Deum; significans se non esse vnum ex angelis qui eiecti sunt à facie Dei, sed ex his qui C Deo semper sunt pręsentes. Dicuntur autē angeli astare ante Deum, metaphorica locutione, ad similitudinem ministrorum astātium ante regem, nempe quòd vultum Dei assiduè contemplentur, paratique sint ad omne obsequium diuinæ voluntatis peragendum. Autoritati deinceps proprię adiungit autoritatem diuinam, dum dicit: Et missus tibi hęc læta & bona annunciare; Significans se in hoc negotio non venisse à seipso, sed Dei agere negotium. Quamuis autem tunc missus esset à Deo, & astaret Zachariæ in terris: astare tamen se dicit ante Deum, quia cùm vbiq; præsens sit Deus, nullus locus impedit visionem & fruitionem Dei, ratione cuius astare Deo angeli dicuntur. Notandum D tamen, Græca non habere tempus præsens, sed præteritum ὁ παρεστηκώς, id est, qui astiti, vt significetur præsens fuisse Deo in cœlis, & ab eo illinc in terras missum esse. Apud Tobiam tamen Raphael in terris existens se dicit astare Domino: Ego, inquit, sum Raphael angelus vnus ex septem, qui astamus ante Dominum. Porrò quod angelus hic significare voluit, tale est: Si hæc tibi promitteret homo missus ab homine, meritò de promissis dubitares, quòd sint supra naturæ humanę vires. Verùm cùm angelus sit qui promittat, nec is vulgaris aliquis aut incognitus, sed celeberrimus, fideiq; probatæ, cúmq; & is non ex sese promittat, sed ex Dei mittentis nomine, cui nihil est impossibile, iu- E stius sane est vt consideratione tum certitudinis nuntij, tum omnipotentię diuinæ, quam etiam nomen meum præ se fert, fidem promissis habeas, quàm vt respectu ad propriam ætatem, vxoris sterilitatem, naturęq; infirmitatem habito diffidas.

ET ECCE ERIS TACENS,&c.] Aduerbiū, ecce, demonstrat nouū aliquid & insolitū, signū scilicet quod petiit, quo & petitioni eius in cōfirmationem promissionis satisfiat, & digna diffidentię pœna infligatur. quasi dicat: Quoniam petisti signum, ecce signum, quod ita sit pręstandi in posterum promissi argumentū, vt & pręsentis sit diffidentię pœna. Porro notādum, Zachariā non solùm mutum

mutum videri effectum,sed etiam surdum,vt colli-
gere satis licet ex eo quod postea dicitur;Innueba-
tur autem patri eius quem vellet vocari eum.Cir-
ca quę verba Ambrosius:Incredulitas (inquit) ei af-
fatũ eripuerat & auditum.Vnde postea vbi habe-
mus;permãsitq; mutus;Gręcis est dictio κωφὸς,quæ
non solùm mutũ,sed & surdum significat,imo pro-
priè surdum,ac ex consequenti mutũ:quòd qui na-
tura sint surdi,necessariò etiã sint muti. Et hoc er-
go etiam loco,vbi Gręca habent ἴσῃ σιωπῶν,pro quo
nos,eris tacẽs,videtur per dictionem, σιωπῶν,non
mutus significari,vel non tantum mutus,sed etiam
surdus. Amplius enim quid esse videtur σιωπάω,
quàm σιγάω.Nam teste Varino,σιώπη,cõponitur ex
σιγὴ,i.silentium,& ὄψ ὄπος, quod vocem aliquando
significat. Aufertur enim litera, γ, & deinde crasi
facta ex η & ο in ω,fit σιώπη,quod proinde idem est
quod silentium vocis. Est autem silentium vocis
perfectissimè in eo qui nec audit,nec loquitur. hic
ergo videtur propriè dici,σιωπῶν.Certè Theophyl.
hoc loco hanc dictionem accepisse omnino vide-
tur pro surdo.Sic enim super his verbis scribit:Igi
tur quia discredis,ego te faciam surdum,& non po
teris loqui.Meritò autẽ duo hęc passus est,& quod
non audiret,& quod non loqueretur.Quia enim nõ
obedierat, condemnatur vt surdus sit:& quia con-
tradixerat, vt sileat.Hactenus ille. Cuius sentẽtiam
diligenter annotauit & Thomas in Catena sua,
quamuis in impressis libris mendosè admodũ ci-
tetur.Sic autem legendũ videtur:Sed quia verbum
quod in Græco (libri habent,iugi animo) habetur,
potest etiam surdum significare,bene talis erit sen
sus (libri habent,quia bene talis) eris surdus,& nõ
poteris loqui.Conuenienter enim duo hæc passus
est.tanquam enim inobediens,surditatem incurrit:
& tanquam contradictor,taciturnitatem.Est autem
& apud Hebręos verbum quoddam quod & obsur
descere & tacere significat,nempe charas,quo ve-
risimile est hic angelum vsum fuisse. Ponitur autẽ
hoc verbum Hebraicum Psal. 27. vbi nos legimus:
Ad te Domine clamabo,ne sileas à me;vbi pro, si-
leas,Hieronymus vertit secundum Hebraicam ve
ritatem,ne obsurdescas mihi.Græcè autem est cõ-
paratiuũ ab verbo hic posito,nempe παρασιωπήσῃς,
quod verbum illo loco Euthymius Græcus inter-
pres pro obaudire exponit. Sic enim habet eius
commentarius : Ne obaudias me:metaphoricè di-
ctum. Solent enim qui obaudiunt,tacere, & nihil
respondere petentibus. Porro surditas & taciturni
tas,non solùm in signum & pœnam Zachariæ in-
flictæ sunt,sed etiã in mysterium,nempe vt signifi-
caretur Iudęorũ synagogã propter incredulitatem
suam,& surdam futurã & mutã,sicut iam in ea cõ-
pletum videmus. Surda enim est,quia non audit,
nec recipit euangelicam prędicationẽ:muta verò,
quod gratas Deo iam laudes non canit, nec inter-
rogata salutarem aliquã doctrinam de scripturis sa
cris proferre potest.Temperat autem commeritam
pœnã miseratio diuina,atq; ob id sequitur; Vsq; in
diem quo hæc fiant; quasi dicat:Cum per euentus
rerũ quod dico ostendero,& noueris te iure puni
tum,tũc te de pœna eripiã.Et demõstrat pronomẽ,
hæc,non omnia quidẽ de Ioanne prędicta,sed nati
uitatẽ eius cum impositione nominis quę facta est
die circuncisionis.Circa natiuitatẽ enim pueri,erat
Zachariæ dubitatio,non circa alia. Postquàm autẽ
causam inflictę pœnę reddidisset,dicens; Eo quòd
nõ credidisti,&c.adiecit;quę implebuntur in tem-
A pore suo,vt ostenderet verborum certitudinem, &
Zacharię diffidentiam fidem Dei non euacuatu-
ram,nec impedituram promissionis adimpletionẽ.

COGNOVERVNT QVOD,&c.] Istud co-
gnouerunt & collegerunt partim ex insolita mora
in templo,partim ex alteratione vultus, ex collo-
quio angeli,partim etiam ex loquelę amissione.In-
nuebat autem populo, siue quòd rogarent silentij
causam,siue volens eis benedicere,& data benedi-
ctione dimittere.

POST HOS AVTEM, &c.] Annotãdus hic
imprimis Euangelistæ in scribendo pudor & hone
stas,cùm tacito congressu Zacharię cum vxore sua
B Elizabeth concepisse dicit,docens suo nos exem
plo quàm verecundè de his rebus sermo habẽdus
sit,quando nec illum congressum coniugalem, so
lo prolis desiderio factum,imo secundùm diuinam
promissionem necessarium,exprimere voluit. De-
inde & annotandus pudor sanctę matronæ Eliza-
beth,quę cùm ex marito secundum Dei iussionem
tam illustrem concepisset prolem, tamen se occul-
tabat mensibus quinq;. Ideo enim se occultabat,
tum quia verebatur ne à vulgo diuini mysterij in-
scio parum honesta reputaretur, vt quæ in aliena
ætate viri vacasset amplexibus:tum ne plerisq; ri-
dicula haberetur,si ante noui conceptus certa indi
cia se grauidam exhiberet & prędicaret. Atque ob
C id non se diutius occultabat, quàm visitante ipsam
virgine,certis argumentis diuinum donum lucidè
manifestaretur per exultationem infantis in vtero.
Ex hoc autem suo pudore, quem occultatione præ
se tulit,simul etiam datur intelligi, quod iam non
conueniebant inter se concubitu coniugali. Non
enim (inquit Ambrosius) ea quę senilem non eru-
besceret coitum, erubesceret partum & cõceptum.
Docet autem suo exemplo Elizabeth, vt quod in
nobis est, aliis malè de nobis loquendi vel suspi-
candi occasiones subtrahamus, & ne nostra ipsi do
na mox omnibus prædicemus, sed tempus expe-
ctandum,quo sua ipse Deus dona nota fieri volet,
& nota faciet. Porrò quamuis partim ex pudore,
D partim ex humilitate, & prudentia sese occultaret
ad tempus,læta tamen de conceptu diuino,& op-
probrio sterilitatis sublato gratias egit Deo. Atq;
ob id significandum adiecit, dicens: Quia sic, &c.
Non enim cùm adiecit, dicens, quia sic, &c. si-
gnificare voluit causam quare se occultauerit, sed
insinuare lætam etiam fuisse & gratam Deo, etsi ob
certas se occultaret causas.Proinde sensus est; oc-
cultabat se, dicens tamen, quia sic fecit, &c. Sic
(inquit) hoc est tam pręclarè & magnificè mecum
egit Dominus, vt scilicet & supra naturam conci-
pere,& tam illustrem conciperefilium daret, tunc
quando placuit ei auferre opprobrium sterilitatis
à me.quasi dicat:Cùm visum est ei, non solùm me
E liberauit ab opprobrio sterilitatis, sed ex conceptu
tam nouo & illustri gaudium simul meum, & glo-
riam auxit apud homines.Dicit autem, opprobriũ
inter homines, & non dicit, maledictionem Dei:
quòd bene conscia sibi esset sterilitatem non ex
maledictione Dei se incurrisse,quãuis opprobrium
hominum effugere ob eam non potuisset. Vult au-
tem Erasmus in verbo, respexit, subaudiri accusa-
tiuum,me,vt sit sensus;respexit me vt auferret,&c.
Verùm rectius sine subauditione intelligitur; re-
spexit ad auferendum,hoc est,curæ ei fuit auferre.
Ita enim accipitur nonnunquam,respexit,quemad
modum respectus pro cura ponitur.

NVNTIA

NVNTIATVR MARIAE CHRISTI INCARNATIO. LVCAE I. CAPVT III.

In mense autem sexto, missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid: & nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit: Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. Quæ cùm audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei: Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius: & regnabit in domo Iacob in æternum; & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens angelus, dixit ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Ideóque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Et ecce Elizabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & hic mensis est sextus illi quæ vocatur sterilis: quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus.

IN MENSE AVTEM SEXTO.] Propter certitudinem historiæ astruandam, distinctè omnia Lucas describit, tempus, locum, personam missam, personam ad quam missio facta est. Conueniens autem nostræ reparationis principium, principio nostræ perditionis correspondens, vt scilicet à Deo angelus ad virginem mitteretur partu consecrandam diuino, sicut olim à diabolo serpẽs missus fuit ad virginem Euam spiritu superbiæ decipiendam. Sicut ergo Eua serpenti credens, libidine corrupta est: ita hæc virgo angelo credens, sine libidine fœtata est, vt filij Euæ qui ex corrupta nascuntur corrupti, per filium virginis, qui ex incorrupta sanctus natus est, liberarentur & sanctificarentur. Aptè autem & virginem eam nominauit & desponsatam viro, quia vtrunque esse debebat futura mater Domini. Virgo quidem, quoniam sine virili commercio nasci debuit Dominus, ne duos haberet patres, & ne in peccato nasceretur, quod & diuinitate ipsius indignum fuisset, & nostram redemptionem impediuisset. Non enim tollere peccata mundi potuisset, qui ipse peccato obnoxius fuisset. Deinde vt in Christi corporali natiuitate figura quædam exhiberetur nostræ regenerationis, qua ex virgine matre Ecclesia nascimur filij Dei. Oportebat enim (inquit Augustinus) caput nostrum propter insigne miraculum nasci de virgine, quod significaret membra sua de virgine etiam secundum spiritum nascitura. Desponsata autem viro esse debuit, ne impudicitiæ adureretur infamia, & Christus tanquam illegitimus à Iudæis reiiceretur, ne virginibus sinistra viuentibus opinione velamen excusationis relinqueretur, sed docerentur omnes etiam infamiam vitare debere, ne etiam virginis verba suspicioni mẽdacij essent obnoxia: vtq; Ioseph virginitatis testis esset & custos, virginísque & pueri curator & nutritor, atque per eiusdem genealogiam Maria cum filio ex familia Dauid esse cognosceretur, vt diuinus partus diabolo celaretur, typúmque præ se ferret Ecclesiæ, quæ virgo simul est, & desponsata Deo. Notandum autem, desponsatam dici, & eam quæ promissa tantum est, & necdum tradita viro, & eam quæ iam tradita est viro, sed necdum ab eo cognita. Atque hoc secundo modo intelligendum videtur, quod dicitur virgo desponsata viro, eo quòd apud Matthæum desponsata hæc virgo, vxor Ioseph dicitur, & secundo capite Lucas dicit Ioseph profectum in Bethlehẽ cum desponsata sibi vxore. *Matth. 1.*

INGRESSVS ANGELVS, &c.] Dum ingressus angelus dicitur, significatur & corporali
A specie apparuisse, & in conclaui ac secreto loco cum sola locutũ virgine. Dicit autem: AVE GRATIA PLENA.] Pro Aue Græcis est, χαῖρε, quę dictio significat gaude, salue, vale. Dubium autem est an hoc loco sit reddenda per salue, quæ dictio imprecationem salutis significat, an per gaude, aut (quod teste Perotto idem est) per aue. Nam dubiũ est an angelus virginem salutans Hebraicè, vsus sit forma salutandi Hebræis familiari, nempe שָׁלוֹם לָךְ, id est, pax tibi, an potius vsus sit verbo aliquo quod gaudere significat, quorum posterius videri posset, eo quòd si dixisset שָׁלוֹם לָךְ vertisset potius Euangelista εἰρήνη σοι, sicut quãdo Euan
B gelistæ referunt Dominum præcepisse Apostolis vt ingressuri domum dicerent: Pax huic domui; & quando post resurrectionem scribitur dixisse: Pax vobis. Noua ergo & necdum in scripturis vsitata, quæque soli Mariæ reseruata fuit, salutatione ab angelo virgo salutatur. Et bene gaudium ei prænuntiat & imprecatur, vt quia Euæ dictum fuit: In dolore paries filios; tristitiam illam gaudium solueret: & vt sicut Euæ primæ tristitia primò annunciata est, ita huic secundæ Euæ primò gaudium annunciaretur. Verisimilius tamen est angelum vsum forma salutandi Hebręis familiari, vt dixerit, שָׁלוֹם לָךְ, quemadmodum & Iudam, cum
C osculatus Dominum dixit: Aue rabbi. Et cum Christus scribitur post resurrectionem dixisse mulieribus, Auete; vbi Græcis est, χαῖρε, & χαίρετε. Porro quod nos habemus, gratia plena, Gręcè est κεχαριτωμένη, participium passiuum à verbo χαριτόω, quod est gratifico vel gratũ facio: proinde ad verbum sonat, gratificata, hoc est, quã Deus singulari & gratuito suo fauore sibi gratam fecit, & gratam habet. Pro gratificata, tamen mollius est si dicatur & vertatur, gratiosa. Gratiosi enim dicuntur Latinis, quibus fauetur singulari aliquo animi studio, quamuis ea dictio Græcæ vocis significationẽ non adæquet. Non enim angelus eam simpliciter salu-
D tat gratiosam (hoc est acceptam, placentem & gratam) sed effectam gratiosam, vt donum Dei significetur quo facta est gratiosa: non enim ex seipsa erat gratiosa, sed ex diuinæ benignitatis dono. Non tamen malè vertit interpres noster, gratia plena. Cùm enim Græca dictio significet eam quæ facta est gratiosa, sua versione explicauit per quid sit effecta sic gratiosa, nempe ex plenitudine donorum diuinæ gratię in ipsa: & ita coram Deo coincidunt, esse gratiosum & esse plenum gratia Dei. Aut intelligendum

ligendum potius in nostra versione gratiam non accipi tantum pro gratuitis Dei donis, sed quomodo pro eo quod dicimus sermonem alicuius esse gratiosum, dicimus etiam sermonem esse plenum gratia, quia scilicet omnibus modis audientibus gratus est & placet: ita etiam gratia plenam virginem intelligamus, quòd vndecunque omnibúsque modis Deo grata esset. Sic enim idem sunt esse gratiosum & esse plenũ gratia, cum adiectiua in osus per nomen plenus exponi soleant. Quod si autem dum dicitur virgo plena gratia, nomen gratię accipiatur & quatenus significat Dei donum, & simul quatenus significat fauorem & acceptationẽ alicuius, quę duo ab inuicem sunt inseparabilia coram Deo, iam Grecę dictionis significatio pene tota exprimitur, vt gratia plena idem sit quod per plenitudinem donorum gratię Dei multam consecuta gratiam apud Deum, hoc est, multùm accepta Deo. Nõ explicat autem angelus apud quem sit reddita gratiosa & plena gratia, tum quia secundum veritatẽ absolutè erat gratiosa & gratia plena, & non apud hunc aut illum, tum quia hoc explicandum sequentibus verbis seruabatur.

DOMINVS TECVM. &c.] Familiare Hebręis aggrediẽtibus quenquam est sic compellare eum. Ita enim & angelus Gedeoni: Dominus (inquit) tecum virorum fortissime. Et Booz messoribus suis: Dominus vobiscum. Dubium autẽ an debeat hoc loco, Dominus tecum, accipi imprecatoriè, vt sit
Ruth 2. sensus: Dominus sit tecum, quemadmodum Booz imprecando dixit messoribus: Dominus vobiscum, scilicet sit: an affirmatiuè, vt sit sensus: Dominus est tecum, quomodo accipiendum videtur quod dixit
Iudic. 6. angelus Gedeoni. Nam mox respondit Gedeon: Obsecro mi Domine, si Dominus nobiscũ est, cur ergo apprehenderunt nos hęc omnia? Priori modo in salutantis morem accipiendum vult Caietanus, & itẽ quod sequitur, Benedicta, &c. verùm rectius secundùm communiorem sensum affirmatiuè accipitur, vt triplex gaudij causa exprimatur. Gaude & aue, quia gratia plena, quia Dominus tecum, quia benedicta tu, &c. Dicit itaque Dominum cum ea esse, quòd ei faueret, eámque inhabitaret.

BENEDICTA TV IN, &c.] Iudic. 5 etiam Iahel benedicta dicitur inter mulieres, ob id scilicet quòd laude digna esset ob insigne fortitudinis facinus. Atq; hoc modo pleriq; etiã virginem Deiparam intelligunt dici benedictam, hoc est, laudatam & celebri nomine. Iam autem subintelligere oportebit verbum futuri temporis, benedicta eris inter mulieres, quomodo intelligit Erasmus. Aut secundum Caietanum sensus erit: Benedicta sis inter mulieres. Verùm rectius secundum veteres intelligitur Mariam hic prædicari & dici esse benedictam, nõ quidem apud homines, sed apud Deum
Iudith 13. & à Deo: quomodo ipsi Iudith dictum est: Benedicta es tu filia à Domino Deo excelso, prę omnibus mulieribus super terram. Sic enim debere etiam hoc loco accipi manifestè patet ex pronomine, tu. Pronomina enim Hebręi vsurpant loco verbi substantiui pręsentis temporis: proinde perinde fere est ac si dictum fuisset: Bendicta es inter, &c. Longè autem excellentiori ratione benedicta inter mulieres virgo nunc dicitur, quàm olim Iudith, quę vt huius virginis, sicut & Iahel typus fuit: ita eidem excellentia illa benedictionis non conuenit perfectè nisi quatenus huius typum prętulit. Illa enim benedicta à Deo dicta est, propter singularem illam gratiam & fortitudinem qua Holofernem perdidit. Hæc verò ob singulare priuilegium nulli vnquam præstitum mulieri, nec vnquam pręstandum, quo scilicet Deum parere meruit, & virgo simul esse & & mater. Proinde expendenda diligẽter emphasis quæ est in pronomine, tu, & in prępositione, in, vel inter. Non enim dicitur, quemadmodum Iudith; Benedicta prę mulieribus, hoc est, magis quàm reliquæ mulieres: sed, benedicta (inquit) tu inter mulieres; quasi dicat: Tu sola inter omnes mulieres maledictionis expers, reliquæ omnes maledictioni obnoxiæ. Quęcunque enim ex viro concipiens parit filium, maledictioni Euę fit subiecta, cui dictum est: In dolore paries filios tuos. Quæ verò conceptus & partus expers fuit, legis maledictionem incurrit, quę sterilem maledictam pronunciat. Ante te ergo omnis virgo, omnísq; mater maledicta, sed tu sola benedicta, quæ virgo simul & mater futura es, quæ sine corruptione & libidine concipiens, sine corruptione & dolore paries, per quam etiam in posterum omnes mulieres benedicentur quæ in Eua fuerunt maledictæ.

QVAE CVM AVDISSET, &c.] Gręcè non est audisset, sed ἡ δὲ ἰδοῦσα, id est, Illa autẽ cùm vidisset; quomodo & Ambr. legit, sed pro, sermone, habet introitu. Sic enim legit: Ipsa autem vt vidit eum, mota est in introitu eius. Et verisimile est nõ interpretis, sed scriptorũ vitio in nostris libris irrepsisse, audisset pro vidisset, quòd offenderet quosdam sermonis in speciem absurditas. Absurdum enim videtur, eam quę vidisse dicitur, turbatam in sermone dici. Porro si legatur, vidisset, vt (teste Valla) vetusti quidam codices Latini habent, dupliciter iam locus hic intelligitur. Primùm, vt intelligatur Maria viso angelo nõ turbata in illius visione, vt quę fuerit angelorũ visionibus assueta, sed tantum turbata in sermone eius. Secundò, vt intelligatur etiam ex viso angelo nonnihil conturbata fuisse, sed magis tamẽ ex audito eius sermone, qui inchoatam turbationem ex visione angeli magis auxit. Qui sensus verisimilior est, Primùm quod incertũ sit, an angelorum visionibus assueta fuerit virgo: deinde quòd virginum sit ad omnem viri paueré inopinatũ ingressum, quod huic virgini accidisse intelligit Amb. & laudi eius ascribit. Similiter & D. Hier. sic scribens ad Eustochium de custodia virginitatis: Propone tibi beatam Mariam, quę tantę extitit puritatis, vt mater Domini esse mereretur. Ad quam cum angelus Gabriel in viri specie descendisset, dicens: Aue gratia plena, Dominus tecũ; consternata & perterrita respondere non potuit. Nunquam enim à viro fuerat salutata. Deniq; nuncium discit, & loquitur. Et quę hominem formidabat, cum angelo fabulabatur intrepida. Turbabatur autem in sermone angeli virgo, quia insolita erat salutationis forma, ob quam nouitatem metuebat libidinosa ne esset salutatio an diuina, rursus sermo ne fallax esset an verus. Quoniam enim pudica erat, suę pudicitię metuebat, quia salutatio blandum quid & amatorium pręferebat, quia gratiosa salutabatur. Quoniam autem humilis erat, & nihil de se magnificè sentiebat, nequaquam sibi conuenire putabat vt benedicta inter mulieres salutaretur. Verùm quamuis turbatur, non tamen turbatio, mentis iudicium ademit & vsum; vnde de ea non dicit, quemadmodũ de Zacharia; & timor irruit super eam; sed vt constantiam animi eius & turbationis moderationem insinuaret, subiecit: Et cogi-

tabat qualis esset ista salutatio. Per quod etiam prudentiam virginis notauit. Prudentię enim summæ erat, nouam & insolitam, támq; magnificam salutationem secum expendere & examinare, neq; statim ei obsistere per incredulitatem, neq; statim parêre ex leuitate, vt sic & Euæ leuitatem euitaret, & Zachariæ duritiam. Itaq; perpendens angelus iustam eius turbationẽ & meticulosam cogitationem, non passus est eam diutius animo fluctuare, sed & pauorem blando ademit alloquio, familiariter eam proprio nomine compellans, & salutationis nouæ causam exposuit, dicens: Ne timeas Maria; quasi dicat: Ne metuas quasi à me blanda atq; magnifica hac salutatione sollициteris, vt aut à virginitatis, aut ab humilitatis tuæ statu excidas. Ideo enim noua hac & magnifica te compello salutatione, quòd inueneris gratiam apud Deum. Dicitur autem inuenisse gratiam apud Deum, non ob id, quòd perditam gratiam, & à se quęsitam inuenerit, sed quoniam obtinuit Dei fauorem, & consecuta est vt illi placeret. Hebraica enim phrasi frequenter in scripturis, inuenire gratiam apud aliquem, significat fauorem illius consequi, idq; solo ipsius beneplacito. Et verbum Gręcum hic positum εὗρες, non tantum inuenire significat, sed etiam obtinere & adipisci, vt Græca etiam sic verti possint; Consecuta es gratiã apud Deum. Exponit itaq; his verbis quare in salutatione gratiosam vel gratia plenam dixerit amplius aliquid quàm tum dixerat addens: Siquidem tum non satis explicauerat apud quem esset gratiosa. Simul etiam & causam reddit quare non debeat salutationem suspectam habere, quasi fallacem, & plusquam conueniat ei tribuentẽ. Perinde enim est ac si diceret: Noli expendere merita tua, atq; ob ea salutationis fallaciam metuere. Diuini enim fauoris est quod offertur, non tui meriti. Cùm autem commune virgini sit cum multis aliis obtinuisse Dei erga se fauorem, exponit angelus in sequentibus quàm singularem & proprium Dei fauorem consecuta sit, simúlq; declarat quare dixerit eam benedictam inter mulieres, dum dicit: Ecce concipies, &c. Quibus verbis alludere videtur ad prophetiam Isaię cap. 7. Ecce virgo concipiet, &c. Nam & illo loco pro eo quod nos habemus; vocabitur nomen eius, &c. Hebręa habent, vocabit nomen eius, ipsa scilicet virgo. Itaque dum dicit angelus; concipies, paries, & vocabis; significat in ea vaticinium Isaię complendum. Per aduerbium ergo, ecce, demonstrat nouum quid & admirandũ in virgine adimplendum, quod ipsum Isaias demonstrare voluit, & pro nouo signo dedit domui Dauid. Adiecit autem, in vtero, siue vt ostendat ipsum Dominũ ex virginali vtero incarnatum substantialiter, siue quia Dominum virgo iam in corde conceperat, quem pręterea etiam in vtero conceptura pręnunciatur. Notandum autem, quòd cum nomen Ioannis, & nomen Isaac, primùm patri eorum sit pręnunciatum, nomen Iesu primùm virgini prænunciatur, & ab ea imponendum pręcipitur, quod ad eã potius quàm ad Ioseph filius hic pertineret.

Hic erit magnvs.] Quemadmodum suprà Zacharię, filij conditiones exposuit angelus: ita & hic virgini conditiones aperit, vt magis intelligat gratiã quam inuenit apud Deum. Magnus quidem etiam Ioannes dictus est, sed ille (inquit Ambros.) quasi homo magnus, hic autem quasi Deus magnus, Et ideo forte magnus ille futurus dicitur coram Domino, per quod satis significa-

A tur eum non fore Dominum Deum, sed tãtum hominem: hic verò absolutè magnus fore prædicitur. Magnus itaque dictus est, tum propter diuinitatis summę vnionem, tum propter potentiam eius maximam, qua in assumpta humanitate magna erat operaturus, docendo, miracula faciendo, & diabolum superando. Perfecta autem differentia inter hunc & Ioannem significatur per sequentia verba: Et filius altissimi vocabitur. Vocabitur autem non falso, sed quia talis verè erit. Ac proinde Nestorij impietas hic apertè refellitur, cum idem ille qui prius filius virginis dictus est, filius etiam altissimi hic dicatur: significatúrq; duplex ipsius in

B vna persona natura, duplexq; natiuitas. Dicit autem potius, vocabitur quàm erit, quòd ab initio semper fuerit filius altissimi, non autem prius talis apud homines vocatus sit, vt qui fuerit hominibus incognitus. Vocandus autem erat filius altissimi, primum quidem à patre, qui primum in baptismate, deinde in transfiguratione: Hic (inquit) est filius meus dilectus, deinde & ab hominibus diuinitatẽ eius ex doctrina eius cœlesti & miraculis propria potestate editis, colligentibus & credentibus. Videri autem potest istud ab angelo dictum fuisse, vt insinuaret hunc filium esse eum quem dixit Isaias vocandum Emmanuel, hoc est, nobiscum Deus. Quoniam enim non fuit iussa virgo nomen illud

C imponere, dubitare potuisset, num is esset futurus promissus filius, de quo Propheta vaticinatus est, ideo ostendit angelus nomen hoc ei competere.

Dabit illi dominvs devs.] Cùm esse magnum, & vocari filium Dei, etiam aliis quadam ratione conuenire potest, & in scripturis quibusdam tribuatur, explicat iam aliam filij cõditionem, qua ab omnibus manifestè separetur, ostẽditque eum futurũ Messiam illum iamdiu expectatum, atq; in eo adimplendas eas scripturas, quę de perpetuo regno Dauidis, Messię tradendo loquuntur. Videtur autem angelus his verbis potissimum respexisse ad vaticiniũ Isaię ca. 9. Vbi post promissionem paruuli cuiusdam filij, & nominum eius

D enarrationẽ, sic sequitur: Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, vt confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia, à modo vsq; in sempiternum. Dicitur autem regnum Messiæ, sedes & regnum Dauid, nõ quod temporale esset, sensibile & terrenum, sed quod in regno Dauidis adumbratum fuit, & Dauidi in proprio semine promissum sub typo regni sui. Ita & domus Iacob hic non potest accipi pro familia Iacob carnali, sed pro spirituali, quæ est omniũ fidelium congregatio. Dicit autem; dabit illi Dominus, &c. Vt significet hunc filium regnum Dauidis non vi occupaturum, sed à Deo accepturum, postquam per tyrannidem terrenum regnum in carnali familia Iacob Herodes sibi ven-

E dicauerat. Porro sedẽ hanc Deus Messiæ dedit post resurrectionem & ascensionẽ, cum dixit ei; sede à dextris meis; daturus eidem regnũ istud perfectius in nouissimo die, cùm omnia subiiciet sub pedibus eius. Nam sicut Dauid vnctus quidem fuit in regem lõge ante quàm in solio regni resideret, quod solium non obtinuit nisi post multas persecutiones & afflictiones, per quarum patientem tolerantiam meruit tandem à Deo magnificè sublimari in regẽ, & primùm quidem super domum Iuda, deinde verò super omnes tribus Israel: Ita & Iesus à natiuitate quidem sua vnctus fuit spiritu sancto à patre, & rex destinatus populi sui. Vnde & permisit à populo

pulo sibi acclamari, rex Israel, & Pilato dixit: Rex sum ego. Veruntamen regalis solij possessionem non obtinuit, nisi per patientiam in multis aduersitatibus, per quam meruit exaltari à patre, & accipere nomen quod est super omne nomen, & regnare primum quidem super Iudæos credentes, deinde verò etiam super gentes per decem tribus Israel præfiguratas, vt patet Ezechiel. 37. Sicut autem Dauidis regnum sese etiam ad externas gentes, & ab Israelitis alienas extendit, & tamen peculiariter Dauid super Israelitas regnare dicebatur, quod ab externorum eos tyrannorum regno vindicasset, quódq; illi soli se illius regno sponte subiecissent, & illis libero & nequaquam seruili aut coacto imperio præesset, qui & cum ipso fœlicitate regni eius fruentes simul dominabatur externis gentibus: ita & Christus, quamuis omnino omnibus dominetur, secundum quod homo etiam modò: Data est enim (inquit) mihi omnis potestas in cœlo, & in terra; & dominaturus sit omnibus perfectissimè, cum subiecerit illi pater omnes inimicos sub pedibus eius: tamen dicitur hic regnaturus in domo Iacob, quod fideles esset asserturus ab omnibus tyrannis, quódq; hi soli sponte illius se regno submitterent, & cum eo fœlicitatis regni eius participes essent. De regni autem eius perpetuitate apertè vaticinatus est etiam Daniel. cap. 2. & 7.

DIXIT AVTEM MARIA AD ANGELVM: QVOMODO FIET ISTVD, &c.] Quæsitiuum, quomodo, quandoq; notat quærentiũ diffidẽtiam; & rem quæ asseritur haberi ab eis impossibilem, vt cum dixerunt Iudæi: Quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandũ? quasi dicat: Non potest omnino fieri quod promittit. Ita & in argumentatione nonnunquam negationem significat, vt cum argumentatur Christus dicens: Si satanas in seipsũ diuisus est, quomodo stabit regnum eius? hoc est, non poterit stare regnũ eius. Aliquando verò, quomodo, non diffidentiam quærentis, nec negationem rei significat, sed quærit de modo & ratione eius quod paratus quidem est is qui quærit credere, imo credendum non dubitat, sed modum quo fieri possit nondum intelligit. Atq; hoc modo quærere de re aliqua quæ à Deo asseritur futura, quomodo fieri possit, non solum non imputatur in vitium diffidẽtiæ, sed etiam laudi ducendum est, & prudentiæ interrogantis ascribendum, si tamen modum illum cognoscere necesse sit aut expediat. Sic Nicodemus ex affectu parato ad credendum, & discendi cupido interrogabat Dominum: Quomodo potest homo nasci cum sit senex? Atq; ideo meruit doceri à Christo modum quo hoc fieri posset. Ita & virgo hæc non quasi diffidens dicit; quomodo fiet istud? sed vt prudens & intelligens, vt discat modum inquirit. Etenim cum dixit: Quomodo fiet istud? non de effectu dubitauit, sed qualitatem ipsius quæsiuit effectus. Liquet enim quia faciendum crediderit, quæ quomodo fieret interrogauit. Itaque non fidem renuit, non se dubitare de facto significauit vt Zacharias, non officium refutauit: sed accommodauit affectum, spopondit obsequium, tantùm de virginitatis adamato thesauro sollicita modum rei gerendæ necessarium sibi cognitu verecũdè simul & prudenter quærit edoceri. Quod ergo dicit, tale ferè est: Nequaquam diffido de eo quod futurum asseris, verùm edissere quæso modum quo futurum est vt pariam filium: hunc enim modũ sicut

Ioann. 6.

Lucæ 11.

Ioan. 3.

A necesse est vt cognoscam, ita non video qualis esse possit, cùm naturali istud perfici modo nõ possit, quod expers virilis consortij permanere firmiter decreuerim. Nec enim existimo virginitatem, quam Deo maritóq; approbante elegi, quámq; perpetuam esse omnibus votis desidero, hoc, quem ex Dei nomine dicis, cõceptu & partu temerandam. Ex hac itaque Mariæ interrogatione intelligere licet, primùm quidem paratum animi eius ad credendum & obediendum obsequium: deinde eiusdem prudentiam demonstratam in eo quod modum quæsiuit: præterea & humilitatem eiusdem, quod magnificis illis angeli verbis nihilo fieret insolentior: & postremùm votum virginitatis ab ea emissum, desideriúmq; eius ad seruandum illud sollicitum. Quod

B enim ex iis verbis: virum non cognosco: intelligi debeat dicata voto virginitas Mariæ, patet, quoniã alioqui ratio dubitandi de modo congrua nulla afferretur. Vnde Aug. lib. de sancta virgin. c. 4. Profectò non diceret; virum non cognosco, nisi virginem se ante vouisset. Nec tantum ex verbis virginis consequitur eam vouisse, sed & hoc ex eis cõsequi videtur, quòd idem votũ siue per angelicam reuelationem, siue alia quapiam certa ratione cœlesti cognouerit à Deo approbatum fuisse, eiq; placere, cum alioqui ex denunciato ipsi futuro conce-

C ptu existimare mox potuisset votum illud Deo improbatum iri, nec ipsi seruãdum. Huiusmodi autem votum aut propositum non potuit conuenientius quàm per præsens tempus exprimi. Sic enim solemus de iis qui à cibo aliquo vel vino abstinent, siue ob naturæ fastidium, siue ob voti aut præcepti vinculum dicere: Non comedunt hunc cibum, aut non bibunt vinum. Proinde non rectè aut non piè satis Erasmus hunc locum intellexit, qui in Paraphrasibus indicat inter Mariam & Ioseph non votum, sed solùm propositum fuisse virginitatis. Sic enim habet: Placet vtriq; castitas, & hanc fœlicitatem, si liceret, cuperemus esse perpetuam. Minus autem rectè Caietanus hunc locum intelligit, qui hæc verba; virum non cognosco; sic accipit: vsq; in

D præsens virum non cognosco, hoc est, adhuc virgo sum. dicitq; virginem verba angeli intellexisse tunc implenda, atq; ob id quæsiuisse modũ quo tunc erat conceptura, quòd adhuc expers esset virilis commercij. Qui intellectus absurdissimus est, tũ quòd sic dicendum fuisset; quia nondum cognoui virum: tum quod inconuenienter pro causa suæ admirationis & quæstionis virgo adduxisset quod necdum cognouisset virum. Futuri enim conceptus futurum congressum potius quàm præteritum debuit intelligere fore causam. Videtur autem hunc sensum ideo hic voluisse intelligere, ne ex iis verbis cogeretur intelligere virginem vouisse virginitatem, eo quòd huiusmodi votum vel propositũ vi-

E deatur contrariari desponsationi eius. Verùm cùm verba virginis manifestè satis firmum animi eius propositum & votum significent, necessariũ est intelligere virginem vouisse ante annunciationem hanc angelicam: quamuis dubium sit an etiam vouerit ante desponsationem. Aug. autem loco prædicto sentit etiam ante desponsationem vouisse. Scribit enim: Sed quia Israelitarum mores adhuc recusabant, desponsata viro iusto, non violenter ablaturo, sed potius cõtra violentos custodituro quod illa iam vouerat. D. Thomas verò in tertia parte existimat non simpliciter eam vouisse, sed sub conditione, si Deo placeret, propterea quòd secundùm

Dist. 37. & 17. q. 1

Hier.vouentibus virginitatem non ſolùm nubere, A ſed etiam velle nubere damnabile ſit.Et tamen veriſimilior eſt Aug.ſententia,ſecundùm quam intelligendum virginem non conſenſiſſe in deſpõſationem,niſi ſub conditione ſeruandæ virginitatis ; ad quam ſe voto adſtrinxiſſe viro ſuo expoſuit. Alioqui enim difficile eſt intelligere , quomodo ſalua virginitate mẽtis,virgo hæc conſenſerit in deſponſationem & coniugium.Hier.autem verba intelligenda ſunt de nuptiis quæ includunt carnalem copulam.Nec incredibile videri debet,quòd illo tempore virginitatem vouerit. Nam iam illo tempore ſicut bigamia, qua plures ſimul vxores aliquando habuerunt Iudęi,ſublata videtur,ita etiam caſtitas B & virginitas amari cœperunt;vt patet in Eſſeis ex Ioſepho. Hæc tamen prima mulier eſt,quæ virginitatem perpetuã ſeruaſſe legitur,idq; nouo exemplo in matrimonio,per quod ipſius virginitas non ſolum non eſt imminuta,ſed etiam decorata, magiſque commendanda,vt quę mox ſuo exemplo ſuáq; probitate maritum ad caſtitatem amplexandã pertraxerit.Subiicit autem Aug loco prædicto cauſam cur non conueniebat virginitatem præcipi illi quæ futura erat mater Domini,ſed illam vltro prius ſibi eligere:Ne, inquit, putaretur ſola virgo eſſe debuiſſe,quæ prolem etiam ſine concubitu concipere meruiſſet : Sed exemplo eſſet futura ſanctis virginibus,vt in terreno mortaliq; corpore, cæleſtis vi C tæ mutatio fieret voto non præcepto, amore eligendi,non neceſsitate ſeruiendi. Ita Chriſtus naſcendo de virgine,quę antequam ſciret quis de illa futurus naſciturus,virgo ſtatuerat permanere, virginitatem ſanctam approbare maluit, quàm imperare. Greg. Nyſſenus ſerm. de ſancta Domini natiuitate intelligit illis verbis virginis:Virũ non cognoſco, demonſtrari veram eſſe hiſtoriam illam occultam, quam accepiſſe ſe teſtatur, fuiſſe virginem à matre ſua Anna antequam conciperetur, inſtar Samuelis Deo dedicatam fuiſſe & traditam, & ideo ſacerdotum conſilio in virginitate permanſiſſe,nec ſponſo deſponſatam niſi tanquam cuſtodi virginitatis.

Vide Ioſephum lib. 2. de bello Iudaico, cap. 7.

D ET RESPONDENS ANGELVS DIXIT EI: SPIRITVS SANCTVS.] Docet modum angelus,& de ſeruanda virginitate ſecuram facit. Quod autẽ dicitur,ſuperueniet, quidam exponunt vt ſit idem quod,copioſius veniet in te, eo quòd iam ſpiritus ſanctus venerat in Mariam. Verùm ſimplicius & ſecundum exigentiam dictionis Græcæ intelligi debet,ſuperueniet,hoc eſt,cœlitus illabetur in te:quemadmodum Apoſtolis dictum eſt,Act.1.Accipietis virtutem ſuperuenientis ſpiritus ſancti in vos;pro quo Lucæ vlt.dicitur:Donec induamini virtute ex alto.Sicut autem etſi Apoſtoli iam à Chriſto prius per inſufflationem accepiſſent ſpiritum ſanctum,rurſum tamen in eos venire dicitur;ita etiam virgo & habuit ſpiritum ſan E ctum,& promittitur in eam venturus ſpiritus, nimirum quòd ſecundum alios effectus iam eſſet in ea venturus quàm hactenus in ea operatus erat. Quod autẽ ſequitur;& virtus altiſsimi obumbrabit tibi;variè intelligitur.D.Greg. enim 18.mor. & 33. exponit, vt ſit ſenſus:lumen incorporeum accipiet in te corpus humanitatis,& per aſſumptam humanitatem,vmbram in te faciet.Quia enim vmbra nõ aliter exprimitur quàm per lumẽ & corpus, virtus altiſsimi ei obumbratura dicitur ſecundum eum, quia in eius vtero lux incorporea corpus erat ſumptura.Adiicit autem etiam obũbrationis vocabulo

Quid ſit, Obumbrabit tibi.

A ſignificari refrigerium mentis cœlitus datum Mariæ.Ad quam vocabuli ſignificationem reſpexit Beda,intelligens hic ſignificari, virginem per obumbrationem ſpiritus ſancti præſeruandã ab æſtu carnalis concupiſcentiæ, vt ſit ſenſus:obũbrabit tibi, hoc eſt,in modum vmbrę te circundabit,pręſeruãs te à calore concupiſcentiæ, quemadmodum nubes obumbrans defendit à calore ſolis.Sic & Ambr.locum hũc intelligit in lib.de myſteriis c.3.Theoph. quoſdam intelligere ſubindicat,vt ſignificetur ipſe Dominus ſibi carnem condens, primùm illam deliniaſſe in vtero virginis,ac deinde figuraſſe, quẽadmodum pictor primùm deliniat , & vmbras in- B ducit,& deinde perfectũ colorem addit.Dionyſius Carth.locum hunc ſic interpretatur:Virtus altiſsimi,hoc eſt,omnipotens Deus pater obumbrabit tibi,id eſt,ſuam poteſtatem immenſam tuæ capacitati contemperabit , vt eius influentiam ferre queas. Nec irradiabit tibi ſecundum plenitudinem ſuę claritatis,ſed velut vmbrã ſuæ claritatis cauſans exercebit in te effectum ſuæ poteſtatis. Quam interpretationem Eraſ.in Paraphr.imitatus eſt, ſic ſcribens : Obumbrabit tibi altiſsimus , ſic immenſam virtutem ſuam ad humanæ naturæ modum attemperans,vt cõgreſſum ſuſtinere poſsit. Aliter adhuc exponit Greg.Niſen.in catena,& rurſum aliter Caietanus. quas interpretationes quòd minus ſint C probabiles,omitto.Cæterùm cùm nulla pręcedentiũ expoſitionũ ſatisfacere videatur,ſimpliciſsimũ fuerit ita interpretari quomodo exponit Theoph. vt ſit ſenſus:Conteget te & complexabitur,& vndiq; te circundabit,ſicut auis obũbrat pullos ſuos. & ſicut dicitur in Pſal.Scapulis ſuis obumbrabit tibi; vbi in Hebræo poſitum verbum ſimpliciter ſignificat tegere & operire , quo & hic vſum fuiſſe angelum veriſimile eſt, quãdoquidem illo loco Pſ. eſt apud Gręcos,ſicut hoc loco, ἐπισκιάσει σοι.Pro intelligendo enim vero huius loci intellectu ſciendum quòd cum in generatione hominis ex parte viri duo requiruntur,nẽpe fortitudo viri generatis & amplexantis mulierem,& ſemen in mulierẽ im- D miſſum:pro ſemine virili ſpiritus ſanctus promittitur,pro virtute autem viri & complexu eius,fortitudo Dei, illiúſq; complexus ſanctiſsimus. Non enim in hac admiranda Chriſti conceptione ſpiritum ſanctũ intelligere debemus tanquã generantis patris ſupplere locum, ne Chriſtus filius ſpiritus ſancti aſſeratur , quamuis alioqui indiuiſa ſint opera Trinitatis : ſed Deum patrẽ obtinere locum generantis,Spiritum ſanctũ autẽ à patre procedentem,locũ ſeminis.Cui concordat Chryſ.in ſecũda expoſitione ſuper Matthæum,vbi ſic habet:Vnigenito ingreſſuro in Dei virginem pręceſsit Spiritus ſanctus, vt præcedẽte Spiritu ſancto in ſanctificationem naſcatur Chriſtus ſecundũ corpus, diuini- E tate ingrediente pro ſemine. Nec huic contrarium eſt quod dixit Hier.in quadã expoſitione fidei,quæ incipit:Credimus in Deum patrem,in tomo 4.Nõ, ſicut quidam ſceleratiſsimi opinantur,ſpiritum ſanctum dicimus fuiſſe pro ſemine,ſed potentia ac virtute creatoris dicimus eſſe operatum.Hieronymus enim negat ſpiritum fuiſſe pro ſemine , vt ſemen intelligitur ſubſtantia corporalis quę in conceptione tranſmutatur, cùm Chryſoſtomus ſemini ſpiritum comparet, quatenus in ſemine intelligitur virtus actiua. Iam virtus altiſsimi non ipſe filius, quemadmodum accipitur ſecundùm primum & tertium ſenſum, nec ſpiritus ſanctus, quemadmodum

accipitur secundùm secundũ sensum, est intelligẽdus, sed simpliciter potentia Dei patris, quæ virginem totam circundedit, & sanctè complexata est, id per spiritum suum sanctum in virgine operans, quod solet maritus per corporale semen. Porro hęc oratio; obumbrabit tibi; est locutio Gręca pro, obũbrabit te. Nam apud Gręcos verbum ἐπισκιάζω datiuum regit, ratione præpositionis ἐπὶ: idem tamen verbum apud eos & accusatiuum regit vi trãsitionis, vt patet Matth. 17. vbi habetur: Nubes lucida ἐπεσκίασεν αὐτούς, obumbrauit eos. Hæc autem Grææ locutionis ignoratio in causa fuit nouarum & extranearum interpretationum, vt datiuus, tibi, vel acciperetur tanquam datiuus cõmunis, sicut videtur accepisse Dionys. vel vt exponeretur pro, in te.

IDEOQVE ET QVOD NASCETVR EX TE SANCTVM.] Dictio, sanctum, cum præcedenti verbo, nascetur, iungenda est, non cum sequenti, vocabitur. Dicit ergo, nascetur sanctum, ad differentiam eius ab aliis hominibus omnibus, qui quoniam ex immundo nascuntur semine, immundi nascuntur. Non habent autem plęriq; Græcorum codices, sicut nec Latini aliquot vetustiores, ex te, sed tantùm, quod nascetur sanctum: quomodo si legatur, iam hic Christo tribuitur aliquid magis propriũ, quàm si addatur, ex te. Nam & Ioã. Bapt. sanctus natus est ex vtero, verùm non est sanctus natus natiuitate in vtero. Proinde vt eandem proprietatem qua etiam à Ioanne Christus secernatur, nostra litera significet, illud, ex te, sic accipi poterit: ex te, hoc est, ex tua substantia. Quamuis autem etiam Maria piè credatur nata sancta natiuitate in vtero, tamen hoc est inter Christũ & Mariam differentię, quòd illa non est nata sancta ex propagationis suę conditione, sed ex singulari Dei beneficio, præseruante eam à peccati immunditia. Christus verò sanctus natus est ex natiuitatis suæ proprietate, vt qui non ex libidine aut immundo semine, sed ex sancto spiritu conceptus sit & natus. Ex duobus autem pręcedentibus duo hic inferuntur. Ex eo enim quod dixit; Spiritus sanctus superueniet; infertur hic quod nascendum erat fore sanctũ. Ex eo quod dixit; virtus altissimi, nempe Dei patris, obumbrabit & complexabitur te; infertur quod nascendum erat, vocandum filium Dei. Circa quod tamen oritur difficultas. Cùm enim Christus dicatur filius Dei ratione diuinitatis quæ in vnitatem personę counita est humanitati, quomodo ipsum dicit vocandum filium Dei, propterea quod nasciturus esset ex superueniente spiritu & obumbratione altissimi? Potius enim econtrario, quoniam erat filius Dei, & talis vocandus erat, nasci debuit ex spiritu sancto & virtute altissimi. Huic difficultati locus quidem non est, si per virtutem altissimi intelligatur ipse Christus, sicut accipitur secundùm primum & tertium sensum superius positũ: sed secundùm alios sensus, & secundùm postremum sensum verisimiliorem oritur hæc de illatione difficultas. Verùm hęc soluitur, dicẽdo Christum, eò quòd ex spiritu sancto & virtute patris nasciturus erat, vocandum filiũ Dei: Primum, quia ratione tẽporalis suæ generationis filius Dei dicendus erat, vt qui naturã suam humanã nõ ex viro, sed ex Deo patre suo accepit, qui viri locũ in virgine suppleuit. Deinde, quia temporalis hæc generatio arguit & æternam eius generationem, qua per naturam diuinam filius est Dei. Non enim hæc natiuitas alteri conueniebat, quàm ei qui verè esset Dei filius, & rur-

A sum filiũ Dei aliter in tẽpore nasci nõ fuisset congruũ. Itaq; propter huiusmodi admirandam natiuitatem vocandus erat filius Dei, quia ex ea fideles intellecturi erant illius diuinam ab æterno generationem. Necesse est enim id quod ex aliquibus nascitur, cum vtriusq; generantis natura conuenire, quare cùm quod nascendum hic erat, ex Deo simul & homine nascendum erat, Deus simul & homo futurus erat & vocandus. Secundũ istud indicant Dionysius & Caietanus. Et glosa quędam illud ad Rom. 1. Qui pręedestinatus vel declaratus est filius Dei; intelligit manifestari per id quod sequitur; secundum spiritũ sanctificationis; hoc est, ex eo quod

B de spiritu sancto conceptus est. Primùm Erasmus in Paraphras. sic scribens: Vocabitur singulari ratione filius Dei, ex quo verè bis natus est, semel absq; initio, ab ęterno ęternus: nunc in tempore, ex mortali mortalis. Notandum autem, Græca non habere futurum, nascetur; sed præsens tempus γεννώμενον, quod nascitur, per quod significatur in proximo esse vt nascatur, vt rectè per futurum verterit noster interpres, sicut & Erasmus. Vel significatur secundum Theophylact. continuum augmentũ nasciturę prolis. Sic enim exponit, τὸ γεννώμενον ἅγιον, hoc est, quod particulatim in vtero crescit, & non statim perfectum existit. Considerandum autem in hoc incarnationis dominicæ mysterio explicari ab

C angelo tres in diuinitate personas concurrere. Spiritus sanctus enim in virgine labitur, altissimus pater obumbrat, filius verò nascitur. Non enim aliam personam incarnari conueniebat quàm filium Dei, ne filiationis proprietas alteri etiam conueniret, & plures essent in diuinitate qui dicerentur filij. Deinde, quia conueniebat vt sicut per filium Dei mũdus creatus fuit, ita & per eundem mũdus repararetur, pérq; verbum & sapientiam patris ab ignorantia sua homo reuocaretur. Postremùm, quoniam per incarnationem Dei homines adoptandi erant in filios Dei, non per alterius personæ incarnationem id fieri congruũ erat, quàm filij Dei. Cæterùm quamuis incarnationis opus toti trinitati ex æquo

D conueniat, tamen spiritui sancto tribuitur illabi in virginem, & in ea seminis locum supplere, vt prolis nascituræ insinuaretur sanctitas: & quia appropriatur spiritui sancto illabi hominibus, vt qui à patre procedat, Deíq; donum dicatur: patri verò tribuitur obumbratio virginis, ne alius intelligatur prolis pater quàm Deus pater, cui etiam virtus tribuitur, quia omnipotentia patri appropriatur, sicut sapientia filio, & bonitas spiritui sancto. Sunt autẽ & aliæ rationes quare singulariter conceptionis opus & hic & alibi spiritui sancto tribuatur, nempe vt quia spiritus sanctus amor est & charitas, ex amore Dei erga nos filius Dei homo factus intelligatur, quódq; non sit natura diuina humanæ counita ex aliquibus præcedentibus meritis, sed sola

E gratia quæ spiritui sancto appropriatur, quam rationem assignat August. in Enchiridio, cap. 40.

ET ECCE ELIZABETH COGNATA TVA.] Quoniã supernaturalis est modus concipiendi quẽ dixit angelus, eundẽ comprobat & confirmat angelus testimonio alterius modi etiam supernaturalis, licet minus. Nec hoc facit vt aliquid ambiguitatis in virgine tolleret, sed vt integram eiusdem fidem magis confirmaret humano more per sensibile exemplum. Habet enim hoc suauis diuinæ sapientiæ dispositio, vt hominem naturaliter per sensibilia cognoscentẽ sensibilibus quoq; exci-

plis instruat, confirmet,& consoletur. Ita quoque Ezechiæ etsi credenti signum datum est confirmatiuum promissæ liberationis à Sennacherib, vt patet 4.Reg.19.& Isaię 37. Aptissimum autem exemplum ab angelo affertur, quo confirmet virginis fidem. Fides enim eius oppugnari potuit, partim ab eius humilitate summa, qua se indignam reputare potuisset tam diuino conceptu, partim à rei nouitate cum natura pugnante. Proinde exemplum affertur quod vtrique occurrat. Quoniam enim natura simul & ætate sterilis concepit contra naturam, confirmatur virginis contra naturam conceptio. Quoniam verò cognata virginis fuit sterilis, illa quæ contra naturam concepit, meritò credere debuit virgo simile Dei beneficium etiam sibi conferri posse. Solemus enim certius credere ea nos accepturos ab aliquo principe quę optamus aut quæ promittuntur, dum in alios generis nostri beneficium eundem intelligimus fuisse. Et bene quidem angelus Ioannis conceptum in testimonium adducit conceptus filij Dei, vt ostenderet Ioannem nō solùm testimonium prædicando perhibiturum de venturo post se Messia, sed etiam suo conceptu confirmaturum conceptum illius. Quoniam enim virginis conceptus occultus erat, manifestari & confirmari debuit per alium conceptum supernaturalem omnibus manifestum, quem nullius alterius esse conueniebat, quàm eius qui mittendus erat à Deo, vt testimonium perhiberet de Messia. Suo igitur ortu & conceptu cōfirmat Christi ortum & conceptum, qui sua prædicatione & baptismo comprobaturus erat eiusdem post se venientis prędicationem & baptismum. Quòd si cui videatur ad confirmandū conceptum virginis non congruere exemplum conceptus senis & sterilis, quod non rectè magis mirabile per minus mirabile comprobetur. Dicendum huiusmodi exemplum fortasse non multum valiturum apud infidelem, verùm apud credentem, vt fides eius augeatur & magis confirmetur, frequenter magis admirandum comprobari per minus admirandum: quemadmodum Eucharistiæ sacramenti fides confirmatur per Ambr. in lib. de mysteriis multis exemplis & signis inferioribus iis mirabilibus quę contingunt in Eucharistiæ sacramento. Deinde, quamuis magis nouum erat virginem parere, quàm senem & sterilem, tamen sicut vtrunque erat contra naturam, ita vtrunq; Deo ęquè erat facile. In conceptu enim virginis defuit semen viri, in conceptu autem mulieris defuit naturaliter semen mulieris. Nam præ senectute desierant iam Elizabeth fieri muliebria. Cùm autem Elizabeth fuerit de filiabus Aaron, Maria verò de domo Dauid, non obstat tamen quòd hic Elizabeth cognata Marię dicitur. Nam quamuis Num.vlt. pręceptum sit, vt omnes viri ducant vxores de tribu & cognatione sua, & cunctę fœminę de eadem tribu maritos accipiant, tamen ex causa ob quam hoc pręceptum scribitur, nempe ne commisceretur possessio filiorum Israel de tribu in tribū, sed permaneret hęreditas in familiis, constat non semper illud pręceptum fuisse necessarium, vt non tunc quando ex tribuum commixtione nulla consequebatur hęreditatis de tribu in tribum translatio. Proinde tribum Iuda domúmq; Dauidis mixtam fuisse cum domo Aaron cōstat. Nam vxor Ioiadæ pontificis, Iosabeth scilicet, fuit soror Ochozię regis Iuda, vt patet 2 Paral.22. Quoniam enim Leuitę nullam consequebantur hęreditatem,

A licita fuit huiusmodi permixtio, quę in his duabus tribubus frequentior erat ob earum dignitatem. Et tamen etiam aliter tribus permixtas fuisse legimus. Dauid enim de tribu Iuda, vxorem accepit Michol filiam Saul de tribu Beniamin, quam nulla consequebatur portio hęreditatis, quod fœminæ hęreditatem non acciperent dum fratres haberent. Itaque nihil obstat cognationi virginis & Elizabeth, quòd illa de tribu Iuda, hęc verò fuerit de filiabus Aaron. Creditur enim Elizabeth nata ex patre Aaronita, matre verò de familia Dauid. Traditur enim Emerentianam cum Solone de tribu Iuda, duas genuisse filias, primam Annam,
B secundam Ismeriam. Annam ex Ioachim de domo Dauid genuisse Mariam, Ismeriam verò sacerdoti iunctam genuisse Elizabeth. Et bene spiritus sancti dispositione factum est, vt virgo paritura Messiam cognata esset filię Aaron, vt Messias, qui rex simul & sacerdos futurus erat, cum vtraq; familia, sacerdotali scilicet & regia, cognationem haberet. Porro angelus ipsius Elizabeth conceptū duabus rationibus admirandū ostendit, primùm cum dicit, concepit in senectute, deinde cum dicit eam vocari sterilem. Est autē emphasis in eo quod dicit eam vocari sterilem. quasi diceret eius sterilitatem ita omnibus esse notam, vt ob eam cum opprobrio vocetur vulgò sterilis. Tempus verò conceptus aperit,
C dicens: Hic mensis sextus est illi; vt ostēdat conceptum huius sterilis iam certò cognosci posse, tum ex tumente vtero, tum ex motu viuentis in vtero infantis. Adiungit autem & communem fidei confirmandæ rationem, dicens: quia non erit impossibile, &c. Quæ causalis non est accipienda vt significet causam eius quod dixit Elizabeth contra naturam concepisse. Non enim rectè diceretur; Elizabeth concepit, quia non erit impossibile, &c. sed dicendum fuisset: Concepit, quia non est impossibile, &c. Proinde illud; quia non erit; sic superioribus videtur coniungendum. Ideo exemplum istud de Elizabeth tibi affero, ideóq; in ea istud Deus operatus est, vt certius cognoscas & tecum omnes in-
D telligant quod non erit impossibile apud Deum omne verbum. Eadem autem sententia penè habetur Hier.32. vbi sic legimus: Domine Deus, nō erit tibi difficile omne verbum. Vbi per difficile secundùm Hierony. verti etiam potest impossibile. Porrò sentētia hęc dupliciter intelligi potest. Primùm, vt sit iste sensus: Omne verbum Dei, hoc est, quicquid Deus loquitur, prędicit & promittit, non est ei impossibile vt illud pręstet. Qui sensus vt loco huic & Hieremiæ optimè conuenit, ita non admittit illas quęstiones de omnipotentia Dei, an scilicet omnia absolutè Deus possit, & pręterita facere nō pręterita, & id genus alia. Alij tamen secundùm phrasim Hebraicam, verbum hîc & in Hieremia
E accipiunt pro re. Vnde Septuaginta locum illum Hierem. verterunt: Nihil apud te absconditum est. & Munsterus; nulla res occultata est à te. Itaque sensus esset: Nulla res impossibilis, vel, nihil impossibile est apud Deum. Verùm iam de sententiæ huius vniuersali veritate quęstiones occurrūt. Nō enim potest Deus quęcunque includunt in seipsis contradictionem. Deinde mori Deus non potest, peccare & fallere non potest, denique secundum Paulum; negare seipsum non potest. Ex Augustino autem patet, quomodo scripturę illæ sint intelligendæ, quæ Deo dicunt omnia esse possibilia, & nihil illi esse impossibile. Nā pluribus locis docet

Deum

Deum ideo vocari omnipotentē, quia poteſt quicquid vult aut velle poteſt. Vnde libr. 21. de ciuit. Dei, cap. 7. Deus (inquit) certè non aliter vocatur omnipotens, niſi quoniam quicquid vult poteſt. Itaque & cum dicitur nihil eſſe impoſsibile Deo, intelligi debet nihil eorum quę vult Deus, impoſsibile eſſe ei vt pręſtet.

A

DIXIT AVTEM MARIA: ECCE ANCILLA DOMINI.] Edocta virgo modū quem quęſierat, exemplóque cōfirmata nihil vlterius interrogat, ſed fide plena atque ad obediendū promptiſsima humillimè & modeſtiſsimè paucis verbis reſpondit, dicens: Ecce ancilla Domini. Quę verba dupliciter explicari poſſunt. Primùm hoc modo: Ecce agnoſco me eſſe ancillam Domini, cuius me obſequio totam dicaui, cuius proinde voluntati repugnare impium fuerit, quare fiat mihi ſicut tu locutus es. Secundò ſic: Ecce offero me in ancillam Domini, paratam ad omne obſequiū eius. Itaq; placet, imo opto vt fiat mihi, &c. Illud enim, fiat, non tantum conſentientis eſt, ſed ſimul etiam optantis & deprecantis, vt tantum donum conſequatur. Teſtatur itaque hæc virginis reſponſio in primis quidem ſynceram animi eius fidem. Non enim dixiſſet, fiat mihi, niſi fieri poſſe & futurum credidiſſet. Deinde virgineam quandā modeſtiam in verborum paucitate demōſtratam. Tertiò ſummam obedientię promptitudinem. Hanc enim illud, ecce, &, ancilla Domini, & verbum, fiat, demonſtrant. Poſtremùm profundiſsimam & cōſtantiſsimam virginis humilitatem, quam ex eius verbis dupliciter diſcere licet. Nam magnificis angeli promiſsis non ſolùm non eſt elatior facta quàm erat prius, ſed profundius ſeſe humilians quę mater filij Dei futura prędicitur, nihil aliud quàm ancillam ſe Domini agnoſcit. Deinde (vt inquit Ambroſius) ancillam ſe dicendo, ſimul etiam nullam prærogatiuam tantæ gratiæ ſibi vendicauit, vt quæ nihil aliud faceret quàm quod iuberetur, & ex cōditione ſua Domino deberet, nec meritis ſuis hanc gratiam tribuendam putauit, ſed totum diuinę bonitatis eſſe agnouit. Cùm autem ad hanc conceptionem diuinam ex parte quidem virginis nihil requirebatur pręter aſſenſum, vt poſt iſtius aſſenſum nulla eſſet ex parte Dei dilationis ratio, firmiſsimè credendum ſtatim poſt virginis aſſenſum ſpiritu ſancto adueniente perfectam in vtero eius conceptionem filij Dei: quemadmodum etiam ſatis conſequitur ex iis quæ apud Lucam ſequuntur. Porrò in hac conceptione non fuit talis ordo, qualis in reliquorum omnium conceptione, vt prius ſcilicet per conceptionem fuerit in vtero virginis informis quędam maſſa, quæ deinde formaretur per membrorum & organorum diſtinctionem, ac poſtremùm per infuſionem animæ animaretur: ſed in ipſo conceptionis momento, quo puriſsimum ſanguinem virginis, in locum conceptus, ſpiritus ſanctus adduxit, ſimul fuit carnis formatio, eiuſdē figuratio, animæ infuſio, & carnis atq; animę à diuinitate aſſumptio. Quæ ita ſe habere patet. Nam in cōceptione virginis nihil poteſt dici conceptum à virgine, quod non tunc cùm conceptum erat, aſſumptum eſſet à diuinitate verbi. Vnde Aug. in lib. de fide ad Petrum: Firmiſsimè tene, & nullatenus dubites, carnem Chriſti non fuiſſe conceptam in vtero virginis priuſquam ſuſciperetur à verbo. Et Greg. 18. Moralium, Angelo (inquit) nunciante, & ſpiritu ſancto adueniente, mox verbum in vtero, mox intra vterum verbum caro. Si enim caro Chriſti concepta fuiſſet priuſquam ſuſciperetur à verbo, ergo habuiſſet aliquam hypoſtaſim & ſubſtantiam aliam ab hypoſtaſi & ſubſiſtentia verbi Dei, ac proinde neceſſe fuiſſet verbum Dei in aſſumptione deſtruere ſubſiſtentiam carnis pręexiſtentem, cum caro Chriſti non in propria, ſed in verbi Dei ſubſiſtentia iā in Chriſto ſubſiſtat. Illud autem fore inconueniens nemo non videt, maximè cum ſic etiam tota conceptio non poſſet tribui filio Dei. Si autem verum eſt nihil in vtero fuiſſe conceptum, quod non ſimul eſſet à verbo aſſumptum, conſequitur etiam idem illud fuiſſe ab initio animatū anima rationali, cùm caro humanæ naturę non fuerit aſſumpta à verbo, niſi ratione animæ rationalis, ſine qua incongruū fuiſſet diuinitati aſſumere carnem. Vnde Aug. in epiſtola ad Voluſianum: Ipſa magnitudo diuinæ virtutis animam ſibi rationalem, & per eandem corpus humanum, totúmque omnino hominem in melius mutandum coaptauit. Si autem mox quod conceptum erat animatum fuit, ergo etiam fuerat corpus figuratum, omnibúſque ſuis membris & organis diſtinctum: nam ante huiuſmodi figurationem anima corpori non infunditur, vt omittamus informe corpus à diuinitate aſſumi non fuiſſe conueniens. Itaque Damaſc. li. 3. Simul caro, ſimul verbi Dei caro, ſimul caro animata, anima rationali & intellectuali. Pręter hęc autem miracula, quę in Chriſti conceptione concurrūt, etiam illud adnotandum & admirandum eſt, quod mox vt conceptus eſt, vſum habuerit liberi arbitrij, & perfectus in ſapientia ſecundum animam, quod ipſum per Ierem. prophetatū eſt, cap. 31. cùm dicit: Creauit Dominus nouum ſuper terram. Fœmina circundabit virum. Quod exponens Hieronymus. Fœmina (inquit) circundabit virum gremio vteri ſui, qui iuxta incrementa quidem ętatis per vagitus & infantiam videbitur proficere ſapientia & ætate, ſed perfectus vir in ventre fœmineo ſolitis menſibus continebitur. Quę autē prius dicta ſunt, ſatis etiam probari poſſunt ex ſcriptura ſequente, dum mox poſtea Elizabeth Mariam vocat matrem Domini, & fructum ventris eius dicit benedictum. Si enim mater erat etiam tum Domini, ergo tum caro & à verbo erat aſſumpta, & ſimul animata, alioqui enim mater dici verè non potuiſſet. Iam in hac diuina conceptione conſiderandum etiam duplices concurriſſe nuptias. Primùm enim ea quæ deſponſata erat viro, fit coniunx Dei, cui virginem quaſi in coniugé copulauit ipſe ſpiritus ſanctus, hoc eſt, amor. Secundò, quia diuina natura in vnitatem ſuppoſiti & perſonæ counita eſt humanæ naturæ, qualis hypoſtatica vnio per inſeparabilem coniugum cōiunctionem, per quam vna efficiuntur caro, ſignificatur. Vnde & nuptiarum nomine deſignatur ſecundum Gregorium in parabola de nuptiis filij: Tunc enim (inquit) Deus pater Deo filio ſuo nuptias fecit, quando hunc in vtero virginis, humanæ naturæ cōiunxit. De quibus nuptiis etiam in Canticis dictum eſt, cap. 3. Egredimini, & videte filiæ Sion regem Salomonem in diademate quo coronauit eum mater ſua in die deſponſationis illius, & in die lętitię cordis eius. Et in Pſalmis vterus virginis thalamo comparatur, in quo ſponſus ſponſæ coniunctus eſt: Et ipſe (inquit) tanquā ſponſus procedens de thalamo ſuo, &c. *Pſal. 18.*

VISITATVR A MARIA ELIZABETH.

Lucæ I. CAPVT IIII.

Exurgens autem Maria in diebus illis, abijt in montana cum festinatione in ciuitatem Iuda: & intrauit in domum Zachariæ, & salutauit Elizabeth. Et factum est: vt audiuit salutationem Mariæ Elizabeth, exultauit infans in vtero eius, & repleta est spiritu sancto Elizabeth: & exclamauit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo, & beata quæ credidisti: quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi à Domino. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes, Quia fecit mihi magna qui potens est: & sanctum nomen eius. Et misericordia eius à progenie in progenies, timentibus eum. Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suum, memorari misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in secula. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reuersa est in domum suam.

EXVRGENS AVTEM MARIA IN DIEBVS ILLIS. A Audito noui conceptus Elizabethis exemplo, Maria ad visitandam cognatam pergit. Non (vt inquit Ambrosius) quasi incredula de oraculo, nec quasi incerta de nuntio, nec quasi dubitãs de exẽplo, nec etiã quasi elata de beneficio, sed primùm quidẽ præ nimia mentis lætitia de suo, cognatæq; admirãdo cõceptu, prę q; desiderio summo cõgratulãdi & obsequẽdi cognatę, & vt per vtriusq; narrationẽ sese mutuo consolarentur & exhilararent. Secundò verò ex impulsu spiritus sancti factum est vt Maria visitaret Elizabeth, vt ad eius præsentiam Ioannes in vtero repleretur spiritu sancto, sicque impleretur quod dictum erat ab angelo: vtque miraculo nouo Ioan- B nis in vtero exilientis, & Elizabeth prophetantis, fides virginis, eiusq; gaudiũ, & in Deum deuotio cresceret. Theophylactus autem etiam putat virginem tanquam prudentissimam, visitasse cognatam, vt maiori certitudine certior fieret, num vera dixisset de Elizabeth conceptu qui ei apparuerat, vt ex hoc & de suo confirmaretur magis. Sed vt istud dici nõ fuerit omnino incõueniens, dici tamẽ non potest eam angeli verbis nõ adhibuisse fidẽ, siquidẽ postea Elizabeth ex spiritu sancto dicit eã beatam quòd crediderit. Porrò attendenda diligenter verba quibus Mariæ actionem Euangelista describit. Commendant enim ea nobis plurimas virginis virtutes, ac dotes spiritus sancti. Et pri- C mùm quidẽ rursum ipsius humilitatẽ cõmendant. Quę enim meruerat visitari ab angelo, ac tã magnificè ab eo salutari, quæ se matrẽ Domini & Messiæ factam esse cognouit, non dedignatur præcursoris filij sui matrem visitare, eámque prior salutare, memor scilicet officij sui, quo decebat vt iunior seniori deferret obsequium: idem certè humilitatis exemplum relinquens, quod postea filius suus veniẽs ad baptisma Ioãnis, & ab eo baptizatus. Deinde ea verba eiusdem sedulum studiũ congratulandi & obsequendi cognatæ insinuant, quod vtiq; studium ex pietate & charitate magna proficiscebatur. Mariã enim (inquit Ambros.) quæ sola ante in intimis penetralibus versabatur, nõ à publico vir- D ginitatis pudor, non à studio asperitas montiũ, non ab officio prolixitas itineris retardauit. Itaq; hanc sedulitatẽ & eiusdem charitatem tria illa insinuant quod abiisse dicitur in montana, quod cum festinatione, quod in ciuitatem Iuda, quæ à Nazareth multis distabat miliaribus. Rursum eiusdem lætitia de bono cognatæ commendatur, in eo quod cum festinatione profecta scribitur. In quo eodem etiam virgineus pudor ipsius indicatur. Virginei enim pudoris est, non demorari in plateis, nõ aliquos in publico miscere sermones, sed virorum, hominúmque, quàm potest fieri citissimè, fugere conspectus. Ac postremum quod festinasse dicitur, efficacẽ quę in ea erat spiritus sancti gratiam, eiusdémque gratiæ conditionem designat. Nam (vt inquit Ambrosius) nescit tarda molimina spiritus sancti gratia. Iam nec mysterio caret quòd Maria postquã spiritus in eam superuenisset, & Deum concepisset, in montana perrexisse scribitur, & in ciuitatem Iuda. Quo enim (inquit Ambros.) iam Deo plena, nisi ad superiora cum festinatione cõscenderet? Itaque insinuatur, ad superiora & ad montem sanctum Dei ac ciuitatem confessionis Hierusalem nouã contendendum ei qui spiritum acceperit, & Christum habuerit per fidem habitantem in corde suo. Plerique enim ciuitatem Iuda, existimant Ierusalem, quæ etsi aliquando fuerit computata in tribu Beniamin, tamen postquam Dauid illinc Iebuseum expulit, & in ea sedem suam regiam constituit, cœpit annumerari tribui Iudæ, cui etiam tribus Beniamin semper coniuncta mansit. Existimant etiam ad hanc ciuitatem Mariam non sine Ioseph iam facto coniuge eius accessisse, quod eo potest videri verisimilius, quod hæc Marię profectio circa tempus solennitatis Paschalis facta sit, ad quam omnes viri ascendere præcipiebantur.

ET FACTVM EST VT AVDIVIT SALVTATIONEM MARIÆ, &c. Ostẽdit Mariæ salutationem non fuisse vulgarem, sed admodũ efficacem. Ad eam enim duplex effectus subsequutus est admodum mirabilis. Nam audita salutatione ab Elizabeth, & Ioannes in vtero gestiens exiliit, & Elizabeth repleta est spiritu sancto. Proinde necesse est fateamur per virginis vocẽ Deũ quem in vtero gestabat incarnatum, operatum fuisse potentia suæ diuinitatis. Mirabiliter autem factum est, vt sicut vocem sensibilem Mariæ Elizabeth prior auditu percepit: ita latentis in vtero virginis Dei pręsentiam & efficaciam per vocem Ioannes in vtero senioris latens prior perciperet: Itaq; Ambrosius: Vide (inquit) distinctionem, singulorúmque verborum proprietates. Vocem prior Elizabeth audiuit, sed Ioannes prior gratiam sensit. Illa naturæ ordine audiuit, iste exultauit ratione mysterij. Illa Mariæ, iste Domini sensit aduentum. Fœmina mulieris, & pignus pignoris. Porrò cùm dicitur, exultauit infans, nõ est pro, exultauit, idem verbum

verbum apud Græcos, quod postea cùm dicit Maria: Exultauit spiritus meus. Ibi enim est ἠγαλλίασε hîc verò ἐσκίρτησε, quod non significat, lętatus est, sed, saliit aut exiliit. Ita mox postea cùm dicitur, exultauit in gaudio. Verùm occasione istius exultationis vel subsilitionis in quæstionem vertitur, num Ioannes cognouerit Dominum & matrē Domini esse præsentes, ita vt in eo per gratiā spiritus sancti sit anticipatus rationis vsus. Et pleriq; quidem putant Ioannem cognouisse. Ambrosius enim Ioannem dicit Domini sensisse gratiam & aduentum, imò & per os matris prophetasse, quéadmodum per os virginis prophetauit Christus. Duplici (inquit) miraculo prophetant matres spiritu paruulorū. Et Theophyl. Quæcunque, inquit, dixit Elizabeth propheticè ad Mariā, non verba fuerūt Elizabeth, sed infantis: os autem Elizabeth tantū ministrauit, sicut & os Mariæ ministrauit filio Dei qui in vtero eius erat, &c. Et in hymno ecclesiastici officij canitur de Ioanne: Ventris obstruso recubās cubili, Senseras regem thalamo manentē Et in antiphona quadam officij Visitationis Marię: Acceleratur ratio in puero nondum nato, Instinctu sacri pneumatis diuinitus sibi dato. Nouit præsentē Dominum in virgine clā latentem, Adorauit cum iubilo ad seruulum venientem. Augustinus verò in epistola ad Dardanum, de qua supra, magis existimat Ioannem non intellexisse causam exultationis suę, sed eam potius fuisse significationem rei magnæ ab Elizabeth cognoscendæ, nō autē à paruulo cognitæ, eamq;, sicut solent miracula fieri, factam esse diuinitus in infante, non humanitus ab infante: quemadmodum diuinitus locuta legitur asina Balaam, & quéadmodum in vtero Rebeccæ collidebātur gemini. Prior autem sententia nō potest efficaciter probari ex verbo, exultauit, cùm illud, vt dictū est, significet subsilire, non autē lętari. Iam, vt bene demonstrat August. subsilitio hæc intelligi potest sine cognitione infantis. Sed eadem sententia videtur efficaciter probari posse ex eo quod postea adiicitur, exultauit in vel præ gaudio. Si enim in eo fuit gaudiū, ergo & cognitio aliqua, sine qua non potest esse lętitia. Cumq; nulla fuerit gaudij vel lętitię ratio quàm pręsentia Domini, cōsequens est eū cognouisse Domini sui pręsentiā cognitione rationali, ac proinde tūc habuisse vsum rationis. Non tamen etiam hęc ratio satis efficaciter id probat. Nam Gręcè pro, in gaudio, non est, ἐν χαρᾷ, sed ἐν ἀγαλλιάσει, quod gesticulationem magis significat quàm gaudiū. Itaq; sensus esse potest: Exiliit cum gesticulatione, id est, gestiendo. Sicut in Psal. bene psallite in vociferatione, id est, cum vociferatione & vociferando. Iam gesticulatio intelligi potest in Ioanne fuisse etiā sine gaudio mentis, & cognitione pręsentię Dei, sicut intelligit D. August. de exultatione. Et quanquam prior sententia communior sit, vt quę etiam in ecclesiastico officio decantetur, tamen hac in parte sentētia D. Aug. verisimilior videtur, etsi recipienda nō videatur in ea parte, qua putat Ioannem non esse sanctificatū à spiritu sancto in vtero, nec illius exultationem factam à spiritu sancto inhabitante & sanctificante Ioannem, sed tantùm à spiritu sancto operante in Ioanne, qui spiritus etiam miracula potentię suę in peccatoribus & brutis operatur. Nam cùm hic locus quo exultasse Ioānes dicitur, coniungitur cum eo quo promissum fuit replendū cum spiritu sancto adhuc ex vtero matris, satis

Vtrū Ioānes in vtero fuit preditus vsu rationis.

A patet Ioānem spiritum sanctum accepisse ad salutationem virginis, qui insensibiliter eū sanctificās, sensibiliter etiā in eo per exilitionē operatus est. Secundùm posteriorem ergo sententiam cùm dicitur; exultauit in gaudio; gaudiū vel accipi debet pro gaudij signo, vt sit idem quod gesticulatio, aut pro lętitia aliqua è spiritu sancto diffusa in parte sensitiua. Exultauit autem Ioannes secundum priorem sentētiam, vt suo gestu veluti resalutaret salutantem virginem, & gaudium suum de præsentia Domini testaretur, eiq; velut ocurrere & reuerentiā exhibere festinaret. Secundùm alterā au-B tem sententiam exiliit, vt ex nouo illo gestu Elizabeth intelligeret virginis dignitatē & conceptum. Vbi autem Ioannes exiliit in vtero, tum etiam repleta est spiritu sancto mater. Cuius ordinis ab Euangelista explicati occasione, interpretes matrē per fœtū dicunt afflatam spiritu sancto, imò ipsum fœtū impleuisse matrē. Non (inquit Ambr.) prius mater repleta est quàm filius, sed cùm filius repletus esset spiritu sancto, repleuit & matrē. Et quod his amplius est, in hymno officij ecclesiastici, meritis nati prophetasse Elizabeth canitur, dū dicitur: Hinc parēs nati meritis vterq; abdita pādit. Quæ tamen omnia commodè sunt intelligēda. Dicitur enim matrem impleuisse, aut per eum ma-C trem spiritu afflatam, quòd illius exilitio occasio fuerit, vt etiā mater abundātius spiritu sancto repleretur, & intelligeret Messię conceptum. Nisi enim (inquit Theoph.) exultasset puer, non prophetasset illa. Quę ad hoc impleta est spiritu, vt per eum exilitionis rationem intelligeret & explicaret. Meritis autem nati prophetasse dicitur vterq; parens; eò quòd ob dignitatem filij datus sit vtrique spiritus prophetiæ. Dignitatem, inquam, non quam suis actibus & operibus sibi apud Deum parauit, sed ad quam Deus eum iam elegerat, vt scilicet præcursor fieret Messiæ. Meritum enim pro dignitate aliquādo accipitur, sicut mereri pro dignum esse. Atque hoc secundo modo etiam in-D telligi potest matrem impleuisse spiritu, aut per eū matrem impletam spiritu. Vnde Dionysius: Ideò fertur matrem implesse, quoniam priuilegio eius datum est matri suę diuinorum charismatum incrementum. Porrò quod dicitur Elizabeth repleta spiritu sancto, non sic intelligendum, quasi prius non habuerit spiritum, (erant enim, vt dictum est prius, ambo iusti ante Deum, &c.) sed quod abundantiorem gratiam spiritus acceperit, aut quod iam acceperit spiritum ad prophetandum, ad quē effectum prius eum non habuit.

ET EXCLAMAVIT VOCE MAGNA, ET DIXIT: BENEDICTA.] Quę prius tacita latitauerat, conceptum pudore dissimulans, mox E vt repleta est spiritu sancto edocēte eam quid portenderet filij exilitio, non iam diutius continuit animi sui gaudia, sed ex subita inflammatione spiritus, & insigni affectus lætitia ac admiratione exclamauit, ea promens afflatu spiritus, quę nec ab homine didicerat, nec ex vteri tumore suspicari poterat. Mirabiliter autem factum est, vt Elizabeth perinde quasi angelum audisset cum Maria loquentem, ita verbis angelicis auspicaretur suam gratulationem. Sicut enim vno eodemque spiritu angelus & Elizabeth locuti sunt, ita eisdem quoq; vsi verbis, idque in maiorem confirmationem angelicorum verborum. Nam in ore duorum aut triū testium stabit omne verbum. Nouit inquit Ambrosius

brosius) sermonem suum spiritus sanctus, nec vn- A quam obliuiscitur. Et prophetia non solùm rerum completur miraculis, sed etiã proprietate verborum. Adiecit autem ad verba angeli Elizabeth: Et benedictus fructus, &c. Quod secundum Theoph. intelligi potest dupliciter superiori esse adiectum. Primùm, quia multæ sanctæ mulieres pepererunt improbos, vt Rebeca Esau. ideo non solùm ipsa benedicta dicitur, sed etiam fructus eius. Secundò, intelligi potest adiecta hæc pars, vt per eã explicaretur causa benedictionis Mariæ, sicut & angelus causam benedictionis explicauit, dicẽs: Ecce cõcipies. Ideo enim ipsa inter mulieres benedicta, quia fructus eius benedictus, ita vt coniunctio, &, accipi hic possit, sicut frequenter, pro, quia, vt Psal. B 59. & 107. Da nobis auxiliũ de tribulatione, & vana salus hominis. Græca enim & Hebrea habẽt ibi coniũctionẽ, &, quãuis nostra litera habeat, quia. Notanda autem differentia. Maria enim benedicta dicitur, sed cũ limitatione, scilicet inter mulieres. Fructus autem ventris benedictus dicitur absq; limitatione, & bene quidem. Solus enim Deus absolutè benedictus. Solus etiã hic fructus ventris benedictus, quia reliqui omnes ex concupiscẽtia nati sub maledictione nascuntur, filij scilicet iræ natura. Solus hic benedictus, quia per ipsum omnes gẽtes benedicendę, sicut de eo Abrahã promissum fuit. Itaq; benedictus dicitur hic fructus, nõ solùm tanquã Deus, sed etiam quatenus homo, eò quod expers omnis maledictionis apud Deum, plenus esset omnium diuinorum charismatũ benedictionibus, ita vt de eius plenitudine omnes essent accepturi. Ipse enim ille benedictus est, de quo in

Psal.117. Psa. Benedictus qui venit in nomine Domini. Quẽadmodũ autem superius in angeliqua salutatione ꝙ dicitur Maria benedicta, exponit Erasmus de prædicatione & laudatione apud homines obtinẽda: ita & hic secundũ eum est sensus: Laudata eris inter mulieres, & laudatus erit ab omnibus fructus ventris tui. Verùm præter rationes superius dictas etiã tempus præteritum, quo vtitur Euangelista, εὐλογημένη & εὐλογημένος, magis ostẽdit de benedictione à Deo obtenta debere intelligi. Nõ e- D nim hic ponitur εὐλόγητος. Iã & Paulus in epist. ad Galatas disputãs de benedictione promissa omnibus gẽtibus in semine Abrahæ, intelligit per benedictionem Dei, beneficia per Christũ gẽtibus præstanda. Porrò in eo quod Christũ vocat Elizabeth fructum ventris Mariæ, plures refellit hæreses. Et primùm quidem his verbis eorum error refellitur qui Christum asserunt corpus suum nõ sumpsisse ex substantia & carne virginis, vt qui vel fantasticum Christo tribuunt corpus, vel Christum quasi per aquę ductum transisse per virginem asserunt. Illud enim, fructus vẽtris, apertè astruit Christũ productũ ex virgine etiã naturalibus officiis vẽtris. Rursum error Eutycetis, qui Christum negabat eiusdem fuisse naturæ cum virgine & nobiscum, refel E litur. Omnis enim fructus eiusdem est naturæ cũ planta cuius est fructus. Propriè autem Christus fructus vteri virginalis dicitur, nam reliqui sunt plurium parentum fructus: Christus verò cùm patrem in terris non habuerit, vnius tantùm ventris fructus dicitur, sicut & appropriatè filius dicitur hominis. Eisdẽ quoq; his verbis significatur non solùm virginem tum concepisse, sed etiam conceptum iam tum fuisse animatum. Sola enim anima benedictionis diuinæ capax est.

Et vnde hoc mihi vt veniat, &c.] Nõ inquit Ambr.) quasi ignorãs hoc dixit. Sciuit enim esse gratiã & operationem spiritus sancti, vt mater Prophetæ à matre Domini ad profectum sui pignoris salutaretur. Sed quia nõ humani meriti, sed diuinę gratię munus esse cognouit, ideo ex summa mẽtis humilitate, & admiratione dignationis Dei & matris eius dixit: Vnde hoc mihi; quasi dicat, quibus meis meritis, quáve iustitia fœlicitas hęc mihi contigit? Agnosco sanè maiorẽ hãc fœlicitatẽ esse, quàm vt vllis meritis, factisq; meis ascribi possit. Itaq; sicut postea Ioãnes Christum cùm venisset vt baptizaretur, prohibuit dicens: Ego à te debeo baptizari; ita & nũc ipsius mater indignam se reputat quæ à matre Domini visitetur. Matrem autem vocat etiam antequã peperit. Aliàs enim (inquit Theoph.) non solemus matres vocare priusquàm pariant, propter metum abortiendi: In virgine autem nihil tale suspicari oportebat. Deinde aliarũ conceptus non statim est animatus, virginis verò fœtus mox vt conceptus fuit, animatus fuit. Ideo cõceptione mox mater dici verè potuit. Qua appellatione rursum earum hæresum falsitas, de quibus mox superius, commonstratur. Dicens autem; mater Domini mei; ostendit à spiritu edoctam se vtramque fœtus naturam, Dei scilicet & hominis. Propter naturam enim humanam dixit; fructus ventris tui; propter diuinam, Domini mei. Itaq; his C verbis iam apertè Nestorij impietas conuincitur, qui negabat Mariam dici verè posse θεοτόκον, id est, genitricẽ Dei. Cõstat enim ex his verbis in vnam personam conuenisse duas Christi naturas: simul & illud quod prius dictum est, humanam naturam scilicet à diuinitate à principio conceptionis fuisse assumptam. Dicta sunt enim hęc verba paucis diebus post annunciationem. Affert autem deinde Elizabeth causam, quare eam benedictam dixerit inter mulieres, & matrem Domini sui, nẽpe quòd hoc ita esse indubitato argumento didicerit ex gesticulatione filij sui, spiritu sancto scilicet edocẽte quid ea portẽderet gesticulatio: simulq; intelligi potest causam reddere quare fœlicẽ se reputauerit ob aduentum Marię, quod scilicet illius aduentum & salutationem tam senserit efficacem. Ecce enim (inquit) vt facta est &c. Iã quod sequitur: Et beata quæ credidisti; Græca modò habent per tertiã personã ad verbum sic: Beata quę credidit, quoniã erit perfectio dictis ipsi à Domino. Porrò interpres noster pro αὐτῇ, legisse videtur cũ aspiratione αὑτῇ, & sic potest totũ per secundam verti personam, quemadmodum & vertit Oecolãpadius in Theophylacto, videriq; potest ea lectio esse verisimilior. Quod si autem per tertiam legatur personam, intelligi debet Elizabeth hic prophetantem, prophetico more mutasse personam. Aut alias personas in hoc colloquio fuisse præsentes, ad quas cõuersa Elizabeth beatam prædicauerit virginem quod crediderat. Illud autem, à Domino, si referatur ad participium, dicta, exponi debet pro, ex nomine & autoritate Domini. Alioqui referri posset ad verbũ, perficientur, vt sit sensus: quę dicta sunt tibi, perficientur à Domino. Iam in his Elizabeth verbis etiã aduertẽdum quàm multipliciter se ostenderit spiritu prophetię donatam. Simul enim (inquit Gregorius super Ezechielem Homil. 1.) de preterito, & præsenti, atque futuro per prophetiæ spiritum tacta est, quæ & eam promissionibus angeli credidisse cognouit, & matrem nominans,

Matth.3.

quia redemptorem humani generis in vtero portaret, intellexit. Et cùm omnia perficienda prędiceret, quod etiã de futuro sequeretur, aspexit. Pręterea ad prophetię spiritum pertinebat, quod intelligeret causam & significationem gesticulationis infantis in vtero.

Et ait Maria: Magnificat &c. Audiens virgo Elizabeth afflatu spiritus eadẽ de se prędicare quę ab Angelo prius audiuisset, considerans; ipsius & cõceptus sui nomine & Ioannem in vtero exiliisse, & Elizabeth spiritu prophetico afflatam, cùm hactenus virginali pudore texisset B animi sui gaudia, spiritu sancto correpta, quod dudũ erat plena, nõ sibi diutius tẽperat, quin hymno gratulabundo prorumperet in gratiarum actionẽ & laudem Dei. In quo quidem hymno primùm prędicat Dei in se declaratam benignitatẽ & potentiam, deinde de his eisdem simul & sanctitate eius generatim canit, ac postremùm eiusdẽ veritatem pręstari in iamiã cœptis per Messiã promissis olim ad patres factis collaudat, imitata ex magna parte argumentũ cantici, quod Anna Samuelis mater simili occasione, eodemq; spiritu cecinit. Rursum autẽ in virgine hic admirãda offertur illius summa mentis humilitas, animi gratitudo, atque deuotio in Deum. Quę enim laudata erat primũ ab angelo, C deinde ab Elizabeth, quęq; didicerat quàm efficax fuerat præsentiæ eius aduẽtus, nihil tamen ob hæc omnia sibi in seipsa placẽs, nec quicquã suis tribuẽs meritis, tantùm ad laudãdum Deũ accẽditur, totũ eius benignitati ascribẽs, atq; è plena mentis deuotione illius in omnes misericordiã, potentiã, æquitatẽ ac veritatẽ celebrans. Vt autem hæc caneret, non dicitur sicut Elizabeth repleta spiritu sancto, eò ꝙ prius dictus sit spiritus sanctus superuenisse in eam, quo eodẽ & ad visitãdũ Elisabeth profecta est, & ad hæc canendũ afflata. Nec conueniebat dicere eam repletam spiritu sancto, quæ Deo plena erat, & in qua habitabat plenitudo diuinitatis corporaliter. Dicit itaque,

D Magnificat &c.] Cùm autẽ Deus non possit maior fieri, nec aliquid ei à nobis accedere, intelligit. Ambrosius cũ Origene tũc nos in nobis magnificare Dominũ, cũ animã nostrã, quæ est formata ad imaginem Dei, maiorẽ in bonis operibus & virtutibus facimus. Tunc enim Dominus in nobis quodãmodo maior fit, cùm imaginem eius magis participamus. Verùm simplicius magnificare hic accipi debet pro extollere laudibus, magnitudinemq; Dei agnoscere, admirari & prædicare. quẽadmodũ & apud Prophetam: Magnificate Dominũ mecũ. Dicit autẽ; anima mea; vt insinuaret se non lingua tantùm, sed magis anima & ex præcor-
Psa. 33. diis Dominum laudare & glorificare. E Itaq; sensus est: Tu quidem ô Elizabeth me laudas & magnificas, verùm cùm totum hoc ego non lingua tantùm mea, sed & anima diuini gratuitiq; muneris esse agnoscam, totis præcordiis Dominum magnificat & extollit, magnitudinem bonitatis simul & potentiæ eius in me admirando. Nec tantum magnificat illud anima mea, sed etiã exultauit, nõ quidẽ in seipsa, sed in Deo totius mihi salutis autore. Porrò cùm exultare potius ad corpus pertineat (significat enim quandã lætatis gesticulationẽ) hic tamen ad animã & spiritum transfertur, ad significandũ lætitiæ magnitudinem, & spirituale quoddam mentis tripudũ, quo anima extra se rapta in Deum fertur. Exultare autem & lætari in Deo, est

A de Deo gaudere, eumq; gaudij nostri esse obiectũ & materiam. Bene autem prius dixit: Magnificat; deinde, exultauit. Cùm enim magnificare pertineat ad intellectiuam vim, exultare verò ad voluntatẽ & affectũ, istud ex illo nascitur. Nam cùm magnitudinẽ diuinę benignitatis expendimus, sequitur deinde in affectu lætitia & exultatio. Sciendũ præterea, ꝙ anima & spiritus in scripturis, maximè apud Paulum, sic differunt, quod quamuis vna eademq; res sit anima & spiritus, tamen anima dicatur, quatenus animat & viuificat corpus, & quæ humana sunt curat: spiritus verò, quatenus superioribus & cælestibus intendit, legesq; naturæ trãscendit. Hæc tamen differentia hic locum habere non videtur. Neq; enim conueniens aliqua ratio assignari potest quare animã dicat magnificare, spiritũ verò exultare, cùm æquè aptè dicere potuisset spiritum suũ magnificare, animam verò exultare.
Nam Psalmista: Anima (inquit) mea exultabit in Psa. 34.
Domino, & delectabitur super salutari suo. Proinde quod prius dixit animam, postea dicit spiritum, Hebræorũ more: quibus solenne est idem, in Cãticis maximè, sub aliis repetere verbis. Aut animam simul dixit & spiritũ, significans totã animã quantaquãta erat, in Deũ ferri, quatenus scilicet & humana & diuina respicit. Iã in his duobus versibus Dominum & Deum quidã pro filio accipiunt: alij sic distinguunt, vt vnum patrem designet, alterum verò filium. verùm simplicius intelligitur vtrunq; significare Deum communiter, hoc est, vt totam includat trinitatem. Pro salutari, autem Græcis est σωτῆρι, hoc est, saluatori. Sed frequenter in scriptu-
ris salutaris vel salutare accipitur pro saluatore, vt Psal. 24
Ipse Deus meus, & salutaris meus. & 125.

Qvia respexit hvmilitatem &c. Causam reddit suę magnificationis & exultationis. Porrò dictio, humilitas, in scripturis tripliciter accipitur. Primò, in scripturis veteris testamẽti sæpe accipitur pro afflictione, vt: Vide humilitatẽ meã, & eripe me. &: In humilitate nostra memor D fuit nostri. Hoc autẽ modo hic nõ accipi certũ est. Secundò, significatione multùm simili cũ superiori accipitur pro abiectione, exiguitate, ignobilitate & obscuritate, vt apud Paulũ: Reformabit corpus humilitatis nostrę, &c. hoc est corpus nostrum vile & ignobile. Atq; in hoc solo significatu intel-
lexisset vocabulũ humilitas Cicero, sicut humilis Philip 3.
apud Latinos propriè nõ significat nisi breuẽ, vilẽ & abiectũ. In his autem duabus significationibus semper apud Grecos correspondet ταπείνωσις. Tertiò, secundum vsum proprium scripturę & Theologis, accipitur pro virtute contraria superbię, qua quis seipsum abiectum & vilem agnoscit: quę virtus latinius modestia dicitur aut animi submissio. Atq; in hac tertia significatione hoc loco plerique accipiunt, intelligentes hic significari virginẽ electã in matrem Domini propter virtutẽ humilitatis eius. Quamuis autem hoc verum sit, tamen hunc non esse huius loci sensum, primùm ex eo constat, quod Grecis virtus humilitatis nunquã significetur per vocabulum ταπείνωσις, quod hoc loco ponitur, sed eam virtutẽ semper significant per vocabulũ ταπεινοφροσύνη, deriuatũ à ταπεινόφρων, quod est humiliter de se sentire. quemadmodum id patet ex omnibus illis locis in quibus de virtute humilitatis loquitur Paulus. Deinde nõ cõuenit summæ modestiæ virginis, vt dicat Deum respexisse ad virtutẽ humilitatis suę, hoc enim esset gloriari

de merito virtutis ſuæ, quod à verè humilibus longe abeſt. Proinde neceſſe eſt accipiatur dictio, humilitas, in ſecunda ſignificatione, qua ſignificat exiguitatem & abiectionem, quę eſt eius vera & propria ſignificatio. Nec eſt Græcis, reſpexit humilitatem; ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν, reſpexit ad humilitatem: quamuis id ad ſenſum parum faciat. Itaque ſenſus eſt: Reſpexit exiguitatem ancillæ ſuæ, hoc eſt, me exiguam & infimam ancillã ſuam. Secundùm quem ſenſum magis his verbis virginis modeſtia & humilitas animi nobis commendatur, quàm ſi nomen humilitatis hic pro virtute acciperetur. Non enim ſolùm Deum reſpexiſſe dicit ad ancillam ſuam, ſed etiam ad infimam ancillã ſuam, imò, quod magis aliquid eſt, ad exiguitatẽ ancillę ſuę, quod intelligẽdũ potiſsimũ de exiguitate quo ad merita. Exiſtimabat enim ſe nullius meriti, nulliuſque virtutis. Nec id quidem fictè aut falsò, quoniam conſiderabat ſeipſam ex parte ſui, non ex parte donorum Dei in ipſa. Huiuſmodi enim cõſideratio, veræ humilitatis animi mater eſt. Porrò reſpexiſſe dicitur Deus eam, ſicut reſpicere aliquid vel ad aliquid eſt contrarium ei quod eſt auerſari aliquid, vt ſit ſenſus: Deus quamuis ſummus & maximus, non eſt tamẽ auerſatus exiguitatem ancillæ ſuæ, ſed benigno fauore me infimam ancillam ſuam, imò exiguitatem meam proſecutus eſt, tanto me dignatus munere, ac tã ſublimiter meam paruitatem ſubuehens, & exaltans. Itaq; magnitudinẽ diuini beneficij inſinuat, dum non ſolùm ſe ancillam vocat, ſed exiguitatem ſuã Deum reſpexiſſe dicit. Oſtendit autem quantum Dominus ſe reſpexerit, dum addit:

ECCE ENIM EX HOC &c.] quaſi dicat: Tãto ille me proſequutus eſt fauore, vt ob eum non à te ſolùm ô Elizabeth beata ſim prędicãda, aut ab huius ætatis Iudęis, ſed fœlicẽ etiam prædicaturæ ſint omnes generationes, quæ ſeculis omnibus ſibi ſuccedentibus vniuerſum orbem inhabitabunt. Dũ enim dicit omnes generationes, ſimul cõprehendit & totius orbis nationes, & ſuccedentes ſibi mutuo omnes vſque in ſeculum futuras generationes, prędicit autẽ iſtud prophetico ſpiritu, quo præuidebat futurum, vt filius eius omnium eſſet generationum ſaluator, & in omni gente ac generatione ſemper futuros, qui in filium eius crederent. Non enim beata prædicanda erat, niſi à generationibus credentium. Porrò dũ ſe beatã dicendã aſſerit, rurſum ſignificat ſe nullum ſuorum meritorum habere reſpectum. Siquidẽ fœlices ab eo verè dicimur, quod nobis non noſtris meritis, ſed gratuito Dei munere collatũ eſt. Proinde rationem ſubdens quare beatam eam ſint omnes prędicaturi.

QVIA, inquit, FECIT &c.] vel vt potius ſignificat dictio Græca μεγαλεῖα, magnalia aut magnifica. quaſi dicat: Non propter meam virtutem exiſtimo me ab omnibus prædicandam fœlicem, ſed quia fecit mecũ magnalia qui potens eſt. Adiecit autem; qui potens eſt; (pro quo Græcis eſt vna dictio, ὁ δυνατός, potẽs) vt ne quis minus credat his quæ ab ipſa dicuntur, & incredibilem nouæ conceptionis modum per conſiderationem omnipotentiæ diuinæ aſtruat.

ET SANCTVM NOMEN &c. Hanc partem quidã cum ſuperiori conſtruunt, vt ſit ſenſus: Qui potens eſt fecit mihi magna, & ſanctum nomen eius fecit mihi magna. Ita enim & Beda ſe intelligere oſtendit, dum explicans quid ſit ſanctum, dicit: Singularis enim culmine potentiæ tranſcendit omnem creaturam, & ab vniuerſis quæ fecit lege ſegregatur. Itaq; ſanctum nomẽ dictum intelligit, quod ſit ab omnibus ſeparatum, omniaq; potentia ſuperans, quod Græca dictione magis ſignificari oſtendit. Verùm rectius hæc pars ſic intelligitur: Et ſanctum eſt nomen eius; quemadmodũ in Pſal. *Pſal. 110.* Sanctũ & terribile nomen eius; ſupple, eſt. Proinde Maria poſtquã de Dei in ſe declarata bonitate & potentia cecinit, hic iam in generali de excellentia Dei canere incipit, ex plenitudine deuoti cordis prorũpens in celebrationem ſanctitatis miſericordiæ, potentię, & iuſtitiæ diuinæ. Pro pleniori autem partis huius intelligentia aduertendũ, nomen Dei in ſcripturis frequenter accipi, vt ferè nõ ſit aliud quàm ipſe Deus, ita vt dicatur nomẽ Dei admirabile, glorioſum, bonum, iuſtum, ſanctum, &c. quia Deus admirabilis eſt, glorioſus, bonus, iuſtus & ſanctus. Sicut enim nomen alicuius dicitur eſſe amabile & gratum, aut odioſum & ingratum, quia talis eſt qui nomine illo deſignatur, & in mentem hominis reducitur: ita etiam quę Deo conueniunt, nomini eius tribuuntur, eò quòd mox audita quauis Dei appellatione cõcipiamus huiuſmodi proprietates Deo conuenientes. Audito enim nomine Dei, mox cogitamus rem aliquam ſanctiſsimam, iuſtiſsimam, optimam, & potentiſsimam, ideoq; & nomen eius ſanctum, bonum & iuſtũ dicitur. Porrò pro, ſanctus, Hebraica dictio correſpondens, ſcilicet קדש Cados, ſignificat propriè id quod ob puritatem ſuam à rebus prophanis, & immundiciam aliquam habentibus ſeparatum eſt. *Quid ſignificet ſanctum.* Cùm autem ſoli Deo perfecta cõueniat puritas, propriè ſolus ipſe ob ſuam puritatem ab omni vitio & labe liberam, Cados dicitur. Iam cùm virtuti & integritati potiſsimum honor & reuerentia debeatur, ſimul etiam cùm dicitur Deus Cados, ſignificatur eſſe reuerẽdus, omniq; honore proſequendus. Proinde huic dictioni optimè reſpondet apud Gręcos dictio ἅγιος, quę ſecundum Bedam perinde valet ac ſi dicas, extra terram, vel ſine terra, vt intelligatur componi ex particula priuatiua α, & γῆ, terra. Verùm cum priuatiua particula α, in compoſitione non aſpiretur, ἀλλὰ autem in ἅγιος aſpirationẽ habeat, melius Gręci putãt ἅγιος deriuari à verbo ἅζομαι, quod eſt colo, veneror, vt ſit ἅγιος pro ἄξιος. Itaq; ἅγιος dicendus eſt, qui ob ſummã ſuam integritatem & perfectionem reuerendus ſit omnibus. Iã & apud Latinos vtriuſq; prędictę linguę dictionibus aptè reſpõdet dictio, ſanctus, quam à verbo, ſancire, deriuatam conſtat. Eſt autem ſancire propriè, aliquid confirmare ſanguine hoſtię, quemadmodum in pactis fieri ſolet. Nam à ſanguine, ſancire deriuatum volunt. Quoniam autem ſic confirmata violari piaculum erat, ſanctum vocari cœptum eſt quod inuiolatum eſſet, incorruptum, & integrum. In qua ſignificatione omnino quadrat cũ ſignificatione dictionis Hebraicę. Bene autem poſtquam prędicauit Dei in ſe declaratam potentiam, prędicat etiam eius ſanctitatem, quoniam & angelus per ſpiritum ſanctum & virtutem patris, conceptum filij Dei in ea perficiendum prędixit. Sanctum itaque Deum dixit meritò, quia in ſumma puritate per illius ſanctitatem tam ſanctum concepit filium.

ET MISERICORDIA EIVS A &c.] Poſt prędicatam Dei ſanctitatem, commendat etiam communem eius miſericordiam: Communem, inquam

quam,& omnibus seculis,& omnibus sine discre- A tione personis, quę timent illum. Et ferè tale est quod vult significare; Misericordia eius non in me solùm est, sed etiam communis omnibus qui reuerentur illum, idque per omnes sibi succedẽtes generationes & secula cuncta. Illud tamen, à progenie in progenies; vel, vt habent Gręca, εἰς γενεὰς καὶ γενεάν, hoc est, in generationem & generationem; Theophylactus sic intellit, vt significetur timentes Deum consequi misericordiam & in hac generatione, hoc est, in pręsenti seculo, & in futura generatione, hoc est, futuro seculo. Nam hîc centuplum accipiunt, & omnia eis cooperantur in bonum: illic verò longè amplius accipiunt. Verùm prior sensus magis germanus est. Quamuis autem B misericordia Dei diffusa sit super omnia opera eius, & secundum aliquos effectus cõmunis timentibus & non timentibus eum, perfecta tamen Dei misericordia solis timentibus eum conuenit, quæ consistit in subleuatione à vera miseria, hoc est, à miseria ęternæ damnationis, & in eo quod in præsenti vita omnia eis in bonum Deus cooperari facit, & post hanc vitam ęterna fœlicitate gaudere donat. Aptè autem dicit potius, timentibus eum, quàm sperantibus in eum, aut diligentibus eum, quia prius de Dei potentia & sanctitate cecinit, quibus respondet in nobis timor & reuerẽtia Dei. Nomine enim timẽtium, significat piè reuerentes Deum, quod sanctitati Dei debetur. Vnde in Psal. C Psa. 110. Sanctum & terribile nomen eius. Quibus verbis significatur, Deum quia sanctus est, metuẽdum, & piè à iustis reuerendum. Habetur autem hic versus etiã Psal. 102. Misericordia autem Domini ab æterno & vsq; in æternum super timentes eum. Notandum autem quod in duobus his versibus (quos quædam Græca vnico versu cõplectuntur) tria epitheta Deo attribuuntur, potentia, sanctitas & misericordia, quæ tribus in diuinitate personis facile est appropriare, & comprehendunt in se omnem Dei perfectionem, quæ etiam per sequentes versus ex ordine declarantur.

FECIT POTENTIAM IN BRACHIO SVO, &c.] Tres iam sequentes versus dupliciter D exponi possunt. Quidam enim in his intelligunt cani ea quæ facta sunt, & iam facienda erant per incarnationem verbi, eaq; hic cani spiritu prophetico tanquam facta, quod iamiam faciẽda erant, & iam erant facta inchoatiuè & in sua radice. Itaq; intelligunt Deum fecisse potentiam in brachio suo, quia per filium suum incarnatum diabolũ superauit, totumq; mundum potenter conuertit: dispersisse superbos, tum dæmones, tum Iudæos, hos ambos etiam deposuisse de sede sua: exaltasse verò humiles gentes, easq; esurientes impleuisse bonis spiritualibus, diuites verò Iudęos dimisisse inanes. Verùm simplicius & rectius hæc omnia intelligũtur in sua generalitate, & vt præterita, sicut ipsa 1. Reg. 2. verba sonant. Sicut enim Anna in suo Cãtico post E prædicatam singularem Dei in se benignitatem, ex plenitudine deuoti cordis procedit ad laudandum generaliter Dei potentiam & iustitiam frequenter in variis præcedentibus declaratam operibus, dum canit similia his quæ hic habentur, dicens: Arcus fortiũ superatus est, &c. Repleti prius, &c. Suscitat depuluere egenum, &c. Ita & in præsenti Cantico virgo fecisse videtur. Non tamẽ his versibus solùm intelligendum est cani ea quæ tũ erant præterita, sed sub intellectu literali, qui est de rebus temporalibus & sensibilibus, simul etiam conuenit quemadmodum frequenter in Psalmis, & in ipso Annæ Cantico, intelligere mysticè spiritualia Dei opera, quæ præfigurata per facta sensibilia prioribus temporibus à Deo facta, iamiã per Christum erant perficienda, vt ita hic intelligamus sic cani præterita, vt simul etiam futura propheticè canantur. Hæc est enim fertilitas verborum spiritus sancti, vt eisdem verbis simul plura ad diuersa tempora pertinentia significet. Itaque fecit potentiam in brachio suo, hoc est, per virtutem & fortitudinem suam frequenter potenter operatus est, & mirabilia designauit. Brachiũ enim conuenienter hic accipitur pro Dei virtute sicut aliâs sæpe. Potentia verò hic accipi debet pro effectibus mirabilibus Dei potentia perpetratis. Alij verò per brachium intelligunt filium per quem omnia Pater facit, de quo videtur intelligendum il- Isaiæ 53. lud Isaię: Brachium Domini cui reuelatum est? Fecit autem potentiam Deus, dum mundum condidit, dum Israëlitas à potestate Ægyptiorum liberauit, eosq; expulsis Cananeis in terram promissam introduxit, aliaq; multa eorum nomine designauit. Nouissimè autem spiritualiter per filium suum, vt dictum est, fecit potentiam, dum diabolum superauit, dum per Apostolos repugnante mundi huius sapientia & potentia omnes gentes ad se conuertit. In eo autem quod sequitur;

DISPERSIT SVPERBOS MENTE CORDIS SVI &c.] Relatiuum, sui, non debere referri ad Deum, sed ad superbos, patet ex Græcis, quæ habent καρδίας αὐτῶν, cordis ipsorum. Nec est Græcis, mente, sed διανοίᾳ, hoc est, cogitatione potius. Porrò ablatiuus iste, mẽte vel cogitatione, iungi potest vel cum, superbos, vel cum, dispersit. Si priori modo intelligamus, sensus erit: Dispersit eos qui superbierunt in cogitatione cordis sui, quiq; apud seipsos de se magnificè senserunt. Et apparet hunc veriorem & simpliciorem esse sensum. Si verò coniungatur verbo, dispersit, poterit exponi variis modis. Potest enim esse sensus secũdum Caietanum; dispersit superbos à cogitatione cordis eorum, ne scilicet assequerentur quod assequi cogitabant. Deinde sic dispersit eos merito cogitationis, & propter superbam cogitationẽ eorum. Postremùm, secundum Erasmum hic est sensus: Dispersit superbos per cogitationem ipsorum, vt significetur superbos suis ipsorum cõsiliis dissipari, quemadmodum olim per Iob dictum est: Com- Iob 5. prehendit sapientes in astutia eorum, & consilium prauorum dissipat. Inter quos tres sensus postremus est probabilior. Dispergere autẽ dicitur Deus superbos, non solùm quia eos secundum locũ dispergit aliquando, quemadmodum nunc fecit Iudęis, sed quoniam eos perdit, conatus frustratur, virésque aufert. Id autem quàm frequenter fecerit & facit tam sensibiliter quàm insensibiliter in impiis spiritibus, manifestum est: sicut & quæ dicuntur duobus versibus sequentibus, in quibus, quoniam humana prosperitas pręcipuè consistere videtur in honoribus potentatuum, & abundantia diuitiarum, ostendit vtrumq; horum ex Dei distributione hominibus aut auferri, aut donari. Itaque deposuit potentes de sedibus suis, dum potentes frequenter reges potestate exuit, dum & dęmones è sedibus regni cœlorum deiecit, ac demũ dominium super fideles eis abstulit, dũ & Iudęos in populo Dei primũ obtinentes locũ iã inferiores fe-

cit,translato ab eis regno ad populũ gẽtilẽ. Exaltauit proinde humiles, hoc est, abiectos & viles. (Nam cùm humiles hic opponantur potentibus, videntur humiles potius debere intelligi viles & ignobiles quàm humiles corde, quanquam Græca dictio vtrumq; significet,sed magis viles) quia frequenter viles ad regale solium euexit, vt patet in Saule,Dauide, aliisq;:deinde quia homines ad regni cœlestis gloriã prouexit,eisq; dæmonibus imperandi potestatem dedit:postremùm,quia gentes in populo Dei primum iam dedit obtinere locum. Ita & esurientes,hoc est,indigentes impleuit omnibus bonis.Nam frequenter pauperes temporaliter diuites fecit & facit, & gentes omni gratia spiritus destitutas olim,omnibus bonis spiritualibus per Christũ impleuit.Et omnes qui esuriũt iustitiã & virtutẽ,& hîc postea saturat:Deinde verò contra dimisit,vel,vt habent significantius Gręca, ἐξαπέστειλε,hoc est,emisit,scilicet à se,inanes & vacuos,quia frequẽter omnibus bonis temporalibus abũdantes ad inopiã redegit, & Iudęos qui per cognitionẽ legis,& iustitiã quę in lege est,nullo se indigere putabãt apud Deũ,reiecit à se omnibus veris bonis,vacuos.Et quotquot abũdare se existimãt diuitiis ingenij, sapiẽtię,& potentiæ humanę, indignos reputat quos suis spiritualibus bonis ditet.

SVSCEPIT ISRAEL PVERVM SVVM. Post generalem diuinæ potentiæ, pietatis,& iustitiæ commẽdationem,ad singularem Dei erga populum Israeliticum descendit benignitatem, iam declarari cœptam per verbi in vtero eius incarnationem. Per Isaëlem enim ad literam intelligit veterem populum Israëliticum,cui primùm natus & missus est saluator,& ex quo plerique credẽtes saluati sunt,quamuis populo illo magna ex parte Christum reiiciẽte,gentilis populus in illius locũ successit,factus per spiritum Israël & semen Abrahæ,de quo proinde mysticè istud intelligi debeat. Israëlem autem puerum suum vocat, hoc est,seruum suum,ad distinctionẽ gentium idolis seruiẽtiũ.Hunc itaque suscepisse Deum dicit,quia more succurrentis ac manum porrigentis, eum saluandum ab hostibus suis & omni malo recepit:quanquam quidam intelligãt Deum ideo dici suscepisse Israëlem,quia ex Israëlitico populo humanam sibi assumpsit & couniuit naturam, vt concordet cum
Hebr.2. eo quod dicit Paulus:Nusquam enim angelos apprehendit,sed semen Abrahæ apprehendit. Porrò in eo quod sequitur;Memorari misericordiæ;interpretem vertisse infinitiuũ,memorari,& non participium,recordatus,vt cantatur in ecclesiastico officio,patet & ex codicibus Latinis emendatis, & Græcis,quę habent infinitiuum μνησθῆναι,quem in

A Cantico Zachariæ vertit per,memorari.Debet autẽ infinitiuus ille vtrobiq; exponi pro eo quod est, vt memor esset,& hoc rursum sic, vt memorem se declararet. Tunc enim dicitur nobis Deus alicuius memor, dũ qui ad tẽpus visus est oblitus esse, memorẽ se ipso opere & effectu declarat.Iam postquã dixit;sicut locutus est ad patres nostros;explicat quos patres intelligat, nẽpe Abrahã & semen eius,Isaac,Iacob,& Dauid. Huic enim dictum est: Psal.131
De fructu ventris tui ponã super sedem tuam.Illis verò: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Mutat autem cõstructionem Lucas, dicens in datiuo:Ipsi Abraham & semni eius;quia vtramq; cõ-
B structionẽ habet verbũ,locutus est.Illud autem,in secula,vel, vt habent Græci,in seculum, incertum cui coniũgi debeat.Potest enim coniungi cum, semini eius,vt significetur semen Abrahæ duraturũ in perpetuum.Aut cum,misericordiæ, & infinitiuo,memorari,vt sit sensus:vt recordaretur misericordiæ suæ imperpetuũ exhibendę,aut,vt recordaretur imperpetuum misericordiæ suæ. Caietanus autẽ tum propter constructionis mutationem,tum propter hanc particulam,in secula,putat locum sic ordinandum:Suscepit Israël memorari misericordiæ suæ exhibẽdæ Abrahamo & semini eius vsq; in secula,Sicut locutus est ad patres nostros.Verũ
C similis cõstructionis mutatio etiã est,Psa.102.Et iustitia illius in filios filiorũ,his qui seruãt testamẽtũ eius.Et satis familiaris est linguę Hebraicæ.

MANSIT AVTEM MARIA CVM ILLA.&c. Mãsit aliquandiu cũ Elizabeth Maria, vt colloquiis sanctis & amicis obsequiis subleuaret anum.Verùm cùm iam partus tempus adesset, discessit ab ea,tum vt multitudinem affluxuram ad puerperam fugeret, tum ꝙ virginem non deceat partui interesse.Ad quod indicandũ videtur Lucas addidisse;quasi vel ferè mensibus tribus;vt significaret ante partum abiisse virginem, quæ cùm in
D sexto mense ad visitandam venerit Elizabeth,& apud eam non integris tribus permansit mensibus, significatur ante nonum mensem abiisse. Abiens autem non diuertit aliò,sed reuersa est in domum suam. Numerus autẽ ternarius hic positus mysticus est.Sicut enim marię in montana post conceptũ verbum Dei profectio docet in superiora debere conscendere eum qui per fidem verbum Dei cõcepit:ita menses tres designant, in superioribus permanendum esse in fide Trinitatis, aut in fide, spe,& charitate.Vnde Beda:Anima casta quæ spiritalis verbi desideriũ concepit, necesse est vt alta cœlestis exercitus iuga subeat, & quasi trium mensium dies ibi demorata,quousque fidei,spei,& charitatis luce radietur, perseuerare non desistat.

NASCITVR IOANNES, ET ZACHARIAS RECEPTA loquela benedicit Deum. LVCAE I. CAPVT V.

Elizabeth autem impletum est tempus pariendi,& peperit filium.Et audierunt vicini & cognati eius quia magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa,& congratulabantur ei.Et factum est:in die octauo venerunt circuncidere puerum,& vocabant eum nomine patris sui Zachariam.Et respondens mater eius dixit:Nequaquam,sed vocabitur Ioannes. Et dixerũt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum.Et postulans pugillarem,scripsit,dicens:Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt vniuersi. Apertum est autem ilicò os eius,& lingua eius,& loquebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos eorum: & super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc,& posuerunt omnes qui audierant in corde suo,dicentes: Quis putas puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo.

Et

Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto,& prophetauit,dicens: Benedictus Dominus Deus Israel,quia visitauit & fecit redemptionem plebi suæ.Et erexit cornu salutis nobis,in domo Dauid pueri sui, Sicut locutus est per os sanctorum qui à seculo sunt prophetarum eius,Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos,Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris: & memorari testamenti sui sancti,Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis,Vt sine timore,de manu inimicorum nostrorum liberati,seruiamus illi,In sanctitate & iustitia corã ipso omnibus diebus nostris.Et tu puer Propheta altißimi vocaberis:præibis enim ante faciem Domini parare vias eius,Ad dandam scientiam salutis plebi eius,in remißionem peccatorum eorum, Per viscera misericordiæ Dei nostri,in quibus visitauit nos oriens ex alto.Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis sedent,ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.Puer autem crescebat,& confortabatur spiritu, & erat in deserto vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.

A ELIZABETH AVTEM IMPLETVM EST TEMPVS PARIENDI. Queadmodum in scripturis de solis iustis dicitur, quod impletis diebus vitę suæ, pleniq; dierũ mortui sunt: ita (quemadmodum hic annotant Ambrosius & Theophylactus) plenitudo dierum non ponitur in scripturis,nisi in generatione iustorum.Plenitudinem enim habet iusti vita, dies autẽ impiorũ inanes sunt.Et imperfecti nec cõpleti sunt peccatorũ partus, meliusq; illis fuisset si nati non fuissent.

ET PEPERIT FILIVM. Adiectum istud, vt ostenderetur re ipsa promissionem angeli iam adimpletam,qui dixerat:Vxor tua pariet tibi filiũ.

B MAGNIFICAVIT DOMINVS MISERICORDIAM. Hoc est,non solùm fecit cũ ea misericordiam,sed fecit misericordiam suam erga illam esse magnam,quod scilicet non solùm à sterilitatis opprobrio eam liberauit, sed id etiam in senectute eius fecerit, prolémque insuper dederit non fœmininam,sed masculam. Ob quam insignẽ Dei misericordiam congratulabantur ei,aut,vt potius habent Græca,συνέχαιρον ἀυτῇ,congaudebãt ei. In quo ostenditur iam impletum quod dictum fuit ab angelo.Multi in natiuitate eius gaudebunt. Et benè quidem in natiuitate huius pueri multi gaudent,quia plurimorum bono natus erat.quare conueniebat vt gratia secuturæ virtutis exultatione vicinorum præfigurante significaretur.

C VOCABANT EVM NOMINE PATRIS SVI.]Hoc est,vocare cœperunt & voluerunt:quoniam enim pater elinguis erat, qui solet esse autor imponendi nominis,cognati suspicãtes id patrem velle,quod vulgò solet esse gratissimum, appellare cœperunt eum nomine patris sui. Mater contrà contendit eum vocandum non Zachariam,sed Ioannem.Quod nomen non ab angelo,neque à Zacharia,sed à spiritu sancto quo erat afflata, edocta fuit,attestãte Ambrosio & Theophylacto. Si enim à Zacharia nomẽ illud didicisset, vtiq; eis dixisset maritũ sic voluisse, nec opus fuisse Zachariã adire qui contentionem finiret. Porrò mos iste imponendi nomina ipsa circuncisionis die, videtur desumptus ab Abrahã,qui cùm prius diceretur Abram,accepit eadẽ die qua circuncisus est, & circũcisionis præceptum à Deo accepit,nouũ nomen Abrahã.Et benè quidẽ non ante circuncisionẽ nomen imponebatur, sicut nec modò ante baptisma quod circuncisioni successit. Nam circuncisio & baptismus signa sunt & symbola, per quæ quis inscribitur populo Dei. Proinde non ante nominari fœtum in populo Dei conuenit,quàm signum populi Dei assumpserit,sicut nec antè nomen eius in libro vitæ describi meretur. Mirè autem Euangelista(inquit Ambrosius) pręmittendũ putauit quod plurimi infantem nomine patris Zachariam appellandum putarẽt, vt intelligeretur matri nõ nomen alicuiús displicuisse de generis, sed id puero imponendum,quod à sancto spiritu ob mysterium didicerat. Si enim humanum aliquod nomen imponendum fuisset puero, nullum vtrique parenti gratius fuisset quàm nomen patris.

ET POSTVLANS PVGILLAREM.]Hoc est,postquã postulasset,nõ quidem per vocẽ,sed similiter per nutũ tabellã scriptoriam. Est enim pugillaris,tabella in qua stilo scribitur. Quod autem sequitur:scripsit dicens; non sic intelligendũ quasi scribẽdo etiã ore locutus sit. Quorsum enim opus erat scribere,si dicere iã potuit? Verùm dixisse intelligendus est,quia locutus sit nõ ore, sed per scripturã loquentẽ.Quod apertè indicat Ambros. dicens:Quod voce nõ poterat,manu & literis est locutus.Non enim inter scribendũ soluta est lingua eius,sed,vt ex sequẽtibus patet,mox à scriptura & nominis impositione.Caietanus putat dictionem, dicens, esse accusatiui casus, vt sit sensus: scripsit scripturam dicentem.Verùm id absurdißimum est cùm Græcè sit λέγων. Non scripsit autem; Ioannes vocabitur nomen eius:sed,Ioannes est nomẽ eius. quasi dicat: Quid de nomine imponendo solliciti estis,cùm iam nomen sit ei impositum à Deo?

ET MIRATI SVNT VNIVERSI. Tum quod in nomine tã nouo ambo inter se conuenirẽt parentes,tũ quod significaret Zacharias nomẽ illi iã prius esse impositũ. Admirationem auxit miraculũ solutionis linguę,de quo sequitur.Vnde sequitur postea;Et factus est timor;præ admiratione scilicet.Et super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba;hoc est,facta hæc. Nẽpe quod anus pepererat ex sene,quod in nouo nomine inter se parentes conuenerant,quod filius hic ab angelo promissus esset,quod pater prius ex loquẽte mutus factus,rursum ex muto facundus in laudẽ Dei prorupisset,quod vterq; parens spiritu diuino afflatus esset.Quę omnia hi qui audierãt, posuerunt in corde suo, hoc est, preßius apud se de his rebus cogitauerunt,ex his præludiis colligentes natum puerũ magna & inaudita patraturum, cuius natiuitas & conceptio iam tũ prodigiis insinuaretur, atq; ob hæc dixerunt apud sese & ad inuicẽ:Quisnam puer iste erit?quasi dicerent:Cùm nemo prophetarum tam prodigiosè natus sit,omnino apparet ad res summas delectum esse, & maius quid q̃ in reliquis retrò prophetis,in hoc perficiẽdum.

ETENIM MANVS DOMINI ERAT CVM ILLO.]Græca non habent, etenim,sed tantũ καὶ,&.Tamẽ cùm hæc particula videatur ab Euangelista apposita,veluti rationem volente reddere quare de puero sic magnificè sentirent homi-

nes, videtur coniunctio,&,debere etiam hic accipi pro quia, vt benè verterit interpres, Etenim. Nam & Erasmus in Paraphras. causam hic reddi intelligit sic scribens:Nec verò temerè hæc ratiocinabantur. Nã verè manus Dei cœlestẽ virtutẽ suam exerebat in puero, & per puerũ in parentes. A

ET ZACHARIAS PATER EIVS REPLETVS EST.]Vide(inquit Ambros.) quàm bonus Deus,& facilis indulgere peccatis. Nõ solùm ablata restituit, sed etiam insperata concedit. Ille enim dudum propter suam incredulitatem mutus iam fidelis & obediens factus,non solùm locutus est,sed etiam spiritu sancto repletus prophetauit. Prophetauit autem,tum quia futura(idq; aliquando sub verbis præteriti temporis,prophetarũ more) prædixit,prius quidem de Messia,deinde verò de Ioanne:tum quia prçcedentiũ oracula Prophetarum prædicta de fœlicitate ac salute per Messiã Israëli obuentura,iamiam adimplenda canit,spiritu prophetico intelligens & explicans huiusmodi Prophetarũ vaticinia spiritualiter esse accipienda de salute vera, quæ in peccatorũ consistit remissione.Itaq; hoc suo cantico primùm quidem canit laudandũ Deum ob redẽptionẽ secundùm promissiones Dei factas partim per prophetas,partim ad patres,iam per Messiã præstitam,cum declaratione misericordiæ simul & veritatis ipsius, idq; in bonũ tum defunctorum olim patrum, tũ nostrûm qui adhuc viuimus. Deinde verò de nati iam recenter filij sui Ioannis officio prophetat, nempe quod prçcessurus sit Dominũ, vt cognitione veræ salutis populũ imbuat,quę in remissione peccatorũ consistat per Dei misericordiam consequenda. Dicit ergo:Benedictus Dominus Deus Israël.Pro; benedictus,Grçcis est εὐλογητὸς, quod propriè est, laudandus vel benedicendus. Vnde nostra litera sic accipi debet:Benedictus est Dominus, vel,benedictus,id est,laudatus esse debet Dominus, &c. Dicit autem Dominum Deũ Israël, quãuis omniũ esset gentiũ Deus,quod ab Israëlitico populo singulariter agnosceretur,& coleretur, idq; in typum populi qui ex gẽtibus omnibus Deũ per Christum erat agniturus,qui iam verior Israël dicitur, cuius peculiariter Dominus est Deus.Porrò Deũ visitare hominem,in scripturis quandoq; in malã,quandoq; in bonam partem ponitur. Et in malam quidem partem,visitare est castigare,punire,& vindicare.vt:Visitabo in virga iniquitates eorũ. In bonam verò partem, est eorũ qui neglecti visi sunt ab ipso habiti,se memorem declarare,eosq; beneficiis afficere,& à malis liberare:quomodo visitasse dicitur Dominus Saram,& Israëlitas dũ ex Ægypto liberauit. Visitans,inquit Dominus Exodi 3.visitaui vos,&c.In bonam autem hic accipi partẽ significatur,dum sequitur: Et fecit redemptionem.At verò etsi & aliàs in bonum Deus populũ suum visitauerit, nunc singulari ratione visitauit, quia per filiũ suum in hunc mundum ad nos liberandos venit. Potest etiam intelligi Dominus nos visitasse, quia per assumptam humanitatẽ ad nos venit,si per Dominum Deum Israël velimus accipere singulariter filij personam. B C D Psal. 88.

ET EREXIT CORNV SALVTIS NOBIS.]Cornu apud Hebræos frequenter pro gloria,regno & potentia accipitur, quod gloria & fortitudo animaliũ cornutorũ in cornubus sita sit.Cornu autẽ salutis Hebraico tropo positũ est pro cornu salutari aut fero.Itaq; istud cornu quidã intelligũt ipsum Messiã,vt intelligatur Deus erexisse in domo, hoc est,in familia Dauid cornu salutare, quia in ea nasci fecit Messiã,qui vẽtilaturus esset hostes populi sui,eosq; disperditurus. Verùm simplicius intelligitur Deum erexisse in familia Dauid cornu salutare,eo quòd gloriam regni,& potestatẽ superandi hostes populi Dei iam ademptam è familia Dauid, rursus nouo modo resuscitauerit in Christo iam nato ex familia Dauid.Non enim secũdùm scripturç modum homo dicitur cornu,sed potestas eius & gloria. Apparet autem Zachariã respexisse ad prophetiam illam Psalmi 131. Illuc producam cornu Dauid. Est autem in hoc versu auxesis ad prçcedentẽ.Plus est enim erectum esse cornu salutare,quàm datam plebi redẽptionem. De hoc eodem cornu prophetatur Ezech.29.In illo die pullulabit cornu domui Israël.Vbi pro,pullabit, Hebraicè est germinare faciam,idem scilicet verbum quod est in prçdicto loco Psalmi,pro quo nos legimus,producam. Rursum de hoc cornu est apud Micheam cap.4.Surge, & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas ponam æneas,& comminues populos multos,& interficies Domino rapinas eorum.

SICVT LOCVTVS EST PER OS SANCTORVM.]Ostendit hçc nõ casu contigisse,sed id nunc prçstitisse quod olim promiserat per omniũ ora Prophetarũ Dicit autẽ,sanctorũ,vt ostendat se de his loqui qui sancto afflati spiritu locuti sunt.Et qui à sçculo sunt;hoc est,qui fuerunt ab antiquis tẽporibus.Videtur enim loqui de prophetis illis quorũ prophetię sunt in scripturis traditæ.Vnde nõ potest,à seculo, accipi pro eo quod est, ab orbe cõdito.Sunt autẽ promissiones Dei de mittẽdo Messia duplices. Quædam enim sunt factæ à Deo per Prophetas in scripturis eorũ,& de his loquitur in hoc versu:quędam verò sunt factę à Deo per seipsũ ad patres,Abrahã,Isaac,& Iacob, quas notat postea cùm dicit de testamento Dei & iureiurando.Porrò quę hic dicit Deũ iam adimplesse, prius omnes Prophetæ prçlocuti sunt, idq; variis in locis,nẽpe Deum visitaturũ populum suum,redempturum eum, & producturum cornu salutis, idq; in domo Dauid, vt ex multis locis patet.

SALVTEM EX INIMICIS NOSTRIS. Accusatiuũ hunc,salutem,quidam construunt appositiuè,cũ,cornu salutis,vt sit sensus:Erexit nobis cornu salutis, hoc est, erexit nobis salutem. Verùm quoniam dura videtur ea locutio, erexit salutẽ,rectius videtur secundũ alios cõiungẽdus accusatiuus cũ verbo,locutus est, vt sit sensus:Sicut locutus est salutem per Prophetas,ita iam fecit redẽptionem,& erexit cornu salutare.Porrò accusatiuus,salutẽ,hic accipi debet pro saluatione:alioqui enim durè cohæret quod sequitur, ex, hoc est, de inimicis nostris. Sunt autem inimici nostri de quibus loquitur, Satanas cũ impiorum spirituum copiis, affectus praui solicitantes ad ea quæ Deo sunt inuisa,postremũ homines impij, amãtes magis quæ sunt huius mundi,quàm quæ Dei sunt,per quos velut organa vim suã exerit diabolus.Ab his autẽ omnibus saluamur per Christum in prçsenti quidem seculo secundùm spiritum, in futuro autẽ etiã secũdũ corpus,&perfectius secũdùm spiritũ. E

AD FACIENDAM MISERICORDIAM. Pro eo quod nos habemus,ad faciendã, & memorari,Grçcis vtrobique est infinitiuus ποιῆσαι & μνησθῆναι. Vnde rectius vtrũq; similiter vertisset,

tiſſet vt faceret miſericordiam, & recordaretur hoc eſt, memorem ſe declararet. Referenda ſunt, autem hęc ad ea quę pręcedunt verba, viſitauit, fecit redemptionem, & erexit cornu. Explicat enim finem ob quem hæc Deus fecerit,& primùm quidem oſtendit Deum hęc feciſſe propter patres iam defunctos, vt erga eos ſuam tum miſericordiam,tum veritatem ſeruaret.Nam veritatem Dei notat dum dicit:& memorari:&c. Deinde oſtendit hęc item feciſſe in bonum noſtrum, cùm ſubdit: Daturum ſe nobis, vt ſine timore:&c. Verùm obſcuritatem facit dictio, iuſiurandum, quę cùm ſit accuſatiui caſus, vt patet ex Græcis, non videtur cum quo conſtrui debeat. Vnde Oecolampadius in Theophyl. verſione indicat ſubintelligendam prępoſitionem κατὰ. Vertit enim, iuxta iuſiurandum.Eraſmus verò addit verbum, pręſtaret, vertens hoc modo:vt memor eſſet teſtamenti ſui ſancti,præſtaretque iuſiurandum,&c. Verùm rectius dicetur,accuſatiuum hunc conſtruendum cum verbo μνησθῆναι, memorari, & Euangeliſtam hic rurſum Hebręorum more mutaſſe verbi conſtructionem cùm vtramque admittat, quemadmodum fecit in Cantico Marię.Atque hoc modo ſatis patet etiam intellexiſſe Theophylactum ex commentariis.Dicit enim:Cuius autem teſtamenti, & cuius iuriſiurandi quod Abraham factũ ſit meminit? Itaque ſenſus eſt, vt recordaretur teſtamenti ſui,& recordaretur iuſiurandum quod iurauit ad Abrahã. Accipitur autem hic teſtamentum ſimpliciter pro Dei promiſsione & pacto,quod proinde rectè ponitur ante iuſiurandum.Nam prius Deus cùm Abrahã pactũ iniit ſine iuramento, vt patet Geneſ. 17.Poſtea verò Geneſ. 22. etiã iuramento pactum & promiſsiones confirmauit.Includebat autẽ pactum iſtud & iuſiurãdum Dei ꝙ benedicturus eſſet Abrahæ, quòd ſemen eius multiplicaretur ſicut ſtellæ cœli,& præualeret hoſtibus ſuis, quodque in ſemine eius benedicẽdæ eſſent omnes gentes.Quę omnia per aduentum Chriſti impleta eſſe conſtat.Dicitur autem Deus cũ patribus feciſſe miſericordiam,tum quia ſua benignitate præſtitit poſteris eorũ quæ illis promiſſa erant, tum quia & ipſi defuncti Patriarchæ participes eſſent redemptionis per Chriſtũ factæ,& ab illis diu expectatę, ſecundùm illud Zacharię 9.Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos de lacu in quo non eſt aqua.Iam quod ſequitur : daturũ ſe nobis: ſecundùm noſtram quidẽ lectionem omnino videtur coniungendũ cum verbo,iurauit, vt ſit ſenſus: Iuramentũ quod iurauit ſe daturum nobis.Verùm præterquam quod locutio hęc non ſit ſatis apta (non enim aptè ſatis dicitur quis dare iuramẽtum quod iurauit)etiam apud Græcos manifeſtè conſtat nõ cum mox præcedentibus debere coniungi, ſed cũ ſequẽtibus.Sic enim habent Gręca τοῦ δοῦναι ἡμῖν, ἀφόβως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας, λατρεύειν αὐτῷ &c.Vbi τοῦ articulus,quem non videtur legiſſe noſter interpres,infinitiuo prępoſitus manifeſtè conuincit non poſſe cum verbo,iurauit, conſtrui,ſed ſubintelligendum ἕνεκα, & nouam hic eſſe ſententiam,infinitiuumque hunc referendum ad illa præcedentia verba,ad quę referuntur ποιῆσαι & μνησθῆναι. Incipit enim hic oſtendere quomodo & propter nos qui viuimus redemptionem hanc Deus fecerit.Proinde quamquam hoc grammatica Latina non bene admittat,tamen vt habeatur aptus ſenſus,& ſenſus Euangeliſtæ, præſtat vt

A ab illis verbis,daturum ſe nobis, noua incipiatur ſententia,& exponatur pro eo quod eſt,vt ipſe daret nobis,ſicut memorari,exponi debet pro, vt memoraretur.Quid autem daret nobis? Nimirum, vt ſine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati ſeruiamus ei;vel vt potius vertendum erat, ſeruiremus ei.In hoc autem verſu illud,ſine timore,potius coniungendum cum verbo, ſeruiamus, quàm cum participio,liberati,vt ſit ſenſus: Vt nos liberati de manu,id eſt, poteſtate hoſtium noſtrorum, deinceps ei ſeruiamus liberè & ſine timore omni.Deinde verò explicatur qua in re Deo ſeruire debeamus, nempe quod non in ſola corporali adoratione, & externo cultu,neque in cæremoniis legalibus, ſed potiſsimùm in ſanctitate & iuſtitia. B Ad excludendum autem omnem fictionem in ſeruiendo Deo,adiecit;coram ipſo; quo ſimul ſignificatur debita in ſeruiendo Deo reuerentia, quaſi ſcilicet illo ſemper præſente.Et quoniam nõ ſufficit ad tempus Deo ſeruire,adiecit;omnibus diebus noſtris.Itaq; ex his verbis colligere licet cõditiones gratiæ Dei,quæ per incarnationẽ Chriſti nobis viuẽtibus obuenit,quas ſuo ordine pulchre hîc contexuit ſpiritus ſanctus.Prima eſt libertas, propter quod primò dicit; vt liberati de manu inimicorũ.Secunda eſt,ſeruitus Dei,vnde dicit ; ſeruiamus ei.Nõ enim ſic gratia Dei liberat,vt ab omni exuat ſeruitute,ſed ſeruitutem fœliciter mutat,ſeruilẽ & illiberalẽ ſeruitutem cõmutando C ſeruitute libera & generoſa.Tertia eſt,excluſio timoris ſeruilis,vnde dicit;ſine timore;ſcilicet ſeruili, in quo prius ſeruierunt Deo Iudæi.Quarta,ſeruitutis qualitas mundiſsima & æquiſsima,vnde dicit:In ſanctitate & iuſtitia.Quinta,excluſio omnis fictionis, quare dicit:Corã ipſo.Sexta,perſeuerantia iugis in ſeruitute Dei,quare cõcludẽdo dicit:omnibus diebus noſtris.In quibus omnibus pręter ordinem eorũ quæ in nobis operatur gratia Chriſti, oſtenditur gratiæ Chriſti perfectio, eiuſq; à veteri lege diſtinctio.In veteri enim lege, quoniã non erãt liberati de manu inimicorum,nõ poterant Deo ſeruire ſine timore,neq; ſeruierũt potiſsimùm in iuſtitia & ſanctitate,ſed in externis maximè cęremo- D niis & ſacrificiis:quare non tã corã Deo,quàm corã hominibus illi ſeruierunt:hoc autẽ modo nõ ſeruierũt omnibus diebus,ſed certis diebus à lege pręſcriptis.Porrò pro,ſanctitate, nõ eſt hic ἁγιωσύνη, ſed ὁσιότητι,quod potius ſignificat pietatẽ, virtutẽ qua debita reuerẽtia Deo parẽtibusq; defertur.Itaque inter ſanctitatẽ & iuſtitiã hoc loco illud intereſt,ꝙ ſanctitas dicitur erga Deũ,iuſtitia verò erga homines, dum vnicuique quod iuſtũ eſt defertur.

ET TV PVER PROPHETA ALTISSIMI VOCABERIS.]Conuertitur iam in ſuo vaticinio ad filium,quem quia alloquitur,intelligunt Ambroſ.& Theophylact.etiam iam in puero fuiſſe vſum rationis,& patris verba intellexiſſe.Et Caie- E tanus nonnullum hinc argumẽtum ſumi poſſe putat, quod probetur vſum rationis Ioanni in vtero diuinitus conceſſum deinceps ſemper in ipſo permanſiſſe.Verùm ſimplicius fuerit dicere Zachariã puerum etiam non intelligentem allocutum more prophetarum, qui etiam irrationabilia & futuros quaſi iam præſentes alloquuntur, idq; ad inſtructionem audientium & legentium. Ad quem modum intelligit Beda. Reddit autem Zacharias rationem ob quam vocandus ſit Ioannes propheta Dei:Pręibis enim,inquit,ante faciem,&c.Quæ qui

dē ratio apta est & cōueniēs. Nā parando vias Domini, dicere debebat iā appropinquasse regnū cœlorū, & mox post se venturū fortiorē se, qui baptizaturus esset in spiritu sancto. Deinde parādo vias Domini, digito cōmonstrare debebat eum quē à solo spiritu sancto didicerat esse filium Dei, qui tolleret peccata mundi. Hæc autē omnia manifestè ostendunt eū prophetico spiritu afflatum fuisse. Porrò per vias Domini, quidā (inter quos Theophylactus) intelligunt animas hominū, in quibus incedit Dominus. Has itaque præparauit præcursor, vt in eis Christus ambularet. Alij verò vias has aliter explicāt. Verùm simplicius est hāc orationē, parare vias Domini, per tropū accipere, vt quid tota oratio significet explicetur, nō autem pro quo singulæ dictiones accipiātur, vt sit idē quod abiicere quicquid aduenięti Domino possit esse offendiculo, & efficere vt ab hominibus facilè recipi possit: queádmodū vulgo serui ante suos dominos gradiētes, lapides, ligna, & quicquid eiusmodi viā Domini remorari aut inexpeditā reddere possit, remouēt. Itaq; præparat Ioānes vias Domini, quia hominū vitia, falsamq; sanctitatis ac iustitię persuasionē redarguens ad pœnitentiā veteris vitę inuitauit, & quia docendo omnes esse peccatores, peccatorúque remissionē sola Dei gratuita misericordia per venturum post se Messiā præstandam fore, omnes ad suspiciendum venturum Messiam prædisposuit. Proinde explicaturus quomodo Ioannes paraturus esset vias Domini, adiecit:

AD DANDAM &c.] Sensus enim est: Præibis ante Dominum vt pares vias eius, hoc est, vt des scientiā salutis plebi eius. Nō quidem vt des salutē populo Dei, quæ præstāda est per Messiā: sed vt facias populū Dei cognoscere quæ sit vera salus, & qua in re sita sit. Porrò per salutem hic intelligit Theophylact. Christū, cuius cognitionē Ioānes Iudęis dedit indicādo. Et quod sequitur; in remissionē, vel, vt habent Græci, in remissione; cōiungit cū, scientiā, vt significetur cognitionē Christi accessisse hominibus per remissionem peccatorū. Ex hoc enim cognitum est esse Deus & Messias, φ peccata remisit, & eo signo demōstrauit Ioānes Iesum esse Messiā, quia ipse tolleret peccata mūdi. Verùm rectius per salutē intelligimus saluationē per Christum conferendam, & illud, in remissionē, coniungemus cū genitiuo, salutis, vt significetur salus hęc, cuius cognitionē illaturus erat Ioānnes, cōsistere in remissione peccatorū, si legatur, in remissione, vt habent Gręci. Aut eā salutē parari per remissionem peccatorū. Sic enim & nostra litera intelligi potest & Gręcorū. Nam Hebręorum phrasi, in, frequenter in scripturis pro, per, accipitur, siue cōstruatur cū accusatiuo, siue cum ablatiuo. Sunt autē qui illud, in remissionē, coniungentes cū, ad dandam scientiā, sic intelligunt: vt tu des scientiā salutis, ad hoc vt consequātur tandē, per Christū scilicet, remissionem peccatorū suorū. Verùm cùm hunc sensum Græca habere non possint, alter iā dictus sensus præferendus est. Significatur itaq; Ioannē doctturum populū salutem nō per circuncisionē, aut per legem, aut per maiorem sanctitatem, quemadmodum Iudæi sibi persuadebant parari, sed per remissionem peccatorum, quibus nemo omnino caret. Deinde vt ne remissio peccatorum ex circuncisione, lege, propriisque operum meritis parari posse putetur, mox adiecit; Per viscera misericordiæ Dei nostri, significans remissionem peccato-

A rum contingere per Dei misericordiam, eámque non simplicem, sed profundam, intimam, ac prę nimia charitate nobis commiserentem. Quoniam enim ardenti aliquem amore prosequens conspecta illius miseria commouetur in visceribus suis super eo (sicut in 3. Regū 3. legitur matris viscera commota fuisse super filio) hinc in scripturis per viscera significatur affectus misericordiæ, & compassio ex vero proficiscēs amore: Sic & 1. Ioā. 3. cap. Rursum vt explicaret per qualem misericordiam cōsequamur peccatorum remissionem (nam variis modis Dei misericordia potuisset peccato-

B rum remissionem præstare) adiecit, in quibus, hoc est, per quæ viscera oriens nos visitauit ex alto cœlorum habitaculo: significans per solam eam misericordiam nos consequi remissionem, per quam pater filium suum misit in mundum. Porrò dictio, oriens, non potest hic accipi vt sit participium, sed vt sit nomen substātiuum. Est enim Gręcis ἀνατολή. Accipitur autem pro Messia, & omnino respexisse videtur ad illud Zachariæ 6. Ecce vir oriens nomen eius. Et c. 3. Ecce ego adducam seruum meum Orientem. Quibus locis Septuaginta verterunt etiam ἀνατολή. Sed & Malachias de hoc oriente prophetat cap. 4. dicens: Et orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitię. Et Isaiæ 60.

C Super te orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. Verùm notandum, quòd duobus illis locis Zacharię, quibus in nostra litera Messias dicitur oriēs, dictio Hebraica non significat idē quod ἀνατολή, vel oriens, si hæ dictiones accipiantur sicut tribuuntur soli orienti. Ponitur enim apud Hebræos dictio tsemach, quę pro Messia apud prophetas tribus aliis locis accipitur, vt Isaię 4. In die illa erit germen Domini in Magnificentia. Ieremię 23. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, &c. Rursum 33. In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam Dauid germen iustitiæ, &c. In priori autem loco Ieremiæ Septuaginta similiter verterunt, sicut apud Zacha-

D riam, dictionem ἀνατολή: in posteriori verò verterūt βλάστος, quod est germen. Itaq; videri posset Septuaginta dictionem ἀνατολὴ nō accepisse in his locis vt tribuitur soli, sed vt tribui potest germini ex terra nascenti & orienti, sicut ipsum verbum vnde nomen hoc deriuarur, frequenter ponunt pro germinari & nasci, vt Psal. 84. Veritas de terra ἀνέτειλε, orta est, hoc est, germinauit. Vnde & Zacharias iste videri hic potest, si Hebraicam spectemus veritatem, magis respexisse ad testimonia illa ex Malachia & Isaia citata, quàm ad loca illa Zachariæ. Nam ex sequentibus, dum dicitur, illuminare, &c. satis patet eum vocare Messiam Orientem, φ ad

E similitudinem solis venerit illuminare hunc mundum. Cùm autem vt iam dictum est, oriens, sit nomen substantiuum, illud; ex alto; non cum, oriens, sed cum verbo, visitauit, construendum est.

ILLVMINARE HIS QVI IN TENEBRIS, ET IN VMBRA MORTIS SEDENT.] Pro illuminare, Gręcis est ἐπιφᾶναι, quod potest esse & imperatiui modi, & infinitiui, vt sit idem quod illucesce vel illucescere. Sic & verbum nostrę lectionis, Illuminare, potest esse infinitiuus actiuus, aut imperatiuus passiuus. Itaq; Caietanus accipiens vt sit imperatiuus, sic orationē putat esse ordinandam: O oriens ex alto, per viscera misericordię Dei nostri in quibus visitauit nos, illucesce his qui in tenebris sedent. Verùm cùm hęc cōstructio

ctio dura sit, & illud, ex alto, omnino videatur construendum cum, visitauit, patet potius suppositum verbi, visitauit, esse nomen, oriens, quàm nomen, Deus. Et tamē noster interpres videri potest verbū, illuminare, accepisse in imperatiuo, eo quòd cōstruxit cum datiuo, sicq; ab hoc verbo deberet intelligi incipere nouam sententiā, & canticū istud per orationem esse terminatū. Verùm rectius per infinitiuum intelligitur, éstq; sensus nostræ literæ; oriens visitauit nos illuminare, hoc est, vt illucesceret his qui sedent in tenebris. Debet enim actiuū illuminare, accipi pro neutro illucesco, alioqui enim accusatiuū exegisset. Nec significat verbū Grecū illuminare aliquos, sed illucescere, & apparere. Porro oratio hęc; vmbra mortis; quam variè hic diuersi interpretantur, locutio est Hebraicæ linguæ propria, qua propriè quidem significantur tenebrę sepulchri & inferni, quòd eas mors adferat & inducat: frequenter tamen generaliter significat ea oratio tenebrarum quarumuis intensionem & densitatem. Sicut autem tenebrarum nomine in scripturis metaphoricè significantur nunc tribulationes & aduersitates, nunc ignorantiæ errores & peccata: ita etiam hac oratione, vmbra mortis, & pro inferni quidem tenebris accipitur, Iob 3. Dies ille vertatur in tenebras. Obscurent eum tenebræ & vmbra mortis. & cap. 10. Antequam vadam, & non reuertar ad terram tenebrosam, &c. vbi vmbra mortis, & nullus ordo, &c. Pro afflictionibus verò, in Psal. Si ambulauero in medio vmbrę mortis. Pro ignorantia ac peccatis, Isaiæ 9. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Habitātibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis. Proinde non rectè explicant quid sit vmbra mortis, qui hic peccatum dicunt vocari vmbrā mortis, quòd sit mortis quædam similitudo: sicut nec qui in Psalmis dicūt vmbram mortis significare afflictiones, quòd illę imaginem quandam mortis præ se ferant & ostentent, cùm his modis non explicetur rectè locutionis huiusmodi ratio. Videtur autem hoc loco Zacharias ad locum iam dictum Isaię respexisse, ac proinde per tenebras & vmbram mortis intelligere crassam hominum ignorantiā in qua detinebantur ante Christum. Quidam tamen volunt per tenebras & vmbram mortis hic designari tenebras illas in quibus fuerunt defuncti patres in limbo, cui sententię suffragari videtur verbum, sedent. Illi enim verè sedebāt in tenebris, quia ab omni actione inter homines quiescebant. Verùm quia pręcedit, visitauit nos illuminare, &c. & sequitur; ad dirigēdos pedes nostros; satis patet illuminationem hanc potius referendam ad viuentes quàm ad defunctos. Rectè autem etiam viuentes dicuntur in tenebris

Psal. 22.

A sedisse, ad significandum quòd non potuerunt propter ignorantiarum tenebras rectè ambulare, sed coacti fuerint à conuersatione iusta supersedere & quiescere. Ad quid autem Christus venerit illuminare sedentes in tenebris, explicat cùm subiicit:

AD DIRIGENDOS PEDES NOSTROS IN VIAM PACIS.] Non enim sufficiebat illuxisse obtenebratis, sed ad hoc eis illuxit, vt qui propter tenebras sedebant, viámque pacis in qua ambularent non cognoscebant, iam illuminati dirigerent pedes animi, hoc est, affectus & actiones ad viam pacis, hoc est, ad viam iustitię & conuersationem iustam. Hæc enim via pacis dicitur, quia

B per eam & in pręsenti vita pax cum Deo, hominibus, atque cum ipsis nobis paratur, & in futura vita securissima ab omni malorū metu tranquillitas.

PVER AVTEM CRESCEBAT, &c.] Ostendit Lucas quàm probè tam miris rerum exordiis progressus responderit, complectens breuiter historiam quę est de Ioanne vsque ad tempus prędicationis eius. Puer (inquit) crescebat iuxta staturam corporalem, & cum augmento corporis etiam magis ac magis confortabatur secundùm spiritum & mentem, vel confortabatur à spiritu diuino. Iámque augmentum aliquod corporis consecutus, & spiritu confortatus, relictis paternis ędibus

C ab omni hominum frequentia se subducens, secessit in desertum, vt ne minimum labis contraheret ex vulgi commercio qui fuerat in vtero sanctificatus, & vt neminem reueritus liberè quemuis reprehenderet. Deinde vt multis annis soli contemplationi & colloquio cum Deo vacans, rigidámque vitā degens, idoneus fieret & testis aduenientis Messię, & prędicator pœnitentię. Itaque in deserto ad multos annos latitabat & silebat, vt suo tempore maiore cum autoritate & fructu prodiret & loqueretur. Nec prius ad prędicandum accessit quàm iam venisset tempus quo visum fuit Deo ostendere illum populo Israelitico: vnde subiecit; vsque in diem ostensionis suæ ad Israel; hoc est, in diem quo demonstrandus erat Israelitis.

D Hic autem fuit annus vitæ eius vicesimus nonus, vt patet ex eo quod sequitur: Anno decimoquinto Tiberij Cæsaris, &c. Docemur autem Ioannis exemplo, eum qui prædicatoris munus obiturus est, primùm longa contemplatione discere, vitæque exercitatione prestare debere quod docturus sit, & ab aliis exacturus. Deinde non se ad id munus cùm ipsi videbitur ingerere, sed tum primùm ad id accedere, cum id intellexerit Deo visum, illiúsque iussionem & impulsum expectare debere. Deinde & quàm alienissimum esse debere à moribus vulgi, qui illius mores peruersos sit reprehensurus.

TEXITVR A MATTHÆO GENEALOGIA CHRISTI: MATTH. I. CAPVT VI.

Liber generationis Iesu Christi filij Dauid filij Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam & fratres eius. Iudas autem genuit Phares & Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Iesse. Iesse autem genuit Dauid regem. Dauid autem rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Vriæ. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abia autem genuit Asa. Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezeciam. Ezecias autem genuit Manassem. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam. Iosias autem genuit Iechoniam & fratres eius in transmigratione Babylonis. Et post

transmigrationem Babylonis, Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus qui vocatur Christus. Omnes itaque generationes ab Abraham vsque ad Dauid, generationes quatuordecim. Et à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim. Et à transmigratione Babylonis vsque ad Christum, generationes quatuordecim.

LIBER GENERATIONIS IESV CHRISTI FILII DAVID FILII ABRAHAM.] Dubitabit hic quispiam cur liber iste intituletur liber generationis, cùm non solùm nec principaliter de Christi generatione hic tractetur, sed de eius prædicatione, conuersatione & passione. Ad quod respondet Nicolaus Lyra, Hebræorum more librum hunc intitulatum ab eo quod in eius exordio continetur. Nam (vt inquit) Hebręorū mos est libros appellare ab eorum principiis, sicut primus scripturę sacrę liber dicitur Genesis, alter Exodus, & alius Numerorū. Verùm hęc solutio in multis deficit. Primùm enim verum non est Hebræos appellare libros suos ab eo quod in principio librorum tractatur, sed vel à prima dictione à qua liber incipit, sicut fit in quinq; libris Moysi. Nā Genesim vocāt Beresith. Exodū Vellesemoth, & sic de aliis. Vel à rebus de quibus in ipsis libris tractatur: sic quosdā libros vocant Iudicum, Regum, Verba dierum, Parabolæ. Vel ab ipsis autoribus, vt patet de libris prophetarū. Deinde primus Pētateuchi liber non dicitur Hebręis Genesis, nec secūdus Exodus, vt patet ex dictis, sed hę sunt Gręcorū appellationes. Vnde potius dicendum erat Gręcorū more librum hunc à Matthęo intitulatum. Quod tamen ipsum etiā rectè nō diceretur. Non enim Matthæus hoc suum Euangelium voluit vocari librum generationis, cùm nemo hactenus sic Euāgelium istud vocauerit, neq; istud quasi titulum totius libri pręposuit, cùm titulus totius libri sit, Euangelium secundum Matthęum. Vnde non rectè etiam quidam Græcus sic dicit librū hunc vocatum, quod omnis conuersationis Christi caput & principium fuerit generatio ipsius, qua facta, omnia quæ pòst facta sunt, suo ordine consequātur. Non enim, vt dictum est, tanquam titulum & inscriptionem huius libri Euāgelista istud præmisit, cùm sit libri ipsius pars aliqua, sed potius tanquam proœmium, non totum quidem respiciens librum, sed libri principiū. Vult enim hoc proœmium tantum significare quid in principio iam dicturus sit, quod deinde reliqua de Christo diceda ordine congruo sequantur. Sicut & Marcus auspicatus suum Euangelium hoc modo: Initium Euāgelij Iesu Christi filij Dei; non voluit illud libri sui esse inscriptionem, sed proœmiū, quo quid in principio dicturus esset, & vnde auspicaretur suā historiam insinuaret. Ita & Moyses, quē hic imitatus videtur Matthęus, cap. 5. Gen. Hic (inquit) est liber generationis Adam. Non tamen voluit huiusmodi sermone insinuare nomen illius libri, sed tantùm quid illo capite esset narraturus. Quod vt melius intelligatur, annotandum dictionem Hebraicam סֵפֶר Sepher, cui correspondet βίβλος, & liber, non tantùm id significare quod apud nos propriè dicitur liber, sed omnem scripturam etiam & enarrationem. Deriuatur enim à verbo סָפַר Saphar, quod narrare aut numerare significat. Vnde illud Gen. 5. Rabbi Dauid etiam hoc modo exponi posse putat, teste Pagnino: Hæc est enarratio generationis Adam. Et Iere. 32. instrumenta illa quibus confirmabatur emptio agri, vocantur libri, hoc est, scripturæ. Inde est & quod dicimus libellum repudij, cùm propriè non esset libellus, sed charta tantum, in qua dabatur mulieri potestas nubendi alteri marito. Ita & principium huius sui Euangelij vocat Matthęus librum generationis, quòd sit scriptura, in qua describitur ab alto petita Christi genealogia, aut quòd sit enarratio genealogię Christi. Et bene quidem, sicut de veteri Adam dictum fuit à Moyse: Hic est liber generationis Adam; ita hic de Christo dicitur: Liber generationis Iesu Christi; vt ostenderetur hunc esse secundum Adamum, per quem secundò essemus nascendi, & quidem felicius quàm ex primo. Quanquam simplicius videri possit hoc genere locutionis vsum, quòd Hebræi qui diligenter solebant suas genealogias conscriptas seruare, sic soliti essent genealogiarum inscriptionem auspicari. Sicut ergo nomen, liber, hic impropriè accipitur pro scriptura, descriptione, enarratione, aut, vt vertit quidā, enumeratione: ita & nomen generationis impropriè accipitur pro genere aut genealogia, hoc est, maiorum serie, cùm propriè significet gignendi actionem, sicut & Gręca dictio γενέσεως, quæ significatio proposito nō conuenit. In eo autem quod dicit; Iesu Christi, nomen Iesus, nomen est personæ: Christus verò, nomen est dignitatis, & accipitur hic pro singulari illo Christo quem omnes Iudęi tunc expectabant. Nam alioqui nomen, Christus, nomen est generale, significans omnes reges, prophetas, & sacerdotes vnctos. Hoc itaq; nomine addito distinguit Iesum, de quo loquitur, ab aliis qui eodem nomine nominati fuerunt. Hanc autem genealogiæ Iesu Christi descriptionem ideo Euangelista posuit in principio, vt Iudęis quibus primū scribebat, ostenderet hunc ex semine Dauid natum esse, ex cuius semine Christum sciebant secundum Dei promissiones nasciturūm. Nam, vt ex Euangeliis patet, ob id Iudæi Iesum pro Messia recipere noluerunt, quòd ex semine Dauid & in Bethleem natū non putauerunt, eò quòd Galilæus esset & Nazaræus. Proinde dicebāt: Nónne è semine Dauid, & de Bethleē castello vbi erat Dauid, venturus est Christus? &: Scrutare scripturas, quia à Galilea propheta non surgit. Itaque primo quidem hoc capite ostendit eum esse natum ex semine Dauid: secūdo verò capite, in Bethleem natum ostendit, simúlque quòd ex accidenti quodam & propter mysterium factum est, vt in Nazareth educatus Nazaręus diceretur. Ob hanc ergo causam statim in principio vocat eum filium Dauid, quòd hoc audire sciret gratum esse Iudæis, quódque id iam genealogię descriptione ostendendum suscepisset. Quod autem adiecit; FILII ABRAHAM; nonnihil habet ambiguitatis. Potest enim hic esse sensus: Filij Dauid, qui Dauid fuit filius Abrahæ. Potest & sic accipi; Iesu Christi filij Dauid, & filij Abrahę; vt subintelligatur coniūctio, &, significetúrq; Christū vtriusq; fuisse filium: quo modo si accipiatur, dicendū ob id meminisse Euangelistam horum duorum tantummodo: quia his duobus

Ioan. 7.

duobus potissimum facta est promissio de Christo ex ipsis nascituro. Abrahę quidem, cùm dictum est: In semine tuo benedicentur omnes cognationes terræ. Dauidi verò, cum dictum est: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Ideo autem priorem Dauidem nominat, tum quo commodius, citráque repetitionem genealogiæ series texeretur. quam causam affert Hierony. tum quod Dauidis esset apud Iudæos reuerentior & celebrior memoria, vt affert Chrysost. aut potius quòd Christus Abrahæ filius non esset nisi per Dauidem. Prior tamen sensus verisimiliter videtur, nō solùm quod iam coniunctio subintelligenda non erit, sed etiam quia nulli Iudæorum vnquam dubitauerunt an Iesus esset filius Abrahæ, & quia ex eo quod dictum est Iesum esse filium Dauid, statim consequitur etiã esse filium Abrahæ. Dicit autem Dauidem esse filium Abrahæ, vt iam deinceps aptè subiungeret Christi genealogiam, quam ab Abraham auspicari decreuerat. Porro cùm scriberet Hebræis suum Euangelium, ideo ab Abraham incipere voluit genealogiam, tum quòd ille pater esset Hebræorum, in quo tanquam gentis suæ autore semper gloriabantur, & à quo semper soliti essent texere suas genealogias: tum quod ipse primus acceperit promissiones de nascituro ex ipso semine, in quo benedicerentur omnes gentes.

Gen. 23. Psal. 131.

IACOB AVTEM GENVIT IVDAM ET FRATRES EIVS.] Prius quidem non dixit; Abraham genuit Isaac & fratres eius. Nec rursum, Isaac genuit Iacob & Esau; hic autem adiecit, & fratres eius, idque in gratiam Iudæorum quibus scribebat, quia scilicet à duodecim filiis Iacob Hebræi descenderunt, fuerúntque vnus populus, ex quo Christus nasciturus expectabatur.

IVDAS AVTEM GENVIT PHARES ET ZARAM DE THAMAR.] Inquirendum prius quare Zaræ mentionem faciat, deinde quare ipsius quoque Thamar, & aliarum trium mulierum, scilicet Rachab, Ruth, & eius quæ fuit Vrię. Itéque Zaræ mentionem facit, quòd vno partu cum Phares genitus esset cum mysterio magno ad Christum pertinente. Significat enim historia partus illorum sacramentum magnũ, secundum Theophylactum. Nam sicut Zara ostendit quidem primùm manum, & retraxit, deinde Phares egresso tunc & ipse integrè exiuit: Ita quoque Euangelicæ vitæ pars quidem temporibus Abraham apparuit: qua retracta, processit legalis, & post hanc perfectè apparuit Euangelica, coccino, hoc est, sanguine Christi signata. Itaque cùm Phares Zaram posuit, quasi typum populi Christiani. Nam Phares Israelitici populi typus erat. Quamuis autem simile mysterium esset in filiis Isaac vno etiam partu editis, tamen quoniam Esau cum sua posteritate non pertinebat ad eum populum ex quo expectabatur Mesias, ideo illum omisit. Cæterùm quatuor illarum mulierum meminit, quarum duæ illicito concubitu viris coniunctæ sunt, duæ ex gentilitate assumptæ & conuersæ, tum vt manifestum faceret Christum non dedignatum ex talibus nasci parentibus, quòd venisset peccatores saluos facere, & gentiles idololatria relicta populo Dei asscribere, suęque gratiæ participes facere: tum quia mulieres illę viris suis coniunctę erant nouo quodam accidenti in sacris scripturis diligenter explicato, propter mysterium ad Christum pertinens.

A Fuerunt enim mulieres illæ figura Ecclesię ex gentibus congregandæ. Simul autem docemur non de progenitorum peccatis, sed de propriis erubescere, neque de maioribus gloriari, sed propriæ curam habere virtutis, neque eos repellere qui ab iniquitatibus ad fidem accedunt.

SALOMON AVTEM GENVIT BOOZ DE RAAB; BOOZ AVTEM GENVIT OBED EX RVTH.] Putat Nicolaus Lyra, Booz patrem Obed nō fuisse filiũ Salmon immediatum, sed fuisse duos intermedios eodẽ nomine appellatos, & sub illo nomine simul comprehensos. Quod tamen non eo potest conuinci argumento, quo ipse

B vtitur. Siquidem illud probat ex eo quòd Booz teste Iosepho genuit Obed ex Ruth tempore Heli sacerdotis. A tempore autem Iosue, cuius tempore Salmon Rahab duxit vxorem, vsq; ad Heli intercessit tempus circiter trecẽtorum annorũ, vt patet, computando tempora Iudicum intermediorũ. Non potuit ergo Salmon esse immediatus pater illius Booz qui genuit Obed, nisi quis fateri vellet Booz trecentorum ferè annorũ genuisse Obed, quod absurdum omnino videtur. Verùm hæc argumentatio nihil concludit, cum nitatur prę̨supposito manifestè falso, nempe quòd tẽpore Heli sacerdotis contigerit historia Ruth, quemadmodum asserit Iosephus 5. antiquitatum. Id enim falsum esse vel ex ipso Io-

C sepho apertè constat. Secundũ eum enim Heli pręfuit 40. annis, vt patet etiam 1. Reg. 4. Samuel autem secundum Iosephum præfuit 12. annis, Saul verò 20. Dauid autẽ cùm post mortem Saulis regnare cœpisset, 30. erat annorum. Nam regnauit 40. annis, vixitq; 70. annis, fuit ergo natus anno secundo Samuelis. Porro cum ipse inter octo fratres iunior esset, consequens est ipsum Isai fuisse genitum ex Obed ante tempora Heli, aut saltem in principio principatus eius, etiamsi fateamur eum generare cœpisse anno 30. vitæ suæ. Multo igitur ante tempora Heli, Booz genuit Obed ex Ruth, quemadmodum & Hebræi fatentur, quorum plerique putant Booz fuisse vnum ex Iudicibus, qui alio nomine di

D citur Abesan. Deinde cum liber Ruth mox consequatur librum Iudicum, & in principio dicatur historiam contigisse: In diebus vnius iudicis, quando iudices præerant; manifestum satis contigisse eam sub iudice aliquo in libro præcedenti descripto. Quanquam autem hoc Nicolai argumento non possit probari aliquos fuisse hic à Matthæo omissos, videtur tamen idem probari posse alio argumento. Nam ab introitu filiorum Israel in terram promissionis (post quem certum est Salmon accepisse Rahab in vxorem, & quidem non multo post introitum) vsque ad natiuitatem Dauidis fuerunt anni 366. Quod patet. Nam, vt dicitur 3. Reg. 6. ab egressu ex Aegypto vsque ad annum

E quartum regni Salomonis, quo fundatum est templum, fuerunt anni 480. Tollendo autem ab hoc numero 40. annos, quibus populus fuit in deserto, & 70. annos, quibus vixit Dauid, cum 4 annis regni Salomonis, remanet anni 366. quos nō licebit inuenire in illis quatuor, Salmon, Booz, Obed, & Iesse, ab introitu in terram vsq; ad natiuitatẽ Dauidis, nisi quis fateatur tres posteriores generasse circa 100. annum vitæ ipsorum, & Salmon genuisse Booz ex Rahab 66. anno vel circiter post introitũ in terram, ac proinde Rahab genuisse Booz anno vitæ suæ vltra 80. cùm ad minus 15. & amplius esset annorum, postquam à Salmon acciperetur in vxorem

vxorem. Atque per hunc aliquem modum putat Alphonsus Tostatus tempus illud in quatuor illis fuisse impletum, magis hunc modum approbans, quàm vt asseratur hic aliquos à Matthęo esse omissos, eò quòd & apud Lucam, & in lib. Ruth, vbi à Phares vsque ad Dauidem genealogia texitur, & rursum in 1. lib. Paralip. cap. 2. non plures numerentur inter Salmon & Dauidem quàm hoc loco.

IESSE AVTEM GENVIT DAVID REGEM. DAVID AVTEM REX GENVIT SALOMONEM EX EA, &c] Quod pater Dauid hic dicatur Iesse, cum alibi dicatur Isai, non est intelligendū eum fuisse binominem apud Hebręos. Vnum est enim apud eos nomen, quod secundum sua puncta legitur Isai, & quod paululum variando puncta. Septuaginta interpretes Gręci semper verterunt ἰεσσαὶ, Iesse. Porro Dauid hic rex vocatur, quod primus ipse esset rex in progenie Christi, quódq; primus esset rex in populo Israelitico, in cuius semine regnum diu permansit, & vult huiusmodi appellatione non solum notare dignitatem prosapiæ Christi, sed etiam quòd sub Dauide ceperit esse nouus status in populo Israelitico, status scilicet regni, sicut in Abraham cepit originē circuncisio. Volens autē significare Bethsabee matrē Salomonis, non proprio eam appellauit nomine, sed circumlocutione eam designauit, dicens; ex ea quæ fuit Vriæ. vt hac ratione in memoriam reuocaret & homicidiū & adulterium Dauidis. Idq; non solum propter generales illas causas, ob quas prius dictū est quatuor mulieres hic expressas, sed etiā vt ostenderet summā Dei clementiam, quòd nō solum propter crimina illa Dauidis nō resciderit promissionem factā illi de Christo, quemadmodum aliqui forte suspicabantur, sed etiā Christum ex Dauide per eam mulierem nasci voluerit, cum qua adulteratus erat, & propter quam homicidium perpetrauerat.

IORAM AVTEM GENVIT OZIAM.] Ex 4. Reg. & 2. Paralip. constat Ioram non genuisse Oziā immediatè, sed intercessisse alios tres. Ioram enim genuit Ochoziā, qui alio nomine dicitur 2. Paral. 21. Ioachaz. Ochozias genuit Ioas, Ioas verò Amasiam, Amasias autem Azariam, qui alio nomine dicitur Ozias, binominis enim erat. Porro illos tres Matthęus non per errorē omisit, deceptus scilicet nominum similitudine quę est inter Ochoziam & Oziam. Nō est enim inter hæc nomina ea apud Hebręos similitudo quę apud nos, sed omnimoda dissimilitudo. Sed quia (teste Hieronymo) Euāgelistæ prępositū erat tres tesseradecades in diuerso temporū statu ponere, & Ioram generi se miscuerat impiissimæ Iezabel (Athalia enim filia Achab erat vxor eius) idcirco vsq; ad tertiam generationem memoria eius tollitur, ne in sanctæ natiuitatis ordine poneretur. Et quidem meritò. Sicut enim Iehu, qui deleuit domum Achab, promeruit benedictionem à Deo vsq; in quartam generationem: ita & Ioram, quòd se miscuisset ethnico generi, maledictionem vsq; in quartam generationem. Dicit enim Dominus se visitare iniquitatem patrum vsq; in tertiam & quartam generationem.

IOSIAS AVTEM GENVIT IECHONIAM ET FRATRES EIVS IN TRANSMIGRATIONE BABYLONIS.] Iechoniam hunc nō esse eundem cum eo qui postea dicitur genuisse Salathiel, ex duobus constat. Primùm, quia si idē sit, ergo vel in secūda, vel in tertia tesseradecade nō erūt nisi 13. generationes. Si enim Iechonias

A connumeretur præcedentibus, in tertia solùm erūt tredecim. Si autem sequentibus, in secunda solum erunt similiter tredecim. Secūdò, quia illius Iechoniæ qui genuit Salathiel, nullius leguntur in scriptura fratres, sed vnus tantùm, scilicet Sedechias, 1. Paral. 3. cùm tamen certum sit Matthæū fratrum Iechoniæ hic facere mentionē propter aliquid scriptū de eis proposito suo cōueniens. Proinde sciendum Iosiæ quatuor fuisse filios, vt scribitur 1. Par. 3. vbi sic legitur: Filij autem Iosiæ fuerunt, primogenitus Iohanan, secūdus Ioacim, tertius Sedechias, quartus Sellum. In quarto autem Regum, & 2. Paralip. tantùm fit mentio trium filiorum Iosiæ, qui

B post sese mutuo regnauerunt, scilicet Ioachaz, Eliacim, qui postea dictus est Ioacim, & Sedechiæ. Primogenitus enim Iohanan videtur mortuus fuisse ante patrem suū Iosiā. Non enim ipse est qui in 4. Regum dicitur Ioachaz, & mox post Iosiam regnauit. Nam Ioachaz ille iunior erat ipso Eliacim, qui & Ioacim. Ioachaz enim cùm regnare cœpisset, 23. erat annorum, tantúmq; tribus mensibus regnauit: post quem à rege Aegypti constitutus est rex Eliacim, qui cùm regnare cœpit, 25. erat annorum. Senior ergo erat ipso Ioachaz, vt apertè etiam testatur Iosephus. Hic autem Ioachaz est, qui 1. Paralip. 3. vocatur Sellum quartus filius Iosiæ, vt patet ex Hierem. 22. cap. vbi de Ioachaz sic dicitur: Hæc

C dicit Dominus ad Sellum filium Iosiæ regis Iuda, qui regnat pro Iosia patre suo: qui egressus est de loco isto, non reuertetur huc amplius, sed in loco ad quem transtuli eum, ibi morietur. Mortuus est enim in Aegypto, quò eum transtulit rex Aegypti. Nec obstat quòd Sellum dicatur quartus filius Iosiæ, cum Ioachaz vt erat iunior ipso Eliacim, ita senior erat Sedechia, quod patet ex eo quòd Sedechias, qui plus quàm vndecim annis regnare cœpit post Ioachaz (ante eum enim post Ioachaz regnauit Eliacim 11. annis, & deinde Ioachin filius eius 3. mensibus) tamen cùm regnare cœpit, viginti solum & vnius erat annorum. Istud, inquam, non obstat, quia ideo Sellū ponitur quartus filius, quod

D paucis solum mēsibus regnasset, cum Ioacim & Sedechias vterq; regnasset vndecim annis. Idem autem Ioachaz, qui & Sellum, vocatur 3. Esdrę 1. Iechonias. Ibi enim eadem de Iechonia dicuntur, quæ in 4. Reg. & 2. Paral. de Ioachaz. Non videtur autē de hoc Iechonia accipi posse, dum dicit Matthæus Iosiam genuisse Iechoniam & fratres eius. Ille enim non erat pater alterius Iechoniæ qui genuit Salathiel, nec ex illo Christus secundum carnem natus est. Proinde per primum Iechoniam secundum Hieron. debet intelligi Eliacim, qui mutato nomine à rege Aegypti dictus est Ioacim, pater alterius Iechoniæ qui genuit Salathiel. Hic autem Ioacim ille est, qui cùm regnasset 11. annis, & rebel-

E lasset regi Nabuchodonosor, occisus est ab eo in Ierusalem, & sine sepulturæ honore proiectus extra portas Ierusalem, sicut hoc de eo prophetatum erat prius Hiere. 22. vbi sic dicitur: Sepultura asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ierusalem. Nec obstat huic quod 2. Paralip. 36. dicitur Nabuchodonosor hunc vinctum catenis duxisse in Babylonem. Intelligendum enim secundum Nicolaum Nabuchodonosor prius quidem eum catenis vinxisse, ac statuisse eum ducere in Babylonem, postea verò mutato consilio eundem in Ierusalem occidisse. Aut secundū Alphonsum, ductum eum semel in Babylonem, ac deinde reductum in Ierusalem,

Ierusalem, ibiq; occisum. Huius autem filius qui pro ipso regnauit, dicitur in 4. Regum, & 2. Paral. Ioachin, differtq; nomē filij à nomine patris, quòd patris nomen scribitur per coph, hoc est, k & mem: nomen verò filij per caph, hoc est, ch & nun in fine. Et quidem filius frequenter in scripturis dicitur Iechonias, Hebraicè Iechoniah, & aliquando Choniahu, vt 1. Paral. 3. & Esther 2. Hiere. 22. & 37. Nec differt istud nomen à nomine Ioachim, quantum attinet ad principalē radicē vnde nomen deriuatur. Vtrunq; enim deriuatur à verbo כון Cun, quod est præparare, firmare, dirigere. Pater verò Ioacim, qui apud Matthæum etiam dicitur Iechonias, nunquam in scripturis dicitur Iechonias, sicut nec alter Iechonias, Ioachin scilicet; nusquam dicitur Neri, præterquam apud Lucam. Nam teste Philone etiam hoc nomen tributum est ipsi Ioachin à populo, postquam ereptus è carcere, in precio habitus est apud Euilmerodach (de quo 4. Reg. vltimo) eo quòd lucerna Dauidici generis, quæ videbatur extinguenda, in hoc iam esset reaccensa. Significat enim Neri Hebraicè lucernam meā. De hoc autem Ioachin dicitur 4. Reg. 24. quòd regnare cœperit cùm decem & octo esset annorum; cui obstare videtur quòd 2. Paral. vltimo, dicitur octo fuisse annorū cùm regnare cœpisset. Sed intelligendū eum fuisse octo annorum, supra decē scilicet, quos subintelligi ibi vult scriptura, cùm regnare nequeat qui octo tantùm sit annorū. Aut intelligendū octo fuisse annorum, quando simul cum patre regnare cœpit: decem verò & octo fuisse annorum, quando solus regnare cœpit. Ex his itaq; constat tres istos Ioachaz, Ioacim, & Ioachin, fuisse trinomimes. Nā Ioachaz etiam dicitur Sellum & Iechonias. Ioacim verò dicitur Eliacim & Iechonias. Ioachin autem Iechonias & Neri. Sic & Sedechias frater Ioacim & Ioachaz, binonimis fuit: Dicebatur enim prius Matthanias. Verùm à Nabuchodonosor mutatum est ei nomen, cùm in regem Iuda pro Ioachin constitueretur. Constat etiā ex his quare Matthæus hic mentionem faciat fratrū Iechoniæ, quoniam scilicet describit hic eos qui ex semine Dauid reges fuerunt, inter quos etiam fuerunt duo fratres Iechoniæ. Iam cùm certum sit Iosiam genuisse Iechoniam & fratres eius ante transmigrationem, (mortuus enim erat ante primā transmigrationem plusquam 11. annis) patet illud, in transmigratione, debere exponi pro eo quod est, circa transmigrationem, & ipsa iam imminēte. Illud autem: Transmigratio Babylonis nouè positum est pro transmigratione Babylonica, vel in Babylonem. Fuit autem transmigratio in Babylonem triplex facta à Nabuchodonosor. Prima sub Ioacim, quando occiso Ioacim, teste Iosepho, eos qui erant in dignitatibus constituti, numero tria milia captiuos duxit in Babyloniam, inter quos erat & Propheta Ezechiel, cùm esset adhuc puer, Daniel quoque, & Ananias, Azarias, & Misael. Secūda, sub filio illius, Ioachin post tres menses, quando omnes iuuenes & artifices qui erant in ciuitate, numero 10. milia octingēti & 32. simul & Ioachin cum matre & amicis abducti sunt, inter quos erat & Mardocheus, vt patet ex 2. ca. Esther. Tertia, sub Sedechia post 11. annos, quando facta est translatio perfecta simul cum Sedechia rege. Hoc autem loco nomine transmigrationis intelligere licet omnes has tres simul.

Aliter infra. cap. 24.

Quotuplex trāsmigratio in Babylonē facta.

ET POST TRANSMIGRATIONEM BABYLONIS, IECHONIAS GENVIT SALATHIEL: SALATHIEL AVTEM GENVIT ZOROBABEL.] Illud, post transmigrationem, nō potest intelligi post reditū è transmigratione. Genuit enim Iechonias Salathiel in Babylone, & Salathiel itē Zorobabel, qui egredientium è Babylone dux erat primus. Huic autē quod Iechonias genuit Salathiel, & cum eo etiam alios, vt dicitur 1. Paral. 3. non contrariatur illud Iere. 22. de isto Iechonia: Scribe virum istū sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur. Dicitur enim sterilis, non quia nullos habuit filios, sed quia nullos habuit qui in regno Dauidis illi succederent, sicut vsq; ad eum semper ex Dauide aliquis successerat. Vnde quasi explicare volens quod dixit propheta, subiecit: Nec enim erit de semine eius vir qui sedeat super solium Dauid, & potestatem habeat vltra in Iuda. Cui etiā non contrariatur quod ex huius semine describitur esse Christus, quem angelus dixit sessurum super soliū Dauid. Loquitur enim Ieremias de solio & regno Dauidis temporali, quali Christus nō regnauit. Porro dubium est quomodo Zorobabel hic dicatur filius Salathiel, sicut & Aggei 1. & 1. Esdræ 3. cùm 1. Para. 3. dicatur esse filius Phadaia fratris Salathiel. Ad quod quidem tribus modis responderi potest. Primùm, vt secundū Caietanum & alios dicatur alius esse Zorobabel, cuius hîc & apud Aggeū fit mentio: alius verò qui dicitur in Paral. filius Phadaia, cùm illius filij ibi dicantur esse Mosolla & Hananias, huius autē Zorobabel & alius sit pater & alij filij. Ex Matthæo enim cōstat hūc genuisse Abiud. Ex Luca verò Rhesam. Secundò, dici potest Zorobabel fuisse filiū naturalem Phadaia, legalem verò ipsius Salathiel. Tertiò, secundū Hieronymū in quæstionibus super Paral. idem est qui in Paral. dicitur Asir, Salathiel & Phadaia. Secundum quos duos modos dicēdum quòd duo illi filii Zorobabel, nempe Mosolla & Hanania, iidem sint qui à Matthæo & Luca dicuntur Abiud & Rhesa: quod ipsum testatur etiam Philo, qui ipsum Abiud dicit etiā vocatū Hananiā, Rhesam verò vocatū etiam Mosollam vel Misciollam. Verùm dubium magnū permanet, quomodo illo loco Paral. in generatione Zorobabel, quæ ibi protenditur vsq; in 12. generationem, nullus inueniatur in nomine conueniēs cum aliquo qui describitur vel à Matthæo, vel à Luca. Deinde cum à Iechonia ibi describātur 13. generationes, quot solùm à Matthæo numerantur à Iechonia vsq; ad Ioseph, quomodo eas videre potuerit Esdras, qui libri illius autor putatur. Nam 13. generationes trecentos annos penè continent necessariò secundùm communem generationis viam. Præterea quorsum generationes illæ ibi describantur. Deinde videndum num per 13. illas generationes, vltra quas nullius progenies in scripturis extenditur, significare voluerit spiritus sanctus venturum Christum, qui finis est scripturarum post 13. generationes à Iechonia, sicut hic manifestū facit Matthæus. Christus enim decimam quartam generationem compleuit à Iechonia.

Vide hæc certius circa genealogiā Lucæ infra c. 24.

IOSEPH VIRVM MARIAE, DE QVA NATVS EST IESVS QVI VOCATVR CHRISTVS.] Ioseph dicit virum Mariæ, vt insinuaret se ob id genealogiam hanc ad Ioseph vsq; deduxisse, vt ex genere Ioseph genus etiam virginis cognosceretur. Circa quod tamen grauis oritur quæstio: An scilicet Euangelista bene & efficaciter genus virginis ostendat ex genere Ioseph. Apparet enim quod non. Nam, vt supra patuit per Elizabeth,

Elizabeth, quæ cognata erat virginis, non semper necessarium erat mulieribus nubere viris de sua tribu & cognatione, vnde non efficaciter probatur genus & tribus mulieris ex genere & tribu mariti. Nam & Numerorum vltimo, vbi nostra litera sic habet: Cunctę fœminę de eadem tribu maritos accipient, vt hæreditas permaneat in familiis, &c. Hebraica veritas longè restrictius habet hoc modo: Omnis filia quę possederit hęreditatem ex tribubu filiorum Israel, erit in vxorem vni ex cognatione tribus patris sui, vt possideat filij Israel vnusquisq; hęreditatem patrum suorum. Deinde quare non potius à Dauide per Ioachim patrem Mariæ, genus Marię & Christi Euangelista designare voluit, quàm per Ioseph, qui Christi naturalis pater non erat. Ad primam quęstionem dicunt aliqui, inter quos Thostatus, Matthęum hac genealogię descriptione non necessariò quidem probare genus Marię, sed solùm probabiliter, quod communiter sic esset, vt mariti & vxores essent eiusdem tribus & cognationis. Verùm rectius dicetur Euangelistam efficaciter satis probare genus Marię & Christi esse ex Dauide, quia dum genealogiam Christi ex Dauide esset commonstraturus, eandem deducit vsque ad Ioseph virum Marię, satis significat Ioseph iure propinquitatis fuisse virum Marię, quódq; secundùm pręceptũ Num. vltimo, Mariam in vxorem acceperit, quo cum ea & hęreditas illius ad ipsum perueniret. Maria enim erat vna de filiabus illis, de quibus lex ibi pręcipit vt sint vxores vni ex cognatione tribus suę. Siquidẽ cùm Ioachim Marię pater nullos habuerit filios, hęreditas eius necessariò debebat deuenire ad filiam, propter quod & vni de cognatione nubere debuit. Et fortè Matthęus id præsupposuit, quasi tunc Iudęis quibus scribebat satis cognitum quod Maria nullos habens fratres, erat vna ex filiabus quæ hæreditatem consecuta erat. Ad secundam quęstionem dicendum, ideo per Ioseph debuisse Euangelistã deuenire ad Mariam & filium eius, tum quia moris non erat apud Iudęos mulierum coniugatarum genealogias nisi per maritos earum texere, idq; propterea, quòd per coniugium sicut vna effectę erant caro cum suis maritis, ita etiam in eandem tribum translatę, etiamsi prius non fuissent de illa tribu: tum etiam quia cùm Christus putatur esse filius Ioseph, sicut re vera erat filius Ioseph, non quidẽ naturalis, sed legitimus (vtpote in legitimo matrimonio natus ex vxore) debebat etiam ostendere, & ipsum Ioseph putatitium & legitimum Christi patrẽ esse ex semine Dauid. Alioqui enim & infideles mysterium virginei partus ignorantes, qui Ioseph putabant esse naturalem patrem Iesu, nõ credidissent filium Mariæ esse ex semine Dauid, quia apud Iudęos non reputabatur aliquis esse ex aliquo semine, nisi ratione patris sui: & hi qui Iesum ex Maria de domo Dauid sine virili opera natum nõ abnuebant, dicere potuissent: Quandoquidem Ioseph nõ ex familia Dauid originem duxit, Mariam cum suo filio non in tribum Iuda, sed in tribum Ioseph reiiciendam, in qua fuisset matrimonio collocata. Porro cùm additur; qui vocatur Christus; vocari non distinguitur contra esse, sed cognomen Iesu de quo loquitur, insinuare voluit, quo distingueret eum ab aliis, qui vel prioribus temporibus, vel illis temporibus appellarentur nomine Iesus.

OMNES ITAQVE GENERATIONES AB ABRAHAM VSQVE AD DAVID GENERATIONES QVATVORDECIM.] Dicit quatuordecim esse generationes ab Abraham vsq; ad Dauid, non quod quaterdecies dicatur ab Abraham vsque ad Dauid vnus alium genuisse, cùm solùm terdecies hoc dicatur, (vnde propriè tantùm sunt tredecim generationes: nam generatio propriè non est, nisi cùm vnus alium genuit) sed quatuordecim dicit esse generationes, quia quatuordecim sunt personæ generantes & genitæ. Porro præpositio, ad, cùm dicitur, vsque ad Dauid, vsque ad transmigrationem, vsque ad Christum, semper debet accipi vt significet debere includi eum vsque ad quem generatio protenditur: sic & præpositio, à, cùm dicitur; ab Abraham, & à transmigratione, inclusiuè accipi debet: cùm verò dicitur; à Dauid, exclusiuè, cum Dauid ad primam & non ad secundam pertineat tessaradecadem. Ideo autem in tres quaterdenas Christi genealogiam Matthęus diuidit, vt ostendat sicut ab Abraham vsque ad transmigrationem Babylonis bis mutatus est status Iudæorum, binis quaterdenis completis: ita & tertiam illam mutationem status Iudęorum, quæ ab eis post transmigrationem expectabatur futura per Messiam conuenienter factam post tertiam ab Abraham tessaradecadem, ipsúmq; Messiam tunc nasci debuisse, ac sic Iesum Marię filium, qui finis est tertiæ tessaradecadis, esse expectatum Messiam, magis credibile faciat. Deinde vt ostenderet, sicut fuerunt quatuordecim generationes ab Abraham vsque ad Dauid, in quo cœpit stabile & liberum Iudæorum regnum, & deinde rursum quatuordecim generationes à Dauide vsque ad deliquium regni, hoc est, exilium Babylonicum: ita ab hoc rursum tempore vsque ad nouam regni Dauidis restaurationem fuisse quatuordecim generationes. Ex quibus constat, quare & Dauidem regem vocęt, & mentionem faciat transmigrationis Babylonicæ.

ANGELVS IOSEPH NVNCIAT SACRVM VIRGINIS CONCEPTVM. MATTHAEI I. CAP. VII.

Christi autem generatio sic erat: Cùm esset desponsata mater Iesu Maria, Ioseph, antequam conuenirent, inuenta est in vtero habens de Spiritu sancto. Ioseph autem vir eius cùm esset iustus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, Ecce angelus Domini apparuit in somnis ei: dicẽs: Ioseph fili Dauid, noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, & vocabis nomen eius Iesum: Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per prophetam dicentem: Ecce Virgo in vtero habebit & pariet filium, & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus Domini, & accepit coniugem suam. Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum: & vocauit nomen eius Iesum.

CHRISTI

CHRISTI AVTEM GENERATIO SIC
ERAT, &c.] Postquam per descriptionē ge-
nealogiæ ad Ioseph vsq; deductæ ostendit Euange
lista Christum esse ex semine Dauid, ne ex ea de-
scriptione putetur Ioseph naturalis fuisse Christi
pater, iam conuenienti ordine ostendit per ipsum-
met Ioseph Christum non fuisse natum ex virili se
mine, sed ex spiritu sancto. Porro dictio, generatio,
quę hic iam tertiò ponitur in hoc primo Matthæi
capite, non eodem modo hoc loco accipitur quo
prius, sicut & Gręcis non eadem est dictio. Nam
cùm dicitur, liber generationis, Gręcis est dictio
γενέσεως, quę ibi accipitur pro genealogia. Cùm
autem dicitur, omnes generationes quatuordecim,
Gręcis est dictio γένεαι, quę accipitur pro proge-
nie, aut genere. Hic verò est dictio γέννησις, quod
est natiuitas, à γεννάω genero. Sensus itaque est:
Christi natiuitas sic se habebat vt dicturus sum.
quasi dicat; Ipsius natiuitas non se habuit vt reli-
quorum de quibus dixi, sed nouo quodam & inau-
dito modo, quem iam explicabo.

CVM ESSET DESPONSATA MATER, &c.]
Quidam putant, cùm hęc agerentur Mariam non-
dum fuisse à parentibus traditam sponso suo Io-
seph, sed tantùm illi promissam, eò quòd hic di-
catur Maria desponsata ipsi Ioseph, & quia post-
ea etiam dicitur; Noli timere accipere; quasi non-
dum eam accepisset in domum suam. Hi itaque il-
lud; antequam conuenirent; intelligunt de conuen-
tione & congregatione ad cohabitandum: & il-
lud quod postea dicitur; & nollet eam traducere;
intelligunt de traductione è domo parentum ad
domum propriam. Verùm verisimilior est Chry-
sostomi aliorúmque sententia, asserentium Ma-
riam iam fuisse traditam Ioseph in vxorem, & iam
in domo Ioseph habitasse. Desponsata enim dici-
tur, non solùm quę promissa est, sed & quæ iam
tradita est viro. Nam & postea dicitur Ioseph iuis-
se in Bethleem cum desponsata sibi vxore. Et Græ-
cis μνηστέυειν potius est tradere sponsam proco, à
quo verbo est participium hic positum μνηστευθεί-
σης. Nisi enim virgo iam viro tradita fuisset, eiq;
antequam concepisset cohabitasset, ita vt sine in-
famię nota cum eo conuenire potuisset, non bene
prouisum fuisset à Deo famę virginis, vt quę ante
celebratas nuptias visa fuisset in domo paterna
concepisse. Illud autem; antequam conuenirent;
etiam secundùm Hieronymum intelligi debet de
concubitu coniugali, quem hoc modo honestè &
verecundè significat. Neq; tamen secundùm hunc
sensum hinc consequitur postea conuenisse inter
se Ioseph & Mariam quemadmodum ex hoc loco
collegit Heluidius. Primùm enim quanquam di-
ctiones hę, ante, antequam, nonnunquam signi-
ficent rei consequentiam, non tamen semper, sed
quandoque tantùm quę prius cogitabantur osten-
dunt. Sicut si quis de Paulo dicat: Antequam in
Hispanias pergeret Paulus, Romę in vincula con-
iectus est; non vtiq; significat Paulum posteaquam
in vincula Romę coniectus est, Hispanias petis-
se, sed tantùm cogitasse eum in Hispanias profi-
cisci, interuenisse verò aliud quo impeditum est ne
fierent quę cogitata erant. Ita & hoc loco Euange-
lista intelligi potest significasse, quòd cùm iam de
conueniendo cogitasse videri poterant, inuentam
Mariam fuisse grauidam, & conueniendi quod vi-
deri poterat desiderium, vteri conceptione subla-
tum fuisse. Deinde hę dictiones, ante, antequam,

A & similes quandoque significant, quid ante illud
quod factum dicitur præcessisse debuerit secun-
dùm debitum & consuetum ordinem: vt cum dicit
quis: Iudices de causa aliqua pronunciasse prius-
quam causam cognoscerēt: aut medicū medicinam
porrexisse priusquam morbi genus cognosceret; si-
gnificans hos non debito ordine de causa pronun
ciasse, aut medicinam porrexisse. Ita & hoc loco
rectius intelligitur Euangelistam quo inusitatę rei
miraculum significaret, dixisse Mariam inuentam
grauidam antequam conuenirent, cùm solito na-
turę ordine prius mulier cum viro cōueniat, quàm
reperiatur esse grauida. Itaque vt illic; priusquam
B causam cognoscerent; aliud non est quàm, non co-
gnita causa: ita hic; antequam conuenirent; idem
est quod, sine congressu connubiali. Priorem intel-
ligentię modum indicat Hieronymus libro contra
Heluidium, secundum verò, Erasmus & Valla.
Quod autem dicit; inuenta est, hoc est, reperta est,
intelligendum indubiè significari eam repertā gra
uidam à Ioseph marito, qui (inquit Hieronymus)
sponsę vterum tumentem iam penè licentia marita
li, & curiosis oculis deprehendit. Et omnino vide
tur id contigisse post tres menses à conceptione
Christi, quando virgo reuersa à domo Elizabeth
vterum habuit tumentem. Dicit autē εὑρέθη, hoc est,
inuenta est, vel reperta potius, & non dicit, depre-
C hensa est, propter inopinatum euētum. Porro quod
nos habemus; In vtero habens; bis est Græca lo-
cutio. Primùm enim participium, habens, pro infi-
nitiuo, habere, ponitur. Deinde in vtero habere,
Greco more est grauidam esse, & concepisse. Sen-
sus ergo est: Reperta est esse grauida & concepis-
se. Quemadmodum enim Latinis elegans est, ge-
stare vterum, pro grauidam esse: ita & Gręcis ha-
bere in vtero. Ne verò quispiam turbetur eo quòd
dixerit: Reperta est esse grauida; si hoc solùm au-
diat, ideo adiecit, è spiritu sancto. Quæ tamen ora-
tio non potest coniungi cum toto illo præcedenti;
inuenta est habens in vtero; cùm Ioseph qui repe-
rit eam esse grauidam, non intellexerit eam graui-
D dam esse ex spiritu sancto: sed coniungi tantùm
debet cum participio, habens: vt sit sensus: inuen-
ta est habens in vtero: habens, inquam, non ex vi-
ro quidem, sed de spiritu sancto.

IOSEPH AVTEM VIR EIVS CVM
ESSET IVSTVS, ET NOLLET EAM, &c.]
Conuenienter Euāgelista in confirmationē virgi-
nei conceptus, inducit Ioseph de cōceptu illo prius
dubitantē, & deinde angelica reuelatione cōfirma-
tum. Sicut enim ad nullum magis pertinebat casti-
tatem virginis obseruare quàm ad maritū Ioseph:
ita nullus eo certior esse poterat testis casti conce-
ptus, qui iam recenter maritus virginis effectus,
cum solet amor zelotypiam, passionem omniū ma
E ximè impotentem, exasperare: aut stultè patiens
fuisset, si domi aleret, curarétq; cum puero quam
sciret esse adulteram, aut insigniter improbus vxo-
ris suæ leno esse sustineret. Quorum neutrū ne de
Ioseph quis suspicaretur, ostendit ipsum ob adul-
terij suspicionem iam diuortium meditatum fuisse,
quem ob id Deus fluctuare secum, ac de virginis
pudicitia dubitare permisit, quo sic angelicæ con-
firmationi locus fieret, ac per illius dubitationem
omnis à mētibus nostris dubitatio tolleretur. Pro-
inde non conueniebat vt ab angelo ante conce-
ptum edoceretur mysterium virginei conceptus,
quādoquidem per illius dubitationem maior facta

est fides noui conceptus. Rursum nec conueniebat
vt à virgine doceretur: Illa enim cū sciret sibi non
habendam à marito fidē, negotiū totum Deo com-
misit, nihil dubitans ab illo maritū edocendum, à
quo cognatam Elizabeth edoctam esse iam exper-
ta fuerat. Porro iustum vocat Matthæus Ioseph, nō
ob vnam illam virtutem quæ auaritiæ cōtraria est,
& reddit vnicuiq; quod suum est, sed ob absolu-
tam omnibus numeris probitatē. Iustitia enim ali-
quando certam virtutem significat, aliquando om-
nem in se generaliter complectitur. Cùm autem di
citur; Ioseph cum esset iustus, & nollet eam tradu-
cere, &c. intelligendum explicari causam quare tra
ducere eam noluerit, nempe quia iustus erat, vt sit
sensus: cùm esset iustus, hoc est, bonus, & ob id nol-
let eam traducere, hoc est, infamere, & in publicū
proferre. Circa quā tamen causam oritur non par-
ua quæstio. Nam quomodo iustus dicitur Ioseph,
& tamen noluisse eam traducere quam putabat
adulteram, imo ideo noluisse traducere quia iustus
erat, cùm (inquit Theophylactus) lex præceperit
adulteram traducere, hoc est, denunciare vt punia-
Leuit.5. tur? Et in lege (inquit Hieronymus) præceptum est,
non solùm reos, sed & conscios criminum obno-
xios esse peccati. Deinde quomodo dicitur noluis-
se eam traducere quia iustus erat, quasi iniustitiæ
fuisset eam traducere, cùm secūdùm legem saltem
licitum fuisset eam traducere? Itaq; quidam partim
his quæstionibus permoti, partim quòd verbi, tra-
ducere, significationem hoc loco necessariam pro-
pter dictionem Græcam huic correspondentem
ignorarent, exponunt illud, traducere, pro eo quod
est, è parentum domo in suam domum adducere,
& in vxorem suam assumere. Sic enim videtur a-
ptior esse ratio, si dicatur Ioseph quia iustus erat,
noluisse eam in domum suam recipere quam suspi
cabatur adulteram. Verùm præterquam quod, vt su-
pra probatum est satis, certum sit virginem iam in
domum Ioseph receptam fuisse. quod ipsum & ver
bum, dimittere, satis significat. (Nemo enim, inquit
Ambrosius, quam non accepit, dimittit, & ideo
quam volebat dimittere, fatebatur acceptam) etiam
dictio Græca παραδειγματίσαι, ostendit, traduce-
re pro infamare debere accipi, quod ipsum etiam
ostendit aduerbium, occultè. Proinde Theophyla-
ctus in vna ad propositam prius quæstionem re-
sponsione dicit, Ioseph ideo noluisse traducere vir
ginem, sed voluisse eam occultè dimittere quòd co
gnouisset eam concepisse de spiritu sancto, atq; ob
id indignum se reputasse qui eam haberet vxo-
rem, quæ tantam haberet gratiam. Idq; cognouisse
Ioseph colligit ex eo quod prius dictum est, virgi-
nem inuentam habere in vtero de spiritu sancto,
quæ ab alio inuenta non fuit quàm à Ioseph. Simi-
liter respondet & Hieronymus dicens: Sed hoc
(nempe quod noluerit Ioseph iustus eam traduce-
re) testimonium Mariæ est, quod Ioseph sciens il-
lius castitatem, & admirans quod euenerat, celat
silentio cuius mysterium nesciebat. Exponit hunc
locum & D. Basilius eo modo quo Theophylactus,
sermone de natiuitate Domini. Verùm ex eo quod
Ioseph postea ab angelo edoctus est, conceptū vir
ginis non fuisse ex viro, sed ex spiritu, satis patet
ipsum Ioseph id prius non cognouisse, sed contra-
rium suspicatum fuisse, quemadmodum nō veren-
tur fateri Chrysostomus & August. in lib. de ver-
bis Domini, sermone 16. & epistola ad Macedo-
nium, quæ est 54. vbi sic habet: Vnde Ioseph, cui

A mater Domini fuerat desponsata, cùm eam com-
perisset esse prægnantem, cui se non nouerat esse
cōmixtum, & ob hoc nihil aliud quàm adulteram
credidisset, puniri tamen eam noluit, nec approba-
tor flagitij fuit. Nam hæc voluntas eius etiam iusti
tiæ deputatur. Notandum itaq; in veteri lege non
fuisse præceptum (quemadmodum videtur putare
Theophylactus) maritis, adulteras vxores tradu-
cere, sed permissum, sicut alia similia pleraq;, vt ma
ritus de vxore sua sinistrè suspicans, eam ad sacer-
dotem adducat, quo per aquas amaras & sacerdo-
tis maledictionem rei veritas patefieret. Iam quod
dicit Hieronymus in lege præceptum, Leuitici sci- Num.5.
B licet 5. etiam conscios criminum, si tacuerint, obno
xios esse peccato; sciendum Leuit. 5. sic haberi: Si
peccauerit anima, & audierit vocem iurantis, vel,
vt habent Hebræa, iuramenti, testisq; fuerit quòd
aut ipse vidit, aut conscius est, nisi indicauerit, por
tabit iniquitatem suam. Qua lege non est intelli-
gendum omnes illos subiici peccato, qui crimē cu
ius sunt conscij non propalant. Si enim (inquit Au-
gustinus) solus nosti quia aliquis peccauerit in te,
& eum vis coram omnibus arguere, non es corre-
ctor, sed proditor. Sed secundùm Hebræos illa le-
ge peccato subiiciuntur, qui adiurati à iudice vt te-
stimonium ferant eius cuius sunt conscij, indicare
renuunt. Vnde per vocem iurantis ibi intelligere
C oportet vocem iudicis adiurantis cōscium. Aut au-
dire vocem iurantis vel iuramenti, est audire quod
debeat iurare. Deinde annotandum, quod cùm Io-
seph iustum dicit, non vocat eum iustum à iustitia
legali, secundùm quam videbatur potius congrue-
re, traducere eam quam certò suspicabatur adulte-
ram: neq; rursum iustum vocat vt iustitia distingui
tur à misericordia, & vt dicitur iudex iustus quòd
crimina odiat & puniat, sed, vt prius dictum est, iu-
stum vocat, quòd in omni virtute absolutus esset,
ita vt hoc nomine etiam significetur eius mansue-
tudo & lenitas. Itaq; ostendit Euangelista eum su-
pra legem viuentem, & summa mansuetudine pe-
percisse illi quę non solùm traductioni, sed & pœ-
D næ secundùm legem obnoxia videbatur. Ita ferè
Chrysostomus super Matthęū. Et sanè raræ cuiusdā
& prodigiosæ iustitiæ & bonitatis erat, cùm spon-
sæ tumentem vterum & indubitata conceptus si-
gna videret, nec expostulare cum vxore, nec queri
apud affines, nec zelotypia discruciari, nec in ius
ire, & ad pœnam rapere, sed suos æstus apud semet
premere, tantúmq; in animo suo de secreto diuor-
tio cogitare. Idem tamen Chrysostomus in opere
imperfecto intelligit Ioseph non sibi firmiter per-
suasisse virginem fuisse adulteratam, sed hæsitasse,
& ob quasdam rationes adulterium metuisse: ob a-
lias rursum ab hac cogitatione reuocatum, nimi-
rum quòd aduerteret inculpatissimos vxoris mo-
E res, spiritúmq; diuinum vndiq; sese prodere in ip-
sius oculis, gestu, incessu, & sermone, fieriq; posse
vt ex Deo, à quo omnis pendet in mulieribus con-
ceptus, nouo modo cōceperit: atq; ob id eum vtrū-
que metuentem se offensurum Deum, si scilicet aut
seruaret quam adulturatam timebat, aut traduceret,
& pœnæ subiectam faceret, quam ex Deo cōcepis-
se potuisse credidit: nec voluisse eam traducere, nec
seruare, sed elegisse medium, nempe vt occultè di
mitteret eam. Secundùm quem posteriorem mo-
dum facile est intelligere quomodo Ioseph, quia
iustus erat, noluit eam traducere. Neq; enim iustè
eā poterat traducere, quam credidit potuisse castè
concepisse.

conceπisse. Verùm alter modus dicendi videtur verisimilior,secundùm quem significatur tāta fuisse iustitia Ioseph(vt iustitia generalis est virtus)vt duo vellet,nempe & consulere sibi,ne cohabitando adulteræ videretur fauere crimini:& consulere coniugi,ne vituperaret eam, & pœnæ legis obnoxiam faceret,atque ideo medium elegisse, vt scilicet occultè dimitteret eam. Porro modus dimittendi occultè fuisset non per exilium, vt opinatur Thostatus, sed per libellum repudij ei secretò datum. Neque enim necesse erat eum publicè dare, neque causas repudij in eo explicare.

HAEC AVTEM EO COGITANTE, ECCE ANGELVS DOMINI APPARVIT IN B SOMNIS EI, &c.] Deus qui passus est virum iustum ad tēpus falsa de virgine suspicari, ac secum cogitare de diuortio, non diutius permisit eum in hac suspicione & cogitatione detineri, ne iustus ignorans iniustam rem faceret ex intentione & voluntate iusta, & ne dimissa virgo turpi suspicione obnoxia fieret apud homines,maritiq; sui solatio & cura destitueretur. Itaq; cùm de dimittēda occultè vxore cogitasset,mox vt ab hac suspicione & cogitatione liberaretur, apparuit ei per somnium angelus. Et frequenter quidē in scripturis dicitur Deus plerisque multa reuelasse in somnis. Tunc enim, cùm sit mens hominis libera ab omni circa externas res distractione quam patitur in vigilia per exteriores sensus,aptior est ad recipiendū diuinas illuminationes,maximè de iis rebus,de quibus inter vigilandum sollicitè cogitauit.Vnde Iob 33.dicitur:Per somnium in visione nocturna,quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo. Tunc aperit aures virorum, & erudiēs eos instruit disciplina.His tamen non obstat quod Deut.18.inter cæteras diuinationis species etiam prohibeatur obseruatio somniorum.Ibi enim prohibetur obseruatio somniorum naturalium,quæ ex variis proueniunt accidentibus,eò quòd horum somniorū non sit certa significatio,sicut nec certa causa, similiter obseruatio somniorum quæ à dæmonibus immittuntur,eò quòd hæc includat pactum quoddā cum dæmonibus:non autem prohibetur obseruatio somniorum quæ à Deo immittuntur ad cognoscendum aliqua vel occulta,vel futura.Porro cùm Deus per somnium aliquid vult reuelare,ita id agit,vt homo etiam intelligat non esse falsum somnium, sed esse rem veram, aut tale esse somnium, quod verè aliquid futurum portendat. Ita enim & Abimelech *Gen.20.* per somnium à Deo admonitus de vxore Abrahæ, mox intellexit non esse falsum somnium, sed rem veram. Et Nabuchodonosor ac Pharao somnia il- *Exod.41.* *Dan.4.* la,quæ interpretati sunt Daniel & Ioseph,talia esse intellexerunt, quæ futurum aliquid & rem aliquam veram præsignarent. Vnde Nabuchodonosor dicit somnium perterruisse eum. Ita & Ioseph iste certior factus est apparitionem hanc & instructionem angeli verè à Deo esse,alioquin enim non certam habuisset fidem verbis eius. Atq; à Deo esse eò magis credere debuit,quòd de iis doceretur quæ ipse animo secum versabat,quæq; nulli alij dixerat,cùm solus Deus secretorum cordis inspector sit & cognitor. Itaq; vt significaretur Ioseph meritò credere debuisse apparenti angelo, dicitur ei apparuisse hæc eo cogitante. Per quæ verba notatur etiam Iosephi tum prudentia,quòd nihil temerè aggredi voluerit, tum mansuetudo & lenitas, quòd nulli aperuerit suam suspicionem, ne ei qui-

A dem quam suspectam habuit.Verùm per hoc quod dicitur angelus apparuisse hæc illo cogitante, non debet intelligi,quòd inter cogitandum angelus illi apparuerit, sed quòd postquam interdiu vigil hæc cogitasset, tum deinde in somnis angelus ei apparuit.Est enim Græcis tempus præteritum; ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος hoc est,hæc autem cùm ille cogitasset. Iam ex eo quod dicitur angelus apparuisse Ioseph,& locutus illi in somnis,vel,vt habēt Græci, κατ᾽ ὄναρ, hoc est per somnium, intelligendum angelum non apparuisse in propria sua persona,neque in assumpta visibili forma, nec locutum sensibili aliqua voce,sed visum & locutum illi per species in fantasia formatas, quę angelum pręsentem & colloquentem repræsentarent. Non tamen ob hoc Deus vel angelus, qui huiusmodi nouas species formauit, fefellit Ioseph, eò quòd huiusmodi species formatæ non essent ad hoc vt crederet angelum in ea forma in qua repręsentabatur,esse pręsentem, aut loquentem eis verbis quę species illæ præ se ferebant:sed tantùm ad hoc,vt crederet vera esse quę apparētibus illis verbis significabātur, & verè illa ab angelo Dei denūciari.Quòd si quęratur, quare in somnis apparuit angelus ipsi Ioseph,virgini autē in vigilia manifestè:Dicendū,virgini quidem manifesta opus fuisse visione,propter rei quæ significabatur nouitatē, cui necesse erat ei C præbere liberum assensum. Ioseph autem qui iam vteri tumorem viderat,& iam de iis rebus cogitarat de quibus instruendus erat, facilè per solam in somnis apparitionem crediturus erat,maximè cùm ob probatissimos vxoris mores facilis proculdubio esset ad credendū illius puritatē & innocentiā.

DICENS, IOSEPH FILI DAVID, NOLI TIMERE ACCIPERE MARIAM CONIVGEM TVAM.] Blandè illum angelus compellat,proprio eum nomine vocans, & filium Dauid,vt magis persuadeat:nec increpat de suspicione falsa,eo quòd rationabilis esset.Filium etiam Dauid appellat, vt sic in memoriam illi reuocaret promissionē Dauidi factam de Christo ex semine D eius nascituro.Cùm autē dicit;noli timere; significat Iosephū iam timuisse,ne offenderet Deum qua si adulteram fouens.Porro noli, inquit,timere accipere; non quod eam nondum acceperit, sed quod eam iam mente abalienauerat à se. Itaq;, accipere, hic est idem quod intus retinere,& sibi in consuetudinem vitę adiungere, quam dimittere statuerat. Iam enim fuisse acceptam illud satis ostēdit, quòd eam coniugem eius vocat,sicut prius Euangelista Iosephum virum Mariæ bis appellat. Cùm autem Hieronymus contra Heluidium scribēs dicit:Nullum mouere debet quasi ex eo quòd vxor appelletur,sponsa esse desierit,cùm hanc esse consuetudinem scripturæ nouerimus,vt sponsos viros, spōsas E appellet vxores:vult Hieronymus Mariam non dici vxorem à re vxoria, & sponsas esse mulieres, quamdiu copula carnalis cum marito nō intercessit.Iam per hoc quòd coniugem tuam dicit, magis Iosephum certiorem facit,quòd à nullo cognita sit alioviro.Reddit autem rationē quare metuere non debeat.Quod enim(inquit)in ea natum est,de spiritu sancto est. quasi dicat:Tu quidem metuis eam tibi adiungere,quòd cùm concepisse eam,& tamen non ex te,scias,ex alio viro per adulterium concepisse putes:verùm ego tibi affirmo eius cōceptum, sicut non est ex te, ita nec ex alio esse viro, sed de spiritu sancto, qui vt vxoris castitatem non teme-

rauit, ita longè ſanctiorem reddidit, vt meritò ob tantam vxoris tuæ dignitatẽ gaudere debeas. Porro quod dicit; natum in ea; quidam ſimpliciter accipiunt pro eo quod formatum eſt & conceptum in ea. Natum enim dicitur etiam id quod quocunque modo cœpit eſſe. Alij tamen intelligunt ideo potius dictum, quod natum eſt in ea, quàm quod conceptum eſt in ea, vt ſignificaretur corpus Chriſti ſtatim à ſua conceptione perfectè fuiſſe formatum & animatum. Id enim propriè natum dicitur, quod formam ſuam eſſentialem acquiſiuit. Ita Baſilius in ſermone de natiuitate Domini. Ambroſius autẽ lib. 2. de Spiritu ſancto, ca. 5. ſimiliter & Chryſoſtomus in opere imperfecto, legunt; quod enim ex ea naſcetur. Iam nulla ratio quęrenda eſt quare potius dictum ſit, de Spiritu ſancto, quàm, ex Spiritu ſancto. Nam (inquit Ambroſius eodem libro & capite) licet plæriq; habeant, de ſpiritu, Græcus tamen, vnde trãſtulerunt Latini, ἐκ πνεύματος ἁγίου dixit, hoc eſt, ex Spiritu ſancto. Et ſubiicit: Quod ergo ex aliquo eſt, aut ex ſubſtantia eſt, aut ex poteſtate eius. Ex ſubſtantia, ſicut filius qui ait: Ex ore altiſſimi prodiui. Ex poteſtate autem, ſicut illud eſt: Vnus Deus pater, ex quo omnia. Quomodo ergo in vtero habuit Maria ex Spiritu ſancto? Si quaſi ex ſubſtantia, ergo ſpiritus in carnem & oſſa conuerſus eſt. Non vtiq;. Si quaſi ex operatione & poteſtate eius virgo concepit, quis neget ſpiritũ creatorẽ? Hactenus ille. Aliqui tamen moti verbis Aug. intelligunt plus ſignificari per hoc quod dicitur Chriſtus de ſpiritu eſſe ſancto, quàm ſi diceretur ex ſpiritu ſancto. Aug. enim lib. de natura boni ca. 26. ſentit ex aliquo rectè dici quicquid de illo ſit, at nõ retrorſum. Ex Deo ſiquidem omnia ſunt velut ab autore, at non de Deo, quod res conditæ non ſint participes ſubſtantię diuinæ. Itaq; intelligunt Chriſtum dici eſſe de ſpiritu, vt ſignificetur ſubſtantiæ diuinæ communicatio in Chriſto. Verùm, vt ex Ambr. patet, huic diſtinctioni hic non eſt locus.

PARIET AVTEM FILIVM, ET VOCABIS NOMEN EIVS IESVM. IPSE ENIM SALVVM FACIET, &c.] Aperuit angelus Ioſepho vnde erat quod in virgine iam conceptum erat, deinceps verò qualis ſit futurus conceptus fœtus, nempe quòd filius, & talis filius qui ſaluator eſſet populi Dei, inſinuans ſimul & humanam & diuinã eius naturam. Humanam quidẽ, cum dicit; quod natum eſt in ea, & pariet filiũ. Diuinam verò, cum dicit; ſaluũ faciet à peccatis. Solius enim Dei eſt à peccatis redimere & ſaluum facere. Quis

Iob 14. enim (inquit Iob) poteſt mundum facere de immundo conceptum ſemine, nónne tu qui ſolus es? Et Iſaię 33. Dominus iudex noſter, Dominus legifer noſter, Dominus rex noſter: ipſe ſaluabit nos. Rurſum diuinam etiam eius naturam ſignificat, dum dicit populum ſuum. Is enim populus, qui à prophetis dicitur ſaluandus & redimendus, vocatur populus Dei ab eis: quare cum hic idem ille populus dicatur populus Ieſu, conſequitur Ieſum Deum eſſe, cuius & alia ratione ſpeciali rectè dicitur populus eſſe, nempe quòd eum acquiſiturus eſſet, & redempturus ſibi ſanguine ſuo precioſo, & in ſuum regnum vendicaturus. Itaq; ſimul inſinuat quare eum ex ſpiritu ſancto naſci conueniebat. Non dixit autem, pariet tibi filium, quemadmodum dixerat Zachariæ. Non enim Maria Ioſepho peperit quæ ex illo non concepit. Deinde non illi, ſed toti orbi peperit eum qui totius mũdi ſaluator futurus

A erat. Vnde Iſaias inquit: Paruulus natus eſt nobis. *Iſaiæ 9.* Iam per hoc quod dicit, pariet, ſignificat quod non qualitercunq; quod in ea natũ eſt emittet, ſed quòd tanquam vera illius mater eum generabit. Ac proinde hoc verbo refellitur Valentini impietas, aſſerentis Chriſtum per virginem tanquam per canalem tranſiſſe. Cùm autem dicit; & vocabis nomen eius Ieſum; ſignificat eum etſi pueri pater nõ eſſet, patris tamen officium & curam erga puerum ſubire debere: nec exiſtimare debere virginem à ſe dimittendã, quaſi eius conſortio indignus eſſet, ſed potius illi in omnibus ſubminiſtrare. Porro ex ratione impoſiti nominis, Ieſus, conſtat primùm Iudęos noſtræ tempeſtatis in nomine Chriſti noſtri

Iudæorũ & aliorũ quorundã error aperitur in nomine Ieſu.

B errare. Ipſi enim nomen eius tribus tantum literis ſcribunt, Iod, ſchin, & Vau, dicentes ſemper ישו Ieſchou, quod nomen nullo modo ſalutẽ ſignificat, neq; ab eo verbo deriuatur quod Hebræis ſaluare ſignat. Deinde patet & quorundam noſtrorum error, qui putant ſaluatoris noſtri nomen iiſdẽ debere ſcribi literis, quibus nomẽ Dei ineffabile tetragrammaton, interpoſita tantũ litera ſchin, qua nomen illud ineffabile factũ ſit effabile, poſtquam inuiſibilis olim Deus factus eſt mortalibus per aſſumptã humanam naturã conſpicuus. Hanc autem ſentẽtiam, vt eſt valde plauſibilis, ita multis rationibus eam conatur aſtruere Oſiander quidam Germanus. Et primùm quidẽ id probat ex eo quòd Iu-

C dæi nomẽ ſaluatoris ſcribũt ſemper, Ieſu, tribus literis, veluti abbreuiantes nomẽ Dei tetragrammaton, & reiicientes, vt frequenter ſolent, literam he in medio & in fine, idq; partim cauſa breuitatis, partim ne nomen Dei prophanis oculis ingeſtum vileſceret. Non eſſe enim aliquam rationem, quare literã Ain Iudęi ex nomine ſaluatoris reieciſſent, ſi nomen eius à verbo quod ſaluare ſignificat deriuatum fuiſſet. Idem colligit ex eo quod Paulus dicat, Chriſto datum nomen quod eſt ſuper omne nomen. Hoc autem nomen nullum aliud eſſe poteſt, quàm nomen Dei tetragrammaton. Rurſum ex eo quod dicitur poſtea; & vocabunt nomen eius Emmanuel. Verùm quantumuis perſuadeat ſibi ratio-

Philip. 2.

D nes ſuas concludere efficaciter quod vult, nobis tamen angeli & Euãgeliſtæ autoritas pluris eſſe debet quàm omnes humanæ eloquẽtię rationes quantumuis perſuaſibiles. Cùm enim dicat angelus eum vocandum Ieſum, quia ſaluum faciet, &c. oſtendit manifeſtè eum vocandũ à ſalute. Nam quod Oſiander putat angelum, dum reddit nominis rationem, non indicare radicẽ vnde nomen deriuatũ ſit, ſed nomine illo Dei vocandũ, propterea quod ei competat id quod Deo ſoli proprium eſt, nempe ſaluare à peccatis, adinuentio eſt humani ingenij. In ſcripturis enim quandocunq, nominis alicuius impoſiti ratio explicatur, ſemper indicatur radix vnde nomen deductum eſt. Et noui teſtamenti ſcripturæ

E frequenter Ieſum ſaluatorem vocant, coniungitq; Paulus aliquoties nomen, ſaluator, cum nomine Ieſus, veluti nominis Chriſti ſignificationẽ explicãs, vt omittamus quod ab initio Eccleſiæ ſemper omnes ſenſerunt à ſalute Chriſtum dictũ Ieſum. Itaq; vt ad illius principaliores rationes reſpondeatur, dicendum, quod ad primum pertinet, ex Iudęorum appellatione non rectè colligi verum ſaluatoris noſtri nomen, quod ipſi odiunt, & delere conantur. Veriſimile enim eſt eos ſaluatorem noſtrũ ſemper tribus literis vocare Ieſu, partim quod viderent Latinos fere ſemper eum vocare hoc modo, nẽpe

in

in genitiuo, datiuo, vocatiuo, & ablatiuo casibus: partim quòd volentes literã Ain reiecerint, vt nominis significatio iam cessaret qua nobis salutem significat. Inuidebant enim ei tam speciosum nomen. Iam quod ex Paulo affert ridiculum est. Cùm enim Paulus ibi loquitur de nomine dato Christo in ascensione, certum est eum non loqui de nomine, Iesus, cùm hoc ei in circuncisione sit impositum. Quod autem ex nomine Emmanuel nihil etiam tale colligi possit, postea patebit. Vt autem intelligatur quibus literis apud Hebræos scriptum sit & scribi debeat nomen saluatoris nostri, sciendum tres principaliter inueniri qui in veteri Testamento dicuntur nomine Iesus à salute deriuato. Primus is qui dux post Moysen fuit in populo Israelitico. Hic enim à Septuaginta semper vocatur ἰησοῦς, Iesus. Hieronymus autem vocat eum semper Iosue, scribitúrq; nomen eius apud Hebręos quinq; literis Iehosuah, & significat idem quod Domini salus, vel Dominus salus, scilicet est. Sic enim eum vocauit Moyses, cùm prius quatuor literis diceretur Hoseah, hoc est, salua, vt patet Num. 13. Secũdus est Iesus sacerdos, filius Iosedech, qui cum Zorobabel reduxit populum è Babylone. Et huius etiam nomen apud Hebręos eodem modo scribitur quo nomen Iosue, vt patet in libro Aggæi & Zachariæ: aliquando tamen scribitur quatuor tãtùm literis, Iod cum tsere, schin, Vau cum schurec, & ain cum pathah, ישׁוּעַ Ieschouagh, vt 1. Esdr. 2. patet. Eodémq; hoc nomine sic quatuor literis scripto leguntur & alij sacerdotes appellati. Nam de vno legitur 1. Paral. 24. qui princeps fuit familię nonę vicis sacerdotalis, vocatúrq; in nostra litera Iesua. De alio item legitur 2. Paral. 31. qui apud nos dicitur Iesue, sacerdos item vel saltem Leuita. Tertius autem qui in scripturis dicitur Iesus, est autor lib. Ecclesiastici, filius Syrach, & nepos (vt putatur) secundi illius Iesu sacerdotis: verùm huius nomen non habemus expressum Hebraicè. Saluatoris autem nostri nomen non debere scribi quinq; literis, sicut nomen Iosue, quemadmodum putat Munsterus, sed quatuor tantùm literis, quibus trium illorum nomina, de quibus secundo loco dictum est, scribuntur in scripturis, patet, quemadmodum testatur Pagninus in interpretatione nominum Hebraicorum, ex titulo crucis Dominicæ, qui est Romę in templo Crucis. Significátque hoc nomen huiusmodi literis & pũctis scriptum idem quod salus, vel Saluator: non autem, vt putat Osiander, idem quod saluatus. Non enim est ישׁוּעַ Ieschouagh Paul kalc, ùm sub Iod non sit scheua, sed tsere, cúmq; & kal istius radicis in scripturis non inueniatur. Itaq; nomen illud, quo voluit Deus incarnatus vocari, etiam est tetragrãmaton: sicut illud quod in veteri Testamento vocari voluit, tetragrammaton est, quod in aliud iucundius nobis nomen commutatum est. Nam in veteri quidem Testamento quoniam Deus cognoscebatur tãquam creator mundi, & is qui omnibus dat esse, ipse per se solus existẽs, ab esse nomen accepit. In nouo verò, quoniam cognosci voluit tanquam redemptor & Saluator mundi, à salute nominatus est. Iam quod nomen saluatoris nostri inueniatur etiam aliis fuisse attributum, non contrariatur illi quod dicitur Isaię 62. Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit. Nam vt ex præcedentibus patet, non est hoc dictum de Christo, sed de Christi ecclesia. Et ex Hebræo constat pronomen, tibi, esse fœminini generis. Quanquam

A nomen Christi dicatur rectè nouum, tum quia nouo modo impositũ, tum quia noua ratione illi conueniẽs. Non enim quisquam hac ratione sic appellatus est, quòd saluum fecerit aliquem à peccatis. Notandum enim, quod non solùm dicit angelus, Ipse enim saluum faciet; sed adiecit, à peccatis eorum. quasi dicat, saluum faciet, non ab hostibus potissimùm visibilibus, sed à peccatis eorum. In quo tamẽ includitur, quod saluum faciet etiam ab omni malo, cùm omne malum ex peccato proueniat, deinde & quòd æternã conferet salutem, à qua per peccatum excludebamur. Porrò nomen hoc, Iesus, per prophetas olim satis significatum fuit, vt apud B Isaiam cùm dicit cap. 45. Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet Iesuah, hoc est, salutem vel saluatorem. Et apud Abacuc 3. cap. Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. Apertè autem Messię nomen istud ponitur, 4. Esdrę 7. cap. Reuelabitur filius meus Iesus cum iis qui cum eo sunt, & iucundabuntur qui relicti sunt in annis quadringentis: Et post hos annos morietur filius meus Iesus, & cõuertetur ad me seculum. Quod testimoniũ citat Ambrosius super Lucã. Rabbinus etiam Haccados, qui tempore Consulum Romanorũ fuit, in lib. Galerazeia, Antonium Consulem alloquens, hæc de ipso nomine inter cætera dicit: Quia Messias hoC mines saluabit, vocabitur Iesuah. Gentes autem alterius nationis quę fidem eius sectabuntur, vocabunt eum Iesum. Sed & Sibylla Erithrea, quę circa tempora Ezechię vaticinata fertur, de Christo carmina Græca composuit, quorum primę literæ constituunt hæc verba: ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς, σωτὴρ, hóc est, Iesus Christus Dei filius, saluator. Testatur istud D. August. lib. 18. de ciuit. Dei, cap. 23.

Vide Galatinũ lib. 3. cap. 18.

HOC AVTEM TOTVM FACTVM EST VT ADIMPLERETVR QVOD DICTVM EST A DOMINO PER PROPHETAM.] Theoph. secutus Chrysost. intelligit hęc adhuc esse verba angeli ad Ioseph, verùm rectius intelligũtur secundũ alios esse verba euangelistæ, qui quoniam D Hebręis scripsit, frequenter gesta circa Christum propheterũ testimoniis cõprobat. Dicit itaque; hoc autem totũ factum est. quasi dicat, Nihil istius rei fortuitò aut casu factũ est, neq; nunc tantùm hæc Deo placere cœperunt, sed longè ante à Deo præordinata fuerunt. Non dixit autem, quod dictũ est ab Isaia; sed, quod dictũ est à Domino per prophetam; vt ostenderet Dei magis quàm prophetæ esse sermonem. Verùm calumniantur Iudæi quòd legamus: Ecce virgo cõcipiet; volentes legendum; ecce puella vel adolescentula, eo quòd Hebraicè non sit בְּתוּלָה Bethula, quod propriè significet virginẽ; sed est עַלְמָה alma, quod propriè puellã significat. Contra quos dicendũ; dictionẽ, alma, ~~propriè~~ E ~~quidem non significare virginem~~, nunquam tamen in scripturis dici nisi de ea quæ virgo sit. sic enim & Rebecca ante nuptias alma dicitur. Et lingua Punica, quæ de Hebræorum fontibus ducitur, propriè virgo, alma dicitur. Sed & Septuaginta verterunt hoc loco παρθένος, virgo. Isaias autem potius posuit alma quàm Bethula, tum vt celaret impiis mysterium, tum quod alma plus quid significet quàm Bethula. Potest enim esse Bethula hoc est virgo, quæ non sit alma, sed non econtrà. Nam alma cùm deriuetur à verbo abscondere, significat adolescentulam absconditam, quę virorum non patuerit aspectibus, sed diligenti parentum cura serua-

ta sit,hoc est,virginem in annis puellaribus vel adolescentiæ adhuc constitutam. Fatendum tamen ex solis his Isaiæ verbis non necessariò conuinci posse, virginem in virginitate permanentem concepturam,sed ita intelligendum esse cōstare ex eo, quod pro signo nouo domui Dauid dicitur: Ecce alma vel virgo concipiet:non enim nouum est virginē per nuptias concipere.Iam friuolum est quod ad Christum nostrum hanc prophetiam non pertinere arguunt Iudæi,ex eo quod sequitur; & vocabunt nomen eius Emmanuel;eo quod Christus nō Emmanuel, sed Iesus dictus sit. Scripturæ enim mos est dicere aliquem vocandum tali vel tali nomine,dum vult significare eum talem & futurum, & ab hominibus agnoscendum, qualis nomine illo significatur.Sic Isaiæ 8.dicitur Prophetæ de Messia:Voca nomen eius accelera spolia detrahere, festina prædari.Et Isaiæ 9.Vocabitur nomen eius admirabilis,consiliarius,Deus,fortis,&c. Et Iere. 23. Et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster, vel Dominus iustitia nostra. Sic & Isaiæ 62.dicitur de Ecclesia: Non vocaberis vltrà Derelicta, & terra tua non vocabitur vltrà desolata,sed vocaberis, Voluntas mea in ea, & terra tua inhabitata. Porrò quod Euangelista habet, vocabunt,cùm Hebraica veritas habeat vocabit vel vocabis in fœminino genere, quod ab Hebræis putatur referendum ad virginem.vt sit sensus:virgo vocabit,vel tu virgo vocabis nomen eius:videri potest secūdum Matthæum verbum illud,vocabit vel vocabis, in Hebraica veritate debere referri non ad virginem, sed ad Hierusalem,Sion,aut domum Dauid quam ibi Propheta alloquitur. Sic enim in sensu coincideret quod hic dicit Matthæus: vocabunt,nempe fideles, nomen eius Emmanuel; cum eo quod Propheta diceret:Et tu Sion vel Hierusalem vocabis nomen eius Emmanuel. Indicat autem hunc sensum Hieronymus in commentariis. Quòd si verò in Hebraica veritate verbum, vocare,referatur ad virginem,dicendū ideo Matthæum mutasse verbum,vocabit vel vocabis,in vocabunt, ad indicandum quod mater pueri non dicitur ibi vocatura filium suū Emmanuel, quasi illud nomen ab ea imponendum esset illi: sed quod talis esset agnoscendus à matre,qualis cùm etiam ab aliis sit agnitus,rectè dixit sensu non mutato;Et vocabunt nomen eius.Quòd autem in Isaia noster textus habeat;& vocabitur nomen eius; mendum apparet, quòd à scriptore aliquo irrepserit occasione huius loci,à quo videbatur alioqui discrepare locus Isaiæ. Nam Hieronymus in suis comment.satis testatur se vertisse:Et vocabit nomen eius,vel vocabis nomen eius; sicut etiam in illius contextu habetur. Emmanuel autem,vel Immanuel,quod interpretatur nobiscum Deus,rectè à nobis saluator dicitur, tum quia in eo diuina natura nostræ humanæ naturæ counita est,& verbum Dei caro factum, atq; apud nos aliquandiu conuersatum, tum quia in eo Deus suam erga nos benignitatem eximiam declarare cœpit,per ipsum reconcilians sibi mūdum. Scripturæ enim phrasi Deus cum aliquo esse dicitur,dum in illum fauorem suum declarat. Itaq; in confirmationem eius quod angelus dixit vocandum eum Iesum,eo quòd saluum faceret à peccatis, bene affert Euangelista illud; & vocabunt nomen eius Immanuel. Nam ex eo quod vocabatur Iesus ob id quod saluum faceret à peccatis,necessariò consequitur eum simul esse & Deum. Nullus

A enim homo saluum facere posset à peccatis, qui non idem esset & Deus,cùm illud solius sit Dei.

EXVRGENS AVTEM IOSEPH A SOMNO, &c.] His verbis magna nobis virtus obedientiæ & fidei Ioseph commendatur,qui angelo tantùm per somnium admonēti, & rem tam incredibilem & nouam affirmanti tam citò credidit & obediuit: Deinde & probitas virginis satis insinuatur,nempe quòd ea tanta fuerit, vt ob eam facilè quod in ea à spiritu sancto factū dicebatur, Ioseph crederet. Dicit ergo Ioseph fecisse sicut præcepit ei angelus,quod declarat cùm subdit; Et accepit coniugem suam;in indiuulsam scilicet vitæ consuetudinem.Nam alioqui eam prius acceperat. Ne

B autem ex eo quod dixit;& accepit vxorem suā; intelligatur carnaliter eam cognouisse, sed vt intelligeretur Mariam sicut virgo concepit, ita etiam & virginem peperisse, subiecit; Et non cognoscebat eam (verbo autem cognoscēdi Hebraico more indubiè significat coitum) donec peperit,&c.Ex quibus verbis impius Heluidius duplex sumpsit argumentum,quo errorem suum confirmaret, videlicet ex aduerbio,donec,& dictione,primogenitum.Verùm illi prolixè,efficaciter & doctè respondet Hieronymus lib. contra ipsum ædito. Docet enim variis prolatis testimoniis dictionem,donec,non semper significare certum tempus, quo completo fiat

C id,quod vsq; ad præscriptum tempus nō fiebat:sed tantùm id quod nunquam factum est, vsq; ad certum tempus dici non factum, quo videri poterat illud factum,& quo necesse erat scire illud non esse factum. Vt enim intelligeretur Mariam virginem peperisse, quod omnino scire fideles necessarium erat, dicitur; Non cognoscebat eam Ioseph, donec peperit.Quanquā ex eo satis intelligendum sit relictum,vt docet idem Hieronymus, nec postea Ioseph eam cognouisse. Si enim abstinuit ab ea, cùm in somno tantùm ab angelo didicit virginis excellentem conceptum,à quo angelo non est prohibitus ei congressus cum vxore, multo magis ab ea abstinuit, cùm post partū clariora excellētiæ vir

D ginis & partus eius testimonia didicisset à pastoribus angelorum voces referētibus,à Simeone,Anna,& Magis. Alioqui si quis vrgere hic velit proprietatem dictionis, donec, necesse erit intelligat Ioseph statim à partu cognouisse Mariam,quod impium est,& contra legem atq; naturam ipsam. Cæterùm quod attinet ad dictionem, primogenitum, ostendit primogenitum in scripturis dici,non tantùm post quem alij, sed omnem eum ante quem nullus, vt patet ex lege quæ præcipit primogenita Deo offerenda. Epiphanius & ipse prolixè contra hanc hæresim disputans,quam vocat Antidicomarianorum,lib.3.hæresi 78. vult notandum esse, non esse dictum primogenitum suum, sed filium suum

E primogenitum,quod & fit cum articulo apud Græcos, τὸν πρωτότοκον,illum primogenitum,vt intelligatur Christum non vocari primogenitum Mariæ, sed absolutè primogenitum,quia est primogenitus ille insignis,primogenitus scilicet omnis creaturæ, vt habet Paulus,hoc est,ante creationem omnium genitus.Idem author verbum cognoscendi non ad coitum vult referri, sed ad cognitionem excellentiæ virginis, vt significetur Ioseph non sic cognouisse ante partum quantæ esset excellentiæ sponsa sua, sicut post partum,per varia accedentia testimonia nosse cœpit. Sed hanc intelligentiam reiicit cum Heluidio etiam ipse Diuus Hieronymus.

NATVS

NATVS IN BETHLEEM CHRISTVS PASTORIBVS nunciatur, & circunciditur. LVCAE II. CAPVT VIII.

FActum est autem, in diebus illis exijt edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Hæc descriptio prima, facta est à præside Syriæ Cyrino. Et ibant omnes vt profiterentur, singuli in suam ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth, in Iudæam in ciuitatem Dauid quæ vocatur Bethleem: eò quòd esset de domo & familia Dauid, vt profiteretur cum Maria desponsata sibi vxore prægnante. Factum est autem cùm essent ibi, impleti sunt dies vt pareret. Et peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio, quia non erat ei locus in diuersorio. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, & custodientes vigilias noctis super gregem suum. Et ecce angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circunfulsit illos, & timuerunt timore magnò. Et dixit illis angelus: Nolite timere, ecce enim euāgelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie saluator, qui est Christus Dominus, in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum: Inuenietis infantem pannis inuolutum & positum in præsepio. Et subitò facta est cum angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et factum est vt discesserunt ab eis angeli in cælum, pastores loquebantur ad inuicem: Transeamus vsque Bethleem, & videamus hoc verbum quod factum est, quod fecit Dominus & ostendit nobis. Et venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem positum in præsepio. Videntes autem cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierant mirati sunt, & de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. Maria autem conseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. Et reuersi sunt pastores, glorificantes & laudantes Deum in omnibus quæ audierant & viderant, sicut dictum est ad illos. Et postquam cōsummati sunt dies octo vt circumcideretur puer: vocatum est nomen eius Iesus, quod vocatum est ab angelo priusquam in vtero conciperetur.

FACTVM EST AVTEM &c. Decretū promulgatū est anno ab vrbe condita 752. ab orbe verò cōdito 3970. anno autem 42. vel circiter, imperij Octauij Cæsaris, qui Augusti nomen primus accepit à populo Romano, cùm occiso Antonio, & Aegypto subacta triūphans Romā rediisset. Hic itaque multis vbiq; prouinciis Romano imperio subiectis, anno 42. imperij sui cùm Romanis, totiq; orbi ab omnibus bellis tāta esset pax, quanta prius nunquam alicui monarchiæ contigerat, templum Iani tertiò clausit, māsitq; deinceps clausum duodecim annis, vt iam fores rubigo corripuerit, teste Orosio. Igitur hoc anno altissima ac generali pace orbi prestita, decretū est vt describeretur vniuersus orbis, quo cognoscerent quàm latè pateret Romanū imperiū. Errauit autem in tempore quo descriptio hęc facta est Iosephus. Siquidē vt patet li. Antiq. 18. c. 1. factā putat postquā Archelaus, qui Herodi patri successerat, priuatus regno Iudæorum in exilium Viennam missus fuerat, & iā Copenius primus factus esset pręses Iudeę, anno scilicet imperij Octauij 51. vel circiter. Porrò descriptio hæc orbis, cùm non satis eius modus & qualitas hic exprimatur, dupliciter intelligi potest esse peracta. Nā descriptio aliquādo fiebat, vt cognosceretur numerus hominū qui imperio vel regno subessent: sicque descriptio nihil aliud est quàm numeratio & annotatio eorū qui principi nomen dāt, subiectosq; se profitentur, quomodo & militum solet fieri descriptio. Aliquando autem fiebat, vt cū numeratione hominum etiam sciretur quantum quisque haberet in facultatibus, vt secundum diuitiarum proportionem vnusquisque tributū principi pendēret. Vnde qui appretiabantur hominū facultates, censores dicti sunt, à censendo, hoc est, æstimando, & census, bonorū æstimatio, aut id quod vnusquisque pro suis diuitiis pendēre cogebatur: & censum agere, idem quod recensere hominū facultates. Atque hoc secundo modo factam hanc descriptionem testatur Iosephus. Dicit enim lib. antiq. 18. c. 1. Porro Iudæi, licet in ipsis initiis de-

A scriptionis nomen dirum haberent, subiiciuntur tamen ne amplius resisterēt, persuadente illis Pōtifice Iozaro. Et illi quidem euicti ratione pontificis depretiari suas permisere substantias, nihil hęsitantes. Priori tamen modo magis peractam hanc descriptionē sine scilicet appretiatione bonorum, apparet partim ex Orosio, partim ex his quæ hic dicit Lucas. Si enim singulorum bona in hac descriptione appretiabantur, non conueniebat vnumquenque ascendere in eam ciuitatem vnde
B erat oriundus, sed potius ibi describi vbi habitabat, & domum possessionesque habebat. Verùm quoniam capita eorum qui nomen darēt Cęsari annumeranda erant, necesse erat Iudæis in vnam conuenire ciuitatem vnde erāt oriundi. Nam Iudæorum mos erat, vt si quando numerarentur, describerentur in sua tribu & familia. Certum tamen est in hac descriptione à singulis, dum nomen suum darent, etiam nummum aliquem in subiectionis professionem datum, sed qui videri potest omnibus fuisse idem, qui etiam census dictus
C est, sicut in numeratione populi apud Hebręos debebat vnusquisque recensitus secundum legem Moysi dare dimidium sicli, iuxta mensurā templi. Et quidem de nummo dato in signum subiectionis in hac actione census patet. Nam, Iosepho teste, Iudas quidam Gaulonites, Saddocum Pharisæum sibi adiungens, cùm Pontifex prædictus suaderet non repugnare Romanis, recessionem facere festinabat, dicens censum nihil aliud esse quàm integram seruitutem, quam populo Dei indignam, &
D illicitam putabat. Cuius meminit & Lucas in Actis cap. 5. in oratione Gamalielis, dicens: Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis (significat autem eam discriptionem de qua hic dicitur) & auertit populū post se. Verùm vt ad propositum reuertamur, census ille qui in hac descriptione actus est, deinceps, vt apparet, singulis annis exolui debebat. Atq; huius cēsus & Iudæ Galilęi occasione, videtur deinde nata illa inter Iudęos quęstio, quā Christo aliquando proposuerunt: Liceret

ne censum dare Cęsari, an non. Postea verò dicetur qualis fuerit iste nũmus census. Iam quod dicit Euangelista, Vniuersus orbis, hyperbolica locutio est, qua aliquid per excessum dicitur, ad insinuandam rei magnitudinem, quomodo apud Ioannem, Pharisęi dicunt de Christo: Ecce mũdus totus post eum abiit. Non enim vniuersus orbis paruit Augusto, cùm Ambrosio teste, & similiter Suetonio, Gothis, Armeniis, & Indis Augustus non imperaret, quamuis iam illius amicitiam ambiissent. Proinde quod dicit: Vniuersus orbis: per synecdochen intelligi debet, vt intelligatur maxima orbis pars, aut subintelligi debet orbis Romanus, vel Romano imperio subiectus. Putat autem Caietanus ideo à Luca positum: vniuersus orbis: quod Augustus ad gloriam sui imperij scriberet vniuersum orbem describendum, quasi totius mũdi esset dominus. Ambros. verò trahit ad mysterium, nempe vt intelligeremus descriptionem hanc potius pertinere ad eum qui tunc nascebatur, verum totius orbis dominũ. Cui mysterio consonat quod refert Orosius, Augustum hoc tempore recusasse nomen, dominus, quod plerique ei tribuendum putabant, quasi præsagientem natum iam in terris eum qui verè esset terræ cœlique dominus.

Math. 18.

A

B

HAEC DESCRIPTIO PRIMA FACTA EST A PRAESIDE SYRIAE CYRINO, &c.] Non est sensus huius loci, quod pręses iste primus hãc descriptionem fecerit, & ab eo generalis ista descriptio cœpto sit primò, vt illud, prima, referatur ad præsidem. Nam quamuis hunc sensum habere possit nostra litera, nõ tamen Grę corũ, quorũ litera non habet à pręside Syrię: sed, ἡγεμονεύοντος τῆς συρίας κυρηνίου, hoc est, pręsidente Syrię Cyrenio, vt significetur hæc descriptio facta, cũ ille Syrię pręsidẽ ageret, quomodo & Ambros. legit & interpertatur. Neque rursum etiam secundùm hanc lectionem sensus est, hanc descriptionẽ de qua modò loquor, primam esse inter eas quę sub hoc præside facta est, post quam & aliæ sub eodem præside postea factæ sint, quomodo intelligit Erasmus, referens etiam illud, prima, ad præsidem. Sed, vt patet ex Orosio, intelligendum est hanc descriptionem absolutè dici primam, quòd etsi ante eam particulares aliquorum locorum aut regionum præcessissent, nunquam tamen tam generalis fuerit descriptio etiam ab orbe condito, neque similis contigit aut in imperio Babylonico, aut Macedonico. Proinde sic locus iste distinguendus est: Hæc prima descriptio vniuersi orbis, ac deinde distinctiuncula interposita subiũgendũ; facta est pręside Syriæ, hoc est, cùm esset præses Syrię Cyrinus, aut, vt habet nostra litera, facta est à præside. Ideo enim mentionem facit Lucas præsidis Syriæ, vt significaret descriptionem hanc factam in Iudæa ab illo, Romanorum nomine. Sub Syrię enim nomine cõprehenditur Plinio & aliis etiam Iudæa, & hoc temporis necdum Iudæa proprium præsidem habuit, cùm adhuc in Iudæa regnaret Herodes. Voluit autem Christus nasci hoc tempore quo generalis erat & altissima toti orbi pax, & quo fœlicissimè rerum potiebantur Romani, vt per pacẽ hanc temporalem daretur intelligi tempus iam esse quo veniret is de quo dictum erat: Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec auferatur luna. Et Isaiæ 2. Non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium. Nam quamuis hæc de temporali illa pace dicta non erant, cùm pax ea mox finem habuerit, tamẽ vmbra quædam erat pax illa temporalis; pacis illius spiritualis quę per Messiam ventura promissa fuit. Deinde vt intelligeretur is iã nasciturus, qui totius orbis verus esset futurus dominus, sicut de eodem in Psal. prædicto subditur: Et dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Proinde in descriptione orbis nasci voluit, primùm quidem vt insinuaretur tũ tempus esse quo veniret promissus liberator populi Israelitici, quando populus ille recensitus fuit sub alieno imperio, & externo principi subiectionẽ professus. Deinde vt descriptionis huius occasione, virgo è Nazareth in Bethleem ascendens ibi pareret, sicq; & demõstraretur virgo cũ prole sua fuisse ex semine Dauid, & impleretur prophetia Micheæ, Christum in Bethleem Iudæ nasciturum prędicẽs. Quòd enim virgo descriptionis tempore aliunde in Bethleem veniens peperit ibi, longè certius probat genus virginis ex semine Dauid, quàm si ibi habitans peperisset, cùm certũ sit multas in Bethleem habitasse, quę ex Dauid originem non traxerunt. Deinde quòd sic nouo euentu in Bethleem natus est Iesus, magis arguebat prophetiam Micheæ ad ipsum pertinere quàm ad alium quemuis qui in Bethleem communi euẽtu natus erat. Conueniebat & ideo virginem in Nazareth habitantẽ in Bethleem veluti in transitu parere, vt locus natiuitatis Christi ad tempus impiis & infidelibus occultus esset, furoremq; Herodis & Archelai, filius virginis melius effugere posset. Præterea vt peregrè natus, & in vna ciuitate conceptus, in alia verò genitus, ostenderet se in hoc mundo peregrinum esse, suoq; exemplo nos doceret tanquã peregrinos & aduenas viuere in hoc seculo. Tertiò in descriptione orbis Christum conueniebat nasci, vt in generali orbis descriptione etiam ipse asscriptus veritatem assumptę naturę humanæ ostenderet, communioremq; sui faceret orbi, & vt cũ reliquis hominibus seruituti sese subiiciẽs, seruitutem nostram aboleret, quemadmodum sub lege factus est, quò eos qui sub lege erãt redimeret. Postremũ, vt ostenderetur eum iam nasci, cui pleriq; ex omnibus totius mundi partibus nomen daturi erant asscribendi per ipsum in regnum æternum. Vnde Ambrosius: Professio ista fidei, census animorũ est, &c. Et Gregorius: Quid est quod nascituro Domino mundus describitur, nisi quia ille apparebat in carne, qui electos suos asscriberet in æternitate?

C

D

E

Psal. 71.

ET IBANT OMNES VT PROFITERENTVR SINGVLI IN SVAM CIVITATEM.] Pro, profiterentur, Gręcè idem est verbum, nempe ἀπογράφεσθαι, quod prius vertit, describeretur: proinde & hic verti potuisset, vt describerẽtur, & prius, vt profiteretur. Dictio enim Gręca vtrumque significat, sicut etiam apud nos in idem coincidunt, profiteri & describi, cùm quicunque profitebatur, etiam describeretur. Describebatur enim à censoribus qui nomen suum dabat principi, & ei subiectionem profitebatur: proinde professio dicitur, respectu eorum qui censebantur: descriptio, respectu eorum qui censebant. Porrò quod dicit, in suam ciuitatem, oportet per ciuitatem vniuscuiusque intelligere non ciuitatem in qua quisq; natus erat, aut habitabat, sed eam vnde quisq; erat oriundus. Ioseph enim in ciuitatem Bethleem ascendit tanquam in suam ciuitatem, cùm tamen in ea non habitaret, & fortassis nec natus esset. Iam nec mysterio

sterio videri potest vacare, quod Bethleem ciuitas Ioseph & Mariæ, ac proinde etiam Christi esse dicitur, & tamen in ea Christus tanquam peregrinus & alienus natus sit, nimirum quia in propria veniens tanquam peregrinus hic cõuersatus sit, non habens vbi vel caput suum reclinaret.

ASCENDIT AVTEM ET IOSEPH A GALILAEA, &c.] Euãgelista sicut describẽs locũ vnde Ioseph ascẽderit, prius regionẽ nominat, dicẽs; de Galilea; ac deinde regionis ciuitatẽ, dicens; de ciuitate Nazareth; ita descripturus locũ quò ascendebat, prius regionẽ nominat, dicens; in Iudęa: ac deinde regionis ciuitatem, dicens: in ciuitatem Dauid. Nõ enim legendũ; in Iudææ ciuitatem Dauid; sed cum duplici prępositione: in Iudęam, in ciuitatẽ Dauid. Porrò necessario adiecit: quæ vocatur Bethleem; ad distinctionem alterius ciuitatis, quæ etiam ciuitas Dauid dicitur in scripturis. Nam & arx Sion, ciuitas Dauid dicitur, quòd eam ædificasset, & in sedem regni delegisset: Bethleem verò, ciuitas Dauid dicitur, quod in ea natus esset. Apparet autem in hac descriptione etiam præceptum fuisse, vt & mulieres profiterentur, quia hic dicitur vt profiteretur cum desponsata sibi vxore. Nam quamuis illud: cum desponsata: referri possit ad verbum, ascendit, vt significetur Ioseph ascendisse cum vxore sua: tamen non videtur verisimile Ioseph cum vxore sua tam vicina partui ascensurum, nisi & mulieres describi necesse fuisset. Dicitur autem Maria adhuc desponsata Ioseph, cùm iam aliquot mensibus cum eo vixisset, ad significandum eam adhuc incognitam fuisse viro, ac virginẽ peperisse, sicut virgo conceperat.

FACTVM EST AVTEM CVM ESSENT IBI, &c.] Rectè impletos esse dies partus dicit, quo declararetur magis verum esse hominem qui nascebatur. In Bethleem autem Christum nasci conueniebat, non solùm vt impleretur prophetia Michęe, & ostenderetur esse ex semine Dauid, sed etiam propter nominis significationem. Bethleem enim sonat domum panis. In Bethleem ergo, hoc est, domo panis, nasci debuit is qui est panis ille verus de cœlo descendens, quẽ qui ederit, nõ morietur in æternum. In Nazareth tamen Galileæ ciuitate concipi voluit, vt intelligeremus eum ad vtrumq; pertinere populum, gentilẽ scilicet & Iudaicum: Vtriq; autem rei, nempe & conceptui & natiuitati, humilis delecta est ciuitas, quia is concipiebatur & nascebatur qui venerat vt per humilitatis exẽpla superbiã nostrã argueret & reprimeret, & per suam humilitatem apud patrem pro nostra superbia satisfaceret, atq; è vilitate summa ad maximam subueheret nos dignitatem. Quas easdem ob causas & matrem pauperem, & pannos viles quibus inuolueretur, & præsepe in quo reclinaretur sibi delegit. Iam sicut per hoc quod dicitur virgo peperisse, significatur eã tanquam vera illius mater ædidisse in hunc mundũ per genitalia membra: ita cũ dicitur pannis inuoluisse, & reclinasse in præsepi, significatur satis sine dolore omni & languore peperisse, vt quę sine libidine cõceperat, nec aliquam ibi adfuisse obstetricem quæ genitũ paruulum exciperet, quẽadmodum apocryphi quidam libri mentiuntur. Neque enim quòd sine languore pareret, obstetricibus aut nutricibus indigebat, sed & ob pietatem eas nolebat, atque ob paupertatem non habebat. Ex his autem iam etiam consequitur, quod filium suum virgo non omnino naturali-

Maria peperit sine dolore nec obstetricibus opus habuit.

A ter peperit. Naturaliter enim partus non potuisset esse sine apertione claustrorum fœmineorum, quæ sine dolore, & corruptione virginalis signaculi esse non potuisset. Atque ob id Ecclesiastica fides tradit, quod Maria virgo fuerit in partu. Porrò quod in præsepio reclinatus sit Dominus, eo quòd nõ esset ei (vel, vt habent Græca, eis) locus in diuersorio & hospitio, primùm quidẽ factũ est ob eas causas quas prius diximus, & vt per illius paupertatẽ nos diuites efficeremur, perq; hospitij egestatem nobis pararet multas in cœlo mansiones. Deinde & in mysterio factũ est, vt designaretur mundum hũc, in quem peregrinari pro redemptione nostra

B venerat, factum præsepe hominum, qui irrationabilibus assimiles facti erant animalibus, ipsumq; ad hoc venisse, vt cibus hominũ factus eos ab irrationabilitate liberaret. Vnde Beda: Qui panis est angelorũ, in præsepio reclinatur, vt nos quasi sancta animalia carnis suæ frumento reficiat. Pulchrè mysterium explicat D. Gregorius Nyssenus, applicans ei locũ Isaię 1. cap. Præsepe, inquit sermone de natiuitate, rationis atque sermonis expertium animaliũ domicilium est, in quo Sermo nascitur, vt bos agnosceret possessorem suũ, & asinus præsepe domini sui. Bos subditus legi, asinus oneribus portandis destinatũ animal, quod peccato simulachrorũ cultus oneratum atq; grauatũ est. At brutis

Quid per bouem & asinũ intelligatur.

C quidẽ conueniens cibus & potus gramẽ est ac fœnum (qui producit enim gramen ac fœnum pecoribus, inquit Propheta) rationale autẽ animal pane nutritur. Quamobrem idcircò pręsepio, quod est habitaculum brutorum is qui de cœlo descendit panis vitæ proponitur, vt etiam bruta rationali inuicem sumpto cibo rationem adipiscantur. Medius igitur inter bouẽ & asinum in præsepio, vtriusque dominus est, vt soluto interstitio legis, ambos in se creet in vnum nouũ hominem, & ab hoc graue iugum legis auferat, & illũ idololatriæ onere leuet. Nazianzenus item in duobus his animalibus similiter philosophatur, per bouem mundũ animal & sacrificio aptum, intelligens mundos & iustos:

Psal. 103.

D per asinum, nec cibo nec sacrificio aptum, immundos. Quòd autem non erat eis locus in diuersorio, magis videtur fuisse propter multitudinẽ hospitum tunc occasione descriptionis aduentantium, quàm propter paupertatem. Nam postea Magi inuenerũt puerũ cum matre in domo, verùm tẽpore partus non erat in diuersorio locus aptus parienti, quæ solitudinem requirit. Paupertas tamẽ virginis etiam his verbis satis insinuatur, vt quę in ea ciuitate vnde erat oriunda, nullam haberet domum propriã, nullos amicos ad quos diuerteret: nec tã diues vt in illa hominum frequentia secretũ aliquod in domo cubiculum consequi posset. Porro pro eo quod habemus; pannis inuoluit; Gręce est ἐσπαργάνωσεν,

E quod est, infasciauit, aut fasciis inuoluit, ne quis imaginetur laceros pannos. Verisimile enim est Marię paupertatem fuisse mundam.

ET PASTORES ERANT IN REGIONE EADEM VIGILANTES, ET CVSTODIENTES VIGILIAS NOCTIS.] Postquã descripsit Lucas quãdo & vbi natus esset Christus, & qua occasione in Bethleẽ natus sit, & in quãta paupertate & humilitate sit natus, iã describit quibus primùm natiuitas eius sit manifestata, & quomodo quãq; natiuitatis eius humilitas plena fuerit magnificẽtię. Pro dictione autẽ, vigilãtes, Gręcis est ἀγραυλοῦντες idest, in agro pernoctãtes aut agẽtes, &

stabu

stabulantes. Cōponitur enim ab ἄγρος ager, & αὐλὴ stabulum. Quidam verò dictionem Græcam exponunt ἐν ἀγρῷ αὐλεῖν, hoc est, in agro tibia vel fistula canere: sed prior interpretatio conuenientior est, quāuis & secundæ meminerit Theophylactus. Iam quod sequitur; custodientes vigilias, vel, vt habent Græca, φυλάσσοντες φυλακάς, hoc est, custodientes custodias, intelligendum est ipsum loqui de quatuor illis vigiliis & custodiis, in quibus olim nox distributa erat, & de quibus Euāgelia sæpe meminerūt. Itaq; significātur pastores hi vicissim vigilias has obseruasse propter incursum luporū, aliarumq; ferarum. Quoniam autē statim vbi descripta est Christi natiuitas, sequitur de pastoribus, quod erant in agro excubantes, per quod satis significatur quod eodem illo tempore quo Christus natus fuit, hæc circa pastores gerebantur, consequitur hinc, quemadmodum habet Ecclesiastica traditio, Christum nocturno tēpore natum esse. quod ipsum euidētius patet ex verbis angeli dicentis: natus est hodie Saluator. Non enim intelligi potest die noctem hanc præcedente natum, cùm dies apud Iudæos initium sumpserit à vespera. Nocte autem nasci Christum cōueniebat, tum vt natiuitas eius impiis magis esset occulta, tum ad insinuādum tenebras huius seculi, quas sol iustitiæ suo ortu venerat fugaturus. Itaque in ipso tunc mysticè adimpletum est illud Sap. 18. Cùm quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu mediū iter haberet, omnipotēs sermo tuus Domine exiliens de cœlo à regalibus sedibus, durus debellator in mediā exterminij terram prosiliuit. Simili ratione conueniebat Christū hyemis tempore eo quo iam dies crescere cœperunt, nasci, vt hyemis quidem asperitatem pro nobis suscipiens, iā in infantili ætate pro nobis satisfacere, suamq; erga nos charitatem declarare auspicaretur: ipsorum verò dierum incremento ostēderetur is nasci qui tenebras esset discussurus, & per quē apud homines augenda esset lux diuina. Porrò pastoribus non quidē dormientibus, sed bono operi intentis, & vigilantibus pro ouibus suis Christi natiuitas primùm annunciata est, non autē regibus, pontificibus, Scribis & Pharisæis. Primùm quoniam illi propter simplicitatem & innocētiam morum, vitæque similitudinem cum patribus quibus Christi natiuitas promissa & reuelata fuit, digniores erant huiusmodi diuina reuelatione, facilius etiā propter suam humilitatē & simplicitatem crediturí in Messiam tam humiliter natum. Scribæ verò & Pharisæi propter malitiam & superbiā suā & indigni erant hac manifestatione, & in humilitate nati pueri offendiculum passuri. Secundò, factū istud est etiam ob id, vt Dei etsi summi & maximi, dignationē summam aduertamus, intelligamusq; quàm sint ei etiam vilissimi homines chari, & ostenderetur in ipso iam Euangelij primordio, qui potissimùm deligēdi essent ad percipienda primùm Euangelij noui mysteria, aliis deinde cōmunicanda, simplices scilicet, ignobiles & contempti, secundùm illud Pauli: Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt cōfundat sapientes. (1. Cor. 1.) Tertiò, quia cōueniebat vt pastoribus humilibus & vigilantibus pastor ille humillimus primùm annūciaretur, qui relictis nonaginta ouibus in deserto, venit quærere eā quæ perierat, positurus contra luporum rabiem animam suā pro ouibus suis. De quo pastore multa Ezech. 34. Postremùm, in hoc facto mysticè significatum est, necesse esse vt pastoribus rationalium ouium prius diuina mysteria reuelentur, vt qui deinceps ea aliis annunciare debeant, non tamen ipsis pastoribus reuelanda Dei mysteria, nisi in agro huius mundi pro custodia creditarum sibi ouium inuigilent. Putant autem quidam, pastores istos fuisse cùm hæc agerentur, circa turrim quandam vicinam Bethleem, dictā Hebraicæ עדר Æder, hoc est, gregis, quòd illic ob agros compascuos esset pecoris copia, circa quam Iacob rediēs è Mesopotamia aliquando moratus est, vt scribitur Genes. 35. vbi sic legitur: Egressus Israël inde (nempe à Bethleem) fixit tabernaculum trans turrē gregis. Vbi pro gregis, Hebraicè est Æder. Cuius turris etiam intelligunt facere mentionem Micheam c. 4. dicentem: Et tu turris gregis (vel Æder) nebulosa filia Siō vsq; ad te veniet: & veniet potestas prima regnū filiæ Ierusalē. Verùm ex cōmentariis Hieron. super Micheam patet per turrem hāc gregis, de qua loquitur Micheas, intelligendam Sion & Hierusalem. Ipsa enim turris gregis vna ex turribus ciuitatis Hierusalem, videtur fuisse constituta in aquilonari ciuitatis muro, ac dicta alio nomine Ophel, pro quo vertit Hieronymus in Michea, nebulosa. In commentariis enim super Isaiæ cap. 32. Hebræi (inquit) duas turres in Hierusalem fuisse arbitrantur, quæ his appellantur nominibus, Ophel & Bachan. Quarum prior interpretatur tenebræ siue nubilum, quod vsque ad nubes erigeret caput: altera probamentum & firmitas, siue, vt Symmachus vertit, inquisitio, eo quòd in contemplando culmine eius oculi fallerentur. Hactenus ille. Proinde 2. Paral. 27. Hieronymus nomen dimisit Hebraicum, turrim quandam ciuitatis Ierusalem vocans Ophel. Et in muro (inquit) Ophel multa construxit. Similiter 2. Paral. 33. & Nehemiæ 3. Et Brocardus monachus in descriptione terræ sanctę dicit, vbi occidentalis muri pars connectebatur aquilonari, fuisse turrim, dictam Nebulosam (quod secundùm Hieronymum Hebraicè diceretur עֹפֶל Ophel) quæ admodū alta fuit, in alta rupe constructa, & propugnaculum valde firmum, cuius ruinę adhuc visuntur, vnde tota Arabia, Iordanis, mare mortuum, & alia plurima loca sereno cœlo videri possunt.

ET ECCE ANGELVS DOMINI STETIT IVXTA ILLOS, &c. Quod nos habemus; stetit iuxta illos; Græce est ἐπέστη αὐτοῖς, quod propter ambiguitatē prępositionis ἐπὶ, potest etiā verti; supereminebat illis; vt intelligatur angelus non astitisse illis in terra, sed inhæsisse ex alto capitibus eorū. qui sensus videri potest magis cōuenire ex eo quod sequitur: Et subitò facta est cū angelo multitudo militiæ cœlestis. Hęc enim multitudo videtur potius in aëre substitisse. Quod autē habemus, claritas Dei Græce est δόξα κυρίου, hoc est, gloria Domini. Nō enim δόξα significat splendorē & claritatē, quomodo dicimus splendorē solis, lunę & ignis, sed maiestatem & gloriam, quę & ipsa nobis dicitur claritas. Proinde nō potest claritas Dei hic exponi vt sit lumen diuinum: & tamen in lumine & splendore angelum apparuisse patet ex verbo, circūfulsit. verùm maiestas quędā diuina pręferebatur per lumen illud in quo apparuit angelus, atque ob id dicitur maiestas & gloria Dei circumfulsisse eis: per quod significat non circumfulsisse eis lumē sydereum aut igneum, sed lumen à specie quadam glorię Dei profectum. Porrò, vt & annotauit Beda, nusquam in tota veteris testamenti serie reperimus

mus angelos qui tam sedulò apparuêre pastoribus A
cum luce apparuisse. Sed hoc priuilegiũ rectè huic tempori est seruatum, quando exortum est in tenebris lumen rectis corde. Cùm autẽ Græca habeât, Domini, nõ Dei, δόξα κυρίου, & angelus Christũ natum dicat Dominum, videri potest Euãgelistam significare voluisse, Dominum Christum qui obscurus iacebat in præsepio obscuro, iam tum pastoribus sua claritate & maiestate circumfulsisse. Non enim dixit, claritas angelica, sed claritas & gloria Domini. Dominum autẽ vocat angelus Christum. Iam hic considerare conuenit quàm tota natiuitatis Christi humilitas plena sit magnificentię. Nascitur enim ex paupere matre, sed tamẽ ex virgine. B
Putatitiũ habet patrem fabrum, Ioseph scilicet, sed idem patrem naturalem habet Deum fabricatorem cœli & terrę. Nascitur in obscuro stabuli loco, sed idem cœlesti lumine fulget, & ab angelis palã prędicatur pastoribus, atq; à stella Magis in oriẽte denunciatur. In præsepi collocatur, non inueniens locũ in diuersorio, sed eidẽ angelici famulantur exercitus, atq; ab eis dominus omnium prędicatur. Humilibus pastoribus primùm manifestatur, sed ab angelo. Et omnino ita semper permixta sunt admirãda humilibus, vt simul & illius pro nobis suscepta humilitas, & eiusdẽ diuinitas cõmonstretur. Quamuis autem claritas hæc in qua apparuit angelus, lęti esset ominis, tamen ob insolitũ ac subitum prodigium magno timore correpti sunt pastores. Verùm angelus solito suo more moxillum timorem C
excutit, iubétque potius gaudere, dicens:

NOLITE TIMERE, ECCE ENIM EVANGELIZO.] Hoc est, annũcio vobis gaudiũ, non qualecunq;, sed magnũ, hoc est, gaudij magni materiã. Dicit autẽ, vobis, cũ emphasi significãs illos præ Pharisæis, Scribisq;, & aliis ad hoc nouũ nunciũ audiendum esse singulariter delectos. Sed addit; quod erit omni populo; quasi dicat: Vobis quidẽ annuncio, sed tamen nõ erit vobis propriũ, verùm cõmune omni populo. Quod intelligi potest vel de omni populo Israëlitico, vel potius de omni populo mũdi. Multi enim sunt ex vniuerso populo D
mundi, qui de natiuitate Mesiæ gaudent. Explicat autẽ deinceps quæ sit gaudij istius magni materia: Quia, inquit, natus est vobis hodie Saluator. Bene quidẽ dicit; natus est vobis, hoc est humano generi, ad insinuandũ quòd nõ angelis, sed nobis iam natus erat, cùm illi Saluatore opus non haberent. Potest & hoc quod dicitur; natus est vobis; intelligi significare natiuitatẽ Christi secundùm carnem cũ distinctione natiuitatis eius diuinæ, vt sit sensus: Etsi prius quidẽ natus sit in diuinitate, tamẽ vobis hodie natus est, quãdo humanã ex vobis pro vestra salute naturã assumpsit. Et prius quidem natus erat omnibus creator Deus, nũc verò natus est hominibus Saluator homo. Absolutè autem vocat E
eum Saluatorem, quod non ab hoc vel illo malo saluaturus esset, sed ab omni malo, vt patebit in resurrectione iustorum. Iã sicut saluatoris huius humanitatem angelus apertè significat, dum dicit: natus est vobis: ita eiusdem diuinitatem, dũ dominũ eum vocat, dicens: qui est Christus Dominus. Adiecit autem; in ciuitate Dauid; tum vt certo loco demonstrato occasio daretur quærendi puerum; tum quia omnes expectabant Mesiam ex ciuitate Dauid, vt sic ad credendũ quod annunciabatur faciliores redderentur. Adiecit autẽ & signũ, dicens: Et hoc vobis signum, &c. Circa quod tamen signum dubitari potest quomodo conueniat ad confirmãdum id quod dixit. Nam per hoc quod inuenietur infans pannis inuolutus, & positus in præsepio, non potuit cõprobari natum esse saluatorem qui esset Mesias & Deus: sed ex illo potius videri potuisset contrariũ, cùm panni illi & præsepe nõ potentiam Christi & diuinitatem, sed tantùm infirmitatem humanæ naturæ declararent. Sed dicendum, signum hic non accipi pro miraculo aliquo, & re supra naturam adhibita ad confirmationẽ alicuius dicti. neq; sensus est: Et hoc est vobis signum quo cognoscere potestis verum esse quod dico, natum esse saluatorẽ vestrũ. Nam pro signo huius dicti confirmatiuo postea accessit multitudo militię cœlestis laudantium Deum. Sed signum hic accipitur pro distinctiuo signo, quo scilicet natus iam infans internosci posset ab aliis. estq; sensus: Hoc sit vobis signum, quo adeuntes ciuitatẽ Bethleem dinosci possit à vobis infans, quem natũ vobis hodie annuncio. Sunt tamen qui pio magis quàm vero intellectu intelligunt hic ab angelo signum dari, quo comprobetur quod asseruit, natum scilicet saluatorẽ mundi Mesiam, nimirum quia infirmitas à Iesu suscepta, euidens fuit signum quod ipse esset saluator mundi futurus, vt qui per infirmitatẽ hanc nos erat saluaturus. Vnde Bernardus: Panni tui, ô Christe, positi sunt in signum sed in signum cui quotidie à multis cõtradicitur. Verùm prior intelligentia simplicior est & verior. Iuxta quam tamen considerandum est, quod quemadmodum non puduit filium Dei infirmitatem nostrã suscipere, & in ea apparere, imò per eam & in ea agnosci voluit: ita nec angelum puduit hoc humilitatis & paupertatis signo infantem tantùm, quem Saluatorem & Dominum appellauit, demonstrare, per quod insinuatũ est ab angelo humilitatem hãc infanti nato non ad ignominiam, sed ad gloriam cessuram, & Mesiæ huius regnũ nõ in opulentia & fastu cõsistere, sed in infirmitate & humilitate, per quæ triũphaturus esset de hostibus nostris, & redẽpturus nos. Proinde & nos conuenit signum istud ab angelo datũ, quo natus Saluator internosceretur, memori semper mente retinere, vt hoc signo semper dinoscamus quę Christo gratiora sint, & in quibus Christus inueniatur, queq; illi nos magis cõmendent. Porrò ex eo quod absolutè hic dicitur: Inuenietis positum in præsepio; apparet, præsepium istud fuisse aliquod pręsepe notorium & commune omnibus, quodq; communiter sic diceretur, alioquin enim particularem aliquam cõditionẽ angelus addidisset, dicens: in pręsepio huius vel illius diuersorij. Quibus adstipulatur quę scribit Brocardus terrę sanctę diligens inspector & descriptor. *Quod fuerit & vbi præsepe Domini.*
Hic enim tradit in extremitate orientali ciuitatis Bethleem, sub rupe quadam quę erat iuxta murum ciuitatis, fuisse secundùm morẽ illius terrę locum pro stabulo, habentem pręsepe in rupe excisum, vbi mũdi saluator de virgine natus fuit reclinatus, vbi & hodie dicit extructũ sacellum nobilissimũ stratum marmore, & marmoreis erectum columnis, vt vix inueniri possit locutus sacer illo pulchrior.

ET SVBITO FACTA EST CVM ANGELO MVLTITVDO MILITIAE COELESTIS, &c.] Ne parua videretur vnius angeli autoritas, & ne in paupertate nati pueri offenderẽtur pastores, postquã vnus sacramentũ nouę natiuitatis edocuit, statim multitudo cœlestiũ agminũ affuit

affuit. Intelligit enim per militiã cœlestẽ, exercitũ A angelorum,qui frequenter in scripturis dicitur apud Hebræos צבא tsaba (vnde est Dominus tsabaoth) hoc est, exercitus & militia, ad significandũ angelorum multitudinem, eosq; omnes certo quodã inter se ordine vni Deo subesse, & paratos esse ac fortes ad exequendum ipsius in omnibus voluntatem,atq; ad debellandum aëreas potestates humano generi & diuinæ voluntati aduersas. Bene itaq; hic dicit angelo coniunctam esse multitudinem cœlestis militię,nimirum vt significaretur natum illum puerum quem angelus dixit Dominum,esse Dominum illum tsabaoth vel virtutũ, forte in prelio,cui aduersus principes huius mun- B di quos expugnare venerat, seruiturus esset & militaturus exercitus angelorum. Hi itaq; angeli annunciationem non solùm approbantes, sed etiam ob rem hanc nouam & Deum laudantes,& nobis congratulantes dixerunt:

GLORIA IN ALTISSIMIS DEO,&c. In quo angelorum hymno primum annotandũ,Græca non habere,hominibus bonæ voluntatis, quomodo tamen constanter omnes Latini legunt & interpretantur, sed,in hominibus bona voluntas. Et pro bona voluntate non est ἀγαθὸν θέλημα, sed vna dictio εὐδοκία,quę propriè idem est quod bene placitum:& non tribuitur vnquã hominibus respectu Dei,sed frequenter Deo respectu hominũ, cùm scriptura gratuitam Dei erga homines beneuolen- C tiam vult designare. Cùm autem apud Græcos non intercedat coniunctio, &, inter duas has partes; in terra pax,in hominibus bona volũtas vel beneplacitũ,sicut intercidit inter illas; Gloria in altissimis Deo,& in terra pax: apparet cõueniẽtissimè duos illos nominatiuos,pax & bona voluntas coniungi per appositionem,vt sit iste sensus: & in terra pax, hoc est,bona voluntas Dei erga homines. Nihil enim aliud est pax Dei cum hominibus, quàm beneplacitum illius erga eos quibus prius offensus erat. Itaq; nostra litera non potest intelligi vt significetur pax promitti hominibus habentibus bonam voluntatem,hoc est, bene viuendi propositum bonum, sed vt habeat nostra litera sensum Græcæ lectionis,genitiuus,bonæ voluntatis, construi debet D cum nominatiuo,pax,& accipi pro bona Dei erga nos volũtate. vt sit sensus: Et in terra sit hominibus pax bonę voluntatis Dei, hoc est,pax & recõciliatio proueniens nõ ex hominũ meritis,sed ex gratuita & propẽsa Dei erga eos benignitate: aut intrãsitiuè pax, quæ est bona voluntas Dei erga eos, quemadmodum Psal. 5. Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos; scutum bonæ voluntatis exponi debet pro scuto, quod est bona Dei voluntas. Potest tamen textus Græcus etiam sic accipi, vt hymnus angelicus tres distinctas contineat partes: vt prima parte gloria Deo tribuatur in cœlis,secunda significetur pax hominum inter sese in E terra,religionum diuersitate per quam dissidebant sublata: tertia verò Dei erga homines beneplacitũ. Sed prior sensus videtur conueniẽtior, secundum quem intelligendum est angelos loqui de pace Dei cum hominibus, quam tamen sequitur & alia duplex pax,pax scilicet mentis,& cõcordia dissidentium inter sese populorum. Videndum autẽ quod verbum subintelligi debeat in his nominatiuis, gloria & pax,indicatiui scilicet modi verbum an optatiui. Hoc est, an sit sensus: Gloria sit Deo, & in terra sit pax,an gloria est Deo & in terra facta est pax. Caietanus quidẽ intelligẽs in hoc hymno tres distinctas cõtineri partes, intelligit hîc tres effectus incarnationis Domini designari, vt sit sensus: Per nouã hanc natiuitatẽ vobis annuntiata erit gloria Deo in cœlis,& pax erit in terra, & in hominibus erit bona Dei voluntas. Verùm cùm his verbis dicat Euangelista angelos Deum laudare (Laudãtium enim, inquit,Deum & dicentium) manifestum satis primæ partis hunc debere esse sensum: Gloria sit Deo in excelsis,aut, gloria debetur Deo in cœlis. An autem & sequens pars similiter intelligenda sit optatiuè,Et in terra sit pax hominibus, non satis constat. Beda enim precatiuè accipit. Dicit enim: optant etiam pacem hominibus,cum subdunt: Et in terra pax hominibus. Verùm si consideretur pacem hanc iam per Christi natiuitatẽ præstitam,aut saltem inceptam,vt potius pax hæc prædicanda fuerit quàm optanda: ac deinde consideretur & illud quod his verbis Euangelista angelos laudare Deum insinuat, non precari, videbitur secunda pars potius sic accipienda;& in terra pax iã facta est;vt hac parte iam causa reddatur quare gloriam Deo optent,illique deberi prædicent,ac coniunctio,&,pro quia accipiatur. In quem sensum exponit Theophyl. sic enarrans: Quid autem hymnus angelorum declarat; Vel omnino gratiarum actionem supernorum exercituum & gaudium, eo quòd terreni beneficia tãta consequamur. gloriam enim Deo dicunt. Super terram autem pax nũc facta est, & cùm prius humana natura inimica fuerit Deo, nunc adeo conciliata est,vt & Deo adiuncta sit, & incarnato vnita. Hactenus ille. ex quibus nõ obscurum est quid senserit. Simplicius tamen videtur vtramque partem hymni similiter accipere optatiuè per subintellectionem verbi,sit,non purè tamen optatiuè accepti (non enim purè optasse hæc intelligi possunt,quæ iam saltẽ ex parte adimpleta erant & pręstita) sed intelligendo angelos quæ iam fieri videbant optasse vt amplius fierent in signum lætitiæ eorum & congratulationis ob beneficia humano generi impensa. Ita enim etiam in Apocalypsi sancti dicuntur dicere: Sedẽti in throno,& agno benedictio,& honor,& gloria,& potestas in secula seculorum,scilicet sit. Quo hymno ita optat perpetuam Dei laudem,vt potius significent se gaudere in gloria & laude Dei,quam perpetuã esse sciũt. Itaque gloriam angeli prius Deo dicunt, deinde pacem terrę & hominibus,vt significarent nihil ex hoc negotio glorię deberi vel angelis,vel hominibus,sed vniuersam gloriam deberi bonitati diuinę, cui soli tribuenda est pax quæ in terris iam fieri cœpit. Et notandum quàm rectè Deo in cœlis gloriam canant,hominibus autem in terris pacẽ. Duo enim hæc vtrobique deerant. Nam nec Deo dabatur quæ ei debebatur gloria, cum apud gentes Dei gloria,translata esset ad idola, & Iudęi in suis magis gloriarentur meritis,quàm in Dei gratia:& terris deerat pax cum Deo. Christus verò sua incarnatione & doctrina Deo reddidit suam gloriam, hominibus pacem, vt verè dixerit Paulus ipsum restaurasse omnia quæ in cœlis, & quæ in terris sunt.

ET FACTVM EST VT DISCESSERVNT AB EIS &c.] Quod dicit angelos in cœlum discessisse,declarat angelos fuisse bonos. His itaque recedentibus, pastores admiratione pleni propter ea quæ audierant & viderant, sine mora relictis ouilibus suis,in Betheleem communi consilio properant, vt inuento per signum illis datum puero,

certiores de nuncio & miraculo redderetur. Quod A auté dicunt: videamus hoc verbũ,&c. quidam per, verbũ, intelligũt ipsum Christum verbum Dei patris. Verùm huic interpretationi nõ cõuenit quod sequitur, quod factũ est, & quod Dominus ostendit nobis. Neq; Græcè est hoc loco λόγος, sed ῥῆμα. Proinde Hebraica phrasi, verbum, accipi debet pro re gesta, quemadmodum & 2. Regum. 1. dicit Dauid: Quod est verbũ quod factũ est, indica mihi. Postea tamen cùm sequitur; cognouerunt de verbo quod dictum erat illis; verbum conuenientius accipitur propriè pro sermone. Vbi notandũ, pro verbo, cognouerunt, Græcè esse διεγνώρισαν. quæ dictio anceps est: significat enim cognoscere & diuulgare, quorum secundũ huic loco potius quadrare ex eo B satis patet quod sequitur: Et omnes qui audierunt mirati sunt. Pastores enim postquã oculis testibus cõpererũt non esse vana quæ angelus nunciasset, nihil offensi nati pueri paupertate, nõ solũ credide runt, sed etiam Mariæ, Ioseph, & aliis nota fecerunt quæ ab angelo audierant de puero hoc, nimirum quod hic ipse puer, quamuis in summa humilitate & paupertate reclinatus in præsepio, dictus sit ab angelo saluator Christus Dominus. Nec inefficax erat pastorum prædicatio, etsi personarũ, humilium & simplicium. Sequitur enim; Et omnes qui audierunt mirati sunt. In horũ enim simplicitatem nulla cadebat vanitatis aut fuci suspicio. Non nouerant aliquid ex se comminisci, nesciebãt affingere visis, sed quod audierant & viderant, vt audierant & viderant bona fide nunciabãt. Vnde Ambrosius: Nõ mediocre tibi hoc fidei videatur exemplũ, non vilis persona pastorum. Certè quo vilior ad prudentiã, eo preciosior ad fidem. Non gymnasia choris referta sapientiũ, sed plebem Dominus simplicem requisiuit, quę phalerare audita & fucare nesciret, &c. Itaq; in his primis Euangelistis ostensum est non solùm quales delecturus esset Dominus ad euãgelizandũ, sed etiã quis fructus ex simpliciũ prędicatione sequeretur. Porrò quod nostra litera habeat; mirati sunt & de his, &c. Græcè nõ est coniunctio, &, quæ sensui obstat, sed nec legitur in Catena D. Thomæ antiquissimæ impressionis. Glosa ta- D men coniunctionem hanc exponit per, etiam, vt sit iste sensus: Nõ solùm mirati sunt de incarnationis mysterio, aut de his quæ in puero viderant, sed etiã de tanta pastorum attestatione, qui fingere inaudita nescirent. Lyra coniunctionem, &, exponit per, id est. Notanda autem & pastorum istorum etsi humilium prudentia. Non enim protinus euulgarunt quod audierant, sed vbi rem certam cognouissent, tum confidenter quod audierant aliis prædicauerunt, suo exẽplo docentes pastores spirituales, omnesq; homines, acceptam de Deo salutarem cognitionẽ aliis cõmunicare. Postquam autem Euangelista aliorum omnium admirationem ex pastorum prædicatione secutam descripsisset, Mariæ singu- E larem virtutem commemorat, dicens:

MARIA AVTEM CONSERVABAT, &c. Quibus verbis virginis prudentia simul atq; modestia mirè cõmendatur. Modestia quidẽ, quia à pastoribus discere nõ dedignatur: deinde & quod sola taceat, nõ iactans suam fœlicitatem apud alios, nec magnifica de filio suo quæ cognoscebat prædicãs. Vnde Ambrosius: Si Maria à pastoribus discit, cur tu declinas discere à sacerdotibus? Si Maria ante præcepta apostolica tacet, cur tu post apostolica præcepta magis cupis docere quàm discere? Prudentia verò eius commendatur in eo, quod non obiter ad singula dicta, factáque animum aduertit, sed ea conseruabat in corde suo, & adinuicem conferabat. Porro in eo quod dicitur; omnia verba; hæc rursum verba secundùm Theophyl. rectius accipiuntur pro rebus gestis, vt sit sensus: cõseruabat omnia hæc, quæ gesta esse dico. Non enim dicitur omnia verba angelorum & pastorum, sed omnia verba hęc, cùm ante hæc verba nullius personæ verba ponantur: & potest pronomen, hæc, referri vel ad ea tantum quæ mox præcedunt, vel potius ad omnia præcedentia. Conseruabat autem hęc apud se virgo, relatura Apostolis post glorificationem Iesu. Contulit autem in corde suo hæc adinuicem, primùm quidem quia quæ angelus ei dixerat, cõparauit cum his quæ dicta erant ab angelo pastoribus, inueniens in vtrisq; eandem sententiam, nempe quod filius eius Dominus esset, & Messias expectatus. Deinde quia vilitatem prę sepij contulit cũ celsitudine angelorum, & verborum quę illi de hoc puero dixissent, admirans vbiq; summam humilitatem cum summa misceri sublimitate, & sic in omnibus declarari humanæ infirmitatem naturæ, vt simul & diuinitatis eius celsitudo non occultetur. Iam sicut pastores in fide, pietate, & euãgelizandi officio prius commendati sunt, ita nunc etiam in ipsorum gratiarum actione commendantur, cùm subditur; Et reuersi sunt pa- C stores glorificantes, &c. Oportet enim eum qui cœlesti à Deo dignatus est illuminatione, non solum quę doctus est alios fideliter docere, sed & ob illuminationem diuinam Deum laudibus celebrare, secundum illud Psal. Confitebor tibi Domine in di rectione cordis, in eo quod didici iudicia iustitiæ tuę. *Psal.* 118. Itaque dicuntur laudasse Deum de omnibus quę prius audierant ab angelis, & postea viderant in Bethleẽ, sicut dictũ est ad illos. Quę vltima pars tantum referenda est ad verbum, viderant, vt significetur eos vidisse rem se habere quemadmodũ eis dictum erat, & ob id glorificasse Deum, quòd non aliud venientes inuenerant quàm dictum erat ad illos. Subtiliori autem sensu intelligi potest laudasse illos Deum in humilitate & paupertate saluatoris sui quam viderant in presepio, & non solũ in sublimitate eius quam auditu perceperant ab angelo, sed laudasse eos Deum, quòd quem tã excelsum Dominũ esse auditu didicerãt, vidissent sese ad tantam humilitatem demisisse, cum magna vtique omnium pauperum & vilium hominũ, quales ipsi erant consolatione. Porrò in his quę scripta sunt de *Morale.* pastoribus & Maria, exemplum nobis prescriptũ est quod imitemur, vt scilicet & nos edocti natum esse nobis Saluatorem, cùm nondum transire possimus in Hierusalem, vbi regnantem Dauidem nostrum videamus, transeamus saltem, relictis huius mũdi vanitatibus, in Bethleem, hoc est, Ecclesiam, domum panis animę nostrę, transeamus autem festinãtes, inuẽturi ibi Christi pro nobis paupertatẽ & infirmitatem susceptam, sed ornatam castitate, integritatéque, & iustitia summa, inuenturi etiam Christum nobis ibi propositum in cibũ animarum nostrarũ, & viaticum peregrinationis nostrę. Quę cùm certius didicerimus, & aliis ea diuulgemus, & Deum laudibus efferamus, & cum Maria quasi animalia mũda & ruminantia semper ea in cordibus nostris conseruemus, conferentes per contemplationis deuotionem adinuicem omnia ea quę nostrę salutis causa peracta sunt stupẽdo cõsilio Dei, F

Mulieres in silentio discãt & taceant.

ET POSTQVAM CONSVMMATI &c.] Dominus Deus postquã Abraham ab idololatris Chaldęis segregasset, pręcipiēs ei vt exiens de terra sua veniret in locũ ei demonstrãdũ, & obediēti multa de semine eius promisisset, pactũ cum fideli Abrahã initurus ac confirmaturus, & nomen eius mutauit, & circuncisionis signum instituit, quo & distingueretur à reliquis gentibus Abrahę posteritas, in qua promissiones Dei adimplendę erãt, & posteri Abrahę recordarentur earũ promissionũ, admonerenturq; eius fidei, per quã Abrahã iustificatus erat, vt & ipsi eã imitarētur, propter quod à Paulo circuncisio signaculũ iustitię fidei Abrahæ dicitur. Proinde conuenienter signũ istud in membro generationis institutum fuit. Primùm quidem, quia promissiones illę, quarũ signũ istud erat cõfirmatiuũ, & fides illa Abrahę signo hoc declarata, erant de semine ipsius. Secundò, quia quandoquidem per hoc signum inscribebantur homines populo Dei, & proinde participes fiebãt benedictionũ Abrahę, sequitur eos per hoc signũ quodã modò consequtos remissionē originalis peccati quod generatione contrahitur. Dicit enim scriptura, circuncisionē fuisse signum fœderis inter Deũ & circuncisos, quod scilicet esset Deus illorũ. Tertiò, quia circuncisio illa vetus, typus fuit nouę circuncisionis & spiritualis, qua per Christum secundùm vaticinium Mosis Deuter. 30. (Circuncidet, inquit, Dominus Deus tuus cor tuum) cor hominum nudandum & circuncidendum erat à vitiis. Membrũ autem generationis similitudinem quandã habet cum corde. Nam vt illud seminarium est procreãdorum hominum, ita istud omnis vitalis actionis, omniumq; cogitationum. Ex quibus etiam constat circuncisionem nostri baptismi figuram fuisse. Vtrũque enim signũ est iustificãtis fidei, sed circũcisio aptum signum fidei, Saluatorem nasciturũ expectantis, baptismus verò aptum signum salutis iam per Christũ præstitæ. Vtrumq; populo Dei homines asscribit, & ab incredulis gentibus secernit. Et quo modo per circuncisionem superflua corporis amputatur particula, & talis ob quam Iudeæorum iudicio immundi, & abominabiles habebantur, in quorum corpore erat, mẽbrumq; generationis denudatur: ita baptisma superfluum tollit peccatum, ac spiritualis generations membrum denudat, vt à vitiis mũdati, nudo iam & simplici corde Deo viuamus, tollitque illud quod nos verè corã Deo facit immundos & abominabiles. Itaque baptismi nostri typum prætulisse circuncisionem illam carnalem non obscurè Paulus insinuat Colossensibus scribens cap. 2. Circuncisi, inquit, estis circũcisione nõ manu facta in expoliatione corporis carnis sed in circuncisione Christi, consepulti ei in baptismo. Porrò circuncisio instituta fuit, vt octauo à natiuitate die fieret, & id quidem partim propter periculum, partim propter mysteriũ. Propter mysterium quidem, quia in octaua ætate, quæ erit ætas resurgentium, quasi in octauo die perficietur per Christum spiritualis circuncisio. Propter periculũ verò, quod ante illum diē infantis teneritudo non pateretur tantã læsurã carnis. Septimus enim dies, teste Plutarcho in problē. maximè periculosus est infantibus si vexentur, nec ante eum terminum vmbilicus resoluitur, ante quē homo proximior est plantæ q̃ animali. Propter quod & Romani Hebræos imitati diem septimũ obseruabant, post quē apud eos sequebantur dies lustrici, quibus scilicet infan-

A tes lustrabantur, hoc est, expiabantur, & eis nomina imponebantur, maribus quidem nono die, vnde Nundina dea apud eos colebatur: fœminis verò octauo, quia in maris conceptione plus esset tẽporis, teste Polydoro. Vnde & eodem teste apud Italos plurimùm baptizantur paruuli octauo ab ortu die. Sed ad rem. Circuncidi Iudęorũ more octauo die Christus voluit, etsi legi nequaquã subiectus. Primùm quidē, vt veritas humanę naturę assumptę demonstraretur, contra Manichęum, Apollinarium & Valentinum. Deinde & propter causas illas generales, ob quas & reliqua legis seruauit, nempe vt approbaret circuncisionem & legē, quàm Deus

B olim instituerat, vt legis onus in se suscipiens, alios ab onere legis liberaret, vt ne propter præputium & legis transgressionem à Iudęis iustè reiectus videretur, & vt virtutem obedientię nobis suo exemplo commendaret. Quorum postremum pertractans D. Bernardus sic pulchrè habet: Nec vestigium quidem vulneris habens, alligaturam non refugit vulneris. Non sic impij, non sic non sic agit peruersitas elationis humanę. Erubescimus vulnerum ligaturam, qui de vulneribus interdum etiam gloriamur. Quem nemo potest arguere, ipse peccati remedium & verecundum pariter & austerum sine vlla necessitate suscepit. Nos è contrà inuerecundi ad obscenitatem culpę erubescimus agere

C pœnitentiam, quod extremæ demētiæ est, male proni in vulnera, peius in remedia verecũdi. Qui peccatum nõ fecit, non dedignatus est se peccatorem reputari, nos esse volumus & nolumus æstimari. Hæc ille. Postremùm ob id circuncidi voluit, vt iã natus pro nobis Deo patri satisfacere inciperet, & his sanguinis sui primitiis velut arrabonem effundendi pro nobis sanguinis daret. Vt autem circuncisio humanę naturę veritatem & infirmitatem arguebat, ita nomen puero impositum diuinitatem eius insinuabat. Significat enim Iesus saluatorem, quę significatio soli Deo conuenit, cum secũdum Psalmistam Domini sit salus, & vana salus hominis. Proinde bene hæc coniũcta sunt ab Euã- *Psal. 3. & 59.*

D gelista, vt diceret puerum circuncisum, & vocatum nomen eius Iesus. Vide D. Bernardum sermone 1. de circuncisione. Et ne fortuitò aut casu puer iste Iesus vocatus putetur, ita vt significatio nominis ei nõ verè cõpetat, quemadmodũ aliis qui eodem nomine vocati sunt, additum; quod vocatũ est ab angelo priusquam conciperetur, videlicet vt intelligeretur nomen illud nõ ab homine primùm impositum, sed à Deo, ac proinde nominis significationem in puerum verè quadrare. Circa literam autem notandum est, quod cùm dicit consummatos fuisse dies octo, non sit intelligēdum significari dies octo iã fuisse præterlapsos: sic enim nono à partu die significaretur Christus fuisse circun

E cisus: sed consummatos dicit octo dies, quòd iam octauus dies aduenisset, quo circuncidendus erat puer secundùm legē. Vnde adiungit; vt circuncideretur puer; vt sic consummatos octo dies significaret, quomodo requiruntur ad circuncisionem, quod non est aliud quàm aduenisse diem octauum. Deinde annotandum, apud Gręcos esse coniunctionē, &, quæ deest in nostris libris. Sic enim habēt Græca: postquam consummati sunt dies octo vt circunciderentur puer, & vocatum est nomen eius Iesus. Verùm secundùm Erasmum, qui coniunctionem hanc in sua versione omisit, Lucas hanc coniunctionē sic aliquoties addit, idq; ex Hebręa phrasi,

vt vi

vt videatur superesse, vt annotauit ille cap. 5. Lucæ. Caietanus autem intelligit orationem esse imperfectam, perficiendam hoc modo: Postquam consummati sunt dies vt cicuncideretur, circuncisus est, & vocatum est nomen, &c. potest autem & sic intelligi, vt côiunctio, &, pro etiam, accipiatur, quẽ admodũ Matth. 10. Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt. Itaq; sensus erit; Postquam consummati sunt dies vt circunciderêtur, etiam vocatum est nomen eius, hoc est, præterquã quod secundùm legem circuncisus est, etiam pro more nomen ei inditum est. Cęterùm D. Bernardus pulchrum aduertit mysterium in eo quod post natiuitatem puer vocatus est ab hominibus Iesus, & ab angelo sic sit vocatus ante conceptum. Idem quippe, inquit, & angeli Saluator & hominis: sed homi- A nis ab incarnatione angeli ab initio creaturę. Ita sermone 1. de circuncisione. Idem sermone 2. notat non sine mysterio nomen Iesus impositum puero in circuncisione. Meritò, inquit, dum circunciditur puer qui natus est nobis, Saluator vocatur, quod videlicet ex hoc iam cœperit operari salutem nostram, immaculatum illum pro nobis sanguinem fundens. Eodem sermone notat bene dictum esse bis; vocatum est nomen eius. Vocatum planè, inquit, non impositum nempe hoc ei nomen ab æterno. A natura propria habet vt sit Saluator, innatũ est ei nomen hoc, non inditum ab humana vel angelica creatura. Apud eũdem licet ex sermone primo discere non iniucundum, neque inutilem moralem intellectum, in eo quod circunciso imponitur nomen salutis ab angelo & hominibus.

MAGI STELLA DVCE INVENTVM CHRISTVM adorant. MATTHAEI 2. CAP. IX.

CVM ergo natus esset Iesus in Bethleem Iudæ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: Vbi est qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex turbatus est, & omnis Hierosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum & Scribas populi, sciscitabatur ab eis vbi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethleem Iudæ. Sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel. Tunc Herodes clàm vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis, & mittens eos in Bethleem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero: & cùm inueneritis renunciate mihi, vt & ego veniens adorem eum. Qui cùm audissent regem abierunt: & ecce stella quam viderant in Oriente, antecedebat eos, vsque dum veniens staret supra vbi erat puer. Videntes autem stellam, gauisi sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum, inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & procidentes adorauerunt eum: & apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrhã. Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viã reuersi sunt in regionẽ suã.

POst superiorem Lucæ narrationẽ, conueniẽter & necessariò subsequitur narratio Matthæi de Magis. Conuenienter quidẽ, quod sicut superiori narratione Lucæ ostensum est quomodo Christus & in Bethleem natus sit, & pastoribus ostensus: ita similiter hac Matthæi narratione ostenditur, Christũ & in Bethleem natũ, & Magis demonstratum. Necessariò verò, quia ante purificationẽ virginis, quam postea prosequitur Lucas, Magi in Bethleem Christum adorauerunt, secundùm Augustinum, & Ecclesiæ communem traditionem, qua creditur decima tertia die à natiuitate Dominũ à Magis adoratum fuisse. Quæ sententia vel ex hoc satis probatur, quòd cùm Ioseph & Maria peregrini fuerint in Bethleem, non sit verisimile eos post peracta omnia quæ secundùm legẽ pro puero peragenda erãt, diutius mansisse in Bethleem; ac proinde post purificationem nõ potuisse à Magis inueniri Christum in Bethleem, quantumuis contradicat Osiander.

CVM ERGO NATVS ESSET IESVS IN BETHLEEM IVDAE, IN DIEBVS HERODIS, &c.] Locum simul & tẽpus quo Christus natus est nominat Euangelista, nõ solùm propter historiæ certitudinem, sed locum quidem etiã propter prophetiam Micheæ, tempus verò regni Herodis alienigenæ, propter prophetiam Iacob Patriarchæ, nimirum vt ostenderet tempus tum fuisse, vt secundùm illius prophetiam Christus expectatus nasceretur. Locum autem nominaturus adiecit, Iudæ, ad distinctionem alterius Bethleem, quæ fuit in Galilæa, in sorte Zabulon, vt patet Iosue 19. Et quidem Græca hìc habent ἰουδαίας, hoc est, Iudææ, quomodo & aliquando lectum fuisse in B Latinorum libris patet ex Hierony. qui putat corruptè & librariorũ errore legi, Iudææ, eo quod Iudææ appellatione contineatur tota Israelitarũ hęreditas, ac proinde etiam Galilæa, ita vt nomine Iudęæ addito, non possit distingui ista Bethleem quę erat in tribu Iudę, ab ea quæ erat in Galilęa: quare legendum putat, Iudæ, vt significetur terra tribus Iudæ, maximè cùm postea dicatur: Et tu Bethleem terra Iuda. Sciendum tamen rationem Hieronymi non esse efficacem. Nam quanquam nomine Iudęę nonnunquã significetur tota Israëlitarũ hęreditas, C nonnunquã tamen sola ea pars hoc nomine designatur, quæ forte obuẽit tribui Iudæ, vt cùm postea eodẽ hoc capite Matth. dicit Archelaũ regnasse in Iudæa, ac propterea Iosephum timuisse illò ire, & secessisse in Galilæam. Iam sicut, Iudę, vel Iudæę, additũ est, ad distinctionẽ alterius Bethleẽ: ita cùm dicit; in diebus Herodis regis; additum est nomen, regis, ad distinctionem huius Herodis ab alio Herode, qui sub eodem nomine apud Iudæos præfuit Galilææ sine regis nomine.

D ECCE MAGI AB ORIENTE VENERVNT HIEROSOLYMAM, DICENTES, &c.] Quoniam rem nouam est narraturus, præmonet lectorem aduerbio, ecce. Et notanda quidem locutionis continuatio: Cùm natus esset Iesus, ecce Magi venerũt, vt intelligas statim post Christi natiuitatem Magos venisse. Non parua autẽ quæstio est, quales fuerint hi Magi. Quidã enim maleficos fuisse autumãt, alij sapientes, plerique etiã reges. Similis quęstio est, à quo Oriẽtis loco venerint, & qualis fuerit stella ea quæ Christum eis natum demonstrauit, & quomodo id ex apparẽte eis stella innotuit. Quæ omnia vt certius intelligãtur, de significatio- *Qui fuerint Magi*

ne & vsu nominis, Magus, apud probatos scriptores altius quędam repetenda sunt. Et in primis annotanda ea quę de Magia & Magis scribit Cęlius libro 3. cap. 42. Qui (inquit) accuratius introspicere ista enixi sunt, Magię species duas deprehenderūt. Altera infamis est, ac immundorū spirituum cōmerciis inauspicata. Reliquam si pensitatius, explores dispiciásve, non fere aliud est quàm naturalis philosophię apex. Priorem illam nō magnopere magiam, sed goetiam vocant Græci, incantationibus & carminibus nefarię curiositatis arte compositis cōcinnatam, quam honestiore vocabulo etiam theurgiam nuncupare audent. Quę verò propriè Magia nuncupatur, perfecta creditur, & summa scientię potestas, quando Persarum lingua est Magus non ferè alius, quàm diuinorum interpres & cultor. Goetiam omnium placita legum exterminant, execranturq́;. Magiam festo plausu sapientissimus quisque excipit, veneratur & colit, vt quę altior sit, sanctiorque philosophia, ex qua insignis profluat literarum claritas. Pythagoram, Empedoclem, Democritum, Platonem quoque hanc equis velisque conquisiuisse, nauigatione suscepta non longiore modò, sed & periculosa, constans opinio est. Huius veluti parentes celebrant Zamolxidem, quem postea sit imitatus Abbaris Hyperboreus: & Zoroastrem, non quem vulgaris recipit opinio, sed Oromasi filium. Plato certè in Alcibiade apertius testatur non aliud sibi videri Zoroastris Magiam, quàm diuinorum scientiam atque cultum, qua imbuantur Persarum regum filij, vt ad mundanę reipub. imaginem, suam & ipsi rempub. administrare, distribuereque condiscant. Propterea M. Tullius in lib. de Diuinat. neminem apud Persas regio potiri fastigio scribit, qui prius magicam non imbiberit scientiam. Hęc naturalium consensum, quē significantissimè Gręci συμπαθείαν vocant, indagine scrupulosa dum rimatur exploratius, inter sparsas mundo potestates rerū, alioqui quasi illatebratas, in naturęq́; quodam modo sanctariis reconditas in apertum ita producit, vt per illecebras mutuas, quę Magorum ἴυγγες nuncupantur, & cognationem quandam miracula consurgant maximè mira, nō vtique Magia ipsa artifice, sed natura potius, cui se hæc mutuos copulando aptè consensus ministram exhibet. Ecclesiasticos multos nouimus hanc amplexatos. Hanc denique Albertus Magnus ita approbasse comperitur, vt sequeretur, & periclitando multa se deprehendisse nō erubescat nō inficiari. Denique ad inuisendum, adorandumque Christū venisse Magos veritas testatur Euangelica. Eos opinor impium fuerit omnium suffragio damnatis illis adiecisse, quādo & interpres quidam non maleficos ibi, sed Chaldęorū sapiētes monuit intelligi oportere. Hactenus Cęlius, omissis quibusdam in medio quæ proposito huic non conueniebant. Cæterùm quoniam Ciceronis meminit, placet & illius verba qui bus Magorum meminit, subscribere. Hic enim 1. li. de Diuination. sic circa finem habet: Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur iidem auguria tenebāt. Vt enim sapere, sic diuinare regale ducebāt, vt testis est nostra ciuitas, in qua & reges augures, & postea priuati eodem sacerdotio præditi remp. religionum autoritate rexerunt. Et in Persis augurant & diuinant Magi, qui congregantur in fano commentandi causa, atque inter se colloquendi. Quod etiam iidem vos quondam facere Nonis

Cic. lib. de Diuina.

solebatis. Nec quisquam rex Persarum esse potest, qui non antè Magorum disciplinam scientiáq; perceperit. Hactenus ille. qui eodem libro ante hunc locū exprimit qui dicebantur Magi, & quanta in eis prędicēdi futura fuerit scientia. Quid ergo (inquit) quę Magi Cyro illi principi interpretati sunt ex Persicis libris proferam? Nam quū dormienti ei ad pedes sol visus esset, ter eum scribit frustra expetiuisse manibus quū se conuoluens sol elaberetur & abiret: ei Magos dixisse (quod genus sapiētum & doctorum habebatur in Persis) ex triplici apparitione solis 30. annos Cyrum regnaturum esse portendi. Quod ita contigit, &c. Et post pauca: Qua nocte templum Ephesiæ Dianæ deflagrauit, eadem constat ex Olympiade natum esse Alexandrum: atque vbi lucere cœpisset, clamitasse Magos, pestem ac perniciem Asiæ maximam proxima nocte natam. Ex his autem patet, primùm Magos propriè non dici maleficos & incantatores, sed eos qui naturalis philosophię culmen assecuti sunt. Complectitur enim Magia teste Plinio libro 20. tres artes, nempe Physicam, Metaphysicam, & Astrologiam. Patet deinde nomine Magorum nominatos potissimùm sapientes Persarum, quod hi in primis magnam disciplinam percalluerint: quemadmodum proprio nomine sapientes Indorum, Gymnosophistæ dicti sunt & sapientes Græcorum, Philosophi: Gallorum verò, Druidæ vel δρυίδαι, à δρύος, hoc est, quercu. Vt autem ex Cicerone patet sapientibus Persarum proprium fuisse nomen Magorum, ita etiam ex Plinio libr. 6. c. 27. vbi in descriptione Persię sic ait: Persia habet in extremis finibus Laodiceam ab Antiocho conditam. Inde ad orientem Magi obtinent Passagardas castellum, in quo Cyri sepulchrum est, & horum Ecbata oppidum translatum à Dario rege ad montes. Idem testatur lib. 20. Magiam imperare regum regibus in oriente: quamuis eo loco Magiam orientalium improbet. Itaque cum Euangelista viros istos qui ad adorandum Christum venerant, Magos absolutè vocet, & ab oriente venisse dicat, omnino videri potest hic Persicos illos sapientes voluisse significare, quos certè hic significatos intellexisset Cicero & Plinius. Et Chrysostomus existimat Persas fuisse Magos istos, nimirum quod illorum sapientibus id nominis proprium esset. Verùm his obstare videtur quod prius dictum est, Magos ante purificationem virginis in Bethleem venisse, imò secundùm communem Ecclesię traditionem, die 13. à nato puero, intra quod tempus non potest videri verisimile ex Perside peruenire in Hierusalem potuisse Magos, cū Persia 300. prope miliaribus à Hierusalem distare dicatur, ad quod iter tantillo tempore absoluendum nec dromedarij certè suffecerint. Nam quod dicitur à quibusdam miraculo hoc esse factum, vt tam breuis temporis spacio tantum iter absoluerent, tam facilè reiicitur quàm astruitur. Quod autem quidam asserunt eos ad iter hoc sese accinxisse vno aut altero anno antequam Christus nasceretur, & stellā eis prius apparuisse quàm Christus natus esset, quemadmodum sentit is cuius sunt homilię super Matthæum nomine Chrysostom. & Augustinus in sermone de Epiphania, ex eo satis probatur nō esse verum quod dixerunt Magi: Vbi est qui natus est Iudæorum rex? Vidimus enim stellam eius in oriente. Quibus verbis significant se ex apparente eis stella intellexisse natum regem Iudæorum: quod

Quomodo Magi ad uenire co perunt.

quod certè falſum erit, ſi ante natum hunc regem A multò ante ſtella ab eis viſa fuit. Proinde notandum, non ſolùm genus quoddam ſapientum quod apud Perſas erat, vocatum, quaſi proprio eis nomine, Magos: ſed & ſapientes Chaldęorum, quos Ciceronem & Chryſoſt. ſub nomine Perſarum, etiam cõprehendiſſe veriſimile eſt, quod aliquando vnũ fuiſſet Perſarum & Chaldæorum regnum. Chryſoſtomus enim dicit Iudęos paulò ante fuiſſe liberatos captiuitate Perſica: vbi proculdubiò per captiuitatem Perſicam intelligit captiuitatem Babylonicam. Chaldæos autem Steuchus & veteris Theologiæ principes meritò facit, & prius Magos dictos fuiſſe quàm ſapientes Perſarum teſtatur. Sic enim ſcribit libro de perenni philoſophia 1. c. B tertio: Magi Perſarum & Chaldæorũ (nam priores ſunt Perſis Chaldęi & regno, & ortu, eoque doctrina potius erat Chaldęorum) ſapientes ac ſacerdotes eius nationis fuerunt, qui res regum geſtas ſcriberent, ſecretiores quaſdam ſcientias ſoli cognitas habentes. Hos conſtat non ſolùm res diuinas plurimùm tenuiſſe, ſed etiam dęmonum naturas, & euocationes adeo cognouiſſe, vt mira portenta eos euocatos cogerent in conſpectu ædere. Hinc Balaam horum è numero Magorum ſua tẽpeſtate celeberrimus, creditus eſt poſſe veneficiis & incantationibus obeſſe populo Hebręorum aſcitus à rege Moab ob hanc cauſam. Habitabat autẽ is, vt teſtatur Moſes, ſuper fluuium filiorum Ammon, hoc eſt, Euphraten: quo fit perſpicuum, eum C fuiſſe Aramęum, ſiue Chaldęum, vnũ nępe ex his Magis. Hactenus ille. qui deinceps oſtendit inter hos Magos fuiſſe & Sibyllam illam nobilem Erithream, quę fertur Chaldęa fuiſſe, filia Beroſi Chaldęi, tum & Sambethen, quę clara & aperta de diuinis rebus, & filio Dei ędiderunt teſtimonia. Sed & Magorum horum quędam teſtimonia de filio Dei, & ab æterno genita mente recenſet, ſic ſcribens: In dictis igitur Magorum, à Zoroaſtre deſcẽdentium (etſi, quod fieri ſolet, ad ſuperſtitiones, vaniſsimumq; dæmonum & elementorum cultum nonnunquam deflexerint) hæc ad alia habentur: πάντα ἐξετέλεσε πατὴρ, καὶ νῷ παρέδωκε δευτέρῳ, ὃν πρῶτον D κληΐζεται πᾶν γενος ἀνθρώπων. hoc eſt: Omnia perfecit pater, & menti tradidit ſecundæ, quã vocant primã omne hominũ genus. Hactenus ille. qui deinceps ca 22. oſtendit quomodo factum ſit, vt ex ſtella apparẽte intelligerent Magi natũ Chriſtũ. Solos (inquit) Chaldæos & Hebræos Apollo teſtatus eſt eſſe ſapientes: μόνοι χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, ἰδ᾽ ἄρα ἑβραῖοι. Solis noſſe datũ Chaldęis atq; Hebręis. Nec aliunde eueniſſe putes vt hi potiſsimùm cognouerint ortum illius magnæ mentis, diuinæque prolis, creatricisq; intelligẽtię, quàm ex antiqua eorum Theologia, quæ prædicabat apertè fore vt filius ille Dei, omnium rerum creator, venturus eſſet aliquãdo in mundũ, oſtendẽdumq; ipſis Magis ſuper hac re ſignum de cœlo. Itaque in eorũ Theo E logia quæ referta eſſet oraculis de filio Dei, & tẽpus aduentus declarabatur, & ſignum quod locum indicaret oſtendendum cœlitus. Propterea vigilãtiſsimè obſeruabant, totumq; ea fama Orientẽ repleuerant, vt Suetonius in Veſpaſiano & Tito teſtatur. Præceperatq; Sibylla vt in cœlo ſignũ conſpicati, ducem ſtellam ſequerentur, regemque magnum adorarent. More autem gentis ſuę adorarẽt. Nemo autem apud Perſas ſalutabat regẽ, niſi muneribus allatis. Munera erãt quorum regio eſſet ferax. Itaque & illi, quoniam auro propter vicinam Arabiam, & thure ac myrrha abũdant Chaldęi ac Perſæ, his oblatis regem illum deorum, creatorem mundi, filium Dei, primam mentem adorauerant. Hactenus ille. Vt autem magis veriſimile fiat Sybyllę illius oraculis edoctos fuiſſe Magos de naſcẽdo rege Iudæorũ, & ſtella eius natiuitatẽ denũciante, notandum id quod ex Cicerone idem Steuchus adducit. Hic enim ſic ſcribit li. 2. de Diuinationibus: Sibyllæ verſus obſeruamus, quorum interpres nuper falſa quędã hominum fama dicturus in ſenatu putabatur, eum quem re vera regem habebamus, appellandum quoque eſſe regem, ſi ſalui eſſe vellemus. Ex quibus verbis ſatis manifeſtũ eſt, publica tunc temporis fama creditum à Romanis, libros Sibyllæ continuiſſe, futurum aliquẽ circa illud tempus regem Romanorum, quem regem vocare deberet quiſquis ſaluus eſſe vellet. Hæc autem falſa Cicero aſſerit, nimirum quod propter tyrannidẽ ſuperiorũ Regum, Romani abhorrerent à regis nomine, imperatoribus eorum, etſi verè regibus, nomen illud tamẽ denegantes. Verùm Sibylla ea (cuius verſus fatetur compoſitos eſſe per ἀκροστιχίδα, quales oſtendit etiam Aug. lib. 18. de ciuit. Dei fuiſſe verſus Sibyllę Erythreę) non de rege vaticinabatur, qui per tyrannidẽ libertatem erat ablaturus, ſed per humilitatem aſſerturus nos in libertatem. Itaque ſimile vaticinium veriſimile eſt & Magos accepiſſe ab hac Sibylla, cuius in Chronicis Chronicorũ hoc dicitur eſſe vaticinium. In vltima ætate humiliabitur Deus, humanabitur proles diuina, vnietur humanitati diuinitas, iacebit in fœno agnus, & puellari officio æducabitur. Accedit his, quòd Magos iſtos veriſimile ſit, vt teſtantur Hieronymus, Chryſoſtomus & alij, audiuiſſe & didiciſſe vaticiniũ Balaã, vt cuius eſſent ſucceſſores. Ille autẽ de ſtella quadã oritura, quæ potiſsimùm regẽ aliquem Iſraëlitarum ſignificaret, vaticinatus erat, vt ſcribitur Numeri 24. hoc modo: Orietur ſtella ex Iacob, & conſurget virga de Iſraël, & percutiet duces Moab, vaſtabitq; omnes filios Set. Et erit Idumea poſſeſsio eius, hæreditas Seir cedet inimicis ſuis: Iſraël verò fortiter aget. De Iacob erit qui dominetur, & perdat reliquias ciuitatis. Iam veriſimile etiã eſt Chaldæorũ, imo & Perſarum Magos pleraque ab Hebręis maximè tempore captiuitatis Babylonicæ de expectato ab eis Meſsia audiuiſſe, vt etiam ob ea ad inquirendũ & adorandũ ipſum proniores fuerint, maximè cùm Hebręorum prophetarum vaticinia viderent conſentire cũ vaticiniis Sibyllæ & Magorum maiorum ſuorũ. Ex his igitur omnibus conſtat Magos iſtos, fuiſſe ſapientes Chaldæorum, ex Chaldæa, locis vicinis in Hieruſalem veniſſe. Sic autem ſimul conſtat etiã quomodo ex oriente dicantur veniſſe, & quomodo fieri potuerit vt ante purificationẽ virginis, imo decima tertia die in Bethleem peruenirent. Non enim quoniam ex oriente veniſſe dicuntur, neceſſe eſt intelligere veniſſe eos ex vltimis terræ finibus, aut ex Perſia. Nam & Balaam Numeri 23. ab oriente ſe dicit veniſſe, De Aram (inquit) adduxit me Balac rex Moabitarum de montibus orientis.

Magi vnde fuerũt.

Fuiſſe autem Magos hos ſapientes Chaldęorum, teſtatur etiam Chalcidius Platonicus in commentariis in Timęũ Platonis, ſic de eis ſcribẽs: Eſt quoque alia ſanctior & venerabilior hiſtoria, quæ perhibet ortu ſtellæ cuiuſdam non morbos morteſq; denunciatas, ſed deſcenſum Dei venerabilis ad hu

manæ conseruationis,rerumq; mortaliũ gratiam. Quam stellam cùm nocturno itinere suspexissent Chaldęorum profectò sapientes viri,& considera tione rerum cœlestium satis exercitati quęsisse di- cuntur recentem ortum Dei,repertaq; illa maiesta te pueruli venerati esse , & vota Deo tanto con- uenientia nuncupasse.Hęc ille.Itaq; vt ad id reuer- tamur vnde cœpimus,cùm magia , si propriè acci- piatur,sit naturalis philosophię apex , & diuinorũ scientia, atque in hac primum locum obtinuerint sapientes Chaldęorum atque Persarum,factum est vt illi proprio nomine dicerentur a Gręcis Magi: quę tamen appellatio etiam aliarum gentium sa- pientibus legitur attributa, vt cum Plinius lib. 25. cap.2.dicit Pythagoram & Democritum de natu- ris herbarum scripsisse , peragratis prius Persidis, Arabię, Æthiopiæ, Ægyptiq; Magis.Ex quo etiam satis constare videtur,nomen Magi non esse nomẽ Persicum,vt quidam putant, sed nomen Græcum, tributum sapientibus maximè Chaldæorũ & Per- sarum,quemadmodum Indorum sapientibus , no- men Gymnosophistarum. Verùm quoniam,vt fieri solet,Magi huiusmodi dum nimis essent curiosi,ad vanitates & superstitiones declinauerunt , & illi- citis se dęmonum pactis immiscentes noua quæ- dam nouis rationibus facere aggressi sunt,factum videtur vt Magorum nomen pro maleficis in vsu veniret:quomodo Astrologia,quæ Magiæ pars est, cum prius idem esset quod Astronomia, per abu- sum eius venit in vituperiũ : quomodo & nomen Sophista abiit in inuidiã apud Gręcos , & nomen item Tyrannus.In vtraq; sua significatione inue- nitur nomen Magus in sacris literis.Nam Leuitici 29.vbi vertit Hieronymus : Nõ declinetis ad Ma- gos,nec ab Ariolis aliquid sciscitemini. Et rursus c.20.Anima quæ declinauerit ad Magos aut ario- los, ponam faciem meam contra eam ; magus pro malefico accipitur.Sic & apud Lucam in Actis,dũ Simonem quendam & Elymam,magum vocat. At in Daniele, vbi nomen Magorum frequenter po- nitur,distinguitur à maleficis. Sic enim legitur ca. 2. Præcepit autem rex vt conuocarentur arioli & magi, & malefici,& Chaldæi. Vbi Hieronymus in commentariis sic scribit:Magi sunt qui de singulis philosophantur:Malefici, qui sanguine vtuntur & victimis,& sæpe contingunt corpora mortuorum. Consuetudo autem & sermo communis magos pro maleficis accipit , qui aliter habentur apud suam gentem,eò quòd sint philosophi Chaldæorum , & ad artis huius scientiam reges quoq; & principes eius gẽtis omnia faciunt.Vnde & in natiuitate Do- mini saluatoris ipsi primùm ortum eius intellexe- runt,& venientes in sanctam Bethleem adoraue- runt puerum,stella desuper ostendente. Hæc Hie- ronymus.Dictio autem Hebraica,quam in Danie- le Hieronymus semper vertit per nomen Magi, se- cundum Rabbi Dauid significat astrologum, teste Pagnino. Vtrùm autẽ Magi isti,de quibus loquitur Matthæus,reges fuerint,& an tres numero,vt nũc habet communis opinio, non planè constat. Nam Euangelista eos reges non vocat,vocaturus, vt ap paret,si tales fuissent,cùm id ad gloriã Christi nõ parùm pertinuisset.Sed nec veterum interpretum quisquam hos Magos reges vocat. Nam Chryso- stomus quidem meminit regis Persarum, scribens de Iudæis his verbis:Oportuerat nanque eos con tinuò sentire quãtum sibi esset additum dignitatis, de tãti scilicet natiuitate regis,qui Persarum ad se

Nũ Magi reges fuerint.

A regem ortu suo triumphante traxisset.Verùm appa ret Chrysostomum ob id asserere Persarum regem tractum ad Christum,quod illius consensu aut e- tiam iussu Magi,qui apud Persarum reges maximi erant,venissent ad adorandũ Christum.Theophy- lactus tamen semel hos magos vocat Persicos re- ges.Oportebat (inquit) gaudere potius quod rex suus à Persicis regibus adoraretur.Videtur autem recepta hæc opinio de Magis istis primũ obtinuis se ex his quæ in Epiphaniarum die in ecclesiastico officio canuntur. Tunc enim ex psalmis decanta- tur illud:Reges Tharsis & insulę munera offerẽt, reges Arabum & Saba dona adducent. Et ex Isaia

B in Epistola:Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui.Omnes de Saba ve nient,aurum & thus deferentes , &c. Verùm hæc non propriè dicta esse de his Magis ex eo manife- stum,quòd non venerint ex Saba aut Arabia, cùm hęc loca respectu Ierusalem planè sint in meridie, non in oriente.Canit enim hæc Ecclesia in die illo festo,quod his prędicta sit gentium vocatio,quarũ hi magi primitię fuerunt , in quibus etiam plera- que ad literam cõpetunt , quę in prophetis mysti- cè accipienda sunt. Rectè tamẽ magi isti reges di- cuntur,quoniam scilicet potentes erant, & quoniã propter suam sapientiam soleant semper regibus Persarum astare,sine quorum consilio nihil in re-

C gno gerebatur,nec statuebatur,imo ex quorum nu mero semper esset Persarum Rex. Siquidem prius ex Cicerone patuit neminem Persarum regem esse potuisse , qui non Magicam scientiam perceperit. Et,vt dictum est ex Plinio,magia in oriente impe- rabat regum regibus.Et in libro Hester septem illi sapientes , qui ex more regio semper aderant regi Persarum Assuero, quorum consilio cuncta fecisse dicitur,scientes leges ac iura maiorum,duces Per- sarum ac Medorum vocantur,quos & ipsos magos fuisse certum est.Et Plinius magos Passagardas ca stellum & Ecbatanã oppidum obtinuisse testatur. Ammianus quoque lib. 23. post miranda quędam de magis enarrata sic scribit:Ex hoc magorum se-

D mine septem post mortem Cambysis regnũ iniis- se Persidos antiqui memorant libri , docentes eos Darij factione oppressos. His itaque rationibus & Theophylactus videtur eos vocare Persicos reges. Sic enim & in libro Tobię capite 2. & ab Am- brosio libro 1.officiorum,c.12.tres amici Iob reges vocantur : qui & ipsi magi videri possunt , si eo- rum in disputando scientiam quis aduertat. Tres autem fuisse in suis semonibus semper affirmat Leo primus.

VBI EST QVI NATVS EST REX IVDÆORVM? VIDIMVS ENIM STELLAM EIVS IN ORIENTE.] Conueniens certe om- nino erat Christi natiuitatem & pastoribus Iudęis

E personis humilibus,& magis gentilibus viris po- tẽtibus & sapiẽtibus manifestari ,vt ostenderetur omnibus natus saluator , & ab vtraq; gente testi- moniũ acciperet.Si enim soli Iudęi illi testimoniũ perhibuissent nouo regi,visi fuissent cognationem suam honorare. Nunc autẽ & alieni à testamento Dei testimoniũ eidem perhibuerunt.Inimicorũ au tẽ testimoniũ maioris solet esse fidei. Vide Basiliũ in sermone de natiuitate.Sed prius quidem Iudęis manifestari debuit , quoniam & Iudęis primùm prędicari oportebat Euangelium. Deinde in pa- storibus quidẽ demonstratũ est quibus Euangelij mysteria primùm , & maximè aperienda forent, quique

quiq; potissimùm ad testificandum de Christo deligendi essent. Verùm quoniam pastorum testimonium leue videri poterat, additum est & magorum, virorum scilicet quos mundus admirabatur, & qui videri nō poterant venturi è longinqua terra in externum regnum ad adorandum regem extraneum, nisi persuasissimum habuissent natum esse regem quem quęrebant, eúmq; dissimilem aliis regibus fore. Verùm pastoribus per angelum Christi natiuitas annunciata est, Magis autem per stellam: quoniam illi multa patribus angelos denunciare solitos cognouerūt, & hi cœlorum astrorumque motum diligenter obseruabant, astris multum tribuentes. Habet enim, hoc diuinę sapientiæ dispositio, vt per ea in cognitionem sui homines ducat quibus assueti sunt. Vtrobiq; tamen cœlesti signo Christi natiuitas declaratur, vt cœlorum, angelorúmq; pariter & astrorum dominus demonstraretur, qui in terris natus fuerat, vt cui & angeli & astra seruirent. Qui autem stellæ indicio Christum natū magis ostenderat, poterat & sine humana instructione locum natiuitatis demōstrare: sed magis conueniebat vt Magi sciscitantes in Hierusalem vrbe regia & pręcipua Iudęorum, & natum ipsorum regem nescientibus denunciarent, & locum natiuitatis Christi ab eis vicissim discerent: tum vt de Christo quem quęrebant certiores redderētur Magi, discentes prophetę vaticinium cum stella Christum in Bethleem natum demonstrāte consentire: tum vt gloria Christi clarius effulgeret, testimoniū illi perhibentibus etiam Magis, & Iudęorum cęcitas & desideria condemnarentur, dum gentes vnico viso astro crediderunt, ipsi autē neq; ex tot prophetis tempus visitationis ipsorum agnouerunt: & gentibus regem ipsorum tanto desiderio ex longinqua regione quęrentibus, ipsi dominatum non quęsierunt, imo regem suum, quem ex libris prophetarum aliis monstrauerunt, ipsi videre neglexerunt. Postremùm hac ratione demonstrauit Deus, non omnia omnibus manifestari, sed mutua nos in cognoscendis diuinis rebus egere opera, iámq; in proximo fore eam gentium & Iudæorum conditionem, vt vtrique ab vtrisq; discere deberent. Itaque interrogant Magi dicentes: Vbi est qui natus est, &c. Vnum quærunt, & vnum asserunt. Asserunt enim natum, sed quęrunt nati pueri locum. Quærunt autem de rege Iudęorum, non qualicunque, sed eo quem iam multis sæculis sciebant expectatum à Iudęis, cui ex vaticinio Balaham totum orbem subiiciendum non ignorauerunt. Vnde postea dicitur Herodes occasione interrogationis Magorum quæsiisse ex Scribis vbi Christus nasceretur, nimirum quod de illo rege Iudęorum interrogassent, qui Mesias & Christus communi hominum appellatione dicebatur. Proinde Gręci articuli vim conuenit non dissimulare, πῦ ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς ἰυδαίων; hoc est: Vbi est ille natus rex Iudęorū? Quę verba dupliciter intelligi possunt. Primùm simpliciter, vt sit sensus: Vbi est ille rex Iudęorum, qui iam natus est? Secundò, vt significetur rex iste quem quęrunt esse natus rex, hoc est, qui non ab hominibus in regem eligendus esset, & vngendus in legitima ætate, sed qui in sua natiuitate rex esset Iudæorum, ad distinctionem aliorū regum Iudæorum. Porro etsi in Ierusalem regnaret Herodes, nō metuerunt tamen alterius regis Iudæorum mentionem facere, quia non putabant alicui Iudæorum, nec ipsi Herodi incognitū esse natum iam re-

A gem, eiúsq; claritatem apud eos quoq; cœlestibus signis declaratam: nec in animum inducere potuerunt, non lubenter omnes Iudæos & Proselytos de eo rege audituros, quem iam multis expectassent sæculis tanquam saluatorem ipsorum. Deinde & efficaciæ gratiæ diuinę id ascribi potest, quæ vt non solùm eos instruxit de nouo rege nato, sed ad inquirendum eum, adorandúmq; commouit & accendit, ita & effecit ne pręsentem metuerent regem ob amorem noui regis quem quęrebant. Proinde Chrysost. in secunda expositione super Matthęum: O beati (inquit) magi, qui ante conspectum crudelissimi regis priusquam Christum cognoscerent, Christi facti sunt confessores.

B Addunt autem rationem quare quærant de nato rege Iudæorum, & quo indicio eum iam natum esse cognoscant aperiunt, cum sequitur:

VIDIMVS ENIM STELLAM EIVS, &c.] Stellam eius, vocant stellam nouam declaratiuam natiuitatis eius. Sicut autem his verbis satis significatur magos ex ortu nouæ stellæ intellexisse ortum Christi, ita quoq; colligere hinc licet non his magis primùm reuelatum fuisse stellam hanc portendere Christi natiuitatem, sed antiquam fuisse reuelationem hanc, atq; à patribus magos accepisse exorituram nouam stellam, quæ regis Iudæorum maximi ortum monstraret. Non enim dicunt, vidimus stellam quandam nouam in aëre, & fuit

C nobis reuelatum quod demonstraret natum regem Iudæorum; sed solùm, vidimus stellam eius, & cum articulo, τὸν ἀστέρα, satis significantes se vidisse eam stellam quam ex antiqua traditione non dubitauerunt esse ipsius. Non enim id noui sibi cōtigisse significant, vt docerentur quid apparens eis stella portenderet, sed id tantum, vt viderent stellam iamdiu scilicet expectatam & obseruatam. Deinde si non antiqua fuisset stellæ illius expectatio, sed ipsi magi de seipsis dixissent vidisse se stellam, & de ea reuelatum tunc sibi portendere ipsam natiuitatem Mesiæ, ex eorum verbis non multum commoti fuissent Iudæi, & maximè Herodes, sed tanquam vana somnia reiecissent. Porro stellam hanc

D non fuisse veram stellam, vnámq; de numero astrorum cœlestium, ex multis patet. Et primùm quidem ex motu. Nam cùm reliqua omnia astra moueantur motu diurno ab oriente in occidentem, hæc mouebatur à septentrione versus meridiem. Talis enim est situs Ierusalem respectu Bethleem. Secundò ex splendore eius. Siquidem nulla astra in die apparent propter excessiuum splendorem solis. Hanc solam in die apparentem sol occultare non poterat. Tertiò ex tempore apparitionis eius. Prout enim opus erat apparebat, & rursum occultabatur, neque certo statutóque tempore reliquorum astrorum more sese conspiciendam exhibuit. Quartò etiam ex loco situs eius. Siquidem non in cœlo sitam fuisse, sed terræ proximam fuisse constat.

Quod stella nō fuerit de numero astrorū cœlestium.

E Alioquin enim neque dux viæ esse potuisset, neque domum in qua erat cum matre infans demonstrare. Postremùm & ex quiete eius. Stetisse enim dicitur supra vbi erat puer, cùm omnes cœlestes stellæ continuo moueantur motu. Proinde non habent astrologi genethliaci & Priscillianistæ hæretici, quod ex hoc loco patrocinium artis suæ quærant & proferant. Illi enim stellæ huius occasione artem suam comprobare adnisi sunt, vnumquenque sub iectum secundùm corpus & animam asserentes constellationi illi (quam fatum vocant) quæ est in

Refutātur astrologi & genethliaci.

vniuscuiusq; natiuitate, hac sua assertione, pręter alia multa inconuenientia, tollentes ab homine liberam agendorum & omittendorum facultatem. Dubium autem an cum dicunt se vidisse stellam eius in oriente, intelligendum sit eos in oriente existentes, vidisse etiam stellam eius existentem in oriente: an potius eos in oriente existentes vidisse quidem stellam, sed in terra Iuda existentem. Non est autem huic dubio locus secundùm receptam & communiorem sententiam, qua creditur stella hæc totius viæ dux fuisse ab oriente vnde venerunt vsque Ierusalem. verùm hanc sententiam non esse verisimilem ex sequentibus patebit. Sequitur;

ET VENIMVS ADORARE EVM,] vbi, venimus, esse præteriti temporis Gręca certissimè docent. Est enim ἤλθομεν. His autem verbis Magi & excludunt falsam suspicionem, qua videri poterant venisse ad perdendum regem, & certitudinem suam ac persuasionem insinuant, nempe quòd tam persuasi essent natum esse hunc regem, vt non dubitarent eius adorādi gratia venire. Deinde & quanti hunc facerent significant, vt quem solum pr**ę** omnibus regibus Iudæorum adoraturi venirent, non ignari scilicet fœlices eos futuros qui illum sibi haberent propitium. Quamuis autem esse posset, imò verisimile secundùm prædicta sit Magos agnouisse nati huius regis diuinitatem, id tamen non cōsequitur ex verbo, adorare, quemadmodum plerique colligunt. Nam in scripturis frequenter homo hominem veneratus, adorasse illum dicitur. Hebraica enim dictio correspondens semper verbo nostro adorandi, simpliciter significat prosternere se coram aliquo humi reuerentię causa. Hoc autē modo antiquitus veneratio exhiberi solebat regibus, quin & priuatus quandoque priuatum sic venerabatur.

AVDIENS AVTEM HERODES REX TVRBATVS EST, &c.] Herodes quidem cùm non intelligeret nisi terrenum regnum, iure turbabatur metuens ne ipse & filij sui regno per hunc regem priuarentur. Verùm tota ciuitas cur turbabatur? Oportebat enim gaudere potius, quòd is natus esset quem iam diu expectassent, cuius adorandi gratia etiam exteri aduenissent. Sed turbatio non solùm est ex timore, sed etiam ex admiratione, & nouæ rei etsi gratissimæ nuntio. Proinde intelligi potest Herodem quidem turbatum præ timore: ciuitatis verò ciues quosdam quidem pręⁱ timore, alios verò propter rei nouitatem solam fuisse turbatos. Aut potius, omnis Hierosolyma, accipi debet pro maiori parte ciuium Hierosolymitanorū. Nam cùm omnes gaudere deberent, tamen quę fuit eorum carnalis cæcitas, multi eorum partim timore Romanorum, ne fortè opprimerentur huius noui regis occasione, partim quòd applauderent Herodi, eiq; amici essent, simili turbatione turbabantur qua Herodes. Atque huic sensui magis conuenit illud additum ab Euangelista; cum illo; quasi per eam partem voluerit significare similem ciuium fuisse perturbationem.

ET CONGREGANS OMNES PRINCIPES SACERDOTVM, &c.] Cùm vnus tantum esset apud Iudęos qui propriè erat princeps sacerdotum, in Euangeliis dum principum plurium fit mentio, oportet intelligere eos qui sibi mutuò in pontificatu succedebant, & aliquando pontifices fuissent. Nā sub Herode cœpit pontificatus esse vęnalis, & ante mortē ab vno ad alterum transferebatur. Aut potius ij intelligendi sunt vocari princi-

A pes sacerdotum, qui principes erant illarum 24. familiarum sacerdotalium, de quibus 1. Paralip. 24. Nam & ibi legitur de principibus sacerdotum hoc modo: Diuisit autem eis Dauid, hoc est, filiis Eleazar principes per familias sedecim, & filiis Ithamar per familias & domos suas octo. Porro Scribę dicuntur, non qui simpliciter scribebant, sed erat hominum genus quos Hebręi suo quodam nomine vocabant: quorum erat professio, vt quemadmodū olim apud Romanos in rebus dubiis ex Sibyllę libris per aruspices aut interpretes responsa petebātur: ita & isti cōsulti, ex prophetarū libris respōderent. Proinde quos Matth. & huius imitator

B Marcus scribas vocat, Lucas appellat legisperitos. Hebraicè enim dicebātur סוֹפְרִים sopharim, quo nomine sunt appellati nō à scribēdo, sed à סֵפֶר sepher, quod est liber aut litera, vt sint sopharim quasi librarij, ab euoluēdis enarrādisq; libris sacris: aut literati, qualis fuit & Esdras, de quo legitur 1. Esdrę 7. Et ipse scriba velox in lege Moysi, hoc est, librarius dexter, scitus & expeditus in Moyse. Aut dicti sunt sopharim à verbo סָפַר Saphar, quod est recēsere, narrare & nūciare, quod illorū esset scripturas populo annūciare, prælegere & exponere. Vnde apud Gręcos pro nomine, Scriba, semper est γραμματεῖς. quod nomē significat Scribā publicū & cancellarium, cuius officium erat publica scripta atq;

C decreta seruare, eademq; si poscerentur lectitare. Sic & Saraias dicitur Scriba regis Dauid, & Sobna Scriba Ezechię. Admiranda autem est in hoc negotio diuinæ sapientiæ dispositio, mirabiliter omnia quæ hic gerebantur cedere faciens in gloriam nati humiliter pueri, & confirmationem fidei in illum. Gloria enim pueri erat, quòd illi exteri Magi viri & eruditione & fortunæ strepitu nequaquam aspernandi tam insigne testimonium ferrent, quódq; Herodes rex potentissimus huius metu pueri conturbaretur. Deinde quod & ipse Herodes, & principes sacerdotes cum Scribis, quāuis hostes essent Christi, tamen autores essent vt locus natiuitatis Christi Magis innotesceret. Malitiose enim Herodes

D inquirebat vbi Christus nasceretur, & tamen nesciens gloriæ Christi inseruiebat. Non quæsiuit autem Herodes vbi Christus natus esset (dixissent enim se nescire) sed vbi nasci deberet secundum scripturam. Hoc enim est, vbi Christus nasceretur.

AT ILLI DIXERVNT EI: IN BETHLEEM IVDAE: SIC ENIM SCRIPTVM EST PER PROPHETAM.] Is qui sub nomine Chrysostomi autor est secūdi cōmentarij super Matthæum, dupliciter culpat Scribas & pontifices ob eorū responsionem ad quęstionem Herodis. Primùm, quod alienigenæ & impio regi prodiderint mysterium prophetarum. Deinde, quòd in prophetiæ testimonio id omiserunt: Et egressus eius à die

E bus ęternitatis; per quod ab impia sua cogitatione Herodes reuocari potuisset. Verùm non apparet eos hac in re culpandos, cùm regi suo cui subiecti erant, eidémq; proselyto, & pietatem simulanti non potuerint non pro suo officio respondere, illud in testimonio iure omittentes, quod propositæ quæstioni non seruiebat. Dubium autem hic est non paruum, quomodo testimonium hic ab Euangelista aut à Scribis prolatum ex propheta, cōsentiat cum loco prophetæ. Non enim solùm est in verbis diuersitas, sed etiam contrarietas videtur esse manifesta. Hic enim dicitur; Bethleem nequaquam minima in principibus Iuda. In Michea verò, interprete Hieronymo,

Hieronymo, dicitur:Et tu Bethleē Ephrata paruulus es in milibus Iuda.Proinde Hieronvmus ſuper Micheam,aſſcribit hanc diuerſitatem ignorantię & negligentiæ Scribarum,arbitratúrq; Matthęum volentem arguere Scribarum negligentiā erga diuinę ſcripturæ lectionem , ſic ſcripturam poſuiſſe vt ab eis prolata erat. Addit autē,quoſdam aſſerere Euangeliſtas per errorem nonnunquam ex veteri teſtamento citare teſtimonia , vt qui non ex libro dum ſcriberent ea carperent,ſed memoriæ crederēt,quę nonnunquam fallitur. De quorum ſententia prolixè diſputat Eraſmus in Annotationibus.Verùm ea ſententia tanquam eneruans veritatem & autoritatem ſcripturæ ſacræ, omnino reiicienda videtur. Sunt qui putant Scribas & ſacerdotes non imperitè aut infideliter reſpondiſſe,ſed ita adduxiſſe teſtimonium & Scribas & Matthęum , quomodo tunc legebatur in æditione Syriaca,qua tūc magis quàm Hebraica veritate paſsim vtebantur. Alij Scribas & Euangeliſtam non tam verba quàm ſenſum potius prophetæ voluiſſe reddere aſſerunt,oſtēdúntque hoc modo in eundem ſenſum coincidere & prophetæ locum, & iſtud teſtimonium adductum. Nam Micheæ loci hic eſt ſenſus:Tu Bethleem par uulus quidem nūc es vicus in milibus Iuda,ſed ex te egredietur dux,&c.ac proinde ſignificatur à propheta,futuram Bethleem non minimam,ſed maximam. Itaq; cùm id intelligerent Scribæ & Euangeliſta ſignificatum à propheta,potius quod ſenſit explicare voluerunt,quàm ad literam obſcurū eius teſtimoniū reddere.Quidam autē culpans Hieron. verſionem in Michæa,vt oſtendat teſtimonium hic citatum conuenire cum loco Micheæ vnde deſumptum eſt , ſic putat Hebræa in Michęa verti debere:Et tu Bethleem Ephrata , parum eſt vt ſis inter Chiliadas ſeu Chiliarchos Iudæ , &c. intelligens ſcilicet nomen illud maſculinū,quod Hieron.vertit, paruulus , & Septuaginta ὀλιγοστὸς , accipi pro neutro genere, quo cùm careant Hebræi, vtuntur pro eo maſculino aut fœminino.Iam idem vult eſſe : parum eſt vt ſis inter principes Iudæ.&,nequaquam minima es inter principes Iudæ. Qui enim ſimpliciter dicitur eſſe inter principes,non excellit alios, ſed eſt quaſi è vulgo principum. Verùm cùm Micheas ſecundùm eum dicat parum eſſe vt numeretur Bethleem inter principes Iudę,ſatis ſignificatur eam maximam fore inter principes,ac proinde non minimam eſſe,vt aſſerit Matthęus,in principibus Iudę.Sed vt in eo bene quidem dicit,quod Hebraicam aſſerit veritatem non habere verbum, es,quod vertit Hieronymus, ſed infinitiuum , eſſe, vertendum vt ſis : ita contra omnium ſententiam maſculinum nomen pro neutro accipi debere putat, vt omittamus Hebręa nullo modo illum ſenſum habere poſſe. Nam Iſaię cap.49. vbi talis eſt locutio,qualem hic eſſe vult:Parum eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob.Et Iſaię 7. Nunquid parum vobis eſt moleſtos eſſe hominibus; longè alia eſt phraſis in Hebręo , quàm hoc loco apud Micheam. Itaque Septuaginta Hebraicam veritatem paulo rectius quàm Hieronymus reddiderunt.Sic enim verterunt: καὶ σὺ βηθλεέμ οἶκος εὐφραθᾶ ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν ἰούδα, ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται, τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ ἰσραήλ, hoc eſt. Et tu Bethleem domus Euphrata,minima es vt ſis in milibus Iuda, ex te mihi exibit vt ſit in principem Iſraelis. Conſentit huic verſioni & ſenſui Chaldęus interpres, qui vertit in hunc modum:Et tu Bethleem Ephra-

A ta , quodammodo minor fuiſti, quàm vt numerari potueris inter Chiliades domus Iudæ , &c. Quæ verſiones quomodo cum teſtimonio hic adducto, ſaltem ſecundum ſenſum principaliter intentum à propheta conueniant,ſuperius ſatis dictum eſt.Poteſt tamen & aliter locus hic concordari cum loco Michee,ſiue eum quis legat ſecundùm Hebraicam veritatem,ſiue ſecundum Hieronymi verſionē,quę parum differt in ſenſu ab Hebraica veritate:nempe ſi intelligatur locus Micheæ per interrogationem hoc modo: Tu Bethleem Ephtata,num , ſicut haberis,minima es in milibus Iuda , aut minor es quàm vt numerari poſsis in milibus vel principi-

B bus Iuda?ac deinde per ſequentia intelligatur negatiuè reſpondendum eſſe. quaſi dicat , Nequaquam certè minima es,quia ex te mihi exibit, &c. Sic enim manifeſta erit conſonantia,Euangeliſta id per negationem affirmante quod propheta per interrogationem inſinuare voluit. Expendendum autem reliquit Eraſmus num per hyperbolen accipi poſſit:Nequaquam minima es:pro eo quod eſt , adeo quidem humilis es , vt ne minima quidem vocari poſsis inter principes Iuda. Verùm huic intelligentię obſtat ſubiuncta cauſalis: Ex te enim exiet. Reliquarum autem diuerſitatum quę ſunt in hoc teſtimonio à verbis Michee,facile eſt cauſam reddere. Nam quod dixit Micheas , Ephrata , hic di-

C citur , terra Iuda. Hoc enim certius & notius erat, ad diſtinguendum Bethleem de qua eſt ſermo, ab altera ciuitate eiuſdem nominis. ob quam diſtinctionem Micheas adiecit, Ephrata. Quod autem hic dicitur; in principibus Iuda,& Græcè ἐν ἡγεμόσιν ἰούδα , cum Hieronymus in Michea verterit , in milibus Iuda, & Septuaginta , ἐν χιλιάσιν ἰούδα , in cauſa eſt æquiuocatio Hebraicè dictionis אלף Aleph,quę & mille,& ducē aut principem ſignificat. Senſus tamen ſecundùm vtranq; ſignificationem eôdem recidit.Nam ſi intelligatur, in principibus vel inter principes, ſenſus eſt : nequaquam minima es inter principales & præcipuas vrbes

D Iuda , quæ multa continent milia hominum. Et ſi intelligatur, in milibus , ſenſus eſt : in ciuitatibus aut familiis quę continent multa milia. Poſſent autem hęc verba; nequaquam minima es in principibus;ſic accipi,vt in principibus,non accipiatur pro inter principes , ſed ſignificetur Bethleem nequaquam minimam eſſe in producendo principes Iuda,aut nequaquam minimum habere principem Iuda.Nam quęq; ciuitates & tribus ſuos habebāt principes. Verùm hic ſenſus etſi propoſito optimè conuenit,non tamen poteſt intelligi ſignificari in Hebraica veritate. Iam quare hic additum ſit , ex te enim exiet,&c.cùm non ſit apud Micheam , facilè ex prędictis patet.Pronomen autem,mihi,quod eſt in Michea,etiam eſt hoc loco in Gręcis codicibus;

E ἐκ σοῦ γάρ μοι ἐξελεύσεται, ex te enim mihi exibit.Per quod ſignificatur in gloriam Dei Meſsiam naſciturum,& principem futurum. In ſequentibus quędā pro explicatiore ſenſu de ſuo adiecit Matthęus. Nam Hebræa ſecundùm Hieronymum ſic habent: Ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſrael. Aut potius : Ex te mihi egredietur vt ſit princeps in Iſrael; quomodo & Septuaginta ferè verterunt. Apparet autem in Hebręo ſubticeri ſuppoſitum verbi, egredietur , ac ſignificare voluiſſe prophetam , ex Bethleem illum omnibus expectatum proditurum vt ſit dominator in Iſrael.Vnde Chaldæus interpres addidit nomen Meſsiæ; ex te mihi exibit

exibit Mesſias:niſi malimus ſic accipere:ex te mihi eueniet vt ſit aliquis dominator in Iſrael.Porro pro,regat Gręcè eſt ποιμανεῖ,quod potius eſt, reget, & ſignificat non ſimpliciter regere,ſed paſcere, & regere quomodo paſtor gregem.Quanquam Græca vox non omnino reſpondet Hebraicæ, quæ dominatum magis ſignificat.Dicit autem ducem hũc recturum populum Iſrael, non quod & gentium non eſſet futurus paſtor & rector, ſed nomine Iſraelis,vt & aliâs,omnes electos complectens:videtúrq; nomen Iſraelis opponi Iudę,vt hic ſit ſenſus: Tu Bethlehem etſi minima, vilis, & contempta habearis comparata reliquis ciuitatibus Iuda,nequaquam tamẽ verè minima es inter principes vrbes Iuda. Nam quemadmodum olim ex te mihi prodiit in typo Dauid, vt eſſet paſtor totius Iſraelis: ita rurſum ex te mihi proditurus eſt & alter Dauid,qui non more regum ſequentium Dauid, & Salomonem,tantùm pręſit tribui Iudæ,ſed regat & paſcat vniuerſum populum meum Iſrael,hoc eſt,vniuerſos ex omnibus gentibus collectos, quorũ primitiæ & typus fuerunt duodecim tribus Iſrael.

TVNC HERODES CLAM VOCATIS MAGIS, DILIGENTER DIDICIT AB EIS,&c.] Poſtquam ex ſacerdotibus didiciſſet Herodes locum natiuitatis Meſsiæ, tempus quoq; natiuitatis eius per tempus apparitionis ſtellæ diſcere à Magis voluit, exiſtimans hac ratione natum hunc nouum regem nõ poſſe effugere ſuas manus, ſed his duobus indiciis facilè poſſe deprehendi, etiamſi non contingeret Magos redire,& natũ puerum demonſtrare.Clam autem vocat Magos,quod ſuſpectos haberet Iudæos,metuẽs ne ex curioſa & diligẽti inueſtigatione temporis apparitionis ſtellæ putaretur inſidiari velle nato regi, quẽ illi iamdiu deſideranter expectauerant. Porro in his quæ hic de Herode ſcribuntur aduertere licet malitiæ quanta ſit verſutia,quanta quoq; diligentia ad perficiendum quod cupit. Siquidem veluti pium Magorum ſtudium adiuuare volens,Scribis & pontificibus congregatis,quærebat vbi quem illi quęrebant naſci deberet,cùm re vera per hoc perniciem pueri moliretur.Deinde clam vocat Magos,nec diſcit tantùm tempus apparentis ſtellę, ſed diligẽter diſcit, omnibus ſcilicet neruis in hoc incumbens vt exactum tempus ſciret,nec tamẽ proderetur illius impium molimen. Ad hæc quò faciliore negotio puerũ quem perditum optabat inueniret, mittens in Bethlehem Magos,mandat de puero ſibi renunciari,atq; vt id ab eis impetraret,malitiam cordis ſui humilitatis colore depingebat,deuotionem, Magorúmq; imitationem doloſè promittens. Nec dicit ſolum:Ite & interrogate de puero,ſed,interrogate diligenter,aut,vt habent Gręca,ἐξετάσατε,hoc eſt,examinate.Nec dicit,renunciate nobis,ſed mihi. Sibi enim primùm volebat innoteſcere puerũ, vt eum prius tolleret è medio quàm populus Iudaicus eum planè reſciſſet natum eſſe. Verùm vt in his patet quæ ſint malitiæ artes, quantum ſit eius ſtudium:ita rurſum conſiderare in eis licet Herodis inſipientiam, & malitię cæcitatem. Nam cùm natum puerum tantum eſſe iam didiciſſet, vt eius natiuitatem & ſcripturę diuinę lõge ante prędixiſſent,& ſtella iam de cœlo manifeſtaſſet,putauit tamen ſuis conſiliis diuinę ſe poſſe reſiſtere voluntati,& perturbandum ſuo furore diuinum cõſilium. Deinde non aduertit quàm parum ſibi conſtabant hęc duo, vt clam vocaret Magos,& pietatem prę-

Quãta malitiæ verſutia, quãta ad ſua perficiendum diligentia.

A texeret præcepto. Si enim verè adoraturus erat, quare hoc clanculò præcipiebat? Magi autem, eo quod nõ eſt ſuſpicioſa pietas,ſed ex ſeſe alios ſemper metitur,dolũ Herodis præſentiſcere nequibãt: proinde nihil illum celant eorum quæ quærebat, renũciaturi etiã de puero, niſi angeli monitione reuocati fuiſſent.Iam verò etiam hic aduertas Dei in impiorũ cõſiliis moderationẽ.Diuino enim nutu factum eſt,vt in Magorũ ſimplicitate cõſideret Herodes,ſperans eos ad ſe reuerſuros, vt ſic nullum eis adiungeret comitem,vtq; & ipſi incolumes in patriã redirent,annũciaturi ſuis regionibus Chriſtũ. Alioqui enim niſi ſpes hæc ſcelerato impoſuiſſet,

B ſæuiturus erat in Magos ipſos, qui nuntium tam inauſpicatũ ipſi attuliſſent.Deinde in ſuam, puerique nati gloriã tam callidis,variiſq; conſiliis permiſit Deus Herodẽ pueri necem cogitare, vt oſtenderetur quàm nihil poſsint conſilia hominũ quantumuis callida,& quantumuis potentium, contra diſpoſitionem diuinam:& quãtus eſſet puer iſte natus,cui pręualere nequiuit calliditsimus ſimul & potẽtiſsimus Rex.Notandũ autẽ & illud in verbis Herodis,nõ dixiſſe eũ;interrogate de rege hoc,ſed de puero hoc. Neq; enim regis nomen ferre poterat,ſatis inſinuans quantũ contra illum inſaniret.

QVI CVM AVDISSENT REGEM, ABIERVNT: ET ECCE STELLA QVAM

C VIDERANT IN,&c.] Ex his apparet ſtellam non fuiſſe reliqui itineris ducem,quemadmodũ cõmuniter putatur.Alioqui enim nõ tam vehementer gauiſi fuiſſent hac viſa,nec dixiſſet Euangeliſta ſolùm;& ecce ſtella quã viderant in oriente,&c. ſed, & quę comitata eos fuerat.Et iidẽ ipſi Magi fatentur ſe in oriente quidẽ vidiſſe illam,ſed nõ addunt ſe eam ducẽ itineris habuiſſe; quod vt maius fuiſſet miraculum,ita in primis fuerat cõmemorandũ. Vt autẽ ſtella Magis egreſsis Ieruſalem,& iam vicinis loco natiuitatis rurſum appareret,eóſq; pręiret,duplex cauſa erat.Primùm,quia cùm iam plurimum tẽtata eſſet Magorũ ſolida fides, eo quòd in regia vrbe non ſolùm nõ inueniſſent quod quęre-

An ſtella comitata fuerit per totum iter.

D bant, ſed ad nomen eius omnes vidiſſent Iudæos cõturbatos,& quem quęrebant planè illis eſſe incognitũ,ita vt meritò potuiſſent ſe deluſos cogitaſſe: iam tempus erat vt fidelis ille Dominus qui facit cum tentatione prouentũ,quo ſuſtineri poſsit,probatam illorum fidem corroboraret,& quaſi pręmio quodam collaudaret,comprobarétq;. Secundò, id factum eſt, ne cogerentur de nato in Bethlehem puero, ſed adhuc Bethleemitis incognito ſollicitè inquirere,ſicq; per Magorum inquiſitionem puero manifeſtato, quis improbo regi prodere pergeret recognitum regẽ,& ne in Bethleem venientes Magi offenderentur propter humilitatem & obſcuritatem nati pueri.Itaq; eadem illa ſtella; quę tempus

E natiuitatis indicauerat, locum quoq; demonſtrat. Quam cùm vidiſſent Magi,meritò gauiſi ſunt gaudio maximo.Nam ſideris quidem ſpectaculo gauiſi erant Magi in oriente,ſed multo magis, nunc,nimirum quod intelligerent ſpem ſuam non eſſe fruſtratam, nec fruſtra tanti itineris ſe ſuſcepiſſe laborem,idq; poſt apparentem negotij deſperationem. Deinde quod experirẽtur ſtellam ad eundem perducere locum quẽ ſcriptura demonſtrauerat,quódque ducem iam nacti eſſent nequaquam fallacem.

ET INTRANTES DOMVM, INVENERVNT PVERVM CVM MARIA MATRE EIVS,&c.] Veriſimile eſt iam Mariam cum puero fuiſſe

fuisse in diuersorio, digressa scilicet iam hospitum multitudine, ob quam non erat ei dum pareret locus in diuersorio, nisi per domum, hic speluncam illam & stabulum quis putet intelligendum. Cùm autem Magi quærerent regem Iudæorum, inuenerunt puerum, aut, vt habent Græci, παιδίον, puerulum, nihil scilicet specie à cæteris differentem, & in quo nihil quod admirandum esset aut adorandum apparebat. Comperisse cum puero solam matrem dicuntur. Diuino enim consilio factum est, vt ne multi adessent, quò Herodi puer magis celaretur, & Magorum fides declararetur, qui puerulum omni satellitio destitutum tanquam regem adorauerunt. Deinde & ob id matrem tantùm Euangelista fortè repertam dicit, quo significaretur, hanc etsi recentem puerperam, non indiguisse obstetricibus, aut nutricibus, vt quæ sine dolore peperisset. Atque ne Ioseph quidem inuentus hic describitur, sicut à pastoribus. Nam diuino fortè nutu factum est vt & is abesset, ne gentibus suspicio esset communi generationis ratione hunc puerulum natum, qui ex Sibyllinis libris aut aliunde discere potuerunt regem quem quærebant ex virgine nasciturũ. Quamuis autem nihil quàm puerulum viderent, & matrem eius vestitam vt esse poterat vxor fabri peregrè constituta, tamen (quod fidei maximum erat argumentum) procidentes adorant, qui fortè etiam ipsum Herodem in regali suo residentem solio non adorauerant. Quo constat eos alia quædam de puerulo hoc sensisse quàm vel de eo audierant, vel in eo viderat. Quod quidẽ in eis effecit, primùm stellæ indicium. Deinde & splendor quidam diuinus qui animas illorum illustrabat. Hinc enim factum est nouum istud, vt nato puerulo nõ suo in regno, sed & paucis cognito, & longè distãte regione, prætereа nõ in arce, aut aula, sed humili hospitiolo, hoc honoris tribuendũ putarent. Nec hac pietate contenti, depromunt è repositoriis suis munera, eáque optima. Quod quãuis pro more patriæ suæ facerẽt (nam Orientalibus mos est cum muneribus reges suos adorare) eásq; res offerrent, quarum prouentu regio Persarum aut Chaldæorum præcipuè diues erat, fortasse non intelligẽtes quid his donis specia tim portenderetur: tamen dubitandũ non est, quin his donis mysteria quædam spiritus sanctus etiam ipsis ignorantibus significare voluerit. Ideo enim Matthæus tã distinctè videtur munerũ numerũ & qualitatẽ explicuisse. Itaq; his muneribus primùm quidem significatum est puerulum hunc esse eum de quo scripturę: Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, &c. &: Reges Tharsis & insulæ munera offerent. &: Dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipso semper. Deinde per tria hęc munera iam velut per ænigma significata est ineffabilis in diuinitate trinitas, patris, filij, & spiritus sancti, simúlq; vno hoc puerulo comprehendi humanitatem, diuinitatem, & regalem dignitatem ei conuenientem & humanitatis & diuinitatis ratione. Aurum enim regi competit. Thus Deo. Myrrha homini morituro. Nam Iudæi suos mortuos myrrha sepeliunt, vt corpus maneat incorruptum. Myrrha enim cùm sicca sit, arefacit, & exiccat humiditatem, nec finit innasci vermes. Itaque, vt & Hieronymus annotauit, pulcherrimè munerum sacramenta Iuuencus vno versiculo complexus est: Aurum, Thus, Myrrham, regíque, hominíque, deóque Dona ferunt. Quidam tamen thure significatum intelligunt Christi sacerdotium. Quid au-

Isaia 30.
Psal. 71.

A tem his muneribus significatum est à nobis offerri debere, postea dicetur. Porro per factum horum Magorum conuellitur satis impius error Lutheri, asserentis Christum etsi in sacramento altaris verè præsentem, non tamen debere nec posse ibi à fidelibus adorari, imo idololatricum esse cultum qui hic Christo exhibetur, eo quòd (inquiunt) Eucharistia non ad hoc est instituta vt adoretur, sed vt manducetur à fidelibus, nec legimus in scripturis illic Christum se coli & adorari velle. Ergóne idololatræ fuêre Magi illi, qui Christum adorauerunt in cunabulis, & mysticis illis honorauerunt muneribus? Neque enim ad hoc incarnatus & in mundum natus erat, vt hic adoraretur in mortali B corpore, sed vt conspueretur, cęderetur, crucifigeretur: nec vllum Dei verbum ex scripturis proferri potest, quo à Magis ille cultus exactus fuerit. Vide Pighium controuersia octaua.

Refellitur error Lutheri de adoratione Eucharistia.

ET RESPONSO ACCEPTO IN SOMNIS NE REDIRENT AD HERODEM, &c.] Eo quod dicitur; respõso accepto; satis significatur Magos iam secum agitasse num redeundum esset ad Herodem, imo quoniã subdubitare inceperũt, desiderasse aliquod signum diuinę voluntatis. Nã quod quidã dictionẽ Græcã χρηματισθέντες, vertendã putant potius, oraculo accepto, nec sic quod diximus significari, minus significatur. Nã χρήσμοι, dicuntur quidem oracula quę reddũtur à numine aliquo, sed C petentibus & consulentibus. Itaque eodem verbo Euangelista & postea vtitur, cùm Iosephum Aegypto redeuntẽ, & dubitantẽ num in Iudęam seceden dum esset, admonitũ dicit vt in Galilęam iret: non vtitur autem hoc verbo cùm admonitũ dicit, vt vel in Aegyptum fugeret, vel inde rediret. Eodem vtitur & Lucas, cùm Simeonem dicit responsum accepisse à spiritu sancto, &c. vbi etiam Erasmus vertit; responsum acceperat. Porro Hieronymus putat χρήσμον dici, cùm Deus non per angelum, sed per se respondet. Responsum (inquit) quod Gręcè dicitur χρηματισθέντες, non per angelũ fit, sed per ipsum Dominum, vt meritorum priuilegiũ demonstraretur. Iussi autem sunt non redire ad Herodẽ, non so D lùm ne Herodis impietati subseruirent sua simplicitate, & puer tueretur ab impij regis crudelitate: sed etiam vt frustra se insidiari intelligeret, & ab incepto desisteret. In quo facto demonstratum est, quàm essent hi Magi Deo curę, vt ne quis putet eos solo naturalis sapientiæ ductu intellexisse natũ regem Iudęorũ, aut admonitos à dæmonibus vel inuitẽ Christum confitentibus, quemadmodum videtur sentire Hieronymus commẽt. in Isaiam 7. & D. August. lib. de dæmonibus. Discimus autem etiam in his Magis, eorum curam habere Dominum qui ab ipso pendent, & simplici corde incedunt, ita vt redimat animas seruorum suorum, & non delinquãt omnes qui sperant in eo. Non peccauerũt au- E tem Magi rescindentes promissionẽ Herodi factã (promiserãt enim verisimile est se reuersuros) tum quòd Deo iubẽte id fecerũt, à quo tanquã superiori domino fuerant à promissionis vinculo absoluti, tum quòd etiã sine Dei speciali iussione promissio seruanda non sit, quam intelligimus in fraudẽ aut perniciem alicuius extortam. Porro vt paucis attingamus quę mysticè in historia ista Magorum designata sunt, quod Magi post pastores Christũ incognitũ Iudęis reliquis agnouerũt, idq; partim stellę, partim scripturarũ adminiculo, significabat Gentes, quarum hi Magi primitiæ fuerunt, post paucos quidem

Psal. 33.

Mystica prædictorum interpretatio.

quidem Iudæos ad Christi cognitionem & gratiam vocandas, atq; in eadem Iudæis præferendas. Non posse autem nos in Christi cognitionem deueniire, nisi & cœlesti diuinóq; lumine mens illustretur, & ab hominibus ex scripturis sanctis doceamur, scripturarúmq; instructionem cœlestis gratiæ lumen & præcedere debere & subsequi. Præcedere quidem, vt ad scripturas nos mittat. Subsequi verò, vt eisdem credere & obedire faciat. Iam quod Magi nisi longè à patria recessissent, ac relictis Hierosolymitanis cum doloso Herode in Bethleem secessissent, Christum nequaquam vidissent, nobis significat agnosci Christum non posse, nisi longè à patrio ritu & terrenis affectibus semoti, relictisq; carnalibus Iudæorum cæremoniis, ac impiorum consortio, mundanóque tumultu, in Ecclesiam, quæ vera est Bethleem, hoc est, domus panis, concesserimus. Munera verò Magorum cùm variis modis mysticè accipi possint, rectissimè acceperimus, vt ad tria illa quæ habemus bona referantur, nempe facultates, animam, & corpus, atque ad tres virtutes illas, fidem, spem, & charitatem. Aurum enim Deo offerimus, cùm externa fortunæ bona pauperibus per charitatem erogamus. Beneficentiæ enim, inquit Paulus, nolite obliuisci, talibus enim hostiis promeretur Deus. Thus verò offerimus; cùm ex fide feruenti oratione mens nostra fertur in Deum, illique se deuotam exhibet. Dirigatur enim (inquit Dauid) oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Myrrham autem offerimus, cùm spe cœlestium bonorum carnem nostram mortificamus, & ieiuniis, abstinentia, omníque asperitate à putredine vitiorum præseruamus. Sacrificium enim Deo, spiritus contribulatus. Et Paulus precatur vt offeramus corpora nostra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem. Itaque in auro, thure & myrrha; significata sunt eleemosyna, oratio & ieiunium. quæ tria vniuersa in se comprehendunt virtutum opera: quorum quidem trium vnum, proximum: alterum, Deum: tertium verò nosipsos respicit. Vbi autem in Bethleem semel Christum agnouerimus, nequaquam ad turbatam carnalemque redeundum est ciuitatem Ierusalem, sed per aliam, nempe virtutis, viam regrediendum in cœlestem patriam nostram. Cæterùm in hac historia & hoc aduerti potest, quòd tribus diuersis modis deprehendantur se alij & alij habere erga scripturas. Nam Scribæ in eis versantur, tantum vt sciant, alijsque veritatem commonstrent, quam ipsi non sectabantur. Herodes scripturas quærit, vt veritatem quidem cognoscat, sed ad nocendum. Magi verò, vt agnitam veritatem amplexentur. Ita & hodie quidam in scripturis occupantur tantùm vt docti sint, aliósque docere valeant: alij, vt inde venentur per quæ suas hæreses stabiliant, Christúmque adhuc tenerum in cordibus imbecillium occidant cum Herode: alij, vt agnitam sectentur veritatem.

Heb. vlt. — Psal. 140 — Psal. 50. — Rom. 12 — Diuersis modis scriptura à diuersis reuoluitur.

OBLATVS IN TEMPLO CHRISTVS, A SIMEOne & Anna agnoscitur. LVCAE II. CAPVT X.

Qvi[a] cùm recessissent,[c] & postquàm impleti sunt dies purgationis eius secundum legem Moysi, tulerunt illum in Ierusalem, vt sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur, & vt darent hostiam secundùm quod dictum est in lege Domini, par turturum aut duos pullos columbarum. Et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Simeon, & homo iste iustus & timoratus, expectans consolationem Israel, & spiritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat à spiritu sancto, non visurum se mortem nisi prius videret Christum Domini. Et venit in spiritu in templum. Et cùm inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundùm consuetudinem legis pro eo: & ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deum, & dixit: Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundùm verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum, Quod parasti ante faciem omnium populorum, Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel. Et erat pater eius & mater mirantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam, matrem eius: Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur. Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna prophetissa, filia Phanuel de tribu Aser, hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor: quæ non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Et hæc ipsa hora superueniens, confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel.

ET POSTQVAM IMPLETI SVNT DIES PVRGATIONIS EIVS, &c.] Hoc est, cùm impleti essent à partu dies quadraginta. Hi enim præscripti erant à Moyse cùm masculum mulier peperisset, 80. verò dies, cùm pepererat fœmellam. Inter hos auté dies hæc erat diuersitas, quod cùm masculus natus esset, mulier immunda erat septem diebus iuxta ritus separationis menstruæ, reliquis verò 33. diebus non erat illo modo immunda, sed cogebatur domi permanere in sanguine purificationis, hoc est, secundùm Lyram & Isychium, in sanguine mũdo. Secundùm Thostatum autem sensus est per hypallagen, in purificatione sanguinis sui. Sed simplicius accipitur, vt sit sensus: in sanguine quo adhuc asiduè purgabatur. Neque enim fluxus humorum & sanguinis cessat post septimum diem, sed multis etiam pòst diebus purgantur. Hos autem dies statutum fuit mulierem expectare priusquam sanctuarium ingrederetur, & expiaretur, vt interea reformaretur & restauraretur corpus eius eneruatum. Cùm verò fœmella ædita esset, cogebatur mulier dies istos duplicare, idq; propter maiorem humorum fluxum & sanguinis corruptionem, & parientis maiorem languorem. Nam secundùm Aristotelem lib. de animalibus 7. cap. 9. Si mas nascitur, profluit sanies diluta pallidiuscula: sed si fœmina, cruenta. Deinde dierum istorum numerus præscriptus est ad imitationem naturæ,

turę, quod ſcilicet in maribus à cõceptu circa quadrageſimum diem corpus formetur & animetur, in fœmellis verò propter ſeminis frigiditatem, atque ob eiuſdem tardiorem decoctioné, circa octuageſimum diem. Quod teſtatur Ariſtoteles lib. 7. de animalibus cap. 3. Mares (inquit) fœtus magna ex parte circa quadrageſimum diem dextero potius latere mouentur, fœminæ ſiniſtro circiter nonageſimum. Diſtinguitur etiam fœtus hoc eodem tempore, cùm ante caruncula informis cõſtaret. Cum itaque fœtus in vtero formatur, fœmina tardius quàm mas perfectionem quarundam partium accipit, & ſępius in decimum menſem quàm mas protrahitur. Hæc ille. Poſtremùm, per hanc mulieris immunditiam ſignificare voluit Deus omnes nos in peccato naſci, & quoniã à muliere peccatum magis inuectum eſt, ideo in fœmellæ partu tempus purgationis duplicabatur. Itaque addit; ſecundùm legem Moyſi; quòd hi dies non eſſent ad purgationem neceſſarij ex natura partus, ſed tantùm ex lege Moyſi. Quidam tamen volunt additam hanc partem à Luca ad inſinuandum Mariam ſecundùm veritatem non debuiſſe expectaſſe dies purgationis, vt quæ purgatione non indigeret, ſed eos tantùm obſeruaſſe ſecundùm præſcriptum legis, quod alias tantùm concernebat mulieres, ne videretur legem negligere. Verùm prius ſimplicius eſt & verius, vt patebit ex ſequentibus. Pro pronomine autem, eius, quod habet noſtra litera, quidam Græcorum libri habent αὐτοῦ, vt referantur dies purgationis ad Chriſtum, ſed hęc lectio omnino videtur deprauata. Alij habent αὐτῆς, vt referantur ad virginem. Alij verò communiter habent αὐτῶν, vt ad virginem ſimul & puerum referantur. Quod ſi legatur αὐτῶν, intelligendum pueros in die purificationis ſimul cum matribus purgari ſolitos, vt qui in ſordibus nati fuiſſent corporalibus, propter quas ſimul cum matre prohiberentur ab ingreſſu templi. Aut primogenita ſaltem tunc purgari ſolita, eò quòd tunc Deo conſecrarentur. Porro purgationem hic vocat cęremonias, quibus & mulieres & fœtus ſecundùm legem luſtrabãtur, hoc eſt, rurſum admittebantur ad ingreſſum templi, à quo prius propter immunditiam corporalem quæ eſt in partu, prohibebantur. Quamuis enim Deus non abominetur niſi immunditiam ſpiritualem quæ eſt peccatum, tamen in veteri lege, cùm non niſi carnalia populus ſaperet, per immũditiam corporalem adumbrare voluit ſpiritualem, conſtituens vt propter hanc aut illam corporis immunditiam ab ingreſſu templi & conſortio populi excluderetur quis, idémque rurſus certis cęremoniis admitteretur, quo intelligeremus nos ſpirituali immunditia excludi à conſpectu Dei, ſanctorúmque conſortio, ab ea tamen ſacramentis ab ipſo inſtitutis virtute ſanguinis Chriſti emundari poſſe. Vt autem rectè intelligantur quę hic dicũtur deinceps, ſciendum Lucam hic mentionem facere duorum veteris legis pręceptorum, quę ambo partum quidem reſpiciunt, ſed tamen à ſeſe omnino ſunt diuerſa. Vna enim erat lex, quę omnem partum ſiue maris, ſiue fœminę reſpiciebat, quę traditur Leuitici 12. De illa intelligendum quod dicit Lucas, impletos dies purgationis ſecũdùm legem Moyſi. & rurſum cùm dicit: & vt darent hoſtiam ſecundùm quod dictum eſt in lege, par turturum, &c. Eſt & alia lex, quę pertinebat ſolùm ad partum primogeniti cuiuſcunque ſpeciei, quę ponitur Exodi 13.

A vbi pręcipitur vt pro primogênitis Aegyptiorum occiſis, Domino offerantur omnia primogenita maſculini ſexus tam in hominibus quàm in iumentis. De hac lege loquitur Lucas cum dicit, tulerunt illum in Ieruſalem vt ſiſterent eum Domino, ſicut ſcriptum eſt in lege Domini. Quia omne, &c. & rurſum cùm dicit: Cùm inducerent puerum Ieſum vt facerent ſecundùm conſuetudinem legis pro eo. Itaque quod attinebat ad legem quę pręſcribit purificandę mulieris modum, impertinens erat quod puerum Ieſum parentes tulerunt in Ieruſalem, vt ſiſterent Domino, quamuis veriſimile ſit eodem die quo mulier purificabatur, etiam maſculum, ſi

B primogenitus erat, Domino offerri ſolitum, vt eadem opera vtrique legi ſatisfieret. Rurſum quod dediſſe dicuntur hoſtiam par turturum, &c. impertinens erat ad eam legem, qua pręceptum fuit vt mas primogenitus Domino conſecraretur, cùm hęc hoſtia pro quouis partu eſſet offerenda. Proinde Eraſmus non bene diſcernens has diuerſas leges, ſed vt ſimul à Luca narrantur, etiam eaſdem confundens, turpiter errauit, (vt nonnunquam bonus dormitat Homerus) ſic ſcribẽs in Paraphraſibus: Exhibitus eſt veluti legi obnoxius in templo, qui dominus erat omnium cœleſtium ac terreſtrium. Redemptus eſt exiguo pretio, qui ſui ſanguinis pretio redempturus erat vniuerſum mun- *Eraſmi error.*

C dum. Lex enim præſcripſerat, vt parentes primogenitum maſculum redimerent agno anniculo, qui dabatur in holocauſtum, deinde adderetur columbus aut turtur pro expiatione peccati, ſi quid labis in coitu aut pòſt eſſet contractum. Debet enim vndequaque purum eſſe quod Domino ſit offerendum. Quòd ſi rei familiaris anguſtia non patiebatur dari agnum, agni vice dabatur turtur aut pullus columbæ pro redemptione pueri. Altera auis offerebatur pro expiatione peccati. Hactenus ille. In quibus verbis manifeſtus eſt error, dum dicitur alterum illorum duorum, quæ Leuitici 12. præcipiuntur offerenda, nempe id quod in holocauſtum offerri debuit, datum pro redemptione pueri, cùm

D ſemper vtrunque offerendum eſſet, etiamſi primogenitus non eſſet, neque maſculus. Itaque & illud notandum, quod Leuitici 12. vbi nos legimus: Cúmque expleti fuerint dies purificationis ſuæ, pro filio ſiue pro filia deferet agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ, ſiue turturem pro peccato, &c. illud; pro filio ſiue pro filia; non debet referri ad verbum, deferet, vt diſtinguunt communiter Latini, ſed referri debet ad pręcedentia, vt ſatis patet ex diſtinctione Hebræorum, vt ſit ſenſus: cùm expleti fuerint dies quos ſiue pro filio, ſiue pro filia partu ædita expectare debet vt purificetur, tunc deferet agnum non quidem pro prole, ſed potiſſimum pro ſeipſa. Commodè ergo in-

E telligi debet quod in quadam antiphona canitur in feſto purificationis: Obtulerunt pro eo Domino par turturum, &c. vt pro eo dicantur obtuliſſe, quia ſcilicet illum Maria peperit. Humanum aliquid etiam diuus Auguſtinus paſſus eſt, dum ſcribens in cap. 12. Leuitici dicit pro Chriſto oblatum par turturum, quia hic dicitur vt facerent ſecundùm conſuetudinem legis pro eo. Nam, vt dictum eſt, quod ſecundùm legem faciendum erat pro Chriſto tanquam primogenito, non erat illa turturum oblatio, ſed ipſius pueri oblatio. Cùm autem primogenitum maſculini ſexus in hominibus Domino offerri deberet, non tamen in conſpectu

Domini permanere debebat, eo quod illorum loco Dominus ex Iſraelitis ſibi delegiſſet. Leuitas omnes, vt patet Numeri 3. atque ob id præceptum vt primogenita filiorum Iſrael redimerentur, non quidem per commutationē alterius animalis, quēadmodum primogenitum aſini redimebatur oue, ſed pretio, vt dicitur Exodi 13. Quo autem pretio, ibi non exprimitur, ſed idipſum ſatis patet ex cap. Numer. 3. vbi pro pretio ducentorum ſeptuagintatrium, qui excedunt numerum Leuitarum de primogenitis filiorum Iſrael, præcipitur vt accipiantur quinq; ſicli per ſingula capita ad menſuram ſanctuarij, & detur pecunia Aaron & filiis eius. Quod & in poſterum vt fiat pro redemptione primogenitorum qui naſcendi erant, præcipitur Numer. 18. his verbis: Quicquid primùm erumpet è vulua cunctæ carnis quam offerunt Domino, ſiue ex hominibus, ſiue de pecoribus, tui iuris erit: ita duntaxat vt pro hominis primogenito pretium accipias, & omne animal quod immundum eſt redimi facias: cuius redemptio erit poſt vnum menſem ſiclis argenti quinque pondere ſanctuarij, hoc eſt, 10. obolis aut 20. Nam, vt ſequitur, ſiclus viginti obolos habet. Siclus autem ſanctuarij duplum continebat ſecundùm Hebræos. Inquirendum autem deinceps quomodo duę illę leges, quarum hic fit mentio, ſeſe habeant ad Chriſtum & Mariam, & an ſub eis Chriſtus & Maria comprehenderentur. Itaque quod attinet ad eam legem quę erat de offerendo primogenito, quidam dicunt eam legem ad Chriſtum non pertinuiſſe, eò quòd non adaperuerit vuluam matris ſuę, ſed clauſo matris vtero prodierit in mundum, ſicut clauſo ſepulchro reſurrexit. Alij contrà hanc legem propriè ad Chriſtum pertinuiſſe aſſerunt, eò quòd ipſe ſolus aperuit vuluam matris ſuę, cùm aliis aperiat vir vterum. quæ eſt ſententia Theophylacti ſuper hoc loco. Similiter & Ambroſij ſic ſcribētis: Non enim virilis coitus vuluę virginalis ſecreta reſerauit, ſed immaculatum ſemen inuiolabili vtero ſpiritus ſanctus infudit. Hic ergo ſolus aperuit ſibi vuluam. Nec mirum, qui enim dixerat ad Prophetam; Priuſquam te formarem in vtero, noui te, & in vulua matris ſanctificaui te; qui ergo vuluam ſanctificauerat alienam vt naſceretur propheta, hic eſt qui aperuit matris ſuę vuluam vt immaculatus exiret. Similia habet & Origenes homilia 14. ſuper Lucam: Sacratum (inquit) quippiam ſonat. Quemcunque enim de vtero effuſum marem dixeris, non ſic aperit matris ſuę vuluam vt Dominus Ieſus, quia omnium mulierum non partus infantis, ſed coitus viri vuluam reſerat. Iam vt ſecundùm Ambroſium Chriſto proprium eſt aperire vterum matris, ita etiam, quod ſequitur in lege ſanctum vocari Domino. Solus enim ipſe verè ſanctus inter primogenitos, cùm multi alioqui eſſent ſceleratiſsimi. Porro inter duas has ſententias inter ſe in ſpeciem contrarias medium eligendum videtur, nimirum vt cum iis patribus qui dicti ſunt, non negemus Chriſtum aperuiſſe vterum matris ſuæ. Nam omnino videtur Lucas hanc legem ſic adduxiſſe, quaſi etiam ad Chriſtum pertinentem: & tamen etiam aſſeramus clauſo virginis vtero natum eſſe, quia ſcilicet ſic per naturalia generationis membra natus eſt, vt virginalis pudicitię clauſtra naſcendo non conuelleret, nec dolorem parienti adferret, quem neceſſe eſt eſſe in huiuſmodi vteri apertione, quali naſcuntur reliqui. Proinde eleganter quidam Grecus: So-

A lus (inquit) Chriſtus nondum apertam ſupernaturaliter aperuit, & clauſam naturaliter ſeruauit. Et D. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos: Magis ad ſpecialem natiuitatem ſaluatoris, quàm ad omnium hominum referri poteſt hoc quod dicitur: Qui aperit vuluam, ſanctus Domino vocabitur. Solus enim Chriſtus clauſas portas vuluę virginalis aperuit, quæ tamen clauſæ iugiter permanſerunt. Hæc eſt porta orientalis clauſa, per quam ſolus pontifex ingreditur & egreditur, & nihilominus ſemper clauſa eſt. Hæc ille. Itaque neque negandum quin & hæc lex ad Chriſtum pertinuerit, quamuis quatenus Deus nulli fuerit legi ſubie-

B ctus: neque dicendum propriè ad ipſum pertinuiſſe, cùm reliqua primogenita magis adaperiant vterum matris ſuæ quàm fecit Chriſtus, quamuis conſideratione eius quod aduerterunt Ambroſius & reliqui, non ineleganter oſtenditur aperire vterum Chriſto fuiſſe proprium, verùm, vt apparet, præter intentionem Lucę aut Moyſis. Nam ſimpliciter aperire vuluam Hebraica phraſi dicitur is qui primò ex vtero matris naſcitur. Vnde & brutorum primogenitis id attributum eſt. Iam quod primogenitum maſculinum, vocatur ſanctum Domino, non accipitur ſanctum, pro eo quod erat ab omni vitio immune, ſed eo quod ſeparatum à rebus prophanis conſecrabatur Domino, à cuius tamen ſeruitu-

C te in templo pręſtāda, pretio redimebatur primogenitus hominis. Notandum autem, ſolùm primogenita maſculini ſexus ſibi conſecrari voluiſſe Dominum, nimirum propter ſexus perfectionem, docens nos myſtico typo, eos demum animos eſſe ſibi gratiſsimos, ſuóque conſpectu dignos, qui maſculo ſpiritus robore deuincunt effœminatę carnis cupiditates. Quod verò attinet ad aliam legem, quę eſt de purificanda muliere, etiam communiter dicitur eam legem ad matrem Domini non pertinuiſſe, ſed ab ea per ipſa legis verba ipſam fuiſſe exceptam, tum quod propriè mulier dici non debeat, tum quòd non ſuſcepto virili ſemine maſculum pepererit, cùm lex dicat: Mulier ſi ſuſcepto ſemine pe-

D pererit maſculum, immunda erit ſeptem diebus. Alioqui enim fruſtra videtur additum, ſuſcepto ſemine, niſi ſignificare voluiſſet ſpiritus ſanctus mulierem quandam futuram, quæ non ſuſcepto virili ſemine paritura eſſet, atque eandem ab ea lege immunem fore. Verùm ſciendum Hebræa non habere; ſi ſuſcepto ſemine pepererit. Nam pro ſuſcepto ſemine, eſt verbum, hiphil; quod ſignificat ſeminificare aut ſemē facere תַזְרִיעַ Tazriach, vt ſemen accipiatur non pro principio generationis, ſed pro prole. Itaque ſenſus eſt: Mulier cum ſeminificauerit (vt vertit Pagninus) aut ſi ſemen fecerit, vt vertit Munſterus. Septuaginta tamen verterunt, ἀν σπερματισθῇ, hoc eſt, ſi ſemen ſuſceperit, quos ob id ſecu-

E tus eſt Hieronymus (vt frequenter) vertens; ſi ſuſcepto ſemine; quamuis & huius verſionis idem fere erit ſenſus, qui Hebraicæ lectionis, ſi ſemen acceperimus pro prole, vt ſuſcepiſſe ſemen, ſit prolem accepiſſe in vtero. Hebræa enim id quod generale eſt prius ponunt, ac deinde id per partes exequuntur. Proinde quod attinet ad verba huius legis, non fuit ab hac lege virgo immunis: quod & Lucas ipſe ſatis ſignificare videtur, dum dicit impletos dies purgationis Marię ſecùdum legem Moyſi. Si enim Moſes eam iis verbis à ſua lege excepit, quomodo ſecundùm eius legē dies purgationis impleti ſunt? aliis tamen rationibus ab eadem fuiſſe immunem facile

Maria legi nō ſubiecta eam tamen ſeruauit.

facile probari poteſt. Primùm, quia cùm virgo eum pepererit qui ſolus à ſuo cōceptu ſanctus fuit, imo à quo eſt omnis ſanctitas, etiam templi, nō potuit ob illius partum ſic immunda fieri, vt aut quod tangeret pollueretur, aut ab ingreſſu templi prohiberetur. Idem ſecundò probatur ex legis huius fine & legiſlatoris intentione, ſecundùm quam de lege iudicandum eſt. Cùm enim lex hæc data eſſet ob ſordes eas corporales in quibus mulieres pariūt, propter quod dicuntur in die purgationis mundari à profluuio ſanguinis ſui, & veriſimile ſit piúmq; credere, Mariam vt ſine dolore & virginalis clauſtri violatione, ita etiam ſine ſordibus peperiſſe: conſequitur eam legis huius vinculo abſolutè ſubiectam non fuiſſe. Nam & Ariſtoteles cap. 7. de animal. teſtatur, fieri poſſe etiam naturaliter, vt parientes fluxum ſecundarum non patiantur. Poſtremùm, cùm eum peperiſſet qui ſupra omnem legem erat, non potuit non & ipſa hac lege ſuperior eſſe. Verùm quemadmodum Chriſtus ſpōte legi ſubiectus eſt, ita & hęc ſanctiſsima virgo, ne quem ſuo facto ſcandalizaret, ſed humilitatis & obedientiæ omnibus exemplum pręberet. Porro cùm lege cautum eſſet vt purganda mulier deferret agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ ſiue turturem pro peccato, duos autem turtures aut duos pullos columbarum, ſi prę paupertate agnū offerre nequiret, Lucas abſolutè refert legem pauperibus pręſcriptam, ſignificare ſcilicet volens paupertatem Marię & Ioſeph. Non enim dubium eſt quin vberius munus allaturi fuiſſent, ſi nō tenuitas obſtitiſſet. Duorum autem horum animalium id quod in holocauſtum offerebatur, in gratiarum actionem pro accepta prole & pro fœlici partu offerebatur. Verùm alterum quod pro peccato offerendum dicitur, dubium pro quo peccato offerri debebat. Nam quod quidam Hebræorum dicunt offerendum pro peccato periurij, quod ſcilicet mulier in dolore partus conſtituta iurauit, aut ſecum conſtituit non amplius obedire marito congrediendi cauſa, nimis ridiculum eſt. Quod autem quidam noſtrûm dicunt pro peccato originali paruuli offerri ſolitum, probabile nō eſt, imo planè falſum, cùm ſacrificia hæc pro purgatione mulieris fierent, non pro purgatione paruuli. Neq; rurſum rectè dicitur pro peccato quod in coitu ferè ſemper committitur, vt vult Lyra, nam & ſine peccato fieri poteſt coitus, & æquè in coitu peccat vir atq; mulier. Sciendum autem quod idem ritus etiam in aliis purgationibus adhibebatur. Nam & in purgatione leproſi pauperis duo turtures aut duo pulli columbarum offerebantur, vt patet Leuitici 14. Rurſum in purgatione viri & mulieris poſt diuturnum fluxum ſeminis aut ſanguinis menſtrui, vt patet Leuitici cap. 15. Proinde quidam, inter quos Caietanus, dicunt in his purgationibus ſacrificium quod pro peccato offerebatur, non pro certo aliquo peccato perpetrato ab eo qui purgabatur offerri ſolitum, ſed pro peccatis in genere, vt nemo eſt ab omni peccato immunis. Verùm rectius diceretur, peccatum in his locis accipi pro immūditia illa corporali, quam ex quibuſdam rebus ſecundùm legis pręſcriptum homines contrahebant, ita vt per eam prohiberentur ab ingreſſu templi, aut etiam conſortio hominum. Nam per hæc ſacrificia & orationem ſacerdotis, dicuntur homines mundari, quod nihil aliud eſt quàm auferri ab eis impedimentum ingrediendi templum & ſancta. Carnalia enim illa ſacrificia hanc virtutem

A purgandi habuiſſe, non autem virtutem purgandi mentem, & auferendi peccatum, propriè dictum docet ad Hebręos Paulus. Quamuis autem hęc reſponſio ſufficere poſſet, ex Hebręo tamen certior ſolidiórq; haberi poteſt. Ex Hebræo enim patet dictionem, peccatum, non accipi his locis pro vitio & actu aliquo culpando, ſed pro certo ſacrificij genere, quod nos dicimus ſacrificiū pro peccato. Eo enim nomine quo peccatū vocatur, Hebręis etiam dicitur & certū illud ſacrificij genus, vnde & Paulus Chriſtum dicit factum pro nobis peccatū, hoc eſt, ſacrificium pro peccato. Sic autem his etiam locis accipi patet manifeſtiſsimè ex cap. 15. Leui- 2.Cor.5.
B tici. Nam vbi dicitur de mundato leproſo paupere: Sumet duos turtures ſiue duos pullos columbæ. quorum vnus ſit pro peccato, & alter in holocauſtum: Hebræa habent, & erit vnus peccatū, & vnus holocauſtum; vbi per peccatum ſignificari ſacrificium aliquod quod certo ritu peragebatur manifeſtum eſt. Hoc autem ſacrificij genus etſi diceretur peccatum, non tamen ſolùm offerebatur pro expiatione alicuius quod verè erat peccatum, ſed etiam pro emundatione alicuius immundiciei corporalis quæ peccatum ſignificabat, aut ex peccato contracta erat. In huiuſmodi autem purgationibus offerebantur duo turtures, aut duo pulli columbarum, quòd huiuſmodi animalia propter ſuam caſti
C tatem corporali illi immunditiæ purgandæ conuenirent, & propter ſuam manſuetudinem ac ſimplicitatem apta eſſent ad præfigurandum Chriſtum, per cuius oblationem auferenda erat omnis ſpiritualis immundicia per corporalem ſignificata. In eo vero quod duo offerebantur animalia, & vnum quidem in holocauſtum pro gratiarum actione, alterum verò pro peccato, vt per illud is qui per immundiciam excluſus fuerat ab ingreſſu templi, ab illo impedimento abſolueretur, docemur & nos myſticè pro purgatione peccatorum debere nos & ſacrificium gratiarum actionis Deo per Chriſtum offerre, & per ſacramentorum participationem, Eccleſiæ rurſum reconciliari, Chriſtum pro pecca-
D tis noſtris Deo patri offerendo.

Et ecce, homo erat in Hierusalem, cui nomen Simeon, &c.] Oſtēdit in ſequentibus Chriſtum teſtimonium accepiſſe à ſenibus vtriuſq; ſexus, eiſq; iuſtis, & ſpiritu prophetico afflatis, quorū proinde teſtimonium non poteſt non eſſe maximum. Hunc autem Simeonem quidam putant fuiſſe ſacerdotem, ſed nullo argumento idoneo. Nam ſi ſacerdos fuiſſet, vtiq; manifeſtaſſet id Lucas tanquam magnam viri dignitatem, cùm alias eius conditiones tam diſtinctè exprimat. Itaq; prima conditio perſonā viri cōmendās eſt, quòd iuſtus fuerit: ſecūda, quod timoratus, aut, vt habet Græca, εὐλαβὴς, hoc eſt, pius ac religio
E ſus. Videtur autem iuſtū eum dicere reſpectu hominum cū quibus iuſtè conuerſabatur: timoratū verò & piū, reſpectu Dei, quem piè ac religioſè venerans offendere metuebat. Tertia viri conditio eſt, quod expectabat conſolationem Iſrael, tanquam iam ſcilicet imminentem, quo notatur quanta in eo publicæ ſalutis fuerit auiditas. Expectabat autem non temporalem potiſsimùm conſolationem Iſraelis, ſed intelligebat ex hebdomadibus Danielis, prophetia Iacob, aliiſq; prophetis, tum & ex temporali illa oppreſsione qua premebatur tūc populus Iſraeliticus, adeſſe tempus Meſsiæ, qui ab ea ſeruitute liberaturus eſſet Iſraelem, quæ temporali

illa significabatur, nempe à dura seruitute peccati & diaboli, à qua tamen quicunq; liberantur, simul etiam & consolationem accipiunt à malis temporalibus quę hic premunt. Nam qui sub regno est Christi, nullam sibi seruitutem duram existimat, imo potius verè liber est, nullius propriè dictus seruus. Voluit quidem Deus per temporalem illā populi Israelitici seruitutem in qua adueniens Christus eos inuenit, excitare Israelitarum mentes ad desiderandum promissum illis redemptorem, & credendum illum iam mox adfuturum, eò quòd ferè putarent eum fore redemptorem & regem temporalem: verùm hunc senem, cùm spiritu sancto fuerit plenus, verisimile est intellexisse spiritualem fore redemptionem per Mesiam præstandam; sicut ex cantico ipsius satis patet. Quarta conditio viri est, quòd fuerit in eo spiritus sanctus. quod omnino intelligendū videtur de spiritu prophetię dictum. Alioqui enim quid opus erat dicere spiritum sanctum fuisse in eo, cùm prius dixerit eum iustum & timoratum, si de inhabitatione spiritus sancti omnibus iustis communi loquitur? Porro Galatinus existimat hunc Simeonem fuisse eum qui à Iudæis in Talmud dicitur Simeon iustus, de reliquiis synagogæ magnæ, qui diuiniorem illam legis intelligentiam, quam Cabalam vocant, accepit à patribus, cuius multę pręclarę sentētiæ in Talmud continentur, eúmq; fuisse filium & discipulum Hillelis, magistrum verò Gamalielis illius, ad cuius pedes sedit Paulus. Verùm ex libro Pirke Anoth, quem versum nobis Fagius quidam dedit, ex quo tamen libro ille suam desumit sententiam, videtur quod dicit falsum esse. Nam Simeon iustus in eo libro diu præcesisse dicitur Hillelem, cuius non ponitur aliquis discipulus nomine Simeon, sed Gamaliel quidam. Cùm autem iste Simeon expectaret, desideraretq; omnibus votis consolationē Israelis, & spiritum haberet prophetiæ, factum est vt per oraculum ei fuerit promissum, idq; non ab angelo aliquo, sed ab inhabitante ipsum spiritusancto (vnde patet per interiorem inspirationem id didicisse) non moriturum se antequam vidisset oculis corporalibus quem expectabat Christum, hoc est, vnctū Domini Dei. Atq; hæc est quinta conditio personam viri huius commendans. Est autem phrasi Hebraica, videre mortem, idem quod gustare mortem, & mori. Sic Psalmista: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem, hoc est, sentire corruptionem & corrumpi. Porro etsi alij etiam reges Israelis dicantur Christi & vncti Dei, propriè tamen saluator noster, Christus Domini dicitur, eò quòd non ab homine vnctus esset in regem & sacerdotem, sed à solo patre per spiritum sanctum. Psal.15.

ET VENIT IN SPIRITV IN TEMPLVM. ET CVM INDVCERENT PVERVM IESVM PARENTES.] Venit, inquit, in spiritu, hoc est, actus à spiritu sancto, nō excitatus aut admonitus ab homine. Idem autem spiritus qui inspirauit vt templum adiret, signum quoq; dedit quo puerum agnosceret. Itaq; & ipse accepit eum in vlnas suas, complexans eum summo pietatis & amoris affectu, quo impellente continere se non potuit quin eum amplecteretur, cuius alioqui contactu se indignum nō dubitauit In hac autē oratione; & ipse accepit; rursum videtur Lucas suo Hebræorúmq; more coniunctionem, &, posuisse, ita vt nihil copulet, neq; ad sensum faciat, nisi velimus significari, Simeonem hoc ipsum etiam fecisse quod

A prius fecisset sacerdos, vt sit sensus: Ipse quoq;, sicut sacerdos, accepit eum in vlnas. Sic enim Erasmus in Paraphrasibus: Posteaquam, inquit, sacerdos oblatum puerum amplexus esset, eiq; benedixisset, non se continuit pietas senilis, quin ipse quoque desideratum infantulum complecteretur. Benedixit autem Deum, hoc est, laudauit, & gratias egit, quòd promisionem suam adimpleuisset, & compotem voti fecisset.

ET AIT: NVNC DIMITTIS SERVVM TVVM DOMINE, &c.] Mox defectura vox senis velut cygneam quādam cantionem his depromit verbis. D. Ambrosius legit: Nunc dimitte: & interpretatur Simeonem iam mortem optasse. Vide B (inquit) iustum velut corporeæ carcere molis inclusum velle dissolui, vt incipiat esse cum Christo. Græca tamen habent, quemadmodum Latina, ἀπολύεις. Interpretantur autem quidam verbum istud per futurum, dimittes: aut deprecatiuè accipiunt, vt sit sensus: opto vt dimittas. Verùm rectius & simplicius sic intelligitur: Nunc Domine si quando me ex hac vita dimittis, dimittis certè non cum dolore, sed cum pace, hoc est, animo omnino quieto, tranquillo, & satiato suis votis. Est enim Hebraica phrasis in eo quod dicit; dimittis in pace; quemadmodum & Gen. 15. dicitur Abrahæ: Tu ibis ad patres tuos in pace. Et Tobias 3. cap. optat in pace recipi spiritum suum. Et Psalmista: In pace, Psal.4.
C inquit, dormiam & requiescam, hoc est, tranquillo animo, nec pasionibus aliquibus aut desideriis distracto. Dictio enim Hebraica שָׁלוֹם Schalō, cui correspondet Latinis nomen, pax, non est tam constricta quàm nomen pacis, sed illa Hebræi significant sanitatem, integritatémq;, successus & votorum omnium adeptionem, animiq; tranquillitatem & lætitiam. Sic Ioseph fratres suos interrogauit de patre; Est ne pax patri vestro? Quod Hieronymus vertit: Sanúsne est pater vester? Et Helizeus Gen.43. dixit Naaman Syro, & Christus peccatrici: Vade in 4.Reg.5. pace, hoc est, sis animo tranquillo ac libero. Proinde Simeon dum dicit se dimitti in pace, significat se lubenter moriturum, quemadmodum Iacob viso
D Ioseph filio suo. Iam (inquit) lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & superstitem te relinquo. Sicut autem verbo, dimittis, significat Deum dominum esse vitæ ac mortis, ita etiam se corpus pro vinculo quodam habere, quod Græca dictio, ἀπολύεις, apertius significat. Est enim, absoluis: quasi à vinculo scilicet. Dicit autem; secundùm verbum tuum; propter oraculum quod acceperat, quod scilicet non esset moriturus nisi prius vidisset Christum. Itaq; sensus est: Sicut Domine promisisti te satisfacturum votis meis priusquam morerer, ita certè iam cùm voles me tranquillo hinc dimittis animo.

QVIA VIDERVNT OCVLI MEI SALVTARE TVVM. QVOD PARASTI ANTE
E FACIEM.] Emphasis est in eo quod dicit; oculi mei; quasi dicat: Non iam fide solùm & mente vidi salutare tuum, quemadmodum patres mei, sed hisce etiam corporalibus oculis. Porro Theophylactus intelligens Simeonem his verbis alloqui ipsum puerum, & illum vocare Dominum, per salutare intelligit incarnationem vnigeniti, ex qua omnis salus electis prouenit. Verùm rectius intelligitur Simeon alloqui patrem Deum, & salutare Dei vocare ipsum Christum saluatorem à Deo destinatum hominibus. Quod autem dicit Deum hunc saluatorem parasse, dupliciter accipi potest,

videlicet

videlicet aut de pręparatione qua ab ęterno & ante tempora ſecularia Deus hunc mittere diſpoſuit, aut de ea qua in tempore illum parauit nobis, dum filium ſuum pro nobis incarnatum miſit in hunc mundum. Illud autem ; ante faciem omnium populorum ; Hebraica phraſi accipiendum eſt, vt ſit, coram omnibus populis, aut pro omnibus populis. Itaq; ſenſus eſt: paraſti hunc ſaluatorem non ſolùm pro Iſraelitico populo, ſed ante faciem omniū populorum, & pro omnibus populis, vt ſcilicet omnes eum agnoſcant & amplectantur, & per eum ſaluentur. Hinc notatur quanta ſit Iudæorum cæcitas, qui à regno Chriſti gentes alienas habendas volunt, cùm vt hic Simeon, ita vates omnes Chriſto illas acceſſuras prædixerint.

LVMEN AD REVELATIONEM GENTIVM, ET GLORIAM PLEBIS TVÆ ISRAEL.] Accuſatiuus, Lumen poteſt appoſitiuè conſtrui cum, ſalutare, aut cum verbo, paraſti, vt ſit ſenſus: paraſti vt ſit lumen. Sic & de accuſatiuo, gloriam, dici poſſet: verùm is rectius intelligitur conſtrui cum præpoſitione, ad, vt, ſignificetur Chriſtus quatenus lumen erat, gentibus attuliſſe reuelationem, hoc eſt, illuſtrationē, depulſis errorum tenebris, Iſraelitis verò gloriam & claritatem. Vocat enim Simeon Chriſtum & ſaluatorem, & lumen: ſed ſaluatorem omnium populorum ex ęquo, lumen verò etiam omnium, ſed quod ſit ad illuminationem gentium obtenebratarum, veriq; Dei & veræ ſalutis cognitione carentium, ad gloriam verò populi Iſraelitici. Luminis enim eſt & illuminare, & claritatem atq; decorem afferre. Quanquam autem & populum Iſraeliticum hoc lumen illuminauit, tamen gentibus appropriatur illuminatio, quod in denſioribus detinerētur tenebris. Sic quanquam etiam gentium gloria ſit Chriſtus, tamen gloria Iſraeli appropriatur, quod ſingularem illi ex Chriſto gloriam conſequebantur, videlicet quod ex eis Chriſtus ſecundum carnem natus eſt, quòd eis in lege promiſſus, quòd apud eos tantùm corporaliter conuerſatus, & ab eis lumen eius in omnes gentes diffuſum. Pulchrè autem Iſaias cap. 49. oſtendit Chriſtum fore omnium populorum ſaluatorem, gentium lucem, Iſraelis autem gloriam, ita vt ad illum locum reſpexiſſe videri poſsit Simeon. Sic enim ibi dicitur: Et dixit: Parum eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, & feces Iſrael conuertendas. Dedi te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ. Hæc dicit Dominus redemptor Iſrael ſanctus eius, ad contēptibilem animam, ad abominatam gentem, ad ſeruum dominorum: Reges videbunt, & conſurgent principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis eſt, & ſanctum Iſrael qui elegit te. Quibus vltimis verbis rectè intelligitur vaticinari propheta gloriam Iſraelis futuram illi per Chriſtum, ita vt populum illum reges & principes gloriæ eius magnitudine exciti, veneraturi accederent, quemadmodum poſtea apertius illo capite proſequitur.

ET ERANT PATER EIVS ET MATER EIVS MIRANTES, &c.] Ioſephū, patrem Chriſti vocat, non ſolùm quoniā ad famā virginis conſeruandam pater eius ſit ab omnibus ęſtimatus, ſed etiā quia ratione cōiugij legitimus eius pater eſſet magis quàm ſi ipſum aliunde genitum adoptaſſet. Mirabātur autem parentes in iis quæ dicebantur, non quod hęc omnino eis noua eſſent, cùm & ab angelis & paſtoribus ſimilia audiuiſſent,

A aut etiā maiora, ſed quòd etiā alia quędam non minus mirāda, & ſuperioribus conformia, audirēt per afflatū ſpiritus dici de eo. Neq; enim iam primùm mirari cœperunt, ſed iamdudum cœpta admiratio magis iam etiam aucta eſt. Admirationis verò parentum meminit Lucas, ſiue quòd illi magis aduerterent ad dicta Simeonis & Annæ, ſiue vt inſinuaret quanta de puero dicerentur, quādo ob ea etiam parentes eius, qui iam de eo ab angelis multa audierant, ſunt admirati. Ex eo autem quod ſequitur;

ET BENEDIXIT ILLIS SIMEON.] Intelligūt quidā hunc virū fuiſſe ſacerdotē, & Euangeliſtam hic loqui de ea benedictione ſacerdotali,
B de qua Num. 6. Verùm inefficax planè eſt argumētum, cùm ſimpliciter accipi poſsit, ſiuè illis benedixiſſe, ſiue quia fœlicia illis precatus ſit, ſiue quia fœlices eos prædicauerit qui tāti pueri parentes eſſe meruerint. Videtur enim, illis, tātùm referri ad parentes pueri, quanquā nullū ſit inconueniens dicere, Simeonē etiā benedixiſſe Chriſto, hoc eſt, optaſſe ei fœlicē ſucceſſum negotij eius ad quod miſſus fuit. Huiuſmodi enim benedictio non arguit excellentiā maiorē benedicētis, ſed tantùm votū animi eius. Iam quod dicit Paulus ad Hebręos: Sine vlla cōtradictione minus à maiore benedici; intelligitur non de ſimplici benedictione, ſed ea quæ fit ex authoritate diuina. Cùm autem Simeon & patri & *Hebr. 7.*
C matri benedixerit, tamē prędicturus quę circa puerum euentura erāt, ſermonem ſuū tantùm conuertit ad matrem eius, vt ad quā nō dubitauit puerum magis pertinere. Et quoniam dixerat eum ſaluatorem paratum coram omnibus populis, oſtendit per eum tamen non omnes ſaluandos, ſed quoſdam eius occaſione proprio vitio magis perdendos.

ECCE, inquit, POSITVS EST HIC IN RVINAM, &c.] Quibus verbis de Ieſu cōtrarios effectus prophetat reſpectu populi Iſraelitici. Et quoniā reſurrectio proculdubiò hic accipi debet reſurrectio ſpiritualis, qua ſcilicet à peccatis per Chriſtum quidā reſurrecturi erāt, cōſequens eſt quod de ruina dicitur, non debere principaliter intelligi de
D ruina tēporali, qua per Romanos perierūt occaſione Chriſti multi Iudęorū, ſed de ruina ſpirituali, in cæcitatē ſcilicet & interitū æternum. Verùm cùm Deus nolit interitū hominū, & prius dixerit Simeō hunc in ſaluatorē & lumen omnium eſſe paratum à Deo, quomodo hic dicit poſitū ipſum in ruinam multorū? Huius difficultatis occaſione Origenes ad myſticū conuerſus ſenſum intelligit de ſalutari ruina peccatorū, qua ſcilicet peccatores cadunt à peccatis ſuis morientes peccato, & deinde reſurgūt ad iuſtitię opera. Quā interpretationē & Theophy. ponit, adiūgens & alterā, ſecundùm quā genitiuus, multorū, non referatur niſi ad reſurrectionē, & nō ad ruinam, vt ſit ſenſus: Poſitus eſt Dominus in rui
E nam ſuiipſius, hoc eſt, vt cadat in mortē, & deinde per eum reſurgant multi in Iſrael. Verùm cùm hæ interpretationes coactiores ſint, dicendum Chriſtū poſitum fuiſſe à Deo & in multorum ruinam, & in multorū reſurrectionem, quamuis non omnino ſimiliter. Nam in reſurrectionem poſitus eſt à Deo, quia voluit Deus per ipſum quorundā efficere reſurrectionē. In ruinā verò poſitus erat, quia voluit Deus occaſione eius quoſdā ſinere labi, tum quod ita quidā mererentur, tum quod ita videbatur gloriæ ſuæ illuſtrandæ cōducere. Porrò cùm ruina non ſit niſi ſtātium, aut eorū qui profundius labūtur, & reſurrectio iacentium atq; lapſorum, intelligēdum

quod hic dicitur de ruina multorũ,quosdam occa- A
sione Christi grauius casuros quàm iam ceciderāt:
aut potius quosdam qui stare videbantur,& arcem
iustitiæ obtinere in populo Israelitico,prolapsuros
iam in maximam cæcitatē,& exitium æternum:re-
surrecturos autē, qui per aperta crimina in quibus
viuebant,omnibus iacere videbātur, sed credendo
in Christum reuocandi erant ad frugem meliorē,&
spem salutis æternæ. Itaq; in ruinā fuit infidelibus
Scribis & Pharisæis,in resurrectionem verò publi
canis & meretricibus.Idem ergo his verbis signifi
cat Simeon quod postea Christus ipse Ioan.9.aliis
verbis dicens: In iudicium ego in hunc mundum
veni,vt qui non vident videant, & qui vident cæci B
fiant. Videtur autē Simeon his verbis alludere vo
luisse ad illud Isaię 8.Erit vobis Dominus in san-
ctificationem.In lapidem autē offensionis,& petrā
scandali duabus domibus Israel,in laqueū & in rui
nam habitantibus Ierusalem. Et offendent ex eis
Luc.2. plurimi,& cadēt,& conterentur,& irretientur,& ca
Roma.9. pientur. Quod de Christo etiam Petrus & Paulus
1.Petr.2. interpretantur dictum.Nam & ideo videtur dixisse
Simeō;ecce positus est hic;vt significaret eum esse
petram illam & lapidem, de quo Isaias illo loco,
de quo etiam alibi:Ecce pono in Sion lapidē pro-
batum angularem,&c.Iam quod sequitur;

ET IN SIGNVM CVI CONTRADICE-
TVR.]ex eodē Isaiæ loco desumptū videtur.Nam C
mox post superiora verba in Isaia sequitur: Ecce
ego, & pueri mei,quos dedit mihi Dominus in si-
gnum & in portentū Israel; quem locum etiam de
Christo citat Paulus ad Hebræos 2.Est autē signū,
generaliter quidem quicquid alicuius rei est signi-
ficatiuum:sed speciatim signum frequenter dicitur,
quod rei alicuius mirabilis & occultæ est indicati-
uum,ita vt nō ab omnibus à quibus videtur intelli
gatur,sed tantū ab intellectu & sapientia pręditis.
Secundùm hanc ergo significationem quidam hic
per signū intelligunt ipsam Christi crucem au cru-
cifixionem, quæ signum quidem est diuinæ recon-
ciliationis cum hominibus,sed tale signum, cui &
olim à Iudæis, & nūc ab infidelibus cōtradicitur; D
tanquam rei probrosæ & infirmæ. Itaq; sensus erit:
Christū positū esse in signum,hoc est,positum esse
vt crucis signum subeat,& mūdo exhibeat.Verùm
quoniam videtur esse,vt dictū est,allusio ad locum
Isaię, rectius per signum intelligitur ipsemet Chri
stus,secundùm eam significationem,qua res nouas
& insolitas,& miracula,signa dicimus,prodigia &
portēta,quod ferè semper nouū aliquod portendāt
& significent.Sicq; sensus erit: Puer hic positus est
in signum,hoc est,vt sit signum, quomodo Psalmi-
sta dicit: Esto mihi in Deum protectorem; pro eo
quod est, Sis mihi Deus protector. Sic & de Eze-
chiele,qui nouis quibusdā rebus portendebat quid
euenturū esset Israelitis,dicit Dominus Ezech.24. E
Erit vobis Ezechiel in portentum.Zacharię quoq;
3.cap. amici Iesu sacerdotis magni dicuntur viri
portendentes,vel,vt habent Hebręa,viri portenti,
hoc est,viri portentosi.Signum itaq; dicitur Chri-
stus,quòd res esset noua & insolita,qualis nō fue-
rat ab initio mūdi,vtpote Deus simul & homo,qui
per nouā suam ex virgine natiuitatem,mirabilium
patrationem,crucis ignominiam,ac deinde glorio-
sam resurrectionem,& ascensionem in magnū stu-
porem & admirationē homines erat adducturus,
& noua quędam orbi iam esse præstita significatu-
Rom.15. rus,vt pote promissam per Prophetas salutem.Di-

citur quidem Christus apud Isaiam cap. 11. etiam
signum his verbis:In die illa radix Iesse,qui stat in
signum populorū,ipsum gentes deprecabuntur.Et
post pauca: Et leuabit signum in nationes,& con-
gregabit profugos Israel, & dispersos Iuda colli-
get à quatuor vētis.Verùm hic paulò diuersa ratio-
ne signū diciturChristus.In Hebręis enim hic iam
est alia dictio quàm cap.8.nempe dictio נס Nes,
quæ illis vexillū significat,quod etiā Latinis signū
dicitur.Itaq; hoc loco signū Christus dicitur,quod
in ligno crucis tanquā in vexillo subleuatus sit, vt
ad eum confluant omnes filij Dei per vniuersum
orbem dispersi, militaturi deinceps sub eo, & illo
duce superaturi.Sicut ipse de se dixit in Euāgelio:
Ego cùm exaltatus fuero à terra,omnia traham ad
meipsum. Vnde pro eo quod nos illo loco habe-
mus;ipsum gentes deprecabūtur;Hebraica habēt,
ipsum gentes quęrent.Pro eo autem quod nos ha-
bemus hoc loco;cui contradicetur;Græcè est præ-
sens tempus,ἀντιλεγόμενον,hoc est,cui contradicitur:
verùm quoniā præsens tempus hic videbatur ac-
cipi pro futuro,sicut suprà, ideo, quod nascetur ex
te sanctum,vbi Græcè est γεννώμενον, interpres siue
scriptor scripsit,contradicetur.At contradicitur,le-
gīt etiā Augustinus & Origenes. Putat autē Caie-
tanus dictū per præsens tempus,contradicitur, eò
quòd iam ab Herode contradictio inchoata esset.
Verùm cùm Herodis contradictionem Lucas non
scripserit,non videtur ad eā respexisse,sed vel præ-
sens pro futuro posuisse, aut potius præsens tēpus
posuisse,vt absolutè acciperemus, & ἀντιλεγόμενον
σημεῖον sit signum contradictioni obnoxium. Vnde
Tertullianus libro de Carne Christi legit semel,si-
gnum contradicibile. Agnoscimus,inquit,ergo si-
gnum contradicibile,conceptū & partum virginis.
Videtur enim adiecisse Simeō ἀντιλεγόμενον,ad di-
stinctioné huius signi ab aliis signis.Nam cùm Iu-
dæi semper signa quærant, soleantq; Dei signa lu-
benter amplecti:nec illis cōtradicere,istud signum
tale fuit, vt ob suam admirandam nouitatem apud
eos esset contradictioni obnoxium. Itaq; per hanc
partem insinuat non obscurè quomodo Christus
esset futurus in ruinā multorum.Rectè autē intel-
ligimus eū loqui non solùm de cōtradictione quæ
fit lingua,sed etiam ea quæ fit facto,per persequu-
tionem scilicet,quomodo ad Hebræos Paulus cap.
12. Recogitate eum qui talem sustinuit aduersum
se contradictionem. Quamuis autem Simeon lo-
quatur potissimùm de contradictione qua huic si-
gno contradiceretur apud Iudæos,vt satis patet ex
iis quæ præcedunt & sequuntur in ipsius verbis:ta
men vsque hodie huic signo contradicitur,non so-
lùm ab infidelibus Iudæis,paganis & hæreticis,sed
etiam à Christianis plerisq; saltem facto, qui scili-
cet aliam viuendi normam amplectūtur quàm ipse
Christus suo nobis exemplo pręmonstrauit, propo
situs nobis in signum aliquod, in quod semper re-
spiciamus,& ad quod omnia nostra instituamus.

ET TVAM IPSIVS ANIMAM PER-
TRANSIBIT GLADIVS, &c.] Nihil du-
bium est quin hæc verbā ad virginem pertineant,
non ad puerum Iesum,tum quòd prius dixerit Lu-
cas:& dixit ad Mariam matrē eius; tum quòd pro-
nomen,ipsius,sit Græcis generis fœminini.Proinde
locum etiam non habet illa quorundam interpre-
tatio;tuam ipsius animam,hoc est,animam filij tui,
quam vt propriam animam diligis, sed tuā ipsius,
idem est quod si quis diceret, tuammet animam.

Nec otiosè additur, ipſius, ſed auxeſin notat, ſignificatq́; præter alios etiam Mariæ animam gladio feriendam. Ad quod magis ſignificandum multum valet coniunctio, δὲ, quæ eſt apud Græcos καὶ σȣ δὲ ἀυτῆς, & tuam autem ipſius: Vel, ſed aut quin & tuam ipſius. Itaque nõ conuenit huic loco Ambroſij interpretatio, qua per gladium intelligit prudentiam Mariæ non ignaram cœleſtis myſterij, ſecundùm illud Pauli: Viuus eſt ſermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti. *Heb. 4.* Cùm enim ante hęc verba præcedat, puerum poſitum in ſignum cõtradictioni obnoxium, non iam ſecundùm illum ſenſum aptè ſubiungeretur; ſed & tuã ipſius animam gladius pertranſibit. Neque tamen rurſum hoc loco conuenit accipere gladiũ pro ſcandalo, & dubitatione quam cum Apoſtolis & aliis tempore paſſionis Chriſti paſſa fuiſſet, quemadmodũ exponit Origenes hoc loco, & Auguſt. lib. de quęſt. noui & veteris teſtamenti. Nam præterquam quod gladius in ſcripturis ſic nuſquam accipiatur, nec ſit illa ſententia ſatis pia, etiam verbum, pertranſibit, huic intelligentię ſatis repugnat. Non enim poteſt hic, pertranſire, accipi pro pręterire, queãdmodum Accipit Auguſtinus, intelligens dubitationem non ſediſſe in animo Marię, nec animã eius vulneraſſe, ſed ſicut gladius pertranſiens iuxta hominem timorem facit, non percutit: ita dubitationẽ in anima virginis feciſſe quidem mœſtitiam, non tamen occidiſſe, ſed quaſi per vmbrã pertrãſiiſſe. Non, inquã ſic verbũ accipi poteſt, cùm Gręcè nõ ſit παρελεύσεται, ſed διελεύσεται, hoc eſt, penetrabit, & per mediũ ibit. Iam certè falſum videtur & impiũ, ſi quis dicat gladiũ ſcandali & ambiguitatis non cõtigiſſe ſolùm, percuſsiſſe & vulneraſſe animã virginis, ſed etiam omnino penetraſſe, & per medium eius pertranſiiſſe. Id enim fuerit gladium hunc animã eius occidiſſe. Proinde rectius per gladiũ intelligimus dolorem quem in paſsione filij pertulit mater acerbiſsimum, intima animæ eius penetrantem & poſsidentem, eritq́; ſenſus iſte: Adeo contradicetur ab impiis huic ſigno, vt gladius doloris non ſolùm ſit penetraturus animã filij tui aut eorũ qui credent in eum, illiusq́; nomen prædicabunt, ſed & tuam quoque animã. Similis eſt locutio in Pſal. 56. cùm de Ioſeph dicitur. Ferrum pertranſiit animam eius; vbi item per ferrũ tribulatio intelligitur, vt annotat D. Auguſt. Epiſt. 59. Cùm autem eã partem; in ſignum cui contradicetur; vnde hęc verba pendent, diligenter attendimus, fortaſsè cõueniet magis per gladium hic intelligere gladium contradictionis linguarum, de quo gladio in ſcripturis ſæpe. quale eſt illud: Et gladius in labiis eorum. *Pſal. 58. & 56.* Et rurſum: Et lingua eorũ gladius acutus. Et alibi frequenter. Itaque ſenſus eſſet: Adeo contradicetur filio tuo, vt contradictionis gladius nõ illius tantùm animã & corpus ſit percuſſurus, ſed & tuam quoque animam, etſi non corpus. Hæc autem prædici virgini debuerunt, quo animus eius ad futuros caſus magis roboraretur. Iã quod ſequitur; vt reuelentur vel retegantur ex multis cordibus cogitationes; quod plerią; ad mox præcedentia referunt, & variis modis à diuerſis exponitur, rectiſsimè videtur referri ad illud; & in ſignum cui cõtradicetur; vt mox præcedentia quaſi per parentheſin legantur interpoſita, & intelligatur ſenſus ille quẽ in Paraphraſ. indicat Eraſmus, videlicet puerum hunc poſitum in ſignum cui à multis cõtradiceretur, vt multorum cogitationes quæ prius occultæ

A latebant in corde, retegerẽtur: & declararentur eſſe impij & Chriſto contrarij, qui prius arcem iuſtitiæ obtinere videbantur, & pietatis doctrinam ſibi vindicabant, Meſsiam & legem ſemper in ore habentes. Eo enim quod ſigno huic cõtradixerunt Scribæ & Phariſæi cum aliis, declaratum eſt qualia illi de Chriſto quem expectauerunt, cogitauerunt, quamq́; impiæ, & ab omni vera iuſtitia quam prius ſimulauerant, alienæ eſſent eorum cogitationes. Neque neceſſe eſt ſecundùm hunc ſenſum cõiunctionem, vt, accipere hoc loco non cauſaliter, ſed tantùm conſecutiuè. Poſuit enim Deus hunc puerum in ſignum contradicibile, quia ſinere voluit vt B ei contradiceretur, idq́; ob id vt hypocritarum cogitationes hac ratione detegerentur. Quidam autem cum immediatè præcedentibus hanc partem coniungentes, & coniunctionem, vt, conſecutiuè accipientes, hunc intelligunt ſenſum: Adeo contradicetur huic ſigno, vt & tu non ſis à gladio paſſionis eius futura immunis, vnde fiet vt multorum cogitationes detegantur, dum apparebit qui Chriſtum verè ſint amplexi, qui verò non. In paſsione enim Chriſti multis à Chriſto deficientibus declaratum eſt quales erga Chriſtum fuerunt Ioſeph, & Nicodemus, & mulieres quæ permanſerunt apud Chriſtum.

ET ERAT ANNA PROPHETISSA FI- C LIA PHANVEL, &c. Adiecit teſtimonio Simeonis, & alterius perſonę eiſdẽ titulis cõmendatę teſtimoniũ, vt in ore duorũ teſtimoniũ de Domino Ieſu firmius conſiſteret. Adiungitur autem Simeoni mulier in teſtem, quia vtrumq́; ſexum Chriſtus reparaturus venerat. Quod autẽ dicit Lucas: Et erat Anna prophetiſſa; non ſic eſt ordinandũ: Et Anna erat prophetiſſa, ſed ſenſus eſt: Et in illis diebus erat mulier quædã quæ dicebatur Anna, propheticũ habens ſpiritum, filia Phanuel de tribu Aſer. Nã vt teſtimonio huius mulieris plus addat autoritatis, profert illius genealogiam, commemorans patrem & tribum propter hiſtoriæ certitudinem, cùm illo tempore multi adhuc teſtes huius narrationis eſſe D poſſent qui anum hanc nouerant, & vt hãc diſtingueret ab aliis eodem nomine illo tẽpore vocatis. Deinde & multis eam commendat nominibus, nõ parum facientibus ad comprobandũ teſtimoniũ: primùm quia prophetiſſa, deinde quia proceſſerat in diebus multis, hoc eſt, prouectæ admodum erat ætatis, præterea quod ſummæ continentiæ & caſtitatis. Id enim ſignificat cùm dicit, vixerat cum viro ſuo annis ſeptem à virginitate. Et hæc vidua vſque ad annos octoginta quatuor. Nam his verbis inſinuat caſtitatem eius virginalem ante matrimonium, caſtitatem quoque coniugalem in matrimonio, & vidualem poſt matrimoniũ iam morte diremptum. Et quidem cùm ſeptem tantùm an- E nis primum habuerit maritũ, ac proinde (vt veriſimile eſt) multùm adhuc iuuenis vidua effecta eſſet, nec tamen coniugiũ repetierit, manifeſtũ ſatis maximæ caſtitatis indicium dedit, nec ſe prius cõiugẽ fieri voluiſſe, niſi mores illius tẽporis ita poſtulaſſent. Quod autem hæc dicitur vidua vſq; ad annos 84. vel, vt habent Græca, circiter annos 84. incertum an intelligi debeat numerus hic pertinere ad ætatẽ mulieris, an ad ſpatiũ viduitatis, niſi ꝙ prius ſit veriſimilius, maximè cùm Græca ſic potius verti debeant: Et hæc vidua annorũ ferme 84. quamuis Ambroſius ſecundo modo intelligat. Quoniã verò parua laus eſt vidualis continentiæ

nisi adiunctam habeat pietatem & religionem; (Quæ enim,inquit Paulus 1.Timot. 5. verè vidua est,sperat in Deo,& instat obsecrationibus & orationibus nocte & die) ostendit etiã hac laude præclaram fuisse hanc anum. Quę(inquit) non discedebat de tẽplo,ieiuniis & orationibus seruiẽs die ac nocte. Itaque mortuo marito,ipsa quoq; velut mũdo mortua,soli se Deo consecrabat. Nõ sunt autem hęc verba Lucę sic intelligenda,quasi in tẽplo habitauerit, & nunquã templũ exierit, nihilq; aliud vnquã egerit quàm precari. Non enim vitę necessaria pręteriit,cibo necessario & somno proculdubiò vsa;sed intelligendum hęc fuisse pręcipua quę egerit,atque,vt dici solet,totam in his fuisse. Quomodo & Dauid dicit se requisiturũ vt inhabitet in domo Domini,& visitet tẽplũ eius omnibus diebus vitę suę:& iustus meditari dicitur in lege Domini nocte dieq;. Et eũ qui frequentissimus in studiis est,dicimus à libris non discedere,sed sine intermissione noctes diésq; studere. Legimus autem etiã Exodi 38.& 1.Reg.2. de mulieribus quibusdã Hebręis similis pietatis(vbi dicitur de mulieribus quę excubabant ad ostiũ tabernaculi, vel, vt alij vertunt,quę conuenerãt & congregabant se ad orandũ ad ostium tabernaculi. Incertum autem, nec multũ ad rẽ facit,an nomina illa, ieiuniis & obsecrationibus,sint casus instrumentales,vt sint apud nos ablatiui casus,&sensus sit,eã seruiisse Deo per ieiunia & obsecrationes:an casus proprij,quomodo dicimus,seruio Deo,vt sint apud nos datiui casus,& sit sensus:eã deditã & intentã fuisse ieiuniis & precibus. Priori tamen modo sensus est cõuenientior,significaturq; quibus rebus Deo maximè seruierit, victimis scilicet nõ tam legalibus quàm Euangelicis:quarũ vna quidem corpus,altera mẽtem spectat. ieiuniis enim crebris corpus immolabat Deo,precationibus verò pro se,populiq; salute effusis animum Deo offerebat & consecrabat. Et respondent hęc duo sacrificiorũ Euangelicorũ genera duobus illis legalibus sacrificiorũ generibus, quorum alia quidẽ de animalibus offerebantur foris in atrio super altare holocausti,alia verò de incenso offerebãtur intra templum super altare aureũ. Et bene quidem prius dixit, ieiuniis, & deinde,orationibus. Bona est enim, vt dicitur Tobiæ 12. oratio cum ieiunio. Et omnino necesse est vt mens ad orandum libera sit,carnẽ ieiuniis & abstinentia macerari, ne menti obstaculo sit. Quòd si autẽ hæc anus tam multorũ annorũ ieiuniis vacauit,atque ob id à Luca laudata sit,cùm habens iam corpus mortuum, nõ opus haberet mortificare & macerare ieiuniis carnem, sed eis tantùm vacabat quo expeditius Deo vacare posset, quid dicendũ de his qui rationem ecclesiasticorum ieiuniorum irrident & blasphemant?quomodo non multò magis ieiuniis debet vacare qui & in iuuenili adhuc constituti ætate,& orationibus laudibusq; diuinis addicti,duplici iam nomine ieiuniorum remedio salubri indigent?

ET HAEC IPSA HORA SVPERVENIENS,&c.]Hæc inquit, tam multis scilicet nominibus cõmendata anus, eadẽ illa hora qua quæ dixi gerebãtur,superueniens,eodẽ nimirum spiritu quo venerat Simeon in tẽplum,confitebatur Domino,aut,vt habent Græca,ἀνθωμολογεῖτο, quod verbum non simpliciter confiteri significat,sed confessione respondere,vt referatur ad confessionem Simeonis. Itaq; vertunt, vicissim cõfitebatur Domi-

A no,hoc est,quemadmodum Simeon Dominũ laudauerat & benedixerat,ita & ipsa vicissim respõdens cõfessioni illius,Domino gratias egit,laudibus efferens eius benignitatem qua iã respexisset populũ suũ. Hebraica enim phrasi confiteri Domino,positum est pro gratias Deo agere,illúmq; laudibus efferre. Non solùm autẽ collaudabat Dominũ, sed(quem ordinem & Simeon prius seruauerat)deinde etiam loquebatur de illo aliis. Hic verò Lucas Christi diuinitatẽ apertè rursum significat. Cùm enim prius dixisset; confitebatur Domino, (vbi per Dominũ intelligendũ esse Deũ constat)
B subiecit;& loquebatur de illo; nimirum Domino. Non enim aliud pręcedit antecedens. Loquebatur autẽ certũ est de puero. Puer ergo de quo loquebatur,Dominus erat cui confitebatur. Nisi quis velit relatiuũ,illo,referendum ad antecedens superius positum,ad puerum scilicet. Loquebatur ergo liberè omnibus tũc in templo pręsentibus,sed & postea aliis etiam tunc non præsentibus, sed his qui expectabant redemptionem Israelis tanquam iam imminentem. Loquendũ enim verbum Dei eis potissimùm, apud quos spes esse potest fructum facturum verbũ Dei. Pro eo autẽ quod nostra litera habet,Israel,Græcè est, ἐν ἱερουσαλὴμ.in Ierusalẽ,&
C potest referri vel ad datiuum,omnibus,vt significetur omnibus qui erant in Ierusalem locuta, aut ad redemptionẽ, vt significetur eos quibus loquebatur expectasse redemptionem perficiendam in Ierusalem. Ibi enim expectabant eam præstandam, quòd illa pręcipua & regia esset Israelitarum ciuitas. Porrò considerandum iam,quòd cùm à tribus hominum generibus testimonium acceperit Christus primùm natus,à pastoribus scilicet, Magis, & istis duobus senibus, nulli horum sine cœlesti illuminatione Christum agnouerunt, sed tamen diuerso modo. Siquidem pastores ab angelis instructi sunt. Magi à stella cœlesti, accedente & hominum ex scripturis demonstratione. Senes verò isti à solo spiritusancto mentem eorum il-
D luminante. Siquidem his tribus modis diuersis cognitionem sui Deus impartit hominibus, quosdam quidem per angelos docens, alios verò miraculis accedente hominum prędicatione ad se vocans,alios autem etiã solo spiritus magisterio in sui cognitionẽ deducens,vt patet de Paulo,qui Euangelium non ab homine se didicisse gloriatur. *Galat.1.* Considerandum & illud, quàm probè nomina horum duorum testium conueniant personæ illorum. Simeon enim si interpreteris, est obedientia vel auditus. Anna vel potius Hanna, idem quod gratia. Ob quorum etiam nominum significationem præter alia rectè secundùm anagogen his *Allegorica prædictorum interpretatio.* duobus testibus significari intelligimus duo testa-
E menta,quorum vtrumque Christo testimoniũ perhibet. Simeon enim figura fuit veteris testamenti, Anna verò noui. Nam lex quidem vbique mandatorum suorum obedientiam exigit, Euangelium verò fidem in primis gratiæ Dei hominibus factę. Et quomodo oraculo Simeõ didicerat non moriturum se priusquam Christum vidisset, illo autem viso dimitti se dicit in pace: ita Christus suo aduentu legem quidem absoluit, & mortuam fecit, viduam autem Annam,hoc est,gratiam in vita conseruauit, & iam emortuam penè resuscitauit. Deinde sicut Anna superueniens confessioni & testimonio Simeonis subscripsit, ita Euangeliũ legi succedẽs cõprobauit ea quę de Christo lex testifica

ta fuerat. Et Simeon quidem, quæ de Christo erat A prophetaturus, matri tantum loquitur. Anna verò omnibus qui expectabant redemptionem, quia & lex vetus vni tantùm populo ex quo Christus nasciturus erat, Christum prædixit, Euangelium verò omnibus mũdi nationibus Christum prædicat. Ad hanc eandem allegoriam trahi etiam potest, quòd Anna filia fuit Phanuel (quod est, facies Dei) quòd de tribu octaua Aser, hoc est, beati, quòd septem annis cum viro, reliquis vidua, &c. de quo vide Bedam. Quod verò ad moralem attinet sensum, præterquam quod rursum in his duobus senibus docemur, Christum agnosci non posse nisi cœlesti afflatu spiritus, deinde quod agnito Christo & laudandus sit Deus, & eius gratia aliis prędicanda, etiam id nobis insinuatur, non posse eundem amoris brachiis comprehendi à puerilibus animis, & adhuc leuibus huius mundi rebus deditis: sed tantum ab his qui senili sunt animo, & voluptatibus carnis superiores. Iam nec mysterio vacat, quod qui primi Christum viderũt pastores, vidisse quidem puerum & cognouisse dicuntur, nõ autẽ adorasse: Magi vero etiam adorasse: Senes autẽ isti etiã brachiis suis ipsum complexi. Nam id etiam verisimile est Annam fecisse. Is enim & in nobis ordo est, vt primum quidem Christũ agnoscamus, deinde agnitum adoremus, postremùm etiam amoris C brachiis complectamur.

ET VT PERFECERVNT OMNIA SECVNDVM LEGEM, &c.] Incertũ an reuersi sint statim postquam perfecissent hęc omnia quę dicta sunt, an ante reuersionem in Galilæam præcesserit fuga in Aegyptum, de qua Matthęus: vt aduentus in Galilæam, cuius hic meminit Lucas, idem sit cũ eo cuius meminit Matthęus in fine c. 2. Sæpe enim dum aliquid post aliud factum narrant Euangelistæ, ita id narrant, quasi mox post illud factum sit: cùm multa tamen intercesserint. Quoniam autem Lucas significare voluisse videtur, nullam aliam causam fuisse quare à partu non statim redierint in B Nazareth, vnde venerant, quàm obseruatio dierũ purificationis: & quoniam dicit reuersos postquam omnia perfecerunt, verisimile videtur in Nazareth reuersos fuisse antequam in Ægyptum fugerent. Rursus ex eo quod Ioseph secundùm narrationem Matthæi, rediens ex Ægypto cogitauit redire in Iudæam, admonitus autem in somnis, secessit in Galilæam: apparet è Iudæa, & non è Galilęa ipsum fugisse. Alioqui enim, vt videtur, eo non dubitasset esse redeundum vnde fugerat, maximè cùm ibi etiam domum haberet propriam. Posteriorem sententiam in Concordia secuti sumus, tum quòd ea magis quàm altera probabilis, tum quòd eam secutus sit D. Augustinus.

ANGELI MONITV FVGIT CVM PVERO IN Ægyptum, & redit Ioseph. MATTHAEI 2. CAP. XI.

ET[c] vt perfecerunt omnia secundùm legẽ Domini [a], ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Surge, & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi vsquedum dicam tibi. Futurum est enim, vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum & matrem eius nocte: & secessit in Aegyptum. Et erat ibi vsque ad obitum Herodis, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ex Aegypto vocaui filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis, iratus est valde: & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius, à bimatu & infra, secundùm tempus quod exquisierat à Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam Prophetam dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus & vlulatus multus, Rachel plorãs filios suos, & noluit cõsolari, quia non sunt. Defuncto autẽ Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in Aegypto, dicens: Surge, & accipe puerum & matrem eius, & vade in terram Israel: defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Qui consurgens, accepit puerum & matrem eius, & venit in terram Israel. Audiens autem quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illò ire: & admonitus in somnis secessit in partes Galilææ: & veniens habitauit in ciuitate quæ vocatur Nazareth, vt adimpleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur.

ECCE ANGELLVS DOMINI APPARVIT.] Perpendendum hic ante omnia, post tam multa & præclara Christo perhibita testimonia, quanta humilitas sequuta mox sit, vt intelligeremus nullam huius mundi gloriam stabilem esse, ac proinde nec magnifaciẽdam. Cùm autem multis modis sine fuga filium suũ Deus à furore Herodis seruare potuisset, imò Herodem cũ omni sua potentia facilimè in nihilum redigere, tamen fuga consuli filio voluit, tum vt assumptæ naturæ humanæ veritas declararetur. (Si enim in prima statim ętate miracula designare cœpisset, creditus fuisset non verus homo) tum vt indicaretur cuiusmodi vitam pater filio ordinauerat, plenã scilicet periculis & ærumnis, regnumq; eius non esse de hoc mundo iam in principio ostenderetur. Factũ quoque illud est, vt hac ratione magis accensus furor Herodis amplius seruiret gloriæ diuinæ. Sed & exemplum iustis datum, licere illis tempore persecutionis fugere, quemadmodum postea etiã ver- D bo Christus docuit. Postremùm, iam tum hac fuga declaratum est, regnum Dei à Iudæis ad gentes transferendum, relicto Iudęis suo Herode, tyranno sæuissimo. Porrò in Aegyptũ fugere iussus est cum puero Ioseph. Primùm quidem propter causam quã dixit Euãgelista, scilicet, vt cõpleretur in puero illud Prophetę: Ex Aegypto vocaui filium meum. Deinde etiam quia Babylonia & Aegyptus maximæ erãt omnis vitij officinę. Ab illa ergo Ma E gos attraxit, in hanc autem intrauit, vtramque volens ad rectam viam reduci, & ostendens se fore saluatorem omnium gentium, siue quæ orientẽ, siue quę occidentem habitabant de quo vide finem ca. 19. Isaię. Postremùm, quoniam multa olim Deus Aegyptiis mala intulerat, filium suum mittit ad eos velut reconciliationis signum, qui omnia illis contraria his quæ sub Mose contigerant, adferret: lumen scilicet, pro tenebris: vitã pro morte, baptismũ pro demergentibus eos aquis. Et ecce Moses veteris legis auctor, metu Pharaonis fugit ex Aegypto

verſus Paleſtinã:Chriſtus nouæ legis auctor metu Herodis fugit ex Paleſtina & Iudęa in Aegyptum, ſpiritu Dei ſatis ſignificãte viciſsitudinem nouam, qua Aegyptus vera futura erat Iudæa:Iudæa verò Aegyptus,quemadmodum & Apocal.11.Hieruſalẽ ſpiritualiter vocatur Sodoma & Aegyptus. Quidam autẽ etiam veteres,vt patet ex Hieronymo li. 5.in Iſaiam, putant hoc ingreſſu Chriſti in Aegyptum adimpletum illud Iſaiæ 19. Onus Aegypti: Ecce Dominus aſcendet ſuper nubem leuem,& ingredietur Aegyptum, & mouebuntur ſimulachra Aegypti à facie eius,& cor Aegypti tabeſcet in medio eius. Et intelligunt per nubem leuem,corpus humanum Chriſti nulla corruptione prægrauatũ, atque propter Chriſti introitum corruiſſe ſimulachra Aegypti,præſentiam Domini nõ ferentia. Verùm tum ex Hieronymo, tum ex ipſis Iſaiæ verbis ſatis manifeſtum eſt ad literam Dominũ his verbis minatũ eſſe Aegyptiis, ſe velociſsimè illis adfuturum vltione ſua per Aſſyrios,atque omnẽ idolorum fiduciam ſubuerſurum, ipſósque adeo conterritos ſine vlla ſpe auxilij,cõtra ſeipſos concitaturũ.Secundùm myſticum autẽ ſenſum docet Hieronymus, per Aegyptum totum debere intelligi mundũ,cuius omnis idololatrię fraus Chriſto aduenientein ipſum detecta eſt, & profligata. Nam quę dicuntur de ſimulachris Aegypti collapſis ad corporalem ingreſſum Chriſti,aliisque miraculis à Chriſto in Aegypto æditis,fabuloſa planè videntur,ex loci huius malo intellectu deſumpta:quanquã non omnino malè hic Iſaię locus citatur pro introitu Chriſti in Aegyptũ, quatenus ſcilicet hoc introitu ſignificabatur eũ à gentibus idololatris recipiendum,& idolorum cultum per ipſum excludendũ.Notandum autem in verbis angeli non dictum eſſe;accipe vxorem tuam,quẽadmodũ prius, ſed matrem eius.Nam prius vxorem eius nominauit,ad remouendam ſuſpicionẽ in quam inciderat. Nunc verò quoniam omnis ſublata fuit ſuſpicio, & Ioſeph certior factus fuit partum eſſe diuinum, nõ vltra vxorem eius eã nominat, ſed nomine digniori: ſatis etiã ſignificans non debere ſe habere illam quaſi vxorẽ ſuam,ſed potius quaſi matrẽ Domini ſui.quod ita Ioſephum feciſſe & Euangeliſta ſignificat,cùm ſecũdũ iuſſum angeli dicit accepiſſe puerũ & matrem eius. Notandum & illud in verbis angeli,Græca non habere;Surge & accipe; ſed ἐγερθεὶς παράλαβε, hoc eſt, experrectus accipe, vel, ſurgens aſſume.Itaque ſecundùm Caietanum non præcipitur vt ſurgat,ſed tantùm vt poſtquam euigilauerit & ſurrexerit, accipiat puerũ & fugiat.Verùm ex facto Ioſeph magis apparet intelligẽdum præceptum fuiſſe Ioſeph vt etiam ſurgeret, vnde etiam Eraſmus vertit:Surge & aſſume. Idem accidit in ſecunda admonitione angeli.

Quid de miraculis quæ à Christo in Aegypto dicuntur ædita sit sentiẽdũ.

QVI CONSVRGENS ACCEPIT PVERVM, &c.] Attendenda hic Ioſeph tũ ſyncera fides tũ diligens obedientia.Nã quanquã prius audiſſet puerum hunc regem illum eſſe potẽtiſsimũ, qui regnaturus eſſet in domo Iacob in æternum, Saluator futurus Iſraelis,nullum tamẽ paſſus eſt, ſed nec Maria offendiculũ, quod iuberentur eum puerũ in exiliũ deportare:ſed intelligens angelos eſſe miniſtros eorum quę circa puerum gerebãtur, ſimpliciter parendum eſſe non dubitauit,nec putauit curioſum eſſe debere, ſed omnia boni cõſulenda,etiam quorum inire rationẽ non poterant.Neq; paruit tantùm angelico oraculo, ſed & nocte omnibus relictis fugit,cùm fugere ſimpliciter iuſſus fuiſſet:hac in re diligentiam parendi oraculo præ ſe ferens,ſuoq; exemplo nos docens,cùm de volũtate Domini conſtat, omnem rationis induſtriã ac vires omnes intendẽdas eſſe,vt quod probari Domino cognouerimus,commodiſsimè perficiamus, quibus id agentibus ſpiritus conſilij nunquã deerit.Hic iam & paupertas parentum Chriſti ſatis notari poteſt. Non enim ante fugam ſarcinæ diu colligendæ erant,aut debitores adeundi,aut facultates diſponendæ,ſed omnibus ſi quæ erant poſthabitis,id vnum agebant,vt diuino obedirent mãdato,nihil dubitantes de prouidentia Dei qui fugere mandauerat, qui iam pulchrè donariis Magorum ad hoc exilium filium ſuum cum matre & nutritio communierat.Ita enim temperat ſuis tentationes Dominus,vt ferre poſsint. Non prætereundum eſt & illud, in verbis angeli & Euangeliſtæ puerum ſemper nominari ante matrem, tum quòd negotium quod hic agebatur, ad puerum magis pertineret,tum ad ſignificandam pueri diuinitatẽ, qua matre ſuperior erat.

VT ADIMPLERETVR QVOD DICTVM EST A DOMINO PER PROPHETAM DICENTEM: EX AEGYPTO.] Teſtimonium iſtud dubiũ non eſt deſumptum eſſe ex Oſee ca. 11. ſecundùm Hebraicam veritatem, & nõ ſecundùm Septuaginta tranſlationem. Nam hi tranſtulerunt: Ex Aegypto vocaui filios eius.Proinde Gręci quidam, quòd non inuenirent teſtimonium iſtud in libris ſuis,dixerunt poſt publicatum Euangelium à Iudæis fuiſſe è ſcripturis ſacris reiectum,cùm nõ Iudæis,ſed Septuaginta interpretibus id ſit imputandum.Hinc colligit Hieronymus,& bene,neceſſitatem ſuæ verſionis & lectionis Hebraicorũ voluminum. Verùm quæſtio hic eſt non parua, quomodo teſtimonium iſtud de Chriſto Matthæus dictum citet,cùm non ſolùm ſecundùm Iudæos, ſed etiam ſecundùm omnes catholicos, iſtud dictum ſit à Propheta de populo Iſraelitico,vt etiam patet ſatis ex his, quæ in Propheta præcedunt & ſequuntur. Iſraelem enim non hoc ſolùm loco, ſed etiam in Exodo filiũ ſuum Deus vocat, dicẽs, Filius meus primogenitus Iſrael.Itaque calumniati ſunt ſemper Iudæi hanc Matthæi citationem. Et Iulianus quoque apoſtata, vt docet Hieronymus ſuper Oſee tanquam contortam & compoſitam ad illudendum ſimplicitati credentium, aut arguentem Euangeliſtæ ignorãtiam. Cui reſpondens Hieronymus dicit: Quæ τυπικῶς præceſſerunt in aliis, iuxta veritatem & adimpletionem referri ad Chriſtum,quẽadmodum Apoſtolum feciſſe certum eſt in duobus mõtibus Siõ & Sina,& in Sara & Agar. Sic & hoc quod ſcriptum eſt:Paruulus Iſrael, & dilexi eum:& ex Aegypto vocaui filium meum; dici quidem ad literam de populo Iſrael, perfectè autẽ referri ad Chriſtum.Hęc autẽ Hieronymi reſpõſio non ſatis apta videtur,eò quòd non videatur quomodo populus Iſraeliticus poſsit dici typus Chriſti.Nec allegoria aliqua explicari poteſt quæ conſiſtat inter populũ Iſraeliticũ & Chriſtũ. Non enim videtur conueniens,vt populũ, vnius perſonę figurã prætuliſſe dicamus. Proinde Oſiander hac ratione motus,nouũ conatus eſt explicare Prophetę ſenſum,ſecundùm quẽ hęc autoritas ſolùm intelligatur de Chriſto,& nõ de populo Iſraelitico.Verùm vt ſuperbè nimis hic gloriatur ſe inueniſſe verum Prophetæ ſenſum, omnes commentatores in ex

Adaptatio prophetiæ Oseæ.

Exo.4.

Galat.4.

Refellitur Osiãder.

in explicando hoc Osee loco hallucinatos esse asserens: ita certè nimis est contorta quam excogitauit interpretatio. Satis enim, si inspiciamus Prophetam, patet his verbis Dominum exprobrare Israëlitis hoc beneficium, quòd illos ex Aegyto vocasset: atque mox minatur, se non remissurum quidem eos in Aegyptũ, sed traditurum iam Assyriis quòd noluerint conuerti. Itaque pro quæstionis huius & similium solutione cõmodiore adnotandum duobus modis dici scripturam aliquam adimpleri. Primo modo, cùm id fit quod illa prædicitur aut commemoratur secundùm auctoris intentionẽ. Id autẽ rursum dupliciter contingit. Nam cùm multæ scripturæ duplicem habeant sensum, literalem scilicet, & mysticũ in literali reconditum, & per literalem significatum, scriptura impleri dicitur & cùm id fit quod ad literam significatur, & cùm id fit quod ex intentione spiritus sancti per literam & historiam mysticè significatur. Sic Christo nato in Bethleem, impleta est prophetia Micheę: Et tu Bethleem, &c. quia quod per illam prædictũ erat secundùm vnicum & solum scripturæ sensum, iam factum erat. Sic illud: Ego ero ei in patrẽ, & ipse erit mihi in filiũ; impletũ est in Salomone, & rursum in Christo per Salomonẽ præfiguratio. Et illud: Os non comminuetis ex eo; quotannis in Paschate à Iudæis implebatur, & tamen Ioannes in Christo adimpletũ dicit, vt pote quòd de ipso mysticè dictũ esset tanquam vero Paschali agno. Altero modo impleri etiam quandoque scriptura dicitur, cùm quidem fit quod illa commemorat, etiamsi id non fuit propriè ab auctore intentum. Sic Christus dicebat Pharisæis Matt. c. 15. Hypocritæ, rectè de vobis prædixit Esaias dicens: Populus hic labiis me honorat, cor autẽ eorum longè est à me. Quanquã enim propriè aut primò de illis id dicere Propheta non intendebat, sed de hypocritis sui temporis quibus id in os dixit: tamẽ cùm æquè hypocritæ essent quibus Christus tunc loquebatur, eademq; agerent cũ his quos Propheta his verbis arguit, non minus & in illis extitit impletum, hoc est, verificatum. Sic habet se & quod infra 13. c. Matth. legitur Dominus dixisse: Et adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicentis: Auditu audietis, & non intelligetis, &c. Certè non erat de iis solùm hoc prædictum quibus Christus tunc in parabolis loquebatur, sed primò quidẽ de obstinatis Iudæis qui erant tẽpore Isaiæ, aut in genere de omnibus omnium seculorum reprobis Iudæis. Vnde idem Paulus obiecit Romanis Iudæis. Act. vlt. Fuit ergo hoc dictũ in illis Christi auditoribus completum, quatenus de eis verè dicebatur, & in ipsos quadrabat. Ad hũc modũ impletum in Christo fuit & pręsens dictum Osee: Ex Aegypto vocaui filium meum; non quod peculiare fuerit de Christo ex Aegypto vocando vaticinium, sicut illud Micheæ de nascituro Christo in Bethleẽ, aut illud Isaiæ de nascituro ipso ex virgine: sed quod id quod nominatim fuit scriptũ de populo Israelitico, appositè etiam competat in Christũ, imò verius & perfectius in eo impleatur & verificetur, vt qui verior sit Dei filius, à quo alij habent quod filij Dei cẽsentur. Proinde quod Euangelista ait; Secessit in Aegyptum. Et erat ibi vsque ad obitum Herodis, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam: Ex Aegypto vocaui filium meum; perinde est ac si dixisset, vt & de puero Iesu illud Prophetæ verificaretur: Ex Aegypto vocaui filium meum. Vt si quis verba faciens de patre aliquo mirè sol-

Multimodis scriptura adimpleri dicitur.

2. Reg. 7.

Ioan. 19.

A licito pro filio, diceret: Vidisses amore desiderioq; filij non posse consistere, omnia negligere, omnia posthabere, vt filium præsentem videret, vt impleretur in eo illud Maronis: Omnis in Ascanio chari stat cura parentis. Huius generis est, & quod infra c. 13. scribit Matthæus, in Christo per parabolas alloquente populum impletum illud Psal. 77. Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi. Hoc enim non de Christo dictum est, sed Asaph de seipso dixit, mirabilia Dei & beneficia Israeli exhibita cantaturus. Nec dissimile est & dictum Ieremiæ, quod paulò infra ab Euangelista adducitur: Vox in Rama audita est,
B &c. Istud tamen in hac loquendi formula animaduertendum est, cùm Christus sit finis legis, & caput sanctorum, ad quem referuntur in scripturis omnia, in eo solo etiam omnia quæ laudi dantur in scripturis, vera esse & solida, hoc est, impleta: quãquam pleraque etiam membris eius competant, atque de eis etiam secundùm primum intentum sint dicta. Potest autem prosequendo sententiam Hieronymi aliter quàm iam dictum est dici, populum Israeliticum, quatenus in scripturis nomine filij Dei dilecti & primogeniti vocatur, typum quendam prætulisse Christi, in quem hoc nomen verius competit, ac proinde quæ de Israele dicta sunt sub nomine filij Dei, etiam prædicta fuisse de
C Christo adumbrato per Israelem sub illa appellatione. Et alioqui non parua est inter Christum & populum Israeliticum ex Aegypto vocatum similitudo. Nam quemadmodum Israel propter mortem quæ ex fame timebatur, exulans in Aegypto angelorum ministerio & vocatus est, & eductus ex Aegypto, ac introductus in Iudæam terram illis olim promissam, fluentem lacte ac melle: Ita & Christus metu mortis ab Herode intentatæ fugiens in Aegyptum, per angelum euocatus in Iudæã venit, vbi pędicatione sua & morte sibi suisque paraturus erat possessionẽ nouę Iudææ, id est, regni cœlorum per Iudæã pręfigurati. Vnde Chrysostomus: Nisi, inquit, aduenisset in Aegyptũ Chri
D stus, nequaquam prophetia dignum finem habere potuisset. Considera igitur quemadmodum istud ipse Euangelista designet, dicendo, vt impleretur. Ostendit enim quoniam nisi venisset iste, non vtique fuisset impletum. Quinimo & populus & patriarcha cùm descenderent in Aegyptum, & indę rursus ascenderent, istius reuersionis signabant figuram. Nam & illi fugiendo mortem quam comminabatur fames, descenderunt in Aegyptũ, & hic mortem fugit quæ per insidias imminebat. Hæc ille. Porrò locus ille ad quem delatus fuit in Aegyptum Christus, etiamnum apud infideles celebris est. Nam inuenio apud quendam scriptum, hunc locũ quo Christus puer à crudeli regis Herodis in-
E fanticidio fuga subductus est, ab incolis Aegyptiis Matarçam vocari, & distare à Cairo decem milia passuum, qui etiam eum locum religionis causa inuisit anno 1502. prima die quadragesimæ. Mauros quoque eo in loco vbi fertur virginis fuisse habitatio, perpetuò ardentem lampadem in pueri Iesu illic asseruati memoriã cõseruare. Ibi insuper pretiosas balsami arbusculas Iesu beneficio olim increuisse, quę sola aqua putei (qua ad obsequia Domini virgo mater vsa fuerat) irrigatę vegetare, pullulare ac perdurare valebãt, nũc autẽ funditus interiisse, incertũ an custodũ incuria, an fraude dolóve, & inuidia, an religione & pietate lęsa. Horũ

De celebritate loci vbi Christus in Aegypto habitauit.

verò

verò ipsum & putealē fontē adhuc videri, ex quo non pauci pio affectu peregrini & hauriunt & bibunt aquas nō insalubriter. Ipse enim, quāuis aqua ei interdictum esset à medicis ob quasdam valetudines, post esum piscium ter ad saturitatem vsque, recogitando quisnam in eo lotus esset, ex aqua illa ita plenis faucibus potasse se asserit, vt hydropico similis turgidus effectus cingulum soluere coactus fuerit. Ilicoque sensisse summopere sibi profuisse. Nec per totam quadragesimam illam stomacho, quo sæpissimè fatigari solebat, laborasse. Vide & Brocardum in fine descriptionis terræ sanctæ.

TVNC HERODES VIDENS QVONIAM ILLVSVS ESSET A MAGIS, IRATVS EST VALDE.] Tunc, inquit, hoc est, cùm iam Ioseph cum puero & matre fugisset in Aegyptum. Nam quamuis ab aduentu Magorum vsque ad fugam in Aegyptum multi dies intercesserunt, tamen antea Herodes vel non aduertit se deceptum à Magis, implicitus scilicet & distractus aliis negotiis, vel, quod est verisimilius, cùm nō statim ad ipsum secundùm promissionem redirent Magi, credidit illos spe sua frustratos prę pudore noluisse reuerti: sed cùm ex his quę quadragsimo die in templo dicta factaq; erant, rumorem nouum nati Messię sparsum audiret, intellexit à Magis sibi illusum, cumq; ob id timere potius debuisset, & cogitare nō nisi per diuinam admonitionē factum esse, vt Magi ei illuderent, (alioqui enim verisimile erat tanto principi in re pia Magos obtemperaturos) ac proinde frustra se diligentiā quāuis adhibere pro necando puero: tamen quę est insipientia malitię, iratus est, & valde iratus, ita vt qui prius sęuitiā & iram in puerum conceptam simulata pietate texerat, iam non vereretur inaudito facinore eandē palam testari, hinc maioris sęuitię sumens occasionē, vnde debuerat metum, timoremque concipere, nullum iam iræ suæ modum statuens, nullaq; pietatis iura præ oculis habens. Verùm hic dubiū est non paruum, quare scilicet Herodes occiderit omnes bimulos & minores; idq; secūdùm tēpus quod exquisierat à Magis. Dicunt quidam, stellā duobus annis aut circiter apparuisse Magis priusquā Christus nasceretur, & ad iter sese Magos diu ante natiuitatē accinxisse, atque ob id Herodem omnes à bimatu pueros occidisse, quod putaret tū natū puerum, cùm primùm stella eius visa fuisset. Sed hæc sententia prius satis reprobata est. Nam ex verbis Magorū satis patet stellam signum eis fuisse nati pueri, non nascendi. Alij ergo dicunt, stellam non apparuisse nisi iā nato puero, sed Magos ex extremis partibus Orientis veniētes nō adorasse puerū ante purificationis diē in Bethleem, sed anno primo aut secundo post natiuitatē. Cui sententiæ quoniam, vt prius dictū est, contrarium videtur, quod non videatur verisimile Mariam cum puero post annū repertā à Magis in Bethleem, vbi peregrina pepererat, dicunt quidam Mariā cum Ioseph post purificationē secessisse in Nazareth, sed vel primo anno, vt vult Faber, vel etiā secundo anno, vt vult Epiphanius, rediisse religionis gratia in Bethleem, ibiq; tum à Magis inuētam cum puero. Verùm sicut ex narratione Matthæi apparet verisimilius Magos statim nato puero venisse in Bethleem, ita quoque verisimile non est Mariam cum anniculo puero aut bimo rediisse in Bethleem, maximè cùm census ille, propter quem venerat in Bethleē, non quotannis ageretur. Proinde tertij dicunt, inter

Cuius ætatis infantes Herodes occiderit.

A quos Nicolaus, & stellam nō nisi nato puero apparuisse, & Magos ante purificationis diem adorasse in Bethleem: Herodem autem grauissimis negotiis, domesticisq; tumultibus impeditum fuisse, ne mox à recessu Magorū infantes perderet, Romā enim ob filiorum suorum causam tractandā ad imperatorem concessisse, vnde rediens secūdo anno à nato Christo iusserit cōceptum prius facinus in innocentes pueros patrari. Sed vt nullius historiographi testimonio probari potest, eodem illo anno quo Christus natus erat, postquā conceptū facinus cōpleret opere, Romā petiisse Herodē filiorū suorum causa: ita magis adparet ex narratione Matthæi, statim post discessum Magorum factā ab Herode innocentum interfectionē. Deinde si, quemadmodum tres prędictæ opiniones præsupponunt, iam Herodes nihil dubitauit quin Christus natus duorum esset annorum secūdùm tēpus stellę quod indicauerant Magi, quare etiam eos qui infra bimatum erant pueros occidi iussit? Itaque dicendū potius videtur, hoc quod dicit Matthæus, Herodem sustulisse pueros à bimatu & infra secundùm tempus quod exquisierat à Magis, sic esse intelligendum, vt verba illa, secundùm tempus quod exquisierat, &c. non referantur ad illud; à bimatu; sed tātùm ad illud quod dicit; & infra. Ideo enim illud ab Euangelista adiectum videtur; vt significaret minores bimulis non quoslibet, sed qui essent circa C & ante, non autem post tempus stellæ æditi, iussos ab Herode occidi. Neque enim natū hunc puerum regiū post stellæ apparitionem arbitrabatur. Sed quotquot bimatum attigisse videretur, ideo voluit interfici, ne si fortè Christus, vel ante stellæ ortum natus, vel per miraculum maior quàm pro ætate, claberetur tanquam ante ortum stellę natus. Itaque sicuti loco latitudinem adiecit, occidens etiam omnes qui erant in omnibus finibus Bethleem: ita & tempus ampliauit, occidens non tantùm eos qui nati erant cùm stella apparuerat, sed & qui antè. Non ergo quod dicitur occidisse pueros qui erant infra bimatum, intelligendum est occidisse eū omnes qui erant minoris ætatis vsq; ad D pueros vnius diei. Multò autem minus intelligendum, vt quidam volunt, occidisse eum omnes qui erant vltra bimatum, vsque ad quinquennium, quo numero terminari volunt pueritiam & infra, hic accipiunt vt denotet ordinem non temporis, sed numeri. Nam præter alia absurdum nimis est, infra, sic exponere. Quod autem hanc suam sententiam probant ex magnitudine ossium quæ dicuntur esse innocentū, maiore quàm vt videri possint esse solùm bimulorum ossa, infirmum nimis est argumentum, cùm & illo tēpore corpora hominū longiora esse potuerint, & certū non sit omnia esse innocentum corpora quæ tanquā illorum ostenduntur. Permisit autem Deus vt occasione filij sui multi occiderentur innocentes, vt ostenderetur & E quanta esset Herodis sæuitia, & quàm nulla crudelitas quicquam possit contra eum quem seruatum Deus voluerit. Deinde vt & à pueris Christus testimonium acciperet, pro quorum etiam salute natus erat. Postremùm vt in his typus quidā præcederet martyrū, qui pro confessione Christi sanguinem suum erant effusuri. Nā & Herodis furor quærētis perdere Christū, forma erat omniū tyrannorum, qui beatorū martyrū cæde existimauerūt se posse Christi nomen & fidem adhuc teneram, atque in piorum animis gliscentem extinguere. Verùm vt occisis

Innocentes quare occidi permiserit.

occisis pueris Christus euasit, ita occisis martyri- A bus Christi tamen nomen illustre permansit, imo per illorum mortem illustrius redditum est. Itaque his rebus parabatur exemplum, ostendens & quid essent passuri fideles, & quid profecturi hostes Christiani nominis. Nec iniustè quidē Deus pueros nihil cōmeritos occidi permisit, quãuis iniustè illos occiderit Herodes. Nam cùm omnes Dei simus, non iniustè facit Deus si pro maiori gloria nominis sui quorundã corpora impiorum permittat potestati. Neq; ab iniustitia solùm libera est hæc permissio cædis infantium, sed magni etiã beneficij loco habenda. Siquidē hæc illis mors cessit ad obtinendã palmã martyrij. In æternitatis enim profectũ (inquit Hilarius) per martyrij gloriã efferebantur. Vnde & Ecclesia eorũ mortem tanquam B martyrũ festiuam celebrat. Verùm hac occasione quidã (teste Thoma in secunda secundæ quæst. 124. articulo 1. ad primum) dixerunt in pueris istis acceleratum fuisse vsum liberi arbitrij & rationis, eo quòd martyrum videatur debere esse voluntarium, cùm sit actus virtutis singularis palmæ meritorius. Et videri quidem potest eadem sententia probari per ea quæ in homilia quadam de innocētibus sub nomine Chrysostomi leguntur in festo innocentũ, in hunc modũ: Fiunt interea pueri sine magistro diserti, docti sine doctore, periti sine eruditore. Agnoscunt Christũ, prædicant Dominum, non quē persuasio humana docuerat, sed quē diuinitas innocentibus inspirabat. Sed quoniã hęc sententia nimis videtur voluntaria, nec aliqua scripturę auctoritate aut alicuius patris nixa, ideo melius dicendũ secundũ Thomam, martyrij gloriam quã in aliis propria voluntas meretur, hos paruulos Dei gratia esse assecutos. Effusio enim sanguinis pro Christo aut gloria Dei vicē obtinet baptismatis. Vnde sicut baptismus in paruulis sola Dei gratia per meritũ Christi operatur ad obtinendam gloriam vitæ æternæ: ita effusio sanguinis propter Christũ in paruulis sola Dei gratia per meritum Christi proficit ad cōsequendã coronã martyrij. Vnde Bernardus in sermone de innocētibus sic inquit: An verò de innocētũ coronis quis dubitet? Ille pro D Christo trucidatos infantes dubitet inter martyres coronari, qui regeneratos in Christo nō credit inter adoptionis filios numerari? Alioquin quãdo coëuos sibi pueros puer ille qui natus est nobis non cōtra nos, propter se pateretur occidi, quod vtiquę solo nutu poterat prohibere: nisi melius aliquid eis prouideret, vt quemadmodũ cæteris infantibus tũc quidem circũcisio, nunc verò baptismus sine vllo propriæ voluntatis vsu sufficit ad salutē, sic nihilominus pro eo susceptum martyriũ illis sufficeret ad sanctitatē. Similia habet August. in sermone quodã de Epiphania, sic pueros hos alloquens: Ille de vestra corona dubitabit in passione pro Christo, qui etiam paruulis baptismum prodesse non æstimat Christi. Non habebatis ætatē qua in passurũ Chri- E stum crederetis, sed habebatis carnem in qua pro Christo passuro passionem sustineretis. Hæc ille. Proinde notandum secundùm Bernardum, triplices esse martyres, volũtate scilicet & opere simul, qualis fuit Stephanus: voluntate solùm martyres, vt Ioãnes Euãgelista: opere solùm martyres, vt hi pueri, & omnes Christianorum infantes, qui ab infidelibus propter Christianismum simul cum parentibus necantur. Nec obstat quod martyr interpretetur testis, quasi ob id martyres infantes dici non possint, eò quòd non perhibuerint Christo testimonium oris aut cordis. Nam, vt canit Ecclesia, innocentes hi præconium Dei non loquendo, sed moriendo confessi sunt. Quod nihil est aliud, quàm mortem illorum gloriam Dei illustrasse, Christumque pro quo moriebantur, quantus esset, demonstrasse, tantum scilicet, vt pro eo mortem illi meritò paterentur, & pro eo extinguendo impius hostis non dubitaret illos immerita morte condemnare. Iam quod dicitur in homilia prædicta pueros agnouisse Christum quem diuinitas illis inspirabat, commodè intelligendũ est. Dicuntur enim ideo Christum agnouisse diuinitus, quia diuina dispensatione mors illorum Christum suo modo prædicabat, quomodo dicimus solem & lunam eclipsantia in morte Christi, agnouisse Domini sui passionem, eamque mundo prædicasse. Ad hunc modum & alia similia quę de infantibus istis dicuntur intelligenda sunt, secundùm quem modum & Ioannes in vtero rectè dicitur Christum agnouisse & prædicasse.

TVNC ADIMPLETVM EST QVOD DICTVM EST, &c.] Testimonium istud legitur Ieremiæ 31. & ipsum nequaquam propriè de his infantibus propter Christum à Propheta prædictum est, sed de decem tribubus in captiuitatem cum magno mœrore abductis: vt testatur etiã Hieronymus. Hæ autem tribus illo capite & alibi sępe C nomine Ephraim designãtur, quoniã earum princeps erat tribus Ephraim. Itaque à Propheta, Rachel quæ auia erat Ephraim, dicitur deplorare Israelitas tanquã filios suos, quo significatur populũ Israeliticum amarè ploraturum ob captiuitatem & necem suorum. Quoniam autem sub Herode nunc non minor tyrannis & eiulatus factus est in Israelitico populo, quàm olim cùm populus in captiuitatem abduceretur, idq; eo loco vt propriè Rachel dici possit plorasse iam hos interfectos pueros tãquam filios suos, ob id Euangelista hunc Ieremiæ locum nunc dicit adimpletum, hoc est, nunc verè id dici potuisse quod olim dixerat Ieremias, etsi de aliis, & in sensu nonnihil diuerso. Proinde non videtur dicendum, quemadmodum tamen communiter dicitur, testimonium istud à Matthæo hîc adduci, vt ostenderetur hanc infantum cædem non contigisse sine dispensatione diuini cōsilij, sed Deo ita prouidente, & per Prophetam prędicente, & sic fieri permittente secundùm suam gubernationem, vt adimpleretur quod prędixerat. Potius enim dicendum, Matthæum Hebræis scribentem quod gratum illis esse sciebat fecisse, atque ob id scripturam quæ facto huic adaptari commodè potuit, desumpsisse, sicut & alibi. Non enim ad ostendēdam diuinam dispensationem citasse hoc testimonium hinc constare videtur, quod de his pueris hęc à Ieremia non sint dicta, neq; secundùm sensum literalem, neque secundùm sensum mysticum, cùm calamitas illa de qua ad literam loquitur Propheta, nō videatur allegoria apta posse ostendi fuisse figura huius cædis infantum. Dici tamen potest spiritum sanctum illo Ieremiæ loco sub typo calamitatis populi Israelitici voluisse etiam significare martyrum omnium necem, & Ecclesiæ per Rachelem significatę, luctum, ac proinde rectè de his martyribus citasse, qui omnium martyrum primitię sunt, & quibus locus iste propriè quodam modo competit. Nam & ea quę pręcedunt ante hæc verba in Ieremia, magis pertinent ad Christianum populũ, &

quæ ſequitur conſolatio ſubiecta ad calamitatem his verbis deſcriptam, magis eſt conſolatio Eccleſię, ne propter occiſos pro Chriſto fideles nimis doleat. Sequitur enim: Hęc dicit Dominus, Quieſcat vox tua à ploratu, & oculi tui à lachrymis, quia eſt merces operi tuo, dicit Dominus. Et reuertētur de terra inimici (ſcilicet filij tui ô Rachel) & erit ſpes nouiſsimis tuis, ait Dominus, & reuertentur filij tui ad terminos ſuos. Super quo loco ſic ſcribit Hieronymus: Hoc iuxta literā necdū factū eſt. Neque enim decem tribus, quę in ciuitatibus Medorum exulant atque Perſarum, reuerſas in Iudęam terram legimus, ſed iuxta ſpiritum & in paſſione Domini completum eſt, & hucuſq; completur, quando de toto orbe ſaluatur Iſrael, & Racheli dicitur: Quieſcat vox tua à ploratu. Proinde melius intelligitur de paruulis iſtis, quòd mercedem habeant effuſi ſanguinis pro Chriſto, & pro terra inimicorum teneant regna cœlorum, & reuerſuri ſint in ſedem priſtinam, quādo pro corpore humilitatis receperint corpus glorioſum. Iſta eſt ſpes nouiſsima, quando iuſti fulgebunt ſicut ſol, & infantes quondā paruuli atque lactantes abſq; ætatū incremento, & iniuriis, ac labore corporeo reſurgent in virum perfectum, in menſurā ætatis plenitudinis Chriſti. Hæc ille. Quamuis autem Hieronymus de paruulis rectè intelligi dicat, videtur tamē generaliter de omnibus debere intelligi dictū martyribus, nam alioqui non ſatis conſtat allegoria inter literam & ſpiritum. Et prius dicit Hieronym. hanc ſcripturam hucuſq; cōpleri, & Racheli, hoc eſt, Eccleſiæ dici ne ploret ob mortuos ſuos filios, qui mundo quidē videntur extincti, ſed è terra iſta hoſtili, atque è regione mortuorum reuertuntur in vitā æternam, aut ab idololatria in Eccleſiā. Porrò teſtimonium iſtud, teſte Hieronymo, nec iuxta Hebraicum, nec iuxta Septuaginta citauit Euāgeliſta. Hebræa enim ſecundùm verſionē Hieronymi ſic habent: Vox in excelſo audita eſt lamētationis, luctus & fletus, Rachel plorantis filios ſuos, & nolentis conſolari ſuper eis, quia nō ſunt. Aut potius ſic: Vox in excelſo audita eſt, plāctus, fletus, & amaritudines, Rachel flēs ſuper filios ſuos, noluit cōſolationem accipere ſuper filiis ſuis, quia non ſunt. Septuaginta verò, teſte & interprete Hieronymo, ſic habent: Vox in Rhama audita eſt, lamentatio, & fletus, & luctus Rachel plorantis filios ſuos, & noluit cōquieſcere, quia nō ſunt. Ex quo, inquit Hieronymus, perſpicuū eſt, Euangeliſtas, & Apoſtolos nequaquam ex Hebræo interpretationem alicuius ſecutos, ſed quaſi Hebræos ex Hebræis quod legebant Hebraicè ſuis ſermonibus expreſsiſſe, nō curantes tamen eaſdē omnino voces annumerare, ſed cōtenti integritate ſententiarum Chriſtū prædicaſſe. Græca tamen paulò aliter modò habent, quàm legiſſe videtur Hieronymus, nec multò diſsimiliter à citatione Euangeliſtæ, quamuis codices Gręci varient. Nam Cōplutenſis æditio ſic habet in Ieremia: φωνὴ ἐν ῥαμᾷ ἠκούσθη, θρῆνος καὶ κλαυθμὸς, καὶ ὀδυρμὸς, ῥαχὴλ ἀποκλαιομένη τοὺς υἱοὺς αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελεν παρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσὶν. Aldina verò æditio ſic habet: φωνὴ ἐν ῥαμᾷ ἠκούσθη θρήνου καὶ κλαυθμοῦ, καὶ ὀδυρμοῦ, ῥαχὴλ ἀποκλαιομένη ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελε σε, &c. In Euāgeliſta verò ſic habetur omnino quomodo in Complutenſi æditione, niſi quòd pro, ἀποκλαιομένη τοὺς υἱοὺς αὐτῆς, habeatur hic, κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, quod idem omnino eſt. Vnde videri poſsit interpres Euangeliſtæ reſpexiſſe ad tranſla-

A tionem Septuaginta, maximè cùm præter alia ferè omnia eadem, etiam Rama dictionem non verſam reliquerit, ſicut Septuaginta, nec ad verbum παρακληθῆναι, id eſt, cōſolari, adiecerit, ſuper filiis ſuis, quod eſt in Hebræo. Eſt autem Rama aliquando loci nomen: verùm hoc loco ſic non debere accipi, quemadmodum tamen quidam putant, patet, quòd Rama dum loci nomen eſt, ſignificat vrbem quandam quæ erat in ſorte Beniamin iuxta Gabaa, vt patet Ioſue 18. & Iudic. 19. quam Raman Baaſa rex Iſrael reædificauit contra Hieruſalem, vt patet 3. Reg. 15. Itaque vt docet etiam Hieronymus, Rama hic appellatiuè accipi debet, vt ſit idē quod

B excelſum. Itaque ſenſus ſecundùm Hieronymum eſt: Vox in excelſo audita eſt, hoc eſt, longè latéque diſperſa. Poſtquam autem dixit: Vox in Rama audita eſt: ſubdens declarat quæ vox fuerit, quia ploratus & vlulatus multus. Vbi pro duobus quę nos legimus, Græci tria habent, θρῆνος, καὶ κλαυθμὸς, καὶ ὀδυρμὸς, lamentatio, & ploratus, & fletus, ſicut & Hebræa & Septuaginta tria habent. Additur autē multus, ad explicandū quod dictū eſt, in excelſo audita vox, cùm non ſit hæc dictio apud Septuaginta, aut in Hebræis, niſi fortè hac adiectione explicare voluerit tertiam dictionem quę eſt in Hebręo, quę ſignificat propriè amaritudines. Porrò per Rachelem hic intelligi iam debet regio Bethlee-

C mitica, eo quòd iuxta Bethleē Rachel ſepulta fuerit. Hanc itaque dicit ploraſſe filios ſuos, nec voluiſſe conſolationē admittere, quia non ſunt. Quod ſecundùm Hilariū ſic debet intelligi: noluit conſolari quaſi nō eſſent, qui ſecūdùm corpus mortui erant, ſciens eos in æternum viuere. Cuius interpretationis meminit etiam Hieronymus. Verùm ſimplicius fuerit intelligere, non eſſe dictos qui perierunt & mortui erant. Siquidem his verbis; noluit conſolari, &c. Euangeliſta ſignificare voluit, dolorem Rachelis inconſolabilē, & calamitatis magnitudinem. Videtur autem Hilarium offendiſſe, quod nō eſſe dicantur qui pro Chriſto trucidati erant. Verùm phraſis Hebraica eſt, non eſſe, ponere

D pro, non ſupereſſe, & non viuere amplius in hac vita. Hęc autem crudelitas Herodis etſi notata non ſit à Ioſepho, qui cùm Herodis geſta exactè ſcripſerit, incertum an volens, an ignorans factum iſtud prętererit, inuenitur tamē notata à Macrobio Gētili ſcriptore. Hic enim lib. Saturnalium 2. inter cęteros iocos Auguſti ſic ſcribit: Cùm audiſſet inter pueros quos in Syria Herodes rex Iudæorum intra bimatum iuſsit interfici, filium quoq; eius occiſum, ait: Melius eſt Herodis porcum eſſe quàm filium. Dicit autē Macrobius in Syria occiſos paruulos, quòd Iudęa, vt prius eſt dictum, pars ſit Syrię. Iocus autem in eo cōſiſtit, quod Herodes cùm eſſet proſelytus, ſicut reliqui Iudęi, abſtinebat ab eſu car-

E nis ſuillę ſecundum legis pręſcriptum. Idem tamē Ioſephus non tacuit alia huius Herodis crudelitatis ſummę facinora, quomodo ſcilicet prę aliis multis etiam familiaribus occiderit generum ſuū Ioſippum, chariſsimā & innocentiſsimam vxorem ſuam Mariamnem, ac poſtea etiam duos illius filios, Alexādrum & Ariſtobulū, deinde quinto ante mortem ſuam die etiam tertium filium ſuum Antipatrū. Putatq; Euſebius in Eccleſiaſt. hiſt. li. 1. c. 8. has domeſticas clades accidiſſe Herodi poſt crudelitatem in pueros hos exercitam, cùm vſque ad illud tempus omni fœlicitate imperium eius polleret. Iam quam tandem pro omni ſua crudelitate

Herodis crudelitas & à Deo illatū ſupplicium notatur.

tate in alios exhibita persoluerit pœnam, idem testatur historiographus lib. 17. antiquit. cap. 10. sic scribens: Herodem porro amarior indies morbus vrgebat, simplicia Deo commissi sceleris expetēte. Ignis quippe lentus inerat, non tantùm conflagrationem in superficie corporis agentem prodens, quantùm intrinsecus crescens operabatur incendium. Auiditas quoque inexplebilis semper inerat cibi, nec tamen satietas vnquam rabidis incitatam faucibus valebat implere ingluuiem. Intestina internis visceribus tabida putescebāt, doloribus quoque coli sęuissimis cruciabatur, humor liquidus ac luridus erga pedes tumidos oberrabat. Similis illi quoque & circa pubem erat afflictio. Sed & verēda ipsa putredine corrupta scatebant vermibus, spiritus quoque incredibilis inflatio, & lentigo obscœna & satis execranda. His autem omnibus doloribus fœtor dirior, vel ex membrorum putredine, vel ex respiratione anhelitus reddebatur. Ita ex omni parte cruciatibus fesso nullæ sufficere vires ad tolerantiam poterāt. Dicebant ergo hic quibus diuinandi inerat peritia, has diuinitus pœnas ab eo ob multa eius impiè & crudeliter gesta deposci. Similia idē Iosephus scribit & lib. 2. de bello Iudaico ca. 21. ostendens eum febre, tussi, dysenteria, scabie, prodagra, verendorum putredine, generatione vermium, spirandi difficulate atque fœtore malam efflauisse animam, & quòd eandem sibi paulò antequam moreretur eripere conatus fuerit ob doloris ex morbo vehementiam, quodq; inauditum facinus excogitarit, nempe collectos ex omni Iudæa nobiles in locum, cui nomen est Hippodromus, custodiri fecit, præcipiens Salomæ sorori & Alexæ eiusdem marito, vt simul ac animam efflasset, omnes illos occiderēt, quo sic vel inuita omnis Iudæa, omnisque domus in morte eius illachrymaretur. Malè enim sibi conscius persuasus erat, festis gaudiis Iudæos mortem eius celebraturos. Nec ipse Herodes in seipso tantùm pœnas exoluit, sed etiam in sua progenie. Nam, vt testatur Iosephus lib. antiq. 18. ca. 11. intra centum annorum spatium præter paucos (nam admodum multi erāt) cuncta Herodis origo consumpta est, vt in eū rectè quadrent maledictiones illæ quæ habētur Psal. 108. inter quas est: In generatione vna deleatur nomen eius &: Nutantes transferantur filij eius, &c. quod contigisse Archelao & Herodi Antipæ ex Iosepho constat.

DEFVNCTO AVTEM HERODE, ECCE ANGELVS DOMINI APPARVIT IN SOMNIS IOSEPH.] Regnauit Herodes 37. annis ab eo tēpore quo à Romanis regnū acceperat, 34. autem annis post occisum Antigonū, vt testatur Iosephus li. antiq. 17. cap. 10. Proinde cùm 32. anno regni eius natus sit Christus, & verisimile sit Christum primo anno vitæ fugisse in Ægyptum, consequens est eum circiter quinq; annos vixisse in Ægypto, & quinque vel sex annorum fuisse cùm ex Ægypto rediret. Redire autem Christum ex Aegypto adhuc in ipsa pueritia cōueniebat, nec mortuo Herode diutius in ea permanere, vt inter Iudæos adolescens & enutritus, multis ab ipsa pueritia esset cognitus, ne tanquam alienigena à Iudęis postea iure reiiceretur, nec haberet incredula illa gens quod vel probabiliter suæ impietati prætexeret. Conueniebat item vt mortuo Herode rege Iudæorū puer Iesus rediret in terrā Israel, tāquam scilicet verus rex Iudęorū, pręter quem nullus pro

A vero rege Iudęorum agnosci deberet. vnde & Dei prouidētia factū videtur, vt post Herodem nullus constitueretur rex Iudęorum à Romanis, quanquā id filij Herodis, & potissimùm Archelaus qui post eum regnauit, summè à Romanis impetrare contenderent. Itaque monetur ab angelo Ioseph, relicta Aegypto redire in terram Israel, hoc est, Palesthinam. Non dicit autem in quam ciuitatem ire debeat, vt dubitatione suborta, ad Deum cōfugere cogeretur, & noua angeli vel Dei allocutione magis consolaretur, magisq; semper intelligeret Deū sibi in curando & custodiendo puero non defuturum. Cùm autem dicit angelus:

B DEFVNCTI SVNT ENIM QVI QVAEREBANT ANIMAM PVERI; videtur numerus pluralis phrasi Hebraica accipiendus pro singulari. Nā quanquam plures cū Herode quæsierint animam pueri, nēpe illius satellites & amici, prius tamē solū dicit Herodē defunctum, eoq; defuncto angelum apparuisse. Sic cùm vnū tantùm vitulum in Horeb conflassent Israelirę, dixerunt tamen: Hi sunt dij tui, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Sic cùm scriptura Exodi 2. dicat solùm Pharaonē quęsisse occidere Moysen, tamen ca. 4. dicitur: Vade, & reuertere in Aegyptum, mortui sunt enim omnes qui quęrebant animam tuam. Et bene quidem eisdem iam verbis pręcepit angelus Iosepho reditum quibus olim locutus fuerat Moysi, quia Moyses vt
C in aliis multis, ita etiā sua fuga typum prętulit huius pueri.

AVDIENS AVTEM QVOD ARCHELAVS REGNARET IN IVDAEA PRO HERODE.] Herodes cùm in principio morbi sui, iuniori filio suo Herodi scilicet Antipę, regnum testamento reliquisset, idq; odio quod circa Archelaum & Philippum ex Antipatri accusatione conceperat, vt testatur Ioseph. lib. 17. antiq. c. 8. iam instante morte testamētum mutans Archelao regnū contribuit. Herodem verò Antipam, quem prius sibi in regno successorem designauerat, tetrarcham facit Galileæ regionis atque Berœæ. Gaulanitidem autem & Trachonitidem & Bathaneam Philippo filio Tetrarchię iure concessit, volens tamen testa-
D mentum non obtinere robur, nisi intercedente autoritate Cęsaris. His itaque filiis Romam ad Cęsarem profectis, & coram eo de regno certantibus, tandem Cęsar Archelaum quidem non pronunciat regem, sed dimidię Iudeę regionis quę Herodi tributa pendebat, Toparchā constituit, hoc est, loci principē, spondens ei regiam quoque dignitatē, si laboribus & fauoribus circa semetipsum meritus appareret. Alteram verò dimidiam bifariam distribuit alteris duobus Herodis filiis, nempe Herodi Antipę & Philippo, quēadmodum id testamento pater cauerat. Vide Ioseph. c. 10. & seq. 17. libri pręd-icti. Proinde quod hic dicitur Archelaus regnasse in Iudęa pro Herode patre, non sic est accipiendū,
E quasi rex fuerit sicut Herodes pater, sed simpliciter regnasse intelligendus est, ꝙ post patrem Iudęę pręfuerit, nō regio nomine, sed regia potestate: aut ꝙ à patre destinatus esset rex, & à populo rex in principio salutatus, denique & à Cęsare regiū nomē illi esset promissum. Patet etiā ex his Iudæam hoc loco accipi debere, vt distinguitur, contra Galilęā, quem admodum etiam prius dictum est. Verùm hic duplex occurrit questio. Primùm, cur putauit eundum in Iudęam Iosephus, cum habitatio eius esset in Nazareth. Deinde, cur non ita metuebat ire in Gal

lilęam propter Herodē fratrem Archelai, ſicut in Iudęam propter Archelaum. Ad primū dicendum, Ioſephum exiſtimaſſe puerum in Iudęa ęducandū, tum quòd in ea natus eſſet, tum quòd in ea ſedes eſſet regni. Aut voluiſſe quidem ire in Iudęam, non ad habitandū, ſed vt gratias Deo ſolennes ageret in Hieruſalem, metuiſſe autem, ne quemadmodum tempore pręſentationis ab aliquibus agnitus, Archelao manifeſtaretur. Ad ſecundum verò dicendum, magis metuendum fuiſſe ab Archelao, tum ꝙ Bethleem, in qua natus erat Chriſtus, in Iudęa erat, in qua ciuitate ſi veniſſet habitaturus Ioſeph, facilè creditū fuiſſet, Chriſtū fuiſſe vnum ex pueris illis quos occiderat Herodes, tum quod Archelaus aſpiraret ad nomen regis Iudęorum quod habuerat pater. Porrò pro eo quod nos legimus, admonitus, Gręcè eſt χρηματισθεὶς, quod non ſimpliciter admonitum ſignificat, ſed admonitum oraculo, &, vt prius vertit de Magis, accepiſſe reſponſum,

VT ADIMPLERETVR QVOD DICTVM EST PER PROPHETAS: QVONIAM NAZARAEVS VOCABITVR.] Quidā, inter quos Lyra, legūt; per Prophetā; referuntq; iſtud teſtimonium ad certum ſcripturę locū, nempe ad c. Iſaię 11. Verùm & Gręci & Latini codices omnes habent; per Prophetas. Putat autem Chryſoſt. teſtimonium hoc à Matthæo deſumptum ex libris aliquibus Propheticis, qui negligētia aut malitia Iudęorū, aut temporū bellorumq; iniuria perierunt. Verùm vt omittamus nō eſſe veriſimile libros illos ratione aliqua tali periiſſe, ne tunc quidem cùm hæc Matthęus ſcriberet, extitiſſe aliquos libros propheticos, in quibus iſtud apertè ponebatur vt ab ipſo citatur, vel ex eo ſatis patet. Nam ſi extitiſſent, non eſt veriſimile eos primoribus plebis, Scribis & Phariſęis nō fuiſſe notiſsimos. Et tamen nihil tale eis notum fuiſſe ex eo ſatis colligitur, quod totus ſenatus Iudæorum Nicodemū qui in Chriſtū propenſus eſſe, beneq; de eo ſentire videbatur, his verbis obiurgat: Scrutare, & vide quod à Galilęa Propheta non ſurrexit. Quod vtiq; facturi non erant, ſi hoc teſtimonium legiſſent: aut certè à Nicodemo confutandi fuerant qui tam impudēter garriebāt. Proinde cum Hieronymo intelligendum eſt Euangeliſtam ob id non dixiſſe, per Prophetā, ſed per Prophetas, vt nō fixum aliquod & vnum ſcripturæ teſtimonium deſignaret, ſed à pleriſq; id dictum indicaret, etſi non ſecūdùm verba, tamen ſecundùm ſenſum. Quomodo autem in ſcripturis id ſecundùm ſenſum dictum ſit, nō omnes conſentiunt, idq; ob id quòd dubitetur quibus literis Hebraicè ſcribi debeat nomen ciuitatis Nazareth, à qua Chriſtus dicitur Nazaręus. Nā in ſcripturis veteris teſtamenti nomē illud ciuitatis ſcriptum non inuenitur, ſiue propter loci obſcuritatē, ſiue quòd aliud prius nomē habuerit. Si enim Nazareth & Nazaręus Hebraicè ſcribātur per literam Zāin, iam Nazaręus idē eſt quod ſeparatus & ſanctus. Sanctum autem & ab omni immunditia peccati ſeparatum futurum Meſsiam omnis ſcriptura commemorat, & apertiſsimè quidem Danielis 9. Cùm venerit ſanctus ſanctorum, ceſſabit vnctio. Iam ſecundùm hanc deriuationē quidā putant hic ab Euangeliſta notari illud quod de Samſone dixit angelus Iud. 13. Quia Nazaręus (Hebraicè נזיר Nezir) Dei erit puer iſte ab vtero. & quod de Sāſone ad literam dictum eſt, Euangeliſtā in Chriſto per Samſonem adumbrato dicere completum eſſe,

Quomodo ſcribendū ſit Nazareth, vnde Chriſtus Nazaræus, pulchra deductio.

A ideoq; aſſerere dictum id eſſe per Prophetas, quod in vno libro Iudicum dictum eſt, eò quod liber ille, opus eſſet multorum Prophetarum ſibi ſuccedentium. Verùm manifeſtum ſatis eſt, nomē Nazaræi, vt de Chriſto dicitur, nō debere ſcribi Hebraicè per Zāin, ſed per literam Tſade. Primùm quidē, quòd teſte Pagnino ſic ſcribatur in titulo ſalutiferę crucis Romę aſſeruato, qui habet Ieſuah Hanotſeri, Melech, Haiehudim: deinde quod etiā ſic ſcribatur cognomen Chriſti in veterum Hebræorum commentariis. Et fieri poteſt, ciuitatem Nazareth eam eſſe quæ in libro Ioſue inter ciuitates tribus Nephtali vocatur Haſor vel Enhaſor, literis quibuſ B dā poſtea mutatis aut ablatis. Nam hęc nomina per Tſade in medio ſcribuntur. Secundùm hanc itaque deriuationē nomē Nazaræi Chriſto apertè tribuitur, Iſaiæ 11. Nā vbi nos legimus: Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet; pro dictione, flos, Hebræis eſt נֵצֶר Netſer per Tſade, quod ſignificat florem, aut potius, vt verterunt teſte Hieronymo Symmachus, Theodotion, & Aquila, germen. Eſt enim ſecundùm Rabbi Dauid, Neſer, planta nouella & tenera. vnde & Hieronymus cap. 6. Iſaiæ eandem dictionem vertit per germen. Populus autem tuus omnes iuſti imperpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ, &c. Sic ſimiliter Danielis C 11. Et ſtabit de germine radicum eius plantatio. Illud autem Neſer quod ponitur Iſaiæ 11. de Chriſto debere intelligi, etiam Chaldæus paraphraſtes teſtatur, ſic vertens: Et egredietur rex de filiis Iſai, & Chriſtus de filiis filiorum eius creſcet. Rectè enim Chriſtus, germen vel flos aut tenera plāta dicitur, quòd ſine corruptione de Maria virgine natus ſit, quemadmodum germen aut flos de terra, quodq; nullam habens peccati vetuſtatem, omni virtute uiruerit & floruerit ſemper, ſuauitatem odoris ſui longè lateq; ſpargens. Itaque hac ſcriptura ſicut ſatis deſignatur Chriſtū in Bethleem naſciturū, cùm dicitur egreſſurus de radice Ieſſe: ita tectè etiam deſignatur in Nazareth æducandū, cum D Netſer appellatur. Certè D. Hieronymus ſcribens in hunc Iſaiæ locum, teſtatur eruditos Hebræorum putare de hoc loco ſumptum, quod in Euangelio Matthæi omnes quærunt eccleſiaſtici, & non inueniunt vbi ſcriptum ſit; Quoniam Nazaræus vocabitur. Quanquam horum ſententiam non videatur probare, quod nomen Nazarę ſemper alibi ſcribatur per Zāin, quaſi Chriſtus ſic dictus ſit Nazaręus, ſicut alij hoc nomine appellati. Quāuis autē hoc ſolo Iſaiæ loco Chriſtus apertè Neſer dicitur, Matthæus tamen dictum dicit per Prophetas ipſum hoc nomine vocandum, eo ꝙ & alij Prophetæ ipſum nomine idem ſignificante appellauerint. Nam Zachariæ 6. vbi nos legimus: Ecce vir Oriēs E nomen eius, Et c. 3. Ecce ego adducam ſeruū meum Orientem. (quæ de Meſsia dicta eſſe dubium non eſt) pro nomine, Oriens, Hebraicè eſt צֶמַח Tſemah, quod magis ſignificat Germē, quomodo eam dictionem vertit Hieronymus Ieremiæ 23. & 33. & Iſa. 4. In quibus omnibus locis Chriſtus dicitur Germē, vt annotatū eſt prius circa illud: In quibus viſitauit nos oriens ex alto. Porrò Oſiander noua & ab ipſo inuēta ratione ſcrupulum huius loci diſcutiendum putat, volens Matthæū hic non loqui de Prophetis, qui ſua de Chriſto teſtimonia literis tradita reliquerūt, ſed de huiuſmodi Prophetis, de quibus & Paulus loquitur ad Corint. qui ſpiritus

ſan

ſancti vnctione interna edocti, literas propheticas A recte intelligūt,easq; aliis enarrare,& ex eiſdē,petentibus recta cōſilia dare, & quę recta ratiocinatione ex eorundē dictis neceſſario cōſequūtur perſpicere valēt, quos priſca ætas filios Prophetarū, Paulus autem ſimpliciter Prophetas appellat. Tria enim ille facit Prophetarū genera. Primum eorū, qui quandocunq; res poſtulabat,oracula, viſiones, aut fatidica ſomnia impetrabāt,qualis fuit Moſes, Samuel,& alij,quos priſca ætas vidētes,vulgus autē Iudęorū prophetas priores appellat. Alterū eorū,qui quamuis oracula, viſiones aut ſomnia fatidica pro ſuo arbitrio non elicerent, tamen quoties Deo viſum eſſet, per eos populum docere aut admonere,aut obiurgare diuinitus inſpirati prophe- B tauerunt,atque hos Iudęi poſteriores vocāt.Tertiū verò eorum qui prius dicti ſunt, de quibus ob id Matthęū loqui ille vult ꝙ nō per prophetam, ſed per prophetas,& non ſcriptū,ſed dictum eſſe commemoret,eosq; ex ſcripturis,& potiſsimū ex Iſaiæ cap.11.intellexiſſe Chriſtum habitaturum in Nazareth, atque ab ea Nazarenum dicendum. Verùm non eſt veriſimile de hoc tertio prophetarum genere Euangeliſtam loqui,cùm & aliàs ſemper cum quę à prophetis ſcripta ſunt citat,dicere ſoleat adimpletum eſſe quod ab eis dictum eſt. Deinde ſi iā ab huiuſmodi prophetis palā dictum,& ex ſcripturis demōſtratū fuit, Chriſtum Nazarenum vocandum à ciuitate Nazareth, quare & Phariſęi, & C Scribæ,& omnis populus Chriſtum agnoſcere noluerunt quòd Galilæus eſſet, ita vt ipſe etiam Nathanael admirando diceret: *Ioan.1.* A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe? Itaque ſecundùm priorē potius modum dicendum eſt,ſecundùm quem tamen nodus difficultatis nondum omnino diſſolutus videtur. Nā etſi in ſcripturis Chriſtus dicatur Neſer & Germen,non tamen dicitur ſic vocandus,aut ſaltem nō dicitur ſic vocandus, à ciuitate in qua nutriendus erat,Nazareth. Matthæus verò dicit habitaſſe in ciuitate Nazareth, vt adimpleretur illud Propheticum:Nazaræus vocabitur.Proinde quod dicit Matthæus,in hoc ſenſu videtur accipiēdum, Chriſtum habitaſſe in ciuitate Nazareth, vt vel ex ipſa ciuita D te à qua cognominandus erat, demōſtraretur in ipſum verè competere nomen illud Neſer & Germē,quo prophetæ Meſsiam appellarunt:quoniam enim pleroſque Iudęos offendebat quod Ieſus diceretur Nazarenus, oſtendit Euangeliſta quàm id conueniat ſcripturis,quę paſsim eum vocant nominibus ſignificantibus Germen, quod nomine Nazaræi etiam ſignificatur.Quare cùm dicit; vt adimpleretur,&c.coniunctio, vt, potius eſt accipienda conſecutiuè,quàm vt denotet cauſam finalem:quēadmodum etiam prius, cùm dicit; Vt impleretur quod dictum eſt:ex Aegypto vocaui filium meum. Porrò quod Chriſtus etſi in Bethleem naſciturus, E non tamē in ea nutriendus,nec ab ea vocādus eſſet Bethlehemiticus, ſatis innuit Michæas dum dicit:

Ex te mihi exibit dux, &c. Sic etiam quod Hieroſolymitanus vocandus non eſſet,nō obſcurè ſignificat Zacharias dicens,Regem Sion ſedentem ſuper aſinam,tanquam hoſpitem aliunde Hieroſolymam venturum.Vt autem in Galilæa ciuitatē Nazareth deligeret habitationi,primùm conueniebat ob cauſam eam quam indicat Matthæus:deinde & *Matt.21.* ob aliam cauſam,nempe quod hæc ciuitas ob ſuam obſcuritatem & ignobilitatem opportuna eſſet latebra puero aduerſus ſæuitiam filiorum Herodis, quodque ſuo exemplo omnem nobis humilitatem,cōtemptumque mundanæ celſitudinis docere venerat:poſtremùm, vt quanquam impiis hac ratione obtegebatur illius nobilitas, quam ex loco natali Bethleem verè habebat, pij & fideles etiam ex hoc nomine cum ſcripturis prophetarū concordante magis in fide confirmarentur. Itaque apud hos nomen hoc factū eſt glorioſum,quod apud infideles fuit abiectum & ignominioſum:& propter quod Iudæi minus eum crediderunt eſſe Meſsiam, propter hoc Chriſtiani magis eum eſſe agnoſcunt. Omnia enim ſic in Chriſto temperata fuerunt, vt pij quidem ipſum eſſe ſaluatorem non poſſent non agnoſcere,impij verò atque reprobi nihil minus. Ita & diuinitas eius cruce & humilitate tegitur. Poſitus enim fuit in ruinā & reſurrectionem multorum.Ex his autem omnibus dictis patet, Chriſtū alia ſignificatione dictum fuiſſe Nazaræum vel Nazarenum,quàm accipitur illud nomen Geneſis 49. cum in benedictionibus Ioſeph dicit Iacob: Fiant benedictiones in capite Ioſeph, & in vertice Nazaræi inter fratres ſuos.Et cum Threno.4.dicitur:Candidiores Nazaræi eius niue; aut ſi quando & alibi in ſcripturis occurrit. Nam in illis omnibus locis eſt Hebręis illud Nezer, quod per Zain ſcriptum ſignificat ſeparatum, vel coronatum, aut conſecratum.Sed nec Græcis eodem modo ſcribitur nomen Nazaræus, cùm Chriſto tribuitur,& cū illis legalibus Nazarę is. Nam cùm illis tribuitur, ſcribitur ναζαραῖος,vt patet Threnorum 4. per literam α ſcilicet in medio. Cùm verò de Chriſto dicitur,ſcribitur per ω in medio ναζωραῖος, vt patet hoc loco Matth. & Ioan. 19. cum dicitur in titulo crucis ſcriptum : Ieſus Nazarenus rex Iudæorum. Rurſum Matthæi 26.cum dicitur:Et hic erat cum Ieſu Nazareno.Et Lucæ 18.cum dicitur : Dixerunt autem ei quòd Ieſus Nazarenus tranſiret. Sic & Ioannis 18.& Actuum 2. Marcus tamen Romæ Euangelium ſcribens,Latinos imitatus Chriſtū vocat ναζαρηνόν. Docemur autem hic præterea,quod Chriſto vſu veniſſe videmus, idē omnibus electis euenire,nempe nihil tam minutum eſſe, quod fortuitò,& nō certa Dei prouidētia illis accidat:quod meritò pios in omnibus rebus mirificè conſolatur & confirmat.Res enim leuicula & nullius momenti carni videtur, quod quis à loco educationis cognomen trahat : ſed Chriſto id adeo temerè non contigit,vt etiam à prophetis ſit indicatum.

QVAESITVS A PARENTIBVS IESVS INuenitur in templo. LVCAE 2. CAPVT XII.

REuerſi ſunt [ergo] in Galilæam in ciuitatem ſuam Nazareth. Puer autem creſcebat,& confortabatur plenus ſapientia,& gratia Dei erat in illo.Et ibant parentes eius per omnes annos in Hieruſalem in die ſolenni Paſchæ. Et cum factus eſſet Ieſus annorum duodecim, aſcendentibus illis Hieroſolymam ſecundū conſuetudinem diei feſti, conſummatisq; diebus cùm redirent,remanſit puer Ieſus in Hieruſalem,& non cognouerunt parentes eius.Exiſtimantes autem illū eſſe in comitatu,venerunt iter diei,& requirebant eum inter cognatos & notos. Et non inuenientes

eum regreßi sunt in Hierusalem,requirentes eum.Et factum est,post triduum inuenerunt illum in templo,sedentem in medio doctorum,audientem illos,& interrogantem eos.Stupebant autem omnes qui eum audiebant,super prudentia & responsis eius.Et videntes admirati sunt.Et dixit mater eius ad illum:Fili, quid fecisti nobis sic?Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te.Et ait ad illos:Quid est quod me quærebatis? Nesciebatis, quia in his quæ patris mei sunt oportet me esse? Et ipsi non intellexerunt verbũ quod locutus est ad eos.Et descendit cum eis,& venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia & ætate, & gratia apud Deum & homines.

A PVER AVTEM CRESCEBAT, &c. Hactenus cœlestis ille princeps noster, qui sese nostra causa vsque ad fascias,cunas,vagitus,& imbecillem corporis infantiam deiecit, alieno testimonio prædicatus est & commendatus. Cæterum Nunc Lucas ostendere incipit quomodo paruulus iste seipsum commendare cœperit, sapientiæ, omnisque diuinæ gratiæ ostensione. Puer (inquit) crescebat,corpore scilicet:& confortabatur, spiritu scilicet. Nam dictionem,spiritu, Greci codices hic addunt, quemadmodum prius cùm de Ioanne quoque dixit Lucas: Puer autem crescebat & confortabatur. Apparet autem ab aliquo reiectam hoc B loco dictionem, spiritu, quod offenderetur illo quod Christus diceretur secundum spiritum confortari, cuius spiritus ab initio plenus fuerit omni gratia. Verùm offendi hinc non oportet, cùm & postea dicatur profecisse sapientia & ætate. Recepta autem est apud omnes pene ea sententia, quòd Christus secundùm animã non profecerit re vera,sed perfectus fuerit ab initio sapientia & omni gratia. Ita enim Hieronymus sentire apertè videtur super eo loco Ieremiæ:Fœmina circundabit virum:vt prius ostensum est.Sic sentit manifestè Augustinus libro de peccatorum meritis & remisC sione capite 29.sic scribens:Quis enim est qui audeat dicere dominum Christũ tantùm maioribus, non etiã paruulis factum Iesum, qui venit in similitudine carnis peccati vt euacuaret corpus peccati,in quo infirmißimo nulli vsui congruis vel idoneis infantilibus membris anima rationalis miserabili ignorantia prægrauatur? Quam planè ignorantiam nullo modo crediderim fuisse in infante illo, in quo verbum caro factum est vt habitaret in nobis, nec illam ipsius animi infirmitatem in Christo paruulo fuerim suspicatus quam videmus D in paruulis. Hæc ille.Proinde quod dicitur Christus confortatus spiritu, & profecisse sapientia, sic communiter intelligitur,quod in eo paulatim magis emicuit fortitudo spiritus, & sapientia, ita vt tantùm creuerit eius sapientia in ostensione & opinione hominum.Quo modo debere intelligi videri potest ex eo quod postquam dixisset;confortabatur spiritu; adiecit, plenus sapientia; quasi significare volens eum non vulgarium hominum more profecisse in fortitudine spiritus & sapientia,vt qui semper fuerit plenus sapientia. Verùm ex isto hæc sententia probari non potest. Pro di- E ctione enim,plenus,non est Græcis nomen πληρὴς, sed participium πληρούμενον, quod (vt annotauit Erasmus) indicat illum impleri sapientia accessu ætatis. Non potest autem hoc participium vna dictione bene correspondente exprimi apud nos, cùm sit præsentis temporis paßiuæ significationis, tamen per circumlocutionem sic eius significationis vis exprimi posset:confortabatur spiritu accipiens plenitudinem sapientiæ; ex qua explicatione patet hic à Luca non significari puerum hunc

An Christus verè secundum animam profecerit.

semper fuisse plenum sapientia, quod si etiam dictum fuisset,non tamẽ ex eo sequeretur Christum verè non profecisse. Plenitudo enim gratiæ non impedit profectum, cùm ea Ioanni aliisq; tribuatur, quibus gradus & accesßionem nihilo secius tribuimus. Itaq; cùm scripturis sacris & fidei syncerıtate obstare nõ videatur, si dicatur deitas per gradus quosdam dotes suas impartisse humanæ naturæ assumptæ,& Lucas id apertè hoc loco bis dicat, eisdem verbis nunc loquẽs de Christo quibus prius de Ioanne, putant quidã hæc Lucæ loca simpliciter accipienda, vt verè Christus significetur profecisse sapientia sicut profecit ætate.Nam quod pleriq; veteres dicunt Christũ ab initio fuisse plenum sapientia,nec potuisse proficere, magis videtur respexisse ad sapientiam eius diuinam quæ cõpetit Christo quatenus Deus, quẽadmodum id patet in Hieronymo scribente super illud Isaiæ:Butyrum & mel comedet,&c. Licet, inquit, post multa secula de eo Euangelista testetur;Puer autem proficiebat sapientia,& ætate, & gratia apud Deum & homines; & hoc dicatur vt veritas humani corporis approbetur,tamen adhuc pannis inuolutus, & butyro pastus ac melle,habebit boni maliq; iudicium,vt reprobans mala eligat bona. Non quod hoc fecerit,aut reprobauerit,vel elegerit, sed quod scierit reprobare & eligere, vt per hæc verba noscamus infantiã humani corporis diuinæ non præiudicasse sapientiç. Et Ambrosius hoc loco fatetur Christum secũdùm quod homo erat profecisse.Secundùm carnem (inquit) vtique sapientia Dei implebatur & gratia.Et sub nomine Theophili in catena aurea sic legitur:Sicut verbũ in carne passum fatemur,quamuis sola caro fuerit passa, quia caro verbi erat quæ patiebatur:ita proficere dicitur, ex eo quòd humanitas proficiebat in ipso.Verùm hæc à Scholasticis,& bene quidem intelliguntur dicta esse de sapientia Christi ipso vsu & experientia acquisita,cum prius ab initio conceptionis fuerit infusa animę eius omnium rerũ cognitio. Sicut enim ex prędictis authoritatibus Ambrosij & Theophili patet in Christo ponendam sapientiam aliquam tempore & vsu rerum acquisitam, contra magistrũ sententiarum,qui eam non videtur agnoscere, distinctio 13. libri 3.ita ex Augustino, aliorumq; authoritate, ac ipsa deniq; ratione omnino videtur Christo etiam quatenus homini tribuendam perfectam omnium rerum à cõceptione cognitionem ei infusam. Nam pręter scientiam beatæ visionis, qua secundum animam aßiduè fruebatur sua diuinitate, ex qua multo plenius anima eius omnia cognoscebat quàm angeli,qui ex cõspectu & fruitione diuinitatis omnium rerum habent cognitionem,maxime quantum ad se pertinet.Præter hanc, inquã,omnino verisimile est & congenitam quandam in eo omnium rerum fuisse scientiam, quam verbum Dei animæ suæ in ipsa creatione implantauit ad eum modum quo angelis suis ab initio

Isaiæ 7.

tio naturalium rerum perfecta cognitio congenita est, sicut & ipsi Adam. Neque enim conuenit animam Christi his esse inferiorem. Porro quomodocunque intelligantur hæc loca Lucę, illud certum his verbis; Puer crescebat & confortabatur, &c. ipsum voluisse ita notare veritatem assumptæ ab eo naturæ humanę, vt tamen etiam significaret in eo aliquid homine maius apparuisse. Si enim statim ex vtero matris processisset in staturam viri perfecti, & si ab initio mox suã declarasset sapientiã, creditus fuisset fantasma fuisse, & prodigiosus aliquis homo. Esse tamen in eo aliquid homine maius satis declaratum est, quòd simul cum ætate augebatur & robur spiritus, & sapiẽtia. Non enim obnoxius erat iis vitiis quibus ea ætas solet laborare, ineptia, lasciuia, inconstantia, stultitia: sed robur spiritus, cœlestisq; sapientia indies magis ac magis sese exerebat vultu, incessu, sermone, & factis, in quibus nihil erat quod non spiraret modestiam, castitatem, suauitatem, pietatem. In eo autem quod sequitur; & gratia Dei erat in illo; nomen gratiæ accipitur rectè pro acceptatione Dei, & fauore quo filium suũ, nósq; per illum sibi gratos habet. Nam pro, in illo, Græcè est ἐπ' αὐτῷ, super illum, quod huic sensui bene cõuenit. Non enim videtur accipi posse pro gratuito Dei dono, cùm non vna aliqua gratia in ipso fuerit, sed gratiarum omnium plenitudo. Itaq; sensus erit: Dei patris fauorem fuisse super ipsum, donis suis illum ornantis, ac ipsum in omnibus moderantis & componentis. Quidam tamen per gratiam Dei hic intelligunt gratiam vnionis, hoc est, gratuitam illam coniunctionem verbi cum humana natura, quæ humanam naturã omnibus charismatibus spiritus replebat. Potest quoq; rectè & simpliciter per gratiam Dei, ipse spiritus sanctus intelligi, qui cum omnibus suis donis animã huius pueri inhabitabat. Nam illud ἐπ' αὐτῷ, rectè intelligitur, in ipso, quemadmodum prius cùm de Simeone dictum est; & spiritus sanctus erat in eo. Bene autem dicit ipsum & plenum fuisse sapientia, & habuisse in se gratiã Dei, vt ostenderet eum & admirabilem fuisse ob sapientię augmentum supra ætatem, & amabilem fuisse omnibus ob diuinam gratiam in ipso effulgentem, & omnes in amorem pueri pertrahentem. Neq; gratiã solùm dicit in eo fuisse, sed gratia, inquit, Dei, vt ostenderet fauorem pueri nõn fuisse vulgarem, aut temporarium, quem sibi nonnunquam puerilis ætas humanis & naturalibus dotibus colligit, puta formæ gratia, aut præcoci docilitate, aut alio denique simili munere.

ET IBANT PARENTES EIUS PER OMNES ANNOS IN IERUSALEM, IN DIE SOLENNI PASCHÆ.] Quæ dixit Lucas in commendationem pueri de plenitudine sapientiæ eius & gratię diuinæ, ipso opere vera esse comprobat in sequentibus. Itaq; ostensurus quomodo adhuc in ipsa pueritia suam Christus sapientiam & gratiam manifestarit, qua occasione id factũ sit primò præmittit. Ibant (inquit) parentes eius, &c. Quibus verbis pietatem & legis Mosaicę seruandę studium quod fuit in parentibus Christi, notat. Quanquam enim Nazareth longius abesset à Ierusalem, nempe trium dierum itinere, quotannis tamen se eò religiosi conferebant. Præceptum enim in lege erat Iudęis, vt non solùm Pascha certo tempore celebrarent, sed etiam in certo loco quem sibi Dominus delegisset. Verùm cùm pręceptum fuerit vt ter in anno omne masculinum appareret corã Domino in loco quem elegisset, vt scribitur Exodi 23. & Deuter. 16. quare Lucas parentes Christi per singulos annos in die Paschę ascendisse scribit in Ierusalem? Dicendum videtur istud Lucam dixisse, vel quod eo solùm festo etiam Maria ascenderet, cum tamen mulieribus pręceptum non fuerit adire locum in quo Dominus colebatur: vel secundùm Lyranum, quòd in aliis duabus solennitatibus dispensatum esset cum his qui longè aberant à Ierusalem. Nam & parentes Samuelis semel tantum in anno ascendisse in Ierusalem magis est verisimile, præsertim cùm dicatur de Phenenna contristante Annam: Sicq; faciebat per singulos annos, cùm redeunte tempore ascenderent ad templum Domini. Erat autem inter omnes festiuitates præcipua, solennitas Paschæ: ad hanc itaque celebrandam in Ierusalẽ simul cum marito suo virgo deipara quotannis pro sua in Deum pietate ascendebat. 1. Reg. 1.

ET CUM FACTUS ESSET IESUS ANNORUM DUODECIM, &c. In eo quod Christus à parentibus simul ductus est in Ierusalem, & hac in parte parentibus obedierit qui alieno non indigebat magisterio, paratũ est exemplum parentibus castę æducationis, nempe quòd oporteat parentes ex sese prognatos statim & ab ipsis (vt aiũt) incunabulis arcere ab omni lasciuia, sanctisq; moribus ac pietatis studiis assuefacere: & omnibus filiis ostensa forma est, quomodo debeãt morigeros sese præbere parentibus ad ea quę honesta sunt hortantibus. Quod verò saluator duodenis consummatis diebus Paschę, hoc est, septẽ diebus, cùm redirent parentes, remãserit in Ierusalem, volens cõmisceri doctoribus, indicium quoddam raræ suæ sapientiæ dare voluit, & velut radiolum aliquem sui splendoris spargere, ad confirmandã fidem tum parentum, tum aliorum qui ab ipso salutem Israelis expectabant. Deinde & ostendere voluit ad quid à patre in hunc mundum missus esset, quanq; ad peragenda patris sui mandata iam in tenera ętate pręgestiret. Duodecimo autem anno id conuenienter factum est, quòd eo tempore discretionis iudicium perfectum esse incipiat, & pueritia terminari. Porro insciis parentibus istud Christus fecit, ne ab eis retraheretur, aut eos contemnere videretur, si retrahentibus non obediret: præterea quo doceret renunciandum esse parentum cognatorúmque affectibus ei, qui velit cœlestis doctrinæ professionem suscipere: mandatáque Dei amicorum affectibus esse pręponenda, & in Euãgelico negotio nullam esse carnalium parentum autoritatem spectandam. Proinde rectè Hieronymus ad Heliodorum: Licet (inquit) paruulus ex collo pendeat nepos, licet sparso crine & scissis vestibus vbera quibus te nutrierat mater ostendat: licet in limine iaceat pater, per calcatum perge patrem, siccis oculis ad vexillum crucis euola. Solum pietatis genus est, in hac re esse crudelem. Itaque laudatur Deuter. 33. tribus Leui, quòd dixerit patri suo & matri suæ: Nescio vos; & fratribus suis: Ignoro illos, & nescierunt filios suos. Iam nec parentes Christi culpari possunt negligentiæ, quòd illis nescientibus puer remanserit in Ierusalem. Nam, autore Beda, filiis Israel moris fuit, vt temporibus festis vel Ierusalem confluentes, vel ad própria remeantes, seorsum viri & seorsum fœminę incederent, pueri tamen indifferenter cum altero parentum coniungerentur, atque ita factum vt Maria puerum cum Iosepho esse, & contrà Ioseph crederet Marię adesse.

Quod si autem hic mos Israelitis non fuit (nam de eo non constat) satis Euangelista parentes Christi excusat, eò quòd dicit existimasse ipsum esse in comitatu, inter amicos & notos, quibus lubẽter solet ea ætas adhærere. Itaq; securi de puero venerunt è Ierusalem versus Nazareth itinere vnius diei, vesperi illum requirentes inter cognatos & notos. Nam quod dicuntur venisse iter diei, non est intelligendũ de itinere quo venerunt redeuntes è Nazareth ad quærendum puerũ, vt intelligit Erasmus in Paraphras. Vno enim die venerunt è Ierusalem versus Nazareth, & non inuento puero vesperi inter amicos, altero die regressi sunt in Ierusalem, ibi verò tertio deinde die ipsum in templo inuenerũt. Proinde quod dicuntur post triduũ inuenisse puerum, non est intelligendũ tribus diebus iam finitis puerum inuentum, sed post triduũ, hoc est, cùm iam tertius dies aduenisset, & tertio iam die: sicut prius dixit Christum circuncisum, postquam cõsummati fuissent dies octo, hoc est, die octauo. Inuenerũt autem in templo non ludentem, nec ociosum, sed sedentem in medio doctorum, hoc est, inter doctos. Inter quos sese non ingesserat tanquã doctor, quanquam vnus esset omnium magister, nec cum fastu & procacitate (quæ vitia solent adesse pueris præcocis ingenij) iactabat eam qua plenus erat sapientiã, sed velut discendi cupidus inter eos sederat, audiens scilicet eos, & vicissim interrogans. Nõ quod necessitas illi esset sciscitari ab hominibus quod disceret, sed quò omnibus iunioribus exemplum modestiæ & disciplinæ præberet. Hic est enim rectus disciplinæ ordo, primò diligenter audire doctos & senes, deinde ab eis de auditis inquirere, iuxta illud Ecclesiast. 32. Audi tacens simul & quærens, & pro reuerentia accedat tibi gratia bona. Simul etiã hoc suo exemplo saluator nos ad discendi sacras scripturas studium accendere voluit, ac docere nullam ætatem esse præproperam & immaturam ad discendum ea quę sunt pietatis. Interrogabat etiã prudenter saluator, vt interrogando doceret eos qui legis scientiam profitebantur. Ex vno enim fonte doctrinæ manat & interrogare & respondere prudenter, teste Origene. Non solùm tamen eum & audisse & interrogasse doctores, sed etiam ab eis interrogatum respondisse, patet ex eo quod sequitur;

STVPEBANT AVTEM OMNES QVI EVM AVDIEBANT SVPER PRVDENTIA, &c.] Et meritò quidem stupebãt, quod tantillus puer interrogationibus & responsis suis admirabilem quandam & plusquam senilem declararet sapientiam, in tenera illa & indocta ætate ea promens, quæ doctores prouectę ætatis nõ pigeret discere. Itaq; imbecilli corporis ætate, ipsaq; interrogatione se hominem esse declarabat: ipsa autem in interrogando & respondendo prudentia supra hominem se esse satis manifestauit. Verisimile autem auditores non solùm admiratos eius prudentiam, sed & raram vultus, gestus, linguæq; modestiam, quæ gratiam addebat intelligentiæ, & sine qua explosa fuisset à doctoribus eius in interpellando audacia. Proinde non obscurè hæc pueri Iesu modestia hic insinuatur, cùm significetur doctores non dedignatos & audire illum interrogãtem, & vicissim illum interrogare. Iam autem non vacat vtili mysterio, quod non statim cum quæritur, inuenitur, quódq; qui quæsitus inter cognatos & notos inueniri non potuit, Hierosolymis in tẽplo repertus est. Id enim nobis significat Christum instanter quærendum, eúmq; humana nec cognatione, nec cognitione comprehendi. Deinde eundem ibi inueniri nõ posse, vbi res agitur humanis affectibus, aut his rebus visibilibus studetur quæ pereunt cũ hoc mundo, sed in Ierusalem tantùm, & in templo Dei, hoc est, in Ecclesia, idq; tantùm inter eos quibus rerum diuinarum cura est, quiq; non de iis rebus disputant quæ citra salutis dispendium nesciuntur, sed de cognitione sacrarum literarum, per quas Deus nobis viam ostẽdit, qua possimus æternam assequi salutem.

Mystica præcedentium interpretatio.

A

Porro quod inter doctores inuenitur Dominus audiens illos, meritò timorem incutere debet doctoribus omnibus sanctarum scripturarum, vtpote in quorũ medio sit Christus attendens quomodo doceant.

B

Quòd verò post triduum inuentus est, rectè secundùm Ambrosium referimus ad mysterium resurrectionis, quæ tertio à morte die facta est. Bene autem ratione istius facti quadrat in Christum illud Psalmi 118. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi, quia mandata tua quæsiui.

ET VIDENTES ADMIRATI SVNT, ET DIXIT MATER EIVS AD ILLVM: FILI, QVID, &c.] Non solùm ij qui Christũ interrogantem & respondentem audierunt admirabantur, sed & parentes eius videntes puerum sedentem in medio doctorum admirabantur. Nunquam enim in eo simile viderant, nec satis intelligebant facti huius noui rationem.

C

Porro modestia parentum Christi satis hic notatur, dum viso puero sedente in medio doctorum, qui omnibus erat admirationi, solùm admirati dicuntur, non sibi placuisse, nec de tali sese iactasse filio. Quã modestiam dum consideramus, simul & venerationem parentum in puerum, verisimilius est quæ scribitur mater dixisse filio, tum primùm illi dixisse, cùm dimissis doctoribus solus esset cum parẽtibus puer. Tacet autem Ioseph, quod sibi conscius esset nihil se habere iuris in partum sponsæ suæ: mater verò pro peculiari sua in filium autoritate loquitur, dicens: Fili, cur ad istum modum agis nobiscum? Cur te clam subduxisti à nobis? Ecce enim pater tuus & ego cum dolore animi te iam aliquot dies quęsiuimus.

D

Hæc autem accipienda sunt non dici increpando & obiurgando, sed tanquam verba eius quę querulosè affectum suum & dolorem manifestat. Neq; enim durè illi loqui potuit quem tam vnicè amabat, quemque, quod Christum & filium Dei esse ex angelo didicerat, reuerebatur, nec dubitabat nihil reprehensibile admittere posse. Cum dolore autem puerum quæsierant, quòd metuerent ne illorum aliqua offensus culpa, nollet vltra illis ministris vti, aut ne in grauem & culpabilem negligentiam illis apud Deum imputaretur derelictio pueri, quem sciebant suæ curæ commissum esse. Fortasse autem & ideo, quod humano quodam affectu puero omnia metuerent quę solet parentum pietas amatis liberis metuere.

E

Hic enim naturalis parentum metus non planè repugnat illi fidei, qua credidit Maria hunc esse Christum & filium Dei, eiúsque singularem curam gerere Deum & angelos. Porro in verbis Mariæ propriam animi eius humilitatem rursus perspicere licet. Non enim dedignatur Iosephum patrem Christi nominare, quamuis sciret ipsum ex illo non concepisse, sed nec in ipso ordine nominis se præferebat marito, vt diceret: Ego & pater tuus, sed, pater tuus, inquit, & ego, nõ attendens vteri sui dignitatem, sed

ordinem

ordinem coniugalem, omnibúsq; fœminis exemplum prębens honorandi suos maritos.

ET AIT AD ILLOS: QVID EST QVOD ME QVAEREBATIS? &c.] Et hæc rursum verba accipienda sunt dicta à saluatore non mordaciter aut indignabūdè, sed modestè, quemadmodum decet summam ipsius erga omnes, & maximè erga parentes modestiam, quamuis tamen duriusculum aliquid sonent. Nam parum blandè Christus matri respondit, quotiescunq; in Euangelico aliquo negotio maternam suam autoritatem interponere visa est; ac matris iure illum compellauit, vt ostenderet in eo negotio non esse locum autoritati alicui humanę. Habet enim parentū autoritas suos limites, cui renunciandum est, cùm agitur negotium diuinum. Par est enim, vt humana cedant diuinis, & prior sit ratio Dei, cui debemus & corpus & animam, & à cuius benignitate expectamus hæreditatem vitæ immortalis, quàm horum à quibus iuxta carnem progeniti sumus & æducati, successuri in portionem aliquam facultatum terrenarum. Debemus & his sanè plurimum, sed post Deum, cui longè plus debemus, cùm illi & ipsos debeamus parentes. Sic & pòst parum blandè respondit matri, quum in nuptiis interpellaret de vino, & materna quadam autoritate videretur exigere miraculum, quod non nisi in gloriam patris erat promendum. Sic durius etiam respondit iis, qui ipsum à concione Euangelica quasi matris & amicorum nomine euocarant. Ita & nunc, quoniam iure materno expostulare videbatur, quamuis modestè, cum filio diuinis rebus intento, etiam ipse duriusculè respondet, seruata tamen modestia ei conueniente. Neque enim Ambrosius veritus est dicere Christum arguisse matrem, scribens hoc loco his verbis: Duæ sunt in Christo generationes, vna est paterna, materna altera. Paterna diuinior, materna, quę in nostrum laborem vsúmq; descendit. Et ideo quę supra naturam, supra ætatem, supra consuetudinem fiunt, non humanis asignanda virtutibus, sed diuinis referenda sunt potestatibus. Alibi enim ad ministerium impellit mater, hîc mater arguitur, quia adhuc quæ humana sint exigat. Vide autem quàm apta sit responsio Christi ad verba matris. Quoniam enim expostulare videbatur cū illo quasi autor ipsis fuerit doloris, & seipsum purgat, dicens oportere eum esse in his quę patris sui erant, quoties scilicet ille vocaret ad munus delegatum: & in ipsos parentes doloris causam potius reiicit, vt qui hoc ipsum cogitasse debuissent, & per eam cogitationē omnem deponere metum & solicitudinem. Quia enim sciebant eum à patre cœlesti missum in hunc mundum pro salute hominum, cogitare debuissent meritò, eū nulla alia de causa sese subtraxisse, quàm vt quę patris sui erant perficeret. Verùm humanus naturalisq; affectus, & pia erga tenerum puerum sollicitudo, quem didicerant contradictioni & persecutioni multorum expositū, effecit vt illud minus aduerterent. Non enim Christus assertiuè dicit eos nescisse quia oporteret eum esse in his quę patris sui erant, sed interrogatiuè dicit: Nesciebatis, &c. quasi diceret: Meritò vobis illud in mentem venire debuisset, quod alioqui sciebatis. Nec hæc dicēs reprehendit eorum quęrendi studium, cùm illud omnino fuerit laudabile, vtpote à pio affectu profectum: sed tantùm ostendit quantū erat ex parte sui, illud esse superfluū, nec sibi parentum dolorē imputari posse. Rursum autē in verbis Christi annotandum, quòd cùm virgo Deipara Iosephum, patrem eius vocasset, ipse contrà patrē suum Deum vocat, significans proinde se illius voluntati per omnia potius morē gerere debere. Vbi etiam notandum, Christū ab ipsa pueritia vocasse Deū, patrem suum, vt confunderet & Iudęos & hęreticos, qui ex verbis matris vocantis Ioseph patrem eius scādalizari potuerūt. Hebionitæ enim dixerunt Iesum factum filiū Dei 30. anno vitæ eius, cùm illaberetur in eum baptizatum spiritus sanctus. Verùm ipse annos natus duodecim Deum patrem suum vocat. Nec dicit patris nostri, sed patris mei: quòd sibi soli Deus, pater esset naturalis. Per ea autem quæ patris sui erant, intelligit ipsum templum, aut potius quęcunque diuina exercitia: qualia erant, audire doctores, eosdémq; interrogare, & interrogantibus respondere. Hinc verò discamus quàm sit res diuina, Deóque grata, in scripturis sacris piè versari, cùm ab hoc Christus auspicatus sit ea quæ patris sui erant.

Hebionitæ refelluntur.

ET IPSI NON INTELLEXERVNT VERBVM QVOD LOCVTVS EST, &c.] Quoniā absurdū quibusdam videtur, Mariam non intellexisse hunc Domini sermonē, quo non obscurè locutus est, maximè apud eam quę illū sciuit esse Dei filium, intelligunt istud dictum esse non de parentibus Christi, sed de cæteris auditoribus. Aut per synecdochen esse accipiendum, quia scilicet Ioseph non intellexerit verbum, qui de pueri diuinitate non tam perfectè instructus erat. Verùm nullum fuerit inconueniens dicere etiā Mariam non planè intellexisse quod à Domino dicebatur, quandoquidem id apertè Lucas asserere nō est veritus. Nam ad parentes istud referendum esse nimis certum est. Quamuis enim ex his quę præcesserāt, scirent puerū esse Christū, & planè diuinam prolem, imo filiū Dei, nihilq; mediocre aut vulgare expectarent ab eo, tamen nondū ad plenum intelligebant sublimitatē diuinæ virtutis, necdum cognouerunt quàm admirabili cōsilio, quibúsve rationibus munus suum obiturus erat ad quod missus fuit à patre, atq; ideo perpetua quadam admiratione circa ipsum & gesta eius tenebantur, si quando Dei spiritus sese clarius in ipso proderet. Audiunt nomen patris, quē sciunt non habere naturalem patrem in terris, quem sciebant solitum vocare patrem Iosephum. Audiunt negotia patris in quibus oporteret eum esse, cùm quæ illa essent nihil vnquam meminissent. Nec propterea quod pleraque huiusmodi ignorarent infœliciores erant. Satis enim vnicuique est talem de Deo habere cognitionem, vt ipsum vnicè amet, & eius voluntati dextrè se accommodet. Ita satis Mariæ & Ioseph erat agnoscere Christum se habere præsentem vt ipsi studiosè inseruirent, essentque Deo patri ex animo grati, qui orbem, præcipuè autem Iudæos, tanta gratia esset dignatus. Reliqua reuelanda eis in futurum differebantur. Hoc pacto & alios sanctos à Deo ductos legimus. Porro non prætereundum quanta fuerit parentum erga Christum veneratio. Quanquam enim sermonem eius non intelligerent, non tamen vlterius interrogant, sed obticescunt, reuerentúrque non intellectum sermonem.

ET DESCENDIT CVM EIS, ET VENIT NAZARETH, ERATQVE SVBDITVS ILLIS, &c.] Posteaquam Dominus ad horam se parentibus subtraxisset, præludium quoddam futurorum exhibens, seseq; parentibus superiorem ostendens, rursus ad solitam subiectionem

reuertitur

Obedientiæ commendatio. reuertitur, debitã parẽtibus à filiis illius ętatis. Itaque qui prius ostẽderat suo exẽplo, in quibus nego tiis parentũ potestati non subsimus, rursum ostendit quãta parentibus carnalibus debeatur reuerentia & subiectio, quando & ipse qui se iam parentibus superiorem ostenderat, non dedignatur etiã simulato patri deinceps morem gerere. Cúmq; prius diuinitatis suę radios quosdam ostendit, nunc rursus sua subiectione humanę naturæ veritatẽ astruere voluit. Ita enim visum est Domino Iesu omnia sua dicta factáq; attemperare, vt nunc diuinę virtutis suę veluti scintillas quasdã promeret, nunc rursus ad humanam humilitatem sese dimitteret. Erubescant itaq; pueri & adolescentes qui negligunt honesta parentum monita, cùm Iesus non dedignatus sit subiici suis parentibus, templum etiam, patrisq; negotium ad tempus relinquens, ne quã speciem prẽberet filij immorigeri. Erubescant & idiotę rebelles aduersus Episcopos, suos videlicet patres spirituales, quum Iesus maior obsecũdarit minoribus, Deus scilicet hominibus. Cùm autẽ Euangelista commendarit nobis virtutem obedientię in puero Iesu, matris etiam eius singularem tum modestiam, tum prudentiam rursum notat, dicens:

ET MATER EIVS CONSERVABAT IN CORDE SVO OMNIA VERBA HAEC;] hoc est, omnia hęc quę modò dicta factáque circa puerum dixi. Modestię enim erat, quod nihil muliebri loquacitate contra non satis intellecta effutiret, nihilq; magnificum de se ob filij raras dotes iactaret. Prudentię verò & magnificę de puero existimationis, quod non obiter singula pueri dicta factáq; aduerteret, nihilq; eius inobseruatum relinqueret, sed simul omnia reconderet in piissimo pectore suo, coniectans ex admirandis initiis rerum exitus, voléns q; pòst singula hęc enarrare discipulis, Iesu nomen per vniuersum orbem prędicaturis. Atq; ob id videtur Lucas iam secundò dixisse Mariam omnia in corde suo conseruasse, quo indicaret vnde hæc ad infantiam & pueritiam Christi spectantia intellexerit. Satis autem ex hac virginis obseruatione intelligendum relinquitur, quanta cum modestia & veneratione parentes huic puero quid præciperent si quid ei mandarent.

IESVS AVTEM PROFICIEBAT SAPIENTIA ET AETATE ET GRATIA APVD DEVM, &c.] Hactenus Lucas & Matth. Iesum ferè vocauerunt puerũ aut potius puerulum. Nam Grecè est παιδίον, notãtes hoc vocabulo magnã Christi pro nobis dignationem, & fortè etiam *Isaiæ 9.* alludẽtes ad illud Isaiæ: Paruulus natus est nobis. Nam & ibi Septuaginta verterunt παιδίον. Nunc verò, terminata scilicet pueritia, & declarata sapiẽtia pueri, non amplius puerũ, sed Iesum vocat Lucas. Itaq; paucis complexus totam Christi vitã ab anno duodecimo vsque ad tempus prædicationis Ioannis, nihil aliud insigne de eo prędicat, quàm quod cum continuo incremento ætatis profecerit etiam sapiẽtia & gratia, significans eum nunquam non radios quosdam diuinitatis suę emisisse. Porro quod dicitur profecisse sapientia & gratia, ab antiquioribus interpretibus ferè intelligitur, non quòd illi quicquã accesserit à tempore quo in vtero matris diuinitas humanitati in ipsa conceptione est counita, sed quod sapientiam suã & gratiam magis ac magis declarauerit, & declarando magis ac magis habitus sit ab hominibus profecisse. Quod idẽ est cum eo quod à recentioribus dicitur profecisse

A Christũ non secundùm habitum sapientię aut gratiæ, sed secũdùm actus sapientiæ & gratię, eò quòd processerit ab actibus sapientibus ad sapientiores. Aliter tamen etiam à recentioribus explicatur hic locus de habitu sapientię acquisitæ, qui auctus sit in Christo, cùm habitus sapientię illi infusæ aut sapientię beatę non sit augmentatus. Verùm cùm sapientiam hanc quę Christo tanquã homini ab initio conceptionis sit infusa, quáq; omnia ab initio cognouisset etiam vt homo, quidã putent non posse ex scripturis probari putant, vt superius dictum est, simplicius hunc locum sic explicandum, vt dicatur Christum secundùm sapientiam diuinã, hoc B est, eam quę ei competit tanquam Deo, nõ profecisse: secundùm sapientiam autem humanam, hoc est, eam, quę ei vt homini competit, verè profecisse, ho minum quidem more, sed tamen supra modum humanum. De hac enim sapientia se locutum Lucas significat, dum Iesum quem profecisse dicit sapientia, etiam ætate profecisse dicit. Nec metuenda hic videtur Damasceni sententia, sic scribentis in 3. libro, postquã dixisset Christum profecisse sapientia, eò quòd per incrementum ętatis, sapientiã quę ipsi inerat in apertum deprompserit. Qui verò, inquit, proficere ipsum dicunt sapientia & gratia, vt horũ accessionem additionémq; subinde suscipientem, non extrema carnis experientia vnionem factam C astruunt, neq; secundùm hypostasim adorant vnionem. A Nestorio vana sapiente persuasi, habitudinariam vnionem & nudum incolatum falsò prędicant, non cognoscentes neq; ea quę dicunt, neq; de quibus disserunt. Nam si verè vnita est Deo verbo caro extremę existentię, magis profectò in ipso existet, & hypostaticam ad ipsum habebit idẽtitatem. Quomodo ergo nõ perfectè ditata est omni sapientia & gratia? Non ipsa quidem per gratiam participans vt nos, neque secundùm gratiam ea quę verbi sunt participans, sed potius propter vnionem secundùm hypostasim, humana & diuina vnius Christi facta participat. Sed & quia ipse erat Deus simul & homo, gratiã & sapientiam, & omnium bo- D norum plenitudinem mundo irrigat. Hæc ille. Verùm ex hac Damasceni ratiocinatione tantùm consequitur, Christum non absolutè profecisse sapientia, quasi scilicet non fuerit ab initio plenus sapientia. Probat enim Christũ hominem ratione vnionis hypostaticę ab initio semper plenum & perfectum fuisse in sapiẽtia illa quę verbo propria est. De qua, vt ratio eius solùm concludit, ita etiam eum loqui, manifestum satis ex eo quòd carnem dicit sapientię plenitudinem participasse, nõ per gratiam, sicut nos, sed per vnionem hypostaticam ea quæ sunt verbi participasse. Proinde habito respectu ad hanc Christi sapientiam, non potest dici Christus profecisse sapientia, nisi quia maiorem semper sa- E pientiam factis dictisq; demonstrauit. Verùm cùm pręter hanc diuinam sapientiam necessariò oporteat Christo quatenus homini humanam etiam tribuere sapientiam, non consequitur ex Damasceni sententia impium esse & Nestorianum, asserere hãc re vera quibusdam gradibus in Christo auctã fuisse. In vniuersum tamen Christo nullam tribuere humanam sapientiam, nisi acquisitam, suprà satis ostensum est non esse verum: proinde locus hic & alter ei similis apud Lucã superius explicandus est catholicè altero illorum modorum prius positorum. Porro cum dicit Lucas Christum profecisse gratia, dictio, gratia, anceps est. Potest enim accipi quemadmo

Damascenus lib. 3. de ortho. fide.

quemadmodum prius, cum dixit; & gratia Dei erat in illo; pro dono Dei, quo illi grati efficimur, & bene viuimus, & tunc eodem modo oportet intelligi Christum profecisse gratia, quomodo profecit sapientia. Aut accipitur pro acceptabilitate & fauore, vt significetur eum gratiosiorem factum tum Deo, tum hominibus commẽdatione virtutum sese in eo proferentium. Quanquam & secundùm hanc acceptionem non potest intelligi profecisse gratia apud Deum, quasi acceptabilior & gratior postea factus sit illi. Sicut enim non creuit in eo gratia habitualis, ita nec gratior factus est. Sed tantum quòd semper magis ac magis fecerit acceptabilia, grata atq; meritoria opera. Primùm autem dicit, apud Deũ: deinde, apud homines. Primùm enim oportet Deo placere, deinde hominibus. Simile autem scribitur 1. Reg. 2. de Samuele: Puer autem Samuel proficiebat, atq; crescebat, & placebat tam Deo quàm hominibus. Porro non ociosè legendum est quod dicitur Iesus cum ætate profecisse semper sapientia & gratia. Id enim & ostendit quàm esset à vulgi consuetudine vita eius diuersa, & qualiter viuendum sit ei qui Christi cognomine & consortio gloriatur. Vulgò enim prępostero modo fere fieri videmus, vt scilicet corpus quidẽ iuxta naturæ cursum semper in melius proficiat, anima verò per socordiam in peiora semper relabatur. Adolescentes enim ab infantiæ pueritiæq; puritate ad lasciuiam degenerant, iuuentus rursum ad lites & ad pugnas proficit, virilis ætas ad ambitionem & auaritiam. Itaq; fit, vt quo quisq; propius

A accesserit ad ętatem, hoc longius recedat ab innocentia. Cæterùm qui Iesum Christum semel induerunt, hos oportet ad illius exemplum semper ad meliora conniti, studereq; vt vitæ synceritate & se semper magis cõmendent Deo, & honestiorem sibi semper famam apud homines parẽt, vt qui in eis semel natus est Christus, in eis etiã semper grandescat & adolescat. Quanquã autem ab Euangelistis non exprimatur quibus rebus vacauerit Christus vsq; ad baptismum suum, omnino tamen verisimile est labore suo sibi parentibúsq; victum parando perdurasse. Nam Marci 6. faber & fabri filius à gentilibus suis vocatur. Certè literis vacasse eum veri
B similiter dici non potest, cum Ioan. 7. legamus miratos Iudęos dixisse: Quomodo hic scit literas, cùm non didicerit? multo autẽ minus verisimiliter dici potest, indulsisse illum ocio. Igitur cùm parentes Christi honesti essent & iusti, egeni autẽ, & necessariorum penuriam patientes, manifestum est quod labores corporeos continuò frequentabant, necessaria vitæ sibi quęrentes. Iesus autem obediens illis, vt Lucas testatur, etiam in sustinendo labores subiectionem perfectam exhibebat. Ideo verò vsq; ad tempus à patre præfixum, nempe vsq; ad annum circiter trigesimum, nihil insigne gessisse scribitur, præterquam quòd continuo profectu sapientiæ & gratiæ Dei commendabat se hominibus, vt nos suo
C exemplo admoneret, ne quis ad munus Euangelicum obeundum temerè & importunè sese ingerat, sed prius ætatis accessu, moribus inculpatis, cœlestiq; vocatione docendi sibi colligat autoritatem.

Finis eorum quæ duodecim capitibus de Christi infantia dicta sunt.

PRAEDICAT ET BAPTIZAT IOANNES. Matthæi 3. Marci 1. Lucæ 3. Cap. XIII.

INitium [b] Euangelij Iesu Christi filij Dei: [a] In diebus autem illis, [c] anno quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris procurante Pontio Pilato Iudæam, Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius Tetrarcha Ituræ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenæ Tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna & Caipha: [b] sicut scriptum est in Isaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te, Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius. [c] factum est verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto. Et [f] venit [a] Ioannes Baptista [c] in omnem regionem Iordanis, [&] [b] fuit Ioannes baptizans [l] & prædicans [a] in deserto [a] Iudææ [b] baptismum pœnitentiæ in remißionem peccatorum, [a] & dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Hic est enim de quo dictum est per Isaiam prophetam dicentem, [c] sicut scriptum est in libro sermonum Isaiæ prophetæ: [f] Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius. [c] Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aspera in vias planas, & videbit omnis caro salutare Dei. † [a] Ipse autem Ioannes habebat vestimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos: esca autem eius erat locustæ, & mel syluestre. Tunc exibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iudæa, [a] & omnis regio circa Iordanem: [c] & baptizabantur ab eo in † Iordanẽ confitentes peccata sua. [a] Videns autem multos Pharisæorum & Sadduceorum venientes ad baptismum suum, ‖ [f] dixit [a] eis, [&] [c] ad turbas quæ exibant vt baptizarentur ab ipso: ▷ [f] Progenies viperarum, quis ‖ ostendit vobis fugere à ventura ira? Facite ergo ▷ fructus dignos pœnitentiæ, & ne † cœperitis dicere [a] intra vos: [f] patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, iam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor ▷ non faciens fructum bonum, exciditur & in ignem mittitur. [c] Et interrogabant eum turbæ dicentes: Quid ergo faciemus? Respondens autem dicebat

† b. Et erat Ioãnes vestitus pilis cameli & zona pellicea circa lumbos eius, & locustas & mel syluestre edebat. Et egrediebatur ad eũ omnis Iudææ regio, & Hierosolymitæ vniuersi.
† b. Iordanis flumine.
‖ c dicebat ergo.
▷ c. ô Genimina.
‖ a o. demõstrauit.
▷ a o fructũ dignũ.
† a velitis.
▷ a o quæ non facit.

cebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autem & publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magister quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nil amplius quàm quod constitutum est vobis, faciatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis: & contenti estote stipendijs vestris. Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne fortè ipse esset Christus, respondit Ioannes [b] & prædicabat [b] dicens [c] omnibus: [l] Ego quidem [b] baptizaui [&] [f] baptizo [l] vos [a] in [l] aqua [a] in pœnitentiam: † Qui autem post me venturus est, fortior me est, [l] cuius non sum dignus [b] procumbens [b] soluere corrigiam calceamentorum eius [aut] [a] calceamenta portare. ▷ [l] Ipse vos baptizabit [f] in [l] Spiritu sancto [f] & igni, cuius ventilabrum in manu ‖ sua, & ▷ permundabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili. [c] Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo.

† b venit autẽ fortior me b. post me
▷ b Ille vero.
‖ c. o eius
▷ c. o purgabit.

INITIVM EVANGELII IESV CHRISTI FILII DEI.] Videri posset alicui principium istud Euangelij secundùm Marcum, hoc loco non aptè positum in Concordia, sed ponendum potius fuisse in principio totius Cõcordiæ, eo quòd videatur poni istud à Marco tanquam titulus historiæ Euangelicæ. Verùm, vt satis dictum est circa illud Matthęi, Liber generationis, &c. nõ tanquam titulum hęc verba posuit Euangelista, sed proœmij cuiusdam vice, quo ostendat vnde auspicaturus sit historiam Euangelicam, nempe non à generatione & infantia Saluatoris, quemadmodum Matthæus, sed à principio Euangelij, hoc est, prędicationis Iesu Christi, quæ cœpit à prędicatione Ioannis. Proinde notandum quomodo Spiritus sancti dispẽsatione factum sit, vt singuli Euangelistę proprium haberent sui Euangelij exordium. Matthæus enim & Ioannes à Christo incipiunt, sed ille à Christi humana generatione, iste verò ab eius diuina generatione & excellentia. Marcus autem & Lucas à Ioãne incipiunt, Lucas quidem à Ioannis natiuitate, Marcus verò à Ioannis prędicatione, quam mox secuta est prędicatio Christi. Porro posita iam verba Marci dupliciter cum sequentibus apud Marcum leguntur. Quidam enim hęc verba cum sequentibus coniungunt hoc modo: Initium Euangelij Iesu Christi, sicut scriptum est in Isaia Propheta, vel in prophetis, vt significetur prędicationem Euangelicam Christi tale omnino sortitam principium, quale eam habituram prophetę iam olim prędixerant. Atq; hoc modo distinguunt omnes Græci codices & interpretes. Latini verò codices hæc verba; Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei; separant à sequentibus, vt ibi: sicut scriptum est, &c. principium sit nouę sententiæ, & illud, sicut, pendeat cum eo quod sequitur fuit Ioannes in deserto baptizans. & sit sensus: Sicut scriptum est in prophetis, ita fuit Ioannes baptizans in deserto. Hęc autem distinctio omnino aptior videtur, tum quòd illud, initiũ Euangelij Iesu Christi filij Dei, absolutè videatur posuisse Marcus in exordio suæ historiæ, sicut Matthæus illud absolutè posuit. Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham: tum quod Lucas sic dicat, Factum est verbum Domini super Ioannẽ, &c. Et venit in omnem regionem Iordanis prędicans baptismum, &c. sicut scriptum est in libro sermonum, &c. Cui locutioni omnino consentit hæc apud Marcum distinctio. Proinde hanc in Concordia secuti sumus. Debet autem in verbis istis aliquid subintelligi hoc modo: Initium Euangelij Iesu Christi, tale fuit. Dicit autem, filij Dei, cùm Matthæus dixerit, filij Dauid, filij Abraham. Nam Matthæus quidem susceperat in principio ostendere Christi natiuitatem temporalem, quódque secundùm eã ex Dauide natuş esset: Marcus verò à prędicatione & miraculis Christi auspicatur, per quæ demonstratur non humanitas, sed diuinitas ipsius. Bene itaque dicit, initium Euangelij Iesu Christi filij Dei, vt significet se per Euangelium ostensurum, Iesum & esse Christum à Iudæis expectatum, & esse verè filium Dei. Constat autem ex dictis Euangelium hoc loco non accipi, quomodo dicimus, Euangelium Matthęi, aut Marci, pro scriptura scilicet historiæ Euangelicæ, sed pro ipsa prędicatione Euangelica, & bona illa annunciatione de Christo, & per Christum mundo illata.

[c] ANNO QVINTODECIMO IMPERII TIBERII CAESARIS, PROCVRANTE PONTIO PILATO.] Historiographorum & prophetarum more propter narrationis veritatem confirmandam, distinctè describit Lucas, quo tempore, & sub quibus cœpta sit prędicatio Ioãnis & Christi, & quidem non sine Spiritus sancti vtili dispensatione. Nisi enim hoc loco annum imperij Lucas expresśisset, ignoraremus quo anno cœpta fuisset vtriusq; prędicatio. Ex quo deinde cognoscimus quoto anno imperij Augusti Christus & Ioannes nati sint, dum designato huic tempori addimus id quod postea dicit Lucas Christum fere annorum 30. fuisse cùm à Ioanne baptizaretur. Meminit autem Tiberij Cęsaris, quòd tum Iudęa Romano subesset imperio, & per annos Imperatorũ tunc annum & tempus rei gestę designari solitum esset. Deinde verò ostendit qui tunc apud Iudęos præessent, tum in temporalibus, tum in rebus diuinis. Procurante, inquit, vel pręsidẽ agente Pontio Pilato in Iudęa. Archelao enim postquã 10. annos præfuisset, sublato ab Octauio Augusto, & in exiliũ relegato Viennam Gallię ciuitatem, Iudæa tributaria facta dispensationi Syrię coniuncta est, nec amplius per principem, sed per procuratorem & pręsidem gubernabatur. Primus itaque Iudæorum pręses ab Augusto destinatur Coponius, quo post non multum temporis Romam reuerso, successor regendę prouincię Marcus efficitur. Huic quoque succedit Annius Rufus, sub quo Augustus imperator mortuus est. Cuius deinde successor Valerius Gratus efficitur, qui Romam reuersus postquam vndecim annis pręfuisset Iudęis, successorem à Tiberio accepit Pontium Pilatum, sub quo Christum & Ioannẽ prędicasse etiã Iosephus testatur, lib. 18. antiquit. Hic autem Pilatus postquam decimum in Iudęa complesset annum, Romam pergit, quo se de quibusdam criminibus in iudicio Cęsaris expurgaret. Verùm priusquã Romã venerat, Tiberius mortuus est, qui regnauerat annis 22. Ex quibus consequitur, duodecimo anno imperij Tiberij Pilatum cœpisse pręsidere in Iudęa, & ipsius tertio aut quarto anno cœpisse Ioannis prædicationem. Post Pilatum autem Marcellus à Vitellio præses constituitur

Ordo præsidum Iudææ.

Tiberij mors.

tuitur, poſt hunc verò fuit Maxillus. Deinde mortuo Herode Agrippa à Claudio mittitur Iudęę pręfectus, Cuſpius Fadus. Huic ſucceſſor venit Tyberius Alexander. Et huic ſucceſſor aduenit Cumanus, quo in exilium miſſo, Claudius Fœlicem pręſidem in Iudęam miſit: quo etiam ob Iudęorum accuſationem pulſo, pręſes datus eſt Iudæis Portius Feſtus, de quibus duobus Act. 24. Mortuo autem Feſto Albinus in Iudęam pręſes mittitur, qui ſucceſſorem accepit Geſsium Florum, ſub quo cœpit Iudęorum per Romanos deuaſtatio, quemadmodum hęc omnia patent ex Ioſepho. Porro tres iſti tetrarchę qui hic à Luca ponuntur, Herodes, Philippus & Lyſanias, putantur à pleriſque fuiſſe tres filij Herodis maioris, ſecundùm ſententiã Euſebij in Chronicis, ac dicti tetrarchæ, quòd quartam partem regni Herodis ſimul cum quarto filio Archelao, ſinguli gubernandam accepiſſent. Diuiſiſſe enim putant Auguſtum regnum Herodis in quatuor partes, & quatuor illius filiis, ſingulis vnã partem dediſſe, quorum pars ea quę Archelao obtigerat, illo expulſo Pilati procurationi aſsignata ſit. Verùm hęc ſententia, quę occaſionem ſumpſiſſe videtur, partim ex nominis Tetrarchę ſignificatione, partim ex enumeratione iſtorum quatuor, Pilati ſcilicet, qui Archelai parti pręſidebat, Herodis, Philippi & Lyſanię, duplicem in ſe manifeſtè errorem continet. Primùm enim falſum eſt, Herodis maioris regnum in quatuor partes fuiſſe diuiſum, cùm, vt patet ex Ioſepho, in tres tantùm fuerit ab Auguſto ſecundùm teſtamẽtum patris diuiſum, medietate ſcilicet aſsignata Archelao, duabus verò reliquis partibus diſtributis Herodi & Philippo. Non enim Lyſanias filius fuit Herodis, nec illius aliquam portionem poſſedit, ſed, vt ex eodem patet Ioſepho lib. 14. cap. 21. filius fuit Ptolomæi Minęi Chalcidis iuxta Libanum montem tyranni, ſuccedens patri in regno etiam priuſquam Herodes maior regnũ Iudęę à Romanis accepiſſet. Deinde falſum eſt, tres iſtos qui à Luca tetrarchę dicuntur, ſic eſſe dictos à quarta parte regni accepta, quamuis nomen tetrarchię à regni quarta portione omnino videatur eſſe deſumptum. Nam Herodes maior & frater eius Phaſelus, priuſquam Herodes rex à Romanis declararetur, ambo tetrarchę Iudęorum conſtituti ſunt ab Antonio, vt ſcribit Ioſephus libro & capite prędicto. Et Plin. lib. 5. cap. 23. in Celeſyria tradit fuiſſe tetrarchias 17. Et in Decapolitana regione tetrarchias ſex numerat cap. 18. quę ſunt, Trachonitis, Paneas in qua Cęſarea, Abila, Arca, Ampheloeſſa, Gabe. Proinde videri poteſt Syrię adminiſtrationem Gręcis quadripartitam fuiſſe, atque in Tetrarchias ipſas regiones ſuis limitibus determinatas, & pręſides earum Tetrarchas appellatos fuiſſe. Deinde illis amplius diuiſis, & aucto portionum numero, vetus interim & primò datum nomen permanſiſſe. Eſſe autem Tetrarchiam principatum ad inſtar regni, patet ex Plinio lib. & cap. prędictis. Nam cap. 18. dicit: Intercurſant cingúntq; has vrbes tetrarchię regnorum inſtar ſingulę, & in regna contribuuntur, &c. Et cap. 21. tetrarchias 17. dicit in Syria in regna deſcriptas barbaris nominibus. Et Ioſephus ſępe tetrarchias regna vocat. Et Cicero lib. 1. de diuinatione loquens de rege Deiotaro: Cuius (inquit) hoc pręclariſsimum eſt, quòd poſtquam à Cęſare tetrarchię regno, pecuniáque mulctatus eſſet, negat ſe tamen eorum auſpiciorum quæ ſibi ad

Qui dicũtur tetrarchæ.

A Pompeium proficiſcenti ſecunda euenerunt, pœnitere. Eſſe tamen tetrarchę nomen inferius nomine regis, vel ex eo ſatis patet, quòd, vt narrat Ioſephus, Herodes iſte tetrarcha videns Herodem Agrippam à Caio Cęſare regia dignitate donatum, Romam inſtinctu Herodiadis perrexerit, quò ſimilem dignitatem ab imperatore obtineret. Porro tres iſtas tetrarchias, Herodis, Philippi & Liſanię, poſtea à Caio, Agrippa obtinuit.

[c] SVB PRINCIPIBVS SACERDOTVM, ANNA ET CAIPHA.] Herodes maior commiſſo ſibi à Romanis regno, pontificatum qui per ſucceſsionẽ debebat obtingere alicui perpetuo iure ignobilibus ſacerdotibus qui non erant ex genere Aſmoneorum tribuit, pro ſuo voto mutans quoties libèret. Similia quoque geſsit in conſtitutione ſacerdotum Archelaus, pariter & Romani poſtea ſuper Iudęos obtinentes imperium. Nam, vt ſcribit Ioſephus lib. antiquit. 18. cap. 4. Valerius Gratus Ananum quendam remouẽs pontificatu, Iſmaelem filium Iabi pontificem deſignauit. Sed & hunc non multo pòſt abiiciens, Eleazarum filium Annę pontificis ſacerdotio ſurrogauit. Poſt annum verò etiam hunc arcet officio, & Simoni cuidam Camithi filio miniſterium pontificatus attribuit. Sed nõ amplius & ipſe quàm vnius anni ſpacio eodem perfunctus officio, Ioſephum, cui Caiaphas, nomen erat habuit ſucceſſorem. Vnde veriſimile eſt temporibus Pilati Annam & Caipham obtinuiſſe largitionibus vt viciſsim pontificatus munus obirent, atque ob id dixiſſe Lucam; ſub principibus ſacerdotũ Anna & Caipha. Quod autem Euſebius lib. 1. Eccleſiaſticę hiſtorię colligit ex illa quę iam dicta eſt ſubſtitutione pontificum facta per Gratum, annos prędicationis Chriſti, vanum eſt, cùm Gratus pręceſſerit Pilatum, vt patet ex eodem Ioſepho. Bene autem notat Lucas hac principum & ſacerdotũ deſcriptione, aptum fuiſſe iſtud tempus manifeſtationis Chriſti, & prędicationis regni cœlorum. Cùm enim terrenum regnum & ſacerdotium apud Iudęos tam malè haberet, vt pręter ſectionem principatuum profanorum, atque ob id multimodam tyrannidem in rebus externis, ſacerdotij quoque dignitas ſciſſa eſſet, Romanorum auaritiæ & ſacerdotum ambitioni penitus proſtituta, tum ſanè aptiſsimum erat tempus, vt expectatus ille Iudęorum rex ſimul & ſacerdos manifeſtaretur, & regno terreno atque ſacerdotio legali abolito, ſuccederet regnum cœleſte & ſacerdotium ſpirituale. Tum & apta occaſio prędicandi regnum cœlorum. Nunquam etenim ad percipienda cœleſtia magis capaces ſumus, quàm vbi terrena omnia aduerſa cadunt. Porro Matthęus tempus prædicationis Ioannis indiſtinctè ſignificauit, dicens: in diebus illis. Vbi tamen intelligendum eſt, Matthæum per dies illos non voluiſſe certum illud tempus demonſtrare quod Lucas explicat. Sed nec illos dies, de quibus antè locutus eſt in ſecundo capite: ſed totum illud tempus quod fuit à Chriſti pueritia vſque ad Ioannis prędicationem. Mos enim ſcripturę eſt, in diebus illis, ſequentibus, ponere pro quolibet tempore. Proinde hęc verba Matthęi rectius præponuntur verbis Lucæ.

[h] SICVT SCRIPTVM EST IN ISAIA PROPHETA, &c.] Græci codices nõ habent, In Iſaia propheta, ſed, in prophetis. Verùm id apparet mutatum à doctis data opera, quòd deprehenderẽt

hoc testimonium ex duobus prophetis esse conflatum. Nam prior pars est ex Malachię cap.3. Posterior verò ex Isaiæ cap.40. Hieronymus enim in libro de optimo genere interpretandi proponit tanquam insolubilem quęstionem, quomodo Marcus scripserit istud dictum in Isaia propheta, cùm ex diuersis desumptũ sit prophetis. Vnde apparet Hieronymi tempore etiam Græcos codices habuisse, sicut nunc habent Latini. Et tamen etiam Irenęus legit, in prophetis, lib.3. cap.11. Porro dum legitur: In Isaia propheta; dicendum ideo duo prophetarum testimonia sub Isaiæ nomine coniungi, quòd Isaias prior idem illud quod vaticinatus est Malachias, insinuauerit. Sciens enim (inquit Augustinus) omnia ad autorem referenda, dicta hęc ad Isaiam reuocauit, qui sensum istum prior intimauerat. Deniq; post verba Malachię, statim subiecit dicens: Vox clamantis in deserto, &c. vt iungeret verba vtriusq; prophetę ad vnum sensum pertinentia sub persona prioris prophetę. Hæc ille. Cùm enim Euangelista principaliter instituisset afferre Isaiæ testimonium de Ioanne, quemadmodum fecerat Matthæus, obiter interseruit & alterum alterius prophetæ de eodem testimonium, quo prophetarum consonantiam ostenderet, & Isaię testimonium magis explicaret, ostenderétq; quis esset quẽ Isaias dixit clamaturum: Parate viam Domini; nempe quem dixit alter angelum Dei qui pararet viam eius. Porro citatio Euangelistę nonnihil dissidet ab Hebraica veritate, & à Septuaginta. Nam Hebręa sic habent, interprete Hieronymo: Ecce ego mitto angelum meum, & pręparabit viam ante faciem meam; consentientibus per omnia Septuaginta, nisi quod pro pręsenti, mitto verterunt futurum, mittam. Marcus autem: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui pręparabit viam tuam ante te; quomodo & Matthęus hoc testimonium cap.11. citat dictum à Domino de Ioanne. Neque enim Euangelistis & Christo curę fuit citare ad verbum prophetarum dicta, sed contenti fuerunt sententiarum transferre veritatem. Hęc itaque diuersitas verborum non pręiudicat sensuum identitati, imo mysterij cuiusdam explicationem in se continet, & intelligentiam rectam prophetę demonstrat. Apud Euangelistam enim certum est esse verba patris ad filium. Apud prophetam autem siue intelligantur esse verba Christi de se loquentis, vt vult Hieronymus, siue verba patris, semper significatur Christi æqualitas cum patre, & diuinitas eadem. Nam si ipse ibi loquitur, cùm eundem ibi dicatur mittere quem hic dicitur mittere pater, satis significatur ęqualis vtriusq; autoritas. Si verò & apud Malachiam pater loquitur, vt est verisimile propter ea quę sequuntur: Et statim veniet ad templum sanctum suum dominator quem vos quęritis, & angelus testamenti quem vos vultis; rursum diuinitas Christi significatur, cum consequatur eandem esse faciem patris & Christi, atque in Christo venisse etiam ad nos Deũ patrem, aut Christũ esse faciẽ patris, vt quod dicitur apud prophetam, ante faciem meã, idem sit cum eo quod Euangelistę habent, ante te. Ideóq; etiam necessaria fuit huiusmodi mutatio, vt ne intelligeremus Deum patrem qui ibi loquitur, venturum ad nos in propria sua persona, sed in persona filij sui: quod & apud prophetam satis significatur per hoc quod sequitur: Et statim veniet dominator, &c. Cęterùm Ioannes angelus dicitur, nõ natura, sed ratione officij, quod ipso nomine magis significatur. Est enim angelus Latinè nuncius, quamuis etiã angelus rectè ob id intelligitur nominari, quod angelicã planè vitam in hoc mundo degerit. Altera prophetia, quę ex Isaia desumpta est, postea explicabitur.

A

¶ FACTVM EST VERBVM DOMINI SVPER IOANNEM ZACHARIÆ FILIVM IN DESERTO. ET VENIT.] Prophetarum more atq; Hebraica phrasi Lucas Ioannem tanquã verè prophetã missum dicit à Deo ad pręedicandũ. Factum est, inquit, verbũ Domini, hoc est, iussio ac inspiratio Domini super Ioannem, hoc est, ad Ioannem: quo significat quod non ex seipso accesserit ad pręedicandum & baptizandum, sed ex diuino mandato, siue illud acceperit per interiorem inspirationem, siue per externã & sensibilem aliquam vocem. Porro quod Ioannes tam mirabiliter natus est, tam sanctè vixerit, à prophetis promissus sit, nec nisi à Deo iussus ad pręedicandum accesserit: hæc, inquam, omnia faciunt ad commendandam nobis Christi quem pręedicauit, & Euangelij eius maiestatem. Vt autem in deserto lateret Ioannes ad pręedicationis tempus præter causas superius dictas in fine capitis 5. etiam ideo cõueniebat, ne suspicio esset hominibus Ioannẽ gratia affinitatis cum Christo, aut consuetudinis à teneris annis, talia de Christo testatũ fuisse, propter quod & postea testificans dicit: Et ego nesciebam illum. Verùm cum Lucas dicat factum esse verbum Domini ad Ioannem in deserto, indéq; eum venisse circa Iordanẽ, & ibi pręedicasse & baptizasse, quomodo Matthæus dicit eum venisse & prædicasse in deserto Iudææ, sicut & Marcus in deserto eum baptizasse & prædicasse testatur? Intelligendũ itaque, ex interiori & vastiori deserto in quo multis annis vixerat, venisse Ioannem circa Iordanis regionem, eámq; à Matthæo vocari desertum Iudææ, quod in ea rari & sparsim homines habitarent, sicut in Hercynia sylua, aliisq; incultis locis videre est. In deserto autem, nõ in templo (quod Christo deputatum erat secundum prophetiam Malachiæ dicentis: Statim veniet ad templũ sanctum suum dominator, &c.) Ioannes prædicabat. Primùm quidem, vt exordium nouæ legis correspondere lationi veteris legis, quæ in deserto data est. Deinde quo significaretur, necesse esse vt ciuitatum corruptissimos mores deserat, ac carnalium veteris legis cæremoniarum, quarum in Hierusalem maximè erat obseruatio, fiduciam deponat, quisquis se ad pœnitentiam, ad baptismum, & Euãgelij gratiã, quæ Ioannes prædicabat, parare vellet. Postremùm per hoc insinuatum est, Euangelicam gratiam maximè prædicandam in solitudine gentium, iámque implẽdum quod per Isaiam Dominus cap. 41. promisit dicens: Ponam desertũ in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum, &c. De quo deserto frequenter idem propheta, vt cap.32. Erit desertum in Charmel, hoc est, agrum bene cultum. Et cap.35. Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans. Pro quo Septuaginta habent: Florebunt, & exultabunt deserta Iordanis. Per quod secundùm Hieronymum demonstratur Ioannis in Iordane baptismus pœnitẽtiæ. Et cap.54. Lætare sterilis quę non paris, quoniam multi filij desertę magis quàm eius quę habet virum. Vnde Hieron. in Isaia super illud: Vox clamantis, &c. Animaduertendum, inquit, quòd rectæ

B

C

D

E

rectę vię Domini, & semitæ Dei nostri non prędicentur in Ierusalem, sed in solitudine Ecclesiæ, & in deserta gentiũ multitudine, de qua supra legimus: Lętare deserta sitiens, & exultet solitudo, & floreat quasi liliũ. Iordanis autẽ fluuius (iuxta quem conuersatus est Ioannes, quo baptizandis esset aquæ copia) effunditur duobus fontibus ex iugo Libani, quod Antilibanum vocant. Fontium alter Ior, alter Dan dictus, teste Iosepho, qui vt vndis, sic & nomine coëunt, & Iordanem faciunt, Hebraicè Iardan. Hic autem fluuius non procul à fontibus lacum fundit, quem Samochonitin vocãt, à quo centum viginti stadiis delapsus, alium efficit priori maiorem, Tiberiadis cognominatum, à Tiberiade scilicet oppido, quod Herodes Tetrarcha, paternũ morẽ secutus, extructũ Imperatoris nomine donauit. Vocatur & Genesar & Genesaret in scripturis, & mare Galilææ. Hoc lacu dimisso Iordanis multa solitudine peragrata demum se Asphaltiti lacui miscet, aquásq; laudatas, vt ait Plinius, perdit pestilentibus mixtas. In eo enim lacu, quod & mare mortuum dicitur, ita absorbetur Iordanis vt vltra non erumpat. Hunc itaq; Iordanis fluuium conueniens erat deligi exordiendo baptismo, tum vt ex fluuij celebritate, quo nullus alius erat apud Iudęos maior & celebrior, nouo baptizandi ritui gloria quędam accederet: tum quòd in eo flumine iam præcesserant aliquot miracula ad baptismum pertinentia. Iordanem enim olim siccis pedibus transiens Israeliticus populus intrauit in promissam terram. Et Helias transito Iordane simili miraculo assumptus est igneo curru in cœlum. Sic & per baptismũ introitus est in regnum cœlorum, ac regionem verè viuentium sanctis promissam. Deinde & Naaman Syrus, iussu Elisei in eo flumine septies lotus, à lepra mundatus fuit, vt scribitur 2.Reg.5. ac ex idololatra factus Dei cultor. Quo significatum fuit gentiles per baptismum septiformis spiritus à noxia lepra, carnis scilicet corruptione, mundatos, adscribendos vero Dei populo. Iam & origo huius fluuij, & nominis significatio optimè conuenit baptismo pœnitentiæ quem prædicauit Ioannes. Iordanis enim interpretatur secundùm multos, fluuius iudicij, vt sit Iordanis quasi Ieordanis. Ieor enim Hæbræis fluuius, Dan verò iudicium. Quid est autem aliud baptismus pœnitentiæ, quàm fluuius quidam iudicij, quo scilicet quis seipsum condemnat & iudicat, ne iudicetur à Domino? Sicut autem ex duobus fontibus oritur Iordanis, ita & purificator fluuius baptismatis ex duobus scatet fontibus, nempe agnitione propriæ iniustitiæ, & recordatione bonitatis diuinæ.

De Iordane.

[b] FVIT IOANNES BAPTIZANS ET[l] PRÆDICANS [c] IN DESERTO [a] IVDÆÆ [h] BAPTISMVM, &c.] Ordo inuersus. Prius enim prædicabat pœnitentiam, deinde baptismum pœnitentiæ, ac postremùm baptizabat. Siquidẽ ab eis qui agnouerunt peccata sua, seq; pœnitere testabantur, exegit baptismi susceptionem, in testimonium detestationis veteris vitæ, ac desiderij purgationis peccatorum suorum. Atq; ob id baptismus illius, dicebatur pœnitentiæ baptismus, quod scilicet in testimonium pœnitẽtię susciperetur. Verùm difficultas est in verbis sequentibus, nempè, In remissionem peccatorũ. Ex his enim verbis apparet per Ioannis baptisma collatã fuisse peccatorum remissionẽ. Et quidẽ fuerunt, & adhuc hodie sunt, qui id ex his verbis intelligunt, nullam, quod

An Ioãnis baptisma cõtulerit remissionẽ peccatorum.

A ad substantiã attinet, differentiam cõstituentes inter baptisma Christi & Ioannis, vtrobiq; peccatorum remissionem & spiritum sanctum asserentes conferri, quamuis non æquè perfecto modo. In hac sententia fuisse Prudentium apparet, qui in hymno ieiunantium de Ioanne sic canit: Hortator ille primus & doctor nouæ Fuit salutis, nã sacrato in flumine Veterum piatas lauit errorum notas. Sed tincta postquam membra defecauerat, Cœlo refulgẽs influebat spiritus. Hoc ex lauachro labe dempta criminũ Ibant renati non secus quàm si rudis Auri recocta vena pulchrũ spendeat: Micet metalli siue lux argentei Sudum polito prænitens purgamine. Verùm hanc sententiam falsam esse, ex duobus po
B tissimùm constat. Primùm, quòd Ioannes ipse dicat: Ego quidem baptizo vos aqua in pœnitẽtiam, *Matth.3.* qui autem post me venturus est baptizabit vos in spiritu sancto, significans se non baptizare in spiritu sancto, sine quo non est remissio peccatorum. Quod & frequenter similibus verbis inculcat, vt patet apud Ioã.cap.1. Secundò, idem patet ex Actis Apostol.cap.19. ex eo quòd baptizati solùm baptismo Ioannis, rursum baptizati sunt in nomine Domini Iesu iussu Pauli Apostoli. Ita enim ex hoc facto colligit Hieronymus in lib. aduersus Luciferianos dicẽs: Ioannis baptisma intantũ imperfectum fuit, vt constet postea Christi baptismate baptizatos, qui ab eo fuerant baptizati. D. tamen Ambro-
C sius lib 1. de spiritu sancto cap.3. videtur sentire, eos qui in Actis dicuntur rebaptizati, quòd dicerent se baptizatos in Ioannis baptismate, non fuisse rebaptizãdos, si rectè fuissent in Ioannis baptismate baptizati, ac Ioannem ipsum baptizasse in remissionem peccatorum. Sic enim habet: Illi qui negauerunt se spiritum scire, quamuis baptizatos se dicerent in Ioannis baptismo, baptizati sunt postea: quia Ioãnes in remissionem peccatorum, in aduenientis Iesu non in suo baptizauit nomine. Et ideo spiritum nesciebant, quia nec baptismum in Christi nomine, sicut Ioãnes baptizare solebat, acceperant. Hæc ille. Verùm diuersum fuisse baptismum Ioannis à baptismo Christi, vt Ioãnis bapt-
D smo etiam rectè baptizati, rursum baptizandi essent in Christo, nimis manifestum est. Primùm ex verbis Pauli dicentis illo loco: Ioannes quidem baptizauit baptismo pœnitentiæ populum, &c. Quibus verbis satis significat Ioannis baptismum dictum esse proprio nomine baptismũ pœnitentię, aliúmq; esse baptismum Christi, qui aliud proprium nomen haberet, nempe baptismus fidei vel gratiæ, vel, vt ipse vocat ad Titum scribens, lauachrum regenerationis & renouationis spiritus sancti. Idem secũdò patet ex eo quod capite præcedenti, nempe 18. Act. dicitur Apollo tantum nouisse baptisma Ioannis: quo significatur fuisse & alterum baptismum quem ille ignorabat, cum alioqui Christum edoctus esset
E & doceret. Sed & Ambrosius alibi apertè distinguit inter baptismum Christi & Ioannis. Sic enim scribit in præfatione in enarrationem Psalmi 37. Et fortè supplicia prçuidet, qui baptizatur baptismo pœnitentiæ. At verò ille gratiam spectat, qui baptizatur in Christo. Baptismus ergo Ioannis, oculus suppliciorum est: Baptismus Christi, oculus gratiarum. Rursum in commentariis in Lucam super illud: Ego vos aqua baptizo. Aliud fuit baptismum pœnitentiæ, aliud verò gratiæ est. Istud ex vtroque, nempe aqua & spiritu: illud ex vno, scilicet aqua. Quare falsa etiam est sententia Magistri

sententiam,qui distin.2. 4. sententiarum ex verbis Ambrosij motus, existimat non fuisse rebaptizandos baptismo Ioannis baptizatos,qui spiritum sanctum agnouerunt, nec spem salutis in Ioannis baptismo posuerunt. Si enim, vt etiam ipse fatetur, Ioannis baptismus non delebat peccata, nec erat in spiritu, ergo necessarius erat etiam illis Christi baptismus, quia nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest videre regnum Dei. Proinde sciendum, locum hunc quo dicitur Ioannes prædicasse baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorũ, dupliciter intelligi in orthodoxo sensu. Quidam,inter quos Gregorius in homilia 20. super Euangelia,& item Beda,intelligunt per baptismum pœnitentiæ quem prædicauit Ioannes in remissionem peccatorum, non baptismum quo Ioannes baptizauit,sed baptismum Christi, quem prædicauerit instare, & per eum tollenda peccata hominum. Secundùm quam sententiam recto ordine dictum esset à Marco: Fuit Ioannes baptizans, & prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. Christi enim baptisma etiam rectè dici potest baptismus pœnitentiæ,quoniam etiam ille pœnitentiam prærequirit. Vnde Actuum 2.dicit Petrus: Pœnitemini, & baptizetur vnusquisq; vestrum in nomine Domini Iesu Christi. Verùm quoniam Paulus baptisma Ioãnis vocat quasi proprio nomine baptisma pœnitentiæ,sicut & ipse Ioannes dixit se baptizare aqua in pœnitentiã,verisimile est & hoc loco per baptismum pœnitentiẹ, debere intelligi baptismum Ioannis,eundémq; illum prẹdicasse quo baptizabat. Itaque intelligendum prædicasse eum baptismum suum in remissionem peccatorũ,hoc est,vt per pœnitentiam prẹparati tandem consequerétur per fidem in Christum & baptisma illius remissionem peccatorum,quomodo intelligitur à quibusdam quod dicitur in cantico Zachariæ missus Ioannes ad dandam scientiam salutis plebi eius in remissionem peccatorum. Quare illud,in remissionem,non debet coniungi cum accusatiuo,baptismum,sed vel cum genitiuo,pœnitentiæ,vel potius cum participio, prædicans. Quamuis autem etiam Christi baptismus prẹrequirat in adultis pœnitentiam & detestationem veteris vitæ, & Ioãnes dum baptizaret, etiam doceret credendum esse in Christũ post se venturum, vt patet ex verbis Pauli Act.19.tamen Ioãnis baptisma peculiariter dicitur baptisma pœnitentiæ, quòd potissimum ad pœnitentiam inuitaret,& in testimonium pœnitentiẹ daretur maximè. Christi verò baptisma, rectè dicitur baptismus fidei,quòd hic prẹcipuè sit signum fidei in Christum. Vterq; enim baptismus ab eo quod in ipso præcipuum est nominatur. Ita ad distinctionem,Ioãnis baptisma,dicitur baptisma aquẹ:Christi verò,baptisma gratiẹ vel spiritus. Et illud quidẽ dicitur Ioannis,quamuis à Deo esset,& non ex hominibus,tum quia Ioannes primus erat qui eo baptizauit,tum quia nihil ibi gereretur quod non ageret homo. Baptisma verò gratiẹ & spiritus,non dicitur eius qui baptizat,sed Christi,quòd ipse sit qui quod est potissimum in ipso,inuisibiliter operatur per visibile hominis ministerium,quódq; Christus baptismum hunc primus instituerit. Porro an Ioannes baptizauerit cum certa aliqua verborum forma, sicut præscriptis verbis confertur baptismus Christi, incertum est. Ambrosius quidem videtur ex verbis superius positis ex lib.1.de spiritu sancto sensisse, Ioannem baptizasse in nomine aduenietis

A Iesu, sicut nos baptizamus in nomine trinitatis. Idem & Hieronymum sensisse apparet ex his quæ scribit super 2.cap.Iohelis, hoc modo:Qui dicit se credere in Christum,non credens in spiritum sanctum,perfectæ fidei oculos non habebit. Vnde & in Actibus Apostolorũ qui baptizati erant baptismate Ioannis in eum qui venturus est,hoc est,in nomine Domini Iesu,quia responderunt Paulo interroganti:Sed ne si sit quidem spiritus sanctus nouimus,iterum baptizantur,imo verum baptisma accipiunt,quia sine spiritu sancto & mysterio trinitatis quicquid in vnam aut alteram personam accipitur,imperfectum est. Hæc ille. Locus tamen ille

B scripturẹ, vnde certum est Ambrosiũ & Hieronymum collegisse istud, non necessariò illud arguit. Ex eo enim quod Paulus dicit Act.19.Ioannes baptizauit baptismo pœnitentiæ populum,dicens, in eum qui venturus esset post ipsum vt crederét,hoc est, in Iesum; non sequitur Ioannem baptizasse in nomine venturi Christi;sed tantùm Ioannem prædicasse baptizatis à se fidem in venturum Christũ. Apollo enim qui tantùm sciuit baptisma Ioannis, & tamen docebat diligenter ea quæ sunt Iesu, non baptizatus fuit,nec baptizabat in nomine venturi, vt qui sciebat Christum iam venisse. Quamuis autem baptismus Ioannis,vt ex dictis patet,non contulerit remissionem peccatorum, multis tamen de

C causis conuenienter fuit institutus, & vtilis fuit. Primùm quidem, vt Ioannes suo baptismo homines ad pœnitentiam inuitaret, sicq; prẹpararet ad suscipiendum Euangelicam gratiam. Vnde ipse dicit apud Matthæum:Ego baptizo vos aqua in pœnitentiam. Secũdò,vt occasione baptismatis ipsius manifestaretur Christus,& cognosceretur quis esset qui baptizaret in spiritu. Quam causam etiam ipse Ioannes reddit dicens: Vt manifestetur in Israel,propterea veni ego in aqua baptizans. Et rursum:Qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit:Super quem videris spiritum descendentem,& manentem super eum,hic est qui baptizat in spiritu sancto. Tertio,vt suo baptismo Ioannes assuefa-

Matth.3. Marci 1. Baptismus Ioannis ad quid valeat. Ioan.1.

D ceret homines ad baptisma Christi. Vnde Gregorius dicit homil.7. in Euangelia:Cur baptizat qui peccata per baptisma non relaxat, nisi vt prædicationis suæ ordinem seruans,qui nasciturum nascendo præuenerat, baptizaturum quoque Dominum baptizando præueniret?Quartò, quia oportebat vt Christus à Ioanne baptizatus, baptismum consecraret,vt dicit Augustinus super Ioannem.

[a] POENITENTIAM AGITE: APPROPINQVAVIT ENIM REGNVM CÆLORVM.] Breuissima verba, sed quæ summam ferè totius Euangelicæ prædicationis complectuntur, vnde hisce eisdem verbis & Christus & Apostoli eius Euangelium suũ auspicati sunt, vt patet Matt.

E 4.& 10. Porro nomen pœnitentiæ (quod probabilius à pœna dicitur) generaliter quidem Latinis significat omnem displicentiam & dolorem de re aliqua à nobis gesta, quam à nobis mallemus non fuisse factam:sed vt de pœnitentia frequens in scripturis est sermo,dum ea laudatur,& à nobis exigitur,accipitur pœnitentia pro displicentia & dolore ob peccatum aliquod contra Deum commissum. Nonnunquam etiam in vsu ecclesiastico apud patres pœnitẽtiæ nomen pro satisfactione accipitur, & prẹscripta à sacerdotibus pœna,qua quis admissa peccata veluti compẽsat, quomodo accipitur ab Augustino in lib.de pœnitentia,& ab Ambrosio in

illo Pauli ad Rom. 11. Sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei. Ne autem pro externa hac satisfactione putetur hic propter verbum, agite, nomen pœnitentię debere accipi, sciendum pro; pœnitentiam agite, Gręcis vnam esse dictionem μετανοεῖτε. Est autē μετανοεῖν propriè, pòst intelligere, hoc est, resipiscere, & ad mentē redire, ac post lapsum animaduertere erratū suū. Quare illud; agite pœnitentiā; simpliciter accipi debet pro pœnitemini, quemadmodum vertitur Act. 2. hoc, ducimini pœnitudine. Ita enim dicitur agere pœnitentiam, quomodo dicitur agere vitam pro viuere. Sed quoniam quidam antiquæ & asperioris pœnitentię osores intelligunt hoc verbo, μετανοεῖτε, nihil hic aliud exigi quàm resipiscentiam, & correctionem admissorum peccatorum: ideo animaduertendū dictiones illas, μετανοία, μετανοεῖν, & pœnitentia, plus quid apud Apostolos & Euāgelistas significare, quàm ex sese significent. Quod apertè patet ex Paulo sic scribente Corinthiis in Epist. 2. cap. 7. Gaudeo quia contristati estis ad pœnitentiā. Contristati enim estis secundùm Deum, ita vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quę enim secundùm Deum est tristitia, pœnitentiā in salutem stabilem operatur. Seculi autem tristitia mortem operatur. Hic manifestum, pœnitentiæ nomen non significare solùm displicentiam & dolorem de admisso peccato. Sic enim ineptus erit sensus: Tristitia secundùm Deum operatur pœnitentiam. Nec quod est in Gręcis nomen μετανοία, accipi potest simpliciter pro resipiscentia, aut agnitione erroris, cùm tristitia non operetur hanc μετανοίαν, sed contrà ipsa resipiscētia & erroris agnitio operetur tristitiā secundùm Deum. Quid autē Paulo significetur nomine μετανοίας, patet ex his quę sequuntur, dum exemplo ostensurus quomodo tristitia secundùm Deum operetur μετανοίαν, vel pœnitētiam, subiicit: Ecce enim hoc ipsum secundùm Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem, sed defensionem (vel, vt vertit Erasmus, satisfactionem) sed indignationem, sed timorem, sed desideriū, sed æmulationem, sed vindictam. Vnde satis patet quę illi comprehendantur nomine μετανοίας, vel pœnitentiæ, non solùm scilicet resipiscentia aut tristitia de eo quod admissum est, sed etiam solicitudo corrigendi errata, purgatio ac satisfactio, indignatio contra peccatum, eiusdémq; vltio. Ita Ioannes & Christus dum prædicabant dicentes, μετανοεῖτε, plus exigere voluerunt quàm erroris agnitionem, aut quàm significat apud nos agere pœnitētiam, hoc est, duci pœnitudine admissorum delictorum. Nam cum dixisset Ioannes, μετανοεῖτε, qui obedire prædicanti voluerunt, susceperūt ab eo baptisma pœnitentię, confitebantur peccata sua, dictūmq; est eis: Facite fructus dignos pœnitentię. Hęc ergo omnia includebantur in eo quod dixit μετανοεῖτε. Sic & Basilius in sermone habito in fame & siccitate, μετανοίαν & pœnitentiam vocat Niniuitarum, eam qua ieiunauerunt & plorauerunt, paruulósq; & bestias secum coēgerunt ieiunare, spargentes cinere caput, &c. Proinde frustra quidā contendunt Theologos pręter scripturæ morem tres constituere pœnitentiæ partes, contritionem, confessionem, & satisfactionem. Nam in eo quod dixit Ioannes, μετανοεῖτε, vel pœnitentiam agite, Primùm includebatur, vt peccata sua agnoscerent tanquam offensiua Dei, & excludentia ab introitu regni cœlestis: deinde, quod eadem vt talia detestarentur, atq; de eisdē ex animo

Pœnitentiæ nomine quid significetur.

A dolerent: pręterea vt nihil non facerent quo sibi Deū reconciliarent, quod quidem fecerunt confitendo peccata sua, suscipiendo baptisma Ioannis, ac discendo ab eo quis esset à quo peccatorum expectarent remissionem, quiq; baptizaret in spiritu. Ex his autem patet dictionem Gręcam, μετανοεῖτε, quāuis propriè significet resipiscere, & ad mentem redire, rectius tamen verti per pœnitentiam agere, hoc est, pœnitētia duci, cùm hac versione magis explicetur id quod intendebatur à Ioanne & Christo. Deinde & Hebręa dictio, qua satis certū est vsum Ioānem & Christum, nempe הִנָּ חֲמוּ Hinnachamu, magis significat affici pœnitudine, quàm resipiscere, quamuis hæc ab inuicem non separētur.
B Porro causa ob quam meritò sit ab hominibus pœnitētia agenda, adiicitur cùm dicitur: Appropinquauit enim (sic enim legendum esse per pręteritum, & non per futurum, constat ex Græca dictionē ἤγγικε, & emēdatis Latinis exemplaribus) regnum cœlorum. Et est sensus: Iam in proximo est, & instat regnū cœleste, fœlicissimū quidem illud & exoptabile, sed in quod nō patet introitus, nisi puris à sordibus terrenis. Quare pœnitentia vitę prioris præparate vos, quo ad regnum illud admitti possitis. Hic autem annotandum, Euangelicam prędicationem exordium sumpsisse à prædicatione pœnitentię, quę ab omnibus indiscriminatim exigebatur,
C quo ostensum est omnes eguisse pœnitentiæ remedio, & proinde etiam gratia Dei. Deinde declaratū quantum sit inter veterem & nouam legem discriminis. Illam enim suscepturi olim Israelitæ pręcipiebantur sanctificare se, lauando vestimenta sua, & segregando se ab vxoribus suis. Euangelij verò lucem & gratiam suscepturi iubentur animas suas pœnitentiæ nitro purgare. Et illic quidem omnia minis plena sunt, omniáq; terribilia. Omnis enim (inquit) qui tetigerit montem, morte moriatur. Et totus mons fumabat ob pręsentiam Domini, sonitúsq; buccinæ paulatim crescebat in maius. Hic verò promissione rei optatissimæ, idq; non terrenæ alicuius, sed cœlestis, ad pœnitentiam, vitæq; syn-
D ceritatem alliciuntur. Et bene quidē primus Ioannes regnum cœlorum annunciat, quod nullus adhuc promiserat Prophetarum, vt vel hac ratione ostenderetur verum esse quod dixit Dominus, eum plusquàm Prophetam esse. Hac autem regni cœlorum prædicatione significatum est, regnum illud Messię, quod vnū tunc expectabant Iudęi, nō futurum regnū quoddam terrenum, sicut illorū pleriq; somniabant, sed cœleste plane: ac proinde tāto pręstantius omni regno terreno, quāto pręstat cœlum terræ, tantóq; solidius & optabilius, quanto solidiora sunt & magis optanda cœlestia terrenis. Cęterùm cùm regnum cœlorum variis modis accipiatur in scripturis Euangelicis, vt postea ostendetur,
E hoc loco duobus potissimùm modis accipi potest. Primò quidem, vt significet, quemadmodum sæpe, fœlicitatem vitæ futurę, qua in cœlis electi cum Deo regnant in ęternum, eritq; tum sensus: in proximo est vt fœlicitas illa, à qua hactenus omnes per peccatū exclusi fuerant ab exordio mundi, per Christi mortē iam omnibus in promptu sit, vt post mortem hāc corporalem, eam mox consequi liceat. Secundò regnum cœlorum hic rectè accipitur pro eo regno quo Deus per Euangelicam doctrinam, & spiritum suum cordibus fideliū infusum, regnaturus erat in electis, fracta diaboli potestate, & electi simul cū Deo regnaturi in hoc mūdo per fidem,

Regnum cœlorum dupliciter accipi potest.

ſpem,& charitatem,dominantes iam huic mundo, diabolo, & carni. Tenuit quidem ſpiritus Chriſti, & egit etiam eos qui ante aduentum eius in carnem Deo fide & charitate adhæſerunt, ſed nō tam potenter,nec tam apertè ac latè ſe in homines diffudit,cum in ſola Iudęa notus eſſet Deus, tota verò diſperſio gentium verſaretur in tenebris multiplicis erroris & impietatis. Nunc autem omnis caro viſura erat ſalutare Dei,eiúſq; imperiū ſuſceptura,& implendum quod prædixit Pſalmiſta:Regnauit Deus ſuper gentes, Et principes populorū congregati ſunt cum Deo Abraham. Hoc autē regnū, rectè cœlorum regnum dicitur,quia regnum cœleſte,quomodo regnum terræ dicitur regnum terrenum,eò quòd omnia quę ad regnum iſtud pertinēt cęleſtia ſint. Cœleſtis enim qui in eo regnat Deus, cœleſtis lex & ſpiritus per quem regnat, cœleſtes ſecundum conuerſationē qui regni huius ſunt conſortes. Aut ſecundum quoſdā,cœlorū regnum dicitur quòd ſit in cœlis non quidē viſibilibus,ſed ſpiritualibus,cordibus ſcilicet fidelium,quorum conuerſatio in cœlis eſt.Atq; hoc ſecūdo modo potius debere accipi hoc loco videri poteſt ex eo quod pro eo quod Matthęus 10.c. Apoſtolis dictum ſcribit, vt prædicarent appropinquaſſe regnum cœlorum, Lucas 10.c.ſcribit diſcipulis dictum, vt dicerent recipientibus Euangelium:appropinquauit in vos regnum Dei. Niſi fortè conuenientius fuerit vtranq; hanc acceptionem ſimul comprehendere appellatione regni cœlorū.Nam vt vna eſt ſanctorum Eccleſia,partim in hoc mundo militans , partim in cœlo triumphans:ita vnum eſt regnum Dei, quo regnat in electis in terra adhuc corpore conſtitutis,& quo regnat cum ſanctis in cœlo,nec conſequitur tantum hic ſecūdus regni ſtatus priorem: ſed & in priore poſterior iam ſaltem in certa ſpe obtinetur,ſicut & vita æterna hic in electis incipit.

[a] HIC EST ENIM DE QVO DICTVM EST PER ISAIAM PROPHETAM DICENTEM: VOX, &c.] Rectè hic in Concordia teſtimoniū illud Iſaiæ,quod ex Marco prius ſemel poſitum eſt,iam ſecundò ponitur.Nam cùm à Marco dictum ſit,baptizaſſe & prędicaſſe Ioannem ſecundùm Iſaiæ vaticinium,aptè iam ſubiungitur velut vice probationis:Hic eſt enim , &c. Nondum enim à Marco expreſſè dictum fuit, de Ioāne iſtud vaticinatū fuiſſe Iſaiam.Porrò teſtimonij huius prima pars, à tribus Euangeliſtis,Matthęo, Marco & Luca,citatur eiſdem omnino verbis,idq́; ſecundùm Septuaginta interpretes,non ſecūdùm Hebraicam veritatem. Nam Hebræa ad verbum ſic habent: Vox clamantis , aut, vox clamans in deſerto, parate viam Domino,rectam facite in ſolitudine ſemitam Deo noſtro. Et iungitur in Hebræo illud,in deſerto,cum ſequentibus, nempe ſic:Vox clamātis vel clamans in deſerto , parate viam Domini , vel Domino:vt reſpondeat ſequenti particulæ; rectam facite in ſolitudine ſemitam Deo noſtro. Septuaginta verò illud,in deſerto,pręcedentibus coniunxerūt,& omiſerūt illud,in ſolitudine.Deinde quod Euangeliſtæ habent, ſemitas eius,pro quo in Hebręo eſt,ſemitā Deo noſtro,etiam Septuaginta conſentiunt cum Euangeliſtis ſecundùm æditionem Complutenſem;ſecundùm ęditionem autem Aldinam apud Septuaginta eſt, τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν, hoc eſt,ſemitas Dei noſtri , quomodo etiam Hieronymus Septuaginta adducit. Videntur enim Euangeliſtæ illud,Dei noſtri,data opera mutaſſe pronomen, eius, ne quē offenderent vocando apertè Ieſum,Deum:qua appellatione rarius Chriſtū Euangeliſtæ & Apoſtoli vocant,ſatis tamen ſignificātes eum verè Deū eſſe.Iam & quæ deinceps ſolus Lucas citat longius proſecutus Iſaię teſtimonium,ſecundùm Septuaginta,vulgatam & Gręcam ęditionem adduxit. Nam eadem omnino ſunt apud Lucam verba quę apud Septuaginta,niſi quod pro eo quod hic habet Lucas, καὶ ἔσται σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν, καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας,hoc eſt, & erunt obliqua in rectam,ſcilicet viam,& aſperę in vias planas. Septuaginta in ęditione Cōplutenſi habent, εἰς εὐθεῖαν, καὶ τραχεῖα εἰς πεδία λεῖα,hoc eſt, in recta, & aſpera B in campos planos.Aldina tamen æditio eodem habet modo quo hic habent Gręci codices.Ante autem vltima verba hæc ; & videbit omnis caro ſalutare Dei;omittitur à Luca quod eſt apud Septuaginta, καὶ ὀφθήσεται ἡ δόξα κυρίου,& reuelabitur gloria Domini. Cęterùm totum hunc locum Hebręa habent ad verbum hoc modo : Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabuntur , & erit prauum in rectum,& quę aggeribus tument,in planiciem. Et reuelabitur gloria Domini,& videbit omnis caro pariter quod os Domini loquutum ſit.Hieronymus verò in ſua verſione in quibuſdam Septuaginta imitatus eſt, quod ſenſus omnino eſſet idem.Porrò quo melius Iſaiæ prophetia de Ioanne C intelligatur, videnda diligenter quæ præcedunt. Itaq; Iſaias cùm multis & claris prophetiis prędixiſſet Iudęorum captiuitatem in Babylonem, & imperij Babylonici ſuo tempore per Cyrum ceſſationem , à principio cap.40. vſque ad finem incipit prædicere liberationem per Cyrum futuram à Babylonica captiuitate , & maximè ſub illius typo liberationem electorum futuram per Chriſtum in Cyro adumbratum. Conſolamini , inquit, conſolamini , id eſt, conſolationem ſuſcipite popule meus, dicit Deus veſter. Aut potius actiuè, ſicut alij vertunt , & ſequentibus magis conuenit, Conſolamini , conſolamini populum meum , vos ſcilicet Prophetę & doctores.Loquimini ipſi Ieru-D ſalem ad cor, hoc eſt, blandè & benignè (eſt enim Hebraica phraſis , loqui ad cor) & aduocate eam, hoc eſt , vt habent apertius Hebræa , clamate ad eam,quòd completa ſit militia eius; ſic enim legendum eſſe,& non malitia, conſtat ex Hebręo , nam eſt eadem dictio quę apud Iob:Militia eſt vita hominis ſuper terram. Completam autem dicit militiam, hoc eſt , tempus captiuitatis eius , quo cum multis malis infœliciter illi ſemper fuit confligendum. Ideóq; hanc militiam, Chriſto ſcilicet pro nobis hoſtes noſtros ſuperante, completam dicit, quia dimiſſa eſt iniquitas ipſius Ieruſalem. Cuius remiſsionis cauſam ſubiicit ; quoniam ſuſcepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis ſuis; E hoc eſt,ſecundùm Hieronymum,abundè ſæuam caſtigationem. Secundùm quoſdam tamen ſignificatur pro omnibus peccatis noſtris cōtigiſſe ex gratuita Dei bonitate, nullis noſtris meritis,duplicia bona, nempe peccatorū remiſsionem cum liberatione à malis , & adoptionem filiorum cum bonorum omnium cœleſtium plenitudine.Quoniam autem huius conſolatoriæ prędicationis primus pręco miſſus eſt Ioannes,mox de eo ſubiungit, dicēs: Vox clamantis in deſerto , ſupple , erit vel audietur. Intelligi autem poteſt ſignificari ipſum Ioannem eſſe vocem Dei clamantis per ipſum,quandoquidem ipſe de ſe apud Ioannem Euangeliſtā dicit

interrogatus

interrogatus quis esset: Ego vox clamantis in deserto. Aut potius intelligendum ipsum Ioannẽ esse eum qui dicitur clamare sua voce, vt sit sensus: Vox viri clamantis in deserto audietur. Nam quod dicit de se Ioannes: Ego vox clamantis in deserto, &c. sic potius secundùm interpretes accipiendum est: Ego sum de quo scriptum est, Vox clamantis, &c. Hebræa tamen etiam verti possunt, Vox clamans, secundùm quam versionem rectè intellexerimus ipsum Ioannem vocari vocem, iamq; locus magis erit distinctioni antiquorum etiam patrum, annotantium Ioannem vocari vocem, Christũ verò verbum, eò quòd vox pręcedit, verbũ autem sequitur, voxq; ipsa verbo inferior sit, vtpote inarticulata. Vnde Ambrosius: Bene Ioãnes vox dicitur verbi prænuncius, quia vox pręcedit inferior, verbum sequitur quod pręcellit. Idem Greg. & Theophyl. Clamare autem dicitur Ioannes propter publicam & lętã ipsius prędicationẽ. Quid verò clamaturus esset subiicit, dicens: Parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Hic autem diuersi diuersimodè accipiunt viam & semitas Dei, quidam etiam intelligentes aliud per viam, & aliud per semitas Nã Theophyl. in Lucam, per viam intelligit vitã Christianam: per semitas, mandata legalia. Aut per viam, animam: per semitas, operationes. Verùm simplicius est accipere vtramq; partẽ pro eodem, cùm non sit Hebraicè semitas, sed semitam. Deinde accipere vtramque orationẽ tropicè, vt dictum est in cantico Zacharię, vt parare viam Domini, & rectam facere semitã eius, nihil aliud sit quàm auferre omnia quęcunq; aduenientem Dominum remorari aut offendere possent, efficereq; vt expeditè recipiatur ac cupidè. Cùm enim reges cupidè excipiuntur, via illis magno studio præparatur, amouendo primùm quæcunq; in via occurrere possent, & deinde obliquiores vias ad rectitudinẽ redigẽdo. Quę autẽ apud Lucam ex Isaia sequũtur, dupliciter intelligi possunt. Primùm enim, quoniã in eis ponuntur verba futuri temporis, sic accipi possunt vt per ea significetur prædici quę per Domini aduentũ erant euentura, & secundùm hunc sensum coniungit Theoph. hęc cum pręcedentibus in hũc modũ: Quoniã interrogare quis posset, quomodo parabimus viam Domini, & rectas faciemus semitas eius? Virtus enim ardua est & difficilis, multósque habet anfractus & obliquitates, tum propter aduersarias potestates, tum propter affectiones in nobis habitantes. Ob id respondet, docens nõ fore istud operosum, sed omninò facile, eo quod valles sint implendę, hoc est naturales nostrę inclinationes ad res infimas propensę, per Euangelicã gratiã sint perficiendæ, adiecto eis quod deerat, nẽpe pietate & virtute: montes verò ac colles humiliãdi ac deprimẽdi, hoc est, aduersarię potestates quæ per superbiam sese erigebant, Christi virtute deiicientur. Erasmus verò intelligit exprimi ob id innouationem per Christi aduentum futuram, vt significaretur meritò parandam viam ei qui tantam rerum mutationẽ erat inuecturus. Secundùm quem sensum, per valles etiam rectè acceperit quis idiotas ac peccatores contemptos apud homines, qui implendi erant gratia Euangelica, & erigendi ad consortium regni cœlorum: per montes verò & colles, eos qui sublimes erant apud homines opinione sapientiæ ac iustitiæ, qui humiliandi erant, siue quòd eorum falsa præsumptio per Euangelij prædicationem erat propalanda & redarguenda,

A siue quòd supercilium suum spontè posituri essent, quo capaces fierent diuinę iustitię ac sapientię. Alij verò etiam aliter vallem & montem accipiũt: quomodocunque autem accipiatur, omnis non potest accipi, vt significet vniuersum, sed tantùm vt significet multitudinem secundùm phrasim scripturæ. Iam quomodo secundùm hos sensus quæ sequuntur intelligi debent, satis manifestum est. Praua enim, hoc est, obliqua facta sunt per Christum in directa vel recta, & aspera in vias planas, cùm vitiorum ac cupiditatum obliquitates & asperitates reductæ sunt ad rectitudinem & planiciem virtutis, cumque obliquitas & asperitas veteris legis immutata est in rectitudinem & ęquitatem Euangelij. Secundò, quæ hic per futurum indicatiui dicuntur, quatuor primis membris accipi melius possunt dicta adhortando, quemadmodum id quod pręcedit: Parate viam domini, &c. Hebręis enim frequens est futurum indicatiui ponere pro imperatiuo, maximè in tertia persona, eò quòd apud eos imperatiuus careat tertia persona, pro qua proinde necessariò abutũtur tertiis personis futuri. Itaq; sensus erit cõtinuus & vnus: Parate viã Domini, omnis vallis adimpleatur, omnis mõs & collis deprimatur, & sint praua in recta, & aspera fiãt in vias planas. Sic enim futurũ est vt omnis caro videat salutare Dei. Atq; in hunc modũ intellexisse Hieronymum hunc locum satis aparet, ex eo quod scribit in cõmentariis super Isaiam: Nõ solùm, inquit, illo tempore clamabat Ioannes, qui sermonis Dei pręcursor & pręuius, rectè vox appellatur, sed vsq; hodie in deserto gentium, Ecclesiarũ clamant magistri, vt rectas faciamus vias & semitas in cordibus nostris Deo, impleamurq; virtutibus, & inclinemur humilitate, praua mutemus in recta, aspera vertamus in mollia, & sic gloriã Domini & salutare Dei nostri videre mereamur. Secundùm hunc autem sensum longè probabiliorẽ, his verbis; omnis vallis implebitur, &c. ostenditur quomodo quod prius dicitur peragi posit, nempe quomodo posint homines parare viã Domini, persistiturque pulchrè in metaphora à qua cœptũ est. Cùm enim principi alicui aduẽturo via paratur quo sit expedita, valles implentur terra, mõtes cõplanantur, obliquiores vię ad rectitudinẽ rediguntur, & asperitas omnis aufertur, quo recta simul & plana fit via principis. Ita ergo & modo dicitur; omnis vallis adimpleatur, &c. Per quas metaphoras significatur tollẽda omnis vitiorum difformitas, pusillanimitas scilicet, superbia, iniustitia, & asperitas morũ. Nec est secundũ hũc sensum necesse curiosius exprimere quid per vallẽ, quid per montẽ aut collem significetur, cùm, vt satis patet, metaphoricę sint locutiones, significantes simpliciter semouendũ esse quicquid aduentum Domini ad nos inexpeditũ facere posset, nihilq; omittendũ quo declaremus eũ nobis gratũ esse & acceptũ: quanquã nõ malè metaphoras has qui explicauerit apertius secũdùm modum in priori sensu indicatũ, vt valles dicat impleri & eleuari, cùm pusillanimes & desperati sese erigunt ad spẽ gratię Dei, cumq; humilibus huius mundi rebus addicti ad cœlestiũ subleuantur bonorũ desideriũ: mõtes verò humiliari, cùm qui prius præsumptione sapiẽtię aut iustitię turgebãt & eleuebãtur, sese per humilitatẽ deprimunt, sicq; in reliquis. Vidẽdum autẽ quàm hæc prophetia Isaię, qua dicitur quid clamaturus sit Ioannes, coincidat cum ea à quo Matthęus dicit Ioannem auspicatũ suam

prædicationem. Nam quod dicitur apud Isaiam: Parate viam Domini, & omnis mons humilietur, vallis autem impleatur, &c. nihil est aliud quàm, pœnitentiam agite. quódque dicitur in Isaia: Videbit omnis caro salutare Dei nostri; idem est cũ eo; appropinquauit enim regnũ cœlorum. Porrò emphasim habet quod dicit; omnis caro videbit, hoc est, non Iudæus tantùm aut Proselytus videbit, sed omnium omnino gentium nationes. Carnem verò synecdochicè pro toto posuit homine, vt alibi frequenter, nomen tamen carnis potius quàm hominis ideo videtur posuisse, quo significaretur Dei salutare videndum, non iam vt prius oculis solùm mentis & fidei, sed etiam oculis corporalibus, Deo scilicet saluatore hominum iam incarnato. Nam per salutare Dei rectissimè hic intelligitur ipse Christus, per quem salutem nobis Deus pater attulit: quemadmodum in cantico Simeonis, salutare istud dicitur paratum ante faciem omnium populorum. Quamuis autem ad significandum istud rectè dixerimus hic dictum, caro videbit; certum tamen Prophetam potissimùm loqui de visione, qua per fidem mens hominis agnoscit Christum secundùm nomen suum verè esse salutare Dei, & saluatorem in Prophetis promissum.

[e] IPSE AVTEM IOANNES HABEBAT VESTIMENTVM DE PILIS CAMELORVM, &c.] Ostenditur hic à Matthæo & Marco quomodo loco & prædicationi Ioannis responderit amictus & victus ipsius. Quoniam enim pœnitentiam prędicabat, & in deserto viuebat, congruum erat, vt austero vilique ac facilè parabili cibo & vestitu vteretur, quod & ob id côueniebat, vt Heliã, in cuius spiritu & virtute venerat, expressius referret. Quod autẽ dicit Marcus Ioannẽ vestitum fuisse pilis camili; quomodo sit intelligendum apertius ex Matthęo fit, qui dicit eum habuisse vestimentum, &, vt habent Græca, suum vestimẽtum de vel ex pilis camelorum. Vnde satis constat habuisse illum vestimentum ex cameli pilis cõtextũ, non autem pro vestimento illi fuisse pellem cameli, sicut Paulus ad Hebręos dicit quosdam circũiisse in melotis & pellibus caprinis, notans vt apparet Heliam. Itaq; quoniam huiusmodi ex pilis camelorum contexta vestis, vilis erat & facilè parabilis (abundat enim ea regio camelis) deinde & austeritati pœnitentię quam prædicabat conueniens, eo vtebatur Ioannes. Zonæ autem Ioannis tam speciatim fit mentio, quòd gentibus illis in more erat, vt & nunc plerisque est, pretiosas gestare zonas. Quem luxum zonarum fuisse illi genti vel ex Prouerb. vlt. notes, vbi de muliere proba canitur: Sindonem fecit & vendidit, & cingulum tradidit Canaheo, id est, mercatori. Deinde quo vel sic ostenderetur Heliæ fuisse Ioannem similem. Nam & de Helia scribitur, quòd vir pilosus fuerit, & zona pellicea circa lumbos eius. *4. Reg. 1.* Notandum autem cùm in Marco dicitur: Et erat Ioannes vestitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos eius; illud, zona pellicea, esse ablatiui casus, vt repetatur participium, vestitus. Est enim Græcè, ἐνδεδυμένος τρίχας καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην. Proinde latinius fuisset; circa lumbos suos. In eo autem quod sequitur: Esca autem eius erat locustæ, & mel syluestre; aduertendum dictionem Græcam ἀκρίδες, pro qua apud nos est, locustæ, duo significare. Nam & significat insecti genus, quod nos locustam dicimus, & herbarum summitates. Proinde Perottus putat hic potius intelligendum Ioannem victitasse herbarũ summitatibus quàm locustis, animali scilicet venenoso & noxio. Et Theophylactus asserit quosdã hic per ἀκρίδας intelligere genus quoddam herbarum, alios etiam intelligere fructus agrestes. Et Thostatus asserit Brocardum in descriptione terræ sanctæ affirmare se fuisse in multis monachorum monasteriis, qui iuxta Iordanem habitantes vescerentur quibusdam herbis, eásque dicerent esse eas locustas quibus Ioannes vescebatur. Verùm in Brocardo hoc nondum inueni. Quod si autem solis herbis vixerit Ioannes, planè certè sic vixit, quomodo ante diluuium omnes homines, cùm adhuc carnium esus permissus non erat. Non est tamen cur putetur Ioanne indignum fuisse vt locustis animalibus vesceretur. Hę enim inter munda animalia numerantur his verbis: Quicquid ambulat quidem super quatuor pedes, sed habet longiora retro crura, per quæ salit super terram, comedere debetis, vt est bruchus in genere suo, & attacus & ophiomachus ac locusta, singula iuxta genus suum. *Leuit. 11* Plinius testatur locustas Parthis etiam in delitiis fuisse. Idem refert quosdam Aethiopiæ populos non alio cibo viuere quàm locustarum, quas durarẽt fumo & sale, in annua alimẽta. *Plin. lib. 11. ca. 19. & lib. 6. cap. 30.* Et Hieronymus lib. contra Iouinianũ 2. Orientales (inquit) & Libyę populos, quia per desertum, & calidam eremi vastitatem locustarum nubes reperiuntur, locustis vesci moris est. Hoc verum esse Ioannes quoque Baptista probat. Proinde verisimilius est Ioannem locustas animalia edisse, non quòd hunc cibum sibi curiosè proprium fecerit, sed quòd hic vilis esset, miniméque sumptuosus ac in deserto in quo viuebat facilè parabilis, quem & alij eiusdem deserti inhabitatores ederint, quãuis præ aliis omnibus eximiam quandã abstinentiam, & luxus omnis contemptum Ioannes præ se ferret. Porrò mel syluestre, quod etiam esca Ioannis fuisse dicitur, Suidas putat fuisse rorem cœlestẽ, qui ab arboribus collectus, manna à multis nominatur. Faber autẽ putat esse illud mel syluestre, quod inter genera mellis Plinius tertium facit, vocarique dicit ericeũ, quod ab erica frutice colligatur autumnali tempore, viliusq; esse ac insuauius melle verno aut æstiuo. *Plin. lib. 10. ca. 16.* Verùm simplicius fuerit intelligere mel syluestre hoc loco illud quod à feris & incultis apibus in arboribus & petrarum cauernis conficiebatur eo loci abundè, queadmodũ testatur satis mel illud quod in saltu inuenit & gustauit Ionathas. *1. Reg. 14* De potu autem nulla fit ab Euangelistis mentio, quod ex tanta ciborum abstinentia satis constet eum sola aqua vsum, quod & ex verbis angeli apud Lucã loquentis Zachariæ manifestum est. Iam quãquam descriptione hac asperitatis victus & amictus Ioannis, Euangelistæ generaliter nobis præter vitæ eius commẽdationem, exemplum sobrietatis, & contemptus rerum huius seculi commendent: tamen sigillatim in his tribus, amictu ex pilis cameli, cinctura zonę pelliceæ, ciboque locustarum, &c. tria nobis imitanda proponi rectè intelligimus: & in vestitu quidem illo vili, superbię fugam, quæ in preciosis ferè relucet vestibus. In cinctura verò zonæ pelliceę circa lũbos, libidinis refrenationem, iuxta illud: Sint lumbi vestri præcincti. In cibo verò, temperantiam in nutriendo corpus. *Allegorica interpretatio præcedentium.* Quod autem attinet ad allegoriã, in locustis quibus vescebatur Ioannes typus Israelitici populi, secundùm Hieronymum super Io-

nam

nam rectè intelligimus etiam indicatam escam intelligibilem, qua populus ille tũ vescebatur, nondum alta sapiens, sed tamen in altum saliẽs, & iterum sese deprimens, quomodo locusta animal paruum, infirmas habens alas, de terra quidem consurgit, sed altius subuolare non potest: Sic & melle quidem vescebatur populus quod erat ex apibus collectum, nẽpe ex Prophetis: non tamen satis cultum, sed comparatione ad mel Euangelicę doctrinę syluestre, & necdũ depuratum à cera. Induebatur autem populus pilis asperis cameli animalis ad onera ferenda nati, propter legem illã asperã & onerosam, cui adimplendæ nunquam suffecerunt. Qui verò ad nouam pertinent legem, non locustis aut melle syluestri pascuntur, sed cibo solidissimo, suauissimo ac purissimo, scilicet Euangelistę doctrinæ, ac corporis sanguinisq; Domini cibo, induti candidissimo vestitu, de lana agni immaculati, qui tollit peccata mundi, contexto. Perfectorum enim est solidus cibus. Et quicunque in Christo baptizati sumus, Christum induimus.

Hebr. 5. Galat. 3.

TVNC EXIBAT AD EVM HIEROSOLYMA, ET OMNIS IVDÆA &c.] Ostendunt Euangelistæ quàm efficax fuerit tum prædicatio Ioannis, tum exemplum pœnitentiæ, quod aspero suo victu & amictu præbuit. Cùm enim apud omnes celebrari inciperet vitæ eius sanctitas, prædicationisq; eius ac promissionis nouitas, deinde & natiuitatis eius miracula admiranda in memoriam reuocarentur, factum statim est, vt omnis Iudæa, id est, maxima pars hominum totam Iudæam inhabitantium, & regionem vniuersam quæ erat circa Iordanem, & vniuersi, hoc est, plerique Hierosolymitæ, ex omni ætate, conditione & sexu ad eum conuenirent, baptismumque ab eo susciperent in detestationem veteris vitæ, & protestationem mundioris vitæ postea semper agendæ. Hierosolymitarum autem speciatim fit mentio, ad maiorem commendationem Ioannis, vt cuius fama exciti sunt ciues celeberrimæ ciuitatis, sanctitatis ac sapientiæ titulis prę aliis insignes. Neque mirum debet videri quod baptismum rem tam nouam populus ille tam citò susciperet in signum pœnitentiæ & desiderij remissionis peccatorum. Nam ad hunc baptismum satis præparati erant, partim per Baptismata Pharisæorũ, partim per lotiones veteris legis, qua tam frequenter præcipitur vt immundus lauet vestimenta sua & corpus, aspergaturque aqua expiationis. Quod autem dicuntur hi qui baptizabantur confessi peccata sua, plerique non sic putant accipiendum quasi explicauerint & apertè detexerint Ioãni peccata sua quę fecissent, sed ꝙ in genere ea confiterentur, agnoscentes scilicet se esse peccatores. Verùm cùm non sit idem agnoscere se peccatorem, & confiteri peccata sua, rectè intelligimus eos sua peccata saltem maiora indicasse, & confessos esse apertè Ioanni, sicut & Act. 19. multi credentiũ dicũtur venisse ad Paulum, confitentes & annunciantes actus suos. Neq; mirũ videri debet, quòd confessionẽ fecerint peccatorum suorum, cùm ea tamen à Ioanne non exigeretur. Quẽ enim verè pœnitet suorũ peccatorum, quiq; tenetur desiderio remissionis eorũdem, nihil cunctatur, nihil veretur ea exponere ei per quem sperat se optatam consequi posse vel consolationem, vel remissionẽ, nõ minus quàm ægrotus morbum suum detegere ei à quo se sperat obtinere posse desideratam salutẽ. Deinde vt sic facerẽt, cõsuetæ etiam veteris legis cęremoniæ effecerũt. Secundùm legem enim præter confessionem Deo factam, quæ semper necessaria fuit, etiam confessio quędam publica fiebat in publica pœnitentia. Hęc autem erat duplex. Vna, quę pro totius populi delictis agebatur, vt ea quæ quotannis agebatur in die expiationis, hoc est, decima die mẽsis septimi. In hac ergo, vt scribitur Leuitici 16. sacerdos super hircum emissarium confitebatur omnes iniquitates filiorũ Israel, vniuersaq; delicta & peccata eorum, præcipua scilicet, & quæ ad totam pertinerent communitatem. Alia autem erat publica pœnitentia, quam priuata persona pro proprio aliquo peccato debebat, etiam cum cõfessione peccati sacerdoti facta, agere, quę præcipitur Leuitici 5. his verbis: Anima quæ iurauerit, & protulerit labiis suis, vt vel malè quid faceret, vel bene, & non fecerit, & idipsum iuramento & sermone firmauerit, oblitáque postea intellexerit delictum suum, agat pœnitentiam pro peccato, &c. Vbi pro eo quod nos habemus; Agat pœnitẽtiam pro peccato; litera Cyrilli sic habet; pronunciet peccatum quod peccauit. Cui consonat Hebræa veritas, quæ sic habet: Et confiteatur quod peccauit. Huic cõsine est quod Num. 5. legitur in hunc modum: Vir siue mulier, cùm fecerint ex omnibus peccatis quæ solent hominibus accidere, & per negligentiam transgressi fuerint mandatũ Domini, atque deliquerint, confitebuntur peccatũ suum. Nec dubiũ videtur esse pos se quin id sacerdoti facere præcipiantur, cùm de ipso totum caput loquatur, eiq; Deus iubeat offerre pro peccato. De qua confessione sacerdoti aut homini bono, qui sua oratione possit opẽ ferre, omnino videtur loqui Ecclesiast. cap. 4. dicens: Non confundaris confiteri peccata tua, & ne subiicias te omni homini pro peccato. A confessione enim Deo facienda non reuocat pudor, sed ab ea quæ homini fit. Hæc autem confessio, siue quæ fiebat secundùm legem sacerdoti, siue quę fiebat à pœnitentibus Ioanni, non fuit sacramentalis, sicut nostrę confessionis ritus, sed eius quidam typus, & prężparatio ad eam, sicut veteris legis & Ioannis lotiones, prępăratorię erant ad verum & efficacem Christi baptismum.

VIDENS AVTEM MVLTOS SADDVCÆORVM ET PHARISÆORVM VENIENTES, &c.] Quatuor sectas apud Iudęos hoc tẽporis fuisse meminit Iosephus, Pharisęorũ, Sadducęorum, Essenorum, & eorũ qui autore Iuda Gaulonite exorti sunt tempore census. Horum dogmata pariter & mores satis describit belli Iudaici libri 2. cap. 7. & lib. antiq. 13. cap. 8. & lib. 18 ca. 2. Pharisęi legis studiosiores fatum cum libertate tamen nostrę voluntatis agnoscebant, quędam dicentes à fato gubernari, alia verò quæ accidunt per se consistere, animam credentes immortalem, & corporis resurrectionẽ futuram. Sadducęi verò fatum quidem nihil esse existimabant, neque ab eo humana gubernari, sed omnia nostræ subiecerunt potestati, nósque solos nobis ipsis bonorũ vel malorum esse causas: animas hominum asserentes cum corporibus interire, nec esse aliquos angelos bonos vel malos. Genus autem Essenorum omnia sub fato esse cõfirmat, & nihil esse quod hominibus non illius decreto proueniat: animam quidem fatentes esse immortalem, sed, vt apparet, negantes corporis resurrectionem, vtentes conuersatione quam apud Græcos tradit Pythagoras, vt autor est

Secta Iudæorum quæ & quot.

Iose

Iosephus lib.antiq.15.cap.13.Postremi illi cum Pharisęis conueniebant in vestitu, habitu, cęterisque aliis,sed in hoc solo ab eis discrepabant,quòd nefas assererent populo Dei pręter Deum,aliũ etiam principẽ agnoscere, & censum ad quem agendum Cyrenius missus fuerat, affirmarent merã esse seruitutem,indignam & illicitam populo Dei. Vnde nata illa quęstio Christo aliquando proposita : Liceret ne censum dare Cæsari,an non?Inter has autẽ quatuor sectas duæ, nẽpe Pharisęorum & Sadducęorum,pręcipuę erant in populo, quare tãtùm de his duabus Euangelistæ meminerunt:quæ quidẽ sectę quamuis inter se plurimum dissiderẽt,tamen concorditer semper restiterunt Christo, & verbo Dei. Et illi quidẽ Pharisęi dicti sunt secundùm Hieronymum (qui in li.quęstionũ super Genesim putat Pharisęorum nomen scriptum Hebraicè per Tsade,sicut nomen Phares) quod diuisi essent à reliquo populo,à quo se quasi iustiores separauerunt per quasdã obseruationes superfluas, vt sentit idem Hieronymus lib.contra Luciferianos.Verùm ex libris Thalmudicis constat nomen Pharisęi scribi Hebraicè per Schin. Ita enim scribitur in eo libro Thalmudico,qui Sotah inscribitur, vbi septẽ Pharisęorum sectę enumerantur, nempe Pharisęus Sichimita,Pharisęus impingens,Pharisęus sanguinem effundens,Pharisęus mortariarius, Pharisęus quid debeo facere & faciam illud, Pharisęus ex amore,& Pharisęus ex timore. Secundum hanc autẽ nominis scriptionem etsi secundum quosdam etiã dicantur Pharisęi, quia diuisi à cęteris hominibus, quorum victum & amictum reputabant immundum, (Nam & Paras per Schin scriptum significat separare Hebręis) magis tamen secundùm aliorum sententiam apparet sic dictos,quasi expositores, & legis interpretes. פָּרַשׁ Pharas enim significat etiã Hebręis exponere & declarare:à qua significatione etiam dictos Pharisęos satis significat Iosephus li.2.belli Iudaici,de Pharisęis sic scribens:Pharisęi dicuntur,qui certiorem legalium rituum notitiam profitentur.Hos autem Pharisęos simul cũ Scribis Nazaręi,qui sic Christũ receperũt vt legis obseruationes non amitterẽt,teste Hieronymo super Isaię c. 8. originẽ suam traxisse dicunt ex Sammai & Hillel,qui non multò prius quàm Dominus nasceretur orti sunt in Iudęa,horúmq; duas familias esse duas illas domus, in quarum laqueum & ruinã Christus ibi ab Isaia dicitur esse positus.Verùm si Iosepho creditur,etiam tempore Machabęorum tres priores illæ sectæ fuerunt in populo Iudaico. Qui verò Sadducæi vocabãtur, sic dicti sunt quasi iusti,ꝙ seipsos iustos cognominarent. צַדִּיק Sadic enim Hebræis iustus,vel ab hæresiarcha fortè qui Sadoc dictus sit.Traxerunt autem hi (teste Hieronymo cõtra Luciferianos) suã originem à Dositheo quodam Samaritanorum principe, qui Prophetas repudiauit,vnde & ipsi solùm quinq; libros Moysi receperunt queadmodum & Samaritani. Vide etiã Tertullianũ de præscript. vnde verisimile est Hieronymum illud de Sadducęis hausisse. Ex his itaq; duabus sectis cùm quamplurimos Ioannes videret venientes ad baptismum suum, durè eos alloquitur, siue quòd simulata mente ad accipiendum cũ aliis,Ioannis baptisma venirent, siue quòd falsa sanctitatis suæ persuasione & fiducia sanctitatis parentũ suorum arroganter inflati essent, homines superciliosi,& veritatis semper cõtemptores, inuidentes his qui apud populũ præ eis sanctitatis nomine celebrarentur.Tales enim tam seuera salutatione conueniebat compellari,vt audientes maiorem sua opinione libertatem deponerẽt superciliũ atque maiorem etiam quàm appareret suspicerent obiurgantis autoritatem, eiusq; in dicendo libertate excitarentur ad audiendũ cætera attentissimè. Quam quidem in arguendo seueritatẽ,qua & Prophetæ sæpissimè,& Apostoli,& Christus ipse est vsus, doctoribus & prędicatoribus imitari licebit, sed videndũ vt eodem spiritu & animo id faciant, hoc est, ex impulsu spiritus sancti & zelo iustitię, nõ autẽ ex affectu aliquo carnis aut vindictę cupiditate.Deinde in quos,quáve opportunitate & loco id fieri conueniat. Postremùm, vt cũ decenti id fiat grauitate,vt intelligi possit ex odio potius vitiorum quàm personarũ profectam huiusmodi dicendi inclementiam.Plerique enim dum prętexunt se hanc imitari redarguendi libertatem, omnia sua tum dicta,tum scripta in aduersarios replẽt sannis & scommatibus, nullam charitatis & honestatis rationẽ habentes:sed eo se magis Euãgelicos existimantes,quo liberius in quemuis quiduis dicere ausi fuerint.Porrò quod Lucas dicit Ioannẽ excepisse turbas tam duro sermone,sic intelligendũ videtur,ꝙ audiente turba hęc dixerit,notãs potissimùm Pharisęos & Sadducęos turbę permixtos,quos ipso habitu ac vestitu facilè dignoscebat.Ipso enim Luca teste,etiam publicanos & milites mitius excepit absque conuitio,respondens ad id quod rogabant.

Mat.22.

Pharisæi unde dicti.

Sadducæi unde.

[t] PROGENIES VIPERARVM, QVIS DEMONSTRAVIT VOBIS FVGERE] Vipera,serpentis genus est nocentissimum,non multùm dissimile à dipsade, & quod & Tirus dicitur & Tirion & Marassus, ex cuius carnibus fit Theriace, contra omnia venena remedium præsentissimum, vt testatur etiam Hieronymus lib. 2. contra Iouinianum,& Cęlius lib.3.qui inde dictũ putat Theriace,quod Arabes Græco vocabulo viperam vocarent, θηρίον, quasi feram maximè noxiam. Cæterùm de viperæ proprietate nõ omnes eadem tradunt.Basilius enim Homil.7.lib.Hexameron de vipera sic scribit:Vipera sæuissimum omniũ reptilium,ad marinæ murenæ nuptias accurrit, & vbi sibilo pręsentiam suam indicauit, euocat ipsam ex alto,ad nuptialem complexum, hæc verò obedit,& cum venenum iaculante bestia vnitur. Hunc secutus Ambrosius eadem omnia eisdem penè verbis, sed latius tradit in 5.Hexa.cap.7. Vipera (inquit) nequissimum genus bestiæ, & super omne quod serpentini est generis astutior, vbi coeundi cupiditatẽ assumpserit, murenæ maritimæ notã sibi requirit copulam,vel nouam præparat:progressaque ad litus,sibilo testificata præsentiam sui,ad coniugalem amplexum illam euocat. Murena autem inuitata non deest,& venenatę serpenti expetitos vsus suæ impartit coniunctionis.Secundùm has itaque viperarum conditiones, rectè intelligeremus viperarum progeniem vocari hic à Ioanne Pharisęos,similiter & à saluatore Matth. 12. & 23. quòd malitiosum simul & astutum maximè esset hominum genus, qui scirent summam impietatem maximæ pietatis specie obtegere.Verùm hanc nõ esse viperę conditionem satis ex eo videtur quod vterque sexus inueniatur in genere viperę. Nam fœmella Gręcis ἐχίδνα dicitur,mas autem ἔχις. Plin. quidem lib.32.cap.2.tradit,Licinium Macrum murenas tantùm fœminini sexus esse asseruisse, & cõcipere ex serpẽtibus sibilo eas euocantibus, verùm

Viperæ descriptio, et proprietatũ eius explicatio pulchra.

rùm viperarum non facit mentionem. Et lib. 9. cap.
23. dicit vulgum putare murenas coitu ſerpẽtum
concipere. Ariſtotelem tamen vocare marem qui
generat, Myrinum. Cęterum Plinius lib. 10. cap.
62. ſecutus ex magna parte Ariſtotelem, longè a-
liam viperę naturam explicat his verbis: Viperę
mas caput inſerit in os, quod illa abrodit volup-
tatis dulcedine. Terreſtium eadẽ ſola intra ſe parit
oua vnius coloris, & mollia vt piſces. Tertia die
intra vterũ catulos excludit. Deinde ſingulos die-
bus ſingulis parit, viginti ferè numero. Itaq; cęte-
rę tarditatis impatientes perrumpunt latera, occi-
ſa parẽte. Idem de vipera ſcribitur in epiſtola qua-
dam, quę ſub nomine Hieronymi legitur ad Prę ſi-
dium in Tom. 4. Atque huic ſententię, cui tamen à
multis contradicitur, ſubſcribunt multi graues au-
ctores, vt docet Cęlius lib. 3. cap. 37. vbi & ratione
huiuſmodi proprietatis viperę quorundam conie-
ctationem eſſe dicit, antiquarum legum ſcito par-
ricidis id irrogari ſupplicium, vt culeo inſuti cum
vipera prę ſocentur. Suppetere item grammatico-
rum aſtipulationem aſtruentiũ ἐχίδναι dici τὸ ἔχειν
ἐν αὐτῇ τὴν γόνιν ἄχρι θανάτου, hoc eſt, quod habeat in
ſeipſa fœtum vſque ad mortẽ. Sicut & Latini vipe-
ram dici volunt, quòd vi pariat, vel potius quòd
vi pereat. Idem tamen Cęlius etiã teſtatur Apollo-
nium apud Philoſtratum viperam eſſe viſam refer-
re, ſerpentes quos peperiſſet lambentem, quaſique
expolientem. Non enim aſſentiri eum eorum ſer
moni, qui viperarum partum abſq; matre autumãt
prodire. Id naturam non pati, nec recipere experiẽ-
tiam. Proinde magis credendum his quę de vipe-
ra ſcribit Ariſtoteles, quem etſi ſecutus videatur
Plinius, nõ tamen ſatis illum aſſecutũ oſtẽdit Leo-
nicenus. Nam Ariſtotelis narratio conſtare poteſt
cum Ariſtophani experientia. Sic enim ſcribit lib.
6. hiſtorię anima. cap. 34. Vipera è ſerpentibus vna
animal ędit, cùm intra ſe oua primũ pepererit. O-
uum hoc vnius coloris & molle vt piſciũ eſt, fœtus
ſupernè conſiſtit, nec cortice continetur, ſicut nec
piſcium quidem, parit catulos obuolutos mem-
branis, quæ tertia die rumpantur, euenit interdum
vt qui in vtero adhuc ſunt prorumpant, ſingulos
diebus ſingulis parit, plures quàm viginti. Ex qui-
bus intelligere licet, non quidem ſemper, ſed quã-
doque viperarum catulos naſci cum morte paren-
tis. Secundùm quam viperarum conditionem ple-
rique intelligunt Phariſæos vocari progeniẽ vipe-
rarum, ꝙ ſicut illę parricidæ eſſent, matres ſuas dũ
naſcuntur deuorantes: ita & iſti patres ſuos ſpiri-
tuales, hoc eſt, magiſtros & doctores occiderent, &
matrem ſuam ſynagogã fœdè dilaniarent. Secun-
dùm narrationem autem Plinij amplius ſignifica-
retur, nempe quòd homicidæ eſſent homicidarum
filij. Porrò Auguſt. ſerm. 1. dominicæ tertiæ in qua-
drag. progeniem viperarum inuidos vocat, quòd
ſicut viperæ matrum ſuarum viſcera exedant, ita
& inuidus ſuamipſius animam conſumat, & vitam
perdat. Qua etiam conſideratione rectè dixerimus
Phariſæos progeniem viperarum vocari, vt qui
inuidiæ ſtimulis quàm maximè cruciarentur, con-
ſpectis aliis ſe melioribus. Verùm ſimplicius fuerit
intelligere cũ Hieronymo ſuper Iſaię c. 30. & Matt.
cap. 23. ideo dici Phariſæos progeniem vipera-
rum, quod peſsimorum parentum peſsimi eſſent
filij ac planè venenati, veneno linguæ ſuæ optimos
quoſq; letaliter lędere ſtudentes, ſummaq; callidi-
tate prędìti, vt illud; progenies viperarum, idem ſit
A cum eo quod habet adagium, Mali corui malum
ouũ. Sic & Greg. hom. 20. Euan. Notandum, inquit,
quod malę ſoboles malorũ parentum actionẽ imi-
tantes, genimina viperarum vocãtur. Quod autẽ in
Luca legimus genimina, in Matthęo verò proge-
nies, Gręcis vtrobiq; eadẽ eſt dictio, nẽpe γεννήμα-
τα, cuius ſonũ imitatus aliquando interpres vertit
genimina ab antiquo verbo, geno, nomine deriuato.
[f] QVIS DEMONSTRAVIT VOBIS FV-
GERE, &c.] Quidam legunt per futurum: Quis
demonſtrabit, & apud Lucam, quis oſtendet, intel-
liguntque Ioannem ſignificare voluiſſe, neminẽm
illis, vtpote obſtinatis perſuadere poſſe vt effu-
B giant venturam iram, vt quod hic dicit Ioannes ſit
idem cum eo quod apud Matthæi cap. 23. de eiſ-
dem dicit Chriſtus; Serpentes genimina viperarũ,
quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Verùm ex
Gręca dictione, quæ eadem eſt apud Matthęum &
Lucam, nempe ὑπέδειξεν, conſtat debere legi per
pręteritum, quomodo & habent codices Latini e-
mendatiores & vetuſtiores. Hanc itaque Ioannis
interrogationem per præteritum prolatam dupli-
citer intelligere licet. Quidam enim ſic eam acci-
piunt, vt ad eam reſpondendum ſit, Nónne ſolus
Deus vobis demõſtrauit fugere? quaſi dicat: Ne pu
tetis ex vobis ipſis id vos habere quod fugitis à
vẽtura ira, ſed à ſolo Deo. Quomodo enim ex vobis
C id eſſe poſſet cùm ſitis generationes viperarum?
Quẽ ſenſum indicare videtur Ambroſius ſic ſcri-
bẽs: Oſtenditur his Dei miſeratione infuſam pru-
dentiã vt gerant ſuorum pœnitẽntiã delictorũ, fu-
turi terrorem iudicij prouida deuotione metuẽtes.
Melius tamen ſecundùm alios hæc interrogatio ſic
accipitur, vt ſit ſermo admirantis. Quũ enim quis
inſperato nobis aduenit, dicere ſolemus: quis te
huc miſit? & quum videmus quoſdam iã diu prauis
aſſuetos moribus, ac pertinaciter ſuę prauitati ſem-
per adhærentes, ſubitò ad pœnitentiam cõmutari,
admirantes dicimus: Quis hos ad virtutem indu-
xit? ſignificare volentes, ſummè eſſe mirandũ po-
tuiſſe ipſos ad eã induci, ac ſummum fuiſſe oratorẽ
D qui id perſuadere potuit. Ita & hoc loco Ioãnes per
pendens eos qui pœnitentiam prę ſe ferebant eſſe
progenies viperarũ, ac in malitia iã inueteratos, mi
ratur quomodo & à quo factum ſit, vt depoſita ſua
ſerpentina malitia, quã velut à patribus ſuis natu-
rã traxiſſent, meliora ſequerẽtur. Proinde ſenſus eſt:
cùm ſitis progenies viperarum, malorumq; paren-
tum peſsimi filij, iuſtorum rectaque docentiũ per-
ſecutores, & interfectores, venturam iram aut non
credentes, aut non metuentes ob falſam iuſtitiæ
perſuaſionem, quid vocis accidit noui, vt credentes
inſtare ineuitabile peccatoribus ſuppliciũ, eoq; &
vos eſſe obnoxios, putaretis etiam vobis vnà cum
reliquis peccatoribus laborandum, vt venturã iram
E effugiatis, ideóq; vos immiſcueritis gregi pœnitẽ-
tium, qui imminentis iræ metu in pœnitentiæ ſi-
gnum accurrunt ad baptiſmum meum confitentes
peccata ſua? Mirũ ſanè eſt, potuiſſe quenquam mẽ-
tibus veſtris & in malitia tã inueteratis, & de iu-
ſtitia ſibi placẽtibus id inſinuare & perſuadere eſ-
ſe faciendũ. Et ſanè mirum, quia neutri timebant
pœnas alterius vitę. Sadducęi quidẽ, quia non cre-
debant illas. Phariſęi verò, quia iuſtos ſe exiſtima-
bant. Poteſt autem ſimul cum hoc ſenſu etiam in-
telligi Ioannem admirari Dei bonitatem, qua ſo-
la ſciebat factum eſſe, vt præter expectationem
etiam Phariſæi & Sadducęi ſe agnoſcerent pec-
cato

catores, quasi dicat vlterius: Scio quidem solius Dei gratuito dono factum esse, vt & vos putaretis vobis esse fugiẽdum, verùm mirari satis nequeo eũ in vos tam potuisse esse benignum, vt & vobis obstinatè semper veritati resistentibus suggereret fugiendum imminens periculũ. Porrò per venturam iram quamuis aliqui intelligant excidium Iudæorũ quod per Romanos postea factũ est, magis tamen debere intelligi æternã post hanc vitam condemnationem, satis patet ex verbis Saluatoris dicentis Phariseis: Quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Siquidem Ioannes non solùm prędicabat regnũ cœlorũ, sed & gehennæ condẽnationem. In Euangelio enim Dei secundùm Paulum ad Rom. reuelatur & iustitia Dei, & ira Dei ventura de cœlo super omnẽ impietatẽ & iniustitiã. Sicut autem Ioãnes primùm cœpit prędicare regnũ cœlorum, ita etiam & iram, hoc est, vindictã hanc Dei apertè primus cœpit annunciare, eamque tanquam iamiam venturam. Antè enim temporales erant & promissiones, & minæ. A Ioanne autem cœperũt manifestari bona & mala æterna, idq; tãquam iam ventura, quia ab eo cœpit nouissima hora, in qua pręter Christi postremũ aduẽtũ nihil expectamus.

Math.23. Rom.1.

FACITE ERGO FRVCTVS DIGNOS POENITENTIÆ.] Quamuis apud nos in Luca quidẽ sit pluraliter, fructus dignos, in Matthęo verò singulariter, fructum dignum, vtrobique tamen apud Græcos est pluraliter, καρποὺς ἀξίους. Regitur autem genitiuus pœnitentiæ non à nomine, fructus, sed ab hoc adiectiuo, dignos, suntq; fructus digni pœnitentiæ vel pœnitentia, fructus qui decent veram pœnitentiam, eamq; declarant. Hos autem fructus simpliciter quidem Theophylactus intelligit, opera virtutũ. Vides (inquit) quod dicat, quoniam non oportet solùm fugere malitiam, sed etiam facere fructũ virtutis. Declina enim (inquit scriptura) à malo, & fac bonum. Diuus tamen Gregorius amplius quid per dignos pœnitẽtiæ fructus exigi intelligit, sic scribens in homilia Euang. 20. Notandum quod amicus sponsi non solùm fructus pœnitentię, sed dignos fructus pœnitentiæ faciendos admonet. Aliud namq; est fructũ facere, aliud dignum pœnitentiæ fructũ facere. Vt enim de pœnitentiæ dignis fructibus loquamur, sciendũ est, ꝙ quisquis illicita non cõmisit, huic iure conceditur vt licitis vtatur, sicq; pietatis opera faciat, vt tamen, si noluerit ea quę sunt mundi, nõ relinquat. At si quis in fornicationis culpam, vel fortassis in adulterium, quod grauius est, lapsus est, tantò à se licita debet abscindere, quantò se meminit & illicita perpetrasse. Neq; enim par fructus boni operis esse debet, eius qui minus, & eius qui amplius deliquit, aut eius qui nullis, & eius qui in quibusdã facinoribus cecidit, & eius qui in multis est lapsus. Per hoc ergo quod dicitur: Facite dignos fructus pœnitentiæ; vniuscuiusq; cõscientia cõuenitur, vt tanto maiora acquirat bonorũ operũ lucra per pœnitentiã, quanto grauiora sibi intulit damna per culpã. Ex hac autẽ Gregorij enarratione, etsi satis cõstet eum genitiuũ, pœnitentiæ, coniunxisse cũ substantiuo, fructus, tamen similem huius loci intelligentiam indicat quodam loco Chrysost. coniungens indubiè genitiuum illum cum adiectiuo, dignos. Nam & sic eũdem habere sensum potest. Sic enim scribit, hæc verba præcursoris explicans: Facite dignos fructus pœnitentiæ. Quomodo dignè fructificare poterimus? Si vtiq; peccatis aduersa fa-

Psal. 46.

A ciamus? Aliena rapuisti? incipe donare iã propria. Longo tempore es fornicatus? à legitimo quoq; vsu suspendere coniugij, ac perpetuam continentiam sæpius paucorum dierum castitate meditare. Iniuria quemquam affecisti vel opere vel verbo? refer benedictionis verba, conuitiis te percutientes, nũc officiis, nunc beneficiis placare contende, &c. Porrò quanquam secundùm hanc istorũ enarrationem rectè ostendatur fructus dignos pœnitentia, esse ea virtutum opera quæ commissis correspondent & satisfaciunt peccatis, eaq; veluti compensant, atque in hunc sensum conueniat hanc sententiã explicari cùm ad pœnitentiam post baptismũ agendũ sit adhortatio, tamẽ prior ille & simplicior
B intellectus huic loco & proposito Ioannis est conuenientior, maximè cùm ad pœnitentiam adhortetur quæ baptismum Christi præcedebat. Est autem sensus verborum Ioannis iste: Quandoquidem vos exhibetis pœnitentes ac solicitos vt fugiatis ab ira ventura, videte ne simulata, falsa & sterilis sit vestra quã præfertis pœnitentia, vt omnia ferè vestra simulata sunt, & fucata: sed facite huiusmodi fructus qui deceant pœnitentiã, ac declarent vos verè resipuisse, atq; ex animo detestari anteactam vitam. Facite, inquam, ipsi, & non solùm alios docete, & monstrate fructus pœnitentiæ. Non dico vt carnalium sacrificiorum victimas offeratis, in quibus nimium spem iustitiæ & salutis hactenus collocastis,
C quæque ad tempus solum imposita, pœnitentem per sese meliorem, Deoque commendatiorem facere nequeunt, sed ea posthac facite, quæ verã pœnitentiam producere dignum est, hoc est, corrigite deprauatos tum effectus, tum mores, omniaq; contraria his facite quæ modo detestamini, & curate ne quando ea committatis quorum modo præfertis pœnitentiam, sed persistite hæc deplangere, atque in vobis ipsis punire. Hac enim tantùm ratione solùm futurum est vt imminentem super impios iram effugiatis.

[f] ET NE COEPERITIS DICERE[a] INTRA VOS,[f] PATREM HABEMVS ABRAHAM, &c. Quod in Luca dicitur: μὴ ἄρξησθε λέγειν, in Matthæo dicitur, μὴ δόξητε λέγειν. hoc est, ne vi-
D deamini dicere, vel, ne decreueritis dicere, hoc est, vt vertit noster interpres, ne velitis dicere. Quanquam autem in solo Matthęo sit, apud nos, intra vos, tamen & in Luca, sicut in Matthæo, Græcis est ἐν ἑαυτοῖς, hoc est, in vobisipsis. Iã cùm dicitur, filios Abrahæ, vtrobiq; additur Gręcis articulus τῷ, significãs nomẽ Abrahę esse datiui casus, vt cõstruatur cum verbo, suscitare. Itaq; quoniam Pharisęi & Sadducęi fidebãt in sanctitate patris sui Abrahã, atq; in promissionibus Dei Abrahę factis de benedictione & conseruatione seminis eius, ac ob hanc fiduciam securi erant, quasi à ventura ira essent immunes, ideóq; & in impietate sua persistentes, à dignis
E pœnitentia operibus cessaturi erant; propterea hãc illis stultam fiduciam pręscindere voluit Ioannes, dicens: Ne cœperitis dicere in cordibus vestris, hoc est, cogitare, quemadmodũ cogitare apud vos soletis: Pater noster Abraham est, proinde cùm semini eius facta sit promissio salutis & hęreditatis, non poterit super nos venire ira Dei, quæ semen Abrahę deserat, succidat, & æternum perire sinat. Non enim abscindere poterit Deus promissa sua, tum propter suam iustitiam, tum propter Abrahæ patris nostri sanctitatem illi acceptissimam. Ne, inquã, huiusmodi cogitatione solita vobis imponatis.

Hoc enim confirmo vobis posse Deum, omnibus etiam vobis perditis, adimplere promissiones Abrahæ de semine ipsius factas. Nam qui olim ex lapidea & sterili vulua Saræ excitauit Abrahæ filiũ, cuius deinde posteritas arenæ maris coæquata est, is modo vel ex istis quos cernitis lapidibus, eidem suscitare poterit semen, in quo præstet quæ illi promissa sunt. In quibus verbis Ioannis primùm aduertendum, ipsum cùm dicit; Ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham, non prohibere ne dicant se ex illo esse, sed ne in eo quod filij secundùm carnẽ sunt Abrahæ confidentes, resupini sint & securi. Deinde notãdum, cùm dicit, ex lapidibus istis, & cæt. demonstrasse quidem lapides aliquos coràm positos, quos quidam eos fuisse existimant, qui de medio Iordanis alueo translati dicũtur Iosue 4. Ad literam enim intelligẽdum Ioannẽ id significare, quod verum est, Deũ qui ex nihilo omnia fecit, potuisse etiam ex lapidibus filios Abrahę suscitare. Hac tamẽ locutione amplius quid significare voluit, nimirũ Deum simili olim modo Abrahæ filios dedisse, & aliquando daturum. Dedisse quidem, cùm Saræ vuluam (quæ sanè lapis quidam erat ratione sterilitatis) & emortuum corpus Abrahæ generare fecit. Vnde & Isaiæ 51. dicitur: Attẽdite ad petram vnde excisi estis, & ad cauernam laci de qua præcisi estis. Attendite ad Abrahã patrem vestrum, & ad Saram quæ peperit vos. Quare videri potest Ioannes hac sua locutione voluisse ipsos illius Prophetiæ memores reddere. Daturum quoque Deum similiter filios significat, cùm ex gẽtilibus saxa pro diis colentibus, eisque secundùm Dauidem assimilatis, & in vitiis suis iã obduratis, plerosque per fidei imitationẽ facturos esset filios Abrahæ, quemadmodum iã adimpletum videmus. Præterea notandum quod dicit, ex lapidibus posse dari Abrahę filios. Illo enim apertè significat, posse aliquos fieri filios Abrahæ, etiãsi ex illo non sint carnaliter prognati, imò ab eo sint quàm alienissimi secũdùm carnalem generationẽ. Quid enim à carne Abrahæ magis diuersum quàm lapides? Proinde significat quoq; nullius apud Deũ esse momenti carnalem cognationem, nec originis diuersitatem quicquam apud Deũ posse officere. Tanto enim maior est cognatio virtutis & fidei, quàm sanguinis, quanto anima præstantior est corpore. Postremùm & illud non prætereundũ, prius quidem Ioannem significasse, parentum malitiam nihil obesse filiis ad meliora resipiscentibus, cùm scilicet Iudæos vocans progenies viperarũ, ostendit tamẽ quomodo venturam iram possint effugere. Nũc autem cùm dicit; Ne velitis dicere, &c. demonstrat nihil prodesse filiis progenitorum sanctitatẽ si ipsi in malitia sua perstiterint.

f IAM ENIM SECVRIS AD RADICEM ARBORVM POSITA EST. OMNIS ERGO.] In Matthæo legimus, arborum: In Luca pleriq; libri habent, arboris. Gręcis tamen vtrobique est plurale δένδρων, quomodo etiam in Luca habẽt vetustissimi Latini codices, & Ambrosius. Sed & quæ sequuntur omnino eam lectionem requirunt, quia sequitur: Omnis ergo arbor. Sic & pro eo quod in Matthæo legimus; quæ non facit: in Luca verò, non faciens; Græcis vtrobique est μὴ ποιοῦν, quamuis id ad sensum nihil faciat. Legendum autem esse per pręsens tempus, exciditur, & mittitur; etiam ex Græcis vtrobique apertum est. Quamuis enim pręsens pro futuro sit accipiendũ, tamẽ pręsens potius

A posuerũt Euangelistę, vt sententia magis esset generalis, & cum maiori emphasi significaretur imminere periculum. Quod etiam significat cum epitasi coniunctio, &, quę est apud Gręcos. Iam etenim & securis, &c. Cùm itaque dicitur: Iam enim, &c. cõiunctio, enim, referri potest vel ad illud, Facite dignum fructũm; vt obiter exclusa vana illorum fiducia redeat ad prosequendum metaphoram à fructibus arborum desumptam. Aut ad illud. Ne velitis dicere, patrem habemus Abraham; vt duas ab hac fiducia auocãtes intelligatur adferre rationes, quarum priore succidat falsam eorum de filiis Abrahę seruãdis opinionẽ: posteriore verò
B imminens omnibus perditionis periculum proponat. Itaque sensus erit: Tantùm abest vt fiducia Abrahę tuti sitis, vt etiam securis iam apposita sit radici, &c. Variè autem à diuersis hic accipitur, securis. Nam Hieronymus Euangelij prędicationem intelligit, quod & Hiere. 23. verbum Domini comparetur securi cedenti petram: & Gregorius ipsum Christum; vt qui constet ex humanitate & diuinitate, velut ex manubrio & ferro incidente. Sic diuersi explicant variè quid sit radix arborum. Verùm cùm metaphoricus sit totus iste sermo, potius videndũ quid tota oratio significet, quàm pro quo singulę dictiones sigillatim accipiantur. Itaque per securim non trunco aut ramis appositam, sed radici,
C tropicè significatur imminens excidium & vindicta Dei, qua funditus sit perdendus quisquis in bonis operibus sterilis fuerit. Porro locus hic de imminente excidio dupliciter intelligitur. Quidam enim intelligi istud nõ posse putant de excidio & perditione singulorũ hominũ improborum, quoniã ab initio semper fuit securis posita ad radicẽ arboris secundũ hunc modum, & non solum tunc cœpit poni: Ioannes verò dicit; nũc securis posita est. Nec rursum posse intelligi de perditione impiorũ omnium in nouissimo die, eò quòd illa post tam multa secula à tẽpore quo hęc dixit Ioannes futura sit. Proinde intelligunt hęc dicta esse de imminenti excidio Iudęorum, facto postea per Romanos sen-
D sibiliter, per Christũ verò intelligibiliter, qui à gratia Euangelij eos abscidit, translato regno Dei ad gentes. Secundùm quem intellectum, notandum quod dicitur securis ad radicẽ posita. Prius enim securis diuina ramos illorũ aliquãdo amputauerat, sed truncum, hoc est gentem ipsam adhuc semper conseruauit. Iam verò aderat tempus quo Iudęos simul cum tota penè eorum gente, sine restitutionis in terram suam spe, esset perditurus. Itaque sensus erit: Iamdiu tolerati estis, hactenus expectauit vos Deus, quomodo rusticus tolerat infructuosam arborem, expectans vt aliquando fructum ferat: verùm quoniam perstitistis hucusque steriles, prędico vobis proximum esse vt penitus ac sine spe repara-
E tionis excidamini, ni maturè resipueritis, sterilitatẽ fertilitate commutantes. Similis ergo erit hęc allegoria Ioannis, parabolę saluatoris, quæ habetur Lucę 13. de ficu sterili plantata in vinea. Verùm vt superius per venturam irã rectius intelligitur cõdemnatio gehennę, quę singulis peccatoribus à morte contingit, & omnes simul secundùm corpus & animam in nouissimo die inuoluet: ita & hoc loco idẽ rectius accipitur per securim ad radicẽ arborum positam. Nam planè idem videtur Ioannes vtrobique significare voluisse. Deinde ex eo quod sequitur: Omnis ergo arbor quę non facit fructum bonum excidetur, satis patet ipsum loqui non de

excidio vniuersæ gentis, sed singulorum peccatorũ. Et cùm subiicit; & in ignem mittitur; loqui ipsum de igne infernali satis ex eo cõstat, quod postea dicit paleas comburendas igne inextinguibili. Nec obstat huic intelligentię aliorum prædictum argumentum. Nam quanquam ab exordio mundi peccatores inciderint iudiciũ gehennę, & iudiciũ nouissimę diei post tam multa secula à Ioannis tẽpore venturum esset, tamen iam dicit securim positam ad radicem arborum, quod cùm prius Deus dissimulare visus esset hominũ peccata, tunc primum suppliciũ æternũ peccatoribus paratum cœperit palam longè latéq; prædicari, & tanquã mox venturum prędicari, futurum deinceps longè grauius in eis qui audita huius prædicatione nihilominus persisterẽt in suis peccatis. Nã antea error & ignorantia nõnihil venię merebãtur. Verùm sicut per Euangelij prædicationem Dei erga credentes bonitas prius ignorata, manifestata est: ita & eiusdem seueritas in infideles & impios reuelata est, cùm prius lateret homines. Huic autem intelligẽtiæ etiã omnino conuenit, quod dicit per præsens; exciditur & in ignem mittitur; significans hoc non solùm futurum esse, sed & modò fieri. Quemadmodum enim infrugiferis solet arboribus fieri, vt, quia nulli vsui sunt quàm vt focum foueant, excidantur & comburantur: ita & homo sterilis in bonis operibus, ne frustra terram occupet, exciditur, dum per mortem sine omni spe reparationis è terra tollitur, & mittitur in ignem hehennæ, in nullum alium idoneus vsum, quàm vt in eius punitione potentiam & iustitiam suam Deus claram faciat, vt dicitur ad Rom. 9. Itaque duplici eum vltione afficiẽdum significat, temporali scilicet & æterna. Iustus autem dum per mortem è vita hac tollitur, nõ exciditur, sed potius vt frugiferis arboribus fieri solet, transplantatur ex sterili loco in terram fluẽtem vbertate omnis generis fructuum. Porrò notandũ quod dicat sine discretione; omnis ergo arbor; quasi dicat, etiam arbor quæ ex semine est Abrahę. Deinde quod dicit; non faciens fructum; & non quę non fecit fructum; significans oportere semper facere fructum bonum. Ex eo autem quod dicit, bonum fructum, satis patet quos prius vocauerit fructus dignos pœnitentia. Similitudo autẽ arboris non in Euangeliis tantum, vt infra 7. & 12. & Luc. 13. sed in omni quoque scriptura, præcipuè autem in Psalmis, frequens est, vt Psal. 1. 38. 52. 92. Quę verò deinceps à Matthæo continuè narrantur dicta à Ioanne, ex Luca patet non dicta fuisse ab ipso continuè, quáve occasione ab eo dicta sint.

[c] ET INTERROGABANT EVM TVRBÆ DICENTES: QVID ERGO FACIEMVS? RESPONDENS AVTEM.] Nõ inefficax fuit Ioãnis exhortatio. Mox enim hac oratione eius audita, territus populus rogabat dicẽs: Vt ergo effugiamus venturã iram, & faciamus fructus dignos pœnitentia, quid censes nobis faciendum? Dixerat enim in genere Ioannes, fructus pœnitẽtiæ & fructus bonos faciẽdos, & ideo turba rogabat in specie, quid faciemus? Ioannes autem non ad victimas legales eos mittit, vt quæ Deo parum commendabant homines: neque ieiunia exigit, queadmodum à suis discipulis, nec graues carnis afflictiones, vt quæ non omnibus cõueniant, nec ab omnibus facilè suscipi possent, sed ad charitatis omnia perficiẽtis officia vocat, tum quòd sic decebat Euangelij prædicatorem, cuius proprium præceptũ est chari-

A tas, tum ꝙ commune istud omnibus esset remediũ efficax vbiq;, & ad omnia delẽda peccata, Deo nos quàm maximè commendatos reddens. Qui, inquit, habet duas tunicas (notans quemuis superfluũ necessitati propriæ vestitum,) det alteram, scilicet illarum, non habenti. Vnde Græcè est μεταδότω, hoc est, impartiatur. Et qui habet escas (notans etiã numero plurali superfluum nobis cibũ) similiter impartiatur de eo quod superest, non habenti. His autem duobus exemplis (quorum alterum ad vestitum, alterum pertinet ad nutrimentũ, in quibus duobus externa egestas potissimùm consistit) crassam adhuc multitudinem docere voluit, efficacissimam esse rationem placandi Deum offensum, si modis omnibus benefici simus in proximũ cuiuscũq; rei inopia laborantẽ, siue vestis, siue cibi, siue
B potus, siue hospitij, siue subsidij, siue solatij, siue doctrinę, siue exhortationis. Similiter & saluator docuit Pharisęos placandũ Deũ, dicẽs: Quod superest date eleemosynã, & ecce omnia mũda sunt vobis. *Luca 11.*

VENERVNT AVTEM ET PVBLICANI VT BAPTIZARENTVR, ET DIXERVNT AD ILLVM: MAGISTER,] Publicani antiquitus dicebantur, qui vectigalia, aliosque Populi Romani redditus exigendos certo constituto pretio redimebant, sic dicti à publico, quo nomine bona Populi Romani significabantur. Horũ ordinem & numero amplissimũ, & personarum digni *Publicani qui.*
C tate potentissimum fuisse constat. Sic enim de eis Cicero pro Plãcio: Flos equitũ Romanorum, ornamentũ ciuitatis, firmamentũ reipublicæ, Publicanorũ nomine continetur. Verùm quoniã huiusmodi hominibus in procliui fuit, vi & rapina peccare, vt propterea eorum auaritia peculiaribus legibus septa sit & notata, (Scribit enim Vlpianus in Pandectis. Titulo de publicanis & vectigalibus: Quãtę audacię, quantæq; temeritatis sint publicanorũ factiones, nemo est qui nesciat) ob id infame fuit apud Iudæos horum nomen. Neque solùm ob illorũ auaritiã, & iniustã extorsionẽ infame erat apud eos, ob quam etiam apud alias nationes malè audiebat, sed peculiariter etiam ꝙ cùm Romanorum *Publicani quare infames.*
D vectigalia apud eos exigerent, inseruirent, tyrãnidi, qua contra legẽ Dei se premi putabant, cúmque alienigenis plus cõmunicarent quàm concederet superciliũ Pharisæorum. Atque easdẽ ob rationes & militũ nomen apud eos infame erat. Non solum ergo Parisęi, & Sadducei, ac simplicis turbę pleriq; Ioannis autoritate & prędicatione cõmoti sunt ad pœnitentiã, sed & publicani ac milites quoque, hominũ genera rapinis dedita, suaque cõmoda ex publicis comparantia incommodis, religionis rationem nõ habentia, magisque iussis principũ obsequentia, quàm præceptis Dei. Ioannes autem nequaquã Pharisæorum more eos à se quasi indignos repulit, sed, vt decebat pręcursorẽ eius qui nullum quantumuis coinquinatum grauibus peccatis reiecturus erat, placidius etiam eis respondit, & lenius
E quàm Pharisæos excepit. Ab his autem neque exegit vt instituto decederent, ꝙ vtrorumque institutum vt est reipub. necessarium, ita sine peccato cõsistere possit. Neque rursum beneficentiam in proximum, quam à turba exegerat: sed tantum vt à malis abstinerent, & aliena non raperent, si nondum sua largiri possent. Satis magnum enim profectus gradũ in ipsis esse duxit, si temperarent à malefaciendo. Itaque vtrosque admonet ab his abstinere malis, quibus verè solent esse obnoxij, attemperãs suam

suam admonitionem singulorũ necessitati & capacitati. Nam quoniam sæpe publicani supra quàm constitutũ est exigere solent, inquit: Nihil amplius quàm quod constitutum est vobis à principibus, exigatis à populo. Sic enim vertendũ potius fuisse, quàm verbum, faciatis, sensus expostulat, cùm alioqui dictio Græca πράσσετε vtramque habeat significationem. Proinde quod noster vertit, faciatis, intelligendũ est, nihil faciatis exigẽdo, ac velut officiũ vestrũ exequendo. Militũ autem genus tribus potissimùm vitiis solet esse obnoxium, violẽtia, calumnia, & rapinis. Frequẽter enim arma, quæ princeps dedit ad defensionem publicæ tranquillitatis aduersus hostes, vertunt in ipsos ciues, & eos quibus defensio debebatur. Itaque frequenter vim inferunt, incendunt, vi constuprant fœminas, perrumpunt fores, exigunt ac pulsant hospitem. Proinde monet vt neminem concutiant. Rursum alij falsò deferũt apud principes, innoxios, quo pars facultatum confiscatarum ad ipsos redeat, calumniæ scilicet premium. Itaque dicit: Neque calumniam faciatis, falsum scilicet alicui imponendo crimen. Multi autem, quod à principe nomine salarij datur, scortis, alea, temulẽtiaque prodigentes, rapto furtisque rei iacturam sarciunt, non solùm nõ soluẽtes quod debent, sed extorquẽtes ab agricolis quod non debetur, atque ex publica calamitate diuitias sibi parare studentes. Propter quod dicit: Contenti estote stipendiis vestris, ostendẽs eis quid facere soleant, & quid posthac vitare debeant, si velint effugere Dei vindictam. D. August. epistola ad Marcellinum, quæ est in lib. epistol. 5. docet ex hoc loco, non esse Christianis prohibitum militare. Nam, inquit, si Christiana disciplina omnia bella culparet, hoc potius consilium salutis petentibus in Euangelio diceretur vt abiicerent arma, seque militiæ omnino subtraherent. Dictum est autem eis: Neminem concusseritis, &c. Quibus proprium stipendium sufficere debere præcepit, militare vtique non prohibuit.

Christianis licet militare.

[c] EXISTIMANTE AVTEM POPVLO, ET COGITANTIBVS OMNIBVS IN CORDIBVS SVIS &c.] Hactenus ex Euangelistis ea posita sunt quæ de agenda pœnitentia, & vitæ correctione à Ioanne prædicata sunt. Iam verò sequitur ex tribus Euangelistis quale de Christo testimonium perhibuerit. Ad hæc enim duo missus fuit Ioannes, vt & ad pœnitentiam & ad fidem in Christum homines adduceret. Hoc autem testimonium eius de Christo quod Lucas dicit datum à Ioanne, cùm populus cogitaret ne fortè ipse esset Christus, videri potest tunc Ioannẽ dedisse, cùm, vt scribit Ioannes Euãgelista, misissent Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & Leuitas, qui interrogarent eum num esset Christus, & quare baptizaret si non esset Christus. Siquidem eis verbis tunc scribitur illis respondisse, quę hic à tribus ponuntur Euãgelistis. Si autem eodem tempore testimonium illud datũ est quod est apud tres primos Euãgelistas, & quod est apud Ioannẽ, fateamur necesse est tres illos narrasse illud Ioãnis testimonium per anticipationem, cùm illud quod est apud Ioannẽ, datum sit post baptisma Christi à Ioanne susceptum. Vt autem intelligamus vnum idémque esse testimoniũ, inuitat nonnihil quod dicit Lucas, Ioannem cùm cogitarent turbæ ipsum esse Christum, respondisse, his videlicet, vt apparet, qui Iudæorum nomine ipsum interrogauerunt, vt scribit vltimus Ioannes,

A qui ab aliis omissa supplere solet. Quod si diuersum sit secundùm tempus testimonium apud Ioannem & apud tres reliquos, (vt videri probabilius potest ex eo quod hic promittit venturum post se fortiorem, illic verò: Medius, inquit, vestrum stetit quem vos nescitis. Hic est qui post me venturus est: quasi demõstrare volens quem prius promiserat post se venturum) iam quod dicit Lucas Ioannem respõdisse omnibus, cùm turbę tantum de eo cogitarent nũ esset Christus, nec illũ de eo interrogarẽt, intelligendũ est eum respondisse hominum cogitationibus, quas afflatu spiritus aut indiciis cognouerit. Porrò diuina dispensatione factum aut permissum est, vt Ioannes crederetur à populo Christus, nec prius ille de Christo testimonium ferret, quàm eã de ipso opinionẽ populus cõcepisset, tum vt summa animi Ioãnis modestia hac ratione declararetur, qui adeò non sibi alienam laudem vsurpauit, vt etiam spontè oblatam fortiter reiecerit: tũ vt sic testimonium de Christo redditum ab ipso, maioris esset autoritatis & ponderis. Dum enim is qui Christus haberi poterat, se Christum esse negauit, imo longè se illo inferiorẽ prædicauit, quantũuis magnus à populo haberetur, effectum est testimonium eius acceptius, dignitasque Christi celebrior reddita per occasionem erroris populi. Notãdum autem, Græca non habere, existimante autem populo, sed προσδοκῶντος expectante seu sperãte, vt intelligi possit populum id desiderasse. Interpres verò legisse videtur δοκοῦντος.

B

C

[l] EGO QVIDEM [b] BAPTIZAVI (ET) [f] BAPTIZO [l] VOS [a] IN [l] AQVA, &c.] Testimonium perhibiturus de Christo Ioannes, comparat tum baptismum suum, tum suam ipsius personam cum baptismo Christi & illius persona, ostendens & se & suum baptismum infinitò inferiorem esse Christo & baptismate eius. Quoniã enim propter nouum baptizandi ritum à se institutum credebatur esse Christus, eò quòd ex Prophetis Iudæi intellexerant instituendum à Messia baptismũ in ablutionem peccatorum, ob id baptismum

D suum in comparatione ad baptismum proprium Christo vilem ostendit & inefficacem. Idque duabus cõditionibus. Primùm quidem q; in aqua sola sit ipsius baptismus, quo significat se tanquã purum hominẽ corpora tantùm suo baptismo abluere, nec penetrare baptismum suum, vtpote corporalẽ, vsq; ad animas. Deinde verò, quod sit non in remissionẽ aut ablutionẽ peccatorum, sed tantùm in pœnitentiam, hoc est, ad hoc vt qui agnoscentes se peccatores, & ablutione indigere, baptismũ suscipiunt, pœnitentiam præteritorum agãt peccatorum. Qua adiectione præterquam quod distinguit suum baptismum à baptismo Christi, etiam eundẽ separat à vulgari, aut etiã à legali corporum ablu-

E tione in aquis. Huic itaq; parti, qua explicat baptismi sui rationem, illud ex opposito correspondet, ipse vos baptizabit in spiritu sancto & igni. Porrò maximã quę est inter ipsum & Christũ, differentia aperit, cùm dicit: Venit fortior me post me, &c. Vbi, venit, nõ præteriti est temporis, sed præsentis. Est enim Græcis apud Marcum & Lucã ἔρχεται, quod tamen verbum etsi sit præsentis tẽporis secundum vocem, tamen etiam accipitur apud eos in futura significatione, vt verti possit, Veniet, quẽadmodum habent aliqui libri apud Lucã. Vnde & apud Matthæum est futurum: Qui autem post me venturus est: cum etiam per præsens verti potuerit: Qui au-

tem post me venit. Est enim ἐρχόμενος, participium vtriusq; significationis & tēporis. Est autem sensus verborũ hic: Post me iamiā venturus est alius, qui etsi ætate minor, ac prædicationis ordine posterior me erit, tamē potentia & fortitudine longè me superior futurus est. Fortiorem autem se Christum meritò vocat. Nam Ioannes quidem sua prædicatione ac baptismo valebat ad præparandum Domino viam, & commutandum hominum corda ad pœnitentiam: verùm impotens erat ad debellandas aëreas potestates, & auferēdum hominũ peccata, mentésque eorum sanandas, quæ solum per Christum pręstita sunt. Ne autem quia dixit illum se fortiorem, existimetur excessus iste in certa consistere mensura, ostendit per sequentia adeo illũ se fortiorem & pręstantiorem esse, vt ad illum neutiquam comparari meritò possit. Cuius, inquit, non sum dignus, &c. quo secundum simpliciorē & propriũ sensum nihil aliud significat quàm indignum se esse & indoneum qui inter omnes seruos ipsius vilissimum obtineat locum, & infimum illi seruitutis impendat obsequium. Itaque idē omnino significatur per id quod dicit Matthęus, portare calceamenta, & quod dicunt alij, soluere corrigiam calceamentorum. Et fieri quidē potest, vt vtrumq; Ioannes dixerit, aut vno tempore, aut temporibus diuersis. Si verò etiam alterum illorum solum dixerit, non tamen ob id aliquis Euangelistarum mētitus est, aut errauit. Non enim necesse est ei qui alterius dicta narrat, eodem ordine, eisdemq; verbis narrare, quo ordine & quibus verbis dicta sunt, vt docet August. lib. 2. de consensu Euangelistarum, sed satis est quibuslibet verbis rem ab alio dictam explicare. Nec conueniebat Euangelistis potentia spiritus id concedi, vt nec in genere verborum, nec in ordine, nec in numero discreparent. Primùm quidem ne viderentur in vnum conuenisse, & habito consilio mutuò scripsisse, sicq; eorum authoritas suspecta haberetur. Deinde, vt per authoritatem Euangelistarum firmaretur cęterorum hominum vera loquentium securitas, vt pluribus eandē rem fortè narrantibus, nullo modo quisquam eorum de mendacio rectè arguatur, si ab altero in verbis tantùm discrepauerit: simulq; intelligeremus, non tam verborũ quàm rerum quærendā vel amplectendam esse veritatem. Postremùm, hæc locutionum diuersitas ad hoc etiam vtilis est, vt ne vno modo dictum, minus intelligatur, & aliter quàm se res habet accipiatur. Vtilis igitur (inquit Augustinus) modus, & memorię maximè cōmēdādus, cùm de conuenientia dicimus Euangelistarum, non esse mendacium, cùm quisque etiam dicens aliquid aliud, quod etiam ille non dixit de quo aliquid narrat, voluntatem tamen eius hanc explicat, quam etiam ille qui eius verba commemorat. Ita enim salubriter discimus nihil aliud esse quærendum, quàm quid velit ille qui loquitur. Hæc Augustinus.

Mysticus sensus. Porrò quod dicit se Ioannes indignum ad soluendum calceamentorum corrigiā, in mystico sensu variè accipitur. Quoniam enim calceamenta in extrema corporis parte sunt, atq; ex mortuis fiunt animalibus, ideo secundùm Gregorium & Hieronymum super Marcum, rectè per calceamenta incarnatio dominica intelligitur, cuius mysterio explicando se agnoscit Ioannes non esse sufficientē & dignum. Secundùm Theophylactum vero super Matthæum, & Lucam intelligi possunt per calceamenta Christi duo eius descensus à cœlis in terrā,

A & è terra ad inferos. Secūdum eũdem verò in Marcũ intelligitur, Ioānem, qui omniũ aliorum solucbat per pœnitentiam corrigiam calceamentorum, hoc est, vinculum peccatorum, Iesu corrigiam non valuisse soluere, quia in eo non inuenit peccatum. Hieronymus verò super Matthæum, & Gregorius rursum in homiliis etiam aliter intelligunt, nimirum Ioannem non fuisse dignum qui Christi sponsi corrigiam solueret, ita vt vocaretur domus eius, iuxta legem Moysi, & exemplum Ruth, domus discalceati, & Ioannes sponsam Christo deputatam sibi vendicaret. Mos enim apud veteres fuit, vt si quis eam quæ sibi competeret vxorem accipere nollet, ille ei calceamentum solueret, qui ad

B hanc iure propinquitatis veniret. Quod autē Matthæus dicit calceamenta portare, Ambrosius mysticè intelligit Ioannem agnoscere se indignũ qui Christi gesta & opera (quæ gressus sæpe dicũtur & calceamenta) per vniuersum orbem prędicando deferat, quemadmodum postea fecerunt Apostoli. Pro eo autem quod nos legimus; non sum dignus; Græcè est, ἱκανὸς hoc est, idoneus aut sufficiens. Apud Ioannem tamen est ἄξιος, hoc est, dignus. Notāda autem tum summa Ioannis humilitas, tũ incomparabilis Christi excellentia, quę his verbis significatur. Ioannes enim vir tam sanctæ conuersationis, in matris vtero sanctificatus, qui se ad mu-

C nus pręcursoris obeundum sciuit esse à Deo destinatum, maximus à populo habitus, atque ab ipso Christo maximus inter natos mulierũ prędicatus, à quo Christus etiam baptizari dignatus est: indignũ se tamen reputat, qui vilissimũ seruitutis obsequiũ Christo impendat, significans non obscurè eũ plusquam hominem esse, imo Deum, atque ad summam de Christo habendam opinionem homines prouocans, quando se tanti ab illis habitũ, infinito inferiorē ipso agnoscit. Iam & apertius Christi diuinitatem insinuat, cùm dicit: Ipse vos baptizabit in spiritu sancto & igni. Quis enim in spiritu sancto baptizare, & spiritum sanctum dare posset, nisi qui simul Deus esset? Opponit autē Ioānes spi-

D ritum sanctum & ignem, aquæ in qua baptizabat, significans Christi baptismum tanto esse excellentiorem, puriorē, & efficaciorē suo baptismo, quāto spiritus sanctus excellētior est & purior aqua sensibili, quantoq; ignis aqua efficacior est. Porrò ex eo quod apud Lucam & Matthæum additur, & igni, (quamuis quidam Gręci codices apud Matthęum non habeant) quidam hęretici, qui ab hęresiarchis Galatis, Seleuco & Hermia, Seleuciani & Hermiani dicti sunt, errorē desumpserunt, vt baptizarent suos non in aqua, sed in igne. Atq; in detestationē huius erroris verisimile est in quibusdam Gręcorũ libris illud, in igni, fuisse omissum, quod tamen pręter Hieronymũ & Hilarium etiā Chry- *Refutantur Seleuciani & Hermiani.*

E sostomus in Matthęo legit, & Cyrillus item libro de recta fide ad reginas. Per ignem autē hic intelligitur ipse spiritus sanctus, de quo & saluator: Ignē veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendatur? Ignis enim rectè dicitur propter vim & efficaciam ipsius. Totum namque hominem immutat, sordes peccatorũ exurit, tenebras fugat, & ad virtutis opera, & promouendum Dei gloriam ardentes prorsus homines reddit & inuictos, quemadmodum in Apostolis declaratum est. Dicitur quidem in scripturis spiritus sanctus etiam frequenter aqua, vt Ioā. 7. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquę viuę. Et *Lucæ 11. Spiritus sāctus cur dicatur ignis.*

Ioan.

Ioan. 4. Quiſquis biberit ex aqua quã ego dabo ei, fiet in eo fons aquę ſalientis in vitam æternam. Et Iſaiæ 44. Effundam aquas ſuper ſitientem, & fluenta ſuper aridam: effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuum, & benedictionem meam ſuper ſtirpem tuam. Et rurſus aliis multis locis aquę comparatur, idque ad ſignificandum, vel quòd ab ipſo eſt bonorum operum fœcunditas, vel quòd in æſtu tentationis ſolus recreat, vel quod ſitim bonorum ſolus reſtinguit, vel denique quòd à peccatis vnus repurgat, quarum ſcilicet rerum omnium ſimilitudo in aqua eſt. Hoc autem loco potius ignis dictus eſt, tum propter oppoſitionem ad aquam in qua erat Ioannis baptiſmus, & ad ſignificandũ ſpiritus efficaciam: tum quod ſpiritus in quo Christus baptizaturus erat, in igne erat appariturus in die Pẽtecoſtes. Quamuis enim Chriſtus in ſpiritu baptizauerit etiã eos quos baptizauit aqua, ſicut & nũc quotidie in ſpiritu baptizat eos qui in nomine ipſius aqua tinguntur, tamen Ioannẽ potiſsimùm locutũ de eo baptiſmo ſpiritus, quo per viſibilẽ miſsionẽ ſpiritus primùm Apoſtolos, deinde & alios pleroſq; credẽtes Chriſtus baptizauit, apparet ex eo quod Chriſtus promittẽs Apoſtolis ſpiritũ ſanctum, verba Ioãnis de baptiſmo ſpiritus repetierit Actuũ 1. dicens: Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autẽ baptizabimini ſpiritu ſancto nõ poſt multos hos dies. Etſi tamen de hoc baptiſmate ſolemni Ioannes videatur potiſsimùm locutus, ſimul tamẽ etiam intelligendum eum locutum de eo quo per inuiſibilem ſpiritus miſsionem purgat animas eorum qui in nomine trinitatis in aqua baptizantur. Siquidem ad hoc viſibiliter ſpiritus ſanctus ſuper credentes miſſus eſt, vt de inuiſibili ipſius ſuper baptizatos effuſione in poſterum ſemper certiores eſſemus. Itaq; notandum multiplicem eſſe baptiſmum, de quo in ſcripturis fit mentio. Primò enim eſt baptiſma typicum, quo ſcilicet Paulus Iſraelitas à Moyſe baptizatos dicit in nube & mari, 1. Cor. 10. Secundò, eſt baptiſma ſecũdùm morem Iudæorum, quo Iudith ſe ante orationem baptizaſſe legitur in fonte aquæ, Iudith 12. De quo etiam plerique intelligunt illud Nehemiæ 4. Vnuſquiſque tantùm nudabatur ad baptiſmum; quem tamẽ baptiſmum alij intelligunt vulgarem ablutionem fuiſſe corporalium ſordiũ ex labore & ſudore cõtractarum. De baptiſmatibus autem Iudaicis etiam loquitur Paulus ad Heb. 9. In variis, inquit, baptiſmatibus & iuſtitiis carnis vſque ad tempus correctionis impoſitis. Et Eccleſiaſtici 34. Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit mortuũ, quid proficit lauatio illius? Tertiò, eſt baptiſma Phariſaicum, baptiſmata ſcilicet calicum & vrceorum, de quibus Marci 7. Quartò, baptiſma Ioannis in ſola aqua præparatoriũ ad pœnitentiã. Quintò, baptiſma Chriſti in ſolo ſpiritu, quo ſunt baptizati Apoſtoli in die Pentecoſtes, de quo & hoc loco & Actuũ 1. quod à Theologis baptiſma flaminis dicitur. Sextò, baptiſma Chriſti in ſpiritu & aqua, De quo Matthęi vlt. Docete omnes gentes, baptizantes eos in, &c. Dicitur autem à Theologis baptiſma fluminis. Poſtremùm, eſt baptiſmus martyrij & ſanguinis, de quo Saluator: Baptiſmo (inquit) habeo baptizari, & quomodo coarctor vſque dum perficiam illud? Addunt quidam & baptiſma lachrymarum, de quo Dauid: Lauabo per ſingulas noctes lectum meum, &c. verùm ſub nomine baptiſmatis in ſcripturis non continetur. Porro per ignem quo Chri-

Quotuplex baptiſmus.

Luc. 20.

Pſal. 6.

A ſtus baptizat, intelligũt quidã hic aliter tribulationes, quibus ſingulariter electos ſuos Chriſtus in hoc mundo probat & purgat. de quo igne & illud Pauli quidam intelligunt: Vniuſcuiuſq; opus quale ſit ignis probabit. Alij verò etiã per ignẽ intelligũt ignẽ purgatoriũ, quo tanquã baptiſmate quodã poſt hanc vitã à leuibus quibuſdã peccatis mundãtur electi. Cuius intelligentiæ etiam Hieronymus ſuper Matthæũ meminit dicẽs: In pręſenti ſpiritu baptizamur, in futuro igne, Apoſtolo huic congruente ſenſui: Vniuſcuiuſq; opus quale ſit ignis probabit. Hilarius ſimili ferè modo intelligit ignem iudicij, hoc eſt, vt apparet intelligendum, exactam probationem & examinationẽ iudicij diuini. Salutis igi- B tur (inquit) noſtræ & iudicij tẽpus deſignat in Domino, dicens: Baptizabit vos in ſpiritu ſancto & igni, quia baptizatis in ſpiritu ſancto, reliquum ſit conſummari igne iudicij. De igne autem purgatorio etiam Origenes intelligit, ſic ſcribens hoc loco ſuper Lucam: Quomodo Ioannes iuxta Iordanẽ fluuium venientes ad baptiſmum præſtolabatur, & alios abigebat dicens: Generatio viperarum, & reliqua: porro eos qui confitebantur vitia atque peccata ſuſcipiebat: ſic ſtabit in igneo flumine Dominus Ieſus iuxta flammeam rompheam, vt quemcũq; poſt exitum vitę huius qui ad paradyſum tranſire deſiderat, & purgatione indiget, hoc eum amne baptizet, & ad cupita tranſmittat: eum verò qui C non habet ſignum priorum baptiſmatum; lauachro igneo non baptizet, &c. Itaque præter ſuperiora baptiſmatum genera, eſſent ſecundùm intellectus hos & alia duo genera. Notandum autem, aliter nos dici baptizari in ſpiritu ſancto, aliter in Chriſto, & rurſum aliter in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti. In ſpiritu ſancto enim dicimur baptizari, quomodo in aqua, nimirũ quia ſpiritus aquæ locum ſupplet, id efficiens in ſpiritu noſtro, quod aqua in corporibus: atq; in ea locutione qua dicitur à Ioãne Chriſtus baptizare in ſpiritu, præterquã quod ſignificatur abundantia gratiæ ſpiritus ſancti, alluditur ad illud Iohelis 2. Effundã de D ſpiritu meo ſuper omnem carnẽ, &c. In Chriſto autẽ baptizari dicimur, quia in fide eius baptizamur, & quia per meritũ paſsionis eius baptiſmus in illius fide ſuſceptus in nobis efficax eſt. In nomine autem trinitatis, quia per inuocationem trinitatis ſuper nos, & quia ipſa trinitas in baptiſmate operatur mentis puritatem. Porro quoniam hic occurrit nomen ſpiritus ſancti, vt illud bene intelligatur, & ratio nominis huius, ſciẽdum quod & apud Latinos nomen ſpiritus, & apud Gręcos πνεῦμα, & apud Hebręos רוּחַ Rouahh, propriè dicitur ventus, aër, aut ſpiratio illa quæ ab animaliũ ore procedit. Cæterùm quoniam hæ res, etſi ſenſibiles, à craſsitie tamen reliquorum corporũ multùm ſunt E ſemotæ, factum vt omnis res nõ corporalis, ſpiritus diceretur. Itaq; ſpiritus nomine vocãtur, Deus, angeli boni ſimul & mali, anima hominis & animaliũ quorumuis, voluntas item hominis ac mens, dona quoq; Dei gratuita & ſpiritualia. Quãuis autẽ hac cõmuni ratione & pater & filius dici poſsit ſpiritus ſanctus, nã & pater ſpiritus eſt & filius, & vterq; ſanctus: tamẽ tertię perſonæ in diuinitate appropriatũ eſt vt dicatur ſpiritus ſanctus, tũ quia, vt vult Auguſt. 15. de Trinitate, qui communis eſt ambobus, id vocatur ipſe propriè quod ambo communiter, tũ quia per modum ſpirationis à patre & filio procedit, eique appropriatum eſt vt dicantur

1. Cor. 3.

De nomine ſpiritus ſancti.

per eum pater & filius homines afflare & aspirare, dum per scientiam à patre simul & filio procedentem, mentes hominum diuinitus innouantur, illustratæ scilicet vt iam diuina queant percipere, ad quæ natura alioqui stupent: & accensæ, vt ad eadē ardeant, quæ natura alioqui fastidiunt. Quam nominis rationem satis insinuat Petrus 2. Epistolę suę cap. 2. dicēs: Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.

[f] CVIVS VENTILABRVM IN MANV EIVS, ET PERMVNDABIT AREAM SVAM, &c.] Hactenus prædicauit Ioannes Christum esse saluatorem, testatus ipsum esse spiritus iustificantis donatorem, quod ad primum Christi aduentum pertinet: his modò sequentibus annunciat & iudicem, quod ad secundum eius aduentum B spectat. Et bene istud pręcedentibus subinfert, vt qui promissione salutaris spiritus non prouocantur ad recipiendum & amplectendum Christum, metu seueri iudicis sint soliciti vt huic sese consecrent, & vt ne qui baptizati sunt à Christo in spiritu sancto torpeant, audientes ipsum postquā baptizauit in spiritu sancto, adhuc expurgare aream suam. Ventilabrū itaque quod est in manu Christi, iustum est ipsius iudicium, quod in illius potestate pater tradidit. Omne enim iudiciū dedit filio, vt omnes honorificent filium sicut honorificant patrem, Ioan. 5. Area ipsius, aut specialiter est populus Iudęorū (cùm enim hęc dicta sunt Iudæis, videri potest de ipsis hęc peculariter dicta, sicut illud, Ioan. 1. In propria venit) aut generaliter vniuersa totius orbis Ecclesia, in qua paleæ cū tritico, hoc est, mali cū bonis permixti latent. Paleæ enim sunt impij, quòd infructuosi, inanes, omniq; iniquitatis & cupiditatum suarum vento huc illucq; agitentur, latentes tamen plerunque ob permixtionem eorum cum bonis, qui ratione contraria triticū vocantur, scilicet quia fructuosi, pleni, grauésque virtutibus. Horreum autem, est regnum cœlorum. Porro quod hic dicitur de purgatione areæ dominicæ, dupliciter potissimum intelligitur. Origenes enim, & post eum Erasmus in Lucam, de ea intelligunt purgatione qua in hac vita Christus eos qui sunt in Ecclesia probat, & ab inuicem nonnunquam separat, qualésque sint ostendit per tribulationem motam contra Ecclesiam, vt ventus quo separantur paleæ à tritico, (sine vento enim non fit in ventilatione huiusmodi separatio) fit tribulatio, quæ cōfuso credentium aceruo, alios paleas, alios triticū esse demonstrat. Non enim tentatio paleam facit aut triticum, sed qualis quisque ante tentationem latenter erat prodit. Rectius tamen secundùm Ambrosiū & alios intelligitur hic locus de ea purgatione, qua in nouissimo die iudicio suo discernente singulorū merita, Christus separabit bonos & malos iam inter sese confusos. Secundum quē intellectū notandū, quod non dicit Ioānes; mundabit aream suā, sed permundabit, διακαθαριεῖ, sic enim est apud Græcos in vtroque Euangelista, quamuis nos in Luca legamus, purgabit. Per hoc enim significatur perfecta purgatio, & separatio malorum à bonis, cùm in hac vita frequenter areā suam purget Christus, nunquam autem perpurget. Messores autem, qui triticum simul cum palea demetentes colligunt ea in aream Domini, sunt Apostoli, cæterique doctores, qui ex agro huius mundi pręcidentes omnes gentes in Ecclesiam congregant. Extra quā quicunque sunt, non necesse habent ventilabro A Domini perpurgari. Nō enim sunt tritico permixti, sed ab eo manifestè separati. Vnde Saluator: Qui non credit, iam iudicatus est. Ioan. 3. Proinde solùm aream suam Dominus permundaturus hic dicitur. Hæc autem locutio; cuius ventilabrum in manu eius; videtur esse phrasis Hebraica, pro eo quod est: In cuius manu est ventilabrum; nisi potius intelligamus significari, fuisse quidem ab initio ipsi Christo iudiciariam potestatem, tanquam ventilabrum, verùm id ventilabrum iam accepisse illum in manū, videlicet quia iam paratus est ad diiudicandum, quomodo prius dixit: Iam enim securis ad radicē arborum posita est. Iam cùm dicit; paleas cōburet igni inextinguibili; per hoc quod addit, inextinguibili, significat ignem inferni (de quo manifestè loquitur) etsi verè sit ignis corporeus, tamen multū differre ab igne huius mundi, quod scilicet nō nutriatur per cōgesta fomēta, nec sic immissos reprobos comburat, vt penitus consumat, & in nihilum redigat, quemadmodum bene notauit Greg. 15. moralium cap. 14. Alludit autem Ioannes ad illud Isaiæ vltimo dictum de impiis: Ignis eorū non extinguetur. De quo igne & Iob 20. dicitur: Deuorabit eum ignis qui non succenditur. Proinde ex hoc Ioannis loco, similiter & ex loco Isaiæ refellitur error ille qui Origeni asscribitur, quo putauerunt quidam inferni pœnam non fore perpetuam. Contra quos etiam apertè est illud Iudith 16. Dabit C ignem & vermes in carnes eorum, vt vrantur, & sentiant vsque in sempiternū. Et rursum illud Iob 20. Luet quæ fecit omnia, nec tamen consumetur: iuxta multitudinem adinuentionum suarum, sic & sustinebit. Paleis autem impij etiam assimilantur, Iob 21. Erunt sicut paleæ ante faciem venti, & sicut fauilla quam turbo dispergit. Tritico assimilantur iusti in parabola zizaniorum, Matth. 13. De quo tritico etiam intelligi potest illud Isaiæ 62. Iurauit Dominus in dextera sua, & in brachio fortitudinis suæ. Si dedero triticum tuum vltra inimicis tuis: & si biberint filij alieni vinum tuum in quo laborasti. Quia qui congregabunt illud, comedent, &c. quamuis hic per triticū & vinum videntur D tur potius debere intelligi iustorum bona opera. Sicut & Ierem. 23. Dominus per metaphoram paleæ & tritici, significat differentiam inter falsam prophetiam & veram. Propheta, inquit, qui habet somnium, narret somnium: & qui habet sermonē meū, loquatur sermonem meum verè. Quid paleis ad triticum, dicit Dominus?

[g] MVLTA QVIDEM ET ALIA EXHORTANS EVANGELIZABAT POPVLO.] Duo dicit, euangelizasse scilicet, & exhortatum esse. Euangelizabat enim, cùm quæ de Christo erant, & quæ bona bonos iam manerent annunciabat, vt cùm dixit: Appropinquauit regnum cœlorum. &: Venit fortior me post me. Ipse vos baptizabit, &c. Exhortabatur autem, cùm ad pœnitentiam E eos prouocaret & bona opera, cumque vt ad venientem post se Christum accurrerent, & in eum crederent moneret, vt cùm dixit: Pœnitentiam agite. Facite fructus pœnitentiæ. &: Qui habet duas tunicas, det non habenti. Itaque significat ipsum inter exhortandū ad pœnitentiā, charitatem, bona opera, & fidem, simul etiam quæ Christi erant & cœlestium bonorum euangelizasse. Qui sanè prædicationis modus ab omnibus seruandus est prędicatoribus, videlicet, vt ita diuinas promissiones annuncient, vt simul exhortentur populū ad eam

vitam qua illis promiſsionibus digni fiant. Et rurſum dum exhortantur, ſimul etiam cœleſtia bona tam præſtita quàm præſtanda euangelizent, quo promptiores ſint auditores ad obſequendum ex-

A hortationi. Et quoniam non omnes promiſsionibus trahuntur, immiſcendæ nonnunquam & graues futuri iudicij comminationes, quemadmodum Ioannem feciſſe ſuperiora teſtantur.

BAPTIZATVR A IOANNE CHRISTVS, EIVSQVE à Luca genealogia in Deum reducitur. Matthæi 3. Marci 1. Lucæ 3.

CAPVT XIIII.

ET [b] factum eſt [a] tunc [b] in diebus illis [c] venit Ieſus à † Nazareth Galilææ [a] in Iordanem ad Ioannem vt baptizaretur ab illo. Ioannes autem prohibebat eum dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Reſpondens autem Ieſus dixit ei: Sine modò, ſic enim decet nos implere omnem iuſtitiam. Tunc dimiſit eum, [b] & baptizatus eſt à Ioanne in Iordane. [a] Baptizatus autem Ieſus confeſtim aſcendit de aqua [f] ‖ & [a] ecce [c] factum eſt cùm baptizaretur omnis populus, & Ieſu baptizato & orante, † [f] aperti ſunt ei cæli', [c] & deſcendit ſpiritus ſanctus corporali ſpecie ſicut columba in ipſum. [e] Et [b] ſtatim aſcendens de aqua [e] vidit [b] cælos apertos, & [e] Spiritum † ſanctum tanquam' columbam deſcendentem, [a] & venientem ſuper ipſum, [b] & manentem in ipſo. [l] Et [a] ecce [l] vox [b] facta eſt ◁ de cælis' [a] dicens: ‖ [l] Tu es' filius meus dilectus † in te' complacui [f] mihi. [c] Et ipſe Ieſus erat incipiens quaſi annorum triginta vt putabatur filius Ioſeph, qui fuit Heli, qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Iannæ, qui fuit Ioſeph, qui fuit Matthathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Heſli, qui fuit Naggæ, qui fuit Maath, qui fuit Matthathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iuda, qui fuit Iohanna, qui fuit Reſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Coſan, qui fuit Helmadan, qui fuit Her, qui fuit Ieſu, qui fuit Heliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Mattha, qui fuit Leui, qui fuit Symeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iona, qui fuit Heliachim, qui fuit Melcha, qui fuit Menam, qui fuit Matthata, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Ieſſe, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naaſſon, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Eſrom, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Iſaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sali, qui fuit Cainam, qui fuit Arfaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noë, qui fuit Lamech, qui fuit Mathuſale, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainam, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

† a. Galilææ.
‖ c factum eſt autem.
† ‖. apertũ eſt cælum.
† a Dei ſicut.
◁ c de cælo.
‖ a Hic eſt.
† a in quo.

ET [b] FACTVM EST [a] TVNC [b] IN DIEBVS ILLIS, [c] VENIT IESVS A NAZARETH, &c.] Cùm Ioannes populum ſua prędicatione & baptiſmo ad pœnitentiam præparaſſet, & venturum poſt ſe Chriſtum promiſiſſet; reliquum erat vt Chriſtus partim à Ioanne, partim à patre cœleſti demonſtraretur, ſicque demonſtratus ſuum mox negotium ad quod à patre miſſus fuit, auſpicaretur. Itaque tunc, inquit Matthæus, hoc eſt, cùm Ioannis teſtimonio fuit annunciatus, Ieſus relicta Nazareth Galilææ, materno loco, vbi hactenus delituerat tanquam purus homo, parentibus morem gerens, ac labore manuum victum cum eis parans, venit in Iudæam patris ſui cœleſtis peculiare habitaculũ, vbi auſpicanda erat Euangelij prædicatio. Patris enim negotium auſpicaturus maternam deſerit Nazareth, atque è Galilæa gentium in Iudęam properat, ſignificans Euangelium, primùm quidem Iudęis, deinde gentibus prędicandum. Venit autem ad Iordanem, vbi confertiſsimam turbam è diuerſis Iudeæ regionibus conflatam, teſtem haberet eorum quæ dicerentur ac gererentur. Quódq; maximum eſt humilitatis & modeſtiæ exemplum, is qui ſolus omnium nulla peccati labe contactus fuerat, imo qui ſolus tollit omnia peccata mundi, in mediis peccatorum turbis, velut peccator pœnitens adit Ioannem, flagitans ab illo pœnitentiæ baptiſmum, quo baptizabantur publicani, meretrices, & milites. Antequam enim regnum Dei euangelizare inciperet, munúſque ſuum aggrederetur, baptizari eum conueniens erat ob varias rationes. Et primùm quidem, quoniam ſicut olim circuncifio inſtituta fuit vt eſſet ſignum & teſſera populi Dei, ad quem per-

Chriſtus cur baptizatus.

B tinerent promiſsiones Abrahæ factæ, ita cùm nouum ſibi populum noua ratione Deus paraturus erat, nouúmq; fœdus cum eo per filium ſuum initurus, nouum etiam ſymbolum, nempe baptiſmum, per Ioannem inſtituere cœpit, quo inſcriberetur qui ei populo, ad quem noui fœderis promiſsiones pertinerent. Vnde Ioſeph. 18. antiq. cap. 10. dicit Ioannem præcepiſſe populo vt per baptiſma in vnum coirent. Quemadmodum itaque circumciſus fuerat, eóque ſigno Iudæorum aſſcriptus populo; ita & modo communem Chriſtianorum teſſeram geſtare, ac per eam ſanctorum ſuorum
C corpori inſeri voluit, quemadmodum decebat eum qui caput huius noui populi, & imperator noui exercitus futurus erat. Ita enim hac in re egit, quomodo ſi rex quiſpiam cuperet ſe ciuium ſuorum publico teſtimonio comprobari, ciuitateq; eorum donari, atque communi ciuitatis inſigni inſigniri. Quare voluit & in hoc fratribus aſsimilari, quibus in nullo, niſi in ſolo peccato, debebat eſſe diſſimilis, vt dicitur ad Hebręos 2. Nec obſtat, quòd Ioannis baptiſma erat pœnitentiæ baptiſma, quódque eo in ſignum pœnitentiæ baptizabat, quaſi ob id indignum fuerit Chriſto baptiſma iſtud, vt cui
D non competebat pœnitentia, quòd omnis peccati expers eſſet. Nam quemadmodum venerat, non quidem in carne peccati, ſed in ſimilitudine carnis peccati: ita & conueniebat eum ſimile cum peccatoribus ſignum ſuſcipere. Atq; hinc patet & altera ratio, ob quam congruum erat Chriſtum baptizari, idq; à Ioanne, baptiſmo ſcilicet pœnitentium: videlicet vt factus ceu vnus ex ęgrotis, eo gratior illis, quo ſimilior atque familiarior medicus admitteretur. Prętereavt ſuo baptiſmo noſtra peccata,

quæ in se susceperat ablueret,& vt tanquam peccator baptizatus diabolum falleret. Præter has & aliæ sunt rationes, quibus sancti patres ostendunt conuenienter Christum à Ioanne baptismum suscepisse, videlicet vt Ioannis baptisma comprobaret, vt nobis fluenta mundaret, sanctificatásque aquas relinqueret postea baptizandis, quod est contactu corporis Christi omnes aquas accepisse vim regeneratiuam, & factas efficaces in ablutionem peccatorum. Deinde vt secundùm Hieronymum per descensionem columbæ, spiritus sancti in lauachro credentium monstraret aduentum,& vt quod omnibus faciendum imperaturus esset, ipse prior faceret: vtque suæ humilitatis exemplo demonstraret quanta cum alacritate omnes accurrere debeant ad baptisma Domini, quoniam ipse non est dedignatus accipere baptisma serui. Proinde hoc Christi exemplum mirè condemnat omnes eos, qui sacrum Ecclesiæ ministerium & societatem fastidiunt, elementis, signísque gratiæ à Christo institutis subdi nolentes,& tanquam res viles ac egenas contemnentes.

Aliæ rationes baptismi Christi.

[a] IOANNES AVTEM PROHIBEBAT EVM DICENS: EGO A TE DEBEO BAPTIZARI, ET TV VENIS.] Ex his omnino apparet, Ioannem priusquam Christum baptizaret, agnouisse eum esse Mesiam, cuius tamen contrarium apparet ex eo quod Io.1.legimus eum dixisse: Ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua; ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem,& manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Cum enim Ioannes dicat se non agnouisse Christum, datum autē sibi à Deo signum agnitionis illius, spiritum sanctum descendentem super eum, spiritus verò non nisi post baptizationem super Christum descenderit, vt patet ex Matthæo, Marco & Luca, quomodo potuit ante baptismum illum agnoscere, adeo vt prohiberet,& diceret ei: Ego à te debeo baptizari? Hanc difficultatem diuersi variis soluunt modis. Quidam enim, inter quos Erasmus & Faber, dicunt, Dominum à Ioanne cùm ad baptismum venisset, non summum illum Mesiam filium Dei agnitum, sed aliâs insigniter pium, quòd ipsis oculis, totóq; vultu & incessu admirabilis eius probitas sese exereret, atque ob id Ioannem nullo certo elogio dignitatem Domini honorasse. Verùm hæc solutio non satis firma est. Nam quamlibet pius homo visus fuisset Ioanni, non potuisset tamen ei dixisse: Ego à te debeo baptizari; nisi certo sibi persuasisset ipsum esse Christum, cùm sciret neminem præter se & Christum ad baptizandi ritum instituendum missum à Deo fuisse. Simili ratione non probabiliter ab aliis dicitur, Ioannem ante baptismum cognouisse quidem Iesum esse Christum, ignorasse autem ipsum esse qui baptizaret in spiritu sancto, atq; id de eo didicisse per descensum spiritus sancti super eú, quam sententiam refert Theophylactus super Ioannem. Cùm enim suo baptismo præpararet homines ad baptisma Christi, vt per illud consequerētur peccatorum remissionē, cúmq; prius dixerit de Christo; ipse vos baptizabit in spiritu sancto; constat id nequaquam ignorasse eum, si agnouit esse Christum. Probabilius autem Augustinus hunc nodum soluere conatus est super Ioannem, dicens Ioannem sciuisse quidem, Iesum esse Christum, quódq; baptizaret in spiritu sancto: ignorasse autem quòd solus ipse in spiritu sancto baptizaret, hoc est, quòd au- A ctoritatiuam potestatem baptizandi, quam potuit fidelibus communicare, sibi retinuit. Consistit autem illa propria Christo potestas in eo, quod baptismus ex ipsius institutione & merito habet efficaciam, quódq; sine sacramento effectum baptismi conferre posit. Verùm hæc solutio vt subtiliter ab Augustino inuenta est in odium Donatistarum, asserentium baptismum à malo ministro collatum nihil operari: ita sanè coactior videtur quàm vt genuinæ intelligentiæ conueniat. Proinde probabilior est conciliatio Chrysostomi, intelligentis Ioannem nó agnouisse Christum priusquam ad baptismum veniret, vt quem de facie prius non viderat, agnouisse autem tum cùm ad baptismum petēdum B venisset, idque afflatu spiritus sancti, quo plenus erat ex vtero matris suæ: sicut & Elizabeth ex afflatu spiritus nouerat Mariam ad se veniētem, esse matrem Domini & Mesiæ. Nec obstat quod signú illi datum erat descendentis spiritus, quod tum necdum viderat. Hoc enim signum ei datum fuit, non quo Dominum primùm agnosceret, sed quo confirmaretur de eo antea cognito ex reuelatione Dei, quóque certius aliis Christum demonstrare posset. Sic enim & Moysi legimus dixisse Dominum, cùm ipsum suo populo educendo præficeret, Exodi 3. Hoc, inquit, habebis signum quod miserim, Cùm eduxeris populum meum ex Aegypto, immolabis Deo super montem istum. Porrò Moyses longè ante quàm hoc fieret, certus euasit se diuinitus missum. Ita Ioannes ab eo qui C signum descendentis spiritus sancti dederat, monitus fuit, Christum illum esse qui tum baptismum ab ipso petebat, antequam signum datum ei appareret. Vtque Moysi illud ad fidei confirmationem, non tam sibi quàm toti populo, cui signum id præstitum prædicabat, seruiuit: Ita & Ioanni vtile fuit hoc de Christo signum,& promitti, & postea reddi, vt non tam ipsi quàm omnibus credentibus fides in Christum per illud confirmaretur, qua de causa Ioannes etiam illud signum prædicauit. Maluit enim eam Christi agnitionem populo testari, quam simul & ex Dei indicatione, & signi exhibitione, tanquam pleniorē acceperat, quàm eam quæ D ex sola illi reuelatione interna contigerat, vt quæ inefficax fuisset ad faciendam fidem. Cæterùm cùm dicit Ioannes: Ego à te debeo baptizari, ne intelligatur significare voluisse se præcepto aliquo astrictum ad suscipiendum à Christo baptismum, aduertendum Græca non habere, debeo, sed χρείαν ἔχω, hoc est, indigentiam habeo vel indigeo. Proinde apud nos verbum, debeo, accipi debet vt significet non debitum præcepti, sed indigentiæ, hoc est, vt sit idem quod indigeo. Indigebat autem Ioannes à Christo baptizari, quia opus ei erat vt purgaretur à Christo à venialibus & leuibus peccatis,& spiritu Christi perficeretur. Videtur enim potissimum debere intelligi, dictum Ioannis de baptismo spiritus quo solus Christus baptizat. Nam E etiam si concedatur Ioannem eguisse vt baptizaretur baptismo aquæ à Christo instituto, quia generaliter dictum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei; tamen de eo non intelligendum esse quod dicit; Ego à te debeo baptizari, ex eo patet, quod illum baptismum ab Apostolis Christi Ioannes æquè efficacem suscipere potuisset. Iam verò dicit; à te debeo baptizari; significans se loqui de baptizatione Christo propria. Sunt tamē qui ex hoc loco intelligunt

Ioan. 3.

gunt Ioannem debuiſſe baptiſmum aquæ ſuſcipere à Chriſto, & aut ſuſcepiſſe, aut præuentum morte baptiſmo ſanguinis ſui baptiſmum aquæ compenſaſſe. Alij rurſum verba Ioannis ſic accipiunt: Adeo te ſum inferior vt neceſſe potius mihi eſſet, & magis decens, baptiſmum à te ſuſcipere, quomodo ſi ditiori alicui mutuum petenti is qui tenuioris eſſet fortunæ reſponderet: Ego debeo vel opus habeo abs te mutuum petere. Verùm hic ſenſus videtur coactior, & à propria verborum ſignificatione nimis recedens, quibus apertè Ioannes fatetur ſuam indigentiam. Porro vt Ioannes prohiberet Chriſtum, hoc eſt, baptizare renueret, conueniebat, ne populus aſsiſtens exiſtimaret pœnitentiæ b ptiſmo Chriſtum eguiſſe.

RESPONDENS AVTEM IESVS DIXIT EI: SINE MODO. SIC ENIM DECET NOS IMPLERE, &c.] A Ioanne, inquit Hilarius, prohibetur Chriſtus baptizari vt Deus, ita autem in ſe fieri oportere vt homo, edocet. Permitte, inquit, nũc vt à te baptizer. Pulchrè dixit, modò ſignificans tempus illud ſecundùm Dei diſpenſationem ita poſtulaſſe, vt tecta diuinitate humilitatem præ ſe ferret, futurúmq; aliquando vt ſuo tempore eius excellentia demonſtraretur. Bene etiam dixit: Sine, non reprehendens quidem rationem ob quam modò Ioanni videbatur indecens vt baptizaret eum, ſed potius approbans, oſtendens tamen C ob eam non omittẽdum baptiſmum. Et cauſam addit, ob quam ſinere deberet. Sic enim, inquit, decet implere omnem iuſtitiam. Quoniam enim oannes recuſabat baptizare Chriſtum, velut id indecens eſſet, Chriſtus contrà oſtendit id decens eſſe. Notandum autem Chriſtum non dixiſſe: Decet me implere omnem iuſtitiam, ſed nos, complectens ſe & Ioannem, quamuis quidam intelligunt de ſe Chriſtum pluraliter locutum. Nec dicit ſolùm: Decet enim nos; ſed, Sic enim decet nos. Accipitur autem iuſtitia hic pro eo quod iuſtum eſt, & Deo gratum. Itaq; ſenſus eſt: Secundùm hanc rationem, qua à te per humilem ſubmiſsionem baptizari volo, decet vt nos qui à Deo patre miſsi ſumus, quò D ab omni iniuſtitia homines aduocemus, populúmque doceamus, adimpleamus, & opere præſtemus quicquid iuſtum eſt, nihil quamlibet minutum aut leuiculum prætereuntes, quod diuinæ voluntati probari agnouerimus. Proinde non ſignificat, quod per baptiſmi ſuſceptionem adimpleat omnem iuſtitiam, ſed quod ſecundùm hunc modum quicquid iuſtitiæ ſpeciem habet, non ſit omittendum ab eis, quod ſcilicet ipſis tanquam omnis iuſtitiæ magiſtris & doctoribus, nihil ſit prætermittendum quod iuſtum ſit, etiam ſi ad illud non ſint neceſsitate aſtricti, aut res illa ex ſeſe leuicula videatur. Hæc eſt ergo præcipua & generalis cauſa, ob quam Chriſtus baptizari voluit, nimirum quò impleret per E humilitatem ſuam, iuſtitiam illam quę erat in ſuſceptione baptiſmi Ioãnis à Deo inſtituti. Hæc autem generalis ratio includit in ſe aliquot particulares rationes prius poſitas, nempe vt humilitatis exemplum nobis commendaret, vt ad baptiſmi ſuſceptionem nos inuitaret, vt Ioannis baptiſma approbaret, ne poſtea cùm redarguturus eſſet Phariſæos, quod Ioannis baptiſmati non credidiſſent, retorquerent in ipſum quod nec ipſe illius baptiſmati credidiſſet. Porro cum non dixerit, decet nos facere, ſed implere omnem iuſtitiam, videtur & ſic poſſe intelligi, vt implere iuſtitiam ſit id quod iu- A ſtum eſt, exemplo & opere declarare iuſtum eſſe, vt ſit ſenſus: Decet nos, qui aliis docendis miſsi ſumus, ſecundùm hanc rationem qua ego nunc tuum baptiſma ſuſcipiendo, bonum & iuſtum eſſe oſtendo, comprobare & perficere noſtro exemplo opere quicquid iuſtum eſt. Hac enim ratione maximè comprobatur aliquid eſſe iuſtum, ſi qui in aliorum prępoſitus eſt exemplum, illud ipſe faciat. Certè Hilarius attendit diligenter dictum eſſe, implere. Erat (inquit) per eum implenda omnis iuſtitia, per quem ſolùm lex poterat impleri.

[a] BAPTIZATVS AVTEM IESVS, [c] CONFESTIM ASCENDIT DE AQVA, &c.] Dubium hic cur dictũ ſit; confeſtim aſcendit de aqua. B Quid enim adeo feſtinauit ex aqua ſeſe recipere Ieſus baptizatus, vt id Euangeliſta nominatim memorare duxerit operæpretium? Dicunt ergo aliqui, quod vnumquenq; baptizatorum in aquam ad collum vſq; immiſſum Ioannes detinebat, quouſque peccata ſua confeſſus eſſet, & poſt confeſsionem aſcendebat de aqua. Chriſtum verò quoniam peccatum non habebat, non fuiſſe detentum in aqua: atque ob eam cauſam dixiſſe Euangeliſtas quod ſtatim aſcenderit de aqua. Alij verò ad myſterium iſtud referunt, dicentes ideo Chriſtum ſubitò & alacriter ex aqua aſcendiſſe, quo ſuo facto oſtenderet, quid nobis faciendum eſſet à baptiſmo, videlicet vt depoſita peccatorum ſarcina, ac ſepultis in baptiſmo commiſsis vitæ prioris ad ſpiritualis vitæ munia feſtinemus. Sic Eraſmus, & Chryſoſtomus in ſecunda expoſitione in Matthęũ. Verùm ſimplicius videtur ad literam, illud, confeſtim etſi poſitum ſit ad verbum, aſcendit, referendum tamen magis ad ſubſecutam mox à baptiſmate cœlorum apertiónem. Videtur enim hoc voluiſſe ſignificaſſe, quod Ieſu baptizato, mox factum ſit vt aſcenderet, & aperirentur ei cœli. Quod apertius verba Marci ſignificant, quę ſic habent: Et ſtatim aſcendens de aqua vidit cœlos apertos. Porro ex narratione tum Matthæi, tum Marci, nihil aliud videtur poſſe intelligi, quàm Chriſtum ipſum vidiſſe cœlos apertos, vel, vt habet Marcus, σχιζομένους, hoc eſt, diſciſſos, & ſpiritum deſcendentem. Verùm narratio Ioannis palam explicantis Ioannem Baptiſtam vidiſſe: deinde & ipſa res magis poſtulat, vt intelligatur ſignificari Ioannem hæc vidiſſe: Non enim referebat vt Chriſtus hęc videret, quæ fiebant propter Ioannem cui hoc ſignum erat datum, & propter Iudæos, quo euidenti ſigno intelligerent eum eſſe Meſsiam: Cui etiam intelligentiæ illud omnino patrocinari videtur, quod apud vtrunq; Euangeliſtam dictum ſit per relatiuum non reciprocum, ἐπ' αὐτόν, hoc eſt, ſuper ipſum, vel, ſuper eum. Si enim dicere voluiſſent Chriſtum vidiſſe, dicendum erat per relatiuum reciprocum, ἐφ' αὑτόν, hoc eſt, ſuper ſe. Proinde ſecundùm hanc intelligentiam apud Matthęum cùm dicitur: Aperti ſunt ei cœli, Et vidit, &c. relatiuum, ei, referendum eſſet ad Ioannem, quãuis prius de Ieſu ſtatim ſit facta mentio. Apud Marcum autem cùm dicitur: Et ſtatim aſcendens de aqua vidit cœlos apertos; participium, aſcendens, accipi deberet abſolutè poſitum, vt ſit ſenſus: Et ſtatim cùm aſcendiſſet de aqua Ieſus, Ioannes vidit, &c. Verùm cum hæc coactiora videantur, rectius intelligimus ſignificari id quod nimis apertè Euangeliſtæ duo ſignificant, Chriſtum vidiſſe cœlos apertos, & ſpiritum deſcendẽtem. Non enim obſtat illud ἐπ' αὐτόν.

Nam

Nam aliquando apud Græcos Atticorum more relatiuum non reciprocum pro reciproco accipitur, vt apud Greg. ὁρῶν οὖν τὴν τοῦ δήμου κίνησιν ἐπ' αὐτὸν, hoc est, videns igitur in se motum populi. Vnde & interpres noster in Matthæo vertit, super se, quamuis id iam ob annotationem Erasmi mutatũ sit in, super ipsum. Cùm autem dicant Iesum hæc vidisse, non negant quin & alij, & potissimum Ioannes Baptista hæc viderit. Iesum autem hæc vidisse singulariter meminerunt, vt apparet, propter mysterium quod ad Christianorum pertinet baptisma, significandum, quod alioqui non ita significaretur, si Ioannes hæc vidisse dictus fuisset. Significandum enim erat, eũ qui in Christo baptizatur videre oculis fidei cœlos sibi apertos, & spiritum in se descendentem, idq; debere illum iam firmiter sperare. De apertione autem cœlorum primùm quidem sciendum, certum satis esse non fuisse cœlos verè apertos & diuisos, non quòd hoc propter cœlorum soliditatem non fuerit possibile, cùm Deo nihil sit impossibile, sed vera cœlorum diuisio & apertio superfluè facta fuisset. Sunt ergo qui visionem apertionis cœlorum intelligunt hic de visione imaginatiua, quali Ezechiel vidit cœlos apertos, & similiter, vt est verisimile, Stephanus, cùm ipse solus viderit cœlos apertos. Atq; in hac sententia videtur planè esse D. Hieron. super Matth. sic scribens: Cœli aperti sunt Christo baptizato, non reseratione elementorum, sed spiritualibus oculis, sicut & Ezechiel in principio voluminis sui cœlos apertos esse commemorat. Idem quoq; sentire videtur Chrysost. in secunda expositione in Matth. dicens: Quod si ipsa cataracta cœlorum rupta fuisset, non dixisset, aperti sunt ei cœli; quia quod corporaliter aperitur, omnibus est apertum. Sed cùm visio spiritus descendentis in corporali specie columbæ non fuerit imaginatiua, sed corporalis, & similiter auditio vocis paternæ fuerit sensibilis, verisimilius est corporalem etiam fuisse visionem cœlorum apertorum. Videbantur itaq; oculis corporalibus cœli aperti, quia in suprema aëris parte formata fuit species seu similitudo quędam aperturę & hiatus sensibilis. Quæ quidem ad hoc facta est secundùm literalem rationem, vt columba spiritum sanctum referens, & vox patris non aliunde quàm è cœlis proficisci viderentur. Vide ergo quàm variis modis dicantur cœli aperiri. Nam in Genesi cataractæ cœli apertæ dicuntur, & Ezechiel vidit cœlos apertos: & rursum alio modo Christo cœli aperti sunt, rursum alio nobis dicuntur aperti per mortem Christi. Iam de columba illa, in cuius specie apparuit descendens spiritus sanctus, etiam dubiũ est, verum ne fuerit animal an non. Aug. enim omnino vult fuisse verum animal, non quidem ex cõmuni columbarum grege acceptum, sed de nouo à Deo creatum, & post officium suum esse desinens. Sic enim scribit in libro de agone Christiano, cap. 22. Neq; hoc ita dicimus, vt Dominum Iesum Christum dicamus solùm verum corpus habuisse, spiritum autem sanctum fallaciter apparuisse in oculis hominum, sed ambo illa corpora, vera esse credimus. Sicut enim non oportebat vt homines falleret filius Dei, sic etiam non oportebat vt falleret spiritus sanctus: sed omnipotenti Deo qui vniuersam creaturam ex nihilo fabricauit, non erat difficile verum corpus columbæ sine aliorum columborum ministerio figurare. Sicut etiam nõ fuit ei difficile verum corpus in vtero Mariæ sine virili semi

An cœli corporaliter aperti fuerint.

Ezech. 1.

Act. 7.

Gen. 7.

Columba in qua spiritus sanctus descẽdit an fuerit verum animal.

A ne fabricare, cùm creatura corporea & in visceribus fœminæ ad formandum hominem, & in ipso mundo ad formãdum columbam, imperio Domini voluntatiq; seruiret. Verùm sicut argumentũ Aug. efficaciter non concludit, ita quoq; & scripturæ, & ipsi rei magis congruit intelligere nõ fuisse veram columbam, sed tantùm similitudinem eius, ad hoc factam vt per proprietates columbę spiritum sanctum designaret. Scripturæ quidẽ, eo quod dicatur spiritus descendisse in corporali specie, hoc est, similitudine. Deinde quod tanquã vel sicut columba dicitur descendisse, vbi similitudo potius designatur columbę quàm columbæ veritas. Rei verò, quia

B cùm hoc ipsum fieri potuerit per columbæ similitudinem quod per veram columbam, nec Deus quicquam faciat frustra, sicut nec natura, frustra fuisset hic de nouo creata vera columba. Columba enim hęc non aduenit, nisi vt signaret, & mox pręteriret, vt etiam Aug. testatur lib. 2. de Trin. neq; argumẽta Aug. concludunt. Nam primùm non est simile de corpore in quo Christus apparuit, & columba in quã apparuit spiritus sanctus. Filius enim Dei sic in corpore humano apparuit, vt verè dicatur & sit homo. Spiritus verò non dictus est nec fuit columba. Neq; per hoc spiritus veritatis aliquem fefellit, quod in apparenti & non in vera columba apparuit, quę tamen à plerisq; vera columba sit putata.

C Non enim fallit qui sine intẽtione fallendi aliquid dicit, aut facit, ad quod aliquis sequitur in alio error nõ perniciosus. Iam columbæ huius apparitio non ad hoc inducta est, quo homines crederent esse veram columbam, sed quo per eam spiritus pręsentiam & proprietates cognoscerẽt. Sicut ergo in die Pentecostes spiritus sanctus dicitur descendisse super Apostolos tanquam ignis, cùm tamen secundùm omnes non esset verus ignis, sed ignis similitudo, nec ob id fallacia aut fictione aliqua vsus est spiritus Dei: ita & nũc veluti columba descendisse dicitur, quod nõ in vera columba, sed in similitudine eius apparuit, nullam tamen falsitatẽ ad-

D mittens. Est enim vtrobiq; similis loquendi modus per ὡσεὶ, tanquam vel veluti. Certè Aug. epist. 102. in hanc magis inclinatur sententiã, docens non necesse esse vt columba hęc dicatur habuisse animã à qua moueretur, imo nec verum fuisse corpus quod apparuit. Dicitur autem spiritus super Christũ descendisse corporali specie veluti columba, nõ quòd re vera descenderit qui vbiq; existens moueri non potest, neq; rursum quòd per descẽsum speciei columbæ cœperit Christũ per gratiã inhabitare, qui ab initio semper fuit plenus spiritu sancto, vt in quo inhabitabat diuinitas corporaliter, sed quia per descensum illius columbæ manentis super Christũ, & spiritũ repræsentantis, declarata est præsentia spiritus in eo in quo prius nõ declarabatur. Hęc autem

E declaratio spiritus sancti statim à baptismo ob id facta est, quod ad Christũ quidẽ attinet, vt per eam ostẽderetur Christus baptizare in spiritu sancto: & secũdò, vt per eã discerneretur Christus à Ioanne, ne quis putaret vocem patris ad Ioannem factam, non ad Dominũ. Sic enim voce paterna & apparitione spiritus, Christus tunc demonstrari & commẽdari debuit, quia ab eo tẽpore iam auspicaturus erat suum negotium ad quod missus fuit. In columbæ autem specie apparuit spiritus sanctus, primùm quidem ad designandum in Christo columbinam non solùm innocentiam, mundiciam & simplicitatem, de qua ipse pręcepit suis infra 10. cap. Matth.

ſed ſummam etiam erga ſuos manſuetudinem, ſollicitudinem & curam. Manſuetiſsimum enim animal eſt columba, vtpote felle carens, flagrãtiſsimæ quoq; erga pullos ſuos affectionis, quos omnibus rebus poſthabitis ſummo ſtudio fouet. Ita & Chriſtus tãta mãſuetudine pręditus, vt vnicè à ſe diſcere nos velit quòd mitis ſit & humilis corde, in omni vita ardentiſsimum erga nos amorem exhibens, vt & mortem pro nobis oppetierit. Deinde & id ideo factum eſt, vt veritas figuræ reſponderet. Quoniam enim in diluuio hoc animal apparuit ramũ ferens oliuæ, & communem orbis terrarum tranquillitatem annuncians, ideo & nunc etiam columbã appa rere conueniebat, quæ liberationem & liberatorem nobis in ſalutari baptiſmatis diluuio demõſtraret, & gratiã patris per Chriſtum orbi oblatã annũciaret. Ipſe enim Chriſtus ille erat, de quo Iſaię 60. Spiritus Domini ſuper me, eo quod vnxerit me, &c. vt prædicarem annum placabilem Domino. Vtrobiq; autem ad annunciandum orbis tranquillitatem columba aſſumpta eſt, propter illius animalis mãſuetudinẽ, & charitatem: quę animalis proprietates ſimul cum aliis quoniam optimè exprimunt nobis proprietates ſpiritus ſancti, ob id etiam tertiò conueniebat ipſum in huius animalis ſpecie apparere.

ET ECCE VOX FACTA EST DE COELIS DICENS: TV ES FILIVS MEVS DILECTVS, &c.] Vnde venerat columba oculis conſpicua, inde venit & vox paterna auribus omnium inſonans. Neq; enim aut ſolius columbæ deſcenſus, aut ſola vox patris ſatis Chriſtum demonſtraſſet: ſed vox quidẽ patris quid portenderet, columbæ deſcenſus ſignificauit: columba autem, ad quem vox illa pertineret oſtendit. Itaq; & vterque ſenſuum noſtrorum, per quos maximè in cognitionem rerum deuenimus, teſtimonium de Chriſto accepit, & myſterium trinitatis iam aperiri cœpit, vtpote quod deinceps Chriſti prędicatione aperiendum erat. Et bene quidem voce ædita patris perſona declarata eſt, quia ipſe eſt qui de ſe genuit verbum illud diuinum per quod manifeſtandus erat. Porro quod Marcus & Lucas dicũt dictũ eſſe: Tu es filius meus dilectus; Matthæus verò: Hic eſt filius meus; nihil in ſe includit contrarietatis. Nam quamuis alterum ſolùm dictum ſit, vtrunq; tamen in altero includitur. Cúmq; veriſimilius ſit dictum fuiſſe: Tu es filius; tum quod duo ita dictum narrent, tum quod Chriſtus dicitur vidiſſe cœlos apertos, & ſpiritum deſcendentem; Matthæus tamen dixit: Hic eſt filius meus; ſiue quòd ita dictum fuerat in transfiguratione, ſiue vt indicaret hanc vocem ad hoc factam, vt his qui audiebant indicaretur hunc eſſe filium Dei. Additur autem apud Græcos articulus duplex, emphaſi non carens, σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγάπητος, Tu es ille filius meus ille dilectus, nimirum vnicus filius meus per naturam, non per adoptionem. Iam quod ſequitur, In te complacui mihi; quamuis hunc videatur debere habere ſenſum: In te oblector, & ipſe mihi placeo; tamen ſi conſideremus vſum verbi εὐδόκησα, quod hoc hoc loco ponitur, hic potius erit ſenſus: In te eſt mihi beneplacitum, hoc eſt, tu ſingulariter mihi places & gratus es, adeo vt præter te nemo placeat niſi per te, per quem etiam in hominibus iam erit beneplacitum meum, quibus hactenus offenſus fui. Eſt enim εὐδόκησα verbũ peculiare diuinis literis, quo propẽſum animũ ac præcipuum quendam erga alios affectum ſignificant, conſtruitúrque cum ablatiuo &

A præpoſitione, in, idq; phraſi Hebraica. Nam verbũ, רָצָה Ratſa, huic correſpondens apud Hebræos ſic frequenter conſtruitur, vt Pſal. 149. vbi nos habemus: Beneplacitum eſt Domino in populo ſuo; Hebræa ad verbum habent: Complacet Dominus in populo ſuo. Græca ſimiliter, εὐδοκεῖ κύριος ἐν λαῷ αὐτοῦ, hoc eſt, Complacet Dominus in populo ſuo. Videtur autem in hac voce paterna alluſum ad illud Iſaiæ 42. vbi verbũ iſtud, Ratſa, ponitur in hac conſtructione: Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam illum, electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea. Dedi ſpiritum meum ſuper eum, iudicium gentibus proferet. Quoniam autem pronomen, mihi,

B quod apud nos eſt in Matthæo & Luca, in Græcis non eſt, ſunt apud Græcos qui hanc partem ſic exponunt: Hic eſt filius meus, per quem complacui, & bona volui hominibus. Cyprianus autem & Tertul. legunt; in quem bene ſenſi, hoc eſt, de quo bonam habeo opinionem. (nam εὐδοκεῖν id etiam Græcis ſignificat) vel cui bene affectus ſum. Sic enim erit idem ſenſus cum ſuperiore. Porro præter rationes ad Chriſtum pertinentes, ob quas cœlum apertum eſt ei baptizato, ſpiritus deſcendit ſuper eum, idq; in ſpecie columbæ, & vox patris de cælis audita eſt, oportet & alias horum aſsignare cauſas ad nos pertinentes. Ea enim quę in Chriſti baptiſmo facta ſunt, deſignabant ea quę per baptiſmũ

C à Chriſto inſtitutũ conſequuntur fideles. Itaq; per tria illa ſignificatũ eſt, baptizatis in Chriſto aperiri cœlum eis prius clauſum, ſpiritũ ſanctũ eis dari, & in adoptiuos Dei filios ipſos recipi. Quod autẽ in columbæ ſpecie ſpiritus demonſtratus eſt, ſignificabat & quales requirat baptiſmum ſuſcipientes, omni ſcilicet fictione carentes (Spiritus enim ſanctus diſciplinę effugiet fictum) & quales efficiat baptizatos, innocentes ſcilicet ac ſimplices in malo, manſuetos ac mundos, charitateq; mutua flagrantes. Quod trinitas in Chriſti baptiſmo manifeſtata eſt, ſignificabat in fide & nomine trinitatis baptiſmum ſuſcipiendũ. Quod verò Lucas ſcribit, Domino baptizato & orante apertũ eſſe cœlũ, &c. ſignifi- Sap. 1.

D cat diuina hęc dona nõ niſi ſitiẽtibus donari, ac planè eſſe gratuita. Deinde quod à baptiſmo ſtatim ad orationem ſe cõtulit Ieſus, nos monet, vt reſtituta per baptiſmũ innocẽtia, protinus vertamus nos ad ea ſtudia quę ſunt ſpiritus, inter quę primũ locũ habet deprecatio, per quã recepta innocentia eſt cuſtodienda. Vt autẽ cum Chriſto hæc bona quæ dicta ſunt quis cõſequatur, neceſſe eſt vt & ipſe è Galilęa gentiũ veniat in Iudęã, hoc eſt, è gentilitate in Eccleſiã, in eáq; non dedignetur à ſeruo Dei baptizari in Iordane, hoc eſt, eccleſiaſtico flumine baptiſmatis, pręter quod nullus baptiſmus purgare poteſt.

ET IPSE IESVS ERAT INCIPIENS QVASI ANNORVM TRIGINTA, &c.]

E Quaſi pro ferè poſitum eſt, quemadmodum ibi: Diſcubuerũt viri numero quaſi quinque millia. Vnde & Ambr. hic legit, ferè. Subaudiendus quoq; infinitiuus, eſſe, pro quo apud Græcos eſt participium ὤν, quanquam hoc participium rectius referatur ad ſequentia, vt ſit ſenſus: exiſtens vt putabatur filius Ioſeph. Noſtræ ergo lectionis ſenſus eſt: Ieſus erat incipiens, hoc eſt, incipiebat eſſe ferè triginta annorum. Quibus verbis apertè nimis ſignificatur, Chriſtũ cum baptizaretur nondũ perfeciſſe trigeſimũ annũ, ab eo tamẽ non multùm abfuiſſe. Quomodo hunc locũ etiã Irenæus intellexit, ſcribens hoc modo li. 2. c. 39. Ad baptiſmũ venit nondum qui triginta Ioan. 6. Quando Christus fuit baptizatus.

triginta annos suppleuerat, sed qui inciperet esse tanquam triginta annorum. Ita enim qui eius annos significauit Lucas posuit: Iesus autẽ erat quasi incipiens 30. annorum cùm veniret ad baptismum. Hæc ille. Ex quibus consequitur non posse esse verum quod à plerisq; astruitur, Christum eadem die baptizatum qua fuit Magis prius demonstratus, & qua anno sequente ex aqua fecerat vinum. Nam, si vt hic Lucas dicit, cùm baptizaretur non multum abfuit à trigesimo anno, abfuit tamen, ergo aliquot diebus pręcedentibus natalem eius diem baptizatus est. Non ergo ea die qua Magis demonstratus, cùm illa credatur fuisse 13. post diem natiuitatis. Consentit huic quod Epiphanius Christum baptizatum dicit 7. idus Nouemb. Sic enim habet lib. 2. contra hęresim 50. Baptizato ipso mensis Athyr secundùm Aegyptios, id est, Nouembris, duodecima ante sextum Iduum Nouembrium velut habet testimonium Euangelij secundùm Lucam; Erat autem Iesus incipiẽs esse annorum ferè triginta; filius existens velut putabatur Ioseph. Erat enim reuera annorum vigintinouem & mensium decem quando ad baptismũ venit, &c. Nec obstat quod in officio ecclesiastico in die Epiphaniæ cantetur: Hodie à Ioanne in Iordane Christus baptizari voluit. Nam hodie dicitur quod baptismum Christi tunc Ecclesia celebret, sicut in die Paschæ canit Ecclesia ea die Christum surrexisse, cum tamen dies Paschę rarisimè incidat in anniuersarium resurrectionis dominicę diem. Pleriq; tamen moti communi ac recepta sententia, ac autoritate Maximi Episcopi in sermone de Epiphania, intelligũt illud, quasi vel ferè, non significare tempus paululum infra annum 30. sed parum vltra, vt quasi, accipiatur pro circiter. Verùm obstare nimis videtur participiũ, incipiens, vt alia omittam. Afferunt tamen pro confirmatione Chrysost. autoritatem, qui homilia 10. super Matth. Quare (inquit) post 30. annos ad baptismum Christus venit? Sed dici potest, ita Chrysost. dicere Christum venisse post 30. annos, quomodo post cõsummatos octo dies Lucas dicit Christũ circuncisum, & post octo dies transfiguratum, quia scilicet trigesimo anno non quidem perfectè, sed pene completo. Qui verò dicũt Christum cum baptizaretur compleuisse solùm 29. annum, tredecim verò diebus ingressum annum trigesimum, magis contortè debent exponere hęc verba Lucæ, obstat enim eis aduerbium ὡσεὶ, quasi. Nec patrocinatur his qui alteram duarum posteriorum opinionum sequuntur, autoritas Maximi, vt ipsi volunt, imo si diligenter legatur, potius refragatur. Sic enim habet per coniunctionem disiunctiuam: In hac dilectissimi celebritate, sicut relatu paternæ traditionis instruimur, multiplici nobis est festiuitate lætandum. Ferunt enim hodie Christum Dominum nostrum vel stella duce à gentibus adoratum, vel inuitatum ad nuptias, aquas in vina vertisse, vel suscepto à Ioanne baptismo consecrasse fluenta Iordanis. Sed quid potisimum præsenti hoc factum sit die, nouit ipse qui fecit. Hæc ille. Vnde constat eum sensisse non tria hæc simul, sed aliquod istorum hoc die factum fuisse. Porro omnium sententia qui putant eadem die Christum baptizatum, qua sequenti anno aquã in vinum conuertit, præterquam quod hoc loco satis videtur refelli, etiam satis ex eo videtur improbari, quod Act. 1. Petrus dicat Christum incepisse suam prædicationem & discipulorum collectionem à baptismo Ioãnis, hoc est, eo quo à Ioan-

A ne baptizatus fuit. Propter quod, vt prius dictum est, eo tempore ipsius autoritas diuinitus declarata est. Cùm autem ex Euangelio Ioannis cõstet Christum incepisse suum negotium cùm in Cana vinum fecit ex aqua, consequens esset totum annum à baptismo Christum transegisse sine prædicatione, & signis, & discipulis. Sciendum tamen quosdam Gręcorum codices, vt notauit Erasmus, non habere ὡσεὶ, hoc est, quasi vel ferè, sed tantùm: Et erat Iesus annorum 30. incipiens esse. Cuius lectionis duplex vel triplex potest esse sensus: Primùm, vt significetur idem quod primò dictum est, Iesum tum accessisse ad complexionem anni trigesimi. Secundò, vt significetur id quod alij volunt, B nempe vel cœpisse agere trigesimum annum, vel iam fuisse 30. annorum, sed sic vt inceperit esse tricenarius. Secũdùm quos duplices posteriores sensus constaret recepta sententia, quod quidem ad hunc locum attinet. Certè Nicolaus Lyra videtur non legisse particulam, quasi, cùm eius nullam faciat mentionem. Euthymius etiam Græcus non legit ἀρχόμενος, hoc est incipiens, sed ἐρχόμενος, hoc est incedens. Erat Iesus fere 30. annorum incedẽs, &c. Videtur is offensus noua hac locutione; Incipiens esse quasi 30. annorum; cùm alterum videatur superesse, nempe vel incipiens, vel quasi. Notandum & illud, Origenem videri sic distinxisse hunc locum, vt post participium, incipiens, sit punctus, & deinde separatim legatur, quasi 30. annorum. Et sa- *Vide homil. 28. in Lucam.*
C ne omnibus tandem perpensis videri omnino potest Lucam quod dicit, incipiens, non ad annos retulisse, sed ad prędicationis & ostensionis suę exordium, vt quod hic dicit correspondeat ei quod dicit Act. 1. & 10. vbi eodẽ verbo vtitur. Græca enim ad verbum hoc habent ordine: Et ipse erat Iesus quasi annorum triginta incipiens, existens vt putabatur filius Ioseph. Itaque sensus erit: Et ipse Iesus erat ferè triginta annorum, cum iam suscepto baptismo auspicaretur deinceps suũ munus. Si enim participium, incipiens, ad annos pertinuisset, satis erat dicere: Et ipse erat incipiens esse 30. annorum; & omnino superesse videtur dictio, quasi, imo absurda videtur esse locutio. Ideo autem Lucas tẽpus D designauit quo Christus baptizatus est, vt quoniã ab hoc tempore cœpit Euangelicam prædicationem, ostendat quàm conuenienti tempore cœperit, in matura scilicet & perfecta ætate, non quod ętas æstimetur apud Deum, sed quòd conueniret in eo qui omnes esset ad se pertracturus, nihil esse quod quisquam probabiliter posset calumniari, aut quod aliquis traheret in malam imitationem. Fuit autem hęc ętas Christi in qua cœpit suam prędicationem, præfigurata in Ioseph & Dauide, quorum vterque Christi figuram gerens, 30. vitæ anno regni gubernacula suscepit: ille quidem Aegyptum, hic verò super Israelem. Sic & Ezechiel propheta trigesimo anno prophetare cœpit. Mysticè verò, quòd 30. an- E no Christus baptizatur, significat baptismum parere viros perfectos in Deo.

VT PVTABATVR FILIVS IOSEPH, QVI FVIT HELI, QVI FVIT MATTHAT, &c.] Duplex hic occurrit scrupulus, dum genealogia Christi per Lucam descripta confertur cũ ea quæ à Matthæo descripta est. Prior est, quod Ioseph Mariæ maritus, quem Matthæus ex Iacob natum affirmat, hic videatur cẽseri filius Heli, cùm vnius non posint esse duo patres. Posterior est, quod Salathiel & Zorobabel, quos Matthæus in

posteritate Salomonis recensuit, hic inter nepotes ipsius Nathan, qui fuit Salomonis frater germanus, numerantur. Porro his duobus scrupulis eximẽdis adhiberi solet lex, quæ de suscitando semine fratri scripta est Deut. 25. in hunc modum: Quando habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absq; liberis mortuus fuerit, vxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater eius, & suscitabit semen fratris sui: & primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, vt non deleatur nomen eius ex Israel. Ex hac enim lege communiter ab omnibus intelligitur, primogenitum talem duos habere patres, vnum naturalem, & alium legalem. Itaq; quod ad priorem attinet scrupulum, plerique Ioseph dicunt fuisse filium naturalem vnius: legalem verò alterius, ipsúmque Iacob & Heli fuisse vterinos fratres, ex eadem scilicet matre progenitos, diuersis tamen patribus. Modus autem quo istud factum sit, non idem narratur ab omnibus. Euseb. enim lib. 1. historiæ Euang. cap. 6. ex Aphricano (qui hæc à Christi consanguineis tradita asserit) hunc narrat modum: Mathan & Melchi diuersis temporibus de vna eadémq; vxore Estha nomine singulos filios procrearunt, quia Mathan qui per Salomonem descendit, vxorem eam primus acceperat, & relicto vno filio nomine Iacob, defunctus est. Post cuius obitum, Melchi qui per Nathan genus ducit, cum esset ex eadem tribu, sed non ex eodem genere, relictam Matthæ accepit vxorem, ex qua & ipse suscepit filium nomine Heli; per quod ex diuerso patrum genere efficiuntur Iacob & Heli vterini fratres: quorum alter, id est, Iacob, fratris Heli sine liberis defuncti vxorem ex mandato legis accipiẽs genuit Ioseph; natura quidem generationis filium suum, secundum verò legis præceptum, Heli filiũ. In hac autem narratione apertissimus est error, cum Melchi dicatur genuisse Heli. Nam apud Lucam inter Melchi & Heli duo ponuntur intermedij, nempe Matthat & Leui pater eius qui fuit filius Melchi. Proinde apud Eusebium incertum an scriptorum incuria nomen Melchi positum sit pro Matthat. D. Hier. in catalogo scrip. Ecclesiast. testatur Aphricani huius, ex quo hęc Eusebius desumpsit, extitisse suo seculo epistolam ad Aristidem, in qua plenissimè scripsit de diaphonia, quæ in genealogia saluatoris videtur esse inter Matthæum & Lucam. Damascenus verò lib. 4. c. 15. simili narratione, sed nonnihil diuersa, ostendit Ioseph fuisse naturalem filium Iacob, legalem verò ipsius Heli, dicens Leui genuisse Melchi & Panther: Panther autem genuisse Barpanther, & hunc genuisse Ioacim patrem virginis. Melchi autem fratrem Pantheris ex eadẽ vxore, ex qua Matthan prius genuerat Iacob, postea generasse Heli: quo sine liberis defuncto, Iacob ex ipsius vxore genuisse Ioseph, suũ quidem filium natura, fratris verò filium lege. Sed & in hac narratione apertus similiter est error, cum Melchi dicatur filius Leui. Nam apud Lucam contrà Leui filius Melchi dicitur, nisi & hic nomẽ Melchi positum sit pro Matthat. Ambr. autem super Lucam narrat Ioseph fuisse filium naturalem Heli, legalem verò ipsius Iacob. Traditur enim, inquit, Mathan qui à Salomone genus duxit, Iacob generasse filium, & vxore superstite decessisse, quam postea Melchi accepit vxorem, ex qua generatus est Heli. Rursus Heli, fratre sine liberis decedente, copulatus est fratris vxori, & generauit filiũ Ioseph. Et in hac narratione, Melchi pro Matthat positum est.

A Omnes tamen hæ narrationes in hoc conueniunt, vt ostendant Ioseph duos habuisse patres, vnũ naturalem & alterum legalem, eósq; fratres quidem fuisse, sed vterinos tantùm, quorum patres descenderunt ex diuersis familiis; quarum vnã reducit ad Rhesam filium Zorobabel Lucas, alterã verò Matthæus ab Abiud, alterum filium eiusdem Zorobabel. Secundum autẽ scrupulũ similiter soluunt quidam dicentes, Salathiel patrem Zorobabel, quem Matthæus filium nominat Iechonię, fuisse eius filium naturalem, legalem autẽ filiũ ipsius Neri, quẽ ex Nathan descendentem ponit Lucas. Secundùm quẽ modũ etiã oportet dicere, Neri & Iechoniam B fuisse fratres, sed vterinos tantùm. Verùm hanc rationem soluẽdi hos nodos nõ esse probabilem nec sufficientem, facile fuerit ostendere. Nam legalem filium ex vxore defuncti nemo potest suscitare, nisi frater defuncti germanus: id quod apud Iudæos sine controuersia est, & ex verbis Moysis euidenter satis probatur. Inquit enim. Quando habitauerunt fratres simul; quod quidem non contingit, nisi ex eodẽ patre natis. Nam qui diuersos habent patres, diuersas etiam capiunt hęreditates, in quibus cùm habitant, non habitãt simul. Deinde sequitur; vxor defuncti non nubet alteri; vel, vt habent Hebręa ad verbum; Non erit vxor defuncti foris viro alieno. Nubit autem foris viro alieno, cùm traditur C marito qui non sit è domo soceri sui prioris. Postremò iubet, vt accipiat eam frater eius. Pro, frater, autem in Hebræo est יְבָם Iabam, quod nomen in vniuersa scriptura non significat nisi fratrem germanum, aut cognatum germanum. Itaq; rectius secũdum alios pro dissolutione prioris difficultatis dicitur, Eli, quem ponit Lucas, fuisse patrem naturalem Mariæ virginis, qui proprio nomine dictus est Iehoiachim, pro quo vulgò dicitur Ioachim. Sicut autem rex Ioachim, qui fuit in transmigratione Babylonis, dictus est etiam Eliacim, (nam hæc nomina idem Hebræis significant), ita fieri potest vt & pater virginis diceretur etiam Eliacim, & causa breuitatis Heli. Hic ergo quoniam socer erat Iose- D phi, ob id Ioseph eius esse dicitur filius vel gener, cum naturalis esset Iacobi filius. Quare Lucas naturalem seriem genealogiæ secutus est, si Christum respicias: legalem verò, si Ioseph respicias. Contrà Matthæus per naturæ lineam deuenit ad Ioseph, quæ ad Christum tendenti legalis est. Cùm enim Lucas statim in ipso limine genealogiæ admoneat Iesum non fuisse filium Iosephi, sed tantum putatũ, non videtur verisimile eum voluisse naturalem Iosephi genealogiam contexere. Poterat enim aliquis non ineptè ita quærere: Quid agis Luca? cùm iam illustri narratione nobis persuaseris, Iesum angelo nunciante, & spiritu sancto obumbrante conceptũ, & ex Maria virgine natum esse, & iam idem commodè repetas Ioseph putatum quidem vulgò, sed E re vera tamen nequaquam fuisse illius patrem, cur nobis Iosephi genealogiam inculcas? ostẽde potius genealogiam virginis matris, vt certum sit eum verum esse semen Dauidis. Porro Ioannes Annius, qui hoc modo priorem scrupulum dissoluit, eos qui à Luca recensentur à Melchi vsq; ad Resam filium Zorobabelis, ostẽdit ex Philone Israelitico functos imperio, atq; apud Philonem aliis designari nominibus. Ac deinde pro solutione secundi scrupuli dicit, Rhesam, quem filium Zorobabel facit Lucas, dictum alio nomine Mosollam: Abiud autem, quẽ filium Zorobabel facit Matth. dictum alio nomine

Verisimilior opinio.

Hananiam,de quibus legitur 1.Paral.3.Zorobabel genuit Moſollam & Hananiam.Ipſum autem Zorobabal vocatum etiam Barachiam & ipſum Salathiel, dictum quoq; Mezeſebel, de quibus legitur Nehe.3.in hunc modũ:Iuxta eos ædificauit Moſollam filius Barachiæ,filij Mezeſebel:qui verò à Neri patre Salathiel ponuntur à Luca vſq; ad Simeonem incluſiuè, eoſdem dicit fuiſſe cum his quos aliis nominibus nominat Matth. Neri enim dictum Iechoniam,Melchi verò ipſum Ioakim.Addi Iohanam & ſic deinceps vſq; ad Simeonẽ,qui & Ioas dictus ſit.Iam verò ipſum Ioas ſecundùm Philonem vult ex Dauide ortũ eſſe,non per Salomonem, ſed per Nathan.Cùm enim Ochoziæ ſoboles ab Athalia extincta eſſet,ipſum Ioas dicit in regnũ ſucceſſiſſe,& filium Ochoziæ dictũ ſecundùm legem Dauidicam,qua cautum erat vt ſi cõtingeret deficere ſtirpem Salomonis, ſurrogaretur in regnum ſtirps Nathan.Verùm ſicut liber ille Philonis, vnde hæc conciliatio plauſibilis deſumpta eſt, apud autores graues ſuſpectus eſt,ita quoq; hęc cõciliatio nimis videtur eſſe contra ſcripturas.Primùm enim Zorobabel ille,qui 1.Paral.3.dicitur genuiſſe Moſollam & Hananiam,non poteſt dici idem cum eo Zorobabel,cuius meminit Matth aut Lucas,cum ibi ille dicatur filius Phadaia fratris Salathiel.Hic verò dicitur apud vtrunq; Euangeliſtam filius Salathiel. Deinde figmentum eſſe quod dicitur Ioas non deſcendiſſe ex Salomone,ſed ex Nathan,nimis manifeſtum eſt ex 4.Reg.& 1.Paral.1.& 2.Nam primùm cum in lib.Paral.1.c.3. recenſetur poſteritas Salomonis,verbis nihil obſcuris traditur Ioas fuiſſe filius Ochozię.Deinde li.Reg.4.c.11.ita legitur:Athalia mater Ochoziæ videns mortuũ filiũ ſuum,ſurrexit,& interfecit omne ſemen regium.Tollens autem Ioſaba filia regis Ioram,ſoror Ochoziæ,Iohas filium Ochoziæ, furata eſt eum de medio filiorum regis qui interficiebantur.Et aliàs frequenter Ioas dicitur filius Ochoziæ. Proinde omnibus iſtis intricatis perplexitatibus & nouis adinuentionibus nullum pondus habentibus reiectis,ſimplicius fuerit & probabilius dicere, Zorobabel & Zalathiel, quos ponit Matthęus, alios eſſe ab illis quos ponit Lucas. Vſitatiſsimum enim eadem nomina pluribus imponi, imprimis autem inſignium & laudatorum virorum.Atq; in hac ſententia fuiſſe omnes antiquiores ſatis ex eo patet,quod Aphricanus,Damaſcenus, Ambr. & reliqui qui in priore ſcrupulo ſoluendo multùm laborauerunt, ſecundi ſcrupuli non meminerunt, ſed conſtanter omnes affirmarunt,Iacob ex Salomone deſcendiſſe,Heli verò ex Nathan. Conſentit huic ſententiæ quod Hier. 22.

A dicitur de Iechonia, non futurus aliquis de ſemine eius qui ſedeat ſuper ſolium Dauid. Non enim Chriſtus fuit de ſemine eius, ſed Ioſeph. Itaque Matthæus continuam generationem narrat Ioſephi ex poſteritate Salomonis, Lucas verò generationem virginis ex poſteritate Nathan,ſúntq; inter ſe omnes diuerſæ perſonæ,quæ à Dauide numerantur per Lucam vſque ad Ioſeph, & quos Matthæus narrat à Dauide vſque ad Ioſeph.Et Matthęus quidem Iudęis ſcribens,eiſq; oſtenſurus Ieſum deſcẽdiſſe ex Abraham & Dauid, vnde Chriſtum expectabant,ab Abraham deſcendit ad Chriſtum,regalem Dauidis progeniem contexens, quòd Iudæis

B gratius id eſſet, ſi ex regali progenie Meſsias rex deſcendiſſe oſtenderetur.Lucas verò omnibus gentibus per Theophilum ſcribens Euãgelium ſuum, veram Chriſti proſapiam contexit,idq; non à principio ſui Euangelij,ſed poſt baptiſmum Chriſti,neque,vt Matthæus, deſcendendo, ſed aſcendendo vſque ad primum Adam,& ipſum Deum,vt oſtenderet quot generationibus nouus Adam diſtaret à veteri,quódq; per nouum Adam reducerentur omnes baptizati & renati in Chriſto in Deum, ſicut per veterẽ omnes à Deo fuerant alienati.Nec myſterio caret quod in hac genealogia perſonæ 77. inueniantur.Hic enim numerus & expreſſus eſt in punitione Lamech, & in Euangelio in remiſsione

C peccatorum,cùm dicit Dominus:Non dico tibi vſque ſepties, ſed vſque ſeptuagies ſepties. Matth.

QVI FVIT CAINAM.] In huius generationis narratione ſecutus eſt Lucas Septuaginta interpretes.~~Nam in vulgata noſtra æditione & Hebraica veritate hæc generatio non ponitur,ſed Arphaxad dicitur pater Sale,qui genuit Heber.Quáuis autem hæc generatio abundet, excuſatur tamen Lucas, quia recenſuit genealogias vt inuenit eas deſcriptas à Septuaginta, quorum illo tempore apud omnes ſumma erat authoritas.~~

QVI FVIT ADAM, QVI FVIT DEI.] Adã dicit fuiſſe Dei,quòd à Deo factus eſſet,nullũ habẽs generationis ſuæ auctorẽ pręter ſolum Deũ,

D qui illum ex limo terræ tanquam ex matre formauit.Bene autẽ reſpõdet finis huius genealogiæ principio,quoniam ſicut Adam dicitur Dei eſſe,quamuis non illius propriè filius: ita & Ioſeph dicitur fuiſſe Heli,quamuis nõ propriè illius filius,ſed gener.Bene etiã ob id Adam dicit fuiſſe Dei,vt credibilius faciat nouũ Adam,quem dixit putatiuum ſolum fuiſſe filium Ioſeph, natum eſſe ſine ſemine & patre terreno.quaſi dicat:Si nõ credis nouũ Adam ſine ſemine factum eſſe,aſcende ad priorem Adam, inuenies & illum à Deo ſine ſemine factum.

IEIVNAT ET TENTATVR IN DESERTO CHRISTVS.

Matth. 4. Marci 1. Lucæ 4. CAPVT XV.

† c. agebatur in ſpiritu. ▷ c. diabolo. ‖ c. dixit autem illi diabolus. † c. lapidi huic vt panis fiat. ▷ a. Qui reſpondẽs dixit. † e. o pinnam. ▷ c. dixit ‖ c. o quod. † c. o mandauit.

IEſus[c] autem plenus ſpiritu ſancto regreſſus eſt à Iordane, & [a]tunc Ieſus † [f]ductus eſt à ſpiritu' [b]& ſtatim ſpiritus expulit eum [l]in deſertum[a] vt tentaretur à diabolo. [b]Et erat in deſerto [h]quadraginta diebus [b]& quadraginta noctibus, [h]& tentabatur à ▷ ſatana', [b]erátque cum beſtijs, [c]& nihil manducauit in diebus illis. [f]Et [a] conſummatis illis, [a] cum ieiunaſſet quadraginta diebus & quadraginta noctibus, poſtea [f]eſurijt. [a]Et accedens tentator ‖ [c]diabolus [f]dixit illi': Si filius Dei es,dic † vt lapides iſti panes fiant'. ▷ Et reſpondit ad illum Ieſus': Scriptum eſt, [c]quia [f]non in ſolo pane viuet homo,ſed in omni verbo [a]quod procedit de ore [f] Dei. [a]Tunc aſſumpſit eum diabolus in ſanctam ciuitatem, [c]& duxit illum in Hieruſalem, [f]& ſtatuit eum ſuper † pinnaculum' templi, & ▷ dicit' ei: Si filius Dei es,mitte te [c] hinc [f] deorſum. Scriptum eſt enim, ‖ quia' angelis ſuis † mandabit' de te, [c]vt conſeruent te, [f]& [c] quia [f]in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.[c] Et

reſpondens

† e. dictū est.
Ь e. orbis terræ.
†| ait ei.
|| a hæc omnia.
‡ a dicit ei Iesus.
▷ a reliquit eum diabolus.

respondens [f] Iesus ait illi: [a] Rursum † [f] scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum. [a] Iterum assumpsit [c] & duxit [f] eum diabolus in montem excelsum [a] valde [f] & ostendit ei omnia regna ▷ mundi [a] gloriam eorum [c] in momento temporis, [j] & † dicit ei: Tibi dabo || potestatem hanc vniuersam & gloriam illorum [c] quia mihi tradita sunt, & cui volo do illa. Tu ergo [c] procidens [f] si [a] cadens [j] adoraueris [c] coram [f] me [c] erunt tua omnia. Et [a] tunc [c] respondens † [f] Iesus dixit illi: [a] Vade retro satana, [f] scriptum est [a] enim: [f] Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. [c] Et [a] tunc [c] consummata omni tentatione ▷ [f] diabolus recessit ab illo [c] vsque ad tempus. [c] Et [a] ecce [c] angeli [a] accesserunt, & [c] ministrabant ei.

IESVS [c] AVTEM PLENVS SPIRITV SANCTO REGRESSVS EST A IORDANE, [h] ET [a] TVNC [b] STATIM, &c.] Posteaquã spiritus sanctus in specie columbæ super Christum descendisset, dicitur à Luca iam plenus spiritu sancto. Regressus autẽ dicitur à Iordane, quo eius exẽplo disceremus non esse baptizato persistendum circa baptismata & lotiones, sed connitendum esse ad sublimiora studia pietatis. Porro quod statim à baptismo sese à turba subduxit saluator, atque in desertum secessit, primùm quidem fecit vt declinando turbam apud quam cœlestibus signis commendatus erat, humilitatis nobis exemplum relinqueret, deinde docere voluit eum qui iam baptizatus est, & spiritu Dei donatus, sese subducere debere à tumultu vitæ carnalis ac turbæ conuictu, qui frequenter inquinat, precibúsq; ac contemplationi rerum diuinarum insistẽdum, potissimùm autem id faciẽdum ei qui alios est docturus, quem necesse est à vulgi commercio ad tempus alienum esse, ne moribus illius coinquinetur, ne authoritas ipsius eleuetur, ac in solitudine contemplationi deditus robur spiritus sibi colligat. Subductionem autem Christi à turba Matthæus in Græcis pulchrè notat. Nam pro eo quod nos habemus; ductus est à spiritu, Græcè est ἀνήχθη, quod Erasmo teste magis est, subductus est, & è medio ablatus, pro quo tamen simpliciter dicit Lucas, agebatur, hoc est ducebatur. Est enim ἤγετο, quamuis etiam possit accipi pro, impellebatur. Nam Marcus dicit spiritum, (non dubium quin sanctum, quo plenum eum dixit Lucas) expulisse vel eiecisse illum in desertum. Actus autem & expulsus à spiritu sancto dicitur, non quòd contra voluntatem suam eò adigeretur, quomodo aguntur bruta: sed quò efficacia spiritus quæ erat in Christo, quæq; est in his quos possidet spiritus sanctus, significaretur: Non enim tantùm ducit spiritus ostẽdendo quid sequendum sit & faciendum, sed etiam ipse in sanctis facit vt illud faciant, idque cum omni alacritate sine cunctatione, ad quod significandũ non solum ductus dicitur à spiritu, sed & actus & expulsus. Sic & Paulus ad Romanos 8. Quicunque spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Et bene quidem hoc loco à spiritu actus & ductus dicitur, ne suo humano spiritu aut homine aliquo impulsore mirãdum ieiunij sui exemplum quod irrationabile videri posset, & omnia quæ deinceps vel facturus esset, vel docturus, facere videretur, sed solo diuini spiritus impulsu: vt doceremur, postquam per baptismum in filios Dei renati sumus, nihil iam nostro spiritu tentandum, & secundum carnem non amplius viuẽdum, sed vt decet filios Dei oportere nos eius spiritu agi in omnibus. Desertum autem in quod Christus secessit, solitudo fuit nullis habitata hominibus. Vnde Marcus dicit eum egisse cum bestiis. Causam autem ob quam in desertum secesserit Christus, solus Matthæus reddit, dicens: vt tentaretur à diabolo; non quòd hæc sola fuerit causa. Nam & superius aliæ dictæ sunt, sed quòd hæc fuerit præcipua inter multas. Ex hoc autem non est intelligendum licitum esse & bonũ exponere nosipsos tentationibus diaboli, & velle ab eo tẽtari. Non enim hic dicitur Christus voluisse ab eo tentari, sed ductus dicitur à spiritu vt tentaretur, quo significatur spiritum Dei id intendisse, qui & plærosque iustos aliquò impellit, vt ibi in bonum suum & Dei gloriam tententur à diabolo. Et tamẽ etiam verum est Christum voluisse à diabolo tentari, ad quem superandum venerat. Velle enim id poterat, vt qui sciret se ab illo superari non posse. Tentari autem voluit à baptismo. Primùm quidem, quo ostenderet baptizatos postquam mundo ac vitiis omnibus valedixerint, non debere esse securos, sed tunc maximè tentationes diaboli instare, vt cuius iam facti sint hostes: ac proinde tunc maxime vigilandum, ac arma contra eum sumenda, ne illi succumbant, nec turbari eos debere, si eum qui omnem odit virtutem, quemq; sibi iam capitalem hostem reddiderunt, oppugnantem sentiant. Vnde Eccl. 2. dicitur: Fili accedens ad seruitutem Dei, sta in timore, & præpara animam tuam ad tentationem. Deinde, vt sicut morte sua mortem nostram superauit, ita & suis tentationibus nostras vinceret, atque in seipso nobis demonstraret deinceps vinci posse à nobis per ipsum, eum qui hactenus hominum genus vicerat. Tertiò, vt & rationem qua illum superaremus nobis suo exemplo commonstraret, ieiunio scilicet, oratione, ac scripturarum meditatione, verbóq; Dei. Præterea vt per tentationes suas verum se hominem comprobaret, ac in tentationibus maiorem fiduciam nobis largiretur adiutorij & miserationis infirmitatum nostrarũ. Vnde Hebr. 4. dicitur: Non habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Postremùm, quod attinet ad eos qui aliis docendis destinantur, tentari voluit priusquam Euangelicum munus aggrederetur, quo doceret tum demum hoc negotium rectè obiri posse, cùm quis prius probatus variis tentationibus, superior omni concupiscentia, voluptatis, honoris & diuitiarum fuerit. Desertum autem tentationi electum est, vt ostenderetur diabolum solitariis maxime insidiari, vt quibus cum solo diabolo pugna restat, subacto scilicet mundo & carne. Notandum quoque bene dictum esse: vt tentaretur à diabolo. Non enim sicut nos à concupiscentia sua tentari potuit, sed tantùm à diabolo & ministris eius.

An bonũ sit exponere se tentationi dæmonis.

[b] ET ERAT IN DESERTO [h] QVADRAGINTA DIEBVS [b] ET QVADRAGINTA NOCTIBVS, [h] ET TENTABATVR.] Moyses legẽ à Domino accepturus, eámq; populo traditurus, quadraginta dies ieiunauit, semel & iterum, ab omni humano tum consortio, tum cibo abstinens, idq; quo sic apertè ostẽderetur legem illam planè diuinam fuisse. Totidem dies ieiunauit & Helias, priusquam Dominum videret in Horeb, & ab

3.Reg.19. illo mitteretur ad vngendum regē Syris, Israelitis regem & Prophetam, per quos tota ferè in regnis illis rerum facies fuit mutata. Christus ergo quem illi adumbrarunt, priusquam nouā legem, Euangelium scilicet orbi inuulgaret, atq; omnia innouaret, totidem dies à consortio hominum secedere & humano abstinere cibo voluit, quo significaret se istis nō minorem & ad similia, sed maiora destinatum, ac Euangelium consentire cum lege ac Prophetis, vt vult Augustinus ad Ianuariū. Cæterùm quadragenarius numerus multis Dei operibus celebris factus est. *Numerus quadragenarius celebris.* Nam ter quadraginta annos dedit Dominus spatium resipiscenti mundo, priusquam tempore Noë diluuio humanum genus disperderet: Quadraginta postea dies inundauit diluuium. B Decies quadraginta annos peregrinatus fuit & seruiuit Israel in Aegypto. Quadraginta diebus duodecim exploratores circuierunt terram Chanaan. Tot annis in eremo circunducti patres, cœlestis alimoniæ gratiam consecuti fuerunt, nec antequā mystici numeri tempus explerent, terram promissionis intrare meruerunt: Moses quadraginta dies apud Dominum bis pro lege recipienda absq; cibo māsit. Elias quadraginta dies ambulauit vsq; ad montem Dei Oreb. Tot diebus purificabatur mulier quę peperit masculum. Quadraginta diebus dormiuit Ezechiel in visione super latus dextrum, assumpta iniquitate Iuda, vt est Ezech. 4. Post totidem dies euertēdam Niniuem prædicabat Ionas. Totidem diebus approbauit Christus discipulis suis resurrectionem C suam. Quadragesimo anno post passionem Domini apprehēdit Iudęos vltio per Romanos, autore Hegesippo. Ex his apparet, numerum quadragenarium sacrum ferè habitum in præparationibus & peccatorum expurgationibus, atq; designare nobis tempus vitæ præsentis, quod pœnitentia, abstinentia, & lucta cum aduersitatibus & malis est transigendum, sicut numero quinquagenario tempus vitæ futuræ, omnísque fœlicitatis designatur. Voluit ergo Dominus hunc quadragenarium numerum in hoc suo secessu complere, quia ad hoc præparabatur, vt regno cœlorum præpararet genus mortalium, salutémq; æternam orbi annunciaret & adferret. Deinde quo suo exemplo nobis ostenderet toto vitæ D huius nostræ tempore vacandum esse castigationi carnis, atque à vulgi opinionibus quàm maximè licet secedendum esse. Porro ex Marco & Luca, apparet Christum non solùm fuisse tentatum à diabolo post dies 40. quamuis eæ solùm tentationes expressè narrentur à Matthæo & Luca. Nam Marcus quidem dicit: Et erat in deserto quadraginta diebus, & tentabatur à satana; nisi sic intelligatur, & post hos dies tentabatur à satana, sicut intelligendum est quod sequitur, Et angeli ministrabant ei. Ex Luca verò manifestius videtur etiam tempore dierum 40. Christum tentatum. Nam quod nos legimus in Luca; agebatur in spiritu in desertum diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo; Græ- E cè non est, & tentabatur, sed tantùm participium πειραζόμενος, tentatus, vel tentationē patiēs. Illúdq; diebus quadraginta (pro quo Gręcè est ἡμέρας τεσσαράκοντα, hoc est per accusatiuū, dies 40.) ita positum est, vt possit vel ad superiora, vel ad inferiora referri. Verùm mollius est vt ad inferiora pertineat, non quòd toto hoc tempore tentatus sit, sed quòd frequenter. Certè Origenes ita legit, vt sentiat eum quadraginta diebus tentatum fuisse. Si enim ad superiora referatur, nō satis aptus erit sermo; agebatur in desertum 40. dies vel diebus. Non enim tot diebus ad desertum agebatur, vnde multi legunt, in deserto, verùm obstant Græca & Latina emendata. Quare si cum superioribus illud iungendum est, aliquid subintelligendum erit, agebatur in desertum, existens ibi quadraginta diebus.

[a] ET CVM IEIVNASSET QVADRAGINTA DIEBVS ET QVADRAGINTA NOCTIBVS, &c.] Nō excessit Christus numerum quadragenarium ieiunando, tūm quòd hic numerus sit pœnitētiæ & afflictionis, tum ne si diutius ieiunasset quàm Moses & Helias, non videretur verus fuisse homo. Noctium autem etiam fit mentio, quemadmodum & in ieiunio Mosis, ad distinctionem ieiunij Christi à ieiuniis Iudæorum, qui toto die ieiunantes, in vespera & nocte cibum sumpserunt. Lucas verò noctes non ponens, loquitur de diebus naturalibus noctem complectentibus. Cùm autē post quadraginta dies esuriisse dicatur, satis significatur tēpore quadraginta dierū non esuriisse, diuinitate scilicet corpus sine esurie conseruāte. At expleto mystico numero, humanam naturā sibi relinquēs Dominus, esurire voluit, tum vt se verum hominem comprobaret, tum vt diabolum occasione esuriei ad dubitandum & tentandum lacesseret, ac lacessitum arte quadā diuina & pia fraude vinceret, qui prius suis dolis vicerat genus humanum. Quanquam autē non ad hoc potissimùm ieiunauit Christus quadraginta diebus, vt nos ad illius exēplum eodem dierum numero ieiunaremus (quis enim Christum tot diebus sine omni cibo atq; esurie ieiunantē imitari posset?) sed ideo potissimùm ieiunauit, vt tanto tempore quanto Moses, contemplationi ac precibus vacans, atq; ab omni humana actione segregatus, atq; tentationibus probatus, sic demum procederet ad proferendū diuinum Euangelium: tamen quo aliquatenus Christiani omnes hoc Christi factū imitarentur, statutum ab Ecclesia vt singulis annis omnes quadragesimæ ieiūniū obseruarent ante Pascha. *Quadragesimæ ieiunii seruandi ex imitatione Christi & institutione Apostolorum.* In qua quidem obseruatione Christum imitamur, tum quòd sicut ille 40. diebus ieiunauit, ita & nos modo nobis possibili, tum quod sicut ille tūc ab omni cibo abstinuit, quo assiduis vacans precibus & contemplationibus veluti paratior prodiret ad Euangelicum negotium, ita, & nos à solito edendi more abstinentes, ac ieiunij occasione plus temporis orationi & piæ meditationi impendentes, paratiores & aptiores simus ad dignius celebrandū dominicum Pascha. Ob hāc enim causam quadragesimale ieiuniū ante Pascha institutum fuit, quanquā præter hanc & aliæ coincidant, videlicet vt quoniam eo tempore Domini passio attētius celebratur, & nos ieiuniis nosipsos affligentes, carnémq; crucifigentes cum illo patiamur. Deinde quoniam eo tempore omnia velut repubescentia acrius ad molliciem sollicitāt, & medullarum calor efferuescens, carnem magis spiritui rebellem ac contumacem efficit, nullo alio tempore magis è publica fuit salute vt ieiunium istud institueretur, quo multæ peccandi occasiones homini quantū liceret præciderentur. Porro obseruatio ista ex ipsa traditione Apostolorum manasse videtur, quæ etsi fortè non à principio omnes expresso præcepto astringebat, tamen omnibus seculis, atq; in omnibus orbis partibus obseruata, robur & vim legis obtinuit. Vnde Hieron. in epist. ad Marcellam aduersus Montanum: Nos, inquit, vnam quadragesimam secundùm traditionē Apostolorum toto anno,

no,tẽpore nobis congruo,ieiunamus.Illi tres in an no faciunt quadragesimas,quasi tres passi sint saluatores. Non quod & per totum annum, excepta Pentecoste,ieiunare nõ liceat,sed quod aliud sit necessitate,aliud voluntate munus offerre.In quibus verbis notandum quod dicit obseruare nos quadragesimam secundùm traditionem Apostolorum,idque necessitate. De quadragesima autem Augustinus ad Ianuarium Epist. 119.hoc modo : Quadragesima sanè ieiuniorum, habet autoritatem in veteribus libris ex ieiunio Mosi & Heliæ,& ex Euangelio,quia totidem diebus Dominus ieiunauit,demonstrans Euangeliũ non dissentire à lege & Prophetis. In qua ergo parte anni congruentius obseruatio quadragesimæ cõstitueeretur,nisi confinis atq; contigua dominicæ passioni? Quia in ea significatur hæc vita laboriosa,cui opus est cõtinentia, &c. Et post quædam:Vt quadraginta illi dies ante Pascha obseruentur, Ecclesiæ consensio roborauit. Ambrosius quoq; in sermonibus de quadragesima asserit , ab Apostolis atq; ipso Deo traditam obseruationem quadragesimæ,& potissimùm sermone 36.vbi quadragenarium ieiunij numerum dicit non esse ab hominibus constitutum, sed diuinitus consecratum,nec terrena cogitatione inuẽtum,sed cœlesti maiestate præceptum. Et post pauca : Hæc autem non tam sacerdotum præcepta quàm Dei sunt.Idem sermone 34.Quisquis Christianus consecratam ieiunando non impleuerit quadragesimam, præuaricationis & contumaciȩ reus tenebitur,quòd legem diuinitus pro salute sua datã prandendo ipse rescindit. Et post pauca : Sicut reliquo anno ieiunare præmium est, ita in quadragesima non ieiunare peccatum est. De quadragesima sic Ignatius epist.5. Dies festos nolite inhonorare, quadragesimam verò nolite pro nihilo habere,imitationem enim continet Dei conuersationis. Hebdomadam etiam passionis nolite despicere. Vide & Chrysost.super Genesim homil.30. Proinde non est verum quod quidam asserunt , Telesphorum primùm instituisse ieiunium quadragesimæ,sed, vt satis patet ex Platina , illi ieiunio adiecit aliquot dies,statuẽs clericis esse ieiunandum septem hebdomadibus ante Pascha,vnde quinquagesimȩ Dominica nomen accepit. Idem videre licet in decreto distin. 4. cap. statuimus. Idem & Gregorius Augustino Anglorum antistiti scripsit , vt habetur dist. 4.cap.Denique;vt sacerdotes & diaconi à quinquagesima ieiunare inciperent,quo aliquid ad sanctæ institutionis pensum adiiciant. A quo Gregorio aut circa eius tempora videtur statutum, vt patet in Homil. quadragesimæ, vt ieiunium omnium inciperet à quarta feria septimæ hebdomadæ ante Pascha , cum prius , vt satis apparet ex Ambrosio, sex tantùm hebdomadibus ieiunaretur. Fuisse autem antiquissimis etiam morem abstinendi à carnibus in his ieiuniis , satis patet ex his quæ in historia Tripartita scribuntur cap. 10. lib.1.de Spiridione episcopo Cypriorum.

[a]ET ACCEDENS TENTATOR [c]DIABOLVS [f]DIXIT ILLI: SI FILIVS DEI ES, DIC VT,&c.] Cùm dicitur accessisse diabolus,significatur in visibili & humana forma diabolum apparuisse & aduenisse.Accedere enim est progresiuus motus.Ex quo & illud satis conuincitur, vniuersam hanc, quæ scribitur, tentationem foris fuisse non intus,quemadmodum & tentatio ea quȩ primos parentes ad peccatũ sollicitauit.Sicut enim

A hominem in statu innocentiæ diabolus tentare non potuit, nisi per externam suggestionem : ita etiam perfectionem Christi dedecuisset à diabolo tentari per interiores cogitationes phantasiæ contra spiritum,audire autem exteriores ad malum sollicitationes non dedecuit , vt illas vinceret. Porro nequã spiritus tribus hic ab Euangelistis nominibus appellatur, scilicet tentator, diabolus , & satan vel satanas.Est autem tentare propriè,rem incertam & incognitam explorare,experiri,& diligenter inquirere.Secundùm quam significationem in scripturis Deus dicitur homines pȩceptis & afflictionibus immissis tentare , quia scilicet quales sint probat, *Tentare quid sit.*

B non quidẽ vt ipse cognoscat,sed vt quales sint,ipsimet & alij cognoscant.Sic & homo dicitur Deum tentare, cùm de diuina vel bonitate, vel potentia diffisus experiri vult quid possit,aut quid facturus sit,quomodo tentauerunt Deum Israelitæ, dicẽtes: Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? *Psal. 77.* Hinc in scripturis tentationes dicũtur persæpe afflictiones,quia his homo probatur,sibiq; & aliis innotescit. Quoniam autem tentationes dicuntur afflictiones,ob id & tentari pro affligi ponitur,& tentare aliquem pro affligere,molestare,irritare, & ad iracundiam prouocare:secundùm quam etiã significationem nonnunquam in scripturis dicuntur homines Deum tentare,hoc est,prouocare & exaspe-

C rare, vt in Psal. Et tentauerunt & exacerbauerunt Deũ excelsum,& testimonia eius non custodierũt. *Psal 77.* Et in Actis: Quid tentatis Deum imponere iugum super ceruices discipulorum?Tentare autem,prout significat explorare & experiri, duobus modis contingit.Aut enim quis aliquid tentat solùm vt illud sciat,quomodo dicimur tentare alicuius scientiam aut amicitiam.Aut qui tentare aliquid dicitur , ita illud quod nescit cupit explorare, vt etiam aliquid conetur efficere:quomodo dicimur tentare aliquam rem quam aggredimur:& tentare aliquem de pudicitia,cùm conamur ipsum ad impudicitiam pertrahere.Atq; secundùm hunc modũ diabolus nos ten tare dicitur,quia scilicet suis suggestionibus & op- *Act. 15.*

D pugnationibus conatur experiri quales simus , & simul ad malum nos pertrahere studet.Itaq; & tentatio pro sollicitatione ad malum , & tentare pro sollicitare ad malum ponitur , quomodo apud Iacobũ Deus neminem tentare dicitur.Hoc ergo respectu in scripturis diabolus appropriatè dicitur tentator,vt hoc loco, & rursum 1.Thes.3. Ne fortè tentauerit vos is qui tẽtat; vbi Græcis est ea dictio quæ hoc loco,ὁ πειράζων.Satan autẽ Hebraica dictio est,quȩ idẽ significat quod aduersarius & inimicus. Vnde 2.Reg.19.Dauid dicebat:Quid mihi & vobis filij Saruiæ?cur efficimini mihi hodie in satã?Ita & reuocanti à cruce Petro Christus dicebat:Vade retro me satana.At quia veterator ille spiritus nusquã *Satã quid significet.*

E non aduersatur nobis,ac pessima vbiq; suadet,tum & ad vltionẽ postulat,peculiariter & per antonomasiam satan vocatur, vt 1.Paral.21. Consurrexit autem satan contra Israel,& incitauit Dauid vt numeraret Israel.Nomen autem,diabolus, dictio Græca est, quæ propriè calumniatorem & criminatorẽ significat,ac ferè nomen hoc à Septuaginta interpretibus ponitur vbi in Hebręo est satã,vt loco Paral. iam dicto,& in Psal.108.Et diabolus stet à dextris eius. Vnde quem Hebræi vocant satan, Græci cœperunt vocare diabolum:quare Petrus Græco nomine dæmonem appellans, sed Hebrææ dictionis significationem explicans, Aduersarius, inquit,ve- *Diabolus quid significet.* *1.Pet.5.*

ſter diabolus circuit, &c.In Apocal.autem cap.12. explicatur ratio nominis, Diabolus, cùm dicitur: Proiectus est accusator fratrum nostrorum,qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte. Theophylactus tamen diabolum etiam dici vult, quod accusauerit & infamauerit Deum apud Adam,quódque & nunc virtutem, & quæ Dei sunt apud nos calumnietur.

SI FILIVS DEI ES, DIC VT LAPIDES ISTI, &c.] Hinc patet quare Christus esurire voluerit,nimirũ vt diabolo occasio aggrediẽdi & tentandi daretur,obiecta ei infirmitate humanæ naturæ,veluti esca quadam, sub qua veluti hamus latens diuina virtus dæmonẽ superaret,& caperet. Quoniam enim audierat diabolus ex patris cælesti oraculo & Ioannis testimonio Christũ dictum filium Dei,& cõtrà iam eum videbat fame discruciari,quod eum nihil aliud quàm infirmum hominem arguebat,ob id dubitare de ipso cœpit. Quare callida astutia aggressus est explorare verus ne esset Dei filius an non,vt si cognouisset eum esse Dei filiũ,omnes artes suas explicaret ad impediendum salutem hominum per ipsum afferẽdam. Ita autem istud explorare conatus est,vt & simul in peccatum aliquod ipsum pertraheret si fieri posset, quare duplici nomine Christum tentasse dicendus est.Nam quod ad primam hanc pertinet tentationem,ita secum cogitabat:Si solo iussu lapides hos in panem conuerterit,cùm id solius sit Dei opus,certum erit ipsum esse filiũ Dei.Si autẽ renuerit id facere, aut etiã dixerit sibi id impossibile, certum rursum non esse verum ac naturalem Dei filium.Neq; enim dubium quin si id facere possit,iam facturus sit cogente eum ad hoc fame.Rursum tamen hac tentatione ad peccatũ sollicitabat, & partim quidem ad gulæ vitiũ,partim verò & magis ad inanẽ gloriam,& vanam suiipsius ostentationem, aut etiã ad diffidentiam diuini oraculi Quamuis enim non fuisset voracitatis,Christum cum esuriebat comedisse panes ex lapidibus factos, tamen occasione famis obedire aliqua in re diabolo, gulæ vitio ascribẽdum esset.Magis tamen hac in re peccatum fuisset ob vanam sui ostentationem.Nunquam enim proferendum est miraculum, nisi cũ id postulat gloria Dei, aut fraterna charitas, non hominum libido. Vnde nec Herodem dignatus est Saluator aliquo miraculo.Magorum enim & præstigiatorum est,ad inanem ostentationem, & ad spectatorum curiosam voluptatẽ vel ædere, vel fingere miracula:vnde nec illustratur gloria Dei,nec vtilitas vlla redit ad proximum.Itaq; in hæc vitia præcipitandũ credebat Iesum,si obedisset. Sin ob impotentiã non obedisset, sperabat eum diffisurum voci patris,qua filius Dei denunciatus erat. Itaq; tantum Christo inuidens honorem,sicut & veteri Adam,nisus est hunc,sicut & illum, ab illo honore deiicere. Et quidem pulchrè respondet hæc tentatio ei quã primos parentes aggressus est.Sicut enim tunc occasione prohibiti cibi,& illicibilitate arboris sciẽtiæ boni & mali,& ad gulositatem & vanam excellentiæ appetentiam prouocauit : ita nunc per cibi occasionem ad gulæ vitium & inanem excellentiæ declarationem adducere conatus est.Et quomodo tunc dubitationem de æquitate diuini mandati immisit mentibus eorum,quærendo:Cur præcepit vobis Deus vt non comederetis de ligno paradysi? ita modò ad diffidentiã diuini oraculi pertrahere studuit. quare non dicit:Cùm sis Dei filius dic,&c.sed per conditionẽ A dubitatiuè pronunciat: Si filius Dei es. Qua locutione etiam adulatur & pungit, vt si verè esset Dei filius,id modò necessariò demonstraret,tanquã rubore suffundẽdus si non crederetur esse Dei filius. Est itaq; sensus verborũ iste: Auditũ est cælesti voce,accedente etiam Ioannis testimonio, te denunciatum esse Dei filium.Id si verum est, cur sic fame discruciaris,qui vel solo verbo tuæ fami succurrere potes?Fac potius tuo iussu vt lapides hi in panem cõuertantur,habeásq; quo esurientem impleas ventrem. Id si facere recusas, frustra sanè vel tibi persuades te esse quod diceris,vel alios id de te credituros expectas.Ex his patet emphasis quæ est in B verbo,dic.Non enim dicit,ora patrẽ cælestem,nec dicit,fac,sed dic,significans solo iussu id ab eo fieri posse. Notandum rursum quod dicit,panes fiant. Non enim lapides in delicatum cibũ conuerti postulat,sed in cibum frugalem & necessarium, quo magis impetret quod postulat.Porro cum Lucas dicat singulariter:lapidi huic vt panis fiat;apparet apud Matthæũ pluralem numerũ pro singulari positum,vt & aliâs aliquoties , ac proinde superfluam esse annotationem Theophylacti,qui vult dæmonẽ instigasse Christum ad superflua, quòd cùm panis vnus sufficeret,postularet lapides in panes cõuerti.

ET RESPONDIT AD ILLVM IESVS: SCRIPTVM EST; QVIA NON IN SOLO C PANE VIVET, &c.]Christus à diabolo tentatus neq; est indignatus,sed per mansuetudinem patienter tolerauit eius improbum insultum : exemplum præbens tolerantiæ in oppugnationibus impiorum hominum:neq;,cùm posset, diuinitatis suæ potẽtia eum superauit & repulit. Propositum enim ei erat,vt non tanquam Deus potentia vinceret,sed vt homo per humilitatem,idq; testimoniis scripturæ:quo nos doceret nulla contra diabolum efficaciora esse arma,quàm scripturarum meditationem, & verbum Dei , quod est gladius spiritus , omnes facilè resecans cupiditates carnis,suggestionésque diaboli. Deinde quò & hominem plus honoraret, & diabolum plus puniret, cum hostis humani generis nõ quasi à Deo,sed quasi ab homine vinci vi D deretur.Itaq; Dominus vt potentior diabolo,ita & prudentior , astutias diaboli scripturæ autoritate euicit, neq; negans quod erat , neq; prodens , sed tantùm absurdam esse ipsius suggestionem ostendens scripturæ inuincibili autoritate , quæ quàm pulchrè respondeat illius suggestioni, eúmque suo frustret intento, videndum.Ille enim cupiebat explorare num Dei esset filius.Christus verò nihil se quàm hominem esse respondit,dicens:Non in solo pane viuit homo ; cæteris se connumerans hominibus,per quod etiam absurdiorem demonstrat esse dæmonis suggestionem.Si enim quiuis homo nõ in solo pane victurus est , sed in omni verbo Dei, E multo magis necesse non est filio Dei, vt pro fame pellenda lapides in panem conuertat. Itaq; neque quia filius Dei erat, lapis in panem conuertendus erat : neque quia non conuertit , colligi potuit eum non esse filium Dei.Rursus ille cibi oblectamento esurientis patientiam illudere voluit, aut in diffidentiæ vitium adducere. Christus contrà, suam de diuina potentia & bonitate patientẽ confidentiam declarat, significans se certò confidere & expectare,vt etiam sine pane ex lapide facto diuinitus alatur & sustentetur.Quod autẽ dicit hominem victurum in omni verbo quod procedit ex ore Dei, dupliciter intelligitur. Quidam enim intelligunt de

vita

vita animæ,quæ consistit in auditu & meditatione diuinorum verborum,ac Christum autoritate scripturæ demonstrare esse vitam animi, quæ pluris sit facienda,quàm vita corporis : esse cibum spiritualem, qui magis expetendus sit quàm cibus iste qui vitam corporis aliquanto post morituri ad breue tempus prorogat,ac proinde famem corporis negligendam,ac alimentum verbi cœlestis acquirendũ potius. In hunc sensum locum hunc intelligit Ambrosius super Lucam,& post eum Erasmus etiã super Lucam. Verùm hunc non esse præcipuum istorum verborũ sensum,& præsens locus,& is vnde desumpta est hæc scriptura,satis cõuincit. Nam quod attinet ad præsentem locum,impertinens satis huic loco esset sermo introductus de vita animæ,cùm hic iam ostendendum esset quibus rebus sustentari posset vita corporis,& huius sustẽtationi non esse omnino necessarium panem. Et Deut. 8. vnde istud sumptum est,dictum est hoc testimoniũ occasione mannæ,quo pauit Dominus Israelitas in deserto.Dedit(inquit Moyses)tibi Dominus mãna, quod ignorabas tu & patres tui, vt ostenderet tibi quod nõ in solo pane viuat homo,sed in omni verbo quod egreditur de ore Domini. Quare per omne verbum Dei,aut verbum quod procedit de ore, hoc est, imperio Domini , oportet hic intelligere omne id quo Deus vult,ordinat,& iubet vt vita hominis sustentetur:quomodo manna, quod non erat panis,nutriuit Israelitas in deserto, & Heliseum cũ sociis suis herbis agrestibus pauit,& Mosen,Heliã, atque Christum 40.diebus sine omni cibo sustentauit.Notandum autem in Hebræo non esse dictionem,verbum, sed ea addita est ex æditione Septuaginta interpretum vulgata,ex qua addita etiam est in vulgata nostra æditione in Deuteronomio.

[a] TVNC ASSVMPSIT EVM DIABOLVS IN SANCTAM CIVITATEM, [c] ET DVXIT ILLVM IN HIERVSALEM.] Hanc tẽtationem quam Lucas tertio loco ponit,secundam fuisse,sicut eã Matthæus ponit,satis patet ex Matthæo , qui descripturus tertiam tentationem , dicit;Iterum assumpsit eum diabolus;significans eum tunc secundò assumpsisse Christum. Deinde cùm à Christo diabolo dictum fuisset: Vade retro satana;subiecit Matthæus,tunc reliquit eum diabolus. Lucas verò ordinem tentationum non obseruans, huiusmodi dictionibus ordinem indicantibus non est vsus.Et Faber antiquos quosdam codices dicit in D. Luca eundem habere ordinem tentationum quem habet D.Matthæus, vt ordinis mutatio quæ est in D. Luca , videri possit accidisse ex scriptorum vitio,maximè cùm in ea tẽtatione quæ in Luca secundo loco ponitur , Græci codices plerique etiam habeant : Vade post me satana. Certè Ambrosius in Luca secundam ponit tentationem eam quæ in Hierusalem facta est. Itaque diabolus ancipiti responso elusus,ex quo discere non potuit filius Dei esset an non,non quidem à tentatione abstinet,(ne semel victores tradamus nos securitati, sed animum semper ad nouos assultus paratum habeamus) verùm quoniam scripturæ autoritate superatus fuerat,conatur & ipse scripturarũ abusu vincere:cumq; prius occasione famis vincere non potuerit,experitur num per inanem gloriam superare valeat,per quam nõnunquã vincuntur sancti, qui omnem iam carnis necessitatẽ vicerunt. Quãquam enim & in superiori tentatione Christum tentabat ad vanã suiipsius ostentationem,hîc tamẽ
A apertius , præterquàm quod explorare studet num sit Dei filius ,etiam sollicitabat eum inanis gloriæ appetitu in vanam sui ostensionẽ adducere,ac præterea in tentationem Dei,& suipsius perditionẽ per præcipitium,si obedisset.Si verò obedire recusaret, tum & demonstraret se non esse Dei filium,& diffideret cœlesti voci asserenti ipsum esse filiũ Dei. Vide autem quàm astute hãc tentationem subiecit superiori. Quoniã enim Christus sua responsione indicauit suam in Deo confidentiam, per præsumptuosam & vanam cõfidentiam tẽtat superare,adducens scripturam quæ ad hoc efficax videretur, vt quæ pertineret ad cõfidentes in Deũ,sicut prin-
B cipium Psalmi indicat.Itaq; quoniam per confidẽtiam ex scriptura desumptã superatus fuerat,occasione hinc accepta , per confidentiam quam etiam scriptura suggerit,conatur secũdò superare. Assumpsit ergo eum in sanctam ciuitatem,hoc est,in Hierusalem,vt patet ex Luca. Hæc enim sancta ciuitas dicebatur , propter sanctum Dei templũ quod erat in ea.Et statuit eum supra pinnaculum templi,hoc est,supra supremam templi extremitatem. Nã pinnaculum dicitur fastigium siue summitas ædificij in acumen tendentis,quia veteres pinnam dixerũt quod acutũ est,aut quia pinnaculis addi solet pinna,quæ facili motu,ventorum indicet flatum.Vnde & Græcè dicitur πτερύγιον , quod est diminutiuum
C à πτέρυξ,ala,quod in morem alarum moueatur. Cùm autẽ verisimile sit templum nõ habuisse fastigium acuminatũ, eò quòd in Palæstina domus tectũ habeant planum , debet hic pinnaculum & πτερύγιον accipi pro superiori parietis & tecti parte aut angulo aliquo.Correspondẽt enim hę dictiones Hebrææ dictioni כָּנָף Canaph,quæ cùm propriè alã significet,etiã significat omnẽ rei extremitatem , & angulũ:vnde quatuor orbis anguli dicũtur eis Cenaphim,vel Cenaphet,Ezech.7.In sancta ergo ciuitate Hierusalẽ supra pinnaculũ templi,vbi multos haberet spectatores sui miraculi , Christũ diabolus constituit,vt spectantium multitudine celebri magis permoueret ad ostendendũ se quis esset
D eo loco , quo maximè ipsum conueniebat demonstrari.An autem diabolus Christũ corporaliter assumpserit,& in Hierusalem duxerit,an solùm in visione hęc facta sint,in quęstionem vertitur. Quidã enim in visione,hęc facta putant, de quorũ sentẽtia postea dicetur.Alij verò corporaliter hęc & verè facta existimãt.Nihil enim mirũ esse,si se Christus à diabolo permisit in Hierusalem & in montẽ duci, qui se permisit à membris illius crucifigi , vt dicit Gregorius. Et quanquã diabolus sic Christũ assumebat vt ab omnibus videretur , ipsum tamen diabolo nesciẽte sic egisse inuisibiliter vt à nemine videretur,vt dicit Chrysost.super Matt.Porro bene aduertenda sunt diaboli verba , dicentis : Si filius
E Dei es, mitte te deorsum. Vox enim hęc verè diaboli est;Mitte te deorsum;vt annotarũt Ambrosius & Hieronymus.Nam cum ipse seipsum per superbiam ex altitudine cœlorum pręcipitauerit,semper etiam quo homines sibi similes reddat , de altiore gradu meritorũ eos cadere desiderat. Verùm vt id suadere potest,ita ipsos pręcipitare non potest. Vt autem diabolus impetret quod suggessit, addit ex Psal.90.scripturę testimonium, quo ostendere vult Christum, si filius Dei sit , sine omni periculo sese missurum deorsum. Quam scripturam admodũ malignè,impiè, & deprauatè adducit. Primùm, quòd eam scripturam quæ de quouis pio homine dicta

est, interpretatur ad Christum propriè pertinere, ad quem tamen non pertinere, vel ipsius dæmonis verba satis significare poterant. Si enim erat Dei filius, ergo angelorum ministerio opus non habebat, per quos custodiretur ab omni nocumento & læsione. Deinde, quod ea scriptura, qua promittitur confidentibus in Deũ securitas ab omni malo, abutitur ad persuadendũ impietatẽ, tentationem scilicet Dei, & spontaneam malorum aduocationem.

[c] ET RESPONDENS [f] IESVS AIT ILLI [a], RVRSVM [f] SCRIPTVM EST: NON TENTABIS DOMINVM, &c.] Rursùm Christus dissimulans se esse Dei filium, id tantùm respondit, quod à quouis pio homine responderi poterat, & scripturam malè citatã, alia scriptura rectè adducta, ceu clauum clauo retudit: docens scripturam scripturæ conferendam, si ex scripturæ lectione errare nolumus. Quod bene notandum cõtra hæreticos, qui ad exemplũ sui magistri frequẽter scripturas quasdam deprauatè citãt, ad sensum aliquem stabiliendum qui cum aliis pugnat locis. Sed è diuerso, inquit, scriptum est: Non tẽtabis Dominum Deum tuum. Est autem scriptũ istud Deut. 6. citatur tamẽ magis secundùm Septuaginta trãslationem quàm Hebræam veritatẽ, sicut & in nostra lectione Hieronymus Septuaginta translationem posuit. Hebræa enim pluraliter habent: Non tentabitis Dominum Deum tuum, sicut tentastis in loco tentationis. Septuaginta verò, οὐκ ἐκπειράσεις, quomodo hic Euangelistæ. Cùm autẽ tentare Deũ in scripturis dupliciter accipiatur, vt superius patuit, hic in priori acceptione debet accipi, vt tẽtare Deũ, sit experimentũ sumere de Deo, & potissimùm de omnipotentia eius, bonitate & fidelitate in seruandis promissis. Id autem dupliciter contingit. Primùm quidem, ex præsumptuosa quadam de Deo confidentia, vt cùm quis se citra vllam necessitatem iniicit in aliquod manifestum periculũ, præsumens sibi adfuturum Dominum. Vt si quis sese ex alto præcipitet, confidens se seruandum à Deo: & quisquis præterita humana ratione qua aliquid cõsequi posset, sese Deo committit, expectans illud ab eo, vt qui neglecto labore manuum, aut alia humana via acquirendo victui necessaria se otiosum & sedentem expectaret pascendum à Deo, quia præcepit Christus considerare volucres cæli, quas pater citra laborem aut solicitudinem ipsarũ pascit. Rursùm si qui ad docendum alios destinatus est, neglecto scripturarum studio expectaret sibi otioso suggerendum à Domino quid docere debeat, eò quòd dixerit Apostolis; Cùm steteritis ante reges, nolite cogitare quomodo aut quid responde atis, dabitur vobis in illa hora quid loquamini. Tales enim nihil aliud quàm experiri volunt, quàm sit potens, bonus & verax Dominus. Quemadmodum enim qui equi cursu vtitur, solùm vt cognoscat equi virtutem, tentare equum dicitur: non tentat autem equum, qui cursu eius vtitur ad transuectionem, etiamsi inter vtendum equi virtutem cognoscat magis: ita Deum tentant, qui non ea ratione expectant Dei opem qua debet expectari, non tẽtant autẽ qui in necessitate aliqua constituti necessariam sibi Dei opem expectant. Secundò, etiam Deum tentare contingit ex diffidentia de Deo, aut incredulitate eius quod de Deo credere deberet, vt cùm quis in necessitate aliqua constitutus non securè confidit de Dei potentia & bonitate, sed animo murmurãte cum diffidentia quadam optat

Multis modis deũ tentari cõtingit.

Matt. 6.

Mat. 10.

A Deum declarare suam potentiam & auxilium quomodo tentasse Deũ dicuntur Israelitæ, cùm in inopia cibi potúsve cõstituti murmurauerunt dicentes: Est ne Deus in nobis an nõ? & nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? Sicut enim diuinæ opis & potentiæ declaratio optanda non est, nisi cùm id nostra postulat necessitas aut Dei gloria: ita in necessitate ab eo simplici animo nos pendẽre oportet, certò confidentes eum liberaturum si iudicauerit expedire saluti nostræ. Posse enim illud, & omnino idem velle si bonum nobis sit. Sic etiam Deum tentat, qui declarari sibi postulat Dei B voluntatem in his rebus in quibus Dei voluntas ex scripturis aut aliunde certò cognosci posset. Porro his modis Deum tentare, graue peccatum est, siue quod per diffidentiã non ita de Dei sentiatur potentia & bonitate sicut oportet, siue quod non ea deferatur ipsi reuerentia quæ debetur summæ ipsius autoritati & dignitati. Neglectus enim quidam Dei est, in rebus leuibus & non necessariis illius opem exposcere, quasi ad omnia quæ libuerit nobis paratus esse debeat.

Exod. 17. Psal. 77.

Tentare Deũ graue peccatum.

[a] ITERVM ASSVMPSIT, [c] ET DVXIT [f] EVM DIABOLVS IN MONTEM EXCELSVM [a] VALDE, &c.] Cùm iam Christum diabolus nec per concupiscentiam carnis, nec per C superbiam & inanem sui ostentationem superare posset, aggreditur eum oppugnare per illud quod inter omnia quibus homines tentat tertium est, nempe per concupiscentiam oculorum & auaritiam, simul tamen ipsum etiam tentans de superbia per honores promissos. Omne enim quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Sicut autem in prima tentatione non solùm in gulæ vitium, sed per illud in vanam sui ostentationem, & in secunda per inanem gloriam etiam in Dei tentationem pertrahere voluit: ita in hac tertia per auaritiam & ambitionem in idololatriam conatus est adducere, per id semper pergens tentare quod mentem hominis magis natum est & so-D let à constantia sua virtute dimouere, semperq́; in grauiora crimina deiicere adlaborans. Hoc enim ordine diabolus tentare solet, vt à leuioribus incipiens paulatim perducat ad grauiora, semper ea ordine proponens quæ magis ac magis mouent. Iam plerunque fit vt qui famem cõtemnere possunt & vanam gloriam, stabiles honores & multarũ rerum gloriosam possessionem non possint contemnere. Porro tertia hæc tentatio non parùm differt à duabus superioribus. In eis enim dixit: Si filius Dei es, eò quòd ea quæ suggerebat videbãtur Dei filio competere. In hac verò id adiicere non potuit, eo quod id suggessit quod nulla ratione Dei fi-E lio cõuenire potuit. In illis apertius expiscari quærebat quis esset Christus, in hac verò apertius ad peccatum eum solicitat, quasi iam certior eum non esse Dei filium. Cùm enim videret eum semel & iterum detrectantem vt ostenderet se Dei filium, tanquam purum hominem ipsum tentat, ea illi proponens quę adeo mouent homines vt inuisibilibus bonis futuris ea præponant. Et tamen quemadmodum in illis tentationibus etiam intelligitur ad peccatum solicitasse, ita & in hac rectè intelligitur simul voluisse explorare num Dei esset filius. Sperabat enim eũ si non esset Dei filius, magnificis illis promissionibus superandũ. Si verò esset, irritatũ tanta tentatoris improbitate, dicturum se potius ab il

ab illo adorari debere, suáque esse omnia ea quæ ille tanquam sua pollicebatur. Quemadmodum autem prius in altum templi pinnaculum Christum assumpserat, & casum suggesserat: ita & nūc in excelsum mōtem ducit, casúmque rursum suadet, dicens; si cadēs adoraueris me. Semper enim diabolus ad alta hominem per mentis superbiam deducere studet, sempérque ad casum solicitat. Quomodo autem omnia regna mundi & gloriam eorum è monte quouis ostendere potuerit, idque in momēto temporis, in quęstionem vertitur. Neque enim aliquis est mons tam altus, vnde liceat omnia regna mundi videre: neque si esset oculus humanus posset ad omnium conspectum pertingere. Proinde quidam (inter quos Origenes homil. 30. in Lucam) intelligendum istud putant non de regnis corporalibus huius mundi, sed spiritualibus, quibus scilicet diabolus per varia vitia regnat in hominibus, vt vnum sit regnum gulæ, alterum luxuriç, aliud superbię, & sic de reliquis peccatorum reregnis quç Christo ostenderit, veluti dicere volēs: Si vis regnare omnibus affectionibus istis, & in hoc venisti vt eos qui sub me sunt rapias, procide & adora me, & absque omni certaminis molestia accipe omnes qui gubernantur à me. Verùm hæc allegorica interpretatio literæ omnino non videtur conuenire. Nam preter alia, ad hanc ostensionem non fuisset necessarium Christum in montem duci à diabolo. Itaque alij (inter quos Chrysost. in secunda expositione in Matthęum) intelligunt diabolum demonstrasse Christo omnia regna & gloriam eorum, non quòd singula regna & ciuitates oculis eius videnda exhibuerit, sed quòd partes terræ in quibus vnumquodque regnum vel ciuitas posita erat, digito demonstrarit, dicens: Versus illam partem est Roma, aut Hispania, aut Alexandria: & in illo regno tales sunt diuitiæ & honores, in alio verò alia gloria. Verùm nec hęc interpretatio videtur conueniens, maximè quia addidit Lucas; in momento temporis; per quod satis significatur ostensionem hāc fuisse talem quæ potestati diaboli fuit propria. Quare sunt qui hanc ostensionem putant fuisse factam à diabolo in phantasia Christi, vt non fuerit sensibilis regnorum visio, sed imaginaria, quomodo & D. Benedictum totū mūdum in lumine diuino intellectualiter vidisse testatur Gregorius lib. dialog. 2. c. 35. Sed cùm nō satis pium sit dicere, diabolū interiores Christi sensus commouisse nouis apparentium rerum speciebus: cumque certum satis sit in sensibili & externa specie diabolū Christo apparuisse, verisimilius videtur vt dicatur diabolū Christo ostendisse omnia regna mundi sensibiliter, quia omnium imagines nouo quodam modo repræsentauit humanis eius obtutibus, faciens per eas imagines omnia apparere oculis eius. Qua ratione neque fuit aliqua illusio in oculis Christi, neque Christus deceptus est, cùm sciret Christus obiectas imagines esse falsas. Atq; in hunc modum intelligit Theophyl. istud contigisse. Cæterùm cùm hoc modo verisimile sit intelligendum esse illud; ostendit ei omnia regna mundi; atque ad huiusmodi ostensionem non fuerit necessaria corporalis transuectio in montem aliquem excelsum, apparet etiam probabilius secundùm prædictum modum intelligendum esse quod dicitur diabolus Christum assumpsisse in montem, & proinde etiam illud quod dicitur assumpsisse in Hierusalem, & statuisse super pinnaculū templi, vt

Quomodo ostenderit omnia regna mūdi.

A scilicet hæc facta sint non reipsa, sed per visionem, quemadmodum absconsio lumbaris ad Euphratem à Ieremia, quç scribitur cap. 13. & dormitio Ezechielis super latus sinistrum, & postea super latus dextrum, de qua Ezech. 4. Neque enim minus apertè illic scribitur Ieremiam iisse ad Euphratem, atque illic lumbare suum abscondisse, secundóque rediisse, & reperiisse illud iam corruptum: deinde Ezechielem supra latus suum sinistrum dies trecentos nonaginta, & super dextrum 40. dormiuisse, quàm hic dominū à diabolo in pinnaculum tēpli, ac postea in montem assumptum. Et tamē Hieronymo & aliis non est dubium per visionem illa contigisse. Vt autem sic intelligantur etiam quæ hic dicuntur, satis insinuant Euangelistę, qui videntur B significare has tentationes in deserto contigisse in quod Christus secesserat. Nam Matthæus ob id in desertum iisse dicit vt tentaretur à diabolo, videlicet in ipso deserto. Et Lucas post tentationes dicit Christum regressum in virtute spiritus in Galilæā, videlicet è deserto in quod secesserat. Certè Christum non fuisse corporaliter translatum super tēplum & montem sentit Cyprianus, aut quisquis fuit autor, in sermone de ieiunio & tentatione Christi, vbi sic scribit: A multis ambigitur vtrum fuerit hæc translatio corporalis, & si de loco ad locum se Christus transferri permiserit, eo modo quo Abacuc de Iudæa in Chaldeam ductus est, & *Dani. 14.*
C Philippus de Azoto in occursum Eunuchi. Sed *Actuū 6.* quod corporaliter eum diabolus tulerit, videtur inconueniens, quod humeris eius saluator insederit, & pro vehiculo vsus sit quem præcipitatorem sciebat: vel ei ferendum se commiserit, cuius insidias agnoscebat. Suo itaque spiritu eum credendum est ductum & in deserto, & super templum, vt vtrobiq; eum diabolus assumeret ad tentandum. Et localiter quidem prima tentatio fuit in deserto, sed cęteras eo modo circunduxit tentatoris astutia, vel circunduci passa est patientia saluatoris, quomodo Ezechiel cum super fluuium Chobar sederet, Hierosolymam raptus in spiritu ciuitatem ædificat & *Ez. 40.* metitur, & muros & templum instaurat. Hoc itaque D modo super culmen templi Christus erat in spiritu, sciens quid antè spiritus affectarit, & hosti se de vana gloria pulsaturo oportunitatem parabat. Hæc ille. In quibus etsi rectè sentit Christū non trāslatū corporaliter, tamen quod dicit Christū suo spiritu translatū sicut Ezechiel spiritu diuino, nō conuenit satis Euangelistis, qui dicunt diabolum assumpsisse Christum. Proinde secundùm prædicta dicendum esset, translationem Ezechielis & Ieremiæ factam per visionem imaginariam aut intellectualem: Christi verò per visionem sensibilem & corporalem, ita scilicet vt diabolus per nouas rerum imagines fecit Christo videri sensibiliter se esse supra templum & montem.

E [c] TIBI DABO POTESTATEM HANC VNIVERSAM, ET GLORIAM EORVM, QVIA MIHI TRADITA SVNT. Aduertēdū in his verbis, quàm sit & mendax, & arrogans nequā spiritus. Mendaciter enim & arrogāter sibi arrogat, & quòd omnia sibi sint tradita, & quòd det cui voluerit. Domini enim est terra & plenitudo eius. & in manu eius sunt omnes fines & regna terræ, omnisq; potestas secundū Paulū à Deo est. Dici tur quidem & ipse diabolus in scripturis princeps huius mūdi, & Deus huius seculi: sed id solū propter ea, quia dominatur in hominibus mūdana sapi *Psal. 23. Psal. 94. Rom. 13.*

entibus

entibus & sectatibus, & quia autor est omnis abu- A sus creaturarum quę sunt in hoc mundo, nihil habens iuris in cœlestibus. Verum quoque est diabolum Deo permittente dare quibusdam possessiones & honores huius mundi, his scilicet qui per nefas illa consequuntur, sed apertum mēdacium est dare ipsum hæc cuicunque velit, cùm nulli dare possit nisi cui Deus velit dari, multosq; certū sit nō à diabolo, sed à Deo accepisse. Similis arrogantia est & falsitas in eo quod promittit se hęc omnia daturū illi, cùm id nō sit in ipsius potestate. Iā & antiquæ superbiæ eius erat, quod diuinum sibi postulat deferri honorem, idq; ab eo quem Dei filium cœlitus denunciatum didicerat. Qua diaboli suggestione significatum est quàm efficax malum sit cupiditas B & ambitio, vtpote quod sæpe eò perducat hominem vt diabolo se prosternat, eumq; adoret. Et omnino quisquis cupiditate rerum huius mundi victus negligit Dei præcepta, fraudat, rapit, peierat, occidit, fasq; nefasq; miscet, is iam adorauit huius mundi principem, Deumq; abnegauit, inito fœdere cum aduersario Dei. Cui conuenit quod Paulus aliquoties auaritiam vocat idololatriam, & auarū, idolorum cultorem.

[a] TVNC [c] RESPONDENS [f] IESVS, DIXIT ILLI: [a] VADE RETRO SATANA. [f] SCRIPTVM EST, &c.] Christus cū hactenus mansueto animo pertulerit diaboli tētationes, posteaquam ipsum diuinum patris sui honorem vsurpare audiuit, exasperatus est, & increpans repulit C eum, dicēs: Abi post me satana; vt nos illius exemplo discamus nostras quidem iniurias magnanimiter tolerare, Dei autem iniurias nec vsquā ad auditum sufferre. Bis autem legimus Christum hac vsum increpatione, Vade retro Satana. Semel scilicet hoc loco increpādo diabolū, & secundò reprehendēdo Petrū, vt patet Matt. 16. Huius itaq; orationis nō est sensus; sequere me à tergo, sed quia satā significat Hebręis aduersantē, non qualitercunq; sed velut obsistendo coram & ante faciē: ideo alludendo ad vocabulū, eiicitur à facie, iubeturq; secedere post tergū, in quo non possit obsistendo aduersariū agere. Quare sensus est: secede omnino à D me, nec diutius mihi aduerseris. Est enim locutio metaphorica, desumpta à similitudine corporalis situs eius qui aduersatur alicui. Quidā autem Gręcorum codices nō habent, retro, sed tantùm, Vade satana. Vnde Origenes annotauit diabolo dictū: Vade vel abi satana. Petro verò, Abi post me satana; quia hic ad sequelā vocatus est, nō autē ille. Poterat autē Dominus Iesus improbitati dęmonis respōdere: Quid mihi polliceris quę mea sunt? Quid tibi vēdicas quę tua nō sunt? Qua fronte postulas vt tibi ad genua accidā, cū sim Deus, qui tę cōdidi, qui te superbientē cœlo depuli, deiecturus in tartara, simulatq; mihi videbitur? Verū id tēporis fallēdus erat diabolus, nō docēdus. Nec admoneri debuit, E qui corrigi nō potuit. Proinde solū patris sui honorē à diabolo vsurpatū scripturæ autoritate vindicat, rursus ex Deut. sicut superius, bis testimonium desumēs, quo inquit Hieronymus, secundæ legis sacramēta mōstraret. Putatur autē desumpta hæc scriptura ex Deut. 6. & 10. capitibus. Verùm illic non, adorabis, scriptū est, sed timebis. Nā & Hebræa illis locis habent verbum quod non significat adorare, sed timere, & Gręca habent φοβηθήσῃ, timebis. Quare in citatione huius scripturæ videtur Christus non ad hæc tantum loca respexisse, sed simul etiā ad ea quæ in sexto & quinto capite præcedūt ante hæc verba. Nam in quinto capite dicitur: Non habebis Deos alienos in conspectu meo. Non adorabis ea, neque coles. Ego enim sum Dominus Deus tuus; quo satis significatur solum Dominum Deum adorandum. Quanquam non malè quis dixerit solùm respectum fuisse ad illud quod legitur Deuter. 6. Nam cum ante hæc verba; Dominum Deū tuum timebis; pręcedat: Cùm saturatus fueris, caue diligenter ne obliuiscaris Domini, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo seruitutis; eisque verbis indubiè prohibeatur aliorum deorū cultus, ac deinde subiiciatur; Dominū Deum tuum timebis; satis patet per verbum, timere, significari omnem cultum & reuerentiam Deo debitam, ac maximè adorationem. Qui enim timet aliquem & reueretur, eundem etiam adorat. Nam adoratio, timoris & reuerentiæ externum signum est. Verbum ergo, timebis, Dominus mutauit in, adorabis, quòd ita responsio postularet, eò quòd diabolus ad prostrationem & adorationē sui inuitabat. Quod autē additum est μόνῳ, soli, etsi in Hebræo expressè non habeatur, includitur tamen in articulo, illi, qui cùm debeat intelligi cum emphasi, significat soli Deo seruiendum. Vnde & in prima parte intelligi debet; Dominum Deum tuum solū adorabis. Ad quē intellectum significandum subditur in Deuter. post hæc verba: Non ibitis post deos alienos, &c. Porro, vt prius etiam dictum est in capitulo de Magis, verbum Hebraicū correspondens in scripturis verbo, adorare, propriè significat se coram aliquo venerationis causa humi prosternere aut inclinare: vnde frequenter etiā aliis à Deo tribuitur, secūdùm generalē hanc suā significationē. Cùm autem huiusmodi venerationem Deus sibi soli exhiberi postulat, plus quid eo verbo significatur, nēpe talis veneratio exterior, quæ ex corde pio & religioso procedat, & qua ipse colatur tanquam solus autor vitę, & omnis boni largitor. Sicque intelligendum quod hic dicitur; Solū Dominum Deum adorabis. Quāquā & alioqui cùm homo hominē vel sanctos Dei adorat & veneratur, in eis magis Deū quàm illos adorat. Nā cum honor Deo sit proprius, nulli honor deferendus est, nisi propter Deū, quare maximè iis defertur qui diuina quadā virtute aut potestate in hominibus pręeminēt, qui & ipsi dij quidā in scripturis dicūtur. Huic autē Hebraico verbo respōdet apud Gręcos verbū προσκυνεῖν, quod & ipsum significat exteriorē venerationem cū incuruatione corporis. Sonat enim idē quod admoueo. Solēt autē regem veneraturi sese inclinare, & manū deosculari, subiectionē protestātes. Huic ergo & apud Latinos bene respōdet verbū, adoro, quod est quasi ad aliquem oro, hoc est, capite inclinato aut corpore inclinato ad aliquē orare. De quo verbo doctè Valla, li. 5. c. 11. Adorare, inquit, ab oro, quod est ore precor, cōponitur. Supplicare à plico, quòd genu, poplitemq; aut ceruicē plicamus, cū à potētiore aliquo magnum quid precamur. Et tamē adorare, sine ore, hoc est, sine voce fit, nō sine plicatione genuum ac gestu corporis. Supplicare, sine plicatione genuū ac gestu corporis, nō sine ore ac voce. Hinc est, quare supplicare tantum homini datur, adorare etiā mutis, vnde elephas & phœnix, & alia quædā irrationalia solē adorare dicuntur. Nósq; rebus mutis & sensu carētibus nō supplicamus, sed adorationis honorem exhibemus, vt regū statuis, signis, vestibus, literis, aliisque similibus, & pręcipuè pictu

Deut. 6

Adorare quid propriè significat.

pictuꝛis, imaginibusq; tum Dei, tum ſanctorum, tum ipſius etiam crucis, quæ ſapientes adorant, ſtulti etiam orāt. Quod de cruce, idem etiam de ſudario dico, cęterisq; ſimilibus: idem de reliquiis ſanctorū, quorum corpora pręſentia adoramus, animas verò abſentes oramus. Hæc ille. Ex quibus patet verbum hoc bene reſpondere Hebrææ & Græcæ dictionibus; nec id propriè eſſe Latinis Adorare, quod Germanis eſt *Aenbidden*. Illo enim vtuntur ad ſignificandum, animo in aliquem fixo orare, precarique quid ab aliquo, tanquam boni illius primo autore. Pro verbo autem hoc, ſeruies, quod in ſecunda parte ponitur, Gręcis eſt λατρεύσεις. Eſt autem Gręcis λατρεύω, idem quod B δουλεύω, & λατρεία, idem quod δουλεία, vt oſtendit Valla in Annotationibus ſuper D. Matthęum. Et patet ex Suyda, qui λατρεύω exponit per δουλεύω & λατρείαν, δουλείαν ἐπὶ μισθῷ, hoc eſt, ſeruitutē mercenariam. Nam & in Leuitico cum dicitur: Omne *Leuit. 23.* opus ſeruile nō facietis in eo; Græcis eſt λατρέυτον. Tamen quoniā Septuaginta ſemper aut ferè ſemper verbum hoc poſuerunt vbi de cultu diuino eſt ſermo, ſimiliter & Paulus in ſuis epiſtolis, factum eſt vt λατρεία accipiatur à ſanctis patribus pro ea ſingulariter ſeruitute qua colitur Deus, vt annotauit prolixè Auguſt. lib. 10. de ciuit. Dei cap. 1. quamuis ea ſeruitus, Græcis magis propriè dicatur θρησκεία, vel θεοσέβεια. Hinc deinceps facta eſt à Theo- C logis triplex illa diſtinctio venerationis, latria, dulia, & hyperdulia. Porro in Hebręo hoc loco eſt verbū cōmune ſeruituti diuinæ & humanæ: quod tamen cùm de ſeruitute diuina eſt ſermo, rectius Latinis reddditur per verbum, colere. In huiuſmodi autem ſeruitute & cultu non tantum includitur externa veneratio quę exhibetur per adorationem & ſacrificium, ſed etiam interna, qua de Deo piè quis ſentit, colens eum fide, ſpe, & charitate: deinde & ea quoque veneratio, qua obediendo mandatis ipſius reueremur illum, facientes quæ ab eo præcepta ſunt nobis. Hic enim eſt perfectus Dei cultus, qui hoc præcepto à nobis exigitur.

[c] ET [a] TVNC [e] CONSVMMATA OMNI TENTATIONE [f] DIABOLVS RECESSIT AB ILLO [c] VSQVE AD TEMPVS.] Tunc (inquit Matthæus) hoc eſt, cùm dixiſſet Dominus: Vade poſt me ſatana, cúmque, vt habet Lucas, omnis iam conſummata eſſet tentatio. Omnem autem tentationem dicit conſummatam, ſiue ſimpliciter, quia iam peracta erat omnis tentatio qua voluit tentare Chriſtum diabolus: ſiue quia hæ tres tentationes deſcriptæ, capita ſunt omnium tentationum. Aut enim tentamur de illicita carnis voluptate, aut de inani gloria, aut de auaritia & ambitione: quia, vt prius dictum eſt, omne quod eſt in mundo, aut eſt concupiſcentia carnis, aut concupiſcentia oculorum, aut *1. Ioan. 2.* ſuperbia vitæ. Docemur itaque Chriſti exemplo non obediendum diabolo vel carni, ſuggerenti cupiditatem alicuius horum trium, & per horum cupiditatem in vitia quæuis præcipitare conanti. Poſſumus autem etiam aliter has tres tentationes & reſponſiones Chriſti in exemplum noſtrum & documentum accommodare. Aliquando enim cum in inopia aliqua aut neceſsitate conſtituti ſumus, tentamur ad diffidentiam diuinæ opis, & ad requirendum illicitas rationes ſuccurrendi noſtræ inopiæ. Quod quando fit, cum Chriſto dicendum,

A Non in ſolo pane viuere hominem, &c. hoc eſt, confirmanda ſpes noſtra in Deo, nec diffidendum eſt quin ille, ſi ita iudicauerit expedire, ratione aliqua etſi nobis incognita, opem feret. Contrà verò cùm per præſumptuoſam confidentiam tentamur, expectare id à ſolo Deo, quod in noſtra aliquatenus ſitum eſt poteſtate, cogitandum id quod Chriſtus dixit; Non tentandum eſſe Dominum Deum. Iam cùm per ſuperfluam concupiſcentiam rerum iſtius ſeculi tentamur, vt impietatem aliquam committamus, quo cupita aſſequamur, cogitandum quod tertiò dixit Dominus: Adorandum eſſe ſolum Dominum Deum, &c. Ita fiet vt memores trium iſtarum reſponſionū Chriſti, neque ſuperemur à diabolo per diffidentiam, aut deſperationem, neque per præſumptionem, neque per concupiſcentiam, in quibus tribus omnis tentatio conſiſtit. Porrò vſq; ad tempus dicitur receſsiſſe diabolus, quia rediturus erat poſtea vel ad tentationem, vel ad oppugnationem, alia accepta occaſione. Vnde poſtea dixit Dominus: Venit *Ioan. 14.* princeps mundi huius, & in me non inuenit quicquam. Nam quem nulla rerum ſpecie corrumpere potuit, hunc poſtea per ſuos ſatellites conatus eſt perdere & occidere. Cùm autem iam receſsiſſet diabolus, ecce (inquit Matthæus) rem nouam, angeli in viſibili ſpecie acceſſerunt ad eum, & miniſtrabant ei, cibum ſcilicet adferentes, aliaque miniſterij officia ei exhibentes. Qua in re iam ſignificatur Chriſti diuinitas, ſicut prius per tentationē diaboli declarata eſt eiuſdem vera humanitas. Quamuis enim non loquatur hic Euangeliſta de eo miniſterio angelorum, quo Chriſti diuinitati ſemper aſsiſtunt, & miniſtrant angeli: tamen ad teſtificandam excellentiam Chriſti ſupra angelos, non angelus vnus qui ſufficeret ad cibandum vnum hominem, ſed plures angeli deſcribuntur, non quidem prouidentes ei, & neceſſaria ſuggerentes, ſed miniſtrantes ei. Scripta ſunt autem hęc omnia & propter nos, quo ſcilicet intelligerēmus diabolum neceſſariò fugiturum à nobis, ſi in reſi- D ſtendo illi iterū & iterum perſtiterimus, ſecundū illud Iacobi: Reſiſtite diabolo, & fugiet à vobis. Ac *Iacobi 4.* tū quidē angelos qui in tentatione videbātur nos deſeruiſſe, ſuſcepturos nos ac ſtipaturos, & lætiora rebus triſtibus & moleſtis ſucceſſura. Quemadmodum enim in humana militia vices rerum ſunt, & labores otio, dura iucundis recreantur, & poſt diros conflictus epinicia celebrantur: ita in Chriſti militia ſemper aſpera lætiorum viciſsitudine mitigantur. Nam ſic Dei bonitas moderatur omnia, vt viciſsim tentationibus, rebuſque aſperis exerceat, probétque militum ſuorum fortitudinem, & rurſus ſolatio quopiam inuitet ad gratulationem & gratiarum actionem. Verùm ne ſemel iam libe- E ri ab oppugnatione diaboli, deinceps ſecuri degamus, ſed ad nouos potius illius inſultus nos pręparemus, ob id bene vſq; ad tempus receſsiſſe dicitur à Chriſto. Dum enim in mundo ſumus, vbi ſatan princeps eſt, tentationibus eius ſumus obnoxij. Docemur itaque hoc capite, qui maximè diaboli tentationibus ſint obnoxij, nempe ſolitarij, & per baptiſmum aſſcripti regno Dei, cùm quàm potēte & callido hoſte nobis res ſit, quibus in rebus nos tentet, qua ratione illum ſuperare poſsimus, quodque poſt triumphum cœleſtia ſolatia ſimus experturi.

IOAN

IOANNES TESTIFICATVR DE CHRISTO.

IOAN. I. CAP. XVI.

Ioannes testimonium perhibet de ipso,& clamat dicens: Hic erat quem dixi, Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia: quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christū facta est. Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & leuitas ad eū vt interrogarent eum: Tu qui es? Et confessus est, & non negauit, & cōfessus est, quia non sum ego Christus. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es, vt responsum demus his qui miserunt nos? quid dicis de te ipso? Ait: Ego vox clamātis in deserto, dirigite viam Domini, sicut dixit Esaias propheta. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis. Et interrogauerunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu nō es Christus, neque Elias, neq; propheta? Respondit eis Ioannes dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est: cuius non sum dignus vt soluam eius corrigiā calceamenti. Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi erat Ioānes baptizans. Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat, & ego nesciebam eum: sed vt manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de cœlo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei.

IOANNES TESTIMONIVM PERHIBET DE IPSO, ET CLAMAT, &c. Superioribus conuenienti ordine subiunguntur testimonia Ioannis Baptistæ perhibita de Christo post baptismum ipsius ab eo susceptum, quę quidem solus Ioannes recenset, cùm reliqui Euangelistæ ea Ioannis testimonia narrauerint quæ de Christo perhibuit ante baptismum, promittens post se venturum alium se fortiorem qui in spiritu baptizaret. Idē solus narrat quæ à baptismo Christi gesta sunt ab ipso in Iudæa, antequam Ioannes in carcerem traderetur, cum reliqui his omnibus omissis, narrationem prędicationis & factorum Christi auspicentur ab his quæ tradito Ioanne in carcerem cœpit in Galilæa docere & facere. Itaq; vt ad Ioānem redeamus, cùm in superioribus sui Euangelij verbis magnifica de Christo prædicasset, nempe quòd vidissent Apostoli gloriam eius quasi vnigeniti, qui plenus erat gratia, &c. obiter introducit testimonium Baptistæ, quo ostendat quàm illud cōforme fuerit suo testimonio. Ioannis enim testimonium frequenter assumit Euangelista, tum quòd prius eum dixerit ad hoc missum quò testimonium de Christo perhiberet, tum ꝙ Ioannes apud populum summæ esset autoritatis. Dicit ergo, Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, hoc est, perhibuit & clamauit. Vtrumque enim per pręteritum exponi debet, cùm Gręcis prius quidē verbū sit præsens μαρτυρεῖ, testificatur: secūdum verò pręteritum, κέκραγε, clamauit. Verbo autem, clamauit, significat Ioannē non in secreto, nec discipulis tātum suis, sed publicè omni populo audiēte, ac summa cum libertate prędicasse de Christo. Hic, inquit, erat quem dixi, hoc est, de quo dicebā vobis olim quod sequitur. Quibus verbis apertè significatur, hanc Ioannis testificationē factā Domino iam præsente, aut saltem declarato, ac prius Ioannem de ipso dixisse quæ sequuntur, nempe: Qui post me venturus est, &c. Pro quorum (quæ frequenter hic repetuntur) intelligentia, ante omnia certū est Ioannem dicere Christum post se venturum, ratione

A prædicationis, quia scilicet post ipsum venturus erat ad prædicandum, baptizandum, & reliqua ad quæ à patre missus fuit. Deinde quod dicit Christū ante se factum, certū quoq; est non posse intelligi Christū Ioanne prius tempore factum esse, vt hoc intellexerunt Arriani, qui ex hoc loco intellexerūt, Christum quatenus Deus erat & verbum, factum esse à patre in principio mundi. Quoniā enim non potuit intelligi Christus quatenus homo ante factus, reliquum videbatur vt secūdum diuinitatem

B suam ante factus diceretur, ac proinde creatura & patre minor. Sed hunc non esse sensum patet, quia secundū eum ineptè subiiceretur, quia prior me erat. Non enim aptè dicitur: Hic est creatus à Deo ante me, quia prior me erat, cùm id quod creatur, non sit antequā creetur. Intelligendū ergo quod dicit; ante me factus est, hoc est, anterior me effectus est, & superior me, mihiq; prælatus, vt, ante, non ad tempus, sed ad dignitatem pertineat. Non enim est Græcis πρὸ, sed ἔμπροσθεν, quod magis significat

C præcedentem & excellentem. Neque Græcis est πεποίηται, aut, κέκτισαι, quæ creationem manifestius significarent, sed γέγονεν, quod verbum quāuis anceps sit Græcis ad fieri & esse, hic tamen non rectè transfertur per fuit, vt vertūt quidā; Ante me fuit. Nam nec sic satis aptè subderetur; quia prior me erat. Vertendum itaque, factus est, sed intelligendum est non absolutè Christum dici factum, sed factū ante Ioannem, hoc est, factum Ioanne superiorem. Verùm hic iam occurrit quæstio, cum eo tempore

D quo his Christum venturum promitteret, Ioannes notior esset hominibus, & maioris apud eos autoritatis, quomodo tunc dicit illum se factum superiorem? Chrysost. putat prophetarum more pręteritū positum loco futuri, hoc est, Factus est, pro, futurus est. Verùm non est necesse omnino huc confugere. Nam etsi tum nondum apud homines tantam obtinuerit autoritatem Christus, quantam Ioannes, tamen à patre factus erat eo superior, hoc est, ei prælatus, vt qui ad maiora erat destinatus, quique ampliora gratiarum dona consecutus erat, pleni

plenitudinem scilicet eam, vnde, sicut postea dicitur, omnes accipimus, ac vnionem personalem diuinitatis cum humanitate. Secundum quem sensum quod sequitur, quia prior me erat, intelligendum est de prioritate secundùm tempus, vt ideo dicat priorem se fuisse, quia secundùm diuinitatem in principio erat verbum apud Deum, quomodo intelligit D. Aug. Ideo enim Christus Ioanni à patre prælatus est, quia etiam tempore prior erat Ioanne, vtpote verus existens Deus. Nam quoniam secundùm diuinitatem suam æternus fuit, ideo etiam in assumpta humanitate nõ solùm Ioanni, sed & omni creaturæ prælatus est. Quidam tamen illud, ante me factus est; sic intelligunt, vt sit sensus: iam cœpit declarari me esse superior, venerabilior & gloriosior, per miracula scilicet quæ circa ipsum acciderunt in partu, in adoratione Magorũ, & testimonia quæ de ipso perhibita fuerunt à diuersis. Iam quod sequitur; quia prior me erat; referunt ad dignitatem Christi, qua etiam vt homo prior erat, hoc est, maior & superior Ioanne. Itaque sensus erit: is qui post me venturus est, iam multis modis declaratus est, me esse superior, idque meritò, quum re vera me omnibus dotibus prior sit. Ita Erasmus, & Cyrillus quoque ferè ad eum modum. Quoniam ergo periculum erat, ne Ioannes, qui apud Iudęos summam consecutus fuit autoritatem, maior Christo haberetur, vel ob id quod prior cœperit prędicare pœnitentiam & regnum cœlorum, (nã qui in negotio aliquo primus est, ferè solet subsequẽtes pręcellere, quemadmodũ patuit in Mose:) ideo clamabat Ioãnes frequenter idẽ repetẽdo, eum qui post se venturus esset, sibi prȩlatum, seq́; longè esse priorem. Atque hoc illud est quod apud tres alios Euangelistas dicitur ante baptizatũ Christum de eo pręd ixisse: Qui post me venturus est, fortior me est. &: Venit fortior me post me, &c.

ET DE PLENITVDINE EIVS NOS OMNES ACCEPIMVS, ET GRATIAM PRO GRATIA: QVIA LEX PER, &c.] Quidã, inter quos Origenes & Theophylactus, intelligunt & hæc quæ sequuntur adhuc esse verba Baptistę, vt sit sensus: Nos omnes Prophetæ qui hactenus fuimus, accepimus de plenitudine eius. Verùm huic sensui multa obstant. Primùm enim illud; Deũ nemo vidit vnquam, &c. planè videtur esse Euangelistę. Deinde cùm ad declarandum id quod dicitur; accepimus de plenitudine eius; subiiciatur, & gratiam pro gratia, ea mq́; gratiã per Iesum Christũ cõtigisse, cùm prius per Mosen lex data fuerit, manifestũ est significari fideles Christo iã manifestato accepisse de plenitudine eius; non autem id dici de his qui fuerũt ante Christũ. Proinde rectius secundùm Cyrillum & Chrysost. intelliguntur hæc esse verba Euangelistæ, qui cùm obiter inseruisset Baptistæ testimonium suis dictis consonans, redit ad declarandum & continuandum inceptum sermonem. Sicut ergo de Apostolis & fidelibus loquens, dixit: Vidimus gloriam eius, & plenum gratia & veritate: ita nunc sub eorundẽ persona pergit dicere: De plenitudine eius omnes nos accepimus; declarans scilicet quàm fuerat verbũ caro factum plenum gratia & veritate, nimirum adeo, vt de plenitudine eius omnes acceperint Apostoli, accipiãtque omnes fideles. Per quod significat aliter à se dici Christum plenum fuisse gratia, quàm dicuntur aliquando in scripturis sancti quiuis. Nam & Stephanus dicitur fuisse plenus gratia & fortitudi-

A ne, & Apostoli repleti spiritu sancto, & de Ioanne dicitur ab angelo: Replebitur spiritu sancto ex vtero matris suæ. Verùm hi tantùm pleni dicuntur gratia, quòd sufficientem gratiam consecuti fuerant ad id ad quod à Deo deputati erant, aut potius quòd abundantiorem prę aliis gratiam nacti essent. Vnde illis competit plenitudo quædam sufficientię & abundantię: Christo verò propria est plenitudo redundantię & effluentię in alios, qualis est plenitudo fontis indesinenter fluẽtis, & tamen plenitudinem suam semper conseruantis. Hęc autem plenitudo Christi de qua omnes accipimus, potest intelligi secundũ eius diuinitatem, quemadmodum accipit Cyrillus. secundum B hanc enim tanta est eius plenitudo, vt omne bonũ ab eo manet & profluat tanquam à primo auctore, & causa efficiente prima. Potest tamen etiam secundum alios intelligi de plenitudine Christi secundùm humanam naturã. Nam secundùm humanitatem quoque ita fuit plenus gratia omni, vt non nisi merito gratiæ ipsius fideles à Deo accipiant gratiã. Sed rectius apparet vt intelligatur de vtraque plenitudine simul, & ea scilicet quę ei secundũ diuinam naturam competit, & quę secundũ humanam. Nam hęc ex illa profluxit propter vnionem personalem, & illa redundat in fideles per plenitudinem humanitatis Christi. Cumq́; in vnam perso-C nam counita sit diuinitas humanitati, frequenter scriptura simul complectitur quę sunt vtriusq́;. Notandum autẽ, quod cùm dicat omnes accepisse de plenitudine, significet quandam partialitatem, nos scilicet accipere per partes & ad mensuram, quod in ipso est plenissimè & perfectissimè. Non enim plenitudinem eius, sed de plenitudine eius accipimus. Cùm verò dicit; nos omnes accepimus; significat neminem omnino esse qui aliquid accepit quod non ab eo acceperit: ad quod magis significandum videri potest nõ expressisse quod acceptũ sit. Postquam autẽ declarauit quanta sit plenitudo Christi, declarat consequenter eum fuisse plenum gratia & veritate, cũ subiicit; & accepimus gratiam pro gra-D tia, &c. Quę pars variè exponitur. Augustinus enim gratiam pro gratia, intelligit vitam æternam quæ redditur fidelibus pro fide & vita bene gesta, quæ & ipsa est Dei gratia, atque hanc partem cum superiori in hoc sensu connectit: Omnes nos de plenitudine eius accepimus gratiam, & pręterea accipiemus, imò iam in spe accepimus gratiam vitę æternę, pro gratia fidei & bonę conuersationis. Zacharias autem Constantinopolitanus duplicem alium adfert sensum. Priorẽ hunc: Accepimus gratiam pro gratia, hoc est, propter illam singularem donorum gratiam Christo collatam, etiã nobis tãquam huius capitis membris gratia qua saluemur collata est. Alter hic est: Accepimus gratiam ab eo E pro gratia, hoc est, fidem & dilectionem pro vita æterna promerenda Sed his quę sequuntur magis cõuenit Cyrilli & Chrysostomi interpretatio, qui gratiã pro gratia intelligunt legem Euangelicam datã per Christũ pro lege Mosaica, quam etiã fuisse gratiam bene ostendit Psalmista, dicens: Qui annunciat verbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israel. Nõ fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Et Paulus ad Rom. 3. cùm quæsisset, Quid amplius esset Iudæo quàm Gentili? Multum, inquit, per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. Sic ergo dictum est, gratiam pro gratia, sicut Iob. 1. di-

Act. 6.

Psal. 147.

citur, Pellem pro pelle, hoc est, aliam pro sua: quo- A
modo & dicimus, Clauum clauo pellere, aliũ scili-
cet alio. Ita enim & hic dicitur, gratiam pro gratia,
hoc est, aliam pro alia. Hunc itaq; sensum declara-
turus subdit; quia lex per Moysen data est; vbi per
hoc quod dicit legem datam, à Deo scilicet, signifi-
cat legem fuisse Dei donũ, & proinde gratiã. Cùm
verò subdit; gratia & veritas per Iesum Christum
facta est; significat gratiã legis fuisse gratiã quan-
dam vmbratilem, & proinde non perfectã: gratiam
verò Christi, quę pro gratia legis data est, fuisse per
fectam, vt quę veritatem ipsam coniunctam ha-
buerit. Proinde cùm hic lex Euangelica dicitur, ad
distinctionem à lege veteri, gratia & veritas, non
accipitur veritas vt opponatur falsitati, sed vt op-
ponitur vmbræ & figuræ. Dicitur enim lex Euan- B
gelica, veritas, quòd res eas exhibeat, quas obscu-
ris typis lex Mosaica figurabat. Neq; sic dicitur lex
noua, gratia, quasi vetus non sit gratia, sed quòd
maior & perfectior sit gratia quàm illa, propter
quod significandum adiecit; & veritas. Lex enim
noua non solùm sicut illa commonstrat quid agen-
dum, sed etiam confert peccatorum remissionem,
filiorum adoptionem, regnum cœlorum, ac vitam
illo dignam, perfectiorem quoque & veriorem Dei
ac salutis veræ cognitionem. Considerandum au-
tem, quod legem veterem dicit datam per Mosen,
gratiam autem & veritatem non datam, sed factam
esse hoc est, contigisse per Iesum Christum, signifi- C
cans Mosen tantùm fuisse seruum in legislatione,
non dominum: Christum verò in exhibendo nobis
gratiam & veritatem nõ se habuisse vt seruum, sed
vt dominum. Factum enim aliquid esse per aliquẽ,
autoritatem quãdam sonat: datũ verò per aliquem,
ministerium indicat. Comparat ergo pulchrè his
verbis & legem nouam veteri, & Christum Moysi,
significans quanta sit inter illos differentia & le-
ges illorum, quãta scilicet est inter vmbram & ve-
ritatem, legem præcipientem, & gratiam remitten-
tem ac adiuuantem, dominum & seruum. Cùm au-
tem prius Baptistæ testimonio significatũ sit Chri-
stum Ioanne maiorem fuisse, quo tamen (teste sal-
uatore) inter natos mulierum maior non surrexit, D
& nunc etiam ostendatur Christum superiorẽ fuis-
se Mose, cui dictum fuit; Inuenisti gratiam coram
me, & teipsum noui ex nomine; satis etiam signifi-
catum est Christum maiorem fuisse omnibus qui
tunc vel ante ipsum fuerunt iustis.

DEVM NEMO VIDIT VNQVAM. VNI-
GENITVS FILIVS QVI EST IN SINV
PATRIS, IPSE ENARRAVIT.] Cõiungũtur
hæc cum superioribus dupliciter. Quidã enim hęc
pertinere putant ad omnia ea quæ hactenus dicta
sunt de diuinitate verbi, eisq; istud subintulisse, ne
quis arbitraretur ea quæ hactenus acutè disseruit
de diuinitate, ab vllo homine tradi potuisse, quasi
mens humana ad tam sublimium rerum contem-
plationem ex se assurgere potuisset. tanquam dicat: E
Nemo mortalium hæc quæ dixi de diuinitate, tra-
dere potuisset ex seipso, quia Deũ nemo vidit vn-
quam, sed vnigenitus ipse filius nobis hęc enarra-
uit. Aliter tamen secundùm omnes pene interpre-
tes, istud refertur ad id quod immediatè præcedit.
Quoniam enim dixit veritatem factã esse per Ie-
sum Christum, non per Mosen, multo minus per
quemuis alium, ostendit quare necessarium fuerit
vt veritas per Iesum mõstraretur. Et est sensus iste:
Nihil mirum si dixi per Mosen quidem datam esse
legem, per Iesum verò pro lege illa contigisse veri-
tatem. Nam cùm Moses Deum non viderit, sicut
nec alius quispiam homo, nec ipse, nec alius quis-
piam potuit nobis manifestam de Deo & liquidam
narrationem dicere, nec nudam nobis veritatem
Dei, salutis atque iustitię referre. Christus autẽ, qui
& filius est & vnigenitus, & in sinu est paterno,
intimusque consiliis illius, hic vnus nobis enar-
rauit apertè omnem veritatem. Porro sententia illa;
Deum nemo vidit vnquam; quam idem Euangeli-
sta repetit, alia tamen occasione, epistola sua prima
cap. 4. ne contrarietur illis scripturis quibus multi
dicuntur Deum vidisse, in primis intelligi debet de
diuina natura in seipsa. Nam qui dicuntur Deum *Quomodo aliqui dicantur vidisse Deum.*
vidisse, non eum viderunt in propria sua natura si-
cuti est, sed in aliqua similitudine proposita siue o-
culis corporalibus, siue imaginationi. Nã si ipsum
secundùm suam naturam vidissent, non vtique va-
riis modis vidissent, cùm simplex & vnica sit eius
natura. Nec obstat quod facie ad faciem quidam di
cantur Deum vidisse, vt Iacob Genes. ca. 32. Vidi,
inquit, Deum facie ad faciem, & salua facta est ani-
ma mea. Et de Mose dicitur Exod. capite 33. Lo-
quebatur Dominus ad Mosen facie ad faciẽ. Ideo
enim facie ad faciem, quia in obiecta aliqua sensi-
bili specie humana. Cùm enim eodẽ capite postea
petisset sibi ostẽdi faciẽ Dei, hoc est, videre Deum
sicuti est, responsum est ei: Non poteris videre fa-
ciem meam. Non enim videbit me homo, & viuet;
hoc est, quamdiu vixerit vitam hanc mortalem.
Deinde sciendum, verbum, videre, hoc loco non
solùm includere visionẽ corporalem, de qua loquẽs
Paulus 1. ad Timot. 6. Quem (inquit) nullus homi-
nũ vidit, sed nec videre potest; vnde & prius c. 1.
Deum vocauit inuisibilem: sed etiam quamcunque
aliam visionem siue imaginatiuę potentiæ, siue in-
tellectus. Significatur enim hic à Ioanne, vnigeni-
tum filium, Deum quem nobis enarrauit vidisse,
quẽ vtiq; corporalibus oculis non vidit. Deũ autẽ
vt est in sua natura, nullus hominum vnquã vidit,
neq; oculis corporis, neq; oculis mentis, quamuis
his post hanc vitã & in nouissimo die iusti Deum
videbunt, vt testatur saluator dicens: Beati mundo *Matt. 5.*
corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Et Ioãnes c.
3. epistolę 1. Videbimus, inquit, eum sicuti est. Au-
gustinus tamen & Paulum intelligit in raptu vi-
disse Deum per essentiam, quia dicit se raptum in
tertium cœlum, & audisse arcana verba, quę non
licet homini loqui. Et Mosen quoque, quia dicit
Dominus de eo Num. 12. Ore ad os loquor ei, palã
& non per ænigmata & figuras Dominum videt.
Atq; hoc iam putat Moysi concessum, quòd Exod.
33. ei negabatur, quando dictum est ei: Non poteris
videre faciem meam. Nec obstare quod dicitur ibi:
non videbit me homo, & viuet; eo quòd cùm Pau-
lus & Moyses viderent Deum per essentiam, ab-
stracta fuerit eorum mẽs planè à sensibilibus cor-
poris. Itaque sensum esse: Non videbit me homo
quandiu non fuerit anima eius separata à corpore
vel mortem, vel per abstractionem à sensibilibus
corporis. Et quod dicitur; Deum nemo vidit vn-
quã, debere sic intelligi: Nemo non separatus à cor-
pore, aliquo illorum modorũ vnquam vidit Deum.
Verùm cùm & hoc loco directè propter Mosen
dictum sit: Deũ nemo vidit vnquã: & in Exodo di-
catur: Non poteris videre faciẽ meam; simplicius
videtur & verisimilius, neq; Mosen vnquam in hac
vita vidisse Dei essentiam, neq; Paulum, neq; alium
quem

quemuis.Neq; enim locus ille Pauli hoc conuincit neque illud Num.12.dictum de Moyse.Nã ibi nihil aliud videtur Dominus de Mose dicere velle quàm de eō dictũ est Exodi 33. Loquebatur Dominus ad Mosen facie ad faciem, sicut solet homo loqui ad amicum suum. Vt omittam Hebræa aliter habere quàm habet nostra litera.Habent enim sic: Ore ad os loquar ei,& in visione nō in ænigmatibus,& figurã Domini videbit.Nō enim secundùm Hebręos negatur videre Dominum per figuras, sed asseritur ipsum ad oculũ videre figurã Domini.Notandũ tertiò pro intellectu huius sententię: Deum nemo vidit vnquã:posse eã intelligi vel de solis hominibus in hac vita existentibus, & sic eius veritas ex prędictis patet.Vel etiã de angelis. Nã Gręcè non est,nemo,sed οὐδεὶς,id est,nullus,vt videatur etiam angeli cōprehendi,sicut intelligit Ambrosius super Luc.lib.& cap.1. Qui si intelligãtur comprehendi, iam verbũ,videre, accipi debebit vt significet visionem perfectam, qua scilicet id quod videtut totũ cōprehenditur,ita vt eius quod videtur nihil lateat videntẽ,sed eius natura tota quantaquanta est perspiciatur. Sic enim Deus qui infinitę est naturæ & perfectionis, nō solùm nunquã visus est ab homine,vel angelo,sed nec videri potest. Secundùm hunc autẽ sensum dicitur Ioan. 6. Nō quia patrem vidit quisquã,nisi is qui est à Deo, hic vidit patrẽ. Et Matt.11.Nemo nouit filiũ nisi pater, neque patrẽ quis nouit nisi filius. Caietanus autem omnes has scripturas intelligit de visione &notitia Dei ex propriis naturæ viribus accepta.Nemo enim Deum in essentia vidit aut nouit ex propriis naturę suę viribus Atque his duobus modis etiam intelligi potest quod dicit Paulus,Deum inuisibilem,& nullũ hominẽ eum vidisse,nec videre posse. Notandũ autẽ, quod postquam dixisset Euangelista; Deum nemo vidit vnquã;significans nullum satis idoneũ fuisse qui Deum & ipsam veritatem nobis annunciaret, pulchrè admodum & doctè ita personam Christi notat,vt ostẽdat eũ solùm Deum nouisse,ac proinde per eum solùm veritatem contingere potuisse. Neq; enim solùm filium nominat,sed vnigenitũ filiũ,significans eum esse filium connaturalẽ & consubstantialem patri.Nec his contentus adiecit:qui est in sinu patris:quo significat eũ & vnicè à patre diligi,& illi esse intimum, proximéque pręsentem, ac proinde eũ perfectè videre,omniaque eius exactè nosse. Quid enim patris latère posset filiũ, eũque vnigenitum,ac deinde talem qui semper sit in sinu patris? Proinde rectè addidit: Ipse enarrauit. Ipse,scilicet qui talis est, ac proinde solus veritatẽ omnem perfectè nouit, enarrauit. Quo verbo explicatiorẽ quandam veritatis manifestationem insinuauit,quàm fuit annunciatio Prophetarum.

ET HOC EST TESTIMONIVM IOANNIS, QVANDO MISERVNT IVDÆI,&c. Quoniam superius suis dictis Euangelista inseruerat Ioannis testimonium,ob id iam explicatius illud describit,ostendens qua occasione,& quando ac coram quibus de Christo testificatus sit, non scilicet coram credulo vulgo tantùm & humilibus arbitris, sed apud grauem & verendam legationem eorum qui apud Iudæos erant primi, nempe Hierosolymitarum:quæ legatio constabat ex Leuitis & sacerdotibus,iisque ex laudatissima inter Iudæos secta Pharisæorum.Proinde sicut excellentia & mittentium & missorum ostendit in quanta autoritate fuerit apud Iudæos Ioannes: ita testimo-
A nium Ioannis coram talibus legatis à populo Iudaico missis redditum de Christo, factum est celebrius Domino negotiorum hoc ita dispensante, partim in gloriam filij sui, partim ne haberent Iudæi quod prætexerent suæ incredulitati, & impietati in Christum commissæ.Putat autem Chrysost. legatos hos missos à Iudęis ex odio quodam & inuidia contra Christum, quem vt humiliorem Ioãne præ ipso contempserint, cupientes ob id Ioannem sibi vindicare nomen Christi, quo Iesu fama extingueretur. Sed cùm hoc tempore Iesus adhuc obscurus esset & incognitus, verisimilius est non
B hoc animo missos esse hos ad Ioannẽ, sed simplici animo,quòd scilicet, vt testatur Lucas, omnes de Ioanne iam cogitare inciperent ne fortè ipse esset Christus. Quandoquidem ergo de ipso vulgi variabat suspicio,quo in re dubia certiores essent,mittunt qui interrogarent eum: Tu quis es? Et quidem sciebant eum esse filium Zachariæ sacerdotis, idéoque nō venerunt interrogaturi nomẽ eius aut originem,sed personæ qualitatem & dignitatem.

ET CONFESSVS EST, ET NON NEGAVIT, ET CONFESSVS EST: QVIA NON SVM EGO CHRISTVS.] Illa:& confessus est,& non negauit,& confessus est:quidam ad diuersa referunt,intelligentes,Confessus est, quid
C non esset:& non negauit,quid esset.Sed rectius idẽ hæ partes accipiuntur significare. Consueta est enim hęc verborũ congeries huic Euangelistę, nec hoc loco otiosa.Nam illa significare voluit constãtiam & libertatem Ioannis in asserenda veritate, qui cùm tantus haberetur,vt,si voluisset, Christus credi potuisset,cupiditate falsę glorię superari non potuit, vt aliud quàm sciret responderet. Sensus ergo est:Et confessus est veritatem,& non negauit, eam.Quę autem sit hęc veritas,quam non negauit sed confessus est, explicat dicens: Confessus est se non esse Christum.Verùm cùm non interrogaretur an esset Christus,sed tu quis es, quare respondit se non esse Christum?Dicunt quidam, Ioannem sentientem quorsum id interrogarent,nimirum vt sci-
D rent num esset Christus,qui illis temporibus venturus expectabatur,respondere potius voluisse eorum suspicioni & pręcipuę intentioni, quàm propositę quęstioni.Sed rectius cũ Caietano dicetur, legatos prima interrogatione quęsisse nũ ipse esset Christus:hãc autẽ interrogationẽ Euangelistã insinuasse per responsionẽ Ioãnis, quę talẽ interrogationem pręsupponit. Cùm enim prius dixit missos legatos vt interrogarent eum:Tu quis es? non voluit eam fuisse primã quęstionem qua Ioannẽ aggressi erant, sed tantum materiam legationis descripsit:verba autẽ interrogatoria quibus legati primò vsi sunt omisit,satis tamen Ioannis responsione & subsequentibus quęstionibus insinuans.

E ET INTERROGAVERVNT EVM: QVID ERGO? ELIAS ES TV? ET DIXIT: NON SVM.] Quoniam confessus erat se non esse Christum,suspicabantur eum posse esse Eliam:tum quod Malachię vltimo promittitur Elias venturus ante Christum,cuius aduentum tunc saltem instare non dubitabant,tum quòd vita vestitusque Ioãnis,moribus Elię assimilarentur.Verùm cùm hi verisimiliter scierint Ioannem esse Zachariæ filium, quomodo putare potuerunt eum esse Eliam,qui viuus trãslatus fuit, sine natiuitate rursus inter homines appariturus? Ad quod dici primò potest, hos vel dubitasse,vel ignorasse ortũ Ioannis ex Zacharia,

aut dubitasse quo modo implenda esset illa prophetia Malachię Heliam promittentis. Sed rectius dicetur creditā olim Iudęis, sicut & nunc, παλιγγενεσίαν, hoc est, iteratā generationē, quam & Pythagoras docuit. Ex qua opinione Herodes putabat Ioannē quem decollauerat in vitam rediisse, & Iesum iam vocari. Ex quo eodē errore & vulgi pars Dominum Heliam, pars Ieremiam, aut alium quēpiam ex prophetis esse putabat. Sic & nunc eadem ducti opinione interrogant num Ioannes sit Helias. Ipse verò respondet se non esse Heliam, quamuis fuerit Helias in spiritu & virtute, propter quod à Domino dictus fuit Helias Matth. 11. Non enim erat, vt ipsi putabant, Helias in persona, & ille ipse Helias qui viuus raptus fuit in cœlum. Atque ex eodem errore rectißimè intelligetur eos tertiò interrogasse; Propheta es tu: aliquis scilicet ex prioribus prophetis, quemadmodum Christus à vulgi parte habitus est. Obtinuerat enim apud Iudæos olim error, nō esse sanctos aut prophetas, nisi seculi superioris. Ideoq; negauit Ioannes se esse prophetam, talem scilicet de quo quæsierāt, cùm alioqui secundùm testimoniū Zacharię & Christi verè esset propheta. Simplicius & rectius Augustinus, qui intelligens Ioannem simpliciter interrogatum num esset propheta, sentit eū negare se esse prophetam secundum eum modū quo propriè dicitur propheta, qui futura prędicit, & quales fuerunt alij prophetæ, qui à longe venturum Christum prædixerunt, cùm Ioannes præsentem Christum digito demonstrauerit, ac ob id plusquam propheta sit dictus. Chrysostomus verò & Cyrillus intelligunt propter articulum qui est in Gręco, ὁ προφήτης, non interrogatum Ioannem in genere num esset Propheta, sed an esset ille propheta, de quo Deut. 18. Prophetam de gente tua & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies. Sicque dicendum Iudæos tum non intellexisse eundem fore Christum & prophetam ibi promissum, sicut non intellexerunt Heliā non quidem ante primum Christi aduentum, sed ante secūdum venturū. At hæc intelligentia parū est probabilis, tum quòd si Iudæi de certo aliquo vate interrogasſent alio à Meßia, aliā vlterius subiecissent interrogationem, videlicet si non ille vates, es ne alius vates? id quod non faciunt, sed quasi non habētes quod nominent amplius, concludunt: Quid ergo baptizas, si tu non es neq; Helias, neque propheta? tum quod hic iam articulus in multis libris nō addatur, vt magis dicendum sit eum etiam prius superuacaneum fuisse, vt sępe est apud Græcos. Itaq; simplicior est Augustini sententia, quam & comprobat Ioannis responsio, qua declarat se præcursorem esse Christi iam præsentis, quem prophetæ omnes prædixerunt venturū. Quæ sequuntur cum dicitur: Ego vox clamantis in deserto, dirigite, hoc est, rectam facite viam Domini, superius sunt explicata. Bene autem Ioannes explicaturus quis esset, his maximè quibus scripturæ notæ erant, Isaię testimonium depromit, ne sibi videretur, quod erat, humana temeritate arrogare, simul etiam docens se nihil aliud esse quàm præcursorem Christi, & ipsum iam Dominum adesse, quem oporteret purgatis cordibus suscipere.

ET QVI MISSI FVERANT, ERANT EX PHARISÆIS. ET INTERROGAVERVNT EVM, ET DIXERVNT.] Ex Pharisęis dicit fuisse qui missi fuerant, vt insinuaret arrogā-

A tiā eorum & inuidiā in subsequentibus. Pharisæi enim propter religiositatē suæ sectæ multū sibi autoritatis arrogabant, nec quenquam prę se honorari patiebantur, atq; ob id posteaquam Ioannes dixit se neque Christum esse, neque aliquem ex prioribus prophetis, tantùm propriæ scientiæ & autoritati tribuebant, vt ausi essent Ioannem de baptismo eius reprehendere, ac decernere non licere ei baptizare populū, non iam amplius loquentes ex nomine eorum qui miserūt eos, sed ex propria autoritate, negligentes ex insita eis arrogantia Baptistæ dignitatem, quam ex prolato Isaiæ testimonio meritò intelligere debuissent. Itaq; quoniā ex scri-

B pturis intellexerant baptisma quoddam in remißionem peccatorū instituendum tempore Meßiæ, ac tale videretur esse baptisma Ioannis, culpant eū ꝙ baptizandi nouum ritum sibi vsurparet, cùm neque esset Christus, neque Helias, neque quisquam antiquorum prophetarum. Et est sensus: Quid baptizas? hoc est, Vnde tibi sumis authoritatem, vt baptismo, re noua & inusitata, homines ad pœnitentiam antè actę vitæ prouocès, cùm id non videatur posse competere nisi ei qui vel sit Christus, vel quispiam priscorum prophetarum? Verùm horum arrogantiæ modestè simul & appositè respondet Ioannes, indicans & baptismum suum non esse se indignum, vt qui imperfectus esset, in aqua scilicet

C solùm consistens, & præparatorium esse ad efficacē Meßię baptismum: quod significat cùm post se venturum dicit eum qui adeo sit ipso superior, vt indignus sit minimi serui locum apud ipsum obtinere. Ego, inquit, baptizo vos tantùm aqua, ac proinde nihil facio quod non poßit non competere ei qui neque sit Christus, neque quisquam antiquorū prophetarum. Verùm alius quispiam à me non iam procul abest, imo inter vos iam aliquandiu cōuersatus est, & conuersatur tanquam vnus ex vobis, quem ego quidem quantus sit, satis noui, vos autem, propterea quod earum rerum pompa sese non venditat, ex quibus homines æstimāt hominis excellentiam, non cognoscitis quantæ sit dignitatis &

D præeminentiæ. At ego vobis dico, ipse est ille de quo dixi aliquando ꝙ post me venturus sit, dignitate tamen adeo me prior, vt agnoscam me indignum qui infimum seruitutis officium illi impendam. Vt igitur secundum Isaiæ de me vaticinium mea prædicatione populum præparo ad suscipiendum illius prædicationem: ita ob id baptizo in aqua, vt meo qualiquali baptismo vos præparem ad illius baptismum efficacißimum. Ipse enim vos baptizabit, non in aqua tantùm, sed etiam in spiritu sancto. Hęc Ioannes. Verisimile enim est eum postquam dixisset: Ego baptizo in aqua: adiecisse in fine: ipse vos baptizabit in spiritu. Alioqui enim non satis ostendisset quod quærebatur, videlicet

E cur baptizaret. Hanc tamen partem Euangelista Ioannes omisit, quod ab aliis Euangelistis omnibus satis esset explicata.

HÆC IN BETHABARA FACTA SVNT TRANS IORDANEM, VBI ERAT IOANNES BAPTIZANS.] Bethabara legendū esse & non Bethania, admonent Chrysost. Theophylactus, Origenes, ꝙ Bethania citra Iordanem esset prope Ierusalem, nisi quis fateatur duas fuisse Bethanias. Porro locum in quo hoc celebre de seipso & Christo Ioannes perhibuit testimonium, Euangelista descripsit, partim propter historiæ certitudinem, partim vt ostenderet multis præsentibus hæc

Ioan

Ioannem prędicasse, ideoque adiecit: vbi erat Ioãnes baptizans. Quibusdam videtur locum hunc Bethabara sic dictũ, quòd in eo esset traiectus Iordanis. Nomen enim hoc significat locum vel domum transitus. Ideoq; in hoc loco Ioannem baptizare cœpisse, & quod ob loci frequẽtiam multa illic semper esset hominum multitudo. Huc confugit Christus declinans Iudæorum furorem, vt scribitur Ioan. 10. Bethabarę etiam fit mentio Iosue 18. inter ciuitates tribus Beniamin. Animaduertẽdum autem in his omnibus, idque in exemplum nostrũ, quanta fuerit Ioannis in prædicanda veritate constantia & libertas, quanta humilitas, quanta denique in respondendo non solùm prudentia, sed etiam mansuetudo. B Nihil enim asperum his legatis respondit, quamuis insolentes essent, & increpare viderentur eius baptismum, cuius rationẽ ex Isaiæ testimonio intellexisse oportuit: sed veritatẽ ipsam modestè non dedignatur aperire etiam his, qui non simplici animo rogauerant, idque tum nomine eorum à quibus missi erant, tum eorum causa qui ex populi multitudine tunc aderant auditores, docens etiam impiis aliquando veritatem aperiendam, cùm ita aliorum astantium postulat vtilitas.

ALTERA DIE VIDIT IOANNES IESVM VENIENTEM AD SE, ET AIT: ECCE AGNVS DEI.] Superius quidem descripsit Euangelista testimonium quod Ioannes perhibuit de Christo interrogatus, quem tamen nondũ quis esset demonstrauerat: hic autem iam describit testimonium quod spontaneus perhibuit, idq; demonstrando ipsum de quo prius dixerat. Quoniã enim populus iam summo tenebatur studio cognoscendi eum, cuius dignitati in tãtum cedebat Ioannes, ne eã dignitatem per errorem alicui alteri tribuerent, conueniens fuit vt altera die hoc est, postridie (est enim Græcis ἐπαύριον) demonstraretur digito is quem tantopere Ioannes commendauerat. Venit itaque Iesus ad Ioannem vel ea de causa maximè, vt occasionem præberet clarius testificandi de se, & ne baptismum quem olim susceperat, putaretur in ablutionem suorum peccatorum suscepisse, quemadmodum alij. D Ioannes autem cum videret Iesum ad se venientem, admonitus spiritu quid esset agendum, versusq; ad populum digito commonstrat eum, vt iam de facie quoque agnitum mirari & amare consuescerẽt, vt illum potius quàm se sequerentur, & illius potius baptisma ambirent quàm suum. Ecce, inquit, agnus Dei. Vocans autem Christum agnum qui tollit peccata, respexit ad agnos legales, qui pro peccatis hominũ offerebantur: cũque alia etiam animalia in veteri lege in typum Christi offerrentur, vt boues, capræ, hirci, agnũ tamẽ peculiariter vocat, quod inter omnia agni proprietates maximè Christum deliniarent, propter quod agnus immaculatus in quotidianum sacrificium vespere & mane offerebatur, & Isaias agno singulariter Christum comparat, c. 53. dicens: Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet. Similiter & Ieremias cap. 11. Et ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam. Ad quæ, & maximè ad locum Isaię, videtur Baptista respexisse, ideoque additum esse apud Græcos articulum ὁ ἀμνὸς, ille agnus, de quo scilicet vaticinatus est Isaias propheta. Nam & quod sequitur: qui tollit peccata mundi: ex eodem desumptum videtur. Dicit enim eodem cap. Et Dominus posuit in eo iniquitates omnium nostrûm. Et rursum: A Ipse peccata multorũ tulit. Dicitur ergo Christus agnus propter summam suam mãsuetudinem & innocentiam, ac voluntariam ad mortem obedientiam. Dei verò agnus, siue quia à Deo patre traditus in oblationẽ pro peccatis nostris, siue quia agnus diuinus propter eius diuinitatem, aut quia Deo deputatus in oblationẽ, vt distingueretur ab agnis prophanis. Quod verò dicit; qui tollit peccata mundi; dupliciter intelligi potest. Primò, vt intelligatur peccata tollere, quia in se recipit, secundùm illud 1. Pet. 2. Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo. Et Isaię 53. Lãgores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Tollere enim dicimur onera, quæ nobis ipsis imponimus. Secũdò, intelligi potest tollere peccata, quia aufert ea. Nisi vtramque acceptionem simul comprehendamus, vt ideo dicatur tollere peccata, quia illa in se suscipiens à nobis aufert & abolet. Dicit autẽ potius, tollit, quàm remittit, eò ꝙ de Christo loquatur tanquam de sacrificio expiatiuo, non tanquam de Deo remittente sua gratia. Et per præsens potius dicit, tollit, quàm tollet, quo magis significaret ab eo proficisci omnem criminum purgationem. veluti si dicas: Elleborus purgat cerebrum, significans illi perpetuam & natiuam inesse vim purgandi cerebrum. Itaque his verbis separare voluit agnũ hunc ab agnis legalibus, qui & ipsi dicebantur agni Dei & sacri agni. C Illi enim non solùm totius mundi peccata auferre non potuerunt, sed ne Iudæorum quidem: Iste verò non Iudæorum tantùm, sed totius mundi tollit peccata. Porro Græca non habent pluraliter, peccata, sed singulariter, peccatum mundi, quomodo & Augustinus aliquoties legit, & Cyprianus in libro de duplici martyrio. Peccatum enim singulariter dixit, siue intelligens vniuersum corpus peccati, hoc est, omnium vitiorum mundi colluuiem: siue intelligens peccatum originis toti mundo commune, ac omnia reliqua vitia in se tanquã fonte quodam cõcludens, ad cuius abolitionẽ simul cum omnibus ex eo defluxis Christus passus est. Verùm quomodo peccata vel peccatum mundi tollit, cùm in multis hominum milibus peccatum adhuc dominetur? Ex prædictis sane quæstio ista dissoluitur. Non enim tollere dicitur peccata vel peccatũ totius mundi, ab actu, sed quomodo herba aliqua dicitur mederi huic vel illi morbo, videlicet quia per ea quæ nostri causa pertulit, obediens patri vsque ad mortem, solus idoneus est vniuersa nostra peccata abolere. Sed quomodo herba non medetur nisi ægro applicita: ita nec expiatiuæ virtutis Christi particeps quisquam esse potest, nisi fide & dilectione aut sacramẽto illi vniatur.

HIC EST DE QVO DIXI: POST ME VENIT VIR, &c.] Notandus ordo, quo in Christi cognitionem Ioannes populum adduxit. E Primò enim promisit post se venturum aliquem qui fortior se esset. Secundò, eundem dixit in medio populi conuersari: ac tertiò iam eundem quẽ promiserat digito commonstrat. Sic enim ordine quodam ad perfectiorem Christi cognitionem ascenditur. Virum autem Christum vocat, non solùm ratione ætatis, sed multo magis ratione perfectionis omnium virtutem quæ in eo fuerunt, ob quam etiã in vtero adhuc existens dictus est vir à Ieremia: Fœmina, inquit, circundabit virum. Ieremia 31. Deinde & ratione sponsæ Ecclesiæ iam Christo desponsatæ, qua ratione Paulus Corinthiis: Despondi (inquit) 2. Cor. 11.

vos vni viro, virginem castam exhibere Christo. Et Oseæ 2. Vocabit me vir meus, & non vocabit me vltra Baalim.

ET EGO NESCIEBAM EVM. SED VT MANIFESTETVR IN ISRAEL, PROPTEREA VENI.] Nescisse se eum dicit, ne testimonium ipsius de ipso suspectum haberetur, & vel propter cognationē, vel familiaritatem, aut ex alio quopiam humano affectu redditum. Quanquā autem, inquit, nescirem eum, tamen vt mihi demonstratus per me deinceps manifestaretur populo B Israelitico, ideo missus sum ad baptizandū in aqua. Quibus verbis postea à se apertius explicandis significat, baptismum in aqua institutū fuisse, tū vt ipse incognitū sibi Christum baptizatorem in spiritu certius cognosceret, tum vt deinde per ipsum aliis innotesceret. Ideo enim baptizauit in aqua, vt aliquando inter alios ad baptismū veniēs Iesus cœlestibus signis demonstraretur esse baptizator in spiritu, & vt populo per nouū baptizandi ritum C congregato promitteretur ac demonstraretur à Ioanne omnibus præsentibus Christus. Itaq; baptismus Ioannis ad manifestationem Christi duplici nomine rectè ordinatus fuit, nēpe & quia eius occasione maxima hominum multitudo confluebat, corā qua Ioannes de Christo testificaretur: & quia in baptismo aquæ maximè conueniebat demōstrari eum qui autor esset baptismi spiritus, ad quē ille preparabat. Deinceps autem Euangelista narrat quo signo Ioannes incognitum Christum cognouisse se testatus sit, signumque illud cognoscendi Christi accepisse à patre, post reuelatum tum demum aliis se eum demonstrasse. Qua narratione suam cognitionem ad Deum patrē referens, suum testimonium ab omni suspicione liberum reddit. Quanquam autem secundùm probabiliorē Chrysostomi sententiam, vt prius dictū est, Ioannes ante columbæ descensum interiori spiritus reuelatione Christum venientem ad baptismum suum cognouerit, id tamen non pugnat cum præsenti loco. Nam non dicit hic Ioannes sibi ignotum fuisse donec columbæ indicio illum agnouerit, sed tantùm hoc signum se diuinitus aliquando accepisse quo illum agnosceret, certius vtique, & sic vt per illud certò ipsum aliis manifestare posset. Quo enim suū elogium certum esse persuaderet, memorat quàm euidenti & infallibili signo ipse de Domino certus euaserit, tacens secretiorem reuelationē, quę haud quaquam fidem tantopere testimonio suo apud populum fecisset. Signum namque illud non tam fuit Ioāni datū vt ipse Christū cognosceret, quàm vt per illud sine omni suspicione ipsum aliis posset demonstrare. Admiranda certè hic Dei sapientia, qua per eum qui baptizauit in aqua, demōstrari voluit baptizatorem in spiritu, idq; per spiritus descensum columbæ specie, isque sic demonstratus deinde institueret baptismum ex baptismo aquę Ioannis proprio, & baptismo spiritus sibi proprio, vt per visibilem externum baptismum intelligeretur & conciperetur inuisibilis interior baptismus.

DEMONSTRATVM A IOANNE CHRISTVM QVINque discipuli agnoscere & sequi incipiunt. IOANNIS I. CAP. XVII.

Altera die iterum stabat Ioannes & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulantem dicit: Ecce agnus Dei. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & sequuti sunt Iesum. Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum, magister) vbi habitas? dicit eis: Venite & videte. Venerunt & viderunt vbi maneret, & apud eum manserunt die illo: hora autem erat quasi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus qui audierant à Ioanne, & secuti fuerant eum. Inuenit hic primùm fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Meßiam, quod est interpretatum, Christus. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dixit: Tu es Simon filius Iona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur, Petrus. In crastinum voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum. Et dicit ei Iesus: Sequere me. Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri. Inuenit Philippus Nathanâel, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege & Prophetæ: inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth. Et dixit ei Nathanâel, A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni & vide. Vidit Iesus Nathanâel venientem ad se, & dicit de eo, Ecce verè Israelita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanâel: Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei: Prius quàm te Philippus vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanâel & ait: Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Israel. Respondit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis, maius his videbis. Et dicit ei: Amen amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, & angelos Dei ascendentes & descendentes supra filium hominis.

ALTERA DIE ITERVM STABAT IOANNES, ET EX DISCIPVLIS, &c. Quo magis eluceret Ioānis integritas & cōstantia, narrat Euāgelista quomodo nō sat habuerit demōstrando Christum, populi studium à se diuertisse in ipsum, sed & discipulos suos quos habebat peculiares, à se alienatos Christo tradere studuerit, trāsitq; sensim Euangelista à testimoniis Ioannis, ad testimonia quæ Domino ipsa eius dicta factaq; perhibuerunt. Porrò quod Ioannem stetisse dicit, Christū verò inambulantē, non sine mystica rei significatione factum est. Legis enim Mosaicæ typū gerebat Ioannes, Christus Euangelicæ professionis erat author. Lex igitur quæ ad summā lineam per- D uenerat, stabat veluti non progressura longius & mox cessatura, Christoq; venienti cessura, & suos illi discipulos traditura, sed interim constanter testificans de Christo, ac synagogam veluti tradens vero sponso, vt sit illi Ecclesia. Christus verò obambulat, veluti semper in maius progressurus, & vndiq; cœlestis doctrinæ discipulos colligens. Pro eo autem quod nos habemus, respiciens Iesum, &c. Grecè est ἐμβλέψας, hoc est intuitus, vt postea vertit interpres. Id autē plus quid significat quàm respicere, nēpe quod Ioannes corporalibus oculis fixè in Christū intentus fuerit, nō sine gaudio animi & admiratione. Ioannes itaque stans, cùm intuitus esset Iesum ambulantem, nec ignarus illum fiure

salutem

salutem humani generis, ac iam captare discipulos idoneos sublimi doctrinæ, versus ad suos discipulos, qui pręceptori adstabant vt eos meliori se magistro traderet, digito demonstrans ambulantē: Ecce, inquit, agnus ille Dei, de quo iā fere testificatus sum vobis frequenter. In quo Ioannis facto, præter imitandam veritatis asserendæ constantiam, etiam discendum, boni doctoris officium esse non grauatim repetere ea quæ nondum satis auditores intellexerunt, propter quod Paul. ad Philip. 3. Eadem, inquit, scribere vobis mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium. Porro vt hac in parte commendata est Ioannis in prædicando integritas, constantia & diligentia: ita in sequentibus ostenditur tum fructus prædicationis eius, tum simplex discipulorum credulitas. Hi enim mox vt audierunt Ioannē loquentē, intelligentes quid vellet, nimirū vt se relicto ad Iesum properarent, simpliciterque credentes illius sermoni, secuti sunt Iesum ambulantem. Sequebantur autem taciti flagrantes amore sublimioris doctrinæ, cuius spem ex Ioānis testimonio conceperant: sed interpellare non audent eum quicum nulla eis intercesserat familiaritas, & cuius summam dignitatem ex Ioannis verbis intellexerant. Iesus itaq; intelligens quo animo sequerentur, non expectata interpellatione, vltro subleuat & inuitat illorum verecundiam, ac versus ad illos, & conspicatus eos sequentes se, quærit quid quærerent: non quòd ignoraret quem quo animo sequerentur, sed vt sua interrogatione ad colloquium & familiaritatem inuitaret, & per extortam illorum responsionem aliis ostenderet illorum affectum Euangelio dignum, ac sic horum nota cupiditas etiam aliorum animos accenderet. In quo Christi facto demonstratum, primùm quàm sit pius Dominus obuius iis qui sinceris animis sitiunt Euangelicam doctrinam. Deinde quàm debeat tum doctores, tum omnes qui quauis in re prodesse cuiquam possunt, esse cunctis expositi, non expectantes semper donec interpellentur, sed aliquando etiam anteuertentes aliorum petitionem. Iam in responsione discipulorum venerationem simul & desiderium eorum spectare licet. Dum enim Rabbi vocant, profitentur se illius velle esse discipulos. Est enim, Rabbi, Hebraica dictio, plus quid significans quàm magister. Nam est idem quod magister mi. Rab enim Hebręis, magister dicitur & doctor ob scientiæ multitudinē. Nam deriuatur à verbo quod multiplicare significat. Similiter quod interrogati quid quærerent, non responderunt se velle ab eo doceri, sed percontati sunt vbi illius esset domicilium, ostendit eorum & venerationem erga Christum, & discendi desiderium. Verebantur enim illi molesti esse ea hora, quæ, vt testatur postea Euangelista, satis tarda erat, & tamen doceri ab eo cupientes, vt frequenter ad eum discendi causa conuenire possent, locum vbi maneret scire quærebāt, simúlq; declarabant se familiarius secretiora quædam ab eo discere velle, quę fortassis non esset docturus in publico. Itaq; Dominus Iesus delectatus illorum pio discendi ardore, non indicat signis domum suam, si quando per opportunitatem se vellent inuisere, nec excusans instantem noctem, iubet eos postridie redire, sed comiter ac blandè ad domesticum colloquium inuitat dicens: Venite ac videte. Qua quidem comitate non tantum eos allexit ad amandum & sequendum se, sed etiam explorauit eorum desiderium. Nam si frigida mente ac-

A cessissent, nequaquam ad domum secuti fuissent ipsum. Simul etiam docuit secundùm Cyrillum, nullam esse in quærendis bonis moram laudādam, quum retardatio vtilitatis detrimentum afferat semper. Mysticè quoq; instruimur, non sufficere si quis vbi Christi domus, hoc est, Ecclesia fundata sit didicerit, sed necesse vt in eam per fidem veniat, & quæ in ipsa peraguntur feruenti animo videat. Discipuli autem læti tam optato responso venerunt, & non solùm viderunt domicilium vbi manebat Iesus, sed & eo die commorati sunt apud eum, sacro illius colloquio inflammati, & à benigno Domino humaniter detenti. Porro quod ex hoc loco videatur Christus habuisse domum vbi manebat, non est
B contrarium ei quod alibi dicit: Filium hominis non habere vbi caput suum reclinet. Hoc enim cùm dixit, *Lucæ 9.* demonstrare voluit se nullam habere domum propriam, cui non obstat, quin in diuersorio aliquo & hospitio alicuius manere potuerit. Proinde cum dicitur ¿vbi habitas; pro verbo, habitas, Gręcis est μένεις, quod verti potest, vbi manes, sicuti postea noster interpres vertit idem verbum per maneo, cùm subiicit: Et manserunt apud illum. Quod autem Euangelista explicet horam qua discipuli à Christo inuitati adierunt eius domicilium, dicens: Hora autem erat fermè decima, ab exortu scilicet solis, indicare voluit & in discipulis discendi cupiditatem, & in Christo suscipiendi omnes humanita-
C tem, quòd neq; illi propter tempus, quod iam scilicet sol ad occasum vergeret, auersi sunt à sequela, neq; Christus quicquam prætexerit, sed cùm etiā tempus docendi inopportunum videretur, paratum & expositum se obtulerit. Qua in re & discipuli docentur, omne tempus aptum esse doctrinæ, nec quicquam prętexendum esse cùm quę salutis sunt discere oportet: & doctor instruitur, vt paratum se semper exhibeat his qui auidi sunt doctrinæ.

ERAT AVTEM ANDREAS FRATER SIMONIS PETRI, VNVS EX DVOBVS, QVI.] Pergit narrare quomodo sensim diuinę benignitatis lumen sese explicauerit, & paulatim Christus innotuerit, dum alius alium ad eius co-
D gnitionē perduxit, ostēdens & quàm efficax statim fuerit Christi doctrina in duobus discipulis Ioannis, qui paucis horis Christum docentem audierāt, & quod sit Euāgelicę pietatis studium. Habet enim Euangelica pietas & vera Christi cognitio illud longè diuersum ab ingenio humano, vt bonū quod nacta est, aliis non inuideat, sed gestiat omnibus esse commune, cùm contrà multi se non possidere putent quod cum multis possident. Dicit ergo: Erat Andreas, &c. Solum Andream ex duobus nominat, siue quòd ipse Euangelista alter duorum esset, qui nomen suum frequenter supprimit: siue quia hic nominandus necessariò erat propter Petrum fratrem per ipsum adductum ad Iesum. Hic ergo
E tanta fœlicitate gestiēs, quod ex indicio Ioānis, sed multo magis ex domestico Iesu colloquio comperisset iamdiu exoptatum Mesiam, cùm prior inuenisset fratrem suum Simonem, magna animi sui gesticulatione dixit ei: Inuenimus Mesiam; Quasi dicat: Gaude mecum frater, quem enim tam anxiè expectamus saluatorem, iam certò inuenimus. Porro quod Andreas fratrem suum in Iudęa inuenit, siue à se quęsitū, siue fortè occurrentem, argumētum est etiam illum religionis causa Ioannis baptisma adisse. Quod verò dicit Andreas: Inuenimus Messiam; innuit etiā Simonem mirè flagrasse desiderio

Christi, atq; ob id tanquam rem lætam Christi ad- A uentum ei renunciasse. Est autem nomen, Messias, Hebraica dictio vel Chaldaica, quæ tamen apud Græcos pro natura linguæ eorum nonnihil mutata est. Nã Hebraicè dicitur מָשִׁיחַ Maschiach, Chaldaicè verò Meschiha, quod potius quàm Hebręum secutus Euangelista, Messias, dixit. Nam si ex Chaldaico nomine aspirationem duriorem vel demas, vel lenius, vt quidam, proferas, literam verò Schin per duplex ss. exprimas, vt multi faciunt, resultabit Messia, cui Græco more addendo s. fit Messias, quod Latinè vnctum significat. Cęterùm cùm multi apud Hebræos hoc nomine dicti sint, additur huic nomini apud Græcos articulus τὸν, vt B intelligatur de illo vnico Messia, quem tunc omnes solum expectabant, quemq; prophetæ promiserant vnctum non oleo visibili, sed inuisibili, neque in regem solùm aut in sacerdotẽ, sed in vtrunque simul, atque etiam in prophetam & doctorem. Vngebantur enim olim apud Iudæos sacerdotes, reges, & prophetæ. Non satis autem fuit Andreæ renunciasse fratri Messiam inuentum, sed cupiens etiam illum fieri eius discipulum, ac de Domini comitate & benignitate experta bene confisus, adduxit fratrem ad Iesum, cupidum nimirum etiam videndi & audiendi Iesum.

INTVITVS AVTEM EVM IESVS DIXIT: TV ES SIMON FILIVS IONA, C TV, &c.] Dicit Iesum non solùm respexisse, sed intuitum fuisse Petrum, ac tum dixisse ei: Tu es Simon, &c. vt intelligeremus eum sine indicio cuiusquam, Simoni ignoto indicasse nomen proprium & patris. Itaq; per hoc quod intuitum Iesum dicit, significat solùm inspectione Iesum cognouisse Simonem, ac nõ solùm faciem illius contemplatum, sed & animum, simúlq; significat delectatum ipsum sincero illius affectu quem in ipso intuebatur. Ideo autem patris propriúmq; nomen illi edicit, ac commutati nominis ænigmate futuram ipsius dignitatem, stabilitatem & officium prophetauit, vt per occultorum reuelationem, & futurorũ prędicationem ad diuinitatis suæ fidem illum adduceret, o- D stenderétq; se eum esse, qui cuncta antequam vel fiant vel innotescant nouit. De nomine autẽ patris Simonis diuersitas est. Sunt enim qui putant eum dictum esse Iona, quod sonat columbã, quia Matth. 16. dicitur Simon Bar-Iona, & corruptè vel hic vel Ioannis vltimo legi Ioanna vel Ioannis. Alij verò putant eum dictum Hebraicè Iochanna, Chaldaicè verò Iohanna, vnde extrita aspiratione, & in fine adiecto S. factũ sit Gręcis Ioannes, quod idẽ postea contrahentes dixerint Ionas vel Iona. Significat autem Iochanna vel Iohanna, quod nos dicimus Ioannes, gratiosum, quia à verbo חָנַן Hanan deriuatur, quod misereri & gratiosum esse significat. Nequaquã autem absurda videtur obseruatio, qui E istud: Tu es Simon filius Iona; non solùm dictũ putant à Domino, vt per occultorum reuelationẽ eueheretur Simon ad fidem diuinitatis, sed etiam emphaticῶς ad collaudandum piam Simonis obedientiam, simplicitatem aut gratiositatem apud Deum, ex indicio proprij & paterni nominis, in hunc scilicet sensum: Noui te qui sis, quo & gratior mihi aduenisti. Simon non tam vocaris, quàm es, audiens scilicet & obediens, id quod Hebręis hæc vox sonat, & filius Iona, hoc est, columbæ, aut Ioanna, hoc est, gratiosi, cui scilicet Deus fauet. Verè enim tibi aspirauit fauor Dei, qui te audire fecit vocem fratris tui ad me vocãtis. Gratulare autẽ tibi, quod ad me veneris, faciã enim te rupẽ quandã pietatis & salutis, ideóq; posthac Petræ cognomentum habebis. Cęterùm Cephas Chaldaicum magis est quàm Hebraicum, sicut & aliàs frequenter libris noui testamẽti multa leguntur nomina inspersa, quæ magis Chaldæa sunt & Syra quàm Hebręa, eo quòd Chaldæa magis lingua vsos Hebręos tẽpore Christi verisimile sit: quę hoc distat à pura lingua Hebręa, quę Bibliaca est, quod Italica distat à purè Latina. Bibliaca enim Hebręorũ lingua כֵּף Ceph dicitur petra, Chaldaica verò כֵּיפָא Cepha, cui à Gręcis adiecta eorũ more litera S. cõstituitur Cephas, quod Gręca lingua interpretatur Petrus. Nã Atticis ὁ πέτρος, idẽ est quod ἡ πέτρα. Itaq; Petrus nõ sonat Latinis idẽ quod saxeus, sed potius idẽ quod saxũ. Porro quidã intelligũt hoc nomẽ Simoni iam non fuisse impositũ, sed promitti imponendum: impositum autem fuisse aut cùm Matthęi 16. dicitur: Tu es Petrus, &c. aut cùm duodecim Apostoli eligerentur, tunc enim dicitur Marci 3. Et imposuit Simoni nomen Petrus. Alij verò & rectius cum Augustino intelligunt hoc loco nomen Simoni impositum à Christo, vt sit sensus: tu posthac vocaberis Cephas; sed Matthæi 16. causam huius nominis primùm fuisse explicatam. Non est autem hoc nouo nomine, primum eius nomen vel mutatũ, vel sublatum, quemadmodum nomen Abrahæ, cui dictũest: Non vocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham; & sicut nomen Saræ, de qua dicitur: Sarai vxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram. Non enim dicitur Petro: Non vocaberis vltra Simon, sed priori nomini aliud tanquam principale additũ est, vnde & ipse seipsum vocat in epistolis suis Simonem Petrũ. Sic & patriarchæ Iacob, dum dictum est ei: Non vocaberis vltra Iacob, sed Israel erit nomen tuum; non primum nomen penitus sublatum est, cum postea frequenter Iacob dicatur: sed significatur præcipuum nomen eius futurum Israel, à quo scilicet posteri eius dicti Israelitæ & Israel. Itaq; in scripturis aliquando leguntur quorundam nomina à Deo mutata, aliquando noua nomina prioribus addita, aliquando ab ipsa natiuitate imposita. Semper autem huiusmodi nominis impositio diuinitus facta significat eos quibus imponitur ad peculiarem aliquam inter homines excellentiam deligi. Porro quod Simon filius Iona vel Ianna vocatus est Petrus, mysticè significat eum qui habet obedientiam, quę filia est mansuetudinis columbinę ac gratiæ diuinæ, etiam fore Petrum, vt per obedientiam proficiens firmetur in bono.

Gene.17

Gene.35

IN CRASTINVM VOLVIT EXIRE IN GALILÆAM, ET INVENIT PHILIPPVM, ET DICIT.] Dies iste crastinus nõ videtur posse intelligi fuisse crastinus respectu eius diei quo Andreas cũ altero discipulo secuti sunt Iesum à Ioanne demonstratũ. Illo enim die Andreas mansit apud Iesum, ac proinde post illum diem inuenit Simonem fratrẽ, & inuentũ adduxit ad Iesum. Iste autẽ dies dicitur crastinus, respectu eius diei quo Simoni dictũ est: Tu vocaberis Cephas; vt ipse literæ contextus exigit: quare non secutus est immediatè diem illum quo Andreas secutus est Christũ. Quot autem dies intercesserint, scriptum non est. Epiphanius tamen libro contra hæreses in hæresi 51. eadem die putat Petrum adductum ab Andrea ad Dominum, qua ipse Dominum secutus fuit. Contigit, inquit, ipsa die vt incideret ipse in fratrẽ suum

suum Simonem,& diceret prędicta,&c.Pergit itaq; narrare Euangelista quomodo per hos discipulos quos iam collegerat,etiam alios sibi duos adiunxerit. Postridie, inquit, visum est ei exire è Iudæa in Galilæam,ibiq; obuium inueniens Philippum, ad sequelam vocat.Bene autem dicit;voluit exire;hoc est,visum est ei, ei quo significaret libera electione disposuisse eò concedere,ne fortuitò ac præter expectationem videretur obuium sibi Philippum adiunxisse. Ideo autem exiuit Christus in Galilæam, vt ex subsequenti Ioannis narratione licet colligere,vt ex contempta illa præ Iudæa regione, humiles sibi,viles ac rudes in discipulos asciſceret, ne quid virtutis Euangelicæ mundo tribueretur, vtq; in ea secundùm vaticiniū Isaię auspicaretur Christus suum Euangelium, & suiipsius manifestationem.Porro quod Philippus ad vnā Christi vocem secutus est Dominum quem nōdum docentem audierat,nec miracula facientem viderat,leuitati non est asscribendum,sed efficaciæ vocis Christi.Quāquam verisimile sit Philippum prius ab Andrea & Petro multa de Christo didicisse. Id enim videtur insinuare Euangelista, cum Philippum dicit fuisse ciuitatis Andreæ & Petri:per cuius ciuitatis descriptionem etiam rectè intelligitur notare voluisse Euangelista è quàm humili ciuitate Dominus præcipuos sibi delegerit discipulos.Est enim Bethsaida parua admodum ciuitatula,sita iuxta lacum Genesareth,cuius nomen etiam optimè mysterio conuenit. Nam Bethsaida interpretatur domus venationis.Quemadmodum autem Andreas Petrum fratrem attraxit ad Christum,ita & Philippus inuento Messia non retinet bonum hoc apud se,sed & Nathanaeli communicat, eúmq; Christo adducere studet,qui & ipse ex humili erat Galileæ vico, nempe è Cana Galileæ,vt dicitur Ioānis vltimo.Animaduertendum sanè quàm fœlix fuerit nascentis Ecclesiæ auspicium.Frater enim fratrem traxit ad Christum,ciuis conciuem, amicus deniq; amicum: quæ certè omnia omen quoddam habuerunt Christianæ concordiæ, qua augenda erat Ecclesia Christi. Itaq; Philippus lætus de inuento thesauro,cùm reperisset Nathanaelem,quem & ipsum sciebat incredibili Messiæ desiderio teneri,cum animi gesticulatione dixit: Inuenimus expectatum illum, quem scripsit & Moyses in lege sua, & prophetæ item omnes promiserunt, nempe Iesum filium Ioseph Nazarenū.Ex quibus verbis coniectura est & Philippum & Nathanaelem scripturarū studiosos fuisse,atq; in eis de aduentu & regno Christi diligenter inuestigasse.vnde Philippi renunciatio hunc videtur habere sensum: Legem & prophetas ô Nathanael diligenter excutis, vt de Christi aduentu certior fias. En modò inuenimus eum quem scriptura promittit,& tu tam anxiè quæris. Nathanael autem Philippum audiens fauebat quidem lætissimo nuncio, sed offendebat scrupulus quidam quem illi mouebat prophetia Micheæ, promittens Messiam exoriturum ex Bethleem Iudææ, non tamen plane diffidens,discendi animo, non calumniandi,interrogabat dicēs:Num à Nazareth potest aliquid eximium exoriri,cùm eius non meminerint prophetæ? Interrogatiuè enim debere istud legi: A Nazareth potest aliquid boni esse? & non assertiuè,vt quidam volunt, apertè satis patet ex subiecta responsione Philippi:Veni,& vide.Cùm enim Philippus nodum hunc sibi propositum soluere non posset,inuitat eum ad fontem ipsum, non dubitans

A quin viso & audito Iesu,statim sit crediturus.

VIDIT IESVS NATHANAEL VENIENTEM AD SE, ET DIXIT DE EO: ECCE VERE ISRAELITA.] Nathanaelem ad se per Philippū venientem per occultorū reuelationem ad fidem trahere studet Dominus, quomodo prius Simonem adductū per Andreā,ideóq; secreta cordis de eo reuelat, asserens in eo nō esse dolum,quod vtiq; cognoscere solius est diuinę virtutis.Homines enim vidēt quę apparent,Deus autem intuetur cor,1.Reg.16.Quod autem dicit; verè Israelita;ita tum dictum est, ac si quis modò dicat, verè Christianus,de eo qui nomini suo,vita mori-
B búsq; respondet. Quare autem verè Israelitam vocat,indicant subiūcta verba,quia scilicet in eo nullus erat dolus, hoc est, simplex erat & rectus,simplicíq; ac sincero animo Deum colens, quemadmodum Iacob,cuius nomen præferebat.Qua commendatione non tantùm Nathanaelem voluit Dominus prouehere ad magnificam de se existimationem, sed & sinistrā quæ esse poterat de Nathanaele,in circunstantibus aut in nobis suspicionem tollere,ne scilicet quia dubitādo dixerat:A Nazareth potest aliquid boni esse; putaretur calumniandi animo accessisse Christum,& nō solo discendi studio. Admiratus autem Nathanael vnde tam perfe-
C ctam etiam cordis sui haberet Dominus cognitionem: Vnde,inquit,me nosti? Iesus verò euidentius etiam declarare volens diuinā suam virtutem, nec quicquam illum latère quamuis occultum: Priusquam,inquit,Philippus te vocaret ad me, cum folus esses sub ficu, ego te vidi.Quibus verbis optimè saluator respōdet interrogationi Nathanaelis. Interrogatus enim vnde nosceret eum,nō respōdet se nouisse eum cùm adhuc esset sub ficu: sed vidi, inquit,te,oculis nimirū diuinitatis,ac proinde mirum non est si te nouerim intimè; etiamsi nec mecum sis conuersatus, nec mihi quisquā de te dixerit.Inde enim te noui, vnde te longè à me semotū vidi.Cæterùm duo occulta his verbis Dominus re-
D uelat,nēpe quòd Philippus illum vocarit, & quòd priusquam vocaret,sub ficū fuisset,quorū neutrum ne ab aliquo didicisse putaretur, vidisse se eū asserit.Hæc autē simul atq; Nathanael audisset,cui persuasum erat soli Deo perspicua esse cordium secreta,& homine maius esse quod audiret,nihil iam offensus scrupulo de loci natalis vocabulo,plena fide testimonium reddidit Christo, magistrum filiúmq; Dei,atq; expectatum illum regem Israel, Messiam professus declarans certè quàm non vulgarem de expectato Messia haberet opinionem,quòd ex scripturarum cognitione didicisset illum & doctorem fore,& regem populi Israelitici,& filium Dei,quēadmodum in psalmis frequenter nunc apertè,nunc sub typo Salomonis aut Dauidis promittitur Mes-
E sias fore Dei filius.Quamuis autem Iudæi ex scripturis intelligerent Messiam suum singulari & propria quadam ratione fore Dei filium (vnde & hic Græcis additur articulus ὁ υἱὸς,)incertum tamen an Nathanael & reliqui Iudæi putauerint eum fore filium Dei naturalem,& verum Deum,an solùm filium Dei per singularem quandam præ omnibus gratiæ prærogatiuam:& tamen quòd Iesum aliquid supra hominem fuisse crediderit Nathanael,dicēs: Tu es ille filius Dei; ex eo manifestum satis, quòd per occultorum reuelationem, quam Deo propriam non dubitauit, in hanc fidei suæ confessionem proruperit. Iesus autem tam promptam & alacrem

alacrem viri fidem,ac professionem tam Euangelicam libenter amplectens, confirmat etiam Nathanaelis & aliorum de se opinionẽ, apertius iam indicans suam naturam diuinam,dum visuros eos dicit cœlos sibi aperiendos, & angelos ascendentes:& descendentes, quòd apertum futurum erat signum, eum esse non solùm regem Israel, sed etiã regem angelorum, ac verum & naturalem Dei filium, vt cui angeli obsequium essent exhibituri. Porro dubium quando id viderint Apostoli, quod visuros Apostolos Christus testatus est.Dicũt quidam tunc istud adimpletum, quando in agone sudanti angelus animum addebat:dum item in resurrectione frequenter apparuerunt:dum deniq; Christo ascendente nunciabant sic rediturum quomodo abiisset. Verùm quoniam in istis factis angeli non descenderint super filium hominis,nisi, super,accipiatur pro propter,alij rectius dicunt ab Euangelistis,quos certum est multa prętermisisse,etiam prętermissum esse quãdo istud viderint discipuli,quod tamen ex his Christi verbis certum est aliquando vidisse.Rupertus verò mysticè hæc intelligit,vidisse scilicet discipulos cœlum apertum, quando fide conspexerunt cœlum per mortem Christi fuisse nobis apertum,angelos autem ascendentes & descendentes super ipsum vidisse, quando intellexerunt angelos & ascendere ad contemplandum Christi diuinitatem,& rursum sese demittere ad cõsiderandum humilitatẽ passionis ipsius,ita vt in vno Deũ simul venerentur & hominem. Cæterùm quoniam Nathanaelem Dominus vocauit verè Israelitam, bene ei similis visio repromittitur,qualẽ aliquando Iacob,qui primus Israel dictus est, viderat. Nam & hic quondam in somno vidit cœlum apertum,& Deum innixum scalę,quæ à cœlo protendebatur in terram, angelósq; per eam ascendentes & descendentes. Notandum & illud,quòd Christus appellatus à Nathanaele filius Dei, suámq; diuinitatem eis comprobans,se tamen non vocat nisi filium hominis,vt & aliâs fere semper,hac appellatione humilitatem suam, ac veram humanæ naturæ susceptionem nobis commendans. Est autem filius hominis,Hebraica phrasi idem quod homo,quanquã appropriatè etiam Christo potest intelligi competere, vt dicatur filius hominis,eò quòd in terris matrem tantùm habuerit, non etiam patrem. Verùm ad istud non videtur Christus respexisse,cum genitiuus,hominis,sit masculinus. Est enim τοῦ ἀνθρώπου. Quæri autem hic solet,cur Nathanaelem Christus non etiam inter Apostolos elegerit, qui idem de Christo perhibuit testimonium,ob quod postea Petrus consecutus est primum inter Apostolos locum & authoritatem. Et quidem dicunt plerique post Augustinum factum istud, quoniam Nathanael peritus fuerit in lege, ne mundi conuersio facta per Apostolos ascriberetur humanæ sapientię.Rupertus verò putat, & certe valde probabiliter, hunc Nathanaelem fuisse eum quem reliqui Euangelistæ vocant Bartholomæum, eò quòd apud eos semper coniungatur Philippo Bartholomęus, cum censentur Apostolorum nomina: quemadmodum Petro Andreas copulatur,& Iacobo Ioannes.Idem efficaciter satis videtur ex vltimo cap. Ioannis, in quo Nathanael numeratur inter discipulos Christi, &, vt videtur, non alios, quàm qui Apostoli dicebantur. Nam dicitur tertiò tunc apparuisse discipulis, eisdem ergo quibus prius dicebatur apparuisse. Iam certum est priores apparitiones ab eo scriptas non factas nisi discipulis illis qui Apostoli dicebantur. Accedit his quod Bartholomęus non videatur esse nomen proprium Apostoli, non magis quàm Bar Iona proprium fuit Petri nomen, vt ob id verisimile sit Ioannem solum eius proprium nomen voluisse explicare.

Gene.28.

MVTATVR AQVA IN VINVM IN NVPTIIS.

IOAN. 2. CAPVT XVIII.

Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ:Et erat mater Iesu ibi: Vocatus est autem & Iesus,& discipuli eius ad nuptias. Et deficiente vino dicit mater Iesu ad eum:Vinum non habent. Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier?nondum venit hora mea.Dicit mater eius ministris: Quodcunque dixerit vobis,facite.Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundùm purificationem Iudæorum,capientes singulæ metretas binas vel ternas. Dicit eis Iesus:Implete hydrias aqua.Et impleuerunt eas vsque ad summum.Et dicit eis Iesus:Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt.Vt autem gustauit architriclinus aquam vinum factam,& non sciebat vnde esset,ministri autem sciebant qui hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus, & dicit ei. Omnis homo primùm bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint,tunc id quod deterius est. Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc.Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.

ET DIE TERTIA NVPTIÆ FACTÆ SVNT IN CANA GALILÆÆ, ET ERAT MATER.] Cùm iam sibi aliquot Christus discipulos collegisset, ac occultorũ reuelationibus suã illis diuinitatẽ insinuasset,tempus erat vt nouis miraculis suã excellẽtiam testificaretur:quod quomodo aut qua occasione factũ sit, iam narrare pergit Euãgelista.Porro dies tertia qua nuptiæ factæ sunt variè accipitur. Rupertus enim diem hãc intelligit esse tertiam à testimonio nouissimo Ioãnis,hoc est, ab ea die qua primi duo discipuli Christũ sunt secuti.Verùm istud non est probabile, maximè cum prius dictũ sit,illud, In crastinũ,non posse intelligi de crastino eius diei quo dixit Ioãnes: Ecce agnus Dei.Deinde si hæc tertia dies immediatè secuta est eum diem quo Iesus exiẽs in Galilæã inuenit Philippum,cur non iam etiã dixit,vt superius, Altera die,vel in crastinum? Itaq; secundùm alios melius dies hęc intelligitur dici tertia ab adita Galilęa,vel ab eo tempore quo venit ad Iesum Nathanael. Ita intelligit Epiphanius,qui etiã putat miraculũ istud contigisse eadem die qua Dominus natus est, cùm iam scilicet complesset 30. annos, cum communis iam sentẽtia habeat illud factum decimatertia die post natiuitatis diem:sed errauit Epiphanius in eo quod putauerit Christi natiuitatẽ incidisse in quintam Ianuarij.In confirmationẽ autẽ eius quòd hac quinta Ianuarij aquam conuerterit in vinum,refert

etiam

etiam ſuo tempore hac die fontes quoſdam in vinum conuerti ſolitos. Quoniam autem duæ erant Canæ (teſte Hieronymo) vna maior iuxta Sydonem, altera minor in tribu Aſer, ob id ad diſtinctionem alterius hic additum eſt, Galilęæ.

VOCATVS EST AVTEM ET IESVS, ET DISCIPVLI EIVS AD NVPTIAS.] Vocatus eſt ad nuptias Dominus, non quòd magnum aliquid de eo iam ob viſa miracula ſuſpicarentur, ſed ſimpliciter, tanquam notus & amicus, quod ſignificans Euangeliſta dixit matrem Ieſu ibi fuiſſe. Notat autem Epiphanius in hęreſi 78. iam tum Ioſeph fuiſſe mortuum, quòd nec hic, nec alibi poſtea coniungatur Mariæ, aut fratribus Ieſu. Itaq; ſicut illa vocata fuit tanquam nota, ita & Dominus. Non dedignatur autem Dominus etiam ſic vocatus nuptiis intereſſe, vt humilitatis nobis exemplum ſuo facto commendaret, doceretq; amicorum & cognatorum neceſsitudinem non negligendam, quando non obſtat vitæ quæ ſecundùm Deum eſt. Deinde quo ſua pręſentia nuptias honorans, & nuptiale conuiuium miraculo inſigni cohoneſtans, oſtenderet contra futuros hæreticos & matrimonium eſſe ſanctum, & nuptialia conuiuia non eſſe tanquam illicita reprobanda. Quis enim ſanctus non reprehenderet huiuſmodi conuiuia, niſi Chriſti exemplo reprimeretur? Aut quomodo efficacius hæreſis Tatiani, Marcioniſq; refelli poteſt, quàm hoc Chriſti exemplo?

ET DEFICIENTE VINO, DICIT MATER IESV AD EVM: VINVM NON HABENT.] His verbis multiplex certè matris Domini virtus nobis commendatur. Et primum quidem ipſius ſollicita pietas & miſericordia, qua aliorum defectus ſubleuare ſtudebat, idq; adeo ſollicitè, vt vſque ad extremam neceſsitatem non diſtulerit, ſed deficiente vino, id eſt, dum iam inciperet deficere, & nondum defeciſſet. Nam quod dicit; Vinum non habent; intelligendum videtur, ſufficiens & quantum eſt ſatis. Gręcè tamen non eſt participium pręſentis temporis, ſed aoriſtus, ὑστερήσαντος οἴνου, hoc eſt, cùm defeciſſet vinum. Secundò, inſinuatur nobis ipſius eximia de Chriſto opinio & fides. Nam cùm nondum Chriſtus miracula operatus fuiſſet, non dubitat tamen eum poſſe: imo cùm iam diſcipulos ſibi adiunxiſſe videret, credidit tempus eſſe vt per miraculorum patrationem mũdo ſeſe manifeſtaret. Poſtremò, & virginis modeſtia, reuerentia ad Chriſtũ, ac multa ſpes indicatur, eò quòd paucis verbis defectum vini filio inſinuauerit, non quod ignorare putaret, ſed quò ad ſubleuandum inopiam amicorum prouocaret. Nouerat ſiquidem mater nihil minus ferre poſſe filium quàm ſuorum inopiam etiam corporalem: quare ſatis habuit tantùm verbo inopiæ conuiuarum admonuiſſe: Sic ſe habet & omnis animus fide orans, qui ſatis habet ſuos defectus Deo exponere, nihil dubitans quin pro ſua potentia & bonitate poſsit & velit ſuccurrere, ſed tempus & modum quo ſubuenturus ſit, in illius voluntate & prouidentia relinquens.

ET DICIT EI IESVS: QVID MIHI ET TIBI EST MVLIER? NONDVM VENIT HORA MEA.] Quod dicit ſaluator: Quid mihi & tibi eſt mulier, quidam intelligunt vt ſit ſenſus: Quid mea & tua intereſt quod non habeant vinum? Tu enim es mulier, & proinde non imputabitur tibi vini defectus, ſed architriclino tantùm & ſponſo. Verùm rectius hęc oratio intelligitur ſe-

A cundùm phraſim Gręcam aut Hebręam. Nam Gręci per duos datiuos mediante coniunctione καὶ ea proferunt, quę Latini per vnũ datiuum cum aduerbio congregandi, ſiue cum ablatiuo, præcedente prępoſitione, cum. Sic Matth. 8. vociferabantur dęmones; Quid nobis & tibi Ieſu fili Dauid? hoc eſt, quid rei eſt nobis tecum? Et c. 27. Nihil tibi & iuſto illi; hoc eſt, ne quid rei tibi ſit cum iuſto illo. Sic & hoc loco ſenſus eſt: Quid mihi rei eſt tecũ, quídve mihi tecum cõmune? Similis phraſis eſt apud Hebręos, à quibus Græci eam mutuati videntur. Sic enim dicitur 2. Reg. 16. Quid mihi & vobis filij Saruiæ? Et 4. Reg. 9. Quid tibi & paci? id eſt, quid tibi cum pace? Et aliâs ſæpe hęc loquendi ratio occur-

B rit. Porro durius matrem Chriſtus alloquitur, non quòd illa in ſyncero affectu miraculum expetiſſet, quaſi ſcilicet per miraculum filij cupiuerit gloriam ſuam demonſtrari, neq; quòd illam non vnicè diligeret, & piiſsimè veneraretur, ſed vt miraculorum authoritatem ab humanis affectibus aſſereret, ac diuinæ virtuti totam gloriam vendicaret, hoc eſt, ne potiſsimùm videretur in gratiã amicorum facere quę fecit, & non potius in gloriam patris ſui, & doceret omnes non à matre ſe accepiſſe poteſtatem miracula operãdi, atq; in Euangelico negotio nullum eſſe ius authoritatis parentum, neq; ſecundum eam regi debere eum qui ad id negotij à patre miſſus eſt. Itaq; ſenſus eſt: In negotio ędendorum miraculorum nihil mihi tecum rei eſt, ſed es mihi ve-

C lut aliena mulier, non vt mater. Neq; enim à te accepi vnde miracula operari poſſum, ac proinde neque tui iuris eſt pręſcribere patrandorũ miraculorum tempus & locum. Quod autem ſequitur; Nondum venit hora mea; Auguſt. intelligit, de eadem illa hora de qua cap. 7. Nemo miſit in eum manus, quia nondũ venerat hora eius; nempe de hora paſſionis, vt ſit ſenſus: Nondum venit hora paſsionis mihi à patre præſcripta, quando oſtendam quid à te acceperim, & tanquã matrem recognoſcam. Verùm melius ſecundùm alios intelligitur de tempore operandi miracula, & per ea ſeipſum manifeſtandi. Cùm itaq; prioribus verbis oſtenderit propter auditores, matrem non habere in ipſum aliquid

D iuris in negotio Euangelico, his iam verbis indicat ſe in omnibus obſeruare debere opportunitatẽ & tempus decretum à patre. Sed cum hac hora & tempore fecerit miraculum, quomodo dicit nondum veniſſe horam ædendi miracula? Dicit beatus Chryſoſtomus matrem petiiſſe miraculum, priuſquam omnibus manifeſta eſſet vini deficientis inopia, atq; ob id dixiſſe Chriſtum; nondum venit hora mea; quia ſcilicet opportunum tempus ædendi miraculum quod petebatur, non erat, niſi cùm iam de vini inopia omnibus conſtaret. Tunc enim futurum erat gratius, credibilius, magiſq; liberum ab omni ſiniſtra ſuſpicione, cum alioqui videri poſſet ad oſtentationem ſui, & amicorum gloriam mi-

E raculum operatus Dominus. Aliter tamen etiam dici poteſt, Nondum tunc veniſſe tempus paſsim & publicè ædendi miracula, quod tempus cœpit primùm ab incarceratione Ioannis, vnde ab eo tempore reliqui Euangeliſtæ cœperunt eius prædicationem & miracula proſequi: tamen quo matrem ob repulſam filij non deficientem in fide & ſpe honoraret, pręuenit illud tempus miracula faciendi, oſtendens ſimul ſe temporibus non ſubiici, ſed dominari eis. Mater enim etſi repulſam paſſa videretur à filio, tamen tum quod diuina ſua prudentia

ſcopum

ſcopum & rationē verbi intelligeret, videlicet quod non impotentiæ excuſatio, neq; matris contemptus erat, ſed ne videretur ſeſe miraculis ingerere, & ſpectaculo exponere, tum quod ſpei, fideiq; firmitate optimè confideret de filij ſui & potentia & benignitate erga omnes, & maximè erga ſe matrem, menſæ miniſtros admonet vt facerent quicquid iuſsi eſſent, pia ſollicitudine procurans ne famulorum inobedientia, aut non paratum obſequium obſtaret, quo minus conuiuio ſubueniretur, cæterùm temporis ac rei gerendæ arbitrium filio tacita relinquēs. Itaq; & hic rurſum præclarę virginis dotes relucent, manſuetudo ſcilicet & reuerentia filij, cuius duriore reſponſo non offendebatur, nec ei viciſsim reſponſabat. Item fidei fiduciæq; conſtantia, deinde & in intelligendo verba filij, & in proſpiciendo futuris prudentia, in ſubueniendo inopibus indefeſſa ſollicitudo. Greg. Nyſſenus interrogatiuè legit illud, nondum venit hora mea? Sic enim interpretatur in ſer. ſuper illud: Tunc & ipſe filius ſubiectus, quaſi diceret: Quid mihi tecum eſt mulier? Nunquid etiam hanc meam ætatem regere vis? an nondum venit hora mea, quę liberum arbitrium & ſuum ius ac libertatem ætati præbeat?

ERANT AVTEM IBI LAPIDEÆ HYDRIÆ SEX POSITÆ SECVNDVM PVRIFICATIONEM IVDÆORVM, &c.] Purificatio Iudæorum, de qua hîc loquitur, non ea intelligenda eſt, qua Iudæi ſecundùm legem Moyſi purificabantur à quibuſdam immunditiis per legis conſtitutionem introductis, vt à contactu morticini, vel leproſi, aut à pollutione ſeminis. Ab his enim immundi erant vſq; ad veſperum, nec potuerunt ab his emundari in conuiuiis. Quare ea intelligenda eſt purificatio, quę ſecundùm traditionem ſeniorum introducta fuit & recępta apud Iudęos, de qua Marcus. Phariſęi, inquit, & omnes Iudęi, niſi crebrò lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem ſeniorum: & à foro niſi baptizentur non comedunt, & alia multa ſunt quę tradita ſunt illis ſeruare, baptiſmata calicum, & vrceorum, & æramentorum, & lectorum. In hunc ergo vſum aderant ſex iſtę hydriæ, hoc eſt, ęquales. (Dicitur enim hydria ab hydor, aqua) capientes duas aut tres metretas. Eſt autem metreta & cadus eadem menſura, continens decem congios, vt oſtendit Budęus lib. 5. de Aſſe, ex Dioſcoride lib. 5. Congius verò ſex continet ſextarios. Nam & ob id ſextarium dictum volunt, quod ſexta pars ſit congij. Sextarius autem duas continet heminas vel cotylas: hemina autem appendit libram vnam, hoc eſt, ſex cyathos. Nam cyathus liquoris vncias duas continet. Ex quibus colligere licet quàm capaces fuerint ſex iſtæ hydrię, continentes metretas binas aut ternas. Vnde etiam intelligimus quàm largum fuerit Domini beneficium, & ſuppoſititias eſſe quaſdam amphoras portatiles, quæ in locis quibuſdam tanquam ex his ſex hydriis oſtendūtur, quę abſunt à menſura vnius metretæ aut cadi. Iuxta Robertum Senalem, qui poſt Budęum accuratius de ponderibus & menſuris ſcripſiſſe videtur, Metreta & cadus idem capit quod Batus, ſeu Ephi, quas menſuras ex Ioſepho oſtendit continere 72. ſextarios Atticos, & proinde libras menſurales 108. cùm ſextarius Atticus ſelibram capiat, idémq; ſit cum Log Hebraico, quę menſura Hebręis capax dicitur ſex ouorum. Ac iuxta collectionem ipſius Roberti, Metreta ſeu Batus continet quartarios Pariſinos duodecim cum

Marci 7.

A cheopina & dimidio eius cum duabus drachmis. Quartarius autē Pariſinus, qui capit quatuor cheopinas aut duas pintas, minor eſt congio Romano hemina vna, minor item Choe Attico, quadrante heminæ vnius, paulò item minor Gomor menſura Hebraica. Vnde colligitur aliquanto minorem eſſe noſtro quartario, quem nos barbarè pottum dicimus. Proinde hydria quæ duas metretas capiebat, iuxta hanc collectionem vigintiquatuor noſtros quartarios aut circiter capiebat. Vnde reliqua colligi poſſunt. Certè non amphoras vulgares fuiſſe has hydrias, ſed vaſa aperta & ampla, patet ex eo quod Dominus non iubet effundi liquo-
B rem, ſed hauriri. Haurite, inquit, nunc, &c.

DICIT EIS IESVS, IMPLETE HYDRIAS AQVA. ET IMPLEVERVNT EAS VSQVE AD SVMMVM.] Conſultò Dominus miraculum diſtulit, quo magis omnibus innoteſceret vini defectus, ac ſic non oſtentationi, ſed neceſsitati datum videretur. Igitur cùm iam tempus eſſet vt matris petitioni condeſcendens, amicorum inopię ſubueniret, ſeque in gloriam patris ſui manifeſtaret, mandat miniſtris vt ſex illas hydrias implerent aqua. Non mandat vt vaſa vinaria impleant, ſed aquales illas pro purificatione Iudæorum ſitas, quas omnes didicerant pręter aquas nihil continuiſſe, vt miraculum eſſet a-
C pertius, & ab omni calumnia liberius. Cúmque ſolo verbo & vinum creare potuiſſet ex nihilo, & hydrias replere aqua quam in vinum conuerteret, miniſtris iuſsit replere hydrias aqua, vt euidentius eſſet miraculum, ipſóſque mēſę miniſtros faceret etiam miniſtros ac teſtes miraculi. Sicut enim ita omnia ſua miracula geſsit Dominus, vt non ad laudem humanam affectata, ſed ſubleuandis hominum malis impenſa viderentur: ſic & rerum ordinem ita temperauit, vt maiore certiorique fide geri non poſſent, quo per ea videntium fides magis excitaretur & creſceret. Itaque & hac de cauſa iubet miniſtros haurire, & ferre architriclino, hoc eſt, conuiuij pręfecto, vt & per hunc
D miraculi fides & magnitudo pluribus certius innoteſceret. Hic enim partim quia ſobrius erat, (nam cui cura mandata eſt curandi conuiuium, is cęteris bibentibus abſtemius eſſe conſueuit) partim quia ſaporum peritus, maiore fide pronunciare poterat de vino, quàm cęteri conuiuæ, quorum palata iam multo vino videri poterant obſorduiſſe. Miniſtri ergo teſtes fuerunt aquam in vinum conuerſam, Architriclinus autem teſtis fuit vinum illud optimum fuiſſe, qui cum ſuſpicaretur errore miniſtrorum, aut diſpoſitione ſponſi factum, vt vinum illud optimum vltimo loco apponeretur, ſponſum vocat, diſputans cum eo de vino tam bono, Deo ita ordinante propter miraculi maiorem fi-
E dem & claritatem aſtruendam. Porro ſubintelligendum quod ex ſua narratione Euāgeliſta reliquit noſtrę intelligentiæ, poſtea re ex famulis inquiſita, & reperto vino eiuſdem generoſitatis in hydriis, miraculi veritatem & architriclino, & ſponſo, & per hos omnibus innotuiſſe. Sicut autem ad inſinuandam vini Chriſti liberalitate exhibiti quantitatem, Euangeliſta expreſsit hydriarum & numerum & capacitatem: ita ad ſignificandum eiuſdem vini excellentiam & bonitatem, narrat tam accuratè verba architriclini, quibus eius bonitas comprobatur, vt ſic declaret Chriſtum & copioſum & optimum vinum exhibuiſſe.

HOC FECIT INITIVM SIGNORVM IESVS IN CANA GALILEAE, ET MANIFESTAVIT.] Hinc patet falsum esse librum de infantia saluatoris, qui & reprobatur in decreto Gelasij Papæ tanquam ab hereticis confictus. Atq; hac de causa videri potest ex proposito istud Ioannes addidisse, vt reiicienda demõstraret miracula quæ de Iesu iactabantur antea facta. Non enim intelligendum est Ioannem noluisse significare istud miraculum non fecisse simpliciter primum, sed primum inter ea quæ fecit in Cana Galileæ. Nam nulla videri potest ratio, quare potius diceret Euangelista primum miraculum quod in Cana factum est, quàm primum miraculum quod in Capharnaum aut in Hierusalem factum est. B Deinde cum additur; & manifestauit gloriam suam; hoc est, gloriam & claritatem potentiæ suæ diuinæ, apertè satis significatur prius tali ratione non manifestasse gloriam suam. Et bene quidem dicitur manifestasse gloriam suam. Apertè enim ostendit se eum esse, qui quotannis in vite aquam in vinum conuertit, ac creaturarum omnium dominum. Quod autem dicitur; & crediderunt in eum discipuli eius; intelligendum quod fidem ampliorem & firmiorem acceperint. Quia & prius quidem crediderant, sed non tam firmiter. Porrò præterquam quod hoc miraculo & matrem honorauit & nuptias, amicorúmque honori & inopiæ prouidit, etiam C mysticam habet rationem & intelligẽtiam omnis hæc Christi actio & historia, cuius mysterij ratione omnino cõueniebat hoc miraculum aquæ conuersæ in vinum in nuptiis, fuisse primũ omnium quæ fecit miraculorũ. Hoc enim miraculo Christus veluti typo quodã nobis adumbrauit id quod aggrediebatur. Iam enim tempus erat vt pro insipida ac diluta legis Mosaicæ litera, biberemus generosum illud vinum Euangelicę doctrinæ, Christo videlicet id quod erat inutile nobis & inefficax vertente in melius. Secundùm cuius mysterij hic significati exigentiam licebit & totam hanc historiam mysticè interpretari. *Sẽsus allegoricus.* Spirituales itaque quædam sunt nuptiæ, quibus scilicet humana natura diuinæ reconciliata est & coniuncta, & ad D hoc coniuncta, vt deinceps spirituales Deo filios pareret. Hæ autem nuptiæ tertia die sunt factæ. Prima enim dies, fuit tempus ante legem: secũda, tempus sub lege: tertia verò, tempus Euangelicæ doctrinæ. *Osea 6.* De quibus tribus diebus illud Oseæ nõ incommodè potest intelligi. Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Non autẽ in Iudæa aut in Ierusalem, sed in Cana Galileæ gentiũ factæ sunt hæ nuptiæ, quia ad gentes magis hæ pertinent nuptiæ, ad quas maior Iudæorum pars vocata venire recusauit & cõtempsit. Astipulantur & ipsæ vocabulorũ localium significationes. Cana enim Galilea sonat possessionem transmigrationis. A In eo ergo populo hæ nuptiæ celebrantur, qui pretio sanguinis Christi emptus transmigrat à litera legis ad spiritũ Euangelicum, atque à mundo ad cœlum. Interest his nuptiis castitas virginalis, adest & discipulorum Christi simplicitas, venit & ipse Iesus è cœlo tanquã ex vera Iudæa descendens, inuitatus certe multorum retro sanctorum vocibus. Ipso autem veniente ad nos, iam deficere cœpit in vtribus omnium vinũ. Nam & insita hominibus naturalis ratio variis erroribus propemodum extincta erat, & cœlestis gratia, qua etiam olim mentes fidelium irrigabantur & potabantur, hominum negligentia defecit in eis, abundante in omnibus iniquitate. Mater Iesu Synagoga, cuius authoritas per Christum diminuitur, admonet quidem de vino, sed idem ipsa prestare nequit. Itaque cum iam de vini ac gratię diuinæ defectu constaret, Christus non ferens humanam naturam bonorum carentia deprimi, melius nobis quàm prius erat, vinum protulit, frigidas legis cęremonias in efficacissima atq; saluberrima sacramenta, ac insipidam & quæ recreare nõ potuit legem, in Euangelicam doctrinam commutans, quę mentem hominis & lætificat, & inebriat. Miratur autem tam bonum vinũ architriclinus, quia pontificum quisque, quibus cura harum nuptiarum committitur, huius mysterij ratione stupescit, cui primum vinum afferri Christus imperauit, quod per eum conuiuis omnibus sit dispensandum. *Sẽsus moralis.* Cæterùm orandum & nobis, vt hæc in nobis etiam impleantur nunc, nempe vt fiant nuptiæ, hoc est, coniunctio Dei cum anima nostra, quamdiu sumus in Cana Galileæ, hoc est, in possessione istius mundi, vnde nobis transmigrandum est. Verùm hæ nuptiæ fieri non possunt sine præsentia matris Domini, discipulorumq; eius, & ipsius Christi. Castitas enim mentis adsit necesse est, atque simplicitas, & fides in Christum, qui per fidem habitans in cordibus nostris, cum agnouerimus vinum nobis deficere, conuertet aquam, quæ est in sex hydriis nostris, hoc est, dissolutionem ac molliciem omnium virium animæ nostrę, in vinum sapidum, omnes nostras vires lætificans cœlesti sua gratia, vt qui prius verbo & facto nihil præter aquam frigidam proferebamus, iam redoleamus fragrantissimum diuinæ sapientiæ & gratiæ vinum, quo & alios recreemus & inebriemus, atque incalescere faciamus. *Sẽsus analogicus.* Orandum quoque, vt ad eas nuptias agni, de quibus Apocal. 19. perueniamus, à quibus stultæ virgines excluduntur, in quo simul cum Christo & Apostolis eius pro contemptis huius mundi bonis (quæ velut aqua frigida satiare non possunt) bibamus vinum illud nouum, de quo Christus in vltima cœna, vinum, inquam, vindemiæ defecatæ. De quo Isaiæ 25.

IN PASCHATE EIICIT DOMINVS VENDENTES & ementes in templo, mortem & resurrectionem suam Iudæis insinuans.

IOAN. 2. CAP. XIX.

POST hæc descendit Capharnaũm ipse & mater eius & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et prope erat pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam, & inuenit in templo vendentes oues & boues, & columbas, & numularios sedentes. Et cùm fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oues quoque & boues, & numulariorum effudit æs, & mensas subuertit. Et his qui columbas vendebant dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei domum negotiationis. Recordati sunt verò discipuli eius quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me. Psal. 68. *Responderunt ergo Iudæi, & dixerũt ei: Quod signum*

ostendis nobis, quia hæc facis? Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cùm ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermoni quem dixit Iesus. Cùm autem esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius quæ faciebat. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eò quòd ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat vt quis testimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

POST HAEC DESCENDIT CAPHARNAVM, IPSE ET MATER EIVS, ET FRATRES EIVS, ET DISCIPVLI EIVS.] Hunc descensum in Capharnaum non esse eundem cum eo de quo Matt.4. sicut nec exitum in Galilæam cum eo de quo ibi Matthæus, patet quod ibi dicatur secessisse in Galilæam, & relicta Nazareth, venisse & habitasse Capharnaum, postquam iam Ioannes traditus esset in carcerem, cùm id quod hic narratur manifestè factum sit ante incarcerationem. Porrò quare in Capharnaum simul cum matre & fratribus descẽderit, Ioannes non explicat. Verisimile tamen ipsum, quoniam iam Euangelicum erat negotium incepturus, noluisse deinceps habitare in Nazareth, in qua hactenus enutritus erat, quòd, vt postea dicit, sciret se ibi non futurum in honore. Itaque hanc relinquens, aliò matrem simul & cognatos transtulit, secedens potissimum in Capharnaum celeberrimum totius Galileæ oppidum. Erat enim memoratissimum emporiũ situm iuxta Genesareth. Hic itaque propter loci celebritatem, ac corruptissimos mores, qui in celebrioribus fere locis, & maxime emporiis multùm obtinẽt, habitare, & doctrinam suam auspicari voluit, vt sic doctrina eius latius spargeretur, & ibi potissimum Dei virtus declararetur ad saluandum, vbi præcipuè viguisset vis Satanæ ad perdendum. Ne autem putaretur Christus tunc primùm cum matre relicta Nazareth, descendisse Capharnaum cùm Ioannes traditus esset, quemadmodum ex aliis Euangelistis videri posset, ideo necessarium putabat Ioannes istud narrare. Quãquam nondum hoc primo descensu miracula fecerit in hac ciuitate, neque palam adhuc in synagogis prædicauerit, neq; tam fixam sibi matriq; habitationem delegerit, quàm ab incarceratione Ioannis. Ideoq; non multis ibi diebus mãsisse eos dicit, nulla prędicationis facta mentione, quãuis verisimile sit eum priuatim multos docuisse, ac plures sibi adiunxisse discipulos.

Qui dicẽdi sint fratres Iesu.

Fratres autẽ Iesu, de quibus hic & alibi frequenter fit mentio, primùm certum est nõ posse intelligi veros & naturales fratres, ex Maria scilicet & Ioseph post Christũ progenitos, vt impius asseruit Heluidius. Nec rursum probabilis est eorum sententia, qui putãt hos dictos fratres Domini fuisse filios Ioseph ex alia aliqua priore vxore. Nam ex c.Marc.6. patet qui fuerint fratres Domini, vbi sic dicitur: Nõnne hic est faber filius Mariæ, frater Iacobi, & Ioseph, & Iudæ, & Simonis? Hi ergo quatuor dicuntur fratres Domini: verùm hi neq; filij fuerunt matris Domini, neque ipsius Ioseph, sed Alphæi cuiusdam ex altera Maria. Nam Iacobus ille qui inter quatuor illos numeratur, Matth.10. & Marc.3. dicitur Iacobus Alphæi. Et mater horum dicitur Maria, Iacobi minoris & Ioseph mater. Matth.27. & Marc.15. Quæ eadem Maria dicitur apud Ioannem cap.19. Maria Cleophe, filia scilicet, soror Mariæ matris Domini. Itaque manifestum A est fratres Domini dici cognatos eius, quomodo in Genesi Abraham se vocat fratrem ipsius Lot, qui fratris erat filius.

ET PROPE ERAT PASCHA IVDAEORVM, ET ASCENDIT IESVS HIEROSOLYMAM, &c.] Ostendit per quid factũ sit vt non multis diebus manerent in Capharnaũ, videlicet quod ob solennitatẽ paschalem ascendendum esset in Hierusalem. Bene autem dicit, pascha Iudæorũ, propter distinctionem à paschate Christianorum, quod tum passim à Christianis quotannis celebrabatur, cùm Euangelium istud Ioannes scriberet in Asia. Porrò eiectio ista facta circa pascha, non est eadem cum ea cuius meminerunt B Matth.c.21. Mar.c.11. & Luc.19. Nam illa in fine prædicationis circa mortẽ, hæc verò in primo prædicationis Christi anno facta est. Necessariò autem istud factum à Ioãne narratum est, non solùm quia ab aliis omissum, sed magis quia sine ista narratione nõ satis intelligi potuit quod alij Euangelistę dicunt quosdam testificatos de Christo coram Caypha, dixisse illum aliquando: *Matt.26.* Possum destruere templum Dei, & in tribus diebus reædificare illud. *Matt.27.* Et rursum quosdam exprobrasse Christo in cruce pendenti; Vah qui destruis templum Dei, &c. Id enim quando videri potuit dictum à Christo fuisse, hic enarrat Ioãnes, cùm alij omnes prætermiserint. Cùm autem dicitur tum C hoc loco, tum apud alios Euangelistas, inuenisse Christum in templo vendentes oues, &c. nomine templi videntur etiam debere intelligi ipsa atria, in quibus sacrificia offerebantur, & orationi vacabatur, ac porticum ipsam templi, in qua etiam orabat populus & docebatur. Nõ enim verisimile est in eo quod propriè templũ dicebatur, oues & boues venditos, cum ibi non offerrentur. Porro hunc mercatũ in tẽplo Iudęi instituerunt prætextu aliquo ex lege desumpto. Nã Deut.14. legimus mandatũ, vt qui longius à templo habitarent, sua dona domi venderẽt, alia empturi ea pecunia in loco Domini. His ergo inseruire volebant videri illi quos Dominus eiecit: quo cõmodius exteri inuenirent D quod offerrent, cùm re vera prophano quæstui studerẽt. Putat autẽ Beda sacerdotes cum vẽditoribus pepigisse, vt animalia accepta ab his qui obtulerant, rursum ipsi vẽditores à sacerdotibus emerent, sed minoris, vt iterũ cum lucro aliis hospitibus vẽdere possent. Ita & Erasmus. Verùm istud ex litera haberi non potest, nec multũ est verisimile, cùm oblata animalia mactari mox debuerint, nec Christus aliud culpauerit, quàm quod in loco sacris actibus deputato prophanos actus exercerent, turpi lucro intẽti, hoc est, ei lucro quod in loco illicito quærebatur. Quo autẽ paratior esset negotiatio, id quod in prophano mercatu fieri consueuit, aderãt & numularij, qui minutiore moneta mutarẽt magnam, aut aurũ argento, aut peregrinam pecuniã eius loci moneta verterent, quales & hodie dicuntur esse Romæ in gradibus D. Petri.

Petri. Hi verò dicuntur hic à Ioanne significātius A κερματίσται, & κολλυβίσται. Nam κέρμα, Græcis significat æris minutias, & congeriem numorū quibus fit permutatio, vnde vbi nos legimus, numulariorum effudit æs; pro æs, Græcè est τὸ κέρμα. Κολλυβος autem significat obolum qui pro permutatione datur, hoc est, vt vulgò dicitur, cābio. Itaq; Christus quo ostenderet zelum suum pro honore patris sui, & autoritatem suam cum summa coniunctam potestate declararet, simulq́; doceret in domo Dei nullum quærendum esse temporale lucrum, sed omne tale lucrum pro turpi & inhonesto lucro habendum: imò vt in vniuersum ostenderet in domo Dei nihil agendum preter sacros actus, facto flagello è funiculis ibi fortè vbi erant B oues & boues repertis, abegit è tēplo omnes, tum oues, tum boues, veluti canes è domo Dei profligans. Nā hi funiculis eiici solent. Quanquam autem esse potuit, vt, quemadmodum apud Mattheū fecit, eiiceret etiam vendentes, non est tamen verisimile quod hos flagello expulerit, sed illo tantū oues eiecit & boues. Non enim cùm dicitur; facto flagello omnes eiecit de templo; dictio, omnes, referri debet ad homines, sed ad oues & boues. Non enim Græca habēt; oues quoq; & boues; quomodo nos habemus (vnde cōmuniter intelligitur significari Christum flagello eiecisse non solùm homines, sed etiam oues & boues) sed τά τε πρόβατα, καὶ τοὺς βόας, hoc est, ouesq́; & boues, ita vt explicen C tur ea quę sub dictione, omnes, comprehenduntur, vt sit sensus: omnes eiecit de templo, videlicet tum oues, tum boues, adeo vt nullā ouem vel bouem in templo reliquerit. Et quidē ipsum aut non eiecisse vendentes, aut saltē non eiecisse flagello, manifestius ex eo patet, quod vēdentibus columbas dixerit: Auferte ista hinc, &c. Hoc enim demonstat mansionem eorū qui columbas vendebant post eiectionem ouiū & boum. Fagello quidem vsus fuerat ad eiiciendum oues & boues, sed ad eiiciendum columbas inutile erat flagellum, (cōclusę enim erant in ligneis caueis, vt moris est) ideoq; monet venditores earū: Auferte ista hinc; quasi dicat: Oues & boues ego eieci, vt vidistis, D vos ergo similiter tollite ista hinc. Itaque in hoc Christi facto ac verbis mirabilis eius authoritas & potestas est declarata, cùm inter omnes vēdentes nemo vni homini adhuc ignoto obsistere auderet, nemo qui nō imperanti mox obediret, diuinitate nimirum ipsius mentes eorum perterrefaciente, & ad obediendum cogente. Præter prędictas autē facti huius rationes, & alias duas assignare licet. Et primùm quidem dicere possumus, Christum tum facto, tum verbis suis voluisse designare iam in proximo esse vt cessent omnia legis sacrificia, ac pellantur è cōuersatione sanctorum Iudæi, quemadmodum priori facto demōstrauit gentiū vocationem. Vnde Cyrillus: Perspice, in- E quit quæso altius, quomodo futurus rerū habitus duobus his proximis Christi actibus designatur. A Galilæis enim qui Canam habitabant inuitatus ad nuptias, atq; honoratus, & miraculo profuit, & vini lætitia repleuit, ac in eadem cum eis mēsa & conuiuio fuit. Sic ab initio statim doctrinę Christi, vniuersæ gentes fidem Christi suscepturę monstrabantur, quę per fidem in cœlestem thalamum peruenturę, spiritualia conuiuio vnà cum sanctis Apostolis & ipso Christo æternaliter perfruētur, nullo priuati gaudio. Lætitia enim, inquit, sempiterna super caput eorum; quod expressius dicitur: Multi enim, ait, venient ab oriente & occidente, *Matth. 8.* & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob. Iudæos verò incredulos à sanctorum cōuersatione retrudet, ac suppliciis, peccatorum suorū catenis deuinctos tradet, nullo modo iniquè factis sacrificiis suis placatus. Auferte namque, inquit, ista hinc. Hæc Isaias mihi prędixisse videtur: Holo- *Isaiæ 1.* causta arietum, & adipem pinguiū, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui, &c. Hæc ille. Secundò, hoc facto etiam saluator prępripuit Iudęis iustę accusationis occasionem. Nam quia sabbato curaturus erat, multaq; similia facturus quę Iudęis legis transgressio videbantur, ne hęc tanquam Deo contrarius facere videretur, hinc primùm aufert huiusmodi suspicionem. Nam qui tantū zelum erga domum Dei demonstrauit, tantaq; vehementia ac indignatione propter hanc vsus est, vt nulli omnino parceret, sed seipsum in periculum coniiceret, & tum caupones illos, tum Iudæos id ipsis permittentes in se exacuit, omnia sustinere paratus pro honore templi, nequaquam posset templi Domino esse contrarius. Sic fere Theophylact. post Chrysostomū. Porro cum dicit: Nolite facere domū patris mei domum negociationis, vel, vt habent Græca, ἐμπορίου, & significat se naturalem Dei, cuius erat templum, esse filium. (Non enim dicit, patris nostri, sed mei) & rationem quoque sui facti indicat, videlicet quòd filij sit pro patris sui gloria & honore zelare. Et quidem nunc tantùm dixit eos facere domum Dei, domum mercatus. Circa autem mortem suam dicit eos fecisse speluncam latronum. Initium enim prędicationis & signorum adhuc erat, atque ob id iam mitius cum eis agit. Nam & tunc etiam vendentes & ementes eiecisse dicitur, & cathedras vendentium columbas euertisse, iam verò nihil horum fecisse dicitur.

Recordati svnt verò discipvli eivs, qvia scriptvm est: zelvs domvs tvæ comedit me.] *Psal. 68.* Incertum an discipuli huius scripturæ meminerint eo tempore quo hæc gerebantur, an post resurrectionem, quando Christo scripturarum eis aperiente sensum, scripturas intellexerunt. Verisimilius tamen eo tempore hanc scripturam eis in mentem venisse, quo hæc agebantur. Alioquin & hic addidisset: Cùm resurrexisset Christus à mortuis quemadmodum postea adiecit. Videtur enim voluisse hic significare Euangelista, quod cæteris admirantibus rationem facti, imò offensis ipso facto, discipulis in mentem venit ea scriptura, qua facti rationem intellexerunt. Neq; enim adeo rudes erant discipuli, vt scripturarū planè essent inexperti, quas singulis sabbathis in synagogis legi audierant, quāquam illo tempore nondum intellexerant hanc scripturam, & totum Psalmum vnde desumpta est, pertinuisse ad Christū. Est autem sensus authoritatis iste: Ardentissimum studium gloriæ domus tuæ, tanquam ignis quidam intra præcordia conclusus vssit, torsit & consumpsit animum meum, ferentem molestissimè neglectū & inhonorationem domus tuæ. Estq; similis huius orationis sensus ei quod dicit Psal. 118. Dauid: Defectio tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legē tuam. Et rursus: Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei. Rupertus verò verbū, comedit, sic interpretatur:

Zelus domus tuæ totum me corripuit, vt velut oblitus humanæ infirmitatis quam susceperam, solam diuinitatem ostenderim. Quod enim comeditur, totum transformatur, & in nihilũ redigitur.

RESPONDERVNT ERGO IVDÆI, ET DIXERVNT EI: QVOD SIGNVM OSTENDIS NOBIS QVIA HÆC FACIS?] Videntes Iudei Christũ & zelũ magnũ & authoritatem summã præ se ferentẽ, zelum quidem eius improbare non potuerunt, nec negare, nõ decere domũ Dei fieri domum negotiationis, sed signum authoritatis exhiberi postulãt. quasi dicat: Id quod agis declarat te vendicare tibi magnã aliquã authoritatẽ, cùm ita sæuis, & imperiũ exerces in eos qui videntur iuuare negotiũ religionis, quorũ factum æquo hactenus animo pertulerunt sacerdotes & Pharisæi. Quod si autẽ hæc facis tua authoritate, temeritas est: si diuina, profer signũ aliquod, vt credamus tibi. Itaq; signũ petunt, tũ quòd moris sit Iudæis signa petere, vt dicitur 1. Corin. 1. tum quod Moses populũ ex Aegypto educturus signũ suæ authoritatis exhibuerit, vt patet Exod. 4. Existimant autẽ Chrysostomus & Cyrillus hos interrogatores maligno animo signũ postulasse, videlicet vt si miraculũ exhibere nõ posset, cessare cogeretur ab his quę faciebat, ipsiq; suis moribus vti, ac solitum quæstũ facere possent. Et quidem stupendũ planè, & authoritatis diuinæ satis declaratiuũ signum erat, quod tã humilis in oculis eorũ, tanquam adhuc incognitus, tantã exerceret potestatem, vt nemo ei quamlibet contempto auderet aut posset obsistere, ne ipsa quidẽ omnium vendentiũ multitudo, verùm id miseri nõ viderunt, nec aduertere voluerunt. Nondũ autẽ eos malè habebat quod Deũ patrem suũ vocabat, siue quod existimarent eum sic Deũ vocare patrẽ suum, quomodo omnium Israelitarũ erat pater, omniũq; sanctorũ, siue quod ad id nõ aduerterent sola facti nouitate cõmoti, quod ideo magis eos percelluit, quod & vtilitati eorũ, & authoritati sacerdotũ & scribarũ derogaret. Porrò quod Iudæi dicuntur respondisse, cum nullus præcedat sermo ad quem responsio referatur, quidã intelligũt Iudæos respõdisse non tam verbis quàm facto Christi. Verùm notandum, Euangelistas responsionẽ vocare, quemlibet ad alios factum sermonẽ, etiam si nullus ab illis præcedat, ad quem referatur. Sic Luc. 14. cùm Dominus viso hydropico legisperitos & Phariseos rogaret: Nũ liceret sabbatho curare; Euãgelista præmisit: Et respõdens Iesus dixit, &c. Sic & in pręsenti scribit Ioannes Iudæos respõdisse, cùm nihil adhuc verborũ ad eos fecisset Dominus. Vnde videntur Euangelistę verbo respõdendi abusi pro Hebræo עָנָה Anah, quod fere respõdere significat, accipitur tamen plerunque simpliciter pro loqui, sermonẽmve ordiri ad aliquem. Sic Isaiæ 14. Vniuersi respondebunt tibi, & dicent; pro quo etiam Græci verterunt verbũ ἀποκρίνειν, dicentes, πάντες ἀποκρίσονται, cùm sensus sit: omnes incipiẽt loqui, & dicent. Istud obseruatum liberabit à frustraneis quæstionibus, quibus torquẽtur quidam, dum apud Euangelistas verbum, respondere, reperitur, cùm nihil tamẽ præcedat cui responsio reddatur. Phrasis enim Hebræa est, respõderunt & dixerũt, pro eo quod est, dixerunt. sicut & illa locutio; Dixit dicens, vel locutus est dicens, Hebraismus est.

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EIS: SOLVITE TEMPLVM HOC, ET IN TRI-
A BVS DIEBVS, &c.] Iesus sciẽs maligno animo eos signum postulare, & calũniaturos etiamsi signum ædidisset: deinde nolens vnquam ad solam ostentationem miraculum operari, sed tantùm ad subleuandũ aliorum necessitatẽ, vt quod esset diuinæ virtutis argumentũ, idem esset & humanæ necessitatis beneficiũ, signum quidem nullũ tunc ostendit, sed promisit sub ænigmate: quod si tum fuisset palã elocutus, non credidissent, quãdo nec tunc crediderũt cùm fuit exhibitum. Hoc autem signum quod promisit, signum erat mortis & resurrectionis, signum scilicet Ionæ, quod solum etiam postea petentibus signum, dandũ respondit, dicẽs: Generatio mala & adultera signũ quærit, & Matth. 12.
B signum non dabitur ei, nisi signum Ionę Prophetæ, &c. Sed tunc quidem apertius, nũc autem obscurius idem respõdet, sermonis occasionẽ à templo in quo versabatur, & de quo erat quæstio, accipiens. Soluite, inquit, templũ hoc; corpus suum intelligens, quãuis sciret illos intellecturos de templo illo in quo erat: Indigni enim erãt quibus veritas apertius annunciaretur, cùm non tam vt discerent, quàm vt calumniarentur, signũ postulassent. Porro bene hoc signũ ostẽdit qua autoritate è templo eiecerat omnes. Hoc enim signũ diuinã eius virtutẽ manifestè arguit. Nam seipsum à morte excitare, diuinæ solùm est virtutis, ac Deũ planè esse cõuincit. Pulchrè autem Christi responsio
C intelligi potest respondere facto illi, cuius occasione quæstio Iudæorũ nata erat, in hunc modũ, vt indicauit Beda: Miramini qua autoritate tẽplum Dei inanimatum, vestris cõmerciis cõtaminatum expio, & suæ sanctitati restaurare studeo: ego autem dico vobis, eadẽ id me facere potestate, quasi solueritis templũ hoc (corporis scilicet mei, quod verius est Dei templum) & cuius templum materiale, tantùm est figura, ego in tribus diebus illud rursum excitabo. Quod itaque dicit, soluite, non adhortantis est ad cædem, sed partim prædicentis, partim permittentis. quomodo & Iudæ dictũ est: Quod facis, fac citius. Ioan. 13. Templum vocat corpus suum, propter habitantem in ipso diuinitatẽ, non
D solùm per gratiam, sed etiam per vnionem personalem. In ipso enim, inquit Paulus, inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, Colos. 2. Quoniam autem de templo corporis sui loquebatur sub metaphora tẽpli materialis, vtitur verbis vtrique cõmunibus, soluite & excitabo. Soluitur enim templum, cùm dissoluuntur lapidum lignorumq; coniunctiones: soluitur & corpus, cùm ab anima separatur. Sic & excitare dicimus ædificiũ, hoc est, extruere, & excitare dormientem vel mortuum. Vtramque significationem etiam habet dictio Græca hic posita, ἐγερῶ.

DIXERVNT ERGO IVDÆI: QVADRAGINTA ET SEX ANNIS ÆDI-
E FIC. &c.] Iudæi nihil præter suum carnale templum, de quo summè gloriabãtur, cogitantes, absurdam simul & præsumptuosam iudicabãt Christi responsionẽ. Quadraginta, inquiunt, & sex annis, &c. Primum enim templũ à Salomone cõstructum, consummatũ fuit intra 7. annos: Secundum verò sub Zorobabel 46. annis, non quod tot annis continuè Iudæi hoc templum ædificauerunt, sed quia à tẽpore quo cœperũt, vsq; ad templi consummationẽ, tot annis fluxerũt. Nã intermedio tempore aliquãdiu ab incepta ædificatione cessatum est propter impedimenta gentium vicinarum, & regis

regis prohibitionem, & tamẽ 1.Esd.5.dicitur:Sassabar venit, & posuit fundamenta templi Dei in Hierusalem, & ex eo tempore vsq; nunc ædificatur,& necdum completum est. Cœpta est autem templi ædificatio anno primo Cyri,consummata verò sexto anno Darij Longimanni, vt dicitur 1. Esd.6.Porrò à primo anno Cyri vsq; ad sextũ annum huius Darij,anni sunt 46. & paulò amplius. Nam Cyrus 20.annis imperauit & paulò amplius. Post hunc Assuerus etiã 20.annis.Ac deinde Darius Lõgimannus, cuius sexto anno templum fuit consummatum. Ad hanc autem Iudæorum obiectionem nihil respondit Dominus Iesus,sciens se nihil profecturum,si sermonis inuolucrum explicuisset, quãdo nec postea tot æditis signis & prædicationibus discipuli instructi potuerunt ferre mentionẽ mortis,nec credere mysterium resurrectionis.Hæsit tamen hoc dictũ veluti semẽ quoddam in animis auditorum , sed in aliis alium fructum protulit.Siquidem Iudæi memores hunc sermonẽ veluti capitale crimen obiecerunt illi apud sacerdotes impios.Discipuli quod assequi nõ poterant,tamen recõdentes in pectore quid sibi vellet admirabantur,donec per resurrectionẽ re ipsa, quæ promittebatur, præstita, ac scripturis explanatis per Christum , spiritus sanctus doceret eos Christum per templũ corpus suũ significasse.Qua in re notãdum, quomodo omnia certis temporibus Dominus dispenset,qui post resurrectionem primùm discipulos perfectiore spiritu donatos intelligere fecit & scripturas,& sermonẽ Christi. Quod autem dicuntur discipuli tunc credidisse scripturę & sermoni Christi,non sic intelligendũ quasi prius non credidissent scripturam & sermonem fuisse verum, sed quod tum demum scripturas quæ sunt de Christi resurrectione , & sermonem istum intellexerint,& in Domino verè agnouerint esse completa.vnde sensus est; crediderunt scripturæ iam intellectæ, & in Christo completæ.

CVM AVTEM ESSENT HIEROSOLYMIS IN PASCHA IN DIE FESTO, MVLTI CREDIDERVNT,&c.] Quod dicit; in Pascha in die festo;idem est quod, in die festo Paschæ:vocatq; Pascha ac diẽ festum,totam illam solennitatem quæ tẽpore septem dierum celebrabatur.Sic enim & postea frequenter accipit Ioannes diem festum,vt cùm c.6.dicit:Erat autem proximum Pascha dies festus Iudæorum. Et c.7.Erat autem in proximo dies festus Iudęorum,scenopegia.Quod verò dicit;crediderunt in nomine eius; vel vt habent Græca, in nomen eius , phrasis est Hebraica , idem significans quod crediderunt in eum vel in eo.Nam & hæc eadem sunt,credere in Iesum,& credere in Iesu. Quandocunq; enim apud Euangelistas verbũ,credere, construitur cum præpositione εἰς, hoc est, in, sequitur accusatiuus, quem Latinus interpres nunc per accusatiuũ,nunc per ablatiuum reddidit.Vnde patet nullam faciendam differentiam inter credere in Deum , & credere in Deo.Quod autem hæc tria,credere in nomine vel nomen Christi, credere in Christum, & credere in Christo,idem significant,apertissimum est ex capite Ioannis sequenti , vbi indifferenter

Ioan. 3. hæc tria pro eodem ponuntur,dum sic dicitur:Exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in ipso non pereat,sed habeat vitam æternam. Ac mox sequitur: Qui credit in eum , non iudicatur: qui autem non credit,iam iudicatus est, quia non

A credidit in nomine vnigeniti filij Dei. Porrò inter credere Deo,& credere in Deo vel Deum(quę locutio scripturis propria est) multam vult Augustinus esse differẽtiam. Credere enim Deo,esse fidem habere verbis eius, quod & dæmonibus conuenit. Credere verò in eum,esse credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire, & eius membris incorporari.Sic enim habet Augustinus tum alibi,tum hom.29.super Ioannem. Verùm nõ perpetuò,cùm in scripturis dicuntur quidam credere in Christum , significatur fides per dilectionem operans. Nam Ioan.12.dicitur:Multi ex principibus crediderunt in eũ,sed propter Pharisæos non confitebantur,vt è synagoga non eiice-
B rentur.Dilexerunt enim gloriam hominum magis quàm gloriam Dei.Deinde etiam Euangelistæ indifferenter pro eodem ponunt , credere Christo vel Deo,& credere in Christum vel in Deũ. Nam Ioan.6.cum dixisset Christus:Hoc est opus Dei,vt credatis in eum quem misit ille; subiungitur, Dixerũt ergo ei :Quod ergo tu facis signũ vt videamus & credamus tibi ? Idem est ergo credere in Christum & credere Christo.Et cap.5.Si crederetis Mosi, crederetis vtiq; & mihi;pro eo quod est, crederetis in me. Et rursum eodem cap. Qui verbum meum audit,& credit ei qui misit me,habet vitam æternam ; vbi credere ei qui misit, non est aliud quàm quod alibi dicitur,credere in eum qui
C misit.Sic & 1.Ioan.5.cùm sic dicitur:Qui credit in filium Dei,habet testimonium Dei in se. Qui non credit filio,mendacem facit eum, quia non credit in testimonium quod testificatus est Deus de filio suo; patet idem esse credere in filiũ, & credere filio. Patet & illud quod non solum dicimur credere in Deum,sed etiã in Dei testimonium, quod nihil aliud est quàm credere testimonio Dei. Vnde videtur esse manifestũ,hanc loquendi formam, credere in aliquem,quę Latinis,Græcisq; scriptoribus est inusitata,phrasim esse Hebræã. Nam pro eo quod Latini Græciq; cum datiuo dicunt,credere alicui, Hebræi semper dicunt, vt alia multa si-
D militer,cũ præpositione,in,credere in aliquo. Sic enim 2.Paral.20.vbi legimus:Credite in Domino Deo vestro,& securi eritis:credite Prophetis eius, & cuncta euenient prospera ; vtrobique verbum, credite,construitur cum præpositione, in, credite in Prophetis eius,sicut prius, credite in Domino. Vnde & Septuaginta verterunt, ἐμπιστεύετε ἐν προφήταις. Qua phrasi etiam dicitur in Psal.77.In omnibus his peccauerunt adhuc,& non crediderunt in mirabilibus eius.Sic Exod.14.vbi nos habemus: Crediderũt Domino,& Moysi seruo eius; Hebræa habent:Crediderunt in Domino, & in Moyse seruo eius. Sciendum tamen quod aliter intelligendum sit, dum dicimur credere Christo & in Christo , & cùm dicimur credere Moysi & in Moyse.
E Moysi enim aut in Moyse,similiter Petro aut Paulo credimus,tanquam vera prædicantibus de Deo & Christo.Christo autem & in Christo credere dicimur,quia scilicet credimus eum esse illum quem seipsum prædicauit,& ab aliis prædicatus est, Dei scilicet filium promissum & expectatum hominibus,mundi saluatorem:qualem fidem consequitur fere fiducia in Christum , eiusdemq; super omnia dilectio.Quę duo quoniam consequuntur fidẽ nostram quatenus Deum & Christum respicit,atque secundùm nostrum loquendi morem videntur includi in præpositione, in, ob id apud nos ex sen-

tentia Augustini & aliorum patrum obtinuit, vt credere in aliquem, solùm tribuamus Deo patri, filio, & spiritui sancto. Quod enim secũdùm scripturas nihil aliud sit, credere in Christum, quàm quod dictum est, patet ex eo quod Actuum 8. cùm Philippus Eunucho baptismum postulanti dixisset: Si credis ex toto corde (videlicet in Deum & in Iesum Christum) licet, respondens Eunuchus ait: Credo filium Dei esse Iesum Christum. Hoc ergo erat credere in filium Dei & in Iesum Christum. Porrò per quid hi, de quibus hic loquitur Ioannes, ad fidem adducti sint, ostendit cùm subdit: videntes signa quæ fecit, hoc est, quia videbant signa. Significat ergo miraculis magis commotos quàm verbis. Nam Iudæi non tam commouentur ratione quàm visis prodigiis.

IPSE AVTEM IESVS NON CREDEBAT SEMETIPSVM EIS, EO QVOD IPSE &c.] Quid est quod Dominus non credidit seipsum his qui crediderũt in ipsum? & quid est hoc; non credidit semetipsum eis? Nõ enim dici potest, vt quidã volunt, istos de quibus loquitur Euangelista, non veram, sed fucatam habuisse fidem, quia sic non dixisset; multi crediderũt in nomine eius. Fictè enim credere, non est credere. Proinde Augustinus, Cyrillus, & Chrysostomus intelligunt hos habuisse adhuc fidẽ imperfectam, & non satis stabilem, atq; ob id Christum non credidisse se eis, hoc est, vt ipsi exponunt, non credidisse eis altiora mysteria suæ doctrinæ, vtpote adhuc rudibus & inidoneis. Atq; hoc exẽplo Christum docuisse, eos quibus mysteria saluatoris concredita sunt, nõ statim omnia mysteria doctrinæ sublimis rudium animis cõmittere, nec antequam firmiores catechumeni sint, Christum eis, priusquam oporteat, in baptismo ac mensa diuina commendare. Secundùm quem sensum quod sequitur; eo quod ipse nosset omnes; intelligendum consequenter est, eo quod ipse nosset omnes an idonei essent an non, & capaces suorum mysteriorum. Euthymius autem sic locum hunc intelligit: Iesus non confidebat in eis tanquam legitimis & constantibus discipulis, nec se eis cõcredidit, eo quòd ipse nosset omnes homines an constantes essent an inconstantes. Caietanus verò rectius, vt apparet, intelligit pronomen, eis, non demonstrare eos qui crediderunt in nomine eius, sed in genere illos, qui in solennitate Paschali Hierosolymis erãt. Dixerat enim; cùm esset Hierosolymis, & multos

A quæsisse ab eo signum suæ authoritatis, & multos credidisse in nomine eius: nunc verò in genere dicit Christum non credidisse se eis, hoc est, non ita propter credentium multitudinem, de bono animo Iudæorum erga se fuisse securum, vt se tutò illis committeret, & de vita propria in eis bene confideret. Significat ergo Christum ipsis Iudæis in Hierusalem non exhibuisse diu sui præsentiam, sed sese mox ab illis subduxisse, non quidem timorem Christi his verbis notare volens, sed excludere potius falsam in eis confidentiam. Quoniam enim nondum erat tempus mortis, nec sine periculo apud illos Iudæos Christus se sciret agere posse, humana scilicet via, non credidit se eis, B sed se illis subduxit. Hoc autem periculum quomodo Christus intellexerit, cùm nulli adhuc odiũ suum contra ipsum declarassent, imò multi bonum suum erga ipsum animum ostendissent, explicat Ioannes cùm subdit; eo quod ipse nosset omnes; rationem non credendi seipsum asignans, non timorem, sed notitiam omnium. Apertius autem explicãs quomodo omnes nouerit, subiicit, & quia opus ei non erat ad cognoscendũ hominem, vt quis testimonium perhiberet de homine quouis. Ipse enim nouit intimos quosque recessus humanæ mentis, ac proinde nouit quid de se pleriq; cogitarent, quomodo scilicet iam multi Pharisæorum & sacerdotum inuidiam quandam & male- C uolentiam in corde contra ipsum cõceperant, etsi eam nõdum prodidissent. Huc enim tendunt hæc Euangelistæ verba, vt significaret ex hoc tempore quosdam contra Christum concepisse odiũ quoddam, cùm viderent eum scilicet suis moribus contrarium, & dignitati suæ ac quæstui officere quæ ille faciebat. Apertè autem hic Ioannes significat Christi veram & humanitatem, & diuinitatem. Humanitatem quidem, cùm dicit; non credebat se eis. Nisi enim in eo fuisset vera humanitas, quam illi lædere potuissent & occidere, non opus fuisset se illis subducere. Diuinitatem verò, cùm cordium cognitionem soli Deo propriam ei competere asserit. Iam ex eo quod dicit; non credebat se eis, in- D telligendum significari ipsum relicta Hierusalem & Iudæa, rursum rediisse in Galilæam. Nusquam enim alibi id dicit Ioannes, cùm tamen postea dicat: Post hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram; quæ narratio præsupponit prius dictum esse, Christum reliquisse Iudæam post aduentum in Hierusalem Paschæ tempore.

NICODEMVS DOCETVR MYSTERIA FIDEI.

IOAN. 3. CAPVT XX.

ERAT autem homo ex Pharisæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister. nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Respondit Iesus, & dixit ei: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuò, non potest videre regnum Dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci cùm sit senex? nunquid potest in ventrem matris suæ iteratò introire & renasci? Respondit Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuò. Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, aut quò vadat: sic est omnis qui natus est ex spiritu. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israel & hæc ignoras? Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimoniũ nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis & nõ creditis: quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis? Et nemo ascendit in cœlũ, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Et sicut Moyses exaltauit serpentẽ in deserto, ita exaltari oportet fil

tet filium hominis, vt omnis qui credit in ipso, non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus filium suum in mundum vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credidit in nomine vnigeniti filij Dei. Hoc est autem iudicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem. Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui malè agit, odit lucem: & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius: qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.

ERAT AVTEM HOMO EX PHARISÆIS NICODEMVS NOMINE, &c.] Quoniam superius dixerat multos ex cõspectis à Christo factis miraculis credidisse in Christũ, iam ex omnibus de vno quodam præcipuo recenset, quomodo dicendi gratia Christum adierit. Erat, inquit, homo quidam nomine Nicodemus, qui & erat sectæ Pharisaicæ, & princeps Iudæorum, hoc est, vnus ex principibus & primoribus Iudæorũ. Quę duo apposita sunt, eò quòd alioqui totus ferè Pharisæorũ atque principũ ordo Christo semper fuerit cõtrarius. Vnde Ioan. 7. dicunt: Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis? Hic itaq; venit ad Iesum nocte, partim quod puderet eum qui inter Iudaicæ gentis principes dignitate præeminebat, humilis Iesu discipulum videri: partim & magis, quòd timeret ne eius gratia in Pharisæorum & sacerdotũ inuidiam pertraheretur. Sciebat enim permultos sui ordinis & sectæ, Iesu insidiari & inuidere, quod hic significare rursum voluit Euãgelista. Quãuis autẽ nocturnus iste accessus satis declararet humanũ quendã tum pudorẽ animi nõ satis humilis, tum timorẽ animi nõ satis amantis Iesum, vt cuius gratia suæ existimationis & glorię iacturã facere nollet: Dominus tamen doctor mãsuetissimus, qui calamũ quassatum nõ cõminuit, & linum fumigãs nõ extinguit, nõ repulit timidũ atque intẽpestiuũ salutatorẽ, sed comiter accepit, imbecillũ quidẽ adhuc, sed malitiæ expertẽ, & ob hoc dignũ qui paulatim ad sublimiora proueheretur. Is itaque primum aperiens quantum ex cõspectis illius miraculis profecerit, hac præfatione captare cœpit beneuolẽtiam Iesu: Rabbi, inquit, iã persuasi sumus, ac certò credimus, te non ex te ipso docendi munus suscepisse, sed à deo te missum esse in hoc vt viã salutis mortalibus perdoceas. Id inquã, certò de te credimus, propter ea quòd nemo possit hęc signa facere quę tu ædis, nisi Deus illi adsit, faueat, & cooperetur. Bene autẽ dicit, hæc signa quæ tu facis. Nã & diabolus cum suis ministris multa facere potest quę videntur esse miracula & signa, idque partim per ludificationẽ sensuum, partim per coniunctionẽ occultarũ causarum naturalium. Vnde Paulus 2. ad Thessal. 2. dicit aduentũ antichristi futurum secundùm operationem satanæ in signis & prodigiis mendacibus. Et Apocal. 13. dicitur de bestia secunda. Et fecit signa magna, vt etiam ignem faceret descendere de cœlo in terrã in conspectu hominum. Verùm talia signa qualia Christus fecit, nõ ad ostentationẽ, sed ad vtilitatem hominũ, facere nemo potest nisi diuina virtute: qualia sunt conuertere aquam in vinum verum, cęcis prębere visum, claudis gressum, & in vniuersum facere vera signa & miracula, hoc est, quæ excedunt omnem potestatem rerum naturalium. Nec obstat huic dicto Nicodemi, quod Deus aliquando miracula huiusmodi vera faciat per malos, vnde Matth. 7. dicit Dominus in die illa

A multos dicturos; Domine nónne in nomine tuo dæmonia eiecimus, & virtutes multas fecimus? quibus tamẽ dicturus est: Non noui vos. discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. His enim etsi Dominus non adsit per gartiam suã, nec sit cum eis in omnibus quæ faciunt, adest tamen eis in miraculorum patratione: quæ cùm nõ fiant ab eis in nomine ipsorum, nõ probant eos esse bonos & sanctos, sed sanctũ esse nomen illud in quo facta sunt, ac verã esse doctrinam quam prædicãt. Sunt enim miracula vera, teste Gersone, veluti sigillum quoddam dei, quo vtitur in testimonium & cõfirmationem veritatis, sicut in attestationem veritatis reges & alij sigillo quodã apposito vtuntur.

B Bene itaque ex signis quæ non nisi diuina virtute fieri potuerunt, intulit Nicodemus cœlestem & diuinam fuisse Christi doctrinam. Sic & 3. Reg. 17. dixit mulier Sarepthana ad Eliam: Nunc in isto cognoui quòd vir Dei es tu, & verbũ Domini in ore tuo verum est. Et Marci vltimo dicuntur Apostoli prædicasse vbique Domino cooperante, & sermonẽ cõfirmante sequentibus signis. Porro Nicodemus hanc suam de Iesu opinionem proposuit vt magnificam ac præclaram, quum tamen longè esset infra eius dignitatem. His enim verbis satis significabat se nihil aliud eum fuisse suspicatum, quàm Prophetã aliquẽ aut doctorem veracem, cui Deus faueret, & adesset in ædendis

C miraculis, quasi ea nõ æderet suapte virtute. Nondum enim intellexit Deũ sic fuisse cum Iesu quomodo nos intelligimus, quia scilicet in eo diuinitas, humanitati cõiuncta fuit in vnitatẽ personæ: quanquã & hic singularis modus quo Deus fuit cum Iesu, intelligi potuisset ex singulari illo modo quo fecit miracula. Fecit enim non in nomine alterius, sed quasi propria authoritate, & in cõfirmationem eius quod Deum patrem suum asseruit.

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EI: AMEN AMEN DICO TIBI, NISI, &c. Quẽadmodum Dominus pro sua mansuetudine non dedignatus est admittere ad colloquiũ, eum quem sciebat pudore quodam ac timore accedere ad se

D nocturno tempore: ita pro sua humilitate non indignatus est ei qui imperfectam adhuc de se opinionem habuit, nec statim se iactabat qualis esset, sed blanda comitate docilem paulatim prouehit ad Euangelicæ doctrinæ penitiora mysteria, incipiens à regeneratione baptismali, quę principium est Christianismi. Porrò cùm respõsio saluatoris impertinẽtet se habere videatur ad verba Nicodemi, Theophylactus ad hũc modũ eam respõdere facit verbis Nicodemi. Quandoquidẽ Nicodemus humilem de Christo habebat opinionem, nempe quòd magister esset, & Deus esset cũ illo, dicit ei Dominus: Meritò ita de me sentis. Nondũ enim natus es supernè vel denuò, sed adhuc carnalis es, ac ob id & tua de me opinio, carnalis & humana. Ego autẽ dico tibi, quòd nisi tu aut quis-

quis alius fuerit, supernè & denuò nati fueritis, A non poteritis dignam de me habere opinionem, nec videre regnum Dei, hoc est, cognoscere me vnigenitum Dei filium. Intelligit enim Theophylactus regnum Dei hic vocari ipsum Christum. Cyrillus autem sic verba Christi intelligit subiūcta verbis Nicodemi, vt quoniā ille satis ad salutē esse putauit, si tantummodo admiratione digna admiraretur, propterea quod nihil à Domino quęsiuit, sed tantum confirmauit eum à Deo missum magistrum, ideo Dominū voluisse his verbis docere, non nudis verbis adipisci posse iustitiā. Nec omnem qui dicit: Domine, Domine, intraturum regnum cœlorum, sed qui fecerit voluntatem patris: eam autē esse, vt spiritum sanctum homo su- B scipiat. Verùm simplicius fuerit intelligere, Nicodemum, postquam dixisset Dominum se credere à Deo missum in præceptorem hominum, deinde etiam interrogasse qua ratione posset cōsequi vitam æternam & regnum cœlorum, quod Ioannes & Christus iam prædicauerant. Atque hanc interrogationem insinuasse Ioannē responsione Christi, quemadmodum superius interrogationē Pharisæorum indicauit responsione Ioannis dicentis: Non sum ego Christus. Aut certè intelligendum, saluatorem, quoniam ex verbis Nicodemi satis intellexit quorsum spectarēt, & propter quid ipsum adierit, videlicet vt sciret viam & rationem salutis, mox incepisse eum instruere, exordiens ab eo C quod in ordine salutis primū est. quasi dicat: Scio Nicodeme percupidū te esse, vt à me, quem à Deo missum magistrum credis, audias rationem cōsequendæ salutis. Quare illud habeto pro indubitato, ante omnia requiri ad cōsequendam salutem, vt quis denuo nascatur. Sciēdum autē dictionem Græcam ἄνωθε, quam noster interpres vertit, denuo, esse ambiguam. Significat enim quandoque supernè vel è supernis, quomodo accipitur postea hoc eodē capite, cùm dicitur: Qui de sursum est, super omnes est. Atque in hac significatione accipiūt hoc loco ferè omnes Græci, nominatim autē Theophylactus & Cyrillus, intelligentes significari debere hominem nasci è supernis, hoc est, D cœlesti generatione. Chrysostomus autem & huius significationis meminit & alterius, qua significat hæc dictio idem quod πάλιν, hoc est, iterum vel ab integro, & à principio. In qua significatione debere hic accipi patet ex respōsione Nicodemi. Si enim Iesus dixisset, oportet nasci è supernis, nō obiecisset Nicodemus ea quę sunt generationis carnalis. Deinde cū dicit Nicodemus. Nunquid potest in ventrem matris iteratò, vel vt habent Græca, δεύτερον, secundò, introire, manifestè satis patet Christū dixisse oportere nasci denuò. Nam quod dicit Theophylactus, Nicodemū postquam audiuit illud ἄνωθεν, intellexisse ab initio & iterū, cū Dominus voluerit significare, è supernis, E locū habere posset, si Christus Nicodemo Græcè locutus fuerit: in Hebræa autē lingua nō est æquiuocatio, respondens æquiuocationi huius Græcæ dictionis. Vnde & in Syriaco Euang. est, denuo.

Amen quid significet. Porro Amē, dictio Hebraica est, habēs apud Hebræos eū vsum, vt per eā aliquid confirment, idē valens quod apud nos aduerbiū, verè. Venit enim à verbo הֶאֱמִין Heæmin, quod est, credidit firmauit, asseruit. Et aliquādo quidē hac voce, Amē, optatur perfectio eorū quæ dicta sunt, quomodo lex cogebat mulierem adulterij infamatā respondere, Amen Amē, post lectam imprecationem, vt est Num. 5. Sic quū recitabātur deuotiones & maledictiones contra transgressores legis Dei, respōdebat populus Amen, vt legitur Deut. 27. Sic & Psal. 40. 71. 88. & 105. illud Benedictus Deus in seculum, clauditur per Amē Amē, pro quo Septuaginta bene verterunt, γένοιτο γένοιτο, fiat fiat, non quod Amen hoc propriè significet. Non enim, vt quidā putant, verbum est, sed nomen vel aduerbiū confirmādi. Tamen sic vertendā eam dictionem putauerunt Septuaginta, quod quādo sic ponitur vt per eā optetur perfectio eorū quæ dicta sunt, eius vis apud nos melius exprimi nequeat. Aliquando autē hac voce confirmantur quæ dicenda sunt, vt cùm ea saluator vtitur in Euangeliis, & tūc rectè explicatur per verè aut certè. Vnde pro eo quod Lucæ 21. dicitur: Verè dico vobis quia vidua hæc pauper plus quàm omnes misit, Marci 12. dicitur: Amen dico vobis, &c. Cæterùm geminatio huius dictionis, quæ semper inuenitur apud Ioannē, similiter & in fine Psalmorū, & Numeri 5. cōfirmationē intēdit: quare quāuis pro more Hebræorum Ioannes hanc dictionē geminauerit, tamē hæc geminatio ei potius cōpetebat quàm reliquis Euangelistis, quod ea quæ à Ioanne disseruntur, magis sint cœlestia & sublimiora, ideóque attentiorē auditoris animum flagitantia, ac proinde maiori assertione cōfirmanda, vt annotauit etiā Rupertus hoc loco. Aliquādo verò hæc dictio, Amē, in scripturis accipitur vt sit nomen significans idē quod verus vel veritas, vt Isaiæ 65. Qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo amē, hoc est fideli & veraci. Illa autē oratio; nō potest videre regnū Dei; quam sic multi intelligunt, vt per regnum Dei accipiatur Christus: alij, vt intelligatur doctrina Euangelica, & videre pro intelligere, rectius intelligitur esse Hebraismus, idē pollens quod, nō potest esse particeps regni Dei, quod est vita æterna. Sic enim in Psal. dicitur: Non dabis sanctū tuū videre corruptionē; pro eo quod est, sentire & subire corruptionē. Sic dicitur & videre mortē, Lucæ 2. & Ioan. 8. Nā quod hoc loco videre regnū Dei sic accipi debeat, patet ex eo quod postea pro videre regnum Dei, dicatur introire in regnū Dei. *Psal.*

DICIT AD EVM NICODEMVS: QVOMODO POTEST HOMO NASCI CVM SIT SENEX? &c.] Cùm potuisset Dominus adeo apertè quod dicendū erat explicare, vt à Nicodemo facilè intelligeretur, tamen obscurius locutus est, tum vt Pharisaicam superbiā cōprimeret, tum vt hominis ruditatē eliceret, ac sic paulatim erudiret, & ab affectu carnali trāsferret ad intelligētiam spiritualē. Itaque cùm Nicodemus nō intelligeret natiuitatē aliquam nisi carnalem quæ iterari non posset, miratur quomodo Saluator denuò nascendum esse dicat. Quamuis autem omni ætati sit impossibile denuò nasci corporaliter, tamen meminit specialiter senectutis, tum vt ab ætate omnino contraria nascenti obiectio esset euidentior, tum quòd ipsemet senex esset, ac ob id de se exemplū prompserit, ac si diceret, Ego sum senex, & meam quæro salutem, quomodo ergo fieri poterit vt renascar? Porro quemadmodum bene intellexit Nicodemus corporalem natiuitatē repeti non posse, ita quoque intelligendum spiritualem nō posse iterari. Quomodo enim, inquit Augustinus, vterus repeti non potest, ita nec baptismus.

RESPON

RESPONDIT IESVS: AMEN AMEN DICO TIBI, NISI QVIS RENATVS.&c.] rursum dominus nõ est offensus tã crasso hominis responso & interrogatione incredulitatẽ quãdam præ se ferente, sed sciẽs eum animo discendi cupido interrogasse, non grauatur interpretari quod obscurius dictũ erat, & ostẽdere quomodo quis denuò nasci possit & debeat, non scilicet ex vtero matris, sed ex aqua & spiritu sancto. Significat ergo secundam hãc natiuitatem quam exigit, non esse carnalẽ sed spiritualẽ. Sicut enim necesse est hominem carnaliter nasci ex matre & patre, priusquã ingrediatur in vitã hanc temporalẽ, & regnũ possessionẽmq; huius mundi carnalẽ: ita vt quis introeat in vitã illam æternam & regnũ Dei spirituale, necesse est prius spiritualiter renascatur, idq; ex aqua & spiritu. Et sanè vt regeneratio, omni tẽpore necessaria ad consequendũ regnum cœlorũ, fieret ex spiritu, semper fuit necessarium: verùm vt etiã ex aqua fieri deberet, à Christo primùm institutũ est, qui baptismũ Ioãni proprium, in aqua scilicet, coniungẽs baptismo sibi proprio, nempe in spiritu, Christianũ constituit baptisma in aqua & spiritu, per quod regeneraretur homo ad nouam vitam, & cõsequendum regnum Dei. Vt autẽ in aqua simul & spiritu regeneratio fieret, sapienter & conuenienter institutũ est. Primùm, vt quoniã homo ex duabus constat partibus, altera visibili, altera inuisibili, etiã regeneratio quæ ad totum spectat hominẽ in duobus illis cõsisteret: quorũ vnum visibile, corpus hominis visibile contingeret: alterum verò inuisibile, mentẽ hominis inuisibilẽ inuisibiliter renouaret. Secundò, vt quoniam pro statu huius vitę adhuc crassi sumus, spiritualia non intelligentes nisi per corporalia, externa aquæ ablutione perciperemus interiorem spiritus purificationẽ & renouationẽ quę nullo alio symbolo sensibili conuenientius quàm aqua significari potuit, tum quod suis proprietatibus & spiritũ nos lauantem regenerantẽmq;, & sanguinẽ Christi in quo lauamur appositè significet, tum quod per immersionem in ipsa factam, & mysteria mortis ac resurrectionis Christi quibus renouamur repræsententur, & quid nobis ad imitationẽ Christi fiat, videlicet quod cũ Christo cõmorimur, & consepelimur mũdo atque peccato, & rursum cum illo resurgimus ad nouitatem

Roma.6. vitę, vt docet ad Romanos Paulus. Tertiò, vt regeneratio fieret per vnũ sensibile & alterũ insensibile, etiã ob id conueniebat, quoniã qui regenerantur, ex Ecclesia & Deo regenerantur, filij scilicet matris Ecclesiæ & Dei patris: quorum illa per aquę ministerium visibile regenerat, hic per spiritum suum inuisibiliter. Vt autem regeneratio nunc per aquã fieret & spiritum, cùm prius solùm fieret per spiritum, conueniebat. Primùm, eo quod sicut sub Christo primùm cœpit prædicari apertè regnum cœlorũ & hæc spiritualis regeneratio: ita & ab ipso primùm instituendũ erat huius ad consequendum regnũ cœlorum regenerationis symbolum, quo tamẽ non solùm intelligeremus spiritualem hãc innouationẽ, sed eandẽ etiam efficaciter cõsequeremur, ac de cõsecuta certiores redderemur. Secundò, quoniã iam ex omnibus gentibus plerique regenerandi erant ad vitam æternam, ob id iam conueniens erat signũ quoddam institui quo à se mutuò dignoscerentur quicunq; ad eam essent regenerati, & ascripti nouo illi po-

A pulo, ad quẽ pertineret promissio regni cœlorum: quemadmodum olim circũcisionis signo dignoscebantur qui ad eum pertinerent populum, cui promissiones terræ Chanaan, aliæq; veteris legis, factę erant. Atque ob hãc duplicem causam omnia sacramenta nouę legis instituta sunt, videlicet vt posteaquàm per Christum exhibetur omnibus gratia Dei, per visibilia quædam signa gratia hæc & significaretur, & efficaciter communicaretur. Deinde, vt per huiusmodi signa nouus Christianorũ populus in vnũ coadunaretur, quemadmodum docet August.1.cap.lib.1.ad inquisitiones Ianuarij dicens: Deus sacramentis numero paucissimis, obseruatione facillimis, vsu saluberrimis, so-

B cietatẽ noui populi inter se colligauit. Quam ob rem hæc sacramenta Græcis apposito vocabulo dicuntur σύμβολα, vel etiã συνθήματα. Dicũtur enim Græcis σύμβολα & συνθήματα, quę Latinis dicuntur tesseræ, signa scilicet professiua communionis & societatis. Antiqui enim habebãt tesseras, hoc est, signa quędã vel ex plumbo, vel corio, vel panno, vel simili re, quibus in bello milites significabant cuius erant exercitus, quę dicebantur tesseræ militares: aut quibus vtebãtur alterutrũ inter se confœderatæ ciuitates, quæ dicebantur tesserę hospitales. Sic & per nostra sacramẽta profitemur nos esse de exercitu Christi, & esse ciues ciuitatis ac societatis in Christo collectę, hoc est Ecclesię Dei.

C cuius professionis respectu etiã à Latinis scriptoribus, vidẽtur hęc signa dicta in primis sacramẽta. Nam sacramẽtum propriè dicitur apud probatos autores iusiurandũ, quo se milites astringunt suis ducibus fidelitatẽ promittẽtes, quod ob id sacramentum dicebatur, quia sacrum habebatur & inuiolabile. Ita enim & nos sacramẽtis nostris obligamus nos ad cultũ diuinũ & Dei seruitutẽ, sicut de circuncisione dicit Paulus: Testificor omni ho- *Galat. 3.* mini circũcidenti se, quoniã debitor est vniuersę legis faciendę. Porro hæc nostra sacramenta & symbola, non sunt gratiæ Dei signa nuda, quẽadmodũ veteris legis, sed signa efficacia, vt quę gratiã quã significant etiã efficaciter exhibeant. Cùm

D enim in veteri lege gratia Dei per Christũ nondum esset exhibita, sacramẽta illorũ gratiã venturam adumbrarunt quidẽ & promiserunt, sed non cõtulerunt. Verùm quoniã iam hæc gratia exhibita est per Christũ, signa talia sunt instituta, quę nõ solùm gratiam hãc significarent, sed etiã conferrent, cooperante scilicet in eis spiritu Dei. Vt autẽ sic sint efficacia signa, cũ non habeant ex sua natura, habent ex beneplacito instituentis Christi, quemadmodũ more solẽni annulus aut purpura missa à principe, signũ est efficax inaugurandi aliquem alicui magistratui aut authoritati, non quidem ex aliqua vi quæ hæreat in ipsis symbolis ex illorum natura, sed ex voluntate principis, qui ea

E ad hoc instituit. Esse enim nostra sacramenta, efficacia signa, præter alios scripturæ locos etiã ex hoc loco constat, cùm regenerationem nõ solùm spiritui sancto, sed simul etiam aquæ tribuat Dominus. Aduertendum autem, saluatorem, dum dicit: Nisi quis renatus, &c. necessitatem imponere omnibus, ac proinde etiam paruulos debere renasci ex aqua & spiritu. Nam eos posse intrare regnum cœlorum nemo facilè negauerit, cùm talium dicat Christus esse regnum cœlorũ. Nec obstat quod quidem sine baptismo aquæ saluentur; vt qui catechumini morte occupantur, aut qui in

sanguine

ſanguine martyrij baptizãtur. Hi enim omnes renati ſunt ex aqua, ſaltẽ in voto, etſi necdũ re ipſa.

QVOD NATVM EST EX CARNE, CARO EST: ET QVOD NATVM EST EX SPIRITV, SPIRITVS EST.] Poſtquã oſtendit ſecundã generationẽ à prima longè eſſe diuerſam, vtpote quæ ex aqua eſt & ſpiritu, oſtẽdit iam quãta ſit differentia inter id quod priori, & quod ſecunda naſcitur generatione: ex qua differentia etiã ſatis indicat rationẽ ob quã neceſſe ſit denuò naſci, idq; ex aqua & ſpiritu ad cõſequendum regnũ Dei. Cùm enim ſpirituale & cœleſte regnum Dei, caro & ſanguis poſsidere nequeat, vt habet D. Paulus, neceſſe eſt vt id quod ex carne tantùm caro natũ eſt, deinde etiã ex ſpiritu naſcatur ſpiritus, vt ſic regnũ Dei ingredi poſsit. Cùm autẽ hic dicitur; caro eſt, & ſpiritus eſt; caro accipi debet pro re vel homine carnali, quem Paulus vocat hominẽ animalẽ, qui nõ percipit ea quæ ſunt cœleſtia & ſpiritualia, ſed tantũ ea quę ſunt carnis. Spiritus verò pro homine ſpirituali, vt dicit Paulus, Qui adheret Domino vnus ſpiritus eſt. Ac ſic facilè ſoluitur difficultas quę ex his verbis oriri poteſt de Chriſto, qui cũ ſecundũ carnis generationẽ natus ſit ex carne, videtur dicẽdus caro: cúmq; ſecundũ eandẽ generationẽ natus ſit ex ſpiritu, dicẽdus erit ſpiritus. Dicẽdũ enim, totũ Chriſtũ propterea quod ex ſpiritu natus ſit, eſſe ſpiritũ, non carnem, qũo hic eæ dictiones accipiuntur. Non enim hic ſubſtantiã denotãt, ſed qualitatẽ. Nec obſtat quod Chriſtus etiã natus ſit ex carne. Nã iſtud; quod natum eſt ex carne; intelligi debet cũ excluſione ſpiritus, hoc modo quod natũ eſt ex carne & non ex ſpiritu: Aut quod natũ eſt ex carne, hoc eſt, carnali generatione idipſum eſt carnale quatenus ex ea eſt. Aut quod natũ eſt ex carne, tanquã principali principio productiuo. Itaq; natiuitas ex ſpiritu eſt duplex. Quædã corporalis, ea, ſ. qua Chriſtus natus eſt homo ex ſpiritu ſancto. Alia ſpiritualis, qua nos ad illius ſimilitudinẽ naſcimur inuiſibiliter filij Dei, atq; de hac potiſsimũ hic eſt ſermo quãquam & priorẽ illam natiuitatẽ ex ſpiritu debere cõprehendi ſub ſecundo mẽbro, ſatis patet ex his quę ſcribit Paul. 1. Cor. 15. vbi Chriſtũ cõparatũ ad primũ Adã vocat hominem cœleſtẽ & habentem corpus ſpirituale. Cyrillus tamẽ hæc nomina, caro & ſpiritus, videtur accipere vt ſignificẽt ſuſtãtiã, carnẽ, ſ. pro altera hominis parte quæ à carne ſeminatur: ſpiritũ verò pro anima rationali, quam ex ſpiritu natã intelligit, tũ quòd ab ipſo ex nihilo ad eſſe producta ſit, tum quod per ipſum ſit reformata, & diuinæ naturæ particeps effecta. Verũ hic ſenſus vt non ſatis videtur propoſito conuenire, ita relinquit magnã difficultatem de carne Chriſti, & prætereaChriſtus non vnã hominis partẽ ex carne natam vult dicere, alteram verò ex ſpiritu, ſed totum hominem natum eſſe ex carne, & totum natum eſſe ex ſpiritu, vt patet ex eo quod ſequitur: Sic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu.

1. Cor. 2.

1. Cor. 6.

NON MIRERIS QVIA DIXI TIBI: OPORTET VOS NASCI, &c.] Hæc pars dupliciter accipi poteſt. Primò, vt ex ſuperioribus inferatur in hũc ſenſum: Cùm iã Nicodeme intellexeris ſecundã natiuitatẽ nõ eſſe talem qualẽ opinabaris, videlicet ex carne, ſed ex ſpiritu, atque id quod ex ſpiritu gignitur, lõgè diuerſum eſſe ab eo quod ex carne, ne igitur mireris quod dixerim neceſſe eſſe vt denuò naſcamini. Secũdò accipi poteſt, & melius, vt ad ſequentia referatur, eo quòd inducto exemplo videatur Dominus voluiſſe Nicodemũ reuocare ab admiratione. Quę tamen ſequentia dupliciter quoq; intelligũtur. Chryſoſtomus enim, Cyrillus, cæteriq; Græci cùm dicitur; ſpiritus vbi vult ſpirat; intelligunt per ſpiritum, ventũ, & aërem, qui ſpirare dicitur vbi vult, quia non coercitus arbitrio hominũ, naturali impetu fertur quòuis, quaſi libertatẽ quandã habens voluntatis. Vocem autem eius audimus, hoc eſt, ſonũ & ſtridorẽ, quomodo & tonitrui ſonus frequẽter in Pſalmis vox dicitur. Neſcimus verò vnde ſpiritus veniat aut quò vadat, quia non videmus, nec ſub ſenſum cadit vnde veniat aut quò vadat, quãuis ſciamus per aliqua externa ſigna vnde veniat. Aut quod quãuis ſciamus in generali vẽtorũ principiũ, nõ tamen in ſpeciali, hoc eſt, ignoramus certum & determinatum locũ vnde incipiant, & vbi deſiſtant. Itaque iuxta hanc intelligentiam ſimile iſtud ſic eſt accõmodandũ propoſito: Miraris Nicodeme, quod dixi denuò naſcendũ eſſe, eo quod ſecundã natiuitatem nullo ſenſu cõprehendas: verùm cùm iam dixerim ſecundã generationem eſſe ex ſpiritu, non debet te id perturbare. Nam ſicut aëreus iſte ſpiritus nullo obſtante fertur quòuis, & cùm ſtrepitum eius audias, neſcis tamen eius originem aut finem quò tendat: ita quoque ſe habet omnis qui natus eſt ex ſpiritu, ac tale quiddã in eo accidit. Spiritus enim ſanctus ex quo renati ſunt, quos vult afflat, & aſpirat arcanis ſuis afflatibus, cúmque vis & efficacia huiuſmodi afflatus ſentiatur, tum ab eo qui renatus eſt, qui ſe aliũ ſentit effectum, tum ab aliis hominibus, qui quaſi nouos iam ſuſpiciunt & admirantur homines ſic renatos: tamen vnde eis vis illa noua adſit, aut quò eos agat, neq; percipitur aliquo ſenſu ab iis qui ſic ſunt renati, neque intellectu etiã cõprehẽditur ab iis qui eodem ſpiritu nondũ ſunt afflati. Intellige ergo quod quomodo nõ eſt ſubiecta aliquibus legibus humanis, nec perceptibilis eſt via huius ſpiritus aërei, nec eum niſi ex effectu ſuo cognoſcis: ita quoque natiuitas hæc quã dixi ex ſpiritu, neq; naturę legibus ſubiicitur, nec humana ratione aut ſenſu percipi poteſt: pcipitur autẽ ex efficacia ſpiritus agentis & regentis eos quos regenerauit ſuo afflatu. Porro alij, inter quos Auguſtin. ne nomen ſpiritus æquiuocè hic accipiatur, & quia ventus impropriè dicitur velle, ac deinde nõ videtur verum de vento quod neſciatur vnde vniat, aut quò vadat, intelligunt hic per ſpiritũ, ſpiritum Dei, ac ſaluatorẽ iſto ſimili voluiſſe oſtendere, aut in quo ſenſu dixerit eũ qui natus eſt ex ſpiritu, eſſe ſpiritum, vt intelligit Caietanus, aut potius eum qui natus eſt ex ſpiritu, quod attinet ad eã natiuitatẽ, non poſſe ſenſibiliter cognoſci, ſicut nec ipſe ſpiritus ex quo natus eſt. Spirat vtique ille vbi vult, nullóque creaturę arbitrio moderari poteſt, nihil illũ prohibere. Electos ſuos afflat, nouóſq; reddit, cũ ipſi viſum fuerit. Huius vocẽ homines audiũt. Nam in ſanctis loquitur, verùm vnde ille ſanctis adueniat, quóque eos agat ignorãt. Prophetas vtique audiebat populus diuina diſſerentes, in quo vocẽ ſpiritus clarè percipiebat: at vnde ille ſpiritus eis adueniret, aut quò abiret ignorabant. Saul regẽ antea ſpiritu vacuũ Prophetiæ ſpiritus inuaſerat, & vox prophetica ex eo audiebatur: verùm vnde veniret illi ſpiritus, & quò abiret, vulgò neſciebatur. Sicut ergo ſpiritus ille non niſi effectu cogno

cognoscitur, ita & spiritualis natiuitas non nisi ef- A
fectu comprehenditur. Verùm prior intelligentia omnibus perpensis multo videtur accommodatior. Nam interpretatio Caietani, qui vult in tribus conditionibus natum ex spiritu assimilari spiritui, coacta nimis & dura est. Secundùm aliorum autem intelligentiam, non videtur esse diuersitas aliqua, aut non magna inter secundam partem similitudinis & primam.

RESPONDIT NICODEMVS ET DIXIT EI: QVOMODO POSSVNT HAEC FIERI?] Nicodemus crassior, in Iudaica adhuc imperfectione subsistit, propterea iterū rogat quomodo possunt hæc fieri, non repugnans quidē Iesu, sed non intellectum sermonem planius cupiēs B
sibi explanari. Nō dicit autē; quomodo potest istud fieri; sed pluraliter, quomodo possūt hęc fieri. Triá enim dixerat Dominus quę non assequebatur Nicodemus, videlicet quod oporteat renasci ex aqua & spiritu, quod sic natus efficeretur spiritus, quódque hæc regeneratio imperceptibiliter fieret. De his ergo omnibus modum quo fieri possint inquirit. Iesus ante primùm quidem ei monstrat suam imperfectionem, & tarditatē minus quàm in aliis tolerandā, non quidem volens illi insultare, & exprobrare, sed potius vt deposito Pharisaico supercilio humiliet, dum intelligere eum facit quàm sit in his rudis ipse qui alios docere se posse profitebatur. Tu, inquit, doctoris nomē & officiū obtines C
in populo Israelitico, & hęc ignoras? Verùm videri posset hęc saluatoris obiectio absurda, quemadmodū absurdè diceretur iurisperito: Tu es doctor legum, & ignoras quæ sunt Theologiæ? Hæc enim quæ modo dixit saluator, sunt nouæ legis dogmata, nō veteris cuius Nicodemus erat professor. Itaque Theophylactus intelligit Nicodemum doctorem legis veteris, ideo non debuisse hæc ignorasse, & necdū credidisse, quia ex miraculis maximis quę in veteri testamento cōtinentur, debuisset intellexisse hæc eo modo fieri posse quo illa facta sunt, vt sit sensus iste: Si in memoriā redigeres miracula veteris testamēti, quomodo scilicet Eua ex costa Adę formata sit, quę prodigia facta in Aegy- D
pto, quomodo sterilis pepererit, & id genus alia, facilè deprehenderes id posse fieri quod dico. Quemadmodū enim illa fuêre miranda, & supra intellectū, & tamē credis ea sic facta: ita quātumuis hęc sint mirabilia & supra captū, credas tamen necesse est. Secundùm quē sensum quod dicitur; & hęc ignoras, accipiendū erit pro eo quod est, & hæc nō credis, vel non assequeris quomodo possint fieri. Alij verò melius intelligunt, Nicodemū, eo quòd doctor esset Israelis, non debuisse hęc ignorasse, tum quia in scripturis veteris testamēti variæ continētur figuræ regenerationis quæ fieri debebat per aquā & spiritū, vt transitus per mare rubrū, diluuiū mundi, ac purgatio Naamā in Ior- E
dane: tum quia scripturæ prophetarum apertè satis loquantur de spiritu Dei renouante & regenerante, atq; de aqua quæ in diebus Messiæ peccata
Psal.102. hominū ablueret. Dauid enim dicit: Renouabitur
Psal.50. vt aquilę iuuētus tua. Et rursus precatur, Cor mūdum crea in me deus, & spiritū rectum innoua in visceribus meis. Sic & Ezech.11. promittitur cordis innouatio quę futura sit per spiritū dei: Dabo, ait, eis cor nouū, & spiritū nouū tribuā in visceribus eorū, & auferā cor lapideū de carne eorum, & dabo eis cor carneū. Similia habentur & cap.36.

Iam & de aqua baptismali multi loquuntur Prophete, vt Zacha.13. & Ezechiel 36. vbi promittitur pro innouatione aqua munda & spiritus Dei.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVIA QVOD SCIMVS LOQVIMVR, ET QVOD VIDIMVS TESTAMVR.] Posteaquā Dominus reprehendit crassam & culpabilē tarditatem Nicodemi, propter vindicatā legis intelligētiam, iam reprehendit ipsius & aliorum Iudæorū tarditatem in credendo propter testimonij certitudinem, ostendere quoq; volens ea quę sunt suæ, hoc est, cœlestis doctrinæ, non percipi rationibus humanis, quibus ille ea percipere quęrebat, sed fide ad intelligendū ea opus esse: sibi autē huiusmodi prędicanti meritò omnibus modis credendū esse, vt qui non testetur nisi de exploratis & visis, hoc est, certò cognitis. Quod autē dicitur hic pluraliter; quod scimus loquimur, &c. intelligūt quidam Christū de se loqui & Ioanne: alij verò etiam de omnibus Prophetis qui antè fuerant: Verùm quoniā vidisse cœlestia mox soli Christo tribuitur, cū dicitur: Nemo ascendit in cœlum, &c. rectius alij intelligunt Christū de se loqui pluraliter. Aut potius simul cōprehendi cum Christo patrē & spiritum sanctum. Patrem enim secum testificantē facit cap.8. dicēs: Non sum ego solus, sed ego, & qui misit me, pater. Et in lege vestra scriptū est: Quia duorum hominum testimoniū verum est. Itaque, vt annotauit Rupertus, pluraliter hic locutus est Dominus, idque in solo hoc versu, eo quod testari se profiteretur, & sermonē suum testimonium appellet, testimoniū autem vnius legitimū & ratum non sit, quare patrem & spiritum simul secum testificantes facit. Porro cùm testimonium dicit, significat fide quæ dicebantur ab ipso percipienda esse, non ratione & sciētia. Testimoniū enim non ad sciētiam, sed ad fidē faciendā pertinet. Sensus ergo est: Verè dico vobis, quod non, quemadmodū Prophetæ, quę afflatu spiritus didici, & audiui à Deo, hęc loquor vobis, sed certa compertáque loquor. Nec ego solus, sed & qui in me loquitur pater, ea vobis testificātes in terris, quę certò perspeximus in cœlis. Cumque duorū testimoniū sit ratum, ac receptissimum sit testimonium testium oculatorum, vos tamē Iudæi testimoniū nostrum tam probatum & certū non accipitis, hoc est, non approbatis, humanis scilicet rationibus id quærentes percipere, quod sola fide comprehendendum est. Loquitur autē ad Nicodemū pluraliter, siue quòd cum Nicodemo quidā Iudęi vnà venerint ad Christum (vt intelligit Caietanus, eò quòd dixerit Nicodemus; Scimus quia à Deo venisti magister) siue quia Nicodemus princeps erat Iudęorū ad quē tanquā ad omnes Iudæos & Pharisæos maximè sit locutus. Postquā autē arguit eorū in credendo tarditatē propter testimonij certitudinē, eandē rursum arguit propter eorū credibiliū quæ dicta erant & testata facilitatē, Si, inquit, terrena dixi vobis, &c. Quę sententia cùm variè tractetur, dupliciter potissimū exponi potest. Primò, vt per terrena intelligantur ea quæ superius dicta sunt de regeneratione spirituali, quę etsi minus sit q̃ res terrena, vt & omnia cœlestis magistri nostri cœlestia erant, non terrena: tamen hic terrenū dicitur, siue quòd in terris peragatur, siue potius per cōparationem ad alia fidei nostræ subliminora mysteria, de natiuitate scilicet ęterna filij ex patre, de processione spiritus, &c. & ad ea bona quę post

hanç

hanc vitam reuelanda sunt filiis Dei. Itaque terrena hic dicuntur, quæ ad alia collata crassa sunt, longéque inferiora ipsis, vt sit sensus: Si non creditis mihi in his quæ modo dixi crassioribus mysteriis, quæ doctrinæ euangelicæ sunt rudimenta, quomodo credituri estis, si alia longè sublimiora, quæ ab his quæ modò dixi tantum distant, quantum cœlestia à terrenis, vobis aperire cœpero, illa scilicet regni Dei arcana planè cœlestia? Cũ enim nemo non sentiat, omnes sensus & cogitationes humani cordis propẽdere ad malum, nemo quoque ignoret cœli municipatum non posse contingere nisi iustis & sanctis, nec tales posse fieri homines nisi spiritu Dei sancto; nõ adeo abstrusum & cœleste erat quod de renascentia ex spiritu dictum fuit, sed quasi terrenum quid & crassum. In hunc sensum ferè Chrysostomus, Theophylactus, & Cyrillus. Secundò, contrario modo secundùm Augustinum & Rupertum, intelliguntur hic per cœlestia, ea quæ prius de regeneratione spirituali dicta sunt: per terrena verò, ea quę dixerat de ædificando templo in triduo. Aut secũdùm Fabrum, parabolę & similitudines à rebus terrenis desumptæ, quibus docuerat fortè populum in solennitate Paschali. Itaque secundùm hanc intelligentiam Dominus hac sententia significat nõ esse mirum, quod non crederet Nicodemus superioribus verbis, quando ne his etiam credidissent Iudæi quæ prius dixisset in templo, lõgè inferiora his de regeneratione mysteriis. Hæc expositio multũ conuenit ei lectioni quæ est in aliquibus Græcorum libris, οὐκ ἐπιστεύσατε, id est, non credidistis.

Et nemo ascendit in coelvm nisi qvi descendit de coelo, filivs hominis, &c.] Theophylactus hæc putat sic cum superioribus coniungẽda, vt quoniam prius Nicodemus significauit se Christum habere tanquam Prophetam aliquem, Dominus iam corrigat illius de se sententiam, ostẽdens se non esse de numero Prophetarum, qui de terra existentes à Deo missi fuerunt, sed è supernis esse, Prophetis omnibus superiorem, vt quorum nullus in cælum ascenderit. Alij verò sic coniungunt cum superioribus, vt quoniam dixit Christus de credẽdis cælestibus, iam quædam eorũ quæ planè necesse est credere explicet, videlicet se Deum esse & hominem, ac mysterium passionis ipsius. Melius autem secundùm Cyrillum intelligitur Christus his verbis voluisse indicare rationẽ, quare meritò sit habenda fides ipsi cœlestia prædicanti, etiamsi primus ipse hæc apertè cœperit prædicare, vt sit hæc cum superioribus cõnexio: Meritò mihi cœlestia vobis prædicanti credere debetis, etsi nemo ante me hæc sic apertè prædicauerit, nec multos mecum in testes deposcere. Nemo enim cœlestia ita nouit atque ego, quia nemo ascendit in cœlum, nisi, &c. Porro illud (nemo ascẽdit in cœlum) cùm videatur falsum propter iustos qui iam ex hominibus in cœlum migrant, dupliciter solet intelligi. Primùm, vt solus Christus dicatur ascẽdisse in cœlum, quia solus propria virtute, iure ac merito ascendit. Reliqui verò velut rapiuntur in cœlum, nec nisi iure ac merito Christi. Secũdò, vt per hoc quod solus ipse dicitur ascendisse, non intelligantur excludi iusti, vt qui sint membra ipsius: quemadmodum cùm dicitur solus homo aliquis esse in domo, non excluduntur ipsius hominis membra, sed potius includuntur. Neuter autem horum sensuum conuenit proposito. Non enim hic, ascẽdit, est præsentis temporis, vt præsupponunt prædictæ interpretationes, sed, vt patet ex Græcis, quæ habent ἀναβέβηκε, est præteriti temporis, ita vt de ascensione corporali, quæ tunc adhuc futura erat, non possit intelligi. Verùm iam remanet dubium, quomodo Christus iam tum ascẽderat in cœlum. Neque enim ascenderat secũdùm humanam naturam, sed neque secũdùm diuinam, quia illi non competebat ascẽdere. Itaque Caietanus intelligit Christum iam ascendisse in cœlũ secundùm animam, quia scilicet illa iam ab initio conceptionis consecuta erat beatificã Dei fruitionem, ad quam nullus adhuc inter homines tum temporis peruenerat. Rectius tamen intelligitur Christus secundùm diuinam naturam ascendisse tum in cœlum. Non enim hic, ascendere, motum aliquem denotat, sed ascendisse in cœlũ nihil aliud hic est, quàm contemplatum esse omnia cœlestia & quęcunque Dei sunt perfectè collustrasse & perdidicisse. Sic enim hoc loco hæc locutio est accipiẽda, quomodo in Psal. similis locus, dum dicitur: Existimabam vt cognoscerem hoc: labor est ante me, Donec intrem in sanctuarium Dei, id est donec à rebus terrenis abstractus cœpero diuinæ dispensationis rationes expendere. Idem ergo his verbis dicitur hoc loco quod superius, cùm dixit: Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit: Descendisse autem è cœlo dicitur Christus, non quod cœlum reliquerit, (nam ne hoc putaretur, adiectum est; qui est in cœlo; Neque propterea quòd, vt intellexit Valentinus, corpus cœleste attulerit è cœlo) sed tum quia diuinitas in cœlo existens, in terris naturam humanam assumpsit, tum quia & ipsum corpus quod assumpsit, conceptum sit ex spiritu sancto. Itaque & secundùm diuinam naturã, & secundùm humanam descendit è cœlo, quamuis potissimum hic sit habitus respectus ad diuinam naturam assumentem humanam. Notandum autem contra Nestorianos, hic dici filium hominis esse in cœlo, & descendisse è cœlo, atque ascẽdisse in illud, cum tamen hæc non competant ei tanquam filio hominis, sed tanquam filio Dei, & Deo: per quod manifestè significatur vnam esse filij Dei & filij hominis hypostasim & personam, ita vt propter hanc vnitatem quæcunque dicuntur de filio Dei, etiam verè dicantur de filio hominis, & contrà. Hac ergo sententia paucorum verborũ tria hæc credenda Christus astruit, naturæ scilicet humanæ assumptæ veritatem, cùm se dixit filium hominis, hoc est, hominem: diuinæ naturæ veritatẽ, dum se è cœlo descendisse & in cœlo esse asserit: ac harum naturarum in vnitatem personæ coniunctionem, dum filium hominis dicit esse in cœlo.

Psal. 72.

Quomodo Christus in cœlo dici se videtur.

Et sicvt Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filivm.] Secundùm Erasmum istud sic cõiungitur superioribus, vt quoniam prius dixit filium hominis descendisse è cœlo, hic causam huius descensus indicet. Secundùm quam connexionem coniunctio, &, hic causaliter accipi posset, quomodo sæpe accipitur etiam apud probatissimos autores. Alij verò aliter hanc partem superioribus connectunt. Verùm si consideretur processus Christi, hic videtur esse ordo, vt postquam superius Nicodemo quærenti quomodo possint hæc fieri, Christus respondit fide hæc

de hæc esse percipienda, ac meritò sibi fidem ha- A bēdam, etiā si solus hæc noua prædicaret: iam doceat non solùm credendum sibi tanquā vera prædicanti, sed etiam tanquam autori saluti per crucem, fideiq; huius esse maximum fructum, simul indicās etiam per fidem hominem posse regenerationis ex aqua & spiritu fieri participem, atque regenerationē hanc pendêre ex merito passionis suæ. Si enim per fidem in exaltatum filium hominis fit vt quis non pereat, sed habeat vitā æternam, ergo regeneratio quæ fieri debet ex aqua & spiritu, vt quis habeat vitam æternam, à passionis Christi efficacia & merito pēdeat necesse est. Bene autē saluator Nicodemo mysterium suæ passionis, quod illo tempore nōdum apertè erat præ- B dicandum, insinuauit nomine exaltationis, cōparando eam cum exaltatione serpentis, vt quę nudè dicta intelligere non potuisset, ex figura legis in qua versatus erat melius assequeretur. Est autem hęc figura inter omnes figuras crucis & passionis, maximè aperta & apposita. Indicat enim Christi occisi, quasi seductor fuisset & populi corruptor, innocentiā, mortisq; eius genus ac virtutem, nostros à veris serpētibus letales morsus, ac modum quo ab eis per Christum curari possimus, ita vt in hac figura totū adumbratæ passionis & incarnationis mysteriū delinietur. Sicut enim olim cùm in deserto oberrans Israeliticus populus, à veris serpentibus letalia vulnera accepisset, à quibus C non nisi diuino beneficio curari potuerunt qui percussi fuerant, Moyses non verum, sed æneum serpentem ex præcepto Dei erexit in ligno, vt qui percussi fuerāt, solo aspectu ab imminēte eis certo interitu liberarētur: ita pro curandis nostris letalibus vulneribus quæ ex suggestione illius serpētis quod primos momordit parētes, omnes contraximus in deserto huius mundi, Christus à peccato quidē omni & veneno alienus, sed tamen in similitudinē carnis peccati veniēs, ac tanquā serpētinæ malitiæ à Iudæis reiectus & habitus, in ligno crucis exaltatus est, vt solo aspectu oculorum fidei curati, ab imminente morte æterna liberaremur, ac vitā æternā consequeremur. Hinc ad hanc D figuram alludens postea aliquoties saluator suam crucifixionē, exaltationē vocat. Cùm, inquit, exaltatus fuero à terra, omnia trahā ad meipsum. Ioan. 12. & 8. cap. Cùm exaltaueritis filiū hominis, tunc cognoscetis quia ego sum. Non caret autem mysterio & ratione, quod Moses non ligneū aut lapideum, sed æneum serpentē fecerit. Aeneus enim serpens magis Christū exprimebat, tum propter suam soliditatē, tum quòd ex igne conflatus esset. Sic enim significabatur soliditas corporis Christi, quod morte ipsa destrui nō potuit, sed in æternum efficax perseuerat, ac eundem charitatis igne excoctum, suspensum fuisse in cruce. Et quidem Moysi præceptum non fuit vt faceret serpentem E æneum. Nam quamuis nos legamus Num. 21. dictum Moysi: Fac tibi serpentem æneū; pro serpentem æneū, Hebreis est vnica dictio שָׂרָף Saraph, quam prius noster interpres vertit, serpentes ignitos, hoc est vrentes. Id enim propriè significat ea dictio, cùm deriuetur à verbo quod accendere significat. Aeneum ergo fecit Moyses serpētem, ex igne conflatum, quia sic melius figuram expressit serpentum ignitorū à quibus percussus erat populus, ac vmbrā Christi, qui & ipse ignitus fuit, sed alio igne quàm quo igniti sunt veri illi serpentes, à quibus vulneratū fuit letaliter genus humanum. Dicit autem Rabbi Ioseph medicos asserere eum quem momorderit serpens, statim mori si inspexerit æs, ac propterea ex pręcepto Domini Mosen æneum serpentem fecisse, vt miraculum magnificaretur, dum contra communem naturæ cursum æs factū est salutare percussis à serpentibus. Quod & ipsum si verum est, rectè mysterio crucis cōuenit, eò ꝙ ipsa crux, de qua prius dictum erat: Maledictus omnis qui pēdet in ligno; nobis iam conuersa sit in benedictionē: & quod prius erat malefactoribus mors, factum est omnibus vitę occasio & causa. Porrò ex eo quod serpens æneus, qui ex sua natura nō habuit curādi infirmitatem, solo conspectu sanabat, idq; ex institutione diuina, discendū quomodo symbola sacramentorū instrumenta sint salutis & gratiæ Dei, vt quomodo baptismus aquæ regeneret. Quēmadmodū enim serpens ille quod per aspectum sanabat, ex Dei erat institutione, qui credētibus verbo eius per huiusmodi serpentē læsos curabat: ita quoq; aquæ tinctio, quæ ex sua natura nō habet virtutē mundandi mentē, ex Dei tamen institutione habet, vt per eam fidelibus mentis innouatio cōferatur à Deo.

SIC ENIM DEVS DILEXIT MVNDVM, VT FILIVM SVVM.] Redditur hic ratio quare filius Dei descēderit è cœlo, & quare oporteat eum exaltari in cruce, & ostenditur quòd illud non fuerit necessariū absoluta necessitate, neque quod merita nostra ita fieri exegerint, sed propter diligentis nos Dei patris beneplacitū & præordinationē, cuius quanta fuerit dilectio pulchrè hac sentētia nobis explicatur. Et in primis quidē magnitudinē amoris hic explicari significat aduerbium, sic, quę magnitudo ex tribus hic insinuatur. Primùm, ex cōparatione amātis ad amatum, cùm dicit: Deus dilexit mūdum. Deus scilicet immensus & infinitus, nullius egens, nullius debitor, dilexit homines istius perituri & caduci mundi, hominésq; mundo huic deditos. Secundò, ex muneris magnitudine. Cùm enim probatio dilectionis, exhibitio sit operis, magnitudo doni testatur immensitatem amoris. Itaq; dicit; vt filium suū vnigenitum daret; hoc est, adeo dilexit, vt non solùm non vlcisceretur admissa scelera, sed pro salute mundi gratuita sua benignitate daret non angelū aliquem suū, aut Prophetam sed filium suū, eumq; quem vnicū habuit. Angelum si quidē dedisset, nō erat res parua: nūc autē dato filio, excellentiorem ostendit charitatē. Itē si multos habens filios vnū dedisset, & hoc maximum fuisset, nunc verò vnigenitū dedit. Summa igitur fuit hæc dilectio, quæ tunc magis apparebit, si etiā addatur ad quid dederit Deus filium suū mūdo, videlicet vt mortem, eamq; amarissimā simul & ignominiosissimā pro nobis pateretur adhuc impiis & peccatoribus. Tertiò verò cōmendatur magnitudo diuini amoris ex fructus magnitudine, & simul facilitate consequendi maximū hunc fructum, cùm dicitur; vt omnis qui credit in eum nō pereat, sed habeat vitam æternā. Ad magnitudinē fructus primùm pertinet quod sine exceptione & discretione omnis, siue scilicet Iudæus, siue Græcus, siue Barbarus, siue seruus, siue liber, huius fructus particeps esse possit. Deinde quod credēs in eū & à perditione liberatur, & consequitur vitā nō temporalem, sed æternā. Quod verò dicitur; qui credit in eū; ostendit quanta facilitate fructum hunc maximū con-

sequamur, dũ sola fides, res scilicet facillima, exigitur, vt Christo incorporemur, & meritorũ eius reddamur cõsortes. Hæc est enim summa Dei benignitas, vt tali medio dignetur nos sua gratia participes facere. Et quidẽ vetus lex innumerabilium præceptorũ suorũ obseruatoribus pro omni ipsorum labore vitã promisit, sed tẽporalẽ tantummodo saltẽ expressè. Euangelium verò credenti, vitam, eamq; æternã, quamuis id intelligatur de fide operante. Notandum autẽ, quod ab hoc loco; Sic enim Deus dilexit, &c. vsque in finem, omnia hęc accipi possint, vt sint verba saluatoris continuantis suũ sermonẽ ad Nicodemũ, & loquentis de seipso in tertia persona. Aut vt sint verba Euangelistæ prosequentis & explanantis sermonẽ quẽ cœperat Iesus cum Nicodemo, vt intelligit Erasmus.

NON ENIM MISIT DEVS FILIVM SVVM IN MVNDVM VT IVDICET, &c.] Declaratur hac sententia quod prius dictum est de dilectione Dei patris. Deum autem misisse filium suum in mundũ, nihil aliud est quàm ipsum voluisse filium humanã in mundo assumere naturam. Verbum autem, iudicare, hic semper positum est pro condemnare, quomodo sæpe in scripturis accipitur. Sic enim acceptũ opponitur verbo saluandi quod sequitur. Sensus itaque est: Non ob id hoc tempore Deus voluit filiũ suum venire in mundum, vt pro commissis sceleribus illum iam condemnaret, quemadmodũ iustè facere potuisset: sed pro sua benignitate ideo misit, vt perditioni obnoxius mundus per ipsum salutẽ consequeretur. Verùm quid necesse erat hanc remouere dubitationem, quod videlicet Deus non miserit filium suum in mundi condemnationem? Dicendum primò hoc ideo factum, quia in veteri testamento promittitur frequẽter Dominus venturus ad iudicium, vnde dubitare poterit Nicodemus quomodo se dixerit datum, vt omnis qui crederet haberet vitam æternam. Dicit ergo se iam non esse missum ad iudicandum, sed ad saluandum, significans alium fore aduentum ipsius quo impiis nõ misericordia & dilectio patris, sed potius iustitia declarabitur. Aut quoniã hoc aduẽtu Christi in carnẽ futurum erat vt pleriq; Iudæi ob infidelitatẽ suam essent abiiciendi, quibus tamen seruandis Christus venerat, & res contra esset casura, quàm ab omnibus expectabatur; ideo præueniens Dominus admonet, Deum quidem ob solam benignitatem suam, & ob seruãdos homines misisse in hunc mundum filium suum, quamuis hominũ vitio futurũ sit, vt condemnationi maiori fiant quidam occasione huius aduentus obnoxij. Idem dicitur Ioan. 12. Si quis audierit verba mea, & nõ custodierit, ego non iudico eum. Non enim veni in mundũ vt iudicem mundum, sed vt saluificem mundũ. Non contrariatur autẽ his locis quod in primo hoc Christi aduentu princeps huius mũdi iudicatus est, de quo iudicio frequẽter apud Prophetas. Non enim negat se Christus venisse in iudicium, hoc est, condemnationẽ diaboli, sed mundi, hoc est, hominum istius seculi, quamquam in iudicio illo quo condemnatus est diabolus, non tam Christus iudicis officium obtinuit quàm Deus pater, qui ad Roman. 8. dicitur damnasse peccatũ de peccato in carne. Christus enim in hoc iudicio aduocati potius & vadis officium obiuit. Quomodo autem non contrarietur his locis quod postea dicitur Ioan. 9. In iudicium

A ego veni in hunc mundum, &c. illo loco dicetur.

QVI CREDIT IN EVM, NON IVDICATVR: QVI AVTEM NON CREDIT, IAM IVDICATVS EST. &c.] Quoniã dixit filium missum vt saluetur mundus per ipsum, ne putentur omnes per ipsum saluandi, ostendit qui per ipsum salutẽ consequatur, qui verò non. Qui, inquit, credit in eũ, fide scilicet quæ per dilectionem operatur, non iudicatur, hoc est, non est obnoxius condemnationi, sed supple à condemnatione cui ex natiuitate prima erat obnoxius, absoluitur. Plus enim vult dicere quàm exprimitur. Qui autem non credit, hunc non ego condemno modò, se neque opus est vt à quoquam iudicetur, B cùm à seipso iam etiam ante iudicij tempus condemnatus sit, quia non credidit in eum qui vnigenitus est filius Dei, cui proinde non minor fides debetur quàm Deo ipsi, adeo vt qui illũ spernit, spernat Deum qui misit illum. Vult ergo quod ipsa infidelitas condemnet ipsum, hoc est, æternæ pœnæ reddat obnoxium, eò quòd hoc à se repulerit, per quod licebat assequi vitam æternam. Et quidẽ omnis peccator quouis peccato iudicat & & condemnat seipsum, hoc est, condemnationi facit obnoxium: veruntamen proprio quodã modo infidelis dicitur iam iudicatus, eò quòd manifestam habeat in se cõdemnationis causam, adeo vt in futuro iudicio nõ sit opus aliqua discussio- C ne, & quod id repellat per quod solùm salus obtineri potest. Sic & hæreticum hominẽ post vnam & alteram correptionem adhuc perseuerantem, proprio iudicio condemnatum testatur Paulus. Titum 3.

HOC EST AVTEM IVDICIVM, QVIA LVX VENIT IN MVNDVM, &c.] Quod dicit; hoc est iudicium; dupliciter intelligi potest. Primò, vt sit sensus: hæc est causa iudicij & condemnationis. Secundò, vt simpliciter accipiatur ipsa luminis & Christi reiectio esse condemnatio non credentium, quia scilicet manifestè arguit illorum impietatem. Qui sensus magis conuenit superioribus, vbi dicitur infidelis iam iudicatus & condemnatus. Pulchrè autem exaggerat non cre- D dẽtium impietatem condemnantem eos. Primùm per hoc quod dicit: Lux venit in mũdum; hoc est non ipsi homines lucem ipsam quæsiuerunt, aut per sese inuenerunt, sed cùm mundus plenus esset tenebris, lux illa vera, quæ est Christus, vltrò venit ad eos, & tamen nec sic ipsi ad eum accesserunt. Secundò per hoc quod dicit; Dilexerunt homines magis tenebras quàm lucẽ. Cùm enim lux omnibus modis melior, gratior, & iucundior sit tenebris, & naturale sit homini creaturæ rationali quæ meliora sunt præferre, imò nihil æquè amare soleat homo quàm lucem, nihil magis abhorrere quàm tenebras, dilexerunt tamen homines magis tenebras quàm lucem. Vnde notãdum, quòd cùm E prius dixerit: Lux venit in mundum; nunc nõ dicat, vt videbatur exigere narrationis ordo, & dilexit mũdus tenebras. Facit enim ad exaggerationem, quod homines dicat dilexisse tenebras, sicut ad exaggerationem facit quod tenebras luci comparat. Tenebræ autem hic vocantur, ignoratio veri, terúmque terrenarum illicitus amor. Quas tenebras quare plus dilexerint, causam reddit dicẽs: Erant enim eorum mala opera. Cuius causæ conuenientiam ostendit, subiiciens: Omnis enim qui male agit, &c. Est autem in hac & sequenti sententia metaphorica locutio, desumpta ab his qui cum

cùm mala agunt tenebras quærunt, & lucem fugiũt, vt sit sensus iste: Quemadmodũ qui dedecorosam rem patrat, noctem amat, ac solẽ fugit, ne prodãtur eius facta: ita qui deditus est malis operibus, quamdiu talis est, odit lucẽ veritatis, quatenus affectui eius contraria est, & iniustitiam eius prodit; & ideo non accedit lucem, sed fugit eam, vt non arguantur, hoc est, manifestentur & reprobentur opera eius mala. Eiusmodi enim mali homines fugiunt doctrinam Christi mallent omnes homines stipites esse, quàm veritatis sciẽtia multos pollere: imò sibipsis inuident recti scientiam, graueq; est, vbi vltro sese illis insinuat, quod eos, si illam admittant, tanto plus torqueat mali conscientia. Cæterùm quemadmodum is qui honesta facit, amat solem, vt ex rectè factis laudẽ apud homines inueniat: ita qui iustitiæ deditus est & æquitati, is vltro ac gaudens venit ad lucẽ Euangelicæ doctrinæ, vt huic luci exposita opera eius declarẽtur quod facta sunt in Deo, id est, per Deũ & Dei instinctu, (Est enim Hebraismus) ac proinde ꝙ bona sint. Bonum enim sit necesse est quod à Deo proficiscitur, & Deo sit impulsore. Declarentur, inquam, tum sibi pro gaudio suæ cõscien-

A tiæ, tum hominibus aliis in exẽplum, tũ ipsi Deo, cui se commendare studet, vt pro rectè factis præmium vitæ æternæ ab eo consequatur. Porro notandũ, quòd male agere vel mala agere dicitur scripturæ more non omnis qui peccat, sed qui totum se iniquitati dedidit, quales Psalmista vocat operarios iniquitatis. Veritatẽ autẽ facere dicitur, qui iustitiæ dat operã. Nam Hebræorum more veritas sæpe accipitur in scripturis pro æquitate & iustitia, quomodo accipitur in oratione Ezechiæ dicentis: Obsecro Domine, memẽto quæso quomodo ambulauerim corã te in veritate & corde perfecto. 4.Reg.20 His autem verbis saluator in primis Scribas & Pharisæos notare voluit, vt qui odirent lucem B Christum, quod contrarius esset operibus eorum malis, eaq; proderet & argueret. Vniuersalis autẽ illa: Omnis qui malè agit odit lucem; formaliter (vt dici solet) est intelligenda, hoc est quatenus malè agit. Multi enim mala agendo appetunt lucem, atq; in manifesto volunt mala agere: non tamen quatenus mala agũt, sed quatenus vindictam exercent, quatenus potentiam, gloriam aut excellentiã suam manifestare sic vel sic quærunt. Quatenus verò malè agũt, omnino vellẽt occulti esse.

BAPTIZAT PER DISCIPVLOS CHRISTVS in Iudæa. IOAN. III. CAP. XXI.

Post hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis & baptizabat. Erat autem & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic, & veniebant & baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem. Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. Respondit Ioannes & dixit, Non potest homo accipere quicquam nisi fuerit ei datum de cœlo. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis quòd dixerim: Non sum ego Christus: sed quia missus sum ante illum. Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. Illum oportet crescere, me autem minui. Qui de sursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur: qui de cœlo venit, super omnes est. Et quod vidit & audiuit, hoc testatur: & testimonium eius nemo accipit. Qui autem accepit eius testimonium, signauit quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur, non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Qui credit in filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

POST HÆC VENIT IESVS ET DISCIPVLI EIVS IN IVDÆAM TERRAM, &c.] Hoc capite rursum vult Euangelista proferre aliud testimonium Ioannis de Christo, redditum occasione quæstionis discipulorũ eius propter baptismum Christi. Itaque postquam Dominus docuisset Nicodemum (idq;, vt verisimile est, in Ierusalem) necessarium esse baptismũ aquæ, ac rursum in Galilæam rediisset, derelicta Galilæa venit habitaturus in Iudæam terram, ibi auspicaturus baptismum, vbi & Ioannes auspicatus erat. Ita enim conueniebat, vt sic apertius ostenderetur ipsum esse illum quem Ioannes post se venturum dixit, & cui viam parabat. Quod tamen dicitur Christus baptizasse, intelligendum non est ipsum per se baptizasse, cùm capite sequenti contrarium Ioannes asserat, sed quia baptizarit per discipulos suos, qui eius iussu baptizauerunt. Baptizante autem Christo non desiit quidem baptizare Ioãnes, tum ne inuidia aut ira quadã commotus cessasse videretur, tum quod adhuc eius baptismus vtilis esset. Huius enim occasione per pœnitentiam & prędicationem suam homines ad re-

cipiendum Christum, & credendum illi adhuc præparabat. Baptizabat tamen non iam in Iordane, vt prius fecerat, sed Christo cedens, ac C celebriori loco illi relicto, in obscuriore loco baptizare cœpit, nempe in Aenon iuxta Salim. Sũt autem hæc duo nomina, ciuitatũ nomina. Et Aenon quidem secundùm Brocardum à Sichem ciuitate distat quatuor miliaribus, procedẽdo versus oriẽtem ad Iordanem, asseritque oppidum esse bene munitum, atque optimis abundans terræ nascentibus. Salim autem Hieronymus in epistola quadam ad Euagrium, quæ incipit: Misisti volumen; in tomo tertio, putat fuisse eam ciuitatem cuius fit mẽtio Genes. 33. cũ dicitur Iacob transiuisse in Salem vrbem Sichimorũ, quæ est in terra Chanaan. & Genes. 14. cum dicitur Melchisedech fuisse rex Salem. Non enim hanc Salẽ, in qua regnauit Mel- D chisedech, putat fuisse Ierusalem, eo quòd Abrahæ à cæde hostium redeunti Ierusalem non fuerit in itinere. Nec refert (inquit) vtrum Salem an Salim nominetur, cùm vocalibus in medio literis perrarò vtantur Hebræi, & pro voluntate lectorum, atq; varietate regionum eadem verba diuer-

ſis ſonis & accentibus proferantur. Cæterùm videtur illud; iuxta Salim; additum ab Euangeliſta, ad diſtinctionem alterius loci qui eodem nomine ſit dictus. Nam Ezech. 47. fit mentio alterius Enon, qui terminus fuit Damaſci. Cùm autem dixiſſet Euangeliſta, Ioannem quoque baptizaſſe cum Chriſtus baptizaret, adiecit cauſam dicens: Nondum enim miſſus fuerat Ioannes in carcerem; ſignificans illum debuiſſe baptizare quamdiu non fuiſſet à baptizando inhibitus: ſignificans etiam ſe ſcribere ea Chriſti geſta quæ contigerant ante Ioannis incarcerationem, cum reliqui auſpicati ſint narrationẽ prædicationis Chriſti ab incarceratione illius.

FACTA EST AVTEM QVÆSTIO EX DISCIPVLIS IOANNIS CVM IVDÆIS DE PVRIFICATIONE, &c.] Græca non habent δὲ, autem, ſed οὖν, igitur, ſignificat enim ortam hanc quæſtionem ex præcedentibus, nempe quia etiam Dominus in Iudæa cœpit baptizare. Iudæi apud quos Chriſtus baptizabat, partim propter teſtimonia Ioannis de Chriſto, partim propter miracula quę fecit Chriſtus, cum Ioãnes nullũ æderet ſignum, præterito Ioanne, cœperunt adhærere Chriſto, illius baptiſmum præferentes baptiſmo Ioannis. Itaque cum id conſpicerent diſcipuli Ioannis, inuidia quadam contra Chriſtum commoti, ex zelo gloriæ magiſtri ſui quam videbant per Chriſtum obſcurari, primùm quidẽ cum ipſis Iudæis præferentibus Chriſtum Ioanni diſputationem inierunt de purificatione, hoc eſt, baptiſmo, conantes perſuadere Ioannis baptiſmum efficatiorem eſſe peccatis abluendis, quàm baptiſmum Ieſu, cum Ieſus etiam à Ioãne baptizari voluerit. Deinde cùm id populo non perſuaderent, venerunt ad Ioannem, querelam apud illum deferentes, & exiſtimantes illum indignè laturum, & aliquo modo cohibiturum hanc Ieſu æmulationem. Itaque dixerũt ei; Rabbi qui erat tecum, &c. Quibus verbis quo commouerẽt Ioannem, & rei indignitatem quam putabant explicarẽt, quatuor proponũt. Primùm enim cõmemorant humilitatem ſtatus præteriti ipſius Ieſu; cùm dicunt; qui erat tecum trans Iordanem; hoc eſt, qui aliquãdo velut vnus ex diſcipulis te adibat, ac tecum conuerſabatur, baptiſmum à te poſtulans. Non enim tu cum illo tãquam cum magiſtro, ſed ipſe tecum. Ideoque & locum nominant, notãtes baptiſmum à Ioanne ſuſceptum. Secundò commemorant beneficium à Ioanne impenſum Ieſu, cum dicunt; cui tu teſtimonium perhibuiſti; hoc eſt, quem tuo teſtimonio clarum effeciſti, cum antea eſſet obſcurus & incognitus. Dicunt autem; cui tu perhibuiſti teſtimonium; notantes Ioannem maiorem illo, eo quod qui alteri perhibet teſtimonium, maior illo eſſe ſoleat. Tertiò, commemorant vſurpatum à Ieſu officium Ioannis. Ecce, inquiunt, hic baptizat, hoc eſt, cùm prius à te baptizatus ſe veluti pro diſcipulo geſſerit, omnémque ſuam claritatem à te acceperit, nunc ſe tibi æquat, idem officij ſibi vſurpando quod tu hactenus exercuiſti. Quartò verò, quod maximè mouere poterat, commemorant detrimentum quod ex baptiſmo Ieſu prouenire Ioanni videbatur, cum dicunt; omnes veniunt ad eum; te ſcilicet derelicto, quaſi dicat: non ſolum ſe tibi æquat, ſed præfert, teq; ac tuum baptiſmum obſcurat, ingratus certè pro acceptis à te beneficiis. Porro in hunc zelũ ex humano prodeuntem affectu cõtra Ieſum diuina diſpenſatione permiſſi ſunt incidere iſti diſcipuli, in profectum gloriæ Chriſti. Elicuit enim hic zelus euidentius & cumulatius Ioãnis de Chriſto teſtimonium. Animaduertendum autem hic quàm etiam in iuſtis nimius erga homines affectus, ſectarum ſit cauſa & origo. Adeo enim proni ſumus, vt homines pluris æquo faciamus, proq; eis contra veritatem æmulemur. Solet namque Satanas non minus conari, vt omnia ſanctis malo ſint, etiam quæ per ſe ſunt optima, quàm Chriſtus ſuis faciat bono eſſe quę per ſe mala ſunt. Æmulatio diſcipulorum pro magiſtro ſuo contra Chriſtũ mala erat, vertit tamen eam in bonum illorum Dominus, dum occaſionem fecit vt veritatem plenius edocerentur. Sic optima res erat, quòd hi diſcipuli Ioannem colerent, verba enim Dei docebat: hoc autem ſtudij ſatan conatus fuit in rem peſsimam vertere, vt quem propter Deum cœperant colere, colerent contra Deum, dum eius præpoſtero ſtudio Chriſto inciperẽt inuidere, atque contra eum incitare cuperent & magiſtrum ſuum. Cauendum igitur, ne plus æquo homines admiremur, néve in quoquam mortalium gloriemur. Omnia enim [1.Cor.3.] noſtra ſunt, ſiue Paulus, ſiue Apollo, ſiue Cephas.

RESPONDIT IOANNES ET DIXIT: NON POTEST HOMO ACCIPERE QVICQVAM, &c.] Intelligens Ioannes immodicum diſcipulorum ſuorum pro ſe zelum & ſtudium, ita prauo affectui illorum mederi ſtuduit, vt oſtenderet ſeſe non ſolùm nõ ægrè ferre quod gloria Ieſu ſuam obſcuraret, ſed etiam vehementer gaudere. Quod autem dicit: Non poteſt homo, &c. dupliciter accipi poteſt. Primùm ſecundùm Chryſoſtomum & Theophylactum, vt referatur ad Chriſtum in hunc ſenſum: Cùm nullus poſsit aliquid boni & perfectionis accipere, niſi fuerit ei datum è cœlo, credere debetis, à Deo hunc accepiſſe vt baptizet, & ſupra me creſcat: non autem ei inuidere, niſi Deo velitis eſſe contrarij. Secundò, ſecũdùm Auguſtinum & Cyrillum, & rectius iſtud accipitur dictum à Ioanne propter ſeipſum, vt ſit hic ſenſus: Immodicè pro me zelatis, cupientes vt maiorem meipſum faciam quàm ſim. Non enim poſſum nec volo quicquam mihi vſurpare, præter id quod datum eſt mihi cœlitus. Atque iſtud Ioannem potius voluiſſe, patet ex eo quod ſequitur, in quo illos teſtes facit, quod dixerit ſe nõ eſſe Chriſtum, cùm talis à multis crederetur, ſed miſſum ſe ante illum. Quibus verbis apertè ſatis ſignificat Ieſum eſſe Chriſtum, cum ante illum miſſus fuerit, eumque dixerit eſſe qui poſt ſe venturus erat. Bene autem antiquum ſuum de Chriſto teſtimonium in memoriam reuocat, tum vt oſtẽdat quàm ſemper fuerit ab alienæ laudis appetentia alienus: tum vt oſtendat eadem illa autoritate ſua, ob quam ad æmulationem diſcipuli contra Chriſtum commouebãtur, zelum illorum iam debuiſſe deponi. Si enim tanta illis erat authoritas Ioannis, vt nõ paterentur eam obſcurari, meritò etiam tantùm apud eos valere eadem debuiſſet, vt dictis eius fidem haberent.

QVI HABET SPONSAM, SPONSVS EST: AMICVS AVTEM SPONSI QVI STAT ET AVDIT EVM.] Parabola eſt hic ſermo, qua per ſimilitudinem quandam rerum terrenarum oſtẽdit & quanta ſit inter ſe ac Chriſtum differentia, illum enim eſſe ſponſum, ſe verò amicum

amicum sponsi: & quàm sit alienus ab ea inuidia quæ vrebat discipulos. Et est sensus: Quemadmodum is solus sponsus est, cui sponsa in matrimonium destinata est, cæterùm qui ipse sponsus non est, sed tantùm amicus sponsi, non inuidet sponso suam fœlicitatem, neque præripere illi sponsam suam cupit, sed pro amicitiæ affectu gratulatur ei, ac honoris causa astans sponso, vt sua præsentia illum ornet, in omne ministeriũ eius paratus, tacitus audit eum cũ sponsa sua colloquentem, idque cum magno animi gaudio: ita sane res se habet, & in hoc negotio nostro. Is enim cuius gloriæ inuidetis, solus sponsus est, vt cui à patre cœlesti sanctorũ multitudo in sponsam deputata est: ego verò non sponsus, sed tantùm amicus sponsi: quare tantùm adest vt vobiscũ ac cum Pharisæis inuideam eius gloriæ, vt summo gaudio perfundar propter vocẽ eius iucundissimam simul & saluberrimam, qua iam cœpit alloqui spõsam suam. Cumq; iam diu summo desiderio optauerim hoc gaudio perfrui, iam certe impletum est ac re ipsa exhibitum, non sine singulari Dei in me beneficio, cùm priscis patribus negatũ fuerit hoc gaudio perfundi, summa licet auiditate cupiẽtibus videre & audire sponsum cum sponsa sua colloquentem. Cùm enim dicit: Hoc ergo gaudium meum impletum est; significat hoc gaudium à se prius semper desideratum, & sibi præstitum, quod aliis hactenus patriarchis & prophetis negatũ fuit. Aptissima autem & mysteriis fœcundissima est ea metaphora, qua Christus dicitur spõsus humani generis. Nulla enim alia magis totum mysterium incarnationis Dominicæ significatur. Et quidẽ in veteri lege Deus dicebatur veteris populi spõsus & maritus, quo significabatur charitas Dei summa erga eum populum, ac pacta fidelitatis cum eo populo inita. Deinde soli Deo adhærendum esse, atque ex ea coniunctione fructus bonorum operum producendos, quamq; graue scelus sit Deo deserto alteri adhærere. Verùm cùm hæc coniunctio Dei cum eo populo nimis esset sterilis, arctius & intimius sese humano generi cõiungere voluit Dei filius, qui quoniam in sua veniens maiestate sciebat se humano generi terrori fore, exinaniuit seipsum, formam serui accipiens, vt seruam Ecclesiam sibi copularet. Cumq; hanc alterius seruitute depressam inueniret; pretio sui sanguinis eam sibi redemit & acquisiuit, per fidem & dilectionem eam sibi copulans, vt ex ea spirituales Deo filios procrearet. Vt autem eiusdem erga se fidelitatem cõprobaret, atque in amore suo magis accederet, ac magis magisq; purgatã suis cõplexibus dignam faceret, ea in terris derelicta, peregrè in cœlum profectus est, rediturus suo tempore, quãdo illam in cœlestibus suis thalamis recipiens, cupitis suis amplexibus perfrui in æternum concedet. Interim tamen spiritus sui arrabonem reliquit, ac mnemosinon corporis ac sanguinis sui, quo eam semper pascens non sinit sui memoriã animo eius excidere. Vnde intelligere licet quare Ecclesia sponsa potius dicatur quàm vxor, & Christus sponsus potius quàm vir, nimirum quia primo suo aduentu Ecclesiam veluti sibi desponsauit consummaturus cum ea nuptias secundo suo aduentu: quamquam & ideo sponsus dicatur, vt intelligatur coniunctio ista fieri citra corruptionem virginitatis sponsæ.

ILLVM OPORTET CRESCERE, ME

A AVTEM MINVI.] Oportet, ex decreto patris pro hominum salute. Crescere dicit, nõ quòd seipso maior futurus erat, sicut nec Ioannes in seipso imminuebatur: sed quòd maior esset futura eius authoritas, & contrà Ioannis minor. Quare autem illum oporteat crescere, ostendit cùm subdit; Qui de sursum venit, super omnes est; quasi dicat: Non solum me superat, sed omnes omnino homines, omnesq; creaturas. Pro dictione enim, omnes, Gręca dictio, πάντων, ambigua est. Potest enim esse masculini generis vel neutri, vt sit, super omnes vel super omnia, hoc est super omnes res, quomodo accipit Cyrillus. Significat ergo satis eum esse Deum, cum nihil sit super omnia nisi solus Deus.

B Quanta autem sit inter eum qui de sursum venit differentia & omnes alios, declarat cum subiicit: Qui de terra est, hoc est, qui de terra natus est, in terra suam habens originẽ, is de terra est, hoc est, terrenus est, nihilque aliud quàm mortalis homo, atque ob id terrena, humiliaque loquitur. Contrà qui de cœlo venit, ita omnes excellit qui de terra sunt, quomodo superat cœlum ipsum terram: & quoniam è cœlo venit, non terrena loquitur, sed ea testatur, inuulgat & prædicat quæ in cælo vidit & audiuit, hoc est, quæ certissimè & exactissimè cognouit, veluti si visu & auditu certissimis sensibus ea percepisset, & tamen cùm tam certum sit testimonium eius, hoc est prædicatio & doctrina,

C pauci admodum illud recipiunt credendo illi. Quod ergo bis dicitur; de terra est, de terra est; nõ est nugatio, sed confirmatio humilitatis omnium. Quod verò dicit eum qui de terra est, loqui de terra, non sic accipiendum quasi Ioannes cęteriq; prophetæ nõ locuti sint diuina, sed quòd humilia locuti sint, si comparentur cum his quæ docuit Christus, quomodo & superius dixit Christus: Si terrena dixi vobis, &c. De terra enim loquebatur Ioannes, quoniam ad baptismũ in aqua sola constitutũ inuitabat, cum Christus prædicaret & conferret baptismum spiritus. Aut intelligendum est, eum qui est è terra, non nisi terrena loqui ex seipso atque ex sua origine, quamuis ex superno in-

D fluxu loquatur quandoque cœlestia: Christum verò ex sua origine, hypostasi atq; natura habere, vt loquatur cœlestia. Porro naturalis notitia diuinorum quam habuit Christus, explicatur per visum & auditum. Per visum quidem ad explicandum euidentiam: per auditum verò, ad explicandum ordinem originis, nempe quòd omnem suam cognitionem à patre accepit, à quo accepit & esse. Quod enim audiuimus, ab alio ad nos deriuatur.

QVI AVTEM ACCEPIT EIVS TESTIMONIVM, SIGNAVIT QVIA DEVS VERAX EST.] Posteaquam excellentiam Iesu manifestauit Ioannes, ostendit etiam fructum & necessitatem fidei in illum. Qui inquit, acceperit

E eius testimonium, hoc est, crediderit ei, hic sigillauit & obsignauit, hoc est fide sua certò demonstrauit, perinde ac si sigillo addito rem certam effecisset, Deum patrem esse veracem, quia, vt subditur, filius à patre missus loquitur verba Dei, proinde qui filio credit, cõfirmat Deũ patrẽ, qui in filio loquitur, esse veracem. Contrà ergo significat eum qui non acceperit eius testimonium, sua incredulitate commonstrare Deum nõ esse veracem, quo nihil potest esse magis impium. Sic 1. Ioan. 5. Qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit filio, mendacem facit eum, quia

non credidit in testimonium quod testificatus est A Deus de filio suo. Ne autem verbum, signauit, hic accipiatur simpliciter pro significauit, aut indicauit, vt aliqui exponunt, notandum est Græca habere verbum σφραγίσεν, quod à sigillo deriuatur. σφράγις enim sigillum dicitur & signaculum. Christum autẽ singulariter dicitur misisse Deus, quamuis & alij prophetæ missi dicuntur à Deo, quia solus Christus missus fuit è cœlo in terras, cùm alij dicti sint missi à Deo solùm, ideo quia ex autoritate Dei prædicationis munus sibi desumpserint.

Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.] Dupliciter istud intelligitur: Primò, vt subintelligatur pronomen, ipsi, & intelligatur Deus pater filio non dedisse spiritum B ad mensuram. Quod tamen rursum dupliciter accipi potest, nempe vel secundùm diuinam naturam, vel secundùm humanam. Secundùm diuinam enim naturam non dedit Deus filio spiritum ad mẽsuram, quia dedit ei integrũ spiritum suum substantialiter. Secundùm humanam verò naturam non dedit ei ad mensuram, hoc est, non dedit ei parcè & mediocriter, sed largissimè, secundùm omnes scilicet spiritus dotes, & omnem spiritus capacitatem quæ conuenire potest humanæ naturę, cùm reliquis omnibus ad certum modum datus sit spiritus. Secundùm quem sensum, dare ad mensuram, prouerbialis est sermo, pro eo quod est, parcè dare. Qui enim parcè dat, me- C titur aut numerat: qui verò effusè, absque mensura dat. Alioqui gratia spiritus qui fuit in Christo, cùm fuerit finita, mensurata dici posset. Si autem altero horum modorum accipiatur hęc sententia, coniungetur secundùm Theophylactum cum illo quod dictum est; qui acceperit eius testimonium; hoc modo: meritò quidem accipiendum est eius testimonium, quia ei non ad mensurã, &c. Secundùm Cyrillum verò ad id quod immediatè præcedit; verba Dei loquitur, quod sic debet accipi: nihil loquitur nisi verba Dei, vt discernatur à reliquis Prophetis, qui & ipsi verba Dei loquebantur. A quibus quàm fuerit diuersus deinceps ostẽditur, cùm subditur. Non enim huic dat spiritum D ad mensuram, sicut scilicet mihi & aliis. Secundò hæc sententia accipi potest, vt idem sit ac si dixisset: Non solet certa aliqua & definita mensura Deus spiritum largiri, vt si cui multum de illo sit largitus, non possit alteri largiri amplius, aut vt omnibus æqualiter eum dispẽsẽt: sed pro arbitrio suo vnicuique eum tribuit, nec vlli tãtum contulit, quin multo plus queat impendere aliis. Infinita est enim hæc spiritus opulentia. Nolite igitur existimare Deum propterea quòd mihi plurimùm sui spiritus impertiuerit, nõ posse huic longè plus donare. Qui posterior sensus germanior videtur, tum quia non est adiectum pronomen, ipsi, tum quia non dicitur, dedit, sed dat. E

Pater diligit filium, et omnia dedit in manu eius.] Potest istud accipi ita coniunctum superiori sententiæ, vt declaret filio non datum spiritum ad mensurã, cùm omnia sint data in manu eius. Aut potius quoniã superius dixit, eũ qui missus est è cœlo, super omnes esse, eique tanquam verba Dei loquenti credendum esse: pergit ipsius excellẽtiam prædicare, docẽs iam non solùm illum esse super omnes, sed omnia etiã à patre illi commissa, credendumque illi non solùm tãquam vera ex Dei nomine prædicanti, sed etiam tanquam salutis & vitæ æternæ autori. Pater, inquit, vnicè diligit vnicum filium, quare quemadmodũ solet dilecto filio facere pater, omnia dedit in manu eius, hoc est omnia cõmisit potestati eius. Est enim ea locutio Hebraismus. Porro quod dicitur omnia filio dedisse pater, qnamuis possit intelligi de Christo secundùm diuinã naturã (secundùm eam enim omnia pater ei dedit generando illum, & dando illi essentiam, ac cum ea omnia quæ sua erãt) tamẽ potius intelligi debet de Christo secundùm humanam naturã, cui per gratiam Deus pater omnium rerum potestatem dedit, quã prius filij diuinitas habuit per naturam. Illud enim; pater diligit filium; videtur prę-mitti, tanquã causa quare omnia dederit filio pater. Dilectio autẽ patris erga filium nõ potest dici causa, ob quam omnia dederit filio secũdùm diuinitatem. Sic enim dedisse omnia filio, nihil est aliud q̃ illum genuisse. Generationis autẽ filij causa & principium nõ potest dici esse dilectio. Nam cùm dilectio sit actus volũtatis, sequeretur patrem genuisse filiũ voluntate non natura, quod est hæresis Arrianæ. Si tamen de diuina natura accipere placet, tum id quod dicitur; pater diligit filium; non accipietur tanquam causa secundę partis, sed tãtùm vt signum eius. Dilectio enim perfecta qua pater diligit filiũ, est signũ quod omnia illi pater tradiderit. Aut sic intelligendũ, quomodo indicat Cyrillus: Pater diligit filium, & non solùm diligit, sed etiam omnia cõmisit potestati eius, & omnia ei dedit quæ sibi inessent. Cæterùm cùm dicit patrem diligere filiũ, significat eos qui filio resistũt, patri resistere, gaudereq; patrẽ si filius honore maximo afficiatur ab hominibus. Sic & cùm dicit omnia data filio in manus, significat æqualẽ honorem filio deferri voluisse patrẽ, cũ ob potestatẽ honor alicui debeatur, & omnia quoque bona ab eo expectanda, cui credere quàm sit salutare, quamque contra damnosum non credere, deinceps docet, dicẽs: Qui credit in filiũ, habet vitam æternã, &c. Prius quidem fructum fidei enarrauit pertinentem ad ipsum Deum, nunc verò fructum pertinentem ad eum qui credit. Quod autẽ dicit, habet vitam æternam; variè exponi potest. Primò enim intelligi potest credens habere vitam æternam, quia Christum habet per fidem habitantẽ in corde suo, qui est vita nostra, sicut ipse dicit, Ego sum via, veritas & vita. Et Paulus: Cùm apparuerit Christus vita vestra, tũc & vos apparebitis cũ illo in gloria. Colos.3. Secundò, si vita æterna accipiatur pro ea ratione fœliciter viuendi quã expectamus post hanc vitam, quę consistit in diuina fruitione cum exclusione omnis mali, & adeptione omnis boni, intelligendũ est credentẽ habere vitam æternam, quia habet in radice, in semine, & certa spe. Spe Roma.8. enim, inquit Paulus, salui facti sumus. Cùm autem vita illa beata quam expectamus, hîc in spiritu inchoetur, dum per fidẽ Christus habitans in nobis spiritũ viuificat, absolutè etiam accipi potest credentẽ habere iam in se vitam æternã, inchoatam scilicet & occultam, nõdum tamen perfectam & manifestam. Cùm enim postea ca.17. dicatur: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum Deum, & quem misisti Iesum Christum, certè qui iam fide viua Deum cognoscit, ęternam vitam in se habet, sed inchoatam tantùm, & necdũ perfectam: sicut & gaudium & pax pro fidei portione sunt in credẽtibus inchoata, & necdum perfecta. Vbi autem

plena

plena erit Dei & Christi cognitio,tunc & ista perfecta erunt,cõsummataq; vita æterna, & omnibus modis beata. Sicut enim fœtum hominis iam animatum dicimus habere vitam humanã,& verè habet,quanquam admodum imperfectam:sic quibus certa Dei contigit cognitio etiam imperfecta,modo tanta vt amorem Dei accendat, vitam vtique æternam & beatã habent,quæ cum nunc in spiritu tantùm sit, non etiam in corpore hoc mortali diffusa,atq; in ipso spiritu sit adhuc imperfecta,expectamus eiusdẽ in spiritu & corpore perfectionem, quam & ipsam iam per spem habemus, arrabone nobis spiritus dato à Deo, quo nihil ambigamus quod ex parte Dei est.Cùm autẽ subditur: Qui in- A credulus est filio, non videbit vitam; Hebraica phrasi dictum est,non videbit vitam,pro eo quod est,non erit particeps vitæ,beatæ scilicet, quæ sola vera vita est.Sed ira Dei manet super eum,hoc est, vltioni diuinæ manet in æternũ obnoxius. Et quidem omnes nascimur filij iræ, secundùm Paulum: Qui autẽ non credit filio qui missus est ad reconciliandum nos patri, hic iræ diuinæ sub qua natus est,manet imperpetuum subiectus. Duplicem autem significat non credentium pœnam, videlicet priuationem vitæ æternæ, quam vocant pœnam damni,cùm dicit; Non videbit vitam; & vltionis diuinæ seueritatem, quam vocant pœnam sensus, cùm dicit; Sed ira Dei manet super eum.

IOANNES AB HERODE OB REPREHENSVM adulterium recluditur in carcerem. Matth. 14. Marc. 6. Lucæ 3. CAPVT XXII.

†a Herodes enim. ▷b vinxit ‖t posuit. †a illi. ▷a eam.

H[c]Erodes autem tetrarcha cùm corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris sui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes: adiecit & hoc super omnia. † [e] Ipse enim Herodes [b] misit ac [c] tenuit Ioannem, & ▷ alligauit eum, [f] & ‖inclusit [c] Ioannem [l] in carcerem [e] propter Herodiadem vxorem [b] Philippi [e] fratris sui, [b] quia duxerat eam. [e] Dicebat enim Ioannes † Herodi: Non licet tibi habere ▷ vxorem fratris tui. [b] Herodias autem insidiabatur illi, & volebat occidere eum, nec poterat. Herodes autem metuebat Ioannem, sciens eum virum iustum & sanctum, & custodiebat eum, & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat. [a] Et volens eum occidere timuit populum, quia sicut prophetam eum habebant.

QVandoquidem secundus aut tertius potius aduentus Domini è Iudæa in Galilæã, cuius mentionem facit Ioan.cap.4. sequenti, is est cuius reliqui Euangelistæ meminerunt, omissis aliis, vt satis patet conferendo, & Matthæus cum Marco testetur hũc reditum è Iudæa in Galilæam factum post traditionem Ioannis:necessarium fuit hîc inserere Ioãnis incarcerationem, quam tres quidem Euangelistæ scrisperunt, sed nullus suo loco. Lucas enim per præoccupationem capite 3. postquam enarrasset variam Ioannis ad populum exhortationem, simul enarrandum duxit quanta libertate etiam Herodem corripuerit,quantaq; Herodis fuerit impietas, qui cùm videret ad prædicationem Ioannis multos confluere, milites credere, publicanos pœnitere,ipse econtrà Ioannem non solùm contempserit,sed vinxit,& occidit. Matthæus verò cap.14. & Marcus cap.6. per recapitulationem, dum alia occasione & mortem Ioannis & captiuitatem describendam putauerunt.

HERODES AVTEM TETRARCHA CVM CORRIPERETVR AB EO DE HERODIADE VXORE FRATRIS.] Omnes quidem tres Euangelistæ Ioannem narrant ab Herode carceri inclusum ob reprehensum illicitum cum Herodiade matrimonium, solus verò Lucas etiam de aliis malis quę fecit reprehensum narrat Herodem. Quæ verò hæc fuerint mala,etsi non narretur ab eo,tamen quædam eorum ex Iosepho colligere licet, videlicet reiectio legitimæ suæ vxoris quam prius habuit,& tyrannis in populum. Cùm enim Iosephus lib.antiq.18.cap.9. Philippum huius Herodis fratrem collaudet ob rectitudinem,æquitatem,mansuetudinem & moderationem,satis significat fratrem Herodem contrarij fuisse ingenij.Certè malum fuisse virum satis patet ex eo, quòd postea eum saluator vulpem appellet, atq; ex priuatione tetrarchiæ suæ,& exilio suo quo condemnatus fuit postea à Caio. Idem autem Iosephus eiusdẽ lib. c.10. cùm & ipse recenset Ioannem ab Herode incarceratum, & interfectum in B castro Macherunta, quod in limite esse dicit Aretæ Herodisq; regionis,quod & Plinio est secunda arx Iudææ ab Hierosolymis,aliã affert causam huius incarcerationis & interfectionis, videlicet quod suspicionem rerum nouandarum de eo conceperit, ac vereretur ne fortè doctrinæ eius persuasione à suo regno discederent;cùm videret populum illi adeo addictum,& ab ore eius tantopere pendere. Fieri autem potest, vt vtraq; causa ad necem Ioannis scelestũ tyrannum impulerit,& vel ex eo maximè suspicionem eam de Ioanne cõceperit,quòd se liberè adeò adulterij, aliorumq; criminum argueret,eamq; suspicionem suæ impietati prætexuisse, atq; ob id eam vt notiorem causam C à Iosepho traditã.Porrò Herodias hæc quę fuerit; nõ ab omnibus eodẽ modo dicitur.Iosephus enim filiam dicit fuisse filij Herodis maioris. Hieronymus verò filiam Aretæ regis.Ita enim scribit super Matth.14. Vetus narrat historia Philippum Herodis maioris filium,sub quo Dominus fugit in Ægyptum, fratrẽ huius Herodis, sub quo passus est Christus,duxisse vxorem Herodiadem filiam Aretæ regis:postea verò socerum eius,exortis quibusdam contra generum simultatibus, tulisse filiam suam,& in dolorẽ prioris mariti,Herodis inimici eius nuptiis copulasse. Verùm cum hæc vetus historia sit incerta, Iosephi autẽ certior,verisimilius est quod dicit cum aliis probatis historiographis D Iosephus,fuisse hanc Herodiadẽ filiam Aristobuli filij Herodis maioris, ac sororẽ Agrippæ maioris. Quod cùm tã apertè & frequẽter dicat Iosephus, manifestũ patet esse in Eusebij historia Ecclesiast. cap.13.lib.1.mendũ, cùm ibi dicatur Iosephus scripsisse Herodiadem hanc fuisse filiam Aretæ regis. Sic enim ibi legitur: Concordi verò testimonio etiam Iosephus de hoc scribit, nominatim etiã de Herodiade, commemorans velut de coniugio fratris Philippi viuẽtis violenter abstractæ, & suis,ab Herode incestis nuptiis sociatæ,propria & legitima vxore depulsa. Quam Herodiadẽ filiam dicit fuisse Aretę regis Arabię,propter quam etiã Ioan-

nem Baptiſtam ab eo commemorat interemptum. Bellum quoq; exortum inter Aretam dicit & Herodem, tanquam ob ignominiam filiæ vindicandam,&c. In quo teſtimonio præter alia falſa, etiã illud falſum eſt, quod Ioſephus dicitur dixiſſe Herodiadem filiam fuiſſe Aretæ regis. Non enim hoc dicit, ſed propriam illam & legitimam vxorẽ depulſam, fuiſſe filiam Aretæ. Quare lectio noſtra ſic reſtituenda videtur, vt deleto nomine, Herodiadem, poſt illud, propria & legitima vxore depulſa, legatur: Quam filiam dicit,&c. Videriq; poteſt & Hieronymi error ex mendoſo loco Euſebij ortus, cum Euſebij hiſtoriã libenter ſequi ſoleat. Verùm idem Ioſephus aſſerit frequenter, vt ca.9.lib.18.& 11.cap. aliiſq; locis, id quod enarrationi Euangeliſtarum videtur contrarium, videlicet quod Herodias hæc non fuerit prius vxor Philippi tetrarchę Trachonitidis, germani fratris Herodis huius tetrarchæ Galilææ: ſed fuiſſe vxorẽ alterius Herodis qui & ipſe fuerit filius Herodis maioris, ex alia matre progenitus quàm Herodes & Philippus tetrarchæ. Hos enim ex Cleopatra quadã natos. Illũ verò ex Mariamne Simonis pontificis filia, ex quo Herodias filiam Salomen ſuſcepit, eamq́, filiam fuiſſe vxorem Philippi tetrarchæ, quem ſine filiis deceſsiſſe dicit, idq; antequam Ioannes ob reprehenſum adulteriũ vinciretur & decollaretur. Quę ſi vera ſunt, oportet fateri illum Herodem, cuius Herodias hæc prius fuit vxor, etiam dictum fuiſſe Philippum, eumq́; Philippũ, cuius apud Marcum fit mentio, non eſſe illum qui fuit tetarcha Trachonitidis. Aut certè in Marco nomen Philippi ab aliquo adiectum, ſicut & in Matthæo & in Luca adiectum eſt in quibuſdam Græcis codicibus.

DICEBAT ENIM IOANNES HERODI: NON LICET TIBI HABERE VXOREM FRATRIS TVI.] Herodes iſte, ſicut & pater eius, quamuis Iudæus non eſſet, tamen quia proſelytus, obligatus erat ad obſeruationem legis Moſaicæ. Hac autem vetitum erat habere vxorem fratris. Nã Leuit.18. ſic legitur: Turpitudinem vxoris fratris tui non reuelabis, quia turpitudo fratris tui eſt: Et rurſum Leuit.20. Qui duxerit vxorẽ fratris ſui, rem facit illicitam: turpitudinem enim fratris ſui reuelauit, abſq; liberis erunt. Cuius præcepti vltima pars, etſi à quibuſdã ſic intelligatur, vt ſignificetur ex tali matrimonio nullos naſcituros, aut natos non habendos pro legitimis, ita vt non ſucceſſuri ſint in hæreditate parentũ: rectius tamẽ ſic intelligitur, vt ſignificetur eos qui ſic ſunt coniugati occidendos, nec permittendũ vt ex talibus nuptiis filios procreẽt. Videtur enim Deus in hoc & præcedenti præcepto voluiſſe conſtituere pœnam mortis hominibus inferendam, ſicut in aliis omnibus præcedẽtibus præceptis. Porrò ex dictis illis duobus capitulis colligere licet, quæ perſonæ propter affinitatem à coniugio excludebantur, & quæ propter conſanguinitatem. Propter conſanguinitatem enim excludebantur, mater, ſoror, neptis, matertera & amita. Propter affinitatem verò, nouerca, vxor patrui, nurus, vxor fratris, filia vxoris, aut prolium eius, ſoror vxoris ea viuente, mater vxoris. Scribæ verò etiã alias perſonas ſignarunt prohibitas, vt ſunt mater patris aut matris, mater & vxor aui, nurus filij & nurus nepotis,&c. quæ ex præcepto legis ſatis conſequuntur. Cæterùm ea lex quæ prohibuit ducere vxorem fratris, vnicam habuit exceptionem, nempe cùm frater

Quæ perſonæ impediũtur cõtrahere ſimul.

A deceſsiſſet abſque liberis. Tunc enim non ſolùm licitum erat, ſed etiam præceptum Deut.25. vt frater fratris mortui ducens vxorem, ſemen illi ſuſcitaret. Cùm itaq; Herodis huius frater, cui prius nupſerat Herodias, adhuc ſupereſſet, atque ex eo Herodias puellam genuiſſet, nulla ratione licuit Herodi huic ducere eam, ſed accipiens eam duplex ſimul commiſit peccatum, adulterium ſcilicet & inceſtum: quorum vtrunq; notat Ioannes, cùm dicit; vxorem fratris tui. Quoniã enim vxor erat alterius, adulteriũ erat: quoniam verò fratris vxor, inceſtus erat. Porrò hic animaduertendum, quàm nihil principale faſtigium Ioannes fuerit veritus, ſed liberè & adulterij & aliorum quæ faB ciebat malorum Herodem monuerit, Eliam certè, in cuius ſpiritu venerat, imitatus, qui ſimili zelo & autoritate arguerat Achab & Iezabel, impios coniuges. Veriſimile tamẽ eſt ipſum Ioannem opportunè monuiſſe, & citra procacitatem, nec deniq; ſine ſpe fructus, ne quis credat eũ ſanctum dediſſe canibus, quod vel ex eo colligitur, quod de Herodis erga Ioannem reuerentia Marcus narrat.

[b]HERODIAS AVTEM INSIDIABATVR EI, ET VOLBAT OCCIDERE EVM, NEC POTERAT. HERODES.] Herodias velut altera Iezabel Herode peior, metuẽs ne aliquando Herodes Ioannis, quem lubenter audiebat, admonitioni acquieſceret, ipſaq; ab illo C reiiceretur, cum non poſſet ab Herode impetrare Ioannis occiſionem, inſidiis quærebat illum perdere, verùm non ſuccedebat. Quorum cauſam addit Marcus, cum ſubiicit; Herodes enim metuebat Ioannem,&c. Nam coniunctionem, enim, habent Græca & antiqua quoq; exemplaria Latina, pro quo plerique Latini legunt, autem. Non redditur autem hic tantùm ratio, quare non potuit Herodias occidere Ioannem, ſed etiam quare inſidiaretur ei, cuperetq; occidere. Quoniã enim aduertebat Herodem bene exiſtimare de Ioanne, ob id magis ſibi metuens per inſidias illum tollere quęrabat. Non poterat autẽ, quoniã Herodes etſi Ioannem ex animo nõ amaret, tamen reueritus eum D ac metuens, eò quòd ſciret virũ eſſe iuſtum, cuſtodiebat eum ne ab Herodiade interficeretur. Aut cuſtodiebat eum, hoc eſt, obſeruabat eum ac coluit, in honore eum habens. Qui ſenſus ſequentibus magis conuenire videtur. Subditur enim: Et audito eo, etſi nondũ omnia, tamẽ multa faciebat, & lubenter eũ audiebat. Vbi notandũ, quãta ſit veræ virtutis vis, vt qua efficiatur quis etiam regibus & principibus formidabilis, quaq; fit vt etiam ab impiis multa quæ virtutis ſunt impetrẽtur, etiamſi necdum omnia. Notandũ rurſus, quanta libidinoſarum mulierũ peruerſitas inflexibilis, vt rectè dixerit Sapiens: Non eſt caput nequius ſuper caput colubri, & non eſt ira ſuper iram mulieris. Breuis *Eccleſ. 25.*
E omnis malitia ſuper malitiam mulieris. Quamuis enim ſanctitatis opinione cõmoueretur Herodes, Herodias tamẽ obſtinatè machinabatur ſanctiſsimi viri mortẽ, neq; Dei conſideratione, neq; metu populi à ſtudio ſuo impio reuocata. Verùm quomodo dicitur Herodes lubenter audiiſſe Ioannẽ, quẽ propter adulterij admonitionẽ carceri incluſit? Quomodo etiam lubenter audiuit, metuebat & cuſtodiebat, cum Matthæus dicat eũ voluiſſe Ioannem occidere? Et volens, inquit, eum occidere, timuit populum, quia ſicut prophetam eum habebant. Hæc dubitatio variè ſoluitur: Quidam enim, inter

inter quos Caietanus, intelligunt ea quæ Marcus A in Herode prædicat, intelligenda non verè ita in ipso fuisse, sed apparenter tantùm, ita vt propter timorem populi simularet se metuere Ioannem, & lubenter eum audire ac obseruare, iuxta verbum Domini appellantis Herodem vulpem. Verùm hæc sententia non videtur satis conuenire narrationi Marci, qui absolutè asserit eum metuisse Ioannem, &c. Itaq; alij dicunt, ea quæ Marcus dicit, primùm facta fuisse: quæ verò Matthæus, postea contigisse. Primùm enim, inquiunt, Herodias negotium facessebat Ioanni, volebatq; illum occidere: Herodes verò non permittebat, sciens eum virum iustum & sanctum, ideo quoque audito eo multa faciebat, & lubenter eum audiebat. Quum autem vehementer illũ vrgeret arguens ac increpans eum, tãdem Herodes, hinc quidem deuictus molestia, hinc autem quodammodo vim ab Herodiade perpessus, iam pudorẽ in iram commutauit, & omnino illi acquiescere nolẽs, volebat eum occidere, propter metum autem populi ab eo quod volebat abstinuit. Alij verò, vt apparet, rectius dicunt, Herodem partim quidem voluisse occidere Ioannem, partim noluisse, ita vt fuerit in eo voluntarium permixtũ inuoluntario, sicut de pigro dicit Sapiens, quòd vult & nõ vult. Cupiuisset enim eũ occidere, ac Herodiadi obsequi, quatenus contrarius erat suæ libidini, & ab eo sibi malè timebat: verùm ne quod hac ratione volebat faceret, timor populi retraxit, vt dicit Mattheus, ac sanctitatis eius cõsideratio & veneratio, vt dicit Marcus. Duæ enim erant causæ, quæ ab occidendo reuocabant Herodem, quãuis id satis cuperet, quarum alteram diuiniorem recenset Marcus, volens comparare Herodiadis impietatem cum Herode: alteram carnalem Matthæus reddit, significans B sanctitatis venerationem non tantum habuisse apud eum põdus, vt ob eam, necem viri sancti intermisisset, si nõ magis populi in se incursum metuisset. Hinc autem discendum, quàm pugnans ac portentosa res sit, impius à Deo reiectus, sibiq; relictus, dum partim conscientię suæ, partim mũdo, partim libidini suæ satisfacere studet. Huius enim exemplum in Herode isto manifestè relucet. Prou. 15

IOANNE TRADITO CHRISTVS REDIENS IN Galilæam per Samariam, mulieri Samaritanæ innotescit. Matth. 4. Marc. 1. Luc. 4. Ioan. 4. CAP. XXIII.

*POstquam [b] autem traditus est Ioannes, [a] cum * audisset Iesus quòd Ioannes traditus esset [&] [d] vt * cognouit Iesus quia audierunt Pharisæi quod Iesus plures discipulos facit & baptizat quàm Ioannes (quanquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæã, & †[m] abijt [d] iterum, [c] & regressus est Iesus in virtute spiritus [p] in Galilæam. [d] Oportebat autem eum transire per mediam Samariam. Venit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus autem fatigatus ex itinere sedebat sic supra fontem. Hora autem erat quasi sexta. Venit autem mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. Discipuli enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerent. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu Iudæus cùm sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim coutuntur Iudæi Samaritanis. Respondit Iesus & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est, vnde ergo habes aquam viuam? Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Respõdit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum, sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Dicit ad eum mulier: Domine da mihi aquam hanc vt non sitiam, neque veniam huc haurire. Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum. Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir, hoc verè dixisti. Dicit ei mulier: Domine, video quia propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adorauerunt. & vos dicitis quia Hierosolymis est locus vbi adorare oportet. Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis patrem. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. Nam & pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus est Deus: & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit qui dicitur Christus. cùm ergo venerit, ille annunciabit nobis omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum. Et continuò venerunt discipuli eius, & mirabantur quòd cum muliere loquebatur, nemo tamẽ dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in ciuitatem, & dicit illis hominibus: Venite & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcunque feci, nunquid ipse est Christus? Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Nunquid aliquis attulit ei manducare? Ille autem dixit eis: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius. Nónne vos dicitis quòd adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: Leuate oculos vestros, & videte regiones quia albæ sunt iam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit: & congregat fructum in vitam æternam, vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim verbum verum est, quia alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis, alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis. Ex ciuitate autem illa multi*

* a autem
* d ergo
† a secessit
† b venit Iesus

multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis. Quia dixit mihi omnia quæcunque feci. Cùm venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum vt ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multò plures crediderunt in eum propter sermonem eius. Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus. Ipsi enim audiuimus, & scimus quia hic est verè saluator mundi. Post duos autem dies exijt inde, & abijt in Galilæam. Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet. Cùm ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cùm omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum.

A POSTQVAM [b] AVTEM TRADITVS EST IOANNES, ET [d] VT COGNOVIT IESVS QVIA AVDIERVNT.] Reditum istum in Galilæam, quem Matthæus quidem & Marcus factum dicunt post traditum Ioannem: Ioannes verò Euangelista, postquam intellexisset Christus Pharisæos audiisse de multitudine discipulorum suorum, eundem esse, quamuis diuersa videatur occasione à diuersis narrari factus, vel ex eo satis patet, quod sicut Matthæus in hoc reditu dicit Christum in Galilæam venientem reliquisse ciuitatem Nazareth: ita & Ioannes idem in suo quem describit reditu factum indicet, cùm dicit Iesum testimonium perhibuisse, quia propheta in B sua patria honorem non haberet. Verùm obstare videtur quod dicit Ioannes Pharisæos audiisse Iesum plures facere discipulos, & baptizare plures quàm Ioannem: vnde videtur significari Iesu iam parante abitum adhuc Ioannem baptizasse. Itaque illud non sic est intelligendum, quasi Iesus plures baptizaret, sibique adiungeret quàm Ioannes tunc faceret, sed quàm Ioannes olim fecisset. Quidam tamen intelligunt Christo è Iudæa abeunti nondum fuisse traditum Ioannem, intellexisse autem eius traditionem cùm in via esset. Verùm istud non conuenit narrationi Matthæi & Marci, qui cum Christi descripserint è Galileæa in Iudæam aduentum, deinde dicunt C post traditum Ioannem secessisse in Galilæam, nimirum è Iudæa. Eundem quoque esse reditum in Galilæam, cuius meminit Luc. cap. 4. post tentationem Christi, quamuis reditus nullam occasionem exprimat, patet ex eo quod addit; & fama exiit per vniuersam regionem de illo. Non enim id primo in Galilæam reditu contigit, quando adhuc satis latebat Christus, sed secundo, quando apertè cœpit prædicare ac miracula ædere. Dubium autem hic est circa occasionem recessus è Iudæa in Galilæam, quam describunt Matthæus & Marcus, quomodo scilicet in seipsa conueniens fuerit, quomodo etiam conueniens cum occasione recessus quam reddit D Ioannes. Cum enim Herodes qui Ioannem vinxerat in carcere, tetrarcha esset non Iudeæ, sed Galilææ, quid est quod Christus audita traditione Ioannis è Iudæa secedit in Galilæam, cùm tunc magis videretur in Iudæa permanendum fuisse? Deinde quomodo propter Pharisæos secessit, vt dicit Ioannes, cùm alij duo propter Herodem secessisse videantur significare? Sanè cùm hæc quæ dicit Ioannes iunxerimus cum dictis Matthæi & Marci, perpendemus Ioannem eundem hic quem illi describentem reditum, voluisse insinuare à quibus Ioannes fuerit traditus, & propter quid, quod alij tacuerunt, videlicet quòd à Pharisæis fuerit traditus Herodi, idque propterea, quòd per gloriam Ioannis suam gloriam viderent offuscari, & per nouam sectam profitentium per baptisma pœnitentiam, suam Pharisaicam sectam contemptibiliorem fieri. Non enim causa inuidiæ Pharisæorum contra Christum, postquam audissent eum plures facere discipulos quàm Ioannem, fuit, quòd pro Ioanne zelarent, eumque cuperent maioris esse authoritatis, quemadmodum zelauerunt pro eo discipuli eius, cùm non receperint Pharisæi baptismum Ioannis: sed pro gloria sectæ propriæ & sui nominis inuidebant Iesu, metuentes ne per Iesum magis offuscaretur autoritas eorum, quàm per Ioannem. Insinuat ergo Euangelista Ioannes, quòd Ioanne tradito Herodi ab inuidia Pharisæorum, postquam cognouit Iesus occasionem maioris inuidiæ Pharisaicæ contra se ob maiorem discipulorum multitudinem, reliquisse Iudæam, vt inuidiæ illorum locum daret. Verisimile enim est Herodem neque potuisse, neque ausum fuisse capere Ioannem, nisi consentientibus & cooperantibus Pharisæis, quorum tunc summa erat authoritas, vt ex Iosepho patet, quos verisimile item est suggessisse Herodi metum innouationis rerum, ob quam captum Ioannem Iosephus tradidit. Sed & verba saluatoris Matthæi 17. satis testantur à Pharisæis Ioannem traditum, cum dicit: Elias iam venit, & non cognouerunt eum, sed fecerunt in eo quæcunque voluerunt: sic & filius hominis passurus est ab eis. Hæc enim verba significant eos à quibus filius hominis passurus erat, fecisse in Ioanne quæ voluerunt. Constat autem Iesum inuidia Pharisæorum traditum, vexatum, & tandem occisum. Ex his liquet etiam quæ sit in huius reditus narratione inter Euangelistas concordia, ac quomodo ex illorum inter se collatione sese mutuo dilucidet, adeo vt sine huiusmodi collatione intelligi nec hic nec ille rectè possit. Liquet etiam quod dicitur Ioannes traditus, non sic intelligendum quomodo multi accipiunt, quod traditus fuerit ab Herode in carcerem, quamuis & hoc verum sit, sed quod traditus fuerit Herodi à Pharisæis, vt satis indicat Ioannes, qui post alios scribens ea supplere voluit quæ desiderari poterant.

[d] QVANQVAM IESVS NON BAPTIZARET, SED DISCIPVLI EIVS.] Hic iam Ioãnes seipsum exponit, quomodo accipiendum sit quod prius dixit: Ioanne baptizante etiam Christũ baptizasse in Iudæa; videlicet quod baptizarit per discipulos suos, qui eius nomine & iussu hoc fecerunt. Vt autẽ intelligatur ratio quare Dominus per se non baptizauerit, sciendum prius de hoc discipulorum baptismo duplicẽ esse opinionem. Chrysostomus enim & post eum Theophylactus putant hunc baptismum non fuisse eum quo post resurrectionem suam Dominus præcepit eis baptizare omnes gentes in nomine trinitatis, sed eundem omnino cum baptismo Ioannis consist

consistente in sola aqua. Dicunt enim non alia de (A) causa baptizasse discipulos quàm qua baptizauit Ioannes, nempe in pænitentiã, vt per eam populum Christo præpararent. Necdum enim spiritum sanctũ datum in baptismo, eo quod hic post ascẽsionem dominicã primùm esset mittendus, secundùm quod dicitur Ioan. 7. Necdũ spiritus erat datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Itaq; hac de causa dicũt Christũ non baptizasse per sese, eo quòd ei proprium esset baptizare in spiritu, quod & Ioãnes de eo prædixerat, & ipsemet Dominus se post ascensionẽ impleturum dicit. Nec est hæc sententia multùm vero dissimilis. Aug. tamẽ cum aliis dicunt discipulos iã baptizasse baptismo qui consistit in aqua & spiritu, cuius necessitatẽ Chri- (B) stus prius expressit, atque hominum peccata iam abluisse. Probatq; hanc opinionẽ Lyranus, ex eo quod de baptismo Ioannis & discipulorũ Christi orta sit quęstio à discipulis Ioãnis, cuius nulla fuisset occasio, si idẽ fuisset eorũ baptismus, nec habuissent occasionẽ inuidiæ cõtra Christũ, cùm id cessisset in honorem Ioãnis, quòd eius baptismo discipuli Christi vterentur. Dicitq; contrariũ non posse probari ex loco Ioan. 7. cui altera sentẽtia innititur, eò quòd ea authoritas sit intelligẽda de visibili spiritus missione, quæ à glorificatione Christi primùm facta est. Secũdùm hanc ergo sententiã dicẽdũ, quod Christus passim nõ baptizauerit vulgũ (quãuis secundùm Augu. verisimile sit eũ ba- (C) ptizasse suos discipulos) eadẽ de causa qua Apost. Paul. de se dicit: Non misit me Christus baptizare, sed euangelizare; videlicet, vt quæ sunt inferiora, & per ministros fieri possunt, eis agẽda cõmitterẽtur: ipse verò superioribus intẽderet, prædicationi scilicet, orationi & contẽplationi. Sicut autẽ primæ sentẽtiæ rationes nõ sunt efficaces, ita nec secũdæ, vt vtrãuis sequi liceat, quãuis posterior sit apud nos receptior, prior verò magis apud Græcos.

RELIQVIT IVDÆAM, ET ABIIT ITERVM IN GALILÆAM.] Reliquit Iudæã saluator secedens in Galilæam duabus de causis. Primùm, vt Pharisæorũ declinaret furorẽ, etiam fugiendi humilitatẽ nostri causa nõ aspernatus. Nõ- (D) dum enim tẽpus erat, vt vel periclitaretur, vel miraculo ab hostibus seruaretur. Docuit autẽ hac sua fuga saluator præter assumptæ naturæ humanę veritatem, licitè instantia pericula fugere Christianũ posse, atq; exacerbatis inimicis nostris cedendum, ne illorum vel inuidiam, vel iram magis magisq; prouocemus. Secundò, vt iam tradito Ioanne Euangelij negotium palam aggrederetur, idq; in Galilæa, quod sic prædixissent prophetæ, vt testatur Matthæus, quodq; sic ostenderetur humilia primo loco haberi apud Deum, atq; futurum aliquando vt Euangelij gratia à Iudæis repulsa ad profanos populos deferretur. Lucas autem regressum dicit in virtute spiritus, hoc est, per vir- (E) tutem spiritus, aut cum virtute spiritus, vt intelligamus eum afflatu non humano, sed diuino impulsu rediisse, & omnia sequentia fecisse, aut rediisse non cum ea infirmitatis ostensione, quam præ se tulit vsque ad baptismum Ioannis, sed cum magna potestate spiritus, quam etsi semper habuerit, iam primùm erat ostensurus prædicando, & miracula operando. Et quidem post spiritum sanctum delapsum in Christum baptizatum, & superatum à Christo spiritum malignũ, in virtute spiritus regressum dicit: quo doceamur è tentationum victoria robur spiritus colligi, ac diuino spiritu confirmari eum qui iam diabolum superarit.

OPORTEBAT AVTEM EVM TRANSIRE PER MEDIAM SAMARIAM.] Ex Galilæa petentibus Iudæã, trãseundam Samariæ regionẽ indicant & alia Euangeliorũ loca, vt Luc. 9. vbi narratur Samaritas noluisse Iesum cum suis admittere, eò quòd peteret Hierosolyma. Hac autem adiectione Euãgelista dissoluit obiectionem quæ fieri potuit, videlicet cur Dominus, qui dixit postea discipulis suis: In ciuitates Samaritanorũ ne intraueritis; & Tyriã illam mulierem cum salutem filiæ supplex peteret, reiecit dicens: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus, iam ipse Samaritanos adierit & docuerit? Itaque dicit nõ huius gratia in Samariam abiisse, vt Samaritanos doceret, sed quoniam illac trãseundum erat, sapientię opus etiam ibi necessariũ obiter fecisse. Sic Cyrillus. Nomen autem Samariæ, pro quo Hebraicè dicitur שֹׁמְרוֹן Schomeron, primùm quidem dicebatur de mõte quod in forte Ephraim, qui nomẽ illud acceperat, vt apparet, à suo quodam possessore, cui nomẽ Semer. A quo cum montẽ hunc emisset Amri rex Israel, vt scribitur 3. Reg. 16. ædificauit in eo ciuitatem eiusdem nominis, qua deinceps reges Israelitarum pro regia vsi sunt, cùm prius regia eorum esset Sichem à Hieroboam ædificata. Vnde est illud Isaiæ: Caput Ephraim Samaria. Hæc ciuitas, mox post Hircani pontificis expugnationem ab Herode rege iterum ædificata, in honorem Augusti Græco nomine σεβαστὴ, id est, Augusta est appellata. In hac teste Hieronymo in epitaphio Paulæ sepulti sunt Ioannes Baptista, Heliseus, & Abdias prophetæ. Aliquando verò & maximè in nouo testamento nomen Samarię totam illam regionem significat, quæ à tribu Ephraim & dimidia tribu Manasse olim habitabatur, metropolim habens ciuitatẽ Samariam, atque in hac significatione etiam hoc loco accipitur. Hanc autem regionem pulcherrimo & vberrimo loco sitam esse Hieronymus super Micheam tradit, atque ob id dictum de ea Micheæ 1. cap. Transite vobis habitatio pulchra. Non fuit tamen hæc regio aut Iudææ, aut Galileæ conferenda magnitudine. In prophetis autem, teste eodem Hieronymo, sicut nomine Ephraim, & nomine Ioseph, decem tribus nonnunquam significantur, ita & nomine Samariæ.

VENIT ERGO IN CIVITATEM SAMARIÆ, QVÆ DICITVR SICHAR, &c.] Venit in ciuitatem, hoc est, ad ciuitatẽ. Nondum enim eam intrauerat. Porrò hæc Sichar illa ciuitas est, quæ in Genesi & alibi dicitur Sichẽ. putat enim Hieronymus corruptè legi Sichar pro Sichẽ. Certè esse eandem ciuitatem vel ex eo satis patet, quod prædium illud quod dicitur hic Ioseph datum, fuerit iuxta Sichem, vbi quondã habitauit Iacob è Mesopotamia rediens, vt legitur Genes. 33. Accedit & hæc coniectura, quòd Samaritis muliercula denuo dixerit: Patres nostri in mõte hoc adorauerũt; quasi montẽ demonstrãs, id quod arguit montẽ illũ fuisse vicinũ ciuitati Sichar. Mons autem in quo adorauerunt Samaritæ, fuit mons Garizim, vt postea dicetur: at hic adeo fuit vicinus ciuitati Sichem, vt qui in vertice eius stans alta voce loqueretur, intelligeretur ab his qui erant in ciuitate, vt patet ex his quæ scribũtur Iudic. 9. Hæc Sichem, quæ nomen suum videtur accepisse

à filio

à filio Emor, qui dicebatur Sichem, Genes.34. destructa aliquando à filio Abimelech, ita vt sal in ea dispergeretur ab ipso, postea reædificata est à Hieroboam, atque delecta in regiam regni Israelitici, quæ rursum quoq; tempore Alexandri magni metropolis fuit Samaritanorum, vt scribit Iosephus. Hæc, teste Hieronymo, hodie dicitur Neapolis, sita in via quæ ducit Galilæos in Hierusalem, inter montes in valle fertilissima & amænissima, cui adiacet prædium de quo hic fit mentio, quod Iacob emit à filiis Emor cētum agnis, quod & tradidit filio suo Ioseph, Genes. 48. his verbis: Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo. Quāuis enim prædium illud emisset centum agnis, tamen quoniam gladio & arcu filiorum suorum ac iure belli obtinuisset ciuitatem Sichem, cui prædium istud suberat, totum id quod filio suo Ioseph dedit, gladio & arcu se obtinuisse dicit. In huius ergo prædij parte sepulta fuerunt ossa Ioseph, vt scribitur Iosue vltim. cap. his verbis: Ossa quoque Ioseph quę tulerant filij Israel de Aegypto sepelierunt in Sichem, in parte agri quem emerat Iacob à filiis Hemor patris Sichem centum nouellis ouibus, & fuit in possessionem filiorum Ioseph. Erat autem & in eodem loco fons, quem Iacob effoderat, cuius hic fit mentio, qui secundùm Brocardum non longè fuit à porta ciuitatis australi, in via quæ ducit Hierusalem, vbi ob factum istud quod hic describitur, Ecclesiam fuisse fundatam suo tempore, testatur Hieronymus in libro de locis Hebraicis. Porrò loci & fontis meminit tam distinctè Ioannes, tum quòd huius fontis occasione colloquium cœptum fuit inter Christum & Samaritidem, tum quòd loci sanctitas & celebritas conueniret facto Christi, vt vbi olim stuprata erat virgo Dina, ibi iā lubrica Samaritis ab immunditia sua ad sanctimoniā cōuerteretur.

IESVS AVTEM FATIGATVS EX ITINERE, SEDEBAT SIC SVPRA FONTEM. HORA AVTEM ERAT QVASI SEXTA.] Mira Domini benignitas & humilitas. Non enim in tam longinquo itinere equis vtitur aut vehiculis, sed pedes tantū iter conficit, & fatigari non est dedignatus, assumptæ humanitatis declarationem exhibēs, & simul exemplum præbens qualem oporteat esse Euangelij præconem. Fatigatus autem sedebat, corpus fessum refocillans, atque discipulos è ciuitate expectans, & iuxta vel super fontem sedebat, veluti ex aura fontis refocillationem captans, ac fontis occasione Samaritanæ mulieris venans conuersionem. Ipse enim sciebat quid esset futurum. Quod autem dicit Euangelista, sedebat sic, secundùm Chrysostomum intelligitur, sedebat simpliciter, vt scilicet sese locus offerebat. Secundum Caietanum verò sensus est: sedebat tanquam fatigatus, & eo modo quo solent sedere lassi, ipso corporis habitu fatigationem prę se ferens. Porrò quod etiam tempus more suo diligenter Euangelista adscripserit, dicens; Hora erat quasi sexta; ob id factum est vt indicaret mirum non esse si Dominus fatigatus ex itinere sederet suprà fontem, ac pro cibo discipulos miserit in ciuitatem. Iam enim sexta erat ferè hora diei secundùm Iudæorum supputationem, hoc est, circa meridiem, quando iam sol æstu suo laboris molestiam cōduplicat, tempusq; est vt corpus & quiete & cibo reficiatur. Considerandum autem secundùm Cyrillum non dixisse Euangelistam; hora erat sexta, sed quasi sexta, vt discamus vel in minimis non paruam veritatis curam habere.

VENIT MVLIER DE SAMARIA HAVRIRE AQVAM. DICIT EI IESVS: DA MIHI, &c.] Illud, de Samaria, non est coniungendum cum verbo, venit, sed cum nomine, mulier, quæ erat è Samaria, hoc est, Samaritana. Non enim venerat de Samaria, cùm adhuc esset in Samaria. Ab hac ergo non dedignatur Dominus potum sibi poscere, idq; veluti propter sedādam sitim, & alleuiandam fatigationem quam præ se ferebat, sed multo magis per dispensationem quandam, vt aquæ sitisq; occasione, colloquij præberet argumentum: & ex eo quod partim ipsa, partim ipse corporaliter agebat, spiritualem illius venaretur salutem. Quod enim magis hac dispensatione quàm sitis causa potum petierit, ex eo patet, quod extorta collocutione, aquæ desiderium reliquerit. Sicut enim in ficu quæ exaruit, ficus requirebat, non propter esuriem, sed dispensatoriè agens, vt accepta occasione ad mysticum illud perueniret miraculum, ita & modò. Quod autem adiecit Euangelista; Discipuli enim, &c. causam reddere voluit, cur à muliere Dominus potum petierit, nimirum quòd omnes abessent illius discipuli, qui parandorum ciborum gratia in ciuitatem concesserant. Qua in re primùm quidem obseruanda Domini humilitas, quamq; fuerit ab omni alienus fastu, vt qui solus iuxta fontem sederit. Deinde aduertenda prudentissima Domini dispensatio, qua factum est vt abessent discipuli, quando arcana quædam dicturus erat mulieri, quæ apud alios dicta petulantiæ cuiusdam videri poterant, & in mulieris confusionem vergentia. Itaque ciuilitatis & mansuetudinis exemplum exhibuit Dominus Euangelicis doctoribus, cùm peccatricem non solùm non dedignatur alloquio suo, vt etiam pudori impudicæ, solitudine consuluerit. Notandum in isto præterea, quàm fuerint discipuli Christi à cura ventris & sollicitudine alieni, vt qui viaticum secum non detulerint, sed tunc solùm ventris curam egerint, cùm ad hoc cogeret natura. Postremum ex isto discendum, Christum nō ex mendicato vixisse, sed precio cibum emisse, ac proinde cum discipulis suis proprium saltem in cōmuni, vt dicitur, habuisse, quanquam nec prædia cum eis possederit, nec certos reditus, sed loculos tantùm habuerit, in quibus ea quæ inferebantur & mittebantur, portabantur.

QVOMODO TV IVDÆVS CVM SIS, BIBERE A ME POSCIS QVÆ SVM MVLIER SAMARITANA?] Mulier hæc ex cultu ac lingua agnoscens Iesum esse Iudæum, admiratur quod vltro eam compellaret, & potum ab ipsa peteret, quòd scilicet quantopere Iudæi soleant abhorrere à commercio Samaritanorum. Cuius causa vt intelligatur, sciendum Samarię regionem prius habitatam ab Israelitis, cœptam habitari à Chaldæis sub rege Assyriorum Salmanasar, qui cùm capta Samaria decem tribus Israel transtulisset in Assyrios, adduxit multos de Babylone, & de Cutha, & de Ana, & de Emat, & de Sepharnaim, quos pro filiis Israel collocauit in vrbibus Samariæ. Qui cùm in terram alienam ingressi pro ritu suo viuerent, colentes idola patria,

variis afflictionibus attriti sunt, & præcipuè à leonibus diuinitus immissis deuorabâtur: quo audito, rex misit sacerdotes gentis Israeliticæ, qui religionem Iudaicam docentes, plagam à ceruicibus eorum detorquerēt. Vnde factum est, vt aliqua ex parte Iudaicam religionem amplecterentur, non tamen purè. Sic enim colebāt Deum verum, vt simul etiam colerent deos suos patrios, vt scribitur fusius lib. 4. Reg. c. 17. & apud Iosephum lib. 9. antiquit. circa fin. Hi ergo Chaldæi, quos Iosephus Chuteos vocat, sunt isti Samaritæ, de quibus hic & in Esdra fit mentio. Quoniam ergo idololatræ erant, ob id Iudæi eo loco eos habebant, quo reliquas prophanas gentes, quarum consuetudo eis interdicta erat. Auxit autem odium Iudæorum in hos Samaritas, quod exteros viderent regionem eis & patribus eorū promissam possidere, quodq; & ipsi sibi legis possessionem vendicarent, ac templi secūdi ædificationem, & ciuitatis Hierusalem restaurationem post reditum è Babylone semper conati essent impedire, vt patet in libris Esdræ. Iā & illud multo magis auxit dissidiū inter Iudæos & hos Samaritanos, quod factum à Sanabalath scribit Iosephus lib. antiq. 11. ca. 7. & 8. Hic enim à Dario rege Persarum præfectus cōstitutus Samariæ, regionem administrabat. Dederat is vxorē filiam suam Isacham, Manassæ fratris Iadei summi sacerdotis, ob quam ille à fratre & populo sacerdotio deiectus fuit. Quod cùm ei plurimū doleret, & cogitaret vxorē ethnicā repudiare, Senabalath promisit templum se ei instar Hierosolymitani ædificaturū in monte Garizim, qui super alios mōtes Samariæ eminebat, in quo posset sacerdotio fungi, adiecitq; se illi omnē ditionē & potestatem suam cessurum: senio enim grauabatur. His ergo adductus Manasses, vxorem filiā Sanabalath retinuit, cui socer paulo post cùm à Dario ad Alexandrum defecisset, atq; condendi templi facultatem ab eo impetrasset, iuxta quod promiserat, tēplum in prædicto mōte construxit. Qua occasione multi quoq; alij Iudæi, qui ob ethnicas vxores, & alias legis transgressiones non poterant Hierosolymis cōmodè agere, ad Manassen cōfugiebant, quibus Senabalath pecuniā ministrabat, & terram colendam deputabat, omnia hæc concedens gratiæ generi. Hinc factum est, vt mons & templū hoc Samaritanorū, vocarentur mons & templum transgressorū: cuius occasione grauius iam cœpit esse dissidiū inter Iudæos & Samaritanos, his quidem dicentibus immolationes secundùm legē faciendas in monte Garizim, illis verò suum templū in Ierusalem sanctū existere, & immolationes illuc oportere transmitti. Vnde exorta est aliquando in Alexandria disceptatio Iudæorū & Samaritanorum sub Ptolomæo Philometore, vtrisq; contendētibus de religionis summa & tēpli sui autoritate, rege quidē tum pro Iudæis pronunciāte, vt est videre in Iosepho, lib. antiq. 13. c. 4. de hoc templo in Garizim fit mentio 2. Machab. 6. vbi dicitur ab Antiocho præceptum, vt contaminaretur & templum quod erat in Hierosolymis, & tēplum in Garizim, & vtrunq; Ioui consecraretur. Tradit idem Iosephus lib. 9. cap. vltimo, hoc ingenio fuisse Samaritas, vt quoties aduersis rebus Iudæa premeretur, Iudæos se esse pernegarent, nec genere eis communicari, sed transmigratos esse & alienigenas: Quando verò videbāt fœlices esse Iudæos, cognatos eos appellabāt, quasi de Ioseph nati videā-

A tur, & ex illo habeant cum eis societatis initium.

SI SCIRES DONVM DEI, ET QVIS EST QVI DICIT TIBI: DA MIHI BIBERE, &c:] Hinc manifestum euadit quòd non tam sitis causa, quàm propter salutem mulieris, potum petierit: declaraturq; quàm ardens fuerit in Christo desiderium salutis omnium peccatorum. Etsi enim fatigatus, etsi sitibundus & famelicus, tamen velut oblitus suæ fatigationis & sitis, non cessabat vacare prædicationi & doctrinę, postponens certè suas necessitates aliorū saluti. Itaq; ab aqua corporali occasionē sumens, respōdet per ænigma, quò magis accēderet in muliere discendi studium. Et est sensus iste: Tu mihi quòd Iudæum

B putas, negas aquę huius potū, verùm si scires quàm eximiū sit donum quod nunc vobis offert Deus, & quis sit is qui nunc aquæ potum abs te petit, tu vtiq; non solùm non negasses ei aquæ huius potū, sed ipsa ab eo potius petisses aquā viuam, nec eam tibi negasset quemadmodum tu negasti, sed certè mox tibi eam dedisset. Porrò donū Dei plerique hic accipiunt pro ipsomet Christo, vt quòd sit donum Dei de quo loquitur, per sequentē particulā exprimatur cùm subditur; & quis est qui dicit tibi, &c. vbi de se in tertia persona loquitur modestiæ causa. Theophyl. autē duas has partes accipit tanquā diuersas, vt per donū Dei intelligātur æterna & incōmutabilia Dei dona, inter quæ est aqua

C viua, vt sit iste sensus: Si primū nosses quale sit donū Dei, quāq; diuersa sint quæ donat Deus, ab his quæ donat homo, ac secūdò nosses quis sim ego, nempe quod Deus sim potens dona illa Dei conferre, tu petisses, &c. Potest etiam donum Dei, intelligi hic donū illud quo datum fuit mulieri videre Christum, & cum eo colloqui. Aqua autem viua, dicitur quidem aqua semper profluens, nec vnquam quiescens, quemadmodū in lacunis & cisternis. Aquæ enim vita, fluere est & moueri: verùm huius nomine saluator mysticam aquā intelligere voluit, quam quidam hic intelligunt Euangelicam doctrinam, quòd hæc sordes curet, refrigeret, sitimq; sedet. At rectius secūdùm alios intel-

D ligitur per aquam viuā, gratia spiritus sancti. Nam de ea dicitur Ioan. 7. Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Itaq; gratia spiritus, aqua dicitur, quòd purget animū à sordibus peccatorū, quòd refrigeret æstum noxiarum cupiditatum, ac mentē fœcundet, sed ad propositum maximè, quòd sitim carnaliū rerum tollat. Viua autē dicitur, tum quòd in modum aquæ semper profluentis nunquàm quiescat, sed assiduè procedat, ad vlteriorē virtutum progressum prouocās & extimulans, tum quòd viuificet nunc mentē hominis, atq; ad æternam tandem vitam perducat. Nam & hac ratione Christum vocasse aquā viuam apparet ex eo quod sequitur, fiet in eo fons aquæ sa-

E lientis in vitā æternā. Cyprianus verò per aquam hanc intelligit baptismū, eumq; qui biberit hanc aquam, non sitire in æternum, quia baptismus semel susceptus, rursus non iteratur, epistola 3. lib. 2.

DICIT EI MVLIER: DOMINE, NEQVE IN QVO HAVRIAS HABES, ET PVTEVS ALTVS EST.] Magnificam orationem & hospitis & Iudæi non irrisit mulier, sed audiens illum dicentem; si scires quis esset qui dicit, &c. & pollicentem aquā quandam viuam, eximiam quandam de eo concepit opinionem, honoris causa iam eum Dominum appellans, ac

discendi studio inquirés quid esset hoc, quod ceu nouum & præclarum ostentabat: Domine, inquit, neque habes in quo haurias aquam ex hoc puteó, & puteus altior est quàm vt poßis ex eo manu aquã capere, vnde ergo suppetere tibi posset aqua viua quam promittis? Neq; enim circa hũc locum alia est aqua viua quàm huius putei. An forte tu maior es patre nostro Iacob, quem etiam vos ob eius magnitudinem veneramini, vt poßis aliam nobis dare aquam,& meliorem ista quam ille nobis dedit? adeoq; fuit hac cum viueret contentus, vt & ipse ex ea biberet,& filij eius,& vniuersa pecorum multitudo. Eò siquidem spectat,quod adiecit;Et ipse ex eo bibit,&c.vt insinuaret aquæ huius tum bonitatem,tum abundantiam.

Respondit Iesvs, et dixit ei: Omnis qvi bibit ex aqva hac, sitiet iterum, &c.] Cùm mulier quæsiuerit:Nũ maior esset Iacob patriarcha;non respondit: Maior sum, ne videretur gloriari, sed per ea quæ respondet, significat se maiorem esse, quod aquam meliorem, quàm ille,dare poßit. Qua responsione saluatoris præterquam quod humilitatem docemur, etiam instruimur in colloquiis & disputationibus de veritate, omnia missa facere, præsertim quibus nos impetimur,tantum omnem quærere occasionem docendi proximum, quemadmodum hic iam bis fecisse Dominũ videmus, qui non directè respõdet ad ea quæ ab eo quærebantur,sed ea respondet quæ quæstionis occasione maximè conducebant instructioni quærentis. Porrò circa id quod dicit Dominus, eum qui biberit ex aqua sua,nõ sitire in æternum,duplex occurrit dubium. Primùm enim videtur id contrariari illi quod dicit Sapiẽtia Eccle.24. Qui edunt me,adhuc esuriẽt:& qui bibunt me,adhuc sitient. Sed dicendum, aliter illo loco accipi sitim quàm hic. Nam hoc loco sitis est desiderium rei nõdum adeptæ, aut rei necessariæ ad vitam carentia: Ibi verò est sermo de siti, hoc est, desiderio, quo id quod habetur imperfectè, perfectius desideratur, aut quo id quod habetur perfectè,desideratur sine omni fastidio semper adesse,quomodo etiam sancti Deum semper sitiunt in patria. Vult ergo hoc loco per comparationem ostendere saluator aquę suæ excellentiam, quod aqua quam dedit Iacob, sitim ob quam pellendam sumitur,tollit quidem, sed ad tempus solùm: aqua verò quam ipse daturus erat,tollit sitim animæ imperpetuum,quia scilicet ea nunquam destituitur, sed per eam semper mẽs eius reficitur, & ab ariditate spiritus liberatur. Verùm iam secũdò occurrit dubiũ de eo qui acceptam gratiam spiritus postea per peccatum perdit. Hic enim etsi biberit ex aqua Christi,iterum tamen sitit. Non enim verum est,quod ex his aliisq; locis scripturæ quidem post Iouinianum malè colligunt etiã hodie,eum cui semel Dei spiritus cõtigerit,nunquam posse Dei gratia excidere. Nam cùm certum sit spiritum non habitare in corpore subdito peccatis mortiferis, & rursum certum sit quosdam post acceptum spiritum mor-
Psal.50. taliter peccasse,vt patet de Dauide, qui etiã optauit spiritum rectum innouari in visceribus suis,& cor mundum creari in se:manifestum etiam spiritum semel acceptum amitti posse.Itaq; dicẽdum, differentiam inter aquas spiritualem & corporalem intelligendã, quantum est ex parte aquarum. Aqua enim spiritualis, quantũ est ex se, tollit sitim

A imperpetuum, quamuis ex parte liberi arbitrij euacuantis se gratia Dei, proueniat nonnunquam noua sitis: aqua verò corporalis tantùm ad tempus tollit sitim, quia ex sua natura deficit & consumitur,vt alia iam opus sit. Sunt autem qui illud non sitiet in æternum;sic intelligunt,etsi sitiet hîc ad tempus, non tamen sitiet in æternum, quia saturabitur in futura vita.Verùm hunc non esse sensum,patet ex eo quod sequitur;sed fiet in eo fons aquæ,&c. His enim verbis significatur,aquam etiam in hac vita tollere sitim, eò quòd fiat in bibente fons indesinenter profluens. Sicut namque is sitire nunquam posset, qui fontem in visceribus haberet continuò scaturientem atque potantem,
B ita saturum esse oportet bonorum omnium cui adest spiritus sanctus. Hic enim fit in eo fons saliens in vitam æternam,hoc est,semper augescens, & ad bona opera profluens, vsque dum perducat hominem in vitam æternam.

Dicit ad evm mvlier: Domine, da mihi aqvam hanc,vt non sitiam,&c] Quanquã iam Christus aquam suam præferens aquæ Iacob,se satis significauerit maiorem Iacob patriarcha, mulier tamen quæ magnifaciebat tum Iacob, tum puteum eius, non indignatur,sed credula verbis Christi,quãuis nondum intellectis vt oportebat,contempta aqua Iacob,aquam quam Dominus pollicebatur petere cœpit,
C id iam faciens Domino nondũ satis cognito,quod prius Dominus dixerat eã facturam vbi se cognouisset:Si,inquit,scires,petisses ab eo,&c. Proinde hęc mulieris petitio quãuis arguat eius craßitiem, & verborum Christi non assecutã intelligentiam, simul tamen declarat eius in credendo simplicitatem, quæ mox nõ dubitauit aquam tam excellentem petere, idq; ab eo quem non agnouit. Non enim ironicè eam hæc petisse,vt quidã volunt,satis ostendit illud,quod Dominũ eum vocat. Itaq; longè hæc Iudæorũ ingenium superauit,qui mox blasphemum clamauerunt Dominum, cuius iam multa viderant miracula, cum se Abrahæ præferret,& scandalum paßi sunt,cum diceret:Qui ve-
D nit ad me, non esuriet in æternũ: & qui credit in Ioan.6.
me,non sitiet in æternũ. Cùm ergo mulier declarasset se de Domino magnã concepisse opinionẽ, & credulã se exhiberet,Dominus quo eam manifestioribus argumẽtis suæ diuinitatis ad altiorem de se existimationem perduceret:Vade,inquit,voca virum tuũ,& veni huc. Quoniam enim moralis honestas hoc habet, vt nihil donetur mulieri nuptæ,nisi conscio viro,ob id mulieri quęrenti aquam viuam sibi donari,consequenter respondet, vt virum suum accersat, veluti significare volens non cõuenire vt rem tantã marito absente ei cõmunicaret.Verùm cũ sciret non habere ipsam virũ,alio magis fine quàm quo dicere id videbatur,
E iubet virum aduocari, nimirũ vt per occultorum reuelationẽ se aliquid supra hominem esse ostenderet.Mulier autẽ non intelligẽs quo fine id Christus dixisset, & existimans se apud hominem tantùm loqui,muliebri pudore dißimulans suam turpitudinem,respondit se non habere virum,matrimonium quidẽ inficians, sed dißimulãs stuprum. Hic Iesus & suam declarans diuinitatem, & mulieris vitam comiter arguẽs,totamq; breuiter complexus: Rectè,inquit,dixisti, tibi non esse virum. Nam quinq; viros legitimos succeßiuè habuisti, at is cum quo iam copularis,non est tibi legitimè

conius

coniunctus, sed illicito illi cōiungeris congressu. A Bene autem Dominus per occultorum reuelationem sese prodere volens, mulieris vitam qualis fuisset & esset detexit, potius quàm quoduis aliud occultum, non solùm quòd commoda occasio sese obtulisset, sed etiā ne videretur ob id colloquium huius mulieris non spreuisse, quòd impudicam ignoraret, vtq; vitæ eius impudicæ reuelatio, fieret ei occasio vitæ mundioris, & detestatio vitæ præteritæ, sine qua non potuit esse digna quæ audiret à Christo quis esset. Notat autem eius libidinem, tum quòd multis viris fuerit copulata, tum quòd post tam multos viros nōdum libidini eius satis factum fuerit: sed illicitos etiam ambierit coitus, cùm fortè vel non liceret tunc post quin- B tum maritum alium superinducere, vel nemo illius maritus post tot viros fieri voluerit.

DICIT EI MVLIER: DOMINE, VIDEO QVIA PROPHETA ES TV. PATRES NOSTRI IN.] Nō indignè tulit se manifestè argui, nec irritata regerit contumeliam, nec resilit ab illo pudefacta: sed cùm intelligeret vitæ suæ domestica & occulta probra nō latere Iesum hospitem & Iudæum, qui quod narrabat ex hominum narratione scire non poterat, & ob id diuino spiritu afflatum non dubitaret, omni iam terrena re neglecta, cōuertitur ad religionis quæstionem, quæ tunc passim inter Iudæos & Samaritanos disputabatur, quæq; animū eius, vt apparet, multùm C torquebat, arbitrans se iam oportunā occasionem Deut. 12. nactam, vti à scrupulo animi sui liberaretur. Cùm enim in lege Mosaica præceptum esset, vt non in loco quouis Deus adoraretur cum cæremoniis illis à lege præscriptis, sed in vno tantùm loco quem Dominus elegisset, Samaritani contendebant Deū secundùm legem colendum in templo constructo super montem Garizim. Hunc enim esse locum à Deo electum, tùm quod in eo lectæ essent benedictiones ad eos pertinentes qui legem seruarent, vt præcipitur Deut. ca. 37. tum quod in monte hoc Iacob cum suis filiis erecto altari Deum inuocasset, postquam reuersus fuisset è Mesopotamia Syriæ, vt scribitur Genes. 33. Nam quamuis ibi non D scribatur altare erectum fuisse in monte hoc, tamen quoniā ferè patres in montibus adorare soliti essent, & mons ille Garizim fuit in parte illa agri quam emit Iacob à filiis Emor, verisimile est in eo monte Iacob cum suis adorasse Deum. Hūc ergo Iacob & filios eius Samaritani patres suos vocabant, non solùm quod eum locum inhabitarent quem illi olim, sed etiam quia, vt patet ex Iosepho, dicebant se à Iacob & filiis eius prognatos, quoties id sibi prodesse posse viderunt. Fortasse autem dixerunt etiam montem hunc fuisse illum à Deo ostensum, montem in quo Abraham offerre paratus erat filium suum, vt non solùm de Iacob & filiis eius dixerit hæc mulier: Patres nostri in E monte hoc adorauerūt; sed etiam de Abraham & Isaac. Et his quidem rationibus suū tuebantur Samaritani templū: Iudæi verò Dauidis & Salomonis, omniumq; Prophetarum sese tuebantur authoritate, quorum nulla erat apud Samaritanos authoritas, vt qui solùm libros Mosaicos recepisse dicatur, quemadmodum & Sadducæi. Vide autem huius mulieris in proponēdo quęstionem, quæ in dubium vocabatur, prudentiam & calliditatem. Non enim dicit: Nos dicimus in monte hoc adorandum, vos autem Hierosolymis: sed patres, inquit, nostri in mōte hoc adorauerunt; causam probabilem quidē suæ sententiæ afferens, nullam autē causam sententię Iudæorū, sed indicans potius Iudæos patribus cōtrarios. Porrò adorationis nomine, totus Dei cultus intelligēdus est. Quoniā enim incuruatio vel prostratio corporis in testimonium animi reuerentis (quā solùm propriè significat verbum adorare, vt prius dictū est) in publicis locis & precationibus fieri solet, hinc totus Dei cultus adoratio dici cœpit. Vnde cùm dicit, Iudæos dicere in Hierosolymis adorandū Deum, non vult eos asserere nullo alio loco licere precari Deū, aut in reuerentiam eius se incuruare: (nō enim verisimile est tam stupidos fuisse Iudęos) sed nullo alio loco colendum Deū secundùm modum cultus præscriptū à Mose, in externis consistentē sacrificiis & cæremoniis. Sic & cum postea dicit Dominus: Venit hora, quādo neq; in monte hoc, neq; in Hierosolymis adorabitis patrē; significare voluit, omnē illum externum cultū Dei, certum locum requirentem, ac situm in externis illis sacrificiis, abolēdum. Sensus itaq; verborū Samaritanæ hic est: Domine, intelligo & aduerto ex eo quod occultorū sis cōgnitor, te esse Prophetam; diuino afflatum spiritu. Proinde ex te audire gestio quid de eo sentias, quod inter nos & vos longa contentione controuersum est, quodq; animum meum non sinit esse quietum. Nos enim Samaritani in templo montis huius Garizim colendū Deum secundùm pręscriptum legis Moysi cōtendimus, eo quòd in eo maiores nostri Deum sacrificiis oblatis coluerint: vos verò Iudæi contrarij, vt apparet, patribus, in Hierusalem colendū Deum cōtenditis. Quid ergo hac de re tu iudicas? Notādum autē, in montibus non solùm patres, sed & Christū orare solitum. Patres præterea rem sacram in montibus fecerunt, Christus quoq; in mōte Hierosolymitano seipsum obtulit patri. Extructo autem templo vetitum fuit in montibus rem sacram facere, quare excelsa reprehenduntur. Orare verò in montibus sancti cum Christo soliti fuerunt, causa secessus, & excitandi se in Deum cōtemplatione cœlorum, & omnium operum Dei in montibus præclarius apparentium, tum vt declararetur mentem orantis sublatam esse debere à terrenarum rerum cogitatione ad cœlestium rerum contemplationem.

DICIT EI IESVS: MVLIER, CREDE MIHI, QVIA VENIET HORA, &c.] Respōsurus Christus mulieri de loco orationis quærenti, & Samaritanorū religionem preferenti religioni Iudæorū, primùm quidē vtriusq; loci dignitatē eleuat, ostendens vtriusq; loci religionē iam iam abolendam, ac proinde superfluè de præeminentia loci quenquā contendere ac solicitum esse: secundò verò Iudæos in religione & adoratione præferendos ostendit: ac postremùm diuini cultus rationē veram & perfectam quæ tum propalanda erat, manifestat. Verùm hæc Euangelicæ doctrinæ mysteria aperturus, prius fidē exigit, quod sine ea nemo sit idoneus auditor Euāgelicę doctrinæ, nec sine ea mulier hæc intelligere potuerit. Est itaque sensus verborū Christi: Mulier, si me verè Prophetam existimas, credē mihi iam instare & adesse tēpus, quo omnis qui Deum verè adorare volet, neq; in hoc vestro monte, neque in Hierusalem adorabit, edoctus scilicet alia ratione Deum colēdum, quàm qua in altero horum colitur locorum, templis item horum locorū per Romanos vastatis &

destructis, ac proinde superfluum modò est sollicitum multùm esse vter locus altero pro cultu Dei præstet. Quanquā autem, quod attinet ad abolitionem religionis vtriusq; loci, nos Iudæi vobiscum pares simus, tamē interim in hoc vobis pręstamus, quòd vos quidē colatis id quod non satis cognoscitis; non rectè scilicet sentientes de Deo quem colitis, cùm puteris eum solùm huius terrę Deum esse, ac talem qui etiā in diuino cultu dæmonum admittat consortium: Nos verò colimus id quod probè & rectè cognoscimus, cùm Deum quem colimus agnoscamus vniuersorum esse Dominum, vt re vera est, eiq; soli diuinos deferendos honores. Quæ vtiq; veri Dei vera cognitio nobis vnicè à Deo data est, quod statuerit salutem veram quæ in Dei consistit cognitione, à Iudæis prouenire ad omnes, ex quibus & saluatorem mundi nasci voluit. Sed quanquam eum colamus de quo rectè sentimus, tamen quoniam & noster cultus adhuc imperfectus est, nec verus ille ēst quē Deus requirit & amat, ob id iam appropinquat tempus, imò iam adest, quando veri synceriq; cultores colent Deum, non, vt hactenus, in corporalibus potissimum locis & cęremoniis legalibus, sed in spiritu: neq;, vt hactenus, in vmbris & figuris, sed in veritate. Siquidem Deus pater tales cultores requirit, etsi ad tempus propter hominū imperfectionē tolerarit potius quàm quæsierit cultum sui in pecudibus & vmbris. Deus enim res est non corporea, sed planè spiritualis, atq; ob id quo cultus ei qui colitur respōdeat, necesse est eos qui adorant eū, si modò velint eum colere vt colendus est, colere eum potissimū in spiritu: quod cùm fit, in veritate quoq; adoratur & colitur, verissimis scilicet rebus quæ illi placeant, quæq; per corporales figuras adumbratæ sint. Ex his patet quomodo singula in verbis Domini sint intelligēda. Et primùm quidem notandū, quod quāuis dictio Græca, ἔρχεται, quæ hic bis ponitur, futuri temporis etiā habet significationem, melius tamen vtroq; loco accipitur in tempore præsenti. Vult enim Dominus dicere tēpus iam aduenire, hoc est, appropinquare. Tempus autem, quo neque in monte illo, neq; in Hierosolymis adorandus esset pater, intelligunt aliqui illud quo postea per Romanos templa illa sunt deuastata. vnde tunc conuenit legere; veniet hora. Verùm rectius intelligitur Christus loqui de eodem tēpore, de quo postea, cū dicit; venit hora quando veri adoratores, &c. Tēpus ergo quo neque in monte, neq; in Hierusalem adoraretur pater, tempus est Euangelicæ doctrinæ, per quam in vniuersum orbem dispersam docendū erat, ritum colendi Deum secundùm præscriptum legis esse abolitum, ac pro eo alium puriorē, veriorē, Deoq; conuenientiorem modum colendi Deum in omni loco desiderari. Quod autem dicit mulieri; venit hora quando non adorabitis; non id de Samaritanis propriè dictum voluit, sed de omnibus qui Deum rectè vellēt colere, vt mulieri loquatur tanquā ad vniuersos homines, & sensus sit: Venit tempus, quo is qui Deum adorare volet, non requiret hunc vel illum locū, sciens scilicet in omni loco rectè coli posse Deum. Quod autem probaturus Dominus quod dixit: Nos adoramus quod scimus; subiecit, quia salus ex Iudæis est; dupliciter accipi potest. Primùm secundùm modum prius indicatum, videlicet vt intelligatur reddi causa quare Iudæi verā Dei cognitione donati sunt. Secundò,

A vt ex effectu intelligatur probare Iudæos colere quod sciunt. Si enim salus quæ sine Dei cognitione esse non potest, est ex Iudæis, necesse est apud Iudæos esse veram Dei cognitionem. Sic Caietanus. Ex Iudæis autem dicitur esse salus, nō solùm quòd Euangelij prædicatio ab eis dimanauit ad omnes gentes secūdùm illud Isaiæ: De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem; sed etiam quòd ante Euangelium, in nulla alia gente publicitus doctrina Dei purè viguit, sed omnis vera Dei cognitio ab illis ortum habuit, adeò vt verisimile sit, quicquid sani de Deo sapientes gentium vnquam docuerunt, id à Iudæis fuisse mutuatos. Deinde quòd & saluator humani generis ex eis *Isai.*

B natus sit. Veros adoratores appellat, qui verā colendi Deum rationem perdocti illum colūt, quomodo verè conuenit eum venerari. Porrò illud; in spiritu & veritate; quod varij variè accipiūt, conuenientissimè sic accipitur, vt prius indicatū est, videlicet vt spiritus opponatur corpori, veritas verò vmbris. Itaq; in idem recidūt, adorare in spiritu, & adorare in veritate. Adorat autē spiritu, qui animo & his quæ animi sunt Deum colit, qui scilicet curat puram illi exhibere mentem, quiq; fide syncera de illo optimè sentit, spem omnē suam in illum collocat, charitate fertur in illum, piè erga illum afficitur, atq; ob hæc de commissis peccatis intra se ex animo compungitur, corpus suum ca-

C stigans, & in seruitutem spiritus redigens, de acceptis bonis ex corde Deo gratias agit, necessaria adhuc bona fidenti animo postulat, nihilq; prætermittit quod Deo nouit beneplacitum, aut saltem ab eo præceptum. Non ergo per cultum hunc spiritualem excluditur omnis corporalis seruitus, quin potius multiplex includitur, nēpe vt carnem nostram crucifigamus cū vitiis, vt corpora nostra exhibeamus Deo hostiam viuentem & sanctam, vt beneficentię & communionis non obliuiscamur, quibus hostiis promeretur Deus, vt illum ore & laudemus & inuocemus. Hæc enim, quatenus ex spiritu & animo procedunt, ad cultum pertinent spiritualem. Sic & externæ quædam cæremoniæ, *Heb.*

D quatenus faciunt ad promouendum spiritum in Deum, per cultum spiritualem non sunt exclusæ, sed tantùm hic à Christo excluduntur huiusmodi cæremoniæ, quæ veritati repugnant, & secundò demonstratum est exteriorem quemuis cultum ex se non esse Deo gratum. Sed dicet aliquis: Si cultus Christianorū, quos hic veros vocat Dominus adoratores, qui adorare debent in spiritu & veritate, non excludit corporales cæremonias, & loca certa in quibus Deus colendus est, quomodo cultus horum differt à cultu Iudæorū? Non enim dici potest, vt apparet, Iudæorū cultum vel solùm, vel potissimùm sitū fuisse in corporalibus rebus, cùm & tunc præcipuè requireret Dominus cultum in

E spiritu, toties apud Prophetas detestatus cultum illum corporalem absente pietate & veritate spiritus. Dicendum ergo, Christianismum à Iudaismo, quod attinet ad cæremonias, sic differre, quomodo lex vetus & Euangelium. Nam quoniam lex vetus, etsi nonnunquam ea quæ spiritus sunt exigat, tamen diligentius, frequentius & apertius exigit ea quæ corporalia sunt: ob id Iudaismus, cultus Dei est, in his rebus maximè consistens, quę maximè & apertius lex exigit. Contrà cum Euangelium ea quæ spiritus sunt, vel solùm, vel præcipuè exposcat, ideo Christianismus cultus Dei est, *Christianismus Iudais. differ.*

in spir

in spiritu potissimùm situs, quamuis nec Iudaismus absente spiritu Deo gratus fuerit, nec Christianismus sine cæremoniis constare posset. Deinde & in eo est differentia, quod Iudæorũ cæremoniæ pleraq; aut ad hoc institutę fuerunt, vt vmbrę essent veritatis tunc nondũ intellectæ, sed postea reuelandæ, aut per eas à cultu idolorũ homines auocarétur: Christianorum verò cæremonię ad hoc solùm institutæ, vt quoniã per corporalia spiritus noster hic interim indiget cõmoneri, per eas cultus spiritus excitetur, foueatur, atq; augeatur. Vt omittam quod illorũ cæremoniæ operosæ admodũ erant, & simul numerosæ, parum tamẽ fructuosæ: Nostræ verò præter summã vtilitatẽ & necessitatẽ etiam faciles, & paucæ. Quarum quędam, sed paucissimæ, etiam à Christo institutæ sunt, qui quod erat præcipuum Christianismi, præcipuè docens, reliqua Apostolis & Apostolorum successoribus disponenda commisit, quæ pro cõuersatione cultus spiritualis essent necessaria. Quæ vt ab hominibus essent instituta, ita pro diuersitate tẽporis & loci mutari possent, quãdo ita ratio & vtilitas spiritus exposceret, cùm Iudæorum cæremoniæ legales vsq; ad Christum semper deberent esse fixæ & inuariabiles. Non ergo quoniam Christianum in spiritu & veritate adorare oportet, ideo omnes cæremonias externas negligere & cõtemnere debet: imò quoniã in spiritu adorare debet, ob id & cæremoniarum curã habere debet, eo quòd, vt dictũ prius est, nobis in hoc mortali corpore existentibus, spiritus pendeat à corpore, quodq; corporales sint homines, inter quos est societas in cultu spirituali. Vnde cõsequitur cæremonias non tantùm vtiles esse & necessarias pusillis & imperfectioribus, sed etiã perfectis, idq; tum pro proprij spiritus prouocatione in Deũ, tum vt in illa societate, qua inter se Christiani in cultu Dei spirituali coniuncti sunt, cum aliis foueantur atq; consistãt. Tantum curandũ vt ne alio fine cæremoniæ vel instituantur, vel suscipiantur, quàm quatenus conducunt promouẽdo in Deũ spiritui nostro, aut alendæ societati eorum qui cultu spirituali consociati sunt, & vt ne credãtur illæ per sese Deo gratę esse, sed quatenus seruiunt spiritui & charitati. Ita fiet, vt nec onerosę nimis, nec numerosę sint cęremoniæ, nec illis ita affixi simus, vt quod præcipuum est posteriori habeamus loco. Erit autẽ vbi Deum colemus longè purius in spiritu & veritate quàm hic interim licet, nẽpe in futura vita, quando mortali hoc corpore exuti, & toti spirituales facti, veritatem ipsam nudè & apertè contẽplabimur. Cuius cultus purissimi comparatione, noster cultus quo Deum hic colimus, veluti Iudaismus est, vt iam etiam liceat distinguere triplicem cultum veri Dei, quemadmodum Christus suo tempore distinxit hoc loco. Sunt enim qui, quemadmodũ olim Samaritani, Deũ quem ignorant, malè colunt in monte, nimirũ hæretici, Iudæi, & Turcæ, qui in superbis suis conciliabulis Deum malè cognitũ malè etiam adorant. Sunt qui, quemadmodũ Iudæi, adhuc in Hierusalem Deũ adorant, vtpote Christiani catholici, qui in Ecclesia hic militante Deũ colunt, in spiritu quidẽ & veritate, si eorum cultus comparetur cum veteri Iudaismo: adhuc tamen in vmbris & ænigmatibus, si cõparetur cum purissimo illo angelorũ & beatorum spirituũ cultu, qui Samaritanorum & Iudæorũ cultum perfectissimè abolet, omnibus tum erroribus, tũ vmbris depulsis. Notandum autem saluatorem dicere, adorabitis patrem, non autẽ adorabitis Deum vel Dominum, siue vt indicaret Deum quem adorabant Iudæi & Samaritani, suum esse patrem: siue vt significaret in lege noua Deum non iam adorandum vt Dominum, sed tanquam patrem. Vnde in oratione dicimus: Pater noster. Et clamamus iam, Abba pater. *Roma.8.* Porrò Deum in spiritu adorandũ etiam à gentilibus Poëtis decãtatum est. Cato enim: Si Deus, inquit, est animus, nobis vt carmina dicunt, Hic tibi præcipuè sit pura mente colendus. Et Persius: Quin damus superis, de magna quod dare lance Non possit magni Messalæ lippa propago. Compositum ius, fasq; animi, sanctosq; recessus Mentis, & incoctum generoso pectus honesto. Hoc cedo vt admoueam templis, & farre litabo.

DICIT EI MVLIER: SCIO QVIA MESSIAS VENIT QVI DICITVR CHRISTVS, &c.] Quia quod dicebat saluator nec satis intelligebatur à muliere, nec admodum gratum illi fuit, resecat quæstionem, eamq; ab expectato tunc Messia soluendum reliquit. Hunc enim etiam Samaritani expectauerunt tãquam doctorẽ omnium quæ ad salutem essent necessaria, vt qui à Moyse talis promissus erat, idq; Deut.18. vbi dicitur: Prophetam suscitabit vobis Dominus de fratribus vestris, sicut meipsum audietis. Eundem ex prophetia Iacob, ac rumore qui erat inter Iudæos de impleto tempore quo nasciturus erat secundùm prophetiam Danielis, intellexit aut iam venisse, aut mox venturum, & hoc est quod dicit: Scio quòd Messias venit, hoc est, quòd iamiã venturus est. Est enim præsentis temporis, venit, nõ præteriti. Cùm itaq; mulier iam declarasset suam docilem credulitatem, & ardens discẽdæ veritatis studium, quale non repertum erat in Iudæis, dignatus est Dominus tandem aperire quis esset, cùm Iudæis instantibus & petentibus: Quousq; animã nostram tollis, si tu es Christus, dic nobis palàm; id apertè noluerit respõdere, eo quòd quærerẽt non discendi animo, sed reprehẽdendi. *Ioan.10.* Hic autẽ videre licet prudentem Domini dispensationem. Siquidẽ in principio qualis esset & quis aperire noluit, ne per elationẽ aliquã & vanitatem se attollere videretur. Verùm cùm iam doctrinæ grauitate, & occultorum reuelatione sibi authoritatẽ aliquam apud mulierem collegisset, eaq; declarasset tũ studium discẽdi, tum fidem, tunc opportunè seipsum reuelauit. Quod autem discipuli admirati sint colloquium Christi cum muliere, non erat ob id quod sinisterius aliquid de magistro suspicarentur, sed admirabantur partim propter tantã illius humanitatem, qua vir tantus cũ paupercula loqui dignabatur, eaq; Gẽtili & Samaritana: partim propterea quod nunquam nisi grauia & de regno Dei sciebant Dominum loqui solitum, ad quæ videbatur discipulis hęc mulier minimè esse idonea. Quãuis autem mirarentur qualia essent quæ cum muliere tractaret, tamẽ ob summã eorum erga Dominum reuerentiam nemo eum interrogare ausus est.

RELIQVIT ERGO HYDRIAM SVAM MVLIER, ET ABIIT IN CIVITATEM, &c.] Mulier stupefacta sermone Domini, nec dubitans esse veracem, nihil quidem respondit, sed relicta apud puteũ hydria (iam enim aquæ corporalis sitis exciderat, gustata aqua spirituali) properans in ciuitatem, populum omnem ad Dominum pertrahere conata est, ex Samaritana pec-

catrice subitò effecta apostola. Qua in re Euangelista pulchrè duplicem veræ fidei fructum explicuit, nempe neglectum rerum temporalium, & studium impartiendi aliis inuentam veritatē. Quod autem dixit: Nunquid ipse est Christus; non dubitantis erat, sed ex indicato miraculo inferentis Iesum esse Christum, & prudenter proponentis id iudicio omnium examinandum, quod Dominus dixerat, & ipsa crediderat: Non itaq; dixit: Venite & videte hominem qui dicit se esse Christum, vel quem ego puto & credo esse Christum, sed prudentius dicit: Num ipse est Christus, nolens se iudicem tantæ rei constituere, sed alios, experientia potius id cognoscere volēs. Vtq; eos magis attrahat, offert eis veluti quandam escam, detectionem scilicet suorum secretorum. Circa id autem, quod hæc mulier, licet libidini planè seruiisse videatur, tam præclarè Euangelij cognitione & gratia donata fuit, obseruandū ita fieri solere, vt quos destinauit Deus donare sua gratia, eos crassioribus quidem in peccatis ante sui illuminationem viuere sinat, eiusmodi tamen, quæ vt sunt fœdiora & notiora, ita facilius agnita pudorem incutiunt. Nam tectiora peccata, quæq; vulgi non ita fœda sunt iudicio, qualia sunt arrogantia, hypocrisis, aliaq; similia, magis obsunt vt ne quis suum vitium agnoscat, ac ipsum sui pudeat & pœniteat.

EGO CIBVM HABEO MANDVCARE QVEM VOS NESCITIS.] Non negat Dominus quin esuriat, & cibum corporalem appetat, sed subindicat quid magis esuriat, cibum scilicet spiritualem. Ego, inquit, habeo cibū quendam manducandum vobis incognitum. Qua in re primùm quidem annotandum, quantus in Christo fuerit ardor euangelizandi & promouendi salutem hominum, cùm ob oblatam aut speratam docendi occasionē, noluerit corpori indulgere cibū, etsi multùm defatigatus. Notādum secundò, quod Dominus vndiq; captans occasionem ingerendi sermonē de rebus spiritualibus, hominesq; à corporalium rerum cura euehendi ad studium spiritualium, quemadmodum prius mulierem ex mentione aquæ pellexerat ad cognitionem Euāgelicæ fidei: ita & nunc commodè discipulos adhuc rudes ex occasione cibi prouocauit ad studiū Euangelicum. Et quemadmodū tunc etsi sitiebat aquam putei, magis tamen sitiebat hominum salutem, ob quam promouendā ex occasione suæ sitis, & aquæ quā quærebat mulier, captauit sacri sermonis initium, ita tametsi nunc esuriret secūdùm carnis naturam, tamen maior illum habebat fames generis humani. Cùm autē discipuli dictū Domini de cibo sensibili intelligerent, & ob id inter sese hæsitarent (nam interrogare illū verebantur) dignatus est id quod obscurius dixerat apertius facere, dicens: cibū suum quē maximè esuriebat esse vt impleret patris voluntatem, quæ in eo sita erat, vt per Euangelicam prædicationem quāplurimi lucrifierent Deo. Cibus ergo eius erat, insistere doctrinæ & prædicationi. Hoc enim & summè desiderabat propter profectum gloriæ paternę ac salutem hominum, & eodē illo opere tāquam cibo quodam in animo reficiebatur, pascebatur, & delectatione perfundebatur. Sic & noster cibus esse debet quoduis virtutis opus bonū, & adimpletio mādatorum Dei, ita vt & eam auidè desideremus, & in ea conquiescamus ac oblectemur, secundùm illud
Psal. 127. Psalmi in mystico sensu: Beati omnes qui timent

A Dominum, qui ambulant in viis eius, labores manuum tuarū quia māducabis. Porrò facere voluntatem Dei, non tantùm dicitur ea ratione noster cibus, qua dicebat cibū suum esse Christus. Nā & ideo cibus noster dicitur, quod per illud vita animæ nostrę conseruatur & crescit, quodq; per illud fames spiritus, quæ est inopia gratiæ Dei, tollitur, ac tandē reficimur & pascimur eo in vita æterna, nullam vnquā passuri inopiā. Vnde postea de hoc cibo loquens saluator dicit: Operamini nō cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Et operare iustitiam ante obitum tuum, quia non est apud inferos inuenire cibum. Proinde notandū, scripturam præter panē corporalem loqui de cibo
B ac pane multiplici, nēpe de pane beatorū regnantiū in cœlis, qui est ipsa diuinitas, aut eius fruitio, qua dulcissimè reficiuntur, & in indeficiente vita atq; vigore conseruantur. De quo pane Saluator apud Lucā: Ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno. Secundò, de cibo corporis Domini, vt cùm dicitur: Caro mea verè est cibus. Tertiò, de cibo internæ compūctionis & deuotionis, vt cùm dicitur: Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte. Quartò, de pane bonæ & meritoriæ operationis, de quo superius. Quintò, de pane verbi diuini & sapientiæ cœlestis, vt cùm dicitur: Cibauit illum pane vitæ & intellectus. Sextò, panis
C afflictionis, de quo Psalmista: Cibabis nos pane lachrymarum, &c. Bene autē dicit Dominus: Meus cibus est, &c. Nā quicquid diuinum est, illius propriè est: quicquid autem humanum, nostrum propriè est: quicquid verò impium & malum, diaboli est. Itaque cibus diuinus, Domini cibus est, & sanè mirabilis cibus, quo scilicet ipse pascebatur, dū alios eodem pascebat. Noster autem cibus est, corporalis cibus: Diabolicus autē cibus, delectari in rebus pessimis. Notandum & illud, quod dicat cibum suū esse vt faciat, hoc est, non vt sciat tantùm aut cogitet mente, sed vt opere voluntatem patris expleat. Quod autem sequitur, vt perficiam opus eius; quamuis quidam intelligant vt sit diuersum à
D præcedenti parte, sitq; sensus, vt perfectū reddam hominem qui est opus Dei, rectius tamen accipitur vt idem significet cum eo quod pręcedit, & sit illius declaratio. Quod enim prius Dei vocauit voluntatē, hoc iam opus illius appellat, hoc est, opus ab illo sibi iniūctum, de quo opere postea: Opus, inquit, cōsummaui, quod dedisti mihi vt faciam.

NONNE VOS DICITIS QVOD ADHVC QVATVOR MENSES SVNT, &c.] Postquam Dominus significauit suum pro curanda hominum conuersione desiderium, studet iam & discipulos ad idem studium extimulare, idq; vt impetret, ostendit & promptitudinem hominum ad recipiendum veritatem, & mercedem quæ ma-
E net in hoc studio intentos, & laboris quoq; facilitatem. Et rursum quidem vtitur anagogica allegoria, vt à rebus corporalibus ad spiritualia semper subduceret mentē eorum: deinde vt res spirituales, quæ per sese cognosci non possunt, sub similitudinibus quibusdā propositæ reddantur manifestiores, atq; vt narrationis iucūditate, quæ inest huiusmodi metaphoris, profundius cordi imprimātur quæ dicuntur. Id verò quod hic dicit tale est: Vos qui adhuc rebus corporis studetis, dicitis post quatuor menses venturā messem: ego autem dico vobis, iamiam instare messem Euangelicam. Si enim oculos

Ioan. 6. Eccle. Luca Ioan. Psal. Eccle. Psal. Ioan.

oculos & corporis & mentis sustuleritis, & diligenter aduerteritis, intelligetis iam vniuersas regiones albescere ad messem, hoc est, paratas esse omnes gentes ad recipiendũ Euangeliũ, per quod colligantur in horreũ Domini, in sanctorũ scilicet numerũ & congregationẽ. Proinde quemadmodum ipsa seges & iam flauescẽs, falcem & messorum operam quasi flagitat, ita certè & promptitudinem humanarũ mentium existimate operam & studiũ nostrũ efflagitare. Atq; quo alacriores sitis ad hanc messem patri colligendam, scitote quod quemadmodũ qui metit messem corporalẽ, accipit mercedem sui laboris, ita & in hac messe contingit. Qui enim & hîc metit, amplissimũ à patre in cœlis præmiũ reportat, congregatq; fructũ demessum non in horreum terrenum, vbi aliquando consumatur, sed in horreum regni cœlorum, vbi æterna vita perfruatur: vnde futurũ est vt propter collectum fructũ pariter gaudeant & qui messuerunt, & qui seminauerunt, hoc est, qui vnquã salutaris aliquid doctinæ populis impertiuerũt, & per eam Euãgelio eos præparauerunt. Gaudebũt enim & hi nõ frustra se laborasse, sed fructum aliquando prouenisse ex suo semente & labore. Dico autem gauisuros & messores & satores. Nam quod vulgò dici solet, & euenire nonnunquam, vt alius seminet, & alius metat, id est alius laboret, alius fructũ percipiat, id in hac Euangelica messe maximè verũ apparet. Ego enim misi vos ad metẽdum segetem, in qua non subiistis labores sationis, sed alij ante vos laborauerunt, nimirũ Prophetæ omnesq; populorum doctores, qui satorum & arantium functi officio, grauiores pro futura hac messe labores perpessi sunt, dum rudes hominum animos & à veritate longè alienos, multis laboribus veluti stercorando, arando, serendo, atq; zizania euellendo, parauerunt recipiendo Euangelio: vos autẽ in labores eorum successistis, missi scilicet vt quæ ab eis inchoata sunt & laborata absoluatis & perficiatis. Quare quo minus sudoris & laboris vobis superest, & amplior tamen paratiorq; fructus, quàm illis, (Non enim magno negotio demetitur matura seges, & alioqui paratus ipse fructus lenit laboris tædium) eo promptius ac cõsideratius quod restat operæ subeundũ est vobis. Ex his satis patet sensus verborum Christi. Circa quæ primùm quidem notandũ, quòd cùm dicat Christus quatuor menses fuisse à messe cùm hæc diceret, patet satis hæc à Christo dicta circa Decẽbrẽ & Nouẽbrem. Nã inter Pascha & Pẽtecosten apud Iudæos fuisse messem satis cõstat ex Leuitico & Deuteronomio. Vnde cũ aduentus ille secundus in Iudæã, de quo scribit Ioan. cap. 3. statim fuerit à Paschate illo primo de quo Ioan. 2. cõsequitur Christum in Iudæa multos egisse menses, nempe octo vel nouem, vt mirum nõ sit quod hic dicit se misisse discipulos ad metendũ. Intelligendũ enim hoc fecisse spatio horum mensiũ. Notandum secundò, quod alibi, nempe Matth. 13. aliter vtatur metaphora messis, quàm hoc loco. Ibi enim messem dicit cõsummationẽ seculi, cuius messis messores sunt angeli, qui collectum ex vniuerso huius mũdi agro dominicum triticũ colligẽt in horreũ regni cœlorum. Hic verò messem vocat collectionẽ fidelium in Ecclesiam Dei, cuius messores sunt Christus & Apostoli, qui falce Euangelicæ prædicationis promptos populos resecantes minimo sæpe negotio in horreum Dei congregauerunt. Sic & Matth. 9. eadem vtitur metaphora, dicens: Messis quidem multa, operarij autẽ pauci. Et rectè quidem tẽpus vtriusque aduentus Christi, tẽpus messis vocatur. Tempus enim messis, tempus est consummationis fructuum. Sicut autẽ in nouissimo aduentu erit consummatio seculi, ita in primo aduentu fuit plenitudo tẽporis à patre definiti, vt parati iamdudum homines doctrina imperfectiore, per Euãgelicam veritatẽ vndiquaq; colligerẽtur in horreũ Domini. Et quomodo messis tẽpus fit per præsentiã solis feruidè calefacientis, ita messis spiritualis vtrq; claræ lucidęq; præsentię solis iustitiæ cõueniebat, vt non prius sol hic lucere ac feruere inciperet, quàm ad messem faciẽdam satis essent omnes parati. Notandũ tertiò, quòd cùm dicit saluator: Leuate oculos, & videte regiones, &c. non loquitur solùm aut principaliter de oculis corporalibus: neque sub nomine regionũ vult solùm insinuare Samaritanos, qui iam è ciuitate egrediebantur. Sic enim dixisset: Videte regionẽ. Sed occasione promptitudinis Samaritanorũ illorum, voluit eos oculis mentis aduertere, omnes iam illarũ regionum gentes paratas esse ad recipiendum Euangelium, in quibus iacta erant per Moysen, aliosq; Prophetas semi[illegible] quædã Euãgelicę veritatis. Imò & vniuersorũ populorũ gentes licet intelligere hic designari, dum dicũtur regiones albæ fuisse ad messem. Sciebat enim vniuersarum gẽtium promptitudinem & maturitatem Dominus, quæ tamen in eis non tam est consideranda secundùm dispositionem quæ erat in eis, quàm secundùm dispositionem diuinæ prædestinationis, à qua iam & in aliis omnibus gentibus ordinati fuerãt aliqui, qui sua doctrina paratiores redderent homines ad recipiẽdam veritatem ipsam. Philosophorum enim pleræque de veritate & iustitia traditiones multos pręparauerunt in Gẽtibus Euangelio. Saluator tamen, dum hic loquitur de satoribus in quorum labores Apostoli introierunt, potissimùm vel solùm videtur locutus de Prophetis, eo quòd dicit; vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit. Quod autem dicit; congregat fructũ in vitam æternam; dupliciter intelligitur. Primùm vt sit sensus: Congregat fructum ad vitam æternam, hoc est, fructũ vnde vitam æternam percipiat, vt indicetur differentia inter fructum huius messis & fructum messis temporalis. Hic enim nõ est ad vitam perpetuam, sed temporalem & momentaneam. Secundò, vt vita æterna referatur non ad congregantẽ, sed ad ipsum fructum, & significetur locus in quẽ congregetur fructus, nempe regnum cœlorum, vbi collectus fructus vitã consequatur æternã. Sic alibi: Posui vos vt eatis, & fructũ afferatis, & fructus vester maneat. *Ioan. 15.* Significat autẽ secundùm posteriorem sensum saluator triplicem vtilitatem laboris metentis. Primùm enim qui metit, mercedem sibi accipit: secundò fructum congregat, idque in vitam æternam, tertiò parit gaudium seminãti, dum videt laborem suum non fuisse infrugiferum.

EX CIVITATE AVTEM ILLA MVLTI CREDIDERVNT IN EVM SAMARITANORVM, &c.] Hac narratione declarat Euãgelista, quàm res ipsa comprobauerit verum esse quod dixerat Dominus de messe albescente, cùm ad vocem vnius mulierculæ, & eius nõ satis probæ, multi statim nondum audito nec viso Christo crediderunt, idque Samaritani. Efficax enim erat mulieris de ipso testimonium, eò quòd supra ho-

minem esse scirent occulta posse aperire, nec dubitabant de veritate testimonij, quòd contra honorem proprium audirent ex zelo veritatis occulta vitę suę dedecora mulierem detegenté. Porro hæc subita Samaritanorum conuersio, præludium fuit & primitiæ quædam vocationis gentium, ideo eam tam magnificam esse voluit Dominus, vti re vera plane fuit. Itaque quia mulieris testimonium non irriserunt, sed fidem illi adhibuerunt, procurrerunt multi è ciuitate vt oculis cernerent, quem tanto affectu mulier prædicauerat, vtque ab eo plenius edocerentur vt erant verę doctrinę auidi. Nec minuit pręsentia opinionem, nec offendũtur humili cultu, raroque ac tenuium discipulorum comitatu, sed obsecrabant eum vt apud ipsos hospitari dignaretur, vt qui magnam iam de illo concepissent opinionem, & ob id plenius doceri ab eo percuperent. Qua in re ostenditur quàm cupidi doctrinę salutaris reddantur, qui vel tenuiter eam gustarint, sicut & in facto mulieris tam cupidè ciues suos aduocantis, & quò permoueret eos etiam confitẽtis Dominum indicasse sua peccata, exemplum est, quomodo animus iusta Dei cognitione donatus, etiam sua errata lubenter confitetur, modò id videat cedere in gloriam Dei & Christi. Sic certè & Paulus multis locis ingenuè confessus est suam ignorantiam, atque etiam blasphemiam & Christianorum persecutionem, vt Dei erga se misericordiam magnificentius prædicaret.

ET MANSIT IBI DVOS DIES: ET MVLTO PLVRES CREDIDERVNT PROPTER SERMONEM, &c.] Quamquam postea suis discipulis præceperit ne ingrederentur ciuitates Samaritanorum, causa prædicationis scilicet, eo quod primùm solis Iudæis esset prædicandum regnum Dei, gentibus autem & Samaritanis post glorificationem Christi, & Iudæorum obstinatam incredulitatem, tamen quoniam ab iis qui veritatis auidi erant rogabatur vt apud ipsos diuerteret, non potuit non pro humanitate sua & cupiditate salutis omnium piæ eorum acquiescere petitioni, volens etiam hac ratione ædere specimen vocationis Samaritanorum, quemadmodum vocationi gentium prælusit in Magis, in Centurione, & aliis, volens etiam nobis, vt frequenter, humanitatis relinquere exemplum, & facilitatis ad docendum doceri cupientes. Ita tamen temperauit negotium istud Dominus, vt non haberent quod calumniari possent iustè Iudæi, quasi Samaritanorum consortio gauderet, spretis Iudæis quibus Messias promissus erat, dum non nisi rogatus eos adit, nec nisi biduo apud eos permaneret. Porro quæ fuerit Domini occupatio hoc biduo, ex sequentibus ostendit Euangelista, triplicem indicãs fidei fructum ex prædicatione eius consequutum. Primò quidem credentium multitudinem. Multi enim crediderũt propter sermonem mulieris: sed modò multò plures crediderunt, non propter visa miracula, sed propter solùm sermonem Domini. Secundò, fidei indicat certitudiné. Nam & hi qui prius crediderunt mulieri, dicebant iam non propter tuum sermonem potissimum credimus. Nos ipsi enim audiuimus ab eo quod à te prius audiuimus, & scimus, hoc est, certò persuasi sumus nihil amplius addubitantes, quòd hic est verè saluator non Iudæorum tantùm aut Samaritanorum, sed totius mundi. Per quam partem tertiò significatur

A fidei horum perfectio & plenitudo. Condemnat sanè hæc Samaritanorum in discendo auiditas, in credendo facilitas Iudæorum malitiam. Illi enim exiuerunt ad eum vnius mulieris voce exciti, & orabant illum vt veniret ad se, quumque nullum vidissent signum, crediderunt in eum. Iudæi verò ad se venientem persequebantur, & apud se manere volentem grauiter ferebant, cumque & Ioannes audissent testimonia, & multa Christi vidissent signa, non tamen credebant. Cùm autem dicitur; hic est verè saluator mundi; illud verè, accipi potest vt opponatur falso. Nam fuerũt qui se Messiam & saluatoré mundi falso iactarent, inter quos Theudas quidã. Aut accipitur vt opponatur vm-

B bratili & imperfecto. Fuerũt enim & alij quidam apud Iudæos saluatores, sed hi ad Christum comparati non erant veri saluatores: Christus verò solus verus saluator, quia veram & perfectam attulit salutem. Vt autem mysticus huius historiæ sensus paucis attingatur, vt nobis, reiecta omni incredulitatis pertinacia, imitanda est horum Samaritanorum facilitas in credendo veritati: ita non tam propter prędicationem hominum & Ecclesię credere debemus, quàm propter vocẽ Christi, & spiritus loquentis nobis per scripturam & Ecclesiam suam. Hæc enim Samaritis mulier rectè typum gerere intelligitur humanæ naturæ, vel Ecclesiæ potissimum primitiuæ, quæ ex Iudæis & Gentibus

C collecta erat, quemadmodũ Samaritani medium quoddam genus erant inter Ethnicos & Iudæos. Gentes itaque simul & Iudæi adueniente in hunc mundum Christo quærebant aquam Iacob, vnde sitim sedarent. Gentiles quidẽ bibentes ex humana philosophorum doctrina, Iudæi verò bibentes ex insipida legis litera, sed vtraque hæc aqua non potuit in æternũ sitim auferre, vt quæ humana esset & carnalis. Iacob enim eam dederat, hoc est, homo & carnalis intellectus. Veniẽs itaque Christus, ac iuxta fontem hunc considens, ex eius comparatione ad perfectiorem aquam inuitauit, Euangelicã scilicet doctrinam ac gratiã spiritus, quam tamen hominibus dare nisi aduocato prius viro

D voluit. Quinq; enim viros humana natura habuerat, nempe Adam, Noë, Abraham, Moysen, ac demum prophetarũ ordinem, aut leges quinque Dei, quas per illos viros acceperat. Nam ad Ro. 7. marito lex comparatur. Verùm aduenięte Christo sine viro inueniebatur, dedita scilicet per adulteriũ & fornicationem carni & idolorum cultui. Iubetur itaque à Christo aduocare virum suũ, hoc est, & Deum verũ pro vero suo marito agnoscere ac inuocare, & rationem quæ in homine mariti locũ obtinet, adhibere & abducere, qua capax fieret & doctrinæ & gratiæ cœlestis. Cùm auté errorem suum non diffiteretur, sed agnosceret, verum Dei cultum atque seipsum Christus illi aperire cœpit:

E qua cognitione gustata, neglecta iam aqua illa qua prius sitim extinguere quærebat, etiã alios quãplurimos Christo suo testimonio adducere studuit.

POST DVOS AVTEM DIES EXIIT INDE ET ABIIT IN GALILÆAM. IPSE ENIM.] Ex subiuncta ratione ista; Ipse enim, &c. patet illud; abiit in Galilæam; intelligendum per antithesin, vt nomen regionis explicatũ sit contra nomen patrię, & sit sensus: abiit non in Nazareth, quamuis ea & patria esset, & obuia ocurreret, sed relicta ciuitate Nazareth, vt dicit Matthæus; in reliquam concessit Galilæam. Putant autem quidam istud

Sensus mysticus.

istud testimoniũ Christi esse illud quod scribitur A Luc.4. atq; eam Lucæ historiam quæ in Nazareth contigit, accidisse mox in isto ingressu in Galileã, atq; ob id Ioannẽ dixisse: Ipse enim testimonium perhibuit, Prophetã in sua patria non habere honorem. Verùm cùm in ea Lucæ historia scribãtur dixisse Nazareni: quæ audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua; constat eã historiam non cõtigisse in principio ingressus in Galilæam, in quo verisimilius est Christum in Nazareth non diuertisse, sed postquã aliquandiu in aliis ciuitatibus prædicasset, ita vt ea Lucæ historia sit eadẽ cũ ea quę scribitur de prędicatione Christi in Nazareth, Matt.13.& Mar.6. Proinde aut dicendum, testimonium istud, cuius hic meminit Ioannes, esse B diuersum ab eo cuius meminerunt reliqui tres Euangelistæ, vt scilicet Christus interrogatus iam cur nõ diuerteret in Nazareth, respõderit id quod dicit Ioannes, quod postea etiã ciuibus respondit. Aut si idẽ est istud testimoniũ, dicendũ Ioannem per anticipationem illud posuisse, & voluisse ideo in ingressu in Galilæã non secessisse in Nazareth, quia sciebat se ibi nõ fore in pretio, quod & postea testatus est, cùm scilicet aliquãdo eò concedẽs à ciuibus reiiceretur. Cum autẽ ratio quã Ioannes subiũgit, dicens: Ipse enim Iesus, &c. valde parum congruere videtur proposito, videndum est anne istud Ioãnes dixerit ad insinuandũ cur Dominus relicta Iudęa abierit iam in Galilæã. Quia Iudæa C verè erat eius patria ratione Bethlehẽ, & in Iudęa primũ cœperat, vbi à Ioanne baptizatus fuerat, & ieiunauerat. Non est inconueniẽs Ioannẽ euãgelistã testimoniũ Domini citasse ad aliud propositũ quàm alios euangelistas. Ratio autẽ quare Propheta vt in plurimũ (sic enim oportet intelligere) non est acceptus in patria sua, duplex est. Primùm quidem propter ingenitã quandã inuidiã inter conciues, qua fit vt æqualis æqualẽ nõ ferat prę se honorari, & multò minus senior iuniorẽ, à quo aliquãdo prius honoratus fuit. Secũdò propter familiaritatẽ, quę contẽptum & vilipensionẽ parit duplici nomine, videlicet ꝙ per eã obseruantur & cognoscuntur humanæ imperfectiones, aut quæ pro hominũ iudicio habentur imperfecta, quodq; eo sumus ingenio vt extranea semper præ domesticis admiremur, adeo vt pleraq; vel ob id solùm sint in pretio, quod è lõginquo veniant. Vnde est illud in Eunucho apud Comicũ de fidicina: Ex Æthiopia est vsq; hæc; per quod eam voluit cõmẽdare, quòd ex longinqua esset regione adducta. Quoniã ergo sciebat Christus se nõ habiturũ honorẽ in Nazareth, reliquit eã, non quòd honorẽ suum quæreret (Ego enim, inquit, gloriã meã nõ quæro) sed quia dum despicitur doctor, prædicatio quoq; eius despiciatur, atq; ob id nullũ ibi fructũ prędicationis expectaret. Qua in re etiã patriæ suæ bene voluit, dũ cauit ne prædicatio contẽpta pœnã incredulitatis cõduplicaret. Docemur autem in Nazarenis quidẽ, quàm nocens res sit, externa tantùm & ea quæ carnis sunt oculis carnis cõsiderare. Nã quod Nazareni Dominum putabant fabrum, fabriq; filiũ, & filiũ Ioseph, impedimento fuit ne illũ agnoscere possent, aut prædicationẽ eius recipere. In Christo verò docemur, ibi non esse annũciandum verbum Dei, vbi propter nos contemnendum scimus, ne per nos vilescat eius authoritas, ac incredulis & contẽnentibus diuina vltio cõduplicetur.

CVM ERGO VENISSET IN GALILÆAM, EXCEPERVNT EVM GALILÆI, &c.] Demonstrãtur his verbis Iudæis Galilæi meliores, Samaritanis tamen inferiores. Iudæis quidem meliores, quòd exceperint eum cũ honore & reuerentia, quem illi persequebantur: Samaritanis tamen inferiores, quod per miracula ad aliquam de Christo existimationem adducti essent, cùm Samaritani nullo viso signo crederẽt in eum. Itaque demonstratum, vt quo quæque gens clarior esset apud mundum, ac Deo gratior, veritatisque magis tenax, hoc longius abfuit à pietate Euãgelica. Inferiores enim erant Galilæi Iudæis, sed his tamen reperti sunt capaciores Euangelicæ doctrinæ. Vtrisque autem inferiores habebantur Samaritani, qui tamen fidẽ vtrorumque superauerunt, & Euangelicam doctrinam citius receperunt.

SANATVR A FEBRI FILIVS REGVLI.

Ioan. 4. CAPVT XXIIII.

Venit ergo iterum in Cana Galilææ vbi fecit aquam vinum. Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic cùm audisset quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & rogabat eum vt descenderet & sanaret filium eius, incipiebat enim mori. Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia videritis, non creditis. Dicit ad eum Regulus: Domine: descende priusquam moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quem dixit ei Iesus, & ibat. Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nuntiauerunt ei dicentes, quia filius eius viueret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus: filius tuus viuit, & credidit ipse & domus eius tota. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cùm venisset à Iudæa in Galilæam.

VENIT ERGO ITERVM IN CANA D GALILÆÆ, VBI FECIT AQVAM VINVM. ET ERAT, &c.] Ergo hoc est, quoniã ingressus erat in Galilæam, contigit eum repetere Canam, quam repetiuit, non vt ex miraculo illic ædito laudem aucuparetur, sed vt ex semine quod ibi iecerat frugem aliquam vberiorem colligeret, & quos prius non adduxit facto miraculo ad fidem (quandoquidem de solis discipulis dicitur; quod tunc crediderint in eum) nõ cessaret ad fidem pertrahere. Porro Regulus iste, de quo hic fit mentio, non est intelligendus fuisse paruus rex. Non enim est Græcè βασιλίσκος, quemadmodum tamen videri potest legisse interpres, sed βασιλικός, hoc est, regius vel regalis. Quo dictum nomine istum volunt, vel quòd esset ex regio genere Herodis, vel quòd esset vnus ex ministris regis vel Tetrarchę Hærodis, vel quod dignitatẽ aliquã Regis aut imperatoris nomine gereret apud Iudęos. Erasmus putat profanũ aliquem magistratum nomine Cæsaris gessisse, & nec Iudæum fuisse, nec Samaritanũ, sed Ethnicum, & ab omni religione

Iudæorum

A Iudæorũ alienum. Quod tamen ob id non est verisimile, quod Dominus ei fidei infirmitatem exprobrãs dixit: Nisi signa, &c. Nullis enim Ethnicis id opprobrij obiectum legimus, sed Iudæis, qui semper pro more signa petebant. Hieronymus tamen Ethnicum fuisse putat, scribens super Isa. ca. 65. quod Græcè dicitur βασιλικὸς, nõ rectius interpretari posse palatinum, id est, de aula regia. Simpliciter accipi potest dictus βασιλικὸς, quod potẽs esset & clarus. Hoc enim nomine Greci appellant quicquid magnificum est ac splẽdidum. Et videri potest Euangelista ob id viri huius potentiam insinuasse, vt indicaret causam quare ausus fuerit petere, vt Christus secum in Capharnuum per tam longum iter descẽderet, nimirum quod diuitibus & potentibus propter suas diuitias nihil videatur denegãdum. Notatur ergo per hoc quod rogabat Iesum vt descenderet, viri huius & confidentia in diuitiis suis, & fidei imperfectio. Fidei enim erat, quod è Capharnaum ad Iesum venerit, quodque rogauerit: sed imperfectio fidei erat, quòd putauerit nõ posse Christum aut absentem curare, aut mortuum resuscitare. Dicebat enim, Descende priusquam moriatur. Iesus autem notare volens imperfectionem non solùm huius viri, sed & omnium Galilæorum, deprimendo eos Samaritanis collatos qui sine signo crediderunt, & docere volens se non ad ostentationem, sed coactum propter fidem hominum promouẽdam ædere miracula: Nisi, inquit, signa & prodigia videritis, non creditis, me scilicet esse eum qui sum, nempe Messiam. Credidit enim prius Regulus eũ esse virum sanctum, qui posset id quod petebat præstare, sed nondum crẽdidit, aut non firmiter credidit esse Messiam. Vbi notandum Christum prius operam dedisse vt curaret morbũ patris quàm filij, vt qui grauior esset & periculosior, & ad officium Christi magis pertinens. Magis enim venerat ad sanandum animas quàm corpora. Porro Regulus vt erat totus intentus periculo filij morientis, ad hunc sermonem Domini nihil respondit, quòd existimaret huiusmodi colloquio tempus eximi quũ morbus posceret præsens remedium. Vrget itaque vt properet venire Capharnaum priusquam moreretur filius. Iesus autem non obiurgans, nec contemnens fidem Reguli etsi adhuc imperfectam, re ipsa ostendit se plus posse quàm ille confideret. Vnde respondit: Vade, &c. quasi dicat, Nihil opus est vt pro curando filio me conferã Capharnaum, sed vade, ecce enim filius tuus quem morientem reliquisti, viuit ac valet, curatus à mortifero suo morbo. Accipitur enim hic, viuere, secũdùm Hebraicam phrasim, pro sanum & incolumen esse, quemadmodũ in Psalm. frequenter viuificare accipitur pro restituere à malis & periculis mortis. Hic autem notandum, Dominum cùm non rogaretur à Centurione vt descenderet curaturus seruum eius, vltro voluisse venire: rogatus autem secundò à regulo vt descẽderet, acquiescere noluit. Et id quidem secũdùm Chrysostomum, quoniam in negotio Cẽturionis fides erat cõfirmata, ideoq; promisit se iturum, vt per prohibitionem Centurionis, fides eius & deuotio manifestaretur. Hic autem regulus adhuc imperfectus erat, & necdum nouerat quod absens curare posset, vnde id addiscere debuit per id quod non accedit Dominus. Et quidem mox Christi verbis aucta est viri huius fides. Credidit enim sermoni Christi, & qui prius credidit quidem ipsum curare posse filium si præsens esset, credidit iam etiam absentẽ curare posse: quamuis videri posit non firmiter satis credidisse, ex eo quod seruis occurentibus, & restitutam sanitatem annuntiantibus, sciscitatus est qua hora melius habuisset, veluti experiri volens casu ne an virtute Iesu conualuisset. Cùm autem certior iam factus esset de miraculo, rursum magis eius fides est aucta, tunc enim absolutè credidit in Iesum, esse scilicet eum Messiam expectatum, ac aliquid supra hominem. Nec ipse tãtùm credidit, sed per eum & tota eius familia, quam frequentem & numerosam esse oportuit, vt pote hominis diuitis. Hic enim fuit fructus miraculorũ Christi.

B

HOC ITERVM SECVNDVM SIGNVM FECIT IESVS.] Nempe in Galilæa. Nam prius aliqua fecerat in Hierusalem. Ne autem ex his accipiatur Iesus bis fecisse secundum signum (quod non est satis intelligibile, & tamen prima facie videtur significari) oportet sic intelligere: Hoc signum iterum fecit Iesus, nempe secundum, vt illud, iterum, non cohæreat cum, secundum, sed cùm, fecit, solùm. Et dixit istud Euangelista, vt intelligeremus etiam hoc miraculũ factum à Domino ante ea miracula quæ scribuntur facta in Galilæa ab aliis Euangelistis. Sicque significat hic finiri suppletionem gestorum Christi quæ gesit ante gesta narrata ab aliis Euangelistis. Quod autem ad moralem attinet sensum, regulus, cuius filius febri vsque ad mortem laborat, est quisquis iam regno Christi per fidem asscriptus, animum veluti filium habet igne illicitarum voluptatum & concupiscentiis ardentem, quæ gustum omnem rerum spiritualium adimunt, quemadmodum febris gustum carnalem intercipit. Vt ergo quisquis talis est, filio salutem procuret, Christum per fidem adeat, rogetque, vt descendat, hoc est, commisereatur priusquam mens voluptatum morbo in Capharnaum, hoc est in fruitione rerum temporaliũ huius mundi laborans (est enim Capharnaum idem quod villa iucunda, fuitque emporium celeberrimum) moriatur. Postulet autem in fide, quæ quantum pro sanitate recuperanda valere nobis posit, si modò firma sit, hic satis demonstratum est, dum patris etiam imperfecta fides filio salutem impetrauit.

C

D

PRÆDICAT IN GALILÆA CHRISTVS, ET fama eius vbique spargitur. Matthæi 4. Marci 1. Lucæ 4.

CAPVT XXV.

E[a]T relicta ciuitate Nazareth, venit & habitauit in ciuitate Capharnaum maritima in finibus Zabulon & Nephtali, vt adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam: Terra Zabulon & terra Nephtali, via maris trans Iordanem, Galilææ gentium, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam: & sedentibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis. Exinde cœpit Iesus ✝ [c]prædicare' [b]Euangelium regni Dei, [c]& ▷ dicere': [b]Quoniam impletum est tempus, & ‖ [c]appropinquauit regnum Dei: pœnitemini' [b]& credite Euangelio. [c]Et fama exiit

pe:

per vniuersam regionem de illo. ʃ *Et* ᵃ *circuibat* ᶜ *ipse* ᵃ *Iesus totam Galilæam,* † ʃ *docens* ʾ *in synagogis eorum,* †ᶜ docebat
ᵃ *& prædicans Euangelium regni, & sanans omnem languorē & omnem infirmitatem in populo:* ᶜ *& magnificabatur ab omnibus.* ᵃ *Et abiit opinio eius in totam Syriam, & obtulerunt ei omnes malè habentes, variis languoribus & tormentis comprehensos, & qui dæmonia habebant, & Lunaticos, & paralyticos, & curauit eos: & secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa & Decapoli, & Hierosolymis, & de Iudæa trans Iordanem.*

A ET[a] RELICTA CIVITATE NAZARETH, VENIT ET HABITAVIT IN CIVITATE CAPHARNAVM.] Quamuis Lucas in principio statim prædicationis Christi, priusquam scribat eum venisse in Capharnaum, scribat gesta quædam in Nazareth, ac Dominum patriam suam propter eorum infidelitatem reliquisse, non tamen potest de ea derelictione intelligi quod dicit hic Mattheus, vt satis patet ex prędictis. Lucas enim per anticipationem eam scripsit historiam, idq; ideo vt apparet, vt ex eo quod postea contigit ostenderet Christum meritò in principio suæ prædicationis reliquisse Nazareth, & habitationem sibi alibi delegisse, quemadmodum scripsit Matthæus. Vide Aug. lib. 2. de consen
B su Euan. cap. 42. Vnde quod dicitur hic, relicta intelligendum est, præterita, non enim tunc ingressus est Nazareth, vt est probabile. Porro quare Capharnaum habitationi delegerit, prius dictum est. Dicitur autem Capharnaum fuisse in finibus Zabulon & Nephtali, non quòd pro diuersis partibus fuerit in duabus istis sortibus, vt quidam putant, quemadmodū Hierusalem fuit in sorte Beiamin & Iuda, sed quia circa Capharnaū terminarentur hæ sortes, & quia ab illis sortibus Capharnaū nō longè abesset. Meminit autem Zabulon & Nephtali, propter prophetiā Isaiæ, vt ostenderet eam magis huic loco cōuenire. Circa quam pro-
C phetiam notandum, Euangelistam in citatione omisisse quædam proposito suo impertinētia, nec adduxisse in primo sensu à Propheta intento, sed in sensu mystico, æquè tamē intento etiam à Pro-
Isaiæ 9. pheta. Habet enim Isaiæ locus secundùm Hieronymi versionem in hunc modum: Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephtali, & nouissimo aggrauata est via maris trans Iordanem Galileæ gentium. Populus, &c. Omisit ergo Matthæus: Primo tempore alleuiata est; & illud; & nouissimo aggrauata est. Hæ enim partes proposito suo non seruiebant. Intelligendum autem est istud vaticinium secundùm historiā de liberatione Hierusalem tempore Ezechiæ regis de manu
D Sennacherib, vt sit iste sensus: Nō enim permitte-
4. Reg. 19. tur Assyrio in Hierusalem, quod permissum ei est in decem tribus, quas deuictas in terram suam transuexit. Primùm enim ab Assyrio leuiore malo afflicta est terra Zabulon & terra Nephtalim, cùm scilicet Tegletphalasar duas has tribus in captiuitatem abduxisset, vt scribitur 4. Reg. 15. posteriore verò tempore grauiore malo oppressa est vniuersa maritima regio, quæ est trans Iordanem Galilææ gentium, cùm scilicet Salmanasar reliquum vniuersum Israelem captiuum abduxit, vt scribitur 4. Reg. 17. & 18. Sed populus Hierusalem agens in extremo periculo, ac ideo quasi in ipsis tenebris mortis ac regione vmbræ mortis, hoc est, apud inferos (quibus significatur grauissima obsidio, qua fuerunt à Sennacherib pressi Hierosolymitani) vidit lucem magnam, admirandam illam sui liberationē, cùm Dominus in vna nocte percussit in exercitu Assyriorum centum & octoginta quinque milia. Quoniam autem salus hæc populo Iudaico facta, typus fuit redemptionis factæ per Christum, commodè præsens vaticinium de Christi luce mortalibus perditis illata adductum est. Nam & de ea luce nō dubium est etiam tunc sub typo vaticinatum Prophetā, qui mox postea omisso typo, nudè de Christo adumbratæ salutis auctore vaticinari incipit, dū dicit: Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis, &c. Cùm autem hæc Euangelica lux primùm spargi cœperit apud Galilæos, visum est Euangelistæ sic oraculum hoc adducere, vt præsenti loco conueniret, intelligens à spiritu sancto hoc significatum, vt quemadmodum tribus Zabulon & Nephtali, totaque Galilæa primùm senserunt exterminium ab Assyriis: ita illis quoque primùm resplenderet lux vera orbis, Christus Dominus, & Euangelica eius prędicatio. Christū enim aut prędicationem eius, secundùm Hieronymum, vocat hic non lucem solùm, sed magnam lucem, ad differētiam legis & Prophetarum. Notādum autem Græca non habere nominatiuum ὁδὸς, id est, via, sed accusatiuum ὁδὸν, viam, vt subintelligatur præpositio κατὰ, & sit sensus: Terra Zabulon & Nephtali, quæ est iuxta viā maris, hoc est, iuxta eum locū in quo fluit mare, Tiberiadis scilicet. Secūdùm Hebræa tamē, vnde hæc originaliter sunt desumpta, rectius legitur nominatiuus, via: qui, si locū spectemus vnde hæc sunt desumpta, & propositi loci exigentiā, nō est per appositionē iungēdus cum, terra Zabulon & terra Nephtali, sed subintelligēda coniūctio, &, vt per viā maris intelligatur hic significari ea loca quæ erāt maritima, in quibus erant Capharnaum, Bethsaida, Tiberias. Quidam autē terrā Zabulon, &c. dicunt vocari viam maris, quòd in ea esset via publica ad mare mediterraneū, & ad Tyrū. Verùm altera interpretatio ob id melior videtur, quod istā partem posuisse videatur Euāgelista propter Capharnaum, quam dixit maritimam. Quod autem dicitur, trans Iordanem, intelligendum respectu eorum qui Orientem habitabant respectu scilicet Assyriorum, de quibus ad literam est sermo apud Prophetam. Nam respectu Iudæorū, loca quæ hic designantur erāt citra Iordanem. Additur autem, trans Iordanem, quia Galilæa se etiam extendebat latè ab altera Iordanis parte, in qua rarius Christus prædicauit. Cæterum pro genitiuo, Galilææ, rectius legitur secundùm Græcos nominatiuus, Galilæa. Non enim est cum quo iungatur genitiuus Galilææ. Nam neq; aptè dicitur Iordanis Galilææ gentium, neque mare Galilææ gentium. Duplex est enim Galilęa, superior scilicet & inferior. Et superior quidem vicina Tyriis, tribum Zabulon & Nephtali complectens, dicitur Galilæa gentiū, siue quòd in ea Salomon 20. ciuitates dederit Hiram regi Tyri, vt scribitur 3. Reg. 9. siue quòd extima esset Palestinæ in confinio vndique habēs gentes. Inferior verò dicitur, quæ circa Tiberiadem est & lacum Genezareth, quæ terminatur Samaria.

maria. Cùm igitur mare Tiberiadis non sit in Galilæa gentium, nõ potest genitiuus, Galilææ, coniungi cum, maris, aut cum, via maris, quare legendum Galilæa, vt per hoc, via maris trãs Iordanem designetur pars Galilææ inferioris: per Galilæam autem gentium, Galilæa superior, aut saltem pars eius. Nisi velimus genitiuum Galilææ: referre ad illud, Terra Zabulõ & terra Nephtali. Nam ad sequentia nõ posse referri vel genitiuum, gentium, vel totam hanc orationem, Galilææ gentium, vt quidam tamen volunt, vt ex Hebræis manifestissimum. Videndum autẽ quàm conuenienter hanc scripturam accommodet Euãgelista ad ciuitatem Capharnaum. Erat enim ea vicina terræ Zabulon & Nephtali, hoc est, Galilææ gentium erat, & via maris, quia maritima: erat demum & trans Iordanem, vt in nullam aliã ciuitatẽ hæc omnia ita competere potuissent. Porro pro eo quod nos legimus: Populus qui ambulabat in tenebris; Græcè non est, ambulabat, sed καθήμενος, hoc est, qui sedebat. Nostra tamen lectio Hebræis magis cõuenit. Nam apud eos est verbum ambulandi non sedendi, vnde videtur ex Hieronymi in Isaiam versione huc deriuatum verbum ambulãdi. Nec absurdum videri debet populum qui dicitur ambulare in tenebris, postea dici sedere. Primum enim dictio Hebraica, pro quo vertitur, sedentibus, etiam potest verti, habitãtibus, quemadmodum vertit Hieronymus in Isaia. Deinde verbum ambulandi hic positũ est secundùm Hebraicam phrasim pro agere & viuere, quemadmodum in illo Psalmi: Si ambulauero in medio vmbræ mortis, hoc est si vixero & conuersatus fuero. *Psal.12.*

[a]EXINDE COEPIT IESVS PRÆDICARE [b]EVANGELIVM REGNI DEI, [c]ET DICERE.] Quoniam Ioannes tanquam lucifer præcessit Christum solem iustitiæ, conueniebat vt Ioanne iam tradito sese suumque lumen palam hominibus ingereret. Dicit ergo, ex eo tempore quo Ioãne tradito venisset Christus in Galilæam, cœpisse eum prædicare, manifestè scilicet & vbique. Nam & prius prædicauerat etiam regnũ Dei. Dicitur autem Euangelium regni Dei, bonum illud nuntium, quo prædicabatur adesse iam tempus, quo Deus humano generi reconciliatus regnare inciperet in hominibus, & homines simul cum eo tum hic, tum in futura vitæ æternitate regnaturi essent in cœlis. Ab eodẽ autem exorditur Dominus suam prædicationem, vnde Ioannes, vt illius prædicationem cõfirmaret, seque idem sua prędicatione conari ostenderet quod ille conabatur. Porro initium prædicationis Christi Marcus quatuor partibus complexus est, quarum duabus prioribus bona Euangelij nuntiãtur: duabus verò posterioribus duo ad participationem illorũ bonorum necessaria exiguntur. Impletum, inquit, est tempus à patre scilicet ab æterno prædefinitum, à lege atque Prophetis olim prędictum, atque à vobis iam diu expectatum, tempus gratię, tempus salutis, tẽpus reuelandæ & exhibendæ veritatis. Declarans autẽ quid velit, subiecit; & appropinquauit regnum Dei; pro quo Matthæus habet, regnum cœlorum, quod quomodo intelligẽdum sit, prius dictum est in prædicatione Ioãnis. Quoniã ergo, inquit, iam regnum Dei adest, pœniteat vos vitæ prioris, & simul credite fœlicissimo huic nuntio quod iam prædicatur. Hæc enim duo ita requirũtur ad participationem bonorum Euãgelicorum, vt neutrũ sine altero sufficere possit: ita verò sufficiunt, vt si sint seria, omnia alia quæ requiruntur in se includant, aut secum afferãt. Quem enim seriò pœnitet pristinæ vitæ malę quæ cum Euangelio pugnat, eandem non iterabit: & qui seriò credit Euãgelio, nihil facere detrectabit quod Euangelium exiget. Theophylactus autẽ super Marcum horum verborum Christi aliũ adfert sensum, intelligens tempus quod impletum dicitur, tempus obligationis legis: & illud μετανοεῖτε, non esse hoc loco, pœnitemini, sed resipiscite, à lege scilicet ad Euangelium, vt Christi prædicatio non fuerit eadem cum prædicatione Ioãnis, sed Ioannes intelligatur exegisse resipiscentiam à peccatis, Christus verò resipiscentiam à legis carnali intelligentia & obseruatione. Verùm cùm Mattheus eisdem omnino verbis vsus sit in prædicatione Christi & Ioannis, magis prior intelligẽtia amplexanda est. Notandum autem quàm diuersa à Prophetis ratione Ioannes & Christus ad pœnitentiam inuitauerunt. Prophetæ enim cõminatione malorum, aut promissione bonorum, sed temporalium, à vitiis populum abducere studuerũt: Ioannes verò & Christus pollicitatione bonorũ spiritualium, idq; tanquam iam præsentium, à vitiis ad virtutes adducere. Sed Ioannes quidem tanquam confinium legis & Euangelij in sua prædicatione terribiles minas æterni supplicij miscet: Christus verò in principio nihil nisi benigna & iucũda annunciat.

[c]ET FAMA EXIIT PER VNIVERSAM REGIONEM, &c.] Græca amplius quid habent & significãt, καθ' ὅλης περιχώρου, hoc est per vniuersam finitimã regionem, quo significatur non tantùm fama eius peruagasse vniuersam regionẽ illam in qua prædicauerat, sed & eam quæ circũiacebat vndiq;. Quod apertius & cum maiori exaggeratione Matthæus sic dicit: Et abiit opinio eius in totam Syriam. Est enim Syria, regio multò maxima, quæ ab occidẽte terminatur mari mediterraneo, ab oriẽte verò flumine Euphrate, quãquam & Mesopotamia quæ vltra Euphraten est, & Chaldæa quoque cùm Assyria, nonnunquam etiam in scripturis Syriæ nomine includatur & appelletur. Tripliciter enim accipitur nomen Syriæ. Quandoq; enim valde generaliter, vt etiam Mesopotamiam includat. Quandoq; vt terminetur Euphrate, & includat in se Palesthinam, Phænicẽ, Damascenam, Cœlen, Decapolitanam, Antiochenã, Comagenam, & Apamenam regiones. Propriè autem & strictè dicitur Syria, quicquid est harum regionum pręter Palesthinã & Phæniceã, quod scilicet à Damasco incipit, & Euphrate terminatur. Apud Matthæum autem videtur secundo loco accipi, vt Iudæam, Samariam, Galilæam, Phæniceam, reliquasque omnes adiacentes cõplectatur regiones.

[a]ET CIRCVIBAT IESVS TOTAM GALILÆAM, DOCENS, &c.] Quamuis hæc Matthæus narret post 4. Apostolorum vocationẽ, commodum tamen erat & necessarium hæc præponere. Commodum quidem, vt hic in principio prædicationis Christi modus & fructus summatim semel simulq; comprehenderetur. Necessarium autem, quoniam vocationẽ illam Apostolorum non esse factam nisi turbis iam cõfluentibus ad Christum cõstat ex Luca, quare necesse erat præmittere quomodo ac qua ratione turbæ vndiq; ad eum confluere cœperint. Circuibat, inquit, Iesus totam Galilæam. Non enim, vt Ioannes vno aut altero in loco

loco hęrebat, neque expectabat vt fama nominis
eius exciti conuenirent ad eum quoquot salutis es-
sent auidi, sed velut decebat eum qui venit quęre-
re & saluum facere quod perierat, quiq; sine acce-
ptione personarum omnes cupiuit saluti adducere,
circumit totã Galilęam, nullum quantumuis humi-
lem aspernatus locum, quanquã pro pręcipuo man
sionis loco Capharnaum pręcipuã loci vrbem sibi
delegisset. Tria autem Christi opera in Galilęæ cir
cuitione facta scribuntur. Docuit enim, idq; in syna
gogis, non in angulis, aut in deserto, sed in iis locis
vbi discendi gratia populus conueniebat, vt plures
lucrifaceret, ac doctrinã suam minus suspicioni ob-
noxiam faceret, imò cum lege & Prophetis consen
tire ostenderet. Legebantur enim in synagogis per
sabbatha Moyses & Prophetæ. Docuit autẽ, traden
do quæ faciẽda omittendáve essent, atq; aperiendo
quę legis esset intelligentia. Non solùm tamen do-
cuit, quod etiã Pharisæi & Scribæ in synagogis fe-
cerũt, sed etiam pręedicauit Euangelium, regni cœ-
lorum scilicet. Hæc enim sunt duo officia pręedica-
toris Euangelici, quorum neutrũ abesse potest. Do-
cere enim quę virtutis sunt, aut quę ad scripturarũ
pertinent intelligentiam sine annunciatione regni
cœlestis, inutile est & inefficax ad salutẽ ęternam.
Et rursum annunciare regnum cœlorum sine do-
ctrina, velut fabulosum habetur. Nec fieri potest vt
quis nõ edoctus nec exequẽs quę iustitię sunt, con-
sequatur regnũ cœlorũ, aut vt quis constanter fru-
ctuosè ac debitè virtuti insistat, nisi fide ac spe cœ
lestium bonorũ in officio cõtineatur. Tertium au-
tem Christi opus, quo etiã à Ioanne Baptista, qui &
ipse docuit & euãgelizauit, distinguitur, est, quòd sa
nauit omnem languorem, omnémq; infirmitatem.
Et bene tertio istud ponitur loco, vt quod aliis duo-
bus prædictis inseruiebat. Sicut enim prædicatio
Euangelij regni cœlorũ doctrinã eius cõmendabat
ac acceptiorem reddidit: ita signorum operatio no-
uam eius tum doctrinã, tum prædicationẽ compro-
babat. Atque hęc est vna ac prima ratio, ob quam
Christus miracula operatus est, nimirũ vt sequenti
bus signis cõfirmaret veritatem nouæ suę pręedica-
tionis. Secunda verò causa est, vt diuinitatem suam
insinuaret. Cùm autem miraculis pro doctrinę cõ-
firmatione opus esset, nequaquã ea ædere vnquam
voluit, quæ pręter admirationem & ostentationem
nihil haberent fructus, qualia sunt quę magica ac
diabolica perficiũtur arte, sed quę humanę miseriæ
subleuandæ cõducebant. Sic enim conueniebat ei
qui omnia semper facit ad salutẽ hominũ. Sic etiam
efficacius ad fidẽ suę pręedicationis homines addu-
xit. Deinde etiã ob id miracula operatus est, idque
talia quę curãdis hominũ morbis corporalibus cõ-
sistebant, quò ostẽderet se venisse vt ab hominibus
vniuersa peccata tolleret: tempúsq; iam aduenisse
quo restitueretur genus humanũ, quo aperirentur
oculi cæcorũ, & aures surdorũ, saliret sicut ceruus
claudus, laudarétq; lingua mutorũ, sicut Isaias vati
cinatus est, c.35. Nã morbi corporales vt ex pecca-
to ferè proueniunt, ita peccatorũ, hoc est, morbo-
rum animi quędam sunt figuræ & imagines. Vnde
Isaiæ 53. Matth. 8. illud Isaiæ: Verè languores nostros ipse tu
lit, & dolores nostros ipse portauit; quod potissi-
mùm dictũ est de languoribus animi per Christũ
curatis, adducit de curatione morborũ corporaliũ,
nimirũ quòd horũ curatio indicaret curatorem spi
ritus & animi ęgroti. Quare cùm dicit Euangelista
Dominũ sanasse omnem languorẽ, hoc est, quem-
A uis ac cuiuscunq; generis morbum, pręterquã quod
diuinitatẽ eius satis insinuauit, eò quòd nullus mor
bus ei erat incurabilis, simul etiã ostendit nullum
esse peccatum, imò nullum esse malum quod nõ cu
rari possit per ipsum. Porro pro dictionibus, languo
rem & infirmitatem, Græcè est νόσοι & μαλακίαι.
Est autem νόσος, diuturna peruersio habitudinis cor
poris, vnde rectè per morbum vertitur: μαλακία
verò, principium est laxationis corporis, pręnun-
cians morbum, rectéq; vertitur per languorem.

ET OBTVLERVNT EI OMNES MALE
HABENTES, &c.] Caro certè carnalia benefi
cia quę sentit, spiritualibus quę necdum agnoscit
pręfert, vnde turmatim hic Christum corporibus
B medẽntem adibant, cùm rarissimus esset qui spiri-
talem ab eo curam, ob quam potissimùm venerat,
sibi peteret. Nihilominus tamen Dominus populi
imperfectionem mansuetè tolerans, ac eius imper
fectioni condescendens, quos necdum spiritualiter
curare poterat, corporaliter sanat, sciens quantum
id conduceret ad fidem in se excitandam, & cogni
tionem ac desiderium salutis spiritualis, docens
certè potissimùm quidem operam dandam, vt spi-
ritalibus beneficiis proximos afficiamus: tamen si
qui illorum nondum sunt capaces, corporalia eis
non neganda beneficia, maximè vt per illa corpora
lia reddantur aptiores capiẽdis spiritualibus. Cùm
autem generaliter omnis generis morbos comple-
xus esset Euangelista, dicens omnes malè haben-
C tes variis languoribus & tormentis comprehẽsos:
deinde species quasdam morborum recenset, eásq;
grauiores, ac ferè incurabiles, quę contra medico-
rum artem ferè perstant inuictæ, quò sic diuinita-
tem & omnipotentiam Christi magis declararet.
Porro qui sint Lunatici, de quibus hic fit mentio,
varię sunt sententię. Secundùm Perottum enim Lu
natici dicuntur, morbo comitiali, hoc est, caduco
laborantes, sic dicti, quod eos qui interlunio nati
sunt, hunc morbum ferè pati compertum sit, citát-
que Serenum de hoc morbo sic canentem:

Est subiti species morbi, cui nomen ab illo
Quod fieri nobis suffragia iusta recuset,
Sæpe etenim membris atro languore caducis
D *Concilium populi labes horrenda diremit.*
Ipse Deus memorat dubiæ per tempora Lunæ
Conceptum, talis quem sæpe ruina profudit.

Huiusmodi ergo fuisse & hos qui hic dicuntur
Lunatici, quidã intelligũt, ita vt fuerit morbus natu
ralis quo laborauerunt. Alij verò etiã intelligentes
morbũ horum Lunaticorum fuisse naturalem, putãt
Lunaticos dictos: quosdam qui pro augmento aut
decremento Lunę quæ humoribus dominatur, affli
gebantur in cerebro, propter nimiã humorum vel
abundantiã, vel tenuitatem & defectũ. Verùm quo- *Matt. 17*
niam dicitur cuiusdam filius fuisse Lunaticus, qui
etiã dicitur habuisse dęmonium, idq; surdum & mu
tum, aliis post Hieronymũ videtur hos Lunaticos
E fuisse verè dęmoniacos, non naturali scilicet mor-
bo, sed à diabolo afflictos, non quidem omni tem-
pore, sed certis tẽporibus augmenti aut decremen-
ti ipsius Lunę. Cuius per certa tẽpora afflictionis
diuersę à diuersis afferuntur causæ. Hieronymus e-
nim super hoc loco in Matthęum de his Lunaticis
scribẽs: Nõ verè, inquit, Lunaticos, sed qui putãtur
Lunatici ob dęmonum fallaciã, qui obseruantes lu
naria tempora, creaturam infamare cupiebãt, vt in
creatorem blasphemiæ redundarent. Idem de his
Lunaticis sentit & Theophylactus. Alij autem etiã

aliam afferunt rationem huic ſimilem, videlicet vt homines à Luna credentes fieri huiuſmodi mala, Lunam inciperent reuereri & colere pro Deo. Additur & tertia ratio, ſcilicet quia propter molliciem cerebri in nouilunio, quando abundant humida, ſuper quę Luna habet dominium, cerebrum eſt aptius vt in ipſo dęmon aliquid operetur. Verùm de Lunaticis amplius in Matth. cap. 17.

SECVTÆ SVNT EVM TVRBÆ MVLTÆ.] Quidā quidē ſecuti ſunt ex curioſitate, cupiētes no- A uis ſpectaculis oculos paſcere: Quidā verò vt curarētur, aut ſuis ſanitatē impetrarēt: alij autē, &c, vt veriſimile eſt, maior pars dulcedine verborū ac veritatis cognoſcendæ ſtudio allecti. Quidam fortè etiam, vt ex ſermonibus factiſq; eius caperēt aliquid quod carpere poſſent. Porro Decapolis regio, ſic dicta à decē ciuitatibus, has ſecundùm Brocardū cōplectitur ciuitates principales, Tiberiadem Sephet, Cedes Nephtalin, Aſſor, Cęſareā Philippi, Capharnaum, Iouitera, Bethſaida, Corozaim, & Bethſan.

VOCATI E NAVI QVATVOR DISCIPVLI ſequuntur, Matthæi 4. Marci 1. Lucæ 5. CAPVT XXVI.

† b o Et præteriēs. ▷ b o ſecus ‖ b retia ‖ b dixit † b o Et protinus ▷ b o progreſſus ‖ b o componentes. † autem.

A† [e] Mbulans autem [a] Ieſus ▷ [e] iuxta mare Galilææ vidit [a] duos fratres [e] Simonem [a] qui vocatur Petrus, [e] & Andream fratrem eius, mittentes ‖ rete in mare (erant enim piſcatores) & ‖ ait illis [b] Ieſus: [e] Venite poſt me, & faciam vos fieri piſcatores hominum. † At illi continuò relictis retibus ſecuti ſunt eum. Et ▷ procedens inde [b] puſillum [e] vidit [a] alios duos fratres [e] Iacobum Zebedæi & Ioannem fratrem eius, [b] & ipſos [e] in naui [a] cum Zebedæo patre eorum ‖ [e] reficientes retia [a] ſua, [e] & [b] ſtatim [e] vocauit eos. [a] Illi autem ſtatim relictis retibus [e] & [b] relicto [e] patre [b] ſuo Zebedæo in naui cum mercenarijs [e] ſecuti ſunt eum. [e] Factum eſt † [enim] cùm turbæ irruerent in eum vt audirent verbum Dei, & ipſe ſtabat ſecus ſtagnum Genezareth. Et vidit duas naues ſtantes ſecus ſtagnum: piſcatores autem deſcenderant, & lauabant retia. Aſcendens autem in vnam nauim quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere puſillum. Et ſedens docebat de nauicula turbas. Vt ceſſauit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxata retia veſtra in capturam. Et reſpondens Simon dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus, in verbo autem tuo laxabo rete. Et cùm hoc feciſſent, concluſerunt piſcium multitudinem copioſam, rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt ſocijs qui erant in alia naui, vt venirent & adiuuarent eos. Et venerunt & impleuerunt ambas nauiculas, ita vt penè mergerentur. Quod cùm videret Simon Petrus, procidit ad genua Ieſu, dicens: Exi à me Domine, quia homo peccator ſum. Stupor enim circundederat eum, & eos qui cum ipſo erant, in captura piſcium quam ceperant. Similiter autem Iacobum & Ioannem filios Zebedæi qui erant ſocij Simonis. Et ait ad Simonem Ieſus: Noli timere, ex hoc iam homines eris capiens. Et ſubductis ad terram nauibus, relictis omnibus ſecuti ſunt eum.

AMBVLANS AVTEM IESVS IVXTA MARE GALILÆÆ, &c.] Hanc Petri & Andreæ vocationē non eſſe eandem cum ea cuius meminit Ioannes c. 1. ſed illa longè posteriorē, maniſeſtiſsimū eſt, cùm hęc in Galilęa cōtigerit Ioāne Baptiſta tradito: illa verò in Iudęa Ioāne adhuc baptizāte in Bethabara, vt alia multa omittātur, quæ maniſeſtū diſcrimē arguunt. Proinde intelligēdum hos factos quidē diſcipulos Chriſti poſt eam vocationē quę deſcribitur à Ioanne, nondū tamen relictis omnibus illum perpetuò cœpiſſe comitari, nec ſe illius ſequelę totos addixiſſe, ſed relicto illo rediiſſe ad artem qua ſoliti eſſent ſibi parare cibū. Verùm difficultas nō parua eſt, num ea vocatio, quam ſimiliter deſcribunt Matthęus & Marcus, ſit eadē cum ea quā c. 5. ſcribit Lucas. Et quidē pleriq; poſt Auguſtinū intelligunt non fuiſſe eandē. Nam apud Matthęum & Marcū dicitur binos vocaſſe, primò Petrū & Andreā, deinde progreſſus puſillum alios duos fratres: & illos quidē dicitur inueniſſe piſcantes, hos autē reſarcientes retia ſua. Apud Lucā verò dicitur inueniſſe omnes hos piſcatores, lauātes retia ſua, ſubductis ad terrā nauibus, cóſq; poſtea ſimul mirantes tantā multitudinem piſciū quę capta erat, cùm Petro tātùm dictū eſſet: Noli timere, &c. ſimul ſecutos fuiſſe Chriſtum, ſubductis ad terram nauibus. Intelligūt ergo cū Auguſtino, quod Lucas ſcripſit, primò eſſe factum, nec tunc eos à Domino fuiſſe vocatos ad diſcipulatū, ſed tātùm fuiſſe Petro prędictū quòd vocādus eſſet. Nec ſic dictū Petro: ex hoc iam eris homines capiēs; quaſi iā piſces nunquā eſſet capturus. Nā & poſt reſurrectionē Domini legūtur piſcati, ita & modò ad capturā piſciū B ex more remeaſſe intelligunt, vt poſtea fieret quod Matthęus & Marcus narrāt, quādo eos binos vocauit Dominus, iubēs vt ſe ſequerētur. Itaq; ſecūdùm horum intellectum triplex fuit Petri & Andreæ vocatio: prima ad notitiā, ſecunda ad familiaritatem, tertia ad diſcipulatum & ſequelam. Verùm cùm Lucas dicat, poſt miraculum diſcipulos hos, ſubductis ad terram nauibus, ac relictis omnibus ſecutos eſſe Chriſtum, non poteſt nō videri probabilius eandem fuiſſe vocationem. Si enim tunc relictis omnibus Chriſtum ſecuti ſunt, quomodo mox poſtea ad C piſcationem redierūt derelicto Domino, vt deinde ad ſequendum ſe derelictis omnibus vocandi eſſent rurſus à Domino, vt narrāt Matthęus & Marcus. Nemo enim, inquit poſtea Dominus, mittens manum ſuā ad aratrum & reſpiciēs retro, aptus eſt regno Dei. Nā quod quidā intelligunt apud Lucam Luc. ſubduxiſſe iſtos naues ad terram veluti animo redeundi, ac reliquiſſe omnia ſed ad tempus, ſecutóſque eos tunc Dominum, tātummodo cauſa reuerētiæ eum aliquouſq; deducendo nimis videtur coactum, cùm ita dicat Lucas relictis omnibus ſecutos Dominum, quomodo id dicunt Matthæus & Mar- D cus. Proinde ſciendum, Lucæ narrationē cum aliis duobus poſſe dupliciter conciliari. Primò, vt intelligatur Dominus ambulans iuxta mare Galilææ, vidiſſe primùm Petrum & Andreā adhuc piſcationi vacantes, ac deinde progreſſus vidiſſe Ioannem & Iacobum reſarcientes retia, poſtea verò ſtetiſſe iuxta illud mare, cùm audiendi illum deſiderio turbæ irruerēt in eum, ac interea nauibus illis duabus ad terram adductis, piſcatores deſcendiſſe, ac lauaſſe retia ſua, tum ingreſſum Dominū in nauiculam

Iam Petri docuisse turbas,ac miraculum illud ædidisse,quo attonitus cum aliis Petrus,omniũ nomine precabatur Christi à se discessum. Tunc Dominum,postquã dixisset Petro:Noli timere,&c.omnes simul vocasse,eósq; simul omnibus relictis secutos esse Dominum. Nam quãuis Matthęus & Marcus, postquã dixissent Iesum ambulantem iuxta mare,vidisse Simonem & Andreã iacientes rete in mare, subiecerunt;& ait illis: Venite post me,&c.non sic tamen intelligẽdum est,quasi euestigio vbi vidisset illos iacientes rete in mare,euocaret ad sequelam, sed post æditum miraculum,quod breuitati studẽtes Matthęus & Marcus omiserũt:Lucas verò post eos scribens suppleuit,ea omittens quę ab aliis in hac vocatione scripta erãt.Similiter quamuis Matthęus & Marcus seorsum scribãt vocationem Petri & Andreæ,& vocationem Iacobi & Ioãnis, intelligi tamen potest simul eos vocatos. Nõ enim dicũt, Dominum vocasse eos tunc cum videret resarcientes retia sua,sed intelligi potest quemadmodum de Simone & Andrea,ante miraculum vidisse eos resarcientes retia,post miraculum autẽ vocasse,quando vocauit & alios duos fratres.Secundò,quod dicunt Matthęus & Marcus,Dominum ambulantem iuxta mare Galilææ vidisse Simonẽ & Andreã,mittentes rete in mare,intelligi potest nõ quod cũ adhuc iuxta mare Dominus ambularet,viderit eos piscantes, (nam secundùm Lucã Christo stante iuxta mare,piscatores qui nocte piscati erant descenderãt,)sed quod postea eos piscãtes viderit, cùm eius iussu laxassent rete , vt quæ non eodem facta sunt tempore, Matthæus & Marcus breuitatis causa simul narrasse intelligãtur. Deinde intelligatur facto miraculo, postquã dixisset Dominus Petro attonito:Noli timere,&c.in suam stationem filios Zebedęi sese recepisse, túmq; primùm ad sequelam vocasse Petrum & Andreã,ac deinde cùm Petri nauim terræ adductam exiisset,illíq; duo sequerentur,progressum paululum inuenisse filios Zebedęi cum patre in naui reficientes retia sua , quæ ex nimia illa piscium multitudine erãt rupta, & tunc demum vt & ipsi se sequerentur euocasse.Et hactenus quidem quod ad concordiam attinet , quam quoniam non licuit in ipso concordiæ Euangelicæ contextu insinuare,necessarium fuit Lucæ narrationem seorsum ponere post narrationem Matthæi & Marci,veluti quæ per narrationẽ Lucæ fusius explicatur, quemadmodum fecit & Zacharias Constantinopolitanus.Porro mare Galilææ, cuius meminerunt Matthæus & Marcus , illud est quod Lucas vocat stagnum vel locum Genezareth. Varia enim hic lacus sortitur in scripturis nomina.A regione enim dicitur Galilęæ mare.Et mare quidẽ dicitur secundùm Hebraicam phrasim,qua magnæ aquarũ collectiones dicuntur eis maria,quomodo & lacus Asphaltitis,mare desertum & salis dicitur in scripturis. Dicitur quoq; & istud mare Galilææ, ab insigni quadam quæ in eius ripa est ciuitate,mare Tiberiadis. Propriore verò vocabulo dicitur Hebræis Cinnereth vel Cinneroth,pro quo ex Hieronymi versione nos habemus Cenereth vel Ceneroth , vt licet videre.Num.34.Deut.3.Iosue 11.12.Quo item nomine vocatum hunc lacum à regione adiacente eo nomine appellata,patet ex Iosepho lib.3.de bello Iud. c.18.Nam & Ios.19.in ciuitate Nephtali , quæ huic lacui adiacebat,recensetur ciuitas hoc nomine dicta.Hanc ciuitatem putãt cum Brocardo multi esse eam,quæ postea dicta est ab Herode Tiberias , à

A qua & mare Tiberiadis lacus dicitur.In qua sententia etiã est Hieronymus,vt patet super c.Ezech.48. Hoc autem nomen etiam tempore Christi,quo Syriacè magis quàm Hebraicè Iudæi loquebãtur,nõnihil deluxatum est & mutatum,ita,vt pro Cinnereth,diceretur Genesar vel Genesareth.Vnde patet errare Hegesippum,qui lib.3.de excidio Hierosolymitano cap.26.scribit lacum hunc Græco vocabulo dictum Genesar,quasi generantem auram aquę dulcis, cum sit potius Hebręum vocabulum nonnihil demutatum. Nam & Chaldæus interpres semper pro Cinereth ponit Ginosar.De hoc lacu sic scribit Plin.Ergo vbi prima conuallium fuit occasio,in lacum *Lib. 5. ca 15.* B se fundit,quem plures Genesaram vocãt, sexdecim millium passuum longitudinis,sex mille latitudinis,amœnis circumseptum oppidis,ab oriẽte Iuliade & Hippo:à meridie Tarichea, quo nomine aliqui etiã lacũ appellant:ab occidẽte Tiberiade, aquis calidis salubri.Iosephus lib.3.de bello Iudaico cap.18.sic de hoc lacu scribit:Lacus autem Genesar quidẽ à terra continente appellatur,quadraginta verò stadiis in latitudine patens,centúmq; in longitudine,aquæ dulcis est atq; potabilis.Palustri enim crassitudine tenuiores habet latices,& vndique in littora & arenas desinẽs purus est,ac pręter hoc temperatus ad hauriendũ, & fluuio quidẽ siue fonte leuior est, semper autẽ frigidior quàm lacus C diffusio patitur,manet,ęstiuísq; noctibus eius aquę sub diuo perflatæ nequaquã æstibus cedũt:id enim facere indigenis moris est.Varia autẽ sunt in eo piscium genera, ab alterius loci piscibus tam sapore quàm specie discreta,mediúsq; fluuio Iordane secatur.Hęc ille.Habuit hic lacus ab occidentali parte, in superiori littore ciuitatem Capharnaũ,sic dictã, vt apparet,à fluuio quodam eius nominis, de quo apud Iosephum loco prædicto. A Capharnaũ autem secũdo lapide fuit teste Hieronymo Corozaim, ciuitas etiã Christi miraculis clara.Infrà verò Capharnaum fuit Bethsaida patria Petri & Andreæ, quam Philippus Herodis frater ędificatam & exornatam,Iuliam cognominem Iulię Cęsaris filię vo- D cauit:sicut & Herodes aliam ciuitatem Betharantã dictam,Iuliam ex nomine Iuliæ vxoris Cęsaris nominauit,vt ait Iosephus cap.3.lib.antiquit.18. Non longè autem à Bethsaida, ciuitas Magdalum. Pòst Tiberias inferius littus huius stagni addecorat.De quibus omnibus ciuitatibus in Euãgeliis fit mẽtio.

VIDIT DVOS FRATRES,&c.] Notandum quales sint quos hic vocasse Dominus scribitur,videlicet quòd rudes & crassi,quòd fratres ac fraterna inter sese dilectione cõsentientes, mutuóq; studio se iuuantes,quòd operi intentos, idq; innoxio, quo scilicet è publico lacu tenuem sibi victũ quærebãt,deinde quòd piscatores,ac circa piscationem occupatos. Rudes enim & crassos vocare voluit, E quo significaret maximè delectari se humilibus, eósq; Euangelio esse capaciores , & digniores præ his qui ob humanam sibi placent sapientiã.Deinde vt per ineruditos mundum ad fidẽ conuertens, sapientes huius mundi confunderet,atq; Euangelicę veritatis vim magis cõprobaret, dum humanæ vel potentiæ,vel sapientię mundi conuersio asscribi nõ posset.Verùm hoc Christi facto hodie stultè nimis abutuntur. Sunt enim qui hoc Domini exemplum suæ socordię strenuè prætexant, dúmq; pigritię arguuntur quòd non incumbant scripturis,negligant discere linguas,quo possint in scripturis versari inoffensius,perpetuò in ore habẽt;Non vocauit Deus

multos ſapientes ſecundùm carnem, ſed quę ſtulta A ſunt mundi elegit Deus,&c.Sunt ſecundò,qui rudes & laicos potius quàm in ſcripturis excitatos malunt prædicationi Euangelij præficere, iactantes & Chriſtum rudes laicos delegiſſe.Quibus omnibus dicendum,rudes quidem delegiſſe,ſed quos nō reliquerit rudes,ſed quos priuſquam Eccleſiæ miniſtros deſignaret, paulatim ſuis doctrinis & exemplis formauit,ſuo ſpiritu docuit omnem veritatem, ac linguarum donum impertiuit. Quæ vt tūc citra humanā eruditionem & operā ſemel illis donari & cōueniebat & neceſſe erat:ita per illos Euangelica doctrina ſcriptis tradita,vt non eſt neceſſe ſcientiā vitæ ac Euangelij ſimili ratione omnibus docturis B largiri:ita nec conuenit, ſed ea potius amplectēda media, per quæ adiuuante ſpiritu diuino cognitio ſcripturarum ac veritatis prędicandæ aliis habeatur.Hęc autē ſunt,exercitatio in ſcripturis ac patrū lectione,eruditio linguarū peritia parta,&c. Quēadmodum enim Dominus ſemel Iſraelitas in deſer to annis quadraginta pauit ſine humano cibo, vt oſtenderet à ſe ſolo cibum & omnia donari,nec indigere ſe ad paſcendū hominis ac naturę ſolita opera:ſic ſemel citra humanā eruditionem ſcientiā vitæ piſcatoribus donauit per ſuum ſpiritū, quo declararet à ſe ſolo omnē eſſe veram ſapientiam, nec illum noſtra eruditione opus habere,vt citra illam docere homines poſsit,quoties id neceſſariū fuerit C pro gloria Dei. Nihilominus tamen ſicut tentaſſet Deū,& iure optimo fame interiiſſet,qui ex Ebreis vbi ventū fuiſſet in terrā promiſſam,exercere illam & ſerere agros neglexiſſet:ita rectè omnis diuinioris cognitionis expers manet,quiſquis nō diuenditis omnibus,hoc eſt,cunctis aliis negotiis poſthabitis,qui huc ſaltem vocatus eſt, margaritū ſcripturarum ſibi comparare ſtuduerit, totiſq; viribus in hoc incubuerit vt ſcripturam ſinceriter intelligat, eáq; de cauſa nihil omnino omittere curauerit quod ad iſtud adiumēto eſſe poſsit.Certe Paulus Timotheum ſuum,licet à puero doctū ſacras literas,hortatur tamē lectioni vſq; incumbere,ac vult Epiſcopum eſſe amplectentem eū qui ſecundùm doctrinā D eſt fidelem ſermonem, vt potens ſit exhortari doctrina ſua,& eos qui contradicunt arguere. Porro quòd fratres Dominus vocauit,ſymbolum fuit cōcordiæ ac charitatis Eccleſiaſticæ:quòd artis innoxiæ operi vacantes,denotabat innocentiam & diligentiam requirere Dominū ab his qui ſe digni eſſe vellent:quòd piſcatores delegit, admonebat nouæ piſcationis ad quā deligebātur,quę nō lineis textis captaret piſces in cibum ventris,ſed reti ſermonis Euangelici captaret homines immerſos terrenis curis ad deſiderium vitę cœleſtis.Quod autem primi miſiſſe in mari rete,ſecundi verò refeciſſe retia ſcribuntur,pręter rationē literalem,ob quam hęc ſcripta videntur, videlicet ad inſinuandum omnes in- E uētos fuiſſe operi eiq; innoxio vacantes,rectè myſticè ſignificari intelligitur.Primùm quidem fuiſſe, vt Euangelicum rete in mari huius mundi mitteretur,ſed quoniam multorum malorum piſcium improbitate grauatum iſtud rete, ruptum poſtea fuit, neceſſarios fuiſſe alios qui illud reſarcirēt,hoc eſt, Euangelicam doctrinam per hæreticos & malos Chriſtianorū mores deprauatam reſtituerent. Vnde bene ſpiritu ſancto futura prædemonſtrante,Petro quidem cum Andrea fratre tribuitur proiectio retis in mare,quod primus ipſe poſt Chriſtū Euangelium annunciare cœperit: Ioanni verò cum Iacobo fratre tribuitur reſtitutio retis, quod Ioannes ſcripto à ſe Euāgelio labefactatā ab hęreticis Euangelicæ prædicationis ſinceritatem recuperauerit.

VENITE POST ME, &c.] Hoc eſt, relictis his quę modò ſectamini,me ſequamini, & docebo vos artem meliorem certè quàm à patre didiciſtis: quam tamē nō omnino deſeretis,ſed in melius potius cōmutabitis. Siquidē efficiam poſthac,vt pro piſcatoribus piſcium,efficiamini piſcatores hominum, vtq; qui nunc piſciculis inſidiamini in illorum perniciem,homines capiatis in ſalutem ęternam.Hic autem primùm notandum,quomodo ſemper Dominus à rebus corporalibus quas tempus & locus exhibebat,ſermonem venatus ſit de rebus ſpiritualibus,à terrenis ſemper ad ſpiritualia mentes hominum ſubducens, vt prius etiam patuit in Samaritana.Hac autē piſcationis metaphora etiam alibi vſus eſt Dominus,Matthęi 13.vbi regnum cœlorum ſimile eſſe dicit ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium congreganti, &c. Et quidem apta eſt metaphora.Mundus enim hic veluti mare eſt procelloſum,in quo animalia puſilla cum paruis permixta ſunt, in quo mundani homines velut piſces in mari circumuoluuntur & delitiantur, potentioribus infirmiores deuorātibus.Rete autem, quo è mari iſto homines capiuntur,Euangelica eſt prędicatio,è ſacrorum voluminum pręceptis, ac Chriſti dictis factiſq; ita contexta,vt quamplurimos inuoluat,nec ſinat elabi inuolutos. Quemadmodum autem rete iactum in mare varios capit piſces, ita & Euangelium prędicatum in mūdo varios ex omnibus gentibus adducit Eccleſiæ Dei homines, inter quos non pauci mali ſunt, ſuo tempore rurſum eiiciendi,ſicut ſæpe cum probis & putres piſces capi ſolent.Porro de piſcatoribus iſtis Euāgelicis intelligendum vult Hierony.illud Hierem.Ecce ego mittam piſcatores multos,dicit Dominus,& piſcabuntur eos.Et poſt hæc mittam eis multos venatores,& venabuntur eos de omni colle,& de cauernis petrarum. Cęterùm hac piſcationis allegoria commendatur nobis diligens & indefeſſum lucrandi quamplurimos ſtudium. Pigere enim & pudere nos debet noſtræ ignauiæ, qui oſcitanter adeo lucrari Deo homines ſtudemus,cùm qui perituro ventri piſces item perituros venantur, omnes partes, flexus & receſſus fluminum & lacuum habeāt exploratos, cœlum diligentiſsimè obſeruent, frigus horridum perferant,magna pericula adeant, mille artes tentent,totas noctes,vbi alij indulgent ſomnio,operentur & algeant.Notandum quoq; ſecūdò quod ait,Faciam vos fieri piſcatores hominū:contra eos quibus ruditas tantopere probatur. Vocauit quidem eos cùm eſſent adhuc rudes & craſsi: at quia plurimum ſpiritalis prudentię & induſtriæ ad hoc requirebatur ad quod vocabantur,adiūxit eos maturè ſibi,quò per tempus fingeret formarētq; ad munus hoc tam eximium, vt piſcatores hominum eſſe poſſent,& cùm iam homines venari & capere deberent,nihil minus eſſent quàm rudes & craſsi.

[c]FACTVM EST AVTEM CVM TVRBÆ IRRVERENT, &c.] Hanc hiſtoriam non ſuo loco Lucam narrare,vel ex ipſo Luca patet.Dixerat enim ſuperiori capite Dominum ingreſſum in domum Simonis,quod Marcus dicit factum comitantibus Dominum Simone, Andrea, Iacobo, & Ioanne. Igitur poſt illorum vocationem id factum eſſe conſtat.Proinde videtur Lucas per recapitulationem,cùm de domo Simonis prius feciſſet mentionem,

tionem, iam voluiſſe Petri aliorúmq; vocationem deſcribere, cuius occaſione contigit Dominum ingredi domũ Petri & Andreæ. Porro in hac Lucę locutione: Factum eſt autem; &c. rurſum Hebraica eſt phraſis illi ſatis vſitata. Abundat enim coniunctio, &, aut ponitur pro tum, vt ſit ſenſus: cõtigit autem, vt cum turbæ irruerent in eum, tum ipſe ſtaret, &c. Notat autem Euangeliſta maximum turbarum deſiderium audiendi verbũ Dei cùm dicit turbas irruiſſe in Chriſtum. Ipſius verò Chriſti benignitatem, & ad docendum cupidos promptitudinem nobis cõmendat, dum eum teſtatur nihil offenſum improbitate vrgentis turbæ, ſed illorum deſiderio ſatisfacere volentem, nauim cõſcendiſſe, è qua à tumultu & cõpreſsione populi liber tranquillius docere & melius audiri poſſet. Vbi & illud notandũ, nullum locum Chriſto viſum ineptum & indignũ ſua prædicatione. Modò enim in ſynagoga, modò in monte, modò in campo, modò in naui prædicat. Iam & Chriſti manſuetudo in eo relucet, quod dicitur rogaſſe, vel, vt habent Græca, obſecraſſe Petrum reducere nauim à terra, cùm poſſet pręcipere.

VT CESSAVIT AVTEM LOQVI, DIXIT AD SIMONEM, &c.] Miraculum hoc variis de cauſis Dominus fecit. Et primùm quidẽ, vt doctrinã ſuã miraculo cõmendaret. Deinde, vt Dominum nauis remuneraret, vt habet Theophyl. In quo admirãda eſt ſumma Dei munificentia, qui Petro pro modico labore & nauis vſu tantã retribuit piſcium copiam. Pręterea hoc miraculo adumbrare voluit, quid per Petrum alióſq; futurum eſſet. Omnia enim hic à Domino geſta, myſterij alicuius poſtea exhibendi fuerunt quædã prædemonſtrationes. Nam quod in Petri nauim potius quàm alteram ingreditur Dominus, quod illi dixerit peculiariter: Duc in altum, id eſt, profundum maris, nauim ſcilicet: deinde quod illi quoq; vnicè dixerit: Noli timere, ex hoc iam, &c. Petri in eccleſia prærogatiuã & primatum à Domino dandum indicant: quódq; primùm ab eo iaciendum eſſet rete euangelicum in mundo, & in eccleſia, cuius Petrus caput eſſet, deberet eſſe quicunq; iuſſu Domini rete eſſet iacturus. Iam quod qui prius tota nocte laborãtes nihil ceperant, in verbo Domini, id eſt, propter iuſſum eius laxantes rete, concluſerunt copioſam piſcium multitudinẽ: ſignificat eos qui ſine iuſſu & virtute Domini in docendo populos ſudauerunt, atq; in nocte ignorantiarum exiſtentes laborauerunt, fruſtra ſudaſſe: eos verò innumeros cõprehenſuros, qui in luce quæ Chriſtus eſt verſantes, ipſius iuſſu euangelicum rete mundo immitterent, quemadmodum res ipſa poſtea in Petro declarauit, qui vnico ſermone tria milia hominum cepit. Quòd rete rumpebatur, ſignificabat malorum qui ſimul cum bonis per euangelicam prædicationem in eccleſia congregantur, culpa rete euangelicum lacerandum, & quod in eis eſt rumpendum, hæreticis ſcilicet conãtibus ſcindere doctrinam euangelicã, ac improbis quibuſque Chriſtianis ſuis cupiditatibus & peruerſis moribus euangelicam doctrinam labefactantibus, quod etiam ſignificatur per id quod pene mergerentur nauiculæ piſcium copia repletæ. Quod Petrus & Andreas annuerunt ſociis qui erant in alia naui, (nam præ nimia admiratione non potuerũt voce eos aduocare) ſignificabat Apoſtolos colligẽdis in Eccleſiam Domini hominibus non poſſe ſufficere, ſed opus illis fore ſociorum implorare & aduocare auxilium, vti poſtea factum eſt, cum ſegregati

A ſunt Paulus & Barnabas ad prędicandum gẽtibus. Quod autem ambas impleuerunt nauiculas, ſignificabat ſynagogam Iudęorum, quorum Apoſtolus erat Petrus, non poſſe comprehendere omnes qui colligendi eſſent & capiendi: ſed & gentium eccleſiam fidelibus replendam, adiuuantibus Paulo & Barnaba, aliiſq; doctoribus. Quamuis enim vnica ſit per vniuerſum orbem terrarum eccleſia, tamen ideo typus duas habet naues, vt ſignificaretur eccleſiam ex duobus populis colligendam. Itaq; ne Petrus cum ſuis diffideret ſe poſſe capere homines, quod illi poſtea promiſſurus erat Dominus, hoc miraculo pręmunit eum, oſtendens virtute ſua facilè futurum, vt innumeri homines per eos euan-
B gelico reti caperentur, quantumuis id videretur eſſe ſupra eorum facultatem: quemadmodum præter ſpem factũ eſt, vt qui tota nocte laborãtes nihil ceperãt, Chriſti verbo obedientes, multitudinẽ piſciũ comprehenderẽt. Poſtremùm hoc miraculo voluit Dominus hos animare ad ſequendum ſe pauperẽ, vt ne metuerent inopiam, quòd relictis omnibus pauperẽ ſequerentur, quãdo eum talem eſſe cognoſcerent, qui ſuo iuſſu omnia poſſet. Hic autẽ admiranda eſt Domini diſpenſatio, vnũquenq; trahẽtis ad ſe per propria & familiaria ſua. Sicut enim Magos attraxit per ſtellas, ita & piſcatores per piſces.

QVOD CVM VIDERET SIMON PETRVS, &c.] Petrus, qui prius ſecundùm ſuum nomen (Simon enim obedientem ſonat) obedientem
C ſe Chriſto ſemel & iterum exhibuerat, magnã iam animi ſui oſtendit humilitatem, dum ex viſo miraculo Chriſti dignitatem cognoſcens, & ſuæ contrà memor indignitatis, Domini à ſe diſceſſum deprecatur, agnoſcens ſe indignum eius cõſortio & pręſentia, ac metuens ne ob commercium indignitatis ſuæ cum ſanctitate Domini, vindicta ſumeretur iniquitatum eius à Deo, quemadmodum mulier Sarepthana ſibi accidiſſe putauit, ob ingreſſum Eliæ in domum ſuam. Quid mihi, inquit, & tibi vir Dei? 3. Reg. 17
ingreſſus es ad me, vt rememorarentur iniquitates meæ, & interficeres filium meum? Huiuſmodi enim aliquid metuiſſe Petrum, patet ex verbis Domini dicentis: Noli timere. Porrò hic conſideranda
D primùm Petri, aliorúmq; in cedendo ſimplicitas, dum factum quod Phariſæi caſu accidiſſe calumniati fuiſſent, non niſi diuina virtute contigiſſe ſimpliciter firmitérque crediderunt. Deinde & animi eius ſumma modeſtia, non ſolùm in eo demonſtrata, quòd peccatorem ſe agnouit, ac indignum Domini conſortio, ſed etiam quod nihil ex hoc facto laudis ſibi arrogaret, quamuis & nauis in qua contigiſſet, ſua eſſet, & rete ipſe ieciſſet in mare, ac ipſemet præcipuus attraxiſſet: quin potius ex magnitudine ſucceſſus, qui pleroſq; elatiores reddidiſſet, factus eſt modeſtior, totam facti huius gloriam Chriſto transſcribens, ſe verò nihil agnoſcẽs quàm peccatorem. Quo ſane ſuo facto docuit, quid
E apoſtolico doctori ſit faciendum, ſi quando fœliciter ſuccedit opera prædicationis. Tametſi enim ea peragatur humanæ vocis & induſtriæ miniſterio, tamen ſumma laudis totius vni Chriſto tribuenda eſt, cuius auſpiciis ſoluitur ad dicendum lingua, cuius ſpiritus afflat dicentis pectus, cuiúſque occulta vis attrahit animos auditorum.

STVPOR ENIM CIRCVNDEDERAT EVM, ET EOS QVI CVM IPSO, &c.] Oſtẽditur hac parte Petrum dixiſſe ſuperiora, non quòd cupiditas ineſſet ei diſcedendi à Domino, quẽ vni-

cè diligebat & reuerebatur, sed propter admirationem quandam vehementem virtutis humana maioris. Ostenditur item & socios Simonis non aliter fuisse affectos quàm Simon ipse. Porro hic stupor typus quidam fuit stuporis cõsecuturi postea ex successu prædicationis & piscationis euangelicæ. Quis enim non obstupesceret, considerans prędicatione paucorum humilium & idiotarum hominum, tot milibus hominum ex vniuersis orbis nationibus intra paucos annos fuisse persuasum, vt contemptis affectibus cognatorum, contempto dispendio rei familiaris, spreto ritu paterno, contemptis minis principum, contemptis suppliciis ac morte ipsa, simplicem Christi doctrinam sequerentur, credentes ea quæ humanis rationibus probari non possunt, sperantes ea quę iuxta naturę vires planè sunt desperanda?

ET AIT AD SIMONEM IESVS: NOLI TIMERE, &c.] Sensus est: Pone inanem hũc metum, quo tuæ conscius infirmitatis, ac meam viso miraculo expertus virtutem, totus perculsus es. Non enim exerui illam vt vos à me absterrerem, sed potius vt quid postea per vos futurum est pręsignificarẽ. In pręsentia enim satis est istius piscationis. Posthac meo beneficio, Petre, ita homines eris capiens, quomodo iam cepisti pisces. Tantúmque abest, vt quia peccatorem te esse agnoscis, metuere debeas ne à me condemneris, aut mali quid patiaris, vt etiam ex piscatore piscium, sim constituturus captorem hominum, quos peccatis exemptos iustitię consecres, ac in vitam ęternam colligas. Itaque dum dicit Dominus: Ex hoc iam homines eris capiens; duplici nomine Petro aufert metum. Primùm exponendo illi quid miraculum portendat. Deinde

A aperiendo ad quid vocaretur etsi peccator. Porro pro, capiens, Gręcè est ζωγρῶν. Est autẽ ζωγρεῖν propriè viuum capere, dictione composita ex ζῶ, viuo, & ἀγρεύω venor, siue venatu capio. Proinde rectè intelligitur significari, Petrum capturum homines, non quomodo hostis in bello hostes suos capere studet, quos aut mortuos cupit capere, aut ad mortem & seruitutẽ, sed quomodo aliquis redimere studens captiuos de manu hostium qui ceperunt eos. Is enim viuum capere studet, ac vitę libertatíq; restituere. Obseruanda autẽ in hac responsione benignitas Domini, metum mox excutientis ab eo qui B se peccatorem humiliter agnoscebat, ac pro malo quod metuebatur, insignem dignitatem pollicentis. Vnde Ambr. Dic & tu, exi à me Domine, quia homo peccator sum, vt respondeat tibi Dominus: Noli timere indulgenti Domino peccatum fateri. Vides quàm bonus Dominus, qui tantum tribuit hominibus vt viuificandi habeant potestatem.

ET SVBDVCTIS AD TERRAM NAVIBVS, &c.] Hinc patet vocationis Christi efficacia, ac discipulorum horũ simplex obedientia & fides, qui nihil cunctati mox vocantem secuti sunt, nihil diffidentes de adimpletione promisionis quantumuis sublimis, nihil soliciti qua ratione C sustentari possent, sed se totos vocantis prouidentiæ & potestati committentes: Relictis, inquit, omnibus secuti sunt eum. Omnia ergo Christo posthabuerunt, parentes, vxores, ac quæcunque in hoc mundo possederunt. Et mox secuti sunt, non scilicet prius de rebus suis disponentes, sed subductis ad terram nauibus. Porro quomodo omnia isti reliquerunt, & an licuerit his omnia relinquere, pòst magis dicetur.

SANATVR IN SYNAGOGA DAEMONIACVS.

Marci 1. Lucæ 4. CAPVT XXVII.

ᵇT ✝ ingrediuntur Capharnaûm ᶜciuitatem Galilææ, ▷ ᵇibíque ᵇstatim ᵇsabbathis ᵇingressus in synagogam ᵇ docebat eos. Et stupebant ‖ super doctrina eius, ᶜquia in potestate erat sermo eius. ᵇErat enim docens eos quasi potestatem habens, & non sicut scribæ. ᵇEt erat in synagoga ᵇeorum ᵇhomo ‖ habens spiritum immundum, & exclamauit ᶜvoce magna ᵇ dicens: ᶜSine, ᵇquid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos? Scio ✝ te quia sis sanctus Dei. Et ▷ increpauit illum Iesus dicens: Obmutesce, & exi ‖ ab homine. ᶜEt cum proiecisset illum dæmonium in medium, ᵇ& discerpens eum spiritus immundus, & exclamans voce magna, ᵇ exijt ab eo, ᶜnihílque eum nocuit. Et factus est pauor in omnibus, ᵇ& mirati sunt omnes, ita vt conquirerent inter se, ᶜ & colloquebantur ad inuicem ᵇ dicentes: ᵇQuidnam est hoc? ᶜquod est hoc verbum? ᵇ Quænam doctrina hæc noua? ᵇ quia in potestate ᶜ& virtute ᵇimperat spiritibus immundis, ᵇ & obediunt ei, ᶜ & exeunt? ᵇEt ✝ processit rumor eius statim in omnem regionem ᵇ Galilææ.

✝ e descendit in ▷ b & ‖ c o in ‖ b in spiritu immundo. ✝ b o quod ▷ b o cõminatus est ei ‖ c ab eo ✝ c diuulgabatur fama de illo in omnem locũ regionis.

ETᵇ INGREDIVNTVR CAPHARNAVM ᶜCIVITATEM GALILÆÆ, ▷ ᵇIBIQVE ᵇSTATIM, &c.] Frequenter Christus in Capharnaũ descendisse & venisse scribitur ab Euãgelistis. Et primò quidem à Ioãne, post miraculum aquæ in vinum conuersæ. Secundò à Matthęo, quando Dominus veniẽs in Galilęã, relicta ciuitate Nazareth, venit Capharnaum, habitationem suam in ea deligens. Vnde pòst ex hac ciuitate loca Galilææ perambulans freqüẽter eò rediit. Et primùm quidem, vt hic describunt Marcus & Lucas, quãdo post prędicationem in variis locis Galilęæ, & vocationem quatuor discipulorũ, cum eis ingressus est Capharnaum, docens in synagogis, quemadmodum prius eum fecisse apparet ex Luca & Matthęo. Non enim quod dicit Marcus ibiq; statim ingressus in synagogã docebat eos; sic intelligendum quasi tum primùm ibi in synagoga docere cœperit. Porrò qualis

D fuerit doctrina Christi, & quàm diuersa à doctrina Scribarũ, ostẽdunt Euangelistę, cùm dicũt auditores obstupuisse in vel super doctrina, hoc est, propter doctrinã eius, quia sermo eius erat in potestate, hoc est, cum potestate, ac potestatẽ autoritatémq; magnã præ se ferebat. Quod Marcus apertius sic dicit: Erat enim docẽs eos quasi potestatẽ habens, & non sicut Scribæ. Quod & Matthæus dicit post sermonem habitum in monte, cap. 7. Variis autem de E causis dicitur docuisse cum potestate vel quasi potestatem habens. Primùm quia non, sicut Scribę & Pharisęi, tantum ea docebat quæ lex dicebat, nec interpretis loco solùm fungebatur, sed etiam noua pręcepta & promissa ingerebat, idq; velut non ex alieno, sed ex suo nomine, dicens: Ego dico vobis, &c. Secundò, quia raram quandam energiam & efficaciã habebat eius sermo, spiritu sancto per eum mira ratione corda auditorum permouente ad

fidem

fidem & pœnitentiam, cùm doctrina ſcribarum frigida eſſet, & ad commouendum parum efficax. Tertiò, quia ſine omni metu docebat, magna libertate ac fiducia hominum vitia redarguens. Poſtremùm, quia doctrnam ſuam miraculis confirmabat, quod nequiuerunt Scribę & Phariſęi. Quãquam autem ob hanc ſolam vltimam cauſam quibuſdam videatur dictum de Domino, quòd docuerit quaſi poteſtatem habens: tamen ob præcedentes tres alias magis id dictum videtur, eò quòd plane videatur Euangeliſtæ dicere voluiſſe ipſum inter docendum poteſtatem & autoritatem prę ſe tuliſſe. Cæterùm hanc poteſtatem, etſi Chriſto longe inferiorem, mirificam tamen habuerunt etiam Apoſtoli, habentque etiam nunc plerique, qui ſpiritu Dei pollentes ad docendum alios diuinitus delegantur. De hac enim poteſtate & virtute ait Paulus 1. ad Cor. 2. Sermo, inquit, meus non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis. Et 2. ad Cor. 10. gloriatur de poteſtate ſibi data in ædificationem eccleſiæ, non in deſtructionem: inſtructumque ſe ſpiritualibus armis, potẽtibus Deo, quibus demoliri poſsit omnem celſitudinem extollentem ſe aduerſus cognitionem Dei, in promptu habens vlciſci omnem inobedientiam.

[h] ET ERAT IN SYNAGOGA EORVM HOMO HABENS SPIRITVM IMMVNDVM, &c.] Homo iſte erat in ſynagoga, vel fortè eò veniens, vel potius ab aliis eò adductus, vt à Chriſto curaretur, Deo certę ita prouidente, vt prędicatio ipſius miraculo confirmaretur. Dicitur autem ſpiritus aliquis immundus, ad differentiam ſpiritus ſancti & ſpirituum bonorum, eo quòd immundis rebus delectetur, & ad eas hominem ſolicitet. Verùm pro ſpiritu immundo Lucas apud Græcos habet ſpiritum dæmonij immundi, quod proculdubio intelligendum intranſitiuè, vt ſit ſenſus: ſpiritum, qui erat dęmonium immundum. Proinde ſciendum nomen, dæmon & dæmonium, Gręcum eſſe, & propriè nihil malum ſignificare, ſed omnem rationalem mentem. Dicitur enim Græcis δαῖμον, quaſi δαήμων, hoc eſt, peritus & ſciens, vt Auguſtinus li. 9. de Ciuit. Dei. Et Plato in Timæo. Et Lactantius lib. 2. Vnde & hoc nomine vniuerſi moderatorem Plato appellabat. Et Budæo teſte cũ δαιμόνιον dicebant Gręci, Deum ſupremum, mundíque moderatricem diuinitatem ſignificabant. Hinc & εὐδαίμονες, hoc eſt, boni angeli, & κακοδαίμονες, hoc eſt, mali angeli. Hinc etiam hominis ſpiritum δαίμονα dicebant, & cuiuſque hominis genium, fortunæ vel bonæ vel aduerſę conciliatorem. In ſcripturis autem ſacris, vt eodem libro docet Aug. nomina hęc ſolis malignis ſpiritibus appropriantur, idq; ob id, vt apparet, quia gentes dęmones appellabant deos ſuos, quos omnes conſtat malignos fuiſſe ſpiritus. Hi autem ex inuidia irreconciliabiles humani generis hoſtes, nõ tantùm externa impugnatione homines adoriuntur, quærentes ſuis ſuggeſtionibus ad peccatũ pertrahere, ac quomodocunque in externis eorum bonis nocere, ſed etiam interius quandoque Deo permittente homines poſsident, varia & mirãda in eis & per eos operantes, perturbando ſcilicet eorum ſenſus interiores & exteriores, appetitum illorum in hæc aut illa impellentes, ac omnibus eorum membris pro ſua voluntate vtentes, vt vel loquelam eis & auditum adimant, vel quę velint per eos loquan-

Dæmon quid propriè ſignificet.

A tur. Hæc enim fieri ab inhabitante in hominibus dæmone, & non extra homines conſtituto, patet ex eo quod in euangelio toties in curatione dæmoniacorum ſaluator pręcepit dęmonibus exire ab hominibus. Deinde quod pleraque in dęmoniacis fiunt, quæ non poſſunt fieri à dæmone, niſi inexiſtente. Non tamen ita eſt ſpiritus immundus in hominibus, quomodo ſpiritus ſanctus. Hic enim non ſolùm corpori illabitur, ſed & animę ac ſpiritui noſtro. Ille verò corpus tantùm hominis ingredi poteſt, non autem menti hominis illabi, quod ſoli Deo proprium eſt. Nec ita tamen corpus hominis ingreditur, vt illi tanquam forma vniatur, quem-
B admodum in corpore eſt anima: aut vt in illo ſit quomodo in corpore Deus eſt, qui in illo eſſentialiter eſt & intimè, eſſentiam ſuam illi cõmunicans, ſed in eo ſolum eſt vt in loco, & vt motor in ſuo mobili. Qui autẽ ſic à diabolo poſsidentur, Latinis quidẽ dicuntur arreptitij; Gręcis verò dicũtur propriè ἐνεργούμενοι, quaſi acti ab aliquo inexiſtẽte. Porro non ſolum ob dictam cauſam dæmones homines poſsidere & ingredi quęrunt, videlicet vt pro inuidia & inimicitia ſua contra homines illis nocumento ſint, ſed etiã vt per eos quos obſidẽt alios ad ſui venerationem, timorem & fidem alliciant, auertantq́; à veneratione ac fide ſoli Deo debita, dũ per eos & varia operantur, & occulta futuraq́; quę-
C dam prædicunt. Itaque partim nocendi cupiditate, partim honoris diuini ambitione homines obſidere quærunt. Permittit autem Deus quandoque dæmonibus hanc obſeſsionem. Primùm quidem propter hominum peccata, iuſtitia ſcilicet exigente, vt qui propria voluntate ſeſe ab optimo Domino ſubtrahentes, impio tyranno ſe ſubiicerunt, illius etiam tyrannidem perferant & ſentiant. Nam fere ob peccata huiuſmodi obſeſsio contingit. Secundò, vt hac ratione apertiſsimè declaretur dæmonum cum humano genere inimicitia & odium. Nam reliqua mala quæ à dęmonibus homines patiuntur, à quibuſdã tribuuntur aliis cauſis. Tertiò, vt etiam oſtendatur eſſe ſubſtantias quaſdã inſen-
D ſibiles, ex quibus melius credere ac intelligere poſſimus animas noſtras eſſe immortales: eſſe proinde vitam aliquam poſt hanc vitam, ob quam in hac vita bene ſit viuendum, quę Chriſtianę doctrinæ prima quędã ſunt fundamenta. Poſtremùm, vt ex ſenſibili illa dęmonum in eis quos ſecundùm corpus obſident, tyrannica operatione intelligeremus eorundem poteſtatem & vim in eos qui ſecundùm ſpiritum per peccatum illis ſunt ſubiecti, & contrà ſuauiſsimum ac liberrimum ductum & impulſum ſpiritus ſancti in his qui illũ habẽt cordis ſui hoſpitem. Cæterum ex multitudine dęmoniacorũ, de quibus in euangelio fit mentio, apparet in Iudæa tempore Chriſti plures fuiſſe hoc malo afflictos,
E quàm vel tẽporibus pręcedentibus, vel hiſce temporibus. Quod ob id contigiſſe videtur, vt oſtẽderetur & tum inualuiſſe per peccatorum abundantiã dęmonũ imperium, & tum veniſſe eum qui diaboli poteſtatem frangeret, & ab ea homines liberaret. Nam & ob eam cauſam videtur Chriſtus tam multos curaſſe à dęmonio, atque Euangeliſtę id tã accuratè & frequenter inculcare, vt declararetur Ieſum eſſe eum qui diaboli ſuperaturus eſſet potentiã, eumq́; mũdo eiecturus, vt poſtea ſaluator ipſe parabola quadam ſignificat. Sic & in primitiuę eccleſię tẽporibus multi etiam inter Chriſtianos reperiebantur obſeſsi à diabolo, cui à Deo relinque-

Q 4

bantur ob admissa peccata vexandi ad tempus, ad A correptionē ipsorum, & terrorem aliorum, quando disciplina ecclesiastica, & peccantiū punitio seuerior erat in Ecclesia, & esse cōueniebat quàm modò sit. Tales enim putantur fuisse ij quos Paulus tradidit satanæ in interitum carnis, 1. ad Cor. 5. & 1. ad Timot. 1. De talibus quoque loquitur Dionysius in lib. de cœlesti Hierarchia. Item & Cyprianus sermone de lapsis, dicēs multos tūc fuisse energumenos ob indignam corporis Dominici sumptionē.

[h] EXCLAMAVIT [c] VOCE MAGNA [h] DICENS: [c] SINE, [h] QVID NOBIS ET TIBI IESV.] Cùm in synagoga præsens esset homo iste B arreptitius, vis diuinitatis Christi sese proferre cœpit in ipso dæmone, ita vt sentiret se pellendum ab homine: quare eius præsentiam & vim non ferens, præ nimia tortura & pœna obsessum exclamare fecit. Obsessus enim exclamauit, non tamen suas, sed dęmonis voces per eum loquentis. Sic ergo exclamare illum Christus permisit, quamuis postea diceret: Obmutesce; vt vim & potestatem suam dæmonibus quantumuis potentibus non tolerandā ostenderet, atque vt ipsius cum illis inimicitia manifestè comprobaretur, idque in condēnationem Iudæorum, qui dicturi erant in principe dęmoniorum eiicere illū dęmonia. Porrò pro verbo, Sine, quod est in Luca, Gręcis est nō solùm in C Luca, sed etiā in Marco, ἔα, quæ dictio ambigua est, cū possit esse imperatiuus ab ἐάω, id est, sino, quomodo accepit noster interpres: aut aduerbium exclamantis, respondens nostrę interiectioni, eia, vel ah, quomodo alij accipiunt, &, vt apparet, rectius. Quod si legatur, Sine, iam sensus est: Dimitte nos, vel omitte nos torquere. Vtroq; enim modo accipi potest. Quod autem sequitur, Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? hoc est, vt prius dictū est, quid tibi nobiscū rei est, non sic intelligendum est quasi dicere voluerit dæmon, nihil sibi cum Christo fuisse commune, vt quod hic dicitur idem sit cū eo quod dicit Paulus: Quæ participatio iustitię cum iniqui-

2. Cor. 6. tate? Aut quę societas luci ad tenebras? Quæ autem conuentio Christi ad Belial? Hic enim sensus pro- D posito non conuenit, vt facile est intelligere. Igitur istud intelligendum est dictum per expostulationē cum Christo, quomodo similis oratio frequenter in scripturis accipitur. Sic enim dicit Dauid expo-

2. Reg. 16.19. stulans cū Abisai: Quid mihi & vobis fili Saruiæ? hoc est, quid est vobis in me causę vt me interpelletis, aut cur pręsumitis vobis me interpellare, & cōtra hostē meū concitare? Sic & illud intelligi po-

Ioann. 2. test Saluatoris ad Mariā matrem: Quid mihi & tibi est mulier? Itaque in pręsenti loco & aliis similibus sensus est: Quid tibi causę est in nos, vt tua præsentia adeo nobis sis molestus, ideoq; nos torqueas? Huic intelligentię optimè conuenit quod sequitur: Venisti perdere nos. Quod etsi à plerisq; le- E gatur assertiuè, melius tamen pręcedenti quęstioni cōuenit, vt & ipsum quęsitiuè & in hoc & in aliis locis legatur, vt sit sensus: Quid tibi nobiscū est negotij? An venisti ad perdendum nos? quasi dicat: Quoniam ex præsentia tua nos torqueri sentimus & vrgeri ad exitum, quale nihil sensimus vnquam ex aliorum prophetarum pręsentia, apparet te venisse ad perdendū nos, cùm tamen nondum sit tēpus, perditionis nostrę quam scimus nos manere in extremo die. Quanquā enim pleriq; perditionē intelligunt dęmonem intelligere amisionem regni sui in hominibus, & potestatis suę cohibitionē, aut coactionem ad exeundum ab hominibus quos obsidebat: tamen magis videtur intelligendum de perditione illa perfecta, quando mittentur omnes in abyssum inferni, tum quia Lucę 8. dicūtur rogasse dęmones ne imperaretur illis vt in abyssū irēt: tum quia Matthęi 8. dicuntur clamasse; venisti ante tempus perdere nos? quę verba, scilicet, ante tempus etiā hic in Marco leguntur in libris quibusdā: verùm cùm nec Græca, nec Latina emendatiora eam partem habeant hoc loco, videtur ex Mattheo huc translata. Porro quod sequitur: Scio te quia sis sanctus Dei, vel, vt habent Gręca, Scio te qui sis, sanctus Dei; accipi potest dictum partim ad expiscandum num verè esset Christus, si scilicet vēdicaret sibi honorificū illum titulum: partim & potius per adulationem, vt per commendationem & laudem Christus à contrarietate desisteret. Non enim putandum dęmones verè sciuisse quod se scire dicebant. Si enim, inquit Paulus, cognouissent, nunquam Dominum glorię crucifixissent; sed quod cōiecturis quibusdam suspicabantur, id ob causas dictas se scire mendaciter asserebāt, Deo ita volente vt etiam à contraria potestate veritas testimonium acciperet. Non simpliciter autem Iesum dęmon dixit sanctum Dei, sed cum articulo, quo ab aliis prophetis eum separaret, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ, ille sanctus Dei, de quo scilicet Prophetę sunt vaticinati, & singulariter Daniel Propheta, qui cap. 9. aduētus Christi tempus designans vocat eum sanctum sanctorū.

[h] ET INCREPAVIT ILLVM IESVS, DICENS: OBMVTESCE, &c.] Idem est verbum, quod in Marco versum est, comminatus est, & in Luca, increpauit, nempe ἐπετίμησεν, quod potius est, increpauit. Duo autem dæmoni Christus suā potestatem declarans pręcepit, tacere scilicet & exire. Et exire quidem pręcepit ob causas prius dictas: Silere verò, tum quòd nollet videri eius testimonio gaudere, quod non ex syncero affectu, sed maliciosa ac subdola voluntate profectum fuit: tum vt magis quis esset dæmonibus occultaretur: ac postremùm, vt nos doceret ne dæmonibus etiam sponte vera dicentibus credamus, multoque minus veritatem ab eis requiramus. Quum enim ament mendacium, sintque nobis inimicissimi, nunquam vera loquuntur, nisi vt ad fallendum veritate quasi quadam esca vtantur.

[c] ET CVM PROIECISSET ILLVM DÆMONIVM IN MEDIVM, [h] ET DISCERPENS EVM.] Pręterita sunt apud Gręcos duo hæc participia, discerpens & exclamans, σπαράξαν & κράξαν, sicut pro illo, cū proiecisset, illis est ῥίψαν. Sensus ergo est, cū discerpsisset, & clamasset. Porrò discerptio hęc non potest intelligi scisio membrorum corporalium, cùm Lucas dicat dęmonem nihil nocuisse obsesso, sed scisio virium aut distractio eius huc & illuc. Clamauit autem non voces aliquas ædens significatiuas, cùm præceptum illi esset à Christo vt taceret, sed voces nihil significantes proferens, quibus dolorem suum testabatur. Permisit autem Dominus hominem proiici & discerpi, vt patesceret dęmonis malitia, eiusdémque indignatio ob expulsionem, ac miraculi magnitudo, quo à tanto malo homo liberabatur. Cęterùm etsi proiiceretur & discerperetur, nihil tamen, quod mirum erat, nocumenti ex eo pertulit, vt expellentis potentia agnosceretur, dęmonémque nihil plus in homines posse quàm à Deo illi permissum fuerit.

[e] ET FACTVS EST PAVOR IN OMNIBVS,[b] ET MIRATI SVNT OMNES.] Pro dictione, pauor, Græcè est θάμβος, quod etiam & magis stuporẽ significat & admirationẽ, quàm timorẽ: à qua dictione deriuatũ est verbũ illud quod est in Marco, ἐθαμβήθησαν, pro quo nos habemus, mirati sunt, quãuis rectius verti potuisset, obstupuerũt. Significat enim plus aliquid quàm timorem vel admirationẽ. Proinde etiã in Luca pro pauore rectius versum fuisset, stupor, quemadmodũ alibi vertitur. Hoc enim loco videtur magis esse admirantium quàm timentiũ. Nã verba quę sequuntur, admirantium sunt verba. Quare pauor, de quo fit mentio in nostro textu, intelligendus est pauor stuporis, qui scilicet ex stupore nascitur, eiq́; semper coniunctus est. Porrò quod habet Lucas; Quod est hoc verbum; variè intelligitur. Quidã enim Hebraica accipiunt phrasi, vt sit sensus: Quale est hoc factum, aut quid est istud rei; vt sit idẽ cũ eo quod habet Marcus: Quid est hoc? Alij, inter quos Theophylactus, verbum accipiunt pro eo sermone, quo Christus imperauit dæmoni vt exiret; vt sit sensus: qualis & quàm potens est iste sermo, quod imperat dæmonibus & obediunt ei? Sunt & qui verbum, vel, vt est Græcè, λογὸς, id est, sermo, accipiunt pro doctrina Christi, vt quod habet Lucas, quod est hoc verbũ, idem sit cum eo quod habet Marcus, quænã doctrina hæc noua. Eo magis enim admirabantur nouam Christi doctrinam, quæ regnum cœlorum annunciabat, quòd tanta virtus eam comitaretur, ac tanta potestate docentis comprobaretur, quasi dicerent: Oportet huius doctrinam, quamuis noua sit & inaudita, plane esse diuinam & cœlestem, quòd is qui eam tradit, tanta cum authoritate & virtute imperat dæmonibus, & obediunt ei. Vt enim potestas hęc non nisi diuina est, ita & doctrinam diuinã esse necesse est. Dicunt autem, in, hoc est, cum potestate, vel potius autoritate & virtute Dominum imperare dæmonibus, ad distinctionem eorum qui magicis quibusdam artibus, aut precibus certis, aut inuocatione nominis diuini dæmonia expellebant, cùm Saluator solo verbo & iussu, idque non inuocato nomine alterius, dæmonia eiiceret, & ita eiiceret, vt nihil nocumenti relinqueretur in afflictis.

A

B

CVRATVR A FEBRI SOCRVS SIMONIS, ET ÆGROTI multi. MATTH. 8. MARC. I. LVC. 4. CAP. XXVIII.

*[h] † ET protinus egredientes' de synagoga ▷ venerunt' in domum Simonis[b] & Andreæ cum Iacobo & Iohanne.[h] Socrus autem Simonis [c] tenebatur magnis febribus [&][b] decumbebat febricitans.[a] Et cùm venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem & febricitantem,[b] & statim dicunt ei de illa,[c] & rogauerunt illum pro ea.[b] Et accedens [c] & stans super illam imperauit febri,[a] & tetigit manum eius, [&][b] eleuauit eam apprehensa manu eius,[l] &[b] continuò [l] dimisit eam[e] febris.[f] Et[c] continuò ‖ [f] surrexit'[l] & ministrabat eis.[e] Vespere autem facto [b] cùm * occidisset Sol, †omnes qui habebant infirmos varijs languoribus ducebant illos ad eum'[b] &[a] obtulerunt ei multos[e] dæmonia habentes.[b] Et erat omnis ciuitas congregata ad ianuam.[e] Et ▷ dæmonia multa eiiciebat'[a] verbo,[e] &[a] omnes malè habentes,[b] multos qui vexabantur varijs languoribus*[e] ille singulis manus imponens [l] curauit[e] eos,[a] vt adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostas portauit.[c] Exibant autem dæmonia à multis clamãtia & dicentia: Quia tu es filius Dei.[b] Et[e] increpans [b] non sinebat ea loqui, quia sciebant eum[e] esse Christũ. ▷[h] Et diluculò valdè[b] surgens [b] egressus ‖ abiit' in desertum locum,[b] ibiq́; orabat. Et prosecutus est eum Simõ, & qui cum illo erant. Et cùm inuenissent eum, dixerunt ei: Quia omnes quærunt te. Et ait illis: Eamus in proximos vicos & ciuitates, vt & ibi prædicẽ: ad hoc enim veni.[c] Et turbæ requirebãt eũ, & venerunt vsque ad ipsũ, & detinebãt illũ ne discederet ab eis. Quibus ille ait, Quia & alijs ciuitatibus oportet me euãgelizare regnũ Dei, quia ideo missus sum.[b] Et erat prædicãs in synagogis † eorum, & in omni Galilæa'[b] & dæmonia eiiciens.*

*† c Surgens autẽ, ex- ▷ c introiuit. ‖ c. surgens * c autem †b offerebãt ad eũ omnes malè habentes ▷ a Eiiciebat spiritus. * At ▷ c Facta autem die ‖ c ibat † c Galilæa*

E[h] T PROTINVS EGREDIENTES DE SYNAGOGA, &c.] Cùm miraculũ istud curationis socrus Petri ex Marco & Luca constet contigisse mox post præcedens miraculum, imo eadem die, ac illud ex Marco constet factum in principio vocationis Petri & Andreæ, &c. manifestum est Matthæum, qui hoc miraculum describit capite 8. post sermonem Domini in monte, & post leprosum seruumq́ue Centurionis sanatum, nõ seruasse hic ordinẽ, sed recapitulasse ab hoc loco vsq; ad finem cap. 9. quę prius omiserat: vnde & tali vsus est locutione, quæ non exigit necessariò intelligentiam consequentiæ eorum quæ narrantur. Nam post commemoratam curationem serui Centurionis, subiicit: Et cùm venisset in domum Petri, &c. nec dicit: Post hæc cùm venisset, &c. Iam & ex ipso Matthæo satis colligi potest quæ ab eo narrantur ab hoc loco vsque ad finem c. 9. (quę inter se ordine quodam hærent) debere intelligi contigisse ante sermonem illum in monte. Nam ex ipso sermone satis constat eũ potissimum pertinuisse & habitum ad discipulos aut Apostolos, quod ex Luca fit euidentius, qui etiam post vocationẽ & electionẽ duodecim Apostolorum sermonem habitum testatur. Iam cap. 9. in principio fit primùm mentio vocationis Matthęi, qui fuit vnus ex duodecim. Eum autem sermonem videri potest Matthæus ob id præposuisse, vt in principio prædicationis Christi, summam doctrinæ Christi semel complecteretur. Nam quæ à Luca sparsim ex verbis Christi ponuntur, ab ipso Matthæo hic simul collecta sunt. Porrò circa narrationem istius miraculi imprimis obseruandũ, quòd post æditum prius miraculum, protinus dicitur cum suis Christus egressus à Synagoga. Hic enim fuit mos Domini, vt ferè semper cùm miraculo aliquo inclaruisset, turbis sese subduceret, contentus nimirum benefecisse, nec gloriæ humanæ cupidus: docens nos, vt bene mereri potius quàm laudem venari studeamus, imo fugiendam, quod in nobis est, humanam laudem ne vel ea efferamur, vel de ea gaudentes gloriam quæ à solo Deo est amittamus. Ingreditur autem in domũ Simonis, fortè ab eo ad conuiuium vocatus. Nam iam hora erat sumendi cibum. Vbi obseruanda Domini

C

D

tum

tum frugalitas, tum humilitas, qui non sit dedignatus cibi gratia humilis piscatoris recipi hospitio. Apparet autem Simonem & Andream fratres, etsi essent ex Bethsaida ciuitate, vt dicitur Ioā.1. tamen habitasse in Capharnaum, nisi fortè domus Simonis & Andreæ hic dicatur ea in qua hospitio in Capharnaum recipi solerent. Nec quod hic dicuntur ingressi in domum Simonis, obstat ei quod prius dictum est, hos discipulos omnia reliquisse. Domū enim Simonis vocat quam hactenus possederat, non quam modò possidebat: nec sic omnia hi discipuli reliquerant, vt nullā amplius cū suis haberēt consuetudinem, sed quòd nulla eis amplius esset rerum suarum cura, nulláque possessio, omnibus quæ habebāt relictis potestati propinquorū. Quomodo eos omnia reliquisse satis patet ex eo quod postea cum Dominus dixisset diuiti adolescenti: *Matt.19.* Vade, & vēde omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni, sequere me, dixit Petrus: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Vnde constat satis Petrū cum aliis omnia à se alienasse, quēadmodū Dominus voluit omnia alienari ab adolescente illo. Miraculi autem, quòd ab Euangelistis hic narratur, magnitudo, quatenus ex omnibus colligere licet, in eo consistit, quod cùm socrus Simonis, vetula scilicet, cui à febri grauius erat periculum, & quę ægrius curari potuit per naturam, cōprehensa esset febri, nō leui, sed magna, adeo vt decumberet febricitans, Dominus solùm verbo, vt dicit Lucas, & contactu, vt habent reliqui duo, ita eā curauit, vt non solùm febris eā relinqueret, idque cōtinuò, sed nec vestigiū morbi remaneret, adeò perfectè muliere sanitati restituta, vt surgens eis ministraret, cùm in his qui medicorū ope vel naturæ vi subleuantur à febribus, paulatim soleat redire corporis vigor. Notandum autem, aliorū precibus Dominum excitatum ad curandum hanc mulierē. Etsi enim ex se promptissimus esset ad benefaciēdum omnibus, tamen quandoque aliorum vel precibus vel fide excitari voluit, vt ne vbique se miraculis ingerens videretur captare humanam gloriam, vtq; locum daret quorundam charitati pro aliorum salute gerēdi solicitudinem, ac postremùm ostenderet quantum apud Deum valeant aliorum maximè iustorum preces pro impetranda peccatorum salute. Quod dicitur in Luca; stans super illā; non sic intelligendum quasi pede calcauerit mulierem, sed quod illi astiterit, & inflexo capite incubuerit supra illam, velut appellans eam. Est enim Græcè, ἐπιςὰς ἐπάνω ἀυτῆς, hoc est, astās supra illā. Quod nos habemus; imperauit febri; Gręcè est idē verbum quod prius vertit interpres, increpauit, ἐπετίμησε τῷ πυρέτῳ, increpauit febrem. Tamen, vt annotauit quidam Gręcus, increpare hic positū est pro imperare, eo quòd Christum increpasse febrē, nihil aliud erat quàm cum autoritate & comminatione præcepisse ei vt discederet. Quomodo verbum increpandi frequenter in Psalmis Deo tribuitur respectu creaturam insensibilium, vt cum Psal. 105. dicitur increpuisse mare rubrum, & Psal. 103. dicitur de aquis: Ab increpatione tua fugient, à voce tonitrui tui formidabunt. Proinde non malè interpres verbū, increpauit, mutauit in id quod mollius videbatur, imperauit, & hoc loco, & aliis aliquot locis, vt cum mox postea dicitur in Matthęo, imperasse vento & mari, cum Græcè sit verbum increpandi. Nec putandum est scriptorum vitio pro increpauit scriptum imperauit, quamuis inter ea

A verba satis magna sit similitudo. Quod autem febrem increpauit, vel ei imperauit, similiter & increpauit ventos & mare, etsi res insensibiles, diuinam naturam & virtutem significare voluit, dū id fecit quod frequenter in scripturis Deus fecisse dicitur, quodq; soli Deo propriè conuenit, vt qui omnium creaturarū verus sit dominus, cuius voluntati omnino promptissimè inseruiūt, cuius vox efficax est in omnia, cùm nostra vox tantùm sit efficax ad cōmouendum eos qui intellectu sunt præditi. Quod verò non solo verbo, sed etiā contactu manus curauerit, significare voluit carnis suæ sanctificatiuā & curatiuam virtutem propter inhabitantem diui-

B nitatem: quodque non solo verbo iam esset hominem spiritualiter reformaturus & saluaturus, sicut prius totum mundum & hominem verbo creauerat, sed quod præter salutarem eius doctrinā opus esset carnis eius pro nobis in cruce oblatæ contactu. Nam qui fide eam non manducat, non habebit vitā in se manentem. Porrò vt omnia Domini miracula in curatione corporum consistentia mysterium aliquod habent, & typi sunt spiritualium Dei beneficiorum quæ menti præstantur: ita & miraculorum ordo quandoque rectè accipitur non vacare mysterio. Itaque quod à synagoga venit in domum Simonis significabat derelicta synagoga Iudęorum transiturum Christum ad Ecclesiam gentiū. Quod

C autem vna eadémque die prius quidem virum curat, postea verò mulierem, secundùm Ambro. significat Dominum aduenisse ad curandum vtrumque sexum, atque ob id prius virum curatū, quòd prior vir creatus esset. *Mysterii interpretatio.* Quod tamen secundùm eundem & aliter accipi potest, videlicet vt per virum a dęmonio vexatum animus hominis diabolo per peccatum subiectus, ac erroribus variis ab eo detentus accipiatur: per mulierem autem febricitantem, caro variis obnoxia concupiscentiæ æstibus. Itaq; per duorum istorum curationem, animi debemus & corporis intelligere sanitatem, & prius quidem necesse esse, vt anima à diabolicæ potestatis vinculis atq; erroribus quibus occupatur, verbo Dei libe-

D retur, ac deinde & carnem à suis morbis, hoc est, concupiscētię caloribus (nā hi propriè carnis morbi sunt) posse curari, sicq; fit vt & Adā & Eua curetur. In eo autem ꝙ curata socrus Simonis, surgens ministrabat illis, exemplum est, eum qui iam Christi beneficio sanitatem recepit, debere surgere ad opera virtutis, & ministrare sanctis, ac ipsi Christo, curando scilicet pauperes. Quicquid enim, inquit, *Matt.* vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. In eo verò ꝙ Christus socrum nō solum sanauit, sed, vt habet Marcus, etiam eleuauit eam apprehensa manu eius, significatum est Christum non tantū per gratiam suam dare nobis spiritualem sanitatem, qua deinceps surgere possimus, sed etiam sua gratia

E semper adiuuante & concomitante nos erigere.

[c] VESPERE AVTEM FACTO [h] CVM OCCIDISSET SOL, &c.] Ideo vespere facto & cum sol occidisset, videntur hi suos infirmos attulisse, quia sabbathum fuerat, quo putabant non licere afferre ægros, quod licitum sciebant post occasum solis, quando iam operari fas erat. Atque ideo videtur Marcus iam distinctè tempus indicasse, non contentus dicere; Vespere facto; sed etiā addens; cum sol occidisset. Huius autem temporis explicatione, Euangelistæ & turbæ desiderium non à tempore impeditum significant, & Christi expositam benignitatem, cum neque ex-

cusa

A cusaret priuatum quod debebatur otium, neq; noctem intempestatiuam rebus gerendis. Iam quòd omnes allatos, siue dæmoniacos, siue naturali aliquo morbo laborantes Dominus curauit, illos quidem solo verbo, istos verò solo contactu: primùm quidem diuinam eius potentiam comprobat, dum cuiusuis generis mala etiam medicorum arte insuperabilia tã facili negotio immo nullo depellit. Deinde verò eiusdem erga omnes sine discrimine expositam misericordiam demonstrat, cum nullum curandorum delectum facit, non gratiam alicuius aut premium quærens, nec vllam fœditatem auersans, sed contactu suo etiã singulos dignatus, quã tumuis fœdo laborantes morbo: quo contactu B præter demonstrationem & saluificæ potentię carnis suę, & dignationis misericordię suę, etiam demonstrata est puritas ipsius, non metuentis ne ab alicuius morbi contagio contaminari posset. Sunt enim in corporum morbis quidam adeo fœdi, vt nec amici sustineant adesse: quidam adeò contagiosi, vt non sit tutum adesse: quidã rursum adeò vehemẽtes, vt medicorum opem & artem superent. Sed maior est nostri medici vis, quàm vt vllius morbi magnitudine sit inferior: maior est puritas, quàm vt vllis hominum malis possit inquinari: maior est misericordia, quàm vt vllam fœditatem auersetur. Admittit ergo omnes optimus, contingit omnes C ipse purissimus, sanat omnes potentissimus. Hac autem ratione & declarauit Dominus quàm paratus sit ac potens sanare morbos animorum, si modo veniant ad ianuam domus Petri, hoc est, ad Ecclesiam, & Exemplum exhibuit episcopis maximè ac pastoribus in Christi locum succedentibus, quãta cum mansuetudine recipere debeant peccatores à vitiis suis resipiscere conãtes. Notandum autem, illud Marci; Multos qui vexabantur variis languoribus curauit; non sic intelligendum quasi non omnes allatos curauerit. Omnes enim curatos Matthęus testatur, sed id à Marco dictum est, quia omnes curati, multi erant.

Isaia 53. [a] VT ADIMPLERETVR QVOD DICTVM EST PER ISAIAM PROPHETAM]. Testimoniũ istud in Isaia sic vertit Hieron. Verè lãgores nostros ipse tulit, & dolores nostros portauit. Quod testimonium etsi ab Isaia potissimũ dictũ sit de infirmitatibus animorũ, hoc est, peccatis & pœnis quas pro his merebamur, vt satis pa- 2. Petri 2. tet ex iis quę apud ipsum sequũtur, atq; ex Petri interpretatione, qui secutus Septuaginta prædictã autoritatem sic interpretatur. Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum: Matthęus tamen, qui Iudęis scribens frequenter veteris testamenti scripturas factis circa Christũ adaptat, hoc testimonium citat de infirmitatibus & morbis corporum, idq; appositè, non solùm quod verba prophetæ etiam quadrant in Christum ratione curationis corporalium morborũ, sed & ob id quòd morbi corporales & peccatorum sunt effectus, & morborum animi typi quidam ac figuræ: quare dum illis tollendis à quolibet se Dominus tam facilem præbuit, ostendere voluit se multo faciliorem esse vt sanet morbos animę eorum qui ab ipso petunt. Quò itaque Euangelista insinuaret curatione corporali demonstratum esse curatorem mentis, quod de morbis animi præcipuè dictũ fuit, adaptat morbis corporis. Sciendum tamen hanc authoritatem non eodem modo intelligi posse de morbis animi, & de morbis corporis. Nostras enim infirmitates spirituales, hoc est, peccata Christus tulit, quia in se ca suscepit, pro eis Deo in cruce nostro nomine satisfaciẽs. Sic & dolores nostros ipse portauit, quia quę nos merebamur supplicia ipse pro nobis pertulit, & perferẽdo persoluit. Vnde sensum hũc propheta in sequẽtibus elucidaturus: Et nos, inquit, reputauimus eũ quasi leprosum, & percussũ à Deo, & humiliatũ. Ipse autẽ vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eũ, & liuore eius sanati sumus, &c Cùm verò de morbis corporis intelligitur secundũ Matthęi citationẽ hæc authoritas, intelligendũ Christũ accepisse nostras infirmitates, non B quia eas in se susceperit. Nã etsi quasdam infirmitates dignitati suæ non indecentes, quales sunt fames, fatigatio, mors & similes, in se susceperit, non tamẽ eas de quibus hic est mentio, nempe morbos & langores, vt quæ dedecuissent eius dignitatem. Sed accepisse dicitur nostras infirmitates, quia eas à populo abstulit, curando eas. Sic & ægrotationes nostras portasse dicitur, quomodo Paulus Galatis scribens dicit: Alter alterius onera portate; videlicet quia cõdolens ægrotãtibus, eos subleuauit sublatis morbis. Quidã autẽ Græcus intelligit Christũ infirmitates corporales & morbos in se accepisse & portasse, eo ꝙ cũ multos lãgores curauit, in se eorũ reatũ transtulit, labores multos ac tandẽ mortẽ C pro eis perpessus. Verùm præterquam quòd sensus hic nõ videatur vsq; adeo verus, proposito saltẽ nõ cõuenit. Caietanus verò contendit sensum testimonij huius, vt à Matthęo citatur, esse sensum literarũ Isaię prophetę. Idẽ in verbo, portauit, vult notari facilitatẽ qua curauit hominũ langores Dominus, nimirũ quia tam facilè abstulit hominũ morbos, ac si rẽ aliquã portatilem tolleret, veheretq; in alium locum. In illo quod sequitur: Increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant eum esse Christũ; dictio, quia, non est causaliter accipienda, sed indefinitè pro quòd. Vt sit sensus: Non sinebat ea loqui, quòd scirent ipsum esse Christũ. Dicebant enim, vt patuit capite superiori, Scio quòd sis sanctus Dei.

D [h] ET DILVCVLO VALDE [b] SVRGENS [h] EGRESSVS ABIIT IN DESERTVM LOCVM, [h] IBIQVE.] Ex his quæ post præcedentia narrantur apud Marcum & Lucam, patet ea quæ à Matthæo narrantur post dictam autoritatem, non statim eadem die contigisse, quasi propter eas turbas quæ congregatæ erant ante ianuã domus Petri, iusserit Dominus discipulos ire trans fretum, vt quidã intelligunt. Nõ est autẽ contrariũ quod dicit Marcus, diluculò valde; aut, vt habent Græca, mane multa adhuc nocte; ei quod dicit Lucas: facta die egressum Dominum. Nam crepusculum, & valde mane est, & diei principium. Aut intelligi potest Christum summo mane, imo multa adhuc nocte E surrexisse, vt dicit Marcus: facta autẽ die egressũ, vt dicit Lucas. Nisi quòd rectius intelligitur Dominus etiam ante exortam diem, sed imminentem, è ciuitate discessisse, idque solum, vt satis patet ex Marco. Rursum non est contrarietas aliqua, quòd Marcus dicit Simonem & qui cum eo erant prosequentes Christum inuenisse eum: Lucas verò turbas requisisse eum & inuenisse. Vtrumque enim factum est. Nam primùm discipuli eius abitum percipientes, eum prosecuti sunt, dicentes de turbis: Omnes quærunt te. Deinde verò & turbę quęrẽtes eundem inuenerunt. Itaque summo mane Dominus relicta ciuitate solus abit in desertum locum,

partim

partim vt fugeret ſuſpicionem humanæ laudis,vel prę̨mij pro præſtitis beneficiis expectati,partim vt à turbę tumultibus liber,in ſecreto loco patrē oraret,gratias agēs pro beneficiis quę per ipsū humano generi iā largiri incepiſſet,& amplius dare decreuiſſet,ac deprecans,vt doctrina eius fructū faceret tū in his q audierant,tū in his qui audituri erant. Secedit etiā ob id,vt ſua abſentia deſideriū doctrinę in turba accēderet,exemplū nō ſimplex exhibēs nobis,& maximè prędicatoribus,nimirū poſt collatā in alios beneficentiā oportere ſecedere, ne prę̨miū aut laudē ab his quibus benefecerimus videamur expectare. Deinde poſt doctrinā ſeceſſu & oratione opus eſſe tū vt fructus prędicationis in auditoribus obtineatur à Deo , tū vt contemplatione ac mentis in Deum eleuatione , ad docendum & iuuandum quouis modo proximos,ſpiritus reddatur alacrior. Poſtremò nonnūquam ad tempus intermittendam ſalutiferam doctrinam , quò magis irritetur in auditoribus appetentia verbi Dei.

EAMVS IN PROXIMOS VICOS ET CIVITATES.]Pro hac oratione, vicos & ciuitates, Gręcis eſt vna dictio cōpoſita,κωμόπολεις,quā quidā interpretātur,municipia:ſignificat autē propriè oppida ruſticana,quę ſcilicet & vici & oppida videri poſsint.Interpres autē videtur duas legiſſe dictiones, κώμας καὶ πόλεις. Porrò ne leuitatis videri poſſet aut inſtabilitatis,quod vagari voluit Dominus,bene adiecit:Ad hoc enim veni,in hunc mūdū ſcilicet, vt prędicē non vni ſolùm ciuitati,ſed omnibus.Turbis verò dixit, ideo miſſus ſum , à patre ſcilicet:verbo quidē miſsionis, ſignificans paternā autoritatem:verbo autem veni , ſuā authoritatem, humilius de ſe loquēs apud turbas quàm apud diſcipulos.Obſeruandū verò rurſum , nihil Dominū indignatum turbę detinere illum volentis improbitate,quamuis etiam ſciret eos magis ſpectare & quærere eius miracula quàm doctrinam, ſed detinētibus ipſum placidè reſpondit : Etiam aliis ciuitatibus,&c.quaſi dicat:Quod gratis in vos collatū eſt beneficij,boni conſulite.Non aſpernor veſtrum hoſpitium,veſtrumque deſiderium, ſed pro officio mihi à patre delegato oportet etiam aliis ciuitatibus annunciare appropinquans regnū Dei. Miſſus enim ſum ab illo, nō tam ad faciendū miracula quæ admiramini,quàm ad prædicandum nouū regni Dei euangeliū,idq; non vni aut alteri ciuitati, ſed omnibus etiam humilibus locis.Cæterùm & in turba hac , ac diſcipulis Chriſtum quęrentibus, exemplum eſt nobis quęrendi Chriſtum,precibúſque illū reuocandi, dum è domicilio cordis noſtri parat abire:& in Chriſto exemplum eſt paſtoribus quòd ſemper debeant obambulare ſoliciti pro grege concredito,vt quod aberrauit reuocent,& quod eſt morbidum ſanent, &c.non vni tantùm familiæ, ſed omnibus etiam humilibus vigilantes.

REPREHENDVNTVR A CHRISTO TRES VOlentes ipſum ſequi. MATTH. 8. LVCÆ 9. CAP. XXIX.

V[a] Idens autem Ieſus turbas multas circum ſe,iuſſit diſcipulos ire trans fretum.[c] Factū eſt autē, ambulantibus illis in via,[a] & accedens vnus ſcriba †[f] ait illi:[a] Magiſter [f] ſequar te quocunque ieris.Et dicit ei Ieſus:Vulpes foueas habent , & volucres cœli nidos:filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet.[c] Ait autē ad alterū:Sequere me.Ille autē [a] alius de diſcipulis eius ▷ [f] ait illi:Domine permitte ‖ mihi primùm ire & ſepelire patrē meum.† Ieſus autem ait illi:[a] Sequere me, & ▷ [f] dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos,[c] tu autem vade & annuntia regnum Dei. Et ait alter:Sequar te Domine,ſed permitte mihi primùm renuntiare his qui domi ſunt. Ait ad illum Ieſus:Nemo mittens manum ſuam ad aratrum,& reſpiciens retrò,aptus eſt regno Dei.

† c dixit quidā ad illum.
▷ c dixit ‖ a o me
† c dixitque ei Ieſus
▷ c o ſine vt mortui ſepeliant.

FACTVM EST AVTEM IN VNA DIERVM,[2] VIDENS IESVS TVRBAS MVLTAS,&c.]Hic primùm cōſtituendus eſt ordo rerū quæ ab Euāgeliſtis narratæ maximè vidētur ſuperioribus eſſe ſubiiciēdę. Itaq; ſciendū non potuiſſe ſuperioribus mox cōnecti quod ſequitur in Marco de curato leproſo,quod & in Luca ſequitur poſt vocationē quatuor diſcipulorū, per recapitulationem ſuperioribus ſubiunctā.Nā huius leproſi curationē contigiſſe poſt ſermonē illum in monte, conſtat ex Matthęi c.8.Rurſum quæ apud duos hos Euangeliſtas Marcū & Lucā ſequūtur(nā hi duo per multa capita eundem ferè in omnibus rerū ab eis narratarum ordinē ſeruant) de curato paralytico per tectū demiſſo,& vocatione Matthęi,ac diſputatione de ieiunio,ſuperioribus immediatè coniungi nō poſſunt,cùm hęc omnia ex c.9.Matthęi cōſtet cōtigiſſe,poſtquam Chriſtus è regione Geraſenorum, in qua dęmones permiſerat porcos ingredi , eoſq; pręcipitare in mare,rediiſſet in Capharnaum. Itaq; ex Matthęo manifeſtū euadit , per recapitulationē ſcripta eſſe quæ de traiectu ac ſedata tēpeſtate, dęmonibuſq; porcos ingreſsis ſcribunt,Marcus quidē in c.4.& 5.Lucas verò c.8.ac poſt ea ſubiungēda quę de curato paralytico,ac vocatione Matthęi,cū diſputatione illa de ieiunio ſcribunt Marcus 2.c.& Lucas c.5.Deinde verò connectenda poſt hæc,quę ſequebantur poſt prædicta in c.5.Marci, & 8.Lucæ de curata Æmorrhoiſſa , & ſuſcitata filia archiſynagogi. Quæ enim Marcus & Lucas ſcribunt de traiectu,ac ſedata tempeſtate,& dęmoniaco curato in regione Geraſenorū , ac rurſum de muliere à profluuio ſanguinis liberata, filiáq; archiſynagogi reſuſcitata,eadē eſſe cū his quę Matthęus ſcribit in c.8.& 9.(interpoſita tamen curati paralytici, ſuæq; vocationis narratione)pręterquam quod ab omnibus ſemper creditū ſit,etiā res ipſa,rerúmq; narratarū ſimilitudo apertè clamat,quantūuis id fortiter neget Oſiāder,ſed rationibus nimis friuolis,ob id excogitaris,ꝙ ſemel animo ſuo induxiſſet Euāgeliſtas in hiſtorię deſcriptione rerū narratarū ordinē vt geſtæ ſunt obſeruaſſe,cùm ex ipſa Euāgeliſtarū locutione ſatis liceat deprehendere in his quæ dicta ſunt ordinē ab eis neglectū.Sic enim Lucas de ſcripturus miraculū curati paralytici : Et factū eſt, inquit,in vna dierū,&c.Et rurſum c.8.deſcripturus traiectū Chriſti per fretū in regionē Geraſenorū: Factū eſt autē,inquit,in vna dierū, & ipſe aſcendit in nauiculā,&c.Quę locutiones ſatis arguūt,eū res tantùm,non autē ordinē ac tēpus rerū geſtarū voluiſſe deſcribere , nimirū ꝙ ſciret ex obſeruato ordine parum aut nihil prouenturum vtilitatis , ac ob

ob id res ipsas simpliciter vt memoriæ occurrebat recensens, secutus etiã, vt apparet, Marci ordinem qui ante ipsum scripserat, sed sic vt ordiné rerũ à se narratarũ non semper requirereret in sua narratione. Porrò etsi quę Matthæus de traiectu Christi cũ sequentibus iam dictis Christi factis scribit, non omnino immediatè contigerũt post ea quę prescribit de curatis multis ægris vesperi oblatis, (nam, vt prius patuit ex Marco & Luca, post illos curatos abiit sequenti die Dominus, aliis etiam ciuitatibus euangelizaturus) tamẽ quoniã nihil est aliud ab aliquo Euãgelista narratũ quod ante hũc traiectũ videri possit cõtigisse, rectè hæc narratio superioribus subiungenda iudicari debet, maximè cũ mox sequatur vocatio Matthæi, quam in principio prædicationis Christi factam verisimile est, factamq; constat ante sermonem illum in monte solennem.

[a] ET [c] FACTVM EST AMBVLANTIBVS ILLIS IN VIA, [a] ACCEDENS, &c.] Quæ Matthæus hic scribit, postquam Dominus præcepit discipulis transfretare, de duobus Christum sequi volentibus, Lucas 9. cap. scribit adiungens etiam de tertio postquam dixisset Dominum, impletis diebus assumptionis suæ, firmasse faciem suam versus Ierusalem, eoque perrexisse. Vnde videri posset ex Luca, illa contigisse in ea via quã Christus è Galilæa per Samariam proficiscebatur in Ierusalem. Verùm cùm Matthæus prius dicat Dominum pręcepisse discipulis vt tranfretarent, ac deinde scribam hunc accessisse qui dixit: Sequar te quoque ieris; satis significauit scribam hunc occasione secessus quem videbat Dominum parare, accessisse Dominum, & illi suam sequelam obtulisse. Quare cum idem plane videantur esse hi quorum meminit Lucas, intelligendum est illud quod dicit factum istud ambulantibus illis in via, non de via cuius prius fecit mentionem, sed absolutè, ambulantibus illis in via quadã. Quę autem fuerit hęc via ex Matthæo patet, nimirum ea qua Christus postquã discipulis pręcepisset traiicere, accessit mare ad transnauigandum, vt docet etiã August. concordans Lucam cum Matthæo. Porrò obseruandum, hic proponi tres volentes quidem Christum sequi, sed in quibus singulis aliquid desiderabatur, vt hinc intelligeremus qualem esse oporteat eũ qui Christũ perfectè sequi volet. Et imprimis proponitur quidam scribarum, qui non vocatus speciatim à Christo ad perpetuum comitatum, vltro se ad illum obtulit. Verùm hunc non syncero affectu sequi Dominũ voluisse, sed spectasse commodum aliquod temporale, omnino apparet ex responsione Domini. Quî enim aliâs quadraret eius responsio affirmãtis nihil sibi loci esse, nec aliquod domiciliũ vbi vel caput reclinare posset? Videtur ergo cupiditatis & lucri gratia Domino voluisse coniungi. Quoniam enim videbat Christũ miraculis suis gratiam magnam apud populum consequi, putabat Christum diuitias multas collecturũ, sicq; sperabat & sibi ex sequela Christi lucrum aliquod accessurum. Aut putabat Dominum tandem regnũ secũdùm carnem inuasurum, clarum iam tot miraculis, turbisq; tam admirabilem, ac ob id cupiebat regni huius consors fieri. Quã cogitationem obrepsisse scribę huic mirum non fuit, cũ ea discipulis post tot apertas de morte ac suppliciis prædictiones euelli non potuerit. Atque ad hanc hominis istius auaritiam & cupiditatem siue lucri siue gloriæ indicandam, videri potest Matthæus eũ nomi-

A nasse expressè scribam. Siquidem auaritiæ & cupiditatis glorię passim in Euãgelistis notãtur scribæ. Commodè autem eleganter & prudenter hanc carnis spẽ & cupiditatem Dominus hoc responso: Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos, &c. retudit, quasi diceret: Scio quo animo me sequi desideres, verùm tantum abest, vt apud me regnum aut opes expectes, vt bestiis terrę ac volucribus cœli pauperior sim, non habens nimirum vel exiguum hospitiolũ proprium, in quo etiam caput reclinẽ, cum vulpes foueas suas habeãt, & volucres nidos. Bene autem vulpium meminit ac volucrium, fortè notare volens hominis huius astutiam simul & cupiditatem glorię. Quidam verò intelligunt Dominum per vulpes ac volucres tropicè voluisse significare dęmones mentem huius occupantes, propter ipsorum dolum & superbiam, quodq; seminibus & fructibus virtutum insidietur. Itaque sensum esse: Dęmones quidem foueas ac nidos in te habẽt, ego autem ne minimam quidem requiem in animo tuo inuenio. Porrò Hilarius hęc verba scribę Sequar te quocunque ieris; intelligit per interrogationem, vt accipiatur hic scriba dubitasse an vtile esset sequi ipsum, & an esset verè Christus: ac deinde Dominũ per vulpes intellexisse pseudoprophetas: per volucres cœli, dęmones. Itaq; intelligit Dominum contuentem paucitatem se sequentium, exprobrantem legisperito diffidenti an sequi deberet, subdolis pseudoprophetis esse foueas, & immũdis spiritibus nidos quiescendi, se verò, cui caput Deus sit, non inuenire in quos collocata Dei cognitione requiescat. Cęterùm in hac Domini respõsione obseruãda ipsius prudẽtia & modestia. Ita enim manifestat se cordis illius arcana nosse, vt eũdem tamen non manifestè argueret, sed ipsi soli reprehensionem aperiret, vt & pudorem effugeret, & si vellet corrigeretur. Nec vetuit se sequi, quamuis insincerum eius animum cognosceret, sed tantùm docuit quod sequens nõ inuenturus esset quod quęrebat. Obseruandum rursum in Domini verbis, quanta fuerit ipsius in hoc mũdo suscepta pro nobis paupertas. Cùm enim prima apud homines cura sit, vt domicilium aliquod possideãt in quo delitescant, ad hęc apud Iudęos persanctè hęreditates custodire solitum esset, adeo vt Naboth religione quadam commotus, ne regi quidem suum hortum quem hęreditate acceperat, vendere auderet, tamen tanta fuit Christi tenuitas, tantaq; demissio, vt nihil omnino in hoc mundo possideret. Quod certe variis de causis sic fieri conueniebat. Et primùm quidem ob id quòd regnũ cælorum, cœlestiaq; bona sibi quodam modo propria annunciare venerat, atque horum spe & expectatione homines ad contemptum huius mundi bonorum inuitabat, quod efficacius sane fecit nihil hic possidendo. Deinde hac ratione demõstrabat, se, vt aliquoties testatur, non esse de hoc mũdo, sed aliunde huc velut in peregrinum locum venisse, atque illic vnde venerat, habere se sua propriaq; bona, quę & suis daturus esset. Decebat enim eum qui generationis iure hęres erat cœlestium bonorum, nullam in hoc mundo possidere hęreditatem humano iure acquisitã. Pręterea hoc ita congruebat officio prędicationis, propter quod se supra venisse dicit. Oportet enim prædicatores verbi Dei, vt toti vacent prędicationi, omnino esse liberos à secularium rerũ cura, qua carere non possunt qui possident huius mundi facultates. Postremùm, sicut mortem corporalem as-

ſumpſit,vt nobis vitam largiretur ſpiritualem : ita corporalem paupertatẽ elegit, vt nobis ſpirituales ſuas diuitias participaret. Vnde 2.Cor.8.inquit Paulus:Scitis gratiã Domini noſtri Ieſu Chriſti, quoniam propter nos egenus factus eſt,vt illius inopia diuites eſſemus. Porrò hoc Chriſti exẽplũ quamuis non ſit eatenus ab omnibus Chriſtianis neceſſariò imitandũ,quin illis liceat domos,& alia bono iure parta poſsidere:tamen hactenus meritò imitandũ eſt, vt non addicamur animo rebus præſentibus, quas Dominus dedit poſsidẽdas,ita vt iuxta Pauli monitionẽ vtentes hoc mundo ſint tanquã non vtentes:& qui emunt, ſint tanquã non poſsidentes.

1. Corint. 7.

Vt autem hoc Chriſti facto refellitur hæreſis eorũ qui dãnant voluntariam paupertatẽ eorũ qui propter Chriſtum omnibus renunciantes, ſola eleemoſyna contenti viuunt,intrantes religionẽ mendicantiũ,(cuius hęreſis autor fuit quidam Deſiderius Longobardus tẽpore Alexandri 4.& alius eodẽ tempore Guilielmus de S. Amore (ita duo fuerunt in Eccleſia errores huic Chriſti facto innixi. Primus eorum qui docuerunt neminẽ poſſe peruenire ad vitã æternam, qui aliquid poſsideret propriũ. Cuius erroris autores (teſte Aug.lib.de hęreſ. c.40.) vocati ſunt Apoſtolici,quòd nomẽ ſibi arrogantiſsimè vendicauerunt, quod dicerent ſe Chriſti & Apoſtolorũ vitã ſequi. Quem errorem præter alia multa illud Pauli ſatis refellit, quo Timotheo ſcribens dicit diuitibus pręcipiendum vt ne ſublime ſaperent, ac facilè tribuerent pauperibus, non autẽ dicit pręcipiendũ vt omnia à ſe alienarent. Secundus error eorũ eſt,qui docuerunt Eccleſiaſticos viros nõ poſſe vllas poſsidere diuitias, nec agros, nec poſſeſsiones vllas,quòd talis fuerit vita Chriſti & Apoſtolorũ. Cuius hęreſis primi inuentores (vt refert Aug.lib.de hęreſ.c.50.) fuerunt Vadiani ſiue Anthropomorphitę, qui hac occaſione ſe ab Eccleſia ſeparauerunt, ꝙ dicerent epiſcopis nõ licere poſsidere diuitias. Poſt iſtos multo tẽpore ſecuti ſunt Vvaldẽſes, qui & pauperes de Lugduno dicti ſunt, qui teſte Ænea Syluio li.de orig. Bohe. c.35.dixerũt ſacerdotes ſola debere cõtẽtos eſſe eleemoſyna. Quẽ errorẽ Marſylius quoq; Paduanus docuit,& Ioãnes Vviclef, Vvaldenſiũ in omnibus pene imitator. Verùm hic error multis conciliis ac decretis etiã antiquiſsimis eſt reprobatus, vt licet videre 12.q.1.& ſeq.2.3.4.& 5.

1.Tim. 6.

[c] AIT AVTEM AD ALTERVM: SEQVERE ME. ILLE AVTEM [a] DE DISCIPVLIS EIVS [f] DIXIT.] Proponitur hic ab Euãgeliſta alius, qui nõ vltro ſe ad ſequendũ ingerens vt pręcedens,ſed à Domino ad ſequelã perpetuã & inſeparabilẽ comitatum vocatus, vt patet ex Luca,paratus quidẽ ſequi fuit, ſed dilationẽ aliquã poſtulauit,idq; pietatis in patrẽ exhibendæ intuitu. Qui quanquam dicatur à Matthæo fuiſſe vnus ex diſcipulis Chriſti,tamen ad ſequendum,hoc eſt,ad adhærendum perpetuò Chriſto omnibus relictis inuitatur. Non enim omnes qui diſcipuli Chriſti dicuntur in euãgeliis,perpetui erãt comites Chriſti. Nam & Ioſeph ab Arimathea diſcipulus Chriſti dicitur,occultus tamẽ propter metũ Iudæorum, ob familiaritatem ſcilicet ſingularem quam habuit cũ Chriſto. Sic & de iſto diſcipulo credendum. Niſi velimus intelligere eum dici diſcipulũ,quia poſtea talis erat. Porrò quod precatur permitti ſibi ſepelire patrem,dupliciter intelligitur. Quidam enim,inter quos Ambroſius,intelligunt patrẽ huius iã fuiſſe mortuum.

A Chriſtum autem non permiſiſſe huic etiam tanti tẽporis dilationẽ quantã poſcebat ſepultura,ne vel per diſpoſitionẽ paterni teſtamenti aut bonorum eius,vel amicorum colloquio in totum à ſe ſequendo auocaretur. Alij verò putantes Dominũ omnino permiſſurũ ei patris ſepulturam, ſi iam fuiſſet mortuus, ꝙ res hæc paruum tempus deſideraret,intelligunt per ſepelire patrem, gerere curã patris vſq; ad ſepulturam,ſicut Euticia Luciæ mater dicens filiæ:Tege primùm oculos meos; ab officio tegendi oculos petiit inducias totius temporis vitæ ſuæ. Secundùm quem intellectum quod ſequitur in verbis Saluatoris:Sine mortuos ſepelire mortuos ſuos;hunc habet ſenſum:Sine vt mortui curã habeant mortuorũ ſuorũ,iámq; vtrobique

B mortui dicuntur homines mundo & ſecũdùm mũdũ viuentes,ſed Deo propter fidei carẽtiam mortui. His autẽ verbis Saluator noluit improbare officiũ ſepulturæ mortuis exhibendũ, aut curã patri à filiis debitam: ſed tantùm docere voluit humana poſthabenda diuinis;maximè cùm illa humana officia ab aliis cõmodè ſatis præſtari poſſunt atque cùm ad diuiniora aliqua officia quiſquã diuinitus vocatur,quẽadmodũ hic iam vocabatur. Nõ enim Deus ad cœleſtius & diuinius vnquã munus quẽquã vocat,quando id impediret eum ab officio aliquo aliis præſtando neceſſario. Itaq; quò ſignificaret Dominus,quare ſepulturam paternam ab ipſo

C poſthabendam vellet,adiecit:Tu autẽ vade, & annuncia regnũ Dei;annunciationem regni Dei,hoc eſt, vitę æternæ, opponens ſepulturæ mortuorum. quaſi dicat:Et ſi pium ſit quod prętendis opus, tamen nõ conuenit vt mortuorum cauſa diſcedas à ſequendo me qui vita ſum, iis magis conuenit mortuorũ cura,qui & ipſi mortui ſunt:tibi verò,qui me vitam ſequi,& per me viuere cœpiſti, conuenit vt eorũ curam habeas quæ ad regnum Dei, ac vitam illam beatam & ſempiternã pertinent,vt ſcilicet vadas,& annuncies omnibus regnũ Dei. Notant autẽ Chryſoſt. Ambroſ.& Hilarius diligenter pronomen, ſuos,quaſi dicere voluerit Saluator, mortuis Deo relinquendam ſepulturam eorum qui & ipſi

D mortui ſunt Deo:Chriſtianos verò viuentes Deo debere ſepelire ſuos mortuos,nempe qui in Domino moriuntur,& non ſimpliciter eos debere ſepelire,ſed pro eorum ſalute Dominum deprecari, & oblationem corporis Domini facere, vt intelligunt Hilarius & Ambroſius. Dicendo, inquit Hilarius, dimitte,&c.admonuit nõ admiſceri memoriis ſanctorum mortuos infideles. Et Ambroſ Eſt propria quædam ſepultura iuſtorum,de qua dictũ eſt:Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad ſepeliendum me fecit. Eſt & illa prophetica, vt ſupra ſepulchra maiorum quædam ponamus, quæ lector agnoſcis,infidelis intelligere non debet,non quo cibus imperetur aut potus, ſed ſacræ oblationis veneranda communio reueletur. Alludit autẽ

E Ambroſ.ad illud Tobiæ 4. Panem tuum & vinum tuum ſuper ſepulturam iuſti conſtitue, & noli ex eo manducare & bibere cum peccatoribus.

ET AIT ALTER: SEQVAR TE DOMINE, SED PERMITTE MIHI, &c.] Proponitur à Luca etiam tertius,qui & ipſe, vt veriſimile eſt, à Domino ad ſequelam vocatus paratum quidem ſe exhibuit,ſed dilationem honeſtatis prętextu poſtulauit,& talem dilationem, quæ nõ multum temporis,quemadmodum ſuperioris poſtulata dilatio,requirebat, ob quod ſibi putabat meritò

con

concedendum quod petebat. Illud autem; renun- A
nunciare his qui domi sunt; in Græco ambiguum
est. Potest enim illud pro quo nos habemus; his qui
domi sunt; videlicet τοῖς εἰς τὸν οἶκον μου, accipi in ge
nere masculino, quomodo nos legimus: vel etiam
in genere neutro, vt sit, iis quæ domi meæ sunt,
quomodo etiam quidam Latini libri habent. Quod
si accipiatur in masculino, quemadmodum videtur
maximè accipiendum, iam, renunciare, accipi hic
debet pro valedicere. Nam hoc etsi verbum, renun
ciare, non propriè significet, dictio tamen Græca
ἀποτάσσω frequenter significat, vt in Actis cap. 18.
fratribus vale faciens nauigauit in Syriã, ἀδελφοῖς B
ἀποταξάμενος. Si verò accipiatur in neutro genere,
iam verbum, renunciare, accipiendum est pro ce-
dere & resignare, quod Latinis etiam pulchrè il-
lud verbũ significat. quomodo accipitur apud Lu-
cam cap. 14. cùm dicitur: Qui non renunciauerit
omnibus quæ possidet, &c. Cùm autem illo loco
Christus voluerit discipulos suos renunciare om-
nibus possessionibus, non est verisimile huius loci
hunc esse sensum: permitte mihi renunciare omni-
bus domesticis negotiis & bonis, cùm id etiam fa-
cere potuerit non redeundo domum nec respiciẽ-
do retrò. Proinde magis accipiendum est in mas-
culino genere, vt sit sensus: permitte mihi valedi-
cere domesticis meis, nempe filiis, amicis, & famu- C
lis: quanquam ἀποτάξασθαι, non est simpliciter va-
ledicere, sed datis mandatis quæ fieri velis aliquẽ
dimittere & valedicere, vt intelligatur iste petiisse
tempus disponendi cum domesticis suis res suas.
Cæterùm ex dictione Græca cõstat non posse ver-
bum, renunciare, hic accipi, quemadmodum fre-
quenter accipitur, pro nunciare vel referre &
reportare. Id enim non est, ἀποτάξασθαι, sed ἀπαγ-
γέλλειν.

AIT AD ILLVM IESVS: NEMO MIT-
TENS MANVM SVAM AD ARATRVM,
&c.] Rursum hic notandũ, quẽadmodũ in priori re
spõsione, Dominũ vsum translationibus. Similitudi
nibus enim & metaphoris delectabatur Dominus,
ꝙ eæ efficaciores essent gratia sua & lepore ad per D
suadendũ animis vulgi quod dicebatur. Porro hæc
Domini respõsio dupliciter intelligitur. Primò, vt
ad aratrũ misisse manũ intelligatur qui euãgelizãdi
officio sese addixerunt, ad quod vocabãtur, & ad-
dicebantur quotquot ad sequelã Christi vocaban-
tur. Sic itaq; per aratrum intelligetur metaphoricè
significari Euangelica prędicatio, qua in agro Do-
minico corda hominũ pręparantur & excoluntur
ad fructificandũ Deo, eritq; sensus: Quemadmodũ
ineptus est ad arandum, quisquis missa manu ad a-
ratrum respicit retro, eo quod araturus vt oportet
semper debeat in anteriora respicere: ita quisquis
sese iam addixit euangelizandi officio, & respicit
ad mundana negotia, quæ iam neglecta esse opor- E
tuit, ineptus est ad euangelizandum regnũ Dei. Ita
enim tunc illud: aptus est regno Dei; intelligendũ
est, videlicet vt illud prędicet, sicut prius dictũ est:
Vade, & annuncia regnũ Dei. Verùm rectius re-
sponsio hęc saluatoris generaliter accipitur, vt ma-
num ad aratrum misisse intelligatur, quisquis se iã
meliori vitę, ac iustitię virtutisq; laboribus cõsecra
re decreuit. Hic itaq; ineptus est regno Dei etiam
consequendo, si respiciat retro, hoc est, animum suũ
deflectat ad ea quę relicta esse oportet, vt vitã eam
cui se addixit prosequatur. Sic enim sententia hæc
generaliter accepta & proposito optimè conuenit,
& accommoda est ad redarguendũ omnes qui su-
scepto quouis sancto vitæ instituto, ad earũ rerum
curam animo deflectũtur quas relictas oportebat.
Quoniam enim iste cui Dominus loquebatur, sese
addixit sequelę Christi, quę exigit vt iã omnia sint
relicta, omnibusq; sit valedictũ, respiciebat sanè re
tro, dũ renunciare postea domesticis voluit. Sic &
monasteriũ ingressus respicit retro, dũ ad mũdana
negotia animũ conuertit, desiderans ad ea redire,
aut eis se implicare. Et Christianã religionẽ ac pœ-
nitentię viã suscipiens, retro respicit, cùm ad vitia
quę reliquit, animo ac desiderio delabitur. Bene au
tẽ aratro hic metaphoricè significatur vitę melio-
ris institutũ & studiũ, ad significandũ labores vir-
tutis, quibus mens hominis excolitur vt fructũ fa-
ciat Deo, vnde aliquando messis multa aranti col-
ligatur. Cæterùm Paulus simili metaphora, quãuis
nõ eadẽ, docet, omnibus quibus semel valefecimus
posthabitis & neglectis, procedendum in suscepto
vitæ studio, scribens Philip. c. 3. Quæ, inquit, retro
sunt obliuiscens, ad ea verò quæ priora sunt exten-
dens meipsum, ad destinatum persequor, ad brauiũ
supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. Porro hic
meritò quęri potest cur reprehensus sit iste qui vo
luit renunciare & valedicere suis, cùm non sit re-
prehensus Helizeus, qui secuturus Eliam orauit si-
bi permitti vt iret & oscularetur patrem suum &
matrẽ suam, 3. Reg. 19. Permisit enim id ei Elias, di-
cens: Vade & reuertere. Dicendum verò, primùm
iure Christum maiorem perfectionem requisisse à
suis discipulis, quàm potuit à suis requirere Elias
tẽpore veteris testamenti, ꝙ à maiori & ad maiora
vocarentur. Deinde Elizeum ad sequendũ prom-
ptissimum nihil impulit nisi pietas quædã natura-
lis erga parentes. Hic verò satis notatur tum ex
suis verbis, tum ex verbis Christi de solicitudine
quadam mundana, promptitudinem sequendi Do-
minum nonnihil corrumpente & laxante. Ea enim
solicitudo satis significatur dum voluit renuncia-
re, & non simpliciter valedicere domesticis omni-
bus suis, & non solùm parentibus vel filiis: & cùm
Christus significat eum respicere retrò, satis notat
illum non fuisse satis promptum, sed affectum eius
fuisse diuisum. Non scribunt autem Euãgelistę quid
de istis tribus factũ sit, quandoquidem inde nulla
nobis vtilitas. Satis enim eis fuit tres istas Christi
responsiones, ac veluti apophthegmata plena gra-
tiæ & prudentiæ recensere, & in his tribus signifi-
care nobis qualem oporteat esse eum qui Christũ
est secuturus. Primùm enim docemur, non debere
sequenquam ingerere euangelizandi officio, com-
modi temporalis consequendi gratia. Deinde eum
qui vocatur diuinitus, nullam dilationem quærere
debere, vel pietatis, vel honestatis prętextu, sed
mox vocantem sequi debere, cura parentum ac do-
mesticorum quorumcunque, & omnium bonorum
aliis relicta. Quod si verò hi qui parati erant sequi,
sed dilationẽ aliquam postulantes reprehẽsi sunt,
qua reprehẽsione digni, qui vocati sequi planè ren-
nuunt, aut dilationem inhonestam prętendunt: aut
postquam sequi cœperunt, non tantùm respiciunt
retrò, sed & relicto aratro resiliunt, imò & recur-
runt retrò, velut canes ad vomitum reuertẽtes? Eũ-
dum enim post vocantem Dominũ, simpliciq; ani-
mo eundum, atque sine cunctatione. Ne (inquit scri
ptura Ecclesiastici 5.) tardes conuerti ad Domi-
num, & ne differas de die in diem. Subitò enim ve
niet ira illius, & in tempore vindictę disperdet te.

MARIS TEMPESTAS IVSSV CHRISTI SEDATVR.

MATTH. 8. MARCI 4. LVCÆ 8. CAP. XXX.

†b illis ▷ b. o. Transeamus. ▷ b. facta est ‖b implere tur nauis †c. accedētes autem ▷ b. excitant eum & dicunt †b. Et †c. At ▷ a. o. imperauit vētis ▷ b. o. comminatus est vento ‖ l. & mari †c Qui ▷ f dicētes ‖ e o inuicē †a Qualis ▷ b. ventus

F[c] Actum est autem in vna dierum & ipse ascendit in nauiculam, [f] & [a] ascendente eo in nauiculam, secuti sunt eum [f] discipuli eius.[b] Et ait † ad illos'[b] in illa die cùm serò esset factum: [b] ▷ Transfretemus'[b] contra,[c] trans stagnum. Et ascenderunt.[b] Et dimittētes turbam, assumunt eum ita vt erat in naui, & aliæ naues erant cum illo.[c] Et nauigantibus illis obdormiuit.[a] Et ecce motus magnus factus est in mari,[b] & ▷ descendit' procella [b] magna [b] venti [c] in stagnum, [b] & fluctus mittebat in nauim:[c] ita vt ‖ nauicula operiretur fluctibus'.[c] Et complebantur, & periclitabantur.[a] Ipse verò dormiebat,[b] & erat ipse in puppi super ceruical dormiens.[f] Et † accesserunt'[a] ad eum discipuli eius.[l] Et ▷ suscitauerunt eum dicentes' illi:[b] Magister[b] non ad te pertinet quia perimus?[a] Domine salua nos,[f] perimus.[l] Et dicit eis [a] Iesus: [c] Quid timidi estis [a] modicæ fidei?[c] Vbi est fides vestra?[b] Necdum habetis fidē? † [l] Tunc'[c] ille [l] surgens ▷ increpauit ventum' ‖ [f] & tempestatem aquæ', [b] & dixit mari: Tace & obmutesce.[b] Et cessauit [b] ventus,[l] & facta est tranquillitas[c] magna. † [f] Porrò homines'[c] timentes [f] mirati sunt,[b] & timuerunt timore magno, ▷ [l] & dicebant [b] ad ‖ alterutrum:' † [l] Quis putas' hic est, quia[c] & ventis & mari imperat, & ▷ [c] venti' & mare [l] obediunt ei?

ET[c] IPSE ASCENDIT IN NAVICVLAM,[f] ET [a] ASCENDENTE EO, &c.] Discipulos secutos Christum dicit, ad distinctionem turbę quam Christus reliquerat. Verùm ex Marci narratione collata cum aliis Euangelistis, & maximè cum Matthęo, duplex hic oritur difficultas ad concordiam pertinens Euangelistarũ. Marcus enim transfretationem hanc videtur significare factam in vespera eius diei, qua Christus è naui locutus est eas parabolas quæ habentur Matth. 13. Nam cùm eas parabolas etiam Marcus commemorasset c. 4. postea subiungit: Et ait illis in illo die cùm serò esset factum: Transeamus cōtrà. Eam tamen trāsfretationem non eadem illa die contigisse est manifestissimum, non quidē ex eo quod Matthæus lōgè ante eas parabolas describat hāc trāsfretationem (nam intelligi posset per pręoccupationem hæc Matthæum scripsisse) sed primùm ex eo quod ex Matthæo satis cōstet ea die qua eas parabolas è naui Dominus fuit locutus, non illum transfretasse. Nam dimissis turbis dicit eum venisse in domum, ac tunc discipulos interrogasse intellectum parabolæ zizaniorum. Deinde ex eodem Matthæo satis constat ante suam vocationem contigisse hanc transfretationem: parabolas autem illas Dominum è naui dixisse, non solùm post Matthæi vocationem, sed etiam post duodecim Apostolorum constitutionem, etiam ex Marco euidens est. Dicit enim Marcus, eos qui cum Domino erant duodecim, interrogasse eum cùm esset singularis, quæ esset parabola seminantis. Postremùm non eadem die contigisse transfretationem qua parabolas illas è naui Dominus dixerat, ex Luca etiam satis patet. Is enim cùm etiam cap. 8. parabolas illas commemorasset, subiecit: Factum est autem in vna dierum, & ipse ascendit in nauiculam, &c. Si verò eadem die qua superiora gesta fuissent quæ sequũtur, certè dicturus fuerat: Factum est in hac die; nō autem, factum est in vna dierum; quomodo videri potest locutus Lucas studio, vt insinuaretur quomodo Marcus post quem ille scripsit, esset intelligendus. Itaq; cum dicit Marcus, factum est in illa die, cùm serò esset factum; intelligendum est diem positum esse pro tempore, vt sit sensus: factum est in illo temore, quo scilicet Christus prędicabat in Galilęa. Aut sensus est: Factũ est in tali aliqua die, qua scilicet è naui Christus docuerat turbas. Altera difficultas est, ꝙ Matthęus significet Christum præcepisse discipulis suis transfretari antequam esset in naui: Lucas verò & magis adhuc Marcus si-

A gnificat id pręcepisse illis cùm iam esset in naui. Lucas enim sic habet: Ipse ascendit in nauiculam, & discipuli eius. Et ait ad illos: Transfretemus trās stagnum. Quod verò sequitur; & ascenderunt; non sic accipiendum vt sit sensus, & ascenderunt nauim cũ prius dixerũt eos ascendisse. Et Gręcè est ἀνήχθησαν, quod est, soluerunt à littore, aut potius subducti sunt, videlicet in altum à litore soluentes. Vnde illud, & ascenderunt, accipiendum, & ascenderunt in profundum maris. Marcus verò sic habet: Et ait illis in illa die cùm serò esset factũ, Transfretemus

B contra. Et dimittentes turbam assumunt eum ita vt erat in naui, &c. Ex quibus satis constat, Christum cùm in naui esset præcepisse discipulis vt transfretarent. Proinde quò constet omnium Euangelistarum narratio, sic se videtur habere res gesta. Primò Christus in terra aut ciuitate aliqua existens, iussit discipulos parare nauim ad transnauigandum, ex quo loco cùm proficisceretur ad mare, in via accesserunt ij de quibus prius dictum est, Dominũ sequi volentes. Deinde cùm nauim cum suis discipulis conscendisset, atque è naui turbam quæ sequebatur quædam docuisset, vespera imminente iam rursum

C suis vt transfretarent pręcepit, ac tũc, vt habet Marcus, discipuli dimittentes turbam, hoc est, separantes se à turba, soluendo scilicet à littore, assumpserunt eum, in altum scilicet & profundum maris, sic vt erat in naui docens populum. Non enim illud, in naui, coniungendum est cum verbo, assumpserunt, quasi prius non fuisset in naui. Nam sic dicendum fuisset in nauim: sed significare voluit Euangelista discipulos iussos transfretare, Christum, ita vt sederat in naui docens populum, antequã situm illũ mutaret quem postea mutauit, assumpsisse in altum,

D significans hoc modo promptam ac celerem executionem discipulorũ, & neglectum molliciei aut curæ suiipsius in Christo Quod autem sequitur; & aliæ naues erant cum illo, vel cum illa, (nam apud Græcos relatiuum αὐτοῦ, referri potest vel ad Christum, vel ad datiuum πλοίῳ, id est, naui) Caietanus intelligit naues illas fuisse cum naui in qua erat Christus, cùm iam discipuli Dominum in mare assumerent, verũ eas ibi derelictas, nec simul cũ na-

E ui illa profectas. Verùm rectiùs secũdùm alios intelligitur & has simul cũ Christo profectas, imò & idē periculũ passas. Nã Matthæus postea dicit homines miratos dixisse: Qualis est hic? Non dixisset autem homines, si soli discipuli hoc miraculum vidissent & admirati fuissent, & non etiã turbæ, quas per homines eum significasse intelligit Chrysost.

Illos

Illos ergo homines significat,qui in illis erant nauibus quas cum naui Christi dicit fuisse Marcus.

[c] ET NAVIGANTIBVS ILLIS OBDORMIVIT,[a] ET ECCE MOTVS,&c.]Obdormiuit Dominus,partim quidem vt ostenderet naturæ humanæ susceptæ veritatem, dum corpus diurnis fessum laboribus vespertino tempore somno reficit:partim verò & potissimum,vt exorta tempestate,ipso dormiente,maior esset timoris & inuocandi opem eius occasio. Si enim ipso vigilante tempestas hæc oborta fuisset,aut non timuissent discipuli, aut credidissent illo inuito eam cõtigisse. Dispensatoriè autem per immissam tempestatem discipuli in hunc timorem permissi sunt incidere,per quem ad inuocandam Domini opem coacti sunt confugere,tum vt imperfectionem fidei suę agnoscerent,tum vt à magno illo timore Domini potẽtia subitò ac mirabiliter liberati, maiorẽ de eo fidem & existimationem conciperent. Itaque voluit Dominus & ipsos discipulos sibiipsis,& se illis magis innotescere. Quod verò ad mysticum attinet sensum, hæc tempestas typus quidem erat tentationum futurarum, ad quas suos discipulos athletas orbis futuros exercere iã Dominus voluit. Futurum enim erat,vt cùm discipuli Christũ in mari huius mundi essent transuecturi, (quod fecerunt cùm prouehebant sermonem euangelicum) multi grauésque tumultus excitarentur contra eos. Aduersus quos tumultus, ac tẽpestate suos Dominus cõfirmabat,docens nullã tempestatẽ aut oppugnationem quantumuis atrocẽ, metuendã iis qui toto pectore fiduciam haberent in ipsum:simulq; ostendens omnes eos qui se consecrarẽt illi, nõ fore ab omni tentatione & periculo liberos, quin potius pericula illos manere quãdiu in pelago huius mũdi cũ ipso in naui,quæ est Eccesia,nauigãt, & necdum in littus regni cœlorũ peruenerũt. Operæpretium est autẽ hic videre quo pacto Deus suos soleat tentare aut tentari permittere. Nam tentationis,quæ hic sanctos manet,natura hoc loco graphicè est depicta. Tempestatem enim immisit sęuam, neq; hoc cõtentus, operiri etiã fluctibus nauim ac impleri aqua siuit,ad hæc summè periclitantes visus est prorsus negligere. Illis enim iam extrema expectãtibus,securus ipse dormit stratus in puppi. Sic sanè probãtur sancti, vt nõ solùm supra quàm videantur sibi ferre posse affligantur, (nam Paulus Corint.scribens:Nolo,inquit,vos ignorare fratres, quoniam grauati sumus supra virtutem) sed simul ita se Deus erga illos exhibet,etiam cùm actum de eis iam videtur, vt nullam eorum rationem habere existimetur.At non sinit tamẽ spiritus sanctos despondere animum,vtcunque omnia videantur deplorata.Sicut enim hic discipuli, etsi nihil certius morte expectarent,nequaquam tamen omnem spẽ prorsus abiecerunt, sed dominum excitarunt, imploraueruntque opem, quo facto, mox tempestas mirabiliter sedata est:ita & omnibus sanctis vsuuenit,nobisq; sic faciendum est,vt quoties periclitamur,& Christus nobis dormire videtur, vellicemus eum piis precibus, ac expergefaciamus eum assidua interpellatione, & illico tẽpestas vertetur in tranquillitatem.Contingit autem nos periclitari,Christumq; nobis dormire,siue cùm prauis carnis concupiscentiis aut diaboli suggestionibus ad peccatum sollicitamur, Christo per fidem in cordibus nostris habitante,non statim eas suggestiones expellente, sed sinente aliquandiu nos illis oppu-
A gnari:siue cùm externis malis ita affligimur, vt nulla salutis spes videatur, nec diuini adiutorij cõsolatio sentiatur. Cæterùm vt hic discipuli tentati sunt ad hoc vt & seipsos & Dominum melius agnoscerent,ita in hoc sancti tentantur & tentari permittuntur à Deo,vt Deus & ipsimet sibi melius innotescerent, vt & de seipsis sentiant modestius, & de Dei erga se declarata bonitate augustius.

[l] ET DICIT EIS [c] IESVS: [c] QVID TIMIDI ESTIS [a] MODICÆ FIDEI? [c] VBI EST.]Increpauit Dominus & discipulos suos, & ipsam maris tẽpestatẽ,sed incertũ ex Euangelistis vtra increpatio fuerit prior, nisi quod ex Matthæo
B magis apparet,atq;ex ipsis verbis saluatoris,priorẽ fuisse discipulorũ increpationẽ,quanquã eam Marcus & Lucas posteriori loco ponant. Matthęus enim magis ordinem videtur obseruasse, dum dicit: Tunc surgens,&c.& illud:quid timidi estis; significat discipulos adhuc timore periculi præsentis correptos.Et prius certè cõueniebat vt tolleret animi eorum turbationẽ quàm turbationẽ maris, q fidei imperfectio obesse posset faciendo miraculo. Sẽper enim ferè fidẽ Dominus antequã miraculũ operetur exigit.Sic & in consolatione sanctorũ, in tentationibus ipsorum,prius Dominus animos eorũ suo afflatu & inspiratione erigit,deinde à malis si expedit,liberat.Increpat autẽ Dominus discipu-
C los,non quòd illũ excitauerunt,opémq; eius implorauerunt,id enim erat fidei, atq; fiduciæ cuiusdam argumentũ:sed quòd tã anxij trepidarunt, cõsternatiq; penitus,ceu actũ de eis fuisset,clamauerunt: Diffidẽtiæ enim erat quod dixerũt, perimus:nimiã cõsternationẽ indicabat,quod cũ geminatione clamauerũt:Pręceptor,pręceptor, vt est apud Lucam Græcis.Vnde dicit,quid timidi estis? & additur in Gręcis apud Marcũ οὕτως hoc est,sic vel adeo,vt intelligatur non simpliciter redarguisse omnem illorũ timorẽ,(cùm fieri facilè non posset quin in tali rerũ statu naturalis aliquis timor animũ hominis, etiã in fide perfecti,inuadat) sed timorẽ illum magnũ quo cõsternati erant.Hic enim erat argumẽtũ
D infirmitatis fidei eorũ,nempe quod non crederent eũ Deum esse,qui etiãsi dormiret,curam illorũ haberet:aut quod non satis confiderent se per illũ ab omnibus periculis & malis fore liberos:quemadmodũ tamen iam confidere debuissent propter illius promissiones,& conspectam in ædendis miraculis potentiã.Dico autẽ quòd non crederent, &c. aut quòd non confiderẽt. Fides enim hoc loco dupliciter accipi potest. Nã à quibusdã accipitur pro credulitate,vt ideo intelligatur accusasse Dominus discipulos imperfectionis fidei,quia non crediderunt eũ Deum esse,qui etiam dormiens posset eos periculo liberare. Ab aliis verò cõmuniter hic & in similibus locis accipitur pro fiducia,vt intelligã
E tur discipuli ideo vocari ὀλιγόπιστοι,hoc est,parũ fidentes & modicæ fidei,quia non satis cõfidebãt se esse tutos Christo dormiente, nec habuerũt perfectã illã in Dominũ fiduciã quam debuissent. Porro cũ fidẽ habuerint etsi imperfectã; illud Marci:Necdũ habetis fidẽ?sic debet intelligi: Necdũ habetis fidẽ illam perfectam in me, quã iam meritò de me concepisse debuissetis: Sic & illud Lucæ: Vbi est fides vestra?perfecta scilicet illa quam toties inculcaui, quamq; præ vobis tulistis,omnibus relictis me sequẽtes.Id enim rectè accipitur significare articulus apud Græcos appositus, ποῦ ἐστιν ἡ πίστις ὑμῶν; vbi est illa fides vestra? Vnde August.in 12. de

consensu Euangelist. c. 42. exponendo illud; Necdũ habetis fidem? id est, inquit, illam perfectam velut granum sinapis.

TVNC SVRGENS INCREPAVIT VENTVM[f] ET TEMPESTATEM AQVÆ,[b] ET DIXIT MARI: Pro eo quod in Luca est increpauit, in Marco cõminatus est, in Matthęo imperauit, Græcis vnũ idemq; verbũ est, de quo prius est dictũ, nẽpe ἐπετίμησεν, quod cũ propriè significet increpare, hic tamẽ aliisq; multis scripturæ locis accipitur pro pręcipere veluti cum comminatione & ira. Vnde Marcus declarãs quomodo increpauerit mare, dicit Dominum dixisse: Tace & obmutesce. quæ verba pręcipientis potius sunt quàm increpãtis. Et Lucas postea dicit, discipulos admiratos dixisse, ventis & mari imperat, vbi Gręcis nõ est verbũ ἐπιτιμάω, sed ἐπιτάσσει, hoc est propriè, imperat & præcipit. Creaturis autem his Dominus imperauit, non quod sensibiles essent, quemadmodũ quidã hæreticorũ crediderunt omnia esse quædã animantia, sed ad ostendendũ vocẽ suam etiã esse efficacẽ in has creaturas, easq; se suæ voluntati & imperio habere subiectas, quod solius est creatoris & Dei. Bene Hieronymus super hoc loco: Et ex hoc, inquit, loco intelligimus quod omnes creaturæ sentiãt creatorẽ. Quas enim increpauit, & quibus imperauit, sentiunt imperantem, non errore hæreticorũ, qui omnia putant animantia, sed maiestate conditoris, quę apud nos sunt insensibilia, illi sunt sensibilia. Sentire autem creatorem has creaturas dicit quod vox eius in eas esset efficax. Porro quod Dominus non solùm dicit: Tace, sed addit etiam, obmutesce, augmentum illud etiam celeritatẽ indicat, veluti dicas: Mox obmutesce. Et mox quidem cessauit ventus, nec solùm facta est tranquillitas, sed magna etiam tranquillitas. Vbi duo notanda occurrunt. Et primùm, quod omnis confestim tempestas soluta est, & ne vestigiũ quidem turbationis remanserit, cùm naturale sit vt fluctibus & tempestate cessantibus, vsq; ad multũ tempus aquę concutiantur. Secundò, quod, cùm prius dictum sit, facta est procella magna venti; nunc dicitur, facta est trãquillitas magna. Nam pro modo afflictionis solet esse & consolationis modus, vt est Psal. 93. & 2. Cor. 1. Dauid enim sic habet: Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Paulus verò sic: Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Hic autẽ iam impletũ est in Christo quod de Deo prius dixerat Psalmista Psal. 106. Qui descendunt mare in nauibus, facientes operationem in aquis multis, Ipsi viderunt opera Domini & mirabilia eius in profundo. Dixit, & stetit spiritus procellę, & exaltati sunt fluctus eius, & reliqua quæ sequuntur.

PORRO HOMINES MIRATI SVNT,[h] ET TIMVERVNT[b] TIMORE MAGNO,[l] ET DICE.] Marcus & Lucas discipulos timuisse & admiratos dicunt. Nam postquam dixisset Lucas Dominum discipulis dixisse: Vbi est fides vestra; subiicit, Qui timentes mirati sunt adinuicem dicentes. Matthæus verò homines miratos dicit, intelligẽs per homines secundũ Chrysostomũ, Hieronymũ, & Hilarium, turbas. Nam, vt dictum est, præter discipulos etiam alij aderant in aliis nauibus, quamuis rectè accipiatur Matthæus per homines discipulos simul cum reliquis comprehen-

A disse. Neque enim discipuli perfectam adhuc de Christo habebant fidem & existimationem. Videbant enim eum vti nauigio ad transfretationem ac dormire, quæ verum hominem arguebant: videbant rursum cum potestate imperantem his rebus quæ nulli cedunt, easque mox obsequentes habere, vnde plusquam hominem esse colligebant, proinde & magno timore continebantur, metuentes scilicet ne quem pro homine coluerunt, non satis dignè de eo sentirent, nec satis dignè venerarentur, & admirantes dixerunt: Qualis est hic; quasi dicat, oportet esse longè alium, longéque maiorem esse quàm eum hactenus habuimus, quia non solùm morbis & dæmonibus, sed etiam vẽtis & mari, rebus scilicet quibus nemo efficaci-
B ter imperare valet, quarumque vim nemo cohibere potest, imperat, & ad solum eius imperium obediunt, oblitæ suæ naturæ. Et meritò sanè hoc miraculum in maiorem eos extulit timorẽ simul & admirationem quàm præcedentia. Primùm, quia nullus vnquam tale quid operatus fuerat. Neque enim virgam extendit, sicut Moyses: neque se aquis admouit, aut preces ad eum fudit vt alij, sed cum potestate imperabat, sicut dominus seruis, & creator creaturis. Deinde quia in scripturis pro voluntate commouere & rursum compescere mare, Deo quasi proprium & summæ potestatis eius declaratiuum tribuitur, & à Deo sibi vsurpatur. Nã Isaię 51.
C Ego, inquit, sum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, & intumescunt fluctus eius. Et Psal. 64. Qui conturbas profundũ maris sonũ fluctuũ eius; vel, vt habent Hebræa, qui compescis fremitum maris, & fremitum fluctuum eius. Hic autẽ animaduertendum, quis fuerit fructus miraculorum Christi. Per ea enim ad potentiæ eius admirationẽ promouentur homines, vt videant quàm tutò se illi committant qui omnium habet potẽtiam, quantoque timore & reuerentia, vt Deum ipsum, suscipere & adorare debeant. Porro vt quemadmodum prius dictum est, quod attinet ad mysticum sensum, Mystic. sens.
huius tempestatis immissio & sedatio, typus quidã erat tentationum, quæ discipulis Christum prædi-
D caturis euenturæ erant, imo & earum quæ singulis iustis accidunt in hac vita: ita & earum quæ Ecclesiæ Christianæ quouis tempore obuenturæ erãt. Hæc enim illa nauis est, in qua vehitur in huius mundi pelago cum suis Christus, quę olim hæresibus ac persecutionibus agitata nõnunquam etiam vsque ad desperationem, nunc certè rursum miserè fluctuat, hinc concussa Turcarum impugnatione, hinc hæresum diuersarum iniquietata ventis, hinc Christianorũ inter sese belligerantiũ distracta dissidiis. Atque in hac misera fluctuatione dormit Christus, nõ solùm quia oblitus videtur suę Ecclesiæ, sed in puppi, vbi rector nauis vigilare debet, dormit super ceruical, quia in episcopis & pastoribus, aliisq; populi sui rectoribus, quibus commissa
E est nauis huius gubernatio, dormit, dũ voluptatibus dediti, cõmissi sibi gregis curam non gerunt, neq; communi Ecclesiæ periculo adeo cõmouentur, vt experrecti cogitent quæ sint officij eorum. Proinde cũ istud fieri videmus, nostrũ fuerit piis precibus inclamare Christum, nec cessandũ si non statim audit inclamatus, sed stimulandus, vellicãdus, donec expergefiat, vt dicamus cũ Psalmista: Psal.
Exurge, quare obdormis Domine: exurge, & ne repellas in finem. Quare faciem tuam auertis, obliuisceris inopiæ nostræ & tribulationis nostræ?

Exurge

Exurge Domine, adiuua nos, & redime nos propter nomen tuum. Nec dubium quin si nostro non defuerimus officio, naui Christi quę periclitari po- A test, mergi non potest, mox restituetur tranquillitas magna, Christo nostris precibus excitato, & solo suo iussu motus omnes compescente.

SANATIS IN REGIONE GERASENORVM DVOBVS dæmoniacis, dæmones porcos ingressi præcipitantur in mare. Matthæi 8. Marci 5. Lucæ 8. CAPVT XXXI.

*ET nauigauerunt ad regionem Gerasenorũ quæ est contra Galilæam.[b] Et venerunt trans fretum maris in regionem Gerasenorum.[b] Et cùm † de naui egressus esset [c] ad terram, [b] statim [b] occurrit [b] de monumentis[b] ▷ vir quidam qui habebat dæmonium [c] iam temporibus multis, & vestimento non induebatur, neque in domo manebat: sed [b] qui domicilium habebat [b] in monumentis. [b] Et neque catenis iam quisquam poterat eum ligare, quoniam sæpe compedibus & catenis vinctus dirupisset catenas, & compedes comminuisset: & nemo poterat eum domare, & semper die ac nocte in monumentis & in montibus erat clamans, & concidens se lapidibus.[b] ‖ Videns autem Iesum [b] à longè, cucurrit & [b] † adorauit eum, & ▷ clamans voce magna, dixit: Quid mihi & tibi [c] est [b] fili Dei altißimi? [c] obsecro te,[b] adiuro te per Deũ [b] ne me torqueas. [c] Præcipiebat enim spiritui immundo vt exiret ab homine.[b] Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine isto. [c] Multis enim temporibus arripiebat illum, & vinciebatur catenis, & compedibus custoditus: & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deserta. † [b] Interrogauit autem illum [c] Iesus, dicens:[b] Quod tibi nomen est? ▷ Et dicit ei: Legio [b] mihi nomen est, quia multi sumus: [c] quia intrauerant multa dæmonia in eum.[b] Et ‖ deprecabantur eum [b] multum, ne se expelleret extra regionem, [&] [c] ne imperaret illis vt in abyssum irent. [b] Erat autem ibi [b] circa montem [b] grex porcorum † magnus pascens [b] in agris [&] [c] in monte.[b] Et ▷ deprecabantur eum [b] spiritus, [c] vt permitteret eis in illos ingredi,[b] dicentes: Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus. [b] Et ‖ concessit eis [b] statim Iesus. [c] Exierunt ergo dæmonia ab homine, [b] & [b] exeuntes spiritus immundi [b] intrauerunt in porcos: & [b] magno [b] impetu grex † præcipitatus est in mare [b] ad duo milia, [b] ▷ & suffocati sunt [b] in mari. [c] Quod vt viderunt factum [b] qui * pascebant eos, fugerunt, & nuntiauerunt in ciuitatem & in ‖ agros. † Et egreßi sunt videre quid esset factum, & venerunt ad Iesum, [c] & inuenerunt hominem à quo dæmonia exierant, [b] & vident illum qui à dæmonio vexabatur [b] sedentem vestitum ac ▷ sana mente [c] ad pedes eius, [b] & timuerunt. ‖ Et narrauerunt illis qui viderant [b] qualiter factum esset ei qui dæmonium habuerat, [c] quomodo sanus factus fuisset à legione: [b] & de porcis.*

QVAE MARCVS ET LVCAS DE VNO NARRANT, Matthæus de duobus scribit hoc modo:

*ET cùm venisset Iesus trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerũt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes sæui nimis, ita vt nemo posset trãsire per viam illam. Et ecce clamauerunt, dicentes: Quid nobis & tibi Iesu fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos? Erat autem non longè ab eis grex multorum porcorum pascens. Dæmones autem rogabant eum dicentes: Si eijcis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos, & ecce magno impetu abijt totus grex per præceps in mare: & mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt: & venientes in ciuitatem, nuntiauerunt hæc omnia: & de iis qui dæmonia habuerant. Et ecce tota ciuitas exijt obuiam Iesu. Et viso eo † [l] rogabant eum [c] omnis multitudo regionis Gerasenorum ▷ [l] vt transiret ‖ à finibus eorum [c] quia magno timore tenebantur. † [f] Ipse autem ascendens nauim [c] reuersus est [&] [a] transfretauit. [b] Cúmque ascenderet nauim ▷ [b] cœpit illum deprecari qui à dæmonio vexatus fuerat vt esset cum ‖ illo,[b] & non admisit eum: sed [c] dimisit * eum Iesus,[b] † dicens [b] illi: Vade [c] redi [b] in domum tuam [b] ad tuos,[b] & ▷ annuntia illis quanta tibi dominus ‖ fecerit [b] & misertus sit tui. [b] Et abijt [c] per vniuersam ciuitatem prædicans, [b] & cœpit prædicare in Decapoli [b] quanta sibi fecisset Iesus, [b] & omnes mirabantur.*

† b o exeũti ei de naui
▷ h homo in spiritu immũdo.
‖ c o Is vt vidis
† c procidit ante
▷ c Exclamans.
† b Et interrogabat eum
▷ c At ille dixit
‖ c rogauerunt illũ.
† c multorũ pascentium
▷ c o rogabant
‖ c o permisit
† c abijt præceps in stagnum
▷ c et suffocatus est
b * autem
‖ c o villas
† c exierũt autem videre quod factũ est
▷ b o sanæ mentis
‖ c nuntiauerunt autẽ illis &
† b Et rogare cœperunt
c Et rogauerunt
▷ b discederet
‖ c ab ipsis
† a Et ascẽdes in naviculã
▷ c Et rogauit eum vir à quo dæmonia exierant
‖ c eo
* autem
† b ait
▷ c narra
‖ c fecit

ET NAVIGAVERVNT AD REGIONEM GERASENORVM, QVÆ EST CONTRA GALILÆAM. [b] ET, &c.] Pro Gerasenorum, apud Matthæum in Græco est γεργεσηνῶν, id est, Gergesinorum. Apud Marcum verò & Lucam est γαδαρηνῶν, hoc est, Gadarenorum. Porro Hieronymus in libro de locis Hebraicis, Gargasi dicit esse ciuitatẽ trans Iordanem iunctam monti Galaad, quam tenuit tribus Manasse. Et hęc, inquit, nunc dicitur Gerasa vrbs insignis Arabiæ. Vnde patet idem esse siue dicatur Gergesinorum, siue Gerasenorum. Addit autem Hieronymus; Quidam autem ipsam esse Gadaram existimant. Ex quibus verbis multi intelligunt vnam eandémq; ciuitatem tria hæc habuisse nomina Gargasi, vnde est Gergesinorum: Gerasa, vnde est Gerasenorum: & Gadara, vn- B de est Gadarenorum. Sed ex Iosepho manifestum est diuersas fuisse ciuitates, quarum altera dicta sit Gadara, altera Gerasa, ambas tamen trans Iordanem sitas non longè, vt apparet, ab inuicem, in regione Galilęæ opposita, quam ipse vocat regionem Trasamnianam, cuius metropolim validisśimam dicit fuisse Gadaram lib. 5. de bello Iud. cap. 3. Itaque fieri potest vt eadem hæc regio ab vtraque ciuitate nomen acceperit, vt & diceretur regio Gerasenorum, & regio Gadarenorum. C Interpres autem ideo videtur nomen Gerasenorum posuisse in Matthęo, Marco & Luca pro Gergesinorum & Gadarenorum, quia illud suo tempore notius esset & cõmunius. Nam Hieronymus in Abdiã scribit eam Arabiæ partem, quæ prius Galaad dicebatur, suo tempore dictam Gerasam. Pręter autem Gadaram

quæ erat trans Iordanẽ,erat altera citra Iordanem, vt apparet ex Iosepho lib.3.cap. 6.belli Iudaici. Et Ios.15.fit mentio cuiusdam Gadaræ in tribu Iuda.

[h]ET CVM DE NAVI EGRESSVS ESSET [c]AD TERRAM, [b]STATIM [h]OCCVRRIT DE,&c.] Quãuis Mattheus duos occurrisse Christo dęmoniacos scribat,quorum dęmones ingressi porcos pręcipitauerũt eos in mare, Marcus tamen & Lucas vnius solius faciunt mentionẽ, non asserentes tamẽ vnũ solum fuisse,& ob id nõ cõtraria Mattheo scribentes. Vnius autẽ tantùm faciũt mentionem , siue quod hic inter duos illos clarior esset & famosior,per cuius curationẽ fama Christi latius clariúsque fragrauerat,vt vult Augustinus:siue , vt vult Chrysostomus,quod hic sęuior esset,vndę eius sæuitia latam descriptionẽ à Mattheo pretermissam hi duo Euãgelistæ prosequuntur. Potest & ob id videri vnius tantùm ab eis factam mentionem,quòd fortè hic solus fuerit, qui curatus Christũ sequi voluerit,& à Christo missus longè lateq; ipsum prędicauerit. Nam de suis duobus nihil tale narrat Mattheus. Porro apud Gręcos in Luca duo adduntur verba quę desunt apud nos. Habẽt enim:occurrit ei vir quidã è ciuitate;quod tamẽ nõ sic est intelligendũ quasi è ciuitate occurrerit Christo,dicitur enim à Marco è monumentis occurrisse,& in desertis ac mõtibus habitasse,sed quia vir ille fuerit ex illa ciuitate oriundus. Diligenter autẽ Marcus & Lucas dæmoniaci huius statum & miseriã explanant , vt & dæmonum malitiam,& Christi potẽtiam magis exprimerent. Itaq; dicunt eum multis temporibus hoc malo afflictum fuisse,nudum incessisse, in domibus nõ mansisse , nullis catenis vinciri,nec vlla ratione domari potuisse,in deserta actum in monumentis habitasse,ibiq; lapidibus sese cõcidisse, ac, vt habet Mattheus,omnibus transeuntibus timori & horrori fuisse. Quæ omnia summã eius qui sic à dęmonio agitabatur miseriam,Christi misericordia dignã,ac dæmonum insuperabilem malitiam & sęuitiam in homines, sola Christi potentia superabilem significant. Vt autem intelligatur melius quomodo hi dęmoniaici habitauerint in monumentis, idq; in desertis & montibus,sciendum quòd Iudęi suos non sepelierunt in ciuitatibus ne contaminarentur,sed extra ciuitatem, in agris , & maximè in montibus & desertis locis,vbi vnaquæq; ferè familia suũ habebat sepulchrũ,in aliqua rupe excisum, aut in aliqua spelunca delectum,aut ex lapidibus & ex fossione extructum,tantam habens altitudinem & latitudinẽ,vt multi erecti illud ingredi possent, & multi in eo simul sepeliri. Patet istud ex variis scripturę locis,videlicet ex sepulchro domini,sepulchro Abrahæ , & sepulchris de quibus legitur 4. Reg.23.vbi dicitur Ioas vidisse sepulchra quę erãt in monte,misisseq; & tulisse ossa de sepulchris , & per ea polluisse altare in Bethel. Hinc etiã est quod toties in scripturis dicantur quidam illati vel non illati in sepulchris patrum suorum. Itaq; mirum videri non debet,si dæmoniaci isti in sepulchris habitarent, idq; in montibus & desertis. Vt autem hic manerent diabolus eos adegit. Primùm quidem, quoniam summè gaudent crudelitate & sæuitia, in eis & per eos omnem quam permittebantur sęuitiam exercere volebant. Iam magnæ cuiusdam crudelitatis erat,sepulchra ingredi , atque in eis inter mortuorum ossa,quę omnes religioso quodam metu,aut naturali aliquo horrore attingere abstinent, versari : maioris etiam crudelitatis erat,ex eisdem

A occurrere & inuadere viatores,qui sanè hac ratione magis percellebantur metu & horrore. Deinde secundùm Chrysost. & Theophyl. hac ratione dæmones perniciosum dogma persuadere hominibus volebant , videlicet quod animæ morientium dæmones fiant:vnde , inquit Chrysostomus,aruspices occidunt pueros , vt animam eorum cooperantem habeant,propter quod & dęmoniaci clamãt,anima illius ego sum. Certè August.lib. de heres. cap. 86. Tertulliano eum tribuit errorẽ, quod senserit animas hominum pessimas , post mortem conuerti in dęmones. Postremùm hac ratione declaratum est quibus rebus maximè dęmones delectentur,videlicet hominum morte:ac vbi sit illorũ pars,videli-
B cet nõ inter viuos,nec in terra viuentium,sed inter mortuos. Verùm hic queri potest cur dæmones dęmoniacos hos adegerũt ad occurrendum Christo, cùm potius fugiendum eis fuisset ab ipso. Dicunt quidã,dęmoniacos hos strepitu appellentiũ hospitum excitatos procurrisse in occursum Domini, vt quemadmodum consueuerãt impetum facerent in eum cum suis,sed postea dęmones sentientes illius in seipsis vim,agnouisse illum,ac prostratis istis dęmoniacis illum rogasse ne eos torqueret. Verùm cùm Marcus de altero istorum dicat, quod videns Iesum à lõgè cucurrit,& adorauit eum,&c.quo vtique satis significatur non occurrisse in principio animo inferendi nocumentũ,rectius dicitur dæmo-
C nes istos occurrisse Christo, & ad occurrendũ dęmoniacos adegisse, partim quòd Christi virtute cogerentur aduenire & occurrere , partim quòd sentientes dęmones pręsentiã alicuius qui eos torqueret,sperarent se humili supplicatione aliquid quod vellent posse impetrare. Quoniã enim isti dęmoniaci adeo sæui erant vt nemo eos ad Dominum adducere posset , ipsemet ad eos curandos venit in hanc regionem,atq; in ea existẽs occurrere eos sibi fecit. Neq; enim conueniebat vt vsq; ad eos iret, eósq; requireret,ne gloriæ cupidus videretur.

[h]QVID MIHI ET TIBI EST [b]FILI DEI ALTISSIMI? [c]OBSECRO TE, [b]ADIVRO TE.] Non voluntatis,ait Hierony. ista cõ-
D fessio est,quam præmium sequitur confitentis, sed necessitatis extorsio,quę cogit inuitos:velut si serui fugitiui post multum temporis dominum suum videant,nihil aliud nisi de verberibus deprecẽtur. Sic & dæmones cernentes Dominum in terris repentè versari, ad iudicandos se venisse credebant. Hæc ille. Porro dęmon inter audaciam & metũ hęrens , per timorem veneratur,filiúmq; Dei prædicat,ac ne expellatur aut torqueatur obsecrat:per audaciam verò cum Domino expostulat,dicens:quid mihi & tibi; ac etiam adiurare pręsumit , id pro se sibi vsurpans,quod contra ipsum vsurpari solitum est. Nam per adiurationes dęmonia expelluntur. Vt autem intelligatur quid hîc & in aliis locis scriptu-
E ræ sit adiurare,sciendũ verbum adiurare apud Latinos scriptores idem esse quod simplex iurare, aut idem quod valde iurare. Nam,ad,auctiuam particulam hic esse volunt. Vnde Terẽtius in Hecyra: Sanctè adiurat non posse apud nos Pamphilum se absente perdurare,hoc est,iurat. In scripturis verò sacris hoc verbum aliam habet significationẽ. Correspõdet enim Hebræę dictioni הַשְׁבִּיעַ quę cùm sit verbum coniugationis hiphil,significat propriè idem quod facio iurare. Sicq; accipitur cùm dicit Abraham seruo suo : Pone manum tuam subter femur meum , vt adiurem te per Dominum Deum cœli

cœli & terræ,&c.hoc eſt,vt iurare te faciã, quemadmodum etiam quidam vertunt.Sic & Geneſ.50. cùm dicit Ioſeph ſe adiuratum à patre vt ſepeliret ipſum in terra Chanaã Quomodo enim fuerit adiuratus,patet ex fine cap. 47. videlicet quia poſita manu ſubter femur(qui iurantium mos erat) iurauit patri ſe ſepulturũ illũ in terra Chanaan. Et Ioſ. 2.dixerunt exploratores ipſi Rachel poſt pręſtitum iuramentum ab ea exactum,Innoxij erimus à iuraméto hoc quo adiuraſti nos,id eſt,quod iurare nos feciſti.Itaq;,adiuro , his locis eſt ad iurandum adigo , quomodo & hoc loco quidam interpretantur, vt ſit ſenſus : peto à te vt iures mihi per Deum ne me torqueas. Sciendum tamen in ſcripturis quoſdam dici adiurari, etiam à quibus nullum exigitur iuſiurandum,vt cùm dicitur 1.Reg.14.Ionathas nõ audierat cùm adiuraret pater eius populum. Quomodo auté adiurauerit prius dicitur.Adiurauit autem Saul populum dicens: Maledictus vir qui comederit panem vſq; ad veſperam,donec vlciſcar de inimicis meis. Hic enim populus adiuratus nõ iu-
Num.5. rauit, ſed Saul tantùm. Sic in lege zelotypiæ dicitur:Adiurabit eam ſacerdos,& dicet:Si declinaſti à viro tuo,atq; polluta es,& concubuiſti cum altero viro,his maledictionibus ſubiacebis: Det te Dominus in maledictionem, exemplúmq; cunctorum in populo ſuo,&c. Quibus locis nihil aliud videtur eſſe adiurare aliquẽ, quàm iuramento execratorio & maledictioni diuinæ aliquẽ ſubiicere. Vnde pro eo quod nos legimus;his maledictionibus ſubiacebis;in Hebręo eſt,& adiurabit eam ſacerdos adiuratione maledictionis,dicétq; ad eam,quod per parentheſin inſertũ eſt, verbis ſacerdotis adiurantis. Iam nonnunquam occurrit in ſcripturis verbũ adiurandi,vbi neq; commodè exponi poſſit per exigerę iuramentum,neq; per ſubiicere execrationi,vt
3.Reg.vl. cùm dicit ad Micheam Prophetam rex Achab:Iterum atq; iterum adiuro te,vt non loquaris mihi niſi quod verũ eſt in nomine Domini.Et cùm in Can-
Matt.16. ticis dicitur:Adiuro vos filiæ Hieruſalem. Rurſum cùm dicit Caiphas Chriſto : Adiuro te per deum
Act.19. viuum,vt dicas nobis ſi tu es Chriſtus.Et in Actis: Adiuro te per Ieſum quem Paulus prędicat. Hic enim neq; iuramentum aliquod exigitur,neq; maledictio aliqua explicatur,nihilq; aliud videtur eſſe his locis adiurare, quàm religione aliquẽ obſtringere,hoc eſt, metu religionis & pietatis temeratæ aut vltionis diuinæ adigere ad aliquid faciendum, quod pulchrè ſignificat dictio Græca huic correſpondẽs, ὁρκίζω vel ἐξορκίζω.Quoniã enim iuraméto pręſtito,aut maledictione interminata aliquem ſic obſtringimus,vt metu religionis contra quàm veli mus facere non audeat , hinc generaliter adiurare ponitur pro intuitu obedientiæ & timoris Deo debitæ quenquã obſtringere.Itaq; hæc oratio ¿adiuro te per Deũ;ſic hoc & aliis locis eſt explicanda:Per gloriã & obedientiã Deo debitã te obſtringo, quaſi ſcilicet te iureiurãdo ad hoc adſtrinxiſſes,ita vt temeratæ religionis & inobedientiæ in Deũ crimen incidas niſi parueris.Hinc iam intelligi etiã poteſt. quomodo ſecundùm eccleſiaſticum vſum inſenſibiles quędã creaturæ dicãtur adiurari,vt cùm in conſecratione aquę benedictę dicitur:Exorcizo te creatura ſalis,&c.Exorcizo te creatura aquę,&c. Nam, exorcizo,Gręcum verbũ,non eſt aliud quàm adiuro,ſecundùm vſum quem habet hoc verbum in ſcripturis. Vt autem etiam intelligatur quomodo dæmon primùm quidem , vt apparet, rogauerit , de-

A inde etiam adiurauerit Chriſtum per Deum,(nam cùm ſuis precibus nihil ſciret meritò tribuendum, diuini nominis authoritate interpoſita, quam grauiſsimam eſſe Chriſto ſciebat,ſperabat ſe poſſe conſequi quod volebat) ne ipſum torqueret, aduertendum dæmonem hunc iam quidem tortum fuiſſe & afflictum à Chriſto,idq; & generali illa afflictione, quę omnibus à dãnatione dæmonibus ſemper fuit communis, & ſpeciali,qua ſcilicet ille affligebatur metu ex præſentia Chriſti: verùm neutram harum afflictionũ hic deprecatur,cùm ſciret fieri non poſſe vt ab illis liber eſſet & immunis , ſed duplicem adhuc aliam metuebat afflictionem,quã intelligi poteſt hic deprecatus. Metuebat enim expelli
B ex homine quem poſsidebat. quæ expulſio magna illi futura erat afflictio,eo quòd pro ſumma eius ſuperbia pœnoſum ſit alterius imperio debere cedere, próq; maxima eius malitia & in homines inuidia, volupe illi ſit homines affligere:quo certe affectu multi etiã ſunt hominum impiorum qui iam ad extremum malitię deuenerunt,quibus voluptati eſt aliis vel ſuo malo malefacere:& ſi coerceãtur à licentia faſcinorum,vehementer animo diſcruciantur.De hac itaq; afflictione pleriq; intelligunt,cùm dicitur;obſecro te ne me torqueas;quia ſequitur apud Lucam:Pręcipiebat enim ſpiritui immundo vt exiret ab homine. Et apud Marcum:Dicebat enim illi: Exi ſpiritus immunde ab homine iſto. Quibus orationibus cauſalibus omnino videtur ſignificari
C hoc afflixiſſe dæmonem , quod exire cogeretur ab homine. Metuebat autem etiam expelli extra regionem,& mitti in abyſſum inferni,torquendus ibi ea condemnatione quam ſciunt manere ipſos in nouiſsimo iudicij die, & hanc torturam magis videri poteſt deprecatus dęmon, quia dicitur apud Matthęum: Veniſti ante tempus torquere nos.Et poſtea dicitur in Marco , quod rogabat eum ne ſe expelleret extra regionem : & in Luca , ne imperaret illis vt in abyſſum irent.De hac igitur tortura ſi intelligatur quod dicit dęmon;obſecro te ne me torqueas;quod ſequitur;pręcipiebat enim ſpiritui immundo,&c.ſic eſt accipiendum , vt reddatur ratio quare precabatur , ne torqueretur videlicet , quia
D metuebat,ne eo quod imperabatur illi vt diſcederet ab homine,ſimul etiam imperaretur illi vt diſcederet extra regionem in abyſſum inferni. Porro ex Luca & Marco conſtat prius Dominum pręcepiſſe dęmoni vt exiret ab homine,quàm ille diceret,obſecro te ne me torqueas. Nec tamen mirum videri debet,ſi non omnino ſtatim exierit ad Chriſti pręceptum. Non enim ei Chriſtus præcepit vt omnino ſtatim exiret , nec adhuc eius præceptum planè vrgebat,ſed quemadmodum ſupra cùm dixiſſet dęmoni cuidam:Obmuteſce,& exi ab homine; permiſit illi Chriſtus priuſquam egrederetur , proiicere dæmoniacum in medium,& diſcerpere illum:ita & modò permiſit ante egreſſum adhuc quędam orare
E & reſpondere, quoniam ita vtile erat propter auditores.Neq; inefficacia pręcepti Chriſti ex eo inferri poteſt , ſed potius econtrariò efficacia præcepti Chriſti declaratur , dum Chriſto pręcipiente adeo trepidè & multum precabatur ne torqueretur, non refugiens quidem obedientiam, ſed maius malum deprecans.Cùm auté ſubiungit Lucas:Multis enim temporibus arripiebat illũ,&c.cauſam reddit,quare Dominus,etſi à nemine rogatus,præceperat dęmoni exire, nimirum quòd ob mali diuturnitatem & magnitudinem Dominus illius miſereretur.

A INTERROGAVIT AVTEM ILLVM IESVS DICENS: QVOD TIBI NOMEN EST, &c.] Interrogat Dominus nō quasi ignorās, sed vt ex diaboli respōsione patesceret præsentibus dęmonū inhabitantiūmultitudo, vt hinc illis etiam constaret & causa raræ illius crudelitatis ac sęuitiæ quæ descripta est, & miraculi magnitudo, quo à tāta dæmonum potestate Christi potentia homo postea liberatus est, sicq; cognosceretur Christi potētiam non solùm superiorē esse singulorum dęmonū potentia & malitia, sed etiam omnium quantumuis multorum, ac simul coadunatorum & conspirantiū. Præterea & ad nostram instructionem voluit Dominus multitudinem dæmonum vnum hominem B possidētium innotescere, vt agnosceremus nō esse nobis singulis negotium cum singulis dęmonibus, sed multos simul dęmones frequēter vnius saluti insidiari, quo cum maiori metu conuersemur in solo Domino confidētes, cuius vnius potestas longè superat omnium aduersariorum nostrorum vim & potentiā. Maior est enim, inquit Ioannes, qui est in nobis, quàm qui est in mundo. Interrogat autē Dominus de nomine, non quòd singuli dęmonum specialē habeāt nomen sibi propriū: sed interrogatione nominis exigens notificationem eius dæmonij quod loquebatur. Nomine enim rem notiorē facimus. Locutus autem hactenus fuerat dęmon velu- C ti vnus aliquis, dicēs: Quid mihi & tibi, &, obsecro te ne me torqueas. Proinde vt notū faceret Dominus cuius fuisset vox hactenus audita, videlicet quod nō vnius alicuius, sed totius cuiusdā multitudinis: Quod, inquit, tibi nomē est? hoc est, indica nobis quis sis tu qui in homine loqueris. Et dicit ei: Legio mihi nomen est; addens & causam vsurpati nominis; quia, inquit, multi sumus. Non enim putandum nomen hoc vsurpatū quòd verè ibi esset plenę legionis numerus, qui est 1250. militū, non autem, vt multi putant, 6666. Nam legio in decem diuiditur cohortes, cohors verò in 50. manipulos, manipulus in 25. milites. Vsurpant igitur nomē militare, bonis angelis magis conueniēs, quo insinuatur & dęmonum superbia, imperium ac assimilationē cum D angelis bonis sibi vendicantium, & eorundem in nos hostile bellum, quódq; in perniciē nostrā spurca colluuies coniurata sit. Cùm itaq; prius dixerūt Euangelistæ hominem occurrisse qui habebat dæmonium & spiritum immundum, nomen, dæmoniū & spiritus, collectiuè debet accipi pro tota hac cōgregatione dæmonum, de quibus iam posthac ferè semper loquuntur hic Euangelistæ pluraliter.

Legio quātum numerum in se comprehendat.

ET DEPRECABANTVR EVM MVLTVM NE SE EXPELLERET EXTRA REGIONEM, ET NE.] Quod dicit Marcus dęmones rogasse ne expellerētur extra regionē, quidam intelligunt extra regionem, hoc est, extra mundū habitatū; sed rectius intelligitur extra regio- E nem illam. Quemadmodum enim diuersi dęmones aliis & aliis vitiis magis delectantur, ita diuersi dæmones ad diuersas magis afficiūtur regiones, & ad eas maximè, in quibus mores hominū propter longam consuetudinem perspectos habent, ac vbi eis maior nocendi spes est & occasio. Itaque duo intelligendum est petiisse dęmones: vnum, ne expellerentur extra regionem: alterum, ne mitterentur in abyssum, hoc est, in infernum, locum scilicet damnatorum, ad quem se saltem in nouissimo iudicij die sciunt mittendos. Propriè enim abyssus, pro quo Hebraicè est תְּהוֹם significat aquarū profunditatē: accipitur tamē quandoq;, maximè in nouo Testamēto, pro inferno, propterea quod sub terra sit, mortuos damnatos penitus ita absorbens vt emergere illinc nō possint. Sic enim accipitur frequēter in Apocalypsi, sic & ad Rom. 10. & præsenti loco. Sunt autē qui intelligunt dęmones (qui, vt patet ex Paulo, in aëre hoc caliginoso detinētur vsq; in iudicij diem,) certis etiā locis sic diuino iudicio addici, vt eū non sint exituri nisi præcipitētur in abyssum, atq; ob id dęmones modò precatos ne expellerētur extra regionem. Secundùm quem intellectum eadē erit illorum petitio quæ est apud Lucam, & quę apud Marcum. Porro ad has dæmonū petitiones nihil respondit Dominus, neq; illorū petitioni verbis aliquibus annuēs, neq; reluctans, quod tantùm venisset ad saluandum & liberandū homines à potestate diaboli, nondum autē ad cōdemnandum dęmones extrema sua cōdemnatione, quæ ad secundum eius pertinet aduentū. Dispensatoriè autem fiebat vt dęmones metu perculsi ea rogarēt, vt pręsentes omnes intelligerent tantā fuisse Domini potestatem, vt illos nō solùm ex hominibus eiicere posset, sed tota etiā pellere regione; ac in abyssum præcipitare solo suo iussu, quod vtiq; iudiciariam eius ac diuinam potestatem planè demonstrabat.

ERAT AVTEM IBI CIRCA MONTEM GREX PORCORVM MAGNVS PASCENS IN AGRIS.] Quod Marcus dicit circa montem fuisse hunc gregem, pascentémq; in agris, non est contrarium ei quod dicit Lucas gregem hunc fuisse in mōte. Nā, vt inquit Augustinus, grex porcorum tam magnus fuit, vt aliquid eius esset iuxta mōtem in agris, aliquid in monte. Auto tus etiam grex circa montem fuisse dicitur, & tamē etiam in monte, quia in inferiori fuit mōtis parte, quæ in agros & campos diffundi cœperat. Dæmones ergo, quoniā exeundū illis erat ab hominibus, nec permittebatur eis nocere amplius pro illorum voluntate hominibus, cupiuerunt sibi concedi vt malitiā suam permitterentur exercere in ea quę hominum erant, re ipsa declarātes scilicet quāto odio & furore contra homines insaniant: occasionémq; sumpserunt à pręsente ibi tum grege porcorū, quos quia sciebant esse Iudęis abominabiles, sperabant Dominum vtpote Iudęum, & legis Mosaicæ obseruatorem facilè eorum petitioni consensurū. Videri autem potest, dęmones & alia de causa cupiuisse nocumentum istud hominibus illius loci inferre, nimirum vt perditis porcis, domini gregis aliíq; homines horum damno consternati Iesum non susciperent, sicq; fructu pręedicationis priuarentur, quēadmodum pòst ex parte euenit. Rursum autem dispensatoriè factum est vt dæmones ingressum in porcos peterent, vt cōstaret nihil omnino eos posse nisi ipsius permissione. Sed mirum videri possit, cur Christus qui hoc quod dicebatur, hoc est, saluatorem, sese in omnibus gessit, permiserit dęmones porcos inuadere & perdere, quanquam nullum sit dubium quin iure id concedere potuit, cùm esset Dominus omnium. Verùm dicendū, variis de causis id Dominū permisisse admodum conuenienter, non quidem vt dæmonibus cōplaceret, sed dispensatoriè alia intendens hominū instructioni & eruditioni vtilia. Primùm itaq; id concessit, vt re ipsa constaret quod prius dixerunt dæmones, multitudinem dæmonum inhabitasse hunc hominem, ac iam eandem expulsam esse. Deinde vt refelleretur & conuinceretur pertinacia eorum, qui negantes dæmonum

Quo[illegible]

dæmonum naturam, quales erant Sadducæi, & ob id etiam negantes dæmonem vexare hominé, attribuunt vexationem ægritudini naturali. Fingi enim non poteſt, ægritudinem huius hominis ſtatim migraſſe in gregem porcorũ vt præceps ſe ſubmergeret. Præterea demonſtrare voluit Dominus, dæmones atrociora commiſſuros in hominibus quàm in porcis, niſi in eo quod tyrannicè agunt à Deo impedirentur, non permiſsi facere quę volũt: Manifeſtũ enim eos magis odire homines quàm irrationalia, quum hæc propter homines perdere ſtudeant, & per illorum perditioné his inferre triſtitiam, vt patet in his quæ circa Iob. Quartò, veriſimile eſt hos Gadarenos fuiſſe Iſraelitas, tum quòd alioqui ad prædicandum eis non ſit probabile Dominum acceſſurum, cùm dicat ſe miſſum tantùm ad oues quę perierunt domus Iſrael, tum quòd hæc regio iure pertineret ad Iſraelitas, inhabitata enim olim erat à dimidia tribu Manaſſe & à tribu Gad, à quo nomine putant quidã ciuitati nomen Gadara datũ. Et ex Ioſepho omnino ſatis conſtat Gadarenos fuiſſe Iudæos. Quoniam itaq; his non licebat veſci carne porcina, cuius eſum lex Moſaica interdixit, permiſit dæmones porcos ingredi & perdere, vt pœnas contemptæ vel neglectæ legis darent, amittendo porcos quos contra verbum Dei aluerant. Addi & hoc poteſt, Dominum hac ratione demõſtrare voluiſſe ſe ad ſaluandum homines veniſſe, non autem illi curæ eſſe porcorum aut quarumcunque rerum temporalium ſalutem, atq; vel ob vnius hominis ſalutem cæterarũ rerum quamuis grauem iacturam eſſe negligendã. Poſtremùm, quod ad myſticũ attinet ſenſum, permiſſum iſtud eſt à Domino vt oſtéderetur dęmones permitti poſsidere, atque optare poſsidere eos qui in vitiorũ cœno volutantur porcorum more, qui furia quadã dęmoniaca in omnia vitia prolabentes tandem cum dęmonibus pręcipitabuntur ac ſuffocabuntur in abyſſo inferni. Porro ſtagnum illud, in quod Lucas dicit pręcipitatos porcos, Zieglerus quibuſdã coniecturis cõmotus putat non fuiſſe ſtagnum Geneſareth, ſed alium quẽdam lacum longè minorem, non procul à Gadara ciuitate exiſtentem, cuius meminit Strabo, dicés eum aquæ eſſe adeo noxiæ, vt potum in eo pecus, & vngues & pilos amittat. Hunc itaq; putat ille fuiſſe in quem porci ſunt pręcipitati: vt quemadmodũ Chriſtus pro oſtenſione expulſæ multitudinis dęmonũ, & confutatione eorum qui ſpirituum negant naturam, porcos delegit, animal ſcilicet immundum, & lege Moſaica vetitum: ita & ſtagnum delegerit, quod ex conditione rerũ erat inutile humanis vſibus. Non enim cõueniſſe vt in ſtagnũ Geneſareth, quod aquæ erat ſaluberrimæ, teſte Ioſepho, & hominibus valde commodum, porci bis iam immũdi ſimul cum dęmonibus mitterẽtur, quòd hinc aquas polluendas putaret, & hominibus eis vtentibus abominabiles. Suſpicatúrq; lacum hunc nõ diu poſt hoc factum à vicinis terra obſtructum, timentibus ſcilicet ne ex fœtore cadauerum peſtis aliqua oriretur, ac eundem ob pręſentiam horridorum dæmonum magis iam abominantibus; ob id factum, vt huius lacus non meminerint hiſtoriographi qui poſt Strabonem & Chriſtum contemporaneos ſcripſerunt, Ioſephus ſcilicet, Plinius, Ptolomeus, Hieronymus, Euſebius. Verùm vt hæ coniecturæ non ſatis firmæ ſunt, ita non concordat hęc ſententia cum Euangeliis. Nam quod Lucas ſtagnum dixit, Matthæus & Marcus mare vocauerunt. Hi autem

A lacum Geneſareth, mare appellare ſolent, quem Lucas ſtagnum ferè vocat. Accedit his quod Hieronymus in lib. de locis Hebraicis poſt deſcriptionem ciuitatis Gadaræ ſcribit: Hodie, inquit, ſupra montem viculus demonſtratur iuxta ſtagnum Geneſareth, in quod porci pręcipitati ſunt.

[l]ROGABANT EVM [c]OMNIS MVLTITVDO REGIONIS GERASENORVM, [l]VT TRANSIRET A, &c.] Non ex cõtemptu & ſuperbia, vt annotauit Hieronymus, Geraſeni Dominum volunt à ſe diſcedere, ſed ex humilitate, &, vt dicunt Euãgeliſtæ, ex timore, videlicet quia cõſcij ſuę fragilitatis agnoſcebant ſe eius pręſentia indi-
B gnos, ac metuebãt ne qui tranſgreſsionem legis in porcis punire viſus fuit, etiam in aliis eorum animalibus ipſorum peccata vindicaret. Itaq; minus fuit horum peccatum quàm Nazarenorũ. Hi enim etſi damno affecti, rogant tamen Chriſtum humiliter, vt diſcedat: Nazareni verò nullum damnũ paſſi eiecerũt, & pręcipitare voluerũt. In eo tamen grauiter peccauerũt hi Gadareni, quòd magis timebãt Domini potentiã in expulſione dęmonum & perditione porcorum declaratã, quàm amarent eiuſdem bonitatem in reſtitutis relucentem dæmoniacis: quódq; magis ſoliciti erant de perditione animalium, quàm de ſalute animarũ ſuarum, & veritatis cognitione. Siquidẽ videntes Dominũ eos curaſſe
C dæmoniacos, qui toti etiã regioni erant infeſti, exiſtimare meritò debuiſſent veniſſe illũ ad ſaluandũ, non ad perdendum, ac proinde amandum magis quàm metuendũ. Quare cùm malo hoc timore indignos ſe facerent Chriſti pręſentia & doctrina, facilè eorum annuit precibus Dominus, nolens ſcilicet cuiquã eſſe moleſtus, ac docens re ipſa margaritas ac roſas Euangelici ſermonis nõ eſſe ſpargẽdas ante porcos, nec diſcipulos pędicare debere vbi nõ eſſent recepti, quemadmodũ pòſt c. 10. Matthæi docuit. Et quidem prius Petro ſimili timore correpto, ac dicente: Exi à me Domine, quia homo peccator ego ſum, nõ diſceſsit ab eo Dominus, ſed metu depulſo etiam ſummę dignitatis addit promiſ-
D ſionem: Gadarenis verò timentibus & precantibus vt diſcedat, acquieſcit eorum petitioni, nimirum quia timor ille Petri reprehẽſione carebat eo quòd ex ſola animi humilitate natus fuiſſet: Horum verò timor non ex ſimplici ſynceráq; humilitate naſcebatur, ſed partim etiam & magis ex nimio amore rerum temporalium quibus malè timebant.

[b]CVMQVE ASCENDISSET NAVIM, COEPIT ILLVM DEPRECARI, &c.] Oſtẽditur hinc perfecta ſanati huius viri ſanitas. Nõ ſolùm enim corpore ſanatus eſt, ſed & corde adeo ſanatus eſt vt Ieſum perfectè agnoſceret, orans vt cum illo ſibi eſſe liceret, eo quòd expertus eſſet eius in ſe bonitatẽ ac potentiã, ac verborum eius quę ad pedes
E eius ſedens audiuit ſuauitatẽ. Itaq; illi quidẽ Chriſtum precantur vt diſcedat, hic precatur vt cũ ipſo ſibi ſemper eſſe liceat. Verùm non permiſit Dominus, idq; tum ob id, vt vult Theophy. vt indicaret ei Dominus quòd licet non ſit ſecum, gratia tamen eius protectus à dęmoniacis inſultibus liber futurus eſſet: timebat enim fortè ne elõgatus à Ieſu iterum inuaderetur à dęmonibus: tum vt hi qui humano quodã timore Chriſti pręſentiã adhuc ferre nõ poterant, haberent ſui ac gloriæ diuinæ aliquẽ pręconem eis gratiorem. Vbi notanda mira Domini in ipſos Geraſenos quãlibet ingratos benignitas, dum eis relinquit eum per quẽ ad ſui cognitionẽ & admirationem,

admirationem, ac veritatis à se discendæ desideriũ prouocari possent: monemúrq; hoc Domini exemplo, ne mox desperemus, si qui Euangeliũ non illico recipiãt, sed tentãda potius omnia, & per alios, & per nos, vt vel quosdã saltem lucremur, experturi indubiè fructũ aliquem hinc tandem obuenturum, quemadmodũ ex huius prędicatione prouenisse verisimile est. Dicitur enim; & mirabãtur. Obseruandũ rursum, non dixisse Dominũ: Narra quanta ego tibi fecerim, verùm, quãta tibi fecerit Deus, humilitatis certè formam nobis tribuẽs, vt omnia nostra bona opera Deo tribuamus. Ille autẽ tãquã gratus, narrabat quæcunq; illi fecisset Iesus. Sic certè oportet & nos, quando cuipiam benefacimus, nolle hoc prędicari, sed Dei solùm gloriã quærere: at ille qui beneficio affectus est, etiã nolentibus nobis prędicare debet. Quomodo autem huic Dominus pręceperit acceptum beneficiũ prędicare, aliis autẽ multis à se curãtis pręceperit silere, pòst dicetur. Porro quod ad mysticum attinet sensum, in homine isto dæmoniaco, exemplum est hominis sceleratissimi, qui multo tempore vitiis assuetus, non ab vno solùm possidetur dæmone, sed multis, dum omni malitiæ genere scatet, luxu perditus, in scorta furẽs, in aleam insaniens, temulentia vesanus, rixosus, prædator, violentus in omnes, qui miserabili & horrendo sub oculis Dei & sanctorũ spectaculo, incorruptionis stolam exutus, omniq; virtutum ornatu nudus, neq; in domo, neq; in ciuitate, quę est Ecclesia, manet, nullis iam nec Dei, nec hominum legibus coercendus, nec amore, nec pudore, nec reuerentia, nec metu cohibendus, sed in agros & deserta vagatur, inter eos scilicet degens qui agrestem & sterilem vitam agunt, habitãtq; in monumentis, hoc est, mortuorum operum receptaculis, vt in prostibulis, aliisque scelerum officinis, atq; adeo in sui corporis sepulchro nihil quàm fętidum halitum, & pestiferum per guttur eructantis. Verùm neq; de huiusmodi quidem desperãdum est. Curabitur enim, si modo & Christus ad eũ venire dignetur, & ipse vicissim Christo trahente accurrat ad eum, prius à se fidei oculis conspectum: & sic quidem curabitur, vt proiiciantur in profundum maris omnia peccata eius, vt dicitur Micheæ 7. Is autem vbi à legione dæmonum & vitiorum curatus fuerit, ac sanę mentis factus fuerit, prius quidẽ ad pedes Iesu sedere aliquãdiu debet, discens scilicet qua ratione vitam deinceps viuat Deo acceptam, deinde prædicare Dei in se misericordiam, idq; maximè apud suos. Non enim ita pudere debet vitæ prioris, vt non ea palam qualis fuerit prædicetur, quantum id ad illustrandam Dei misericordiam profuerit, cui soli & non meritis aliquibus tribuendum est quòd quis subitò alius redditur, ex peccatore factus iustus.

Mysticus sensus.

SANATVR PARALYTICVS PER TEGVLAS demissus. Matthæi 9. Marci 2. Lucæ 5. CAP. XXXII.

F[c]Actum est autem cùm rediisset Iesus, [b] & cùm transcendisset in naui rursum trans fretum, conuenit turba multa ad eum, & erat circa mare, [&] [c]excepit eum turba. erant autẽ omnes expectãtes eum. [a]Et venit, [b] & intrauit iterũ [a] in ciuitatem suam. [b]Capharnaũ post dies aliquot. [c]Et factum est in vna dierũ, [b] & auditum est quòd in domo esset, & confestim conuenerunt multi, ita vt non caperent neque ad ianuam. [c] & ipse sedebat docens, [b] & loquebatur eis verbum. [c]Et erant Pharisæi sedentes & legis doctores qui venerãt ex omni castello Galilææ, & Iudææ, & Hierusalem: & virtus Domini erat ad sanandum eos. [l]Et fecce [b]venerunt ad eum [c]viri ✝ [l]portantes [a]ei f‖ in lecto hominem [l]qui erat paralyticus: [b]qui à quatuor portabatur. [b]Et ▷ non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba, [c]ascenderunt supra tectum, & [b]nudauerunt tectum vbi erat, & patefacientes, [c]per tegulas [b]submiserunt* eum cum lecto [c]in medium ante Iesum. ▷ [l]Cùm autem vidisset Iesus fidem illorum, ait [e]paralytico: [a]Confide ‖ [l]fili, remittuntur tibi peccata tua. [a]Et ecce [b]erant illic [c]quidam de scribis [b]sedentes [b] & ✝cœperunt cogitare [c]Scribæ & Pharisæi ▷ [f]dicentes ‖ [e]in cordibus suis: [b]Quid hic sic loquitur? [a]hic [e]blasphemat. [c]Quis est hic qui loquitur blasphemias? [b]Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus? ✝ [l]Quo statim cognito Iesus spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, [c]respondens [l]dixit [b]ad illos: [a]Vt [l]quid cogitatis [b]ista [a]mala [l]in cordibus vestris? Quid est facilius, dicere [b]paralytico: [l]Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere: Surge, [b]tolle grabatum tuum, [l] & ambula? Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata ([a]tunc [l]ait paralytico:) [b]tibi dico, [l]surge, tolle ▷ lectum tuum, & vade in domũ tuã. Et ‖ [b]confestim ✝ [l]consurgẽs [b]ille [c]corã illis tulit lectum in quo iacebat, & [l]abiit [b]inde coram omnibus [f]in domum suam, [c]magnificans Deum. [a]Videntes autem turbæ timuerunt. ‖ [b]Et stupor apprehendit omnes, & magnificabant [l]Deũ [a]qui dedit talem potestatẽ hominibus. [c]Et repleti sunt timore [b]dicẽtes: Quia [c]vidimus mirabilia hodie. [b]Nunquã sic vidimus.

C.8. B.5. B.2. C.5.
✝a offerebant ✝b offerentes ‖a paralyticũ in lecto iacẽtẽ ▷b cũ nõ possent offerre eum illi ✝b grabatũ in quo paralyticus iacebat ▷a Et videns Iesus fidẽ illorũ dixit ▷c quorum fidem vt vidit dixit ‖c homo ✝b cogitãte ▷a dixerunt ‖a intra se ✝a Et cùm Iesus cogitationes eorũ ✝c Vt autem cognouit Iesus cogitationes eorum ▷b grabatum ‖b statim ✝c surrexit b sublato grabato ‖b ita vt mirarẽtur omnes & honorificarent a Et glorificauerũt

F[c]ACTVM EST AVTEM CVM REDIISSET IESVS. [b]ET CVM TRANSCENDISSET IN NAVI.] Relictis his qui discessum ipsius præ timore precabantur, ad eos redit Dominus quibus se gratum fore non dubitauit, quiq; illum auidè expectabant. Ita enim videas Dominũ nunquam ab Euangelico negotio vacasse, vt à quibusdam repulsus nauseabundis, mox ad sitientes & esurientes conuerteretur, vt eos vitæ cibo pasceret. Porro de ordine rerum gestarum hic nonnulla est difficultas. Nam post reditũ Christi Marcus simul & Lucas commemorant miraculum de filia archisynagogi resuscitata, & curata Aemorrhoissa, & ita narrant, vt videãtur hæc gesta statim à reditu, post- D quam adhuc in domum suam aut in ciuitatem descenderet. Nam Lucas quidẽ sic habet: Factũ est autem, cùm rediisset Iesus, excepit illum turba, erant autẽ omnes expectantes eum. Et ecce venit vir, cui nomen Iairus, &c. Vbi propter aduerbium, ecce, videtur satis significari miraculum hoc contigisse statim cùm iam nauim Dominus egressus esset. Quod ex Marco magis apparet. Is enim sic habet: Et cùm transcendisset in naui rursus trans fretum, cõuenit turba multa ad eũ, & erat circa mare. Et venit quidã de Archisynagogis nomine Iairus, &c. Vbi etiã Græcis est aduerbiũ, ecce, Et ecce venit quidã; vnde planè significari videtur Iairũ hunc accessisse Dominum, cùm adhuc circa mare cõsisteret rediens à Gerasenis.

Gerasenis. Non posse tamen intelligi hunc rerũ gestarum ordinem ex Mattheo nimis manifestum est, non quidẽ quia post transfretationem commemorat eum venisse in suam ciuitatem, ac sanasse paralyticum (intelligi enim posset hæc facta post trãsfretationem, sed quibusdã in medio gestis) verùm quia Matthæus principem illum qui pro filia sua precabatur (quem eundem esse cum eo cuius meminerũt Marcus & Lucas nemo facilè negabit, quantumuis id neget solus Osiander) dicit Christũ accessisse cùm loqueretur & disputaret de ieiunio cũ discipulis Ioãnis & Pharisæorũ. Quam disputationem habitam post vocationem Matthei, & hãc factam esse post curationem paralytici, non ex Mattheo solùm, sed etiã ex Marco & Luca constat, quorum vterq; tria illa, videlicet curationem paralytici, vocationem Matthæi, & disputationem de ieiunio eodem ordine cum Mattheo describunt, quãuis alio loco, sed sic vt eorum narratio non requirat rerum narratarũ immediatum cum superioribus ordinem. Siquidem Marcus tria illa descripturus sic incipit cap. 2. Et iterum intrauit Capharnaum post dies, scilicet aliquot. Non enim legendum est, post dies octo, vt habent quidam libri. Diebus ergo illis intermediis, post quos venit iterum Capharnaum, ab illo discessu cuius fuit mentio supra 28. capite Concordiæ, facta sunt hęc quæ narrata sunt cap. seq. 29. 30. & 31. Lucas verò eadem illa descripturus sic auspicatur: Et factum est in vna dierum, & ipse sedebat docens. Quæ narratio non solùm non requirit immediatã ad superiora sequelam, sed ne sequelam quidem. Itaq; quantumuis videantur Marcus & Lucas significare Iairum accessisse ad Christum statim post transfretationem, intelligendum tamen quibusdã in medio gestis tum primùm accessisse: quæ quoniam à duobus his Euangelistis prius narrata fuerunt, ita Iairi accessum superioribus connexuerunt, quasi nullo intermedio hoc gestum fuisset. Videri potest & ideo post transfretationẽ eos descripsisse Iairi accessum, eo quòd Iairus accesserit ad Christum circa mare existentem, non quidem eo die quo post reditum à Gadarenis circa mare erat, sed alio quodam. Nam & Marcus iam dicturus est, Dominum cùm Matthæum inter eundum vocaret, rursum accessisse ad mare. Iairum enim accessisse Christum circa mare existentem omnino videtur ex Marco, cùm dicit; & erat circa mare. Et ecce venit, &c. Frustra enim videbitur ibi positum; & erat circa mare; nisi intelligatur significare eum voluisse Christum ab Iairo circa mare inuentum. Igitur quoniam post reditum à Gerasenis Iairus Christum circa mare adierit, quamuis non eadem illa die qua venerat à Gerasenis, historiam quæ est de Iairo duo Euangelistæ post reditum describunt, omissis his quæ in medio gesta sunt, quod illa prius descripsissent.

Ciuitas Christi quæ dicitur.

[a]ET VENIT, [b]ET INTRAVIT ITERVM [a]IN CIVITATEM SVAM [b]CAPHARNAVM, &c.] Diligenter inquirit D. August. quam vocet hic ciuitatem Domini Matthæus. Non enim posse intelligi Nazareth patriam Christi manifestum videtur ex Marco, qui miraculum hoc curati paralytici factũ testatur in Capharnaum. Proinde putat per ciuitatem suam posse intelligi totam Galilæam, in qua erat Nazareth: sicut, inquit, vniuersum regnum Romanum in tot ciuitatibus constitutum dicitur modò Romana ciuitas, vt ideo dicatur Dominus venisse in ciuitatem suam, quia venit in

Lib. 2. de consensu Euãgelist.

A Galilæam, [f]in quocunque oppido Galilææ venerit. Hierony. verò in cõment. Ciuitatem, ait. eius nõ aliã intelligimus quàm Nazareth, vnde & Nazareus appellatus est. Quod si quis hãc Hierony. sequatur sententiam, necesse erit intelligere, vt docet eodem loco quo suprà August. prętermisisse Matthęũ quę gesta sunt posteaquam venit in ciuitatem suam Nazareth, donec veniret Capharnaum, & huic adiũxisse de sanato paralytico, sicut in multis, inquit, faciunt Euangelistæ, prætermittentes media, tanquam hoc cõtinuò sequatur quod sine vlla prætermissionis significatione subiungunt. Nã non in Nazareth, sed in Capharnaum, quod sequitur miraculum contigisse ex Marco constat, vt prius dictum

B est. Cùm autem Matthæus scribens venisse in ciuitatem suam, & deinde subiiciens: Et ecce offerebãt ei paralyticum, &c. perspicuè satis significet paralyticum hunc oblatum in ciuitate ea in quam Dominum venisse dixit, in quam ideo solùm venisse eum videri potest dixisse, vt indicaret vbi miraculum hoc factum sit, rectius secundùm Chrysost. per ciuitatem Domini hic intelligitur Capharnaum. Quoniam enim suprà Matthæus dixit Dominũ relicta ciuitate Nazareth venisse & habitasse in ciuitate Capharnaum, iam deinceps ciuitatem Domini vocat Capharnaum, eo quod in ea principalem iam sibi delegisset habitationem, quamuis neq; in

C ea vel tantum proprij habuerit, vt esset in quo caput suum reclinaret. Parum autem habet ponderis quod dicit Lyra, Capharnaum ideo dici ciuitatem Christi, quia erat ciuitas pręcipua Galilęæ, respectu cuius Nazareth paruum fuit oppidum illi subiectũ, quemadmodum, inquit, Parisiis dicitur ciuitas alicuius nati in aliquo oppido iuxta Parisios.

[b]ET AVDITVM EST QVOD IN DOMO ESSET, ET CONFESTIM, &c.] Cùm dicit; auditũ est quod in domo esset; satis significatur Dominum latenter ingressum fuisse in domũ, priusquã ipsum abdidisse se in domũ, quàm aduentus ipsius innotesceret vulgo. Verũ vt nõ potest latere sol, ita nec Dominus Iesus. Rumor enim, vt fit, à paucis

D exortus, iã per omnẽ ciuitatẽ sparserat Iesum esse in ædibus. Vnde sine mora tãta vis hominũ eò confluxit, vt nõ solùm tota domus impleretur, sed etiã nõ caperent multitudinẽ ea loca quæ sunt circa ianuã. Ita enim intelligendũ quod nos habemus, vt non caperẽt, neq; ad ianuã; quod Gręcis est dilucidius propter articulũ τά, sic enim habent ὥςε μηκέτι χωρεῖν, μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θυράν, hoc est, vt nequaquam caperent eos, neq; ea quæ erant circa ianuam. Obseruandum autẽ, Dominum rursum neminem reiicientem à domo, neq; offensum improbitate irruentiũ, expositum se illis, vt aliàs semper, præbuisse, ac in hac multitudine duo illa sibi propria officia exhibuisse, nempe doctrinã & curationem. Siquidẽ Lu-

E cas dicit; & virtus Domini erat ad sanandũ eos; in qua locutione Hebraismus est pro eo quod est, Virtutem suam exerebat Dominus ad sanandum eos, nempe quotquot aderant egentes eius ope. Quanquam autem propter miracula maior pars potissimum cõflueret, prius doctrinæ tamen Dominus vacauit, deinde & ęgrotos sanauit: docẽs scilicet vbique primam rationem animorum habendam, posteriorem corporum: ac insinuans se non tam venisse ad ædendum miracula, quàm ad docendum, cùm illa propter doctrinæ æderet confirmationem.

[l]ET [f]ECCE [b]VENERVNT AD EVM [e]VIRI [l]PORTANTES [a]EI [f]IN LECTO, &c.]

Pulchrè Euãgelistæ hic insinuãt primùm quidẽ magnitudinẽ morbi in hoc paralytico. Nam pręterquã quod paralysis morbus sit incurabilis, erat hic nõ in quibusdã solùm membris paralyticus, sed in omnibus suis mẽbris ita morbo solutus, vt lecto affixus à quatuor baiulis portaretur. Deinde verò & fidei magnitudinẽ, quã in Christo habuerũt hi qui portabãt paralyticum, & ardẽs ac indefessum iuuandi proximũ desideriũ ac studiũ, nobis meritò imitandum, & ęgri huius patientiã simul cũ fide, dum hęc omnia quę hic narrãtur patienter tulit. Porro cũ sequitur: Videns autẽ Iesus fidẽ illorũ; quidã intelligunt relatiuum, illorũ, tantùm referri ad portantes. Vnde Hierony. Vidẽs autẽ Iesus non eius fidẽ qui offerebatur, sed eorum qui offerebãt. Verùm rectius cum Chrysost. intelligitur simul referri & ad portãtes, & eũ qui portabatur, aut saltẽ ita referri ad portãtes, vt nõ excludatur fides ęgri. Neq; enim, inquit Chrysost. se portari & per tectũ demitti sustinuisset, nisi salutẽ sperasset. Adde, quod maximè mouere debet, quòd nequaquã dixisset illi Christus: Dimittũtur tibi peccata tua; nisi & ipse fidẽ habuisset.

Quomodo fide aliena saluari dicamur.

Nam quãquã sanitas corporalis cõferri alicui possit à Deo, & collata sit aliquãdo à Christo, solo intuitu fidei alienę: spiritualis tamen sanitas, quæ in peccatorũ cõsistit remissione, in adultis accipi non potest sine propria fide. Quod ergo dicitur à quibusdam fidẽ alienã saluare aliquẽ, si quidẽ intelligatur de salute corporali, nullã habet difficultatẽ, quia fides aliena alicui impetrat à Deo sanitatẽ etiã sine eius qui sanatur fide: Si verò de salute mẽtis accipiatur maximè in adultis rationis vsum habẽtibus, nõ potest intelligi fidẽ alienã saluare aliquem, nisi vel quia impetrat ei à Deo fidẽ qua saluatur, quomodo multi cũ Augustino putãt Stephanũ impetrasse Paulo, vt ex persecutore fieret Apostolus, vel quia cõtẽplatione fidei alienæ Deus credẽti eã cõfert gratiam quã eidẽ aliàs nõ erat collaturus ob fidei eius imperfectionẽ, aut vitæ demeritũ. Ex quibus patet quomodo sanè intelligi debeãt autoritates quędam sanctorũ, qualis est ea quæ in Catena Thomæ tribuitur Ioãnni episc. dicẽti: Quantũ valet apud Deũ fides propria, apud quem sic valuit aliena, vt intus & extra sanaret hominem. Similiter sententia Ambrosij super Lucã: Magnus, ait, Dominus, qui aliorũ merito ignoscit aliis, & dũ alios probat, aliis relaxat errata. Cur apud te homo collega non valeat, cùm apud Deũ seruus & interueniẽdi meritum, & ius habeat impetrãdi? Intelligendum enim hos patres ita loqui de fide aliena peccatorũ remissionẽ impetrãte, vt nõ excludãt fidẽ eius qui salutẽ cõsequitur. Quod ex Ambrosio est perspicuum, subdit enim: Disce qui ęger es impetrare. Si grauiũ peccatorũ diffidis veniã, adhibe precatores, adhibe Ecclesiã quę pro te precetur, cuius cõtẽplatione, quod tibi Dominus negare posset, ignoscit. Atq; in hunc modũ intelligendũ est quod hic dicitur Dominum propter fidẽ portantiũ remisisse peccata paralytico. Quæri autẽ potest, cur dicatur: vidẽs fidẽ illorũ; potius quàm videns hominis huius patientiã aut miseriã, aut videns indefessum studiũ eorũ ad iuuãdum proximum, eorúmq; in proximũ dilectionẽ. Et dicendũ, nõ dubiũ quin gratissima Christo fuerit offerentium charitas & ęgri patiẽtia, cuius etiã miseria ad misericordiã misericordẽ Dominũ permouit: fidei tamẽ tribuitur sanitas mẽtis & corporis collata huic ægro, nõ solùm ad cõmendationem fidei in Christũ, sed etiam ob id quod fidei propria merces sit cõsequi id quod credit & sperat. Vnde postea frequẽter dicit: Fides tua te saluũ vel saluã fecit. Cùm autem in Euangeliis Saluator toties fidẽ cõmendat, non debet nomen, fides, quod variũ habet vsum & significationẽ, accipi simpliciter pro credulitate, firmóq; assensu eorũ quæ de Deo & Christo credẽda sunt, qualem fidem etiã dæmones habent. Neq; rursum accipi debet vt idem sit quod fiducia, quę à spe aut nihil differt, aut perparum, quomodo multi in multis locis exponunt, & quomodo videtur accipi cùm dicit Saluator. Si habueritis fidẽ sicut granũ sinapis, dicetis mõti huic: Transi, &c. Et: Si fęnum agri quod hodie est & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quãto magis vos modicæ fidei? Nã cum dicitur de Cẽturione: Non inueni tantã fidem in Israël; fides Cẽturioni tribuitur nõ tam propter fiduciã quã habuit, quàm propter opinionem & existimationem quam habuit de Christo, credẽs illum tantæ esse virtutis, vt absens ægrũ sanare posset. Sic & postea 9. isto cap. Matth. cùm duobus cæcis dixisset: Creditis quia hoc possum facere vobis? & deinde illis dicentibus: Vtiq; Domine, respõderet: Secundùm fidẽ vestram fiat vobis; manifestũ est nomine fidei credulitatem & firmã persuasionẽ potentiæ Christi significari. Non enim fiduciæ quę ad voluntatẽ pertinet, est, credere quòd Christus posset cæcos illuminare, sed credulitas quæ ad rationẽ & intellectũ pertinet. Proinde rectissimè, vt apparet, dicetur nomine fidei in Euãgeliis, cùm ei tribuitur salus aut cõsecutio omnium quę volumus, cõplecti vtrunq;, nẽpe & assensum illum firmũ in credẽdis de Deo ac Christo, & fiduciã ex illius omnipotente bonitate conceptã: quamuis in quibusdam locis magis videatur haberi respectus ad credulitatẽ & assensum illum mẽtis, in quibusdam verò ad ipsam fiduciã. Ita enim duo hæc ad inuicem cohærent, vt nec fiducia esse possit sine credulitate, nec credulitas sine fiducia quicquã impetret à Deo, vtq; fiduciæ magnitudo ex credulitatis perfectione nascatur. Certè dum dicimus: confido huic verbo Dei dicto sacerdotibus: Quorũ remiseritis peccata, remittuntur eis; in verbo, confido, duo illa simul cõprehendi vidẽtur. Est enim sensus: adeo persuasus sum illud esse verũ, vt inde etiã mihi certò sperem per sacerdotes peccatorũ remissionẽ. Non enim idẽ videtur esse, Credo huic verbo Dei, si verbũ, credo, propriè accipiatur, & cõfido huic verbo Dei. Sic ergo & hoc loco fides accipitur, cùm dicitur Dominus vidisse eorũ fidẽ. Magnam enim de Christi potẽtia simul & bonitate conceperãt opinionem, atq; ex hac opinione, firmáq; credulitatẽ magnã etiam fiduciã atq; spem cõsequendæ salutis quã desiderabant, quam de Christo opinionẽ & fiduciã declarabant, dum tantum laboris & molestiæ non dubitarent subire, omni postposito pudore, vt ęgrũ Christo præsentarent. Dubitari tamẽ hic vlterius poterit quomodo remissio peccatorũ hic tribuatur fidei illorũ, cum, vt est verisimile, de impetrãda peccatorum remissione nihil cogitauerint, nihílq; solliciti fuerint. Et primùm quidẽ dici potest Euangelistas noluisse significare Dominum remisisse huic peccata propter fidẽ illorum, sed quòd cùm vellet propter illorũ fidem sanitatem corporis quam illi sperabant cõferre, prius illi remiserit peccata, quibus dimissis desideratã sanitatem ordine cõgruenti consequeretur. Secundò dici potest & rectius, in hoc ægro & offerentibus ipsum fuisse etiã implicitam fidem consequendæ remissionis peccatorũ, etsi

de

de ea fortè nihil actu cogitarēt,eò quod crederent Dominum posse cuncta sanitatis corporalis impediméta tollere,inter quę erāt & peccata:quódq; crederent eum esse Christum,qui promissus erat fore Saluator à peccatis hominū.Obseruanda verò hic rursum Domini benignitas.Non enim factum horum offerentium calumniatur,velut improbitatem quandam perfringentiū alienam domum,ac sermonem interrumpentium,aut velut declarationē imperfectæ in se fidei, quasi absentem absens curare nō posset,sed velut fiducię erga se declarationē piè illud & benignè suscipit,quāuis illorum fides nondū maxima esset,nec talis qualis erat Centurionis.

[a] CONFIDE [f]FILI, REMITTVNTVR TIBI, &c.] Confide, inquit,hoc est, bono animo esto,certò sperans te consecuturū desideratam corporis sanitatē.Nam remittuntur tibi peccata tua ob quæ morbū hunc incidisti. Dicit ergo;confide, non quia non habebat fiduciā,sed vt ea fiducia non remitteretur,imò potius augeretur.Pro,remittuntur, autem Græcis est ἀφέωνται, quod verbū post Erasmum quidā vertendū putāt per,remittantur vel remissa sint:ita tamen vt non tā optantis quàm remittentis efficaciter, verba intelligantur.vt sit sensus: Volo vt peccata tua sint tibi remissa. Alioqui enim non fuisset occasio Pharisæis insimulandi Christū blasphemiæ:Verùm mirari satis nequeo huius versionis rationem,cùm pugnet & cum grammatices Græcæ ratione,& cum sensus verborum congruentia.Nam ἀφέωνται,Gręcis dicitur esse Atticum præteritum perfectum pro ἀφεῖνται,vnde magis vertendum fuerat,remissa sunt tibi peccata,quomodo quidam vertunt.Et cohærentia apta in his verbis nulla est:Confide,remittantur;cùm videatur reddi ratio quare fidere debeat; sicut cū postea dicitur mulieri Æmorrhoissæ : Confide filia, fides tua te saluam fecit. Vbi cùm sit mentio de remissione peccatorum mulieris peccatricis, idem verbum ponitur, non est aptus sensus si legatur, remittantur. Non enim aptè postquam dictum est quæ fuerint mulieris in Christum pia officia,infertur: Propter quod dico tibi, remittātur ei peccata multa,sed vel remittuntur vel remissa sunt. Et videri meritò potest verbo præteriti temporis & hoc & illo loco abusos Euangelistas pro pręsenti,quemadmodū accepit noster interpres, quia postquam illo loco dictum esset : remittuntur ei peccata multa quoniam dilexit multum, subiicitur:Cui autē minus dimittitur,minus diligit; vbi pro dimittitur, Græcis est verbum præsentis temporis ἀφίεται. Porro duplici de causa Dominus priusquam hunc paralyticū corporaliter sanaret,eidem dixit;remittuntur tibi peccata tua. Primùm quidem, vt significaret eum propter peccata morbum hunc incidisse, ac prius animæ quàm corporis sanitatem quærendam. Passim enim scriptura indicat plerisq; morbos ob peccata immitti. Vnde & Christus illi quem in probatica piscina sanauerat, dixit: Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare,ne deterius tibi contingat.Et Paulus ob indignam corporis Dominici sumptionem multos apud Corinthios laborasse, ac quosdam fuisse mortuos testatur,1. Corint.11. Secundò his verbis Dominus paralytico remissionem peccatorum polliceri voluit, vt occasione obmurmurationis Pharisæorum, de sua potestate & diuinitate apertius dissereret, nec iam simplex æderet curationis miraculum, sed quod multipliciter attestaretur diuinitati eius. Nam obmurmurantibus in

Lucæ 7.

Ioan.5.

A corde suo Pharisæis, tribus modis factum est vt diuinitatem suam & potestatem declararet,videlicet demonstrando se videre cogitationes eorum, & sanitatem corporalem subitò solo iussu largiendo,& per collatam sanitatem comprobando se habere potestatem dimittendi peccata.

[b] ET ERANT ILLIC [c] QVIDAM DE SCRIBIS [b] SEDENTES ET COGITANTES [c] IN CORDIBVS SVIS.] Vulgus etsi Iesum nihil aliud quàm hominem esse suspicaretur, tamen occasione illorum verborum nihil sinistrum de ipso cogitauit.Simplicitas enim id adfert, vt ad calumniandū quis minus sit propensus.Contrà verò scientia cum superbia coniuncta facilem

B reddit hominē ad calumniādū.Vnde scribę & Pharisæi legis scientia sibi placentes, & suam gloriam obscurari fama Iesu dolentes , mox in verbis Domini inuenerunt quod culparent. E prophetarum enim & Moysi libris didicerāt solius esse Dei condonare peccata. Dicitur enim Isaiæ 43. Ego sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me.Itaq; quoniam Iesum non nisi hominem scribæ putabant,arguunt eum blasphemiæ Et sane ita temperauit suum sermonem Dominus,vt si æquo fuissent in ipsum animo,meritò non accepturi fuissent criminandi occasionem. Non enim dixerat Dominus:Remitto tibi peccata tua, sed quo minorē occasionem impiarum cogitationum præberet,ac arrogantiæ notam effugeret;remittuntur,inquit,pec-

C cata;quæ etiam prophetę & sancti cuiuslibet ex spiritu Dei loquentis verba esse poterant. Deinde sicut in scripturis remittere peccata soli Deo tribuitur,ita & facere miracula.Frequenter enim in Psal. occurrit de Deo , qui facit mirabilia magna solus. Quare sicut intelligebant non obstantibus scripturis homines etiam miracula facere,Deo scilicet potestatem suam eis communicante,aut per eos operante:ita quoq; intelligere debuissent Deum huic communicasse potestatem absoluendi peccata, qui propriam sibi potestatem miracula operandi communicauerat ei. Accedit quòd scripturæ veteris testamenti passim per Christum promittunt peccatorum remissionem,quódq; & Ioannes Baptista pa

D lam & frequenter inclamauerit Iesum esse agnum Dei, qui tolleret peccata. Malitiæ ergo Pharisaicæ fuit,ex scripturis calumniādi quærere occasionem, ex quibus inuenire potuissent quod malis cogitationibus obiicerent, idq; in peiorem interpretari partem,quod sic dictum erat vt apud ęquum auditorem omni facilè esset criminatione liberum.Porro quoniam blasphemiæ Dominum insimulabant, dicentes absolutè : Hic blasphemat; notandus hoc loco vsus verbi,blasphemare , in scripturis. Sicut enim in propria significatione vocis , blasphemia non solùm in Deum est,ita quoq; in scripturis non solùm blasphemia ad Deū refertur.Est enim βλασφημεῖν, hoc est blasphemare,generaliter idem quod

E maledicere,non solùm superiori, quamuis illi maximè,sed tamen etiam ęquali, & conuitiis aliquem incessere. Vnde non solùm homo dicitur blasphemare Deum,sed etiam homo hominem.Sic 1.Cor. 4.Paulus dicit : Blasphemamur & obsecramus. Et Christum in cruce pendentē scribæ dicuntur blasphemasse:Blasphemabant,inquit, mouentes capita sua.Sic ad Ephes. 4. blasphemia pro maledicentia ponitur:Omnis amaritudo,& ira, & indignatio, & clamor,& blasphemia tollatur à vobis.De blasphemia autem in Deum scriptura dupliciter loquitur,

Vno modo, dum quis de Deo malè loquitur, tri-
buendo illi quod eius dignitati derogat, aut negan
do de eo quod ei competit. Atq; dum huiusmodi
blasphemia quę directè in Deum est, significatur,
verbum blasphemandi construitur, vt aliâs solet,
cum accusatiuo, ita vt dicatur quis blasphemare
Deum. Sic Leuit. 24. Qui blasphemauerit nomen
Domini, morte moriatur. Isaię cap. 1. Blasphema-
4.Reg.19 uerunt sanctum Israel. Et dicitur Ezechiæ: Noli ti-
mere à facie sermonum quos audistis, quibus blas-
phemauerunt pueri regis Assyriorũ me. Altero mo
do de blasphemia in Deum loquitur scriptura, dum
quis derogat honori diuino, tribuendo sibi vel al-
teri quod Deo proprium est. Atq; dum de huiusmo
di blasphemia est sermo, verbum blasphemare ab-
solutè ponitur, vt hoc loco, & Matth. 26. cùm prin-
ceps sacerdotum scisis vestimentis suis exclama
uit dicens, Blasphemauit. Aut cũ accusatiuo & prę-
positione, in, vel contra, cõstruitur, vt Marci 3. Qui
blasphemauerit in Spiritum sanctum, non habebit
remissionem in æternum. Dicitur enim ibi blasphe
mare in vel contra spiritum, qui derogabat poten-
tiæ & operationi spiritus sancti, tribuendo eam dę-
monibus, quę manifestè Spiritus sancti operatio
erat. Proinde hoc loco dum dicitur apud Matthęũ:
Hic blasphemat; sic est intelligendum: Hic blasphe
mat in Deum, tribuendo scilicet sibi quod Deo so-
li competit, & ob id derogando diuinæ dignitati.

[l] QVO STATIM COGNITO IESVS
SPIRITV SVO QVIA SIC COGITA-
RENT INTRA SE, [c] RESPONDENS.]
Quoniam scribæ & Pharisæi Dominum tanquam
blasphemum apud se condemnabant, eo quod vide
retur sibi arrogare quod Deo proprium esset, mox
ostendit sibi competere quod etiam scripturæ Deo
proprium esse pasim docent, dum declarat se cor-
dium esse inspectorem, quod similiter Deo propriũ
4.Par.6 est, sicut remittere peccata. Scriptum est enim, Tu
solus nosti corda filiorum hominum. Et in Psal. 7.
Scrutans corda & renes Deus. Et 1. Reg. 16. Homo
videt ea quæ parent, Deus autem intuetur cor. Pro-
inde bene Lucas Christi diuinitatem insinuauit di
cens, Vt autem cognouit Iesus cogitationes illorũ;
perfectius verò eadem significauit Matthæus di-
cens: Cùm vidisset Iesus cogitationes eorum. Plus
est enim videre cogitationes quàm cognoscere,
cùm cognoscamus etiam cogitationes aliquorum
ipsis nobis reuelantibus. Perfectisimè verò ean-
dem significauit Marcus, dicẽs Dominũ cognouis-
se cogitationes eorũ statim & suo spiritu, hoc est,
non alieno spiritu; quemadmodum prophetæ spiri-
tu non suo, sed diuino quorundam cogitationes co-
gnoscere & videre potuerunt. Quanquam autẽ so-
la cogitationum reuelatione satis Dominus confu
tauerat eorum de se malam cogitationem, quódq;
non immeritò sibi vẽdicauerit potestatem relaxan-
di peccata, non dedignatur tamen & alia ratione
idem ostendere manifestius, sanitatem ægro subi-
tò solo iussu conferens in confirmationem potesta-
tis dimittendi peccata. Et sane non apertè sibi ven-
dicauerat Dominus hanc potestatem, tamen quo-
niam eam sibi vẽdicasse Pharisæi intellexerãt, osten
dit euidenter eandem verè sibi cõuenire. Vbi obser
uandum quomodo semper Dominus aliorum ma-
litia in bonum aliquod vtitur. Quod enim impri-
mis apertè dicere non cõueniebat, id iam occasio-
ne cogitationum talium, commodum erat ostende-
re & euidens facere. Porro hæc saluatoris quæstio:
A Quid est facilius dicere, &c. dupliciter distingui po
test ex parte verbi, dicere. Primo modo communi-
ter distinguitur sic: quid est facilius dicere, vt infi-
nitiuus, dicere, construatur cum, facilius. Secundò
sic, vt coniungatur cum sequentibus: Quid est faci-
lius, Dicere, dimittuntur, &c. Atque hæc distinctio
aptior videtur, imo ea conuincitur ex Marco, qui
addit, Dicere paralytico, ac sensum videtur habere
paulò diuersum à sensu prioris distinctionis, quã-
uis in idem coincidere posit. Intelligitur autẽ hęc
quæstio dupliciter. Theoph. enim ita eam intelli-
git, quasi Christus putauerit difficilius videri Pha-
risæis, dicere surge & ambula, quàm dicere, dimit-
tuntur tibi peccata tua, eò quòd horum verborum
B effectus obscurus esset & incognitus, atq; ob id Do
minum voluisse per id quod difficilius videretur
ipsis, probare quod facilius eis videretur, quamuis
re vera esset difficilius. Nam secũdùm eum dimit-
tere peccata difficilius est re vera, quàm sanare pa
ralyticum. Itaq; secundùm eum, illud, dicere, vide-
tur sic debere accipi, dicere sine reprehẽsione, hoc
est, ita aliquid dicere, vt de efficacia verborum re-
dargui non posis. erítq; sensus: Vtiq; dicetis mihi
facilius esse, dicere alicui, remittuntur tibi pecca-
ta, quàm dicere, Surge & Ambula, eò quòd illorum
verborũ veritas & efficacia obscura sit. Ergo quod
difficilius vobis videtur faciam, vt quod facilius
apparet & magis obscurum est, cognoscatis etiam
C esse verum. Verùm hæc interpretatio non videtur
conueniens. Non enim apparet Pharisęos apud se
cogitasse, Facilius esse dicere, dimittuntur tibi pec-
cata, quàm dicere, surge & ambula, cùm illud tam
difficile existimarent, vt Deo proprium esse puta-
rent, & ob id Dominum blasphemię insimularent.
Proinde rectius intelligitur Dominũ voluisse vtrũ-
que horum esse æquè difficile, eiusdémq; virtutis
esse, vt habet Hierony. & corporis & animæ vitia
dimittere. Verbum autem, dicere, accipi tunc de-
bet pro seriò & efficaciter dicere. Quo verbo hic
necessariò saluator vsus est, nec dicere potuit: V-
trum est facilius remittere alicui peccata, an con-
ferre solo iussu paralytico sanitatem, eò quod de
D blasphemia arguebatur quæ in dicendo consistit:
quare vt ad illorum calumniam directè responde-
ret, dicendum erat, quid est facilius dicere, & non,
quid est facilius facere. Est ergo hic sensus: Vos
me arbitramini blasphemum, quòd dicendo, remit-
tuntur tibi peccata, iudicetis me vendicare pote-
statem Deo propriam. Sed vestrum requiro iudi-
cium, vtrum horum duorum minoris est potesta-
tis, seriò & cũ efficacia dicere, remittuntur tibi pec-
cata, an dicere, surge & ambula? Nõ dubitem quin
vtrunq; sit ęqualis, imò eiusdem potestatis, idq; di-
uinæ, cum solius Dei sit verbo præstare quicquid
voluerit. Itaq; eandem sibi potestatem arrogat qui
hoc seriò dicere pręsumit, quam sibi vendicat qui
E dicit, remittuntur tibi peccata, vt æquè blasphemus
sit qui illud dicit, atq; qui hoc dicit. Hoc tantum
interest, quod ex conspecto ipso effectu secuto ma-
nifestè deprehendi potest non falso & arroganter
potestatem vendicatam si quis dicat, Surge & am-
bula: non autem ita deprehendi potest, si quis di-
cendo, remittuntur tibi peccata, eãdem potestatem
sibi vendicet. Quare vt certisimò cognoscatis me
non arroganter vsurpare potestatẽ remittendi pec-
cata, sed eam verè habere quam antehac nullus
hominum in terra habuit, etsi & ego homo sim in
terra conuersans vobiscum, ecce efficaciam horum
verborum

verborum, surge & ambula, vobis exhibeo; verbo hunc paralyticum sanum adeo reddens, vt ipse suũ lectum auferens, integra valetudine sit à nobis abiturus in domum. Itaq; si non potestis me ob id blasphemum iudicare, quòd dicere præsumã huic: Surge & ambula; ipsa videlicet re declarante me habere eam potestatem quam verba præ se ferunt: nec ideo blasphemum condemnare debetis quòd dicam, remittuntur tibi peccata, sed potius ex externo signo probare verum esse spirituale & oculis non patẽs remissionis peccatorum signum. Ex qua explanatione patet, quàm conuenienter Christus illorum calumniæ responderit, & quàm aptè eorum crassum cęcumq; iudiciũ notauerit, eo quòd ea verba non calumniarentur tanquam blasphema, quibus solò iussu ægris frequenter sanitatem contulisset, cum eandem potestatem præ se ferrent, idq́, apertius quàm verba illa quibus promisit remissionem peccatorum. Aduertenda autem hic prudentia saluatoris. Cùm enim scribę cogitarẽt apud se: Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus? Non respondet: Vt autẽ sciatis me esse Deum, & ob id posse dimittere peccata, sed vt sciatis quia filius hominis habet potestatẽ, &c. efficaciter probans ex ipsa cogitatione scribarum, se verum esse Deum, nec tamen id ob humilitatis exemplum, ac inuidiam declinandam exprimens, & simul se verum hominem comprobans, potestatémq; dimittendi peccata cõpetere sibi etiam quatenus homo est, & non solùm quatenus Deus. Remittit autem Christus quatenus homo aliter peccata quàm sacerdotes. Sacerdotes enim solùm remittũt tanquam ministri Christi, Christus verò remittit autoritatiuè & meritoriè, sua morte expians hominum peccata. Illud autem in terra; auxesin facit, significat enim filium hominis non solùm habiturum potestatem cùm in cœlo esset regnaturus, sed etiam habuisse cùm adhuc in terris versaretur in forma serui. Offendit enim Pharisæos, quòd is qui homo erat, & in terris versaretur, sibi vendicaret potestatem remittendi peccata, quod solius Dei est qui in cœlis est. Vnde ostendit filium hominis habere potestatem hanc, idque in terra. Porrò hæc verba; Vt autem sciatis quia filius hominis. &c. quidam accipiunt vt sint verba Euangelistæ, quasi diceret: Ipsi dubitabant eum posse dimittere peccata, sed vt vos lectores sciatis ipsum habuisse hanc potestatem, tunc ait paralytico. Verùm rectius accipiuntur vt sint verba Christi ad scribas, quę continuata fuerunt cũ verbis quę subiunxit, conuertendo sermonem ad paralyticum, dicens: Surge & ambula; sed Euangelistę interposuerunt illa verba; tunc ait paralytico; per parenthesin legenda, vt demonstrarent Dominum conuertisse se ad paralyticum, dirigendo sermonem ad ipsum, postquam priorem sermonis partem direxit ad scribas. Itaq; Christi locutio imperfecta fuit, efficaciã maiorem habens quàm si perfecta fuisset. Habet enim aliquid vehementiæ oratio in qua subitò fit transitus à persona in personam. Supplenda est autem oratio hoc vel simili modo; respicite & aduertite. Cæterùm hic duplex occurrit difficultas. Primò, quomodo efficaciter Dominus probat se habere potestatem remittendi peccata, ex potestate curandi aliquem verbo, cùm multi sanctorum hanc habuerint potestatem, illã verò non habuerint. Secundò, quomodo Dominus significat æquè difficile esse dicere, Surge & ambula, & dicere, remittuntur tibi peccata, cùm Theophyl. post Chrysost. dicat, re

Christus quatenus homo quo modo peccata dimittit.

vera difficiliorem esse animæ quàm corporis curationem: & August. super illud Io. 14. Maiora horum faciet; maius esse opus asserat vt ex impio quis fiat iustus, quàm creare cœlum & terram. Ad primum dicendum, Christum non simpliciter ex potestate curandi paralyticum probare se habere etiam potestatem remittendi peccata, sed ex eo quòd sine nominis alicuius inuocatione, solo iussu, & cum autoritate præcipiendo curaret: quam potestatem non habuerunt aliqui sanctorum, sed nec habere possunt, cùm sit solius Dei. Deinde cũ miraculum curationis paralytici ædiderit Dominus in confirmationẽ potestatis remittendi peccata, efficaciter consequebatur eandẽ ipsum habere, cum miracula vera efficaciter cõprobent id in cuius attestationem fiunt. Sunt enim quasi sigillum quoddam Dei, quo aliquid Deus verum esse comprobat. Ad secũdum dicendum, maius quoddam opus ex sese esse iustificare impium quàm sanare ægrotum, cùm illud ad spiritum, hoc verò ad corpus pertineat, ac ob id etiam si hæc duo in seipsis tantùm considerentur, facilius esse sanare ægrotum paralyticum, cùm id aut simile naturali aliqua virtute fieri possit. Verùm sanare paralyticum hoc modo, nempe solo iussu, & remittere peccata, si referantur ad eam causam à qua sola hæc fieri possunt, æquè sunt & facilia & difficilia. Diuinæ enim potentiæ vtrunq; æquè est facile, à qua sola hæc fieri possunt.

[i]SVRGE, TOLLE LECTVM TVVM, ET VADE IN DOMVM TVAM. ET [h]CONFESTIM, &c.] Non solùm surgere præcipit, sed etiã tollere lectũ, vt quod fuit testimonium infirmitatis, fieret probatio perfectę sanitatis. In domum quoq; abire præcepit, vt ne gloriã suam quęrere videretur si illũ apud se retineret: vtq; nõ solùm pręsentes, sed etiam omnes obuij miraculi euidentiam probarent, & sanitate sua domesticos lętificãs fidei eis fieret occasio. Porro ęditum sermonem mox manifesta pręsentaneáq; vis consecuta est. Non enim paralyticus paulatim ac tandẽ, ęgréq; cœpit se mouere, sed ad Iesu vocẽ statim erexit sese, quasi nullam vnquam sensisset paralysin, ac sublato in humeros lecto per confertam hominum multitudinem egressus est, nouũ & antehac inuisum omnibus spectaculum exhibens, vt qui paulò ante velut exanime cadauer à quatuor baiulis lecto affixus portabatur, nũc gestiens & alacer tantę etiam sarcinæ gestãdę solus sufficeret. Cúmq; negatus fuisset locus aduenienti, datus est exeũti. Sic enim dispensatione quadam diuina vtrunq; expediebat, vt venienti obsistens turba, fidei magnitudinem omnibus faceret manifestam, & datus per mediã multitudinem exeunti locus, miraculi spectaculum omniũ oculis subiiceret. Quid autẽ his visis scribę vel cogitauerint, vel dixerint, Euangelistę non cõmemorant, nisi eos intelligamus etiam cõprehensos à Marco & Luca, qui dicunt omnes obstupefactos. Cæterùm Matthęus turbarum solùm meminit, nimirũ, quod vulgus hoc miraculo cõspecto magis obstupefactũ sit, ac simplici animo Deum glorificauerit, cùm scribas fortè & Pharisęos inuidẽtiæ quidam zelus occultę torqueret. Tria autem in præsentibus turbis consecuta commemorant, nempe stuporem & admirationem summam, quam Lucas ἔκστασιν vocat, timorem magnũ ex stupore rei nouæ prodeuntem, ac glorificationem Dei. Pro eo tamen quod habet Matthęus, timuerunt, Gręcè est, ἐθαύμασαν, hoc est, admiratæ sunt, vnde videtur interpres legisse

ἐθαύμασαν. Porrò timoris apertè mentioné facit Lucas dicens: Et repleti ſunt timore. In huius autē paralytici curatione ſenſum aliquem ſpiritualem requirédum, prꝗterquā quod ſuperius generaliter eſt oſtenſum, etiam præſens locus ſatis indicat. Docet enim hic Dominus ſe voluiſſe per corporalem curationem morborum confirmare poteſtatem ſuam ad remittendum peccata. Itaque ſicut eſt paralyſis quędam corporū, quę humore noxio neruos corporis, qui motus ſunt organa, occupat ac torpefacit, ſic vt qui laborat hoc malo, viuum cadauer eſſe videatur, cum ad nullum vſum habeat membra corporis ſui: ita quędam eſt paralyſis animę cùm ſcilicet voluptates ac frigidiſsimę rerum fluxarum curæ ſic occupant omnes animæ vires, vt tota torpeat ad omnia pietatis officia, ita affixa infœlici grabato cupiditatum carnis, in quibus conquieſcit, vt viuens mortua ſit, atq; ex ſeſe nullum habeat robur erigendi ſe à rebus terrenis ad cœleſtia, aut adeundi medicum animarum. Talis igitur anima, ſi agnito morbo ſuo humana arte immedicabili, cupida fuerit ſanitatis, ſeipſam curet cum ſumma fiducia prędicatorum, paſtorum, & iuſtorum hominum inſtitutione & oratione deferri ante Chriſtum, eíque cōmendari: & quoniam turba carnalium hominū, & carnalium cogitationum impedimentum prꝗſtat accedendi, curet ſe ſubuehi à carnalium commer- A cio, ſicq; humiliter demitti ante Ieſum, morbū ſuum omni depoſito noxio pudore illi plane & palā detegens. Qui non dubium omnipotente ſua bonitate, non ſolùm peccata remittet, vnde paralyſis illa & diſſolutio virium nata eſt, ſed & vires largietur tantas, vt non tantùm ſurgat, ſed etiam lectum, hoc eſt, corpus in quo requieſcebat langueſcés ad omnem boni operationem, tollat veluti in humeros ſuos, dominans iam illi cui prius ſeruiebat, nō iam vt prius baiulis opus habens, ſed ſuis pedibus ambulans quocunq; agit illam ſpiritus Chriſti, nec aliò ambulans quàm quò iuſſa eſt. Ambulat autē, ídq; coram omnibus, atq; in domum ſuam vadit, dum virtutum profectibus ſemper ad meliora aliis etiā videntibus progreditur, ingrediens in requiem conſcientiæ, ſecundùm illud Pſalmiſtæ: Conuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi; expendens apud ſe beneficij accepti & bonitatis diuinæ magnitudinem, ac ob eam & priuatim & publicè Deum glorificans. Porrò noſtrum fuerit, non ſcribarū ſed ſimplicis turbæ ſequi exemplum, vt & ipſi glorificemus Deum, non ſolùm quando nobis ſua clementia adimit morbos animi, verumetiam cùm alios videmus eiuſdem bonitate à priſtinis vitiis reſipiſcere, admirandúmque C & nobis, quòd talem poteſtatem dedit hominibus, vt & ipſi poſsint remittere peccata.

VOCATVR MATTHÆVS, ET DE IEIVNIO DISPVTATVR cum diſcipulis Ioannis & Phariſæorum. Matt. 9. Marc. 2. Luc. 5. CAP. XXXIII.

E[b]T [c]poſt hæc †[b]exijt [b]rurſus ad mare, omníſque turba veniebat, & docebat eos. [l]Et ▷ [e]cùm tranſiret [a]inde Ieſus, [l]vidit [a]hominem [c]publicanum nomine[b] Leui [b] Alphæi [l]ſedentem‖ad telonium, [a]Matthæum nomine. [l]Et ait illi: Sequere me. Et [c]relictis omnibus [l]ſurgens ſecutus eſt eum. [c]Et fecit ei conuiuium magnum Leui in domo ſua. [l]Et [e]factum eſt †cum accumberet in domo [b]illius, [a]ecce ▷ [l]multi publicani & peccatores [a]venientes [b]ſimul ‖ [l]diſcumbebant cum Ieſu & diſcipulis eius. [b]Erant enim multi qui & ſequebantur eum. [l]Et [e]videntes [l]Phariſæi [b]& ſcribæ [c]eorum [b]quia manducaret cum publicanis & peccatoribus, [c]murmurabant † [l]dicentes ad diſcipulos eius: Quare cum publicanis & peccatoribus [c]manducatis & bibitis, [e]manducat[b] & bibit [e]magiſter veſter? [c]Et† [e]hoc audito [l]Ieſus [c]reſpondens [l] ▷ ait [b]illis: ‖ [l]Non neceſſe habent ſani medico, ſed qui malè habent. [a]Euntes autem diſcite quid ſit: Miſericordiam volo, & non ſacrificium. [l]Non [e]enim [l]veni vocare iuſtos, ſed peccatores [c]ad pœnitentiā. [a]Tunc acceſſerunt ad eum diſcipuli Iohannis, [b]& erant diſcipuli Iohannis & Phariſæorum ieiunantes: & veniunt, & ▷ [l]dicunt ei: Quare diſcipuli Iohannis ieiunant [f]frequenter, [c]& obſecrationes faciunt, ſimiliter [l] & Phariſæorum: tui autem [e] diſcipuli non ieiunant, [ſed] [c]edunt & bibunt? ‖ [l]Et ait illis Ieſus: Nunquid ▷ poſſunt †filij ſponſi [a]lugere [&] [b]ieiunare [l]quamdiu cum illis eſt ſponſus? [b]quanto tempore habent ſecum ſponſum nō poſſunt ieiunare. [l]Venient autem dies [e]cùm auferetur ab eis ſponſus, [l]& [c]cum ablatus fuerit ab eis ſponſus, [l]tunc ieiunabunt [b]in illis diebus. [c]Dicebat autem & ſimilitudinem ad illos: Quia [l]nemo ‖ immittit commiſſuram [e]panni rudis, [c][aut] [c]à veſtimento nouo † [l]in veſtimentum vetus, [b]alioquin [e] & nouū rumpit, & veteri non conuenit commiſſura à nouo, [&] ▷ [e]aufert ſupplementum [a]eius [b]nouum [e]à [a]veſtimento [b]veteri, [e]& ‖peior ſciſſura fit. [l]Et †nemo mittit vinum nouū in vtres veteres, alioqui† dirumpet vinum nouum vtres, & vinum ▷ effundetur, & vtres ‖ peribunt: ſed vinū nouum in vtres nouos ▷ mitti debet [f]& ‖ ambo cōſeruantur. [c]Et nemo bibēs vetus, ſtatim vult nouū. Dicit enim, vetus melius eſt.

† b egreſſus eſt · ⊾b o cū præteriret · ‖ t o in telonio · † a diſcūbente eo in domo · ▷ c. Erat multa turba publicanorum & aliorum. · ‖ c qui cū illis erant diſcumbentes · † a dicebant diſcipulis · b dixerūt diſcipulis · † a At Ieſus · o audiens · ▷ c. dixit ad illos · ‖ a o nō eſt opus valētibus medico, ſed malè habentibus · ‖ c Non egent qui ſani ſunt. · ▷ c At illi dixerūt ad eū · ▷ a dicētes: Quare nos & Phariſæi ieiunamus? · ‖ c Quibus ipſe ait · † b o filij nuptiarū · ▷ c Poteſtis filios ſponſi facere ieiunare dum · ‖ b aſſuit · ‖ o aſſumentum · † b veſtimento veteri · ▷ a tollit enim o plenitudinē · ‖ b c maior · † a neque mittunt · † a rūpuntur vtres · ▷ a effunditur · ‖ a pereūt · ▷ a mittunt · ▷ c o mittendū eſt. · ‖ c o vtraque

ET [c]POST HÆC [h]EXIIT [b]RVRSVS AD MARE, &c.] Quoniam ſuperius narrauerunt Euangeliſtę quomodo Chriſti verba & factum calumniati ſint ſcribæ & Phariſæi, iam & aliā eorum calumniam occaſione conuiuij à Matthæo parati natam ſubtexunt. Vnde & Matthęi vocationé quæ huius calumnię occaſio fuit, interſerunt, quam non contigiſſe ante paralytici curationem, vt quidam putant, ſed poſt eam ex Luca eſt manifeſtiſsimum, qui habet; Et poſt hęc exiit, & vidit publicanū, &c. Quò autem exierit, ſolus Marcus narrat, nimirum ad mare rurſum, vt ſcilicet doceret in eo loco vbi hominum multa confluere ſolebat multitudo. D Veriſimile autem eſt Chriſtum iam circa mare exiſtentem, & ibi in littore tranſeuntem, inueniſſe ibi Matthæum ſedentem ad telonium. Solent enim eſſe telonia circa maria, vbi à præternauigantibus aut applicantibus vectigalia exiguntur. Certe circa mare contigiſſe Matthæi vocationem Marcus ſatis innuit. Nam quorſum alioqui pręmiſiſſet Dominum ad mare cōceſsiſſe. Et terrę ſanctę ſcrutatores dicūt extra Capharnaū circa mare demonſtrari locum vnde vocatus ſit Matthęus. Eſt autem teloniū Græca dictio, deriuata à τέλος, quod eſt vectigal, vel menſa ipſa vectigalis, quomodo accepit noſter interpres in Marco & Luca, dū vertit, ſedétem ad

ad telonium: vel ipse locus & domus in qua sedent publicani, hoc est, publicorũ vectigalium redéptores & exactores. Et sic videtur interpres accepisse in Matthęo, dum vertit, sedétem in telonio, quamuis hic Gręcè eodem modo habeatur quomodo in Marco & Luca, καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, sedentem ad teloniũ. Porrò quod Matthęus proprium suũ nomen ponit, Lucas verò & Marcus nomen Leui, intelligendũ est ipsum fuisse binominẽ, & Lucam quidem ac Marcum, vt habet Hieronymus, propter honorem Matthęi noluisse eum nominare nomine vulgato: Matthæum verò vulgatũ suũ nomẽ expressisse, vt Dei in se benignitatẽ declararet, ac legentibus ostenderet nullũ debere salutẽ desperare, cũ ipse de publicano repẽte factus sit Apostolus: vnde & cùm Apostolorũ catalogũ recenset, nomen publicani adiicit, dicens: Matthæus publicanus. Verisimilius autẽ videri potest Matthęũ prius quidẽ dictum Leui, ac deinde à Christo mutatũ ei nomen, vt diceretur Matthęus. Neq; enim facile est inuenire quosdam binomines in scripturis, nisi fere per mutationem nominis primi, ac per expressionem eiusdem nominis per alterius linguę nomen idem significans, quomodo Cephas, Petrus dicitur. Atque ideo videntur potius Marcus & Lucas Matthęum Leui vocasse, quòd eo vocaretur nomine cùm à Domino vocaretur.

[i]ET AIT ILLI: SEQVERE ME. ET [c]RELICTIS OMNIBVS, [l]SVRGENS SECVTVS EST.] In hac vocatione, primũ quidẽ relucet Domini clementia & bonitas, qui sicut prius nõ dedignatus est viles ac rudes piscatores in discipulorũ numerũ aduocare, ita nec iam dedignatur veluti publicum peccatorem à Iudęis contemptũ vocare, ostendens se nullum aspernari hominũ genus, quantũuis mundo contemptũ. Deinde verò eiusdem patescit diuina virtus & efficacia ad cõmouẽda hominum corda solo verbo. Nam quod mox, postquam dixit Dominus publicano quęstui penitus addicto, sequere me, omnibus relictis Dominũ secutus sit, etsi minus homines mirarentur, tamẽ erat multo prodigiosius illo quod paulò ante demirati erãt in sanato paralytico. Grauissima enim paralysi animi laborat, cuius mẽs tota affixa est pecunię studio, nec aliquid difficilius quàm auarũ ad contemptum lucri terreni pertrahere. Vnde Dominus dixit, difficilius esse intrare diuitem in regnũ cœlorum, quàm camelum, &c. Iam & obedientia magna vocati Matthæi hic cõmendatur, quod ad vnã vocẽ Domini, omnibus statim relictis, nõ dubitauerit Dominũ sequi. Quod vtiq; leuitati nõ potest tribui, sicut calũniabãtur Porphyrius & Iulianus, cùm iã fama Christi celebris esset, & tãta esset Christi potentia cũ maiestate quadã in vultu relucens, vt sicut magnes ferrũ, ita & ipse quos vellet etiã primo aspectu attrahere posset, vt habet Hieronymus.

[e]ET FECIT EI CONVIVIVM MAGNVM LEVI IN DOMO SVA. [c]ET FACTVM EST] Matthæus quidem modestiæ causa non dicit à se paratum Domino conuiuium, aut in domo sua Dominum discubuisse, dicens tantùm: factum est discumbente eo in domo; virtutem quidem suam tacens, vitium autem suum apertius quàm reliqui Euangelistæ manifestans. Vnde non rectè Erasmus in Matthæo vertit: in illius ædibus; cùm Græcè tãtùm sit ἐν τῇ οἰκίᾳ. Marcus autem Dominum in domo Leui recubuisse dicit, & Lucas à Leui conui- A uium, idque magnum paratum Domino commemorat. Porro conuiuium istud non dicitur ob id potissimùm magnum, quòd in eo multi fuerint cõuiuæ, sed potius quòd opulentum esset & pretiosum. Est enim Gręcis pro conuiuio δοχὴν, hoc est, exceptionẽ. Itaque fecisse magnum conuiuium hic est quod Latinè dicitur, splendidè excepisse Dominum. Conuiuiũ autem hoc Matthæus Domino fecit, tum vulgarem sequens modum quo discedentes ab amicis & familiaribus per conuiuiũ eos solent relinquere & valedicere, quale exemplũ est in B Helisæo: tum vt Dominũ honoraret, à quo se propter vocationẽ honoratum & beneficio affectũ iudicauit. Verùm dubium hic est quomodo Matthęus iam dicatur fecisse Domino conuiuium, idq; in domo sua, cùm prius dictum sit ꝙ post vocationem relictis omnibus secutus sit Dominũ. Nam ex hoc loco hęretici colligũt, Apostolos & discipulos Christi non sic omnia reliquisse, vt quę possidebãt planè à se alienarent, sed ad eorũ vsum & curam quoties per euangelicum negotium licuerit redire. Sed hęc sententia superius satis reiecta est, & in sequẽtibus apertius refelletur. Quidam ergo intelligunt, Matthęũ mox post vocationem secutũ quidẽ Dominum, ita vt adheserit ei multa cõiunctus familiaritate, C nondum tamen factũ eius indiuiduũ comitem: sed hoc tunc factũ, cùm in monte ex omni discipulorũ multitudine factus est vnus Apostolorũ. Verùm adhuc obstat quòd Lucas nõ solùm secutũ dicit, sed etiam relictis omnibus secutũ. Itaq; Caietanus intelligit, relictis omnibus, negotiis scilicet, non autem omnibus adhuc rebus & possessionibus, vt significetur post vocationem Matthęum, quantumuis perplexę essent negotiorum eius rationes, omnibus tamen illis relictis mox Dominũ secutum. Verùm non videtur hic esse sensus Euãgelistę, cũ videatur hic velle significare id fecisse Matthęũ, quod postea Dominus requirit ab omnibus discipulis suis: Nisi, ait, quis reũciauerit omnibus D quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Proinde vel intelligendum est per anticipationẽ dictũ esse, quòd relictis omnibus secutus sit Dominum, quodq; mox vt vocatus fuerit cœperit parare Domino conuiuium, quo peracto, & rebus suis vtcunque dispositis, secutus sit Dominum. Vel intelligendum omnia illum negotia publicanorum, quæ tum cùm vocaretur tractabat, mox reliquisse, omnes item possessiones animo saltem prõptissimè reliquisse, postea tamen permissum à Domino, vt de rationibus suis & rebus disponeret, ac tum parasse Domino conuiuium in domo sua. De publicanis autem & peccatoribus, qui dicuntur simul cum Christo venisse & discubuisse in domo Matthæi, E incertum an à Matthæo fuerint inuitati propter familiaritatem. Marcus enim veluti rationẽ redditurus, ob quã hi aderant in conuiuio, subiicit: Erant enim multi qui sequebantur eum. Quod sic videtur accipiendum, multos videntes Christi in vocando Matthęũ benignitatẽ, ac videntes Matthęũ sequẽtẽ, siue exemplo eius, siue etiam voce eius prouocati, simul cum ipso secuti sunt Dominum. Vnde quidam libri legũt; qui & sequebatur eum. Porro peccatores, qui hic & alibi publicanis cõparãtur, vidẽtur fuisse homines vitę apertè malę, qui forsan ob aliqua crimina eiecti erant extra synagogã, habiti à scribis & Pharisæis velut excommunicati.

ET VIDENTES [i]PHARISÆI [h]ET SCRIBÆ [c]EORVM [b]QVIA MANDV.&c. Memorabile

ſane, Phariſæos & ſcribas, quorum hi de ſcripturarũ ſcientia, illi de vitæ religione gloriabãtur, eoque nomine populo inſigniores erãt, Domino prę omnibus aliis obtrectaſſe magis, & optima quęq; eius dicta factaq; damnaſſe. Sed eſt hęc natura humanę ſiue iuſtitię, ſiue ſciẽtię, quę charitate & humilitate deſtituta eſt, vt cùm ſit imperfecta, & tamen perfectã ſe iudicet, omnia quę à ſuo inſtituto ſunt aliena, quantũuis perfecta & bona, prę ſe contẽnat & cõdẽnet, vtq; ſuperilioſa ſit, omnia facilè in peiorem partẽ rapiens, & leuia quæq; grauiter exaggerans. Scribæ ergo & Phariſæi de ſciẽtia & ſanctitate ſibi placentes, illicitum iudicabant cum publicanis & peccatoribus conuerſari, & potiſsimùm menſam habere communem, quæ ſummum eſt familiaritatis indiciũ. Primùm enim putabant hinc hominem iuſtum pollui, quemadmodum ſecũdùm legis pręſcriptum polluebatur homo ex contactu animalis immundi, aut hominis ſecundùm legis ordinationem immundi. Nullam enim maiorem eſſe immũditiam quàm peccatum. Deinde metuebant ne ex conuerſatione cum peccatoribus ſimiles eis efficerentur. Nam, vt dicitur Prouerb. 13. Qui cum ſapiẽtibus graditur, ſapiens erit, amicus ſtultorum ſimilis efficietur. Et Eccleſiaſt. 13. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicauerit ſuperbo, induet ſuperbiam. Poſtremò, metuebant ne cõſuetudine cum peccatoribus adderẽt animos ipſis, qui vitati fortè reſipiſcerent. Verùm inter has cauſas primam veriſimile eſt eos maximè mouiſſe, pro ingenio præpoſterę & humanę ſapientiæ & iuſtitiæ eorum. Vt autem in obmurmuratione ſcribarum & Phariſæorum perſpicuè apparet ſuperilioſa & prępoſtera eorum religio, ita rurſum hic obſeruãdum quàm meticuloſa fuerit & ſubdola. Dominum enim coram monere miſeri nõ audebant, ſiue quòd conſcij eſſent propriæ maleuolentiæ, ſiue ꝙ illius in refellendis calumniis experti eſſent prudentiã, metuentes ne audirent ab eo quod nollent. Diſcipulos adeunt, rudes adhuc, qui & maleuolentiam minus perſentiſcerent, & rationem facti quam quærebant reddere non poſſent. Hos captant venenato ſuſurro, ſperantes ſe eos poſſe abducere à pręceptore quem ſequebãtur. Quod autem à Luca dicuntur dixiſſe: Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis; à Marco vero & Mattheo, quare cũ publicanis & peccatoribus mãducat & bibit magiſter veſter; nihil habet contrarietatis. Intelligi enim poteſt vtrumq; dixiſſe, & tamẽ ſi alterum ſolùm dixerint, vtrumuis dixiſſe cenſendi ſunt. Communis enim erat & diſcipulorum & Domini culpa ſi quę erat, Dominum tamen calumniari volebant vt culpæ huius authorem. Vnde ſi verò innocentię zelo moti fuiſſent, Dominum ipſum monuiſſent. Non eſt autem intelligendum diſcipulis adhuc in cõuiuio exiſtentibus hęc dicta à Phariſæis. non enim interfuerunt Phariſæi ei conuiuio quod adeo deteſtabantur, ſed poſt conuiuium hæc dicta ſunt, cùm alicubi eos commodo aliquo loco cum Chriſto reperiſſent. Non enim quod habent Mattheus & Marcus; videntes dicebãt diſcipulis eius; ſic eſt intelligendũ quaſi & ipſi conuiuio interfuerint, & tum cùm hæc viderent, diſcipulos iſtud interrogarent, ſed videntes dicebant, hoc eſt, poſtquam vidiſſent & intellexiſſent. Eſt enim Gręcis non participium præſentis temporis, ſed aoriſtus ἰδόντες, qui nullum participiũ habet apud nos ſibi correſpondens, proinde coactus eſt ſæpe inA terpres præſenti tempore abuti pro præterito.

[c] ET [c] HOC AVDITO [l] IESVS [c] RESPONDENS [l] AIT [h] ILLIS: [l] NON NECESSE &c. Cùm ad Phariſęorũ interrogationẽ diſcipulis adhuc rudibus non eſſet in promptu quod reſponderent, qui tantùm ſimplici fiducia pendebãt à Domino, Dominus ſiue ex diſcipulorũ relatu intelligens Phariſęorũ ſubdolã & maleuolã interrogationem, ſiue potius per ſe illa audiens, cùm etiã voces clancularię illũ latere nõ poſsẽt, ſicut nec cogitationes occultę, pro diſcipulis reſpondit. Et primùm quidẽ à cõmuni exemplo & officio medici eos confutat,
B accuſationem eorum ad virtutis opus conuertens, atq; oſtendens irreprehẽſibile eſſe, imò potius laude dignum quod ab eo agebatur. Eſſe enim ſe medicum, atque ob id pro officio adeſſe peccatoribus, & cum eis conuerſari, nõ vt eos in peccatis foueat, ſed vt à peccatis ſanet: non ſic autem ſcribarum & Phariſęorum requirere conſortium, quòd ſe ſanos exiſtimarent, & ob id medico opus non haberent. Porro quod dicit: Non opus eſt valentibus medico, intelligendum, vt curentur & ſani ſint. Indigẽt enim medico vt ſanitatem conſeruent. Aut intelligendum quatenus ſani ſunt. Quatenus enim malè habere poſſunt, quod infirmitatis eſt, aut quatenus aliqua in parte malè habent, medico opus habent.
C Sic quantumuis ſani ſunt iuſti in hac vita, medico tamen Chriſto opus habent, qui & acceptam ſeruet ſanitatẽ, & quotidianas imperfectiones ac infirmitates curet. Deinde verò ſcripturę teſtimonio eos confutat, oſtendens ex ſcriptura ſe quidem rẽ facere Deo gratiſsimam, dum infirmis & medici cura egentibus miſeretur, & ſubuenire ſtudet: illos verò notans & de ſcripturarũ ignoratione prauaq; intelligentia, quantumuis de ſcientia ſcripturarum gloriarẽtur, & de neglectu eius, quod eſt præcipuum, ac prępoſtera religione, quam ſcilicet ſitã potiſsimum putabant in ſacrificiis, aliiſque legis cæremoniis (quę ſub ſacrificio tanquam principaliori continentur) ita vt miſericordię & pietatis in proximos nulla ab eis aut rara cura haberetur.
D Eſt autem teſtimonium deſumptum ex Oſeæ 6. capite, idq; magis ſecundùm Septuaginta quàm Hebraicam veritatem. Siquidem Hebręa habent pręteritũ, volui, quemadmodum etiam vertit Hieronymus. Septuaginta verò, ἔλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν. Cæterùm hoc intelligendum eſſe in hoc ſenſu Miſericordiam volo pluſquã ſacrificium, patet ex eo quod ſequitur: & ſcientiam Dei pluſquam holocauſtum; quamuis poſsit etiam intelligi miſericordiã per ſeſe Deo gratam eſſe, ſacrificia autem legis ex ſeſe Deo non placere, nec vnquam placuiſſe, ſed tantùm ex deuotione offerentium & ſignificatione Chriſti. Tertiò verò eos cõfutat ex proprio ſuo officio. Nam prius quidem ex communi officio
E medici oſtendit ſe recte facere quòd ipſis relictis, cum peccatoribus cõuerſaretur: nunc autem idem docet ex proprio officio, quod erat, annũciare verbum Dei, & ad Deum homines conuertere. Porro ſententia illa; Non veni vocare iuſtos ſed peccatores; quę videtur ſignificare quoſdam fuiſſe quibus Chriſtus non venerit, qui tamen omnibus venit, variè intelligitur. Quidam enim ſic intelligunt: Non veni vocare iuſtos, quia tales nullos inuenio, cùm omnes ſint peccatores, & egeãt gloria Dei. Alij poſt Chryſoſtomũ intelligunt Dominũ ironicè locutũ, & per iuſtos intellexiſſe Phariſæos, eo quòd ſeipſos iuſtificarẽt, & iuſtos reputarẽt, vt ſit ſenſus:

Non

Non veni vocare tales iustos quales vos estis. Verùm neutra harum interpretationum conueniens videtur. Non prima, quia præsupponit Christū voluisse significare nullum tunc inuentum qui iustus dici posset, quod nō est verisimile, cū de Nathanaele dixerit, ecce verè Israelita, in quo dolus non est; & de Ioanne: Inter natos mulierū, &c. Nec dubium quin verè tunc essent multi alij iusti secundùm eū modum quo in scripturis dicuntur quidam iusti. Neque secunda, quia etiam ad vocandum Phariseos venerat Dominus, cùm tam frequenter illis eorum vitia aperiret, si fortè conuerti vellent. Proinde rectius intelligetur simpliciter Dominum etsi venerit ad docendum perfectius iustos, eósq; saluandū, & in iustitia confirmandum, non tamen venisse ad vocandum eos, hoc est, cōuertendum eos. Est enim hic, vocare, ad Deum inuitare. Aut illud, in pœnitentiam, quod à Luca adiectū est, & ponitur etiam apud Græcos in Matthæo & Marco, non solùm referatur ad peccatores, sed ad iustos etiam vt sit iste sensus: Ad hoc veni, vt prædicem pœnitētiam, à qua auspicatus sum cū Ioanne prædicationē, dicens: Pœnitentiam agite. Ad hanc autem nō veni vt vocarem iustos, vt qui non indigent pœnitētia, sed peccatores: proinde mirum vobis esse non debet, quòd vobis desertis qui vobis iusti esse videmini, peccatoribus adhæreo, & cum illis cōuersor. Non enim ob id cum eis cōsuetudinē habeo vt illorū malitia abutar, aut in malo eos foueam, sed tantùm ob id, vt ad pœnitentiam adducam. Non obstat ergo veritati sentētiæ Christi, quòd Nathanaelem iustum vocauerit Dominus. Non enim loquitur hic de vocatione ad sequelam, sed de vocatione ad Deum & ad pœnitentiam. Porro quēadmodum in eo quòd Dominus dignabatur māducare cum publicanis & peccatoribus, obseruanda est ipsius erga peccatores benignitas & humanitas: ita in hac eius responsione, discenda primùm ipsius mansuetudo, qua tā blandè respondet maleuolis ob trectatoribus: Deinde quatenus cū peccatoribus sit congrediendum, nimirum quatenus congressu nostro possit morbis eorum mederi. Idē namque scopus pio esse debet, & cum peccatoribus congrediendi, & eos vitandi, nempe vt peccatores & mali esse desinant. Si ad hoc congressus conducit, vitandi plane non sunt: si vitatio ad hoc confert, diligēter vitandi. Itaq; non cōtrariatur istud factum Domini doctinæ Pauli dicētis. Si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cū eiusmodi nec cibū sumatis. Videndum enim & de quibus loquatur, & qua de causa illud præcipiat. Et quidē quod ad primum pertinet, non ad præceptores illud præceptū pertinet, sed ad eos qui fratres inter se erant. Præterea de fratre hoc dicit ille; hi autē publicani & peccatores nondū facti erant fratres. Deinde de illis hoc dictum est, qui in peccatis suis perseuerabant, hi verò publicani & peccatores sanabiles se præbuerunt. Quod verò ad præcepti illius causam pertinet, duplex est causa, quare vel Paulus illo atq; aliis locis, vel alij in scripturis vetent conuersationem cū peccatoribus, his maximè qui pertinaciter in peccatis persistunt. Primùm ne contagio suo peccatores alios inficiāt. vnde Paulus incestum illū eiici ex ecclesia præcipiēs: Nescitis, inquit, quia modicū fermentum totā massam corrumpit? Altera causa est, ne approbari sua peccata putent, sed potius vitari ab omnibus, & ob id confusi, resipiscant. Ob quā etiā causam incestuosum Corinthiū Paulus tradidit satanæ, & 2. ad Thess. 3. vetat cū immorigero habere cōmerciū, vt, inquit, cōfundatur. Cùm ergo Dominus nō solùm nullo modo peccatorū contagio corrūpi potuerit, sed etiā alios seruare potuerit: cumq; hoc propriū ipsius esset officiū vt mederetur animis, & hi peccatores desperati nō essent, cum sanandos se offerrent, nec sic cum eis conuersatus sit Dominus, vt ex ea conuersatione in peccatis suis cōfirmari possent, sed potius sic vt ab eis liberarentur, nihil est quod in hoc facto Domini reprehendi possit, & nō potius summè laudari, tanquā opus proprij officij & misericordiæ. Mirè verò consolari meritò debet, quòd se medicum vocet ac vocatorem peccatorum.

Marginalia: Ioan. 1. / Matt. 11. / 1. Cor. 5. / 1. Cor. 5. / Luca 7. — section letters A, B, C, D, E

ET ERANT DISCIPVLI IOANNIS ET PHARISÆORVM IEIVNANTES, &c. Post superiores duas calumnias Domino à Pharisæis illatas, tertiam iam consecutam describunt Euangelistæ, quam Lucas quidem tribuit Pharisæis, Matthæus verò discipulis Ioannis, Marcus autem & discipulis Ioannis & discipulis Pharisæorum. Intelligendum enim vtrosque simul conuenisse, Lucam tamen tantùm Pharisæorum meminisse, quòd huius expostulationis essent autores. Matthæum verò discipulis Ioannis tribuisse hanc expostulationem quòd fortè hi soli verbum nomine etiam Pharisæorum facerent. Pharisæi enim non se aut suos discipulos tantùm Domino obiicere voluerunt, sed & Ioannis discipulos secū adduxerunt, per quos & loquerentur, quò causam Christi vel Ioannis autoritate, quæ Christo & populo grauis erat, deprimerent, dum non solùm suam, sed & Ioannis sanctissimi viri institutionem demonstrarent cum Christi institutione non conuenire. Vide autem hic Pharisæorum versutiam, non solùm in eo quod discipulos Ioannis sibi adiunxerūt, & per eos loquebātur, quodque calumniam suam in discipulos Christi mouent, cùm tamen Dominum notare potius vellent: sed etiā in eo quod sperabant se hac quæstione posse conuincere Christum, quasi cum peccatoribus non ederet ea de causa quā illis explicauerat, sed potius vt gulæ suæ satisfaceret, vnde postea exprobrādo dixerunt: Ecce homo vorator, amicus publicanorū. Sperabant ergo Dominū vel condemnaturū Ioannis institutionem, quod populo sciebāt fore ingratum: vel si illā approbaret, seipsum manifestè condēnaturum. Et quidē discipuli Ioānis facilè adducti sunt vt cū Pharisæis Christū accederent. Nam & illos liuor quidā humanus ac zelus malus arripuerat, quòd Ioannis famam Dominus videretur obscurare per miracula, doctrinā sublimiorem, ac discipulorum multitudinem maiorē. Peccauerunt autem hac in parte multis nominibus. Primùm quidē, quòd Pharisæis eorumq; discipulis sese coniunxerunt ad calumniandum Christi institutionē, cùm tam grauiter culpasset Pharisæos magister eorum Ioannes, ob falsam sanctitatem. Deinde quòd Christi institutionē calūniari ausi sint, quódque zelo malo pro magistro suo contra Christum mouerentur, quem audierant à suo magistro tantopere sibi prælatum. Postremò, quòd in suis ieiuniis & precibus tantopere sibi placerent, & de eis sese iactarēt arroganter dicentes: Quare nos & Pharisæi ieiunamus? Duabus enim rebus hisce externis eximiorem sanctitatem contineri putabant ieiuniis & precationibus prolixis quæ ieiunia commendāt, hisq; duobus Pharisæi potissimum opinionē sanctimoniæ

ctimoniæ captabant apud populum. Eſt autem ſco-
pus calumnioſæ quęſtionis iſte, Singularem prę te
fers ſanctimoniã, & vitæ perfectioris doctrinã vi-
deris ſerere: quî fit igitur vt cùm Ioannes & Phari-
ſæi ſuos diſcipulos ieiuniis & precibus incumbere
inſtituũt, tu cõtrà tuos ſinas indulgẽtius viuere, &
quouis tẽpore edere & bibere Nã vt demus te re-
ctè cũ peccatoribus & publicanis edere & bibere,
videlicet vt eos, quemadmodũ dicis, ſanes, & ad
pœnitentiam adducas, quomodo non tamen diſci-
pulos tuos quos ad perfectiorẽ vitã inſtituere ſu-
ſcepiſti, certis temporibus more noſtro abſtinere
doces? Apparet ſane, ꝙ qui cibum & potũ nimis in
B dulges tuis, etiam tibi indulgeas communionem
menſæ cum peccatoribus, non tam ea cauſa quam
prætexis, quàm vt gulam tuam expleas.

[1] ET AIT ILLIS IESVS: NVNQVID POSSVNT FILII SPONSI [a] LVGERE, ET [h] IEIVNARE.] Quamuis arrogantiã manifeſtã
& iactantiam præ ſe ferret calumnioſa hęc inter-
rogatio, eam tamẽ Dominus illis nõ exprobrat, ſed
quoniam ſciebat ſe potius impeti quàm diſcipulos
ſuos, reſponſo admodum vrbano humaniſsimè re-
ſpondit, ſic vt nec taxaret Ioannis inſtitutionẽ, nec
aliorum ieiunia damnaret, ſed tantùm oſtẽderet in-
dulgentiam qua in ſuos vteretur, nõ eſſe negligen-
tiæ, ſed & eſſe tempori præſenti debitam, & eſſe ar-
tificij cuiuſdam quo paulatim illos ad meliora for-
C maret. Duplici enim ratione ſatisfacit propoſitæ
quæſtioni, quarum prior deſumpta eſt à ſua perſo-
na, aut à cõditione tẽporis præſentis, quia ſcilicet tẽ
pus præſens non congruit ieiunio diſcipulorum,
quod oſtendit ex ſimilitudine ad tẽpus gaudij vacã
tium lætitiæ nuptiali. In qua ſimilitudine reuocat
in memoriam diſcipulorum Ioannis, teſtimonium
Ioannis de ſe, quo prius teſtificatus erat Ieſum eſ-
ſe ſponſum, cui à patre cœleſti ſpõſa eſſet deputa-
ta, vt vel ob hunc locũ vtiliter & neceſſariò Euan-
geliſta Ioannes teſtimoniũ illud Baptiſtæ ab aliis
præteritum narrauerit. Mirè autẽ in hoc paraboli-
co ſermone relucet Chriſti in dicendo ſuauitas, &
D ferendis calumniis manſuetudo, dum tam hilariter
& vrbanè calumniatoribus reſpõdet. Porrò pro eo
quod in Matthæo & Luca eſt, filij ſponſi, in Marco
verò, filij nuptiarum, Græcè apud omnes eſt, υοὶ
νυμφῶνος, hoc eſt potius, filij thalami nuptialis. Si-
gnificat enim νύμφων, teſte Suida, magis thalamum
nuptialem, cùm ſpõſus dicatur hîc & alibi νύμφιος,
& nuptię, γάμος. Filij autẽ nuptialis thalami Hebrai
ca phraſi dicuntur, ad quos pertinet verſari cũ no-
uo marito in nuptali thalamo. Hebræa enim phra-
ſi id filius cuiuſq: rei dicitur, quod vlla ratione ad
illam attinet. Sic filij iræ & maledictionis dicun-
tur, qui iræ Dei & maledictioni ſunt obnoxij. Sic
Iſa. 5. locus pinguis, dicitur filius olei. Et ca. 21. vo-
E catur Babel filius areæ Dei, ꝙ ita vt frumentum in
area, eam vellet conterere. Sic dicuntur filij lucis
& tenebrarum, & filij regni. Sic ergo & in noſtra
lectione filij ſponſi & nuptiarum non debent in-
telligi, qui ex ſponſo in nuptiis geniti ſunt, ſed ad
quos pertinet ſponſo adeſſe, & nuptialibus gaudiis
perfrui. Eſt ergo ſenſus: Vos qui ſedulò audiſtis
Ioannẽ, meminiſſe debetis, quòd ille me prædicarit
eſſe ſponſum. Itaq; quemadmodũ non conuenit vt
lugeant & ieiunent qui à ſponſo ad nuptias voca-
ti ſunt: ita rem planè abſurdam requirit, qui ab his
qui mihi ſponſo adhærent, & nouis noſtris nuptiis
interſunt, ieiunium, quod lugentibus competit,

A exigit quamdiu cum illis ſum. Futurum eſt autẽ vt
aliquando ab eis corporaliter & viſibiliter aufe-
rar per mortẽ & aſcenſionẽ, & tunc deſtituti volu-
ptate quam ex corporali mea præſentia capiũt, de-
ſtituti itẽ meo pręſidio, quo aſsiduè iam illis pro-
uideo ne quid deſit neceſſariorũ, & ſponte ieiunia
aliaq; luctus indicia ſuſcipient, & non ſolùm cibi
inopiam, verùm & grauiora mala perferre cogen-
tur. Quemadmodum enim apud Matthęũ ſub ver-
bo, lugere, comprehenditur ieiunare, eo quòd ieiu-
nium luctus quidã ſit: ita cùm dicitur, & tunc ieiu-
nabunt, ſub verbo, ieiunare, omnis luctus, afflictio
& inopia comprehenditur. Porrò quod Lucas dicit
B Dominum dixiſſe: Nunquid poteſtis filios ſponſi
facere ieiunare, &c. notare voluit interrogatores il
los rem planè abſurdam requirere. Aut ſecundùm
Auguſt. ſignificatur, quòd illi ipſi facturi eſſent ali-
quando vt lugentes ieiunarent diſcipuli, quoniam
ipſi eſſent ſponſum occiſuri. Bene autẽ non dicit,
abibit ab eis ſponſus; quod ſignificaſſet amoris in
ſponſo imperfectionẽ: ſed auferetur ab eis; ſiue per
mortem à vobis inferendam, ſiue per aſcenſionem
à patre. Cæterùm pręterquam quod hoc reſponſo
Dominus oſtendit ſuis diſcipulis non conueniſſe
ieiunium, ita etiam ſatis ex oppoſito oſtẽdit quare
ieiuniũ conueniret diſcipulis Ioannis & Phariſęo-
rum, nimirum quòd non eſſent filij ſponſi & tha-
lami nuptialis, ſed filij ſeruorum, nẽpe Ioannis, au-
C ſteram & triſtẽ vitam degentis: & Moſi, oneroſam
legem ſuis imponẽtis. Ex huius autẽ occaſione re-
ſponſi, teſte Hieronymo, Montanus, Priſca, & Ma-
ximilla, qui tres in anno faciunt quadrageſimas,
ſecundam poſt Pentecoſten faciunt quadrageſimã,
quòd ablato ſponſo, filij ſponſi debeant ieiunare.
Verùm ſecundùm horum intellectũ ſequeretur, ꝙ
non ſolùm quadrageſimam, ſed & omnem diẽ ie-
iunare oporteret. Iuxta tropologiam verò ait Hie-
rony. ſciendum, quòd quamdiu ſponſus nobiſcum
eſt, & in lætitia ſumus, nec ieiunare debemus, nec
lugere. Cùm autem ille propter peccata à nobis di
ſceſſerit, tunc indicendum ieiunium eſt, tunc luctus
D ſuſcipiendus. Secundùm Hilariũ verò & Ambroſiũ
ſignificatur, eos qui iam regenerati ſunt per baptiſ
mum, & ſponſum iam præſentem habent, non ie-
iunare, ſed aſsiduè paſci corpore & ſanguine Do-
mini: Eos verò quibus ſponſus non eſt præſens, ie-
iunare & eſurire, quòd cibo vitæ careant.

[c] DICEBAT AVTEM ET SIMILITVDINEM AD ILLOS, QVIA [1] NEMO IMMITTIT.] Alterã iã addit rationẽ ad quęſtionẽ reſpõſi-
uã, qua per duas ſimilitudines oſtẽdit ſe arte & ſa-
piẽtia quadã abſtinere ne ieiuniũ à diſcipulis ſuis
exigeret, ſcilicet propter imperfectionẽ diſcipulo-
rũ. Prior enim ratio deſumpta erat à congruẽtia tẽ-
poris, ſecũda ab imperfectione diſcipulorũ: quę ra-
E tio vt bene intelligatur, aduertendum imprimis ꝙ
prior ſimilitudo nõ eodẽ omnino modo narratur à
Luca, atq; narratur à Mattheo & Marco. Nã Mat-
thęus quidẽ & Marcus habent de cõmiſſura pan-
ni rudis, hoc eſt, panni adhuc impoliti & impexi,
qui ſcilicet nondũ à fullonibus apparatus eſt, velu
ti cũ pannus à textore venit. Hoc enim ſignificat di
ctio Gręca ἄγναφος, componitur enim ex priuatiua
particula α, & γνάφευς, quod fullonẽ ſignificat. Lu-
cas verò habet de cõmiſſura veſtimenti noui, ſic e-
nim habẽt Gręca pro eo quod nos habemus, cõ-
miſſurã à nouo veſtimẽto, ſcilicet acceptã. Fieri e-
nim poteſt vt vtrũq; Dominus diſiunctiuè dixerit,
quam

quãuis si alterum solùm dixerit, alterius sensus etiã in illo includatur. Illud autem Matthęi; tollit enim plenitudinẽ eius à vestiméto; nõnihil habet obscuritatis, & ab omnibus penè malè intelligitur. Quidã enim sic intelligunt: Cõmissura siue assumentũ illud tollit plenitudinẽ, hoc est, perfectionẽ & integritatem à vestimento veteri, quia scilicet sua firmitate illud discindit. Aut sic: Is qui immittit huiusmodi cõmissurã, hoc est, particulã pãni vel vestimenti noui, tollit plenitudinem à vestimento veteri quia scilicet deformat illud. Verùm his sensibus obstat pronomen, eius, cùm dicitur, plenitudinẽ eius, non enim habet ad quod referatur cõmodè. Itaque aliqui legunt per nominatiuum, plenitudo eius, vt sit sensus: plenitudo & supplementũ panni noui tollit aliquid à veteri vestimento, & sic fit peior scissura. Nã dictio Graeca πλήρωμα, cùm sit neutri generis, indifferens est ad nominatiuũ & accusatiuũ casus. Verùm iam oportet fateri orationem esse imperfectam, & subaudiendum illud aliquid. Vnde quidã vertit, Auferret id eius supplementũ, partem vestis. At id est de suo quod videtur addere. Absurdius verò intelligunt qui sic accipiũt: Is qui sic immittit commissuram, tollit plenitudinẽ à vestimento nouo, & fit in panno nouo peior scissura quàm fuerat in vestimento veteri. Nam Marcus apertè habet; aufert plenitudinem à vestimento veteri. Si autem Lucas conferatur cum reliquis qui hoc dicunt quod ab eo est omissum, sicut ipse ea dicit quę illi præmiserunt, deprehendetur hic esse sensus: Is qui immittit huiusmodi commissurã, postea, quia (vt dicit Lucas) non conuenit commissura à nouo, offensus dissimilitudine noui panni aufert plenitudinem suam, hoc est, supplementum suum quod assuerat, à veteri vestiméto, & sic fit maior & peior scissura in veteri veste. Apertior autem esset sensus, si pro, eius, vertisset interpres reciprocũ relatiuum, suam. Refertur enim ad eum qui immittit cõmissuram, quod tamen nec ab Erasmo animaduersum est: nisi velimus pronomen, eius, referri ad pãnum rudem. Itaque omnes Euangelistæ simul collati significant ex commissura noui panni vel noui vestimenti cum veteri veste, duplex sequi incommodum: quemadmodũ & in sequenti similitudine significatur duplex incommodum sequi, si vinũ nouum mittatur in vtres veteres. Primum, noui pãni ruptura cum perditione illius partis quæ assuebatur: secundũ, maior scissura in vestimento veteri, ex ablatione assutæ partis nouæ, propterea ꝙ non conueniat veteri commissura à nouo panno accepta. Prius incommodum apertius expressit Lucas, secundum apertius reliqui, quamuis & ille & isti vtrumq; satis insinuent. Porro duę istæ parabolę nõ eodem modo ab omnibus applicantur ad propositũ. Quidã enim ipsos Pharisæos & discipulos Ioannis intelligunt hic cõparari à Christi vestiméto veteri & vtribus veteribus, vt intelligatur hic Christus significare, quare Pharisæis qui in cæremoniis veteris legis inueterati erant, non commiserit aut tradiderit noua Euangelicæ legis suæ pręcepta, sed ad ea capiẽda delegerit sibi rudes, simplices ac nouos homines, qui hominum traditionibus non essent deprauati aut assueti. Quẽ sensum sequitur Erasmus, nimirum secutus Hierony. qui sic scribit in comment. super Matthæum: Veteres vtres debemus intelligere Scribas & Pharisęos, plagula vestimenti noui, & vinum nouum pręcepta Euangelica sentienda, quæ non possunt Iudęi sustinere, ne ma-

A ior scissura fiat. Sic & Hilarius in Matthæum. Certè hunc sensum videri posset exigere id quod additur in fine apud Lucã: Et nemo bibens vetus, statim vult nouũ. Dicit enim: Vetus melius est; quo videri posset Dominus significare eos qui in Iudaismo cõ senuerunt Phrarisęos nõ desiderare gustũ doctrinę nouę Euangelicę, sed requirere potius vetera quibus assueuerunt. Verùm hęc applicatio parabolarum nullo modo est ad propositũ saluatoris, quod exigit vt ostendat quare ieiunij pręcepta necdum tradiderit suis, non autem quare Euangelica præcepta Pharisęis non tradiderit de quo non quęrebatur. Proinde rectius secundùm alios intelligitur

B Christus discipulos suos voluisse comparare vtribus veteribus & vestiméto veteri, propter eorũ imperfectionẽ & infirmitatem.. Sed iam noua est difficultas. Si enim Christus veluti cõmissurã panni noui immisisset vestimento veteri, & nouũ vinum misisset in veteres vtres, exigendo à discipulis suis ieiunia & alia austerioris vitę opera, quemadmodũ hic significat, ergo & Pharisęi & Ioannes ipse culpandi in eo erant, ꝙ ieiunia suis imponerent, cùm & eorũ discipuli vtres essent veteres. Ad quod primùm quidem dici potest, Dominum his parabolis nihil aliud voluisse quàm se veluti assuturum nouum pãnum veteri, & vinum nouum immissurum

C vtribus veteribus, si noua ieiuniorũ pręcepta suis indixisset, eo ꝙ illa suis propter illorũ vetustatem, hoc est, infirmitatẽ nõ cõgruerẽt, sed futurũ esset vt & nouę doctrinę, quę etiã noua ieiuniorũ pręcepta cõtineret, vtilitas omnis periret, & ipsi simul deterriti austeritate nouorũ pręceptorũ resilirent penitus à virtutis perfectioris via, quã sectari cœpissẽt, amittẽtes etiã id boni quod habebãt. Sic, inquam, simpliciter intelligi potest applicatio harũ parabolarum, ita vt non intelligatur Dominus voluisse significare Ioannem & Pharisęos contrà fecisse, noua scilicet veteribus cõmisisse, sed Ioannẽ ea tantũ pręcepisse suis quę putaret & sciret illos præstare promptos & potentes, se verò consciũ infirmitatis discipulorũ suorũ quos vndiq; rudes sibi deligerẽt,

D quã infirmitatẽ hic vocat vetustatẽ eorum. Secundò, intelligi potest Christũ etiam significare voluisse Ioannem & Pharisęos suis indicentes ieiunia, neque noua veteribus, neq; noua nouis commisisse, sed vetera veteribus. Pharisęorum enim imò & discipulorũ Ioannis ieiunia, erant adhuc aliquid vetus, quia non præstabantur per libertatem spiritus, sed tantùm ex pręscripto aut metu quodã, aut deniq; ob consequendam maioris sanctitatis opinionẽ apud homines. Et talia certè ieiunia conueniebant illis adhuc veteribus, ac veteris legis ceremoniis multùm addictis, quibus à malo saltẽ cohiberẽtur, etsi per ea nondũ perficerentur: & à Ioanne quidem etiam suis talia ieiunia pręscribi cõueniebat,

E vt qui confiniũ esset legis, quiq; spiritum nouitatis non posset suis dare, sed tantùm ad eum suscipiendũ hisce institutis preparare. Perfecta autem Euangelicæ legis doctrina, noua quędam exigit ieiunia, quę scilicet sponte & non velut ex coactione per libertatem spiritus suscipiantur, quoties ita vel commune pręceptum, vel carnis castigandę ratio, vel quęuis necessitas exigit. Talia autẽ ieiunia ad perfectam Christi doctrinam pertinentia non potuit Christus in principio suis indicere, vt quia adhuc essent veteres, infirmi, & necdũ spiritu sancto renouati, cùm talia ieiunia requirant homines fortes, & vetustate prioris conuersationis deposita renoua

nouatos spiritu Christi. Est ergo sẽsus à Christo intẽtus iste: Tantũ abest vt indulgentis sit negligentiæ quòd discipulos meos non onerem ieiuniis, quẽ admodum vos calumniamini, vt idipsum maximæ sit prudentię & artificij. Sicut enim nemo prudenter partem panno nouo aut vesti nouę ablatam, assuit vestimento veteri, alioqui enim fit vt duplex incommodum reportet, dum offensus inconcinna cõiunctione dissimilium, aufert assutam partem, perdens simul partem nouo pãno ablatam, & scissuram veterem ampliorẽ faciens: Et sicut nemo prudenter vinum nouum, & ob id adhuc feruescens & forte, immittit veteribus vtribus, ne effractis vi vini vtribus, & effuso vino duplex ferat dispẽdiũ: ita nec ego prudenter facturus essem, si nouam ieiunãdi rationem, quam noua mea doctina exigit, discipulis meis adhuc infirmis & incapacibus indicerem. Sic enim vsu veniret, vt & doctinę meę fructus periret, & ipsi à virtutis perfectioris via quam sectari cœperunt alienarentur. Expectandũ proinde quousque innouentur spiritu cœlesti, vetustate ac infirmitate deposita, quãdo nouis noua cõgruẽt. Porro Ambros. has parabolas videtur sic intellexisse, quasi significare eis Dominus voluerit, non cõmiscenda præcepta nouæ legis cum veteris legis & Pharisęorum traditionibus, inter quæ erant ieiunia illa tristia & coacta. Sunt qui duabus de veste & vino similitudinibus nihil aliud significatũ velint à Domino, quàm quod ante docuerat de filiis sponsi, scilicet tam ineptum esse discipulos ipso adhuc præsente ieiunare (quæ tristitiæ res est, cũ magis lætari debeant) quàm si quis ita vestem resarciat, vt dicit, aut vinum nouum in vtres veteres recondat, vt fit, quemadmodũ prouerbio dicimus, In lente vnguentum; quo rem significamus absurdam. Sed quod sequitur apud Lucam de potu vini

A noui & veteris, satis indicat Dominum in prædictis parabolis plus voluisse.

[c] ET NEMO BIBENS VETVS STATIM VVLT NOVVM. DICIT ENIM: VETVS.] Hęc est tertia ratio qua respondetur quæstioni, reddita à solo Luca, & est desumpta ab indispositione discipulorum propter consuetudinem. Est autem perinde ac si diceret: Quemadmodum is qui assuetus est gustui veteris vini, recusat mox bibere nouum, eo quod illud in principio sit austerũ, quódque propter consuetudinem vetus nouo præferat, paulatim autem assuefactus nouo incipit sapere

B suauitatẽ noui, & illud veteri pręponere: ita & discipuli mei assueti veteri legi nõ possunt statim gustare suauitatẽ nouę legis & perfectioris meæ doctrinę, sed paulatim assuefacti incipiẽt suauitate eius percepta delectari, ac pręponere eã legi veteri. Hac ergo similitudine Dominus cõparat legis suæ perfectionẽ vino nouo, veterem autem legem vino veteri. Et bene quidem. Nam vt vinum nouum in primis quidem austerius est, postea tamen & suauius est veteri & efficacius, ita vt magis delectet & inebriet: ita & noua lex primo quidẽ intuitu carni grauior videtur, sed vbi quis assueuerit paululũ,

C per eam magis inebriatur diuino amore, ac maiori dulcedine fruitur, alacer factus ad omnia pietatis officia. Vnde de Apostolis spiritu sancto repletis dictũ quidem per iocum est, sed tamen præter intentionem loquentium verè dictum: Musto pleni sunt. Porro his parabolis docemur veteri cõsuetudine aliquando aliquid donandum, ac peccatoribus conuersis non statim sublimia quæque perfectioris doctrinæ tradenda, nec ieiunia grauiora precésque longiores quàm eorum vires ferant, eis iniungenda, ferendam fouendámque eorũ imperfectionem, vt ad perfectiora adolescant.

SVSCITATVR FILIA ARCHISYNAGOGI, ET CVRATVR Æmorrhoissa. MATTH. 9. MARCI 5. LVCÆ 8. CAP. XXXIIII.

H[a]*Aec illo loquente ad eos* [f]ecce [a]princeps vnus ▷ [l]accessit [b] vir cui nomen Iairus, & ipse princeps synagogæ erat'. [l]Et [b] videns eum‖ [l]procidit ad pedes eius' [c]rogans eum vt intraret in domũ eius: quia vnica filia erat ei ferè annorum duodecim, & hæc moriebatur. [b]Et deprecabatur eum multum [c]dicens: [b] Quoniam [a]Domine [c]filia mea [b] in extremis est, [aut] [a]modò defuncta est: sed [c] veni, impone manum tuam super eam, †vt salua sit & viuat'. Et [a]surgens Iesus ▷ [c]sequebatur eum' [a]& discipuli eius, [b]& sequebatur eum turba multa. [b]Et [c]contigit dum iret, à turbis‖ [b]comprimebatur.' [l]Et [a] ecce [l]mulier [c]quædam [c]quæ† [l]fluxũ sanguinis patiebatur' duodecim annis, [b] & fuerat multa perpessa à cõpluribus medicis, † [b]& erogauerat omnia sua, nec quicquam profecerat' [b]sed magis deterius habebat: cùm audisset de Iesu [l] ▷ venit in turba retrò' & tetigit‖ fimbriam vestimenti' eius. [c]dicebat enim: [b] Quia [c]si [b] vel [c] vestimentum eius [a]tantùm [c]tetigero, salua ero. [b]Et confestim* siccatus est fons' sanguinis eius, [b]& sensit corpore quia sanata esset à plaga. ▷ [c]Et statim Iesus [b] in semetipso cognoscens virtutem quæ exierat de illo, [c] conuersus [b]ad turbam‖ [b] aiebat': Quis [c]est qui [b]tetigit† vestimenta mea'? [c]Negãtibus autẽ omnibus ▷ [b]dixit Petrus & qui cum illo erant': [c]Præceptor, ‖ [b]turbæ te comprimunt & affligunt': & dicis, quis me tetigit? [c]Et dixit Iesus: Tetigit me aliquis, nã & ego noui virtutẽ de me exisse. [b] Et circunspiciebat videre eam quæ hoc fecerat. [c]Videns autem [b] mulier* [c]quia non latuit, timens ac [b]tremens [b]sciens quod factum esset in se, [b] venit & procidit ante† pedes eius' [c] & ob quam causam tetigerat eũ, indicauit corã omni populo, & quemadmodum confestim sanata est, [b]& dixit ei omnem veritatem. ▷ [l]Ille autem' [a]videns eã [l] dixit [b]ei: [a]Cõfide [l] filia, fides tua te saluam fecit, [b]vade in pace, [b] & esto sana à plaga tua. [a]Et salua facta est mulier ex illa hora. [b] Adhuc illo loquente* veniunt nũtij ab archisynagogo, dicentes': Quia filia tua mortua est, [b]quid vltra vexas magistrum? [c]Noli vexare magistrum. [b] Iesus autem audito verbo [c]hoc [b]quod dicebatur, ▷ [b]ait' [b]archisynagogo [c]patri puellæ: [b] Noli timere, ‖ tantummodo crede', [c]& salua erit. Et veniunt in domũ archisynagogi. [l]Et [f]cùm venisset [a]Iesus in [f]domum [a]principis† [b]non permisit intrare secũ quenquam', nisi Petrũ, & Iacobũ, & Ioannem [b]fratrem Iacobi, [c]& patrẽ, & matrẽ puellæ. Flebant autem omnes & plangebãt eã, [c] & ▷ vidit' [a]tibicines & ‖ [c]turbã tumultuantẽ, [b]& flentes & eiulantes multum. Et ingressus† [l]ait illis: [b] Quid turbamini & ploratis? [c]Nolite flere. [a]Recedite, [l]non est [a]enim [l]mortua puella, sed dormit. Et† deridebant

*h, & ▷ h. venit b quidam de archisynagogis, nomine Iairus ‖a adorabat eum ‖c. secidit ad pedes Iesu †a. & viuet ▷ b. & abiit illo ‖ b comprimebãt eũ †b. erat in profluuio sanguinis †c erat in fluxu sanguinis ab †c quæ in medicos erogauerat omnẽ substantiã suam, nec ab vllo potuit curari ▷ f. accessit retrò ‖ b. vesti-

ridebant' eum, ^c^ scientes quòd mortua esset. ▷ ^c^ Ipse verò eiectis omnibus'^b^ assumit patrem & matrem puellæ, & qui cum eo erant, & ‖^c^ ingrediuntur ^b^ vbi puella erat iacens.† ^l^ Ipse autem tenens' manum puellæ, ^c^ clamauit ▷ ^l^ dicens': ^b^ Talitha cumi, quod est interpretatũ: Puella (^b^ tibi dico) ^l^ surge. Et reuersus est spiritus eius, ^l^ & surrexit ^c^ puella ‖ ^b^ continuò, ^b^ & ambulabat: erat autem annorum duodecim. ^b^ Et obstupuerunt ^b^ stupore magno ^c^ parentes eius.† ^b^ Et præcepit illis' ^b^ vehementer vt nemo id sciret, [&] ^c^ ne alicui dicerent quod factum erat. ^b^ Et iussit† dari illi' manducare. ^a^ Et exijt fama hæc in vniuersam terram.

HÆC LOQVENTE AD EOS ^f^ ECCE ^a^ PRINCEPS VNVS ^l^ ACCESSIT ^h^ VIR, &c. Post descriptas tres diuersas Pharisæorum calumnias, Marcus quidem & Lucas pergunt commemorare alias duas eorundem calumnias, quibus sabbathũ violatum primùm à discipulis, deinde à Christo calumniabantur: Matthæus verò id subiungit quod præcedentia mox subsecutum est, quemadmodum significat dum dicit: Hæc illo loquente ad eos; vbi etiam Græcis est participium præsentis temporis λαλοῦντος, vt ne quis putet præsens hic, vt frequenter in nostra versione, positum pro præterito, & sensum esse: Hæc cùm locutus esset ad eos. Porro duo hæc miracula Matthæus quidem breuitati ferè in recensendis miraculis Christi studens, Christi verò verba & sermones accuratius describẽs, paucis cõplexus: Marcus & Lucas latiùs prosecuti sunt, vt sunt ferè in explicãdis miraculis Christi prolixiores & diligentiores. Itaque quæ à Matthæo breuitatis causa obmissa sunt, ab eis diligentiæ studio explicata sunt. Diligenter autẽ explicant hunc qui pro filia rogaturus venerat, fuisse principem synagogæ, significantes in cõdemnationem Pharisæorum & Scribarum quanta iam esset fama & opinio nominis Christi, quando non solùm simplex turba, sed etiam principes Iudæorum tanti Christum facerent, vt desperatam suorũ salutem non dubitarent ab eo petere, etiam adorando ipsum, hoc est, vt habent Marcus & Lucas, procidẽdo suppliciter ante eum, quanquã ferè omnes Pharisæi & Scribæ Christo cõtrarij essent, eũque calumniarẽtur. Indicat autem Lucas tria principem hunc de filia dixisse quæ dolorem eius augebant, salutisque desideriu, & quæ putabat ad misericordiam posse flectere benignum alioqui Dominum: nimirum vnicam fuisse sibi filiam, eamque annorum ferè duodecim quando incipit flos ætatis, & hanc iam agere animam, ac de vita extremè periclitari. Natura enim luctuosior est mors adultæ virginis, quæ iam marito nubilis esse incipit, ita vt Iuuenalis Satyra 15. cecinerit: Naturæ imperio gemimus cùm funus adultæ Virginis occurrit. Verùm difficultas nõnulla est, quomodo Marcus quidẽ & Lucas dicant eũ dixisse filiã eius in extremis fuisse, Matthæus verò: Domine filia mea modò defuncta est. Intelligũt ergo quidam vtrumque eum simul dixisse sub disiunctione hoc modo: Domine filia mea in extremis est, aut etiam modò verè mortua est, sed veni, &c. Quoniã enim cùm domo discederet, agebat animam, metuebat ne interea temporis mortua fuisset. Chrysostomus autem intelligit eum dixisse defunctam fuisse filiam, non quòd hoc existimaret, sed vt augeret calamitatem suam, sicq; magis ad misericordiam prouocaret Dominũ. Est enim rogantibus consuetudo extollere sermone propria mala, & amplius aliquid eo quod est dicere, vt magis attrahant eos quibus supplicant. Itaque secundum eum, sensus verborum Matthæi: esset: filia mea adeo periculosè laborat, vt nihil inter eam & mortem intersit. August. verò intelligit Matthæum breuitati studentem non posuisse ea

A verba quibus Dominum princeps iste rogauit, sed ea potius quæ voluntatem patris significarent. Ita enim desperasse eum de filiæ vita, vt potius vellet eam resuscitari à Domino, non credens viuã posse inueniri quam morientem reliquerat. Nam si voluisset dicere quod dixerit Domino Iairus, debuisset vlterius narrare, quemadmodum alij fecerunt, quomodo factũ est vt ad mortuam resuscitandam Dominus pergeret. Nulla autẽ harum responsionũ videtur satisfacere difficultati, cùm parũ sit verisimile, principem hunc id primo aggressu sperasse à

B Domino vt filiam mortuã resuscitaret, cùm accepto mortis nuntio à Domino confirmari debuerit, dicente: Noli timere, tantummodo crede. Proinde verisimilius, vt apparet, dicetur Matthæũ breuitati studentẽ posuisse non tam eã petitionẽ qua primo aggressu Dominũ precatus est, quàm eã qua postea nũtiata filij morte Dominũ precabatur, idque nõ verbis, sed fide potius & desiderio animi, quod ostendebat credendo verbis Domini salutem filiæ pollicentis, eumq; deducendo & sequendo in domũ. Qui enim breuiter aliquid narrare gaudet, cogitatur nonnunquã ob narrationis conuenientiam aliter aliquid narrare quàm quomodo gestum est,

C quod tamẽ facit sine falsitatis & mendacij nota, si modus ab ipso narratus in rei gestæ ordine saltem cõprehendatur. Ergo quoniam paucis narrare voluit Matthæus, rogatũ esse Dominũ vt faceret quod eũ postea fecisse manifestũ est, secundam principis huius petitionem signo magis quàm verbis expressam cũ prima eius petitione cõiunxit. Qua in re secundùm August. docemur, non mentiri quenquam, si aliis verbis quid dixerit quod aliquis voluerit cuius verba nõ dicit: neq; veluti miseros aucupes vocũ putare nos debere apicibus quodãmodo literarum ligandam esse veritatem, cùm vtiq; non

D in verbis tantùm, sed etiam in cæteris omnibus signis animorũ non sit nisi ipse animus inquirẽdus.

ET ^a^ SVRGENS IESVS ^c^ SEQVEBATVR EVM ^a^ ET DISCIPVLI EIVS, ^b^ ET SEQVEBATVR, &c.] Quanquam bis imperfecta esset fides huius archisynagogi, (nam & putauit Dominum ægram filiam non posse sanare, nisi & præsens adesset, & manum ei imponeret. Dixit enim; sed veni, impone manum tuam super eam, & viuet; hoc est, sana erit, liberaque à morte imminẽti) tamen quia pro tempore illo satis magna illa erat de Domino fides, non reijcit eam Dominus, sed

E obsequi volens sequebatur eum. Hæc autẽ Domini facilitas docet, & nihil frustra ab eo orari posse quod quidem orantibus bonum sit, & imperfectiones nostras illum benignè tolerare, ac decere item nos, qui Christi esse volumus, vt pari facilitate omnibus simus exorabiles. Quod si quæratur quare Dominus paratum se exhibet ad sequendum hunc principem, cùm regulo simile quid petenti, ac similem de Domino habenti fidem, hac in parte nõ acquieuerit. Dicendum primò, Dominum in ædendis miraculis, & precibus aliquorum exaudiendis non semper eandem debuisse sequi rationem, sed nunc hanc, nunc illam, prout vel temporis, vel loci, vel

mentum †c. stetit fluxus ▷a. At ‖c. Et ait Iesus †c. me ▷b. Et dicebãt ei discipuli sui ‖b. vides turbã cõprimẽtẽ te *b. verò †b. eum ▷a. Et c. At ipse †c. venit quidam o ad principem synagogæ, dicens ei. ▷c. respõdit ‖c o crede tantùm †b nõ admisit quẽ quã se sequi ▷a. vidisset ‖b. tumultum †a. dicit illis †c. At ille dixit †b o irridebant ▷a. Et cũ eiecta esset turba ‖a intrauit †a. & tenuit b. Et tenẽs ▷a, & dixit. b. ait illi ‖b confestim †c quibus præcepit †c. o. illi dare

personarũ conditionem illius prudẽtia inexplicabilis expetere iudicauit. Hinc aliquãdo, absens sanat, aliquando præsens, & nunc verbo solo, nunc tactu solo, nũc verbo & tactu simul, nunc fidem respicit, nunc citra cuiusquã fidem sola misericordia motus curat. Secũdò, ideo potius iam ad sequendũ se próptũ exhibuit, quia sciebat fore mortuã puellã, priusquã in domũ principis perueniret: vt autem mortuã absens resuscitaret non conueniebat, ne miraculũ hoc, quod maximũ apud homines habetur, & quale adhuc non ædiderat, vt est verisimile, nõ sibi asscriberetur aut diuinæ virtuti, sed putaretur à profundo quodã somno puella tandẽ naturaliter excitata ad se rediisse. Nemo enim ob miraculi magnitudinẽ crediturus erat absentem Dominũ potuisse mortuũ excitare. Sequebatur autẽ Christũ cum discipulis etiã turba multa, cupida scilicet pro maiori parte euentũ rei spectare. Vbi rursum mira Domini relucet clementia, mansuetudo & humilitas, qui cùm tantus esset, & multos haberet discipulos, qui à turbarũ compressione eum possent liberare, patitur se à turbis comprimi, tam humaniter scilicet cũ eis conuersans sine omni fastus indicio, vt turbæ non vererentur eum comprimere.

ET[a] ECCE[l] MVLIER[c] QVÆDAM[c] QVÆ [l]FLVXVM SANGVINIS, &c.] Adeo semper & vbiq; vtilitatem aliquam de se proferre hominibus voluit Dominus, vt neque inter eundũ otiosus esse voluerit, quin fructũ aliquem faceret. Porro diuina dispensatione factum est, vt iam hæc mulier in via curaretur, quò per hoc miraculum fides archisynagogi cresceret & confirmaretur. Bene autẽ pro maiori miraculi cõmendatione, Euangelistæ, maximè Marcus & Lucas, morbi magnitudinem & mulieris miseriam describunt, dum primò significant morbum valde fuisse diuturnum, & secundò tã incurabilem, vt arte medica non solùm non potuerit curari, quanquam & complures id tentassent medici, & ab eis multa perpessa esset mulier, idq; cum facultatum omniũ dispendio, sed etiam in peius semper proficeret, vt iam mulier hæc multis nominibus fuerit misera & miseranda: Primùm, quòd morbum adeo abominabilem apud Iudæos pateretur: secundò, quòd tam diu eundem passa esset: tertiò, ꝙ à compluribus medicis multa perpessa esset: quartò, quòd omnia sua erogasset, nouum malum veteri adiicens, videlicet profluuio sanguinis paupertatem: postremò, quod etsi multa perpessa, & omnia erogata essent, non solùm nihil proficeret, sed magis deterius haberet, à medicis suis triplex malũ reportans, nempe multas pœnas, paupertatẽ, & morbi incrementum. Quæ omnia clariorem reddunt Christi tum potentiam, tum bonitatem. Ostendunt enim ipsum solum esse qui iuuare & possit & velit, vbi cessauerit omnis creaturarum vis. Colligunt autem quidam, videlicet Anabaptistæ, ex hoc loco, damnandũ esse vsum medicinæ, ad quod etiã comprobandũ adducunt locum 2. Paral. 16. de Asa, quẽ scriptura, vt iactant, propter vsum medicinæ reprehendit. Verùm non sanius illi agũt, quàm si etiam vsu cibi interdicerẽt. Cibus enim magni morbi, nẽpe famis, remediũ est. Certè si inuisa Deo res esset vti medicis, si modò id rectè fiat, non omniũ plantarũ & animaliũ cognitionẽ, quæ medicæ artis precipua portio est, tanquam eximium donũ Salomoni regi contulisset, quẽadmodũ scribitur 3. Reg. 4. contulisse. Proinde rectè scripsit Ecclesiast. cap. 38. Honora medicum propter necessitatem, etenim illum

A creauit altissimus. & postea: Altissimus creauit de terra medicinam, & vir prudens nõ abhorrebit illam. Nec Asa ob medicinæ vsum in scripturis culpatur, verùm ꝙ Dominũ non quæsierit, sed medicos. Sic enim scribitur: Nec in infirmitate sua quęsiuit Dominum, sed magis in medicorum arte confisus est. Itaq; ꝙ Domino medicos pretulerit culpatur, nunquã culpandus, si seipsum Domino reconciliãs, & spẽ in illũ in primis collocans, medicorũ postea opera tanquam quodã beneficio Dei per medicos sanantis, fuisset vsus. Pius enim morbo correptus, sicut agnoscere debet se à Domino corripi, ne cũ hoc mundo dãnetur, ita & ad percutientem patrẽ in primis se conuertere, illique peccata sua cõfiteri, ac veniam orare, sicq; sanitatem ab eo precari,
B quatenus ad illius gloriam facit, & suam salutem, vel proximorum vtilitatem. Tum in nomine ipsius quæ ad medelam corporũ condidit, cum gratiarum actione vtetur, omni tamẽ fiducia collocata in bonitatem Dei, à quo, vt eodẽ loco dicit Ecclesiast. est omnis medela. Hunc sanè ordinem docet Decretalis illa; Cùm infirmitas, de pœnitentia & remissione. Neq; hoc loco Euangelistarũ intentio fuit medicinæ vsum improbare, sed tantùm indicare morbi incurabilitatem, quæ diuina quadam contigit dispensatione, videlicet tum in gloriam Dei, tum vt ne in medicorum ope nimis confidamus. Obseruãdum autem hic quantum frequenter prosit despe-
C ratio salutis ab hominibus consequendæ. Posteaquam enim cœpit diffidere medicis, cœpit mulier hæc saluti vicinior esse, & facta est illi salus, eo ꝙ non sperauerit salutem. Deus enim nulli lubentius opitulatur, quàm qui se agnoscit humanis destitutũ præsidiis. Sic & in salute animæ, quo quis minus de se fidit, hoc est salute vicinior.

[b] CVM AVDISSET DE IESV [l] VENIT IN TVRBA, &c.] Cũ audisset, inquit, de Iesu, quæ scilicet & quanta fecisset miracula, curando hominum infirmitates, quódq; circa illa loca esset. Quo significatur subita & facilis fides huius mulieris. Non enim viderat adhuc Christi in curãdis morbis potentiam & benignitatẽ, sed tantùm audierat de
D Iesu, & mox admirabilem fidẽ de illo concipiens, miscet sese confertæ multitudini, accedens Dominũ, sed retrò & latenter. Vt enim nõ faceret quod fecerat archisynagogus, obstabat tum pudor, tum metus. Quoniam enim fœdo morbo laborabat, & tali qui iuxta legem excludebat laborantes è ciuitatibus, quique secundùm legem polluebat eos qui tali morbo laborantem contingebant, pudnit eam huiusmodi morbũ palam apud Christum detegere, simulq; metuebat ne à turba ob immunditiam suã repelleretur & redargueretur, veluti suo congressu totam turbam contaminans. Et sanè mirabilis admodum fuit mulieris huius fides. Cùm enim morbi sui malitiam iamdiu experta esset nulla humana arte potuisse superari, nec Christi in sanando faci-
E litatem oculis conspexisset: tamen tantam ex solo auditu de Domino cõcepit fiduciam, vt speraret se solo contactu vestium fore saluam à tam diuturno & incurabili malo, quamuis adhuc hac ratione neminem audisset à Christo sanatum. Dicebat enim, intra se scilicet: Si vel tantùm vestimentum eius tetigero, sana ero à plaga mea. quasi dicat: Alios passim sanat, vt audio, solùm contingens eos manu sua: ego verò cùm non ausim optare vt me immundam manu sua saluifica contingat: tantã tamen eius credo esse & potentiam & sanctitatẽ, vt si illum

lum ego contigero, idque non solùm in nuda carne A ipsius, sed in vestiméto, nihil addubité, sed firmiter confidã me consecuturam desideratam salutẽ. Porro fimbria, quã tetigisse hãc mulierẽ scribunt Matthæus & Lucas, ea erat, quã Dominus, sicut omnes Iudęi, gerebat in inferiori parte vestis, in quatuor angulis ipsius secundùm pręceptũ Moysi, quod habetur Num.15. & Deut.22. Quẽadmodum enim per circuncisionis signũ Dominus suũ populũ distinxit in carne ab aliis gentibus: ita & externa quadam nota in vestitu voluit esse separatũ, vt ea nota admoniti Israelitę suę ab aliis separationis, memores etiã essent mandatorũ Dei quę illis singulariter tradita erant, quomodo & hodie religiosis certum vestitus genus deputatũ est à religionũ authoribus. Verùm de fimbria Iudęorũ postea latius, cũ agetur de fimbriis ampliatis ab ipsis Pharisęis. Quòd autẽ mulier hęc cùm constituisset vestimentũ tangere, fimbriã vestimenti tetigerit, quę cùm circa pedes Domini esset, difficilius ab ea in turba cõtingi potuit, pleriq; causam dicunt, ꝙ indignã se iudicarit quæ vestimentũ ipsum cõtingeret, voluisseq; ob id contingere quod in vestimento minimũ erat. Sed meo iudicio videtur magis ob id fimbriã voluisse cõtingere quàm aliã quamuis vestis partẽ, ꝙ ea insigne esset Iudęorũ sanctitatis, ac distinctionis illius populi à reliquis gẽtibus indicium: vnde Pharisæi tãti fimbrias has à lege pręscriptas fecerunt, vt quo sanctiores cæteris viderentur, fimbrias suas magnificarent. Certè de fimbria Iudaica veluti sanctitatis

Zach.8. nota, mentionẽ facit Zacharias, cũ in diebus Messiæ decẽ homines ex vniuersis linguis gentiũ dicit apprehensuros fimbriam viri Iudęi, dicentes: Ibimus vobiscum, audiuimus enim quoniã Deus vobiscum est. Vbi per virũ Iudęum Hieronymus intelligit Christum, ita vt quod ibi dicitur de apprehensione fimbrię viri Iudæi, hîc iam ab hac muliere sit etiã ad literam impletũ. Cuius exẽplo postea pleriq; offerentes Christo ægros suos, orabãt vt liceret vel fimbriam vestis eius tangere, vt scribitur Matth.14. Et videri potest mulierẽ hãc ad huiusmodi fidẽ cõmotam per miraculosam illam resuscitationem mortui cuiusdam ex cõtactu ossium Helisęi; de quo scribitur 4.Reg.13. Nõ est autem putandum mulierem hanc existimasse fimbriæ aut vesti virtutẽ aliquam sanandi inesse, hoc enim vt falsum erat, ita superstitiosum fuisset credere, ac proinde nõ fuisset ipsius fides tantopere à Domino laudata: sed Christũ credidit tam sanctũ, támq; per omnia saluificũ, vt vel hactenus illi appropinquans confideret se ab ipso, aut à Deo per ipsum consecuturam salutẽ: quẽadmodũ ossa Helisæi in sese nõ habuerunt eã virtutẽ, vt solo contactu resuscitarent mortuum, sed ad declarationem sanctitatis Prophetæ, Deus cadauer contingens Prophetę ossa, resuscitauit. Porro his iam exemplis manifestè refellitur impia hæresis Vigilantij, & eorum qui eius errorẽ hodie velut ab inferis resuscitarunt, clamantes superstitiosum esse venerari sanctorum reliquias, atque eorum contactu sperare salutem aliquam desideratam. Quẽ errorẽ pręterquàm quod hæc scripturarũ

Act.5. & 19. exẽpla & alia similia, nempe quibus dicitur vmbra Petri & semicinctia Pauli sanasse, apertè refellunt, etiam varia miracula ædita ad martyrũ memorias condemnat, vt docet Hieronym. scribens contra Vigilantium, & August. li. de ciuit. Dei 22. vbi varia & admiranda signa partim à se, partim ab aliis fide dignis conspecta recenset.

[b] ET STATIM IESVS IN SEMETIPSO COGNOSCENS, &c.] Virtus dicitur exiisse è Domino non corporaliter, & localiter, quasi scilicet illum reliquerit, sed ratione effectus, videlicet quia virtus sanãdi quæ erat in Christo, extra ipsum operabatur in muliere: aut quia effectus ille miraculosus causatus sit à Christo. Dupliciter enim explanari potest quod dicitur virtus exisse à Christo, quia virtus accipi potest aut pro ipso effectu, aut pro virtute actiua quę erat in Christo. Loquitur autẽ Euangelista, similiter & Christus dicens apud Lucã, ego noui virtutem de me exisse, materialius B iuxta captum simplicium, qui intelligebant Christi corpus esse veluti vas quoddam plenũ virtute & efficacia sanandi, ex cuius plenitudine aliquid difflueret ad eos qui curabantur: quemadmodũ à calore intenso calor diffunditur. Dicit autẽ Euangelista Christum in semetipso cognouise virtutem de se exisse, & idem Dominus de se dicit, nõ quod hoc cognouerit ex corporis sui sensibili aliqua mutatione, sed quod hoc cognouerit spiritu suo diuino, quẽ nihil latere potuit: quanquam hic rursus Euangelista & Christus locutus sit iuxta captum simplicium, quasi in seipso ex aliqua mutatione senserit efficaciam. Porro quanquam aliàs ferè Dominus voluerit ædita à se miracula non prędicari, istud tamen C latere noluit, idq; variis de causis. Primùm, propter gloriam Dei, quę ex hoc miraculo omnino abscondito nulla aut pauca fuisset. Deinde, pro confirmatione & incremẽto fidei archisynagogi. Tertiò, pro cõmendatione fidei mulieris huius, cuius exemplo & alij excitarentur ad similem fidem. Quartò, ad perficiendum fidem mulieris. Quanquã enim magna esset illius fides, tamen eam habebat imperfectionẽ, vt putaret se Christo nesciente posse sanitatẽ consequi, quemadmodum satis significat Lucas dicens: Videns autem mulier quia non latuit, putabat ergo se posse latere. Quam imperfectam de se existimationem Dominus in muliere correxit, maiorẽ se declarans hoc ipso quòd nihil ipsum latere posset, quàm curando fimbriæ contactu. Postremò, D voluit Dominus, secundùm Theophy. mulierem liberare à timore & conscientię scrupulo, quo postea potuisset metuere Dei iram ob sanitatem furtim & sine gloria Dei acceptam, eandémq; securam facere de consecutę sanitatis conseruatione. Noluit autem Dominus ipse indicare quis se tetigisset, nec miraculi modum, sed ipsam mulierem voluit aperire omnem veritatem, vt sic miraculum esset commendatius, pręclariusq;, & verius esse crederetur. Itaq; quo confessionem miraculi extorqueret, primùm quidẽ conuersus dixit; quis me tetigit? loquẽs non de vulgari tactu, de quo intellexit Petrus & alij, sed de tactu, cum fide, quo tactu, cùm turba omnis Christum premeret, sola hæc mulier Christum E tetigit. Deinde verò etiã circumspiciebat videre eã quæ hoc fecerat. His autem signis mulier intellexit statim, Dominũ etsi interrogantem & circunspiciẽtem, nõ ignorare eam quę tetigisset, sed tantùm requirere confessionem: ac Dominum perinde fecisse ac solet pręceptor, veritatis à se cognitæ spontaneã confessionem à discipulis extorquens huiusmodi interrogationibus: proinde timens animo, ac tremens corpore, nimirum quod metuebat ob furtim acceptam sanitatem Dominum offensum, malum morbi reuocaturum, aut etiam peius inflicturum aut saltem acriter obiurgaturum eã, procidit ante eum omnem veritatem ei aperiens. Itaq; quod di-

cit Matthęus breuitati ſtudens: At Ieſus conuerſus
& videns eam dixit, &c. non ſic eſſe intelligendũ
quaſi Dominus tunc eam viderit & allocutus ſit
mox cùm ſe conuertiſſet, ſed poſtquã conuerſus eſ-
ſet, & ea cõtigiſſent quæ poſtea narrant Marcus &
Lucas, & illa tandẽ ſe proſtraſſet ante Dominũ, tũc
demum Dominus eam videns dixit: Confide filia,
hoc eſt, bono eſto animo, nec metuas tibi à me ſa-
nitatẽ eripiendam, adeo enim non diſplicet tua in
me iſta fides, vt hæc ipſa re tibi ſalutis cauſa fuerit,
impetrando ſcilicet, & promerendo eam. Sic enim
ſolùm dicitur fides ſaluum facere, & non effectiuè.
Fidei autem hic Dominus ſanitatem tribuit, cùm
ipſe eius eſſet principalis cauſa, tum in cõmenda-
tionẽ fidei in ſe, tum in humilitatis exemplum, tum
etiã vt doceret fimbriã contactam ex ſe non ſanaſ-
ſe, ſed ſanitatem potius ex contactu conſecutã pro-
pter ſimplicem tangentis fidem. Quod verò ſequi-
tur: Vade in pace, &c. hunc habet ſenſum: Abi ani-
mo exiſtens poſthac tranquillo, quæ ob morbi ma-
litiam ac metu furatæ ſanitatis intranquillo fuiſti
animo, volo tibi acceptam ſanitatem ratam eſſe &
perpetuam. Cùm enim dicit: eſto ſana à plaga tua,
nõ ſanitatem confert quam iam acceperat, ſed ac-
ceptam ſe ratam habere declarat, eamq; cõfirmat.
Quare cùm ſubiicit Matthæus: Et ſalua facta eſt
mulier ex illa hora, nõ ſic eſt accipiendũ, quaſi ab
eo tẽpore quo Chriſtus eã allocutus fuit, ſanitatẽ
receperit, ſed ſalua facta eſt ex illa hora, qua ſcili-
cet hæc geſta ſunt. Obſeruãda autẽ hic quædã my
ſteria. Et primũ quidẽ, vt annotauit Theophy. eos
qui turbulento ſunt animo cum turbis non tange-
re quidem Chriſtũ, ſed premere eum: eũ verò qui
cum fide, animoq; tranquillo accedit illum, tangere
eum, non premere. Secũdò, ſi tam ſalutaris fuit ta-
ctus fimbriæ cum fide, ſalutare etiã eſſe valde cõ-
tactum & perceptum cum fide totum corpus Do-
minicum in euchariſtia. Poſtremò, docemur eos
qui per fidem & contritionem apud ſeſe in occul-
to cordis ſui conſecuti ſunt peccatorũ remiſsionẽ
& mentis ſalutem, debere tamen in conſpectu Ec-
cleſiæ ſeſe manifeſtare coram Chriſto & vicariis
eius ſacerdotibus, & humili confeſsione morborũ
& peccatorum, expectare ratificationem & confir-
mationem adeptæ ſalutis & remiſsionis peccato-
rum. Excutiendũ pudorem quem poſtea excuſſum
gaudebũt, poſteaquam ſenſerint ex cõfeſsione ma-
iorem animi tranquillitatem. Porro hanc mulierem
D. Ambroſ. videtur ſentire fuiſſe Martham ſoro-
rem Mariæ & Lazari. Sic enim ſcribit de Salomo-
ne ca. 5. Dum largum in ſanguine fluxum ſiccat in
Martha, dum dęmones pellit ex Maria, dũ corpus
rediuiui ſpiritus calore conſtringit, & quod mors
ſibi vendicauerat ad pœnam, lux denuo recepit ad
vitam. Notans ſcilicet tria miracula in tribus. Sed
de mulieri iſta, quę qualiſq; fuerit, certiora ſcribit
Lib. 7. Eccleſ. hiſt. c. 14. Euſeb. digna certè quæ legantur. Sic enim habet:
Quia vrbis huius (loquitur autem de Cęſarea Phi-
lippi) fecimus mentionem, iuſtum videtur comme-
morare etiam illud in ea quod hiſtoria dignum du-
ximus: Mulierem quam ſanguinis profluuio labo-
rantem, à ſaluatore curatam Euangelia tradiderũt,
huius vrbis ciuem conſtat fuiſſe, domuſq; eius in
ea etiam nunc oſtenditur. Pro foribus verò domus
ipſius, baſis quædam in loco æditiore collocata
monſtratur, in qua mulieris ipſius velut genibus
prouolutæ, palmaſq; ſuppliciter tendentis imago
ære videtur expreſſa. Adſtat verò alia ære nihilo-

A minus fuſa ſtatua, habitu viri, ſtola compta cir-
circundati, & dextram mulieri porrigentis. Huius
ad pedem ſtatuę, è baſi herba quædam noua ſpecie
naſcitur. Quę cùm exorta fuerit, excreſcere vſq; ad
ſtolæ illius ærei indumenti fimbriam ſolet. Quam
cùm ſummo vertice creſcens herba contigerit, vi-
res inde ad depellendos omnes morbos languo-
réſque acquirit, ita vt quæcunq; illa fuerit infirmi-
tas corporis, hauſtu exiguo madefacti ſalutaris
graminis depellatur, nihil omnino gerens virium,
ſi antequam æreæ fimbrię ſummitatem creſcendo
contigerit, decerpatur. Hanc ſtatuam ad ſimilitu-
dinem vultus Ieſu formatam tradebant, quæ per-
manſit ad noſtra vſque tẽpora, ſicut ipſi oculis no-
ſtris inſpeximus. Hęc ille. Qui & ſubiungit quædã
dę imaginibus Petri, Pauli, & aliorũ. Hanc autem
imaginem à Iuliano apoſtata ſublatam ſcribitur à
Socrate in Tripartita hiſtoria lib. 6. c. 41. vbi ſic le-
gitur: Cũ Iulianus cognouiſſet in Cęſarea Philip-
pi ciuitate Phœnicię, quam Paneada vocabant, in-
ſigne Chriſti eſſe ſimulachrum, quod mulier illa
ſanguinis profluuio liberata cõſtituerat, eo depoſi-
to ſuam ibi ſtatuam collocauit. Quę violento igne
de cœlo cadẽte circa eius pectus diuiſa eſt, & caput
cum ceruice vna parte deiectum, atq; in terra fixũ:
C reliqua verò pars hactenus ſuperfuit, & fulminis
indicium reſeruauit. Statuam verò Chriſti tũc qui-
dem pagani trahentes confregerunt. Poſteà verò
Chriſtiani colligentes in Eccleſiam recondiderũt,
vbi hactenus reſeruatur, &c.

[h] ADHVC ILLO LOQVENTE VE-
NIVNT NVNTII, &c.] Conſtanter quidẽ Gręci
codices habent nõ ſolùm in Marco, ſed etiã in Lu-
ca, ab archiſynagogo, hoc eſt, ab archiſynagogi do-
mo, quomodo Terentius dixit: exit à nobis, id eſt, à
noſtra domo. Vnde veriſimile eſt & interpretem in
Marco vertiſſe, ab archiſynagogo, quomodo etiam
Latinorum codices quidam antiqui habent: & in
Luca vertiſſe, à principe ſynagogæ, verùm ſcripto-
D rem aliquem offenſum abſurditate quã prima frõ-
te prę ſe fert ſermo (videtur enim ſignificari nun-
cios hos miſſos ab archiſynagogo cũ ille Chriſto
iam addeſſet) mutaſſe in, ad archiſynagogũ, quo-
modo multi libri habent, &, ad principẽ ſynagogę,
quomodo omnes Latini codices conſtanter habẽt.
Porro diſpenſatione quadam factum eſt, vt nun-
tij iſti filiæ mortem non nunciarent ante miraculũ
ſanationis mulieris, ſed tum cùm adhuc cũ mulie-
re Chriſtus loquebatur, quando ſcilicet iam ex re-
centi memoria aut potius præſenti cõtemplatione
inauditi miraculi, princeps iſte magis poſſet à Do-
mino confirmari in fide alterius etiã inauditi mira-
culi. Itaq; cũ ad deſperandum prouocaretur à nun-
E tiis, non credentibus Dominum mortuam poſſe
ſuſcitare, quod eum nondũ feciſſe audierant, à Do-
mino ad fidẽ animatur: Noli, inquit timere, tantùm
crede, & ſalua erit; quaſi dicat: Vidiſti quàm efficax
fuerit mulieris huius fides, audiſti dictum ei; fides
tua te te ſaluam fecit: & tu ergo etiã tantùm crede,
& propter fidẽ tuam ſalua erit. Nõ enim difficilius
mortuã reſuſcitare, quàm incurabili morbo labo-
rantem ſanare. Eſt autem imago quędam propoſita
tẽtationis, qua ſuos Dominus ſubinde probat. Af-
flictos enim qui Domino fidere, & eius cõſolatio-
nẽ ſentire cœperunt, nonnunquã Dominus in pro-
bationẽ fidei eorum priuſquã penitus liberet, ſinit
triſtibus quibuſdã pulſari, mox tamen ſua conſola-
tione adeſt, omnem metum & diffidentiã pellens.

Ita

Ita enim videre est hunc principem, simul atq; afflictus erat, Christum adiisse, remedium orasse, & pro Domini facilitate extemplo impetrasse. Sed vt fides eius amplius probaretur, tristi adeo nūtio rursus mētem eius pulsari Dominus voluit, noluit tamen illum deiici, quare mox illum sua cōsolatione erigebat, hortatus vt misso timore tātùm crederet.

[D]ET VENIVNT IN DOMVM ARCHISYNAGOGI. [l]ET [f]CVM VENISSET [a]IESVS, &c.] Marcus priusquā Dominum dicat venisse in domū, dicit, & non permisit quenquā se sequi nisi Petrum & Ioānem, &c. Lucas verò postquā Dominum dixit venisse in domū, dicit non permisisse eum quenquā sequi se nisi Petrum, &c. Quæ tamen nihil in se habent repugnātiæ. Non enim Marcus vult Dominū à se & turbam & reliquos discipulos dimisisse, cùm adhuc longè esset à domo principis, sed cùm iam ingressurus esset Dominus domum, non permisisse quenquā se sequi, in domū scilicet, hoc est, quemadmodū dicit Lucas, non permisisse quenquā intrare secum. Noluit autem Dominus multos tanto miraculo interesse, sed & prius omnem turbam cum discipulis dimisit, & ingressus domū eiecit omnem turbam tumultuantem & plangentem, non solùm in humilitatis exemplum, & vt ostētationis notam effugeret, sed etiā vt Pharisęorum inuidiā declinaret, à quibus nondum tempus erat vt pateretur, atq; ne in se turbę fauorem nimis accenderet, raperéntq; illum ad creandū sibi in regem. Nondū enim erat tempus suæ glorificationis & agnitionis perfectæ, quæ ordine quodam & temporis successu erat hominum mētibus instillanda. Iam videre eum esse Dominum mortis, erat præcipuum quod de illo sciri poterat, vnde tanquā insignius mysterium noluit id multis simul in principio reuelari. Cùm autē successu temporis sese magis ac magis reuelare deberet, cūq; morti vicinior fieret, tum præsente turba ad vitā reuocauit filium viduæ, & Lazarum palam euocauit ex sepulchro. Paucos tamen quosdā interesse huic miraculo voluit, qui scilicet suo tempore certi essent, & fide digni patrati miraculi testes. Itaq; ex sua quidē parte in futuros testes delegit tres discipulos præcipuos, quos sic aliis prętulerat, vt statueret illis ad maiora vti, apertionem sui cognitionem insinuare, & secretiora queq; illis committere, cōmunicanda suo tempore etiam aliis: ex parte autem puellæ eos delegit, qui ad eam maximè attinerent, nimirū parentes. Neq; certè fideliores testes adhibuisse potuisset. Porro tibicines, quos Dominus dicitur inuenisse in domo, erant qui conduci solebant vt suis modis excitarēt luctū in vicinis & amicis, ad quorum modos, vt testatur Lucianus in dialogo de luctu, gentes, à quibus Iudęi hunc ritū videntur mutuati, solebant eiulatus emittere & pectus pulsare. Hos ergo simul cū omnibus plangētibus eam eiecit Dominus dicens: Recedite. Nō est enim mortua, &c. quasi dicat: Lugetis hāc, & ad lugendū cōmouetis veluti mortuā, at nō est mortua, mittite igitur luctum vestrum & tumultum. Et quidem verè mortuam esse sciebat, dicit tamen non esse mortuā, quòd sibi nō esset mortua, quódq; mox esset velut à somno excitanda, nec ita esset mortua sicut illi existimarūt. Quanquā autem peculiariter huius puellæ mors, somnus hic dicatur, quòd mox esset resuscitanda, tamen in scripturis frequenter omnium non solùm sanctorum, sed etiā impiorū mors somnus vocatur. Qua translatione vtitur scriptura, partim vt molliore metaphora quod horrori est hominibus, minus illis fiat terribile, sicut in omnibus linguis duce natura videmus ea quæ sunt horrori aut pudori, periphrasi aut alio non suo nomine nominari, partim & principaliter ad significandā futuram mortuorū resurrectionem. Nam ob priorē rationem etiam à gentilibus resurrectionē non credentibus mors somnus vocatur. Sic enim cecinit quidam: Stulte, quid est somnus, gelidę nisi mortis imago? Longa quiescendi tempora fata dabunt. Secunda verò ratio scripturis propria est. In quibus quandoq; mors sanctorū peculiariter somnus dicitur, eo quòd illi ad vitā resurgāt, vt cùm dicit Paulus: Nolo vos ignorare de dormientibus, vt nō contristemini, &c. Aliquando etiā dicitur de impiorum morte, quòd & ipsi resurrecturi sint, sed ad iudiciū. Æquè enim de impiis regibus scriptum legimus ¿dormiuit cum patribus suis; atq; de piis: Multi de his qui dormiunt in puluere terræ, euigilabunt, alij in vitam ęternam, alij in opprobriū. *Dan. 12.* Sicut ergo hoc loco Dominus flere mortē puellæ prohibuit, quòd non esset tam dicenda mortua quàm dormire: ita etiam hic docemur mortē maximè iustorū & Christianorum non immoderatè saltē deflere, quod illorum mors re vera somnus quidā sit. Nam omnino amicorum mortem deflere peccatū non est, sed immoderatè deflere. Duplici enim nomine iustè ob amicorum mortem dolemus, duplici rursum nomine dolor iste moderandus est. Nam vt doleamus, naturæ & charitatis effectus exigit. Naturæ quidē, quia naturalis affectus est condolere malo amici, & dolere ob desiderium eorum quos amauimus. Nō enim Deus à suis ἀπάθειαν requirit, de qua Stoici disputarunt, sed nunquam pręstiterunt. Charitatis verò, quia non potest non esse molestum desiderium eorum quos pietatis habuimus socios & adiutores, quósve Ecclesiæ Dei cognouimus esse vtiles. Sic Paulus scribens, fatetur si mortuus fuisset Epaphroditus, dolorem super dolorem id sibi allaturum fuisse. *Philip. 2.* Amabat enim illū in Domino, & Ecclesiæ vtilem esse agnouerat. Rursum tamē duplici nomine dolor moderandus est, videlicet & spe futurę resurrectionis ac vitæ beatioris, quæ à vita hac sanctos excipit, & cōtemplatione diuinę dispositionis, cui omnes nostri affectus sunt subiiciendi, ac cogitandū optimè Deum omnia disponere, etiamsi secus nobis videatur. Sicut autē dispensatoriè factum vt iam tibicines essent in domo, & vt domus iam plena esset luctu: ita quoq; factum, vt Dominū asserentem puellam non esse mortuam turbę riderent, nimirū quò miraculum clarius fieret, dum his rationibus mors puellæ certò comprobata fuit.

[l]IPSE AVTEM TENENS MANVM PVELLÆ [c]CLAMAVIT [l]DICENS: [b]TALITHA CVMI.] Quod clamauit, sicut & cùm Lazarum excitabat, significabat se non pręsentem vocare animam, sed absentem, itémq; mortis potentiam omnium quidem creaturarum viribus maiorem, sed verbo & iussu suo inferiorem. Sicut enim quis alium à somno excitaturus, manum eius apprehendit vt erigat, & eidem vt excitetur inclamat: ita & Dominus declarare volens verè se dixisse quòd dormiret, sibi scilicet, & manum puellæ apprehendit, & clamore veluti excitauit, clamore suo tamē etiam, vt dictum est, & animæ absentiam & mortis potentiam significans. Marcus autem ipsa verba Domini recenset, Talitha cumi, quorum alterum germanè Hebræum est, nempe çumi,

A quod surge significat: Alterũ verò, nempe Talitha, Chaldæum est aut Syriacum, & puellam significat: qua voce vsus est Thargũ, hoc est, Chaldaica paraphrasis lib. Hester c.2. Hinc & ex aliis plerisq; locis Euangeliorũ colligitur, Dominũ plebeis hominibus locutũ fuisse nõ purè Hebraicè, sed Syra lingua, quã tum in Iudæa vernaculã fuisse certissimũ est. Quod autẽ quidam codices deprauatè pro Talitha habẽt Tabitha, desumptum videtur ex Act. 9. cap. vbi Petrus suscitaturus etiam puellam nomine Tabithã, dicitur illi dixisse: Tabitha surge. Porro videtur Marcus peculiariter delectatus fuisse, in sua lingua verba Domini quibus miraculum aliquod operatus est, referre. Nam & 7. cap. scribit Dominũ sanaturũ mutũ & surdum, dixisse Hephphata, quod est adaperire, non quòd significare voluerit verbis Hebraicè prolatis peculiarem inesse virtutẽ, sed potius quòd voces humiles & è medio vulgi sermone desumptæ, à Christo autẽ dictæ, tantã virtutem habuerũt. Cùm autẽ Marcus expositurus Hebraica illa vocabula dicit: quod est interpretatũ, Puella, tibi dico, surge; non est putandũ etiam illa verba: tibi dico; includi in duabus illis dictionibus, sed Marcus illa de suo adiecit, quo sensum vocãtis & imperantis exprimeret, vt docet Hierony. in lib. de optimo genere interpretandi. Bene autẽ Lucas subiunxit: Et reuersus est spiritus eius; significãs nõ aliam illi infusam animã, sed eandẽ illam quę corpus dimiserat, in corpus rediisse. In signum autẽ verę vitæ & perfectæ sanitatis, & ambulare puellã voluit, & cibum illi dari à parẽtibus. Quod verò pręcepit parẽtibus & discipulis ne cui dicerent quod factũ erat, quamuis sciret factum nõ posse occultum esse, eisdem de causis fecit quibus turbã omnem eiecit, nec nisi paucos voluit esse comites. videlicet vt effugeret tum apud eos qui aderant, tum apud eos quibus illi narraturi erant, notã captatæ & quæsitę gloriæ humanę, doceretq; nihil nos debere facere ad ostentationem. Deinde vt & Pharisæorum inuidiam declinaret, & populi fauorem non nimis in se accenderet, qui discretione nonnunquam & ordine carens seditionum author est. Quantumuis autem Dominus quantum in se erat occultum hoc miraculum esse voluit, exiit tamen miraculi fama in vniuersam terram illam. Sequitur enim gloria & laus maximè fugientes. Iam quod ad mysticũ duorum horum miraculorum attinet intellectũ, sciendum hęc duo miracula dupliciter posse mysticè intelligi, videlicet allegoricè & moraliter. *Sensus allegoricus.* Allegoricè enim tractantur ab Hilario, Ambrosio, Hieronymo, & Beda, qui per duas has mulieres, quarum altera duodecim annis laborauit profluuio sanguinis, altera duodecim annis existens mortua est, intelligunt Ecclesiam ex gentibus collectam, & synagogam Iudæorum. Per mulierẽ enim Æmorrhoissam, quæ secundùm Eusebium fuit Gentilis, rectè gentium populus significatur, in quo sanguinis fluxus secundùm Bedam dupliciter potest accipi, scilicet vel super idololatrię prostitutione, vel super his quæ carnis & sanguinis oblectatione patrantur. Per filiam autem archisynagogi, rectè Iudæorum populum significari nemo non videt. Ergo quo tempore filia archisynagogi nata est in mundum, mulier illa ęgrotare cœpit, quia scilicet ex quo populus Iudæorum à gentibus separatus fuit, gentes amplius & manifestius idololatriæ seruire & voluptatibus omnibus cœperunt, ac tandiu earum languor perseuerauit, quàm diu viguit synagoga. Et quidem gentium populus à multis medicis frustra curari quęsiuit, dum multorum Philosophorũ dogmatibus ac falsorũ Deorum ritibus deditus, & naturæ ingeniiq; dotes in eis consumens, morbũ etiã suum auxit, à nullo curabilem quàm à solo Christo. Cùm ergo Christus ipsius legis & Patriarcharum intercessione in mundum hunc veniret ad curandum synagogã adhuc puellam, & in annis pubertatis existentem (nihil enim ad perfectũ adduxit lex, quæ synagogam velut à pueritia educauerat, præparaueratq; Christo in sponsam) veluti in via Ecclesia gentiũ curatur contactu fimbriæ, quia paratam Iudęis sanitatem fide incarnationis Dominicæ pręripuit. Vnde dicunt & Apost. de Iudæis: *Act. 13.* Vobis B oportebat prædicari verbũ Dei, sed quia indignos vos iudicastis salute, transgredimur ad gẽtes. Cùm autem curatur Æmorrhoissa, moritur filia archisynagogi: quia cum credere cœpit gentiũ populus, synagoga Iudęorum vigorẽ suũ perdidit, lege ipsius per Christum antiquata & mortificata, atq; per infidelitatem à vita gratiæ excidit, suscitãda tamen à Christo postquã intrauerit plenitudo gentium, idq; per imitationẽ fidei gentiũ, quemadmodũ hic à Domino princeps synagogæ ad ęmulationẽ fidei mulieris prouocatus est. *Sensus moralis.* Secundùm moralem autẽ sensum rectè per mulierem profluuio sanguinis laborantẽ, &c. intelligitur anima quæuis, quæ concupiscentiis variis multo tempore diffluxit, ita vt iam euirata sit, eisq; turpiter maculata, quæ si morbi sui C curationem ab aliis quàm à Christo quęsierit, nihil aliud quàm morbi augmẽtum & paupertatẽ lucrifaciet. Non enim leuis est paupertas, ętatis & ingenij iactura. Non potest sanare lex Mosaica, nõ Philosophorũ dogmata, non falsorũ deorũ cultura, nõ deniq; temporalium rerum copia & fruitio. Quòd si autem fide Christi fimbriam, hoc est, incarnationem cõtigerit, idq; à tergo, nimirũ parata sequi vestigia Christi, mox curabitur, ac sistetur fluxus ille immundus quo diffluebat, hoc est, insatiabilis illa cõcupiscentia cessabit in opera sanguinaria animũ turpiter coinquinãtia diffluere. Verùm quo sanitas illius sit certior, & securior sit conscientia, necesse vt etiam post acceptam aliquatenus sanitatem pu D dore omni posito, morbus ac Dei beneficiũ palam agnoscatur, vt prius dictum est. Per puellam autem, quę 12. annos nata ac vixdũ pubescens mortua est, sed tamen antequã efferretur aut sepeliretur, à Christo in domo resuscitata est, significatur anima quæ in principio vitæ spiritualis per imbecillitatẽ prolapsa est in crimen aliquod occultum: quę quoniam nondum perfricuit frontem, & necdum assuetudine collegit habitum, facilè sanari & resuscitari potest, maximè si pro eius salute & vita sollicitus sit princeps, hoc est, pastor ecclesiæ, animæ huius spiritualis pater, qui certè de eius salute desperare non debet, etiamsi plerique clament nullam esse salutis spem ac planè desperatũ esse. Tria enim sunt pec E catorũ genera per tres à Domino resuscitatos designata. Quidam enim sunt qui per imbecillitatem occulto aliquo peccato aut latẽte cogitatione peccati sibi mortem consciscunt, quales vt Dominus se resuscitare posse significaret, resuscitabat filiam hãc adhuc in domo iacentem. Alij verò ipsum malum quo delectãtur publicè agendo, mortuum suũ quasi extra portas efferũt, & hos quoq; se suscitare demonstrans, suscitat adolescentem filiũ viduæ extra portas ciuitatis. Quidam verò per peccandi consuetudinẽ iã velut in vitiis suis sepulti sunt, corrupti

& abo

Psal 15. & abominabiles facti in iniquitatibus suis, quos etiã se velle & posse suscitare ostẽdens resuscitauit Lazarũ tres dies in monumento habentem. Quoniam autem primus lapsus, qui per imbecillitatem accidit, facillimè corrigitur, difficilior verò est curatio eius cuius malitia iam in publicum emanauit, difficillima eius qui longa peccandi consuetudine callum obduxit, ideo Dominus puellam facili negotio erigit, solo scilicet verbo & manus contactu: adolescens autem qui per baiulos efferebatur, maiusculo negotio reuocatur ad vitam. Primùm enim audit mater: Noli flere; nec additur, non est B mortuus, sed dormit. Deinde contacto loculo sistũtur baiuli, mox inclamatur adolescens. Ille primùm erigit sese, ac residet in loculo, pòst incipit loqui, tandem exiliens redditur matri. Cæterùm in resuscitatione Lazari, semel atq; iterum Dominus turbatus infremit spiritu, soluitur in lachrymas, iubetur tolli lapis, validáq; voce euocatur. Notandum & illud, publica crimina publico egere remedio: leuia peccata & occulta, debere occulta pœnitentia deleri. Vnde puellam Dominus in priuatis ędibus paucis arbitris suscitat, adolescentem verò & Lazarum palam multis circunstantibus populis. Ioan. 11.

DVO CÆCI CVRANTVR ET VNVS DÆMONIACVS.

MATTHÆI 9. CAPVT XXXV.

Et transeunte inde Iesu secuti sunt eum duo cæci clamantes & dicentes: Miserere nostri fili Dauid. Cùm autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci. Et dicit eis Iesus: Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei, Vtique Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundùm fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum, & comminatus est illis Iesus, dicens. Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes diffamauerunt eum in tota terra illa. Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmoniũ habentem. Et eiecto dæmonio locutus est mutus, & miratæ sunt turbæ dicentes: Nunquã sic apparuit in Israel. Pharisæi autem dicebant: In principe dæmoniorũ eÿcit dæmones.

ET TRANSEVNTE INDE IESV SECVTI SVNT EVM, &c.] Cùm è domo principis Dominus transiret in domũ suam, duo cęci qui C rumorem miraculorum acceperant, atq; ex eo conceperant spem adipiscẽdæ sanitatis, pręsertim cùm audissent illius beneficentiam nulli non expositam quantumuis humili, sequũtur Dominum, appellantes eum procul ingenti clamore, quo desideriũ sanitatis & ardorem fiduciç exprimebãt. Porrò quòd filium Dauid vocant, non est intelligendũ eos simpliciter significare voluisse illum esse natum ex regio semine Dauid, vt fuerit hæc appellatio Christo cum multis aliis eo tempore communis, sed illa periphrasi significare voluerunt ipsum esse Messiam. Quoniã enim celebre erat apud Iudæos Messiam nasciturum ex semine Dauid, ipsum propria periphrasi vocabant filium Dauid. Sic & alij duo cæci, D de quibus Matth. 20. Marc. 10. & Luc. 18. Christum vocabant filium Dauid. Sic & mulier Cananæa, de qua Matth. 15. Vnde non parua hic Pharisæorum est accusatio, cùm cæcis ex solo auditu fidem percipientibus, ipsi Christum agnoscere noluerunt, post tot etiam oculis conspecta miracula. Dicunt autem tantùm, miserere, nimirum quòd crederent sola misericordia opus esse, vt à Christo visum reciperent: tantam enim esse eius potentiam, vt si accedat gratuita misericordia, mox cõsecuturi sint quod quærebant. Dominus autem patitur cæcos istos post se clamare, donec venisset in domum, differẽs aliquandiu miraculum, non quòd difficilem se prębere illis voluit, sed vt desiderium & fidem eorum E probatiorem omnibus redderet, vt ostentationis notam effugeret, & effugiendam doceret suo exemplo, & vt ne miracula nimis vilescerent, si semper subitò desiderata salus collata fuisset, vtq; nos doceret instanter orandum esse, nec mox desistendum ab oratione, aut desperandum, si non statim quæ volumus à Deo consequamur.

ET DICIT EIS IESVS: CREDITIS QVIA HOC, &c.] Sciuit Dominus eos credere, & illi satis declarauerunt suam fidem, dum, etsi non statim exaudirentur, Dominum indesinenter sequuntur clamantes, & tamen Dominus rogat num credant, tum vt fidem eorum aliis notiorem faceret, quam & ipsi imitarẽtur: tum vt ostẽderet fidem omnia perficere, nec se tam miseria eorum quàm fide permoueri ad sanandum. Et vide quàm perfectam & magnam declaret fuisse illorum fidẽ. Non enim dicit, creditis quia hoc possum impetrare vobis: aut creditis quia istud potest fieri per me, sed quia hoc possum facere vobis, significans penes se esse authoritatiuam sanãdi potestatem, quod & credere se cæci professi sunt. Notandum rursum non dicere Dominũ, creditis quia hoc faciã vobis, sed quia hoc possum facere. Hinc enim patet primùm, quemadmodũ & prius dictũ est, verbum credere, & nomen fides, non significare in Euangeliis simpliciter fiduciã, sed assensum intellectus, quo firmiter alicui tanquam vero assentimur. Secundò etiã patet fide iustificante non debere peccatorem credere se consecuturũ peccatorum remissionem, aut consecutum esse, sed credere, posse se consequi à Deo eam, ex quali potentiæ credulitate nascitur fiducia, & spes cõsequendç vel consecutæ remissionis peccatorum. Credimus enim posse nos iustificari, speramus autẽ & cõfidimus nos iustificandos vel iustificatos. Hæc tamẽ duo, nempe credulitas & fiducia, simul videntur includi in nomine, fides, cùm subditur dixisse Dominum: Secundùm fidem vestrã fiat vobis; vt sit sensus: Sicut creditis me posse vos sanare, & ob hoc cõfiditis me curaturum vos, ita fiat vobis. Non enim efficax est fides sine fiducia.

ET COMMINATVS EST ILLIS, &c.] Pro verbo, cõminatus, nõ est hic ἐπετίμησεν, quod interpres alibi vertit per increpare, aliquãdo per cõminari, sed est hic ἐνεβριμήσατο, quod propriè significat acriter & velut iracũdè cõminari, ac cũ austeritate. Vox est enim à fremitu dicta. Quare autẽ Dominus acriter hoc illis iniũxerit, prius dictum est. Verùm dubiũ est an isti & alij quibus etiã Christus silentiũ indixit, peccauerint diffamando, hoc est, diuulgãdo eum, & famã eius vbiq; spargendo. Nam aut fecerunt contra voluntatem Domini, & manifestè videtur esse peccatum, aut si etiam voluit Dominus & approbauit quod fecerunt, ergo alia dixit quàm voluit, quod ludentiũ est & fictorũ. Deinde aut bonum fuit vt Christus ab eis prędicaretur, & nõ debuit à Domino prohiberi, cùm non potuerit Chri-

stus

ſtus quæ verè ſunt bona vetare:aut non fuit bonũ, A
& rurſum conſequitur eos peccaſſe.Itaq; quidã his moti argumẽtis intelligũt, iſtos & alios quibus ſilentiũ Dominus præcepit peccaſſe,quamuis illorũ malo in ſuum bonũ abuſus ſit. Certè Hilarius videtur eos notaſſe de peccato.Dicit enim:Silentiũ imperat eis Dominus,quia Apoſtolorũ erat proprium prædicare. Videntur ergo peccaſſe vſurpando ſibi quod Apoſtolis proprium eſſe voluit Dominus. Hierony.tamen & Theophyl.& alij nõ putant hos peccaſſe quemadmodũ certè longè eſt probabilius. Sic enim habet Hierony. Dominus propter humilitatem fugiens iactantię gloriam,hoc præceperat,& B
illi propter memoriã gratię non poſſunt tacere beneficium.Et Theophyl.Vides,inquit,quomodo faſtum fugerit,illi verò non vt inobedientes , ſed vt grati diuulgauerũt.Proinde dicendũ,Chriſtũ cùm ſilentiũ patrati miraculi quibuſdã pręcepit,nõ pręcepiſſe hoc tanquã habẽtem poteſtatem & autoritatem obligandi aliqué,ſed ſolùm ex humilitate,ita vt oſtendere tantùm voluerit ſe ſuam non quærere gloriam ex factis miraculis,& inſtruere ſanctos, vt quantũ in ſe eſt declinent humanã gloriam. Quare cùm omnes hoc pręceptum intelligerent eſſe humilitatis deſideriũ,non malè fecerunt prędicãtes Dominum,cùm ad id tum ex naturali gratitudinis de- C
bito,tum ex debita virtuti laude tenerẽtur.Iã quod dicitur Chriſtũ non potuiſſe vetare quę bona erãt, verum quidé eſt eum non abſolutè quæ bona erant prohibuiſſe:ſed tamen quædã bona prohibuit ea ratione qua conſiderabantur tanquã mala. Sic enim ſuorũ miraculorum prędicationem vetuit nonnunquam,quatenus ſcilicet conſiderabatur ab eo prædicationonem illorũ cedere in propriam gloriam, aut in captatã à ſe gloriam hominum.Quatenus verò cõſiderabatur ab eo illorũ prædicatio cedere in Dei patris gloriam & hominum vtilitatem , volebat eam prædicationem : atq; hoc intuitu præcepit dæmoniaco vt iret ad ſuos,& prædicaret quãta illi D
feciſſet Deus, & miraculũ mulieris Æmorrhoiſſæ noluit eſſe occultũ.Docemur ergo ex factis Chriſti quandoq; quidem bona noſtra opera occultare debere,quandoq; verò palam facienda:ſemper tamen vnicam Dei gloriam quærere,noſtram negligere.

EGRESSIS AVTEM ILLIS, ECCE OBTVLERVNT EI,&c. Fides fidé prouocat,nec benefaciendo defatigatur Dominus. Quo diſcere debemus,quę ſit vita Deo digna,& quid liceat à tã benefico Domino ſperare.Itaq; mox egreſsis è domo cæcis,offertur Domino miſerrimus homo , qui obnoxius dæmonio,quòd illi linguæ vſum adimebat,nec mẽtis erat compos vt ſalutem optare poſ- E
ſet:nec linguę,vt poſtularet.Quare dominus nullã fidem ab eo requirens,ſed ad offerentium fidé reſpiciens,nihil cunctatus, nec interrogans quicquã eiecit dęmonium , & protinus locutus eſt mutus. Non enim erat natura mutus , ſed dęmon linguam eius ligauerat. Pro dictione autẽ,mutus,Græcè eſt κωφὸς,quod nomen,vt annotauit Hierony.magis tritum eſt ſermone communi vt ſurdum ſignificet, quàm mutum.Sed moris, inquit, eſt ſcripturarum, κωφὸν indifferenter vel ſurdum vel mutum ſignificare.Porro cum dicitur;obtulerunt ei hominem mutum,dęmonium habẽtem;non poteſt accuſatiuus, mutum, indifferenter conſtrui vel cum accuſatiuo hominem , vel cum accuſatiuo,dęmonium, vt vult Caietanus. Nam Græcè pro dæmonium habentem,vnica eſt dictio δαιμονιζόμενον, hoc eſt, dæmoniacum. Notandum & illud,hunc mutum dæmoniacum non eſſe eundem cum illo cuius fit mentio cum dicitur : Et erat eiiciens dęmonium , & illud erat mutum.Nam de illo agit Matthęus cap.12.

ET MIRATÆ SVNT TVRBÆ DICENTES: NVNQVAM APPARVIT SIC IN ISRAEL. PHARISÆI &c.] Ratio iſtius admirationis inturbis,vt dicerẽt:Nunquã apparuit ſic in Iſrael,nõ erat vnicum illud curati dęmoniaci miraculum,ſed quia videbãt eum tam multa támq; magna cũ tãta celeritate, & facilitate & autoritate patrare miracula,cùm reliqui prophetę pauciora fecerint miracula,& non niſi per inuocationẽ nominis diuini & preces. Videtur autẽ verbũ, apparuit,hic poni imperſonaliter,vt ſit ſenſus; nunquã viſa ſunt huiuſmodi mirabilia in gẽte Iſraelitica, quã ſolam præ omnibus gentibus variis magniſq; illuſtrauit miraculis.Aut in verbo,apparuit,oportet ſubintelligere nomẽ,aliquis,vt ſit ſenſus:Nunquã in gente Iſraelitica,in qua inſignes orti ſunt plerũq; viri miraculis clari, exortus eſt aliquis huic cõparandus, qui ſcilicet tam multa prodigia tam facilè patraret. Cęterũ turbis pręferẽtibus Chriſtũ omnibus prophetis,Phariſęi inuidiæ ſtimulis cõcitati ecõtra detrahebãt, calumniãtes eum eiicere dęmonia nõ virtute diuina,ſed ope Beelzebub principis dæmoniorum,notãtes eũ arte magica dęmones eiicere.Atq; hęc eſt quarta Phariſęorũ calumnia à Matthęo capite ſuo nono cõprehenſa. Primò enim calumniati ſunt quòd peccata dimitteret:ſecũdò,quòd cũ peccatoribus ederet:tertiò,quòd ieiunia non indiceret diſcipulis ſuis:nũc verò quartò inuidiã ſuã & malitiam cæcã planè oſtendẽtes nõ verebãtur opus ſanctiſsimũ dæmoniacæ virtuti aſſcribere, malitiã quã corde gerebant ſemper augentes. Nam primæ calumniæ ſpeciem aliquã ſanctitatis præ ſe ferebant, hæc verò cùm nullam habeat vel apparentem rationem,inueteratæ inuidiæ eſt manifeſtũ argumentum. Nihil enim veretur quantumuis abſurdũ effutire inuidus,quo calumniari poſsit eum cuius inuidet laudibus.Proinde calumniæ huius & abſurditatem & irremiſsibilem malitiã pulchrè poſtea Dominus & prolixè oſtendit. Nam quod modò non confutarit Dominus hanc calumniam,in cauſa eſſe poteſt , quòd in abſentia Domini dicta ſit à Phariſæis.In iſtis autẽ miraculis,quę hoc cap.continentur, adimpletum eſt etiam ad literam illud vaticinium Iſaiæ:Tunc aperientur oculi cęcorum,& aures ſurdorum patebũt, & aperta erit lingua mutorũ.Quod & ſpiritualiter Chriſtus in nobis implet, cum lumen cœleſtis ſapientiæ cęcis noſtris mentibus infundit, ac linguam noſtram , quę à diabolo prius tenebatur ligata,promptã reddit ad prędicandas Dei laudes;quod eum poſſe ſpiritualiter in nobis præſtare, corporalium iſtorũ morborum curatione ſignificatum eſt.Et bene quidem ob myſterium prius cæci illuminantur, deinde muti lingua laxatur, quia prius neceſſe eſt vt apertis oculis mentis fide Chriſtum conſpiciamus & cognoſcamus, deinde in laudes eius lingua noſtra ſoluenda eſt.

Finis Primæ partis,quæ continet explanationem capitum Concordiæ trigintaquinque, hoc eſt præter pueritiam Chriſti , acta eius à baptiſmo vſque ad ſecundum Paſcha, acta ſcilicet vnius anni & aliquot menſium.

CORNELII

CORNELII IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam,

PARS SECVNDA.

Continens Acta CHRISTI, à secundo Paschate vsque ad tertium, hoc est, Acta secundi anni prædicationis eius.

SANATO IN SABBATHO HOMINE QVI LABORAuerat XXXVIII. annos, disputat cum Iudæis Dominus. Ioan. v.

CAPVT XXXVI.

POST hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis in Probatica, piscina quæ cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus autem Domini descendebat secundùm tempus in piscinam, & mouebatur aqua. Et qui prius descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate. Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua. Hunc cùm vidisset Iesus iacentem, & cognouisset quia multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, vt cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dicit ei Iesus: Surge tolle grabatum tuum, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum & ambulabat. Erat autem sabbathum in die illa. Dicebant ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat: Sabbathum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? Is autem qui sanus effectus fuerat, nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit à turba constituta in loco. Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat. Abijt ille homo, & nuntiauit Iudæis quia Iesus esset qui fecit eum sanum: Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in Sabbatho. Iesus autem respondit eis: Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solùm soluebat Sabbathum, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Respondit itaque Iesus, Et dixit eis: Amen, amen dico vobis, non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientē: quæcunque enim ille facit, hæc & filius similiter facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. Sicut enim pater suscitat mortuos & viuificat, sic & filius, quos vult viuificat. Neque enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transiit à morte in vitam. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei: & qui audierint viuent. Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso, & potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei: & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Non possum ego à meipso facere quicquam. Sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est, quia non quæro voluntatem meam: sed voluntatem eius qui misit me. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Alius est qui testimonium perhibet de me, & scio quia verum est testimonium eius quod perhibet de me. Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati. Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed hæc dico vt vos salui sitis. Ille erat lucerna ardens & lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius. Ego autem habeo testimonium maius Ioanne. Opera enim quæ dedit mihi pater, vt perficiam ea ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia pater misit me, & qui misit me pater, ipse testimonium perhibuit de me, neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis, & verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis. Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere. Et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me: & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis. Claritatem ab hominibus non accipio. Sed cognoui vos quia dile-

ctionem Dei non habetis in vobis. Ego veni in nomine patris mei: & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Quomodo vos potestis credere qui gloriam ab inuicem accipitis? & gloriam quæ à solo Deo est non quæritis? Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud patrem, est qui accusat vos, Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit. Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

POST HÆC ERAT DIES FESTVS IVDÆORVM, &c.] Imprimis hic constituendus est ordo sequētium cum præcedentibus. Pro quo sciendum non posse præcedētibus subiungi quæ sequuntur apud Matthæū. Apud hunc enim sequitur, quomodo Dominus circumierit omnes ciuitates & castella, ac videns turbas non habentes pastorem, dixerit messem quidē multam esse, operarios verò paucos, atq; ob hoc cōuocatis duodecim Discipulis, miserit eos ad prædicandū. Certum autem est misionē hanc Apostolorū esse factam post sermonem illum solennem, qui dicitur sermo Domini in monte, quem habet Matth. cap. 5. 6. & 7. quandoquidem paulò antè illum sermonem Dominus in mōte ex omnibus Discipulis, duodecim illos elegit, & ordinauit Apostolos, vt patet & ex Marco cap. 3. & ex Luca cap. 6. quos postea misit ad prędicandū. Igitur necesse est ante misionem Apostolorum interserere & præmittere sermonem illum & ordinationē Apostolorum. Sed hanc ordinationem cōstat ex Marco & Luca consecutam post duas illas reprehēsiones, quibus Pharisæi primùm Discipulos Christi carpebant, quòd vellerēt spicas in sabbatho: & deinde ipsum Christum, quòd in sabbatho curasset hominē habentem manum aridam. Igitur & hæc duo facta oportet ex Matth. 12. desumere, & præmittere sermoni illi in monte. Sicut enim iā ex Matthæi narratione didicimus, Marcum & Lucā non suo loco narrare traiectionem in regionem Gerasenorum, curationem Æmorrhoissæ, & resuscitationem filiæ Archisynagogi: ita ex illis duobus Euāgelistis iam intelligimus, Matthæum duo illa quæ narrat in principio cap. 12. nō suo loco posuisse: sed etiam illa intelligēda esse facta ante sermonem in principio positum, sicut ex eisdē duobus Euangelistis didicimus quæ hactenus narrata sunt à Matthæo post illum sermonem, contigisse ante sermonem. Porrò ante factum discipulorum euellentium spicas die sabbathi & comedentium, inserendū esse totum caput Ioānis quintum, manifestè satis probari potest. Nam quod Discipuli sabbatho spicas vellebant, necesse est contigisse inter pascha & pentecosten, imò statim post pascha. Nā ante pascha nullo modo licuit Iudæis vellere spicas, aut quicquam edere ex noua segete, cùm priusquam id liceret, manipulus spicarum in primitias messis offerendus esset Domino, quod fiebat altera die paschæ, vt scribitur Leuit. 23. Post pentecosten autem non facilè inueniebantur in agris euellendæ spicæ, cùm iam messis esset perfecta, & panes primitiui Deo in festo pentecostes oblati. Quod si negetur tūc messem fuisse perfectam, illud saltem quod dicit Lucas discipulos spicas euulsisse in sabbatho secundo primo, conuincit statim à paschate illud contigisse, vt patebit ex explicatione sabbathi secundoprimi. Iam admodū verisimile est, vt non dicam certum, festum Iudæorum, cuius quinto suo capite meminit Ioannes, sed non exprimit quale fuerit, fuisse iam alterum paschæ festum, quod scilicet proximè secutum est illud paschæ festum, cuius meminit ca. 2. Cyrillus quidem & Chrysost. putant hoc festum fuisse festum pentecostes, moti scilicet hac ratione, quod hoc festum proximè sequatur paschę festum, ac proinde cum ca. 2. Ioannes meminerit paschæ, & iam subiungat: Post hęc erat dies festus Iudæorum; debere intelligi de festo proximè sequente paschalem solennitatem. Sed ex verbis Christi, Ioan. 4. perspicuum est, (vt etiam colligit Rupertus, asserens fuisse Paschæ festum, de quo hic agitur) non posse festum hoc accipi festum pētecostes, saltem illud quod proximè secutū est illud paschæ festūm, cuius fit mentio Ioan. 2. ca. Nam ibi Dominus dicit discipulis suis, quatuor menses adhuc fuisse à messe cum è Iudæa per Samariam irent in Galilæam. Erat ergo tempus Nouembris aut circiter, cùm messis apud Iudæos inciperet post pascha in Aprili nostro: ac proinde iam festum pentecostes, imò & festū tabernaculorū illius anni iam transactum erat priusquam in Galilęam rediret Dominus. Proximum autem à reditu erat festū paschæ, inter ea saltem festa quæ iuxta legem celebranda erant. De eo ergo omnino verisimile est locutum hoc capite Ioannē, quod certe intelligit Irenæus, qui lib. 2. cap. 10. sic scribit: Post hęc iterum secunda vice ascendit in diem festum paschæ in Ierusalem, quando paralyticum qui iuxta natatoriam iacebat triginta octo annos curauit, iubens vt surgeret, & auferret grabatum suum. Certè nisi fateamur istud festum fuisse pascha, non poterimus ex Euangeliis colligere Christū tres annos cum aliquot mensibus prædicasse, quod tamen à Daniele vaticinatum fuisse intelligitur, cum dicit cap. 9. Christum confirmaturum pactum multis hebdomada vna, & in dimidio illius hebdomadæ defecturam hostiam & sacrificium, per mortem scilicet Christi antiquantem omnia legis sacrificia. Et tamen ad designandum annos & tempus prædicationis Christi (quod ab aliis fuit prætermissum) videtur Ioannes tam accuratè paschata annumerasse quæ inciderunt in tēpus prædicationis Christi. Quæ ergo hactenus contigerunt, acta sunt primo integro anno & aliquot diebus vel mensibus manifestationis & prædicationis Christi: quæque ex Matthæo, Marco & Luca iam legimus facta in Galilæa, contigerunt tribus vel quatuor illis mensibus qui intercesserunt inter reditum Christi in Galilæam, & festum paschæ reditum illum proximè subsequens, ac proinde duorum reliquorum integrorum annorum acta sequuntur.

EST AVTEM HIEROSOLYMIS IN PROBATICA, PISCINA, &c.] Apud Græcos dictio, probatica, est datiui casus, cui additur præpositio ἐπὶ, hoc est, in probatica vel super probatica, quomodo, Erasmo teste, antiqui quidam codices Latini habent. Vnde & iam emendatiores codices Latini habent; in Probatica. Sonat autem, probatica dictio Græca, idem quòd ouilla vel pecualis. Nam πρόβατον Græcè, dicitur ouis. Hoc ergo nomine secundùm hanc lectionem intelligitur significari locus aliquis in Hierusalem, in quo fuit forum ouium, vel potius in quo colligebantur & asseruabantur oues offerendæ à sacerdotibus

dotibus in templo. Nam singulis diebus pro sacri-
ficio matutino & vespertino offerebantur duo
agni. Vnde oportebat in ciuitate esse locum ali-
quem ad cōseruandos agnos, saltem pro iugi hoc
sacrificio. In hoc autem loco iam oportet intelli-
gere fuisse piscinam quandam, quæ Hebraicè di-
cebatur Bethesda, non autem ipsam piscinam di-
ctam probaticam. Diuus tamen Hieronymus pla-
nè ostendit se legisse dictionē, probatica sine præ-
positione in nominatiuo casu, vt sit adiectiuum
substantiui, piscina. Sic enim scribit libro de lo-
cis Hebraicis: Bethesda, piscinam in Hierusalem,
quæ vocabatur προβατικὴ, & à nobis interpretari
potest, pecualis. Hæc quinque quondam porticus
habuit, ostenduntúrque gemini lacus, quorū vnus
hibernis pluuiis adimpleri solet: alter mirū in mo-
dum rubēs, quasi cruentis aquis, antiqui in se ope-
ris signa testatur. Nam hostias in eo lauari à sacer-
dotibus solitas ferunt, vnde & nomen accepit.
Hæc ille. Ex quibus perspicuum est eum dictio-
nem, probatica, coniunxisse cum substantiuo, pi-
scina, quomodo & Theophylactum ex commen-
tario suo legisse apparet. Sic enim habet: Probati-
ca autem dicebatur piscina, eò quòd oues illic ad
sacrificium congregabantur, & intestina eorum
abluebantur. Porrò lacus iste non vocatur hîc pi-
scina, eò quòd in eo pisces viui asseruarentur. Est
enim Græcè hîc κολυμβήθρα, quæ dictio propriè si-
gnificat natatoriam aut natabulū. deducitur enim
à κολυμβέω, quod est, natare: vnde & cap. 9. Ioan-
nis eandem dictionem noster interpres vertit per
natatoriam: Vade, laua in natatoria Siloë. Nec ta-
men hîc malè vertit. Nam quanquam initio pisci-
næ dictæ sunt à piscibus qui viui in eis seruaban-
tur, tamen generaliter postea Latini piscinam pro
natatoria acceperūt, imò & vasa lignea ampliora
à Plinio piscinæ vocatæ sunt. Hebraicū autem hu-
ius piscinę nomen, nempe Bethesda, (Sic enim le-
gendum est, & non Bethsaida, quæ fuit patria ci-
uitas Andreæ & Petri) si, vt est omnino verisimi-
le, compositum sit ex בֵּית & אֶשְׁדָּה significat
domum effusionis, hoc est, locum effusionis. Nam
idiotismus Chaldaicæ linguæ, est loca ferè do-
mus vocare. Sic agrum vocant, domum seminis.
Bethesda ergo dicebatur hæc piscina, ꝙ è tectis
& aliis editioribus locis aqua effunderetur in eā,
siue quòd ex altero illo lacu quem hibernis aquis
adimpleri solitū scribit Hieronymus, aqua inun-
daret nonnunquam, & effunderetur in hanc pi-
scinam. Quidam dictionem, piscina, vult coniun-
gendam cum probatica, vt sit apud Græcos datiui
casus, & sit sensus: Apud probaticam piscinā fuisse
domum quandam quæ dicta sit Bethesda, vt rela-
tiuum, quæ, non referatur ad piscinam, sed subau-
diatur, illa vel ea. Alioqui enim adiectiuum, pro-
batica, non habebit substantiuum. Et piscina ipsa
non videtur dicta Bethesda, cùm hæc sit domus
quinque porticus habens. Vult autem Bethesda
dictam à Beth בֵּית & חֶסֶד Hhsed, vt sit domus
benignitatis, in qua benignè fit pauperibus, quæ
dicitur, πτωχοδοχεῖον. Huic concordat quod habet
Syriacū Euangelium: Est autē in Ierusalem locus
quidam baptisterij, qui vocatur Hebraicè Beth-
Ghesdo, hoc est domus misericordiæ. De piscina
hac sic scribit Brocardus: Ab area templi contra
Aquilonem quantus scilicet est iactus lapidis, est
porta vallis, quæ ducit in vallem Iosaphat, & hæc
etiam vocatur porta gregis, quòd per eam intro-
A ducebantur greges immolandi in templo. Proin-
de intrantibus portam vallis siue gregis, ad sini-
stram occurrit piscina probatica, in qua Nathinæi
lauabant hostias, quas tradebant sacerdotibus in
templo offerēdas, & hæc porticus habuisse osten-
ditur, in quibus secūdùm Ioannem iacebāt infir-
mi, aquæ motum expectantes. Ad dextram verò
ostenditur alia piscina grandis, quæ dicebatur pi-
scina inferior, facta ab Ezechia, &c. Variæ enim
sunt piscinę Hierosolymitanę, de quibus fit in scri
pturis mentio, videlicet piscina superior, quæ erat
extra ciuitatem in via agri Fullonis, de qua Isaiæ
7. & 4. Reg. 18. Piscina inferior, de qua Isaiæ 22. quā
construxisse Ezechiam scribitur 4. Reg. 20. & 2.
B Paralip. 32. & Ecclesiast. cap. 48. Piscina vetus, quæ
Isaiæ 22. scribitur fuisse inter duos muros. Piscina
Bethesda, de qua hoc loco, quæ à Salomone con-
structa dicitur pro ministerio templi, ita vt fortè
ea sit quam Iosephus in descriptione Hierusalem
vocat stagnum Salomonis. Piscina denique Siloë,
de qua Ioan. 9. & 2. Esdrę 3. vbi & mentio fit pisci-
næ, quæ grandi opere constructa fuit. Quinque
autē istę porticus, hoc est, vacuæ domus, quæ erāt
veluti ambulacra, in circuitu laci videntur extru-
ctæ fuisse, vt in illis ægroti demorarentur, vt appa-
ret ex sequentibus. Dicitur enim: In his iacebat
multitudo magna languentium, cęcorum, claudo-
rum, aridorum, hoc est, contractorum, aut qui ali-
C quam partem corporis habuerunt aridam, quo-
modo Matthæi 12. dicitur homo quidam habuisse
manum aridā, & quomodo arida fuit manus Hie-
roboā, vt scribitur 3. Reg. 13. Erasmus in Paraphra-
sibus pro aridorum ponit mancorum, & Græcè
ξηρὸς, significat etiam mancum, hoc est eum qui
manum habet eneruatam, & veluti manu caret.
Est enim mancus, quasi manu carens.

ANGELVS AVTEM DOMINI DESCEN-
DEBAT SECVNDVM TEMPVS IN PI-
SCINAM, &c.] Græcè non est, autem, sed enim.
Nam redditur ratio quare ibi aderat languentium
multitudo. Nec est, Domini, sed tantùm, Angelus
enim. Porrò qua occasione, & quando primùm
D istud cœptum est fieri vt aqua hanc haberet virtu-
tem, non scitur. Nam quod dicitur de ligno crucis
Dominicæ natante in hac piscina, parum aut ni-
hil habet autoritatis. Probabile autem est quod ha
bet Theophylactus, diuina dispensatione in hac
aqua istud factum, partim in commendationem
sacrificiorum legaliū, quæ in hac aqua abluebañ-
tur, partim & principalius ad astruendam fidem
instituendi à Christo baptismi. Quemadmodum
enim prius in lege imaginem quandam huius ba-
ptismi instituerat, cùm ordinaret eis aquā expur-
gantem corporales sordes, quæ quidem non veræ
erant sordes, sed opinatè solùm, vt quæ ex lepra
vel contactu funeris, & aliis similibus contrahe-
E bantur: ita postea propinquius volens Iudæos ad
baptismi fidem adducere, per aquam cœpit non
inquinamenta solùm mundare, sed etiam ægritu-
dines sanare, vt quemadmodum ad presens vide-
bant vi quadam arcana diuinitus assistēte aquam
hanc cuiusuis generis morbos depellere, licet eam
vim ex se non haberet (alioqui enim perpetuò sa-
nasset) ita postea quoque exorta lege Euangelica
non absurdum iudicarent, si aqua baptismi à Chri
sto instituti vi quadam cœlesti morbos animi pro-
fligaret, licet ex se eam vim non haberet. Proinde
obseruanda hîc figuræ istius ad baptismum simi-

litudo. Non in quáuis aqua ægri curabantur, sed A in ea in qua abluebantur legis sacrificia, quæque, vt patet ex Hieronymo, à sanguine sacrificiorum rubea erat, quasi ab illis virtutem quandam diuiniorem accepisset. Nec in ea curabantur, nisi Angelo mouente aquá. Sic & aqua baptismi omnem suam habet virtutem à sanguine veri sacrificij in cruce oblati, nec alioqui sanat, nisi accesserit gratia spiritus sancti aquam mouẽs, & efficacem reddens. Sed ibi corpora sanabantur, hîc verò animi: illic Angelus, in cuius etiam dispositione lex vetus data est, aquis virtutem donat, hîc verò ipse spiritus sanctus legis nouæ auctor: illic vnus tantùm sanabatur, hîc verò etiãsi totus cõfluat orbis, nõ minuitur gratia. Quod autẽ dicitur Angelus descen- B disse secundùm tẽpus, hoc est, certo tempore, non sic videtur accipiendum, quasi certum aliquod tempus in anno hominibus cognitũ, obseruatum fuerit ab Angelo. Nam si tempus illud hominibus fuisset cognitum, nõ adfuissent illic ægri, nisi certo illo die, & omnino curãsset iste æger illo die sibi aliquem qui ipsum in aquam misisset, aut non accessisset. Itaque illud; secundùm tempus; sic est accipiendum, vt significetur non semper quidem Angelum mouisse aquam, sed certis quibusdam temporibus, quæ tamen hominibus erant incognita, idq; non solũ semel in anno, sed frequenter, vt est verisimile. Ideo enim in porticibus decumbebat multitudo magna languentium. Vnde quod C græcis κατὰ καῖρον, & noster vertit, secundum tempus, Syriacum Euang. vertit, aliquando.

ERAT AVTEM QVIDAM HOMO IBI TRIGINTA ET OCTO ANNOS HABENS IN INFIRMITATE SVA.] Hunc ex omnibus languentibus hic iacentibus, quo miraculum esset insignius, vnum delegit dominus, qui & erat maximè deploratus, & maximè miserandus, vt qui & immedicabili & vetustissimo morbo tenebatur, & humano subsidio destitutus erat, quo tempestiuè deferretur in aquam. Hũc ergo Dominus sanans illustriorem reddidit suam tum potentiam, tum bonitatem, & misericordiam, ostenditque se eorum maximè curam habere, quos hominum in- D humanitas negligit, ac nullum esse morbum animi tam capitalem, tamque inueteratum, quem non tollere & possit & velit. Sicut autem Euangelista Domini notat benignitatem & misericordiã, dum bis miserum hominem sanasse commemorat, ita satis notat Pharisæorum, sacerdotum, & omnium vicinorum summã inhumanitatem, qui huic tamdiu ægroto non aliquando prouiderint aliquem qui ipsum maturè deferret in aquam. Interrogat autẽ Dominus ægrũ num velit sanus fieri, quamuis id notissimum esset. Primùm quidem, vt ægri patientia omnibus manifesta fieret. Deinde, vt ex eius verbis morbi vis ac humani subsidij inopia conspicua fieret: ita enim cõueniebat ad miraculi E commendationem. Postremùm, vt illum excitaret ad petendum aliqualiter opem à se sicq; disponeret ad perceptionem beneficij, ac ostenderet neminẽ ab animi vitiis sanari posse, nisi & morbum suum agnoscat, & salutis desiderio teneatur, ac suę sanationi cooperetur. Non dixit autem Dominus: Vis te sanẽ, tum, quia erat ab omni arrogãtia alienus, tum, quia æger ipsum nequaquã agnosceret, quare nec fidem ab eo requisiuit. Itaque æger etsi Iesum non cognosceret, (nam Dominum eum vocat tantùm honoris causa Hebręo more) tamen aliquid bonę spei concipiens ex tam alacri & benigna interrogatione, indicat sibi non deesse volũtatem & desiderium salutis, deesse autem opem baiuli, per quem maturè deportaretur in aquam: huiusmodi responsione verecundè à Domino petens, vt ipse qui validus esset, ac, vt videbatur ex compellatione, misericors, sese differret, quum esset tempus, in piscinam, non ausus tamen id à Domino explicitè & apertè petere. In qua ęgri responsione eluscescit ipsius & verecunda paupertas digna misericordia diuina, & patiẽtissima tolerantia. Idque tum in eo quòd adeò mansuetè Christo respondit, neque arguens eum velut stultam interrogantem quæstionem, neque maledicens diei natiuitatis suæ quemadmodum pusillanimes facere solent: tum in eo quòd tot annis frustratus, adhuc tamen perseuerabat, nec desperabat, quin aliquando per aliquem iuuari posset.

DICIT EI IESVS: SVRGE, TOLLE GRABATVM TVVM ET AMBVLA.] Et statim quemadmodum alteri paralytico præcepit Dominus tollere lectum suum in testimoniũ perfectæ sanitatis, ita & huic ægro. Et quanquam esset sabbathum, in quo secundùm legem alicui non licuisset alioqui lectum tollere, voluit tamen in sabbatho istud Dominus fieri, tum quia in hoc facto licebat, cum esset ob gloriam Dei, sicut ob eam licebat sabbatho cædere victimas: tum quia per istud factum, quod Iudæi putabant sabbathis esse illicitum, voluit se demonstrare esse Dominum sabbathi. Id quod fecit, & cum ipso facto demonstrauit se esse Dominum naturæ, ac proinde etiam legis, & cum occasione huius facti disseruit de æqualitate sua cum patre. Nec metuit hic scandalum Iudæorum quorundam, cùm esset acceptum non datum, & scandalum Pharisaicum, non infirmorum scandalum. Si enim æquo animo expendissent miraculum factum, & æquis auribus Christi sermonem excepissent, facilè intellexissent factum illud & opus non repugnasse præcepto legis. Porrò Iudæis sanatum languidum reprehendentibus, quòd grabatum suum tolleret in sabbatho, pulchrè ille respondit, Qui me sanũ fecit, &c. Emphaticè enim dicit, qui me sanum fecit; notare volens illius autoritatem. quasi dicat: Qui tantum ædere miraculũ potuit, vt sanitati verbo restituerit me hominẽ desperatæ valetudinis morbo grauissimo iam 38. annos implicitum, is certè tantæ auctoritatis homo mihi quod ago, præcepit: quare cum illius potentiam & autoritatẽ in meipso maximam esse expertus sum, meritò illi pareo, persuasus scilicet eum qui tantæ est auctoritatis, etiam necessitate seruandi sabbathi absoluere posse, nec posse aliquid contra Deum præcipere, qui tantam Dei in me virtutem declararit. Itaque emphasis est in pronominibus, me & ille. Cùm autem hoc audito responso Iudæi ob tantum miraculum debuissent Deum glorificare, sanato gratulari, & miraculi auctorem suspicere, cõtrà eò quòd peruersè essent religiosi, salutis auctorem requirunt ad nocendum. Et vide hîc Iudæorum istorum malignitatem. Cùm enim sanatus dixisset duo, nempe, qui me sanum fecit; & ille mihi dixit, &c, hi non nominant Christum ab eo quod in eo commendari poterat, vt dicerent: Quis est qui te sanum fecit; sed describunt eum ab eo quod videbatur calumniæ esse obnoxium, dicentes: Quis est homo ille qui dixit tibi: tolle, &c. Is autẽ qui factus fuerat

rat sanus, etsi iam de facie Iesum nosse poterat, non tamen nouerat eũ de nomine vt ipsis eum nominare posset. Cuius causa redditur, cùm subditur: Iesus enim declinauit à turba, &c. Quoniam enim Iesus mox seipsum subtraxit, non potuit languidus, qui videtur prius Dominum nũquam vidisse, vel à domino, vel ab aliis intelligere quis esset. Sciendũ autem Græca non habere præpositionem à, declinauit à turba, sed ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ, hoc est potius, declinauit cum turba, vel eo quòd turba esset in illo loco, quanquam genitiuus, ὄχλου, regi posset à verbo ratione præpositionis, sed tũc additus fuisset articulus. Et est perfectio sensus, si intelligatur genitiuus absolutus. Si enim declinauit è turba, ergo turba miraculũ vidit, vt non esset opus à languido sciscitari quis esset qui eum sanũ fecisset. Ergo vt nostra lectio habeat sensum Græcę lectionis, præpositio, à, exponatur, per propter, vt sit sensus: Iesus declinauit ab ægro sanato propter turbam in loco existentẽ vicino. Notãdum secundò, dictionem Græcã ἐξένευσεν, esse ambiguã. Potest enim esse à verbo νεύειν, & significat declinare, aut à verbo ξενεύειν, & significat peregrinum esse. Quomodo si hîc accipiatur, sensus erit: ideo nesciebat languidus quis esset, quia Iesus fecerat se veluti alienũ & peregrinum, vt neque à languido, neque à turba agnosceretur. Qui certè sensus ob id videri potest conuenientior, quòd postea languidus iste mox Iesum quis esset agnouerit, cùm ei locutus fuisset in templo. Quomodo enim alioqui Iesum loquentem secum in templo agnouit quis esset, non cognouit autem loquentem secum prius in porticu? Dominus autem sic declinauit, aut peregrinum se fecit, partim vt laudem humanam se fugere declararet, partim vt Iudæorum in se inuidiam amputaret, quæ ex præsentia acui solet. Deinde vt ipso absente testimonium sanitatis maiori cum fide reciperetur, dum non videretur is qui sanatus fuerat, in gratiam præsentis aut cogniti à se testificari, sed solius veritatis amore. Insuper vt prius beneficium innotesceret quàm ipsemet, sicque diuinum opus non grauaretur ea inuidia qua ipse laborabat.

POSTEA INVENIT EVM IESVS IN TEMPLO, ET DIXIT ILLI: ECCE SANVS FACTVS ES.] Cognito iam ac diuulgato miraculo, Iesus volens etiam autorem esse cognitum, & quem secundùm corpus sanauerat, eius quoque animam meliorẽ reddere, occurrit ei qui sanatus fuerat. Reperit autẽ eum in templo, orantẽ videlicet, vt est probabile, & Deo pro accepta sanitate gratias agẽtem, & dicit ei: Ecce sanus factus es, &c. significans scilicet propter peccatum ipsum incidisse in morbum, sibique occulta etiam hominum peccata prę̃terita nota esse: docens item eos qui post dimissum & punitũ semel peccatum rursus delinquunt, magis postea puniendos, tanquam insensatos & contemptores. Quod autẽ homo iste abiens nuntiauerit Iesum fuisse qui se sanasset, non videtur ex maleuolentia fecisse, vt quidam putant, sed potius pio affectu, volens Iesum tanquam diuinũ hominem, & omnibus colẽdum Prophetã cõmendare. Vnde non respondit quod Iudæi interrogauerãt, quis scilicet dixisset ei, tolle grabatũ, &c. sed quis se sanum fecisset, beneficium nominans nõ factum, quod calumniari posse videbatur. Iudæi autem cognito iam miraculi huius auctore, partim quod inuidia gloriæ Iesu succensi essent, partim quòd caput veræ religionis non tenerent nec intelligerent, sed speciem solum religionis externam amplecterentur, non iam solùm calumniabãtur factum & facti autorem, sed etiam persequebantur eum, & quærebant eum occidere (vt habetur in Græcis codicibus) non ob aliud quàm quia hęc fecisset & faceret in sabbatho, cùm merito intelligere debuissent, eum qui hæc facere potuit, legibus sabbathi teneri nõ posse, & deinde ea quæ fecit, talia esse quæ lege sabbathi nõ essent prohibita, vt quæ cedebant in gloriam Dei, & salutẽ hominum promouebant. Cùm enim sabbathum cõstitutum fuerit in gloriam Dei, & propter hominem, non autẽ homo propter sabbathũ conditus sit, perspicuum hæc tam sancta, tamq; salutaria hominibus opera, lege sabbathi nõ fuisse interdicta, aut illis legẽ debere cedere, cùm sanctioribus officiis cedere debeãt officia minus sancta. Porrò cùm historia hæc variè tractetur allegoricè, simplicius fuerit eã accipere allegoricè secundùm eum ferè modum quem indicant Theophylact. & Ambrosius lib. 2. de sacramen. vt scilicet per piscinã hanc accipiatur baptisma Christi sanguine rubicundum, à quo multitudo magna languentium ex omnibus gẽtibus expectatura & quæsitura erat suam sanitatẽ, sed vt intelligeretur, omnẽ salutem quæ per baptismum expectabatur, à Christo expectandam, nec potuisse humanæ naturæ iam multo tempore laboranti salutarẽ esse baptismũ, nisi per aduentum Christi in carnem, ob hoc vnũ Dominus circa hanc piscinã sanat, qui & multos annos decubuerat, quærens ab hac aqua sanitatem, & hominem non habebat qui eum in piscinam deferret, cui & præcipitur vt surgat, tollat lectũ suũ, & ambulet, quia scilicet qui à Christo iam sanatus est, à vitiis exurgere debet, atq; corpus suum leue & expeditum facere, sustollereque à terra ne grauetur terrenis curis, & in virtutis via semper ambulare proficiendo scilicet de virtute in virtutem. *Allegorica expositio.*

IESVS AVTEM RESPONDIT EIS: PATER MEVS VSQVE MODO OPERATVR, &c.] Aliàs frequenter Dominus accusatus quasi sabbathum violasset, defendit se per gesta à Dauide, à sacerdotibus, ab ipsismet Iudæis extrahẽtibus ouem aut asinũ die sabbathi, aut ducentibus ad aquam. Has autem defensiones, quoniam humanæ erãt, nec Christum nisi hominem arguebant, reliqui tres Euangelistæ perscripserunt, qui simpliciora Christi verba factaque prosecuti sunt. Ioannes verò, cuius intentio fuit diuinam Christi ostẽdere naturam, eam solus Christi defensionem perscripsit, qua seipsum defendit ex operatione patris etiam in sabbathis, per quam Christus ostenderat se patri æqualem. Est autem in hac Domini responsione occupatio eius quod Iudæi fuerant Domino obiecturi, & simul retorsio calumniæ in Deũ, cuius autoritate putabãt se Iudæi Christum rectè calumniari. Nam Exodi 20. cùm in sabbatho interdicitur omne opus, adiicitur pro causa, quòd Deus post opera sex dierum, requieuerit die septimo: vnde colligere poterãt Iesum nõ esse ex Deo, quòd non cessauerit operari in sabbatho, in quo etiam Deus requieuerit, & ob hoc etiam requiescere homines voluerit. Contrà ergo Dominus se defendit eò quòd etiam Deus operatur in sabbathis, ostendens verum intellectum scripturæ asserentis Deum requieuisse die septimo. Non enim sic dicitur requieuisse, quasi nihil omnino opere-

A tur,sed quia non operatur noua genera & species creaturarũ.Et propterea non absolutè dixit Moyses, requieuit die septimo: sed apposuit, ab vniuerso opere quod patrarat. Præter autem hãc Dei operationem,qua ab initio nouas creaturarũ species condidit,est alia eius operatio,gubernatio scilicet & prouidentia creaturarum, & conseruatio earum, ob quam alia ex aliis progenerat,collapsa restaurat, cœlestia in continuo suo motu & influentia continet,&c. atq; hæc est operatio, quam dicit patrem vsque modò operari.Est ergo scopus verborum Christi iste: Dicetis vtique, non esse mihi operandum in sabbatho, quia scriptura memorat etiam Deum septimo die requieuisse ab B omnibus operibus,eoque diem illum sanctificasse, ac præcepisse ne quid operis eo die populus suus faceret. Sed noueritis patrem meum non ita cessasse ab omni opere, vt non ab initio mũdi vsque ad istud temporis semper operetur,cõseruando creata,gubernando,restaurando,ac alia ex aliis progignendo: quare cùm non possit non imitari patrem filius, etiam ego operor quouis die etiam sabbathi quæ ille operatur. Nam quod modò in sanatione huius lãguidi feci, ex iis est operibus quæ pater etiam in sabbatho operatur.Tunc enim benefacit rebus à se conditis, ac potissimum hominibus,gloriam suam & bonitatem nunquam non declarans.Quare si me facientem quæ ad salutem pertinẽt humani generis, & ad gloriam patris fa- C ciunt,damnatis tanquam sabbathi violatorem, eadem operâ damnatis & patrem meum, qui mihi exemplum est,& auctor hæc agẽdi. Quòd si illum absolutis & glorificatis ob salutem homini deplorato restitutã,cur mihi idem quod ille agenti sabbathi violati crimen impingitis, & non potius agnoscitis virtutẽ sabbathi religione maiorẽ? Notãdum autem illud,& ego operor, dupliciter posse accipi. Primò illatiuè, vt sit sensus iam datus: Quia pater operatur etiam in sabbatho, propterea & ego operor. Secundò, vt sit sensus: pater meus vsque modò operatur, & ego vsque modò simul cum eo operor,quia quæcunque operatur,per me D operatur.Quare quãdoquidem mihi semper operandum est cum illo,non debui iam ab hoc opere cessare quod calumniamini, cùm sit vnum ex his quæ pater mecum semper & quouis die operatur.

Genes. 2.

PROPTEREA ERGO MAGIS QVÆREBANT EVM IVDÆI INTERFICERE, &c.] Non solùm soluebat sabbathum, secundùm ipsorum scilicet sententiam.Nam re vera non soluebat. Sic re vera etiam non faciebat se æqualem Deo, sed secundùm illorum sententiam. Nam ab initio erat natus Deo æqualis. Iudæi Domini responsione non solùm non sunt mitigati,sed multò magis exacerbati, duo iam in verbis eius culpantes. Primùm, quòd ipsum Deum faceret patrem E suum,vel,vt habent Græci significantius, ἴδιον, hoc est proprium. Intellexerant enim Iesum non vocare Deum patrem suum, quomodo omnium Iudæorum erat pater,sed patrẽ sibi veluti proprium. Ad quod magis significandũ vult Cyrillus in verbis Christi additum articulum, ὁ πατήρ μου. Secundò, culpabant quòd æqualem se Deo faceret. Id autẽ secundùm quosdam ex eo intellexerũt, quòd Deum vocabat patrem suum & proprium. Nam, vt habet Cyrillus, cuius verè ac propriè Deus pater est,is secundum naturam Deo æqualis est. Sed simplicius fuerit intelligere Iudæos ideo intellexisse Christum se fecisse æqualem Deo, quia seipsum æquabat Deo in operibus & autoritate faciendi quæ vellet quouis tempore, eò quòd dixit se operari quæ ille operabatur: aut ideo operari in sabbatho,quia ille operabatur. Certè rectius Iudęi in verbis Christi intellexerunt significari ab eo æqualitatem cum Deo, quàm postea Arriani, qui imparem patri filium faciebant, quos oportebat vel Iudæos istos in magistros assumere.Nã si fuisset in Iudęis error opinionis,correxisset illum vtique Ioannes,nec passus fuisset nos in re tanta falli. Nunc verò per sequentia id quod sentiebant verum esse approbat, velle scilicet Christum intelligi se æqualem esse Deo.

RESPONDIT ITAQVE IESVS, ET DIXIT EIS: AMEN, AMEN DICO VOBIS, NON POTEST FILIVS.] Cùm Iudæi non iam solùm Domini factum, sed etiam facti defensionem calumniarentur, Dominus nihil veritus illorum furorem, liberius & explicatius iam pergit demonstrare defensionis suæ à patris operatione petitæ conuenientiam, & ex consequenti etiam licitam fuisse suæ in sabbatho curationis operationem. Atque hoc est quod dicit Euãgelista: Respondit itaque Iesus, &c. respondisse enim dicit Iudæis impugnantibus ipsum de illis duobus, videlicet ipso facto, & facti defensione. In qua Christi responsione imprimis annotandum,quòd quoniam hi quibus loquebatur veritatem ipsam apertè explicatam intelligere non potuissent,condescendit imbecillitati eorum, loquens quandoque de se humilia dispensatiuè,vt sic quæ dicebantur facilius susciperentur. Rursum tamen mox ad sublimia sermonẽ reducit,ac denuo hunc ad humilia demittit,iterumq; ad id quod sublimius est, ac rursum ad id quod humilius, & ita per sublimia simul & humilia verba,quæ & æqualitatẽ demonstrabant,& minoritatẽ demonstrare videbantur,suum texit sermonẽ,atq; hunc iudicio dispensat,vt & qui mente sunt acutiores & benigni, sumãt à sublimibus intellectum conuenientẽ etiam de humilibus: & qui obtusiores sunt, aut animo iniquiores, ab humilibus consolationẽ accipiant, & quasi de homine hæc intelligentes nõ turbentur. Veruntamen quanquam quandoq; videantur humilia esse verba, sub his tamen occultæ latent res summæ,ita vt verbis quidem videatur tradi hæreticis quibusdam argumentum sui erroris, sensibus verò nequaquam. Notanda & altera causa,ob quam quãdoque Dominus videatur de se humilius loqui, videlicet quia explicaturus conditionem quæ est inter ipsum & patrem, vti debuerit verbis humanis, quæ cùm creaturis propriè cõueniant,earumq; imperfectam naturã,conditionem vel qualitatem aliquam significent, non possunt omnino propriè quadrare in rebus diuinis. Proinde cùm de rebus diuinis per verba humana est sermo,si quę occurrat dictio imperfectionem aliquam insinuans,id quod imperfectionis est secludentes, tantùm quod est perfectionis retinere debemus.His in genere præmissis, ad singulorũ explanationem descẽdendum. Itaque quod dicitur: Nõ potest filius à se facere quicquã;dupliciter accipitur. Nam secundùm Hilarium & August. sensus est,filium non habere ex se potentiam faciẽdi aliquid,sed eam potentiam habere illum à patre,à quo habet & substantiam suam atq; naturam. Ergo secundùm hunc intellectum,illud, ex se, debet

coniungi

coniungi cum verbo, potest, vt sit: ex se non potest quod potest. Verùm huic intelligentiæ & cōstructioni obstat quod sequitur, nisi quod viderit patrē facientē. Cùm enim hîc exceptiuè dicatur quid possit filius facere, cōsequitur priori parte significari quid nō possit facere, & proinde illud, ex se, cōiungi debet cū verbo, facere, vt sit sensus: Filius non potest aliquid facere ex se, sed tantùm (debet enim, nisi, hîc accipi pro, sed tantum) id potest facere quod viderit patrem faciētem. quem sensum & constructionem sequitur Chrysostomus & alij. Iuxta hunc autem sensum notandum non dictum esse, Non licet filio aliquid facere ex se, sed nō potest filius, &c. Non enim intelligi potest ideo dictum, non posse filium facere aliquid ex seipso, quia non potest licitè, vt sit idem, non potest, & non licet. Nam si hîc intelligeretur, nihil singulare diceret de se Dominus, cùm hoc de omnibus hominibus & Angelis dici posset. nā nec illi possunt licitè facere quicquam ex se. Possunt tamen absolutè facere aliquid ex se, etiam si nunquam ex se quicquam faciant, vt Angeli boni, cùm absolutè possunt peccare, quod si faciunt, ex se faciunt. Ex se enim facere dicuntur aliquid, qui illius non habent sibi aliū quàm se autorē. Sic & filius faceret aliquid ex se, si aliquid faceret, cuius illi autor non esset pater: qui cum illi autor sit, eiusdem secū naturæ, & proinde etiam omnium quæ cū ipso inseparabiliter operatur, bene dicitur, non potest filius à se facere quicquam. Itaque illud, non potest, non solum non arguit potentiæ defectum, quomodo nec cùm dicitur Deum non posse peccare, sed etiam summam filij perfectionem declarat. Nam præterquam quod hac oratione, non potest filius à se facere quicquam; significatur filium non posse Deo esse contrariū, quod summę est perfectionis, & primò est à saluatore his verbis intētum, significatur etiam satis identitas naturæ patris & filij. Nam quod non potest filius facere aliquid ex seipso, hoc ipsum est propter identitatē naturę quā à patre accepit. Sicut ecōtra omnis rationalis creatura ideo potest aliquid ex se, quia habet aliam à Deo naturam. Cum verò sequitur, nisi quod viderit patrem facientem; non sic illud intelligendum est, quasi filius ad opus patris velut ad archetypum respiciens, imitetur illud, quomodo intellexerunt hæretici, qui ex hoc loco acceperunt occasionem derogandi dignitati filij, tanquā inferioris, & patris instructione egentis. Nam si hic esset sensus, consequens erit & filiū mundum aliquem nouum distinctum à mundo quem pater fecit, vel creasse vel creaturū. Deinde quo exemplo Christus purgauit à lepra, à dęmoniis & morbis liberauit, super mare ambulauit, & alia multa similia fecit? num hæc pater aliquando antea est operatus? Proinde filius facit quod videt patrē facientem, quia id facit, quod scit patrem etiam secum & per se facientem. Notandum enim, quod non dicit, nisi quod viderit patrem fecisse, sed facientem: nec dicit, nisi quale viderit, &c. sed nisi quod, vt intelligamus filium vnū & idem facere cum patre. Dicit tamen, nisi quod viderit, & non, nisi quod pater facit, ne casu euenire putetur quod in operatione coincidit filius cū patre, aut ne nō liberè, sed naturaliter putetur facere filius. Nā & de naturalibus agentibus rectè dicitur, quod nō possunt facere aliquid ex se, sed tantū quod Deus facit. Rursum nō dicitur, nisi quod sciuerit patrē facientem: sed potius

A verbo videndi vsus est, vt sic significaret patrē primum operis auctorē, & ipsi filio esse auctorem vt etiam operetur. Quoniā enim discipulus magistri sui diligens sectator, id dicitur facere quod videt magistrum facientem, ideo quò significaret Dominus patrem operum suorum auctorem esse, dicit, nisi quod viderit patrem facientem; tanquam eius quod facit auctorem. Sic enim declarare debuit se nihil ex se facere posse. Nam ad hoc vt in agentibus liberis, non dicatur agens agere ex se, non satis est eius quod facit habere ipsum aliquē auctorem, sed etiam requiritur vt hoc ipsum cognoscat & videat. Alioqui enim quasi ex se censetur operari. Quasi enim ex se operatur etiam bo- B num, qui quod facit bene, non ex Dei vel præcepto vel cōsilio facit, sed propria tantùm electione.

QVÆCVNQVE ENIM ILLE FACIT, HÆC ET FILIVS SIMILITER FACIT.] Superiorem sententiā his verbis Dominus apertiorem facit, transiens ab humiliori sermone ad sublimiora, & omnem prauam intelligentiam quę esse posset in sentētia superiori, iam planè resecans. Debet autē hæc sententia, vt bene probet & explicet superiorē, sic intelligi: Quæcunq; enim pater facit, hæc eadem omnia & sola etiam filius similiter facit. Sic enim ex hac sententia cōsequitur filium nihil facere ex se, sed tātùm id quod pater facit: plus tamē dicitur, videlicet quod omnia C illa faciat quę facit pater. Notandum autem, quod non dicitur, quæcunque enim ille fecit, hæc & filius, &c. Nec: Quæcunque ille facit, talia & filius facit: sed quæcunq; ille facit, hæc eadē scilicet etiā filius facit, vt intelligeremus vnam omnino patris & filij esse operationem, nec filium patrem imitari, sed vnum idemq; cum eo in omnibus operari. Et ne rursum intelligeretur patrem & filium in omni opere quod communiter faciunt concurrere sicut causam superiorem & inferiorem, aut sicut causas duas partiales, aut sicut agens & instrumentum, adiectum etiam est aduerbium, similiter, quo significatur filium non solum eadem facere quæ facit pater, sed etiā simili modo. Similitudo autem D modi faciendi non cōsistit in eo quòd quocunq; modo dicitur pater facere, etiam dici potest filius facere. Non enim filius dicitur facere ex se, sicut pater ex se facit: neq; filius per patrem operatur, sicut pater per filiū. Sed similitudo consistit in qualitatibus agentis ad ipsum opus. Quanquam enim pater & filius non similiter se habent ad inuicem, similiter tamen se habent ad communia ipsorum opera. Similiter ergo facit filius, quia cum æquali libertate, scientia, dominio, & potestate. Non ergo illud, similiter, aut, vt est Græcè, ὁμοίως, hîc simpliciter ac vulgari modo accipi debet positū, videlicet vt sit idem quod, quoque, & sit sensus: hæc & filius quoque facit. quomodo videtur accepisse E Erasmus, dum vertit, hæc itidem & filius facit. & dū in Paraphrasibus sic explicat: Quicquid igitur fecerit pater, hæc eadem pariter operatur & filius. Ex hac ergo sententia consequitur filij potestatem patris potentiæ non solùm esse æqualem, sed etiam planè eandem. Sicut enim ex adæquatione faciendorum cognoscitur æqualitas potentiæ, ita ex identitate operum, si adsit idem omnino faciendi modus, à posteriori consequitur potentiæ identitas. Vbi autem potentiæ est identitas, necesse est & naturæ esse identitatem.

PATER ENIM DILIGIT FILIVM,

ET OMNIA DEMONSTRAT EI.] Declarat A modò vtramque supradictam sententiã, ostendens vnde fiat vt omnia faciat & videat filius quę Pater facit, nimirum quia Pater diligens filium, demonstrat ei omnia quæ facit. Quæ ratio desumpta est ab his quæ videmus fieri inter patrem & filium apud homines. Quia enim pater carnalis filium diligit, ideo non patitur aliquid suorum illi esse occultum: & quo magis illum diligit, eo minus patitur illud: ita & hîc significat Dominus, quòd quoniam Pater cœlestis vnicè diligit filium suum sibi simillimum, & in nullo contrarium, demonstrat etiam ei omnia quæ facit. Sed difficultas hîc est, quid sit demonstrare patrem filio quæ facit. B Non enim intelligi potest patrem demonstrare filio, quomodo præceptor demonstrat quædã discipulo, aut quomodo alicui demonstramus depicta in tabulis. Hoc enim argueret magnam in filio imperfectionem. Itaq; August. intelligit patrẽ demonstrare filio, nihil aliud esse quàm patrem generare filium, vt ideo dicatur demonstrare filio quæ facit, quia gignendo eum dedit ei cum natura etiam cognitionẽ omnium quæ facit. Quomodo & Cyrillus intellexit, qui sic explicat: Pater, inquit, filio demonstrat quæ facit, totum seipsum in natura filij sic pingens, vt quæcunq; in se habeat, in filio demonstret. Verùm huic intelligentiæ primùm videtur obstare, quod illud, pater diligit filium, videatur hîc positum tanquã causa, ob quam C pater filio omnia demonstrat. Iam dilectio filij, sicut nõ est causa generationis filij, ita nec causa ob quam demonstrat omnia filio pater, si demonstrare sit generare filium. Deinde si propter æternam generationem dicitur pater filio demonstrare omnia, quomodo ergo dicitur mox in sequentibus, & maiora demonstrabit; quasi nondum illa ei demonstrauerit? Et quidem ad primum horum dicit D. Thomas, illud, pater diligit filium, non debere accipi vt causam, ob quam pater filio omnia demonstrat, sed tãtùm vt signum, ex quo à posteriori colligitur, & constat patrem omnia filio demonstrare. Quod enim omnia illi demonstrat, & ipsi suam naturam & potestatem communicauerit, si- D gnum est singularis illa erga filium dilectio. Ad secundum dicit D. August. quòd cùm hactenus Dominus de se locutus sit secundùm suam diuinitatem, ab hoc loco, Et maiora ei demonstrabit, incipit loqui de se quatenus homo est, quomodo certè in tempore quædam filio demonstrat pater, quę prius nõ demonstrauerat. Addit D. Thomas posse istud sic accipi, quomodo in scripturis dicuntur quædam fieri cum innotescunt, vt sit sensus: Maiora his se demõstrare, vel demonstrasse ei, ostendet in futurum. Verùm simplicius fuerit, demonstrare, cum de patre dicitur respectu filij, sic accipere, vt sit idem, quod facere aliquid, filio illud cognoscente, ea cognitione quam à patre accepit. Addi- E tur autem, ea cognitione, &c. quia non rectè diceretur filius demonstrare patri quæ facit, quia pater ab illo nõ habet suam cognitionem. Itaq; verbum, demonstraret, non significat actum illum æternum, qui est communicare filio suam naturam, & cum ea omnem cognitionem: nec significat actionem aliquam quæ sit monstratio, sed tantùm modum quo pater omnia facit. Ideo enim omnia pater dicitur demonstrare filio quæ ipse facit, quia quæcunque facit, non facit sic vt filio sint vel esse velit occulta: sed sic facit vt filius per cognitionẽ sibi communicatam ab æterno, omnia cognoscat. Verum ergo est, quòd quia pater diligit filium, ideo sic facit omnia, vt sint filio manifesta, non quòd vnũ alterius propriè sit causa, cùm hæc ambo, videlicet diligere filium, & facere omnia filio cognoscente, sint in Deo naturalia. Inter naturalia autem diuina, vnum propriè non est alterius causa, cùm sint vnum & idem cum essentia diuina, sed tamẽ ex naturalibus quæ sunt in creaturis declarantur, velut vnum causetur ex altero, velut voluntas ex intellectu, intellectus ex essentia, & similia: quia si ista causarentur, hoc modo causarentur, quomodo etiam dicimus Deum æternum, quia immutabilem, non quia in Deo æternitas causatur ex immutabilitate, sed quia causaretur ex ea, si causaretur. Verũ etiam est, quòd pater demonstrabit filio maiora, quia faciet maiora, eo modo vt filius ea cognoscat per cognitionem ab illo acceptam. Sunt autem qui intelligunt patrem ideo filio omnia dici demonstrare, quia eadem filio facere donat, secũdùm eum scilicet modum loquendi scripturis familiarem, quo videre accipitur pro habere aut accipere: & demonstrare vel ostendere pro dare, quomodo Exo. 33. dicit Moysi Dominus: Ostendam tibi omne bonum, hoc est, dabo. Et Psalm. 4. Quis ostẽdet nobis bona? pro eo quod est, quis dabit frui bonis? Et suprà Ioan. 3. Dominus negauit visurum regnum Dei eum qui nõ est renatus; significare volens, non ingressurum aut accepturum. Et certè videri posset probabilis huiusmodi explanatio, eo quòd Dominus postquam dixit: Maiora patrem demonstraturum filio, id declaraturus subiũgit: Sicut enim pater suscitat mortuos, &c. quæ declaratio exigere videtur, vt in eo quod pater dicitur demonstrare quædam filio, intelligatur etiam significari patrẽ dare filio eadem facere quæ ipse facit. Sed si hác interpretationem sequamur, iam redeunt eædem difficultates, quæ sequebantur ex August. interpretatione. Et tamen propter declarationẽ sequentem videtur amplius aliquid includi in eo quod dicitur pater demonstrare filio quæ facit, videlicet, quòd sic facit ea quæ facit, vt filius per ipsum eadem cognoscat, & in faciendo cooperetur. Loquitur enim Dominus ita de patre suo cœlesti, quomodo si pater aliquis apud homines filium suum vnicè à se dilectum vellet omnium suorum operum esse & cognitorem & cooperatorem, volens illum etiam hac ratione eiusdem secum gloriæ esse consortem.

ET MAIORA HIS DEMONSTRABIT EI OPERA VT VOS MIREMINI.] Hactenus in communi ostendit Dominus, opera filij eadem esse quæ patris demõstrantis filio quæcunq; facit: ac proinde in curatione languidi, non fecisse se contra Deum, nec æqualitatem cum patre se sibi arroganter vsurpasse. Nam duo hæc criminabantur in Domino Iudæi. Nunc verò vt hæc magis confirmaret ostendit in speciali illa opera quæ omnium iudicio solius sunt Dei patris, etiam filij esse opera, sic rursum ostendens & concordiá & æqualitatem cum patre. Maiora ergo opera quę pater filio est demonstraturus, vt ex sequentibus patet, sunt resuscitatio mortuorum, & iudicium omnium viuorum & mortuorũ, quæ sunt maiora opera quàm fuerant quæ hactenus apud Iudæos Christus fecit, sanãdo paralyticũ, aut quosuis alios morbos curando, & eiiciendo è templo ementes & vendentes. Resuscitationis autem opus pater

demonst

demonstraturus erat in resuscitatione Lazari, vnde consecutura erat in Iudæis admiratio maxima. Et rursum in generali corporum resurrectione, ac animarum per gratiam suam viuificatione. Nam cùm sequitur; Sicut enim pater suscitat,&c. videtur propter sequentia triplicem simul hanc Deo propriam resuscitationem complexus. Circa hanc autem sententiam primò notandum, in veteri testamento Dei virtutem ab eo maximè commendari, quòd sit auctor & restitutor vitæ. Nam 1.Reg.2.dicitur: Dominus mortificat & viuificat. Et Deuter.32. Ego,inquit Dominus, occidam, & ego viuere faciam. Et Psal. 67. Deus noster Deus saluos faciendi,& Domini Domini exitus mortis. Ad quod respiciens Dominus:Sicut,inquit, pater suscitat mortuos secundùm scripturas,&c. Notandum secundò, quòd dicit filium sic viuificare sicut pater viuificat, & viuificare quos vult:per primum quidem, significans potentiæ æqualitatem: per secundum,libertatem potentiæ in agendo, vt non possit intelligi patri filium in his quæ agit subiectum, vt ad eius imperium faciat quæ facit, quemadmodum filius inter homines. Miro ergo modo hac sententia significatur ita filium quam habet potentiam, à patre accipere, vt tamen patre in potentia non sit inferior. Quia enim filius est, necesse est à patre habeat quod potest, à quo habet & naturam.Quia verò sic viuificat sicut pater, & æquè liberè,necesse est potentiam eius non esse inferiorem.Nō est autem sensus,patrem quosdam seorsum viuificare, ac filiū item simili modo alios seorsum quos vult viuificare,sed sicut pater mortuos viuificat, idque ei proprium est secundùm scripturas,ita & filius cum eo quos vult viuificat.

NEQVE ENIM PATER IVDICAT QVENQVAM, SED OMNE IVDICIVM DEDIT FILIO, &c.] Caietanus intelligit hîc coniunctionē,enim,non probare immediatè præcedens, videlicet filium quos vult viuificare, sed referri eam ad explicandum maiora opera, & accumulare opus iudicij operi viuificationis. vt sit sensus: Sed neq; etiam pater iudicat. Quomodo etiā Cyrillus accepisse videtur sic scribens: Aliud quoddam diuinum & præcipuum affert argumentum,quo se natutā & verè Deum ostendit. Potest tamen rectè accipi hæc sentētia, vt per eam superior probetur.Nā ex eo quòd omne iudicium filio sit commissum, quæ summa est potestas non nisi Deo conueniens, consequitur eum etiā viuificare posse quos velit.Iudiciariā enim potestatem etiam
Psal. 81. Deo propriam faciunt scripturæ. Nam in Psalmis
Psal. 74. dicitur:Exurge Deus,iudica terrā. Et rursus:Deus iudex est,hunc humiliat,& hunc exaltat.Illud autem;omne iudiciū dedit filio;Hilarius, Chrysost. & Theophyl. intelligunt sic, vt pater dicatur filio dedisse iudicandi potestatem, gignendo eum, & dando ei naturam, quomodo etiam secundùm Augustinum postea dicitur pater filio dedisse vitam habere in semetipso. Secundùm quem sensum quærendum non est quando pater filio iudicium dederit,cùm non in tempore aliquo, sed ab æterno illi dederit,ante omnia quæ fuerūt vel cogitari possunt secula.Hunc tamen sensum hoc loco non conuenire ostendit Augu. sic scribēs lib.1. de Trinit.Quod dicitur,omne iudicium dedit filio, non secundùm illam locutionem dictum est qua dicitur:Sic dedit & filio habere vitam in semetipso;vt significaret quia sic filiū genuit.Si enim

A sic diceretur,nō vtiq; diceretur:Pater non iudicat quenquā.Secundùm hoc enim quòd pater æqualē genuit filium,iudicat cum filio. Secūdùm hoc ergo dictum est quòd in iudicio non in forma Dei, sed forma filij hominis apparebit. Quomodo & Cyrillus intelligit:Datū,inquit, sibi à patre ait iudicium, non quia potestatem hāc ipse naturā non habeat,sed per dispensationem,vt homo.Itaq; intelligere oportet datum filio iudiciū in incarnatione ipsius,quando assumpta forma in qua ab omnibus videri posset, dedit ei potestatē iudicandi homines sensibiliter. & illud: Pater non iudicat quenquam;sic intelligendum:Pater non iudicabit quenquā sensibiliter,cùm non sit homo qui videri
B ab impiis iudicandis possit & sensibili sententia iudicare.De illo enim iudicio est sermo,quo mūdus in nouissimo die est iudicandus. Proinde ex his verbis neq; sequitur patrem seipsum euacuasse iudicandi potestate, cùm simul cū filio mundū sit iudicaturus, quāuis solus filius erit iudex sensibilis:neq; sequitur filio aliquam potestatem quā ab æterno non habuit accessisse,sed eam quam ab æterno habuit tanquam Deus, accepisse quatenus homo erat singulari modo exercendā. Omne autem iudiciū vocat vniuersale iudicium, vel omnes tam bonos quàm malos iudicādi potestatem. Quod verò sequitur;vt omnes honorificēt filium; Cyrillus ad omnia præcedentia refert, vt iam hîc
C causa reddatur omniū quæ dicta sunt,vt sit sensus: Hæc omnia de æqualitate patris & filij ideo dicta sunt, vt omnes honorificent filium sicut honorificant patrem.Rectius tamen secundùm Theophyl. & alios refertur tantùm ad immediatè præcedēs, vt sit sensus:Ideo pater dedit filio omne iudiciū,vt omnes ob iudiciariam potestatem filium reuerētes honorificarent illum. Iudici enim honor debetur.Huiusmodi autē iudici cui omne iudicium traditū est, debetur honor diuinus, cùm necessariò oporteat eum qui talis sit iudex, præter hominem etiam Deū esse. Proinde bene dicit:sicut honorificant patrem;hoc est,honore diuino & cultu quem vocant latriam. Aduerbium enim,sicut,hîc
D & superius non similitudinem, sed æqualitatem potius,imò & identitatē significat,hoc est,similitudinem omnimodam. Quandoque enim similitudinem imperfectā denotat,vt cùm dicitur:Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est. Et cùm ad patrem dicit de discipulis suis: Et dilexisti eos sicut dilexisti me.Pro quo notāda regula Cyrilli: Quando,inquit,aduerbium,sicut,de rebus dicitur diuersis & natura differētibus, tunc non æqualitatem sed similitudinem significat. Quando verò de his dicitur quæ eiusdem naturę sunt, tunc vltimam similitudinem, imo identitatem & æqualitatem ostendit. Nā si quis candorem argenti miratus, sicut solem splendere argentum
E dixerit,quoniam diuersa hæc natura sunt,non æqualiter soli splendere argentum intelligemus,sed similitudinem quandam splendoris concedemus. Sin verò de Petro & Paulo natura hominibus & discipulis Christi aliquis dixerit oportere honorari Paulum, sicuti & Petrum, nemo ambiget quin æqualem velit vtrique honorem contribui. Hæc ille. Ei autem quòd dicitur filius honorandus sicut pater, non obstat quòd non possumus filium honorare tanquam patrem in diuinitate, ita vt eum appellemus patrem sicut personam patris.Non enim similitudo consistit in eadē appel

appellatione,ſed in honore,& in honoris qualita-
te ac magnitudine,quamuis & filium patrem vo-
care poſsimus , ſicut & totam diuinitatem, ob o-
pus creationis & adoptionis omnibus commune.

QVI NON HONORIFICAT FILIVM,
NON HONORIF. PAT.&c.] Poſtquã dixit pa-
trẽ velle filiũ honorari ſicut ſeipſum, iam etiã am-
plius dicit,ſignificãs primùm quidẽ nõ ſolũ dece-
re vt filius honoretur ſicut pater,ſed etiã neceſſariũ
eſſe debitũ. Si enim non honorare filium,eſt non
honorare patrem,ergo ſicut debitum eſt honorare
patrem,debitũ etiam eſt honorare filium. Secũdò
his verbis ſignificatur , non ſolùm æqualẽ debere
eſſe filij & patris honorẽ,quod ſuperiori ſententia
ſignificabatur , ſed etiã eundem & indiuiſum eſſe
vtriuſq; honorẽ. Si enim qui non honorat filium,
non honorat patrem,ergo à contrario qui honorat
patrem,etiam honorat filium,& proinde vnus eſt
vtriuſq; honor,vna ergo etiã ſubſtãtia.Non dicit,
qui dehonorat filium, dehonorat patrem, ſed qui
non honorat,vt intelligamus non ſolùm iniuriam
dehonorationis, ſed etiam negationẽ honoris eſſe
culpabilem. Significatur autẽ hac ſententia etiam
Deum non dare gloriam ſuam alteri, cùm vult fi-
lium ſuum honorari ſicut ſeipſum , eò quòd vnus
idemq; ſit vtriuſque honor , ſicut ipſi vnum ſunt.
Additur : qui miſit illum,in mundum ſcilicet,ho-
minem eum faciẽs:vt indicet rationem eius quod
dixit.Qui enim nõ honorat legatum alicuius,hoc
ipſo etiam non honorat , ſed dehonorat mitten-
tem. Additur,& patrem. Nam hæc eſt altera ratio
honorationis filij.Honorandus enim eſt filius,tum
quia filius patris honorandi,tum quia legatus eius
qui ab omnibus colendus eſt.

AMEN, AMEN DICO VOBIS, QVIA
QVI VERBVM MEVM AVDIT,ET CRE
DIT EI,&c.] Dixit prius filium quos vult viuifi-
care , dixit illum etiam accepiſſe iudicãdi poteſta-
tem : hîc ergo hæc latius proſequitur , oſtendens
quod ad primũ attinet , quomodo filius viuificet,
& aſtruens eum quoſdam viuificaturum. Et pri-
mùm quidem agit de viuificatione animę.Secun-
dò de viuificatione corporis.Oſtendit ergo modũ
quo viuificari poteſt anima per filium , ſi ſcilicet
audiat verbum,hoc eſt,doctrinam filij, & credat.
Duo enim hæc ad animæ viuificationem concur-
rere debent. Nam ex parte filij, requiritur primò
prædicatio doctrinæ Euangelicæ:ex parte autẽ vi-
uificandi,requiritur fides quæ eſt ex auditu.Dicit
autem ;credit ei qui miſit me;potius quàm credit
mihi,fidem ſcilicet referẽs ad perſonã patris,quo
per humilitatem ſermonẽ ſuum faceret ſuſcepti-
biliorem Iudæis,nec illi tanquam iactabundũ ip-
ſum reiicerent, ſignificans præterea eũ qui crede-
ret verbis eius,non tã ſibi credere,quàm patri qui
miſit eum, ac ſic ad fidem verborũ ſuorum magis
auditores attrahens.Deinde dicendo;credit ei qui
miſit me ; totum ferè fidei myſterium complexus
eſt apertius,quàm ſi dixiſſet, credit mihi vel patri
meo. Nam qui credit patri mittenti filium, credit
& in patrem & in filium,credit etiam patrem mi-
ſiſſe filium,& filium miſſum à patre : in quibus &
myſterium trinitatis & myſteriũ incarnationis in-
cluditur. Cùm autem ſubditur;habet vitam æter-
nam;& non dicit, habebit, manifeſtũ eſt eum lo-
qui de vita animæ,quã per fidem iuſtificatus con-
ſequitur in præſenti vita fidelis.Habet enim is in-
choatiuè vitam æternam in ſe manentem ; quæ in

A Dei cognitione & adeptione conſiſtit,quæq; per-
ficietur depoſito mortali iſto corpore,atq; eodem
reſumpto etiam in illud diffundetur,ab omni mi-
ſeria & malo illud liberans. In eo verò quod ſe-
quitur:Et in iudiciũ non venit,ſed tranſiit à mor-
te in vitam,ſciendum apud Græcos pro,venit,eſſe
verbum ἔρχεται,quod cùm ſit præſentis temporis,
accipitur nonnunquam pro futuro , vnde vertit
Eraſmus hîc & bis poſtea , veniet , quamuis rectè
verterit noſter interpres.Pro tranſiit autẽ,pro quo
pleriq; legunt tranſiet,aut tranſit, Græcis indubiè
eſt præteritum tẽpus μεταβέβηκε,quod tamen etiam
à quibuſdam Græcis exponitur per futurum , vt
prophetico more præteritum accipiatur pro futu-
B ro poſitum.Itaq; hic duplex cõſurgit ſenſus. Nam
ſi præteritum,tranſiit (ſic enim conſtat eſſe legen-
dum) accipiatur præteritiuè,ſenſus eſt:Non venit,
hoc eſt,non eſt venturus in iudicium,hoc eſt,con
demnationem mortis æternæ, ſed iam etiam ante
iudicij tempus tranſiuit à morte animę,atq; à mor
tis æternæ obligatione , quam per peccatum inci-
derat , ad vitam æternam. Itaque ſecundùm hunc
ſenſum hæc adiuncta ſunt,vt quoniam Deus prius
omne iudicium ſibi datum dixit,à iudicij metu fi-
delem abſolueret. Si verò præteritum pro futuro
accipiatur,ſenſus eſt : Non veniet in condemna-
tionem,hoc eſt, non condemnabitur, morte ſcili-
cet æterna , quam peccatis ſuis promeruerat , ſed
C tranſibit à morte corporis ad vitam æternam,vt in-
telligatur hæc verba adieciſſe Dominum , ad ex-
plicandum quod dixit credentem habere vitam
æternam,ne putaretur ob id non moriturus. quaſi
dicat:Morietur quidem ſecundùm corpus, ſed ta-
men propter vitam in ſe manentem non veniet in
iudicium,ſed à morte corporis migrabit in vitam.
Verùm prior ſenſus , quem & Auguſtinus ſequi-
tur,videtur veriſimilior,maximè cùm Ioan.3.ca.1.
epiſt.dicat : Nos ſcimus quoniam tranſlati ſumus
de morte ad vitam , quoniam diligimus fratres.
Vbi notandum dilectioni tribui vitam , quæ hîc
tribuitur fidei, quia nec dilectio ſine fide eſſe po-
teſt , nec fides vitam adfert, niſi quæ dilectionem
D habet adiunctam,& per eam operatur. Notãdum
autem non dici ;& ad iudicium non veniet; hoc 2.Co
enim manifeſtè eſſet ſcripturis contrarium. Om-
nes enim, inquit Paulus, nos manifeſtari oportet
ante tribunal Chriſti. Sed in iudicium nõ veniet.
Venire autem in iudicium , eſt incidere iudicium
& condemnationem mortis commeritæ.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVIA
VENIT HORA ET NVNC EST, &c.]
Poſtquam declarauit modum quo filius viuificat
animas, aſtruit etiam filium viuificaturum corpo-
ra,& modum viuificandi oſtendit.Videtur autem
omnino probabiliter hic nondum loqui de gene-
rali corporum reſurrectione, de qua poſtea apertè
E loquitur , ſed de reſurrectione quorundam ad vi-
tam hanc mortalem facta à Chriſto in Lazaro , &
aliis per Chriſtum aut alios ſanctos reuocatis ad
vitam:qua reſurrectione Dominus hic confirma-
re voluit quod dixit de inuiſibili animarum viui-
ficatione , quodq; dicturus eſt de generali corpo-
rum reſurrectione, cuius ſpecimen quoddam fuit
reſuſcitatio quorundam ad vitam mortalem. De
qua eum hic loqui , videtur ex eo quod dicit hic,
non ſolùm venire horam , ſed etiam nunc eſſe,
quod non addidit,cũ de generali reſurrectione lo
quitur.Deinde quia non dicit hic,omnes mortui,
ſed

sed indefinitè, mortui audient. Et debere id accipi non de omnibus, sed de quibusdam solùm, apparet quia sequitur ; & qui audierint viuent; quo significatur satis, quosdam mortuos non audituros. Dicuntur autem mortui corpore audire vocem filij Dei, quia sentiunt vim vocis eius: aut quia veluti si audirent ita voci eius obediunt, quemadmodum patuit in resuscitatione filiæ archisynagogi, filij viduæ, & Lazari, quos Dominus allocutus est tanquam auditum habentes, & dormientes, quia omnia ei viuunt, & ipse vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt.

SICVT ENIM PATER HABET VITAM IN SEMETIPSO, SIC DEDIT ET FILIO, &c.] Ostendit modò vnde posit filius mortuos viuificare, postquam dixit eum aliquando viuificaturum mortuos: & potest ista ratio referri vel solùm ad immediatè præcedens, vbi agitur de viuificatione corporum mortuorum: vel etiam simul ad alteram partẽ, in qua agitur de viuificatione animarum per fidem. Videndum autẽ quàm hæc ratio differat ab eo quod prius dixit: Sicut enim pater suscitat mortuos & viuificat, &c. Hic enim significatur ratio ob quam pater potest mortuos viuificare, nimirum quia habet vitam in semetipso, & ostenditur vnde filius habeat, vt & ipse posit mortuos viuificare, idq; eo modo quo pater, nimirum quia pater dedit ei etiam habere vitam in semetipso. Habere autẽ vitam in semetipso in præsenti loco est, habere eam in sua potestate constitutã, ita vt & ab aliena non dependeat potestate, & eam impartiri posit quibus velit, tanquam fons & author omnis vitæ, quomodo fons aliquis dicitur habere aquam in semetipso, quia habet eam in sua origine. Paulus enim vitã se habere significat, non autẽ in semetipso, sed in Christo, cùm dicit: Viuo autem iam nõ ego, viuit verò in me Christus. Et superius Ioan. de filio Dei dixit: In ipso vita erat. Hac ergo sententia apertè significatur diuersitas personarum patris & filij simul cum origine huius ab illo, eo quòd dicitur pater dedisse filio, & simul significatur vnitas naturæ vtriusq;. Nam si vterq; habet vitã in semetipso, necesse est vtriusq; vnam esse naturam. Si enim filius esset alterius à patre naturæ, vitam suam haberet in alio, nempe in patre qui vitam illi dedit. Deinde vitã in semetipso habere in pręsenti loco, nihil aliud est, quàm esse ipsam vitã per essentiam, & non per participationem habere vitam. Si ergo per participationem filius non habet vitam, est ergo ipsamet vita per essentiam suam, ac proinde eiusdem cum patre naturæ, cùm non posint duæ esse vitæ per essentiam. Sic enim sequeretur duo esse principia vitæ in omnibus viuentibus, cùm in vnoquoque genere id quod est per essentiam, causa sit omnium quæ sunt aliqualia per participationem, vt ignis causa est omnium ignitorum. Quod autem pater dicitur dedisse filio habere vitam, Cyrillus hic rursus intelligit, quomodo cùm superius diceretur patrem dedisse filio omne iudicium, & cùm mox subditur patrem dedisse filio potestatem faciendi iudicium, videlicet quia dedit ei in tẽpore secundùm humanitatẽ eius. Quando enim homini Christo dedit esse Deum, quod fecit quando diuinitatem humanitati coniunxit, tunc dedit filio homini vitã habere in semetipso. Verùm secundùm Augustinum, Chrysostomum, & alios intelligitur pater dedisse non gratuitò, sed naturali dono, habere vitam in seipso, gignendo scilicet eum per omnia sibi similem.

Ioan. 1.

ET POTESTATEM DEDIT EI IVDICIVM FACERE, QVIA FILIVS HOMINIS EST.] Locus iste dupliciter distinguitur. Secundùm Chysostomum enim & multos ipsum sequentes, illud ; quia filius hominis est; coniungitur cum sequentibus: Nolite mirari hoc, vt sit sensus: Nolite mirari quod dixi ob id quòd me hominem esse videtis. Nam etsi sim filius hominis, sum tamen etiam filius Dei, quod declaratur satis ex sequentibus. Hanc autem distinctionẽ Chrysostomus ob id elegit, quia Paulus Samosatenus, qui purum hominem fuisse Christum asseruit, cõiungens illud; quia filius hominis est; cum præcedẽti, intellexit ex hoc loco hunc sensum: Ideo pater dedit filio potestatem iudicãdi, quia filius est homo, & ob id potestatem illam ex se non potuit habere, sed debuit illi ab alio dari. Itaque Chrysost. hanc distinctionem improbat hoc argumento: Si pater dedit filio potestatem iudicandi ob id quia homo est, ergo cùm eadem sit ratio in omnibus hominibus, omnibus fuerat danda potestas iudiciaria. Et tamẽ illa distinctio videtur esse omnino verisimilior, nõ solùm quia hæc altera videatur à Chrysost. inuenta solùm propter falsum Pauli intellectum, cùm illa posit etiam catholicum habere sensum: sed etiã quia alioqui hic planè idem dicetur quod semel prius dictum est, nempe quòd dedit filio pater potestatem faciendi iudiciũ. Prius enim dictum est; omne iudicium dedit filio. Itaque Aug. aliam sequitur distinctionẽ, vt illud; quia filius hominis est; cõiungatur pręcedenti, & intelligit hunc catholicum sensum: Pater filio potestatẽ iudicandi, quã ab æterno habuit quatenus Deus, dedit in tempore, quia filius hominis est, hoc est, quatenus est homo. Sed & Cyrillũ hanc distinctionẽ & eundem sensum secutum patet ex eius commentariis, quamuis contrarium putet Erasmus. Sic enim scribit: Causam quare hæc sibi data à patre dixerit, ilico subiecit dicẽs, quia filius hominis est, vt intelligamus omnia sibi data fuisse, vt homini, qui quum creatura sit, nihil habet à seipso. Potest & alius dari huic distinctioni sensus à sensu Aug. paululum diuersus, & proposito magis cõueniens, iste scilicet; dedit ei potestatem iudicandi omnes sensibiliter in nouissimo die, idque propterea, quia ipse est homo, qui ob id sensibiliter solus potest iudicare. Quoniam enim prius dixerat patrem neminẽ iudicare, sed omne iudicium dedisse filio, hic iam illius asignat rationẽ, Patrem scilicet ob id neminẽ iudicare, quia nõ est filius hominis, ac proinde videri eum nõ posse à iudicandis hominibus: Filium autem constitutũ iudicem mũdi, qui scilicet iudicium sensibiliter exequatur, propterea quòd cum eo quod est filius Dei etiam est filius hominis. Atque hic videtur loci huius verus esse intellectus, indicatus à Caietano. Sunt & qui sic intelligunt: Dedit ei potestatẽ iudicãdi, propterea quòd seipsum adeò humiliauerit, vt filius hominis hominũ causa fieri dignaretur, vt hic id significetur quod ad Philipp. 2. nempe potestatẽ iudiciariam filium accepisse, in pręmium suę humiliationis. Quomodocunq; autem locus hic vel distinguatur, vel intelligatur, semper illud, filius hominis, non potest hic accipi quomodo fere semper in Euangeliis, vt sit scilicet appropriatum Christo: sed simpliciter accipi debet, vt sit secundùm phrasim Hebraicam

idem

idem quod homo, atq; ob id etiam hoc loco apud Græcos neque dictioni, filius, neque dictioni hominis, additur articulus, quomodo tamen aliâs solet, cùm certum filium hominis significare vult Dominus, nempe seipsum. Notãdum autem, quòd cum hic pater dicitur dedisse aliquid filio, quod ter hic dicitur, Chrysostomus semper intelligit patrem dedisse filio secundùm eius diuinitaté, propter eius scilicet à patre originem. Cõtrà Cyrillus semper intelligit patrem dedisse filio quatenus homo est, ob vnitam scilicet humanitati diuinitatem. Augustinus verò primo & tertio loco intelligit filio patrem dedisse quatenus homini: secundò verò loco, quatenus Deo, propter originem.

A

NOLITE MIRARI HOC, QVIA VENIT HORA IN QVA OMNES QVI, &c.] Quoniam magna erant & stupenda quę sibi arrogauerat, videlicet mortuos qui audituri essent vocem ipsius, victuros, datã sibi à patre potestaté viuificandi & iudicãdi, ideo vt admirationé immi- nueret, fidemq; eorũ faceret, adfirmauit se factur quod longè maius esset & plus stupendum, & ope re ipso aliquãdo declaraturum se eam habere potestatem, quã sibi vendicauit, cùm voce sua olim in nouissimo die non solùm iam quosdã, sed omnes mortuos in vitã sit reuocaturus, reddens vnicuiq; pro meritis. Itaq; illud, hoc, cũ dicitur: Nolite mirari hoc; non solùm refertur ad probandũ ipsum habere potestaté iudicandi, sed & alia superiora, &, mirari, hic positũ est pro discredere aut minus credere. Caietanus auté nõ intelligit Christum hic probare per maius, habere se potestatem viuificandi vel iudicandi, sed reddere rationem eius quod dixit, sibi, propterea quòd filius hominis sit, datam potestatem iudicandi, idq; ex modo iudicij futuri, videlicet quòd quia cõgregatio iudicandorum erit sensibilis, & iudiciũ erit sensibile, ideo pater dedit filio iudicium, quia filius hominis est. Itaque quod dicitur: nolite mirari hoc; secundùm eum habet hunc sensum: Nolite mirari quòd filius est constitutus iudex, quia filius hominis est, vt enim nõ miremini propter rationis ignorationem, dicam vobis huius causam, &c. Cyrillus verò, qui etiam superius cum diceretur: Amen amen dico vobis, quia venit hora & nunc est, quando mortui, &c. intellexit Dominũ loqui de generali resurrectione, pronomen, hoc, refert ad curationé languidi, vt sit sensus: Cùm hæc quę dixi sic se habeãt, nolite ergo mirari quòd vnus longo morbo dissolutus, verbo corroboratus grabatum tulit, & abiit, cùm mortem omnino sim destructurus, & orbem terrarum iudicaturus. Porrò per eos qui in monumentis sunt, intelliguntur omnes mortui. Ab his enim qui sunt in monumentis, & naturaliter sepulti sunt, etiam eos significauit qui non sunt naturaliter sepulti. Vox autem filij Dei, quam audituri dicuntur omnes qui sunt in monumentis, à quibusdam simpliciter accipitur virtus eius, vt audire vocem filij, non sit aliud quàm sentire vim filij volentis mortuos viuere. Sed rectius intelligitur vox ista esse ea, de qua dicit Apostolus 1. Thess. 4. Ipse Dominus in iussu & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo. Et 1. ad Cor. 15. In momẽto, in ictu oculi, in nouissima tuba. De qua voce etiam apud Matth. cap. 25. Media autem nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obuiam ei. Et rursum Matth. cap. 24. Mittet filius hominis Angelos suos cum tuba & voce magna. Ex

B

quibus satis patet vocem aliquam sensibilem Angelorũ, aut vnius Michaelis Anchangeli ministerio formatã, quæ etiam tuba dicitur, tunc futuram qua mortui excitabũtur, quæ hic vox filij Dei dicitur, eo quòd eius iussu facta, & ab eo habens suã efficaciam. Quod auté sequitur; & procedent qui bona egerunt, &c. sic debet distingui, vt post verbum, procedent, sit distinctiuncula, & intelligãtur processuri quotquot sunt in monumentis. Deinde subnectantur duę partes, altera bonorũ, altera malorum. & est sensus: Et procedent, hoc est, prodibunt omnes è monumẽtis, qui quidem bona egerunt, prodibunt in resurrectionem vitæ, hoc est, prodibunt ad hoc vt resurgant ad vitam, æternam scilicet & beatam, quæ sola verè vita est: qui verò mala egerunt, prodibunt in resurrectioné iudicij, hoc est, vt resurgant ad iudicium, hoc est, cõdemnationem à Domino contra eos mox ferendam. Idem dicitur & Daniel. 12. Multi de his qui dormiunt in puluere terræ, euigilabunt, alij in vitã æternã, alij in opprobriũ, vt videant semper, vel, vt habent Hebræa, in contemptum sempiternum.

NON POSSVM EGO A MEIPSO FACERE QVICQVAM. SICVT AVDIO IVDICO, &c.] Hæc eò spectant, vt, quoniã dixit iudicandi potestatem sibi datam, quia filius hominis est, nemo putet aut metuat iudicium eius fore iniquum, eo quòd omnis homo sit mendax & falli

C

possit. Ad quod excludendum asserit idem quod prius, se non solùm nihil facere à seipso, hoc est, cuius pater in seipso non sit auctor, aut præter voluntatem patris, sed nec posse facere, ac proinde nec iudicaturum à seipso, sed omnes iudicaturum secundùm patris voluntatem & testimonium, ac ob id iudicium suum fore iustum. Duo enim sunt quæ iudicium peruertunt, nempe causæ iudicandæ ignoratio, quam vt excludat dicit: Sicut audio, hoc est, à patre accipio iudicandum esse, qui falli non potest, sic iudico: & voluntatis humanæ corruptio ac iniustitia, quam vt excludat, adiecit; quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem patris mei; quæ certum est, non potest esse iniusta.

D

Porrò totus iste locus declarari potest de Chisto, tã ratione naturę diuinæ, quàm ratione naturæ humanæ. Nam secundùm diuinam naturam nihil potest facere Christus à se, quia illã non habet à se, sed à patre, idq; eandẽ cum patre. Secundùm item humanã naturam nihil potuit facere à se, propter confirmationé animæ in bono consecutam ex vnione diuinatis cum humanitate. Secundùm vtramq; etiam iudicaturus est, sicut à patre audit. Audit enim etiã secundùm diuinitatem à patre, quia à patre habet ab æterno omnium cognitionem. Vt autem intelligatur quod dicit; non quæro voluntatem meã, &c. sciendum Dominum istud & similia de se dicere per imitationem. Imitatus est enim Iudæos quibus loquebatur, qui

E

alium natura eum putabant à patre, & proinde aliã etiam habentem voluntatem, cùm secundùm diuinitatem omnino eiusdẽ esset cum patre voluntatis, & secundùm humanitatem ita voluntati diuinæ humana sua voluntate consentiens, vt nihil vellet contra Deũ. Intelligendũ ergo non voluisse Christum significare, priuatam sibi esse voluntatem à patris voluntate diuersam, quam tamẽ non voluerit quærere & implere: sed potius ideo dictũ esse: non quæro voluntatem meam; quòd non sit ei voluntas propria diuersa à patris volũtate. Sensus ergo

ergo est:Non quæro volũtatem meam,hoc est,voluntatem mihi soli propriam, & non communem cum patre,quia talẽ voluntatem non habeo, cùm secundùm diuinitatẽ vna mihi sit cum illo voluntas,sicut & vna natura:secundùm humanitatẽ verò voluntas cum eius voluntate per omnia cõsentiens.Idem dicendi modus est & in eo quod dicit Dominus de se in Psalmis: Neque iniquitas mea, neq; peccatum meum. Non enim hoc dicit quasi adsit ei peccatum, sed quia non adest. Simile est illud: Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos. Non enim fecimus,sed multa in hunc modum dicuntur, non quòd aliquid ponant, sed quòd auferant. Proinde non oportet hîc confugere ad voluntatem humanam, quæ etsi sit potentia diuersa numero à voluntate diuina,nõ est tamẽ in actibus suis & desideriis à volũtate diuina diuersa & dissona.Hîc autem magis est sermo de actibus & desideriis voluntatis,quàm de ipsa potentia qua volumus. Illud autem: Sicut audio iudico,etiã aliter sic à quibusdam intelligitur:iuxta conditionem & cognitionem causæ iudico,ita vt probem probãda,condemnem damnanda:quomodo dicitur iudex proferre sententiam iuxta audita & allegata.

Psal.58. Titum 3.

SI EGO TESTIMONIVM PERHIBEO DE MEIPSO, TESTIMONIVM,&c.] Postquam de seipso mira & stupenda dixit, vocando se filium Dei, & quanta sit sua potestas prædicando,hîc iam consequenti ordine confirmat quę dicta sunt testimoniis irrefragabilibus, & simul redarguit eorum in recipiendo huiusmodi testimonia tarditatem. Sed difficultas occurrit circa hanc sententiam: Si ego testimonium perhibeo, &c. Primùm enim frequenter Dominus de seipso testimonium perhibuit,Sicut Samaritanę dixit:Ego sum Messias; & tamẽ certum est huiusmodi testimonia esse vera. Quomodo enim testimoniũ eius non erit verum,qui de seipso dicit:Ego sum veritas?Deinde infra cap.8.de se Dominus planè contrariam profert sententiam: Etsi,inquit,ego testimonium perhibeo de meipso, testimoniũ meum verum est. Proinde quidam præsentem locum sic intelligũt, vt repetatur illud quod præcedit à meipso,vel subintelligatur,solus,& sit sensus: Si ego à meipso,vel,si ego solus perhibeo de me testimonium,&c.vt sit hæc sententia conditionalis, cuius & antecedens & consequens est impossibile,quæ ob id necessariò est vera,similis huic:Si leo volat, habet alas. Impossibile enim est filium Dei à seipso aut solum testificari de se, hoc est sine patre testificari. Verùm rectius secundùm Cyrillum & Chrysostomum intelligetur Christus istud dicere non ex propria sententia, sed ex sententia & opinione eorum quibus loquebatur.Quoniã enim cognouit Iudæos iã apud se cogitasse & dicere potuisse:Tu de teipso testimonium perhibes,& ideo testimonium tuum non est verũ. Nemo enim qui de seipso testificatur, fide est dignus apud homines,propter suspicionem proprij amoris:ideo anteuertens illos,quod illi dicturi erant,dixit ex eorum sententia. Itaq; sensus est: Scio vos dicturos; tu de teipso perhibes testimonium, ac ideo testimonium tuũ non est verũ,nec vllius est momenti.Nec libet hac in parte iam vobiscũ contendere, sed condescendens vestræ imbecillitati & opinioni,non requiro vt propter meum testimonium mihi fidem habeatis. Alius est autem qui testimonium perhibet de me, &c. Potest & sic intelligi, quamuis eòdem ferè recidat: Si ego solus testificor de me, patiar meum testimonium vobis pro non vero haberi,vt illud;testimonium meum non est verum;non intelligatur affirmando dictum vel illatum,sed concedendo.Sic Erasmus.

ALIVS EST QVI TESTIMONIVM PERHIBET DE ME,&c] Alius iste accipi potest vel ipse pater, quomodo accipit Cyrillus, vel potius ipse Ioannes Baptista secundùm Chrysostomum. Nam de illo mox sequitur: Dicit autem, scio quia verum est testimonium eius; & eorum incredulitatem notans, & rationem subindicans, ob quam ausus est hæc tam magnifica de se superius prædicare, nimirũ quòd certò sciret vera esse quæ de ipso perhibita sunt testimonia. Est ergo sensus: Quanquam vos non velitis illius recipere testimonium de me, ego tamẽ certissimè cognoui verum esse ipsius de me testimonium,atque ob id nõ dubitaui hæc quæ hactenus dixi de me prędicare. Testes autem de seipso producturus Dominus,primùm adducit Ioannis testimonium vtpote debilius:deinde verò alios tres maiores Ioãne,nempe opera,patrem,& scripturas. De Ioanne ergo apertè locuturus dicit:Vos misistis ad Ioannem,significãs autoritatem magnam apud Iudæos Ioannem habuisse, ita vt etiam iudicio eorum testimonium eius non possit refelli.Est ergo sensus: Nõ potestis tergiuersari, leue põdus habere apud vos testimonium Ioannis. Nam quòd illum fide dignum haberetis, vos ipsi graues viros misistis ad illum, non ille vltrò aut me procurante accessit ad vos,vt à certissimo teste per certos homines cognosceretis,num ipse esset Messias. Ille autem à nuntiis vestris interrogatus, cùm haberi potuisset tanquam Messias, non vendicauit sibi falsam laudem, sed palàm professus est veritatem, testificans se nõ esse qui putabatur:me verò esse filium Dei & expectatum Messiam, qui tolleret peccata mundi. Huius ergo testimonium vel solùm,apud vos pondus habere deberet meritò. Cùm autem dicitur;testimonium perhibuit veritati;sensus esse potest:testimonium perhibuit mihi qui sum veritas, quomodo intelligit Cyrillus. Aut potius simpliciter intelligendum est: Ingenuè testificatus est veritatem, & id quod re vera testandum erat. Et quidem potius dicit;testimonium perhibuit veritati, quàm mihi, tum quòd sic magis commendetur Ioannis testimonium, tum quòd Ioannes non solùm de Iesu testificatus est veritatem, sed etiam de seipso, dicens se non esse Messiam, sed eum de quo dicit Isaias:Vox clamantis in deserto.

EGO AVTEM NON AB HOMINE TESTIMONIVM ACCIPIO, SED HÆC DICO,&c.] Verba hæc; ego non ab homine,&c. obscura sunt primo aspectu,& pugnãtia cum scripturis. Quomodo enim non ab homine accipit testimonium, qui Ioannem misit vt testimonium perhiberet de se lumine, qui & Apostolis suis dixit:Vos eritis mihi testes in Hierusalẽ,& Samaria, & vsq; ad vltimũ terræ? Verùm sensus satis apparet ex subiuncta aduersatiua;sed hæc dico vt vos salui sitis. Cùm enim ibi dicat se vti & adducere testimonium humanũ, propter eorum salutẽ, satis patet præcedẽti sententia voluisse significare se non accipere ab homine testimonium necessariũ sibi, aut ex parte sua.Et verè sic est.Nam cùm Christus verus sit Deus, ac veritas infallibilis, ac proinde omni humano testimonio superior ac certior, in- Act.1.

X

dignum est, quantum est ex parte sua, ipsum vti A testimonio humano, quod constat esse fallibile. Propter hominum autem salutē, qui pro ipsorum intellectu non nisi per humana testimonia, diuina capere possunt, vtitur hominum testimoniis. Est ergo sensus huius loci: Ioannis testimonium non ob id vobis profero, quòd, quantum ad me pertinet, ego opus habeam commendari Ioannis testimonio. Ego enim à nullo homine ex parte mea necessariò accipio testimonium, cùm nihil mihi claritatis accedat ex illorum testimonio, omniq; illorum testimonio sim superior, claritatem habēs apud patrem priusquā mundus fieret. Nec, quod ad me attinet, cupio commendari ab hominibus, cùm nihil morer humanā gloriam. Sed ideo Ioannis B de me testimonium vobis ingero, & recipio, vt vos qui illi magis quàm mihi attendistis, & tanti fecistis vt illius requireretis testimonium, salui sitis, credentes illius testimonio, cùm nolueritis fidē adhibendo mihi condemnationem effugere. Hac ergo sententia Dominus duplicem excludit sinistram de se opinionem. Suspicari enim poterant Ioannis testimonium à Christo inductum, quasi ab illo omnino penderet eius claritas & authoritas: suspicari item poterant ob id inductum, quod per illud gloriam sibi apud Iudæos venaretur. Itaque ob solam illorum salutem inductum asserit.

ILLE ERAT LVCERNA ARDENS ET LVCENS. VOS AVTEM VOLVISTIS, &c.] C Commendationem Ioannis subiicit, tum ne parui fieri à se Ioannes putaretur, quia dixit se non accipere testimonium ab homine (sic enim cōiungit Cyrillus hæc superioribus) tum vt significaret meritò illius testimoniū à Iudæis fuisse recipiendum, & eorum incredulitatem per oppositionem magis notaret. Lucernam autē vocat, primùm quoniam non suo, sed alieno lumine præfulsit apud eos qui in caligine versabantur & tenebris. Lucerna enim quæ adhibetur pro tenebris noctis, non propriam, sed adiectam & forinsecus aduenientem lucē possidet. Secundò, quia adueniente & lucēte sole iustitiæ, Ioannis erat cessatura lux. Et putat hîc Cyrillus saluatorem ad illud Psal. 131. allusisse, vbi D secundùm mysticum sensum de Ioanne est vaticinium: Paraui lucernā Christo meo. Atque ob hanc causam potest videri additus apud Græcos articulus ὁ λύχνος, illa lucerna. Dicitur autem lucerna ardens & lucens, ardens quidem per internam charitatem qua in Deum flagrabat, qua & alios accendere studuit: lucens verò, per exteriorem doctrinam & vitæ exempla. Sunt enim quædam lucernæ neque ardentes, neque lucentes, sed extinctæ: sunt etiam ardentes, sed non lucentes, vt quæ sunt positæ sub modio: sunt rursum lucentes, sed non ardētes, videlicet prædicatores, bene quidem docentes, sed igne charitatis in seipsis nequaquam E succensi. Quod autem sequitur: Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius; hunc habet sensum: Quamuis Ioannes esset lucerna tam insignis, vos tamen non nisi ad breue tempus voluistis exultare in luce doctrinæ ipsius. Nam etsi imprimis exultantes quòd vir tantus vobis cœlitus cōtigisset à Deo, illius doctrinam probaretis, mox tamen per inconstantiam veluti fastidio affecti eum contempsistis, ipsius de me testimonia nihili facientes, eiusque conuersationem improbantes, adeò vt diceretis dæmonium habere. Erasmus autem in Paraph. hūc locum aliter intelligit in hunc modum: Cùm Ioannes solùm in hoc præluxerit, vt ad veram lucem suscipiendam pararemini, vos tamen maluistis ad breue tempus in illius luce gloriari, quàm veram amplecti lucem, quæ gloriam largitur perennem, nec vnquam obscuratur, occiditve. Sed prior sensus videtur proposito magis conuenire, & aliis locis, vbi saluator Iudæos redarguit de non recepto Ioanne.

EGO AVTEM TESTIMONIVM HABEO MAIVS IOANNE. OPERA ENIM, &c.] Interpres illud; maius Ioanne; reddidit bona fide, vt habent ad verbum Græca. Nam illa habent, μείζω τοῦ ἰωάννου. Verùm videtur in Græcis debere subintelligi alius articulus fœmininus, scilicet μείζω τῆς τοῦ ἰωάννου, vt sit sensus; maius testimonio Ioannis. Non enim confertur testimonium cum Ioanne, sed cum testimonio Ioannis. Est autem sensus: Magnum quidem fuit Ioannis testimonium, ac meritò à vobis qui illum tanti fecistis suscipiendum: verùm quādoquidem illum cœpistis contemnere, & testimonium eius tanquam hominis qui falli possit non recipitis, deinde vt sciatis me non pendere à testimonio humano, ecce profero vobis testimonium maius Ioannis testimonio, quod & meam magis decet personam, & minus est contradictioni vestræ obnoxium. Imprimis enim ipsa opera miraculorum quæ ego tanta cum potestate facio, quæq; constat à patre mihi data, qui solus facit mirabilia, manifestè testificantur & declarant de me quòd pater miserit me, & proinde vera esse omnia quæ illius nomine vos doceo. Idem etiā postea dixit Dominus, Opera, inquit, quę ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me. Et postea eodē cap. Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi. Si autē facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite. Et Nicodemus superius ostendit manifestè quàm efficax fuerit operū testimonium. Scimus, inquit, quia à Deo venisti magister. Nemo enim potest hæc signa facere, nisi fuerit Deus cum eo. Porrò pater filio dicitur dedisse opera, secundùm diuinitatem quidem, quia ei dedit cum natura etiam potestatem operādi: secundùm humanitatē verò, quia ei iniunxit, & facere dedit. Non ociosè autē repetitur; ipsa opera quæ ego facio; facit enim ad maiorē asseuerationē huiusmodi repetitio, & pronomen, ipsa, emphasim auget. Est enim sensus: etiamsi nullus hominum testetur, tamen ipsa opera per sese & vltro testantur de me.

ET QVI MISIT ME PATER, IPSE TESTIMONIVM PERHIBVIT DE ME.] Adducit secundum testimoniū maius, nempe testimonium patris. Est autem triplex testimonium patris de filio, præter testimonium operū, & testimonium scripturarū, quæ etiā patris sunt testimonia. Primum est, quod sensibili voce redditum est primùm in baptismo, deinde in transfiguratione, quando audita est vox patris de cœlo, dicens: Hic est filius meus dilectus, &c. Secundum est, quod per internā reuelationem & inspirationem redditur à patre de filio omnibus credentibus, de quo dictū est Petro: Caro & sanguis nō reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis. De quo etiā Ioā. 1. suæ epist. c. 5. Qui credit, inquit, in filiū Dei, habet testimoniū Dei in se. Tertium est, quo testificatur per ipsa filij à se missi verba. De quo supra c. 3. Qui accepit eius testimoniū, signauit quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur. Et quan

quanquam hoc loco videatur potissimum loqui de A testimonio patris in baptismo perhibito, propter verbum præteriti temporis, perhibuit, rectè tamen etiam alia duo testimonij genera hîc simul cõprehenduntur, vt ex sequentibus patebit. Quæ cùm à diuersis aliò & aliò referantur, videtur ex collatione huius loci cum aliis similibus locis in Ioanne potissimùm eò spectare, vt significet Christus Iudæos patrem suũ non cognoscere, quamuis de eius cognitione gloriarẽtur, & testimoniũ quoque

Ioan.7. eius non recipere. Sic enim dicit cap.7. Est verus qui misit me quẽ vos nescitis: Ego autẽ scio eum, & si dixero quia nescio eũ, ero similis vobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum, & quia me mi-

Ioan.8. sit. Sic ca.8. Est pater meus qui glorificat me, quem B vos dicitis quia Deus noster est, & non cognouistis eum, ego autem noui eum, &c. Est ergo sensus huius loci: Pater qui misit me, ipse quoq; testimonium perhibuit de me. Hunc autẽ quãtumuis vos cognoscere putetis, & de eius cognitione gloriemini, dicentes eum esse Deũ vestrum, non tamen re vera cognoscitis. Neq; enim vnquã vel vocem eius audistis, vel speciem eius vidistis. Nã cùm sit spiritus, nec habet vocem quæ audiri possit humanis auribus, nec speciem, quæ cerni possit oculis corporeis. Moysi enim non talis visus est & auditus, qualis est suapte natura, sic enim soli filio visus est & auditus, præter quem Deum nemo vidit vnquam aut nouit. Accedit his, quod magis declarat C vestram gloriationem esse vanam, nimirum quòd verbum & sermonem eius quo testificatur de me, non recipitis, nec sinitis hærere & locum habere in animis vestris. quod hinc patet, quia nõ creditis huic quem ille misit, de quo palam voce cœlesti testificatus est esse filium suum, & per quem assiduè vobis loquitur & testificatur, quem & multis interna sua inspiratione ostendit esse suũ filium. Ex his patet quomodo intelligendum sit quod dicitur: Vocem eius nunquam vidistis, & quomodo non sit contrarium scripturis asserentibus vocem Dei auditã à Iudæis, qualis est quæ habetur Deut. 4. Vocem verborum eius audistis, & formam penitus non vidistis. Et postea eodem cap. Si facta D est aliquando huiusmodi res, vt audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis, sicut tu audisti & vixisti. Non est autem intelligendum, dictum ideo vocem Dei patris Iudæos non audisse, quòd vocem illam in baptismo factam è cœlo Iudæi non audiuerint, quòd scilicet absentes essent. Dicitur enim nunquam eos audiuisse, & non solùm tunc cùm pater testimonium perhiberet voce quadam sensibili: sed, vt satis patet ex prædictis, intelligendum Christum loqui de voce quæ propriè vox patris esset, quomodo est vox aliqua animalis vox, facta scilicet corporis proprij naturalibus instrumentis: sicut quod de specie patris dicit, intelligendum est de specie quæ patris natu- E ram in seipsa repræsentaret. Voluit enim Dominus his verbis significare quod alibi dicitur: Deũ nemo vidit vnquam. &: Nemo nouit patrem nisi filius. Patet etiam ex superiori paraphrasi quid sit: Verbum eius non habetis in vobis manens. Videtur enim simile illi quod dicitur ca.8. Sermo meus non capit in vobis, hoc est; non habet locum in vobis. Habebant enim Iudæi verbum Dei in se, quia in eis pater testificabatur: sed non habebant in se manens, quia illud non habebat locum in eis, hoc est, non recipiebatur ab eis, nec fixum fuit in cordibus eorum. Intelligitur autem rectè per Dei patris verbum, triplex illud, de quo prius dictum est, patris testimonium.

SCRVTAMINI SCRIPTVRAS, QVIA VOS PVTATIS IN IPSIS, &c.] Tertiũ iam adfert de se testimonium maius testimonio Ioannis, Iudæis satis apertum, magnæq; authoritatis, & quod tergiuersari omnino nequeant, nimirũ scripturarum autoritatẽ. Porro & nobis & Græcis dubium est an verbum, scrutamini, sit indicatiui modi, an imperatiui. Est enim Græcis verbũ ἐρευνᾶτε. Et communiter quidẽ accipitur vt sit imperatiui modi, & intelligatur Dominus Iudæos remittere ad scripturarum scrutationem. Secundùm quam acceptionem notandum, quòd non dicat; legite scripturas, sed scrutamini. Multa enim sunt in scripturis obscurè dicta de Messia, multa mysteria sub litera latentia, quæ non simplici lectione, sed diligenti perscrutatione sunt capienda. Et Iudæi quidem semper legebant scripturas, at non satis eas scrutabantur, quemadmodum nec modò, nimirum quod in litera semper hæreant, thesauros altè defossos non potentes inuenire. Notandum etiam, secundùm hunc sensum absolutè dictum esse, scripturas, non has, aut illas, sed omnes scilicet legales & propheticas. Nullam enim scripturarum refutauit Dominus, nullam suspectam aut falsam asseruit, quemadmodum faciunt hæretici. Cyrillus verò vult verbum, scrutamini, non debere hoc loco accipi imperatiuè, sed indicatiuè, propter sequentia, quibus certè magis conuenit modus indicatiuus. Si enim imperatiuè dictum fuisset, dicendum fuerat; Scrutamini scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Bene autem dicitur; vos putatis in ipsis habere vitam æternam; non quòd Dominus velit eorum existimationem & expectationem reprehendere, sed quòd vellet notare inane esse studium legis in ipsis, neque eos hoc consequi in eis quod expectabant, eo quòd spiritu fidei destituti tantùm literæ inhærerẽt, nec ad verum scripturarũ intellectum, per quem vitam æternam assequerentur, peruenirent. Dicitur autem eos putare habere vitam æternam in scripturis, hoc est, per scripturas, scilicet per earum intelligentiam, fidem, & obseruationem. Sicut 2. ad Timoth.3. dicitur: Ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem. Est ergo sensus huius loci, accipiendo verbum, scrutamini, secundùm Cyrillum indicatiuè, quomodo magis conuenit huic loco, quamuis idem penè sit sensus, si etiam imperatiuè accipiatur: Vos diligenter versamini in scripturis, assiduaque lectione earum intellectum exquiritis, eo quòd putetis per earum instructionem consequi vitam æternam: id quod rectè putaretis, si eas rectè intelligeretis. Iam illæ ipsæ scripturæ, quas putatis factis meis esse contrarias, sunt quæ testificantur de me, quod ego sum autor illius vitę quam in scripturis quæritis. Et tamen non vultis venire ad me per fidem, (fide enim acceditur ad me) vt habeatis per me vitam eam, quam in scripturis vobis videmini quærere. Ex qua explicatione patet quare dixerit; non vultis venire ad me vt vitam habeatis; nimirum quod prius dixisset eos in scripturis quærere vitam, significans eos sibiipsis esse contrarios, qui cùm vitam in scripturis quærerent, authorem tamen vitæ à scripturis demonstratum nollent recipere.

A CLARITATEM AB HOMINIBVS NON ACCIPIO, SED COGNOVI VOS, &c.] Postquam Dominus protulit ea quæ sunt de se testimonia, pergit Iudæorū redarguere incredulitatem: & quoniam zelo Dei ac legis Moysaicæ se putabāt contra Dominum sanantem in sabbatho commoueri, Dominus contrà ostendit eos & Deo & Moysi esse cōtrarios. Porrò illud; Claritatem ab hominibus nō accipio; dupliciter potest connecti cum superioribus. Primò enim accipi potest, vt ex superioribus inferatur, vt sit iste sensus: Videtis ex his quæ modò dixi, me non accipere gloriam ab hominibus, sed à Deo patre meo qui glorificat me operum ac suoipsius, scripturarumque testimoniis: verū cognoui vos destitutos dilectione Dei, B & ob id hæc quantumuis efficacia Dei de me testimonia, nō habitura suā apud vos authoritatem, nec fidem vobis factura. Secundò, accipi potest illud dictum per præoccupationem, videlicet vt quoniam Iudæi suspicari poterant ob id adducta hæc à Domino testimonia, quo sibi gloriam aliquam apud illos pararet, hāc de se excludat suspicionem. Itaq; sensus erit: Nequaquam ob id quæ sunt de me adduxi testimonia, quòd cupiam apud vos in pretio haberi, & laudē aliquam humanam mihi conciliare. Ego enim non accipio gloriam aliquam ab hominibus, cùm sim ex meipso plenus gloria quam à patre accepi, sed hæc solo amore vestræ salutis adduxi, videlicet vt ad Dei dile- C ctionem perueniretis, quam cognoui vos non habere, quantumuis id opinemini. Aut potius sic: Non ob id vobis contemptum mei in scripturis tam apertè commendati exprobraui, dicens nolle vos venire ad me, quòd vener laudem humanam, sed quòd exploratum habeam destitutos vos esse dilectione Dei: quam si haberetis, obuiis vlnis me exciperetis, & simul cum Deo ex quo processi diligeretis. Si, inquit capite octauo, Deus pater vester esset, diligeretis vtique me. Ego enim ex Deo processi, & cætera. Sic ferè Cyrillus. Patet autem illud; Claritatem vel gloriam ab hominibus nō accipio; variè intelligi. Primò, vt sit sensus: Non indigeo accipere aliquam gloriam ab hominibus, quomodo D intelligit Theophylactus. Secundò absolutè, vt intelligatur nullam gloriam ab hominibus vnquam accipere, quemadmodum nec pater accipit, nec accipere potest. Sicut enim nox quidem accipit aliquam claritatem ab accensis lucernis, dies verò non accipit ab eis, quia clarus est claritate maiore solis: ita Dominus cùm esset clarus diuina gloria, non accipit aliquam claritatem gloriæ à laudibus hominum, à quibus homines suam accipiunt claritatem, & gloriam. Tertiò sic, nō requiro gloriam ab hominibus, vel gloriam quæ est ab hominibus, non accipio, hoc est, non magnifacio. Atque hoc tertio modo videtur potissimùm debere accipi, E quia postea accipere gloriam humanam, opponitur ei quod est, quærere gloriam à Deo.

EGO VENI IN NOMINE PATRIS MEI, ET NON ACCEPISTIS ME.] Ostendit per ista non habere eos dilectionem Dei in seipsis, hoc est in cordibus ipsorū, quantumuis eam haberēt in ore. Venire autem in nomine alicuius, est ab illo missum esse, & omnia quæ quis facit, illius nomine facere, hoc est, illius authoritate, & ad illius gloriam & commodum. Est ergo sensus: Quod non habeatis dei dilectionē hinc manifestū est, quia cùm ego venerim missus à patre meo, omniaq; ex illius authoritate, & ad illius gloriam faciā, non tamen recepistis me. Si alius venerit sua authoritate, nullū habens à Deo mandatū, sed in omnibus suam quærens gloriam, hunc recipietis. Istud frequenter impletū est. Nam non multo post Christum, fuit apud Iudæos Ægyptius quidā magus, quem vocarunt Ben Chuziba, qui triginta hominū milia sibi cōgregarat, Christum se esse mentitus, de quo Iosephus lib. de bello Iudaic. 2. cap. 12. Fuit postea & alter Ben Chuziba sub Adriano Imperatore, qui innumerabilem turbam seduxit, vt ipsi Iudæi scribūt. De quibus duobus prolixè mira scribit ex libris Thalmudicis Petrus Galatinus lib. 4. cap. 21. Nouissimè autē istud saluatoris dictum implebitur in nouissimo Antichristo, qui extollet sese supra omne quod dicitur Deus. De Iudæis enim potissimum dictum esse vult Cyrillus illud Pauli 2. Thessal. 2. Eo quòd charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio.

QVOMODO VOS POTESTIS CREDERE QVI GLORIAM AB INVICEM ACCIPITIS, &c.] Ostēdit causam incredulitatis eorum, retorquens in eos id quod de se ne suspicarētur prius, præoccupans à se exclusit, nempe appetitum laudis humanæ, quo quantum tenebantur Pharisæi, cōtra quos hæc maximè dicta videntur, ostendit illud saluatoris: Omnia opera sua faciunt vt videantur ab hominibus. (Ioan.11.) &: Amāt autem salutationem in foro, primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis. Quòd autē huiusmodi gloriæ appetitus obstiterit fidei multorū, declarat bene postea Ioan. cap. 12. dicēs: Et ex principibus multi crediderunt in eū, sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è synagoga non eiicerentur, dilexerunt enim gloriam hominum magis quàm gloriam Dei. Itaq; gloriæ humanæ appetitus fidem multorum impediuit. Multi enim ob id Christo credere aut illum confiteri noluerunt, quia nolebant videri humilis Iesu cum humilibus discipulis discipuli, nec ob eius sequelam & susceptionem, infidelium irrisionem, persecutionē aut contumeliam perferre. Et speciatim Pharisæi obsurdescebant ad Christi verba, quòd nollent illum præ se honorari à multitudine. Est ergo sententiæ huius cum superioribus ista cōnexio. Non mirum certè si me etsi venientem in nomine patris non recipiatis. Quî enim possetis credere mihi vos, qui, postposita gloria illa vera & solida quę à Deo est, venamini vanam & futilem laudē apud homines, & ob id dedignamini humilis hominis esse discipuli, cupiētes potius ipsi magistri dici, & hominibus placere? Si enim, quemadmodum ego, contempta humana laude vnicè quæreretis gloriam illā veram quæ est à solo Deo, à quo solo qui cōmendatur, is demū verè probatus est, facilè mihi crederetis, tum quòd sublata esset incredulitatis vestræ causa, tum quòd aliud non doceam quàm qua ratione possit homo ad gloriam illam quæ à Deo est peruenire, quodq; ex multis quę dixi testimoniis mox intelligeretis me à Deo esse missum, & proinde recipiendum ab his qui Deo vellent esse commendati. Hic autem obseruādum, quantum malum sit vanæ gloriæ appetitus, cùm nō solùm affectum deprauet, sed etiam intellectum excæcet, vt non possit quod verum est cernere: non solùm pugnās cum charitate, sed etiam fidem impediens, sine qua nulla potest esse vera virtus.

NOLITE PVTARE QVIA EGO ACCVSATVRVS SVM VOS APVD PATREM. EST QVI.] Quoniam iam de carentia dilectionis diuinæ, & appetitu laudis humanæ atque incredulitate Iudæos reprehendit, excludit à se suspicionem quę venire in animum Iudæorum poterat, & retorquet in eos contemptum Moysi, quem illi in Christo reprehédebant, dicentes eum soluisse sabbathum, & simul punitionem infidelitatis eorũ significat per accusationem Moysi. Nam accusatio ad punitionem ordinatur. Nolite, inquit, putare quòd ego cupiens vlcisci cõtemptum mei, sum vos accusaturus apud patrem. Nihil enim opus erit me delatore, nec accusatio vestri mihi reseruatur. Nam etiam nunc accusat vos ipse Moyses, in quo tamen salutis vestræ spem collocatis, quia per illius scripturas & per intercesionem speratis consequi salutem. Accusat, inquam, propter iniuriam sibi illatam per vestram incredulitaté. Si enim ex animo & rectè crederetis Moysi, crederetis vtique etiam mihi, cùm ille de me scripserit. Dicitur autem Moyses accusare Iudæos, quia declarat eos suis scriptis esse puniendos. Se verò Dominus dicit non accusaturum, non quòd nulla ratione eos accusabit, sed vsitato loquendi more significare voluit non opus fore sua accusatione, aut se non primùm accusaturum Iudæos. Deinde significare voluit sibi non competere accusationem, cùm sit à patre omnium iudex constitutus. Quòd si quæratur, quomodo Iudæi dicuntur sperare in Moyse, & tamen non credere illi: Respondendum, credidisse illos Moysi in genere, non credidisse autem in singulari, hoc est, credidisse vera esse quæ Moyses scripsit, non credidisse autem ipsius vaticinia in isto singulari homine Christo impleri, quod tamen tenebantur credere ex tam apertis & multis testimoniis. Scripsit autem Moyses de Domino dupliciter. Primùm, figuris quibusdam & vmbris illum depingendo, quod

A fecit historiarum & cæremoniarum legis descriptione. Secundò, illum vaticiniis suis promittendo, atque de hoc genere scripturarum maximè dictum videtur à saluatore: De me ille scripsit. Apertè enim de Christo scripsit in celebri illa promissione facta Abrahæ: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Et Gen. 49. cùm dicit: Non deficiet sceptum de Iuda, donec veniat qui mittendus est, vel, vt habent Hebræa, Schiloch, hoc est, fœlix & fortunatus, aut secundùm aliquos sospitator, & fœlicitatis author. Deinde Deut. 18. Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies, &c. Ad quod Moysi testimonium hîc singulariter videri

B potest respexisse Dominus, quia & ibi fit mentio de Propheta veniente in nomine Dei, & veniente in nomine suo. Sequitur enim: Qui autem verba eius quæ loquitur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Propheta autem qui arrogantia deprauatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non præcepi illi vt diceret, interficietur.

SI AVTEM ILLIVS LITERIS NON CREDITIS, QVOMODO VERBIS MEIS CREDETIS?] Argumẽtum est à maiori, quod in duobus consistit, nempe in cõparatione Mosis ad Iesum, quorum ille maiorem apud Iudæos autoritatem obtinuerat: & in cõparatione scripturarum ad verba. Sicut enim firmius est quod mãdatur li-

C teris, ita est culpabilius & maius non credere scriptis, quàm non credere verbis. Est ergo sensus: Si non creditis etiam scriptis Mosi, quorũ tamen authoritas, sicut & authoris semper apud vos fuit sacrosancta, quomodo credetis non scriptis verbis meis, qui tam exigua apud vos sum authoritate? Significat ergo Dominus differentiã inter se & Mosen in hoc quod Moses scripsit, ipse verò Dominus nihil scripsit. Ita enim cõueniebat diuinitati eius. Nam diuinitatis est scribere nõ in membranis, sed in cordibus, & reuelare scribenda per alios.

PHARISÆOS OB CONFRICATAS A DISCIPVLIS SPICAS in sabbatho offensos confutat Dominus. Matth. 12. Marci 2. Lucæ 6.

CAPVT XXXVII.

E † [b] T factum est [b] iterum' [a] in illo tempore abijt Iesus per sata [e] in [f] sabbato [e] secundoprimo, [&] [b] cùm [b] sabbathis ▷ [b] ambularet per sata, [l] discipuli eius [a] esurientes, [e] cæperunt [b] progredi & ‖ [l] vellere' spicas [f] & † manducare' [c] confricantes manibus. ▷ [l] Quidam autem Pharisæorum' [a] videntes [c] dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbatis? [Et] ‖ [c] dicebant' ei: Ecce † discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbathis'. ▷ [l] Et respondens Iesus ad eos dixit: ‖ Nunquam' legistis quod fecerit' Dauid, quando [b] necessitatem habuit, & † [l] esurijt ipse & qui cum eo erant, quomodo ▷ intrauit' in domum Dei [b] sub Abiathar principe sacerdotum, [l] & panes propositionis [c] sumpsit, & ‖ [l] manducauit, [b] & dedit his & qui cum ipso erant, [l] quos non licebat † manducare' [a] ei neque his qui cum eo erant, [l] nisi ▷ solis' sacerdotibus? [a] Aut non legistis in lege quia sabbathis sacerdotes in templo sabbathum violant, & sine crimine sunt? Dico autem vobis, quia templo maior est hîc. Si autem sciretis quid est: Misericordiam volo & non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes. [b] Et dicebat eis: [b] Sabbathum propter hominem factum est, & non homo propter sabbathum. ‖ [l] Itaque dominus' est Filius hominis etiam sabbathi.

† c Factũ est autem ▷ c. trãsiret ‖ c. vellebant † c. mãducabant ▷ c. pharisæi autẽ ‖ a dixerũt † b. quid discipuli tui faciũt sabbathis quod non licet ▷ a. At ille dixit eis b. Et ait illis ‖ a. Non c. Nec hoc legistis quod fecit † c.o. cum esurisset ▷ b.o. introiuit ‖ a. o. comedit † a.o. edere ▷ c.o. tãtum ‖ a. Dominus enim c. Quia Dominus

ET [h] FACTVM EST [b] ITERVM [a] IN ILLO TEMPORE ABIIT IESVS PER SATA IN SABBATHO, &c.] Illud, iterum, D quod est in Marco apud nos, cũ non sit apud Gręcos, nõ est accipiendum vt significet secunda vice Dominum per sata transiisse, sed referri debet ad calumniam Pharisæorũ. Cùm enim apud Mar- Sabbathũ secũdoprimũ quid. cum præcedant aliquot Pharisæorum calumniæ, significatur iam alteram sequi, alia occasione Domino obiectam. Porrò quod sit sabbathum secun-primum, de quo Lucas, certum haberi non potest, propterea quòd huiusmodi sabbathi nusquam alibi fiat mentio. Itaq; fit vt pleriq; de hoc nihil omnino scribant, plerique etiã variè de hoc sentiant. Ambrosius enim super Lucam nihil explicat præter allegoriam, dicens hac dictione significari sabbathum Euangelicum, quod est spirituale: secundum quidem, quia præcessit legale: primum verò, quia dignius. Et Hieronymus ad Nepotianum, narrat se cùm versaretur apud Nazianzenũ, hanc

illi proposuisse quæstionem, quid sibi vellet apud
Lucam sabbathum secundoprimum. At illũ cùm,
vt verisimile est, non haberet in promptu quod
responderet, elusisse ioco. Docebo, inquit, te apud
populum, vbi acclamantibus & applaudentibus
cunctis, velis nolis cogeris nobis assentiri. Vt au-
tem intelligantur eorum opiniones qui videntur
aliquid probabiliter disserere de sabbatho secun-
doprimo, primùm dicendum de significatione vo
cabuli, Sabbathum. Sciendum ergo Hebræam esse
dictionem, qua significatur propriè quies. Dicunt
autem Hebræi שַׁבָּת & שַׁבָּתוֹן hoc est, Sabbath
vel sabbathon, differtq; hoc Sabbath à sabbathon,
quod Sabbath vt primitiuum propriè significat re-
quiem: Sabbathon autem, vt deriuatiuum & deno-
minatiuum propriè significat festũ in quo requie-
scendum erat ab operibus: sed hęc differentia non
seruatur vbique, nam Sabbath frequenter poni-
tur pro ipso festo. Ab istis duobus nominibus vi-
detur ortum, quòd apud Græcos nomen σάββατον
aliquando declinetur in tertia declinatione, & ali-
quando in quinta. Nam in Euangeliis frequenter
inuenitur datiuus σαββάσι, qui videtur deriuatus
nõ à σαββάτου, sed à σαββάτ, σαββάτος per quintam.
Errauit itaq; in hoc nomine Plutarchus, qui, vt te-
statur Cælius lib. 4. cap. 15. putauit nomẽ istud tan-
quam natura Græcum deriuari à verbo Græco, σα-
βάζειν, quod significat bacchari, & more bacchan-
tium tripudiare: vnde & Bacchus Græcis dicitur
σαβάδιος, eo quòd Iudæi, secundum eum, die sab-
bathi solebant sese inuitare ad largius bibendum.
Sciendum secundò nomen sabbathi non solùm
dici de septimo hebdomadæ die Iudæis celebri,
qui propriè tamen dicitur sabbathum, sed etiam
de aliorum festorum celebribus diebus, vt de pri-
ma die mensis septimi, festo propiciationis, prima
& septima die festi azymorum, prima & octaua
die festi tabernaculorum, ac die pentecostes. Nã
etiam in his diebus ab operibus erat requiescen-
dum. Sed hoc erat differentiæ, quòd in vulgaribus
sabbathis, quæ septimo quoque die recurrebant,
adeò nihil operis erat licitum, vt nec cibum para-
re liceret, vt patet Exod. 35. vbi dicitur: Non suc-
cẽdetis ignem in omnibus habitaculis vestris per
diem sabbathi. In aliis verò licebat ea parare quæ
ad cibum pertinebant, vt patet Exod. 12. vbi dici-
tur de festo azymorum: Dies prima erit sancta at-
que solennis, & dies septima, eadem festiuitate ve-
nerabilis, nihil operis facietis in eis, exceptis his
quæ ad vescendum pertinent. Vocari autẽ huius-
modi festa etiã sabbatha, patet Leuit. 23. c. Ibi enim
prima dies azymorum vocatur sabbathum, cùm
dies sequens, in quo offerendus erat manipulus
spicarum, vocetur alter dies sabbathi, vel vt habẽt
Hebræa, crastinum sabbathi. Eodemque capite de
die expiationis dicitur: Sabbathum requietionis
est, & affligetis animas vestras. Et sequitur: Die no-
no mensis à vespere vsq; ad vesperam celebrabitis
sabbatha vestra. Et sequitur de festo tabernaculo-
rum: Die primo & die octauo erit sabbathũ. Reli-
qui autem dies qui sunt inter primum & vltimum
diem alicuius festi constantis ex plurimis diebus,
non dicũtur in scripturis neq; à Iudæis sabbatha,
quoniã in illis non erat requies ab operibus. Præ-
terea per κατάχρησιν nomen sabbathi accipitur nõ-
nunquam pro eo tẽpore quod est inter sabbathum
& sabbathum, hoc est, tota hebdomada, & pro sin-
gulis etiã hebdomadæ diebus. Hieronymus enim

A frequenter nomen Sabbath Hebraicum vertit per
hebdomadã, vt Leuit. 23. vbi sic vertit: Numerabi-
tis ab altero die sabbathi in quo obtulistis mani-
pulum primitiarum, septem hebdomadas plenas,
vsque ad alteram diem expletionis hebdomadæ
septimæ. Hic enim pro nomine, hebdomada, sem-
per est Sabbath. Vnde Hebræi dicunt prima sab-
bathi, secunda sabbathi, &c. Et Paulus 1. Corint.
vlt. vult collectas fieri in vna sabbathi, hoc est, pri-
ma hebdomadæ, quanquam illo loco Græcè sit,
σαββάτων, hoc est, sabbathorum, sicut & Matthæi
vltimo, & Lucæ vltimo, & Ioann. penult. vbi nos
habemus; vna vel prima sabbathi, Græcè est σαβ-
βάτων; hoc est, sabbathorũ, quomodo etiam nos ha-
B bemus in Marco: Et valde mane vna saabatho-
rum. Et quibus locis patet nomen sabbathi, etiam
singulos hebdomadæ dies significare. Ad hæc in
scripturis fit mentio de sabbatho terræ, quo terra
scilicet debuit quiescere apud Iudæos septimo
quoque anno, vt scribitur Leuit. 25. Deinde de
sabbatho Christianorum, de quo Isaiæ vlt. & in
epist. ad Hebræ. 4. cùm dicitur: Relinquitur sab-
bathismus populo Dei. Et hactenus quidem de
vsu vocabuli, Sabbathum, in scripturis. Vt autem
iam præcipuas sententias de sabbatho secundo-
primo afferamus & expendamus, imprimis scien-
dum quosdam sabbathum secundoprimum asse-
rere fuisse primam diem azymorum, sic dictam
C quòd prima quidem esset ab azymis, secunda ve-
rò dies esset paschæ, quia pascha incepit decima-
quarta luna: prima dies verò azymorum decima-
quinta luna. Sed præter multa alia absurda quæ
complectitur ista sentẽtia, etiam hinc constat non
posse hunc diem intelligi, quia prima die azymo-
rum nondum licebat spicas carpere & comede-
re, vt prius dictum est. Theophylactus autem pu-
tat sabbathum secundoprimum dici septimam a-
liquam hebdomadæ diem, quam in parasceue, id
est, sexta hebdomadæ die festum aliquod præces-
serit: Iudæi, inquit, omne festum sabbathum no-
minabant. Sabbathum enim quies dicitur. Sæpe
igitur occurrebat festum in parasceue, & voca-
D bant parasceuen sabbathum propter festum. De-
inde quod propriè est sabbathum, nominabant se-
cundoprimum, eò quòd sequatur festum & sab-
bathum quod præcesserat. Verùm quo minus pro-
bari hæc Theophylacti sententia possit, fortiter
obstat, quòd Iudæi à tempore finitæ captiuitatis
Babylonicæ nominatim cauerunt vt annũ sic tem-
perarent, ne sabbatha magnorum festorum vulga-
ribus sabbathis cõiungerẽtur immediatè, vt post-
ea latius ostendetur, cùm tractabitur de paschate
illo vltimo in quo Christus mortuus est. Itaq; Tul-
lius quidam Crispoldus ex quibusdam glossis Iu-
deorum colligit sabbathum secundoprimũ fuisse
diem qui primum diem azymorũ propriè seque-
E retur, hoc est, decimam sextam lunã, quo die Le-
uit. 23. præcipitur offerri manipulus. Osiander verò
& Caietanus putant sic appellari dies qui ea festa
concludunt, quæ pluribus diebus agũtur, vt sunt
septimus dies azymorum, & octauus dies festi ta-
bernaculorum. Rectè enim hos dies vocari sab-
batha secũdoprima, eo quòd pari honore obser-
uandi essent cum primo, & primo per omnia si-
miles, primumque sic referentes, vt videri pos-
sent sabbathum primum secundario repetitum,
atque ob id secundoprimum. Secundum om-
nes autem sententias constat hanc historiam rectè

Sabbati secundo primi explicatio.

subiunctā superiori facto, & sermoni Christi quē A descripsit Ioannes. Nā illa probata sunt contigisse in festo Paschę. Iā secundùm omnes prædictas sententias sabbathum istud secundoprimum statim fuit à Paschæ primo die. Nam secundùm vltimam sententiam tantùm duo fuerunt sabbatha secundoprima, nempe vltimus dies festi azymorum, & octauus dies festi tabernaculorum. Certum est autem hic non significari octauum illum diem festi tabernaculorum, cùm tūc omnes segetes essent ex agris collectæ. Significatur ergo secundùm eā sententiā septimus dies azymorum, vt intelligi possit hæc de spicis confricatis contigisse in eo itinere quo Christus à festo paschatis, cuius Ioannes proximè meminit, è Iudæa in Galilæā rediit. Sed B his duabus posterioribus sētētiis præter alia quę obiici possent, illud videtur maximè obstare, quòd secundùm eas sabbathum secundoprimū non necessariò fuerit sabbathum propriè dictum, hoc est, septima hebdomadæ dies. Iam, vt ex prædictis patet, nullis aliis sabbathis interdictū fuit parare ea quæ ad vescendū pertinebant, præterquā in sabbathis propriè dictis: quale sabbathū si non fuisset sabbathum de quo hic fit mentio, verisimile non est Phariseos culpaturos discipulorum factum, vtpotè pertinens ad vescendū. Quidam volunt sabbathum secundoprimum, esse sabbathum aliquod non primū, hoc est, principale, quale erat septima hebdomadę dies, sed minus principale, solennitatem scilicet aliquam nouilunij, vel similem, vt in- C telligatur Lucas dixisse in sabbatho secūdoprimo istud contigisse ad significandū non contigisse in sabbatho celeberrimo, sed tali in quo factū minus fuerat calumniandū. Verùm vt non est verisimile Pharisæos id criminaturos, quod omnes sciebant in lege apertè permitti: ita nō videtur Lucas illud adiecisse, secundoprimo, quo sabbathi istius celebritatē minueret, sed potius vt augeret, ostenderetq; scandali Pharisæorū occasionē etsi non omnino iustam, tamen quæ iusta videretur secūdùm legem esse. Proinde cùm nihil planè certū adferri possit, probabilissima videtur Chryso. sentētia, qui Homil. 40. super Matthæum dicit sabbathū secun- D doprimum dictū, quando quies & otium duplex erat, tam videlicet sabbathi propriè dicti, quàm solennitatis alicuius incidentis, vt sabbathū secundoprimum tale fuerit, quale fuit illud de quo dicit Ioānes: Erat enim magnus ille dies sabbathi. Et ob id videri potest dictū in Marco, & similiter in Mattheo apud Grecos, Dominū transisse in sabbathis per sata, videlicet quòd dies illa bis esset sabbathū, nisi velimus potius phrasi Hebraica intelligere pluralē numerū pro singulari positū, vt in sabbathis, sit in aliquo sabbathorū. Secūdùm hanc autē sentētiam sabbathum istud, fuit sabbathū aliquod propriè dictū, cui incidit vel festū nouilunij, vel festum pētecostes, neq; necesse erit sabba- E thū istud accipere fuisse tam vicinū paschati quomodo alij accipiunt, quando nō est multū verisimile, inueniri facilè potuisse passim in agris spicas maturas quas vellere potuissent discipuli & comedere. Quid autē sibi velit Erasmus in Paraph. explicans hunc locū omnino nō intelligo, cùm sic scribit super Lucā: Accidit itaq; sabbatho quodā, quod Iudæi δευτερόπρωτον, hoc est, secundoprimū vocāt, propterea quòd incidens inter duo sabbatha, videatur geminā habere religionē, quòd & finis sit sabbathi præcedentis, & initium sequentis.

[1]DISCIPVLI EIVS [a]ESVRIENTES [c]COEPERVNT [b]PROGREDI ET [1]VELLERE SPICAS, &c.] Quod dicit Marcus, cœperunt progredi & vellere spicas; sic est intelligendum, cœperunt progrediēdo vellere spicas, vel vt habēt Græca, cœperunt iter facere vellendo spicas. Nō enim significatur, quòd cùm Christus transiret per sata, discipuli cœperunt progredi, quasi tunc primùm cœperint ambulare: sed quòd inter ambulandum vellebant spicas, vt intelligeretur citra magnū studium & occupationem, obiterq; discipulos spicas vulsisse. Vbi & hoc notandum, quomodo in discipulis auidis doctrinæ Christi, corporaliū ciborum non fuerit cura, vt aut prius sumptis epulis se contra famem munirent, aut sibi de cibo secum in via ferendo prouiderent, aut exquisitos cibos requirerent esuriētes, contenti scilicet populari leuandæ famis solatio, nec preparatos cibos, sed simplices cibos quærētes, præ se ferentes satis vitam austeriorem, vt annotauit Hieronymus. Notādum & illud Dominum etsi sciret ex hoc facto discipulorum scandalizandos Pharisæos, permisisse tamen, imò eius dispensatione factum vt esurirent discipuli, & esurientes per sata transirēt, vt haberet occasionem superstitiosam Pharisæorū sentētiam de sabbathi obseruatione refutandi, & demonstrandi se Dominum esse sabbathi, qui cum suis sabbathi lege non planè teneretur. Hæc enim duo sunt quę postea docet Dominus. Non carpunt autem Pharisæi quòd Christus cū discipulis in sabbatho ambulabant. Licebat enim aliquanto spatio ambulare in sabbatho, vnde Act. 1. dicitur mons Oliueti distare à Hierusalem, habens iter sabbathi. Nec carpunt quòd alienas spicas decerperent. Nam & id licitum fuit secundùm legem. Sic enim præcipitur Deuter. 23. Ingressus vineam proximi tui, comede vuas quātum tibi placuerit, foras autem ne efferas tecū. Si intraueris segetem amici tui, franges spicas, & manu conteres, falce autem nō metes. Sed ꝙ in sabbatho id faciebant, quod alioqui erat licitum, carpebant, circa minutissima nimis superstitiosi, commiserationis affectu destituti, atque etiam ex minimis vndequaq; contra Dominum occasionem criminandi quærentes. Hæc est enim natura eorum, qui quærentes videri sancti apud homines, vera Dei & proximi dilectione carent. Quòd autem apud Lucam dicantur Pharisæi locuti discipulis, apud Matthæum & Marcum ipsi Domino, nihil habet repugnātiæ. Rectè enim intelligitur prius quidem locutos discipulis, deinde mox etiam Domino, volētes in eum torquere discipulorum eius crimen, & in discipulis ipsum calumniari. Nam quemadmodum discipulorū probitas commendat præceptorem, ita malefacta eorum solent imputari his qui instituerunt.

ET RESPONDENS IESVS AD EOS DIXIT: NVNQVAM LEGISTIS QVID FECERIT DAVID.] Dominus suo more sic patrocinatus est suis discipulis ab ipso omnino pendentibus, vt legis Mosaicæ peritos ex ipsa lege & scripturis refelleret, docens qui potius reprehendi mererentur. Quoniam enim Pharisæi de scripturarum intelligentia gloriabantur, hîc frequenter dominus eos notat de scripturarum ignorantia & nō recto intellectu. Id enim notat cùm dicit: Nunquam legistis. Aut non legistis. Et, si sciretis quid est, &c. Duobus autem exemplis discipulorum factum hîc defendit, quæ deinde sententiis apertis

& scripturis confirmat & comprobat. Et primum quidem exemplum desumptū à facto Dauidis, ostendit discipulorum factum licitum esse propter vrgentem necessitatem. In quo exemplo duo sunt notanda. Alterum, quòd exemplū affertur non solum ex facto Dauidis, sed etiā eorū qui cum ipso erant, ad excludēdum singularitatem Dauidis, ne scilicet dicerentur Pharisæi Dauidi id licuisse tanquam Regi & Prophetæ Domini. Hoc enim non potuerunt dicere de his qui cum ipso erant. Alterum est, quod exemplum sumptū est à facto maiori. Nam longè maius est laicos vesci panibus propositionis, quos soli sacerdotes poterant edere, vt scribitur Leuit. 24. quàm operari in sabbatho, vt patet ex eo quòd multis de causis excusari potest operatio in sabbatho, & sępe accidit: semel verò tantùm accidit vt laici vescerentur panibus sanctis, quãdo etiam esurientium mundiciā sacerdos exquisiuit, vt patet 1. Reg. 21. Est ergo sensus: Qua fronte me meosq; discipulos defertis, quòd coacti fame spicas aliquot fortè obuias in sabbatho decerpant quo famē subleuent, cùm scriptura, cuius vos scientia gloriamini, cōmemorat Dauidem in simili necessitate deprehēsum fecisse quiddam, in quo etiam magis videtur temerata religio, nec tamen eius factum vel à scriptura, vel à quoquā vestrum reprehenditur? Is enim cùm necessitate famis vrgēte confugisset in domū Dei, nec haberet sacerdos laicos panes, nō veritus est accipere non solùm pro se, sed etiam pro his qui cum ipso erant panes sanctos, quos propositionis vocāt, quos secūdùm legem solis sacerdotibus licitū erat edere, idque in loco sancto. In quo factum Dauid ipsum etiam summum sacerdotem, legis vtiq; non ignarum, habuit consentientē & cooperantem. Hoc si nescitis aut non meministis, qua fronte profitemini scripturarū scientiā? Si scitis ac meministis, cur in simili causa Dauid & sacerdotē qui panes dedit absoluitis, me autem meosq; tanquam nefarij criminis reos culpatis? Ex qua explicatione patet prēter duo illa quæ in hoc exemplo dicta sunt annotanda, etiam illud obseruandum, hoc exemplo Dominum non tantùm discipulos, sed etiam se directe defendere. Porrò circa hoc exemplū duo occurrūt dubia, de concordia narrationis historię huius in hoc loco, & in eo loco vnde est desumpta, scilicet 1. Reg. 21. Primū enim ibi dicitur istud Dauidis factū cōtigisse sub Achimelech, pro quo malè legitur in Græcorum libris, Abimelech: hic verò à Marco dicitur cōtigisse sub Abiathar principe sacerdotū, qui fuit filius Achimelech: Secundò hic dicuntur fuisse quidā cum Dauide, quibus etiā dederit Dauid edendos panes propositionis, cùm in historia Regū apertè dicatur Dauidē fuisse solū. Ideo enim obstupefactus Achimelech sacerdos dixit ei: Quare tu solus, & nullus est tecū? Et ad primum quidē horū dicunt quidam, vt indicat Theophylactus, cum istud factū Dauidis contigit, Achimelech quidē fuisse sacerdotē, qui tūc in domo Dei ministrabat: Abiathar verò, non eum qui filius fuit Achimelech, sed aliū aliquē, fuisse summum sacerdotē. Verùm satis constat Achimelech fuisse summum sacerdotē, ex historia Regū. Aliter ergo dici potest filium positū hic potius quàm patrem, eo quòd patre mox post factū illud à Saule occiso, filius diu, imò omnibus diebus Dauidis fuerit princeps sacerdotū. Itaq; quod dicitur hic istud contigisse sub Abiathar principe sacerdotū,

A nō sic erit intelligendū, quasi Abiathar tūc fuisset princeps sacerdotū cùm hæc cōtingerēt, sed quòd sub Abiathar & eius tēpore hæc contigerunt, qui postea fuit princeps sacerdotū. Verùm cùm secundùm Hebrę̄ā phrasim illud: sub Abiathar principe sacerdotum; videatur omnino debere sic intelligi: Cùm Abiathar esset princeps sacerdotum, rectius dicetur Achimelech sacerdotem fuisse binominē, & dictum etiā nomine filij sui Abiathar. Videtur enim hęc duo nomina, Achimelech & Abiathar, patri & filio simul fuisse cōmunia. Nā 2. Reg. 8. & 1. Paralip. 18. dicuntur in diebus Dauid fuisse principes sacerdotum Sadoch filius Achitob, & Achimelech filius Abiathar: vbi per Achimelech B nō videtur posse accipi nepos ipsius Achimelech qui occisus fuit à Saul. Nam huius Achimelech filius Abiathar scilicet, fuit cum Sadoch omnibus diebus Dauid summus sacerdos, etiam vsq; ad regnū Salomonis, à quo Abiathar reiectus fuit à sacerdotio, vt iam solus Sadoch esset sacerdos primus, vt scribitur 3. Reg. 2. Vnde qui 2. Reg. 8. & 1. Paralip. 18. dicitur Achimelech, is est qui in 1. Reg. dicitur Abiathar: & qui dicitur Abiathar, is est qui dicitur in 1. Reg. Achimelech. nam & 1. Paralip. 15. Sadoch & Abiathar dicūtur fuisse sacerdotes primi tēpore Dauidis, cùm alibi dicatur Sadoch, & Achimelech filius Abiathar. Ad secundam difficultatē Nicolaus intelligens quosdam fuisse cum C Dauide, tum ex hoc loco, tū ex eo quòd in historia Regū quærat Achimelech an mūdi essent pueri à mulieribus, dicit illud; Quare tu solus & nullus est tecū? intelligendum nō quòd nulli fuerint cum ipso, sed quod admodum pauci, quodq; non esset comitatus pro dignitate & more suo. Verùm nimis apertè ibi dicitur Dauidē fuisse solum, cùm nō solum dicatur: Quare tu solus; sed etiam addatur; & nullus est tecū. Nā quod Achimelech quærit si mundi essent pueri, non quærit de pueris tūc cū Dauide præsentibus, sed de quibus Dauid dixerat se condixisse in illum vel illum locum. Itaq; Thostatus intelligit Dauidē quidē omnino solum venisse ad Achimelech, sed eos hic dici fuisse cum D eo, qui in statuto aliquo loco latebant, expectātes Dauidis ad eos reditū, ac his Dauidē participasse etiā de panibus sanctis. Sed nec ex præcedētibus, nec ex sequētibus videtur aliquos habuisse Dauidem comites fugæ suæ, sed potius contrariū. Nam & solus venerat ad Ionathā, vnde fugit ad Achimelech, & ab Achimelech solus venit ad Achis regem Geth. Quod autē Dauid dicit de pueris quibus cōdixerit in hunc vel illū locū, videtur dixisse mēdacio quodā sibi officioso, quo magis fugæ suę rationē celaret ipsum Achimelech, quomodo intelligunt omnes Hebræi, & textus ipse satis significat. Hoc ergo sic recipimus, quod hic dicitur de his qui erāt cum Dauide, oportet intelligere non E de his qui re vera illi aderant, sed de his quos Dauid finxit se habere comites in certo loco cōstitutos, quibus & finxit se daturū postulatos panes, quos nō solùm pro Dauide ipso, sed etiā pro sociis eius, quos se finxit habere, nō dubitauit dare sacerdos. Id enim ad propositū saluatoris sufficit, quod & Dauid nō dubitauit postulare etiam pro seruis suis, & sacerdos illi non dubitauit dare. Porrò panes propositionis Hebraicè dicuntur panes facierū, hoc est, panes qui ponebātur ante faciē domini, ante, scilicet sanctum sanctorū & propitiatoriū, in quo Deus velut præsentiā suam specialem exhibe

exhibebat. Dicuntur autem panes propositionis Hebraica phrasi, pro eo quod est, panes propositi, videlicet ante faciem Domini & propitiatorium.

AVT NON LEGISTIS IN LEGE, QVIA SABBATHIS SACERDOTES IN TEMPLO, &c.] Alterum hic affertur exemplũ desumptum ex facto sacerdotũ legis autoritati innitente: Quo quidẽ exemplo iam certius ostenditur factum discipulorũ vacare crimine, quàm superiori exẽplo. quod, tanquam debilius præmittitur, idq; ratione seruitij diuini. Sacerdotes enim in sabbathis occidunt in templo, hoc est, atrio templi, animalia, detrahunt pelles, ligna cõponunt, ignemq; accendunt, & alia multa similia opera seruilia faciũt, idq; legis autoritate, quæ in multis locis præcipit sabbathis offerri sacrificia huiusmodi & nominatim Nume. 28. Huiusmodi autẽ operationem sacerdotum vocat violare vel prophanare sabbathum, quia re vera huiusmodi opera sunt seruilia ex suo genere, & proinde per ea ex se prophanatur sanctitas sabbathi. Quòd autẽ hoc exemplũ sacerdotum faciat ad excusationẽ facti discipulorum, ostendit cùm subdit; Dico autẽ vobis, quia templo maior est hîc, hoc est, in hoc loco. Est enim, hîc, aduerbiũ non pronomen. Intendit ergo, ꝙ quemadmodũ sacerdotes sine crimine sunt dum in sabbathis violant sabbathum, eo quòd eorum opera templi excuset sanctitas, cui per huiusmodi opera seruiunt: ita & discipuli sunt innocentes, eo quòd præsente & permittente eo, & ad seruitiũ eius facerent quæ fecerunt, qui maior est templo, vtpote templi Dominus. Si enim tẽpli sanctitas nõ excusat modo, sed exigit opus à sacerdotibus in sabbatho, magis debuit discipulos excusare comitatus eius qui tẽplo sanctior erat, ac eius causa plus meritò licere q̃ causa tẽpli. Probè autẽ notandũ: Dominum hic cõparare factum discipulorũ, facto sacerdotũ in tẽplo. Datur enim intelligi eos qui cibũ corpori parant, vt Christo & Euãgelio seruiãt. quomodo fecerũt discipuli, qui vrgente fame obuium cibũ sumpserũt, quo cõmodius Christũ comitarentur, facere rem nõ minus Deo gratã, quàm erant grata sacrificia legis. Hactenus ergo duplici nomine suos defendit Dominus discipulos, videlicet tũ ratione necessitatis, quæ ab omni lege liberat, maximè cæremoniali: tũ ratione seruitij diuinioris, quàm erat seruitiũ sacerdotũ in templo.

SI AVTEM SCIRETIS QVID EST, MISERICORDIAM VOLO, &c.] Testimoniũ istud Oseę, quod etiã suprà obiecit Pharisæis, notans eos & hic & ibi de falsa gloriatione peritiæ scripturarum, ac de præpostera religione, bene adductum est post duo superiora exẽpla. Nam in primo fit mentio de statu eorum qui misericordia sunt digni: in secũdo verò de sacrificiis legis. Adducit ergo testimoniũ Dominus, quod ad vtrumque exemplum pertineat. Cùm enim Deus ab hominibus magis exigat misericordiã proximis exhibendam, quàm sacrificium sibi offerendum, aut quemuis alium cærẽmonialẽ cultum, qui nomine sacrificij hic cõprehenditur, debuissent Pharisæi potius misericordiæ affectu absoluisse discipulos, miseria famis vrgente, leue opus facientes, quàm zelo sabbathi seruãdi eos condẽnare, cùm eodem zelo tamen non condẽnarent sacerdotes in templo sacrificia offerẽtes. Hoc ergo Oseæ testimonio & redditur generalis ratio eius quod primũ exemplum intendit, videlicet quare necessitate aliqua constrictis permittendum sit potius aliquid quod alioqui est cõtra legis cæremonias, quàm exigenda ab eis exacta legis obseruatio: & etiam ostenditur quàm rectè in secundo exemplo per factum sacerdotũ excusetur discipulorũ factum. Si enim propter sacrificium sinenda sacerdotibus est sabbathi violatio, multo magis sinenda est miseris propter misericordiam proximis debitam, quia gratior est Deo misericordia quàm sacrificium.

[b] ET DICEBAT EIS: SABBATHVM PROPTER HOMINEM FACTVM, &c.] Duabus iam sententiis omnem suam explicat intẽtionem, quarum prior prius respicit exemplum: posterior verò secundum. Priori enim sentẽtia quæ est apud solum Marcum, reddit rationem eius quod prius exemplum intendebat, nempe quòd ob necessitatem non esset seruanda lex sabbathi, eò quòd non homo propter sabbathum factus sit: sed cõtrà sabbathum propter hominẽ, ob cuius proinde necessitatem vel magnã vtilitatem lex sabbathi cessare deberet. Et quidem poterãt discipuli hoc die sine magno periculo abstinere à cibo maximè isto, sed cum sabbathũ propter hominẽ erat, ne leui quidem incõmodo debebant eius causa affici, maximè cùm paruulo labore incommodũ illud vitare possent. Temerè quidem in illo opèratos esse, impietas fuisset ac Dei contemptus: verùm dum ita res ferebat, fames vrgebat, & ad manum erat, vnde paruulo labore necessarium sibi cibum parerẽt quo cõmodius Christum comitarentur, iure optimo tãtillum laboris sibi in sabbatho indulserunt. Vt autem melius intelligatur quod dicitur sabbathum propter hominẽ factum, hoc est, institutum: annotãdum in scripturis quatuor indicari literales rationes institutionis sabbathi. Primò, in commemorationem eius quod Deus postquã sex diebus omnes cõdidisset creaturas, septimo quieuerit à cõdendis nouis creaturis. Sic enim scribitur Exod. 20. Memento vt diem sabbathi sanctifices. Sex enim diebus fecit Deus cœlum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requieuit die septimo: idcirco benedixit dominus diei septimo, & sanctificauit eum. Per hoc autem quod dicitur Deus benedixisse diei septimo, & sanctificasse, nihil aliud significatur quàm quòd Deus illum suo cultui deputauerit. Hoc enim est sanctificare aliquid, diuino cultui illud deputare. Tunc ergo eum diẽ sanctificauit, cùm populo Israelitico per Moysen præcepit, vt eum diem sanctũ haberent. Nam quod Genes. 1. dicitur Dominus benedixisse diei septimo, & sanctificasse illum, per anticipationem dictum est. Non enim significare voluit Moyses Deum sanctificasse illũ diem statim post opera sex dierũ, sed tunc sanctificasse, cùm illa ipse Moyses scriberet. In principio enim sanctificatione diei alicuius certe opus non erat, cùm homines parum aut nihil distracti curis rerum tẽporalium, quę facili negotio omnibus abundè satis prouenerũt in prima terræ fertilitate & hominum raritate, satis per sese in consideratione diuinæ bonitatis & potentię in conditis creaturis relucentis exercebantur. Cùm verò in mundo videri Dei cognitio cœpit extingui, & homines rebus istis temporalibus cœperunt toti esse addicti populo Israelitico, quẽ ex omnibus gentibus sibi delegerat in populum quem sui cognitione, suisq; præceptis imbueret, statuit obseruare religiosè diem septimum, vt qui aliis diebus curis huius vitæ distractiores essent,

illo

illo Dei potētiam & bonitatem in creaturis, quas hominū causa condidit, relucentē considerarent, ac sic ad pietatem venerationemq; Dei formarētur. Hoc enim fine in cōmemorationē suæ quietis, indixit Iudæis quietem ab omni opere, videlicet vt quiescentes vacarent contēplationi diuinæ potentiæ, sapientiæ & bonitatis. Non solùm autem pro recordatione beneficiorum in creatione hominibus exhibitorum sabbathum institutū fuit, sed secūdò etiam in cōmemorationem eius quod à seruitute Ægyptiaca ipsos Iudæos liberasset. Sic enim scribitur Deutero. 5. Memento quod & ipse seruieris in Ægypto, & eduxerit te inde dominus Deus tuus in manu forti & brachio extēto. Idcirco præcepit tibi Dominus vt obseruares diē sabbathi. Quo loco etiam tertia redditur ratio institutionis sabbathi, ex superiori ratione consequens, videlicet vt ęquè atq; herus quiete fruerētur serui & ancillæ. Non facies, inquit, in eo quicquā operis, tu & filius tuus & filia, seruus & ancilla, bos & asinus, & omne iumētum tuum, vt requiescat seruus tuus & ancilla tua sicut & tu. Porrò Exod. 31. etiam quarta ponitur ratio institutionis sabbathi, cùm dicitur: Videte vt sabbathū meum custodiatis, quia signum est inter me & vos in generationibus vestris, vt sciatis quia ego dominus qui sanctifico vos. &c. Per sabbathi enim obseruationem dignoscebantur Iudæi à reliquis gentibus, & ipsi quidē demonstrabant se esse cultores eius Dei qui post creata omnia in sex diebus, septimo die quieuit: Deus verò qui diē illū sibi sanctificauerat, demonstrabat se illius populi esse sanctificatorē. Ex his manifestum est, quomodo sabbathum propter hominem sit factum & institutum, videlicet tum vt secūdùm corpus quiesceret, nec perpetuis laboribus frāgeretur, aut auaritiæ totus deseruiret: tum vt mente Dei beneficia siue in creatione, siue in redemptione exhibita commemorans, in pietate erga Deū institueretur, & ab ipso sanctificaretur.

ITAQVE DOMINVS EST FILIVS HOMINIS ETIAM SABBATHI.] Hæc est secunda sententia, qua declaratur secundum exemplum, videlicet cur rectè discipulis se sequētibus permiserit dominus sabbathi violationem, quēadmodum sacerdotibus permittitur ob sanctitatem templi cui seruiunt. Aduertendū autem, quòd hæc sententia cùm à tribus Euāgelistis ponatur, à singulis tamē diuersimodè ponitur. Lucas enim eam absolutè ponit, hoc est, vt nec inferatur ex superioribus, nec superiora probet. Nam postquā posuisset exemplum de Dauide, subiicit: Et dicebat illis: Quia dominus est filius hominis etiā sabbathi. Vbi coniunctio, quia, pro quòd posita, ad sensum superest, addita ex phrasi Gręca. Matthęus verò eam ponit tanquam causam probatiuam alicuius pręcedentis. Nam postquam posuit duo illa exempla, & deinde subiecisset scripturam Oseæ, addidit: Dominus enim est filius hominis etiam sabbathi. Vbi coniunctio, enim, reddit rationem quare discipulos suos dixerit innocentes, respiciendo ad exemplum secūdum. Marcus verò hanc sententiam ponit, inferendo eam ex superiori sententia. Ex eo enim quod sabbathum propter hominem factum est, bene consequitur filium hominis, hoc est, ipsum Christum esse dominum etiam sabbathi, præsupposito quòd sit Dominus omniū hominum, & quòd propter hominis vtilitatem promouendam in hunc mundum venerit. Ex eo enim quòd filius hominis est dominus omnium quæ ordinantur ad humanam salutem, consequitur eum etiam esse domum sabbathi ordinati propter hominum vtilitatem, ac proinde ipsum rectè sinere violationem sabbathi, quādo ita hominum exigit vtilitas. Nec ob hanc diuersam huius sententiæ positionem aliqua est inter Euangelistas discordia. Quoniā enim Matthæus omisit illud ex quo hanc sententiam Marcus infert, ideo non posuit eam inferendo, sed cum causali coniūctione, nimirum indicans ad quid probandum dominus hanc sententiam & conclusionem adduxerit, videlicet ad probandum innocētiam discipulorum, ad quam etiam probandam Marcus eam intulit ex superiori sententia. Aduertēdum secundò omnes Euangelistas, etsi non omnia eadem afferant, duas tamē rationes adducere quibus Christus suos excusauit, nempe ratione necessitatis, & ratione suę autoritatis, omnes etiam vltimo loco adferre eam sententiam: Dominus est filius hominis etiā sabbathi; quod ea præcipuam contineret rationē excusantē discipulos, & ob quam dominus & nunc permisit hoc factum suis, & aliâs frequenter in sabbatho operatus est, aliosq; quędam operari iussit, videlicet vt Iudæi intelligerent ipsum esse sabbathi ac totius legis & autorem & dominum, qui venerat sabbathum commutare in spirituale sabbathum. Sic enim temperauit Dominus ea quæ in sabbatho operatus est, vel operari alios fecit, vt meritò non possent ea calumniari Iudæi, cùm seruirent gloriæ Dei & vtilitati hominum, propter quæ sabbathum fuit institutū, & simul ex ipsis intelligere possent ipsum esse dominum sabbathi ac totius Mosaicæ legis. Porrò factum istud discipulorum, vt alia omnia, etiam antiquissimi patres mysticè interpretantur, idq; dupliciter, videlicet & allegoricè & moraliter. Et allegoricè quidē D. Hilarius, Ambrosius, & Beda intelligunt significatum huiusmodi facto, discipulos, Apostolos, & doctores Euangelicos in sabbatho, hoc est in otio legis, & sabbatho secundoprimo, hoc est, in sabbatho Euangelico cum Christo ituros, in agro huius mundi cœlestis doctrinę semine seminato, atq; segetes ex hoc semine natas ac maturescentes ad messem ipsos esurientes vellicaturos, & manibus confricaturos, quia scilicet doctores Euangelici hominum salutem esurientes ex agro huius mūdi decerpturi erāt eos qui præordinati erant & prędestinati horreo regni cœlorū, quiq; iacto semine verbi Dei in hunc mundū facti sunt seges bona, quę digna esset horreo cœlesti, quos etiā sua institutione & exemplis satagerent à terreno cōtagio mundare, eorumq; salute sese pascere, ac sanctorū se alere profectu ipsos curaturos. Quod videntes Pharisæi & Iudæi reprehēsuri erāt, existimātes illicitū in sabbatho legis, Apostolos per totius mundi agrū discurrentes sese pascere gentiū profectu. Moraliter autē hoc factum pulchrè Beda sic tractat: Per sata ambulant cum Domino, qui eloquia sacra meditari delectātur. Esuriūt, cùm in eis panē vitę inuenire desiderant, & hoc in sabbathis, cùm sopita mēte à turbulētis cogitationibus vacare gaudent. Vellunt spicas, & contritas purgāt, donec ad escam perueniant, cùm testimonia scripturarum, ad quæ legentes perueniunt, meditādo assumunt, & tamdiu discutiunt, donec in eis medullam dilectionis inueniant: verùm hæc mentiū refectio stultis displicet, sed à Domino approbatur. Hæc ille.

PHARISÆOS OB SANATAM IN SABBATHO MANVM ARIdam offensos, rursum confutat Dominus. Matth.12. Marc.3. Luc.6.

CAPVT XXXVIII.

*E[c]T [a]cùm inde transisset, [c]factum est * & in alio sabbatho † [l]vt intraret' [b]iterum [l]in synagogam [a]eorum [e]& doceret. [l]Et [a]ecce [b]erat ibi [l]homo ▷ & manus eius dextera erat arida' ‖. [b]Et obseruabant' [b]eum [c]scribæ & Pharisæi, [b]si † in sabbatho' curaret, vt [c]inuenirent vnde [b]accusarent eum. [a]Et interrogabant eum dicentes: Si licet sabbathis curare? Vt accusarent eum. [c]Ipse verò sciebat cogitationes eorum, [b]& ait homini ▷ qui habebat' manum aridam: Surge, [c]& sta [b]in medium. [c]Et surgens stetit. ‖ [b]Ait autem ad illos' [c]Iesus: Interrogo vos si [b]licet sabbathis benefacere an malè? animam saluam facere, an perdere? [b]At illi tacebant. [a]Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnam, & si ceciderit hæc sabbathis in foueam, nónne tenebit & leuabit eam? Quanto magis melior est homo oue. Itaque licet sabbathis benefacere. [b]Et †circumspiciens eos' [b]cum ira, contristatur super cæcitate cordis eorum, [a] tunc [l] ‖dicit' homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est [b]manus ▷ eius [a]sanitati sicut altera'. [c]Ipsi autem repleti sunt insipientia. [e]Exeuntes autē Pharisæi [b]statim cum Herodianis [e]consilium faciebant aduersum eum quomodo perderent eum, [c]& colloquebantur ad inuicē quidnam facerent Iesu. [e]Iesus autem [a]sciens [b]cum discipulis suis [c]secessit [a]inde [b]ad mare, [c]& ‖multa turba secūta est eum' [b] à Galilæa & Iudæa, & ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum & Sidonem multitudo magna, audientes quæ faciebat venerunt ad eum. Et dixit Iesus discipulis suis, vt nauicula sibi deseruiret propter turbam, ne comprimerent eum. Multos enim sanabat, ita vt irruerent in eum, vt illum tangerent quotquot habebant plagas. [a]Et curauit eos omnes, & præcepit eis ne manifestum eum facerent. [b]Et spiritus immundi cùm illum videbant, procidebant ei, & clamabant dicentes: Tu es filius Dei. Et vehementer cōminabatur eis ne manifestarent illum, [a]vt impleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, & iudicium gentibus nunciabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec eijciat ad victoriam iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt.*

** autem. † a. venit. b. & introiuit. ▷ c. manū habens aridam. ‖ c. obseruabant autē † b. sabbathis ▷ b. o. habenti ‖ b. Et dixit eis † c. circū-spectis omnibus ‖ o. ait c dixit ▷ b. illi ‖ a. secuti sunt eum multi*

E[a]T CVM INDE TRANSISSET, [c]FACTVM EST ET IN ALIO SABBATHO [l]VT INTRARET [b]ITERVM, &c.] A Superiori Pharisæorum calumniȩ aliam iam longe iniquiorem & absurdiorem eorundem calumniam occasione sabbathi etiam natam subiungūt Euangelistæ, quo apertè constaret & maxima eorum in diiudicando cæcitas, & implacabilis factorū Christi inuidia, cui nullis rationibus, quantūuis efficacibus satisfieri potuit, sed potius semper in peius profecit. Et quidem ex Matthæo intelligi potuisset eadem die istud contigisse qua superius factum. Sic enim narrat quasi sine aliquo medio mox istud consecutum sit superius, sed ex Luca, qui in alio sabbatho factum narrat, constat B alio die rem hanc gestam. Nihil autem est repugnantiæ, quòd apud Matthæū dicuntur Iudæi rogasse Dominum: Si liceret sabbathis curare; apud Marcum verò & Lucam legitur Dominus interrogasse eos. Intelligendum enim secundùm Augustinum in lib. de consensu Euang. 2. quemadmodum indicat Concordia, quòd illi prius interrogauerint Dominum: Si licet sabbathis curare; deinde intelligens cogitationes eorū, aditum accusandi quærentium, constituit in medio illū quem erat sanaturus, & interrogauit quæ Marcus & Lucas eum interrogasse commemorant, & tunc illis tacentibus proposuit similitudinem, quam habet Matthæus, de oue, concludens alterum eorū quæ C interrogauerat, nempe quòd liceret sabbathis benefacere. Cùm enim illi interrogassent, si liceret curare sabbathis: Dominus cōtrà talem proposuit quæstionem, qua manifestum erat quid ad ipsorum respondendum esset quæstioné, quæstionem scilicet altera quæstione soluens. Aut intelligi potest Matthæum Euangelistam Pharisæis tribuisse illam quæstionem. Si liceret Sabbathis curare; eò quòd ipsi obseruantes Dominum si sanaret in sabbatho, huiusmodi quæstionem animo voluebant. Notandum autem & Marcum cum Luca dicere, obseruasse Pharisæos Dominū si in sabbatho curaret, non vt inde eius potentiam & bonitatem agnoscerent & admirarētur, sed vt accusarēt eum. Et Matthæū similiter dicere, interrogasse eos Dominum si in sabbatho liceret curare, non vt discerent, sed vt accusarent eum. Non enim aut meliores aut doctiores esse quærebant, sed toti in hoc vno erant, vt occasionem aliquam calumniandi Dominum etiam ex re optima inuenirent. Et quidem hac sua quæstione putabant Dominum capiendum vtrumuis responderet. Si enim diceret curare licere, quod eum omnino dicturum putabant, tanquam contrariū Moysi & legi erant accusaturi: Si verò diceret non licere curare, accusaturi erant eum crudelitatis, aut impotentiæ: aut obiecturi erant, multo ergo minus licuisse discipulis in sabbatho vellere spicas, nec filium hominis esse Dominum sabbathi. Verùm Dominus spiritu diuinitatis suæ sciens cogitationes eorum, pulchrè ipsorum versutiam confutauit. Et primùm homini habentem manum aridam & mancam, surgere & in mediū stare præcepit, idq; tum vt omnes attentos faceret ædendo miraculo, tum vt miserabilis hominis calamitas ad misericordiā Pharisæos prouocaret, & à tam iniquo & sæuo iudicio reuocaret. Ille autē surgens dicitur stetisse, quod certè illius demonstrabat in Dominum fidem. Deinde cùm sciret eos non moueri affectu pietatis, vincere studet interrogationē duas cōtinente partes inter se contrarias, vt ex contrariorum inter se comparatione veritas elucesceret. Non enim quærit solùm si liceat sabbathis benefacere, sed si liceat sabbathis benefacere an malefacere, hoc est, prodesse alicui an nocere. hoc enim significāt Grȩcȩ

dictiones

dictiones, ἀγαθοποιῆσαι,& κακοποιῆσαι. Et augendo quæstionem adiicit, animã saluam facere aut perdere, hoc est, vitam alicuius conseruare an occidere. Nam anima hîc pro vita posita est. Ex oppositione enim contrarij quod absurdum erat admittere, insinuat necessariò concedendum esse alterum quod voluit asserere, & tam conuenire sabbatho benefacere quàm non conueniebat malefacere. Cũ enim nullo die liceret malefacere, multo minus licebat illud die sabbathi ob diei sanctitatem: ac proinde cõtrà cùm omni liceret die benefacere, multò magis die sabbathi licebat & debebat ob diei sanctitatẽ. Sic aliquo reprehendente bonum aliquod opus quod facimus, dicere solemus: An non licet mihi hoc facere? aut oportebit me facere quod malum est? Potest & aliter intelligi in quæstione à Domino appositum esse, an malefacere, & an perdere liceret, videlicet vt significaret non benefacere alicui misero cùm quis posśit, esse malefacere: & non seruare vitã alicuius cùm quis posśit, esse perdere ipsum. vt sit huiusmodi quæstio planè cornuta interrogatio, hunc habẽs sensum: Libens à vobis didicerim, qui profitemini legis scientiam, vtrum liceat sabbatho beneficio iuuare proximũ, an potius deserere proximũ in calamitate, cui posśis subuenire? Et vtrũ fas est, seruare vitam hominis in sabbatho, an perdere, hoc est, sinere eum perire cùm posśis seruare? Perdit enim vitam alterius, qui cùm posśit seruare non seruat. Sic Erasmus. Secundùm autem vtramuis intelligentiam patet, quomodo non potuerint respondere Pharisæi, nec licere in sabbathis prodesse, nec licere nocere, sed ad alterũ concedendũ astrictos fuisse. Cùm autem nec respondere auderent licere sabbathis malefacere, aut sinere perire proximũ: nec rursum respondere vellent licere prodesse proximo, ne suis ipsi verbis sibi calumniandi præriperent occasionem, tacere elegerunt. Vbi obseruãda malitiosa Pharisæorum versutia, qui prouocati interrogatione, nec respõdere potuerunt, nec tamen etiã calumniandi animum deponere. Verùm Domini interea mira bonitas illuxit, qui quamlibet obstinatis rationem etiam præterea quod sanandus iste sibi esset, summa cum mansuetudine reddidit. Sicque quæstionem tum ab illis, tũ à se propositã, adducto exemplo quodam ad ipsis petito, soluit vt illos & auaritiæ condemnet, & immisericordiæ ac cæcitatis extremæ, dum id non permiserunt fieri in homine, quod sibi permiserunt in oue. Et est sensus à Domino intentus iste: Cùm ne vnus quidem vestrûm sit, qui etiã si vnicam tantùm habeat ouem, tamen eam cadentẽ sabbatho in foueam, eo quòd aliena ope indigeat, non sit sua manu subleuaturus è fouea, idq; non tam animali quàm suæ auaritiæ & commodo consulere volens, tanto magis licebit in sabbatho pietatis affectu succurrere homini misero, quanto homo melior est oue. Notandum ergo, argumentum à minori, hoc est, ab eo quod minus videtur licitum in sabbatho, quo argumẽto hîc Dominus vtitur, suã vim & efficaciã habere in duobus, videlicet & in comparatione ouis ad hominem, & in eo quod in subleuatione ouis concurrit affectus proprij lucri, in curatione autem hominis affectus misericordiæ. Et auaritiæ quidẽ aut proprij lucri affectum notat satis saluator, cùm dicit dominum ouis subleuaturum suam ouem, etiamsi vnicam eam habeat, ex cuius amis-

A sione paruũ damnũ incurreret. Videri tamen posset exemplum hoc à Domino adductum non esse proposito conueniens, eo quòd in casu quo ouis aliqua in foueã prolapsa esset, concurrat conditio necesśitatis talis, vt peritura sit ouis, si non ea die ei succurratur, qualis necesśitas non erat in præsenti ęgro, cuius curatio potuisset differri in diem sequentem sine aliquo periculo. Sed dicẽdum, ob id conuenienter adductum hoc exemplum, quòd in subleuatione ouis non spectabatur à subleuantibus necesśitas animalis morituri, sed necesśitas damni consecuturi. Iam maius damnum, maiusq; malum est hominem vno aliquo die miserũ esse, & malo aliquo affligi, quàm ouem aliquã perire:

B ergo si ad effugiendum damnũ ouis licuit eam in sabbatho subleuare, multo magis licuit eadem die homini misero subuenire, ad pellẽdũ ab eo maius malũ. Vnde satis intelligere licet quando & quomodo licuit medicis & chirurgis Iudæorũ subuenire ęgris & vulneratis. Idem dicendũ est de duobus exemplis similibus, quæ simili de causa affert Dominus postea Lucæ 13. & 14. cùm curasset mulierem contractam, & hominem hydropicum.

[h]Et circvmspiciens eos [b]cvm ira, contristatvs svper cæcitate, &c.] Circumspexit omnes Dominus, si sci licet aliquis esset qui quicquam vellet respondere. Circumspexit cum ira & indignationis declaratione, vt eos hac ratione ad erubescẽtiam & re-

C sipiscentiam permoueret. Fuit autem in Christo quatenus homo erat, vera ira, sicut & vera tristitia: quibus à se assumptis pasśionibus docemur, virum bonũ non debere ab omni pasśione esse alienum, vt voluerunt Stoici. Fuit tamen in Christo ira pasśio non turbans rationem, sed potius propasśio non redundans in alias vires, & nec impediens, nec turbans alias animæ actiones, quemadmodum turbat ferè in aliis. Bene autem additur, contristatus, vel potius cõdolens (est enim Græcè συλλυπούμενος) super cæcitate cordis eorũ; vt intelligatur non iratus fuisse in ipsos homines, sed potius vitio ipsorũ, ipsis autẽ hominibus condoluis-

D se. Hoc est enim perfectæ virtutis, vt ita quidem quis peccanti ex zelo Dei & virtutis irascatur, vt simul & affectu charitatis & misericordię condoleat, ira scilicet commota contra vitium, condolentia verò erga homines. Cõdolebat ergo de cæcitate cordis eorum, quòd scilicet qui se profitebantur duces cæcorum, ipsi haberent cor inuidia & odio adeò excæcatum, vt clarisśimã veritatem, etiam postquam ob oculos posita esset & explicata eis, non cernerent. Porrò Græcè pro ablatiuo, cæcitate, est πωρώσει, quæ dictio etiam significat duritiam: idq; propriè. Potest ergo sensus esse extensior, Dominum scilicet contristatũ de duritia cor-

E dis eorum, nimirum quòd nec aspectu miserabili placarentur, nec sermonem & rationem cui contradicere non possent, reciperent. Itaque cùm iam Dominus nihil prætermisisset, quo potuisset Pharisæorum malignos animos placare, iamque satis constaret eos nõ tam ignoratione veri, quàm obstinata malitia volentes errare, quo nos doceret ob deploratam quorundam malitiam nõ esse abstinendum à iuuandis proximis, aut à quibusuis bonis operibus, maximè cum ratio nostri facti illis est exposita, conuertit se ad hominem, & populo ad rei euentum inhiante dixit homini: Extende manum tuam. Vixque ea vox audita est, & homo extendit

extendit manũ subitò sic mutatã, vt suis omnibus A
officiis fungeretur, sicut altera quæ nunquã manca
fuerat. Vbi & hoc notandũ, ꝙ solo verbo hunc
sanauit, non admota manu, aut alia re, quẽadmodum
aliàs solet, sed nec homini sanato præcipiẽs
facere aliquid operis, quẽadmodum prius præceperat
paralytico, vt Pharisæi iam minus haberent
causam insaniendi cõtra ipsum. Quomodo enim
sabbathũ violasset verbo? An verò extensio manus
sabbathũ potuit violare, cum quisque Iudæorum
in sabbatho frequenter extendat manus, portans
etiam cibos, calicemq́; porrigens, & cætera quæ erant
victui necessaria? Eo sanè nos docuit, nõ satis
habere quod benefaciamus, sed omnẽ etiam lapidem
mouendũ, quod id fiat cum gratia quorumlibet. B
Sic enim videmus hic Christum egisse. Nam
primùm malè habentẽ in mediũ statuit, vt vel eius
cõspecta miseria illi moti agnoscerent pium esse,
eum etiã sabbatho curare. Tũ interrogatione commoda
monuit, vt nunquã non liceret benefacere,
ita multò magis sabbatho. Postremò & ab ipsorũ
exemplo idem cõprobauit. Cumq́; hæc omnia illos
non possent mouere vt rectè sentirẽt, & ferrẽt
misero benefieri, neq; liceret ob illorũ peruersitatem
indigenti beneficiũ negare, ita rẽ attẽperauit,
vt iuuaret quidem laborantẽ, & illis tamen quàm
minimũ daret occasionis succẽsendi, curans morbidum
solo verbo. Verùm hæc omnia non solùm
nihil profecerunt in obstinatis Pharisæis, sed etiã
his omnibus sceleratiores facti sunt. Qui enim C
prius nec miseria hominis, nec rationibus efficacibus
placari potuerũt, iam quoque nec miraculi
magnitudine, quod diuinã planè testabatur virtutem,
& ipsum curatorẽ dominũ esse legis & sabbathi,
nec eiusdem miraculi modestia quæ adhibita
erat, flecti nequiuerunt, sed potius inuidia
iam crescente efferati sunt, adeò vt etiam de perdendo
ipso cõsiliũ captarẽt, idq; cum Herodianis,
quibus vtpotè fauẽtibus Romanorum parti nihil
magis odibãt aliâs. Vnde bene scripsit Lucas ipsos
repletos esse insipiẽtia, aut potius, quod peius est,
amẽtia. Est enim Græcè ἄνοια, quod propriè amentiam
significat. Nam quid amentia fuerit si hæc
non erat, post facti rationem tanta cum modestia D
redditã, ob beneficiũ planè diuinum tanta etiam
cũ moderatione præstitũ, tanto potuisse odio Dominum
prosequi? Hic obseruandũ, quantum malum
sit inuidia, quod non potest beneficiis superari
vt alia mala, sed potius irritatur, de quo pulchrè
Basilius in sermone de inuidia. Et Marcus
quidẽ dicit Pharisæos exeũtes statim captasse consiliũ
cum Herodianis de perdendo Iesu, vt intelligere
liceat sabbatho hoc cõsilium ab eis captatũ,
quo iam præpostera eorũ religio & amẽtia magis
elucescit. Ipsi enim cùm religionis essent proceres,
licitum sibi putabant in sabbatho de nece innocentis
tractare, cùm illicitum putarent homini
miserabili cõferre verbo salutem sabbatho. Certè E
ipso iam opere demonstrauerũt se aliter respondere
ad quæstionẽ propositã à Domino, quàm dominus
ostẽderat esse respõdendũ, videlicet quòd
liceret sabbathis malefacere & perdere animam.
Porrò de Herodianis, de quibus solùm hoc loco
fit mentio, & in eo loco vbi proponitur Christo
quæstio de soluendo tributo Matth. 22. & Marci
Herodiani qui sint 12. variè sentitur. Quidam enim putant Herodianos
dictos, qui Herodẽ regem putabant esse Christum.
Sic enim sentit etiam Tertul. lib. de præscrip.

Sed horum sentẽtiam tanquã ridiculã reiicit Hierony.
in comment. supra Matth. cap. 22. Vbi Herodianos
esse dicit, milites Herodis, siue quos illudentes
Pharisæi, quia Romanis tributa soluebant,
Herodianos vocabãt, eo quòd Herodes præfectus
esset à Romanis, ipsis tributis recipiendis. Sed harum
duarũ sententiarũ prior est verisimilior, quòd
scilicet Herodiani dicti sint Herodis milites &
serui, non quidẽ Herodis regis, qui iam mortuus
erat, sed Herodis tetrarchæ Galileæ. Cum his ergo
consilium captant, eo quòd Dominus esset Galilæus,
ac proinde sub potestate Herodis præfecti
Galileæ, vbi verisimile est hæc cõtigisse. Nam tres
primi Euangelistæ tãtùm describunt gesta in Galilæa,
vsque ad tempus passionis proximũ. Cęterum
de hoc homine qui hic sanatus scribitur, sic
scribit D. Hieron. In Euangelio quo vtuntur Nazareni
& Hebionitæ, quod nuper in Græcum de
Hebræo sermone transtulimus, & quod vocatur à
plerisque Matthæi autenticum, homo iste qui aridam
habet manum, cementarius scribitur, istiusmodi
vocibus auxilium petens: Cemẽtarius eram
manibus victum quæritans, precor te Iesu, vt mihi
restituas sanitatem, ne turpiter mẽdicem cibos.
Hæc ille. Quæ si vera sunt, magis certè hominis
miseria cõmoueri debuissent, minus etiã vel hac
ratione indignari Domino, quod precanti opem
tulisset. Quod si autem illa vera non sunt, vt videri
potest ex eo quod verisimile non sit hunc mancum
ausum fuisse tale quid in sabbatho præsentibus
Pharisæis postulare, obseruanda Domini misericordia
& pietas, qui etiam non rogatus misero
opem tulerit. Satis enim ad cõmouendã Dei misericordiam
est vel miseriã suam illi proponere.
Quod autem ad mysticum attinet huius facti intellectum,
allegoricè quidem secundum Hieronymum
significatũ est, quod vsque ad aduentum salvatoris *Mystica interpretatio.*
arida manus eáque dextera, fuerit in synagoga
Iudæorum, & Dei opera non fiebant in ea:
postquã autẽ ille venit in terras reddita est in Apostolis
credentibus dextera, & operi pristino restituta.
Quem sensum etiam indicat Hilarius adiiciens
Dominum docere, Pharisæos non oportere
ægrè ferre operationẽ humanæ salutis in Apostolis,
cùm ipsis ad officij eiusdem ministeriũ manus
sit reformanda si credant. Secundùm Bedam autem
& Rabanũ secutos sensum quẽ indicat Ambrosius,
allegoria generalis accipitur, vt scilicet
homo iste indicet genus humanum in fœcunditate
boni operis arefactum, sed Domini miseratione
curatũ, cuius dextera in primo parẽte dũ vetitæ
arboris poma decerpserat, aruerat, quia à bonis
operibus faciẽdis homo torpebat: sinistra verò
sana erat, quia suæ vtilitati intendebat, & ad mala
operãda facilis erat & expeditus, sed per gratiam
redemptoris, reddito bonorũ operũ succo restituta
est etiam dextera sanitati, vt iam per gratiam
Christi curati non segniores sint ad bonum quàm
prius erant ad malum. Moraliter autem aridã habet
manum dextram, quisquis non operatur quæ
sunt dextræ partis, hoc est quæ sunt virtutis, aut peculiariter
quisquis per auaritiam contractã habet
manum, & ab omni misericordiæ sensu vacuã, ita
vt egenti auxiliarem non porrigat manum. Quisquis
autem manus dextræ ariditate laborat, si sanari
cupit, veniat in conspectũ Iesu, qui suo illum
afflans spiritu, quod mancum erit animabit. Audi
(inquit Ambrosius) vocẽ dicentis: Extẽde manum

tuam. Communis ista generalísque medicina est, & tu qui putas manum te habere sanam, vide ne auaritia vel sacrilegio contrahatur. Extende sępius eam, vt proximum iuues, vt viduæ præsidium feras, eripias iniuriæ quem vides contumeliæ iniustè subiacere, extẽde ad pauperem qui te obsecrat, extende ad Dominum pro peccatis tuis. Sic manus extẽditur, sic sanatur. Sic Hieroboam manum cùm idolis sacrificaret contraxit, & rursum cùm Deum rogaret, extendit. Hæc ille. 3.Reg. 13.

[c]IESVS AVTEM [a]SCIENS [b]CVM DISCIPVLIS SVIS, [c]SECESSIT [a]INDE [b]AD MARE, &c.] Iesus non ignarus quid molirentur Pharisæi (quid enim eũ latêre posset?) rursum sese subduxit eo ꝙ nondum esset tempus quo seipsum traderet voluntati ipsorum. Quã sua subductione veritatẽ & infirmitatẽ humanæ naturę à se assumptæ demonstrare voluit, ac exẽplo docere licitum esse persecutiones impiorum declinare. Rursum hoc suo recessũ non tam sibi quàm impiis Phariseis cõsulere voluit, videlicet vt eis occasionẽ impij facinoris subtraheret, ac illorũ furori cedens, sedationis & resipiscentiæ occasionem præberet: docens suo exemplo, nonnunquam ad tempus cedendum esse immedicabili malorũ peruicacię, ne prouocati reddãtur sceleratiores, sed potius mitigẽtur & resipiscant. Hac eadẽ de causa sanatis à se præcepit, &, vt habent Græca, interminatus est, ne manifestũ facerent eum. Præterquam enim quod hac ratione demonstrare voluit se à gloriæ cupiditate alienum esse, idẽ præcepit ne latius increbrescẽte rumore, Pharisæi magis ac magis accenderẽtur. Quòd verò Marcus postquam de expulsis dæmonibus dixit, subiecit: Et vehementer cõminabatur eis ne manifestarent illum; si relatiuũ, eis, ad dæmones referatur, intelligenda est præcepti ratio illa quæ superius est dicta, videlicet ꝙ nollet se à dæmonibus prædicari, quibus etiam cùm vera dicũt credendũ non est. Potest tamen, & fortasse melius relatiuum, eis, referri ad omnes quos sanabat, vt quod dicit Marcus, idẽ sit cum eo quod dicit Matthæus. Obseruandũ autẽ, Domini recessum factũ non solùm citra Euangelij dispendium, sed etiam cum magno Euãgelici profectus incremento. Secedentem enim Dominum secutæ sunt turbæ à quinque regionibus collectæ, nempe à Galilæa, à Iudæa, ab Idumæa, à regione trans Iordanem, & regione quæ est circa Tyrũ & Sydonem: quo tanquam typo quodam significatũ est. Euangelium gentibus prædicandum & recipiendum, postquam illud reiicerent. Ideo enim omnino videtur Marcus etiam earum regionum fecisse mentionem quæ habitabantur à gentibus. Obseruandum secundò, quanta fuerit accurrentium turbarum fides, cùm quotquot habebãt, plagas, vel solo contactu Christi confiderent se sanandos: quanta rursum Christi benignitas, qui etsi videret eos magis sanitatis corporalis cupidos, quàm doctrinæ spiritualis, ob quam potissimũ venerat, tamen eorum in se fiduciam non reiicit, sed omnes etiam languidos eorum sine discrimine sanare dignatus est. De quo amplius superius cap. 28.

VT IMPLERETVR QVOD DICTVM EST PER ISAIAM PROPHETAM DICENTEM: ECCE PVER MEVS.] Testimonium istud Isaiæ, quod habetur cap. 42. à Matthæo potissimum adductum est, ad testificandã Domini mansuetudinem in superioribus demõstratam,

A tum in eo quod illorum furori cessit quos potuit multis apertisq; verbis obtundere, quosq; potuit etiam perdere: tum in eo quod manifestũ se nollet fieri ab his quos sanabat, ne Pharisæorum animi magis irritarentur: ostendens hac ratione, Euangelicam philosophiam non terroribus, nõ conuitiis aut contentionibus esse defendendã aduersus rebelles, sed mansuetudine superaturam. Id enim est quod apertè satis hoc Isaiæ testimonium prædicit. Potest tamen etiã videri adductũ hoc à Matthæo testimonium, ad ostendendum Euangelium Iudæis repellentibus deferendum ad gentes, per turbas multas sequentes dominum significatas, vt satis insinuat Marcus. Porro testimoniũ hoc neque
B omnino secundùm Septuaginta, neque omnino secundùm Hebraicam veritatẽ adduxit Matthæus, sed in quibusdam magis consentit cum Hebraica veritate, in quibusdam magis cum Septuaginta: quædam etiam omisit in medio, quædam rursum mutauit, quibusdam ad sensus explicationem additis. In principio enim magis cũ Hebraica consentit veritate. Nam Septuaginta habent: Ecce Iacob puer meus, assumam eum, Israël electus meus, suscepit illum anima mea. Quasi testimonium hoc pertineret non ad Messiã, sed ad populũ Israëliticum, cùm in Hebræo non sint illa nomina, Iacob & Israël. Certè etiam Chaldęus paraphrastes, sicut & omnes Iudæi, de Christo hunc locum intelle-
C xit, vertit enim: Ecce seruus meus Messchia, &c. In vltima verò testimonij parte cũ Septuaginta magis consentit. Nam & illi habent; in nomine eius gentes sperabunt; cùm Hebræa habeant, & legem eius insulæ expectabũt; quomodo etiã vertit Hieronymus, vel, & in lege eius insulæ sperabunt. Aduertendum deinde, quòd quanquam totum testimonium possit intelligi de Christo, quatenus homine, quædam tamen esse quæ ei magis cõpetunt secundùm diuinitatẽ ipsius, vt illud; dilectus meus in quo cõplacuit animæ meæ. Porrò cum dictio, puer, ambigua sit, vt quæ dicatur & de seruo, & de filio, quemadmodũ & Græca dictio hoc loco posita, παῖς, quibusdã inter quos Erasmus, placet hic
D puerum accipi pro filio, quòd nomen filij potius quadret in Dominum quàm nomen serui. Verùm obstat Hebraica dictio עֶבֶד hoc loco posita, quę eam non habet ambiguitatem, quamuis id putet Erasmus, sed tantùm seruum & ministrum significat, nunquã verò filium. Vnde Hieron. vertit: Ecce seruus meus. Et seruus quidẽ rectè Christus dicitur, tum propter assumptã humanitatẽ, ratione cuius Paulus, Exinaniuit, inquit, semetipsum formã serui accipiens; tum propter ministerium illud, ad quod in assumpta humanitate nobis exhibendum missus fuit à patre. Sensus ergo est: Ecce seruus meus quẽ elegi, præ omnibus scilicet creaturis rationalibus, (pro quo Hebraicè est, innitar in eo,
E Hieronymus verò vertit, suscipiam eum) ecce dilectus meus in quo vnicè & singulariter bene animæ meæ, hoc est, mihi cõplacuit, sine scilicet admixtione alicuius displicentiæ, & sic vt per eũ solum in multis hominibus cõplaciturum sit mihi. Dicit autẽ, animæ meæ, metaphoricè sibi animam tribuẽs, vt significaret sibi ex intimo affectu optimè cõplacitum in filio. Sequitur. Ponam (pro quo Septuaginta & Hebræa habent præteritũ, posui) spiritum meũ super eum, secundùm illud Isaiæ 11. Et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, &c. Quod etiã visibiliter impletum

impleum est, cùm in Iordanis super Christum in specie columbæ descendit spiritus sanctus, patre dicente quæ hic præcedunt in Isaia: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Per hunc autem spiritū meum proferet, & annunciabit non solùm populo Israelitico, sed etiam omnibus gentibus, quæ antea in vanitate sensus sui ambulauerūt, iudicium hoc est, id quod iustū est & æquum, per legem scilicet suam Euāgelicam eos instruens de iustitia solida quam prius ignorauerunt. Quoniam autem istud futurum erat summa cum mansuetudine, placiditate & suauitate, & non per vim aut tumultum, sicut Zacha. 9. prædictum est: Ecce rex tuus venit tibi māsuetus &c. ob id vates subiicit: Non contendet, hoc est non litigabit, neque clamabit aduersus contentiosos, neq; vocem eius tumultuosam aut iactabūdam quisquam audiet in plateis, quemadmodum solent facere qui lingua belligerantur, aut seipsos iactant: sed audietur vox doctrinę ipsius in synagogis, circa mare, in deserto, aliisq; locis doctrinæ accommodis. Hanc partem sic ex Hebræo vertit Hieronymus: Non clamabit: neque accipiet personam, nec audietur vox eius foris. In Hebræo tamen non est, neque accipiet personam, sed tantum verbum ישׂא quod significat vel accipiet, vt subintelligatur personam, vel tollet, vt subintelligatur vocem suam, quemadmodum in cōmentariis indicat etiam posse accipi Hieronymus, & quomodo vt accipiatur locus iste postulat. Et quod Hieronymus vertit foris, Hebraicè est בחוץ quod potius est, vt hic habet Matthæus, in platea. Hæc ergo est potissima huius testimonij pars, ob quam testimonium hoc Matthæus adduxit, quam etiam per sequētia confirmat dicens: Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet; quæ cùm valde variè exponatur à diuersis, rectè sic accipiuntur simpliciter secundùm Chrysostomum & Theophylactum, vt significetur Dominū noluisse hostes suos perdere, quos tamē tam facile ei perdere fuisset, quàm est facile arundinem quassatam confringere & conterere, aut linum tantùm fumigans extinguere, vt ad significandum infirmitatem Pharisæorum & omnium hostium Christi cōparatam ad potentiā diuinitatis Christi, hostes Domini arundini eique quassatæ hic comparari intelligantur, & lino fumiganti. Et bene quidem lino fumiganti, ad designandum etiam furorem eorum, quo accensi erant contra Dominum: sed quorum furorem tam facile fuisset Christo extinguere, quàm facile est linum non ardens sed fumigans tantùm extinguere. Vel secundùm Hieronymum & Hilarium significatur dominum infirmos & imbecilles, in quibus adhuc est aliquid bonæ spei reliquum, ac scintilla aliqua fidei vel cognitionis ac charitatis diuinæ, non oppressurum contentione, clamore & indignatione, sed contrà potius mansuetudine sua ipsum eos fotturū, vt firmiores fiant, & in Dei cognitione atque amore magis illuminati & accēsi. Iam verò in his quę sequūtur quædā omissa sunt, quædam mutata. Nam Hebræa veritas secundùm Hiero. versionē sic habet: In veritate educet iudicium. Non erit tristis, neq; turbulentus (pro quo rectius Hebræa sic vertuntur: Non caligabit, nec frangetur viribus, vel non festinabit, hoc est, non præcipitanter proferet sententiam) donec ponat in terra iudicium, & legem eius insulæ expectabūt. Septuaginta verò sic:

A In veritate reducet iudicium. Splendebit & non cōteretur, donec ponat super terram iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt. D. Hierony. existimans illam partem ¿ donec eiiciat ad victoriam iudiciū ; positam hic pro eo quod est in Hebræo, in veritate educet iudicium, vt in veritate educere iudicium, sit efficere vt iudicium verum appareat omnibus, quod est, facere vt iudicium & cognitio veritatis vincat; putat super Isaiam & in quæstionibus ad Algasiam omnia hæc: Non erit tristis neq; turbulentus, donec ponat in terra iudiciū; omissa vitio primi scriptoris, qui (quod sæpenumero fit) quæ intercesserūt inter iudicium & iudicium, oblitus omiserit. Verùm cùm propter B aduerbium, donec, hæc pars ¿donec eiiciat ad victoriam iudicium; videatur potius respondere illi parti; donec ponat in terra iudicium; non videtur scriptoris vitio tribuendam illorum omissionem, sed potius Euāgelistam de industria illa omisisse, quòd suo proposito non seruirēt: sicut etiam illud; donec ponat in terra iudiciū; mutauit prout magis proposito suo conueniebat, non tamen à sensu originalis loci recedens. Quid est enim aliud facere vt iudicium in terra vincat, & vbique obtineat quàm ponere in terra iudicium, nisi quod illud est efficacius? Porrò pars hæc ¿donec eiiciat ad victoriā iudiciū ; à Chrysostomo & Theophylacto sic intelligitur, cōueniēter ad sensum quem C intelligunt in verbis præcedentibus; Tamdiu tolerabit mansuetè & patienter Iudæos hostes suos, donec produxerit iustum suum iudiciū ad victoriam, hoc est donec manifestū fecerit iustè se abiecisse Iudæos, nec illos habere aliquam iustam contradicēdi suo iudicio occasionem, vesania scilicet ipsorum eo prorumpente, vt omnes intelligāt eos meritò repulsos. Tamdiu, inquam, tolerabit eos, quia postea de eis sumet vltionem, conterendo arundinē, & extinguendo linum fumigans, quemadmodum fecit in Iudæis per Romanos sub Vespasiano & Tito. Secundùm Hieronymum autem & Hilarium consequenter ad sensum quem intelligūt in verbis superioribus, sic intelligitur: Tam-D diu Dominus infirmos & imbecilles in tēpore isto pœnitentiæ fouebit, inuitans eos ad maius robur, ac lumē, charitatemque perfectiorem, donec sublata mortis potestate redeat ad iudicandū orbem, quando eius iudiciū deducetur ad victoriam, cùm interea temporis videatur iam suppressum esse. Verùm si & locus Isaiæ diligenter spectetur, & scopus item Euangelistæ, videtur rectius aduerbium, donec, hic non accipiendum, vt significet certum temporis spatium, post quod futurum sit quod vsque ad illud tempus dicebatur non factum esse: sed quomodo frequenter accipitur in scripturis, vt tantùm significet rei alicuius euētum & consecutionem, vt sit sensus: Infirmos & imbe-E cilles sua māsuetudine fouebit & tolerabit, ita vt hac ratione tandem futurum sit, vt iudicium eius quod gentibus annunciare venerat, ad victoriam perducatur, veritate scilicet vbiq; obtinente, & in toto orbe recepta. Vnde bene subiicitur: Et in nomine eius gentes sperabunt, tunc scilicet postquam ad victoriam iudicium deductum est. Quod idem est cum eo quod habent Hebræa; legem eius insulæ expectabunt, hoc est, desideranter suscipient. Qui enim legem eius suscipit, & in ea sperat saluari, sperat etiam salutem consequi per nomen eius.

ELECTIS DVODECIM APOSTOLIS, DISSERIT DOMINVS in quibus sita sit beatitudo. Matth.5. Marci 3. Lucæ 6.

CAPVT XXXIX.

*autem †b.ascendens ▷b.venerunt ‖b.Et imposuit Simoni nomen Petrus. Marcus nõ per paria recẽset Apostolos, sed post tres primos Petrum, Iacobum, et Ioannem, sic continuat: Et Andreã & Philippũ et Bartholomeũ, & Matthæum & Thomam et Iacobũ Alphæi et Thadæũ, & Simonem Cananæũ, et Iudã Iscariotem qui & tradidit illum. †e dicebat ▷c. quia vestrum. ‖c. Dei †c. qui nunc fletis quia ridebitis. ▷c. nunc esuritis, quia saturabimini †c.o. eritis ▷a.o. maledixerint ‖a. quoniã †c.o. multa ▷c.o. cælo ‖e. secundũ hæc enim faciebant prophetis. B.9.71. C.14.92. B.4.51. C.8.51. C.11.94.

F[c]*Actum est autem in illis diebus exijt*[b] *&*[a] *videns *Iesus turbas*[c] *† ascendit' l in monte*[c] *orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et cùm dies factus esset,*[b] *vocauit*[b] *ad se quos voluit ipse*[c] *discipulos suos',*[e] *&*[a] *cùm sedisset, ▷*[c] *accesserũt' ad eum*[a] *discipuli eius.*[c] *Et elegit duodecim ex ipsis,*[b] *& fecit vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare. Et dedit eis potestatem curandi infirmitates, & eijciendi dæmonia,*[c] *quos & Apostolos nominauit. ‖*[b] *Simonem quem cognominauit Petrum' & Andream fratrem eius, Iacobum*[b] *Zebedæi*[b] *& Iohannem*[b] *fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina Boanarges, quod est filij tonitrui.*[b] *Philippum & Bartholomæum, Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi & Simonem qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi*[b] *Thaddæum*[b] *& Iudam Iscariotem, qui fuit proditor.*[c] *Et descendens cum illis, stetit in loco campestri & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ab omni Iudæa & Hierusalem, & maritima Tyri & Sidonis, qui venerant vt audirent eum, & sanarentur à languoribus suis. Et qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes.*[f] *Et*[c] *ipse eleuatis oculis in discipulos suos*[a] *aperiens os suum docebat eos, †*[f] *dicens': Beati pauperes*[a] *spiritu, ▷*[f] *quoniam ipsorum' est regnum ‖cælorum'.*[a] *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.*[f] *Beati † qui lugent, quoniam ipsi consolabantur'. Beati qui ▷ esuriunt*[a] *& sitiunt iustitiam,*[f] *quoniam ipsi saturabuntur'.*[a] *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnũ cælorum.*[f] *Beati † estis' cùm*[c] *vos oderint homines, & cùm separauerint vos, & ▷*[f] *exprobrauerint*[a] *vobis homines,*[c] *& eiecerint nomen vestrum tanquam malum,*[a] *& persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos mentientes,*[f] *propter*[a] *me*[c] *filium hominis.*[f] *Gaudete*[c] *in illa die,*[f] *& exultate,*[c] *ecce ‖*[f] *enim' merces vestra † copiosa' est in ▷ cælis'. ‖ Sic enim persecuti sunt prophetas'*[a] *qui fuerũt ante vos,*[c] *patres eorum. Veruntamen væ vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Væ cùm benedixerint vos omnes homines. Secundùm hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum.*[a] *Vos estis sal terræ. ‖ Quod si sal euanuerit, in quo salietur? ad nihilum valet vltra, nisi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita, ‖ neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est.*

[c]FACTVM EST AVTEM IN ILLIS DIEBVS [a]VIDENS IESVS TVRBAS, [c]EXIIT [b]ET [c]ASCENDIT.] Vt cõstituatur ordo sequentium cum superioribus, imprimis sciẽdum non posse superioribus statim subnecti quæ apud Matthæum sequuntur, quanquam ea vtatur Matthæus dictione, quæ continuam ad superiora sequelam significare videatur, cùm dicat: Tunc oblatus est ei dæmonium habẽs; &c. Nam huius dæmoniaci curationẽ nõ in secessu superiori factam, sed in domo, ac Pharisæorum ac Scribarum præsentia, patet satis ex his quę sequũtur in Matthæo, & multo magis ex Marco, qui etsi non faciat mentionem istius dæmoniaci, tamen cùm non tacuerit calumniam Pharisæorũ natã dæmoniaci huius occasione, & responsionẽ Christi, satis ex eo etiam patet ante dæmoniaci huius curationem factam esse in more Apostolorum duodecim electionem, quam superioribus subiungit Marcus, sicut & Lucas, quorum vterque satis significat in secessu illo, de quo superius, factam esse in monte, (quo Dominus ascẽderat, turbas vitare volens) illam Apostolorum electionem. Proinde quemadmodũ cùm Matthæus dicit, in illo tempore, non debet accipi certum illud tempus, quo quæ apud ipsum præcedunt gesta sunt, sed frequenter generaliter totum tempus prædicationis Christi demonstratur: ita & hic dicendum est de aduerbio, tunc, quod idem est quod, in illo tempore. Cùm autẽ ex Marco simul & Luca multum sit verisimile in secessu illo superiori contigisse Apostolorum electionẽ atque

A mox post eam electionẽ Lucas describat habitum sermonem à beatitudinibus incipientem, similem prolixo enim sermoni quẽ persequitur Matthæus cap.5.6.& 7. videndũ num sermo quem habet Lucas, idem sit cum sermone Matthi, vt hinc constet an hoc loco inserẽda sunt illa Matthæi capita nec ne. Et quidem plerique diuersum putant, eo quòd Lucas omnino videatur significare Dominũ suũ sermonem habuisse nõ in monte, sed in loco campestri, idque stando: Matthæus verò sermonem à se descriptum videtur significare habitũ in monte, idque à Domino sedente. Meritò tamen videtur non debere esse dubium quin vnus idemque sit sermo, eodem & tempore & loco habitus, cùm B vtriusque idem sit & principium & finis, & quæcunque in medio habet Lucas, eadẽ & Matthæus habeat, quamuis latius & plura cõplectens. Vterque enim à beatitudinibus incipit, vterque desinit concludendo suum sermonẽ de homine prudente qui ædificauit supra petram, vterque etiam post suum sermonem seruũ Centurionis sanatum describit. Quæ adeò mouerunt D. Augustinum, vt dum lib.2. de consensu Euangelist. disputat de hoc argumento, omnino putet, si modo diuersi sint sermones à Matthæo & Luca descripti (quod tamen ibi non asserit, sed & modum ostendit quo intelligi potest sine Euangelistarum repugnantia eundem esse sermonem) habitos tamen vno eodemq; die, & Matthæi quidem sermonem prius habitum in monte præsentibus tantũ discipulis. Lucæ verò sermonẽ deinde habitum in loco campestri post descensum

descensum è monte, audientibus omnibus turbis. A Sed hanc sententiam non esse verisimilem, ex eo satis probatur, quod post sermoné à Matthæo descriptum subiungatur: Et factum est, cùm consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbę super doctrina eius. Vnde constat & illum sermoné turbis audientibus habitum. Itaque quo dissoluatur dissonantia illa, quæ videtur esse inter Matthæű & Lucam, dum quis asserere vult eundé vtriusq; esse sermonem, sciendum ea quæ à Matthæo breuitati ferè studente in recensendis factis Christi, verba verò Christi prolixius referente, omissa sunt, à Luca, vt & aliâs, fusius esse explicata. Nã quod Matthæus dixit: Videns autem Iesus turbas, ascendit in montem; latius exposuit Lucas, indicãs ad quid B ascenderit, quídue in monte egerit, dicés: Factum est autem in illis diebus, exiit in mõtem orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Quod verò Matthæus subiicit: & cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius; latius explicat Lucas, exponés quãdo & qua ratione factum est vt ad Christum accederent discipuli. Et cùm, inquit, dies factus esset, vocauit discipulos suos. Quod & Marcus sic habet: Et ascendens in montem, vocauit ad se quos voluit ipse, & venerũt ad eum. Postea describunt hi duo electionem duodecim Apostolorũ, quam Matthæus omisit, vt & descensum de monte cum suis discipulis in locum campestrem tacuit quem Lucas descripsit. Quod autem Matthæus subiungit: Et aperiens os suũ docebat eos dicens; id Lu- C cas post descriptum descensum sic extulit: Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos dicebat. Sic nihil erit pugnantiæ, aut de loco in quo sermo sequens est habitus, aut de corporis statu & dispositione in qua sermonem habuit Dominus, videlicet an stando, an sedendo. Matthæus enim in montem conscendisse Dominum scribit, quemadmodum & Lucas, & sedisse cùm accederent ad eum discipuli: non asserit autem ipsum aut in monte aut sedendo habuisse hunc sermoné, sed tantum dicit; aperiens os suum docebat eos dicés; quod vbi fecerit, & quo corporis habitu, omnino videtur explicuisse Lucas, videlicet stãs in loco cãpestri. Et D sanè ex ipso Matthæo satis colligere licet, non habitum sermoné à Domino sedéte in monte. Nam cùm dicit: Videns turbas ascendit in montem; significat eum declinasse turbas: cumq; subiicit: & cùm sedisset accesserunt ad eũ discipuli eus; significat vtique turbas nõ accessisse ad Dominum sedentem in monte, & tamé in fine significat etiam turbas audisse hunc sermoné: non ergo in monte quo non accesserunt turbæ habitus est sermo, sed in loco campestri, quo ad eas Dominus accessit. Quod si quæratur, quorsum ergo Matthæus scribat Dominũ in monté ascendisse, & sedisse in eo, si non voluit significare, in eo habitũ sermonem à Domino sedente? Nihil enim alioqui significa- E bitur ab ipso factum in monte, nihilque significabitur propter quid sederit: Dicendum, Matthæum volentem in principio prædicationis Christi ponere summam Euangelicæ prædicationis & perfectionis, non potuisse electionem Apostolorum in mõte factam præponere, eò quòd nondũ suam vocationé ad sequelam Christi descripsisset. Montis tamen & accessus discipulorum ad Christum fecisse mentionem, vt significaret legem Euangelicam quæ sermone hoc continetur, è monte profectam: sicut & veterem legem, & potissimũ hunc sermoné dictum esse discipulis & Apostolis quibus quædam partes propriæ sunt. Quod & Lucas significare volens dixit: Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos dicebat. Aut dicendum aliter secundùm Augustinum, in aliqua excelsiore parte montis primò cum solis discipulis Dominũ fuisse, quando ex eis duodecim elegit: deinde cum illis descendisse non de monte penitus, sed de ipsa montis celsitudine in campestrem locum, id est, in aliquam æqualitatem quę in latere montis erat, & multas turbas capere poterat, atque ibi stetisse, donec ad eum turbæ cõgregarétur, ac postea cùm sedisset, accessisse propinquius discipulos eius, atque ita illis cæterisq; præsentibus vnũ habuisse sermonem, quem Matthæus & Lucas narrauerũt. Secundùm priorem modũ illud Matthæi: Et cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius; in Concordia collocandum est ante illud quod in Luca & Marco dicitur de electione Apostolorum. Secundùm posteriorem verò modum, illud collocandũ esset post electionem & descensum è monte, ante illud Lucæ; & ipse eleuatis oculis, &c. Iam ad singula enarranda descendamus.

[c]FACTVM EST AVTEM IN ILLIS DIEBVS EXIIT, [b]ET [a]VIDENS IESVS TVRBAS [c]ASCENDIT.] Quod dicit Lucas Dominum exiisse, videtur intelligendũ de illo secessũ qué superius latius explicauerunt Matthæus & Marcus: proinde quod dicit Lucas: Exiit in montem orare; non sic accipiendũ, quasi sine omni intermedio oratio exitum secuta sit, cum Marcus eum superius è nauicula dixerit post exitum è ciuitate & synagoga docuisse turbas, & sanasse lãguidos: sed intelligendũ post sermoné è nauicula habitum, vespera adueniente Dominum ascédisse in montem, ibiq; orasse. Obseruandum autem, Dominum cùm orare vellet turbas deseruisse, in montem ascendisse, & noctem orationi delegisse. Sic enim docuit orantem debere quærere secretum, tumultum fugere, mentem à terenis ad sublimia subleuare, ac noctem orationi esse accommodam: sicut dies docendis aliis, ac quouis modo iuuandis proximis est accõmoda. Nocturno enim tempore ipsa quies corporis à suis officiis métem distrahentibus, ipsæq; tenebræ, ac denique silentium ipsum, aptiorem faciunt animam ad orationem, & spiritus in Deum eleuationé ad contemplationem rerum diuinarum, & expésionem nostrorum operum ac voluntatis diuinæ. Quod autem nunc Dominus orauerit, atque in oratione etiam pernoctauerit, præter generalem illam rationem ob quam frequenter solitus fuit orare, nimirum propter electorum salutem & Euangelij profectum, nunc speciali etiam ratione ideo orabat, idque tam instanter, quoniam è discipulis suis multis, duodecim iam electurus erat, quos Euangelicæ prædicationis haberet cooperatores, & docturus iam erat Euangelicæ prædicationis & perfectionis summam. Cùm enim iam cooperariis sibi opus esset, tantis hominum turbis accurrentibus, & futuro cœlorum regno fœliciter præludentibus, agnoscens patris donum esse, extrudere in messem suam idoneos operarios, ad ipsum secessit, precatus vt instãtem Apostolorum electionem dirigere, & prosperam reddere dignaretur. Qua sua oratione dispensatoriè propter nos suscepta, primùm declarauit quàm fuerit sibi cordi nostra salus, qui tam anxiè & instanter patrem

orauit, vt nascentis nouæ Ecclesiæ idoneos ministros & duces sibi designaret, vtque illos suo spiritu donaret, vt quamplurimi per prædicationem ipsorum regno Dei adducerentur. Si autem nostra salus tam fuit cordi Christo, quàm eadem nobis cordi esse debet? Quid enim (inquit Ambrosius) te pro salute tua facere oportet, quando pro te Christus in oratione pernoctat? Secundò, docuit quanta cura & circumspectione ecclesiarum ministri sint deligendi, quantáve religione Deo sit supplicandũ, vt ostendat quos delegerit. Quod ab Apostolis studiosè factum legimus Act. 1. cùm in locum Iudæ alium subrogare vellent. Et in genere quidem docuit obnixè orãdum Deum quotiescunque pietatis aliquod officium est aggrediendum: & si quid voluerimus auspicari quod fœlix faustumque esse volumus, à deprecatione auspicandum, vt Deus nostris cœptis dexter ac fauens aspiret.

[c]ET CVM DIES FACTVS ESSET, [b]VOCAVIT [b]AD SE QVOS VOLVIT IPSE [c]DISCIPVLOS.] Hinc patet quare Dominus conspectis turbis in montem conscenderit, ibique per noctem orauerit, nimirũ pro deligendis Apostolis in salutem turbarum. Quod autem ex multis adeò discipulis suis, quorum, vt Lucas postea dicit, turbam habuit, duodecim selegit, quos Apostolos nominauit & constituit, quos & voluit peculiariter secum esse, hoc est, indiuiduos habere comites, & deinde emittere primùm ad prædicandum Euangelium regni, cum potestate curãdi infirmos, & eiiciendi dæmones, præcipua causa esse videtur, vt sicut duodecim erãt tribus populi Dei, ad quem suos mittere voluit: sic & essent duodecim qui mitterentur, veluti principes duodecim tribuum Israel. Quamuis autem ad prædicandum tribubus Israel primùm missi sint, sunt tamen etiam ad prædicandum postea gentibus ordinati, idque in numero duodenario, ideo conuenienter, quia duodecim tribus Israel, typus quidam erant totius populi Dei ex omnibus gentibus colligendi. Sicut ergo per duodecim tribus designatus est vniuersus Dei populus, ita duodecim esse conueniebat, qui primi essent authores congregandi verum Israel, hoc est, quicquid vbique erat filiorum Dei. Sunt qui dicãt, morem Iudæis fuisse, in rebus grauioribus contestandis duodecim testes adducere. Sic ergo & Dominum ad contestandum Euangelium suum hos duodecim testes deputasse. Verùm prior ratio satis subindicata est à Domino, cùm dicit Apostolos suos veluti duodecim principes populi Dei sessuros super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Hic autem duodenarius Apostolorum numerus per multas figuras in veteri testamento præsignatus est, videlicet per duodecim filios Iacob, per duodecim principes Israel, per duodecim fontes inuentos in Helim, per duodecim adolescentes offerẽtes hostias pacificas, & holocausta post lectam legem Domini, per duodecim lapides in rationali Aaron, per duodecim panes propositionis, per duodecim exploratores missos à Moyse, per duodecim lapides. Vnde 3. Reg. 18. factum est altare ab Elia, per duodecim lapides sublatos de Iordane, per duodecim boues qui sustinebãt mare æneum, per duodecim iudices quorum meminit liber Iudicum, qui præfuerunt populo Israelitico post Iesum Naue. Similes enim sunt duodecim Apostoli

Electio duodecim discipulorum.

A adolescentibus illis duodecim, de quibus Exodi 24. Nam prædicãdo Iesum Christum, & hunc crucifixum, factumq; holocaustum & hostiam pacificam pro electis, quo gratiæ fœdus inter Deum & illos confirmatur, qui recipiunt se victuros secundùm legẽ Dei, electi nostri sacerdotes ac ceu præsules fuere. Sunt & sicut gemmæ quas in pectore suo verus Aaron noster summus sacerdos gestauit, in ipsis & per ipsos declarans, verè se in pectore gestare omnem populum Israel, charitate ineffabili, qua & pro eodem mori voluit. In nouo etiam testamento numerus hic duodecim Apostolorum designatus est, per duodecim stellas in corona sponsæ, per duodecim fundamenta, perq; duodecim portas nouæ Hierusalem, quę in spiritu
B vidit Ioannes. Notãdum autem quod dicit Marcus elegisse Dominum eos quos voluit ipse. Id enim significat & Christi in deligendo diuinam autoritatem, & non fuisse eorum qui vocati sunt meriti & studij vt vocarentur, sed diuinæ tantùm dignationis. Videndũ autem quales diuina dignatio deligere voluerit, humiles scilicet, tenues ac idiotas: non potẽtes, sapientes, aut nobiles, ne intuitu diuitiarum, vel nobilitatis aliquos ad suam gratiam traxisse videretur, neq; Euãgelij victoria humanæ prudentiæ vel potentiæ tribueretur, sed tantùm prædicationis veritati, & crucis suæ efficaciæ, & vt per stulta & infirma mundi, sapientes & fortes
C cõfunderet. In montem antẽ vocat quos ordinaturus erat Apostolos, atque in monte eos Apostolos constituit, eo quòd eos euocabat ad sublimitatem Euangelicæ perfectionis, quã & mox erat traditurus; quodq; eos iam constitueret velut ciuitatẽ in monte ædificatã, quæ abscondi non potest, sed omnium semper oculis est exposita, vt in sequenti sermone dicitur. Non veniunt autem in montem nisi vocati à Christo. Nemo enim ad sublimitatem Euangelicæ perfectionis ascẽdere potest, nisi vocante Domino. Quòd si quæratur cur etiã Iudam proditorem in numerum Apostolorum delegerit, maximè cùm orationẽ præmiserit, qua, vt dictum est, precabatur electionem suam dirigi à patre vt
D idonei essent qui deligerentur: Dicendum, singulari id Dei dispensatione factum esse. Et secũdùm Theophylactum id factum est, eo quòd pro illo tempore Iudas bonus esset; & Apostolatu nõ indignus, vt discamus quod non propter futuram malitiam Deus quenquam aspernetur mala operaturum, sed propter præsentem virtutẽ etiam honorat quem scit futurũ malum. Verùm incertũ an tempore electionis Iudas fuerit bonus, an potius ab ipso principio malus, cùm multò antequã de tradendo Domino Iudas cogitaret, dixerit de ipso Dominus: Ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est. Proinde omissa illa ratione, quæ tamen latius expendetur circa illũ Ioannis locum,
E dicẽdum primò ideo à Domino factũ, quia patri visum fuit, & in scripturis prædictum, vt ab intimo suo discipulo in mortem traderetur. Secundò, vt ostẽderet fieri nõ posse quin in Ecclesia bonis mali sint permixti, nec ita nos cautos esse posse in deligendis ad sacra munia ministris, quin & eos aliquando deligamus qui vel sunt mali, vel futuri sunt mali: ferẽdos tamẽ esse, donec ipsi se perdant, aut prodãt, nec eos quorũ interest in Ecclesiã aliquos recipere, aut ad sacra ministeria aliquẽ deligere culpãdos esse, si post expensionẽ eorũ quæ humanitus illis patẽre possunt, & preces ad Deum fusas

Iudam electum Apostolatum.

Ioan. 6.

fusas, quidam deligātur fucati, aut postea mali futuri. Has duas rationes paucis cōplexus est Aug. li. 18. de ciuit. Dei, sic scribens: Habuit inter Apostolos vnum, quo malo vtens bene, & suæ passionis impleret dispositum, & Ecclesiæ suæ tolerādorum malorum præberet exemplum. Indicat & Ambrosius alias duas rationes electionis Iudæ, videlicet in commendationem veritatis Euangelicæ, & in commendationem charitatis Christi erga nos, ac pietatis erga malos & hostes suos, dum illum sibi tam familiarem fecit, à quo sciebat se morti tradendum pro salute nostra. Sic enim Ambrosius super Lucam: Eligitur & Iudas, non per imprudentiam, sed per prouidentiam. Quanta est veritas, quam nec aduersarius minister infirmat! Quanta moralitas Domini, qui periclitari magis apud nos iudicium suum quàm affectum maluit! Susceperat enim hominis fragilitatem, & ideo nec has partes recusauit infirmitatis humanæ. Voluit deseri, voluit prodi, voluit ab Apostolo tradi, vt tu, si à socio desertus, si à socio proditus fueris, moderatè feras tuum errasse iudicium, perisse beneficium. Hæc ille. Porrò Marcus duodecim Apostolos electos explicat propter duo, videlicet vt essent cum illo, hoc est, vt familiarissimè illi adhærerent, & velut fidi satellites magni principis & regis, nunquam à latere eius discederent: & vt cùm posceret res Euangelica, mitteret eos, veluti legatos à latere prædicaturos quæ à rege suo didicissent. Quorum duorum primum quidem pertinet ad proprium Apostolorum profectum, quem consecuturi erant ex familiari conuersione cum Christo, per quam familiarius mysteria regni cœlorum discere, & sanctos Domini mores conspicere dabatur: secundum verò ad profectum & vtilitatem populorum pertinet, quod necessariò præsupponit primum. Quoniam autem quos delegerat Dominus erant ignobiles, tenues, & idiotæ, nihil regale præ se ferentes, quum promissuri tamen essent regnum Dei, ne contemneretur eorum authoritas, addidit eis potestatem sibi alioqui propriā, quomodo legatis suis principes contradere solent suam potestatem, quatenus ad legationem eorum est necessarium. Addidit enim potestatem, quam nulli huius mundi monarchę suis legatis dare possunt, nimirum vt in nomine Iesu & curarent omnē infirmitatem, & eiicerent dæmonia. Vnde dicit Marcus: Et dedit eis potestatem, &c. Sciendum tamen Græca non habere ¿Et dedit; sed καὶ ἔχειν, hoc est, habere, vel vt haberent. Pendet enim à superioribus, vt essent secum, & vt mitteret, & vt daret eis potestatē, &c. ita vt tria significentur ad quę delecti sunt isti duodecim, sed quorum tertium pertinet ad secundum, eiq; annexum est. Non enim videtur intelligendum, in hac electione datam Apostolis potestatem curandi infirmitates, quemadmodū nostra litera significat, sed electos hos esse vt suo tempore daret eis hanc potestatem, nimirum cùm eos esset missurus. Tunc enim, vt habet Matth. cap. 10. & Marc. cap. 6. & Lucas cap. 9. dedit eis hanc potestatem, non ergo eandem prius ipsis dederat. Obseruandum autem, Dominum nouo horum delectorum ministerio nouum etiam indidisse nomen, & id quidem conuenientissimum, nimirum quod non tam esset dignitatis nomen quàm officij, quodq; & ipsos electos sui commonebat officij, & ipsis populis quibus erant prædicaturi, ipsos commendatiores reddidit, tanquam

A non suam, sed Dei & Christi à quo missi erant, gloriam quærentes, neque à seipsis prædicandi officium venditātes. Apostolus enim Græca dictio, Latinis sonat idem quod, missus nuntius. Non tamen omnis nuntius ab aliquo missus, Græcis dicitur Apostolus, vt non tabellio, sed qui ore negotium agit quod accepit in mandatis, quiq; ore aliquid nūtiat, qualem Latini legatum vel oratorem vocant. Vnde Paulus & Petrus se vocant Apostolos Iesu Christi, quia scilicet in mādatis habebant à Iesu Christo prædicare de ipso. Sicut autem nomen, episcopus, factum est ex vsu Ecclesiastico nomen dignitatis: ita & nomen Apostoli, ex hac Domini impositione factum est in scripturarum vsu B dignitatis nomen: sicut & apud Athenienses aliquando nomen hoc fuit nomen principatus, cuius officium erat, rectè atq; ordine curare instruereq; classem. Nam & verbum ἀποστέλλειν, vnde deriuatur ἀπόστολος, significat cursum nauis dirigere, & de dirigendis nauibus disponere & constituere. Ponitur autem à Marco simul & Luca catalogus Apostolorum, vt extra hos qui pseudoapostoli futuri erant excludantur, & qui veri sunt dignoscantur: sed à Luca quidem per paria recēsentur Apostoli, quemadmodum & postea à Matthæo cap. 10. quo significata videtur iugalis Apostolorum inter se societas & charitas, aut quomodo coniuncti essent Apostoli cùm mitterentur. Nam binos eos C fuisse missos testatur Marcus cap. 6. Ab ipso verò Marco hoc loco non recensentur per paria. Voluit enim tres illos Apostolos præcipuos primo loco ponere, quibus Dominus noua imposuit nomina, scilicet Petrum, Iacobum, & Ioannem: quibus tribus potissimum noua indidit nomina Dominus, eo quòd eos ex omnibus duodecim singularius sibi delegerat, quorum opera ad Euangelium prædicandū præcipuè erat vsurus, vnde & eos peculiariter prę aliis familiares habuit. Et quidē quamuis hoc loco Marcus dicat: Et imposuit Simoni nomen Petrus; & Lucas: Simonem quem cognominauit Petrum; non est tamen intelligendū necessariò iam in hac electione impositum hoc nomē, D quemadmodū multi intelligunt, cùm possit intelligi Euangelistas aut per recapitulationem, aut per præoccupationem istud scripsisse, & vel impositū ei nomen Cephæ, hoc est, Petri, quando suprà dictum est ei Ioā. 1. Tu vocaberis Cephas, aut postea cùm dicitur Matth. 16. Tu es Petrus, &c. Ex quo loco patet quare dictus sit hoc nomine, videlicet tū ob firmitatem fidei ipsius, tum quòd super eum, tanquam super firmum fundamentum fidei, ædificanda erat peculiariter Christiana ecclesia. Cognomen autem filiorum Zebedæi Græcè βοανεργές habetur, & videtur potius Syriacum esse quàm Hebraicū. Nam Hebraicè diceretur בְּנֵי רְגֵשׁ Beneregesch, at Syriaca lingua, qua cōstat Dominū ma-E gis vsum, vtpote vulgari, dicitur בְּנֵיָא רְגֵשׁ Beniiaregesch, quod propius ad Boanerges accedit, quāuis videatur dictio Græca corrupta esse, præpositis scilicet vocalibus quæ postponi deberēt, Boanerges scilicet pro Bonareges. Siue autem Hebraicè dicatur, siue Syriacè, non significat ea dictio propriè filios tonitrui, sed filios tumultus & strepitus: ideoq; D. Hieronymus in commentariis super primum caput Danielis putat legendum non Boanarges, sed Benereem, quod significaret filios tonitrui. Sed non est verisimile tantam potuisse huius nominis esse corruptionem. Nec obstat

quòd רגשׁ regeſch, nō propriè ſignificat tonitruū, ſed tumultum & ſtrepitum. Tonitru enim cùm fiat cū magno tumultu & ſtrepitu, recte dicitur, reges. Vnde & Homerus Iouem ὑψιβρεμέτη vocat, hoc eſt ex alto frementem, idq́; ob tonitrua. Itaque Euangeliſta Marcus aduertēs eos non à quouis tumultu vel ſonitu dici Boanerges, ſed à tumultu vel ſonitu ſimili tonitruo, interpretatus eſt nomen Hebraicum per υἱοὶ βρόντης, hoc eſt, filij tonitrui, quanquam Græcis βροντὴ nonnunquam ſimpliciter accipiatur pro tumultu & magno ſtrepitu, vt illud υἱοὶ βρόντης, accipi poſsit, filij ſtrepitus. Eſt autem in hac oratione, filij tonitrui, vel ſtrepitus, Hebraica phraſis. Sicut enim filius iniquitatis, dicitur qui iniquus eſt; & filius perditionis, qui perditus eſt: & filius pacis, pacificus: ita quoque filij tonitrui, qui tonant. Sic ergo dicti ſunt filij Zebedæi, eo quòd diuina dogmata mūdo intonauerunt velut tonitruum quoddam de cœlo auditū. Id à Iacobo factū eſſe, argumento eſt quòd eum Herodes ante omnes alios neci dedit, eo gratificaturus Iudæis, indubiè quod poſt Petrum præ aliis Apoſtolis infeſtior Iudæis eſſet Euangelij prædicatione. De multo maximo tonitru quod edidit Ioānes huius frater, abundè præter ipſius prædicationem teſtatur hiſtoria Euangelica, in qua veluti è cœlo intonans, omneſq́; ſua voce percellens hæreticos, in-

Ioan. 1. clamat dicens: In principio erat verbum, &c. Dicendum autem & de aliorum quorundam Apoſtolorum nominibus. Itaque ad diſtinctionem Iacobi fratris Ioānis, alter Iacobus dicitur, Iacobus Alphei ſcilicet filius, non illius tamen Alphei, cuius filius fuit Matthæus. Nam & ille dicitur Leui Alphei ſcilicet filius, ſed alterius Alphei, qui fuit maritus Mariæ Cleophæ ſororis matris Domini. Hic ergo Iacobus eſt, qui dicitur Marci 15. Iacobus minor, qui & frater Domini dicitur à Paulo, & ſcripſit epiſtolam Catholicam primam. Huius frater fuit alter Iudas, qui ad diſtinctionem ab Iuda proditore dicitur Iudas, Iacobi ſcilicet frater. Qui Iudas & Thaddeus & Lebeus quoque dicitur, ita vt trinomium ipſum fuiſſe credat Hieronymus. Sed huius diuerſæ nomenclaturæ quidam hanc aſsignant rationem admodum veriſimilem: inſtitutum fuiſſe apud Iudæos, quod & hodie apud eos obſeruatur, ob reuerentiam nominis tetragrammati, vt ſi quis in ſuo nomine proprio tres vel quatuor literas eius nominis poſsideat, nō temerè eodem nomine à quoquā nominaretur, preſertim in familiaribus & quotidianis colloquiis, ſed alio quodā factitio, quod vel idem cum proprio ſignificet, vel certe proprium inſigni aliqua notatione inſinuet. Hinc quiſquis apud eos nomē Iehuda, pro quo nos dicimus Iudas, ſortitus eſt, vulgò appellari ſolet Leo, quia Geneſis quadrageſimono ſcriptum eſt: Catulus leonis Iuda. Et eum qui dicitur Iehoiacim, pro quo nos dicimus Ioacim, quod nomen ſignificat extollendū, vulgo vocant, Eli, id eſt, altum. Itaq; & ſic factum putant in iſto Iuda, vt etiam diceretur Lebeus & Thaddeus. Lebeus quidē, quia לָבִיא Labi, vnde hoc nomē deriuatur, leonē ſignificat. Thaddæus autem, quia תּוֹרָה Tora fere idem ſignificat quod יְהוּדָה Iehouda, niſi quod ſanctum & ineffabile nomen in eo nuſquam apparet. Hinc & pro Iehouda, cōtrahendo dicere & ſcribere ſolēt יוּדָה Iouda ſcilicet pro Iehuda. Alter autem Iudas ad diſtinctionem huius, dictus eſt Iudas Iſcariotes. Et ſecundū Hie-

A ronymum vel à vico, vel ab vrbe in qua ortus eſt, vel à tribu Iſachar hoc cognomen ſumpſit, non ſine vaticinio faſcinoris ab eo perpetrandi. Iſachar enim interpretatur merces, ita vt hic ſignificetur merces proditoris, propter quod tam ſeriò videntur Euangeliſtæ nomen illud expreſsiſſe. Dicitur autem iſte Iudas Ioan. 6. cap. etiam Iudas Simonis ſcilicet filius. Cæterum alter Simon, qui ad diſtinctionem Petri dicitur Cananeus, dicitur etiā Zelotes, nō quòd diuerſa hæc ſint nomina, ſed quòd Zelotes dicebatur Græco nomine, cùm Hebraico nomine diceretur Cananeus: ſicut alter Simō Hebraicè quidem Cephas, Græcè autem Petrus dicitur. Zelotes enim Græca dictio, expoſitio eſt Hebræi

B nominis, Cananeus. Nā קַנָּא Cana interpretatur Zelus. Non ergo idem eſt huius cognomen cum cognomine populi qui dictus eſt Chananeus à Chanaan filio Cham. Illius enim populi nomen ſcribitur in principio per Caph, huius verò Apoſtoli per Coph, præter alias differentias. Putat autem Hieronymus hūc dictum Cananeum à Cana vico Galileæ, vbi Dominus conuertit aquam in vinum. Fuit autem frater Iacobi minoris & Iudæ Thaddæi, vt patet Mar. 6. atq; ob id coniungi videntur apud Lucam tres iſti ſimul. Dicit enim, Iacobum Alphei & Simonē qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, cùm aliâs inter duos tantum coniunctionem ponat. Itaq; inter Apoſtolos duo fue-

C re Iacobi, duo Iudæ, & duo Simones. Quēadmodum autē accidit in nomine Cephas, & in nomine Cananeus, vt ſcilicet pro eis nominibus Græcè diceretur Petrus & Zelotes: ita quoque accidit in nomine Thomas, vt pro nomine illo Hebraico, diceretur Græco nomine Didymus, vt eſt apud Ioannem. Nā Græca dictio, Didymus, quæ geminū ſignificat; explicatio eſt nominis Hebræi Thomas, quod etiam geminum ſignificat. Deriuatur enim à radice תָּאַם Thaám, quod ſignificat duplicare & geminare. Cæterum Bartolomæum, qui & apud Matth. 10. cap. & his locis apud Marcum & Lucam cōiungitur Philippo, eſſe eum qui à Ioanne dicitur Nathanael ſuprà oſtenſum eſt. Itaq; ob-

D ſeruari poteſt in catalogo Apoſtolorū illos ſeptem primò recenſeri, de quorum vocatione memorabili Euangelia meminerunt. Item & illud, cognatos etiam quoſdam Dominum inter Apoſtolos ſuos delegiſſe, docens epiſcopum ſine perſonarum acceptione ad ſacra myſteria rectè aſſumere carne ſibi propinquos, modò illi æquè atque alij ad ea idonei ſint. Non tamen inter primos Apoſtolos cognatos ſuos conſtituiſſe, ne videretur carnalis conſanguinitatis habuiſſe rationem & reſpectum.

c ET DESCENDENS CVM ILLIS, STETIT IN LOCO CAMPESTRI, &c.] Quemadmodum Moyſes acceptam in monte ve-

E terem legem, deſcendens de monte attulit promiſcuæ multitudini in pede montis conſtitutæ, quæ in montem cum Moyſe aſcendere non potuit: ita & nunc Dominus nouam legem è monte expectanti populo adfert. Et quanquam diſcipulos & Apoſtolos potiſsimum erat docturus, tamen tum quòd ad omnes electos pertinebant quę docturus erat, tum vt ſatisfaceret deſiderio turbæ præſentiam eius expectantis, & audire ipſum cupientis, deſcendit cum Apoſtolis ad turbas, etſi maxima eius pars conſequendæ potius ſanitatis quàm doctrinæ deſiderio teneretur. Tam bonus

enim

enim & expositus omnibus est Dominus, vt non posit diu fraudare præsentia & ope sua qui expectant eũ, vtq; ad eos ipse veniat qui adhuc per infirmitaté humanã ipsum accedere nequeunt: quod expensum fidé nostram in bonitatem eius suffulciet, atq; ad inseruiendũ similiter proximis, & captandam occasioné lucrandi quos poterimus accendet. Porrò turba hæc, cuius hic meminit Lucas, eadem omnino videtur esse cũ ea quã suprà descripsit Marcus circa mare apud Dominũ congregatam, quãuis verisimile sit nouos semper accessisse, & continuis augmentis increuisse, vt mirũ non sit si etiam iam aliquos dicatur sanasse, cùm prius dicatur omnes sanasse ægros. Dicit autem, maritima Tyri & Sidonis, scilicet regione, significans tantam iã Domini fuisse famã, vt externas quoq; ciuitates ad sanitatem doctrinamq; capessendã accerseret. Erant enim Tyrus & Sidon ciuitates gentiũ, sitæ iuxta mare, nõ Galileæ, sed iuxta mare mediterraneum, quod scriptura mare magnum vocat. Etsi enim Tyrus olim fuerit insula, totaq; mari circumdata, septingẽtorum passuũ interuallo à littore remota, tamen eam Alexander aggere immisso adiunxit cõtinenti, ita vt facta sit peninsula & maritima ciuitas. Notandũ autem quod dicit Lucas, virtus de illo exibat. Illo enim significare voluit, non aliena virtute Dominũ sanasse, sed propria, quã habuit quatenus Deus erat. Neq; enim de aliis ita diceretur virtuté exisse ab eis. Aduertendũ & illud, in mõte peracta esse quæ perfectissimam puritatem desiderant: inter quæ primũ locum obtinet deprecatio: proximũ delectus eorum quibus committẽda est dispensatio sermonis Euangelici. In pede auté montis & loco campestri ea peracta sunt quæ imperfectis competunt, videlicet infirmorum curatio, & indoctorũ instructio. Cùm descendisset enim Dominus, inuenit infirmos. Nã in excelsis infirmi esse non possunt. Vnde in Euangeliis neq; reperiuntur turbæ Dominum sequẽtes in excelsa, neq; quẽquam debilem aut dæmoniacum in monte curatum. Obseruandum illud quoque, Dominum quamplurimos sanasse, priusquam sublimem hũc sermonem auspicaretur, vt signa quæ viderant, auditoribus fidem facerent dicẽdorum, quorum pleraque plane sunt paradoxa, & à communi sensu aliena: vtq; auditores non dubitarent quin verbis idem ageret, quod opere ipsum agere videbant, nimirum saluatorem hominum.

[f] ET [c] IPSE ELEVATIS OCVLIS IN DISCIPVLOS SVOS, [a] APERIENS OS SVVM DOCEBAT.] Eleuauit in discipulos suos oculos, quòd ad eos multa singulariter pertinerent quæ dicenda erant. Quod autem dicitur, aperiens os suum docebat, vbi videtur superfluum esse illud, aperiens os suum, quidam intelligunt significari, Dominũ qui prius docuerat per os prophetarum, iam cœpisse docere proprio ore. Chrysostomus verò & Theophylactus intelligunt ideo adiectum, aperiens os suum, quia Dominus etiam docuit non aperiendo os suũ, videlicet vita sua & miraculis. Sed simplicius fuerit accipere illud ab Euãgelista additum pro more scripturæ, ad significandum grandia & prolixa iam Dominum locuturum esse. Sic enim & de Iob dicitur: Post hæc aperuit Iob os suum, & maledixit diei suo, & locutus est. Et Daniel. 10. Aperiens os meum locutus sum & dixi, &c. Est enim huiusmodi locutio Hebraica phrasis, quemadmodum & hæc, locutus

Iob 3.

A est dicens, aut respondens dixit. Hic tamen rectè accipitur significare voluisse Matthæum, magna quædam prolixè dicturum Dominum, cuius prius nisi pauca tantum verba recensuerat, nempe: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnũ cœlorum. Hoc enim sermone secũdùm Augustinum comprehenditur quicquid pertinet ad perfectum Christianæ vitæ statum, & summa Euangelicæ doctrinæ, quantum quidem pertinet ad mores. Nihil autem in hoc sermone deprehenditur quod sit iuris positiui, quod scilicet antequam hic statueretur fuerit indifferens, sed omnia quæ hic statuuntur, per se sunt bona, ac proinde nullo vnquam tempore immutanda, quod legis Christianæ ostendit

Matth. 4.

B perfectioné, in quam illud singulariter competit: Fidelia omnia mandata eius, confirmata in sæculũ sæculi, facta in veritate & æquitate. Porrò scopus huius sermonis est, auocare homines ab his quæ mundus magni facit & sedulò sectatur, ac docere, veram iustitiam quæ Christianorum est, non esse sitam in externis ceremoniis, nec ad eam satis esse Pharisæorum more, exterius tãtum vitam ad legis præscriptũ cõposuisse: sed sitam esse in affectu potissimum, in syncero Dei cultu, & secura in illum fiducia, in vera proximi dilectione, quæ etiã ad inimicos se extendat, & expositum hominem faciat ad inseruiendũ & subueniẽdum quibusuis: denique in humilitate, mansuetudine, misericordia,

Psal 110.

C patientia, cõtemptu rerum periturarum, atq; id genus animi virtutibus. Quoniã autem beatitudiné expetunt omnes cuiuscunq; status aut cõditionis, propter quã agimus & patimur quicquid volũtariè agimus & patimur, (est enim finis omniũ actionum & passionum) eamq; omnes pollicentur qui se sapientiæ profitentur doctores, sed de ea multa est inter philosophos controuersia, multus in vita mortalium error, ideo rectè Dominus docturus de actionibus & passionibus, exorditur suum sermonem & legé Euãgelicam à beatitudine, quemadmodum & Dauid librum Psalmorum: docetq; in rebus longe diuersis sitam beatitudinem, quàm vel vulgus autumat, vel philosophi docent. Qui-

Psal. 1. 110.

D bus etiam sententiis suis de beatitudine propositis, carni quidã paradoxis, sed summa cũ authoritate traditis, reddebat turbas & attẽtos & beneuolos auditores. Mira enim dicebat, sed pollicebatur fœlicitatem, rationem semper promissæ fœlicitatis inopinabilis adiiciens. Quid enim æquè insolens, atq; beatũ dicere, qui pauper sit, lugẽs, & afflictus? Rursus quid optabilius, quàm audire eum, qui tam certò ostendit quibus rebus quis euadat beatus?

[f] BEATI PAVPERES [a] SPIRITV, [f] QVONIAM IPSORVM EST REGNVM COELORVM.] Tripliciter à diuersis accipitur hæc oratio, pauperes spiritu, iuxta quod in scripturis tripliciter accipitur dictio, pauper. Aliquando

E enim pauperes dicuntur, qui laborant rerũ necessariarũ penuria, vt nomen, pauper, opponatur diuiti. Aliquando pauperes dicuntur, quouis modo afflicti, & destituti ope aliena, quomodo accipitur frequentissimè in Psalmis. Aliquando pauper dicitur, qui de se humiliter sentit, nec est inflatus, quomodo videtur accipi Isaiæ vlt. cap. Ad quem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos? Itaque nõ desunt qui secundùm acceptionem secundam hic intelligunt pauperes spiritu, qui animo sunt afflicto, quos scriptura frequenter vocat contritos vel humiles

Qui pauperes spiritu.

humiles ſpiritu, vt Pſal. 33. Iuxta eſt Dominus iis A
qui tribulato ſunt corde, & humiles ſpiritu ſaluabit. Sed hanc interpretationem non conuenire huic propoſito, patet tum ex eo quod pauperibus apud Lucam opponantur diuites, cùm dicitur ex oppoſito huius ſententiæ: Væ vobis diuitibus, &c. tum quod ſic pauperes ſpiritu nihil differrent à lugentibus, vt fruſtra dictum eſſet: Beati qui lugent. Alij ergo, inter quos Auguſtinus, ſecundùm tertiam vocabuli, pauper, acceptionē intelligunt pauperes ſpiritu, eos qui non habent ſpiritum magnum & inflatum, ſed modeſtè de ſe ſentiunt, omni ſuperbia & arrogantia depoſita. Sed & huic intelligentiæ obſtat, quod pauperibus, de
quibus hic eſt mentio, opponantur à Domino di- B
uites. Proinde rectius accipitur hoc loco nomen, pauperes, ſecundùm primam acceptionem, vt reſpōdeat Hebraicæ dictioni רָשִׁים raſchim. Nam & Gręca dictio hîc poſita πτωχοὶ, propriè mēdicos ſignificat. Secūdùm hanc tamen acceptionem adhuc dupliciter intelligitur illud pauperes ſpiritu. Primò enim per pauperes ſpiritu, poſſunt intelligi hi qui re vera ſunt pauperes, ſed tales effecti proprio ſuo ſpiritu, hoc eſt, propria ſua volūtate, eaq; ſpirituali, ita vt intelligatur beatos pronūciare Dominus eos qui re vera ſunt pauperes, non tamen effecti tales neceſsitate aliqua, nec quauis voluntate, ſed ſpirituali voluntate. Secundò, per paupe-
res ſpiritu poſſunt intelligi, hi qui etſi habeant di- C
uitias, non tamen cor eis apponunt, ſed parati ſunt eas abiicere, ſi & quando expediret, vt ablatiuus, ſpiritu, intelligatur determinatio diminuens, adiecta ad diſtinctionem ab his qui re ipſa ſunt pauperes. Quamuis autem hæc ſecunda intelligentia propinqua ſit priori ſenſui, & ad eum reductiuè pertineat, poſsitque ſimul cum priori intelligi comprehendi, tamen prior intelligentia & eſt ſimplicior, & videtur potiſsimum eſſe ex intentione Domini, cuius intentio omnino videtur fuiſſe, diſcipulos ſuos ob id prędicare beatos, quòd propter ſe iam omnia abieciſſent & reliquiſſent. Proinde D. Baſilius quæſt. 205. bene explicat qui ſint
pauperes ſpiritu, dicens: Hi ſunt pauperes ſpiri- D
tu, qui non ob aliam cauſam pauperes facti ſunt, niſi propter doctrinam Domini qui dixit: Vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Si verò quis etiam quomodocunq; accedentem paupertatem, ſuſceptam gubernet ad voluntatem Dei, velut Lazarus, nec hic à beatitudine alienus eſt. Hæc ille. Ex quibus coniunctis cum ſuperiori colligere licet triplices pauperes ſpiritu, ſecundùm tertiam vocabuli, pauper, acceptionem. Primo quidem, qui propter Chriſtum omnia ſua reliquerunt, quales erant Apoſtoli, & de his præcipuè Dominus locutus eſt. Secundò, qui inciden-
tem paupertatem propter Deum patienti animo
ſuſcipiunt, diuitiis eam præferentes ſpe regni cœ- E
lorum. Tertiò, qui parato ſunt animo abiiciendi facultates, vbi pietatis ratio exigeret. Vnde Eccle. 31. Beatus diues qui inuentus eſt ſine macula, & qui poſt aurum non abiit, nec ſperauit in pecunia & in theſauris, &c. Bene autem obſeruandum non eſſe dictum: Beati pauperes voluntate, ſed ſpiritu, quod à D. Bernardo in ſermone primo de feſtiuitate omnium ſanctorum diligenter eſt annotatum. Diligenter, inquit, attende, quòd non ſimpliciter pauperes nominant propter plebeios pauperes neceſsitate miſerabili, non laudabili voluntate. Spero equidem profuturam eis apud diuinæ bonitatis miſericordiam hanc ipſam afflictionis ſuæ miſeriam, ſcio tamen Dominum hoc in loco non de huiuſmodi fuiſſe locutum, ſed de his qui poſſunt dicere cum Propheta: Voluntariè ſacrificabo tibi. Attamen nec voluntaria quidem paupertas omnis, laudem habet apud Deum. Nam & Philoſophi omnia ſua reliquiſſe leguntur, vt expediti mundialibus curis, ſtudio vanitatis poſſent vacare liberius, & nolebant cenſu abundare terreno, vt abundarent magis in ſenſu ſuo. Hos diſcernit quod dictum eſt, ſpiritu, id eſt, ſpirituali voluntate, ſpirituali ſcilicet intentione, deſiderio ſpirituali, propter ſolum beneplacitum Dei & ſalutem animarum. Hæc ille. Indicauit idem & Baſilius in verbis ſuperioribus, cùm dicit, qui non ob aliam cauſam facti ſunt pauperes quàm ob Domini doctrinam, &c. & præmiſit: Quum Dominus dicat, nunc quidem verba quæ ego locutus ſum vobis, ſpiritus ſunt & vita: nunc verò, Spiritus ſanctus docebit vos omnia, & commonefaciet de iis quæ dixero vobis: Non enim loquetur à ſemetipſo, ſed quæcunque audiet à me, hæc loquetur: Hi ſunt pauperes ſpiritu, &c. Ex quibus apparet D. Baſilium ablatiuum, ſpiritu, hic accepiſſe pro ſpirituali Chriſti doctrina aut Spiritu ſancto, vt ſit ſenſus: pauperes ſecundùm ſpiritualem Chriſti doctrinam, aut ſecundùm inſtinctum Spiritus ſancti. Redit tamen ſenſus eódem quò tendit ſenſus Bernardi, ſecundùm quem ſpiritus hîc accipitur pro ſpiritu noſtro, hoc eſt, mente noſtra, à Spiritu ſancto inſpirata, & ſpiritualia intendenti. Alioqui enim mens noſtra non eſt ſpiritus. Sic & D. Hieronymus explicans qui ſint pauperes ſpiritu, Qui, inquit, propter Spiritum ſanctum voluntate ſunt pauperes; non quidem ſignificare volens ablatiuum, ſpiritu, hîc accipi pro Spiritu ſancto, ſed pro voluntate ſpirituali, quam ſcilicet inſpirauit Spiritus ſanctus. Quamuis autem in hac beatitudine commendetur primò & principaliter voluntaria paupertas pro Chriſto ſuſcepta, ſimul tamen etiam rectè intelligitur ex conſequenti commendari virtus humilitatis, quam primò & ad literam hic ſignificari intelligit Auguſtinus, ob id maximè, vt appareret, vt in prima beatitudine accipiatur commendari ea virtus quæ omnium eſt fundamentum virtutum, quomodo & intellexit Theophylact. poſt Chryſoſto. ſic ſcribens: Primùm modeſtiam & humilitatem animi ceu fundamentum iacit. Nam quoniam propter ſuperbiam Adam cecidit, per humilitatem erigit nos Chriſtus. Significatur, inquam, etiam hæc cum voluntaria paupertate. Nam abiectio omnium facultatum propter Chriſtum, neceſſariò prouenit ex animi humilitate, eamque coniunctam habet. Sicut enim diuitiæ ferè appetuntur propter mundi honorem, ita qui omnes abiicit facultates, omnes item honores ſe contemnere declarat. Atq; hæc videri poteſt ratio, quare Diuus Hieronymus in commentariis vtramque interpretationem videatur miſcuiſſe, & qua intelligitur hic ſignificari voluntaria paupertas, & qua intelligitur humilitas animi. Sic enim ſcribit: Beati pauperes ſpiritu, &c. Hoc eſt quod alibi legimus; & humiles ſpiritu ſaluabit. Ne quis autem putaret paupertatem, quæ nonnunquam neceſſitate portatur, à Domino prædicari, adiunxit, ſpiritu, vt humilitatem intelligeres, non penuriam.

Beati pauperes spiritu, qui propter spiritum sanctum voluntate sunt pauperes. Hæc ille. Bene ergo ab hac beatitudine cœptus est hic sermo, tum quia quemadmodum initium omnis peccati est superbia, & radix omnium malorum est cupiditas: ita virtutum omnium fundamētum & basis, est humilitas: ac perfectionis Euangelicæ origo est rerū perituraruм contemptus & voluntaria paupertas, tū quia in diuitiis & honoribus vulgus maximè sitam beatitudinem existimet, proinde conueniebat vt illo reiecto quod maximè sectātur homines, contrarium eius primo loco induceret, & inde inciperet beatitudo iudicio diuino, vbi ærumna æstimatur humano, vt habet Ambrosius. Quoniam autem ipsa paupertas per se non facit hominē beatum, sed tantum medium est perueniendi ad ipsam beatitudinem, ideo rationem adiicit Dominus, quare beatos pronunciauerit pauperes spiritu; quoniam, inquit, ipsorum est regnum cœlorum. Vbi obseruandum, quòd quamuis omnium beatitudinum vna sit ratio, nempe merces fœlicitatis æternæ, tamen hæc variè significatur in diuersis beatitudinibus pro exigentia singularum beatitudinum. Pauperibus ergo spiritu promittitur regnum cælorum, quia cōuenit his qui contempserunt regnare in hoc mundo, & elegerunt hic haberi viles & abiecti, vt postea regnent in cœlis cū Deo. Itaque mundus quidem dicit: Beati diuites, quoniam ipsorum est regnum terrarū. Christus verò cōtrà: Beati pauperes, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Nec dicit, ipsorum erit, sed ipsorum iam est regnum cœlorū, quod illud in secura iam possideant spe: vnde etiam non dicuntur fore beati, sed iam esse beati, in secura scilicet spe quæ non confundit. Non enim cùm dicitur: Beati pauperes, intelligendum est verbum futuri temporis, erunt, sed præsens, sunt. Nam postea dicitur: Beati estis cùm maledixerint vobis homines, &c. Porrò quāquam id quod hic promittitur beatis potissimùm sit referēdum ad vitā futuram, in qua perfectè in ipsis implebuntur hæ promissiones, tamē etiam singulæ promissiones ex parte implentur in beatis in hac vita, quemadmodum in singulis patebit. Quod enim ad hanc primam pertinet beatitudinem, pauperes spiritu etiam in hac vita iam re ipsa regnant regno planè cœlesti longe fœlicius, quàm reges & principes terræ. Hi enim vt in plurimum, verius grauissimam seruiunt seruitutem, quàm regnant. Multos enim patiuntur tyrannos, discruciati auaritia, ira, liuore, cupiditate bonorū ac vindictæ, metu, spe. At homo humilis, terrenarumq; facultatum ac honorum contemptor, liber est huiusmodi curis, tranquillo semper existēs pectore, securè expectans bona cœlestia, pestibus animorum auaritia atque superbia imperans & dominans, honoribus atque omnibus huius mundi bonis longè superior. An nō ergo talis obtinet regnum longè pulchrius ac magnificentius regno tyrannorum? Sed hic dubium aliquod esse potest, quomodo saluator præferat paupertatem sufficientiæ aut diuitiis quoad beatitudinem, cùm Sapiens dicat Ecclesiast. cap. 7. Vtilior est sapientia cum diuitiis, & magis prodest videntibus solem. Et idem Prouer. 30. precatur Deum: Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi, tribue tantùm victui meo necessaria. Deinde videtur ad beatitudinem consequendam accommodatius organum esse, diuitias aut saltem sufficientiam rerū temporalium,

A quàm indigentiam & paupertatem; quoniam indigentes necessariis oportet vacare vt habeāt necessaria, nec possunt se totos impendere his quæ sunt beatitudinis. Dicendum ad beatitudinem quidem naturalem præsentis vitæ conuenire magis aut diuitias aliquales, aut sufficientiam rerum temporalium, sed ad beatitudinem supernaturalem magis conuenire paupertatem voluntariam. Paupertas enim ex spiritu, lætissima est, expeditum reddens hominem ab omni solicitudine, certumq; ac securum hominem faciens quòd Deus ipsius curam gerat, qui non sinet ipsi deficere omne bonum, quemadmodum experientia in multis sanctis viris monstrauit. Sapiens autem non

B absolutè dicit vtiliorem esse sapientiam cum diuitiis, sed adiicit: & magis prodest videntibus solem; quo satis significat diuitias quidem aliquid conferre ad beatitudinem vitæ præsentis. Vnde & subiungit: Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia. Oratio verò illa, quæ est Prouer. 30. cap. est oratio sapientis ex parte imperfectiorum, sicut satis patet ex sequentibus. Deinde illo tempore nondum erat infirmo & rudi populo via perfectionis aperienda, cuius doctrina Christo magistro perfectionis reseruanda erat.

[a] BEATI MITES, QVONIAM IPSI POSSIDEBVNT TERRAM.] Bene pauperibus adiunguntur mites. Duo enim hæc vt ferè se

C consequuntur & cōiuncta sunt, ita etiam in scripturis coniungi solent. Vnde Saluator de se dicit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Et Matth. 11. Iudith 9. Humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio. Et Iob 24. Subuerterūt pauperum viam, & oppresserunt pariter omnes mansuetos terræ. Qui enim animo est humilis, non facilè irascitur, nec contemptum se haberi & inglorium indignatur. Sic & qui voluntariè pauper factus est, cùm honores simul & diuitias contemnat, non facilè irascetur ob iacturam vel honoris, vel bonorum ab aliquo illatā. Vnde apud Hebræos summa est affinitas & similitudo inter עֲנִי ani & עָנָו anau, quarum prior significat humiles & paupe-

D res, secunda verò mansuetos. Bene ergo subiicitur: Beati mites; tum quòd mansuetudo humilitati & paupertati coniuncta fere sit, tum quòd cōiuncta esse debeat, adeò vt sine ea paupertas spiritus laudabilis non sit. Quid enim prodest externas contēnere diuitias, si non etiam teipsum contemnas: & superiorē esse ipsis pecuniis, si non etiam tui animi cōmotiones superare possis, quod fit per mansuetudinē? Apud Græcos tamē secundo loco ponitur: Beati qui lugent; ordine etiam non incongruo. Sic enim prima beatitudine excluditur appetitus bonorum & diuitiarum, secunda verò appetitus voluptatū, in quibus tribus cōprehenduntur omnia quæ mundi sunt. Est autem istud: Beati

E mites, &c. desumptū à Domino ex Psal. 36. vbi dicitur: Mansueti autem hereditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis. Nam inter mansuetos & mites nulla constituenda est differentia, quemadmodum tamen quidam constituunt, cùm vna sit apud Græcos & Hebræos dictio, quam Latinus nunc vertit mansuetum, nunc mitem. Est enim Græcè πραΰς, vel πρᾶος, Hebraicè verò עָנָו Anau. Pertinet autem ad mansuetum vel mitem non quidem omnino nunquam irasci, hoc enim est insensatorum & insipientium: sed ita passionibus iræ & zeli imperare, vt nec indignetur, vel

vel murmuret contra Deum, vel ob iniquorum fœ- A liciores successus, vel proprias aduersitates ab illo immissas, neq; contentiosè cum improbis pugnet verbis, nec iniurias ab eis illatas cupiat vindicare, sed vt ita se gerat, erga Deum quidem, vt benigno animo Dei iudicia sustineat: erga homines verò, vt vel taciturnitate, vel placida responsione, vel malorum illatorum patienti tolerantia improbitatem hominum superare cõtendat. Non solùm enim ad mitem pertinet, nõ quærere vindictam, etiam placita suauitate exteriorum morum vtilem se omnibus exhibere, hoc est, non solum non vinci à malo, sed vincere in bono malum. Pertinere autem ad mansuetum huiusmodi animi erga Deum dispositionem, patet ex Psal. 36. vbi Psalmi- B sta dehortans ab æmulatione & zelo impiorum, & zelantium eos pœnam describens, per oppositionem dicit: Mansueti autem hæreditabunt terram; pro quo prius dixit: Sustinentes autem Dominum ipsi hæreditabunt terram. Pertinere autem etiam ad mansuetum placidam respõsionem, illud

2.Tim.2. Pauli docet: Seruum autem Domini non oportet litigare, sed mãsuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati. Magna ergo est virtus mansuetudinis, quæ hominem sui ipsius dominum facit, Deoq́; in omnibus subditum ac optimè affectum, omnibus item hominibus, etiam improbis, vtilem & commodum. Ideoq́; & in scripturis passim com- C mendatur, idq́; variè. Primùm, quod singulariter Deo placeat; & singulariter ei curæ sunt mansueti. Vnde Ecclesiast. 1. Beneplacitum est Deo fides & mansuetudo. Et Psal. 149. Exaltabit mansuetos in salutem. Et Isaiæ 11. Arguet in æquitate pro mansuetis terræ. Et sanè tam grata Deo & perfecta est hæc virtus, vt Dominus huius exemplum & magistrum se specialiter exhibuerit, dicens: Discite à me, &c. Secundò, quòd hæc virtus aptiorem faciat mentem vt sit capax cognoscendi diuinam voluntatem, & audiendi eloquia diuina. Vnde Psal. 24. Diriget mansuetos in iudicio, docebit mites vias suas. Et Psal. 33. Audiant mansueti, & lætentur. Et Iacobi 1. In mansuetudine suscipite insitum ver- D bũ quod potest saluare animas vestras. Et Eccle. 5. Esto mansuetus ad audiendum verbum Dei, vt intelligas. Vnde Moyses, de quo scribitur Numer. 12. quòd erat mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra, creditur à Dionysio ob hanc virtutem habuisse cum Deo tantam familiaritatem. Tertiò, quòd hæc virtus vt nos commodos & vtiles omnibus facit, ita etiam gratos. Vnde Ecclesiast. 3. In mansuetudine opera tua perfice, & super hominum gloriam diligeris. Hic autem à Domino ideo prædicantur beati mansueti, quoniam, inquit, ipsi possidebunt terram. Vbi pro, possidebunt, Græcè est, κληρονομήσουσι, idem scilicet verbum quod est Psal. 36. vnde istud de- E sumptum est, vbi nos legimus: Mansueti autem hæreditabunt terram. Plus est autem hæreditate vel in hæreditatem accipere terram, quàm possidere terram. Multi enim possident, non hæreditario iure. Terra autem, cuius possessio hîc promittitur mitibus, variè à diuersis accipitur. Bernardus enim intelligit corpus, quod possidet anima hominis mansueti, regnans super carnis motus, & omnibus suis membris per mansuetudinẽ imperans. Et D. Ambrosius quoque per terram videtur corpus intelligere, verùm intelligit mansuetum non

A hic possidere corpus suum, post resurrectionem. Post resurrectionem, inquit, terram tuam incipies possidere absolutus à morte. Ille enim cui dicitur: Terra es & in terram ibis; non possidet terram suam. Non enim potest esse possessor, qui non capit fructum. Diuus Hilarius videtur intellexisse corpus Dominicum, aut potius corpus nostrum cõfiguratum corpori claritatis Christi, vt sit idem sensus ipsius cum sensu Ambrosij. Sic enim scribit: Mitibus terræ hæreditatem pollicetur, id est, eius corporis quod ipse Dominus assumpsit habitaculum. Et quia per mansuetudinem mentis nostræ habitauerit Christus in nobis, nos quoq; gloria clarificati eius corporis vestiemur. Diuus Hie-

B ronymus terram intelligit hic eam de qua Psal- Psal. mista: Credo videre bona Domini in terra viuentium; cœlum scilicet, quod terra est viuentium; cùm terra hæc sit potius terra mortuorum vel morientium. Chrysostomus verò etiam hanc terram intelligit. Huius certè terræ possessio rectè intelligitur promitti mitibus, tum quòd frequenter contingat vt tales stabilius & quietius sua possideãt, quàm immites, qui multotiens animam & hæreditatem paternam contentionibus suis perdunt: tum quia mansueto homini totus mundus patria est, totq́; locis habet fundum, quot locis reperit amantes Euangelicæ mansuetudinis, atque ex omnibus quæ habet mundus voluptatem & fructum

C capit velut illius possessor, cum contrà immitis & ferox nec hoc possideat quod habet. Itaque secundùm Chrysostomum, quoniam vulgo æstimatur eum qui mitis est omnia sua perdere, contrariũ promittit Dominus, spiritualibus tẽporalia immiscens, vtens ad hoc verbis Psalmistæ. Verisimilius autem est omnia hęc promissa pertinere potissimũ ad futuram vitã, & ideo verisimilior est & simplicior Hieronymi interpretatio, quamuis vt omnia hæc promissa ex parte etiã in hac vita impleri rectè intelliguntur, simul possit intelligi & sensus Chrysostomi. Aut terra hic simplius accipietur pro terra, hac quã iam ex parte possidẽt mites, sed perfectissimè cũ Christo possessuri sunt cùm facta erit

D terra noua, hoc est, de ea terra potissimũ hic loquitur Dominus, quã Paulus ad Hebr. 2. vocat orbem terræ futurũ, subiiciendũ Christo. Itaq; quoniam mites hic frequẽter pelluntur suis possessionibus, promittitur eis verbis Psalmistæ hæreditaria possessio totius terræ. Cùm enim sint futuri hæredes Dei, cohæredes autem Christi, simul cum ipso hæreditario quodã & proprio iure possidebunt vniuersam hanc terram, cùm dominabuntur iusti omnibus impiis in matutino. Et mundus quidem dicit: Beati potẽtes qui iniurias suas vindicare valent, quoniam tales possidebũt terrã. Christus contrà: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.

[f] BEATI QVI LVGENT, QVONIAM

E IPSI CONSOLABVNTVR.] Cùm vulgus existimet etiam in delitiis & voluptatibus huius vitæ sitam beatitudinem, Dominus postquam prima sententia reiecit vulgi sententiam, diuitias & honores magnifacientis: hac iam sententia etiam refellit falsam vulgi de voluptatibus opinionem, asserens econtrariò in luctu potius sitam beatitudinem. Mũdus enim dicit: Beati ab omni luctu liberi, & omnibus delitiis affluentes. Dominus contrà: Beati qui lugent. Cùm autem non omnes qui lugent sint beati, imò multorum luctus sit vituperandus, vt qui lugent eo quòd non honorentur in

mundo,

mundo, aut qui lugent damnum rerum temporalium, aut impotentiã vindictæ, aut deniq; qui immodicè dolent amicorũ suorum amissionem, aut simile quid: omnes ferè sententiam hanc intelligendam volunt singulariter de sancto luctu spõte à viris iustis suscepto, vt est luctus quo vel propria, vel aliena deflent peccata. Deniq; quo exilium & vitæ huius miserias ac tentationes deplorant, desiderantes esse cum Christo, & eo esse statu in quo nihil committant Deo ingratum. Verùm si consideretur sententia quæ apud Lucam huic opponitur, nimirum: Væ vobis qui ridetis nũc, quia lugebitis & flebitis; videbitur Dominus nõ solùm beatificasse huiusmodi luctũ à viris sanctis, iustis illis & piis de causis susceptum. Sicut enim diues epulo comprehẽditur sub illo væ, quod huic beatitudini opponitur: ita & hæc beatitudo videtur etiã ex intentione Saluatoris pertinere ad Lazarum Euangelicum, vt satis patet ex verbis Abrahę, quibus respondit diuiti, dicens: Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris. Proinde intelligenda hæc sententia non solùm de his qui ob sanctas illas causas spretis huius mundi voluptatibus, sponte luctũ suscipiunt, sed etiam de his qui calamitates aliquas à Deo sibi immissas æquo animo hic perferunt, vt sub hac beatitudine cõprehendatur illud Iacobi: Beatus vir qui suffert tentationem, quoniã cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. Lugentes enim hic dicuntur, non solùm qui lachrymas emittunt, sed etiã quotquot in rebus tristibus & calamitatibus agunt, maximè his quæ fortunæ esse videntur. Quod si obiiciatur, non omnes huiusmodi lugentes esse beatos: Dicendum, Dominum etiam has sententias non extulisse catholicὼs, ac proinde noluisse significare; omnes lugentes esse beatos, sed tantũ voluisse significare in genere, id quod omnes miserum putant, viam parare ad solidam fœlicitatem, si modò tamen quis eo benè vtatur, & nihil alioqui desit quod fœlicitatem æternam impediat, quomodo ferè oportet generales huiusmodi sententias intelligere. Sicut enim dum postea in genere dicit: Væ diuitibus, væ vobis qui ridetis, qui saturati estis, & væ cùm benedixerint vobis homines; non vult vniuersaliter omnes diuites, aut ridentes, aut commendatos ab hominibus condemnare, sed ex circumstantiis, aliisq; locis facilè patet de quibus veræ sunt generales illæ sententiæ, ita etiam hoc loco censendum. Ex aliis enim scripturis, atque ex hoc ipso loco videndum, quibus lugentibus hæc beatitudo conueniat, nimirum his qui mites sunt, vt præmittitur: quiq; esuriunt & sitiunt iustitiam, vt sequitur. Beati ergo qui lugent propria delicta, cum Psalmista dicente: Laboraui in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectum meum, &c. Beatiores, qui etiam aliena deflent peccata, ob Dei inhonorationem, malorumq; perditionem, & pusillorum scãdala, quomodo Samuel luxit Saulem, & Dauid impios, dicens: Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam. Et Paulus Apost. flere se dicit eos qui post fornicationem & immunditiam non egerunt pœnitentiam. Beati qui cum Ieremia lugent vastitatem spiritualis Ierusalem. Beati qui voluptates huius mundi spernentes dicunt cum Dauide: Renuit consolari anima mea; & præ desiderio cœlestis patriæ, ac tædio carnis repugnantis spiritui exclamant cum Paulo: Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et cũ Dauide: Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est. Beati deniq; quibus non contingit terrena hic frui fœlicitate, sed omnia eis in hoc mundo aduersa eueniunt, si modò patienter immissas à Deo miserias sufferant, & cũ Psalmista dicant: Ego in flagella paratus sum. Et cum Ieremia: Corripe me Domine, veruntamen in iudicio, & non in furore tuo. Omnes hi lugentes beati, inquit Dominus, quoniam ipsi cõsolabuntur. Idq; potissimùm & perfectissimè in futura vita, quando, vt habet Isaias, lætitia sempiterna erit eis, & auferet Dominus Deus omnem lachrymã ab oculis eorum, & mors nõ erit vltra, neq; luctus, neq; clamor, neq; dolor, quia prima abierunt. Sed tamen & in præsenti etiam vita, non aberit cœlestis ille cõsolator, spiritus sanctus, qui temporarium luctum inæstimabili mentis gaudio pensat, vt possint dicere cum Paulo: Quasi tristes, semper autem gaudentes. Et cum Dauide: Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Proinde non contrariatur huic sententiæ beatificanti lugentes, quod habet Sapiens, dehortans à merore, Prouerb. 17. Animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exiccat ossa. Luctus enim iste, quem hic Dominus beatificat, suã habet coniunctam aut comitem ferè mentis hilaritatem, superantem omnem sensum & omnem sermonem, secundum illud Psalmi mysticè intellecti: Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte. &: Cibabis nos pane lachrymarũ, & potum dabis nobis in lachrymis. Sic nec contrariatur quod dicitur Ecclesiast. 30. Tristitiam longe expelle à te. Multos enim occidit tristitia, & non est vtilitas in ea. Loquitur enim de tristitia mundana, quæ secundùm Paulum mortem operatur. Porrò de consolatione sempiterna, quæ manet sanctos in cœlis, prolixè habetur Isaiæ vltim. cùm dicitur: Lætamini cum Ierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam, gaudete cum ea vniuersi qui lugetis super eam, vt sugatis, & repleamini ab vberibus consolationis eius, vt mulgeatis, & delitiis affluatis ab omnimoda gloria eius. Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, & in Ierusalem consolabimini.

Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, &c.] Bene hæc beatitudo superioribus tribus subiungitur. Nam contemptis diuitiis, honoribus, & voluptatibus, quorum trium contemptus, superioribus tribus significatus est, superest vt homo iam etiam esuriat & sitiat iustitiam & virtutem. Sed hìc difficultas occurrit, quomodo Matthæus addat, iustitiam, quod non additur apud Lucam, nec subintelligi posse videtur, cùm illi; Beati qui esuritis; opponatur, Væ qui saturati estis, quia esurietis; quod quemadmodum intelligitur de saturitate corporali, ita etiam contrarium videtur debere accipi de fame & siti corporali, & non de fame iustitiæ, quæ est fames spiritualis. Dicendum, quod quemadmodum Lucas in prima beatitudine non apposuit ablatiuum, spiritu, eò quòd induceret Dominũ alloquentem discipulos, ita vt facilè ex eo intelligi posset, quales pauperes Dominus beatificaret, nimirum qui similes essent Apostolis voluntariè paupertatem eligentibus: ita & in hac beatitudine non addidit accusatiuum, iustitiam, quo exprimeretur quales

Z

Marginalia: Luc. 16. Iacobi 1. Psal. 6. Psal. 118. 2. Reg. 5. Treno. 1. Psal. 72. Rom. 7. Psal. 119. Psal. 37. Apoc. 21 Psal. 93. 2. Cor. 2.

A esurientes Dominus beatos pronuntiaret, eo quòd id satis intelligi posset ex iis quibus Dominus loquebatur. Et quamuis quod dicit, Lucas; Beati qui nunc esuritis; omnino videatur debere accipi de esurie corporali: Matthæus tamen, qui generaliter proposuit beatitudines: expressit hanc beatitudinem de esurie spirituali, eo quòd esuries corporalis non sit beatificata nisi propter adiunctam etiam spiritualem esuriem iustitiæ: quemadmodum econtrà saturitas corporalis ob id maximè condemnatur, quòd adiunctum habeat fastidium aut neglectum iustitiæ. Beati ergo pronunciantur qui sic esuriunt & sitiunt iustitiam, vt eius desiderio frequenter esuriant & sitiant corporaliter, B negligentes pascere corpus, imò corpori alimentorum copiam subtrahentes, ieiuniisq; carnem macerantes, vt mentem pascant, & impinguent iustitia. Beata esuries corporalis, si modò talis sit qualis fuit discipulorum Domini. Accipitur autem hîc iustitia, vt sit generalis virtus: & esurire iustitiam, sit desiderare quæcunque sunt virtutis & æquitatis. Id autem contingit dupliciter, videlicet aut desiderando propriam innocentiam & rectitudinem in omnibus actionibus, aut optando vt id quod æquum & iustum est apud omnes obtineat, & ab omnibus præstetur quod debitum est & rectum. Atque vterque hic modus rectè intelligitur comprehendi sub hac beatitudine vt esurientes iustitiam, sint desiderantes C id quod rectum est & debitum exhiberi, tùm à se, tùm à quocunque, fastidita omni iniquitate, tùm in se, tùm in quocunque. Et quidem desiderium iustitiæ, rectè hîc non per desiderij nomen, sed per famem & sitim designatur, idque multiplici ratione. Primùm, vt ostendatur vehementia desiderij. Fames enim & sitis desideria sunt longe superantia quoduis aliud desiderium vel honorum, vel diuitiarum. Deinde, vt ostendatur quasi naturalitas, quod scilicet quemadmodum tam fames quàm sitis ex natura prouenit, ita desiderium vehemens iustitiæ vt naturale inest iustis secundùm naturam spiritualem maximè, secundùm quam ex Deo D nati sunt. Præterea ad ostendendam qualitatem indigentiæ, quod scilicet iusti desiderant iustitiam & rectitudinem tanquam cibum & potum, indigent ad vitæ conseruationem esurientes & sitientes. Sic enim & iustitia velut cibus est & potus spiritualis, animam pascens, reficiens, & viuificans, aut in vita spirituali conseruans. De hoc cibo dicit Dominus: Meus cibus est vt faciam voluntatem patris mei qui est in cœlis. (*Ioan.4.*) Dicit ergo; qui esuriunt & sitiunt iustitiam; hoc est, qui eo amore eam prosequuntur, quo ardore prosequimur cibum & potum, quique eam veluti ad vitæ conseruationem necessariam requirunt, atque in ea oblectantur, quomodo homo in ci- E bo & potu. Non dicit autem: Qui esuriunt & sitiunt scire vel facere iustitiam, sed absolutè, qui esuriunt iustitiam, vt intelligamus vtramque iustitiæ esuriem, qua scilicet desiderant eam iusti & scire & perficere. Nec dicit: Beati qui amant iustitiam, aut qui sectantur, aut faciunt iustitiam, quemadmodum dicit & Psalmista Psal.105. Beati qui custodiunt iudicium, & faciunt iustitiam, in omni tempore; quia, vt habet Hieronymus, non nobis sufficit velle iustitiam, nisi iustitiæ patiamur & famem, vt sub hoc exemplo, nunquam nos satis iustos, sed semper esurire iustitiæ opera intelligamus. Iusti enim quoniam nec se nec alios vident in hac vita præstare quicquid debitum est, cùm in multis offendamus omnes, etiam habita iustitia non sunt contenti, sed vlterius semper esuriunt & sitiunt perfectiorem tum in se, tum in aliis iustitiam. Iam & illud notandum, Dominum cùm dicit beatos qui esuriunt & sitiunt iustitiam, auocare ab esurie & siti rerum temporariarum, ac significare voluisse leuiter appetenda ista, quibus alitur & fouetur corpus, in quorum cura vulgus miserè torquetur, quorum saturitas nonnunquam plus cruciat, quàm prius cruciabat fames, & mox à saturitate recurrit fames subinde satianda. Fœlices esse qui famem ac sitim à rebus prætereuntibus transferunt ad iustitiam Euangelicam expetendam, vbi semper est quod esuriatur & sitiatur. Bene autem pro mercede promittitur huiusmodi esurientibus, quòd ipsi saturabuntur. quasi dicat: Miseri qui esuriunt & sitiunt temporalia, quoniam tales non continget vnquam saturari: sed fœlices qui esuriunt & sitiunt iustitiam, non enim semper esurient, sed aliquando fœliciter & beatè saturabuntur. In cœlesti scilicet patria, secundùm illud Psalmistæ: Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo, satiabor cùm apparuerit gloria tua. Ad vitam enim futuram, saturitatem hanc referre potissimùm oportet, eo quod in hac vita non sit saturitas plena, propterea quòd semper desit aliquid iustitiæ, quod esuriamus. In futura autem vita sicut omnium bonorum, ita & iustitiæ erit satietas, cùm sublata erit omnis iniquitas simul cum morte. Et tamen etiam in hac vita ex parte saturitas esurientibus iustitiam contingit longè fœlicior & verior quàm sit diuitum satietas, secundùm illud Saluatoris: Qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet in æternum. Et rursum: Qui biberit ex hac aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed fiet in eo fons aquæ viuæ salientis in vitam æternam. Porrò duarum iam prædictarum beatitudinum promissiones, simul cum oppositis condemnationibus saturorum & ridentium, pulchrè habet Isaias: Ecce, inquit, serui mei comedent, & vos esurietis. Ecce mei bibent, & vos sitietis. Ecce serui mei lætabuntur, & vos confundemini. Ecce serui mei laudabunt præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus vlulabitis.

BEATI MISERICORDES, QVONIAM IPSI MISERICORDIAM CONSEQVENTVR.] Bene hæc beatitudo in qua beatificatur misericordia, subiungitur superiori in qua iustitia beatificatur. Sicut enim hæ duæ virtutes, quarum altera respicit debitum, altera gratuitum, frequenter in scripturis coniunguntur, ita in eo qui beatus esse volet, coniuncta debet esse misericordia iustitiæ: & prius quidem iustitiæ, deinde etiam misericordiæ habenda est ratio. Iustitia enim sine misericordia, veluti crudelitas est: misericordia verò sine iustitia, dissolutio est, quare ab inuicem hæc separari non debent. Vnde in Psalm. Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas. Et: Misericordiam & veritatem diligit Deus. Et: Misericordia & veritas præcedent faciem tuam. Et Prouerb.20. Misericordia & veritas custodiunt regem.

gem. Et cap.16. Misericordia & veritate redimitur iniquitas. Et infinitis aliis locis hæc coniunguntur. Ad misericordem autem pertinet, ex animo compati alienis miseriis, easq; velut proprias ducere, ac proinde appetere tollere illas, easdémque tollere si potest. Dicitur enim misericors, quasi miserum & afflictum habens cor ob conspectam alterius miseriam. Vnde constat misericordem præcellere beneficum aut munificum, cùm præter exteriorem subuentionem, in nomine, misericors, includatur interior ille compassionis & condolentiæ pius affectus, qui non includitur in nomine beneficus aut munificus. Est autem tantæ eminentię hæc misericordiæ virtus, vt sola inter virtutes Deo propria dicatur, iuxta illud: Deus cui proprium est misereri. Vnde & in scripturis à misericordia maximè Deus prædicatur, & postea in hoc sermone singulariter ad imitationem misericordiæ diuinæ Dominus adhortatur, dicens apud Lucam: Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est, pro quo Matthæus habet: Estote ergo perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Vnde significatur ad perfectionem diuinam, per misericordiam & benignitatem nos peruenire. Quamuis autem misericordia quædam sit etiam erga nos ipsos, qua scilicet studemus miseriis nostris propriis subleuandis, iuxta illud Ecclesiast. 30. Miserere animæ tuæ placens Deo; tamen sicut propriè misericordia dicitur ad alterum, ita etiam de huiusmodi misericordia intelligenda est hæc beatitudo. Porrò huiusmodi misericordia in eleemosynarum largitione non tantùm consistit sed etiam in his omnibus quibus iuuatur aliqua proximi miseria, & alterius onus portamus: vnde bene non dixit Dominus: Beati eleemosynarum largitores, aut beati miseratores, sed id quod omnibus competere potest: Beati misericordes. Misericors enim est, qui vel tantum indolescit fraterna charitate alterius calamitatibus, si non possit subuenire. Misericors est, qui monet errantem, docet ignorantem, consolatur afflictum, vestit nudum, pascit esurientem, condonat peccanti in se debita, orat pro peccatoribus, aut denique qui quicquid habet dotis, aliis subleuandis ac refocillandis impendit. Quis ergo ab hac beatitudine conqueri poterit se necessitate esse exclusum? Considerandum autem & illud, Dominum cùm beatos misericordes pronunciat, contra vulgi sententiam significare, quod à Domino dictum testatur Paulus Actuum 19. Beatius esse dare, quàm accipere: & subuenire, quàm aliena opera subueniri. Porrò ob quam causam beati sint misericordes, ostendit Dominus subdens; quoniam ipsi misericordiam consequentur; à Deo scilicet. Et id quidem patet ex parte in præsenti tempore, in quo ob assidua peccata nemo non indiget Dei misericordia remittente peccata, quam maximè misericordia fraterna impetramus, iuxta illud Prouerb. 16. Misericordia & veritate redimitur iniquitas. Et Danielis 4. Peccata tua eleemosynis redime. Sed perfectissimè Dei misericordiam consequentur misericordes in futura vita, quando gratuita Dei bonitate liberabuntur ab omnibus huius vitæ miseriis & malis. De qua misericordia Psalmista: Qui coronat te in misericordia & miserationibus. Et Iudas in epistola

Quis misericors.

Psal. 102.

A sua: Vosmetipsos in dilectione Dei seruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam. Ex quibus scripturis discimus non nisi per misericordiam Dei saluari nos posse, secundùm illud Pauli: Gratia Dei vita æterna. Si enim exacta iustitia nobiscum agere vollet Dominus, non iustificabitur in conspectu eius omnis viuens. Idem cum hac sententia Domini habet & Dauid Psal. 40. dicens: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Et Tobiæ 4. Quomodo potueris, ita esto misericors, & ne auertas faciem tuam ab vllo paupere. Ita enim fiet, vt nec à te auertatur facies Domini. Ex opposito verò
B dicitur Iacobi 2. Iudicium sine misericordia ei qui non facit misericordiam. Superexaltat autem misericordia iudicium. Et Prouerb. 21. Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipsę clamabit, & non exaudietur. Videtur autem cùm dicitur solùm ipsi misericordiam consequentur, esse æqualis retributio, sed est multo maior. Non enim est æqualis misericordia diuina & humana. Condonasti proximo delictum aliquod leuiusculum, tibi Deus condonabit omnia delicta. Remisisti fratri vindictam temporariam, tibi Deus remittet æternam. Subleuasti tua pecunia fratris inopiam, tibi Deus reddet opes suas cœlestes.
C Theophylactus autem non solùm de misericordia Dei dictum putat; quoniam misericordiam consequentur; sed etiam de misericordia hominum, vt ob id intelligi possit absolutè dictum, misericordiam consequentur. Qui enim heri misericors fuit, si hodie inops sit, ab omnibus misericordiam consequitur. Itaque sensus erit: Misericordiam consequentur, partim quidem hîc à Deo & ab hominibus, perfectissimè autem postea à Deo.

BEATI MVNDO CORDE, QVONIAM IPSI DEVM VIDEBVNT.] Quemadmodum immunditia dupliciter accipitur in scripturis, & aliquando quidem specialiter pro venereis actibus illicitis, quibus non tantum anima, sed & corpus polluitur, vt cùm Paulus numerat
D inter opera carnis, fornicationem & immunditiam: aliquando verò generaliter pro omni vitio mentem hominis coinquinante: Sic dupliciter intelligi possunt aliqui dici mundo corde, vel, vt habent Græca, καταροὶ καρδία, hoc est, mundi corde, pro quo Augustinus legit dictione composita, mundicordes. Aut enim specialiter dicuntur mundi corde, quorum cor castum est ab omni concupiscentia venerea, aut saltem ab illicita concupiscentia alienum. Atque hoc modo hic accipit Theophylactus, intelligens ideo munditiam cordis subiunctam post misericordiam, eo quòd quidam inueniantur misericordes, qui tamen scortantur, & aliâs immundi sunt, atque
E ob id Christum iubere cum aliis virtutibus etiam esse mundos, hoc est, castos, non solùm corpore, sed etiam corde, & adiecisse quoniam ipsi Deum videbunt; quia vt nihil æquè hebetat mentem atque deditum esse veneri, sic castitas & continentia mentem maximè capacem reddunt visionis & cognitionis diuinæ. Aliter dicuntur mundo corde generaliter, quorum cor nullis vitiis est inquinatum, purum scilicet & à malis cogitationibus, & à prauis desideriis, & singulariter ab omni duplicitate, quomodo Dauid precatur cor mundum creari in se. Atque hoc modo acci-

Galat. 5.

Duplex mundicies cordis.

pit hic D. Ambrosius, & similiter Basilius, qui quæstione 280. explicans quis sit mundus corde, dicit: Qui non reprehendit seipsum in reprobatione, aut defectu, aut negligentia mandati Dei. Et
Psal.50. quidem potius debere sic generaliter accipi, verisimilius est ex loco Psalmi 23. ad quem hic allusum videtur à Domino, vbi sic dicitur: Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, & mundo corde, &c. Et subditur: Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Iacob. Hic enim cor mundum accipitur, vt generaliter omne mentis vitium excludat. Sic etiam dupliciter accipi potest locus ille Pauli similis huic sententiæ, qui est ad Hebræ. 12. Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniã, sine qua nemo videbit Deum. Potest enim per sanctimoniam accipi castitas, quemadmodum intelligunt Chrysostomus & Theophylactus: potest etiam accipi generaliter omnis virtus mentem hominis sanctificans. Porrò si generaliter accipiatur munditia cordis (ad quam inuitat Isaias cap. 1. dicens: Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Et Iacobi cap. 4. Purificate corda vestra duplices animo.) rectè hæc beatitudo superioribus subiungitur, vt significaretur non satis esse si quis pauper sit mitis, lugens, iustitiæ & misericordiæ deditus, nisi etiam mundo sit corde. Nam illa videri possunt exterius ab aliquo præstari, qui tamen cor habeat vel cogitationibus & desideriis malis, vel sinistra bonorum operum quæ facit, intentione deprauatum. aut ideo hæc beatitudo superioribus subiungitur, quod ex illis consequatur: Cordis enim munditia, effectus est præcedentium virtutum. Nam per luctum & misericordiam purgatur cor. Accipitur autem hic cor, sicut frequenter in scripturis, metaphoricè pro mente, propterea quòd sicut cor principium est omnium vitalium operationum, ita mens principium omnium cogitationum & affectuum. Vnde Sapiens præcipit omni custodia custodiri cor, quia ex ipso vita procedit. Et aliquando quidem cor metaphoricè accipitur tantum pro parte mentis intellectiua, vt
Psal.7. cùm cordi adduntur renes; sicut cùm dicitur; scrutans corda & renes Deus. Nam per renes pars appetitiua designatur. Aliâs verò pro tota mente accipitur. Verùm apparet nullos esse huius beatitudinis capaces. Dicitur enim Prouerb. 20. Quis potest dicere, mundum est cor meum, purus sum à peccato? Et Iob 15. Cœli non sunt mundi in conspectu eius, quanto magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quasi aquas iniquitatem? Et cap. 25. Nunquid iustificari potest homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere? Ecce luna etiam non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius. Rursum: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nosipsos seducimus, & veritas in nobis non est: Dicendũ, quòd quemadmodum scriptura iustos vocat, non eos qui nullum committunt peccatum, sed qui ab omni crimine sunt liberi: ita & mundus corde dicitur, qui etsi cor habeat leuibus maculis aspersum, purus tamen est à criminalibus peccatis, quæ hominem in Dei ira constituunt. Dicuntur ergo quidam mundo corde, non ab absoluta munditia, sed à munditia fragilitati nostræ possibili. Si enim sit via aliqua multum lutosa, per quam difficilè quis possit transire nisi multum luti contrahat, transeat

A autem aliquis, qui pauculas, & paruas maculas contrahat, dicemus illum mundũ esse. Bene autem mundis corde promittitur, quoniam ipsi Deum videbũt. Nam cum Deus oculis corporalibus videri non possit, sed tantum oculis mentis & cordis, requirit ad visionem sui puros oculos mentis, hoc est, puram mentem, quemadmodum sol sensibilis requirit puros oculos corporales. Quod enim sol est puris oculis, hoc Deus est puris mẽtibus. Quod pituita aut squamæ sunt oculis, hoc peccata sunt animis. Nec parua est huiusmodi promissio, posse videre Deum. Nã in visione Dei consistit fœlicitas vitæ æternæ, iuxta illud Saluatoris: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te Deum verum. Adimple-
B tur autem hæc promissio potissimũ in futura vita. Nam in hac vita Deũ nemo vidit vnquam, in propria eius essentia scilicet. Et tamen etiam ex parte adimpletur in hac vita, quandoquidẽ puri corde capaciores sunt cognitionis Dei, quæ hic de ipso haberi potest. Sicut enim (inquit Theophylactus) speculum si mundũ fuerit, recipit imagines, sic anima pura Dei faciem & scripturarum scientiam suscipit. Notandum & illud, dum mundis corde hic promittitur videre Deum, doceri nos, præparationem humanę mentis ad videndum Deũ non consistere in perfectione partis speculatiuæ, quemadmodũ Philosophi tradiderunt, ponentes sapientes maximè appropinquare Deo, sed in perfectione
C mẽtis & partis affectiuæ, quæ vocatur cor, ac proinde hanc præparationem & viam omnibus esse communem quantumuis ineruditis. Nam munditiam cordis etiam vetulæ & anus indoctæ habere possunt. Itaq; philosophi quidẽ beatos prædicant sapientes corde, quasi illi Deum sint perfectius visuri & cognituri. Christus contrà mundis potius corde id competere pronunciat. Iudæus & Pharisęus prędicabat & beatificabat eũ qui mũdus esset corpore, quòd talis possit ingredi templum, & apparere cum sanctis coram Domino. Dominus contrà mundos corde beatos prædicat, tanquam idoneos visionis Dei, docens corporalem illam quam sectabantur Pharisæi, munditiam non ita magnopere sectandam. Rursum mundus commendat eos
D qui student mundiciei corporis & vestium, quòd tales digni fiant qui versentur cũ regibus & principibus, & videant faciem illorum. Dominus contrà beatificat mundos corde, quòd visuri sint, non terrenum aliquem regem, sed Deum ipsum. De immundis verò contrarium dicit Psalmista: Non habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniusti ante oculos tuos. Et Apocal. 21. Non intrabit in eam aliquod coninquinatum, aut abominationem faciens & mendacium.

BEATI PACIFICI, QVONIAM FILII DEI VOCABVNTVR.] Dupliciter accipitur in scripturis dictio, pacificus. Aliquando e-
E nim correspondet dictioni Græcæ εἰρηνικός, vt semper extra hunc locũ, & dicitur pacificus, qui corde est pacato, quive cum omnibus pacem seruare studet, quomodo accipitur Psal. 36. Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico. Et Psal. 119. Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. His enim locis ponitur εἰρηνικός: hoc verò loco non sic accipitur. Nã sic pacificus parum aut nihil à miti differt. Vnde non est hoc loco εἰρηνικοί, sed εἰρηνοποιοί, hoc est, pacem facientes, & pacis conciliatores. Beatificãtur ergo hic qui non solùm in seipsis pacem iam habent, quales sunt qui mũdo sunt corde: nec solùm cum

cum omnibus pacem quantū in eis est habere student, quales sunt qui mites sunt dicti: sed qui etiam student alios à se dissidentes sibi reconciliare, aut eos qui inter se discordant sibi mutuò pacificare, aut eos qui à Deo sunt alieni reconciliare Deo. Quāuis enim secundùm August. pacifici hic etiam possint intelligi, qui omnes animi sui motus componunt & subiiciunt rationi, & etiā student cum omnibus habere pacē, quomodo intelligit Chrysostomus, tamen secundùm intētionem Saluatoris potissimū his tribus modis cōtingit esse εἰρηνοποιὸν, hoc est, pacis conciliatorem. Primò enim pacifici sunt, qui etsi ab alio offensi sunt, omnē tamen dant operam quo is qui iniuriā dedit sibi recōcilietur. cuius exemplum habemus in Dauide, retribuente Sauli bona pro malis. Secundò pacifici sunt, qui discordantes inter se ad concordiam redigere conantur. Vbi notandū, bene ob perfectionem pacificorū hîc septimo loco poni pacificos, sicut econtrà post sex quę odit Dominus, septimū quod anima eius detestatur ponitur, seminare inter fratres discordias, Prouerb. 6. vbi etiā inter ea quæ odit Dominus, primū ponitur sublimitas oculorū, quæ contraria est ei quod hîc in principio, beatū à Domino pronunciatur. Tertiò verò pacifici sunt, qui alienos à Deo student illi recōciliare, quales erāt Apostoli qui Euangeliū pacis omnibus annunciabant, quo pacē inter ipsos & Deū componerent. Atq; de huiusmodi pacificis maximè hic videtur locutus Dominus, quòd huiusmodi pax, sola verissima sit pax, ad quā prædicandā Apostolos, quibus hæc potissimum dicta sunt, missurus erat. Certè D. Basilius de huiusmodi pacificis dixisse Dominum istud intelligit, dum quæst. 215. proponens, quis sit pacificus ille qui à Domino beatus prædicatur, respondet: Qui Domino cooperatur, iuxta Apostolū qui dixit: Pro Christo legatione fungimur, tanquā Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo recōciliemini Deo. Et rursus: Iustificati ex fide pacem habeamus ad Deū. Nam pax quæ aliter se habet, negata est à Domino, vbi ait: Pacem meā do vobis, non quomodo mundus dat ego do vobis. Hæc ille. Pacifici ergo sunt illi, de quorū beatitudine etiā vaticinatus est Isaias, dicens cap. 52. Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis pacem, annunciantis bonū, prædicantis salutem, dicentis Sion: Regnabit Deus tuus. Hanc pacem etiam Dauid precatur prędicandam cōmitti montibus, hoc est, perfectioribus dicens Psal. 71. Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiā. Ex his autem iam intelligere licet, quare post superiores beatitudines septimo loco conuenienti ordine sequatur hæc beatitudo, nimirū quod postquam quis mundus corde factus est, superest vt & alios Deo recōciliare studeat, ac dissidentes cōponere quemadmodum iam suarum virium partes composuit. Id enim vt est maius quid omnibus prædictis, ita omnibus superioribus adeptis, est adiiciendū. Bene autem pacificis promittitur, quoniam ipsi filij Dei vocabuntur; quod tamen potest intelligi dupliciter, videlicet, vel respectu habito ad Deū patrem, vel respectu habito ad filiū. Quoniam enim Deus pater maximè pacem amat (vnde & Deus pacis dicitur) adeò vt & filium suum in mundum miserit, in quo cōplacuit sibi reconciliare omnia in ipsum, pacificās per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cœlis sunt, vt dicitur Colos. 1. ideo pacifici dicuntur vocandi filij Dei, vtpotè ei simillimi, & eius imitatores, quomodo statim postea dicitur: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderūt vos, vt sitis filij patris vestri qui in cœlis est. Aut respectu habito ad filiū, dicuntur pacifici vocādi filij Dei, eo quòd vnigeniti filij Dei opus peculiare fuerit recōciliare nos Deo, ac dissidentes populos pacificare. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraq; vnū, & medium parietem maceriæ soluens, inimicitias in carne sua legē mandatorū decretis euacuans, vt duos cōdat in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem, & reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucē, interficiens inimicitias in semetipso. Ephes. 2. Non dicit autem; quoniam filij Dei erunt. Qui enim tales sunt, iam sunt filij Dei, nec expectare debent vt fiant filij Dei, sed vt tales vocentur, hoc est, manifestentur, & ab omnibus habeantur. In hac enim vita nondū manifestum est qui sint Dei filij dicendi, cùm multi eorū viles hîc sint & abiecti, nō aliter tractati quàm serui aut mercenarij. Dicit ergo, vocabuntur, non falsò, sed verè, ita vt & tales sint, & tales agnoscantur. Charissimi (inquit Ioannes) nunc filij Dei sumus, & nondū apparuit quid erimus. Ex superioribus autē satis patêre potest, quàm conueniēs sit ordo beatitudinum istarum septem adinuicem, & esse quosdā gradus inter virtutes in beatitudinibus designatas. Primùm enim requiritur, vt quis secundùm primā beatitudinem honores & diuitias contēnat: deinde vt dum despicitur, aut iniuriā in suis facultatibus patitur, vincat in bono malum per mansuetudinē, tum vt contemptis etiā mundi voluptatibus lugeat hāc peregrinationem: dehinc vbi bene affectus fuerit & dispositus respectu tripliciū huius mundi bonorū, scilicet erga honores, diuitias, & voluptates, superest vt iustitiam & misericordiā sectetur, quibus virtutibus bene erga proximum disponatur: hinc restat vt ad munditiam cordis ascendat, qua in seipso optimè disponatur, ac tum vt quemadmodum ipse pacem secum, cum omnibus & cū Deo habet, studeat & alios & inter se, & cum Deo reconciliare. Hinc ergo satis intelligere licet, in posterioribus beatitudinibus semper aliquid poni quod sit perfectius priori. Quamuis autem hæ beatitudines diuersis sententiis pronunciatæ sint, non est tamē putandū ad consequendā beatitudinē cœlestem sufficere, si quis vnū præstet eorum quæ hic beatificantur: nec similiter putandū has beatitudines pertinere tantùm ad perfectos, sed ad omnes qui salui esse volent omnes pertinere: ita tamen vt beatior sit cui beatitudines istæ perfectius cōpetunt, minus beatus cui minus cōpetunt: omnino autem nō beatus, sed miser, qui ab his virtutibus quæ hic beatificātur, planè est alienus. Itaq; in vnū sic has beatitudines contrahere paucis licet. Beatus qui contēnens huius mundi bona, honores, diuitias, & voluptates, iustitiam insuper & misericordiā sectatus, peruenit ad munditiam cordis, ac insuper & alios ad exemplū sui inter sese & cū Deo pacificare adlaborat. Sicut autem secundùm Ambrosium sunt in his beatitudinibus incrementa virtutū, sic secundùm eundem sunt etiā in eis incrementa premiorum. Primum enim premiū est, quòd beatorum sit regnum cœlorū, sed cum nostrum possit esse aliquid quod non possidemus, maius quodammodo est possidere terrā: & quia multa possidemus cum tristitia, tertio loco ponitur cōsolatio: & quia consolatio non vsq; ad saturitatem aliquando contin-

Marginalia: 2. Cor. 5. / Roma. 3. / Ioan. 14. / 1. Ioan. 3. / Ordo inter beatitudines. / A B C D E

git,quarto ponitur ſaturitas:& ne ſaturi metueremus aliquem defectum, quinto ſequitur miſeridiæ promiſsio, ab omni miſeria liberans & ſecuros reddens:& quoniam parum eſt cõregnare,niſi conuerſatio cum rege habeatur, ſexto promittitur viſio Dei: & quoniã videre regem etiam ſeruitoribus conceditur,dignitas filialis ſuperadditur ſeptimo loco.Itaq; beati regnum cœlorum non tantùm conſequentur,ſed etiam poſsidebunt,conſolati, ſaturati, & ab omni miſeria liberi, videntes Deum vt filij Dei. Cæterũ his ſeptem primis beatitudinibus quæ conſiſtunt circa aliquam operationem, adaptat D. Auguſt.pulchrè ſeptem dona ſpiritus ſancti,quę ſunt apud Iſaiam cap.11.vt licet videre prolixè in 1.lib.de ſermone Domini in mõte,& lib.2.de doct.Chriſt.cap.7.Primum enim donum,nempe timor,congruit,inquit,humilibus,de quibus dicitur:Beati pauperes ſpiritu. Secundum pietas, conuenit mitibus. Qui enim piè quærit, honorat ſcripturas, non reprehendit in eis quod nondum intelligit, nec reſiſtit, quod eſt mitẽ eſſe. Tertium ſcientia, conuenit lugentibus, qui didicerunt quibus malis nunc vincti ſint, quæ quaſi bona petierunt.Quartum fortitudo,conuenit eſurientibus & ſitientibus,quia deſiderãtes gaudium de veris bonis,laborant à terrenis cupientes auerti. Quintum, conſilium competit miſericordibus, quia vnicum remediũ eſt de tantis malis erui, dimittere & dare aliis.Sextum intellectus,conuenit mundis corde, qui purgato oculo poſſunt videre quod oculus non vidit,&c. Septimum ſapientia, conuenit pacificis, in quibus nullus eſt motus rebellis,ſed obtẽperant ſpiritui.Ita ferè Auguſtinus.

BEATI QVI PERSECVTIONEM PATIVNTVR PROPTER IVSTITIAM, QVONIAM IPSORVM.&c.] Poſt ſeptẽ beatitudines ſuperiores, quæ in actione aliqua conſiſtunt,iã ſubiunguntur duę beatitudines conſiſtentes in laudabili paſsione,ſed quarum poſterior includitur in priori,ſicut ſpeciale in generali.Et quidem rectè hæ duæ beatitudines ſequũtur ſuperiores, tum quòd maiorem adhuc perfectionem præ illis contineant imo abſolutam perfectionem,qua non eſt maior (maioris enim eſt perfectionis pro præſtita & adimpleta iuſtitia tolerare perſecutiones,quàm quæ ſunt iuſtitiæ facere,& maiorẽ charitatem nemo habet,quàm vt animam ſuam ponat pro iuſtitia & pro Chriſto)tum quòd ferè contingere ſoleat, vt qui ſuperiores conſecutus eſt beatitudines,propter iuſtitiam ſuam incidat in hominum impiorum perſecutiones.Beati ergo qui perſecutionem patiuntur, ſi modò tamen propter iuſtitiam,ſuam ſcilicet,patiantur,hoc eſt,propter bonum aliquod à ſe factũ. Neq; enim beati ſunt qui perſecutionem patiuntur propter peccata ſua, etiamſi eam patiantur propter iuſtitiam cõmunem, videlicet vt ſatisfiat iuſtitiæ & æquitati communi. Vnde D.Petrus epiſtol.1.cap.4. Nemo, inquit,veſtrum patiatur vt homicida,aut fur,aut maledicus, aut alienorũ appetitor.Si autẽ vt Chriſtianus,non erubeſcat,glorificet autẽ Deum in iſto nomine.Et cap.3. Si quid patimini propter iuſtitiam,beati. Et cap.2. Hæc eſt gratia ſi propter Dei conſcientiam ſuſtinet quis triſtitias patiẽs iniuſtè.Quæ eſt enim gratia ſi peccantes & colaphizati ſuffertis? Sed ſi benefacientes patienter ſuſtinetis, hæc eſt gratia apud Deũ. Accipitur autẽ hic pati perſecutionem generaliter, pro pati quamuis iniuriam, ſiue ver-

A bo,ſiue facto illatam,cùm in ſequenti mox beatitudine ſpecialiter accipiatur, ſignificans tantùm perſecutionem quæ fit facto. Cæterùm qui ſic ob iuſtitiam patitur perſecutionem,à duplici virtute qua præditus eſt commendandus venit, nimirum à tolerantia patienti,& conſtanti proſecutione iuſtitiæ quam præfert ipſi liberationi malorũ, quod etiam ſatis includitur in eo quod dicitur; propter iuſtitiam. Quod ſi quæratur an beatitudinis huius capaces ſint,qui vera fide deſtituti, ob iuſtitiã aliquam malè afficiũtur,vt Philoſophi,qui apud gentiles ob iuſtitiam aliquam vel morte,vel alio malo affecti ſunt:aut hæretici,qui ob nomen Chriſti ab infidelibus perſecutionẽ ſuſtinent:Dicendum pri-
B mùm,quemadmodum ſuperius dictum eſt,ſententias generales ſemper intelligendas eſſe cum huiuſmodi ſubintelligentia,ſi nihil alioqui deſit.Deinde nõ eſſe perfectã aliquam iuſtitiam in eo qui vel errore, vel vitio aliquo aliâs cõtaminatus eſt. Vbi enim,inquit Auguſtinus,non eſt fides,ſimiliter vbi non eſt charitas,nõ poteſt eſſe iuſtitia.Rectè autem iſtis qui perſecutionẽ patiũtur, promittitur regnum cœlorum,nimirum pro humiliatione apud homines,exaltatio apud Deum. Conueniebat enim vt qui in terris ab hominibus cõculcantur, & nihil minus quàm regnant, omnium facti peripſema,his promitteretur regnũ cœleſte, quod prius etiã pauperibus ſpiritu promiſſum fuit. Con-
C ſiderando enim in regno cœleſti omnium bonorum diuitias & abundantiã,rectè ponebatur pauperum merces.Conſiderando verò in ipſo exaltationem & poteſtatem,rectè afflictorum & oppreſſorum ponitur iam merces.Vnde & Petrus 1.cap.4.Si inquit,exprobramini in nomine Chriſti,beati eritis, quia quod eſt honoris & gloriæ & virtutis Dei, & qui eſt eius ſpiritus, ſuper vos requieſcit.Auguſtinus autem intelligit ideo primę beatitudinis mercedem hic in octaua repeti,vt per hoc quod reditur ad caput,oſtẽdatur perfectio eorum qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quodq; eis tanquam omnino perfectis competant omnia illa ſeptem quæ poſita ſunt, quibus homo
D perficitur.Ambroſius verò intelligit ideo iã repeti promiſsionem regni cœlorum,quòd regnũ cœlorum bis iuſtus cõſequatur:primùm ſecundùm animam in depoſitione corporis,ſecundò etiã ſecundùm corpus poſt reſurrectionem.Itaq; pauperibus ſpiritu cõpetit quatenus ſunt tales,habere regnum cœlorum ſecundùm ſpiritum,quo hic ſunt pauperes: paſsis verò perſecutionem etiam ſecundùm corpus competit regnum cœlorum, vt qui in eo perſecutionem ſunt paſsi.Et bene quidem octauo loco conſtituitur hæc beatitudo hominem perficiens ob numeri huius perfectionem,obſeruati in veteris legis circuncisione, & nouæ legis reſurrectione Dominica. Hæ octo beatitudines intelligi
E poſſunt deſignatæ per octo illos gradus, quibus deſcribitur Ezech.40. eſſe aſcẽſus in ſpirituale illud & myſticum templum quod ibi menſuratur. Quem octonariũ numerum obſeruauit & Petrus, 1.P deſcribens quibus rebus miniſtrabitur nobis introitus in æternũ regnũ Domini noſtri Chriſti:Miniſtrate,inquit,in fide veſtra virtutẽ,in virtute autem ſcientiam, in ſcientia autem abſtinentiam, in abſtinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem. Et ſubiungit; Sic enim abundanter miniſtrabitur vobis

introitus

introitus in æternum regnum, &c. Quæ octo videntur etiam fere per omnia correspondere istis octo quæ Dominus hîc beatificat.

[e]BEATI ESTIS CVM [c]VOS ODERINT, ET [a]MALEDIXERINT VOBIS [f]HOMINES, &c.] Superiorem beatitudinem generaliter propositam, conuerso iam sermone applicat ad Apostolos, tum vt doceret eos ab hominibus insectandos, sicque ad mala toleranda redderet paratiores: tum quod persecutiones propter iustitiam noua iā ratione essent incœpturæ in ipsis Apostolis, qui ob prædicationem Euangelij & cōfessionem nominis Christi affligendi erant, ob quā eatenus nemo fuerat persecutionem passus. Ideoque & tam explicatim exponit mala varia in persecutionis nomine superius comprehensa, vt dum hęc illis euenirent, rei nouitate non offenderētur, nec scandalizarentur. Vnde Ioan. 15. Hæc, inquit, locutus sum vobis, vt cùm venerit hora eorum, reminiscamini quia ego dixi vobis. Et Lucas quidē quatuor membra malorum posuit: cùm vos oderint homines, & separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomē vestrū tanquā malū. Quorum primum pertinet ad inferiorem affectum: secundū & quartū ad externā operis persecutionē: tertiū verò ad linguæ iniurias. Loquitur autem in secundo membro de separatione è synagoga, aut generaliter à consortio suo. Eiicere autem nomen tanquā malum, est memoriam aliquorū vel prorsus abolere, vel abominabilem posteris reddere. Matthęus autem tria ponit malorum membra, dicens: Cùm maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malū aduersum vos. Quorum primum idem est cum eo quod habet Lucas; & exprobrauerint, hoc est, probris affecerint. Est enim Græcis eadem dictio, nempe ὀνειδίσωσι, hoc est, probra in vos iecerint. Quod sic à tertio membro vult differre Augustinus, vt maledictio vel oprobrium referatur ad eos qui præsenti contumeliam verbis inferūt: Dicere autem omne malum aduersum aliquos, referatur ad eos qui absentibus detrahunt, omne criminum genus illis imputando. Sanè opprobria sustinere, magnum est & graue admodum. Nam & Iob postquam alias tentationes patienter tolerauit, tunc maximè turbatus est, cùm ab amicis opprobriis impetebatur, tanquam ob peccata sua pateretur. Quod autē dicitur hîc à Matthæo; & persecuti vos fuerint; ad operis & facti iniurias hic singulariter pertinet, nec accipitur tam generaliter, quàm vel in superiori beatitudine, vel postea cùm dicitur; Sic enim persecuti sunt Prophetas, &c. Porro Dominus hæc propter se patientibus, non solùm premium beatificans eos promittit, quemadmodum in aliis fecit beatitudinibus, sed & ad gaudium & exultationem inuitat. quasi dicat: Cùm hæc experiemini, non solùm nō frangamini animo per huiusmodi mala, nec deploretis vestram cōditionem veluti etiā à Deo neglecti, sed potius gaudere animo, animiq; lætitiam exteriori gestu & exultatione ostendite, eò quòd propter hæc multā mercedē assequemini & in cœlis, in quibus iam merces vestra reposita est. Vbi notādum Dominum mercedem & premium horum beatorū non finiuisse, quemadmodum in aliis beatitudinibus, sed indeterminatè dixisse; merces vestra multa est in cœlis; ad significandum immensitatē ipsius premij, quod nulla nominata mēsura exprimi posset. Quæ quidē promissionis excellentia singulariter huic beatitudini reseruata est, propter singularem perfectionem eorum qui non simpliciter propter iustitiam patiuntur simplicem persecutionem, sed qui tam varia qualia sunt dicta patiuntur, idq; ob confessionem nominis Christi, quę vt planè est paradoxum quid, & omnem excedens intellectus facultatem, ita debuit singulari huius promissionis priuilegio decorari. Alias enim virtutes & iustitias ob quas quis patitur, intellectus etiā naturali sua virtute percipit & approbat: at cōfiteri vnum eundemq; Deum esse & hominem, & per crucem omnes ab eo liberari, non potest nō videri intellectui sibi relicto absurdū & incredibile. Hac autē Domini sententia; Gaudete & exultate, quoniā merces vestra multa est in cœlis; duplex Lutheranorum refellitur error. Dicunt enim nullum esse meritum bonorum operum, nec iustum intuitu mercedis vitæ cœlestis posse facere opera bona. Hîc verò & mercedis fit mentio, quę merito respōdet tāquā suo correlatiuo, & eius intuitu excitat suos Dominus ad fortiter ferendum aduersa, atque ad gaudium & exultationem. Sic & Moyses, si Paulo credimus, aspiciebat in remunerationē, cum Christi improperium præferret Ægyptiorū diuitiis. Et Dauid inclinasse se cor suum scribit ad faciendas iustificationes propter retributionē. Cæterū quo rectè intelligatur quomodo mereamur aliquid apud Deum, & quale sit nostrū meritū, aduertendū duplex esse inter homines meriti genus, quoddam scilicet liberale, & quoddam seruile. Et liberale quidem adhuc duplex est. Nam quoddam est, cui sine omni pacto & conuentione aliqua remuneratio debetur tātùm debito gratitudinis, quale est meritū quo amicus beneficiis suis amico impensis dicitur mereri apud illum vicissim simile vel etiā maius beneficium. Quoddam est, cui, pacto & promissione præcedente, aliquid debetur tantùm debito fidelitatis, quale est meritū seruorum apud Dominū suum, si benignus & liberalis herus seruos suos ad opus inuitet, propositis cuiq; pro sua diligētia & labore premiis liberalibus, ad quod tamen opus æquè sine vllo premio obligarentur ex sua conditione. Seruile autem meritum est, quo quis opera sua alteri non debita meretur ex pacto & cōuentione certam mercedem. Quale meritum à liberali merito multum differt. Nam in merito liberali nō commensuratur datū accepto, nec æquale æquali conamur reddere, sed omnino liberalitatis est quod damus, studemusq; benemerentē beneficio vincere. Nec est in illo meriti genere aliquod ius aut actio vicissim petendi aliquid ab eo de quo est quis benemeritus, cùm vel liberaliter de eo sit benemeritus, vel ex sua conditione id facere debuerit, quo dicitur meruisse. In merito seruili, certa mercede certam operam nobis nō debitam paciscimur, studemusq; pro vtilitate quæ ex opera alterius nobis prouenit, æquale aut etiam minus alteri reddere, competitque merenti ius & actio petendi pactam mercedem à tergiuersatore. Postremum hoc meriti genus non habet locū inter Deum & homines, tum quòd vniuersum quod sumus, facimus, aut possumus, illi ex conditione nostra debeamus: tum quòd ex nostris operibus nihil illi accedat vtilitatis. Meritò verò liberali hic locus est, maximè illi quod est secundi generis, quod similius erit merito hominis ad Deum, si quis proponat herum premiis promissis

Esse meritum bonorum operum.

Heb 11.

Psal. 118.

Duplex genus meriti.

ſeruos ſuos inuitatis ad honeſtos labores,non ſuæ
vtilitatis gratia, ſed ſolùm illorum ipſorum cauſa,
quia cũ ipſe ſit bonus,ſuos omnes ſibi ſimiles red-
dere ſtudeat. Similiter ſi quis proponat patrẽ mu-
nere aliquo promiſſo filium ad feruens literarum
ſtudium prouocantem.Non eſt tamen omnimoda
ſimilitudo adhuc inter meritũ filij vel ſeruorum,
& meritũ hominis apud Deum. Nam ibi nulla eſt
dignitas operis ad ipſam mercedẽ quæ redditur
liberaliter, aut ſaltẽ nõ reſpicitur ad operis digni-
tatem:in merito verò hominis apud Deum digni-
tas quædam eſt operis correſpondens premio &
mercedi,quam quidẽ dignitatem humanum opus
habet ex eo quòd ab ipſo Spiritu ſancto procedat,
quodq́; ab ipſo fiat qui membrũ eſt corporis Chri
ſti: hoc enim duplici reſpectu diuinam quandam
dignitatem habet humanum opus,ita vt nõ ſolum
iam debeatur ei premiũ vitæ æternæ propter Dei
promiſsionem,ſed etiã propter operis dignitatem:
quemadmodum in republica,virtuti hominis iu-
ſtè viuentis debetur premium aliquod ciuile , ob
ciuilem & naturalẽ operum eius dignitatẽ. Quod
enim ſit aliqua condignitas inter bona opera &
mercedẽ vitę æternę,patet ex ea ſententia,qua to-
ties dicitur in ſcripturis Deus redditurus vnicui-
que ſecũdùm opera ſua vel laborẽ:ergo ſicut red-
dit impiis digna factis eorum, ita & iuſtis. Proin-
de quo habeatur meritum aliquod inter homines
cõſiſtens proximè accedens ad meritum hominis
apud Deum, proponatur princeps aliquis ciuita-
tis,ad hoc inſtitutus quo ſingulis ciuibus pro ipſo-
rum virtute premia diſpenſet, qui peregrinos ali-
quos ſeruos ſuos ſua bonitate & ciuiũ numero in-
ſcribat , & eis donet quibus inſignia aliqui deſi-
gnare valeant, ac promiſsionẽ inſuper adiiciat de
remunerando eos veluti ciues,nõ ſeruos ſuos.Hu-
iuſmodi enim princeps , debitor erit premiorum
reddendorũ ſeruis ſuis,ſi ſtrenuè virtuti operã de-
derint,ſuaq́; opera & virtute ciuitatẽ cohoneſtaue
rint.Debitor,inquam,tum ratione ſuę promiſsio-
nis,tum ratione publicæ iuſtitiæ , cuius eſt admi-
niſtrator,quanuis ſi ſecluſa eius promiſsione, ipſe
conſideretur tanquã Dominus ipſorum ſeruorum,
nihil eſt quod ab eo ſerui poſsint exigere , nihil
quod illis debeat Dominus. Sic enim etiã Domi-
nus Deus,tãquã fidelis in promiſsis ſuis, & æquus
iuſtitiæ adminiſtrator, non poteſt non debitã bo-
nis operibus mercedẽ reddere, quamuis eam iuſti
ab ipſo, ſi tanquam ipſorum Dominus conſidere-
tur,nõ poſsint ſibi velut ab eo debitã exigere.Vn-
2.Timo.4 de Paulus Deum quaſi iudicem conſiderãs : In re-
liquo,inquit,repoſita eſt mihi corona iuſtitię,quã
reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex.Do-
minus autem apud Lucam conſideratione ſeruilis
noſtræ conditionis:Cùm , inquit, feceritis omnia
quę pręcepta ſunt vobis,dicite,quia ſerui inutiles
ſumus,quod debuimus facere,fecimus.Ex quibus
etiam patet quare vita æterna dicatur Dei gratia
vel donum,& dari ex miſericordia Dei.Vita enim
æterna etſi ſit debita bonis operibus, tamẽ quate-
nus,à Deo domino omnium datur,gratia eſt,quia
illum nobis debitorem conſtituere nõ potuimus:
tum quia omne quod poſſumus,illi ratione domi-
nij debeamus:tum quia ipſa bona opera noſtra il-
lius ſunt dona,vt dum noſtra coronat merita , ſua
coronet dona,quod proculdubio magnę eſt miſe-
ricordiæ & gratię:tum etiam quòd ex noſtris ope-
ribus nihil illi accedit vtilitatis. Accedit his quòd
A multa etiã ſimul à iuſtis committuntur , ob quæ ſi
iudicium exactum cum eis inire vellet, negare eis
poſſet bonis operibus debitam mercedem. Porrò
nõ tantùm mercedis futurę intuitu Dominus ſuos
ad gaudiũ in tribulationibus & perſecutionibus
inuitat , ſed & alia ratione:dum ſubiicit:Sic enim
perſecuti ſunt Prophetas qui fuerũt ante vos ; qua
ſententia multũ quidẽ animat diſcipulos.Primùm
enim ſignificat nihil eos nouum paſſuros : deinde
eos æquãdos ſignificat Prophetis viris inſignibus;
quibus aſsimilari & æquari nemo non pulchrum
duxerit : imò ſecundùm Chryſoſtomum ſignificat
ipſos Apoſtolos etiã eſſe Prophetas, cũ dicit ;Pro-
phetas qui fuerunt ante vos; quãuis id non ſit ne-
B ceſſe intelligere ſignificatum. Præterea eadem de
cauſa paſſuros eos ſignificat qua Prophetas , vt ne
putarent confeſsionẽ nominis Chriſti inferiorem
eſſe functione Prophetarum. Itaque non obſcurè
etiã inſinuat ſuã cum Deo patre à quo mitteban-
tur Prophetæ,æqualitatem.Poſtremùm, ſignificat
ex perſecutione Apoſtolos etiam in terris futuros
glorioſos,quemadmodum & Prophetę facti ſunt.
Eſt ergo ſenſus:Dum hęc vobis eueniunt,ne con-
turbemini quaſi noui aliquid vobis cõtingat, ſed
potius gaudete tanquam communicantes paſsio-
nibus ſanctorũ , quos iam etiã mundus admiratur
& veneratur.Sic enim, hoc eſt, eiſdã modis,nem-
pe maledictis & probris inſectando,iniuriiſq́; va-
riis afficiendo,atq; eadem de cauſa perſecuti ſunt
C Prophetas qui fuerunt ante vos.Illos enim perſe-
cuti ſunt odio patris , vos perſequentur odio mei.

ꝉVERVNTAMEN VÆ VOBIS DIVITI-
BVS, QVI HABETIS,&c.]Lucas Euangeliſta
quatuor tantum poſuit beatitudines,nimirum eas
quæ planę eſſent & vulgo & huius mundi ſapien-
tibus paradoxę.Omnes enim in paupertate,eſurie,
luctu ac vituperio hominum ſitam iudicant miſe-
riam.Econtrà Chriſtum Lucas inducit docentẽ in
his potius hominis fœlicitatem ſitam eſſe,& pro-
pter cõtraria horum quæ mundus ſectatur, homi-
nem potius miſerum cenſendũ eſſe.Reliquæ verò
quatuor beatitudines à Matthæo poſitæ , quibus
beatificantur mites,miſericordes,mundi corde &
D pacifici,non ſunt ita paradoxæ , quin ſenſus com-
munis virtutẽ approbans eas facilè ſit accepturus.
Itaque quatuor illis à ſe poſitis beatitudinibus,
quatuor etiã Væ Lucas opponit.Eſt autem interie-
ctio,vę,pro quo malè aliqui dicendũ putãt , Væh,
deriuata à Græco οὐαὶ , & hoc videtur deriuatũ ab
Hebræo הוי Hoi,quod idem ſignificat,& eſt in-
teriectio minantis vel execrantis,aut prædicentis
malum aliquod imminere. Et aliquando quidem
in ſcripturis eſt interiectio prædicentis imminere
damnationẽ æternã, vt hoc loco, & aliis ferè locis
noui teſtamenti : aliquando verò eſt prædicentis
tantùm malum aliquod tẽporale, vt frequenter in
veteri teſtamento , & in illo item Euangelij : Væ
E pręgnantibus,& nutrientibus in illis diebus.Sunt
autem generales hæ ſententiæ nõ de omnibus di-
uitibus,ſaturis,ridentibus,& laudatis apud homi-
nes intelligẽdæ , ſed de his qui hęc præſentia bo-
na ſua ducunt,eaq́; ex affectu & corde ſtudioſè ſe-
ctãtur. Prima ergo ſentẽtia,de diuitibus illis acci-
piẽda eſt,qui ſimiles ſunt diuiti illi Euãgelico epu
loni,qui ſcilicet diuitiis, quibus in miſerorũ ſub-
leuationẽ vti deberẽt, abutũtur ad proprias volu-
ptates,oblectãtes ſcilicet ſe in earũ poſſeſsione,&
honoribus atque delitiis,quas diuitiis ſibi parant.
Hoc

Hoc enim sentire Dominũ patet ex eo quod adiecit; qui habetis cõsolationem vestram. Quod non debet intelligi appositũ velut determinatio diuitum, quibus hîc væ Dominus interminatur, sed vt causa condẽnationis diuitũ. Non enim est Græcè, qui, sed, quemadmodũ in sequentibus duabus sententiis, ὅτι, id est, quia. Et videri potest à scriptore aliquo, quia, mutatũ in qui, eo ꝙ durum videretur sine restrictione diuitibus væ dominũ interminari, nisi fortè interpres pro ὅτι, legit οἱ. Pro habetis, autẽ Græcè est ἀπέχετε, quod potius est, accipitis, nimirum ab ipsis diuitiis, vel ab ipso Deo permittente, quemadmodũ diuiti epuloni dictũ est: Fili *Luc. 16.* recepisti bona in vita tua. Reprobis enim Deus ferè in hoc mundo concedit consolationẽ aliquam B pro ipsorum portione, reseruans iustorum consolationem reddendã in futura vita. Quoniã autem diuitias sequitur saturitas ventris; & omniũ in hoc mundo desideriorũ, risus quoq; & gaudium, rectè subiũgitur: Væ vobis qui saturati estis; qui scilicet esurie & siti nõ affligimini in hoc mundo, & omnibus huius mundi voluptatibus pleni estis, nihil cœlestium & spiritualiũ rerum desiderantes, quia miserè in futura vita esurietis, omniũ rerum desideratarũ inopia laborantes. Væ vobis qui ridetis nũc, hoc est, qui in hac vita, in qua sunt mille flendi causæ (emphasim enim habet illud, nunc) gaudia sectamini, & risui, omniq; lætitiæ vacatis. Mox enim versis rerũ vicibus lugebitis & flebitis, toti scilicet intus & interius occupati à tristitia. Luctus C enim ad animũ spectat, fletus ad corpus. Iam quoniam diuites & delitiis affluẽtes ab omnibus prædicari solent & laudari, rectè vltimo loco subiicitur: Væ cùm benedixerint, hoc est, laudauerint, & magnificauerint vos omnes homines, mundani scilicet, & qui nihil quàm humana sectãtur. Non ergo omnes subiiciuntur condemnationi qui laudantur ab hominibus, sed qui eas laudes ambiunt, aut potius qui à mundanis laudantur, qui laudare solent eos, qui falsa fœlicitatis specie clari sunt in hoc mundo, qui ea agunt quæ & ipsi sectãtur, aut ea dicunt & docent quæ ipsis sunt grata. Sic enim intelligendũ, patet ex his quę sequuntur. Secũdùm D hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum. Vbi, eorum, refertur ad ipsos homines benedicentes: & dicuntur patres eorum, prædecessores eorum, quorum ipsi sunt imitatores. Hactenus Dominus sententiis quibusdam breuissimis simul & grauissimis, cœlestis & arcanæ Philosophiæ dogmata tradidit, sententiarũ breuitate & põdere tũ authoritatem suam declarãs, tum auditorum animos magis erigẽs. Necdum autem præceptis egit, sed sententiis tantùm quibusdam grauiter ostendit quibus rebus fœlicitas vera paretur, quibus contrà amittatur, suauiter & blandè allectãs ad ea quæ carni sunt ingrata, atque auocans ab his quæ caro sectatur. Et certè cùm hæc tanta cum autho- E ritate in principio suæ doctrinæ, Christus tãquam præcipua dogmata nouę legis pronũciarit, cumq; vt prius dictum est, ad omnes hæc pertineat Christianos, & non ad eos tantùm qui perfectionem profitentur in Christianismo, & tamen vulgus Christianorum hæc antiquari sinat apud se, ante omnia hæc auribus omnium semper essent inculcanda. Quæ si animis nostris persuasa essent, non ita passim omnes pro rebus friuolis, pro pecuniola, pro vanissimis titulis, pro quauis iniuriola digladiaremur: nõ ita ad ea quæ veræ pietatis sunt frigidi essemus. Orandus autem Dominus, vt hæc carni planè paradoxa, apud nos fidem obtinere faciat, menti nostræ ea persuadens.

[a]VOS ESTIS SAL TERRÆ. QVOD SI SAL EVANVERIT IN QVO, &c.] Hîc iam Dominus quo ad perferẽdas persecutiones, & sectanda omnia quæcunq; vel superius cõmẽdauit, vel postea precepturus est, magis incitaret electos iam à se Apostolos, aperit quã iam illis personam imposuerit, & ad quid delegerit, docens functionem ipsorũ planè exigere, vt in his quæ vel dicta sunt, vel dicenda, aliis se duces præbeant, & ante omnes hæc ipsi præstent. Et quidem conditionem personæ illis impositæ tribus similitudinibus explicat. Primùm vocãdo eos sal terræ, vniuersæ scilicet, quo functionem ipsorũ excedere etiam functionem prophetarũ denotauit, cum Prophetæ, sal tantùm essent Iudææ: ipsi verò sal vniuersæ terræ, hoc est, vniuersis hominibus terrã inhabitantibus aut hominibus terrenis. Accipitur autem hîc sal, sicut & postea lux, parabolicè. Mos est enim scripturæ, & Syris, ac Palestinis, parabolis vti & metaphoris, quibus dulcius menti veritas instillatur. Dicuntur ergo sal terræ, quòd hominibus essent vice salis, aut ad id delecti, vt id essent hominibus, quod sal est carni & omnibus cibis. Habet autem sal duas præcipuas proprietates. Primùm enim cibum insipidum, ac insuaui sanitate nauseam prouocantẽ, sapidum acrimonia sua reddit. Secundò, vi sua & acrimonia carnẽ à corruptionibus præseruat, cõsumendo humores cõsanguineos à quibus caro corrũperetur. Sic ergo secundùm duplicem hanc salis conditionem doctores Euangelici sunt sal terræ, tum quia homines abominabiles Deo, & quos vt dicitur in Apocalypsi, euomit ex ore suo, reddunt gustui Dei & bonorum omnium sapidos & gratos, aspergẽdo & imbuẽdo illos cœlesti sua doctrina ac vitæ sanctissimæ exẽplo: tum quia per hæc eadem præseruant homines à corruptionibus vitiorũ, cœlestis doctrinæ vi exedentes & consumentes in hominibus sanguineos carnis humores, hoc est, carnis desideria, menti corruptionem, nisi eximantur adferentia, & reseruantes eos æternæ incorruptioni. Et quidem ad priorem salis conditionẽ hic respexisse videtur Dominus, ex eo quod sequitur: Quod si sal euanuerit, in quo salietur? Ratione cuius conditionis salis, etiam apud prophanos authores sal accipitur pro sapientia, vt in illo Terentij: Si quis haberet salem quod in te est; & insulsus homo dicitur vir insipiens. Sic & Paulus ad Colos. 4. per sal sapientiam significat, dicẽs: Sermo vester semper in gratia sale sit cõditus. Proinde ob id maximè dicuntur Apostoli sal terræ, quòd constituti essent vt sua sapientia insulsos homines insulsamque eorum vitam condiendo, sapidam Deoque gratam redderent. Nam, vt dicitur Iob 6. Non potest comedi insulsum, quod non est sale conditum. Dominus ergo Apostolos suos paucos vocans salem terræ, primùm quidem significat eos non debere solùm esse mediocres, vel tolerabiles, sed ipsos etsi paucos totum debere condire mundum: non enim opus esse multo sale, sed efficaci, cum paululum salis admixtum, plurimum cibi sapidum reddere possit. Deinde hac appellatione eos præfert & prophetis, qui, vt dictum est, sal erant Iudæorũ tantùm, & ipsis gentilium philosophis & sapientibus, Iudęorum Scribis & Pharisæis, quorum omnium sapientia inefficax

Tribus similitudinibus describitur functio Apostolorum.

Salis similitudo.

Salis proprietates.

ficax fuit, nec condiendæ vitæ hominũ sufficiens. Prosequitur autem hanc similitudinem salis Dominus dicens: Quod si sal euanuerit, in quo salietur? Vbi pro, euanuerit, Græcè est, μωρανθῇ, hoc est, infatuatũ fuerit. Nam sicut insulsum à cibo transfertur ad hominem, ita fatuum ab homine transfertur ad cibum. Vnde Martialis betas, quòd insipidæ sint, fatuas vocat. Illud ergo, euanuerit, est, inefficax factum fuerit, sapore suo & acrimonia deperdita. Quòd verò sequitur; in quo salietur; dupliciter accipi potest. Primò, vt salietur, accipiatur personaliter, & sit sensus: in qua re ipsum sal corruptum & insipidum iam salietur. quasi dicat: non est vnde sali possit restitui deperdita vis & sapor. Secundò, vt verbũ, salietur, accipiatur impersonaliter, & sit sensus: per quid fiet salitio & conditura? Non erit vnde reliqua insulsa cõdiantur & saliãtur, sale iam corrupto. Atque hoc modo accepisse patet Erasmum, cùm in Paraph. sic explicet; quid tandem erit reliquum quo multitudinis insulsa vita condiatur? Quamuis autem hic sensus etiam verus sit, & ex re ipsa consequatur, tamen priorem sensum potius amplectendum patet ex eadem hac sentẽtia Domini, vt eam Marcus extulit capite 9. vbi sic legimus, Si sal insulsum fuerit, in quo illud nempe sal, condietis, vel, vt habent Græca, in quo illud condietur? est enim ἀρτύσεται. Hanc enim eandem de sale parabolam Marcus illo capite alio tempore aliaq; occasione prolatam à Domino affert, & rursum alio tempore prolatam Lucas affert cap. 14. Sed & ea quæ hic sequuntur apud Matthæum, & illic apud Lucam, indicant priorem sensum sequendum. Sequitur enim; Ad nihil valet vltrà; scilicet quod & insulum est, & non potest reparari. Qua parte significatur iam corrupti salis etiam inutilitas, sicut priore parte eiusdem irreparabilitas, nempe quod, quemadmodum Lucas explicat, non sit vtile vt in agrum aut in sterquiliniũ mittatur, ad quod vtilia fere sunt alia quæque corrupta ciborum genera, eo quòd sterilitatem afferret agris, proinde eiicitur è cellis salariis in plateas, & conculcatur ab hominibus. Porrò intendit per hæc docere Apostolos & successores eorum Dominus, studiosè illis ad laborandum vt in officio salis perseuerent, & viuidum illum Euangelicæ perfectionis vigorem conseruent. Alioqui si vel amore laudis, vel cupiditate pecuniæ, vel studio voluptatum, vel metu infamiæ, damnorum aut mortis denique, vel errore aliquo debitum illum vigorem amiserint, infatuati secundùm insipientes mundi iudicia & mores, futurum vt duo hæc simul mala incidant. Primùm, vt sint irreparabiles, vtpote carentes pastoribus reparantibus eos: alterum, vt perdito condiendi alios officio ad nihil vtiles, eiiciantur è dignitatis suæ gradu & veneratione, atque in extremum veniant contemptum apud homines, quod per conculcationem significatur, aut vt eiiciantur ex hoc mundo in tenebras exteriores, & ibi præ cæteris hominibus malis vilius tractentur, & affligantur inhumanius à diabolis. Experimur hodie, proh dolor, nimis verum esse quod hic Dominus futurum prædicit. Siquidem quoniam planè maior pars Episcoporũ, Pastorum, & eorũ qui sunt gradus Ecclesiastici, adeò sunt infatuati, vt nec micam salis, quod dicitur, vita & doctrina se habere ostendant, hinc in tantam hodie conculcationem, direptionem, & contemptum incidit ordo Ecclesiasticus, nec spes ob eorum fatuitatem, aliquando insulsam vitam Christianorum restitui, ac corruptiones eorum tolli posse, cùm corrupti sint irreparabiliter penè, quorũ sanitate alij essent curandi. Et vtinam hi qui sal sunt infatuatum, eo essent loco quo infimæ plebis malus quisque, qui vt sibi malus est, certè non perinde aliis. Nunc verò cùm sal sint infatuatũ, nec tamen omnino foras proiiciantur, sic vt alij qui sint salsum sal, in eorum locum substituantur, sed suscipiant etiam munus stercorandi agrum Dominicũ, quid aliud multis locis euenire potest, quàm si inutile sal agro iniicias? nimirum vt non solùm sint & sibi & aliis inutiles, sed etiã omnibus perniciosi.

VOS ESTIS LVX MVNDI, NON POTEST CIVITAS ABSCONDI, &c.] Quos prius dixit esse sal, significans eos delectos ad cõdiendũ mores & affectus hominũ, iam lucẽ vocat, quòd delecti essent ad pellendum verbo & opere tenebras hominum. Nam & gentiles in tenebris versabantur, verum Deum ignorantes, & Iudæi quoq; vmbris legis affixi nondũ ad veram & claram lucẽ peruenerunt, necdum cognoscẽtes quæ esset vera iustitia quæ nos Deo commendaret. Lucem autem eos vocat, non qualis est sol (sic enim esse Lucem Christo propriũ est) sed qualis lux est lucerna ab alio lumen suum mutuans, vnde mox Dominus explicans hanc parabolam, lucernæ accensæ eos comparat, dicens: Neque accendunt lucernã, &c. Nec mirum si Apostolos suos Dominus vocet lucem, cùm etiam Ephesios & omnes fideles Paulus vocet lucem. [Ephes.] Eratis, inquit, aliquando tenebræ, nunc autẽ lux in Domino. Quorsum autem eos vocauerit lucem mundi Dominus, patet ex sequentibus, videlicet non tam commendandi eos intentione, quàm extimulandi eos ad ea quæ ipsorum essent officij. Non potest, inquit, ciuitas abscondi supra montem posita, neque accendunt lucernam, &c. Vbi præterquam quod explicat quorsum eos vocet lumen mundi, tertiò suos etiam ciuitati in monte constructæ comparat, & vult significare, quòd quomodo ciuitas supra mõtem posita abscondi nõ potest, sed necessariò omnium oculis est exposita propter montis altitudinem: ita Apostolos propter status & officij sui altitudinem, non posse latere hominibus, sed necessariò omnium oculos cõuertendos in ipsos. Et quomodo noctu lucernã nemo ad id accendit vt sub vase occulat, sed vt candelabro imponat, quo lumen præbeat omnibus qui in domo sunt: ita ipsos cogitare debere, ob id cœlesti lumine accensos à se, vt propositi palam omnibus, illustrent in nocte huius sæculi omnes qui sunt in domo Dei, vel ingrediuntur in eam, quæ est Ecclesia Dei viui, (vt docet Paulus) [1. Tim.] & proinde neque persecutionum metu libertatem prædicandi aliis veritatem esse ipsis deponendã, sed tota fiducia quod audierunt in domo, prædicandum in tectis, neque solùm citra maculam debere ipsos degere ne aliis sint offendiculo, sed præ aliis maiori debere præditos esse perfectione, quo ab eis omnes quod imitentur discãt & accipiãt. Bene autem Dominus ciuitati in monte constructæ suos hic comparat, secutus scilicet scripturæ morem, quæ Ecclesiã Dei, cuius pręcipua portio & primi ædificatores fuerũt apostoli, frequẽter hac similitudine exprimit, peculiariter autem Psal. 45.47.86. Isaiæ 60.65. Ezech. 40. Quo loco Propheta memorat se adductum, in

visionibus

visionibus Dei in terram Israel, & suauiter demissum super montem excelsum valde, super quo sibi visum sit velut ædificiũ ciuitatis ab austro. Quod certè est Ecclesiæ fidelium ædificium, quòd cùm Christo fundamento nitatur, in celsissimo monte situm est, summaque cum admiratione ab omnibus conspicitur, omnes ad se alliciens, omnesq; ad contemptum rerum terrenarum & desiderium cælestium bonorum inuitans inconcussum & inseparabile persistens contra omnes hostiũ insultus. Fieri itaque non potest vt qui huius ciuitatis sunt præcipui & primi, quales erant Apostoli, absc̃ōditi sint. Christus enim mons altissimus, super quo ædificati sunt, manifestos & conspicuos eos omnibus facit, per mirabilem potestatem eis traditam, per prædicationem & cōuersationem longe à terrenis semotam, quæ non possunt non esse hominibus admirabiles, vt quæ diuersæ omnino sint à sapientia & moribus filiorum Adæ. Quod autem Dominus suos comparat lucernæ accensæ, & super candelabrum positę, significans per candelabrum Ecclesiam, simile est cum illo Apocal. 1. vbi septem candelabra aurea septem interpretantur Ecclesiæ quibus Ioannes scripsit. Quod autem dicit de positione lucernæ sub modio, simpliciter videtur accipiendum, vt tantùm significetur occultatio lucernæ. Nam Marci 4. & Lucæ 8. vbi hæc sententia alio tempore etiam dicta citatur, additur de positione lucernæ sub lecto, & apud Lucam pro modio ponitur vas. Nemo, inquit, lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus lectum ponit. Et idem cap. 11. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio. August. tamen altiori & tropologica intelligentia accipit dictum de non ponenda lucerna sub modio, ad significandum, lucem bonæ doctrinę non esse obscurandam & tegendam propter commoda temporalia. Modius enim cùm sit mensura rerum temporalium, rectè significat retributionem commodorum temporalium. Ambrosius verò & Beda intelligunt significatum lucem Euãgelicam sub mensura legis non esse concludendam, nec intra terminos vnius gentis esse cohibendam. Sic & Hilarius: Synagogam, inquit, dignè Dominus modio comparat, quæ susceptos fructus intra se tantùm receptans, certum modum dimẽsæ obseruantiæ continebat. Nunc tamen fructu omni adueniente se vacuauit, non tamen potens luminis occulendi, atque ideo iam lucerna Christi non recondenda sub modio est, neque operimento occultanda synagogæ. Hæc ille.

SIC LVCEAT LVX VESTRA CORAM HOMINIBVS, &c.] Superioribus similitudinibus ostendit lucem eorum debere lucere

A coram hominibus, hîc verò adiicit modum quo lucere debeant, & finem propter quem debeant lucere: videlicet non in propriam gloriam, sed in Dei patris gloriam, & hominum videntium profectum. Quod autem dicitur: vt videant opera vestra bona & glorificent; intelligẽdum est phrasi Hebræis familiari, pro eo quod est, vt videntes opera vestra bona glorificent. Sicque vitatur absurditas quę videtur esse in ipsis verbis (quomodo enim lucere posset lux corã hominibus, quin eam viderent? & apparens contrarietas huius sententiæ cum ea quæ sequitur: Attendite ne iustitiã vestram faciatis coram hominibus vt videamini ab eis; quamuis etiam aliter soluatur illa in speciem contrarietas. Porrò cum dicitur: Sic luceat vestra lux; paulò iam aliter lux accipitur quàm superius, cùm dicitur: Vos estis lux mũdi. Ibi enim ipsi Apostoli à Domino luce abundantiore donati, dicuntur lux: hic verò perfectio sapientiæ & vitæ lux illorum esse dicitur. Bene autem notandum, quod dicit: vt videant opera vestra bona; quasi dicat, vt non solùm audiãt sanam vestram doctrinam, sed etiam videant opera vestra bona, significans eos qui constituti sunt pro lucernis Ecclesię nõ lucere si tantùm doceant bene, nec vita doctrinę respondeat, & ab hominibus Deum non glorificandum, nisi viderint etiã bona opera doctrinę correspondentia, sed potius blasphemandum. Proinde contra hanc Domini sententiam faciũt, qui talentum sibi traditum abscondunt viuentes in otio. Deinde qui verbo quidem prælucere videntur, opera verò non addunt. Tertiò, qui ex sua prædicatione & conuersatione suam apud homines quęrũt gloriam. Notandum & illud, quod non dicit: vt glorificent Deum; sed potius vt glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Sic enim & suauius eos inuitat ad id quod facto opus est, eò quòd patris honor & gloria naturaliter quæritur à filiis in quos etiam patris gloria redundat: & rursum significat, nõ satis esse vt quæratur Dei gloria, sed eam filiali amore quærendam. Iam & illud: qui in cœlis est; etsi sit additum ad distinctionem patris terreni, simul tamen etiam includit rationem ob quam Dei gloria sit quærẽda, nimirum ratione dominij eius quòd habitatio eius in cœlis significat. Porrò quãquam hæc peculiariter pertineant ad Apostolos, ac Ecclesiæ pastores & Doctores, tamen ex nonnulla parte etiam ad omnes pertinent Christianos. Siquidem Paulus Philippensibus scribens, sic præcipit: Omnia autem facite sine murmurationibus & hæsitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehensione, in medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, &c. *Phil. 2.*

PRÆCIPITVR ABVNDANTIOR IVSTITIA QVAM SIT Pharisæorum. Matthæi 5. Lucæ 6. CAPVT XL.

Nolite putare quoniam veni soluere legem, aut prophetas. Non veni soluere, sed adimplere. ‖ *Amen quippe dico vobis, donec transeat cœlum & terra, iota vnum aut apex vnus non præteribit à lege donec omnia fiant.*] *Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum. Qui autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* [a] *Dico autem vobis, quia nisi abundauerit iustitia vestra plusquàm Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Audistis quia dictum est antiquis: Non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit consilio: qui autem dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis. Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te,* C.16. 95.

relinque

relinque ibi munus tuum ante altare, & vade, prius reconciliare fratri tuo: & tunc veniens offer munus
C.12.87. *tuum. ‖ Esto consentiens aduersario tuo citò, dum es in via cum eo: ne fortè tradat te aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi non exies inde donec reddas nouissimum quadrantem.] Audistis quia dictum est antiquis: Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. ‖ Quòd si ocu-*
A.18 71 B.9.71. *lus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proijce abs te: expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum mittatur in gehennam. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam & proijce abs te, expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum eat in gehennam.] Dictum est autem: Quicunque dimiserit vxorem suam, det illi libellum repudij. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis quia dictum est antiquis: Non periurabis, reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis non iurare omnino, neque per cælum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester, est est, non non: quod autem his abundantius est, à malo est. Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo:*
†c. & qui te percutit ▷c. ab eo qui aufert tibi vestimẽtum etiam tunicam noli prohibere ‖a. Qui autem petit. c petẽti te tribue. ▷c. Et est. ‖c. quæ nobis est gratia. *†ˢsed si quis te percusserit in ᵃdextram ˢmaxillam ᵃtuam, ˢpræbe illi & alteram, Et ▷ ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium, ᵃ& quicunque te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo. ᶜOmni ‖ ˢautem qui petit à te da ei: ᵃ& volenti mutuare à te, ne auertaris: ᶜ& qui aufert quæ tua sunt, ne repetas. ‖ Et prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis similiter.] ᵃAudistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. ˢEgo autem dico vobis, ᶜqui auditis: ˢDiligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos. ᶜBenedicite maledicentibus vobis, ˢ& orate pro ᵃpersequentibus & ˢcalumniantibus vos, ᵃvt sitis filij patris vestri qui in cælis est, qui Solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. ˢ ▷ Si enim diligitis eos qui vos diligunt, ‖ quam mercedem habetis? ᵃNónne & publicani hoc faciunt? ᶜNam & peccatores se diligentes diligunt. Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuũ dederitis his à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? Nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant æqualia. ᵃEt si salutaueritis fratres vestros tantùm, quid amplius facitis? nónne & ethnici hoc faciunt? ᶜVeruntamen diligite inimicos vestros, benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, & eritis filij altißimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos. ˢEstote ergo ᵃvos perfecti [&] ᶜmisericordes, ˢsicut & pater vester ᵃcælestis perfectus [&] ᶜmisericors ˢest.*

NOLITE PVTARE QVONIAM VENI SOLVERE LEGEM AVT PROPHETAS. NON.] Daturus Dominus nouæ legis quædam præcepta celsiora his quæ erant in veteri testamento, amputat suspicionem falsam, quæ de se haberi posset, tanquam veteris legis destructore, docens quæ præcepturus est non aduersari legi aut prophetis, sed potius supplere quod legi deerat. Nomen autẽ legis (quod aliquãdo pro scriptura totius veteris testamẽti accipitur, vt in illo: Sed vt impleatur sermo qui in lege eorũ scriptus est:
Ioan. 15. Quia odio habuerunt me gratis) hic accipitur tantum pro quinque libris Moysi, quos singulariter vocãt Hebræi תּוֹרָה torach, hoc est, legem. Porrò dupliciter dicitur quis soluere legem, videlicet & dum eam transgreditur, & dum eam abolet & destruit. Atque hoc secundo modo debere hic accipi, ipse scopus Christi satis indicat, sed & dictio
Dupliciter soluitur Lex. Græca hic posita. Est enim hic verbum καταλῦσαι, quod est dissoluere & destruere, non autem simplex λῦσαι, quod mox postea ponitur: Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis, &c. & Ioan. 7. cùm Dominus dicit nõ solui legem Mosaicam per circumcisionem in sabbatho factam. His enim locis soluere legem, est eam transgredi. Hic verò præcipuè Dominus loquitur de doctrina, quamuis rectè etiam simul & primus modus soluẽdi legem hic intelligatur includi, vt soluere legẽ sit, aut vita eam transgredi, aut doctrina ipsam abolere & de-
Tripliciter Lex impletur. struere. Sic etiam adimplere legem accipitur tripliciter. Primò, vt sit seruare legem, vt in illo Pau-

A li: Qui diligit proximum, legem impleuit. Secundò, vt sit promissiones legis ipso facto exhibere, Rom.
quomodo frequenter Euangelistæ dicunt aliquid in lege promissum, impletum esse, vt cùm dicitur Luc. 24. Necesse est impleri omnia quę scripta sunt in lege, & prophetis, & Psalmis de me. Tertiò, implere legem, est eam perficere, eiusque imperfectionem supplere. Et tribus quidem istis modis Dominus adimpleuit legem. Nam & præcepta legis in omnibus seruauit, factus sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, & promissa legis & prophetarum opere compleuit; legisq; imperfectionem suppleuit, idq; dupliciter, videlicet per suam passionem & fidem, iustificando homines, quod
B lex præstare non potuit, sed tantum ad illud præparare & disponere. Vnde Paulus dicit Dominum Rom.
de peccato damnasse peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis. Et secundò, addendo præceptis legis id quod minus habere videbantur. Hîc verò cum Dominus se dicit venisse ad implendum legem, videtur potißimũ loqui de impletione legis quæ fit exhibitione & cõpletione promissorum legis, & quæ fit additione pręceptorum legem perficientium. De priori enim illa impletione Dominum locutum patet ex sequenti sententia. Amen dico vobis, Iota vnum aut apex vnus non præteribit à lege donec omnia fiant. De secunda item locutum patet ex sequenti eius doctrina, qua supplet ea quæ legi ad perfectionem hominis deesse videri poterant, dicens: Nisi abundauerit iustitia vestra, &c. Verùm hic occurrit difficul-

difficultas quomodo saluator dicat se non venisse ad soluẽdum legem, cùm certum sit eum sustulisse legem quo ad cæremonialia & iudicialia eius præcepta. Vnde & Paulus dicit, ipsum mediũ parietem maceriæ soluisse, & legẽ mandatorum decretis euacuasse. Et ad Hebr. 7. Reprobatio quidẽ fit prioris mandati, propter infirmitatẽ eius & inutilitatẽ: introductio verò melioris spei per quam proximamus ad Deum. Ad quam difficultatẽ respondet Caietanus, Dominum dixisse se non venisse ad soluendum legem, quia non venerat vt in propria persona legẽ solueret & abrogaret, quam per Apostolos constat esse post Christi ascensum abrogatam: sicut dicit se non esse missum nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, quia scilicet in sua persona solis Israeliticis venerat prædicare. Verùm ad istud nõ posse cõfugi, patet primùm ex eo quod Dominus hęc de se dicat, vt & Apostolos habeat hac in parte habitatores, vnde mox infert: Qui ergo soluerit &c. Deinde quia illi quod est soluere legem, opponitur implere legem, ita vt significetur Dominum si legem soluisset, hoc est, abrogasset, non eam impleturum, cùm tamen nihil minus adimpleuisset legem, si legem quam abrogauit per Apostolos, in sua persona abrogasset. Proinde rectius dicetur, quemadmodum indicat Rupertus, scripturã dupliciter loqui de lege Moysaica. Quandoque enim dum de ea est sermo, respectus habetur ad ea quæ sunt illi legi propria, quæque per solam illam legem sunt introducta, qualia sunt iudicialia & cęremonialia. Sic de lege loquitur Paulus in prædictis locis. Quãdoque verò respectus habetur ad ea quæ sunt in lege pręcipua, & maximè à Deo intenta, qualia sunt decalogi præcepta & alia moralia, quibus Dominus docet quomodo piè, iustè & sobriè quis hîc viuere possit. Nam cęremonialia & iudicialia sunt veluti accessoria quædam præcepta, quæ pro ratione temporis & hominum Deus indicauit ad tempus conuenire vni illi populo, tanquam vtilia ad obseruationem eorum quæ præcipuè requirebantur. Vnde Ieremiæ 7. sic dicit Dominus: Holocaustomata vestra addite victimis vestris, & comedite carnes, quia non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocaustomatum, & victimarum, sed hoc verbum præcepi eis dicẽs: Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus, & ambulate in omni via quemadmodum mandaui vobis, vt bene sit vobis. Qua sentẽtia satis indicauit se cæremonias in lege pręscriptas non per se exegisse, sed coactum populi conditione, quem videbat idololatriæ deditum. Vnde & Ezechielis 20. dicit Dominus dedisse se primùm Israeli præcepta & iudicia sua quæ faciens homo viueret in eis, significãs præcepta decalogi: postea tamen propter populi peccata dedisse etiam præcepta non bona, & iudicia in quibus non viuerent, significans secundùm Hieron. & Rupertum cæremonialia. Et in Psalmis cùm de lege fit mentio & mandatis eius, fere intelligendum de ipsa lege secũdùm id quod est in ea præcipuum. Vt cùm dicitur: Lex Domini immaculata conuertens animas, &c. Et: Fidelia omnia mandata eius, confirmata in seculum seculi. Et cùm in Psal. 118. toties precatur doceri legem Dei, aut in ea deduci. Ita & in hoc loco, cùm Dominus dicit se nõ venisse ad soluendam legem, sed ad implendum, potissimum locutus est de lege secũdùm ea quæ in ipsa lege sunt præcipua. Vnde postea cùm suis præceptis legem perficit, tantum adfert præcepta moralia, & nulla cæremonialia. Legem ergo, quæ ad dilectionem Dei & proximi, atque temperantiam in omnibus seruãdam inuitat, Dominus non soluit, sed adimpleuit, quia perfectius docuit quomodo hæc præstari debeant, quàm lex vel exigit, vel intelligebatur exigere. Et tamen etiam legem, quatenus cæremonialia cõtinet, non oportet hoc loco fateri Dominum soluisse, sed etiam impleuisse eam. Nam quamuis cæremonialia ad literam abrogauerit, vt vim obligandi amplius non habeant, tamen non penitus ea soluit, (quod fecisset si docuisset ea mala fuisse, nec à Deo profecta) sed adimpleuit ea, tum quia in se hoc ipsum exhibuit quod per illas cæremonias adumbratur, tum quia docuit quomodo ea præcepta spiritualiter intellecta perfectius obseruari à Christianis deberent. Deinde hoc ipso quod soluit obligationẽ præceptorum cæremonialium secundùm literalẽ ipsorum intelligentiã, non soluit ipsam legẽ, sed adimpleuit eam, quia hoc ipsum à lege fuit prædictum & promissum in multis locis. Quod autem Dominus hic loquens de adimpletione legis, etiam comprehẽdat cæremonialia, & non solùm moralia, patet ex sententia sequente, qua dicitur nihil præteriturũ à lege donec omnia fiant; vbi manifestè Dominus loquitur de lege, quatenus continet non solùm præcepta, sed etiam promissa & prophetias. Iam autem cæremonialia præcepta, prophetiæ quædam erant spiritualiter intellecta. Sic certè hunc locũ intellexerunt etiam de cæremonialibus Hieronymus & Augustinus.

AMEN QVIPPE DICO VOBIS, DONEC TRANSEAT COELVM ET TERRA, &c.] Ostendit hac sententia quantã sit legis insolubilitas, quam simili quoque sententia Luc. 16. extulit dicens: Facilius est cœlum & terrã præterire, quàm de lege vnum apicẽ cadere. Est autẽ sensus iste: Verè enim illud vobis affirmo, quòd vsque ad consummationẽ seculi, quando transibunt cœlum & terra, non quidẽ secundùm substantiam suam, sed secũdùm statum suum, ne minimũ quidem ex vniuersa lege est periturum, sed perficientur vniuersa quę in ea sunt scripta. Quod enim dicit: Iota vnum aut apex vnus non præteribit à lege; per hyperbolen & tropum est accipiẽdum. Non enim laboratur de literarum apiculis, cùm constet quadam volumina veteris testamẽti intercidisse, quorum nomẽclaturam adhuc videmus in canonicis voluminibus, sed asseueratur nihil omnino promissum aut proditum in lege Mosaica, quod non impleatur. Cùm autem dubium non sit quin Dominus locutus sit Hebraicè, dubium etiam nõ est, quin quod hîc Iota vocatur, ea sit litera quam Hebræi Iod appellant, inter omnes literas longe minimam, & nonnunquam sic appositam vt videatur superuacanea, à cuius nomine etiam Græci suum Iota, correspondens Hebraicę literę Iod, vocauerunt. Apicem autem hic vocat non accentiũcularum notas, cùm hæ & apud Gręcos & apud Hebræos serò sint receptæ, vt nec tempore Hieronymi in Hebræorum libris fuerint vel notæ accentuum, vel notæ vocalium quas puncta vocant. Sed apicem vocat summum elementi fastigium vt est verisimile. Non est autem intelligendum propter aduerbium, donec, hic bis positum, significari mi-

nima legis peritura, postquã transierit cœlum & terra, aut postquã omnia facta sunt, sed per prius, donec, significatur, ipsum cœlũ & terram, quæ firmissimæ sunt orbis partes, aliquãdo trãsitura, cùm adhuc nõ transibit aliquid legis: per posterius verò, donec significatur euentus & perfectio omniũ quæ lex promisit. Neque significatur ista sententia omnia quæ lex habet perficienda esse antequã cœlum & terra immutabuntur. Multa enim legis implenda sunt post transitum cœli & terræ, & in ipsa cõsummatione sæculi, sed tantum quòd nullo vnquam tempore sæculi lex sit dissoluenda, futurúmque vt omnia impleantur. Significatur ergo hac sententia legem esse quid diuinum, quod non sit falsitati & solutioni obnoxium cum verbis hominum, & rebus corruptibilibus huius sæculi.

QVI ERGO SOLVERIT VNVM DE MANDATIS ISTIS MINIMIS, ET DOCVERIT.] Variè exponitur quæ sint mãdata minima de quibus hic loquitur Dominus. Augustinus enim mandata minima intelligit ipsa mãdata legis, quæ per Iota & apicẽ sunt significata, & quæ Dominus postea mox perficit. Sunt enim illa minima, quia minus hominem perficientia & beatificantia. Domini verò præcepta quæ illis addit, rectè maxima dicuntur, eo quod sint perfectiora. Et quidem de illis legis mandatis videtur esse intelligendum, eo quòd hęc sententia ex superiori sententia pendeat & inferatur, in qua de his quæ legis sunt dicitur. Chrysostomus verò per mandata minima intelligit ea præcepta quæ Dominus addidit pręceptis legis, eaque putat, in prima sua expositione, dici minima à Domino, humilitatis & modestiæ causa: in secunda verò expositione, quæ etiam nomine Chrysostomi legitur, eo quòd minor esset illorum transgresio, & minus necessaria eorum obseruatio. Et de his mandatis magis Dominum locutũ esse verisimile est, tum propter pronomen demonstratiuum, istis, quod non videtur quid possit aliud demonstrare quàm ea quæ mox Dominus est præcepturus, vt sit sensus: Qui soluerit vnum de mãdatis istis minimis quæ modò sum præcepturus: tum quia dum sequitur ex opposito; Qui autem fecerit & docuerit; subintelligendum indubiè sit, mandata ista. Iam quæ sint illa mandata, quæ qui fecerit & docuerit, magnus vocandus sit in regno cœlorum, patet ex subiuncta ratione: Dico enim vobis: Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam, &c. Inde enim patet magnum non vocãdum in regno cœlorum, nisi eum qui fecerit & docuerit illa mandata quibus Christus legem perficit & adimpleuit. Non est tamen necesse, omnia præcepta Christi hic vocari minima, cùm hîc videatur esse sensus Domini. Qui soluerit vnum etiam tantum de mandatis istis, etiamsi illa sint minima, hoc est, vnum mandatorum etiam minimorum, vt significetur minimum fore, non solùm eum qui multa mandata soluerit, sed etiam qui vnum tantum soluerit, etiamsi illud non sit ex maioribus, sed ex minimis: aut ex minimis esse putetur, vt minima quædam dicat Dominus per concessionem. Quare intelligi etiam potest Dominum, cùm dicit, de mandatis istis, demonstrare non tantùm sua præcepta, sed etiam legis præcepta quæ adducturus est, & omnino omnia præcepta quæ traditurus est, quamuis nõ omnia sint dicenda minima. Infertur autem hęc sententia secundùm hanc intelligentiam ex superio-

A ribus hoc modo: Quoniam veni ad perficiendum & implendum legem quæ omnino dissolui non potest, ideo quicunque soluerit vnum quãtumuis minimum ex his mandatis quibus ego sum legem perfecturus, aut quæ lex præcipit, minimus vocabitur, &c. Iam quod sequitur; & docuerit sic homines; dupliciter etiam exponitur. Quidam enim intelligunt de eo qui bene quidem docet, & ab aliis obseruandum exigit quod ipse per infirmitatem non præstat, vt sit sensus: Qui soluerit vnum mandatum, etiamsi sit minimum, & sic, hoc est, transgressor legis existens, docuerit homines id seruare quod ipse non præstat. Aut, & docuerit sic homines, hoc est, etsi docuerit homines ita vt ego B iam præscribo. Secundùm quem sensum quod sequitur; minimus vocabitur in regno cælorum; sic videbitur accipiendum, vt significetur talem non eiiciendum quidem è regno cœlorum, sed in eo non habiturum eum locum quem habiturus est qui & fecerit & docuerit omnia hæc præcepta etiã minima. Non enim qui temerè irascitur, mox excludendus est è regno cœlorum, si modò non doceat licere temerè irasci. Aut si de tali solutione legis dictum Domini accipiatur, quæ sit grauis & criminalis, tunc quod sequitur; minimus vocabitur; accipiendum est, vt postea in sequenti sensu, pro nullus vocabitur, & nullum habebit locum in regno cœlorum. Interpretatur hanc partem; docuerit sic homines; in hunc sensum Erasmus in C Paraph. quem sensum etiam Hieronymus indicauit, sic scribens: Possumus intelligere, quod magistri eruditio, etiam si paruo peccato obnoxius sit, deducat eum de gradu maximo, nec prosit docere iustitiam, quam minima culpa destruat. Et beatitudo perfecta sit, quæ sermone docueris, opere complere. Aliter hæc pars secundùm Augustinum intelligitur de eo qui male docet, vt sit sensus; & docuerit sic homines sicut ipse soluit, hoc est, docuerit etiam non seruare alios quod ipse non seruat, & tum vita, tum doctrina legem aliquam soluerit. Atque hic sensus videtur esse verisimilior, tum quod nimis durum sit dicere eum qui rectè docet, si vnum aliquod ex minimis mãdatis transgressus fuerit, minimum fore in regno cœlorum, D cùm nemo omnino sit qui non in multis offendat: tum quia ex superioribus istud Dominus infert, in quibus dixit se non venisse ad soluendum legem quæ est insolubilis, sed ad implendum eam suis præceptis perfectioribus. Vnde suo exemplo etiã alios doctores prouocare volens, & sua præcepta, quæ legis sunt perfectio, stabilire, infert; qui ergo soluerit vnum mandatorum horum, & docuerit sic homines, hoc est, qui ita soluerit aliquod horum mandatorum, quomodo ego dixi me non venisse ad soluendum legem. Quomodo enim in fine huius sermonis duo ponit Dominus auditorum genera, aliud bene; aliud male audientium: E ita hîc in exordio sermonis antequã præcepta sua tradat, volens ostendere Apostolis quæ docere debeant, & agere, duo ponit docentium genera, vnum bene, aliud male docentium. Notare ergo hîc voluit Scribas & Pharisæos, qui ea mandata quæ legi iam erat additurus, aut etiam quædam legis mandata & soluebant transgrediendo ea, & docebant ea non esse seruanda, vt satis Dominus postea significat. Vnde Hieronymus: Sugillat, inquit, Pharisæos, qui contemptis mandatis Dei statuebant proprias traditiones, quòd non eis

profit doctrina in populis, si vel paruum quod in A lege præceptum est, destruant. Secundùm hunc autem sensum quod sequitur ¿minimus vocabitur in regno cœlorum; dupliciter accipi potest. Aut enim regnum cœlorum accipitur pro regno cœlesti, quod post hanc vitam expectatur: & dicitur talis vocandus minimus, quia contẽptus habebitur à Deo & sanctis eius, & indignus planè qui recipiatur in regno cœlorum. Aut regnum cœlorum hic accipitur, quemadmodum sæpe, pro republica credentium in Christum quomodo & ibi videtur accipi: Quis putas maior est in regno cœlorum? Et similiter dicitur vocandus minimus in regno cœlorum, quia etiamsi connumeretur inter B ciues regni cœlorum, inter eos tamen infimo erit loco, tali scilicet loco, vt è numero ciuium sit eiiciendus ni resipiscat. Omnes enim hi dicũtur in regno cœlorum minimi, qui eo sunt loco in populo Dei, vt in eorũ numero non sint semper permansuri. Sicq; cessat obiectio, quæ hic fieri posset de his qui soluunt grauiora Dei mandata: aut de his qui pessima docent, an ne illi sint dicendi in regno cœlorum minores his qui tantùm soluunt vnum mandatorum minimorum, & sic docẽt. Sequitur: Qui autẽ primum quidem fecerit, nõn iam vnum aliquod solum de mandatis istis, sed omnia simul mandata ista quæ modo traditurus sum: deinde verò etiam alios docuerit, hic non erit solùm in regno cœlorũ, sed magnus ibi vocabitur, maior scilicet his qui vel tantum faciunt, vel tan- C tum docent, secundùm illud Danielis: Qui docti (Danie. 12) fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Bene ergo notanda est correspondentia inter, minimis & minimus, quasi dicatur: Qui vel vnum istorum mandatorum minimum duxerit, cùm nullum sit paruum habendum, ita vt & ipse illud soluere audeat, & alios docere illud soluere, ipse vicissim minimus vocabitur & habebitur, &c. Qui verò adeo hæc mandata magnifecerit, vt & faciat ea & doceat, ipse vicissim magnus vocabitur. Omittit autem Dominus duos gradus medios inter duos gradus docentium hic D positos, videlicet eos qui faciunt sed non docent, & eos qui docent sed non faciũt, eo quòd hi tanquam medij in extremis comprehendantur. Qui enim faciunt & non docent, quia non spectat ad illorum officium, vocabuntur & ipsi quodã modo magni in cœlorum regno. Qui verò docent sed non faciunt, ad eos frequenter pertinent qui minimi vocabuntur in regno cœlorum. Deinde qui faciunt, etiamsi non doceant verbis, docẽt tamen conuersatione. Contrà qui non faciunt etiamsi verbis doceant, tamen factis suis docent non faciendũ quomodo ipsi nõ faciunt, ac proinde bene reducuntur medij gradus ad duos illos extremos.

[a] DICO AVTEM VOBIS, QVIA NISI E ABVNDAVERIT IVSTITIA VESTRA PLVSQVAM SCRIBARVM.] Græca non habent autem, sed coniunctionem causalem γὰρ, enim. Quomodo & Augustin. legit in expositione huius sermonis, & Dyonis. item Carthusianus, ac Rupertus. Redditur enim ratio quare dixerit se venisse ad implendum legem, & quare seruanda sint mandata sua quibus legem est perfecturus & impleturus. Proinde rectius caput istud quadragesimum incepimus iam ab eo loco; Nolite putare quoniam veni soluere legem, &c. quo loco incipit Dominus iacere fundamẽtum præceptorum suorum quæ hic legi addit, aut quibus legem explanat. Redditur autem superius dictorum ratio, cum asseueratione quadam terribili, qua ita confirmat quæ præmisit, vt etiam simul paret transitũ ad exegesin aliquot legum Mosis, & fundamentum dicendorum iaciat, ne mirẽtur auditores quòd quędam præcipiat, quæ non præcipiunt nec præstant scribæ Iudæorum doctores, & Pharisæi aliis religiosiores. Est ergo hic sensus: Dixi me non venisse vt legem soluerem, sed vt implerem, & minimum fore in regno cœlorum, qui vel minimum aliquod eorum quæ dicturus sum soluerit ac soluendũ docuerit. Id adeò verum est, vt certò affirmem nisi iustitiam vos consecuti fueritis abũdantiorem & pleniorẽ ea qua se Scribæ & Pharisæi vẽditãt, qui tamen omniũ iustissimi in populo habentur, municipatus regni cælorum nequaquam fore participes. Potest autem hæc sententia intelligi dicta specialiter ad Apostolos, & eorum locum in Ecclesia tenentes, doctores scilicet, ad quos superiora singulariter pertinent, vt ideo comparetur iustitia doctorum Euangelicorum cum iustitia Scribarum & Pharisęorum, quoniam & isti erant populi doctores, & significetur doctores Euãgelicos perfectiora & facere & docere oportere, quàm faciebant & docebant Scribæ & Pharisæi. Verùm quoniã præcepta illa, quibus postea statim explicat quæ sit iustitia illa abundantior quam requirit, ad omnes pertineant Christianos, rectius hæc sentẽtia intelligitur dicta toti populo & omnibus Christianis. Ideo autem iustitia Christianorũ comparatur iustitiæ Scribarum & Pharisæorum, quoniã & apud Iudæos optimi habebantur, ac iustissimi, & sibiipsis placebant tanquam consecuti iustitiam perfectam. Itaque significat nos optimis & pro sanctissimis habitis apud Iudæos, debere esse meliores. Notandum autẽ non dicere Dominum; Nisi abundauerit iustitia vestra, plusquam iustitia legis aut Prophetarum, sed Scribarum & Pharisæorũ. Omnia enim ferè, præcepta quæ Dominus subiungit, erant in lege & prophetis, sed nõ erant apud Scribas & Pharisæos, qui ex lege ea non intelligebant. Vnde non cõtrariatur hic locus illi dicto Saluatoris: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata, legis scilicet & prophetarum Quod autem id (Matth. 19) velit hoc loco Dominus, ex eo etiam cõstat, quod cùm toties repetat: Audistis quia dictum est antiquis; allegat eo modo scripturam quo Scribæ & Pharisæi illam interpretabantur, vt illud; Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicũ tuum; (Matth. 5.) cùm de odio nullus sit euidens scripturæ locus. Notandũ secundò, nõ comparari iustitiã nostram cum hypocrisi Pharisæorum & Scribarum, aut quouis alio eorum vitio, sed cum eorum iustitia, hoc est virtute & æquitate, quam ex aliqua parte habebant. Ideoque non dicitur: Nisi meliores sitis Scribis & Pharisæis, sed, nisi abundauerit, &c. significans nos debere pręstare eorum iustitiam, & tamen etiam illi aliquid debere superaddere. Iustitia autẽ maior quæ à nobis requiritur, primùm quidem consistit in iustitia non solùm exteriorum operum, quam solam sectabantur Scribæ & Pharisæi, vt patet ex oratione Pharisæi, Ieiuno bis in sabbatho, &c. sed etiam internarum affectionum. (Luca 14.) Secundò, consistit in eo, vt non faciamus quæ in lege veteri necessitate quadam permissa sunt, vt patet de libello repudij, vsura, & vindicta sumen-

da. Tertiò in eo, vt non cortici legis inhærentes, legem impleamus secundùm intellectum & explanationem Scribarum & Pharisæorum, vt patebit infra de odio inimici. Et in summa, maior iustitia quæ à nobis requiritur, est qua legem seruamus, non secundùm explanationẽ Scribarum literę nimis inhærentium, sed secundùm legis præcipuam intentionem, quàm hîc Saluator explicat. Debet quidem iustitia nostra etiam in eo excedere iustitiam Scribarum & Pharisæorum, vt eam non solùm in operibus collocemus, sicut illi, sed etiam & ante omnia in fide Iesu Christi: Deinde vt eam nõ in externis cæremoniis potissimum sitam existimemus, quemadmodum illi, sed in spiritu. Verùm ad hæc non videtur hic respexisse Dominus, qui hîc de iustitia solùm locutus est, quatenus ad opera siue interna, siue externa pertinet, & ad conuersationem cum proximis.

AVDISTIS QVIA DICTVM EST ANTIQVIS: NON OCCIDES, &c.] Postquam per superiora Dominus auditores parauit ad audiẽda & recipienda sua præcepta, incipit iã quod promisit præstare, implere scilicet legẽ, & docere quomodo abundare debeat iustitia nostra. Incipit autem ab eo mandato, quod in decalogo primum est inter mandata negatiua secundæ tabulæ: docẽs non satis esse cauere ab homicidio, quemadmodum illo præcepto Scribæ & Pharisæi tantùm putabant esse prohibitum, sed & ab omni ira in fratrem abstinendum. Quoniam autem rudibus turbis, & ex media plebe delectis discipulis Dominus loquebatur, ideo magis, vt vulgo iactata apud maiores præcepta Dei acceperant, quàm vt legebantur in scripturis, explicanda & perficienda præcepta legis suscepit. (*Lucæ 10*) Quòd si Scribis & Pharisæis locutus fuisset, potius scripturam quàm vulgo dicta citasset: sicut legisperito roganti quid faceret vt vitam æternam possideret, dicebat: In lege quid scriptum est, quomodo legis? Dicit itaque: Audistis (*Exod. 20*) quòd dictũ sit olim à Deo in monte Sinai priscis patribus: Non occides, hominem scilicet, propria authoritate. Et quod sequitur: Qui autem occiderit, reus erit iudicio; cùm in lege Moysi non sit ad verbum, satis indicat Dominũ voluisse hæc præcepta, vt vulgus recepta ea à veteribus & Scribis tenebat, perficere partim explanando & addẽdo, partim corrigendo. Habetur autem hæc sententia in sensu Exodi 21. vbi non vnum, sed varia sunt instituta iudicia iuxta varios homicidij casus, quæ omnia hac vna sententia comprehenduntur. Cæterùm iudicij nomine, scribæ hac sententia in docendo populo, vt est verisimile, vtentes, forte intellexerunt, diiudicationem qua de homicida explorabatur, an sciens vel insciens, data opera vel per casum proximũ suum occidisset, de quo etiam habetur Exodi 21. & latius Deuteron. 19. Vel certe per iudicium intellexerunt pœnam & condemnationẽ, quod tamen non perinde quadrare videtur sequẽti sententię, in qua iam aliter illa oratio: reus erit iudicio; accipienda erit, quamuis id non videatur esse absurdum.

EGO AVTEM DICO VOBIS, QVIA OMNIS QVI IRASCITVR FRATRI SVO, &c.] Impleturus Dominus homicidij legem, tres facit gradus peccantium citra homicidium per iram & indignationem, & tres item pœnarum gradus. Leuius enim est irasci tantum fratri, & iram in corde retinere compressam, quàm si

A erumpente ira dicat quis fratri racha vel fatue. Ita leuius quid sonat reum esse iudicio, quàm reum esse cõcilio, & hoc rursum leuius, quàm reum esse gehennę ignis. Quod autem trium istorum peccatorum leuissimum est, nempe irasci fratri, par facit in condemnatione homicidij in lege, nõ quòd æquè graue sit peccatum irasci tantum, & occidere hominem: sed vt doceret Euangelicæ doctrinæ perfectionem, & sic Christiano studendum esse effugere omnẽ iram in fratrem, quomodo Scribæ & Pharisæi vitabãt homicidium. Dicit autem: Ego dico vobis, & non sicut Prophetæ: Hæc dicit Dominus Deus; insinuare volens suam authoritatem, æqualem authoritati eius qui veterem de- B derat legem. Porrò in Græcis codicibus additur iam passim in primo gradu εἰκῆ, hoc est, temerè vel sine causa. quod & D. Chrysost. legit, intelligens non omnem iram interdici, sed tantùm iniustam & importunam. & similiter legit Diuus Augustinus in expositione huius sermonis, volens eandem partem repeti etiam, & subintelligi in sequentibus duobus membris. Verùm D. Hieron. eam partem omnino vult eradẽdam è libris, nec haberi in emendatioribus libris, sed & Augustinus lib. Retract. 1. cap. 19. in Græcorum libris non inuenire dicit, in quibus tamen solis iam inuenitur. Verisimile est autem ab aliquo hanc partem adiectã explanationis causa, quod durius videretur omnem C qui irascitur fratri reum dici iudicio. Ab Euangelista enim non appositam, nec ab ipso Saluatore hinc satis constat; quod etiam iustam iram, hoc est, quæ iustam videtur habere causam, Dominus hic prohibere voluerit. Peccat enim, qui etiam ab alio læsus & iniuria affectus irascitur. Si enim, inquit Hierony. iubemur verberanti alteram maxillam præbere, & inimicos nostros amare, omnis iræ occasio tollitur. Nec obstat quod aliquando sine peccato quis alteri irascatur, aut etiam racha & fatue dicat. Primùm enim non prohibentur hic primi iracundiæ motus qui in nostra non sunt potestate, sed ira deliberata & perfecta, cui scilicet consensus accedit. Deinde nec huiusmodi ira, qua D quis vitio hominis offenditur, ad quod significandum quidam putant dictum: qui irascitur fratri; hoc est nõ vitio hominis, sed homini, quem, quòd frater sit, diligere deberet. Itaque per datiuum, fratri, satis significatur Dominũ loqui de ira tali quæ pugnat cum dilectione fraterna. Aut si nõ hac ratione dictum est: qui irascitur fratri; sed potius secundùm Hebraicam phrasim, fratris nomen hic positum est pro quocunque homine, & pro proximo, (*Quidam.*) dicendum Dominum hic loqui de ira vulgari, quæ est motus animi maleuolentis alteri, aut vltionem doloris cupientis. Huiusmodi enim ira semper, etiam si sit in iudice iuste puniẽte nocentem, peccatum est. Atque ob huiusmodi iram de- E signandam intelligunt, additam partem illam εἰκῆ, apud Græcos, aut sine causa apud Latinos, hi qui illam partem hoc loco legunt. vt ne quis putet eos intelligere, illum irasci εἰκῆ, vel sine causa, qui nulla accepta irascitur iniuria. Addens temerè, inquit Euthimius secutus Chrysostomum, non omnimodam abstulit iram, sed intempestiuam. Dicitur autem oportuna, quę sumitur aduersus eos qui contra Dei præcepta viuunt, quando non ad vindicandum nos, sed ad vtilitatem eorum qui malè viuunt ex dilectione & amore fraterno irascimur cum congrua honestate. In sequentibus autẽ duobus

bus membris quo sint sententiæ vniuersaliter veræ, subintelligendum ex primo membro: Si quis iratus dixerit racha, si quis iratus dixerit fatue, accipiendumque semper de ira ea de qua primum membrum intelligitur. Nam & Christum suprà Marci 3. iratum Iudæis legimus, & sæpe grauiter quoque conuitiatum Pharisæos. Sed vt Petrũ duriusculè increpuit ob summã erga ipsum dilectionem, cùm ei diceret: Abi post me satana; quod paulò plus erat, quàm, abi post me fatue: sic studio paternæ gloriæ ac correctionis malorum, odioque vitiorũ suis nominibus appellauit Pharisæos, nullo erga eos motus affectu malo. Sic Dominus Lucæ vltimo discipulos duos stultos vocat & tardos corde, & Apostolus Galatas insensatos. Porrò quid sit racha, quod in secundo ponitur membro, triplex est sententia aliquam habens probabilitatem. Augustinus enim edoctus, vt ipse asserit à quodã Hebræo, putat dictionem racha nihil certi significare, sed Hebræis interiectionis instar esse, qua animi tantũ indignatio significatur, addens quosdam existimare dictionẽ racha deriuatam à Græca dictione ῥάκος, qua pannosus significatur & homo nihili, sed eorum deriuationem reiiciens, eo quod certũ sit racha non esse dictionem Græcam. Et quidẽ secundùm hanc dictionis acceptionem, manifesta est ratio quare interpres hanc dictionem reliquerit non versam, videlicet quod interiectiones quibusdam linguis sic sunt propriæ, vt in aliam linguam verti non possint cõmodè. Item optimè constat gradatio in his membris. Primum enim est vt quis irascatur, & eum motum retineat corde conceptum. Huic proximum est, si commotio indignantis extorserit vocem, non significantem aliquid, sed illum animi motum ipsa eruptione testantem. Hoc verò grauius est, si non solùm vox indignantis audiatur, sed etiam certum conuitium & vituperatio eius, cui quis irascitur, vt si fatuum vocet, aut alio quodam conuitij nomine. Chrysostomus autem ligua Syriaca putat racha significare idem quod, tu. Itaque etiam secundùm eum per racha nõ significatur graue & atrox conuitium, sed indicium contemptus, veluti cum serui sheri stomachosius loquentes dicunt: Abi tu, dic illi tu. Verùm hæ duæ sententiæ quamtumuis conueniant huic loco, tamen hac ratione parum sunt probabiles, quòd nusquam apud Hebręos racha pro huiusmodi interiectione accipiatur, nec in Syrorum lingua, qua scriptæ sunt Bibliorũ paraphrases, quas thargum vocant, racha vllo modo significat, tu. Proinde probabilior est Hieronymi sententia tertia, vt racha (vel potius raca sine aspiratione saltem in secunda syllaba, cùm Græcè sit ῥακά,) sit dictio Hebraica, vel potius Chaldaica, deriuata ab Hebræa, certum aliquod cõuitium significans. Hebraicè enim רֵק Rec, inanem significat, vanum aut pauperem, à verbo quod significat euacuare, attenuare & pauperem esse. Inde pro more Chaldæorum adiectione literæ Aleph fit רֵקָא reca vel raca. Non significatur tamen hac dictione isto loco, cerebro carens siue vacuus, quemadmodũ tamen vult Hieronymus. Sic enim nihil interesset inter dicere fratri raca, & dicere fratri fatue. Sed per raca significatur potius homo inops & pauper, vacuus omnibut bonis, quomodo accipitur Iudic. 11. vbi nos legimus: Congregatiq; sunt ad eum viri inopes. & 2. Paralip. 13. Congregatique sunt ad eum viri vanissimi. His enim

Matt. 16.

Galat. 1.

Quid racha.

A locis pro inopes & vanissimi, Hebraicè est רֵקִים recim. Sic & 2. Reg. 6. vbi Hieronymus eandem dictionem vertit, scurram. Nudatus est Rex quasi si nudetur vnus de scurris. Itaque idem cõuitium nomine Hebraico raca significatur, quod Græcis nomine ῥάκος, quamuis vnum nomen ab altero verisimiliter non deriuetur. Et facilè quidem iam licet ostendere gradationem, quæ est inter duo membra vltima. Minus enim est obicere alicui inopiam aut vanitatem quàm stultitiam. Vide autem iam etiam gradus trium reatuum, iudicij, concilij, (per, c, enim scribendum & non per, s, ostendit dictio Græca συνεδρίῳ, quæ cõsessum iudicum significat) & gehẽnæ ignis. In iudicio enim, quod
B interdum ab vno solo peragitur in causis leuioribus, & in quo facti fit discussio, adhuc datur locus defensioni, multaque spes est elabendi & effugiendi condemnationem. Ad concilium autem non nisi graues causæ deferũtur, quemadmodum Athenis in curia Martis grauiores causę agitari solebant, atque in eo non tã de damnãdo reo quàm de supplicij genere & modo deliberatur. Gehenna verò ignis nec damnationem habet dubiam, quemadmodum iudicium: nec damnati pœnam habet dubiam, sicut concilium. In gehenna enim ignis certa est & damnatio & damnati pœna. Sic ferè Augustinus. Vnde constat secundùm eum, illud: reus erit iudicio; non accipiendum hîc vt sit sensus: obnoxius erit condemnationi vel con-
C demnabitur, sed potius vt sit sensus: obnoxius erit discussioni & examinationi, hoc est, iam tale quid commisit, ob quod pertrahendus est in iudicium. Sciendum autem Dominum in tribus istis gradibus iræ & reatuum attemperasse doctrinam suam ad captum simplicium. Non enim semper minus peccat qui tacitus irascitur, quàm qui conuitiis debacchatur: sed pro captu vulgi per eum qui tantùm irascitur, proposuit exemplum iræ leuis quæ nondum decreuit vltionem: per racha, iræ grauioris: & per fatue, iræ grauissimę citra homicidium. Sic quòd irascentem dicit reum iudicio: dicentem racha, reum concilio: dicentem fatue, reum gehennę ignis, significare voluit, eum qui vel tan-
D tùm irascitur, tale quid commisisse, vt metuere debeat condemnationem, quamuis illa omnino necdũ videatur certa & definita: qui verò leuiori cõuitio fratrem impetierit, tale quid cõmisisse, vt metuere iam non debeat solum ne condemnetur: sed veluti certus de promerita condemnatione, metuat grauem aliquam condemnationem: qui verò grauiori conuitio alium incesserit, iam certò expectet debitum sibi grauissimum æterni cruciatus supplicium. Porrò quod in Euangeliis à Christo per gehennam sæpe significetur infernus aut supplicium æternum damnatorum, hanc habet rationem. Fuit iuxta Hierusalem ad radices montis Moria, vallis quædam fontibus Siloë irri-
E gua, ac nemorosa, plenaque delitiis & amœnitate, quæ dicebatur Geben Hinnom, id est, vallis filij Hinnom, vel omisso nomine ben, Ge Hinnom, id est, vallis Hinnom, vel, vt nos habemus, Ennom. Vtroque enim nomine vocatur Iosue 15. & 18. Iudæi autem à loci amœnitate captantes occasionem, in hac valle erexerũt excelsum idolo Moloch, cui filios exustos igni deuouebant & immolabant, quemadmodum Ethnici Saturno facere solebant, vt verisimile sit nomine Moloch, qui Deus erat Ammonitarum, Saturnum in scripturis

intelligi. Hinc excelsum illud, & vallis item illa, dicta est Tophet, à ritu scilicet sacrificantium Moloch, cui cùm adolebantur infantes, pulsabantur tympana, ne audirentur eiulatus eorum dum exurerentur, & parentum corda commouerentur, Toph enim Hebræis tympanum dicitur. Hunc locum pius Iosias postea contaminauit, coniectis in eum mortuorum ossibus, vt scribitur 4. Reg. 23. vbi sic legimus: Contaminauit quoque Topheth quod est in conualle filij Ennom, vt nemo consecraret filium suum aut filiam suam per ignem, Moloch. Sed & Dominus Hierem. 7. & 19. minabatur Iudæis venturum tempus, quo excelsum illud nō vocaretur amplius Tophet & Ge ben Hinnom, id est vallis filij Hinnom, sed vallis occisionis, & sepelirentur occisi in Tophet, eo quòd non esset alibi locus. Hinc ergo duplici ratione factum est, vt nomen illius loci, nempe Gehinnom, acciperetur pro inferno & supplicio æterno. Primùm, quia huiusmodi locus iam à Iosia, & per vltionem Domini à Iudęis sumptam contaminatus, summę erat deinceps abominationis, in quem cadauera & quæq; abominanda reiiciebātur è Hierusalem. Secundò, quia eo loci crudeli & grauissima pœna exurebantur infantes. Hoc enim etiam respectu factam esse nominis translationem, ad significandum inferni supplicia, hinc patet, quòd Isaiæ 30. nomen excelsi, nempe Tophet, ad inferni ignem transsumitur, priusquam locus redditus es- *Isaiæ 30.* set abominabilis. Sic enim Isaias: Parata est ab heri Tophet, à rege præparata profunda & dilatata. Nutrimēta eius ignis & ligna multa, flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam. Quod autem dicit Hieronymus super Matth. ca. 10. Nomen gehennæ in veteribus libris nō inueniri, sed à Saluatore primùm poni, sic accipiendum, in veteribus libris non inueniri in eo significatu, sed à Saluatore primùm sic vsurpari, quamuis verisimile sit iam apud Iudæos etiam ante Christum in eo significatu vsurpari solitum. Nam nomen ipsum in veteri testamento frequenter occurrit. Vbicunque enim nos legimus, vallis Ennom, Hebræis est Ge Hinnom. Nam Ge vallem significat. Aspiratio autem quæ est in Hebræo nomine, necessariò à Græcis omissa est, dicentibus γεέννα. Quod autem Dominus aliquando addit nomini gehennæ dictionem ignis, facit propter exaggerandam incredibilem vim cruciatuum: qui impios manent: intelligenda est autem hæc oratio, gehenna ignis, Hebraica phrasi, pro eo quod est, gehenna ardens & ignita.

SI ERGO OFFERS MVNVS TVVM AD ALTARE, ET IBI RECORDATVS FVERIS, QVIA.] Postquam tribus sententiis docuit Dominus non solùm ab homicidio abstinendum, sed etiam ab ira ac minima fratris læsione quæ verbali fiat conuitio: hîc iam duabus sententiis docet quid sit faciendum ei qui fratrem in aliquo læsit, cōuenientem certe seruans ordinem, eo quòd sciret fieri non posse, quin inter fratres nonnunquam offensæ quædam orirentur, & vnus alterum læderet, saltem vel racha vel fatue dicendo. Videtur autem hæc prior sententia quam ex superioribus inferri indicat coniunctio, ergo, sic cum superioribus hærere: Cùm charitatis fraternę tanta sit habenda ratio, vt cauendum sit ne vel fatue vel racha dicendo, aut etiā tacita ira eam violes, cumque fraternæ charitatis violatorem adeò A detestetur Deus, vt eum qui vel fatue tantùm dixerit fratri, addicat gehennæ ignis, igitur si, vt fit, contingat aliquem fratrem suum quauis in re læsisse & offendisse, ante omnia ei opera danda vt scissa concordia resarciatur, & fratri reconcilietur, adeò vt huic rei etiam sacrificij oblationem postponat, quæ non potest Deo esse accepta ab eo qui fraternæ charitatis violator est, gehennæ ignis apud Deum obnoxius. Diligenter autem aduertendum, quàm efficaciter Dominus hac lege & sententia impellat ad studium recōciliationis. Remedium enim daturus ei qui fratrē offendit, non sat habuit dicere: Si ergo offendisti fratrem tuum, reconciliare ei, sed necessitatem satisfaciendi fratri offensō B demonstrat ex displicentia diuina, dum offensam in fratrem docet esse impedimentum ad offerendum munus Deo, vt intelligamus non solùm in fratrem nos peccasse, sed etiam in ipsum Deum, nec tamē posse nos nostris sacrificiis Deo reconciliari, quamdiu non fuerimus reconciliati fratri. Rursum non dixit: Reconciliare fratri tuo priusquam offeras munus Deo, ne tempus reconciliandi cōcedere videretur vsque ad tempus offerendi munus Deo, sed vt ante omnia negotia & quàm citissimè, doceret incumbendum reconciliationi: Si, inquit, offeras, & ibi recordatus fueris, &c. Si enim diuinum negotium, etiā cùm in manibus est, intermittendum est, & posthabendum reconciliationi fraternæ, multò magis alia negotia: C & si tunc dum quis ante altare recordatur offensæ, recurrendū est ad fratris reconciliationem, multò magis id prius agēdum erat. Efficax est ergo valde hæc sentētia ad suadendum studium reconciliationis, eo quòd doceat primùm concordiam fratrū Deum malle quàm sacrificia & oblationes. Deinde non esse Deo accepta sacrificia, ac proinde nec quæuis alia opera nostra, si desit charitas mutua, ac ob id ante omnia studendum recōciliationi, si læsa est charitas. Nec solùm efficax est hæc sententia, vt quærat reconciliationem qui læsit, sed etiam ad hoc vt qui læsus est, facilè fratri reconciliationem quærenti condonet, ne Dei honorem & sacrificia illi offerenda remoretur & impediat. D Aduertenda hîc mira Dei benignitas, qui vt promoueat mutuam fratrum charitatem, cum alioqui liber sit, sui iuris, nec vlli astrictus, suam gratiā vult pendêre à fratris gratia, ita vt suam impertiri nolit, nisi fratris gratia impetrata. Aduertēdum item quomodo Dominus etiam hoc mandato iustitiam nostram abundantiorē facit iustitia & Scribarum & Pharisæorum, siquidem hi statim ad sacrificia confugiebant & vocabant, quasi per ea cuncta statim crimina expiarentur, etiam neglecta fratris recōciliatione: contra quos vt alibi Dominus dicit, Deum malle misericordiam quàm sacrificium: ita hic significat eundem malle charitatem E fraternam quàm sacrificium. Figura quædā huius pręcepti & exemplum pręcessit in Iacob Patriarcha, qui non nisi fratre Esau sibi reconciliato legitur altare erexisse, in quo sacrificium obtulit. *Quid sit, frater tuus habet aliquid aduersum te.* Porrò quod dicitur: frater tuus habet aliquid aduersum te; dupliciter intelligitur. Augustin. enim intelligit eum habere aliquid contra alium, qui ab eo læsus est, hoc est qui habet vnde cū alio expostulet, & causam habet de eo conquerendi. Itaque nō dicitur; si tu habes aliquid contra fratrē tuum: sed, si frater tuus habet aliquid aduersum te: quia non præcipitur ei qui ab alio læsus est, vt ante

oblatio

oblationem reconcilietur fratri, quamuis magnæ A sit perfectionis, si quis læsus fratrem inducat ad reconciliationem secum ineundam. Quamuis tamen non sit necesse ei qui læsus est, vt reconciliationem quærat, necesse est tamen vt ante oblationem dimittat iniuriã fratri. Aliud est enim reconciliari fratri, aliud dimittere fratri. Chrysostomus verò, & post eum Theophyl. intelligunt eum habere aliquid aduersus alium, cui cum alio non bene conuenit, sed qui inimicitias cum illo gerit siue iustas, siue iniustas, & ob id absolutè dictum: si frater tuus habet aliquid aduersum te; nec additum, iustè, vt intelligatur etiam ei qui læsus est prçceptum esse vt reconciliationem eius quærat, qui ab ipso dissidet, & se læsum ab eo putat, etiamsi B non sit. Atq; ob id etiam Chysostomus putat non esse dictum, reconcilia tibi fratrem tuum: sed, reconciliare fratri tuo; quod tam offenso conuenit quam offendenti. Et hæc quidem intelligentia videtur magis conuenire perfectioni Euangelicæ quam hic tradit Dominus. Videtur tamen Chrysostomum, dum reconciliationem quærit à læso, tantùm requirere remissionem delicti in se commissi, ita vt sententia eius ferè coincidat cum Augustini. Vnde Euthymius Chrysostomi sectator & explanator: Fertur, inquit, indifferenter sermo, & ad eum qui affectus est iniuria, & ad eum qui iniuriam irrogauit. Et si quidem malè passus es, in- C iuriam remitte illi, & patiens esto: quòd si iniuriam irrogasti, medere iniuriæ, nihilq; relinquas eorum quæ ad reconciliationem faciunt. Hæc ille. Verùm quid sit fratrem habere aliquid aduersum aliquem, patet ex Apocal. 2. vbi simili locutione dicitur: Habeo aduersus te pauca, pro eo quod est, sunt quædam de quibus tecum expostulem. Porrò si ante oblationem sacrificiorum legalium, de quibus ad literam loquitur Dominus, (hæc enim cùm Christus diceret, ista adhuc offerenda erant vigente adhuc lege Mosi) reconciliatio quęrenda erat, multò magis ante oblationem sacrificij nostri nouæ legis, eoq; magis, quo hoc est charitatis & mutuæ concordiæ symbolũ, vnde & communio & synaxis dicitur. Sunt autem etiam lau- D des, gratiarum actiones, orationes, & eleemosynæ, quædam sacrificia quæ Deo offerimus, & omnino omnia bona opera in Dei honorem facta, sacrificia quædam sunt. Proinde docemur sacrificium laudis, orationis, aliorumq; bonorum operum Deo placere non posse, nisi reconciliati hæc Deo offeramus. Vnde Paulus vult viros orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione. 1. Timoth. 2. Et Petrus viros vult muliebri sexui tanquam infirmiori vasculo impertiri honorem, vt non impediantur orationes, per contentiones scilicet & disceptationes. 1. Petri 3. Cæterum hæc Domini sententia non sic est accipienda, quasi semper necessariò sit agendum secun- E dùm eam vt verba sonant. Contingit enim aliquando vt vel non expediat adire offensum, & reconciliationem quærere, vel tempus & locus non permittat, vt si frater offensus eo sit loco quo non facilè adiri possit. Itaque intelligenda est cum eo sale discretionis, cum quo similia præcepta affirmatiua debent intelligi, si scilicet tempus, locus & prudentiæ ratio ita permittat: nec tam spectanda sunt præcepti huius verba, quàm scopus & intentio Saluatoris, qui est, vt quantum in nobis est, omnia postpositis omnibus faciamus, quò offensum fratrem reconciliemus nobis, adeò vt etiam sacrificium Deo iamiam offerendum intermittamus, cùm ita fieri potest, quo memores offensæ fraternæ, eum qui offensus est placemus, priusquam sacrificium absoluamus. Quod si autem fieri non potest vt offensum adeamus, illive reconciliemur, animo saltem & cordis bono proposito, istud quod hic præcipitur peragendum est, videlicet vt pro virili, & iuxta offensæ qualitatem offensum placare proponat, priusquam oblationem suam Deo offerat. Proinde ad mysticam huius præcepti intelligentiam confugit Augustinus, intelligens eum qui læsit alium, non pedibus corporis, sed animi motibus pergere debere ad offensum, eique humili affectu se prosternere in conspectu Dei, ac inde venientem, hoc est, intentionem suam reuocantem ad id quod agere cœperat, offerre munus suum Deo. Sed simplicius fuerit præceptum istud intelligere, vt dictum est.

ESTO CONSENTIENS ADVERSARIO TVO CITO, DVM ES IN VIA CVM IPSO, &c.] D. Hieronymus significat quosdam per aduersarium, de quo hic fit mentio, intelligere animam carni repugnantẽ: alios diabolum, de quo Petrus: Aduersarius vester diabolus circuit, &c. sed vtramq; interpretationem tanquã & proposito minimè conuenientem & absurdũ continentem sensum reiicit. Non enim intelligi potest animam tradere carnem iudici, vt quæ cum carne simul sit torquenda. Neq; conuenit vt intelligamus Dominũ præcipere vt diabolo simus consentientes, aut, vt alij vertunt dictionem Græcam εὐνοῶν, beneuoli. Et August. inquirit prolixè quis sit aduersarius de quo hic loquitur Dominus, an diabolus, an homo, an caro, an Deus, an potius præceptum eius. Et per singula discurrens concludit non diabolum posse intelligi, eo quòd ei consentire non debeamus: nec hominem, eo quòd is non possit nos tradere iudici Christo: nec carnẽ, quòd nec huic cõsentire debeamus, sed vel ipsum Deũ, qui aduersatur nostris prauis desideriis, & nõ consentientes sibi tradit iudici filio suo, qui eosdem tradit ministris Angelis suis proiiciendos in carcerem inferni: vel si obsit quod non rectè videatur dici Deus nobiscum esse in via, aduersarium nostrum esse Dei præceptum, quod peccare volentibus aduersatur, & nobis datum est ad hanc vitam, vt sit nobiscum in hac via, cui non oportet contradicere, ne nos tradat iudici, sed ei oportet consentire citò. Verùm huiusmodi intelligẽtia, quamuis nullam cõtineat in seipsa absurditatem, tamen proposito etiam non conuenit, eo quòd & ex prçcedentibus & ex sequentibus manifestum sit, Dominum hac sententia cohortari voluisse ad concordiam ineundam cum aduersariis nostris hominibus, quãdiu in seculi huius via currimus, vt benè annotarunt Hieronym. & Chrysosto. Proinde quo exacta huius loci intelligẽtia habeatur, sciendum hunc Domini sermonem esse parabolicum, similem illi parabolæ quæ est Lucæ 14. qua monet vt cùm quis inuitatus fuerit, non recumbat in primo loco, ne fortè superueniente honoratiore dicatur ei: Da huic locum; sed potius in nouissimo loco recumbat, vt dicatur ei: Amice, ascende superius, & sit ei gloria coram simul recumbentibus. Sicut enim illo sermone per exemplum quoddam humanũ, aliud quid docere voluit quàm quod ad literam docuit, videlicet, vt postea explicatur, hu-

1. Pet. 5.

miliandum à Deo qui ſeipſum exaltauerit, & contrà exaltandum qui ſeſe dimiſerit: ita & hoc loco, exemplo quodam humano docere voluit Christus, quanto ſtudio quærenda ſit in hac vita reconciliatio cum his qui nobis ſunt offenſi. Eſt ergo exemplum allegoria inuolutum, cuius res à Domino præcipuè intenta magis ſignificatur quàm exprimitur. Habet autem hunc ſenſum: Si creditor aliquis aut aduerſarius quiſquã qui habet iuſtam aliquam aduerſus te querelam, te in ius vocaſſet, iámq; cum illo ires ad iudicem, conſultiſsimum faceres, ſi cùm adhuc eſſes cum illo in via, ipſe mox cum illo conuenires. Nam ſi iudicium velles experiri, quando debitum inficiari non poſſes, nihil aliud expectandum tibi, quàm vt pro officio ſuo iudex te traderet miniſtro, qui te coniiceret in carceré, è quo non liceret egredi niſi omni debito vſq; ad extremum quadranẽt perſoluto: ſicq; duo ſimul incommoda reportares, nimirum carceris pœnas ac dedecus, & extremam exactamq; debiti perſolutionem, cum alioqui ante iudiciũ ab ipſo creditore ſperare licuerit aliquam debiti remiſsionem. Hæc parabola ſiue exemplum eſt. Ανταπόδοσις, verò, id eſt, redditio ſiue res exempli, quam ſignificare Dominus, potius quàm dicere, maluit, ſic ſe habet: Sic ſi quem offendiſti, & per hoc debitorem te illius conſtituiſti, da operam vt dum adhuc es in via, hoc eſt, priuſquã iudici Deo qui vindex eſt horum tradaris, citò cum eo in gratiam redeas. Id enim ſi feceris, iam & veniã quoque ab ipſo iudice Deo impetraſti. Si verò neglexeris, vbi iuſto iudici traditus fueris, non eſt quod vllam ab eo veniam ſperes, id quod iuſtum eſt iudicabit, nullam concedens debiti relaxationem, ſed exigẽs vt ad plenum perſoluas debitum: quod fiet inflictione æterni ſupplicij, & cruciatus æterni ignis, debiti his qui fraternam charitaté violauerint. Itaq; qui prius cùm adhuc in via eſſes, facili negotio potuiſſes cum aduerſario componere, precibus ſcilicet ſolis, aut diſpendio ſolùm pecuniario, iam cogeris præter dedecus carceris, extremum exoluere quod iuſtitia exigit. Secundùm hanc ergo loci huius intelligentiam & explanationem, non eſt curioſè inquirendum quomodo aduerſarius homo tradat ſuum debitoré iudici Chriſto, nec quis ſit nouiſsimus quadrans, ad cuius vſque exolutionem ſit manendum in carcere. Nam in parabolis non ſunt ſingula applicanda rei ſignificatæ, ſed totius ſermonis potius ſcopus & intentio ſpectanda eſt. Quod enim de aduerſario tradente debitorem ſuum iudici, & de ſolutione extremi quadrantis dicitur, ad parabolam debiti pertinet, quæ huiuſmodi ſermonem exigebat, non autem ad rem parabolæ, niſi quatenus per ea ſignificatur, quod quemadmodum in exemplo illo humano ſummum ius exigitur à debitore carceri incluſo: ita & ei qui nõ dederit operam vt redeat in gratiam cum læſo à ſe fratre, continget apud Deum, vt carceri inferni traditus, ſine aliqua debiti remiſsione exactum ius experiatur. Quare neque hoc loco rectè quis vrgere poteſt purgatorij probationem, ſicut nec ex parabola de conſeruo, qui noluit paruum debitum denariorum remittere, cùm ipſe à Domino ſuo impetraſſet remiſsionem decem talentorum. Qui etiam dicitur recluſus in carcerem, donec redderet vniuerſum debitum. Vbi per, donec, ſicut & hoc loco, non ſignificatur quod ad rem parabolæ attinet, debitum ali-

A quando perſoluendũ, & tunc debitorem liberandum, ſed locutione parabolæ conuenienti, ſignificatur extremum ius & debitũ ab eo requirendum, nec prius è carcere liberandum quàm omne debitum perſoluerit. Semper autem manet damnatorum debitum, nec vnquam ab eis exolui poteſt: ſemper ergo neceſſe eſt maneant in carcere, æternum ſoluentes ſupplicium. Quamuis autem Saluator iſtis locis videatur maximè ſignificare voluiſſe pœnam æternam perſoluendam, non tamen neceſſariò ſolùm intelligitur hæc ſignificata, ſed vt dictum eſt, ſignificatur non prius aliquẽ è carcere liberandum quàm omne debitum perſoluerit, & debiti ſolutionem coæuam eſſe tempori incarcerationis.
B Si ergo debiti ſolutio nunquam finiatur, vt fit in his qui cum mortali peccato decedunt, non reconciliati fratri læſo, ſaltẽ in animo & propoſito ſatisfaciendi illi, imperpetuum detinebũtur in carcere inferni: ſignificatq; tunc dictio, donec, tempus æternum. Si verò debiti ſolutio talis ſit vt finiri poſsit, vt fit in his qui veniali tantùm peccato fratrem offenderunt necdum ei reconciliati, è carcere ſuo purgatorij liberabuntur, debito perſoluto, ſignificatq; tunc, donec, tempus finitum. Dominus ergo ſicut ſuperiore ſententia ad quærendam reconciliationem inuitauit, indicando mutuam concordiam Deo gratiorem eſſe omnibus ſacrificiis, imò ſine ea nullum ſacrificium illi gra-
C tum eſſe: ita hoc ſimili ad eandem magis compellit, oſtenſo periculo in quod ſe coniicit, qui hanc reconciliationem negligit. Luc. 12. legimus Dominum eodem exẽplo vſum, ſed alia occaſione & alio fine, vt ibi patebit. Vnde apparet hoc ſimile Domino nõ infrequens ac ferè prouerbij vice fuiſſe. Porrò pro aduerſario, ſicut nos legimus, Græcè eſt, ἀντίδικος, quod non abſolutè aduerſarium ſignificat, ſed aduerſariũ cauſæ & litis, quem noſtri ſubinde accuſatorem vocant & actorem, qui iudicio reum conuenit. Quadrans auté, pro quo & Græcè hic dicitur κοδράντης, dictione ſcilicet Romana ab Euangeliſta vſurpata, quemadmodũ & aliâs nonnunquã, genus eſt nummi duo minuta continen-
D tis, vt patet ex cap. Mar. 12. vbi dicitur vidua miſiſſe duo minuta, & additur quod eſt quadrans, Græcè κοδράντης. Eſt autem quarta pars aſsis, quam à tribus vnciis Plinius triuncium vocat, Cicero verò teruncium. Atque eum nummum vulgò ceu minutum cõtemptui fuiſſe prouerbio quoque teſtatum eſt, quo dicitur: Ne teruncium quidem inſumpſit. Putatur autem à quibuſdam quadrans valere eum nummum quem Flandri vocant duodenarium, & aſſem valere eum nummum quem vocant ſtuferum. Pro nouiſsimo quadrante Lucas loco prædicto habet nouiſsimum minutum, dimidium ſcilicet quadrantis. Idem tamen vtrobique ſignificatur, nempe extremum & exactum debitum.

E AVDISTIS QVIA DICTVM EST ANTIQVIS: NON MOECHABERIS. &c.] In lege poſtquam dictum eſt: Non occides. ſequitur, Non mœchaberis. Itaq; poſt perfectionem prioris mandati conſequenti ordine ad perfectionem ſequentis procedit Dominus: & poſtquã iram correxit, etiam concupiſcentiam moderatur. Sunt enim hę duę paſsiones maximè homini naturales, & ob id imprimis eas Dominus temperandas & reprimẽdas docet. Porrò ſicut præcepto homicidij prohibetur etiã omnis mutilatio, læſio & percuſsio hominis: ita hoc præcepto ſub nomine mœchię, quod

proprié

propriè adulterium significat, prohibetur omnis illicitus veneris vsus, sub crassiore scilicet, grauiore, & notiore peccato, cæteris etiam leuioribus comprehensis. Dominus autem hoc præceptum adimplens, docet etiam concupiscentiam cuiuscunque mulieris non suæ, mœchiæ & fornicationis reatu teneri apud Deum. In decalogo quidem prohibita etiam fuit concupiscentia vxoris alienæ, vt non potuerint Iudæi ignorare, quin & huiusmodi concupiscentia illicita esset: verùm vel Iudæi huiusmodi præceptum malè intelligebant, vt quibusdam placet, nimirum aut de ablatione alienæ vxoris, vt existimat Augustinus, aut de exterioribus concupiscentię signis, nempe osculis & tactibus, vt vult Lyranus, vel potius etsi putarent B etiam interiorem concupiscentiam esse vetitam, non tamen putauerũt per eam hominem mœchiæ & fornicationis crimen incurrere, maximè cum diuersa essent decalogi præcepta: Non mœchaberis; &: Non concupisces vxorem proximi tui. Itaq; Dominus hoc addidit legi, quod docuit sola concupiscentia hominem reum fieri mœchiæ & fornicationis. Deinde quoniam in lege dictum fuit; Non concupisces vxorem proximi tui; fortè crediderunt pleriq; non prohibitam cõcupiscentiam mulieris quæ nullius esset vxor. Itaq; & hunc errorem excludere volens Dominus absolutè dicit, omnis qui viderit mulierem, siue scilicet vxor sit alterius siue non, modò sua nõ sit vxor. Quare hoc C suo præcepto Dominus dupliciter perficit veterẽ legem. Illud autem; qui viderit mulierem ad concupiscẽdum eam; dupliciter accipi potest. Primò, vt præpositio, ad, cõiunctiuè tantùm & consecutiuè accipiatur, sitq; sensus: Qui viderit mulierẽ, ita vt etiam concupiscat eam, vel qui viderit concupiscendo eam. Verisimile est enim Matthæum in Hebræo scripsisse, pro illo, ad cõcupiscendum, infinitiuum cũ litera Lamed, qui verti potest, vel ad concupiscendum, vel concupiscendo. Quod si verò locus iste sic accipiatur, iam quemadmodum superiori illa sententia; Omnis qui irascitur fratri suo, &c. non potest accipi de omni ira, sed de ira perfecta & deliberata: ita & hæc sententia intelligenda erit nõ omnino generaliter, sed de concu- D piscentia cui consensus accedit, hoc est, quæ non sit propassio, sed passio, vt habet Hieronymus, qui hanc diuisionem à Græcis mutuatus est. Nã alioqui nomẽ, propassio, apud nullum inuenitur. Dicunt autem πάθος & προπάθεια, & πάθος quidẽ dicitur eis morbus aliquis, προπάθεια verò morbi prę ludium & aduentatio, vt habet Suidas. His ergo nominibus ad animũ translatis, πάθος dicitur morbus animi, affectio scilicet aliqua qua animus perturbatur & ægrotat: προπάθεια verò prior motus affectum & deliberatũ alicuius rei desiderium prǽcedens. Ergo (vt inquit Hieronymus) qui viderit mulierem, & anima eius fuerit titillata, hic propassio- E ne percussus est. Si verò consenserit, & de cogita-
Psal. 72. tione affectum fecerit, sicut scriptũ est in Dauid; transierunt in affectũ cordis; de propassione transiuit ad passionem, & huic nõ voluntas peccandi defuit, sed occasio. Secundò verò hæc pars accipi potest, vt sit sensus: Qui ad hoc viderit mulierem, vt inde concupiscentiam eius in se accendat, quomodo accipiunt hunc locum Augustinus, Hieronymus, & Chrysostomus, & verba ipsa exigunt vt intelligatur: Sic ergo non omnẽ mulieris concupiscentiam dãnauit his verbis Dominus, sed eam

A quę affectata, deliberata & procurata est. Vnde Augustinus: Considerandũ est, inquit, quòd non dixit; omnis qui concupierit mulierẽ, sed, qui viderit mulierem ad concupiscendũ eam, id est, hoc fine & hoc animo attenderit vt concupiscat eã, quod iam non est titillari delectatione carnis, sed plenè consentire libidini, ita vt iam nõ refrenetur illicitus appetitus, sed si facultas data fuerit, satietur. Quod autem Dominus dicit de visu, tanquam de sensu notiore, & vnde vt in plurimũ maximè nascitur in animo concupiscentia, hoc idẽ & de aliis sensibus est intelligendũ, nimirum quòd qui tetigerit mulierem aut audierit, aut etiam absens cogitauerit de ea vt concupiscat eam, & tactu, auditu vel cogitatu concupiscentiam in se collegerit, mœchatus est eam, hoc est, adulteriũ vel fornicationem commisit cum ea, etsi non in corpore suo, tamen in corde suo: ac proinde quanquã apud homines nõ teneatur reus adulterij, apud Deum tamen est, qui scrutatur corda & renes. Quoniam ergo tantum criminis reatum vel sola concupiscentia mulieris affert, eaq; concupiscentia ex mulierũ aspectu, etiamsi non affectetur & procuretur, tamen latenter etiam subrepit, quoad fieri potest vitandus est mulierum curiosus saltem & lubricus aspectus, imitandusq; Propheta Iob, qui de se dicit cap. 31. Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine; & obediendum consilio Sapientis, qui ait Ecclesiast. 25. Ne respicias in mulieris speciem, & non concupiscas mulierem in specie. Et Prouer. 6. Non cõcupiscat pulchritudinem eius cor tuum, ne capiaris nutibus illius.

QVOD SI OCVLVS TVVS DEXTER SCANDALIZAT TE, &c.] Cùm certum sit hunc sermonem Domini esse parabolicum, eo quòd certum sit ipsum nolle membrorum corporalium amputationem præcipere, tum quòd ipsa per sese mala non sint, nec ad pietatem obstaculo sint, tum quòd non minus sinister oculus scandalizet quàm dexter, nec minus sinistra manus quàm dextra: hinc à variis interpretibus parabolicus iste sermo diuersimodè explicatur, dum inquirunt quid per oculum, eumq; dextrum, quid deinde per manum, eamq; dextram significetur. Augustinus itaque per oculum dextrum intelligendũ putat eum qui alicui in rebus diuinis cõsiliarius est, eumq; à consortio resecandum, si in aliquam hæresim pertrahendo scandalizet. Manum verò dextram, eum qui in rebus diuinis coadiutor est, qui & ipse à consortio excludendus est, si impietatis alicuius nobis author esse velit. Oculum verò sinistrum, intelligit consiliarium in rebus terrenis: & manum sinistram, coadiutorem in rebus terrenis, & ex consequenti significari etiam hos multo magis abiiciendos, quando etiam oculus dexter & manus dextra sint abiicienda dum scandalizant. Chrysostomus verò intelligit non significari aliud & aliud per oculum dextrum & manum dextram, sed per vtrumque idem, nempe fratres, vxores, parentes, & quoscunque amicos, quos quis tãquam res charissimas & necessarias maximè, (quales sunt oculus maximè dexter, & manus maximè dextra) & tanquam sua membra diligit. Hos enim si impedimẽto nobis esse nouerimus ad pietatem, truncare oportet, ne simul cum ipsis in æternum pereamus. Quem sensum etiam Hieronymus hic reddit. Secundùm hos autem sensus, oculus dexter & manus dextra extra nos intelligũtur. In secunda

cunda verò expositione Chrysostomi super Matthæum duo sensus redduntur, secundùm quos hæc in nobis intelliguntur. Prior, vt oculus dexter & manus dextra intelligatur voluntas animæ: oculus verò sinister & manus sinistra, volũtas carnis. Itaque dextrum oculum eruere, & dextram manum abscindere, si nos scandalizent, iubet Dominus, non autẽ sinistram, quia malam quidẽ carnis voluntatem omnino eiicere à nobis non possumus, quamuis comprimere possimus: malam autẽ animæ voluntatem, quæ in arbitrio nostro sita est, sicut præcidere possumus, ita & debemus. Alter sensus est, vt per oculum dextrum intelligatur voluntas & intentio alicuius boni operis faciendi: per manum verò dextrã, operis boni operatio. Contingit enim aliquando vt huiusmodi oculus dexter aut manus dextra quibusdã scandalo sit, vt si quis religionis gratia ægram mulierẽ visitet, aut orphanam pietatis intuitu domi æducet, & tamen per familiaritatem decidat in laqueũ illicitę concupiscentiæ eius. Tunc ergo oportet huiusmodi oculũ dextrum aut manũ dextram à se abiicere, hoc est, bonum huiusmodi opus intermittere. Hunc sensum etiam Hieronymus priore loco indicat. Verùm secundũ omnes hos aliosq; similes sensus, aut omnino nulla videtur cohęrentia huius loci cum superioribus, idq; maximè secundùm primam & tertiam intelligentiam, aut coactior est cohærentia. Nam secundùm secundam & quartam intelligentiam, quã vtramq; habet Hieronymus, aliqua cohærentia videri posset, non tamen satis conueniens. Videtur enim Dominus in hunc sermonem de oculo, & deinde de manu, incidisse occasione eius quod dixit prius de oculo: Qui viderit mulierem ad concupiscendũ eam. Contra quod ab auditoribus ipsi obiici potuisset: Quomodo ergo quis reatũ adulterij effugere poterit, cùm facillimè ex conspecta muliere animus cuiusq; in amorẽ & concupiscentiam mulieris rapiatur? Neq; enim licet semper clausis incedere oculis. Huiusmodi ergo obiectioni velut per præoccupationẽ respondet Dominus: Si oculus tuus dexter, &c. quasi diceret: Ergo fugienda est omnis occasio cõcupiscentiæ, imò & præscindendũ quidquid omnino mali cuiuspiam occasionẽ præberet. Vt enim inoffensi & citra peccati impactionem & casum in via Dei pergatis, par est vos omnibus cedere, omniaq; facere & pati. Vnde quemadmodũ nemo non vellet oculi etiam dextri, aut manus etiã dextræ iacturam facere, quo totum corpus à perditione seruaret: ita & vos moneo vt quicquid demum est, etiamsi sit vobis tam charum & necessariũ quàm sunt oculi & manus, imo oculus dexter & manus dextra, id resecetis & abiiciatis, si offendiculo vobis sit, quãtumlibet incommodi & doloris id vobis inferat. Nihil enim est quo non infinito magis præstet carere & vitam consequi æternam, quàm id retinere & abiici in gehennã. Sic explicata hæc parabolica atq; hyperbolica Christi verba & cum superioribus habent multũ affinitatis, & omnes prædictas & omissas interpretationes in se includũt. Dominus enim occasione visus mulieris qui frequenter scandalizat, generalem his verbis inducit sermonem, quo docet omnia quantumuis chara & necessaria abiicienda pro vitãdo offendiculo pietatis, quem sermonẽ etiam repetit Matth. 18. idẽ docere volens. In hoc ergo intellectu includitur, vt quis omnium membrorũ suorum abusus compri-

A mat, improbum scilicet conuictum, verba parum pudica, vagum visum, contactum lubricũ, & quæcunque similia pietati sunt obstaculo. Deinde, vt omnes animi affectus erga quantumuis charas & vtiles res abiiciat, si pietati obstaculum præbeant. Præterea, vt etiam omne in speciem bonum à nobis prescindamus & intermittamus, si scandalizet, vt pudicum etiam mulierum aspectum aut contactum. Postremùm, vt etiam quorumuis amicorum societatem à nobis præscindamus, si impedimento nobis esse cognouerimus ad pietatem. De scandalo autem dicetur prolixè cap. 18. Matthæi.

DICTVM EST AVTEM, QVICVNQVE DIMISERIT VXOREM SVAM, &c.] B Post perfectionem legis; Nõ mœchaberis; cõgruo ordine subiicitur perfectio alterius legis, quæ etiã ad mulierem pertinet, docens iam propriam vxorem non esse dimittendam, postquam superius docuit alienam non esse concupiscendam, & aliud iam mœchiæ genus ostendens, Scribis & Pharisæis inopinatum. Bene autem Dominus adducturus legem diuortij, dicit dictum: quicunque dimiserit vxorem suam; significans satis legem nõ præcepisse, sed permisisse coactam diuortium: præcepisse autem, vt qui dimittere vellet, nõ dimitteret, nisi dato libello repudij, hoc est, charta quadam & scheda, quæ repudiatam vxorem testabatur. Hæc enim phrasi Hebraica libellus dicitur, vt suprà declaratum est circa illud: Liber generationis Iesu C Christi. Huiusmodi autem libellus ideo scribi, & mulieri tradi præcipiebatur secundùm morem aliarum gentiũ, vt marito huiusmodi scriptura resignante suum ius quod habebat in vxorẽ, liberè sine reprehensione & calumnia alteri viro nubere posset, ac vir prior ius nõ haberet repetendi eam. Vnde libelli huius cõscriptione satis lex ipsa auocabat à diuortio, quòd durum esset viro & iure tali seipsum priuare, cuius in posterum facile pœnitere eum posset, & alteri viro potestatem suæ vxoris & suæ carnis facere. Deinde secundùm Augustinum per hoc auocabat à diuortio, quòd conscriptionis morã interposuit, vt in dissidium præceps D animus libelli conscriptione refringeretur, & mutaretur. Vtuntur autẽ Iudæi in libellis conscribendis hodie huiusmodi forma, teste Munstero: In quarta sabbathi, in vigesima mensis Sinan, anno quinquies millesimo, ducentesimo nonagesimo tertio, à creatione mundi, hîc & in hac ciuitate, ego Iacob sic cognominatus, filius Rabbi Iishac, volui ex animo, & citra vllam coactionem dimisi, & eieci hanc quæ hactenus fuit vxor mea, filia illius Rabbi, & cõcedo ei licentiam & potestatem, vt pro libito suo vadat quò voluerit, duciq; possit ab omni viro, nec eam quisquam prohibere præsumat. In cuius rei testimonium dedi ei librum repudij & schedam dimissionis, atq; signaculum diuortij, iuxta constitutionem Moysi & Israel. E An autem sine peccato in veteri lege maritus dimiserit vxorem, dicetur circa cap. Matth. 19. in quo latius Dominus exponit locum istum. Hanc itaque legem diuortij Dominus perfectionis, quam lex exigere non potuit, magister hoc loco in duobus perfecit. Primùm, quòd non permittat nisi ob vnã causam marito dimittere vxorem, videlicet ob fornicationem, adeò vt si ob aliam causam dimiserit, mœchiæ author sit vxori, dum occasionem illi præbet alteri se coniungendi, cui sine adulterio coniungi nõ potest, cùm alterius permaneat vxor.

Libellus repudij.

Secun

Secundò, quòd non permittat dimissæ etiam iu- A stè, videlicet ob fornicationé, alteri nubere, quemadmodum tamen licebat in veteri testamento. Nunc enim qui dimissam duxerit adulterat, ac proinde penitus sustulit Dominus repudij libellum, quòd nec ob fornicationem dimissæ conscribi & tradi potest. Tertiò verò, etiam in eo lex vetus de diuortio perfecta est per Christum, quòd cùm in veteri testamento vir potuerit dimittere vxorem, non autem contrà vxor virum, in nouo testamento nō magis vir dimittere poßit vxorem, quàm vxor virum. Vterque enim ob solam fornicationis causam alterum dimittere potest. Quod de muliere apertè quidem hic Dominus non di-

1. Cor. 7. cit, apertè autem dicit Paulus, vbi mulierem & vi- B rum pares facit, quoad dimißionem & potestatem sui corporis. Obseruandum autem, ob solam fornicationem Dominum permittere dimißionem vxoris, quamuis alia poßint esse vitia vxoris, etiam grauiora, eò quòd hoc vitium directè sit contra fidem matrimonialem, & pugnet cum ipsa natura coniugij, excidere faciens coniugem à iure coniugij, cetera verò non sic. Quicunque ergo ob hanc causam eam dimiserit, nō facit eam mœchari, cùm ipsamet seipsam prius fecerit mœcham & adulteram. Sed quæstio hîc est: an fornicationis nomine hîc oporteat tantum intelligere fornicationem corporalem, an etiam fornicationem C spiritualem. Augustinus 1. libro de sermone Domini in monte, disputando probat etiam fornicationem spiritualem debere hic intelligi nomine fornicationis, eo quòd Paulus permittat viro fideli dimittere vxorem infidelem, nimirum propter infidelitatem, quæ fornicatio quædam est spiritualis. Ex quo deinceps sic colligit: Si infidelitas est fornicatio, & idololatria infidelitas, & auaritia idololatria est, non est dubitandum & auaritiam fornicationem esse. Quis ergo iam quamlibet concupiscentiam potest rectè à fornicationis genere separare, si auaritia fornicatio est? Ex quo intelligitur, quòd propter illicitas concupiscentias, non tantùm quæ in stupris cum alienis viris aut fœminis committuntur, sed omnino quaslibet, D quæ animam corpore malè vtentem à lege Dei aberrare faciunt, & perniciosè turpiterq; corrumpunt, poßit sine crimine & vir vxorem dimittere, & vxor virum, quia exceptam facit Dominus causam fornicationis: quam fornicationem, sicut suprà commemoratum est, generalem & vniuersalem intelligere cogimur. Hæc ille. Sed idem lib. Retract. cap. 19. hunc locum retractat, nolens secundùm hanc suam disputationem nomen fornicationis necessariò sic debere accipi, sed inquirendum relinquens quomodo accipi debeat. Et certè non posse sic generaliter accipi apertißimum est, cùm sic sequeretur ob quoduis peccatum mortale posse fieri diuortium: quod certum est falsum E esse, & contra diffinitionem canonum. Nam capite, Quæsiuit, De diuortiis; dicitur quòd mulier pro furto vel alio crimine viri sui, nisi fidei suæ religionem corrumpere velit, ab eo separari non debet. Proinde alij propter locum illum Pauli, fornicationem accipiunt quidem hoc loco pro fornicatione spirituali: sed per fornicationem spiritualem tantùm intelligunt idololatriam & infidelitatem, quę aliquando in scripturis dicitur singulariter fornicatio. Sed simplicius fuerit fornicationem hîc accipere propriè pro fornicatione corporali, generaliter tamen accepta, ita vt etiam adulterium & omnem illicitum concubitum includat. Nec aliter accipi cogit locus Pauli, eò quòd Dominus hic loquatur de cōiugio fidelium, quorum ambo fidem & Euangelium susceperunt. Rursum tamen obiicietur, quia etiam ob alias causas, quàm solam fornicationem, potest vir fidelis separari ab vxore fideli. Nam si alter coniugum incidat in hæresim, potest fieri separatio, vt patet de Diuortiis, capite De illa, & sequenti. Et suprà præcepit Dominus oculum scandalizantem erui, & manum scandalizantem abscindi & abiici: ergo & vxor abiicienda erit, si impedimento sit homini ad pietatem. Dicendū, ex aliis Euangelij locis colligi duas adhuc causas, ob quas vxor à marito dimitti poßit & debeat, præter causam fornicationis. Primùm, cùm vxor marito impedimento est ad virtutem, ita vt ei non poßit quin peccato ipsius consentiat cohabitare, tunc enim vxor est deserenda, secundùm illud: Si oculus tuus, &c. & : Qui non odit patrem, & matrem, & vxorem, &c. non est me dignus, & non potest meus esse discipulus. Secundò, si Ecclesiam audire nolit. Omnem enim talem Dominus haberi vult sicut Ethnicum & Publicanum. Hinc ergo permittitur ob hæresim separatio coniugum. Et si quid peccat in coniugem coniunx, & secundùm præceptum Saluatoris post trinā admonitionem noluerit sese corrigere, poterit imò debebit secundùm idem præceptum reiici, & haberi sicut Ethnicus, accedente tamen Ecclesiæ iudicio, sine quo neque ob fornicationem dimitti potest coniunx. Vnde satis patet quid agendum sit marito qui habeat veneficam, aut homicidam, aut furtis deditam, & similibus criminibus obnoxiam, de quali disputat Origenes super Matth. cap. 19. an poßit dimitti, an necessariò sit retinenda, præcepto scilicet Domini vrgente partem negatiuam quòd non poßit dimitti, æquitate autem contrarium postulante, vt apparet. Quamuis autem etiam ob has causas vxor dimitti poßit, solam tamen fornicationis causam Dominus excepit, quòd hæc sit propria causa diuortij in coniugio, cùm reliquæ causæ sint generales à quauis societate Christianum liberantes. Deinde quòd ob fornicationem liceat in perpetuum separari, etiamsi qui peccauit pœniteat: ob alias autem causas non licet separari, nisi quandiu durat separationis occasio, ita vt ea sublata, qui peccauit rursum in consortium recipi debeat. Quod autem Dominus permisit coniugem dimitti propter fornicationem, concesit proculdubio in pœnam illius qui fidem fregit, & in fauorem illius qui fidem seruauit, vt non sit astrictus ad reddendum ei debitum qui non seruauit fidem. Quare excipiuntur aliquot casus, in quibus non licet viro vxorem fornicantem dimittere, nimirum, quòd vel vxor à culpa sit immunis, vel vterque æquè est culpabilis. Primò, si & ipse vir similiter fornicatus fuerit. Nihil enim, inquit Augustinus, est iniquius quàm fornicationis causa vxorem dimittere, si & ipse conuincitur fornicari: occurrit enim illud; In quo alterum iudicas, teipsum condemnas. Secundò, si ipse vxorem prostituerit. Tertiò, si mulier virum probabiliter mortuum credens propter longam eius absentiam alteri nupserit. Quartò, si est latenter ab aliquo cognita, sub specie viri lectum subintrante. Quintò, si fuerit vi oppressa. Sextò, si reconciliauit

Quid in telligatur per fornicationem.

Duæ illæ causæ dimittendi vxorem.

Matth. 5. Luc. 14. Mat. 18.

liauit eam sibi post adulterium perpetratum, & à se cognitum, carnaliter eam cognoscens. Porrò quanquam exceptis his causis licitum sit marito vxorem dimittere, non tamen tenetur. Non enim dimittere eam Dominus præcepit, sed permisit. Dimittere tamen deberet, quando per dimissionem & non alia ratione, spes esset correctionis eius. Deinde dum metueretur scandalum aliorum, qui putare possent ipsum esse patronum turpitudinis vxoris suæ.

ET QVI DIMISSAM DVXERIT, ADVLTERAT.] Hanc partem hodie quidam, inter quos etiam Caietanus, pessimè intelligunt, existimantes repetendam etiam hic illam exceptionem, excepta fornicationis causa; vt sit sensus: Et qui dimissam duxerit, excepta fornicationis causa, adulterat. Itaque intelligunt dimissam ob fornicationem alteri nubere posse, & similiter eum qui dimittit ob fornicationem, alteram vxorem ducere posse. Et probant hanc suam intelligentiam, ex eo quòd cum Dominus dicit; qui dimiserit vxorem, excepta fornicationis causa, &c. (significans ob fornicationem licitum dimittere vxorem) non videatur de alia dimissione vxoris locutus, quàm de tali, qualis est de qua ex legis præcepto prius dixit; quicunque dimiserit vxorem, det ei libellum repudij. Dimissio autem vxoris in veteri lege soluebat etiam vinculum coniugale, ita vt mulieri liceret alteri nubere, ergo & dimissio vxoris ob vnam causam licita in noua lege, soluet vinculum coniugale. Verùm hæc intelligentia & sententia & pugnat cum communi totius Ecclesiæ ab initio per orbem diffusæ sententia, & cum apertissimis scripturis, & cum rationis æquitate. Primùm enim ab initio Ecclesiæ nemo inuetus est orthodoxus Christianus, maximè apud Latinos & Græcos antiquiores, qui repudiata vxore ob fornicationem aliam duxerit illa viuente: aut qui repudiatam ob fornicationem duxerit, aut cui hoc facere tentanti Ecclesia permiserit. Sed & patres antiqui omnes concorditer docuerunt & scripserunt, vinculum coniugale manere etiam facto diuortio legitimè. Vnde Augu. lib. de bono coniugali cap. 7. & citatur 32. quæst. 7. Interueniente, inquit, diuortio non aboletur illa confœderatio nuptialis, ita vt sibi coniuges sint etiam separati, cum illis autem adulterium committant, quibus etiam fuerint post suum repudium copulati, vel illa viro, vel ille mulieri. Iam & æquitas rationis cum illa ipsorum pugnat intelligentia. Absurdum enim foret, si adultera & iustè dimissa à viro, quo ad hoc esset liberior proba matrona & iniustè repudiata, vt huic non liceret, illi verò liceret alteri nubere. Pugnat etiam cum apertis scripturis, quibus docetur vinculum coniugale planè esse indissolubile, vt primùm illo quod Paulus frequenter citat: Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuit. *Rom. 7.* Itaque vocabitur adultera, si viuente viro fuerit cum alio viro. *1. Cor. 7.* Quo loco etiam habet: Iis qui matrimonio iuncti sunt præcipio, non ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Quæ pars posterior, vt docet Augustinus, non potest intelligi, nisi de ea quæ discedit iusta causa, nimirum ob eam vnicam causam quam Dominus concessit. Nam discedenti iniusta causa non dedisset Paulus optionem vt aut maneret innupta, aut viro suo reconciliare-

A tur, sed alterum præcepisset, vt scilicet viro suo reconciliaretur. Si ergo discedenti, etiam ob causam concessam, à Domino præcipitur vt aut maneat innupta, aut viro suo reconcilietur, manet ergo etiam inter separatos coniuges matrimoniale vinculum. Idem probabitur & ex verbis saluatoris circa cap. Matth. 19. Itaque quod hic dicitur; qui dimissam duxerit, adulterat; intelligendum de dimissa ob fornicationem, quemadmodum intelligunt Chrysost. & Theophyl. Aut certè generaliter de dimissa ob quamuis causam, siue licitam, siue illicitam. Iam si qui dimissam ob fornicationem duxerit, adulterat, sequitur eam adhuc permanere vxorem dimittentis, alioqui enim non es-
B set adulterium. Si autem adhuc permanet vxor, ergo dimittens ob fornicationem, permanet eius maritus: ac proinde nec ei licitum erit viuente dimissa vxore aliam ducere, cùm non possit in noua lege duarum vxorum esse maritus. Quare nihil hic valet quorundam commentum, quo adulteræ, & eam ob causam dimissæ, interdictam à Christo hic volunt nubendi licentiam, & proinde mœchari dicatur quisquis illam duxerit: qui verò eandem dimisit ob fornicationis causam, velut liber à prioris matrimonij vinculo, licitè cum alia contrahere possit.

ITERVM AVDISTIS QVIA DICTVM EST ANTIQVIS: NON PERIVRABIS, &c.] C Pergit Dominus & alia quædam legis præcepta perficere & adimplere. Quod autem dicit dictum esse antiquis: Non periurabis; potest intelligi dictum esse Exodi c. 20. in decalogo, & Deuter. 5. in repetitione decalogi. Exodi enim 20. sic legimus: Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. Et Deuter. 5. Non vsurpabis nomen Domini Dei tui frustrà. Hebræa tamen vtrobique eodem modo habent. His autem locis etsi periurium prohibeatur, non tamen solum periurium. Non enim solùm tunc assumitur nomen Dei in os nostrum frustrà & temerè, cùm peieramus, sed etiam cùm irrisoriè de Deo loquimur, & absque vlla necessitate in re leuissima per nomen eius iu-
D ramus. Proinde istud, Non periurabis, magis videtur desumptum ex Leuit. 19. capite, vbi sic legimus: Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui. pro quo Hebræa habent: Non iurabis in nomine meo falsò vel in falsitate. Iurare autem falsò, nihil est aliud quàm peierare. Porrò quod sequitur; Reddes autem Domino iuramenta tua; dupliciter intelligitur. Primùm, vt sit sensus: Quod iurasti, id persolues veluti Deo debitum, vt sit explicatio eius: Non periurabis; sicq; hæc pars ex eisdem locis intelligenda est esse desumpta, vnde illud; Non periurabis. Aliter intelligitur à Caietano & quibusdam aliis hæc pars in isto sensu: si quando iuraueris, per nomen Domini iurabis, &
E non per creaturas, nec per nomina falsorum deorum; vt hîc duo diuersa intelligantur præcepta iuramentum spectantia adduci, quorum secundum desumptũ sit ex Deut. 6. cap. vbi dicitur: Dominum Deum timebis, & illi soli seruies, & per nomen illius iurabis. Verùm huic intelligentiæ obstat verbum ἀποδώσεις, hoc est, persolues & reddes, quod omnino videtur accipiendum de exhibitione eius quod iuratum est. Deinde Scribas & Pharisæos non intellexisse interdictum in lege iuramentum per creaturas, sed tantùm iuramentum per falsos deos, patet tum ex eo quod Dominus hic tan-

tùm

tùm distinctè docet, neque etiam per creaturas licere iurare: tum quòd passim etiam sancti iurare solebant: Viuit anima mea; & Scribæ ac Pharisæi rata esse docuerunt iuramenta per aurum templi, & per donum altaris facta, vt patet Matth.23. Igitur potius prior sensus est amplectẽdus, nisi quòd plus aliquid hac parte significari videtur quàm sit explicatum. Videtur enim istud; reddes autem Domino, &c. cùm expresè non habeatur in lege, fuisse δευτερώσιν Pharisæorum & Scribarum, significare volentium Domino iam deberi, quod quis se facturum per nomen Domini iurasset, qui hac ratione aperiebant fenestram non præstandi iuramenta quæ per nomen Domini non essent facta, sed per aliquas creaturas. Quod fortè collegerunt ex eo quod Leuit.19. dicitur: Non periurabis in nomine meo; quasi per creaturas peierare liceret. Et quia in Exodo dicitur: Non assumes nomen Dei tui in vanum, quasi liceret nomina creaturarum in vanum assumere. Quod enim per creaturas facta iuramenta putarent non esse obligatoria, satis docet Matt.cap.23. vbi traducit eos Dominus docentes, qui iurauerit per templum aut in altari, nihil est. Sicut autem duplex est iuramentum, scilicet assertorium & promissorium: ita etiam duplex periurium, videlicet assertorium, quo scilicet iuramento affirmatur esse verum aliquid quod falsum est: & promissorium, quo scilicet iuramento promittit quis se facturum, quod vel non intendit adimplere, vel etiamsi intendat, tamen postea nõ adimplet. Inter quos duos postremos modos hoc interest, vt semper periurus sit, qui quod iurando promittit non intendit præstare, etiamsi quod promittit, tale sit vt impleri non debeat, nec possit: non semper autem periurus sit, qui nõ præstat quod adimplere intendebat. Quatuor enim modis contingit nõ adimplere iuramentum promissorium sine peccato. Primò, ex parte materiæ, si scilicet materia iuramenti non sit capax vinculi obligatorij, nimirum si sit res mala quæ promissa est, aut si promissa sit omissio boni alicuius supererogationis, vt si iurauerit quis se aliquem occisurum, aut nõ ingressurum religionem. Talis enim etsi iuramento grauissimè peccet, non tamen periurus est, non implendo quod iurauit. Secundò propter euentum, videlicet si euentus sit malus, vt patet de iuramento Herodis: aut impeditiuus maioris boni, vt si quis iurauerit contrahere matrimonium. Tertiò, propter modum iurandi, cui scilicet cõsueto more aliquid subintelligitur, vt cùm aliqui honorare se volentes, iurant, non præcedam per Deum, &c. In his enim & similibus secundùm communem & sanum sensum subintelligitur, quantum est ex me. Quartò, propter relaxationem eius cui promissio facta est, aut superioris qui possit relaxare. Vide Caietanum in Summula, vbi tamen periurium ab ipso largè accipitur, videlicet non solùm pro iuramento falso cui deest veritas, sed & pro iuramento iniquo & indiscreto, cui scilicet desunt reliquæ duæ iuramenti comites, iustitia & iudicium. Qua in parte Caietanus & recentiores Theologi sequuntur D. Hieronymi authoritatem, qui super illud Hiere.4. Iurabis, viuit Dominus, in veritate, & in iudicio & in iustitia. Animaduertendum, inquit, quòd iusiurandum hos habeat comites, veritatem, iudicium, atque iustitiam: si ista defuerint, nequaquam erit iuramentum, sed periurium.

Exod.20

A B C D E

EGO AUTEM DICO VOBIS, NON IURARE OMNINO, NEQUE PER COELUM, QUIA THRONUS DEI.] Iustitiam Pharisæorũ Dominus hic in duobus perficit. Primùm, quia non solùm periurium, sed etiam omne iuramẽtum prohibet. Deinde, quia docet illicitum esse per creaturas temerè iurare & peierare, æquè atq; per Deum, cùm, vt dictum est, Pharisæi nõ putarent peccatum per creaturas & vanè iurare & peierare. Verùm ex hoc loco quo dicit Dominus, non iurandum omnino, & ex simili loco Iacobi cap.5. Ante omnia autem fratres mei, nolite iurare, neque per cœlum, neque per terram, neque aliud quodcunque iuramentum, &c. quidam hæretici olim, dicti VValdenses, sicut & hodie Anabaptistæ, collegerunt nullum omnino iuramentũ Christianis esse licitum, quomodolibet & quacunque causa fiat. Et ante hos etiam Pelagiani negabant licitum esse iuramentũ, asserentes tamen non esse iuramentũ, si quis dicat: Testis est Deus, vel testem inuoco Deum in animam meam, quia sic Paulum constat locutum: sed tãtùm si dicatur, Per Deum, vt patet ex epistola 89. D. Augustini in responsione ad 5. quæst. Quorum omniũ errorem primùm quidem cõuincit, quòd Dominus in veteri testamento toties non tantùm permisit, sed etiam præcepit in casu iuramentum. Deuter. enim 6. dicit: Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies, & per nomen illius iurabis. Et Exod.22. mandat Dominus, si quæ res deposita apud quempiam periisset, lateret verò quis eam vel perdidisset, vel alienasset, vt is apud quem deposita fuisset, iureiurando attestaretur, se manum ad rem proximi haud extendisse, ac Dominum suscepturum iuramentum eius. Ex quo etiam error VViclefitarum conuincitur, asserẽtium illicita esse iuramenta quæ fiunt ad roborandos humanos contractus & commercia ciuilia. Sed ad hæc respondent: Iudæis quidem iurare permissum fuisse, Christianis verò per hoc præceptũ Christi planè interdictum. Quam suam sententiam confirmant verbis Hieronymi, sic super hunc locum scribentis: Hoc quasi paruulis in lege fuerat concessum, vt quomodo victimas immolabant Deo, ne eas idolis immolarent: sic iurare permitterentur in Deum, nõ quòd rectè hoc facerent, sed quòd melius esset Deo id exhibere quàm dæmonibus. Euangelica autem veritas non recipit iuramentum, cùm omnis sermo fidelis pro iureiurando sit. Sic & Theophylactus super hunc locum: Disce, inquit, quod tunc non erat malum iurare, post Christum autem malũ est, sicut & circumcidi, & in summa quicquid est Iudaicum. Sugere enim puero conuenit, viro minimè. Sed hæc responsio reiicitur ex eo quod Dominus ipse toties iurasse in scripturis legatur, qui omnino non iurasset, si adeò per sese iuramentum malum esset, vt ex sola permissione Iudæis iurare licuisset. Cui obiectioni rursum respondent dicentes, Deo soli conuenire iuramentum, quoniam ille solus verax est, & mentiri nequit. Omnis autem homo mendax. Et hanc sententiam confirmant testimonio Ambrosij in Psal.118. sic scribentis super illo versu: Iuraui & statui, &c. Nemo bene iurat, nisi qui potest scire quod iurat. Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum. Iuret ergo ille quem sacramenti sui pœnitere non potest. Et posteà: Noli vsurpare exẽplum sacramenti, qui implendi sacramenti non habes potestatem. Vnde asserunt Anabaptistæ non

Psal.109

esse ipsorum, vt quicquam iurent se facturos vel A
non facturos, eo quòd nihil sit in ipsorum pote-
state, sed omnia in manu Dei, cui nequeant quic-
quã abiurare. Verùm hæc refelluntur ex eo quòd
etiã in nouo testamento Angelus iurauit in Apo-
calyp. per viuentem in secula seculorum. Et ante
legem Abraham cum Abimelech iurauit pro pu-
teo quẽ foderat, qui ex eo dictus est Bersabeæ, hoc
est, puteus iuramenti. Sed & Paulum certum est in
Rom.1. epistolis suis frequenter iurasse. Nam scribens Ro-
manis: Testis, inquit, mihi est Deus, &c. Et 2. ad
Corint.1. Ego autem testem Deum inuoco in ani-
mam meam, quòd parcens vobis non veni vltra
Philip.1. Corinthum. Et: Testis mihi est Deus quomodo cu B
piam omnes vos in visceribus Iesu Christi. Certũ
est autem nihil aliud esse iurare per Deum, quàm
Deũ inuocare in testem eorũ quæ dicuntur. Quod
si quis requirat locum vbi Paulus vsus sit consue-
ta iurandi forma quæ est per præpositionem, per,
etiam illum reperire poterit. Nã 1. ad Cor.15. dicit:
Quotidie morior per vestram gloriã fratres, &c.
Vbi, vt annotauit Augustinus, ne quis putet sen-
sum esse, vestra gloria facit me quotidie mori;
sciendum Græca habere, νὴ τὴν καύχησιν ὑμετέραν,
quod non nisi à iurante certum est dici. Præterea
iuramentum non esse de se malum; imò bonum, si
modò adsint ea quæ requiruntur probatur, quia
per illud exhibemus Deo reuerentiam, dum testa-
mur illum & omnia scire, & adeò veracem esse vt C
mentiri nequeat. Vnde in Deuter. iuramenti præ-
ceptum subiungitur præcepto adorationis & cul-
tus diuini, vt patet ex loco capitis sexti suprà ci-
tato. Et rursum cap.10. Dominum Deum tuum ti-
mebis, & illi soli seruies, illiq; adhærebis, iurabisq;
Psal.62. in nomine eius. Et Psalmista: Laudabuntur, in-
quit, omnes qui iurant in eo; significans certè bo-
num esse iurare in Deo, si modò rectè fiat. Tunc
autem rectè fiunt iuramenta, cùm secundùm præ-
ceptum Hieremiæ fiunt in veritate, in iudicio, &
in iustitia. In veritate quidem, cùm nihil iuratur
nisi quod verum est: In iustitia, cùm iuratur quod
iustum est & bonũ: In iudicio verò, cùm fiunt cũ
discretione, nimirum cùm ita vel necessitas, vel D
magna vtilitas exposcit. Licita ergo sunt maximè
ea, quæ ob Dei gloriam aut proximorum salutem
spiritualem fiunt, qualia erant Pauli iuramenta: li-
cita tamen etiam ea, quæ ob temporalem aliquam
necessitatem, vel vtilitatem magnam fiunt, quam-
uis ea rariora meritò esse debeant. Vnde cõcilium
Constantiense, inter reliquos articulos Ioannis
VViclef, etiam illum damnauit, quo asseruit: Illici-
ta esse iuramenta quæ fiunt ad roborandum hu-
manos contractus & ciuilia commercia. Superest
ergo videre quomodo intelligendus sit hic locus
Saluatoris, quo præcipit non iurare omnino. Di-
cunt ergo quidam Dominum hîc non omne iu-
ramentum interdixisse, sed tantùm iuramentum E
per creaturas factum, idq; duplici de causa veti-
tum. Primùm ne per eas homines iurantes, tan-
quam numina quædam ipsas venerarentur. Secun
dò, ne per eas temerè & falsò iurare sibi licitum
esse putarent: ad quam secundam rationem respe-
xisse Dominum patet ex contextu. Hanc respon-
sionem indicare videtur Hieronymus dicẽs: Con-
sidera quod hic saluator nõ per Deum iurare pro-
hibuerit, sed per cœlum & terram, & Hierosoly-
mam, & per caput tuum. Sed hæc responsio non
sufficit, tum quòd non conueniat verbis quæ se-

quuntur: Sit autem sermo vester, est est, non non,
quibus satis significatur etiam iuramentum per
Deum hic prohiberi, tum quod etiam liceat per
creaturas iurare, sicut per Deum, si modò per eas
iuretur tanquam Dei creaturas, & non tanquam
per eas quas diuino colimus obsequio. Minus au-
tem conuenit noua quorundam interpretatio, qui
verbum, iurare, hic volunt positum pro periurare,
vt hîc Dominus intelligatur tãtùm prohibere per-
iuria per creaturas, quòd hæc Pharisæi putentur
existimasse nihili faciẽda, nec esse peccata. Quam
suam interpretationem quo faciant verisimilem,
quædam in scripturis notãt loca, in quibus iurare
videtur positum pro periurare, cùm hoc nusquam
verum sit, sed ex circumstãtia loci in verbo iuran-
di subintelligendum sit, in vanum vel mendaci-
ter, ea scilicet pars quæ additur, cum Leuit.19. pro-
hibetur iuramentum, dicendo: Non iurabis in no-
mine meo mẽdaciter. Vnde Zacha.5. cùm prius sim
pliciter dicatur: omnis iurãs iudicabitur; mox sub-
iicitur de iurante mendaciter. Hoc autem loco
Dominum non tantùm periuriũ prohibuisse; præ-
terquam quod ex omnium patrum constet inter-
pretatione, etiam satis patet ex decursu Christi, qui
hic intendit aliquid perfectionis adiicere legi. &
ex verbis illis: Sit autem sermo vester, est est, &c.
quibus verbis iuxta omniũ interpretationem Do-
minus ad simplicem sermonem inuitat, qui scili-
cet sit sine iuramento. Itaque quidam dicunt hanc
Domini prohibitionem non inter præcepta, sed
inter consilia habẽdam, sicut pleraq; quæ sequun-
tur. Non enim hîc appositus est reatus pœnæ, vel
criminis, sicut in prohibitionibus superioribus.
Sic D. Bernardus sermo.65. super Cantica, inuehẽs
in quosdam hæreticos dicentes: non esse licitum
iuramentum, esse tamen illis licitum peierare ne
secreta suæ sectæ ab aliis scirentur, hunc locum ac-
cipit dicens: Patet vos & superstitiosè obseruare
de iuramento, & flagitiosè præsumere de periurio.
O peruersitatem! Quod ad cautelam consultum
est, videlicet non iurare, hoc isti mãdati vice tam
contentiosè obseruant: & quod immobili iure san
citum est, non peierandum scilicet, hoc tanquam
indifferens pro voluntate dispensant. Sic & Chri-
stianus Druthmarus super Matthæum scribit: Ne
Iudæi, inquit, per idolorum nomina iurarent, per-
misit eos Dominus iurare per nomen suum. Nec
nobis etiam inhibuit, sed perfectionem nos do-
cuit, quod ea fides sit habenda inter Christianos,
vt non sit necesse testem nomen Domini interpo-
nere. Periurium & illis & nobis prohibitum est.
Hæc ille. qui, si Trittemio credimus, ante septingẽ-
tos annos scripsit. Sed nec hæc solutio videtur sa-
tisfacere, vt dicatur consilium esse hæc Domini
prohibitio, tum quòd certum sit Dominũ hic ali-
quid voluisse prohibere tanquam illicitum, quod
licitum putabãt Scribæ & Pharisæi: tum quòd se-
quetur Paulum aliquoties iurantem non secutum
Christi cõsilium, & à perfectione excidisse, etiam
in illis scripturis quæ in exemplum perfectionis à
Spiritu sancto propositæ sunt. Proinde absolutior
est Augustini responsio sic in hunc locum scriben
tis: Ita ergo intelligitur præcepisse Dominum, ne
iuretur, ne quisquam sicut bonum appetat iusiu-
randum, & assiduitate iurandi ad periurium per
cõsuetudinem delabatur. Quapropter qui intelli-
git non in bonis, sed in necessariis iurationem ha-
bendam, refrenet sequantum potest, vt non ea

vtatur,

vtatur, nisi necessitate, cùm videt pigros esse homines ad credendum quod eis vtile est credere, nisi iuratione firmetur. Hæc Augustinus. Quoniam ergo Iudæi à veteribus acceperant satis cum proximo ex fide actum esse, si quod quis iurasset per Dominum, etiam præstitisset, & huiusmodi iuramentum in Dei cultum & honorem cedere: Deinde à Scribis edocti fuerant, non teneri quempiam iuramento per creaturas facto: Dominus legem perfecturus & iustitiam Scribarum, docet iuramentum non esse per se bonum, nec appetendum, cùm semper à malo aliquo procedat: nec satis debere esse Christianis, neminem peierando fallere, sed meritò ea ipsos inter se esse fide & dilectione, vt nulli omninò iuramento apud eos locus relinqueretur. B Ad hæc omnem creaturam esse potiorem, quàm vt per eam licere possit temerè aut falso iurare, ac proinde ab omni iuramento etiam per creaturas quãtum fieri posset abstinendum esse. Itaque quod dicitur: Nolite iurare omnino; cum huiusmodi subauditione, vt ex Augustino patet, est intelligendum, quantum scilicet id fieri potest, vt quantum in vobis est, omne iuramentum fugiatis. Ideoq; sic absolutè dicitur: nolite iurare omnino; vt ostẽderetur iuramentum nudè acceptum saltem non esse bonum aut amandum, sicut absolutè dicitur: Non occides; eo quòd absolutè accepta hominis occisio est per se mala. C Sicut autem illo præcepto: Non occides; non prohibetur occisio hominis vestita circunstantiis iustitiæ, ita nec hoc præcepto: Ne iuretis omnino; prohibetur iuratio ornata suis comitibus, nempe iudicio, iustitia, & veritate: sed præter iuramenta iniqua & falsa, prohibentur ea quæ nulla aut non sufficienti fiunt necessitate vel vtilitate, videlicet quæ pro rebus caducis & nihili, qualibet occasione homines seculi à se mutuo exigunt & præstant, quæq; nulla causa in quotidiano sermone leuissimè profundũt. Ex his colligere licet, hanc Christi doctrinam partim esse præcepti, partim esse consilij. Præcepti enim est, quatenus prohibentur omnia iuramenta falsa, iniqua, & temeraria, etiam per creaturas facta: Consilij verò, quatenus doceD mur fugere iuramenta, quantum omnino fieri potest, vt etiam vbi causa esse videtur rationabilis iurandi, non iuremus, nisi omnino magna sit aut necessaria. Colligere item licet tres causas, ob quas summopere vitanda sunt iuramenta. Primò, ne per assuetudinem iurandi decidatur aliquando in periurium. Ad quam causam Augustinus & super hunc locum scribens & in aliis locis respexit. Similiter & Ambrosius in Psal. 118. hac ratione vult istud præceptum maximè pertinere ad infirmos, qui sibi non satis conscij sunt an præstare possint

Eccle. 23. quod iurant. Hac de causa etiam Sapiens sic præcipit: Iurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in illa. E Nominatio verò Dei non sit assidua in ore tuo, & nominibus sanctorum non admiscearis, quia non eris immunis ab eis. Sicut enim seruus interrogatus assiduè à liuore non minuitur, sic omnis iurans & nominans, in toto à peccato non purgabitur. Vir multum iurans replebitur iniquitate, & non discedet à domo illius plaga, &c. Secundò, ob reuerentiam nominis diuini, quod nobis tam sacrosanctum esse debet, vt non nisi in re grauissima illud in testimonium adhibeamus, cùm in re leui ne virum quidem aliquem honestum in testem vocare decorum esset. Ad

A quam causam respexisse hic Dominum patet, cùm dicit per cœlum non iurandum, quia thronus Dei est, &c. Tertiò, ob fidem, quæ deberet meritò inter Christianos esse mutua, qua & nemo etiam iniuratus quenquam fallere vellet, & vnusquisque de alio etiam iniurato optimè sentiret & speraret. Quam causam satis innuit Dominus, cùm dicit: Sit autem sermo vester, &c. Porrò ad Hieronymum, Theophylactum, & alios qui videntur sentire nullum omnino iuramentum Christiano licitum, dicendum eorum verba intelligenda secundùm exigentiam loci Euangelici quem exponunt, videlicet quòd iuramenta non sunt Christianis licita, sicut Iudæi sibi licita putabant, quodq; veritas Euangelica nullum recipit iusiurandum tanquam per se bonum & appetendum, cùm quodlibet ex malo sit.

NEQVE PER COELVM, QVIA THRONVS DEI EST: NEQVE PER TERRAM, &c.] Animaduertendum hic imprimis, Dominum probare volentem per creaturas non esse iurandum, in tribus primis membris adducere scripturarum testimonia, quibus ostendit huiusmodi creaturas Dei esse, & proinde per Deum iurare, qui per eas iurat. Illud enim: cœlũ est thronus, id est, sedes Dei: & illud: terra est scabellum pedum eius; desumptum est ex Isaiæ vlt. cap. vbi sic dicitur ex persona Domini: Cœlum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum. Illud verò: Hierosolyma est ciuitas regis magni; ex Psal. 47. desumptum est: Mons Sion latera aquilonis, ciuitas regis magni. Quod autem dicitur: cœlum sedes Dei, terra autem scabellum pedum eius; non sic est accipiendũ, quasi sic habeat Deus collocata membra in cœlo & in terra, vt nos cùm sedemus: sed huiusmodi locutione significatur metaphoricè Dei immensa & incomprehensibilis magnitudo, eiusq; in omnibus creaturis, quę cœlo & terra cõtinentur, præsentia, atque in easdem imperium. Animaduertendũ secundò, in quatuor istis membris omnes creaturas comprehendi. Solent enim homines per triplices creaturas iurare. Primùm, per communes creaturas, inter quas primum locum obtinent cœlum & terra, quæ reliquas omnes creaturas in se cõtinent. Secundò, per res Deo sacras, inter quas primum locum tunc obtinebat Hierosolyma, vtpote in qua omnia diuina seruabantur & peragebantur. Tertiò, per res ad nos pertinentes, inter quas primum locum obtinet caput nostrum. Nihil enim magis nostrum quàm caput, à quo & reliqua membra, & tota vita nostra pendẽt. Causam autem, ob quam per caput etiam non sit iurandum, hanc reddit, quia non potes vnum capillum album facere aut nigrũ. quasi dicat: quia hoc adeò tuum non est, nec in tua situm potestate, vt possis etiam vnum capillum album facere aut nigrum. Quod intelligendum est, ab intrinseco & naturaliter. Fucato enim artificio sciebat id facere homines posse. Itaq; per nullas creaturas, siue communes, siue sacras, siue etiam ad nos pertinentes vult nos iurare, quòd omnes Dei sint, qui est in omnibus præsens, & in omnia solus habens plenam potestatem, ac proinde etiam per Deum iuret, quisquis per creaturas quascunque iurauerit. Quòd si quis dicat se non intelligere Deum in illa per creaturas iuratione, nec se intẽdere Deum huiusmodi iuramento in testem inuocare, nihilo tamen minus, imo grauius peccat, dum diuinam

quandam dignitatem rei creatæ iurando tribuit. *Hebr. 6.* Homines enim per maiorem se iurant, & quicunque iurat, infallibilem veritatem aliquam in testimonium adducere vult.

SIT AVTEM SERMO VESTER, EST EST, NON NON.] Pro, est est, Græcè est, ναὶ ναὶ, Est autem Græcis, ναί, aduerbium affirmandi, vsurpatum etiam à Latinis, & valet idem quod etiam, verè vel certè, & Hebræis Amen, quo verisimile est hoc loco Christum vsum fuisse. Vnde Dominus ipse hoc loquendi modo vti solitus fuit, vt diceret: Amen amen dico vobis. Vnde patet non iurare eos, qui cùm affirmãt dicunt: Verè sic est. Aut, in veritate sic est: nec Dominum iurasse, quemadmodum quidam putãt, cùm dixit: Amen dico vobis. B Huic enim ναὶ correspondere Amen, etiam ex Paulo patet 2. ad Corint. 1. Vbi ναὶ & Amen idem esse satis significat dicens, vt habent Græca: Quæcunq; enim promissiones Dei, in ipso sunt ναὶ, & in ipso, Amẽ Deo, ad gloriam per nos. Porrò hæc pars; Sit autem sermo vester, est est, non non; duplicem habet distinctionem. Erasmus enim vult post primum, est, & primum, non, fieri distinctiunculam. Et sic duplex poterit esse sensus: Alter, vt prius, est, & prius, non, ad interrogãtem pertineat: posterius verò ad respondentem, vt sit sensus: Sit talis inter vos sermo, vt qui interrogat, non requisito iuramento simpliciter quærat, est sic? aut non est sic? & qui respondet, non adhibito iureiurando C simpliciter dicat, est sic, aut non est sic. Alter sensus est, vt ad eundem pertineat vtrunque, est, aut vtrunque, non, hoc modo: si sermo vester aliquid simpliciter & sine iuramento affirmat, verè affirmet: & si sermo vester aliquid simpliciter neget, verè neget. Quod secus habet apud istos qui quod pollicentur non præstant, & quod se facturos negant, faciunt. Atq; in hunc posteriorem modũ accepisse hanc sententiam videtur Theophylactus, sic scribens in hunc locũ: Vt ne dicas, & quomodo fidem mihi habebũt? inquit: Si semper verè locutus fueris, & nunquã iuraueris. Nulli enim minus creditur, quàm ei qui frequẽter iurat. Hæc ille. D qui intelligit his verbis, dari consilium, quomodo efficere possimus vt homines fidẽ habeant nobis non iurãtibus, quod hic non significabitur, nisi illo posteriori modo locus iste accipiatur. Similis distinctio & sensus videtur debere esse in loco qui *Iacobi 5.* est apud Iacobũ, quo omnino videtur Iacobus ad hunc locũ allusisse. Nã pro eo quod ibi habemus: Sit autẽ sermo vester, est est, non non, vt non sub iudicio decidatis; Græca sic habent: Sit autem vestrum est est, non non, vt nõ in simulationem cadatis. Cuius lectionis propter adiectionẽ illam; vt non in simulationem cadatis, hic videtur esse necessariò sensus & distinctio: Vestrũ est, hoc est, vestra affirmatio sit, est, id est, sit vera: & vestrum nõ, E sit nõ, id est, quod negatis, verè negetis, ne incidatis in simulationem, aliud scilicet ore promittentes aut asserentes, & aliud cogitantes. Hãc lectionem & intelligentiã fortiter sectantur, qui, vt suprà est annotatum, intelligunt cùm dicitur: Nolite iurare omnino; prohiberi tantùm periuriũ, ideoq; his verbis; sit sermo vester, est est; intelligunt à Domino non excludi iuramentum, sed tantùm falsitatem in affirmatione & negatione, contra cõmunem omnium aliorum intelligentiam & apertam Christi intentionem. Hunc enim sensum, & hanc istius loci distinctionem non conuenire præsenti

A loco, omnino apparet ex eo quod additur. Quod autẽ his abundantius est, à malo est. Ex eo enim patet Dominũ superiori sententia voluisse significare, quo modo loquendi vti debeamus, cùm affirmare quid volumus aut negare, nimirũ sine iuramento. Quod non significabitur, si eo sensu & ea distinctione sentẽtia accipiatur. Proinde vel prior sensus illius distinctionis erit sequẽdus, vel potius cõmunis distinctio & sensus amplexandus, secundùm quem vtrũque, est, & vtrumque, non, coniunctim leguntur, & duplicatio intelligitur pro affirmationis vel negationis certitudine posita, quomodo & ipse Dominus duplicando dicere solitus fuit: Amen amẽ dico vobis. Est ergo sensus: Quum B quid affirmandum est, simplici affirmatione affirmate: cùm quid negandum est, simplici id negate negatione. Atq; in hũc sensum accepisse & distinxisse hunc locum etiã Chrysostomum patet, ex eo quod expositurus illud; Quod autem his abundantius est; sic scribit: Quid igitur supra, est est, non non, esse dicemus? haud dubiè iuramẽtum. Cumq; locus Iacobi ex hoc loco desumptus videatur, poterit & ille sic distingui etiam secũdùm lectionem Græcorum, vt sit iste sensus: Vestrum sit, non iuramentum, quod est Iudæorum & Paganorum, sed, est est, non non, vt ne frequenter iurando cadatis in aliquam simulationem, iurantes id quod non estis præstituri. Collato enim Iacobi loco cũ Mat-C thæi, vnde desumptus erat, patet illud, Vestrum, positum esse pro, vester sermo; quod noster intelligẽs rectè vertit, sermo vester. Et notat OEcumenius ὑπόκρισιν positum pro κατάκρισιν, hoc est, condemnationem, vt noster interpres intellexit vertens, iudicium, sicq; optimè constat sensus, docens simpliciter sine iuramento loquendum, ne incidatur in peccatum & condemnationem.

QVOD AVTEM HIS ABVNDANTIVS EST, A MALO EST.] Pro, quod his abundantius est, Græca habent, τὸ δὲ περισσὸν τούτων, id est, quod supra hæc est, aut quod supra hæc accesserit, ad maiorem scilicet confirmationem. Intelligit autem, vt patuit ex Chrysostomo, iuramentum. D Non enim si addantur alia aduerbia affirmandi, id à malo vult esse Dominus. Porrò notandũ, quod non dicat malum esse quicquid his accesserit, sed à malo esse. A malo, inquam, siue proprio, siue alieno, idq; leuitatis & irreuerentiæ diuinæ, aut infidelitatis & diffidẽtiæ. Occurrit ergo hîc quæstio, num liceat vnquam iuramentum ab aliquo exigere. Nam quod aliquando sine omni peccato iuramentum quis emittat, excusatur ob id quod fiat non ex proprio malo, sed ex malo alieno. Quod autem quis exigit iuramentum, semper videtur ex proprio malo proficisci, nempe diffidentiæ. Dicendum, non omnem diffidentiam esse tale malum vt sit peccatum, quædam enim est discreta, iusta, & E rationabilis, vt diffidentia de eo cuius fides non est explorata, aut cuius infidelitas est rationabiliter suspecta. Deinde non semper petitio iuramenti fit ex diffidentia petentis. Aliquando enim magistratus iuramentum exigit, & quidem licitè, à viro bono, cuius fides illi satis spectata est, ob diffidentiã aliorum, quorum causam iudicandã suscepit. Neq; exactio iuramenti, quæ fit per magistratus & principes, hic interdicitur à Christo, quemadmodum volunt Anabaptistæ. Si enim omnes Christiani tales essent quales esse deberent meritò, superuacaneum esset & exigere & præstare iuramentum.

Verùm

Verùm quoniã eis multi mali permixti sunt, multi etiam imperfecti, non potest non licitum esse vel propter eos magistratui exigere iuramentũ pro finiendis controuersiis, & aliis causis vtilibus reipublicæ, pro cuius trãquillitate tuenda bonus quisq; in omnibus licitis sese aliis conformãs, non detrectabit iurare vbi respublica exegerit, certus id in Dei gloriã cedere. Veruntamen vti parcisimè iurandum, nec nisi pro bono aliquo magno, propter diuini nominis reuerentiam: ita parcè sane vir bonus iuramenta exiget, quæ etiã gentilis Isocratres parcisimè fieri vult, sic scribẽs suo Demonico: Iusiurãdum coactũ propter duas admitte causas, vel vt teipsum turpi crimine exoluas, vel vt amicos tuos in magnis periculis serues. Pecuniarũ autem gratia per nullum Deũ iuraueris, etiam si sis verè iuraturus. Videberis enim aliis peierare, aliis pecuniarum cupidus esse. Et prius: Decet bonos viros exhibere se fideliores iureiurãdo. Et D. Basilius in sermone ad adolescẽtes, quomodo ex Græcis, &c. refert de Clinia vno ex familiaribus Pythagoræ, quòd cùm liceret ipsi per iusiurandũ trium talentorum mulctam effugere, exoluit potius quàm iurauit, & hoc cùm rectè iureiurando vsurus esset.

AVDISTIS QVIA DICTVM EST: OCVLVM PRO OCVLO, &c.] Lex ista, quæ talionis, atque contrapasi, vel repasionis dicitur, quæq; truncatim hîc à Domino adducitur, habetur in Exodo & Leuitico. Ibi quidẽ hæc lex præcipitur contra eos qui læsionem alicui intulerunt. Vnde in Leuitico sic scribitur: Qui irrogauerit maculam cuilibet ciuium suorum, sicut fecit sic fiet ei, fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet. Qualem inflixerit maculam, talem sustinere cogetur. In Deutero. verò hæc lex statuitur contra testificantes falsum, à quibus præcipitur exigi idem quod fratri suo inferre cogitauerunt. Videri autem potest hæc lex esse valde iniqua, eo quòd ex repasione eius qui iniuriã intulit, nullam consequeretur vtilitatẽ is qui damnum accepit. Deinde, quòd non sit æquum eum qui principem aliquem damno oculi vel dẽtis affecit, simili tantum damno punire, sed potius occidi. Itaque communiter dicunt Iudæi præceptum istud talionis non esse intelligendum ad literam, sed quod debeat cõpensatio per bona externa fieri, secundùm qualitatẽ & quantitatem damni illati. Sed ex Iosepho patet verus huius præcepti intellectus. Is enim cõmemorans legis præcepta cap. vltimo lib. 4. sic inter cætera scribit: Qui excæcauerit quenquam, similia patiatur, priuetur quo priuauerit alios, nisi fortè pecunias accipere voluerit qui excæcatus est. Leges enim illi dant licentiam qui passus est æstimare casum pasionis suæ, & concedẽtes sunt, si seuerior esse voluerit. Hæc ille. Nec est huiusinodi lex censenda iniqua, cùm multum habeat æquitatis, siue spectetur is qui lædit, siue qui læditur. Nam quod ad lædẽtem pertinet, efficacisima est huiusmodi lex ad cõprimendum noxias manus, dum metuitur eiusdẽ mali pasio quod aliis infligitur. Et quod ad læsum pertinet, temperat in ipso cupiditatẽ vindictæ. Cùm enim læsus semper soleat grauiorem expetere vltionem quàm sit accepta iniuria, Dominus hac lege, vt annotat Augustinus, immoderatæ vltioni iustũ modum fixit, vt qualem quisque iniuriam intulit, tale supplicium rependat, misericordiam certè iustitię admiscens, cùm grauiori pœna dignus sit qui iniuriam dedit, quàm sit malum quod intulit. Et tanta quidem est huius legis æquitas, vt Pythagorei teste Aristotele 5. Ethic. asseruerint repasionẽ esse simpliciter iustum, absolutè definientes iustũ esse repasionem, eamq; dicẽtes esse ipsius Radamanthi iustitiam, quam hoc carmine exprimebant: ἔικε πάθοι ἔρεξε δίκητ' ἰθεῖα γένοιτο. Hoc est, Si quæ quis fecerit, eadem patiatur & ipse, Iudicium fuerit perrectum, & exitus æquus. Certum tamẽ hanc legem à Domino datam pro vulgaribus, qui inter se sunt æquales aut penè æquales. Nam non oculi priuatione tantum puniebatur apud Iudæos qui principem excæcasset, cùm secundùm aliud præceptum morte plectendus esset qui principi maledixisset tantùm. Porrò obseruandum, Dominum hanc legem magis velle perficere & adimplere secũdum explicationem & δευτερώσιν Pharisæorum & scribarum, quàm secundùm verum intellectum legis. Apparet enim Scribas ita hanc legem explicuisse, quasi liceret & iustum esset vindictam petere, & acceptam iniuriam propria etiam authoritate retaliare. Quod lex Dei non solùm non permittit, sed nominatim etiam vetat. Nam Leuit. 19. ita legimus: Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. Magistratui enim nõ iis qui læsi erant, vlciscendam iniuriam Dominus illo præcepto; Oculum pro oculo, &c. commendauerat, vti clarè patet. Huius verò etiam hodie est, malos ac nocentes sua vindicta vel coërcere, vel prorsus è medio tollere. In hoc enim gerit gladiũ, vt habet Paulus. Igitur perficere potius Dominus hoc præceptum voluit secundùm explicationẽ Scribarum, quàm legi veteri quicquam hîc adiicere.

Exod. 21. Leui. 24. Deut. 19.

Quid voluerit lex retaliationis.

Deut. 19.

Rom. 13.

EGO AVTEM DICO VOBIS: NON RESISTERE MALO.] Prædictam Dominus legem perficit in eo quod cùm Scribæ & Pharisæi putarent secundùm eam se iustè facere, si non grauiorem accepto malo vltionem quærerent & inferrent, ipse nos velit & non rependere malum pro malo, & tam patienti animo illata mala perferre, vt ad alia ferẽda promptos nos exhibeamus. Dictio, malo (quæ posset esse ablatiui casus, vt intelligatur sensus: Ne resistatis alicui per malum vicisim redditum, sed potius accipi debet vt sit datiuus) referri potest ad rem, hoc est, ipsam iniuriam quæ infertur, vel potius ad ipsum hominem iniuria quenquam afficientem. Chrysostomus ad diabolum refert, qui in malis hominibus operatur. Quod si ad rem referatur, resistere malo, id est, nociuo, est nolle illud pati, aut nolle illud sinere inultum, sed vi aut iure agere, vt malum illud à se quis depellat, aut vt iam illatum vlciscatur. Itaque non resistere malo, est non parare se vel ad repellendum malum quod infertur, vel ad vindicãdum malum iam illatum. Sic similiter si ad hominem referatur datiuus, malo, vt magis videtur propter additum apud Græcos articulum, τῷ, non resistere malo, est non opponere se nocenti vel nocere volenti, vt nec malum quod ab eo infertur depellatur, nec illati mali vltio quæratur. Nihil ergo aliud hoc præcepto vult Dominus, quàm quòd malitiam alicuius in nobis patienti animo sustineamus sine reluctanti defensione, & vltionis desiderio. Vt autem non putetur hoc præcepto Christiano homini omnis interdicta vltio, vt non liceat ei gerere magistratum aliquem secularem, vt volunt Anabaptistæ, eò quòd huic ex officio incumbat scelerum vltio, aut vt priuato homini nulla ratio-

Vltio an licita.

ne liceat vindictam exposcere, aduertendum & A quibus,& quo tempore, quaq; ratione & occasione hoc & alia similia præcepta data sint à Christo. Primùm ergo certum est hæc priuatis dicta esse personis,& peculiariter discipulis,qui nullum secularem magistratũ erant administraturi. Quoq; certiores essemus his præceptis non publicis personis prohiberi vindictam iniuriarum,mox postquam dictum est pluraliter: ego dico vobis non resistere malo;subiunxit Dominus singulariter mutato numero :sed si quis te percusserit; & sic de similibus,ipso loquendi modo satis significans exigere se vt propriarum iniuriarum simus negligentes. Cui non obstat quod naturalis lex exigit, & B leges item reipublicæ bene constitutæ, ac lex vetus à Domino tradita, vt quis alterius iniuriam à proximo depellat aut vindicet, maximè si sit publica persona,aut publicę personæ authoritate faciat. Quod tamen à Christo expresè doceri non debuit,sicut nec prohiberi potuit. Nam sicut tantum docere & tradere debuit ea quæ ad regnum suum pertinebant quod non est de hoc mundo: ita nihil voluit immutare eorum quæ Deus pater per naturales & æquissimas leges instituerat regno mundi necessaria, qualia etiam in veteri lege Deus pater multa instituerat, temporalem scilicet statum populi Israelitici disponens.Proinde Christianus,qui rectè in hoc mundo viuere volet, cùm ad duplex pertineat regnum,Christi scilicet & hu C ius mundi, ante omnia quidem studebit vitam suam ad Christi præcepta componere, non tamen negligere poterit leges terrenorum principum,legi Dei non contrarias,& reipublicæ vtiles aut necessarias.Iam & tẽpus si consideremus quo Christus hæc præcepta suis dedit, videbimus melius quos & quatenus hæc pręcepta ligant.Instabat sanè vt velut oues in medium luporum in mundum extruderentur regni cœlorum prædicatores, ob quod cùm odio futuri essent omnibus hominibus, ac crudelissimam experturi persecutionem, summa tolerantia illis opus erat. Itaque ad hanc tolerantiam ipsos Dominus voluit præparare,quæ vtique imprimis eis & Euangelio erat necessaria. D Nihil autem propterea ordinatæ à Deo potestati, aut iis quos ex suo grege ad id delectos contingeret illa fungi,ademit,quo minus iudicare secundùm leges gubernando externè populum possent. Postremùm, sicut vetando iuramenta,noluit nulla de causa fieri licitè posse iurationem, sed malam vulgi iuratione abutentis consuetudinem corrigere voluit, ac docere à iuramentis abstinendum quantum fieri posset: ita & hîc dum præcipit non resistere malo, noluit nullo casu aut nullo tempore licere etiam priuatæ personæ, vt malum quod infertur à se depellat, aut mali illati vltionem deposcat,sed vulgarem consuetudinem resistendi malis amputare à suis voluit, ne scilicet es- E set in eis animus per iram & impatientiam vindictæ cupidus. Quo prohibere noluit resistentiam mali iustis & sanctis de causis factam, qualis est dum quis repellit cum moderamine inculpatæ tutelæ à se malum, ex cuius tolerantia nullus fructus consequeretur:aut dum quis iam inter Christianos solo iustitiæ seruandæ intuitu, aut propter mali alicuius correctionem & malitiæ repressionem iniuriæ sibi illatæ, vindictam requirit, per eos inferendam quorum negotium est malos comprimere. Sicut ergo à præcepto illo: Nolite iurare omnino; excipiuntur iuramenta iustis aut necessariis de causis facta:ita ab hoc præcepto: Non resistere malo; huiusmodi iusta resistentia excipitur. Vbique enim non tam Christi verba,quàm ipsius scopus & præcipua intentio spectanda est, semperq; in præceptis eius cogitandum nihil illum vetare aut præcipere voluisse, quod sit contra rectæ rationis iudicium & prudentiæ discretionem,ac proinde subintelligendum;nisi si alicubi aliter fieri recta ratio dictet. Itaque,vt concludamus, præceptum istud: Non resistere malo; similiter & sequentia, ad priuatos pertinet, non ad publicas personas, quatenus publicæ sunt.Deinde ad discipulos etiam Christi singulariter pertinet, omnésque Christianos qui apud Ethnicos conuersantur, quos exteriori sua tolerantia ad fidem Christi & religionis Christianæ commendationem inuitare debent, maximè quibus Euangelij prædicatio concredita est. Pertinet autem etiam & ad Christianos cum Christianis conuersantes, quatenus rectæ rationi consonat, habetq; partim præcepti vim, partim consilij naturam. Præcepti enim vim habet, quatenus prohibetur ne vnquam iniuriam nobis illatam ipsi vindicemus, aut ex ira ab aliis vindicari cupiamus, & quatenus præcipitur vt iniurias malorum patienti animo toleremus. Consilij verò naturam habet, quatenus prohibetur vt tanta cum mansuetudine illatam iniuriam sustineamus, vt etiam vbi sine omni scandalo possemus, vltionem modo licito non requiramus. Aut sic:Præceptum est,cùm propter gloriam Dei aut proximorum ædificationem necessarium fuerit non resistere malo. Consilium verò, cùm expediens fuerit,etsi non necessarium. Ex duobus autem præcedentibus præceptis negatiuis patet,non vsque adeò verum esse quod communiter dicitur: Præcepta negatiua obligare ad semper & pro semper.

SED SI QVIS TE PERCVSSERIT IN DEXTERAM MAXILLAM TVAM, PRÆBE ILLI,&c.] Plus iam adhuc Dominus exigit,quàm superiori præcepto.Siquidem illo pręcepit sustinere malum illatum, hîc verò exigit,vt quis se etiam offerat ad ferendum alteram iniuriam. Atque id tribus explicat sententiis, propter triplicem rationem iniuriarum quæ irrogari possunt alicui.Quædam enim sunt iniuriæ,quę corpori inferuntur, qualis est maxillæ percussio, quæ cùm maxima sit iniuria quæ fere corpori hominis inferri possit, sub se etiam alias minores comprehendit.Aliæ sunt iniuriæ quæ externis bonis inferuntur, qualis est vestimenti iniqua oblatio.Has ergo sub secunda sententia Dominus comprehendit. Aliæ sunt iniuriæ quæ operibus & laboribus nostris inferuntur,qualis est coactio ad ambulandum mille passus. Itaque Dominus,qui prius generali illa sententia: Dico vobis non resistere malo;præcipit in genere quoduis malum patienter tolerari,tribus iam sequentibus sententiis explicando tria iniuriæ genera sub quibus omnes iniuriæ continentur, vlterius exigit ad omne malum sustinendum nos offerre paratos. Verùm circa hæc præcepta occurrit difficultas, tùm quòd non conueniant cum factis sanctorum & Christi ipsius: tum quòd cum æquitate & prudentia conuenire non videantur. Nam & Dominus ipse percussus in maxilla coram iudice non obtulit alteram, sed responsione, facti iniquitatem probauit: & Ioan.18.

Pau

Act. 23. Paulus iussu principis sacerdotum alapa percussus seuerè respondit, dicens: Percutiet te Deus paries dealbate. Deinde quî conuenit percutienti alteram maxillam præbere, cùm hac ratione ad cædendum percussor sit irritandus? Sic quid ad pietatem profuerit exigenti & auferenti vnum aureum, duos proferre, & maioris impietatis illi occasionem præbere? Proinde D. Augustinus docet hæc Domini præcepta non ad literam esse intelligenda & obseruanda, sed accipienda de promptitudine animi ad nouas iniurias perferendas, vt hæc quibus Dominus præcipit alteram maxillam præbere, pallium dimittere, duo miliaria ire, sint hyperbolæ, quibus significauerit Dominus talem debere esse tolerantiam, qua ab vltione petenda adeò abhorreat animus, vt plura etiam ferre non grauetur, & omnino ferre iam paratus sit, potius quàm vltionis aliquid ob acceptam iniuriam meditari. Nec mirabimur quòd hoc modo præcepta hæc intelligenda dicantur, si memores simus Dominum vulgo locutum, eoque vulgari vsum sermone qui tropis maximè abundat, præcipueque metaphoris & hyperbolis. Deinde teneamus, quod prius dictum est, intentionem potius Domini in verbis ipsius spectandam, quàm verborum rigorem. Iam certũ est Dominũ his præceptis voluisse non solùm ab odio lædẽtis nos & ira alienos esse debere, sed & talem ostendere tolerantiam qua proximum nobis demereamur, sine cuius boni intentione nihil profuerit percutiẽti maxillam alteram obuertere, quod multi, inquit, August. facere externa ostensione nouerunt, qui diligere illum à quo feriuntur, ignorant. Vide item August. epistola quinta quæ est ad Marcellinum, in qua pulchrè respondet iis qui propter hoc præceptum & huic similia calumniabãtur Christianam religionem quasi contrariã bono reipublicæ, in qua hæc seruari nõ possent. Vbi item ostendit similia etiam à gentibus laudata esse. Explicat mysterium quod est in dextera maxilla & sinistra, cur scilicet dictũ sit; qui te percusserit in dextram, præbe illi & alteram; cùm magis sinistra primò percutiatur, quòd in eam partem potius ferientis ictus pronior sit. Chrysostomus verò ita tractat hæc præcepta, quasi intelligat ad literam hæc obseruanda, idque eo intuitu & spe tali, & vt iniuria afficiens, tolerantiæ declaratione cohibeatur à suo facinore, ac resipiscat. Quomodo intelligendo hæc præcepta, dicendum est ea cùm sint affirmatiua, non quouis tempore & loco obseruanda, sed quoties circunstantiæ temporis, loci & personarnm ita exigunt, nimirum quãdo spes est per externam huiusmodi patientiæ & dilectionis proximi ostẽsionem, proximi malitiam cohibendam, & nõ potius ad nocendum grauius prouocandam. Imò conuenientissimè duæ istæ tractationes horũ præceptorum simul cõprehendentur, ita vt intelligamus per hęc Dominum exigere vt semper quidem ad hęc pręstãda animo parati simus potius quàm vindictam requirere, eadem quoque etiam ipso opere exterius faciamus, vbi locus & tempus ac proximi vtilitas vel Dei gloria ita postulauerint. Sicut enim qui aliquos diligunt, multa sæpe ab eis patienti animo tolerant, quamdiu vel per ætatem, vel per morbum illi ignoranter mala inferunt, quibus etiam sese præbent vt plura ab eis patiantur, donec vel ætatis, vel morbi infirmitas trãseat: ita qui propter Deum omnes diligunt, & omnium salu-

A tem quærunt, ita debent illorum improbitates ex imbecillitate animi prodeuntes æquo animo tolerare, vt etiã ad plura ferenda sese offerant, spe sanitatis eorum. Quod autem dicitur, si quis te percusserit in dexteram maxillã tuam; non est vis aliqua facienda in eo quòd dexteræ meminit maxillæ, sed accipiendum dexterã maxillam positam hic pro altera maxilla. Alioqui enim magis conueniebat sinistræ prius fieri mentionem, quòd primus ictus magis excipiatur in eam. Vnde Lucas absolutè dicit: Et qui te percutit in maxillam; & testatur August. multa Latina exemplaria etiam in Matthæo non habuisse suo tempore, dexteram. Idem dicendum est in secunda sententia, qua dicitur a- B pud Matthęum; Et qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, & dimitte ei & pallium; nimirũ quòd sit sensus: Et qui vult vnam aliquam vestem à te tollere, dimitte ei potius & aliam quam habes, quàm cum eo contendas. Nam alioqui præposterus est sermo. Palliũ enim, quod Gręcis dicitur ἱμάτιον, cùm sit exterior vestis, prius detrahitur: deinde tunica, quæ Græcis dicitur χίτων, id est, vestis interior. Apud Lucam verò hæc nomina ordine conuenientiori ponuntur. Prius enim apud eum est ἱμάτιον, quod interpres vertit vestimentum, cùm vertat in Matthæo pallium, & posterius est χίτων. Ab eo, inquit, qui aufert tibi vestimentũ, exterius scilicet, nempe pallium, etiam C tunicam noli prohibere. Ex hoc autem secundo exemplo patet apertissimè in præceptis istis tolerantiæ Dominum ad duo respexisse, videlicet vt & nos ipsi in nobis animi tranquillitatem conseruemus, quæ omnibus tẽporalibus bonis aut quauis iniuria non est commutanda, (ideo enim vult vestẽ potius dimitti, quàm iudicio pro veste contendere) & malos in bono vincamus, quod fit partim patientiæ, partim contemptus bonorum temporalium declaratione, vt pulchrè declarat Chrysostomus. In tertio autẽ exemplo notandum, Græca non habere, alia duo, sed tantum vade cum eo duo, miliaria scilicet, vt significetur etiam hic duplum debere concedi simplum petenti, quemadmodum & in duobus exemplis superioribus.

D [c]OMNI AUTEM [f]PETENTI A TE DA EI, [d]ET VOLENTI MUTUARE A TE NE AVERTARIS.] Superioribus tribus præceptis quibus docet Dominus quomodo nos habeamus erga violentos, duo addit præcepta, quibus docet quomodo nos habeamus erga supplices, qui vel donari vel mutuari sibi aliquid postulant. Quibus apud Lucam additur tertium præceptum quo iubemur ablata non repetere. Summa autem horum est, vt ita habeamus nostra proximorum vtilitati addicta, vt siue sit gratis, siue mutuo aliquid dandum: siue egenus proximus aliquid subducat, vel palam etiam auferat, nõ grauemur necessaria illis E communia esse, sed gaudeamus per ea necessitatem aliorum subleuari. Quod enim illud quod est apud Lucam; & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas; intelligendum sit de ablatione rerum quas extorquet quodammodo egestas, non autem imperat auaritia impudẽs, apparet primùm ex eo quòd de ablatione rerum quæ vi aut malo dolo fit, proximè præmissa loquantur, cùm dicitur: Et ab eo qui aufert tibi pallium, etiam tunicam noli prohibere. Deinde ex eo quia subiicitur apud Lucã veluti in probationem præcedentium: Et prout vultis vt faciant vobis homines, &c. Nemo enim bo-

nus optaret à se nō reposci, quod vi proximo abstulisset. At certè si pressus egestate rem aliquam proximi vsurpasset, id profectò cōdonari sibi non iniuria peteret. Porrò quod in Luca dicitur: Omni petenti abs te; perinde est ac si dixisset, cuilibet, vt citra personarum delectum vnicuique egenti dandum significaret, nec tantùm iis qui rependere queant. Verùm cum certum sit Dominum his pręceptis nos velle subuenire egestati proximi, & quibusuis nos benignos præbere: deinde certum sit ipsum nihil pręcipere vel consulere velle, quod rectæ rationi non consonat, tunc ad literam non sunt seruanda hęc præcepta vel consilia, cùm rectę rationi non consonaret externa ipsorum obseruatio, aut rectæ rationi præiudicat illorum obseruatio. Maximè enim his exigere voluit Dominus promptitudinem animi ad subueniendum quibusuis quauis ratione: quæ si adfuerit, non poterit non Christianus etiam externo opere proximis subuenire, cùm rectæ rationi cōsonum fuerit, hoc est, cùm vel necessarium fuerit vel expediens. Proinde non est dandum petacibus scurris, aut decoctori non egenti, nec vt aliis sit remissio, nobis autem tribulatio & egestas. Nec si quis nostra nulla necessitate abstulerit, non licebit ea amicè repetere. Habent autem hæc omnia, sicut & præcedentia, præcepti vim, quoties necessitas aliqua occurrit vel illustrandæ gloriæ Dei, vel iuuandi proximum, & salutis eius promouendæ. Consilij autem naturam, quoties non necessitas aliqua talis, sed vtilitas tantùm sic facere exegerit & suaserit. Vbi verò recta ratio hæc non probauerit tanquam vel necessaria, vel expedientia, nec præcipiuntur, nec consuluntur. Sicut ieiunium quidem præcipitur aut consulitur eùm virtuosum est: cùm autem secūdùm rectam rationē necessarium non est ieiunium aut expediens, nec præcipitur, nec consulitur. Quod autem in nostro textu dicitur: Volenti mutuare à te ne auertaris; sic accipiēdum est, vt sit sensus: cupientem mutuare à te ne auerseris aut reiicias. Auertaris enim deponentaliter accipiendum est, quemadmodum apud Boëtium: Eheu quàm surdą miseros auertitur aure. Et datiuus volēti, pro accusatiuo positus est, nisi fortè interpres, auertaris passiuè accepit, vt datiuus sit positus pro ablatiuo cū præpositione, à, & sit sensus: Ne auertaris ab eo qui vult mutuare à te. Augustinus autem legit: Et qui voluerit accipere mutuum à te, ne auersatus fueris. Bene autē dicit, ne auertaris, vel ne auersatus fueris; & nō dicit, ne neges, vt significet benigno & lubenti animo id faciendum, & si in nostra nō sit situm facultate mutuare, non tamē auertere se à petente, imò etiam à nondum petēte, sed quem sentimus petere velle. Ideo enim non dixit: Et petentem à te mutuum, sed volentem à te mutuare. Præcipimur ergo non solùm mutuare petenti, sed etiam volenti, & necdum præ verecundia aut alio respectu petere audenti.

ᶜEt prout vultis vt faciant vobis homines, et vos facite illis, &c.] Eandem sententiam & Matthæus in hoc sermone habet cap. 7. sed quoniam non eodem loco ab vtroque Euangelista posita est, & vterque conuenienti reposuit loco, ita vt fieri potuerit bis in hoc sermone eandem à Domino dictam, semel eam simpliciter asserēdo, deinde post multa eam rursus inferendo, visum fuit congruum eam illis locis in hoc cōtextu ponere, quibus posita fuit ab ipsis Euangelistis. Bene autem Euangelista Lucas eam subiunxit post illas sententias: omni petenti tribue, & qui aufert quæ tua sunt nē repetas; vt generali iam sententia etiā reliqua complecterentur quæ dicenda erant, & huius sententiæ æquitate (nam est iuris naturalis) ostenderet prædictarum sententiarum æquitatē & rationem, & veluti regulam daret omnis donationis, mutui, & cessionis. Sic enim dandum, sic mutuandum, sic cedēdum etiam egenti dum aufert nostra, quemadmodū nobis ab alio fieri vellemus. Porrò quod dicitur: Prout vultis; intelligi debet de voluntate rationabili, vel de voluntate naturali, id est, quæ regulata sit naturali iure rectæ rationis, vt excludantur omnes voluntates inordinatæ. Verùm cùm Dominus rectè velit à subditis suis seruitutem & subiectionem, nec tamen eandem debeat illis, & pauper rectè velit subsidiū & eleemosynam à diuitibus, quā tamen eisdem non debeat nec possit impartiri, quomodo dicitur, prout vultis vt faciāt vobis homines, & vos facite illis similiter? Caietanus intelligit illud, similiter, non de similitudine operum in specie, sed de similitudine proportionali; vt scilicet Dominus qui vult debitum sibi à seruis obsequium, se etiam illis exhibeat qualem oportet. & sic de reliquis cōditionibus disparibus. Verùm cùm apud Matthæū dicatur: Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, &c. quibus verbis exigitur operum identitas satis manifestè, hoc modo potius intelligenda est saluatoris ista sententia: Quemadmodum rationabili voluntate vultis aut velletis aliquid fieri vobis ab hominibus, sic quoque facite hominibus tale aliquid simili voluntate volentibus & cupiētibus à vobis. Hic enim intellectus seruit intētioni Christi, quæ est, vt dum aliquid à nobis desideratur, videamus num nobis in simili cōditione tale quid rationabiliter impendi vellemus. Includitur autem in hac affirmatiua sententia etiam negatiua huic correspondens, videlicet, prout vultis vt nō faciant vobis homines, & vos non facite illis similiter. Quæ sententia est apud Tob. cap. 4. dicentem: Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias. Quibus duabus sententiis optimè explicabitur quid sit diligere proximum sicut seipsum.

Audistis quia dictum est: diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum.] Iam tandē procedit Dominus vt vltimo loco perficiat primum & maximum erga homines seruādum præceptū, quod plenitudinem legis vocat D. Paulus, pro cuius perfectione etiam priores præceptorum explicationes dedit, sed in superioribus perfecit quantum ad hoc quod dicitur, diliges, aut diliges sicut teipsum: hîc verò perficit, quantum ad hoc quod in eo dicitur, proximum tuum. Hoc autem præceptum Dominus perficit, partim repurgando à falso Iudæorū intellectu, & Scribarum ac Pharisæorum noxio commentario, partim exigendo amplius quàm lex vetus exegerat. Nam quod dicit, audisse dictum esse: odio habebis inimicum tuum; cùm in lege nusquam legatur præceptum, δευτερώσις, & traditio fuit Scribarum, hoc in lege interpretantium significari, primùm quòd determinatè præcipiatur diligendus proximus vel amicus. Nam pro dictione, proximus, Hebraica dictio etiam significat amicum. idque propriè. Vnde Diuus Hieronymus Leuit. 19. vbi hoc præceptum

inter

inter cætera ponitur, vertit: Diliges amicum tuum A sicut teipsum. Deinde idem interpretabantur significari in lege, quòd toties in ea præcipiatur ne fœdus inirent cum gentibus habitantibus in terra Canaan, sed eas sine omni miseratione delerent è terra. Verùm neque has, neque alias gentes iussi sunt odisse, nec in genere vsquam preceptum legimus odio habere inimicũ, cùm inimici ex fratribus quotidie existant. Imò contrà alicubi lex præcepit, inimico qui ex gente Israelitica esset, aut inter Hebræos habitaret, amicitiæ signa exhiberi. Nam Exodi 23. sic præcipitur: Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. Si videris asinum odientis te iacere sub onere, nõ pertransibis, sed subleuabis cum eo. Non exe- B git tamen lex vetus signa amicitiæ similiter aliis gentibus exhiberi, imo quibusdam gentibus voluit odij signa, qualia sunt occidere & persequi, ostendi. Itaque Dominus & aufert peruersam legis additionem factam per Scribas, & hoc adiicit legi veteri, quòd velit etiam diligendos esse à nobis, quantumuis externos & alienos. Vnde dicit: Si salutaueritis fratres vestros tantùm, &c. nimirum quod sic Iudæi facerent. Cùm enim dicitur in lege; diliges proximum tuum; nomine proximi nõ solùm significatur qui est nobis sanguine propinquus, vel amicus, quemadmodum intellexerunt Scribæ, sed secundùm Hieronymum, Augu- C

Quis proximus. stinum, & Theophylactum nomine proximi significatur omnis homo, eo quòd ex eodem parente omnes simus nati, atque ad eandem facti Dei similitudinem, & ad eandem omnes vocati hæreditatem cœlestem. Verùm quanquam his rationibus rectè omnis homo proximus alteri dicitur, tamen si vsum nominis Hebraici correspondentis nomini, proximus, in scripturis obseruauerimus, videbitur in hoc præcepto per proximum non significari omnis homo, aut saltem non his rationibus. Est autem pro nomine, proximus, in hoc præcepto apud Hebræos רֵעַ Reach vel רֵעֶה Ree quod nomen propriè quidem significat amicum, tamen sicut nomen fratris apud Hebræos ponitur generaliter pro quouis: ita & nomina illa pro D quouis ponuntur socio, aut quouis cum quo aliqua societas aut conuersatio contingit, adeò vt & de inanimatis inter se iunctis, vel aliquem ordinem habentibus dicatur. Nam Genesis 15. vbi nos legimus de Abraham, quod tollens vaccam, capram & arietem triennes, diuisit ea per medium, & vtrasq; partes cõtra se altrinsecus posuit: Hebræa habent, quòd vnumquodque membrum posuerit è regione proximi sui, id est, alterius medietatis. Sic Genesis 11. vbi nos legimus: Dixitque alter ad proximum suum; Hebræa habent: Et dixerunt vir ad proximum suum, id est, vnusquisque socio suo, vel alius alij. Itaque Ree Hebręis, ὁ πλησίον, Græcis, & Latinè proximus, est propriè is qui E tibi qualibet ratione coniunctus fuerit. Ratione cognationis, siue aliâs arctioris amicitiæ, sicut Ionadab dicitur Reach Ammonis, siue quia amicus, siue quia etiam consanguineus; erat enim filius fratris Dauid: sic & dicitur fuisse Ree Dauidis, hoc est, amicus eius. Ratione sodalitatis, quomodo Iudic. 14. sodales dati Samsoni dicuntur מֵרֵעֵהוּ Mereæhou, id est proximi eius. Ratione vicinitatis, quomodo Exodi 11. iubebantur Hebræi egressuri ex Ægypto, petere vasa argentea & aurea & vestes, quilibet à proximo suo, & quælibet à proxima sua. Nam & ibi idem vocabulum ponitur. Et in summa, cum quo quicquam tibi negotij fuerit, quique quauis ratione tibi adiunctus fuerit, eum scriptura vocat Reach, proximum. Ita qui inciderat in latrones, vbi conspectus fuit à Sacerdote atque Leuita, iam factus fuerat ipsis proximus: ita & Samaritano, licet iste solus illũ agnouerit, esse proximum. Itaque dum præcipit Dominus diligere proximum, intelligendum ipsum velle, vt quemuis quacunque ratione nobis adiunctum diligamus. Iam adiunguntur nobis quidam vinculo cognationis & affinitatis, alij vinculo ciuitatis aut religionis, alij sodalitatis, alij vicinitatis, alij officij vinculo, nonnulli tantum fortuito congressu, denique plerique necessitatis vinculo, vt quorum necessitatem subleuandam Deus offert, quemadmodum Samaritano vulnerati illius, & diuiti epuloni Lazari fuit oblata necessitas. Ergo vt quisque Christianus cognatum, ciuem, vicinum, sodalem, comitem, aut tantùm fortuitò incidentem nactus fuerit, sic dilectionis officia illi tum pro sua portione, tum pro illius necessitate, & loci exigentia exhibere præcipitur, idque cuiuis alteri præstare quod sibi ab aliis præstitum vellet. Vnde consequitur, & eos qui ex professo hostes nostri sunt, proximos esse nobis secundùm scripturæ vsum, imo ideo iam sunt proximi, quia inimici. Nam hac ratione fit vt cum eis intercedat nobis aliquod negotium & conuersatio. Porrò quanquã hæc sit phrasis linguæ sanctæ, vt quemuis cum quo aliquid nobis intercedit, fratrem vel proximum vocet, videri tamen potest diuina prouidentia factum vt hæc esset linguæ huius phrasis, vt nominibus illis admoniti ad amandũ quosuis prouocaremur, cogitãtes nimirum id eos verè esse quod dicuntur, idque non solùm ob coniunctionem & consuetudinem vitæ, sed etiam ob eas causas quæ superius dictæ sunt, ad quas respiciũt nostri Catholici scriptores. Itaque cum in hoc præcepto dictio Hebraica, pro qua nos proximum habemus, ex sese sit ambigua, & nunc amicum significet, nunc quemuis alium, Scribæ in priori significatione illam interpretabantur: at noster cœlestis magister in altera significatione docet accipiendam, vt intelligatur præcipi dilectio quorumuis.

[f]EGO AUTEM DICO VOBIS [c]QUI AUDITIS: [f]DILIGITE INIMICOS VESTROS.] Quoniam nouis auribus opus est, vt hæc integræ dilectionis doctrina præcipiatur, adeò vt qui illis carent, etiam si hæc audiant, nequeant tamen intelligere, bene dicit Dominus: Vobis dico qui auditis. Tria autem præcepit inimicis exhibenda: quorum primum, nempe diligere, ad cor pertinet: secundum, nempe benefacere, ad opus: tertium, nempe benedicere, id est, bene precari & orare, ad linguam. Neque enim vera est dilectio, quæ operibus non demonstratur: neque dilectionis externa indicia Deo sunt accepta, si non ex vera interioris animi dilectione procedãt. Porrò quo ad nouam hanc dilectionem à qua natura vitiata satis abhorret, extimularet, duabus vtitur rationibus efficacissimis ad id persuadẽdum, quarum prior est ex imitatione patris cælestis desumpta. Quid enim optari possit diuinius atque beatius, quàm esse filium cœlestis patris, cumque operibus referre? Id autem consequimur per dilectionem inimicorum. Proinde dicit; vt sitis filij

patris

patris veſtri. Quod quidem vel accipiendum eſt A in hoc ſenſu: vt declaretis vos eſſe filios patris veſtri, referentes ſcilicet illum veſtris operibus. Vel hoc modo: vt per imitationem ſitis filij patris veſtri, qui iam hoc facti eſtis per gratiam & adoptionem. Nemo enim iam rectè diligere poteſt inimicos, qui non ſit factus Dei filius: ſed qui iam filius factus eſt, id quod eſt, eſſe ſe declarat dilectione inimicorum: & qui per gratiam factus eſt dei filius, noua iam ratione filius fieri dicitur dum patrem imitatur. Nam ratione imitationis dicitur quis filius, quomodo nos dicimur filij Abrahæ. Altera ratio eſt, quia qui inimicos non diligit, ſed tantùm amicos, nihil præclari facit, nec mercedem aliquã meretur à Deo, cùm nihil faciat quod non idem faciant publicani, peccatores, & Ethnici quique. Et quidem quos prior ratio non mouet, ita vt putent ſe non poſſe perfectiſsimi Dei perfectionem imitando præſtare, efficaciter mouet ſecunda ratio, vt illis ſe meliores declarẽt, præ quibus meliorem poſt hanc vitam expectant mercedem & gratiam, & illis nolint eſſe ſimiles, quorum mores & nomen deteſtantur. Quod autem in priori ratione Dominus declaraturus Dei patris benignitatem erga malos, profert ortum ſolis, & pluuiæ deſcenſum ſuper bonos & malos, non ideo fecit, vt oſtendat tantùm communia dilectionis indicia non ſubtrahenda inimicis, quamuis hæc minimè ſint ſubtrahenda. Nam & ſingularia ac propria beneficia exigit, videlicet ſalutationem & complexum, mutui donationem, & orationem. Sed ideo illorum Dei beneficiorum ſingulariter meminit, quòd illa rudibus qualibus loquebatur, apertiſsimè conſtabat iuſtis & iniuſtis eſſe communia. Deinde, quòd nulla alia ſint Dei beneficia, quę magis ex æquo omnibus ſunt communia. Poſtremùm, quod illa omnium aliorum beneficiorum Dei temporaliũ ſint cauſæ. Nam quicquid terra nobis profert, ſolis calore ac pluuiæ irrigatione producitur. Quod autem in ſecunda ratione dicitur: Si diligitis eos qui vos diligũt, quam mercedem habebitis, vel, vt habent Græca, habetis, non ſic eſt accipiendum, quaſi dilectio amicorum non poſsit eſſe meritoria, ſed cum excluſione eſt accipiendum: Si tantùm diligitis eos qui vos diligunt. ſicut eam excluſionem poſtea exprimit, dicens: Si ſalutaueritis fratres veſtros tantùm, &c. Dilectio enim amicorum, quæ ſe ad inimicos non extendit, non eſt apud Deum meritoria, tum quòd iam hic ſuam recipiat mercedem, nempe mutuam eorum quos diligit dilectionem, tum quòd diligere diligentem ſe, eſt potius rependere vicem quàm mereri mercedem. Illa autem oratio, quæ apud Lucam ter occurrit; quæ vobis eſt gratia; dupliciter accipi poteſt. Primò, vt ſit ſenſus: quæ vobis gratia habenda eſt, hoc eſt quid debetur vobis à Deo beneficij & laudis: ſicque idem erit cum eo quod habet Matthæus, quam mercedem habebitis? Secundò, vt ſit ſenſus: quam gratiam feciſtis, quidve gratuitum aut quod beneficium præſtitiſtis, cum id quod facitis, vel eo faciatis animo vt paria recipiatis, & proinde non ſit gratuitum, ſed meritorium ac ſeruile, vel vt vicem debitam rependatis? Sicque acceptum coincidit cum eo quod habet Matthæus; quid amplius facitis, id eſt, quid eximium aut quid ſupra cæteros facitis.

MVTVVM DATE NIHIL INDE SPERANTES.] Hac ſententia Dominus nõ exigit, vt dum mutuum damus, ne ſperemus quidẽ id rurſum nos accepturos quod mutuo dedimus. Niſi enim id ſperaremus, iam non mutuum dicendum eſſet, ſed donatitium. Nec rurſum Dominus his verbis vſurarum quæſtum directè interdicere voluit, qui etiam in veteri lege fuit prohibitus, ſed verus huius ſententiæ ſenſus petendus eſt ex ſententia præcedente, cui hæc opponitur. Dixit enim prius: Si mutuum dederitis his à quibus ſperatis recipere, quæ vobis eſt gratia? Nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, id eſt, mutuum dant, (eſt enim Græcis δανείζουσιν, idem verbum quod prius tranſtulit, mutuum dederitis) vt recipiant B æqualia, vel paria & ſimilia. Ex qua poſteriore parte patet illud; ſi mutuum dederitis, à quibus ſperatis recipere; ſic debere accipi, à quibus ſperatis recipere ſimilem vicem, videlicet vt & ipſi ſuo tempore vobis mutuum dent, aut aliud ſimile beneficium præſtent. Quare quod poſtea ex oppoſito dicitur: Mutuum date, nihil inde ſperantes; intelligendũ de ſpe ſimilis vicis & beneficij. Vult enim mutuum dandum etiam his à quibus, præter ipſam mutui redditionem, non ſperemus ſimilem vicem aut quoduis aliud beneficium conſequi. Non quod ſperare aliquid tale ſit peccatum, niſi ſperetur tanquam debitum, (ſic enim incurreretur peccatum vſuræ mentalis) ſed quòd nihil mereamur apud Deum, cùm his tantùm mutua- C mus à quibus ſperamus recipere, ſicut nec cùm quouis modo cum tali intentione aliquibus benefacimus. Nam hæc pars; nihil inde ſperantes; non ſolùm referenda eſt ad, mutuum date, ſed etiam ad verbum, benefacite. Vult enim nos benefacere etiam his à quibus nullum beneficium expectamus, ſimiliter & mutuare, vt dum non accipimus hic mercedem ab hominibus, accipiamus mercedem multam & magnam à Deo.

ESTOTE ERGO VOS [a]PERFECTI ET [c]MISERICORDES, [f]SICVT ET PATER VESTER.] Ex omnibus præcedentibus hãc iam Dominus infert concluſionem, argumentum hoc totum complectentem & finientem, in hunc ſen- D ſum: ergo vt verè ſitis filij altiſsimi, ac benignitate veſtra ſuperetis eos præ quibus meliorem expectatis mercedem, eſtote vos perfecti. Quod Lucas habet; eſtote miſericordes. Dominus enim locutus fuit de perfectione dilectionis pertingentis ad quoſlibet, quam æmulandam in Patre cœleſti proponit, ne contenti ſcilicet eſſent mutila & imperfecta filiorum huius ſeculi dilectione & benignitate, qui benigni tantùm ſunt in eos à quibus ſperant vicem rependendam. Nam in aliis quomodo præſtare poſsimus perfectionem Patris cœleſtis? Hæc autem perfectio dilectionis nihil aliud eſt quàm miſericordia & benignitas, propenſum reddens hominem ad commodan- E dum & iuuandum omnes noſtra ope indigentes. Non enim hic miſericordis nomen accipi videtur ſtrictè, vt virtutem illam ſingularem, quæ miſericordia dicitur, ſignificet, qua alienis miſeriis & neceſsitatibus indoleſcimus, ſed quomodo frequenter accipitur in ſcripturis, vt ſit idem quod beneficus & benignus, & reſpondeat apud Hebræos dictioni, חָסִיד hhaſid, ſicut etiam miſericordia ſæpe accipitur pro quouis beneficio reſpondens ſcilicet dictioni Hebraicę חֶסֶד hheſed. Vnde qui raro & egregio beneficio ſe adfectum à

Domino vel homine voluit significare, eum memorat scriptura dicere solitum, (vt nostra quidem versio reddere solet) fecit mecum misericordiam; quod tamen perinde est atque, adfecit me singulari beneficio. Sic Genes. 20. dicit Abraham Saræ: Facies mecum misericordiam. Et Genes. 21. dicit Abimelech Abrahæ: Iuxta misericordiam quam feci tibi, facies mihi. Et hic enim postquam Lucas dicit patrem cœlestem benignũ esse erga malos & ingratos, deinde infert; Estote ergo misericordes, sicut & Pater vester misericors est. Vnde satis patet illi idem esse, benignum & misericordem esse. Et tamen etiam propriè accipiendo misericordiam, ad eam pertinet diligere & benefacere inimicis, vt scilicet quis misertus graui ipsorum quo laborant malo odij, studeat eos beneficiis sibi demereri & sanare, secundùm consilium Sapientis, qui dicit: Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: & si sitierit potum da illi, hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius. Porrò cùm dicit Dominus: estote ergo vos perfecti; non intelligendum est Dominum tantùm loqui de perfectione tali quæ est consilij Euangelici, qualis est illa de qua dicitur: Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quę habes, & da pauperibus; quasi omnia quæ præcesserunt de dilectione etiam speciali inimicorum, sint purè cõsilij & non præcepti. Sunt enim & hæc partim consilij, partim præcepti, quemadmodum de præcedentibus quibusdam dictum est, & talia planè, vt nisi ea obseruemus, & sic iustitiam Pharisæorum & Scribarum perficiamus ac superemus, non ingressuri simus regnum cœlorum, quemadmodum Dominus in principio præmisit. Sciendum ergo omnes sub peccati reatu obligari ad dilectionem inimico-

Prou. 25.

A rum, quod attinet ad communia dilectionis indicia: quòd verò ad specialia indicia pertinet, etiam obligari, cùm necessitas vel promouendæ gloriæ Dei, vel iuuandi eos occurrit; extra verò huiusmodi necessitatis casum, consilij est, & eximiæ perfectionis Euangelicæ, specialia eis dilectionis indicia & beneficia exhibere. Qui autem ex animo omnium quærit salutem, omnibusque prodesse cupit, quique etiam suæ saluti securè cupit prospicere, is apud se non anxiè pensabit, num necessitas exigat benefacere amico, an vtilitas tãtùm suadeat, sed quantum in se est, pro viribus, omni oblata occasione, quibuslibet prodesse studebit, certus hac ratione se Deo fieri simillimum, illumque se sibi demereri, quantumuis ingrati vel B impotentes ad remunerandum sint homines quibus benefacit. Et quidem in hoc maximè præcepto deberemus Christiani id præstare, quod cuiusque sectæ homines faciunt, quomodo Platonici ea maximè tuentur, quæ peculiariter Platonis sunt dogmata. Hic enim locus Christianæ philosophiæ proprius est. Vbi enim obsecro, & apud quos alios homines inuenitur, vt quis conuitiis affectus bene precetur, maledictis lacessitus oret, si spolietur vna veste, alteram spoliãti addat? Quæ igitur propriè nostra sunt, in hæc accuratius incumbamus. Et tamen quod ruborem nobis meritò iniiciat, à quibusdã philosophis gentilibus, in-C uenire licet hæc Christi præcepta, quamuis imperfectè, adimpleta & præstita esse, quemadmodum narrat D. Basilius de Pericle, de Euclide Megarensi, de Socrate, qui percussus alteram præbuit maxillam. De Alexandro, virginũ pulcherrimarum conspectum fugiente, ne ab earum aspectu caperetur. De Clinia, iusiurandũ etiam verũ recusante.

Libr. de cap. vtilitate ex Gentiliũ libris.

DOCET QVOMODO FACIENDA ELEEMOSYNA, QVOmodo item orandum & ieiunandum. Matth. 6.

CAPVT XLI.

Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in cœlis est. Cùm ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in vicis, vt honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: vt sit eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Et cùm oratis, non eritis sicut hypocritæ qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus. Amen dico vobis: receperunt mercedem suam. Tu autem cùm oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito, & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt, putant enim quòd in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis, scit enim pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum. Sic ergo vos orabitis: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. Lucæ 11. 83. *Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Amen. ‖ Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet* B.II.III. *& vobis pater vester cœlestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.] Cùm autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes: exterminant enim facies suas, vt pareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam. Tu autem cùm ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo qui est in absconso: & pater tuus qui videt te in absconso, reddet tibi.*

ATTENDITE NE IVSTITIAM VESTRAM FACIATIS CORAM HOMINIBVS, &c.] Postquam Dominus in superioribus ostendit quibus in rebus Christianorum iustitia excellere debeat iustitiã Scribarum & Pharisæorum, nunc docet quomodo eãdem iustitiam excellere debeat in modo & intentione faciendi ea quæ sunt discipulis suis cum illis communia. Erat enim tacita quædam pestis, quæ ferè vitiabat omnia Pharisæorum benefacta, sic vt apud Deum nullam

nullam omnino laudem promererentur, quod, A quemadmodũ postea dicit Dominus, omnia opera sua facerent vt viderentur ab hominibus. Ab hac igitur peste suos iam studet Dominus immunes facere, ordinem sanè seruans conuenientem. Siquidem, vt habet Chrysostomus, superfluum fuisset, si priusquam aliquid sanctorum operum facere suasisset, quomodo ea facerent, & quemadmodum singula exequerentur doceret: postquam verò in studium philosophiæ induxit, tunc iam pestem quæ bona operantibus assistere & latenter etiam obrepere consueuit interimit. Non enim vanæ gloriæ pestis fere gignitur, nisi cùm plurima præceptorum fecerimus. Docet autem de modo eleemosynæ, orationis, & ieiunij, quòd hæc sint B præcipua religionis externa opera, in quibus ferè solet vanæ gloriæ pestis nasci & cohabitare, & sub quibus omnia externa virtutum opera facilè comprehenduntur. Nam eleemosyna, præcipuum est eorum operum quæ sunt ad proximum: oratio, præcipuũ opus cultus diuini: ieiunium verò præcipuum eorum operum quibus in nobisipsis carnem castigamus, & spiritui subiicimus. Prius autem quàm de singulis horum tractet, in genere docet iustitiam, hoc est, iustitiæ opera non facienda pro aucupanda humana gloria, idque secundùm nostram lectionem. Nam pro iustitiam Græci habent eleemosynam, sed nostram lectionem sequuntur Augustinus & Hieronymus. Bene autem in hac Domini sententia annotandum im- C primis quod dicit, attendite. Illo enim nos monere voluit, cauere nobis à vanæ gloriæ studio, veluti ab insidiosissimo, periculosissimo, & perniciosissimo simul serpente, cuius nocumẽtum effugere non possit nisi qui tota mente prorsus vigilet. Nam, vt habet Augustinus in regula, alia quæcunque iniquitas in malis operibus exercetur vt fiant: superbia verò etiam bonis operibus insidiatur vt pereant. Et, vt habet Chrysost. in 2. expositione in Matthæum, præ omnibus vitiis carnalibus periculosius est in hominibus vanæ gloriæ virium. Cùm enim omnia mala seruos diaboli vexent, concupiscentia vanæ gloriæ magis vexat seruos Dei, D quàm seruos diaboli. Notãdum secundò, non vetare Dominum ne iustitiam nostrã faciamus coram hominibus. Hoc enim contrarium esset illi quod superius præcepit; luceat lux vestra corã hominibus. Sed vetat iustitiã facere coram hominibus, eo fine, eaq; intentione vt videamur ab eis, quod iam non est contrarium superiori præcepto quo dicitur; Sic luceat lux vestra corã hominibus, vt videant opera vestra bona. Non enim hoc voluit esse finem operum bonorum factorum coram hominibus, sed id quod adiecit, nimirum vt glorificent patrẽ cœlestem. Deinde non dixit ibi: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videamini ab eis, sed vt videant opera vestra bona. Aliud est E autẽ velle se videri, & aliud velle opera sua videri. Nam qui se vult videri ab hominibus, quemadmodum hic quidem accipitur videri ab hominibus, suam quærit gloriam ab hominibus, ita vt in ea propter se delectetur & quiescat. Alioqui enim qui rectè operatur etiã vt videatur ab hominibus, atque ab eis laudetur & eis placeat, sed eodẽ fine quo prius voluit Dominus opera nostra videri ab hominibus, nimirum vt glorificetur in illo Deus, & per ipsum ad imitationem virtutis alij prouocentur, rectè facit. Itaque quærẽdum vt videamur ab hominibus, & non quærẽdum vt videamur ab eis, sicut Paulus dicit se hominibus nõ placere, & rursum per omnia omnibus placere. Porrò quomodo non possimus rectè operari vt videamur ab hominibus, ostẽdit satis Dominus in eo quod addit: Alioqui mercedem non habebitis, &c. In hoc enim demõstrat illud nos cauere oportere ne humanam laudem pro nostrorum operum mercede quæramus. Sensus enim est: Alioqui si feceritis iustitiam eo fine vt videamini, non habebitis mercedem apud patrẽ, vt qui ei non laborastis, quiq; iam operum vestrorum mercedem ab hominibus accepistis & expectastis. Non dicit autem Dominus: Alioqui damnabimini, vel rei eritis gehennæ ignis, siue quòd frequenter non sit damnabile, sed veniale tantùm peccatum, appetitus humanæ laudis ex bonis operibus: siue potius quòd proprium damnum boni operis sit amissio mercedis à Deo reddendæ. Sic enim ostendit huiusmodi bona in speciem opera, vana esse & frustrà fieri, vt quæ eam non consequantur mercedem, ad quam consequendam ex natura ipsa sunt ordinata. Bene autem non dicit, mercedem non habebitis à patre, sed apud patrem vestrum; significans scilicet bonorum operum mercedem iam apud Deum repositam esse etiam antequam detur, vt tuti de mercede in bonis operibus minus simus segnes. Et bene quidem patrem semper potius nominat quàm Deum, vt hoc nomine magis nos excitet ad studium placendi Deo. Quis enim bonus filius non patri potius suo, eiq; cœlesti, placere studeat, quàm quibuslibet hominibus, qui cùm sint mortales, necesse est & mercedem ac laudẽ illorum mortalem esse, vanamq; & caducam, cùm contrà mercedem quæ apud patrem qui in cœlis est reponitur, necesse sit cœlestem esse, immortalem ac solidam.

CVM ERGO FACIS ELEEMOSYNAM, NOLI TVBA CANERE ANTE TE, &c.] Speciatim iam de tribus his externis acturus bonis operibus, eleemosyna, oratione & ieiunio, in singulis prius docet quomodo hæc nõ sint facienda more Pharisæorum & hypocritarũ: deinde docet quomodo rectè sint faciẽda. Et de eleemosyna quidem auspicatur, quòd in fine præcedentis capitis ad benefaciendũ & misericordiam inuitauerit exemplo misericordis patris, qui solẽ suum oriri facit super bonos & malos. De hac ergo vetat, ne eam facturus more hypocritarum tuba canat ante se. Mos enim erat antiquus, tubæ sonitu pauperes conuocare ad locum & tempus eleemosynę. Et rationabiliter hic mos erat institutus, ad tollendam incertam mendicantium vagationem, & vt nemo egenus à beneficio excluderetur: sed abutebantur hoc more Pharisæi, hac ratione captantes sese commẽdare hominibus tanquã misericordes. Vnde nõ simpliciter vetat Dominus tuba canere, sed eo modo quo hypocritæ faciunt, nimirum vt honorificentur ab hominibus. Intentionem enim Dominus magis vult prohibere quàm externã illam actionem. Est autem nomen hypocrita, Græca dictio, significans idem quod simulator. Vnde hoc nomine apud Græcos dicebantur singulaliter mimi & histriones, qui comœdias & tragœdias agentes aliud se esse simulabant quàm re vera erãt. Hoc ergo nomine in scripturis maximè Euãgelicis appellantur à Domino simulatores sanctitatis, siue quòd nomẽ hypocrita, generaliter quemuis simulatorem significet, siue etiã respectu habito ad fabularum

bularum actores. Nam quemadmodũ hi apud populum in theatro alienam personam mentiuntur, captantes sua actione popularem fauorem: ita sanctitatis simulatores sese veluti in theatrum exponunt, alienam personam exprimentes, ac hominibus ficta illa persona sese commendare studentes. Certè quod ad histrionicam gesticulationem attinet, bellè quadrat quod modo dixerat, πρὸς τὸ θεαθῆναι, id est, vt spectentur, quod actorum & mimorum est, vnde & theatrũ dicitur. In veteri autem testamẽto cùm occurrit nomen hypocritæ, vt in Iob sæpe, & aliquando in Isaia, non necessariò significat huiusmodi simulatorem sanctitatis, cùm Hebræa dictio significet etiam apertè impium hominem, vnde quidam illis locis quibus Hieronymus vertit hypocritã semper vertunt impium. Sanè in proposito bene hypocrita dicitur & simulator, qui eleemosynas largitur vt honorificetur ab hominibus. Non enim id est in corde quod exterius simulat, hoc est, misericors, sed crudelis potius & immisericors, vt qui non motus misericordiæ affectu, sed laudis auiditate agit quod agit, eóque magis est crudelis, quod ex aliena miseria & ignominia propriã laudem & gloriã venatur. Nomen autem, synagogis, hoc & sequẽti loco vbi de oratione fit sermo, quãuis possit accipi pro certis illis domibus in quibus cõuenerunt Iudæi ad audiendam legem, rectius tamẽ videtur accipi generalius pro quibuslibet cõuenticulis, qualia etiã in foro & plateis fieri solent. Quod autẽ sequitur, Amen dico vobis, receperunt mercedẽ suam; laudem scilicet humanam, ob quã consequendã operati sunt, non sic accipiẽdum quasi illorum fallacia & simulatio non sit acceptura à Deo mercedẽ ei debitam, supplicium scilicet æternum, sed quòd opus eorum quatenus bonum est, nullam accipiet à Deo mercedem præter eam quam ab hominibus tulit: fallacia verò quæ coniuncta est ei operi, à Deo qui eam cognoscere potest solus, punietur.

TE AVTEM FACIENTE ELEEMOSYNAM, NESCIAT SINISTRA TVA, &c.] Tropus quem certũ est esse in his verbis; nesciat sinistra tua; variè explicatur. Augustin. enim postquam reiecit triplicem interpretationem eorũ qui per sinistram intelligũt vel infideles, vel inimicos, vel vxorem, intelligit per sinistram hic significari delectationem vel appetitionem laudis humanæ: per dexteram verò, intentionem implendi diuina præcepta, ac tunc sinistrã scire quid faciat dextra, cùm conscientię facientis eleemosynam miscet se appetitio laudis humanæ. Nesciat ergo sinistra tua quid faciat dextera tua, id est, inquit, nõ se misceat conscientiæ tuæ laudis humanæ appetitus, cùm in eleemosyna facienda diuinũ præceptum contendis complere. Eundem sensum indicat & Hieron. in comment. dicens: Quodcunque feceritis boni operis, debet sinistra nescire: si enim illa scierit, statim dextera opera cõmaculatur. Habet & similẽ interpretationẽ Chrysost. in 2. expositione, intelligens rursum, quemadmodũ superius, per sinistram manum, carnis voluntatem: per dexteram, voluntatem rectam animæ. Adiicit autem eodem loco, Apostolus in libro canonum qui est de episcopis, interpretari dexteram, eos qui sunt ad dexteram Christi: sinistram verò, eos qui sunt ad sinistram Christi, infideles scilicet & iniquos, coram quibus non sit facienda eleemosyna, cùm Augustinus tamen & ipse Chrysost. in 1. expositione, quæ verè

A eius est, hanc interpretationem omnino reiiciant. Nec inuenitur illa interpretatio in Canonibus Apostolorum qui iam habentur. Porrò secundùm dictam Augustini interpretationem, quod sequitur; vt sit eleemosyna tua in abscondito; consequenter sic ab ipso Augustino intelligitur, vt sit eleemosyna tua in ipsa cõscientia quæ oculis hominum abscondita est, in qua non est eleemosyna eorum qui appetitu laudis humanæ eam faciunt. Illa enim tantum est in externo opere. Secundùm ergo hanc interpretationẽ in illa tropica locutione; nesciat sinistra, &c. est metaphora. Quo tropo quidam etiam hoc modo intelligunt, vt per sinistrã, familiares quiq; homini proximi esse solent

B accipiantur, & sit sensus: Adeò secretè eleemosynam facito, vt ne familiares quidem tibi conscij sint eius quod agis. Verùm simplicius fuerit hanc orationẽ accipere cum Chrysostomo per hyperbolen, vt sit sensus: Tantum abest vt aliis ostentes quod agis, vt si fieri potest ipse nescias, ac tui facti obliuiscaris, vt eleemosyna tua sic planè sit in abscondito, id est, sit omnino secreta. Secundùm has autem duas posteriores explicationes, hæc doctrina Saluatoris dupliciter accipi potest, videlicet vt præceptum, vel vt cautela. Si accipiatur vt præceptum, ad intentionem referri debet. Non enim præcipitur vt omnino secreta sit eleemosyna, sed vt intentio facientis aliena sit ab eo vt quærar videri ab hominibus, & quantũ ad se spectat, in ab-

C scondito fiat, ita vt nõ fiat in publico, propter causam ad se pertinentem, sed vel propter Dei gloriã aut aliorum ædificationẽ, aut proximi occurrentis in publico subleuãdam inopiam. Si autem accipiatur vt cautela, instruimur vt nostræ infirmitati consulentes, ne obrepat in eleemosyna vana gloria, studeamus quàm secretissimè fieri potest eleemosynas facere. Dicẽdum ergo de hac Christi doctrina, esse quidẽ eam secundùm literæ sensum, cautelam & consilium conueniens maximè infirmioribus, omnibus tamen etiam accommodũ, nisi iusta aliqua ratio exigat in manifesto fieri eleemosynam, secũdùm verò Domini præcipuam intentionem, præceptum esse omnibus seruãdum,

D qui Deo placere voluerint. Sic & de his dicẽdum quæ in sequẽtibus dicuntur de orantibus & ieiunantibus. Hac autem sua doctrina plus iam exigit, quàm prius, cùm vetuit iustitiam fieri coram hominibus, vt videamur ab eis. Cùm enim plerunq; quis recta intẽtione bonum opus incipiat, sed inter agẽdum aut postea obrepat cõplacentia laudis humanæ, cautos nos esse vult & prouidos, vt etiã vanæ glorię locus non sit obrependi, ac proinde si quando propter opus necessariò publicè factũ obrepat, mox eam menti extirpandã. Porrò vt de secretæ eleemosynæ mercede securi simus, adiicit: Et pater tuus qui videt in abscondito, id est, qui videt conscientiã tuam, & quæcunque in abscon-

E dito facis, reddet tibi mercedẽ quã non expectasti ab hominibus. Græca verò addunt; reddet tibi in manifesto; & in isto loco, & duobus sequẽtibus locis, quomodo etiam legit Chrysost. & Theophyl. cùm tamen contrà Augustinus hanc partem dicat suo tempore repertã in libris Latinorum, non autem in libris Græcorum, vnde nec exponendã arbitratur. Habet autem aliquid momenti ea pars, si adiiciatur. Sic enim significatur futurũ, vt qui hic humanam fugit gloriam, eandem longè celebriorem & auctiorẽ cõsequatur. Nam qui hic gloriam

hominum venatur, à paucis quidē illam consequi qui poterit. Qui vero eā fugerit, præter mercedem cœlestem quam à Deo obtinebit, omnibus etiam hominibus in nouissimo die reddetur cōspicuus.

ET CVM ORATIS, NON ERITIS SICVT HYPOCRITÆ, &c.] De oratione, altera parte religionis, quam & ipsi Pharisæi strenuè simulabant, vt patet ex iis quæ Matthæi 23. dicuntur à Domino, similia docet his quæ iam docuit de eleemosyna, nisi quod in precatione nō solùm doceat suos alienos esse à vitio hypocritarum Pharisæorū, sed etiā ab altero vitio, Ethnicorū scilicet. Quod ergo attinet ad priorē partem, in qua docet non ad ostentationē precationi insistendum, sed secretè coram Deo orandū, eisdē vtitur argumentis, quibus vsus est contra eleemosynæ ostentationem, nimirum quod hypocritarū esse dicat sese ostentare hominibus, ipsa nominis abominatione ab imitatione vitij longissimè auocans, quodque mercedē aliā non sint recepturi, quàm eam quam ab hominibus quæsierunt, qua nihil est vanius & inanius. Contrà verò docens, secreta oratione Deo nos commendari, cui merito studendum vt placeamus, tum quòd pater sit, tum quod solidior & augustior sit merces quā suis cultoribus redditurus est. Bene autē Dominus explicare volens affectatam à Pharisæis humanā laudem, dicit; amant stantes orare. Non enim hic φιλοῦσι, pro solent, positum esse videtur, quemadmodū vult Erasmus, sed sic dictum videtur; Amant stantes orare; quemad- [Matt. 23.] modū postea dicitur à Matthæo: Amant vocari ab hominibus rabbi. &: Amāt primos recubitus, &c. Porrò anguli platearum, de quibus hic est sermo, non sunt platearum recessus, vt quidam volūt, sed flexus platearū, veluti iuxta compita & triuia. Bene ergo dicit, in angulis, & in angulis non vicorū, sed platearum, hoc est latarum viarum. Ibi enim maximus est diuersorū hominum cōcursus. Quod dicit stantes orare, vel significare voluit per stationem eos quęsisse videri à pluribus: vel potius ideo stantes dicit, quòd stare inter orādum communis tunc esset orantium situs, quemadmodum apparet ex parabola de Pharisæo & Publicano orantibus in templo. Quod autem dicit Dominus; Cùm oraueris, intra in cubiculū tuum, & clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito; non sic accipiendum quasi in publico orare vetet, sed si simpliciter secundùm literæ sensum istud accipiatur, dicendum hāc Christi doctrinam, cautelam esse & consiliū quo quis effugere possit vanæ glorię pestem: quod quidem consilium dum seruari non expedit ad literam, vtpotè cùm publicè orandum est in fidelium congregatione, & pro officio publicę preces habendæ sunt, seruandum istud est secundùm pręcipuam Domini in hac doctrina intentionem, nimirū vt veluti soli existentes in publica oratione Deum solum spectemus, alieni à laudis humanæ desiderio. Nam sine hac intentione nihil etiā profuerit in cōclaui clauso ostio Dominū orare, veluti si quis cubiculū ipsum fuerit ingressus, ostiumq; occluserit, vt intelligatur ab hominibus secretè oraturus. Conuentus enim fidelium ad orandū publicè in certis locis, vt nō est nouus mos, sed à veteri lege primùm institutus, exemplis Dauidis, Salomonis, & aliorum confirmatus, ac Pauli institutione commēdatus, vt patet 1. Cor. 14. & 1. Timoh. 2. sic certè est Ecclesiæ Christianæ summè vtilis ac necessarius. [Conuētus publici ad orandum mos antiquus & vtilis.] Primùm, vt ex solenni diuinorum beneficiorum commemoratione, omnium animi ad agendas gratias & precādum Dei misericordiam accendantur ardētius. Hinc toties in Psalmis Dauid se promittit in Ecclesiis benedicturū Dominum. Deinde, vt feruentioris alicuius exemplum, tepidorum socordiam excitet & dispellat. Præterea, vt communibus precibus fraterna charitas foueatur & crescat. Postremùm, vt multorum consentiētium simul oratio apud Deum sit acceptior & magis exaudibilis. Consultissimū tamē & summè expediēs cuique, priuatas sæpe preces (de quibus se dominus loqui satis significat, dum singulariter dicit: Tu autem cum oraueris) in secretis fieri locis, idq; nō solùm ob eam causam quam hic indicat Dominus, sed & ob alteram, nempe vt mens ab omni distractione libera ardentius, purius, & familiarius cum Deo colloquatur. Augustinus autem hunc locum, quo præcipimur oraturi intrare in cubiculū, & claudere ostium, per metaphoram piissimè & doctissimè intelligit, simili scilicet sensu quo intellexit eleemosynam debere fieri in abscondito, non conscia manu sinistra, vt scilicet intrare in cubiculū, sit in ipsum cor descēdere. Nam & Psalmista corda, cubilia videtur appellasse, cùm [Psal.] dicit: Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini. Quoniam autem parum est intrare cubicula, si ostium pateat importunis, claudendum etiam est hostium cubilis nostri, hoc est, carnali sensui resistendum est, per quem tanquā ostiū ea quæ foris sunt improbè se immergūt, & interiora nostra appetunt. Hoc, inquam, ostium claudendū est, vt oratio spiritalis dirigatur ad patrem, quæ fit in intimis cordis, hoc est, in abscondito. Quem sensum, priori tamen etiam intellectu posito, D. Hieronymus quoq; approbat, nisi quod per clausum ostium intelligit compressa labia. Sic enim scribit: Et simpliciter intellectum erudit auditorem, vt vanam orandi gloriam fugiat. Sed mihi videtur hoc magis esse præceptum, vt inclusa pectoris cogitatione, labiisq; compressis oremus Dominum, quod & Annā in Regum volumine fecisse legimus. [1. Reg.] Verùm hic sensus etsi pius & ædificatorius, non est tamen præcipuè à Domino intentus, cùm propositū Domini sit docere quomodo citra ostētationem fiat oratio, non autē quomodo fiat citra distractionem, cum debita attentione & deuotione. Porrò in eo quod dicitur: & pater tuus qui videt in abscōdito, reddet tibi; Dei misericordia cū admiratione obseruāda, quòd pro eo quoq; quod rogatur à nobis, merces promittitur bonis à Deo dāda. Quis enim princeps mercede dignum putat quod à quibusdā rogatur, & non potius summum beneficiū deputat se impendisse, quòd oranti autem suiq; copiam exhibuerit? Hic verò nō dicitur; pater tuus donabit tibi, sed reddet, tibi; veluti scilicet debitor nobis factus, & quia illū honoramus orādo, magno vicissim nos honore remuneraturus. Sic hic philosophatur D. Chrysostomus.

ORANTES AVTEM NOLITE MVLTVM LOQVI, SICVT ETHNICI FACIVNT. &c.] Ab altero orationis vitio, quo Ethnici laborant, (hoc est, externæ gentis homines veri Dei religione destituti. Nam hos scriptura Græca voce Ethnicos vocat) scilicet futili verborū profusione, auocat duobus argumentis. Vno, quòd temere in oratione verba prodigere, Ethnicorū sit, stultè putantium super multiloquium exaudiri. Sicut enim prius fugienda assimilatione hypocritarum,

rum, ita hic Ethnicorũ vilitate & contemptu, auditorem Dominus absterere voluit. Alterum argumétum quo vtitur est, quòd apud Deum patrẽ non opus sit multis verbis, vt qui antequam precemur nouerit quæ nobis sunt necessaria. Circa primam autem partem obseruãdum, Dominum non præcipere ne multũ diuq; oremus. Alibi enim docet semper orandũ, & ipse aliquoties in oratione Dei pernoctauit. Rursum non præcipit vt orantes non loquantur, nec rursum absolutè vetat multum loqui in oratione, sed sicut Ethnici faciunt, qui multiloquio suo putant suam causam Deo notiorem fieri: aut sicut hominem iudicem, verbis adduci in sententiam & flecti, eoque orationẽ versibus mille compositam deferunt ad eum, eique recitant. Deinde obseruandæ dictiones Græcæ, correspondentes dictioni, multiloquium & illi orationi: Nolite multum loqui. Non enim hic est πολυλογεῖν, & πολυλογία, quæ dictio est apud Septuaginta in Prouerbiis, vbi nos legimus: In multiloquio nõ deerit peccatum; sed βατταλογεῖν, & βατταλογία, quæ dictio nõ simpliciter multiloquium significat, sed nugacitatem, & futilem verborum profusionem, qualis est, cùm idem frequenter sine causa repetitum inculcatur. Deflexæ sunt enim hæ dictiones à quodam Batto Poëta, qui in hymnis à se conscriptis, eadem subinde inculcauit. Ad quod allusit Ouidius lib. 2. Metamorph. cùm Battum indicem facit eadem iterantem. Sub illis montibus, inquit, erant, & erãt sub montibus illis. Cuius battalogismũ ridiculè imitatus Mercurius: Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis, ait. Patet ergo non omne multiloquium hic prohiberi; sed futile, & quod Ethnicorũ more & errore fiat, nempe quod eligit quis veluti vtile sibi ad exauditionem. Chrysostomus autem & hunc secutus Theophyl. intelligunt battalogiam etiam esse nugacitatem & loquacitatem eam qua nõ vtilia poscimus, sed temporalia, regnum terrenum, diuitias, honores, & similia. Verùm huc non respexisse Dominum patet ex eo quod dicit: Putat enim quòd in multiloquio suo exaudiantur. Porrò circa secundam partem, illam scilicet; Scit enim pater vester, &c. sic scribit Hierony. Consurgit autem in hoc loco quædã hęresis, philosophorum quoque dogma peruersum dicentiũ: Si nouit Deus quid oremus, & antequam petamus scit quo indigeamus, frustra sciẽti loquimur. Quibus respondendum est nos non narratores esse, sed rogatores. Aliud est enim ignoranti narrare, aliud petere sciẽtem. Hæc ille. Sed rursum alia occurrit hic quæstio, quã & August. proponit: Si ideo quia Deus pater omnia scit, multis verbis in oratione vtendum non est, cur etiã paucis verbis vtendum est, vel his saltem quibus mox postea orare patrem docet? Deinde quomodo conueniens est hæc ratio qua reiicit multiloquiũ. Scit enim pater vester, &c. Dici enim posset, ꝙ quamuis sciat, tamen multis verbis vtendum est, vt flectatur ad dandum id quod opus est. Dicendum ad primum, nullis quidẽ verbis opus esse simpliciter in oratione, ad hoc vt quid à Deo impetremus. Deus enim cùm sit spiritus, non verba attendit, sed ardens animi desiderium, sine quo vocalis oratio, non est apud Deum oratio. Paucis tamen verbis orãdi formam nobis Dominus præscripsit, tum vt illis verbis nos doceret quas res animo petere deberemus à Deo, & quo ordine: tum quod vtile & aliquãdo necesse sit nobis in oratione verbis saltem paucis vti, quibus animus excitetur ad eleuãdum se in Deũ, aut animi iam in Deũ elati deuotio augeatur & continuetur. Ad quod quatenus etiam prolixæ preces vocales adiuuant, eatenus certè laudandæ sunt, nec hic à Domino nomine multiloquij & battalogiæ cõprehenduntur. Ad secundum dicendum, Dominũ satis significare multis verbis non esse opus ad flectendum Deum, eo quòd patrem eum vocet nostrũ, & scire quæ opus sint nobis. Non potest enim non pater bonus rogatus à filiis, facilè inclinari ad dandum ea quæ scit esse opus eis. Verùm hîc iam rursum quæritur, cùm Deus & sciat quæ sunt necessaria, & pro pristina sua bonitate nõ possit nõ paratus esse ea dare etiã non rogatus, quid opus est ad Deum fusa oratione? Cur etiam frequentem & assiduam requirit Dominus orationẽ, maximè cùm nihil aliud sancti possint velle, quàm quę Deus facere ab æterno decreuit, quæ & facturus sit etiã si nemo eum roget? Dicendum, facilè quemque intellecturũ quis sit orationis pię fructus & necessitas, si modo aduerterimus quid sit verè Deum orare. Cùm enim verè orare aliquem, sit ab illo aliquid petere, nemo autẽ petat aliquid, qui nõ idem desideret, & desiderium, sit animi affectus, nõ orat verè Deum qui sine mẽte orationes vocaliter profert, nec qui etiã cum attentione mentis eas pronunciat, si nõ adsit eorũ quæ verbis significantur desideriũ: sed is demum verè Deũ orat, qui ex animo aliquid ab illo desiderat, siue illud desideriũ verbis exprimat, siue non. Quamuis enim sine verbis homo hominem cõmuniter non dicitur orare, eo quod non aliter cõstare possit facilè homini hominis desiderium, hominis tamen oratio ad Deum in solo interioris desiderij affectu consistere potest, quòd Deus internos recessus animi nostri perspectos habeat, animumq; in omnibus, vt est purus animus, consideret, nec opus sit ei verbis quibus desideria nostra cognoscat. Vt autem ad desiderandũ aliquid à Deo animus noster qui terrenis curis & corpore isto quod corrũpitur degrauatur, excitetur & accendatur, primũ & ante omnia necessaria est terrenarum curarũ depositio & abięctio, ac auocatio mentis ab omni alia cogitatione. Quod quo commodius fiat, expedit vt locus secretus deligatur, imò & obscurus, vnde quàm minimũ externarum cogitationũ per sensus menti illabatur. Proximum fuerit, diligenter Dei beneficia, quæ tum vniuerso hominũ generi, tum peculiariter nobis contulit, atque quotidie confert, expẽdere, vt sic in gratiarum actionẽ & laudẽ animus accendatur, & præterea in fiduciã impetrandi quibus opus erit. Tum cõuenit vicissim in memoriam reuocare nostram infirmitatem, vilitatẽ, ac lapsus, & inopiã nostram probè cognoscere, vt sic & fiducia collecta de Dei bonitate, & cognita nostra necessitate, fiducialiter à Deo impetremus quæ necessitas petẽda suggesserit, siue pro nobis, siue pro aliis. Quòd si per sese animus exurgere non possit ad expendẽdum Dei bonitatem, & agnoscendum suam aliorumq; pro quibus orandum est necessitatem, ad hæc promouenda non exiguum momentum habet præter reliquam scripturam, psalmorum maximè, nec non & aliarum sanctarum precum recitatio, pressaq; consideratio. Hinc & D. Paulus in cœtu fratrum, psalmorum & hymnorum vsum instituit, sed sic, vt in cordibus caneremus & psalleremus. Et Tertul. in apologetico suo ca. 39. memorat post ἀγάπας, id

Marginal notes: Prou. 10. — Ephes. 5. Coloss. 3.

Margin letters: A, B, C, D, E

est, conuiuia, quæ alendæ & exercendæ mutuę dilectionis gratia olim Christiani celebrabant, morē fuisse, vt post aquam manualē & lumina, in medium prouocaretur canere, vt quisq; de scripturis sanctis vel de proprio ingenio posset, & hinc probatū fuisse quomodo bibisset. Meminit & Plinius Iunior in epist. ad Traianum de Christianis, narrasse sibi eos qui Christiani fuerant, solitos fuisse stato die ante lucem conuenire, carmenq; Christo quasi Deo dicere. Pace Ecclesiis data, creuit hic psallēdi vsus, rationabiliter certè ob causam superius dictam institutus, quamuis apud multos, proh dolor, in multos abusus videamus abiisse. Itaque vt ad institutum recurrat oratio, patet ex verę orationis ratione quàm varia sit eius & vtilitas & necessitas.

Vtilitas orationis.

Primùm enim ad hoc est vtilis & necessaria, vt moneamur omnia in manu Dei esse, eumq; bonorum omniū authorē, à quo solo assuescamus sperare quibus egemus, & gratias agere ob ea quę accepimus. Secundò vt quę solicitatione precum obtinuimus, cū maiori solicitudine seruare studeamus. Tertiò, vt desiderium vitæ cœlestis, quod per occupationē rerū terrenarū tepescit in nobis, subinde excitetur, quod maximè fit in oratione. Quartò, vt mēs hominis per auersionē à rebus terrenis, & conuersionem ad Deum purgata, spiritualium donorū Dei fiat capax, & ex colloquio cum Deo in fide, spe, & dilectione Dei magis magisq; crescat, animaque Deo per interpellationis frequentiam familiaris effecta, diuinitatis quadam ratione particeps efficiatur. Quintò, ad hoc confert, quòd inter orandū nobis velut Deo & conscientia exprobrante occurrunt, quæ contra Deum bonorum omnium authorem cōmisimus, vnde oritur humilitas animi, veraq; animū subit pœnitentia, & sanctum purius deinceps viuendi propositum cōcipitur, & omnibus modis studium innocentię & verę pietatis in animo nostro incēditur. Postremùm, cùm etiam externa oramus, habet id quoq; in se fructum amplissimum. Nam si impetrantur ea, orantes percepta Dei in se indulgentissima bonitate, mirū quàm hinc oblectentur, atque in Dei amore accēdantur. Si verò non impetrantur, mirificè consolantur, cùm quæ premunt mala, Deo exponunt, ac vicissim discunt inter orandum non esse ipsis mala, ac proinde & ad ferendum ea fortiter durantur. Ex quibus omnibus constat, frequentes sanctorum preces nec declarare Dei imperfectam bonitatē, vt more hominum flectendus sit ambitione precū, nec præiudicare immutabili Dei volūtati & præfinitione omnium futurorum. Nam præfiniuit etiam Deus quædam nō dare nisi solicitatus nostris precibus, ad quas proinde suis pręceptis nos adhortatur, & suo spiritu excitat. Patet & illud, nonnunquā prolixas preces vtiles esse, nonnūquam verò breuissimas, super quo est grauissima beati August. sentētia in epist. ad Probam, quæ est numero 121, de orando Deum, in qua sic scribit: Dicuntur fratres in Ægypto crebras quidem habere orationes, sed eas tamen breuissimas, & raptim quodamodo iaculatas ne illa vigilanter erecta (quæ oranti plurimum est necessaria) per productiores moras hebetetur intētio, ac per hoc ipsi satis ostendunt hanc intentionē, sicut non est obtundenda si perdurare non potest, ita si perdurauerit, cito non esse rumpendam. Hæc ille. vbi & alia multa doctè & grauiter tractat ad orationem spectantia. Postremùm, patet quàm sit detestanda multorū Christianorum peruersa consuetudo, qui non solùm laborāt eo vitio quod hîc in Ethnicis Saluator notat, sed huic & aliud etiā grauius addunt, existimantes non solū in multiloquio Deum exaudire, sed etiam solis verbis sine mente prolatis, idque cum tanta celeritate ac linguæ volubilitate, vt nec si vellēt sese ipsi intelligere possent, ac præterea cum tali animi distractione, & exteriori corporis irreuerentia, vt planè ostendant se nulla Dei pietate, nulloque timore capi, sic orātes, quomodo nec Ethnici suos Deos orare ausi fuissent, nec quisquam homo hominem etiam sibi parem, nedum Principem aut Regem. Hac autem ratione orantes aut orare se putantes, quid aliud quàm Deum contemnunt & irrident, dum quàm parui illum faciant re ipsa declarant, & cum illo loqui videri volunt, à quo mente longissimè absunt? illum precari, cuius nihil animo desiderant? Sicut enim pia deuotaq; oratione nihil sanctius, nihil salubrius: ita oratione neglectim habita nihil irreligiosius, nihil animæ hominis nocentius, vt quæ ex tali oratione aridior euadit magis magisq; destituta eius præsentia & fauore, quē oportebat pia prece sibi promereri & familiarem reddere. Porrò obseruandū in scripturis, nomine orationis nō significari solùm votum illud animi quo aliquid à Deo petitur, aut verba illa quibus votum illud exprimitur, sed aliquando totum illud cum Deo colloquium, quo Sancti aliquando lōgo tēpore detinentur, Dei opera & beneficia expendentes ac vicissim ea quæ in ipsis desunt gloriæ Dei, nūc gratias agentes, tum necessaria sibi aliisq; postulātes, ac postremùm sese totos diuinæ volūtati resignātes, & deuouentes, vt scilicet hos omnes actus in se includat orationis nomen, qui seriæ & absolutæ orationi cōiuncti sunt. Sic enim Paulus in epistolis suis frequēter dicit se gratias agere pro quibusdam in orationibus suis, nimirum gratiarum actionem partem orationis faciēs, quam orationi frequenter præcipit coniungi. Tales erant etiam Christi orationes, in quibus dicitur pernoctasse.

SIC ERGO VOS ORABITIS: PATER NOSTER QVI ES, &c.] Quoniam multiloquium & battalogiā ab oratione abesse voluit, breuem nobis Dominus orandi formam tradidit, qua etiam docuit quæ & quo ordine à Deo sint petenda, atque qua fiducia ad Deum accedēdum sit in oratione, nimirum quomodo ad patrē accedit filius. Dicit autē: sic vos orabitis; non exigens vt his verbis necessariò semper inter orandum vtamur, cùm neque vllis verbis necessariò vtendum sit in oratione, sed demonstrare volēs & res quæ à Deo sint petendæ, & quali verborum breuitate sint petendæ. Non enim dicit: His ergo verbis vos orabitis; sed sic, id est, ad hunc modum. Liberū enim est (vt verbis August. ad Probam vtar) aliis atque aliis verbis, eadem tamen quæ hæc oratio cōtinet, in orando dicere, sed non debet esse liberum alia dicere. Cùm tamē verbis in oratione opus est, (vt frequenter opus est) nulla cōuenientior est oratio quàm quæ hîc à Domino præscripta est, nec aliam frequentius nos in ore habere conuenit, idque ob varias causas, videlicet ob authoritatem eius qui eam tradidit, quæ etiā authoritas nobis hac oratione vtentibus reuerentiā auget, & fiduciam impetrandi à patre ea quæ filij eius oratione precamur. Deinde, ob orationis huius admirandā breuitatem, vt quę in tanta verborum paucitate com-

plectatur

plectatur & omnia quæ precanda sunt, & ordinem quo precanda sunt. Postremùm, ob summam vtilitatem eius quæ ex prædictis causis sequitur. Vtilis enim est ad petendū quęuis, quia omnia petēda cōtinet: vtilis est doctis & indoctis, quia breuissima: vtilis & efficax ad impetrandum, quia authoritatem filij dilectissimi præ se ferens. Proinde doctissimè D. Cyprianus orationis huius excellentiam explicauit, sic scribens in expositione huius orationis: Inter cætera salutaria sua monita & pręcepta diuina, quibus populo suo consulit ad salutem, etiam orandi ipse formā dedit, ipse quid precaremur monuit & instruxit. Qui fecit viuere, docuit & orare, benignitate scilicet qua & cætera dare & cōferre dignatus est, vt dum prece & oratione quam filius docuit, apud patrem loquimur, facilius audiamur. Iam prædixerat horam venire, quando veri adoratores adorarent patrem in spiritu & veritate, & impleuit quod ante promiserat; vt qui spiritum & veritatē de eius sanctificatione percepimus, de traditione quoq; eius verè & spiritaliter adoremus. Quæ enim potest magis spiritualis esse oratio, quàm quæ à Christo nobis data est, à quo nobis & spiritus sanctus missus est? Quę vera magis apud patrē precatio, quàm quæ à filio, qui est veritas, de eius ore prolata est? vt aliter orare quàm docuit, nō ignorantia sola sit, sed & culpa, quando ipse posuerit & dixerit: Reiicitis mandatum Dei, vt traditionem vestram statuatis. Oremus itaq; fratres dilectissimi sicut magister Deus docuit. Amica & familiaris oratio est Deū de suo rogare, ad aures eius ascēdere Christi orationem. Agnoscat pater filij sui verba cum precē facimus. Qui habitat intus in pectore, ipse sit & in voce. Et cùm ipsum habeamus apud patrem aduocatū pro peccatis nostris, quando peccatores pro delictis nostris petimus, aduocati nostri verba promamus. Nam cùm dicat; quia quodcūque petieritis à patre in nomine meo dabit vobis, quanto efficacius impetramus quod petimus in Christi nomine, si petamus ipsius oratione? Hæc ille. qui his verbis pulchrè ostendit orationis huius & authoritatem, quòd sit propter eum qui dedit maximè spiritualis & vera, & efficaciā apud Deum patrem. Idem autem circa finem commēdat eius breuitatem & vtilitatem hinc sequentē sic scribens: Quid mirum fratres dilectissimi, si oratio talis est quam Deus docuit, qui magisterio suo omnem pacē nostram salutari sermone breuiauit? Hoc iam per Isaiam Prophetam fuerat antè prædictū, cum plenus Spiritu sancto de Dei maiestate ac pietate loqueretur. Verbum consummans, inquit, & breuians in iustitia, quoniā sermonem breuiatum faciet Deus in toto orbe terrę. Nam cum Dei sermo Dominus noster Iesus Christus omnibus venerit, & colligēs doctos pariter & indoctos, omni sexui & ætati præcepta salutis ædiderit, pręceptorum suorū fecit grande compendium, vt in disciplina cœlesti discentium memoria non laboraret, sed quod esset simplici fidei necessarium velociter diceret. Hæc ille. Porrò notāda emphasis pronominis, vos, quæ magis aperta est apud Græcos, qui habēt, οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς, id est, sic ergo orate vos. Pronomen enim in fine appositum maiorē facit emphasim, discernens illos & nos ab Ethnicis & Iudæis, qui non edocti fuerant dicere in oratione, Pater noster, sed Domine Deus noster. Pulchrè autē Dominus Christianę orationis istud fecit esse principium & veluti prooemium: Pater noster qui es in cœlis. Primū enim hoc principio captatur beneuolentia, quā qui oraturus est conciliare sibi semper in principio studet, idque per laudem eius ad quē oratio dirigitur. His enim etsi paucissimis verbis perfecta Dei laus cōtinetur, quæ maximè cōsistit in prædicatione bonitatis & potentiæ ipsius. Bonitas autē Dei in eo maximè relucet, quòd pater noster esse & dici voluit. In eo enim comprehenditur & creationis beneficiū, & regenerationis atque adoptionis filiorū Dei, & vocationis ad cœlestem hæreditatem, in quibus omnia omnino eius in nos beneficia cōprehenduntur. Potētia autem eius in eo exprimitur, quòd in cœlis esse dicitur. Hoc enim arguit ipsum omniū esse Dominū, omniumque habere plenam potestatem & dominium. Itaque hoc prooemio cōprehenduntur duo illa epitheta, quæ Deo tribuere solemus, dicentes: Deus optimus, maximus. Secundò, cùm orationi gratiarum actio iungenda sit, eaque orationē præcedere debeat, quo sit efficacior ratio, hoc principio voluit Dominus mentes nostras ad gratiarū actionem excitare, cùm cogitamus quòd, qui tantus est vt cœlū impleat omniū dominus existens, dignatus est sua gratia noster & esse & dici pater, in quo, vt dictum est, omnia dignationis eius beneficia comprehensa sunt. Tertiò, hoc principio excitatur & impetrandi fiducia filialis, & reuerentia Deo digna. Cùm enim his verbis concipimus Dei & potētiam & paternam erga nos pietatem, nihil non facilè confidimus ab eo nos impetraturos: cumque rursum & dominium eius in omnia, & paternum in nos affectum perpēdimus, admonemur non irreuerenter quidem illum accedere, sed cum timore magno, non tamen seruili, sed filiali. Quarto, his verbis cōmonemur & charitatis, quæ tum Deo, tum proximis debetur, & contemptus rerum terrenarū cum desiderio atque spe cœlestium. Nam cùm dicimus, Pater, admonemur illum super omnia diligere, eique tanquā patri velle placere. Quid enim charius filiis esse debet quàm pater? aut cui magis studendum est filio vt placeat quàm patri? Cùm verò dicimus, Noster, admonemur mutuæ charitatis & fraternitatis, quodque generalem pro fratribus orationē facere oporteat, nec possit ditior, vel genere nobilior, aut sapientior præ se contemnere pauperiores, ignobiliores aut indoctiores, cùm omnes vnum eundemq; patrem habeant, ac proinde omnes inter se sint fratres. Quanquam enim videri possit dominus ideo dixisse orandum esse; Pater noster; non autem, Pater mi; quòd multos simul præsentes doceret orare, ob id exprimens eam formam quæ est cōmoda multis simul orantibus: tamen simul quoque in eo admonuit & fraternæ dilectionis, quod ita in genere non vnumquemque priuatim orare docuit. Cùm autem dicimus; qui es in cœlis; admonemur postpositis terrenis rebus eò intendere animum, vbi patrem nostrum esse dicimus, ac cœlestia tantum quærere, cœlestemque hæreditatem filiali iure securè sperare. Deinde etiā terreno patri & matri renunciare, postquam per regenerationem patrē cœpimus habere in cœlis, quomodo dominus in Euangelio præcepit, ne vocemus nobis patrem in terris, quòd sit nobis vnus pater in cœlis. Et Leuitæ laudantur quòd dicerent patri & matri, non noui te, & filios suos non agnoscerent. Non enim dicitur; qui es in cœlis; quasi solū esset in cœlis, sed Deut. 33.

ob causas iam dictas, videlicet ad significandum Dei patris super omnia dominiũ, & ad subleuandum mentes nostras ad cœlestia, atque ad discretionem patris terreni: quod apertius significatur articulo qui est apud Græcos, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Potest autem, vt & in aliis locis scripturæ, etiam hic mysticè intelligi quod dicitur Deus esse in cœlis, nimirum de cœlis spiritualibus, qui sunt iustorum animæ: quemadmodum hic vult intelligendũ esse Augustinus, vt qui orat dum dicit Deum esse in cœlis, ipse quoque cupiat Deum quem inuocat in se habitare. Iam verò videamus quæ sint petenda.

SANCTIFICETVR NOMEN TVVM.]

Ordo petitionum. Oratio hæc breuissima, ordinatissima, absolutissima, diuinissima, efficacissima, ac proinde etiã vtilissima iuxta receptã diuisionẽ, septẽ continet petitiones, sub quibus cõprehenduntur omnia quæ licitè à Deo optari possunt, quarũ petitionum hic est ordo, vt tribus primis petantur quæ Dei sunt: vnde dicitur, nomen tuũ, regnũ tuũ, voluntas tua: reliquis quatuor precamur aut deprecamur quæ nostra sunt, vnde dicimus, panẽ nostrũ, debita nostra, &c. Potest & sic cõuenientius oratio hæc secari, & petitionũ eius ordo conueniens ostendi, vt dicamus eam diuidi in precationẽ bonorũ, & deprecationem malorum. Precatio quatuor cõtinet partes, quarũ prima ad Deũ spectat, cui ante omnia optandum est, quod solũ ei potest optari, scilicet gloriam & honorẽ ab omnibus impendi: reliquæ tres ad nos pertinent hoc ordine, vt primò precemur nobis summa bona, videlicet vitã æternam: secundò media bona, gratiã scilicet, qua Dei impleamus volũtatem, & virtutes ac bona opera: tertiò infima, nẽpe corporis bona, sicq; impletur *Matth. 6.* Christi doctrina dicẽtis: Primùm quærite regnum Dei, & iustitiã eius, & hæc omnia adiicientur vobis. Deprecatio verò malorum tres etiam continet partes simili ordine, videlicet vt primò nobis deprecemur summa mala, vt sunt peccata: secundò media, vt peccandi occasiones: & tertiò infima, vt afflictiones. Aut si, vt est verisimilius, in duas tantũ diuiditur deprecatio partes, priori deprecamur mala præterita quæ commisimus, & quæ maxima mala sunt: posteriori verò mala tum præsentia, tum futura, per quæ periculũ est ne peccatũ committamus. Porrò quod ad primã attinet petitionem, cùm nomen Dei in seipso non possit esse aut fieri sanctius, videndũ quomodo iubeamur precari vt nomen Dei sanctificetur. Itaque Cyprianus intelligit non optare nos Deo vt sanctificetur orationibus nostris, sed vt nomen eius sanctificetur in nobis, sic vt sanctificatio qua in nomine eius sanctificati sumus in baptismo, & perseueret in nobis, & quotidie in nobis renouetur. Opus est enim nobis cõtinua sanctificatione, vt qui quotidie delinquimus, delicta nostra sanctificatione assidua purgemus. In hunc modũ exponit etiam Ambr. li. 5. de Sacramẽtis, vbi paucis dominicam hanc orationẽ explicat: Sanctificetur, inquit, in nobis, vt ad nos possit eius sanctificatio peruenire. Verùm secũdùm hunc intellectũ, præterquã quod oportebit subintelligere, in nobis, cùm absolutè dictũ sit: Sanctificetur nomen tuũ; etiam hæc petitio eadem videbitur esse *1. Thess. 4* cum tertia: Fiat voluntas tua. Hæc est enim, inquit Paulus, voluntas Dei, sanctificatio vestra. Deinde omnino videtur Dominus his verbis nos docere voluisse, vt ante omnia Dei gloriam quæramus, vt quæ præ omnibus est optanda, & ad quam, omnia sint referẽda quæ optamus. Proinde rectius Chrysost. sic interpretatur: Sanctificetur, hoc est glorificetur nomen tuum per nos, hoc est, eam da nobis viuere vitã, vt per nos nomen tuum glorificetur, & sanctũ habeatur apud omnes homines. Sed rursus rectius intelligitur in sensu generaliori, quem explicauit August. hoc scilicet: Da vt nomen tuum sanctum habeatur ab hominibus, nec quicquam homines putent esse nomine tuo, hoc est, teipso sanctius, hoc est, augustius, integrius, ac proinde nihil magis reuerendũ, colendum, & glorificandum. Prius enim circa illud Lucæ: Et sanctum nomen eius; dictũ est, quid sit sanctus, & quomodo hoc Deo propriè competat. Ex quibus etiam intelligi potest, non esse omnino idem sanctificari, quod glorificari, sed glorificari veluti speciẽ comprehendi in sanctificari, aut ex eo sequi, sicut causam ex effectu. Itaque in hac petitione optamus, primùm vt nomẽ Dei inclarescat, & cognoscatur apud gentes nomen Dei ignorantes, imò quãtum in ipsis est, polluentes illud, & ignominia afficientes, dum illud blasphemant, & gloriã vni Deo debitam vanissimis idolis atque dæmonibus deferunt. Optamus secundò, vt nomen Dei quod trinum est vnũ, apud Iudæos celebre fiat & sanctum, qui Deum se agnoscere putantes, assiduè illum in synagogis suis blasphemant in filio Dei. Hæc autem nominis diuini apud incredulos sanctificatio, per Euangelij prædicationẽ perficienda erat, quẽadmodum id multis prophetarũ oraculis prædictum erat, inter quæ est illud: Et nomen meum san- *Ezech.* ctum notum faciã in medio populi mei Israël, & non polluam nomen sanctum meum amplius, & scient gentes, quia ego sum dominus sanctus Israël. Optamus tertiò, vt & apud eos qui nomẽ Dei agnoscunt fideles, sanctum habeatur nomen Dei, nimirum vt illud veluti sanctum vita moribusque colant, lingua prædicent, cordeq; pio venerentur. Postremùm in genere optamus, vt cui soli omnis debetur gloria & sanctitas, in omnibus & per omnes, & apud omnes sanctificetur, ita vt nemo omnino sit qui gloriam illi debitam sibi vsurpet, aut alteri tribuat, nec sit qui sacrosanctũ nomen eius vel vita, vel lingua, aut quauis ratione dedecore afficiat, & vt ipse dominus per Euãgelij prædicationem, per iustitiæ, misericordiæ, sapientiæ, ac potentiæ suæ declarationẽ se sanctum haberi faciat. Dicitur enim frequenter in hunc modũ Deus vel nomen Dei in scripturis sanctificari, & nunc per se, nunc per homines, hoc est, nunc dicitur sanctificare seipsum, nũc homines illum sanctificare. Et aliquando quidẽ dicitur sanctificari per seipsum, dum declarat iustitiæ suæ seueritatẽ, vt cùm dicit Leuit. 10. occisis duobus filiis Aaron alienũ ignem offerentibus: Sanctificabor in his qui appropinquant mihi, & in conspectu omnis populi glorificabor. Sic: dominus sanctus sanctificabitur in iu- *Isai.* stitia, hoc est, sanctus apparebit propter iustitiam, vel per iustitiæ declarationem. Sic & Ezech. 38. propter vindictam sumptam de Gog, dicit Dominus: Magnificabor & sanctificabor, & notus ero in oculis multarum gentium, & scient quia ego dominus. Aliquãdo verò dicitur sanctificari à seipso *Ezech.* per misericordiæ suæ declarationem, vt: In odorem suauitatis suscipiam vos, cùm eduxero vos de populis, & congregauero vos, de terris in quas dispersi estis, & sanctificabor in vobis in oculis nationum. Aliquando verò homines dicuntur illum

sanctific

Isaiæ 8. sanctificate, vt in illo: Dominũ exercituum ipsum A sanctificate, ipse sit timor vester. Quod imitatus *1. Petri 3.* Petrus dixit: Dominũ Iesum Christum ipsum sanctificate in cordibus vestris. Et Deut. 32. culpat Dominus Moysen per Aaron, quòd ipsum non sanctificassent inter filios Israel. Sic & Ezech. 36. dicuntur Israelitæ polluisse nomen Domini, vbi & nomen suum se sanctificaturum Dominus promittit. Polluerunt, inquit, nomẽ sanctum meum, cùm diceretur de eis: Populus Domini iste est, & de terra eius egressi sunt. Et peperci nomini sancto meo, quod polluerat domus Israel in gentibus ad quas ingressi sunt. Idcirco dices domui Israel: Hoc dicit Dominus Deus: Nõ propter vos ego faciam domus Israel, sed propter nomen sanctum meũ, quod B polluistis in gẽtibus ad quas introistis. Et sanctificabo nomen meũ magnum, quod pollutũ est inter gentes, quod polluistis in medio earum, vt sciant gentes quia ego Dominus, ait Dominus exercituum, cùm sanctificatus fuero in vobis coram eis.

ADVENIAT REGNVM TVVM.] Et hîc quoq; videndũ quomodo precemur aduenire vel venire (Nã Græcè est ἐλθέτω, quod nõ est, adueniat, sed veniat) regnũ Dei, cùm Deus semper regnauerit in omnes à constitutione mundi, secundùm illud *Psal. 144.* Psalmistæ: Regnũ tuum, regnũ omnium sæculorũ: & dominatio tua in omni generatione & generationẽ. Pro cuius planiori intellectu aduertendũ in scripturis de regno Dei quadrupliciter fieri C *Regnum Dei quatuor modis dicitur.* mentionẽ. Primò enim eis fit sermo de regno Dei, quatenus ipse dominium habet in omnes omnino creaturas, gubernans eas & conseruans, & de singulis disponens quod ei placitum fuerit, quomodo in prædicta sentẽtia, aliisq; frequenter locis de regno Dei loquitur Propheta. Quod Dei regnũ, cùm ab eo nulla creatura excipiatur, licebit appellare regnum Dei generale vel vniuersale. Secundò verò est regnum Dei quoddam speciale, quo scilicet ab initio mũdi semper in quibusdã regnauit iustis, & quo per priorẽ Christi in hunc mundum aduentum, cœpit palam regnare in vniuersis gentibus, quæ per fidei obedientiam sese subiecerunt spõte Deo, agnoscentes illum pro suo rege & D domino. Atque hoc quidem est regnum quod contrarium est regno diaboli, qui prius in vniuerso mundo regnauit: contrarium item regno peccati, quod prius in singulorũ pene hominum corporibus regnauit, tyrannidem sæuam exercẽs. Dicitur autem rectè huiusmodi regnum, spirituale, quod in spiritu inuisibiliter peragatur per Christum sua morte diabolum superantẽ, & suo spiritu in terras & in corda hominum misso idola destruentem, peccati regnum perdentẽ, & ad superandum omnes contrarias regno Dei potestates, vires præbentem. Tertiò, regnum Dei dicitur, quo iam in cœlis cum sanctis spiritibus & iustorũ animis fœliciter regnat, sine omni inimicorum contrarietate, quod E rectè vocatur regnum Dei beatum. Et quartò, in scripturis frequens fit sermo de regno Dei, quo noua quadam ratione regnare incipiet in secundo Domini aduẽtu, quo iudicaturus est viuos & mortuos, quãdo sublata morte, ac omni principatu siue hominum, siue malignorum spirituum in terris ablato, separatisq; omnibus qui ad regnum suum beatum pertinent à reprobis, subiectisq; omnibus inimicis Dei & sanctorum, solus Deus cum suis iam perfectè beatis perfectissimo regnabit regno, nullis existentibus in regno eius scandalis, nullo existente qui regno desit, aũt cui quicquã in fœlicissimo illo regno desit. Quod proinde Dei regnũ vocari potest, regnum perfectissimum. In præsenti ergo loco cùm iubemur precari vt veniat regnum Dei, certũ est non accipi primo modo, sed debet accipi aliquo trium modorum sequentium. Nam quouis illorum trium accipi potest. Sunt enim qui primo modo ex illis tribus accipiunt vt intelligamur precari, regnũ Dei venire in mũdo & in singulis nobis, hoc est, vt generaliter pro toto mundo rogemus vt diabolus in mũdo regnare desistat, & vt in vnoquoq; nostrum regnet Deus per gratiam suam, ne regnet peccatũ in mortali nostro corpore. Alij verò secundo modo accipiunt, vt intelligamur precari, venire nobis regnum Dei, hoc est, vt contingat nobis post hanc mortalẽ vitam peruenire ad regnũ Dei beatũ, quomodo saluator præcipit, vt primùm quæramus regnum Dei. Et rursum alij accipiunt tertio modo, vt intelligamur precari, vt destructo penitus regno diaboli, destructa morte atq; peccato, omniq; principatu ac regno terrestri sublato, cito veniat regnum illud Dei perfectissimũ, quo perfectè beati regnabunt cum Deo omnes filij eius. Atq; hoc tertio modo intelligũt istam petitionem Augu. & Chrysost. quẽ sequitur Theophyl. Secundo modo videtur intellexisse Cyprianus, primo verò modo intellexerunt Ambros. & Hierony. Sic etiam Caietanus, qui eam partẽ, quæ in tertia petitione ponitur; sicut in cœlo & in terra; vult etiam referendam ad duas partes præcedentes; sanctificetur nomen tuum; &: Adueniat regnum tuum. Et quidem tertio potius modo esse accipiendũ videtur, de eo scilicet regno de quo quæsierunt discipuli. Domine si in tempore hoc restitues regnum Israel; quòd absolutè iubeat Dominus precari; Adueniat regnum tuũ; cùm secundùm primum intelligendi modũ oporteat intelligere, adueniat in nobis regnum tuum: secundùm secundum verò, adueniat nobis regnũ tuum. Deinde si primo modo accipiatur hæc petitio, non erit diuersa aut non multum à præcedente; Sanctificetur nomen tuum; aut sequente: Fiat voluntas tua, &c. Quanquam autem regnum illud Dei perfectissimum, quod incipiet & declarabitur in nouissimo Domini aduentu, definito tẽpore veniet siue velimus, siue nolimus, voluit tamen Dominus nos precari illius regni aduentum, vt (quemadmodum habet Augustinus ad Probam) desideriũ nostrũ ad illud regnũ excitaremus, vt nobis veniat, & in eo regnare mereamur. Deinde hac precatione suos Dominus admonere voluit, debere ipsos eius esse conuersationis, conscientiæ & fiduciæ, vt non formident regni Dei aduentum, sed confisi testimonio conscientiæ suæ & bonitati paternæ, securè illud expectent, non dubitantes se eius fore consortes. Grandis enim, ait Hieronym. est audaciæ & puræ conscientiæ, postulare regnũ Dei, iudicium non timere. Itaque nemo dicere rectè potest; Adueniat regnum tuum; nisi qui contemptis rebus omnibus terrenis, ex animo desiderat, veluti bonus filius, patri in regno suo coniungi, quiq; fiduciam habet se illud consecuturum. Quomodo Paulus certè precari se per singulos dies significauit, cùm dixit: Nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum expectãtes, redemptionem corporis nostri. *Rom. 8.* Qui verò ob imperfectionem nondum audet in hoc sensu precari; Adueniat regnum tuum; istud

precetur in primo vel secundo sensu, qui rectè simul cum tertio, qui principalis videtur, intelliguntur à Domino hac petitione comprehensi, sicut etiam regnum Dei spirituale regnumq́, beatum, inchoatio quædam est regni perfectissimi.

Psal.113. Hest.13. Prou.19. Isaia 46.

FIAT VOLVNTAS TVA SICVT, &c.] Et in hac etiã petitione videndũ quomodò iubeamur petere vt fiat Dei voluntas, cùm scriptura dicat: Omnia quęcũq; voluit fecit. &: Nõ est qui possit resistere tuę volũtati. Sic: Multę cogitationes in corde viri, volũtas autẽ Domini in æternũ permanebit. Et: Cõsilium meũ stabit, & omnis voluntas mea fiet. Ex quibus scripturis sequitur Dei voluntatem semper impleri, vt frustra videamur precari vt illa fiat. Proinde sciendũ scripturam sacram dupliciter loqui de Dei volũtate. Aliquãdo enim loquitur de volũtate Dei efficace, qua scilicet Deus absolutè & simpliciter disposuit quædã facere, aut quædam sinere fieri. Quæ voluntas Dei, vocari solet à Theologis voluntas beneplaciti, aut voluntas dispositionis. Atq; hæc est ea de qua prædictæ scripturæ & similes loquuntur. Quod enim dicitur: Omnia quæcũq; voluit fecit; hunc habet sensum: Omnia quæcunq; voluit facere, fecit. Sic enim ostenditur omnipotentissima Dei voluntas. Et cum dicitur, nemo potest resistere tuę volũtati, additur, si decreueris saluare Israel. Aliquando verò loquitur de volũtate Dei optatiua, vel imperatiua, qualis Dei voluntas nõ semper impletur. Optatiua enim voluntas est, de qua dicitur: Deus omnes homines vult saluos fieri. &: Quoties volui cõgregare filios tuos, & noluisti? Et ex contrario: Nolo mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur, & viuat. Et patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiã reuerti. Imperatiua verò voluntas est, qua præscribit quę sint hominibus facienda, vel nõ faciẽda. Sic etiam tertiò licet ponere voluntatẽ Dei promissoriã & comminatoriã, qua scilicet impiis comminatur se frequenter hæc vel illa mala illaturum, & cõmouetur ad inferendum, quæ tamẽ voluntas nõ semper impletur, Deo scilicet hominũ pœnitentia vel precibus placato. Hæc autẽ triplex voluntas, nõ est accipienda quasi sit actus aliquis in Deo existẽs, hoc est, quasi sit in Deo aliquod desideriũ, quod nõ impleatur, aut imperium & propositum, sed quẽadmodum ira Deo tribuitur propter vindictã quæ in nobis irę est effectus, sic & voluntas huiusmodi Deo tribuitur, propter effectus quosdam ab eo procedentes, qui in nobis proueniunt ex desiderio, aut imperio, aut proposito alicuius rei faciendæ. Sic optare dicitur Deus omnium salutẽ, quia multa facit ad omnium salutem pertinẽtia, dum omnium menti inscribit legem naturalem, omnibusq; præcipit prædicari Euangeliũ salutis, & pro omniũ salute nos vult esse solicitos. Sic similiter & imperare dicitur, quia præscribit nobis quæ faciẽda & quæ non. Dicitur velle perdere hanc vel illam gentem, quam tamen postea non perdit, quia illi comminatur perditionem. Itaque huiusmodi voluntas Dei dicitur à Theologis voluntas signi, cuius voluntatis impletio consistit in libertate hominũ, qui dum huiusmodi Dei voluntatẽ nõ implẽt, semper necessariò, siue velint, siue nolint, adimplẽt voluntatẽ Dei, quę beneplaciti aut dispositionis dicitur. Nunquam enim faciunt nisi quod Deus disposuit permittere & sinere fieri. In proposito ergo dũ iubemur precari, vt fiat volũtas Dei potissimũ sermo est de vo-

1.Tim.2. Ezec.18. 2.Pet.3.

A luntate Dei imperatiua. Voluit enim nos precari, vt quod Deus iussit aut consuluit nobis, id omnes obediendo præstarent. Intelligitur tamen etiam à plerisq; de voluntate beneplaciti, quam fieri precamur, dũ quid à Deo precãtes solemus adiicere, Non mea volũtas, sed tua fiat. quomodo Christus orabat cùm calicis amaritudinem deprecaretur. Hic enim nõ est sermo de voluntate Dei imperatiua, sed dispositiua. Nã sensus est: fiat id quod disposuisti futurũ, aut fieri oportere. Precari autẽ vel potius optare vt hæc voluntas fiat, nihil aliud est quàm hominem suam voluntatem conformare & subiicere diuinæ voluntati. Sed de hac voluntate principaliter non esse intelligendam hanc tertiam

B petitionẽ, satis patet ex eo quod additur; sicut in cœlo & in terra. Nã ea adiectio ostendit Dominũ nos precari voluisse, vt quemadmodum in cœlis Angeli Dei iussa integrè & alacriter perficiunt, ita & homines in terris ea exequerentur. Vnde Cyprianus: Dicimus, inquit, fiat voluntas tua; non vt Deus faciat quod vult, sed vt nos facere possimus quod Deus vult. Nã Deo quis obsistit, quo minus quod velit faciat. De quacunq; tamen voluntate Dei intelligatur hæc petitio, oportet semper hanc orationem; fiat voluntas tua; intelligere phrasi Hebraica in scripturis frequentissimè obuia, vt sit sensus: Fiat id quod vis. Nã propriè volũtas Dei, cùm sit æterna, & ipsemet Deus, non fit. Ideo autem o-

C ramus vt fiat voluntas Dei, quia vt ea fiat à nobis, opus est nobis gratia & protectione Dei. Hãc ergo gratiæ diuinæ necessitatẽ hac profitemur petitione, deinde & abdicamus carnis, diaboli ac mũdi voluntatem, vt sit sensus: Da vt à nobis fiat, non quod caro concupiscit, non quod diabolus suggerit, non quod mundus suadet, sed quod tu vis à nobis fieri, cuius solius volũtas rectissima est & sanctissima. Non simpliciter orare nos Dominus voluit vt fieret voluntas patris, sed sicut in cœlo & in terra, hoc est, vt ab omnibus fiat in terris, sicut in cœlo nemo est qui diuinæ eius voluntati resistat; deinde, vt integrè fiat Dei voluntas, ac non quædam præcepta, quædã non: postremũ vt ex cha-

D ritate alacriter & lubẽter Dei voluntas impleatur. Nec obstat quod nunquã futurum sit vt sic in terris fiat Dei voluntas. Piorum enim est etiam ea desiderare quæ non futura sciunt, & tamẽ fieri debere sciunt. Deinde huiusmodi voto precamur, vt si non omnis inobediẽtia cesset in mundo, patris tamen benignitate fiat, vt minor sit inobedientia, & pauciores sint qui eius voluntati per inobedientiã resistant. Porrò de obedientia cœlestiũ pulchrè & apertè cecinit Psalmista: Benedicite Domino omnes Angeli eius potentes virtute, faciẽtes verbũ illius ad audiendã vocẽ sermonũ eius. Benedicite Domino omnes virtutes eius, ministri eius qui facitis voluntatem eius. Ad quem locum videri po- Psal.

E test Dominus hîc allusisse. Hanc autẽ partem; sicut in cœlo & in terra (quę simpliciter intellecta hunc habet sensum, vt dictũ est, sicut in cœlo fit ab Angelis, ita etiam in terra fiat ab hominibus.) D. Cyprianus aliter mysticè intelligit, duos afferens sensus: quorũ prior est, vt per cœlum intelligatur spiritus noster, & per terram caro. Nam, inquit, cùm corpus è terra, & spiritũ possideamus è cœlo, ipsi terra & cœlum sumus, & in vtroq;, id est, corpore & spiritu, vt Dei voluntas fiat oramus. Ex quo patet ipsum hanc orationem; sicut in cœlo & in terra; non accipere, vt sit sensus: sicut fit in cœlo,

ita

ita fiat in terra:ſed hoc modo,æquè & in cœlo & in A terra.Alter ſenſus eſt,vt per cœlũ,iuſti iam ſpiritua les facti intelligantur:per terrã verò,impij & infideles adhuc terrena ſapiẽtes, & intelligamur precari,vt quomodo, inquit Cyrillus, in cœlo,id eſt, in nobis per fidẽ noſtram Dei volũtas facta eſt, vt eſſemus de cœlo:ita & in illis nondũ credentibus fiat Dei voluntas, vt qui adhuc ſunt prima natiuitate terreni,incipiãt eſſe cœleſtes ex aqua & ſpiritu nati.Has interpretationes adfert & Auguſt.adiiciens & aliam,vt per cœlũ Chriſtus intelligatur, per terrã Eccleſia. Sed prima intelligentia ſimplicior eſt,& plus habet ponderis.Bene autẽ poſtquã precati ſumus: Adueniat regnũ tuum; ſubiicimus: Fiat voluntas tua, &c. tum quòd regnũ Dei nobis B venire & contingere non poſſit, niſi hîc interim Dei adimpleamus voluntatem:tum vt moneamur hîc cœleſtẽ meditari conuerſationem, dum adhuc non datur beato illo regno perfrui. Atq; etiam ob cauſam rectè hic additur;ſicut in cœlo;quẽadmodum pulchrè annotauit Chryſoſto.ſic ſcribens:Vidẽſne optimã conuenientiã? Nã cùm deſiderium imperauit futurorũ, atq; ad perfectionẽ illam nos iuſſerit ſemper vrgeri, quamdiu tamen illuc non pergimus,etiã hîc degentes iubet conuerſationem cum cœli habitatoribus habere communem.Nam deſiderari quidem conuenit cœlos, & ea quæ habentur in cœlis,tamẽ & antequã ſuperna illa præſtetur habitatio, cœlum quodãmodo fieri iuſſit è C terra,vt ſcilicet tales ſint etiã dum in ea degunt,ita & omnia faciant & loquantur, quaſi qui prorſus conuerſentur in cœlo.Hæc ille.Et hactenus tribus petitionibus deſiderãtur bona ſpiritualia, in quibus petendis quàm prudẽter verba ipſa Dominus moderatus eſt,obſeruandũ certè.Non enim quemadmodum in ſequentibus dicitur;da nobis,dimitte nobis,&c. ita etiã in iſtis dicitur: Sanctificetur in nobis; Adueniat nobis; Fiat in nobis vel à nobis,ſed abſolutè,Sanctificetur,Adueniat,Fiat:idq; tum vt generalior eſſet horũ bonorũ petitio, tum ne in horum petitione noſtrũ tantùm bonũ quærere videremur,& non potius ipſius Dei gloriam. Nam cùm dicimus: Adueniat regnũ tuum.&:Fiat D voluntas tua;noſtram quidem fœlicitatem & ſalutem deſideramus, ſed præterea etiam ſimul & Dei gloriã.Nec rurſum dicitur;Da ſanctificari nomen, aduenire regnum tuũ,fieri voluntatem tuã,ſed im perſonaliter,Sanctificetur,adueniat,fiat,quòd huiuſmodi locutiones magis cõueniant optanti, deſideriiq; vehementiam explicent.Eſt enim ferè ac ſi dicatur,vtinam ſanctificaretur, vtinam adueniret,vtinam fieret,vt bene annotauit D.Baſilius ſuper Pſalmum,Eructauit;annotãs imperatiuum pro optatiuo in ſcripturis frequenter poni.Sane ſi bene aduertamus,tres primæ petitiones ſaluberrimę huius orationis ſunt potius grati animi deſideria quædam quàm petitiones rerũ impetrandarum:vt E poſtquã procemio teſtati ſumus Dei bonitatẽ & omnipotentiã, tribus deinde petitionibus teſtemur grati animi noſtri erga Deũ affectum, optando ei & deſiderãdo nominis eius ſanctificationẽ, regni eius dilatationẽ, & volũtatis eius adimpletionem, quæ omnia pertinent ad eius gloriam, quã ſolam ei optare poſſumus.Hæc tamẽ non præſtantur niſi ſingulari Dei gratia, & cedunt omnia in noſtram vtilitatem.Itaq; dum hæc Deo optamus,etiam noſtrum bonum precamur;ita vt nos ſpectãdo, dum hæc Deo grati optamus, verè etiam noſtra bona precemur, iuxta ſuperiorem explicationem.

PANEM NOSTRVM QVOTIDIANVM DA NOBIS HODIE.] Quoniam variè hæc petitio intelligitur,pro inueniendo certiore eius intellectu, ſciendum imprimis pro quotidianum, vel,vt Hieronymus vertit,ſuperſubſtantialẽ,Græcis eſſe ἐπιούσιον, quæ dictio propriè Græcis non ſignificat quotidianum, quomodo ante Hieronymum ſemper legerũt Latini,ſed aliud quid ſignificat, de quo non ſatis conuenit inter ſcriptores. Hieronymus enim putat hanc dictionem Græcis idem ſignificare quod περιούσιον, qua dictione Septuaginta aliquoties vtuntur, pro qua apud Hebræos eſt סְגֻלָּה Segulla,quod Simmachus vertit, ἐξαίρετον, id eſt,eximiũ & præcipuum, quanquam alicubi verterit peculiare, quod ſignificat περιούσιον. Itaque Hieronymus ἐπιούσιον vertendũ putat, ſuperſubſtantialem, ab ἐπὶ ſuper,& οὐσία ſubſtãtia: vt panis ſuperſubſtantialis ſit,qui eſt ſuper omnes ſubſtantias, & vniuerſas ſuperat creaturas, nimirum is de quo Dominus in Euangelio; Ego ſum *Ioan.6.* panis viuus qui de cœlo deſcendi. Secundùm hãc enim acceptionẽ idem erit ἐπιούσιον & περιούσιον, id eſt;panis ſuperſubſtantialis & peculiaris. Eandem vocabuli Græci explicationẽ reddit & Ambroſ. lib.de ſacramẽtis quinto, ſic ſcribens:Panem quidem dixit,ſed ἐπιούσιον,hoc eſt,ſuperſubſtantialem. Non iſte panis eſt qui vadit in corpus, ſed ille panis vitæ æternæ qui animæ noſtræ ſubſtantiã fulcit.Ideo Græcè ἐπιούσιον dicitur.Addit autẽ eo loco Ambroſius,dictionem Græcam, ἐπιούσιον,ſignificare Græcis etiam aduenientem,quia ἐπιοῦσαν ἡμέραν, dicunt diem aduenientem,hoc eſt craſtinam, quomodo accipitur apud Lucam, in Actis Apoſtol. cap.7. Atque ratione huius ſignificationis, dicit Ambroſius Latinum interpretem vertiſſe, quotidianum. Cum hac etiam Græcæ dictionis ſignificatione cõſentit, quod dicit Hieronymus ſe reperiſſe in Euangelio quod appellatur ſecundùm Hebręos,pro ἐπιούσιον, מָחָר Machar,hoc eſt,craſtinũ, quam intelligentiam maxime probat Eraſmus, vt ſit ſenſus:Panem noſtrum craſtinum da nobis hodie,hoc eſt,quemadmodum patres terreni proſpiciunt filiis ſuis panem quo corpus alatur etiam in poſterum diem: ita tu nobis proſpice panem cœleſtem,animi cibũ. Nec enim putat in hac precatione tam cœleſti Chriſtum de pane corporali locutum, quẽ à ſuis parentibus accipiunt & Ethnici. Secundùm hanc autem vocabuli, ἐπιούσιος, acceptionem, qua dicitur ſignificare aduenientem vel craſtinum, non deriuatur hæc dictio ab οὐσία, & à verbo εἰμὶ,quod eſt ſum,ſed ab altero εἶμι,quod eſt eo,vnde dicitur ἔπειμι,id eſt,accedo,& aoriſtus ſecundus, ἐπιών, & in fœminino ἐπιοῦσα, vnde ἐπιοῦσα ἡμέρα, dies adueniens vel craſtinus. Verùm ſi victum craſtinum Dominus hîc petendum doceret, pugnantia doceret,cùm paulò pòſt vetet in craſtinum ſuos eſſe ſolicitos.Et tamen veriſimile eſt eos qui verterunt,quotidianum,hanc ſignificationem ſecutos, vt annotat D. Ambroſius, vt intellexerint ſignificari panem aduenientem vel aduentitium, hoc eſt, qui ſemper nobis aduenire debet, ideóque verterint, quotidianum, hoc eſt, quem non ſufficit ſemel ſumpſiſſe, ſed qui in hac temporis viciſsitudine quotidie nobis eſt neceſſarius. Quoniam tamen huiuſmodi nomina in οὔσιος, non ſolent deriuari à participiis fœmininis, ideo magis veriſimile eſt nomen ἐπιούσιος, quo hîc Euangeliſta

gelista vtitur, deriuari ab οὐσία, id est, substantia,
vnde deriuantur & illa, περιούσιος, & ὁμοούσιος, ac simi-
lia. Nec tamen necesse est dictionem hanc si-
gnificare idem quod supersubstantialis, sed ac-
cipi rectius potest vt omissa præpositione, super,
tantùm sit idem quod substantialis vel essentialis,
vt sit ἐπιούσιος, quasi τῇ οὐσίᾳ ἡμῶν ἁρμόζων, id est, sub-
stantiæ nostræ congruens, aut ad substantiam no-
stram pertinens. Atq; hoc modo accepisse Theo-
phylactum, patet ex eius commentario. Nam
explicaturus quis dicatur ἄρτος ἐπιούσιος, Panem, in-
quit, dicit, qui substantiæ & constitutioni nostræ
sufficit. Vnde satis patet eum non accepisse hanc
dictionem, vt valeat idem quod supersubstan-
tiale, id est, id quod est supra omnes substantias,
sed simpliciter idem quod substantiale & essen-
tiale. Sic & D. Basilius in quæstionibus compen-
dio explicatis quæst. 252. ἄρτον ἐπιούσιον, exponit
eum qui ad quotidianam vitam essentiæ siue na-
turæ nostræ necessarius est. Eundem certè sen-
sum habet nostra lectio, dum legimus, quotidia-
num. Panem enim quotidianum vocamus, qui
quotidie nobis ad vitæ sustentationem est neces-
sarius. Vnde rectius dici puto; Panem nostrũ quo-
tidianum; quàm, Panem nostrum supersubstan-
tialem, & vtroq; rectius, Panem nostrum essentia-
lem vel substantialem, nisi quòd interpres ma-
gis iudicauit vtendum vocabulo magis trito. Nam
substantialis aut essentialis, non ita sunt vsitata La
tinis vocabula. Potest autem οὐσία, vnde deriua-
tur ἐπιούσιος, etiam accipi non vt significet essen-
tiam aut naturam, sed opes, facultates & victum,
quemadmodum accipitur Lucæ 15. vbi nos legi-
mus, portionem substantiæ, vt ἐπιούσιος, sit substan-
tialis, hoc est, ad substantiam hominis & victum
pertinens. Inquirendum deinceps, de quo pa-
ne potissimum hæc petitio sit intelligenda. Ita-
que Augustinus inquirens, an accipienda sit de
pane quo corpus alitur, an de sacramẽto corporis
Christi, an de spiritali cibo qui est verbum Dei &
doctrina euangelica, tãdem concludit potius de-
bere accipi tertio modo, pro cibo illo spirituali a-
nimæ, quo quotidie opus habet, & quo quotidie
pascitur per meditationem & operationem man-
datorum Dei. Non enim rectè posse accipi pro pa
ne corporali, quòd iubeat Dominus ne soliciti si-
mus quid edamus aut bibamus. Quod autem ora-
mus, pro eo sanè demonstramus nos esse solicitos,
Nec rursum accipi posse pro sacramẽto corporis
Christi: quòd si hic panis vocetur à Domino quoti
dianus, consequens erit eum ab omnibus Christia
nis quotidie sumendum esse, cùm tamen etiã Au-
gustini tempore orientales illum non quotidie su-
merent, idque sine reprehensione Episcoporum &
Ecclesiæ. Cyprianus tamen de vtroque posteriori
pane interpretatur hanc petitionem. Et primum
quidem interpretatur de sacramento corporis Do
mini, quod tunc à fidelibus quotidie frequẽtaba-
tur, quemadmodum & Augustini & Ambrosij tẽ-
pore in occidente. Quod etsi hodie non sumatur
sacramentaliter ab omnibus fidelibus, rectè tamen
etiam iam panis quotidianus dicitur, quòd quoti-
die ab Ecclesia omnium fidelium nomine frequẽ-
tetur, quod etiam omnes boni fideles singulis die-
bus sibi saltem spiritaliter illud dari meritò petere
debeant. Dari, inquam, ne, quemadmodum pleri-
que illud indignè sumant, non accipiẽtes illud de
manu Domini, & ne peccato aliquo interceden-

A te separati à corpore Domini vitæ sint expertes,
cùm Dominus dixerit: Nisi manducaueritis carnẽ Ioan. 6.
filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non ha-
bebitis vitam in vobis. Et quidem bene ac pro-
priè hic panis noster dicitur, quia panis est filio-
rum, non communis nobis cum impiis & infide-
libus. Deinde verò Cyprianus & aliam ponit in-
terpretationem, qua simpliciter hæc petitio in-
telligitur de pane corporali, de quo potissimum
videtur omnino cum Chrysostomo intelligenda.
Nam si intelligatur de pane illo spiritali, de quo
Augustinus, & post eum Caietanus & Erasmus vo
lunt intelligi, iam hęc petitio eadem est, vel saltem
apertè includitur in præcedente: Fiat volũtas tua:
B Spiritalis enim animæ cibus nobis est facere vo-
lũtatem Dei patris, sicut Christus de se dicit: Meus Ioan. 4.
cibus est, vt faciam voluntatem patris mei, qui est
in cœlis. Deinde orantes spiritalem animæ cibum
potius dicere debemus: Da nobis in æternũ, quàm
da nobis hodie, sicut Domino differenti de pane
cœlesti, dixerunt quidam: Domine, semper da no- Ioan. 6.
bis panem hunc. Quod autem non posit intelligi
Dominus hîc potissimum locutus de pane corpo-
ris sui, non solum conuincit argumentum Augusti
ni superius positum, sed etiam multò magis quod
cùm hæc Dominus suos doceret orare, panis hic
nondum erat institutus, nec de eo quicquam vel
Apostoli ipsi cogitabant. Nec obest argumentum
C Augustini quo minus intelligatur de pane corpo-
rali. Non enim prohibetur à Domino omnis soli-
citudo cibi, sed solicitudo mundana & carnalis,
non autẽ pia illa qua in oratione nostram neces-
sitatem à Deo subleuari precamur, quę solicitudo,
propriè non est solicitudo. Nec rursum indecens
est hac oratione quamlibet cœlesti, victum corpo
ri necessariũ petere, quemadmodũ vult Erasmus,
cum cœlestis pater non ducat se indignũ illum no
bis suppeditate, imò postulet eius solicitudinẽ sibi
committi. Magna denique pietatis portio est, victũ
corporis solida fide à cœlesti patre orare, cùm vi-
deamus tam multis solam ventris solicitudinem
obstaculo esse, quo minus Christum verè sequan-
D tur. Vnde priscos sanctos nequaquã puduit vitę hu
ius necessaria enixè à Deo petere, vti vel ex pre-
catione Iacob, Genes. 28. & Salomonis, 3. Reg. 8. &
Prouerb. penult. patet. Ergo per ἄρτον τὸν ἐπιούσιον,
hîc rectissimè intelligemus panem corpori susten
tando necessarium, quomodo etiam intelligit Au-
gustinus in Epistola ad Probam 121. Bene autem
panem iam nobis necessarium, quotidianum di-
cimus, ad distinctionem panis quem in cœlis
semel sumemus nunquam iterandum, vt qui se-
mel sumptus, sic perpetuò saturabit, vt nullum ho-
mo defectum patiatur. Nomine autem panis phra-
si Hebraica intelligitur quicquid ad victum per-
tinet. Hic verò sub nomine isto etiam significa-
E tur & comprehenditur quicquid præsenti vitæ
necessarium est, siue in victu, siue in vestitu. Sed
adhuc est quod huic intelligentiæ videtur obesse.
Nam si de pane corporali est sermo, videtur hæc
oratio non posse conuenire omnibus Christianis
etiam bonis, vt non illis qui iam habent paratum
sibi cibum, non solùm hodiernum, sed etiam cra-
stinum, & multorum dierum, imò & annorũ. Non
enim illis conuenit dicere: Da nobis hodie, cùm
stultè petatur quod iam possidetur. Deinde non
poterit hæc oratio cuiuis Christiano quantumuis
in diem viuenti omni tempore conuenire, vt non
tempore

tempore vespertino, cùm iam ad necessitatem refectus est. Ad quæ primùm quidem dici potest, illud hodie, posse accipi, quemadmodum interpretatur Augustinus, pro tota hac temporali vita, quomodo interpretatur Apostolus ad Hebræos in illo Psalmistæ: Hodie si vocem eius audieritis; dicens quādiu dicitur hodie. Cui intelligentiæ consentit quod in Luca pro hodie, quidam Græci codices teste Erasmo habent καθ' ἡμέραν, id est, quotidie, vt sit sensus: Panem nostrum essentialem da nobis quotidie. Sic enim hæc petitio satis conueniet omnibus quouis etiam tempore. Verùm per hoc quod iussit Dominus nos orare: Da nobis hodie; videtur omnino Dominus solicitudinem crastini nobis voluisse executere, & id voluisse exigere, quod apertè postea exigit, dicens: Nolite soliciti esse in crastinum, crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi, sufficit diei malitia sua. Quare nō potest hîc, hodie, accipi pro quotidie, & toto tempore vitæ huius, vt etiam crastinum & dies sequentes includat. Proinde dicendum, Dominum dum nos in oratione dicere voluit, da nobis hodie, non quidem significare voluisse, non licere Christiano habere aliquid vltra cibum hodiernum, sed perfectionis Christianæ esse vltra illum non requirere alium, & in diem viuere: omnes autem debere esse tales, vt mundana crastini victus solicitudo absit, & vt singulis diebus ad patrem pro quotidiano cibo recurrant, cogitantes illum semper homines pascere, & nisi illo singulis diebus dante, non posse nos viuere etiam de his quæ iam habemus. Vnde D. August. in quodam sermone: Quando dicis; panem nostrum quotidianum da nobis hodie; profiteris te mendicum Dei. Sed noli erubescere, quantumlibet quis sit diues in terra, mendicus Dei est. Stat mendicus ante domum diuitis, sed & ipse diues stat ante domum magni diuitis. Petitur ab illo, & petit. Si non egeret, aures Dei oratione non pulsaret. Et quid eget diues? Audeo dicere; ipso pane quotidiano eget diues. Quare enim abundāt illi omnia? Vnde? nisi quia Deus dedit? Quid habebit, si Deus subtrahat manum suam? Nónne multi dormierunt diuites, & surrexerunt pauperes? Et quod illi non deest, misericordiæ Dei est, non potentiæ ipsius. Hæc ille. Deinde intelligendum, quemadmodum docet Chrysostomus in secunda expositione, non solùm ideo nos orare panem nostrum dari nobis, vt habeamus quod manducemus, sed vt quod manducamus, de manu Dei accipiamus, hoc est, vt manducemus de iustè acquisitis, aut vt panis quem manducamus, sanctificatus accipiatur, ita vt & sit salubris corpori ad seruiendum spiritui, & sine peccato sumatur. Nec necesse est dicere hanc orationem, quoad partes ipsius singulas, sic esse à Domino traditam, vt omni hora diei voluerit eam conuenire Christianis, sed demonstrare eum voluisse quid singulis diebus, cum est oportunitas, precandum sit. Cùm autem conuenire volumus hanc petionem omnibus diei horis, quomodo hanc orationem passim Christiani quauis hora dicimus, licet illud, hodie, accipere pro quotidie & pro tota temporali hac vita, quan quam etiam singulis horis aliquid nobis ad vitam hanc sustentandam sit necessarium, vt meritò semper dicere debeamus; da nobis hodie panem, id est, id quod huic vitę est necessarium. Dormituris enim custodia est necessaria. Animaduertendum autem quod Christus etiam orare nos vult panem

A nostrum & quotidianum, vel essentialem. Et quidem per nostrum significare voluit, eum qui ex Dei institutione nobis cōpetit, vt secernatur noster panis à cibo reliquorum animaliū. Aut etiam per nostrum, alienum cibum resecare voluit, quem manducant qui ex acquisitis per iniustitiam manducant, & qui omnino in otio viuunt. Vnde Paulus hortatur Thessalonicenses, vt in silentio operantes panem suum manducent. Per quotidianum 2. Thes. 3. verò vel essentialem panem, resecare voluit luxuriosos & superfluos cibos, volens nos quotidiano & parabili cibo, qui ad sustentandam naturæ essentiam sufficiat, esse contentos. Hac ergo petitione vide quàm multa docemur, panem scilicet à

B Deo requirere, sed sine solicitudine crastini, nec nisi naturæ necessarium & facilè parabilem: deinde non nisi nostrum: præterea vt quem habemus panem, de manu Domini sanctificatum salubriter accipiamus. Porrò quanquam, vt dictum est, primò & principaliter de pane corporali Dominus in hac petitione sit locutus, rectè tamen per anagogen factam à pane corporali ad spiritum, sub his verbis etiam precamur panē spiritualem, cùm verisimile sit Dominum eius panis desiderium, etiam ex consequenti significare voluisse. Nā dum docuit nos petere panem corpori necessarium, tantò magis significauit etiam desiderandum panem spiritalem, quantò magis quærenda vita spiritus

C quàm vita corporis. Etenim & panis spiritualis quotidie nobis petendus est à Deo in hac miseria in qua non sufficit semel refectum esse spiritualiter, sed sicut nos semper non solùm corpore, verùm etiam spiritu deficere contingit: ita ad virium restaurationem noua & subinde repetita refectione opus est per verbum Dei, atque Eucharistiæ, aliorumq; sacramentorum sumptionem: vnde & hæc rectè nomine panis quotidiani veniunt, ad distinctionem panis illius quem sine iteratione sumemus in cœlo. Est autem panis mentis spiritualis potissimum ipse Christus homo factus, eiusq; incarnatio atque passio, sine quibus fide participatis, nullum Dei verbum, nec ipsa Eucharistia men

D tem verè satis pascit & nutrit.

ET DIMITTE NOBIS DEBITA NOSTRA SICVT ET NOS DIMITTIMVS DEBITORIB. &c.] Postquam orare docuit pro bonis, orare etiā docet pro malis: & primùm quidem pro malis præteritis quæ cōmisimus: deinde & pro malis quibus vel detinemur, vel occupari metuimus, præsentibus scilicet vel futuris. Sunt autem varia nostra debita. Nam est debitum gratiarum actionis, debitum obedientiæ, debitū dilectionis. Verùm dum docemur hîc orare remissionem debitorum nostrorum, per debita, peccata intelliguntur, sic dicta, eo quòd hominē apud Deum debitorem pœnæ & vltionis, aut impetrandæ gra-

E tiæ constituant. Vnde Lucas pro ὀφειλήματα, id est, debita, posuit ἁμαρτίας, id est, peccata. Est autem hæc locutio frequens apud Christum, vt peccata debita vocet: vt in parabola conserui, Matth. 18. & in parabola duorum debitorum, Lucæ 7. & cùm debitores appellauit eos qui erant extincti ruina turris, quando dixit: Putatis quòd ipsi debitores fuerint præter omnes homines? Proinde cùm dicitur: sicut & nos dimittimus debitoribus nostris; non exigit potissimùm pecuniam dimittere debitoribus, sed quæcunque in nos alius peccauerit. Porrò quod in oratione quotidiana docet

docet orare? Et dimitte nobis debita nostra; de A duobus nos instruit, videlicet vt cogitemus nos semper esse peccatores, nec sine peccato in hac vita quenquam viuere cõtra Pelagianos, & vt quotidianam & indeficientem patris indulgentiã securè speremus, ac post baptismũ peccatorum nos posse confidamus consequi remissionem. Non enim nisi baptizatorum & fidelium est hæc oratio, quibus solis competit Deum vocare patrem suum. Itaque hac petitione Dominus salubriter nos memores esse voluit & nostræ infirmitatis, ne efferamur: & paternæ misericordiæ, ne vnquam desperemus. Per hoc autem quod adiecit; sicut & nos dimittimus debitoribus nostris; & significare voluit rationem qua maximè possimus Dei indul- B gentiam obtinere, & charitatis fraternæ necessitatem nobis commendare, dum nos orantes peccatorum nostrorum remissionem hac conditione constrinxit, vt sic nobis debitum dimitti postulemus, sicut ipsi dimittimus debitoribus nostris, id est, his qui in nos peccauerunt. Quoniam enim sciebat Dominus nec vitam nostram coram Deo posse carere offensionibus, nec conuersationem fidelium inter se, semper nos precari voluit peccatorum remissionem, sed ea lege qua aliis remittimus peccata, vt mutuis offensionibus, quæ quotidiè incidunt, fraterna charitas qua maximè Deus delectatur, non corrũperetur, nec vnquã in ignoscẽdo aliis fatigaretur, qui quotidie sua à Deo hac C lege ignosci peteret. Liquet ergo quàm grauiter peccẽt qui hac oratione apud Deum vtuntur, nec tamẽ debitoribus suis dimittere volunt in se commissa. Non enim solùm mendacij crimen coram Deo incidunt, sed etiam suæ cõdemnationis fiunt pronunciatores, apertè significantes, iustè sibi à Deo nõ remitti sua peccata. Et certè vt saluberrima nobis & vtilissima fraternæ charitati seruãdæ est hîc à Domino apposita conditio, ita & æquissima est. Nihil enim iniquius & impudentius esse potest quàm optimi patris deprecari vindictam, in quẽ multa & magna delinquimus, cùm ipse non nisi beneficiis nos semper afficiat, & tamen leuem offensam in fratre nolle remittere, in quem & nos D subinde peccamus, vt hic sit potius mutua veniæ permutatio quàm ignoscẽtia. Duplici enim nomine par est nos fratri ignoscere, si velimus Deũ nobis ignoscere, tum scilicet quòd minor sit fratris offensa quæuis in nos, quàm nostra in Deum: tum quòd illius etiam indulgentia nos vicissim quandoque indigeamus. Hic certè obseruandum, quòd cùm omnia vitia studiosè cauere debeamus, maximè odium fraternum nobis vitãdum est, vtpote per quod singulariter id perditur, vnde & pro cæteris delictis veniam accepturi eramus. Vnde Augustinus in quodam sermone super orationẽ Dominicam: Si quid aliis sensibus, aliis cupiditatibus peccaueras, hinc erat sanandũ, quia dicturus eras; E Dimitte nobis, sic & nos dimittimus. Qui te instigat vt vindiceris, perdet tibi quod dicturus eras, sicut & nos dimittimus. Illo perdito, cuncta tenebuntur, omnino nihil dimittitur. Hæc ille. Porrò quod dicitur; sicut & nos dimittimus debitoribus nostris; non sic intelligendum quasi satis sit nos dimittere debitoribus nostris cùm ab eis rogamur, sicut nos Deum pro remissione rogamus. Nam etiam antequam rogemur, dimittere nos ex animo debere debitoribus nostris, docet illud Marc. 11. Cùm stabitis ad orãdum, dimittite si quid habetis aduersus aliquẽ, vt & pater vester qui in cœlis est dimittat vobis peccata vestra. Proinde cautè legendus D. August. in Enchirid. c. 73. sic scribens: Quia hoc tam magnum bonum (scilicet diligere inimicum) tantæ multitudinis non est, quantam credimus exaudiri cùm in oratione Dominica dicitur; Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris; proculdubio verba sponsionis huius implentur, si homo, qui nondum ita profecit vt diligat inimicum, tamen quando rogatur ab homine qui peccauit in eum vt ei dimittat, dimittit ex corde, quia etiã sibi roganti vult vtiq; dimitti, cùm orat & dicit; sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, id est, sic dimitte nobis debita nostra rogantibus nobis, sicut & nos dimittimus rogantibus debitoribus nostris. Intelligendũs est enim Augustinus de exteriori remissionis significatione, quemadmodum secundùm Thomam in Summa loquitur de exteriori dilectionis signo, aut speciali dilectione inimicorum. Certè in commentario super sermone Domini in monte, disputans num satis sit dimittere rogantibus, tandem; concludit; quapropter fatendmm est, omnia peccata dimittenda esse quæ in nos admittuntur, si volumus nobis à patre dimitti quæ admisimus. Est autem dimittere debitoribus, ex corde iniuriam illatam remittere, sic vt pro ea non cupiamus ex ira aliqua vindictam illis inferre, aut ab alio, etiam ab ipso Deo, inferri. Dicimus, ex ira aliqua. Nam aliquando fraterna charitas aut ordo iustitiæ requirit vt vindicta inferatur aut requiratur, maximè à prælatis & iudicibus. Rursum & illud annotãdum, aduerbium, sicut, non denotare hîc omnimodam similitudinem. Neq; enim petimus æqualem misericordiam Dei cum ea quam fratri exhibemus, sed longè maiorem, cùm frequenter imperfecta satis sit dilectio qua fratri ignoscimus: Denotat ergo tantum, sicut hic simplicem similitudinẽ, videlicet vt & nos nostris debitoribus dimittamus, & Deus nobis, non autem æquali dilectione. Quem sensum indicat satis quod postea explicans Dominus subiicit: Si enim dimiseritis hominibus, &c. Et quod Lucas habet: Dimitte nobis peccata, siquidem & nos dimittimus omni debenti nobis. Annotandũ præterea, quod per debita hoc loco non propriè intelliguntur pœnæ peccatis cõmissis debitæ, cùm, vt prius dictum est, pro debitis peccata posuerit Lucas, tamen dupliciter dimittuntur nobis peccata, videlicet vel secundùm culpam, vel etiam secundùm reatum pœnæ post remissionem culpæ permanentem: quo vtroq; modo intellexisse Augustinum hanc petitionẽ patet ex his quę scribit in Enchiri. cap. 71. Delet, inquit, omnino hæc oratio minima & quotidiana peccata. Delet & illa à quibus vita fidelium etiam sceleratè gesta, sed pœnitudo in melius mutata, discedit. Dum enim dicit delere illa peccata à quibus discedit vita iam in melius mutata, omnino videtur loqui de dimissione non tam quoad culpam, quàm quoad pœnæ reatum. Et proinde in hac petitione etiam includitur sensus illorum qui per debita volunt intelligi pœnam peccato debitam.

ET NE NOS INDVCAS IN TENTATIONEM. SED LIBERA NOS A MALO. AMEN.] Pro, inducas, Augustinus legit, inferas, annotans tamen quosdam codices habere, inducas, ac dictionem Græcam εἰσενέγκῃς vtrunque significare, quæ tamen magis significat inferre quàm

quàm inducere. Nam inducitur in aliquid etiam volens amicus, εισενέγκειν verò magis est vi inducere in aliquid, quod est inferre Latinis. Idē August. notat multos sic legere: Ne nos patiaris induci in tentationem; exponentes videlicet quomodo dictum sit, Ne nos inducas. Sic enim Cyprian. legit. Porrò his præscriptis verbis communiter intelliguntur duæ contineri petitiones, vt septem sint huius orationis petitiones, quarum duæ postremę sic distinguuntur secundùm Augustinum, vt priore petamus non induci in malum quo caremus: posteriore verò, liberari à malo in quod iā inducti sumus. Itaque tribus postremis petitionibus tria mala deprecabimur, præterita, futura, & præsentia. Ad quod significandum videtur in Ecclesiastico B missæ officio post orationem Dominicam subiici; Libera nos quæsumus Domine ab omnibus malis, præteritis, præsentibus, & futuris. Piè certè & doctè in his tribus petitionibus postremis philosophatur D. August. lib. 2. de peccat. merit. cap. 4. Si ergo, inquit, desideriis concupiscentiæ carnis illicita voluntatis inclinatione consenserimus, ad hoc sanandum dicimus: Dimitte nobis debita nostra; adhibentes remedium ex opere misericordię, in eo quod addimus; sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Vt autem non ei consentiamus, deprecamur adiutorium, dicentes: Et ne nos inferas in tentationem. Deinde addimus quod perficietur in fine, cùm absorbebitur mortale à vita; C Sed libera nos à malo. Tunc enim nulla erit talis concupiscentia, cum qua certare, & cui non consentire iubeamur. Sic ergo totum hoc in tribus beneficiis positum breuiter peti potest. Ignosce nobis ea in quibus sumus abstracti à concupiscentia, adiuua ne abstrahamur à concupiscentia, aufer à nobis concupiscentiam. Alij, vt prius dictum est, sic distinguunt postremas duas petitiones, vt priore deprecemur peccandi occasiones, posteriore afflictiones. Verùm simplicius & rectius dicetur, duas has vltimas partes vnam constituere petitionem, vt sex tantum sint orationis huius petitiones. Hæc enim petitio; Libera nos à malo; cùm per aduersatiuam coniunctionem cum superiori connectatur, non rectè potest intelligi noua esse petitio D à superiori diuersa, sed dicendum idem per eam rogari affirmatiuè, quod prius rogabatur negatiuè. quemadmodum non sunt duæ diuersæ petitiones si quis dicat: Domine ne in furore tuo arguas me, sed remitte clementer peccata mea. Semper enim in aduersatiua, secunda propositio asserit contrarium eius quod in priore negabatur. Videri autem potest sexta & vltima petitio quoad priorem eius partem, non consona satis multis scripturis. David enim optat tentari à Deo, dicens: Proba me Domine, & tenta me. Et Tobiæ dicit Angelus: Quoniam acceptus eras Deo, necesse erat vt tentatio probaret te. Et Iacobus: Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis. Cùm ergo David cupiat tentari, cùm necesse sit eum tentari qui Deo est acceptus, cùm denique tentatio oborta gaudium sit reputandum, cur docemur tentationem deprecari? Pro apparentis huius difficultatis dissolutione, & petitionis istius recta intelligentia sciendum, quòd cùm tentare propriè sit, quemadmodum dictum est circa caput Matth. 4. explorare & probare aliquem, idq; & variis modis, & diuersa intentione fieri contingat, variè etiam de tentatione scripturam loqui

Psal. 25. Tobiæ 12. Iacobi 1.

A vsu venit. Et quidem quod ad propositum spectat, duplex est tentatio, quædam scilicet per prosperitates & voluptates propositas, alia per aduersitates & afflictiones. Per vtraque enim hæc probatur qualis sit homo, sed alio fine per hæc tentat Deus, alio fine diabolus. Deus enim per illa tentat, tantum vt homo sibi aliisq; innotescat, diabolus verò eo fine vt in peccatum hominem pertrahat: similiter mundus & caro tentat, quæ sunt diaboli ministri. Itaque tentatio, dum consideratur eo fine facta quo procedit à Deo, bona est, in scripturis commendata, nec viro iusto simpliciter deprecanda. Quatenus verò consideratur eum eo fine quo procedit à diabolo, mala est, & omnino deprecanda. Præterea sciendum secundùm Augustinum non doceri nos hic à Christo precari ne tentemur, sed ne à tentatione superemur. Aliud enim est secundùm Augustinum tentari, aliud induci in tentationem, quod secundùm eum est, vinci à tentatione, idq; consentiendo vel cedendo. Consentiendo, dum tentamur per suggestionem voluptatum: cedendo, dum tentamur per immissionem afflictionum. Cùm ergo, inquit ad Probam, dicimus: Ne nos inducas in tentationem, admonemur hoc petere ne deserti eius adiutorio, alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti. Ex commentariis autem Chrysostomi & Cypriani patet satis eos intellexisse his verbis nos iussos precari etiam vt ne Deus sinat nobis tentationem obuenire, & non solùm vt ne sinat nos à tentatione superari. Quæ quidem intelligentia simplicior est, & scripturæ magis consentiens. Nam cùm dicitur in Psalmis: Induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro, imposuisti homines super capita nostra; inductum fuisse in laqueum, non est superatum iam fuisse à malis, sed simpliciter incidisse in mala, quemadmodum satis patet ex his quæ sequuntur. Ita etiam iubemur precari ne nos Deus inducat in tentationem, hoc est, ne sinat nos incidere in tentationem, aut tentationem nobis obuenire, idque ideo secundùm Chrysostomum & Cyprianum orare iubemur, vt memores simus nostræ infirmitatis, nec de nobisipsis confidentes nos tentationibus ingeramus. Quamuis enim dum incidimus in tentationes, viriliter contra standum sit, imo eæ secundùm doctrinam Iacobi pro gaudio ducendæ sint, tamen quamdiu eas nondum incidimus, rectè memores nostræ imbecillitatis eas deprecamur. Proinde vt perfectus & integer habeatur huius petitionis intellectus, conueniens fuerit vtramque expositionem, nempe Augustini & Chrysostomi, simul comprehendere, vt dum dicimus: Ne nos inducas, &c. intelligamus nos precari, ne Deus sinat nos incidere in tentationem, aut ne iam tentatione occupatos sinat ab ea superari. Vtroque enim modo E inducimur in tētationem. Ducimur enim in eam, cùm illa primùm nobis immittitur, ducimur deinde in ea magis ac magis, cùm illa totos nos occupat superando & perdendo. Bene autem iubemur precari: Ne nos inducas, (quod tamen scripturæ more debet accipi pro, ne sinas nos induci, nam propriè Deus in neutram tentationem prædictam inducit, considerando eam vt est sollicitatiua ad peccatum, quomodo de ea hîc est sermo) vt intelligamus aduersarium nihil contra nos posse, nisi Deus ante permiserit, ac proinde omnis noster timor & deuotio conuertatur ad Deum, vt pulchrè

Psal. 98. Iacobi 1.

annotat Cyprianus. Duorum ergo hæc verba nos commonefaciunt, videlicet & infirmitatis nostræ quæ metum nobis meritò incutere debet, & præter Deum nullum nobis metuendum quantumuis nobis potentiorem, eiusq; beneficium esse quicquid à diabolo non patimur, aut quicquid non delinquimus. Porrò hanc precationem iussit Dominus discipulos suos specialiter orare instante passionis suæ tempore, cùm dixit: Vigilate & orate vt non intretis in tentationem. Iam quod sequitur Libera nos à malo; quomodo sit intelligendum, ex præcedenti patet explicatione, cùm, vt dictum est, idem iam petatur affirmatiuè, quod prius negatiuè petitum est. Atque hæc videri potest ratio quare hæc omissa sit à Luca, quòd scilicet in superioribus verbis includeretur. Itaque sicut dupliciter inducimur in tentationem, sic dupliciter liberamur à malo. Liberamur enim à malo, dum præseruamur ne in malũ incidamus. Et rursum, dum occupati à malo, eripimur ab illo vt ne nos superet & perdat. Potest autem hîc ablatiuus, malo, accipi pro diabolo, quomodo accipit Chrysostomus, & suadet articulus Græcus τοῦ πονηροῦ. Diabolus enim per antonomasiam rectè malus singulariter dicitur, eo quòd in extremo malitiæ positus sit irreconciliabili odio nobis & Deo contrarius, à quibus tamẽ læsus non est, atque vt ab hoc quidem singulariter liberemur, iubemur precari, vt erudiamur aduersus proximos non commoueri acerbius propter mala quæ patimur ab eis, sed ab istis in illũ transferre inimicitias quasi in cunctorum caput & causam malorum, vt philosophatur doctè Chrysostomus. Aliter etiam rectè ablatiuus, malo, ad rem refertur, vt accipiatur pro re quæ mala est, hoc est, malitia, qualis est occasio peccati & afflictiones quæuis, quas docemur deprecari non simpliciter, sed quatenus mala quædam sunt, hoc est, impeditiua eius quod verè bonum est. Secundùm quem sensum hæc pars etiam explicat superiorem partem, nimirum quòd tentationem non debeamus deprecari nisi quatenus mala est. Igitur cùm quinta petitione deprecati simus mala præterita, hac sexta & vltima petitione deprecamur præsentia simul & futura. Ex omnibus autem quæ hactenus pro explicatione orationis Dominicæ dicta sunt, potest hæc oratio paraphrastica enarratione sic dilucidari: Domine Deus qui cùm cœlos inhabites, omnibusq; creatis imperes, tamen ineffabili tua benignitate dignatus es noster & esse & dici pater, non tantùm ratione creationis, ob quam omnium es hominum & Angelorum pater, nec ea solum ratione qua olim pater vocari voluisti Israeliticæ gentis, ob peculiarem nimirum eius gentis curam, & effusam tuam in eos benignitatem, sed multò magis ob cœlestem regenerationem, qua nos, prius ex communi patre terreno Adam infœliciter semel genitos, adoptasti in filios tuos, cœlestis tuę hæreditatis futuros participes, nomen illud dignissimum quod vnigenito tuo filio prius proprium erat, per ipsum filium nobis te per fidem agnoscentibus communicans, ac spiritu tuo misso in cordibus nostris fiduciam suggerens, vt noua iam appellatione te patrem inuocemus, & illiberali illo seruitutis timore deposito, filiali tibi deinceps seruiamus reuerentia, nec præter te alium iam in terris solito more patrem spectemus, postquam cœpimus te patrem habere in cœlis, fraternaq; posthac nos mutuò prosequamur charitate, qui eundem sortiti sumus patrem, ac terrenis omnibus contemptis ad cœlestia mentes erigamus, vbi te verum patrem esse cognoscimus. Qui iam duplici nomine summè es nobis colendus, ac omni gloria & laude prosequendus, videlicet quòd & pater noster sis, & in cœlis habitans veluti omnium Dominus. Qui rursum duplici hoc nomine fiduciam præbes quiduis à te impetrandi, quod iustè & salubriter à te petitur, cùm & nihil nõ possis, pro tua omnipotentia: & nihil non nobis faueas, pro paterna tua in nos beneuolẽtia. En nos tua dignatione filij tui, fiducia bonitatis & potẽtiæ tuæ erecti, nec non & filij tui vnigeniti salutari præcepto prouocati, concordibus votis (sic enim ille nos orare voluit omnis cõcordię auctor & magister, sic docuit acceptas tibi fore preces nostras & apud te efficaces) paternã tuam inuocamus benignitatem. Et quoniam & tuæ dignitati paternæ, & nostræ filiali conditioni par est, vt ante omnia & in omnibus tuam vnius quęramus gloriam, tuiq; nominis celebritatem, imprimis optamus quod solum tibi potest à nobis optari, vt nomen tuum verè solum sanctissimum, quod à plerisque omnino ignoratur, à plerisque etiam blasphematur, variisq; modis ignominia (quantũ in ipsis est) afficitur, dono tuæ gratiæ passim sanctum habeatur, ac sanctitate eius cognita colatur ac glorificetur vt dignum est. Tu enim vt solus natura sanctus es, atq; ab omni vitij corruptione alienissimus, ita solus es cui ab omnibus veneratio ac gloria deferri debet, quod etsi omnes tibi debeãt, nequaquam tamen præstare possint, nisi tua gratia & ad cognitionem sanctitatis tuæ proficiant, & ad dignam eius venerationem prouocẽtur. Vt autem nominis tui sanctitas apud omnes obtineat, precamur & illud, vt sicut tibi soli competit regnare qui omniũ es Dominus: ita regnum tuum in hoc mundo adueniat, quo iam noua ratione per spiritũ tuum regnes in cordibus omnium, destruens regnum peccati & diaboli, qui superbè cõtra te insurgens, occulti iudicij tui permissione totũ hunc mundũ tyrannica sibi vsurpare potestate ausus est. Ita autem iam regna per spiritũ tuum in cordibus nostris, quamdiu mortale hoc corpus circumferimus, vt illo deposito nobis cõtingat regnum illud tuum beatũ, quo modò cum sanctis spiritibus fœliciter regnas in cœlis. Veniat & tandem consummatissimum illud regnum tuum, quod securi filiali iure expectamus tecum fœliciter ab omni malo liberi in æternum regnaturi, quando destructa morte, exutoq; sua potestate diabolo, omni denìq; terreno principatu abolito, solus cum tuis regnabis, nullis relictis qui tuę rebelles sint voluntati, quiue regni tui tranquillitatem & fœlicitatẽ perturbent, ac nomen tuum non vel inuiti cogantur sanctum ac tremendum agnoscere. Consummatissimum enim illud tuum regnum omnibus votis optamus, non quòd præfinitum à te tempus anteuerti possit, sed quòd sanctificationem nominis tui, quæ tum passim obtinebit, desideremus, quodq; nobis perfectam eam fœlicitatem quæ tum sanctis tuis cõtinget, optemus. Porrò quo priusquam regnum illud tuum reueletur, hîc interim sanctificetur nomẽ tuum, ac nobis hîc interim cœlestis regni imitemur conuersationem, sicq; tandẽ regni tui mereamur esse participes, da vt quemadmodum in cœlo omnes tuæ obtemperant voluntati facientes quicquid iusseris, & summa cum alacritate facientes:

tes: ita in terris à nobis hominibus fiat quicquid A vis, hoc est, quicquid præcepisti nobis, qui nihil præcipere aut velle potes nisi quod æquissimum est & optimum, adeò vt ideò aliquid iustum sit & bonum, quòd tua voluntas sic decreuerit. Dedisti quidem pater liberam nobis faciendi quæ iussisti voluntatis potestatem, verùm hæc nostro vitio ad eam recidit infirmitatem, vt ad amandum & exequendum, maximè constanter, ex integro atque alacriter tua præcepta, non sufficiat sibi, nisi tuæ gratiæ munere preueniatur & adiuuetur continuè. Hæc sunt clementissime pater præcipua nostra vota, quibus quæ spiritualia sunt bona, eoque ante omnia à nobis optanda, toto corde desideramus. Cæterum cùm mortali nos corpore indue- B ris, quod vt spiritui seruire possit, quotidiano eget alimento, tuq; non spiritualium tãtùm, sed & corporalium bonorum omnium sis author, & patris proprium officium sit filiis suis victum prospicere. Deinde cùm & volueris omnium temporalium necessitatum solicitudinem tibi nos committere, da etiã nobis filiis tuis in hac caduca vita, quãdiu dicitur hodie, panem qui è tua constitutione nobis competit. Da saltem in hac nobis die, crastino enim die te rursum orabimus, qui nos per filium tuum docuisti non esse solicitos de crastino, sed veluti in diem viuere de tua prouida & potenti benignitate securos. Da autem quotidianum & essentialem panem, hoc est, facilè parabilem, & ad C quotidianum victum substantiæ nostræ necessarium, neque enim cum filiis huius mundi exquisitum, superfluum, ac luxuriosum cibum requirimus, quibus vetitum est carnis curam facere in desideriis & concupiscentiis eius. Da pater hunc nobis panem, vt, te donante, ex iniustitia non manducemus panem alienum, & sanctificatum de manu tua, sine omni peccato accipiamus quem iustè parauimus, sine cuius etiam munere nõ fit vt partus cibus nobis conseruetur, ita vt quoties cibum sumimus, nouo munere à te nobis eum dari credamus. Cùm autem non caducam solùm hanc vitam viuamus, sed ad nouã, eamq; spiritualem tuo munere regenerati simus, multò magis à te spiri- D tuum patre flagitamus, vt quotidie spiritalem nobis panem, qui propriè noster est, vtpote nõ communis infidelibus nobiscum, suppedites, fulciendæ animæ nostræ adeò necessarium per singulos dies, vt nisi illum quotidie dederis qui solus dare potes, spiritus noster inopia panis deficiens in te subsistere non valeat. Hic autem noster panis animæ substantiam fulciens, est doctrina tua Euangelica, præceptorum tuorum assidua meditatio & obseruatio, ac sacrosanctum filij tui corpus, in cibum tuis filiis relictum: quorum primum quidem frustra nobis à doctoribus tuis proponitur, nisi tu per eos illum panem nobis dederis: secundũ quoque nõ nisi tuæ gratiæ dono assequi nobis datum E est, & tertium si quis sumpserit, te non inuisibiliter illud porrigẽte, nihilo discedet vegetior quàm venerat. Porrò cùm vt bonorum omnium nobis es author, ita sis solus malorũ omnium, sine quibus à nobis in hac non viuitur vita, liberator: sicut hactenus optanda omnia bona à te postulauimus, ita & deprecanda omnia mala tuo munere à nobis auerti precamur. Et quidẽ imprimis ea deprecamur mala, quę maximè mala sunt, quæq; certum est nostra culpa iam nos incidisse, peccata scilicet quæ in te vel ignorantia, vel infirmitate humana, vel, quod absit, diabolica malitia commisimus, iræ tuæ & vltioni nos constituentes obnoxios. Ea indulgentissime pater nobis filiis tuis clementer remitte, non imputans nobis ad punitionem & vltionem eis secundùm iustitiæ tuæ rigorem debitam, sicut & nos ipsi tuis mandatis obedientes remittimus iniuriam iis qui deliquerũt in nos. Non enim audemus alia conditione à te delictorum nostrorum quibus te offendimus, veniam postulare, quàm qua ipsi fratribus nostris in nos delinquentibus veniam dedimus. Impudentissima enim postulatio fuerit, si à te omnium Domino, in quem & multa & magna delinquimus, remissionem speraremus, cùm ipsi in conseruos nostros, ac fratres, tuosq; filios ridigi remittere recusemus & pauca & parua ab eis in nos commissa, in quos subinde & nos quoque peccamus, vt hîc sit potius mutua veniæ permutatio quàm ignoscentia. Omnes autem oramus delictorum nostrorum remissionem, & quotidie oramus, quòd in multis quotidie offendamus omnes, nec sit qui gloriari possit mundum se esse ab omni peccato. Et tamen cum fiducia id quotidie orare non dubitamus, quòd persuasi simus paternam tuã misericordiam sic esse perpetuam, quomodo experimur in nobis perpetuam esse miseram peccandi necessitatem, aut verius infirmitatem. Postremùm cùm mille nobis impendeant in hac vita peccandi occasiones, à carne, à mundo, & à diabolo, & nunc quidem prosperitate ac voluptatum suggestione, nunc verò aduersitatibus & afflictionibus solicitemur ad peccatum, nec tamen fieri possit nisi te permittente, vt vel à quoquam tentemur, vel tentati superemur, precamur vt qua benignitate cõmissa peccata remittis, eadem etiam non patiaris nos tali tentatione oppugnari quæ ad peccatũ solicitet (hanc enim nostræ imbecillitatis conscij trepidè metuimus) aut iam tentatos tentationi succumbere, sic vt vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti, quin potius à malo quouis imminente nos libera, auertẽdo illud à nobis, ne veniat super nos, aut si occulto tuo iudicio malum aliquod nos occupauerit, sic nos ab eo libera, vt ab eo non deiiciamur superati, non sinens nos tẽtari supra id quod possumus, sed faciens cum tentatione fœlicẽ euentum, vt possimus sustinere, & malum ipsum superare. Malum autem id demũ ducimus, quod quouis modo nobis impedimento sit ad virtutem, & peccati alicuius occasio fit, auocans nos à summi veriq; boni adhæsione & consecutione. A quali quidem malo scimus nos in hac vita non posse omnino esse liberos, sed tamen vt quàm minimum mali nos infestet precamur, cum gemitu desiderantes ad eam transferri vitam, in qua ab omni tentatione, omniq; malo liberi tecum fœliciter regnemus in secula seculorum. Quæ cuncta benignissime pater vt impleantur, ardentibus votis paternam tuam benignitatem rogamus. Amen.

Quod autem in Græcis codicibus ante Amen, legitur: Quoniam tuum est regnum, & potestas, & gloria in secula; cùm à Hieronymo, Augustino, Ambrosio, & Cypriano lectum non fuerit, apparet ex solenni consuetudine additũ à Græcis: sicut & salutationi Angelicæ quædam adiecerũt, videlicet, quia peperisti saluatorem animarum nostrarum.

SI ENIM DIMISERITIS HOMINIBVS PECCATA EORVM, DIMITTET ET VOBIS, &c.] Declarat Dominus quare re-

missionem peccatorum petendam docuerit, cum ea conditione, sicut & nos dimittimus, ostendens certè quantum desideret mutuam in nobis peccatorum cōdonationem, ad fraternæ charitatis conseruationem; & obtinendum peccatorum remissionem, planè necessariam, quòd ex omnibus sententiis quibus nos orare præcepit, eam potissimum commendādam & declarandam iudicauit, quæ pertinet ad remissionem peccatorum. Vnde Augustinus sermone quodam: Prætermissis omnibus petitionibus quas non docuit, illam maximè docuit, qua dicitur: Dimitte nobis debita nostra, &c. Non multum fuerant illa commendanda, in quibus si peccator est, vnde curetur agnoscat: commēdanda cætera, in quibus si peccaueris, non est vnde saneris. Est autem hæc ratio consequendæ remissionis peccatorum & æquissima, vt prius dictum est, ita vt nemo de ea conqueri possit, cùm quisque iudicio quo iudicauerit, iudicetur à Deo: & simul est promptissima, facillima, atque misericordissima, cùm in nostra potestate constituatur consequi peccatorum remissionem, idq; à Deo, quem grauius offendimus, quàm quisquam nos offendere possit. Porrò quod dicitur pater cœlestis dimissurus, si nos dimiserimus proximis, intelligendum est, quemadmodum omnes aliæ similes promissiones, nisi quid aliud obsit. Non enim fornicatio iniuriam aliis remittendi sua dimittentur peccata, quamdiu talis perseuerat, quāuis verisimile sit & bene sperandum, talem aliquando à Deo ob iniurię remissionem propter Deū factam, consecuturum misericordiam, vt resipiscens peccatorum suorum consequatur remissionem: atque ob id Dominus videtur iniuriæ condonationem singulariter promissionis huius priuilegio ornasse, quòd nulla sit alia ratio efficacior ad consequendum remissionem peccatorum à Deo, quàm si ipsi iniuriam aliorū remiserimus ex animo: sicut contrà nihil æquè obest ad remissionem consequendam, quàm iræ & odij reseruatio. Rursum quod dicitur: Si vos dimiseritis, & pater vester dimittet; non sic est accipiendum, quasi nostra remissione mereamur Dei remissionem, cùm hęc sit gratuita. Nō enim dicitur: Si vos dimiseritis, & pater vester dimittit, sed dimittet, cùm scilicet illum rogaueritis. Latè autem & pulchrè hunc locum explicat Sapiens, sic scribens: Qui vindicari vult, à Domino

Eccle.28. inueniet vindictam, & peccata illius seruans seruabit. Relinque proximo tuo nocenti te, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur. Homo homini reseruat iram, & à Deo quærit medelam? In hominem similem sibi non habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur? Ipse dum caro sit, reseruat iram, & propitiationem petit à Deo? quis exorabit pro delictis illius? In qua lectione nostræ literæ, præter alia in quibus non satis cōsentit cum Græcis, annotandum pro eo quod dicitur: Qui vindicari vult; rectius legi debere actiuè; qui vindicare vult. Est enim Gręcis ὁ ἐκδικῶν, id est, vindicans, vel is qui vindicat. Et pro, relinque, rectius verteretur, remitte. Est enim Græcis ἄφες, idem verbum quod hic ponitur in oratione Dominica. Nec est in Gręcis inocenti te; sed ἄφες ἀδίκημα τῷ πλησίῳ, id est, remitte iniuriam proximo. Sed de his videre licet nostra in Ecclesiasticum commentaria.

CVM AVTEM IEIVNATIS, NOLITE FIERI SICVT HYPOCRITÆ, TRISTES, EXTERMINANT.] Eodem modo iam

A auocat ab ostentatione ieiunij, quomodo suprà auocauit ab ostentatione eleemosynæ & orationis, rectè doctrinam de oratione in medio tradēs, quòd illa duas illas socias habere debet, eleemosynam & ieiunium, quas Augustinus in quodam sermone duas esse dicit alas orationis, quibus subuehitur in cœlum. Bona est enim, inquit Angelus Tobiæ, oratio cum ieiunio & eleemosyna. Hic autem primùm notandum, quòd pro tristes, Græcis sit σκυθρωποὶ, quod non tristitiam animi significat, sed tristitiam vultus, vt rectè verti possit, tetrici. Non enim fieri potest vt non sit tristis animo qui rectè ieiunat, cum tristitiæ & mœroris alicuius gratia ieiunium suscipiatur vt in plurimum. Sed vetat

B Dominus ne tristitiam vultu præferamus, nec id tamen simpliciter, sed ne simus tristes vultu sicut hypocritæ, qui scilicet ea intentione tristitiam vultu præ se ferunt, vt cognoscant homines illos ieiunare, quos ideo Dominus hypocritas vocat, hoc est, simulatores, siue quòd tristitiā quam vultu præferunt, non habeant in animo: siue quòd velint videri carnis suæ castigatores, sobrij & casti, cum suo ieiunio nihil intendant præter humanam laudem. Notandum secundò, quòd pro exterminant, (quod verbum Hieronymus in scripturis vitio interpretum tritum esse dicit, aliam habens significationem quam quæ ei propriè conuenit) hic Græcè est, ἀφανίζουσι, quod est, corrum-

C punt, perdunt, vel secundum Hieronymum, demoliuntur, atque in hac significatione ferè semper oportet in scripturis accipere verbum exterminare dum occurrit. Sensus ergo huius loci est, quòd facies suas corrumpant & obscurent, hoc est, quòd natiuum faciei colorem studiosè immutent, affectato scilicet pallore, ac vultus tristi seueritate. Quod verò sequitur, vt pareant hominibus ieiunantes, id est, vt videantur hominibus ieiunare, (nam participium Græcorum more positum est pro infinitiuo, sicut & postea, ne videaris hominibus ieiunans) non sic est accipiendum, quasi vellent videri ieiunare cùm non ieiunent, sed quòd ieiunium suum omnibus cognitum esse vellent.

D Vnde ad vitandam hanc amphibologiam Erasmus vertit; quo conspicuum sit hominibus ipsos ieiunare. Quod si hypocritas vocat eos, qui cùm verè ieiunent, ieiunium suum conspicuum esse volunt hominibus, quanto magis sunt hypocritæ, qui cùm non ieiunent, volunt tamen videri ieiunare? quales etiam suo tempore multos fuisse deplorat Chrysostomus. Quod autem subditur: Tu autem cùm ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua; non sic est accipiendum, quasi vnctionem capitis & lotionem faciei præcipere velit Dominus ieiunanti: sed metaphorica est locutio, qua significare vult dissimulandum esse ieiunium. Mos Mos Pa-

enim Palesthinæ terræ (vt notauit Hieronymus, lestinæ

E & scripturæ vbique demonstrant) erat, vt qui lugerent, vnguentis & lotione abstinerent: contrà verò qui lætiores erant, vngerentur, maximè in capite, & facies suas accuratè lauarent. Sic Dauid 2.Reg.

post ieiunium & luctum pro puero quem pepererat Bethsabee, dicitur lotus & vnctus. Sic Ruth Ruth

dictum est: Lauare & vngere, & induere vestimentis cultioribus. Et mulieri Thecuitidi dixit Iona- 2.Reg.

dab: Lugere te simula, & induere veste lugubri, & ne vngaris oleo, vt sis quasi mulier plurimo iam tempore lugens mortuum. Igitur quoniam vnguentis delibuti & loti nihil minus quàm ieiunare &

re, & lugere videntur, dissimulationem ieiunij per hæc Dominus significare voluit. Itaque non tam quid litera significet obseruandum hic est, (quamuis ad literam obseruatum cautela sit vngere caput, & lauare faciem) quàm quid hoc loquendi modo Dominus significare intenderit. Diuus Augustinus autem ad mysticum confugit hic rursum sensum, intelligens tunc nos vngere caput, cùm interius lætamur mente: quia vngere caput, ad lætitiam pertinet: Lauare autem faciem, quando simplici & mundo intentionis oculo ieiunamus, quia lauare faciem, ad mundiciem pertinet. Alij etiam vngere caput mysticè intelligunt, per virtutum operationem, veluti per oleum quoddam spirituale, principale cordis nostri vngere & impinguare, vt annotauit Hieronymus. Aut oleo misericordiæ vngere & A lætificare caput nostrum Christum, qui clamat in Euangelio: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis; quem sensum ponit Chrysostomus in secunda expositione, & Gregorius in homilia, addens: Illud enim ieiunium Deus approbat, quod ante oculos eius manus eleemosynarum lauat. Basilius sermone primo de ieiunio: Vnge caput tuum, & faciem tuam laua. Ad mysteria te vocat sermo. Qui vngitur, chrismate perfunditur, Qui lauatur, abluitur. Ad interiores partes assume legislationem. Ablue animam à peccatis, vnge caput chrismate, vel oleo sancto; vt particeps sis Christi, & sic accede ad ieiunium. Ne demoliaris faciem tuam sicut hypocritæ. Demolitur B facies, cum interior dispositio ficto habitu externo obscuratur, tecta mendacio veluti quodam velamine expanso.

Sensu mystico. Matt. 25.

DOCET ABIICIENDAM CVRAM RERVM TERrenarum. Matth. 6. CAPVT XLII.

Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, vbi neq; ærugo neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt nec furantur. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.] ‖ *Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt?* ‖ *Nemo potest duobus dominis seruire, aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget: aut vnum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ.* ‖ *Ideo dico vobis, ne soliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nónne anima plus est quàm esca, & corpus plus quàm vestimentum? Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cælestis pascit illa. Nónne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum? Et de vestimento quid soliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est, sicut vnum ex istis. Si enim fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quantò magis vos modicæ fidei? Nolite ergo soliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primùm regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis.*] *Nolite ergo soliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies solicitus erit sibijpsi: sufficit diei malitia sua.*

C. 12. 86. C. 11. 49. C. 16. 95. C. 12. 86.

NOLITE THESAVRIZARE VOBIS THESAVROS IN TERRA, VBI ÆRVGO ET TINEA.] Auocàuit Dominus superiori capite à cupiditate laudis humanæ, hoc verò capite, quod est secunda pars capitis sexti apud Matthæum, multis iisdemq; mirè vrgentibus argumentis, auocat à cupiditate possessionum huius seculi, & solicitudine habendi, docens & in hac re quàm debeant suorum mores alieni esse à moribus Scribarum & Pharisæorum qui erant auari, atque à moribus vulgi passim superflua & cupiditate & solicitudine laborantis. Et conuenienti sanè ordine hæc doctrina superioribus subiicitur, non solùm quòd sicut superius, ita & hîc mala cupiditas amputatur, sed etiam quòd postquam dictum est de modo faciendi eleemosynam, commodè subiicitur exhortatio ad faciendum eleemosynam, idq; post doctrinam de oratione & ieiunio, quæ sine eleemosyna apud Deum sunt inefficacia. Deinde quoniam in oratione Dominica iussi sumus quotidianum tantùm aut essentialem panem petere, idq; hodiernum, rectè, velut in declarationem illius petitionis, subiungitur hæc doctrina, superfluam & cupiditatem & solicitudinem resecans. Superius quidem etiam ad rerum terrenarum contemptum inuitauit, cùm dixit: Ei qui vult tecū in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Et qui aufert quæ tua sunt, ne repetas, & his similia. Sed illic illa præcepit propter misericordiam & dilectionem etiam inimicis exhibendam, hîc verò ipsum per se stabiliuit facultatum contemptum, ostendens non solùm contemnendas rerum terrenarum possessiones propter eos in quos fit misericordia, sed & propter nos ipsos, adeò vt etiamsi nemo fuerit lædens, nemo in iudicium pertrahens, nihilominus præsentia contemnamus, eaq; indigentibus dispensemus. Ad quod vt mentes hominum extimularet, primùm pulchra, eaq; efficaci antithesi C vtitur. Nolite, inquit, thesaurizare, id est, ne reponatis vobis thesauros, &c. Quasi dicat: Si libet thesauros reponere, si animus est ditescere, agite, ostendam vobis quomodo id longè rectius assequamini, quàm vulgus hominum studet. Non recondite vobis thesauros in terra, perituros vtique, & variis obnoxios periculis, sed potius in cœlo, in æternum scilicet permansuros, atque ab omni periculo alienos. Efficacissima sanè est hæc persuasio, idq; duplici nomine, quemadmodum doctè ostendit Chrysostomus. Primùm quòd terrenum thesaurum ostendat facilè patère noxæ: & propterea quia terrenus est, non posse nobis esse perpetuum: cœlestem verò, tutissimum esse: & propterea D quòd cœlestis sit, nobis fore cum cœli possessione perpetuum. Quis autem non omnibus modis mallet thesauros tutos & perpetuos, quàm

periculis obnoxios; & omnino aliquando amittendos? Secundò huius persuasionis efficacia in A eo relucet, quòd inde Dominus ad eleemosynam cohortatur, vnde homines sibi metuentes ab eleemosyna maximè abstinent. Cùm enim homines metuant, ne per elargitiones eleemosynarum decoquatur & perdatur pecunia, hac ratione contrà docet, tum demum maximè eam nos recondere, ac tutam nobis seruare, cùm in eleemosyna distracta fuerit, imò non solùm nos conseruare thesaurum cùm in pauperes erogauerimus, sed etiam è contrario perdere nisi erogauerimus. Similis hortatio est apud Paulum: Diuitibus, inquit, huius seculi præcipe, non sublime sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo, bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamẽtum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam. Porrò thesaurizare thesauros in terra, non est solùm eos in terra defossos recondere, sed quomodolibet terrenas facultates hic in mundo colligere, aut collectas apud se seruare. Thesaurizare autem thesauros in cœlo, est apud Deum comparare & colligere futurorum premiorum merita. Quod quidem speciatim fit per eleemosynarum largitionem, generaliter verò per quæuis opera bona, vt thesaurizare in cœlo sit, diuitem fieri in operibus bonis. Hîc verò dum ad thesaurizandũ in cœlo Dominus cohortatur, videtur specialiter de ea locutus thesaurizatione quæ per eleemosynas fit, vt patet ex eo quòd cùm Lucæ 12. similibus verbis ad thesaurizandum in cœlo cohortetur, præmittat de eleemosyna, dicens: Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis, quò fur non appropiat, neq; tinea corrumpit. Sic & per eleemosynam thesaurizare docuit Tobias filium suum, dicens: Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiã exiguum lubenter impartiri stude. Premiũ enim bonum tibi thesaurizas in die necessitatis. Et postea Angelus Tobiæ: Bona est, inquit, oratio cũ ieiunio & eleemosyna, magis quàm thesauros auri recondere. Ideoq; & Psalmista de viro iusto dicit: Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi. Et: Feneratur Domino qui miseretur pauperis. Notandum autem, quòd Dominus iudicaturus incertitudinem terrenorum thesaurorum, tria ponat secundùm tres diuersitates diuitiarum. Metalla enim ærugine, vestes tinea demoliuntur. Sunt autem alia, quæ neque æruginem, neque tineam timent, vt lapides pretiosi, & ideo ponit generale detrimentum, scilicet fures. Sciendũ tamen quòd pro illo ; ærugo & tinea demolitur; Græcè est, σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει. Dictio autem σὴς nõ æruginem significat, sed tineam potius, vt ex omnibus illis locis patet, vbi nos in veteri testamẽto tineam legimus. Nam ibi Græca semper habent σὴς, & apertissimum id quidem est ex illo Ecclesiastici: De vestimentis procedit tinea; vbi Græcè est dictio σὴς. & ex illo Iacobi: Vestimenta vestra à tineis comesta sunt; vbi Greca habent ἱμάτια σητόβρωτα. Dictio verò βρῶσις, significat propriè comesturã, vel comestionem. Vnde alia litera habet: Vbi tinea & comestura exterminant, quæ lectio est apud Cyprianũ li. 3. ad Quirinum, & in secunda expositione Chrysostomi, vbi locus iste sic explicatur: Omnia bona mundi triplex tollit interitus. Aut enim

1. Timot. vltim.

Tobiæ 4.

Tobiæ 12.

Psal. 111.

Prou. 19.

Eccle. 41.

Iacobi 5.

à semetipsis veterascunt & tineant, sicut vestimenta, aut ipsis dominis luxuriosè viuentibus comeduntur, aut ab extraneis, vel dolo, vel vi, vel calumniis, vel quolibet alio iniquo modo diripiuntur, qui omnes fures dicuntur, quia per iniquitatẽ festinant aliena facere sua. Quidam verò Græci sic distinguunt inter σὴς & βρῶσις, vt σὴς sit vermis, qui vestibus aliisq; possessionibus innascitur: βρῶσις verò, putrefactio, qualis est rubigo, omnisq; similis corruptio rei ab ipsa re nata. Sed probabilissimũ est quod indicat Theophylactus, vt σὴς referatur ad vestes, βρῶσις verò ad cibos. Sic enim ille distinguit, vt nos quidem legimus eum nobis versum: Ærugo & tinea corrumpunt cibos & vestes, fures B autem aurum & argentum. Lucæ autem 12. solùm tineæ fit mentio, pro quo ibi ponitur σὴς.

VBI ENIM EST THESAVRVS TVVS, IBI EST ET COR TVVM.] Græcè non est thesaurus tuus, nec, cor tuum; sed, thesaurus vester, &, cor vestrum. Nec habent Græca; est cor tuum, sed, erit. Atque sic legitur apud Lucam: Vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit. Alterum hic iam Dominus argumentum profert, à thesaurizando in terra auocans, ad thesaurizandum verò in cœlo prouocans, quod argumentum petitum est à prouerbiali sententia, quales plurimum semper veritatis obtinent & efficaciæ. Omnino enim videtur prouerbialis tunc fuisse sen- C tentia, quemadmodum & hodie est: Vbi est thesaurus, ibi & cor. Et quidem hæc sententia idem iam agit efficacius, quod prius egit ostensione damni thesauri terreni, & lucri thesauri cœlestis, significans iam quòd etiamsi tutus permaneret in terra repositus thesaurus, nec illo tutior esset thesaurus cœlestis, non paruũ tamen consequatur homo incommodũ si thesaurizet in terra: magnũ verò econtrariò bonum, si thesaurizet in cœlo. Porrò cùm non totum quod intelligit Dominus voluit, verbis explicetur, potest argumentum totum explicari hoc modo: Meritò negligere debetis thesaurizandi in terra studiũ, & contrà potius intenti esse studio thesaurizãdi in cœlo, etiamsi quæ diximus de securitate thesauri cœlestis, & periculis D thesauri terreni, non ita sese haberent, eo quòd secundùm verissimã sententiã prouerbij vice vulgò iactatã: vbi est thesaurus vester, ibi & cor vestrum erit; quare si in terra thesaurizaueritis, simul cum thesauro vestro cor vestrum fixũ erit in terra, quo nihil potest esse vel iniquius, vel infœlicius. Quid enim iniquius & magis indignum, quàm mẽtem, quæ naturã cœlestis est, terræ affixam esse, ac vos qui cœlestem habetis patrem, & ad cœlestia vocamini, mente totos addictos caducis huius mundi rebus? Quid infœlicius, quàm diuinã hominis mẽtem tali subiectam esse seruituti & tyrannidi, vt terrenis rebus illigata nõ possit eã exequi, quę eius E sunt propria, diuinis scilicet rebus intẽdere & occupari? Quòd si verò contrà in cœlo fuerit thesaurus vester, iam vobis etiamnum in terra corpore detentis, mens vestra tota in cœlo erit, in quo vtiã mens vestra degat & fixa sit, mentis diuina conditio requirit, & vocatio vestra, si modò velitis promissorum cœlestium præmiorum aliquando esse participes. Et profectò, si nihil aliud, hoc vnũ satis esse debebat ad eximendam nobis omnium rerum mundi cupiditatem, quòd animus (hunc enim per cor hic significat) qui Deo, æterno bono, oblectari debebat, prorsus alligetur nihili

Lucæ

huius seculi rebus. Quę enim miseria quódve tormentum simile, quàm si homo ita dementaretur, vt sciens humanos cibos salubriores & delicatiores, non posset tamen nisi stercoribus vesci & oblectari?

LVCERNA CORPORIS TVI EST OCVLVS TVVS. SI OCVLVS TVVS FVERIT SIMPLEX.] Græcè non est corporis tui, & oculus tuus, sed absolutè, Lucerna corporis est oculus; quæ absoluta sententia plus habet gratiæ & dignitatis. Est enim sensus: Quod lucerna est in domo, hoc oculus est in corpore, non in tuo solùm aut in meo, sed in quouis hominis aut animantis corpore. Ex qua generali sententia iam infertur singulare quod erat docendum; Si ergo oculus tuus fuerit simplex. Nam coniunctionem illatiuam, ergo, & Græca habent & Augustini lectio. Est autem totus hic Domini sermo parabolicus & metaphoricus, quo per conditionem oculi corporalis ostendit conditionem oculi spiritualis, hoc est, mētis: quare primùm videndum quomodo litera conueniat oculo corporali, ac deinde quomodo eadē illa applicanda sunt oculo spirituali. Non enim quoniam Dominus oculum vocat simplicem & nequam, ideo non potest ad literam intelligi Dominus locutus de oculo corporali, vt quidam argumentantur. Nam etiam oculus corporalis rectè dicitur simplex, quia scilicet purus, vt exponit Hieronymus, nec habens admixtionem alicuius humoris impedientis & perturbātis visum. Et quāquam Latina dictio, nequā, non bene conueniat oculo corporali, Græca tamen dictio πόνηρος, id est, malus, peruersus, rectè dicitur de oculo corporali qui vitiatus est. Verùm tamen est quòd Euāgelista illis sit vsus dictionibus quæ oculo spirituali magis conueniunt quàm corporali, vt intelligeremus transitum debere fieri ab oculo corporis ad oculum mentis. Oculus ergo corporalis, est lucerna corporis totius, hoc est, fungitur vice lucernæ, quia sicut lucerna lumen præbet volētibus quid agere, sine quo nihil rectè agere possent: ita oculus omnibus membris corporis veluti lumen præbet, vt possint singula suis ritè fungi officiis. Si ergo oculus corporis fuerit purus, totum corpus erit lucidum, quia vniuersa corporis membra ita illuminabuntur, vt possint singula rectè sua peragere officia. Si verò oculus fuerit vitiatus & deprauatus, eius vitiū cedet in totius corporis perniciem, quia omnia eius membra versabuntur in tenebris, hoc est, nullum clarè & nō impeditè suum munus obibit, sed veluti in tenebris totum corpus palpitabit & errabit. Porrò parabola hæc variè transfertur ad oculum mentis, propter quem certum est exemplū istud de oculo corporali Dominum attulisse. Chrysostomus enim per oculum intelligit mentem ipsam, quæ hoc est animæ, quod oculus est corpori. Hæc si fuerit pura, erit etiā totum corpus lucidum, hoc est, etiam omnes vires & operationes hominis erunt claræ, & à peccato puræ. Si verò mens ipsa quæ reliquis viribus ex sese tenebrosis lumen præbere debet, quæq; omnium operationum est causa, fuerit vitiata, omnes animæ vires tenebrosæ erunt, quia nihil rectè agent, omnesque operationes erūt tenebrosæ, quia tenebris peccatorum inuolutæ, & lumine rectæ rationis destitutæ. Iam quod sequitur; Si ergo lumen quod in te est, &c. hūc habet sensum: Si ergo mens quæ data est ad hoc vt animam totam illuminaret fuerit tenebrosa, reliquæ animæ vires quæ ex sese sunt tenebrosæ, quàm iam erunt tenebrosæ totæ, hoc est, quàm multipliciter & grauiter omnino versabuntur in tenebris peccatorum. Hanc autem generalem doctrinam, quæ variis locis deseruire posset, Chrysostomus præcedentibus sic intelligit subiunctam, vt per eam demonstraretur quantum malum sit cor habere defixum in terra. Quoniam enim dixit: Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum; significans cor eorum defixum esse in terra qui thesaurizant in ea, ostendit deinceps ab externis rebus sumpta similitudine quantum hoc sit malum, nempe quòd mente, cupiditate rerum terrenarum quibus affixa est, corrupta & maculata, ac ob id claritate sui luminis destituta, omnes iam reliquæ hominis vires efficiuntur magis tenebricosæ, omnesque operationes peccatis magis inuoluūtur. Qui enim (vt habet Paulus) volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa, inutilia & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. *1. Timo. 6* Secūdùm Augustinum autem per oculum intelligitur intentio hominis, quæ si munda est & simplex, nihil quàm Deum respiciens, omnia opera nostra quæ secundùm eam operamur, clara sunt & lucida: si verò sordidata fuerit appetitu rerum temporalium, tenebrosa erunt omnia opera nostra, quātumuis in speciem lucida & bona, omnesque similiter animæ vires tenebris replebuntur. Secundùm quam intelligentiam hæc Saluatoris doctrina referri potest ad superiora hoc modo, vt quoniam superius docuit thesaurizandum in cœlo per eleemosynarum largitionem, iam doceat Dominus quòd qui eleemosynas faciunt, cor debeant habere ad Deum, & simplici intentione eas facere. Sic enim hæc doctrina refertur ad superiora in 2. expositione Chrysostomi, quanquam etiam ibi per oculum mens intelligatur. Proinde intelligi etiam potest hæc doctrina referri & ad id quod immediatè præcedit, secūdùm eum modum qui supra ex Chrysostomo ostensus est, & simul ad omnia quæ in 4. cap. Matthæi dicta sunt de modo & intentione eleemosynæ, orationis & ieiunij. Omnia autem hic cōcisè dicta sunt, multaque relicta sunt intellectui auditorum, siue quòd sic loqui magnam præ se ferat autoritatem dicentis, & soleat mirè audientibus cogitationē mouere, aculeosque non vanos in mentibus illorum relinquere, siue quòd Euāgelistæ breuiter perstringere voluerunt quæ à Domino apud vulgus dicta erāt fusius. Non enim Euangelistæ conscribere instituerant singula Domini facta & dicta, sed breuē tantum commētarium dictorum & factorum Domini, idque in multis miscellaneè, non seruato dictorum & factorum ordine. Cæterùm quòd hic dicitur: Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit: non sic est intelligendum, quasi nihil erroris aut peccati sit in eo qui mentem habet puram, sed quòd nihil horum sit dominaturum ei, & absorbendum sit à prædominante luce, quicquid adhuc remanet tenebrarum, ratione cuius Ephesiis scribens Paulus dicit, Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. *Ephes. 5*

NEMO POTEST DVOBVS DOMINIS SERVIRE. AVT ENIM VNVM ODIO HABEBIT, ET, &c.] Iam tertio alio argumēto, à diuitiarū studio auocat, superioribus etiam efficaciore, quo simul excludit cogitationem, qua quis

obuiam ire dictis posset. Cogitare enim quidam poterant, quid si & in cœlo & in terra thesaurizemus, sicque cor & in cœlo & in terra habeamus? sic enim videbimur nó incidere damna tenebrarum. Huiusmodi ergo cogitationi his verbis apposite Dominus respondet, ostendens non posse animum in diuersa esse distractum, & simul ostendens quantum malum sit studium pecuniarum, & contrà quantùm lucrum, illarum contemptus, eo quòd propter pecunias doceat nos Dei seruitute excidere, & indigno seruitutis iugo subiici, & contrà pecuniarum contẽptu tota illi nos mente & dilectione posse coniungi. Non autem statim apertè & nudè dixit: Non potestis Deo seruire & mammonæ, sed priusquam illud inferret, generalem præmittit sententiam apud omnes vulgatam & receptam. Videtur enim etiam hæc sententia: Nemo potest duobus dominis seruire, desumpta à Domino è sententiis prouerbialibus apud vulgũ receptis, & proinde non est specificandum qui sint illi duo Domini, quibus nemo dicitur posse seruire, eosque esse Deum & mammonã, vt expressit Diuus Augustinus. Generalis est enim sentẽtia, ex qua cõcluditur quod erat ostendendum; Non potestis Deo seruire & mammonæ. Nec necesse est subintelligere aut addere dominis contrariis, eo quòd Dominus hanc sententiam assumpserit, vt vulgò iactabatur, qua significabatur non facilè reperiri posse duos tam cõmodis moribus, tamq; voluntate vnanimes, vt idem seruus duobus possit satisfacere, & pari studio seruire. Itaque satis habuit Dominus hanc sententiam vulgo veram esse, & vt in plurimum aut semper sic vsu venire apud homines. Porrò illud; Aut enim vnũ odio habebit, &c. in quo videtur vnius & eiusdem esse repetitio, cum satis fuisset dicere: Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget; vt bene intelligatur, oportet per vnum, in vtroque membro certum aliquem quem voles ex duobus intelligere demõstratum, & similiter per alterum, intelligere vtrobique secundum ab eo quem mente concipimus demõstratum per vnum. Ad quod significandũ vtriq; dictioni videtur apud Græcos additus articulus τὸ ἕνα, τὸ ἕτερον. Itaque hic est sensus: Aut enim hunc odio habebit, & alterum diliget: aut contrà illum sustinebit, & alterum contemnet. Adeò autem fusè hæc à Domino sunt dicta, vt id cuius similitudinem explicant, animis auditorum magis infigerent. Aut secundùm Chrysostomum ideo vtramque hanc partem Dominus posuit, vt ostenderet facilem esse ad meliora mutationem. Ne enim quis diceret, semel sum seruitio pecuniarum subiugatus, ostendit non esse impossibile conuerti, & quemadmodum inde huc ventum est, ita hinc quoque illuc posse reuerti: Secundùm quosdam geminatio ista significat duplex seruitutis genus. Nam quidam seruiunt liberaliter & spontè, quidam seruiliter & coactè. Si ergo spontè seruiat, vnum Dominorum odio habebit, & alterum diliget. Si verò coactè, vnum sustinebit, & alterum contemnet. Augustinus verò vnum & vnum, ad mammona referens: alterum & alterum verò ad Deum, sic explicat: Aut mammona odio habebit, & Deum diliget: aut mammona sustinebit, & Deum contemnet. Ideoque vult in secunda parte non esse dictum: Aut vnum diliget, & alterum odio habebit; sed, sustinebit & cõtemnet, quòd durum patiatur Dominum quis-

A quis seruit mammonæ, nec Deum quisquam propriè odisse potest. Verùm vt dictum est, hic sermo Domini generalis est, non explicandus de duobus aliquibus certis dominis. Deinde pro illo; vnum sustinebit, aut, vt legit Augustinus, vnum patietur, Græcè est, τοῦ ἑνὸς ἀνθέξεται, quod magis est, vni adherebit. Non enim hic ponitur actiuum ἀντέχω, quod sustineo significat & tolero, sed deponens ἀντέχομαι, quod cùm genitiuo constructum significat adhærere, vnde est τῶν βιβλίων ἀντέχεσθαι, id est, libris adhærere & affixum esse. Est ergo hic totius huius loci sensus: Scitis vulgo celebratũ adagium, ac experientia multa comprobatum: Neminem posse duobus dominis rectè seruire, quòd nó

B facilè duo reperiantur moribus tam similibus & commodis, vt vtrique quis satisfaciat, aut pari affectu sit addictus. Si enim sit cui duo contingant Domini, is vel morum, vel imperiorum diuersitate offensus, vel non sustinens affectum suum in vtrumque pari studio ferri, aut vnum eorum odio habebit, & alterum diliget: aut contrà illum amplectetur, ac sustinebit, & istum contemnet. Ita & scitote non posse vos, quantumis id plerique frustra conẽtur, Deo simul & mammonæ seruos esse, maximè cùm sint hi duo domini inter se summè contrarij, & contraria planè iubentes, adeo vt qui vnum eorum diligit, alterum necessariò odio habeat: & contrà vnum qui eorum odio habet, alterum diligat. Proinde videte, quantum malum sit

C diuitiarũ studium, cùm & Dei seruitio vos excludat, cui profectò supra omnes seruire, necessarium pariter ac commodũ est vobis, & tam indigno vobis domino seruire compellat, ac grauissimam mammonæ tyrannidem subire. Videte vtrum dominum amplecti malitis, nam vtrique seruire non potestis. Est autem, mammona, dictio Chaldaica, significans idem quod Græcis πλοῦτος, hoc est, diuitiæ. Vnde & lingua Punica Mammon dicitur lucrũ, teste Augustino. Bene autẽ Dominus mammonam veluti dominum quẽdam componit cum Deo, tum vt indicaret studiũ huius esse veram seruitutem, tam indignam libera & generosa natura hominis, quàm ea dignior est mammona, re scili-

D cet mortua, terrena, & qua homo dominari deberet: tum vt indicaret eos qui studio pecuniarum occupantur mammonã sibi pro Deo colere, quomodo & Paulus auaritiam vocat idolorum seruitutem. Non dixit autem Dominus: Non potestis Deo placere, & habere diuitias. Nihil enim vetat Christianum habere diuitias, si eas habeat vt habuerunt Patriarchæ, hoc est, si eis non seruiat, sed imperet, & dominetur. Seruit autem eis qui animum suum illis apponit, qui earum gratia facit, fere quicquid facit, qui ab eis pendet & fœlicitatem suam hinc sperat, qui cùm recta ratio dictat, non expedit eas in Dei gloriam, in suam & proximi vtilitatem, qui per fas ac nefas congregat,

E nihil graue ducens modò liceat lucrum facere.

IDEO DICO VOBIS, NE SOLICITI SITIS ANIMÆ VESTRÆ, QVID MANDVCETIS, &c.] Ex his quæ superius dicta sunt de non thesaurizando in terra, & non seruiendo mammonæ, infert Dominus etiam solicitudinem rerum necessariarum abiiciendam esse, obuians cogitationi qua iam auditis prædictis cogitare quispiam posset: Non est animus thesaurizare in terra, nec cor in terra fixum habere, sed nec seruire mammonæ, hoc est, penitus

penitus me congerendæ pecuniæ addicere volo. A Tantùm solicitus sum pro his quibus ad vitam sustentandam opus est. An etiam hic quicquam iniquè à me cõmittitur? Rursum etiam excludit præceptum necessitatis humanæ, quo plerique excusare solent auaritiæ suæ morbum, dicentes sese consulere fami & nuditati: Illi, inquam, cogitationi respondet, & hunc prætextum excludit, dum inferendo ex superioribus dicit: Ideo dico vobis, ne soliciti sitis, &c. significans huiusmodi solicitudinem etiam cor in terra figere, & proinde lucernam mentis vitiare, pertinere etiam ad seruitutem mammonæ, ac proinde Dei puram seruitutem impedire. Sic ergo istud ex superioribus infertur: Cùm cauendum sit, ne corde in terra defixo, oculus mentis corrumpatur, ac vni Deo sit seruiendum, non satis est non incumbere congerendis diuitiis, sed etiam excutere oportet vulgarem hanc hominum solicitudinem rerum ad victum & vestitum necessariarum, eo quòd & hæc cor hominis terrenis infigens, oculum mentis vitiet, ac obscuret, atque ad seruitutem mammonæ pertineat, vti eam plerique suæ auaritiæ prætextum faciunt, & synceræ seruitutis Dei impedimentum præbeat. Obseruandum autem hic Dominum in principio quidem non intulisse hunc sermonem de excutiẽda solicitudine. Sic enim onerosus fuisset & importunus: sed prius miseriam ac distentionem animi de pecuniæ amore nascenté ostendens: tum deinde intulit de abiicienda solicitudine sermonem, vt iam eisdem de causis quibus pecuniarum amor facilè cognoscitur esse perniciosus & noxius, etiam solicitudo necessariorum cognosceretur esse mala. Cumque sciret Dominus solicitudinis morbum in omnium fere mentibus nimis hærere, non satis fuit ex superioribus inferre, non opotere nos esse solicitos, sed multis idque efficacibus argumentis prosequitur solicitudinis huius vanitatem & indignitatem ostendere. Cùm autem homo ex duabus sit compositus partibus, anima scilicet & corpore, & ob id duplex solicitudo homines teneat, eorum scilicet quæ ad animam in corpore sustentandam sunt necessaria, & eorũ quæ sunt necessaria tegendo corpori, vtramque simul solicitudinẽ similibus resecat argumentis. Illud tamen quod dicit; ne soliciti sitis animæ vestræ quid manducetis; non sic est accipiendum quasi anima indigeat cibo ad sui sustentationem cùm sit incorporea, secundùm Chrysostomũ communi more hoc Dominus locutus est, quòd etsi anima alimentis non indigeat, tamen vt in corpore permaneat, alimẽtis indiget à corpore sumptis. Aut secundùm Augustinum anima more scripturæ & phrasi Hebraica pro vita ponitur, quemadmodum & illo; Qui amat animam suam, perdet eam. Porrò priusquam argumenta quibus Dominus vtitur declarentur, videndum qualis solicitudo hic prohibeatur. Fuerunt enim olim hæretici quidam dicti Euchitæ à precibus quibus instanter vacabant, qui teste Augustino de hæresibus, opinabantur inducti his verbis Domini, non licere monacho sustẽtandæ vitæ suæ causa aliquid operari, quales fuisse quosdam monachos etiam tempore Augustini testatur libellus de operibus monachorum ab eo æditus. Quos malè intellexisse hunc locum, nec omnem solicitudinem prohibitam esse multæ docent scripturæ. Nam & Paulus manibus laborabat vt victum sibi & aliis pararet,

Quæ solicitudo prohibeatur.

Act. 20. 2. Thess. 3.

& Ephesiis scribens, præcepit vt qui prius otiosi erant, laborarent operantes manibus, vt haberent vnde tribuerent necessitatem patiẽti. Et ad Galatas dicit se solicitum fuisse, vt quod de prouisione pauperum qui erant in Hierusalem, Petrus, Iacobus & Ioannes ei commendauerant, exequeretur. Itaque Diuus Augustinus & in secundo libro super sermonem Domini in monte, & libr. de operibus monachorum, vult hoc loco Dominum eam prohibere solicitudinem, qua ideo quis Deo seruiret, vt quæ ad victum & vestitum pertinent sibi compararet, veluti si quis Euangelium prædicaret eo fine, vt hinc victum sibi paret. Hoc est secundùm Augustinum, prohibetur talis solicitudo, B qua quis vitę necessaria veluti finem suarum omnium operationum præstitueret, & prius haberet victum & vestitum comparare, quàm regnum Dei quærere. Verùm ex toto contextu patet non solùm hanc solicitudinem planè malam Dominum hic reprobare, nec rursum solùm solicitudinem superfluam, qua quis scilicet plus quàm necesse est, solicitus esset sibi comparare. Nam hanc satis resecauit suprà, dum præcipit non thesaurizare in terra. Sed omnem solicitudinem anxiam & timidam rerum quantumuis necessariarum. Solicitudo enim variis rationibus potest esse vituperabilis. Et primùm quidem si sit inordinata, videlicet si præpostero ordine pro quibusdam rebus simus soliciti, vt si quis euangelizet propter parãdum cibum. C Secundò, si sit superflua, vt si pro pluribus simus soliciti, quàm necessitas vel honestas personæ postulauerit. Tertiò, si sit præoccupata, vt dum hodie de his sumus soliciti, quæ futuro tempore sunt curanda. Quartò, si sit anxia & timida, vt dum quis variis in seipso distrahitur cogitationibus de futuro operationum & laborum suorum euentu, metuens anxiè ne non consequatur quod erit vitæ necessarium, aut quod expectat. Atque à duobus his postremis solicitudinis vitiis hic Dominus potissimum vult dehortari, & prius quidem ab anxietate solicitudinis, deinde verò etiam à solicitudine præoccupata, cùm subiicit: Nolite ergo soliciti esse in crastinum. Huiusmodi enim solici- D tudo anxia & præoccupata de rebus temporalibus, mala est, tum quòd declaret hominem destitutum esse debita fide diuinæ prouidentiæ, tum quòd terrenis rebus faciat animum hominis nimis esse addictum. Nec solùm anxia illa solicitudo vituperabilis est, dum in rebus temporalibus occupatur, sed etiam in rebus spiritualibus, cùm æquè tunc arguat diffidentiam diuinæ bonitatis. Vnde Paulus huiusmodi anxietatem & timiditatem in omnibus rebus volens abesse, dicit: Nihil soliciti sitis, sed in omni oratione & obsecratione cùm gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Et Petrus: Omnem, inquit, solicitudinem vestram proiicientes in eum, E quoniam ipsi cura est de vobis. Laudabilis autem est solicitudo, qua quis secundùm exigentiam rei quæ curanda est, diligentiam adhibet perficiendi illud. Atque huiusmodi solicitudo ad distinctionem solicitudinis quæ hic & in Apostolorum sententiis superioribus prohibetur, rectè vocatur solicitudo diligentiæ, nec propriè est solicitudo dicenda, sed potius diligentia. Itaque laudabilis est etiam terrenarum rerum solicitudo, qua quis diligens est pro parandis ad vitam necessariis, operando manibus, sic tamen vt non plura quærat quàm

Ephes. 4.

Galat. 2.

Quatuor de caussis vituperatur solicitudo.

Solicitudo anxia & præoccupata.

Philip. 4.

1. Pet vlt.

Laudãda solicitudo diligẽtiæ.

quàm necesse est, aut non præpostero ordine quę-rat, sed vt habens vitæ necessaria, commodè Deo & proximis seruire posit. Ad hanc solicitudinem aut potius sedulitatem adhortatur Sapiens exem-plo formicæ. Verùm sicut maior diligentia adhi-benda est in rebus spiritualibus quàm temporali-bus, & rursum laudabilior est diligentia qua quis prospicit alienæ indigentiæ quàm propriæ: ita etiam huiusmodi solicitudinem scriptura magis commendat & præcipit. Hinc Paulus: Soliciti, in-quit, seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Et se dicit solicitum fuisse, vt prospiceret paupe-ribus qui erant in Hierusalem. His tamen locis non est ea dictio, quæ hoc loco, sed verbum σπου-δάζω, quod propriè significat studere & diligen-tem esse. Hic verò est μεριμνάω, quod propriè si-gnificat corde anxium & distentum esse ob ali-quam rem. Deriuatur enim μερίμνα, ἀπὸ τοῦ μερίζειν τὸν νοῦν, aut ὡς μερίδνα, conuersione τοῦ δ in μ. Vn-de propriè significat internam illam cogitationem circa varia distractam, non externam diligentiam quam σπουδάζω significat. Hinc in multis locis a-pud Paulum, vbi nos legimus, solicitudinem vel solicitum, Græcè est, σπουδὴ & σπουδαῖος, vt cùm dicitur: Qui præest in solicitudine. Et eodem ca-pite: Solicitudine non pigri. Et: Ecce secundùm Deum contristari vos quantam in vobis operatur solicitudinem. Et: Abundatis fide, spe, & sermo-ne, & scientia, & omni solicitudine. Et eodem ca-pite: Gratias ago Deo meo, qui dedit eandem so-licitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cùm esset so-licitior, sua voluntate profectus est ad vos. Et rur-sum: Misimus cùm illis & fratrem nostrum, quem probauimus in multis sæpe solicitum fuisse, nunc autem multo solicitiorem. Et ad Hebr. Cupimus vnumquemque vestrum eandem ostentare solici-tudinem, Sic & Lucæ 7. Rogabant eum solicitè; Græcè est σπουδαίως. & 2. Timoth. 1. Solicitè me quæsiuit, σπουδαιότερον ἐζήτησε, studiosius quæsiuit me. Et cap. 2. Solicitè cura teipsum probabilem exhibere, pro solicitè cura; Græcè est σπούδαζον, id est, stude & diligens sis. Semel tãtùm, quod sciam, apud Paulum occurrit vocabulum μερίμνα in bo-num, vt 2. Corinth. 11. Solicitudo omnium Eccle-siarum. Sic & verbum μεριμνάω in bonum accipi-tur, ad Philippenses 2. Neminem enim habeo tam vnanimem, qui syncera affectione pro vobis soli-citus sit. Vbi Græca habent, τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. Correspondet autem solicitudo & μερίμνα, vt vi-tium notat & malitiam aliquam aut afflictionem animi, verbo Hebraico דאג Daag, quod poni-tur Hierem. 17. vbi legimus: In tempore siccitatis non erit solicitum. Et 42. Fames pro qua soliciti estis adhærebit vobis. Et Ezech. 12. Panem suum in solicitudine comedent.

Ephes. 4.
Rom. 12.
2. Cor. 7.
2. Cor. 8.

A B C D E

NONNE ANIMA PLVS EST QVAM ESCA, ET CORPVS PLVS QVAM VE-STIMENTVM?] Solicitudo alicuius vana osten-ditur ex duobus. Primò, si habeat aliquem qui & paratus sit & sufficiat illi in omnibus prospicere; quod rursum ex duobus colligitur, nimirum si is maiora præstiterit, quàm sint ea pro quibus soli-citudo habetur, aut si is extraneis & minus dile-ctis ea subministret, de quibus ille solicitus est. Se-cùdò, vana comprobatur solicitudo alicuius, dum de his quę est solicitus, quæ in ipsius non sunt po-testate, quæque solicitudine sua assequi non po-test. Itaque Dominus his omnibus argumẽtis auo-cat à solicitudine cibi & vestimenti. Et primùm quidem duobus argumentis ostendit nos habere qui & paratus sit & potens prospicere victum & vestimentum, prius quidem ostendens, maiora Deum patrem nobis præstitisse. Nonne, inquit, anima plus est quàm esca, &c. quasi dicat, (est e-nim intellectio.) Si Deus nobis sine merito & la-bore nostro animam & corpus vltro largitus est, an non etiam cibum & vestimentum largietur, quæ illis multo sunt minora, maximè cùm illa sic condiderit, vt istis indigeant? Qui enim maiora præstitit, declarauit se & minora præstare & pos-se & velle. Qui animam & corpus esse dedit, vti-que & ea dabit sine quibus illa voluit non posse subsistere. Nisi enim voluisset conseruare quod erat, non creasset vt esset: quod autem sic creauit vt per escam & tegumentum conseruetur, neces-se est vt det ei illa quamdiu vult esse quod fecit. Et hæc quidem ratio communis cibo & vesti-mento, sumpta est à maiori. Sequens verò ratio cibo propria, sumitur à minori. Ostenditur enim etiam nobis Deum velle prospicere de cibo, quia illum largitur volatilibus cœli. In qua ratione ca-uendum ne intelligamus Dominum nos voluisse monere ne meteremus, neque seminaremus, ne-que congregaremus in horrea, cùm præceptum sit à Deo homini: In sudore vultus tui pascẽris pa-ne tuo. Sed intelligendum est Dominum voluisse, vt nos respiciendo ad Dei prouidentiam circa pa-stum auium, anxiam animi solicitudine excutere-mus, certò persuasi quòd cùm Deus illarum con-ditor, noster verò etiam pater, illas pascat citra illarum laborem, dum tantùm id faciunt ad quod naturæ instinctu impelluntur, etiam nos sit mul-to magis pasturus, dum id facimus quod ex eius voluntate & præcepto nobis incumbit, adeò vt si ex eius voluntate aliis melioribus operibus in-tenti simus, quàm iis quæ ad victum parãdum di-rectè ordinantur, qualia sunt serere & metere, me-tuere tamen non debeamus ne nobis non seren-tibus, nec congregantibus in horrea, desit vnde viuamus. Consistit autem vis huius argumenti non solùm in comparatione hominum ad aues, sed etiam in diuersa dispositione & relatione Dei ad vtrosque, quam indicat, cùm dicit: Et pater vester cœlestis pascit ea. Non enim dicit: Et Deus pascit ea; sed, pater vester & cœlestis. Cùm enim dicit, & pater vester, significat Deum qui volati-lia pascit, cùm illorum tantùm sit Dominus non pater, multò magis nos, quorum etiam pater est, pasturum, cùm proprium patris officium sit, filiis alimenta prospicere. Cùm verò, cœlestis, dicit, id sanè rectè intelligitur significare, non pu-tandum esse, patrem nostrum eo quòd cœlestis, est, se indignum ducere temporalia & terrena no-bis dispensare, cùm nec indignum se putet pro-uidentiam suam extendi ad volatilia. Simul etiam his verbis Dominus philosophorum commenta demolitur, qui negabant Dei prouidentiam in istis inferioribus metuentes ne diuina prouiden-tia violaretur, si ad hæc se inferiora demitte-ret, propter quod videtur Theologus appellas-se Aristotelis parcam prouidentiam. Nullo autem argumento probat Deum pascere volatilia cœli, quòd id ex scripturis persuasum satis esset iis qui-bus loquebatur. Dauid enim dicit: Aperis tu ma-num tuam, & imples omne animal benedictione.

Gen.
Psa

Et

Psal.146. Et rursum: Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Porrò auium potius quàm aliarum bestiarum mentionem facit, siue quòd hæc sint minima animalium, siue quòd omniũ hæc maximè à solicitudine videntur libera, occupata ferè circa cantum, & veluti obiter cibũ sumentia. Fortè & ob id, vt nos transferat ad auium imitationem, etiam in eo, vt terrenis omnibus supergreßi cælestia petamus. Tertiò verò Dominus ostendit vanitatẽ solicitudinis ex eiusdem inefficacia. Quis, inquit, vestrum cogitando potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum? Vbi notandum, pro, cogitando, Græcis esse, μεριμνῶν, id est, solicitus existens. participium enim est eius verbi quòd hîc sæpe vertitur per solicitũ esse. Est ergo sensus: Quis vestrum anxia sua & solicita cogitatione, aut sua solicitudine potest adiicere, &c. Ex quibus verbis satis patet qualem solicitudinem hic Dominus improbet. Hanc autem rationẽ quam hac interrogatione Dominus vult insinuare, Augustinus refert ad sequentia, videlicet ad improbandum solicitudinem vestimentorum, vt sit sensus: Cùm vestra cura non sit factum, vt ad hanc staturã veniret corpus vestrum, quemadmodum ex eo patet, quòd quantumuis intendatis omnem solicitudinem, non possetis vel cubitum vnum adiicere staturæ, illi relinquite curam tegendi corporis, cuius cura factum est, vt esset tantæ staturæ. Verùm magis apparet hanc rationem pertinere ad superiora, vt quemadmodum superius exemplo auium peculiariter à solicitudine cibi auocauit, ita & hîc ratione propria, à cibo auocet. Nam mox subiicit: Et de vestimentis quid soliciti estis? significans se, postquam dehortatus est à solicitudine cibi, velle & à solicitudine vestimentorum dehortari. Apud Lucam quoque ca. 12. vbi eadem, quæ hic, habentur, hæc tertia ratio sic ponitur, vt non poßit referri nisi ad dehortationem solicitudinis cibi & vitæ conseruandæ. Perficitur enim hoc modo: Si ergo nec quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis? Vnde patet Dominum hic voluisse insinuare argumentum à minori. Non est autem minus solicitudine cubitum corpori adiicere, quàm solicitudine vestire corpus, cùm istud sit quodam modo in hominis potestate, illud verò nullo modo. Sensus ergo à Domino intentus est iste: Vultis videre quàm non sit solùm impiæ diffidentiæ, sed etiam vanisimæ stultitiæ, discruciari cura rerum ad victum pertinentium? Quis est vestrum, qui quamuis magna solicitudine poßit etiam vnum cubitum addere staturæ suæ? Cùm ergo nemo rem tam paruam poßit sua solicitudine, frustra soliciti estis de victu & vitæ vestræ cõseruatione. Quare illi potius vitæ vestræ curam committite, qui sicut citra vestram solicitudinem corpus ad præscriptam magnitudinem perducit, ita quoque sine illa prospiciet de victu, quo corpus augescit & roboratur, vitamque vestram ad præscriptum ab eo terminum perducet, sine cuius prouidentia tam est inanis omnis vester conatus & labor, pro vita conseruanda insumptus, quàm est inanis solicitudo augendi corpus, vltra mensuram à Deo concessam. Quanquam autem nec palmum, nec digitum homo staturæ suæ addere poßit, tamen cubitum dicit, eo quòd propriè mensura staturæ sit cubitus, vt annotauit quidam Græcus. Omnis enim homo suorum cubitorum quatuor habet in

Euthymius in cō.

A latitudine, quatuor in altitudine.

Et de vestimentis quid soliciti estis? Considerate lilia agri.] Postquam monstrauit quòd non oportet nos pro cibo esse solicitos, ad id quod leuius est pertransit, nõ enim ita necessarium est indumentum sicut cibus. Sicut autem prius exemplo quodam animalium auocauit à solicitudine cibi, ita & nunc etiam exemplo quodã à solicitudine vestimentorum. Non autem hîc vtitur exemplo volucrum vt induceret pauum aut cygnum: sed potius exemplo florum, vt ex variis rebus exempla desumens, & viliora etiam proferens, in quibus Dei prouidentia relucet mirè, efficacius solicitudinem excuteret.

B Deinde, quia in floribus maximè spectatur pulchritudo quæ illis loco vestimẽti est. Liliorum autem inducit exemplum quòd hæc inter omnes flores singularem obtineant gratiam & decorem. Sed agri, adiecit, quòd hortensia lilia nonnihil debere videri poterant curæ humanæ, sicut & prius videri potest ideo dixisse de volatilibus cœli, vt distingueret ab altilibus. Quum autem sit sermo de indumento, quomodo mentionem facit de incremento, dicens, quomodo crescunt? Quia dictionem illam, crescunt, propter folia posuit, quæ horum vnicuique sunt indumentum. Est ergo sensus: videte quomodo lilia agri sine omni ipsorum solicitudine, sola Dei prouidentia crescendo in foliis decorem maximum assequuntur.

C Quod autem sequitur; Non laborant neque nent; rectè accipitur, vt prius propter viros sit dictum, secundùm propter mulieres, vt vtrosque Dominus hoc exemplo cõfortet, vt sit sensus: Non laborant, quemadmodum viri pro prosequendis vestibus: neque nent, quemadmodum mulieres. Quibus verbis cùm ostẽdit lilia libera esse ab omni solicitudine, deinde adiungit quanta tamen sit eorum pulchritudo, qua veluti amiciuntur & vestiuntur, dicens: Dico autem vobis; quod rectius vertitur: Dico tamen vobis, vel, attamen dico vobis. Sic enim ingerit maiorem admirationem & comparationem immensæ & insuperabilis pulchritudinis, cum carentia omnis solicitudinis. Salomonis autem mentionem intulit, quòd is glo-

D riosißimus omnium regum apud Iudæos fuerit, omnis pulchritudinis amator, & studiosus inquisitor, vt testatur de seipso in Ecclesiaste. Dicit autem ad maiorem exaggerationem, in omni gloria sua, hoc est secundùm Chrysostomum, toto tempore regni sui, vt non solùm semel, atque iterum significetur Salomon superatus à florum decore, sed etiam tota qua regnauit ætate. Et certè verissimè dictum est ipsum Salomonem non sic amictum fuisse, sicut vnum liliorum, aut quorumuis florum. Reuera enim, inquit Hieronymus, quod sericum, quæ regum purpura, quæ pictura textri-

E cum potest floribus comparari? Quid ita rubet vt rosa? Quid ita candet vt lilium? Violæ verò purpuram nullo superari murice, oculorum magis quàm sermonis iudicium est. Nam, vt habet Chrysostomus, quantum distat à veritate mendacium, tantum illorum amictus, & horum florum discrimen interiacet. Porrò hæc comparatio glorię Salomonis cum pulchritudine florum non solùm valet ad id quod Dominus hic agit, nempe ad excutiendam vestimentorum solicitudinem, sed etiam ad comprimendam hominum in vestitus elegantia superbiam. Quid enim in ea superbit homo, cùm à vilissi

mẽtario super hũc locum.

à vilißimis floribus longè in decore superetur, à A quibus etiã gloriosißimus Salomon superatus est? Postquam autem Dominus maximam liliorũ pulchritudinem sine omni solicitudine partam ostendit, deinde ex ea pergit inferre vanitatem solicitudinis nostræ de parandis vestimentis. Idque vt efficacius faceret, vilitatem liliorum maximam cum summa illorum pulchritudine componit. Atque ob id quæ prius lilia vocauit, nunc fœnũ agri vocat, hoc est, gramen vel herbam agri. Sic enim hîc fœnum accipi debet, quemadmodum & aliâs sæpe in scripturis. Dictio enim Græca χόρτος, significat gramen, herbam & fœnum. Nec hac contentus appellatione, rursum etiam aliam addidit illis vilitatem, dicens: quod hodie est; Et non di- B xit, & cras nõ est, sed multò adhuc inferius & vilius; Et cras, inquit in clibanum mittitur. Decorem quoque pulchritudinis ipsorum similiter amplificans, non dixit simpliciter, quòd Deus ea vestiat, sed quod sic vestiat. Nam dictio sic, hoc loco denotat incrementum pulchritudinis. Emphasim etiam non paruam habet quod dicit idque interrogando; quanto magis vos? Pronomen enim, vos, hîc est honoris demonstratiuum. quasi dicat: Longè magis vos vestiet, qui estis pretiosa eius possessio, propter quos totum mũdum & omnia quæ in eo sunt condidit, quos non creauit vt breui tantùm tempore subsisteretis moræ liliorum, sed vt in æternum cum ipso viuatis. Quod verò addit: Modicæ fidei, vel, vt habet Græca, ὀλιγόπιστοι, hoc est, C parum fidentes, increpatiuũ est, quo ostendit vulgarem solicitudinem nasci ex diffidentia diuinæ prouidentiæ intolerabili, vt sic obiurgatos confunderet, ac fidentiores faceret solicitudine excussa. Quemadmodum autem superius non ad hoc induxit de auibus quod nõ seminent neque metant, vt doceret etiam nobis nõ seminandum: sic & hîc non ideo dixit de liliis quod non laborent, neque nent, vt prohiberet laborare & nere, sed tãtùm vt ostendat Deum illa vestire & ornare suo decore, & vt significaret nobis ex Dei voluntate viuentibus, illius prouidentia non defore nobis vestitum necessarium, etiãsi ad illud vitæ genus vocati fue- D rimus, quod non sinat nos pro vestitu parando laborare aut nere, quemadmodum qui ad euangelizandum vocantur. Obseruandum autem in his exemplis auium & florũ, Christianæ philosophiæ & pietatis esse à creaturis desumere exempla, quibus stabiliantur quæ sunt huius philosophiæ, atque hinc discere Dei sapientiam, bonitatem, ac prouidentiam, & omnia id genus alia, quæ de Deo nos credere conuenit.

NOLITE ERGO SOLICITI ESSE DICENTES, QVID MANDVCABIMVS, &c.] Postquam Dominus multis argumentis ostendit Dei erga nos prouidentiam, nostræq; solicitudinis vanitatem, infert rursum quod prius proposuerat, E sed iam planius explicans naturam & conditionem solicitudinis à se prohibitæ, aliaque rursus adiiciens argumenta. Cùm enim dicit; nolite soliciti esse dicentes, quid manducabimus; satis significat, quam solicitudinem & curam prohibeat, videlicet timidam & anxiam, quæ huiusmodi cogitationibus, ceu continuis quibusdam æstibus, hominem exagitat: Quid edemus, aut quid bibemus, &c. semper timorem suggerens ne ista aliquando desint. A quali solicitudine rursum duobus auocat argumentis. Primum, quòd trepidè & solicitè requirere quæ ad victum & vestimentũ pertinent, Ethnicorum sit, hominum scilicet Deum ignorantium, quiq; cùm meliora ac veriora bona ignorẽt, ista potißimum inquitũt, à quorum moribus dissimillimos esse omnino conuenit eos qui in filios sunt adoptati, Dei cognitione iam donati, & ad cœlestia bona vocati. Sicut enim suprà cùm ad dilectionem inimicorum adhortaretur, Ethnicorum diligentium diligentes se cõmemoratione, ad id quod erat perfectius incitauit: ita nunc quoq; eosdem adducit in medium, ostendens necessarium à nobis debitum se flagitare. Si enim nos etiam iustitiam Scribarum & Pharisæorum vincere debeamus, vt intremus in regnum cœlorum, qua pœna digni erimus si non solùm illos non vincimus, sed in gentiũ etiam vilitate permanemus? Secundum argumentum ductum est à persona ineffabiliter benigni patris nostri cœlestis, cùm dicit: Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quę certè sententia magnã habet energiam ad propulsandam solicitudinẽ necessariorum. Nam ad hoc vt quisquam posita solicitudine totum se alicuius prouidentię cõmittat: nihil aliud requiritur, quàm vt certus sit de illius beneuolentia ac potestate, & scire illum suas necessitates. Porrò Dei in nos beneuolentiam significat, cùm patrẽ nostrum vocat, de cuius omnipotentia nemo est qui addubitare poßit, quanquam & hanc satis hîc significet cùm, vt habent Græca, addit, cœlestis. Et ne quis putet benignum quidem esse & potentem, sed ignorare nostras necessitates; scit, inquit, pater vester quia his omnibus indigetis. Quis autẽ inuenitur pater, qui nõ subuenturus est filiis suis, cùm eorum necessitates agnoscit, & in ipsius potestate est subuenire? Quòd si talis omninò reperiri poßit apud homines, non conuenit tale quid suspicare de patre cœlesti, qui, quòd cœlestis sit, longè vincit bonitatem cuiusuis patris terreni. Bene autem notãdum cum Chrysost. quod dicit; quia his omnibus indigetis. Sic enim hoc ipsum quod plerique prætexũt suæ solicitudini, ostendit idoneam esse causam excutiendi omnem curam. Cum enim ideo dicãt se homines debere esse solicitos de victu & vestitu quia sunt necessaria, Dominus è regione ostendit ob hoc ipsum non debere esse solicitos quia sunt necessaria. Si enim essent superflua, non ita possemus de eorũ suppeditatione confidere: nunc verò cùm sint necessaria, prorsus non oportet ambigere. Quis enim inuenitur pater, qui filiis suis à se dilectis necessaria quidem se non præstare patiatur?

QVÆRITE ERGO PRIMVM REGNVM DEI, ET IVSTITIAM EIVS, &c.] Post præceptum negatiuum, quo prohibuit dubiam & anxiam curam necessariorũ ad victum & vestitum, subiungit præceptum affirmatiuum, quo demonstrat & quomodo à moribus Ethnicorum in quęrendo debeamus differre, & quomodo sine nostra solicitudine, Dei prouidentia nobis necessaria assequamur. Non habent autem Græca coniunctionem illatiuam, ergo, sed, ζητεῖτε δὲ, hoc est, quærite autem. Est enim oppositio ad illud; Hæc enim omnia Gentes inquirunt. quasi dicat: Gentes quidem illa inquirunt, vos autem qui Deum vocatis patrem, quærite regnum Dei. Quod autem dicit: primùm quærite; dupliciter accipi potest. Vno modo, vt per hoc quod dicit: primùm quærite; intelligatur significare quid posterius quærendum sit, videlicet tẽporalia nobis necessaria. Altero modo, vt

vt primum non referatur ad secundum, sed vt purè negatiuè accipiatur, & primum dicatur quo nihil est prius, quomodo primogenitus dicitur, ante quem nemo genitus est, etiam si nullus sit secundo genitus. Atque ad hunc modum accipiendum vult Caietanus, eo quòd subiiciat Dominus; & hæc omnia adiicientur vobis; quibus verbis videtur significare, neque secundo loco temporalia esse quærenda. Verùm rectius cum Augustino priori modo accipitur. Non enim ideo dixit; & hæc omnia adiiciētur; vt significaret hæc nō esse quærēda, cùm in oratione à se præscripta docuerit hęc à Deo quærere, sed vt significaret his qui primùm regnum Dei quærunt, temporalia veluti secundaria quædam bona obuentura à Deo, & præcipuo eorum desiderio accessura, tanquam quædam necessaria. Igitur primùm quærite, hoc est, ante omnia non tempore, sed dignitate, hoc est maximè & præcipuè quærite. Quod tum fit, cùm ita regnum Dei præponimus cæteris rebus, & ita regnum Dei toto corde quærimus, vt reliqua ad vitæ huius sustentationem necessaria, non quæramus nisi propter regnum Dei. Nō dicit autem: soliciti primùm sitis de regno Dei, sed quærite regnum Dei; nam etiam circa regnū Dei non vult nos Dominus dubiam & timidam adhibere curam, sed securam, vt potè innixam fidei & spei infallibili. Vnde dicit Paulus Nihil soliciti sitis, &c. *Philip. 4.* Verùm quomodo primùm regnum Dei vult esse quærēdum, cùm in præscripta precatione docuerit primùm quærere sanctificationem nominis Dei, ac secūdo loco regnū Dei? Responderi potest dupliciter, iuxta quod duobus modis accipitur quod dicitur; quærite regnum Dei. Quidam enim intelligunt, vt sit sensus: Operam date ante omnia, vt Dei regnum latissimè pateat, & tum in vobis, tum in quamplurimis alius Deus regnet. Sic autem quęrere regnum Dei non est aliud, quàm quærere sanctificationem nominis diuini. Alij verò sic intelligunt: Ante omnia quærite cōsequi regnum Dei, hoc est, in hoc præcipuè curas vestras conferte, vt digni efficiamini participes esse regno Dei beato & cœlesti. quomodo satis patet intellexisse D. Augustinum. Iam quod dicit; primùm quærite; intelligendum eum voluisse ostendere quid in bonis nostris primùm nobis quærendum sit, quamuis in eisdem quærendus sit ante omnia Dei honor, & nominis diuini sanctificatio. Quærite ergo primùm regnum Dei, præcipuè illud à Deo in orationibus postulando, & eò omnia vestra studia imprimis cōferendo, vt illud assequamini. Cùm autē additur; & iustitiam eius; relatiuum, eius, nō potest referri ad regnum, vt iustitia regni Dei sit quam regnū Dei requirit, quomodo quidam intelligūt, sed referri debet ad genitiuum, Dei, vt manifestè patet ex Græcis, vbi βασιλεία, id est, regnum, est fœmininum, cùm relatiuum αὐτοῦ, sit masculinū. Est autem iustitia Dei, qua coram Deo iusti sumus, per fidem & mandatorum Dei operationem. Coniunxit iustitiam Dei quærendam cum regno Dei, vt significaret non alia ratione regnum Dei posse obtineri quàm per iustitiam eius. Porrò non dicit; & hæc omnia dabūtur vobis, sed, adiicientur vobis, (vel, vt habent Græca, προστεθήσεται, idest apponētur potius, quomodo & Augustinus legit) ne horū temporalium suppeditatio videretur esse merces quærentiū regnum Dei, & vt disceremus, inquit Chrysostomus, eorum quæ in præsenti dātur nihil esse magnum,

A si futurorum magnitudini comparētur, cum temporalia, veluti accessoria solùm sint & accedentia. Rursum notandum, vt habet Augustinus, quòd postquam dixit; Primùm quęrite; non subiunxerit, deinde ista quærite, ne duos fines putaremus nobis constituendos, & propter se appetenda, tum regnum Dei, tum hæc necessaria temporalia. Nihil autem obest veritati huius promissionis, quòd quosdam sanctorum Deus etiā vsque ad mortem fame & nuditate premi permiserit & permittit. Non enim promittuntur temporalia, nisi tanquam adiutoria salutis: proinde cum Deus ea subtrahit, quòd sic expedire saluti quorundam iudicat, non promissionem suam irritam facit, sed diuersa ra- B tione eandem salutis eorum curam gerit: quomodo & homo cùm iumento suo cibaria subtrahit, quòd sic illi expediat, non deserit illud cura sua, sed potius curando illud facit. Proinde in generali huiusmodi promissione tacita huiusmodi subintelligitur conditio, quantum id saluti vestræ expedit. Idem sentiendum de aliis scripturæ sententiis huic loco similibus, qualis est illa Psalmi: *Psalm. 33* Inquirentes Dominū non minuētur omni bono. Et non est inopia timentibus eum. Cùm autē Dominus postquam prohibuit solicitudinem, econtrariò præcipiat quęrere regnum Dei, satis rursum significat qualem solicitudinē prohibeat, & aliam quoque indicat rationem, ob quam propulsanda C sit solicitudo temporalium, nimirum quòd impedimentū præstet, ne quis regnum Dei & iustitiam eius quęrat quemadmodum oportet. Et certè efficax quædam hic ratio à solicitudine auocans insinuatur, quia significatur non solicitis multò abundantius danda esse quæ sunt necessaria: solicitos verò, præterquam quòd inutilem patiantur solicitudinē, non tantùm necessariis excidere, sed etiam cœlestibus bonis. Perinde ergo est ac si diceret, vt annotauit Chrysost. Propterea iubeo ista nō quęri, non ne accipias, sed vt abundanter accipias. Cumque ea quæ tibi competit vtilitate etiam pręsentia consequaris, ne solicitudinibus afflictus, & curarū morsibus sæpe discerptus, non modò istis, D sed etiam spiritualibus bonis te facias indignum, ne & superfluam patiaris ærumnam, &, quod est amplius, propositam tibi amittas coronam.

NOLITE ERGO SOLICITI ESSE IN CRASTINVM. CRASTINVS ENIM DIES, &c.] Duplex circa hunc locum occurrit difficultas. Primò, quomodo istud infertur ex superioribus, cum superius non solum videatur prohiberi solicitudo crastini, sed etiam de rebus præsentibus: hic verò videatur permitti solicitudo præsentis diei, cùm dicatur: Crastinus dies solicitus erit sibiipsi. Sufficit diei malitia sua. Secundò, quomodo prohibeatur solicitudo crastini, cùm Ioseph rectè fecerit, solicitè prouidendo septem E annis sterilitatis venturis in Ægypto post septem annos fertilitatis: & ipse Dominus loculos habuerit, quibus vtique sibi & suis etiam de crastino prouidit: & Apostoli propter imminentem famem solicitè procurauerunt ea quæ in futurum essent ad victum necessaria, vt scribitur Actuum vndecimo. Non erit autem aliquis locus his difficultatibus, si quis locum hunc velit intelligere eo modo quo intelligitur vel ab Augustino, vel ab eo qui auctor est secundæ expositionis in Matthæum, quę titulo Chrysostomi legitur. Augustinus enim per crastinum intelligit temporalia, eo quòd crastinus

dies non dicatur, nisi in tempore in quo futurum succedit præterito. Ergo quod dicitur; ne sitis soliciti in crastinum, vel vt ipse legit, de crastino, est secundùm eum idem quod ne soliciti sitis de temporalibus, ita vt cùm boni aliquid operamini, non temporalia, sed æterna tantum bona cogitetis. Quod verò dicitur ;crastinus dies solicitus erit sibiipsi; secundùm eum hunc habebit sensum: Ipsa temporalia pro seipsis erunt solicita, ita scilicet vt adsint tibi cũ illis opus erit. Et quod sequitur; Sufficit diei malitia sua; sic exponit: sufficit quod sumere vrgebit necessitas. Quam ideo hîc intelligit vocari malitiam, quia pœnalis est nobis, propter peccatum inflicta homini. In secunda verò expositione Chrysostomi, per crastinum intelligitur quicquid quotidianæ vitæ, quæ per hoc hodie significatur, est superfluum. Itaque quod dicitur; nolite solici esse in crastinum; hunc habet sensum: nihil curetis super id quod habere necessarium est vobis ad vitam quotidianam. Et quod sequitur; Crastinus enim dies, &c. sic intelligitur, superflua quantacunque congregaueris, ipsa se curabunt, ita vt te eis non fruente, ipsa inuentura sint dominos multos qui ea procurẽt sicut placuerit ipsis. Quod autem subditur; Sufficit diei malitia sua; secũdùm eum est ac si dicatur: Sufficit tibi labor & miseria, quam pateris in vita propter vsus quotidianos quos necessarios habes. Noli itaque pro superfluis laborare, ne labor quidem fiat tuus, fruitio autem alterius. Verùm vtraque hæc expositio manifestè nimis coactior est, quàm vt possit videri verus huius loci intellectus altero sensuum explicari. Simpliciter enim intelligendum videtur quomodo verba significant, solicitudinem non esse extendendam in crastinum, quòd quæque dies sufficientem afferat solicitudinis afflictionem. Infertur autem istud ex superioribus, in quibus dictum est vniuersaliter de solicitudine necessariorum, vt hac adiectione manifestius fieret quam solicitudinem prohibuerit, nimirum anxiam & superfluam, qualis est solicitudo crastini, hoc est, futuri temporis. Ne enim putaremus quoniam præcepit ne simus soliciti, non debere nos laboribus parare quæ ad victum & vestitum sunt necessaria, quales labores non possunt omnino esse sine aliqua cura & solicitudine, totam hanc de abiicienda solicitudine doctrinam terminaturus, tandem infert; Nolite ergo soliciti esse in crastinum. quasi dicat: Laborandum quidem est, & operis cui incumbendum est cura habenda, verùm hæc cura non est in futurum tempus extendenda, vt anxiè soliciti sitis, quem fructum in posterum labores vestri vobis adferant, aut quid sequens tempus vobis sit allaturum. Tantum ea quæ in præsens faciẽda incumbunt curate, deponentes curam crastini, hoc est, futuri temporis. Crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi, hoc est, crastinus dies afferet secũ solicitudines conuenientes his rebus quæ tunc occurrent. Græca efficacius habent, μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς, id est, solicitus erit pro his quæ ipsius sunt, aut curam habebit sui, aut curabit sua. Has ergo solicitudines ne præoccupetis; ne superflua cura vos ipsos discrucietis. Sufficit enim afflictio & labor quem quæque dies secum affert. Ex qua explicatione patet non omnes eos solicitos esse in crastinum, qui ea in præsenti tempore curant, quæ in futurum erunt necessaria, sed qui in præsenti tempore occupantur ea cura quæ secundùm rectam

A rationem non congruit tempori præsenti, sed futuro. Itaque cura incumbens præsenti tempori de prouisione futurorum etiam post multos annos, non est cura crastina, sed hodierna: quomodo cura Ioseph non fuit crastina cura; quia cognoscenti talem temporum successionem incumbebat deinceps prouidere de iis quæ succedentibus annis essent necessaria. Et similiter nõ est solicitum esse de crastino, prouidere annuas prouisiones, & similia. Porrò obseruandum, Dominum pulchrè per prosopopœiam dixisse; Crastinus dies solicitus erit sibi. &: Sufficit diei malitia, id est, afflictio sua, ipsi diei tribuens solicitudinem quæ propriè homini competit. Quæ locutio etsi sit à vulgari modo lo-

B quendi mutuata à Domino, hoc loco tamen habet non paruam energiam. Ne enim quis diceret se velle cura præsentis diei paululum intensa excutere curam quam sequenti die subire deberet, Dominus diei tribuit solicitudinem, significans ipsum diem crastinum necessariò curas suas secum allaturum, quantumuis præsenti cura ab illis nos studeamus liberare, & iniuriam facere diei præsenti qui eam onerat curis diei crastinæ, cùm ei satis grauius sit afflictio sua. Re vera tamen significare voluit eum qui de crastino est solicitus, seipsum superfluo & nimio curarum onere premere, cùm supra afflictionem pręsentis diei sibi & sequentis temporis afflictionem imponat, qua tamen adiectione non sit alterius diei onera factu-

C rus leuiora. Atque hæc est iam rursum noua ratio, à solicitudine auocans, qua satis ostendit Dominus suam in prohibitione solicitudinis erga nos dilectionem, vt qui ideo significet se prohibere eam, quòd velit nos à superflua & inutili afflictione esse liberos. Ob quam certè rationem hîc nouissimo loco indicatam non solùm excutiẽda est solicitudo crastina rerum necessariarum ad victum & vestitum, sed etiam omnium aliorum quæ futuro tempore vel expectamus accipere, vel incumbent nobis facienda quãtumuis bona, vt occupationes studiorum, aliorumque bonorum operum, quorum non alia cura habenda est, quàm ratio præsentis temporis exigit. Singulis enim die-

D bus curandũ de his quæ ipsis diebus erunt facienda pro Dei gloria, pro proximorum vtilitate, & propria salute tum corporis, tum animæ, reliquorum omnium cura excutienda, diuinæ prouidentiæ omnibus commissis. Summa ergo eorum quæ Dominus intendit est, vt ne diffidentes de diuina erga nos prouidentia, vulgi & gentium more soliciti simus de rebus ad vitam corporalem necessariis, ita vt timidis cogitationibus nos ipsos discruciemus, metuentes ne aliquando desit quid necessariorum, aut immodicis laboribus studeamus parare ea quibus necessitatem in futurum subleuemus: sed contrà potius diuinam prouidentiam in mutis creaturis considerantes, ac sic

E persuasi multo maiorem Dei erga nos esse prouidentiam, vt qui noster sit pater, deponamus timidam illam & immodicam temporalium solicitudinem, ac pro ea ante omnia & in omnibus studiosè quæramus regnum Dei, & toti in hoc, vt quæ illi placita sunt faciamus. Sic enim futurum, vt diuina prouidentia nobis etiam necessaria suppeditentur sine nostra solicitudine, cùm contrà solicitudo illa vulgaris præterquam quòd grauissimum quoddam sit malum sponte susceptum, etiam planè sit inefficax ad suppeditan-

dum

dum necessaria, & ad hæc etiam impediens, ne regnum Dei & iustitiam eius quis consequatur, declarans eum quem poſsidet indignam

A de diuina prouidentia habere opinionem, aut terrenis rebus ita esse affixum, vt eas cœlestibus præponat.

DOCET TEMERE NEC IVDICANDVM, NEC DOCENDVM, ADhortatur ad orationem, & vt vitatis pseudopropheris, huic doctrinæ inhæreatur.

Matthæi 7. Lucæ 6. CAPVT XLIII.

N[f]Olite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, & non condemnabimini. [c]Dimittite, & dimittemini. Date, & dabitur vobis. Mensuram bonam & confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrũ. [a]In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini. †[f]& in qua mensura' mensi fueritis, remetietur vobis. [c]Dicebat autem illis & similitudinem: ‖Nunquid potest cæcus cæcum ducere? Nónne ambo in foueam cadunt?] ‖Non est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius. [f]Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, ▷ trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras'? Aut quomodo ‖potes dicere' fratri tuo: Frater, sine eijciam festucam de oculo tuo, [a]& ecce trabs est in oculo tuo, [&] [c]ipse in oculo tuo trabem non vides? [f]Hypocrita, eijce primùm trabem de oculo tuo, & tunc † perspicies vt educas' festucam de oculo fratris tui. [a]Nolite sanctum dare canibus: neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus suis, & conuersi dirumpant vos. ‖Petite, & dabitur vobis. Quærite, & inuenietis. Pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, nunquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, nunquid serpentem porriget ei? Si ergo vos, cùm sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris: quantò magis pater vester qui in cælis est dabit bona petentibus se?] Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Hæc est enim lex & prophetæ. ‖Intrate per angustam portam, quia lata porta & spaciosa via est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quàm angusta porta & arcta via est, quæ ducit ad vitam: & pauci sunt qui inueniunt eam. Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. [c]Non est enim arbor bona, quæ facit fructus malos: neque arbor mala, faciens fructum bonum. Vnaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur. † [f]Neque enim de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant vuam'. [a] Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit: mala autem arbor, malos fructus facit. Non potest arbor bona, malos fructus facere: neque arbor mala, bonos fructus facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. [c]Bonus homo de bono thesauro cordis sui, profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Quid autem vocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dico? [a]Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cœlorum. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nónne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis: quia nunquam noui vos, discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. [f]Omnis [a]ergo [f] qui [c]venit ad me, & [f]audit ▷ verba mea' [a]hæc [f]& facit ‖ ea', [c]ostendam vobis cui similis sit. †[f]Aſsimilabitur viro' [a]sapienti, ▷ [f]qui ædificauit' domum [a]suam super petram, [c]qui fodit in altum, & posuit fundamentum supra petram, ‖ [f]& descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti: & irruerunt in domum illam, & non cecidit': fundata enim erat † super' petram. ▷ Et omnis qui audit' [a]verba mea hæc, [f] & non facit [a] ea, [f]similis ‖ erit viro' [a] stulto † [f]qui ædificauit' domum suam ▷ super arenam' [c]sine fundamento, [a]& descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & ‖ [f]irruerunt in domum illam' & [c] continuò [f] cecidit, & † fuit' ruina [c] domus [f] illius magna. [a]Et factum est cùm consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius. Erat enim docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum & Pharisæi.

† c Eadē quippe mēsura, qua

A 15.60

A.10.55

D.12.130

▷ a o. & trabem in oculo tuo nō vides.

‖ a. dicis.

† a. o. videbis eiicere.

C. 11. 83.

C.13. 90.

† a. Nunquid colligūt de spinis vuas aut de tribulis ficus.

A. 12.49

C.13. 90.

▷ c. o. sermones meos.

‖ c. o. eos.

† c. similis est homini

▷ c. ædificanti

‖ c. inundatione autē facta, illisum est flumē domui illi, & nō potuit eā mouere.

† c. o supra

▷ c. Qui autem audit.

‖ c. est homini.

† c. ædificanti.

▷ c. supra terram.

‖ c. in quā illisus est fluuius.

† c. facta est.

NOLITE IVDICARE, ET NON IVDICABIMINI. NOLITE CONDEMNARE, &c. Qui certam & expeditam dictorum & factorum Domini, vt ea Euangelistæ conscripserũt, volet intelligentiam habere, eum necesse est probè meminisse illos nihil aliud spectasse, quàm vt ex paucis quæ de Christo narrant, doctrinæ & vitæ ipsius imaginem aliquam nobis proponerent, ex qua illum esse Christum & Saluatorem agnosceremus, & ante oculos quæ vita digna Deo sit haberemus. Ideo nequaquam annumerare verba illius, aut suo ordine singula recẽsere curæ illis fuit, breuiter annotasse quædã, ex quibus reliqua cóiicere quis posset, contenti fuere. Hinc ergo non B dubitandum, Dominum in hoc prolixo sermone fusius & explicatius multa dixisse, ac pleraque alio etiam ordine, quàm Euangelistæ conscripserunt, simul eadem sæpe aliâs quoque docuisse, quando in his summa pietatis sita sit. Proinde non est curiosè nimis adlaborãdum, vt singula superioribus certo ordine obseruato connectantur, aut ex ordine seruato ab vno Euangelistarum, reliquorum narrationes æstimentur. Quod ideo hîc monere visum est, quòd omnino caput hoc Matthęi septimum miscellanea quædam contineat, quæ si quis velit certo ordine, aut inter se, aut cum superioribus studiosius aut curiosius connectere, is sibi vltro tenebras offuderit, & implicabit potius quàm

explicabit Habet tamen principium huius capitis ad superiora non omnino nullum ordinem. Continuatio enim est eius quod dictum est in fine ca. 5. Vnde hæc doctrina de non iudicando quenquã, à Luca statim subiũgitur, postquam dixisset: Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est. Pertinet enim ad idem ad quod ea quæ illam sententiam præcedunt, nimirum ad dilectionem proximo exhibẽdam. Itaque postquam Matthæus interposuisset doctrinam Domini de vitanda cupiditate laudis humanæ in bonis operibus hypocritis propria, & vitanda cupiditate & solicitudine rerum terrenarum, qua vulgus hominũ fere laborat, redit ad doctrinam dilectionis proximi, qua iam resecatur & aliud vitium Pharisæis & Scribis peculiare, necnon & hominũ vulgo passim commune. Siquidem Pharisæi quum sibi ignoscerent in grauissimis peccatis, tamen aliorum iudices erant inclementissimi, etiam ea calumniantes quæ recta erant, sinistrè interpretantes quæ erãt dubia, exaggerantes quæ erant leuia, & omnino, vt Dominus illis exprobrat, excolantes culicem, camelum autem glutientes. Sic & ingenio vulgi inter reliqua vitia penitissimè insitum est, in alienis factis curiosum esse, eaque censere, vt cùm in seipsis verè iusti & laudati homines esse nequeant, aliorum saltem collatione nonnullam probitatis vmbram sibi cõcilient. A quo sanè morbo suos docet hic Dominus debere esse alienissimos. Porrò quo doctrina ista Saluatoris rectè intelligatur, certum imprimis nõ prohiberi hic Christianis omne iudicium. Non enim prohibetur seculari magistratui & Episcopis iudicare facinorosos, cùm Paulus

1. Cor. 5. ipse fornicarium Corinthium iudicauerit, & dixerit: Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nõnne de his qui intus sunt vos iudicatis? Et Dominus toties condemnauit Pharisæos: dicens: Væ vobis Scribæ & Pharisæi. Nec rursum omne iudicium hic priuatis personis prohibetur, cùm mox in sequẽtibus Dominus admonens vt caueamus à falsis prophetis: A fructibus, inquit eorum

1. Ioan. 4. cognoscetis eos. Ad quem modũ dicit & Ioã. Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint; quod vtiq; sine iudicio quodam fieri nõ potest. Prohibetur ergo hic primùm iudicium quo quis curiosius obseruans aliena dicta vel facta, in animo suo ea censet, & verbis etiam prolatis condemnat tanquam mala, cùm sint dubia, aut etiam apertè bona. Deinde iudiciũ quo priuatus alterius dicta & facta etiam apertè satis mala notat, nõ vt emendet aut illum aut alios, sed vt famæ eius detrahat, denigratoq; proximo sibi probitatis opinionem cõciliet. Postremùm prohibetur iudicium quo quis hominem quædã apertè mala committẽtem condẽnat veluti desperatę salutis. Nam prohiberi potissimum iudicium de rebus dubiis (de quibus etiam propriè dicitur esse iudicium)

Quod iudicium sit prohibitũ à domino.

1. Cor. 4. patet ex illo Pauli: Nolite iudicare ante tempus, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarũ. Et rursus ad Rom. 14. dum iudiciũ prohibet, de his rebus loquitur quæ incertum erat quo animo fierent. Quod autem etiã iudicium detractorium prohibeatur, satis ostendit illud Iacob. 4. Nolite detrahere alterutrum fratres mei. Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrẽ suũ, detrahit legi, & iudicat legem. Iudiciũ autem quo fratis iudicatur desperata salus, etiam prohiberi

Rom. 14. docet illud Pauli: Tu quis es qui iudicas alienum

A seruum? Domino suo stat aut cadit. Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum. Prohibetur ergo iudicium proximi malignũ & temerarium, quod scilicet ex curiositate noxia, aut inuidentia, & odio ac peruersitate animi ex aliena ignominia voluptatem capientis, aut deniq; superbia captante ex aliorũ collatione opinionis proprię augmentum, & de singulis iudicare præsumente, gignitur. A quali iudicio Christianus triplici nomine meritò abstinere debet. Primò quòd conueniat eum sua facta & dicta diligentius attendere, atque in his suos lapsus, errata & defectus perspicere, vt nõ libeat ei aliena curiosius obseruare aut obseruata carpere. Secundò, quòd fraternæ charitatis sit aliena vitia occultare, eaque extenuare, & ad ea conniuere, dubia verò candidè interpretari. Tertiò, quòd agnoscere se debeat proximi sui conseruum esse non iudicem, & ob id iniuriam etiam Deo facere, cuius officiũ sibi vsurpat. Ad quã causam respexit & Iacobus & Paulus. Hic vero dominus potissimũ videtur respexisse ad causam secũdam; volens abstinẽdum ab huiusmodi temerariis & malignis iudiciis, quòd cũ fraterna charitate pugnẽt. Postea tamen etiam primam respicit ratione, cùm subiicit: Quid autem vides festucã, &c. Porrò iudicare, est sententiã de re aliqua ferre: verùm quoniam hic in malam partem accipitur, quomodo iudicare non est aliud quàm cõdemnare, ideo explanationis gratia additũ est: Nolite condemnare vt nõ condemnemini; quæ tamen pars in Græcis non inuenitur, nisi apud Lucam, sicut nec in antiquis Latinis exemplaribus inuenitur apud Matthæum, in quem videtur ex Luca translatũ. Quoniam autem eiusdẽ charitatis ac similis premij est, non condemnare proximũ aut proximi dicta vel facta, & peccanti in se fratri ignoscere, atq; ob indigentiam aliquid petenti dare quibus opus est, ideo apud Lucam bene subiicitur: Dimittite, & dimittemini, hoc est, remittetur vobis. Date, & dabitur vobis. Hæ autem promissiones non iudicabimini, non condemnabimini, dimittemini, dabitur vobis; dupliciter possunt intelligi. Quidam enim eas referunt ad ipsos homines, vt sit sensus: Ne iudicetis alios, sic fiet vt ipsi vicissim nõ iudicemini ab hominibus, & sic de reliquis. Vnde pro eo quod nos legimus impersonaliter, remetietur vobis, Erasmus vertit, remetiẽtur alij vobis. Cui sensui satis consonũ est quod apud Lucam dicitur: Mensuram bonam & confertam dabunt in sinum vestrum. Ideo autem secundùm hunc intellectũm Dominus ab iniquo & prauo iudicio auocat, ea ratione, ne & nos quoque illud experiamur, quod natura mirè inuisa res omnibus sit sua ab aliis curiosè & odiosè vestigari ac sinistrè arbitrari. Commodè igitur monuit, vt sicut ab aliis permolestũ est, nostra inamicè & citra candorem accipi, aut etiam improbè diiudicari: ita vicissim in æstimandis censendisq; alienis æquitatem & candorem non posthaberemus. Qui enim aliquam æquitatis portiunculam retinet, à prauo & odioso iudicio vitæ alienæ facilè absterrebitur, si cogitet quàm graue & permolestum sibi sit, se & sua ad hunc modum iudicari. Porrò secundùm hunc intellectũ promissiones istæ nõ sic sunt accipiendæ quasi generaliter & vniuersaliter veræ, & in omnibus sic se habentes. Non enim si quis candidè de proximis & factis ipsorũ sentiat, ob id à nullo ei iniquum iudiciũ est expectãdum. Quis enim ab iniquo iudicio vnquam

Triplex causa abstinendi temerario iudicio.

Iacob. 4. Rom. 14.

vnquã fuit alienior Christo, & quis tamen id ęquè A passus est ab aliis? Sed dominus rudibus & vulgaribus locutus hęc dixit, quòd vulgò ac ferè sic fieri soleat. Omnino enim qui candidè facta aliorum interpretantur, apud plurimos vicem merentur, licet non omnes. Ita contrà qui omnium cẽsores se faciũt & citra æquitatem, ij planè & aliorum iudiciis iniquioribus sese reddunt obnoxios. Sic qui facilem se vel in remittẽdo, vel in dando præbuerit, ei vt in plurimum vicissim ab aliis remittetur, & dabitur ac benefiet, idque cumulatissimè, quod per mensuram bonam, confertam, concussam, & exundantẽ intellexit Dominus. Sunt enim hę sententiæ è vulgi sermone mutuatę, quibus Dominus hortari ad id voluit, quod infra mox subiicit, vt B omnia quæcunq; voluerimus vt faciant nobis homines, & nos faciamus illis. Tum monere, ita cõparatum esse diuinitus, vt quales ipsi fuerimus in alios, tales alios experiamur erga nos, iuxta illud: Prou. 11. Anima quæ benedicit impinguabitur: & qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. Similes sententiæ in scripturis frequenter occurrũt, quibus bene vel malè operantibus promittitur aliquid temporale bonum vel malum obuenturum, non quod semper contingat, sed quod vt in plurimũ. Hinc est illud cẽtuplum, quod in hac vita promittitur iis qui propter Christũ aliquid reliquerint. Et illud: Qui Prou. 28. dat pauperi, nõ indigebit. D. Augustinus autem & Chrysostomus, aliique veteres, has omnes promissiones ad Deum referunt, vt sit sensus: Nolite con- C demnare vestros proximos, & non condemnabimini à Deo. Remittite aliis quæ commissa sunt in vos, & remittentur vobis peccata vestra à Deo. Date indigentibus & petẽtibus, & vicissim dabit vobis Deus quę postulaueritis ab eo. Sic enim sententiæ istæ sunt absolutiores. Et conueniens omnino videtur, vt vtraque intelligentia simul comprehendantur, & sit sensus: Nolite iudicare alios, sic fiet vt aliorum iniquius iudiciũ effugiatis, aut saltem vt Dei seuerum iudicium nõ experiamini.

[c]MENSVRAM BONAM ET CONFERTAM, ET COAGITATAM, &c.] Quatuor cõditionibus mensuræ materialis significare vo- D luit Dominus remunerationem copiosissimã obuenturam his qui superiora præstiterint, hoc est, qui non condemnauerint, qui remiserint, & dederint. Prima enim mensurę optimæ conditio est, vt sit bona, hoc est, iusta, nec adamussim iusta, sed liberaliter iusta. Secunda, vt sit conferta, hoc est, vt magis significat Græca dictio, πεπιεσμένον, pressa. Sic enim fit vt plus capiat vas. Tertia, vt deinde sit coagitata, hoc est, bene cõcussa. Nam & hoc pacto fit vt plus contineat vas quo metimur. Quarta, vt præterea etiã superfluat, nec post compressionem & concussionem vas cõtineat totam mensurã. Si autem superiores sententiæ accipiantur secundùm priorẽ intelligentiam, facile est in- E telligere quod sit suppositũm verbi, dabunt, nempe homines quibus benefecistis. Sed si promissiones istæ secundùm posteriorem intelligentiam ad ipsum Deum referantur, quæritur qui sint illi de quibus hic dicitur; dabũt in sinum vestrum. Caietanus intelligit hũc sensum, vestra merita, vestrum non condemnare, vestrum dimittere & dare, hæc dabunt mensuram bonam. Verùm rectius accipitur secundùm Augustinum lib. 2. de quæst. Euangel. cap. 8. secundùm eum loquendi modum quo postea de pauperibus dicitur: Recipiant vos in æterna tabernacula; quia scilicet Deus propter illos quibus benefit suo nomine recipit in sua tabernacula, & dat præmium copiosum. Aut quod dicitur: mensuram bonam dabunt; impersonaliter accipietur, pro, mẽsura bona dabitur. Sunt autem qui hanc sententiam intelligunt non solùm de remuneratione bonorum operum, sed etiam malorum, quorum vltio veluti mensura quædam superefluens grauissima erit. Sed videtur magis hęc sententia solùm dicta de remuneratione bonorum operum. Quoniam enim dixit: Date, & dabitur vobis; eam promissionem exaggerate volens subiicit: Mensuram bonam, &c. quasi dicat. Non solùm dabitur vobis, sed etiam copiosa & abundans vobis remuneratio fiet, proportionata tamen vestræ liberalitati. Ad hoc enim significandum, remunerationem vocauit mensuram.

[d]IN QVO ENIM IVDICIO IVDICAVERITIS, IVDICABIMINI: [e]ET IN QVA MENSVRA, &c.] Et hæ duæ sententiæ facilem habebunt & apertam intelligentiam, si superiores illæ sententiæ priori modo accipiantur. Erit enim sensus: Quali iudicio alios iudicaueritis, vicissim ipsi ab aliis iudicabimini. Si enim æqui fueritis in iudicando aliorum dicta & facta, sentietis alios quoq; fere vestrorum factorum & dictorũ æquos iudices. Contrà, si iniquiores æstimatores alienæ vitæ fueritis, tales quoq; alios experiemini in vos. Et in summa, quomodo vos aliis feceritis siue iudicãdo, siue remittendo, siue dando, aut contrà retinendo iniuriam, & bene facere negligendo, sic fiet ab aliis vicissim etiã vobis. Verùm si ad Deum referãtur promissiones in superioribus sententiis positę, quomodo dicitur: in quo iudicio iudicaueritis, &c. An qui iniquo iudicio aliquem iudicat, iniquo etiã iudicio iudicabitur à Deo? Et qui iniqua mensura mensus fuerit, iniquam etiã mensuram à Deo accipiet? Itaque secũdùm August. non est sensus: Quali iudicio iudicaueritis, tali iudicabimini: sed in quo iudicio, hoc est, per hoc ipsum iudicium quo alios iudicaueritis, iudicabimini apud Deũ, quia scilicet hoc iudiciũ iudicabit vos apud Deum, eritq; ratio quòd iudicabimini à Deo siue ad præmium, siue ad pœnam. Sic in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, quia illa ipsa quæ aliis vel bene vel malè feceritis, erunt vobis remunerationis vestræ causa. Prosequitur præsentem locum etiam D. August. epist. 49. in solutione 4. quæstionis, vbi respondet calumniæ gentilium, quã captabant ex his verbis Christi: in qua mensura mensi fueritis; quòd pro temporali peccato æterna inferantur supplicia. Vbi per mẽsuram intelligit hominis voluntatem, in quã iuxta quod mensurauerit sua facta, Deus reddit siue beatitudinem, siue miseriam. Verùm hic sensus videtur coactior, nec vulgari modo loquendi, vnde secunda sententia desumpta est, cõueniens. Illud enim, in qua mensura, &c. prouerbij vice etiã ab Ethnicis scriptoribus iactatum ostẽdit Erasmus in Chiliadibus. Significatur autẽ eo beneficij aut maleficij retaliatio. Proinde si ad Deum hæc referantur, intelligendum ideo dictum: In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini; quia qui curiorẽ alienã vitam excusserit, illius vita etiam à Deo exactè diiudicabitur: & qui proximum cõdemnauerit, ipse quoque condemnabitur à Deo. Qui verò æquus fuerit proximorum iudex, æquum quoque & benignum experietur Dominum. Et in genere quali

mensura mensi fuerimus, remetietur nobis à Deo, [A] quia si benefecerimus, bona recipiemus ab eo: mala verò, si malefecerimus. Hac enim solùm ratione dictum est: In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Quare non est hic locus quæstionibus, quomodo iam dicatur: Eadem mensura remetietur vobis; cùm prius dictum sit; mensuram superefluentem dabunt in sinum vestrum? Deinde quomodo pœna æterna punitur peccatum temporale, si eadem mensura fit remuneratio? Ideo enim solùm dictum est: Eadem mensura remetietur vobis; [Psal. 17.] quia, secundùm Psalmistam, Deus cum sancto sanctus erit, & cum peruerso peruertetur. Et secundùm Paulum: Qui parcè seminat, parcè & [2. Cor. 9.] metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. [Iacobi 2.] Et secundùm Iacobum: Iudicium sine misericordia ei qui non facit misericordiam. Vnde August. lib. 21. de ciuitate Dei. cap. 11. tractans hanc sententiam contra eos qui ex ipsa inferebant absurdum esse, supplicium impiorum esse æternum: Non attendunt, inquit, non propter æquale tẽporis spatiũ, sed propter vicissitudinem mali, id est, vt qui mala fecerit, mala patiatur, eandem dictam fuisse mensuram, &c. Porrò hac sententia: In qua mensura, &c. Dominus Marci 4. ad aliud propositũ vsus est, vt ibi dicetur. Cùm enim sit prouerbialis sententia, variis locis aptari potest.

¶DICEBAT AVTEM ILLIS ET SIMILITVDINEM: NVNQVID POTEST CÆCVS CÆC. DVC. &c.] Solus Lucas hic introducit à Domino dictas duas similitudines, de cæco cæcum ducente, & discipuli perfectione; quibus similitudinibus alio etiam loco vsum Dominũ narrat Matthæus. Nam cõmemorat Dominum dixisse de Pharisæis: Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorum: cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueã cadunt. Et cùm Apostolis prædiceret obuenturas illis persecutiones, Dominus dixisse scribitur: Nõ est discipulus super magistrum, nec seruus super Dominum suum. Sufficit discipulo vt sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius. Sed his locis ad alium finem & aliud propositum [Matth. 15. Idem. 10.] istis vtitur parabolis, quàm in præsenti loco, vt parabolę & adagia variis locis aptari possunt, vt iam dictum est. Nam illud de cæco cæcum ducẽte, [Matth. 15.] inducitur contra Pharisæos, qui cùm cæci essent & imprudentes, aliorum imprudentũ quoque & cæcorũ se magistros præbebant. Et illud de discipulo Matth. 10. dicitur discipulis, vt animæquiores perferrent aduersitates & persecutiones, quòd ab his viderent non esse liberũ magistrum suum. Hic verò cùm vario modo similitudines istæ aptentur proposito à diuersis interpretibus, conuenientissima videtur connexio indicata à Theophylacto, vt his similitudinibus intelligatur Dominus docere voluisse, eũ qui alios est iudicaturus & reprehensurus, debere ab huiusmodi vitiis quæ in aliis est reprehẽsurus, aut aliis similibus vitiis esse immunem. Ad hoc enim propositum hæc esse dicta, patet ex tertia parabola apertiore quæ subiungitur: Quid autem vides festucã, &c. Quoniam ergo superius Dominus præcepit non iudicare, nec condemnare, & iam occurrere quis posset & dicere, se iudicare & cõdemnare fratrem suum vt corrigat & emendet, docet deinceps, qualis esse debeat qui hoc fine alium volet iudicare & reprehendere, & quale iudiciũ prohibuerit, nimirũ quo quis alienæ vitæ seuerus est censor, suæ interim negligẽs.

Nunquid, inquit, potest cæcus cęcũ ducere? Quod si tentet, nónne ambo in foueam cadũt? Quasi dicat: Si quis sit, qui alterius vitia reprehendere volet, & demonstrare veram virtutis viã, atque in ea ipsum deducere, videndum ei imprimis num & ipse mentem habeat siue errore veritatis, siue praua cupiditate & affectu aliquo excæcatam. Nam si ipse cæcus existens parat alterius se ducem præbere, futurum certè, quod solet contingere, vbi cæcus cæco fit viæ dux; videlicet vt vterque cadat in foueam æternæ perditionis. Ad id idem propositum subiicit: Non est discipulus supra magistrum: perfectus autẽ omnis erit, si sit sicut magister eius. quasi dicat: Si igitur tu qui doctorẽ te aliorũ præ- [B] bes, ipse fueris in vitio, non est spes meliorem te posse fieri quem docere paras, cùm secũdùm vulgare prouerbium, discipulus non possit esse perfectior magistro suo, in eo scilicet in quo est discipulus. Eiusdẽ argumenti est & quod deinde subiicitur: Quid autem vides, &c. Qua parabola redarguit Saluator maius quoddã vitium quorundam, qui nõ solum alium reprehendunt in eo in quo & ipsi culpabiles sunt, sed minima in aliis notãt, cùm ipsi ad grauiora sua peccata perspiciẽda sint cæci, quos bene hypocritas vocat, vel quia sibi sumunt partes iustorum & sanorum, cùm iniusti sint & ægroti, aliena persona id quod re vera sunt occultare studentes: vel quia prætextu correctionis aliena vitia notant, cùm re vera id agãt proposito cõ- [C] demnationis. Si enim curãdi fratris desiderio hoc agerent, prius grauiora sua crimina curarent. Magis enim quisq; seipsum amat quàm fratrẽ, quem rectè diligere nõ potest, si non seipsum prius rectè diligat, cùm propria dilectio regula esse debeat fraternæ dilectionis. Per festucã ergo minora peccata, per trabem grauiora peccata hîc designãtur. Est enim festuca, secundùm Calepinum nitentem autoritati Augustini, arboris nouellæ & cuiuscunque sati pullulus. Augustinus enim de verbis Domini sermo. 16. Festuca, inquit, initium trabis est. Nam trabs quando nascitur, prius festuca est. Dictio tamen Græca quæ hoc loco ponitur, nempe κάρφος, putatur magis significare breuissimam ali- [D] quam ligni particulam, quam vulgari lingua vocamus, *een splintere*. Vnde dicitur Græcis καρφολογία, hoc est, collectio huiusmodi particularũ, quam Galenus recenset inter signa phrenesis. Atque hoc certè modo κάρφος pulchrè opponitur trabi, cùm festuca in ea significatione quam indicat Augustinus, magis componi debuisset cum arbore. Significat autem Saluator hypocritas, de quibus loquitur, duplici nomine peccare; primùm, quòd aliorũ vitia, ad quę, quòd parua sint, conniuendum esset, curiosius obseruent, & seuerius notent: deinde, quòd sua vitia maiora dispicere negligant. Quod dum fit, duplex vlterius iam malũ cõmittitur. Nam qui peccantẽ in paruis admonet, cùm ad grauiora [E] sua vitia conniueat, & sibi ex aliena correptione falsam sanctimoniæ opinionẽ parare studet, vnde & hypocritam vocat, & veritatem ipsam reddit ei qui admonetur odiosam. Proinde admonet Dominus vt qui aliorum vitia notare volet, prius saltem aperta sua vitia curet. Et tunc, inquit, perspicies, &c. quãdo scilicet cũ fructu id poteris facere, & syncera correctionis intẽtione. Nõ prohibetur ergo his verbis Domini simpliciter, ne quis alium corripiat, qui ipse vel eisdẽ, vel maioribus obnoxius est criminibus. Si enim quis in minutioribus peccatis

peccatis ex syncera charitate proximorum fiat mo nitor, sitq; eisdem vel aliis obnoxius, non contrauenit præcepto Christi. Non enim talis sese iustificare, & alios condemnare, sed se pariter ac illos quoad fieri potest, peccatis purgare annititur. Dominus autem præcipuè voluit, vt ne ex aliorũ correctione & condemnatione sanctimoniæ opinionem quæreremus, aut ne veritatem odiosam redderemus, quod fit cùm apertis criminibus obnoxius est qui alium de paruis corripit.

NOLITE SANCTVM DARE CANIBVS, NEQVE MITTATIS MARGARITAS ANTE, &c.] Obscurũ est quomodo hęc superioribus subiiciatur. Et quidẽ in secunda expositione Chrysostomi nõ malè sic cum superioribus B hæc connectuntur, vt quoniã superius iussit Dominus diligere inimicos, & benefacere his qui peccant in nos, hîc iam amputare intelligatur malam cogitationẽ quæ ex illis præceptis oriri posset. Nam ob ea præcepta cogitare possent Apostoli, etiã indignis & hostibus Dei cõmunicanda secreta Dei mysteria. Quã connexionem etiam sequitur in Paraphrasibus Erasmus. Verùm rectius hæc ad immediatè præcedentia referuntur hac ratione subiecta, vt quoniam mox superius docuit qui nõ debeant alios iudicare, corripere & docere, hîc iam doceat qui non debeat corripi & doceri. Dixerat enim; eiice primùm trabem de oculo tuo, & tunc perspicies, vt educas festucam de oculo fratris tui. C Ne ergo is qui purus est, & trabẽ iam eiecit è proprio oculo, putaret se quosuis corripere & docere debere quos videt vitiis aliquibus obnoxios, cõmodè hãc doctrinã generalem subiecit, ne sanctũ daretur canibus, significans abstinendũ ab admonitione illorũ, qui admoniti euasuri sunt peiores, & potius sunt irritandi quàm sanandi. Porrò sanctũ & margaritæ sic in secunda expositione Chrysostomi distinguuntur, vt per sanctũ intelligantur res sacræ, qualia sunt Sacramenta, Baptismus, Eucharistia, &c. per margaritas intelligantur mysteria veritatis, quæ in scripturis sacris inclusa sunt, quẽadmodum margaritæ inclusæ cochleis positę sunt in profundũ maris, vt sicut has è profundo maris D non potest tollere, nisi artifex qui habet eius rei vsum: ita illa inuenire & explicare non possit, nisi vir spiritualis, qui habet sensus bene exercitatos. Verùm huiusmodi mysteria non solùm non sunt cõmunicanda porcis, sed nec etiã bonis quibusdã, adhuc tamẽ infirmis. Vnde Saluator Apostolis suis dicebat: Adhuc multa habeo vobis dicere, sed nõ potestis portare modò. Et Paulus Apostol. Ego inquit, cùm venissem ad vos, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed tanquã carnalibus. Tanquã paruulis in Christo lac vobis potũ dedi, non escã. Nondum enim poteratis, sed nec nunc quidẽ potestis. Proinde rectius idẽ intelligemus vocari san- E ctum & margaritã, nempe doctrinam veritatis, doctrinam nimirũ Euãgelicam, quam & postea margaritæ cõparat Dominus. De hac enim etiam hic potissimum locutus videtur, quamuis simul, vt est generalis sententia, rectè intellexerimus per sanctum & margaritas significari & sacras quasq; res, qualia sunt Sacramenta. Dicuntur autẽ hæc, nempe doctrina Euangelica atq; Sacramenta, simul & sancta, & margaritæ. Sancta quidem, quia diuina, & sanctorum tantum vsui deputata, quæ corrumpere & prophanare nephas est, quomodo in veteri lege sancta dicebantur quæ prophanis vsibus

1.Corin.3.

A adaptare nephas erat. Margaritæ verò, propter inæstimabile eorum pretium. Nam margaritis siue vnionibus olim summum fuisse pretium abundè testis est Plinius. Cæterùm per canes & porcos, per quos quidam diuersos intelligunt, per canes accipientes significari infideles omnino immundos: per porcos verò, Christianos carnalibus voluptatibus deditos, vt habetur in secunda expositione Chrysostomi: Aut contrà, teste Hieronymo, per canes, Christianos reuersos ad vomitum: per porcos, eos qui necdum Euangelio crediderunt, versantes in luto peccatorum, simplicius fuerit accipere eosdem, nempe eos qui immedicabili tenẽtur impietate, quos generali quidem ratione canes vocat & porcos propter ipsorum immunditiam: specialiter verò canes, quòd veritati oblatrent, bene loqui nescientes, quomodo canis non emittit ferè vocẽ nisi iræ significatiuam. Porcos verò, eo quòd viles carnis & mundi cupiditates spiritualibus & diuinis rebus præponant, quomodo porcus lutum præfert margaritis. Quoniam enim canis secundùm legem est immundissimum animal, vtpote quod nec ruminet, nec findat vngulam, ac præterea illius est immundiciei, vt ex fœtidis cadaueribus pascatur, ac ad vomitum suum reuertatur, aliquoties in scripturis per canes peccatores significantur, ratione immundiciei suæ, vt cùm postea dicit Saluator: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. Sic: Quæ communicatio sancto homini ad canem? Et: Foris canes, & venefici, & impudici. Vnde est & illud: Canis reuersus ad suum vomitum. Quoniam verò idem animal ad nihil aliud fere voce vtitur quàm ad latrãdum, & in homines insurgit ad discerpendum, ponitur nonnunquam in scripturis pro impugnatoribus veritatis, aut persecutoribus iustorum. Sic Paulus de Iudæis hostibus Euangelij loquens: Videte, inquit, canes, videte malos operarios. Et Dauid hostes suos vel Christi implacabiles, canes vocat. Circundederunt, inquit, me canes multi. Et: De manu canis libera vnicam meam. Cùm autem sequitur; Ne fortè conculcent eas pedibus suis, & conuersi disrumpant vos; quidam duas has partes sic accipiunt, vt prior ad porcos pertineat, posterior verò ad canes. Vnde & quidam libri Latini habent; & canes conuersi disrumpãt vos; cùm tamen, canes, non sit aut in Græcis, aut in Latinis codicibus emendatioribus. Et Erasmus vertit: Ne quando hi conculcent eas pedibus suis, & illi versi in vos lacerent vos; addens scilicet de suo pronomina illa diuisiua, hi & illi, cùm non sint in originalibus, & proinde tollens liberam illam intelligentiæ facultatem quam Græca præbent. Potest enim sicut conculcatio, ita & laceratio ad porcos referri. Nam sæuiunt etiam apri. De canibus autẽ idem intelligendum reliquit Dominus, videlicet ne & ipsi cõculcarent sanctum pedibus suis, & conuersi disrumperent: nec opus fuit hoc sigillatim de vtrisque dicere, cùm secundùm sensum à Domino intentum per canes & porcos iidem intelligantur. Significare enim voluit Dominus, duo mala consecutura, si diuina & spiritualia proponãtur canibus & porcis, hoc est, immundis hominibus, veritatis oblatratoribus, & cõtemptoribus. Primùm, quòd illa quantum in ipsis est prophanabunt & contaminabunt. Deinde, quòd illorum præbitorem persequentur, calumniis ipsum impetentes, & iniuriis afficiẽtes. Et bene quidem dicitur; & con-

Matt.15.
Eccle.13.
Apo.22.
2.Petr.2.
Philip.3.
Psal.21.
Ibidem.

uerſi diſrumpant vos. Primùm enim impij audito
ſermone veritatis,cognoſcentes illum ſuis affecti-
bus contrarium,ſermonem contemnunt,illiq; de-
trahunt:deinde verò acuuntur in ſermonis autho-
An liceat aliquãdo ſanctum dari canibus. rem.Verùm circa iſtud Domini præceptum oritur
difficultas, quomodo ergo Chriſtus & Apoſtoli
obſtinatis Iudæis,verè canibus,de ſacris myſteriis
frequenter verba feciſſe leguntur, vnde ſanè illi
maiore perciti furore, conuerſi dilacerare ipſos
Act. 7. conati ſunt & perdiderunt,vti patet de Stephano,
cuius oratione adeò accenſi fuere, vt mox corri-
perent ipſum,vrbeq; eiectum lapidarent. Deinde
quomodo Iudæ Dominus dedit corpus & ſangui-
nem ſuum, ſi non licet ſanctum dari canibus? Ad
primum quidem dicendum, veritatem Euangeli-
cæ doctrinæ nonnunquam coram canibus & ob-
ſtinatis peccatoribus Dominũ & Apoſtolos pro-
poſuiſſe, ſed non niſi præſente multitudine, idq;
nonnunquam vel ſponte, vel interrogati. Et qui-
dem cùm ſponte id fecerunt,duabus de cauſis fe-
cerunt,videlicet partim ad conteſtationem impie-
tatis reproborum,partim propter vocationem ele-
ctorum qui impiis illis permixti erant, aut vt qui
iam vocati erant & crediderunt, corroborarentur
& monerentur.Quod enim ad conteſtationem im
pietatis improborum, & vt nullam excuſationem
haberent, illis prædicauerit Dominus, ſatis docet
illud quod dicit: Si non veniſſem,& locutus fuiſ-
Ioan. 15 ſem illis,peccatum non haberent.Nunc autem ex-
cuſationem non habent de peccato ſuo. Cùm ve-
rò interrogati fuerunt,veritatem ipſam frequenter
propoſuerunt, tum propter duas prædictas cauſas,
tum etiam vt perhiberent teſtimonium veritati,
& gloriam Dei illuſtrarent, nec iuſtam haberent
malicioſi interrogatores occaſionem blaſpheman-
di doctrinam Euangelicam, quaſi non haberent
prædicatores eius quid ipſis reſponderent. Ali-
quando autem Chriſtus ab obſtinatis Iudæis in-
terrogatus, non reſpondit quod interrogabatur,
ſed aliud interrogauit: quod ſi reſpondebant, ha-
bebant ipſi ſuæ quæſtionis reſponſionem, vt cùm
Matt. 22 quæſitus eſſet num tributũ eſſet pendendum Cæ-
Matth. 21 ſari. Si verò reſpondere noluerunt, vt cùm quære-
retur in qua poteſtate operaretur,iuſtiſsimè illum
viciſsim non reſpondere quod quærebatur omni-
bus notum fecit, docens ſcilicet qua ratione de-
beamus ſanctum abſcondere canibus,cùm ab eis
vtile aliquid malicioſè interrogamur, & aſtan-
tium vtilitas nõ exigit veritatem aperiri. Cùm au-
tem propter electorum & bonorum vtilitatem,
aut propter Dei gloriam ſacra proferuntur coram
canibus & porcis, quemadmodum Chriſtus &
ſancti frequenter fecerunt, non iam canibus &
porcis ſancta dantur, ſed potius Deo & electis
eius.Vnde Auguſtinus: Quod Dominus quædam
dixiſſe inuenitur, quæ multi qui aderant vel reſi-
ſtendo, vel contemnendo non receperunt, non
eſt putandus ſanctum dediſſe canibus,aut marga-
ritas ante porcos miſiſſe. Non enim dedit eis qui
capere non poterant, ſed eis qui capere poterant,
& ſimul aderant,quos propter aliorum immundi-
tiam negligi non oportebat.Hæc ille. Cùm autem
prædicatio veritatis nullum momentum allatura
eſt vel ad ſalutem proximorum, vel ad gloriam
Dei,ſed appareat canes tantùm illam impugnatu-
ros,aut porcos contempturos,non eſt proferenda.
Matt. 26 Sic Chriſtum nunc Phariſæis tanquam canibus,
Matt. 27 nunc Herodi & Pilato tanquam porcis myſteria
A ſua promere noluiſſe legimus. Quod verò ad ſe-
cundum attinet de Iuda præſuppoſito, quod Iudæ
Dominus dederit corpus ſuum,vt eſt veriſimilius,
dicendum primò, quòd cùm Iudæ malitia non-
dum fuerit prodita, nec adhuc habebatur à præ-
ſentibus pro cane, non debuiſſe Dominum ſacra-
mentũ corporis ſui ſubtraxiſſe illi, ſed potius cum
aliis communicaſſe, vt ſuo facto doceret paſtores
Eccleſiæ Sacramenta non denegare occultis pec-
catoribus, ſed tantùm publicis & manifeſtis, qui
iam pro canibus habentur. Secundò dicendum,
hunc locum propriè non pertinere ad Sacramen-
torum adminiſtrationem, ſed vel ſolùm, vel po-
tiſsimùm ad verbi Dei diſpenſationem & do-
B ctrinam, quod patet tum ex precedentibus qui-
bus hæc ſubiunguntur, tum quia ſequitur; Ne
fortè conuerſi diſrumpant vos. Non enim peri-
culum eſt ne ſi petentibus peccatoribus dentur
Sacramenta, conuerſi diſrumpant largitorem, ſed
contrà potius periculum ne diſrumpant negan-
tem. Ad alium verò locum pertinet, quòd Sacra-
menta indignis, ſi manifeſta ſit eorum indignitas
& condemnata, non ſint communicanda, nem-
pe ad illud: Si Eccleſiam non audierit, ſit tibi ſi- *Ma*
cut Ethnicus & Publicanus. Et illud Pauli: Si is *1.Co*
qui frater nominatur inter vos eſt fornicator, aut *1.T*
auarus,&c. cùm huiuſmodi nec cibum ſumere.Et
nemini citò manus impoſueris,ne communicaue-
C ris peccatis alienis.

PETITE ET DABITVR VOBIS, QVÆ-
RITE ET INVENIETIS, &c.] Cùm variè à
diuerſis hæc ſuperioribus coniungantur, conue-
nientiſsima videtur cõnexio quã indicat D.Chry-
ſoſt. nimirum quòd,quia magna erant,& humanæ
naturæ propter infirmitatẽ & corruptionem diffi-
cilia quæ hactenus Dominus præceperat, hic iam
doceat qua ratione quæ dicta ſunt præſtare poſsi-
mus,videlicet ſi oratione auxiliũ & gratiã Dei im-
plorauerimus, quem orantibus ipſum daturũ quæ
petunt promittit.Simul etiã per hæc docet,ne au-
dita præcepta putemus noſtris nos viribus poſſe
implere, ſed ad perficiendum ea neceſſariũ nobis
D eſſe Dei adiutorium precibus impetrandũ. Ideoq;
non dixit quid petendum aut quærendum ſit: ſed
tantùm,petite,& quærite, quia quæ petenda ſunt,
in præcedentibus memorata ſunt, & in his oſten-
ſum pro quibus oporteat rogare. Porrò tres illas
ſententias; Petite,quærite,pulſate,&c. ſubtiliter D.
Augu. ſic diſtinguit in expoſitione huius ſermonis
Domini,vt petitio pertineat ad impetrãdam ſani-
tatem firmitatemq; animi, vt ea quæ præcipiuntur
implere poſsimus: inquiſitio autem, ad inuenien-
dam veritatẽ:pulſare verò,propter beatę vitæ poſ-
ſeſsionem & introitũ regni cœlorum, dictum ſit.
Alij etiã ſic diſtingunt:petite fide,quærite ſpe,pul-
ſate charitate. Aut: Petite orando, quærite rectè vi-
E vendo, pulſate perſeuerando. Verùm idem Augu.
lib. 1. Retract, cap. 19. hanc ſuã expoſitionem retra-
ctans, inquit: Operosè quidem iſta tria quid inter
ſe differant exponendum putaui,ſed longè melius
ad inſtantiſsimam petitionem omnia referuntur.
Hoc quippe oſtendit, vbi eodem verbo cuncta
concluſit, dicens: Quanto magis pater veſter qui
in cælis eſt, dabit bona petentibus ſe? Non enim
dixit, petentibus, quærentibus, pulſantibus. Hæc
ille. Itaque tribus illis ſententiis vnum & idem ſi-
gnificatur, niſi quòd congeries ſententiarũ com-
mendet fidentem, inſtantem, & ardentem preca-
tionem

tionem. Nam ipsum petere, fiduciam in oratione necessariam significat: quærere verò, diligentiam: pulsare, ardorem & perseuerantiam. Nemo enim petit aliquid, qui non illud ex animo desideret, & impetrare se posse confidat. Qui verò quærit, cuncta alia à mente proiiciés, vnum illud quod solum requirit intendit. Qui verò crebro pulsu ostium ferit, ardens desiderium ostendit. Itaque, vt habet Chrysostomus, per hoc quod adiecit, quærite & pulsate, non obiter postulandum esse docuit, sed cum sedulitate multa, & magna patiétia, crebroq; pulsu. Sunt autem hæ sententiæ è vulgi sermone mutuatæ. Nam vulgò dici solet, nihil fere dari, nisi petentibus, nihil inuenire fere nisi quærentes, non aperiri ostium, nisi pulsantibus. Perinde ergo est ac si diceret Dominus: Vulgò non nisi petentibus dari solet, & quærentes duntaxat inueniunt, neque intromittuntur in ædes, nisi qui ostium pulsarint: ita cùm maxima sint quæ à Deo expectanda sunt bona, par sanè est vt illa ab eo petatis desideranter, quæratis sedulò, ac ob ea impetranda pulsetis ardenter & pertinaciter, hoc est, vt ea petatis votis multo ardentissimis. Quod si feceritis, proculdubio voti vestri compotes efficiemini. Quod iam generalibus sententiis Dominus confirmat, subdens: Omnis enim qui petit, &c. quasi dicat: Non omnis quidem qui petit ab homine etiam iustissimè, accipit; nec omnis qui quærit terrenum aliquid, illud inuenit: nec pulsanti ostiũ domus semper aperitur ab hominibus: verùm omnis qui desideranter petit patrem cœlestem, accipit ab eo quod petit: & qui sedulò quærit ab eo, inuenit: & qui assiduis illũ precibus pulsat, aperietur ei, hoc est, sine discretione quisquis Deum ex animo diligenter & assiduè precatus fuerit, consequetur omnino quod petit. Porrò generalis illa sententia ;Omnis qui petit accipit; sic primùm est accipienda: omnis qui petit recta & rectè, vel qui petit quæ oportet & quomodo oportet. Recta enim esse petenda vt exaudiamur, docetur in sequẽti exemplo: modus autem quo rectè est petendum, partim hîc indicatur, partim alibi. Hic enim insinuatur per tria illa, petere, quærere & pulsare, cum fiducia sedulò & instanter petendum esse. Præter hæc verò in orante requiritur vt non sit in eo legitimum impedimentum quo se indignum faciat exauditione apud Deum, quod primùm fit si temporalia mala intentione quæramus. Petitis, inquit Iacobus, & non accipitis, eò quòd male petatis, vt in concupiscentiis vestris insumatis. Secundò, si ipsi in alios inclementes fuerimus. Qui enim obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur. Et suprà: Si autem non dimiseritis hominibus peccata, &c. Postremùm generaliter, si quis in peccandi proposito perseueret, nec studuerit cor suum purificare: Qui enim declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Et: Si omnipotentem fueris deprecatus, si mundus & rectus incesseris, statim euigilabit ad te. Et: Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, & quicquid petierimus accipiemus. Nec mirũ si huiusmodi cõditio sit subintelligenda in hac generali sententia, cùm in omnibus similibus generalibus locutionibus sit intelligendum nisi aliundè aliquid impediat, vt quãdo dicitur: Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. & : Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. & sic de similibus. Rursum cùm dicitur: Omnis qui petit accipit; intelligendum, accepturum quod petit, nisi magis expediat non accipere. Qui enim bona temporalia aut liberationem ab afflictionibus petit etiam rectè, non ea semper consequitur, quòd aliquando præstet non consequi. Vnde Paulo optanti liberari à stimulo carnis dictum est: Sufficit tibi gratia mea. Nam & huiusmodi conditio intelligenda est in omnibus illis sententiis, quibus temporale aliquod bonum iustis promittitur. Hac enim sententia ;omnis qui petit accipit; Dei benignitatem significare Saluator voluit. Iam hoc ipsum summæ benignitatis est, quod quæ precamur temporalia bona non det Deus, quando aliter saluti nostræ magis expedire iudicat. Quãquam non omnino necesse fuerit hanc conditionem hic subintelligere. Qui enim huiusmodi temporalia rectè petit, sic ea petere debet, vt non velit ea sibi dari, si Deus iudicet magis expedire vt non accipiantur, & vt aut quæ petit temporalia Deus det, aut patientiam saltem in malis, si illa perdurare Deus voluerit, proinde talis semper impetrat & accipit quod petit.

Margin notes: Iacobi 4. — Prou. 21. — Prou. 28. — Iob 8. — I. Ioan. 3. — Matth. 5. — Rom. 10. — 1. Cor. 12. — Margin letters: A, B, C, D, E

AVT QVIS EST EX VOBIS HOMO, QVEM SI PETIERIT FILIVS PANEM, &c.] Generales illas promissiones de exorando Deum confirmat exemplo patris terreni, vsus scilicet argumento à minori, quo ad orãdum cum spe exorandi hortatur, & simul docet quę petere Deum oporteat, nempe bona necessaria vel vtilia. Ideo enim introducit in exemplo, patrem filio petenti panem necessarium nõ dare lapidem inutilem, & petenti piscem vtilem & delectabilem, non dare serpentem nociuum, vt intelligãmus Deum nobis necessaria & vtilia petentibus non daturum inutilia aut noxia: & rursum intelligamus ideo Deum non dare quandoque quæ petimus, quia si daret quæ petimus, daret inutile aliquid aut nociuum, quamuis nos putemus nos petere aliquid necessarium vel vtile. Cùm autem ex nuda comparatione patris terreni ad patrem cœlestem, cõstare posset patris cœlestis in exaudiendo facilitas, eo quòd nemo dubitare posset quin maior sit patris cœlestis benignitas, quàm cuiusuis patris terreni quantumuis benigni, tamen quo efficacius nos certiores redderet de patris cœlestis facilitate, adiecit: Si ergo vos cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; non simpliciter à minori argumentans, sed etiam à contrario. Malos autem homines vocat, non quòd natura mali sint conditi, vt asseruerunt Manichæi, sed vel comparatione diuinæ bonitatis, respectu cuius humana etiam bonitas quodammodo malitia est, propter magnam dissimilitudinẽ, vel potius tum quia ad malum omnes propensi sumus ab adolescentia, iuxta illud: Sensus & cogitatio humani cordis ad malum prona sunt ab adolescentia sua; tum quia nemo inuenitur liber ab omni peccato. Non est enim iustus qui faciat bonum, & non peccet. Sensus ergo est: Cùm tantum valeat affectus ille, vulgò patribus erga suos liberos insitus, vt quamuis mali sint patres, tamen filiis bona petentibus compellat non præbere mala, sed bona quæ petunt: multo magis pater vester cœlestis natura sua solus bonus, omnisq; malitiæ expers, à quo & affectus ille beneuolentiæ in terrenis patribus proficiscitur, facilè daturus est bona his qui rogant eum.

Margin notes: Genes. 8. — Eccle. 7.

OMNIA ERGO QVÆCVNQVE VVLTIS

VT FACIANT VOBIS HOMINES, &c.] Postquam obiter Dominus inseruisset de orando Deum sermoné, redit ad id vnde digressus est, generali iam sententia cócludendo, præcipiens quæ prius diuersis præceperat ad dilectionem proximi pertinentia: qua sententia demonstrat omnium illorum præcedétium præceptorum quæ pertinent ad dilectionem proximi, æquitatem. Nam est hæc senteńtia iuris naturalis, per sese æquissima, vt prius dictum est. Porrò testatur Augustinus quosdam Latinos codices habuisse additum, bona, hoc modo; omnia ergo quæcunq; vultis vt faciant vobis homines bona. Verùm hoc putat additú à quoquam ad manifestationem sententiæ. Non esse enim apud Græcos, sed nec necesse esse vt addatur aut subintelligatur, cùm voluntas hic, secundùm eum, accipi debeat vt distinguatur contra cupiditatem, hoc est, vt prius dictum est, pro voluntate rationabili, & non pro corrupta & inordinata cupiditate. Additur tamen ea dictio & apud Cyprianum in expositione orationis Dominicæ. Quod autem sequitur: Hæc est enim lex & prophetæ; hunc habet sensum: Istud est quod lex Mosaica & prophetarum scripta variis præceptis exigunt. Sed quæritur quomodo hic Dominus dicat præceptum istud dilectionis proximi esse legem & prophetas, cùm postea dicat: In duobus mãdatis pendere totam legem & prophetas. Et respondet August. in expositione huius sermonis: Non dici hic præceptum istud esse totam legem, sed tantum, hæc est lex & prophetæ, quia scilicet istud præceptum à lege & prophetis per varia præcepta præcipitur. Idem tamen lib. 8. de Trinitate cap. 7. intelligit hic Dominum voluisse totam legem & prophetas in hoc præcepto consistere, sicut & à Paulo dicitur: Qui diligit proximum, legem impleuit. Et: Omnis lex in vno sermone impletur in eo quod scriptum est: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Cùm enim (inquit Augustinus) duo præcepta sint in quibus tota lex pendet & prophetæ, dilectio Dei & dilectio proximi, non immeritò plerunq; scriptura pro vtroque vnum posuit, nimirum quòd neutra sine altera esse posit, sed vtraque in altera includatur. Videtur tamé in illis locis Paulus non locutus de lege in vniuersum, sed tantum de lege quatenus tradit ea quæ ad proximum pertinent, vt patet ex declaratione quæ est ad Roma. 12. Et certè prior intelligentia huius loci est simplicior. Non enim rectè intelligi satis potest, quomodo tota lex præcipiat vt quæcunque volumus nobis fieri, eadem & nos faciamus aliis. Sunt autem quidam Græci codices, qui non habent: οὗτος γάρ ἐστι νόμος, id est, hæc est enim lex: sed οὕτως, id est: Sic est enim lex, id est, sic lex & prophetæ determinant & præscribunt. Quæ etiam lectio dictæ intelligentiæ bene conuenit.

Rom. 12. Galat. 5.

INTRATE PER ANGVSTAM PORTAM, QVIA LATA PORTA ET SPATIOSA VIA EST, &c.] Post varia dilectionis proximi, & contemptus rerum huius mundi præcepta, iam deinceps vsque ad finem sermonis adhortatur Dominus ad præceptorum horum obseruationem & acceptationem. Et imprimis, quia præscripta hactenus ab ipso viuendi ratio absolutissima, arcta est, angusta & rara, ne ab ea auditores adhorrerent & alienarentur, tũ ob viæ huius angustias & difficultates, tum ob paucitatem sectantium hanc vitæ rationem, hortatur vt angustã potius hanc viam amplectamur, quàm spatiosam illam impiorum viam, quòd hæc ad gehennam, illa ad vitam perducat. Et quidem suprà docuit gratia diuina opus esse ad impletionem horum præceptorum, cùm orare docuit: hîc verò etiam liberi arbitrij & nostri conatus esse insinuat, vt quæ dicta sunt præstemus, cùm nos intrare præcepit per angustam portam, significans conatu & labore opus esse vt angustias portæ superemus, quod apertius significauit, cùm secũdò hac similitudine vsus est, quando, vt habet Lucas cap. 13. respondit legisperito interroganti: Si pauci essent qui saluarentur, Contendite intrare per angustam portam. Quanquam autem quidam hic aliud intelligant per portam & per viam, simplicius tamen fuerit idem per vtrunque intelligere: per portam quidam & viam angustam & arctam, virtutum operationem: per spatiosam verò & latam, viam iniquitatis, hoc est, rationem viuendi iniquè. Verùm quomodo hic dicitur via virtutis arcta & angusta, cùm postea dicat Dominus: Iugum meum suaue est, & onus meum leue? Et mandata eius grauia non sunt? Et Psalmista dicat, quod apertè huic loco videtur contrarium: Latum mandatum tuum nimis? Deinde Sapiens dicit de viis sapientiæ: Viæ eius, viæ pulchræ. Ad pulchritudinem autem viarum pertinet vt latæ sint, quemadmodum Homerus appellat interdum vrbes quas laudat, εὐρυαγυίας, hoc est, latiuias, vt sic dicam. Pro huius explicatione annotandum, variis rationibus posse intelligi viam virtutis vocari hic arctam & angustam. Primò, quia paucos recipit & admittit, si fiat comparatio ad numerum eorum qui ambulant viam iniquitatis, quæ ob id etiam spaciosa dicitur. Atque hac ratione vocari hic viam virtutis arctam, satis significare videntur verba Lucæ, quibus Dominũ dixisse commemorat: Contendite intrare per angustam portam, quia multi; dico vobis; quærent intrare, & non poterunt. Si autem hac ratione intelligatur via virtutis arcta dici, non est quod scripturæ illæ quæ asserunt iugum Domini esse leue, videri posint huic loco esse contrariæ. Secundò, via virtutis rectè dicitur arcta, consideratione habita ad ipsam virtutis naturam. Cùm enim virtus sit in medio vitiorum arctis quibusdam iustitię legibus conclusa, & deinde virtutes inter se connexæ esse debeant, adeò vt qui delinquat in vno, factus sit omnium reus, bene certè arcta est virtutis via, eo quòd facilis sit digresio ex ea declinando ad dextram, vel ad sinistram. Contrà verò spatiosa est via iniquitatis, quia expanditur per omnia vitia hinc & inde. Nam, vt habet philosophus: Vno quisque modo bonus est, multisq; nefandus. Tertiò, via virtutis arcta dicitur, consideratione habita ad carnis & mundi concupiscentiam, quia scilicet illam infinitatem & liberam agendi quæuis quæ lubent facultatem quam sensus expetunt, amputat in nobis, certis quibusdam pietatis legibus nos arctans & contrahens. Atque hæc tertia ratio satis coincidit cum secunda. Quoniam enim virtus in seipsa arcta est & angusta, hinc etiam & nos coarctat, & liberam illã agendi quiduis facultatem à nobis excludit. Porrò ex tertia & secunda rationibus patet viã virtutis non solùm carni esse difficilem & arduam, sed etiam in seipsa. Dicuntur tamen mandata Domini non esse grauia, & iugum eius esse suaue, & leue onus eius, quia tũ spes cœlestium præmiorum, tum amor Dei ea leuia videri

videri facit iustis. Carni enim & carnalibus grauia sunt, non spiritui, nec secundùm spiritum viuere assuetis. Vnde cùm Ioã. dixit: Et mandata eius grauia non sunt; subiecit: Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum, & hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Per quæ satis declarauit, quibus & quatenus Dei præcepta sunt facilia, nempe natis ex Deo & credentibus, qui per fidem cœlestium bonorum omnia quæ sunt huius mundi bona facilè contemnunt. His certè via virtutis non videtur secundùm spiritum esse arcta, sed habet in eis iustam suam latitudinem; longè pulchriorem illis huius seculi viis, eo quòd mentem hominis dilatet, atque ad benefaciendum omnibus indesinenter sese extendat. Atque ob hanc causam intelligi potest dixisse Psalmistam: Latum est mandatum Domini; quanquam ex parte præcedenti, cui hæc sententia opponitur, non obscurũ sit quid voluerit significare Psalmista, nimirum quòd cum omnis res huius seculi, quantũuis consummata & perfecta, habeat finem, Dei mãdatum finem nesciat, sed se extendat in æternitatem, perducens suos sectatores ad vitam æternam, vt dictum est in expositione Psalmorum. Potest autem quartò declarari quomodo via & porta quæ ducit ad vitam, sit arcta & angusta, nimirum quia non capit huius mundi gloria turgidos, fastu elatos, luxu distẽtos, diuitiarum sarcinis oneratos, aut reliquas huius mundi copias secum trahentes, sed nudos, & ab omnibus huius mundi cupiditatibus liberos, ac veluti exutis corporibus in spiritum extenuatos. Porrò notandum ex Hieronymo quàm signanter Dominus de vtraque via locutus sit. Per latam enim viam dicit multos ambulare, arctam verò paucos inuenire. Latam enim non quærimus, nec inuentione opus est, nam sponte se offert. Angustam verò nec omnes inueniunt, nec qui inueniunt ingrediuntur statim per eam, aut non perseuerant in ea. Siquidem multi inuenta veritatis via capti voluptatibus seculi, de medio itinere reuertuntur. Bene ergo dicit: pauci sunt qui inueniunt eam; significans etiam pauciores esse qui ambulent per eam. Docuit ergo Dominus hac parabola duarum viarum, non respicere ad multorum conuersationem, sed potius paucorum nos fieri imitatores: nec tam attendere ad peruersæ viæ latitudinem, & viæ virtutis angustias, quàm quonam hæc vtraque perducat.

1. Ioan 5.

ATTENDITE A FALSIS PROPHETIS, QVI VENIVNT AD VOS, &c.] Post traditam verę & absolutæ pietatis summam, & adhortationem ad ingrediendum viam arctam, commodè nunc subiicitur de vitandis falsis prophetis, quòd hi abducere studeant à vera pietate, & via illa stricta quæ ducit ad vitam, cùm tamẽ sese profiteantur viæ huius doctores esse & ductores, idq; callidè simulata quadã sanctimonia præ se ferant, à quibus proinde summa cũ vigilantia cauendum esse admonet: quod sicut perniciosissimum est si recipiantur, ita dignosci non possunt, nisi adhibita diligenti quadam cautione & attentione. Dicit ergo: Attendite, hoc est, diligẽter & prouidè cauete vobis à falsis prophetis, vel, vt habent Græca, vnica dictione, à pseudoprophetis. Hos vocat omnes falsos doctores, qui officiũ videndi ea quæ aliis non sunt manifesta profitentur, siue futura prædicant, siue non. Nã & prophetæ veri dicuntur in scripturis, qui spiritu prophetico prophetarum

A scripta aliis explicare possunt, etiamsi nulla futura ipsimet prædicant. Sunt ergo pseudoprophetæ duplices. Quidam enim apertè Christianismum impugnant, Christum negantes, & quæ apertè sunt fidei in illum cõtraria docentes, qualis fuit Mahumetes, qualis & erit ille Antichristi pseudopropheta, de quo in Apocalysi: De qualibus loquitur etiã Dominus infra: Surgent pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem ducantur (si fieri potest) etiam electi. Alij sunt qui Christianismum & Christi nomẽ professi, sub Christianæ & Euangelicæ doctrinæ prætextu docent quę sunt Euãgelio & veritati contraria, quales sunt quos communiter hæreticos B appellamus, de quibus apertè Paulus: Spiritus manifestè dicit, &c. Hos autem falsos doctores, pseudoprophetas hic vocat, vel ob id quòd hactenus sic vocati erant apud Iudæos, quotquot falsa docerent, & vt huiusmodi appellatione commonefaceret eos malorum illorum quæ patribus eorum contigerunt per pseudoprophetas. De his ergo omnibus dicit: Qui veniunt ad vos, ex se scilicet, non missi à Deo. Id enim significat verbum, veniunt. Porrò vestimenta ouium sunt, quæcunque pertinent ad externam sanctitatis declarationem, qualia sunt miracula, ieiunium, eleemosyna, oratio, castitas, diuitiarum contemptus, inclamare semper Euangelium, vti sacramentis Ecclesiasti- C cis, & alia quæcunque sanctitatem & integritatem præ se ferunt. Intrinsecus autem sunt lupi rapaces, quia cùm sanctitatem & simplicitatem foris ostentent, intus, hoc est, in animo & latenter nihil aliud sunt quàm lupi, nimirum quia re vera gregem Dominicum & oues Christi simplices & innocentes dilacerare student. De qualibus & Paulus: Attendite, inquit, vobis & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei quam acquisiuit sanguine suo. Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi. Et ex vobisipsis exurgent viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se. Et quidem sunt aliqui ex- D trinsecus lupi, veluti aperti veritatis hostes, de quibus infra loquitur Dominus, dicens: Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum; verùm ab istis intrinsecè lupis plus est periculi, quòd sub habitu ouis lupum agant. Nihil est negotij lupum ab oue dignoscere, si vterq; ædat suam vocem, si vterque sua pelle tectus veniat. Verùm quid facias, vbi lupus ouillo vellere, ouilla voce ouem simulans irrepserit in ouile, non vt ouis fiat, sed vt crudelius oues laniet? Certè vigilanter attendendum, & maximè pastoribus, vt aliquo signo deprehensum lupum ab ouibus separet, condigno supplicio sumpto de ipso, vt fiat quemadmodum legimus in E Æsopicis fabulis: Lupus enim ouis pelle indutus, ouium se immiscuit gregi, quotidieq; aliquam ex eis occidebat. Quod cùm pastor animaduertisset, illum in altissima arbore suspendit. Interrogantibus autem cæteris pastoribus, cur ouem suspendisset, aiebat: Pellis quidem vt videtis est ouis, opera autem erant lupi. Cæterùm quoniam huiusmodi lupi latent, & oues se esse mentiuntur, docet Saluator quomodo dignosci poterunt ab his qui propius eos, & quæ eorum sunt inspexerint. A fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos. Circa quod tamen oritur difficultas. Si enim veniunt in vestimentis ouium, hoc est, exterius se oues esse

Pseudoprophetæ qui. *Mat. 24.* *1. Tim. 4.* *Vestimenta ouium.* *Act. 20.*

esse ostentent, nec de absconditis & internis homo iudicare posit, quomodo ex fructibus suis cognoscentur occulti isti lupi? Dicendú, quòd quantumuis se lupi isti occultare studeant, tamen facilè deprehendi poterunt ex aliquibus eorum fructibus, quanquam non ex omnibus fructibus. Sunt autem fructus eorum ex quibus cognosci possunt, duplices, nempe doctrina & opera. Et quidem ex doctrina eorum nōnunquam apertisimè cognoscūtur, videlicet cùm manifestè cōtraria doctrinæ veritatis prædicāt. Vnde Ioannes hoc iudicio docet cognoscere pseudoprophetas, dicens: Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum. In hoc cognoscitur spiritus Dei, omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est, & omnis spiritus qui soluit Iesum, ex Deo non est. Sic & nobis semper videndum cùm nouus aliquis prædicator exurgit, qui noua aliqua inculcat, num illius doctrina cōueniat cum recepta veritatis doctrina, ad quam tanquam ad lydium lapidem omnium doctrina examinari & probari debet. Et quidem de huiusmodi fructu, doctrinæ scilicet, locutum hic etiam Dominum: cùm dixit: A fructibus eorú cognoscetis eos; patet ex his quæ hoc loco subiicit Dominus apud Lucam: Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona, &c. Alij autem fructus per quos cognosci possunt non esse ex Deo, sunt opera exteriora. Nam quantumuis simulent & dissimulent, tamen alicubi produnt se spiritu diuino esse destitutos, dum si quis vitam & mores eorú attentius obseruet, reperiet illos sibi placentes, gloriæ sitientes, assentatores, inuidos, maledicos & obtrectatores, nōnunquam & ventri deditos, & suis temporalibus commodis seruientes, & omnino suum negotium agentes potius quàm veritatis. Huiusmodi enim notis fere notantur in scripturis, & maximè apud Paulum: Nam rogo, inquit, vos fratres vt obseruetis eos, qui dissensiones & offendicula præter doctrinam quam vos didicistis faciūt, & declinate ab illis. Huiusmodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentum. Ad Galat. 6. notat pseudoprophetarum tum superbiam, tum persecutionum pro veritate recusationem. Quicunq; inquit, volunt placere in carne, hi cogunt vos circuncidi, tantum vt crucis Christi persecutionem non patiantur. Neq; enim qui circunciduntur, legem custodiunt, sed volunt vos circūcidi, vt in carne vestra glorientur. Et: Æmulantur vos non bene, sed excludere volunt vos vt illos æmulemini. Et: Multi, inquit, ambulant quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorú Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum. Sic & aliis multis locis, 2. Corint. 11. 1. Timo. 4. & ad Tit. 1. 2. Pet. 2. notantur ambitionis, auaritiæ, supercilij, doli & inuidentiæ. Cùm autem pseudoprophetæ & ex doctrina, & ex operibus suis cognosci posint, aliquando quidem apertius eos prodit doctrina, vt quando apertè Euangelio contraria, & manifestè impia docent, aliquando verò ipsa opera doctrinæ eorum falsitatem declarant apertius, vt cùm talia docent, quorum falsitas non ita facilè à quouis aduerti posit. Itaq; si eorum doctrina & opera exactè perpendantur, aut doctrina condemna-

Fructus duplices, doctrina & opera.

1. Ioan. 4.

Rom. 16.

Galat. 4.

Philip. 3.

A bit eorum opera, quantumuis in speciem bona, aut opera condemnabunt eorum doctrinam, quantumuis in speciem vera.

[c] NON EST ENIM ARBOR BONA QVÆ FACIT FRVCTVS MALOS, NEQVE ARBOR MALA, &c.] Lucas hanc similitudinem de arbore bona & mala ponit post parabolam de trabe & festuca, subiiciens per coniunctionem causalem: Non est enim arbor bona; ita vt videatur necessariò debere referri ad ea quę dicta sunt de eo qui festucam ex alieno oculo vult eiicere, cùm ipse trabem habeat in proprio. Quomodo ergo Matthæus hanc similitudinem ponit post doctrinam de vitandis pseudoprophetis, ad B ostendendum quomodo illi ex fructibus suis cognosci possunt? Certè dicendum, Lucam qui sermonem hunc breuiter descripsit, multa etiam hic in medio omisisse, & tamen rectè per coniunctionem, enim, hanc similitudinem de arbore bona & mala coniunxisse cum eo quod Dominus dixit de hyprocritis: Hypocrita eiice primùm, &c. quia hæc similitudo dicta est à Domino contra hypocritas. Nam & pseudoprophetæ, pro quibus dignoscendis hanc similitudinem Matthæus ostendit Dominum dixisse, sunt hypocritæ, valetq; hæc similitudo ad omnes hypocritas redarguendos & dignoscendos, etiam eos qui quasi iusti essent, alios volunt docere, cùm ipsi grauioribus sint cri- C minibus obnoxij. Aduertendum autem, Dominum volentem declarare quomodo pseudoprophetæ & hypocritę ex fructibus suis dignosci posint, ostendere id ex similitudine arborum dupliciter. Nam in specie id ostendit, cùm dicit: Nunquid colligūt de spinis vuas, aut de tribulis ficus? Pro quo Lucas: Neque de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant vuam. Neque curandum vtrum horum dixerit Dominus, cùm sensus vtriusque idem sit. In genere verò id ostendit, cùm dicit: Sic omnis arbor bona fructus bonos facit; mala autem arbor malos fructus facit. Loquitur autem de arboribus fructiferis. Nam alioqui non omnis arbor ex fructu suo cognoscitur. Ne autem D putaretur arbor bona bonos simul & malos posse proferre fructus, subiecit per exaggerationem: Nō potest arbor bona malos fructus facere, &c. Porrò inter arbores bonas & malas potest fieri comparatio, vel secundùm genus, vel secūdùm speciem, vel secundùm indiuidua, Secundùm genus quidem, vt cùm dicimus pomum esse bonam arborem, malam autem rubum, & pomum meliorem esse ceraso. Secundùm speciem verò, vt cùm dicimus pomum huius speciei meliorem pomo alterius speciei. Sic etiam de indiuiduis. Verùm circa applicationem huius parabolæ est nonnulla difficultas. Quomodo enim applicabitur illud: Neque enim colligunt de spinis ficus, &c. Nam de malis E hominibus sæpe percipitur doctrina veritatis, Domino præcipiente de Pharisæis & Scribis: Omnia quæcunque dicunt facite, secundùm opera verò eorum nolite facere. Deinde quomodo dicitur mala arbor non facere bonos fructus, cùm mali frequenter bene prædicent, vt bene docendo frequenter in auditoribus bonum fructum fidei & charitatis producant, quomodo etiam bona arbor non facit fructus malos, cùm nullus sit quantumuis bonus, qui non subinde mala faciat, sicuti nullus ferè tam malus, qui non faciat aliquando bona quædam opera? Ad primam & secundam quæstionem

Quomodo mali prosint. stionem respondet hoc loco Augustinus: Quòd si aliquãdo malus sit vtilis, non hoc ipse facit, sed fit de illo diuina prouidentia procurante. Impij enim per diuinam prouidentiam legem Dei prædicantes, possunt esse audientibus vtiles, cùm ipsi non sint sibi vtiles. Non ergo qui eos audiunt, & faciũt quæ ab eis dicuntur, de spinis colligunt vuas, sed per spinas de vite legunt vuas: tanquam si manum aliquis per sepem mittat, aut certè de vite quæ sepi fuerit inuoluta vuam legat, non spinarum est iste fructus, sed vitis. Ita ferè Augustinus. Ad tertiam verò quæstionem, qua quæritur, quomodo arbor bona dicitur non facere malos fructus, & contrà arbor mala bonos, cùm malus homo bona, & bonus mala faciat, facilis etiam est responsio secundùm Augustinum. Nam, vt ipse in variis locis docet, per arborem bonam, voluntas bona est intelligenda: per arborem malam, voluntas mala. Iam manifestum est bonam hominis voluntatem mala non facere, nec contrà malam voluntatem bona facere. Nam quæ bonus homo mala facit, à malo procedunt quod est in homine: & quæ malus bona facit, à bono procedunt quod est in ipso. Verùm si diligenter attendamus, hæ responsiones non videntur satisfacere. Nam quod ad primam attinet, doctrina veritatis à malo homine prædicata, æquè est fructus & opus ipsius, atque prædicata à bono, cùm sit vtriusque libero arbitrio profecta. Et quod ad secundam pertinet, per arborem bonam & malam Dominum voluisse intelligere homines bonos & malos, non autem voluntatem malam & bonam, patet tum ex eo quòd per hanc similitudinem velit ostẽdere quomodo possimus homines ex factis eorum cognoscere, sicut arbores ex suis fructibus: tum quòd subiiciat; omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur; significans hominem infructuosum è mundo tollendum, & proiiciendũ in ignem inferni: tum quòd apud Lucam veluti pro explicatione parabolæ dicitur à Domino. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, & malus homo, &c. Pro difficultatum ergo solutione sciendum, Dominum hic non vocare fructus hominum, ea quæ consequuntur ex dictis vel factis ipsorum in aliis hominibus, sed tantùm ipsorum dicta vel facta fructus ipsorum vocat: vt exempli gratia, si malus aliquis veritatem prædicet propter quæstum vel vanam gloriam, auditores tamen ex ea prædicatione ædificentur, ipsa ædificatio non vocatur hic fructus ipsius mali, sed ipsa prædicatio veritatis, quæ quamuis vtilis sit audientibus, & in sese bona, tamen quatenus à malo homine mala intentione procedit, malus est fructus malæ arboris. Sic si quis praua intentione pauperi det eleemosynam, subuentio non est fructus eius, sed ipsa elargitio quæ praua intentione vitiata est. Quod autem dicit Dominus, homines nõ colligere vuas de spinis; non voluit significare, homines nihil boni sibi colligere ab impiis hominibus, sed ideo dixit homines non colligere vuas de spinis, quia spinæ non proferunt de se vuas, quemadmodum patet ex eo quod sequitur: Sic omnis bona bonos fructus facit, &c. proinde significare tantum voluit illa sententia, malos non producere fructus bonos, quamuis ex malis illorũ fructibus quidam nouerunt sibi bonos fructus colligere, Deo ex malis bona eliciente. Secundò aduertentẽdum, quòd inter arborem & hominem qui hic per similitudi-

Fructus sunt ipsorum hominũ facta vel dicta.

A nem arboris parabolicè designatur, quamuis multa sit similitudo, multa tamen etiam est dissimilitudo. Nam cùm arbor sit per naturam suam bona vel mala, eaq; natura sit inuariabilis, arbor bona solùm profert fructus bonos, & mala solùm malos. Et rursum, arbor bona sicut nõ potest mutare speciem suam & fieri mala, ita non potest vnquam facere malos fructus, & similiter est de mala arbore. Homo verò cùm per voluntatem suam sit malus aut bonus, sitq; voluntas ipsa mutabilis, imò duplex sit in eo voluntas, vna spiritus quæ ad bonum fertur, altera carnis quæ ad malum semper propendet, hinc fit vt propter voluntatis mutabilitatem homo bonus possit fieri malus, & sic facere B malos fructus, & propter voluntatis duplicitatem, homo qui dicitur bonus propter voluntatem spiritus prædominantem, etiam faciat malos fructus propter voluntatem carnis non omnino in homine mortuam. Et similiter dicendum est de homine malo. Quæ cùm ita se habeant, ea quæ Dominus dicit ad literam de arbore bona vel mala, non debent in applicatione parabolę omnia eodem modo hominibus accommodari. Non enim cùm dicit: Sic omnis arbor bona bonos fructus facit, &c. Et: Non potest arbor bona malos fructus facere, &c. per arborem significat hominem metaphoricè, sed parabolicè. Hoc est, ad literam loquitur quidem de vera arbore, sed vult vt simile quid in- C telligamus de homine, quale experimur in arbore. In parabolarum autem applicatione non oportet in hoc studere, vt quæcunque rei tribuuntur vnde sumitur in parabola exemplum, eadem eodem modo rei adaptentur & conueniant propter quam parabola assumpta est. Itaque per hoc quod hic dicit Dominus: Non potest arbor bona malos fructus facere, nec arbor mala bonos fructus facere; quod simpliciter & absolutè verum est de arboribus veris de quibus ad literam est sermo, non est intelligendum Dominum voluisse significare, ita etiam hominem bonum nunquam facere aut non posse facere malos fructus, malum quoque nunquam facere aut non posse facere bonos fructus: D sed tantum significare voluisse, non posse fieri vt hominis boni fructus omnes vel plures & potiores sint mali, sed contrà potius debere eius fructus omnes vel plures & potiores esse bonos. Et similiter non posse fieri, quin hominis mali omnes vel plures & potiores fructus sint mali, ita vt facile sit, saltem ex quibusdam fructibus eius, dignoscere falsitatem & malitiam eius, quantumuis eam multis conetur tegere virtutum speciebus. Hunc enim esse sensum à Domino intentum patet ex eo, quod posita similitudine arborũ infert; Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Certum est enim eum nõ velle, ex singulis fructibus posse discerni pseudoprophetas, sicut ex singulis fructibus potest co- E gnosci arbor, cùm veniant in vestimentis ouium per quæ dignosci non possunt. Deinde idem satis patet ex eo, quod Dominus explicans parabolam apud Lucam dicit: Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum, &c. Nõ enim vult quòd solùm profert bonum. Aliquãdo enim ex eo quod adiacet ei malo profert malum, verùm cùm thesaurus cordis eius bonus sit, hoc est, plenum sit cor eius sapientia & virtute, fieri non potest quin saltem potiores & plures eius sermones sint boni. Sic malus non semper profert mala ex malo thesauro cordis sui, sed aliquando ex adiacente sibi *Lucæ 6.*

adhuc bono, aut ex thesauro scripturarum profert
bona: fieri tamen non potest quin frequenter è
plenitudine deprauati cordis loquatur mala &
peruersa, quia vt in plurimum os loquitur ex abun
dantia cordis. Bene ergo concludit Dominus: Igi-
tur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Ex qua
tamen sententia non consequitur, omnes eos do-
ctores esse pseudoprophetas, quorum fructus sunt
mali. Omnes enim quorum fructus sunt mali, ex
hoc ipso deprehenduntur esse mali, sed falsi do-
ctores tunc esse deprehenduntur, cùm hi qui no-
uam aliquam doctrinam adferunt, iactant eam
proficisci à spiritu, aut se afflatos spiritu eam pro-
ferre: doctrina tamen eorum & vita inuenitur ve-
ritati & virtuti esse contraria, ac proinde nó pro-
fecta à spiritu sancto. Ex falsitate enim quæ inue-
nitur in eorum doctrina cum scripturis pugnan-
te, deprehendũtur falsi doctores, & rursum ex ma-
la vita cognoscuntur non esse afflati spiritu, quem-
admodum gloriantur. Non enim hîc à Domino
datur signum ex quo dignosci possunt omnes ve-
ri doctores, sed tantum quo prophetæ possunt di-
gnosci veri sint an falsi, hoc est, qui se venditant
spiritu sancto afflatos, ex quo noua quædam & in-
audita proferunt. Vnde hæc non pertinent ad eos
prædicatores qui non se tanquam spiritu sancto
afflatos exhibent, sed tantum tanquam discipulos
Ecclesiæ, ea docentes quæ lectione, studio & au-
ditu ab Ecclesia didicerunt, qui an veri, an falsi
sunt, non ex eorum vita deprehenditur, sed ex re-
gula & doctrina Ecclesiastica. Cęterùm sunt qui il-
lud quod dicitur de fructibus per quos pseudo-
prophetæ sunt agnoscendi, intelligunt non de fru-
ctibus personæ & vitæ cuiusque, sed de fructibus
doctrinę, vt cùm Christus dicit: à fructibus eorum;
intelligatur de fructibus eorum nó quatenus sunt
homines, sed quatenus sunt doctores. Sicque fa-
cilior erit responsio ad ea quæ hic obiiciuntur, &
generale erit signum quo omnium doctrina po-
terit dignosci, & ex quo omnium hæreticorum do
ctrina, & maximè nostri seculi, facilè poterit con-
futari. Secundùm quem intellectum pulchrè di-
stinguitur inter fructus & folia, vt intelligatur Do
minus dicere voluisse: Nolite attendere ad folia
eorum, ad verborum probabilitatem, & ornatum,
aut reliquam virtutum speciem quam ostentant,
sed ad fructum qui ex doctrina ipsorum consequi-
tur: siquidem & arboris bonæ vel malæ distinctio
non percipitur satis ex foliis, sed euidentissimè ex
ipsis fructibus. Qui autem hunc indicant intelle-
ctum, similitudinem arboris bonæ & malæ appli-
cant non ad voluntatem, aut hominem bonum vel
malum, sed ad doctrinam malam aut bonam, hoc
modo: Sicut non potest arbor mala bonos, nec bo-
na malos fructus proferre: ita non potest esse do-
ctrina mala, ex qua verè boni fructus tantum pro-
cedunt: nec potest esse bona, ex qua mali fructus
prodeunt. Verùm hæc applicatio non conuenit ei
quod sequitur; Omnis arbor quæ non facit fru-
ctum bonum, excidetur; vt alia multa præterean-
tur. Proinde deberet applicatio fieri hoc modo:
Sicuti arbor bona deprehenditur ex eo quòd fru-
ctus bonos profert, & contrà mala ex eo quòd ma-
los facit: sic verus propheta cognoscetur ex eo,
quòd sua doctrina in auditoribus bonos fructus
producit: falsus autem, si sua prædicatione malos
fructus progignat. Nec videtur improbabilis hu-
iusmodi explicatio, nisi quòd illud quod subiicit

A Lucas de bono & malo homine, magis conuenire
videtur superiori enarrationi. Iam ex illa enarra-
tione etiam patet malè ex illo loco; Non potest ar-
bor bona malos fructus facere, &c. & Manichæos
intellexisse duas naturas, quarum altera bona es-
set, altera mala: & alios quosdam hæreticos, inter
quos Iouinianus, hinc collegisse, hominem natum
ex Deo nunquam posse peccare. Non enim per ar-
borem bonam & malam, naturarum diuersitatem,
sed voluntatum aut hominum diuersitatem signi-
ficare voluit Dominus. Deinde sententia illa; non
potest arbor, &c. debet intelligi, quamdiu perma-
net bona, non solùm vt applicari possit homini;
sed etiam vt ad literam sit vera. Nam arbor bona
B aliquãdo per natura defectum fit mala, & sic pro-
fert malos fructus. Quoniam autem Dominus pro
dignoscendis pseudoprophetis induxerat simili-
tudinem arboris bonæ & malæ, obiter etiam adii-
cit eam sententiam qua prius vsus fuit Ioannes
Baptista: Omnis arbor quæ non facit fructum bo-
num, &c. qua sententia simul consolari voluit eos
qui à malis arboribus diuexantur, & exterrere eos
qui malis arboribus sunt similes. Notandum au-
tem circa hanc sententiam Græca non habere fu-
turum, excidetur & mittetur, sed præsens, excidi-
tur & mittitur, quemadmodum & supra in verbis
Ioannis Baptistæ. Quo magis iam manifestum fit
quod prius dictum est, Dominum non metapho-
C ricè per arborem significare homines, sed parabo-
licè, vt quod videmus fieri in arboribus, idem de
hominibus intelligamus, vt sit hic sensus: Videtis
vulgò fieri quotidie vt arbor quæ non facit bo-
num fructum, excidatur è terra ne frustra terram
occupet, & in ignem mittatur: ita certè & homini-
bus infructuosis euenturum est, vt excisi è terra,
mittantur in ignem inferni.

[c] QVID AVTEM VOCATIS ME, DO-
MINE DOMINE, ET NON FACITIS
QVÆ DICO? [a] NON OMNIS, &c.] Quod se-
quitur in Matthæo; Non omnis qui dicit mihi,
Domine, &c. Augustinus sic coniungit superiori-
bus, vt quoniam dixit à fructibus suis cognosci
D pseudoprophetas, hic iam doceat inter fructus per
quos cognosci possunt, non esse censendum si in-
uocent & prædicẽt nomen Christi. Pertinet enim
& hoc ad vestimenta ouium, sub quo maximè de-
cipere solent hæretici. Sed ex Luca magis apparet
Dominum hæc dixisse de auditoribus, non autem
de pseudoprophetis. Iam enim conclusurus ser-
monem, docet non satis esse credere in ipsum, &
audire verba ipsius, sed ad salutem necessarium
esse vt quis audita opere præstet. Quid autem, in-
quit, vocatis me, Domine Domine, &c. Est autem
hæc geminatio ex proprietate sermonis Hebrai-
ci, qui quod exaggerat, congeminatione auget: si-
cut in Psalmis frequenter hæc geminatio reperi-
E tur, affectus vehementiam significans, & est huius
interrogationis sensus: Quid ore subinde me com
pellatis Dominum, cùm non faciatis quæ præci-
pio? Si enim Dominum verè agnoscitis, obtempe-
rate iussis meis, quemadmodum debetur à seruis
dominis suis. Si verò non agnoscitis, quid sibi vult
in me Domini vocabulum? Nihil sanè profuerit
honorifica compellatio, si desit debita obedien-
tia, imò potius condemnabit, cùm arguat aut hy-
pocritam, aut infidelem seruum, qui ore Domi-
num confiteatur, factis autem neget. Porrò quod
apud Matthæum dicitur: qui facit voluntatem pa-
tris

tris mei; Lucas verò dicit: & non facitis quæ dico; A manifestè significat vnam eandemq; esse patris & filij voluntatem, & patris verba esse quæ filius dicit. Voluntas autem patris quam facere debet ingressurus regnum cœlorum, in duobus consistit, nempe in fide filij Dei, & dilectione, quæ non potest esse sine obseruatione externa mandatorum 1. Ioan. 3. Dei. Quæ duo coniunxit Ioannes: Et hoc est, inquit, mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & vt diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. Cùm autem dixisset, non omnem credẽtem ingressurum regnum cœlorum, nisi & vitam condignam habere curauerit, id declarat per aliud quoddam mirabilius quod addit, dicens: neque eos qui signa ædunt, eo regno di- B gnos futuros, nisi vita correspondeat fidei. Multi, inquit, dicent mihi in illa die, nempe iudicij, quo reuelabitur regnum cœlorum. Hunc enim diem, quia cognitum & ab omnibus expectatum, vocauit illam diem, nisi fortè aliquid à Matthæo omissum est, in quo mentio facta fuit diei iudicij. Cæterùm circa hunc locum duo sunt annotanda. Primùm, quòd prophetæ & virtute eiiciendi dæmonia, sanandiq; quemlibet morbum donati, possunt esse mali, & à Christo alieni. Non enim intelligendum, eos qui tunc dicturi sunt: prophetauimus in nomine tuo, & virtutes, hoc est, miracula multa fecimus in nomine tuo, mendaciter id dicturos, & non in nomine Christi prophetasse, aut mira- C cula fecisse, sed diabolica virtute. Nam sic his verbis Dominus non ostenderet quod ostendere volebat, nimirum quòd non omnes qui dicunt, Domine Domine, intrabunt in regnum cœlorum: & quòd neque fides, neque miracula valent, si desit bona vita. Verisimile autem est, sicuti Iudæ, ita aliis multis in initio nascentis Ecclesiæ datam gratiam operandi in nomine Christi miracula, qui tamen fide per dilectionem operante erant vacui: quod vel ob id factum est diuina quadam dispensatione, vt ne sibi displicerent qui hoc donum non assequerentur, quasi Deo parum grati, cùm illud non tãtùm bonorum sit, sed etiam malorum, quod Ioan. 10. nec Ioãni Baptistæ, quo inter natos mulierum non D surrexit maior, datum est. Nam de hoc dicitur quòd nullum signum fecerit. Porrò hinc licet euidens satis argumentum colligere contra eos qui negant veram fidem sine operibus & charitate posse consistere. Nam hic patet vera miracula posse fieri ab eo qui non habet charitatem, quæ tamen non posse fieri ab eo qui nõ habet fidem, & Christianam fidem, variæ scripturæ docent. Nam Marci vltimo de credentibus dicitur: Signa eos qui crediderint hæc sequentur. In nomine meo dæmonia eiicient, &c. Sic Saluator propter incredulitatem ipsorum Apostolos suos dixit non potuisse eiicere dæmonium quoddam. Prophetare autem quamuis hoc loco accipi posset propriè pro E eo quod est futura prædicere, rectius tamen accipitur generalius, quemadmodum apud Paulum, pro eo quod est, differere ex afflatu spiritus de mysteriis Dei, quomodo prophetiam explicare videtur Paulus 1. ad Corinth. 13. vbi etiam significat & prophetiam & fidẽ quæ miracula operatur, posse esse sine charitate, & sine ea non prodesse. Si, inquit, habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam, & si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum. Quod autem hic dicitur: in nomine tuo; (quæ oratio in diuersis locis diuersimodè explicari debet pro exigentia locorum) hic accipitur pro eo quod est, per virtutem tuam & numen tuum, nisi quòd cùm additur verbo, prophetauimus, videatur rectius debere exponi pro eo quod est, ex autoritate & commissione tua. quomodo dicitur econtrario Hierem. 27. de quibusdam pseudoprophetis: Non misi eos, & ipsi prophetant in nomine meo mendaciter. Secundò hic annotandum, quod dicturum se dicit Dominus malis Christianis, nunquam noui vos, hoc est, inter meos non agnoui, nec approbaui. Notandum enim quod dicit, nunquam, hoc est, ne tunc quidem vos noui, cùm miracula in meo nomine faceretis, & meam causam agere videremini. Quod potest intelligi Dominus dixisse de his qui semper fuerunt mali, nec vnquam Deum ex corde dilexerunt, qualem quidam fuisse Iudam proditorem existimãt, vt ideo intelligatur Dominus addidisse, nunquam, quo significaret eos de quibus loquitur non ideo damnari, quia post miracula facti sunt iniqui, sed etiam quia iniqui erant cùm miracula facerent & prophetarent. Aut si intelligatur etiam de illis dictum, qui cùm aliquando essent boni, exciderunt ab illa bonitate, vt omnibus impiis in die iudicij inuentis conueniat illud: Nunquam noui vos; dicendum ipsum loqui de notitia absolutæ prędestinationis. Tripliciter enim scriptura loquitur de Dei notitia. *Triplex Dei notitia.* Aliquando enim loquitur de simplici Dei cognitione, quæ ad omnia bona & mala sese extendit. Aliquando verò loquitur de singulari quadam Dei cognitione, qua scilicet dicitur cognoscere ea quæ approbat, & eos homines quos amat, & inter suos agnoscit, quomodo vulgariter dicimur illum noscere quem familiarem habemus: illum verò nobis ignotum esse qui nobis est extraneus, etiamsi eius nõnullam habeamus cognitionem. Sicut autem de dilectione Dei dupliciter loquitur scriptura, ita & de hac singulari Dei notitia. Aliquando enim dicitur diligere omnes iustè viuentes, etiam qui è iustitia sunt lapsuri, quia scilicet approbat eorum pro illo tẽpore conuersationem. Aliquando verò solùm dicitur diligere electos & prædestinatos: quæ dilectio nihil aliud est quàm prædestinatio, qua æternam vitam eis certò præparauit. Sic & singulari ista notitia dicitur aliquando nosse omnes iustos diligentes ipsum, vt cùm dicit Paulus: Si quis diligit Deũ, 1. Cor. 8. hic cognitus est ab eo. Aliquando verò dicitur nosse tantum electos & prædestinatos, etiam qui adhuc non sunt spiritu eius donati. Sic dicit Dominus de Hieremia: Priusquàm te formarẽ in vte- Hiere. 1. ro, noui te. Et Paulus: Nouit Dominus qui sunt sui. 2. Tim. 2. De quali notitia etiam potest præsens locus accipi. Cæterum non otiosum est quod dicit Saluator: Tunc cõfitebor illis. Nam, vt annotauit Hieronymus, dicit, tunc, quia multo tempore ante dicere dissimulauerat. Quod autem sequitur: Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, desumptum omnino videtur ex Psal. 7. vbi eadẽ verba, quamuis ex persona Dauidis, leguntur, & conueniunt ista cum iis verbis quæ infrà Matth. 25. se dicturum impiis pronunciat: Discedite à me maledicti in ignem æternum. Non dicit autem: qui operati estis iniquitatem; ne, vt annotauit Hieronymus, videretur tollere pœnitentiam; sed, qui operamini iniquitatem, non ob peccata quæ tempore iudicij peragẽt, quorum facultas eis erit adempta, sed vel

ob affectum peccandi qui tum in eis reperietur, vt vult D. Hieronym. vel potius quia in hac vita toti addicti fuerunt peccatis. Nã cùm in nostra lectione fit mentio de his qui operãtur iniquitatem, vel qui dicuntur operantes iniquitatẽ, significantius verteretur, operarij iniquitatis, quod competit his qui iniustitię addicti sunt, etiam dum nihil iniqui committunt. Vnde Luc. 13. vbi eadem habetur sententia, est ἐργάται ἀδικίας, id est, operarij iniquitatis.

OMNIS ERGO QVI [c]VENIT AD ME, ET [f]AVDIT VERBA, &c.] Pergit Dominus cõcludendo suum sermonẽ, ostendere quod cœpit, scilicet quantũ prosit audiuisse hæc ipsius præcepta, si opere quis ea præstet, & contrà quàm nihil prosit ea audiuisse, & in ipsum credere, nisi vita respõdeat fidei & auditis præceptis: idq; ostẽdit per similitudinẽ duorum, quorũ alter sapienter, alter stultè ædificat domũ suam. Quæ similitudo ad literam satis aperta potest variè proposito Saluatoris applicari. Primò enim simpliciter intelligi potest eum qui audit Christũ & facit pręcepta eius, similem dici viro prudẽti ædificanti domum suam in profundo super petrã, &c. quia talis prudenter sibi prospicit, & spe nititur firma, nõ cõmouendus vnquã, neq; in pręsenti seculo, neq; in futuro. Eũ verò qui audit quidẽ & credit, sed non facit præcepta Christi, assimilari viro stulto, qui ædificat domum suam sine fundamẽto super arenam, &c. quia talis etiam stultè agit, & malè sibi prospicit, nitens fundamento vano, nempe fide, & pręceptorũ diuinorum auditione, vnde sit subuertendus vel tẽtationibus huius vitę, vel saltem condẽnatione extremi iudicij. Secundùm quã explicationẽ non erit sigillatim exquirendũ, quid domus, petra, arena, imber, flumina, venti significẽt, quæ nõ esse curiosius explicanda in hac parabola, sicut nec in aliis parabolis singula accommodanda sunt, vel illud satis docet, quòd Lucas pluuię & ventorũ & arenę nõ facit mentionẽ, sicut nec Matthæus fossionis in profundum. Potest tamen secundò similitudo ista sic applicari, vt plurima ipsius particulariter accommodẽtur, videlicet ideo qui audit & facit, assimiletur viro sapiẽti qui ædificauit domum suã super petrã, quia & ipse suam conuersationẽ & vitę institutum, quod nõ in vna operatione, sed in constructione vniuersæ vitæ cõsistit, fundat super solidum fundamentũ, nempe super obseruationẽ doctrinæ Christi euangelicæ, fodiens prius in altum, hoc est, intimè & in profundo cordis Chisti doctrinã recipiens, & illius profunditatẽ in spiritu perscrutans. Proinde cùm descẽderit pluuia, & flauerint venti, & flumina inundauerint, hoc est, omnis generis tentationes illi vel à carne, vel à mundo, vel à diabolo obuenerint, non subuertetur cõuersatio eius, eo quòd nitatur firmo fundamento. Sed nec per horridam illam nouissimi diei tẽpestatem deiicietur, sed immobilis persistet ob fundamenti cui innititur firmitatẽ. Qui verò audit & nõ facit, similis est stulto qui ædificauit domũ sine funda-

A mento super terrã, quia talis suam cõuersationem & vitę institutũ fundat super auditione diuinæ doctrinæ, & fidem suã mortuam, vnde ad tẽpus eius conuersatio habet aliquid decoris, & apparentis stabilitatis. Verùm cùm ingruerint tentationes huius vitæ, tum demũ à fide cui innitebatur, facilè talis deiicietur. Et cùm descẽdet è cœlo horrida illa nouissimi iudicij tẽpestas, tum declarabitur quàm non firmo nixus sit fundamento, quod illum tũc à ruina protegere non poterit. Quod enim in parabola dicitur de pluuia, fluminibus & ventis, potest in applicatione vel referri ad tentationes huius vitæ, quæ illis nominibus frequẽter in scripturis significantur; vel ad terribilem Domini aduentum,

B de quo Isaias: Introibũt in speluncas petrarum, & in voragines terræ, à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cùm surrexerit percutere terram. *Isaia.* Sanè vt ad tempestatem aduentus Domini potius referatur, multũ inuitat quod dicitur: & facta est ruina domus illius magna. Magna enim revera erit ruina illa, qua impij deiicientur in tenebras exteriores. Sunt autẽ qui in secunda parte similitudinis, dum explicant quomodo is qui audit, sed non facit, ædificat super arenã, aut super terrã, intelligunt per arenã & per terram, amorem voluptatum & rerum huius seculi, super quã suam construunt conuersationẽ impij. Alij etiam aliud quid simile intelligũt. Sed secundùm hunc intellectum,

C non solùm de audiente & nõ faciente dicendum fuisset, quòd ædificat domũ suam super terram, sed etiã de eo qui nec audit, nec credit, nec facit, hoc est, de omnibus impiis. Saluator autẽ videtur specialiter de audiente & nõ faciente dicere voluisse, quòd audiendo & non faciendo, ædificat quidem super fundamento, sed infirmo, nimirũ quia innititur auditioni & fidei sue. Hic enim sensus vt propriè à litera significatur, ita cõuenit illi quod præcedit, in cuius declarationẽ hæc parabola assumpta est: Nõ omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cœlorũ, &c. Distinctior autem explicatio pluuiæ, fluminum & ventorũ, videtur hoc loco negligẽda, cùm hæc in mystico sensu à variis variè explicentur, ac Lucas tantũ inun-

D dationis faciat mentionem. Illud tantùm quod ad literam pertinet annotandum est, tria à Matthæo posita sic distingui, quòd pluuia desuper domum obruat, flumina ex inferiori loco erũpant, venti verò latera domus concutiant: sicq; rectè per tres has species rerum aduersantium domui, significantur omnia mala vndiq; occurrentia. Considerandum autem, quia cùm dixit: Qui audit verba mea hæc; satis significauit istum sermonem omnibus præceptis quibus Christiana vita formatur, esse perfectũ, quem vt adimplere possimus, eius nobis sequendum consilium qui in eodem sermone dixit: Petite & accipietis. Porrò quod apud Matthæum se-

E quitur de admiratione turbarum, & potestate, hoc est, autoritate Domini in docendo, dictum est circa verba Marci 1. in cap. Concordiæ 27.

CVRATVR LEPROSVS.

MATTHÆ. 8. MARC. I. LVC. 15.

CAP. XLIIII.

C. 7. C. 5. [f] CVm autem [a] descendisset de monte [&] [c]implesset omnia verba sua in aures plebis, [a] secutæ sunt eum turbæ multæ. [c] Et factum est cùm esset in vna ciuitatum [l] & [f] ecce ✝ [e]venit ad eum ▷ [l]vir plenus lepra, [c]& videns Iesum, [b]& [b]genu flexo [c]procidens in faciem suam [a] adorabat eum, [&] ‖ [b]rogauit eum [l]dicens: [f]Domine, [l]si vis potes me mundare. [b] Iesus autem misertus eius

✝a veniẽs ▷ e lepro su

eius† [l] extendit manum suam, & tangens eum, ait illi: Volo, mundare. Et [b] cùm dixisset, † [l] statim discessit ab eo lepra, [b] & mundatus est. Et comminatus est ei, statimq; eiecit illum, [c] & ipse præcepit ei vt nemini diceret. ▷ [c] Et ait illi [a] Iesus: Vide nemini dixeris, [l] sed vade ostende te ‖ sacerdoti, & offer [b] pro emundatione tua † [l] munus tuum quod præcepit Moyses in testimonium illis. [b] Et egressus cœpit prædicare, & diffamare sermonem. [c] Perambulabat autem magis sermo de illo, [b] ita vt iam non posset manifestè introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis esse. [b] Et conueniebant [b] ad eum vndique [c] turbæ multæ vt audirent & curarentur ab infirmitatibus suis. Ipse autem secedebat in desertum & orabat.

‖b. deprecās eum, dicit ei
† f Et extendens a Iesus
f manum tetigit eū dicens
† f o confestim amundata est lepra eius
▷ b. Et dicit ei
‖b o principi sacerdotum
† b Quæ c. sicut

C[a]VM AVTEM DESCENDISSET DE A MONTE, SECVTÆ SVNT EVM TVRBÆ MVLTÆ.] Quandoquidem & ex Luca constat Dominum postquam è monte descendisset, in loco campestri habuisse hunc sermonem præcedentem, & ex ipso Matthæo, qui in fine superioris capitis significat turbas audiuisse hūc sermonem, cùm tamen in principio significet turbas in montem non ascendisse, oportet ergo quod Matthæus hic dicit de descensu Domini è monte, non sic accipere, quasi finito hoc sermone tum primùm descenderit, sed intelligendum est eum iam commemorare quod prius prẹterierat, & à Luca positum est. Cùm enim prius ascensus in montem meminisset, & necdum descensus, & iam vellet narrare B Dominum aliò migrasse sequentibus se turbis, necessariò iam descensus à se prætermissi mentionē facit. Itaq; sensus est: Cùm descendisset Dominus è monte, & deinde sermonem hunc præsente turba habuisset, ac illo completo aliò migrare vellet, secutæ sunt eum turbæ multæ, nēpe illæ quæ prædicantem audierant, & miracula facientē viderant, & aliæ quæ fama nominis eius excitatæ confluebant. Porrò nō caret mysterio quod turbæ Dominum secutæ dicuntur postquam è monte descendisset, cùm nō potuerint cum discipulis sequi Dominum in mōte ascendentē. Id enim nobis signi- C ficat, Dominum cùm in cœlis adhuc apud patrem maneret, paucos habuisse qui ad illū accederēt: at postquā de monte suæ diuinitatis descendit, & humanitatis nostræ fragilitatē assumpsit, magnā turbam nationū secutam eum. Deinde & illud significat, paucos esse qui cū ipso ad perfectionē Euangelicā conscendere valeant, multos tamen esse qui illū sequantur in inferioribus cōsistentem, & præcepta sua infirmitati multitudinis attemperantem. Notanda est autem hic vis diuini verbi à Christo prædicati, cùm illud post ipsum tot turbas traxerit. Commodum autē Dominus à prædicatione verbi ad miracula sese recepit, eorumq; narrationē commodè Matthæus iam subtexit, vt per virtutū mira- D cula, præteritus apud audientes & legentes sermo firmaretur. Hic enim vel præcipuus erat miraculorum Christi vsus, vt ad suscipienda Dei verba & admiranda hominū animi excitarentur. Omnino autem apparet ex Matthęo, statim post descensum, occurrisse occasionē miraculi curationis leprosi, proinde quod scribit Lucas, Dominum postquam implesset omnia verba sua in aures plebis, intrasse Capharnaum; non potest intelligi, statim intrasse, cùm oporteat ex Matthæo intelligere prius contigisse curationem leprosi, quam Marcus & Lucas quoque narrant, sed alio loco. Nam Marcus cap. 1. E eam narrat post curationem socrus Simonis, subiungens cap. 2. introitum in Capharnaum: & curationem paralytici: Lucas verò cap. 5. similiter post curationem socrus & vocationem Petri, subiungens curationē paralytici. Verùm neuter sic narrat hoc miraculum, vt aliquem ordinem cum præcedentibus, aut sequētia cum ipso habere significēt, sed vterque simpliciter narrat miraculum contigisse. Quare cùm Marcus & Lucas curationem sui leprosi eisdē adeò verbis ac circunstantiis describant quibus Matthæus sui leprosi curationem, vt dubium non sit idem miraculum ab omnibus tribus narrari, & Matthæus miraculi huius tempus & ordinem hic omnino significare videatur, commodè & necessariò narratio Lucæ & Marci hoc loco cum Matthæo inserta & coniuncta est.

[c] ET FACTVM EST CVM ESSET IN VNA CIVITATVM, [l] ET [f] ECCE [c] VENIT.] Ex Luca constat miraculum hoc nō contigisse omnino statim ab habito sermone, in pede montis, vbi putant quidam leprosum expectasse descensurum Dominum. Lucas enim in vna ciuitatū contigisse apertè dicit. Nec obstat, quòd secūdùm legem leprosi excludebantur ab vrbibus, vt patet Leuit. 13. Nā lex exclusionis, quantum ad habitationem intelligenda est, nec tam arctè excludebantur ab vrbibus leprosi, quin per modum transitus via publica incedere potuerint, sicut etiam iam apud nos illis permittitur. Nā & nūc vrbibus excluduntur, non tā lege aliqua quàm generali consuetudine, quæ legis veteris constitutionē de leprosorum separatione, etsi cæremonialem, & ob id non obligantem, recepit tamē & renouauit, eo quòd ea lex communi bono sit vtilis. Consuetudine enim potius quàm certa aliqua lege iam excludi leprosos, patet ex cap. 1. de cōiugio leprosorum, vbi dicitur: Cùm hi qui lepræ morbum incurrunt, de consuetudine generali à cōmunione hominum separentur. Thostatus tamē vult illud quod dicit Lucas, in vna ciuitatum, debere accipi pro eo quod est, iuxta vnam ciuitatum, & affert simile ex Iosue 5. cap. vbi in Hebræa veritate dicitur Iosue, priusquam vrbem Hiericho cepisset, in Hiericho pugnasse cū Angelo. Nā vbi nos legimus: Cùm autem esset Iosue in agro vrbis Hiericho, &c. Hebræa habet: Et factum est cùm esset Iosue in Hiericho. Quod autem hic leprosus, quē pro exaggeratione miraculi Lucas plenum lepra dicit fuisse, dicitur à Matthæo adorasse Dominum, quomodo sit intelligendum, patet ex Marco & Luca. Nam Marcus quidē dicit, γονυπετῶν αὐτόν, id est, accidens ei ad genua, vel, vt nos habemus, genu flexo: Lucas verò, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, id est, procidens in faciē. Hæc enim propriè significat verbum adorare, vt dictum est circa caput Matth. 4. Non ergo adorasse dicitur, quia ipsum vt Deū agnoscebat & precabatur, sed propter exteriorem illam venerationem, quam per corporis inclinationem & prostrationem exhibebat ei, quamuis certū sit magnificā ipsum de Domino habuisse opinionem, vt patet ex verbis quibus ipsum rogabat. Dicebat enim: Si vis, potes me mundare. Non dixit: Si rogaueris Deum, aut si hæc vel illa feceris, sed, si tantùm vis, agnoscēs potestatem curandi in ipsius voluntate consistere, & proinde proculdubio credens ipsum esse Christū Dei filiū.

Itaq; fidei magnitudinem verbis expreſsit, deſiderij verò etiam feruorẽ, ipſa ſupplici proſtratione. Conſiderandũ autem, quòd cùm hæc verba ¿Domine ſi vis, potes me mundare; nullius rei petitionem ſignificent, ſed tantũ immenſæ & liberæ potentiæ agnitionem, tamẽ illis verbis dicitur à Luca Dominũ leproſus rogaſſe, eo quòd tacita tũ verbis, tum humili proſtrationi ineſſet petitio ſanitatis, quã confitebatur eſſe in manu Domini. Et ſanè efficacior erat huiuſmodi tacita precatio, quàm ſi expreſsè dixiſſet; mũda ergo me. Nã tacita illa præcatio & maiorẽ præ ſe ferebat modeſtiã ac humilitatem, & ſubmiſsionẽ quandã totius negotij ſub voluntate Domini exprimebat. Non enim dixit, ſi vis, quaſi de eius benignitate dubitaret, quã ex eiſdem omnino didicerat quanta eſſet, ex quibus didicerat potẽtiæ ipſius magnitudinẽ, ſed quòd eius voluntati modeſtè ſubmitteret negotiũ, quem ſolum ſciebat noſſe quid maximè expediret facere.

[b] IESVS AVTEM MISERTVS EIVS [l] EXTENDIT MANVM SVAM, &c.] Bene certè adiecit Marcus ¿Ieſus miſertus eius; nõ enim ad oſtentationem ſui ipſius curauit leproſum Dominus, ſed quòd miſericordiæ affectu moueretur in ipſum. Quòd autem contactu hunc ſanauit, & non ſolo verbo, primùm quidem factum eſt propter generales illas rationes ſuperius poſitas, ob quas frequenter legitur Dominus contigiſſe morbidos quos ſanauit, videlicet vt oſtenderetur benigna eius curatio, & ſaluifica virtus carnis eius, à qua etiam nobis omnis ſpiritualis ſanitas eſt expectanda. Et fortè ob id tam ſtudioſè Euangeliſtæ meminerunt extenſionis manus, cùm ſatis fuiſſet dicere, tetigit eum, quod vtique ſine manus extenſione fieri non potuit, vt ſignificarent extenſione manuum in cruce, ſaluandos omnes credẽtes. Secundò verò hic ſpeciali ratione leproſum tangendo ſanat, vt oſtendat ſe ſupra legem eſſe. Nam hæc vetuit leproſos contingere, ne ex eis quis pollueretur: Dominus verò oſtendit ſe ex contactu eorum non pollui, cùm contactu ſuo illorum tollat immũdiciam. Præterea hac ratione factum eſt, vt curatio huius leproſi à maleuolis & inuidis gloriæ Chriſti non poſſet alteri alicui cauſæ aſſcribi. Contingendo autem leproſum, ſimul etiam dixit Dominus. Volo, mundare. Quibus verbis magnam humilitatem præ ſe ferentibus, confirmauit fidem leproſi credentis potentiam curandi in ſola voluntate conſiſtere, pulchrè reſpondens illius verbis. Quoniam enim ille dixit: Si vis, dicit: Volo; & quoniam dixit ¿potes me mundare; adiicit imperatiuè: Mundare. Imperatiuè enim accipiendum, nec poſſe coniungi tãquam infinitiuum cum verbo, volo, Græca apertè teſtantur, quæ habent, καθαρίσθητι, id eſt, mundus eſto. Itaque duobus his verbis Dominus ſuam bonitatem & potentiam ſignificauit: bonitatem quidem & promptitudinem ad ſubueniendum, dum dicit; Volo: potentiam verò per mundare. Porrò cur Dominus præceperit leproſo ne cui diceret, & quod non obſtante huiuſmodi præcepto rectè fecerit curatus leproſus prædicando miraculum, ſuperius dictum eſt: tantum reſtat videre cur ad ſacerdotem mittit à ſe curatum, & quid ſit illud, in teſtimonium illis. Itaque ad ſacerdotem mittit, &, vt habet Marcus, principem ſacerdotum, (nam veriſimile eſt hunc ſolum ſolemnem ſibi purificandi leproſi ritum reſeruaſſe) vt oſtendat ſe legis eſſe obſeruatorem,

A nec haberent iuſtam Phariſæi & ſacerdotes occaſionem criminandi illum tanquam legis præuaricatorem. Deinde vt mundatus leproſus non prohiberetur cõſortio hominum à ſacerdotibus. Præterea vt videntes ſacerdotes leproſum Domini beneficio curatum, ſi quidem crederent, ſaluarentur: ſi verò non crederent, inexcuſabiles fierent. Quas rationes intelligunt pleriq; deſignari in illo quod additur; in teſtimonium illis. Hoc enim quidam ſic intelligunt, vt hoc ipſum quod meo iuſſu accedis ad ſacerdotem, & offers munus tuum, ſit illis teſtimonium pro me, quòd legis non ſum deſtructor, quemadmodum calumniantur. Alij ſic, in teſtimonium illis, hoc eſt, vt hæc tua oblatio pro B emundatione tua teſtetur illis meam poteſtatem, vt aut credant, aut ſint inexcuſabiles. Nam hunc ſenſum indicat D. Hierony. & ſequitur Caietanus: Eraſmus verò ſic explicat, in teſtimonium illis, hoc eſt, vt tua oblatio ab illis accepta redarguat eos, ſi pòſt odio mei velint calumniari factum, & dicere te vel non fuiſſe leproſum, vel necdum curatum. Idem fere ſenſus indicatur in ſecunda expoſitione Chryſoſtomi. Secundùm omnes autem hos ſenſus, illud, in teſtimonium, coniungendum eſt nõ cum verbo, præcepit, ſed cum verbo, offer. Poteſt tamen hæc pars rectè intelligi coniungi cum verbo, præcepit, in hoc ſenſu: Moyſes præcepit in teſtimonium illis, hoc eſt, vt eſſet illis C in legem & ſtatutum. Siquidem legem, μαρτύριον & teſtimonium vocari, vel ex 118. Pſal. abundè liquet. Itaque ſenſus erit: Etſi verè mundus ſis, volo tamen vt quæ Moyſes ex iuſſu Dei ſacerdotibus & toti populo in teſtimonium & legem ſtatuit, ſancta habeas, itaque abi ad ſacerdotem, & offer munus tuum, vnde illi partem ſuam habeant, vt neque autoritatis, neque commodi ex meo beneficio iacturam faciant, nec me culpent tanquam legis tranſgreſſorem, & te veluti immundum abiiciant. Certè D. Hilarius, in teſtimonium, coniungit cum verbo, præcepit, intelligens Moyſen præcepiſſe in teſtimonium, quia munera offerenda ſigna erant & vmbræ verorum ſacrificiorum, quæ D à nobis Deus magis requirit. Donum, inquit, illud non ſit ex auibus, ſed vt homo ipſe à ſordibus peccati corporis emundatus in Dei ſacrificium tranſeat. Quia quod Moyſes in lege præcceperit, teſtimonium ſit non effectus. Hæc ille. Quod autem habent Marcus & Lucas ¿offer pro emundatione tua; dupliciter poteſt intelligi. Primùm, vt ſit ſenſus: offer in gratiarum actionem pro emundatione tua tibi per me exhibita. Secundò, vt ſit ſenſus: pro emundatione tua legali; qua leproſi curati adhuc mundari debebant, & expiari quibuſdam ſacrificiis, priuſquam cum mundis habitare & conuerſari poſſent. Nam Leuitici 14. leproſus ſanatus adhuc mundari dicitur E ſacrificiis. Primo enim die purificabatur duorum paſſerum, vel potius quarumuis auium oblatione quas licebat edere. Nam dictio Hebraica, quam interpres noſter vertit, paſſeres, ſignificat etiam quaſuis aues, quomodo ibi accipiendum videtur ex eo quod adiicitur; quos veſci licitum eſt. Interpres Origenis in Leuitico vertit, gallinas. Nã ὀρνίθια verterunt Septuaginta. quæ dictio aliquando quidem gallinas ſignificat, ſed tamen generaliter etiam quaſuis aues ſignificat. Deinde loto corpore & raſis pilis corporis poſt ſeptem dies quibus adhuc ſeparabatur, octauo die offerebat duos agnos

& ouem

& ouem vnam: aut si pauper erat, agnum & duos turtures, aut duos pullos columbarum. Ac tum primùm ritè mundatus habebatur. Huiusmodi autem mundatio erat mundiciei declaratio, & restitutio leprosi ad conuersandum cum hominibus, ac ingrediendum templum Dei. Quæ mundatio fiebat, tum vt non horrerent homines eius conuersationem, quem videbant tanta probatione ac sacrificiis mundum declaratum à sacerdotibus: tum propter sanctitatem templi, quod pro illo statu nemo pollutus corporaliter ingredi potuit, nisi corporalibus expiatus sacrificiis aut cæremoniis. Videtur autem quod hic dicitur à Marco & Luca de emundatione, posteriori modo potius debere accipi, eo quod plane alludere videantur ad locum Leuitici, vbi ritus mundationis leprosi describitur. Illic autem frequenter dicitur, sacrificia illa offerri pro purificatione aut mundatione leprosi, & apertè quidem illud eodem modo quo dicitur hîc, pro emundatione tua, dicitur de paupere cui præcipitur, vt pro agno & oue offerat duos turtures aut duos pullos columbæ. Nam vbi nos legimus: offeret ea die octauo purificationis suæ; Hebræa habent: Et offeret ea in die octauo pro mundatione sua. Porrò, cùm sacerdotium veteris testamenti vmbra quædam fuerit sacerdotij nouæ legis, & quæ de iudicio & mundatione lepræ statuuntur in veteri lege, manifestè vmbra sint eorum quæ circa peccatum sunt verius facienda, (nam lepra corporis, peccatum, quod lepra est animæ, significat,) bene tum ex veteris legis statuto, tum ex præcepto Domini, qui & hoc loco & alibi præcepit etiam curatis à se leprosis vt ostendant se sacerdotibus, sancti patres collegerunt peccatori conuerso, imò etiam coram Deo per fidem & contritionem cordis mundato, necesse nihilominus esse vt sacerdotem adeat, illi se inspiciendum tradat, atque per eum expiatus, sic demum Ecclesiæ & sacris ipsius restituatur aut tradatur. Sicut enim olim Deus carnale sacerdotium instituit, cui commisit iudicium & mundationem lepræ: ita nũc magis spirituale sacerdotium in Ecclesia instituit, cui spiritualis lepræ iudicium & mundationem concredidit, dum dedit sacerdotibus potestatem ligandi & soluendi. Et vt melius cognoscatur quàm per omnia vmbra veritati conueniat, sciẽdum in veteri lege duplices fuisse immunditias corporales, cæremoniis quibusdam legalibus expiandas. Quædam enim erant leuiores, vt quas frequenter effugere non liceret, quæque vt in plurimum sine omni peccato contrahebantur, idque quotidie: quales erant quæ contrahebantur ex contactu morticini, ex pollutione nocturna, & semine coitus. Atque has immunditias quisque per se expiare poterat, lotione scilicet vestimenti aut corporis, aut sola aspersione aquæ aspersionis. Aliæ verò erant immunditiæ grauiores, quæ non expiabantur nisi sacrificiis per sacerdotem oblatis, quales erant quæ in partu, aut lepra, aut diuturno fluxu seminis & menstrui sanguinis contrahebantur. Itaque priores immunditiæ venialium peccatorum vmbram præ se ferebant, quæ vt effugere nobis non planè licet, ita facilè expiantur per eum qui ea commisit, sola oratione, lachrymis, & gemitibus. Posterioris verò generis immũditiæ, vmbram præ se ferebant grauiorum peccatorum, nempe mortalium, quæ sacerdotali opus habent expiatione. Inter grauiores

A autem immunditias nulla expressiorem & apertiorem figuram peccatorum mortalium, saltem manifestorum, præ se ferebat quàm immunditia lepræ, vnde & ritus curandi lepram præ cæteris solennior, expressius etiam adumbrat omnia mysteria ad purgationem peccatorum concurrentia. Lepra enim peccatum significat, non solùm quia res est per se immunda & abominabilis, sed & quia ægrum tardumque corpus reddit, ac contagio alios quoque inficit, non nisi diuino ferè beneficio curabilis. Ritus autem curationis lepræ multiplex erat, vt dictum est. Nam primo die duæ aues offerebantur, non quidem in templo super altare in sacrificium, sed extra castra aut ciuitatem, vt patet ex his quæ scribuntur Leuit. 14. Circa

B duas has aues fiebant tales cæremoniæ, vna occidebatur in vase fictili super aquas viuentes, ita scilicet vt sanguis ipsius aquis viuentibus permisceretur: alia verò auis viua alligata ligno cedrino, cum cocco & hysopo tingebatur in sanguine passeris occisi, sicque aspergebatur septies is qui mundandus erat, & viua auis dimissa vt auolaret. His autem duabus auibus, quę similitudinem aliquam habent cum hircis duobus qui offerebantur à populo in die expiationis, rectissimè videtur intelligi duplex natura in Christo, diuina, quæ mori nesciens Christum in cœlum subuexit: & humana, qua pro nobis mortua, sanguine Christi cum

C aqua profluente ex latere ipsius purgantur peccatores, qui per fidem & sacramentorum participationem hoc sanguine asperguntur. Christus enim, inquit Ioannes, venit per aquam & sanguinem. Non in aqua solum, sed in aqua & sanguine. Porrò aspersio non fiebat aut hîc aut alibi sine ligno cedrino, hysopo, & cocco, quoniam sine fide passionis Christi in cruce non fit peccatorum expiatio. Lignum enim cedrinum imputribile & odoriferum, lignum crucis significat: hysopus verò Christi corpus, virtutem habens curatiuam pectoris & omnis inflationis: coccus verò charitatem, quæ Christi humanitatem cum diuina per auem viuam significata, cruci affixit & alligauit. Quod autem post huiusmodi expiationem non

D statim leprosus mundatus in castra Domini recipiebatur, nec ad altare Domini admittebatur, sed adhuc multiplici indigebat expiatione, (nam rasis prius capillis omnibus, & loto corpore post septem dies recipiebatur intra castra, oblaturus certam oblationem octaua die) significat secundùm Origenem homil. 8. in Leuiticum profectus quosdam purgationum, & quòd etiam si mundetur quis à peccato, & iam non sit in opere peccati, ipsa tamen vestigia sceleris commissi purificatione indigent. Postquam enim per fidem aspersus est peccator sanguine Christi, lauanda sunt vestimenta & corpus aquis lachymarum, radendi

E omnes pili corporis, hoc est, quicquid mali siue in mente, siue in verbo, siue in opere ortum est, abiiciendũ est cum omnibus superfluis, ac sic demum ad altare Domini dignus erit accedere, & corpus ac sanguinem Domini offerre in perfectè expiatiuam oblationem. Proinde hoc ordine in primitiua Ecclesia ad altare Domini & fidelium communionẽ admittebantur pœnitentes, vt post confessionem & contritionis declarationem, non nisi completa satisfactione iniuncta, qua veluti pili abradebantur, & corpus abluebatur, admitterentur ad altaris communionem. Itaque his sic cons-

1. Ioan. 5.

stitutis, cùm etiam vt prius dictum est, corporalium morborū curatio facta à Christo, typus quidam fuerit curationis spiritualiū morborum, hoc miraculo curationis leprosi mysticè docemur, eum qui lepra animæ infectus est, si sanitatis desiderio tenetur, imprimis sese humiliter & magna fide debere prosternere coram Iesu, à quo tamen sanitatem consecutus, non debet conscientiæ suæ iudicio aut testimonio stare, aut temerè se Sacramentorum cōmunioni ingerere, sed sacerdotis expectare iudicium & absolutionem, ac gratitudinem animi piis sacrificiis ac deprecatione gratiæ diuinæ testari, quemadmodum hic leprosus fecisse hoc loco narratur. Cæterùm cùm, vt patet ex dictis, sacerdos legalis leprosum in scripturis mundare dicitur, non solùm quia mundum declarat, sed etiam quia effectiuè aliquid operatur ad munditiam eius, nimirum quia tollit impedimentum ingrediendi templum, & habitandi inter homines, ex lepra secundùm legis constitutionem contractum, multò magis sacerdos noui testamenti etiam effectiuè concurrit ad mundationem lepræ spiritualis, hoc est, ad remisionem peccati, non tantùm declarans illud esse remissum, sed etiam remittens, vt postea latius dicetur circa cap. Matth. 18. & 16. Notandum autem & illud, quod quanquam lepra mysticè significet peccatum in A vniuersum, tamen ob certas causas rectè per eam specialiter intelligitur hæresis & doctina mala, vt docet Augustin. lib. 2. quæst. Euangel. & de verbis Apostoli sermo. 10. videlicet quòd in erronea doctrina vera falsis sint permixta, quemadmodum in leprosis colorū est varietas. Deinde quòd hæretici vitium suum abscondere nō possint, sed pro summa peritia, imperitiam suam in lucem proferant, & iactantia sermonis ostentant. Postremùm, ob contagiosam pestem & corruptionem malæ doctrinæ è castris Domini recedentis.

PERAMBVLABAT AVTEM MAGIS SERMO DE ILLO, [b]ITA VT IAM NON POSSET INTROIRE.] Quoniam ex prædicatione huius leprosi fama nominis Christi adeò B inclaruit, hæc videri potest ratio, quare duo Euāgelistæ Marcus & Lucas in principio miraculorum Christi istud miraculum non suo loco descripserunt. Quod autem dicitur, vt iam nō posset manifestè introire in ciuitatem; intelligendum quomodo voluit, aut solitus fuit, sine scilicet turbarū concursu & affluentia. In eo verò quod sequitur; sed foris in desertis esse; subintelligi debet, cogeretur, quod tamen non est subintelligendum in Græcis, quæ non habent infinitiuum, esse, sed ἦν, id est, erat. Porrò de secessu Christi in desertum, & oratione eius, dictum est circa caput Concordiæ 28.

SANATVR SERVVS CENTVRIONIS. Matth. 8. Lucæ 7.

CAPVT XLV.

E[T] [c]intrauit Capharnaum. Centurionis autem cuiusdam seruus malè habens erat moriturus: qui illi erat preciosus. [a]Cùm autem introisset Capharnaum, [c]& cùm audisset de Iesu, [a]accessit ad eum Centurio. [c]Misit ad eum seniores Iudæorum, [f]rogans eum [c]vt veniret & saluaret seruum eius, [a]& dicens: Domine, puer meus iacet in domo paralyticus, & malè torquetur. [c]At illi cùm venissent ad Iesum, rogabant eum sollicitè, dicentes ei: Quia dignus est, vt hoc illi præstes: diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis. [a]Et ait illi Iesus; Ego veniam & curabo eum. [c]Iesus autem ibat cum illis. Et cùm iam non longè esset à domo, misit ad eum Centurio amicos, [a]& respondens Centurio † [f]ait: Domine [c]noli vexari. [f]Non [c]enim [f]sum dignus vt intres sub tectum meum. [c]Propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus, vt veni em ad te, [f]sed [a]tantùm [f]dic verbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate [c]constitutus [f]habens sub me milites, & dico huic: Vade, & vadit: & alio: veni & venit & seruo meo: fac hoc, & facit. ▷ Audiens autem Iesus, miratus est, & [c]conuersus [f]sequentibus se [c]turbis [f]dixit: Amen dico vobis, † nec in Israel tantam fidem inueni. [a] ‖ Dico autem vobis, quòd multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cœlorum: filij autem regni eÿcientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium.] Et dixit Iesus Centurioni: Vade, & sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora. [c]Et reuersi, qui missi fuerant domum, inuenerunt seruum, qui languerat, sanum.

† c. dicens

▷ c. quo audito.

† a o. non inueni tātam fidem in Israel.

‖ C. 13. 90

ET [c]INTRAVIT CAPHARNAVM. CENTVRIONIS AVTEM CVIVSDAM SERVVS MALE HABENS.] Non sine mysterio factum est vt istud miraculū curationis serui Centurionis contingeret, & à Matthæo describeretur post superius. Illic enim Iudæus, fide non mediocri præditus, assecutus sanitatem describitur: hîc verò beneficium describitur exhibitum Ethnico, qui præter alias virtutes, fide etiam præstantiore fuit insignis. Ille enim sibi sanitatē quærebat, hic seruo: ille coram existentem credidit se posse sanare, hic etiam absentis verbo hoc tribuit. Ille ex animi submissione in faciem procidens, insigni profectò modestia orauit: Si vis potes me mundare; hic adhuc submissius egit, indignum sese ducens qui vel ipse Dominum appellaret, aut ad se venire sustineret. His sanè adumbratum fuit, Euangelicam gratiam Iudęis primùm ex promissione offerendam, nec defuturos qui illam per fidem acceptarent, sed mox multo cumulatiore cum fructu transferendam etiam ad gentes. de quo & ipse Dominus horum occasione mox monuit. Et benè quidem lepra sanatur in Iudæo, paralysis verò in Gentili. Nam Iudaicus populus veluti lepra laborabat, quòd ex parte sanus esset, ex parte languidus. Gentilis verò populus veluti paralysi laborabat, lecto decumbens, & iam proxi- E mus morti, quia nihil in eo sanum, sed omnia ægrota erant & dissoluta. Iam quòd leprosum præsens sanat Dominus, domum autem Centurionis corpore non intrauit, sed absens corpore, præsens maiestate puerum eius sanauit, significabat eum in solo Iudaico populo corpore fore, apud alios verò gentes corporaliter non conuersatum, & tamen

Mysticus sensus.

men implēdum quod dictum erat: Populus quem A non cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. His conuenit quòd seniores Iudæorum causam Centurionis Domino commendant, eúmque ad domum illius adducūt, quem erant è templo suo profligaturi, nam hoc typus erat, à Iudæis & Iudæorum opera Euangelicam gratiam profecturam ad gentes. Itaque magni cum significatione mysterij Mattheus inter omnia miracula Christi quæ scribit, primùm Iudæum leprosum curatum, deinde verò Centurionis seruum sanatum describit: in quo Centurione gentium vocatio & fides præfigurata est, sicut & in altero Centurione eadem gentium vocatio & fides cœpta est, vt scribitur Actuum 10. Porrò quanquam in narra- B tione Lucæ & Matthæi sint quædam diuersitates, ob quas quidam putant, alium esse Centurionem de quo Matthæus, & alium de quo Lucas recenset: tamen rursum ob multas similitudines incidentes non potest probabiliter existimari aliud esse quod Lucas narrat, & aliud quod Matthæus. Ambo enim Centuriones, & ambo Capharnaum commorantes, ambo eandem fidem verbis demonstrantes, ambo æquali beneficio affecti, & eisdem verbis à Domino commendati, ambo voti sui compotes effecti post sermonem illum in monte vel circa montem habitum. Nec obstat quod Matthæus puerum Centurionis languisse & sanatum commemorat, Lucas verò seruum. Non enim apud Matthæum nomen pueri pro filio, vt C quidam putant, accipitur sed pro seruo. Nam & dictio Græca, παῖς, quæ hoc loco ponitur, vtrumque significat, sicut Latinis nomen, puer. Rursum non obstat quod Matthæus videatur significare, Centurionem per seipsum accessisse ad Christum, Lucas verò apertè testetur suum Cēturionem non per sese accessisse, sed misisse Iudæos qui suo nomine Dominum rogarent. Intelligendum enim Matthæum hic, vt & alibi, breuitati studentem in recēsendis miraculis id tribuere Cēturioni quod eius nomine alij fecerunt & dixerunt. Itaque accessisse eum dicit ad Christum, & dixisse: Domine, puer meus, &c. quia eius nomine & iussu ac- D cesserunt seniores Iudæorum, vt explicat Lucas. Et Dominum dicit illi respondisse: Ego veniam, &c. &, Vade, sicut credidisti fiat tibi; quia tale quid dixit illi non in propria eius persona, sed in amicis ab ipso missis, quare necesse est Christum dixisse pluraliter: Ite, & sicut credidit, fiat ei; verùm Matthæus coactus fuit dicere: Vade, & sicut credidisti; eo quòd breuitati studens introduxit Centurionem veluti in propria persona accedentem Dominū. Et certè in diuersa narratione Lucæ & Matthæi obseruanda mirabilis spiritus sancti dirigentis Euangelistas dispensatio. Cùm enim pro maiori confirmatione miraculum hoc à diuersis describi conueniebat, ita tamen à diuersis E describitur, vt vnus alterum explicet, & quæ ab vno sunt prætermissa, alter commemoret, ita vt neutrius narratio possit videri superflua. Ex solo enim Matthæo dicitur fuisse paralyticus, ex solo verò Luca intelligitur fuisse seruus, cùm ex Matthæo potuisset videri filius. Rursus ex Luca discitur Centurionem per sese non accessisse. Ex Mattheo verò quibus verbis Dominus sanitatem promiserit, & quomodo occasione fidei Centurionis cœperit disserere de vocatione & fide gentium, quæ à Luca sunt omissa. His sic constitutis, animaduertendum hic imprimis quàm variæ fuerint & eximiæ virtutes huius Centurionis, quæ hîc nobis in exemplum proponuntur. Primùm enim in eo notantur dilectio & eximia quædam humanitas, quia seruum adeò charum habuit, maloque eius fuit tātopere motus, ac pro eius sanitate adeò solicitus. Bonorum enim dominorum est, vt cognoscentes se Dominum habere in cœlis, summa æquitate & humanitate suos seruos pertractent, de quo monet Paulus Ephes. 6. & Colossen. 4. Videtur autem hic seruus fuisse domino suo admodum fidelis & vtilis, & ob id singulariter de eo dictum, qui erat ei ἔντιμος, hoc est pretiosius, vel potius charus, aut in pretio habitus. Proinde circa hunc impleuit Centurio illud Sapientis: Si est tibi seruus fidelis, sit tibi quasi anima tua, quasi fratrem sic eum tracta. Et: Seruus sensatus sit tibi dilectus quasi anima tua. Secundò, in eo notatur humillima quædam submissio & modestia. Et humilitas quidem, quòd neque adire ipse Dominum, neque eum in suas admittere ædes fuerit ausus, agnoscēs sese indignum Domini consortio, tum quia gentilis erat, tum quia miles. Modestia verò, quod primis illis verbis quibus Dominum dicitur rogasse, tantùm malū suū & serui sui proponit, dicens: Domine, puer meus iacet in domo, &c. non explicitè addens quid à Domino petat, modestius certè orans quàm præcedens leprosus, quanquam & ille singularem præ se tulit modestiam. Tertiò, in eo notatur incomparabilis fides, quod non dubitarit Dominum etiam absentem posse solo verbo restituere sanitatem seruo quamlibet vicino morti, imò iam animam agenti, hoc enim significatur dum dicitur; erat moriturus; hoc est, animam iam agebat, & morti proximus erat, vt non ad illam quorundam interpretationem confugiatur; erat moriturus, nisi Domini curatione fuisset à morte præseruatus. Postremùm notatur in eo admiranda quædā in gentili & milite religio erga Deum, non ab heri & nudiustertius, sed ab antiquo tempore, eo quòd dicatur diligere gentem Iudaicam, & synagogam ædificasse Iudæis, vt non possit putari, religione accēsum tum primùm fuisse, cùm malo serui quem amabat affligeretur, quemadmodum multis vsuuenire solet. Id cōsideratum magis admirandam facit ipsius humilitatem, vt qui post tam magna beneficia populo Iudaico collata, adhuc putauit se indignum esse aspectu Domini, & cum tam eximio Iudęorum propheta non arbitrabatur sibi verba communicāda. Vt autem his omnibus dotes huius Centurionis obseruantur, ita rursum obseruandum ingenium Iudaicum, in his qui missi à Centurione, sollicitè Dominum rogabant pro illo, dicentes: Dignus est, vt hoc illi præstes, diligit enim gentem nostram, &c. His enim verbis declarant arrogantiam quandam, & amorem potius sui quàm Dei. Dicendum enim potius fuerat: Timet Deum quem & tu colis, quòd amore & studio gentis & religionis nostræ declarauit. Nunc verò beneficium in ipsos collatum, dignum facere dicunt Centurionē cui præstetur quod petit, amorem sui declarantes & arrogantiam, quasi qui illis benefecerit dignus esset cui Christus benefaciat. Hic compara Centurionis orationē cum oratione Iudæorum. Hi enim dignum eum pronunciant ob beneficia in ipsos collata. Ille verò omnis pietatis suæ in Deum immemor, indignitatem verò suam tantùm ob oculos ponens, indignum

Marginal notes: Psal. 17. — Eccl. 33. & 7.

gnum ſe dicit non ſolùm vt impetret, ſed etiam vt ipſum adeat, & in domũ recipiat. Verùm ante omnia hic Chriſti exemplum, propter quem hæc omnia ſcripta ſunt, perpendendum, incomparabilis ſcilicet bonitatis & humilitatis. Etſi enim Ethnicus eſſet, cuius negotium agebatur, & pro humili ſeruulo rogaretur, & eſſent legati non ſatis apti oratores, præſertim apud Chriſtum, vt oratio ipſorum ſatis probat, tamen ilico non tantum ſanitatem exorari paſſus eſt, ſed & inuiſere Ethnici ſeruulum volebat, idque ſine mora. Nã ita ſcribit Lucas: Ieſus autẽ ibat cũ illis. Quid queat fingi & benignius & facilius? Ad filiũ reguli ſanandum cùm rogaretur vt deſcenderet, & bis rogaretur, deſcendere noluit: ad ſeruum Centurionis ſanandũ cùm ſciret id Centurionem non petere, vltro adire voluit, hoc ipſo declarãs illum ſua præſentia dignum, qua ſe putauit Centurio indignum: oſtẽdens item ſuam erga pauperes benignitatem, ac docens non contemnendos eos qui humilis ſunt conditionis. Hic tamẽ & alia eſt ratio quare ſe Dominus mox obtulit, vt adiret domum Centurionis, nimirum vt eius fides turbis declararetur. Quoniam enim qui miſsi erant ſeniores Iudæorum, rogabant Dominum vt deſcenderet, intelligi non potuiſſet fides Centurionis, niſi Dominum venientem per alios ab ingreſſu Centurio prohibuiſſet. Nec obſtat quòd Lucas dicat Centurionẽ miſiſſe ad Chriſtum ſeniores Iudæorum, rogans eum vt veniret, & ſaluaret ſeruum eius. Nam Lucas petitionem Iudæorum, attribuiſſe Centurioni intelligendus eſt, eo quòd ipſius nomine rogarent, quamuis non erant iuſsi à Centurione rogare vt veniret, ſicut Matthæus reſponſionem Chriſti factam his qui miſsi fuerant, refert veluti factam Cẽturioni, cùm dicit Dominus dixiſſe: Vade, &c. Centurio ſiquidem miſit ſeniores ad Ieſum, nec aliud eis iniunxit, quàm quod Matthæus refert dictum à Centurione; ſcilicet puer meus iacet, &c. ſed ſeniores Iudæorum, deſtituti illa magnitudine fidei quæ erat in Centurione, nec ſciẽtes magnitudinem fidei & humilitatis in Centurione, petiuerunt Dominum vt veniret, exiſtimantes idem velle Centurionem. Ideoque Lucas petitionem Iudæorum Centurioni aſſcribit, eo quòd eius nomine feciſſent, & exiſtimaſſent Centurionem idem petiſſe. Nec enim conuenit intentioni & verbis Centurionis ſubiunctis, vt credatur hæc petitio aduentus Domini iniuncta fuiſſe ipſis à Centurione.

[f]DOMINE [c]NOLI VEXARI. [f]NON [c]ENIM [f]SVM DIGNVS VT INTRES SVB TECTVM MEVM, &c.] His verbis Centurio declarabat & modeſtiam opinionis de ſeipſo, & incredibilem fidem de Ieſu, & magnum affectum erga ſeruum ſuum. Quod autem dicit: Dic verbo; Hebraica phraſis eſt, pro eo quod eſt, impera. Et Matthæus quidem habet εἶπε λόγῳ, id eſt, dic verbum, Lucas verò ſicut nos, εἶπε λόγῳ, id eſt, dic verbo. Porrò ex ſeipſo coniecturã fecit Centurio poſſe Dominum ſolo verbo abſentem ſanare, dicens: Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus. Quæ pars dupliciter intelligi poteſt. Primò, vt intelligatur Centurio ſe velle comparare Chriſto, in eo quòd ſicut dominus eſt homo ſub poteſtate dei conſtitutus, ita & ipſe quoque: ac deinde voluiſſe ſignificare quòd ſicut ipſe quãuis ſub alterius poteſtate cõſtitutus, non tamen prohibetur quin ſolo verbo quæ velit perficiat per ſeruos ſuos: ita &

A Dominum etſi ſub Dei poteſtate cõſtitutum, poſſe tamen verbo quæ velit perficere. Secundùm quem intellectum in ſecunda expoſitione Chryſoſtomi latius indicatum, eſt argumentum à ſimili, & per illud: & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus; excluditur quod videri potuiſſet obſtare, quo minus ſolo verbo abſens curare potuiſſet Dominus. Secundò, rectius accipitur hæc pars, vt per eam intelligatur Centurio ſignificare voluiſſe diſſimilitudinem ſuæ dignitatis & potentiæ, ad dignitatem & potentiam Chriſti, vt indicetur hic argumentum à minori. Et proinde aptius verti potuiſſet: Etenim ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus. Non enim Græca habent ὅτι καὶ ἐγὼ, ſed

B καὶ γὰρ ἐγώ. Iam quod ſequitur; habẽs ſub me milites, & dico huic, vade, &c. dupliciter poteſt intelligi Centurionẽ retuliſſe ad Chriſtũ. Primò, vt intelligatur ſignificare ita Chriſto ſubeſſe inuiſibiliter Angelos eius iuſſa perficientes, quomodo ipſi ſuberant milites & ſerui, quæ iuſſerat exequentes. Secundò & rectius, vt intelligatur ſimpliciter ſignificare, ſolo verbo & iuſſu Dominum poſſe quę vellet, cùm ipſius verbum tam eſſet efficax, qui tamen longè erat illo dignitate & potentia inferior. Itaque ſenſus eſt: Domine non ſolùm indignum exiſtimo, vt tu tantus ac talis, laborem hunc & moleſtiam ſuſcipias curandi vilem ſeruulum cauſa, ſed & meipſum indignum iudico, cuius vel tectum ſubeas, cùm ſim homo gentilis &

C peccator. Nam cùm noſtrum conſortium ſimplex etiam Iudæorum genus ſolet deſpicere, exiſtimans ſeſe noſtro congreſſu contaminari, multo magis indignum eſt vt tu totius populi doctor, propheta planè diuinus & ſanctiſsimus, gentilis hominis domũ ſubintres. Atque hac ſola de cauſa nõ ſum auſus ipſe venire ad te quantumuis cupidus ſalutis pueri mei. Vt autẽ nequaquam dignus ſum cuius domũ ſubeas, ita nec neceſſe id eſt, vt voti mei compos fiam. Si enim verbo ſolùm imperaueris, mox ſanabitur famulus meus. Cuius rei vel ex meipſo coniecturam facere poſſum. Etenim ego qui ſum alterius poteſtati maiori ſubditus, cuius iuſsis mihi obtemperandum eſt, tamen non neceſſe ha-

D beo vt per meipſum omnia obeam, ſed per milites & ſeruos meos multa ſolo iuſſu perficio. Si ergo tantam autoritatem & vim habet mea iuſsio, vt me quieſcẽte peragatur per homines mihi ſubditos, quod volo: multo magis tu tantus, qui naturæ dominaris, nihil non ſolo imperio poteris. Si dixeris morbo, recede; mox recedet: ſi iuſſeris vt veniat, mox aderit. Ex quibus verbis manifeſtum, Centurionem afflatu diuino credidiſſe Chriſtum verum eſſe Deum, aut ſaltem habere poteſtatem homine maiorem, & omni creatura ſuperiorem, cui nihil reſiſtere poſſet.

[f]AVDIENS AVTEM IESVS MIRATVS EST, ET [c]CONVERSVS [f]SEQVENTIBVS SE [c]TVRBIS, &c.] Cùm admiratio propriè ſit

E de rebus prius non cognitis, ac deinde hanc Centurionis fidem Dominus ipſe cordi illius infuderit, quomodo admiratus dicitur Ieſus? Dicendum primùm, in Chriſto fuiſſe exteriorem admirationem, qua ſignis quibuſdam exterioribus declarauit ſe admirari pro comprobatione tantæ fidei hominis gentilis. Secundò, fuit etiam in Chriſto interior quædã admiratio, non ex ea parte qua omnia ei erant cognita, ſed ex ea parte qua experimentali notitia hactenus ei incognita fuerat tam

noua

nova & insolita fides Centurionis. Potissimum tamen videtur ideo dici admiratus, quia in modum admirantis vultum suum composuit. Quod autem dicit Dominus: Nec in Israel tãtam inveni fidem, emphasim habet propter dictionem, nec. Dicere enim voluit, ne in populo quidem Israelitico, qui prophetarum libris & suis doctrinis edoctus meritò in fide præcellere debuisset, tantam se reperisse fidem, quãtam in homine isto gentili. Quod tamen intelligendum est cum subintellectione, videlicet à tempore prædicationis meæ, propter fidem patriarcharum, prophetarum, Ioannis Baptistæ, & D. virginis. Nisi quis velit intelligere: Non inveni in Israel tãtam fidem in proportione. Nam proportionaliter maior erat huiusmodi fides in gentili qui in scripturis nõ erat exercitatus, & Iesum tantum ex fama cognouerat, quàm fides quorumuis quantumuis magna, qui in scripturis erant versati, & multis visionibus cœlestibus donati, quomodo vidua plus dicitur postea misisse in ærarium, quàm omnes diuites. Verùm prior intelligentia est simplicior. Porrò ex hoc loco potest colligi argumentum sanè efficax, contra eos qui calumniantur inuocationem sanctorum, quasi arguat diffidentiam diuinæ bonitatis. Centurio enim iste ob suam fidem multum à Domino laudatus est, quamuis per alios rogauerit, nõ quidem diffidens de Christi benignitate, quam æquè discere potuit ex fama atque potentia eius, sed ex reuerẽtia prodeunte è fide quam de Domino concepit, credens se ob ipsius magnitudinem eius colloquio indignum. Sic ergo & nos rectè Deum per sanctos ipsius interpellamus, si non id tam ex diffidentia, quàm ex reuerentia facimus.

[a]DICO AUTEM VOBIS, QUOD MULTI AB ORIENTE ET OCCIDENTE VENIENT, &c.] Quoniam hæc Cẽturionis fides excellens omniũ Iudæorum fidem, prę ludiũ & specimen quoddam fuit fidei gentium, Christus huius fidei occasione, incipit disserere de gentiũ vocatione, & Iudæorũ reiectione, de quibus prophetæ, & maximè Isaias, in variis locis sunt vaticinati. Per eos autem quos dicit venturos ab oriente & occidente, significat gentes credituras ex omnibus etiam extremis terræ partibus, quemadmodum apertè vaticinatur Isaias: Ab oriente, inquit, adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te. Dicam aquiloni: Da; & austro: Noli prohibere, affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ. Et omnẽ qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, & feci eum. Educ foras populum cæcum, & oculos habentem: surdum & aures ei sunt. Porrò Dominus suo more etiam hic gaudia regni cœlestis significat per conuiuium, dum dicit; recumbent cum Abraham, &c. significare volens eos perfruituros in summa quiete & securitate gaudiis regni cœlestis. Abraham autem Isaac & Iacob mentionem facit, tum quòd his primis legãtur factæ promissiones regni, sub typo terræ promissionis: tum quòd his patriarchis Iudæi gloriabantur, reliquas gentes præ se contemnentes, quòd ex illis non essent prognatæ, quas quo magis morderet & commoueret Iudæorum animos, docet contrà patriarchis coniungendas, ipsos verò separandos ab illis. Quos Iudæos vocat filios regni, quòd nati essent ex iis, quibus & quorum semini fuit regnum peculiariter promissum. De tenebris autem exterioribus, de quibus solùm inuenitur apud Matthæum, idque tribus locis, videlicet hoc loco, & cap. 22. ac 25. varia est sententia. Quidam enim, inter quos Caietanus, tenebras exteriores intelligũt, dici ad distinctionem tenebrarũ interiorum, hoc est, spiritualium, vt sint tenebræ exteriores, tenebræ sensibilis lucis priuatiuæ. Secũdùm quam acceptionem cõparatiuus exterior pro positiuo accipitur, vt sint tenebræ exteriores, tenebræ externæ, sicut exterior homo, est externus homo. Augustinus verò & in epistola ad Honoratum quæ est 120. & in expositione Psalm. 6. intelligit tenebras exteriores dici cõparatiuè ad tenebras quasdam quæ dicuntur per positiuum tenebræ exteræ vel externæ, sed nondum exteriores. Et quidem in epist. ad Honoratum, vbi hunc locum prolixè tractat, per tenebras exteras intelligit infideles qui sunt in hac vita: per tenebras exteriores, diabolum & angelos eius, qui infidelibus peiores sunt, & à vera luce Dei magis sunt auersi ac elongati. Itaque intelligit eos qui hic inter tenebras exteras numerati fuerint, mittendos in tenebras exteriores, quia coniungendi sunt in pœna & supplicio dæmonibus, cùm dicetur eis: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. In expositione verò Psalm. 6. simplicius hæc tractat, intelligens per exteras tenebras, cœcitatem mentis, in quam traditi sunt impij, vera luce mentis destituti, & extra eam positi: per exteriores verò tenebras, summam illam mentis cæcitatem quæ erit in damnatis, vt mitti in tenebras exteras, sit tradi in reprobum sensum: mitti verò in tenebras exteriores, sit penitus fieri extra Deum, sine spe scilicet correctionis. Simplicius autem fuerit comparatiuum, exteriores, accipere pro superlatiuo, quemadmodum Græcis familiare est, vt tenebræ exteriores intelligantur tenebræ extremæ vel potius extimæ. Nam Græcis est ἐξωτέρας. Sunt autem tenebræ extremæ vel potius extimæ, quæ ab ipsa luce quàm lõgissimè absunt, hoc est, tenebræ obscurissimæ & profundissimæ. Quo enim magis tenebræ absunt à luce, eo sunt maiores & grauiores. Dicuntur ergo tenebræ damnatorum exteriores vel extremæ, in comparatione ad tenebras huius seculi, siue spirituales, siue corporales, vel certè in comparatione ad tenebras purgandorum. Hoc enim satis significat D. Hierony. super Isaiæ cap. 14. circa illud: Veruntamen ad infernum detraheris in profundum laci; sic scribens: Qui per superbiam dixerat, in cœlum ascendam, ero similis altissimo, non solùm ad infernum, sed inferorum vltimum detrahitur. Hoc enim significat laci profunditas, pro quo in Euangelio tenebras exteriores legimus, vbi est fletus & stridor dentium. Sic & Theophil. in hunc locum scribens: Dicens, inquit, tenebras exteriores, monstrauit esse pœnas quasdã tolerabiliores & leuiores. Sunt enim & in suppliciis gradus. Quibus verbis apparet omnino secundùm duos hos interpretes, tenebras exteriores dici tenebras damnatorum in comparatione ad tenebras alias inferni, nisi fortè quis putet eos voluisse comparare supplicia damnatorum inter se, vt non omnes damnati intelligantur fore in tenebris exterioribus, quod tamen non conuenit Euangelio, quod omnibus damnatis videtur attribuere tenebras istas exteriores. Porrò tenebræ istæ exteriores, non solùm intelligendæ sunt tenebræ sensibilis lucis priuatiuæ,

Marginal notes: Isaiæ 43. — Tenebræ exteriores — Matt. 25.

tiuæ, ſed ſicut lux regni cœlorum intelligenda eſt & ſenſibilis & ſpiritualis, ita tenebræ iſtę infernales intelligendæ ſunt & ſenſibiles & ſpirituales. Nam & erit ibi ſumma obſcuritas oculis corporalibus perceptibilis, & ſumma mētis cæcitas mente ſcilicet à vera luce quæ Deus eſt maximè elongata. Nec obſtat quòd in inferno erit ignis corporalis qui naturaliter eſt lucidus. Nam, Baſilio teſte, illuminandi vis ab illo igne diuina virtute auferetur. Sic enim ille ſcribit in priore expoſitione Pſal. 28. ſuper illud; Vox Domini intercidētis flammam ignis; Arbitror, inquit, quod ignis præparatus in ſupplicium diabolo & angelis eius, diſſecatur voce Domini, vt quoniam duæ ſunt in igne facultates, vſtoria & illuminatoria, acris quidem & punitoria vis ignis permaneat apud eos qui digni ſunt vt vrantur. Illuminatoria verò ac ſplendida ipſius facultas, ad exhilarandos beatorum gaudio fruentes cedat. Vox igitur Domini diſſecantis ac diuidentis flammam ignis, vt ſupplicij quidem ignis obſcurus ſit, lux verò requiei expers vrendi permaneat. Hæc ille. Quod ſi autem in inferno aliquid luminis futurum ſit, quantum hoc conueniet pro augmento pœnæ damnatorum, dicuntur tamen tenebræ eius extremæ, quia maximè elongatæ à luce regni cœlorum. Fore enim ibi aliquid

Ioan.10. luminis teſtatur D. Gregorius lib. 9. Moralium ſuper illud Iob: Vbi nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat; Flamma, inquit, cōburit, ſed nequaquā tenebras diſcutit, quāuis illic ignis & ad conſolationem non lucet, & tamē vt magis torqueat, ad aliquid lucet. Nam ſequaces quoq; ſuos ſecum in tormēto reprobi flamma illuſtrante viſuri ſunt, quorum amore deliquerunt, quatenus qui eorum vitam carnaliter contra præcepta cōditoris amauerunt, ipſorum quoque eos interitus in augmētum ſuæ damnationis affligat. Hæc ille. Ne autem in tenebras exteriores proiecti putarētur, hoc ſolo puniendi, quòd in loco tenebroſo concludentur, quo atrocitatē pœnæ Dominus ſignificaret quam in tenebris ſunt perpeſſuri, adiecit: Ibi erit fletus & ſtridor dentium. Qua ſententia frequenter Dominus in Matthæo vſus ſcribitur. Nam præter hūc locum quinquies apud eum inuenitur, nimirum bis cap. 13. & cap. 22. 24. 25. Semel etiam inuenitur apud Lucam, cap. ſcilicet 13. Intelligitur autem variè. Haymo enim poſt Hieronymum per fletum & ſtridorem dentium intelligit duplicē inferni pœnam, videlicet ignis per fumum fletum cauſantis,

An duplex pœna inferni. Iob.24. & nimij frigoris cauſantis ſtridorem dentium. Et ſolet ab his pro duplicis huius infernalis pœnæ comprobatione afferri illud Iob: Ad calorem nimium tranſeat ab aquis niuium. Circa quem locum in commentariis ſuper Iob ſic ſcribit Diuus Hieronymus: Quaſi duas gehēnas ſanctus Iob dicere mihi videtur, ignis & frigoris, per quas diabolus, hæreticus & homo impius cōmutetur. Fortè in ipſa gehenna talis ſenſuum cruciatus fiet his qui in ea torquebuntur, vt nunc quaſi ignem ardentem ſentiant, nunc nimium algoris incēdium, & pœnalis commutatio, nūc frigus ſentientibus, nunc calorem, ſit, vt quaſi de loco ad locū tranſire æſtimentur. Et fortaſſe inde Dominus ait in Euangelio: Mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & ſtridor dentium; vt hic ſtridor dentium de rigore frigoris oriatur. Hæc ille. Et ne fortè putetur hic commentarius non eſſe Hieronymi, idem ſuper Matthæū, cap. 10. diſſerens de no-

A mine Gehennæ, tandem ait: Duplicem autem eſſe gehennam, nimij ignis & frigoris, in Iob pleniſſimè legimus. Ideo enim vult nomini, gehenna, addi aliquando genitiuum ignis, quod ſit & gehenna frigoris. Verùm ſicut Hieronymus hæc tantum dubitādo dicit, ita certè ex loco illo Iob nihil ſtatui poteſt de frigoribus infernalibus, de quibus nullæ aliæ ſcripturæ proferri poſſunt. Primū enim non dicitur, quemadmodum multi locum illum citant, Ad calorem nimium tranſient ab aquis niuium, ſed tranſeat, imprecationis modo. Deinde ſcriptura illa alium ſenſum conuenientiorem recipit. Nam D. Gregorius non hic intelligit deſignari pœnas infernales, ſed deſcribi impiorum

B in omnibus immoderationem, qui à frigore infidelitatis tranſeunt frequenter ad calorem hæreſis, nec in infidelitate, nec in fide modū ſeruare ſcientes. Et intelligi poſſet hic ſenſus, impios tranſire à nimia frigiditate huius vitæ ad calorem nimium infernalē. Sequitur enim; & vſque ad inferos peccatum illius. Poſtremùm non ſolùm Septuaginta interpretes; ſed & Hebræa veritas longè aliter habet hūc locum. Nam ad verbū Hebræa ſic habent: Arida & calor rapiunt aquas niuis, infernus eos qui peccauerunt. Et eſt ſenſus: Sicut terra arida & calor ſolis abſorbent aquas niuis, ſic infernus eos qui peccauerunt. Nec ex eo quod dicitur gehenna ignis, ſignificatur & alia gehenna frigoris, fre-

C quenter enim nomen gehennæ Saluator abſolutè ponit: aliquando verò Hebraica phraſi additur ignis, vt ſit gehenna ignis, gehenna ignita, vt prius dictum eſt. Itaque alij in ſtridore dentium intelligunt ſignificari indignationem damnatorum tum cōtra Deum, tum contra ſeipſos, ſerò iam ſibi iraſcentium quòd tam pertinaci improbitate deliquerint. Verùm ſimplicius fuerit intelligere Dominum doctrinam ſuam auditorum carnalium captui attemperantem, per fletum & ſtridorem voluiſſe ſignificare dolorem & horrorem ſummum. Dolorem quidem per fletum, horrorem verò per ſtridorem & concuſſionem dentium. Niſi quòd ſimul etiam intelligendum eſt, vt annotat Hieronymus, ſignificari veram corporum reſurrectio-

D nem. Nam fletus & ſtridor corporum ſunt, quamuis ibi non erit verus fletus qui in lachrymarum reſolutione conſiſtit, poterit tamen eſſe verus dentium ſtridor.

[a]ET DIXIT IESVS CENTVRIONI: VADE, ET SICVT CREDIDISTI, &c.] Sic & aliis pleriſque reſpondit Dominus, volens notare fidei vim & efficaciam apud Deum. Notandum autem Chriſtum non præcepiſſe huic Centurioni tantopere à ſe laudato diſcedere à militia, ſicut nec Petrus præcepit ſuo Cēturioni, nec Ioānes militibus ipſum interrogantibus, quòd ſicut magiſtratu & legibus, ita & militibus opus ſit ad pacem tuendam. Centuriones autem non ſolùm

E ſingulis centuriis præerant, ſed aliquando etiam pluribus, vt author eſt Vegetius libr. 1. de re milit. Porrò quid in hoc miraculo allegoricè ſit ſignificatum, ſatis ſupra eſt indicatum. Moraliter verò per hunc Centurionem rectè intelligimus exprimi prælatum quemuis bonum, & fidelem principem, cuius ſi ſubditus quiuis in anima langueat, ita vt morti etiam ſit proximus, ſolicitus eſſe debet, vt ſi non per ſe, ſaltem per iuſtorum hominum preces, Chriſti gratiam imploret, qui conſpecta ipſius fide, humilitate & charitate, mox ſubuenturus

turus est periclicanti. Et aliter quoque per Centurionem, quilibet homo exprimitur, cùm sit omnis hominis vita militia super terrã, habeatq; quisque sub se varias vires quibus imperat & militat. Cuius ergo seruus paralysi laborat, hoc est, corpus & carnalis appetitus ad omne malũ propendet & ad A omne bonum agendum languet, non cesset prius quã mortẽ incidat pro seruo suo esse solicitus, sed Iesum adeat saltem per sanctorum intercessiones. Adeat autem cum fide & humilitate, nec dubium quin à benigno Domino recepturus sit seruum sanum, & ad omnia agenda vtilem & commodum.

RESVSCITATVR FILIVS VIDVÆ. Lucæ 7.

CAPVT XLVI.

ET factum est deinceps, ibat Iesus in ciuitatem quæ vocatur Naim, & ibant cum eo discipuli eius, & turba copiosa. Cùm autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur, filius vnicus matri suæ: & hæc vidua erat, & turba ciuitatis multa cum illa. Quam cùm vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flere. Et accessit, & tetigit loculum. Hi autem qui portabant, steterunt. Et ait: Adolescens, tibi dico surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui. Et dedit illum matri suæ. Accepit autem omnes timor, & magnificabant Deum, dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitauit plebem suam. Et exijt hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, & in omnem circa regionem.

ET FACTVM EST DEINCEPS, IBAT IESVS IN CIVITATEM QVÆ VOCATVR NAIM, &c.] Cùm apud Matthæum nihil sequatur quod præcedentibus sit subiungendum, (nam quæ apud illud sequuntur, sicut non narrãtur cum ordinis consequentia ad superiora, ita ante sermonem illum prolixũ contigisse prius ostensum est, narrantur tamen à Matthęo post sermonẽ, ob id, vt videtur, vt multis miraculis Christi doctrinã ante omnia miracula à se descriptam comprobaret legentibus) Lucas verò post miraculum curationis paralytici serui Centurionis, aliud miraculum subiiciat cum cõsequentiæ significatione, dicens: & factum est deinceps; necessariò hæc Lucæ narratio hoc loco in Cõcordia erat subiicienda. Et bene quidem præsens miraculum post duo superiora & contigit, & descriptum est. Sic enim progressus quidam factus est à mirabilibus ad mirabiliora. Magnũ enim fuit miraculum, leprosum incurabili laborantẽ morbo curare verbo & tactu: maius verò, absentem paralyticum iamiam moriturum solo verbo sanitati restituere: sed omnium maximum mortuum & iam sepeliendum resuscitare. Itaque hoc miraculo obstruebatur os eorum qui dicere poterant seruum Centurionis non moriturum fuisse, etiamsi Christus sanitatem illi, verbo non contulisset, & proinde nihil magni Dominum in illo operatum fuisse. Porrò Naim, vel, vt habent Græca, ναΐν Naein, ciuitas Galilææ, non longè à Capharnaum, duobus miliaribus distans à monte Thabor contra meridiem, teste Hieronymo in lib. de locis Hebraicis, vbi & suo seculo perstitisse adhuc ciuitatem hanc scribit. Igitur Dominus qui circuibat ciuitates & castella, quo latius spargeret semen Euangelicæ doctrinæ, & sanaret languidos multorũ, è Capharnaum ciuitate, in qua potissimum residebat & habitabat, ibat aliquando in proximam ciuitatem hanc Naim, volens etiam hanc, quamuis humilem & obscuram, præsentia sua, doctrina & miraculis illustrari. Diuina autem prouidentia factum, vt & Dominum concomitarentur discipuli multi (nam Græca non tantum discipulos iisse cum Domino habent, sed discipuli ἱκανοὶ, hoc est, sufficientes & multi) & turba copiosa, & viduæ quoque cui Dominus occursurus esset, multa adesset turba, vt miraculum in medio turbarum duarum gestum, multos haberet testes qui illud in Dei gloriam vbique diuulgarent. Quod autem ex portis ciuitatis efferebatur defunctus sepeliendus, hinc fuit, quòd apud Iudæos mortui nõ sepelirentur in ciuitatibus, sed foris in agris & montibus, vt dictum est circa caput Concordiæ 31. Bene autem iustam miraculi faciendi occasionem, imò necessitatem indicat Euangelista, cùm quàm flebile esset funus Domino obuians describit. Flebile enim erat triplici de B causa. Primùm, quòd adolescens esset mortuus, in ipso flore vitæ ereptus: Deinde quòd filius viduæ, quæ filij præsentia sese cõsolabatur de morte mariti: Postremùm, quòd vnicus esset filius, &, quod est maius, vnigenitus. Græca enim habent, μονογενής. Proinde apud nos vnicus filius dici intelligendus est, qui solus ei fuit natus. Non parum enim auxit viduæ dolorem, quòd destituta viro, etiam orbata esset eo quem solum genuerat, & ob id tenerrimè dilexerat, ex quo etiam nondum nepotes susceperat, priuata iam non solùm omni consolatione, sed & omni spe posteritatis. Itaque fieri non potuit quin casu tam miserando & iustissimis fletibus viduæ moueretur misericordissimus Dominus, cuius occursus & obtutus semper fœlix est & C faustus. Occurrit enim dæmoniacis in regione Gerasenorũ, & curati sunt. Vidit Petrũ & Andream piscantes, & fecit piscatores hominum. Vidit Publicanũ nomine Leui, & ex Publicano fecit Apostolum. Vidit in probatica hominem paralyticum, & mox sanitatem contulit. Vidit cæcum à natiuitate, & visum prębuit. Respexit in atrio Petrum, & ad pœnitentiam commouit. Sic & modo occurrens viduæ, eamque flentem videns, misertus est eius, & qui viduarum maximè curã gerit, sese illi quæ consolatorem non habuit, consolatorem efficacem præbuit, & verbis & re opitulans. Quique fere fide quorundam & precibus ad miraculum cõmoueri solet, hîc iam sola misericordia moue- D tur, quemadmodum & in curatione paralytici in probatica. Primùm ergo verbis eam cõsolatur, dicens: Mulier, noli flere. Non enim deflenda erat mors eius, qui mox maiori cum gloria & lætitia matris erat victurus. Deinde, quoniam exiguæ aut vanæ est misericordiæ verbis tantũ consolari, cui possis re & opere subuenire, ne vana esset eius consolatio, accessit, & tetigit loculum, in quo efferebatur defunctus repositus. Perfectam ergo misericordiam Dominus hic exhibet, dum & in corde mouetur misericordia, & verbis eam consola-

tur,& ipſo facto miſeriam viduę ſubleuare ſtudet. Chriſto tangente loculum, illico funeris portitores reſtiterunt, Domini autoritatem vel prius cognitam habentes, vel iam ex turba ipſum ſequente cognoſcentes. Hic vtraque erat turba erecta in rei euentum, tum ea quæ comitabatur Dominum, tum ea quæ comitabatur viduam. Ieſus autẽ verſus ad adoleſcentem exanimem, qui vocare poteſt ea quæ non ſunt tanquam ea quæ ſunt, cum imperij autoritate dixit: Adoleſcens tibi dico, ſurge; quemadmodum ſuprà filiam Archiſynagogi ſuſcitans dixit: Puella tibi dico, ſurge. Qua in re incomparabilem ſanè potentiam ſuam & planè æqualem patri demõſtrauit. Qui enim hac in parte Eliæ ſimilis fuit, quòd, quemadmodum ille, viduæ filium vnicum reſuſcitauit, longè ſe diſsimilem aut Eliæ aut aliis demonſtrauit, quòd non frequenti extẽſione corporis ſui ſuper corpus mortui quemadmodum Elias & Elizeus, nec longa oratione, quemadmodum Petrus, ſed ſimplici contactu & imperio mortuum ad vitam reuocauit, omnino declarans ſe verum Deum eſſe, apud quem ſolum eſt imperium vitæ ac mortis. Itaque adoleſcens ad vocem Domini ilico, velut excitatus à ſomno, reſedit in loculo, quoque certius eſſet vitæ redditæ argumentum, cœpit loqui, ſermone non ſolùm vitam, ſed etiam vigorem animi declarans. Quumque iam adoleſcens à loculo exiliiſſet, ac, vt eſt veriſimile, Ieſu adhærens, per quem intelligebat ſibi vitam eſſe reſtitutam, gratias ageret, non illum ſibi retinuit quemadmodum iure potuiſſet, vt qui vitam iam donauerat quam à matre nõ acceperat, ſed reddidit illum ſuę matri. propter quod bene dicit Euangeliſta: Et dedit illum matri ſuæ; vt cuius iam non erat niſi benignitate Domini, illi fuiſſet nouo dono datus. Porrò ex conſpecto miraculo tria in præſentibus turbis cõſecuta narrat Euangeliſta, nempe primò timorem, non quo malè ſibi à Domino metuerent, ſed qualis naſci ſolet ex ſtupore magno, dum noua aliqua & inſolita res accidere videtur. Deinde glorificationem Dei. Magnificabant, inquit, Deum, hoc eſt, glorificabant, (nam Græcè eſt ἐδόξαζον,) dicentes: Propheta magnus ſurrexit in nobis, &c. Dicunt autem, magnus, vel quia ex miraculi magnitudine videbant eum aliis prophetis potentiorem, vel quia intelligebant eum eſſe illum prophetam à Moyſe promiſſum, Deuteron. 18. hoc eſt, eſſe Meſſiam expectatum. Dicunt, Deus viſitauit plebem ſuam, hoc eſt, curam ſe plebis ſuæ habere iam declarauit, cùm nullos longo tempore nobis mittens prophetas, viſus ſit noſtri oblitus, nec ſingularem noſtri rationem habere. Aut ſi turba Dominũ fuiſſe Chriſtum credebat, viſitaſſe dicunt Deum plebem ſuam, quòd promiſſa ſua in populo Iudaico iam complere cœperit. Verùm verba magis videntur ſignificare, populum nihil altius de Domino ſuſpicatum, quàm quòd propheta quiſpiam eſſet inſignis. Non enim Græci hic habẽt articulum, ὁ προφήτης μέγας. Poſtremùm narrat Euangeliſta & tertium, quod ex conſpecto miraculo conſecutum eſt, nimirum quòd exierit hic ſemo, hoc eſt, rumor miraculi huius, vel hic ſermo, hoc eſt Hebraica Phraſi, hoc factum, in vniuerſam Iudæam. Vbi nomen Iudææ generaliter videtur accipiendum, vt ſcilicet etiam Galilæam comprehendat, in qua erat ciuitas Naim. Circa hanc hiſtoriam primùm obſeruandum, Dominum ex omnibus mortuis vnum tantũ excitaſſe, ſola miſericordia ipſum commouente, nulliusque precibus interpellatum, idque filium viduæ. Hoc enim demonſtrauit ſe viduarum maximè eſſe conſolatorem, ac viduarum lachrymis maximè commoueri, quemadmodum id vbique de Deo ſcripturæ prædicant. Sic & viduæ ſolius filium ſuſcitauit Elias, & Eliſæus viduæ inopiã miraculo olei multiplicati ſubleuauit, & Petrus precibus viduarum flexus puellam nomine Dorcadẽ ſuſcitauit. Quibus omnibus & nos docemur, viduis & deſolatis potiſsimum hominibus adeſſe. Secũdò obſeruandum, quòd Dominus ſuſcitaturus filium viduæ, eidem prius fletum prohibet, dicens: Noli flere; docens ſcilicet ob ſpem reſurrectionis mortẽ amicorum non deflendam immoderatè. De quo plura circa cap. 34. Concordiæ. Vnde Paulus: Nolumus vos ignorare de dormientibus, vt non contriſtemini, ſicut & cæteri qui ſpem non habent. Obſeruandum tertiò, quòd Dominus non verbis tantùm ſe viduæ exhibuit conſolatorem, ſed & re ipſa, docens ſcilicet non verbis tantùm miſerorum afflictionem leniendam, ſed & opere, quatenus in noſtra eſt poteſtate. Iam quod ad myſticos attinet ſenſus, allegoricè quidem hac vidua ſignificatur ſecundùm Ambroſium Eccleſia ſanctorum, quę populum iuniorem iam amiſſum & mortuum, & ligno concupiſcentiæ, quòd primum mortem inuexit, ad inferni veluti ſepulturam delatũ, Chriſto in mundum aduenientе, recepit, poſtquam lignum Dominus tetigit. Contactu enim loculi intelligit Ambroſius ſignificatum ſalutem populo per crucis patibulum refundendam. Moraliter verò in hac vidua exprimitur quid quotidie mater eccleſia facere debeat, cùm aliquem adoleſcentium ſuorum quos genuit Chriſto, hoc eſt, eorum qui nondum virile in virtutis profectu collegerunt robur, contigerit letali aliquo peccato à vita ſpiritus excidere, imò iam per manifeſtam ipſius impietatem, à mundi cupiditatibus deferri è porta ciuitatis, quæ eſt Eccleſia, ad ſepulchrum æternæ deſperationis. Vidua enim modò eſt Eccleſia, vt quæ deſtituta eſt corporali præſentia ſponſi ſui in cœlos ſublati. Habet hæc filios multos, & inter hos quoſdam viros, quoſdam adoleſcentes, ſed quos ſingulos ita diligere debet, ac ſi quiſq; vnicus eſſet. Habet portas ſuas, per quas eiicit mortuos, ne fœtore cadaueris inficiantur & alij. Habet portas, per quas recipit à Domino reuocatos ad vitam. Itaque ſi quis adoleſcens adhuc, apertè iam mortuus, à ſuis cupiditatibus extra portas Eccleſiæ defertur ad ſepulchrum æternę perditionis, mater Eccleſia necdum planè deſperans, multis comitata ſuis ciuibus, proſequi debet funus, lachrymis, gemitu, lamentis declarans quod optat. Sic fiet vt Eccleſiæ ſuæ occurrens pius Dominus plorantem conſoletur, & eius ſolius permotus lachrymis primùm quidem manu ſua contacto loculo, ſtare faciat funeris baiulos, hoc eſt, finem imponat impiis cupiditatibus, quæ ceſſaturæ alioqui non fuerant, donec mortuum ſepeliuiſſent in profundum malorum aut inferni. At tum quidem ſpes bona eſt redituræ vitæ, ſiquidem primus gradus ad reſipiſcentiam eſt, non progredi in malis, ſed non redit vitæ vigor, niſi mortuo loquatur Dominus. Itaque ſecundò Dominus etiam ad mortuum cõuerſus voce ſua illum reſuſcitabit, quam quicunque audierit, etiamſi mortuus fuerit, viuet. Reſuſcitatus autem

tem & vitæ restitutus qui mortuus fuerat, erigere se debet ad virtutum opera, & certißimum vitæ documentum loquendo præbere, confeßione scilicet peccatorum suorum, & gratiarum actione de diuina in se clementia. Sic demum cùm est matri redditus, sequitur maius gaudium quàm erat prior luctus, sequitur admiratio & prædicatio diuinæ bonitatis in multis. Hanc historiæ moralem tractationem videre est latius in Paraphrasi Erasmi, qui eam pulchrè & prolixè prosequitur. Theophilactus autem & aliam moralem tractationem indicat, nimirum vt in vidua hac animam intelligamus, iam verbo Dei aut Christo suo sponso orbatam per peccatum, cuius filius hoc est, mens iam mortua effertur extra portas supernę ciuitatis Hierusalem, quæ tantùm viuentium regio est. Hæc ergo anima si funus suum defleuerit, & maximè si aliorum piorum lachrymas sibi adiunxerit, Iesum sibi occurrentem habebit, qui contacto corpore, quod veluti loculus est & sepulchrum mortuæ mentis, ipsam mentem viuificabit, vt iam & surgere poßit, & loqui quę vitam spiritualem testentur. Porrò in tribus iam prædictis miraculis & illud obseruari potest ad moralem instructionẽ conueniens. Primus leprosus per se Christum accedens, & rogans, sanitatem consecutus est. Secundus paralyticus per se accedere non valens, aliorum precibus impetrat sanitatẽ. Tertius mortuus non nisi lachrymis multorum ad vitam reuocatur. His enim tribus, triplex peccatorum genus designatur. Nam sunt qui vitam quidem habent malis operibus contaminatam, sed non omni ex parte malam, qui necdum inciderunt eam infirmitatem, vt non poßint ipsi Christo accedere, & piis ac humilibus precibus sanitatem impetrare. Sunt alij qui in omnibus animæ suæ viribus dissoluti, paralyticorum more, non valent ad Christum accedere, sed tamen morbi sui magnitudinem sentientes, alios ad Dominum mittunt qui pro ipsis deprecentur, & sanitatem prosequuntur. Sunt tertiò qui iam velut mortui, nullum mali sui sensum habent, qui vt ad vitam reuocentur, maioris negotij est. Opus enim non solùm piorum precibus, sed & lachrymis.

Triplex peccatorũ genus.

MITTIT IOANNES E CARCERE DISCIPVLOS.

Matthæi 11. Lucæ 7. CAPVT XLVII.

E[c]T nuntiauerunt Ioanni discipuli eius de omnibus his. [a]Ioannes autem cùm audisset in vinculis opera Christi, ✱ [c]conuocauit duos de discipulis suis Ioannes, & misit ad Iesum [&] [a]mittens duos de discipulis suis, ait illi, [c]dicens: [f]Tu es qui venturus es, an alium expectamus? [c]Cùm autem venissent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In ipsa autem hora multos curauit à languoribus suis, & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit visum. [f]Et respondens [a]Iesus † [f]ait illis': Euntes renũciate Ioanni quæ audistis & vidistis. [c]Quia [f]cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur, & beatus est ▷ quicunque' non fuerit scandalizatus in me. ‖ Et cùm discessissent nuntij Ioannis, cœpit [a]Iesus [f]dicere ad turbas de Ioanne: Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? hominem mollibus [c]vestimentis † [f]indutum? Ecce qui ▷ in veste preciosa sunt & delitijs' in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? prophetam? ‖Vtique' dico vobis & plusquam prophetam. Hic est [a]enim [f]de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. † Amen dico' vobis, ▷ non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista': qui autem minor est in regno † cælorum' maior est illo. ‖[a]A diebus autem Ioannis Baptistæ vsque nunc regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Omnes enim prophetæ & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt.] Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est. Qui habet aures audiendi audiat. [c]Et omnis populus audiens & publicani, iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisæi autem & legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsos, non baptizati ab eo. Ait autem Dominus: [f]Cui ▷ ergo similes dicam homines generationis huius'? [c]& cui similes sunt? ‖ [f]Similes sunt' pueris sedentibus in foro, † qui clamantes coæqualibus suis dicunt': Cantauimus vobis [c]tibijs, [f]& non saltastis: lamentauimus, & non plorastis. Venit ▷ enim' Ioannes [c]Baptista [f]neque manducans [c]panem, [f]neque bibens [c]vinum, [f]& † dicunt': dæmonium habet. Venit filius hominis manducans & bibens, & ▷ dicunt': Ecce homo ‖vorax & potator vini', publicanorum & peccatorum amicus. Et iustificata est sapientia ab [c]omnibus [f]filijs suis. [a]Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius, quia non egissent pœnitentiam. ‖Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis: Tyro & Sidoni remißius erit in die iudicij quàm vobis. Et tu Capharnaum, nunquid vsque in cælum exaltaberis? Vsque in infernum descendes:] quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, fortè mansissent vsque in hanc diem. Verumtamen dico vobis, quia terræ Sodomorum remißius erit in die iudicij quàm tibi. In illo tempore respondens Iesus, dixit: ‖ Confiteor tibi pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo nouit filium, nisi pater: neque patrem quis nouit, nisi filius, & cui filius voluerit reuelare.] Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me: quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.

✱ &
† c o. dixit
▷ a o qui
‖ 1. Illis autẽ abeuntibus
† a. o. vestitum
▷ a mollibus vestiũtur
‖ a. o etiã
† c Dico enim
▷ c maior inter natos mulierum, propheta Ioãne Baptista, nemo est
† c Dei C. 16. 95.
▷ a autẽ o similem æstimabo generationem istam
‖ 2 Similis est
† c. & loquentibus ad inuicẽ, & dicentibus
▷ c. o. autem
† c. dicitis
▷ c. dicitis
▷ c. o deuorator, et bibens vinum
C. 10. 80.
C. 10. 80.

ET NVNCIAVERVNT IOANNI DISCIPVLI EIVS DE OMNIBVS HIS. [a]IOANNES AVTEM CVM.] Matthæus hanc historiam describit cap. II. post missionem duodecim Apostolorum, sed sic vt non significet ordinem necessarium cum precedentibus. Lucas verò eam sic subiungit præcedentis miraculi narrationi, vt & ordinem indicet, proinde hoc loco necessariò Matthæi narratio cum Luca inserenda erat. Et ex sequentibus manifestissimum erit, missionem hanc discipulorum Ioannis ad Christum contigisse ante missionem Apostolorum, ante quam etiam patebit Ioannem in carcere fuisse decollatum. Porrò de ista Ioannis interrogatione, varia est apud interpretes sententia. Tertullianus enim libro de præscript. dicit Ioannem desiisse certum esse de Christo. Sed satis certum est etiam non iam dubitasse Ioannem num Iesus esset Christus, qui venturus erat, & promissus à Prophetis. Nam id edoctus à Deo, testificatus prius fuerat de ipso. Aut ergo temeritatis fuisset crimini obnoxius, si eum prædicauit quem nesciuit: aut perfidiæ, si dubitauit de eo quem aliquando cognouit, idque diuina reuelatione. Quare oportet responsionem adinuenire, cuius rei gratia interrogatum Ioannes misit. Itaque Ambrosius quosdam scribit intellexisse Ioannem pietate quadam dubitasse num quem sciebat esse Christum, esset moriturus, tanquam id ipsi esset indignum, quomodo Petrus pietate permotus Domino mortem suam prædicenti dixit: Absit à te Domine, non erit tibi hoc. Gregorius verò & Hieronymus intelligunt simili ferè modo, Ioannem interrogasse num Christus per seipsum esset venturus ad inferos, vt sciret num illum etiam inferis deberet nunciare venturum, quem nunciauit terris venisse. Quibus intelligentiis in idem ferè coincidentibus, videtur suffragari participium, venturus. Illius enim occasione videntur quidam permoti, vt de futuro aliquo aduentu Ioannem interrogasse putent. Alioqui enim quorsum quærit, num venturus sit, quẽ iam venisse sciebat? Verùm has intelligentias Diuus Chrysostomus planè reiicit, & meritò, quòd non possit videri probabile, Ioannem qui maximus Prophetarum dicitur à Domino, id ignorasse, aut de eo tam dubitasse, quòd alij Prophetæ non solùm cognouerunt, sed & Prophetarum scriptis reliquerunt, cùm etiam ipsum esse agnum Dei aliquoties testatus fuerit, idque non alia de causa, quàm quòd pro hominum redemptione offerendus esset Deo in ara crucis. Itaque rectius cum Chrysostomo, Hilario, Ambrosio, & aliis intelligitur, Ioannem hac interrogatione non suæ, sed discipulorum ignorantię consulere voluisse. Quoniam enim videbat discipulos sibi quàm Christo esse addictiores, & inuidere glorię Christi crescentis quotidie, ac nunciare sibi Christi miracula cum quadam indignatione & inuidia, pro discipulorum suorum correctione simulat ignorantiam, mittitque duos ex discipulis suis quos fideliores habuit, ad Christum, non dubitans quin in illo visuri essent & audituri quædam, vnde eos certius docere posset, & Iesum esse verum illum Christum expectatum ostẽdere ac rursum credens maiestate dictorum & factorum Christi commouendos esse ad excellentiorem de ipso quàm de se opinionem, sicque prouocandos ad sequendum Christum se relicto qui iam erat moriturus. Disci-

A pulis enim nunciantibus opera Christi quæ fama didicerant, noluit adhuc Ioannes de Iesu magnifica loqui, præferendo illum sibi, quòd sciret illos existimaturos humilitatis causa sese Iesu inferiorem agnoscere, quemadmodum frustra illis sæpius Iesum commendauerat. Voluit ergo ipsos maiestate dictorum & factorum Iesu conuinci, & quandoquidem ipse moriturus esset, in amicitiam Iesu insinuari. Qua in re pij præceptoris affectum in se suscepit Ioannes, vt qui cum ignorantibus voluit videri ignorans, quemadmodũ Paulus omnibus omnia fiebat. Sciebat enim illos pro seipsis Dominum accedere nolle, nec suam dubitationem aut ignorantiam profiteri apud Dominum B nolle, proinde suo illos nomine mittit, & illorum ignorantiam in se suscipit. Deinde officij sui munus adimpleuit, mittendo suos ad Christum, docens à lege, cuius ipse typum gessit, ad Euãgelium secedendum, nec præter Christum alium magistrum habendum. Quod autem Ioannes interrogare iussit, an Iesus esset qui venturus esset, non est intelligendum eum interrogare voluisse de futuro aliquo aduentu, sed an ipse is esset qui iamdiu à Iudæis venturus est expectatus. Non enim quærere iussit: Num ipse esset vẽturus, sed an esset qui venturus esset, aut, vt habẽt Græca, an esset ὁ ἐρχόμενος, hoc est, ille venturus. Porrò diuina prouidentia factum est, vt postquam discipuli Ioannis iam aduenissent, Dominus illis præsentibus multa miracu-C la operaretur, ex quibus cõuenientem haberet occasionem respondendi quæstioni illorum. Non enim conueniebat vt interrogatus, num ipse esset Christus, apertè diceret: Vtique ego sum; ne dicere possent cum Iudæis: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum; sed testimonium rerum & miraculorũ, quod efficacius est testimonio vocis, profert, remittẽs eos ad Ioannem, non vt ille hinc instrueretur, sed vt hinc haberet certum argumentum quo illis ostenderet Iesum esse verum Christum. Ita tamen respondit, quasi hinc Ioannes docẽdus esset. Nam vt magna prudentia ac charitatis studio Ioannes in se discipulorum suorum suscepit dubitationem & igno-D rantiam: ita Christus magna eis respondet prudentia, eorum dissimulans inscitiam, nec eam apertè incessens, vt sic ad se eos suo tempore magis traheret. Euntes, inquit, renunciate Ioanni quæ audistis & vidistis. Vidistis dicit, aut, vt habet Matthæus apud Græcos, videtis, propter miracula quę oculis suis præsentes viderant. Audistis verò vel auditis dicit, tum propter auditam à Christo prædicationem, tum propter miracula quæ à præsente turba audierãt Christum etiam prius fecisse. Nam quod dicit: Mortui resurgunt; non tum oculis viderant, sed alios narrantes audiuerant. Itaque hæc tum visa, tum audita Ioanni vult eos renunciare, quæ secundùm Prophetarum vaticinia, manifesta e-E rant signa ipsum esse Christum. Ad Prophetarum enim vaticinia in his verbis; Cœci vident, claudi ambulant, &c. allusum est à Christo. Nam prior pars, nempe cœci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, videtur alludere ad illud Isaiæ, quo signa aduentus Christi notantur. Ecce Deus vester vltionem adducet retributionis, Deus ipse veniet, & saluabit vos. Tunc aperientur oculi cœcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum, quia scissæ sunt in deserto aquæ, & torrentes

res in solitudine. Quanquam enim hoc vaticinio magnifica quædã & læta rerum immutatio, & lætitia eorum qui deplorati habebantur, prędicta sit, eius tamẽ cùm velut specimen quoddam in præsenti Dominus exhiberet, corporalem adeò multis salutem restituens, non minus hic locus cùm præsentia miracula faceret, impletus intelligi potuit, & ipse ex eis Christus agnosci, quàm suprà Mat-
Isaiæ 35. thæus scripsit impletum illud Isaiæ? Ipse infirmitates nostras tulit; cùm multorum morbos curaret, atque depellẽdo morbos corporis, animorũ quoque se saluatorem declararet. In illo verò quod dicitur; pauperes euangelizãtur; omnino allusum vi-
Isaiæ 61. detur ad illud Isaiæ: Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me. Sic enim Isaiæ autoritatem citat Lucas cap. 4. quam ex Hieronymi versione sic legimus: Spiritus Domini super me, eo quòd vnxit me, ad annunciandum mansuetis misit me. Itaque omissis variis expositionibus huius partis; pauperes euangelizantur; omnium rectissimè accipitur hæc oratio secundùm phrasim Græcam, pro eo quod est, pauperes suscipiunt & audiunt Euangeliũ, vel pauperibus prædicatur Euangelium. Cuius Græcanicæ phrasis hæc est ratio, quòd Attici vsurpant accusatiuũ loco datiui acquisitiui, maximè vbi significãt benè vel malè fieri cupiam, vnde dicunt: οἷα με ποιεῖς, pro ἐμοὶ. Sic Matth. 27. τί οὖν ποιήσω ἰησοῦν τὸ λεγόμενον χριστόν; id est, quid igitur faciam Iesum qui dicitur Christus? Hinc fit vt ad imitationem Græcorum passim legatut in sacris literis, benedicere & maledicere cum accusatiuo significante eum de quo quiuis benè aut malè loquitur. Cùm ergo in passiua locutione accusatiuus mutatur illis in nominatiuum, sicut & Latinis, hinc loquuntur passiuè. Nam vt dicunt, εὖ ποιήσω σὲ, id est, benefaciam te: sic etiam passiuè dicunt, σὺ εὖ ποιηθήσῃ παρ' ἐμοῦ. Hinc cui quis benedicit aut malè loquitur, dicitur in scripturis benedici & maledi-
1. Corin. 4 ci. Benedicimus, inquit Paulus, & maledicimur. Sicut autem Græci dicunt, benedico te & benedico tibi, ita dicunt ἐυαγγελίζω σὲ καὶ σοὶ, euangelizo te & tibi: quare sicut dicunt quẽdã euangelizare pauperes, ita dicunt pauperes euãgelizari ab illo, pro eo quod est, pauperibus Euãgelium prædicari. Potest & aliam habere rationem hæc phrasis etiamsi non diceretur Græcis ἐυαγγελίζω σὲ, sed tantum, ἐυαγγελίζω σοὶ. Nam Gręci in passiua locutione etiam datiuum acquisitiuũ verbi actiui, mutant in nominatiuum, seruato accusatiuo eiusdem verbi. Nam quod dicunt, πιστεύω σοὶ τὸ πρᾶγμα, id est, credo tibi hanc rem passiuè sic efferunt, σὺ πιστεύῃ τὸ πρᾶγμα, id est, tu concrederis hanc rẽ. Vnde primæ Timoth. primo dicitur, κατὰ τὸ ἐυαγγελίον ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ, id est, secundùm Euangelium quod concreditus sum, pro, secundùm Euangeliũ quod creditum est mihi. Sic quod dixit Angelus pasto-
Lucæ 2. ribus: Euangelizo vobis gaudium magnum; passiuè sic illis dici posset, vos euangelizamini gaudium magnum. Et similiter quod dicunt, euangelizo pauperibus; passiuè sic dici potest, pauperes euãgelizantur. Non est ergo sensus quẽ multi hic reddunt, pauperes Apostoli euangelizantur, hoc est, actiuè prædicant Euangelium. Porrò quòd Lucas citans autoritatem prædictam Isaiæ, habet pauperes, quomodo & hoc loco habetur, vbi ad illam autoritatem alluditur, cùm Hieronymus verterit, mãsuetos, in causa est quòd apud Hebræos parua

A sit differentia inter dictionem quæ significat pauperem, & eam quæ significet mansuetũ. Nam עני Ani, est pauper, & ענו Anau est mansuetus, deriuaturque vtrumque nomen ab eadem radice, ac pro altero alterum ponitur, quòd ferè mansuetudo sequatur paupertatẽ, sicut contrà diuitias comitatur fere ferocia. Itaque pauperes quibus dicitur prædicari Euangelium, sunt pauperes spiritu, hoc est, animo afflicti, ac de sese humiliter sentientes, qui iidem necessariò etiam sunt mansueti, & nequaquam contentiosi, quemadmodum erant Pharisæi. His pauperibus & mansuetis dicitur singulariter prædicari Euangelium, tum quòd Euangelica prædicatio cõsoletur eos qui animo sunt mœ-
B sto. vnde sequitur apud Isaiam, Vt mederer contritis corde, & prędicarẽ captiuis indulgentiã, &c. tum quòd hi soli capaces sunt Euangelicæ doctrinæ & obedientiæ fidei. Vt enim superbia & ferocia contentiosa est, & ob id indocilis, ita contrà mansuetudo docilẽ reddit. Vnde Iacobi 1. In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest saluare animas vestras. Et Eccles. 5. Esto mansuetus ad audiendum verbum Dei, vt intelligas.

f ET BEATVS EST QVICVNQVE NON FVERIT SCANDALIZATVS IN ME.] Secundùm D. Gregorium, qui intelligit in proposita Christo quæstione Ioannẽ interrogasse de aduentu Domini ad inferos, intelligitur hac senten-
C tia beatus pronũciari, qui in morte quam perpessurus erat postea Dominus, non esset scandalizandus, vt sit sensus: Mira quidẽ facio, sed abiecta perpeti non dedignor, quia ergo moriendo te subsequor, cauendum valdè est hominibus ne in me mortem despiciant qui signa venerantur. Verùm secundùm rectiorem prædictæ quæstionis intelligentiam, hac sententia Dominus percutere voluit & mordere conscientiam discipulorum Ioannis qui in ipso Domino scandalizabantur, offensi humilitate conuersationis eius, quod nõ seorsum ab hominibus illa vitæ seueritate viueret, sicut ipsorum magister, ad hæc nullo alio, præter illa miracula, vitæ splendore insignis esset. Obseruanda au-
D tem mira Christi benignitas in hac sententia, qua discipulos Ioannis notat. Nam sic eis hac sententia diuinitatem suam prodit, cùm ostẽdit se occultorum esse cognitorem, vt tamen eorum passionem apertè aliis non detegeret, sed conscientiæ ipsorũ qui sibiipsis conscij erant, totam rem relinqueret, vt occulta huiusmodi redargutione, declarans simul & suam diuinitatem & benignitatẽ, illos magis ad se traheret. Porrò in Christo variis de causis contigit & contingit adhuc quosdam scandalizari. Quidam enim in cõmuni conuersatione fuerũt scandalizati, quemadmodũ hi discipuli Ioannis & Pharisæi, ex quibus quidam aliquando Dominum rogauerũt, quare non ieiunarent discipuli
E ipsius, sicut discipuli Ioannis & Pharisæorum. Alij Lucæ 5. rursum in conuersatione ipsius cum peccatoribus, aut in eo quòd externarũ cæremoniarum legis, & traditionum à maioribus traditarum non videretur esse studiosus obseruator, sed ab externa legis obseruantia, legis ad interna potius reuocaret. Sed omnium maximè plurimi cruce Domini scandalizati sunt. Hac enim & Apostoli offensi sunt, sed ad tempus. Hac & Iudæi maximè alienati sunt à Christo, de quibus dicit Paulus: Nos, inquit, prędi 1. Cor. 1.
camus Christum, Iudæis quidem scandalum, gentibus verò stultitiã. Hodie quoq; in Christo multi

scandalizantur, vt qui non possunt approbare humilitatem eam quam docet in Euangeliis, & in suis exhibet Christus. Hanc enim non potest non mundi arrogantia fastidire. Deinde qui cruce quã ille imponit omnibus discipulis suis, ab eo alienantur, qui hic perdere animam suam timentes Christum repudiant, atque ita iacturam faciunt vitæ æternæ. Bene ergo generali sententia dicit; Beatus qui non fuerit scandalizatus, hoc est, offensus in me, hoc est, qui nulla in re absterretur ac repellitur, ne mihi tanquam vero seruatori fidem habeat, mihique indiuulsus adhæreat. Beatus certè talis, quia in ipso Christo solo salus sita est, ita vt vitam æternam habeat qui ei adhęserit: contrà verò damnatus sit, qui ab illo alienus fuerit.

[f] ET CVM DISCESSISSENT NVNTII, COEPIT [a] IESVS [f] DICERE AD TVRBAS DE IOANNE, &c.] Postquam Dominus per prędẽtia satis egit pro curatione discipulorũ Ioannis, restabat vt & multitudinem curaret, quæ ex discipulorũ interrogatione intelligere potuit Ioannem iam dubitare de Iesu num esset Christus cui prius tam eximia & multa perhibuerat testimonia, & ob id à Christo dictum iam fuisse contra Ioannem; Beatus est qui nõ fuerit scandalizatus in me. Itaque ne ex illa interrogatione Ioannes iam putaretur dubitare de eo quod prius asseruerat, & illa Saluatoris sententia putaretur propter Ioannem dicta, cum Ioãnis discipuli abiissent (nam illis prę sentibus Ioannem laudare non conueniebat, ne multitudo putaret assentatiunculis gratiã Ioannis Christum colligere) cœpit Ioannẽ multum commendare, eximendo eam de Ioanne suspicionem, quæ propter prædicta in auditorum mentem venire potuit. Et primùm quidẽ instabilitatis & leuitatis suspicionẽ tollit, idque non ex sua statim sententia, sed ex ipsorũ prius auditorũ opinione, ostendens eos non verbis solùm, verùm etiam factis stabilitatẽ Ioãnis attestatos fuisse. Dixit ergo: Quid existis in desertũ videre? Arundinem vento agitatam? ac si diceret: Cur omissis ciuitatibus atq; domibus vestris ad desertum omnes cucurristis? An vt videretis hominẽ similẽ calamo qui omni vento circumfertur, & leuitate mẽtis nunc hæc, nunc illa sentiret? Certè non potuissetis tanto studio in desertum impelli, tot tantarumq; ciuitatum populi, nec ita facilè omnes ex vniuersa Iudæa effusi ad Ioannem fuissetis, nisi magnum quendã & mirabilem virum, & adamantinis lapidibus firmiorem Ioannem putassetis. Arundini certè mobili similes sunt, qui non semper idem asserunt, sed huc atque illuc facilè pulsi, modò hæc, modò illa sentiũt. Sic & qui ab impetu passionũ à rectitudine rationis facilè prosternuntur, vt pro occasionũ diuersitate nunc hæc, nunc illa velint & faciant. Cõtra quod præcipit Apostolus: Stabiles estote & immobiles, abũdãtes in omni opere Domini semper. Et: Optimũ est, inquit, gratia stabilire cor. Et Sapiens: Non te vẽtiles in omnem ventũ, esto firmus in via Domini, & in veritate sensus tui. Et: Iam non simus paruuli, nec circumferamur omni vẽto doctrinæ. Deinde ne quis putare posset Ioãnem siue ambitionis, siue cupiditatis, siue lasciuię studio excidisse à sua stabilitate, & opinione quam de Christo prius habuit, ostendit deinceps ipsum ab his omnibus alienum fuisse, idque ex vestitu rigido quo amiciebatur, & deserto quod incolebat. Si enim ambitionis studiosus fuisset, aut terrenorum commodorũ, nequaquã desertum inhabitasset, sed regũ & principũ potius aulas. Et quòd lasciuia eius, animũ non emollierit & mobilẽ fecerit, declarat etiam desertum, declarat vestitus, declarat postremò & carcer, quamuis de eo Dominus tacuerit. Postquam autẽ Dominus efficacibus interrogationibus ostendit quid Ioannes non esset, nec obnoxiũ illum esse posse suspicioni vel instabilitatis & leuitatis, vel ambitionis & lasciuię: ostendit deinceps quid sit, prius quidẽ opinionẽ populi quam de Ioanne habuit comprobans, cùm dicit: Etiam, hoc est vtique, & certè dico vobis; deinde & suam de Ioanne sententiam pronuncians, cùm dicit; & plusquam prophetam. Quod testimonio scripturæ probat, dicens: Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego, &c. Ex quo patet quare Ioannem dicat esse plusquam prophetã, nimirũ quod reliqui prophetæ venturum post se Christum, & salutẽ ab eo sperandam obscurius prædixerunt, Ioannes verò subingredienti Christo viam muniuit, populũ ad pœnitentiam prouocãs, eique præsentiam Christi attestãs. Deinde quòd Angelus Dei meruit in vaticinio prophetę appellari nomen commune sortitus cum spiritibus cœlestibus, quòd dignius est nomine prophetæ. Tertiò, quòd non solùm ipse prophetarit, sed etiam de eo sit prophetatum. Has enim causas videtur indicare voluisse Saluator, cùm probaturus Ioannem esse plusquam prophetam, adducit hoc testimonium. de quo testimonio latè satis dictum est circa cap. Marci 1. in cap. Concordiæ 13. Plus ergo quàm propheta Ioannes, quia etiã præcursor Christi, paranymphus sponsi, regni cœlorum primus prædicator, baptismi primus institutor, Angelus Dei, ab ipsis etiam prophetatus, idque verbis & factis. Itaque bene ob Ioannis excellentiam Dominus post prophetę testimonium, sua iam sententia Ioannis pręeminentiã paucis est cõplexus dicens: Amen dico vobis, nõ surrexit inter natos mulierũ maior Ioãne Baptista, hoc est vt bene exponit Chrysostomus, non peperit mulier Ioanne vnquam maiorẽ. Lucas verò dicit: Maior inter natos mulierũ propheta nemo est. Proinde & quod habet Matthæus sic oportet intelligere, vt non cum omnibus hominibus, sed cum omnibus prophetis intelligatur cõparari Ioannes, & subintelligatur; non surrexit maior propheta inter natos mulierum. Vel potius ideo à Matthæo dictum est absolutè; nullum natum maiorem Ioanne, etiamsi Dominus tantùm dixerit quod habet Lucas, quia cùm nulli maiores fuerint prophetis ante Ioannẽ, si Ioannes non habuit maiorem se prophetam; nullum etiam absolutè se maiorẽ habuit. Quidam autem Græci etiam in Luca non addunt nomen προφήτης. Porrò hac sententia Domini non necessario intelligitur Ioãnes omnibus prophetis & patriarchis prælatus, vt annotauit Hieronymus. Non enim statim sequitur, vt si alij maiores eo nõ sunt, ille maior aliis sit, cùm possint alij ipsi esse æquales. Itaque ad veritatem huius sententiæ sufficit Ioannem fuisse æqualem excellentissimis prophetis. Verùm quoniam superius Dominus dixit Ioannem esse plus quàm prophetam, & deinde veluti in illius declarationem subiiciat hanc sententiam, omnino videtur hac negatiua sententia affirmatiuam voluisse significare, Ioannem scilicet maiorẽ fuisse omnibus prophetis & omnibus hominibus. Alioquin enim non satis hic declarabitur Ioannẽ esse plus quàm prophetã. Ambrosius certè

1.Cor. 12. Hebr. 13. Eccles. 5. Ephes. 4. Mal.

certè & Chrysostomus intelligunt Dominum significare Ioannem omnibus esse maiorem, quorum hic pulchrum affert simile, videlicet quòd quomodo maior est in aula qui regi vicinior est, ita & Ioannes. Dupliciter autem intelligi potest Ioannem dici aliis maiorem, videlicet vel ratione prærogatiuarum quibus diuinitus decoratus fuit, vel quòd abundantiore spiritu esset donatus, sic vt perfectior esset cognitione diuinorum, in conuersatione, & meritis. Et quidem si prærogatiuæ Ioannis considerentur, nihil dubium quin Ioannes non solùm maior fuerit omnibus prophetis, sed & Apostolis. Prerogatiuę enim eius sunt, quòd Angelico promissus fuit oraculo, quòd conceptus miraculo, sanctificatus in vtero, atq; in illo Christum adorans, quòd ab ineunte ætate semper cum Deo & Angelis in deserto conuersatus fuerit, nulla hominum consuetudine vitiatus vnquam, quòd primus regnum Dei prædicauerit, quòd baptismi autor, quòd Dominum suũ baptizauerit, quòd primus agnitum Christum aliis digito demõstrauerit, quòd solus à prophetis sit promissus & adumbratus, promissus quidem à Malachia, adumbratus verò in Elia, quòd Angelus Dei dici meruerit. Cæteri enim prophetæ, non sunt nati prophetæ, sed postquam aliquamdiu humanam & communem vixissent vitam, in prophetas assumpti sunt. Hic verò planè ad nihil aliud in hoc mundo natus est, quàm vt spiritualia Dei mandata perficeret, velut Angelus quidam cœlestis, humanam naturam supergressus, & nec necessarium aut conuenientem naturæ humanæ cibum ac vestitũ amplexus, vt in eo nihil penè humani appareret, sed cuncta velut Angelum esse sub humano corpore latentem arguerent. Si autem spectemus spiritus donum, quo Ioannes fuit illuminatus & accensus, ac vitæ eius conuersationem ac merita, quanquam temerè non sit asserendum de eo quod soli
Prou. 16. Deo cognitum est, qui, vt habet Sapiens, spirituum ponderator est: tamen non videtur dubitandum quin perfectiore spiritu donatus fuerit præ aliis prophetis, ita vt clarius cognouerit mysteria incarnationis Christi, sicuti Christo vicinior erat & mysteria Christi ac regni cœlorũ apertius explicauit & docuit. Sanctior etiam fuerit in conuersatione, & maior in meritis. Nam quis prophetarum vnquam tam incorruptam, tam rigidã, tam planè diuinam vixit vitam, atque Ioannes, ab ipsa pueritia mitissimus simul & acerrimus: quorũ alterum ex cõuersatione sua cũ discipulis, alterum ex libera reprehẽsione Iudæorũ & Herodis discere possumus? Quis plures sua prædicatione & vitæ exẽplo ad Dominũ verè cõuertit? Apostoli tamen postea videtur perfectiore spiritu donati, & maiores fuisse in meritis, vt qui mysteria Euãgelica videantur apertius cognouisse post acceptũ spiritũ sanctũ in die pẽtecostes, & plura pro veritate perpessi, ac plures sua prædicatione Christo lucrifecisse. Nec negat Dominus surrecturos quosdam qui maiores forent Ioanne, sed non surrexisse aliquem qui sit maior. Nõdum enim Apostoli tunc erant Ioanne maiores. Non obstat autem huic saluatoris sen-
Deu. vlt. tentiæ quod dicitur de Moyse: Et non surrexit vltra propheta in Israel sicut Moyses. Primũ enim intelligẽdum Moysen ibi præferri prophetis veteris testamenti. Deinde non dicitur ibi non surrexisse vnquã prophetam maiorẽ vel æqualem Moysi, sed similem Moysi, idque in his quæ sequuntur. Subdi-

A tur enim, quẽ nosset Dominus facie ad faciem in omnibus signis atque portentis quę misit per eum vt faceret in terra Ægypti, &c. Porrò virgine Deipara non voluit Dominus hac sentẽtia Ioannem pronunciare maiorẽ. Nam fit comparatio Ioannis potissimũ cum prophetis & viris. Nec ex ea sequitur, Ioannem maiorem Christo pronunciari. Non comprehẽditur enim Christus inter natos ex mulieribus, siue quòd nomen mulieris hic accipitur pro fœmina corrupta, vt distinguatur à virgine, quemadmodum quidam intelligunt: siue quia per natos mulierũ intelligit hic Dominus eos qui tantum sunt nati ex mulieribus, hoc est, tantum sunt homines, aut qui cõmuni more ex concubitu viri
B & mulieris sunt nati, quomodo intelligit D. Hieronymus. Aut Christus simul & Deipara virgo facilè excludentur ab hac sententia, si intelligamus Dominum dicere voluisse, ante illa secula nullum maiorẽ Ioanne natum fuisse. Ne itaque ex hac magnifica Ioannis cõmendatione auditores etiã Christo Ioannem putarent præponendum, seipsum apertè excipit, subiungens: Qui autẽ minor est in regno cœlorum, maior est illo. Qua sententia intelligunt quidẽ aliqui Christum præponere in beatitudine & dignitate minimum Angelorũ aut sanctorũ qui est in cœlo, Ioanni. Sic enim intelligunt Ambrosius & Hieronymus, quorũ iste sic scribit: Nos autem intelligamus simpliciter, quòd omnis
C sanctus qui iam est cũ Domino, maior sit illo qui adhuc consistit in prælio. Aliud est enim victoriæ coronam possidere, aliud adhuc in acie dimicare. Verùm magis conuenit proposito vt cum Chrysostomo intelligatur istud Dominũ de seipso dixisse, qui seipsum non apertè præfert Ioanni, humilitatis causa loquens de se in tertia persona. Cùm autem secundùm priorem intelligentiam illud; in regno cœlorũ; coniungendum sit cum superiori, nempe cum, minor est, secundùm posteriorem intelligentiam potest vtrolibet referri. Et quidẽ si ad præcedens referatur, hoc modo: Qui in regno cœlorum minor est, maior est illo; per regnum cœlorum iam secundùm Augustinum intelligitur in-
D choatum in terris regnum Dei, Ecclesia scilicet iustorum, in qua Christus minorem se dicit, tũ quia minor erat ætate, tum quia multorum opinione minor erat Ioanne. Aut secundùm Caietanũ Christus se minorem vocat in regno Dei, quia secundus fuit qui regnum Dei prædicauit, Ioannes verò primus. Secundus enim sonat quandam minoritatem à primo. Si ad sequens referatur, hoc modo; qui minor est Ioanne, maior est illo in regno cœlorum; iam secundùm Chrysostomum per regnum Dei designãtur bona spiritualia, & vniuersa quæ ad cœlum pertinent. vt sit sensus: Qui autem minor est Ioanne ætate, & minor opinione hominum, hic tamen maior est in rebus cœlesti-
E bus & spiritualibus, aut maior reputatus in regno cœlorum, ab Angelis scilicet & Deo, qui nouerunt quanta sit mea excellẽtia supra Ioannem. Atque hæc videtur genuina loci intelligentia.

[a] A DIEBUS AUTEM IOANNIS BAPTISTÆ VSQVE NVNC REGNVM COELORVM VIM PATITVR.] Quoniam in superiori sententia regni cœlorum facta est mentio, etiam ab illo occasionem sumit commendandi Ionnem, qua Ioannis commendatione etiam vult ostendere, iam esse tempus illud gratiæ & salutis, quod ab omnibus prophetis fuit prædictũ.

ac proinde non amplius Mesſiam eſſe expectandum, ſed certum habere ipſum iam aduenisse. Ioannem itaque in eo commendat, quod prius ipſe regnum cœlorum prædicauerit, idq; cum tanto fructu, vt illud vim patiatur, ſed eo ſimul ſignificat, doctrinæ nouitatem & fructum arguere impletionem & ceſſationem legis ac prophetarum, ac tempus aduētus Mesſiæ. A diebus, inquit, Ioannis Baptiſtæ, id eſt, à tempore prædicationis eius, qui primus regnum cœlorum prædicauit, vſque ad iſtud tempus, regnum cœlorum vim patitur. Dicit autem vſque nunc, non quòd poſt illud tempus regnum cœlorum vim non eſſet paſſurum, ſed vt ſignificaret violentiam illam quæ cœpit Ioanne prædicante, ſemper ab eo tempore perſeueraſſe, nec per prædicationem ſuam deſiiſſe, ſed continuatam eſſe, & proinde ſignificatur eam etiam vlterius ſemper continuandam, quamdiu eius prædicatio durauerit. Quod autem hic dicitur de vi quam patitur regnum cœlorum, dupliciter intelligitur. Quidam enim intelligunt de vi quam ſibiipſis inferunt, qui regnum cœlorum ſunt accepturi. Oportet enim eos contemptis huius ſeculi bonis, abnegatis carnis concupiſcentiis, carnem affligere, cruces & mortem patienter pro regno cœlorum ſuſcipere. Itaque quod dicitur: regnum cœlorum vim patitur; ſic intelligunt: regnum cœlorum per violentiam quandam acquiritur, & qui ſibiipſis violentiam inferunt, hi rapiunt illud. Verùm quoniam impropria eſt locutio, vt dicatur regnum cœlorum vim pati, quia vi quadam acquiritur, nec conuenit hic ſenſus cum eo quod Lucas cap.16. dicit: & omnis in illud vim facit, cùm vis de qua iſti intelligunt, non regno inferatur, ſed ipſis qui regnum cœlorum quærunt obtinere, rectius ſecundùm alios intelligitur Chriſtus hic metaphorica locutione ſignificare voluiſſe, quòd plerique audita prædicatione regni cœlorum auidè cupiebant & contendebant prædicatum regnum cœlorum obtinere, imò rapere. Itaque regnum cœlorum vim pati dicitur primùm propter multitudinem & feruorem confluentium ad conſequendum regnum cœlorum. Hanc enim rationem indicat D. Chryſoſtomus. Secundò, quia illi regnum cœlorum contendebant obtinere, quibus non videbatur debitum & promiſſum. Nam cùm illud expectarent Phariſæi & Scribæ qui ſibi videbantur iuſti, illis excluſis, peccatores, Publicani & meretrices illud veluti præripuerunt, & poſtmodum etiam gẽtes fide occupauerunt, quod Iſraeli tantùm aut potius videbatur debitum. Quam rationem indicat D. Hilarius & Ambroſius hoc loco ſuper Lucam. Sed rectè & Chryſoſtomi & Hilarij ratio ſimul comprehenditur. Sic ergo regnum cœlorum dicitur vim pati, quomodo merx aliqua noua, ad quam turmatim magna mercantium multitudo accurrit, vt quaſi vi irruant in mercem illam deſideratam, & quiſque alium præuertere ſtudeat præ deſiderio. Eſt & tertia ratio, ob quam regnum dicitur vim pati, quam videtur indicare D. Hieronymus, & Ambroſius quoque in ſermone 15. videlicet quia regnum cœlorum nobis per naturam non competit, ſed eſt ſupra noſtram naturam, & alienum à nobis, vt ob id non poſsit niſi vi quadam à nobis obtineri. Sic enim ſcribit Hieronymus: Grandis eſt enim violentia in terra nos eſſe generatos, & cœlorum ſedem quærere, & poſsidere per virtutem quæ

A non tenuimus per naturam. Et Ambroſius ſer. 15. O beata violentia, quæ non indignatione percutitur, ſed miſericordia condonatur. Beata, inquam, violentia, quæ vim patienti bonitatem elicit, & vtilitatem tribuit inferenti. Mala res admittitur, & de iniuria nemo cauſatur: vis admittitur, & religio propagatur: Quiſquis enim violentior Chriſto fuerit, religioſior habebitur à Chriſto. Aggredimur ergo in itinere Dominum, ſiquidem ipſe eſt via, & more latronum ſuis eum ſpoliare nitimur, cupimus illi auferre regnum, theſauros & vitam, ſed ille tam diues & largus eſt, vt non adimat, non reſiſtat, & cùm omnia dederit, nihilo minus omnia ipſe poſsideat. Hæc ille.

B Itaque hanc tertiam rationem ſequitur etiam Caietanus. Quare cùm ſequitur: & violenti rapiunt illud; violenti dicuntur, qui vim illam inferunt regno Dei, de qua in tribus rationibus iam dictum eſt. Hæc tamen violentia præſupponit aut includit & illam primam violentiam quam ſibi ipſi quis inferre debet. Vnde Ambroſius in ſermone ſuperiori, poſt verba prædicta ſic ſubiungit: Aggredimur, inquam, illum non ferro, non fuſte, non ſaxo, ſed manſuetudine, bonis operibus, caſtitate. Hæc ſunt arma fidei noſtræ, quibus in congreſsione certamus. Vt autem his armis vti in vi inferenda poſsimus, antè corporibus noſtris vim quodammodo faciamus, expugnemus membrorum C vitia, vt virtutum præmia conſequamur. Prius enim ipſi regnare debemus in nobis, vt regnum poſsimus diripere Saluatoris. Hæc ille. Vnde patet non omnino extra propoſitum eſſe quæ hic à quibuſdam dicuntur, de vi nobis inferẽda. Sciendum autem D. Ambroſium & in prædicto ſermone & ſuper Lucam, pro, vim patitur, legere, cogitur, intelligitq; regnũ cœlorum cogi, quia regnum cœlorum, quod prius fluidum & remiſſum apud Iudæos iacebat, credentium populorum cœpit aſſiduitate denſari, & omnis illa regni raritas prædicationum frequentatione ſolidari. Cogi enim propriè tunc aliquid dicitur, cùm res aliqua rarior dẽſatur & colligitur. Verùm in hoc ſenſu non D poſſe hic accipi verbum, cogitur, ſi quis ſic legat cum Ambroſio, patet ex dictione Græca βιάζεται, quæ ſignificat cogi: quomodo is dicitur cogi qui vim patitur. Porrò regnum cœlorum hoc loco ſic accipi debet, quomodo accipiebatur in eo quod Ioannes auſpicando prædicationem ſuam dixit: Appropinquauit regnum cœlorum.

OMNES ENIM PROPHETÆ ET LEX VSQVE AD IOANNEM PROPHETAVERVNT.] Enim, hîc dicit cauſam, quare à diebus Ioannis cœpta ſit prædicatio regni cœlorum, & vim illud cœpit pati. In hac ſententia nõ parua eſt obſcuritas. Primùm enim quomodo omnes prophetæ vſq; ad Ioannem prophetauerunt, cùm E vſq; ad Ioannem nemo viuendo peruenerit, nec omnium dicta aut ſcripta ad Ioãnis tempora ſunt conſeruata? Deinde quomodo vſque ad Ioannem prophetæ prophetauerunt, cùm & ipſe Ioannes propheta fuerit, & prophetauerit, dicens: Veniet fortior me poſt me, &c. Et illum oportet creſcere, me autem minui. Et in Actis legantur quidã propheta ſſe? Præterea quomodo vſque ad Ioannem omnes prophetauerunt, cùm multorum prophetiæ extendant ſe vltra Ioannis tempora? Itaque ſolet hæc ſententia variè intelligi. Primo modo ſic: Omnes prophetæ & lex prophetauerunt de ven-

ture

turo Mesſia,& his quæ ad Meſsiam ſpectant, vſq; ad Ioannem, qui primus non tantùm prophetauit Meſsiam venturum, ſed præſentem etiam digito demonſtrauit. In Ioanne ergo deſiit prophetia de venturo Chriſto. Quem ſenſum indicat Hieronymus,ſimul indicans ſententiam hanc de prophetis illis debere intelligi quorum ſcripta legimus.Nam fuerunt prophetæ quidam in populo Iſraelitico, vt eſt verisimile, qui etſi multa futura prædixerint aut occulta, nihil tamen de Meſsia ſunt vaticinati. Secundò ſic intelligitur,omnes prophetę vſque ad Ioannem prophetauerunt, hoc eſt, obſcurè multa prædixerunt de Chriſto, regnoq; cœleſti, & aliis myſteriis noui teſtamenti: Ioannes verò primus cœpit apertè Chriſtum oſtendere, & regnum cœlorum prædicare,ac myſteria noui teſtamenti aperire. Sunt & qui ſic intelligunt;omnes prophetæ, & lex vſque ad Ioannem prophetauerunt;hoc eſt, prophetando ad Ioannis tempora reſpexerunt, ad tempus ſcilicet gratiæ, quod cœptum eſt à prædicatione Ioannis, à quo cœperunt impleri omnia illa myſteria quæ de venturo Chriſto vaticinati ſunt prophetæ. Non ergo dicuntur prophetaſſe vſq; ad Ioannem, quia illorum prophetia non ſe extendit vltra Ioannis tempora, ſed quia illorum prophetia omnis potiſsimum tendebat ad tempora Ioannis,in quibus Chriſto aduenięte, qui finis eſt prophetarum & legis, cœperunt omnia impleri. Ita ferè Caietanus, & Titelmanus. Verùm ſtudioſo nullus fortè horum ſenſuum videbitur ſatisfacere, nec quiſquam horum ſatis videtur cõgruere cum eo Lucæ loco,quo hæc eadem à Domino dicta alibi deſcribuntur. Nam cap.16.habet Lucas:Lex & prophetæ vſque ad Ioannem, ex eo regnum Dei euangelizatur, & omnis in illud vim facit. Vbi omnino apparet ſignificare voluiſſe Dominum,vſque ad Ioannem populum Iudaicum lege & prophetarum ſcriptis debuiſſe inſtrui, & doceri de voluntate Dei, ſed doctrina quadam rudi,& quæ nondum abſolutam veritatem & voluntatem Dei aperiret, eo quòd externas cæremonias multũ requireret, terrena bona promitteret, & ad timorem potius Dei,quàm amorem prouocaret.A tempore verò Ioannis nouam doctrinam exortam, qua iam non terrena,ſed cœleſtia bona annunciabantur, & perfectior quædam iuſtitia exigebatur. Sic enim illum Lucæ locum Theophylactus & alij interpretatur, & propoſito Saluatoris ibi conuenit,vt ſic intelligatur,quemadmodum ibi videbitur. Itaque per prophetas in illa ſententia non intelliguntur homines prophetantes, ſed prophetarum ſcripta,quemadmodum ſemper ſolet ea dictio accipi, quando coniungitur nomini legis, vt cùm dicitur: Hæc eſt enim lex & prophetæ. Et: Oportet impleri omnia quæ ſcripta ſunt in lege,& prophetis,& pſalmis de me.Cùm ergo omnino ſit veriſimile etiam in hoc loco eundem ſenſum Dominum ſignificare voluiſſe, quẽ in dicto loco Lucæ,ſenſus huius ſententiæ erit: Omnes prophetæ, hoc eſt, omnium prophetarum ſcripta & lex prophetarunt vſque ad Ioannem, hoc eſt, Dei voluntatem homines docuerunt, cum futurorum promiſsione quæ ad Meſsiam pertinerent. Verùm à diebus Ioannis cœpit noua quædam perfectior & efficacior doctrina, qua ſcilicet regnum Dei prædicatur iam appropinquaſſe nõ ſine multo fructu. Atque hæc eſt maxima commendatio excellentiæ Ioannis,qua demonſtratur iam apertè eſſe aliquid

Matt. 7.

A plus quàm prophetam,& maior omnibus prophetis,qua & demonſtratur iam veniſſe Meſsiam,qui promiſſus erat futurus autor nouæ legis & noui teſtamenti. Nec mirum videri debet quod verbum,prophetauerũt, expoſuimus prædicto modo. Nam paulò pòſt patebit,nomen prophetæ,& verbum,prophetare,in ſcripturis non ſolùm poni vbi ſignificatur futurorum prædictio, vel occultorum reuelatio,ſed etiam cùm ſignificatur doctrina morum & voluntatis diuinæ, maximè quæ ex ſingulari afflatu ſpiritus procedit.

ET SI VVLTIS RECIPERE, IPSE EST ELIAS QVI VENTVRVS EST. QVI HABET AVRES,&c.] Aliam iam Dominus Ioannis addit commendationem,ſimul oſtendens & B alio ſigno iam aduenisse tempus Meſsię. Quoniam enim propter vaticinium Malachiæ 4. expectatur Elias ante aduẽtum Meſsiæ, ſecundùm doctrinam Scribarum & Phariſæorum, qui non diſtinguebãt inter duplicem Meſsiæ aduẽtum,ideo ne ob hanc quoque cauſam putaretur nondum veniſſe Meſſias, quia nondum venerat promiſſus Elias, Ioannem dicit eſſe Eliam qui venturus eſt, id eſt, qui venturus fuit promiſſus & expectatus. Quomodo autem & quare Ioannes dicatur Elias, ſatis patet ex his quæ dicta ſunt circa illud Lucæ,quod dictũ eſt ab Angelo: Ipſe præcedet ante illum in ſpiritu & virtute Eliæ. Dicit autem; ſi vultis recipere; C ſiue vt ſignificaret ſe neminem ad fidem cogere velle,vt indicat Chryſoſtomus,ſiue vt ſignificaret opus eſſe animaduerſione & æquitate animi,vt ſit ſenſus: ſi attenta & ſana mente iudicare volueritis, & animo facili ac minimè contentioſo conſiderare vtriuſque geſta.Nam & hunc ſenſum indicat Chryſoſtomus,& ſequitur Theophylactus.Sed potius ideo intelligendum, Dominum dicere; ſi vultis recipere;quia Ioannes non erat Elias,ſecundùm ſenſum literalem & proprium illius teſtimonij Malachiæ, quo promittitur mittendus Elias ante aduentũ Meſsiæ.Ibi enim potiſsimum eſt ſermo de aduentu Domini ſecundo,ante quem venturus eſt Elias in propria perſona, iuxta receptam D ſententiam. Dicitur enim ibi, Antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et:Ne forte veniam & percutiam terram anathemate. Quæ manifeſtè ſatis pertinent ad ſecundũ Domini aduentum. Tamen quia Ioannes præceſsit Domini aduentum,primũ in ſpiritu & virtute Eliæ, qui præceſſurus eſt ſecundum Domini aduentum, ob id Dominus etiam eam ſcripturam in Ioanne adimpletam dicit, conſtituens tamen id in libera auditorũ acceptatione, quo nos docuit optimus magiſter, ne ad ſenſus myſticos maximè in ſcripturis non ſatis expreſſos, ſacræ ſcripturæ cogeremus auditores, ſed eis vteremur ad ædificationem eorum qui lubenter audiunt & proficiũt ex ſenſibus E myſticis, quiq; varietatem ſenſuũ ſacræ ſcripturæ iam ſunt edocti. Quoniã autem quod dixit Ioannem eſſe Eliam,myſticum eſt,& magna eget intelligentia, ideo quoad illius intellectum quærendũ prouocaret,adiecit ſuo more: Qui habet aures audiendi,hoc eſt,ad audiendum,audiat. Loquitur autem de auribus mentis,quas non omnes habent expeditas ad audiendum,id eſt,intelligendum veritatem. Non ſolùm autem hac ſententia prouocare vult auditores,vt intelligant quomodo Ioannes dicatur Elias, ſed etiam ex eo deinceps vult intelligere,aduenisse iam Chriſtũ.Nam dicens Ioannem

Lucæ 1.

Malac. 4.

Ibidem.

nem esse Eliam, demonstrauit simul Messiam aduenisse. Porrò pro explicatiore intelligétia eorum quæ hic iam dicta sunt, videlicet quomodo Ioannes & proptheta fuit, & tamẽ plusquam propheta, & quomodo omnes prophetæ vsque ad Ioannem prophetauerunt, non abs re fuerit hic annotare vsum nominis, prophetę, & verbi, prophetare, quẽ habẽt in scripturis. Itaq; Græca vox προφήτης propriè & peculiariter illũ significat, qui diuina mente rem præsumens, antequam eueniat edicit atque profatur. Composita est enim ex προ, quod prę vel ante significat, & φημὶ, dico siue loquor, non autẽ, vt quidam ineptè existimant, ex προ & φαίνω, vt sit propheta, cui prius aliquid apparet quàm fiat. Hinc factum est, vt à Græcis simul cum rei vocabulo communis & vulgaris accepta sit opinio, prophetas duntaxat esse præscios, quiq; res sequentibus temporalibus euenturas prædixerunt & denunciauerunt, adeò vt vbicunque fit mentio alicuius qui propheta dicitur, mox quæratur quæ futura prædixerit, ob quæ propheta dictus sit. Cæterùm Hebraica dictio נָבִיא Nabi, cui apud Græcos & nos semper correspondet nomen prophetæ, non dicitur à prædicendo, nec eum tantùm significat qui res in sequentibus temporibus euenturas præscit & prænunciat, sed omnem qui haud vulgariter conscius est mentis diuinæ, interpres videlicet & internuncius cœlestis numinis, quiq; arcana & abstrusa voluntatis, ingeniiq; diuini perspecta habet, seu occulta inspiratione sacri flaminis, seu per visa tum vigilantibus, tum dormientibus obiecta, seu voce cœlesti per Angelos, vel alio quouis arcano modo ad sensus perlata, non solùm de futuris, sed etiam de rebus præteritis & præsentibus, idq; nõ solùm de his quæ Deus fecit vel facit, sed etiam de his quæ ab hominibus fieri Deus vult. Quod vt exemplis fiat manifestum, Gene. 20. legimus Dominum dixisse Abimelech de Abraham: Nunc ergo redde viro suo vxorem, quia propheta est, & orabit pro te, & viues. Ex quibus verbis satis apparet, hominem Deo charũ cum quo Deus colloqueretur, prophetam in scripturis vocari. Talis enim erat Abraham, & omnes patriarchæ, de quibus Psal. 104. Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Deinde Exodi 7. ita Dominus loquitur Moysi: Ecce cõstitui te Deũ Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus. Hic quid propheta significat, nisi interpretem & internuncium voluntatis diuinæ? Præterea Num. 12. sic loquitur Dominus: Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis seruus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est, ore enim ad os loquor ei, palam & non per ænigmata & figuras Dominum videt. Ex his rursum patet prophetã dici, qui vel visione aliqua, vel in somnis, vel oraculo obscuriore, vel apertiore apparitione & colloquio diuina percipit, vt & ipse ea cognoscat, & ad alios ea deinde proferat, quod quid est aliud quàm Dei esse interpretem? Itaq; prophetia vera, sancta, & propriè dicta, quãtum conici potest ex variis scripturæ locis, facultas quædam videtur, Dei cõsilia & placita plenius ac certius tum cognoscẽdi, tum enarrandi ad Ecclesię profectum, instinctu afflatuq; diuini spiritus aliquibus data. Huius pars quædam est, præsensio ac prædictio futurorum, aut etiam quorumuis reconditorum, siue præsentium, siue præteritorum.

Propheta quid sit.

Propriè dicta prophetia.

A Pars altera, & quidem diuinior, ac principalior, de Deo, deq; pietate & virtutibus dexterius disserendi facultas solo Dei beneficio accepta. Sunt enim qui prophetæ dicuntur, propter futurorum vel occultorum prædictionem: sunt rursum qui tales dicuntur, propterea quòd homines afflatu quodam diuino doceant voluntatem Dei, quod prophetarum pręcipuum est officium. Quanquam perraro inuenias prophetæ nomine insignitos, quibus non esset simul datum præsentire, prædicereq; futura, aut certè enũciare occultiora, quàm vt humano ingenio cognosci possent: vti erat, quod Samuel Sauli dicebat, quid quæreret: & Helizeus suo Giezi, quid à Naaman Syro accepisset: B & Christus Nathanaeli, vbi fuisset cùm à Philippo vocaretur. Vnde nota veri prophetæ Deuter. 18. hæc diuinitus data fuit, si euenisset quod prædixisset. Et muliercula Samaritana in Euangelio Christum proclamat prophetam, quòd secreta cordis ipsius reuelasset ei. Porrò huiusmodi prophetas, qui vel arcana enunciare potuerunt, vel afflatu diuino docere homines Dei voluntatem, vt multos habuit ferè semper populus Israeliticus, ita nec primæ Ecclesiæ defuerunt. Nam & fuerunt qui futura & occulta diuino spiritu prædicerent, qualis erat Agabus, qui prædixerat famem magnam futuram, & Pauli vincula. Petrus item hanc prophetiæ partem exhibuit, cùm dolum proderet C Ananiæ & Sapphyræ. Fuerũt item qui diuino spiritus afflatu, & reuelatione ad pietatem instituerunt homines, mysteria Christianæ religionis ac scripturarum obscuros locos explicantes, quales erant illi prophetę de quibus Paulus 1. Corin. 12. & 14. & ad Ephe. 4. de quibus sic dicit cap. 14. epist. 1. ad Corint. Qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationẽ, & consolationem. Quamuis & hi prophetæ, de quibus illis locis loquitur Paulus, non caruerint altera etiam prophetiæ parte, qua scilicet prædicuntur futura, aut reteguntur occulta, sicut non facilè (vt dictũ est) prophetæ nomine in scripturis quisquã celebratus inuenietur, qui non valuerit præsensione ac prædi- D ctione futurorũ, vel cognitione ac renunciatione occultorũ. Huc enim & Paulus videtur respexisse, cùm ait: Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus, occulta enim cordis eius manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quod verè Deus sit in vobis. Quid hoc est, cõuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus, occulta enim cordis eius manifesta fiunt? nisi quod prophetæ ex spiritus instinctu occulta cordis illius proferũt, quod cùm humanitus nemo possit, incredulus vel indoctus certo argumento agnoscit Deum in illis agere & loqui. Proinde prophetæ isti Euangelici non dissimiles fuẽ- E re multum à veteris testamenti prophetis, quorum ij quos scriptura insigniores celebrat, non ob id tantùm prophetæ dicti sunt quòd futura prædicerent, sed multo magis ob id quòd populum ad pietatem ex reuelatione instituerent. Videntur autem prophetæ à doctoribus. (Nam hos inter se apertè Paulus distinguit, & 1. Cor. 12. & ad Ephe. 4. asserẽs Deum constituisse in Ecclesia primùm Apostolos, deinde prophetas, tertiò doctores) in hoc differre, quòd doctores quæ per scientiã consecuti sunt, Ecclesiæ quæ & ipsa tamen donum spiritus est, Ecclesiæ tradunt: Prophetæ verò quæ per reuelationem.

1. Re[g.] 4. Re[g.]

Ioa[n.]

Act. 11. Act.

Ibid.

Id præt

Id præter locum Num. 12. ſuprà adductum, atque exempla omniū prophetarum quos ſcriptura celebrat,& illud probat,1.Corint.14.Nunc autem fratres ſi venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, niſi vobis loquar aut in reuelatione, aut in ſcientia,aut in prophetia, aut in doctrina? Hic enim videtur reuelatio cōiungenda cùm prophetia,ſicut ſciētia cū doctrina, vt ſicut ſciētia tenetur quod cōmunicatur aliis per doctrinā,ita reuelatione percipiatur,quod per prophetiā aliis differitur. Quis enim loquatur aliis in reuelatione aut in ſcientia?Non ergo Paulo dicuntur prophetæ,quicunq; explanant obſcura prophetarum,& qui homines exhortantur, vt quidam exiſtimant,ſed qui id agunt ſolo afflatu Dei,non autem ex eruditione per homines accepta, & humano ſtudio ex ſacris libris. Quod certè apertiſsimū euadit ex eo quod eodem capite ſubiicit Paulus:Prophetæ autē duo vel tres dicant,& cæteri diiudicēt.Quod ſi alij reuelatum fuerit, prior taceat. Poteſtis enim omnes per ſingulos prophetare, vt omnes diſcant, & omnes exhortentur. & ſpiritus prophetarū prophetis ſubiecti ſunt. Itaq; D.Paulus, qui Euangelium ſuum neq; ab homine accepit,neq; didicit,ſed per reuelationem Ieſu Chriſti illud conſecutus fuit, perpetua potius prophetia quàm doctrina prædicauit.Et hactenus quidem de proprio vſu nominis Prophetæ. Ex quibus patet quàm rectè verbum, prophetare,exponi poſsit prędicto modo,cùm dicitur: Omnes Prophetæ vſq; ad Ioannem prophetauerunt;vt ſit ſcilicet ſenſus:docuerunt populum diuinam voluntatem non ſine futurorum prædictione, quomodo & ſupra diximus accipiendum, circa illud:Nónne in nomine tuo prophetauimus; quomodo & videtur accipi Apocal. 11. cùm de duobus Dei prophetis qui reſiſtent Antichriſto, dicitur,quòd prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta. Eſt autem & alius vſus nominis Prophetæ in ſcripturis,ſed ſuperiori ſignificationi nō abſimilis. Nam 1.Regum 10.& 19.legimus de choris prophetarum, ad quos cùm Saul veniſſet, inſiluit in eū ſpiritus Domini, & prophetauit pariter factus vir alius.Et 19.cap.ſcribitur veſtes depoſuiſſe, & nudus ceciniſſe per diem & noctem. Iſtud autem prophetare,nihil aliud videtur fuiſſe,quàm hymnis Deum celebrare, populumq; ad pietatem prouocare, ſed ita vt appareret tamen certa vis ſpiritus,quo arripiebantur & excitabātur ad hymnorum decantationem. Sic enim legitur 1. Reg. capite 10.dictum Sauli à Samuele:Obuium habebis gregem prophetarum deſcendentium de excelſo, & ante eos pſalterium, & tympanum, & tibiam,& cytharam, ipſoq; prophetantes. Et inſiliet in te ſpiritus Domini,& prophetabis cum eis, & mutaberis in virum alium. Non eſt autem veriſimile illis Prophetis omnibus facultatem adfuiſſe vel prædicendi futura, vel recondita alia & diuiniora enarrandi, etſi ſemper aliquos tales inter illos fuiſſe probabile ſit, vt gens illa peculiariter dono prophetiæ inſignis extitit,vt haberet ſemper qui de diuina voluntate reſponderent. Sic & in fine tertij lib. Regum, & præſertim in prioribus aliquot cap. libri 4. vbi de Helizeo ſcriptura narrat,crebra ſit mentio filiorum prophetarum. Hi, ſicut & prophetæ, de quibus ſub Samuele ſit mentio, videntur fuiſſe viri religioſiores, qui certis temporibus decantandis pſalmis & prædicando Deo, tum docendo & excutiendo legem Do-

Ibidem. *Galat.1.*

A mini,præ aliis fuerunt ſtudioſè occupati, qui tum ſingulari afflatu ſpiritus interdum arripiebantur: vnde ille qui ad vngendum Iehu miſſus fuerat,per conuitiū inſanus aut arreptitius à proceribus dicebatur. Iam quoniam quicunq; afflati ſpiritu diuino inſolentius quædam loquebantur,& ob id à carnalibus tales pro inſanis habebātur, & arreptitiis, (eo quòd caro inſanū iudicet, quicquid ſuum captum exceſſerit) prophetare dicebantur, hinc prophetare aliquādo in ſcripturis ponitur pro delirare,inſanire,& afflatu maligni ſpiritus quædam inſolentius eloqui.Sic de Saul legimus:Inuaſit ſpiritus Dei malus Saul, & prophetabat in medio domus. Hic enim prophetare nihil eſt aliud, quàm *1.Reg.18*
B delirare,& inſolentia loqui,vt enthuſiaſmo acti ſolent.Vnde & apud prophanos ſcriptores quanquā vates Latinis,& προφῆται Græcis,propriè dicantur antiſtites deorum, diuinorumq; oraculorum interpretes: vocantur tamen etiam omnes poetæ, vates & prophetæ, eo quòd & ipſi credātur muſarum quodam furore agi in decantandis carminibus.Hinc Paulus Epimenidem poetam vocat prophetam Cretenſium,vt minus mirandū ſit in ſcripturis prophetas quoſdam dici non ratione futurorum ab eis prædictorum. Sicut autē Saul malo ſpiritu afflatus prophetare dictus eſt,ſic & pſeudoprophetæ aliquando prophetæ vocantur in ſcripturis,& prophetare dicuntur, vt:In die illa con- *Titum 1.* *Zach. 13*
C fundentur prophetæ, vnuſquiſque ex viſione ſua cùm prophetauerint, nec operientur pallio ſaccino vt mentiantur. Poſtremùm, videtur verbum, prophetare,in ſcripturis etiam his quandoque tribui, qui hymnos & laudes Dei decantabant, ſine afflatu ſpiritus ſingulari,vt cùm 1.Parali.25. tribuitur omnibus cantoribus à Dauide ordinatis,vt cōpoſitos pſalmos certis horis decantarent,quamuis inter hos fuerint etiā veri nominis prophetæ.Nam principes cantorum Aſaph, Idithun & Heman ſatis illo cap. ſignificantur fuiſſe veri prophetæ, qui ex pſalmorum quorundam inſcriptione omnino videntur ex afflatu ſpiritus pſalmos quoſdā compoſuiſſe,in quibus futura quædā, & ad Chriſtum
D etiam pertinētia canuntur.In principio tamen capitis verbum,prophetare,omnibus cantoribus tribuitur,cùm ſic dicitur: Igitur Dauid & magiſtratus exercitus ſegregauerunt in miniſterium filios Aſaph,Heman & Idithun,qui prophetarent in cytharis,& pſalteriis,& cymbalis ſecundùm numerū ſuū,dedicato ſibi ſeruitio ſeruientes. Vbi prophetare nihil aliud videtur eſſe, quàm ſacros hymnos decātare.Poſtea enim ſequitur;Vniuerſi ſub manu patris ſui ad cantandum in templo Domini diſtributi erant in cymbalis,in pſalteriis,& cytharis.Sic & 1. Paralip. 15. prophetia accipitur pro hymnorū decantatione,cùm dicitur:Chonenias autem princeps Leuitarum prophetiæ præerat, & ad præci- *1.Par.25.*
E nendam melodiam,erat quippe valde ſapiens.Vbi illud ;ad præcinendam melodiam;cùm non ſit in Hebræo,additū videtur ad explicandum quid per prophetiam ſignificetur.Sic videtur accipiendum verbum, prophetare, & apud Paulum cùm dicitur: Omnis vir orans aut prophetans velato capite,deturpat caput ſuum: Omnis autē mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput ſuum. Loquitur enim de his quæ facienda ſunt in publico conuentu fidelium, in quo mulieri Paulus non permittit loqui & docere: vnde non poteſt ibi prophetare accipi pro eo quod eſt ex afflatu ſpi- *1. Cor. 11.*

tu ſpi

tu spiritus loqui ad ædificationem fidelium, quomodo accipitur cap.sequenti 12.Frequenter autem Paulus orationi coniungit gratiarum actionem & Dei laudem,vnde sensus videtur esse:Mulier orās, aut hymnis & psalmis Deum laudās. Quod autem hodie quidam, prophetare, hic putant accipi pro audiendis prophetis & doctoribus intentum esse, vt prophetare dicantur quicunq; sacris doctrinis audiēdis sunt dediti;nulla scripturæ autoritate nititur.Ex his constat,prophetare variis & potissimū quinque modis debere exponi pro loci exigentia, Quandoq; enim est futura vel occulta enunciare, afflatu spiritus vel boni,vel mali.Quandoq; est ex afflatu spiritus docere & exhortari ad pietatem. Quandoq; ex afflatu spiritus sancti laudes Dei insolentius decantare. Quandoq; ex afflatu spiritus mali delira & insana proloqui. Quandoq; simpliciter Dei laudes etiam cōpositis Psalmis personare.Est & alia noua huius verbi acceptio in Ecclesiastico c.48.& 49. Illic enim dicitur mortuū corpus Helizei prophetasse,hîc verò dicūtur ossa Ioseph post mortem prophetasse.Quibus locis,si Lirano creditur,prophetare accipitur pro ostendere aliquem fuisse verum Prophetā. Quoniā enim ad tactum osium Helizei surrexit mortuus,declaratū est Helizeum fuisse verum Prophetam.Et cùm ossa Ioseph visitarentur & asportarentur ab egredientibus Israelitis ex Ægypto,ostensum est eum fuisse verum prophetam, quia illud futurum prædixit. Sciendum tamen Græca non habere hanc partem de ossibus Ioseph:& illud de Helizeo sic habent: ἐν κοιμήσει προεφήτευσε τὸ σῶμα αὐτοῦ, id est,in dormitione prophetauit corpus illius; quanquam bene verterit sensum interpres noster. Intelligunt autem illud de Helizei corpore quidam sic,vt dicatur prophetasse,quia resuscitatio mortui cōtingentis corpus mortuum Helizei fuit mystica, significans viuificādos eos qui fide tetigerint mortuum pro nobis Christum,cuius typum gessit Helizeus. Et alioqui simpliciter accipi potest prophetasse corpus eius, quia fecit quod erat prophetæ. Nam non nisi prophetæ opus fuit,resuscitare mortuum, & alia mirabilia operari. Ex his patet verā & propriè dictam prophetiam, qualis erat ante Christum & in primitiua Ecclesia,iam vel omnino cessasse,vel apud paucissimos saltem inueniri.Eorum enim donorum frequentia, quæ miraculo homini contingebant, qualia erant loqui linguis, prophetare, & similia fere, cum Apostolis finem acceperunt. Cùm enim tam receptum in orbe Euangeliū fuit,& literis demandata ea quæ necessaria forent ad fidei & morum constitutionem, voluit Deus solita docendi persuadendiq; ratione Ecclesiam suam ædificare. Miracula enim illa maximè propter infideles ad Euangelij inquisitionem & confirmationem Dominus coruscare fecerat.

Vocabulum, prophetare, quinq; modis exponitur.

4.Reg.13

c ET OMNIS POPVLVS AVDIENS,ET PVBLICANI IVSTIFICAVERVNT DEVM BAPTIZATI.] Duplex hîc est intelligentia in his Lucæ verbis. Nam quidā intelligunt ea quæ hic dicuntur de populo & Pharisæis, esse verba Christi:alij esse verba Euangelistæ,cuius diuersæ intelligentiæ hæc est ratio, quòd post hæc verba,ante illud:Cui ergo similes dicam homines generationis huius; quidam codices Græci & Latini habēt:Ait autem Dominus,quidam verò non habent. Exemplar enim Complutense non habet, sicut nec Dionysius Carthusiensis. Exemplar verò

A Aldinum & Frobenianum habet hæc verba, sicut & omnes ferè Latini, quanquam & Ambrosius videatur hæc verba non legisse:quæ si desint, videtur hîc à Luca contexi continuus sermo Saluatoris:si verò adsint, apertè satis significatur hæc verba esse Euangelistæ Christi sermonem interrumpentis pro sequentiū declaratione.Et quidem si intelligantur esse verba Saluatoris, hic erit sensus:Et omnis populus audiēs Ioannem prædicantem antequam traderetur in carcerem, & Publicani iustificauerunt Deum, cognoscendo scilicet suam iniustitiam,& solum Deum agnoscentes esse iustum & iustificantem, & ob id baptismum à Ioanne recipientes,quem ille prędicauit in pœnitentiam & remissionem peccatorum.Contrà verò

B Pharisæi & legisperiti dum nolūt agnoscere suam iniquitatem, spreuerunt Dei consilium, quo scilicet Deus per Ioannem cœpit ad pœnitentiā prouocare, & ostendere qua via peccatorum remissio parari posset,& ob id noluerunt baptismū à Ioanne suscipere. Quem sensum sequitur Erasmus, & satis indicatur à D. Ambrosio. Patet autem ex his quid sit hoc loco iustificare Deū, dum hæc intelliguntur esse Domini verba,nimirum illum solum iustum & iustificantem agnoscere. Et quod additur;baptizati baptismo Ioannis;causam indicat vel modum quo iustificauerunt Deum. Sensus enim est:Iustificauerunt Deum, eo quòd baptizati sunt,

C vel suscipiendo baptismū à Ioanne,vt significetur per baptismum ipsos iustificasse Deum,quomodo intelligit Ambrosius. Et similiter cùm dicitur de Pharisæis, quòd spreuerunt Dei consilium nō baptizati à Ioanne,sensus erit: quòd spreuerint Dei consilium,eo quòd non sint baptizati ab eo.Si verò intelligantur esse verba Euangelistæ, quemadmodum potius debet intelligi, adeò vt si non legantur ea verba;Ait autem Dominus;tamē subintelligi debeant,sensus erit iste: Et omnis populus & Publicani audientes hanc à Domino Ioannis commendationem, Publicani, inquam, baptizati baptismo Ioannis, iustificauerunt Deum, hoc est, iustum,æquum & rectū eum prædicauerunt,quod

D ferè aliud non est quàm glorificauerunt Deum, tanquam qui bene & rectè fecerit, mittēdo eis talem virum per quem saluti ipsorum prouidit.Pharisæi verò & legisperiti non quidem omnes, sed qui non erant baptizati à Ioanne,cùm hanc commendationem Ioannis audirent, non cōmoti sunt ad pœnitentiam, quòd tali Prophetæ non paruerint,sed consilium illud Dei iustissimum & rectissimum, quo per baptisma & pœnitētiam inuitauit homines ad remissionem peccatorum, aut consilium Dei,quo iam post legem & Prophetas statuit noua prædicatione regni cœlorum mundū donare,cōtempserunt,Christi verba superius dicta non approbantes. Ex his patet iam paulò aliter exponendum secundùm hunc sensum,iustificare Deū,

E quod quomodo sit accipiendum patet clarius ex opposita parte,spreuerunt Dei consilium. Cùm enim ex opposito iustificantiū Deum dicantur quidam spreuisse Dei consilium,patet eos hic dici iustificasse Deum,qui eius consilium approbauerūt, & tanquam iustum, æquum & bonum illud laudauerunt.Proinde nō dicitur hîc iustificari Deus, quia iustus & verax in promissis suis agnoscebatur, quomodo de eo dicit Psalmista; vt iustificeris in sermonibus tuis;sed à generali illa iustitia dicitur iustificari, quæ nihil est aliud quàm rectitudo, æquitas,

æquitas,& bonitas relucēs in omnibus quæ Deus facit. De qua Psalmista: Iustus Dominus,& iustitias dilexit. Et: Deus solus iustificabitur,& manet inuictus rex in æternum. Porrò illud, in semetipsos, intelligi potest, contra semetipsos, vt significetur in propriam perniciem ipsos spreuisse Dei cōsilium. Aut potius, in semetipsos, positum est pro in semetipsis aut intra semetipsos, εἰς ἑαυτοὺς, pro ἐν ἑαυτοῖς, vt significetur Pharisæos apertè non ausos contradicere verbis Domini.

Psal. 10. *Eccle. 18.*

[f]CVI ERGO SIMILES DICAM HOMINES GENERATIONIS HVIVS, [c]ET CVI SIMILES SVNT,&c.] Post magnificam illam Ioannis cōmendationem, propter eos quos diuinitatis suæ spiritu sciebat illā non approbare, B conuertitur iam ordine conuenienti ad increpationem Iudæorū incredulorum, à ioco puerorum ludētium desumpta parabola, humili quidem, sed qua non puduit tantum magistrum vti, quòd sciret eam audientium fragilitati & ruditati esse accommodam, ac huiusmodi notis exemplis rem magis auditorum animis infigi, vndiq; docens colligenda exempla quibus rudium animi formentur & excitentur. Pro explicatione autem huius exempli dicit Theophylactus super Lucā, fuisse quoddam ludi genus tale apud Iudæos, vt in duas partes pueri multi diuiderentur, qui rerum præsentis vitæ deridentes repentinam transmutationem, hi quidem canebant læta, hi verò lamentabantur, sed C nec gaudētibus congaudebant mœrentes: nec qui gaudebant, conformabant se flentibus, vnde deinde arguebant se inuicem improperantes incompaßionis malitiā. Quę sententia & Cyrilli nomine citatur in Cathena. Verùm vt ludi genus hoc incertum est, ita nec conuenit literæ. Non enim in litera dicuntur hi quidem dicere; cātauimus vobis & non saltastis; alij verò, lamētauimus & non plorastis; sed vtrumque eisdem tribuitur. Et vana est Nicolai interpretatio, qui ideo dictum putat, coæqualibus suis dicūt; quia pueri diuisi erant in duas æquales partes. Coæquales enim propriè dicuntur coætanei,& Græcè in Matthæo, est ἑταίροις, id est, sodalibus. Proinde simplicius fuerit sine specialis D alicuius ludi imaginatione exemplum hoc intelligere secundùm consuetudinem communem puerorum, qui in foro & latioribus locis ciuitatum congregati inter se student ludēdo effingere, quicquid ab aliis vident seriò agi. Itaq; aliquando nuptias effingunt, & nuptiales lætitias tibiarum aut aliorum instrumentorum cantu imitantur: aliquando verò funeralia obsequia exprimunt, in quibus apud Iudæos planctibus & lamentatione quorundam ac lugubrium decantatione, solent homines ad tristitiam & fletum prouocari. Hæc dum imitantur pueri, fit frequenter vt quod ioco agunt, non fit efficax vel ad tripudia nuptialia, vel ad fletus funerales prouocādos. Huc respiciēs Dominus di- E cit pueros dicere: Cātauimus vobis, tibiis scilicet, vt habemus in Luca, quomodo & Matthæus Græcè habet. Nam eadem dictio est in vtroque Euangelista ηὐλήσαμεν, id est, tibia cecinimus vobis, læta scilicet. Lamentauimus, hoc est, lamentati sumus, & planctum fecimus, vel lugubria cecinimus vt prouocaremus ad fletum. Est enim Græcè ἐθρηνήσαμεν. Sed occurrit circa exēpli huius applicationem quædam difficultas. Nam per homines generationis huius qui comparantur pueris istis, proculdubio intelliguntur Iudæi, quibus Ioannes & Christus prædicauerunt. Applicatio autē parabolæ requirit vt pueris illis qui dicunt; cecinimus & lamentauimus; intelligamus cōparari Ioannem & Christum: quorū ille veluti lamentatus est, hic verò veluti tibia cecinit. Itaq; Caietanus per homines generationis huius, non vult intelligendos Iudæos cum exclusione Ioannis & Christi, sed cum horum inclusione, & generationem hanc assimilari non parti puerorum iocātium, sed toti ludentium cœtui: ita vt sicut inter iocantes pueros aliqui sunt prouocantes alios diuersis viis,& aliqui neutra via prouocati: ita in generatione illa Iudæorū, erant aliqui diuersis viis prouocantes ad regnum cœlorum, vt Ioannes & Iesus,& alij nec à Ioanne, nec à Iesu prouocati ad regnū cœlorum. Sed nec istud videtur propositæ difficultati sufficere. Dicit enim litera: Generationem illam similem fuisse pueris dicentibus; cantauimus,&c. quod non potest applicari toti generationi. Proinde & de hac oratione: Generatio hæc similis est pueris, vt habet Matthæus, vel homines generationis huius similes sunt pueris, &c. vt habet Lucas, dicendum est, sicuti de multis aliis similibus locutionibus sequentibus. Cùm enim postea dicitur: Simile est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios. Aut homini regi qui fecit nuptias filio. Aut decem virginibus,&c. sensus est: In regno cœlorum tale quid contingere. Ita & hic sensus est: In generatione vel hominibus generationis illius tale quid contigisse, quale contingit cùm pueri in foro dicunt sodalibus suis; cantauimus & lamentauimus. Hunc enim sensum indicat Saluator, exemplum proposito suo applicās. Itaq; sensus est: Quemadmodum vsu venire solet in cœtu puerorum ludentium, vt quidam morosi & præfracti aliorum nec tibiis, nec lamentatione prouocentur vel ad lætum tripudium, vel ad tristem fletum: ita & in hac generatione contigit, vt plerique nec seuerioris, nec laxioris vitæ exemplo prouocari potuerint ad pœnitentiam & pietatem. Venit enim Ioannes Baptista in tanta vitæ seueritate degens, vt more hominum non manducauerit panem, nec biberit vinum vel siceram, & non solùm non estis eius vitæ exemplo commoti ad voluptatum contemptum & vitæ resipiscentiam, sed insuper etiam dicitis ipsum dæmonium habere, atque dæmonij inhabitantis virtute ea posse quæ humanam superant naturam, ac per illud sensu communi carere. Venit & post Ioannem filius hominis, qui diuersa vitę ratione aggressus est vos ad meliora prouocare, edens & bibens more cæterorum, versans inter quoslibet, nec cibo aut vestitu differens à reliquis. Sed & huius ciuilitate blanda non solum nō estis ad meliora prouocati, sed eandem etiam vertitis vobis in occasionem calumniæ, dicentes eum esse comedonem, vini potorem, peccatorum & publicanorum fautorem. Itaque in explicatione parabolæ ostendit Dominus non solùm Ioanni & sibi euenisse quod pueris in foro canentibus & plorantibus, sed etiam aliquid deterius, videlicet quòd non solùm frustra prouocauerunt Iudæos diuersa via, sed quod etiam calumniam ex beneficiis suis & prouocatione ad meliora retulerunt. Bene autem Dominus se & Ioannem pueris comparat, propter vitæ innocentiam & simplicitatē. Ipse enim dicit apud Isaiam: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus. *Isaia 8.*
Porrò quare Ioanni cōueniebat vita illa seuerior,

HH

Christo verò vita communior, bene hoc loco in-
dicat Chrysostomus. Quoniam enim vniuersum
genus humanum maximè ieiunantes solet admi-
rari, & duritiem viuendi nimium approbare, id-
circo diuina dispensatione statim à teneris vn-
guiculis duriter vixit Ioannes, vt ad credendum
verbis suis populus duceretur, autoritatem eius
suscipiens propter externam illam vitæ sanctita-
tem, quam homines maximè admirari solent. Non
enim missus fuit Ioannes ad hoc potissimùm vt
vitæ eius exemplum omnes imitarentur, sed ad
hoc vt testimonium perhiberet de lumine, quod
quo esset acceptabilius, cõueniebat ipsum sibi pa-
rare authoritatem ex stupendo hominibus genere
vitæ. Non enim conueniebat vt autoritatem sibi
Ioannes pararet miraculis, ne Christus esse puta-
retur, vnde alia ratione debuit sibi eam parare.
Christum verò conueniebat communem cum ho
minibus vitam degere, eo quòd eius conuersatio
in exemplum proposita sit quod omnes imitaren-
tur, quodq; eius officium proprium erat omnes ad
se trahere, quod nulla re efficacius facere potuit,
quàm attemperatione sui, & condescensione cum
omnibus. Autoritatem autem quam non habuit a-
pud homines ex vitæ seueritate sicut Ioãnes, hanc
sibi excellentiori ratione peperit apud non obsti-
natos ex miraculis quorum Ioannes nullum fe-
cisse dicitur. Ioannis 10. Deinde pœnitentiæ præ-
dicatorem conueniebat tristem quandam grauita-
tem præ se ferre: remissionis verò peccatorum lar-
gitorem humanum esse ac benignum.

[f]ET IVSTIFICATA EST SAPIEN-
TIA AB [c]OMNIBVS [f]FILIIS SVIS.]
Hæc sententia ex variis interpretationibus diuer-
sorum, duplicem potissimum habet conuenien-
tem expositionem. Priori enim modo rectè intel-
ligitur, iustificata hic etiam accipi pro honorata &
laudata, quemadmodum suprà; iustificauerunt
Deum; & erit sensus: Quanquam vos præfracti Iu-
dæi Dei consilium & sapientiam contemnitis, qua
diuersis viis per me & Ioannem vos conatus est
ad meliora adducere, tamen hæc Dei sapientia su-
scepta est, obseruata & honorata ab omnibus filiis
sapientiæ, hoc est, his qui verè sunt prudentes &
intelligentes, vel his qui à patre sunt electi, vt sa-
pientiæ Dei sint participes. Hi enim dicuntur filij
sapientię, sicut filius pacis, qui electus est à Deo vt
pacis sit particeps. Vel dicitur ab his filiis sapiẽtia
Dei iustificata, magis secundùm propriã vocabuli
exigentiam, quia ab eis habita est iusta & irrepre-
hensibilis, vt quæ nihil omiserit eorum quæ ad sa-
lutem hominum conducere potuerunt, feceritq;
quod debuit, vt qui pereunt non possint iustè de
Dei sapientia conqueri. Altero modo per filios sa-
pientiæ intelligi possunt Ioannes & Christus, à
quibus Dei sapiẽtia iustificata est, hoc est, absoluta
ab impiorum condemnatione & reprehensione,
dum nihil prætermiserunt quod vtile esset saluti
hominum. Atque hic sensus videtur esse magis ge-
nuinus, ac superioribus magis cõueniens. Tantùm
obstare videtur illud, omnibus, à Luca additum. Il-
lo enim constat non tantùm hic Christum locu-
tum de se & Ioanne. Sed rectè intelligitur etiam
reliquos prophetas & doctores simul comprehen-
dere voluisse, quorum quidam blandis promissio-
nibus, alij asperis comminationibus ad pietatem
prouocantes nihil apud multos profecerũt. Ab his
ergo omnibus & per hos Dei sapientia sic est iu-

A stificata, vt non sit locus expostulationis cum ea.
Illi enim competit illud Isaiæ: Quid vltra facere Isai.
debui vineæ meæ, & non feci? Si enim sapientiam
Dei culpare quidam velint in Ioanne, quòd do-
ctorem dederit quem humana fragilitas imitari
non queat, cur Christo non crediderunt? Quòd si
in hoc offendit eos vitæ communitas, quare ergo
Ioanni non adhæserunt?

[a]TVNC COEPIT EXPROBRARE CI-
VITATIBVS, IN QVIBVS FACTÆ, &c.]
Quæ deinceps in cap. 11. sequuntur apud Matthæũ,
ex magna parte habentur & apud Luc. 10. dicta à
Domino post ordinationẽ 70. discipulorum. Vnde
vel dicendum est Dominũ hæc bis diuersis tempo
B ribus dixisse, vel Matthæũ superiori sermoni con-
iunxisse quæ alio tempore sunt dicta, propter eorũ
cum præcedentibus optimam conuenientiam &
cõnexionem. Nã hæc tum esse dicta cùm ea Lucas
narrat dicta, satis patet ex ipsa Lucę narratione. di-
cit enim; reuersis discipulis, & gloriantibus in mi-
raculis quæ fecissent, in ipsa hora Dominũ dixisse:
Confiteor tibi pater, &c. vt si hæc tantùm semel à
Domino sint dicta, non possit dici Matthæum or-
dinem seruasse, Lucam verò non. Quoniam autem
hæc cum superioribus optimã habent connexio-
nem, & Euangelista Matthæus aduerbio, tunc, vi-
detur significare eodẽ tempore habitã sequentem
confessionem, quo hanc exprobrationem, cùm à
C Luca narretur exprobratio & cõfessio diuersis ha-
bita temporibus (nã exprobratio narratur in mis-
sione 70. discipulorum habita, confessio verò post
reditum) ideo maluimus eam sequi sentẽtiam qua
bis hæc putatur Dominus dixisse. Non tamen hæ
rationes efficaciter mouent. Nã per hoc quod di-
cit Matthæus: Tunc & in illo tempore; non neces-
sariò intelligitur designasse idẽ illud temporis pun
ctum quo præcedentia dicta sunt. Potest enim ac-
cipi designare tempus latius quo multa dicebãtur
& gerebantur à Christo, quomodo his demonstra-
tionibus frequenter vtitur Matthæus. Et in Mat-
thæo obseruare licet, quòd cùm incœpit narrare
quædam à Domino dicta tẽpore aliquo, adiungat
D & alia illis quidem consona & conformia, quæ Lu-
cas diuersis tẽporibus dicta commemorat. Verùm
parum refert quo tempore hæc dicta sint, & an bis
an semel tãtùm, modo intelligamus nullam esse in
Euangelistis ob diuersam narrationem discordan-
tiam. Itaq; post generalem Iudæorum reprehẽsio-
nem subiungitur hic à Matthæo specialis quarun-
dam ciuitatum reprehensio & exprobratio, nempe
Chorozaim, Bethsaida & Capharnaum, quod post
multas virtutes & miracula in ipsis à Domino fa-
cta, nõ essent commoti ad fidem & pœnitentiam.
Erãt enim hæc oppida lacui Genesareth adiacen-
tia, in qua parte Galileæ Dominus frequẽtius egit.
Et quidẽ de miraculis factis in Capharnaum, vbi
E suam mansionẽ Dominus potissimum delegerat,
frequenter meminerũt Euangelistæ: miracula au-
tem in Chorosaim & Bethsaida facta, comprehẽsa
sunt superius in generali narratione, qua frequẽter
dicitur Dominus circuisse ciuitates & castella, cu-
rans omnem infirmitatẽ. His ergo præfert Tyrum
& Sidonem ciuitates gentilium, Galileæ cognitas
& vicinas, quòd pœnitentiã acturæ fuissent, si con
tigisset apud eas miracula illa fieri quæ in his facta
erãt, ideoq; & tolerabilius fore ipsorum iudicium
pronunciat, quòd pauciores & minores pœniten-
tiæ occasiones habuerint, quodq; legem tantùm
natur

naturalem transgressi sint: hi verò præter præuaricationē legis, & naturalis & scriptæ, etiam prædicatione Christi, & miraculis prædicationē confirmantibus non sunt ad pœnitentiā commoti. Et bene nota Dominū culpare has ciuitates, non in eo quòd non crediderint, sed quòd non egerint pœnitentiā. Multi enim, vt est verisimile, in illis ciuitatibus crediderunt Iesum esse Messiā, qui tamen nō studuerunt vitā suam in melius cōmutare, quibus fidem nihil profuturā significat. Quod autem dicit, in cilicio & cinere pœnitentiā egissent; respexit ad modum pœnitendi tunc receptū, quo pœnitentes se & sua capita aspergere solebant cinere humilitatis causa, & induere se cilicio vel sacco, vt habēt Græca, causa afflictionis & castigationis. qui pœnitendi antiquus ritus hîc à Domino approbatus, (B) confirmat id quod prius dictū est circa illud: Pœnitentiam agite; (*Matth. 3.*) in pœnitentiæ actione nō tantum comprehendi & significari in scripturis nudā resipiscentiam, sed etiā suiipsius afflictionē & castigationem carnis. Vbicunq; autem in veteri testamento interpres vertit ciliciū, Hebraicè est Sac, dictio Germanis etiā vsitata, vnde & Græci & Latini nomen σάκκος, saccus, mutuati sunt. Significatur autē vestis aspera & carnis afflictiua. Porrò quod non dicat solùm Tyrum & Sidonem pœnitentiam acturas fuisse, sed addit, olim, & in cinere & cilicio, significans & mox & insigniter pœnitentiam acturas, ad maiorē exaggerationem obstinationis (C) harum ciuitatum dictum est. Ex his autem verbis Domini; Si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, &c. D. August. lib. de bono perseuerantiæ ca. 9. & 10. aliisq; libris refellit doctè eorū opinionem, qui asserebant homines iudicandos secundùm ea quæ facturi erant, confirmatq; hinc gratuitæ prædestinationi Dei tribuendam Dei electionem & vocationem, non præuisis hominum meritis.

ET TV CAPHARNAVM NVNQVID VSQVE IN COELVM EXALTABERIS? VSQVE IN, &c.] In Luca sine interrogatione legimus: Et tu Capharnaum vsque ad cœlum exaltata, vsque ad infernum demergêris. Quo modo etiam habent hoc loco Græca, & D. Hieronymus (D) testatur sic scriptum fuisse in alio exemplari. Diuersitas autem hæc contigit ex eo, vt annotauit Erasmus, quod cum Græca hic & apud Lucam habeant, ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, pro articulo ἡ, interpres legerit ἦ, an vel nūquid. Porrò Græcæ lectionis, quæ apud Lucam est nobis integra, hic est sensus: Et tu Capharnaum, quæ præsentia mea & miraculis vsq; ad cœlum es exaltata, hoc est, maxima gloria & honore decorata, propter impœnitentiam tuam vsque ad infernum descendes, maxima scilicet ignominia pro summo honore affecta. Nostræ autem lectionis in præsenti loco iste est sensus commodus: Et vos habitatores Capharnaum, num putatis vos vestramq; ciuitatem apud homines & Deum sublimes semper fore, meisq; miraculis claros & insignes semper permansuros? (E) Vtique dico vobis, quòd quantumuis iam clari sitis, tamen propter impœnitentiam vestram à summa vestra gloria qua ornati estis per me, & à salute vobis propositā detrahemini vsq; ad inferos, extrema ignominia & æterna damnatione afficiendi, eaq; grauiore quàm Sodomitæ, vt quibus estis peiores & magis inexcusabiles. Sodomorum autem hic mentionem inducit, comparans Capharnaū cum Sodomis, quod Sodomitarum scelera propter

(A) horribilem de eis sumptam vltionem celebratissima essent, tanquam ipsi pessimi omniū fuerint, vt huiusmodi comparatione grauitatem peccati Capharnaum ostenderet. Hanc condemnandi legem & rationem Ezechiel quoq; secutus est ca. 16. dicens de Hierusalem: Samaria dimidiū peccatorum tuorum nō peccauit, sed vicisti eas sceleribus tuis, & iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas operata es. Notandum autem quòd Græca non habent, fortè mansissent, sed ἔμειναν ἄν, mansissent vtiq;. Nam ἄν coniunctio est non dubitantis, sed expletiua aut potētialis, quam supra interpres reliquit intactam, cùm vertit; olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Nam & ibi est hæc coniunctio, πάλαι ἂν μετενόησαν. Sed interpres hanc coniunctionem & in Psalmis, & in nouo testamento vertit per fortè vel forsitan, abutens aduerbio dubitandi pro confirmādi. Proinde superflua hic est quorundam adnotatio, qua notāt dictum esse, fortè, propter libertatem arbitrij homini concessam, & euentus incertitudinem. Verùm hic cogitare & admirari quis poterit, si Tyrus & Sidon pœnitētiam egissent, si modò facta fuissent in eis miracula, & Sodoma vsque in præsens mansissent, cur ergo nō potius in illis vrbibus prędicauit & signa fecit? Nam si dicatur ideo ad Tyrios non diuertisse, quia ex ordinatione patris tantùm Iudæis prædicare debuit, nec illorū fines excedere, ne iustam Pharisæis occasionē persecutionis daret, rursum quęretur, quare sic Deus ordinauerit, cùm præsciret Tyrios credituros, si facta eis fuissent huiusmodi miracula? Dicēdum certè, non esse dubitandū quin & Tyro & Sodomis non defuerit Deus, vt non eis multa fecerit quæ eos promouebant ad eorum salutem, cætera verò silentio venerāda: temerarium enim est hominem velle omnium iudiciorum Dei scire rationem, quæ reueritus magnus ille Paulus exclamauit: Quàm inscru- *Rom. 11.* tabilia iudicia eius; inter quæ est hoc mirandū iudiciū, quod hic à Saluatore significatur. Cui simile est quod est apud Ezechielem: Nō ad populum *Ezec. 3.* profundi sermonis & ignotę linguæ tu mitteris, & si ad illos mittereris, ipsi audirēt te. Domus autem Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me. Dici etiam potest Dominum hæc de pœnitentia & conuersione Tyri & Sodomorum, non dicere tanquam præscium eorū quæ futura essent si illis prædicatum fuisset, sed tantum vulgariter hæc vulgò locutum, quomodo frequenter solet, vt huiusmodi comparatione insignem obstinationem animi ciuitatum quibus prædicauerat significaret. quomodo dicere solemus: Si tantum beneficij alteri exhibuissem, gratiorem proculdubio expertus fuissem. Vtut est, sat fuerit hinc nos perpendere, quàm singulare beneficium his à Deo conferatur quibus Euangelij prædicatio offertur, sed hos tamen, nisi resipiscant & meliores illinc euadant, peius habituros quàm Sodoma, ac quique deploratissimi.

[a] IN ILLO TEMPORE RESPODENS IESVS DIXIT: CONFITEOR TIBI PATER DOMINE, &c.] Quoniā hic respondisse Dominus dicitur, intelligunt quidam hæc quæ Matthæus hic narrat, eo tempore dicta quo ea dicta esse narrat Lucas, vt ideo dicatur respondisse, *Luce 10* quia hæc dixerit 70. discipulis redeuntibus à prædicatione, & de miraculis quæ fecerant gloriantibus. Verùm frequenter in Euangeliis verbum, respondere, ponitur, vbi non solùm nulla præcessit

quæstio, sed nec cuiusquam verba, quibus respondeant ea quæ dicitur quis respondere. Sæpe enim respondere tantum est, occasione aliquorum dictorum vel factorum aliquid dicere aut subiungere dictis. Sic, vt ex multis locis vnum afferamus, in transfiguratione Domini, cùm Moyses & Elias apparerent cum eo loquentes, dicitur: Respondẽs autem Simon Petrus dixit ad Iesum: Domine, bonũ est nos hic esse, &c. Ita & in proposito respondisse Dominus dicitur, quòd hęc superioribus cómodè subiecerit. Vbi enim secum reputasset æquissimum & saluberrimum mũdo Dei iudicium, quo Euangelicæ doctrinæ mysteria nolens reuelare Scribis & Phariseis, & superbis Caphatnaitis, dignatus est reuelare humilibus discipulis & Publicanis, vt verus homo fuit, & affectibus viuis, sed ad gloriam Dei comparatis, exiliit præ lætitia, ac gestiit animus eius, erumpens ilico in gratiarum actionem erga patrem. Vnde cùm Lucas hæc Dominum dixisse commemorat, dicit: In ipsa hora exultauit in spiritu Iesus, & ait: Confiteor tibi, hoc est, gratias ago tibi vel laudo te. Hebraismus enim est, frequenter in Psalmis occurrens, vt confiteri accipiatur pro gratias agere & laudare. Cùm enim Hebræum יָדָה Iada aliquando cõfessus est significet, aliquando laudauit vel prædicauit, Gręci constanter illud per ὁμολογεῖσθαι, id est, confiteri reddiderunt. Confitetur enim & agnoscit beneficium, qui gratias agit, & benefactorem laudibus effert. Verùm hic occurrit quæstio, quomodo Christus tantus humani generis amator patri gratias agit, quod cognitionem sui quibusdam abscondérit, cùm id potius lachrymis dignũ esset. Ad quam quæstionem respondit D. Chrysostomus, confessionem hanc non debere referri ad vtrunque, abscondisti & reuelasti, sed tantùm ad secundum, vt non intelligatur gaudere & gratias agere, eo quòd sapientes non agnouerint, sed quòd paruuli perceperint, vt sit Hebraismus, hunc habens sensum: Gratias ago tibi pater, quòd cùm absconderis hæc à sapientibus & prudentibus, reuelasti tamen ea

Rom. 6. paruulis. In quali sensu intelligendũ est illud Pauli: Gratia autem Deo quoniam fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi estis. Sensus enim est: Gratias ago Deo, quòd cùm fueritis serui peccati, iam obedistis ex corde Euangelio. Estq; huiusmodi locutio frequens apud Hebræos. Potest tamen, & quidem, vt apparet, rectius intelligi, Dominum etiam de vtroque gauisum, & gratias egisse aut laudasse patrem. Impiorum enim & superborum excæcatio ac condemnatio, quamuis tristitia afficiat sanctos, quatenus considerant illos esse homines ad imaginem Dei creatos, tamen quatenus considerant illorum excæcationem ac condemnationem, iusto optimoq; Dei iudicio ordinatam, & ad gloriam Dei illustrandam non parum facere, non possunt non de ea gaudere, cùm Dei voluntatem, qua nihil potest excogitari melius, adimpleri vident. Hinc in Psalmis frequens precatio ob vindictam malis inferendam, & exultatio ob vindictam illis illatam. Neque pugnat hoc dilectioni proximi, sed indicium est animi æquitatem iudiciorum Dei animaduertentis & commẽdantis. Et videri hic omnino potest, Dominũ ex tristitia atque animi perturbatione, quæ eum ex consideratione insuperabilis impœnitẽtiæ suæ gentis & patrię percelluerat, sese extulisse in considerationem

A iudiciorum patris, quæ nũquam non iusta laudandaq; sunt, ac inde in hanc tam lætam confessionem paternæ voluntatis atque iustitię erupisse, discusso interim dolore, quem immensa illa suorum dilectio ex consideratione pressiore perditionis eorum hauserat. Sunt autem illa: Domine cœli & terræ; & repetitã vox patris, indicia animi sancta voluptate perfusi, diuinaq; quadã lætitia gestientis. Cumq; Dominus patrẽ vocat Dominum cœli & terræ, significat illum & omnia quæ vult in cœlo & in terra facere posse, & nihil iniustum esse posse quod de quibuscũq; creaturis decreuerit, vt qui omnium sit Dominus, omnia habens in manu sua. Per sapientes autem & prudentes, intelligit

B Scribas & Pharisæos, & omnes similes, qui sapientia & prudentia rerum diuinarum vel humanarum apud homines clari habebantur. Et si quidẽ intelligendum est omnibus sapiẽtibus abscondita hæc fuisse, oportet intelligere de his qui sapientes sunt in oculis suis, aut qui acquisita sapientia sibi placent & inflati sunt. De qualibus sapiẽtibus & prudentibus loquitur Isa. c. 5. dicens: Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Si verò in genere loquitur de sapientibus, intelligendum est vt in plurimum hæc sapiẽtibus fuisse abscõdita, quod vt in plurimũ sapientes sibi præ aliis placeant, & res sola fide apprehendendas secundùm rationes suæ sapientię & prudẽtiæ dis-

C cutere velint. Vnde Paulus veluti explicans hunc sensum: Videte, inquit, vocationem vestram fratres, quia non multi potentes, non multi sapientes, non multi nobiles, &c. Abscondere autem sapientibus dicitur Deus, non apponendo velamen, sed subtrahendo lumen, hoc est, abscondit quia non reuelat. Porrò pro paruulis, Græcè est νηπίοις, quæ dictio propriè quidem infantes significat, & eos qui per ætatẽ adhuc loqui non possunt nec sapere: Transfertur tamen & ad animũ, & significat stultos, ineruditos, ac vsu rerum carentes. Et videri potest ea dictio magis hic vertenda per, stultis aut insipientibus, quòd opponatur sapiẽtibus & prudentibus. Quomodo si accipiatur hic dictio Græca,

D intelligendum est Dominum loqui non de verè stultis, sed de his qui mundo sunt stulti: sicut non de verè sapientibus loquitur, sed his qui mundo tales sunt. Sic enim & Paulus: Quæ stulta, inquit, sunt mundi, elegit Deus, vt confundat sapientes. Interpreti verò magis placuit propriam vocabuli sequi significationem, quam & Chrysostomus sequitur, qui annotauit dictum esse non, stultis, sed paruulis, hoc est, simplicibus, vt ostenderetur quibus sapientibus, & quare abscondita sint Euangelica mysteria, scilicet ob superbiæ fastum. Paruuli enim & infantes, de quibus Christus loquitur, sunt qui humiles erãt in oculis suis, quiq; veluti infantes, ineruditi erant in mundo, quales erant pisca-

E tores quos delegerat Dominus.

ITA PATER: QVONIAM SIC FVIT PLACITVM ANTE TE.] Pro ita, Græcè est ναὶ, hoc est certè, vtique, vel etiã, vt interpres vertit in Luca. Pro, placitũ, est Græcis nomen substantiuum εὐδοκία, id est, bona voluntas vel beneplacitum, dictio scripturis sacris propria & familiaris. Quod dicit: Ita vel certè pater; est vehementer approbantis & confirmantis id quod dictum est. Sic & aliâs aliquando pro confirmatione dictorum vtitur huiusmodi repetitione, vt cùm Lucæ 12. dicit: Timete eum, qui postquam occiderit, habet

potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete. Et Luc. 11. Ita dico vobis requiretur à generatione ista. Porrò illud, quoniam, dupliciter hic potest accipi. Priori modo, vt Græco more abundet, & sit sensus: Certè pater, sic fuit placitũ ante te. Altero, vt accipiatur causaliter, & sit sensus: Certè pater sic factũ est, eo quòd sic fuerit beneplacitum tibi. Secundùm vtrunq; autem sensum, sed apertius, secũdùm posteriorẽ, docemur his verbis exẽpla humilitatis, ne temerè superna consilia de aliorũ vocatione, aliorũ verò repulsione præsumamus discutere, persuasi iniustũ esse non posse quod placuit Deo, atq; contenti hac suprema causa, quoniam sic placuit, imò beneplacuit Deo. Ex scripturis tamen licet colligere quasdã rationes huius beneplaciti diuini, quibus intelligitur etiã quod placitũ hoc fuerit beneplacitũ & bona voluntas. Primò enim discimus id factũ ad ostensionẽ suæ tum iustitiæ, tum benignitatis erga humiles, videlicet quòd superbis resistat, humilibus autẽ det gratiam. Deinde in vtilitatem hominum, & illustrationem diuinæ potentiæ, atq; commendationem veritatis Euangelicæ. Nã quòd Euangelium prædicandum commissum est rudibus, & per eos tam latè sit dissseminatũ, declarauit & diuinam potentiã per stultos redarguentem, ac superantẽ potentes, & Euangelicæ prædicationis veritatem, cuius victoria nõ potest sapiẽtiæ & eloquentiæ asscribi, sicq; factum est Euangelium omnibus magis credibile. Præsentibus autem & audientibus discipulis, hanc gratiarum actionem habuit ad patrem, tum vt intelligerent summum Dei beneficium ipsis gratuitò præstitum, tum vt studiosè omnem inflationem vitarent, ob quam significauit Dominus sapientibus mysteria diuina esse abscondita, & reliqui omnes auditores intelligerent opus sibi esse, vt deposito fastu paruuli fierent in oculis suis, si vellent mysteriorum diuinorum esse participes. Quoniam enim consequens erat vt de se magna saperent qui dæmones abigebãt, hac cõfessione discipulorũ animos reprimit & præmunit, dum quod eis factum est, reuelatione eis contigisse dicit, non eorum studio: & Dei beneplacito, non ipsorũ merito, & sapiẽtibus idem negatum ob ipsorum inflationem.

Rationes beneplaciti Dei.

[a]OMNIA MIHI TRADITA SVNT A PATRE MEO. ET NEMO NOVIT FILIVM, &c.] Ne ob id quod patri gratias egit, & illum dixit reuelasse mysteria paruulis, putaretur ipse hac virtute priuatus, ob id hæc subiecit, quibus significat patrẽ non reuelare sine filio, imò nõ nisi per filiũ. Porrò illud: omnia mihi tradita sunt à patre meo; variè intelligitur. Chrysostomus enim sic: omnia mea tradita sunt mihi à patre meo. Hilarius verò & Augustinus: omnia quæ patris sunt, tradita sunt mihi à patre meo; vt hac sentẽtia apertè significetur identitas naturæ & potestatis in patre & in filio, & idem significetur quod per illud Ioan. 16. Omnia quæcunque habet pater, mea sunt. Sed melius intelligitur hac sententia idem significari quod aliis multis similibus sententiis Euangelicis, quales sunt: Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Et: Sciens quia omnia dedit ei pater in manus. &: Dedisti ei potestatẽ omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, det eis vitã æternam. Et: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Itaque sensus huius sententiæ est: Omnium rerum potestas & dispẽsatio mihi tradita est à patre meo, omniaq; meæ potestati & voluntati sunt ab

Ioan. 3. Ioan. 13. Ioan. 17. Mat. vlt.

A illo subiecta, vt nihil nisi per me faciat pater, nec quicquam sit quod à me perperam & iniquè fieri possit. Iam quod dicitur omnia tradita filio à patre, quanquam possit intelligi de filio secundùm eius diuinitatẽ, secundùm quam omnia filio tradita sunt, non in tempore, sed ab æterno, per generationem tamen, vt dictũ est circa illud Ioan. 3. Omnia dedit in manu eius; rectius intelligimus his sententiis etiã significari omnia filio tradita secundùm ipsius humanam naturã diuinitati vnitam in vnitate parsonæ. Filio enim Dei, cui tanquam Deo omnia ab æterno tradita sunt per æternã ex patre generationem, eidem etiam tanquam homini omnia in tempore tradita sunt per hypostaticam
B vnionem deitatis cum humanitate, sed nõ essent omnia homini tradita, nisi ea ab æterno tanquam Deus habuisset, vnde in vltimo sensu priores etiã includuntur. Quoniam autem propositum Saluatoris erat ostẽdere quare patri tribuerit reuelationem mysteriorum Euangelicorum, & quomodo pater reuelat ea quibus beneplacitum fuerit ei, nempe per filiũ, ideo commodè post prædictã generalem sentẽtiam subiecit: Et nemo nouit filium nisi pater, &c. Cùm enim solus pater filiũ noscat, bene ei tribuitur reuelatio filij; & eorum mysteriorum quæ ad filium pertinent: & cùm solus filius patrẽ cognoscat, eiq;, vt cætera omnia, etiam hoc concreditum est vt reuelet quibus vult, solus
C ergo filius est per quem pater paruulis reuelat quę reuelat. Solus autẽ pater filium, & solus filius patrem nouit notitia naturali, quæ scilicet est ex natura, & non ex gratia reuelationis, notitia itẽ perfectè comprehensiua rei, qua scilicet rei natura intimè & absolutè cognoscitur, vt dictum est circa illud Ioannis: Deum nemo vidit vnquã. Hîc tamen in verbo, nouit, nõ potest subintelligẽdo addi, notitia comprehensiua aut naturali. Nam sic nõ posset addi; & cui voluerit filius reuelare. Hic enim repetendum est verbum, nouit. Ea tamen adiecta particula satis significat, aliã esse notitiam qua filius cognoscit patrem, & pater filium: & aliam qua homines cognoscunt patrem & filium, videlicet
D quòd horum sit per reuelationẽ, non per naturam: illorum verò per naturam. Lucas autem hanc sententiam paulò significantius extulit, dicens: Nemo nouit quis sit filius nisi pater, & nemo nouit quis sit pater, nisi filius. Nã cùm dicit, quis sit, significat quidditatem & essentiam patris à filio, & filij à patre solùm comprehẽdi. Cùm autem dicitur: & cui voluerit filius reuelare; referendũ est ad vtramq; sententiæ præcedentis partem. vt sit sensus: & cui voluerit filius reuelare patrem & seipsum. Ideoq; priori parti qua dicitur: nemo nouit filiũ nisi pater; non additur, & cui voluerit filiũ pater reuelare; sed filio iã appropriatur reuelatio vtriusq;, tum quòd prius reuelatio patri fuerit tributa, tum quòd
E pater non reuelet nisi per filium, ad hoc in mũdo missum, vt nomen patris manifestaret hominibus, sicut ipse dicit Ioan. 17. Manifestaui nomen tuũ hominibus quos dedisti mihi. Proinde hæc sententia dupliciter ostendit filij cum patre æqualitatem. Si enim ita nouit filius patrem, quomodo pater filiũ, oportet eos inter se esse æquales. Et si ita conuenit filio reuelare quibus vult sicut patri, æqualis necesse est sit filius patri. Nõ enim dicit filium reuelare quibus iussus est à patre, sed cui vult reuelare, sicut prius dixit patrẽ reuelasse quibus placitũ fuisset ei. Porrò cùm vel solus filius dicitur nosse

Ioan. 1.

patrem,vel solus pater filiũ, non excluditur spiritus sanctus:sicut nec significatur patrem non nosse seipsum,aut filium seipsum. Regula enim theologica est, quòd dictio exclusiua vel exceptiua addita vni personæ, non excludit in essentialibus alteram personam,sed tantùm creaturas.

*VENITE AD ME OMNES QVI LABORATIS, ET ONERATI ESTIS, &c.] Rectè Dominus postquam omnia sibi à patre tradita dixit, & se solùm donare homines cognitione Dei & diuinorum mysteriorum, iam ad se inuitat, vtpote bonorum omnium largitorem, & illius doctrinæ autorem quæ requiem præstat animæ. Inter laborare, autem & oneratum esse quidam sic distinguunt, vt laborare pertineat ad eos qui in aliqua actione & operatione occupantur: oneratum verò esse, ad passionem pertineat quæ ex actione consequitur. Et Theophylactus laborare refert ad Iudæos, in legis obseruatione occupatos: oneratum verò esse, refert ad gentiles, peccatorum pondere grauatos. Sed rectius & simplicius hæc duo accipientur sine discrimine, vt laborare hic, quemadmodum sæpe in scripturis, accipiatur pro affligi, defatigari, aut molestias aliquas perpeti, vt cùm dicitur: Laboraui in gemitu meo. [Psal.6. & 68.] Laboraui clamans, raucæ factæ sunt fauces meæ. Laboraui sustinens. Sicuti labor etiam frequenter ponitur pro afflictione & molestiarum perpessione. Itaque laborantes & oneratos vocat ad se, hoc est, eos qui quacunque ratione defatigati sunt & miserè affecti. Est autẽ triplex potissimum onus à quo alleuiat Dominus venientes ad se, & de omnibus quocunque huiusmodi onere oneratis rectè intelligitur hic Dominus locutus. Primò enim est onus afflictionũ, miseriarum & curarum huius vitæ: onus item carnis aggrauantis animã. de quali onere Ecclesiast. 40. Occupatio magna creata est omnibus hominibus, & iugum graue super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium. Ab hoc onere suos alleuiat Dominus doctrina sua ac spiritu suo, quia & miserias præsentis vitæ illos patienter & æquo animo perferre donat, & curas vel penitus tollit, vel saltem temperat & imminuit, ita vt oneri non sint. Secundò est onus peccatorum, & conscientiæ malè sibi consciæ, de quo Psalmista: [Psal.37.] Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Vnde Zachariæ 5. Iniquitas sedens in medio amphoræ, taléto plumbi iacto super eam deprimitur. Ad duplex prædictum onus etiã pertinet onus vltionis diuinæ, de quo frequenter apud Prophetas, & de quo Psalmista: [Psal.31.] Quoniã die ac nocte grauata est super me manus tua. Et: [Psal.37. & 114.] Quoniam sagittæ tuæ infixę sunt mihi, &c. Ab hoc onere alleuiat suos Dominus, cùm dimissis peccatis conscientiã eorum quietam in se facit, ita vt dicat cum Psalmista: Cõuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi. Tertiò est onus legis Mosaicæ, de quo Petrus: [Act.15.] Quid tentatis, inquit, Deum imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque nos, neq; patres nostri portare potuimus? Et Paulus ad Galatas: [Galat.5.] State, & nolite iterum iugo seruitutis cõtineri. Ab hoc onere etiam liberat Dominus, factus sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret. Ad hoc oneris genus etiam pertinet onus Pharisaicarum traditionũ, de quo postea Dominus: [Matt.23.] Alligant onera grauia & importabilia in humeros hominum. Onus item Philosophicarũ opinionum, quibus iam tum gentes erant delassatæ in veritatis inuestigatione. Dicit ergo: Venite ad me omnes qui vel afflictionibus, vel curis, aut vitiorum conscientiã, aut Mosaicæ legis onere degrauamini & delassamini. Omnes vocat cuiuscunque conditionis aut gentis, significans se sine personarum discrimine paratum quosuis suscipere, siue Iudæos, siue gentiles. Quò autem veniant, blanda promissione inuitat dicens: & ego reficiam vos; significans se solum esse qui illos exonerare & recreare possit. Porrò quoniam in nostra litera dicitur: reficiã vos; & refectio communiter intelligitur fieri per cibum, quidam hic intelligunt, reficiam vos, esse in-
B terno pabulo mentes hominum saturare aut recreare. Verùm hoc loco verbum, reficere, non esse referendum ad cibum, sed ad remedium lassitudinis, præterquam quod sensus exigat, etiam Græca docent, quæ habent ἀναπαύσω, hoc est, requiem vobis præbebo, requiescere vos faciam, recreabo & refocillabo. Est enim hic verbũ vnde mox deductum est nomen quod interpres reddit, requiẽ, ἀνάπαυσιν, quod in Psalmis quoque interpres vertit, refectionem: Super aquas refectionis æducauit me. Itaque reficere hic simpliciter debet exponi per recreare, quæ est propria verbi significatio, quãuis rectius verteretur, requiẽ vobis præbebo, vt sit correspondentia cum sequenti; & inuenietis
C requiem. Nam postquam dixit ἀναπαύσω ὑμᾶς, requiem præbebo, docet quomodo requies illa parari possit per ipsum & ab ipso: Tollite, inquit, iugum meũ super vos, &c. & hac ratione inuenietis requiem quã promitto, ab omnibus laboribus & oneribus vestris. Iugum vocat legẽ suam & Euangelicam doctrinam, quam ideo iugum vocari quidam intelligunt, quia cõiungit discipulos Christi inter se, coniungit etiã illos ipsi Christo tanquam aurigæ. Sed simplicius iugum vocari intelligitur, quia in iugi modum superponitur accedẽtibus ad Christum, comprimens eos & vinciens, vt non quocunq; vult caro vagentur, sicut quæcunque lex & imperium, iugũ dicitur in scripturis, vt: Dirum-
D pamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum. Et: A seculo confregisti iugum meũ, rupisti vicula mea, & dixisti: Non seruiam: Itaque quod dicit: Tollite iugum meum super vos; nihil est aliud, quàm, subiicite vos Euangelicæ meæ doctrinæ. Quod autem sequitur; & discite à me, quia mitis sum & humilis corde; dupliciter intelligi potest. Communiter enim intelligitur Dominum his verbis velle, vt hoc ipsum quòd mitis sit & humilis corde, ab eo discamus, hoc est, vt discamus in illo imitari mansuetudinẽ & humilitatem, vt coniunctio, quia, pro quòd posita sit, & non accipiatur causaliter. Bene autẽ Dominus omni plenus virtute, harum duarũ virtutum in se proponit exem-
E plum, tum quia has singulariter in tota sua cõuersatione expressit, tum quia hæ virtutes & omnibus sunt parabiles, & requiem animabus vnicè præstant, & maximè sunt necessariæ his qui iugũ Domini constanter sunt portaturi. Quanquam enim Dominus miraculorum gloria clareret, tamẽ non solũ ex illis honorẽ sibi ambiuit, sed & vbiq; se eũ vitare ostendit, neminẽ quantumuis magnũ peccatorẽ, aut quantumuis humilem & abiectum more Pharisæorũ fastidiens. Et quanquã vbiq; indignissimis afficeretur & contumeliis & iniuriis, nunquam tamen regessit conuitia, non reprecatus est

malè precantibus,non vltus est iniuria afficientes, quin potius pro persequentibus & orauit, & orare docuit. Quas virtutes sicut omnes imitari possunt, ita quicunq; à Christo didicerint sic vt imitentur, per eas placidissimam mentis requiem & tranquillitatem consequentur. Siquidem ex superbia & animi ferocia totus fere mortalium tumultus nascitur. Hinc enim scatet ambitio, studium pecuniæ, vindictæ libido, simultas, liuor, bella, seditiones, impietates in Deum, quibus rebus quid potest esse tumultuosius, aut turbulentius? Qui humilis est, non inquietatur honorum mundanorum cupiditate, non effertur in rebus prosperis, non commouetur contra Deum in aduersis. Qui mitis est, non pertubatur iniuriis sibi illatis, non cogitat de vindictæ illatione, nec contentionibus disceptat, sed pacem mentis quæ omnem sensum exuperat, in omnibus semper retinet, & vt in plurimum minus hominum vexationi patet. Vnde
Psal.36. Psalmista: Mansueti hæreditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis. Sicut ergo ex duobus illis vitiis maximè omnis tumultus & inquietudo mentis oritur, ita ex duabus his virtutibus, animarum quies potissimum paratur, ideóque à requiem animæ quærentibus singulariter hic exiguntur. Rectè etiam & ob id singulariter exiguntur quòd necessariæ maximè sint, vt quis constanter iugum Domini super se tollat. Nihil enim æquè constantem facit hominem in via Domini, ac humilitas animi & mansuetudo: quæ duæ virtutes vt inter se habent maximam cognationem & cohærentiam, ita in scripturis frequenter
Matth.4. coniunguntur, vt dictum est circa illud Matthæi: Beati mites. Bene autem notandū secundùm hunc sensum, quòd Dominus omnes ad se vocans, omnesque alloquens non dicit; discite à me mundum fabricare, aut miracula facere: aut discite à me quòd ieiunem, quòd pedes discurram, quòd prædicem, quòd nihil in hoc mundo possideam, &c. sed id à se disci vult, quod omnibus in manu est, & omnibus necessarium ad salutem, sine quo reliqua omnia prodesse non valent. Alter sensus horum verborum: discite à me quia mitis sum & humilis corde; est, vt coniunctio, quia, accipiatur causaliter, & intelligatur Dominus per mansuetudinem & humilitatem suam omnes prouocare ad suscipiendum iugum suum, & doctrinam suam, vt sit iste sensus: Ne vereamini qualescunque sitis venire ad me, nec molestum vobis sit tollere iugum meum super vos, & suscipere disciplinam à me. Nihil enim me est demissius, nihil æquè cuiuis magis expositum, nihil in me arrogantiæ aut morositatis, vt quisquam metuere possit, ne à me sit repellendus propter suam indignitatem, aut ne quicquam ei sim impositurus quod grauet magis, & oneret. Atque hunc esse veriorē huius loci sensum, ex eo videtur, quòd per illud: discite à me; velit explicare quod dixit, tollite iugum meum super vos. In suscipiendo autem iugum Christi, non solùm includitur vt humiles simus & mites, quāuis in his maior pars iugi Christi consistat, sed etiam vt sobrij simus & casti, & super omnia vt Deū præ omnibus, & omnes propter Deum amemus, ita vt si quid à se discendum esset singulariter explicare voluisset, dicendum potius fuerit; discite à me quòd charitatem ad omnes habeam. Nam hæc est vnicum illud mandatū, quod in nouissima cœna discessurus Dominus sui exēplo di-

A scipulis commendauit, & in quo Paulus dicit adimpleri legem Christi. Deinde cùm dicit: & inuenietis requiem animabus vestris; non loquitur de ea requie & tranquillitate mentis quæ consequitur directè & naturaliter humilitatem & mansuetudinem, sed de ea quæ partim in hac vita habetur in Deo ex fiducia remissionis peccatorum & benignitatis diuinæ: & quæ perfectè obtinetur in futura vita, quando liber erit homo ab omni malo. Opponitur enim requies ista de qua est sermo, illis oneribus quibus onerati sunt qui vocantur ad Christum. Hæc autem requies ex vniuersæ Euangelicæ legis obseruatione paratur, non sola humilitate & mansuetudine. Postremùm hic intellectus
B magis conuenit illi Ieremiæ loco, vnde ex parte videtur Dominus hæc desumpsisse. Sic enim habet Ieremias: State super vias, & videte, & interrogate de semitis antiquis quæ sit via bona, & ambulate in ea, & inuenietis refrigerium animabus vestris. Vbi pro refrigerium, Hebræi habent Margoah, quòd propriè significat requiem. Et Ecclesiast. 51. Sapiens per iugum Domini susceptum & disciplinam eius docet parari requiem animæ, dicens: Collum vestrum subiicite iugo, & suscipiat anima vestra disciplinam, in proximo enim est inuenire eam. Videte oculis vestris quia modicum laboraui, & inueni mihi multam requiem. De hoc iugo & Thren.3. Bonum est homini cùm portauerit iugum ab adolescentia sua. Notandùm autem,
C quod Dominus postquam dixisset: venite ad me onerati, & ego reficiam vos; docturus quomodo requiem sit oneratis præbiturus, non dicit, ponite onus vestrum in me ac crucem meam, quomodo hodie docent plerique onus conscientiæ deponi, & requiem conscientiæ parari sola fiducia Christi pro nobis in cruce satisfacientis: sed, tollite, inquit, iugum meum super vos, & sic inuenietis requiem. In iugo autem Christi primùm quidem includitur, vt captiuemus nostrum intellectum in obsequium fidei quæ parit fiduciam in Christum: sed deinde etiam includitur, vt captiuemus & voluntatem in obedientiam præceptorum eius. Notandum etiam quod dicit: requiem animabus ve-
D stris; siue quia sola mētis requies, vera est requies, siue quia sequentibus Christum non est requies corporis, cùm illis multa corporis mala obuentura prædixit, sed per quæ requies mentis non sit turbanda. Vnde Ioan.16. Hæc, inquit Dominus, locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum. Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue. Ostendit hac sentētia Dominus, quomodo dixerit requiem inuenturos eos qui iugum ipsius super se sumpserint. Alioqui enim dicere quis poterat, quomodo mihi onerato præcipis pro inuenienda requie iugum tuum tollere? Nam &
E illud etiam onerabit, & grauius fortè quàm onus quo iam pressus iaceo. Dicit ergo iugum suū suaue esse, & onus suum leue, ita vt non grauet suscipientes, sed sua suauitate & leuitate ipsis requiem mentis præbeat. Porrò sunt qui inter iugum Christi & onus eius sic distinguant, vt per iugum præcepta, per onus consilia doctrinæ Christi intelligant. Verùm commodius & simplicius est eādem doctrinam Euangelicam & iugi & oneris nomine significatam accipere. Iugum enim est, quatenus ea veluti vinculo quodam ligamur, vt secundùm ipsam viuere & incedere debeamus: onus verò

Ierem. 6.

est, quatenus ipsam ferendi siue implendi nobis imposita est necessitas. Quod autẽ dicitur iugum Domini suaue, quidam intelligunt ideo suaue dici, quòd palato mentis sit delectabile, eò quòd suaue propriè ad gustum pertineat. Et quidem sic suaue esse iugum Domini, sed his qui palato non sunt infecto & febricitanti, docet Psalmista dicẽs:
Psalm.18 Iudicia Domini vera, iustificata in semetipsa: Desiderabilia super aurum & lapidẽ pretiosum multùm, & dulciora super mel & fauum. Et rursum:
Psal.103. Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Sed sciendum hoc loco Græcis non esse nomen γλύκυς, quod est in prædictis locis, sed χρήστος, quæ dictio non significat dulcedinem illam ad gustum pertinentem, sed propriè significat commodum, placidum, benignum & humanum, qualem hominem vocamus & nos suauẽ aut dulcem, quomodo frequenter interpres Latinus vertit hanc dictionem, vt Psalm. 24. Dulcis & rectus Dominus. Hic enim pro dulcis est χρήστος. Et Psal. 30. Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine; pro dulcedinis est χρηστότητος. Et Psalm. 118. vbi nos legimus: Iudicia tua iucunda; Græcè est, κρίματά σου χρηστά. Itaque idem ibi dicitur à Psalmista, quod hic à Saluatore. Dicitur ergo hic iugum Domini suaue, quia commodum & humanum: vnde iam intelligere licet, quàm aptè Dominus & iugo & oneri sua addidit epitheta; dicens iugum non leue, sed suaue vel commodum: onus verò non suaue, sed leue. Solet enim iugum magis asperitate & incommoditate vexare animalia sub ipso incedentia, quàm grauitate, cùm sit iugũ non magni pỏderis. Onus verò grauitate solet esse molestum. Vnde difficultatem omnem volens adimere Saluator, ne quisquam deterreatur, dicit iugum suum non esse molestum asperitate, sed suaue & cõmodum esse: onus etiam non esse grauitate molestum, sed leue, & portatu facile. Dicit autem Dominus suum iugum suaue, & suum onus leue, ad distinctionem illorum onerum & iugorum de quibus suprà dictũ est, nempe oneris afflictionum & curarũ huius seculi, quod Ecclesiasticus iugum graue vocat impositum filiis Adæ, & vocari potest
Act.15. iugum mundi. Oneris quoque legis Mosaicę, quod Petrus dicit fuisse importabile. Oneris Pharisai-
Matt.23 carum traditionũ, quod Saluator testatus est fuisse importabile: oneris quoque diaboli aut peccati, de quo impij Sapien. 5. Lassati sumus in via iniquitatis, & perditionis, & ambulauimus vias difficiles. Postremùm oneris conscientiæ ex agnitis
Psal.37. peccatis, quo grauatum se conqueritur Psalmista. Iugum enim diaboli & peccati, quamuis prima specie blandum sit & carni suaue, tamen re vera molestum & asperum est, & graue, vt quod grauissimos sæpe labores & pericula hominem subire cogat, & conscientiæ molestissimos aculeos infigat, & tandem vsque ad inferni profundum hominẽ demergat sua grauitate: vnde hoc iugo suauius & leuius est iugum Domini, his potissimum qui spiritui non carni sunt addicti, vt dictũ est circa illud; Intrate per angustam portam. Verùm hic moueri solet quæstio, mota etiam à Hieronymo, quomodo lex Euangelica leuior sit lege veteri, quum illa sit hac perfectior, addens aliquid supra legem veterem, ita vt puniat etiam volũtatem, cùm hæc tantùm puniat effectum. In lege enim homicidium & adulterium, in Euangelio verò ira & concupiscentia etiam puniuntur. Deinde quî

A conuenit, vt infirmis Iudæis & adhuc paruulis iugum asperum & onus graue impositum sit à Deo, Christianis verò quibus virile competit robur, iugum suauius, & onus leuius? Ad has quæstiones quo certius respondeatur, videndum in quo consistat leuitas & cõmoditas Euangelicæ legis. Consistit ergo primò hæc in præceptorum paucitate, æquitate, commoditate, & vtilitate. Paucissima enim sunt Euangelicæ legis præcepta, vt quæ omnia duobus præceptis contineantur, fidei scilicet & dilectionis. Æquissima quoque, eò quòd rationi & spiritui maximè consentanea, vt quæ omnia penè ad naturalem pertineant legem omniũ menti insculptam. Commodissima quoque, eo quòd in
B nobis planè sita sit eorum adimpletio. Quid enim magis in nobis est situm, quàm credere & diligere? Postremùm sunt & vtilissima, cùm & in præsenti vita donent hominem pacatissima mentis quiete, & post hanc vitam ad æternam vitam perducant. Consistit præterea Euangelici iugi suauitas in clementia erga peccantes. Non enim mox morte affixit transgressores, sed patienter ad pa- tientiam expectat & inuitat remittens non septies tantùm, sed vsque septuagies septies. Secus verò fuisse de lege veteri, facile est intelligere ex comparatione, vt hoc interim omittatur, quòd quæcunque ferè Euangelica lex præcipit, eadem sicut in lege naturali, ita & in lege veteri pręcipiuntur,
C si quis eam non in cortice tantùm legat. Nam additiones legi veteri factæ à Christo pro magna parte explicationes potius legis fuerũt, vt dictum est suprà. Itaque nemo in veteri testamento Deo per legis obseruationem placere potuit, nisi eadem illa omnia penè pręstaret quę exigit Euangelium: quem tamẽ oportebat & multa alia quæ singulariter lex præcipit præstare, quæ & parum habebant vtilitatis, & multum incommoditatis, quę sita erat in lotionibus, sacrificiis, profectionibus, & id genus similibus rebus. Consistit tertiò Euangelij leuitas & suauitas, vel commoditas in abundantiore spiritus sancti distributione & participatione, quàm erat ante Christi aduẽtum. Hic enim
D spiritus per fidem cœlestium præmiorum, & charitatem Dei diffusam in cordibus fidelium, facit omnia quantumuis carni aspera & grauia, spiritui nostro leuia haberi & esse, ita vt hac ratione etiam, quoad consilia sua, Euangelium suaue sit & leue. Ex his patet responsio ad prædicta argumenta. Nam quod ad punitionẽ pertinet, lex vetus rectè intellecta etiam voluntatẽ puniuit & damnauit: & quod ad corticẽ legis pertinet, in hoc eius seueritas relucet, quòd sicut effectum tantùm puniuit, ita effectum tantùm præmio & laude affecit, cùm Euangelium sicut voluntatem damnat, ita & eandem coronat, si effectus propter impotentiam desit: & effectum malum non punit, si non adsit
E voluntas mala. De quo eleganter D. Hieronymus: In lege opera requiruntur, quæ qui fecerit, viuet in eis. In Euangelio volũtas quæritur, quæ etiamsi effectum non habuerit, tamen præmium non amittit. Euangelium ea præcipit quæ possumus, ne scilicet concupiscamus, hoc in arbitrio nostro est. Lex cùm voluntatem non puniat, punit effectum, ne adulterium facias. Finge in persecutione aliquam virginem prostitutam. Hęc apud Euangelium, quia voluntate non peccat, virgo suscipitur, in lege quasi corrupta repudiatur. Hæc ille. Quòd autem lex Euangelica leuior & facilior infirmo populo

Suauit. Euang. & leu.

Matt.

populo Iudaico in principio non fuerit tradita, fuit propter populi illius pro illo tempore incapacitatem & indispositionem, non admittentē Euangelicę legis perfectionem. Nec hinc sequitur hanc legem absolute esse grauiorem, quòd illi populo fuerit grauis & importabilis: sicut nec ob id dicenda est absolutè grauis & insuauis, quòd carni sit grauis & insuauis. De pondere enim rei iudicandum est non secundùm vires ægroti, sed hominis sani: & de suauitate non secundùm gustum febricitantis, sed sani, & palatum non infectum habentis. Et vt melius intelligatur quomodo rectè Euangelica lex leuis & suauis tradita sit perfectiori populo: Mosaica verò lex grauis & importabilis populo infirmiori, adhibeatur simile de vita virili, & vita puerili. Vita enim virilis in sese quidem leuior est & commodior, vtpote quæ libera sit, & virtutem sponte prosequens & amans, non tamen pueris conueniens, imo illis admodum grauis & fugienda: vita verò puerilis sub parentibus, tutoribus & pædagogis constituta, & à seruili parum diuersa, in sese quidem grauior est, & tamen pueris accommoda & necessaria. Hoc enim simili vtitur D. Paulus ad Galat. 4. Iniustè autem queruntur hodie quidam suaue & commodum iugum Christi nimis grauatum esse per confessionis necessitatem, quam ob id volunt nōn profectam ex diuino præcepto, sed humano, clamantes insuper constitutionum humanarum multitudine factum, vt grauius iam sit iugum Christianorum quàm olim fuerit Iudæorum, atque id confirmantes autoritate Augustini in epist. 2. ad inquisitiones Ianuarij quæ habetur inter epistolas numero cētesima decimanona, vbi dicit ipsam religionem, quam paucissimis & manifestissimis celebrationum sacramentis misericordia Dei liberam esse voluit, seruilibus operibus premi, vt tolerabilior sit conditio Iudæorum, qui etiam si tempus libertatis non agnouerint, legalibus tamen sarcinis, non humanis præsumptionibus subiiciuntur. Primùm enim,

Iniusta querela.

A quod ad confessionem pertinet, non magis hæc debet videri grauis & incōmoda, quàm alia multa legis Euangelicæ præcepta. Quanquam enim carni superbæ sit molesta & grauis, tamen spiritui leuis est & commodissima, vt quę rectę rationi maximè sit consona, & vtilitatem summam homini adferens, & inter alia quidem securitatem & alleuiationem mentis ab onere cōscientiæ mordentis. Quomodo enim incommoda cēsenda est huiusmodi confessio, qua non punitur qui confitetur quemadmodum in confessione ciuili, sed absoluitur, quaque de peccatorū remissione certior quis euadit. Non ergo grauiorem facit legē Euangelicam præ veteri, sed leuiorem, vt quæ ad hoc
B instituta est, quo ab onere illo conscientiæ molestissimo quis alleuietur certius & efficacius. Quod verò pertinet ad constitutiones humanas Euangelicis præceptis additas, nō est quod quis queratur iugum Christianorum aggrauatū. Præcepta enim Ecclesiastica Euangelicis præceptis superaddita, quæ vniuersaliter omnes concernunt, & paucissima sunt, & simul Christianorū vel saluti, vel congregationi summè vtilia, & in Euāgelica doctrina fundata. Vniuersa enim quæ omnes concernunt, in tribus ferè continentur, nempe in sabbathismo & solenni obseruatione certorū dierum festorum, in diuino cultu, in auditione scilicet sacrificij Missæ & verbi Dei. Secundò, in ieiunio quadragesimæ, & aliorum quorundam dierum, & abstinen-
C tia ab esu carnium in certis hebdomadæ diebus. Tertiò, in præscripto pœnitentiæ, & Eucharistiæ sumendæ semel in anno, nempe semel in Paschate. Augustinus autem in prædicta sententia non loquitur de præceptis & cōstitutionibus ab vniuersa Ecclesia receptis vel institutis, sed de variis cæremoniis, quæ pro locorum varietate apud diuersos variæ erant in diuino cultu, quarumque causæ vix aut omnino nunquam possunt inueniri, quas in eis instituendis homines sunt secuti. De talibus enim se loqui manifestè declarat & exponit.

MVLIERI PECCATRICI REMITTVNTVR peccata. Lucæ 7. CAPVT XLVIII.

Rogabat autem illum quidam de Pharisæis, vt manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisæi, discubuit. Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit quod Iesus accubuit in domo Pharisæi, attulit alabastrum vnguenti: & stans retrò secus pedes eius, lachrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & vnguento vngebat. Videns autem Pharisæus qui vocauerat eum, ait intra se dicens: Hic si esset propheta, sciret vtique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est. Et respondens Iesus dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magister, dic. Duo debitores erant cuidam fœneratori: vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis vnde redderent, donauit vtrisque. Quis ergo eum plus diligit? Et respondens Simon, dixit: Aestimo, quia is cui plus donauit. At ille dixit ei: Rectè iudicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit. Osculum mihi non dedisti, hæc autē, ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meū non vnxisti, hæc autē vnguento vnxit pedes meos. Propter quod dico tibi, Remittūtur ei peccata multa, quoniā dilexit multū. Cui autē minus dimittitur, minus diligit: Dixit autē ad illā, remittūtur tibi peccata. Et cœperūt qui simul discūbebant dicere intra se: Quis est hic qui etiā peccata dimittit? Dixit autē ad mulierē: Fides tua te saluā fecit, vade in pace.

ROGABAT AVTEM ILLVM QVIDAM DE PHARISÆIS, VT MANDVCARET CVM ILLO, &c.] Rectè à Luca hæc historia superiori sermoni Christi subiuncta est, quanquam fortè non ita statim post prędicta contigit, sicuti ab eo etiam narratur sine temporis & loci significatione. Hæc enim historia, iam reipsa ob oculos ponit, quòd Dominus verbis docuerat, videlicet Publicanos & peccatores in gratia Euangelica prælatos Pharisæis, ac illos in Christo Dei sapientiam approbasse, hos verò reprobasse. Hæc enim apud Lucam precesserant. Deinde & hac historia

ſtoria aſtruitur quod proximè præceſsit ex Matthæo, Chriſtum ſcilicet reficere & refocillare omnes oneratos venientes ad ipſum. Notandum autem imprimis circa hãc hiſtoriam, Dominum etſi à Phariſæo ſanctitatis opinione ſibi placente vocaretur, non tamen dedignatum adire eius conuiuium, tum vt quibuſuis ſui copiam faciens declararet ſuam erga quoſuis humanitatem, tum quòd nullam docendi occaſionem ſibi præterire vellet. Hinc enim ad quoſcunque à quibus vlla ſpes fructus erat, ire ſuſtinuit, cõuiuiaque minimè detrectauit, nunquam tamen apud aliquem conuiuans, niſi cum doctrinæ aliquo fructu, vt manifeſtè declarauerit ſe non voluptatis gratia acceſsiſſe, nec hoſpiti adulatum eſſe, ſed eius aliorumque ſalutem quæſiſſe: quemadmodũ hoc loco, cùm Phariſæus qui illum inuitauerat, & fortè alij quoq; Phariſæi qui ſimul aderant in conuiuio, fiducia propriç iuſtitiæ turgebãt, eos curare ſtuduit, tum exẽplo peccatricis, tum verbis ſuis, vt nihil ſibi ab illis quærens, ita nihil quoque ad eorũ morbos conniuens.

ET ECCE MVLIER QVÆ ERAT IN CIVITATE PECCATRIX, &c.] Græca non ſignificãt mulierem hanc fuiſſe peccatricem in ciuitate, ſed γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἁμαρτωλός, id eſt, mulier in illa ciuitate, quæ erat peccatrix. Additur enim articulus dictioni πόλει, ſignificans in ea ciuitate fuiſſe hanc mulierẽ, in qua Phariſæus Chriſtum vocauerat ad conuiuium. Porrò etiam apud veteres magna fuit quęſtio de hac peccatrice, num fuerit eadem cum ea muliere quam Matth. cap. 26. & Marcus cap. 14. & Ioan. cap. 12. vnxiſſe Dominum ſcribunt, imminente iam paſsionis eius tempore. Quidam enim, Græci maximè, inter quos Origenes homil. 35. & poſt eum Theophyl. putant fuiſſe tres diuerſas mulieres, quæ Dominum in Euangeliis vnxiſſe ſcribuntur, vnam ſcilicet peccatricem innominatam, de qua hic Lucas, quę diu ante paſsionis tempus Domini vnxerit pedes in Galilæa, in domo Simonis Phariſæi: alteram quoque mulierem innominatam, quę ſecundùm Matthæum & Marcum biduo ante paſsionem Domini vnxerit caput Domini in Bethania, in domo Simonis leproſi: tertiam, quæ dicta eſt Maria ſoror Marthæ, quæ ſecundùm Ioannẽ ante ſex dies Paſchę vnxerit Domini pedes etiam in Bethania, ſed in domo Marthæ. Chryſoſto. vero in Matthæum ſcribens, homil. 81. putat duas tantùm fuiſſe vnctrices mulieres, & eandem quidem eſſe de qua Lucas, Matthæus & Marcus, quòd hæc apud omnes ſit innominata, & in domo Simonis vnxiſſe omnes ſcribant: alteram verò eſſe de qua Ioannes, quæ dicta ſit Maria ſoror Marthæ & Lazari. Cõtrà verò D. Hieronymus, nihil addubitans quin eadem fuerit mulier quæ à Matthæo & Marco dicitur vnxiſſe Dominum, cùm ea quæ à Ioanne, vult tamen hanc de qua hic Lucas, eſſe ab illa diuerſam. Sic enim ſcribit ſuper Matth. cap. 26. Nemo putet eandẽ eſſe quæ ſuper caput effudit vnguentum, & quæ ſuper pedes. Illa enim & lachrymis lauat, & crine tergit, & manifeſtè meretrix appellatur. De hac autem nihil tale ſcriptum eſt. Nec enim poterat ſtatim capite Domini meretrix digna fieri. Ambroſius verò ſuper Lucam, nihil, vt videtur, etiam addubitans, quin vna ſit & eadem de qua Matthæus, Marcus, & Ioannes, dubitatiuè loquitur de iſta peccatrice. Nam propoſitis his ob quæ videntur Euangeliſtæ diſcordare in narratione, infert: Poteſt ergo non eadem eſſe, ne ſibi contrarium Euangeliſtæ dixiſſe videantur. Poteſt etiam quæſtio meriti & temporis diuerſitate diſſolui, vt adhuc illa peccatrix ſit, iam iſta perfectior. Etſi enim non perſonam mutat Eccleſia vel anima, tamen mutat profectum. Quæ ſecunda ſententia, videlicet quòd vna fuerit mulier, ſed quæ tamen diuerſis temporibus Dominum vnxerit, non eſt aliena à ſententia Hieronymi. Dicit enim: Nec enim poterat ſtatim capite Domini meretrix digna fieri; ſignificans ſatis ſe non omnino negare quin eadem eſſe poſsit, ſed quòd non eadem fuerit vnctio de qua Lucas, & de qua reliqui. Itaque hanc ſententiam ſequitur Diuus Auguſtinus, exiſtimans vnam eandemque eſſe mulierem quæ ab omnibus quatuor Euãgeliſtis ſcribitur Dominum vnxiſſe, ſed hanc bis Dominum vnxiſſe; quam ſententiam probat ex illo Ioannis: Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis ſuis. His enim verbis vult Auguſtinus Ioannem notare vnctionem illam cuius meminit Lucas, non autem eam quæ facta eſt in Bethania circa tempus paſsionis. Nam hæc tum necdum facta fuit, cùm ea contingerent quæ eo capite ſcribit, cùm præteritam aliquam vnctionem videatur Ioannes notare velle. Sequitur & hanc ſentẽtiam Diuus Gregorius, nihil dubitans quin peccatrix iſta fuerit Maria Magdalena ſoror Marthæ. Secuta eſt hanc ſententiam poſt Gregorium, imò & ante Gregorium, vniuerſa per orbem Eccleſia, in Eccleſiaſtico etiam officio Mariæ Magdalenæ tribuens ea quæ hic à Luca narrantur. Et tamen cùm quæſtio hæc olim dubia vſque ad Auguſtini tempora, poſtea multis ſeculis ſopita fuerit, creditúmque ſit in toto orbe maximè occidentali vnã fuiſſe mulierem, de cuius vnctione omnes ſcribunt Euangeliſtæ, hoc noſtro ſeculo dubitare rurſum quidam cœperunt, inter quos primi fuerunt Iodocus Clictoueus & Iacobus Faber, qui libellos ediderunt de tribus Magdalenis, quibus cõfutare ſtudent receptam ſententiam velut errorem ridiculum, confirmantes ſuam ſententiam veterum prædictorum ſententia, Origenis ſcilicet, Chryſoſtomi, Theophylacti, Ambroſij, & Hieronymi. Roffenſis verò editis aliquot contra eos libellis, validè conuincit eorum rationes, Eccleſiaſticam & communem ſententiam defendẽs, atque oſtendens illorum opinionem non longè ab hæreſis crimine abeſſe, eo quòd communem illam ſentẽtiam, omnium fidelium conſenſus, ſaltem tacitus, videatur approbaſſe, imo & Eccleſiam officio ſuo Eccleſiaſtico palam definiuiſſe, vt de quo aliquando licitè dubitatum eſt, iam amplius nõ debeat, nec poſſit in dubium reuocari. Præter autem hoc argumentum, quod deſumptum eſt ab Eccleſiæ approbatione & communi conſenſu fidelium, & argumentum inſuper Auguſtini, affert venerabilis ille Epiſcopus & alia argumenta, quibus communem hanc ſententiã comprobet. Et primùm illud idem valde probabiliter colligit ex verbis Domini, quibus apud Matthæum dicitur mulierem illam quæ ibi dicitur vnxiſſe Dominũ, fore celebrem in vniuerſo mundo, vbi prædicaretur Euangelium Chriſti. Vbicunque enim Euangelium Chriſti prædicatur iam, vna eſſe mulier prędicatur, quę bis vnxit, & peccatrtx aliquando fuerit: igitur cùm veracem oporteat eſſe Dominum, vna ſit neceſſe eſt. Deinde idem probat receptiſsimis hiſtoriis, & fama

Quæſtio de vnica Magdalena.

Ioan.

fama eorum apud quos Maria soror Marthæ vixisse creditur ab omnibus, Massilientium scilicet ac Prouincianorum, qui sic semper de ea crediderũt, insuper & antiqua monumenti eius inscriptione, quod ei Maximinus vnus ex 70. discipulis extruxisse creditur, in qua cuncta ei tribuuntur, quæ nunc Ecclesiá vni tribuit Magdalenæ. Nec mouere debet contraria Græcorum antiquorum opinio. Cùm enim Græci Orientales à Massilia longè satis dissiti essent, non ita potuerunt certiores fieri eorum quæ fama certa de ea referebat, & tamen etiam ex Origene constat semper apud Græcos etiam fuisse, qui vnam mulierem asseruerunt, de cuius vnctione meminerunt omnes Euangelistæ. Sciendum tamen quod ratio Augustini non est omnino efficax. Nam Ioan. cap. 11. dicens Mariam fuisse quæ vnxit Dominum vnguẽto, &c. videtur magis id dixisse de vnctione illa quam ipse postea scribit cap. 12. Ibi enim eisdem iam vtitur verbis, fuitq; illa tum facta, cùm ea scriberet Ioannes quæ habentur cap. 11. quamuis nondum facta fuerit, cùm ea fierent quæ ibi describit. Sic enim Matthæus cap. 10. dicit in catalogo Apostolorum de Iuda Iscariote, quod tradiderit Dominum, non quòd tradiderit illum cùm illa fierent quæ ibi scribit, sed quia tradiderat eum cùm illa Matthæus scriberet. Potest tamen ex eisdem verbis Ioannis, Augustini & communis sententia aliter probari. Nam cùm Ioannes ad specificationẽ personæ dicat; Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, &c. satis significauit solam Mariam Domini pedes vnguento vnxisse, & capillis capitis sui extersisse. Si enim alia etiã mulier id fecit, non satis hac nota personæ qualitas significatur. Itaque cum Origenis opinio non sit probabilis, vel ob id quòd verisimilius omnino sit eandem esse vnctionem de qua Matthæus & Marcus, cum ea de qua Ioannes, vt post probabitur, & Chrysostomi opinio eadem ratione sit improbabilis quatenus diuersam dicit vnctionem, de qua apud Matthæum, ab ea de qua apud Ioannem, quatenus verò eandem putat mulierẽ de qua Matthęus & de qua Lucas, cum cõmuni faciat sententia, Hieronymi verò & Ambrosij sententia à cõmuni sententia non abhorreat, Augustinus & Gregorius eam apertè asserant & confirment, eademque scripturis non aduersetur, sed magis consentiat, & communi consensu sit recepta, Ecclesiastico officio approbata, fama eorum qui à patribus suis vitam moresque cum corpore susceperunt sit celebrata, & tituli sepulchralis inscriptione corroborata, non est ab ea sententia temerè recedendum, aut contra eam contentiosè disputandum. Quam sententiam etiam illud approbat, quod ob id videri possit Lucam solum eius vnctionis quæ circa Domini passionem contigit, circa quam traditionis Iudæ occasio non potest intelligi, nullam fecisse mentionem, nimirum quòd eiusdẽ mulieris alteram vnctionẽ prius enarrasset, quomodo Matthæus & Marcus, quia meminerunt illius eiectionis vendentium è templo quæ circa passionem contigit, alteram prætermiserunt quæ facta est in principio prædicationis Christi, vt narrat Ioan. cap. 2. & similiter Ioannes, quia alteram narrauit, alteram prætermisit. A D. sanè Cypriano lib. de duplici mart. Maria Magdalenæ intelligitur fuisse peccatrix ista. Et similiter à D. Ambro. in præfatione missæ festi S. Mariæ Magdalenæ. Quod autem Lucas hanc mulierem non

A nominet loco isto, honestatis causa fecit, quemadmodum suprà Matthæum nõ vocauit proprio suo nomine, cùm de vitio eius fieret sermo. An autem Simon Pharisæus, in cuius domo à Luca narratur hæc vnctio, sit idem cum illo Simone qui dicitur leprosus, in cuius domo in Bethania Matthæus & Marcus scribunt suam vnctionem factam, nõ constat, sed nec multum refert. Augustinus enim magis vult non esse eundem Simonem, eo quòd hæc historia videatur non cõtigisse in Bethania, sed in Galilæa. Alij verò eundem volunt esse Simonem, ex personæ identitate, & familiaritate huius vnctricis mulieris, colligentes etiam fuisse eandem mulierem de qua Matthæus, & de qua Lucas. Nisi B enim fuisset huic peccatrici mulieri familiaritas aliqua cum hoc Simone, nequaquam, vt est verisimile, ausa fuisset intrare cõuiuij tempore domum eius. Dum autem hæc mulier, peccatrix vocatur, significari videntur peccata carnis, à quibus propriè infamari solent mulieres. Putatur tamen Magdalena non publica fuisse meretrix, sed primùm traditam viro in castello Magdalo, cum eo aliquamdiu vixisse, postea verò voluptatibus seductã marito aut derelicto, aut mortuo, captam fœdo & alieno amore, non publicè quidem se prostituentem, sed illicitis deditã amplexibus. Porrò obseruandæ hîc peccatricis huius virtutes, quas Euangelica narratio in exẽplum hic nobis proponit. Et primùm quidem in ipsa hoc admirandũ est, quòd C cùm reliqui omnes à Christo sanitatem corporalem requirerent, hæc sola in omnibus Euangeliis mentis sanitatem & peccatorum remissionem requisiuit, quam à nullo propheta quenquam requisisse scriptura commemorat, nec requisiuit verbis, sed solis lachrymis satis putabat Dominum cogniturum quod petebat. Quæ res declarat qualem fidem & existimationem de Domino hæc peccatrix habuerit. Proculdubio enim Christum esse credidit, qui ab Isaia dicitur ablaturus peccata multorum, & fortè verum etiam Deum esse credidit, qui sibi apud Isaiam propriam dicit peccatorum remissionem. Ego, inquit, sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me. Fortè Ioãnem auD dierat dicentẽ: Ecce qui tollit peccata mundi; aut ab ipso Domino audiuit illud quod proximè habitum est ex Matthæo: Venite ad me omnes onerati, & ego reficiam vos. Secundò, in hac muliere obseruanda est pœnitentia ipsius veracitas & perfectio, quæ in eo ostenditur, quod præ nimio remissionis peccatorum consequendæ desiderio nihil cunctata, & neminem verita, super conuiuantes ingressa sit, quòd præ summa verecũdia & humilitate retro stabat iuxta pedes Domini, quòd præ doloris magnitudine, & per detestationem peccatorũ largiter adeò fleuit, vt lachrymis etiam rigaret pedes Domini, quòd prę nimia erga Dominum charitate, & affectus pietate, capillis capitis E sui terserit eius pedes, eosque ex via puluerulentos osculata sit, atque vnguento pretioso, quo capita vngi solitum erat, vnxerit plusquam humano modo eum honorans, qui plusquam homo erat. Postremùm, quòd illis omnibus in obsequium Christi & pœnitentiæ suæ declarationem vsa sit, quibus prius abusa erat ad seruitiũ peccati & carnis. Hæc enim est viuæ pœnitentiæ vis, vt qui gratia diuina commouente, peccati aculeum sentiens, nullo humano pudore retrahatur, quin mox posita omni dilatione accedat eum, à quo sperat conscientiæ conso

Peccatricis virtutes.

Isaiæ 34.

Ioannis 1.

Matth. 11

conſolationem, & tamen apud hunc de peccato-
rum ſuorum fœditate erubeſcens, omnem humili-
tatem præ ſe ferat, lachrymis doloré teſtetur, piiſ-
ſimo affectu erga Deum commoueatur, à quo ex-
pectat peccatorum remiſsionem, denique iuxta
Apoſtoli præceptum, ſicut exhibuit membra ſua
ſeruire immunditiæ & iniquitati, ita eadem exhi-
beat ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationem. Circa li-
Alabaſtrum. teræ autem verba ſciendum, quòd alabaſtrum, di-
ctio Græca ſignificat vas vnguẽtarium, factum ex
alabaſtrite lapide marmorei generis, quẽ lapidem
etiam onychen vocari, & cauari ad vaſa vnguen-
taria, autor eſt Plinius lib.36. qui lapidem quidem
vocat alabaſtriten: ipſum verò vas ex lapide factũ,
alabaſtrum, qualia vaſcula ſeruãdis vnguentis ido-
nea eſſe ſcribit lib.13. cap.11. Dicitur autem alaba-
ſtrum, ab α priuatiua particula, & verbo λαβεῖν, ap-
prehendere, interpoſita per pleonaſmum litera ρ,
quòd ob lęuorem comprehendi non poſsit. Sic au-
tem dictum eſt alabaſtrum vnguenti, ſicut Hora-
tius dixit: Nardi paruus onyx; vt annotauit Eraſ-
mus in Matthęum. Quia autem dicitur, quod ſtans
cœpit lachrymis rigare, coniicere licet triclinium
more veterum in edito fuiſſe, ita vt ſtans attigerit
pedes Ieſu. Caietanus verò intelligit hac locutio-
ne ſignificari fletus magnitudinem, videlicet quod
in tãtum proruperit fletum, vt priuſquam ſeipſam
inclinaret, & cum adhuc ſtaret, cœperit lachrymis
rigare pedes eius, quos plenius rigauit proſtrata.
Notandum tamen Græcè non eſſe participiũ præ-
ſens, ſtans, ſed præteritum ςᾶσα, vt Græca ſic ver-
ti poſsint: cùm attuliſſet alabaſtrum vnguenti, &
ſtetiſſet iuxta pedes eius retro flens, cœpit rigare,
&c. Nam Græca habent etiam κλαιοῦσα, flens. Ita-
que non eſt neceſſe intelligere quod ſtando cœ-
perit rigare. Non eſt autem exiſtimandum tantam
fuiſſe lachrymarum copiam, vt potuerint pedes
Chriſti lauari veluti in ſitula, ſed tantas fuiſſe la-
chrymas, vt per eas pedes Domini ſint multum hu
mectati, vt maiores ſordes ablui potuerint. Vnde
dicitur, quòd rigauerit pedes Ieſu, non quòd laue-
rit. Porrò vnguenti precioſitas quo hæc mulier eſt
vſa, ex vaſis precioſitate colligi poteſt. Solet enim
vulgare & vile vnguentum reponi in vaſis viliori-
bus, precioſum in precioſis. Hinc ergo etiam col-
ligi ſatis poteſt non fuiſſe hanc mulierem ple-
beiam, vt aliqui putant.

VIDENS AVTEM PHARISÆVS QVI
VOCAVERAT EVM, AIT INTRA SE DI-
CENS: HIC SI ESSET, &c.] Quemadmodum
in muliere iſta peccatrice declaratur exemplum &
vis viuæ pœnitẽtiæ, ita in hoc Phariſæo cognoſce-
re licet ſupercilij Phariſaici arrogãtiam, qua Pha-
riſæi ſibi de iuſtitia placentes, peccatores faſtidie-
bant & contemnebant. Cùm enim hic Phariſæus
fauere debuiſſet mulieri tanto affectu ſe ingerenti,
tanta modeſtia ſe deiicięti, tot indiciis teſtanti vi-
tæ prioris pœnitudinem, cumque amare debuiſ-
ſet Domini mãſuetudinem nullum hominem à ſe
repellentis, prouocatur contrà ad vtriuſque ca-
lumniam & condemnationem, mulierem quidem
adhuc condemnans eſſe peccatricem, Ieſum verò
iudicans non eſſe prophetam qualis ab omnibus
habebatur, quòd videretur neſcire quæ & qualis
eſſet mulier quæ illum tangeret, nimirum quia ex
ſuo ingenio iudicans Dominũ, putabat illum non
admiſſurum mulieris huius contactum, ſi ſciuiſ-
ſet qualis fuiſſet. Exiſtimabant enim Phariſæi vi-
A rum iuſtũ contaminari colloquio & contactu pec
catoris. Vide autem iudicij huius multam iniqui-
tatem, prodeuntis ex falſa opinione mentem præ-
occupante. Quomodo enim contactus peccatoris
iuſtum contaminabit, cum omnis immunditia ſpi-
ritualis à voluntate ſola cõtrahatur? Quomodo au-
tem peccatrix hæc habenda erat, quæ tot oſtendit
pœnitentiæ non vulgaris ſigna? Et vt detur pecca-
toris contactum iuſtum contaminare, & hanc ad-
huc habendam peccatricem, quomodo huius con
tactus Ieſum contaminare potuiſſet, qui contactu
ſuo omnes immunditias & morbos depellere &
curare potuit? Quomodo ideo non videtur pro-
pheta, quia non videtur ſcire qualis eſſet mulier
B quæ tangit ipſum? An prophetæ eſt omnium ho-
minum ſcire mentem, & diſcernere poſſe omnes
bonos & malos? Non enim omnes prophetæ om-
nia occulta cognoſcunt, ſed quantum illis à Deo
conceditur. Quomodo autẽ ideo non videtur ſci-
re qualis ſit mulier, quia admittit cõtactum? Nam
contrà quia admittit mulieris huius portentoſam
& inauditam contingendi ſe rationem, nec tur-
batur nouitate rei & lachrymarũ profuſione, de-
clarat ſe ſcire quæ & qualis ſit, quidve petitum ve-
nerat. Non ergo quia peccatrix erat, aut ipſa non
accedere, aut à Domino repelli debuit: ſed contrà
quia peccatrix erat, ideo & Dominus non ſano-
rum, ſed ægrotorum medicus, contactum eius ad-
C mittendum iudicauit, & illa ſe ob id Ieſum con-
tingere debere putauit, vt eius contactu peccatrix
eſſe deſiſteret.

ET RESPONDENS IESVS DIXIT AD
ILLVM: SIMON, HABEO TIBI ALIQVID
DICERE.] Vide iam tertio loco mirabilem Do-
mini in reſpondendo prudentiam. Quia enim
Phariſæus in corde ſuo illum iudicauit non eſſe
prophetam, Dominus quo certiſsimo argumento
declararet ſe eſſe prophetam, reſpondit ad tacitam
illius cogitationem. Et quoniam iudicabat Phari-
ſæus non admittendam peccatricẽ ad contactum,
Dominus cõtrà oſtendit æquius à ſe illam admit-
ti, quàm paſſus eſt ſe à Phariſæo ad conuiuium ſu-
D ſcipi, cùm vterque illi eſſet debitor, vterque illius
miſericordia indigẽs, ſed hæc plura & maiora di-
lectionis ſigna exhiberet. Rurſum quoniam iudi-
cabat Phariſæus mulierem eſſe peccatricem, Do-
minus contrà oſtendit illam magis iuſtificatã Pha-
riſæo. Itaque & ſuam admiſsionem iuſtam eſſe o-
ſtendit, & mulierem ab iniquo iudicio liberat, &
Phariſaicæ ſuperbiæ medetur, indicãs illum quo-
que peccatorem eſſe, & venia indigere, & longè
in dilectione ſuperari à muliere quam præ ſe con-
temnebat. Reprehenſurus autem Dominus Pha-
riſæum qui ipſum inuitauerat, non mox in illum
inuehitur, ſed hoſpiti ſuo ciuiliter deferens, prius
dicendi poteſtatem poſtulans, paradigma deinde
E proponit, ſub quo re quæ gerebatur expreſſa, ipſe-
met Phariſæus ſententiam pronunciãs, & ſeipſum
condemnaret, & Ieſum ac mulierem abſolueret.
Qua in re exemplum ciuilitatis etiam viris Eccle-
ſiaſticis non negligendæ Dominus reliquit, ſi-
mulque docuit conducere nonnunquam, vt quis
alium reprehẽſurus ſub ſimilitudine aliqua ipſam
rem tegens extorqueat ab illo ſententiam, qua de-
inde ex proprio illum ore conuincat. Eſt autem
parabola aperta ſatis, niſi quòd nomen fœnerato-
ris hic magis accipi debet ſimpliciter pro mutua-
tore vel creditore, quemadmodum ſæpe in ſcri-
pturis

pturis verbum fœnerari. Græca enim dictio δανειστὴς vtrumq; significat, & eum qui mutuat ad vsuram, & qui sine vsura: sicut δανείζω verbum significat & ad vsuram, & sine vsura mutuare. Magis autem hic cōuenit nomen creditoris, quia de beneficio remissionis debiti agitur, quale non solent fœneratores suis debitoribus conferre. Deinde vbi nos habemus verbum præsentis temporis, diligit, Græcè est verbum futurum ἀγαπήσει, diliget, vt sit sensus: Ergo vter horum eum plus diliget? Nam, quis, hîc pro vter positum est. Porrò denarius genus nummi Romani est æquiualentis drachmæ Atticæ, secundùm Budæum: secundùm verò Robertum, paulò plus valentis, vt suo loco dicetur. In applicatione autem parabolæ, Dominus significat se esse similem illi creditori de quo parabola, qui veluti duos debitores habuit, Simonem scilicet & Mariam: quorum hæc plus dilexit Dominum, quòd maius debitum agnosceret, & sibi remitti postularet: ille verò minus, quòd minus debitum suum esse putaret. Dominus tamē parabolam, quatenus ad se spectat, humilitatis causa non apertè attingit, sed tantum indicat se vtriusque veluti creditorem esse: apertè autem & eleganter ostendit maiorem dilectionē peccatricis quàm Pharisæi, idque tribus pulcherrimis oppositionibus, quarum prima est: Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos: & capillis suis tersit. Vbi antithesis consistit in aqua, simplici scilicet & communi & lachrymis. Deinde vis est in eo quod non dicat, aqua pedes meos non abluisti, sed nec dedisti eam, vt per tuos vel meos pedes mei lauari possent: vis item in eo quod dicit: capillis suis tersit; re scilicet cuius ornatum maximè quærunt mulieres, & quàm minimè sustinent fœdari. Secunda antithesis est: Osculum mihi non dedisti, hæc autem ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos. Vbi antithesis consistit in osculatione pedum, & osculo propriè dicto, quod est oris basium, quòd apud Iudæos vulgare erat amicitiæ signum. Deinde oppositio quædam significatur in eo quod dicitur: non cessauit osculari; significat enim illum ne vnum quidem dedisse osculum ori, cùm hęc frequentia oscula pedibus infixerit. Quidam autem Latini codices habent deprauatè: hæc autē ex quo intrauit; cùm Græci codices habeant omnes εἰσῆλθον, & Latini codices antiquissimi scripti, & impressi emendatiores, intraui. Verùm scriptor aliquis offensus sensu, primam personam in tertiam mutauit. Nam videtur incommodum habere sensum, quod peccatrix non cessauerit osculari pedes Iesu, ex quo ipse intrauisset, cùm tempus aliquod medium fuerit inter ingressum Christi & peccatricis. Sed ideo videtur Dominus dixisse: ex quo intraui; vt significaret mulierem, post perceptum à se Domini introitum, mox sine omni dilatione accessisse ad oscula pedum, & introitum Domini in ædes Pharisæi extraneam mulierē honorasse suis osculis, quem Pharisæus suis osculis honorare debuisset. Tertia antithesis est: Oleo caput meum non vnxisti, &c. vbi oppositio duplex est, inter oleum scilicet simplex & vnguentum, quod non simplex est oleum, sed oleum odoriferum, & vt in plurimum diuersorum odorum commistione confectum. Et inter caput & pedes. Notandum & illud, quod ad contemplandam mulierem vocat Simonem, dicens: Vides hanc mulie-

A rem? quasi dicat: Non poteris hanc velut adhuc peccatricem auersari, & indignam meo contactu censere, si eam probè contemplatus fueris, imò te longè ab ea superari inuenies, si cōferas tua in me officia cū illius officiis. Vidésne lachrymis oppletam, sparsis capillis, prodigam vnguenti sui, prodigam osculorū, ac toto corporis habitu pœnitentis imaginē præ se ferentē? quomodo ergo vt peccatricem aspernaris? Vidésne quot indiciis suum in me amorē testetur, ac tuū amorē quātopere superet? quomodo ergo meo contactu indigna censes, qui te non indignum putas me hospitem habere?

PROPTER QVOD DICO TIBI, REMITTVNTVR EI PECCATA MVLTA,
B QVONIAM, &c.] Circa hanc Domini conclusionem duplex occurrit difficultas non parua. Primò enim applicatio parabolę videtur exigere conclusionem inuersam, hanc scilicet, quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum. Nam in parabola dictum est, maiorem dilectionem consequi debere in eo cui maius debitum remissum est. Hic verò in applicatione dicitur, remissionem magni debiti cōsequi dilectionis magnitudinem: rursumque in sequenti sententia quæ huic opponitur, significatur dilectio consequi remissionem. Nō enim dicitur: qui autē minus diligit, minus ei remittitur; sed cui minus dimittitur, minus diligit. Deinde quomodo ideo remittuntur ei peccata quia dilexit, cùm remissio peccatorū sit
C gratuita, nec possit obtineri humano merito? Quomodo item dicitur hæc per dilectionem consecuta peccatorum remissionem, cùm mox postea fidei tribuatur peccatorum remissio? dicitur enim: Fides tua te saluam fecit. Itaque & de veritate sententiæ est quæstio, & de conuenientia eius cum parabola. Est autem his temporibus de dilectione Dei, quomodo se habet ad iustificationem hominis, hoc est, remissionem peccatorum, duplex error natus: quorum alter manifestè refellitur per hanc sententiam, sed videtur iuuari per parabolam: alter contrà refellitur per parabolam, & probari videtur posse per hanc conclusionem. Nam Bucerus cum suis dicens iustificationem hominis
D non consistere in infusa aliqua homini iustitia, sed in sola imputatione meritorum Christi per fidem, asserit dilectionem sequi iustificationem tāquam effectū eius. Cui sententiæ patrocinari videtur parabola, repugnat autem hæc conclusio à Domino illata. Pighius verò in libro de controuersiis, contendit dilectionem Dei se habere ad iustificationem, tanquam dispositionem proximam, quā mox consequatur in homine iustificatio. quæ sententia videtur posse probari per hanc Domini cōclusionem, sed repugnat parabolæ qua Dominus vsus est. Non dissimilis sunt sententiæ hodie quidam doctores, asserentes charitatem, (quam ex Augusti no nihil aliud esse volunt quàm bonā voluntatem)
E præcedere remissionem peccatorum, quam non nisi per sacramenta conferri volunt. Secundùm quos nulla est difficultas in hac Domini sententia. Ecclesiastica verò doctrina communis habet, quòd iustificatio non sit motus diuersus ab infusione gratiæ diuinæ quæ est charitas, vel saltē non est sine charitate, ita vt charitas neque se habeat vt effectus consequens iustificationem, neque vt dispositio præcedens, sed sit iustificationis causa formalis, sic in ea se habens, quomodo caliditas in calefactione. Hoc ipso enim quis est iustifica-

Dilectio quomodo se habet ad iustificationem.

A tus, quo illi per fidē infusa est charitas Dei ex merito Christi. Quod ergo attinet ad veritatem huius conclusionis, dupliciter respōderi solet. Nam quidam intelligunt hic Dominum loqui de plenā & perfecta peccatorum remissione, qua scilicet peccata remissa quoad culpam, remittuntur etiam quoad pœnam omnem. Remissionem autem pœnæ meretur dilectio magna. Alij verò intelligunt etiam hanc sententiam de remissione culpæ, & hanc tribui dilectioni tanquam causæ, non quia meritoria sit, aut disponens ad remissionem, sed quia perficit eam tanquā causa formalis, vt sic dictum sit: remittuntur ei peccata quoniam dilexit; quomodo diceremus: aqua desiit esse frigida, quia facta est calida. B Itaque secundùm priorem intelligentiam, sermo est de dilectione quæ consequitur iustificationem: secundùm posteriorem, sermo est de dilectione quæ infunditur in ipsa iustificatione. Quòd verò attinet ad huius conclusionis congruentiam cum parabolæ exigentia, doctè respondet Caietanus, potuisse quidem Dominum etiam inferre; quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum. Nam vtrumque verum est, & quòd remissio peccatorū multorum sit causa multæ dilectionis, & quòd magna dilectio sit causa remissionis multorum peccatorum: sed dilectio tanquam causa perficiens remissionē, remissio verò tanquam causa disponens, & prouocans dilectionem. C Prouocamur enim ad amandum eum quem consideramus benignitate sua nobis remittere debita nostra. Quoniam ergo in materia remissionis hæc duo sese conuertibiliter cōsequuntur, vtrumque inferri potuit, imò vtrumque Dominus intulit. Nam in priori sententia dilectionem causam facit remissionis: in secunda verò: cui autem minus remittitur; remissionem facit causam dilectionis. Et quanquam parabola videbatur exigere vt inferretur: quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum, maluit tamen Dominus inuersam facere conclusionem, vt ostenderet similitudinem de remissione debitarum pecuniarum nō per omnia coincidere cum remissione peccatorum. D Remissionem enim debitarum pecuniarū amor non perficit, sed eam tantùm consequitur ex nostra voluntate. Remissio vero peccati non perficitur sine dilectione, & dilectionem ipsam auget & prouocat. Itaque ad hoc solum adhibita est à Saluatore parabola illa de duobus debitoribus, vt ostenderet etiam in remissione peccati, esse maiorem dilectionem, vbi est maioris debiti remissio: minorem verò, vbi est minoris debiti remissio: non autem ad hoc vt significaret dilectionem vtrobique eodem sese modo habere. Sciendum autem, quòd si secundùm priorem intelligentiam sit hîc sermo de remissione pœnæ, optimè conuenit verbum præsentis temporis, remittuntur: si verò de remis- E sione culpæ intelligatur, verbum, remittuntur, pro præterito accipi debet, remissa sunt, quomodo & Græca habent. Nam ἀφέωνται, est præteriti temporis, de quo dictum circa caput Concordiæ 32. Et præstat de vtraque remissione complexim accipere, vt dilectioni hic ideo tribuatur remissio, tanquā causæ, quia ad eam concurrit & tanquam causa perficiens, & tanquam meritoria. Tollit enim inimicitiam inter Deum & homines, tollit & pœnæ reatum ex iustitia debitum pro commissis peccatis. Sic 1. Petri 4. Charitas operit multitudinem peccatorū. Et Prou. 10. Vniuersa delicta operit charitas. Sunt autem, qui quo tollant difficultates quæ sunt circa veritatem & illationem huius sententiæ, aliquid putant subintelligendum in hac sententia, hoc modo: Remittuntur ei peccata multa, vnde factum est quoniam, pro quòd, dilexit multum. Alij sic: Remittuntur ei peccata multa, quod hinc constat, quia dilexit multum. Sed hæ interpretationes nimis sunt violentæ, vnde prædicta expositio scripturis etiam aliis conueniens, potius sequenda est. Potest autem explicatio parabolæ ad propositum Saluatoris fieri hoc modo: Quemadmodū Simon tuo iudicio duorum debitorum ille meritò magis dilecturus est creditorem, cui maius debitum remissum est: ita in peccatrice hac & te vsuuenit. Hæc enim mulier, quoniam multum se debere existimauit, maiorem gratiam à me expectauit, & ob id etiam multum me dilexit, quemadmodum indiciis multis declarauit. Tu verò, qui minus te debere existimasti, gratia minore te putasti indigere, & ob id minus etiam diligis. Propter quod dico tibi, huic quidem remittuntur multa peccata, eo quòd multum dilexerit: tibi verò, quia parum diligis, parum etiam remittitur. Hac explicatione & ostenditur quomodo parabola proposito deseruiat, & dispellitur obscuritas quæ est in illatione Domini. Cùm enim inferendum fuisset, plus debentem plus diligere, & plus diligenti plus remitti: & contrà, parum debere se agnoscentem, ac paruam remissionem requirentem parum diligere, & parum diligenti parum remitti, Dominus vel Euangelista breuitati studens multa omisit, & in priori quidem parte conclusionis tantùm dicit, plus diligenti plus remitti, tacens vnde plus dilexerit: in secūda verò parte tantùm dicit, vnde parua dilectio illa in Simone sit nata, nimirum quia parum remitti sibi postulauit, tacens illam dilectionis tenuitatem causam esse remissionis exiguæ. Ex illa autem explicatione patet quomodo intelligenda sit illa sententia: Cui autem minus dimittitur, minus diligit; circa quam variæ alioqui oriūtur quæstiones nempe quomodo veritas illius sententiæ constet cum eo quòd Ioannes Baptista multum Deum dilexerit, cùm tamen parum sit ei remissum, vt qui parum peccauerit; & aliæ similes quæstiones aliquot. Non enim Dominus hic voluit generalem proferre sententiam, sed Simonem aliosque ei similes notare voluit, quòd quia parum sibi remittendum putarent, parum etiam diligerent eum à quo vel per quem remissionem expectabat. Notaturus autem Dominus Simonem, in tertia loquitur persona, ciuilitatis causa hospiti suo deferens, nec acerbius inuehens in eum quem videbat non omnino malum. Itaque sensus est: Tu qui parum tibi remittendum putas, ob id parum etiam diligis: & quia parum diligis, parum etiam remittitur tibi. Quod si autem placet sententiam hanc accipere veluti vniuersalem, oportet intelligere vt in plurimum sic fieri, vt qui pauca admisit peccata, & minori indulgentia opus habet, minus etiā diligat, segniùsque ad Deum conuertatur, & conuersus frigidius Deo seruiat. Aut secundùm Caietanum intelligendum, eum cui minus dimittitur, minus etiam diligere, quantum attinet ad beneficium remissionis, quamuis ex alia causa possit magis diligere. Et tamen nonnunquam, imò frequenter fit, vt generosus animus plus diligat propter exiguam veniam, quàm alius ob magnam. Proinde prima loci huius explicatio

Accommodatio conclusionis.

explicatio & minus habet difficultatis, & magis A conuenit proposito Domini. Porrò occasione parabolæ Domini potest hic moueri quæstio tractata à D. Thoma in secunda secundæ quæst. 106. art. 2. Vtrùm ad amandum Deum & gratias agendum ei plus teneatur innocens, an pœnitẽs. Cuius quæstionis solutio patet ex his quæ scribit D. August. lib. 2. Confes. cap. 7. Gratiæ tuæ, inquit, deputo & misericordiæ tuæ, quòd peccata mea tanquam glaciem soluisti, gratiæ tuæ deputo & quæcunq; non feci mala. Quid enim non facere potui, qui etiam gratuitum facinus amaui? Et omnia mihi dimissa esse fateor, & quæ mea sponte feci mala, & quæ te duce non feci. Quis est hominum, qui suam cogitans infirmitatem, audet viribus suis tribuere castitatem atque innocentiam suam, vt minus amet te, quasi minus ei necessaria fuerit misericordia tua, qua donas peccata conuersis ad te? Qui enim vocatus à te, secutus est vocem tuam & vitauit ea quæ me de meipso recordantem & fatentem legit, non me derideat ab eo medico ægrum sanari, à quo sibi præstitum est vt non ægrotaret, vel potius vt minus ægrotaret. Et ideo te tantũdem, imo verò amplius diligat, quia per quem me videt tantis peccatorum meorum languoribus exui, per eum se videt tantis peccatorum languoribus non implicari. Hæc ille.

DIXIT AVTEM AD ILLAM: REMITTVNTVR TIBI PECCATA. ET COEPERVNT QVI SIMVL ACCVMBEBANT, &c.] C Tempus erat vt Dominus postquam admonuerat & correxerat Pharisęum, iam consolaretur mulierem. Dixit ergo ad illam: Remittuntur vel remissa sunt tibi peccata. Absolutè dicit, peccata, nec iam addit, multa, significare volens omnia ei simul remitti peccata. Non enim alia condonat Deus, alia reseruat, sed semel condonat omnia, nihil prioris vitæ imputans ex animo pœnitenti. Nam quod prius dixit: remittuntur ei peccata multa; non ideo dixit, multa, quasi non omnia, sed quòd omnia quæ ei remittebantur, essent multa. Cùm autem ita verba sua Dominus hic rursum, quemadmodum cùm remitteret peccata paralytici, temperaret, vt apertè non significarent ipsum sibi potestatem D remittendi peccata vendicare, tamen rursum Pharisæi qui simul cum Domino accumbebant, calumniari cœperunt Dominum, & tacitis apud se cogitationibus obmurmurare, dicentes: Quis est hic, qui tantam sibi sumit autoritatem vt etiam peccata remittat, quod nemo prophetarum sibi vendicauit, cùm sit soli Deo proprium, qui solus potest mundum facere de immundo conceptum semine? Posset tamen cum Caietano accipi istud dictum non calumniosè, sed admiratiuè, à discipulis potissimum, qui fortè in conuiuio aderant, vt sit sensus: Oportet hunc esse magnum aliquem, qui non solùm tollit morbos corporis, sed etiam peccata morbos animi. Sed probabilius est calum E niosam fuisse hanc cogitationem. Virtus autem & põdus autoritatis Christi in eo relucet, quòd Pharisæi isti, sicut & suprà Simon Pharisæus, etsi facta Christi condemnarent, tamen intra se condemnant, nihil audentes contrà eum apertè dicere, quanquam sermo Græcus, ἐν ἑαυτοῖς, anceps sit. Accipi enim potest, intra sese, vt cogitarint: aut inter sese, vt collocuti sint. Sed frequenter Euangelistæ illud, ἐν ἑαυτοῖς, vsurpant pro intra se, vt cùm dicitur: Quo cognito Iesus spiritu suo quia sic cogita-

A rent intra se; est, ἐν ἑαυτοῖς. Cùm autem Dominus horũ cognosceret cogitationes, & mulier adhuc *Marci 1.* hæreret in vestigiis Christi, expectans quid ab eo facere præciperetur; rursus Dominus illam alloquitur, magis eius animũ confirmans, & pro mœsta lætam remittens domum. Fides, inquit, tua te saluã fecit. Vade in pace. Quibus verbis inuidiam illorum contra se minuere voluit, dum non se, sed fidem illius salutis causam facit: & simul docere, quæ sit fidei vis, vt sic ad fidem & alij inuitarentur. Et quidem frequenter curationem morborum corporaliũ fidei Dominus tribuit, hîc verò etiam sanitatem animæ, eidem fidei tribuit, eisdem hic vsus verbis quibus prius ad curatam à se mulie- B rem à profluuio sanguinis, significans scilicet ad vtramque curationem fidem similiter concurrere. Fides autem quæ dicitur saluam fecisse hanc mulierem, est, qua credidit Iesum esse Christum, & eum qui possit tollere peccata, simul cum fiducia consequendæ remissionis ab eo. Ergo cùm huiusmodi fides etiam spem in se includat, & suprà Dominus remissa dixerit peccata propter dilectionẽ, docemur hic remissionem peccatorũ nõ fieri, nisi concurrant fides, spes, & charitas, hoc est, non fit nisi per fidem quæ per dilectionem operatur, qualis fortè fides non erat necessaria in assequenda sanitate corporali. Cùm autem prius dilectioni Dominus remissionem tribuerit, quòd sic propositum exigeret propter assumptam parabolam: hic C iam eam tribuit fidei, propterea quod hæc omnis salutis sit origo, vtpote ex qua spes & charitas procedũt. Item ideo hic tribuitur fidei, quod hæc opponatur infidelitati eorum qui intra se cogitabant: Quis est hic qui etiam peccata dimittit? Quod autem dicitur: Vade in pace; quem habeat sensum dictum est in cap. 34. Est enim Hebraismus, hunc habens sensum: Vade iam animo consistens tranquillo, quæ ob peccata tua fuisti multum solicita, & multo dolore sauciata. Theophylactus autem, quia Græca habent, πορεύου εἰς εἰρήνην, hoc est ad verbum, Vade in pacem, vel ad pacem; intelligit hic post remissionem peccatorum, præcipi operationem boni & iustitiæ per pacem significatæ se- D cundùm eum, vt sit sensus: Vade in pacem vel iustitiam, hoc est, fac ea quæ ad pacẽ Dei te ducunt, & quæ te Deo concilient. Verùm Gręcis nonnunquam εἰς pro ἐν ponitur, vt Marci 2. καὶ ἠκούσθη ὅτι εἰς οἶκον ἐστὶ, & auditum est quod in domo esset. Sic & suprà; Pharisæi spreuerunt cõsilium Dei in semetipsis, Græcè est, εἰς ἑαυτοὺς pro ἐν ἑαυτοῖς. Porrò quod ad moralem pertinet doctrinam, obseruãdum hic *Moralis expositio.* primò, in hac historia proponi nobis in exemplum duo genera hominum, Christo obsequium dilectionis exhibentium, videlicet quòd quidam, quoniam minus agnoscunt se peccasse, aut quia etiam minus peccauerunt, minorem etiam dilectionem opere declarant: alij verò, vbi grauia & E manifesta sua peccata agnouerint, eaque sibi remissa esse confidunt, feruentioris charitatis argumenta ædunt, superãtes mox eos qui priores Christum receperunt. Secundò obseruandum, in hoc conuiuio personas tres fuisse, inter quas admirandum quoddam iudicium velut in foro quodam peractum est. Fuit enim Pharisęus sese iustificans, & peccatricem mulierẽ condemnans. Fuit & mulier peccatrix, nihil aliud quàm ream se esse omnibus modis agnoscens. Fuit & Christus, qui inter has duas personas iudicem agens, hanc qui-

dem penitus absoluit, illum verò præ hac cōdem- A nat, longè alia declarans esse diuina iudicia, quàm erant Pharisaica. In qua Christi māsuetudine docentur omnes, & potissimum Episcopi ac pastores Euangelici, quanta cū mansuetudine debeant suscipere ex animo pœnitentes, eosque fouere ac consolari. In condemnato autem Pharisæo docentur hi qui sibi minus conscij sunt peccatorum, non aspernari peccatores, cùm meminisse debeant & se quoque Dei gratia opus habere, & facilè futurum vt illi Dei gratia conuersi, ipsorum vincant dilectionem & tarditatem. In peccatrice verò docentur quotquot sibi malè conscij sunt etiam de quantumuis multis & magnis criminibus, qua ratione possint peccatorum suorum remissionem & B conscientiæ tranquillitatem consequi, nimirum si ad Christum veniant, idque posito omni humano pudore & dilatione, sed tamen verecundantes de admissis peccatis, lachrymis ac gemitibus doloré testantes, ac piis officiis dilectionem in Christum declarātes, si cùm prius contra pedes Domini steterunt, iam incipiant stare retro secus pedes Domini, parati scilicet vestigia eius insequi, si indignos se iudicātes qui caput Christi osculētur, hoc est, qui diuinitatis eius mysteriis fiant participes, pedes eius osculentur, hoc est, incarnationem eius pro nobis factam admirentur, atque eius contemplatione sese reficiant: si denique vnguento bonorum operum Christum vnguant: quod tum singulariter fit, cùm pauperibus Christi nomine benefit, qui sibi factum deputat, quicquid vni ex mini- C

mis eius fit. Quod verò ad allegoriam attinet, in duobus his qui Christo obsequium impenderunt, duo populi significati rectè secūdùm Ambrosium & Gregorium intelliguntur, Iudaicus scilicet & Gentilis, idque eo magis, quòd parabola illa de duobus debitoribus Dominus hic vsus est. Iudaicus enim populus inuitauerat ad se Christū, multis seculis clamitans: Veni Domine, noli tardare. Verùm vbi venit, nec ipsi receperunt eum, sicuti oportuit, freti persuasione falsa sanctimoniæ ex obseruatione legis concepta, & aliis salutem oblatā amplecti volentibus obstrepuerūt. Dum enim conantur suam statuere iustitiam, iustitię Dei non sunt subiecti. At verò gentium populus, ad quem nō venerat Iesus, quum esset præter idololatriam omni vitiorum generi deditus, nec vllam haberet fiduciam ex suis operibus, sed sibi penitus displiceret, vbi cognouit de Iesu, velut irrupit ad eum, idque in domo Pharisæi, hoc est in domo legis & prophetarum, & fidei simplicitate ac charitatis ardore consecutus est peccatorū suorum remissionem, ac Dei donum, quòd Iudæi vel spreuerunt, vel frigidè amplexi sunt, studiis ardentissimis exosculatus est. Vide latius in Ambrosio & Gregorio. D. Bernardus doctè & piè explicat quid mysticè significetur triplici vnguento quod in Euangelio tribuitur Magdalenæ, nempe quo hîc vnxit pedes, & quod postea fudit super caput recumbentis, & quòd postremò præparauit toti corpori Christi iam sepulto, quod sibi impendi ab ea noluit. Vide sermonem eius in festo beatæ Mariæ Magdalenæ.

†c Quidā autem ex eis.
▷b dicebant
†c. Ipse autem.
o. vt vidit
✱b &
▷b. dicebat
‖b. Et si regnū in se diuidatur, nō potest regnū illud stare. Et si domus super semetipsā dispartiatur, nō potest domus illa stare.
†b o dispartitus.
✱ &
▷c. Si autem
‖c. o. dæmonia
†c o. Porrò si
▷c o. dæmonia, profectò
‖b. Nemo potest vasa fortis ingressus domū diripere.
†b. alliget
†c o. colligit
▷c o. dispergit
‖a omne peccatum & blasphemia remittitur hominibus C. 12. 85.
‖b. non habebit remißionē in æternū C. 6. 43.

CVRATO DÆMONIACO CÆCO ET MVTO CONFVTANtur Pharisæi. Matth. 12. Marci 3. Lucæ 11.

CAPVT XLIX.

E[b]T veniunt ad domum, & conuenit iterum turba, ita vt non possent neque panem manducare. [a]Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus & mutus. [c]Et erat eÿciens dæmonium, & illud erat mutum. Et cùm eiecisset dæmonium, locutus est mutus, [a]& curauit eum, ita vt loqueretur & videret, [c]& admiratæ sunt, [a]& stupebant omnes [f]turbæ, [a]& dicebant: Nunquid hic est filius Dauid? [b]Et cùm audissent sui, exierunt tenere eum. dicebant enim: Quoniam in furorem versus est. [f]✱Pharisæi autem [a]audientes [b]& Scribæ qui ab Hierosolymis descenderant [l] ▷ dixerunt: [b]Quoniam Beelzebub habet, & quia [f]in Beelzebub principe dæmoniorum eÿcit dæmonia. [a]Hic non eÿcit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. †[f]Iesus autem sciens cogitationes eorū, ✱[b]conuocatis eis, in parabolis ▷ [l]dixit eis: [b]Quomodo potest satanas satanam eÿcere? ‖ [l]Omne regnum diuisum contra se desolabitur: & [c]omnis ciuitas vel domus diuisa contra se, non stabit: [sed] [c]domus supra domum cadet. [b]Et si satanas consurrexerit in semetipsum, [a]& si satanas satanam eÿcit, aduersus se †[e]diuisus est. [c]Si autem & satanas in seipsum diuisus est, [f]quomodo [a]ergo [f]stabit regnum eius, [c]quia dicitis in Beelzebub me eÿcere dæmonia? ✱[b]Non poterit stare, sed finem habet. ▷ [f]Et si ego in Beelzebub eÿcio ‖ dæmones, filÿ vestri in quo eÿciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. †Si autem ego in [a]spiritu [&] [c]digito [f]Dei eÿcio ▷ dæmones, igitur peruenit in vos regnum Dei. ‖ [e]Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere nisi prius † alligauerit fortem, & tunc domum eius diripiet? [c]Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ poßidet. Si autem fortior illo superueniens, vicerit eum: vniuersa arma eius auferet in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. [f]Qui non est mecum, contra me est: & qui non † congregat mecum, ▷ spargit. [a]Ideo [b]amen [e]dico vobis, [b]quoniam ‖ [e]omnia dimittentur filÿs hominum peccata & blasphemiæ [b]quibus blasphemauerint: [a]spiritus autem blasphemia non remittetur. ‖ Et quicunque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei: [e]qui autem [a]dixerit contra Spiritum sanctum [&] [b]blasphemauerit in Spiritum sanctum, ‖ [c]non remittetur ei] neque in hoc seculo, neque in futuro, [b]sed reus erit æterni delicti, quoniam dicebant: Spiritum immundum habet. ‖ [a]Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum: siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui cùm sitis mali? ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent

dent rationem de eo in diem iudicij. Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.
*[e]Et alij tentantes signum de cœlo quærebant ab eo. [a] Tunc responderunt ei quidam de Scribis & Pharisæis, dicentes: Magister, volumus à te signum videre. [c] Turbis autem concurrentibus, * [a] respondens* * a. Qui
† [f]cæpit dicere' [a]illis: [f]Generatio [c]hæc generatio nequam est, [a]mala & adultera: [f]signum quærit, & si- † a. ait
gnum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. [c]Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis: ita erit & fi- A.16.64 B.8.64.
lius hominis generationi isti. [a]Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic
erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. [f]Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum ▷ c.o. hac
generatione ▷ ista' & condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ, & ecce plus ‖ c.o Iona
quàm ‖ Ionas' hîc. Regina Austri surget in iudicio cum † viris generationis huius' & condemnabunt ▷ il- † a. generatiõe ista
los', quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis, & ecce plus quàm Salomon hîc. ‖ [c]Nemo lu- ▷ a. eam
cernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio: sed supra candelabrum, vt qui ingrediuntur, A.5.39.
lumen videant. ‖ Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lu- B.4.51. C.8.51.
cidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen quod in te A.6.42
est, tenebræ sint. Si ergo corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum
totum,] & sicut lucerna fulgoris illuminabit te. [f]Cùm [a]autem [f]immundus spiritus exierit ab homine, am-
bulat per loca † arida', quærens requiem, & ▷ non inuenit. Tunc dicit': Reuertar in domum meam vnde † c.o. inaquosa
exiui. Et ‖ veniens', inuenit eam [a]vacantem, [f]scopis mundatam [a]& ornatam. [f]Tunc vadit, & assumit se- ▷ c. non inueniens, dicit
ptem alios spiritus secum nequiores se, & † intrantes habitant ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora ‖ c.o. cùm venerit
prioribus. [a]Sic erit & generationi huic pessimæ. † c.o. ingressi.

A ET[b] VENIVNT AD DOMVM, ET CONVENIT ITERVM TVRBA, VT NON POSSENT, &c.] Imprimis hic rursum constituendus est ordo aliquot capitũ sequentium. Itaque non licebat præcedentibus subiungere quæ vel apud Matthæum, vel apud Lucam post superiora sequuntur. Nam apud Matthęum quidem in principio cap. 12. narratur de reprehensione Pharisæorum, propterea quòd discipuli in sabbatho vellerent spicas: & rursum de altera eorundem, quòd in sabbatho Dominus sanasset manum aridam. Verùm hæc duo contigisse ante habitum sermonem illum prolixum, qui dicitur sermo in monte, supra ex Marco & Luca probatum est. Apud Lucam verò in capit. 8. sequenti sequitur, B quomodo Christus circuierit ciuitates & castella, & quomodo congregata ad ipsum turba multa, proposuerit parabolam seminantis. At hanc parabolam ex Marco, & apertius ex Matthæo videtur proposuisse Dominus post curatum illum dæmoniacum, de quo Matth. 12. & disputationem quæ illius miraculi occasione habita est à Domino contra Pharisæos. Nam post hæc omnia quæ habentur in Matthæo, vsque ad finem cap. 12. sequitur in principio cap. 13. In illo die exiens Iesus de domo sedebat secus mare. Et subiicitur parabola seminantis cum aliis multis. Quem eundem ordinem seruauit & Marcus. Ex quo Marco satis constat oportere, antequam alia quædam hic subiiciantur, C hoc loco inserere totam illam narrationem Matthæi, quæ est à medio cap. 12. vbi incipit commemorare miraculum curati dæmoniaci, vsque ad finem cap. 13. vt tunc deinceps subiungatur missio duodecim Apostolorũ, quam describit Matthæus cap. 10. Nam Marcus post descriptam electionem duodecim Apostolorum in monte factam, subiungit Christum venisse iterum in domum cum suis, & confutasse Pharisæos, calumniantes per virtutem dæmonis ipsum pellere dæmones: ac deinde eundem narrationis ordinem cum Matthæo prosequitur, donec eò perueniat, vt dicat Dominum postquam circuisset castella, misisse Apostolos binos & binos, nisi quod interponit curationẽ dæmoniaci in regione Gerasenorum, & mulieris Æmorrhoissæ, & resuscitationem filiæ archisynagogi, quæ omnia ante sermonem in monte, & electionem duodecim Apostolorum contigisse prius ostensum est. Et alioqui etiam certum est totam illam narrationem Matthæi à medio cap. 12. vsque ad finem 13. ponendã ante missionem Apostolorum. Nam post reditum Apostolorũ statim ea contigisse quæ Matthæus narrat cap. 14. euidentissimum est ex Marco & Luca, vt non possit cap. 14. Matthæi sic coniungi cum capite 13. vt nihil in medio sit inserendum ex Matthæo. Hoc autem miraculum curationis dæmoniaci, & disputatio hinc nata, scripta sunt à Luca cap. 11. etiam post missionem 70. discipulorum, sed sic, vt nullum significet ordinem vel tempus. Dicit enim: Et erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum. Non dicit autem; & post hæc erat, &c. Quare Lucæ narratio nihil obstat huic nostro contextui. Nec putandum aliud esse miraculum de quo Lucas, & de quo Matthæus, quanquam ille dæmonium mutum tantùm dicat, hic verò mutum & cæcum. Nam quæ sequuntur dicta à Pharisæis & à Christo, manifestè satis ostendunt vnum & idem esse miraculum. Vnde dæmoniacus iste, quem mutum dicit fuisse Lucas, diuersus est ab illo cuius meminit Matthæus cap. 9. in cap. Concordiæ 35. vt & ibi dictum est. Hic enim dæmoniacus, non tantùm mutus, sed & cæcus fuit. Chrysostomus verò etiam surdum fuisse intellligit. Nam dictio κωφὸς, quę hoc loco est apud Matthęum & Lucam, Græcis & surdum significat & mutum. Sed pro muto debere hic accipi, patet satis manifestè ex eo quod dicitur: Et cùm eiecisset dæmonium locutus est mutus. Quibus verbis etiam significatur, quod cæcitas & sermonis impedimentum non fuerit in hoc homine aut naturaliter, aut ex alio simili defectu, sed tantùm ex præsentia dæmonis, qui illi & oculorum vsum & linguæ sustulit, atque ob id dæmonium illud Lucas mutum vocat, quòd scilicet in homine illo non loqueretur & hominem illum mutum fecisset. Tria ergo simul in hoc homine perpetrata sunt miracula. Nam possessus à dæmone liberatur, cæcus videt & mutus loquitur. Non enim ex parte tantùm Dominus curat, vt expulso dæmone, relinqueret ea impedimenta quæ oculis & linguæ dæmon attulerat, sed ex-

pulso prius dæmone simul etiam & impedimenta sustulit. Quo & ostensum est quomodo specialiter Dominus electos suos à dæmonis potestate liberet, qui quandiu ab illo possidentur, nec vident, nec audiunt, nec loquuntur quæ recta sunt, nimirum quòd expulso prius dæmone, & lumen fidei aspicere eos facit, in laudes Dei tacentia prius ora laxat. Porrò obseruanda est triplex hominum diuersitas ab Euangelistis significata, quorum vna pars Dominum propter suam doctrinam & miracula est admirata, reliquæ verò duæ in Domino sunt scandalizatæ. Vulgus enim & turbæ quæ Iesum prius familiariter non nouerant, nec scripturarum scientia aut opinione sanctitatis sibi placebant, admirabantur Dominum, & filium Dauid, hoc est, Mesiam esse facilè crediderunt. Cognati verò Christi (eos enim significat Marcus cùm dicit: & cùm audissent sui; vbi pro, sui, Græcè est οἱ παρ' αὐτοῦ, id est, qui ex illius erant familia aut cognatione) ob familiaritatem quam cum ipso habuerant, nihil magnificum de ipso sentire valentes, quod experti essent ipsum prius communem vixisse vitam, & à reliquis nihil differentem, cùm audirent quæ de ipso nuntiabantur insolita esse, & supra modum humanarum virium, furore quodam & dæmone agi dixerunt, atque hinc fieri vt noua atque inaudita doceat & faciat. Itaque quoniam erant cognati, iuxta leges humanas putabant esse sui officij, vt mentis impotem, & à spiritu quopiam arreptum cohiberent, metuentes fortè etiam ne rebus per Iesum nouatis, tota simul cognatio perderetur & profligaretur, cùm meritò hi Christum primùm suscipere debuissent, vt qui eius innocentiam à puero cognouissent, & eius gloria magnificè erant illustrandi & cohonestandi. Pharisæi similiter & Scribæ, quorum illi sibi placebant sanctitatis opinione, hi scripturarum intelligentia, & ipsi quoque, cùm primi debuissent agnouisse, vt cuius vita & doctrina omnis sanctitatis erat exemplum, & cui scripturæ testimonium perhibebant, contra Dominum inuidia sunt commoti, adeò vt non verentur miraculum illud quod vulgus admirabatur, asscribere potestati dæmonis, grauius certè peccantes, quàm cognati. Siquidem illi vulgari potius crassitudine peccabant, quàm impietate, quòd scilicet nihil præclari de Iesu ob familiaritatem sentire possent. Hi verò inuidia & odio excæcati dolebant suam gloriam Christi gloria obscurari. Et illi quidem non tam in miraculis offensi videntur, quàm in nouitate doctrinæ quæ multos post se trahebat. Solent enim furiosi & amentes noua & insolita loqui quæ nunquam dicerunt, & nouitate illa rudem plebem ad se trahere. Pharisæi verò & scribæ miracula apertissima calumniabantur, & quoniam negare non potuerunt quin humanis viribus maiora essent quæ Dominus fecit expellendo dæmones, nec tamen voluerunt diuinæ virtuti asscribere, dæmoniacæ virtuti attribuunt, asserentes eum potentem & insignem aliquem dæmonem habere, in quo, hoc est, per cuius virtutem eiiciat dæmones. His docemur duo maximè obstitisse, quo minus Christus ab omnibus agnosceretur, nempe quorundam cum Iesu familiaritatem in præcedentibus annis, & superbiam quorundam sibi placentium in sanctitate & scripturarum intelligentia, ac suam glo-

A riam apud homines quærentium: quæ duo etiam omni tempore semper obstiterunt & obstant, quo minus egregius aliquis veritatis prędicator à quibusdam recipiatur, & in pretio sit. Docemur item in Christo, non debere eos qui Christum sequentes virtutis & perfectionis viam amplectuntur, ob hominum calumnias discedere à via semel arrepta. Nam & eos ferè duplices calumniæ consequuntur, similes duabus his calumniis quas hic Christo legimus irrogatas. Quidam enim eos velut insanos reputant, alij verò, qui peiores sunt, eos calliditate quadam diabolica, nempe hypocrisi, vti clamitant. Qui enim contemptis rebus omnibus terrenis, atque ipsa tota vita cœlestem

B philosophiam toto pectore amplectuntur, insani videntur iis, quibus nihil sapit nisi terrenum, & caducum. Qui patrimonium infundit in vsus pauperum, insanit ei, qui vitæ præsidium in diuitiis collocauit. Qui ob Euangelium volens semet in exilium paupertatem, cruciatus, ac mortem immittit spe fœlicitatis æternæ, furit ei, qui post hanc vitam non credit esse vitam fœliciorem piis. Qui spernit principum ac populi honores, vt gloriam assequatur apud Deum, insanit his qui verè insaniunt, largitionibus, fraudibus, per fas nefasque regnum ac dignitates mox eripiendas ambientes. Rursum alij, qui huiusmodi opera negare non possunt in speciem esse bona, calumniari ea student, veluti sinistra intentione & hypo-

C crisi diabolica fiant; dum nolunt illos videri & haberi se meliores. Porrò Marcus Scribas, qui Christum calumniabantur in principe dæmoniorum eiicere dæmonia, dicit ab Hierosolymis descendisse, siue significare volens hos præcipuos fuisse Scribarum, quos ob insigniorem legis cognitionem oportuisset magis ex factis Iesu intellexisse illum esse Christum, ac sic horum impietatem exaggerans siue significans illos ob id è Ierusalem descendisse in Galilæam, vt populum quem audierant bene affici Iesu, & in magna multitudine illum sequi, ab eo auerterent. De Beelzebub autem, qui hic à Scribis vocatur princeps dæmoniorum, quidam absurdam habent senten-

D tiam. Existimant enim nomen hoc quoad primam eius partem, nempe Beel, deriuatum à Belo patre Nini regis Assyriorum, à cuius imagine facta à filio creditur probabiliter orta idololatria, ac ea occasione factum putant, vt omnia idola ab illo Belo nomen sortirentur, quamuis pro diuersarum regionum varietate nomen illud ex parte sit mutatum, ita vt Babylonij dicerent Bel, alij Beel, alij Baal. Sciendum enim quòd nomen hoc quod tam variè profertur, vnum sit, & purè Hebraicum, quod pro diuersitate punctorum nunc Beel, nunc Baal, quæ vera est lectio, legitur, & significat propriè maritum vel dominum, ideoque dij gentium hoc nomine appellati sunt,

E quòd domini essent illarum gentium à quibus colebantur. Pro distinctione autem diuersorum idolorum quæ colebantur ab aliis & aliis gentibus, huic nomini varia apponuntur, ita vt dicatur Baalphegor vel Beelphegor, Deus scilicet Moabitarum, qui tamen in Numeris etiam absolutè dicitur Baal. Sic Baalberith nomen idoli, Iudicum 9. Sic & Beelzebub, Deus erat Accaronitarum, vt patet ex primo Reg. capite quarto, interpretaturque hoc nomen, idolum muscæ. Nam zebub muscam significat. Itaque, vt inquit Hieronymus,

Iudæi

Iudæi principem dæmoniorũ ex ſpurciſsimi idoli appellabant vocabulo, qui rectè muſca dicitur, *Eccle.10.* quia exterminat ſuauitatem olei. Nomen autem Baal abſolutè poſitum in ſcripturis, nonnunquam ſignificat ſingulariter Deum Tyriorum & Sidoniorum, vt cùm in 3.& 4.lib.Regum fit mentio de Baal, quem colebat Achab in gratiam vxoris ſuæ Iezabel, quæ fuit filia regis Sidoniorum. Nam, teſte Ioſepho, Baal erat Deus Tyriorum. Quod autem Lucas dicit:Et alij tentantes ſignum de cœla quærebant ab eo;per præoccupationem dictum eſt ab eo.Ex Matthæo enim conſtat,quando à Domino ſignum tale quæſierint.

[f]IESVS AVTEM SCIENS COGITATIONES EORVM, [b]CONVOCATIS EIS, B IN PARABOLIS DIXIT.] Quamuis Phariſæi & Scribæ de Domino non ſolùm malè cogitarent, ſed etiam apud populũ calumniarentur,& dicerent in principe dæmoniorũ eum eiicere dæmonia,dicitur tamen Dominus ſcire cogitationes eorum, & ipſis cogitationibus reſpondere, quia quod huiuſmodi dicebant non aliundè ſciuit, quàm quia ſciuit eorum cogitationes:deinde quia perpendit quo animo hæc dicerent, nimirum vt populum auerterent ab ipſo.Proinde quandoquidem calumnia hæc non in ſuam tantùm perſonam recidebat, ſed & blaſphemia erat in Deum, & ad populi ſubuerſionem vergebat,non potuit Dominus eam ſilentio præterire,ſed validis & variis ra- C tionibus calumniæ huius abſurditatem oſtendere voluit.Vtitur autem quatuor potiſsimum rationibus,quæ omnes penè à communibus & popularibus exemplis ſunt deſumptæ. His enim apud populum veritas erat manifeſtius aperienda. Prima ergo ratio deſumpta eſt ab experta frequenter & ab omnibus cognita inſtabilitate regni,vel domus diſsidiis & ſeditionibus diuiſæ,habetq; hunc ſenſum:Experientia ipſa paſsim docet,omne regnum, quamuis bene munitum ac firmum fuerit, mox collabi & deſolari, ſi factionibus inteſtinis diuiſum fuerit. Et quid de regno loquor? Adeò nihil eſt ſtabile vbi regnat ſeditio, vt nec ciuitas, nec priuata quidem domus diu conſiſtere poſsit,ſi mu D tuis odiis inter ſe diſsideant inhabitantes.Diſcordia enim & priuatum & publicum regnum mox deſtruitur.Si ergo,quemadmodum vos calumniamini,ſatanas ſatanam eiicit,conſequitur dæmones inter ſeſe ſeditionibus diuiſos eſſe: quod ſi verum eſt, iam ſatanas ipſe ea aget quæ ad proprij regni deſolationem faciunt, cùm tamen ipſe callidiſsimè & ſtudioſiſsimè regnum ſuum confirmare adlaboret, cùm omnibus ſuis in hoc vnum conſpirans vt hominibus dominetur, eosq; ſibi ſubiectos detineat.Ex hac explicatione patet quomodo intelligi debeat illud quod pro incõuenienti Dominus infert; quomodo ergo ſtabit regnum eius? Quoniam enim illud non videtur inconueniens, E eo quòd Chriſtus venerit ad deſtruẽdum regnum diaboli, hinc videtur in illa ratione aliquid eſſe difficultatis,intelliguntq; quidam ideo inferri tan quam inconueniens;non ſtabit regnum eius;quòd regnum diaboli debeat perſtare ex parte vſque ad conſummationem ſeculi.Nam hunc ſenſum indicat Hieronymus.Alij intelligunt nõ de regno quo diabolus hominibus dominatur, ſed quo dominatur ſubiectis ſibi dæmonibus.Alij rurſum intelligunt Dominũ non velle inferre hic aliquid tanquam inconueniens,ſed ex falſa Phariſæorum ca-

A lumnia, inferre id quod verum erat, nempe regnum diaboli mox caſurum. Sic enim intelligit Eraſmus in Paraph. & D.Auguſtinus ſermo.11. de verbis Domini. Sed ſimplicius fuerit cum Theophylacto ſuper Lucam intelligere,quemadmodum prius eſt indicatum, vt Dominus pro inconuenienti intelligatur inferre, ſatanã ipſum ſuum regnũ deſtruere velle, quod omnibus modis ſtudet ſtabilire.Verùm contra hanc rationẽ obiici poſſet, ſatanam eiicere ſatanã, non ob diſcordiam aliquã quæ inter eos eſſet, ſed magis ob mutuã concordiam,vt hac ratione homines in errore aliquo vel pertraherent, vel detinerent; quomodo ſcribitur Apollinarius Magus varia feciſſe miracula, & inter ea etiã dæmones eieciſſe. Ad quod primò dici poteſt,hac ſola ratione Dominũ non putaſſe ſe calumniæ Phariſæorũ ita reſpondiſſe, vt nihil contrà obiici poſſet:vnde & alias ſubiungit rationes, quibus diluitur quod contra primam rationẽ obiici poſſet. Oſtendit enim in ſequentibus ſe nihil habere cõmune cum ſatana, imò planè ab illo diſſidere, vt non poſsit dici inter ipſum & dæmones quos expulit,eſſe aliquam colluſionem. Secundò dicẽdum, Dominum etiam hac ratione ſatisfeciſſe calumniæ Phariſęorum.Illi enim dixerũt Dominum non virtute cuiuſlibet dæmonis, ſed principis dæmoniorum eiicere dæmonia, quo ſignificabant contrarietatem quandam inter dæmones, & quòd ſuperior inferiorem etiam inuitum expelleret. Si autem dæmones aliquando cedunt dæmonibus ex colluſione aliqua, non iã poteſtati cedũt inuiti, nec tã expelluntur quàm ſponte exeunt, & ideo exeunt,vt eos quos poſſederãt,& alios etiam plures firmius poſsideant, in errore aliquo firmiter detentos. Porrò quod hoc loco legimus apud Lucam;& domus ſupra domum cadet; Græcè eſt, οἶκος ἐπὶ οἶκον πίπτει. Præpoſitio autem ἐπὶ, ponitur & in præcedenti ſententia:Omne regnum in ſeipſum diuiſum deſolabitur;vbi ea præpoſitio manifeſtè ponitur pro contra, ſicut & apud Marcum, cùm legimus: Si regnum in ſe diuidatur,non poteſt regnum illud ſtare. Et ſi domus ſuper ſemetipſam diſpartiatur; in vtraque ſententia, pro, in, & ſuper,eſt ἐπὶ, pro cõtra.Vnde ſicut apud Marcum, ſuper,apud nos pro contra accipiendum eſt:ita & apud Lucam, vt illorum verborum;Domus ſupra domum cadet;ſit ille ſenſus,qui ex Marco colligitur apertè:Domus ſi ſit contra ſeipſam,cadet.

[f]ET SI EGO IN BEELZEBVB EIICIO DÆMONES, FILII VESTRI IN QVO EIICIVNT?] Hæc ſecunda eſt ratio qua iam manifeſtius Phariſæos refellit, dum oſtendit vnũ idemq; opus in ſe calumniari eos quod in aliis laudarent, & diuinæ virtuti aſſcriberent, ſatis iam etiam ſignificans vnde calumnia hæc proficiſcebatur,nimirum quòd non ex ignorantia veritatis,ſed ex ſola malignitate & inuidia.Per filios Iudæorum dæmonia etiam eiicientes,quidam intelligunt Apoſtolos ex Iudæorum ſtirpe progenitos, quos intelligunt non ſimilem paſſos calumniã ob dæmonum eiectionem,qualem pertulit Dominus, quibus bene competit quod ſequitur: Ideo & ipſi iudices veſtri erunt. Sedebunt enim ſuper ſedes duodecim,iudicantes duodecim tribus Iſrael.Re- *Matt.19.* ctius autem per iſtos filios intelliguntur exorciſtæ gentis Iudaicæ, qui & ante Chriſtum fuerunt apud Iudæos, ex inſtitutione Salomonis, quales fuerunt illi, de quibus Act. 19. ſeptem filij cuiuſ-

dam Sceuæ principis sacerdotum. De Salomone A enim sic scribit Iosephus antiq. lib. 8. cap. 2. Præstitit autem ei Deus vt etiam contra dæmones artem ad vtilitatem hominum & eorum curas edisceret, & incantationes instituit, quibus ægritudines soleant mitigari. Modos etiam coniurationum, quibus obstricti dæmones, ne denuò redeant, effugantur, inuenit: & hæc cura hactenus apud nos multum præualere dinoscitur. Et subiungit exemplum à se visum. Vidi etenim, inquit, quendam Eleazarum de gente nostra, præsente Vespasiano, & eius filiis & tribunis, alioq; simul exercitu, curantem eos qui à dæmonibus vexabantur. Modus autem medicinæ fuit huiusmodi: Intulit naribus eius qui à dæmonio vexa- B batur annulum, habentem subter signaculum radicem à Salomone monstratam, deinde dæmonium per nares odorantis abstraxit, & repentè cecidit homo. Postea coniurauit eum, iuramentum obiiciens Salomonis, ne ad eum denuò remearet, id est, cantica quæ ille composuit edicens super eum. Volens autem satisfacere atque probare præsentibus Eleazarus, hanc se habere virtutem, ponebat ante eos aut calicem aqua plenum, aut peluim, & dæmonio imperabat, vt egressus ab homine hæc euerteret, & videntibus præberet indicium quòd hominem reliquisset. Hæc ille. De huiusmodi ergo exorcistis (qui quantum distabant à modo eiiciendi quem Christus cum suis obseruabat, facilè patet ex prædictis) in- C telligendus videtur hic locus, tum quia cùm hæc diceret Christus, nondum missi fuerunt Apostoli ad prædicandum, vt satis patet ex constitutione ordinis superius facta: tum quia etiam similem calumniam passuros Apostolos suos Christus pronunciat, dicens: Si patremfamilias Beelzebub vo-
Matt. 10. cauerunt, quanto magis domesticos eius? Hi autem excorcistæ dicuntur fore iudices Iudæorum, quia per eos condemnabuntur, & declarabuntur, iusto Dei iudicio condemnandi, vt qui in Christo noluerint commendare, quod in ipsis commendauerunt. Est ergo sensus: Quomodo me per virtutem dæmonis dicitis eiicere dæmones, cùm D idem opus in filiis vestris agnoscatis esse opus diuinæ virtutis? Manifestum certè hinc est vos non condemnare personam propter operis iniquitatem, sed odio personæ, ipsum opus quod in aliis laudatis. Proinde non necesse est meo iudicio condemnemini. Ipsimet enim filij vestri vos condemnabunt, dum declarabunt vestro de se iudicio quàm iniqua, maligna, & inexcusabilis sit vestra in me calumnia. Postquam autem Dominus prima ratione probauit se non in satana eiicere dæmonia, secunda verò ratione amplius etiam probauit, videlicet quòd per spiritum Dei eiiceret, per quem omnes confitebantur exorcistas Iudaicos eiicere, iam ex secunda hac ratione obi- E ter infert & aliam conclusionem, contrariam ei conclusioni quam statuere volebant Pharisæi. Siquidem hi asserentes ex virtute dæmonis Dominum eiicere dæmonia, volebant eum regnum dæmonis velle statuere & confirmare. Contrà ergo Dominus ex eo quod probatum est ipsum eiicere in spiritu Dei, infert, per se regnum diaboli destrui, & regnum Dei adferri, significans non solùm nullam esse dignam causam odij contra se, sed potius se omnibus modis ab ipsis amplectendum esse, & promissum regnum Mesiæ, quod illi agnoscere noluerunt, iam aduenisse. Porrò pro eo quod habet Matthæus, in spiritu Dei, qui opponitur principi dæmoniorum, hoc est, spiritui malo, Lucas habet in digito Dei; quæ locutio videri potest deriuata ab eo quod Magi Ægyptij, cùm non possent arte sua magica imitari Moysen & Aaron, educentes cyniphes, dixerunt: Digitus Dei est hoc. Sicuti autem in scripturis secundùm simpliciorem sensum per manum & brachium Dei, significatur Dei potestas & virtus: secundùm sensum autem secretiorem & altiorem, ipse Dei filius, eiusdem cum patre naturæ: ita similiter dicendum est de digito Dei, quòd secundùm primum & simplicem intellectum significatur Dei potestas, hoc enim significare voluerunt Magi, dum dixerunt: Digitus Dei est hoc. Secundùm mysticum tamen sensum per digitum Dei significatur spiritus sanctus, qui hac appellatione designatur etiam eiusdem esse naturę, substantiæ & potentię cũ Deo, & à patre simul & filio procedere. Itaq; secundùm mysticam acceptionem digiti Dei, idem est in spiritu Dei, & in digito Dei: secundùm simplicẽ autem acceptionem, etsi non idem sit omnino spiritus Dei & digitus Dei: tamen coincidunt, in spiritu Dei eiicere, & in digito Dei eiicere. Vnde rursum significatur spiritum Dei eandem habere cum Deo potentiam. Cæterùm Dominus hac locutione vtens, videri potest insinuasse Scribarũ malitiam, vt qui digitum Dei agnoscere noluerunt, quem agnouerunt magi Ægyptiaci. Regnum autem Dei Hieronymus indicat accipi posse vel pro ipso Christo, quomodo & Chrysostomus accipit, vel pro ipsa scriptura sacra & doctrina Euangelica, de qua dicitur: Auferetur à vobis regnum, & dabitur genti facienti fructus eius. Rectius tamẽ accipitur in ea significatione quã propriam habet & in scripturis frequentem, pro eo scilicet regno quod Ioannes & Christus prædicauerunt venisse, dicẽtes: Appropinquauit regnum cœlorum. Verùm quæri potest quomodo Christus ex eo inferat venisse iã inter Iudæos regnum Dei, cùm & ante Christum exorcistæ Iudæorum eiecissent dæmonia in spiritu & digito Dei. Ad quod dicendum, Dominum ex eo velle inferre aduentum regni Dei, quod passim tam multos eiiceret dęmones. Eo enim demonstrabatur diaboli regnum iam noua & insolita ratione destrui, ac proinde contrà, Dei regnum nouo iam modo incipere apud homines. Deinde corporalis & sensibilis illa dæmonum eiectio ad hoc fiebat, vt per eam omnes intelligerent ipsum esse eum qui ex animis hominum venerat eiecturus dæmones, per incredulitatem & peccatum dominantes mentibus hominum, ac ob id infert regnum Dei venisse, non solùm ob sensibilem illam dæmonum eiectionem, sed multò magis ob spiritualem, quam illa sensibilis adumbrabat.

[e] AVT QVOMODO POTEST QVISQVAM INTRARE IN DOMVM FORTIS, ET VASA, &c.] Tertia hæc est ratio, posita ab omnibus tribus Euangelistis, qua non solùm probatur id quod præcipuè erat probandum, videlicet satanam non eiicere satanam, sed etiam peruenisse iam in Iudæos regnũ Dei, quod proximè pręcedit. vnde bene Matthęus cõtinuando subiicit: Aut quomodo, &c. pro eo quod est; Alioqui nisi sic sit quemadmodum dixi, quomodo potest, &c. Potest autem hæc ratio paraphrasticè sic explicari: Eiicere me in spiritu Dei dæmonia, & peruenis

peruenisse in vos, sublato dæmoniorum regno, Dei regnum, vel ex his cognoscere possetis, quæ experientia ipsa docet solere accidere inter duos duces sibi contrarios, vtrosque potentes, vtrosque feroces, & quibus omnis fiducia in armis sita est. Quamdiu enim potens aliquis armatus contra hostes suos custodit aulam suam, in tranquillo & in tuto sunt omnia quæ possidet in aula sua. Quòd si autem alius fortior illo superueniens diripere voluerit quæ illius sunt, id nequaquam poterit, nisi prius fortem illum alligauerit & vicerit. Tunc enim ingressus in domum, à qua prohibebatur alterius forti custodia, & arma illius auferet in quibus confidebat, & spolia ab eo direpta distribuet militibus suis. Itaque cùm simili modo videatis me ingressum in regnum diaboli, & arma eius auferre in quibus hactenus confisus est, potētiam scilicet & vim ipsius ac vitia, quibus contra omnes homines fortior fuit hactenus, quàm vt à quoquam superari posset, & spolia eius diripere, homines scilicet, quos ille ceu spolia à Deo subrepta possedit, certum argumentum est me tanquam fortiorem illo quantumuis alioqui potente, iam illum alligasse & superasse. Vnde rursum constat me in spiritu Dei, qui solus fortior est principe dæmoniorum, eiicere dæmonia, & regnum Dei iam in vobis cæptum, noua ratione constituit, fracto regno diaboli. In hac autem parabola primùm obseruandum, Dominum comparare satanam forti principi, qui aulam spoliis plenam custodit longo tempore in pace, se verò comparare principi fortiori. Maior est enim (inquit Ioannes) qui est in vobis, quàm qui est in mundo. Nam vsque ad Domini in hunc mundum aduentum, nemo fuit sanctorum qui fortem illum principem superare posset, ac humanum genus (quod ille velut spolium quoddam vi & tyrannide vsurpatum possidebat) eripere posset è manibus eius. Secundò obseruandum, Dominum in hac parabola significare se eripere spolia diaboli, quod tamen non solùm nec potissimum dicit ob eiectionem dæmonum è corporibus obsessorum, sed multò magis quia doctrina sua multorum animos illius tyrannidi eximebat, ad fidem & virtutem eos instituens, cuius spiritualis liberationis specimen quoddam fuit corporalis dæmonum eiectio. Iam ingressus in regnum diaboli, quamuis communiter intelligatur ingressus Christi in hunc mundum, rectius intelligetur manifestatio Christi per prædicationem & miracula. Tunc enim veluti ingressus est in regnum diaboli ad diripiendum & spoliandum, tuncque primùm illum cœpit alligare, & potestatem illius comprimere. Quod autem iam tum Dominus significat se diabolum alligasse, & arma illius abstulisse, intelligendum est iam ex parte illud factum, & tunc cœptum fieri, quod postea per crucem & Apostolorum prędicationem perfectius fecit. Porrò distributio spoliorum diaboli, quæ significatur facta à Christo, dum dicitur ¿& spolia eius distribuet; vel intelligenda est facta patri, cui Christus spolia illa obtulit & assignauit: vel intelligenda est facta Angelis bonis aut Apostolis, eorumque successoribus, quibus oues suas Dominus custodiendas commisit, quanquam non oporteat omnia quæ in parabolis dicuntur, applicare rebus ad quas assumuntur, sed satis est potiores & principaliores partes applicare. Potest etiam spoliorum distributio intelligi de distributione fidelium, quorum quidam in Apostolos, alij in doctores, alij ad alia officia sunt destinati, in communem tamen omnes Ecclesiæ profectum. Quod autem ad literam pertinet, illud ¿spolia eius; vel potest intelligi, spolia quæ ipse diripuit, vel spolia quæ ab eo sunt direpta.

1. Ioan. 4.

[f] QVI NON EST MECVM, CONTRA ME EST: &c.] Quarta hic ponitur ratio, vt omnium breuissima, ita & efficacissima, vt qua dissoluitur quicquid contra præcedentes rationes obiici posset. Sed circa veritatem huius sententiæ occurrit difficultas. Quomodo enim qui non est cum Iesu, contra ipsum est: & qui non congregat cum eo, spargit, cùm inter hæc duo sit medium, vt quis neque cum alio sit, neque contra eum? Deinde quî conuenit hæc sententia cum ea qua apud Lucam cap. 9. dicit Dominus de eo qui non sequebatur discipulos, & tamen in nomine Christi eiecit dæmonia: Qui non est aduersum vos, pro vobis est. Dicendum hîc Dominum non voluisse generalem sententiam pronunciare, sed, quemadmodum docet Hieronymus, de diabolo dicta est singulariter hæc sententia, videturq; Dominus hunc sensum voluisse significare: Diabolus, cuius virtute dicitis me eiicere dæmonia, non solùm non est mecum, sed etiam contra me est: & non solùm non congregat mecum homines in horreum Dei, sed eosdem etiam dispergere studet per varios errores, elongando eos à Deo. Vnde ex operum diuersitate & contrarietate constat inter me & inter satanam nullam esse concordiam. Et tamen etiam generaliter vera est hæc sententia: Qui non est mecum, contra me est, &c. eo quòd non sit medium inter amare Deum & aduersari Deo. Quicunque enim illum non amat, necesse est mundo, diabolo, & carni seruiat, ac proinde necessariò aduersatur Deo. Itaque rectè hac sententia, quamuis non ex præcipua intentione Domini, vsurpatur contra hæreticos & malos Christianos, paganos & Iudæos. D. Augustinus ex hac sententia contra Pelagianos ostendit, paruulos necdum baptizatos esse aduersum Christum, quod fieri non posset nisi ratione alicuius peccati, quia etiam secundùm Pelagianos non poterant esse cum Christo, nisi per baptismum. Vide lib. 1. de peccat. merit. cap. 28.

IDEO [b] AMEN [c] DICO VOBIS, [b] QVONIAM OMNIA DIMITTENTVR FILIIS HOMINVM.] Postquam variis rationibus Pharisæorum impietatem coarguit, modò quanta sit eorum impietas ostendit, asserens eam quòd sit in spiritum sanctum blasphemia, irremissibilem esse. Circa quem locū grauis occurrit difficultas, adeò vt D. August. sermo. 11. de verbis Domini, vbi hūc locum prolixè tractat, putet in omnibus scripturis nullam fortè maiorem quæstionem aut difficultatem inueniri. Primò enim quomodo grauior est blasphemia in spiritum sanctum quàm in filium hominis, cùm filius hominis Christus non sit inferior spiritu sancto? Deinde quomodo blasphemia in spiritum sanctum est irremissibilis, cùm pagani quique & hæretici spiritum sanctum negantes, dum pœnitent, passim recipiantur ab Ecclesia, cùm etiam scripturæ vbique doceant omnia peccata remitti pœnitentibus ex animo? Videndum ergo & quid dicatur blasphemia in spiritum sanctum, & quomodo ea sit irremissibilis. Itaq; D. August

De blasphemia in Spiritum sanctum.

Vna sententia. August. lib. 1. super sermone Domini in monte, dubitando asserit blasphemiam in spiritum sanctum esse, cùm post agnitionem Dei per gratiam Christi, quisquam oppugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gratiam, qua reconciliatus est Deo, inuidentiæ facibus agitatur. Secundùm quam acceptionem locus iste satis erit similis duobus illis locis quæ sunt ad Hebræos, quorum alter est cap. 6. Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, gustauerũt etiam donum cœleste, & participes facti sunt spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesq; seculi venturi, & prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitentiam, rursum crucifigentes sibimetipsis filium Dei, & ostentui habentes. Alter est cap. 10. Voluntariè peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia, &c. Et post pauca: Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum dixerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit? Augustinus tamen lib. Retract. cap. 19. hanc suam sententiam retractat, dicens addendum fuisse, si in hac tam scelerata mentis peruersitate finierit hanc vitam. Proinde sermo. 11. de verbis Domini, aliisq; multis locis vbi hunc locum tractat, videlicet in *Altera.* Enchirid. cap. 83. & epist. 50. dicit blasphemiam in spiritum sanctum, quæ non remittitur vnquam, esse impœnitentiam, quam Græci vocant ἀμετανοίαν, & duritiam cordis vsque ad finem huius vitæ, qua homo recusat in vnitate corporis Christi, quod viuificat spiritus sanctus, remissionem accipere peccatorum. Iuxta quam intelligentiam peccatum in spiritum sanctum, illud erit peccatum de quo 1. Ioan. 5. Est peccatum ad mortem, non pro eo dico vt roget quis. Quibus verbis etiam significatur peccatum quoddam quod non remittitur. vnde præcedit: Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabitur ei vita, peccanti non ad mortem. Idem Augustinus intelligit non significari à Domino omne peccatum in spiritum sanctum esse irremissibile, sed tantùm esse aliquod peccatum in spiritum sanctum, quod nunquam remittitur, quemadmodum cùm dicitur: *Ioan. 15.* Si non venissem, & locutus eis fuissem, peccatum non haberent; non significatur nullum eos peccatum habituros, sed aliquod esse peccatum quod *Peccata in Spiritũ sanctum.* non habuissent Iudæi, si Christus non venisset. Ex his autem tractationibus Augustini euenit vt recentiores Theologi sex assignauerint species peccati in spiritum sanctum, nempe desperationem, præsumptionem, impœnitentiam, obstinationem, impugnationem veritatis agnitæ, & inuidentiam fraternæ gratiæ. Nam duæ posteriores species desumptæ sunt ex priori tractatione Augustini, quatuor verò primæ ex posteriori eius tractatione. Nam qua ratione impœnitentia est peccatum in spiritum sanctum, eadẽ & desperatio, & præsumptio, & obstinatio, vt omittam quòd hæc in impœnitentia includuntur. Dicuntur autem hæc peccata esse singulariter in spiritum sanctum, eo quòd per hæc peccata peccetur directè in ipsam bonitatem Dei, quæ appropriatur spiritui sancto, sicut patri appropriatur potentia, filio sapientia. Vnde consideratione appropriatorum diuinis personis tres faciunt non indoctè peccati species, nempe peccatum in patrem, peccatũ in filium, peccatum in spiritum sanctum, appellantes peccatum in pa-

A trem, quod fit ex infirmitate: peccatum in filium, quod ex ignorantia: peccatũ in spiritum sanctum, quod ex certa malitia, cuius illæ sex sunt species. Et peccatum quidem in patrem & filium dicunt esse remissibile, quia in se includit aliquid quod ipsum peccatum excuset, nempe infirmitatem vel ignorantiam: peccatum verò in spiritum esse irremissibile quodammodo, non quia nullum vnquam remittitur, sed quia nihil habet quod ipsum excuset, & quantum de se est meretur vt non remittatur. Vnde D. Paulus se dicit misericordiam consecutum, quia per ignorantiam persecutus fuit Ecclesiam Dei. Hæ autem omnes tractationes etsi sint veræ, Catholicæ & subtiles, tamen non conueniunt præsenti loco. Primò enim certum est Do-
B minum hic loqui non de quouis peccato, quod dici possit singulari aliqua ratione commissum in spiritum sanctum, sed peccato quod in verbis consistit. Blasphemia enim propriè est contumelia alicui verbis illata. Nec dicit: omnis qui peccauerit in spiritum sanctum; sed, qui dixerit verbum contra spiritum sanctum. Aut, vt habet Marcus, qui blasphemauerit in spiritum sanctum. Quod non intelligendum de verbo cordis, sicut Augustinus intelligit, patet ex eo quod Marcus adiiciat; quoniam dicebant, Spiritum immundum habet. Deinde ex iisdem Marci verbis certum est Dominum notare voluisse Pharisæos, quòd in spiri-
C tum sanctum peccauerint, non tamen ob impœnitentiam, aut impugnationem veritatis semel acceptatæ, aut desperationem, aut præsumptionem, sed quoniam spiritui immundo tribuebant eiectionem dæmonum factam virtute spiritus sancti. Itaque magis amplexanda Hieronymi, Chrysostomi, Ambrosij, aliorumq; veterum expositio, qui intelligunt blasphemiam in sanctum spiritum esse eam, qua quis malitia aliqua permotus, quæ manifestè sunt Dei, tribuit dæmonibus, vt erat eiectio dæmonum. Itaque nomen spiritus sancti non necessariò hic accipi debet, vt significetur singulariter tertia in diuinitate persona, & discretio insinuetur inter peccatum in spiritum & peccatum
D in patrem aut in filium. Sed nomen spiritus sancti ponitur pro tota diuinitate, vt blasphemare in spiritum sanctum, sit penè idem quod blasphemare in Deum. Ideo autem positum est nomen spiritus sancti, quòd hoc directè opponatur spiritui immundo, cuius virtute dicebant Dominum eiicere dæmonia. Item quòd spiritui sancto propriè tribuitur in scripturis operatio virtutum & miraculorum. Blasphemia autem in filium hominis, est qua aliqui calumniabantur Christũ tanquam vini potorem & voracem, amicum Publicanorum, offensi scilicet humanitate eius, hoc est, blasphemia in filium hominis fuit, qua calumniabantur facta eius humana: aut quæ speciem aliquam mali vi-
E deri habere poterant, qualia erant, edere cum peccatoribus, soluere sabbathum, remittere peccata: blasphemia in spiritum, qua facta calumniabantur quæ apertè erãt diuina, tribuentes ea dæmonibus. Sicut autem quod dicitur, omne peccatũ & blasphemia in filium hominis remittetur hominibus; non sic est intelligendum, quasi semper cunctis hominibus remittatur, sed quòd facilè remittatur, ita quod dicitur blasphemia spiritus, id est, in spiritum sanctum non remittenda, intelligendum est quòd regulariter non remittatur, & quòd difficulter eius venia obtineatur. Vbi notandum, non

non dicere Dominum, blasphemia spiritus est irremissibilis, sed, non remittetur, non negans remissionis possibilitatem, sed euentum. Vt in plurimum enim nō sequitur tale peccatum remissio, eo quòd ob criminis ipsius enormitatem qui sic peccant tradantur fere in reprobum sensum, aut quòd huiusmodi crimē ex reprobo sensu in quem traditi sunt procedat, vnde fit vt dignam non agant pœnitentiam, ac proinde nec remissionem consequantur. Tanta est enim, inquit Augustinus, illius peccati labes, vt deprecādi humilitatem non subeat qui peccauit, etiamsi peccatum suum mala conscientia & agnoscere & annuntiare cogatur cum Iuda. Aut blasphemia in filium hominis dicitur remittenda, quia venia digna est, eo quòd habeat causam excusantem, nempe infirmitatem hominis assumpti, qua offenditur quis: blasphemia verò spiritus non remittenda dicitur, quia nullam habet causam excusantem, ac proinde non mereatur veniam. Theophylactus autem intelligit blasphemiam in filium hominis dici remittendā, quia remittitur hominibus etiam sine pœnitentia: blasphemiam verò in spiritum nō remittendam, quia non remittitur sine pœnitentia. Quod videtur intelligendum eum dixisse de pœnitentia seueriore. Porrò hoc loco refellitur imprimis error Nouatianorum, negantium remissionem lapsis. Refellitur item error qui Origeni tribuitur, quo asseritur, omnes peccatores aliquando in futuro seculo veniam consecuturos. Refellitur tertiò error negantium statum purgatorij post hanc vitam. Cùm enim dicatur hic quoddam peccatum neq; in hoc seculo, neque in futuro remitti, manifestè satis datur intelligi, quēadmodum colligit D. Gregorius, quasdam culpas etiam in futuro relaxari. Nam si dixero, aliquem excipiens è multis, hic in futuro seculo non morietur, aut nihil dico, aut significo aliquos in futuro seculo morituros. Huic tamen intelligentiæ videtur obesse, quod illud, in futuro, videatur additum esse ad exaggerationem, quasi plus sit, peccatum nō remitti in futuro, quàm non remitti in præsenti, cùm commune sit omnibus peccatis quæ dicuntur mortalia, vt quæ non sunt remissa in præsenti, non remittantur etiam in futuro. Sed dicendum, Dominum, cùm significare vellet peccatum hoc nullo tempore remitti, ideo postposuisse, neque in futuro, quod futurum seculum sequatur præsens. Deinde hac conduplicatione significatur, quòd sicut nō remittetur hoc peccatum in præsenti seculo propter sui enormitatem: ita multo minus remittetur in futuro, quod non est seculum gratiæ sicut præsens. Non enim conueniens est eorum explicatio, qui hac duplicatione nihil aliud significatum volunt quàm quod est apud Marcum, in æternum. Nam hac in re non Matthæus per Marcum, sed contrà Marcus, qui breuius, per Matthæum, qui copiosius scripsit, est explicandus. D. Chrysostomus alium indicat huius loci intellectum, nimirum vt illa peccata dicantur neque hic, neque in futuro remitti, quæ & in præsenti vita & in futura puniuntur, vt non remitti, sit puniri, & remitti sit non puniri. Sic enim habet: Nisi pœnitētiam egeritis, nec in præsenti vita, nec in futura punitionem effugietis. Vniuersorum enim hominum alij & hic & ibi supplicia dabunt, alij in præsenti solūmodo vita, alij in futura tantùm, alij nec in pręsenti, nec in futura. Et hic & ibi, vt hi de quibus nunc agitur. Nam & hic ipsos

A vltus est, quoniam intolerabilia passi sunt à Romanis: ibi autem acerbissima eos expectant tormenta, vt Gomorrhæ ac Sodomorum ciues, aliiq; complures. Ibi verò solummodo, vt diues ille qui nec guttæ vnius aquę dominus est. Hic autem tantùm, vt qui apud Corinthios fornicabatur. Neque hîc verò, neque ibi, sicut Apostoli, Prophetæ. Sic beatus ille Iob, cæteriq; huiusmodi. Non enim ad punitionem aliquas passiones hic susceperunt, sed vt clarius in passione vicisse cognoscerentur. Hęc ille. Cùm autem apud Marcum redditur ratio quare Dominus notauerit eos blasphemiæ in spiritum sanctum, & dicitur: quoniam dicebant, Spiritum immūdum habet; videtur supplendum: B quoniam dicebant, spiritum immundum habet, in cuius virtute eiicit dæmones. Nam alioqui simpliciter acceptum videtur esse blasphemia in filium hominis potius quàm in spiritum sanctum. Hic iam postremùm operæpretium est obseruare quid circa hunc locum annotauerit D. Basilius, sic scribens in quæstionibus compendiò explicatis: Ex ea quæ tunc facta est blasphemia à Pharisæis, ob quos etiam hoc iudicium prolatum est, manifestum est quòd etiam nunc ille blasphemus est in spiritum sanctū, qui actiones & fructus sancti spiritus contrario defert, id quod plerique facimus, probum quidem sæpe vanæ gloriæ cupidum periculosè appellantes: eius verò qui bonam æmulationem C ostendit, irā mentientes, & alia huiusmodi in prauis suspicionibus falsò producentes. Hæc ille. Vnde sicut intelligendum relinquitur, non ea tantùm crimina sex, quæ communiter dicimus peccata in spiritum sanctum, hoc nomine iuxta verbum Domini nuncupanda: ita quanquam de illis sex peccatis Dominus non sit propriè locutus, rectè tamen etiam eo nomine appellantur, quòd eis communis sit ratio & malitiæ, & irremissibilitatis, cùm eo peccati genere de quo hic Dominus loquitur, quia & peculiari ratione sunt contra bonitatem diuinam ac gratiam spiritus sancti, & non facilè eorum remissio obtinetur. Eximiè etiam hæc appellatio & irremissibilitas conuenit ipsi D impœnitentiæ, ideoque mirum non est illi hunc locum D. Augustinum sæpe tribuisse, quod eò magis fecit, quia de peccato ad mortem, eoq; solo Ioannes significat ipsum non remitti.

AVT FACITE ARBOREM BONAM, ET FRVCTVM EIVS BONVM, &c.] Locus hic dupliciter intelligitur. Augustinus enim sermo. 12. de verbis Domini, quod dicitur de arbore bona & mala, refert ad Pharisæos, vt intelligatur Dominus significare, bona eos loqui & facere debere, si modò boni esse & haberi vellent. Alioqui contrà necessariò eos malos habendos, si pergerent malos fructus proferre. Itaque intelligit illud, Facite arborem bonam, &c. esse E præceptum, quo præcipitur vt & bonæ arbores simus, & bonos fructus producamus. Illud verò; facite arborem malam, &c. non præceptum esse intelligit vt illud exigatur fieri, sed monitionem vt caueatur. vt sit sensus: Necesse est vt fateamini arborem bonam bonos proferre fructus, malam autem malos: quare necesse similiter est, vt si boni haberi velitis, bona etiā loquamini & faciatis: si verò mala loquimini, vt verè facitis, consequitur vos malæ arbori similes esse, ac frustrà de iustitia vestra gloriari. Qui sensus etsi sequentibus bene conueniat, tamen coactior videtur, proinde magis sequen

ſequenda aliorum interpretatio, qui arborem bonam & fructum ad Chriſtum referunt in hunc ſenſum: Cùm iuxta communem etiam ſenſum de fructu dignoſcatur arbor, cur vos arborem calumniamini, cuius fructum non approbare non poteſtis? Aut me ſimul cum operibus laudate, aut me tanquam arborem malam vnà cum operibus dānate. Iam verò contrà cùm eiicere dæmones, reliquaq; miracula quæ facio, non poſsitis negare quin bona ſint opera, me tamen veluti malum calumniamini. Aut ſecūdùm Hieronymum ſic paulò aliter: Si diabolus malus eſt, bona opera facere non poteſt: ſi autem bona ſunt quæ facta cernitis, ſequitur non eſſe diabolum qui illa fecit, ſed bonum eſſe eorum autorem. Neque enim fieri poteſt vt ex malo bonum, aut ex bono malum oriatur. Itaq; Dominus poſt priores redargutiones rurſum hic alio argumento Phariſæorum improbam calumniam conuincit, conſtringens eos, vt notauit Hieronymus, ſyllogiſmo quem Græci vocant ἄφυκτον, hoc eſt, ineuitabilem. Porrò poſt hanc parabolam de arbore bona & mala, commodè iam ſubiicit Dominus, vnde hæc improba & irrationabilis calumnia profecta ſit, nimirum ex eo quòd cùm arboribus malis ſimiles eſſent, non poſſent non malos fructus proferre, & mala loqui, eo quòd mali eſſent. Bene autem Dominus, ſicut & Ioannes, eos vocat progeniem viperarum, quòd in parentibus gloriaretur, ſignificans eos nihil minus eſſe quàm progeniem Patriarcharum & Prophetarum. Illud autē: quomodo poteſtis bona loqui, cùm ſitis mali; ſimile eſt illi ſententiæ quæ eſt Ierem. 13. Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam, & pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefacere, cùm didiceritis malum. Quibus ſententiis ſignificatur potius difficultas quàm impoſsibilitas bene faciendi vel loquendi. Illi autem ſententiæ: ex abundantia cordis os loquitur; conſonum eſt illud Eliu, Iob. 32. Plenus ſum ſermonibus, & coartat me ſpiritus vteri mei. En venter meus quaſi muſtum abſque ſpiraculo quod laguncuIas nouas diſrumpit.

DICO AVTEM VOBIS, QVONIAM OMNE VERBVM OTIOSVM, &c.] Otioſum verbum dupliciter accipitur, vt annotatum eſt à Chryſoſtomo. Nā ipſe quidem verbum otioſum, intelligit verbum calumnioſum & mendax, quaſi vacuum veritate. Alij verò intelligunt verbum otioſum, quod vanum eſt, etiamſi non planè ſit ſceleratum. Nam inter otioſum & criminoſum verbum diſtinguit D. Hieronymus, ſic ſcribens: Otioſum verbum eſt, quod ſine vtilitate loquentis dicitur & audientis: ſi omiſsis ſeriis, de rebus friuolis loquamur, & fabulas narremus antiquas. Cęterùm qui ſcurrilia replicat, & cachinnis ora diſſoluit, & aliquid profert turpitudinis, hic non otioſi verbi, ſed criminoſi tenebitur reus. Sic D. Grego. lib. 7. moral. cap. 25. & rurſum in lib. de cura paſtorali, admonitione 15. Otioſum, inquit, verbum eſt, quod aut ratione iuſtæ neceſsitatis, aut intentione piæ vtilitatis caret. Et D. Baſilius: Omne, inquit, verbum quod non conducit ad propoſitam vtilitatem, vanum & otioſum eſt. Et tantum eſt huiuſmodi verbi periculum, vt etiamſi bonum fuerit, non autem ad fidei ædificationem ædificetur, non propter verbi bonitatem is qui locutus eſt periculum effugit, ſed ob id quod non ædificet id quod dictum eſt, ſpiritum ſanctum Dei contriſtat & offendit, &c. Secundùm hanc autem verbi

A otioſi acceptionem, Chriſtus quo magis terreret blaſphemos Phariſæos, argumento vtitur à minori, vt ſit hic ſenſus: Cùm tanta ſit verborum hominis apud Deum ratio, vt etiam de otioſis verbis ſint homines Deo reddituri rationem, quanto magis vos qui opera ſpiritus ſancti calumniamini, reddituri eſtis rationem calumniæ veſtræ? Porrò quanquam verbi otioſi nulla poſsit reddi ratio (nam ideo otioſum dicitur quòd ratione careat) dicuntur tamen de eo homines reddituri rationem, quia de eo examinabuntur, & ratio ab eis exigetur, quam quia reddere non poterunt, condemnationem excipient. Sic & Paulus dicit; Vnuſquiſque pro ſe rationem reddet Deo; hoc eſt, ab
B vnoquoque exigetur ratio propriorum dictorum & factorum. Verùm ſi verbum otioſum dicitur omne verbum vanum, quomodo de verbo otioſo ratio exigetur in nouiſsimo iudicij die, quādo ſolùm punięetur mortalia crimina damnatione æterna? Dicendum ergo, vel intelligendum hunc locum de particulari vniuſcuiuſq; iudicio quod excipitur in morte: vel ſi ad nouiſsimum iudicij generalis diem iſtud referatur, intelligendum malos quidem & damnatos etiā puniendos in æternum pro venialibus peccatis quæ commiſerunt, ſicut perpetua quadam carnificina mentis torquebuntur, recogitantes non ſolùm impiè & peruersè ab eis dicta vel facta, ſed etiam otioſa quę locuti ſunt
C verba: bonos verò quòd iam ſatisfecerint Deo, ſiue per pœnitentiam, ſiue in purgatorio, non reddituros tum rationem otioſi verbi, niſi intelligamus ideo eos etiam reddituros rationē, quia minor erit eorum beatitudo qui plura otioſè locuti ſunt. Meritò autem nos hæc Domini ſententia terrere deberet, qui plerunque adeò capimur ineptiis & nugis. Si autem otioſa tantùm verba in celeberrimo illo totius orbis conuentu examinabuntur, quid ſcurrilibus & obſcænis verbis fiet? Vbi manebunt obtrectatores, & quæq; candida in nigra vertentes, aut temerè ſaltem proximorum famam arrodentes? Proinde bene admonuit Paulus: Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat, ſed
D ſi quis bonus eſt ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus. Et nolite contriſtare ſpiritum ſanctum Dei, in quo ſignati eſtis in die redemptionis. Et cap. 5. ſequenti: Fornicatio & omnis immunditia aut auaritia nec nominetur in vobis, ſicut decet ſanctos, aut turpitudo, aut ſtultiloquium, & ſcurrilitas, quæ ad rem nō pertinent, ſed magis gratiarum actio. Cōprobat autem prædictam ſententiam Dominus, cùm ſubiicit: Ex verbis enim tuis iuſtificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis; cuius ſenſus eſt: Non tantùm ex operibus quiſque vel iuſtificabitur, vel condēnabitur, ſed etiam ex verbis ſuis, vt ne quis putet verborum non habendam rationem; vt plerique ſibi perſuadent. Et
E accipitur hic iuſtificari non pro iuſtum fieri, ſed pro pronūciari & declarari iuſtū, quemadmodum patet ex oppoſito verbo condēnandi. Porrò Theophylactus putat iſtud; ex verbis enim tuis, &c. eſſe teſtimonium deſumptum à Chriſto ex ſcriptura, ſed ex quo ſcripturæ loco non aperit. Videri autem poteſt Theophyl. reſpexiſſe ad illud Iob: Condemnabit te os tuū & non ego, & labia tua reſpondebunt tibi. Nam & ibi præcedit de verbo otioſo, cùm dicitur: Arguis verbis eum qui non æqualis tibi, & loqueris quod tibi non expedit. Quam ſententiam Hebræa & Septuaginta ſic habent:

Arguis

Arguis verbo quod non proderit, & sermonibus in quibus nulla est vtilitas. Aut respexit Theophylact. ad illud Prouerb. Propter peccata labiorum ruina proximat malo, effugiet autem iustus de angustia. De fructu oris sui vnusquisque replebitur bonis, & iuxta opera manuum suarum retribuetur ei. Cui simile est quod dicitur. Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala.

Prou. 12. *Prou. 13.*

[a] TVNC RESPONDERVNT EI QVIDAM DE SCRIBIS ET PHARISÆIS, DICENTES: MAGISTER, &c.] Istos fuisse alios ab his qui calumniabantur eiectionem dæmonum tanquam factam virtute satanæ, testatur Lucas, qui & maligno spiritu petisse signum significat, cùm dicit: Et alij tentantes signum quærebant; proinde quod magistrum vocant Christum, certum est per simulatam venerationem & hypocrisim eos dixisse. Illud autem, tunc, quod habet Matthæus, sic videtur accipiendum, vt sit sensus: Cùm iam multis & apertis rationibus calumniam primam Dominus redarguisset, nec haberēt quod contradicere possent, tunc quidam Scribarum & Pharisæorum qui æquiores videri volebant, alia ratione Christum agressi sunt, animi furore dissimulato, blandioribus verbis ipsum alloquentes, & simulantes separatos ad credendum ipsi, si modò id faceret quod iustè videbantur petere. Chrysostomus tamē illud, tunc, intelligit dictum ab Euangelista admiratiuè, quasi dicat: Tunc cùm flecti eos oportebat, cùm admirari & obstupescere, à malitia tamen non desistunt. Quod autem dicunt, volumus, intelligit Caietanus notari horum arrogantiam, potest tamen simplicius accipi, volumus, positum pro cupimus, quia sequitur: Generatio hæc signum quærit, &c. Porrò cùm dicunt; volumus à te signum videre; non est intelligendum eos simpliciter quęrere miraculum aliquod. Nam & prius frequenter, & iam tum viderāt miraculum à Christo factum. Sed intelligēdum eos quærere signum aliquod, quo declararetur ipsum esse Deo charum, Messiam, & virtute Dei facere quæcunque mirabiliter faceret, quomodo Ioan. 2. dicuntur dixisse: Quod signum ostendis nobis quia hæc facis? Rursum ex Luca constat eos non qualecunque huiusmodi signum petisse, sed signum aliquod è cœlo, quod & alio tempore rursum eos petisse scribit Matth. cap. 16. & Marcus cap. 8. Quanquam enim ea ipsa opera quæ Christus fecit testimonium euidens præberent de ipso, & quis esset, & qua virtute faceret quæcunque mirabiliter fecit: tamen aliud signum requirunt, quod præterita miracula & autoritatem Domini confirmet, idq; cœleste, quasi omnia signa quæ in terris fiunt, præstigiis & diaboli virtute fieri possent, eo quòd mundi huius inferioris princeps & rector sit diabolus: signa verò cœlestia nequaquam fieri possent nisi à Deo qui cœli esset Dominus, aut quasi signa quæ Christus fecit, non essent similia aut æqualia multis signis quæ è cœlo fecisse leguntur in veteri testamento prophetæ. Itaque petunt vt vel in morem Eliæ ignem de sublimi venire iubeat, vel in similitudinem Samuelis tempore æstiuo contra naturam loci faciat mugire tonitrua, coruscare fulgura, imbres ruere, vel manna de cœlo pluat vt apud Moysen: aut solem sistat, vt Iosue & Esaias: aut simile aliquod signū ędat è cælo, quasi non illa quæ Christus fecerat, his essent maiora & vtiliora, aut quasi

3. Reg. 1. 1. Reg. 12. Exod. 16. Iosue 10. Isaia 38.

non possent & illa cœlestia signa similiter, & magis calumniari, & dicere ex occultis & variis aëris passionibus ea accidisse, aut certè diabolica virtute ea perfecta esse, quemadmodum & fiunt aliquando. Tentantes autem petiuerunt huiusmodi aliquod signum, nimirum quia periculum facere voluerunt potentiæ Christi, vt si tale signum ædere non posset, iam haberent iustam occasionem calumniandi ipsum.

[c] TVRBIS AVTEM CONCVRRENTIBVS [a] RESPONDENS AIT ILLIS: [f] GENERATIO HÆC, &c.] Quoniam Pharisæi ex variis Domini miraculis satis intelligere potuissent, si voluissent, eius autoritatem, & non pio affectu, sed animo tentandi signum cœleste petierunt. Deinde quoniam etiam Dominus noluit aliqua miracula facere ad ostētationem, & quæ hominibus nullam adferrent vtilitatem & salutem, vt qui suis miraculis voluit singulariter se declarare saluatorē esse hominum, noluit Dominus horum petitioni satisfacere, sed quemadmodū suprà in exordio prædicationis (vt scribitur Ioan. 2.) postulatus signum, promisit signum suæ resurrectionis: ita & nunc, & rursum postea tertiò idem rogatus, vt scribitur Matt. 16. Sed oritur hic nonnulla difficultas. Quomodo enim dicitur, non dabitur ei signum nisi signū Ionæ Prophetæ; cùm multa alia signa sint data à Christo, quibus Iudæi potuissent intelligere ipsum esse Messiam? Ad quod quidam respondent intelligendum esse, Dominum etsi signa multa fecerit, non tamen ea dedisse generationi malæ, quia non propter illos signa fecit, sed ad aliorum vtilitatem. Alij verò intelligunt illud; signum nō dabitur ei; hoc modo: Non dabitur ei signum quale petunt, nempe de cœlo. Vtriq; autē intelligentiæ obsistit exceptiua particula quæ subiungitur; nisi signū Ionæ Prophetæ. Nam cùm id quod excipitur cōprehendi debeat sub eo à quo fit exceptio, consequetur significari signum Ionæ factum ad generationis malæ vtilitatem, ob quam non sint facta alia signa: aut signum Ionæ fuisse signum quale petebant Pharisæi, nēpe de cœlo. Posteriori verò intelligentiæ etiā obest, quòd postea Dominus quædam dederit signa de cœlo, quale petebant Pharisæi. Nam postea Ioan. 12. scribitur vox de cœlo audita, dicens: Et clarificaui, & adhuc clarificabo; de qua voce Dominus: Non propter me, inquit, hæc vox venit, sed propter vos. Et rursum ascensio Christi in cœlum, ac missio spiritus sancti è cœlo, signa certè fuerunt è cœlo, apertè testificantia Iesum esse promissum Messiam. Proinde intelligendus hic locus hoc modo: Non dabitur ad petitionem generationis huius signum aliquod è cœlo quale petūt. Et dictio exclusiua, nisi, accipienda est simpliciter pro sed, quomodo accipitur cùm dicit Paulus, Scientes quòd non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi. Sensus ergo est: Non dabitur eis petentibus signum quale petunt, sed aliquando dabitur eis signum omnino diuersum ab eo quod petunt, nimirum nō signum è cœlo, sed è profundo terrę. Aut si dictio exceptiua, nisi, propriè accipienda est, intelligendum est Dominum in hac responsione respexisse ad illud quod olim Iudæis petentibus signum, (vt scribitur Ioan. 2. signum hoc Ionæ eis dederit, dicēs: Soluite templū hoc, & in tribus diebus reædificabo illud. Itaque sensus erit iste, qui omnium videtur conuenientissimus: Generatio hæc rursum quærit si-

Galat. 2.

gnum, ego verò dico, eis aliud signum à me nô assignandum aut constituendum, præter illud quod olim eis constitui. Hoc autem est signum resurrectionis, quod vocat signũ Ionæ, quia in Iona præfiguratum. Quod signum solum Dominus petentibus Iudæis signum semper assignauit, eo quòd illud omnium efficacissimè demonstraret quisnam ipse esset, & vt prædictione huiusmodi signi resecaret probabilem occasionem scandali Iudæorum in cruce & morte sua, ac resurrectionis suæ infidelitatem. Sciebat enim Iudæos in cruce sua maximè scandalizandos, & nihil minus credituros quàm resurrectionem suam, ideoq; vtrunq; prædicendo, subtrahit iustam occasionem scandali & infidelitatis. Deinde & ideo videtur Dominus peten-tibus calumniosè signum, semper istud signũ dedisse, vt quoniam indigni erant quorum petitioni Dominus annueret, & daret signum quale petebant, daret signum planè diuersum ab eo quod petebant, quod & certius comprobans diuinitatem Christi, minus esset calumniæ Pharisæorum expositum, & malitiæ ipsorũ in se exercendæ eos commonefaceret. Porrò quomodo dixerit signum Ionæ dandum Iudæis, declaratur apud Lucam hoc modo: Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis, ita erit & filius hominis generationi isti. Apud Matthæum verò sic: Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Ex qua diuersa duorum Euangelistarum collatione patet quomodo vtriusque declaratio debeat intelligi, videlicet quòd Ionas fuit signum Niniuitis, per hoc quod fuit in ventre ceti tribus diebus, ac deinde viuus redditus, & quòd ideo fuit in ventre ceti tribus diebus, vt esset Niniuitis signum, ipsum missum esse à Domino ad prædicandam pœnitentiam: sicq; significatur etiam filiũ hominis ob id in sepulchro tribus diebus quieturum, ac deinde resurrecturum, vt sit signum Iudæis, ipsum missum fuisse à Deo ad prædicandam pœnitentiam. Non tamen in hoc solo est similitudo inter Ionam & Christum, sed etiam in aliis, videlicet quòd quemadmodũ Ionas sponte sese tradidit in mortem pro sedenda tempestate: ita & Christus sese vltro obtulit in mortem pro placanda ira patris. Et quomodo Ionas, relictis Iudæis, sua prædicatione Niniuitas subitò conuertit: ita & Christus post resurrectionem suam, relictis obstinatis Iudæis, per Apostolorum prædicationem multas gentes ad fidem & pœnitentiam subitò conuertit. Cùm autem dicit Dominus se futurum in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus, (quæ verba multam dederunt diuersis disputandi occasionem) intelligendum est illud; tribus diebus & tribus noctibus; Hebraismum esse, valentem perinde ac si dixisset tantum, tribus diebus naturalibus, quibus synecdochicè Christus fuit in sepulchro, cùm fuerit in eo vno die integro, ac duorum dierum aliqua parte. Sicut & illud; in corde terræ; Hebraismus est, pro eo quod est, in imo terræ, aut in ima terra. quomodo dicitur in Psal. 45. Psalmis: Transferentur montes in cor maris; pro eo quod est, in profundum maris.

[f]VIRI NINIVITÆ SVRGENT IN IVDICIO CVM GENERATIONE ISTA, &c.] Postquam Dominus se Ionæ, & Iudæos Niniuitis comparasset, ostendit iam quanta sit diuersitas inter se ac Ionam, & inter Iudæos ac Niniuitas. Ne

A enim aliquis existimaret talia per Christum futura in Iudæis, qualia per Ionam contigerant Niniuitis, vt sicut Ionas illos conuertit, & ciuitas fuit liberata, ita isti post resurrectionem conuerterentur: Dominus nunc contrarium ostẽdit, videlicet non secuturum talem fructum in Iudæis, per se longè maiorem, & maioribus signis commendatum, qualis fructus secutus fuit in Niniuitis per Ionam longè Christo inferiorem. Atque ob id videri potest Dominus signum resurrectionis suæ, hic vocasse signum Ionę, cùm prius Ioan. 2. vocauerit illud resuscitationem templi; eo quòd à templo in quo illa gerebantur, sumebatur sermonis occasio, nimirum vt iam hinc desumeret occasionem de-

B clarãdi impietatem & obstinationem Iudæorum, ex comparatione illorum cum Niniuitis, & suipsius cum Iona. Ex vtraque enim comparatione ostenditur quanta sit Iudæorum obstinatio & incredulitas. Niniuitæ siquidem erant Barbari & gentiles, Iudæi verò diuinis enutriti scripturis. Et illi nihil à Iona audierunt præter id tantùm: Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur; & statim ei crediderunt. Isti verò variam à Christo ac profundissimã acceperunt doctrinam, nec tamen crediderunt. Iam quanta erat inter vtriusque gentis prædicatores diuersitas? Ionas enim seruus tãtùm erat, Christus verò dominus ipse. Ille è ceto egressus est, iste ab inferno & è terra: ille inuitus prędicauit, iste sponte: ille peregrinus erat, iste cognatus

C secundùm carnem: ille subuersionem prædicauit, & iste regnum cœlorum: Ille nullum fecit signum, iste innumera: de illo nullus prædixit, de isto omnes Prophetæ. Proinde bene dicitur: Et ecce plusquam Ionas hîc; hoc est, in hoc loco. Bene etiam dicitur Niniuitas condemnaturos generationem Iudæorum, nimirum quia suis factis & pœnitentia declarabunt iustam esse Iudæorum condemnationem. Porrò ad apertiorem declarationem impietatis Iudaicæ, addidit Dominus & aliud gentilis pietatis & religionis exemplũ, videlicet quòd ea quæ mulier erat, & gentilis, & regina, ac ob id multis negotiis occupata, tamen amore sapientiæ

D etiam à remotissimis terræ partibus Salomonem adierit, sola fama excitata, cùm Pharisęi veritatis & sapiẽtiæ ex professione studiosi corãm admonentem, & diuina virtute contestantem se esse filium Dei, non audirent. Hæc autem regina Austri ea est, quæ 3. Reg. 10. vocatur regina Saba, non illius quidem Saba quæ est in Arabia, sed alterius quæ est in Æthiopia. Duplex enim fuit Saba, cuius meminerunt scripturę. Reginam autem hanc quæ ad Salomonem venit, Ægypto & Æthiopiæ imperasse testatur Iosephus. Æthiopia autem inter cętera insignia, insulam habet Medianinem, fertilitate & incredibili hominum frequentia nobilem, quam Nilus ambitu suo complectitur, dictam Meroe. In

E hac insula vrbs est vetustissima, quę totius Æthiopiæ regia erat, nomine Saba, quam postea Cambises Rex denominauit Meroen in sororis suæ memoriã, vt testatur Iosephus lib. antiquit. 2. Et Strabo lib. 17. hanc fuisse regiam Æthiopiæ commemorat his verbis: ἐςὶ δ' τὸ μέγιςον τῆς αἰθιοπίας βασιλεῖον, ἡ μερόη πόλις, ὁμώνυμος τῇ νήσῳ, id est, Est autẽ maxima Æthiopiæ regia vrbs Meroe, eiusdem nominis cum insula. Aduertendum autem Meroenos fœminis parere solitos, vt etiam testatur Strabo lib. 16. sicuti & Scythæ reginas suas habebant, & Assyrij suam Semiramidem. Secuta autem ætate reginæ

reginę Meroes, Candaces appellatę sunt, voce perinde communi illis atq; Pharaonũ & Ptolomeorum nomen commune fuit Regibus Ægyptiorum. Vnde Plinius de Æthiopiæ regno (scribens quomodo Neronis exploratores de eo renũciauissent) lib.6.ca.29. sic inquit: Regnare (scilicet retulerunt) fœminam Candacem, quod multis iam annis nomen ad reginas transiit. Hinc cum Act. 8. Lucas memoret Eunuchum illum, quem è Isaiæ lectione edoctum Philippus baptizauit, fuisse ex aula Candaces Reginæ Æthiopum, intelligi datur, illi genti scripturarum lectionem ab ætate huius reginæ quæ Salomonem adiit, familiarem atque vsitatam fuisse, neque alia de causa Hierosolymam ceu famigeratum religione locum quotannis, quamuis distante itinere, visitare consueuisse.

[c]NEMO LVCERNAM ACCENDIT, ET IN ABSCONDITO PONIT, &c.] Adiungit superioribus Lucas duas parabolas de lucerna, quas & Matthæus in sermone illo qui dicitur sermo in monte, commemorauit, non tamen contextim, sed diuersis locis. Quarum parabolarum sensum ex his quæ circa Matthæũ dicta sunt, intelligere licet, tãtum videndum quomodo proposito loco hæ parabolæ seruiant. Nam id obscurum satis apparet. Itaque Theophylactus vtranque parabolam intelligit dictam contra Pharisæos in hunc sensum: O Pharisæi, mens vobis & scientiæ lumen datum est, non vt illud sub vitio occulatis, sed vt per illud & aliis præluceatis, ac monstretis opera mea non esse Beelzebub, sed spiritus sancti opera. Nunc verò id nequaquam facere vultis, sed oculum mentis vestræ obscurum fecistis & obtenebratum, quem si haberetis simplicem & purum, essent & iudicia vestra ac opera similiter pura & lucida: quemadmodum cùm oculus corporis lucidus est, totum quoque hominis corpus lucidum redditur. Quia autem oculum mentis vestræ, inuidia, fastu, auaritia, cæterisq; vitiis obtenebratum habetis, hinc fit vt omnia vestra cæca sint & tenebrosa. Verùm quoniam priorem illam parabolam de lucerna super candelabrum ponenda, Saluator apud Matthæum superius, & infrà apud Marcum cap.4. Lucam cap. 8. vsurpat semper non contra Pharisæos, sed vt ostendat quid ad discipulos suos pertineat, rectius apparet secundùm alios, hanc parabolam dictam à Saluatore de seipso, vt significaret lucis suæ claritatem non occultari debuisse Iudæis, propter illorum impœnitentiam & obstinationem, de qua superius dixit. Quoniã enim obiicere quis poterat quorsum prædicaret Iudæis obstinatis, ideo videtur subiecisse hanc parabolam, ostendens ob quorundam excæcationem non supprimendam veritatem, cuius cognitio plurimos esset adductura ad salutem æternam. Lucernam enim accensam non ponendam sub modio, sed supra candelabrum, vt lumen præbeat, si non his qui ingredi domum nolunt, saltem illis qui ingrediuntur domum, aut qui sunt in domo. Quoniam autem lucernæ facta est mentio in hac parabola, ob id Dominus hinc capta occasione aliam parabolam de lucerna adiungit, qua notat Pharisæos, significans ex vitiato oculo mentis eorum proficisci tam iniqua iudicia, nec posse fieri vt bene vel loquantur, vel faciant, quamdiu oculum illum non purificauerint. Vbi aduertendum de alia lucerna locutum Dominum in priore parabola, & de alia in posteriore. Siquidem in prio-

A re sermo est de lucerna communi, accensa ad illuminationem aliorum ingredientium domum: in posteriore verò sermo est de lucerna vnicuique propria, non relata ad aliorum illuminationem, sed ad proprij corporis claritatem. Nec in eo solùm differt lucerna hæc à superiore, sed etiam in illo, quòd lucerna illa solùm est lux, lucerna verò hæc potest esse lumen & tenebræ. Porrò quoniam apud nos conclusio illa; Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te; videtur esse absurda, eo quòd idem inferatur ex seipso, sciendum est Græca habere aliter vltimam illam partem, nempe hoc
B modo: ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε, id est, erit corpus totum sic lucidum, vt cùm lucerna fulgore illuminat te; ita vt inferatur modus quo corpus erit lucidum. Proinde videri potest interpretem pro, & sicut, vertisse, vt si cum.

[d]CVM IMMVNDVS SPIRITVS EXIERIT AB HOMINE, AMBVLAT PER LOCA ARIDA, &c.] Parabolam hanc immundo spiritu Lucas recenset ante responsionem Domini ad eos qui petierunt signum, sicut & exclamationem mulieris quæ subiũgitur: verùm quoniam Matthæus magis videtur seruasse ordinem, & magis conuenit vt intelligatur dicta post redargutionem vtriusque calumniæ Pharisæorum, ideo hoc
C loco magis erat reponenda, quanquam parum referat, & superfluò quæratur quo ordine hæc dixerit Dominus. Porrò pro intellectu huius loci de spiritu immundo exeunte & redeunte, quandoquidem valdè variè tractatur, sciendum imprimis ex intentione Saluatoris, ea quæ hic dicuntur non referenda esse ad quosuis homines, sed ad populum Iudæorum, quemadmodum patet ex eo quod Matthæus in fine subiecit. Sic erit & generationi huic pessimæ; cuius partis omissio apud Lucam dedit quibusdam occasionem aliter explicandi hunc locum, quàm intentio Saluatoris requirit. Ex qua parte etiam patet, hunc sermonem esse parabolam vel exemplum, nec illud potissimum si-
D gnificare quod significare Saluator voluit, sed aliud propter quod parabola vel exemplum assumitur. Cæterùm occasionem huius parabolæ vel exempli desumpsisse videtur Saluator ex facto miraculo præcedenti, vt ex quo facto Pharisæi desumpserunt occasionem calumniandi, ex eodem Dominus desumpserit vicissim occasionem redarguendi Pharisæos, & demonstrandi pessimam illorum conditionem, & iam indicauerit ipsos potius spiritum immundum habere, quos falsò demonstrauit sibi tribuisse spiritum immundum. Prius autem quàm ostendatur quomodo parabola hæc proposito conueniat, ipsa parabola explicanda est, in qua duo potissimum occurrunt, quæ
E habent non parum difficultatis, & ob id variam diuersorum expositionem, videlicet quomodo dicatur diabolus expulsus ab homine ambulare per loca arida, ibiq; non inuenire requiem, cùm ariditas loci diabolum, vtpote incorporeum, nõ possit offendere. Deinde quomodo dicitur inuenire domum suam vacantem, scopis mundatam & ornatam, ac tum ingressum rursum cum aliis, cùm dæmonibus non sit opus purgare domus & ornare, vt qui huiusmodi corporalibus non capiantur elegantiis. Itaque quoniam in his locutionibus certum est subesse tropum, plerique mysticè hæc ex-

ponunt, metaphoram ſcilicet intelligentes eſſe
in his locutionibus: & per arida quidem loca in-
telligit Hieronymus gentium ſolitudines, deſtitu-
tas olim ab omni humore ſalutarium aquarum ſpi-
ritus ſancti, quæ cùm Domino credidiſſent, diabo-
lus non inueniens amplius locum in gentibus, re-
uerſus eſt ad Iudæos, à quibus olim expulſus erat
in datione legis. Domum autem vacantem, pur-
gatam, & ornatam, intelligit ſynagogam Iudæo-
rum iam deſertam, & Dei Angelorumq; præſidio
deſtitutam, ornatam obſeruationibus legis ſuper-
fluis, & traditionibus Phariſæorum. Verùm huiuſ-
modi explicatio parabolæ, potius eſt applicatio pa
rabolæ quàm nuda parabolæ explicatio. Si enim
ſic in primo ſuo ſenſu parabola eſt explicāda, fru-
ſtra videtur ſubiici à Matthæo: Sic erit & genera-
tioni huic peſſimæ. Minus verò etiam conuenit
propoſito Saluatoris eorum intelligentia, qui per
loca arida intelligunt corda iuſtorum, quæ exic-
cata ſunt ab omni carnalis concupiſcentiæ humo-
re: per domum verò vacantem, purgatam & orna-
tam, conſcientiam hominis, vacantem à bonis a-
ctibus per negligentiam, purgatam à priſtinis vi-
tiis per baptiſmum & pœnitentiam, ornatam ſimu-
latis virtutibus. Hæc enim parabolæ explicatio etſi
optimè conueniat ſenſui morali, quo ad noſtram
exhortationem hanc parabolam accommodamus,
non tamen conuenit intentioni Domini, tum
quòd propter gentem Iudæam hæc potiſsimum
Dominus ſit locutus: tum quòd & illa explicatio
non ſit ſimplex parabolæ intelligentia, tanquam
exempli ad aliud explicandi, ſed myſtica parabo-
læ applicatio noſtris moribus & inſtructioni de-
ſeruiens. Proinde pro ſimplici & genuino para-
bolæ poſtea applicandæ intellectu ſciendum, Do-
minum in duabus illis locutionibus loqui de dæ-
mone tanquam de homine per antropopathiam.
Arida enim loca, hoc eſt, deſerta & ſqualida, ine-
pta ſunt loca vt habitentur ab hominibus: domus
verò vacans, purgata & ornata, non ſolùm eſt pa-
rata vt habitetur ab homine, ſed etiam prouocati-
ua & illicitiua ad ſui inhabitationem. Itaq; ſimi-
litudine ab hominibus mutuata ſignificatur, quē-
admodum homo non inuenit ſibi requiem in lo-
cis arentibus & deſertis, ſed mauult in ornata do-
mo agere: ita dæmones nullam ſibi requiem inue-
nire, cùm ab hominibus ſunt expulſi, niſi rurſum
inueniant hominem aliquem qui diabolo para-
uerit in ſeipſo locum, eumque veluti inuitauerit.
Priori ergo illa locutione allegorica ab homine
deſumpta ſignificatur, omnem habitationem im-
mundo ſpiritui ſqualidam eſſe & deſertam præ
habitatione hominis, nec aliud malle dæmones,
quàm agere apud homines vt illos infeſtent: po-
ſteriori verò locutione ſignificatur, non eſſe dia-
bolo locum in homine, niſi homo domum ſuam
aliis vacuauerit, ac diabolo locum fecerit & inui-
tauerit: veluti ſi quis cupidè excepturus aliquem
hoſpitem, domum aliis vacuauerit, tum & ornaue-
rit ac purgauerit, quo magis illi libeat in eam ſeſe
recipere. Quod autem dicitur, Tunc vadit, & aſſu-
mit ſeptem; hoc eſt, multos alios ſpiritus nequio-
res ſe, &c. intelligēdum ad literam dæmonem in-
uenta commoda habitatione à qua ſemel erat ex-
pulſus, alios multos ſibi adiungere, ſiue quòd in-
uenta commoditate ſolus nolit frui, ſiue potius ne
iterum ibi expellatur facilè. Iam quod ad applica-
tionem parabolæ ad gentem Iudaicam pertinet,
A D. Hieronymus intelligit Dominum hac parabola
ſignificare voluiſſe, populum illum ſemel à diabo-
lo liberatum in traditione legis, iam propter ſuam
malitiam à pluribus dæmonibus firmiſsimè poſ-
ſidendum. Chryſoſtomus verò duo intelligit Do-
minum ſignificare, videlicet & populū Iudaicum
peius iam ſe habiturum ſub Romanis, quod ad
externas attinet calamitates, quàm vnquam prius
vel ſub Ægyptiis, vel ſub Aſſyriis, vel ſub Antio-
cho: & ſecundò, eum populum à prauis ſpiritibus
magis & firmius occupandum quàm vnquā prius.
Itaque paraphraſticè parabola hæc ſic explicari
& applicari poteſt: Sic erit cùm generatione hac
peruerſa, ac ſi immundus ſpiritus pulſus ab homi-
B ne, habitatione ſibi percommoda, vagetur aliquā-
diu per loca deſerta, nec inueniat tamen vſquam
requiem, vt cui omnis locus aridus ſit & ſiccus,
hoc eſt, incommodus habitationi ſuæ, extra ho-
minem ſolùm; ac proinde reuertatur ad hominem
vnde pulſus fuerat, inueniatq; ſibi apud illum lo-
cum paratum non minus commodè, quàm ſi quis
cupidus excipere hoſpitem aliquem, & domum
aliis vacuet; & deinde purgatam etiam ornet. Qua
commoditate reperta ſiue quòd ea ſolus frui no-
lit, ſiue cauere volens ne inde rurſum pellatur,
abeat, & adducat quàm plurimos alios dæmones
ſe nocentiores, atque cum eis inuadat rurſum lo-
cum priſtinum. Quo ſanè pacto hominis huiuſmo-
C di poſtrema multo erunt primis peiora, hoc eſt,
calamitoſiora & miſeriora. Sic ſanè & vobiſcum
vſuueniet, qui cùm me ſpiritum immundum ha-
bere calumniemini, ipſi potius ab eo poſsidemi-
ni, ac firmiſsimè poſsidendi eſtis. Cùm enim olim
ex Ægypto liberaremini, & ab aliis gentibus ſeli-
geremini, donati cognitione Dei per acceptam le-
gem, expellebatur à vobis immundus ſpiritus. Ex-
pellebatur item à vobis, cùm à tyrannorum diuer-
ſorum oppreſsione, atque ab idololatria veſtra &
aliis peccatis veſtris per prophetas & reges opti-
mos diuinitus vobis datos liberaremini. Verùm
is cùm malit apud vos imperare, ſicut quis mauult
habitare in commoda domo, quàm vagari per de-
D ſerta & arentia loca, ſemper quæſiuit & quærit vt
priſtinum apud vos locum recuperet. Eum vos illi
pridem, ſed nunc multo maximè non ſolùm per-
mittitis, ſed etiā paratis, vltro etiam illum ad vos
inuitantes, ac cuncta apparantes per quæ ille com
modiſsimè vobis dominetur, dum meæ doctrinæ
ac factis fortiter reſiſtitis, ac me hoſpitem ac Do-
minum veſtrum habere recuſatis. Proinde futu-
rum vt iam non ſolus ille, ſed innumeris comita-
tus vos repetat, & ſæuiſsima ac firmiſsima tyran-
nide vobis imperet, multoq; calamitoſiores reddat
quàm vnquam, cùm & grauioribus ſitis premendi
externis afflictionibus, &, quod his grauius eſt,
diutina imò perpetua ſitis percutiendi cæcitate,
E non ſolùm occupandi à pluribus & grauioribus
vitiis, ſed etiam cum minori liberationis ſpe. Hac
parabola ſic explicata nos deterrendo docet, ca-
uendum ne & nos ſemel à diaboli tyrannide li-
berati per agnitionem Dei, rurſum locum demus
diabolo, qui nunquam non in hoc inuigilat, ma-
ximè vt rurſum poſsideat eos à quibus ſemel pul-
ſus eſt, idq; adeò ſtudioſe conatur, quaſi nuſquam
ſit alibi ei requies, ſed omnia loca alia ſint ei ve-
lut arida & incommoda habitationi. Quod ſi vo-
to ſuo compos fiàt, vt locum ſibi paratum & com-
modum apud nos rurſum inueniat, iam indubiè
poten

potentius quàm prius occupabit, grauiorq́; erit pœna posteriorum peccatorum, propter quod paralytico Christus dixit: (Ioan. 5.) Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare, ne deterius tibi contingat aliquid. Sicq́; valet hæc parabola per accõmodationem & ad hæreticos, & ad quosuis prolapsos in peccatum Christianos deterrendum. Quanquam autem iam dicta explicatio parabolæ, quod attinet ad mentionem locorum aridorum, & domus vacuæ, purgatæ & ornatæ, videatur esse simplicis-

A sima & maximè genuina, nequaquam tamen superiores illæ intelligentiæ, aut aliæ aliorũ plane sunt reiiciendæ. Nam frequenter Saluator videtur studiosè tales proposuisse, & nobis reliquisse parabolas, quæ vt & nobis eas seruire voluit, & non tantum iis propter quos primùm dictæ sunt: ita etiam varium & diuersum ab eo qui conuenit primo proposito, sensum admittere possent, pro varia auditorum instructione, & accommodatione conueniente diuersis locis & temporibus.

MATRI ET FRATRIBVS CARNALIBVS PRÆFERVNtur verbi Dei obseruatores. Matth. 12. Marc. 3. Luc. 11. & 8.

CAPVT L.

F[c]Actum[a] est autem cùm hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba dixit illi: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti. At ille dixit: Quinimò beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.[a] Adhuc illo loquente ad turbas, ecce [*][†] [b]veniunt/ [c]ad illum [▷] [l]mater eius & fratres/ [&] [a]stabant foris quærentes loqui ei: [c] & non poterant adire eum præ turba.[b] Et foris stantes miserunt ad eum vocantes eum. Et sedebat circa eum turba. ∥ [l]Dixit autem ei quidam/. [a]Ecce[l] mater tua & fratres tui foris [f]stant [c]volentes te videre. [&] [†] [e]quærentes/ te [a]alloqui. [▷] [l]At ipse respondens dicenti sibi ait/: [a] Quæ est mater mea, & [a]qui sunt [e]fratres mei?[b] Et circunspiciens eos qui in circuitu eius sedebant, [a] & extendens manum in discipulos suos ∥ [e]dixit/: Ecce mater mea & fratres mei.[†] Quicunque enim fecerit voluntatem [b]Dei [a]patris mei qui in cœlis est, [e]ipse frater meus [b]& [e]soror [b]mea[c] & mater est. [e]Mater mea & fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt.

C. 11.
[*] b. &
[†] a. venerunt autẽ
[▷] c. mater & fratres eius.
C. 8.
[b] b. Et dicunt ei
c. Et nunciatum est illi
[†] b. quærunt
[▷] b. Et respõdens eis ait
c. Qui respõdens dixit ad eos
[b] b. ait
[†] b. Qui

FACTVM EST AVTEM CVM HÆC DICERET, EXTOLLENS VOCEM QVÆDAM MVLIER, &c.] Scribis & Pharisæis Dominum tentantibus & blasphemantibus, mulier simplex doloq́; carẽs illum celebrat, cumq́; illi nec miraculorum magnitudine commouerentur ad admirationem, hæc sola sapientiæ & efficaciæ quæ in verbis Domini percipiebatur consideratione in tantam perducta est admirationem, vt in media turba ac hostium Christi præsentia non vereretur illum exclamando prædicare, quem audiebat Scribas & Pharisæos vituperare. Demonstratum certè etiam in hac muliere rursum, Deum spretis superbis, sapientibus & potentibus huius seculi, humiles potius eligere voluisse, quibus Euangelij veritatem aperiret, & per infirmos & stultos pudefacere potentes & sapientes. Sed & typus quidam Ecclesiæ gentium in hac muliere expressus est, ac commonstratum quòd Iudæorum synagoga illa docta Christum blasphemante, stulta & contempta Ecclesia gentium contra calumniatricem synagogam palam & apertè Christum & matrem eius esset prædicatura. Aptisimè autem mulier muliebri more beatificat vterum & vbera, quòd hæc sint muliebria, volens hac ratione beatificare matrem & nutricem, quæ talem ac tantum virum protulit & aluit. Porrò hac commendatione mulier ista & veram Christi humanitatem ac incarnationem confessa est, & aliquid etiam homine maius in ipso admirandum esse, ob quod beata dicenda sit eius & mater & nutrix: vnde cùm nihil dubium sit quin non ex seipsa, sed ex suggestione spiritus sancti hoc testimonium tantùm Christo perhibuerit, per hanc vocem spiritus sanctus non solùm præsentium Pharisæorum calumniam confudit, sed & futurorum hæreticorum perfidiam, qui vel purum essent hominem asserturi, vel negaturi ipsum verum fuisse hominem, aut ex carne virginis ipsum non sibi sumpsisse carnem suam. Si enim (inquit Beda) caro verbi Dei à carne virginis matris pronunciatur extranea, sine causa venter qui eum portasset, & vbera quæ lactassent, beatificantur. Qua verò consequentia eius lacte credatur nutritus, ex cuius semine negatur conceptus, cùm ex vnius & eiusB dem fontis origine, secundùm Physicos, vterque vigor manare perhibeatur? Obseruandum certè & illud, quòd cùm spiritus sancti hæc fuerit vox, non parentes Iesu à muliere beatificantur, sed venter tantùm portantis & vbera lactãtis, quòd vnum tantùm in terris haberet parentem. Itaque mulier quidem muliebri more muliebria laudat, spiritus verò sanctus per eam & veram Christi humanitatem, & vnius parentis singularitatem astruit. Quid autem Dominus ad hæc? Quinimo, Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Generosè certè, de more parum semper tribuens cognationis affectui. Est autem, quinimo, C (pro quo Græcè est μενοῦνγε, quod etiam verti potest, certè) coniunctio, qua non negatur quod dictum est, sed cum affirmatione dicti infertur quod est certius. Itaque non negat hoc responso Dominus matrem ob conceptum sui & enutritionem esse beatam. Nam suprà Angelus ei dixerat: Inuenisti gratiam apud Deum. Ecce concipies in vtero, &c. Et Elizabeth repleta spiritu sancto: Benedicta tu, inquit, inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. (Luca 1.) Sed confirmans mulieris sermonem, subiungit potiorem beatitudinis rationem, quæ nisi beatæ virgini competiisset, nihil ei partus Christi ad veram beatitudinem profuisset. Ve-D rùm quoniam hæc beatitudinis ratio omnibus communis diuæ virgini maximè conueniebat, ideo quæ singulariter est beata ob partum & æducationem tantæ prolis, in communi illa & certiore beatitudinis ratione, omnium etiam est beatisima. Quare beata virgo per hæc filij verba magis est beatificata, in genere tamen, quàm fuerit in specie beatificata per verba mulieris, quoniam verbis Iesu ea laudata est ex parte animæ:

verbis verò mulieris, ex parte corporis. Cæterùm (inquit Chrysostomus in Catena D. Thomæ) si Mariæ non proderat sine virtutibus animæ, Christum ab ea ortum traxisse, multò magis nobis siue patrem, siue filium, siue fratrem virtuosum habeamus, nos autem absistamus ab illius virtute, nequaquam hoc prodesse valebit. Obseruandum autem quàm apta fuerit Christi responsio ad exclamationem mulieris. Illa enim occasione verborum Christi, quæ audiebat, prorupit in beatificationem eius quæ illum peperisset & lactasset: ipse verò eorundem verborum occasione beatitudinem, quam illa vni appropriauit, omnibus volentibus docet esse communem, consolans hac ratione mulierem hanc & omnes præsentes, quasi dicat: Propter sermones quos ex me audis, singulariter beatam prædicas eam quæ me in vtero concepit, & vberibus suis aluit: at verò ne tu aut quisquam desperet se nomen beati assequi posse, ego certius tibi assero, per eosdem sermones, propter quos illam beatam prædicas, quemlibet, si modò velit, beatum esse posse. Deinde & in illo responsionis conuenientiam considerare licet, quòd cùm illa beatificarit eam quæ verbum Dei corporaliter in vtero gestauerit & aluerit, Dominus beatificat omnes qui verbum Dei spiritualiter in corde concipiunt, quod fit audiendo: & conceptum etiam pariunt, & veluti vberibus alũt, quod fit auditum verbum custodiendo & adimplendo. Sic enim conceptus in nobis Christus veluti in lucem æditur, & in nobis, imò & à nobis quodammodo alitur. Bene autem dicit; qui audiunt & custodiunt; eo quòd neutrum sine altero beatificare possit. Nec dicit; qui audierunt & custodierunt; sed, qui audiunt & custodiunt; vt intelligamus solos perseuerantes in audiendo & custodiendo, esse beatos.

[a] ADHVC EO LOQVENTE AD TVRBAS, ECCE [h] VENIVNT [c] AD ILLVM [l] MATER EIVS.] Quanquam Lucas huius historiæ narrationem longè ante prædicta narrauit, nempe cap. 8. tamen eam gestam post immediatè præcedentia patet satis tum ex eo quòd Marcus & Matthæus concorditer eam subiciunt superioribus, tum ex eo quòd Matthæus dicat: Adhuc eo loquente ad turbas. Proinde intelligendum, vt & Augustinus annotauit, Lucam non tenuisse in huius descriptione ordinem rei gestæ, sed præoccupasse eam, atque antè recordatam narrasse, quam nec conuenienter hoc loco narrasset, quòd similem sententiam iam à Domino dictam commemorasset, qua beatificauit eos qui audiunt & custodiunt verbum Dei. Hæc enim similis omnino est ei qua Matthæus & Marcus beatificasse Dominum eosdem iam narrant. Noluit ergo Lucas eandem propemodum sententiam, etsi eodem tempore & loco diuersa occasione pronunciatam, eodem loco referre, sed diuersis: sicut & alij duo Euangelistę id quod Lucas hoc loco dictum à Domino commemorat occasione mulieris illius, subticuerunt, quòd simile illud esset cum eo quod narrandum susceperunt. Porrò circa hanc historiam dicuntur à quibusdam aliqua, dum singulos Euãgelistas exponunt, quæ, si ad inuicem comparentur omnium Euangelistarũ narrationes, parum vel nihil habent probabilitatis. Chrysostomus enim scribens super Matthæum, elationi tribuit, quòd fratres Domini foris starent, cùm potius ingredi deberent, & audire cum turba, culpatq; eos, quasi monstrare voluerint quòd cum potestate aliqua Domino imperare possent. Sed hanc annotationem esse superfluam & impertinentem, patet ex Luca, qui indicans causam quare foris starent, dicit: Et non poterant eum adire præ turba. Proinde non in eo culpandi erant quòd foris starent, nec ingrederentur. Rursum D. Hieronymus existimat eum qui Domino nuntiabat matris ac fratrum præsentiam ac desiderium, non simpliciter nuntiare, sed insidias voluisse tendere, ac experiri vtrum spirituali operi, carnem & sanguinem præferret. Verùm ex Marco magis apparet simpliciter istum nuntiasse Domino, siquidem dicit fratres foris stantes misisse ad eum qui eum vocarent. Quare autem mater & fratres Domini, hoc est, consanguinei Christum accesserint, vt non satis ex Euangelio constat, ita variè à diuersis dicitur. Chrysostomus enim putat & matrem & fratres Domini ambitione quadam commotos accesisse, & colloquium Domini desiderasse, vt cognosceretur eos in talem ac tantum virũ habere aliquid potestatis. Sed id vt de quibusdam Christi consanguineis intelligi posset (siquidem, Ioanne teste, nec fratres Domini credebant in eum) tamen pietas non sinit vt de sanctissima ac humillima matre Domini sentiatur, de qua August. lib. de natura & gratia cap. 36. nullam vult haberi quæstionem cùm de peccatis agitur. Vbi obiter restituendus est locus in Augustino, qui planè videtur deprauatus etiam in nouissima æditione. Sic enim legitur: De sancta virgine Maria propter honorem Domini nullam prorsus, cùm de peccatis agitur, volo habere quæstionem. Vnde enim scimus quòd ei plus gratię collatum fuerit ad vincendum ex omni parte peccatum, quæ concipere ac parere meruit eum quem constat nullum habuisse peccatum. At in antiquo quodam codice Catenæ aureæ sic legitur: Inde enim scimus quòd ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum ex omni parte peccatum, quòd concipere ac parere meruit, &c. Alioqui si legatur, vnde, & quæ, nullus videtur esse sensus, maximè cũ illud, vnde, legatur sine interrogatione, vt passim imprimitur. Sed ad rem. Non est pietati satis consona sententia illa Chrysostomi: Absurda autem magis ea quæ habetur in secunda expositione super Matthæum titulo Chrysostomi, qua dicitur: Diabolum metuentem ne Dominus persuaderet auditoribus suam diuinitatem, quia dixerat: Ecce plusquam Ionas hic; ad conuincendos sermones eius subintroduxisse parentes eius carnales, vt per illorum præsentiam diuinitatis eius obscuraret naturam. Alij dicunt matrem & fratres Domini, quòd iam diu ab eo abfuissent, vt qui habitarent in Nazareth, Christo magis agente in Capernaum, ex amore erga eum, desiderio videndi eum, & colloquendi cum ipso, iam accesisse. In hanc enim sententiam citatur à Thoma Titus quidam in Catena aurea. Verùm si præcedentia considerentur, maximè ea quæ Marcus dicit, nempe quòd ob multitudinem affluentis turbæ nõ esset Christo otium cum suis manducare panem, & quòd exierunt sui tenere eum, verisimile est quosdam consanguineorum ob id iam adiisse Dominum, vt quem in furiam versum putabant, è turba tollerent ob causas superius dictas: matrem verò Domini, in quam pietas non sinit talem cadere suspicionem, cum quibusdam fortè

consanguineis melius de Domino sentientibus, amoris magis compassione accessisse, nimirum quòd malè illi pro affectu metueret à calumniantibus eum inuidis Pharisæis, quodque à laboris onere cuperet eum alleuiare, ac sumendi cibi occasionem præbere. Negari tamen non potest quin importunitatis cuiusdam speciem habere videbatur, quòd interpellabant doctrinæ diuinæ prædicationi intentum: sed si cuius mali speciem interpellatio videri poterat habere, id in virgine saltem matre ab omni peccato liberat & excusat materna pietas, nisi fortè interpellatio hæc fratribus tantùm Domini tribuenda sit, quamuis ab Euangelista etiam matri tribuitur quòd fratribus Domini coniuncta esset.

[l]AT IPSE RESPONDENS DICENTI SIBI AIT: [c]QVÆ EST MATER MEA, ET QVI, &c.] Dominus velut indignatus interpellanti se durius respondit, & primùm quidem sic respondit quasi matrem secundùm carnem & cognatos non agnosceret, quo doceret in negotio Euangelico non agnoscendam aut spectandam cognationem carnis, nec ob vllos humanos affectus sermonem Euangelicum interrumpi debere. Deinde verò aperit quos potius in eo negotio quod tum agebat, matris & fratrum loco haberet, nimirum Discipulos suos, & quotquot Dei patris sui voluntatem cognoscere cuperet, & cognitam adimplerent. Quo nos docuit, vt & nos in comparatione dilectionis carni spiritum præferamus, ac intelligamus cognationem spiritualem potiorem esse cognatione carnali. Non ergo iuxta Marchionem & Manicheum matrem negauit, vt de fantasmate natus putaretur, nec fastidiuit matrem suam, quasi puduerit eum ipsius & cognationis suæ, nec maternæ refutat obsequium pietatis, sed ideò solùm illa dixit, vt Apostolos carnali cognationi præferret, &, vt Ambrosij verbis vtar, paternis se ministeriis amplius quã maternis affectibus debere demonstraret. Legẽdum enim in Ambro-

A sio puto, ministeriis, pro mysteriis, quomodo omnes tamen libri habent. Porrò quòd Saluator dicit, eos qui faciunt voluntatem patris sui, esse fratres, sorores, & matres suas; simpliciter sic est intelligendum, vt ideo dicat fratres & matres, quòd non solùm eos diligat tãquam fratres & matrem, sed quòd eos etiam fratrum & matrum loco habeat, ob cognationem spiritualem, quæ contrahitur cum ipso ex adimpletione volũtatis patris cœlestis. Vt enim per Euangelium noua est natiuitas, ita & noua cognatio. Subtilius autem. Qui facit voluntatem Dei, frater Christi est, quia eiusdem patris cœlestis iam filius factus, ac cohæres Christi: mater verò est, quia Christum in corde suo pa-

B rit & nutrit, aut prædicando in cordibus audientium infundere & generare studet: quomodo Paulus scribens Galatis significat se Christi esse matrem, cùm dicit: Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus. Significatur autem etiam illa locutione: ipse meus frater, & soror, & mater est; in cognatione spirituali nullam esse sexus rationem, quod & Paulus testatur scribens Galatis, in Christo Iesu non esse masculum, neque fœminam, sed omnes vnum esse. Cæterùm in hoc facto Hilarius, Ambrosius, Hieronymus, Gregorius, & horum imitator Beda intelligunt mysticè significatum, synagogam per matrem & cognatos Domini denotatam, Christo in domo

C Ecclesiæ docente turbas nationum & gentium, foris stare, nec ob turbam gentium credentium intrare posse. Præoccupans enim turba gentilitatis Iudæos, ad Christum ingressa est: illi verò vel gentium maximè occasione quæ ad gratiam Euangelicam receptæ sunt, indignati ingredi non possunt. Quia verò synagoga foris sese per custodiam legis sistens, Christi spiritualem doctrinam interpellat, ac foras eũ potius ad carnalia docenda exire vult, ob id à Christo non agnoscitur, etsi ex ea carnem sumpserit, sed fides gentium carnali consanguinitati Iudæorum cum Christo præponitur.

PROPONITVR PARABOLA SEMINANTIS.

Matthæi 13. Marci 4. Lucæ 8.

CAPVT LI.

I[a]N illo die exiens Iesus de domo, sedebat secus mare, [b]& iterum cœpit docere ad mare. ✱[e]Et
congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita vt ▷ in nauiculam ascendens sederet[b] in mari, [e]&
omnis turba ‖ stabat in littore. [c]Cùm autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus pro-
perarent ad eum, ✱[a]locutus est eis, [b]& docebat eos [e]in parabolis multa, ✱[l]& dicebat [b]illis in
doctrina sua [c]per similitudinem: [b]Audite, [e]ecce [l]exijt ▷ qui seminat seminare [c]semen suum. [l]Et dum
seminat, †aliud cecidit secus viam, [c]& conculcatum est, [l]& [e]venerunt [l]volucres cæli [e]& [l]comederunt
‖ illud. Et aliud cecidit super † petrosã, [e]vbi non ▷ habuit terram multam, & ‖ statim exortum est, quia
non habebat altitudinem terræ. ▷ Et quando exortus est Sol, exæstuauit, [l]& [c]natum † [l]aruit, ▷ [e]eò
quòd non habebat radicem [&] [c]quia non habebat humorem. ‖ Et aliud cecidit inter spinas, [b]& ascen-
derunt [a]& creuerunt [e]spinæ, [l]& [c]simul exortæ spinæ [l]suffocauerunt † illud: [b]& fructum non dedit. ▷ [l]Et
aliud cecidit in terram bonam, & [c]ortum ‖ [l]dabat fructum [b]ascendentem & crescentem, & afferebat
† [e]vnum trigesimum, & ▷ vnum sexagesimum, & ‖ vnum [l]centesimum. [c]Hæc dicens clamabat, [b]&
dicebat: [l]Qui habet aures audiendi audiat. [e]Et [b]cùm esset singularis [a]accedentes Discipuli dixerunt ei:
Quare in parabolis loqueris eis? ✱ [b]Interrogabant [c]autem [b]eum [c]Discipuli eius [b]hi qui cum eo erant duo-
decim, ▷ [b]quæ esset hæc parabola. ‖ [l]Qui respondens ait illis: [a]Quia [l]vobis datum est nosse † mysteria
regni cælorum [e]reliquis autem [e]illis [b]qui foris sunt [a]non est datum [sed] [b]in parabolis [b]omnia fiunt,
[b]vt videntes [b]videant & [b]non videant, & audientes [b]audiant & [b]non intelligant, [b]nequando conuer-
tantur, & dimittantur eis peccata. [a]Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: & qui non habet, & quod

† b Cõgregata est ad eum turba multa.
▷ b o nauim
‖ b circa mare super terrã erat.
✱ a. Et
† a dicens c. dixit
▷ b o seminãs ad seminandum
† a. quædam ceciderunt.
b o. circa
‖ a. ea, Alia autem ciderũt.
b. Aliud autem
† c. petrã
▷ a. habebant
‖ a. continuò exorta sunt, quia non habebant.
‖ a. Sole autem orto æstuauerunt
† a. aruerunt.
b o. exaruit
▷ a. quia non habebant
‖ a. Alia autem ceciderunt
e. in
† a. ea
▷ a Alia autem ceciderunt
‖ a. dabãt. c. fecit.
† a aliud
▷ aliud
‖ a aliud
c. cẽtupl[illegible]

†b.interrogauerũt ▷b.parabolam Et dicebateis ‖c.quibus ipse dixit †b. mysteriũ regni Dei. C.10.80. †b. Hi autẽ sunt qui circa viam. ▷c. diabolus ‖c o.tollit †c.Nam qui supra petram ▷c.suscipiunt ‖& hi radices non habent †c.Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierũt, & à solicitudinibus,& diuitiis, & voluptatibus vitæ euntes suffocãtur,et non referunt fructum. Quod autem in terrã bonã, hi sunt. ▷b o.fructificant. A. 5.39. C. 11.49. †c o. occultum. ▷c o.absc̃oditum. ‖b.qui *b.habet.

habet auferetur ab eo. Ideò in parabolis loquor eis , quia videntes non vident, & audientes non audiunt,
neque intelligunt : & adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicentis : Auditu audietis,& non intelligetis : &
videntes videbitis,& non videbitis. Incrassatum est enim cor populi huius,& auribus grauiter audierunt,
& oculos suos clauserunt : nequando videant oculis, & auribus audiant,& corde intelligant , & conuer-
tantur , & sanem eos. Vestri autem beati oculi,quia vident : & aures vestræ,quia audiunt. Amen quippè
dico vobis,quia multi prophetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis,& non viderunt:& audire quæ au-
ditis , & non audierunt. [b]*Et ait illis : Nescitis hanc parabolam ? & quomodo omnes parabolas cognoscetis?*
[a]*Vos ergo audite parabolam seminantis.* [c]*Est autem hæc parabola : Semen est verbum Dei.* [b] *Qui seminat,*
verbum seminat. *[b] *Qui autem secus viam, hi sunt'* [c]*qui audiunt* [b]*vbi seminatur verbum:& cùm audie-*
rint, [c]*deinde* [b]*confestim* [b]*venit* ▷ *satanas'* & ‖ *aufert' verbum* [b]*quod seminatum est in cordibus eorum*
[c]*de corde illorum , ne credentes salui fiant.* † [b] *Et hi sunt similiter qui super petrosa seminantur' : qui cùm*
audierint [b]*verbum, statim* [b]*cum gaudio* ▷ *accipiunt'* [b]*illud* [c]*verbum* ‖ [b] *& non habent radicem'* [b] *in se,*
sed temporales sunt, [c]*quia ad tempus credunt ,* [b]*deinde orta tribulatione vel persecutione propter verbum,*
confestim scandalizantur, [c]*& in tempore tentationis recedunt.* * [b] *Et alij sunt qui in spinis seminantur,*
hi sunt, qui verbum audiunt , & ærumnæ seculi & deceptio diuitiarum , & circa reliqua concupiscentiæ
introeuntes suffocant verbum , & sine fructu efficitur. Et hi sunt qui super terram bonam seminati sunt,
qui' [b]*audiunt verbum & suscipiunt [&]* [c]*in corde bono & optimo audientes verbum , retinent ,* [b] *&*
▷ *fructum afferunt* [c]*in patientia,* [b]*vnum trigesimum, vnum sexagesimum,& vnum centesimum.*

Quæ Marcus & Lucas pluraliter, Matthæus singulari numero narrat hoc modo:

OMnis qui audit verbum regni,& non intelligit (venit malus, & rapit quod seminatum est in cor-
de illius) hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petrosa seminatus est , hic est qui
verbum audit,& continuò cum gaudio accipit illud:non autem habet in se radicem,sed est temporalis. Fa-
cta autem tribulatione & persecutione propter verbum,continuò scandalizatur. Qui autem seminatus est in
spinis, hic est qui verbum Dei audit : & solicitudo seculi istius & fallacia diuitiarum suffocat verbum,&
sine fructu efficitur. Qui verò in terram bonam seminatus est , hic est qui audit verbum & intelligit : &
fructum affert,& facit aliud quidem centesimum,aliud sexagesimum , aliud verò tricesimum. [b]*Et dicebat*
illis : Nunquid venit lucerna vt sub modio ponatur, aut sub lecto ? Nónne vt super candelabrum ponatur?
[c]*Nemo autem lucernam accendens , operit eam vase , aut subtus lectum ponit : sed super candelabrum po-*
nit,vt intrantes videant lumen. [b]*Non est enim* [b]*aliquid* *[b] *absconditum, quod non manifestetur:nec* [b]*fa-*
ctum est ▷ [b]*occultum' quod non* [c]*cognoscatur &* [b] *in palam veniat.* [b] *Si quis habet aures audiendi au-*
diat. Et dicebat illis: [b]*Videte* [c]*ergo* [b]*quid audiatis.* [b]*In qua mensura mensi fueritis , remetietur vobis , &*
adijcietur vobis. Qui enim habet , dabitur illi : & ‖ *quicunque' non habet , etiam quod* † *putat se habe-*
re' auferetur ab eo.

I[a]N ILLO DIE EXIENS IESVS DE DOMO SEDEBAT SECVS MARE [b]ET ITERVM, &c.] Quoniam quæ sequuntur Matthæus simul & Marcus superioribus subiungunt, & Matthæus dicit ¿ In illo die ; ideo omnino apparet hæc consequenter gesta esse , quanquam illud ¿ in illo die ; non necessariò sic accipi debeat, vt quæ sequuntur eodem die, quo præcedentia, facta intelligere sit necesse , cùm posset dies accipi more scripturarum pro tempore. Habet autem hæc parabola seminantis optimam connexionem cum eo quod mox dictum est à Christo de beatitudine eorum qui faciunt voluntatem Dei,& auditum Dei verbum etiam custodiunt. Vnde etiam Lucas hæc coniunxit , quanquam diuerso ordine ab aliis duobus Euangelistis. Porrò occasio huius parabolę videtur fuisse nimia hominum frequentia, qui accurrebant vndiq;, & de ciuitatibus properabãt ad ipsum. Voluit ergo hac parabola significare , non satis esse audisse verbum Dei , neque omnes qui illud audiunt illinc meliores fieri , sed variè illud recipi, atque in paucis suos facere fructus, idque non ex vitio seminãtis aut seminis, sed ex vitio eorum qui semen excipiũt. Adiungit au-

A tem & alias etiam huic parabolæ similes , quibus omnibus natura, vis, fructus & pretium verbi Dei declaratur. Cùm autem in principio doceret adhuc in littore , vt ex Marco satis patet, postea ob nimium hominum confluxum, conscensa naui, ex ea cœpit docere, quoniam à turba premebatur in littore , & vt ab omnibus conspici & audiri posset. Mare autem istud proculdubio lacus est Genesar , in cuius littore legitur crebrò Dominus docuisse, fortè quia oportunus erat locus in quo multi conueniebant. Alioqui non caret mystica intelligentia, quòd Dominus è domo exiens , vbi paucos docere potuit, circa mare multas turbas docere cœperit , idque è naui. Nam ea re significatum est , Dominum relicta Iudæorum synagoga exiturum ad docendum gentes , è naui illa Petri , quæ

B fluctuare potest , mergi non potest. Quanquam enim domum illam, Ecclesiam significasse suprà diximus , alia tamen ratione eadem domus synagogæ typum gerit. Nam Ecclesiæ quidem domum significat , si consideremus matrem & fratres Domini foris stantes,& irrumpentes Domini doctrinam : Synagogæ verò typum gerit , si consideremus paucitatem eorum qui ibi doceri poterãt, &

Pharis.

Pharisæorum calumniam ac blasphemiam. Pro parabolæ autem primæ literali intelligentia obseruandum, quòd prima pars seminis, quæ scilicet cecidit circa viam, infructuosa est duplici nomine, videlicet tum quia conculcatur ab itinerantibus, tum quia volucres cœli veniant, & auferant illud, ita vt semen illud nihil germinauerit, nec vel spem aliquam fructus dederit. Secunda verò seminis pars, germinans quidem ac spem fructus præbens, sed solis calore arescens, duplicem etiam habet causam suæ infructuositatis, videlicet quia non habet profundam terram in qua firmam mittat radicem, & quia non habet humorem sufficientem, quanquam hoc ex priori consequatur. Cuius seminis & illa conditio notanda, quòd statim exoriatur. Loca enim saxea cooperta modica terra citò vegetant semen in herbam ex magnitudine caloris, quia calor ibi non imbibitur in profundo sicut in reliqua terra, sed reflectitur à saxo. Deinde quoniam nō potest deorsum radices mittere, sursum erumpit. Nam hanc causam indicant Euangelistæ Matthæus & Marcus. Tertia seminis pars, quæ & ipsa exurgens spem dat fructus, perit ob spinas soffocantes. Quarta verò sola pars fructum expectatum profert, sed eum varium. Nam quædam centesimum, quædam sexagesimum, quædam tricesimum, hoc est, quædam magnum, quædam mediocrem, quædam parum fructum proferunt. Nec est quod quis putet quintam etiam seminis portionem apponendam, vtpote eam quæ in terram bonam cadens, pluuiæ tamen defectu arescit, nec peruenit ad frugem. Nam de ea tantùm varietate seminis loquitur, quæ prouenit potissimum ex varietate terræ in quam proiicitur, quemadmodum intentioni etiam Domini, propter quam parabola dicta est, omnino conuenit. Quoniam autem hæc parabola opus habet diligenti animaduersione ad intelligendum eam, nec potuerit intelligere eam nisi cui datum esset, ob id Dominus suo more, cùm dixisset parabolam, clamabat: Qui habet aures audiendi audiat, hoc est, audiat is cui à Deo datum est vt audita intelligat. Quibusdam enim non dari aures audiendi docet Moyses Deuter. 29. Non dedit, inquit, vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures quæ possint audire. Porrò discipuli non quidē statim audita hac parabola, sed postea cùm soli essent cum Christo, vt patet ex Marco, duo quærunt. Nam & pietate quadam commoti pro auditoribus soliciti quæsierunt, vt habet Matthæus, quare Dominus in parabolis loqueretur, non dubitantes illas rudi populo non esse intellectas, quas nec ipsi intelligebant: & desiderio intelligendi rogant Dominum, vt testantur reliqui duo, quæ esset parabola iam dicta, hoc est, quid illa significaret. Est, enim hîc ponitur pro significare, quemadmodum & ibi: Petra autem erat Christus. Interrogatus ergo Dominus de duobus, ad vtrumque suo ordine respondet, & primùm quidem aperit quare in parabolis loqueretur turbis. Vbi aduertendum est, Dominum non totam reddere causam ob quam loqueretur per parabolas, sed tantum quare loqueretur in parabolis, quatenus attinet ad reprobos & desperatos qui erant in turba. Pro varietate enim auditorum, variæ etiam sunt causę ob quas in parabolis Dominus loquebatur. Nam quod attinebat ad bonos & fideles, quales erant discipuli, parabolis Dominus vsus

Quare in parabolis locutus sit dominus.

A est, vt hac ratione magis accenderet eorum animos desiderio discendi, ac mysteria Euangelica dulcius menti eorum instillaret. Quod verò attinebat ad non omnino malos, vel ad electos, nondum vocatos tamen, proderant etiam parabolæ, tum vt non intellecta potius venerarentur, quàm intellecta fastidirent. Quod autem pertinebat ad reprobos, quales erant Scribæ & Pharisæi turbæ permixti, ea de causa Dominus locutus est in parabolis quam hîc reddit, videlicet quoniam indignis mysteria erant abscondenda. Si autem quæratur; quare ergo in sermone illo prolixo, qui dicitur sermo Domini in monte, turbis Dominus tam apertè locutus est, sine omni ferme parabolico sermone? Dicendum, ibi Dominum tradidisse

B præcepta Euangelica, quæ neminem ignorare fas est. Hic verò disserere de mysteriis regni cœlorum, sicut ipse testatur, quæ non est necesse omnes scire. Quoniā ergo discipuli quærebant, non quare in parabolis loquebatur, sed quare in parabolis loquebatur eis, turbis scilicet quæ Domino non credebant, quas à se Discipuli separabant, Dominus appositè non reddit rationē quare in vniuersum vteretur parabolis, sed tantùm quatenus pertinebat ad reprobos & infideles: hac ratione etiam demonstrans fœlicitatem Discipulorum, qua præ aliis Dei munere sunt donati. Verùm circa rationem redditā à Domino apud Euangelistas, est non parua difficultas. Primùm enim, quomodo apud

C Marcum & Lucam dicit Dominus se ideo loqui in parabolis, vt videntes non videant, & audientes non intelligant? Hoc enim videtur significari, Dominum noluisse eos cernere & intelligere, quod de Deo credere impium est, qui non vult mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur, & viuat. Deinde quomodo ratio reddita apud Marcum & Lucam conuenit cum ea quæ redditur apud Matthæum: ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, &c. Nam vt omittatur quòd rationes istæ diuersæ sunt omnino, videtur etiam posterior priorem destruere. Si enim ideo Dominus loquebatur in parabolis, quia videntes non videbant, non ergo propter

D ea vt videntes non viderent, quandoquidem iam non videbant. Ad priorem ergo difficultatem, rectè dicunt quidam, coniunctionem, vt, non accipi hoc loco vt denotet causam, sed tantùm consecutionem & euentum, quemadmodum frequenter in scripturis. Alij causam quidem denotare intelligunt. sed cùm dicit Marcus; nequando conuertantur & sanem eos; illud, nequādo, pro quo Græcè est μήποτε; accipiunt pro, si quando, quomodo accipitur 2. Timoth. 2. Cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati, nequando Deus det illis pœnitentiam; pro, si quando vel si fortè. Non enim μὴ apud Græcos semper est negātis aut prohibentis coniunctio, sed aliquādo dubitantis, va-

E lens idem quod, num vel si. Itaque sensus esset: Ideo Dominus in parabolis locutus est quibusdam, vt non intelligerēt mysteria regni cœlorum, ac non intelligentes non crederent ad tempus, si quando vel hac ratione cōuerterentur ac sanarentur, cùm scilicet suæ incredulitatis ac obstinationis malum, agnoscentes humiliarentur. De quo sensu prolixè disputat D. Augustinus lib. de quæst. Euang. ex Matthæo capite 14. Sed hic sensus non videtur esse germanus sensus, eo quòd obstinatio & impœnitentia reproborum omnino significari

videatur

videatur. Ad secundam difficultatem dicendum est, prouidentia spiritus sancti factum esse, vt Marcus quidem & Lucas dicerent, in parabolis Dominum locutum, vt videntes non viderent: Matthæus verò, quia videntes non viderent: sicut & vtrumq; verisimile est Dominum dixisse, quo intelligeremus partim de merito hominum, partim iustæ voluntati diuinæ tribuendum, quòd reprobi isti auditores non illuminarentur. Quod autem Marcus & Lucas dicunt: vt videntes non videant; non sic accipiendum, quasi iam tum non tales fuissent, sed vt tales esse perseuerarent. Vtramque hanc causam videlicet & finem propter quem in parabolis Dominus loquebatur, & causam ob quam illi hoc meruerant, Matthæus complexus est illa sententia; Qui enim habet, dabitur illi & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. Quoniam enim Dominus dixerat, vobis est datum: illis verò nō est datum; (quod significat à diuinæ gratiæ dono pendere mysteriorum cognitionem, ne eam suis meritis tribuere possent discipuli) ne intelligeremus donum illud gratiæ contingere sine libero nostro arbitrio, ideo commodè hanc sententiam Dominus subiunxit, qua ostendit hanc diuinæ voluntatis dispositionem esse congruam ex parte ipsorum hominum, & quodammodo eos qui mysteriorum cognitione donantur; eam promereri: illos verò qui ea non donantur, eam demeruisse. Cùm ergo dicit: qui non habet, & quod habet auferetur; per hoc quod dicit: qui non habet; significat causam demeritoriam: per hoc autem quod dicit, auferetur, significat se ideo turbis loqui in parabolis, vt non donarentur illuminatione quam demeruerant, hoc est, vt videntes nō viderent. Ceterùm illa sentētia; Qui habet dabitur ei, &c. videtur à domino è prouerbialibus & vulgò iactatis sententiis desumpta, qua significare voluit etiam in regno suo aliquo vsque impleri quod vulgò dici solitum fuit. Communis autē illa & vulgaris sententia, cùm ad propositum Domini variè à diuersis explicetur, commodè sic videtur explicanda: Qui habet id quod debet habere, dabitur ei amplius, ita vt etiam abundet: & qui non habet quod debet habere, id etiam quod habet aut habere videtur, auferetur. Sic enim explicata hæc sententia deseruit & huic proposito, & omnibus aliis locis, vbi à Domino hæc repetitur. Nam & hoc eodem capite inuenitur postea apud Lucam & Marcum, & rursum apud Matthæum capite 25. & Lucam capite 19. quibus duobus locis talentum vel mna ablata ab otioso, datur ei qui quinque talenta lucratus fuerat & decem mnas. Præsenti quidem loco deseruit explicata illo modo sententia in hunc modum: Vobis, quoniam habetis fidem & studium discendi, perfectior mysteriorum diuinorum cognitio dabitur: Illi verò qui foris sunt, quoniam suo vitio non habent illam in me fidem quàm meritò habere deberent, nec simplex illud cognoscendi veritatem studium & desiderium, ob id auferetur ab eis etiam id quod habent aut vidētur habere diuinæ cognitionis, vt magis magisque cæci fiant traditi in reprobum sensum. Sic explicata hæc sententia includit etiam omnes aliorum explicationes. Chrysostomus enim & Hieronymus sic intelligūt: Qui habet fidem, dabitur ei amplior Dei cognitio: qui verò non habet fidem, etiam si quid per naturale bonū possidet, auferetur ab eo. Quidam

A simili ferè modo: Qui habet studium discendi, dabitur ei & facultas intelligendi: & qui non habet discendi studium, priuabitur etiam naturalibus bonis. Aut: Qui habet charitatem, dabuntur ei cæteræ virtutes: & contrà qui eam non habet, auferetur ab eo quod habet aliud bonum. Diuus Augustinus intelligit eum habere, qui donatis à Deo bene vtitur: eum verò non habere qui acceptis non vtitur, ac si ea non accepisset. Porrò Isaiæ testimonium, quod in reprobis Iudæis adimpletum testatur Dominus, adducitur hic à Matthæo non secundùm Hebraicam veritatem, sed secūdùm versionem Septuaginta, quemadmodum idem testimonium citatur & à Luca Act. vlt. & ex parte aliqua à Ioanne cap. 12. & rursum ex parte à Paulo
B ad Rom. 11. Nam Hebræa veritas sic habet secundùm versionem Hieronymi; Audite audientes, & nolite intelligere, & videte visionem, & nolite cognoscere. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum. Ad verbum autem Hebræa sic habent. Nam sunt quædam quæ rectius verti possunt quàm habet versio Hieronymi: Audite audiendo, & ne intelligatis: videte vidēdo, & ne cognoscatis. Impingua cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat,
C & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanatio sit ei. Apparet autē Septuaginta (vt annotauit Erasmus) consultò mutasse scripturam Hebraicam, ne impiis daretur ansa blasphemiæ, quasi Deus esset autor malorum, ac ob id sensum potius reddere voluisse quàm verba. Itaque quoniam Hebraica veritas significat Deum iussisse vt videntes non viderent, & audientes non audirent, Septuaginta sic verterunt, vt tantum significetur Deum prædixisse, audientes non audituros, & videntes non visuros, eo quod sermonis diuini ea sit proprietas, vt mali alicuius iussio aut imprecatio, nihil ferè sit aliud quàm prænuntiatio mali illius ab irato Deo permittendi. quomodo dictum est Iudæis: Solui-
D te templum hoc. Et Iudæ: Quod facis, fac citius. Cùm autem Matthæus Hebraicè scripserit suum Euangelium, mirum videri potest testimonium hoc à Matthæo non citatum secundùm Hebraicam veritatem, nisi quod omnino verisimile sit Matthæum quidem in Hebraico suo Euangelio Hebraicam veritatem adduxisse: interpretem verò Græcum pro Hebraica veritate Septuaginta translationem substituisse: tum quòd ea Græci, quibus ea translatio fiebat, illi translationi essent assueti: tum quòd Lucas eodem modo testimonium hoc adduxisset capite Act. vlti.

[a] VESTRI AVTEM BEATI OCVLI QVIA VIDENT, ET AVRES VESTRÆ
E QVIA AVDIVNT, &c.] Perficit iam differentiam inter Discipulos suos & alios, ostēdens ipsorum beatitudinem & fœlicitatem non solùm ex comparatione cum reprobis Iudæis, sed etiam ex collatione ipsorum cum sanctis prophetis & iustis hominibus. Quæ beatitudo vt rectè intelligatur, oportet per oculos videntes, & aures audientes, non solùm intelligere oculos & aures corporales. Sic enim & incredulis Iudæis eadem competeret beatitudo quæ ipsis Apostolis. Nec rursum tantùm oculos & aures spirituales, quia his prophetæ & iusti etiam viderunt & audierūt eadem quæ Apostolis:

stoli: Abraham enim, inquit Dominus, exultauit vt videret diem meum, & vidit, & gauisus est. Sed *Ioannis 8.* oportet hîc, quemadmodum & in præcedentibus, quod dicitur de oculis & auribus, simul intelligere de auribus ac oculis corporalibus & spiritualibus, vt quemadmodum in superioribus oculi non videntes, & aures non audientes, sunt oculi & aures quibus corporaliter visa & audita non intelliguntur: ita oculi videntes & aures audientes sint quibus corporaliter visa & audita intelliguntur. Itaque discipulos Iudæis præfert incredulis ob mentis spiritualem visionem: prophetis verò ob corporalem visionem. Sed de vtraque visione intelligenda est hæc eadem sententia, dum rursum apud Lucam dicta à Domino scribitur postquam Discipuli eius à prædicatione Euangelij fuissent *Luc.10.* cum gaudio reuersi. Nam & ibi non de corporali tantùm visione Dominum locutum, patet ex his quæ ibi præcedūt, vbi gratias agit Deo patri quòd reuelata essent illis ea quæ celata erant sapientes & prudentes. Notandum autem, quòd Dominus non dixerit solùm prophetas & iustos cupiuisse videre & audire quæ discipuli viderunt & audierunt, nec tantùm dicit multos cupiuisse videre, sed multi, inquit, prophetæ & iusti. Lucas verò; multi prophetę & reges. Sic enim significatur incomparabilis gratia Discipulis facta, vt quibus nulla vel dignitate eximia, vel rara sapientia aut iustitia insignibus ea sint concessa, quæ plerique Domino commendati & hominibus, ac diuinorum cognitione, aut insigni iustitia, aut regali dignitate diuinitus eis concessa celebres non sunt assecuti, etiamsi illud summopere cuperent. Quia enim gloriæ Dei studebāt, & salutis tum suæ, tum omnium auidissimi erant, ideo perpetuis, eisdemque ardentissimis votis aduentum Christi optabant & orabant, per cuius aduentum ampliore Dei cognitione reuelata, ac redemptione humani generis peracta, gloria Dei maximè erat illustranda, ac salus ad quamplurimos peruentura.

[c]EST AVTEM HÆC PARABOLA: SEMEN EST VERBVM DEI. [b]QVI SEMINAT, VERBVM, &c.] Explicatio parabolæ abundè ab ipso Domino reddita est, quanquam circa eam intelligendam quædam à nobis obseruanda & dicenda sint. Imprimis ergo obseruandū, quàm apposité verbum Dei semē vocetur, aut per semen parabolicè significetur. Et quidem omnis sermo, maximè qui diuulgatur & spargitur, semen vocatur etiam à prophanis scriptoribus: vnde est disseminare sermonē, & Paulus ab Atheniensibus quibusdam dictus est σπερμόλογος, hoc est, seminiuerbius, aut potius verbisator, eo quòd nouos rumores spargeret in vulgus, vt legitur Act. 7. Verùm præter hanc communem rationem (quæ tamen ipsa peculiariter & insigniter cōuenit verbo Dei, quod prædicandum erat in agro totius orbis) sunt *Semen.* & aliæ rationes propriæ verbo Dei. Primùm enim quod semen est terræ, hoc verbum Dei est cordi, quod in medio hominis, velut terra in medio mundi cōstitutum, omnium spiritualium fructuum, siue bonorum, siue malorū principium est & veluti mater. Sicut ergo semen nusquam fructificat nisi in terram proiectum, sic nec verbum Dei nisi in corde susceptum. Nihil enim profuerit illud vel auribus tantùm, vel oculis suscepisse. Et quemadmodū terra, nisi in eam semen iaciatur, ex se non profert ferè nisi steriles & inutiles herbas:

A ita cor hominis, nisi semine diuino seminatum fuerit, noxia tantùm proferet, aut saltem inutilia & sterilia. Iam quemadmodum vt semen in terram iactum fructificet, necesse est intra eam recipi, ac necesse est terram eam non esse petrosam, nec spinis, vepribus, aliisque malis herbis consitam, sed mollem ac repurgatam: ita, quemadmodum hic Saluator explicando parabolam docet, vt fructum Dei verbum proferat in corde hominis susceptum, debet non leuiter tātùm corde aduerti, sed intra illud recipi & veluti occultari, ac necesse est inueniat cor minimè lapideum, sed molle, vt firmas in eo radices mittere possit, cor item iam repurgatum à spinis & zizaniis vitiorum, quę
B verbum Dei alioqui suffocarent. Vt autem semen intra terram recipi possit, eaque sit repurgata, necesse est eam quantumuis ex sese bonam aratro proscindere, ac multo labore excolere, ita vt & cor hominis intra se recipiat verbum Dei, ac sit ab omnibus vitiis repurgatum, cultura non parua opus est. Habet enim & cor opus aratione, stercoratione, ac agitatione sua, reliquisque id genus culturis quæ terræ competunt. Vnde Hieremiæ 4. Nouate, inquit, vobis nouale, & nolite serere super spinas. Et: Innouate vobis nouale. Pro quo Hebræa significantius habent, Arate vobis arationem; quamuis eòdem recidat. Deinde quomodo *Osea 10.* semen in terra receptum non fructificat, nisi in ea
C prius moriatur, ita & semen verbi diuini in corde hominis veluti mori debet, hoc est, diu hærere & masticari, & confringi. Postremùm, sicut semen, quantumuis in bonam terram proiectum, nō virtute solius terræ ad frugem peruenire potest, sed opus est cœlestium corporum influxu, ac pluuiæ descensu: ita nisi cor hominis assiduè gratia cœlesti ac pluuiis spiritus sancti perfundatur, nō poterit semen verbi diuini in eo esse fructiferum, ita vt hoc simili optimè possit intelligi concursus liberi arbitrij & gratiæ diuinæ, & vtriusque necessitas ad productionem boni fructus. Huic ergo diuino semini promittitur pluuia, Isaiæ cap. 30. vbi de fœlicitate regni Mesiæ inter multa sic vatici-
D natur: Et dabitur pluuia semini tuo, vbicunque seminaueris in terra, & panis frugū terræ erit vberrimus & pinguis. Ob hanc summā similitudinem verbi Dei cum semine, etiam in aliis multis scripturis verbum Dei semini comparatur. Vnde Iacobus: Suscipite, inquit, insitum verbum, quod potest saluare animas vestras. Et: Sicut terra profert *Iacobi 1.* germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiā & lau- *Isaiæ 61.* dem coram vniuersis gentibus. Germinabit dicit, vtique per semen Euangelicum sparsum in terra. Porrò cùm Dominus explicans quid per seminantem intelligat in parabola dicit apud Marcū: Qui seminat, verbum seminat; patet Dominum non
E voluisse hanc parabolam pertinere ad se tantùm, sed ad omnes prædicatores verbi diuini. Proinde frustra quidam obseruant in principio parabolæ dici; ecce exiit qui seminat, & semen suum; volentes verbo, exiit, notari exitum Christi è cœlo in terras, & ideo dici semen suum, quia Dominus non alienum semen, sicut Prophetæ & Apostoli, seminabat, sed proprium. De huiusmodi seminatoribus loquitur Isaias, cùm de regno Mesiæ loquens tandem dicit: Beati qui seminatis super omnes a- *Isaiæ 32.* quas immittentes pedem bouis & asini. Qua sententia significatur semen Euangelicū diuino fauore sio

re sic fructificaturum, vt etiam in locis aquosis iactum crescat, & ob multam copiam frumenti nihil obsit quòd in loco seminato dimittantur boues & asini. Quod certè in Apostolis adimpletum est, qui in sterilibus gentibus, velut in sterilibus aquis aut locis aquosis, semen verbi diuini sparserunt, vbi tãtam fructuum copiam protulit, vt non obsit quòd in agro Dominico relinquantur boues & asini, hoc est, dęmones, hęretici, & infideles, qui depascere volunt agrum Domini. Porrò messores, Angeli hi sunt quibus dicitur Ioel. 3. Mittite falcem, quoniam maturuit messis. Ad quem locum videtur allusum esse, cùm rursum dicitur Apocal. 14. vni ex istis messoribus: Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora vt metatur, quoniam aruit messis terræ. Pro explicatione autem reliquorum, quibus Dominus exponit cætera præassumptę parabolæ, sciendum imprimis, quòd cùm Dominus in parabola diuiserit semen in quatuor partes, in explicatione parabolæ apud omnes tres Euãgelistas non verbum Dei, quod est semen, sed auditores verbi diuini diuidit in quatuor ordines, cùm tamen quadruplices isti auditores verbi non propriè significentur per quadripartitum semen, sed magis per terrã quadripartitã in quam semen cadit. Intentio enim Domini erat per parabolã hanc demonstrare varietatem audientium vnũ idemq; verbum Dei. Nec est inter Euangelistas aliqua notabilis diuersitas, nisi quòd Matthæus iam singulariter loquitur, reliqui verò duo pluraliter: cùm contrà in parabola ipsa Matthæus pluraliter, reliqui verò duo singulariter sunt locuti. Huiusmodi enim varietas nihil detrahit veritati narrationis. Quoniam autem apud Marcum & Matthæum dicuntur homines ipsi seminati, secus viam, super petrosa, in spinis, in terram bonam; quę locutiones durę videntur, sciendum secundò, quòd esse seminatum duobus modis dicitur. Dicitur enim & semen seminatum & ager seminatus, quia scilicet semen in ipsum iactum est. Sic ergo & homo hic dicitur seminatus, quia semen verbi Dei in se suscepit. Aut potius sicut Hebraica phrasi dicitur verbum Dei esse semen, quia per semen in ipsa parabola designatum: ita homo dicitur seminatus secus viam, super petrosa, &c. quia significatus per semen seminatum secus viam, super petrosa, &c. Hæc enim explicandi has orationes ratio & tollit incommoditatem illam quam afferunt illæ partes, secus viam, in petrosa, &c. & magis conuenit cum eo quod Lucas in tertio & quarto membro dicit; Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt, &c. Et, quod autem in terram bonam, hi sunt qui in corde bono, &c. Vbi dicit semen ipsum esse homines, quod proculdubio intelligendum est, semen ipsum significare homines tales vel tales, nõ quòd propriè semẽ homines significet, vt dictum est, sed quòd semen in hanc vel illam terram cadens, menti suggerat tales vel tales verbi auditores. Ex his patet quomodo intelligendum quod Lucas dicit in primo & secundo membro, Marcus etiam in primo; Hi sunt qui circa viam. Et, qui autem supra petram; sensus enim est: Hi sunt qui significati sunt per semen cadens circa viam, aut per semen cadens super petrosa. Restat tollenda vna orationis incommoditas, quæ est apud Matthęum in primo membro, cùm dicitur: Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod seminatum est in corde illius, hic est

A qui secus viam seminatus est. Quam orationẽ annotatur in glosa, quam dicunt Ordinariam, sic esse ordinandam: Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, vt hic suspensa sit sententia, & quod sequitur per parenthesim legatur, in hunc sensum: Venit enim malus, nempe diabolus, & rapit quod seminatum est in corde illius. Omnis, inquam, qui talis est, hic est qui secus viam seminatus est. Græca verò non habent hanc incommoditatem. Sic enim est Græcè, παντὸς ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρός, &c. id est, quouis audiente verbum regni, & nõ intelligente, vel, cùm quiuis audit, & non intelligit, tunc venit malus. Proinde apud nos illud; omnis qui
B audit & non intelligit; intelligendum est positum absolutè, pro, cùm quiuis audit, &c. His pro literæ intelligentia pręmissis, ad totius explicationis tractationem descendendum est. Quatuor ergo facit Dominus genera auditorum Euangelij. Primi audiunt quidem, sed nulla mente, nulla animaduersione aut intelligentia, aliò nimirum per satanam detorto eorum animo, quo fit vt nulla omnino auditi verbi adhæreat vel cogitatio, multo minus ex audito verbo nascatur vel fides, vel indicium alicuius fructus. Hi similes sunt terrę quę iuxta viam est, duræ & ab omnibus conculcatę. Habent enim & ipsi cor induratum, vt intra illud non recipiatur verbum Dei, & conculcatur cor eorum simul & verbum Dei, quia à strepitu mundanarum co-
C gitationum premitur. Et quoniam ab eis obiter tantùm & oscitanter auditur verbũ Dei, nec intra cor recipitur, subitò aduolans diabolus, velut auicula quædam, sublegit ex animis illorum quicquid audierunt priusquam inhærescat, immissis scilicet diuersis cogitationibus aliò animum trahens, vt iam nihil referat audisse. Bene autẽ quem Lucas diabolum vocat, Marcus satanã, Matthæus antonomaticè malum, apposito apud Græcos articulo, per volucres cœli designatur, eo quòd in caliginoso huius mundi aëre dæmones morentur cùm volucribus cœli. Deinde propter subtilitatem naturæ ipsorum, velocitatem atque superbiam, sed omnium maximè ob eam causam quæ hic à Do-
D mino indicatur, quòd semini insidiantes summa cum velocitate illud à cordibus hominum auferunt, cùm intra illa non recipitur. Alij, præter hoc quod Euangelium audiunt, mente etiam illud reuoluunt, bonumque iudicantes auidè illud arripiunt, idque aliquando nimis immaturè testantur, tum verbo, tum facto, ita vt semen in eis subitò enascatur, & per herbam fructum polliceatur. Verùm quoniam quod audierunt non penitus defixum est in cordibus eorum, ac in illis non est profundè radicatum, ob id sunt temporales vel temporarij, hoc est, ad tempus obtemperant sermoni diuino, sed ad exortam malorum procellam deficiunt, deserentes bene cœpta. Hi ergo similes sunt
E terræ petrosæ non ob cordis duritiem, sed tum quòd in eis verbum Dei nimis pręproperè enascitur, tum quòd in eis non sit ita radicatum, nec tantum habens humorem gratiæ diuinæ vt sustineat exortum persecutionum & tribulationum, quæ vt in multis scripturæ locis, ita & hic per solem æstuantem significantur. Quemadmodum enim Sol suo æstu herbas quidem non satis radicatas, nec sat humoris habentes arefacit, bene autem radicatis & loco humido nascentibus non solùm nihil obest, sed etiam iustam augmenti & fructus perfection

perfectionem & maturitatem adfert: ita tentationes cùm imperfectos deiiciant, firmos etiam perfectiores reddunt. Proinde Paulus Ephesiis precatur à Deo virtutem corroborari per spiritum eius in interiore homine, vtque sint in charitate radicati & fundati. Porrò illud; propter verbum; quod est in Matthæo & Marco, quanquam posset coniungi cum sequenti verbo, scandalizantur, vt significetur eos scādalizari in verbo semel recepto cum gaudio, rectius tamen coniungitur cum præcedēti orta tribulatione vel persecutione, vt significetur tribulationem illis inferri propter verbum ab illis receptum. Id fit dum vel eorum fides in Christū oppugnatur, vel cùm alioqui propter iustitiam quam sectantur, aliquid pati eis contingit. Quid autem sit illud, scādalizantur, quod est apud Matthæum & Marcum, Lucas exponit dicens; & in tempore tentationis recedunt. Scandalizantur ergo, hoc est, offenduntur & impediuntur quo minus verbo firmiter adhæreant. Tertij sunt, qui & ipsi verbum non audiunt solùm sed & intelligunt, & mente recipiunt, ac spem aliquam fructus præbent: sed quemadmodum illos qui petrosæ terræ assimilantur, ab Euangelio crux auocat, ita in istis cupiditas & cura superflua rerum præsentium facit vt prorsus enecetur & intereat verbū Dei, antequam in herbam iustam enascatur. Vbi notandum Lucam & Marcum tria numerare quæ spinis comparantur, videlicet solicitudines, (pro quo apud Marcum legimus, ærumnas cùm apud Græcos vna eademque sit dictio μερίμναι,) diuitias, & voluptates, pro quibus apud Marcum, deceptio diuitiarum, (hoc est Hebraica phrasi, diuitiæ deceptrices) & circa reliqua concupiscentię, hoc est, reliquarum rerum concupiscentiæ, in quibus tribus comprehenduntur illa tria quæ Ioannes dicit esse in mundo, nempe concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. Matthæus verò duo tantùm ponit, solicitudinem seculi, & fallaciam diuitiarum, hoc est fallaces diuitias, rectissimè sic dictas, quòd blanda quadam specie promittant id quod præstare non possunt, quodque homines frustrentur plerunque salute æterna. Mirum autē videri posset, vt habet Gregorius, diuitias & voluptates à Domino spinis cōparari, cùm spinę pungant, illæ autem delectent. Et tamen spinæ sunt, quia curarum quas requirunt punctionibus mētem cruciant, & dum ad peccatum pertrahunt, quasi inflicto vulnere mentem cruentant, ac demum remorsu admissi peccati mentē torquent. Notādum etiam cum Gregorio, duo diuitiis iungi, solicitudines scilicet & voluptates: & illas quidem præponi, has postponi. Nam vt habeantur diuitiæ, vanę præcedunt curę quibus mens hominis miserè torquetur: obtentæ autem ad voluptates pertrahunt, per quas anima vulneratur, & tanquam spinis per remorsum cruciatur. Quod autem apud Lucam dicitur; à solicitudinibus & diuitiis & voluptatibus vitæ euntes suffocātur; sciendum quod pro participio, euntes, (quod obscuritatem aliquam facit,) Græcè est πορευόμενοι, quod Erasmus putat accipi posse non vt sit deponens à πορεύομαι, eo, sed passiuum à πορεύω, quod significat duco, ago, aut etiam abundare facio, vt sit sensus: Suffocātur acti, ducti, & possessi, hoc est, dum aguntur & obruuntur à curis, diuitiis, & voluptatibus. Aut si, vt magis est verisimile, sit à πορεύομαι, illud, euntes, sic accipietur: Suffocātur à curis, &c.

Ephes. 3.

A euntes supple, post eas, hoc est, dum sequuntur eas: vel euntes, hoc est, processu temporis, vt sit phrasis Hebraica. Potest autem illud ὑπὸ μεριμνῶν, vt est Græcè, verti; sub solicitudinibus & diuitiis, vt sit sensus: euntes sub solicitudinibus, hoc est, cum illis euntes & conuersantes, quomodo intelligit Euthymius Græcus. Quarti sunt, qui audiētes verbum, suscipiunt illud in corde bono, & susceptum retinent, in quibus quoniam radices agit, nec inuenit spinas, fructum profert etsi varium, secundùm quod alij aliis spiritu locupletius donantur. Sicut enim triplex est varietas audientiū verbum Dei sine fructu, ita triplex etiam varietas audientium cum fructu significatur in quarto isto genere à Matthæo & Marco. Centesimum enim fructum afferunt, qui perfectam & summam vitam agunt. Sexagesimum verò, qui mediocrem. Trigesimum, qui inferiores sunt, fructum tamen bonum afferentes pro suis viribus. Hinc factum est vt centuplum fructum Hieronymus virginibus, sexagecuplum viduis, trigecuplum coniugatis tribuerit, ostendens numerationem quę in digitis fieri consueuit, huic mysterio conuenire, libro primo contra Iouinianum. Augustinus verò centesimum martyribus, sexagesimum virginibus, tricesimum coniugatis aptans etiam his numeri rationem, lib. de quæstion. Euang. Theophylactus centesimum tribuit anachoritis, qui perfectam vitam assecuti rebus diuinis tantùm vacant solitariè viuentes: sexagesimum cœnobitis: trigesimum coniugatis & laicis. Apud Lucam nulla graduum fit mentio, sed cùm in parabola centeni fructus fecerit mentionem, hic tantùm dicit; & fructum afferunt in patientia, hoc est, per patientiam vel patientem expectationem mercedis. Est enim Græcè ὑπομονῇ, quod magis significat expectationem & longanimitatem, quàm aduersitatum tolerantiam. De ea ergo loquitur patientia, de qua alibi; In patientia vestra possidebitis animas vestras, obseruandum autem quàm pulchrè Lucas secernat quarti generis auditores à tribus aliis. Nam per hoc quod dicit; verbum retinent; separat eos à primis: per hoc quod dicit; in corde bono; separat ab his qui in spinis semen excipiunt: per hoc quod dicit; fructum afferunt in patientia; separabat ab his qui in petrosa seminantur, qui non perseuerant. Porrò dubiū hic esse potest, an per fructus hic designentur bona opera, an merces quæ bonis operibus reddetur. Pro mercede enim quæ maior reddetur perfectioribus, debere accipi videtur, ob id quod etiam hi qui in spinis & petrosa terra semen excipiunt, fructus bonorum operum ad tempus proferunt, cùm tamen hîc non dicantur fructum adferre: nisi dicamus bona opera non vocanda fructus, nisi quę vsque ad messis tempus, hoc est, tempus retributionis perdurant. Alioqui enim potius teneræ herbæ sunt similia.

[b]ET DICEBAT ILLIS: NVNQVID VENIT LVCERNA VT SVB MODIO PONATVR.] Parabola hæc de lucerna quæ rursum hic ponitur apud Marcum & Lucam, dupliciter potissimum à diuersis proposito Domini applicatur. Theophylactus enim intelligit hic alterius doctrinæ esse initium, vt hic intelligatur Dominus Discipulos suos, quibus suprà plus quàm aliis datum esse asseruit, admonere voluisse vt honestæ & claræ sint vitæ, eo quòd sint velut lucerna quædam aliis omnibus in exemplum proponendi, & vita

eorum omnibus futura conspicua. Iam quod sequitur; Non est enim aliquid absconditum quod non manifestetur, &c. sic intelligit: Velut lucerna super candelabrum ponendi estis, quia vniuscuiusque vestrum nihil poterit esse occultum, sed quicquid feceritis, manifestabitur non solùm in futuro seculo, sed etiam in præsenti apud homines. Quod autem post adhortationem ad vigilantiam in audiendo, sequitur apud Marcum: In qua mensura mensi fueritis, &c. sic intelligit: Videte quid audiatis, vt nullum ex dictis meis vos fugiat. Qualem enim mensuram attentionis attuleritis, talis etiam vtilitas vobis dabitur, & secundùm mensuram auditus & attentionis addetur vobis & intelligentiæ gratia. Qui enim habet alacritatem & diligentiam, dabitur ei multa intelligentia: qui verò segnis fuerit, & non alacer, tolletur ab eo etiam quod habet aut putat se habere. Aliter autem totus iste locus intelligitur, vt per parabolam lucernæ Dominus significet, quare mysteria regni cœlorum sub parabolis latentia discipulis suis aperuerit, nimirum vt suo tempore eadem Discipuli aliis qui iam adhuc non erant capaces reuelarent, vt non putarent illa quæ seorsum ipsis aperiebantur, semper à se occultanda esse. Est ergo sensus: Sicut nemo accendens lucernam operit eam vase, sed super candelabrũ ponit, vt lumen præbeat ingredientibus: ita non putetis me quæ secretò vos doceo, velle semper esse occulta. Ideo enim lumine diuinæ sapientiæ vos accendo & illumino, vt suo tempore veluti supra candelabrum positi lumine vestro alios etiam illuminetis. Non enim aliquid Euangelicæ doctrinæ meæ est, quamtumuis adhuc hominibus incognitum & occultum, quod non sit toti mundo propalandum, idque per vos imprimis. Quoniam autem Dominus rursum hic parabolicè Discipulis locutus est, eaque locutus est quæ animis eorum voluit esse infixa, iterum adiecit; Si quis habet aures audiendi, audiat. Et quo magis eos excitaret ad vigilantiam in audiendo ea quę per eos aliis erant prædicanda, ac significaret prædictam parabolã propter eos esse dictam, rursum intulit: Videte ergo quid audiatis, hoc est, curate vt quæ auditis memoriæ mandetis. In qua enim mensura vos mensi fueritis aliis, remetietur vobis à Deo,

A imò & adiicietur vobis. Nam si fueritis ignaui, aut parci dispensatores doctrinæ, quàm vobis impertio, parcam etiam sentietis in vos Dei benignitatem in cognitione diuinorum, aliisque Dei donis. Contrà verò si larga mensura aliis dispensaueritis, largam etiam experiemini in vos Dei remunerationem, & qui dedit sortem, larga item mensura adiiciet incrementum, copiosiore vos donans cognitionis lumine, quo pluribus prodesse possitis. In regno enim cœlorum aliquovsque etiam impletur quod vulgò dici & fieri solet; vt multum habenti multum detur: parùm habenti non solùm nihil detur, sed etiam ab eo tollatur quod habet. Nam qui dona diuina quæ ei offeruntur verè habet,
B (habet autem qui quæ accepit se habere declarat eis vtens) ei amplius à Deo dabitur: qui verò quæ debet habere, & quæ offeruntur ei diuinitus dona non habet, (non habet autem qui defossum thesaurũ apud se seruat) tolletur ab eo etiam quod videbatur habere. Hæc totius huius loci explicatio vt magis cohæret, ita etiam magis conuenit cum illis locis vbi apud Matthæum ponuntur duæ illæ sententiæ, quæ sunt hic apud Marcum, de occulto reuelando & mensura: quarum hæc est apud Matthæum cap. 7. illa cap. 10. vbi subiungitur: Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quæ in aure auditis, prædicate super tecta. Cæterùm quod apud Marcum legimus: Nec factum est occultum, quod non veniat in palam; Gręcè sic
C habetur, οὐδ᾽ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἀλλ᾽ ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ, id est, neque factum est occultum, sed vt in palam veniat; quomodo deprehendi scriptum in tribus Bibliis antiquis manu descriptis, vt nõ sit dubium quin locus iste Marci, ex lectione Lucæ sit à scriptore vel impressore mutatus, quòd videretur nullus alioqui esse sensus. Est autem oratio imperfecta hoc modo supplenda: Neque factũ est aliquid occultum vt maneat occultum, sed vt aliquando manifestetur. Videtur autem & hanc sententiam Dominus à vulgari sermone mutuasse, quam pro diuersa materia subiecta variè vsurpare possimus. Siquidem ea etiam rectè vtemur, dum significare voluerimus omnia quæ iam sunt occulta hominum facta, in nouissimo die propalanda coram omnibus, quamuis ad hoc propositum non videatur vsurpata à Saluatore.

PARABOLÆ ZIZANIORVM, SEMINIS CRESCENTIS, grani sinapi & fermenti. Matthæi 13. Marci 4.

CAPVT LII.

A[a] Liam parabolam proposuit eis, dicens: Simile factum est regnum cœlorum homini qui seminauit bonum semen in agro suo. Cùm autem dormirent homines, venit inimicus eius: & superseminauit zizania in medio tritici, & abijt. Cùm autem creuisset herba, & fructum fecisset: tunc apparuerũt & zizania. Accedentes autẽ serui patrisfamiliâs, dixerunt ei: Domine, nónne bonum semen seminasti in agro tuo? Vnde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt ei: Vis igitur imus, & colligimus ea? Et ait: Non, ne fortè colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum. Sinite vtraque crescere vsque ad messem, & in tempore messis dicam messoribus: Colligite primùm zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum. [b] Et dicebat: Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iaciat sementem in terram, & dormiat: & exurgat nocte & die, & semen germinet, & increscat dum nescit ille. Vltrò enim terra fructificat, primùm herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica. Et cùm ex se produxerit fructus, statim mittit falcem quoniam adest messis. [a] Aliam parabolam proposuit eis, † [e] & dicebat: [b] Cui assimilabimus regnum Dei? aut cui parabolæ comparabimus illud? ▷ [e] Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod [a] accipiens homo seminauit in agro suo, quod [b] cùm seminatum fuerit in terra ‖ [e] minimum [a] quidem

† a. dicens C. 12. 89.
▷ b. sicut granum.
‖ b. o. minus.

* autem
† a maius est omnibus oleribus, & fit arbor.
C. 13. 89.

*[a]quidem [e]est omnibus seminibus [b]quæ sunt in terra, & cùm seminatum fuerit [&] [a]cùm *creuerit, †[e] ascendit in arborem, & fit maius omnibus oleribus [b]& facit ramos magnos, [e]ita vt [b]possint sub vmbra eius aues cæli habitare, [&] [a]volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius. Aliam parabolam locutus est eis: Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus donec fermentatum est totum. Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas, [b]& talibus multis parabolis loquebatur eis verbum prout poterant audire, [e]sine parabola autem non loquebatur eis, [a]vt impleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi. [b]Seorsim autem discipulis suis disserebat omnia. [a]Tunc dimissis turbis venit in domum & accesserunt ad eum Discipuli eius dicentes: Edissere nobis parabolam Zizaniorum agri. Qui respondens ait illis: Qui seminat bonum semen, est filius hominis. Ager autē, mundus. Bonum verò semen, hi sunt filij regni. Zizania autem, filij sunt nequam. Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus. Messis verò, consummatio seculi est. Messores autem, Angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur: sic erit in consummatione seculi. Mittet filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi audiat.*

A [a]LIAM PARABOLAM PROPOSVIT EIS, DICENS: SIMILE FACTVM EST REGNVM COELORVM.] Superior parabola desumpta est à semine quatenus significat verbū Dei: hæc verò parabola desumpta est etiam à semine bono, sed quatenus significat bonos homines, vt ipse Saluator etiam postea dignatus est aperire. Itaque sicut superiore significatū est vnum idemque semen non facere in omnibus fructum, & in quibus fructum facit, non eundem facere: ita hac significatur vsque ad cōsummationem seculi semper in Ecclesia Dei malos bonis fore permixtos, idque Deo permittente fieri in bonū electorum. Et quomodo illa valet tum ad monendū auditores, ne frustra audiant verbū Dei: tum ad consolationem Discipulorū, ne ob id cessarent à prædicatione, quia in multis eam experturi erant fore infrugiferam: ita hæc valet etiam & ad commonendum auditores, ne sibi ex eo placerent quod Christū viderentur sequi, eiusque gregi essent admixti, cùm semper mali speciem boni preferentes gregi suo essent admiscendi: & ad consolationem Discipulorum & omnium bonorum fidelium, ne ex eo sibi displicerent ac scandalizarentur, quòd suo gregi viderent malos esse admixtos. Proinde bene hæc parabola subiecta est superiori, tū quòd etiam à semine sit desumpta, sicut & ea quę sequitur ex Marco: tum ne semen illud quod non cecidit in spinis, sed in terram bonā, putaretur nullam mali seminis, vnde simul spinæ nascerētur aut malæ herbæ, habiturum admixtionem. Porrò imprimis hic dicendum de hac oratione; Simile est regnum cælorum homini qui seminauit, &c. quales multæ sequuntur postea, vt cùm dicitur regnum cælorum simile grano sinapis, fermento, sagenæ, decem virginibus, homini qui fecit nuptias filio suo, & sic de aliis. Itaque in his locutionibus plerique regnum cælorum variè accipiunt, nimirum pro exigētia rei cui regnum cælorum assimilatur, vt aliquando accipiant pro Rege cælesti Messia, aliquando pro Rege cælesti Deo patre, aliquando pro doctrina Euangelica, aliquando pro Ecclesia fidelium, aliquando pro fide, &c. Quare hoc loco intelligunt hunc sensum: Similis est Rex cælestis Messias homini qui seminauit, &c. Et cùm sequitur: Simile est regnum cælorum grano sinapis; sic explicant: Doctrina Euangelij similis est, & sic de aliis. Verùm quoniā durum est vt qui regit aut lex regni dicatur regnum, ideo cōuenientius quidam sic has locutiones explicāt, vt intelligatur regnum

A cælorum dici simile alicui rei, quātum ad aliquid sui. Regnum enim cælorum varia in se complectitur, nempe regem suum, legem suam, ac regni ciues. Itaque intelligunt regnum cælorum aliquando ratione istius, aliâs ratione alterius dici alicui simile. Conuenientior autem & facilior est explicandi eas locutiones ratio, quæ suprà est indicata, circa caput Concordiæ 47. vt regnum cælorū dicatur simile huic vel illi rei, quia in regno cælorū tale quid contingit, quale de huiusmodi re narratur. Hinc Marcus in sequēti parabola dicit: Sic est regnum Dei, quemadmodū si homo iaciat sementem in terram; pro quo Matthæus dicturus erat: Simile est regnum cælorū homini qui iecit sementem in terram. Sunt enim huiusmodi locutiones ex phrasi Hebraica. qualis est & in illo Isaiæ loco:
B Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semē, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorra similes essemus; hoc est, tale quid nobis cōtigisset, quale cōtigit in Sodoma & Gomorra. Cæterùm quoniam in parabola hac à se explicata, quædam Dominus reliquit intacta quæ variè explicantur à diuersis, videlicet quid significet dormitio hominū, cuius occasione inimicus venit, & superseminauit zizania: quid significet abitus inimici: qui sint illi serui patrisfamiliâs, qui ignorāt vnde sint in agro zizania, & quærunt num velit ea colligi: ideo quo certius & solidius in huius & aliarum parabolarum explicatione versemur, quædā hinc sunt adnotanda, & imprimis, quòd cùm omnis parabola obliquo & figurato modo rerum quarundam naturam & conditionem manifestet, ideò quemad-
C modum in his qui typū Christi gesserunt in veteri testamento, nō oportet hunc typum exprimere in singulis eorum factis: & quomodo in allegoricis locutionibus non oportet singularum dictionum mysticam requirere intelligētiam, sed satis est explicare quid tota oratione significetur: ita & in parabolis non oportet, teste etiam Chrysostomo, nimia cura in singulis earū verbis anxium esse, neq; ea quæ in eis dicuntur secundùm totum quod dicitur inuestigare, & singula velle accommodare ei rei ob quam parabola assumitur. Quanquam enim in parabolis nihil ponitur superfluò, non tamē necesse est ob id omnia mysticum aliquid significare, quod ad eā rem pertineat, de qua est parabola. Quædam enim in eis admiscentur; tantùm vt expleatur & constet narrationis ordo. Proinde ante omnia perspiciendum est quid per parabolam autor ipse intenderit significare, & quorsum ac qua

occasione dicta sit: hinc generali quodam modo vnum alteri comparare oportet, nec nimia curiositate de singulis cooptãdis solicitum esse, sed eatenus ea quæ in parabolis dicuntur rei ob quam dicuntur cooptare, quatenus conueniunt intentioni propositæ. Alioqui enim si singula quis velit exactè perscrutari, ac similia cũcta inuenire in rebus ob quas parabolæ assumũtur, & laboriosa admodum res erit, & nimis curiosa forsitan, imò & in argutias quasdam abduci hominem continget, quæ seipsas euertant, vt patebit in plerisque parabolis sequentibus. Itaque & in præsenti parabola non opus est pro explicatione sensus quẽ intendit Saluator, singula accommodare, & excutere quomodo rei ad quam spectat parabola, conueniant, sed satis est secundùm ea quæ Dominus pro parabolæ explicatione aperuit, generaliter adaptare exemplum parabolæ ad eam rem propter quam assumpta est, hoc nimirum modo: Sic contingit in regno Dei, quemadmodum si homo aliquis seminet bonum semen in agro suo; contingat inimicum eius inuidia commotum postea superseminare zizania, nec tamen ille velit ea postquam apparere cœperint, à seruis suis eradicari, sed vult ea sinenda crescere vsque ad messem, ne in eradicãdis zizaniis, cõculcetur & pereat, aut etiam simul eradicetur & triticum. Qui, cùm messis tempus aduenerit, iubeat messoribus suis, vt triticum à zizaniis separantes, zizania quidem alligent in fasciculos comburendos, triticum verò congregent in horreum ipsius. Sic enim & in regno Dei filius hominis tum per se, tum per suos seminante, passim in hoc mundo tãquam in agro suo, homines ad cœleste regnum prælectos veluti semẽ bonum, diabolus infestissimus hostis humanæ salutis, passim etiam superseminat, semperque seminabit impios homines veluti zizania, vbique eos iustis permiscens, qui etsi indigni sint iustorum societate, tamen propter eorum bonum sinẽdi sunt semper in congregatione eorum vsque ad consummationem seculi, quando omnibus hominibus ex agro huius mundi per sanctos Angelos demessis & collectis, iusti ab impiis separati recõdentur in horreo cœlestis regni: impij verò veluti in fasciculos collecti, tradentur igni infernali comburendi. Sic explicata hæc parabola eam adfert vtilitatem, ob quam prius dictum est eam assumptam esse. Et tamen etiam sanctissimi, doctissimi, & antiquissimi patres, Hieronymus, Augustinus, & alij, pleraque imò singula huius aliarumque parabolarum excutiunt, vt ea diligentia non possit omnino reprehendi. Itaque per hoc quod dicitur in parabola inimicũ venisse ad superseminãdum zizania cùm dormirent homines (per quod in parabola significatur noctu eum venisse, tempore scilicet oportuno) intelligunt significari zizania à diabolo seminata in mundo negligentia Episcoporũ & præpositorum Ecclesiæ. Verùm cùm in parabola non significetur illis verbis hominum negligentia, cumque etiam Christo & Apostolis agentibus in terra diabolus superseminauerit zizania, Iudam scilicet proditorem, Simonem Magum, & alios simplicius fuerit illum tantùm intelligere significatum, diabolum superseminare zizania, cùm tempus & locum opportunum inuenerit, & omnem opportunitatem obseruare, quo Dei operibus noceat, etsi nullo suo bono: quanquam rectè intelligatur, quod iam ex illa intelligentia consequitur, tum maximè super-

A seminare zizania, cùm videt dormientes Ecclesiæ prælatos. Quod dicitur inimicus zizaniis superseminatis abiisse; significat diabolum quàm potest maximè studere vt lateat. Quod dicitur zizania tum primum apparuisse cùm ex bono semine herba creuisset, & fructum fecisset, quando scilicet ex fructu dignosci potuerunt zizania à tritico, cùm prius ob similitudinem dignosci non possent; significat ad tempus quidem plerunque malos bonis permixtos ob sacramentorũ & nominis Christiani communionem, non posse statim discerni, cognosci autem tandem ex eo quòd non eosdem fructus proferant cum bonis. Porrò serui qui dubitant num eradicanda sint zizania, rectè

B significant homines Deum timentes, & potissimum ministros iustitię, qui desiderant impiorum eradicationem, qui ne pręcipiti zelo peccent, docentur tolerare ad tempus malos bonis permixtos agere. Ex eo autem quod in parabola paterfamiliâs vetat eradicari zizania, & præcipit vt sinantur vtraque crescere; intelligit D. Chrysostomus significatum esse, nõ esse occidendos hæreticos, quos per zizania intelligit esse significatos, sicut & Augustin. & Hieronymus. Hinc & post Chysostomum hodie plerique colligunt non esse comburendos & occidendos hæreticos. Sed quàm malè hoc hinc colligatur, patet primùm ex ipsa Saluatoris explicatione, ex qua constat per zizania non tantùm hæreticorum dogmata aut hæreticos esse intelligen-

C dos, sed in genere omnes malos, omnia scilicet scandala, & eos qui faciunt iniquitatem. Quare non magis ex hoc loco colligi potest hæreticos non occidendos, quàm fures, homicidas, & id genus homines, quos nemo negauerit, iure & pro vtilitate reipublicæ occidi. Nec id intelligendum est hoc loco prohibitum esse. Nam primùm, vt dictum est, non est necesse singula parabolæ applicare rei ob quam dicta est, satis enim hic est intelligere Dominũ significare voluisse, vsque ad consummationem seculi semper malos bonis permiscendos. Deinde si & hanc partem parabolæ, rei adaptare velimus, dicendum his verbis non prohiberi extirpationem huius vel illius mali, sed om-

D nium simul malorum in genere, quod nihil aliud est, quàm non studendum vt omnes simul mali à consortio bonorum tollantur. Postremùm obseruandum, quod additur, ne fortè eradicantes zizania, eradicetis simul cum eis & triticũ. Ex eo enim intelligi datur, vt colligit Augustinus libr. 3. cap. 2. contra epistol. Parmen. quòd cùm metus iste non obest, sed potius cõtrarium metuitur, videlicet ne pereat & triticum, nisi quædam zizania eradicentur, non solùm licite eradicari ea, sed etiam necessariò eradicanda esse. Si enim propter conseruationem tritici non sunt eradicanda zizania, rursum eradicanda erunt, vbi conseruando tritico ita erit necessarium. Satis, inquit Augustinus, ostendit

E Dominus cùm causam præmisit, dicens: Ne fortè colligentes zizania, &c. quòd cùm metus iste non subest, sed omnino de frumentorum certa stabilitate certa securitas manet, id est, quando ita cuiusque crimen notũ est omnibus, & omnibus execrabile apparet, vt vel nullos prorsus vel non tales habeat defensores, per quos possit schisma contingere, non dormiat seueritas disciplinæ. &c. Proindé etiã si specialiter per zizania hic hęretici intelligerentur, tamen ex prædictis patet quomodo ex hoc loco non consequatur illos non esse occidendos,

dos, imò quomodo potius contrarium sequatur. Ideo autem Chrysostomus & Hieronymus per zizania peculiariter intelligendos putauerunt hæreticos, quòd per bonum semen ex prima parabola intellexerunt synceram Euãgelicam doctrinam, cui cõtrariatur hæreticorum doctrina à diabolo superseminata in mundo post Euangelij prędicationem. Augustinus verò ob id hæreticos peculiariter hic significatos intelligit quòd Catholici malè viuentes, sed per hæresim aut schisma ab vnitate Ecclesiæ nõdum separati, paleæ potius sint similes quàm zizaniis, quia palea etiam fundamẽtum habet cum frumento, radicemque cõmunem. vt videre licet lib. 2. quæstio. Euang. cap. 10. Qui Augustinus in principio quidem, sicut ipse de se testatur in epistola ad Vincentium 48. & epist. ad Bonifacium comitem 50. eius fuit sententię, vt non solùm putaret hæreticos non esse occidendos, sed nec quauis ratione puniendos vel cogendos, cùm iam tum à Constantino primùm, & deinde à sequentibus Catholicis Imperatoribus statutum esset, vt mulcta pecuniaria aut etiam exilio plecterentur. Neque tamen commouebatur Augustinus multùm hoc loco, sed potissimùm, ne Ecclesia fictos Catholicos haberet, quos apertos nouerat hæreticos. Postea tamen exemplis edoctus quàm leges illę imperiales vtiles essent Ecclesię, & multorum saluti, easdem leges in multis locis defendit, & iustas esse ostendit, frequenter tamen iudices ab occisione hæreticorum auocans, non quòd eam iniustam existimaret, sed quòd ea necdum ab imperatoribus statuta esset hæreticis, & quòd non videretur lenitati Christianę competere, quam tamen etiam postea perspexit & docuit esse iustam. vt videre licet in lib. contra epist. Parmen. Ex quibus omnibus patet quàm non satis Catholicè hoc tempore in Paraphrasibus Erasmus hunc locum de hæreticis tantùm exposuit, intelligendũ legentibus relinquens, eos non esse extinguendos, sed tolerandos. Ex his etiam discere licet, parabolas duplici modo explicari posse. Vno modo, generaliter eas applicando ei rei ob quam assumuntur, quantum id requirit Saluatoris intentio. Secundò, singulas partes diligentius excutiendo. Vbi tamen cauendum ne per nimiam curiositatem in ineptias aliquas incidatur. Est & tertius modus explicandi parabolas, quo scilicet parabolæ explicantur non secundùm illam primã & præcipuam intentionem, secundùm quam à Domino sunt dictæ, sed secundùm eum modum quo accommodantur à sanctis doctoribus ad instructionem morum, pro exigentia diuersorum locorum & temporum. De quo modo dictum est suprà, circa parabolam de immũdo spiritu exeunte & redeunte. Proinde in sequentibus frequenter tres istos modos secernentes singulos prosequemur.

[b] ET DICEBAT: SIC EST REGNVM DEI, QVEMADMODVM SI HOMO IACIAT, &c.] Tertia hæc parabola, quæ est apud solum Marcum, etiam à semine desumpta, à præcedenti differt, quod in hac nulla zizaniorum fit mentio: deinde quod illa assumpta est ad significandum permixtionem malorum cum bonis, hæc verò ad significandum modum quo Euãgelicum semen fructificet. Et in illa quidem semen accipitur pro filiis regni, hîc verò rursum, quemadmodum in prima, potius accipitur pro verbo regni hoc est, doctrina Euangelica. Propter similitudi-

A nem tamen huius parabolæ cum præcedenti videri potest neuter Euangelistarum vtramque posuisse. Porrò in hac parabola, quod attinet ad literam, nihil est obscuritatis, nisi quod verbum exurgat, cum dicitur: & exurgat nocte & die; variè refertur. Potest enim referri ad hominem ad quem refertur præcedẽs verbum, dormiat, quomodo intelligit Theophil. vt ablatiuus, nocte, referatur ad verbum, dormiat, &, die, referatur ad, exurgat, vt vult Caietanus, & significetur semen crescere tam dormiente in nocte, quàm satagente in die eo qui seminauit, hoc est, ipso interim aliis suis negotiis vacante, citra omnem ipsius operam semen crescere, postquam semel in terram iactum est. Potest B & referri ad semen, vt significetur illud exurgere nocte & die homine dormiente, hoc est, illo amplius nihil agente, imò nesciente aut non sentiente. Hoc præmisso, parabola hæc primùm generali applicatione potest intentioni Saluatoris sic accommodari, vt nihil aliud intelligatur per eam significare voluisse, quàm prӕter hominum opinionem, ac ne sentiẽtibus quidem illis, Euangelicam doctrinam passim enascituram & fructificaturam, nõ subitò quidem, sed ordine quodam, donec ad perfectũ suum fructum perueniat. Itaque hic erit sensus: Ita in regno Dei vsuueniet, queadmodum cùm semen ab homine iactum in terra, vltrò citra eius qui seminauit operam, imò eo ignorante, nec C sentiẽte, & aliud quiduis siue die siue nocte, agente, è terra enascitur, & quidẽ primùm in herbam, mox in spicam vacuam, demum in spicam frumẽto plenam fructificans, quo facto demetitur. Sic enim & Euangelica doctrina per me iam cœpta spargi, ac latius per meos spargenda in cordibus hominum & agro mundi huius, præter hominum opinionẽ subitò fructificare incipiet, sensim tamẽ ad perfectã & prædestinatum à patre, omniũ electorum fructum pertinget, quo iam producto, consummatio seculi veluti mesis aderit, quando demessus Euangelicæ prædicationis maturus & perfectus fructus, collectis scilicet iam omnibus electis, reponetur in horreũ cœleste. Secundùm hanc explicationem non est inquirendum quis sit ille D homo in parabola significatus, qui semen iacit in terram, quo dormiente, imo nesciẽte semen ipsius fructificat. Sequitur autẽ hæc explicatio eam constructionem literæ, qua verbũ, exurgat, refertur ad hominem qui seuit, quamuis possit etiam similiter parabola explicari sequendo alteram constructionem, vt facilè patet. Aliter potest hæc parabola tractari, vt singula penè diligẽtius excutiantur, & applicentur rei de qua est parabola, si intelligamus Dominum huius parabolæ inuolucro rectè docere voluisse, Euangelij exordiũ, progressum, & consummationem, quarum primam & postremã partem ipse palam visibili corpore peracturus esset, E mediũ, hoc est, progressum inuisibili spiritus sancti gratia administraret. Siquidem ipse Dominus per vniuersam Iudæam sparsit semẽtem Euangelicã. Mox eo peracto obdormiit, moriens primùm, deinde resurgens in quietem æternam. Vbi eo qui primus semen iecit in terram, veluti dormiente, semen Euangelicum secretis auctibus increscit, nocte simul ac die, hoc est, in prosperis pariter & aduersis per omnem occasionem & promouẽtium, & reluctantiũ. Quod vt Christo veluti dormiente accidere videtur, ita & veluti nesciẽte, eo quòd sinat mundum aduersus Euangelium tumultuari,

& propter illud suos grauia pati. Et quidem paruis initiis exortũ est Euangelij regnũ, si rem quis æstimet iuxta mundi speciẽ. Huius ergo exordium velut herba erat prouenientis Euangelici seminis, quod deinde mox occupare cœpit vniuersum orbem, nec desinet succrescere, donec maturuerit vniuersa seges, quod tum erit, cùm omnes prædestinati per Euangelium erunt vocati, & bonum ac maturum frumentũ effecti. Tum rediturus est qui semen in terram primus iecit, mundo iam conspicuus ea specie qua ascendit in cœlum, mittetque falcẽ ineuitabilis sui iudicij, qua omnibus succisis, purum triticum reponet in horreũ suum. Sic ferè Erasmus in Paraphrasibus. Hæc autem applicatio parabolæ sequitur eam literæ constructionẽ, qua verbum, exurgat, refertur ad semen, quomodo intelligit D. Hieronymus in Marcum, quanquam & Theophylactus parabolã hanc ferè secundùm posteriorem hanc explicationem tractet, referens tamen verbum, exurgat ad hominem seminantem, sed coactius. Porrò quãquã in hac parabola secundùm præcipuam Domini intẽtionem per messem significetur consummatio seculi, & successiuum Euangelici seminis incremẽtum, significatum per herbam, spicam, & plenum frumentum, pertineat ad diuersa secula, tamen secundùm tertiam illam tractandi parabolas rationẽ, potest etiam aptè hæc parabola applicari cuilibet particulari prædicatori, disseminanti Euangeliũ in terra, ac intelligi semen illud in singulis Christianis suã habere herbam, deinde suam spicam, ac postremùm suam maturitatem ac messem. In herbam enim enatum est in his qui iam per baptismum nuper in Christo renati, innocentiæ virore lætã de se spem præbent. Qui iam excelsiores facti Euangelicæ pietatis profectu, spicas suas habent, succidendi falce, hoc est, morte, cùm iam pro suo modulo quisque maturuerit. Nam post mortem & messem illam, triticum neque crescit, neque decrescit amplius in meritis & bonis operibus. Obseruandum autem, quod ad literam pertinet, verbum καρποφορεῖν, aliter accipi à Marco in hac tertia parabola, & aliter in prima. Hìc enim dicitur semẽ fructificare, cùm tãtùm in herbam & necdum in spicam enatũ est. In prima verò parabola solùm illud semen dicitur fructificare, quod in terram bonam cecidit, cùm quę in spinis aut in petrosa cecidissent, etiã in herbam germinarent. Sic etiam in hac parabola, aliter accipitur produxisse fructum, quàm in secunda accipitur apud Matthæum, facere fructum. Hic enim produxisse fructum dicitur, cùm iam plenum frumentum esse in spica, & messis tempus adesset. Ibi verò diu ante messis tempus dicitur fecisse fructum, videlicet cùm iam ex spicis distingui posset à zizaniis.

ALIAM PARABOLAM PROPOSVIT EIS DICENS: SIMILE EST REGNVM COELORVM, &c.] Ante quartã hanc parabolam, præmittit Marcus, qui eandem cum Matthæo habet hoc loco: Cui assimilabimus regnum Dei, aut cui parabolę comparabimus illud? Qua quęstione, dum veluti hæsitabat cui rei potissimùm conferendum esset regnum Dei, magis attentos voluit reddere Dominus auditorum animos. Cùm autem superiori parabola Dominus significauerit modum incremẽti regni cœlorum, hac iam parabola & sequenti (quas duas & Lucas habet cap. 13. alio tẽpore rursus dictas) significat vim regni cœlorum in crescendo, nimirum quod ex paruis & humilibus initiis mox processurũ esset ad maxima. Porrò circa literam in priore parabola dubium est quomodo granum sinapis dicitur minimum omnium seminum, cùm semen papaueris, rutæ, & aliarũ herbarum multarum deprehẽdatur minus semine sinapis. Deinde, quomodo dicitur sinapi ascendere in arborem, & facere ramos magnos, ita vt in eis volucres cœli habitẽt, quorum nihil apud nos experimur. Ad prius dubiũ respondet Albertus Magnus, granum synapis dici minimum nõ in re, aut in quãtitate, sed in proportione, quia scilicet relatum ad id quod producit, minimum est omnium, hoc est, minus est omnibus aliis, si id quod ex eo producitur, conferatur cũ his quæ ex aliis producuntur. Potest etiam dici, quòd minimũ dicit omnium seminum, quia inter omnia semina est valde paruum. Non enim est Grecè, minimum omnibus seminibus, vt nos legimus in Matthęo, cùm sit oratio non satis Latina; nec minus omnibus seminibus; vt legimus in Marco, & cùm illa oratio ineptũ habeat sensum, nisi subintelligatur, minus est omnibus aliis seminibus, sed vtrobiq; est, μικρότερον ἐστι πάντων σπερμάτων, quod sic vertendũ est, minimum est omnium seminum; quomodo in Matthæo vertit Erasmus, cùm in Marco vertat; minus est omnibus seminibus. Ponitur enim hic comparatiuus apud Græcos vice superlatiui, quemadmodum & in illo Pauli: Maior horũ est charitas; pro maxima horum. Idèm dicendum de oratione quæ sequitur: Fit maius omnibus oleribus; pro quo Græcè est, γίνεται πάντων τῶν λαχανῶν μεῖζον, id est, fit maximum inter omnia olera. Ad alterum dubium dicendum sinapi dici fieri arborem vel arbusculã, tum quòd lignescat eius stipes, tum ob ramorum multitudinem, quanquam Marcus arboris non faciat mentionem, sed tantùm dicat ascendere, & fieri maius omnibus oleribus. Nam illud, in arborẽ, quod habent plerique libri apud Marcum, nec est in Græcis, nec in antiquis Latinis manu descriptis, vt ex Matthæo & Luca videatur ascriptum. Iam etiam verisimile est pro regionũ diuersitate semen sinapi esse varium, & alterum altero minus, atque quoddam in maiorẽ exurgere altitudinem, quàm quod est apud nos, quandoquidem Plinius & seminis huius varietatem, & foliorum sinapi diuersitatem indicat lib. 19. cap. 8. scribens in hunc modum de sinapi: Æquinoctio autumni seruntur coriãdrum, anethum, atriplex, malua, lapathũ, cerephyllon, & acerrimũ sapore, ignei effectus, ac saluberrimum corpori sinapi, nulla cultura, melius tamen planta translata. Et post pauca: Sunt autẽ eius folia trium generum. Vnum gracile, alterum simile rapi foliis, tertium erucæ. Semen optimum Ægyptium. Athenienses napij appellauerunt, alij tapsi, alij saurion. Idem lib. 20. cap. 22. maximas & varias huius virtutes ostendit cõtra omnes ferè morbos corporis, vt ob id minus mirum videri debeat, regnum cœlorum hic comparari grano sinapis, cui similem etiã fidem postea Dominus requirit à suis. Quod verò ad sensum à Saluatore potissimùm intentum spectat, dubium est quid pertinens ad regnum cœlorum hic voluerit significare per ipsum granum sinapi, an scilicet ipsam doctrinam Euangelicam, de qua intelligit Diuus Hieronymus, an ipsam Ecclesiam primitiuam, de qua D. Chrysost. an ipsum regnum Dei, quo per Euangelium cœperat tum Deus regnare in hominibus credẽtibus.

Nam

Nam his tribus potest optimè exemplum sinapis accommodari. Cùm enim Ecclesia primitiua in principio, quando adhuc recens in terra fundata & veluti seminata erat, vilis esset & parua, subitò velut in arborem magnam excreuit, ita vt impleret terram, & operuerit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei, extenderitq; ramos suos à mari vsq; ad mare, vt habet propheta Dauid. Sic, quod penè in idem redit, & regnum Dei in principio quidem humile & paruum, breuissimo tempore totum mũdum occupauit, omnibusq; regnis mundi euasit superius. Quoniam autem & præcedentes ferè parabolæ, & sequentes dictæ sunt de doctrina Euangelica, videtur & hæc potius de ea esse intelligenda, quanquam in hac intelligentia includantur & duæ superiores explicationes. Siquidem in incremento doctrinæ Euangelicæ consistit & incrementum Ecclesiæ & regni Dei, vt parum referat cui horum trium exemplum sinapi accommodetur. Porrò applicatio generaliter sic fieri potest: Sicut granum sinapis quantitate quidem minimum est inter omnia semina, tamen seminatum in terra exurgit supra omnia olera, fitq; arbuscula in cuius ramis habitent volucres cœli: ita Euangelium regni cœlorum, à me iam seminatum in terra, vile quidem habetur & contemptibile, & omnibus aliis disciplinis inferius, sed tamẽ breui exurget longè lateq;, ita vt & omnium doctrinam superet, & in eo quamplurimi quiescant ei adhærentes. Vt autem singula parabolæ diligentius excutiantur, benè certè Euangelica doctrina grano sinapis comparatur. Primùm quidem ob caussam quã Saluator indicat, nimirum quòd in comparatione aliorum seminum paruũ sit & exiguum. Sic enim & prædicatio Euangelij minima videbatur, imprimis omnium disciplinarum. Prædicabat enim hominem Deum factum, Deũ mortuum & crucifixum, & prædicabat verbis simplicibus & per simplices, ob quod longè inferior videbatur dogmatibus philosophorum, & libris eorum plenis splendore eloquentiæ, ac sermonibus arte compositis. Secundò grano sinapis rectè comparatur ob eius efficaciam, non solùm in crescendo, quam efficaciam Dominus attingit, sed etiam ob efficaciam sinapis, quæ tantùm sentitur cùm conteritur, & quæ valet ad pellenda venena, & omnes penè morbos curãdos, vt autor est Plinius. Sic enim & doctrinæ Euangelicæ tum primùm acrimonia & efficacia percipitur, cùm bene masticatur, & per meditationem veluti frangitur, nec aliquod est morbi genus quod non ista sanetur, quæ ignea sua vi frigiditatem mentis mox pellit & curat. Iam quod cùm alia semina in herbas tantùm aut olera exurgant, semen sinapis in arborem potius exurgit quàm in olera, mysterio etiam conuenit secundùm explicationem Hieronymi. Philosophorum enim dogmata cùm creuerint, tantùm in olera & herbas quæ citò arescunt & corruunt, ebulliunt, eo quòd nihil sit in eis firmum & solidum, sed totum flaccidum & marcidum. Prædicatio autem Euangelica non in olera, sed veluti in arborem magnam creuit, longè scilicet & latè diffusa, & firmiter stabilita. Quod autem dicitur de volucribus cœli, mysterio etiam maximè cõuenit. Eo enim significatum, eos tantùm conquiescere in vmbra Euangelij, qui terrenis relictis ad cœlestia possunt subuolare, quanquam Hieronymus velit etiam Angelos posse intelligi, & quidam etiam intelligant significatos homines sublimes scientia & sensu. Cæterùm rami secundùm eum significant Euangelicorum dogmatum varietates, in quibus singulis singulæ volucres spirituales requiescũt & nidificant. Aut quemadmodum indicat Theophylactus super Marcum, rami significant Apostolos & diuersos Euãgelij prædicatores per orbem expansos & dispersos. Porrò Hilarius & Gregor. 19. moral. cap. 1. per granum synapis ipsum Christum significatum intelligunt. Vilis enim videbatur Dominus, quia fabri filius & pauperrimus. At vbi cecidit in cor terræ, id est, quum mortuus esset & sepultus in horto, vltra mensuram omnium olerum excreuit, dum excessit omnium prophetarum gloriam, fecitq; ramos pulchros, Apostolos scilicet, in quibus quiescũt hi qui prius ob mentis leuitatem volucribus erant similes. Huius sensus meminit & Theophylactus super Lucam. Quæ explicatio etsi non videatur esse à Domino præcipuè intenta, tamen in superiore etiam continetur. Significatur ergo hac parabola idem quod in visione Nabuchodonosor per lapidem abscissum de monte sine manibus, qui factus est mons magnus, & impleuit terram vniuersam. Est autem & alia huius parabolæ explicatio, quam indicat Hieronymus, sed quæ per accommodationem applicatur ad singulos homines pro ædificatione morum, vt quisque homo intelligatur seminare granum sinapis, hoc est, doctrinam Euangelij in corde suo, cùm illam in corde suo suscipit, & humore fidei fouet, in quo deinde ita pullulabit & crescet, vt in ramis bonorum operum eius Angeli sint quieturi, aut ramis doctrinæ suæ possit & alios obumbrare, ac habitandi locum præbere. Cęterùm quod Marcus dicit de grano sinapis, quod cùm seminatum fuerit, minus est omnibus seminibus, non sic accipiẽdum, quasi antequam seminetur non sit minus aliis, sed videtur Marcus respexisse ad id quod per parabolam significatur. Tum enim doctrina Euangelica videbatur minor aliis, cùm seminata esset & prædicari cœpta, cùm prius non agnosceretur.

[a] ALIAM PARABOLAM LOQVTVS EST EIS: SIMILE EST REGNVM COELORVM FERMENTO, &c.] Eodem spectat ista parabola quo & præcedens, atque ob id & hic sunt tam variæ intelligentiæ quàm in præcedenti. Nam Chrysostomus per fermentum vult significatos esse Apostolos, hoc est, primitiuam Ecclesiam. Hieronymus verò Euangelicam prædicationem, quanquam eodem recidat sensus. Per hoc enim quod Euangelica doctrina mũdo permixta, totum mundum immutauit & ad se traxit, etiam Apostoli etsi numero pauci, totum mundum ad suum habitum transmutare cœperunt. Si autem per fermentum intelligantur significati Apostoli, conuenit hoc cum eo quod Paulus accipiẽdo nomen fermenti, in malam partem, Corinthium illum incestuosum vocat fermentum, dicens: Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Si verò intelligatur significari Euangelica doctrina, quemadmodum potius debet, conuenit cum eo quod econtrariò Dominus hypocrisim & doctrinam Pharisæorum vocat postea fermentum. Quoniam enim immutatio alterius, ratione cuius nomen fermenti alicui tribuitur, & in bonum & in malum fieri potest, hinc nomen fermenti nunc in bonum, nunc in malum accipitur, sicut pleraque alia. Porrò quia in litera dicitur tria

Psal. 79. | Sinapi. | Dan. 2. | 1. Cor. 5. | Matth. 8.

farinæ satis tribus;sciendum hic nomen,satis,non A
esse participium à serendo , sed nomen est sub-
stantiuum, quod neque Latinum est, neque Græ-
cum, neque Hebræum, sed potius Syrum, signifi-
cans Palesthinæ mensuræ quoddam genus,cui no-
mini apud Hebræos correspōdet סְאָה Saah,quā
dictionem D. Hieronymus in veteri testamento
aliquando vertit satum,aliquando modium. Nam
Genes. 18. vertit sata , vbi etiam fit mentio trium
satorum. Sic enim Abraham ait Saræ: Accelera,
tria sata similę cōmisce.Et rursum 1.Reg.25.vbi Da
legimus , quinque sata polentæ Abigail attulisse
uidi. His enim locis est סְאִים Seim à סְאָה Sea.
At 4.Reg.7.vertit modium,vbi legimus:Cras mo-
dius similæ vno statere erit , & duo modij hordei B
statere vno.Hic enim habent Hebræa Saah, id est,
satum. Quātus autem & qualis fuerit iste modius,
qui satum dicitur,non ex Hebræis tantùm autori-
bus , sed & ex ipsius Hieronymi translatione licet
intelligere. Nam Ruth 2.cap.sic legimus : Inuenit
hordei quasi ephi mensuram, id est, tres modios.
Vbi hæc verba:id est,tres modios;non sunt in He-
bræo , sed addita sunt explicandi gratia. Ephi er-
go,vel,vt dicunt Hebræi,Epha, tres continet mo-
dios,tales proculdubio qui in Palesthina diceban
tur Satum. Est ergo Satum tertia pars Ephi, sicut
Gomer est decima pars Ephi,& Ephi decima pars
Cori vel Chomer. Vnde ex versione Hieronymi
bene sic legitur Isai.5.Triginta modij sementis fa- C
cient modios tres;cùm Hebræa habeant;& semen
Cori (vel Chomer) faciet Ephi. Cùm enim Ephi
tres contineat modios , & Ephi decima pars sit
Cori,vt dicitur Ezech.45.consequitur Corū con-
tinere triginta eorum modiorum, quorum tres
continet Ephi. Quod ergo hic dicitur :in farinæ
satis tribus; idem est,ac si dixisset;in farinæ modiis
tribus,aut in farinæ mensura Ephi,aut decem Go-
mer.Proinde mirum videri posset quod Hierony-
mus veluti sui oblitus scribit hoc loco in cōment.
super Matthæum : Satum,inquit,genus est mensu-
ræ iuxta morem prouinciæ Palesthinæ , vnum &
dimidium modium capiens. Nisi verisimile esset
Hieronymum illud sumpsisse ex Iosepho, qui lib. D
antiquit. 9. cap. 4. sic habet : Satum fert modium
vnum & semis Italicum.Itaque de alio modio lo-
quitur Hieronymus hic in comment. super Mat-
thæum,nempe Italico,secutus Iosephum, & de a-
lio modio, cùm pro sato vertit modium,vt diuer-
sæ sunt mensuræ diuersorum locorum & regio-
Varietas modij. num. Et quoniam in mensuras hic incidimus,pro
quorundā locorum explicatione obiter hic scien-
dum est , Hieronymum in sua versione nomen
modij ponere nonnunquam , non vt correspon-
deat mensuræ quæ Satum dicitur, sed ei qui dici-
Leui. 19. tur Epha vel Ephi,vt cùm legitur:Statera iusta,iu-
stus modius,æquusq; sextarius,Et:Non erit in do-
mo tua modius maior & minor , modius æqualis E
Deut.25. & verus erit tibi. Et : Coxit hœdum , & de farinæ
Iudic.7. modio azymos panes.His enim aliisq; quibusdam
locis Hebræa habent Epha, quod, vt patet ex su-
perioribus , Hieronymus vertit aliquando , tres
modios.Vnde necesse est intelligere Hieronymum
aliquando loqui de modio maiore,quod tria con-
tinet sata:aliquando de modio minore,quod idem
est cum Sato.Et quidem cùm Epha vocat modiū,
patet ex Iosepho eum loqui de modio Attico. Si-
quidem Iosephus lib. 15. antiquit. cap. 11. Corum
dicit habere modia Attica decē. Quare cùm Epha

A sit decima pars Cori,consequitur Epha vnum con
tinere modium Atticum.Qualis autem sit modius
ille qui correspondet Sato, incertum mihi est, nisi
quod Theophylactus scribat , Satum valere mo-
dium suæ regionis. Satum , inquit , mensura erat
Hebræorum,sicut apud nos est modius,vel deca-
litra. Hinc est quod 1. Reg.1. quidam libri nostri
habent , Annam postquam ablactasset Samuelem,
adduxisse eum Domino in tribus vitulis , & vno
modio farinæ. Sic enim habent Biblia iam im-
pressa veluti emendatiora. Alij habent :in tribus
vitulis & in tribus modiis farinæ. Nam sic etiam
in libris scriptis antiquis legitur. Est autem hoc
loco Hebræis Ephi , quod , vt patet ex prædictis,
B Hieronymus nunc vertit per modium , nunc per
tres modios. Illud mirandum in versione Hiero-
nymi,quòd nomen, Satum,aliquando ponitur pro
Ephi , aliquando pro Batho , quæ duæ mensuræ
idem quidem continent , vt patet Ezechielis 45.
sed hoc differunt,quòd Ephi aridorum: Bathus sit
liquidorum mensura. Nam Numeri 5. vbi legi-
mus præceptum viro zelotypo,vt offerat pro vxo-
re sua decimam partem sati farinæ hordeacæ; pro
Sati, Hebræa habent Ephi. Et 2. Paralip.2. vbi le-
gitur Salomon promittere operariis Tyriis vini
viginti milia metretas , oleiq; sata viginti milia,
pro Sata Hebraicè est Bath , hoc est, Bathus, sicut
& pro metretas. Porrò quod ad propositum atti-
C net , ex prædictis vtcunque suspicari licet quare
ad literam de tribus satis potius quàm quatuor
aut duobus fiat mentio , nimirum quòd mulieres
cocturæ panem,vt in plurimum Ephi, hoc est,tria
sata commiscerent . Sic enim tria sata commi-
scuit Sara , sic de Ephi coxit panes azymos Ge-
deon, sic Anna Ephi farinæ attulit Domino obla-
tura filium. Potest autem generalis applicatio pa-
rabolæ fieri in hunc modum : In regno cœlorum
tale quid accidet,quale fit cùm modicum fermen-
tum abditur sub magna aliqua farinæ conspersio-
ne , ibiq; relinquitur , donec exigua illa massa to-
tam farinæ vim affecerit , atque in suam traxerit
naturam. Sic enim & regni cœlestis doctrina, etsi
D in speciem exigua , ac paucos adhuc habens se-
ctatores, tamen permixta toti orbi , clanculum &
occulta quadam vi , eum totum transformabit
in suam naturam , nec prius desinet vim suam
exerere , quàm vi sua omnes affecerit qui præ-
destinati sunt & electi. Itaque secundùm hanc ex-
plicationem non erit excutiendum quid per mu-
lierem, cuius fit in parabola mentio , significetur,
quidve per numerum ternarium satorum farinæ.
Secundùm tamen illam rationem fusius explican-
di parabolas , rectè fermento Euangelica doctri-
na comparatur, non solùm ob causam in superio-
ri explicatione significatam , nimirum quòd par-
ua licet , occulta vi multa transmutet , sed etiam
E quòd totum mundum insipidum prius , sapidum
reddidit,ac diuersas gentes in vnum Ecclesię cor-
pus vniuit : quemadmodum & modicum fermen-
tum diuersis farinæ mensuris commixtum, totam
conspersionem in vnum simul corpus vnit. De-
inde quòd homines mortuos ad virtutis opera,
viuificet ad virtutum operationem , quemadmo-
dum farinam , per se rem mortuam , fermentum
quodammodo viuificat , sursum , eam ascendere
faciens. Iam per mulierem,per quam quidam Ec-
clesiam primitiuam intelligunt, rectissimè intelle-
xerimus cum Diuo Augustino significatam Dei
sapien

ſapientiam, quæ Euangelicum fermentum orbi A prudenter & clanculum admiſcuit. Per tria ſata, quæ etiam variè accipiuntur, commodiſsimè intelligemus tres totius mundi partes. Nam & Hilarius teſtatur quoſdam tres iſtas menſuras ad trium gentium vocationẽ ex Sem, Cham, & Iaphet retuliſſe. Porrò poſteritas Sem, Aſiam inhabitauit: poſteritas Cham, Aphricam: & poſteritas Iaphet, ex magna parte Europam. Pro myſterij autem alicuius ſignificatione videtur potius dictum à Domino de tribus ſatis quàm de Ephi, quæ menſura tria continet ſata. Diuus Hilarius rurſum hic per fermentum intelligit ſignificatum Chriſtum, eo quòd accepta à nobis natura, virtutem diuinitatis ſuæ, humanæ naturæ communicauerit. Fermen- B tum enim de farina eſt, virtutemque acceptam aceruo ſui generis reddit. Hoc ergo fermentum mulier ſynagoga per iudicium mortis abſcondit, arguens legem & prophetas Euangeliis diſſolutos. Hoc autem in farinæ menſuris tribus, id eſt, legis, Prophetarum, & Euangeliorum æqualitate coopertum, vnum omnia fecit, vt quod lex conſtituit, & prophetæ nunciauerunt, id ipſum Euangeliorum profectibus expleatur. Hæc ille. Cæterùm ſecundùm moralem intelligentiam, quam præter præcipuam intelligentiam omnes ferè habent parabolæ, per mulierem abſcondentem fermentum in tribus farinæ ſatis, rectè intelligitur anima hominis, quæ prædicationem Euangelicam C occultat, & commiſcet tribus ſuis partibus, quæ ſunt rationalis, concupiſcibilis & iraſcibilis, ita vt fiat vna ex his cõtemperatio per doctrinæ communionem, ac totus homo fiat ſpiritalis, ita vt nec rationalis eius pars labatur in dogmatibus; nec iraſcibilis aut concupiſcibilis abſque ratione ferantur, ſed fermentẽtur omnia, & aſsimilentur ſermoni Dei, & in ratione quidem poſsideat homo prudentiam, in iraſcibili odium contra vitium, in concupiſcibili deſiderium virtutum. Sic Theophylactus ſuper Lucam, & D. Hieronymus ſuper Matthæum, quorum vterque indicat per tria ſata intelligi poſſe etiam tres eas partes in quas Paulus hominem diuidit, ſpiritum, animam, & cor- D pus, inter quas partes communione verbi Dei vna fit contemperatio, vt in vnum redactæ non diſcrepent inter ſe. D. Bernardus lib. de conſiderat. 5. parabolam hanc D. Virgini accõmmodat, vt ipſa ſit mulier quæ fermento ſuæ fidei in vtero ſuo commiſcuit tria ſata, hoc eſt, coniunxit in vnitatem perſonæ tres Chriſti naturas.

[a]HÆC OMNIA LOCVTVS EST IESVS IN PARABOLIS AD TVRBAS, [b]ET TALIBVS, &c.] Marcus hic alteram indicat cauſam ob quam Dominus in parabolis loqueretur iſta turbis, cùm dicit; prout poterant audire; quo ſignificat Dominum voluiſſe aptare ſuum ſermonem ad captum auditorum, & ob id locutum E in parabolis, quòd nudi ſermonis nondum eſſent capaces, ac parabolas ſuas deſumpſiſſe à rebus vulgaribus, per quas idiotæ vtcunq; induci & parari poſſent ad myſteriorum captum. Vnde conſtat rationem illam ſuperius à Domino redditam, ad reprobos tantùm ſpectare, vt dictum eſt. Multis autem loquebatur parabolis, variè vnam eãdemq; rem ſignificans, vt, inquit Hieronymus, quaſi diues paterfamiliãs inuitatos diuerſiscibis reficeret, & vnuſquiſque ſecundùm naturã ſui ſtomachi varia alimenta ſuſciperet. Illud autem quod habent Matthæus & Marcus; & ſine parabolis non loquebatur eis; quanquam poſsit ſecundùm Auguſtinum intelligi, quòd nunquam Dominus turbis locutus ſit ſine parabolis, quia ſcilicet in omni ſermone ad turbas immiſcuerit parabolas, rectius tamen cum Chryſoſtomo intelligitur ſignificari Dominum tunc ſine parabolis, hoc eſt, præter parabolas, nihil locutum, quanquam aliis temporibus pleraq; ſine parabolis doceret turbas. Sequitur enim; ſeorſum autem diſcipulis ſuis diſſerebat omnia. Omnia ergo quæ tum fuerat locutus, parabolæ erant, quæ explicatione opus habebant. Proinde cùm prius habitum eſt in Matthæo; locutus eſt eis in parabolis multa; nõ eſt intelligendum ideo dici multa, quia non omnia, ſed quia omnia multa erant. Porrò quomodo Matthæus dicat in Chriſto illud Pſalmi: Aperiam in parabolis os meum, &c. impletũ, & locutum ideo in parabolis Dominum, vt illud adimpleretur, cùm illud dictum ſit in ſenſu longe diuerſo ex perſona Aſaph prophetæ, qui his verbis præfatur prolixo illi carmini, in quo miracula Dei in populo Iſraelitico exhibita decantat, dictum ſatis eſt circa caput Concordiæ 11. Ex his enim quæ ibi dicta ſunt, patet dupliciter hunc locum ac ſimiles intelligi poſſe. Priori modo ſimpliciter, vt impleta in Chriſto dicatur hæc ſcriptura, quia in ipſo verificata, eiq; competens. Itaq; ſenſus erit: In parabolis loquebatur Dominus omnia, ita vt ei verè competeret, quod dictum eſt per prophetam, &c. Secundùm hunc enim ſenſum coniunctio, vt, debet accipi conſecutiuè. Altero modo, magis propriè hæc ſcriptura intelligi poteſt dici impleta in Chriſto, ſi intelligamus Aſaph prophetam ſic quidem iſtud dixiſſe ex propria perſona, vt tamen etiam hoc dicens typum Chriſti gereret, ſicut Chriſtus ferè in omnibus figuratus eſt, quæ in veteri teſtamento aliquibus laudi tribuuntur. Itaque ſententia hæc quanquam ſuo modo impleta ſit in Aſaph, tamen perfectiſsimè impletur in Chriſto, vt cui excellentiori modo competit, & qui in Aſaph fuit figuratus tanquam abſolutiſsimus doctor. Ideo enim videtur Matthæus dixiſſe, per prophetam, vt ſignificaret ex intentione ſpiritus ſancti ad Chriſtum pertinere hanc ſcripturam, & non ſolùm per accommodationem. Secundùm hunc ergo ſenſum coniunctio, vt, poteſt accipi vt cauſam & finẽ denotet. D. Hieronymus certè intelligit hanc ſcripturam propriè pertinere ad Chriſtum, & ob id omnia quæ in illo Pſal. 77. narrãtur de exitu ex Ægypto, & ſignis à Deo patratis, eſſe parabolica, & ſignificare abſcondita ſacramenta ad Chriſtum pertinentia. Citatur autem teſtimonium iſtud hoc loco magis ſecundùm Hebraicam veritatem, quàm ſecundùm ſeptuaginta tranſlationem: quanquam nec Hebræa ad verbum curauerit adducere Euangeliſta, contentus reddidiſſe ſententiam. Septuaginta enim ſic habent, ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ ςόμα μȣ, φθέγξομαι προβλήματα ἀπ᾽ ἀρχῆς, hoc eſt, Aperiã in parabolis os meum, loquar problemata (pro quo nos habemus, propoſitiones) ab initio. Hebræa verò habent: Aperiam in parabola os meum, eructabo ænigmata ab antiquo. Quo autem intelligatur in quo ſenſu ea ſententia conueniat Aſaph, qui in eo Pſalmo nullas videtur aſſumere parabolas, & in quo ſenſu Chriſto, (nam non in eodem ſenſu vtrique conuenit) deinde quoniã hic & in aliis multis locis frequens eſt vſus huius dictionis, parabola,

Pſal. 77.

ſcien

sciendum imprimis dictionem Græcam, parabola, A propriè significare collationē aut comparationem, qua res diuersæ ostenduntur in aliquo esse similes. Dicitur enim παραβολὴ à παραβάλλω, comparo. Vnde frequenter vertit interpres eam dictionem per, similitudo. Differt ergo parabola propriè dicta à parœmia vel prouerbio, quod est celebre aliquod dictum, scita nouitate quadā insigne. Differt & ab allegoria & ænigmate. Allegoriæ enim & ænigmata plus dissimulant, & collationem non habent: parabolæ verò per collationem manifestè quo tendunt explicant. Itaq; parabola propriè est secundùm Quintilianum, cùm sic dicitur: Tam fortiter apud Hipponem fecit Scipio, quàm apud Vticam Cato. Sic parabola propriè est quod dicit B Dominus: Sicut in diebus Noë, ita erit & aduentus filij hominis. *Matt. 24* Allegoria verò, imò ænigma, hoc est, obscura allegoria, qua aliud innuitur, aliud significatur, est quod habetur Iudic. 9. Ierunt ligna, vt vngerent super se regem, &c. & Iudic. 14. De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo. At in scriptura nomen parabolæ accipitur & pro parœmiis, & pro ænigmatibus, & generaliter pro omni sermone tecto, ac sentētiis grauioribus, quæ non cuiusuis intelligentiæ sunt expositæ, sed indigent apud imperitiores aliqua explicatione. Quæ scripturæ phrasis ab Hebræis manauit, qui per משל maschal (quæ dictio propriè parabolā significat & similitudinem,) significant omnem C obscuriorem sermonem & grauiorem sentētiam, qui reconditi aliquid in se habere videatur, & enarrationem aliquam apud imperitos requirit, eo quòd huiusmodi sententię ferè cùm collationibus efferantur & similitudinibus. Vnde parœmiæ Salomonis, Misle, hoc est, parabolæ, dictæ sunt. Eodem modo accipiunt suum חידה hhida, hoc est, ænigma. Hinc Prouerb. 1. Parbolæ, interpretationes, verba sapientum & ænigmata pro eodem accipiuntur. Propriè ergo accipitur parabolæ nomen, cùm Saluator dicitur dixisse parabolam, comparans regnum cœlorum alicui rei, vt cùm dicit; Simile esse regnum cœlorum fermento, grano synapis, decem D virginibus, sagenæ missæ in mare, &c. Hic enim aperta fit collocatio, quamuis non tam ob collationem & comparationem videantur huiusmodi sermones Domini, dici parabolę, quàm ob tectam eorum significationem. Accipitur autem non pro sermone aliquo, sed re alicuius similitudinem gerente, cùm ad Hebræos 11. dicitur Abraham accepisse Isaac in parabola, hoc est, in similitudinem & typum Christi occidendi & resuscitandi. Pro allegoria autem accipitur, cùm 14. cap. Lucæ dicitur Dominus dixisse parabolam ad inuitatos, intendens quomodo primos accubitus eligerent. Ibi enim nulla est collatio, sed per exemplum humanum aliud vult significare quàm dicit. Sic & pro E ænigmate accipitur Ezechiel. 17. vbi parabola vocatur, ænigma duarum aquilarum. Et prima parabola de semine, parabola quidem dicitur, cùm tamen allegoriæ vel ænigmatis magis habeat speciem. Absque enim aliqua collatione dicitur: Ecce exiit qui seminat, &c. Pro prouerbiis autem & grauioribus sententiis accipitur, cùm omnes parœmiæ & sententiæ dicuntur parabolæ: & cùm Petrus apertam satis illam sententiam Domini vocat parabolam: *Matt. 15.* Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit de ore, hoc coinquinat hominem. Pro prouerbio rursum & vulgato sermone accipitur, cùm dicitur in Psal. Et factus sum illis in parabolam; hoc est, factus sum illis fabula, ac mei passim cum irrisione mentionem fecerunt. Pro prophetia accipitur Num. 24. cùm Balaam dicitur assumpta parabola de variis gentibus prophetasse, cùm in quibusdam illis prophetiis nulla sit vel collatio, vel allegoria. Hinc intelligi potest quomodo testimonium hic citatum conueniat Asaph, & quomodo Christo. Asaph enim dicit se locuturum parabolas & ænigmata ab initio, hoc est, quæ olim contigerunt, eo quòd admiranda essent quę narrabat, & recondita quædam in illis lateret sapientia, qua per ea quæ olim contigerunt, populum suū propheta instruere volebat, & quadam etiam ad futurum Messiam spectantia in typo canere. Christo verò competit verius hæc sententia, eo quòd in propriè dictis parabolis os suum aperuerit, & è plenitudine cœlestis suæ sapientiæ eructauerit ea quæ ab exordio mundi fuerunt abscondita hominibus. Vnde patet illud, ab initio, pro quo Euangelista habet, à constitutione mundi, hoc est, ab eo tempore quo mundus constitutus est, & fundamenta eius iacta sunt, non eodem modo debere accipi, cùm hoc testimoniū Asaph, & cùm Christo tribuitur. Euangelista enim parum mutato testimonio sic illud citauit, quomodo proposito suo maximè quadrabat, & Christo peculiariter competebat.

[a] TVNC DIMISSIS TVRBIS VENIT IN DOMVM, ET ACCESSERVNT AD EVM DISCIPVLI.] Explicatio hæc parabolæ satis est plana, vt non sit opus circa eā dicere multa, nisi quòd in ea quædā sint notanda. Et primum quidem quòd electi per bonum semen significati dicuntur Hebraica phrasi filij regni, pro eo quod est homines ad regnum cœleste præparati, quod filij regni non dicuntur hic iidem qui Matth. 8. appellantur, cùm dicitur; filij autem regni eiicientur in tenebras exteriores. Ibi enim dicuntur filij regni secundùm hominum existimationem & iudicium, hic verò secundùm diuinam prædestinationem. Deinde quòd reprobi per zizania significati, vocātur similiter Hebraica phrasi filij nequam, hoc est, diaboli (nam nequam hic esse genitiui casus Græca docent, τοῦ πονηροῦ) nimirum quia illius imitatores & sectatores, non autem quòd ab eo creati & geniti. Iidem postea scandala vocantur. Quid enim per scandala intelligat, significat cùm subditur; & eos qui faciunt iniquitatem. Nam conjunctio, &, accipitur expositiuè, vt scādala sint hi qui operantur iniquitatē, hoc est, vt prius dictum est, operarij iniquitatis, & dediti iniquitati; qui ideo dicuntur scandala, quia siue verbo, siue vita valdè offendunt, veritati vel pietati impedimentum præbentes. Vel quia ex eorū cum bonis permixtione & fœlicitate pleriq; scandalizantur, & humanum aliquid patiuntur: quemadmodum serui, de quibus in parabola, offendebantur quod viderent zizania permixta bono semini. Tertiò notandum quod dicit Dominus: Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris. Duo enim hic obseruanda, alterum, quod iustos fulsuros dicit sicut sol, in quo videri potest allusisse ad illud Danielis, quod de doctis dicitur: Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Et bene quidem dicit: Tunc fulgebunt, quia tunc liberati erunt à malorum permixtione, à miseriis hu-

huius vitæ, ab omni errore & peccato, per quæ omnia eorum fulgor & gloria hic obscuratur. Alterum est, quòd dicit, in regno patris eorum. Cùm enim prius dixit: Mittet filius hominis Angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, regnum sibi tribuit: hîc verò regnum patri tribuit, significans æqualem suam cum patre potestatem, cum quo habet regni consortium. Sed de regno Dei loquens, quod in terris est vsque ad iudicij diem, malos habens bonis permixtos, bene sibi tri-

A buit regnum: patri verò, cùm loquitur de regno Dei quod erit post iudicium. Nam regnum Ecclesiæ peculiariter à patre accepit filius, quamdiu in eo humanitatis suę meritis agit, interpellando pro nobis, & spiritum suum impertiendo, mortemq; superando. Cùm autem inimica mors destructa erit, & subiecta erunt ei omnia, & cuncta peracta erunt ob quæ homo factus est, tunc, inquit Paulus, & ipse filius subiectus erit illi, qui sibi subiecit omnia, vocabiturq; deinde Dei regnum. *1 Co. 15.*

PARABOLÆ THESAVRI, MARGARITÆ, ET sagenæ. Matthæi 13. CAP. LIIII.

Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui inuenit homo, abscondit: & præ gaudio illius vadit, & vendit vniuersa quæ habet, & emit agrum illum. Iterum simile est regnum cælorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas. Inuenta autem vna pretiosa margarita, abijt, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam. Iterum simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti, quam, cùm impleta esset, educentes, & secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione seculi. Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium. Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam Domine. Ait illis: Ideo omnis scriba doctus in regnum cælorum, similis est homini patrifamiliâs, qui profert de thesauro suo noua & vetera.

SIMILE EST REGNVM COELORVM THESAVRO ABSCONDITO IN AGRO, QVEM QVI INVENIT HOMO, ABSCON. &c.] Parabolæ huius capitis videtur dictæ à Domino in domo, præsentibus Apostolis tãtùm aut discipulis, vt apparet ex eo quod Saluator in fine illius dixit: Intellexistis hæc omnia? Et sanè ad discipulos magis quàm ad vniuersos pertinent, vt ex explicatione satis patebit. Præcedentibus duabus parabolis vltimis declarata est vis Euangelicæ doctrinæ: at duabus iam sequentibus eiusdem pretium significatur, & quanto studio meritò eam quisque sibi parare debeat indicatur, nimirum quòd omnibus omissis ad hanc vnam assequendam sit conandum, quodque vel bonorum omnium temporalium iactura sit comparanda. Quanquam enim plerique similitudinem thesauri & margaritæ adaptent ad alia, nempe ad Euangelicam perfectionem vel vitam, aut ad Christum ipsum, aptissimè tamen aptantur hæ similitudines ad idem ad quod præcedentes, nempe ad Euangelicam doctrinam vel sapientiam, ad quam accommodari potest prior parabola, hoc modo: Simile quid in regno Dei accidere conuenit, quale est cùm quispiã inuento thesauro abscondito in agro alieno, vt illo potiatur, primùm diligenter eum abscondit, ne illi præripiatur: deinde omnibus suis D bonis distractis, emit agrum illum. Sic enim & in regno cælorum, veluti thesaurus quidam est in agro absconditus, cælestis scilicet sapientia, hominibus quidem tecta & incognita, nec cuiuis facilè obuia, sed tamen cum omnibus huius mundi bonis non conferenda. Hanc ergo qui inuenit (inuenit autem qui eam agnoscit) si frugi homo fuerit, & solicitè prospiciet ne eam semel inuẽtam amittat, & vt perfectè possideat, etiam omnium bonorum suorum temporalium distractione & renunciatione eam sibi comparare non cessabit, exonerans se secularibus negotiis, vt intẽdere possit totus sapientiæ Euangelicæ. Secundùm hanc expli- E cationem non erit excutiendum, quid sigillatim significetur per agrum in quo thesaurus est absconditus, quemq; emit qui thesauri erat cupidus: deinde nec quomodo abscondat quis thesaurũ Euangelicum repertum. Per thesaurum enim in agro

B absconditum, significatur thesaurum Euãgelicum tectum esse & occultum hominibus, per hoc quòd inuentum thesaurum homo dicitur abscondere, sicut ad literam significatur illius solicitudo curãtis ne ab alio thesaurus præripiatur: ita in sensu mystico significatur solicitam debere esse mentẽ eius qui inuenit thesaurum Euangelicum, ne inuentum perdat. Alioqui si sigillatius quis horum requirat significationes, per agrũ rectè quis intellexerit vel Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei absconditi, quemq; quodammodo sibi emit, qui omnium etiam facultatum dispẽdio eum possidere satagit: vel Ecclesiã, in qua thesau- C rus Euãgelicus absconditus latet incredulis. Hanc enim similiter etiam sibi quadã ratione emit, qui bonorum suorum iactura, illius se membrum facit. Per hoc quod dicitur inuentũ thesaurum homo abscondere, intelligi potest significatum, thesaurum Euangelicum abscondendum esse in corde ne perdatur, quemadmodum intelligit D. Hieronymus, aut abscondendum esse ab humanis laudibus & malignis spiritibus, quomodo Gregorius. Non enim iactanter ostentandus est, sed de eo inuento quisq; apud se in sinu gaudere debet. Porrò per hoc quod dicitur in parabola homo thesauro inuento vendidisse omnia quæ habebat, idq; cum gaudio, & sic emisse agrum illũ, videtur Dominus significare voluisse, cõuenire vt & propter Euangelicum thesaurum assequendum quis omnes facultates suas vẽdat & distrahat, idq; cum gaudio, persuasus se hac ratione non iacturam facere, sed lucrum, ac dicens cum Psalmista: Bonum mihi lex oris tui super milia auri & argenti; vt hæc parabola & sequens ad perfectionis studiosos pertineat: *Psal. 118.* quales erant Discipuli, quibus hæc & sequẽtes parabolæ videtur esse seorsum dictæ. Vt autem etiam ad vniuersos hæc referantur qui Euangelicũ thesaurum possidere volunt, intelligendum erit per illa significari, proprias voluntates & passiones quas prius quis habuit, abiiciendas esse: gentilibus item dogmatibus atque Iudaicis, & mundi voluptatibus renuntiandum esse ei qui volet Christum ac Christi doctrinam lucrifacere, ac paratum illum esse debere etiam facultates omnes abiicere & relinquere, si is casus incidat, vt non possit eas simul

cum

cum Christo possidere. B. Vigilius lib. 3. contra Eurychen, per thesaurum in agro absconditum, intelligit Christi diuinitatem in carne eius latentem, atque ob id eum qui thesaurum repererat non statim illum abstulisse de agro, sed voluisse simul cum illo acquirere & agri possessionem, quòd non prosit agnouisse Christi diuinitatem, nisi cum ea etiam ipsius confiteamur humanitatem. Cæterùm sequens parabola de vna pretiosa margarita omnium bonorum dispendio comparata, ad idem significandum assumitur ad quod præcedens: sed hoc interest, quod in superiori proponitur thesaurus casu inuentus: in hac verò proponitur margarita studio & inquisitione inuenta tandem. Itaque sicut superiore significauit cœlestem sapientiam non inueniri nisi ab eo cui veluti casu oblata fuerit, hoc est, diuinitus monstrata: ita hac significauit vigiles & solicitos esse debere ad inueniendum sapientiam. Et quidem bene parabolam margaritę subiecit parabolæ thesauri, volens ostendere pretium Euangelicæ sapiētiæ. Nam pecuniarum thesauri, & lapides pretiosi sunt quæ mundus maximè habet in pretio. Vnde hæc duo etiam Dauid aliquoties coniunxit, cùm pretium cœlestis sapientiæ ostendere voluit. De mandatis enim Domini sic canit: Desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum. Et rursum: Ideo dilexi mandata tua super aurum & topazion.

Psal. 18.
Psal. 118.

Sic Prouerbiorum 8. dicit Sapientia: Melior est fructus meus auro & lapide pretioso. Et rursum eodem cap. Sapiens: Accipite disciplinam meam, & non pecuniam, doctrinam magis quàm aurum eligite. Melior est enim margaritis, (sic enim habent Hebræa, pro eo quod nos legimus, cunctis pretiosissimis) & omne desiderabile ei non potest comparari. Potest autem & huius parabolæ explicatio generalis quæ sufficiat intentioni Domini, fieri in hunc modum. Quemadmodum negotiator aliquis margaritarum bonarum studiosus, postquam inuenit pretiosissimam aliquam margaritam, non dubitat etiam vniuersam suam possessioné, si opus sit, vendere, vt eam sibi mercari possit: ita in regno cœlorum fieri conuenit, vt quisquis veritatis & sapientiæ est studiosus, post inuentum margaritum illud cœlestis sapientiæ, per Euangelicam prædicationem iam omnibus oblatum, quo non est aliud pretiosius, etiam vniuersorum bonorum temporalium dispendio illud non cesset sibi comparare, persuasus scilicet illud omnium facultatum pretium longè superare. Secundùm quam explicationem non erit anxiè quærendum quis significetur per hominem illum negotiatorem, de quo in parabola. significatur enim quid quemque huius exemplo facere oporteat. Sic nec quid per bonas margaritas, quanquam rectè per eas intellexerimus cum Hieronymo significatam legem & prophetas, aut omnia etiam dogmata in quibus sapientia aliqua continetur, quæ longè sunt postponenda Euangelico margarito. Contra quod sanè non pauci stultè faciunt, qui veritatis & sapientiæ studiosi præferunt sapientiam, quæ in philosophorum & oratorum libris continetur, studio Euangelico, in illis totum tempus impendentes, in hoc nimis frigidi. Sic & Iudæi cùm velint sapientiæ videri studiosi, præferunt Euangelicæ gemmæ, legis & prophetarum doctrinas: quæ bonæ quidem sunt margaritæ, sed Euangelica longè inferiores.

A ITERVM SIMILE EST REGNVM COELORVM SAGENÆ MISSÆ IN MARE, &c.] Tertia hæc parabola non multum differt à parabola zizaniorum, nisi quòd in ea per zizania tritico permixta significantur omnes mali bonis in toto mundo permixti, etiam qui nunquam fidem & Euangelium susceperunt: hic verò de eis malis tantùm est sermo qui sunt in Ecclesia, aut in ea aliquando fuerunt, quos scilicet sagena, hoc est, Euangelica prædicatio collegit simul cum bonis. Rursum enim hic rectè per sagenam intelligitur Euangelica prædicatio, quanquam quidam non malè intelligāt per sagenam significari Ecclesiam, quæ ex omni genere homines in se congregatos

B habet. Et bene quidem hæc parabola superioribus duabus subiuncta est. Ne enim, quia Euangelicam doctrinam & sapientiam comparauit thesauro & margarita inuentis, putaretur ipsa omnibus qui inuenerunt eam talis habenda, aut omnes tales suo pretio ditatura & saluatura, hac parabola docet Euangelicam prædicationem quosdam etiam malos collecturam, quibus nihil proderit cùm bonis coniunctos esse. Bene etiam hac parabola seorsum ad Discipulos vsus est, vt quorum quibusdam dixerat: Faciam vos fieri piscatores hominum; scilicet per sagenam quam hîc significat, Euangelicam videlicet prædicationem, ne sibi displicerent dum experturi essent malos quosdam colligi cū bonis

C in Ecclesia. Verùm cùm omnes homines, priusquā recipiant Euangelium & fidem, sint mali & peccatores, omnesq; boni fiant & iusti dum fidē suscipiunt & baptismum, quomodo Euangelica prędicatio comparatur sagenæ, cuius pisces siue boni, siue mali, tales erant antequam in ipsa sagena colligerentur? Dicendum non oportere ex omni parte constare similitudinem inter sagenā & Euangelicam prædicationem, quod attinet ad colligendum bonos simul & malos: sicut & in eo est inter hæc duo differētia, quòd sagena pisces capit inuoluntarios, non autē Euangelica prædicatio homines, saltem nō omnes. Satis ergo est similitudinem constare eatenus, quatenus requirit intentio Do-

D mini, propter quam parabola assumitur. Ea autem est, vt ostēdat in Euangelico reti bonos simul cum malis permixtos fore, eosq; in fine seculi demum separandos, nullo habito respectu quales prius fuerint antequam reti Euangelico caperentur. Itaque mali qui cum bonis capiuntur, non tantùm hic sunt intelligendi hi qui fictè aut coactè ingrediuntur Ecclesiam, & Euangelium ac fidem non ex animo suscipiūt, sed etiam qui bono animo & sponte suscipientes, deinde in cœpta virtutis via non perseuerant. Constabit tamen similitudo etiam in eo quòd pisces boni semper sunt boni, & mali semper mali, si homines bonos hic vocari intelligamus electos, etiam cùm adhuc non sunt iustifi-

E cati: malos verò reprobos, etiam cùm ad tempus sunt iusti, sicut suprà semen bonum dicitur significare filios regni, & zizania filios nequam: & quomodo Ioan. 11. dicuntur filij Dei, qui nondum credunt. Vt, inquit, filios Dei qui erant dispersi congregaret in vnum. Et Matth. 10. filius pacis dicitur, qui necdum fidem suscepit, sed prædestinatus est & electus ad fidem. Porrò parabola hæc explicatione aut applicatione non eget, quoniá eam explicat & applicat Dominus, quanquam tantum ex parte altera, ea scilicet qua dicitur in parabola quòd educta è mari sagena plena, piscatores elegerūt bonos

bonos in vasa sua, hoc est, repositoria: malos & inutiles e sui hominũ foras mittunt. Sed ex hac explicatione apertum satis reliquit, quid per alteram parabolæ partem sit intelligendum, qua dicitur sagena missa in mare, ex omni genere piscium congregare vsque dum impleta fuerit, videlicet quòd Euangelica prædicatio missa in mari huius mũdi, pleno tẽpestatibus, instabilitate, ac multa amaritudine, collectura esset & captura ex omni genere hominum cuiuscunq; gentis, conditionis aut ætatis, vsq; dum haberet plenum credentium numerum, quo impleto erit cõsummatio seculi, ac rete Euangelicum è mari huius mundi educetur, quãdo cessabit capere homines. Reliqua huius parabolæ in applicatione sunt omittenda, tanquam intentioni propter quam parabola dicitur impertinentia, vt quid significetur per littus, aut per sessionẽ eorum qui eligunt bonos in vasa sua, & malos foras mittunt: quanquam per littus rectè intelligi possit locus iudicij, maximè secundùm lectionem Græcorum, quæ non habet, vt nos: educentes & secus littus sedentes; sed, educẽtes secus littus, & sedentes.

INTELLEXISTIS HÆC OMNIA? DICVNT EI: ETIAM DOMINE. AIT ILLIS: IDEO OMNIS SCRIBA DOCTVS.] Non interrogat Dominus num intelligant, quasi ignorans, sed vt ex eorũ responsione commodam haberet oportunitatẽ eos docendi, hæc quę intelligerẽt infideli memorię penuario recõdenda esse, quo aliis aliquãdo possent ea depromere. Proinde subiicit & alterã parabolam, qua illud docet, quæ hoc modo videtur intelligenda: Ideo, quia scilicet hæc intelligitis, scitote quòd omnis Scriba doctus in regno cœlorum, similis esse debet patrifamiliâs, qui è thesauro & repositorio suo profert noua & vetera, hoc est, qui affatim quęuis & varia profert, quæ diuersorum palato & desiderio satisfaciant. Hoc enim ad literam significatur per noua & vetera quæ profert paterfamiliâs, cui assimilatur doctor Euangelicus. Sicut & Canticor. 7. dum sponsa dicit suo sponso: Omnia poma noua & vetera dilecte mi seruaui tibi; ad literã significatur abundantia quæ cuiuis appetitui satisfaciat. Non ergo

A per noua & vetera hic ad literã significatur nouum & vetus testamentum, cùm doctor Euangelicus non dicatur esse paterfamiliâs qui profert noua & vetera, sed similis illi. Quæ similitudo in eo consistit, quòd quemadmodum paterfamiliâs diues simul & liberalis, ex abundantia diuitiarum suarum profert, cùm opus est, noua simul & vetera, hoc est, res varias, omnigenamq; substantiam: ita bonus Euangelij doctor è corde diuite spiritualium opum, debet in tempore suò proferre sermonem varium, copiosum, ac diuersis hominum ingeniis congruũ, & nunc quidem apertum, nunc inuolutum variis parabolis & similitudinibus. Non enim

B eadem semper dicenda, nec eodem modo, eo quòd non omnes eisdem commoueantur, atque ob id opus est diuite quodam thesauro, omni disciplinarum genere instructo. Hæc videtur esse genuina loci huius explicatio, optimè deseruiens proposito Saluatoris. Siquidem videtur hac parabola suos adhortari voluisse, vt se imitentur, vt quemadmodum ipse ad exemplum patrisfamiliâs vario modo doceret: ita & ipsi, quanquã valdè sit probabile ob id in parabola Dominum meminisse etiam nouorum & veterum quæ profert paterfamiliâs, vt significaret Euangelicum doctorem, & ex veteris testamenti libris vetera, & ex Euangelica philoso-

C phia debere depromere noua, etsi istud non præcipuè pertineat ad loci huius explicationem. Porrò scriba doctus in regno cœlorum, vel, vt habent Græca, ad regnũ cœlorum, scilicet prædicandum, est prædicator Euangelicus, qui scriba dicitur, non à scribendo, sed potius à scripturarum sanctarum intelligẽtia & enarratione, vt prius dictum est circa caput Concordiæ 9. Additur autem; doctus in regno cœlorum; ad differentiam scribarum quos habuerunt Iudæi, qui tantum vetera ex veteribus proferre potuerunt, vt intelligatur perfectior doctrina requiri à scriba Euangelico. Obseruandum autem, hunc scribam non comparari patrifamiliâs qui proferre potest, sed qui profert, vt intelligatur Euangelico scribæ non satis esse debere, quòd cor habeat plenum spirituali eruditione, sed ex ea plenitudine aliis esse proferendum.

DOCENS IN NAZARETH DOMINVS, INCREDVlitatis eam condemnat. Matth. 13 Marc. 6. Luc. 4.

CAPVT LIIII.

E[a]T factum est, cùm consummasset Iesus parabolas istas, transijt inde, [b] & egressus inde abijt in patriam suam, & sequebantur eum discipuli sui. † [f] Et venit' [a] in patriam suam [c] Nazareth vbi erat nutritus, & intrauit secundùm consuetudinem suam die sabbathi in synagogam, [b] & facto sabbatho cœpit [e] in ▷ synagoga' [a] eorum ‖ [e] docere' eos, [e] & surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiæ prophetæ. Et vt reuoluit librũ, inuenit locum vbi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. Et cùm plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris. Et † [b] omnes, [b] audientes [e] testimonium illi dabant, & ▷ [l] mirabantur' [b] in [b] doctrina eius [&] [e] verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius, ‖ [l] & dicebant': [e] Vnde huic † sapientia hæc & virtutes'? [b] & quæ est sapientia quæ data est illi, & virtutes tales quæ per manus eius efficiuntur? [f] Nónne hic est [e] filius Ioseph, [a] fabri filius? [b] Nónne hic est faber filius Mariæ, frater Iacobi & Ioseph, & Iudæ & Simonis? [a] Nónne mater eius dicitur Maria, & fratres eius Iacobus & Ioseph, & Simon & Iudas? ▷ [e] & sorores eius nónne omnes apud nos sunt'? [a] Vnde ergo huic omnia ista? [e] & scandalizabantur in eo. ‖ [l] Iesus autem dixit eis': [e] Vtique dicetis mihi hanc similitudinem: Medice, cura teipsum: quanta audiuimus facta in Capharnáum, fac & hîc in patria tua. Ait

† a. Et veniens

▷ a synagoga

‖ b. docebat

† b. multi

▷ a. ita vt mirarẽtur

‖ a & dicerent.

b dicentes

† b. hæc omnia.

▷ b Nónne & sorores eius hîc nobiscum sunt

b. Et dicebat illis Iesus. c. & ait illis

autem: Amen dico vobis,[b] quia[c] nemo propheta acceptus eſt in patria ſua.[e] Non eſt propheta ſine honore, niſi in patria ſua, & in domo ſua [b] & in cognatione ſua. [c] In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Iſrael, quando clauſum eſt cœlum annis tribus & menſibus ſex, cùm facta eſſet fames magna in omni terra: & ad nullam illarum miſſus eſt Elias niſi in Sarepta Sidonis ad mulierem viduam. Et multi leproſi erant in Iſrael ſub Elizeo propheta, & nemo eorum mundatus eſt niſi Naaman Syrus. Et repleti ſunt omnes in ſynagoga ira, hæc audientes. Et ſurrexerunt & eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum vſque ad ſupercilium montis ſuper quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum. Ipſe autem tranſiens per medium illorum ibat. [b] Et non poterat ibi virtutem vllam facere, niſi paucos infirmos impoſitis manibus curauit. [a] Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum, [b] & mirabatur propter incredulitatem eorum.

A E[a]T FACTVM EST, CVM CONSVMMASSET IESVS PARABOLAS ISTAS, TRANSIIT INDE, &c.] Tranſitum hunc Chriſti in Nazareth contigiſſe poſt prædictas parabolas, ex Matthæo manifeſtiſſimum eſt. Sed inter ſermonem hunc & aduentum in Nazareth, alia adhuc interceſſiſſe in Euangelio poſita, videri poſſet ex Marco, qui inter hæc dicta & geſta, interponit transfretationem Domini in regionem Geraſenorum, videturq; eodem die ſignificare eam contigiſſe quo habitæ ſunt parabolæ: deinde curationem dæmoniaci in illa regione: curationem item mulieris Æmorrhoiſſæ, & reſuſcitationem filiæ archiſynagogi; quæ omnia etiam Lucas in cap. 8. ſubiungit poſt parabolam ſeminantis. Verùm ſuprà oſtenſum eſt in cap. Concordiæ 30. hæc omnia à Marco interpoſita contigiſſe ante ſermonem Domini in monte. Prinde præcedentibus nihil aliud ſubiiciendum videri potuit, quàm acceſſum Domini ad Nazarenos, quem Matthæus ſermoni parabolarum ſine aliquo medio adiunxit, quem & Marcus poſt illa interpoſita à ſe, ſubdidit, dicens: Et egreſſus inde abiit in patriã ſuam. Per, inde, ſignificans Capharnaum, vbi veriſimile eſt poſtremas parabolas dictas à Domino in domo: reſuſcitatam quoque filiam Iairi, de qua ante hæc verba meminit Marcus. Porrò ſuprà etiam ſatis oſtenſum eſt hunc aduentum Domini in Nazareth, eundem eſſe cum eo quem Lucas cap. 4. per anticipationẽ, Auguſtino teſte, poſuit in principio prædicationis Chriſti, tum vt oſtenderet ex eo quod poſtea contigit, quàm iuſta ratione patriam ſuam Dominus reliquerit: tum etiam quòd prophetia illa, quam commemorat à Domino lectam in Nazareth, optimè quadret & facto illi quod prius commemorauit de deſcenſu ſpiritus ſancti in Chriſtum, & toti negotio Euangelicæ prædicationis, quam tunc narrare incipit. Fit enim in ea prophetia mẽtio de ſpiritu Domini in Chriſto quieſcente, & de Euangelio prædicando, ad quod miſſus eſt Chriſtus accepto ſpiritu. Non contigiſſe autem eam hiſtoriã in Nazareth tunc cùm eam Lucas narrat, euidentiſſimum eſt ex eo quod dicit dictum à Domino ex perſona Nazarenorum: Quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua; cùm eo tempore nullum adhuc miraculum factum à Chriſto vel in Capharnaum vel alibi narratum ſit. Cæterùm circa hanc hiſtoriam primùm obſeruandum eſt, Dominum qui iam reliquerat Nazareth, & præſciuit ſe parum fructus facturum in ea, veniſſe tamen tandem ad eam, ſed poſtquã iam fama celebris eſſet. Venit enim ad eam, vt patriam ſuam etiam honoraret, & queri non poſſent quòd patriam & propinquos ſuos faſtidiſſet, malens apud alienos venari gloriam: nec dicere poſſent, ſe credituros ſi ad eos quoque veniſſet. Sed venit poſt multa iam peracta miracula quibus ſibi nomen celebre parauit, vt qui apud eos vilis habebatur & abiectus, cum autoritate iam parta veniret ad eos. Docere ergo hoc ſuo facto Dominus nos voluit, opportunitatem lucrandi quoſlibet obſeruandam eſſe; & ſalutis quidem patriæ percupidos nos eſſe debere: verùm non facilè expectandum vt Euangelicus doctor ibi fructum faciat vbi ab ineunte ætate eſt æducatus. Dominus enim, qui hactenus in tota Galilæa maximi fuit habitus, vbi ad domeſticam notitiam venit, inhonoratus eſt à ſuis.

B [c]ET INTRAVIT SECVNDVM CONSVETVDINEM SVAM DIE SABBATHI IN SYNAGOGAM, ET SVRREXIT, &c.] In ſynagogis quas ſingulæ ciuitates habebãt apud Iudæos, Dominus ſolitus erat intrare, idq; die ſabbathi, quo ſolo Iudæi illuc conuenerant audituri legem & prophetas, obſeruans ſcilicet & tempus, & locum doctrinæ accommodum. Qum autem Dominus audiſſet in ſynagoga alios de lege diſſerentes, ſurrexit & ipſe, hoc geſtu ſignificans, ſe quoque ex ſpiritu habere quod loqui vellet apud multitudinem. Hic enim videtur apud Iudæos fuiſſe mos, vt in ſynagoga non vnus tantùm faceret verba ad populum, ſed liberum eſſet diuerſis ſucceſſiuè concionari. Vnde & Paulus gentilibus Corinthiis ſcribens, ſtatuit vt in Eccleſia prophe-
C tæ viciſſim dicant & audiant, & ſi cui fuerit reuelatum aliquid dignum cognitu, cedat qui prior dixerat, & det locum ſucceſſori. Porrò quòd Dominus ſtans legerit prophetam, datum eſt autoritati diuinæ ſcripturæ, cui æquum eſt omnem humanam dignitatem aſſurgere: quòd verò expleta lectione ſederit docturus, ſingularem eius in docendo autoritatem ſignificaſſe videtur. Apparet enim alioqui morem fuiſſe Iudæis ſtandi, non tantùm cùm legerent, ſed & cùm lecta explanarent & docerent. Nam Actuum 13. Paulus poſt lectionem legis & prophetarum iuſſus in ſynagoga concionari ad populum, ſtans docuit: idemq; Corinthiis præſcribens, quis in docendo modus & ordo ſit ſer-
D uandus, ſic dicit: Prophetæ duo aut tres dicant, & cæteri diiudicẽt. Quod ſi alij reuelatum fuerit ſedenti, prior taceat; ſignificans ſatis eos debere ſtare qui loquerentur, ſedere verò qui audirent. Non autem fortuitò accidit, ſed diuina prouidentia, vt & traderetur Domino liber Iſaiæ prophetæ, & aperienti occurreret locus iſte, quem Dominus hic legiſſe memoratur. Nemo enim prophetarum clarius eſt vaticinatus de Chriſto & de doctrina Euãgelica, quàm Iſaias, nec alius quiſpiam locus Iſaiæ magis quadrabat huic tempori & loco, quàm iſte in quo ipſe propheta loquitur nõ in ſua, ſed Chriſti perſona, & per quem Dominus Nazarenis commodè oſtendere potuit ſe longè alium eſſe quàm

opinaren

opinarentur, imò esse expectatum Iudæis Messiam. A Nam in hac prophetia cùm dicitur; propter quod vnxit me; ponitur pro verbo, vnxit, apud Hebræos verbum vnde dicitur Messias. Cæterùm mysterio non caret, quòd Domino à ministro synagogæ traditur liber clausus, quodq; eundem Dominus aperit & explicat: (hoc enim significatur cùm dicitur: & vt reuoluit librum; pro eo quod est, & vt explicauit librum. Nam Græcè est, ἀναπτύξας βιβλίον:) item quòd hunc clausum Dominus rursum tradidit ministro. Scripturam enim sanctam ante Christum Iudæi quidem habuerunt, sed clausam, & necdum intellectam, quam Dominus ab illis accipiens ad illorum condemnationem & refutationem, solus aperire potuit & ex- B plicare, vt qui solus habebat clauem scientiæ & intelligentiæ, sed eandem nihilominus clausam à Christo magna Iudæorum pars accepit, qui pertinaci incredulitate Christum legis spiritum in ea non agnoscunt, etsi eam quotidie legant. Beda autem aliter mysterium totius facti quod hic memoratur explicat, quid scilicet significet, quòd Dominus stans librum explicatum audientibus legit, eundemq; plicatum reddiderit ministro, ac post redditum librum resederit, vt licet videre apud ipsum. Porrò circa propheriam hanc primò notandum, quòd à Luca hic citetur magis secundùm Septuaginta translationem, quàm secundùm Hebraicam veritatem. Siquidem Hebræa sic vertit C Hieronymus: Spiritus Domini super me, eo quòd vnxerit Dominus me, ad annuntiandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem, vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis. Septuaginta autem eodem modo habent, quomodo hic legimus, nisi quòd Lucas de suo adiecit hæc verba; dimittere confractos in remissionem. Occurrit autem circa prophetiæ huius principium difficultas tam secundùm Hebraicam veritatem, quàm secundùm lectionem Septuaginta. Nam siue legatur; spiritus Domini super me, eo quòd vnxerit me; vt habent Hebræa, siue, propter quod vnxit me; vt habent D Septuaginta, de locutionis veritate semper manebit quæstio. Nam quomodo ideo spiritus Domini erat in Christo, quia Dominus illum vnxerat? Vnctio enim Christi nihil aliud erat quàm spiritus inexistentia, proinde dicere spiritũ fuisse in Christo, quia vnctus fuit à patre, ferè est idem suiipsius facere causam. Sed magis secundùm lectionem Septuaginta, dubium est quomodo verum sit, quod ideo Dominus vnxerit Christum, quia spiritus Domini erat in eo, cùm hoc ipso iam vnctus fuerit quo spiritus Dei fuit in eo. Iam quomodo constare potest lectio Septuaginta cum Hebraica veritate, cùm in Hebræa veritate vnctio dicatur esse causa inexistentiæ spiritus: in Septuaginta ve- E rò translatione, ipsa spiritus inexistentia dicatur esse causa vnctionis? Non enim videtur vtrunque simul posse esse verum. Pro horum solutione sciendum imprimis locum huius prophetiæ non rectè satis distingui, siue dum eum hic legimus apud Lucam, siue dum legimus apud Hieronymum in Isaia. Nam vtrobique communiter verbum, vnxerit, separatur per distinctiunculam à sequentibus, similiter & verbum, misit, separatum à sequentibus, coniungitur cum ad annuntiandum, vel

eum, euangelizare, cùm recta distinctio quam indicant accentus Hebraici puncta, sic se habeat, vt verbum, vnxerit, coniungatur cum sequenti, ad annuntiandum, in hunc modum: Spiritus Domini super me, eo quòd (vel propter quod) vnxit me ad euangelizandum (vel annuntiandum) pauperibus (vel mansuetis,) misit me, vt mederer contritis corde, vel sanarem contritos corde, &c. Quam distinctionem etiam Grammaticæ Latinæ & Græcæ ratio exigit, vt habeant infinitiui, sanare, prædicare, &c. verbum cum quo hæreant. Hanc distinctionem & Hieronymus indicat in Comment. dum sic scribit: Vnctus est igitur spiritu sancto, vt annunciaret pauperibus siue mansuetis. Et missus est ad sanandos eos qui corde cõtriti sunt, &c. Eandem distinctionem indicat & Theophylactus sic scribens in Lucam: Quid autem scriptum erat? Spiritus Domini vnxit me, hoc est, consecrauit me, constituit me, vt euangelizarem pauperibus, hoc est, gentibus &c. Secundùm hanc distinctionem apertior est & conuenientior prophetiæ huius sensus. Nam secundùm Septuaginta lectionem, quæ hāc distinctionem magis requirit quàm Hebræa, sensus est: Quoniam spiritus Domini singulari ratione & ex ipsa natiuitate est super me, ideo Dominus me suo spiritu vnxit, hoc est, consecrauit, & deputauit ad euangelizandum pauperibus. Euangelium enim hoc non potuit primùm ab alio prædicari, quàm ab eo qui præuentus esset diuinis benedictionibus, & spiritu Dei omnino plenus. Secundùm alteram autem lectionem sensus est: Ideo spiritus Domini super me peculiariter requiescit, quoniam Dominus me suo spiritu vnxit, & consecrauit ad euangelizandum pauperibus. Vel ex eo constat spiritum Domini esse super me, quòd Dominus me vnxerit ad Euangelij prædicationem. Ex quibus constat quomodo vtraque lectio habet verum sensum. Si enim legatur, eo quòd, (quomodo est magis vertēdum, cùm nō sit Hebræis עַל כֵּן al ken, id est, propterea, sed יַעַן Iaan) oportet per verbum, vnxit, intelligere significari vnctionem, qua in vtero matris Dominus est vnctus, cùm diuina natura humanæ est vnita. Si verò legatur, propter quod, intelligendum est verbo, vnxit, significari eam vnctionem, qua Christus in baptismo visibiliter vnctus est, hoc est, consecratus, & deputatus ad Euangelij prædicationem, quando descendit in eum spiritus sanctus visibiliter in specie columbæ. Simili distinctione oportet soluere difficultatem quæ est in alio simili loco apud Dauidem, cùm dicit: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatē, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Non enim intelligi potest scripturam hic loqui de ea vnctione qua ab initio Christus fuit vnctus in vtero matris, cùm hanc non meruerit dilectione iustitiæ & odio iniquitatis: sed tunc intelligendus est vnctus, cùm vel descendit in eum in columbæ specie spiritus sanctus, & iam ad mox prædicandum Euangelium à patre constitueretur: vel cùm post resurrectionem suam acciperet à patre potestatem omnium quæ in cœlo sunt & in terra, & in dextra patris collocatus cœpit rex haberi & agnosci ab omnibus. Sicut enim ter fuit vnctus Dauid Christi typus, ita intelligenda est triplex Christi in regem vnctio. Vnctus enim fuit primùm Dauid à Samuele secretò in domo; qua vnctione significa-

Psal. 44.

1. Reg. 16

ta est Christi vnctio in vtero matris. Vnctus fuit secundò post mortem Saulis à tribu Iuda, vt scribitur 2. Regum 2. qua vnctione significatum regnum Christi, quo per Euangelicam prædicationem cœpit regnare in Iudæa. *2. Reg. 5.* Vnde fuit tertiò ab vniuersis Israelitis, cùm & cœpit regnare in Ierusalem; qua vnctione significatum est regnum Christi in vniuersis gentibus, quando post ascensionem suam cœpit regnare in superna Ierusalem. Mirum autem cur Erasmus verterit, propterea quòd, cùm annotauerit malè Latinos quosdam hic legere, eo quòd, & antiquos codices habere, propter quod, cùm etiam Græca habeant ὃ ἕνεκεν, quod non video quomodo sit, propterea quòd. Nam, propterea quòd, idem est quod eo quòd. Ex his etiam patet quomodo Christus dicitur vnctus ad euangelizandum. Dicitur enim ad hoc vnctus, quia per diuinam vnctionem consecratus & deputatus ad illud officium: sicut dicuntur quidam vncti in reges, quia vnctione consecrati & deputati ad regnandum. Sed alij quidem dicuntur vncti ab hominibus, quòd visibilis eorum esset vnctio: Christus verò à solo Deo vnctus dicitur, vnde significanter Hebræa addunt nomen, Dominus, eo quòd vnxerit me Dominus, non homo scilicet visibilis visibili vnctione, sed Deus inuisibilis inuisibili vnctione. Est autem oleum vel vnguentum, quo pater filium vnxit, ipse spiritus Domini, sicut hoc testimonio satis indicatur: ad quod proinde Petrus alludens Actuum 10. Vnxit, inquit, eum Deus spiritu sancto & virtute. *1. Ioan. 2.* Et Ioannes vnctionem vocat spiritum, dicens: Sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Significatur autem spiritus sanctus in scripturis per oleum vel vnguentum, quòd ei conueniant conditiones olei & vnguenti, quas illa habent & in prophano vsu, & in sacro. Nam quod ad prophanum & communem vsum pertinet, oleum & vnguenta adhiberi solebant ad recreationem & virium confortationem, vnde athletæ pugnaturi se vngere olim solebant. Quod verò ad sacrum attinet vsum, antiquissima consuetudine obseruatum est, vt oleo vel vnguento vngerentur quæ Deo consecrabantur. *Spiritus sanctus significatur per oleū.* Quæ consuetudo non ab ipso Moyse primùm sumpsit originem, qui diuina instructione vnguentum singulare dicit componere, quo templum & vasa eius ac sacerdotes inungerentur & consecrarentur, sed antiquior etiam longè ea est consuetudo, vt ex eo patet, quòd Iacob in Bethel erecto lapide in titulum fudit oleum super ipsum, in consecrationem ipsius loci. Videri autem potest, quod ad humanam attinet rationem, ob id cœptum primitus oleo vngere quæ Deo consecrabantur, quod receptum esset vnctionibus vti ad lætitiam. Itaque oleo & vnguento significatur spiritus sanctus, tum quòd tristes consoletur, & gaudio perfundat, imbecilles fortificet, vt possint etiam pares esse ad congrediendum cum diabolo, faciátque omnes quos replet bonam virtutis & doctrinæ fragrantiam ad multos diffundere: tum quòd omnes quibus donatur, Deo consecret, reges & sacerdotes eos Deo constituens. Singulariter autem significatur per oleum aut vnguentum, quo in sacris erat vsus, vnde omnium singularissimè significatus est per illud vnguentum, quod ex quinque speciebus iubetur fieri Exodi cap. 30. quo caro humana non potuit inungi, nec simile ei confici. Solus Aaron, filij eius, tabernaculum, arca fœderis, & similia inungebantur. Quo significatum est, spiritu sancto non nisi Christum & filios eius Apostolos cum reliquis credentibus, qui sunt templum Dei & vasa gloriæ Dei, veraque diuini cultus instrumenta, inungendos, dimanante illo à Christo ad reliquos filios Dei. Pro intelligentia autem reliquorum quæ in prophetia sequuntur, sciendum in sequẽtibus Christum de se loqui, tanquam de aliquo qui missus esset ad consolandum læto quodam nuncio eos qui omni humano essent destituti præsidio, ac carceris aliarumque miseriarum malis premerentur ab inimicis suis. Quo allegoricè significatur, quod Christus à patre missus fuit, vt Euangelij, lætissimi scilicet & optatissimi nuncij, prædicatione consolaretur eos qui se vera iustitia & salute agnoscerent esse destitutos, & ob peccata sua ac iram patris, legisque Mosaicæ onus ac veri ignorantiam afflicto essent animo, quibus solis, non autem superbis, & mundi voluptates sectantibus, missus est Dominus ad prædicandum remissionem à captiuitate peccati & diaboli, & liberationem à cæcitate, in qua diu detenti fuerunt, & ad dimittendum eos in remissionem, hoc est, liberos, qui diabolico iugo grauatos se & confractos agnoscerent. Porrò annum acceptum vocat propheta, tempus illud totum quo Christus docendo & pro nobis patiendo opus nostræ redemptionis peregit, aut potius totum tempus Euangelicæ prædicationis à Christo vsque in finem mundi. Nam Paulus dicit: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Ideo autem tempus hoc intelligunt plerique vocari annum vel tempus acceptum, quia gratum est & iucundum fidelibus ob ea quæ in eo annunciantur. Sed Hebræa alium planè requirunt sensum, nimirum, vt, acceptum, vel, vt est Græcè, δεκτὸν, accipiatur potius actiuè, & annus acceptus sit, tempus quo Deus gratuita sua bonitate homines in gratiam recepit per mortem filij sui. Est enim Hebraicè dictio רָצוֹן ratson, quæ eis significat quod Græcis εὐδοκία, hoc est, beneplacitum, & gratuita voluntas. Vnde bene vertit D. Hieronymus, annum placabilem. Eadem dictio est in capite quadragesimonono Isaiæ, vbi legimus etiam de tempore isto accepto: In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Quem locum citat Diuus Paulus in prædicto ad Corinthios loco, vbi pro tempore placito, legimus, tempore accepto. Eadem rursum dictio est & in Psalmo sexagesimooctauo, cùm legimus: Tempus beneplaciti Deus. Bene autem spiritus sanctus tempus istud vocat hoc loco annum. Videtur enim alludere ad annum illum Iubilæum, quem olim Iudæi obseruabant, qui huius erat typus temporis. Siquidem quemadmodum in anno Iubilæo restitutio erat pristinæ libertatis ac possessionis, ita & in hoc tempore. Cæterùm illud ¿diem retributionis, quod Græca tamen hoc loco non habent, quanquam plerique intelligant de die iudicij quo retribuetur vnicuique secundùm opera sua, vt præcedentia pertineant ad primum Domini aduentum,

hæc

hæc verò pars ad ſecundum, tamen magis debet A intelligi de retributione illa vltionis, qua Deus per filium vltus eſt nos de inimicis noſtris dæmonibus, iudicando principem huius mundi, & eiiciendo eum foras. De qua retributione idem Iſa. capit. 35. Ecce Deus veſter vltionem adducet retributionis, Deus ipſe veniet, & ſaluabit vos. Hebræa enim habent hoc loco, vt bene vertit Diuus Hieronymus; & diem vltionis Deo noſtro. Idem ergo tempus eſt & annus acceptus, & dies retributionis: ſed annus acceptus, ratione fidelium: dies verò retributionis, ratione hoſtium populi Dei.

ET OMNIVM IN SYNAGOGA OCVLI ERANT INTENDENTES IN EVM. B COEPIT AVTEM DICERE AD ILLOS: QVIA HODIE IMPLET. &c.] Poſt lectionem prophetæ omnes in Ieſum intentè reſpiciunt, partim quòd admirarentur illū poſſe legere quem ſciuerunt id non didiciſſe, quodque è diuino eius vultu gratia quædam fulgeret, omnium facilè in ſe conuertens oculos: ſed multò magis ob id, quòd auidè expectarent noua quædam audire ab eo de quo mira audierant, & cuius humilem conuerſationem prius erant experti. Quod autem dicitur à Domino; ſcriptura impleta in auribus veſtris; phraſis eſt Hebraica, pro, impleta eſt vobis audientibus. Verùm quomodo hodie impleta dicitur, cùm iamdudum impleta fuerit, nimirum C ab incarnatione ipſa, aut ſaltem à prædicationis tempore? Nam tunc fuit vnctus & miſſus ad prædicandum. Sed dicitur ſcriptura tunc primùm impleta in illorum auribus, quia tunc primùm audiuerunt eam pronunciari ab eo de quo loquitur, & in cuius perſona erat ſcripta. Significare enim his verbis Dominus voluit, ſe eſſe eum de quo loquitur lecta ſcriptura. quaſi dixiſſet: Non eſt quod quæratis quis ſit de quo prophetia eſt intelligenda. Quem enim audiſtis legentem, is eſt cui ſcriptura conuenit.

ET OMNES TESTIMONIVM ILLI DABANT, ET MIRABANTVR IN DOCTRINA EIVS.] Quod dicit Lucas omnes D teſtimonium illi dediſſe, referunt pleriq; ad prædictam prophetiam, vt ſignificetur omnes atteſtatos prophetiam illam de ipſo dictam fuiſſe. Sed rectius & ſimplicius intelligitur; omnes teſtimonium illi dabant, hoc eſt, eum commendabant, & laudabant, & bonum de illo perhibebant teſtimonium, tum ob miracula iam ibi & alibi geſta, tum quòd audirent eum ſcripturas tanta cum authoritate, manſuetudine & prudentia explanantem. Vnde additur; & mirabantur in verbis gratiæ, hoc eſt, de verbis gratioſis, aut gratia & acceptatione plenis. Verùm ſi omnes illi teſtimonium dabant, quomodo dicunt Marcus & Matthæus, ipſos ſcandalizatos in eo? Quo- E modo etiam Lucas mox ſubiungit Domini obiurgationem? Certè apparet in principio pleroſque auditis miraculis & verbis Chriſti, rectè de ipſo ſenſiſſe, & promptos fuiſſe ad credendum illum eſſe verum Meſsiam: quoſdam tamen inter eos fuiſſe, qui conſiderantes humilitatem familiæ & generis ipſius, cœperunt doctrinæ & miraculorum eius authoritatem eleuare, & à recta illa de Ieſu opinione auocare etiam eos qui in principio rectè ſentiebant de ipſo. Cùm ergo dicuntur omnes illi teſtimonium dediſſe, omnes pro pleriſque poſitum videtur, quemadmodum in ſcripturis ſæpe accipitur: & cùm hi qui teſtimonium illi dabant dicuntur apud Lucam dixiſſe: Nónne hic eſt filius Ioſeph; intelligendum quoſdam illud dixiſſe in laudem Ieſu, & admirationem eius, agnoſcentes planè diuinum eſſe debuiſſe, quòd homo tam alioqui ignobilis ſubitò ad tantam ſapientiam eſſet euectus: alios verò idem dixiſſe ex contemptu & cum offendiculo, exiſtimantes ipſum non poſſe eſſe Meſſiam, qui tam humilem patrem & progeniem haberet: nec doctrinam eius aut miracula poſſe eſſe diuina, qui inter doctos non fuerat verſatus. Vbi obſeruandum, quantum malum ſit inuidia, quæ cùm maximè ſit inter conciues, non ceſſat calumniari & detrahere eis, qui, quantumuis manifeſtè & apertè, ſunt aliis excellentiores: deinde quàm peſtilens res ſit iudicare ſecundùm carnem & ſecundùm externa. Hoc enim iudicio factum eſt, vt hi Nazareni non poſſent agnoſcere Ieſu excellentiam & diuinam autoritatem, cùm tamen eam & miracula eius & doctrina apertiſſimè vel ipſorum teſtimonio declararent. Porrò cùm Dominus non ſolùm hic dictus ſit à Nazarenis filius fabri, vt eſt apud Matthæum, ſed etiam faber, vt eſt apud Marcum in omnibus ferè libris, apparet Dominum cum Ioſeph fabrilem artem etiam exercuiſſe vſque ad prædicationis tempus: quanquam intelligi poſſet, vt indicat D. Auguſtinus, eum ideo vocatum fabrum, quia creditus filius fabri. Incertum autem eſt quam artem fabrilem exercuerit, cùm nomen, faber, ſicut & Græcis τέκτων, generale ſit ad omnes penè artifices, qui è quauis materia aliquid faciunt, exceptis plaſtis. Hinc Hilarius ad fabrum ferrarium reſpiciens, dum myſticè oſtendit Ieſum eſſe filium fabri: Fabri, inquit, erat hic filius, ferrum igne vincentis, omnem ſeculi virtutem iudicio decoquentis, maſſamq; formantis in omne opus vtilitatis humanæ, &c. Non enim ſine diuina prouidentia & myſterio factum eſt, vt Dominus & faber eſſet & fabri filius, nimirum quòd ipſa externa ars congrueret ei qui & conditor erat omnium, & conditoris omnium filius.

IESVS AVTEM DIXIT EIS: VTIQVE DICETIS MIHI HANC SIMILITVDINEM: MEDICE, CVRA TE IPSVM: &c.] Matthæus & Marcus narrant Dominum dixiſſe prophetam non honorari in patria ſua, occaſione ſcandali Nazarenorum, quo offendebantur in Chriſto ob progeniei humilitatem. Lucas verò huius ſcandali non tam apertè faciens mentionem, alia etiam occaſione illud Dominum dixiſſe ſignificat, nimirum quòd cognoſceret Dominus quoſdam Nazarenorum ſugillaturos ipſum, aut iam etiam ſugillaſſe, eo quòd longè & pauciora & minora miracula in Nazareth patraret, quàm in aliis ciuitatibus prodidiſſet, quaſi vel non haberet vbique paratam poteſtatem, vel ſuis inuideret quod aliis largiter impēdit. Duo ergo erant quæ offendebant Nazarenos, ſcilicet humilitas generis, & miraculorum paucitas: quam ſecundam offenſionis cauſam Saluator præoccupans, dicit: Vtique hoc eſt, omnino & certè (eſt enim Græcè πάντως) dicetis mihi hanc ſimilitudinem, hoc eſt parabolam & prouerbium. Interpres enim noſter hîc poſuit nomen ſimilitudinis pro prouerbio, ſicut ſuprà dictum eſt nomen, parabola, in

scripturis accipi pro prouerbio. Et bene quidem prouerbia vocantur similitudines, quòd in eorum vsu vt in plurimum subsit occulta quædam comparatio, & collatio, vel similitudo. Apparet autem commune prouerbium fuisse apud Iudæos: Medice, cura teipsum; quo vsi fuerunt contra eum, qui quod aliis pollicebatur aut præstabat, sibi suisq; præstare vel non potuit, vel neglexit. Quod prouerbium in quo sensu dicturi essent in se, Dominus exponit, cùm subiungit: Quanta audiuimus facta in Capharnaum, &c. Qua illorum calumnia proposita, responsionem subdit, dicens: Amen dico vobis, non est propheta acceptus in patria sua; hac sententia respondens simul vtrique prædicto scandalo. Quoniam enim in progenie Domini scandalizabantur, & calumniabantur paucitatem miraculorum, Dominus hac sententia significat nihil noui se ab eis pati, sed commune sibi hoc esse cum omnibus prophetis, quod non honoretur in patria à ciuibus suis: significat & ob id non facere se ibi multa aut magna miracula, quòd non esset ibi acceptus & honoratus, & proinde ipsi indigni essent & incapaces miraculorum, vt postea dicitur. Hanc autem sententiam vehementius efferunt Matthæus & Marcus, dicentes: Non est propheta sine honore, nisi in patria sua, &c. Cuius sensus est: Non est propheta vsquam contemptior & magis inhonoratus, quàm in patria sua, & inter notos. Cuius causa duplex superius est reddita, circa caput Concordiæ 23. Porrò generali hac sententia præmissa, duobus exemplis sacræ scripturæ desumptis, à duobus maximi nominis prophetis sibi mutuo succedentibus, & in miraculorum operatione alios omnes excellentibus, pergit ad calumniam secundam respondere, ostendens non ex sua impotentia prouenire paucitatem miraculorum in Nazareth, sed ex ipsorum demerito, & quòd non ita esset illis acceptus, & in pretio habitus, sicut in aliis ciuitatibus: quemadmodum etiam Elias & Helizæus, ambo miraculis variis clari, prætermissis suis ob ipsorum demerita, exteris ea beneficia leguntur impendisse, quibus & sui indigebant. Itaque horum exemplo sese Dominus purgat, idq; eo magis, quod significat hos prophetas non propria, sed diuina voluntate, suis prætermissis, benefecisse exteris. Hoc enim significat, cùm dicit in priore exemplo: & ad nullam illarum missus est Elias. Proinde non tantùm se purgat, sed etiam ostendit diuinæ esse ordinationis & voluntatis quod agebat, & in ipsos calumniatores, calumniam eorum retorquet. In horum autem duorum exemplorum priore notandum, quòd tempus illud annorum trium & mensium sex, quo dicitur hic cœlum fuisse clausum, non potest haberi ex scriptura veteris testamenti, vbi hæc historia scribitur: vnde dicendum est, quòd Dominus tempus hoc cognouit æterna illa sua cognitione, qua nullum præteritum ei fuit incognitum, vel quod ex antiqua traditione apud omnes vulgatum esset iam Iudæos, quantum fuerit tempus siccitatis in diebus Eliæ. Hinc & Iacobus in epistola sua, siue secutus hanc Domini traditionem, siue antiquam & receptam opinionem, dicit tempore Eliæ non pluisse annos tres & menses sex. Nec obstat his locis quod 3. Reg. 18. dicitur: In anno tertio missus est è Sareptha Elias, vt daretur pluuia in terra Israel; quæ & mox postea data scribitur. Aut enim,

A vt vult Lira, loquitur ibi scriptura de anno tertio non à prohibitione pluuiæ, sed à tempore quo fuit in Sareptha, ante quod fuit aliquandiu in torrente Carith. Aut illud: in anno tertio; intelligendum de anno tertio completo, vt sit sensus: in anno tertio, id est, postquam iam tertius annus esset completus, quod optimè dici potuit, cùm iam quartus mensis esset inceptus aliquot diebus. In vtroque autem exemplo notandum, quod coniunctio, nisi, debet accipi pro, sed tantùm, sicut & suprà cap. 49. Non enim exceptiuè potest accipi, cum id quod excipitur, non contineatur sub eo vnde fit exceptio. Porrò conuenientissimè Dominus hæc duo exempla hic protulit, non solùm ob B causam suprà indicatam, videlicet quòd celebres essent hi duo in miraculis (nam de miraculorum raritate erat calumnia) sed etiam ob id quod his significauit futurum, vt Euangelicę virtutis munus non solùm à ciuibus incredulis, sed etiam ab vniuersis penè Iudæis ad viduam Sarepthanam, hoc est, Ecclesiam gentium, & Naaman Syrum, hoc est, ad gentes prius idololatras migraret; quod idẽ & significauit, dum dixit prophetam inter suos non esse acceptum: quodq; facto Nazarenorum significatum est, dum veritatis doctorem non solùm non receperunt, sed eiectum etiam è ciuitate præcipitare è monte tentauerunt.

Et repleti svnt omnes in sy-C nagoga ira, hæc avdientes, &c. Mirabilis sanè mutatio. Cùm enim omnes in principio illum docentem & explanantem scripturas admirarentur & commendarent, & qui in illo vel ob generis humilitatem, vel ob miraculorum raritatem scandalizabantur, nondum auderent ipsum apertè incessere, postquam summa cum modestia atque admodum ciuiliter & se purgasset, & illos incredulitatis notasset & indignitatis, non solùm non receperunt purgationem, nec ad resipiscentiam & agnitionem sui morbi sunt commoti, sed mox deposito penitus erga ipsum animo bono, ac inuido murmure quorundam non amplius sese continente, omnes in manifestam in-D dignationem accensi sunt, atque ad extremam etiam impietatem designandam propensi. Tam pestilens & impotens malum est superbia, quæ vt non patitur alios præferri, ita non fert morbos suos detegi & notari, maximè ab his quorum gloriæ inuidet. Hinc enim nata iam in his Nazarenis tanta ira, quod & notarentur à Domino suæ incredulitatis ac inuidiæ, & audirent alios sibi à Domino præferri, imò significari se etiam gentibus esse peiores. Vide autẽ impietatis ipsorum magnitudinem. Cùm enim pro debito ciuibus amore debuissent illum liberare ab aliorum iniuriis, si quos contigisset ipsum iniuria afficere, cùm celebri fama didicissent prius, & iã re ipsa experti essent eius E in doctrina gratiam, in miraculis faciendis potentiam, cùm per ipsum ciuitas eorum in tota Galilæa celebrata esset, & iam significasset, quantum in se esset, paratum se & promptum nõ minus prodesse patriæ doctrina & miraculis suis quàm aliis ciuitatibus, ac iam quosdam illorum ægrotos curasset, primi hi non solis calumniis ipsum incessunt, sed extrema etiam iniuria afficere & cogitant, & ipso facto tentant, idq; sabbati die, quo non putassent licitum vel calceum suere, vel animal occidere. Tam impotenti scilicet malo detinebantur, vt nec diei religio, nec ratio amoris debiti ciui, & ciui tali,

tali,tam in illos benefico, nō retraheret eos à scelere tanto. Huiusmodi sane exemplum etiam hodie & semper in multis obseruare licet, qui cùm hominis cuiuspiam doctrinam & vitam non possint non commendare, tamen cùm vel leuiter & modestissimè eorum mores ab eo notantur, mox mutatis animis nihil non in illius perniciem moliuntur, cælum terræ miscentes, in quibus impletor illud Prouerb. 15. Non amat pestilens eum qui se corripit. Et illud Amos 5. Odio habuerunt corripientem in porta, & loquentem perfectè abominati sunt. Et Sapiens Ecclesiast. 16. in synagoga peccantium exardebit ignis, & in gente incredibili exardescet ira.

[c]IPSE AVTEM TRANSIENS PER MEDIVM ILLORVM IBAT: [b]ET NON POTERAT IBI, &c.] Dominus qui passus est se eiici è ciuitate ne prædicaret indignis, quod idem vt facerent docuit Apostolos suos: nō est passus se præcipitari è mōte, quòd necdum adesset tempus morti eius destinatum, nec locus iste esset præordinatus neci eius, ne hoc esset genus mortis quam pro nobis pati debuit. Cumque eos qui indignè admodum ipsum præcipitare conabantur, solo nutu præcipitare posset & perdere, omni tamē vltione omissa, ac pœnitentiæ tempore illis relicto, se tantùm seruat, & manibus illorum eripit, idque mirabili quadam potentiæ suæ ostensione, quæ illos, si vellent ad pœnitentiam commouere posset. Seipsum autem mirabiliter liberaturus, nō se vertit in auem aut serpentem, aut aliud præstigij genus, sed diuinam planè & se dignam virtutem ostendit, quam significat Euangelista, dicens: Ipse autem transiens per medium illorū ibat; quæ oratio sic est ordinanda, vt illud; per medium illorum; coniungatur cum participio, transiens, non cum verbo, ibat. Est enim Græcè hoc modo, αὐτὸς δὲ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, ἐπορεύετο; quod sic verti melius posset: Ipse autem cum trāsiuisset per medium ipsorum, ibat vel potius abibat, quò scilicet vo-

A luit. Quibus verbis significatur quanta cum libertate & potentia elapsus sit manibus illorum, non scilicet subuolando in altum, aut meticulosè currendo, sed intrepidè pertranseundo per ipsos medios. Potest autem hic transitus dupliciter intelligi contigisse, aut per hoc quod mētem illorum aut mutauit, vel obstupefecit, vt vult Beda, adimendo scilicet illis vires, quemadmodum cùm ante captiuitatem suā prostrauit eos qui cum Iuda venerant ad capiendū ipsum. Aut per hoc quòd se illis inuisibilem reddidit: qua ratione omnino videtur se bis liberasse apud Ioannem, semel scilicet cap. 8. cùm lapides volebant Iudæi iacere in eum. & semel cap. 10. cùm volebant eum apprehende-

B re. Porrò Nicolaus Liranus, & post eum Dionysius Carthusianus narrant hoc loco Bedam dicere, quòd cùm Dominus de manibus istorum elapsus descenderet è vertice montis, & sub rupe latère vellet, subitò ad tactum Dominicæ vestis saxum illud subterfugerit, & instar ceræ solutum quendam sinum effecerit in quo dominicum corpus receptum omnia liniamenta vestis & vestigia pedum reliquerit. Verùm id nec inuenitur hoc loco in Beda, nec his verbis Lucæ multum quadrat: sicut nec illud quod Brocardus refert, Dominum elapsum è manibus Iudæorū, subitò in latere montis opposito inuentum fuisse, & ob id locum illum dictum; saltum Domini. Cæterùm cum dicit Mar-

C cus; non potuit illic virtutem vllam facere; non significatur Christi imbecillitas, sed illorum incapacitas. Non potuit enim, non quòd deesset ei potentia & virtus, sed quia illi non erant capaces. Cùm enim ad curationē duo concurrere debeant, fides scilicet eius qui curatur, & curantis potestas, cùm alterum deesset imo contrarium adesset, non potuit fieri quod quantum in ipso erat Domino facile erat. Aut simpliciter, quod ferè in idem redit, non poterat, hoc est, non erat consentaneum, quemadmodum dicitur: Non possunt filij sponsi ieiunare quamdiu cum illis est sponsus. *Marci 2.*

MITTVNTVR AD PRÆDICANDVM DVODECIM APOSTOLI. Matthæi 9. & 10. Marci 6. Lucæ 8. & 9.

CAPVT LV.

*E[c]T factum est deinceps, [l]& [c]ipse [a]Iesus † [l]circuibat [a]omnes [f] ciuitates & [l]castella [b] in circuitu [e]docens [a] in synagogis eorum, & [f]prædicans [a]Euangelium regni, [c] & euangelizans regnum Dei, [a]& curans omnem languorem & omnem infirmitatem, [c]& duodecim cum illo, & mulieres aliquæ quæ erant curatæ à spiritibus malignis & infirmitatibus, Maria quæ vocatur Magdalene, de qua septem dæmonia exierant, & Ioanna vxor Chusæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabant ei de facultatibus suis. [a]Videns autem turbas, misertus est eis: quia erant vexati & iacentes sicut oues non habentes pastorem. ‖ Tunc dicit Discipulis suis: Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suam. [b] Et vocauit duodecim, [e]& [f]conuocatis [c]Iesus [f]duodecim ▷ Discipulis suis [b]cæpit eos mittere binos, & ‖ [l]dedit illis [c] virtutem & [l]potestatem *spirituum immundorum, [a]vt eijcerent eos, [f]& [c]vt ▷ [f]curarent omnem languorem [a]& omnem infirmitatem. Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc: Primus, Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius, Philippus & Bartholomæus, Iacobus Zebedæi & Ioannes frater eius, Thomas & Matthæus Publicanus, Iacobus Alphæi & Thaddæus, Simon Cananæus & Iudas Iscariotes, qui & tradidit eum. Hos duodecim misit Iesus [b] & præcepit eis, ne quid tollerent in via nisi virgam tantùm, non peram, non panem, neque in zona æs, sed calceatos sandaliis, & ne induerentur duabus tunicis. [c]Et misit illos prædicare regnum Dei, & sanare infirmos. Et ait ad illos [a]præcipiens eis, & dicens: In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: sed potius ite ad oues quæ perierunt domus Israel. Euntes autem prædicate dicentes: Quia appropinquauit regnum cælorum. Infirmos curate, mor-*

A. 9. C. 8
† c. iter faciebat per
C. 10 80.
▷ c. Apostolis
‖ b. dabat
† c. super omnia dæmonia
▷ c. languores curarent.
C. 10. 80.

† c. Neq; virgã, neque perã, neque panem, neq; pecuniã, neq; duas tunicas habeatis.
▷ b. quocunq; introieritis ĩ domũ, illic
† c. & inde exite
▷ a. receperit vos neque audierit
‖ b. illis
B.13.122.
C.21.122
B.13.122.
C.12. 85. et 21. 122
C.6.43.
D.13. & 15.
B.4. 51.
C 8.51. et 12.85.
B.8.66.
C. 9. 66.
C.12. 85.
C. 12.87.
C. 14.92.
A.16.66.
B.8.66.
C.9.66.
D.12.111.
B.9.70.
C.9. 70.
A. 11.
† b. Et exeuntes.

tuos suscitate, leprosos mundate, dæmones eijcite, gratis accepistis, gratis date. [e]Nihil tuleritis in via. [a]No-
lite possidere aurum neque argentum, † [f]neque pecuniam [a]in zonis vestris, [f]non peram [a]in via, [e] neque
panem, [f]neque duas tunicas [e]habeatis, [a]neque calceamenta, [f]neque virgam'. [a] Dignus enim est operarius
cibo suo. In quamcunque autem ciuitatem aut castellum intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit, [f]&
▷ [b]in quamcumque domum intraueritis, [l]ibi' manete † donec exeatis [b] inde'. [a]Intrantes autem in do-
mum, salutate eam, dicentes: Pax huic domui. Et si quidem fuerit domus digna, veniet pax vestra super
eam: si autem non fuerit digna, pax vestra reuertetur ad vos. [l]Et quicunque non ▷ receperint vos, [e]nec
audierint' [a]sermones vestros, [l]exeuntes [b]inde [a]foràs [f]de [a]domo vel [f]ciuitate [e]illa, etiam [l]puluerem [e]pedum
vestrorum [l]excutite [a]de pedibus vestris [b]in testimonium ‖ supra illos'. [a] Amen dico vobis, tolerabilius erit
terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quàm illi ciuitati. Ecce ego mitto vos sicut oues in me-
dio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes & simplices sicut columbæ. Cauete autem ab hominibus.
Tradent enim vos in conciliis, & in synagogis suis flagellabunt vos, & ad præsides & reges ducemini pro-
pter me in testimonium illis & gentibus. Cùm autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid lo-
quamini, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini, non enim vos estis qui loquimini, sed spi-
ritus patris vestri qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & in-
surgent filij in parentes, & morte eos afficient, & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum.
Qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Cùm autem persequentur vos in ciuitate ista,
fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis ciuitates Israel donec veniat filius hominis. ‖ Non
est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum. Sufficit discipulo vt sit sicut magister
eius: & seruo, sicut dominus eius.] Si patremfamiliâs BeelZebub vocauerunt, quantò magis domesticos
eius? Ne ergo timueritis eos. ‖ Nihil enim est opertum, quod non reueletur: & occultum, quod non sciatur.
Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta. Et nolite
timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eum qui potest &
animam & corpus perdere in gehennam. Nónne duo passeres asse væneunt, & vnus ex illis non cadet
super terram sine patre vestro? Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere,
multis passeribus meliores estis vos. ‖ Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego
eum coram patre meo qui in cælis est. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum co-
ram patre meo qui in cælis est. ‖ Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram: non veni pa-
cem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus ma-
trem suam, & nurum aduersus socrum suum, & inimici hominis domestici eius. ‖ Qui amat patrem aut
matrem plusquàm me, non est me dignus: & qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus. Et
qui non accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus. ‖ Qui inuenit animam suam, perdet illam:
& qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. ‖ Qui recipit vos, me recipit: & qui me reci-
pit, recipit eum qui me misit. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet,
& qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Et quicunque potum dederit vni ex mini-
mis istis calicem aquæ frigidæ, tantùm in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem
suam. ‖ Et factum est, cùm consummasset Iesus præcipiens duodecim discipulis suis, transiit inde, vt do-
ceret & prædicaret in ciuitatibus eorum. † [b] Egressi autem' [c]circuibant per castella euangeliZantes & cu-
rantes vbique, [&] [b]prædicabant vt pænitentiam agerent, & dæmonia multa eijciebant, & vngebant
oleo multos ægros & sanabantur.

ET [c]FACTVM EST DEINCEPS, [l]ET [c]IPSE [a]IESVS [l]CIRCVIBAT [a]OMNES CIVITATES, &c.] Inter caput Matthæi 13. & cap. 14. inserendã esse missionem duodecim Apostolorum, quam Matthæus scribit cap. 10. manifestissimum est, non solùm ex eo quòd Marcus inter narrationem aduentus Dominici in Nazareth, & commemorationem decollationis Ioannis Baptistæ, inserat missionem illam, sed multo magis ex eo quòd Marcus & Lucas, post descriptam admirationẽ Herodis de fama Iesu subiungunt Apostolos rediisse, & cum illis Dominum secessisse in desertum locum: quem secessum Matthæus factum scribit ob id quod Dominus audisset occisum in carcere Ioãnem, ita vt hinc satis colligi possit, occisionem Ioannis factam tempore illo quo iam Apostoli missi erant ad prædicandum. Porrò ante missionem illam Apostolorũ quæ scribitur à Matthæo cap. 10. per totum, præmittendum esse quod habetur in fine capitis noni, quomodo Dominus

A circuierit ciuitates & castella, & quomodo videns turbas misertus sit earum, &c. etiam certissimum est, quòd ea quæ ibi narrantur, causa fuerint & occasio missionis duodecim Apostolorum. Vnde & Marcus ante missionem Apostolorum præmittit; & circuibat castella in circuitu, docens. Videtur autem hic circuitus Domini, cuius meminerunt Matthæus & Marcus, idẽ esse cum illo quem describit Lucas capite octauo in principio: post quam descriptionem, interpositis quibusdam quæ ostensum est prius contigisse, etiam subiungitur in principio capitis noni missio Apostolorum. In hu-

B ius autem circuitionis Domini descriptione, primùm notanda Domini & benignitas, & potestas. Benignitas enim eius qua omnibus prodesse voluit, in eo relucet, quòd circuierit non solũ omnes ciuitates, sed & castella, non existimans aliquem locum, quantumuis humilem, se indignũ, ac docens veri pastoris esse, omnium sibi creditarum ouium curã gerere, discurrendo & visitando singula loca,

loca, quantumuis humilia & abiecta. Potestas verò eius simul cum benignitate rursum in eo notatur, quòd dicitur curasse omnem lãguorem & infirmitatem, hoc est, quoduis genus morborum & ægritudinum. Animis enim simul & corporibus mederi studuit tanquam bonus pastor, atque ob id docuisse simul & curasse dicitur, sed prius docuisse, ac deinde curasse, quòd illud esset principalis Domini scopus. Nam miracula potissimum ob doctrinæ confirmationem & acceptationem ædidit. Porrò duodecim Apostolos secũ circumduxit Dominus, vt in se doceret eos, quomodo & ipsi paulò post sese in prædicationis Euangelicæ negotio gerere deberent. Quod enim pòst verbis eos erat docturus, iam prius facto docet. Mulieres quoque aliquot Dominus secum circumire passus est, quæ beneficiis ab ipso affectæ, ei de suis facultatibus ministrarent, sed vltro se ad hoc offerentes: vt ostenderet Dominus suam pro nobis susceptam paupertatem, & facto suo doceret quod mox erat docturus verbo, operarium scilicet Euangelicum dignum esse mercede sua, nec defuturam vnquam spontaneam liberalitatem bonorum, eis qui syncero animo toti essent in Euangelico negotio. Deinde vt ne videretur ipse qui pauper erat, cibi gratia & ventris, & non ob solam cupiditatem salutis hominum, circuire ciuitates & castella, aut ne quenquam omnino grauaret, qui cùm tanto Apostolorũ numero varia loca circuibat. Quod exemplum Domini postea etiam imitatos esse Apostolos testatur Paulus, dicẽs: Nunquid non habemus potestatem mulierem sororem circunducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Hoc tamẽ exemplum, quoniam in gentibus scandalũ aliquod parere potuit, Paulus se noluisse imitari dicit, sed manibus victum sibi suisque parauit. Porrò ex eo quòd prima earum mulierum quæ hic nominantur, dicitur Maria quæ vocatur Magdalena, patet satis vnam tantùm esse mulierem quæ in Euangeliis vocatur Maria Magdalena. Cùm enim dicit Lucas: Maria quæ vocatur Magdalena; vtique ad distinctionem huius Mariæ ab aliis eodem nomine appellatis, adiecit illud, quæ vocatur Magdalena. Quod autem hæc Maria quæ in Euangeliis vocatur Magdalena, sit ea Maria quę fuit soror Marthæ, & Lazari, ex Euãgeliis quidem apertè probari non potest, eo quod illis locis in quibus fit mentio de Maria quadam sorore Marthæ, non vocetur illa Maria, Magdalena: sed tantùm Maria, vt Lucæ decimo, & Ioannis vndecimo & duodecimo. Imò ex Euãgeliis videri posset non esse eadem mulier, quòd Maria quæ dicitur Magdalena, fuerit Galilæa, vt ex hoc loco patet, & Marci decimoquinto, vbi numeratur inter mulieres quæ secutæ erant Iesum è Galilæa in Iudæam, Maria autem soror Marthæ videtur fuisse Iudæa, cùm Bethania Iudææ castellum, dicatur Ioannis vndecimo fuisse castellum Mariæ & Marthæ sororum Lazari. Verùm cùm recepta ab Ecclesia sententia habeat, Mariam sororem Marthæ fuisse eam Mariam quæ dicitur in Euangeliis Magdalena, & eam etiam quæ apud Lucam capite septimo dicitur peccatrix, vt suprà ostensum est, non est temerè contra hanc sententiam sentiendum. Cui non obstat quod ex Euangeliis videri posset obstare. Creditur enim Mariam sororem Marthæ ex progenie quidem fuisse Iudæam, ex paterna hæreditate simul cum sorore Martha & Lazaro fratre

1. Cor. 9.

A obtinuisse castellum Iudææ Bethaniam, sed eandem nupsisse marito, cuius erat castellum quoddam Galilææ nomine Magdalum, vbi habitauerit Christo in Galilæa prædicante, & vnde acceperit nomen vt diceretur Magdalena, vel Magdalene, quæ Christum comitata in Iudæã, fecit eum etiam Marthæ & Lazaro familiarem, vt, sicut dicit Lucas cap. 10. Martha exciperet eum in domũ suam. Quod autem dicitur à Luca hoc loco, septem dæmonia Dominum eiecisse ab hac Maria Magdalena, quod idem & Marcus dicit capite vltimo, D. Gregorius, & post eum plerique de septem vitiis capitalibus intelligunt, à quibus Dominus hanc mulierem liberauit, remittendo ei peccata multa, B vt dicitur à Luca in capite precedenti. Verùm potius intelligendum esse de corporali dæmonum eiectione, patet satis ex eo quod in Luca pręcedit; & mulieres aliquæ quæ erant curatæ à spiritibus malignis. Illud enim non videtur Lucas dixisse, nisi de huiusmodi curatione & expulsione dæmonum, quales multæ legũtur in Euangeliis: de quali intellexisse D. Ambrosium patet ex eo quod scribit cap. 5. lib. de Salomone: Dum, inquit, largum in sanguine fluxum siccat in Martha, dum dæmones pellit ex Maria, dum corpus rediuiui spiritus calore constringit, & quod mors sibi vendicauerat ad pœnam, lux denuò recepit ad vitã: vbi D. Ambrosius inter reliqua corporalia Christi miracula, C connumerat etiam dæmonum expulsionem, vbi etiam dum Martham præmittit antè Mariam, & post miraculum in Maria factum, subiungit miraculum factum in Lazaro, satis significat se putasse eam Mariam de qua Dominus eiecit dæmonia, & quæ dicitur Magdalena, fuisse sororem Marthæ & Lazari. In qua sententia etiam fuisse D. Hieronymum, patet ex eo, quod quęstione 4. ad Hedibiã, quatuor vel tres dicit legi in Euangeliis Marias, sic scribẽs: Quatuor autem fuisse Marias in Euangeliis legimus, vnam matrem Domini Saluatoris, alteram materteram eius, quæ appellata est Maria Cleophæ, tertiam Mariam matrem Iacobi & Iose, quartam Mariam Magdalenam. Licet alij matrem Iacobi & Iose materteram eius fuisse contendant. D Hæc ille. Si autem Maria soror Marthæ diuersa fuisset secundùm Hieronymum à Maria quæ dicitur Magdalene, debuisset quintam posuisse Mariam. Sed ad propositum. Cùm, vt habet communis sententia, eadem sit Maria ista Magdalena cum Maria sorore Marthæ, & peccatrice ea quæ vnxit Dominum vnguento, & eiectio ista dæmonum intelligenda sit de corporali eiectione, dicendum videtur cum Roffensi & aliis quibusdam, mulierem hãc demerito peccatorum suorum à diabolis aliquando possessam, ac posteaquam à Domino fuisset liberata peccatorũ suorum magnitudinem cœpisse agnoscere, eorundemq; remissionem lachrymarum profluuio impetrasse, ac tum deinceps E indiuulsam Christo adhęsisse, & opes suas in illius ministeriũ & vsum, cum aliis mulieribus quibusdam impendisse, pro duplici beneficio, corporali scilicet & spirituali, quo affecit eã Dominus. Porrò mulier secũdò nominata nempe Ioanna, cuius Lucas meminit etiã in cap. vltimo, inter eas quæ sepulchrum adierunt, Dominum vncturæ, dicitur à Luca fuisse vxor Chusæ procuratoris Herodis, vt significaret mulieris huius opes, & deuotionem non solùm ipsius, sed etiam mariti, qui permiserit vxorem suam in comitatu Iesu, in quo vtique eam

Dominus

Dominus non admisisset, nisi viro permittente. Sic [A] & Susanna quædam nominatur, quòd eo tempore esset mulier nota & celebris nominis.

[a]VIDENS AVTEM TVRBAS, MISERTVS EST EIS, QVIA ERANT VEXATI, &c.] Non contentus fuit benignus Dominus, vt per se quantum fieri posset, omnium saluti consuleret, sed & alio quoque modo eis prouidere voluit. Cùm enim videret turbas vndique confluentes, & in dies frequentiores, iam auidas salutis & doctrinæ veritatis, gauisus quidem est ob eorum promptitudinem & desiderium, sed tamen pro optimi pastoris officio tactus est affectu misericordiæ, quòd videret eos similes ouibus pastore destitutis, & ob id huc illucque temerè vagantibus. [B] Nec otiosus atque inefficax fuit in Domino hic misericordiæ affectus, sed cùm corporali sua præsentia non posset omnibus se præsentem exhibere pastorem, Apostolos à se delectos ad id officium excitat & ordinat. Porrò notādum, quòd pro, vexati, Græca ferè habent ἐκλελυμένοι, quod est, dissoluti aut dissipati, à λύω, quemamodum legit Theophylactus, & videtur maximè conuenire illi quod sequitur, sicut oues non habentes pastorem. Quædam tamen Græca habent ἐσκυλμένοι, hoc est, conuulsi & vexati, quomodo legunt Chrysostomus, Hieronymus, & Hilarius. Et bene etiam conuenit ei quod sequitur; sicut oues, &c. Nam & oues pastore destitutæ, variis malis vexantur. [C] Iam pro, iacentes, Græcè est, ἐῤῥιμμένοι, quod magis est, sparsi siue disiecti. Est enim participium à ῥίπτω, quod est proiicio. Vexati ergo dicuntur hi quibus Christus misertus est, quia variis malis affecti, primùm à Scribis & Pharisæis, qui pro pastoribus lupos potius agebant, & suis humanis traditionibus, & Iudaicis opinionibus onerabant, & à veritate Euangelica eos auocabāt. Deinde & à dæmone per ignorātiam veritatis & peccata ipsos suo imperio subiugante, & corporalibus morbis affligente. Dissoluti verò aut dissipati dicuntur, quia varia sectantes, in modū destitutarum ouium, per diuersa vagātium. Iacentes verò, quia ab omnibus neglecti. [D] Bene autem ouibus carētibus pastore eos comparat, eo quòd nō sit aliud animal destitutius & magis pendens à præsidio pastoris quàm ouis. Deinde hac comparatione significatur populi innocētia digna commiseratione, & Scribarum grauissima & maximè impia negligentia. Cæterùm cùm Dominus populis prouidere ex affectu misericordiæ vellet, prius Discipulos suos excitat ad petendum pastores hominum à Deo, nō quòd hoc non esset in sua situm potestate, sed vt doceret diuinum esse donum quod hominibus etiam veritatis auidis dentur boni pastores, idque precibus à Deo obtinendū. Itaque dicit: Messis quidē multa, &c. Messem multā vocat, homines multos iam promptos ad recipiendum Euangelicam doctrinam, per [E] quam veluti demessi, inferantur in horreum Dei, quod est Ecclesia Dei, & consortium sanctorum. Operarios autem paucos dicit, quia solus Ioannes & Christus ipse tunc syncerè populum docebant. Necdum enim Apostoli missi fuerant ad operandum in messe Domini, & qui operariorum locum tunc obtinebant Scribæ & Pharisæi, operariorum officio non fungebantur. Bene autē Dominus hoc allegorico vsus est sermone, quo prædicatores vocat operarios: homines verò capessendæ veritatis cupidos, messem. Sic enim significat prædicatorum & pastorum officium esse operari, non otiari: & operari non in propriam gloriam aut commodum, sed in gloriam & lucrum Domini messis. Ne autem molestus sit nimiū labor subeundus, mentio messis adiuncta est. Nullus enim labor iucundior & vtilior, quàm qui pro colligenda messe subitur, quasi diceret: Non mitto vos ad arādi seminandique graues & iniucundos labores, sed ad segetis iam præparatam ab aliis messem. Vnde dixit Ioan. 4. Alij laborauerunt, & vos in labores eorum introiistis. Notandum autem quod dicit; vt eiiciat operarios. (Sic enim legendum esse, & non: mittat operarios; docent antiqua exemplaria scripta, & conuenit Græcæ dictioni ἐκβαλῆ,) Significatur ergo orandum vt citò mittat, ac vel inuitos & coactos extrudat in opus Dei: significatur etiā vis imperij & gratiæ Dei, quæ cunctantes etiam ad hoc impellit, nec alios demum vtiles esse colligendæ huic messi, quàm qui ad hoc à Deo protruduntur. Qui enim non iussi nec vocati ad prædicādi munus se ingerunt, non aliter peccant, quàm qui in alienam messem irruunt, domino messis non præcipiente. Sciendum tamen quòd ἐκβάλλειν, non semper eiicere, aut extrudere significat, sed etiam emittere aut depromere, vt Ioan. 10. cùm proprias oues emiserit. & Matth. 12. Bonus homo de bono thesauro profert bona. Illis enim locis est verbum huius loci, nec illis conuenit, extrudere aut eiicere. Nam nec pastor oues ex caula, nec bonus homo ex cordis sui repositorio extrudit, sed emittit ac promit, hoc est, προφέρει, vt est apud Lucam.

[b]ET VOCAVIT DVODECIM, [e]ET [f]CONVOCATIS [c]IESVS [f]DVODECIM DISCIPVLIS, &c.] Dixerat rogandū Dominum messis, vt eiiceret operarios, plures scilicet alios, in messem, mox tamen ipsemet non expectatis eorum precibus, præparat & mittit operarios. Quare primùm quidem significauit se esse verum Dominum messis, quod ex superioribus verbis non ita potuit intelligi. Deinde & hoc significatū est, Deum non idcirco velle rogari, quòd minorem is, quàm nosipsi, curam nostri gerat, sed vt aptiores simus agnoscendæ & recipiendæ diuinæ beneficentiæ. Præuenit enim Deus frequenter sua beneficentia nostras orationes. Itaque vocatis ad se duodecim Apostolis suis, quos olim ad hoc delegerat, ac deinde indiuulse sibi adherentes singularius verbo & exēplo suo formauerat ad prædicandum quandoque aliis, mittere iam cœpit eos, vt secundùm doctrinam quam ab ipso audierant, & ad exemplar vitæ quod in præceptore conspexerant, alij alibi verbo & exēplo docerent populum. Ac ne doctrina eorum propter nouitatem eius & personarum idiotarum humilitatem contemneretur, imò pluris fieret quàm Scribarū doctrina, dedit etiam illis potestatem quam à patre accepit, & ad eiiciendos dæmones in nomine suo, & ad curādos omnis generis morbos corporales, hac certè potestatis communicatione rursum declarans se verè esse Dominum messis, patri æqualem, neque vsurpare sibi præsumptuosè potestatem mittendi operarios in messem diuinam. Et quidem solent monarchæ, reges, & principes suis legatis dum mittuntur aliquo, addere ea quæ eis autoritatem concilient apud eos ad quos mittuntur, verùm nihil tale dare possunt quale suis Christus. Vim auri, copias militū, secures, machinas dare possunt, vt quibus ipsi abundent: solus verò Christus suis impartiri

impartiri potuit planè diuinam hanc potestatem, quæ suos legatos eis ad quos mittebātur non redderet formidabiles, sed amabiles. Binos autē mittit Dominus Apostolos, vt testatur Marcus, sicut & septuaginta discipulos fuisse missos binos Lucas postea tradit, idque fecit in commēdationem fraternæ charitatis, in mutuam consolationem, mutuamq; custodiam operum & doctrinæ. Væ enim soli, quia cùm ceciderit, non habebit se subleuantem, & frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma. Deinde idem factum in certiorem prædicandæ veritatis contestationem, quia in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum. Aliæ causæ à quibusdam traduntur, quia duo sunt præcepta charitatis, & quia animalia fuerunt in arca Noë bina & bina, verùm hæ causæ tantùm sunt adaptationes. Quoniam autē bini missi sunt Apostoli, ob id, vt prius dictum est, videntur hic per iuga recenseri à Matthæo, quasi volente significare quomodo coniuncti fuerint per paria. Porrò in catalogo Apostolorum à Matthæo hîc posito primò notādum, quòd Matthæus Petrum non solùm primo loco ponat, vt alij Euangelistæ, sed etiā primūm vocat. Hinc enim efficaciter satis probari potest priuatus & excellentia quædā Petri inter alios Apostolos. Cùm enim non possit dici primus ob vocationē, certè non videtur quomodo dictus sit primus, nisi ob peculiarem aliquam excellentiam. Cæterorum autem Apostolorum ordinem non sic significat Matthæus dicēs; secundus & tertius, &c. quòd reliquorum ordinem non ita referret scire, atque ad Christianam religionem attinebat scire primatum Petri, imò quod reliqui omnes in autoritate pares essent. Secūdò notandū, quod quanquam in plerisque Latinorum libris Philippus & Bartholomæus hic secundo loco ponātur, in Græcis tamen codicibus tertio loco ponūtur post Iacobum & Ioannem Zebedæi filios, quomodo & Hieronymus digerit Apostolorū numerum, quomodo etiam legitur in Catena Thomæ & in Dionysio, quomodo item reperi in antiquis Bibliis manu descriptis. Notādum tertiò, Matthæum, cùm ab aliis Euangelistis Thomæ præponatur, seipsum hic modestiæ causa ei postponere, ac Publicanum sese vocare, vt se deiiciat, ac gratiā Dei in se prædicet, aditumque aliis patēre ad Christum ostendat. Postremò notandū apud Græcos nomen Iudæ fratris Iacobi non vnum tantùm poni, sicut apud nos, qui legimus; Iacobus Alphæi & Thaddæus. Græca enim habent: & Lebbæus, qui cognominatus vel nominatus est Thaddæus. Mirum autem quomodo Hieronymus in Commentariis super Matthæum dicit Thaddæū alibi vocari Lebbæum, cùm nullus alius sit scripturæ locus in quo sic vocetur, quàm in solo hoc loco apud Græcos nisi forte dixerit alibi eum sic vocatum, quia extra sacram scripturam à quibusdam sic sit vocatus. Verùm in libro de Hebraicis nominibus, inter ea nomina quæ in Mattheo interpretatur, ponit nomen istud, Lebbæus, interpretans illud significare corculum, vt magis verisimile sit, eum in Commentariis dicere alibi eum vocatum Lebbæum, quia apud Græcos sic vocetur. De ratione autem & significatione horum nominum Lebbæus & Thaddæus & aliorum quoque nominum, dictum est suprà capite Concordiæ 39.

Eccles. 4. Prou. 8.

[a]HOS DVODECIM MISIT IESVS, PRÆCIPIENS EIS, ET DICENS: IN VIAM GENTIVM NE, &c.] Missurus Dominus suos, prius simul collectos omnes eodem instruit sermone, ne quid inter se discreparēt ab eodem preceptore missi, & iisdem mandatis astricti. Varia autem eis præcepta dat ad negotiū hoc pertinentia, quorum pauca tantùm, nimirum tria, Lucas & Marcus ponunt, nisi quòd Lucas quædam à Matthæo hic posita in missione duodecim Apostolorum, ponit in missione septuaginta discipulorum. Sunt autem à Matthæo hic posita octo potissimum precepta, peculiariter pertinētia ad hanc missionem: quorum primum est de loco prædicationis, quod præceptum solus Matthæus memorat. Inhibentur ergo prædicandi gratia ire in viā gentium, hoc est, quæ ad gentes ducit, & in ciuitates Samaritanorum, qui etsi re vera etiam essent gentes, tamen quia ex parte receperunt Iudaismum, & Deum Iudæorum videbantur colere, ideo eis specialis fit mentio, tanquam qui essent medium quid inter gentes & Iudæos. Est autem Græcis tantùm εἰς πόλιν, hoc est, in ciuitatē Samaritanorum, quod tamen non de vna tantùm eorum ciuitate, aut metropoli eorūm est accipiendū, sed Hebraica phrasi dictum est pro, in nullā ciuitatem, quemadmodum Ioan. 19. dicitur: Os non comminuetis ex eo; pro, Nullum os eius comminuetis; proinde non malè vertit noster interpres; In ciuitates Samaritanorum. Præcipitur autem eis vt potius eant ad oues domus, id est, populi Israel, quæ perierūt, hoc est, ad oues perditas. Sic enim interpres hîc & cap. 15. Matthæi; oues quæ perierunt; transtulit pro oues perditas. quemadmodum in Psalm. 118. dixit: Erraui sicut ouis quæ periit; pro, sicut ouis perdita. Oues autem perditas domus Israel vocauit Dominus electos ex Iudæis, Dei cognitione adhuc destitutos. Quòd electi essent, oues vocauit, quòd ignaros adhuc Dei, oues perditas. Sic Ioan. 10. ait: & alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, illas quoque oportet me adducere, &c. vbi per oues quæ non erant de suo ouili, nihil aliud proculdubiò significat, quàm electos ex gentibus, qui quòd Deum nondum agnoscerēt, nec adhuc vocati essent, necdum erāt de Ecclesia credentium Iudæorum. Porrò certum est præceptū hoc tantùm pertinuisse ad illud tempus, quo Christus agebat corporaliter in mundo, qui se postea missum tantùm dicit ad oues quæ perierunt domus Israel. Post resurrectionem enim Apostolis dixit: Eritis mihi testes in Hierusalem, & in Samaria, & vsque ad vltimum terræ. Et euntes docete omnes gētes. &c. Inter causas autem, ob quas Dominus noluerit in principio suos gentibus & Samaritanis prædicare, præcipua ratio est, quia secundùm Dei præordinationē in scripturis per prophetas prædictam, Iudæis primùm Christus, & Euangelium debuit prædicari, tanquam filiis regni, ad quos peculiariter facta fuerat Christi & Euangelij promissio, nec prius hæc prædicatio gentibus fieri debuit, quàm consummatum esset Christi mysterium, & ipso in cœlum recepto spiritus sanctus datus esset Apostolis plenè, vt sic perfecta Euāgelica lex à Iudæis, à quibus est omnis salus, deriuaretur ad gentes, & admiranda quadam iustitia diuina, videretur facta à Iudæis ad gentes Euangelij translatio, cùm non prius ita passim & palam gentibus Euangelium prædicaretur; quàm se Iudæi illo omnibus modis indignos reddidissent. Hac enim ratione, iustissima Dei ordinatio & prophetarum vaticinia

Act. 1.

nia implebantur, Iudæis omnis excuſationis prætextus ereptus eſt, ac gentibus diuina miſericordia erga ipſas declarata eſt, ordoque ille ſeruatus, quo in omnibus ab imperfecto ad perfectum Deus ferè procedit: vt ſicut ab Apoſtolis nondum perfectis Euangelium nondum perfectè prædicabatur, ita in vna tantùm mũdi parte & vna gente ad hoc electa in medio mundi prædicaretur: deinde verò ab eiſdem iam perfectis & multiplicatis Euangelica doctrina perfectius in vniuerſo mundo prædicaretur, cùm iam omnia Euágelij myſteria Apoſtolis eſſent cognita. Hinc eſt quòd Chriſtus ſe **Matth. 15** dixerit tantùm miſſum ad oues perditas domus Iſrael. Hinc Paulus Iudæis teſtatus eſt: Vobis, inquit, **Act. 13.** oportebat primùm loqui verbum Dei, ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes, ſic enim pręcepit nobis Dominus. Quibus etiam obiecit ex **Iſaie 49.** parte locum Iſaiæ, hunc ordinem prædicentem: Et nunc hæc dicit Dominus, formãs me ex vtero ſeruum ſibi, vt reducam Iacob ad eum, & Iſrael non congregabitur, & glorificatus ſum in oculis Domini, & Deus meus factus eſt fortitudo mea. Et dixit: Parum eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, & feces Iſrael conuertendas. Dedi te in lucem gẽtium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ, &c. Sunt autem & aliæ quædam cauſæ huius præcepti Saluatoris à patribus indicatæ, ſed quæ ſunt potius acceſſoriæ aut accommodatitiæ, aut in ſuperiori incluſæ, videlicet ne Iudæi haberent anſam dicendi ſe iuſtè illum nõ recipere, eo quòd ſuos mitteret ad hoſtes ipſorum, imò hoſtes Dei, ne videretur offenſus iniuriis Phariſæorum, vindictę gratia ſuos ablegaſſe ad exteros, vt legem, ſynagogam, & populum ſuum ſingulari priuilegio decoraret: vtque Apoſtolos ſuos aliquando mittendos ad agones orbis terrarum prius leuiore palæſtra in Iudæa exercitaret.

EVNTES AVTEM PRÆDICATE, DICENTES, QVIA APPROPINQVAVIT REGNVM COELORVM.] Secundum præceptum eſt de eo, quod pędicandum eſt, quod item ſolus Matthæus apertè explicat. Lucas tamẽ etiam indicat ſicut & ſequẽs, cùm dicit illos eſſe miſſos, vt prædicarent regnum Dei, & ſanarent infirmos: qui ſeptuaginta aliis diſcipulis idem mandatum apertè narrat datum, cùm dicit: Et dicite illis, appropinquauit in vos regnum Dei. Voluit ergo Dominus ſuos ad eundem modũ Euangelicam prædicationem auſpicari, quo & ipſe & Ioannes eam auſpicati erant. Nam etſi hic non addatur, Dominum iuſsiſſe vt ad pœnitentiam agendam inuitarent, & dicerent; pœnitentiam agite; tamen etiam hoc eſſe iuſſos à Domino patet ex Marco, qui poſtea dicit: Et exeuntes prædicabant vt pœnitentiam agerent. Nec putandum Dominum voluiſſe vt his tantùm verbis prædicarent: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum; ſed his verbis ſummam & caput prædicationis inſinuauit. Includitur enim in eo prædicatio contemptus regni terrarum, prædicatio vitiorum, & quorumcunque impedientium homines à regno cœlorum, declaratio quod tempus regni cœlorum iam eſſet impletum, quanta item cum alacritate & diligentia ſe parare deberent ad gratiam iam oblatam, quamque graue ſupplicium maneat eos qui oblatam gratiam non receperunt, & alia id genus ſimilia.

A INFIRMOS CVRATE, MORTVOS SVSCITATE, LEPROSOS MVNDATE, &c.] Tertium pręceptum etiam à ſolo Matthæo expreſſe poſitum in duodecim Apoſtolorum miſsione, poſitum tamen etiam à Luca in 70. miſsione, cùm dicit illis dictum; vt curarent infirmos qui eſſent in ciuitate in qua eſſent recepti; quanquam iſtud pręceptũ non nudum eſt præceptum, ſed ſimul efficax traditio poteſtatis factiuæ miraculorũ. Bene autem & neceſſariò ſuperiori præcepto ſubiungitur: Quoniam enim mittebantur homines illiterati & ruſticani, idque vt noua prædicarent, neceſſe etiam fuit vt noua facerent, quo fidem verbis faceret virtus oſtenſa, & magnitudinem pro**B**miſſorum probaret magnitudo ſignorum. Non tamen quæuis ſigna eis facere præcipit, ſed talia ſolùm, qualia ipſum feciſſe viderant, quæ ſcilicet ad ſalutem corporalem hominum pertinentia, comprehendit ſub quatuor his ſpeciebus, non quæ ad curioſitatem aut terrorem hominum fierent. Non enim voluit doctrinam Euangelicam hominibus ſolùm admirabilem reddere aut terribilem, ſed gratam & acceptam: deinde miraculis tum ſuis, tum ſuorum declarare voluit adeſſe iam, qui ſicut corpora, ita & animas curare poſſet & vellet. De quo fuſius ſuprà circa caput Concordiæ 25.

GRATIS ACCEPISTIS, GRATIS DATE.] Quartum præceptum à ſolo item Matthæo **C** poſitum, neceſſariò autem ſuperioribus adiunctum, tum ad ſuperbiæ, tum ad deteſtandæ auaritiæ repreſsionem. Porrò referri poteſt iſtud ad vtrumque præceptum præcedens, vt ſignificetur, & gratis prædicandum, & gratis miracula facienda. Aut potius poteſt tantùm ad præcedens referri, vt ſignificetur munera pro pręſtita ſanitate non eſſe venanda aut accipienda. Nam eius magis poterat eſſe periculum quàm ex prędicatione. Itaque ſenſus erit: Accepiſtis poteſtatem faciendi miracula gratis, hoc eſt, ſine aliquo pretio vel merito, gratis ergo etiam conferte per conceſſam vobis poteſtatem aliis ſanitatem. Non enim, quantum ad Domini propoſitum pertinet ſignificatur idem **D** gratis dandum, quod gratis acceptum eſt. Nam nõ voluit Apoſtolos poteſtatem miraculorum acceptam gratis, aliis etiam gratis conferre, ſed vt poteſtate illa gratis accepta, gratis etiam vterentur. Generali tamen vſus eſt ſententia, non explicans quid acceperint, & quid gratis dare debeant, vt hæc ſententia nõ huic tantùm ſeruiret propoſito, ſed per eam intelligeremus, omnia ſpiritualia ſicut gratis accipiũtur, etiam gratis danda eſſe. Hac ergo ſententia, vt bene annotauit D. Chryſoſtomus, & ſuperbiam Apoſtolorum, omniumque qui diuina aliqua ſpiritus dona acceperunt, comprimit, cùm dicit: Gratis accepiſtis; & ab auaritia reuocat, cùm dicit; Gratis date. Nec id tamen tan**E**tùm hac ſententia agit, ſed & cauſas indicat ob quas non liceat ſpiritualia vendere aut pretio impertiri, ita vt non ſimplex ſit auaritia, vẽdere illa, ſed etiam irreuerentia & iniuria Dei. Tres enim ſunt cauſæ, ob quas ſpiritualia vendi non poſsint. Primò, quia res ſpiritualis non poteſt terreno aliquo pretio compenſari, ſicut dicitur de ſapientia: Pretioſior eſt cũctis opibus, & omnia quæ deſiderantur huic non valent comparari. Ideo & Petrus dixit Simoni Mago: Pecunia tua tecum ſit in perditionem, quoniam donum Dei exiſtimaſti pecunia poſsidere. Secundò, quia id ſolùm poteſt eſſe

debita venditionis materia, cuius venditor est dominus: iam spiritualium gratiarum nemo dominus est, sed tantùm dispensator, iuxta illud Pauli: *1.Corin.4* Sic nos existimet homo vt ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei. Tertiò, quia venditio repugnat origini spiritualium quæ proueniunt ex gratuita Dei voluntate, vnde irreuerentiã Deo rebusque diuinis exhibet qui vẽdit, cùm id quod Deus per ipsum gratis vult hominibus conferre, faciat non esse gratuitum. Has itaque duas postremas rationes satis indicat Dominus hac sententia. Cùm enim dicitur; gratis accepistis; satis significauit eos non esse illorum quæ acceperunt dominos, sicut illorum sumus domini quæ pretio & labore comparauimus: deinde significat diuina dona gratuita esse, & proinde non subiicienda venditioni. Non tamen hac sententia videtur Dominus tantùm voluisse prohibere spiritualiũ venditionem, sed etiam ne ab iis quos curassent munera aliqua acciperẽt, etiam quæ ex grato tantùm animo offerrentur: quomodo Helizeus à curato Naaman Syro noluit accipere munera, quæ ille non videbatur offerre tanquam pretium; sed tanquam grati animi testimonia. *4.Reg.4.* Dicebat enim: Obsecro vt accipias benedictionem à seruo tuo. Et tamen cùm ipse vim faceret, penitus non acquieuit Helizeus. Non enim conueniebat etiam gratuita munera accipere, ne pietas verteretur in quęstum, & quod institutum erat ad gloriam Dei & ad salutem fidelium, fieret occasio satiandæ auaritiæ, aut saltem ne viderentur quæstus gratia facere. Deinde, ne gratia Dei vilesceret, sed planè gratuita Dei beneficentia, & contemptu munerum, homines magis prouocarẽtur ad admirationem seruorum Dei, & ad glorificandum Deum, atque ad acceptandum doctrinã quam illi prædicauerunt. Solent enim homines ea beneficia minus admirari & magnificare, quæ putant se aliqua ratione compensasse, & nihil efficacius pertrahit auditores, quàm si videant doctores nihil præter auditorum quærere salutem.

NOLITE POSSIDERE AVRVM, NEQVE ARGENTVM, NEQVE PECVNIAM IN ZONIS VESTRIS, &c.] Quintum præceptũ, quo statuitur, quomodo se gerere debeant in via, & quomodo ipsis sit eundum. Prohibentur autem quinque secum in via assumere. Primò, pretium pro viatico, cùm dicitur; Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris. Vbi notandum non simpliciter prohiberi Apostolis possessionem auri, vel argenti, vel cuiusuis pecuniæ, sed ne iam profecturi ad prædicandum, hæc haberent in via pro viatico. Vnde additur; in zonis vestris; hoc est in crumenis vestris. Loquitur enim iuxta veterem morem, quo pecunia ab itinerantibus, & maximè à militibus, solet deferri in zonis, hoc est, in cingulis. Porrò pro, pecunia, rectius interpres vertisset, æs, cùm Græcè sit χαλκός. Tres enim pecuniæ species posuit Matthæus secundùm tres species rerum ex quibus cudi solet moneta, quæ Budæo teste primùm fuit ærea, deinde argentea, postremò aurea. Prohibet ergo nec aurum possidere, hoc est, habere & ferre, vt habet Lucas nec quod minus est argentum, & quod his adhuc minus est, ne æs quidem. In Marco autem interpres dictionem Græcam χαλκός, vertit æs, cum ibi tolerabilius vertisset, pecuniam: quandoquidem Marcus speciẽ posuit pro genere, sicut & Lucas, apud quem pro eo quod interpres vertit, pecuniam, est ἀργύριον, id est, argentum. Secundò, prohibet circunferre cibos, & repositorium ciborum, cùm dicit; neque peram, neque panẽ. Nam hoc postremum addunt Lucas & Marcus, cum posset panis circunferri pera. In his autem intelligendum est, Dominum prohibuisse non tantùm omnem cibum aut ciborum repositoria, sed etiam potum aut potus repositoria, ita vt & lenticulam vinariam prohibuerit, etiamsi non expresserit. Postquam autem his duobus prohibuit quæ ad victum pertinent, prohibet deinde duobus præceptis quæ pertinent ad tegendum corpus. Tertiò ergo prohibet duas tunicas. Quo non est intelligendum, Dominum prohibuisse ne duobus induerentur vestimentis in via, quandoquidem ipsum Dominum constat pluribus vestibus indutũ fuisse, cùm tempore passionis suæ milites, præter vestimenta quæ diuiserunt in quatuor partes, inuenerint etiam tunicam inconsutilem. Sed per duas tunicas oportet intelligere secundùm Hieronymum, duplex vestimentum, aut, vt alij dicunt in eodem sensu, vestes mutatorias, vt nomen speciei tunica, accipiatur positum pro genere suo, vestis: &, duas, positum sit pro duplices, ac intelligatur prohibitum ne præter vestes quibus irent induti, alias secum deferrent quas induerent, alteris sordidatis, quemadmodum fieri passim solet ab hominibus. Atque hoc modo intelligẽdum videtur quod dicit Ioannes de duabus tunicis: Qui habet, inquit, duas tunicas, det vnam non habenti. *Lucæ 3.* Sed obstare videtur huic intelligentiæ, quod habet Marcus; & ne induerentur duabus tunicis. Illo enim videtur significari prohibitum fuisse non solùm ne mutatorias vestes circunferrent, sed etiam ne simul duabus induerentur vestibus. Verùm intelligendum est Marcum significare voluisse, prohibitum illis fuisse, non ne simul duabus induerentur vestibus pallio scilicet & tunica, nec etiam ne simul duabus tunicis induerentur. Quis enim apud nos etiam in frigidiori regione duabus simul induitur tunicis, in profectione præsertim? sed ne vicissim nũc hac, nunc illa induerentur tunica. Vnde non dixit, duabus vestibus, sed duabus tunicis, vsus nomine speciei, & per illud significans non duplicandas cuiusuis alterius etiam speciei vestes, ita vt vna induatur altera futuro tempori seruata deferatur. Quartò prohibet calceamenta. Cui cõtrarium videtur quod habet Marcus, permissum illis fuisse vt essent calceati sandaliis. Proinde intelligit Caietanus ad nomen, calceamenta, debere etiam repeti numerum binarium, vt intelligantur prohiberi duplicia calceamenta, sicut duplices tunicæ. Alij, quod in idem redit, intelligunt prohiberi calceamenta, præter ea quæ habebant in pedibus, quæ scilicet secum deportarent ad induendum, attritis vel sordidatis aliis. Verùm cùm Lucas dicens cap. 22. Dominum in vltima cœna dixisse Apostolis: Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, &c. satis significet in totum calceamenta illis prohibita: & deinde Marcus dicens permissum vt calcearentur sandaliis, significet aliquod calceamentorum genus illis interdictum, potius dicendum cum Augustino calceamenta ea esse prohibita quæ totum pedem tegerent: sandalia verò concessa, quæ plantam quidem pedis defenderent ab occurrentibus viæ incommodis, verùm

ſuperiorem pedis partem ſinerent nudam. Nam huiuſmodi calceamenti genus vocari ſandalia indicat Auguſtinus. Non autem ideo prohibet calceamenta, & concedit ſandalia, quòd illi curæ fuerit quo calceamenti genere ſui vterentur. Neque enim conueniebat Chriſto Euangelicæ legis, quæ perpetua eſſe debuit, autori de rebus per ſe indifferentibus quicquam ſtatuere, ſed ſi quid de illis pro locorum, perſonarum & temporum exigentia ſtatuendum eſſet, ſuis id ſtatuendum relinquere. Sed quoniam, vt eſt veriſimile, Chriſtus & Apoſtoli pro more illius regionis maximè recepto à pauperibus, vtebantur ſandaliis, noluit Dominus ſuos iam profecturos mutare ſandalia, &, quémadmodum itinerantes facere ibi ſolebant, calceamenta quæ totum defenderent pedem, aſſumere, volens eos non aliter ire inſtructos ad prædicandum, quàm ſicut cùm adeſſent illi, eumque concomitarentur. Dominum enim non planè nudis inceſsiſſe plantis veriſimile eſt, quòd hoc non conueniſſet aſperitati & caliditati illius regionis per quam aſsiduè diſcurrebat & circumambulabat, ſandaliis autem tantùm fuiſſe vſum vel ex eo conſtat, quòd peccatrix mulier quæ lachrymis rigabat eius pedes, vtique reperit ſuperiorem pedum Domini partem nudam. Certè Tertullianus libro de pallio, ſignificat calceos totum tegere pedem, ac ſuo tempore Chriſtianos ferè ſine calceis inceſiſſe nudis pedibus, aſſerens parum virile eſſe calceos geſtare, ac ſutrinas venereas proſpexiſſe magnum inceſſui munimentum, perones effæminatos. Porrò Diuus Hieronymus in Iſaiæ capite vigeſimo, ſcribens, dicit ſandalia, quemadmodum ibi vertetunt Septuaginta pro calceamentis, ſignificare caligas, quæ ſunt tibiarum tegumenta: idemque in Matthæum ſcribens, videtur intellexiſſe calceamenta in totum prohibita Apoſtolis, cùm Platonis præcepta veluti conformia præcepto Chriſti tradat. Et Plato, inquit, etiam præcepit duas corporis ſummitates non eſſe velandas, nec aſſuefieri molliciei capitis & pedum. Cùm enim hæc habuerint firmitatem, cætera robuſtiora ſunt. Prohibitis his quæ ad victum & veſtitum pertinent, prohibet quintò quod ſpectat ad defenſionem in via, cùm dicit; Neque virgam. Cui rurſum aperrè contrarium videtur quod dicit Marcus; niſi virgam tantùm. Cuius apparentis cõtrarietatis diſſoluendæ triplex eſt modus. Auguſtinus enim ad myſticum confugiens ſenſum, dicit virgam aliter accipi apud Marcum quàm apud Matthæum. Apud hunc enim accipi propriè, apud apud Marcum verò myſticè, pro poteſtate accipiẽdi quæ ad victum & veſtitum eſſent neceſſaria. Sic quod dicitur à Marco prohibitum ne duabus induerentur tunicis, myſticè intelligit ſignificare ne dupliciter ſed ſimpliciter ambularent, & quòd ſandalia dicat Marcus conceſſa, intelligit ſignificatum per genus illud calceamenti quod pedem deſuper non tegit, ſed tantùm plantam, Euangelium non eſſe occultandum, nec terrenis commodis innitendum. Euthymius verò Græcus hanc difficultatem quæ eſt de virga, ſimiliter & ſuperiorem de calceamentis, ita ſoluit, vt prius quidem intelligat Dominum ita iuſsiſſe ſicut Matthæus & Lucas dixerunt: poſtmodum autem permiſerit eis, vt calcearentur tantùm ſandaliis, & retinerent baculum, ad pedum cuſtodiam, & corporis ſuſtentationem, demittens ſe ad eorum imbecillitatem. Sed ſimplicius

A fuerit dicere de alia virga loqui Marcum, quàm Matthæum & Lucam. Eſt enim quædam virga, quam ſuſtentandi laſsi corporis cauſa aſſumimus, quæ Hebræis dicitur מִשְׁעָן miſchan, à verbo שָׁעַן Schaan, quod eſt, inniti. Et eſt virga, quam nos vindicandi aut defendendi gratia gerimus, quæ dicitur Hebræis שֵׁבֶט Schebeth. Vnde eſt illud in Pſalmo: Reges eos in virga ferrea. Hanc ergo Apoſtolis interdictam accipiendum eſt, illam verò permiſſam. Vtrunque nomen Hebraicũ coniunctum eſt Pſalm. 21. vbi legimus: Virga tua & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt. Quod autem virgam illam defenſoriam & vindicatoriam prohibere voluerit Dominus, ſatis patet ex eo quod B poſtea dicit Dominus, vbi in ſpeciem hanc ſuam conſtitutionem videtur reuocare, cùm dicit: Nunc qui habet ſacculum, tollat ſimiliter & peram: & qui non habet, vendat tunicam ſuam, & emat gladium. Gladium enim hîc opponit virgæ olim à ſe prohibitę. Quod autem noluerit Dominus prohibere virgam, quæ itineris laborem alleuiaret, ſatis patet, ſi ſcopum Domini in his pręceptis ſpectemus. Non enim voluit profectionem illis reddere oneroſiorem, ſed expeditiorem. Itaque Marcus veluti præcauere volens, ne quod Matthæus ſcripſit malè intelligeretur, ſicut ſcripſit ſandalia Apoſtolis conceſſa, ſignificans qualia calceamenta eſſent eis prohibita: ita & virgam conceſſam C ſcribit, ſed cùm non ſatis habuit dicere; niſi virgam; ſed adiecit niſi virgam tantùm; ſatis ſignificauit ſe de alia virga loqui, quàm de qua locutus erat Matthæus, nempe de virga aliqua parui momenti, & quæ tantùm virga eſſet aut baculus. Eſt autem dictio Græca ῥάβδος, qua omnes Euangeliſtæ ſunt vſi, ambiguæ etymologiæ. Putatur enim dicta eſſe, vel ἀπὸ τοῦ ῥαπίζειν, quod eſt percutere, vel ἀπὸ τοῦ ῥαδίως ποιεῖν βαδίζειν, hoc eſt, quia facilè facit ambulare. Prior ergo etymologia conuenit ſignificationi quam habet in Matthæo & Luca, ſecunda verò ei quam habet in Marco, in quo proinde rectè verteretur, pedum vel baculus. Pedum enim propriè dicitur, quod pedis vice D ſtantem, eique innitentem ſuſtentet: & baculus, cui imbecilles gradiendo innituntur, ob hoc ipſum imbecilles dicti, quòd baculo innitantur. Huiuſmodi ergo baculus Apoſtolis concedebatur, qualis fuit Iacob patriarchæ, quem legimus Geneſis trigeſimoſecundo, dixiſſe: In baculo meo tranſiui Iordanem iſtum. Porrò quãquam res ipſa, in qua Euangeliſtę videntur diſſonare, non ſit magni momenti, tamen diſſonantia ipſa non videbatur contemnenda. Siquidem vbi Euangeliſtas in recenſendis Chriſti præceptis ſemel memoria lapſos eſſe receperimus quantumcunque leuibus in rebus, & nihil ad ſalutem noſtram pertinentibus, periculum eſt ne in dubium vocari incipiant E quæ oportuit eſſe certiſsima. Sed veniamus ad rem ipſam. Intentio ergo Saluatoris erat hoc præcepto ſtatuere, ne Apoſtoli ituri ad prædicandum, præter ea quæ planè eſſent neceſſaria, pararent ſibi quæ ad victum, & veſtitum, & defenſionem ſolent ſibi itinerantes prouidere & coaſſumere, ſed his omnibus nudi abirent, nullis onuſti ſarcinis, nullis diſtricti curis terrenis, ſed in omnibus pendentes à Dei prouidentia, tum vt ad legationem ſuſceptam eſſent expeditiores, & toti vacarent delegatæ functioni: tum vt iam inciperent diſcere quàm tuta res ſit totam vitę pręſentis curam commendare

mendare optimo patri:tū vt declarantes suo exemplo quàm essent à cupiditate lucri ac vindictæ alieni, plures lucrifacerent ab omnibus habiti admirationi. Fuit autem præceptum hoc non solùm personale pertinens scilicet ad Apostolos, sed etiam temporale, respectu earundem personarum, sicut & superius de loco in quo prædicare iussit. Non enim voluit vt Apostoli prædicaturi postea etiam in gentibus, etiam omnia sic obseruarent, imò à necessitate huius præcepti satis eos absoluit Lucæ vigesimosecundo, in loco prius citato.
1. Thes. 2. Paulus enim testatur apud multos se suo ære prædicasse Euangelium, ne quenquam grauaret, quod non videtur facere potuisse, nisi pecuniam secum
1. Cor. 9. detulerit in crumenis. Idem Apostolus testatur secum solitos circunducere mulieres à quibus alerentur, quòd certè non potuerunt putare illicitum, cùm id viderent Dominum facientem, quem etiam videbant Iudæ tradidisse loculos, in quibus quę portabantur quæ mittebantur. In præsenti ergo tempore voluit Dominus suos hæc obseruare, vt rudibus adhuc Discipulis crassa quadam ratione inculcaret, eum qui suscipit functionem Euangelicam, oportere vacuum & expeditum esse ab omni solicitudine rerum temporalium, inermen quoque ad vindictam, ac totum se committere diuinæ prouidentiæ & protectioni, qua nihil illis esset defuturum si suo fungerētur officio. Omnino enim specimen quoddam paternæ prouidentiæ illis voluit ostendere, vt satis significant illa verba; Quando misi vos sine sacculo & pera, nunquid aliquid defuit vobis? vt animosiores in posterum, (etiam si quando nihil adesset eorum quibus vitæ præsenti opus est, & econtrà imminerent eis omnia aduersa & hostilia) munus Euangelicum obirent. Igitur in præsenti profectione omnia vt iussi erant præstiterunt, postea autem vbi deerat Domini iussio, non ita sed relicti suę libertati sat habuerunt præcipuum Domini in his præceptis scopum spectare & obseruare, nimirum vt omnem solicitudinem mundanam indignam certè Euangelico doctori reiicerent, vt inermes sese vbique exhiberent, vt simplicitatis, sobrietatis & paupertatis exempla præberent, vt semper à diuina prouidentia in omnibus pendere se declararent. Quæ si in his præceptis & nos spectauerimus, sic demum & ad nostram instructionem pertinent. Sic enim & in omnibus præceptis faciundum, quibus priuatis quibusdam aliquid præcipitur ad tempus seruandum, vt quæ externis sunt addicta circunstantiis, relinquamus iis quibus fuere præcepta: nos verò amplectamur quicquid in eis de vniuersali pietatis ratione, fide scilicet, spe, & dilectione pręcipitur, quemadmodum declarari potest in pręcepto circuncisionis, & cæremonialibus omnibus legis pręceptis. Addit autem Lucas in missione septuaginta etiam aliud præter dicta obseruandum in via, videlicet vt neminem in via salutarent; quod non est dubium quin & his duodecim sit præceptum. sed de eo præcepto suo loco.

DIGNVS EST ENIM OPERARIVS CIBO SVO.] Quoniam Apostoli auditis superioribus præceptis dicere poterant: Si gratis vis nos & docere, & sanare, nec tamen quicquam in via deferre, vnde ergo nutriemur, aut vestiemur? Num vis vt ex mendicato viuamus? Dominus præueniens eorum quæstionem, hac sententia apparentem præceptorum seueritatem temperauit, ostendens quare nudos illos mittat, nimirum quòd quæ ad victum & vestitum ipsis essent necessaria, eis deberentur à Discipulis eorum, vt sine omni rubore & verecūdia ab eis illa possent accipere, nec necesse esset harum rerum onere & solicitudine sese grauare. Verùm circa hanc sententiam quæri potest, quomodo conueniat cum superiori illa; Gratis accepistis, gratis date. Si enim operarius Euangelicus, quia operarius dignus est cibo suo, & ob id debetur illi quia operarius est, non ergo gratis operatur & euāgelizat. Auget difficultatem, quòd Lucas in missione septuaginta Discipulorum hanc sententiam sic effert: Dignus est enim operarius mercede sua. Ea enim significatur, mercedem operariorum Euangelicorum esse quòd à Discipulis suis aluntur. Quæ difficultas duobus modis solui potest. Primò enim intelligi potest duas has sententias esse tātùm parabolas, per quas similitudine desumpta ab operariis mercenariis, ostendatur per locum à simili, aut per locum à minori, etiam operariis Euangelicis deberi alimenta ab his in quorum vtilitatem operantur, vt sententiæ istæ parabolicæ sic applicentur. Si operariis mercenariis debetur cibus tanquam merces ipsorum ab his in quorum commodum laborant, multò magis & vobis debentur alimenta laborantibus. Vt similitudo inter operarios mercenarios & Euangelicos ex parte constet, nempe ea qua vtrisque cibus debetur: ex ea verò parte non constet, qua illis debetur tanquam merces, his verò non. Secundò etiam rectè intellexerimus sententias has generaliter, vt pertineant & ad operarios mercenarios, & ad Euangelicos, & victus ac vestitus qui debetur prædicatoribus, etiam intelligatur vocari merces, non quidem omnino propriè accepto vocabulo, pro eo scilicet cuius gratia quis operatur, sed generaliter, vt merces dicatur omne illud quod operanti debetur quia operatur. Vnde Diuus Gregorius homil. 17. super hoc Lucæ verbo sic scribit: Considerādum est quòd vni nostro operi duæ mercedes debentur, vna in via, altera in patria: vna quæ nos in labore sustentat, alia quæ nos in resurrectione remunerat. Merces itaque quæ in præsenti accipitur hoc in nobis debet agere, vt ad sequentem mercedem robustius tendatur. Verus ergo quisque prædicator non ideo prædicare debet, vt in hoc tempore mercedē accipiat: sed ideo mercedem recipere, vt prædicare subsistat. Quisquis namque ideo prædicat, vt hic laudis vel muneris mercedē recipiat, æterna proculdubiò mercede se priuat, &c. Hæc ille. Ex quibus patet ipsum intelligere mercedem vocari id quod debetur pro vitæ sustentatione prædicatoribus, quamuis propriè non sit merces. Dicitur autē propriore vocabulo id quod illis debetur, stipendium, metaphora desumpta à stipendio militari, ad quod respexit Paulus, dum probat Euangelico doctori deberi 1. Cor. 9
alimoniam, dicens: Quis militat suis stipendiis vnquam? Qui locus maximè videtur fuisse causa, vt Augustinus stipendium frequenter vocarit, alimenta pastoribus debita. Nam huiusmodi locutio frequens est apud Augustinum, & ab eo ad posteros videtur potissimum dimanasse. Ratio autem quare stipendium propriè vocetur, quamuis hodie passim milites stipendium suum recipiant tanquam mercedem propter quam militant, est, quia bonorum militum est non militare pro stipendio tanquam mercede, sed pro patriæ, & reipublicæ,

aut imperij bono & salute: stipendium autem accipere, vt in militia illa posśint persistere. Sic enim antiquitus militabant Romani, sic stipẽdia eis assignabantur annua. Alioqui qui pro stipendio militant, expectantes illud tanquam militiæ mercedem, magnam certè rem vili vendunt, vitam suam vænalem exponentes pro pecuniola exigua. Nomine ergo stipendij significatur, Ecclesiasticos operarios non debere operari & militare pro victu & vestitu, sed ea quæ ad alimoniam spectant, accipienda ab eis, vt in sancto opere persistere queant. Hanc rationem sanè indicat Diuus Augustinus libro secundo, super sermonem Domini in monte, sic scribens: Sicut autẽ omnes militantes accipiunt annonam & stipendium, sic omnes euangelizantes accipiunt victum & tegumentum. Sed non omnes propter salutem reipublicæ militant, sed propter illa quæ accipiunt: sic & non omnes propter salutem Ecclesiæ ministrant Deo, sed propter hæc temporalia, quæ tanquam annonam & stipendia consequantur, aut propter hoc & propter illud. Hæc ille. Porrò notandum, in superiori Domini sententia solum operarium dici dignum, vt intelligamus eos esse indignos stipendiis ecclesiasticis, qui non operantur pro fidelium vtilitate. Secundò obseruandum quod dicit; cibo suo, significatur enim, præter ea quæ sunt necessaria non esse Euangelico operario requirenda, nec studendum ei vt ex Euangelio ac spirituali operatione ditescat, secundùm illud Pauli: Habentes victum & vestitum, his contenti simus. Notandum tertiò, quòd non dicat Dominus; debet operarius accipere cibum suum ab his quibus operatur; sed, dignus est; significans licitum esse, imò ius esse ei vt accipiat, non autem necessariò accipere debere. Vnde Paulus: Dominus, inquit, ordinauit his qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ordinauit vtique cùm hæc Apostolis diceret. Sed idem Paulus docet eam Domini ordinationem non fuisse præceptum, sed permisśionem & potestatis traditionẽ, qua potestate ipse apud omnes ferè vti noluerit, malens manuum labore sibi victum parare, quàm à Discipulis accipere quam potuisset alimoniam, vt maior esset ipsi gloria & merces apud Deum, ob prædicatum Euangelium sine sumptu. Poinde hic quæri posset, vtrum perfectius sit prædicatorem viuere ex proprio ære, an vti potestate sibi à Domino concessa. Nam quòd illud sit perfectius, Pauli & factũ & doctrina probat: quòd verò istud sit perfectius, exemplũ Chrysti ostendere videtur. Dominus enim omnis perfectionis magister, quoque nemo potuit esse perfectior, Euangelium prædicans, ex alienis facultatibus nutriebatur. Dicendum ergo imprimis: quòd cæteris quidẽ paribus, maioris sit perfectionis, ex proprio & non ex alieno viuere prædicatorem, & tamen quòd Dominus ex alieno (si modò quicquam rectè dixerimus ei alienum) viuere dignatus est, non imperfectionem eius arguit, sed potius perfectionem, eo quòd illam vitæ imperfectioris rationem in se susceperit propter alios. Cùm enim (inquit Augustinus libro secundo, de sermone in monte) ei ministrarent Angeli, tamen propter exemplum, ne quis postea scandalum pateretur, cùm aliquem seruorum eius animaduertisset ista necessaria procurare, loculos habere dignatus est cum pecunia, vnde vsibus necessariis quicquid opus fuisset præberetur. Sic ne quisquã scan-

1.Timo.6

1.Cor.9.

A dalizaretur, videns prædicatores ex Euangelio viuere, & ipse ex eo viuere dignatus est. Sic quanquam vita Ioannis Baptistæ cæteris paribus, perfectior sit vita illa communi, tamen perfectionis fuit quòd Dominus propter nos communem illam rationem viuendi suscipere dignatus sit, præter hoc quòd perfectius Dominus in vita imperfectiore vixit, quàm Ioannes in vita perfectiore. Secundò dicendum, quòd sicut ob circunstantias quasdam prædicator potius eligere debet viuere ex proprio quàm alieno, videlicet ob vitãda quædam scandala, & impedimenta Euangelici profectus, ob quæ Paulus significat se ex propriis voluisse laboribus viuere: ita contra quibusdam con-

B currentibus circunstantiis præstat ex alieno viuere, cùm scilicet nullius scandali est periculum, sed Discipuli etiam sponte offerunt prædicatori mundo, quique omnibus suis bonis renunciauit, ea quę ad victum & vestitum sunt necessaria, illeque ea accipit, tum vt illorum promptum obsequiũ apud Deum suam habeat mercedem, tum vt ipse ab omni solicitudine & labore liber, magis vacare posśit totus actibus spiritualibus. Ita certè circa Christum contigisse non est difficile intelligere, quem, quo se declararet planè esse cœlestem, non conueniebat ab incœpto Euangelico negotio, labore manuum parare victui necessaria. Hac ratione non tantùm alij Apostoli ex Euangelio vixe-

C runt, sed & ipse Paulus à Philippensibus suscepit in carcere constitutus, & ante quæ essent egestati subleuandæ necessaria, vt patet capite vltimo ad Philippenses.

[a] IN QVAMCVNQVE AVTEM CIVITATEM AVT CASTELLVM INTRAVERITIS, &c.] Sextum præceptum, quo statuitur de eligendo & retinẽdo hospitio. Quoniam enim præceperat nihil viatici assumendum, eò quòd digni esset cibum accipere ab his quibus operarentur, ne existimarent à quouis indiscriminatim cibum accipiendum, & omnium ianuas sibi à Domino patefieri, necessariò hoc pręceptum subiecit: quo primùm quidem docet multam faciẽdam di-

D ligentiam pro deligendo hospite, ac deinde hospitium non temerè susceptum, non etiam temerè mutandum. Itaque iubet vt ingresśi ciuitatem vel castellum, hoc est vicum, vel pagum, non intrent hospitia meritoria, sed inquirant, non quis in eo loco sit diues, aut quis habeat bonum hospitium, sed quis sit dignus, hoc est, quis sit probitate vitæ commendatus, aut quis per testimonium probæ vitæ dignus est regno cœlorum, aut vestro hospitio. Potest enim illud, dignus, dupliciter sic exponi, videlicet aut absolutè, vt nulla fiat explicatio alicuius rei qua sit dignus: aut intelligendum, quis sit dignus regno cœlorum, aut dignus vos recipere. Quæ inquisitio & interrogatio potuit hoc mo-

E do fieri; vt asserentes Apostoli venisse se ad prædicandum regnum cœlorum, interrogarent ab incolis loci alicuius, quis esset in eo loco vir religiosus, solitus pauperes & peregrinos hospitio suscipere, auidus regni cœlorum, ac aduentus Mesśiæ. Ideo autem huiusmodi viri hospitiũ deligere eos voluit, idque fama & iudicio populi, ne prædicatoris & prædicationis dignitas, suscipientis infamia deturparetur, sed contrà potius ex commendatione hospitis & prædicator & prædicatio esset commendatior. Deinde & ob id domus quam ingrediantur Apostoli, eligenda discernitur, vt ho-

spitij

ſpiritij mutandi cauſa non ſuppetat, talemque habeant hoſpitem qui lubens ac promotus illis neceſſaria præbeat. Digno autem aliquo hoſpite inuento, iubet ſecundò in eius domo eos manere, hoc eſt, non mutare hoſpitium, donec exeant, in illo loco ſcilicet migraturi in aliam ciuitatem vel vicum. idque tum ne inſtabilitatis notarentur, & tanquam vagabundi habeantur: tum ne putarentur quærere delicatiora, nec contenti eſſe his quæ primus hoſpes liberaliter offert: tum ne iniuria primus hoſpes afficiatur, & ſcandalizetur aut contriſtetur, ſi videat præter rationem eos ad alios tranſire.

[a]INTRANTES AVTEM IN DOMVM, SALVTATE EAM DICENTES: PAX HVIC DOMVI, &c.] Septimum præceptum, quo ſtatuitur quid in inuentum hoſpitium ingredientibus ſit faciendum, quod præceptum, & Lucas habet in miſsione 70. vnde hic deſumpta ſunt probabiliter hæc verba, dicentes: Pax huic domui; cùm non habeantur in Græcis, nec in Diuo Hieronymo. Eſt autem hæc ſalutandi forma; propria Hebraico ſermoni, ne quis eam nouam putet, & à Chriſtro primùm inuentam. Nam Hieronymo teſte, quomodo Latini ſalutantes dicunt: Aue vel Salue, & Græci χαῖρε: ita Hebræi & Syri dicunt, שָׁלוֹם לָךְ ſcalom lach, id eſt, pax tibi, quo imprecantur homini omnia læta, proſpera, & tranquilla. Itaque Dominus vulgata vſus eſt & vti ſuos voluit ſalutatione, ſed quam tamen, vt patet ſatis ex ſequentibus, alio traheret, nempe ad imprecandum pacem Euangelicam & diuinam. Ita enim rebus & ſententiis vulgatiſsimis Dominus vſus eſt plerunque, vt tamen aliò eas traheret, diuinius his vtens quàm vulgus. Igitur Dominus ſuis ingreſſuris hoſpitium præcipit, vt non expectata ſalutatione patrisfamiliâs, ipſi priores domum ſalutent, partim volens eos per humilitatem præuenire alios in honore, partim volens eos per huiuſmodi imprecationem & benedictionem præuenire hoſpitem in benefaciẽdo, vt prius illi impenderent ſpiritualia, quàm ab eo corporalia acciperent. Deinde & notam illis dare voluit, qua dignoſcerent hoſpitem dignum ab indigno. Quòd enim his verbis non ſimpliciter ſalutare eos voluit, & communem pacem communi more imprecari, ſed precari diuinam pacem quam miſsi erant prædicare, & ſignum dare digni hoſpitij, patet ex ſequentibus. Et ſi quidem fuerit domus illa digna, pace ſcilicet Euangelica quam illi precamini, veniet pax veſtra, hoc eſt pax cœleſtis & diuina, non pax mundi, ſuper eam domum, hoc eſt, hi qui domum eam inhabitant, mox pacem veſtram acceptabunt, & ſimul vos lubenter excipient, ſi ſecundùm famam populi verè digni fuerint pace, hoc eſt, ad eam præordinati à Deo. Illos enim vocari dignos videtur ex Luca, qui dicit: Et ſi ibi fuerit filius pacis, hoc eſt, pacis ſectator, & ad veram pacem à Deo electus. Sequitur: Si autem non fuerit digna, pax veſtra reuertetur ad vos; quibus verbis communiter intelligitur ſignificari, non inutilẽ & infructuoſam fore huiuſmodi precationem pacis, ſed fructum eius peruenturum ad eos, quomodo intelligitur illud Pſalmi: Oratio mea in ſinum meum conuertetur. Verùm ſciendum eſt Grca non habere, veniet & reuertetur, ſed imperatiuos, ἐλθέτω & ἐπιστραφήτω, id eſt, veniat & reuertatur, quomodo & antiqua Latino-

A rum exemplaria teſtatur habere Eraſmus. Itaque videtur ſignificari præceptum eſſe Apoſtolis, vt cùm pax imprecata nihil operatur in indignis, Apoſtoli pace ſua ſecum ſumpta exeant domum, illam derelinquentes, quomodo intelligit Euthymius. Et tamen Lucas ſimilia dicens in miſsione 70. non habet imperatiua verba, ſed futura indicatiui, ἀναπαύσεται & ἀνακάμψει, id eſt, requieſcet & reflectetur aut reuertetur. Proinde videri poteſt illud, veniat & reuertatur, in Matthæo Hebraico more poſitum pro veniet & reuertetur, ſiquidem Hebræi imperatiuis vtuntur pro futuris. Aut imperatiuis illis verbis ſignificatur diuinum imperium, quo ſolo fit quicquid omnino fit, vt ſit ſen-B ſus: Si fuerit domus digna pace, volo vt pax veſtra veniat ſuper eam: Sin ſecus, volo vt reuertatur ad vos. Itaque quod Lucas narrat dictum promiſsiuè, Matthæus imperatiuè dictum pronunciat, quia eiuſdem eſt promittere, cuius imperare vt fiat quod promittitur. Cùm autem vel præcipit tanquam Deus, vel promittit pacem reuerſuram ad eos qui ipſam aliis imprecati ſunt, non tantùm videtur ſignificare pacis imprecationem inutilem & infructuoſam ipſis fore, ſed etiam quod ab aliis repulſa, redibit ad eos vt deducat ipſos, & alterius hoſpitij faciat repertores, nec ex aliorum repulſione quicquam pacem illorum lædendam fore.

[b]ET QVICVNQVE NON RECEPERINT C VOS, [c]NEC AVDIERINT [a]SERMONES VESTROS, &c.] Octauum præceptum, quo ſtatuitur quid faciendum eis cùm non recipiuntur in domo aliqua vel ciuitate, nimirum vt egreſsi palam excutiant puluerem è pedibus ſuis, cui Lucas in miſsione ſeptuaginta, vbi hoc præceptum repetit, addit; vt etiam dicant egreſsi in plateas: etiam puluerem qui adhæſit nobis de ciuitate veſtra, extergimus in vos, tamen hoc ſcitote quia appropinquauit in vos regnum Dei. Huius autem præcepti, quod Actuum 13. Paulus & Barnabas ſeruaſſe leguntur, cùm Iudæi excitantes perſecutionem in eos, eiecerunt ipſos de finibus ſuis, multiplex poteſt aſsignari ratio. Primò enim ideo con-D ueniebat excutere puluerem è pedibus, vt oſtenderent laborem itineris ſe pro illis quidem ſuſcepiſſe, & prædicationem Euangelicam perueniſſe etiam ad ipſos, ſed ſine fructu. Secundò, vt hac pulueris excuſsione indicarẽt ſe in nullo cum eis communicare velle, propter maledictionẽ & condemnationem quæ maneret illos. Tertiò, in proteſtationem & ſignum, quod nõ cauſa terreni alicuius commodi acceſſerint ad eos. Quas duas rationes poſtremas eſſe potiſsimas, patet ſatis ex eo quod Lucas adiecit dictionem, etiam; Etiam puluerem, inquit, pedum veſtrorum excutite; quaſi dicat, adeò eos deteſtemini & execremini tanquam maledictos, vt nec puluerem loci illius ſinaE tis vobis cum illis eſſe communem: vel adeò oſtendatis nihil vos deſideraſſe terreni cõmodi ab eis, vt nec puluerem viliſsimum velitis vobis imputari. Proinde quod additur in Marco & Luca, in teſtimonium illis vel ſuprà illos, id eſt, aduerſus illos, hunc habet ſenſum: vt huiuſmodi excuſsio teſtetur illis, nihil quæ illorum erant vos deſideraſſe, aut nihil vos cùm illis tanquam execratis velle habere commune. Porrò ad iſtud poſtremum potiſsimum Dominum reſpexiſſe in hac pulueris excuſsione, omnino apparet ex eo quod ſequitur apud Matthæum; Amen dico vobis, tolerabilius erit

Luc. 10.

terræ Sodomorum & Gomorrheorum in die iudicij, quàm illi ciuitati; vbi sub ciuitatis nomine quilibet locus intelligitur, & per locum sinecdochicè homines ipsius loci: sicut per terram Sodomorum & Gomorrheorum, ipsi incolæ Sodomitæ & Gomorrhei. Nam terra illorum iam olim exusta est per diuinam vltionem, nec in nouissimo iudicij die singulari aliqua vltione vindicabitur. Verùm si grauius punientur hi qui Euangelium & Apostolos non receperunt quàm Sodomitæ, necesse ergo est grauius sit illorum peccatum, cui tamen contrarium videtur quod dicitur: Homines Sodomitæ pessimi erant, & peccatores nimis coram Domino. (Genes. 13.) Et peccatorum magnitudinem videtur satis ostendere vindictæ horrendæ nouitas, qualis nulli terræ inflicta legitur. Proinde Nicolaus vult comparationem hanc repellentium Euangelium cum Sodomitis, non intelligendam quoad omnia Sodomitarum peccata, sed tantùm quoad peccatum inhospitalitatis & immisericordiæ, quod inter cætera Sodomitarum peccata vltimo loco numeratur Ezechielis 16. vt intelligatur inhospitalitas nō recipientium Apostolos, grauius esse peccatum, grauiusque punienda, quàm inhospitalitas Sodomorum. Sed cùm absolutè Dominus loquatur, potius intelligendum etiam grauius peccare eos qui Apostolos & Euangelium non recipiunt, quàm peccauerunt Sodomitæ, siquidem hi non dicuntur fuisse pessimi, quasi nullo seculo peiores fuerint, cùm etiam suo seculo Ezechiel sceleratiores fuisse Iudæos asserat: Viuo ego, inquit, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filiæ eius sicut fecisti tu & filiæ tuæ. Et Samaria dimidiū peccatorum tuorum non peccauit, sed vicisti eas sceleribus tuis. Nimirum propter idololatriam, quæ non videtur fuisse apud Sodomitas: & prophetarum occisionem, qua non sic polluti fuerunt Samaritani sicut Iudæi. Sic & grauius peccauerunt qui non receperunt Apostolos quàm Sodomitæ, atque ob id etiam grauius punientur. Primùm quia plures habuerunt occasiones pœnitentiæ quàm Sodomitæ, qui si easdem habuissent, in cinere & cilicio pœnitentiam egissent, vt suprà dixit Dominus. Secundò, quia tam salutarem prædicationem gratis illis oblatam & miraculis confirmatam reiecerunt, veluti Deo dicentes illud Iob: (Iob 21.) Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus; cùm Sodomitæ tantùm peccauerint in legem naturalē. Postremùm, & ob id grauius punientur, quòd longo tempore expectati ad pœnitentiā non resipuerint, cùm Sodomitas subitò vltio diuina exceperit, quæ ob id minor erit illis in die iudicij, quòd tā grauis fuerit illis in præsenti vita. Non enim ob id omnium maximè horrenda fuit eorum vltio, quòd nullo seculo peiores fuerint, sed vt illorum supplicium exemplum esset eius supplicij quod manet post longam Dei expectationem impios in die iudicij, vt habet Petrus 2. capite epistolæ secundæ.

[a] ECCE EGO MITTO VOS SICVT OVES IN MEDIO LVPORVM: ESTOTE ERGO PRVDENTES, &c.] Multa superioribus adiungit Matthæus, quibus Dominus Apostolos præmuniuit contra aduersitates & persecutiones quæ eis ob prædicationem imminebant: verùm hæc non pertinent ad primam istam Apostolorum legationem, sed ad secundam illam, qua post ascensionem Domini ituri erant ad prædicandum Euangelium longè lateque in vniuerso orbe. Prima enim legatio, non solùm fuit sine periculis, & persecutionibus, sed etiam multa cum commoditate, vt nihil omnino desiderarint, vt patet satis tum ex loco Lucæ vigesimosecūdo, suprà adducto, tum ex gaudio septuaginta discipulorum, qui reuersi à prędicatione, gloriabantur sibi subiecta dæmonia, nihil quærentes de persecutione. Deinde in sequentibus dicitur, Apostolos ad reges & præsides ducendos in testimonium etiam gentibus, & odio habendos ab omnibus hominibus, quæ primæ huic legationi qua prohibentur adire gentes, non possunt competere. Proinde si quis hæc perpendat, omnino videri poterit, quæ sequuntur non esse hoc loco dicta Apostolis à Domino, maximè cùm omnia penè sequētia & Marcus & Lucas commemorent Apostolis dicta alio tempore, & diuersis locis. Vnde verisimile est Matthæum quæ aliis temporibus sparsim dicta sunt Apostolis, hic coniungere voluisse, propter rerum dictarum inter se, & cum superioribus cohærentiam, vt prophetarum more vltra præsens tempus dilapsus sit, coniungens quæ ad vtramque Apostolorum legationem pertinebant. Ad quem modum & in aliis locis Matthęus cùm sermonum Domini meminit, videtur coniunxisse ob materiarum conuenientiam tanquam vno & eodem tempore & loco dicta, quæ diuersis locis dicta erant. Hinc enim tam prolixum texit sermoné Domini, qui dicitur sermo Domini in monte, cùm hunc breuem satis describat Lucas, aliis locis omnia penè commemorans à Domino dicta, quæ in eo sermone à Luca omissa, Matthæus contexuit. Quanquam autē non sit verisimile omnia sequentia hoc loco dicta esse à Domino, tamē ob eorum cohærentiam aptissimam, & quia fieri potest vt hæc à Domino dicta sint Apostolis suis frequenter & diuersis locis, deinde vt ne confundantur nimis Euangelistarum descriptiones, non est visum in Concordia quicquam omittere eorum quę hic narrat Matthæus. Satis tamen probabile est & certum, primam hanc sententiam qua admonet suos ad prudentiam serpentinam & simplicitatem columbinam, hoc loco dictam à Domino, quòd Lucas in missione septuaginta ea etiam verba commemoret imprimis dicta à Domino: Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Vnde hic infertur: estote ergo prudentes sicut serpentes, &c. Itaque hic rectè intelligimus poni nouum præceptum datum Apostolis in prima ista legatione, quo docentur quomodo sese gerere debeant inter eos ad quos mittebantur. Cui præcepto quoniam optimè conueniunt ea quæ sequuntur de persecutionibus, visum fuit Matthæo hæc adnectere. Sed ad rem. Dicit ergo: Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum. Vbi primò notandum, Dominum suos, sicut & alibi, ouibus comparare, idque appositissimè. Ouibus enim ad prospiciendum sibi nihil & stultius & imbecillius. vnde natum prouerbium; Ouilli mores. In stupidos & stolidos, de quo Erasmus in Chiliadibus, citans Aristotelem lib. 9. de natura animalium, ouium naturam explicātem, & inter cætera dicentem: Ouium ingenium, quemadmodum aiunt, simplex ac stultum. Quandoquidem est omnium quadrupedum inertissimum. Rursum, vt oues sibi minimè omnium prospicere norunt, ita aliis, nempe hominibus, nihil est commodius, quòd in ouibus vsui sint

omnia

omnia. Denique animal est prorsus inerme, & iniuriæ omnium expositum, mansuetum planè ac placidum, minimeq; ferox. Sic per omnia sese habere debent qui Christi esse volent, ac potissimum Euangelicæ perfectionis prædicatores & professores. Non enim sibi prospicere debent, sed committere simplici animo pastori suo Christo, tum verbis & factis studere semper aliis esse commodo: postremò iniuriam neque inferre, neque referre, vindictam Domino relinquentes. Horum ergo memores facit suos Dominus, dum dicit: Mitto vos sicut oues; quasi dicat: Non mitto vos sicut canes inter lupos, aut vt lupos inter lupos, aut vt leones inter lupos, sed vt oues inter lupos, vt scilicet inter eos mansuetudinem & simplicitatem exhibeatis, omnibus prodesse studeatis, ac pastoris vestri prouidentiæ vos totos committatis. Secundò notandum, lupos vocari hic veritatis hostes, quiq; in Apostolos & quosuis sanctos desæuituri erant, discerpere etiam & dilaniare eos quærentes. Itaque non ad hos dicit se mittere oues suas Dominus, sed inter eos. Prius enim præcepit eos ire ad oues quæ perierunt domus Israel, quanquàm quidam veluti lupos se imprimis gerentes, postea oues facti sint. Dicens autem ¿inter lupos, aut in medio luporum; significat vndique & vbique lupos ipsis imminere, vt eo magis eos cautos & prospectos esse debere insinuet. Nam ad eum finem potissimum hanc sententiam dictam esse patet ex illatione sequenti. Postremò obseruanda est emphasis, quæ est in pronomine, ego. Nō enim frustrà non solùm dicit: Ecce mitto vos; sed, Ecce ego mitto vos. Quoniam enim durum videri poterat quòd oues mitterentur inter lupos, sui mittentis respectu eos consolatur, dum dicit: Ego mitto vos; quasi dicat: Ego cuius erga vos charitatem, cuius item potentiam experti estis, qui proinde non essem missurus, nisi ita vobis & aliis expediret, quique pro mea potentia efficere facilè potero, vt nihil mali etiam inter lupos sustineatis, vtq; non solùm non lædamini ab eis, sed multos etiam ex eis adducturi eò sitis, vt abiecta lupina feritate vobiscum oues reddantur. Alioqui illud, ego, etiam significat Christi diuinam autoritatem, quodq; ipse sit ille dominus messis, quem orandum dixit vt mitteret operarios in messem suam. Vnde apud Lucam in missione septuaginta, post illa verba: Rogate ergo dominum messis, &c. mox subiungitur: Ite, ecce ego mitto vos. Porrò ad quem finem istud sit dictum, aperit sententia sequens: Estote ergo prudentes, &c. Quoniam enim inter lupos mittebantur, prudentia opus erat & astutia quadam: quoniam autem vt oues mittebantur, opus erat simplicitate. Proinde bene hæc duo ex superioribus veluti necessaria inferuntur, bene item hæc duo coniungenda præcipiuntur, quòd prudentia vitiosa ferè sit, si desit simplicitas: & rursum simplicitas vitiosa, si desit prudentia. Vnde & Martialis inter ea quæ vitam faciunt beatiorem, requirit prudentem simplicitatem. Bene quoque serpentinam requirit prudentiam, & simplicitatem columbinam, potius quàm quorumuis aliorum animalium, eo quòd inter animantia omnia nihil sit prudentius & astutius serpente, vt dicitur Genes. 3. vbi cùm nos legimus: Serpens erat callidior cunctis animantibus terræ; Septuaginta interpretes pro, callidior, verterunt φρονιμώτατος, id est, prudentissimus, superlatiuum sci-

A licet positiui qui hic ponitur, φρόνιμοι. Quanquam enim quæ in eo capite dicuntur de serpente, sint potissimum intelligenda de satana, tamen etiam ad literam intelligenda sunt de naturali serpente, in cuius specie satan apparuit, vel qui à satana fuerat afflatus, aut malum angelum aliquem sibi præsentem habens, vt per ipsum locutus sit satan, sicut Angelus aliquis in asina Balaam. Vt enim natura & damnatio Satanæ à nobis intelligeretur, in serpentis forma, aut in vero serpente Dominus permisit illum humanum genus astutia quadam tentare & superare. Sic & inter omnia animantia nihil candidius, nihilq; simplicius quàm columba, nulli nata struere dolos, aut insidiari, carens

B felle amaritudinis, nec opponens sese, aut insequens eos qui iniuriam inferunt, qui pullos subripiunt. Non ergo prudentiam vel astutiam requirit vulpinam, quòd hæc versipellis sit & subdola, nequaquam simplicitatem columbæ admittens: nec rursum simplicitatem asininam requirit, quòd hæc prudentiam excludat, sed temperie quadam conuenientissima prudentiam vel astutiam cum simplicitate vult coniungi. Et prudentiam quidem serpentinam requirit, tum ad hoc, vt sibi prudenter & astutè caueant ne ab impiis lædantur, ne eorum in se malitiam prouocent, & ansam præbeant calumniandi doctrinam: tum ad hoc vt

C prudenter circumspiciant, & solicitè captent occasionem, qua omnibus modis etiam pio quodam dolo captas à Satana mentes Christo adferant, regnique Dei pomeria proferant. Hæc est enim serpentis astutia, ad quam Dominus hic videtur respexisse, vt cautissimè sibi prospiciat ne lædatur, caput suum totius corporis inuolucro tegens & defendens, & ad incantatorum carmina aures suas obturans, perspicacissimum visum sortitus à natura quo sibi prospicere possit: vnde natum adagium ¿Serpentis oculi, quorum debilitatem reparare nouit esu rutæ, vt autor est Plinius. Deinde & hæc eius est astutia, quòd cùm corporis molem non habeat magnam, nec instrumenta valida ad pugnandum cum impetu & vi, sed tan-

D tùm venenum quo hostibus suis nocere possit, tacitè obseruat oportunitatem effundendi suum venenum, neque illud nisi commodissimo tempore & modo effundit, vt sic præualeat, prudentia & astutia id supplens quod viribus deest. In his ergo duobus suos Dominus prudentiam serpentis vult in bonum imitari, secundùm generalem illum modum suprà explicatum. Atque hoc est quod Paulus Ephesiis scribit: Videte itaque fratres, quomodo cautè ambuletis, nō quasi insipientes, sed vt sapientes, redimentes tempus; quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. Et ad Coloss. 4. *Ephe. 5.*

E In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Super quo loco sic Ambrosius: Quoniam necesse est ambulare nos inter infideles, & colloquia miscere causa cōuersationis mundanæ, hoc est quod commonet, vt cum sapientia sit ipsa conuersatio, propter scandalum gentilium, ne occasionem accipiant per nos blasphemandi, & incitentur ad persequendum. Quid enim opus est loqui cum eo quem scias intractabilem, & obstinatæ mentis, paratum ad contumeliam faciendam? Ideo hæc monet vt oportuno & loco & tempore, magistra modestia, religionis verba promantur: aut si persona talis in medio est, quæ

perstrepat, reticendum. Aliter enim cum potentibus mundi, aliter cum mediocribus, aliter cum humilibus agendum est. Aliter iterum cum mansuetis, aliter cum iracundis, quibus cedere oportet, hoc est redimere tempus. Cùm enim insidianti dominicis verbis, & furenti temporis audacia cedis, iniurias infesti temporis lucrifacis. Hæc ille. qui similia habet & in locum ad Ephesios. Ex his ergo Pauli locis, & Ambrosij explanatione, satis patet quæ sit illa serpentina prudentia, Christianis & prædicatoribus maximè digna, quam hic Dominus requirit, nimirum qua ita à malis hominibus sibi cauent, ac Satanæ insidiis, vt obseruent cōmodas oportunitates Euangelium disseminandi, & insinuandi mentibus hominum. Vnde Diuus Basilius locum hunc explicans in quæstionibus compendio explicatis, quæ sit prudentia serpentina, quoad alteram saltem eius partem, pulchrè ostendit, sic scribens: Prudens quidem vt serpens est, qui cum consideratione & cognitione virium & successus, ad persuasionem audientium doctrinam suam disponit. Simplex autem velut columba, qui ne cogitat quidem de vlciscendo eum qui insidias struxit, sed in beneficentia perseuerat, iuxta Apostoli præceptum: Vos autem ne defatigemini benefaciendo. *2. Thes. 3.* Nam Dominus mittens Discipulos ad prædicandum, hæc ipsis præcipit, vbi & sapientia opus erat ad persuadendum, & tolerantia malorum erga insidiatores. Vt quemadmodum illic serpens nouit & facie blandiore accedere, & probabiliter loqui ad abducendum à Deo, & subiugandum peccato: sic & nos & personam, & locum, & tempus deligamus, & omnibus modis doctrinas cum iudicio administremus, ad abducendum à peccato, & reducendum ad Deum. At verò patientiam in tentationibus vsque in finem perducamus, velut scriptum est. Hactenus ille. In quibus præterquam quod discitur quæ sit serpentina prudentia, etiam hoc obseruandum, quod D. Basilius intellexit Dominum alludere ad serpentem illum qui Euam seduxit. Nam ad locum Genesis, vbi dicitur serpens callidior aut prudentior omnibus animalibus, omnino verisimile est Dominum respexisse, vt satis patet ex prædictis. Proinde cùm illo loco & de serpēte naturali sit sermo, & sub illo magis de serpente mystico satana, non abs re intelligitur Dominum voluisse, vt in bono imitemur astutiam serpentis, tū naturalis, tum mystici. Vnde ad serpentem hunc mysticum etiam Hilarius allusum esse putauit, sic scribens: Instructos igitur nos serpentis prudentia monet esse oportere. Hunc antequam Adam traduceret, iam sapientem Genesis nuncupauit, & prudentiam eius malignantis consilij ordine docuit. Primùm enim animum sexus mollioris aggressus est, spe deinde illexit, & communionem immortalitatis spopondit. Et per hæc tanta præmia opus consilij & voluntatis suæ gessit. Pari igitur oportunitate, introspecta vniuscuiusque & natura & voluntate, verborum adhibenda prudentia est, spes bonorum futurorum reuelanda, & cœlestia perfectæ fidei præmia proferenda. Et quod ille mentitus est, nos prædicemus ex verò secundùm sponsionem Dei Angelis similes futuros esse qui credent. Hæc Hilarius. ex quibus patet quomodo prudentia hæc serpentina, quam Dominus à suis exigit, possit etiam referri ad imitationem astutiæ illius diabolicæ, qua in

A specie serpentis hominem decepit: quamuis simplicius sit eam referre ad imitationem astutiæ serpentis naturalis. Porrò præter duo illa superius dicta, in quibus potissimum Dominus voluit suos & nos imitari prudentiam serpentum, à diuersis expositoribus pleræque serpentum conditiones prudentiæ ipsorum testes, aliter accommodantur ad imitationem hic Apostolis & nobis præceptam. Primo enim quia serpentum astutia est, vt toto corpore caput occultent, aut foueæ immergant, quo illud in quo vita est protegant, & pro capitis custodia totum corpus persequenti obiiciant, cædiq; partem aliquam derelinquant; intelligitur hîc significari vt totius periculo corporis B & omnium bonorum, caput nostrum qui Christus est custodiamus, hoc est, fidem integram & incorruptã seruare studeamus. Sic Hieronymus, Chrysostomus, & alij plerique. Secundò, quia serpens per angustias se coarctans veteri tunica exutus, innouatur, & senectam deponit; intelligitur significari, intrandum esse per angustam portam, ac sic veteri homine deposito nouum induendum, vt renouetur sicut aquilæ iuuentus nostra. *Psal.* Huius duplicis accommodationis meminit August. in lib. quæstionum ex Matthæo. De innouatione autem serpentum quomodo fiat, apertè satis scribit Aristot. lib. 8. cap. 17. de natura animalium, nisi quòd ibi non meminit strictarum rimarum, quas sibi C eligat serpens veterem pellem depositurus. Sic enim habet: Exuunt senectutem ea quibus cutis mollis nec prædura est, qualis stellioni, lacerto, & præcipuè serpentibus est. Exuunt enim hæc omnia, tum vere cùm egrediuntur, tum etiam in autumno. Vipera etiam exuit tam vere quàm autumno. Cùm serpēs exuere incipit, ab oculis primùm detrahi aiunt, ita vt obcæcari videantur iis qui rem non intelligunt, tum caput exuitur. Glabrum enim hoc omnium ante, quàm reliquum corpus apparet, atque vna ferè nocte ac die senectus tota exuitur, à capite orsa ad caudam, & cute altera intus subnascente, ipsa remouetur. Vt enim fœtus inuolucro secundarum, quò contentus prodierit, D exuitur, sic ista senectute detracta renouantur. Tertiò, quia serpentum quorundam ea est prudentia, vt aures suas obturent incantatoribus, ne carminum suauitate educantur de cauernis in quibus latitant; intelligitur hîc significari à quibusdam, vt aures nostras ad vanas fabulas sapientum huius mundi, ad cuncta mundi promissa, ad omnes hæreticorum persuasiones obstruamus, nec vllis suasionibus aut promissis sinamus nos auelli à semel suscepta fide & doctrina veritatis, in qua velut in latibulo aliquò securè delitescimus. Postremùm, quia serpens totius corporis venenum in gutture colligit, & ibi prudenter docente natura seruare studet, vt cùm necesse fuerit, in promptu habeat vnde se defendere possit, nec se vi E aut palam de hostibus suis vlciscitur, sed clanculum oportunitate accepta; significari intelligitur, doctorem Euangelicum doctrinam veritatis semper in promptu habere debere, vt eam tanquam salutare quoddam venenum, (quod vbi cor attigerit, hominem facit sibi ac mundo salubriter mori) diffundat in eos qui prius veritatis erant hostes, cùm oportunum fuerit, nec potentia aut clamoribus tales esse superandos, sed pia quadam arte. Verùm huiusmodi accommodationes vt sunt doctæ & piæ, ita superior accommodatio & est simplicior,

cior,& magis proposito Domini conueniens. Ita- A que prudentiam serpentinam præcipit & simplicitatem columbinam, vt per prudentiam caueant aliorum læsiones & insidias: per simplicitatem non lædant dum læduntur, nec malum malo rependant: & rursum vt per prudentiam captent opportunitatem alios lucrifaciendi, & pertrahendi ad veritatem: per simplicitatem verò id agant sine omni malo dolo.

[a]CAVETE AVTEM AB HOMINIBVS. TRADENT ENIM VOS IN CONCILIIS, ET IN SYNAGOGIS,&c.] Quoniam dixerat Dominus suos mitti inter lupos,& ob id prudentes esse debere, bene Matthæus iam subiungit pleraq; ad Apostolos siue hoc tempore, siue aliâs dicta B de imminentibus persecutionibus, quas suis prædicere Christum conueniebat, vt discerent præscientiæ eius virtutem, nec suspicarētur ob imbecillitatem magistri hæc eis superuenire mala, nec obstupescerent si inopinato & præter spem euenirent, nec turbarentur in tempore crucis. Vnde Ioan. 16. Hæc, inquit, locutus sum vobis, vt non scandalizemini. Et: Hæc locutus sum vobis, vt cùm venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. Declarat ergo Matthæus, quorsum præceperit Dominus prudentes eos esse sicut serpentes, nimirum vt caueant sibi ab hominibus, hoc est, vt cautè sibi prospiciant quibus hominibus se credant, & cautè studeant hominum persecutio- C nes deuitare, cautè etiam aduigilent ne hominum suasionibus, minis aut persecutionibus à vero abducantur. Et ratio cauendi subiicitur, ob mala quę eos ob prædicationem manent, quæ gradatim hic describuntur. Primò enim, inquit, homines plerique mali, tradent vos in suis conciliis examinandos & iudicandos, ac deinde etiam vos flagellabunt in synagogis suis. Quod potissimum videtur dictum propter Iudæos, qui ex more in synagogis suis solent flagellare in legem peccantes. Vnde Paulus se quinquies ab eis flagellatum testatur, quamuis possit hîc nomen, synagoga, accipi vt non tantùm pertineat ad synagogas Iudæorum, sed ad omnes congregationes & conciliabula. D Nam, synagoga, Græca dictio, idem est quòd congregatio. Postremùm, inquit, quoniam nec flagellis homines impij erunt contenti, etiam præterea ducemini ad præsides & reges, vt mortis sententia ab eis contra vos dicatur. Nam hoc regum & præsidum à Romanis constitutorum erat. Quod autem additur: In testimonium illis & gentibus; dupliciter potest accipi. Primò simpliciter, vt sit sensus: Hæc vobis contingent, vt ipsis Iudæis & gentibus testimonium de me perhibeatis, quod eo erit maius, quo pro me plura pati fueritis parati. Secundò sensus esse potest: Hæc vobis contingent vt sint testimonium contra Iudæos & gentiles, E & per hæc perspicuum fiat eos suopte vitio perire, qui tot beneficiis, ac miraculis, tam obuia doctrina, tantaq; vestra lenitate prouocati, tam odiosè eiecerunt salutem oblatam. Similia habentur Marc.13. Luc.21.

[a]CVM AVTEM TRADENT VOS, NOLITE COGITARE QVOMODO AVT QVID LOQVAMINI.&c.] Quoniam in conciliis tradendos, & ad reges ducendos homines idiotas & rudes dixerat, ne ob hoc turbarentur, securos eos facit de responsione, vetans de ea ipsos esse solicitos, ac promittens spiritum patris adfuturum, veritatique patrocinaturum. Verùm quoniam horum verborum occasione quidam ignauiæ suæ & torpori patrocinium petunt, ab omni lectione ac diligenti scripturarum studio sibi temperantes, cùm tamen prædicatoris officio fungi velint, aduertenda hîc duo sunt. Primùm, quòd non semper cogitare quid loquendum sit prohibeat, sed cùm, inquit, tradent vos, significans in huiusmodi periculo, in quo ignoratur quid à iudicibus quæretur, ad humanum studium non esse confugiendum, sed promptam tantùm voluntatem Christo & spiritui sancto offerendam. Secundum est, quòd non simpliciter Dominus vetet quamlibet de defendenda veritate cogitationem, aut etiam meditationem, sed solicitam tantùm, anxiam, & trepidantem. Non enim Græcè simpliciter est, nolite cogitare; sed μὴ μεριμνήσητε, id est, ne sitis anxij & soliciti. Idem scilicet verbum quod etiam suprà interpres vertit cap. 6. Matthæi per, cogitare. Quis vestrum cogitans potest adiicere, &c. Sic Marc. 13. vbi eadem habentur, cùm legimus; nolite præcogitare quid loquamini; Græcè est, μὴ προμεριμνᾶτε, id est, ne prius sitis soliciti & anxij. Lucæ 12. est, μὴ μεριμνᾶτε. vbi etiam interpres rectè vertit; nolite soliciti esse. Lucæ quoque 21. vbi similia rursum dicuntur, cùm legimus: Ponite ergo in cordibus vestris non præmeditari; Græcè est, μὴ προμελετᾶν, quod plus quid significat quàm præmeditari, nempe cum cura & anxia solicitudine præcogitare. Itaque non cogitationem aut meditationē prohibet, sed solicitudinem. Nam pius dies noctesq; in lege Dei meditatur, non tantùm vt ipse eam vita exprimat, sed etiam vt alios eandem doceat. Non ergo negligentes defensionis suos reddere voluit, sed securos: non meditationem veritatis fidelem eis eximere, sed diffidētem solicitudinē. Vnde rectè subiecit: Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri, &c. quasi dicat: Causa non est vestra, vnde neque patrocinium vestrum erit, quare neque vos pro defensione solicitos esse conuenit. Causa patris est, patronus spiritus sanctus qui in vobis, sicut olim in prophetis, loquitur, ita vt vos eorum quæ dicitis non sitis præcipui autores, sed organa potius spiritus cœlestis.

TRADET AVTEM FRATER FRATREM IN MORTEM, ET PATER FILIVM ET INSVRGENT,&c.] Prædicit etiam grauiora mala ipsos manere, idq; dupliciter. Primùm, quia à consanguineis suis etiā propinquissimis suos persecutionē passuros prædicit, significās pietatis aut charitatis naturalis non habendam rationem in his qui diuersæ sunt fidei. Secūdò, quia omnibus generaliter odio habēdos esse asserit. Vbi intelligendum est, omnibus, positum esse pro, multis; aut omnibus odio habendos dicit, quia omni hominū generi, Iudæis scilicet & gentibus, sapientibus & insipientibus, principibus & plebæis, consanguineis & extraneis. Non enim eò confugere licet, vt dicatur non simpliciter dictū, omnibus, sed omnibus hominibus. Homines autem eos dici, qui mundana & humana sapiunt. Nā Græcà non habent additū datiuum, hominibus, sicut nec in antiquis quibusdam Latinis codicibus inuenitur. Rursum autem duo Dominus adiicit, quibus consolatur eos contra prædictorum malorum grauitatem, dum primùm dicit: propter nomē meum; ac deinde subiicit: Qui autem perseuerauerit vsque,

vſque, &c. Vbi notandum, Græcè non eſſe, qui perſeuerauerit, ſed ὁ ὑπομείνας, id eſt, qui ſuſtinuerit; aduerſitates & perſecutiones ſcilicet, nec illis aliquando ceſſerit. Vnde hæc ſententia ex Domini intentione intelligenda eſt de perſeuerantia patientiæ, non de perſeuerantia bonorum operum, quamuis etiam de ea æquè ſit vera. Mirum autem cur Eraſmus in Matthæo verterit; qui ſuſtinuerit; in Marco autem cap. 13. qui perſeuerauerit; cùm eadem ſit dictio, quam noſter interpres in Matthæo vertit, qui perſeuerauerit; in Marco, qui ſuſtinuerit. Porrò hanc ſententiam, quæ rurſum reperitur apud Matthæum cap. 24. Lucas cap. 21. paulò aliter, ſine mutatione tamen ſenſus, ſic extulit: In patientia veſtra poſsidebitis animas veſtras. Vbi pro, patientia, Græcis eſt ὑπομονῇ, dictio deriuata à verbo ſuperiore ὑπομένω. Itaque hæc ſententia ſignificat duo eſſe neceſſaria ſaluando. Primùm tolerantiam aduerſitatum. Omnes enim qui
2. Tim. 3. piè volunt viuere in Chriſto, perſecutionem patientur. Et per varias tribulationes oportet nos
Act. 14. ingredi regnum Dei. Secundò, perſeuerantiam vſque ad vitæ finem. Non enim inchoantibus, ſed perficientibus præmium tribuitur: nec cœpiſſe, ſed perfeciſſe, virtutis eſt, inquit Hieronymus. Horum primum expenſum conſolatur eos qui ſunt in afflictionibus: ſecundum verò eoſdem præmunit, ne ob perpeſſas aliquando afflictiones ſint de ſalute ſecuri, ſed ſoliciti ſint vt cœptam tolerantiam in finem vſque cuſtodiant.

CVM AVTEM PERSEQVENTVR VOS IN CIVITATE ISTA, FVGITE IN ALIAM. AMEN DICO, &c.] Quod hîc ſtatuitur de fuga, dupliciter poteſt accipi, ſecundùm diuerſas conſiderationes. Nam quatenus per fugam declinātur perſecutiones, doctrina hæc Domini non tam præceptum eſt quàm licentia & permiſsio, non tantùm ad Apoſtolos, ſed ad omnes etiam pertinēs Chriſtianos. Quatenus autem per fugam Euangelij prædicatio indignis ſubtracta, dignis profertur, & latè diſſeminatur, non ſolùm permiſſio eſt, ſed magis præceptum, ad Apoſtolos, Apoſtoliſq; ſimiles, nempe prædicatores pertinens. Veriſimile autem eſt vtraque conſideratione Dominum iſtud de fuga ſuis ſtatuiſſe, quanquam magis videatur reſpexiſſe ad hoc vt per fugam aut migrationem Euangelium latè ſpargeretur, & indignis ſubtractum, dignis prædicaretur: tum propter ſequentem ſententiam, qua ſignificatur ſemper locum aliquem inueniri poſſe in quo prædicetur Euangelium: tum quia non abſolutè dicitur, fugite, ſed fugite in aliam ciuitatem; vt in ea ſcilicet prædicetis Euangelium. Cùm tamen etiam Dominus videatur hac doctrina fugam ſuis ſuo exemplo permiſiſſe pro declinandis perſecutionibus, rectè Auguſtinus in variis librorum ſuorum locis, omneſq; Catholici intellexerunt ſemper hac ſententia permiſſam fidelibus fugam tempore perſecutionis, quanquam licitam eam eſſe non hinc ſolùm probari poſsit, ſed multo magis ex exemplo Chriſti & Apoſtolorum. Porrò ex collatione huius loci cum alio qui eſt Ioan. 10. cùm dicitur: Bonus paſtor animam ſuam ponit pro ouibus ſuis. Mercenarius autem, & qui non eſt paſtor, vidit lupum venientem, & fugit; patet hanc ſententiam de fuga non poſſe ab his quibus potiſsimum dicta eſt, ſemper obſeruari, vt docet Auguſtinus prolixè & apertè in epiſtola ad Honoratum, quæ eſt

A 180, ex qua intelligere poſſumus, fugam perſecutionum propter fidem aut iuſtitiam, quandoque eſſe illicitam, quandoque verò non ſolùm licitam & laudabilem, ſed etiam præceptam & neceſſariam: quandoque rurſum licitam quidem tantùm, nō autem vſqueadeo laudabilem aut neceſſariam. Quando enim ex fuga alicuius alij grauiter ſcandalizarentur, iuſtitia opprimeretur, prædicatio & Sacramentorū adminiſtratio omitteretur, ac oues Chriſti periclitarentur, nequaquam eſt fugiēdum illi, per cuius fugam hæc ſequerentur. Cùm verò ex fuga alicuius non ſolùm nullum imminet periculum, ſed potius bonum aliquod, nimirum quia non expedit Eccleſiæ priuari tali doctore, propter
B futurum profectum, & quia qui fugit, poteſt in alio loco fructū facere, ac in loco vnde fugit, alium idoneum relinquere, ſi ita ſit neceſſe, non ſolùm licitè, ſed etiam laudabiliter & neceſſariò fugitur, quomodo fugit è Damaſco Paulus per ſportam demiſſus è muro ciuitatis. Idem dicendum de eo qui fugit tantùm ob id vt det locum iræ, & ſaluti alterius conſulat. Cùm autem quis fugit ex ſolo timore ruinæ propter propriam infirmitatem, licitè quidem fugit, quamuis vt in plurimum imperfectionem aliquam denotet. Proinde nō eſt audiendūs Tertullianus in libro de fuga in perſecutione; in quo perſuadere contendit non eſſe fugiendum, ſed fortiter pro Chriſto moriendum. Quem li-
C brum ob id Diuus Hieronymus in Catalogo ſcriptorum Eccleſiaſticorum Tertulliani opera recenſens, nominatim aduerſus Eccleſiam teſtatur eſſe ſcriptum. Nam conſtat Chriſtianos in perſecutionibus paſsim fugiſſe. Vult autem Tertullianus, præceptum iſtud fugæ tantùm ad Apoſtolos pertinuiſſe, & temporale quoque fuiſſe, ſeruandum ſcilicet tantùm in prima iſta legatione, quod probat tum ex præceptis præcedentibus; In viam gentium ne abieritis, &c. tum ex eo quod ſequitur; Non conſummabitis ciuitates Iſrael; quo videtur ſignificari intra terminos Iudææ præceptum fugæ contineri. Ob quas rationes etiam D. Hieronymus & Chryſoſtomus præceptum hoc intelligunt tan-
D tum referendum ad illud tempus, quo tunc ad prædicationem Apoſtoli mittebantur. Sic enim Hieronymus in Comment. Hoc, inquit, ad illud tempus referendum eſt, cùm ad prædicationem Apoſtoli mittebantur, quibus & propriè dictum eſt: In viam gentium ne abieritis; quòd perſecutionem timere non debeant, & debeant declinare. Et Chryſoſtomus: Non de his perſecutionibus dicit quæ poſt crucem fuerunt, ſed de his quas ante crucem & paſsionem habuerunt. quod ſignificanter expreſsit dicens: Non conſummabitis ciuitates Iſrael donec venerit filius hominis. Verùm hoc præceptum non tantùm ad tempus primæ legationis pertinuiſſe patet ex eo, quod etiam poſt a-
E ſcenſionem Domini frequenter leguntur Apoſtoli fugiſſe de vna ciuitate in aliam. Deinde ex eo, quòd hoc præceptum ponatur inter ea quæ pertinent potius ad futuram legationem. Vnde bene Diuus Auguſtinus & alij, ad omnes ſaltem quodam modo hoc præceptum vel permiſsionem pertinere arbitrantur, ſicut & quod ſequitur: Nolite timere eos qui occidūt corpus, &c. Pro intelligentia autem diuerſarum expoſitionum quas habet ſequens ſententia, propter ſuam nimiam obſcuritatem, ſciendum primò illud: non conſummabitis; vel, vt habent Græca, οὐ τελέσητε, hoc eſt ad verbum, non

non perficietis, dupliciter accipi posse. Aut vt sit sensus: non perambulabitis vel percurretis omnes ciuitates Israel. aut vt sit sensus: Vestra doctrina non reddetis perfectas omnes ciuitates Israel, nec ad fidem eas omnes conuertetis, quod est eas perficere. Secundò sciendum, quòd si aduerbium, donec, non hic positum sit vt significetur post aduentum filij hominis Apostolos consummaturos ciuitates Israel, sed pro, antequam, sit positum, dupliciter etiam illud aduerbium potest exponi. Primò, vt significetur tum primùm consummatas fore ciuitates Israel, cùm venerit filius hominis, hoc est, Apostolos aliquando consummaturos ciuitates Israel, sed non ante aduentum filij hominis. Secundò, vt non significetur aliquando Apostolos consummaturos ciuitates Israel, sed tantùm quòd prius veniet filius hominis quàm ciuitates illas consummauerint, vt per negatiuam hanc locutionem; non consummabitis, donec vel antequam veniat; significetur hæc affirmatiua: prius veniet filius hominis quàm consummaueritis ciuitates Israel, & sit hic loquendi modus similis ac si magna ferculorũ abundantia proposita aliquis dicat: Non consummabis omnia hæc fercula, donec satieris ad nauseam; pro eo quod est, prius vsque ad nauseam satiaberis quàm singula degustaueris, aut finem gustandi feceris. Secundùm vtranque sententiæ intelligentiam magis pro, consummabitis & veniat, vertenda fuerant verba coniunctiui modi, qualia sunt apud Græcos: Non consummaueritis ciuitates Israel donec venerit, vel priusquam venerit. Iuxta secundam autẽ intelligentiam pro, donec, etiam verti posset, dum, vt sit sensus: Non consummaueritis ciuitates Israel, cùm venerit filius hominis. His præmissis, sciendum Chrysostomum accipiendo verbum, cõsummare, priori modo, &, donec, posteriori modo, sententiam hanc explicare hoc modo: Non poteritis Palesthinam prius circuire, quàm ego ad vos veniam; pro, ego prius ad vos veniam, vobisq; adero vos consolaturus & adiuturus, quàm omnes ciuitates Israeliticas peragraueritis. Itaque intelligit Dominum hac sententia suos voluisse consolari, ne propter præceptam fugam metuerent ne aliquando deessent sibi ad fugã ciuitates Israeliticæ, ad quas solas tum mittebantur. Verùm huic sensui obesse videtur, quòd postea reuersi Discipuli dicuntur cõuenisse ad Iesum, non autem Iesus venisse ad eos. Vnde quidam quod dicitur de aduẽtu filij hominis, intelligunt de aduentu eius ad Apostolos post resurrectionem, vt sit sensus: non perfectè circumibitis omnes ciuitates Israel, nisi cùm rursum venero ad vos immortalis. De quo aduentu apud Ioannẽ dicitur: Non vos relinquam orphanos, vado, & venio ad vos. Secundùm hunc autem intellectũ aduerbium, donec, potest accipi propriè, vt significetur Apostolos consummaturos ciuitates Israel post aduentum filij hominis: potest etiam accipi quomodo Chrysostomus accipit, vt tãtùm significetur prius venturum ad eos Christum post resurrectionem, & nouam illis legationem in omnes gentes commissurum, quàm perambulassent iam omnes ciuitates Israelis, quomodo intelligit Caietanus. His autem intelligentiis, alijsq;, quibus variè accipitur aduẽtus filij hominis à diuersis, obstare nimis videtur, quòd cùm in Euãgeliis alibi fit mentio de aduẽtu filij hominis, semper significetur secundus eius ad iudicium aduentus. Proinde D. Hilarius accipiẽs verbum, consummare, posteriori modo, & donec, priori modo, intelligit significari ideo semper fugiendum de vna ciuitate in aliam, quòd ciuitates Israel, hoc est, populus Israeliticus non sit perficiendus in fide, nisi postquam plenitudo gẽtium intrauerit, & iam adsit tempus secundi aduentus Domini. Rupertus verò & ipse de eodem aduẽtu locum hunc intelligens, per ciuitates Israel accipit non tantùm pro ciuitatibus Israel carnalis, sed omnibus ciuitatibus fidelium, qui sunt Israel spiritualis. Quoniã enim Dominus in solis ciuitatibus Israeliticis dixerat prædicandum esse, & rursum præcepit fugere de vna ciuitate in aliam, occurrere poterant Apostoli & dicere: In quam fugiemus, si ab omnibus expulsi fuerimus? Ideoq; secundùm Ruperti intellectum, velut obiectioni satisfacturus respondet Dominus; vsque ad diem iudicij semper fore aliquas ciuitates Israel ad quas confugere possint, nec prius eos omnes ciuitates Israel perambulaturos, quàm iam aduenerit tempus iudicij. Oportet enim Euangelium prædicare in vniuerso orbe, & tunc veniet consummatio. Quem sensum videri potest significasse Augustinus, cùm lib. 2. contra secundam epistolam Gaudentij cap. 12. intelligit hac sententia Dominum promisisse, vsque ad finem seculi non defutura loca quò confugiant prædicatores. Itaque de illis ciuitatibus Israel loquitur hîc Dominus, de quibus Psalmista: Ædificabuntur ciuitates Iudæ, & inhabitabunt ibi, & hęreditate acquirent eam. Et: In die illa erunt quinq; ciuitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaan, & iurantes per Dominum exercituũ. At vt verum fateamur, Chrysostomi sententia simplicior videtur & verior: cui consonat quod Lucæ 10. dicitur de 70. quòd misit eos binos ante faciem suam, in omnem ciuitatem & locum quò erat ipse venturus.

Ioan. 13. — *Psal. 68.* — *Isaiæ 19.*

NON EST DISCIPVLVS SVPER MAGISTRVM, NEC SERVVS SVPER DOMINVM SVVM, &c.] Postquam suis prædixit Dominus mala quæ eis occursura erant, variis iam argumentis confirmat illos ad tolerantiam. Et primùm qudem confirmat eos exemplo sui, vulgares ad hoc sententias assumens, quarum vna etiam suprà vsus est Lucæ 6. sed ad aliud propositum. Siquidem ibi ea sententia; Non est discipulus super magistrum, vsus est, ad significandum non requirendam maiorem virtutis perfectionem à discipulo quàm sit in magistro. Hîc verò eadẽ & sequentibus vtitur, ad significandum non expetendam à discipulo maiorẽ fœlicitatem & honorem apud populum quàm sit in magistro vel domino. Itaq; ad quem sensum eis sentẽtiis vulgaribus hic iam vsus sit, aperit cùm subiungit: Si patremfamiliâs Beelzebub, hoc est, virũ satanicum, quiq; Beelzebub propitium haberet, vocauerunt, quanto magis domesticos eius similibus conuitiis incessent? Vbi sententias illas generales apertè quidem tantùm accommodat ad ferendas contumelias exemplo sui, cùm Ioan. 15. vnam earum accommodet generaliter ad ferendas quasque iniurias & persecutiones, in memoriam illis reuocans quæ modò inculcat. Mementote sermonis mei, inquit, quem ego dixi vobis. Non est seruus maior domino suo: Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Apud eundem Ioan. cap. 13. Dominus ea sententia: Non est seruus maior domino suo; vtitur ad significandũ, seruum non debere recusare id facere quod

quod videt dominum suum facientem. Loquitur enim de lotione pedum. Ita sententiæ illæ vulgares & adagia variè possunt accommodari.

NE ERGO TIMVERITIS EOS. NIHIL ENIM EST OPERTVM QVOD NON REVELETVR, &c.] Ergo, inquit, quia satis esse debet discipulo vt sit sicut magister, &c. ne metuatis eorum conuitia & persecutiones. Porrò sententia quæ sequitur, dupliciter etiam hoc loco intelligi potest, quemadmodũ & suprà, cùm habita est in Marco & Luca, capite Concordiæ 51. Nam D. Hieronymus, Chrysostomus, & alij intelligunt hic Dominum noua ratione suos confirmare ad tolerandas contumelias & iniurias, nimirum quòd eorum innocentia & integritas ad tempus hominibus incognita & occulta, postea sit vel in præsenti seculo, vel certè in nouissimo iudicij die omnibus patefacienda, & ab omnibus collaudanda. In quẽ sensum omnino videtur Dominus vsus rursum hac sententia Luc. 12. cap. cùm post dehortationem ab hypocrisi subiicit; Nihil enim est opertum quod non reueletur, &c. vbi etiam subiiciuntur eadem quæ hoc loco de publicandis iis quæ in tenebris dicta vel audita sunt, & de non timendis iis qui tantùm corpus possunt occidere. Sed huic intelligentiæ videtur obsistere quod sequitur; Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, &c. vbi videtur Dominus generalem illam præcedentem sententiam suo proposito accommodare. Igitur videtur etiam hic ea sententia potius intelligenda, quomodo superius in cap. Concordię 51. magis intelligendam diximus, vt per eam significetur, nihil Euangelicæ doctrinæ esse quantumuis hominibus incognitum, quod non sit suo tempore mundo detegendum, idq; imprimis per Apostolos, atque ob id eos non debere metuere homines, quòd ex officio eorum esset rectam veritatem hominibus annunciare & manifestare. Nisi dicamus, quòd quia Dominus generali sententia vsus erat, significans omnia hominum facta occulta aliquando manifestanda, ob id obiter intulerit de libera & manifesta prædicatione eorum quæ seorsum ab ipso audierant, eo quòd & hoc ex generali illa sententia consequatur. Videtur autem & illam generalem sententiam Dominus mutuatus à vulgo, vt ob id minus videri debeat mirum, si tam frequenter & ad diuersum propositum ea sententia vsus sit. Vulgò enim huiusmodi parœmia significatur, omnia tecta tempus postea reuelare, vt ob id veritas filia temporis dicta sit. Porrò in illis locutionibus; in tenebris, in lumine, in aure, super tecta, hyperbole est & metaphora. In tenebris enim dixit & in aure, pro priuatim & secretò. Sic in lumine, & super tecta, pro palam & omnibus. Loquitur autem secundùm morem prouinciæ Palesthinæ, vbi solent in tectis residere, quia non sunt cacuminata, sed æqualia.

ET NOLITE TIMERE EOS QVI OCCIDVNT CORPVS, ANIMAM AVTEM NON POSSVNT, &c.] Postquã superius exemplo sui exclusit timorẽ infamiæ, iam etiam excludit timorem occisionis & mortis corporalis, idque primùm facit ex comparatione hominum cum Deo, qua ostendit hunc longè magis metuendum qui plus mali inferre potest, & ob id potius studendum vt illi obtẽperemus & placeamus quàm hominibus. Quod autẽ dicit; animam nõ possunt occidere; non est intelligendum dictum esse tantùm propter animæ immortalitatem quã habet ex sua natura, sed etiam propterea quòd non possint auferre vitam animæ quæ est per gratiam, nec mittere eam in damnationem æternam, quæ est animæ mors secunda. Est enim triplex vita animæ, nempe vita naturæ eius; secundùm quam est immortalis & incorruptibilis: vita gratiæ, quam sibi solus homo pec peccatũ aufert: vita gloriæ & fœlicitatis æternę quam vt solus Deus confert, ita solus aufert, qui solus animam hominis condemnat & beat. Notãdum autem quàm pulchrè Dominus opposuit animam corpori, quo minueret, imò tolleret timorem occidentium corpus. Occidunt, inquit, corpus, animam autem non possunt occidere: quasi dicat: Possunt quidem occidere corpus, vilissimam hominis portionem, quęq; alioqui etiam ipsis non occidentibus breui sit moritura, quæ ab eis semel occisa, amplius occidi nõ potest, eisq; inuitis aliquando est reparanda gloriosius per resurrectionem: animam verò digniorem hominis partẽ nulla in re lædere possunt, qua illæsa permanente, nihil obfuerit corpori sua mors, imò profuerit, vt quod pro animæ salute occisum, cum anima aliquando rursum coniunctum fœliciter viuet in æternum. Sic etiam notandũ, quòd quo magis Dominus timorem Dei in nobis excitaret, non dixit; timete eum qui potest animam simul & corpus occidere, quomodo vt diceret consequentia sermonis postulare videtur. Nam id pro nihilo facilè ducerent carnales homines, qui sibi optarent mortem bestiarum morti similem. Dicit ergo quod his est grauius; qui potest animam & corpus perdere in gehennam; æternæ scilicet damnationis. Porro cùm dicit; Nolite timere eos qui occidunt corpus; non omnem illorum timorem prohibet. Debetur enim illis timor reuerentiæ, sed & naturale est vt illos metuamus, sicut & mortem ipsam. Verùm prohibet timorem inordinatum, quo scilicet quis talibus cedat, & à veritate ac virtute deficiat. Ita etiam cùm dicit; timete eũ qui potest & animam & corpus perdere in gehennam; non vult suos seruili timore, qui non est in charitate, obtemperare patri cœlesti, sed vult inordinatum illum mundi timorem reprimi & superari, consideratione & timore eorum malorum quæ Deus infligere potest: qualis timor etiam esse potest in eo qui habet Dei charitatem; si modò non præcipuè & potissimum ob illorum malorum timorem à malo sibi temperet, & bonum operetur. Vnde non absolutè timorem Dei, quatenus damnationem æternam inferre potest, præcipit, sed potius, inquit, timete; significans illum, si quis timendus sit, magis esse timendum, & illius timorem alium quemuis debere superare.

NONNE DVO PASSERES ASSE VAENEVNT, ET VNVS EX ILLIS NON CADET SVPER, &c.] Altera ratio, qua suos Dominus munit & confirmat ad ferendam etiam mortem corporis ob testimoniũ veritatis, sumpta est à prouidentia & cura Dei, eo quòd nihil illis possit accidere sine volũtate optimi patris, quod probat argumento à minori dupliciter, tum quòd etiã passerculi adeò viles, vt duo vendantur asse, nummo minimo, non cadãt in terram, hoc est, non moriantur aut capiantur sine nutu & voluntate Dei: tum quòd etiam capillos sanctorum, rem scilicet hominis vilissimam, omnes Deus habet numeratos, vt sine eius voluntate & cognitione nullũ eis pereat.

Habet

Habet autem emphasim etiam illud; Sine patre vestro; quasi dicat: Pater vester est non passerculorum, quî posset igitur minorē vobis quàm passerculis curam impendere? Porrò as, vel, vt habent Græci nomine diminutiuo, assarion, nummi ærei genus est, qui libella etiam dictus est, quòd libræ pondus haberet, quales decem valebat denarius, nummus argenteus. Huius nummi duplum dicebatur dupondius. Vnde apud Lucam cap. 12. pro duobus asibus vel assariis, vertit noster interpres, dupondio: Nónne quinque passeres væneunt dupondio; cùm Græcè sit ἀσσαρίων δύο. Conuenit ergo illud Lucæ cũ isto Matthæi: Si enim duo passeres asse vendebantur, ergo quatuor vel quinque duobus asibus. Videntur tamen hæc loca non intelligenda de asibus talibus, quales primùm cudebantur pondere vnius libræ, sed de asibus sextantariis aut vncialibus, & ob id Euangelistas vsos voce diminutiua, quam Erasmus vertit per, minutum assem. Nã alioqui non valent assem duo passeres. Docet autem Budæus lib. 5. de Asse, aliquando apud Romanos ob penuriam asses factos sextantarios, ac deinde etiam vnciarios. Et ἀσσάριον secundùm Euthymium non assem significat, cùm sit eius diminutiuum, sed genus minimi nummi & oboli. Quod autem dicitur; capilli numerati sunt; debet intelligi cũ exclusione imperfectionis, quã significat verbum, numerare. Numeramus enim, quorum numerum & multitudinẽ successiuè cognoscimus. Numerati ergo dicuntur à Deo, quia Deus veluti numeratos habet, hoc est, perfectè & exactè eorum multitudinem cognoscit, sicut in Psal. dicitur numerare multitudinem stellarũ. Videtur autẽ Dominus istud singulariter dicere voluisse de capillis sanctorũ: sicut & Psalmista dicit Deum singulariter nosse dies immaculatorum, vt hic non simpliciter Dei cognitio extendens se ad omnes capillos significetur, sed etiam prouidentia singularis, qualem gerere solemus de his quæ sub numero custodimus. Itaq; sensus rationis quã hic Dominus prætendit, sic potest explicari: Non est quod metuatis ne dum occidimini, à Deo derelinquamini, aut immatura morte hinc decedatis. Nã auicularũ nullæ ferè viliores habentur quàm passerculi, quorum tanta est vilitas, vt duo vendantur minimo asse, & tamen ne vnus quidem ex illis vel moritur, vel capitur sine cognitione & voluntate patris vestri. Si ergo circa hæc minuta & vilia animalcula nihil sine Dei nutu contingit, quanto magis vestri curam gerit, qui præterquam quòd communis vester & illorum Deus sit, peculiariter vester non illorum pater est, ac paterna prosequitur charitate? Illud vobis affirmo, adeò illum nihil vestri ignorare aut negligere, vt nõ solùm capitis vestri curam habeat, sed etiam omnes capillos capitis veluti numeratos teneat, eorum multitudinem exactè cognoscens, ac custodiens, veluti quæ sub numero alioqui commendantur. Cùm igitur tanta sit eius erga vos prouidentia, nihil existimate sine illius nutu aut scientia vobis accidere. Cùm paterna vos prosequatur charitate, ac in vestram salutem sit propensissimus, persuasi sitis mala nequaquam esse posse, quæcũq; illo sciente, volente, aut permittente vobis acciderint, nec illum passurum vos occidi, nisi cùm maximè vobis expediet mori. Ne ergo metuatis, nam infinitis passeribus præstantiores & digniores estis vos apud Deum. Miram sanè hic locus habet consolationem, si eum quis

A fide perpendat. Omnia dispensantur à Deo, sine cuius prouidentia ne vel tantillũ vlla in re quamlibet minuta accidere potest. Is iam dignatur pater esse omnium in se credentiũ, & pater bonitate incomparabili, quid igitur queat incidere nõ optabile, nedum ferendũ? Vnde Paulus: Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Verùm circa hanc diuinam curam passerũ, obiici posset illud Pauli: Nunquid de bobus cura est Deo? Et illud Hieronymi in expositione 1. cap. Abacuc, vbi ait: Absurdũ est ad hoc Dei deducere maiestatem, vt sciat per momenta singula quot nascantur culices, quótue moriantur, quæ cimicum & pulicum & muscarum sit in terra multitudo, quanti pisces in aqua natent, & qui de minoribus maiorum prædæ cedere debeant. Sed dicendum, D. Hieronymum, quemadmodum patet ex præcedentibus & sequentibus, non negare, Dei scientiam & prouidentiam se extendere ad omnia quantumuis minima, sed non talem esse Dei prouidentiã erga irrationabilia, qualis erga rationalia. Distinguit enim duplicem Dei prouidentiã, vnam generalem, qua scilicet Deus omnibus suis creaturis prouidet secundùm ordinẽ & cursum causarum naturalium à se institutarũ, quibus indesinenter cooperatur: Alteram specialem, qua Deus solis hominibus prouidet, non tantùm secundùm generalem illam dispositionem causarũ naturalium, sed præter illam Angelos singulis hominibus ad custodiam deputans, legesq; præscribens, & gratiam donans, per quæ homo ad dignitatem quæ suam naturalem & cõmunem superat cõditionem eleuetur. Vnde ante prædicta verba præmittit: Sicut ergo in hominibus etiã per singulos currit Dei prouidentia, sic in cæteris animalibus generalem quidem dispositionem & ordinem cursumq; rerum intelligere possumus. Et post prædicta verba subiungit: Non simus tam fatui adulatores Dei, vt dum potentiam eius etiam ad ima detrahimus, in nosipsos iniuriosi simus, eandem irrationabilium quam rationabilium prouidentiam esse dicentes: ex quo liber ille apocryphus stultitiæ cõdemnandus est, in quo scriptum est quendam Angelum nomine Tyri præesse reptilibus, &c. Ita & Paulus dum negat Dei curam de bobus, de speciali illa cura locutus est, significans non esse eam curam Deo de bobus, vt propter eos legem aliquam dedisset, nisi quatenus illa etiam ad homines pertineret. Vide Magistrum sentẽtiarum distin. 39. lib. 1. Vtraque Dei prouidentia hic satis indicatur, dum significatur quædam Dei prouidentia tanquam creatoris & Dei, & quædam tanquam patris nostri. Nec obstat dictis illud Sapientiæ: Æqualiter cura est illi de omnibus. Primùm enim de hominibus tantùm est ibi sermo. Deinde æqualiter vel potius similiter (Nam Græcè est ὁμοίως) dicitur illi esse cura de omnibus, quia sine acceptione personarum singulorum habet curam, & quia & magnorum, & paruorum, & omnino omnium.

Rom. 8. 1. Cor. 9. Sap. 6.

OMNIS ERGO QVI CONFITEBITVR ME CORAM HOMINIBVS, CONFITEBOR ET EGO EVM CORAM, &c.] Coniunctio, ergo, non tam accipitur hic illatiuè quàm continuatiuè. Vnde apud Luc. c. 12. est: Dico autem vobis, omnis quicunque confessus fuerit me, &c. Alia ergo hic ponitur ratio, qua ad prædicandum intrepidè veritatem suos animat intuitu præmij & honoris incõparabilis, qui manet con-

fitentes; ac supplicij & ignominiæ, quæ manet negantes. Habet autem magnam vim ad persuadendum, vt Christum liberè coram mundo confiteamur, ista cõparatio, qua patrem hoc loco, & apud Lucam Angelos sanctos componit cum hominibus, tùm quòd se componit nobiscum etiamnum mortalibus. Nihil enim magni est si nos Christum confiteamur, hoc est, prædicemus, & testimonium illi perhibeamus coram mortalibus. Nam hinc quantula illi gloria est? Verùm si ipse nos coram patre suo & Angelis confessus fuerit, quod fiet si inter suos agnouerit, erimus in æternum beati. Rursus si Christus coram hominibus non laudetur, nihilo minor erit: at si nos ille neget coram patre, actum est de nobis in sempiternum. Non ergo redditurus est vices pares, sed longè excedentes nostra merita. Cæterùm quanquam hæ duæ sententiæ ad literam dictæ sunt à Domino de testimonio oris, quo testamur ipsum esse Christum & Deum, idq; potissimum apud infideles & impios. (Nam Marc. 8. additur; in generatione ista adultera & peccatrice) tamen etiam generaliter sunt intelligendæ, tũ de testimonio cuiusuis veritatis, quod ore fit: tum de testimonio operis, quo videlicet ipso opere testamur nos Christum agnoscere pro Domino nostro, cui præ aliis in omnibus sit obediendum. Quicunque enim veritatem quamuis negat, Christum qui veritas est quodam modo negat. Et qui præceptis Christi non obtemperant, factis suis illum negant. Non extorquet iam tyrannus negationem Christi, & ob id non iam tanti est meriti fideles confiteri Christum apud fideles, sed quoniam nusquam non desunt impij, plerunque extorquent illi neglectum præceptorum Christi. Qui ergo vel propter ruborem & irrisionem impiorum, vel propter lucrum mundanum, & amicitiam quorundam Christi mandatis obedire neglexerit, hominumq; gratiam vel suum commodum temporale Christo prætulerit, quoniam factis illum negat, negabitur & ipse à Christo coram patre & Angelis Dei.

NOLITE ARBITRARI, QVIA VENERIM PACEM MITTERE IN TERRAM. NON VENI PACEM, &c.] Quoniã dixerat confitendum nomen suũ coram hominibus, atq; ex ea re sciret in mundo varios tumultus exorituros: rursum quia dixit superius; tradet autem frater fratrem in mortem, &c. ne ob hæc Apostoli scandalizarentur, potissimum quòd parum conuenire videretur ista cum plerisque prophetarum vaticiniis, quibus mirifica pax & rerum tranquillitas in regno Christi futura prædicitur, præoccupat Dominus obiectionem quæ fieri poterat, docens ob pacem cum hominibus seruandam, non esse desistendum à confessione nominis sui, nec turbari debere ob exorta in mundo dissidia, quòd ad illa mundo immittenda venerit. Cùm autem dicit: non veni pacem mittere; intelligendum pacem omnimodam, aut mundanam & externam, quamq; mundus desiderat. Atque ob id videri potest addidisse in terram; vt significaret se de terrena loqui pace. Pax autem de qua prophetæ vaticinati sunt, pax est mentis, & pax fidelium inter se, & cum Deo ac Angelis eius, quam sequitur æterna illa pax cœlestis, quæ ab omni tumultu erit libera. Porrò gladium vocat bellum, separationem & discordiam, fidelium scilicet & infidelium inter se. Sic enim Lucæ 12. dicitur: Putatis quia pa-

A cem veni mittere in terram. Non, dico vobis, sed separationem. Hoc gladium dicit se missurum venisse, eo loquendi modo, quo dicitur positus in ruinam multorum, & tradere aliquos in reprobum sensum, nimirũ quia ex eius in hunc mundum aduentu & prædicatione, secutura esset ipso sciente, & volente, aut permittente huiusmodi separatio. Nam alioqui, quantum in se erat, omnium hominum concordiam in fide optasset. Si tamen separatio hæc tantùm intelligatur de ea qua fidelis est separatus ab infideli, non ea qua infidelis separat se à fideli, atque ab eo dissidet, rectè intelligitur etiam propria locutione Dominus venisse vt pacem quorũdam dirimeret, & quosdam ab aliis separaret.
B Quoniam enim non omnes erant prædestinati ad vitam æternam, & ad prædestinatos tantùm vocandos Dominus venerat, qui vocati esse non poterant, nisi se in fide, religione & conuersatione separarent à reprobis, venit vtique vt illos à reprobis separaret. Quod ergo ad fideles attinet, separatio Christo est tribuenda tanquam authori, quòd verò ad infideles, malitiæ infidelium, Deo sic permittente & sinente, ad gloriam suam & electorum salutem. Cæterùm quãtum sit illud bellum quod missurus venit, aperit Dominus in subsequentibus, quibus aperit plusquam seditiosum & ciuile fore, nimirum etiam domesticum. Veni, inquit separare hominem aduersus patrem suũ, &c.
C In quibus verbis omnino allusisse videtur ad Micheæ locum cap. 7. vt rem paradoxam & quæ scripturis videretur aduersari, scripturæ verbis commendatiorem redderet. Sic enim legimus: Nolite credere amico, & nolite confidere in duce, ab ea quæ dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui. Quia filius contumeliam facit patri, & filia consurget aduersus matrem suam, nurus aduersus socrum suam, & inimici hominis homestici eius. In alio tamen sensu hæc dicta sunt à propheta, quàm hîc à Domino. Siquidẽ propheta illa dixit de conflictatione impiorum inter se in tẽporum suorum calamitate & iniquitate, vt patet ex his quæ apud ipsum præmittuntur. Dominus verò hæc dixit de
D discordia infidelium & fidelium. Recenset autem tria dissidentium paria, in quibus quinq; personæ continentur, quæ in vna domo familiariter, & arctissimo cõsanguinitatis & affinitatis vinculo cohabitare vt in plurimum solent, nempe filius, pater filia, mater, quæ eadem & socrus est & vxor filij, hoc est, nurus. Vnde Luc. 12. dicitur: Erũt ex hoc quinq; in domo vna diuisi, tres in duos, & duo in tres. Porrò persona quæ dicitur separanda contra aliam, videtur semper esse intelligenda persona infidelis, vt sit sensus: Veni separare filium infidelem aduersus patrem suum fidelem, & sic in reliquis. Et illud: Inimici hominis domestici eius; accipiendum de homine fideli. Nã fideles non gerunt
E se tanquam infidelium inimici, nec aduersus eos insurgunt aut bellum gerunt, sed quantum in ipsis est, pacem habent cum omnibus hominibus. Si tamen quod dicitur de persona separanda contra aliam, intelligere quis velit etiam de persona fideli, intelligendum personam fidelem separandam aduersus personam infidelem, non quòd cum ea contendet, eamq; persequetur, sed quia ab ea in sententia, fide, & religione dissentiet. Sic etiam infidelis hominis domestici fideles sunt ei inimici, quia ei sunt in sententia cõtrarij, nec acquiescere volunt.

Mich.

QVI AMAT PATREM AVT MATREM

TREM PLVS QVAM ME, NON EST ME DIGNVS, &c.] Quia iam dixit: Non veni pacem mittere, sed gladium, & diuidere hominem aduersus patrem, & matrem, & socrum; ne quis pietatem religioni anteferret, commodè subiecit: Qui amat patrem aut matrem plus quàm me, non est me dignus, hoc est, meo consortio & meo nomine indignus est. Itaque primum affectum filiorum erga parentes, deinde etiam illo potentiorem affectum parentum erga filios docet esse suo amori postponendũ: per hos duos affectus potentissimos significans, omnes affectus hominis ad hominem debere cedere suo amori. Tertio postea loco adhuc prædictis affectibus potentiorem vult suo amori cedere debere, dum subiicit: Et qui non accipit crucem suam, &c. quo significat amoré proprium & propriæ etiam vitę postponendum amori suo. Accipit autem crucem suam, qui quemuis cruciatum & mortem quantumuis contemptibilem, quæ illi propter Christũ intentatur ab impiis Deo permittente, nõ recusat subire propter Christum. Quoniã enim crux, supplicij genus erat dirissimum & contemptibilissimum, in hoc nomine omnem cruciatum, ignominiam & mortem significauit, simul & ob id hoc nomine vsus, vt significaret se crucé portaturũ, & in ea suffigendum. Vnde addidit; & sequitur me; quo significat eos qui accipiũt crucem quæ eis infertur, se hac in re secuturos, qui propriè dictã crucem non esset recusaturus. Significat etiam qua ratione crucẽ quis suscipere debeat, nimirũ propter Dei gloriam, propter quam ipse crucifixus est. Porrò quanquam his verbis propriè & secundùm sensum primò intentum exigat Dominus tolerantiam cuiusuis cruciatus, ignominiæ & mortis propter nomen suum, tamen etiam secundùm sensum generalem rectè intelligitur hæc sententia de tolerantia quarumuis aduersitatum & miseriarum quæ in hac vita à Deo cuiuis immittuntur. Non enim dignus est Christi vocari Discipulus, qui non æquo animo accipit & tolerat quæ à Deo immittuntur aduersitates. Rursum secundùm mysticum sensum intelligenda etiam hæc sẽtẽtia de martyrio spirituali, quo quis sponte suam carnem crucifigit cum Christo, cohibendo eam à vitiis & concupiscentiis suis. De tolerantia tamen cruciatuum propter nomẽ Christi, locum hunc propriè intelligendũ patet ex sequentibus: Qui inuenit animam suã, perdet illam, &c. Vbi Dominus, ne durum videretur quod dixit de accipiẽda cruce, ostendit, quantum sit homini lucrum, si propter ipsum cõtemnat etiam propriam corporis vitam: & contrà quantum adferat homini detrimentum, si ipsam corporis vitam propter ipsum amittere nolit. Porrò quod dicit; Qui inuenit animam suam, perdet illam; quidam sic intelligi posse putant: Qui salutem animæ suæ quærit æternam inuenire, talis non dubitabit eam perdere, atq; in mortem dare. Verùm quoniam, inuenit, hîc non est præsentis temporis, sed præteriti, vt patet ex Græcis, quæ habent ὁ εὑρὼν; deinde quia omnino videtur sequentem sententiam Dominus subiunxisse tanquam contrariam isti, potius intelligenda est hæc sententia in contrario sensu isto: Qui in periculo vitæ cõstitutus vitam suam lucratus est per negationem nominis mei, is perdet vitam. Et contrà qui perdiderit vitam suam propter confessionem nominis mei, inueniet vitam in futuro seculo. In priori enim sententia oportet subintelligere, per negationem mei, aut qui inuenit animam suã posthabito me, aut simili aliquo modo. Nam tale quid subintelligendum indicat illa pars, propter me, in secunda sententia. Idem dicendum de similibus sentẽtiis, quæ postea occurrunt in Euangeliis, vt cùm dicitur postea Matt. 16. Mar. 8. Luc. 9. & 17. Qui voluerit animam suã saluam facere, perdet eam. Qui perdiderit animã suam propter me, inueniet eam, vel saluam faciet eam. Et cùm dicitur: Qui amat animam suam perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. (Ioan. 12.) Ex quarum sententiarum collatione patet animam in præsenti loco nõ conuenienter accipi pro vita, queadmodum communiter hîc exponitur. Nam in iam dictis sententiis sic non potest accipi, & potissimũ apud Ioannem. Proinde vt in omnibus his sententiis anima eodem modo accipiatur, intelligendum eum inuenire animam suam, qui animæ suæ salutem com parat, siue corporalem, siue æternã: perdere autem animam, qui eius salutem amittit. Notandum autem quàm efficaces sint hæ sententiæ ad persuadendum contemptũ vitæ præsentis propter Christum. Quoniam enim amor vitę & animæ maximè retrahit homines à tolerantia passionum propter Christum & Euangelium, ab his quæ maximè retrahunt, inducit ad harum tolerantiam. quasi dicat: Propter quid recusas meo nomine crucem accipere, & mortem propter Euangelium subire? an quia diligis animam tuam, eiusq; salutem quæris? Vel ob id ergo quia eam diligis, & eam saluam vis, perde eam in hoc sæculo. Sic enim verè eius salutem assequeris, custodiens eam in vitam æternam. Cæterùm quanquam prædictis omnibus sen tentiis Saluator propriè velit nos dehortari ad vitæ præsentis contemptum, & ad subeundam mortem corporalem ob confessionem nominis ipsius: tamen sicut præcedens sententia de accipiẽda cruce, per accommodationem non alienam ab intentione Domini, intelligitur etiã de spontanea carnis mortificatione: ita & his sententiis rectè intelligitur Dominus etiam adhortari ad contemptum voluptatum vitæ præsentis, & ad mortificationem concupiscentiarũ animæ carnalium, vt sit sensus: Qui in hoc mundo assecutus est contra me animę suæ desideria, eamq; per horum assecutionem saluam & beatam facere voluerit, ac sic eam amauerit vt illius concupiscentiis acquiescere velit, perdet eam in futuro seculo. Contrà verò qui propter mea præcepta & mei amorem, animæ suæ concupiscẽtias mortificauerit, animamq; suam afflixerit ieiuniis, orationibus, ac omni carnis ac passionum mortificatione, inueniet eã, & saluam faciet in futuro seculo. Sicuti enim duplex est martyriũ, vt docet Cyprianus, ita hæ & similes sententię dupliciter accipiuntur: aut vt exhortatoriè ad subeundos cruciatus à tyrannis illatos: aut vt admonitoriè ad voluptatum contemptum, & crucifixionem carnis cum vitiis & concupiscentiis suis.

QVI RECIPIT VOS, ME RECIPIT: ET QVI ME RECIPIT, &c.] Post præcepta & pericula ad legationem & prædicationem pertinentia, conuenienter iam vltimo loco dicitur de præmio recipientium Apostolos. Dixerat enim viuere illos debere apud hospites suos: descripserat pœnam non recipientium eos, subiecit etiam grauissima ipsos à plerisque passuros: commodè ergo iam etiam tandem de præmio recipientium & ho-

norantium eos differit, tū vt per hæc Apostoli alacriores & promptiores redderentur ad delegatum ipsis officium: tum vt ad recipiendum eos, eorumq; similes omnes fierent faciliores. Nam quòd qui Apostolos recipit, Deum recipit, efficax est & ad confirmandum Apostolos ne detrectent tanta pericula & labores adire, consideratione suæ dignitatis & reputationis apud Deum, quantumuis ab impiis sint despecti, derisi & afflicti. Efficax itē est ad persuadendum alacriter ab omnibus ipsos hospitio recipiendos. Primùm itaque manifestat præmium hospitum, à dignitate personæ receptæ, quia qui eos recipit, ipsum Christū recipit, & non ipsum solùm, sed etiam ipsum Deū qui misit eum, quo honore & præmio quid potest esse maius? Porrò qui Apostolos recipit, Christum recipit: & qui hunc recipit, recipit Deum patrem, non solùm quia Christus erat in Apostolis, & Deus in Christo, sed potius ob id quòd Apostoli Christi negotium agebant, & legatione pro eo fungebantur, sicut & Christus negotium patris sui egit: qui enim legatum regis, nomine regis suscipit, quodammodo regem suscipere dicitur, vnde regium illi defert honorem, eumq; veluti sibi exhibitum rex mittens reputat & acceptat. Atque ob id bene non dixit; qui me recipit, recipit patrem meum; sed, eum qui misit me; significans eum qui se recipit ideo Deum recipere, quòd ab illo missus sit, qui proinde beneficium filio impensum veluti sibi præstitum acceptat. Deinde verò præter honorem recepti hospitis, manifestat hospitum præmiū, à mercede quam consequentur, significans non solùm magni esse honoris recipere Apostolos, sed etiam magnum parare homini fructum & mercedem. Qui, inquit, recipit prophetam in nomine prophetæ, hoc est, eo nomine & titulo quia propheta est, non nomine cōsanguinitatis aut alio simili, mercedem prophetæ accipiet. Quod dupliciter potest intelligi. Aut vt simpliciter accipiatur significari, hospitem prophetæ sua beneuolentia æquari illi propemodum in præmio apud Deum, vt sit sensus: talem accipiet à Deo mercedem qualem propheta. Aut vt accipiatur significari, hospitem prophetæ participem fieri eorum quæ salubriter propheta docet & facit, vt qui cooperetur ipsi dum eum sustentat, quo suum officium exequi posit. Sic & de sententia generaliori sequente (nam gradatim Dominus ascendit) dicendum: qui recipit quemuis iustum, etiamsi propheta nō sit, eo nomine quia iustus est, mercedem iusti accipiet, siue quia hac sua beneuolentia æquat se iusto apud Deum, siue quia participem se facit meritis illius iusti. Itaque illud; in nomine prophetæ, & in nomine iusti; additum est ad excludendum alios titulos hospitij concessi. Sunt tamen qui intelligunt has partes appositas ad significandum eum recepturum suam mercedem qui aliquem recipit, eo nomine quia putat eum esse prophetam aut iustum, etiam talis non sit qui recipitur. Ideoq; à Domino hæc esse prædicta ne nimium anxiè homines perquirerent quibus benefacere debeant, dum ignorant quis sit propheta aut iustus. Sed si hunc sensum Dominus voluisset, dicendum fuerat: Qui recipit aliquem in nomine prophetæ, & qui recipit aliquem in nomine iusti. Sunt item qui in illis orationibus; in nomine prophetæ, & in nomine iusti; accipiunt prophetam & iustum pro Christo, vt sit sensus: Qui recipit prophetam aut iustum in nomine meo. Et quod se-

A quitur; mercedem prophetæ & iusti accipiet; sic accipiunt: mercedem à me qui sum propheta & iustus accipiet. Sed huic sensui non conuenit quod dicitur in tertia sententia; in nomine discipuli; pro eo quod in præcedentibus dictum est; in nomine prophetæ vel iusti. Et tamen his tribus particulis significare voluit, Dei & sui respectum habendum in recipiēdo propheta, iusto, vel discipulo, quemadmodum patet ex eo quòd Marc. 9. id quod hic postremo loco dicitur, sic effertur: Quisquis potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo quia Christi estis, amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Nam sui causa propheta aut iustus aut discipulus non est suscipiendus, sed pro-

B pter Deum & Christū, hoc est, quia Dei propheta est, aut Deo seruiens, aut Christi discipulus. Itaq; cùm duabus sententiis præcedentibus significauerit, quantum sit præmium primùm quidem recipientium prophetas, deinde generalius recipientium quosuis iustos, intuitu Dei, iā tertio loco magis prouehens suum sermonem, docet magnum præmium manere etiam eos qui suo nomine infirmos fidelium vel minimo aliquo afficiūt beneficio: quale est præbere potum aquæ frigidæ, quod etiā pauperrimis est concessum, cùm recipere hospitio, & præbere vitæ necessaria, non sit omnium. quasi dicat: Non solùm habebunt mercedem apud Deum, qui Dei nomine magnis prophetis & in-

C signiter iustis benefaciūt, nec hi solùm qui magnis illos afficiunt beneficiis, vt qui hospitio suscipiūt: verumetiam qui meo nomine etiam vilissimis & minimis seruis meis vel exiguum aliquod beneficium impenderint. Dicit autem; frigidæ aquæ; secundùm Hieronymum, ne & in calida sumptum lignorū causari quis posset. Memorabilis sanè hic locus est, quo monemur, & quanti nos Christo simus, quod fidem nostram in ipsum nō parum debet confirmare: & quanti vicissim haberi conueniat eos qui quocunq; modo Christi fuerint, quod iure accendere debet charitatem. Porrò dictio, tantum, referri potest vel ad superiora, vt sit sensus: sufficere si quis vel frigidam duntaxat aquam ex-

D hibeat: vel ad sequentia, vt intelligatur satis esse quiduis, modò id fiat tanquam discipulo.

ET FACTVM EST, CVM CONSVMMASSET IESVS PRÆCIPIENS DVODECIM DISCIPVLIS SVIS, &c.] Hanc partem etsi omnes penè libri faciant principium cap. 11. à quibusdā tamen coniungitur cum cap. 10. vt cap. 11. incipiat illinc: Ioānes autem cùm audisset, &c. Illud; consummasset præcipiens; Græca est phrasis, qua participium ponitur pro infinitiuo, & est sensus: cùm finem fecisset præcipiendi. Quam phrasim quidem non intelligentes, addiderunt hic de suo aliquid, legentes hoc modo: Cùm consummasset Iesus verba hæc, præcipiēs duodecim, &c.

E Sic enim deprehendi in antiquo quodam exemplari scripto, cùm nō sint illæ duæ dictiones, verba hæc, nec in Græcis, nec in omnibus penè Latinis. Et bene notandum non hic dictum esse, cùm consummasset verba hæc, vel sermones hos, vt alibi Matthæus dicere solet. Hoc enim obseruatum confirmat id quod prius dictum est, non omnia Christi verba superius à Matthæo iā posita, dicta fuisse à Domino in prima hac Apostolorum legatione, sed tantùm ea præcepta quæ ad primam pertinebant legationem, vt ob id dixerit Matthæus: cùm consummasset præcipiens. Nā multa prædictorum non

non sunt præcepta, sed malorum prædictiones, & bonorum promissiones. Sequitur in Matthæo; transiit inde, vt doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum. Transiit, inquit, inde, hoc est, à loco in quo hæc præcepta dederat, separans scilicet se ab Apostolis, vt semoti à præceptore sui periculum facerent. Porrò cùm dicitur: in ciuitatibus eorum; si relatiuum, eorum, refertur singulariter ad Apostolos, videtur significari Christum subsecutum Apostolos, vt in quibus illi ciuitatibus prædicassent, ipse deinceps veluti via sibi per Apostolos facta, prædicauerit. secundùm quem sensum, hæc pars erat in Concordia collocanda post ea quæ de egressis Apostolis narrant Marcus & Lucas. Verùm rectius intelligitur relatiuum hoc referri ad Iudæos, vt significetur Christum in eis ciuitatibus prædicasse, in quibus Apostolos prædicare præceperat, nempe Iudaicis. Frequenter enim sic ponitur in scripturis relatiuum, vt nō referatur ad proximum, ad quod videtur referri debere, sed ad aliquid non satis expressum, sed quod facilè intelligatur, vt cùm dicitur: Domine Deus noster tu exaudiebas eos, (vbi loquitur de Moyse, Aaron, & Samuel) Deus tu propitius fuisti eis, & vlciscens in omnes adinuentiones eorum; vbi, eorum, refertur ad Iudæos qui fuerunt tempore Moysis, Aaron, & Samuel. Bene autem obseruandum, quòd Euangelista missis Apostolis ad prædicandum, dicat Dominum etiam transiisse vt doceret, &c. Non enim etiam tūc voluit ipse otiosus desidere, quasi emissis vicariis securus, sed similiter & ipse ad opus, ad quod alios misit, se accinxit, de ciuitate in ciuitatem prædicationis gratia transiens, multum dissimilis multis nostri temporis pastoribus, qui satis esse putant quod prædicationis officium vicariis quibusdam commiserint. Dicit autem; vt doceret & prædicaret; nulla miraculorum facta mentione, siue quia doctrina præcipuum Domini erat opus ad quod venerat: siue quia à miraculis faciendis abstineret, quamdiu prædicabant, & miracula ædebant missi Apostoli, quo illorum maior esset autoritas, quomodo intelligit Theophylactus.

Psal. 98.

[h] EGRESSI AVTEM [c] CIRCVIBANT PER CASTELLA, EVANGELIZANTES ET CVRANTES, &c.] Marcus explicatius narrat quid fecerint Apostoli, dicens quid prędicauerint, & quæ miracula fecerint: Dæmonia, inquit, multa eiiciebant, & vngebant oleo multos ægros, & sanabantur, vel potius sanabāt. Sic enim habent Græca, ac sic in aliquot antiquis exemplaribus Latinis manu scriptis deprehendi, quomodo & impressa quædam Biblia iam habent. Porrò quod attinet ad vnctionem olei, qua Marcus dicit Apostolos vsos fuisse ad sanandum, primò certum est Apostolos id fecisse ex instituto & præcepto Domini, etiamsi non dicantur à Domino iussi vt sic facerent. Deinde & illud certum, quòd oleum hoc non naturaliter sanabat ægrotos, nec adhibebatur ab Apostolis veluti naturale pharmacum. Nā quomodo eodē pharmaco quis mederi possit omnibus morbis? Sed ex Domini institutione vnctionem hanc sequebatur sanitas, ac curandi virtutem habuit oleum, quod Dominus ad curationem adhiberi voluit: tū vt declararetur hac ratione Apostolos legatos esse Messiæ, qui ab vnctione sic dictus est: tum vt sicut sanitas corporalis ostendebat iam adesse eum qui hominum mētes sanare posset & vellet, ita per corporalem vnctionem ostēderetur, & qua ratione quóue pharmaco sanitas mentis reparari posset, nempe per vnctionem olei inuisibilis, qui est spiritus sanctus. Verùm incertum est an hæc vnctio eadem fuerit cum ea qua nunc vtitur Ecclesia circa ægrotātes, quæ est vnum Ecclesiasticorum sacramētorum. Quod enim sit eadem, apparet ex Theophylacto & Beda, qui testantur hanc vnctionem talē fuisse, qualis est ea cuius meminit Iaco. in epist. sua. Sic enim habet Theophylactus: Quod vnxerint oleo Apostoli, solus Marcus narrat: quod & frater Domini Iacobus dicit: Infirmatur quis in vobis, aduocet presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum, vngentes eum oleo. Beda autem super Marcum sic scribit: Dicit Apost. Iacobus; Infirmatur quis in vobis, &c. Vnde patet ab ipsis Apostolis hunc sanctæ Ecclesiæ morem esse traditū, vt energumeni vel alij quilibet ægroti vngantur oleo, pontificali benedictione consecrato. Idem super Iacobum sic inquit: Hoc & Apostolos fecisse in Euāgelio legimus, & nunc Ecclesiæ consuetudo tenet, vt infirmi oleo consecrato vngātur à presbyteris, & oratione comitante sanentur. Ex quibus patet hos sensisse vnctionem, cuius hîc fit mentio, eandem fuisse cum ea cuius meminit Iacobus, & quam hactenus seruauit Ecclesia. Cuius tamen contrarium videri potest, tum quòd hæc Apostolorum vnctio solùm vel potissimum videtur facta fuisse propter sanitatē corporalem, cùm Ecclesiastica vnctio potissimum fiat pro remissione venialium peccatorum & mentis alleuiatione, eo quòd sit vnum sacramentorum, quorum effectus præcipuè intentus debet esse spiritualis: tum quòd hac vnctione Apostolorum non tantùm fideles & baptizatos (qui soli sunt sacramētalis nostræ vnctionis capaces) verisimile sit fuisse perunctos, vt omittamus quòd non tantùm infirmos & lecto decumbentes verisimile sit eos vnxisse, sed & quouis morbo laborantes, vt leprosos, cæcos, ac similes. Itaq; videtur verisimilius dici posse, hanc Apostolorum vnctionem, non fuisse eandem cum nostra sacramentali, nostram tamen ab illa sumpsisse originem: quemadmodum impositio manuum sacramentalis, quæ in plerisque sacramentis ab Apostolis adhibebatur, & hactenus adhibetur, originem verisimiliter desumpsit ab impositione manuum, qua frequenter Dominus languidos curauit. Quoniam enim sanitas corporalis, quam Dominus per se vel suos quibusdam præstitit, typus erat & vmbra sanitatis spiritualis, & nobis in collatione sanitatis spiritualis, sensibilibus quibusdam signis opus erat, conuenienter ea signa & symbola externa assumpta sunt ex institutione Christi, aut spiritus sancti doctrina, quibus Christus & sui in collatione sanitatis corporalis vsi fuerant. Sic Ecclesia ad imitationem Christi, ex ritu antiquissimo sputo tangens aures & os baptizandi, dicit: Hephetah, quod est, adaperire. Quanquam autem hæc vnctio, cuius hic meminit Marcus, possit valde probabiliter credi non esse omnino eadem cum ea quam habet Ecclesia inter sacramenta, sed talis quali dicitur & Diua virgo vsa & Genouefa pro curatione infirmorum, & presbyteri quidam in Ægypto leguntur oleum ad infirmos transmisisse, ac sanasse eos: tamen dubitari non potest de vnctione, cuius meminit Iacobus, quin sit sacramentalis, & ea quam secundùm præceptum Iacobi ex institutione Christi aut spiritus sancti seruat Ecclesia. Nam preterquam quod

Iacobi 5.

ipsa Iacobi verba manifestè declarant vnctionem de qua loquitur esse sacramentum, quale baptismus & similia (significant enim omnia ad sacramenti rationem necessaria, nempe signum sensibile à presbyteris, hoc est, sacerdotibus administrandum solis fidelibus, subsequente effectus spirituali remissionis peccatorum) etiam hoc diffinitum est tum in Concilio generali Florentino, tum ab Innocentio I. ante annos mille & centum. Sic enim habet in epist. decretali ad Decentium Eugubinum Episcopum cap. vlt. Sanè quoniā de hoc sicut de cæteris consulere voluit dilectio tua, adiecit etiā filius meus Celestinus diaconus in epistola sua esse à tua dilectione positum illud quod in Iacobi epist. conscriptum est; Infirmatur quis in vobis, &c. Quod non est dubium de fidelibus ægrotantibus accipi vel intelligi debere, qui sancto oleo chrismatis perungi possunt, quod ab Episcopo confectum, non solùm sacerdotibus, sed omnibus vti Christianis licet in sua aut suorum necessitate inungendo. Cæterùm illud superfluum videmus adiectum vt de Episcopo ambigatur, quod presbyteris licere dubium non est. Nam idcirco de presbyteris dictum est, quia Episcopi occupationibus aliis impediti, ad alios languidos ire non possunt. Cæterùm si Episcopus aut potest aut di-

A gnum ducit aliquem à se visitandum & benedicere & tangere chrismate, sine cunctatione potest, cuius est ipsum chrisma conficere. Nam impœnitentibus illud fundi non potest, quia genus est sacramenti. Nam quibus reliqua sacramenta negantur, quomodo vnum genus posse putatur concedi? Hæc illæ. quorum pars citatur à Gratiano distin. 95. Illud superfluum. Meminit huius diffinitionis etiam Beda, qui in Iacobum post superiora verba subiicit: Nec solùm presbyteris, sed, vt Innocentius Papa scribit, etiam omnibus Christianis vti licet eodem oleo, in sua aut suorum necessitate vngendo. Vbi videndum quomodo dicant Innocētius & Beda, non solis presbyteris, sed B omnibus Christianis licere vti hoc oleo, cùm solus sacerdos huius sacramenti sit minister, quemadmodum satis patet ex verbis Iacobi. Sed omnino videtur Innocentium voluisse, licere laicis eo vti, quòd eo vngi possent, nec hoc oleū proprium esset sacerdotibus quemadmodum vnctiones sacerdotales. Vnde dictio, inungendo, accipienda hic est in passiua significatione, non autem actiua. Quod significatur satis, cùm dicit laicos eo vti posse in sua necessitate inungendo, nullo addito accusatiuo. Non enim verisimile est eum voluisse dicere quòd eo oleo ægroti seipsos vngerent.

DESCRIBITVR IOANNIS DECOLLATIO, ET FAMA IESV apud Herodem. Matth. 14. Marc. 6. Luc. 9.

CAPVT LVI.

*c. autem †b. & dicebant ▷b.o. resurrexit ‖b. Alij autē dicebāt: Quia Elias est. Alij verò dicebāt: Quia propheta est, quasi vnus ex prophetis *b. & *a. autē †b. cumq; ‖a. Da mihi, inquit ‖a.o. iuramentum ▷a.o. eos qui simul recumbebant †.a.o. iussit ▷a. allatum est ‖a. datum est † a. illa attulit ▷ a. & accedētes discipuli eius.

*E[b]T [a]in illo tempore [l]audiuit * [b]rex [l]Herodes [f]tetrarcha [a]famam Iesu [&] [c]omnia quæ fiebant ab eo ([b]manifestum enim factum est nomen eius) [c]& hæsitabat eò quòd * [b]diceretur à quibusdam: Quia Ioannes [b]Baptista ▷ [b]surrexit à mortuis, [b]& propterea virtutes operantur in illo. ‖ [b]A quibusdam verò, quia Elias apparuit: ab alijs autem, quia propheta vnus de antiquis surrexit. [b]Quo audito [c]ait Herodes: Ioannem ego decollaui, quis est autem iste de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum. [a]Et [b]Herodes [e]ait [a]pueris suis: [b]Quem ego decollaui Ioannem, hic à mortuis resurrexit. [a]Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo. [Nam] *[b]cùm dies oportunus accidisset, [a]die *natalis Herodis, [b]Herodes natalis sui cœnam fecit principibus & tribunis & primis Galilææ. Cumq; introisset [e]filia [b]ipsius [e]Herodiadis, [a]saltauit in medio, & placuit Herodi. Vnde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcunque postulasset ab eo. [b]Et [cùm] saltasset, & placuisset Herodi, simulq; recumbentibus, rex ait puellæ: Pete à me quod vis, & dabo tibi. Et iurauit illi: Quia quicquid petieris dabo tibi, licet dimidium regni mei. Quæ cùm exisset, dixit matri suæ: Quid petam? At illa dixit: Caput Ioannis Baptistæ. [a]At illa præmonita à matre sua † [b]cùm introisset statim cum festinatione ad regem petiuit ▷ [e]dicens: Volo vt protinus des mihi [a]hîc [e]in disco caput Ioannis Baptistæ. Et contristatus est rex. Propter ‖ iusiurandum [a]autem [e]& ▷ propter simul discumbentes [b]noluit eam contristare, sed misso spiculatore † [e]præcepit afferri [&] [a]dari [b]caput eius in disco. [a]Misitq;, [e]& decollauit Ioannem in carcere. Et ▷ attulit caput eius in disco: & ‖ dedit illud puellæ, & † puella dedit matri suæ. [b]Quo audito ▷ [e]Discipuli eius venerunt & tulerunt corpus eius, [b]& posuerunt illud in monumento, [a]& sepelierunt illud, & venientes nunciauerunt Iesu.

I[a]N ILLO TEMPORE [l]AVDIVIT [b]REX [l]HERODES [f]TETRARCHA [a]FAMAM, &c.] Post Apostolorum missionem, subiungendam esse hanc de Herode & Ioanne historiam, suprà probatum est, non solùm ob id quòd eam Marcus & Lucas subiungunt superioribus, sed etiam quia secessus ille Domini, de quo capite sequenti, à Matthæo scribitur factus post auditam occisionem Ioannis, quem alij duo factum narrant post reuersionem Apostolorum. Porrò quod fuerit illud tempus, quo audiuit Herodes famam Iesu, patet satis ex sequentibus, nimirū quòd circa tempus Paschæ tertij, cùm iam plus quàm totū vnum annum in Galilæa Christus prædicasset post traditionem Ioannis in carcerem, vt mirum sit post tantum temporis primùm Herodem de Christi fa-

ctis audiuisse, nisi quòd hinc aduertere liceat crassam tyranni huius negligentiam: quomodo multi C in potestate constituti, quæ salutaria sunt tardè addiscunt, quia non multam eorum habent curam, & quia aliis distrahuntur negotiis, quemadmodum huic contigisse potuit. Nam, vt testatur Iosephus, bellum fuit Herodi cum Aretha rege, quando repulsa ipsius filia quam in vxorem acceperat, superduxerat Herodiadem. Quod autem Herodem hunc qui fuit filius Herodis maioris, Marcus regem vocet, cùm Matthæus eum vocet tetrarcham, in causa est quòd tetrarchatus, quædam potestas erat, regiæ dignitati non multum absimilis: vnde tetrarchia Iosepho, Plinio & Ciceroni vocatur regnum, vt ostensum est capite Concordiæ 13. Sed difficultas est quomodo Matthęus dicat

Herod

Herodẽ dixiſſe pueris, hoc eſt, famulis ſuis, Ieſum eſſe Ioannem à mortuis redeuntem, quod & Marcus eum poſt aliorum ſententias auditas aſſerit affirmaſſe, cùm Lucas dicit eum hæſitaſſe, & hæſitando dixiſſe: Ioannem ego decollaui, quis eſt autem iſte de quo ego talia audio? Ad quod tripliciter reſponderi poteſt. Aut enim dici poteſt, Herodem prius quidẽ hæſitaſſe, ſed deinde confirmatum affirmaſſe ipſum eſſe Ioãnem, & negaſſe cùm vulgo loqueretur eum eſſe Ioannem, ne ad eum cõcurrerent, & contra ſe ſeditionem concitarent: affirmaſſe autem ſeorſum famulis ſuis, quibus confidenter ſententiam ſuam atque timorem aperuerit. Veriſimile eſt enim ipſum iam magis timuiſſe, ne Ioannes ex mortuis reſurgens & potentior effectus ipſum vehementius argueret, ac cum huiuſmodi timore dixiſſe ſeorſum famulis ſuis quod narrat Matthæus. Aut dicendum verba Herodis apud Matthæum & Marcũ eſſe pronuncianda more hæſitãtis & interrogantis, vt ſit ſenſus: Num hic eſt Ioannes Baptiſta? Num ipſe ſurrexit à mortuis? Et quem ego decollaui Ioannem, num hic ſurrexit à mortuis? Aut, quòd eòdem ferè recidit, intelligenda ſunt verba Herodis apud Matthæum & Marcum dicta eſſe per ironiam. Sic enim intelligit D. Hieronym. in Marcum. Circa quẽ Marcum notandum, quòd cùm paſsim in eo legamus in principio huius hiſtoriæ: Et dicebat, Quia Ioannes Baptiſta reſurrexit à mortuis, &c. Auguſtinus lib. 2. de conſenſu Euang. legit pluraliter: & dicebant; vt non ad Herodem referatur ſed ad aliquos è turba. Quæ lectio magis congruit narrationi Lucæ, & ordini etiam apud Marcum ipſum. Quomodo enim alioqui conuenit, vt poſtquã ſemel ſententia Herodis de Ieſu expreſſa fuit, deinde aliorum ſententiis interpoſitis inferretur; Quo audito Herodes ait? Illa enim verba ſatis ſignificat ſuperius aliorũ ſententiam tantùm eſſe poſitam. Et D. Thomam quoque legiſſe; dicebant; quamuis in contextu Cathenæ habeatur; dicebat; patet ex ipſius commentario. Et dicebãt, inquit, ſcilicet aliqui de turba. Apud Bedam etiam in contextu ponitur, dicebant; atque illum ſic legiſſe patet ex commentario, in quo hæc verba Iudæis tribuit, non Herodi. Et tamen Græci omnes codices habent verbum ſingularis numeri, ἔλεγεν: verùm facilè ἔλεγον potuit mutari in ἔλεγεν, ab aliquo qui putauit hæc verba Herodi tribuenda, tum quòd non præcedat mẽtio de aliis quibus tribuerẽtur, tum quòd hæc verba apud Matthæum Herodi tribuantur. Porrò quomodo Herodes & populus putauerint Ieſum eſſe Ioannem à mortuis reſuſcitatum, aut vnum aliquem antiquorum prophetarum, quanquam Diuus Hieronymus nolit huius alieni erroris aſsignari rationem, tamen omnino ea videtur eſſe cauſa quæ dicta eſt circa caput Cõcordiæ 16. Nempe quòd plerique Iudeæorum quæ de reſurrectione mortuorum ex ſcripturis didicerunt, confundentes cum philoſophorum & Græcorum dogmatibus, crediderint παλιγγενεσία & μετεμψύχωσιν, hoc eſt, iteratam generationem & tranſanimationem, ſecundùm doctrinam Pythagoræ, qui ſe primùm fuiſſe Euphorbum, ſecundò Callidem, tertiò Hermotimum, quartò Pyrrhum, ad extremum Pythagoram aſſeruit. Similem enim hęreſim Ioſephus tribuit Phariſæis, de quibus ſic ſcribit lib. 2. de bello Iudaico, cap. 7. Animam omnem quidem incorruptam eſſe dicunt, trãſire autem in alia corpora ſolas bonorum, improborum autem interminabili ſupplicio cruciari. Idẽ teſtatur Eſſenos ſecundùm Græcorum ſententias pronunciaſſe, animas bonas vltra Oceanum degere, vbi eis ſit repoſita perfruitio. Illic enim eſſe regionem quam Oceano oriens Zephyrus & leniter aſpirans amœnet. Malis autem animabus proselloſa loca & hyberna deputata eſſe, plena gemitibus. Vt hinc intelligere liceat quàm corrupta fuerit dogmatibus philoſophorum integritas fidei, quæ antiquitus fuit in patribus Iudęorum. Siquidem tempore Chriſti Iudæi paſsim Græcam magis intellexerunt quàm Hebræam linguam. παλιγγενεσίας, meminit Diuus Auguſtinus libro 22. de Ciuitate Dei cap. 28. referens verba M. Varronis in libris quos conſcripſit de gente populi Romani, vbi ſic habet: Genethliaci quidam ſcripſerunt eſſe in renaſcendis hominibus, quam appellant παλιγγενεσίαν Græci, hanc ſcripſerunt cõfici in annis numero quadringentis quadraginta, vt idem corpus & eadem anima quæ fuerant coniuncta in homine aliquando, eadem rurſus redeant in coniunctionem. Lactantius quoque lib. 7. verba Chryſippi Stoici ex eius de prouidentia libris refert, quibus ille reditũ noſtrum poſt mortem aſtruxit, καὶ ἡμᾶς, inquit, μετὰ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνου, εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν ἀποκαταστήσεσθαι σχῆμα, id eſt, Et nos iam defunctos vita, certis temporum reuolutionibus exactis, rurſum in eam quam nunc habemus faciem reſtitutum iri. Itaque Herodes Ioannem credidit reſurrexiſſe à mortuis, nõ quomodo nos credimus futuram mortuorum reſurrectionẽ in eodem corpore quod depoſuerunt, ſed quia anima ipſius aliud corpus eſſet ingreſſa. Propter merita autẽ vitæ anteactæ, credidit ad vitam reuocatum, & tum propter ea merita, tum quòd ex alia vita diuinio re rediiſſet, credidit eum qui prius nullum fecit miraculum, iam veluti diuiniorem effectum edere opera quæ eſſent ſupra humanas vires. Vnde dicit; & ideo virtutes operantur in illo. In qua oratione quidam virtutes exponunt, præcedentia Ioannis merita, & opera bona, quę intelligunt dici operari in Ioanne, eo quòd eſſent cauſa ob quã tanta miracula facere ei datum eſſet. Verùm non eſt Grecis hoc loco ἀρεταὶ, ſed δυνάμεις, quod non ſignificat virtutem vitio oppoſitam, ſed infirmitati. Accipitur autem in ſcripturis frequenter pro miraculis. vnde quidam ſic exponunt: virtutes operantur in illo, hoc eſt miracula patrantur per ipſum, quaſi operantur accipiatur paſsiuè, cùm Græcis ſit verbũ actiuum, plus etiam quid ſignificans quàm operari. Eſt enim ἐνεργοῦσιν, hoc eſt, agũt & efficaces ſunt. Proinde per virtutes hic oportet intelligere virtutes Angelicas, aut potius poteſtates edẽdi miracula, vt ſit ſenſus; virtutes edẽdi miracula ſunt in illo efficaces, & vim ſuam in illo vel per illum exerũt. Circa hæc autem notandum, quàm ſint peruerſa impiorum iudicia. Ioannem enim, qui nullis clarueraт miraculis, facilè credunt reuixiſſe, nullo etiã cum ratione id atteſtante. Ieſum verò approbatum à Deo virtutibus & ſignis, cuius reſurrectionem Angeli, Apoſtoli, viri & fœminæ teſtabantur, pertinaciſsimè negant reuixiſſe. Deinde notandum, quanta ſit impiorum ſtupiditas. Fatetur enim Herodes Ioãnem reuixiſſe, fatetur eum nunc demum plus valere quàm prius valuerat, & tamẽ nihil pœnitudinis indicat quod innocentem occiderit. Sic enim ſtupere ſolet impietas ad diuina, amare au-

tem non poteſt. Notandum & illud, quàm vanus ſit impiorum timor,& quanta virtutis reuerentia. Is enim qui interemerat,timet interemptum.Nam qui iniquus eſt, conſcientiæ remorſu exagitatus etiam mortuos timet:& qui virtutem colit, pauorem etiam poſt mortem immittit viuétibus.Nam, vt prius dictum eſt,cum timore veriſimile eſt Herodem dixiſſe peculiariter ſuis ſeruis,quid de Ieſu ſentiret. Poſtremùm & illud obſeruandum, in quàm pueriles errores etiam Iudæi vera pietate deſtituti inciderint tempore aduentus Chriſti, vt cùm abundauit ignorantia veri, ſuperabundaret & cœleſtis ſapientia.

[b]CVM DIES OPORTVNVS ACCIDISSET, [a]DIE NATALIS HERODIS, [b]HERODES,&c.] Quoniã ſuperius facta eſt mentio mortis & decollationis Ioannis, obiter iam Matthæus & Marcus occaſionem & modũ mortis eius enarrant, per recapitulationem captiuitaté & occiſionem eius retexentes,ſed captiuitatem eius in Concordia ſuo loco poſuimus, vbi eius meminit Lucas:occiſionem autem alio loco commodè non licuit collocare, quàm iſto. In eo quod dicit Marcus,cũ dies oportunus accidiſſet; oportunitas illa referri poteſt ad Herodiadem, vt ſignificat Herodiadem inſidiantem Ioanni obſeruaſſe diei huius oportunitatem.Aut oportunitas iſta referri poteſt ad Dei ordinationem, qui hunc diem ordinauit tanquam oportunum & idoneum neci Ioannis. Decuit enim impij regis natalem ſanctiſsimi viri morte funeſtari,luxumq́ue ac delitias aulicas crudeli morte abſtinétiſsimi hominis inquinari.Cùm igitur magno luxu & faſtu cœna natalitia inſtructa exhiberetur principibus Galilææ,Deo ſic volẽte,vt plures haberet crudelitatis teſtes,ingreſſa eſt conuiuium puella, adulteræ matris inuerecũda filia, quæ nec de matris adulterio,nec de ignominia patri ac ſibiipſi illata erubuit, imo & gaudere ſe demonſtrauit, quæq́ue cùm pro virginum honeſtarum more virorũ aſpectus fugere debuiſſet, non ſolùm inuerecundè ſe omnibus videndam exhibuit, ſed etiam indecora laſciuaq́ue ſaltatione ſtuduit delectare conuiuas, hiſtrionis viliſsimas partes ſuſcipiens, cùm regis eſſet filia. Quo turpius ſaltabat, hoc eſt, tripudiabat, & geſticulabatur,quemadmodũ in choreis fieri ſolet (hoc enim ſignificat dictio Gręca ὀρχεῖσθαι)hoc magis placuit conuiuis, & regi iam bis inſano, vt qui præter amorem incæſtæ mulieris, etiam vino incaluerat. Itaque regali magnificentia, ſed ſuperbè & temerariè, dixit puellæ: Poſce à me quicquid voles & fruſtra non poſces. Dabo enim tibi quicquid id fuerit quod poſtulaueris. Modeſtiæ certè & iuſtitiæ nimis oblitus, vt qui alioqui dicere debuiſſet; & ſi iuſtum fuerit quod popoſceris, atque in mea poteſtate fuerit,dabo tibi.Quoq́ue maiorem fiduciam adderet puellæ petendi quicquid collibuiſſet, temulentum ac ſuperbum promiſſum iureiurando cõfirmauit, atque etiam ſe dimidium regni paratũ petenti præbere ſignificauit. Rex ſanè præ temulentia, ſuperbia, ac libidine planè ſtultus & inſanus,vt qui ludicra & lubrica ſaltatiũcula adeò eſt delectatus, vt pro ea etiam dimidium regni ſui præbere paratus fuerit, quiq́ue cùm valde videri voluit magnificus, nullũ liberalitatis ſuæ modum poſuit,adeò vt & petitionem in manu puellæ poſuerit, & daturum ſe quicquid peteret etiam iurauerit.At puella,quemadmodum hanc fabulam in-

A ſtinctu matris agere cœperat, nõ audet illico pronunciare quid peteret,ſed egreſſa è conuiuio conſulit matrem quid peteret. Illa iam nacta occaſionem id perficiendi à quo hactenus erat impedita, cùm meritò hæſitandi locus eſſet, quid in tam expoſita regis liberalitate eſſet petendũ,ſine omni cunctatione docet filiam,petendũ eſſe caput Ioannis Baptiſtæ; declarans nihil magis animum eius cruciare, quàm huius vitam, nec quicquam charius illi eſſe poſſe morte ſanctiſsimi viri, nihil deterrita ſceleris vel magnitudine, vel horrore indigno lætitia cœnę natalitię.Adeò exęcat libido,vbi ſemel animum hominis poſſederit. Submonuit & hoc mater vt filia properaret,& ſine omni dilatio- B ne peteret ſibi dari caput Ioannis, metuens, ne, quando feruor animi regij poſtea refrigeſceret, ac magis ſobrius factus,teſtibusq́ue iuramenti remotis à promiſsione reſiliret.Itaque filia nimis ad flagitium docilis ac morigera, ingreſſa in conclaue, inuerecundè petit ſibi protinus dari caput Ioannis,idq́; in diſco, vt ipſum velut miſſum vnum menſæ regiæ acciperet. Non enim ſatis fuit matri Ioannem occidi, ſed caput ſibi velut miſſum dari voluit: tum vt certior eſſet cædis ipſius: tum vt illuderet capiti illi, cuius lingua adulterium eius erat reprehenſum, ſeſeq́ue ex illius conſpectu ſatiaret, quaſi quæ luxu regiæ menſæ quantumuis variæ ſatiari non potuit, ſed tantùm viri huius C iamdudum deſiderata morte.Iam autem vide pręposteram impij regis huius religionem. Cùm enim nulla religione reuocaretur ab impietate in fratrem & vxorem commiſſa, cùm pro re vaniſsima non horruerit promiſsionem iureiurando confirmare, hic iam irreligioſa religione putat ſe ſtultiſsimi iuramenti vinculo ita conſtrictum, vt non poſsit negare quod petebatur iniquiſsimè, præſertim quoniam tot talibusq́ue teſtibus iuraſſet,apud quos noluit haberi periurus, cùm potuiſſet duplici via ſubterfugere petitionis conceſsionem; primùm dicens ſe promiſsione illa generali facta non aſtringi, niſi ad id quod licitum eſſet:deinde dicens etiam in malis promiſsis, quamtumuis iu- D ramento firmatis,reſcindendam eſſe fidem.Verùm ad hunc modũ frequenter peccant principes quidam,quibus cùm ſit familiare omnia fœderum ac religionum vincula dirumpere, tamen nonnunquam impij iuramenti prætextu ad horrenda facinora armãtur. Porrò ſi Dei religio Herodem verè perpulit ad iuramenti impletionem, cur non eadem auocauit ab occiſione viri quem ſciebat eſſe ſanctum,quem metuebat,& ob cuius mortem deſideratã contriſtabatur?Si ab accumbentibus conuiuis noluit haberi periurus, cur non horruit ab eiſdem haberi ad puellulæ ſaltatricis petitionem iniuſtæ cædis patrator? Contriſtabatur quidé partim quòd Ioannem ex parte reuereretur,& horre- E ret virum Deo & hominibus charũ nulla ex cauſa iuſta morte afficere: partim quòd ſeditionem aliquam à populo mouendam metueret,cum res nota facta eſſet: ſed vicit hunc mœrorem partim libido & amor inceſtę mulieris,cuius filiam noluit contriſtare: partim ſtulta perſuaſio iuramenti ſe conſtringentis, ex cuius adimpletione magis voluit hominibus quàm Deo videri religioſus. vnde dicitur;& propter ſimul diſcumbentes,noluit eam contriſtare,vel,vt habent Græca,ſpernere aut contemnere. Diuus Ambroſius Herodis huius faſcinus pulchrè taxauit libro de Nabuthe cap. quarto.

Diues,

Diues, inquit, erat ille qui ad mensam caput prophetæ pauperis iussit afferri, & aliud vnde saltatrici præmium solueret non inuenerat, nisi vt pauperem iuberet occidi. D. Hieronymus autem existimat Herodem nõ verè, sed simulatè doluisse, atque ob id forte iurasse vt futuræ occisioni machinas pręPararet, scripturam tamen dicere eum fuisse tristatum, quòd consuetudo scripturarum sit, vt opinionem multorũ sic narret historicus, quomodo eo tempore ab hominibus credebatur, sicut Ioseph ab ipsa etiam Maria vocatur pater Iesu. Ita & nunc Herodem dici contristatũ, quia hoc discumbentes putabant. Dissimulator enim, inquit, mentis suæ, & artifex homicidij sui tristitiã præferebat in facie, cùm lætitiam haberet in mente. Verùm prior sentẽtia est verisimilior, vel ob id quòd Marcus dicat Herodem metuisse Ioannẽ, & custodisse eum contra insidias Herodiadis. Cæterum obseruandũ quàm digni fuerint tali cõuiuatore conuiuæ, quamque hîc, secundùm adagium, similes habebant labra lactucas, hoc est princeps crudelis nihilo humaniores conuiuas, quos offendi timuerit, si quòd bis stultè, imò insanè iurauerat, per necem innocentis non præstitisset. Nullus erat regi aut æquitati adeò amicus, qui rem tam nefariã interpellaret, quàm si quis interpellasset, verisimile erat regem destiturum, vt qui tristitiam ostendebat, quique propter præsentes conuiuas petitioni acquieuit iniquè. Ad hunc certè modum reges frequenter nefaria audent, & vel inuiti patrant quòd tales habeant amicos conuictores, qui vel sunt timidi, vt non ausint reprehendenda reprehendere, vel crudelitatis fautores, & iustitiæ negligentes. Itaque Herodes petitioni puellæ satisfacere volẽs, sine mora mittit carnificem, ac per eum decollauit Ioannem occultè in carcere, propter populum scilicet veritus illum publicè supplicio vltimo afficere, allatumq; est caput innocẽtissimi viri velut missus quidam in disco. Traditur puellæ, puella ad matrem horum malorum artificem & fontem defert, munus charius dimidio regni. Hoc tam funesto spectaculo stultus & insanus rex gratificatus est incæstæ mulierculæ, natalemq; diem honestauit scilicet, quod quantũ omnes conuiuæ exhorrere debuissent, etiã Ethnicorũ facta docent. Nam, vt testatur Hieronymus, Flaminius dux Romanorum cùm accubanti iuxta meretriculæ, quæ nunquam se vidisse dicebat hominem decollatum, assensus esset, vt reus quidam capitis in conuiuio truncaretur, à censoribus curia pulsus fuit, quòd epulas sanguini commiscuerit, & mortem quamuis noxij hominis in alterius delitias præstiterit. Quãto magis saltem arguendus erat à principibus Galilææ lege diuina instructis Herodes, quòd non horreret innocentem virum ad saltatricis petitionẽ obtruncare. Ideoque iusto Dei iudicio non tãtùm ob hanc innocentis cædem Herodes punitus est, priuatus suo regno, ac missus in exilium Lugdunum ciuitatem Galliæ, sed & tribunis ac toti exercitui Herodis Dei indignatio interitum intulit, cùm Areta Rex Arabiæ ob iniuriam filiæ, quæ legitima erat Herodis vxor, illatam, bellum inferret Herodi. Nam hunc interitum exercitus Herodis etiam Iudæi ex Dei indignatione pro vindicta occisi Ioannis accidisse crediderunt, teste Iosepho lib. 18. rerum Iud. ca. 10. Cæterùm Herodias accepto capite, illi illusit, linguam acu transfodiens, quæ illicitas nuptias arguebat quemadmodum Fuluia capiti occisi Ciceronis illusit. Sic enim de his scribit Hieronymus contra Ruffinũ. Nec magnopere glorieris, si facias quod scorpiones possunt facere, & cantharides. Fecerũt hæc & Fuluia in Ciceronem, & Herodias in Ioannem, quia veritatem non poterãt audire, & linguam veriloquam discriminali acu confoderunt. Porrò cũ facti huius rumor peruenisset ad Ioannis discipulos, abstulerunt corpus eius, & honorificè dedêre sepulturæ. Fuit autem sepulchrum Ioannis in Sebaste ciuitate, quæ quondam Samaria dicta fuit, in qua, teste etiam Hieronymo, Helizeus & Abdias prophetæ sepulti fuerunt. De Ioãnis autem ossibus postea tempore Iuliani à gentibus in Sebaste dispersis, & quibusdam collectis à viris religiosis, ac capite reperto, vide in historia Ecclesiast. lib. 11. cap. 28. & inter opera Cypriani de reuelatione capitis beati Ioannis Baptistæ. Obseruandum autem circa hanc historiam, quàm cæca ac impotẽs sit libido, præsertim in mulieribus, quarum ira omnem excedit furorẽ, quàm docilis ad flagitia sit tenera ætas, quàm præpostera impiorum religio, quàm obsint iustitiæ principes principibus adulantes, aut criminibus fauẽtes: sed omnium maximè obseruãdum, quis sit conuiuiorum petulãtium fructus, quis fructus tripudij, quis denique fructus illiciti amoris. His enim acceptũ ferre debemus occisum sanctissimum virum, contra iura Dei & naturæ, idque eo tẽpore, quo etiam nocenti impunitas speranda esse debuerat, nempe in natali principis, quo publica lætitia volebat omnes exultare. Præterea obseruandum admirandum sanè Dei iudiciũ, quòd eum qui sanctificatus fuit in vtero matris, & quo inter natos mulierum nõ surrexit maior, pro lubricæ puellæ saltu capite truncare sinit, obscuramque in carcere mortem pati, ac caput eius in præmiũ ferale & risum turpium tradi, nimirũ vt nemo quouis modo contemni, deprimi, ac rideri, & quantumuis humilem mortem ac ignominiam subire pro iustitia detrectaret. Ideo enim Deus suos sic premit in infimis, quia videt quomodo eos muneret in summis, vt habet Gregorius. Quanquã alioqui in genere mortis Ioannis latet aliquid reconditioris sensus. Ioannes enim tametsi legis typũ gerebat, tamẽ vt Euangelij præcursor Euãgelico dotatus est præmio, nẽpe gloriosa martyrij morte. Occiditur in natalitiis Herodis, ac dies quæ Herodem infœliciter in hãc lucem genuit, gignit fœliciter Ioannem in vitam æternam, conuiuamque facit cœnæ cœlestis, quæ nescit merorem aut finem. Diuersa moritur morte à Domini morte. Siquidem huic clam amputatum est caput, iam aliquandiu vinculis astricto in carcere: Christus palam sublatus est in crucem, in nullo corporis membro mutilatus aut imminutus. Carceris tenebræ congruunt legis vmbris ac figuris, eas oportebat cedere exoriẽti luci Euangelicę. Et imminui oportebat legis cæremonias, augescere autem spiritualem libertatem, & astringi oportebat quod erat timoris, latius autem sese pandere charitatem Euangelicam. Denique incarceratio & decollatio Ioannis signabat minorationem famæ eius & existimationis quam habuit apud populum: Christi verò in cruce exaltatio, fidei profectum. Vnde Ioannes dixerat; illum oportet crescere, me autem minui. Iam in amputato Ioannis prophetarum maximi capite, rectè etiam cum Hieronymo intelligimus significatum, Iudæos Christum, qui caput est prophetarum, perdituros.

QVIN

QVINQVE PANIBVS PASCVNTVR QVINQVE MILIA hominum. Matthæi 14. Marci 6. Lucæ 9. Ioannis 6.

CAPVT LVII.

*Q[a]Vod cùm audiſſet Ieſus, [b] & [c] reuerſi [b] Apoſtoli [b] conuenientes ad Ieſum, † [b] renunciauerunt ei omnia quæ egerant, [b] & docuerant Et ait illis: Venite ſeorſum in deſertum locum, & requieſcite puſillum. Erant enim qui veniebant & redibant multi, & nec ſpatium manducandi habebant. [b] Et [d] poſt hæc Ieſus [c] aſſumptis illis ▷ [f] ſeceſsit [a] inde [c] in nauicula [&] [i] abyt' [l] ſeorſum in deſertum locum [c] qui eſt Bethſaidæ [d] trans mare Galilææ, quod eſt Tyberiadis. [b] Et viderunt eos abeuntes, & cognouerunt multi. [c] Quòd cùm cognouiſſent, [a] & cùm audiſſent [f] turbæ, [n] ‖ ſecutæ ſunt eum' [d] multitudo magna, quia videbant ſigna quæ faciebat ſuper his qui infirmabantur. [b] Et [e] pedeſtres de [b] omnibus [e] ciuitatibus [b] concurrerunt illuc, & præuenerunt eos. [d] Subyt ergo in montem Ieſus, & ibi ſedebat cum Diſcipulis ſuis. Erat autem proximum paſcha dies feſtus Iudæorum. [e] Et exiens vidit turbam multam [b] Ieſus, [e] & miſertus eſt † ſuper eos' [b] quia erant ſicut oues non habentes paſtorem. [c] Et excepit eos, [b] & cœpit illos docere multa, [c] & loquebatur illis de regno Dei, [f] & ▷ eos qui cura indigebant, ſanabat'. [c] Dies autem cœperat declinare. [a] Veſpere autem facto. [b] Et cùm iam hora multa fieret, [i] ‖ acceſſerunt' [a] ad eum [e] Diſcipuli eius [c] duodecim † [l] dicentes' [c] illi: [e] Deſertus eſt locus [b] hic, [e] & hora iam præteryt, [l] dimitte ▷ turbas', vt euntes in ‖ [l] caſtella [h] villasq́; quæ circa ſunt' [c] diuertant, & inueniant eſcas [&] [e] emant ſibi † cibos [b] quos manducent', [c] quia hîc in loco deſerto ſumus. [b] Et reſpondens [a] Ieſus ▷ [l] ait illis': [a] Non habẽt neceſſe ire. [f] Vos [l] date illis manducare. [b] Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis manducare. [d] Cùm ſubleuaſſet ergo oculos Ieſus, & vidiſſet quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum: Vnde ememus panes vt manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum, ipſe enim ſciebat quid eſſet facturus. Reſpondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non ſufficiunt eis, vt vnuſquiſque modicum quid accipiat. [b] Et dicit eis: Quot panes habetis? ite & videte. Et cùm cognouiſſent, ‖ [i] dicit ei vnus ex Diſcipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: Eſt puer vnus hîc qui habet quinque panes ordeaceos & duos piſces', [d] ſed hæc quid ſunt inter tantos? [Et] † [f] illi dixerunt: Non ſunt nobis plus quàm quinque panes & duo piſces', [c] niſi fortè nos eamus & emamus in omnem hanc turbam eſcas. Erant autem ferè viri quinque milia. [a] Qui ait illis: Afferte mihi illos huc. [b] Et præcepit illis vt accumbere facerent omnes ſecundùm contubernia ſuper viride fœnum. ‖ [k] Ait autem' [d] Ieſus [c] ad Diſcipulos ſuos: [k] Facite † homines' diſcumbere [c] per conuiuia quinquagenos. Et ita fecerunt. [d] Erat autem fœnum multum in loco. ▷ [o] Et diſcubuerunt' [c] omnes [d] viri numero quaſi quinque milia, [b] in partes per centenos & quinquagenos. [e] Et [a] cùm iuſsiſſet turbam diſcumbere ſuper fœnum, ‖ [p] acceptis * quinque panibus' [l] & duobus piſcibus ▷ aſpiciens' in cœlum * benedixit [e] illis, [p] & [d] cùm gratias egiſſet, [l] fregit [b] panes [l] & ‖ [p] diſtribuit' [l] Diſcipulis [h] ſuis [a] panes [h] vt ponerent ante † turbas'. [a] Diſcipuli autem turbis [d] diſcumbentibus. Similiter ▷ [i] & duos piſces' [b] diuiſit omnibus [d] quantum volebant. [l] Et manducauerunt omnes, & ſaturati ſunt. [d] Vt autem impleti ſunt, dixit diſcipulis ſuis, Colligite quæ ſuperauerunt fragmenta ne pereant. Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus ordeaceis quæ ſuperfuerunt his qui manducauerant. [l] Et ‖ ſuſtulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos' [e] plenos [b] & de piſcibus. † [e] Manducantium autem fuit numerus' quinque milia virorum, [a] exceptis mulieribus & paruulis. [d] Illi ergo homines cùm vidiſſent quod Ieſus fecerat ſignum, dicebant: Quia hic eſt verè propheta qui venturus eſt in mundum.*

† c. narrauerunt ei quæcũque fecerunt. ▷ b. aſcẽdentes in nauim abierunt. ‖ d. & ſequebatur eum. † a. eis. ▷ a. curauit languidos eorũ. ‖ c. & accedentes. † c. dixerunt ▷ b. illos ‖ b o. proximas villas & vicos † a. eſcas * autem ▷ a dixit eis. c. Ait autem ad illos. ‖ b. dicunt: Quinque & duos piſces † c. At † a. Reſponderũt ei: Nõ habemus hic niſi quinque panes & duos piſces. ‖ d. dicit ergo. † c. illos ▷ d. Diſcubuerũt ergo * c. autem ‖ d. Accepit ergo Ieſus panes ▷ b o. intuens c. ſuſpexit * c. & ‖ e. dedit. † b. eos ▷ d. & ex piſcib. ‖ o. tulerunt. c ſublatũ eſt quod ſuperfuit illis fragmentorũ 12. cophini. † b. Erãt autem qui manducauerant.

A QVOD CVM AVDISSET IESVS [h] ET [c] REVERSI [h] APOSTOLI, &c.] Cùm dicitur; quòd cùm audiſſet Ieſus; communiter intelligitur de audita morte Ioannis, vt ſit ſenſus: cùm audiſſet Ieſus à Diſcipulis Ioannis occiſum ab Herode Ioannem. Ideoque hinc intelligitur Ioannem occiſum fuiſſe circa tempus paſchæ, eo quòd, vt teſtatur Ioannes miraculum hoc quod mox poſt hunc Domini receſſum factum eſt, contigerit circa paſcha. Verùm magis veriſimile eſt aliquantulum, imò multum temporis fuiſſe inter Ioannis decollationem & famam illam Ieſu apud Herodem, ex qua putatus eſt fuiſſe Ioannes reſuſcitatus, & Ieſum iamdudum audiuiſſe Ioannem fuiſſe decollatum, quod iam ita paſsim vulgo fuit cognitum, vt diceret Ioannem reſurrexiſſe à mortuis. Oportet enim intelligere omnia illa miracula quæ audiuiſſe dicitur Herodes facta à Ieſu, contigiſſe poſt decollatum Ioannem. Nam ea Herodes & alij tribuunt Ioanni reſuſcitato. Proinde notandum Græca non habere; Quod cùm audiſſet Ieſus, vel, vt vertit Eraſmus, Id cùm audiſſet Ieſus, vt fiat relatio ad id quod immediatè præceſſit de diſcipulis Ioannis; & venientes nunciauerunt Ieſu; quod de morte Ioãnis annunciata videtur intelligendum: ſed tantùm habent, καὶ ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, hoc eſt, & cum audiuiſſet Ieſus; ſine aliqua relatione. Itaque propter prædictam rationem, rectius hoc referetur ad id quod in præcedẽtis capitis principio dictum eſt, nempe quòd Herodes arbitratus eſt Ieſum eſſe Ioannem reſuſcitatũ, vt intelligatur Matthęus interpoſita obiter interfectione & ſepultura Ioannis rediiſſe ad id vnde cœperat, & ſit ſenſus: Cùm audiſſet Ieſus, quòd Herodes arbitraretur ſe eſſe Ioannẽ. In hunc ſanè modum

B apertè intelligit Theophylactus. Matthæus ergo, qui miſsionem Apoſtolorum iam multò ante ſcripſerat, & ob id non potuit ita commodè ſeceſſus huius Dominici occaſionẽ tribuere reditui Apoſtolorũ, tribuit eam exiſtimationi Herodis de Ieſu. Marcus verò & Lucas eam tribuunt reditui Apoſtolorum, quorum miſsionem paulò ante narrauerãt: vt hinc intelligere debeamus, duplicem occaſionem ſeceſſus ſimul concurriſſe, quam vtramque etiam Lucas ſatis ſignificat, cùm præmittit ante ſeceſſum, Herodem cupidum fuiſſe vidẽdi Ieſum.

Igitur partim propter Herodem, siue vt illius furorem declinaret, verum se hominem declarans: siue potius quia ab illo videri noluit qui indignus erat videre quem curiosè videre cupiuit: partim & multo magis propter reuersos Apostolos secessit Dominus, tum vt illis vanæ gloriæ occasionem subtraheret & fugiendam doceret: tum, vt testatur Marcus, vt refocillarētur à tantis laboribus itineris & prædicationis, ac à turba vndique confluēte aliquandiu remisionem haberent, quæ adeò nullam quietem Apostolis ex itinere lapsis permittebat, vt nec spatium manducandi haberēt. Ioannes autem huius secessus nullam scribit occasionem, quòd eam ab aliis satis sciuisset expositā: miraculum tamen hoc etsi ab aliis scriptum, contra morem suum commemorare voluit, siue vt suppleret quæ ab aliis erāt prætermissa, siue potius quia hoc miraculum occasio fuit illius diuinisimi sermonis qui sequitur apud Ioannem de manducando pane cœlesti, quem ab aliis omissum describere commodè non potuisset, nisi præmissa miraculi narratione. Porrò obseruandū quod dicunt Marcus & Lucas, Apostolos qui à Domino acceptis mandatis discesserant, iam rursum ad Dominum reuersos renunciasse ei quæcunque egerant, & docuerant, commemorantes nimirum quomodo res ex sententia successisset, & quanta in nomine eius patrassent, ac cupientes cognoscere an omnia ab eo probarentur. Hoc enim docemur, Euāgelicum doctorem, sicuti Christum habet sui officij autorem, ita ad ipsum omnis suæ prædicationis fructum & profectū debere referre, illius solius gloriam spectare, & ab ipso approbationem suæ prædicationis & operum quærere. Cuius contrarium faciunt, qui prædicationis suæ fructum, & opera apud homines superbè iactant, vt hinc popularem sibi venentur gloriam. Rursum obseruandum, Dominum à laboribus suos vocasse ad quietem, sed captādam in deserto loco. Non enim permisit eis laxare animum voluptatibus, ac corporis indulgentiori cura, sed ad huiusmodi quietem vocauit, qua ab externis laboribus vacantes, secretis & intentis precibus vacarent, eisque vegetarent ac renouarent animum ad labores mox recursuri; docens certè Euangelicos doctores non debere continuè laborare, sed requiem quandoque eos promereri, verùm eam non quærēdam in medio turbarum, & in voluptatibus carnis, sed in secessibus & secretioribus locis, vbi liceat mente tranquilla, precibus ac diuinarum rerum contemplationi insistere, sicque vegetior redditus animus redeat ad priores labores.

[b]ET [d]POST HÆC IESVS [c]ASSVMPTIS ILLIS [f]SECESSIT [a]INDE [e]IN NAVICVLA, &c.] Circa literam & concordiam Euangelistarum duplex hic oritur dubium. Alterum est de loco in quo miraculū istud multiplicationis quinque panum acciderit. Nam quòd citra stagnum Genezareth contigerit, videtur ex Luca, qui desertum locum in quo factum est miraculū, dicit fuisse locum ciuitatis Bethsaidæ. Hæc enim ciuitas est citra stagnum. Cui consonat Brocardus in descriptione terræ sanctæ, vbi montem illum in quo miraculum contigit, describit non longè esse à Capernaum. Quòd tamen vltra stagnū locus iste fuerit, manifestè patet, nō solùm ex eo quod Ioannes dicit Dominum abiisse trans mare Galilææ, sed etiam multo magis ex eo, quod peracto miraculo

A Dominus iussit suis vt transnauigarent rursum ad Bethsaidam, vt habet Marcus, post quam transnauigationem venerunt in terram Genesar, vt habet Matthæus, & in Capernaum, vt habet Ioannes. Locus ergo ex quo transnauigauerunt, erat vltra stagnum. Alterum dubium est, quomodo turbæ pedestres venerūt ad eum locum, ad quem Christus cum suis nauigio tendebat. Dicit quidem Beda, quòd cùm pedestres turbæ peruenisse dicuntur, ostenditur non in aliam maris siue Iordanis ripam Discipulos cum Domino peruenisse, sed proxima eiusdem regionis loca adiisse, ad quæ etiam indigenæ poterant peruenire & præuenire pedestres. Verùm quomodo tunc dicitur à Ioanne Dominus
B abiisse trans mare Galilææ? cumque ex superiori ratione manifestum satis sit miraculum factum vltra stagnum, nō est verisimile illius regionis fuisse turbam istam, sed ex regione alterius ripæ in qua Christus ferè semper diuersabatur, ad quam etiam redeūtem Dominum sunt in Capharnaum secuti, vt docet Ioannes. Ad primum horum omnino videtur dicēdum, vltra lacum quidem fuisse locum ad quem Dominus secesit, eum autem dici fuisse ciuitatis Bethsaidæ, siue quia esset illi ciuitati ex opposito, siue quia ad illam pertineret ciuitatem, etsi in diuersa stagni ripa esset. Ad secundum non video quomodo responderi posit, nisi dicamus è Capharnaum Dominum primo secesisse (nam ibi verisimile est ad Dominum congregatos Aposto-
C los) ac in oppositam ripam nauigasse, illumque nauigantem & abeuntē multos vidisse, vt dicit Marcus: alios autem ab his qui viderant audisse, vt habet Matthæus, atque hos circumeundo paululum eam oram in qua est Capharnaū, quod est in principio stagni situm, Iordanem deinde trāsiisse, siue per pontem aliquem, siue per ipsas fluuij aquas transuadando. Interim hic obseruāda auiditas turbarum in sequendo Christū, quæ in eo declaratur, quòd fugientem aut secedētem Dominum etiam secuti sunt, idque pedestri itinere, & summa cum celeritate, relictis ciuitatibus, ac omni cura prospiciendi sibi de victu deposita, in deserta loca festinātes. Secessus enim iste Christi hominū desideria
D non fecit tepescere, sed magis acuit & accendit.

[b]ET PRÆVENERVNT EOS [c]ET EXIENS VIDIT TVRBAM MVLTAM IESVS, ET MISERTVS, &c.] Quomodo præuenire potuerūt pedestri itinere Apostolos nauigantes? maximè cum tempus aliquod intercedere debuerit antequam rumor secessus Dominici ab his qui viderant in omnibus circumiacentibus ciuitatibus sparsus esset. Certè videtur omnino illud; præuenerunt eos; de quibusdam ex turba esse intelligendum, non de omnibus aut magna multitudine, ac Dominum cum suis aliquandiu hæsisse in mari quietis gratia. Aut potius dicendum, illud; præuenerunt eos; significare turbas citius quàm
E putassent Apostoli sibi adfuisse, & occupasse eos inopinatos. Iam quod dicunt Matthæus & Marcus; & exiēs vidit turbam multam; dubium de quo exitu intelligi debeat, an de exitu è naui, sicut quidam intelligūt, eò quòd dicat Marcus turbas præuenisse Dominum: an de exitu è secretiori deserti loco, ac è secessu Domini, vt intelligatur Dominus turbis venisse obuiā: quòd sanè magis conuenit ei quod dicit Lucas; & excepit eos. Vbi obseruanda Domini benignitas, & facilitas exposita ad docendum & iuuandum. Non enim indignaba

gnabatur non relinqui sibi & suis quietem quæsitam, nec se à turbis quærentibus magis subduxit, aut importunos à se abegit, sed è secessu suo etiam obuiam illis venit, & solita illis doctrinæ & sanitatum beneficia impendit; docēs suos omnesque Euangelicos doctores promptos esse debere sine cessatione ad promouendum Euangelicum negotium, cùm adest occasio.

[a]VESPERE AVTEM FACTO, [b]ET CVM IAM MVLTA HORA FIERET, [l]ACCESSERVNT, &c.] Matthæus vesperam factam dicit, & ante miraculum, & rursum post miraculum, cùm dimissa turba, nauicula in medio mari iactaretur fluctibus, cùm inter duo illa tempora aliquot horæ necessariò intercesserint, sed priore loco vesperam factam dicit, eo quòd iam diu esset vltra meridiem, hoc est, quia, vt dicit Lucas, dies cœperat declinare & vergere ad occasum, &, vt dicit Marcus, hora multa facta erat, hoc est multum diei præterierat. Posteriore verò loco vesperam factam dicit, eo quòd iam sol occiderat, &, vt dicit Marcus, serò factum erat, quanquam etiam in Marco Græci habeant illo loco sicut in Matthæo; ὀψίας γενομένης. Latè enim patet nomen vesperæ. Porrò Matthæus, Marcus & Lucas dicunt Apostolos suggessisse Christo de turbarum dimissione. Ioannes verò videtur significare Dominum prius de cibandis turbis fuisse solicitum, cùm dicit eum conspecta hominum multitudine interrogasse Philippum: Vnde ememus panes vt manducent hi? Sed hanc apparentem historiæ & narrationis diuersitatem bene soluit Augustinus, docens intelligendum prius quidem Apostolos Domino suggessisse, ac Deinde dixisse: Non habent necesse ire. Date illis vos manducare. Postmodum Dominum è monte in quo sedebat cum suis sustulisse oculos, ac vidisse turbam multam venisse, & continuò venire ad ipsum, ac tunc humano more tentasse Philippum. Incertum tamen an secessus ille Domini in montem, de quo mentionem facit solus Ioannes, intelligi debeat, antequam Dominus populum docuisset, an post doctrinā, sed ante suggestionem Discipulorum, an etiam post hanc suggestionem. Nec in eo iudicanda est aliqua contrarietas, quòd Ioannes Andream respondisse dicit de quinque panibus & duobus piscibus, reliqui verò eam responsionē omnibus tribuant Apostolis, eo quòd etiamsi solus hoc dixerit Andreas, omnium tamen nomine hoc dixerit. Sic nulla contrarietas in eo est, quòd Marcus Apostolos dixisse refert: Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis manducare. Ioannes verò dicit Philippum respondisse: Ducentorum denariorum panes nō suffecturos vt vnusquisque modicum quid accipiat. Verisimile enim est prius Apostolos hoc dixisse quod Marcus refert, veluti sentientes panes ducentorum denariorum posse eam turbam satiare, ac deinde Philippum quod illi dixerant magis auxisse, ita vt assereret, ne tot quidem panes posse sufficere. Deinde illis verbis apud Marcum non significare voluerunt Apostoli eam pecuniæ summam posse sufficere, sed tanta saltem opus esse, quantam satis sciebant Dominum cognoscere apud se non esse. Perinde enim est ac si dixissent: Præcipis vt nos demus illis manducare, id autem vt possemus, opus esset emeremus panes non minus quàm ducentis denariis, cùm apud nos pecunię sint quàm minimum. Non enim, vt quidam in-
A telligit, his verbis significauerunt Apostoli apud se tantùm esse pecuniæ, sed potius non esse tantum quantum ea turba requireret, quod satis patet ex Luca, qui dicit: Nisi fortè nos eamus, & emamus in omnē hanc turbam escas; & subiicit: Erant autem ferè viri quinque milia; significans Apostolos illud de eundo & emēdo escas dixisse præ nimio stupore, quòd Dominus præcepisset illis turbam tātam cibare. Ita & verba illa Marci sunt accipienda, quasi ex stupore & per ironiam quandam dicta, quæ verba duplicem habent pronunciationem. Nam quidam ea volunt legenda esse per interrogationem, ac tunc pro, emamus, vertendum fuerat, ememus vt sit sensus: An vis vt
B egressi emamus, &c. Rectius tamen leguntur sine interrogatione, eo quòd Græcis sint aoristi subiunctiui modi pro imperatiuis positi, ἀγοράσωμεν & δῶμεν, emamus & demus, quamuis non malè pro secundo verbo interpres verterit, dabimus. Porrò quo intelligatur quàm bene dixerit Philippus, ducentorum denariorum panes non suffecturos vt vnusquisque modicum quid accipiat, supputatio ineunda est. Ducenti enim denarij, secundùm Budæi supputationem, efficiunt florenos aureos 25. aut, quod idem est, Rhenenses 35. Hi si diuidantur in eos nummos quos Brabanti nouenarios, Flandri senarios vocant, resultabit numerus 5600. Itaque cùm numerus manducantium viro-
C rum fuerit 5000. exceptis mulieribus & paruulis, vt testatur Matthæus (nam mos Hebræorum erat non recensere nisi viros) & verisimile sit non multo minorem fuisse numerum mulierum & paruulorum, vt non dicam eum fuisse maiorem, facilè patet singulis non tantum panis ex ducentis denariis contingere posse, quantum apud nos in commoda annona emi posset nouenario Brabantico aut senario Flandrico. Quod autem Dominus esti maximè moueretur erga turbas misericordia, non tamen prius ad miraculum venit, quàm à discipulis illis suggereretur turbæ necessitas, factū est ob id, vt ne videretur ad miraculi operationē ostentationis gratia prosilire, atque vt miraculum ipsis
D Apostolis & aliis esset commēdatius & testatius. Simili ratione Dominus non dicit Apostolis: Ego pascam eos; hoc enim arrogantiæ videretur fuisse: sed, non habent necesse ire, vos date illis manducare: vt illis se non habere testantibus, magnitudo miraculi notior fieret: & illis impotentiam obtendētibus, ipse velut necessitate coactus faceret iam quod suū erat. Illo tamen dicto; vos date illis manducare; Dominus etiam significauit, quòd sit nonnunquam boni pastoris officium; nimirum, vt non solùm pascat pane doctrinæ, sed etiam pane corporali cùm opus fuerit: deinde, quantam illi haberent potestatem si crederent, vt quibus datum esset tantam pascere multitudinem, quemadmo-
E dum credere id meritò potuissent, ex miraculis prius perpetratis in nomine Christi. Cæterùm quemadmodum Apostoli suam solicitudinem & misericordiam ostenderunt, cùm Christo suggesserunt turbæ necessitatem: ita iam iussi à Domino pascere turbam, præ se ferunt promptum ad obediendum animum, sed dolent non adesse ipsis facultatem: dum dicūt: Non habemus hîc nisi quinque panes, &c. Et per hanc item ipsorum responsionem Apostolos magis præparauit ad miraculi fidem & admirationem, vt qui iam testati erant ciborum penuriam, & turbam pascendam innumerabilem.

merabilem. Quod autem Ioannes refert Andream dixisse, Est puer hic vnus qui habet quinque panes, &c. non est contrarium ei quod alij dicunt, Apostolos respondisse se habere illos panes. Primò enim intelligi potest à puero illo Apostolos emisse hos panes. Deinde, puer ille potest intelligi fuisse vnus ex Apostolis, quomodo Christus post resurrectionẽ suam Apostolos piscãtes vocat pueros, dicens: Pueri, nunquid pulmentarium habetis? Vbi obseruãda Apostolorum frugalitas, ac neglectus rerum corporaliũ. Cùm enim essent duodecim, & iam in desertũ locum secederent, quinque tamen panes tantùm secum deferunt, eosque hordeaceos, & pro opsonio non carnes, sed pisces, & eos tantùm duos. Videri autem posset etiã ideo hordeaceorum panum apertam factam mentionem, quo reuocaretur in memoriam miraculum Helizæi, qui viginti panibus hordeacis pauit viros centum. *4.Reg.4.* Eorundem Apostolorum prompta obedientia declarata est, cùm iussi afferre quinque panes quos solos habebant, non dicunt; vnde ergo subleuabimus famem nostram; sed cõfestim obediunt, suo exemplo nos docentes, quòd etsi pauca habuerimus, oporteat ea etiam cõmunicare egentibus. Porrò quare Dominus præ cæteris Philippum tentauerit, hoc est, explorauerit fidem illius, rationem aliquam attingunt Chrysostomus & Theophylactus, sed apertius Cyrillus sic scribens: Non est alienum cõsiderare, quare ad Philippum: Libenter Philippus discebat, quærebatque sæpius, sed non erat adeo acutus vt altiora posset intelligere. Quod inde patet, quia magno tempore Saluatorem secutus, & varia Deitatis eius signa indies aspiciens, & tam rebus quàm verbis ad cognitionem attractus, quasi nihil adhuc didicerit, in vltimo ferè dispensationis tempore dicit ad Iesum: Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Vt ergo rudiorem ad sublimiora ingenio consequẽda & ad fidem vocans & roborans vocat, &c. Bene autem Dominus Philippum tentans, dicit: Vnde ememus panes, hoc est, quibus pecuniis, aut ex quo loco, cùm simus in deserto. His enim verbis Dominus omnem viam emẽdi panes illis occlusam significans, ad illud eum cogit erumpere vt diceret: Si voluerit multitudinem eam alere, opus esse vt illa ineffabili potẽtia alimenta iam producat, qua olim viderat Dominũ in nuptiis aquas conuertisse in vinum. Quod autem Ioannes tempus huius miraculi designet, dicens: Erat autem proximum paschadies festus Iudæorum; potissimum ob id factum videtur, vt ex supputatione paschatum & aliorum festorum Iudaicorum intelligeremus tempus prædicationis Christi, quod ab aliis non fuit significatum Euãgelistis, quanquam etiam mysterio non vacat, miraculum hoc (quod occasio fuit illius sermonis qui sequitur de manducando corpore Domini, & tradenda carne eius in cibum, id quod factum est circa pascha vltimum) factum fuisse etiam circa pascha præcedẽs, maximè cùm hoc miraculum specimen quoddam & typus fuerit illius spiritualis panis, qui sequenti erat paschate instituendus.

[b]ET PRÆCEPIT ILLIS VT ACCVMBERE FACERENT OMNES SECVNDVM CONTVBERNIA SVPER, &c.] Quod nos habemus; secundùm contubernia; Græcè est, συμπόσια συμπόσια, hoc est conuiuia conuiuia. Est autem Hebraismus, quo dictiones geminantur pro

A numero distributiuo, vt sit sensus: per singula conuiuia, aut per distributa conuiuia. Sic & postea cùm in Marco habemus in partes, Græcè est, πρασιαὶ πρασιαὶ, hoc est areolæ areolæ, pro eo quod est, per areolas singulas. Præcepit autem Dominus turbas discumbere, idque in sodalitia numero cẽtum aut quinquaginta, tum vt omnia ordinatè & sine tumultu fierent: tum vt ex huiusmodi distributione numerus manducãtium cito percipi posset ab Apostolis, quorum etiam ministerio ob hoc est vsus, & ipsi etiam manducantes melius aduerterent miraculi magnitudinem & veritatem. Quod autem Lucas dicit Dominum dixisse: Facite homines discumbere per conuiuia quinquagenos; non B est contrarium illi quod habet Marcus in quibusdam sodalitiis fuisse centenos, Lucas enim partem tantùm dicit, Marcus verò totum. Et quod Ioannes dicit numerum virorum fuisse quasi quinque milia, & Lucas ferè quinque milia: non est contrarium illi quod in Matthæo & Marco legimus, eos qui manducauerũt fuisse quinque milia. Primùm enim mos scripturę est in numerorum descriptione non anxiè certum ipsum ponere numerum, nec curare si paulo minus aut plus sit: vt cùm annos hominum describit, qui in aliquot mensibus aut defecerunt, aut exuperauerunt. Deinde sciendum, apud Græcos in Matthæo & Marco etiam addi eam dictionem quæ in Ioanne & Luca additur circa numerum mãducantium, nempe dictio- C nem ὡσεὶ, hoc est, fermè vel circiter. Eadem enim hæc dictio in omnibus est Euangelistis, qua significare voluerunt numerum quinque milium non fuisse cõpletum. Porrò circa panes & pisces quos ab Apostolis Dominus accepit propter miraculi certitudinem, obseruãdum est Dominum quatuor fecisse. Primò enim suspexit in cœlum, ipso gestu demonstrans vnde haberet potestatem huius miraculi. Secundò, vt habet Ioannes, gratias egit Deo patri, pro donis scilicet ipsius humano generi in cibum præstitis, & singulariter pro accepta ab illo potestate faciendi præsens miraculum, docẽs non tantùm post sumptum cibum, sed etiam antè Deo gratias esse agendas à nobis. Tertiò benedixit, D quod quidam intelligunt idem esse cum eo quod dicit Ioannes gratias egisse, vt benedicere sit hic laudare Deum, sed obstat quod Lucas dicit; benedixit illis, nempe panibus. Hæc autem benedictio, erat imprecatio diuinæ gratiæ, quæ hic non simplex erat, sed efficiens panum benedictorum multiplicationem, quemadmodum benedictio panis in vltima cœna operabatur panis trãsmutationem in corpus Domini. Quartò fregit panes ac distribuit Discipulis, vt distribuerent turbæ. In qua fractione ac distributione, intelligenda est facta mirabiliter panum multiplicatio, ad eum modum quo per multiplicationem ex costa vna Adæ facta est Eua, *Genes. 2.* & quo hydria farinæ non deficiebat, nec *4.Reg.4.* E lecythus olei minuebatur in domo Sarephthanæ, & quo parũ olei impleuit ad preces Helizæi multa vasa; quales multiplicationes non possumus intelligere, nisi per additionem materiæ, idque vel per creationem, vel per conuersionem. Vnde Augustinus dicit super Ioannem hoc loco, quòd hoc modo Christus ex quinque panibus satiauit quinque milia hominum, quomodo ex paucis granis producit multitudinem segetum. Quod fit per conuersionem alimenti. Sunt autem Augustini verba hæc: Vnde multiplicat de paucis granis segetes,

inde in manibus suis multiplicauit quinque panes. Potestas enim erat in manibus Christi, panes autē illi quinque quasi semina erant, non quidem terræ mandata, sed ab eo qui terrā fecit multiplicata. Dicitur tamē vel ex quinque panibus turbas pauisse, vel ex costa mulierem formasse, quia additio facta est ad materiam præexistentem panum vel costæ. Verisimile autem est hāc multiplicationem panum non solùm factā in manibus Christi, sed etiam in manibus Discipulorum atque turbarum. Sic enim miraculum erat certius & maius. Cæterùm cùm iam cibo expleta esset multitudo, iussit Discipulis Dominus vt colligerent fragmenta, & collegerunt duodecim cophinos: in quam fragmentorum multitudinem augeri voluit Dominus exilem cōmeatum quinque panū & duorum piscium, tum vt & hoc argumento procuraret certitudinem & admirationem miraculi, tum vt doceret non oportere parcam esse in pauperes beneficentiam, & Dei benignitatem largam esse in sibi fidentes, eamque largiter multiplicaturam bona eius qui in pauperes est beneficus, secundùm illud Pauli: Qui administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ. (2. Cor. 9) Porrò quod ad moralem spectat doctrinā, rectè intelligitur Dominus hoc miraculo significare voluisse, eis qui sibi adhærent etiam in deserto, hoc est, vbi nullum humanum auxilium adfuerit, nullum necessariorum bonorum defuturum, ac ob id prędicatoribus anxiam solici-

A tudinem parandi cōmeatum esse tollēdam. Quod verò ad allegoricum pertinet sensum, satis fuerit simpliciter intelligere significatū esse tempus iam aduenisse, quo panis spiritualis verbi Dei & corporis dominici Dei gratia multiplicatus, à Christo primo authore per manus Apostolorū & Apostolicorum virorū esurienti diuersarum turbarum & gentium multitudini esset distribuendus, idque in maxima copia, quam significant fragmētorum reliquiæ. Itaque non sine mysterio extra Iudæam, & in deserto loco factum est hoc miraculum, idque in panibus quinque, eisque hordeaceis, nimirum quia relictis Iudæis, gentes incultæ & esurientes pane spirituali magis erant pascendæ: ac doctrina B Moysi in quinque libris consistens, & adhuc parū suauis, Christo frangēte & aperiēte scripturas, erat sic multiplicanda, vt omnibus hominibus satiandis sufficeret. Secundùm quem intellectū allegoricum, docetur hic moraliter, quomodo pascēdi sint Euangelici sermonis pabulo homines à prædicatoribus, nēpe vt Euangelistæ quantumuis sint multa lectione ac meditatione in sacris instituti, tamen agnoscant quàm sit illis exilis comeatus, & eum quem habent, quantus quantus est, se Domino debere, eique illum sese debere offerre, vt illius benedictione & fractione multiplicatum apponant populo, non tanquam suum, sed tanquam Domini cibum. Ita enim fiet Euangelicum conuiuium, C & salutari pabulo non tantùm omnes saturabuntur, sed etiam supererit quod prædicatores sibi colligant ac reponant in secreto cordis sui.

AMBVLAT IESVS SVPER MARE ET PETRVS.

Matthæi 14. Marci 6. Ioannis 6.

CAPVT LVIII.

*[d]Esus ergo cùm cognouisset quia venturi essent vt raperent eum, & facerent eum regem, *[e] statim †compulit[a] Iesus[e] Discipulos suos ascendere ▷ in nauiculam, ‖ vt præcederent eum trans fretum [b]ad Bethsaidam, †[e]donec [b]ipse [e]dimitteret ▷ turbas. Et ‖ cùm dimisisset eos [b]abijt, [d]fugit iterum [&] [a]ascendit [m]in montem [d]ipse [g] solus [e]orare. [d]Vt autem serò factum est, descenderunt discipuli eius ad mare. Et cùm ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum. Et tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Iesus. Mare autem vento magno flante, exurgebat. †[e] Et cùm serò esset [b]erat nauis in medio mari, & ipse[e] solus [a]erat ibi [b]in terra. [a]Nauicula autem in medio mari iactabatur fluctibus. [b]Et videns eos laborantes in remigando ([e]erat enim ventus contrarius [b]eis) & ▷ [e]circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans super mare. [d]Cùm remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque aut triginta, vident Iesum ambulantem suprà mare, & proximum naui fieri, [b]& volebat præterire eos. †[e] At illi vt viderunt eum ambulantem supra mare, [b]putauerunt phantasma esse, [d]& timuerunt, [&] [a]turbati sunt dicentes: Quia phantasma est, [e] & [a] præ timore ▷ [e]clamarunt. [b]Omnes enim viderant eum, & conturbati sunt. ‖[e]Statimq́ue [a] Iesus [e]locutus est [b]cum [e]eis, † [m]& dixit eis: ▷ [e] Habete fiduciam [m]ego sum, nolite timere. [a]Respondens autem Petrus dixit illi: Domine, si tu es iube me ad te venire super aquas. At ipse ait: Veni. Et descendens Petrus de nauicula, ambulabat super aquam vt veniret ad Iesum. Videns verò ventum validum, timuit: & cùm cœpisset mergi, clamauit dicens: Domine saluum me fac. Et continuò Iesus extendens manum, apprehendit eum, & ait illi: Modicæ fidei, quare dubitasti? [d] Voluerunt ergo accipere eum in nauim. [b]Et ascendit ad illos in nauim. [e]Et [a]cùm ascendissent in nauiculam [e] cessauit ventus, [d]& statim nauis fuit ad terram in quam ibant.[a] Qui autem in nauicula erant, venerunt & adorauerunt eum dicentes: Verè filius Dei es. [b]Et plus magis inter se stupebant. Non enim intellexerunt de panibus, erat enim cor eorum obcæcatum. [e]Et cùm transfretassent, venerunt in terram † Genezareth, [b]& applicuerunt. Cumq́ue egressi essent de naui, continuò agnouerunt eum. [e]Et [a]cùm cognouissent eum viri loci illius, [b]percurrentes [a]miserunt in [e]vniuersam regionem illam, [a]& obtulerunt ei omnes malè habentes. [Et] [b]cœperunt in grabatis eos qui se malè habebant circunferre vbi audiebant eum esse. Et quocunque introibat in vicos, vel in villas, aut ciuitates, in platêis ponebant infirmos, [e] & ▷ deprecabantur eum vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent. Et ‖ quotquot tangebant eum, salui fiebant.*

* & † b.o. cogit ▷ b.o. nauim ‖ a. o. & præcedere † b. o. dū ▷ b. populum ‖ a. dimissa turba. † a. o. vespere autē facto. ▷ a. quarta autem vigilia † a. & o. vidētes ▷ b. exclamauerunt ‖ b. & statim † a. dicens d. ille autē dicit eis ▷ b. o. Cōfidite † a. o. Genezar ▷ a. o. rogabant ‖ a. Quicunque tetigerāt salui facti sunt.

I[d]ESVS

IESVS ERGO CVM COGNOVISSET QVIA VENTVRI ERANT VT RAPERENT EVM,&c.] Dixerat Ioannes, turbas viso signo dixisse: Hic est verè propheta, qui venturus est in mundum. Vbi notandum, eos non simpliciter dixisse Dominum esse prophetam, ad eum modum quo Samaritana illa nondum Christum agnoscens dicebat: Domine, video quia propheta es tu; sed dicere voluerunt ipsum esse insignem illum prophetam, quem in Moyse & aliis prophetis sibi promissum audierunt, hoc est, esse ipsum Messiam expectatum. Id significat primùm articulus qui in Græco præmittitur, ὁ προφήτης, ac si dicatur: Hic est ille propheta. Deinde quod sequitur ὁ qui venturus est in mũdum; hoc est, de quo à prophephetis prędictum est quòd venturus esset in mundum. Hunc enim esse horum verborum sensum, dictum est circa caput 47. Proinde rectius versum fuisset; qui venturus erat in mundum. Obseruandum & illud, quod circa idem caput dictum est, prophetam in scripturis non dici solùm à prædicendo futura. Christum enim prophetam dicunt, non ob futurorum quæ ab eo audierant prædictionem, sed propterea quòd ex miraculo intellexerant eum esse datum à Deo hominibus doctorem. Quoniam ergo putauerunt ipsum esse expectatum illum à Iudæis prophetam, vt verè erat, & ex scripturis intellexerãt illum fore regem Iudæorum, hinc iam commouebantur turbæ vt Dominum etiam vi raptum in regem suum deligerent & agnoscerẽt. Verùm Dominus quoniam iamdudum à patre rex erat constitutus, ac natus erat rex Iudæorum, ab hominibus non debebat rex fieri aut ordinari, nec adhuc tempus erat vt à populo pro rege coleretur, maximè quòd regnum Mesiæ isti somniarent regnum esse terrenum & corporale, quale fuit regnum Dauidis. Ideoque vt turbarum temerarium, insipiens & seditiosum factum impediret, & regni sui manifestationem suo tempori reseruaret, Dominus dimissis Discipulis primùm, ac deinde etiam turba, abiit in montem secedens è turba; hoc suo secessu docens popularem laudem non esse pastoribus affectandam, sed fugiendam. Non secessit autem Dominus vt inerti vacaret otio, sed vt orationi intentus esset, cui & tempus & locum conuenientem delegit pro suo more, nimirum extra turbã, in monte, & in nocte orans, ac docens prædicatorem à prædicatione & externo ministerio ad orationem debere confugere, eaque se ab externis occupationibus in Deo colligere, ac munire contra inanis laudis affectationem, & Deo commendare profectũ prædicati verbi Dei in auditoribus. Obseruandum autem quod dicunt Matthæus & Marcus Dominum coëgisse suos, vt præcederent eum trans fretum. Eo enim significatur & Dominum festinasse vt à turba dimitti posset, & Apostolos ab amabili Domino inuitè diuelli potuisse, tum quòd cuperent illi semper adesse, tum quòd sua naui illum secum vellent transuehere, præter quam sciebant ibi nullam aliam esse qua transuehi posset. Quod autem Ioannes postquam dixit Dominum fugisse, vel, vt habent Græca, secessisse in montem de Discipulis subiũgit; vt autem sero factum est, descenderunt Discipuli eius ad mare; ne sit contrarium narrationi reliquorum duorum Euangelistarum, qui dicunt, Christum, antequam dimisisset turbas, & in montem ascendisset, statim à peracto miraculo coëgisse Discipulos vt præcederet eum trans fretum, intelligendum est Ioannem illud dixisse recapitulando, vt annotauit Augustinus, sicut & quod sequitur; Et cùm ascendissent nauem, venerunt trans mare in Capharnaum, dictum est præoccupando. Nam postea narrat quæ contigerunt in mari existentibus priusquam venirent in Capharnaum, quanquam illud, ἤρχοντο, pro quo interpres vertit, venerunt, accipi posit esse præteritum imperfectum, vt vertatur per, ibant. Nec repugnat quod de aduentu in Capharnaum dicit Ioannes, ei quod dicit Marcus preceptum fuisse Discipulis vt præcederent ad Bethsaidam. Intelligendum enim Ioannem non designasse primum locum in quem venerint post transfretationem, sed eum in quem venerunt ex Bethsaida & aliis aliquot vicinis locis. Vnde Matthęus & Marcus postea describentes locum in quem venerunt cum Domino Apostoli, nomen ponunt generale, Genezareth, quod est nomẽ regionis, in qua sunt Bethsaida & Capharnaum, à qua regione mare Tyberiadis suum habet nomen, vt dicatur stagnum Genezareth, quemadmodum prius dictum est. Ideo autem Capharnaum venisse Ioannes commemorat, propter ea quę narraturus est gesta mox & dicta in Capharnaum, ciuitate in qua ferè Dominus cum suis manebat.

ET TENEBRÆ IAM FACTÆ ERANT, ET NON VENERAT AD EOS IESVS. MARE, &c.] Rursus Dominus, sicuti olim prius, suorum fidem probare per immissam tempestatem voluit, suamque illis virtutem demõstrare, & contra imminentes illis postea persecutiones animos illorum cõfirmare. Sed tunc quidem tempestatem maris passi sunt, habentes secum ipsum in nauigio, sed dormientem: nunc verò soli existentes, ac in noctis tenebris constituti, multisque laboribus diu, nimirum vsque ad quartam noctis vigiliam, hoc est, sub diluculum defatigati, vt sic paulatim eos ad maiora duceret, & ad ferendum omnia viriliter instrueret. Obseruandum autem quod dicit Marcus, Dominum cùm iam descendisset rursum è monte, & staret solus in littore, vidisse, etsi tenebræ essent, Apostolos laborantes in remigando, cùm non videretur ab eis. Eo enim docemur, quod quanquam ad tempus Dominus videatur suos destituere, eosque relinquat in multis periculis & laboribus, nequaquam tamen auertit oculos suos ab eis, sed eorum labores considerat, etiamsi seipsum illis necdum ostentet, vt ob id meritò nemo animum despondere debeat in rebus quantumlibet turbatis & commotis, hac fide animo concepta, quamuis nusquã se Dominus ostendat, tamen ipsum curam suorum gerere, ac ob id non posse illis deesse cùm tempus postulabit. Itaque & hic tandem suos accedit opem illis laturus, sed priusquam id faceret, rursum alia ratione timorem illorum auget, vt eorum fidem magis probaret, & suam virtutem declararet: Ideo enim ambulãdo super mare, ac simulando se eos velle præterire, permisit eos existimare se esse phantasmã, hoc est, spectrum & terriculamentũ aliquod, quale in nocte apparerè solet ex dæmonis illusione, credẽtes nõ posse fieri vt graue & solidum hominis corpus liquidum elementum sustineret, ac ob id vulgari timore ac vano correpti exclamauerũt instar trepidorum & timidorum. Vbi autem hæc contigerint ostendit Ioannes dicẽs; cùm remigas-

sent ergo stadia vigintiquinque aut triginta, videt Iesum, &c. quo significat eos emensos fuisse plusquam dimidium lacus, siquidem hunc Iosephus testatur fuisse stadiorum quadraginta in longitudine. Plinius verò sex mille passuum, hoc est, stadiorum 48. Stadium enim octaua est pars miliarij: Nam teste Plinio lib. 2. stadium centum vigintiquinque nostros continet passus, hoc est, sexcentos & vigintiquinque pedes, quamuis quidam stadia faciant centum vlnarum, hoc est, sexcentorum pedum tantùm. Alij stadia ducentorum pedum, quale dicitur fuisse primũ stadium quod in Olympo cursu fecit Hercules. Cùm ergo Dominus duplici iam ratione suorum fidem tentasset, nempe immissa tempestate, & vana spectri nocturni existimatione quorum illud, verum periculum afferebat: istud, vanum timorem incutiebat, volens eos simul & à periculo & à timore liberare, statim allocutus est eos, ac voce illis non ignota significat quis sit, à cuius apparitione sibi metuebant: Ego, inquit, sum, nolite timere. Communi quidem more dicit; ego sum; quomodo solemus trepidos compellare qui nos ex voce agnoscere possunt, sed tamen quodam modo proprium illi fuit dicere, ego sum, non subiungendo quis sit, vt qui fuerit is qui olim dixerat Moysi: Ego sum qui sum; adeò, vt cùm postea quærentibus se capere diceret illud; Ego sum; illi timore correpti, virtute verborum Christi ceciderint retrorsum.

Exod. 3.

RESPONDENS AVTEM PETRVS DIXIT: DOMINE SI TV ES, IVBE ME, &c.] In omnibus locis Petrus inuenitur ardentissimæ fidei & dilectionis. Eodem igitur fidei & dilectionis ardore quo semper nunc quoque & credit se posse facere per voluntatem magistri, quod non poterat per naturam, & mox cupit adesse magistro, nullas ferens dilationes. Ex verbis autem eius liquet quantus in eo fuerit feruor & fidei, & dilectionis. Non enim dicit: Ora patrem & deprecare; sed, iube; credens quòd non solùm ipse super mare posset ambulare, sed etiam aliis solo iussu hoc præstare. Deinde non dicit; iube me ire super aquas; sed, venire ad te, significans se miraculum hoc cupere in se fieri non propter ostentationem, sed propter amorem solùm, non petiturus vtique si per aquarum profunditatẽ non fuisset prohibitus humano modo Dominum adire, sed, quemadmodum postea cùm non longè nauis esset à terra, prosilit urus in aquam vt Domino coniungeretur. Quoniam autem Petrus velut dubitans num esset Dominus dixit: si tu es; Dominus vt se esse comprobaret quem videbant, & fidem Petri & aliorum in se erigeret, fidemque item Petri, quam verbis præ se ferebat, commendaret, iubet eum venire super aquas, ac sicut credidit solo iussu, accepit potestatem calcandi aquas. Quo miraculo etiam posteris Dominus prospexit, ne ideo crederent Dominũ habuisse corpus aëreum, & nõ tale quale nos, quia super molles aquas ambulauit. Qui enim, inquit, Diuus Hieronymus, corpus Domini ideo putant non esse verum, quia super molles aquas quasi molle & aëreum incesserit, respondeãt quomodo ambulauit Petrus, quem vtique verum hominem non negabunt. Si autem quæratur quomodo Petrus excusari possit à temeritate, qui dicens; iube me venire; significauit se verbo præcipiendi habiturum fidem, cùm etiam phãtasma loqui potuisset, quẽadmodum putabant fieri potuisse vt illud nomine Christi dixerit; ego sum, noli timere. Dicendum, quòd Petrus petiuit non simpliciter præcipi sibi venire super aquas, quasi illi verbo esset habiturus fidem, sed petiuit illud sibi præcipi cum efficacia, quam præcipientis efficaciam sensit partim ex securitate nata in animo eius post præceptum, partim ex eo quod dum tentauit aquam pedibus, sensit eam non cedere. Factum est autem istud miraculum ambulationis super aquas, vel per hoc quòd aqua manens quidem fluxibilis suspensa est diuina virtute à naturali sua cedendi & diuidendi se conditione: vel per hoc quòd corpus Petri graue, manens graue non grauidauit aquam, sicut ignis in fornace suspensus fuit à sua actiuitate. Porrò vt ipsemet Petrus cognosceret quàm fides illa quæ eum fecit ambulare super aquas, infirma adhuc in ipso esset, & alia rursum occasio daretur augendæ fidei, atque Domini potentiam & benignitatem in eos qui inuocant nomen eius in tribulatione agnoscendi: Dominus paululum eum relinquit nouæ tentationi, ac immissa venti tempestate sinit incidere in metum & periculũ submersionis. Vbi obseruandum quod dicit Euangelista: videns autem ventum validum, timuit. Quàm diu enim Christum solum habebat præ oculis, atque in illum fide respiciebat, sine omni periculo subseruiebat illi liquidum elementum. Cæterùm cum dimotis paulisper oculis à Iesu, cœpit circumspicere ventorum vehementiam, aquarum tumultum, suamque imbecillitatem, rursus extimuit, ac ob id cœpit subsidere ac periclitari ne mergeretur. Verùm periculum ex diffidentia natum rursum excitauit igniculum fidei, ita vt clamaret dicens: Domine, saluum me fac, nihil scilicet addubitans quin posset saluare. Hic Dominus primùm Saluatoris officio fungens, extendens manum apprehendit eum: & deinde doctoris officio fungens, ait illi: Modicæ fidei, &c. significans quòd non venti immissio, sed illius modica fides periculum operata fuisset.

[a] VOLVERVNT ERGO EVM ACCIPERE IN NAVIM. [b] ET ASCENDIT AD ILLOS IN, &c.] Scrupulus quidam est in verbis Ioannis: Nam dicens; voluerunt ergo eum accipere in nauim; & statim nauis fuit ad terram in quam ibant; significare videtur Christum non esse receptum in nauim, quod apertè contrariũ est narrationi Matthæi & Marci. Certè Chrysostomus vel ob hanc præcipuè causam existimat aliud esse miraculum Ioannis ab eo quod narrant reliqui duo. Verùm cùm id non sit probabile, dicendum Ioannem quidem non negare Christum ascendisse in nauim, sed tantùm dixisse; voluerunt eum accipere in nauim; vt significaret Apostolos cùm adhuc longè essent à terra, voluisse Dominum recipere in nauim, vt solito more cùm illis nauigaret vsque dum peruenirent ad terram, non tamen necesse fuisse vt solito more nauigando peruenirent ad terrram, eo quòd nouo quodam miraculo subitò nauis fuerit hd terram. Itaque secundùm historiam mox cùm Christus Petrum erexisset, & in nauim rursus duxisset, ipseque pariter ingressus fuisset, simul & ventus quieuit, & nauis terræ appulit, duplici scilicet miraculo facto à Christo. Post quę qui erant in naui accesserunt, & prosternentes se adorauerunt eum, dicentes: Verè filius Dei es; per hoc quod dicunt; filius Dei es, significantes

cantes se credere ipsum Messiam, quemadmodum Nathanael hac circumlocutione Messiam significauit: per hoc quod dicunt, Verè; significantes ipsum non tantùm secundùm opinionem, sed secundùm veritatem esse illum singularem Dei filium in scripturis promissum. Non enim verisimile est eos ideo dixisse, verè, vt significarent eum esse filium Dei naturalem, & secernerunt eum à filiis Dei per adoptionem, cùm necdum illis esset trinitatis mysterium reuelatum. Quod autem dicit Marcus, plus magis, hoc est, vehementer valde, vel vehementer supra modum (Nam Græcè est λίαν ἐκ περισσοῦ, hoc est ad verbum, valde ex abundanti) intra se stupebant, & non intellexerunt de panibus, quia cor eorum fuit obcæcatum; non est contrarium ei quod dixit Matthæus, eos agnouisse ipsum esse filium Dei. Marcus enim non vult significare post peractum miraculum istud, cor eorum sic fuisse obcęcatum; vt non possent dignè de eo sentire, sed quòd tanta esset tarditas & cæcitas in eis, vt pro re maximè stupenda ducerent miracula quæ iam Christus in aquis operatus fuerat, cùm longè prodigiosius esset quòd tantulo cibo pauisset tantam multitudinem, hoc est, quòd non sic agnouerant & stupebant Christi potestatem in multiplicatione panum, atque nunc in eo quòd ambulauit super vndas, & tẽpestatem sedauit. Atque ob hãc causam bene in hęc pericula & timores, suos Dominus incidere permisit post multiplicationem panum, vt qui illum non satis agnouissent ex maximo illo beneficio: tum demum melius agnoscere inciperẽt, vbi malis attriti fuissent. Sic certè & nobis vsuuenire solet, vt in multa fœlicitate non obseruemus Dei erga nos beneficentiam: attriti malis, tum demum agnoscamus. Proinde quod ad moralem pertinet doctrinam, præter ea quæ dicta sunt circa caput Concordiæ 30. hoc est, præterquam quod docemur hac historia quare & quomodo Deus per aduersitates & pericula suos tentare, sed nunquam derelinquere soleat, hîc vlterius ex priori parte historiæ discẽdum quæ sit animorum nostrorũ stupiditas, vt qui Dei erga nos bonitatem sæpe ex ipsius beneficiis non satis agnoscamus. Itaque optimus pater nostræ salutis causa immittere aduersa solet, vt vidẽtes nihil salutis situm esse in omni creatura, sed in solo Domino: in fide, dilectione, & gratiarum actione

Isaiæ 28. crescamus & proficiamus. Sicque impletur illud Isaiæ: Tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui. Præterea discimus Dominum aliquando suos in periculis relinquere, & se veluti ab illis subtrahere, vt suas vires experiantur. Sic enim modo à nauigantibus subtraxit Apostolis, qui si secum in naui Dominum habuissent, mox ad Dominum confugissent in tempestate exorta quemadmodum prius fecerant. Quod autem Dominus suos magis terruit priusquam liberaret & consolaretur, monemur cùm aduersitas summa fuerit, tum proximam adesse salutem. In secunda verò historiæ parte, quæ peculiariter est de Petro, docemur primùm fidei omnia esse possibilia, vt per quam aqua Petrum portauit priusquam hæsitaret. Docemur secundò, non satis esse credere aut confidere, sed opus esse constanti & perpetua fiducia, nec dispiciendum quantum sit periculum in quo agimus, aut quid vires nostræ possint, sed quid is possit cui fidimus. Postremùm docemur, quæ sit naturæ nostræ in diffidendo stupida facilitas. Pe-

A trus enim qui fide quod maius erat superauit, nẽpe vndas maris, à minori turbatur & superatur, nimirum à venti impulsu. Sic multoties vsuuenit, vt qui in magnis periculis sese rectè gesserunt, in minoribus superentur & perturbentur. Idem in priori historiæ parte videre licet. Apostoli enim tempestate maris afflicti non dicuntur timuisse, aut præ timore exclamasse, sed viriliter laborasse in remigando contra ventum eis contrarium, cùm eidem propter vanam spectri opinionem præ nimio timore fœmineo more exclamauerint. Ad hæc in priori historiæ parte docemur, in periculis non ociosè pendere à diuino auxilio, sed omnia facere quæ sunt in nostra potestate, & cum Apo-

B stolis contra pericula certare & laborare. Cùm verò humanum planè defuerit auxilium, docemur ex secunda parte historiæ fidenter cũ Petro Christi implorare opem. Itaque cum demergi cœpimus tempestate vel afflictionum, vel perturbationum animi, Iesum inuocemus, & continuò porriget etiam nobis manum auxiliarem, & extrahet nos. Porrò allegoricum prioris historiæ sensum pulchrè tractat D. Augustinus libro de verbis Domini sermone 14. ferè in hunc modum: Quòd Christo in montem ascendente ad orandum, Apostoli ex illius præcepto transfretantes tempestatem grauem passi sunt, significat quòd post Christi in cœlum ascensionem, Apostolorũ qui à Christo man-

C datum acceperant deferendi Euangelium per mare istius seculi, nauicula, hoc est, Ecclesia multis esset persecutionum fluctibus & quasi contrariis ventis impetenda. Labor autem Discipulorum in remigando, labores sanctæ Ecclesiæ designat, quæ inter vndas seculi aduersantes, & immundorum flatus spirituum, ad quietem patriæ cœlestis peruenire conatur. Quoniam autem Christus orat in excelso, ac videt suos contra contrarios Euangelio ventos laborare, turbari quidem potest Apostolorum nauicula, sed mergi non potest. Turbabitur autem, vsquedum ad eam rursum veniat Dominus, qui solus fluctus maris calcare potest, quod fiet circa quartam noctis vigiliam, hoc est, in fine

D seculi, nocte huius mundi penè finita. Sed priusquam clarè à suis conspici & agnosci poterit, nouis terroribus in suo aduentu multos percellet, vsquedum omni caligine huius seculi discussa, ac omni metu sublato cum tempestatis sedatione, ab his qui sunt in nauicula adorabitur tanquam verè filius Dei. Nam in nocte huius seculi, cùm ingruit aduersitatum procella, frequenter multis vsuuenit ita perturbari, vt res Christiana eis quasi phantasma quoddam esse videatur. Quod verò ad secundam historiæ partem attinet, quæ de Petro est, Diuus Hilarius intelligit typum fuisse promptitudinis Petri ad commoriendum Christo, & mox secutę negationis ex metu. Quod enim solus ex om-

E nibus precari audet iuberi sibi vt ad Dominum super aquas veniat, designabat affectum voluntatis ipsius tempore passionis, quando præ aliis primus se obtulit ad commoriendum Domino, quem & solus penè iam captum secutus est, sed mox metu correptus mergi cœpit, & submersus fuisset, nisi gemitu & lachrymis Christi opem inuocasset, & inuocatum impetrasset. Sic & Theophylactus in Matthæum.

[a]ET CVM TRANSFRETASSENT, VENERVNT IN TERRAM GENEZARETH, [b]ET, &c.] Videntur quæ hîc narrant Matthæus &

Marcus non omnia eodem die contigisse quo Dominus cum suis applicuit, sed Euangelistas paucis complexos fuisse quæ variis diebus contigerunt, significantes quomodo iam in fide profecerit multitudo, quæ non iam ipsum in domos suas trahunt, nec precantur, vt prius, manus impositionem, neque verbi iussum exigunt, sed tantùm fim- A briç contactum, idque fortè permoti exemplo eius quæ sanguinis profluuio laborauerat. Nos autem (inquit Chrysostomus) non solùm fimbriam aut vestimentum Christi habemus, sed etiam corpus eius vt comedamus. Si ergo qui fimbriam vestimenti eius tetigerunt, tantam acceperunt virtutem, multò magis qui totum ipsum sument.

DISSERIT DE MANDVCANDO PANE COELESTI.

Ioannis 6. CAPVT LIX.

ALtera die turba quæ stabat trans mare vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi vna, & quia non introisset cum Discipulis suis Iesus in nauim, sed soli Discipuli eius abiissent, aliæ verò superuenerunt naues à Tyberiade iuxta locum vbi manducauerant panem gratias agentes Deo. Cùm ergo vidisset turba quia Iesus non esset ibi neque Discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & venerunt Capharnâum quærentes Iesum: Et cùm inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti? Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa: sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem filius hominis dabit vobis. Hunc enim pater signauit Deus. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus vt operemur opera Dei? Respondit Iesus & dixit eis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, vt videamus & credamus tibi? quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cælo dedit eis manducare. Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed pater meus dat vobis panem de cælo verum. Panis enim verus est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad eum: Domine da nobis semper panem hunc. Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ, qui venit ad me non esuriet: & qui credit in me, non sitiet in æternum. Sed dixi vobis quia & vidistis me, & non creditis. Omne quod dat mihi pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me non eiiciam foràs: quia descendi de cælo non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Hæc est autẽ voluntas eius qui misit me patris, vt omne quod dedit mihi, non perdã ex eo: sed resuscitem illud in nouissimo die. Hæc est enim voluntas patris mei qui misit me, vt omnis qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis qui de cælo descendi. & dicebant: Nónne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? Quomodo ergo dicit hic, quia de cælo descendi? Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Nolite murmurare in inuicem. Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Est scriptum in prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Non quia patrem vidit quisquam, nisi is qui est à Deo, hic vidit patrem. Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam. Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cælo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Litigabant ergo Iudæi ad inuicem dicentes: Quomodo potest hic nobis suam carnem dare ad manducandum? Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnẽ & bibit meum sanguinẽ, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Qui manducat meam carnẽ & bibit meũ sanguinem, in me manet & ego in illo. Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrẽ: & qui manducat me, & ipse viuet propter me: Hic est panis qui de cælo descẽdit. Non sicut manducauerũt patres vestri manna & mortui sunt. Qui manducat hunc panẽ viuet in æternum. Hæc dicit in Synagoga docens in Capharnâum. Multi ergo audientes ex Discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Sciens autẽ Iesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc Discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis filium hominis ascendentẽ vbi erat prius? Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquã. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Sed sunt quidã ex vobis qui nõ credunt. Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credentes, & quis traditurus esset eum. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datũ à patre meo. Ex hoc multi Discipulorum eius abierunt retrò, & iam non cum illo ambulabant. Dixit ergo Iesus ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire? Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, & nos credimus & cognouimus quia tu es Christus filius Dei. Respondit ei Iesus: Nónne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus est? Dicebat autem de Iuda Simonis Iscariote. Hic enim erat traditurus eum, cùm esset vnus ex duodecim.

ALTERA DIE, TVRBA QVÆ STABAT TRANS MARE, VIDIT QVIA NAVICVLA, &c.] Solus Ioannes historiam præ- B cedentem continuat deducens eam ad sermonem illum sublimem de pane spirituali, cuius occasione coactus fuit præcedentia narrare. Quæ autem in

In huius capitis exordio narrat Ioannes de turba, ob id narrat vt significet etiam turbam suspicari cœpisse Christum pertransisse pedibus suis mare, quem sciebant naui non transisse, atq; ob id occasione transnauigandi inuēta, accessisse ad quærendum ipsum. Nec aliud in litera est obseruandum, nisi quòd, altera die, positū est pro, postero die. Est enim Græcè ἐπαύριον. Deinde quòd pro, gratias agentes Deo; Græcè est εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου, hoc est, gratias agente Domino, vt gratiarū actio non referatur ad turbam, de cuius gratiarū actione nihil prius dictum est, sed ad ipsum Christum, quem suprà dixit Ioānes egisse gratias. Certè vetera exemplaria & Augustinus legunt nō, Deo, sed Domino, & facilè à scriptore in ablatiuo, agente, addi potuit litera, s, eo quòd inconueniens putauit Deo tribuere gratiarum actionē. Addita est autē ab Euangelista illa pars; gratias agente Domino; vt significaret de qua panum manducatione loquatur. Prętereà sciēdum, in principio huius capitis mancum esse sermonem. Nam cùm illum nondum quiescere fecerit Euangelista, rursus aliunde incœpit dicens: Cùm ergo vidisset turba, &c. Est autē forma hæc abbreuiationis. Quod sequitur; Aliæ verò superuenerunt naues à Tyberiade; interlocutio est, quæ fecit vt sententia præcedente non absoluta, aliunde cogeretur sermonem incipere Euangelista.

ET CVM INVENISSENT EVM TRANS MARE, DIXERVNT EI: RABBI QVANDO HVC VENISTI?] Rusticè, stultè & pueriliter interrogabant, tum quòd vanum quid ab eo petebant, cuius diuinas virtutes viderant, à quo proinde seria tantùm petere & grauia debuissent: tum quòd potius interrogare debuissent, quomodo huc venisti; quanquam quærendo, quando huc venisti, simul etiam intelligere quærebant, quomodo illò venisset. Nam ex tempore quo aduenisset intellecturos se fortè putabāt num pedes eò venisset an non. Amorem tamen aut assentationem quandam hæc verba præ se ferunt, per hoc quòd Rabbi eum vocant. Itaque quoniam vanam quærebant quæstionem, ex cuius responsione nulla consecutura erat vtilitas, nec conueniebat ipsummet Dominum exponere modum quo eò aduenisset, non respondet Dominus quæstioni, sed facto eorum qui quærebant eum, & respondet parum blandè, imò cum reprehensione, ne videretur capi eorum blanditiis, & vt eximeret animis eorum hesternam cogitationem, qua cogitauerunt eum rapere & facere regem, docens Ecclesiæ præsides non decipi suauitate verborum & assentatiunculis, nec semper eos ad auditores vti debere blandiloquentia, sed aliquando sermone obiurgatorio & reprehensiuo opus esse, ad tangendū & excitandum eos qui desides sunt & tardi. Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia, &c. In quibus verbis est nonnulla obscuritas. Primùm enim in eis videtur esse repugnantia. Si enim quærebant Iesum quia manducauerant ex panibus, ergo etiam quia videbant signa. Deinde in principio sexti capitis dicit Ioannes de his turbis, quòd sequebātur eum quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur. Proinde commodè verba Domini sunt intelligenda, in hunc modum: quæritis me nō quòd signa videritis, & ex his persuasi sitis diuinam in me esse virtutem, & à Deo vobis missum doctorem, à cuius proinde doctrina & verbis vobis pendendum credatis. Hoc est

A enim quærere Christum propter signa, quærere illum propter diuinam eius virtutem & auctoritatem quam miracula ædita significabant. Significauit ergo Dominus turbas non requirere illum propter illum, sed propter seipsas, non propter spiritum, sed propter carnem. Sperabant enim illum semper in posterum sequentibus se prospecturum de alimento, vt iam fecerat. Sciendum tamen quòd in hac hominum turba, vt semper fieri solet, verisimile omnino sit fuisse bonos cum malis, fuisse quos desiderium Iesu, vt prophetæ & præconis diuinæ voluntatis, post ipsum traheret. Fuerunt item, qui, vt suprà dixit Euangelista, ob signa ipsum sequebantur, magis attracti tum miraculorum
B curiositate, tum carnis vtilitate, quàm studio religionis. Fuerunt denique quos solus venter impellebat ad sequendum Christum, qui semel satiati ab eo fine commeatu, idem & postea fore sperabant; atque ad hos peculiariter sermonem hunc vertit Dominus, quorum verisimile est plurimos in hac turba fuisse, quibus tanquam bonus medicus duplex remedium adhibet, dum & mentem ac cogitationem eorum detegit; significans se occulta cordis eorum cognoscere, ac proinde vanam esse illorum assentationem, & oportuna reprehensione à ventris cura eos auocare studet. Docemur autem & nos hac sententia, non quærere Christum propter temporale commodum, quemadmodum ple-
C rique faciunt. Quàm multi enim, inquit Augustinus, non quærunt Iesum, nisi vt illis benefaciat secundùm tempus.

OPERAMINI NON CIBVM QVI PERIT, SED QVI PERMANET IN VITAM ÆTERNAM.] Reprehensioni subiungit doctrinam, eamq; oportunam. Nam occasione accepta à cibo corporis quem illi quærebāt, anagogen facit ad cibum spiritualem, docens illum potius esse quærendum: quemadmodum Samaritanam occasione aquæ quam quærebat, instruxit de potu spirituali, docens pastores à corporalibus ad spiritualia auditores debere traducere, atque occasionem differendi de spiritualibus venandam à
D corporalibus rebus circa quas versantur. Quod autem dicit; operamini cibum; hunc habet sensum: operam vestram & laborem huc impendite, non vt assequamini cibum pereuntem, sed cibum semper permanentem. Dicit autem, operamini, vt ad similitudinem cibi corporalis qui operādo acquiritur, loqueretur de cibo animæ, ac significaret labore, opera, & cura nostra parari cibum animæ, sicut paratur cibus corporis. Cibum qui perit, illum vocat de quo Matthæi 15. qui in ventrem vadit, & in secessum emittitur, qui proinde non potest in æternum satiare. Cibus qui permanet in vitam æternam, cibus est incorruptibilis, perducens ad vitam æternam. Vbi aduertendum, quòd non
E quemuis cibum animæ quærendum præcipit. Est enim quidam animæ cibus, qui non permanet in vitam æternam, vt laus hominum, ac scientia humana, aut veritas non perducens ad vitam æternam. Porrò quoniam Christus præcipit operari, & non vult operari cibum qui perit, hoc est, corporalem, quidam hinc intellexerunt non esse laborandum pro cibo corporali, hoc Domini verbo abutentes ad prætextum suæ pigritiæ, cùm Paulus Ephes.4.
contrarium facto & verbo docuerit, laborans pro victu manibus suis, & dicens: Qui furabatur, iam
non furetur, magis autem operetur manibus suis, 1.Thes.4.

vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti. Et: Si quis non vult operari, nec manducet. Proinde commodè dictum Saluatoris accipiendum est, vel hoc modo: Operamini non tam cibum qui perit, quàm eum qui permanet. Aut, quod in idem redit, operamini, hoc est, toto pectore & animo curate non cibum pereuntem, sed cibum permanentem. Voluit enim Dominus his verbis non interdicere curam corporalis cibi, sed docere præponendam illi esse curam cibi spiritualis, & illum obiter curandum: hunc autem toto animo quærendum, atque vt finem omnium operationum, quomodo hi contra quos hæc dicit, quærebant cibum pereuntem. Vt autem scirent à quo cibum hunc quærere deberent, subiicit: Quem filius hominis dabit vobis; de se modestè loquens in tertia persona: & filium hominis nominans, ac significans se non venisse ad pascendum corpora, sicut illi quærebant ab eo pasci, sed ad pascendum mentes. Et quoniam mirari poterãt audientes, quomodo ipse qui filius hominis, hoc est, homo erat, posset dare cibum permanentem in vitam æternam; subiicit: Hunc enim pater signauit Deus. In qua sententia verbum, signauit, tripliciter potissimum exponitur. Augustinus enim intelligit, signauit, hoc est, signo aliquo ab aliis separauit, videlicet vn-
Psal. 44. gens eum oleo spiritus præ participibus suis. Cuicunq; enim rei signum additur, ob id additur, ne cum aliis confusa dignosci non possit. Itaque sic sententiã hanc cum superiori coniungit Augustinus: Nolite me cõtemnere quia filius hominis sim, sic enim sum filius hominis, vt Deus pater me signauerit, hoc est, proprium aliquid dederit quo ab aliis separarer, & agnoscerer hominum reliquorum esse Saluator. Verùm dictio Græca non simpliciter significat signare, aut signo aliquo notare. Est enim hic rursum ea dictio quæ suprà cap. 3. Ioannis, ἐσφράγισεν, hoc est, sigillauit, quod Cyrillus hoc loco sic intelligit, vt significetur patrem filio dedisse omnimodam secum identitatem, quomodo signaculum simile est sigillo imprimenti, ac filium veluti signaculum esse patris, quomodo di-
Heb. 1. citur à Paulo esse splendor & figura substãtię eius. Chrysostomus verò simplicius interpretatur, sigillauit, hoc est, veluti sigillo suo apposito, voce sua cœlesti & miraculis confirmauit & declarauit, authoritatem eius ostendens quis sit, & quòd possit dare cibum hunc permanentem. Quæ interpretatio & accommodatior est ad mentem Euangelistæ, & magis conuenit illi loco prædicto, vbi hoc verbum prius similiter positum fuit à Ioanne.

DIXERVNT ERGO AD EVM: QVID FACIEMVS, VT OPEREMVR OPERA DEI? RESPONDIT IESVS, &c.] Pro, faciemus, Græcè est, ποιῶμεν, quod interpres accepisse videtur, vt sit futurum secũdum. Sed quoniam huiusmodi circumflexa verba carẽt futuro secundo, Erasmus & alij accipiunt vt sit pręsentis temporis, facimus, quod tamen exponi debet per, facere poterimus. Nihil quidem de operibus Dei, hoc est, Deo gratis, operandis Dominus dixerat, sed tantum de operando cibo permanente, & tamen hi inferunt; quid faciemus vt operemur opera Dei? siue quia intellexerunt Dominum illis verbis exigere opera Dei, quasi illa sint cibus permanens in vitam æternam, siue potius quia intellexerunt ex eo quod dixit operandum cibum permanentem, hoc est, opere & labore curandum illum cibum,

A non posse cibum illum operari & curari operibus humanis, sed operibus diuinis. Nam huic intelligentiæ consonat responsio Domini, qua significatur non quod opus Dei sit cibus permanens, sed quo opere curatur & acquiritur cibus permanens qui est Christus. Obseruandum autem quòd Iudaico more de operibus quærunt, vt quæ sola ferè lex Moysi exigit, quæ ob id à Paulo dicta est lex factorum & operum. Et quanquam accipi possit hæc quæstio simplici animo proposita, ac studio discendæ veritatis facta, Cyrillus tamen intelligit eam non ex bono animo, nec ex discendi cupiditate, sed ex arrogantia potius prodiisse, ac quasi omnia scirent, & nihil sibi discendum resta-
B ret, ita rogasse, quasi dicant: Satis nobis præcepta Moysis sunt, non minus scimus, quàm oporteat illos scire, qui Dei opus facere volunt, quid igitur nouum & inauditum nos docere poteris, quod in scripturis dictum non sit? Hic sanè intellectus etsi non sit necessarius, bene conuenit responsioni Christi, qua docet de opere quodam Dei, de quo non ita docuit Moyses. Quoniam ergo Dominus suprà dixerat operandũ esse cibum, & illi de operibus Dei quæstionem intulerunt, bene Dominus imitatus eorum quæstionem respondet: Hoc est opus Dei, &c. Illi quidem de operibus Dei quæsierunt, Dominus verò singulariter de vno opere Dei respondet, per quod lex Euangelica, quæ lex
C fidei dicitur Paulo, secernitur à lege Mosaica, quæ Rom.
factorum dicitur. Perinde ergo est ac si dixisset: Non illa sunt opera quæ Deus à vobis nunc potissimũ exigit, quæ Moyses vobis præcepit de circuncisione, victimis & cæremoniis, sed hoc est singulariter Deo gratum opus, hoc peculiariter nunc à vobis exigit, vt credatis in eum quem misit ille. Credere enim opus Dei in proposito dicitur, non ob id quòd fides Dei sit donum (nam hoc non seruit proposito) sed quia illud Deus exigit, & illi gratum est. Singulariter autem opus fidei exigit, cùm alia multa etiam sint Euangelicæ legis opera. Primùm, quia, vt dictum est, opus fidei secernit legem Euangelicam à lege Mosaica, cuius hi
D erant obseruatores & admiratores, cum quibus Dominus loquebatur. Deinde, quia fides est primum opus Euangelicum, quo operamur & curamus nobis cibum permanentem in vitã æternam. Nam de huiusmodi opere erat hîc quæstio, & non de quouis opere Dei. Et postremùm, quia fides vt est fundamentum omnium operum Euangelicorum, ita omnia huiusmodi opera in se quodammodo includit. Loquitur enim Dominus procul dubio de fide quæ per dilectionem operatur. Dicit autem non; vt credatis in me, sed potius, vt credatis in eum quem misit ille, non solùm modestiæ causa, sed etiam vt rationem fidei in se indicet. Ideo enim in Christum credendum, quia il-
E lum pater misit.

DIXERVNT ERGO EI: QVOD ERGO TV FACIS SIGNVM VT VIDEAMVS, &c.] Rursum Iudaico more signum petunt, & cùm iam mirabile signum in multiplicatione panum vidissent, tamen illud extenuantes, & comparantes cum miraculo quo Moyses pauit Israelitas in deserto, non putãt illud esse sufficiẽs ad hoc vt credant ipsi sicut crediderunt Moysi. Est ergo sensus iste: Vis vt nos qui Moysi credimus, etiã tibi sicut illi credamus, ac vt magistrum à Deo datum recipiamus? Quod ergo tu facis signum autho-

ritatis

ritatis tibi à Deo traditæ declaratiuum: quid ita præclarum operaris, vt videntes tibi adesse Deum, omnibus verbis tuis fidem habeamus? Pauisti quidem semel quinque milia è quinque panibus & duobus piscibus. Verùm à Moyse circiter sexies centena patrum nostrorum milia alita sunt totis quadraginta annis, idq; non communi pane, sed qui, vt testatur scriptura, fuit cœlestis panis ac de cœlo depluτus. Tale nihil adhuc tu designasti. Meritò itaque Moyses apud nos honoratur & recipitur, nec adhuc videmus quare tibi sicut illi credendum sit, maximè cum illius præcepta mutare studeas, & nouam nobis doctrinam inferre, téque illo maiorem haberi velis. Ex his apparet quàm verè dixerit Saluator, hos ventris gratia se quæsisse. Significant enim se cupere vt otiosè cum Domino vagari possint, & ab ipso fine labore pasci, sicut olim populus in deserto quadraginta annis fuit alitus. Rursum apparet eos qui hæc quærebant, alios fuisse ab illis qui suprà viso miraculo dixerunt: Hic est verè propheta, &c. Aut certè pro vulgi instabilitate, cùm iam saturitas illa præteriisset, & à Domino iam reprehenderentur, vitio eorum detecto, à priori sententia & opinione exciderunt. Porrò, manna, vox est Chaldæa.

Exod.16. Nam Hebraicè dicitur Man, quo nomine appellatus est cibus ille, quo Hebræi aliti sunt in deserto quadraginta annis, eo quòd cùm primùm cibus ille à populo visus esset, dixerant Man hu. Quod dupliciter intelligi potest. Primò, vt Man hu sit idem quod, quid hoc, scilicet est? pro Mah hu, interiecta litera Nun euphoniæ gratia. Quem sensum in sua versione secutus est D. Hieronymus, qui explanationis gratia de suo adiecit, quod significat; quid est hoc? Altero modo, vt sit idem quod, donum hoc, vel donũ est. Nam מָן Man à verbo מִנַּח Manach deriuari potest, quod donare significat, vt intelligatur populus rei nouæ & non cognitæ generale nomen indidisse, vocans eam donum, Dei scilicet. Veruntamen cum ratio impositi nominis iuxta literam accepta sit ab ignorantia, ideoq; prior expositio proximior vero videtur. Cùm autem hi dicunt; sicut scriptum est: Panem de cœlo dedit eis manducare; alludunt ad illud

Psal.77 Psalmistæ: Pluit illis manna ad manducandum, & panem cœli dedit eis.

DIXIT ERGO EIS IESVS: AMEN AMEN DICO VOBIS, NON MOYSES DEDIT, &c.] Crassa hæc & ingrata populi responsio non defatigauit Iesu mansuetudinem, ab alliciendis eis ad cognitionem rerum spiritualium. Nec indignatus Dominus Moysen sibi præponi, obiicit quæ dicere iustè potuisset, nimirum quòd Moyse maiora miracula fecisset, quodque scriptura nusquam Moysi miraculum illud Mannæ tribuit, sicut illi se tribuere significabant: nec componit miraculum à se factum, cum manna Mosaico, sed his omnibus omissis, salutis eorum magis auidus, quàm propriæ gloriæ, occasione accepta ex verbis quærentium, aggreditur explicatius tractare de cibo illo qui permanet in vitam æternam. Itaque quoniam tanti faciebant vetus illud manna, vel ob id quòd in scripturis vocetur panis cœli, contrà Dominus illud extenuat & deprimit in comparatione panis quem pater iam mundo offerret, cumque solita asseueratione, vt de re graui ac probè animaduertenda locuturus respondit: Amen amen dico vobis, non Moyses

A dedit vobis panem de cœlo, hoc est, panem verè cœlestem, quique propria locutione è cœlo datus & descendisse dici possit. Non enim Dominus negare hic voluit quin Moyses dederit illum panem, quem Psalmographus vocat panem cœli, quamuis id negare potuisset: sed quòd ille panis non verè fuerit è cœlo: impropria autem locutione, è cœlo datus dicatur, quia scilicet ex aere pluebat, quomodo volucres aeris, aues cœli dicuntur. Hoc enim voluisse patet ex aduersatiua, sed pater meus dat vobis panem de cœlo verum. Inde enim patet prius Dominum negare voluisse, Moysen dedisse panem de cœlo verum. Idem significat articulus apud Græcos appositus τὸν ἄρτον, hoc est,

B illum panem è cœlo, insignem scilicet & verum, quique verè è cœlo dici possit. Porrò cùm dicitur, Panem de cœlo verum, adiectiuum, verum, posset referri quidem ad totum illud, panem de cœlo, vt significetur hunc panem verè ac propriè esse è cœlo, cùm manna tantùm putatiuè & impropriè esset è cœlo: sed melius refertur tantùm ad panem, vt sit sensus: panem de cœlo, panem inquam verum, vt significetur solum panem de cœlo, esse verum panem. Hunc enim sensum significat apud Græcos articulus appositus τὸν ἀλήθινον. Verum autem hic dicitur, non vt opponitur falso, nam & manna hoc modo fuit verus panis, sed vel

C vt opponitur figurato & vmbratili, quomodo accepisse videtur Augustinus, dum scribit in hunc locum sic: Sed quem panem? Forte manna? Non, sed quem significabat manna, ipsum scilicet Dominum Iesum. Vel potius vt opponatur imperfecto, & ei quod solùm per participationem est aliquale: quomodo Ioannis vltimo Christus dicitur verus filius Dei: & mox postea Dominus dicit carnem suam verè esse cibum, & sanguinem suum verè esse potum: quomodo item se postea vocat vitem veram. Panem enim verum separare vult à pane quouis corporali, qui imperfectè tantùm panis est, & conditionem panis, nempe viuificare, imperfectè habet.

D PANIS ENIM VERVS EST QVI DE COELO DESCENDIT, ET DAT VITAM MVNDO.] Græci non habent: panis verus; sed, panis enim Dei est; quomodo & vetustissima habent exemplaria Latina, & inter recentiores Dionysius. In Augustino semel est, panis verus: & mox, panis Dei est. Si legatur, panis Dei, iam hæc sententia declaratur, quod dixit solum patrem dare panem de cœlo, & verum panem, quia scilicet panis qui de cœlo descendit & dat vitam mundo, non potest alterius dici panis quàm Dei qui est in cœlo, non potest dici panis humanus aut terrenus, sed tãtùm diuinus. Si legatur: panis verus est; explicantur conditiones panis veri, quibus distinguitur à manna & quouis cibo corporali. Explicantur autem con-

E ditiones duæ. Altera, cùm dicitur, qui de cœlo descendit. Nam manna nec est è cœlo propriè, sed ex aëre: nec descendit propriè, sed datũ tantùm dicitur è cœlo, cùm descendere propriè sit eorum quę per se mouentur. Altera, cùm dicitur: & dat vitam mundo; per quæ verba etiam dupliciter separatur panis Dei & panis verus à manna, & multo magis à quouis alio corporis cibo. Et primò quidem per illud quod dicit: dat vitam; absolutè scilicet & cœlestem, sicuti è cœlo descendit. Manna enim & quiuis alius corporis cibus, non dat absolutè vitam, sed tantùm in habentibus vitam conseruat

seruat eam ad tempus: nec perditam potest restituere, aut à morte æterna præseruare, & si quo modo dici posit dare vitam, non dat vitam quæ absolutè sit vita. Panis autem cœlestis, de quo Dominus loquitur absolutè, dat vitam: tum quia non habentibus vitam, dat vitam; tum quia à morte præseruat in æternum, ac vitam largitur quæ verè vita sola est, æternam scilicet & cœlestem. Ad hanc enim secundam rationem Dominum respexisse patet ex eo, quod declaraturus postea quomodo panis iste verus det vitam, & non manna: Patres, inquit, vestri manducauerunt manna, & mortui sunt. Hic est panis de cœlo descēdens, &c. Secūdò, separatur panis verus à manna, per hoc quod addit, mundo. Nam manna non mundo, sed vni populo Israel datum est in cibum: panis autem verus, vniuerso mundo, hoc est, omnibus electis per vniuersum orbem dispersis. Non enim hîc mundus accipitur, quemadmodum ibi: Non rogo pro mundo. &: Nolite mirari si odit vos mundus; pro impiis scilicet & mundanis hominibus, sed vel pro vniuersa hominum multitudine, vel pro electis in vniuerso mundo existentibus. quemadmodum ibi: Sic Deus dilexit mundum, &c. Inter duas autem istas panis veri conditiones, prior causa est secundæ. Ideo enim panis aliquis dat vitam mundo, quia è cœlo descendit.

DIXERVNT ERGO AD EVM: DOMINE, SEMPER DA NOBIS PANEM HVNC.] *Ioan. 4.* Quomodo Samaritana, cui dictum est: Qui biberit ex hac aqua, non sitiet vnquam; secundùm corpus illud accipiens, & carere indigentia volens, dixit: Domine da mihi de hac aqua; sic & isti sensibilem adhuc panem somniantes, dicunt: Domine semper da nobis panē hunc qui reficiat, & non deficiat. Carnaliter enim eos intelligere patet, tum ex eo quòd non semel, sed semper eum sibi dari postulant: tum ex eo quod postea dicit Dominus eos non credere. Vnde rursum constat verè Dominum prius eis exprobrasse curam ventris. Petunt autem hunc panem sibi dari à Domino, cùm tamen prius Dominus dixisset: pater meus dat vobis; quia intellexerunt patrem dare per filium, maximè quia prius dixit; quem filius hominis dabit vobis, &c.

DIXIT AVTEM EIS IESVS: EGO SVM PANIS VITÆ; QVI VENIT, &c.] Quoniam auidè panē de quo Dominus loquebatur petebant, & Dominus in hac turba sciebat esse electos qui cum fructu se audirent, etsi sciret quosdam derisuros quæ diceret, cœpit iam apertè dicere, & quis sit ille panis cœlestis, & quo pacto eius possent fieri compotes. Ego, inquit, sum panis vitæ, hoc est, panis verè viuificans, & vitam veram largiens. Est enim Hebraica phrasis. Declaraturus autem se esse panem, & modum item aperire volens quo panis hic obtineri posit, subiicit: Qui venit ad me, non esuriet, &c. quasi dicat: Quicunque alius panis non est panis vitæ absolutè, nec est panis verus, quia non tollit absolutè famem, non tollit sitim in æternum, sed tantùm ad horam: ego verò tollo famem absolutè, quia in æternum. Cùm autem conuenientia sermonis videretur exigere vt diceret, qui manducat me non esuriet, dicit hîc in principio; qui venit ad me, & qui credit in me; vt abstraheret auditores à cogitatione panis corporalis, & à cogitatione manducandi & bibendi corporaliter, & erigeret eos ad

A cogitandum & panem de quo loqueretur esse spiritualem, & manducationem esse spiritualem. Cumq; prius dixisset; qui venit ad me; postea dicit, qui credit in me; vt exponat quid sit venire ad ipsum, nimirum credere in ipsum, vt satis patet ex sequentibus. Et cùm tantùm dixisset se esse panem vitæ, non autem potum, declarat tamen se non tantùm tollere famem, sed etiam sitim, vt intelligamus ea quæ sunt diuisa in alimentis corporalibus, vnita esse in alimento spirituali: nec esse hic eam alimentorum distinctionem, sed panem vitæ secum adferre plenam satietatem. Quomodo autem credens in Christum non esuriet nec sitiet in æternum, satis patet ex his quæ dicta sunt circa cap.

B Ioan. 4. in cap. Concordiæ 13. circa illud: Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Non esuriet enim nec sitiet fidelis, quia nullius ad veram vitam necessarij inopiam habebit, vel in hac, vel in futura vita. Deinde, quia cognito Christo & bonis quæ per ipsum est assecuturus, nihil preterea magnopere desiderabit, sed in Christo & bonis ipsius conquiescet appetitus ipsius. Solus enim ipse est qui posit appetitui hominis satisfacere plenè.

SED DIXI VOBIS, QVIA ET VIDISTIS ME, ET NON CREDITIS.] Creditis, habent codices emendatiores, non autem, credidistis; consentientibus Græcis, quæ habent πιστεύετε.

C Quoniam autem nusquam legitur Dominus Iudæis dixisse, vidistis me & non creditis, hinc quidam hanc sententiam sic intelligunt: Sed hæc nūc locutus sum vobis, propterea quòd quanquam videritis me, non tamen creditis adhuc in me. Verùm hæc intelligentia vt est extorta, ita non facilè apparet quomodo hæreat cum præcedentibus. Proinde rectius intelligitur Dominum significare voluisse, dixisse se prius illis quòd vidissent illum, nec tamen crederent. Et si quæratur quando id dixerit illis: Dici potest, dixisse quidem illum ipsis aliquando, etsi scriptum non sit. Aut tunc dixisse illis, cùm diceret; quæritis me non quia vidistis signa, &c. Hoc enim erat dicere, vi-

D distis me, & non creditis. Sensus ergo hic est: Petitis à me dari vobis panem vitę qui è cœlo descenderit, hunc iam vobis præsentem credendo quisque accipere potest, sed vos ideo non accipitis, quia, vt & aliâs dixi vobis, vidistis me, nec tamen creditis in me. Quod autem dicit: vidistis me; non simpliciter de visione corporali est accipiendum, sed quomodo postea cùm dicitur; vt omnis qui videt filium, & credit in eum, &c. de visione potius tali quæ non est sine visione mentis, qua ex factis ipsius & doctrina satis aduertebant aut aduertere debebant eum esse dignum fide, eum esse à Deo missum ac filium Dei.

OMNE QVOD DAT MIHI PATER

E AD ME VENIET, ET EVM QVI VENIT, &c.] Dixerat se panem, & se saturare venientes ad se, hoc est, credentes: ipsos verò nō credere; nunc exponit qui ad ipsum sint venturi, & quomodo fit vt quidam veniant, indicās per hoc, etsi illi non crederent, non defuturos tamen qui crederent, & causam quare illi non crederent significans, nimirū quòd nō essent dati filio à patre. Omne, inquit, quod dat mihi pater, ad me veniet. Absolutè & in neutro genere dicit, Omne, vt generalior esset sermo, & ostenderet plenitudinem fidelium. Patrem autem dare aliquos filio, est ab

æterno

æterno eos prædestinasse in numero electorum,& A in tempore eos vocare inter electos & filios Dei. Hi ergo proculdubio venient ad Christum,nec alij præter hos ad Christũ fide & dilectione perse-
Rom. 8. uerante venire possunt. Quos enim prædestinauit,hos & vocauit, & quos vocauit, hos & iustificauit.Sicut autem prædictis verbis significauit infallibile esse donum patris,ita sequentibus significat infallibilem esse expectationem venientium ad se.Et eum,inquit,qui venit ad me non eiiciam foras; vel,vt habent Græca, non eiicio foras, hoc est,non abiicio à me,mea cura non destituam,sed suscipiam,alam,viuificabo & saturabo. Non ergo solùm loquitur de illa eiectione,qua in nouissimo die eiicientur impij foras in tenebras exteriores. B Itaque hac Domini doctrina ex duobus pendere docetur quod quis ab ipso recipiatur,saturetur,ac viuificetur: & primùm ex dono patris,quod consistit in sola Dei gratia, & non in libero nostro arbitrio: secundò,ex fide hominis in Christum qua itur ad ipsum, quæ consistit in nostra voluntate. Quo autem venientes & credentes in Christum securi sint de sua receptione,subiicit in illius confirmationem: Quia descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Hinc ergo patet quòd non reiecturus sim eos qui dati mihi à patre venerint ad me, cùm voluntas eius sit vt tales recipiam.Illud,non vt faciam voluntatem meam,&c. quomodo sit intelli- C gendum,dictum est in cap.Concordiæ 36.circa illud Ioannis: Non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

HÆC EST AVTEM VOLVNTAS EIVS QVI MISIT ME PATRIS,VT OMNE,&c.] Plerique libri in duabus sequentibus sentẽtiis habent,enim,quidã in priori sententia habent,enim, & in secunda, autem. Augustinus verò contrà in priori habet, autem, in secunda, enim, quomodo & reperi in antiquis Bibliis manu descriptis, atq; in Dionysio.Græca vtrobique habent δὲ, autem.Et omnino necesse est in priori sententia legere, autem, quia est subsumptio sub præcedenti generali sententia, ita vt huiusmodi syllogismum hic D indicet Saluator: Veni è cœlo vt faciam voluntatem patris mei,sed voluntas eius est,vt omne quod dedit mihi non perdam, hoc est,nõ sinam perire, sed recipiam, & resuscitem in nouissimo die:ergo omne quod datũ à patre venerit ad me, recipiam, & non abiiciam foras. Est autem Hebraica locutio in illo ¿omne quod dedit mihi non perdam ex eo; pro eo quod est, ex omni eo quod dedit mihi non perdam aliquid. Peculiariter autem resurrectionis per se præstandæ facit mentionem & hic & frequenter in sequentibus, tum quòd in resurrectione demum electorum consummatio & vita ex omni parte beata expectatur: tum vt occurrat cogitationi, qua quis cogitare posset, quomodo E dicat nihil perire eorum quæ pater illi dedit,& vitam æternã credentibus promittat, cùm illi tamen nihilominus moriantur. Itaque significat eos sic habere vitam æternam, vt iam quidem viuant secundùm spiritum, & licet secundùm corpus moriantur aut potius dormiant,tamẽ resuscitandi sint in nouissimo die,quando iam secundùm spiritum simul & corpus victuri sunt in æternum fœlicissimam vitam, ita vt ob spem istam resurrectionis, corporalis eorum mors non sit verè mors dicenda, nec possit verè eorum dici interitus, sed potius somnus.Dicitur autem dies resurrectionis & iudicij, dies nouissimus, quia ille erit finis temporis, iuxta illud: Iurauit per viuentem in secula seculo- Apo. 10. rum,quia tempus nõ erit amplius. Cæterùm cùm subditur ¿Hæc est autem;vel,Hæc est enim voluntas patris mei, &c. explicatio est & repetitio præcedentis sententiæ, differens ab illa in hoc, quòd in illa explicabatur voluntas patris respectu datorum à patre: in hac verò respectu venientium ad Christum,hoc est,credentium in illum. Dixerat enim superius duo: Omne quod dat mihi pater,ad me veniet,& eum qui venit ad me,&c. Obseruandum autem in hac sententia,pro,qui videt, Græcè esse ὁ θεωρῶν, quod non simpliciter videre,sed considerare, contemplari & peruidere potius significat.Significatur enim ipsum videre filium esse causam fidei: sed non simpliciter videre filium, sufficiens est causa fidei, verùm probè illum & quæ illius sunt considerare & contemplari, hoc demum ad fidem adducit.Annotandum & illud,quòd pro futuro indicatiui,quod hic vertit interpres ¿& ego resuscitabo eũ;rectius verti posset futurum optatiui,quemadmodum in precedenti sententia;& ego resuscitem eum; vt ἀναστήσω, quod est hic Græcis, non sit futurum indicatiui,sed aoristus subiunctiui,quemadmodum in præcedenti sententia.

MVRMVRABANT ERGO IVDÆI DE ILLO QVIA DIXISSET:EGO SVM PANIS VIVVS,&c.] Græca non habent,viuus,hoc loco, sed tantùm: Ego sum panis. Et mox postea: Nónne hic est filius Ioseph;habent vnã dictionem amplius quàm nos: Nónne hic est Iesus filius Ioseph.Nomẽ enim Iesu velut plebei hoc loco additum est per contemptum,quemadmodum & apud nos vulgus hominem nulla præditum dignitate, proprio compellat nomine. Itaque in antiquo quodam exemplari manu descripto reperi abesse nomen,viuus,& adesse nomen Iesus, quemadmodum & Erasmus testatur se in plerisque antiquis inuenisse. Sic & inuenitur in Dionysio, authore licet recentiore. Iudæi ergo (nam hic etiam Galilæi vocantur Iudæi) vt erant carnales, & spiritualium rerum minimè capaces, cùm intelligerent ademptam esse spem pastus corporalis, cuius spe hactenus ferebant sermonem, vertuntur ad calumniam & murmur: cumque prius eum recepissent pro expectato Messia, & regem eum facere voluissent, iam velut humilem contemnunt, nec aliud possunt credere eum esse quàm purum hominem communi more genitum, cùm ob ædita ab eo miracula meritò credere debuissent eum plus quàm hominem fuisse, aut saltem eum talem fuisse qui mentiri non posset, nec vellet, cuius proinde verba, etiam non intellecta, humiliter essent suscipienda, & intelligentia eorum requirenda. Adhuc tamen ob recens signum eum venerantes, non manifestè ei contradicebant, sed murmurando inter se suam ostendunt turbationem. Porrò cùm dicitur: Murmurabant de illo quia dixisset; illud, de illo quia dixisset, dupliciter potest accipi. Vel de illo, scilicet Domino, vt sit, murmurabant inter se propter Dominum, eo quòd dixisset. Vel de illo, hoc est, propter illud quod dixisset,&c. Ex eo autem quòd Euangelista dicit hos inter se murmurasse,intelligi potest, quãuis non sit necesse, fuisse inter istos qui à partibus Domini steterint, sicut & eo quod sequitur ¿litigabant ergo Iudæi adinuicem; significatur alios

aliis fuiſſe aduerſarios, nimirum aliis pro Domino, aliis contra Dominum loquentibus. Hoc primùm fiebat ſubmiſsius, inde Euangeliſta illud vocauit murmur: poſtea incaluit contentio, quam vocauit litem & certamen.

RESPONDIT ERGO IESVS, ET DIXIT EIS: NOLITE MVRMVRARE IN INVICEM. &c.] Compeſcit Dominus murmur Iudæorum, ſubiungens neminem credere poſſe in ſe, niſi cui hoc à patre datum fuerit, vt ſic qui pro ipſo erant ſcirent ſe non debere contendere cum infidelibus, & infideles ſcirent cauſam quare non poſſent capere verba eius, ſed contra eum murmurent. Nemo, inquit, poteſt venire ad me, hoc eſt, credere in me, niſi pater meus ſui ſpiritus afflatu traxerit eum ad me. Porrò ex verbo, traxerit, Manichæi & omnes qui liberum hominis arbitrium impugnant, deſumunt argumentũ ſui erroris, probare ex eo volentes, nihil in nobis eſſe ſitum, ſed omnia in eo tantùm qui trahit nos. Verùm quid hoc loco ſit trahere, Dominus ipſe mox exponit, cùm ſubiicit: Omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Audire ergo à patre, & ita audire vt homo perdiſcat, id eſt eum trahi à patre. Quòd ſi homo venit ad Chriſtum, & tum venit cùm à patre audierit & didicerit Chriſtum, vtique ſuo libero arbitrio, ſuaq; ſponte venit, non minus quàm cùm aliud quippiam amplectitur de quo audiuit & didicit, hoc eſt, certò cognouit ſibi vtile fore. Nõ trahit igitur pater ad filium homines, velut homo ſaxum aut lignum poſt ſe trahit, ſed ita vt (ſi modò ſacra prophanis componere licet) Herculem Gallicum fabulæ memorant homines attraxiſſe cathenis ab ore eius pendentibus, & auriculis hominum infixis, ſed iis laxis; quo ſignificabatur illos ſolitos fuiſſe attrahi oratione Herculis perſuaſos, ac ita perſuaſos, vt iam vltro accurrerent. Vt igitur nemo perſuadet certius quàm Deus, ita nemo verius debet dici homines attrahere, & attrahere ſimul liberiores & lubentiores. Quo enim certius & plenius hominibus vtilitas ingens in re aliqua oſtenditur, eo redduntur animo in eam rem proniores & ardentiores. Quare cùm pater ſuo ſpiritu monſtrat mentibus hominum Chriſtum eſſe hominum Saluatorem, & in eo æternam hominum fœlicitatem ſitam eſſe, vt non poſsint non cupidiſsimè illum amplecti, trahit quidem eos, & potenter ſanè, ſed ſimul tam liberè, vt in nullam rem ſua ſponte ferantur cupidius. Pulchrè quoque Auguſtinus oſtendit hoc loco quomodo pater trahit homines ad filium. Si, inquit, Poetæ dicere licuit, Trahit ſua quemque voluptas, non neceſsitas, ſed voluptas: non obligatio, ſed delectatio: quanto fortius nos dicere debemus trahi homines ad Chriſtum, qui delectantur veritate, delectantur beatitudine, delectantur iuſtitia, delectantur ſempiterna vita, quod totum Chriſtus eſt? Et poſt quędam: Ramum, inquit, oſtendis oui, & trahis illam. Nuces puero demonſtrantur, & trahitur. Si ergo iſta quæ inter delitias corporales & voluptates terrenas amantibus reuelantur, trahunt, quoniam verum eſt, trahit ſua quemque voluptas, non trahit reuelatus Chriſtus à patre? Hæc ille. Sciendum tamen, quòd hæ ſimilitudines non plenè declarant quomodo pater trahat ad filiũ. Non enim trahit tantùm oſtendendo & docendo quod omnes deſiderant, aut ſuadendo & perſuadendo ſicut homo, ſed etiam efficaciter excitando mentem hominum ad credendum in Chriſtum, & amandum eum. Eo enim diſtinguitur ab homine qui ſermone & prædicatione trahit ad Chriſtum. Vnde Saluator poſtea repetens hanc ſententiam, pro eo quod hic dixit, niſi pater meus traxerit; dicit, niſi fuerit ei datum à patre meo. Propterea, inquit, dixi vobis, quia nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à patre meo. Ergo quem pater trahit ad Chriſtum, illi dat vt veniat ad Chriſtũ, hoc eſt, vt credat in eum. Excitat ergo eius mentem, infundens illi fidẽ. Vnde Auguſt. lib. 1. contra duas epiſtolas Pelagianorum cap. 19. Trahitur miris modis, vt velit, ab illo qui nouit intus in ipſis hominum cordibus operari, non vt homines, quod fieri non poteſt, nolentes credant, ſed vt volentes ex nolentibus fiant. Hæc ille. Hoc modo trahi à Deo orat ſponſa in Canticis, dicẽs: Trahe me, poſt te curremus. Hoc & Chriſtus ſe tracturum dicit poſtea: Cùm, inquit, exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipſum. Hic autem patri tribuitur attractio tanquam omnium bonorum primo fonti & auctori, iuxta illud: Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt deſcendens à patre luminum. Rurſum autem hic obſeruanda duo illa verba, venit & traxerit. Illud enim, apertè oſtendit libertatem arbitrij in credendo: hoc verò, ſignificat diuinam gratiam præcedentẽ omnem noſtram voluntatem, & multo magis omne meritum. Non enim ait, inquit Auguſtinus loco quo ſuprà, niſi pater meus duxerit eũ, ne illic aliquo modo intelligamus præcedere voluntatem. Quis enim trahitur ſi iam volebat? Et tamen nemo venit niſi velit. Proinde conuenienter, vt ex dictis patet, Dominus hic vſus eſt verbo trahendi. Illo enim ſignificatur & gratuita Dei benignitas, omnem noſtram voluntatem & meritum præueniens: & gratiæ diuinæ efficacia, quæ ex nolentibus facit volentes: & noſtræ naturæ infirmitas ac grauitas ad inferiora ſemper deprimens. Corpus enim quod corrumpitur, aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit ſenſum multa cogitantem. Proinde ſicut corpus graue vt aſcendat, ſurſum trahi debet: ita & nos vt ad Chriſtum & cœleſtia eleuemur, trahi debemus cœleſti gratia. Obſeruandum item quòd non dicitur ſolùm, Nemo venit ad me; ſed, quod magis commendat gratiæ diuinæ neceſsitatem. Nemo poteſt venire ad me; quod tamen intelligi debet de potentia propinqua, quæ ſcilicet eſt elicitiua actus, & cui nihil deeſt niſi executio actus. Nam alioqui ſimpliciter quiſque poteſt credere in Chriſtum, cùm, vt in multis locis docet Auguſtinus, credere ſit gratiæ: poſſe autem credere naturæ. Aut illud, nemo poteſt venire ad me; potius ſic eſt accipiendum, in ſenſu, vt loquuntur dialectici, compoſito: Fieri non poteſt vt quis veniat ad me, hoc eſt, credat in me, vt non ſignificetur potentia credendi eſſe à tractu patris, ſed ipſum credere neceſſariò ab illo pendere. Verùm circa hæc verba dubitare aliquis poteſt; Si nemo poteſt venire ad Chriſtum, niſi pater hoc illi dederit, & illum traxerit, ergo quibus pater non dederit, & quos non traxerit, nullius criminis erunt rei. Ad quam quæſtionem à Chryſoſtomo etiam hoc loco motam, poſt Chryſoſtomum ſic reſpondet Theophylactus: Hoc autem (nempe nemo poteſt venire, &c.) dicit, non vt libertatem tollat arbitrij, abſit, ſed vt oſtendat quòd multa habet opus cooperatione à Deo is qui crediturus eſt. Et aliter: Illos trahit pater qui habent

habent voluntatis aptitudinem. Eos autem qui seipsos non faciunt idoneos, non trahit ad fidem. Nam sicut magnes non omnia, sed solùm ferrum attrahit, ita & Deus ad omnes quidē appropriat: eos autem qui magis idonei,& familiaritatem erga ipsum præ se ferunt, trahit. Hæc ille. quibus significare videtur, eos quos pater trahit ad filium promereri hoc præcedente aliqua eorum bona voluntate, qua se ad tractionem patris idoneos fecissent. Quod apertius dicit Euthymius Græcus, Chrysostomi etiam sicut Theophylactus imitator. Sic enim habet super illo ¿Omne quod dat mihi pater; Verùm si venit is ad filium, qui datur à patre, culpa ergo carebit qui non venit, vtpote non datus à patre.Sed illos pater dat,in quibus præcedit bona volūtas,&c.Sic & Erasmus in Paraphra. Non impertit ille tantum munus, nisi volentibus & auidis. Quisquis autem promeruerit sua promptа voluntate, pioq; studio vt attrahatur à patre, per me vitam æternam consequetur. Quæ dicta, à Chrysostomi locutione in variis locis ferè desumpta, nisi cautè legantur & intelligantur, præbere possunt occasionem erroris Pelagij, qui asseruit initium fidei & iustificationis esse ex nobis, consummationem verò ex Deo; ac Chrysostomi variis sententiis, malè tamen intellectis, suam conabatur stabilire sententiam. Chrysostomus sanè optimè sentiens de Dei gratia, nempe quod illa in nobis sit omnis boni fons, & quod omnem nostram bonam voluntatem præueniat,tamen multa scripsit contra Manichæum in commendationem liberi arbitrij, pleraque illi tribuens sine commemoratione gratiæ diuinæ, quæ non sic scripsisset, si præuidere potuisset exorituram Pelagij hæresim, quæ tum adhuc non erat exorta, vel illi cognita. Proinde quoniam in illis dictis gratia Dei commemorata non erat,putabant Pelagius suiq; complices illum sensisse hominem per liberum arbitrium sine gratia posse talia facere, vtpote,incipere credere,bene viuere, orare, inuocare, cùm etiā hæc incipere nō possimus sine gratia præuenientе; nec Chrysostomus id negare voluerit, sed tantùm dicere quòd hæc nobis incipientibus (non quidem sine gratia Dei)accedit rursum gratia Dei nos perficiens.Itaque Augustinus exorta iam hæresi Pelagiana, exactius & expressius locutus est de gratia Dei, quòd hic trahatur & non ille, non tribuens diuersæ dispositioni hominum, sed diuinæ prædestinationi & vocationi præuenienti omnem bonum mentis nostræ motum,quemadmodum probat ex doctrina Pauli ad Roma. de Esau & Iacob,& ex ipsa Pauli conuersione.Quare Augustinus ad prædictam quæstionem responderet profundius hoc modo:Quamuis solius gratiæ diuinæ sit quòd quis trahatur, tamen qui non trahuntur, non excusantur quòd non venerint ad Christum,eò quòd obicem & impedimentum posuerint diuinæ tractioni, dum acceptis ab eo donis non bene vtuntur, aut media ad credendum illis data non sunt amplexi. Quòd si vlterius quæratur, cùm nullus mereatur à Deo trahi, imò omnes in seipsis habeant demeritum, quo merentur non trahi,cur vnum magis trahit quàm alium,obseruanda pro responsione sentētia Augustini scribentis hoc loco super Ioannē:Magna, inquit,gratiæ commendatio.Nemo venit nisi tractus.Quem trahat,& quem non trahat, quare illum trahat, & illum non trahat,noli velle iudicare si non vis errare. Semel accipe & intellige. Si non traheris, ora vt traharis. Quibus verbis D. Augustinus duplex consilium admodum salutare suggerit. Alterum, vt ne curiosè inquiramus quare vnum Deus trahat & non alium. Hoc enim spectat ad inscrutabilia illa Dei iudicia,ob quæ Paulus stupefactus exclamauit: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientię Dei,&c.Nec est quod de his iudiciis quis conqueratur. Sicut enim quicunque trahitur, ex misericordia Dei trahitur:ita qui non trahitur, iusto Dei iudicio nō trahitur. Omnes inquit Augu. lib.de prædest.Sanctorum cap.8.quos docet,misericordia docet:quos autem nō docet,iudicio non docet. Alterum consilium est,vt ne considerantes omnia pendere ex diuina gratia, diffidamus aut torpeamus, sed ea faciamus, & aliis consulamus quæ scriptura nos docet ad impetrandam Dei gratiam esse media conuenientia,quæq; in nostra sunt sita potestate,quamuis non sine Dei gratia.

Rom 11.

EST SCRIPTVM IN PROPHETIS: ERVNT OMNES DOCIBILES DEI. OMNIS QVI AVDIVIT,&c. Autoritate scripturæ declarat tractum paternum esse necessarium,ac simul declarat quis sit tractus patris, illius scilicet interna doctrina & persuasio. Est autem testimonium hoc potissimum desumptum ex Isaiæ cap.54. cùm dicitur:Vniuersos filios tuos doctos à Domino,supple,dabo vel ponam,quod præcedit. Nam & ibi Septuaginta verterunt quod hic est, διδάκτους τοῦ θεοῦ, hoc est, vt ibi vertit Hieronymus, discipulos Dei,vel doctos à Deo. Nam, dociles Dei non satis explicat sensum, multo minus docibiles Dei,cùm docilis, vox sit non satis Latina. Allusit ad hunc locum etiam Paulus in epistola ad Thessalonicenses, composita vsus dictione, αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε, hoc est, ipsi vos à Deo docti estis,vel ipsi vos à Deo didicistis. Proinde cùm dicitur ¿est scriptum in prophetis; pluralis numerus Hebraica phrasi pro singulari positus est, prophetis pro propheta. Aut prophetis, ideo dictum est, quia istud non solùm in Isaia, sed etiam in aliis prophetis,saltem secundùm sensum inuenitur, & maximè Ierem.31.cùm dicitur:Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam,& ero eis in Deum,& ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum,&c. Porro quoniam dicitur ¿& erunt omnes docibiles Dei;cùm certum sit non omnes doceri à Deo, Caietanus intelligit signum, omnes, hic distribuere pro singulorum generibus, non pro singulis generum,vt significetur cuiusuis gentis, conditionis & sexus quosdam docendos à Deo.Chrysostomus autem & Theophylactus intelligunt, omnes qui volunt erunt docibiles.Cyrillus verò,omnes qui digni erunt,significat se intelligere. Augustinus lib.de prædest. Sanctorum cap. 8. intelligit sic dictum esse omnes docendos à Deo, quia scilicet nemo docetur Christum nisi à Deo: quomodo de eo qui in ciuitate solus docet pueros,dicere solemus¿omnes iste hic literas docet;nō quia omnes discunt,sed quia quisquis discit,ab illo discit.Sed verior est explicatio,quā sequitur August. super Ioannem, vt sic intelligatur: Omnes regni Dei homines,vel omnes Ecclesiæ filij.Nam sic intelligendum esse locus ipse docet,vnde hoc potissimum est desumptum.Non enim dicitur in Isaia, vniuersos docēdos à Domino,sed vniuersos filios

1.Thes.4.

QQ

tuos ponam doctos à Domino. Loquitur autem Ecclesiæ fidelium. Ex hac ergo scriptura Dominus ad suum propositum infert: Omnis ergo (nam con iunctionem illatiuam, ergo, habent Græca) qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me. Dicit, qui audiuit & didicit. Nam sunt qui audiunt patrem non solum foris, sed etiam intus docentem de filio, qui tamen à patre non discunt, vt quibus non persuadetur Iesum esse Dei filium Saluatorem mũdi. Ne autem quoniam dixit aliquos audire & discere à patre, putaretur pater esse visibilis illis, quéadmodum magister videtur ab his quos docet, subiicit; nõ supple, hæc dico, quòd patrẽ viderit quisquam, sed is tantùm qui est à Deo, vidit patrem, hoc est, ego solus qui à patre natus sum, aut ab eo sum missus in hunc mundum, vidi eum, ea scilicet visione qua dictum est suprà debere intelligi illud: Deum

1. Ioan. 4. nemo vidit vnquã. Significare ergo voluit Dominus eos qui à patre audiũt & discunt, arcana quadam ratione ab eo doceri, nempe per afflatum spiritus sui, quamuis non sine medio sensibilis vocis eius qui est à Deo, aut eorum quos ille instruxit.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVI CREDIT IN ME, HABET VITAM ÆTERNAM. EGO SVM, &c.] Postquam dixit vnde habeat homo quod ad se veniat, & credat, ostendit rursum quis sit fructus fidei in se, ac se esse panem vitæ, iterum atq; iterũ variis modis inculcat, vt tandem persuadere possit. Dixerat superius voluntatem patris esse, vt omnis qui credit in filiũ, habeat vitam æternam, id ergo ita se habere, solita asseueratione iam confirmat, dicens: Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam. Vbi quare non dixerit, habebit vitã, sed habet, & quomodo id verum sit dictum est in cap. Concordiæ 21. circa illud Ioannis: Qui credit in filium, habet vitam æternam; & in cap. Concordiæ 36. circa illud Ioannis: Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam. Nihil ergo hic præterea est dicẽdum, nisi quod Erasmus hic vertit, Amen amen dico vobis, qui confidit mihi; non rectè sanè, cùm Græca hic habeant eodem modo quo prius, vbi frequenter vertit: credit in me; nec idem sit credere in Christum, & confidere illi, quanquam verum sit fidem in Christũ non saluare, nisi eam quæ includit aut potius adiunctã habet etiam fiduciam in Christum, & dilectionem eius. Oportuit tamẽ hæc inter se bene separare propter huius temporis hæreses. Quoniam autem Iudæi de suo manna superbiebant, & sentiebant magnificè, rursum Dominus ad distinctionẽ illius & omnis cibi, vocat se panẽ vitæ, ac explicatiorem iam inter manna & se ponit differentiam, quòd attinet ad præbere vitam. Sed oritur hic difficultas, de qua morte intelligi debeat quod dicitur; patres vestri manducauerunt manna & mortui sunt. Nam si intelligatur de morte corporali, non constabit differentia inter manducantes manna, & panem vitæ manducantes, cùm etiam hi moriantur sicut illi: Si verò de morte spirituali, falsum est omnes eos fuisse mortuos qui manna mãducauerunt. Comederunt enim illud etiam iusti, Moyses, Aaron, Iosue, &c. Proinde D. August. intelligens dictum illud esse de morte spirituali, animæ scilicet morte, notat dictum esse: Patres vestri, hoc est, inquit, quorum vos estis similes, murmuratorum scilicet

Matt. 23. patrum murmuratores filij, sicut alibi dicit Dominus: Implete mensuram patrum vestrorum. Intel-

A ligit ergo Augustinus significari malos, qui tum erant in populo, eò quòd malè comederunt manna, nec fide intellexerunt id quod per manna significabatur & figurabatur, mortuos fuisse per suam incredulitatem. Bonos verò manna manducando, viuificatos, eò quòd sub visibili illo cibo etiam spiritualiter manducauerunt verum panem vitæ per manna significatum, quem & nos edendo viuificamur. Atque hoc intelligit significatũ etiam ab Apostolo Paulo cùm dicitur: Patres nostri eandem escam spiritalem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt. Vbi vult à Paulo dictũ esse: Patres nostri, non patres illorum, hoc est, quibus nos fideles sumus similes, non qui-1. Co[r. 10.]

B bus sunt similes increduli & murmuratores Iudæi: & quod dicitur, eãdem escam & eundem potum, intelligit significare, quòd eandem escã spiritalem, quam nos, nempe Christum, manducauerunt spiritualiter sub visibili mãna, & sub visibili illo potu aquæ quæ fluebat illis è petra, biberunt fide eundem potum quem nos bibimus in altari sub specie vini, scilicet sanguinem Christi. Sed vt explicatio ista loci Paulini nõ conuenit contextui Pauli, (nam sequitur; sed nõ in pluribus eorum beneplacitum erat Deo, nam prostrati sunt in deserto; vnde constat eum suprà etiam de malis patribus fuisse locutum, & voluisse omnes eandẽ escam inter se manducasse, non autem eandem nobiscum) ita & ex-

C plicatio August. in hunc locũ coactior videtur, nec conuenit literæ. Secundùm illam enim explicationem nõ poneretur absoluta differentia inter manna & panem vitæ, sed tantùm respectu malorum, vt alia multa prætercam. Itaque Caietanus aliam quærens explicandæ difficultatis rationem, dicit differentiam inter manna & panem vitæ non esse penes omnino idem, sed penes idem proportionaliter, nempe penes mãducantes respectiuè, hoc est, differentiam inter illa consistere respectu mortis non eiusdem, sed diuersæ, ob quam pellendam diuersi illi panes sumuntur, vt intelligatur Dominus hanc significare differentiam, quòd manna quod sumebatur propter vitam corporis, nõ præseruauit

D à morte corporis: Panis autẽ vitæ qui sumitur pro vita spiritus, præseruat à morte spiritus. Sed & hæc explicatio conueniens non est, eo quòd Dominus omnino videatur significare voluisse panem vitæ id præstare, quod non præstare potuit manna, quodq; panẽ vitæ etiam significare voluerit à morte corporis liberare. Ideo enim toties adiicit: & ego resuscitabo eum; significans per hoc, vt prius est dictum, mortem fidelium nõ tam esse mortem quàm somnum. Quare alia dissoluendæ difficultatis quærenda est via. Ea autẽ facilis erit, si non tam verba Domini spectauerimus, quàm scopũ & intentionẽ eius, & secundùm illam verba eius interpretati fuerimus. Est ergo intẽtio Domini procul-

E dubio, hoc negare de manna quod pani vitæ conuenire affirmat, hoc est, negare manna potuisse à morte præseruare, & vitam æternam manducantibus præstare, quod sibi competere asserit. Itaque hanc Domini intentionem significabunt eius verba, si illud affirmatiuum: mortui sunt; exponatur negatiuè per, non vixerunt per illud manna, non consecuti sunt per illud vitam æternam. Iam enim pulchrè constat differentia quam Dominus voluit significare, hæc scilicet: Per manna, manducantes non sunt consecuti ne morerentur, sed haberent vitam æternam: Manducantes autem me, consequuntur

quuntur per me, ne moriantur, sed habeant vitam æternam. Interdum enim quædam in scripturis sic sunt necessariò exponenda, vt affirmatiuum per negatiuum exponamus, aut contrà negatiuum per affirmatiuum. Nam quod ait Paulus: Omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium, si cùm sententia hæc applicatur proposito Pauli, perstet quis in verbo, vnus, videbitur iuxta prolatam similitudinem, vnum tantùm fore saluandum, & in vno illo cogemur philosophari. Sin pro vno dicas, non omnes, sublata erit omnis difficultas. Sic quod dicit Dominus. Nondum venit hora mea; quidam affirmatiuè sic explicant: Venient aliquando tempora declarandi mei, vel non deerunt aliquando tempora declarandi mei. Quo modo si interpretemur, non erit necesse torqueri, quo pacto Dominus cùm nondum venisset hora eius, tamen se manifestauerit. Ad hunc modum D. Cyrillum locum hunc intellexisse, satis patet ex commentariis, cùm sic dicit circa hæc verba: Mortui ergo sunt qui manna manducauerunt, quia nullam inde vitæ perpetuæ virtutem acceperunt. Non enim viuificabat, sed famem solummodo corporalem remouebat. Hæc ille. Sed & Dominus satis hunc sensum significat. Cùm enim in secunda differentiæ parte dicit: Hic vel iste (Nam, hic, non est aduerbium) panis de quo ego loquor, est panis de cœlo descendens, ad hoc vt si quis ex ipso mãducauerit, non moriatur, (vel, vt significantius habent Græca, vt aliquis ex mundo mãducet & non moriatur) significat se prius voluisse, manna non datum ideo, vt manducantes ex ipso non morerentur. In hac ergo differentia, sicut & in toto textu, sermo est de morte absolutè, de morte scilicet corporis & animæ, qua vtraq; moriuntur qui Christum non manducant, neutra autem moriuntur qui manducant. Quoniam autem Dominus de pane vitæ in superiori sententia obscurius locutus est, quia locutus est in tertia persona, ideo eandem explicatius iam effert, dicens: Ego sum panis viuus, &c. Cùm prius dixerit bis; ego sum panis vitæ, hoc est, vitam largiens: nunc dicit; ego sum panis viuus, vel vt habent Græca, ὁ ἄρτος ζῶν, hoc est, panis viuens, vnde videtur hic, viuens, positum pro viuificans, ζῶν scilicet pro ζωοποιῶ. Aut potius per hoc quod dicit se panem viuum vel viuentẽ, significat ex consequenti se etiam esse viuificantem panem, ac ideo se posse viuificare, quia vitam in seipso habet: & contrà manna ideo non posse viuificare, quia ipsum in se non habet vitam. Quod si quæratur, quomodo dicitur victurus in æternum, quisquis ex hoc pane manducauerit, cùm primum pleriq; panem hunc in sacramento Eucharistiæ manducent, qui nunquam tamen vitæ spiritualis fiunt participes, ac deinde plerique semel quidem facti participes vitæ qui in Christo est, postea ab ea excidant, ac moriantur in æternum? Dicendum ad primum, Dominũ non loqui hic de manducatione sacramentali, maximè in hoc loco, sed de manducatione spirituali quæ est per fidem non mortuam, sed viuam. Cùm enim hactenus dixerit ex se pane vitæ accipere vitam eos qui credũt in ipsum, nunc dicit manducantes accipere vitã, apertè satis significans, idem esse manducare ex hoc pane & credere in se. Mirandum autem non est, quòd Dominus eo tropo est vsus, vt manducare se acceperit pro credere in se. Nam sicuti manna de quo gloriabantur Iudæi, occasio fuit vt se panem de cœlo & panem vitæ vocaret: ita consequentia sermonis exigit, vt credere in se vocaret manducare se, eo quòd fide hic panis sumitur, quo modo qui eum non sumunt, nihil eis prodest: quemadmodum panis corporalis non prodest ad vitam, nisi sumentibus eum ore. Et sicuti aptissimo tropo se panem vocauit, eò quod conditiones panis ei perfectissimè conueniunt, quæ sunt viuificare, alere, & tollere famem ac satiare: ita aptissimè credere in se vocauit manducare se. Per fidem enim panis hic non simpliciter sumitur, sed velut dentibus quibusdam masticatus, dum probè quis sit & qualis expenditur & veluti frangitur, traiicitur cum quadam gustus spiritualis delectatione in viscera animæ nostræ, ac incorporatur nobis, ita vt nobis per fidem arcano modo vnitus Christus habitet, secundùm D. Paulum, in cordibus nostris, eaq; sua præsentia viuificet, alat, omnemq; ab eis esuriem pellat, dum & inopiam necessariorum ad vitam, & desiderium omnium aliorum bonorum aufert. Nec est huiusmodi tropus nouus in scripturis. Nam Sapientia de se dicit: Qui edunt me, adhuc esurient: & qui bibunt me, adhuc sitient. Et cap. 15. Cibabit illum pane vitæ & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potabit eum. Hic enim iustus dicitur edere & bibere de sapientia, quia illius doctrinis per meditationem intra se acceptis pascitur, viuit, & saturatur. Ad secundum dicendũ, sic dictum esse: Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum; quomodo suprà dictum est; qui biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum, sed fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam; nimirum quia qui semel ex hoc pane manducauerit, viuet semper, quantum est ex parte panis ipsius. Quòd enim aliquis à vita illa excidit, nõ est ex panis illius impotentia, sed ex defectu liberi arbitrij panem illum amittentis vel relinquentis.

[Margin notes: 1. Cor. 9. — Ioan. 2. — Ephe. 3. — Eccle. 24]

ET PANIS QVEM EGO DABO, CARO MEA EST, &c.] D. Chrysost. intelligit, & post eum Theophylactus, & pleriq; recẽtiores, hactenus Dominum locutũ de se quatenus panis est hominum secundùm suã diuinitatem: ab hoc verò loco deinceps loqui de se quatenus est panis secundùm suam humanitatem, idq; non quouis modo, sed prout in Eucharistiæ sacramẽto caro eius sumitur sub specie panis, & sanguis eius bibitur sub specie vini. Itaque Roffensis in lib. contra Oecolampadium doctè docet nòn sine ratione bis dictum esse, dabo, quemadmodum habent Græca, in quibus est: Panis quẽ ego dabo caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. Per prius enim, dabo, significari institutionem corporis Dominici in sacramento factam in vltima cœna: per secundum, traditionem corporis Domini in cruce pro salute nostra. Et hic quidem dici, dabo, per futurum, cùm prius dictum sit per præsens: Pater meus dat vobis panem verum; quòd hic promissio fit panis instituendi in futurum. Verùm neutrum horum multum est probabile, nempe quòd ab hoc loco loquatur de se pane, quatenus subsistit sub specie panis & vini, & sacramentaliter sumitur eius caro & sanguis, & quòd aliter de se pane iam loquatur quàm superius. Quòd enim etiam in sequentibus loquatur de spirituali mãducatione potius quàm sacramentali, docebitur & patebit in sequẽtibus. Quod verò de se pane iam non aliter loquatur quàm superius, omnino ex eo videtur, quòd cùm mox dixisset: Ego sum panis viuus. Et: Si quis manduca-

uerit ex hoc pane, viuet in æternum, subiicit: Et panis quem ego dabo, &c. quæ subiectio non indicat eum iã de alio pane loqui, sed explicatius velle ostendere quomodo & per quid ipse qui se hactenus panem vocauit, sit panis vitam hominibus largiens. Itaq; quoniam hactenus dixit se panem vitæ qui è cœlo descendit, & credentibus in se promisit vitam æternam, ne intelligeremus sufficere eam fidem qua crederetur è cœlo descendisse, & verus esse Deus, infert sermonem de carne & sanguine suo, vt intelligeremus necessariã etiam esse fidem in ipsius humanitatem pro nobis in cruce traditam & passam. Hæc est enim fides qua manducamus panem vitæ, nimirũ qua credimus Christum & verum esse Deum, & se hominem tradidisse pro nobis carnem suam & sanguinem. Nec Christus in toto hoc capite se panem vitæ vocat, nisi ratione vtriusq; simul, scilicet & diuinitatis, & humanitatis in cruce traditæ. Sicut enim non potuisset esse Saluator humani generis, nisi simul & Deus fuisset & homo pro hominibus passus: ita nõ vocat se peculiariter prę patre & spiritu sancto panem vitæ, nisi quatenus Deus existens per humanitatem in cruce passam credentes viuificat. Quòd autem bis dicit, dabo, vt habent Græca vel ob id fecit, vt primo, dabo, significaret se daturũ carnem suam in cibum, quando per spiritum suum docturus esset se nos immolatione carnis suæ redemisse: altero verò, dabo, significaret se daturum carnem suam in mortem pro hominum vita. Vel ideo repetit verbum, dabo, vt explicaret quomodo dixisset se daturum panem, nempe pro mundi vita, vt sit sensus: Panis quẽ ego dabo caro mea est, quam ego, inquam, dabo & in mortem, & in cibum pro mundi vita. Dicit se pro totius mundi vita daturum, significare volens se pro omnium hominum salute & vita moriturum, & non solùm pro vna gente, quamuis non omnes homines ex eius morte vitam essent percepturi, sed hi tãtùm qui in ipsum crederent. Per, dabo, significat voluntariè se traditurum, cumq; prius patri tribuisset dationem panis vitæ, idq; per verbum præsentis temporis, nunc eam sibi tribuit per futurum. Pater enim tum dederat panem vitæ, quia mundo iam dederat filium, & proposuit credere volentibus. Filius verò daturus erat panem vitæ, quia carnem suam in mortem & cibum daturus erat hominibus.

LITIGABANT ERGO IVDÆI AD INVICEM DICENTES: QVOMODO POTEST HIC, &c.] Pro, litigabant, Græcis est ἐμάχοντο, hoc est pugnabant aut decertabant: verùm quoniam pugna ista & certamen verbis tantùm peragebatur, bene vertit interpres, litigabant. Significatur autem, inter auditores ob verba Domini non intellecta, de quorum intellectu nõ ausi fuerunt Dominum interpellare, ortam esse dissentionem, aliis aliter atque aliter interpretantibus quod dicebatur. Itaque carnales Iudæi, quoniam quod dixerat de carne sua danda in cibum, carnaliter intellexerũt, quasi particulatim carnem suam Dominus edendam daturus esset, more communis carnis, eius verba tanquam friuola & falsa per arrogantiam reiiciunt, illud suum Iudaicum, quomodo, obiicientes. Debuissent vtiq; ex verbis Domini intellexisse quomodo caro eius edi posset, nempe per fidẽ, eo quòd suprà satis significauerit credere in se, esse manducare se. Debuissent præterea, eo quòd diuinam virtutem Domini ex mira-

A culis perceperunt, etiam non intellectum sermonem eius lubenter & humiliter suscipere, & quæ difficilia videbantur, eorum solutionem humiliter & studiosè à Domino quærere. Nunc verò contrà faciunt, nam & quia carnales erant, non intelligebant spiritualiter, quod spiritualiter intelligendum esse Dominus satis significauit: & quia superbi erant & animo maligno, quod nõ intelligebant, non requirunt ab eo qui solus eos docere potuit, sed inter se altercantes reiiciunt tanquã falsum & impossibile. Imitantur hos nostro seculo qui naturali ratione non valentes assequi modum quo Christus est in sacramẽto altaris, nec volentes intellectum suum captiuare in obsequiũ fidei, inclamant B semper illud, quomodo, & ad altercationes conuertuntur. Nos autem (inquit pulcherrimè Cyryllus) magnum quæso à peccatis aliorum profectum faciamus; & firmam fidem mysteriis adhibentes, nunquam in tam sublimibus rebus illud quomodo, aut cogitemus aut proferamus. Iudaicũ enim hoc verbum est, & extremi supplicij causa. Ideo Nicodemus etiam cùm diceret: Quomodo possunt hæc fieri? meritò audiuit: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Aliorum igitur, vt diximus, culpa perdocti, cùm Deus operetur, non quæramus quomodo, sed operis sui viam atque scientiam illi soli concedamus. Hæc ille.

DIXIT ERGO EIS IESVS: AMEN C AMEN DICO VOBIS, NISI MANDVCAVERITIS, &c.] Dominus nõ ignarus de qua re disceptarent, nõ ostendit qua ratione posset dare carnem suam ad manducandum, nam id ex superioribus intelligere potuissent, nec adhuc tempus erat latius modum illum explicandi: sed quod illi iudicabant esse absurdum & impossibile, hoc nunc confirmat esse necessarium, vt vel sic humiliati conuerterentur ad requirendam dictorũ intelligentiã. Porrò quoniam hæc sententia Domini de necessitate manducandi carnẽ eius & bibendi sanguinem eius, varias habet intelligẽtias, & quarundam sectarum occasionem præbuit, diligenter disquirendum est de vero huius loci intellectu. D Itaque imprimis sciendum, variis modis posse intelligi aliquem manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, præter illum carnalem modum, quo Iudæi hæc audientes putabant carnem Domini manducandum more communis panis. Primùm enim potest quis in malam partem dici manducare carnẽ Domini, & bibere eius sanguinem, vt Iudæi, qui summo cum desiderio anhelabant in mortem Christi, eoq; iam in crucem adacto lætati sunt, & satiati, quòd voto eorum satisfactum esset. Sic dicit de se & Christo in sua persona Dauid: Dum appropriant super me nocentes vt edant carnes meas. Et ipse Dominus: Aperuerũt super me os suum, sicut leo rapiens & rugiens. Sic E & Iob: Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus eius vt saturemur? Hoc modo hîc non accipi est extra omnem controuersiam. Secundò ergo in bonum, manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, est hæc sumere in sacramento Eucharistiæ, in quo verè continetur caro & sanguis eius sub speciebus panis & vini, quem modum manducandi vocare solent plerique, manducare sacramentaliter. De hoc modo manducandi & bibendi, qui communis est bonis & malis, loquitur Paulus 1. Cor. 10. vt manifestum est. Atque de hoc modo manducandi contendunt plerique

que tum hæretici, tum Catholici locum istum esse accipiendum, confirmantes suam sententiam veterum plurimorum autoritate, qui de sacramentali manducatione locum hunc intellexerunt, vt patet apud Roffensem lib. 5. contra Oecolampadium. Sed alia ratione hæretici quidam student hunc locum ostendere intelligendum esse de manducatione sacramentali, alia ratione quidem Catholici. Bohemi enim ob illud contendunt, quia hinc volunt demõstrare Eucharistiam necessariò sumendam esse sub vtraq; specie, ac deinde omnibus etiam paruulis Eucharistiæ perceptionem esse necessariam, eo quòd ita hic significetur necessarium esse edere carnem Domini, & bibere eius sanguinem, sicut prius significauit Dominus necessariam esse regenerationem ex aqua & spiritu. Sicut enim dictum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, &c. ita nunc dicitur: Nisi manducaueritis, &c. Primũ horum ex hoc loco etiam Lutherani quidam volunt colligere & asserere. Secundum ex hoc loco quædam Ecclesiæ Catholicæ in principio videntur intellexisse, quæ paruulis etiam Eucharistiam præbebant, vt patet ex sermone D. Cypriani de lapsis. Catholici verò quidam hunc locum cum his quæ sequuntur ab illo loco; Et panis quem ego dabo, &c. contendunt de manducatione sacramentali esse intelligendum, vt ex hoc loco conuellant hæresim negantium in sacramẽto panis & vini verè subsistere carnem & sanguinem Domini. Hic enim apertè dicitur: Panis quem ego dabo, caro mea est; quod si intelligatur de pane Eucharistiæ, non potest adferri locus quo apertius illorum error confutatur. Vnde Theophylactus in hunc locum: Attende autem quòd panis qui à nobis in mysteriis sumitur, non est tantùm figuratio quædam carnis Domini, sed ipsa caro Domini. Non enim dixit, panis quem ego dabo, figura est carnis, sed caro mea est. Transformatur enim arcanis verbis panis ille per mysticam benedictionem, & accessionem sancti spiritus, in carnem Domini. Verùm quòd non debeat locus iste intelligi secundùm præcipuam Domini intentionem de manducatione sacramentali, primùm ex eo apparet, quod prius dictum est ex verbis Domini superioribus, omnino videri idem esse manducare se & credere in se. Secũdò ex eo, quòd si de ea intelligatur, sententiæ sequentes non erunt vniuersaliter veræ: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. Et: Qui manducat meam carnem, &c. in me manet, & ego in illo. Opus enim erit in his semper subintelligere, dignè, quod tamen non potest intelligi in præcedentibus sententiis, vt cùm dicitur: Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, nõ moriatur. Nam si intelligendum sit, si quis dignè manducauerit, iam non constabit differentia inter manna & panem vitæ. Nam & illud dignè manducantes non sunt mortui, secundùm Augustinum. Proinde intelligendum est ibi eum qui indignè manducat panem vitæ in sacramento, non verè manducare ex illo pane. Quod autem peculiariter pertinet ad sensum quem hinc colligere volunt hæretici prædicti, sufficere debet ad eum refellendum autoritas Ecclesiæ, quæ etsi in principio passim communicaret etiam laicos sub vtraq; specie, nunquam tamen putauit vtriusque speciei sumptionem esse necessariam, sed ab Apostolorum temporibus semper quosdam com-

A municauit sub vna panis specie: imò plerique patres, vt August. Chrysost. Theophylact. & alij, existimauerunt Dominum ipsum in Emaus Discipulis duobus sub specie panis tantùm corpus suum tradidisse. Itaque post aliquot tempora inualuit communi fidelium consensu ob aliquot pericula fugienda, consuetudo tantùm sub vna specie communicandi laicos, quæ deinde, cùm Græci & Bohemi quæstionem inferrent de sumptione vtriusque speciei, duobus Conciliis, Constantiensi & Basiliensi, est approbata & corroborata, vt iam hæreticum sit asserere vtriusque speciei sumptionem fideli esse necessariam ad salutem. Quòd verò peculiariter pertinet ad Catholicos, locum hunc de

B sacramentali manducatione intelligentes, difficile est bene hunc locum explicare sic, vt tamen non significetur necessitas sumendi vtramq; speciem. Dicunt ergo non dictum esse à Domino: Nisi manducaueritis panem, & biberitis calicẽ meum, quomodo Paulus dicit: Quotiescunque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis; sed, Nisi manducaueritis carnem, & biberitis sanguinem filij hominis. Carnem autem manducari & sanguinẽ bibi, etiam cùm sumitur sola species panis, eo quòd sub ea & caro & sanguis, hoc est, totus Christus & contineatur, & sumatur. Itaque vno illo actu quo sumitur species panis, intelligunt hominem & manducare carnem, & bibere sangui-

C nem Christi, vt verum est. Verùm non facilè apparet quomodo apertè exterior illa sumptio possit dici bibitio. Manducatio enim rectè dicitur, quia sumitur ibi aliquid per modum cibi: sed quomodo bibitio, cùm nihil sumatur per modum potus? Non enim diceremus eum & manducare & bibere, qui panem tinctum vino sumeret, quamuis id sumat quod & famem tollit & sitim. Proinde secundùm horum sententiam videretur omnino dicendum, eum qui Christum sumit sub specie panis, dici & manducare & bibere, nõ ratione actus exterioris, qui manducationis tantùm speciem habet, sed ratione actus interioris, nempe ratione fidei quæ fertur & in carnem Christi passam, & in

D sanguinem pro se effusum, & ita Christum hic loqui de manducatione sacramentali, sed quæ habet adiunctam etiam spiritualem mãducationem. Sed secundùm hanc intelligentiam locus hic magis exponitur de spirituali quàm sacramentali manducatione. Iam quod attinet ad alterum, quod ex hoc loco Bohemi dicuntur asserere, nempe etiam paruulis necessariam esse Eucharistiam, Dicendum, hoc præceptum tantùm pertinere ad adultos, rationis compotes, sicut & præceptum quo exigitur actualis fides, hoc est credere, à baptizandis. Nam etiamsi intelligatur hic locus de manducatione sacramentali, non tamen potest de alia intelligi, quàm ea quæ spiritualem adiunctam habet,

E hoc est, quæ fit cum fide, per quam supra dixit Dominus se manducari. Ad illos ergo tantùm pertinet hoc præceptum, ad quos pertinet actualiter credere in Christum, & venire ad Christum. Porrò D. August. & ob alias causas, & potissimum vt ostenderet hanc sententiam etiam infantibus baptizatis conuenire, quemadmodũ illis vbiq; etiam tribuit fidem quæ requiritur à baptizandis, propter fidem scilicet Ecclesię, à qua offeruntur & recipiũtur, nouo modo accipit in multis locis, manducare carnem Domini & bibere eius sanguinem, nimirum pro incorporari mystico corpori Christi

quouis modo, quod paruuli consequuntur per baptismum. Vnde lib. 1. de peccatorum meritis & remiss. sic habet cap. 20. Dominum audiamus, non quidem hoc de sacramento lauachri dicentem, sed de sacramento mensæ suæ sanctæ, quo nemo ritè nisi baptizatus accedit: Nisi manducaueritis carnem meam, & biberitis meum sanguinem non habebitis vitam in vobis. An verò quisquam etiam hoc dicere audebit, quòd ad paruulos hæc sententia non pertineat, possintque sine participatione corporis huius & sanguinis in se habere vitam, &c. Et lib. 3. ca. 4. exponit, Nisi mãducauerint homines carnem eius, hoc est, participes facti fuerint corporis eius, non habebunt vitam. Et mox subiicit de paruulis: Nec vitam æternam possunt habere præter Christi corpus, cui vt incorporentur, sacramento baptismatis imbuuntur. Vnde & hoc loco super Ioannem scribens sic habet: Hunc itaque cibum & potum societatẽ vult intelligi corporis & membrorum suorum, quod est Ecclesia in prædestinatis, & vocatis, & iustificatis, & glorificatis sanctis & fidelibus eius. Sic & Innocentius quoque pontifex hunc locum paruulis tribuit, sed ratione baptismi, vt ne quis putet Romanam Ecclesiam paruulis Eucharistiam communicasse. Sic enim habet in epist. ad patres Concilij Mileuitani, quæ est inter epistolas D. August. 92. Illud verò quod eos vestra fraternitas asserit prædicare, paruulos æternæ vitæ præmiis, etiam sine baptismatis gratia posse donari, perfatuum est. Nisi enim manducauerint carnem filij hominis, & biberint sanguinem eius, non habebunt vitã in semetipsis. Qui autem hanc eis sine regeneratione defendunt, videntur mihi ipsum baptismum velle cassare, cùm prædicant hos habere, quod in eos creditur non nisi baptismate conferendum. Hæc ille. Itaque sicut ex superiori sententia Augustini, qua dicit patres iustos in deserto sub manna idem per fidem manducasse, quod nos sub sacramento panis & vini, hi qui negant veritatem corporis & sanguinis in sacramento, errorem suum conantur tueri, quasi etiam Augustinus senserit sacramentum panis & vini solùm esse figuram corporis & sanguinis Christi, sicut manna fuit tantùm figura: ita & ex hac sententia Augustini rursum quidam illorum asserere non verentur de mystico solùm corpore intelligenda esse quæ dicuntur de carne Christi manducanda, aut de corpore eius tradito nobis in cibum, adeo vt hoc nostro seculo quidam, cùm dixit Dominus in vltima cœna: hoc est corpus meum; per corpus dixerit intelligendũ congregationem Apostolorum ibi præsentium. Verùm de huiusmodi carne aut corpore mystico & hunc locum, & illum in vltima cœna non esse intelligendum, sed de vera & propriè dicta carne Domini, manifestum est ex eo quod hic dicitur: Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. Et in vltima cœna non solùm dicitur: Hoc est corpus meum; sed additur, quod pro vobis tradetur. Quibus additionibus manifestum fit eum de ea carne & eo corpore locutum, quod pro nobis in cruce est suspensum. Nec dubitauit Augustinus quin re vera Christi corpus verum contineretur sub sacramento & specie panis, quemadmodum ex variis locis scriptorum eius patet, & vt ex multis vnum proferamus, patet illud ex eo quod scribit super titulo Psal. 33. concione 1. Ferebatur, inquit, Christus in manibus suis, quando commen-

A dans ipsum corpus suũ ait: Hoc est corpus meum. Ferebat enim illud corpus in manibus suis. Hæc ille: qui & eodem loco dicit de eodem corpore locutum esse hic apud Ioannem, cùm dixit: Nisi manducaueritis, &c. Quod autem quandoque hunc locum Ioannis Augustinus interpretatus sit de corpore Christi mystico, ratio videtur fuisse ista, vt sententias has Saluatoris ostenderet ad omnes pertinere qui viuunt, & rursum eas ostenderet absolutè veras esse, ac per eas ad vnitatem fideles hortaretur, atq; à schismate & hæresi auocaret. Videbat enim multos habere vitam spiritus, qui tamen non possunt adhuc manducare carnem Domini in sacramento panis, aut etiam spiritualiter
B per actum fidei, vt infantes: videbat rursum multos sacramentaliter carnem Domini manducare qui vitam non assequerẽtur, vt indignè sumentes: videbat & hæreticos & schismaticos sacramenta corporis Domini frequentare. proinde attendens duplex esse corpus Christi, quorum vtrunque est res sacramenti Eucharistiæ, sed alterum res significata & verè contenta: alterum res significata quidem, sed non contenta: ac considerans eum demum esse potissimum fructum huius sacramẽti, vt per illud fideles coadunarentur in vnitatem corporis mystici, secundùm illud Pauli: Vnus panis & vnum corpus multi sumus omnes, qui de vno pane & de vno calice participamus; visum est ei hu-
C iusmodi sentẽtias explicare de corpore Christi mystico, quòd qui illi quouis modo incorporatus esset, fructum esset assecutus sacramẽti Eucharistiæ: qui verò non, nec fructum esset assecutus, etiam si sacramentum ipsum percepisset. Sed ad rem. Cùm vel non Catholicè, vel non satis commodè locus iste intelligi possit de manducatione sacramentali, nec ille sit proprius scripturæ sensus, quo Augustinus hunc locum intelligit de carne Christi mystica, restat totũ hunc locum conuenientissimè intelligi de mãducatione spirituali quæ est per fidem in carnem traditam in cruce, & sanguinem effusum pro nobis. qui est quartus modus manducandi carnem Domini, de quo vt intelligatur & præ-
D cedentia & sequentia satis exigunt: & de quo si intelligatur, cessant omnes difficultates quæ oriuntur, si de sacramentali manducatione accipiatur. Certè de spirituali manducatione esse intelligendum docet August. lib. 3. de doctrina Christiana cap. 16. sic scribens: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis; facinus vel flagitium videtur iubere. Figura ergo est, præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suauiter atque vtiliter recondendum in memoria, quòd pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Hæc ille. Nec concludit quicquam argumentum eorum qui volunt necessariò de sacramentali manducatione
E intelligendum hunc locum, eo quòd duo præcipiat Dominus; nẽpe manducare carnem, & bibere sanguinem, quasi duo diuersi actus præcipiantur. Dicendum enim quòd etiã Dominus suprà dicit de se: Qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet in æternum; vbi proculdubio non loquitur de præceptione sacramenti Eucharistiæ, sed vnico actu fidei dicit & famem tolli & sitim: ac proinde vnico actu fidei dicimur & manducare & bibere. Quoniã autem hac fide oportet credere sanguinis effusi in cruce à carne separationem, ideo distinctè fit mentio carnis & sanguinis:

& car

& carni quidẽ tanquam solido tribuitur manducatio, sanguini verò tanquã liquido, potus, vt per hoc significetur perfecta refectio. Quod autẽ sancti patres vt in plurimum locum hunc interpretati sint de manducatione sacramentali, factum est ab eis per extensionem & accommodationem valde vtilem simul & aptam, nec alienam ab intentione Domini. Vtilem dico, videlicet ad excitãdum auditores & lectores ad frequentem sacramenti valde salutaris perceptionem. Aptam autem, eò quòd sub sacramento panis & vini verè contineatur caro Christi & sanguis, atq; ob id quæ absolutè hic dicuntur de carne Christi & sanguine, etiam competunt carni eius & sanguini, vt continẽtur in sacramento, maximè cùm caro & sanguis Christi ideo instituta sunt à Christo sumenda sacramentaliter, vt per sacramentalem perceptionem & excitaretur in nobis fides qua manducatur Christus spiritualiter, & certiores redderemur de eo quòd Christus per fidem habitat in nobis, & manet in nobis. Accedit ad hæc quòd ideo verisimile sit Dominum hoc tropo manducandi carnem, & sanguinem bibendi, vsum eo lubẽtius, quòd aliquando carnem & sanguinem traditurus esset re ipsa in sacramento sumenda, vt etiamsi de sacramentali perceptione hic non sit potissimum locutus, ad eam tamen etiam respexerit.

QVI MANDVCAT MEAM CARNEM, ET BIBIT MEVM SANGVINEM, &c.] Cùm dixisset: Nisi manducaueritis, & biberitis, non habebitis vitam; ac necessitatem manducandi ac bibendi significasset, commodè iam subiungit manducationis & potus certum effectum. E contrariò, inquit, quicunque manducat & bibit, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum, &c. Cùm dicit: habet vitam æternam; significat vitam quam per fidẽ anima in se habet: cùm verò dicit: & ego resuscitabo eum; significat vitam quam etiam habiturum est corpus. Quæ duo pulchrè etiam expressit Paulus: Si, inquit, Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus verò viuit propter iustificationem. Quòd si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis. Est autẽ semper sermo de resurrectione sanctorum, quæ sola verè est resurrectio: sicut & eorum vita beata, verè est vita. Porrò notandum hic obiter, & D. Irenæum totum hũc locum intelligentem de Eucharistia, intelligere carnem nostram accipere naturam quãdam immortalitatis ex communione vera carnis Christi immortalis in sacramento perceptæ, atque ex veritate carnis Christi, quam in sacramento percipimus, colligit contra hæreticos contra quos scribit, & patrem Christi esse fabricatorem visibilium creaturarum, & resurrectionem carnis nostræ quam illi negabant. Sic enim scribit lib. 4. cap. 34. Quomodo dicunt carnem in corruptionem deuenire, & non percipere vitam, quæ à corpore Domini & sanguine alitur? Ergo aut sententiam mutent, aut abstineant offerẽdo quæ prædicta sunt. Nostra autem consonans est sententia Eucharistiæ, & Eucharistia rursus confirmat sentẽtiam nostram. Offerimus enim ei quæ sunt eius, congruenter communicationem & vnitatem prędicantes carnis & spiritus. Quemadmodum enim, qui est à terra panis percipiens vocationem Dei,

Rom. 8.

A iam non communis panis est, sed Eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena & cœlesti: sic & corpora nostra percipiẽtia Eucharistiam, iam non sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia. Et lib. 5. Vani, inquit, omnimodo, qui vniuersam dispositionem Dei contemnunt, & carnis salutem negant, & regenerationem eius spernunt, dicentes non eam capacem esse incorruptibilitatis. Sic autem, secundùm hæc videlicet, nec Dominus sanguine suo redemit nos, neque calix Eucharistiæ communicatio sanguinis eius, neque panis quem frãgimus communicatio corporis eius est. Et post pauca: Quando ergo & mixtus calix, & fractus panis percipit verbum Dei, fit Eucharistia sanguinis B & corporis Christi, ex quibus augetur & consistit carnis nostræ substantia. Quomodo carnẽ negant capacem esse donationis Dei, qui est vita æterna, quæ sanguine & corpore Christi nutritur, & mẽbrum eius, quemadmodum & Apostolus ait in ea quæ est ad Ephesios epistola: Quoniã membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Quemadmodũ autem Iræneus ex veritate carnis Domini in Eucharistia existẽtis colligit futuram aliquando carnis nostræ resurrectionem: ita Cyrillus contra Nestorianos, ex virtute eiusdem veræ carnis in sacramento perceptæ, (quia scilicet confert vitam æternam & immortalitatem, sicut Dominus hic dicit) colligit carnẽ Christi vnitam C fuisse verbo & diuinitati in vnitatẽ personę, quod negabat Nestorius. Vnde sic scribit hoc loco super Ioan. ca. 15. Ineffabiliter & vltrà quàm possit mens humana intelligere, verbum humanitati coniunctum, totam in seipsum ita reduxit, vt indigentia vitæ possit viuificare: sic interitum à natura humana expulit, & mortem quæ peccato plurimum poterat destruxit. Similia habet cap. 24. & in epistola quam scripsit nomine Concilij Ephesini ad Nestorium. Sic & Hilarius ex hoc loco de Eucharistia intellecto, & maximè ex illo quod sequitur: in me manet & ego in eo: contra Arrianos probat illud: Ego & pater vnum sumus; non debere tantùm intelligi de vnitate voluntatum, sed etiam naturæ. D Habet autem sic lib. 8. de Trinitate: Eos qui inter patrem & filium voluntatis ingerunt vnitatem, interrogo, vtrum ne per naturæ vnitatem hodie Christus in nobis sit, an per concordiã voluntatis? Si enim verè verbum caro factum est, & nos verè verbũ carnẽ cibo Dominico sumimus, quomodo nõ naturaliter manere in nobis existimãdus est, qui & naturã carnis nostræ iam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, & naturam carnis suæ ad naturã æternitatis sub sacramento nobis communicandæ carnis admiscuit? Ita enim omnes vnum sumus, quia & in Christo pater est, & Christus in nobis est. Quisquis ergo naturaliter patrem in Christo negabit, neget prius non naturaliter E vel se in Christo, vel Christum sibi inesse. &c. Nam multa sequuntur in hunc sensum. Hæc autem ideo hic annotare visum est, vt intelligamus & quàm magnos effectus huic sacramento vetustissimi illi tribuerunt, & quàm certa fuerit non solùm Catholicis, sed etiam hæreticis illius temporis sententia illa, qua credimus in Eucharistia verè esse carnem & sanguinem Domini, adeò vt ex ea, tãquam infallibili & præsupposita, contra hæreticos disputarent de his quæ tunc erant controuersa.

CARO ENIM MEA VERE EST CIBVS, ET SANGVIS MEVS, &c.] Probat mandu-

cantem carnem habiturum vitam æternam, ex eo quod caro eius sit verè cibus, hoc est perfectè habeat cibi conditiones, nec deficiens aliquid sit in eo, quemadmodum in manna & reliquis corporis cibis, vt suprà est expositum. Porro notandum hic, cur Christus singulariter se & carnẽ suam, cibum & panẽ vocet, cùm multiplex sit spiritualis & cœlestis panis animæ in scripturis significatus. Primùm enim ipsa diuinitas panis dicitur, quo Psalmista:
Psal. 16. Satiabor, inquit, cùm apparuerit gloria tua. Est & ipsa diuina sapientia, scriptura canonica ac verbum Dei, panis animæ, de quo Sap. Cibabit il-
Eccles. 15. lũ pane vitæ & intellectus. Est & panis gratię cœlestis, virtutum ac bonarum operationum, vnde di-
Matth. 5. cuntur beati qui esuriunt & sitiũt iustitiam. Et se-
Prou. 15. cura mens dicitur esse quasi iuge conuiuiũ. Et viro iusto secundùm mysticum intellectum dicitur in
Psal. 127. Psal. Labores manuum tuarum quia manducabis. His addi potest & panis piarum lachrymarum & deuotarum orationum, quibus singulari ratione mens hominis alitur & confirmatur. Verùm bene peculiariter Christus & eius caro panis dicitur, quòd sine fide in Christum è cœlo descendentem, & pro nobis passum in cruce, nihil illorum verè mentem hominis pascere potest, sed mentem hominis permittit ieiunã & languidam. Nam & Iudæi ipsum Deum creatorem cœli & terræ colunt, legunt easdem scripturas quas nos, assiduis precibus Deum interpellant: verùm quoniam deest illis fides in Christum, nihil esurientem illorum animam satiare verè potest. Per hanc enim fidem fit, vt & illa prædicta panis animę dici possint, & sint.

QVI MANDVCAT MEAM CARNEM, ET BIBIT MEVM, &c.] Quod dixit carnem suam verè esse cibum, & sanguinem verè esse potum, & ob id sumẽtes hæc habere vitam æternam, id duabus iam probat sententiis veluti duabus rationibus. Et primò quidem, quia qui edit carnem meam, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo, hoc est, indiuulsè & intimè mihi coniungitur, & ego illi, quare ex huiusmodi manducatione & potatione non consequitur vitam transitoriam, quemadmodum ex manducatione cibi corporalis, qui mox transit, nec manet in manducante, sed consequitur vitam permanentẽ & æternam. Hic iam manifestum euadit non omnes hoc loco dici manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, qui sacramenta corporis & sanguinis Domini sumunt, cùm nõ omnes tales Christum habeant in se manentem: sed hi carnem Domini manducant & bibunt, vt hic quidem Dominus loquitur, qui credentes eius carnem & sanguinem in cruce pro hominum salute tradita, & quia diuinitati in vnitatem personæ coniuncta, esse viuificatiua, ipsum Dominum vel per huiusmodi solam fidem, vel simul etiam sub sacris Eucharistiæ symbolis intra se sumunt & amplectuntur, fideiq; compressu ita intra se tenent, & tanquam eum à quo omnia nobis optata veniũt & præstantur. Notãdum autem videtur quod Dominus semper dicat: Qui manducat meam carnem vel me; & non dicit: Qui manducauit; nimirum significare volens nõ satis esse si quis Dominum semel fide vel sacramento apprehenderit, sed opus esse vt continuè illum edamus, renouato scilicet subinde fidei actu, ac Eucharistiæ sumptione repetita cum fide, qua beneficium Domini frequenter expendamus dignè, ac veluti munda animalia reuocatum cibum ruminemus. Iam & illud notandum, Ioannem in epistola sua prima ea tribuere charitati & obseruationi mandatorum fidei & charitatis, quæ Dominus hîc tribuit manducationi carnis suæ. Sic enim dicit cap. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. Et cap. 3. Hoc est mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrum. Et qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo. Vnde patet & hic eum solum dici manducare, in quo est fides per dilectionẽ operans. Ex quo Ioanne etiam patet quid sit manere nos in Christo, & Christum in nobis, nempe quod non solùm dicimur in illo manere & ipsum in nobis, sicut amans dicitur communiter esse in amato, cogitando de illo, optando illi bona, sperãdo in illo, &c. sed propter veram vnionem nostræ naturæ cum diuina, per spiritum Christi, quo diuinæ efficimur naturæ consortes. In hoc, inquit Ioannes, cognoscimus quòd in eo manemus, & ipse in nobis, quoniã de spiritu suo dedit nobis. Porrò singulariter Christus manet in nobis, qui illum fide viua sumimus in Eucharistia. Nam, vt prius ex Hilario ostensum est, manet in nobis, non tantùm quia spiritu suo præsens & vnitus spiritui nostro, sed quia, & corpore suo corpori nostro ineffabili modo cõiũctus.

SICVT MISIT ME VIVENS PATER, ET EGO VIVO, &c.] Quoniam Euangelista omisit particulam, sic, quæ respondet dictioni, sicut, hinc oratio ista obscurior est. Habet autem duplicem distinctionem. Quidam enim perfectum punctum faciunt post illud; ego viuo propter patrem; vt aduerbium, sic, subintelligatur ante, & ego viuo; hoc modo: Sicut misit me viuens pater, sic etiam ego viuo propter patrem; vt sit sensus: sicut pater viuit qui misit me, ita & ego viuo propter patrem. Et proinde qui manducat me, etiam ipse viuet propter me. Sed rectior est distinctio aliorum, qui sermonem cõtexunt ex duabus partibus, quarum vtraque duobus constat membris: hoc modo: Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem: sic qui manducat me, etiam ipse viuet propter me. Illud enim, &, cùm dicitur: & qui manducat; Hebraico more positum est pro sic vel ita. Hoc modo distinxisse Augustinũ satis constat, similiter & Theophylactum, quamuis eius interpres priorem distinctionem secutus sit in litera. Sic enim habet Theophylactus in Commentariis, Igitur quemadmodum ego viuo propter patrem, ita & qui manducat me, viuet propter me. Sic & Cyrillum distinxisse certissimum est ex eo quod sic scribat: Quemadmodum igitur (inquit) homo factus sum voluntate patris, qui è naturali vita emanaui, & homo factus viuo, corpusque meum vita repleui, non aliter qui carnem meam manducat, propter me viuet. Ex quibus Cyrilli verbis præter distinctionem etiam intelligi potest satis quis sit totius huius sententiæ sensus. Illud enim; viuo propter patrem; quamuis possit intelligi de vita qua Christus viuit secundùm diuinitatem, vt viuere dicatur quatenus Deus propter patrẽ, quia à patre vitam & naturam suam accepit, potius intelligendum est, de vita quam habuit secundùm humanitatem, quæ Deitati coniuncta in personæ vnitatem præter vitam corporalem quam habuit ab anima, etiam habuit vitam diuinitatis. Cùm enim præmittit: Sicut misit me viuens pater, & subdit, & ego viuo propter patrem; significat

missionem

misſionem viuentis patris, cauſam eſſe quare ipſe miſſus,hoc eſt,homo factus viuat propter patrem, ſicut in ſequenti parte manducationẽ ſui ſignificat eſſe cauſam quare quis viuat propter ipſum.Quoniam enim pater ex natura ſua vitã habens filium miſit in mũdum,hoc eſt,hominem eſſe fecit, ideo filius homo factus eadẽ vita viuit propter patrem, nimirum quia à patre mittente humanitas diuinitati coniuncta eſt in vnitatẽ perſonæ. Auguſtinus autem illud:viuo propter patrem,ſi intelligatur de Chriſto ſecundùm humanitatem, intelligit de vita quã habet humanitas Chriſti ab anima viuificante:ſed Cyrillus de vita quam habuit ex conſortio diuinitatis, & rectius ſanè, eo quòd propter hanc vitam Chriſtus homo factus, & caro Chriſti viuificet,cùm Chriſtus hîc ſignificare voluerit vnde habeat quòd caro eius viuificare edentes poſſit.Iam quod dicitur,propter patrẽ,& propter me; quamuis aliqui intelligunt vt,propter,deſignet finalem cauſam (nam eam etiam propriè ſignificat διὰ præpoſitio hîc poſita, dum cõſtruitur cum accuſatiuo,vt hîc)& ſit ſenſus:propter gloriam patris viuo, & viuet propter gloriã meam:tamen rectius intelligitur præpoſitio, propter, poſita pro per, vt frequenter accipitur, & apud Græcos διὰ habere accuſandi caſum pro paterno , eo quòd Dominus hic non videatur ſignificare voluiſſe ad quẽ finem vel ipſemet viuat,vel is qui ſe manducat,ſed à quo & ipſe & ille vitam habeat. Nam hoc oſtendere pertinet ad propoſitum. Ex prædictis autem & illud patere poteſt , quare non dixerit ſolùm : Sicut miſit me pater;ſed addidit,viuens,nempe vt ſignificaret patrem per ſe viuentem,& non ab alio accipientem vitam , ſupremã cauſam eſſe vitæ à qua per filiũ vita ad manducantes perueniret. Itaque ſenſus eſt : Sicut pater per ſeſe viuens miſit me in hunc mundum , hominem me efficiens , & ob id quod ab eo miſſus ſum & homo factus, vitam habeo à patre viuente:ita qui me viuentem manducat, etiam ipſe à me viuente vitam accipiet. Non ſolùm tamen Saluator vult ſignificare ſimilitudinem,ſed etiam priorem partem ſimilitudinis cauſam vult eſſe ſecundæ,hoc eſt,quòd quia pater viuens miſit filium viuentem per ſe , ob id manducans filium victurus eſſet per filiũ. Vt enim manducans filium viueret per filiũ, ideo pater viuens miſit filium viuentẽ per ſe patrem. Hæc ergo ſententia vt eſt nouiſsima, ita eſt demõſtratio omnium quæ prius ſunt dicta, nempe quòd caro Chriſti ſit verè cibus,quòd illam manducans habet vitam æternam,quodque qui manducando carnem manet in Chriſto,& Chriſtus in illo,ex huiuſmodi manducatione conſequitur vitam æternam. Ne enim mirari quis poſſet quomodo is qui homo erat vitam æternã ſe manducantibus polliceretur, oſtendit ſe in ſeipſo habere vitam à patre,& ad hoc habere vt eam manducantibus communicaret , ac ſe veluti eſſe medium quo vita quæ in patre eſt originaliter transfunderetur in homines. Notandum autem , quòd cùm in ſuperioribus multis ſententiis dixerit de mãducanda carne, nunc rurſum ad priorem locutionem rediens , qua vtebatur antequam carnis diſtinctam faceret mentionem , dicit qui manducat me; ſicuti & in ſequentibus ſe rurſum panẽ vocat quemadmodũ prius,non iam carnem ſuã. Hoc enim obſeruatum cõfirmat id quod prius dictum eſt, Dominum non, vt plerique volunt,ante illa verba:Panis quem ego dabo.&c.lo-

A cutũ eſſe de ſe quatenus panis eſt ſecundùm ſuam diuinitatem:ab illo verò loco loqui de ſe quatenus panis eſt per ſuam humanitatem : ſed in toto hoc capite loqui de ſe quatenus eſt panis per diuinitatem & humanitatem ſimul,& quatenus Deus ſimul eſt & homo , quanquam quandoque apertius ſignificat ſuam diuinitatem , quandoque apertius de ſua loquatur humanitate tradẽda in cruce, volens ſignificare vtrumque eſſe credendum ei qui vitam ab ipſo ſit percepturus.

HIC EST PANIS QVI DE COELO DESCENDIT. NON SICVT, &c.] Concluſurus ſuum ſermonem Dominus, poſtquam declarauit quomodo verè ipſe ſit cibus cœleſtis, rurſum ter-
B tiò inculcat differẽtiam inter ſe panem & manna Moſaicum, ex quo occaſionem ſumpſerat iſte ſermo. Cùm autem dicitur : Non ſicut manducauerunt,&c. oratio eſt defectiua, perficiẽda hoc modo vel ſimili;ita qui ederit ex hoc pane, morietur. Vnde ſequitur veluti aduerſatiua ſubintelligendæ partis:Sed qui manducat hunc panẽ viuet in æternum. Quod autem illud:& mortui ſunt ; negatiuè debeat exponi, quemadmodum prius dictum eſt, etiam Auguſtinus hoc loco teſtatur, ſic ſcribens: Quòd ergo illi mortui ſunt,ita vult intelligi, vt nõ viuant in æternum. Nam temporaliter & hi profecto moriuntur , qui Chriſtum manducant : ſed viuunt in æternum, quia Chriſtus eſt vita æterna.

C HÆC DIXIT IN SYNAGOGA DOCENS IN CAPHARNAVM, MVLTI,&c.]Locus ſermonis deſcribitur non tantũ propter hiſtoriæ certitudinẽ, ſed etiam vt ſignificaret Euãngeliſta Dominum hæc palam dixiſſe & multis audientibus. vnde infert : Multi ergo audientes, &c. Sed quæri hic poteſt cur Dominus hunc tam ſublimẽ ſermonem publicè habuit,cùm ſciret paucos eum intellecturos , multos autem qui etiam ipſum prius ſequebantur ſcandalizandos.Ad quod dicendũ primò Dominum in hunc ſermonem coactum deueniſſe,nimirũ quia Iudęi obieciſſent illi de manna, illudq; adeò extuliſſent, vocantes panem de cœlo, vnde bonus magiſter eorum iactãtiam carnalem
D reprimere debuit,& à carnalibus ad ſpiritualia eorum mentes & cogitationes auocare.Quod autem quidam ſcandalizati ſunt,illorum ſuperbiæ aut amentiæ imputandum eſt , cùm ſi ſimplicẽ habuiſſent mentem , facilè ex verbis Domini intelligere potuiſſent non illum fuiſſe ſenſum verborũ,quem ipſi ſuſpicantes offendebãtur,atque ex factis ipſius aduertere nihil illũ ſibi arrogare ſuprà quàm debuit.Deinde Dominus hoc ſermone declarare voluit,qui verè & ex animo ſibi crederẽt,& qui non. Qui enim ex animo illi credebant,etiam nondum intellecta eius verba humiliter ſuſcipiebant, nihil minus opinantes , quàm ea eſſe falſa : qui verò ob huiuſmodi verba à Domino deſciuerunt declara-
E uerunt quàm frigido calore & fide nõ firma Chriſti hactenus Diſcipulis ſeſe cõiunxiſſent, cùm boni Diſcipuli & de præceptoris fide bene perſuaſi ſit,non offendi verbis eius,ſed non intellectũ ſenſum ab eo requirere. Iam & ad hoc profuit hic ſermo à Domino habitus, cum ſubſecuto multorum ſcandalo etiam à Domino præſcito, vt intelligeremus veritatẽ non ob id palam non eſſe prædicandam cùm neceſſe eſt,quòd impij quidam ea audita magis ſint contra eam efferandi & excitandi,ac ſolatium in ipſo Domino inueniremus, ſi quando ex prædicata veritate à nobis deprehẽdantur quidam

dam etiam boni prius habiti, offensi & scandalizati, quemadmodum bene annotauit August, sic scribens hoc loco: Hoc factum est ad consolationem nostram, quoniam aliquando contingit vt dicat homo verum, & quod dicit non capiatur, atque illi qui audiunt scandalizētur & discedant. Pœnitet autem hominem dixisse quod verum est. Dicit enim apud se homo: Non debui sic dicere, non hoc dicere debui. Ecce Domino contingit. Dixit & perdidit multos, remansit ad paucos. Sed non turbabatur ipse, quia ab initio nouerat & qui credentes essent, & qui non essent credentes: nos, si nobis contingat, perturbamur. Solatium in Domino inueniamus, & tamen cautè verba dicamus, ea quæ ille ad paucos qui remāserant. Hæc ille. Multi ergo etiam ex Discipulis eius, hoc est, his qui ipsum frequenter sequebantur, & habebantur in ordine Discipulorum, dixerunt: Durus est hic sermo, de comedenda scilicet carne viui hominis, & bibendo sanguine eius. Et quoniam durum vocat hunc sermonem, hoc est, asperum, insuauem, & intolerabilem, hinc addunt: Quis potest eum audire? Sic enim legendum est sine coniunctione, &c, quam nec habent Græca, nec Augustinus, Rupertus, aut vetera exemplaria scripta. Est autem sensus: Quis hæc sustineat audire? Cuius aures ferant hanc doctrinam? Hos sanè plerique hodie imitantur, qui non ferunt prædicationem mysteriorum & miraculorum quæ concurrunt in Eucharistia, aut aliorum quorumlibet, quæ illorum carnali sensui & appetitui aduersantur. Animalis enim ho- 1.Corin.2. mo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur.

SCIENS AVTEM IESVS APVD SEMETIPSVM QVIA MVRMVRARENT DE HOC, &c.] Dicit Ioannes, apud semeipsum, vt intelligamus Dominum nō audiuisse murmur Discipulorum, sed diuinitus illud cognouisse. Itaque Deum se esse declarans, & se verè, quéadmodum dixit, è cœlo descendisse, respondet ad ea quę humana ratione non audiuit inter ipsos iactari. Hoc, inquit, vos scandalizat, hoc est, offendit, quod dixi me è cœlo descendisse, & manducandam carnem meam vt quis viuat in æternū. Si ergo videritis filiū hominis ascendentem vbi erat prius. Est autem oratio inabsoluta, perficienda hoc modo: Quid tum dicetis? An etiā tunc videbor vobis plura mihi quàm par est arrogasse? An non potius tūc re ipsa vel inuiti agnoscetis verum esse ꝙ è cœlo descenderim? Hac enim intentione intelligit D. Chrysost. istud dictum à Domino, vt per ascēsum suū confirmet verè se dixisse quòd è cœlo descen- Ioan. 3. derit, iuxta illud Ioannis: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo. Vnde Caietanus annotauit, quòd cùm duo fuerint quę in sermone prædicto offenderint auditores, nempe quòd dixisset se è cœlo descendisse. vnde primò dixerunt: Nónne hic est filius Ioseph, quomodo ergo dicit, quia à cœlo descendi? & quod dixisset manducandam carnē suam. vnde secundò dixerunt: quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandum; Dominus vtrumque scandalum suo ordine tollere voluerit. Primò quidem declarans se è cœlo venisse: deinde ibi, Spiritus est, &c. ostendēs quomodo intelligendum sit quod dixit de carne sua edenda. Augustinus verò rectius etiā hæc verba: Si ergo videritis; dicta intelligit ad tollendum

A scandalum de edenda carne ortum. Nam cùm statim pręcesserit de illo scandalo, ad illud referendū videtur quod sequitur: Hoc vos offendit? Itaque hunc indicat sensum: Hoc vos offendit quòd dixi edendam carnē meam, & ideo offendit, quia putatis eam particulatim edendam. Si ergo videritis filium hominis ascendentem vbi erat prius, certè vel tunc videbitis, quia non eo modo quo putatis erogandū est corpus eius, nec carnali more manducandū, cùm integrū fuerit in cœlum receptum. Euthymius similiter intelligit Dominum hic significare ascensionem eius in cœlos, confirmaturam sermonem eius de edenda sua carne, vt sit sensus: Quid tum dicetis? An & tunc dubitabitis de veri- B tate verborum meorū, cùm maiora his videbitis? Qui enim potest suam carnē cœlestem facere, contra carnis naturā, potest & eam cibum hominum efficere. Notandum autem hic rursum contra Nestorianos, sicut & in illo Ioannis 3. cùm dicitur; filius hominis qui est in cœlo; dictum hic esse filiū hominis fuisse prius in cœlo. Hoc enim astruitur vnitas personæ in Christo, propter quam quæ filio Dei competunt, etiam de filio hominis prædicantur. Quod autem dicitur filius hominis fuisse prius in cœlo; dupliciter potest intelligi, nempe quia erat prius in cœlo quàm è cœlo descenderet, sic tamen vt non intelligatur cœlum reliquisse, vel potius quia erat prius in cœlo quàm in cœlum a- C scēderet, iuxta illud: Filius hominis qui est in cœlo. Ascendit enim eò secundùm humanitatem, vbi ante ascensum erat secundùm diuinitatem. Porrò conditionaliter Dominus locutus est dicēs: Si ergo videritis; & non, Cùm ergo videritis; ascensionem suam in cœlum indicans verius quàm explicans, tum quia nondum aduenisset tempus palam profitendi gloriam suam, tum quòd non omnes Discipuli illi visuri essent eius ascensionem.

SPIRITVS EST QVI VIVIFICAT, CARO NON PRODEST QVICQVAM. VERBA, &c.] Ex eo quod hic dicitur: caro non prodest quicquā; hi qui negant veritatē corporis Christi in Eucharistia, hodie conati sunt suum errorē defen- D dere, inferentes ex eo inutiliter Christum suā carnem nobis in sacramento reliquisse, eo quòd, ipso teste, caro nihil prosit. Verùm verba hæc Domini non posse nudè intelligi vt sonant, etiā ex his quæ mox præcedunt est manifestum. Quomodo enim caro nihil prodest, si qui manducat carnem Christi, habet vitam æternam? Ex his enim verbis nudè intellectis non tantùm sequeretur Christi carnem inutiliter esse in Eucharistia, sed etiam inutiliter verbum carnē factum esse vt habitaret in nobis. Ioan. Proinde certū est, in his verbis opus esse commentario. Intelligitur autem à Catholicis duobus potissimum modis. Augustinus enim & Cyrillus sic intelligunt: Spiritus Dei solus est qui vitam æ- E ternam præstare possit: caro autem sola aut caro per sese non prodest quicquam ad vitam æternam præstandam. Aut, quod in idem redit, caro quatenus caro, & prout distinguitur à spiritu, non prodest quicquā. Sic enim Nicodemo admirāti quomodo homo renasci posset, Dominus dixit: Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est; significare volēs id quod ex carne est, quatenus tale, esse carnale: & quod natum est ex spiritu, quatenus tale, esse spirituale: ita & nunc Discipulis admirantibus quomodo carnem suam edēdam dixerit, dicit distinguendo spiritum à carne

carne: Spiritus est qui viuificat, caro non prodest A quicquam. Non dicit; caro mea non prodest; sed absolutè, caro non prodest, significans se singulariter carnem suam dixisse viuificam propter spiritum viuificantem qui carni vnitus esset: vnde & suprà reddidit rationem quare caro sua esset viuifica, eo quòd descendisset è cœlo, & quia viueret propter patrem viuentē. Sic ergo, inquit Augustinus, dictum est: Caro non prodest quicquam; quomodo dixit Paulus: Scientia inflat; si scilicet sola sit & sine charitate. vnde additur: Charitas verò ædificat; quo significatur, charitatem cum sciētia, & sciētiā cum charitate ædificare & prodesse. Itaque secūdùm hunc intellectum directè Dominus ostendit quomodo caro eius possit manducantibus præstare vitam æternam, de quo illi admirabantur: ex consequenti verò etiam significat carnem suam non sic edendam quomodo illi intellexerunt, quemadmodum scilicet editur caro animalium mortua, & non amplius spiritu vegetata: significat & modum quo caro eius esset edenda, spiritualem esse, & spiritu edēdam esse, nō carnaliter. Spiritualis enim caro spiritualiter edi debet, non carnaliter. D. Chrysostom. autem, & post eum Theophy. & alij hunc locum sic intelligunt, vt per spiritum & carnem intelligatur spiritualis & carnalis intelligentia dictorum, quomodo & Augustinus intelligit in quibusdā locis illud Pauli; Litera occidit, spiritus autem viuificat. Secundùm hunc ergo intellectum, Dominus sermonem habitum carnaliter intelligentibus, & ob id reputantibus durum, respondet quomodo eum intelligere debeant aliter quàm intellexerūt. Et sicut hæc verborum explicatio optimè respondet murmurantium verbis, ita & sequenti sententiæ congruit: Verba quę locutus sum vobis spiritus & vita sunt: hoc est, sunt spiritualia & spiritualiter intelligēda, ac sic auditori cōferunt vitam. Sic enim hanc sententiam etiam Augustinus enarrat. Cyrillus verò eam aliter intelligit, prosequendo magis sensum, quem intelligit in præcedentibus verbis, hoc modo: Verba quæ locutus sum vobis, sunt spiritus & vita, hoc est, sunt spiritalia, vel sunt de spiritu viuificante. quasi dicat: Vos ea intelligitis de carne per sese accepta, quam etiam vobiscum fateor inutilem esse ad viuificandum: ego verò loquutus sum de carne spiritali, quæ per spiritum viuificat.

1. Cor. 8.

2. Cor. 3.

D

SED SVNT QVIDAM EX VOBIS QVI NON CREDVNT. SCIEBAT ENIM, &c.] Postquam reddidit rationem suę doctrinæ, reddit & causam scandali illorum qui murmurauerunt; significans causam non esse duriciem sermonis, sed illorum incredulitatem. Est ergo ac si dicat: Non duricies sermonis est occasio vestri scandali, sed incredulitas quorundam vestrûm, per quam non estis capaces sensus verborū meorum. Ideoq;, inquit Augustinus, non dixit: Sunt quidam in vobis qui non intelligūt, sed causam dicit quare non intelligunt. Ideo enim non intelligunt, quia non credūt. Nam Propheta dicit: Nisi credideritis, non intelligetis. Sic enim habent Septuaginta in Isaiæ cap. 7. vbi nos habemus: Si non credideritis, non permanebitis. His ergo verbis Dominus rursum suam diuinitatem ostendit, per quam potuit reuelare occulta. Vnde hoc apertè significaturus Ioannes subiungit: Sciebat enim Iesus, non tum primùm, sed etiam ab initio conuersationis suæ cum Discipulis, qui essent in turba omnium discipulorum credentes, & quis inter duodecim traditurus esset eum. Vnde & Iudas hic significatur tūc non satis credidisse in Iesum. Quod apertius significatur apud Græcos, qui vbi nos legimus; sciebat Iesus qui essent credentes; legunt, qui essent non credentes. Reddita causa quare Christus asserere non dubitauit quosdam non esse credentes etiam ex Discipulis, Ioannes redit ad verba Domini, quibus sua interposuerat: Et dicebat, inquit, Propterea, quia scilicet sunt quidam vestrûm qui non credunt, & ob id non recipiunt mea verba, dixi vobis paulò antè, quòd nemo potest, &c. Significat ergo & fide opus esse, & eam à patre petendam ac expectandam.

B ET EX HOC MVLTI DISCIPVLORVM EIVS ABIERVNT RETRO, &c.] Ex hoc scilicet tempore. Quod dicit; abierunt retro; Augustinus intelligit, abierunt retro post satanam, sicut de quibusdam viduis dicit Apostol. Quædam conuersæ sunt retro post satanam. Sed simplicius illud; abierunt retro; exponitur per, desciuerunt ab eo, nec amplius more solito illum sequebātur. Sequitur enim quod huius veluti est expositio; & iam non cum illo ambulabant. Itaque Dominus conuersus ad duodecim dixit: Num & vos vultis abire? Quærit autem istud, cum sciret eorum voluntatem: tum vt ostenderet se non indignatum illis qui ab eo defecissent, quasi ignominia ab eis affectus: tum vt significaret se non indigere eorum sequela, ne putarent se facere gratiam, quòd aliis relinquentibus, ipsi permanerent. Deinde vt ostenderet eorum libertatem, ne putarentur necessitate quadam & verecundia detineri, atque vt huiusmodi interrogatione eos ad fidei suæ confessionē prouocaret. Itaque Petrus tum quòd ardentioris esset semper fidei, tum quòd solitus esset omnium nomine respondere, pro omnibus loquitur, idem de Christo alios omnes sentire existimans quod ipse sentiebat: Domine, inquit, ad quem ire poterimus te derelicto, qui nos viam salutis melius quàm tu docere possit? Tu enim solus habes verba quæ vitam æternam conferre possunt credenti & suscipienti. Quibus verbis significat se agnoscere post Dominum nullum esse magistrum secundum illi: significat item se non, vt turba illa, terrena quærere, sed tantùm doctrinę cœlestis esse cupidum. Alludit autem ad illa Domini verba superius habita, quibus multa dixit de vita æterna, & singulariter ad illa: Verba quæ ego loquor vobis, spiritus & vita sunt: Hic aduertenda differentia inter credentes & non credentes. Non credentes enim ob verba non intellecta offenduntur. Credentes verò, etiam non intellecta verba humiliter suscipiunt & admirantur. Neque enim verisimile est Petrū tum prædicta omnia de manducanda carne & bibendo sanguine Domini intellexisse, cùm ignorauerit adhuc mysterium crucis, & tamen certissimè credidit vera esse quæ dicebantur, quòd persuasus esset ipsum Iesum verum esse Christum. Vnde sequitur: Et nos credimus & cognouimus quia tu es Christus filius Dei viui. Vbi pro credimus, Græcè est, πεπιστεύκαμεν, id est, credidimus, quomodo legit etiam August. significatur ergo quod iam dudum crediderant & persuasi essent. Notant autem Augustinus & Cyrillus, prius dictum esse, credimus, & secundò cognouimus, eo quòd fides cognitionem præcedat, secundùm illud Isaiæ: Nisi credideritis, non intelligetis. Nisi enim, inquit, Cyrillus, absque

1. Tim. 5.

C

E

Isaiæ 7.

abſque vlla dubitatione fidei ieceris fundamenta, nō poteris paulatim cognitionem quæ in Chriſto eſt ſuperædificare, ac ita in virum ſpiritalem euadere. Videri tamen poteſt additum verbum, cognouimus, non ad hunc ordinem ſignificandum, ſed tantùm ad ſignificandum certiſsimam animi perſuaſionē, per teſtimoniū Ioannis, patris ac miraculorum. Hęc enim perſuaſi animi certitudo magis ſignificatur verbo, cognoſcere, quàm verbo, credere. Annotauit autem hic rurſum Cyrillus in Græcis articulum addi & ad nomen, Chriſtus, & ad nomen, filius, vt ſit ille Chriſtus, ille filius, vt his articulis ſepararet Petrus Dominum ab aliis, qui etiam Chriſti dicuntur & filij Dei. Additur autem in Græcis & apud Auguſtinum, viui, ſcripturæ more. Nam hoc epitheto ſcriptura Deum verum ſeparat à mortuis idolis. Vnde Pſalmiſta: Sitiuit anima mea ad Deum, fortem, viuum. Et: Scietis quia Dominus Deus viuens in medio veſtri eſt. Vnde & Dominus per vitam ſuam in ſcripturis iurat, dicens: Viuo ego dicit Dominus.

Pſal. 41. *Ioſue 3.*

RESPONDIT EI IESVS: NONNE EGO VOS DVODECIM ELEGI, ET EX, &c.] Magnificam hanc Petri de ſe prædicationem Dominus non eſt iam admiratus, nec ob eam illum beatum prędicauit, quemadmodum poſtea Matth. 16. tum ne videretur eorum laudibus capi, poſtquam ab aliis fuit derelictus: tum quia omniū nomine iam Petrus locutus fuerat, & hanc fidē omnibus tribuebat quæ non omnibus conueniebat. Itaque Dominus corrigere volens Petri reſpōſionem, atq; oſtendere non omnes hoc credere quod ille putauit eos credere, & ob id nō ſine cauſa interrogaſſe num & ipſi vellēt abire, ſubiecit: Nonne ego vos duodecim elegi, &c. Quibus verbis etiam ſignificat non mirum eſſe ſi ex Diſcipulis quidam abirent retrò, cùm etiam inter Apoſtolos inueniretur vnus incredulus. Deinde, ſecundùm Cyrillum, his verbis acrioribus eos confirmat & diligentiores facit, periculo ante oculos poſito. Sic enim, inquit, dicere videtur: Magna vobis, ô Diſcipuli, vigilantia, magnoq́ue ſtudio ad ſalutem opus eſt. Lubrica enim admodum perditionis eſt via, non imbecillam ſolummodo diſtrahens mentem, verùm etiam firmos nonnunquam animos voluptate decipiens: quod autem ita ſit non eorum qui retrò abierunt, ſed veſtro exēplo confirmatur. Ego enim vos vt bonos elegi, non ignorabam, ſed cognoſcebam vt Deus corda veſtra, ſed rapuit vnum veſtrum auaritia deceptum diabolus. Hæc ille. Intelligit ergo Cyrillus, ſicut & plerique, Iudam cùm eligeretur, bonum fuiſſe, cùm dici etiam poſsit eum nūquam habuiſſe veram in Chriſtum fidem, ſicut & hæc verba & præcedentia apertè ſignificant, eum hoc tempore, longè ante paſsionis tempus non credidiſſe in Chriſtum. Nam & Auguſtinus & Beda in ea videntur fuiſſe ſententia, vt putent Iudam fuiſſe malum, etiam cùm vocaretur ad Apoſtolatum, quamuis hanc ſententiam reiiciat Lyra, ſed non efficacibus rationibus. Porrò prudentiæ ſimul & manſuetudinis ſummæ fuit, quòd ſuum hoſtem & aduerſarium inter Apoſtolos tacitè notauerit, nimirum vt per declarationem ſuæ manſuetudinis & diuinitatis Iudam ſibi conſcium ad pœnitentiam prouocaret, & eodem ſermone omnes faceret ſolicitos ad conſcientiæ examinationem ac fidei perſeuerantiam. Dubium autem hic eſſe poteſt, quomodo dicat Dominus hic ſe elegiſſe duodecim iſtos inter quos fuit Iudas, cùm poſtea Ioannis duodecimo dicat: Non de omnibus vobis dico, ego ſcio quos elegerim; ſignificans ſe non elegiſſe Iudam. Sed dicendum, quòd hîc ſit ſermo de electione ad Apoſtolatum: ibi verò de electione ad conſortium ſanctorum, & ad regnum cœlorum. Vnde hic apponitur numerus duodenarius, ibi verò abſolutè dicitur: Ego ſcio quos elegerim; vt intelligamus eum ibi loqui de electione ſimpliciter, qua aliqui dicuntur abſolutè electi, alij verò reprobi. Cęterùm, diabolus, dictionem Gręcam, quidam volunt hic debere verti per Latinam dictionem, calumniator vel accuſator, (hoc enim propriè ſignificat dictio Græca) vt ideo dicatur Iudas diabolus, quia calumniator erat operum Chriſti, & quia illum delaturus erat ad principes Iudæorum tanquam mollem & effœminatum, eo quòd permiſiſſet pretioſo illo vnguento ſe vngi à Maria ſorore Marthæ. Verùm valde veriſimile eſt Dominum qui Hebraicè hæc dixit, pro diabolo dixiſſe Satan, ac pro eo nomine Ioannem vertiſſe diaboli nomen, imitatum Septuaginta, qui ſemper pro ſatan, diabolum verterunt, vt prius dictum eſt circa caput Concordiæ 15. eo quòd non abſimilis ſit ſignificatio dictionis Græcæ, diabolus, à dictione Hebraica, ſatan, quæ aduerſarium ſignificat. Iam & illud veriſimile eſt, Dominum vocaſſe Iudam, Satan vel diabolum, non quo modo poſtea Petrum vocauit Satanam, dicens: Vade poſt me, Satana, hoc eſt, tu qui mihi in his quæ Dei ſunt aduerſaris, ſed quomodo hæc nomina appropriantur per antonomaſiam dæmoni, hoſti humani generis, vt nomine capitis Dominus vocauerit membrum eius, ſicut intelligit Gregorius & Cyrillus, quorum iſte ſic ſcribit: Diabolum verò diaboli miniſtrum appellauit. Nam ſicut qui Domino coniungitur, vnus cum eo ſpiritus eſt: ſic contrà quoque fieri non eſt negandum. Et Diuus Gregorius lib. 13. Moral. cap. 17. Ita quippe vnum corpus ſunt diabolus & omnes iniqui, vt plerumque nomine capitis cenſeatur corpus, & nomine corporis appelletur caput. Nam capitis nomine cenſetur corpus, cùm de peruerſo homine dicitur: Et vnus ex vobis diabolus eſt. Hæc ille. Itaque diabolum vocat Iudam, quia diabolicum & ſatanicum hominem.

FINIS Secundæ partis Commentariorum, quæ continet explanationem capitum Concordiæ vigintiquatuor, hoc eſt, Acta Chriſti à ſecundo Paſchate vſque ad tertium, Acta ſcilicet ſecundi anni prædicationis eius.

CORNELII

IANSENII, GANDAVENSIS EPISCOPI,

✶

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam, PARS TERTIA.

Continens acta tertij anni CHRISTI, *vsque ad resuscitationem Lazari.*

Cum rerum ac verborum copiosissimo indice.

Omnia ex ipsius Authoris recognitione, & auctiora, multoq; emendatiora reddita.

LVGDVNI,
Sumptibus Philippi Tinghi Florentini.

M. D. LXXVII.

CORNELII IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam

PARS TERTIA.

REPREHENDVNTVR PHARISÆI DISCIPVLOS calumniantes quòd illotis manducarent manibus. Matthæi 15. MARCI 7. CAPVT LX.

P[d]OST *hæc autem ambulabat Iesus in Galilæa, non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.* [b]*Et* [a]*tunc* ‡ [e]*accesserunt' ad eum* ▷ *Pharisæi, & quidam de scribis, venientes ab Hierosolymis'.* [b]*Et cùm vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est, non lotis, manducare panes, vituperauerunt. Pharisæi enim & omnes Iudæi, nisi crebro lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum: & à foro nisi baptizentur, non comedunt: & alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicum, & vrceorum, & æramentorum, & lectorum. Et interrogabant eum Pharisæi & scribæ* [a]*dicentes:* [e]*Quare discipuli tui* ‡*non ambulant iuxtà traditionem seniorum?* [a]*non enim lauant manus suas cùm panem manducant,* [b]*sed communibus manibus manducant panem.* ▷ [e]*Ipse autem' respondens* ‖ *ait illis:* [a]*Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Hypocritæ,* [e]*bene prophetauit Isaias de vobis* [b]*hypocritis* [a]*dicens,* [b]*sicut scriptum est:* [e]*Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè est à me,* ‖ *in vanum' autem me colunt, docentes doctrinas &* ‡ *præcepta' hominum.* [b]*Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum, baptismata vrceorum, & calicum, & alia similia his facitis multa. Et dicebat illis: Bene irritum fecistis præceptum Dei, vt traditionem vestram seruetis. Moyses enim* ‡ [a][&] *Deus* [e]*dixit: Honora patrem* [b]*tuum* [e]*& matrem* [b]*tuã,* [e]*& qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis:* ▷ *Si dixerit' homo patri vel matri* [b]*Corban, quod est* [e]*donum, quodcunque* [a]*est* [e]*ex me tibi* ‖ *profuerit'* [b]*& vltra non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri:* [a]*& non honorificabit patrem suũ aut matrem suã, &* ‡ [e]*irritum fecistis mandatum' Dei propter traditionem vestram* [b]*quam tradidistis, & similia huiusmodi multa facitis.* [e]*Et* ▷ *aduocatis'* [a]*ad se* [b]*iterum* [e] ‖ *turbis, dixit eis': Audite* [b]*me omnes* [e]*& intelligite.* ‡ *Nihil est extra hominem introiens in eum, quod posit eum coinquinare, sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ communicant hominem'.* [b]*Si quis habet aures audiendi, audiat. Et cùm introisset in domum à turba,* [a]*tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei: Scis quia Pharisæi audito verbo hoc scandalizati sunt? At ille respondens ait: Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cælestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorum.* ‖ *Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadent.* [Et] [b]*interrogauerunt eum discipuli eius parabolam.* [a]*Respondens autẽ Petrus dixit ei: Edissere nobis parabolam istam.* ‖ [e]*At ille dixit'* [b]*illis: Sic* [a]*adhuc* [e]*& vos* ‡ *sine intellectu' estis? Non intelligitis quia omne* [b]*extrinsecus introiens in hominem* [a]*quod intrat in os,* [b]*non potest eum communicare, quia non intrat in cor eius: sed* [e]*in ventrem vadit, & in secessum* ▷ *exit'* [b]*purgans omnes escas? Dicebat autem quoniam* [e]*quæ* *[b]*de homine exeunt,* [&] [a]*procedunt de ore, de corde exeunt, &* ‖ [e]*ea coinquinant hominem:* [b]*Ab intus enim* [e]*de corde** [b]*hominum* [e]*malæ cogitationes* ‡ *procedunt': adulteria, fornicationes, homicidia, furta,* [a]*falsa testimonia,* [b]*auaritiæ, nequitiæ, dolus, impudicitiæ, oculus malus.* ▷ [e]*blasphemia',* [b]*superbia, stultitia. Omnia hæc mala ab intus procedunt, &* [a]*hæc sunt quæ* [e] ‖ *coinquinant' hominem:* [a]*non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.*

[Margin notes, partly cut off:] ‡ b conueniunt ▷ a ab Hierosolymis scribæ & Pharisæi. ‡ a transgrediuntur ‖ b o. at ille ‖ b o dixit ‖ a o sine causa ‡ a o nam data ‡ a nam ▷ a Quicunque dixerit. ‖ a o prodest. ‡ b rescindentes verbum ▷ b o aduocans. ‖ b o turbam dicebat illis ‡ a Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. C. 143. ‖ b Et ait ‡ b c im... ditis. ▷ a emittitur ‡ a autem ‖ illa communicant. ‡ a enim ‡ a exeũt ▷ a blasphemiæ ‡ b communicant.

P[d]OST HÆC AMBVLABAT IESVS IN GALILÆA, NON ENIM VOLEBAT, &c.] Legendum est, in Galilęa, & in Iudęa, vt patet ex Gręcis, non autem, in Galilęam & in Iudæam, & verbum, ambulare, accipiendum est pro conuersari, vt significetur Dominum post hęc conuersatum in Galilęa, nec voluisse conuersari in Iudęa. Non enim significare voluit Ioannes Dominũ post hæc iuisse ad Galilæã, cùm dicta in pręcedenti capite, gesta sint in Galilęa. Manet tamen dubiũ, A quare Ioãnes modò dicat, Dominum post hęc ambulasse & conuersatum in Galilæa, quasi antè non fuerit in ea conuersatus, cum, vt ex præcedentibus patet, iampridem in ea sit conuersatus. Ad quod primò dici potest, quòd Ioannes sub initium sexti capitis indicauerit Pascha Iudæorum in propinquo fuisse, ad quod verisimile omnino est & satis certum, Christum Hierosolymam profectũ fuisse, eò quòd lex ita mandarat, ideóq; Ioannem hic indicasse causam, quare mox relicta Iudæa, ac repetita

Galilæa,in ea maluerit conuersari. Aut potius simpliciter intelligendum quod dicit Euangelista: Post hęc ambulabat Iesus in Galilęa, hoc est, perseuerabat adhuc in ea cõuersari. Cùm enim sequitur; quia quęrebant eum Iudęi interficere; nõ videtur id Ioannes dixisse propter necem quã patassent Domino Iudęi in Paschate mox præcedente, sed eam quam descripsit in capite quinto, occasione paralytici sanati in sabbatho. Vnde in his quę apud Ioan. in hoc cap. 7. sequuntur, Dominus dicit: Vnum opus feci, & omnes miramini, &c. significans causam intentatæ sibi necis fuisse ex occasione illius miraculi. Porro quoniam in Concordia Euangelica hęc verba Ioannis necessariò debuerunt superioribus subiungi, vt est manifestum, & ex his verbis certum sit Dominum aliquandiu post ea quæ hactenus contigerunt mansisse in Galilæa, antequam in Iudæam ascenderet, nec tamen Ioannes quicquam post hæc in Galilæa gestum cõmemorat, necessariò ante sequentia Ioannis verba, inserenda hoc loco erãt ea quæ ab aliis Euangelistis post pręcedentia narrantur gesta & dicta in Galilæa, quæ quàm commodè sequantur hęc iam pręmissa Ioannis verba, quisque facilè videat. Sequitur enim in Matthęo & Marco post miraculum multiplicatorum panum, quod cum Ioanne concorditer narrarunt.

[b] ET [a] TVNC [c] ACCESSERVNT AD EVM PHARISÆI ET QVIDAM DE SCRIBIS, &c.] Cùm enim in Galilęa manere Dominum viderent Scribæ & Pharisęi Hierosolymitani, veniunt è Iudęa in Galilęam, sicut & suprà eos fecisse aliquando habuimus. Veniunt autem non vt discant, sed vt calumnientur eum, quem iam audierant tanto vulgi fauore recipi & pędicari. Ideóq; valde opportunè & contigit hæc historia pòst pędicta, & eam Euangelistæ subiunxerunt his quę de populi admiratione scripserunt: vt quemadmodum in comœdiis variantur scenæ, vt ex personarum ac rerum collata diuersitate singula magis elucescãt: ita ex collatione peruersitatis Scribarum & Pharisæorum cum populi simplicitate, liqueret omnibus quàm hi fuerant insanabiles, per quos aliorum incredulitatem corrigi conueniebat. Bene ergo hos calumniatores scribunt non tantùm fuisse Pharisęos & Scribas, sed etiam fuisse Hierosolymitanos, atque à Hierusalem descendisse in Galilæam, vt sic duplici nomine exaggerarent horum impietatem, nimirum quòd Hierosolymitani essent, & ob id iustiores ac doctiores habiti, eò quòd Hierusalem fons pietatis ac doctrinæ haberetur, & quòd à Hierusalem descendissent, tantum viæ non dubitantes aggredi calumniandi causa. Quódque maius argumentum est peruersitatis eorum & pręposteræ religionis, cùm calumniandi ansam quærerent, nec iusta aliqua suppeteret, non verentur eam arripere ab externis quibusdam obseruationibus, non à lege Mosaica introductis, sed ex maiorum instituto, eísque talibus, in quibus nulla erat vtilitas aut pietas. Et cùm vidissent, inquit Marcus, quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est, non lotis manducare panem, vituperauerunt. Exposuit autem Marcus ipse quid sit, communibus manibus, eò quòd hæc locutio propria fuerit Iudæis. Hi enim cœperunt vocare commune, quod nos prophanum aut immundum appellamus. Quoniam enim non omnibus indifferenter vescebantur, sed quædam eis separata erant in cibum, quibus tanquam sanctis & sacris

A vescebantur, hinc κατὰ μετάληψιν, hoc est, per trãssumptionem, commune dixerunt quod prophanum est & immundum. Ita & communicare hic frequenter apud Matthæum & Marcum positum est pro coinquinare, quemadmodum ferè semper vertit interpres, cùm Græcè sit verbum κοινοῦν. Hinc Act. 10 dicitur: Quod Deus sanctificauit, tu ne commune dixeris. Vbi satis indicatur ratio huius locutionis, quę tamen non inuenitur quod sciam in veteri Testamento, sed tantùm in nouo. Porro Pharisæi pleraque circa lotiones statuerunt, non quatenus faciebant ad ciuilem quandam mundiciem, sed quia putabant ea habere aliquid momenti ad pietatem & sanctitatem. Quoniam enim lex ex va- B riis contactibus & accidentibus statuit contrahi immunditiam, eámq; lotionibus purgari, & Dominus in lege toties ad sanctitatem & mundiciam Iudæos hortatus fuerat, dicens: Sancti estote, quoniam ego sanctus sum. Et: Lauamini, mundi estote; hinc ne forte in congressu, inscij ex aliquo contactu immundiciam contraxissent, Pharisæi etiam à lege non pręceptas lotiones diuersas, vt habet Marcus, induxerunt. Peculiariter autem lotionem manuum ante cibum & inter edendum frequentem, ac eorum vasorum quibus vsus erat inter edendum superinduxerunt, quia metuebant ne ex horum immundicia cibus etiam pollueretur, aut non satis mundè sumeretur, quem iussi erant mun- C dum manducare, atque ex polluto cibo, vel non satis mundè sumpto etiam amplius coinquinarentur, & Deo abominabiles fierent. Nam hanc rationem eos mouisse satis patebit postea ex verbis Saluatoris. Et sane ipsa lex Mosaica satis prohibuerat huiusmodi lotionum constitutiones, cùm dicat Deuter. 4. Non addas ad verbum quod loquor vobis, nec auferas ab eo. Deinde iam tempus erat instante Messiæ aduentu, vt post longam legis & prophetarum lectionem, incipere meritò debuissent intelligere Scribæ & Pharisæi præcipuam sanctitatem non in externis, sed in interioribus esse sitam, nec externas illas, quę à lege pręscriptæ erant, cæremonias ad aliud magis fuisse pręceptas, quàm D vt per eas populus instituereturad ea quæ sunt verę pietatis. Verùm contrà planè euenit, vt cùm maximè intelligerę debuissent scripturas, & ea in quibus vera pietas potissimùm sita esset, tum omnium minimè hęc intelligerent, ita vt tunc maximè opus esset inducere mundo lucem euangelicam, cum qui ei luci debuissent esse maximè vicini, ab ea longissimè abfuerunt. Itaque Pharisæi & Scribæ ex inutilibus illis maiorum institutis vendicabant sibi laudem sanctimoniæ, quódque sceleratius est, ex his impietatis calumniam struebant proximo, seuerius exigentes illorum obseruationem quàm quę Deus pręceperat. Discipuli autem eas constitutiones negligebant, vt qui à Domi- E no docebantur ea quæ verè pietatis essent, quorum cura & studio non libuit illis intentos esse Pharisęorum traditionibus quas à Domino non didicerant, imo quorum neglectum ab eo didicerant satis verbo & exemplo. Itaque hoc videntes Pharisæi & Scribę, cum discipulis non expostulant, sed velut in graui facinore Dominum ipsum adoriuntur, in illum torquere volentes totam suam calumniam. Quur, inquiunt, discipuli tui qui te sequuntur, & ex tua pendent institutione, transgrediuntur traditionem seniorum? Traditionem enim legendum est, non traditiones pluraliter. Nam

de

de vna traditione quęstio erat, & Græcè est παράδοσιν, sed & correctiores Latinorum libri habent, traditionem. Notandum autem quòd non dicant; Non enim lauant manus suas antequam panem manducent, sed cùm panem manducant. Traditio enim seniorum non tantùm exegit ciuilem illam ablutionem manuum quę passim fit ante prandium & cœnam, sed crebram etiam inter manducandum. Vnde Marcus dicit Pharisæos & Iudæos non manducare panem, nisi crebrò lauerint. Pro, crebrò, tamen legitur in Marco πυγμῇ, quod Theophylactus intelligit, vsque ad cubitum vel cubitaliter, vt significetur traditionem seniorum fuisse lauare manus etiam vsque ad cubitum. Πυγμὴ enim Gręcis duo significat, pugnum scilicet, hoc est, manum complicatam, à πλύσσω, plico, & cubitum, quem Gręci magis πῆχυν vocant aut πυγῶνα. Nam hac parte brachium est complicabile. Verùm cùm πυγμῇ nusquam reperiatur apud Gręcos positum aduerbialiter, quemadmodum hic accipere debet Theophylactus, nec à substantiuis fiant huiusmodi aduerbia à datiuo desumpta, verisimilius est, vt bene annotauit Erasmus, scriptum fuisse πυκνῇ, quod frequenter sonat aut crebrò. Absolutè enim Pharisæi culpant discipulos, quòd illotis manibus sumerent cibum, ad cuius reprehensionis declarationem nihil erat opus aliquid dicere de cubitali lotione.

[e]IPSE AVTEM RESPONDENS AIT ILLIS: [a]QVARE ET VOS TRANSGREDIMINI, &c.] Clauum clauo retundit Dominus. Si enim discendi causa petiuissent rationem facti discipulorum, vtique Dominus eam illis aperuisset, verùm quoniam criminando & inuehendo in Dominum dicunt: Quare; ideo prætermissa causa ob quam discipuli hoc facerent, retorquet calumniam in calumniatores, simili modo eos criminans, sed non simili affectu. Et quidem non excusat suorum factum, nec adhuc dicit eos benefacere transgrediendo, ne eos irritaret magis: sed prius interrogatione correspondente eorum interrogationi ostendit eos, etiamsi quid peccassent discipuli transgrediendo traditionem maiorum, non rectè criminari ipsos, vt qui grauioris & minus tolerabilis transgresionis essent rei, idque in ea re in qua culpabant discipulos. Grauius enim peccabant seruando seniorum traditiones, quàm discipuli negligendo. Deinde & ostendit non zelo iustitiæ eos ad arguendum consurrexisse, sed præposteræ religionis studio, ac zelo propriæ authoritatis tuendæ. Porro Mattheus post interrogationem hanc: Quare & vos transgredimini, &c. quam solus ipse habet, subiungit mox declarationem, qua Dominus declarauit quomodo propter suam traditionem Pharisæi Dei præceptum transgrederentur, ac testimonium Isaiæ à Domino citatum ponit in fine. Marcus verò contrà incipit à testimonio Isaiæ, ac deinde subiungit eam declarationem quam in principio habet Mattheus. Et quanquam incertum sit, nec multum referat quo ordine hæc dicta sint, tamen cùm idem testimonium bis ponendum non iudicaremus, vt fecit Osiander, Marci ordinem sequi in Concordia magis visum est, cùm ob alias causas, tum maximè quòd Marcus post citatum Isaiæ testimonium applicando illud, conuenienti ordine ostendit dupliciter Pharisæos peccasse in mandata Dei, per obseruationem humanarum traditionum. Primùm,

A quia dum studiosi erant obseruationis quorundam humanorum pręceptorum quæ per se non erant mala, nec ita contraria legi Dei, negligentes erant mandatorum Dei. Relinquentes enim, inquit, mandatum Dei, tenetis traditiones hominum, &c. Secundò, quia constitutiones quasdam tradiderunt, quę legi Dei aduersabantur, de quibus secundo loco locuturus Marcus, veluti nouam materiam exorsus, interposuit: Et dicebat illis: Bene irritum fecistis, &c. Testimonium autem desumptum est ex capite 29. Isaiæ, & citatum hic more solito magis secundùm translationem Septuaginta quàm Hebraicam veritatem. Nam Hebræa sic vertit D. Hieronymus: Appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis glorificat me: cor B autem eius longe est à me, & timuerunt me mandato hominum & doctrinis. Vltimam tamen partem Hebræa ad verbum sic habent: & est timor eorum erga me, mandatum hominum quod docti sunt. Septuaginta verò sic habent: Appropinquat mihi populus iste ore suo, & labiis suis honorat me, cor autem eius longe est à me: Frustra autem colunt me, docentes hominum pręcepta atque doctrinas. Atque hoc pene modo per omnia legitur apud Græcos citatum hoc testimonium in Matthæo, nisi quòd vltima pars appositiuè legitur; docentes doctrinas mandata hominum sine coniunctione, &, sicut & in Marco legitur, & Latinis etiam quibusdam codicibus vetu- C stissimis, teste Erasmo. In Matthæo enim apud Græcos legitur non solùm: Populus iste labiis me honorat; sed etiam, Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labiis suis honorat me. Verùm quędam verba adiecisse videtur scriptor aliquis, qui voluit absolutum reddere Prophetæ testimonium, cum D. Hieronymus enarrans hunc locum indicet Euangelistam decerpsisse quod præsenti loco commodum videretur, & neque retulisse per omnia vt in Hebræo scriptum erat, neque vt à Septuaginta versum. Ideóque dicit hoc testimonio Dominum abusum contra Pharisæos in Euangelio Matthæi: Abusum enim dicit, non quòd malè eo vsus sit, aut quòd præter intentionem Pro- D phetæ eo vsus sit, sed, quemadmodum aliâs loquitur, quia aliis verbis vsus est, nec per omnia prophetæ verba retulerit, contentus sensum reddere. Quod enim istud testimonium Dominus non citauerit pręter intentionem prophetæ, & ex his quę in propheta pręcedunt, & his quæ sequuntur est manifestum. Præcedit enim & sequitur de excęcatione Iudæorum, & quomodo nec indocti, nec docti inter eos intellecturi essent scripturarum sacrarum librum, & auferenda sapientia à sapientibus eorum, quæ maximè impleta sunt in Iudæis & scribis eorum, tempore Christi. De quorum etiam hypocrisi, quam vbique toties notat Dominus, sequitur in Isaia, dum dicitur: Væ E qui profundi estis corde, vt à Domino absconďatis consilium, &c. Itaque bene dicit Dominus, non solùm istud Isaiæ quadrare in Pharisæos & scribas qui fuerunt tempore hoc: sed Isaiam prophetasse de illis istud, videlicet quia non dixit illud de Iudęis sui temporis, sed potius temporis aduentus Messiæ, quando omnia plena erant hypocrisi, & inutilibus ac friuolis hominum constitutiunculis. Prima ergo huius testimonij parte Dominus significat notatam illorum hypocrisim, & rectè se eos vocasse hypocritas, eo quòd zelo iu-

ſtitiæ videri vellent calumniati diſcipulos, cùm tamen iuſtitię non eſſent ex animo ſtudioſi. Populus, inquit, hic labiis me honorat, quia me Deum & Dominum omnium creatorem, & id genus ſimilia prędicat: cor autem eorum longè eſt à me, quia corde ſuo longe diuerſa à mea voluntate cogitat, deſiderat, & amat. Tales fuerunt & olim Iudæi illi, de quibus in Pſal. 77. Et dilexerunt eum in ore ſuo, & lingua ſua mentiti ſunt ei: Cor autem eorum non erat rectum cum eo. Sequenti verò teſtimonij parte ſignificat Dominus notatam horum prępoſteram & vanam religionem. In vanum, inquit, colunt me, non ſolùm facientes, ſed etiam docentes doctrinas quæ ſunt mandata hominum. Vbi notandum, quòd pro, in vanum, Gręcè eſt μάτην, quod in Matthæo quidem interpres vertit, ſine cauſa: in Marco verò vertit, in vanum: poteſt enim accipi dupliciter. Aut vt ſit ſenſus: in vanum, hoc eſt, fruſtra colunt me, quia non aſſequentur finem & fructum cultus mei. Aut vt ſignificetur vanum & friuolum eſſe cultum illorum quo Deum colebant, quia non in rebus illis conſiſtebat in quibus oportebat. Secundùm quem ſenſum verti poſſet illud μάτην, per vanè, quemadmodum in Pſal. 38. vbi legimus: Vanè conturbatur omnis homo. Atque hunc ſenſum ſatis ſignificat quod vertit interpres in Matthęo, ſine cauſa. Cultus enim vanus eſt qui rationabili caret cauſa. Porro quoniam hunc locum hęretici noſtri temporis ſemper in ore habent, eóque reiiciendas docent omnes Eccleſię conſtitutiones de diſcrimine dierum, ciborum, locorum, perſonarum, & aliarum rerum externarum, videndum quàm nihil hic locus eorum faueat errori. Primùm enim, vel ipſis etiam fatentibus, traditiones vel pręcepta hominum non dicuntur hic quęcunque in ſcripturis à Deo non ſunt apertè inſtituta, ſed ab hominibus ſunt pręcepta & introducta. Nam quęcunque ad externam vitam decenter & cum commodo proximorum degendam à principibus conſtituuntur, quęcunque item à proceribus Eccleſię ordinata ſunt ad Chriſtianę religionis profectum, non tam humanę quàm diuinę ſunt traditiones, vtpote dimanantes à lege Dei, & ab authoritate eis à Deo tradita. Vnde Petrus ait: Subiecti eſtote omni humanę creaturę propter Deum, ſiue regi, quaſi pręcellenti. Et Paulus pręcepit vt in Eccleſia mulieres orent velato capite, viri reuelato: vt ad cœnam Chriſti alius alium expectet, quo in communi ea peragatur, & alia nonnulla, quę nominatim in ſcripturis aliis non leguntur diuinitus eſſe pręcepta. Quę etſi ab hominibus ſunt conſtituta, hic tamen inter humana mandata non cenſentur, quòd ex ſcriptura & Dei mandatis originem habeant, inter quę Dei mandata etiam hoc eſt, vt ſubditi prępoſitis ſalutis eorum curam gerentibus obediant per omnia. Iam quę Eccleſia pręcepit de ieiuniis, delectu ciborum in certis diebus, feſtiuitatibus ſanctorum celebrandis, & id genus ſimilia, pius quiſque facilè videt quam habeant ex ſcripturis originem, & quomodo eis conſonent, eò quòd faciant ad carnis caſtigationem & temperantiam, aut ad fidelium vnionem & ędificationem. Pręcepta ergo hominum quę hic reprobantur à Domino, ſunt quę nihil diuinum pręcipiunt, ſed res merè humanas, qualia ſunt duplicia: Quędam enim ſunt, etſi non omnino mala, planè tamen inutilia & friuola, vt in quorum ob-

Refelluntur heretici noſtri temporis.

1. Pet. 2.
1. Cor. 11.

A ſeruatione nulla eſt vtilitas, quę nihil faciunt ad pietatem Deo exhibendam, aut ad carnis mortificationem & ſpiritus profectum, aut ad proximorum commodum & ędificationem, qualia erant baptiſmatum eorum, quorum meminit Marcus, conſtitutiones. Alia ſunt, quę pręcipiunt aliquid mandatis Dei aduerſum, qualia erant de quibus poſtea diſſerit Dominus. Atque de his mandatis hominum loquitur & Paulus ad Titum 1. cùm præcipit, vt ſani ſint in fide, non attendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auerſantium ſe à veritate. Secundò dicendum, hoc Iſaiæ teſtimonio nec Prophetam, nec Dominum culpare voluiſſe humana pręcepta, aut eorum obſeruationem, ſed id tantùm quod Iudæi iſti timorem & cultum Dei conſtituerunt in humanorum præceptorum obſeruatione, poſthabitis mandatis Dei. Vnde in Hebraica veritate ſecundùm tranſlationem Hieronymi dicitur: timuerunt me mandato hominum; quo ſignificatur eos timorem Dei conſtituiſſe in huiuſmodi præceptorum obſeruatione, non quòd pręcepta Dei apertè contemnerent, ſed quòd tanto ſtudio occuparentur circa mandata humana, vt Dei mandata negligerent. Idem ſignificat & verſio Septuaginta, quæ dicit: Fruſtra vel vanè colunt me docentes mandata hominum; quo ſignificatur eos ideo fruſtra vel vanè Deum colere, quòd toti eſſent in docendis hominum præceptis. Vnde apud Marcum in declarationem teſtimonij infertur: Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum. Vbi Dominus non culpat eos quòd tenerent traditiones hominum, ſed quòd hoc facerent relictis Dei mandatis. Iam Eccleſia docet præcepta diuina primo loco habenda, humana verò ſecundo loco, nec cultum Dei potiſsimum in humanis conſtitutionibus conſiſtere, ſed in diuinis, ad quas etiam humanæ ordinantur. Itaque cum Phariſæis reprehendendi ſunt, qui vel merè humana pręcepta ſtudioſè obſeruant, vel etiam D vtilia & ſancta hominum pręcepta maiori ſtudio obſeruant quàm diuina.

[b] ET DICEBAT ILLIS: BENE IRRITVM FECISTIS PRÆCEPTVM DEI PROPTER TRADITIONEM VESTRAM, QVAM TRADIDISTIS, &c. Poſtquam dixit Dominus eos præpoſterè eſſe religioſos, vt qui, poſthabitis Dei mandatis, ſtudioſi eſſent inanium mandatorum: oſtendit iam, quod in primis eis obiecit, etiam impiè eſſe religioſos, vt qui docerent mandata hominum non à ſenioribus accepta, ſed ab ipſiſmet inſtituta, quæ contraria eſſent mandatis Dei. Idque cùm in multis facerent, tamen commodè declarat in mandato E quo pręcipitur honorandos parentes, quòd primùm eſt inter ea quę ſunt ad proximum, & proximum his quę ſunt ad Deum. In primis ergo ipſum ponit Dei mandatum. Deus, inquit, aut, vt habet Marcus, Moyſes, quia Deus per Moyſen, dixit: Honora patrem & matrem. Vbi notandum, verbo honorandi non tantùm præcipi reuerentiam illam quæ in verbis & externo geſtu conſiſtit, ſed etiam vt filij de parentibus præclarè ſentiant, eíſque, niſi contra Deum aliquid iubeant, obediant, eorum etiam vitam, honorem, dignitatem omnibus viribus defendant, & eiſdem in omnibus periculis, in egeſtate, in ſenio, in aduerſa valetudine, quibuſcunque poſſunt remediis, opibus, conſiliis, conſolationibus ſubueniant. Subſidium enim

Hebraicus

Hebraicus sermo honorem vocat, id quod tum A ex præsenti sermone Christi, qui inhonoratos censet parentes, quibus filij non benefecerint, & necessaria vitæ non ministrauerint: tum ex Paulo abundè patet, qui 1. Timothei 5. presbyteros qui bene præsunt affirmat duplici honore dignos. ac eidem rursum scribit: Viduas honora quæ verè viduæ sunt. Porro quo Dominus ostenderet quàm necessaria sit huius mandati obseruatio, & quanto sit horum Pharisæorum impietas supplicio digna, addit mandato legis de honorandis parentibus, etiam aliam legem quæ pœnam mortis ineuitabilem statuit, contra eos qui vel tantùm contumeliosis & maledictis verbis parentes affi- B ciunt, significans multò magis ipsos Phariseos morte dignos, qui etiam opere & facto dehonorare parentes alios docerent.

[c] VOS AVTEM DICITIS: SI DIXERIT HOMO PATRI VEL MATRI, [b] CORBAN, &c.] Variæ hic sunt istius Pharisaicæ legis commentationes & interpretationes, dum diuersi aliter & aliter coniectant quid his verbis quę Dominus non explicat, significare voluerint Pharisęi. Sed ex variis interpretationibus duæ sunt precipuę, quę presenti loco & intentioni saluatoris bene conueniunt. In primis autem certum est hîc esse ἀποσιώπησιν, hoc est, reticentiam. Dominus enim initium ponit Pharisaicę legis, sed eam C non absoluit. Non tamen obscurum est quid reticeatur, nempe rectè facit, aut legi satisfacit. Iam etiam certum est hac lege Pharisaica doceri quomodo filij parentibus egentibus, & subsidium à filiis postulantibus respondere debeant, & possint petitum sine crimine, imò piè & religiosè negare. Id verò dupliciter intelligi potest. Primò: vt illa verba: Munus quodcunque est ex me, tibi proderit; sint verba filij cum indignatione reiicientis parentum petitionem, in hunc sensum: Si quid petierint parentes egeni à filiis, vos dicitis eos rectè facere, si dixerint suis parentibus: Munus offerre Deo decreui, an vis vt illud posthabito Deo cui dedicatum est & consecratum, in tuos D vertatur vsus? Aut sine interrogatione, conquærendo in hunc modum: Pater tam es petax vt quicquid etiam Deo eram oblaturus, in tuos cedere vsus debeat. Itaque fit, vt parentes rem filij quasi sacram reueriti abstineant ab ea, atque sic indigentia conficiantur. Secundò, melius accipi possunt illa verba non cum indignatione prolata, sed vt hunc habeant sensum: Donum quodcunque in cultum Dei contulero, etiam tibi proderit, quia illud eo animo conferam, vt eo non minus te quàm meipsum adiuuare, & Deum propitium tibi reddere velim. Præterquam enim quod hic sensus maximè ipsis verbis conuenit, etiam ipsum comprobat quod apud Marcum sequitur; & vltra non dimittitis eum quicquam facere patri E suo vel matri. Quo satis significatur filios doctos hactenus honorare & iuuare suos parentes, vt eos participes facerent suarum oblationum. Quod his rationibus verisimile reddere potuerunt Pharisęi, quia plus esset Deus honorandus quàm parentes. Et rursum si munus aliquod Deo offeratur, idque eo animo vt etiam parentibus prosit, iam vno eodemque actu duplex pietatis debitum persolueretur, & pietatis scilicet quę Deo debetur, & quę parentibus, cùm alioqui si illud munus parentibus daretur, tantùm simplicis pietatis opus exhiberetur. Deinde quia munus Deo etiam pro parentibus oblatum prodesset saluti corporis & animę ipsorum, cùm alioqui illis datum corpori alendo tantùm prodesset. Itaque his rationibus Scribę & Pharisęi auari, sub prætextu religionis suo quęstui studebant. Nam sacerdotes ferè erant etiam Scribę aut Pharisęi. Errauerunt autem in his suis rationibus, quantumuis sint in speciem probabiles. Primùm, quia Deus non vult honorari his rebus, nec ea sibi offerri, quę alioqui debentur aliis: ergo quæ parentibus egentibus & iure naturę & lege diuina debentur, non vult sibi offerri, sicut nec quę alia quauis ratione aliis debentur aut sunt necessaria. Et adeo quidem hæc sibi offerri non vult, vt etiam quę voto sibi iam sunt dedicata, aut consecrata, aut pręcepto aliquo debita, debeant in aliorum vsum transferri, si occurrente casu aliquo sint illis necessaria. Quod patet ex eo, quòd panes propositionis Deo consecrati, propter occurrentem Dauidis necessitatem licitè sunt assumpti, & dati ad necessitatis eius subleuationem. Vnde similiter si filius sua bona Deo & Ecclesię dare vouisset, superueniente paterna necessitate, deberet ea transferre in patris subleuationem. Sicut enim pro tali casu non possent bona eius esse materia voti, ita & esse desinunt. Vnde etiam sicut filius per ingressum religionis sese Deo non potest licitè offerre, si sustentando patri in seculo sit necessarius: ita & exire monasterium teneretur etiam contra voluntatem sui superioris, si alioqui patri vel matri egenti non possit per se vel alios subuenire, vt habet probabilior opinio, quamuis nonnulla sit differentia inter ingressum & egressum, vt bene docet Caietanus in secunda secundæ, quæstione 101. articulo quarto ad quartum. Maior enim necessitas mouere deberet filium ad egressum, quàm quæ retrahere eum deberet ab ingressu. Et ratio omnium horum est, quia nullum Dei pręceptum, nullum nostrum votum, nulla rei sanctificatio tollit necessarium naturę vinculum & ordinem, cùm illa non ad destruendum, sed ad perficiendum naturę ordinem sint superadiuncta. Hinc fit, vt eueniente articulo necessitatis nostrę vel proximorum, vtamur licitè rebus pręcepto alioqui vetitis, aut voto & consecratione Deo debitis. Secundò, errauerunt in eo Pharisęi, quod filij offerentes munus Deo etiam pro parentibus, bis essent pij, in Deum scilicet & parentes: dantes autem illud parentibus simplicem pietatem exhiberent, quasi non qui in parentes egentes propter Deum sunt pij, etiam in Deum sint religiosi, qui honorare parentes pręcepit, quique etiam sibi factum reputat, quicquid vni ex minimis suo nomine impensum fuerit. Sic errant & quidam nostrûm, qui quasi semper magis pium sit templa Deo extruere, eaque ornare, quàm in pauperes egentes beneficentiam exhibere, non dubitant ingentem pecunię vim in illas res insumere, cùm adduci non possint facilè, vt vel minima aliqua pecunia, quorundam pauperum inopiam subleuent. Pium enim proculdubio est templa extruere, ac hęreditarias pensiones & possessiones seruitoribus Dei relinquere, sed bis pium est, cùm illa non sunt necessaria, intuitu Dei pauperum succurrere necessitatibus. Certè cauendum nobis, ne pręcepta Dei de honorandis parentibus, de curandis domesticis & cognatis, de subleuandis & iuuandis pauperibus, irrita faciamus

cum Pharisęis, suadentes iis qui habent hęreditates, ne relinquant aut dent eas parentibus aut cognatis, aut quibuscunque aliis egenis, sed Deo potius & Ecclesiæ offerant & addicant, vt sic & suæ & suorum saluti apud Deum consulant. Quanquam enim rectissimè sua illi Ecclesiæ offerunt, qui non habent consanguineos pauperes quibus prouideant, maximè in illis locis vbi desunt clerici sufficientes qui seruiant Ecclesię, aut vbi clerici sunt egeni, nec habent vnde honestè sustententur, tamen neglectis egentibus cognatis, imò & aliis quibuslibet pauperibus, quorum magnam cognoscit quis inopiam, non rectè Ecclesiæ & eius ministris potissimum non egentibus sua offert. Quicunque enim suorum & maximè domesticorum curam non habet, infidelis est, & infideli deterior, inquit Paulus. (1.Tim. 5.) Cęteris tamen paribus magis subueniendum pauperibus clericis Deo seruientibus, atque in Ecclesiarum necessariarum reparationem diuitiæ sunt insumendæ, quàm in quorumuis aliorum pauperum subleuationem erogandę. Sed vt ad literam reuertamur, illud, Et non honorificabit, &c. quod legitur in Matthęo, non debet accipi, vt sint adhuc verba pertinentia ad legem Pharisaicam, quemadmodum quidam intelligunt. Non enim apertè Pharisæos verisimile est dixisse, non honorificandos parentes: sed sunt verba Domini, quibus significat filium secundùm præcedentem legem Pharisaicam facientem, ab honore, hoc est, subsidio parentibus debito impediri. Correspondent enim illa verba in Matthęo illis quæ dicuntur in Marco; & vltra non dimittitis eum quicquam facere, &c. Itaque sensus est: & filius huic traditioni vestræ obediens, non honorificabit parentes, sicut ei à Deo est præceptum. Et quod sequitur in Matthæo: Et irritum fecistis mandatum Dei, &c. illatiuè intelligendum est esse subiunctum, vt sit sensus: & per hunc modum irritum fecistis, &c. Dicuntur autem irritum fecisse mandatum Dei, quia suis traditionibus inualidam & infirmam reddiderunt legem Dei, vt non haberet suum pondus & vigorem quem deberet. Est autem Græcis verbum ἀκυρόω, quod in Matthæo vertit interpres, irritum facere, in Marco rescindere. Significat autem propriè infirmare, inualidum reddere, ac suo robore priuare aliquid. Porro Corban, dictio est Hebraica, significans, vt & Marcus vertit, donum aut oblationem, quemadmodum sæpe eam dictionem in Leuitico vertit Hieronymus. Nam deriuatur à Carab, hoc est, appropinquauit, quod in Hiphil, significat, facere appropinquare, hoc est, offerre. Dicitur autem Chaldaicè Curban, vel Corbana, quæ dictio est infra Matth. 27. pro gazophylacio templi, in quod mittebantur pecuniæ Deo oblatæ.

[c]ET ADVOCATIS [a]AD SE [b]ITERVM [c]TVRBIS, DIXIT EIS: AVDITE [b]ME OMNES, &c.] Gręcè non est in Marco, iterum, sed προσκαλεσάμενος πάντα τὸν ὄχλον, id est, cùm aduocasset omnem turbam. Postquam ergo redarguisset Dominus Pharisæos & Scribas, quemadmodum erant digni, eis neglectis rationem facti suorum discipulorum aduocata ad se turba cœpit reddere, conuenientem seruans ordinem, vt prius vicissim accusando calumniam Pharisæorum in ipsos retorqueret, idque seorsum & non audiente omni turba: deinde docendo ostenderet factum discipulorum omni carere iusta criminatione, idque non iam solis Pharisæis audientibus, vt qui ex hac doctrina veritatis non solùm nullum erant accepturi fructum, sed etiam scandalizandi: verùm præsente tota multitudine, in qua plerique fructum hinc percipere potuerunt. Non simpliciter autem turbam ad se vocat, sed quoniam dogma excelsum, & à consueta Pharisæorum doctrina alienum turbis propositurus erat, prouocat eos ad diligentem animaduersionem & expensionem dicendorum. Audite, inquit, me omnes, & quæ audiueritis etiam intelligite. Vbi emphasi non caret quod dicit, me & omnes, vt est apud Marcum. Per, me, enim significat se potius quàm Pharisęos audiendum: per omnes, significat se de re attentione digna, & omnibus vtili locuturum. Itaque quoniam Pharisæi in duobus peccabant, nimirum quòd suorum seniorum traditionibus friuolis nimis inhærerent, ac Dei interim mandata, quæque potiora erant negligerent, Dominus priore parte suæ sententię refellit Pharisaicas illas lotiones: secunda verò parte docet, quæ potius velut coinquinatiua hominis sint obseruanda, & reputanda. Primò ergo dicit: Non quod intrat in os, coinquinat hominem, vel, vt est apud Marcum, Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare. Ex quibus verbis, dictis proculdubio à Domino ad refutationem Pharisaicarum lotionum, patet quod prius dictum est, Pharisæos crebras illas lotiones quas ante cibum & inter manducandum obseruabant & requirebant, obseruasse ea persuasione, quod putauerint cibum pollui manibus illotis contrectactum, sicque pollutum cibum, etiam hominem apud Deum pollutum & immundum reddere. Alioqui enim hæc verba Domini nihil facerent ad refutationem Pharisæorum. Nunc autem apertè ad hoc faciunt, cùm dicens generaliter cibum nullum qui intrat in os, coinquinare hominem, significet, vt & postea concludit, nec cibum illotis manibus sumptum coinquinare. Sed difficultas circa hæc verba Domini oritur, quomodo non aduersentur ea legi Mosaicæ, quæ tum adhuc suum habuit vigorem, & cuius necessaria erat tunc obseruatio. Hæc enim vetat multa ciborum genera, quę si quis Iudæorum etiam tunc edisset, coinquinatus certè fuisset apud Deum. Sicut autem aduersari videntur hæc verba Domini legi Mosaicæ, ita & legibus Apostolorum interdicentibus esum idolothytorum, de quibus dicit Paulus: Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Et rursum legibus Ecclesiasticis interdicentibus esum certorum ciborum in quibusdam diebus, ita vt Lutherani vel hoc potissimum dicto Domini clament, ruere quęcunque de delectu ciborum statuerunt Romani pontifices. Sic enim illi loquuntur. Quibus id primùm dicendum est, non magis huiusmodi Ecclesiasticis pręceptis hęc Domini verba esse contraria, quàm vel legi Mosaicæ, vel legi Apostolicę de non edendis suffocato & sanguine & idolothytis. His autem legibus non esse verba Domini contraria, quantumuis id prima facie possit videri, etiam ipsi nobiscum fateri coguntur, & proculdubio fatentur. Atque vt intelligatur quomodo non sint hęc illis legibus contraria, imprimis aduertendum, Dominum hac sententia noluisse, saltem potissimum, refutare pręcepta legis Mosaicæ, certos cibos prohibentis, tanquam quorum esu

homines

homines polluerentur, sed, vt patet & ex occasione proferendi hanc sententiam, & ex nouissima conclusione, Pharisaicas traditones de modo edendi mundè & sine coinquinatione cibos à lege concessos refutare Dominus voluit. Itaque non dicit: Nullus cibus est qui possit hominem coinquinare: sed, nihil introiens in hominem, aut quod intrat in os potest eum coinquinare; quo aliud non significat quàm cibum qui editur non posse coinquinare. Non edebatur autem apud Iudæos nisi cibus à lege concessus, vnde talem cibum qui licitè editur significat Dominus non posse coinquinare, quomodocunque sumatur, siue lotis, siue illotis manibus, siue ex vasis mundis, siue immundis. Et hunc sensum etiam Pharisæos ac Scribas in his verbis intellexisse vel ex eo satis apparet, quod cum studiosè obseruarent omnia Domini verba & facta, quærentes ex eis venari legitimam aliquam calumniandi occasionem, non tamen his verbis auditis calumniati sunt aduersa legi diuinę eum docere, quem tanquam aduersarium legis calumniabantur, cùm etiam planè diuina miracula in sabbatho operaretur. Quia tamen verisimile est, quod Dominus, etsi præcipuè hac sententia voluerit refellere Pharisaicas obseruationes circa cibum sumendum, etiam hac occasione data voluerit refellere legales obseruationes circa ciborum delectum, non quidem absolutè, sed vt eas intelligebant & obseruabant Iudæi: ideo vlterius dicendum, Dominum non asserere, neminem quemuis cibum edentem, edendo coinquinari, cùm variis modis contingat edentem coinquinari, nempe quia gulosè edit, vel quia cõtra legem, vel quia cum scandalo aliorum, sed dicit cibum ipsum non coinquinare, quod pro omni tempore verum est de quouis cibo. Non enim vel in veteri lege cibus vetitus à lege, vel in noua lege cibus contra Apostolorum vel Ecclesiæ legem sumptus coinquinat edentem, sed ipsa inobedientia hominis, & inordinata eius concupiscentia hominem contaminat. Itaque nihil aliud voluit Dominus docere, quàm cibum ipsum per sese non contaminare, quod erat contra opinionem Pharisæorum, qui putabant cibos à lege vetitos & immundos vocatos per sese immundos esse, & ob id necessariò etiam homines polluere coram Deo, quemadmodum satis patet ex doctrina Pauli contra Iudæos passim scribentis, & obiicientis quod omnis creatura Dei bona est. Docens autem Dominus nullum cibum esse per sese immundum, ex consequenti etiam significauit ob certam causam cibos quosdam in lege immundos dici & prohiberi, qua cessante non esset delectus ille ciborum obseruandus, & ob id non contendendum Iudæis, obseruationem illam esse perpetuam debere, sicq; hac sua doctrina viam aperuit Euangelicę luci, quam postea Apostolus Paulus & alij apertius prędicauerunt. Non est ergo quod ex hoc loco quidã insurgant contra ecclesiasticas constitutiones de abstinentia quorundam ciborum in certis diebus. Non enim Ecclesia eos cibos vetuit, quasi per sese hominem contaminarent, aut alij cibi per sese hominem sanctificarent: sed quemadmodum Deus in veteri lege quosdam cibos vetuit propter futurorum significationem, & Apostoli prohibuerunt in primitiua Ecclesia esum suffocati, & sanguinis, & idolothyti propter scandalum quorundam vitandum: ita & Ecclesia quorundam ciborum esum in

A certis diebus propter castigationem carnis. Secũda sententiæ Dominicę pars est: Sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Quibus verbis sicut non voluit Dominus significare, omne hoc coinquinare quod procedit ex ore, cùm ex ore procedant sputa, procedãt & bona ac salutaria verba: ita nec voluit id tantùm coinquinare hominem quod ex ore procedit, cùm & cogitationes malę & opera mala hominem contaminent. Sed eo loquendi more vsus est Dominus, vt contrariam sententiam opinioni Pharisæorum efferret. Illi enim quod intrat in os coinquinare dicebant: Dominus contrà, ea potius quæ ex ore procedunt, quanquam nec omnia, nec sola. Apud Marcum autem, qui oris

B nullam facit mentionem, sed pro ore semper ponit hominem, generalior ponitur sententia: Quæ de homine, inquit, procedunt, illa sunt quæ communicant hominem. De homine enim procedunt & cogitationes & operationes malæ. Rursum autem Dominus post hanc sententiam pro suo more ad expensionem dicti eius quod non omnes capiebant prouocans, subiicit: Si quis habet aures audiendi, audiat.

[a] TVNC ACCEDENTES DISCIPVLI EIVS DIXERVNT EI: SCIS QVIA PHARISÆI AVDITO, &c.] Cùm prædicta à Domino audissent Pharisæi, nihil quidem apertè sunt ausi contradicere Domino, quia vehe-

C menter eos conuicerat, sed in seipsis indignatione repleti sunt, & fortè etiam indignationem exterioribus quibusdam signis demonstrauerunt. Vnde discipuli signa indignationis animaduertentes, aut ex seipsis coniicientes indignationem & offensionem Pharisæorum, quandoquidem & ipsimet discipuli in dictis verbis Christi nonnihil fuerunt turbati, quemadmodum ex eorum interrogatione satis patet, adeunt Dominum dicentes: An scis Pharisęos audito hoc sermone scandalizatos, hoc est, offensos? Quod quærunt, non quòd planè putarent Dominum id ignorare, aut non tam ipsum hoc obseruasse quàm seipsos: sed tum quòd mirarentur Dominum qui toties inculcauit scan-

D dala proximorum esse vitanda studiosè, ea dixisse vnde alios scandalizandos non posset dubitare: tum quòd & ipsimet nonnihil scandali passi essent, vnde liberari optabant. Ita enim hac interrogatione discipuli curam gerebãt salutis Pharisæorum & honoris Domini, vt & sui scrupuli & scandali rationem haberent, quanquam alia ratione ipsi discipuli turbati fuerint in verbis Domini quàm Pharisæi. Discipuli enim turbabantur, quòd Domini verba viderentur aduersa legi diuinæ: Pharisæi verò, quòd intelligerent per ea suas obseruationes à senioribus acceptas refelli & irritas fieri. Itaque Dominus audiens discipulos Pharisęorum curam gerentes, ac pro se eius-

E que honore solicitos, docere volens quandoque offendiculum & scandalum quorundam fortiter esse contemnendum, nimirum cùm quidam obstinatè peruersi ex prędicatione veritatis, aut factis planè diuinis scandala sibi faciũt, hoc est, occasiones alienandi se à veritate, & persequendi veritatem, aut iustitiam desumunt, respondit in hunc modum: Omnis plantatio quã non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Per plantationem non plantatam à Deo, intelligens reprobos, aut reproborum collectionem: qui etsi sint à Deo in hoc mundo creati & constituti, dicuntur tamen hîc

non plantati à Deo, quia non ad vitam æternam prædestinati & præparati, vt fructus Deo dignos proferant. Iusti autem per diuinam prædestinationem & gratiam vocationis ac iustificationis plantati sunt à Deo ad vitam æternam, de quibus dicitur in Psal. 91. Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebunt. Tales non erant hi Pharisei, vnde & eradicandos dicit hoc est, perdẽdos, & ex hoc mundo extirpatos reiiciẽdos à Deo tanquã inutiles & desperatas plantas in perditionem æternam, ac ob id significat indignũ esse magnam rationem offensionis & scandali eorũ habere. Quid enim oportet curare ne illi scandalizentur & impingãt qui etiã sunt eradicandi? Quidam, inter quos Hilarius, Chrysostomus & Theophylactus, hanc sententiam; Omnis plantatio quam non plantauit pater meus, &c. intelligunt de dogmatibus, vt significetur omnem doctrinam quæ à Deo non est profecta, sed vel à dæmone, vel ab inuẽtione humani cordis, destruendã & euellendã Euangelica prædicatione, atque ob id etiam Pharisaicas traditiones eradicandas, nec ob eorum scandalum cessandum esse à veritatis prędicatione, qua eorum traditiones destruantur. Secundùm quem sensum non iam licet inferre, quemadmodum inferebant Manichæi, legem Mosaicam non fuisse plantatam à Deo, quanquam per hanc sententiam ex cõtrario sensu Dominus etiam significauit omnem plantationem quam plantauit pater cœlestis, non eradicãdam. Nam, vt pulchrè habet Theophylactus, lex vt est plãtatio Dei, ita non est eradicata. Manet enim, inquit radix eius, spiritus qui in occulto est: Folia autem, hoc est, apparens litera, defluunt. Verùm quanquam generalitas sententiæ bene ferat vt hęc sentẽtia etiam ad dogmata accommodetur, potius tamen videtur secundum priorem intelligentiam, quam sequitur D. Hieronymus, dicta esse de hominibus, quos frequenter Dominus metaphoricè per arbores significat, vt quod hic dicit Dominus idem sit cum eo quod dicitur Sapientiæ c. 4. Adulterinæ plantationes non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt. Et si in ramis in tempore germinauerint, infirmiter posita, à vento commouebuntur, & à nimietate ventorum eradicabuntur. Quod si iam quæratur, si omnis plantatio non plantata à Deo eradicabitur, num etiã eradicabitur & illa plantatio, de qua Apostolus ait: Ego plantaui, Apollo rigauit? Rursum, si quod per contrarium sensum hîc significatur, omnis plantatio plantata à Deo, nõ eradicabitur; quomodo toties in scripturis dicitur populus Iudæorũ vinea plãtata à Deo, eradicanda tamen, & ipsi impij plãtati dicũtur à Deo, Ierem. 12. Plantasti, inquit, eos, & proficiunt. Respõdet ad primum D. Hieronymus sic scribens: Soluitur, inquit, quæstio ex eo quod sequitur: Deus autem incrementum dedit. Dicit & ipse: Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis: Et alibi: Cooperatores Dei sumus. Si autem cooperatores, igitur plantante Paulo, & rigante Apollo, Deus cum cooperatoribus suis plantat & rigat. Ad alterum solutio patet ex prædictis, nimirum quòd hic sit sermo de plantatione plantata ad vitam æternã. Variis enim modis dicitur Deus in scripturis quosdam plantasse. Populum enim Iudaicum plantasse dicitur, quoniam eũ in terra ad hoc electa collocauit firmiter, vt in ea diuino cultui intenderet. Impios dicitur plantasse, quia eos in hoc mundo fœlicitate donauit, & ad tẽpus fœliciter & stabiliter viuere dedit.

A SINITE ILLOS. CÆCI SVNT ET DVCES CÆCORVM. CÆCVS AVTEM SI CÆCO DVCATVM.] Quod dicit; Sinite illos; hunc habet sensum: Omittite illorum curam agere, atque scandali eorum rationem habere, eo quòd desperati sint quidẽ, & omnino eradicandi. Nam infertur istud ex præcedenti sententia. Quod si præcedens sententia de dogmatibus accipiatur, rectè tum hęc verba sic intelligentur: Relinquite illos vt doctrinæ eorum nolitis esse sectatores. Porro quod sequitur; Cæci sunt & duces cęcorum; Græca paulò aliter & festiuius habent: ὁδηγοί ἐστι τυφλοὶ τυφλῶν, id est, duces sunt cæci cæcorum; & est sensus: Ipsi cùm sint cæci, duces
B tamen cæcorum se pollicentur. Et in Hieronymo ac Dionysio, antiquisque quibusdam codicibus Latinis abest coniunctio, &, vt sic legatur: Cæci sunt duces cæcorum; quæ tamen lectio sic debet ordinari: Ipsi sunt duces cæcorũ, sed cæci tamen. Quod si legatur coniunctio, &, hunc oportet sensum intelligere: Cæci sunt, & tamen duces cęcorum. Iam si illud: Sinite illos; intelligatur significare non audiendos nec sequendos Phariseos, facilè patet quomodo istud de cęcis ducibus proposito conueniat. Ideo enim non sunt sequendi quòd cæci sint, & proinde deducturi secum suos sectatores in foueam. Si verò illis verbis; Sinite illos; Dominus voluit significare non habendam rationem scan-
C dali eorum, vt magis est intelligendũ, iam per hoc quod dicit ipsos esse duces cęcos, videtur intelligendum eum significasse, desperatos eos esse, nec fieri posse vt non scandalizentur ex prędicatione veritatis, & ob id scandalum eorum nihili faciendum. Quoniam enim cęci erant, non poterant etiam apertam veritatis lucem conspicere, nec mirum quod etiam in luce offenderent, quemadmodum corporaliter cęci facilè in die impingunt, non ex lucis defectu, sed proprio vitio. Verùm si tantùm cęci fuissent, & cęcitatem suam agnoscentes illum accessissent supplices, qui solus potest cęcis visum restituere, sanabiles fuissent. Nunc au-
D tem putantes se videre, & cęcorum etiam duces se esse profitentes, nec agnoscentes se alterius ducatu indigere, facti sunt planè desperati, nec aliud de eis expectari potuit, quàm vt se cum suis sectatoribus pręcipitarent in foueam æternę damnationis, & seruitutis pręsentis. Cæterùm ex his Christi tum factis, tum verbis confirmari debent quotquot verbo vel facto peruersos offendunt, dum gloriam Dei prędicatione veritatis vel operum bonorum exhibitione promouere student. Omnia enim & facienda & omittenda ne pusilli offendantur & alienentur: at propter peruersorum scandalum non est cessandum aut à veritatis prædicatione, aut à bonorum operum o-
E peratione. Cùm enim, inquit Gregorius, scandalum de veritate oritur, rectius nasci permittitur quàm veritas deseratur. Cauendum tamen ne quid etiam peruersi à nobis audiant aut videant, vnde iure offendantur, sed vt omnem offensionis causam ex sese habeant, licet ex bono nostro accipere eam velint videri. Sed de scandalo latius circa cap. Matth. 18.

[a] RESPONDENS AVTEM PETRVS DIXIT EI: EDISSERE NOBIS PARABOLAM ISTAM. [c] AT ILLE, &c. Postquã intellexerunt Apostoli non habendam curam scandali Pharisæorum, sui curam habent, atque vt à propria

turba

turbatione liberaretur, petunt sibi explicari sermonem prædictum, quem, etsi nudus esset & apertus, tamen parabolam vocant, eo quòd putabant sensum aliquem reconditum, & alium ab eo quē verba præ se ferebant, sub eo latere. Quoniam enim non putabant eum posse esse verborum sensum quem verba nudè accepta significabant, eo quòd hic sensus videretur esse contrarius legi diuinę, putabant Dominum pro suo more parabolicè locutū, hoc est, aliud quiddam significare voluisse, quàm verba sonabant. Vnde Petrus omnium nomine loquens cupit sermonem illum tanquam obscurum exponi & explanari. Hinc ergo patet verum esse quod prius dictum est circa c. 51. parabolā in scripturis vocari omnem obscuriorem sententiam ac sermonem qui reconditi aliquid in se habet. Quoniam autem discipuli parabolam putauerunt Domini sermonem, cùm tamen nudè esset accipiēdus, nec intelligebant veritatem sermonis si nudè accipiatur & propriè, hinc Dominus reprehendit eorum tarditatem, dicens: Adhuc etiam vos estis sine intelligentia, qui tanto tempore versati in lumine doctrinę meæ, & familiarius à me edocti in quibus rebus verè sita sit hominis puritas, meritò prę aliis deberetis intelligere, sermonem meum nō esse parabolam, sed nudè acceptum verum esse. Nec tamen dedignatus est Dominus explanationem sermonis sui subiungere, dicens apud Matthæum sic: Non intelligitis quia omne quod intrat in os, in ventrē vadit, & in secessum emittitur? De cuius sententiæ veritate ambigere quis posset, cùm aliquid eius quod intrat in os trāsfusum per artus & venas conuertatur in corporis aliti naturam, ac proinde non omne in ventrē vadat. Vnde teste D. Hieronymo ex hac Domini sententiola quidam calumniati sunt Dominum quòd physicæ esset disputationis ignarus. Dicendum ergo, Dominum non dixisse, totum quod intrat in os ire in ventrem, sed omne quod intrat in os. Vbi omne distribuit pro quouis cibi genere. Iam nullus cibus est qui non secūdùm aliquam sui partem, imò maiorem, vadat in vētrem, & in secessum emittatur. Quamuis autem sciret Dominus cuiuslibet cibi aliquam partem nō descēdere in ventrem, nec eiici, sed manere in homine: tamen nulla facta mentione eius partis ciborum quæ conuertitur in corporis naturam, tantùm dicit cibum sumptum emitti in secessum, ꝙ hoc modo rudibus apertius ostenderet cibum non coinquinare, cùm nihil cibi cor hominis (à cuius solius pollutione homo coram Deo pollutus reputatur) ingrederetur, & id quod est immundi in cibo per secessum eiiceretur. Vnde apud Marcum additur, purgans omnes escas, hoc est, hac sui eiectione separans quicquid in omnibus cibis est immundū, à puris quæ in corpore remanent. Itaque hac additione significat tantùm abesse, vt cibus possit ho-

A minem coram Deo coinquinare, vt etiā natura per excrementa reiiciat quod impurum est, seruata tātùm puriore materia. Declarata autem prima suæ sententiæ parte, declarat & secundam: Quæ, inquit, de ore procedūt, vel, vt habet Marcus, quæ de homine exeunt, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem; significans omnem hominis pollutionem coram Deo, pēdere ex corde. Quod per multa declarat Dominus exempla, non tantùm enumerans quæ ex ore procedūnt, sed & cogitationes & facta mala.
B Plura autem enumerantur apud Marcum, nempe auaritiæ, nequitię, id est, malitiæ, dolus, impudicitię variæ, scilicet extra naturalem cōcubitum, oculus malus, hoc est, inuidia. Non enim hic oculus malus accipitur quemadmodū supra Matthæi 6. Si oculus tuus fuerit nequam, &c. sed quēadmodum postea Matthæi 20. An oculus tuus nequam est quia ego bonus sum? Ibi enim notatur inuidia, qua fit vt quis non possit æquo animo conspicere alterius fœlicitatem. Vnde Eccles. 14. dicit Sapiens: Nequam est oculus liuidi, & auertens faciem suam, & despiciens animam suam. Et cap. 31.
C Memento quoniam malus est oculus nequam. Nequius oculo quid creatū est? ideo ab omni facie sua lachrymabitur. De cuius loci restitutione & correctione vide commentaria nostra in Ecclesiasticum. Porro per blasphemiam significatur sermo derogans diuino honori, aut potius quoduis conuitium siue in Deum siue in homines: Per stultitiam, vanitas & petulantia quæuis, aut peculiariter stultiloquium. Concludit autem dominus post enumerationem quorundam quæ hominem coinquinant:
D Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem; significans quorsum & qua intētione dixisset prius, quod intrat in os non coinquinare, ne putarent ea in derogationē legis Mosaicæ esse potissimum dicta, quemadmodum superius est annotatum. Sicut autem Lutherani ea sententia: Non quod intrat in os, &c. abutuntur in derogationem Ecclesiasticorum pręceptorum de delectu ciborum: ita eadem abutuntur Sacramentarij, & inter eos nominatim Oecolāpadius, vt patet in quinto libro, ad probandū non esse corpus Domini verè in sacramento altaris, sic ex hoc loco arguens:
E Quod intrat in os nō coinquinat: ergo simili ratione nec sanctificat, ac proinde inutiliter sub specie panis dicitur sumi ore corpus Domini. Sed vt demus Dominū ita dicturū, quod intrat in os nō sanctificare, sicut dixit nō coinquinare, tamen ex ipsa Domini declaratione patet quid his sit obiiciendū. Dicit enim Dominus, quod intrat in os, non in cor vadit, sed in ventrem. Non ergo sub hac sententia comprehenditur cibus corporis Domini, qui non in secessum emittitur, sed in cor vadit, atque ob id hominem sanctificat. Vide etiam, si vis, D. Roffensem cap. 29. lib. 5. contra Oecolampadium.

SANATVR FILIA CANANEÆ. MATTH. 15. MARCI 7. CAPVT LXI.

ª Et abiit in fines ª & ᵇ ab mo. ᵇᵉ enim

*ET inde surgens, ª & egressus inde Iesus, † ª secessit in partes Tyri & Sidonis, ᵇ & ingressus domum neminem voluit scire, & non potuit latere. * ª Ecce ▷ ᵇ enim ª mulier ª Cananæa à finibus illis egressa ᵇ statim vt audiuit de eo, cuius filia habebat spiritum immundum, ª clamauit dicens ei: Miserere mei Domine fili Dauid. Filia mea malè à dæmonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius, rogabant eum dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos. Ipse autem respondens ait: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.*

At

At illa†[c]venit & ▷ adorauit eum ([b]*erat enim mulier gentilis, Syrophœnissa genere) & rogabat eum vt dæmonium eyceret de filia eius,*[a]*dicens: Domine adiuua me.*[c] *Qui* [a]*respondens‖*[c]*ait* [b]*illi: Sine prius saturari filios.* [c] *Non est*[b] *enim*[c]*bonum, sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa* [b]*respondit &* [c] *† dixit*[b] *illi:* [c] *▷ Vtique Domine: nam & catelli ‖comedunt*[b] *sub mensa* [c]*de micis* [b]*puerorum* [a]*quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus ** [c] *ait illi:* [a]*O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.* [b] *Propter hunc sermonem vade, exiit dæmonium à filia tua.* [a]*Et sanata est filia eius ex illa hora.*[b] *Et cùm abyisset domum suam, inuenit puellam iacentem supra lectum, & demonium exysse.*

†b. o. intrauit
▷ b. procidit ad pedes eius
‖b. o. dixit
†b. dicit
▷ a. o. etiam
‖a. o. edũt
*b. &

ET EGRESSVS INDE IESVS, [c] SECESSIT IN PARTES TYRI ET SIDONIS, &c.] Quoniam Iudęi offensi his quæ Christus salutaria docuit, indignos se illis faciebant, & iam tempus appropinquabat, quo regnum Dei ab eis transferretur ad gentes, ideo Dominus relictis Iudæis secessit in partes Tyri & Sidonis, hoc est, loca illis ciuitatibus gentilium vicina, aut ad eas pertinentia, hac loci mutatione significans quàm sitiret etiam gentium vocationem, pertæsus infidelitatem Iudaicam, & veluti pręsagium quoddam ædens eius quod post erat futurum, instruensque Apostolos quid aliquando essent acturi, nimirum quomodo pòst ipsius resurrectionem. Iudæis resistentibus euangelio, ad gentes essent transituri. Hęc enim pręcipua videtur fuisse ratio secessus Domini in has partes, quanquam & ideo videri posset secessisse, vt aliquandiu cum suis quiesceret. Ideo enim videtur Marcus dixisse; ingressus domum, neminem voluit scire. Quanquam & alia sit ratio eius quod neminem voluit scire, videlicet ne videretur eo animo venisse, vt contrà quàm Apostolis præcepit, gentibus prędicaret, & palam miracula apud eas faceret, qua re Iudæi occasionem desumere potuissent dicendi se iustè illum non recipere, qui cum prophanis gentibus haberet commercium. Quod autem dicitur, neminem voluit scire, de tali voluntate est accipiendum, quali frequenter vetuit etiam sua miracula prædicari, nimirum de voluntate non diuina illa quæ semper impletur, sed humana, qua Christus pleraque tanquam homo voluit quadam consideratione, & sine omni fictione voluit, quæ tamen tanquam Deus alia consideratione fieri aliter voluit. Voluit ergo iam neminem scire, quia tanquam homo fecit vt lateret quantùm in ipso erat, ingrediendo scilicet domum, nec palam se manifestando, ac suis silentium pręcipiendo. Et tamen non sine voluntate eius diuina factũ est vt à multis propalaretur, & mulier hæc ipsum accederet supplicatura. Sic & cùm dicitur; non potuit latêre; non vult Euangelista absolutè potentiam latendi negare in Christo, quandoquidem absoluta potentia & diuina variis modis latêre potuisset, sed significare eum non potuisse latêre per ea omnia quæ fecit vt lateret. Nec mirum, quandoquidem non tantùm fama eius etiã apud Tyrios & Sidonios sparsa fuit, sed & plerique eorum etiam de facie eũ agnouerunt, cùm suprà sæpe dictũ sit, ex Idumea & partibus quæ circa Tyrum & Sidonem sunt conuenisse multos ad Iesum. Docemur autem hic rursum virtutis efficaciam, quæ etiamsi quærat latibula, latêre tamen nunquam potest. Docemur item honorem maximè sequi fugientes.

[a]ECCE [b]ENIM [c]MVLIER [a]CANANÆA A FINIBVS ILLIS EGRESSA [b]STATIM VT, &c.] Mulierem hanc, quã Matthæus Cananæã vocat, Marcus dicit fuisse gentilem, & genere Syrophœnissam. Sic enim legimus in Marco: Erat e-

A nim mulier gentilis, Syrophœnissa genere. Vbi primò notandum, Grȩca non habere coniunctionem, enim, quę contextui non bene conuenit, sed ἦν δὲ, hoc est, erat autem. Deinde pro, gentilis, non est Græcis ἐθνικὴ sed ἑλληνὶς, hoc est, Grȩca. Sed Grȩca dicitur Marco, non quòd patria aut genere esset Grȩca, (sic enim non fuisset Cananæa, nec Syrophœnissa,) sed pro consuetudine loquendi ipsorum Iudȩorum, qui pridem cœperant omnes Ethnicos, & quotquot à religione Iudaica essent alieni, vocare Grȩcos, vt passim patet ex Actis & B Pauli epistolis. Id autem factũ ab eo videri potest, quod Grȩci rerũ apud Syros fuerunt potiti. Vnde bene hoc loco interpres vertit, gentilis, pro Grȩca. Chananȩa autem dicitur, quia ex posteritate Chanaan erant gentiũ illȩ reliquiȩ, quȩ in terra Israel atq; vicinia reliquæ factȩ fuerant: vnde & tota illa terra prius dicebatur terra Chanaan. Inter cuius Chanaã filios vndecim, quorũ posteritas terrã illã habitauit, filius primogenitus fuit Sidõ, vt patet Genes. 10. qui ciuitati Sidõ antiquissimȩ & celeberrimȩ nomẽ dedit, ex cuius finibus dicitur hîc venisse mulier ista. Dicitur autẽ Syrophœnissa, & non solũ C Phœnissa, nõ, vt quidam volunt, ob id quod Phœnicia pars esset Syriȩ, quãuis etiã Phœnicia Syriȩ annumerari solet. (sic enim omnis Phœnissa etiã esset Syrophœnissa) sed quia quȩdã Phœniciȩ pars dicebatur Syrophœnicia, & eius habitatores, Syrophœnices, à quo loco etiã hȩc Syrophœnissa dicta est, vel, vt quidam habent Grȩci libri, Syra Phœnissa, per diuisionem. Phœnicia enim regio est angustȩ latitudinis, ac tota fermè maritima, contigua Galilȩæ, quoadusque Libano monti appropinquat. Hic enim mons Syriam à Cœle & Galilȩa gentium editissi- D mis iugis disterminans, Phœniciam & oram eam quæ Tyriis adiacet, ingreditur demissior iã & minus arduus. Huius Phœniciæ pars ea quȩ vergit ad Boream, & est trans Libanum, dicitur Syrophœnicia, eò quod coniungatur Syriæ potiori, atq; ob huiusmodi confinium factum est, vt voce composita diceretur Syrophœnicia, & habitatores Syrophœnices; perinde vt in aliis locis sȩpe, vt Celtiberi in Hispania, Gallogrȩci in Asia, Libiȩthiopes in Aphrica. Phœniciȩ prȩcipuȩ ciuitates & maritimȩ, erant Ptolomais, Tyrus, Sarephtha, Sidon, Berytus, Byblos. Porro in narratione Matthȩi & Marci videtur esse repugnãtia aliqua. Marcus enim dicit muli- E erẽ ad Dominũ in domo latêre volentem intrasse, ibiq; pro filia sua rogasse: Matthȩus autem significat satis apertè mulierem hanc non accessisse Dominum in domo, sed in via aliqua ambulantẽ, cùm dicit discipulos Domino ita suggessisse: Dimitte illã, quia clamat post nos. Illa enim verba significant mulierem post Dominũ ambulantem, vocẽ deprecatoriam emisisse. Quȩ apparentia contrarietatis dupliciter tolli potest. Primò secundùm Augustinum, vt dicatur mulierem hanc primùm in domo Dominum suppliciter orasse, vt habet Marcus: Dominum autem nihil respondentem, mox egressum

de domo

A de domo illa, ac tunc in via contigisse quę narrat Matthęus solus, & deinde Matthæus simul cum Marco. Secundò, & fortè rectius, si dicatur mulierem hanc primùm inuenisse Dominum in via ambulantem, postquam scilicet aliquandiu in domo latuisset, ac in via contigisse primùm quę narrat solus Matthęus, ac deinde mulierē secutam Dominum in domum ingressum, ibique supplicem orasse & exorasse Dominum, quemadmodum concorditer narrant Matthęus & Marcus. Alioqui oportebit intelligere aliam esse prostrationem mulieris, de qua Marcus, & aliam de qua Matthęus: & hanc extra domum, illam in domo contigisse, cùm vterque Euangelista mulieri prostratæ coram Domino idem dicat à Domino responsum. Certè B in hunc modum conciliauit Euangelistas Zacharias Chrysopolitanus, sic scribens: Post ambulantem Dominum mulier Chananæa deprecatorias voces emittit, & post in domo ad pedes eius procidit, vt Marcus commemorat. Hæc ille. Et omnino magis rationi consentanem, quòd Dominus qui in miraculis suis ferè fugit hominum præsentiam, quique iam maximè latere voluit, prius in via solicitatus, postea in domo exaudierit, quàm quòd prius in domo solicitatus, deinde exiens palam operatus sit miraculum. Nec obstat huic intelligēdi modo quod legimus in Marco: Mulier enim statim vt audiuit de eo, intrauit, & procidit; quasi C omnino statim intrauerit in domum in qua prius dixit esse Dominum. Primùm enim illud, statim, non est apud Græcos. Deinde etiamsi esset, referri posset ad participium ἀκούσασα, vt sit sensus: Mulier cùm audiuisset statim de eo, & significetur famam Iesu ad eam mox peruenisse. Præterea etiāsi referatur ad verbum, intrauit, non ex eo consequitur nihil fuisse medium inter auditam famam Iesu, & ingressum mulieris. Postremùm non est Græcè, intrauit, sed tantùm ἐλθοῦσα προσέπεσε, id est, cùm venisset procidit, vt rectè intelligi possit nihil eius quod narratur circa hanc mulierem contigisse in domo. Vnde Græci nihil in Matthæi & Marci narratione senserunt quod contrarietatem videretur sonare, cuius apparētia nata tātùm est ex ver- D bo, intrauit. Sicut enim id quod in Matthæo legimus; illa venit & adorauit eum; Græcè est, ἐλθοῦσα προσεκύνησε: ita id quod in Marco legimus, intrauit & procidit, Græcè est ἐλθοῦσα, προσέπεσε. Quoniam autem Euangelista Marcus mētionem fecerat domus quam Dominus intrauerat, ideo interpres intelligens mulierem accedentem Dominum ingressam domum, pro, venit, vertit intrauit. Proinde Græcis diligentius perpensis, cùm in concordia nostra prius Augustini sententiam sequi visum esset, aliam conciliandi rationem postea amplexi sumus quam in Concordia videre licet. Porro cùm historia hæc in se satis sit aperta, obseruandæ in ea tantùm ad nostram instructionē multæ huius mu- E lieris virtutes, & Domini erga eam dispensatio. Et imprimis quidem animaduertenda in hac muliere pietatis virtus erga filiam. Adeo enim, vt decebat veram matrem, tenebatur amore filiæ & cura eius, vt indignitatis suæ licet conscia, tamen non dubitaret Dominum accedere, ac clamore constanti illum palam prosequi, nequaquam desistens, etsi frequenter passa repulsam. Rursum vt filiæ miseriam, suam duceret. Vnde non dicit: Miserere filiæ meę, sed mei. Et postea: Domine adiuua me. Quibus verbis significat, quàm male ipsam haberet filiæ calamitas. Secundò obseruandum, idque potissimū in hac muliere, quàm insignis & admiranda fuerit fides, Christi etiam testimonio singulariter comprobata. Credidit enim Iesum, esse filiū Dauid, hoc est, Messiam & saluatorem à Iudęis expectatum. Nā per filium Dauid, vt prius est dictum, significabant tunc passim per circumlocutionem Messiam. Credidit in manu eius esse, ac item velle salutem adferre etiam quibuslibet, & quantumuis indignis. Credidit omni dęmoniaca virtute illum esse superiorem, neque oratione illi & precibus opus esse putauit reliquorum more vt filiam sanaret, sed potestate illum hoc efficere posse, idque etiam absentem. Vnde non dicit, ora Deum tuum pro me, aut descende ad filiam meā, sed tantùm, adiuua me. Credidit iam abnegato omni patrio dæmonum cultu, hunc vnicum esse hominum saluatorem datum diuinitus. Vnde non iuit ad homines seductores, non quęsiuit inanes ligaturas, sed omnes relinquens diaboli cultus venit ad Dominum, credens Domino parum esse ob magnitudinem potentiæ eius, insuperabile illud filiæ malū superare, vnde hoc miraculum tantùm micam vocat. Iā ex magnitudine fidei huius secuta est in ipsa etiam animaduersione digna fiduciæ magnitudo & constantia. Quoniam enim eam habuit de Domino fidem, quam diximus, hinc egressa ad eum opem eius implorauit, omnino confidens se eam obtenturā, idq; adeo certò, vt ab hac fiducia dimoueri nō potuerit, neq; primùm Domini silentio, neque mox responso dato discipulis, quo sese in totū gentibus videbatur negare, neque denique resp ōso sibi dato, quo gratiam suā saltem in pręsens nondū saturatis filiis, negare videbatur. Nec dubium quin hæc & fidei & fiduciæ magnitudo fuerit in ea ex persuasione spiritus, & attractione atque reuelatione patris, in hac gentili iam id incipientis, quod mox passim in gentibus erat operaturus. Postremùm, obseruanda in hac muliere patientissima humilitas, qua indignitatis suę conscia non indignabatur & se toties reiici ab eo qui tam facilē sealiis prębuerat semper, & se canibus cōparari, quin potius se humiliter canē imò catellam agnoscens, tantùm petiit beneficiū canibus debitū & conueniēs impendi sibi. Quod autem Dominus paratissimus alioqui & cupidissimus pręstandi desideratā à se salutē, toties renuit exaudire mulierem, aut potius distulit eam exaudire, duplicem habet causam. Alteram, ne Iudæi occasionem haberent calumniandi ipsum tanquam gentium fautorem quas abominabantur. Alteram, vt ipsa repulsione & dilatione virtutes huius mulieris & magis magisque accenderentur, atque omnibus manifestæ fierent. Christo enim negante & differente salutem optatam, ardor pietatis in filiam, feruorque fidei & fiducię in Christū magis accensus est, vt quo magis ille videbatur negare, hoc ardentius illa semper oraret: primò enim clamabat post Christū, sed deinde etiā in conspectum eius procurrens procidit ad pedes eius, adorans eum. Atq; sic & pręedictæ virtutes, & humilitas eius patiētissima omnibus sunt declaratæ, quando etiam catellę comparata non destitit illum prece solicitare. Ob has ergo causas Dominus & primùm non respondit ei verbum, & secundò discipulis partim misericordia motis, partim impatientia clamoris respondit: Non sum missus nisi ad oues quę perierunt domus Israel, vel, vt habent Gręca, ad oues perditas domus Israel.

Quæ ſententia dupliciter accipi poteſt. Primùm,vt ſit ſenſus:Non ſum miſſus corporali præſentia, niſi ad oues, &c. Alludit autem Dominus ad pręceptũ olim datũ Apoſtolis.Secundò, intelligi poteſt Dominũ iſtud ſic dixiſſe,quomodo in ſermone,qui dicitur in monte, protulit teſtimonia ſcripturæ in eũ ſenſum in quem ipſi Phariſæi accipiebant. Sic enim omnes Chriſtũ expectabant, quaſi ſoli Iſraeli mittendus eſſet, præterquam ſi qui prophetiæ ſpiritum fuerant aſſecuti. Et alioqui ſi myſticè accipiatur,domus Iſrael,abſolutè verum eſt Chriſtum tantùm Iſraelitis, ſecundùm ſpiritum ſcilicet & electionẽ patris,fuiſſe miſſum. verùm hunc ſenſum non aſſequebantur iam Apoſtoli.Ob prædictas itẽ cauſas,etiam tertiò mulieri cauſam agenti poſt repulſam precem Apoſtolorum reſpondit:Sine prius ſaturari filios, doctrina ſcilicet mea & miraculis. Non eſt enim bonum, hoc eſt, non eſt honeſtũ nec decorum(Græcè enim eſt καλὸν,quod magis ſignificat honeſtum & pulchrum, quàm bonum, quod Græcis dicitur ἀγαθὸν) ſumere panem filiorum,& mittere canibus, vel, vt habent Gręca, βαλεῖν τοῖς κυναρίοις, id eſt, proiicere catellis. Eſt enim hic etiam vox diminutiua, quemadmodum poſtea cùm vertit interpres,catelli edunt de menſa,ne quis putet in huius vocis mutatione ſubeſſe aliquod myſterium,& mulierem ſe magis depreſsiſſe quàm eã Dominus humiliauerat.Significat autem Dominus per filios,Iudæos:per canes,gẽtiles, ob idololatriæ & peccatorum ſpurcitiem. Loquitur tamen hæc magis pro publico Iudęorum affectu quàm ſuo. Nam apud ſe mulier hęc fide iuſtificata non canis erat,ſed filia Abrahæ.Iudæi verò ſe ſolos Deo charos & ſanctos iudicabant, cæteros omnes canum loco habebant. Notandum autẽ in verbis iſtis Domini etſi duris, tamen non defuiſſe conſolationẽ, & ſpei materiam præbitam. Cùm enim dicitur:Sine prius ſaturari filios,aliquid ſpei mulieri ac gẽtibus omnibus dabatur,cibum vitæ etiam ipſis, ſed ſaturatis Iudæis,donandum, hoc eſt,fore vt & ipſi Euangelium regni audirent,& Chriſto fruerentur, poſtquam Iudæis illud fuiſſet prędicatum.

[c] AT ILLA [b] RESPONDIT ET [c] DIXIT [b] ILLI: [c] VTIQVE DOMINE. NAM ET CATELLI,&c.Illud, vtique, vel, vt in Matthæo legimus, Etiam, confirmantis eſt, non refellentis: quemadmodum tamen videri poſſet ex eo quod ſequitur:Nam & catelli, &c. Coniunctio enim,&, hic poſita videtur ſignificare non ſolùm filios edere panem, ſed etiam catellos. Vnde quidam ante illud; Nam & catelli; aliquid volunt eſſe ſubaudiendum, in hunc modum: Hoc quidem verum eſt quod dicis, non debere ſumi panem filiorum, &c. attamen non ob hoc ego repellenda venio. Nam & catelli edũt,&c. Verùm ſciendum hic rurſum pro,Nam &,Gręcis eſſe, καὶ γάρ, quod, quemadmodum ſuprà dictum eſt cap.45.circa verba illa Centurionis:Nam & ego homo ſum,&c. potius verti debet per,etenim. Itaque hic eſt ſenſus: Verè Domine ſic eſt vt dicis. Nam catelli tantùm edunt de micis puerorum cadentium è menſa. Qua reſponſione ſignificat ſe agnoſcere Iudæos eſſe filios & dominos ſuos, ſe verò eſſe vilẽ catellam: ſignificat item & ſe non petere aliud beneficium quàm canibus ſuo iure competat, ac hoc ipſum quod peteret,non eſſe niſi veluti micam eorum miraculorum quæ in Iudęorum gratiam Chriſtus operari poſſet. Verba ergo hęc plena ſunt humilita-

A te,modeſtia,fide,ac prudentia.Humilitate quidem, quòd per hęc ſignificet ſe agnoſcere catellam eſſe. Modeſtia, quòd canum ius proponens non expreſsè inferat,quòd etiam ſibi meritò competat concedi à Domino, ſed id Domino relinquat colligendum. Fide, quòd filię curationẽ pro mica reputet, conſideratione nimirum magnitudinis potentię eius, qua longè maiora poſſet Iudæis præſtare.Prudentia autem & ſapientia,quia his verbis gentilis licet mulier ipſam Dei ſapientiam ſuperauit, eamque propriis ſui oris verbis comprehẽdit & illaqueauit,vertens in argumentũ impetrandi quod dictum videbatur ad abigẽdum eam. Per-
B inde enim eſt ac ſi dixiſſet: Canem me dicis, canem me fateor,ergo nutri me vt canem.Non enim requiro vt fraudatis Iudęis filiis integros accipiam panes,ſed micam tantùm expeto,quam Iudęi abundè ſatis miraculorum tuorum magnitudine, & multitudine ſaturi, pro nihilo penè ducerent nec indignari poterunt eam eſurienti catellæ obiici in famis maximè releuamen. Itaque Dominus his verbis ſe, quantumuis prius variis rationibus reluctantem,ſuperatum ſignificans dicit,vt eſt apud Marcum:Propter hunc ſermonem vade,&c. ac rurſum ſignificans ſe prius diſsimulaſſe verius quàm negaſſe ſuam bonitatem, exclamando dicit, vt eſt in Matthæo: O mulier,magna eſt fides tua,
C fiat tibi ſicut vis,hoc eſt,petis.Hac enim exclamatione ſignificat non tantùm admirationem ſuam, ſed etiam quòd non potuerit diutius ſeſe continere,veluti anxiè laborauerit, diſsimulando tam diu ſuam bonitatem. Magna, inquit, eſt fides tua, hoc eſt non ſimplex,nec communis, ſed rara & eximia. Magna,quia conſtans: Magna, quia per eam magna de me credis & confidis. Iam vt hanc hiſtoriam ad noſtram inſtructionem accommodemus, docemur hic primùm in hac muliere pręter pietatem & ſolicitudinem quã debent parentes liberis,in omni noſtra aut filiorum, & aliorum qui ad nos attinent neceſsitate, ad Chriſtum confugere, atque ab illo auxilium petere, idque fiducia firma
D & perſeueranti, ac perfecta humilitate qua beneficiis eius nos agnoſcamus indignos. Docemur ſecundò in Chriſto cum quanto noſtro profectu & vtilitate differat noſtras orationes exaudire, nimirum vt magis in nobis accendatur deſiderij & deuotionis feruor, atque eo magis inflammemur ad precandum, quo diutius differtur quod impensè cupimus,& obtentum multis precibus bonum pluris faciamus,ac ex eo plus exhilaremur. Docemur item quę ſit orationis indeſinentis efficacia, nimirum quòd per talem id tandem impetratur, quod variis etiã iuſtiſq; rationibns meritò deberet negari, quodque per eam Deus cogitur quodammodo mutare ſemel conceptam ſententiam, ac mira
E ratione is qui eſt fortiſsimus,tamen ab homine ſuperatur:quemadmodum id in typo demonſtratum eſt in lucta Iacob cum angelo. Docemur poſtremò,quantum valeat aliena fides & oratio,ad ſalutem eorum potiſsimùm,qui ſuę ſalutis per ſeſe curam habere non poſſunt. Itaque ad exemplum huius mulieris,Eccleſia ſua fide & oratione paruulos baptizãdos,diaboli adhuc mancipia,Chriſto commendat, in ſe aſſumens paruulorum perſonas, & ſuam fidem pro illorum fide proponens,quemadmodum hæc mulier in ſe aſſumens miſeriam filiæ dixit;miſerere mei,& adiuua me. Vt autem myſticè etiam explicemus hanc hiſtoriam, primùm quidem

...ysticus sensus. etiam explicemus hăc historiam, primùm quidem certum eſt ſatis ex prædictis, allegoricè hanc mulierem deſignaſſe Eccleſiam ex gentibus congregandam, quæ, Chriſto relictis Iudæis ad eam declinante, mox egreſſa de finibus ſuis, hoc eſt, relictis patriis ritibus, & ſecundùm Pſalmiſtæ conſilium obli- Pſal. 44. uiſcens populum ſuum & domum patris ſui, acceſſit ad Dominum fidei feruore, & humili agnitione propriæ indignitatis, impetrans domum & familiam ſuam liberari à Diabolo, à quo diu miſerè admodum fuit afflictata, in omne vitiorum & errorum genus pertracta & detenta. Et quidem Iudæi B indignum iudicabant, vt qui paulò antè dæmonum arbitrio ad omnia flagitia rapiebantur, repentè per Euangelicam gratiam reciperentur ad conſortium & dignitatem filiorum. At gentium Eccleſia, quum à ſalute excluderetur per Dei iuſtitiam, per miſericordiæ feneſtram irrupit, & fiduciæ pertinacia velu ti telo quodam aditum ſibi patefecit, effractis regni cœlorum portis. In qua iam mira facta eſt rerum conuerſio, vt qui prius dicebantur filij, facti ſint canes, & contrà qui canes, facti ſunt filij. De Iudæis C enim iam dicitur: Circundederunt me canes multi, Pſal. 21. &: Videte canes, videte malos operarios. Et quo- Philip. 3. niam canes ſunt, ideo qui prius tanquam filij menſæ Dominicæ aſſidebant, ex micis videntur paſci, hoc eſt, paruitate & vilitate literæ: Gentes verò in filiorum ordinem allectæ obtinuerunt panem corporis Domini, ac ſatiantur ex adipe frumenti ſpiritualis intelligentiæ. Moraliter autem mulier hæc rectè quamlibet animam peccatricem deſignat, cuius filia, hoc eſt, caro à dæmonio vexatur, quia exagitatur etiam ſpiritu repugnante ad vitia varia. Hæc igitur ſi ſibi, ſuæq; filiæ ſanitatem exoptat, imprimis neceſſe eſt vt è ſuis egrediatur finibus, hoc eſt, priora ſuæ cõuerſationis vitia in quibus quieuit relinquat, tum ad Chriſtum fide accedat, qui vnicus eſt ſalutis author. Ad quem cùm fide acceſſerit, opus eſt & fiducia firma, quæ feruidam & perſeuerantem eliciat precem: & humilitate, qua ſe velut catellam per confeſſionem peccatorum agnoſcat, ac indignam planè iudicet cum filiis, immaculatis myſteriis menſæ Dominicæ frui. Si enim deſit humilitati fiducia, talis humilitas & indignitatis conſideratio pariet deſperationem: ſi verò deſit fiduciæ humilitas, fiducia talis pariet præſumptionem. Verùm vbi duo hæc coniuncta fuerint, nec humilitas franget animum, nec fiducia temerè quid ſibi vendicabit, ſed etiamſi conſcientiæ inter orandum dicatur: Peccaſti grauiter, indigna es quæ exaudiaris, æquum non eſt vt audiaris: tamen ita agnoſcet ſuam indignitatem per humilitatem, vt per fiduciam de Dei bonitate conceptam non ceſſet orare, imò ex indignitatis ſuæ ratione, argumentum impetrandi à Deo colligat, ita vt dicat: Quoniã ergo Domine indignus ſum, ideo miſerere: quoq; magis peccaui, eo tu, cui proprium eſt miſereri, magis miſerere, & amplius laua me ab iniquitate mea, qui veniſti peccatores ſaluos facere, & dixiſti, non eſſe opus medico benè habentibus, ſed malè. Sic oranti continget filiæ ſanitas, ac profligato malo dæmone, conſequetur animi tranquillitas & quies, quæ innocentiæ & gratiæ diuinæ comes eſt. Hanc enim ſignificat recubitus puellæ ſanatæ ſuper lectum, inuentæ à matre.

SANATVR SVRDVS ET MVTVS,
MARCI 7. CAPVT LXII.

ET[a] cùm tranſiſſet inde Ieſus,[b] iterum exiens de finibus Tyri,[c] venit[b] per Sidonem† [c] ad mare Galilææ[b] inter medios fines Decapoleos. Et adducunt ei ſurdum & mutum, & deprecabantur eum vt imponeret ei manum. Et apprehendens eum de turba ſeorſum, miſit digitos ſuos in auriculas eius, & expuens tetigit linguam eius, & ſuſpiciens in cœlum ingemuit, & ait illi Hepheta, quod eſt, adaperire. Et ſtatim apertæ ſunt aures eius, & ſolutum eſt vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè. Et præcepit illis ne cui dicerent. Quantò autem eis præcipiebat, tantò magis plus prædicabant, & eo amplius admirabantur dicentes: Benè omnia fecit, & ſurdos fecit audire, & mutos loqui.

E[c]T[a] CVM TRANSISSET INDE IESVS, [b] ITERVM EXIENS DE FINIBVS TYRI[c] VENIT, &c.] Cùm Dominus ſuo ad Tyrios & Sidonios ſeceſſu præluſiſſet futuræ gentium vocationi, veluti geſtiens anteuertere quod ſummopere cupiebat, mox illis relictis, quoniam nondum aduenerat tempus vt palam gentes ad conſortium regni cœleſtis vocarentur, relegit iter, rurſum proficiſcens ad mare Galilææ, circa quod frequenter diuerſari ſolitus fuit. Sciendum autem, Græca non habere in Marco, venit per Sidonem, ſed exiens de finibus Tyri & Sidonis, venit ad mare, &c. quæ lectio & narrationi Matthæi magis conuenit, qui dicit: Et cùm tranſiſſet inde, nempe à finibus Tyri & Sidonis, in quos dixerat Chriſtum abiiſſe, & rurſum non habet illam difficultatem quam noſtra litera. Quomodo enim Chriſtus veniſſet per Sidonem, qui vetuerat Apoſtolis ingredi ciuitates gentium? Deinde volentibus ire è finibus Tyri ad mare Galilææ, nõ eſt iter faciendum per Sidonem, ſed contrà potius è Sidone per fines Tyri iter fieret ad mare Galilææ. Et tamen, quod mirũ eſt, omnes libri D Latinorũ habent, venit per Sidoné. Rurſum non eſt Græcis, inter medios fines Decapoleos, ſed ἀνὰ μέσον τῶν ὁρίων δεκαπόλεως, id eſt, per mediũ finium Decapoleos. Non enim ſignificare voluit Euãgeliſta mare Galilææ eſſe inter medios fines Decapolis, ſed Chriſtum tranſiiſſe per mediũ illius regionis, poſtquam veniret ad mare Galilææ, quod etiã in noſtra lectione ſignificabitur, ſi illud, inter medios fines, referatur ad verbum, venit. Eſt autem Decapolis, regio à decẽ potioribus ciuitatibus quæ in ea ſunt, ſic dicta, quãuis de his ciuitatibus quæ ſint nõ conueniat inter authores: ſicut nec de ſitu huius regionis. Brocardus enim putat eam fuiſſe cis Iordanem, citans authorem quendam Patriarcham Hieroſolymitanum. Sic enim ſcribit: De regione Decapoleos Iacobus Patriarcha Hieroſolymitanus ſic ait, in libro quem de terra ſancta compoſuit: Regionis Decapoleos fines ſunt, mare Galilææ ab oriente, & Sidon magna ab occidente, & hæc eſt latitudo eius. In longitudine verò incipit à ciuitate Tyberiadis, & vergit per littus maris Aquilonare vſque in Damaſcum. Dicitur autem Decapolis à decem principalibus

Decapolis regio quæ, & vbi ſita ſit.

bus eius ciuitatibus, quarum nomina sunt hæc: Tyberias, Sephet, Cedes, Nephtalim, Assor, Cæsarea Philippi, Capharnaum, Iouitera, Bethsaida, Corozaim, & Bethsan, quæ etiam Scythopolis est appellata. Hæc ille. D. Hieronymus autem lib. de locis Hebraicis dicit hanc regionem fuisse trans Iordanem, circa Hippam & Pellem & Gadaram. Cui consonat quod de hac regione scribit Plinius lib. 5. cap. 18. Iungitur, inquit, ei lateri Syriæ Decapolitana regio à numero oppidorũ, in quo non omnes eadem obseruant. Plurimi tamen Damascum & Opoton riguas amne Chrysorrhoa fertilem Philadelphiam, Raphanã, omnia in Arabiam recedentia, Scythopolin antea Nysam, à libero patre, sepulta nutrice ibi, Scythis deductis, Gadaram Hieromiace præfluente, & Hippodion Peltam aquis diuitem, Galasam, Canathan. Hæc Plinius. Cui etiam consonat, quod Matth cap. 4. separat Decapolim à Galilæa, quódque Marcus cap. 5. dæmoniacum illum, quem à se curatum apud Gerasenos Dominus noluit secum ascendere nauim, sed ad suos ire iussit, & prædicare miraculum, dicat prædicasse in Decapoli. Obstat tamen quòd ciuitas Bethsan, quæ Græcis Scythopolis est appellata, & etiam secundùm Plinium ad Decapolim pertinet, cuius secundùm Iosephum lib. 3. de bello Iudaico cap. 16. est maxima ciuitatum, sit cis Iordanem, non longè à Tiberiade, vt eodẽ loco testatur Iosephus. Vnde omnino apparet regionẽ Decapolis partim fuisse cis Iordanem, partim vltra, quod & locus iste omnino comprobat. Dominus enim è finibus Tyri dicitur venisse per Decapolim ad mare Galilææ: aliqua ergo saltẽ pars Decapolis est inter fines Tyri & mare Galilæę.

b ET ADDVCVNT EI SVRDVM ET MVTVM, ET DEPRECABANTVR EVM VT IMPONERET EI.] Eum qui pro se Dominum orare nõ potuit, pij pro illius salute soliciti, & illius calamitatem miserati ad Dominum ducunt, ac pro illo deprecãtur, sola manus impositione credentes duo simul mala posse tolli ab hoc misero. Dominus autem sanaturus oblatum, primùm quidem apprehendit eum de turba seorsum, nolés miraculum hoc manifestè facere, ne videretur popularis laudis affectator, nósq; doceret vanam gloriam fugere. Deinde cùm solo verbo curare posset, vt ostenderet carnẽ suam esse viuificatricem, & omnia quæ illius sunt esse salutifera, misit digitos suos in auriculas eius: vnum quidem dextræ manus in sinistram aurem, & vnum sinistræ manus in dextram aurem. Tum sputo in digitis accepto, tetigit linguam eius, quemadmodũ & pòst cap. 8. Marci, sputo vsus est ad cæci curationem, & rursum ad alterius cæci à natiuitate, de quo Ioannis 9. Hinc suspiciens in cœlum ingemuit, ipso quidem respectu in cœlum, significans virtutem sanandi se habere à Deo, atq; ab illo quærendam omnem medelam: ipso verò gemitu significans quàm misereretur humanæ naturæ, quæ tum à dæmonibus, tum ab aliis infirmitatibus variis modis impetitur propter peccati transgressionẽ, ac gemendi nobis præbens exemplum, cùm pro nostra nostrorumq; salute supernæ pietatis subsidia inuocamus. Non enim ipse ingemuit quòd opus illi esset cum gemitu aliquid petere à patre, cùm cuncta petentibus donet cum patre. Postremùm, qui se suspiciendo in cœlum, & ingemiscendo verum hominem ostendit, iam & diuina se præditum potestate declarauit, cùm imperatiuo vsus verbo dixit: Ephphethah, quod est, adaperire.

A Vbi sciendum imperatiuum hunc nõ esse Hebraicum, sed Chaldaicum aut Syriacum. Nam Hebraicè dicendum erat vel in Niphal הִפָּתַח hoc est, hippatheah, vel in Hithpael הִתְפַּתַּח Hithpatthah. Quorum neutrum similitudinem habet cũ eo quod habent Græca ἐφφαθὰ, & Latina exemplaria, effeta. Chaldaicè verò in imperatiuo passiuo dicitur אֶפְּתַח Eppethah, quod Grææ illi dictioni simillimum est, nisi quòd non videtur aspiratio Heth in fine, quòd eam non admittat Græcè scribendi ratio. Hic tamen imperatiuus Chaldaicus non est integer. Dicendum enim Christo integrè

B fuisset, אֶתְפַּתַּח Ethpethah, sed ratio linguæ Chaldaicæ habet vt primum ת per Daghes initiali literæ inclusum absorbeatur, vt docet Munsterus in sua Grammatica. Hinc patet errasse quosdam, qui putauerunt hunc imperatiuum esse Hebraicum ex verbis tertij ordinis. Sic enim dicendum erat Hiphthah, vel Hiphtheah, nec esset passiuus, sed actiuus. Errant similiter qui putant hanc dictionem Latinè sic esse scribendam, Hephethah, quomodo nunc inuenitur in libris nostro seculo impressis. Nam, vt patet ex dictis, non debet scribi in principio cum aspiratione. Vnde Græcè est spiritus lenis ἐφφαθὰ, pro quo Latinus non malè vertit effeta vel effata. Nam φ Græcum Latinis est f. Quare autem

C Euangelista Chaldaicam vocem hîc posuerit, dictũ est suprà circa illud, Talitha cumi, nimirum non quòd putauit Chaldaicæ voci aliquam inesse maiorem virtutem quàm cuiusuis alterius linguæ voci, sed ad admirationem virtutis Christi fecit, qui vna vocula communi, & per se nullius momẽti tantùm effecerit, vt duo simul mala auferret. Hæc enim dictio, quæ aperire significat, non ad aures tantùm referri debet, de quibus mox subditur: Et statim apertæ sunt aures eius, sed etiam ad linguam, quæ Hebraica phrasi dicitur aperiri, cùm ad loquendum, soluto eius vinculo, sit apta, iuxta illud: Aperta est lingua mutorum. Et dicitur de Zacharia: Apertum est ilico os eius & lingua eius. Hebraica enim phrasi quod sublato vinculo soluitur, aperiri dicitur.

D Vnde Isa. 52. vbi nos habemus: Solue vincula colli tui, pro solue, est Hebræis verbum quo hic vsus est Dominus. Et hîc ergo postquã dixit Dominus: Adaperire, subiicitur: Et solutum est vinculum linguæ eius. Quæri autem potest quare Dominus tam singulari & speciali modo sit vsus in curatione huius surdi & muti. Et possunt eius duæ assignari rationes. Primò, vt ostenderet quàm difficilis sit curatio eius qui secundùm animam surdus est & mutus, quemadmodum ingemiscendo, & in cœlum suspiciendo & lachrymando suscitauit Lazarum, significans difficilem esse ad meliorem vitam reuocationem eius qui iam vitiis assuetus iacet veluti sepultus. Secundò, vt quæ deerant ex parte huius miseri

E & aliorum offerentium, Dominus suppleret gemitu, suspectione in cœlum, & applicatione propriæ carnis & sputi, tanquam sancta instrumenta adhibendo, instrueretque discipulos suos supplere quæ [illegible] doq; orationibus & sacrarum rerum adhibitione ea quæ desunt ex parte aliorum. Nihil enim de fide & deuotione huius surdi apparet, & fortè etiam offerentium fides fuit imperfecta. In hunc ergo vsum sunt instituta sacramenta ecclesiastica, vt per [illegible] suppleretur quod alioqui deest fidei & deuotioni hominum, atque in ipso baptismatis sacramento [illegible] Christi facto desumptæ sunt ex antiqua traditione similes cęremoniæ his quę Christus hîc legitur se[illegible] uasse

uasse, vt & baptizandi aures & nares sputo digitis imposito contingantur, & dicatur ei: Effeta, quod est, adaperire. Et bene quidem huiusmodi cęremoniæ hic adhibentur ex imitatione Christi, quandoquidem & in baptismate id fit pro salute spiritus, quod hic pro corporis curatione factũ dicitur. Adducitur enim surdus & mutus, & pro eo deprecãtur susceptores, vt per sacerdotalem manũ & verbum sacrum iam renatus, deinceps Dei verba & audiat & loquatur lubẽter. Fit autem id extra turbã seorsum. Non enim oportet prophanã multitudinẽ facere testem initiationis euangelicę, ne rideat quod nondum credit. Porro apparet hunc surdum & mutum nõ planè fuisse mutum, ita vt nihil omnino loqui potuerit, ac proinde non à natura fuisse surdum, sed accidente. Nam suprà pro muto, Græcè est μογιλάλον, hoc est, eum qui est impeditæ linguę aut balbum. Et hic post curationem dicitur; solutum est vinculum, hoc est, impedimentum linguæ eius, & loquebatur rectè. quo videtur significari, quòd prius quidem loquebatur, sed non rectè, nec expeditè. Deinde si natura surdus fuisset & mutus, sublato vinculo linguæ, loqui adhuc non potuisset, nisi prius didicisset.

ET PRÆCEPIT EIS NE CVI DICERENT. QVANTO AVTEM EIS PRÆCIPIEBAT (SCILICET MAGIS, &c.) De hoc Domini præcepto superius satis dictum, quomodo nõ seruantes illud nihil peccauerint, sed potius id fecerint quod debuerũt, eo magis suspiciẽtes magnitudinẽ Iesu, ac magis per hoc prouocati vt apud omnes prædicarẽt, quod cũ talia posset & præstaret non solum nihil exigeret premij; sed nec gloria quidẽ tam insignis facti cuperet frui. Vt enim est hominis verè benefici, nõ exigere laudẽ aut gratiã aliquã pro beneficio: ita grati est hominis, hoc impensius referre gratiã, quòd qui beneficium dedit, nullam expectet gratiam. Itaq; passim de Iesu isti prædicabant dicẽtes: Bene omnia fecit. Quod certè elogiũ in solũ Deum competit. Nemo est enim mortalium qui omnia bene facit, quia nõ est iustus qui non peccet. Vnde Eccl. 39. dicitur: Opera Domini vniuersa bona valde. Quod autem pluraliter dicunt; surdos fecit audire, & mutos loqui; cum vnius tantùm iam curati facta sit mentio, dicendũ pluralem numerũ pro singulari positum. Aut ideo pluraliter dixisse, quia, vt ex Matthæo mox patet, hoc tempore turbæ obtulerũt multos mutos, cæcos, & claudos, eosque omnes Dominus curauit. Maximè autẽ dicendum Gręca nõ habere, fecit, sed ποιεῖ id est, facit, vt sit: Surdos facit audire; quo significat eius potentiam ad efficiendum hoc quoties voluerit. Ex explicata autem hac historia secundũ literã, & his quę prius circa alias historias sunt dicta, patet satis quæ sint morales doctrinæ in hac historia. Docemur enim in offerentibus rursũ, quid valeat aliena fides & oratio, & quã solicitudinem debeamus his maximè qui sibi non sufficiunt. Docemur

A in Christo bis, fugere plausus populares. Docemur in turba, Dei beneficia prędicare, & iustorũ laudes etiã illis inuitis nõ reticere, atq; de salute proximorũ gaudere, ac Deũ laudare. Quod verò ad mysticã historiæ pertinet tractationem, præterquam quòd allegoricè per hunc surdum & mutum rectè intelligimus humanũ genus designatũ, quod Christo in hunc mundũ turbido mari similẽ adueniente, Prophetis & Patriarchis orantibus recepit auditũ & loquelam, idq; per spiritũ sanctũ aures mentis cõ-
B tingentẽ, tanquã digitum Dei, & per saliuã cœlestis sapientiæ prodeuntis ex ore altissimi, qua factum est vt nobis sapiant quę Dei sunt, & ea loqui libeat. Moraliter surdus iste & mutus designat eum qui nec aures habet ad audiendum sermonem Dei, sed obturatas habet in modum aspidis aduersus sapiẽtis incantatoris vocem: nec linguam habet ad professionem propriæ turpitudinis ac diuinæ misericordiæ & bonitatis, sed tantùm ad obtrectationes, maledicentiam, stultiloquia, & id genus, ita vt loquatur quidẽ, sed non rectè. Talis igitur si sanãdus *Moralis sensus.*
C erit, necesse est ab his qui rectè audire & loqui sciũt offeratur Domino, & his qui in terris Domini vice funguntur, qui in primis illũ apprehensum è turba abducere debẽt, hoc est, à turbulentis cogitationibus, actibus & sermonibus inordinatis semouere, atq; à lata via, per quã multi ambulãt, reuocare ad pusilli gregis consortium: deinde inserere digitos suos in aures eius, atq; saliua tãgere linguã: quod fit cùm auocantes à fiducia rerum fluxarum, hortantur ad doctrinam cœlestem, & fidem in Christum, quæ est ex auditu, cumq; saliua Euangelicæ sapientiæ ita afficiunt palatum eius & linguã,
D vt de rebus iam melius habeat iudicium, qui palatum prius humana saliua vitiatum habens peruersè de rebus iudicauit. Horum pręterea est ingemiscere potius ob peccata aliena, quàm sæuire in ea: dolere potius quàm irasci, ac gemitu piisq; precibus à Christo contendere miseri salutem: quæ tamen cuncta, nempe doctrinam & orationem, frustra facit doctor, nisi accedat Christi efficax illud præceptum, quo iubeat adaperiri aures mentis, & soluantur vincula linguæ, nempe peccata & peccatorum amor, vt iam fide per auditum suscepta, obediens factus diuinis mandatis incipiat etiam
E iam rectè & recta loqui, qui prius malè loquebatur, sua scilicet peccata agnoscere & confiteri, ac quæ Dei sunt palam prædicare. Iam sicut hinc discimus quosdam malè esse mutos & surdos, ita ex aliis scripturis discimus quosdam bene esse surdos & mutos, qui scilicet aures suas non aperiunt obtrectationibus & prauis suggestionibus, nec os suum aperiunt contra maledicos & contra iudicia Domini, quomodo se surdum & mutum fuisse prędicat Psalmista: Ego, inquit, tanquam surdus non audiebam, & sicut mutus nõ aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, & non habẽs in ore suo redargutiones. *Psal. 37.*

SEPTEM PANIBVS PASCVNTVR QVATVOR milia. MATTHÆI 15. MARCI 8. CAPVT LXIII.

E[a]T [b]in diebus illis, [a]ascendens in montem, sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbæ multæ habẽtes secum mutos, cæcos, claudos debiles, & alios multos, & proiecerunt eos ad pedes eius, & curauit eos, ita vt turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes, & magnificabant Deum Israel. Iesus autem [b]iterum cùm turba multa esset, nec haberent quod manducarent, [e]conuocatis discipulis [a]suis † [e]dixit[b] illis: [e] Misereor ▷ super turbam, quia [b]ecce [e]

† a. ait
▷ a. turbæ
‖ b. o. sustinent me, nec
† a. dicunt

▷ a. ait illis ‖ b. qui † b. o. discumbere ▷ b. dabat ‖ a. dederũt populo † b. o. mãducauerunt ▷ b. sustulerũt quod superauerat de fragmentis † b. ascẽdẽs nauim

iam triduò‖ perseuerant mecum, & non habent quod manducent.[b] Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in via,[a] & [ideo] dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via,[b] quidam enim ex eis de longè venerunt.[e] Et †responderunt ei discipuli[b] sui:[a] Vnde ergo nobis in deserto panes tantos, vt saturemus turbam tantam?[b] Vnde istos quis poterit hîc saturare panibus in solitudine?[e] Et ▷ interrogauit eos[a] Iesus:[e] Quot panes habetis?‖ At illi dixerunt: Septem,[a] & paucos pisciculos.[e] Et præcepit turbæ† vt discumberent super terram. Et accipiens septem panes[a] & pisces, &[c] gratias agens fregit, & ▷ dedit discipulis suis[b] vt apponerent,[e] &[a] discipuli‖[e] apposuerunt turbæ.[b] Et habebant pisciculos paucos, & ipsos benedixit, & iussit apponi.[e] Et† comederunt[a] omnes,[e] & saturati sunt, & ▷ quod superfuit de fragmentis tulerunt septem sportas[a] plenas.[e] Erant autem qui manducauerunt,[b] quasi[c] quatuor milia[a] hominũ, extra paruulos & mulieres,[b] & dimisit eos.[e] Et[a] dimissa turba[b] statim†[e] ascendit in nauiculam[b] cum discipulis suis,[a] &[e] venit[a] in fines Magedan[b] in partes Dalmanutha.

E[a]T[b] IN DIEBVS ILLIS[a] ASCENDENS IN MONTEM SEDEBAT IBI. ET ACCESSERVNT, &c.] Frequenter Dominus turbas declinaturus, ac quietem & orationis commodum locum captans, & ad perfectiora suos facto vocare volens, in montem ascendit, quanquam hic videri possit in montem ascendisse, vt omnibus magis esset conspicuus, quia sequitur; & accesserunt ad eum, sedentem scilicet in monte, nisi velimus intelligere Christum suo more iam è monte, postquam in eo aliquantulum quieuit, descendisse ad turbas, cùm eas ad se accedere cognosceret. Incertum autem an mons & desertum quorum hic fit mentio, eadem sint cum monte & deserto in quibus prius miraculum panum multiplicatorum est factum. Et videri potest quod non, eo quòd videatur iste mons & desertum fuisse cis mare Galileæ, cum mons & desertum, de quibus ibi est mentio facta, fuerint vltra mare, vt ibi est probatum. Hæc autem loca fuisse cis mare patet, quia ex his locis dicitur Dominus conscensa naui venisse in partes Magedan & Dalmanutha, quę loca esse vltra mare infra patebit, nisi quis dicat Dominum hac nauigatione non nauigasse ad oppositum littus, sed in eodem littoris latere circumlegisse oram maris. Porro iam vt minimum quintò in Euãgelistis habitũ est, ꝙ Dominus vno eodemq; loco & tẽpore multos à variis curauerit morbis, præter eos quos sine certa miraculorum & personarum explicatione aliquoties dictus est curasse inter deambulandum per totã Galilęam, vt hinc intelligere liceat & incomparabilem eius potentiam, & indeficientem ac omnibus semper expositam bonitatem, de quo suprà satis dictum est, vt hic aliud non sit admonendum, quàm quod diligenter annotauit Diuus Hieronymus, pro eo quod nos habemus, debiles, Gręca habere κυλλοὺς, quæ dictio non generale debilitatis nomen est, sed vnius infirmitatis: vt quomodo claudus dicitur, qui vno claudicat pede: sic κύλλος appelletur, qui vnam manum debilem habet, quẽ nos mancum aut mutilum dicere possumus. Vnde verisimile est Matthæũ per κυλλοὺς eos significare voluisse, quos Ioannes capite 5. vocauit ξηρούς, aridos. Atq; ob hanc causam postea secundùm Hieronymum tacuit Euangelista de debiliũ curatione, quia quid econtrariò diceret non habebat, quanquam Græci iam habent κυλλοὺς, ὑγιεῖς, id est mancos, sanos. Itaq; apud nos nomen generale, debiles, specialiter accipi debet, vt manuum significet debilitatẽ. Alioqui enim frustra subiiceretur; & alios multos. Quod autem turbæ ægros suos proiecerunt ad pedes Iesu, significat & cumulum ac multitudinem oblatorum ægrorum, & magnitudinem fidei in turbis: quod scilicet nihil dubitarent tum de eius potentia, tum bonitate, quam tantam credebant, vt si

A vel miseros tantùm conspiceret, non posset non illis mox subuenire.

[a] IESVS AVTEM,[b] ITERVM CVM TVRBA MVLTA ESSET, &c.] Eadem pleraque circa istud miraculum dicenda, quę suprà dicta sunt circa miraculum quo Dominus pauit quinque panibus quinque milia hominum. Post quod conuenienter etiam istud gessit secundò, hac iteratione ostendens & indeficientem suam bonitatem, & sequentibus se nihil vnquam etiam temporalium defuturum. Se enim etiam temporalium rationem habere, & fame laborantibus misereri. Speciatim verò hic obseruandum, primò quidem in turba, quã-
B to Domini desiderio tenerentur, quòd & ex longinquo illum sint secuti, & triduo perseuerauerint apud illum, ne tunc quidem de abitu & cibo curãdo cogitantes, cùm de fame periclitarentur. Adeo eos rapuit & miraculorũ & doctrinæ gratia. Verisimile autẽ eos aliquid cibi secum sumpsisse, quod ad vnum aut alterum diem sufficere posset, quanquam illud; dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiãt in via; indicare videatur, toto triduo illos non multum cibi habuisse, quod & illud significat; Nec habent quod manducent. Non enim dicitur, non ha-
C bent amplius quod manducent. Secundò verò obseruandum in Christo ingens miserationis & benignitatis eius exemplum Cùm enim turbæ ob suã vtilitatem Domino adhęrerent, & apud illum manerent, tamen misereri se dicit turbæ, eo quòd triduo perseuerarent secum. Quo docemur, Dominum ita misereri sequẽtium se, cùm malum aliquod inciderint, ac si ab illis ipse commodum aliquod reportaret, cum contrà res sese habeat. Quod autem Dominus cõuocatis discipulis exposuit priusquam miraculum faceret, & suam misericordiã ac
D voluntatem, & turbarum inopiam ac periculum, ob id maximè fecit, vt tentaret eorum fidem, & ex memoria prioris miraculi excitaret in eis fiduciam petendi similem inopiæ turbarum subleuationem illi quam aliquando experti fuerant, vt dicerent: Si miserearis illorum inopiam, nec vis illos ieiunos ablegare, pasce ergo eos quomodo nuper. Simul tamen & his verbis ad discipulos habitis significauit, non ostentationis gratia se ad miraculũ hoc prosiliisse, sed coactum iusta miseratione. Ob quod etiam non primo aut secundo die, sed tertio
E die ad miraculum hoc peruenit, quando iam certũ habebatur, etiamsi quędam attulissent, omnia tamẽ tunc fuisse consumpta. Quanquam & ideo etiã in tertium diem miraculum hoc dilatum à Domino intelligatur, quo turbarum constans desideriũ dignum tanto miraculo innotesceret. Postremò in discipulis obseruandum, quanta adhuc stupiditate tenerentur & diffidentia, qui cùm prioris miraculi fuissent spectatores & ministri, iam tamen dicunt:

Vnde

Vnde nobis in deserto panes tantos, hoc est, tam multos, vt saturemus turbam tantam, hoc est, tam multam? Ponitur enim quantitas continua (vt dicitur) pro discreta. Dicunt autē hæc verba, vel quia obliti erant prius miraculum, vel potius quia præ nimia tarditate nondum intelligebant Dominum, quandocunque vellet, semper posse quod semel potuit. Nam & prius dixit Marcus: Nondum enim intelligebant de panibus. Erat enim cor eorum obcæcatum, & mox postea Dominus eos de panibus solicitos increpat de tarditate, dicens: Nondū cognoscitis, nec intelligitis, &c. Vide ergo quàm nihil externa omnia efficiant, cùm non docet intus spiritus. Nondum enim erat spiritus Apostolis, saltem perfectè, datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Cùm ergo Dominus iam exiguitatem fidei & fiduciæ Apostolorum expertus fuisset, interrogat quot panes haberent, non quasi ignorans, sed vt conuenienti ordine ad miraculum procederet, vtq; miraculi certitudo & magnitudo ex confessione discipulorū notior fieret, propter quod etiam, sicut prius, & turbam iubet discumbere, & per Apostolos cibum turbis apponit. Quod autem iam septem panibus quatuor tantùm milia pauerit, cùm prius quinque tantùm panibus milia quinq; saturauerit, demonstrat, Deo perinde esse, multos vel paucos ex multo siue modico saturare, cùm necesse fuerit. Quare autem reliquiarum mensura nunc quidem numero panum, prius verò numero Apostolorum responderit, conuenientem reddit Chrysostomus rationem, nempe vt ex huiusmodi diuersitate ac diuersa correspondentia, discipuli facilè rememorarētur & huius & illius miraculi, ita vt miracula hęc duo non tantùm sint admiranda, ob id quod post tantę multitudinis saturationem ex tam paucis panibus multum reliquiarum superfuerit, sed etiam ob id quod tantùm vtrobique superfuerit reliquiarum, quantum Christus pro suorum vtilitate superesse voluit. Quanquā autem hîc tantùm septem sportarum reliquiæ superfuisse dicātur, illic autem duodecim cophinorum reliquiæ, non tamen hinc consequitur reliquias nunc fuisse pauciores. Non enim idem significant sporta & cophinus, vt satis patet ex eo quod capite sequenti distinctè quæritur quot cophinos tulerint in priori multiplicatione, quot verò sportas in secunda. Cophinus autē Gręca dictio, dicta putatur à leuitate, quasi κουφινὸς, significatq; quod Latinis dicitur corbis, à quo deriuata videtur vox Germanica *Corf*, quā certum est significare vas paruæ magnitudinis & capacitatis. Nomine autē sportæ, pro quo Græcè dicitur σπυρὶς, significari maius vas, vel illud satis arguit, quòd per sportam Paulus se demissum dicit per murum. Vnde fieri potest reliquias septē sportarum vel æquasse, vel etiam superasse reliquias duodecim cophinorū, cùm id quod nostra lingua sportam vocamus, nempe *Mande*, duplo maius aut etiam amplius sit corbe. Fuerunt autem hæc nomina, cophinus & sporta, apud antiquos certarum mensurarū etiam nomina, quomodo si hîc accipiantur, non erit necesse inquirere, vnde in deserto aut cophinos aut sportas Apostoli sibi parauerint, cū dici possit 12. cophinos aut 7. sportas eos sustulisse, eo ꝙ reliquię eas mensuras duodecies aut septies replere potuissent. Porro quod ad allegoricā huius historiæ pertinet tractationem, id quod Dominus hîc corporaliter fecisse legitur, etiam spiritualiter & fecit & facit quotidie. Misertus enim hominum ob triduanū

A eorum ieiunium, quod scilicet passi fuerunt & ante legem & sub lege, dimittere eos tertio die, in aduentu scilicet suo, ieiunos noluit, ne penitus in via huius vitæ deficerent, sed septē panibus & paucis pisciculis additis pauit quatuor hominū milia, hoc est, vniuersos credentes in quatuor mūdi partibus habitantes. In septem panibus, qui non dicuntur, vt quinq; illi, fuisse hordeacei, rectè intelligimus Euā gelicam doctrinā, propter spiritualis doctrinæ perfectionem quæ est in ea. Non enim Dominus tantùm quinq; illos panes hordaceos, hoc est, asperam legem Moysi in quinq; libris contentam, sua fra- B ctione & benedictione reddidit satiandis hominibus sufficientem, sed & alios septem panes apposuit, euangelicam scilicet doctrinam in euangelistarū scriptis contentam. Addidit autē & pisciculos paucos, nempe Apostolorū epistolas, velut obsonij loco. Sed hoc additamentum pusillū est, si ad apparatū euangelicum respicias. Tale est conuiuium euangelicū, ex pane scilicet constans & piscibus, nimirum humile quidem, frugale ac parcum, si speciē tātùm verborum spectes: sed tamen exhibēs & quæ ad vitam sunt necessaria, & quæ fastidium tollere possunt: ac rursum adeo cępiosum & largum, vt & omnibus satiandis sufficiat, & semper abundè supersit quod colligatur à doctioribus. Copia enim & C dapsilitas euangelici conuiuij non est sita in multitudine disciplinarum, veluti ciborum generibus ad fastidium vsq; multis, aut in cōdimentis ex omniū humanarū literarū mixtura cōfectis, sed in virtute sermonis à Deo traditi ac bona fide dispēsati, quē qui fide percipit, nō discedit famelicus, sed satur, cū aliæ omnes disciplinæ, quantumuis variæ & excultæ, mētē hominis saturare nequeāt. Quod turbæ pascēdę à se dominus pręcepit super terrā discūbere, mysticè significat quid facere debeat qui spiritualibus panibus Iesu volet saturari, nimirum talē omni fastu deposito seipsum debere in terrā deiicere, agnoscendo quis sit, & vnde prodierit, ac componendos esse affectus eius, vt conquiescant in eo carnis cupiditates. Quod discipuli à Domino ac- D ceptos panes & pisces iussi sunt apponere turbæ, admonet quid facere debeant qui panes euangelicos populo sunt proposituri, nimirum vt à Christo illos accipiant consecratos & fractos, & eius iussu populo apponant. Sunt enim qui panē scripturę diuinæ non secundùm voluntatem Iesu populo proponunt, vt qui eam detorquent ad suorum errorum patrociniū, aut ad cupiditates & gratiā hominū, aut qui sibi vendicant autoritatem dispensandi verbū Dei, ac pascendi alios. Itaq; docemur hic & quæ sit vis sermonis euangelici, & qualis debeat eius esse auditor, & qualis eius dispensator. D. Bernardus ser. 4. in festo omniū Sāctorū septem istis panibus putat intelligi posse mysticè bona septem quæ post E hanc vitam expectamus, & in quorū expectatione hic interim reficimur, quorū tria ad animam spectāt iuxta triplicē eius partē. Nam rationalis perficietur sapientiâ, concupiscibilis iustitiâ, irascibilis lętitiâ. Quatuor verò ad corpus iuxta quatuor elementa ex quibus constat. Nā & donabitur immortalitate, ne rursum in terram ex qua est redire cogatur: & impassibilitate, ne ex inordinatis humoribus sit amplius passionibus obnoxiū: & agilitate, quod aëri cōuenit: & claritate, quod conuenit igni.

[e] ET [a] DIMISSA TVRBA, [b] STATIM [c] ASCENDIT IN NAVICVLAM [b] CVM DISCIPVLIS.] Sanarat ægrotos, docuerat, pa-

uerat fame periclitantes. His rebus ita gestis non hæret in turba, ne videretur expectare aliquid gratiæ, sed mox laudem humanam declinaturus & declinare docẽs, secedit cum suis. Quod autem Matthæus dicat Dominum venisse in fines Magedan, aut, vt est Græcè, Magdala: Marcus verò in partes Dalmanutha, nullam habet contrarietatem. Nam prȩterquam quod dici posset vnum eundémq; locum diuersis nominatum nominibus, quod tamen hic non est verisimile, dici etiam potest vnum nomen esse regionis generale, alterum verò ciuitatis vel vici. Aut etiamsi vtrunq; nomen diuersam ciuitatem aut vicum significet, in vtriusq; loci fines dicitur Dominus venisse, quia locus in quẽ venit, vtrique loco vicinus erat, quomodo suprà dictus est venisse in partes Tyri & Sidonis. Porro Augustino teste multi libri in Marco etiam habent Magedan pro Dalmanutha, quomodo D. Hierony. legisse patet ex lib. de locis Hebraicis, in quo nullam facit mentionem loci qui dictus sit Dalmanutha, & de Magedan sic scribit: Magedan, ad cuius fines Mat-

A thȩus euangelista scribit Dominum peruenisse, sed & Marcus eius nominis recordatur, nunc autem regio dicitur Megedena circa Gerasam. Ex quibus postremis verbis patet primum Latinos melius legere, Magedan, quàm Grȩcos Magdala. Secundò, patet eos multum errare, qui loca hæc Magedan & Dalmanutha constituunt cis mare Galilȩæ, vt passim nunc fit in chartis. Hieronymus enim testatur ea fuisse circa Gerasam, & proinde vltra mare Galilȩæ, quod verum esse & ex Marco in sequentibus

B colligitur, qui scribit Dominum cum petentes signum confutasset in hoc loco, illis dimissis abiisse trans fretum, & venisse Bethsaidam. Brocardus per Magedan hic significari putat locum quem Saraceni vocant Medan, hoc est, aquas Dan, nimirum fontem illum vnde primò oritur Iordanis, quem Iosephus Phialam vocatum testatur. Sed hoc non esse aliquo modo verisimile vel inde satis patet, quòd fons ille longissimè absit à mari Galilȩæ, circa quod fuisse locum hic designatum manifestum

C est ex præcedentibus & sequentibus.

PHARISÆI SIGNVM QVÆRENTES REIICIVNTVR, EOrúmq; fermentum cauendum docetur. Matth. 16. Marc. 8. CAP. LXIIII.

E[b]T exierunt, [a]& accesserunt ad eum [e]Pharisæi [a]& Sadducæi, [b]& cœperunt conquirere cum eo, [c]†quærentes ab illo signum de cœlo, tentantes eum. [a]At ille respondens, ait illis: Facto vespere dicitis, Serenum erit, rubicundum est enim cœlum. Et mane: Hodie tempestas, rutilat enim triste cœlum. ‖ Faciem ergo cœli diiudicare nostis: signa autem temporum non potestis? [b]Et ingemiscens spiritu ait: Quid generatio ista signum quærit? [a]Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei. [b]Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum, [a]nisi signum Ionæ prophetæ. [e]Et ▷ dimittens eos [b]ascendit iterum nauim, & [e]abijt [b]trans fretum. [e]Et [a]cùm venissent discipuli eius trans fretum, [e]obliti sunt ‖ panes accipere, [b]& nisi vnum panem non habebant secum in naui. †Et præcipiebat [e]eis, dicens: ▷ Videte, & cauete à fermento Pharisæorum [a]& Sadducæorum, [b]& fermento Herodis. †[e]At illi cogitabant inter se dicentes: Quia panes non ▷ accepimus. Sciens autem Iesus dixit illis: Quid cogitatis [a]inter vos modicæ fidei, [e]quia panes non habetis? Nondum [b]cognoscitis nec [e]intelligitis? [b]adhuc cæcatum habetis cor vestrum? oculos habentes non videtis? & aures habentes non auditis? ‖ [e]Neque recordamini [a]quinque panum, & quinque milium hominum, & quot cophinos sumpsistis? neque septem panum & quatuor milium hominum, & quot sportas sumpsistis? [b]Quando quinque panes fregi in quinque milia, & quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei: Duodecim. Quando & septem panes in quatuor milia, quot sportas fragmentorum tulistis? Et dicunt ei: Septem. Et dicebat eis: [e]† Quomodo ‖ non intelligitis, [a]quia non de pane dixi vobis: Cauete à fermento Pharisæorum & Sadducæorum? Tunc intellexerunt, quia non dixerat cauendum à fermento panum, sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorum.

† a. tentãtes et rogauerũt eũ vt signũ de cælo ostenderet eis. C. 12. 87 ▷ a. relictis illis ‖ b. o. panẽ sumere † a. qui dixit illis. ▷ a. o. intuemini † b. Et cogitabant ad alterutrum ▷ b. habemus. Quo cognito ait illis Iesus ‖ b. nec recordamini † a. o. quare ‖ b. o. nondum

E[b]T EXIERVNT, [a]ET ACCESSERVNT AD EVM [e]PHARISÆI [a]ET SADDVCÆI, &c.] Quemadmodum suprà post multiplicationem quinque panum, quidam apud Ioannem miraculum illud collatum cum Manna Mosaico quod è cœlo venit, extenuabant miraculum Christi, petẽntes satis apertè etiam signum aliquod è cœlo, quale fuit signum Mosaicum: ita verisimile est & nunc istos Phariseos & Sadduceos, audita fama miraculorum Christi, & singulariter eius quod iam mox ȩdiderat, multiplicando rursum panes, cœleste aliquod signũ ab ipso petiisse, quo declararet suam autoritatem, & se esse verè Messiam, ac cœlestem habere virtutem, vt si tale ædere nõ posset, reliqua omnia miracula eius calumniarẽtur tanquam non diuina, atq; occasionem haberent extenuandi singulariter miraculum iam recens factum, & apud homines celebratum. Cœperunt ergo, inquit Marcus, conquirere cum eo, hoc est, disputare, (Græcè est enim συζητεῖν) quasi miracula quæ promebat nõ gererentur virtute cœlesti, aut quasi essent humilia nimis ac plebeia, ita vt per ea non satis declara-

D ret se esse eum qui à populo habebatur. Proinde si vellet Phariseos & Sadduceos, homines longe supra vulgus positos quasiq; cœlestes sibi credere, æderet signum aliquod cœleste Christo dignum, ac simile his quæ veteres prophetæ ȩdidisse leguntur. Dicuntur autem signum tale petisse, vt & suprà, tentantes Christum, quia non petebant signum ad hoc vt crederent illi, sed tantùm vt experirentur eius potentiam, vt si eam nõ demonstraret, calumniandi occasionem haberent. Porro quare singulariter petierint hi cœleste signum, & quare Dominus ta-

E le petentibus dare noluit, sed semper signum Ionæ illis promisit, dictum est suprà circa caput Concordiæ 49. quare hic tantum dicenda quæ hic sunt specialia: inter quæ primò obseruandum quomodo impietas secum perpetuò pugnat, præterquam vbi illi cum pietate negotium est. Maximè enim inter sese dissidebant Pharisæi & Sadducȩi, contra Christum tamen concorditer conspirabant. Sic & hodie videre est hȩreticos inter se summè dissidentes opinionibus, ad ecclesiam tamen oppugnandam esse concordes maximè.

AT

*At ille respondens ait illis: Facto vespere dicitis,&c.] Quoniã tentandi tantùm gratia, & nullo veritatis cognoscendæ desiderio signum petebant, Dominus primò quidẽ ostendit eos præter necessitatẽ & iustã causam petere signũ cœleste, cùm sufficerent signa à se ædita ad id intelligendũ ad quod quęrebant signum cœleste. Deinde verò negat se omnino daturũ signum quod quærebant, conuenientem certè seruans ordinẽ, vt prius petitionis ipsorum iustitiã demonstraret, ac postea quę iniustè petebantur denegaret. Ostensurus autẽ quòd absq; iusta causa signũ peterent cœleste; & tentandi tantum nõ discẽdi gratia, cõmodè id facit argumento sumpto à signis cœlestibus naturalibus, ex quibus, etsi fallacibus, nossent colligere dierum serenitatem aut pluuiã, cùm ex signis à se æditis nollent intelligere tẽpus visitationis suę, quod illa signa secũdùm prophetarũ vaticinia certissimò & infallibiliter significabant. Dicit ergo: Facto vespere dicitis, Serenũ, hoc est, serenitas erit, die crastino scilicet, quia cœlũ est rubicundũ, quod ex obseruata consuetudine didicistis serenitatis esse indicium. Et facto mane, dicitis: Hodie erit tempestas ventorũ aut pluuiarũ, quia cœlum triste rutilat, hoc est, rubicundum est. Gręcis enim vtrobique idem est verbum πυῤῥάζει. Dicitur autem cœlum triste, vel quia tristitiam sua dispositione hominibus adferẽs, vel quia in seipso turbulentum: sicut lætum dicitur cœlum, cùm est serenitas. Vt autem subsumptio quę sequitur, bene intelligatur, sciendum imprimis quosdam eam legere affirmatiuè sine interrogatione, qualis lectio magis conueniret Gręcis, quę habẽt: Hypocritę faciẽ quidem cœli, &c. Non autem sicut nos: Faciem ergo cœli. Hanc lectionem affirmatiuam secutus Nicolaus Lyranus, nouam huius loci affert interpretationem, intelligens Pharisęos neglecto legis & scripturarum studio, astrologię deditos, sicut & hodie illi sunt plurimũ dediti Iudæi, à Christo reprehensos, ꝙ putarent ex signis aliquibus cœlestibus intelligere aduẽtum Messię, sicut ex illis pręnoscerent futuram serenitatem aut pluuiam, cùm aduentus Messię ex scripturarum testimonio esset discendus. Itaque secundùm eum sensus est: Faciem quidem cœli diiudicare potestis, sic vt ex ea positis cognoscere quę dicta sunt, sed signa temporum diffinitorum in pręscientia Dei de aduentu Christi, non potestis per cœlestia signa diiudicare. Verùm hęc interpretiatio vt est cõtorta, ita nec proposito Domini conuenit, vt bene contra Nicolaum probat Burgensis. Petebant enim Pharisæi signum de cœlo declaratiuum aduentus Messiæ, non quidem naturale, sed supernaturale: vnde inconueniẽter dixisset illis Dominus, per signa cœlestia quibus serenitatem & pluuiam pręcognoscerent, non posse aduentum Messiæ cognosci. Itaque Caietanus secutus sensum prius indicatum, & affirmatiuè legens hanc sententiam, illud; signa temporum non potestis, intelligit, nõ potestis scire aut diiudicare propter vestram malitiam. Sed melius hęc sententia & apud nos & apud Græcos legitur interrogatiuè, vt Dominus non asserat eos non posse scire temporum signa, sed interroget; signa temporum non potestis diiudicare, cùm possitis faciẽ cœli diiudicare? quasi dicat: Facilè possetis & meritò deberetis si velletis, & nisi vltro nolletis agnoscere veritatem. Sciendum vlterius hanc vltimam partem sic interrogatiuè pronũciatam aliter intelligi à D.

A Hieronymo, & aliter à Chrysostomo & Theophylacto. Hieronymus enim simpliciter per signa temporum intelligit signa primi aduentus Christi, signa scilicet adimpletorum temporũ, à parte prędestinatorum & promissorum in scripturis, vt sit sensus: Faciem, hoc est, dispositionem cœli nostis diiudicare ex obseruata consuetudine fallaci, ita vt discernatis quę dispositio cœli sit signum serenitatis, & quę pluuię ac tẽpestatis, & nõ potestis ex scripturis infallibilibus discernere & cognoscere signa tẽporum quę vobis promissa sunt, hoc est, aduenisse iam vobis Messiam expectatum, méque eum esse. Chrysostomus vero & post eũ Theophylactus subtilius per signa temporum intelligũt signa vtriusque aduentus Christi, & signa quidem primi

B aduentus debere fieri in terra, secũdi verò in cœlo, vt sit hic sensus: Sicut in cœlo aliud cognoscitis esse serenitatis signum, aliud pluuię: ita si sapiẽtes essetis, de me cogitare deberetis, quòd alia sint signa huius aduentus & alia futuri. Nunc opus est miraculis in terris, quę verò de cœlo fient, vsq; in illud tẽpus reseruabuntur, quando veniet filius hominis in maiestate sua, quando sol & luna obscurabuntur, & stellę cadent de cœlo. Et quidẽ hęc Chrysostomi interpretatio magis conuenit ei lectioni quę sic habet in libris correctioribus; signa autẽ tẽporum non potestis? vt repetatur verbum diiudicare. Hie-

C ronymi verò interpretatio magis cõuenit ei lectioni quæ in plerisq; est Latinorum codicibus, atque in ipso Hieronymo; signa autem temporum non potestis scire? & ei quæ est in quibusdã Gręcis libris, teste Erasmo, qui pro οὐ δύνασθε, habent οὐ συνίετε, hoc est, signa temporum non intelligitis, quãquam Hieronymi interpretatio etiam probè quadrat ei lectioni, signa temporum nõ potestis, vt intelligatur rursum, diiudicare. Quæ Hieronymi interpretatio ob id aliis est pręferenda, quòd consentiat alteri simili loco qui est Lucæ 12. vbi similia Dominus obiicit turbis, dicẽs: Hypocritæ, faciem cœli & terræ nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Signa autem temporum, de quibus

D Dominus secundùm hanc interpretationẽ loquitur, sunt vel miracula quę Dominus ædidit. Nã hęc secundùm Isaię vaticinium demonstrabant ipsum esse Christum, quoniam ille dixit de temporibus Messię: Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt: Tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum, & alia his similia. Vnde & supra Dominus discipulis Ioannis interrogantibus nũ ipse esset expectatus Messias, respondit; Dicite Ioanni: Cęci vident, claudi ambulant, &c. signa aduentus sui proferens. Vel generalius, signa temporum sunt omnia prophetarum indicia, quibus significauerunt tempus Messię, inter quæ pręter miracula à Messia ædenda, sunt & alia

Isaia 35.

Matt. 11.

E nempe finis hebdomadarũ Danielis, trãslatio sceptri Iudaici ad alienigenas, & id genus alia. Vtrouis autem modo accipiatur, Dominus hac sua collatione ostendit supinam & crassam Pharisęorum negligentiam & ignorantiã, vt qui ex signis parum certis diligenter obseruarẽt ea quę carnis erant, & parui erant momenti, cùm ex signis certioribus ea negligerent & nollent obseruari quę maximi erant momenti, vt quę ad salutem spiritus facerent: Proinde bene eos, vt est apud Gręcos, vocat hypocritas, quemadmodum & in simili loco apud Lucã hypocritę nomen legimus, eo quòd simulabant se cupidos esse discendę veritatis, cuius si ex animo fuis-

ſent cupidi, potuiſſent vtique eã nõ minus ex certiſsimis cognoſcere ſignis, quàm ſerenitatẽ & tẽpeſtatem ex ſignis minus certis ſtudioſe colligebant. Quoniã ergo non ex ignorantia tolerabili, ſed malitia ſignum requirebant, cùm ſatis ſuperq; ſignorum habuiſſent, Dominus ob incurabilem eorum malitiam ingemiſcens ſpiritu, hoc eſt, ex animo & intimo cordis, indignabundè & præ indignatione cum iureiurando aſſeruit ſignum illis non dandum quale petebant. Vnde dicitur apud Marcum: Amen dico vobis, ſi dabitur generationi iſti ſignum, hoc eſt, non dabitur omnino. Eclipſis eſt enim Hebræis admitti ſolita in iuramẽtis. Cõpletur oratio ſi ſubiungas quæ iurantes ſibi imprecari ſolent, niſi id quod iurãt ſic ſe habeat vt iurant. Solet nõnunquã alia eclipſis huic addi, hoc modo: Si non fecero hoc, aut ſi fecero, faciat mihi hæc Deus, & hęc addat. His autem modis præſcindebatur oratio iurãtis, propter maiorem vehementiam. Significabatur enim horror quidam proſequẽdi illas imprecationes. Et quidem quandocunque iurandi modo ponitur, ſi, coniunctio affirmatiuè, nec ſequitur ſecundum membrũ quo quis malũ aliquod ſibi imprecetur apertè, exponenda eſt oratio negatiuè, vt hoc loco: Quando verò coniunctioni, ſi, additur negatio, exponẽda eſt oratio affirmatiuè, vt in Pſal. 130. Si non humiliter ſentiebam, ſed exaltaui animam meã, hoc eſt prorſus humiliter ſenſi de me. Expreſſum iuramentum imprecatorium eſt Pſal. 7. Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam meritò ab inimicis inanis. Porro illud; Facto veſpere dicitis, &c. D. Auguſtinus lib. 1. de quæſtion. euangeliorum, myſticè in hunc fere ſenſum intelligit: Sicut ex veſpertina rubedine cœli colligitis ſerenitatem, ex matutina verò tempeſtatem: ita ex ſanguine paſſionis meæ in veſpere mundi effuſo intelligere deberetis peccatorum indulgentiam hominibus oblatam, & contrà ex triſti rubedine ignis pręceſſuri aduentum Domini, horridam nouiſsimi diei tẽpeſtatem contra peccatores. Sed hic ſenſus vt eſt pius, ita non conuenit Domini propoſito. Quod ſi quæratur naturalis cauſa ob quam rubedo veſpertina ſerenitatem, matutina verò tempeſtatem ſignificet: Dicendum illam quidem ſignificare nubium raritatem & aëris puritatem: hanc verò nubium denſitatem, quæ à ſole conſumi non poterunt interdiu.

[c]ET DIMITTENS EOS [b]ASCENDIT ITERVM NAVIM, ET [c]ABIIT [b]TRANS FRETVM.] Pro, dimittens eos, in Marco rectius vertiſſet interpres, relictis illis, quomodo vertit in Matthęo, vt ſic & in Marco locus ſit annotationi D. Hilarij ſic ſcribentis in Matthæum: Non ſicut aliis locis legitur, dimiſsis turbis abiit, ſed quia infidelitatis error inſolentium animos obtinebat, non dimiſiſſe eos dicitur, ſed reliquiſſe. Non eſt enim hic verbũ ἀπολύω, quemadmodũ in ſuperiori capite, ſed participium καταλίπων, ſicut in Matthęo eſt ἀφεὶς. Porrò cùm in Matthæo legimus; Et cùm veniſſent diſcipuli eius trans fretũ; veniſſent, &c, vt eſt Græcè, ἐλθόντες, rurſum videtur poſitum pro iuiſſent, quemadmodum dictum eſt accipi poſſe in capite Concordiæ 59. Primùm enim non eſt conueniens ſenſus, vt dicantur poſt tranfretationẽ obliti panes ſumere, quos ex ripa vlteriore ſecum ſumere debuiſſent. Deinde quæ deinceps narrantur dicta à Domino ad diſcipulos, non eſſe dicta poſt tranſfretationẽ, ſed in ipſa nauigatione, patet ex Marco,

A qui præmittit: Obliti ſunt panes ſumere, & niſi vnũ panem nõ habebant ſecum in naui. Itaq; Matthæus ſignificare voluit, quod apertè ſatis dicit Marcus, diſcipulos cùm nauim aſcendiſſent, & ire cœpiſſent trans fretum, oblitos accipere panes ſecum in nauim, ac tũ in naui ea quę ſequuntur dixiſſe. Ex eo autem quod dicuntur diſcipuli hoc obliti, patet illis morem fuiſſe panes ſecum deferre, eo q frequenter Dominus in deſertis locis aliquamdiu hęreret. Rurſum hęc eorũ obliuio oſtẽdit quàm toti eſſent ſpirituali doctrinæ Chriſti addicti, quamq; alieni eſſent à delitiarũ appetitu, cùm tam paruam haberent neceſſariorum curam, vt etiam obliti ſint
B panes accipere, ſine quibus humana fragilitas nõ ſubſiſtit. Ideo autem Euangeliſtæ huius obliuionis meminerunt, quia narraturi erant quomodo diſcipuli ob neglectos panes turbati fuerint ex verbis Domini. Itaque cùm Dominus cum indignatione Phariſæos reliquiſſet, & cum ſuis nauem aſcendiſſet, ab ipſis Phariſęis, cum quibus negotiũ habuit, occaſionem ſumpſit inſtruendi ſuos, ſignificans etiam ſe iuſtè Phariſęis indignatum, eoſq; contempſiſſe ac neglexiſſe, ac dicens: Videte & cauete à fermento, &c. Quod duplicando dicitur: Videte & cauetè; cũ vtroq; verbo idẽ hic ſignificetur, facit ad epitaſim cautionis, vt ſit ſenſus, diligenter vobis cauete & attendite. Nam hic eſt προσέχετε in Matthæo, quod in ſimili ſententia Lucæ 12. interpres
C vertit, attendite. Quod Dominus non apertè ſit locutus, ſed metaphoricè loquens vſus ſit nomine fermenti, nec quid eo ſignificare voluerit explicauerit, queadmodũ explicauit Lucæ 12. cauſa potiſſima fuit, vt diſcipulis audito hoc nomine turbatis ob neglectos panes, haberet nouã occaſionẽ reprehendendi eorum tarditatem, & confirmandi eorũ diffidẽtiam. Deinde per hoc quod hic vtitur nomine fermenti pro doctrina Phariſæorum, Dominus ſecundùm Hieronymum docet etiam ſuos quid myſticè ſignificent quinque panes & ſeptem. Si enim, inquit, fermẽtum Phariſæorũ & Sadducęorum non corporalem panem, ſed traditiones pra-
D uas, & hæretica ſignificat dogmata, quare & cibi quibus nutritus eſt populus Dei, nõ veram doctrinam integramq; ſignificãt? Cæterùm fermenti nomine in ſcripturis ſignificatur metaphoricè quicquid ſerpit, & alia inficit, aut ad ſe trahit: vnde & in bonum accipitur, vt ſupra in parabola de fermẽto miſto in farinæ ſatis tribus: & in malum, vt hoc loco, & 1. Cor. 5. & Galat. 5. Quid autẽ nomine fermẽti hic ſignificatum ſit metaphoricè, in fine aperuit Matthęus, nimirum doctrinam Phariſęorum. Hanc autem doctrinam à qua Dominus vult caueri, D. Hieronymus & Hilarius intelligunt etiam doctrinam legalium mandatorum. Sic enim habet Hieronymus: Qui cauet à fermento Phariſæorum
E & Sadducęorum, legis ac literę præcepta non ſeruat, traditiones hominum negligit, vt faciat Dei mandata. Sic verò Hilarius: Quod abſtinere ſe fermento eo Apoſtoli iubẽtur, nõ admiſceri doctrinæ Iudęorum monẽtur, quia legis opera in effectũ fidei & præformationem rerum conſequentium cõſtituta ſint, vt in quorum tempora atque ætatem veritas contigiſſet, nihil vltra in veritatis ſimilitudine ſpei poſitũ arbitrarẽtur, &c. Sed ſi huiuſmodi Phariſęorum doctrina hic per fermentum cauẽdum ſignificatur, quomodo pòſt dicit Dominus: Super cathedram Moyſi ſederũt Scribæ & Phariſæi: Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, facite?

Proinde

Proinde ad literam Dominus, fermento cauendo, non quamlibet Pharisæorum doctrinam significare voluit, sed eam de qua suprà cap. Concordiæ 60. qua docebant, quę verè ipsorum erant mandata hominum, aut inutilia plane, aut etiam mandatis Dei aduersa. Hieronymus autem & Hilarius intelligẽtes etiam legis Mosaicæ doctrinam, non voluerunt explicare hunc locum secundùm sensum à saluatore intẽtum potissimùm, sed secundùm sensum qui ipsorum & nostris cõuenit temporibus, quemadmodum frequenter docendi gratia faciunt veteres interpretes. Post abrogatam enim Moysi legem etiam legis literalis doctrina & obseruatio cœpit esse fermentum cauendum fidelibus. Vnde & à circuncisione Paulus tanquam à malo fermento dehortatur Galatas: dicens: Modicum fermentum totam massam corrumpit. Verùm quomodo hic fermento dicitur significasse Dominus doctrinam malam Pharisęorum, cùm Lucæ 12. Dominus etiam à fermento Pharisæorum cauere pręcipiens exponat illud esse hypocrisim? Attendite, inquit, à fermento Pharisęorum, quod est hypocrisis. Non enim verisimile est, aliud hîc quàm ibi significare voluisse, cùm eadẽ plane sint verba. Dicendum ergo in idẽ coincidere, siue fermẽtum Pharisęorum dicatur esse eorum doctrina, siue hypocrisis. Tota enim eorum doctrina ad hypocrisim spectabat & tendebat, quia ea tum verbo, tum facto docebant tantum quæ externa erant, ac per quæ hominibus spectabiles essent, nullam interim curam habentes eorum per quę quis verè pius est, & Deo commendatus, hoc est; fidei, dilectionis & misericordiæ, quemadmodum illis improperat Dominus apertè Matth. 24. ob id eos hypocritas vocans. Bene ergo & opportunè Dominus hoc loco à fermento illo Pharisæorum cauendum admonet, quoniam in superiori illa petitione Dominus eos arguerat hypocriseos, eò quòd signum petissent cœleste, quasi studiosi percipiendæ veritatis, quam, si voluissent, facilè ex aliis signis aduertere potuissent. Porrò Matthęus addit, & à Sadducęorum fermento pręceptum esse cauere: Marcus verò, à fermento Herodis, aut, vt habent quidam Gręci, Herodianorũ, vt videri posset Sadducęos eosdẽ esse cum his qui aliquando in euangeliis dicuntur Herodiani, fortè quod eorum sectę fautor esset Herodes. Nam cùm per fermẽtum hic significetur doctrina, videtur vtique per eos à quorum fermento voluit Dominus suos cauere, significare sectas apud Iudęos. Iam Iosepho teste, tres tantum fuerunt hoc tempore apud Iudęos sectę, ex quibus de ea quę Essenorũ est nulla fit mẽtio in euangeliis. Sed vt est, etiam ab horum doctrina & instituto viuendi cauendũ suis voluit, quod & Sadducęi & Herodes in externis rebus iustitiã ponerent, hominibus se cõmendare non Deo studentes.

[e] AT ILLI COGITABANT INTER SE DICENTES; QVIA PANES NON ACCEPIMVS. SCIENS.] Quid est ¿cogitabãt inter se; & multo magis, quid est quod in Marco legimus, cogitabãt ad alterutrũ? Gręcè in Matthęo est, διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς, quod potest verti dupliciter, vel, cogitabãt intra se, hoc est, in seipsis, vt significetur tacita eorum cogitatio: vel, disceptabant inter sese. Nam verbũ διαλογίζομαι anceps est ad cogitare & disputare, similiter & illud ἐν ἑαυτοῖς. Et secũdo modo magis accipiẽda videtur hęc oratio, quia in Marco legitur διελογίζοντο πρὸς ἀλλήλους. Vbi propter illud, πρὸς ἀλλήλους, id est, inter sese, verbũ διελογίζοντο non

A potest significare, cogitare, sed debet exponi per disputare aut disceptare, vt significetur vnum voluisse alteri negligentiam imponere. Apud nos autem ne ineptus sit sensus, illud, inter se in Matthęo, & ad alterutrum in Marco, coniungi poterit cum participio, dicentes, quamuis id non possit fieri, cùm sequitur in Matthęo: Quid cogitatis inter vos; vbi, inter vos, pro intra vos est accipiendum. Cùm autem sequitur; dicentes: Quia panes non accepimus; quidam orationem putant imperfectam hoc modo perficiendam. Ideo Dominus hęc dicit, quia panes nõ accepimus, vt scilicet notaret nos nostrę negligentiæ, & obliuionis. Verùm rectius intelligẽdum

B illud, Quia, superesse, vt sępius, & positum ex phrasi Gręca, qui suum ὅτι addere solent quoties recensentur alicuius verba. Itaq; sensus est: dicentes, Panes non accepimus. Quod rursum non rectè accipit Nicolaus, qui putat his verbis discipulos sibi applausisse, quod è loco illo in quo erant Pharisæi, non acceperint panes, quasi dicant: Bene cauimus quòd panes non acceperimus nobiscum. Dominus enim eos redarguit tãquam solicitos & anxios ob neglectos panes. Quare dicendum, discipulis audita fermenti voce & non intellecta, in mentem venisse neglectos panes, &, vt fieri solet, aliud ex alio reuocatum eis in memoriam, vt quod dixerint; Panes non habemus; fuerit trepidantium, & veluti in

C hunc modum loquentium: Hei, quandoquidem fermenti fit mentio, in mentem nobis venit panes nos non accepisse nobiscum pro commeatu. In hac ergo trepidatione bis erant reprehendendi discipuli, videlicet & quòd carnaliter intelligerent quod dicebatur de fermento Pharisęorum, cùm prius dictum illis esset: Nõ quod intrat in os coinquinat hominem; & quod ex carnali illa intelligentia inciderint in solicitudinem victus, cùm secum eum haberent, cuius potẽtiam iam bis experti erant in suppeditatione necessariorum. In hanc autem trepidationem permissi sunt incidere, ad illorum & nostrum profectum, vt scilicet iam noua occasione & illi & nos doceremur, nihil defuturum his qui toto

D pectore Christo adhærent, etiamsi eorum negligentia & incuria desint necessaria, modo eius negligentiæ causa sit studium pietatis. Rursum autẽ hic in discipulis docemur, quàm stupidum in rebus diuinis sit humanum ingeniũ, quamdiu per spiritum Dei non reformatur. In Christo verò exemplum habemus rursum mirandæ eius bonitatis, qua stupidos hos etsi, vt par erat, argueret quo firmius hęreret eorum menti, nequaquam tamen abiecerit. Quo docemur & nos imbecillitates infirmorum sustinere, nec rudes mox abiicere, sed operam dare vt in fide adolescant & perfectiores euadant. Dicit ergo Dominus: O vos pusillæ fidei homines, quid, hoc est, cur soliciti cogitatis intra vos, & inter vos mussitatis, eò quòd non habeatis panes? Tot præceptis

E instituti, tot exemplis edocti, toties admoniti, nondum habetis eam quam deberetis intelligentiã? adhuc simul cum Pharisęis habetis cor obcęcatũ, &c. Quod autem sequitur in Marco; Nec recordamini; quando quinque panes fregi in quinque milia, &c. communiter apud nos sic distinguitur, vt interrogationis finis sit post verbum, sustulistis, & sit hic sensus: An non recordamini quãdo quinque panes fregi in quinq; milia, & quot cophinos tunc sustuleritis? Verùm iam non rectè subiungitur: Dicũt ei, Duodecim. Non enim secundùm distinctiouem illam quęrebat Dominus quot cophinos sustulissent,

ſed an ne memores eſſent quot ſuſtuliſſent. Proinde reſpondendum illis fuiſſet:Etiam Domine meminimus,quia duodecim ſuſtulimus. Idem dicendum de ſequenti interrogatione.Itaq; rectius Grçci hunc locum in Marco diſtinguunt,qui poſt illud; Nec recordamini;finem faciunt interrogationis,& deinde ab illo;Quando quinque panes,&c.nouam incipiunt interrogationem. Quare & nos eam diſtinctionem ſecuti, prius in Concordia poſuimus A verba Matthæi cum illo Marci, Nec recordamini; ac deinde quæſtiones illas quæ ſunt in Marco,cum reſponſionibus diſcipulorum, vt intelligatur Dominus prius quæſiſſe nũ eſſent duorum illorũ miraculorum memores, ac deinde velut experiendi gratia de vtriuſque reliquiis eos interrogaſſe.Coniunctio ergo, &, quam legimus in Marco ;& quot cophinos; ad ſenſum eſt ſuperflua, nec eſt apud Græcos,& ex phraſi Hebraica ſæpe abundat.

CÆCVS SANATVR IN BETHSAIDA.

MARCI 8. CAPVT LXV.

ET veniunt Bethſaidam, & adducunt ei cæcum, & rogabant eum vt illum tangeret. Et apprehenſa manu cæci, eduxit eum extra vicum, & expuens in oculos eius;impoſitis manibus ſuis, interrogauit eum ſi quid videret. Et aſpiciens ait: Video homines velut arbores ambulantes. Deinde iterum impoſuit manus ſuper oculos eius, & cœpit videre, & reſtitutus eſt, ita vt clarè videret omnia. Et miſit illum in domum ſuam, dicens: Vade in domum tuam, & ſi in vicum introieris, nemini dixeris.

ET VENIVNT BEHTSAIDAM, ET ADDVCVNT EI CÆCVM, ET ROGABANT.] Circa hanc hiſtoriam quæ ſint animaduertenda, pleraq; iam aliquoties ſunt ſuperius annotata in aliis hiſtoriis,quæ quædam habent huic ſimilia, & potiſsimum in cap. 62. in hiſtoria ſurdi & muti, adducta item ex Marco. Nam & illum Dominus è turba ſeorſum apprehendit, & ſputo ſimul cum tactu manuum ſanauit, quemadmodum & circa iſtum nunc feciſſe dicitur. Sicut autem ille ſurdus & mutus non fuit talis à natiuitate, ita nec iſte à natiuitate fuit cæcus, vt ſatis patet ex eo quod nondum perfectè videns,dixerit ſe videre homines velut arbores ambulantes. Vnde obſeruandum,Dominum in his miraculis quæ faciliora videri poterant, difficilius curaſſe nonnunquam, oſtendens non ex ſua impotentia, ſed ex alia cauſa procedere modum talem curandi. Qui enim ſolo verbo mortuos excitauerat,potuiſſet & ſolo verbo cæcum illuminare.Habet autem hæc hiſtoria illud peculiare,cui non occurrit aliud ſimile in Euangeliis, quòd Dominus primo contactu non contulit cæco viſum perfectè,ſed prius imperfectè,ac deinde perfectè ſanauit. Cuius cauſæ literales potiſsimæ videri poſſunt fuiſſe duæ: Altera, imperfectio fidei huius cæci, quæ vel ex eo colligi poteſt,quòd non legatur pro ſeſe Dominum oraſſe, ſed alios tantùm pro ipſo. Itaque imperfectam habenti fidem imperfectum primò viſum reddit,vt ſic accenſo eius animo perfectius credenti perfectus reſtitueretur viſus.Quo docemur, Dominum rogatum non illico dare omnia,ſed paulatim nonnunquam ſua dona rogantibus impartiri, quo magis deſiderium noſtrum frigidum & fidem accendat: Altera cauſa videri poteſt, vt cæcus ſenſim Chriſti virtutem in ſe ſentiens,tanto plus eam ſecum admiraretur, quo eam ſæpius & diutius in ſe operantem ſenſiſſet.Ne autem impotentiæ tribui poſſet, quòd ad primum contactum non perfectè curatus fuiſſet cæcus, Dominus interrogauit eum ſi quid videret, ſignificans ſatis ſe non ad hoc tetigiſſe oculos eius vt mox omnia clarè videret, ſed tantùm vt videret aliquid. His cauſis etiã illa generalis ratio addi poteſt,Dominum non vnum ſaluandi modum ſeruare voluiſſe,vt hoc ipſo nos doceret, ſimpliciter illius bonitati nos cõmittere,nullum auxilij & gratiæ eius modum prçſcribentes,qui varias nouit cuique expedientes rationes ſalutis & liberationis B è malis. Deinde & hoc facto docuit nos Dominus nõ eſſe à miraculis exemptas curationes quç procedunt de imperfecto ad perfectum, nec omnes tales naturali cauſæ, & non ſingulari gratiæ diuinæ tribuendas. Quod autem cæcus dicit: Video homines ſicut arbores ambulantes; ſic eſt intelligendum, quòd cæcus iſte viderit formam corporum humanorum veluti vmbras,ſic vt nulla membrorum lineamenta viſu adhuc caligante diſcernere valuerit, quomodo arbores à longè aſpicientibus vel in luce nocturna ſolent apparere, ita vt non facilè homo ſit an arbor quod videtur, poſ- C ſit diſcerni. Ex motu tamen & ambulatione cognouit iſte homines eſſe quos videbat. Non enim participium, ambulantes, ad arbores referendum eſt, ſed tantùm ad homines, vt patet ex Græcis.Quod autem Dominus hunc cæcum è vico eduxerit, & præceperit vt ſi in vicum introiret,nemini diceret: prçter cauſam illam quæ ſupra ſçpius eſt dicta, videlicet ad declinandum humanam laudem, ſpecialis hic videtur Theophylacto fuiſſe ratio, incredulitas hominum huius loci, quam Matthæi 11.Dominum eis exprobraſſe ſuprà habuimus. Nam per vicum hic videtur ſignificari ipſa Beth- D ſaida,vt quæ eſſet ciuitas parua, quæ Grçcis etiam dicitur κωμὴ. Vnde cùm Dominus ei prçcipiat ire in domum ſuam, & conditionaliter dicat; ſi in vicum introieris; aut, vt habent Grçci quidam,etiam prohibuerit ne ingrederetur vicum, coniectura eſt eum non fuiſſe ciuem huius vici vel ciuitatis, ſed aliunde huc adductum fuiſſe.Iam quod ad myſticam pertinet hiſtoriæ tractationem, omiſſa allegoria, qua ſicut in aliis fere miraculis generaliter vniuerſum humanum genus in hoc cæco intelligi poſſet, moraliter in iſto docemur quomodo is quem profunda veritatis tenet ignorantia, quique E in errore iam eſt inueteratus, illuminari & ad veri cognitionem adduci poſsit.Nam & ob eam cauſam Dominus quem verbo ſtatim curare poterat, curat paulatim, vt oſtenderet cæcitatem humani cordis raro niſi per gradus quoſdam penitus tolli & curari, ac diſcipulis ſuis formam exhiberet quantopere laborandum eſſet, vt ad veri cognitionem adduci poſſent qui iam in errore aliquo inueterauerunt. Itaque huiuſmodi cçcus cùm ob carentiam viſus per ſeſe Chriſtum agnoſcere & accedere non poſsit, à videntibus deductus ad Chriſtum, & eos qui Chriſti vice funguntur in terris,

ab

ab his ante omnia è vico educendus est, hoc est, à A pristinis vitiis discedere eum oportet, nec amplius in multitudine hęrere debet vt eius sequatur exempla, ac id faciat quod multi, sed Christum eiúsque doctores sibi quos sequatur duces recipere debet. Tum expuendum in oculos eius, hoc est, saliua sapientiæ Euangelicæ cæca mens eius afficienda est, nec non & manibus tangendi oculi cæci: quod fit cùm gratia baptismatis, quod sacramentum illuminationis est & dicitur, donatur. Hic si iam, vt ferè fit, nondum omnia Christianæ religionis mysteria clarè cognoscere possit, non est spernendus & abiiciendus Euágelico doctori, sed paulatim ad perfectam sanitatem prouehendus. Neq; enim imprìmis perfectiora Christianę religionis mysteria eius B oculis sunt proponenda, vt in quæ infirmam oculorum aciem figere non posset: sed primùm tradenda sunt rudimenta perfectionis euangelicæ, mox communicanda est secretior solidiórq; doctrina, qua fiat vt clarè videat omnia. Et primùm quidem Baptismo, veluti primo contactu Iesu, cæcitas tollitur: confirmationis verò sacramento, quod manuum fit impositione, & quo spiritus sanctus plenè confertur, veluti secundo Iesu contactu claritas confertur. Qui autem iam illuminatus est, non debet redire rursum in vicum vnde eductus est, & in quo cæcus erat, nec apud profanam multitudinem temerè iactare nostræ initiationis mysteria, quòd ea infideles potius sint irrisuri quàm credituri, sed in domum suam concedere debet, hoc est, ingredi in penetralia cordis sui, secúmque post acceptam gratiam cœlestem expendere qualis antea fuerit, qualis & modò sit per Dei gratiam, & quò relapsurus nisi Dei beneficio conseruetur.

PETRVS CHRISTVM CONFITENS COMMENDATVR.

Matth. 16. Marc. 8. Lucæ 9. CAPVT LXVI.

*E†[e]T egressus est Iesus’ [b]& discipuli eius [e]in [a]partes [&] [b]castella [e]Cæsareæ Philippi. [e]Et factum est cùm solus esset orans, erant cum illo & discipuli eius, [e]& [b]in via ▷ [l]interrogabat discipulos suos’ dicens[b] eis: [l] Quem me dicunt‖homines’ esse [a]filium hominis? †[l] At illi’ [b]responderunt [b]illi, [e]&, ▷ [l]dixerunt’: [a] Alij [l] Ioannem Baptistam, alij [f] autem [l]Eliam, [a]alij verò Ieremiam,‖ [l]alij’ vero [b]quasi [e]vnum ex prophetis, [&] [e]quia vnus ex prophetis de prioribus surrexit. [b]Tunc †[l]dicit’ illis Iesus: [l]Vos‖autem’ quem me esse dicitis? Respondens [f] Simon [l] Petrus †dixit’ [b]ei: [l] ▷ Tu es Christus, [a]filius [f]Dei [a]viui. Respondens autem Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus, qui in cœlis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Et tibi dabo claues regni cælorum. Et quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in cœlis: & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cœlis. [e]At ille [a]tunc [f] præcepit [a]discipulis suis, [b]& ‖ [b]comminatus est eis’ †[l]ne cui’ dicerent [b] de illo [e]hoc, [a]quia ipse esset Iesus Christus. [b]Et [a]exinde [e]cœpit[a] Iesus ostendere discipulis suis [&] [b]docere eos, [e]dicens: [l] Quia ▷ oportet filium hominis’[a]ire Hierosolymam, & [l]multa pati,[b] & reprobari [l] à senioribus & ‖principibus sacerdotum’ & scribis, & occidi, & †tertia die’ resurgere. [b]Et palam verbum loquebatur. [e]Et‖apprehendens eum Petrus cœpit increpare eum, [a]dicens: Absit à te Domine, non erit tibi hoc. [e] Qui conuersus, [b]& videns discipulos suos comminatus est ▷ [e]Petro, dicens’: Vade‖ post me’ satana, [a]scandalum mihi es,† [e]quia’ non sapis ea [e]quæ Dei sunt, sed [a]ea [e]quæ[b]sunt [e]hominum. [b]Et[a]tunc Iesus [b]conuocata turba cum discipulis suis, †[l]dicebat * ad omnes: Si quis vult ▷ venire post me’ ‖ abneget’ semetipsum, & tollat crucem suam, [e]quotidie[l] & sequatur me. † Qui enim’ voluerit animam suam saluam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me, [b]& euangelium, ▷ [l]saluam faciet’ eam. Quid enim‖prodest homini’ si †vniuersum’ mundum lucretur, [e]seipsum autem perdat, ▷ [l]& detrimentum †animæ suæ faciat’? [e] Aut‖quam dabit homo commutationem’ pro anima sua? ‖ [b] Qui enim me confusus fuerit & verba mea’ [b]in generatione ista adultera & peccatrice, & [b]filius hominis †confundetur eum’ cum venerit in ▷ gloria’ [e]sua, & [b]patris [b]sui‖[b]cum angelis sanctis’. [a]Filius enim hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis: & tunc reddet vnicuique secundùm opera eius. [b]Et dicebat illis: †[l] Amen dico vobis’ [b]quia [l]sunt ▷ quidam de hîc stantibus’, qui non gustabunt mortem, donec videant [b]regnum Dei [b]veniens in virtute, [&] [a]filium hominis venientem in regno suo.*

ET EGRESSVS EST IESVS [b]ET DISCIPVLI EIVS [e]IN [a]PARTES CÆSAREÆ, &c.] Hic rursum obseruandum, quomodo Dominus nihil non perlustrarit, vt multos saluaret. Frequens est in circumeundo ciuitates Iudææ & Galilææ sitas in medio regionum: frequenter rursum excurrit ad omnes fines Galilææ, quæ sunt vel ad occidentem, vel ad septentrionem, vel ad orientem, veluti gestiens etiam gentibus se offerre. Hæc Cæsarea, cuius hic scriptura meminit, sita est ad fontem Iordanis, cúmq; prius Paneas vocaretur, à Philippo filio Herodis & fratre tetrarchę eius qui Ioannem decollauit, ampliata fuit, & in honorem Cæsaris Augusti, Cæsarea vocata, vt author est Iosephus Antiq. Iud. lib. 18. c. 3. Postea autem Phi- C lippi Cęsarea cognominata est, ad differentiam eius quam in Iudęa iuxta mare Herodes maior magnis sumptibus extruxit etiam in honorē Cęsaris, in eo loco qui prius dicebatur, Turris Stratonis, vt scribit Ioseph. lib. Antiq. 15. c. 12. Cæsaream autem Philippi postea rex Agrippa magis exornans & amplians, in honorem Neronis vocauit Neroniam, teste eodem lib. Antiq. 20. ca. 16. Terminus verò erat regionis Iudæorum, vnde pariter à Syris & Iudæis habitabatur, quod postea seditionis inter eos causam prębuit, vt est autor Ioseph. lib. 2. de bello Iudaico. Animaduertimus igitur Christū nihil fecisse reliquum, quo regnum Dei quàm latissimè, intra fines tamen à patre constitutos, propagaret, docens quale debeat esse studiū, & quāta diligētia eorū q̄ ipsius

ipsius vices in terra sumpserũt. Cõmodè autẽ circa hęc loca discipulos suos interrogauit de aliorum & ipsorũ de se opinione, vt longius à Iudęis abducti liberè dicerent quæcunque sentirent. Interrogauit autem, idque prius, vulgi de se sententiam, ac deinde discipulorum, non quòd eam ignoraret, sed vt relata vulgi de se incerta sententia, ac recta ipsorum existimatione audita, & vulgi incertas opiniones reiiceret, & eos in fide recta confirmaret, quod hoc potissimum tempore erat necessarium, quia tempus erat vt suam illis prædiceret passionem. Docemur tamen & nos hac Domini interrogatione, vt annotauit Origenes, vt & nos semper scrutemur qualis opinio sit apud homines de nobis, vt si quid mali dicitur de nobis, occasiones illius pręcidamus: si quid autem boni, eius occasiones augeamus. Porro quod Lucas dicat hæc Dominum interrogasse, cùm esset solus orans, non debet videri contrarium ei quod Marcus dicit eum interrogasse in via, cùm intelligi possit ipsum etiam in via orasse, aut postquam alicubi orasset, tum reuersum ad discipulos, interrogasse eos inter eundum. Non quęrit autẽ, Quem me dicunt Scribæ & Pharisæi, sed Quem dicunt homines, &, vt habet Lucas, turbæ, quia Scribarum & Pharisæorum sententiam de Christo nõ opus erat refellere, vt quę ipsis operibus per sese nimis apertè redargueretur. Turbarum autem & vulgi opinio, quæ à malitia libera erat, & videri poterat aliquid habere probabilitatis, corrigenda erat. Quęrit ergo: Quem dicunt homines esse filium hominis. Sic enim cum D. Hieronymo magis legendum puto in Matthæo, quàm quomodo Gręca iam habent, & quomodo Erasmus vult libros nostros esse corrigẽdos: Quem me dicunt esse homines filium hominis. Solet enim Dominus dum se filium hominis vocat, loqui de se in tertia persona, vt videri possit illud, me, additum in Matthæo ex aliis Euangelistis. Nec probandum videtur quòd articulus additus in Gręcis ad υἱὸν, id est, filium, explicetur per pronomen, illum, vt sit, filium illum hominis. Sic enim significatur Dominum loqui voluisse de se, quatenus ab aliis, nempe prophetis demonstratus, aut quasi singulari ratione ab aliis hominibus separatus, cùm humilitatis causa semper se filium hominis vocet. Itaque additus articulus Græcis, tantum significat ipsum non loqui de quouis filio hominis, sed certo, nempe se.

[l]AT ILLI [b]RESPONDERVNT [b]ILLI, [c]ET [l]DIXERVNT: [a]ALII [l]IOANNEM BAPTISTAM, ALII, &c.] Erant in populo, idq; non pauci, qui Iesum crediderunt esse Christum propter mira opera quę ædebat, quod illa appellatio filij Dauid, qua à plerisq; fuit inuocatus, satis testatur. Sed apud promiscuum vulgus semper plus obtinẽt opiniones minus sanæ. Itaq; quoniam Dominus neq; ipse palam profiteretur se esse Christum, neq; regalem illam pompam præ se ferebat, in qua plerique Christum apud Iudęos regnaturum expectabant, à paucis id quod re vera erat, Christus Dei filius, habitus est. Et tamen propter miraculorum multitudinem & magnitudinem videbant non quemuis esse, sed aliquem pręcedentium prophetarum esse existimabant, qui in carnem reuersus esset, & ex vita illa diuiniore maiorem potestatem secum attulisset. Crediderunt enim Iudæi remigrationem animarum, vt dictum est circa cap. Concordiæ 16. & 56. sicut & hodie multi Iudæorum credere dicuntur, tertiò vnumquenq; renasci. Quidam ergo Ioannem Baptistam esse credebant, vt qui Herodis sententiam sequebantur. Alij Eliam, quòd scirent tempus Mesiæ iam instare, ante quod prædixerat Malachias venturum Eliam, sicut ipsi intelligebant. Alij verò Hieremiã, forte quòd tam liberè inueheretur in scribas & Pharisæos, quemadmodum fecerat olim Hieremias. Ex Iosepho filio Gorion, qui descripsit Hebraicè historiam Iudaicarum rerum à captiuitate Babylonica vsq; ad Pilatum, licet colligere rationem quare de aduentu Hieremiæ fuerit apud Iudæos opinio. Dicitur enim lib. 1. cap. 17. Hieremias cùm arcam abscondisset (de quo & 2. Machab. 2.) dixisse: Non sciet homo, neq; cognoscetur locus, donec venero ego, & Elias propheta famulus Domini, tunc restituemus arcam in locum suum intra sancta sanctorum. Alij indefinitè vnum aliquem antiquorum prophetarum esse credebant in carnem reuersum. Circa quas vulgi varias opiniones obseruãdum, & quomodo vulgus semper magis pronum sit ad sequendum falsa, quàm amplexandum veritatem, & quàm multiplex sit falsitas, nec secum aliquo modo constans, cùm veritas sit simplex & vnica. Deinde quàm rectè dictum sit à Poeta: Scinditur incertum studia in contraria vulgus.

[l]DICIT ILLIS [a]IESVS, [l]VOS AVTEM QVEM ME ESSE DICITIS? RESPONDENS, &c.] Postquam discipuli turbæ opiniones recitassent, euocat eos per secundam interrogationem ad opinandum aliquid maius de se. Est autem emphasis in pronomine, vos. Separat enim eos à turbis, significátq; eos meritò aliam eámque constantem de se debere habere existimationem, quasi dicat: Illa quidem de me turbæ opinantur, sed vos qui mecum estis semper, qui & miracula plura vidistis, & doctrinam meam indesinenter audistis, quem me esse dicitis? Profundius verò D. Hieronymus philosophatur in pronomine, vos, ac significari intelligit Apostolos non tam homines Christo dici quàm deos, quia cùm dixisset: quem dicunt homines; iam subiecit: Vos autem, quasi extra hominum numerum eos separans. Deinde notat in priori quęstione dictum esse, filium hominis: in hac verò, me, quia, inquit, qui de filio hominis loquuntur, homines sunt: qui verò diuinitatem eius intelligunt, non homines, sed dij appellantur. Porro quando Dominus de plebis opinione interrogat, omnes respondent, diuersis scilicet diuersorũ opiniones referentibus, sed omnibus discipulis interrogatis, Petrus, vt fere semper aliis feruẽtior (quod diuina dispensatione ita factum est, propterea quòd primus Apostolorum & caput futurus erat) tanquam os Apostolorum pro omnibus respondet, dicens: Tu es Christus filius Dei viui. Vbi notãdum, singulis istis quatuor dictionibus ¿Christus filius Dei viui; addi articulos, idq; non ociosè. Nam articulus additus ad, Christus, significat eum non dici Christum, sicut in veteri testamento plerique, reges scilicet, sacerdotes, & prophetæ, sed ipsum esse illum singulariter expectatum Mesiam. Sic & additus articulus ad, filius, significat ipsum singulari ratione dici filium Dei, & non sicut omnes sancti. Porro articuli additi ad, Dei & viui, vel, vt habent Græca, viuentis, significant eum non cuiuslibet Dei esse filium. Nam sunt & gentibus sui dij & deorum filij, sed veri Dei, nempe eius qui solus dicere potest: Viuo ego; quiq; solus habet immortalitatem, cùm gentium dij sint mortui. Nam per illud

epitheton,

epithetô, viui, & alibi frequenter in scripturis Deus verus à diis gentium secernitur. Notandum autem quod Petrus duo dixerit, & ipsum esse Christum, & esse filium Dei, quamuis vtrunque in altero includatur. Christum enim dicit, contra turbæ varias opiniones. Filium verò Dei, quia Dominus ipse se filium hominis vocauit. Quasi dicat: Alij alium & alium te esse opinantur. Nos te Christum esse confitemur. Tu te filiũ hominis vocas, nos verò etiam filium verum veri Dei. Et ideo solus Matthęus adiecit in Petri responsione illud, filius Dei, quia ipse solus Dominum induxit se in sua quæstione vocantem filium hominis. Lucas autem Petrum dixisse refert Christum Dei, id est, qui à Deo est vnctus. Nam sunt & vnctitij hominum.

[a]RESPONDENS AVTEM DIXIT EI: BEATVS ES SIMON BARIONA, &c.] Beatum Christus Petrum, hoc est, fœlicem pronunciat, eo quòd singulari patris cœlestis beneficio & gratia cognitionem filij est assecutus, quam ab hominibus accipere non potuit. Beati enim in scripturis dicuntur, quibus aliquid peculiari Dei beneficio & indebita gratia contingit, maximè si illud pertineat ad vitam æternam. Sic beati dicuntur, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. (Psal.31.) Beatus, inquit, es, quia hanc cognitionem ex sola patris mei cœlestis reuelatione accepisti. Non enim caro & sanguis, hoc est, parentes tui aut necessarij, aut vlli omnino homines hoc te docuerunt, tibique persuaserunt, sed pater meus cœlestis. Nemo enim nouit filium nisi pater. &: Nemo venit ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum. Omnis qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me, hoc est, credit in me. Bene (Ioan.6.) autem Dominus beatum, Petrum pronuncians, Simonem vocat, & Bar iona, id est, filium Ionæ, idque primùm ob distinctionem eius ab aliis. Vice enim agnominis, quo carent Hebræi, ponitur, Bariona, Hebræorum more. Secundò, vt sic magis elucescat eius beatitudo, quia qui filius hominis tantum prius erat, iam etiam factus sit discipulus patris Christi, id ab eo discens, quod à suo patre aut ab vllo homine discere non potuit. Et qui Simon tantum vocatus erat, iam ob singularem eius beatitudinem, etiam alio nomine quod eius beatitudinem & excellentiam indicaret, vocandus esset. Perinde enim est ac si quis homini plebeio in aulam regis ascito, & singularem eius gratiam assecuto dicat: Fœlix tu quidem huius vel illius filius, quoniam rex te singulari donauit beneficio, diceri̇sque posthac regni cancellarius, aut alio quodam authoritatis nomine. Ibi enim & proprij nominis & parentis plebei commemoratio fœlicitatem apertius commendat & subindicat. Deinde secundùm Chrysostomum adiecit Dominus, Bar iona, vt significaret se sic esse filium Dei viui, quomodo Petrus fuit filius Ionæ, hoc est, filium naturalem. Porro illud Bar iona, duæ sunt dictiones, quarum Bar Chaldaica est, significans filium, qui Hebraicè dicitur Ben: Iona verò, nomen fuit patris Petri, quamuis breuitatis causa (vt fere Hebræi nomina propria abbreuiant, dum multas habent syllabas) Iona dictum fit pro Ioanna. Sic enim scribitur Ioannis vltimo ἰωάννα, pro quo nos legimus Ioannis; cùm Ioannis primo scribatur ἰωνᾶ, vbi & nostri libri correctiores habent, filius Iona, quamuis aliqui habeant Ioanna. Potest autem & mysterij significandi causa intelligi

A Dominum commemorasse nomen illud, Simon, & patris item nomen. Simon enim obediens dicitur, Ioanna verò gratia Dei, Iona columba. Itaque bene iam Simon dicitur & filius Iona vel Ioanna, quia patris reuelationi obediuit, factus filius gratiæ Dei & Spiritus sancti. Bene item carnis & sanguinis hic Dominus mentionem ingerit, significans per hæc homines, quemadmodum & Paulus ad Galatas primo dicens: Continuò nõ acquieui carni & sanguini; vt hac ipsa appellatione elucesceret homines non potuisse hoc illi reuelare. Quomodo enim id quod caro est & sanguis diuinitatem alicuius agnoscere per sese, & alios docere posset? Caro enim per sese tantùm carnalia co-
B gnoscit. Diuus Hilarius autem per carnem & sanguinem significat se intelligere carnem & sanguinem Christi, vt sit sensus: caro mea & sanguis non reuelauit tibi, hoc est, quod de me cognoscis, non percepisti ex his quæ oculis tuis corporalibus in carne mea vidisti. Sic enim habet Hilarius. Beatus hic, quia vltra humanum oculos intendisse & vidisse laudatus est, non id quod ex carne & sanguine est continens, sed Dei filium cœlestis patris reuelatione cõspiciens. Hæc ille. Quęri autem hic potest primùm quare modò Dominus Petrum beatum dicit, cùm prius Ioannis 6. idem confitentem, non dixerit beatum, nec alios item sic laudauerit, confitentes ipsum esse Christum &
C filium Dei. Nam & Nathanael in ipso principio ante conspecta miracula quæ modò viderat Petrus, dixit: Tu es filius Dei, tu es rex Israel; quod idem est cum eo quod hic Petrus confitetur. Deinde cur nunc Petrum peculiariter beatum pronunciat, cùm eandem fidem omnes Apostoli aut penè omnes videantur de Domino habuisse, cúmque Petrus omnium nomine videatur respondisse, sicut Dominus non Petrum solùm, sed Apostolos omnes interrogauit, dicens: Vos autem quem me esse dicitis? Hinc enim apparet ipsum pro omnibus respondisse, quod apertè etiam Chrysostomus asserit, hoc loco sic scribens: Quando Do-
D minus de plebis opinione interrogat, omnes respondent: sed omnibus discipulis interrogatis, Petrus tanquam Apostolorum os & caput pro omnibus respondet. Certè huiusmodi argumentatione hodie plerique colligunt hanc beatitudinem non pertinere ad solum Petrum, sed sicut Petrus omnium nomine respondit, ita etiam hæc à Christo ad illum dicta, ad omnes in illo esse dicta. contra quos postea latius. Ad primum horum duo sunt respondenda. Primum, quòd reliqui qui Dominum, Christum & filium Dei confessi prius fuerant, non habuerunt tam perfectam de ipso opinionem quam modò habuit Petrus. Nam Christũ eum confitentes non habuerunt de illo opinionem supra communem illam Iudæorum opinionem car-
E nalem de expectato illis Messia, quem putabant regnaturũ in hoc mundo carnaliter, & in magna mundi gloria. Et filium Dei prædicantes, non naturaliter Dei filiũ existimabant, sed quomodo sancti omnes Dei filij dicuntur, quamuis singulariter inter sanctos omnes eum Dei filium esse crederent ob eximiam eius sanctitatem. Petrus verò eum naturalem Dei filium hac confessione prædicauit, quemadmodum testatur D. Hilarius lib.6. de Trinitate, locum hunc excutiens: Interrogo, inquit, quid illud sit, quod Petro neque caro, neque sanguis reuelauit, sed pater qui in cœlis est. Generalis professio

Mystica nominum Petri interpretatio.

Ioan.1.

professio quid habet meriti? aut quæ reuelationis est gloria in publica cōſcientia? Si ex adoptione est filius, vnde hęc in Petro beata confessio est, hoc filio deferente quod est commune sanctorum? Vltra humanam autem intelligētiam se fides Apostolica protendit. Et post pauca: Quid istud est quod nunc in Petro pater reuelat, quod beatę confessionis gloriam sumit? Nunquid patris & filij nomen nesciebat? Atqui frequenter audierat. Sed loquitur quod vox humana nondum protulerat; Tu es Christus filius Dei viui. Nam tametsi in corpore manens, Dei filium se esset professus, tamen Apostolica fides nunc primùm in eo naturam diuinitatis agnouit, & cætera quæ sequuntur eodem spectantia. Dicendum secundò, quod non tunc cùm, vt scribitur Ioan. 6. Petrus diceret: Et nos credimus, & cognouimus quia tu es Christus filius Dei; beatus dictus est, vel quia non tam excellentem adhuc de Domino habuit existimationem quàm modò: vel potius tum quia omnes id credere asseruit quod non omnes tunc credere Dominus ibi ostendit, tum quia non interrogatus de fide quam haberet, Christum confessus est. Iam verò cum interrogatus de fide, sinceram illam & sublimem, ac reliquorū omnium hominum existimationem excedentem liberè profiteretur, tempus & locus exigebat vt beatus pronunciaretur, maximè cùm eo fine Dominus iam interrogasset omnium de se existimationem, vt reiectis falsis opinionibus rectam de se fidem in Apostolis confirmaret. Ex quibus etiam patet quid ad secundam quęstionem principalem sit respondendum, nimirum Petrum, si propriè loquamur, non respondisse pro omnibus, quemadmodum fecerat supra Ioan. 6. quando eius responsio à Domino non tam est approbata quàm correcta: sed suam fidem pro se professum esse, vt qui aliorum fidem cognoscere non potuerit, eò quòd cordis secreta nō posset rimari, nec consultatione aliqua pręuia ab aliis acceperit quid omnium nomine respondendū esset. Itaq; quamuis Dominus pluraliter omnes interrogaret: Vos autem quem me esse dicitis; non tamen quemadmodum suprà respondet: Nos credimus & dicimus quia tu es Christus filius Dei viui; sed cęteris silentibus, & fortè dubitantibus quid esset respondendū, solito fidei feruore omnes pręueniens, ac veluti cauere volens ne quis indignam Domino proferret sententiam, suam pro se sententiam proloquitur, quam omnes sequi & approbare optaret. Cùm enim Dominus turbæ opinionem ab Apostolis interrogaret, omnes aliorum opinionem respondere potuerunt, quam quisq; à diuersis audiuerat: verùm cùm propriam eorū opinionem interrogaret, nemo vnus omnium nomine loqui potuit, nisi qui corda omnium nouisset, aut consultatione pręuia eorum sententiam ab omnibus didicisset, quam consultationem hic pręcessisse improbum fuerit dicere. Suam ergo suo nomine Petrus protulit sententiam & fidem, quam certum est ex verbis Domini nō fuisse in omnibus Apostolis: verisimile quoq; ex verbis Domini iam dictis Petro, eandem nunc saltem tam perfectam non fuisse nisi in solo Petro. Cùm enim singulariter Dominus Petro dicit: Pater meus reuelauit tibi; satis significat aliis nondū sic reuelasse quomodo Petro. Quod cōfirmat D. Hilarius sic scribens loco prędicto, vbi hæc verba expendit: In cunctorum (inquit) Apostolorum silentio, Dei filium reuelatione patris intelligens, vltra humanæ infirmitatis modum, supereminentem beatę fidei suæ confessione locum promeruit. Quibus verbis apertè significat soli Petro id reuelatū fuisse modò, ac per eam singularem fidem consequutum locum supereminentiorem aliis Apostolis. Quod autem Chrysostomus & alij nonnunquam dicant Petrum fuisse os Apostolorum, & omnium nomine respondisse, non sic accipiendum quasi id responderit quod omnes sentirent: sed quia cum omnes interrogati essent, ipse solus responderit quod omnes secum aut penè omnes sentire putabat, & quod omnibus respondendum fuisset.

ET EGO DICO TIBI, QVIA TV ES PETRVS, ET SVPER HANC PETRAM.] Post commendatam Simonis cōfessionem & beatitudinem quam à patre acceperat, adiungit & promissionem supereminentiæ & dignitatis quam à se erat accepturus propter hanc confessionem. Notandum autem quod dicat: Et ego; quasi dicat: Sicut tu dixisti mihi, Tu es Christus: ita ego vicissim dico tibi, quia, id est, quòd tu es Petrus. Quibus verbis quidam intelligunt iam à Christo impositum Simoni nomen Petrus, antea ei promissum, cùm diceret Dominus Ioan. 1. Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Alij cum August. intelligunt nomē Petrus antè illi impositū, nunc confirmatum esse, & nominis prius impositi rationem iam explicatam, cùm subditur: Et super hanc petram ędificabo Ecclesiam meam. Circa quę verba vidēdum quid per petram hanc, super quam Dominus dicit se ædificaturum suam Ecclesiam, sit potissimùm intelligendum, maximè ob contentiosos quosdam nostræ tempestatis homines. Cùm enim communiter etiam ab antiquissimis & omnibus catholicis scriptoribus per petram hanc Petrus ipse intelligatur, ac inde colligatur Petri in omnes Apostolos primatus, quem in tota Ecclesia eius in sede Romana successores hæreditario iure obtineant, quidam hunc primatū in Petro aut successoribus eius tollere cupientes, omnibus neruis hunc non esse necessarium, nec genuinum huius loci sensum ostendere conantur. Et imprimis Augustinum proferunt, qui doceat per petram hāc Christum ipsum intelligendum esse, scribens sic super Ioānem tractatu vltimo: Ecclesia fundata est super petram, vnde & Petrus nomen accepit. Non enim à Petro, petra: sed Petrus à petra: sicut non Christus à Christiano, sed Christianus à Christo vocatur. Ideo quippe ait Dominus: Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; quia dixerat Petrus: Tu es Christus filius Dei viui. Super hanc ergo, inquit, petram quam confessus es, ædificabo ecclesiam meam. Petra erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse ædificatus est Petrus. Fundamentum quippe aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Vnde idem Augustinus cùm in lib. quodam contra epist. Donati interpretatus fuisset Petrum esse petram, in qua fundata sit Christi Ecclesia, locum illum sic retractat in libro Retractationum priore, capite vigesimoprimo. In hoc libro, inquit, dixi in quodam loco de Apostolo Petro, quod in illo tanquam in petra fundata sit Ecclesia; qui sensus etiam cantatur ore multorum in versibus beatissimi Ambrosij, vbi de Gallo gallinaceo ait: Hoc, ipsa petra Ecclesiæ, canente culpam diluit. Sed scio me postea sępissime sic exposuisse quod à Domino dictum est: Tu es Petrus, & super hanc pettam ædificabo ecclesiam meam; vt super hunc intelligeretur

quem

quem confessus est Petrus dicens: Tu es Christus A filius Dei viui;ac si Petrus ab hac petra appellatus personam ecclesiæ figuraret, quæ super hanc petrã ædificatur,& accepit claues regni cœlorum. Non enim dictum est illi: Tu es petra,sed tu es Petrus: petra autem erat Christus,quem confessus Simon, sicut eum confitetur tota ecclesia,dictus est Petrus. Harum autem duarum sententiarum quæ sit probabilior,eligat lector.Hæc ille. Quæ Augustini loca nouatores huius temporis diligenter annotauerũt, ac subinde ea proferunt,approbantes quidem Augustini sententiam, eatenus quatenus significat se malle per petram non intelligere Petrum: sed tamen fere non sequentes eum, in eo quod per petram vult intelligẽdum esse Christum,quòd durior & coactior videatur interpretatio,subintelligere su B per hanc petram, quam confessus es, & ob id per Petram, fidem ipsam in Christum quam professus fuit Petrus,intelligere malentes,super quam ędificata ecclesia,firma persistit contra omnes aduersarias potestates. Et huius suæ interpretationis auctores proferunt quosdam antiquorum patrum. Et imprimis Hilarium,qui lib.6.de Trinitate loco superius citato sic habet: Super hanc igitur confessionis petram,ecclesiæ ædificatio est.Et post pauca loquens de fide Petri,quam hic confessus est: Hæc (inquit) fides ecclesię fundamentum est, per hanc fidem infirmę aduersus eam sunt portę inferorum. Hęc fides regni cœlestis habet claues. Hęc fides C quę in terris soluerit aut ligauerit,& ligata sunt in cœlis & soluta. Sic ille. Afferunt & Cyrillum lib. 4. de Trinitate sic scribentem: Petram opinor per agnominationem, aliud nihil quàm inconcussam & firmissimam discipuli fidem vocauit,in qua Ecclesia Christi ita fundata & firmata esset vt non laberetur, & esset inexpugnabilis inferorum portis imperpetuum manens. His addunt & Chrysostomum & Theophylactum:quorum ille in hunc locum scribens, Petram interpretatur fidem & confessionem: iste verò sic habet,Quia confessus erat eum Dei filium Petrus, dixit quòd hæc confessio quam confessus est, fundamentum erit futurum credentium, ita vt omnis homo extructurus fidei domum, hoc iacturus sit fundamentum. Probant autem etiam rationibus Petrum non posse intelligi petrá super quam ædificata est Ecclesia, nempe eis quę mouerunt Augustinum, vt magis in aliam inclinaretur sententiam,qua per petram Christus in-
1.Cor.3 telligeretur, nimirum quia Paulus dixit: Funda-
1.Cor.10. mentum aliud nemo potest ponere, &c. &: Petra erat Christus; & quia non est dictum Simoni: Tu es Petra,sed tu es Petrus;vnde volunt nomen,Petrus, sic esse deriuatum à petra, vt Petrus sit quasi petreius, ac si quis à lapide lapidonem diceret, aut à saxo saxeum. Et magis adhuc confirmant debere aliud intelligi per Petrum & per petram,quia dixit Dominus ἐπὶ ταυτῇ τῇ πέτρᾳ, id est, super hanc petram, non ἐπὶ τουτῷ πέτρῳ, id est,super hunc E petrum, cùm tamen saxum Gręcis æquè dicatur ὁ πέτρος atque ἡ πέτρα. Verùm contra hos per petram hanc debere intelligi ipsum Petrum,primùm quidem planus literæ contextus demonstrat. Cùm enim pronomen, hanc, demonstret aliquam petram de qua fuit sermo, nec de alia petra habitus est sermo quàm ea qui dictus est Petrus, satis liquet aliam petram non monstrari per pronomen, hanc. Ex mutatione autem generis quàm nihil potest colligi euidens erit,si cogitemus Christum nec Gręcè, nec Latinè hæc dixisse Simoni, sed lingua tunc Iudæis vulgari, nempe Syriaca. Non enim Dominus ei imposuit nomen Græcum, Petrus,sed quemadmodum patet ex Ioannis primo capite nomen Cephas,quod Syriacum magis est quàm Hebraicũ, nisi quòd à Gręcis est addita litera s. Nam Hebraicè petra dicitur Ceph, Syriacè verò Cepha, quod nomen in Bibliis Chaldaicis ferè positum est,vbi in Hebraicis est סלע Selagh,vt Psal. 39. Et statuit super petram pedes meos;& aliis locis, etiam his quibus mysticè per petram Christus significatur, vt Numer.20.vbi dicitur Deus dedisse Hebręis aquam de petra, quam Paulus interpretatur significasse Christum. Si ergo cogitemus Christum dixisse pro Petrus & hanc petram,Tu es Cepha, & super hanc cepha ædificabo Ecclesiam meam; quomodo certum satis est eum dixisse, vt iam patet ex Syriaco euangelio,nemo non mox certissimum esse videbit, aliud non esse intelligendum per id super quod dicitur ędificanda Ecclesia, quàm eum cui dictum est, Tu es Cepha.Sicut si apud nos diceretur, Tu es saxum, & super hoc saxum ędificabo; aliud nemo intelligeret significari per saxum & per hoc saxum. Istud si perpendisset Diuus Augustinus, non iudicasset esse dubitandum quid per petram debeat intelligi, sed certissimum habuisset, per petram debere intelligi Petrum.Sic enim dicit: Non enim dictum est ei; Tu es petra, sed tu es Petrus, significans se non dubitaturum, si dictum fuisset ei :tu es petra; quomodo dictum esse Simoni in ea lingua qua Dominus vtebatur, ex dictis est luce clarius. Cepha enim petra interpretatur & saxum,quamuis Græci maluerunt commutando nomen Syriacum in Gręcum dicere Petrus quàm petra, quòd masculinum ὁ πέτρος,magis viro conueniat,quàm fœmininum ἡ πέτρα, cum alioqui vtrunque nomen illis idem significet.Quod autem interpres Matthęi Græcus, quisquis is fuit, mutauit genus, hinc videtur factum, quod sicut pro nomine proprio viri magis conuenit masculinum, Petrus: ita dum appellatiuè saxum significandum est, magis apud eos receptum est dicere
D ἡ πέτρα quàm ὁ πέτρος.Porrò hanc loci istius intelligentiam,quã primùm contextus literæ indicat,ac deinde certissimam facit idioma quo Christus est vsus,postremò confirmat etiam concors omnium patrum interpretatio, quorum omnium sententias quoniam prolixum esset afferre, & alij, inter quos maximè Pighius libr. 3. de Ecclesiastica Hierarch. eas prolixè citant, aliquot tantùm in medium producemus. Itaque Tertullianus Apostolorum temporibus vicinus lib.de Pręscriptione hæreticorum sic habet: Latuit aliquid Petrum ędificandę Ecclesię petram dictum, claues regni cœlorum consecutum? &c. Origenes in Matthęum de Canone noui Testamenti: Petrus,inquit, super quem Christus fundauit Ecclesiam, duas tantummodo epistolas scripsit. Iterum homil.5. super Exodum:Magno illi Ecclesiæ fundamento, petręque solidissimę,super quam Christus fundauit Ecclesiam suam, vide quid dicatur, Modicę fidei quare dubitasti? Sic & Cyprianus in variis locis super Petrum dicit fundatam Ecclesiam. In epistola ad Iubaianum:Manifestum est,inquit,vbi & per quos remissio peccatorum dari possit. Nam Dominus primùm Petro,super quem ędificauit Ecclesiam suam, & vnde vnitatis originem instituit & ostendit,potestatem istam dedit. Et infra in eadem: Christus

Ecclesiam suam, quæ vna est, fundauit super vnum. Iterum ad Cornelium: Petrus, super quem ædificata ab eodem Domino fuerat Ecclesia, vnus pro omnibus loquens, & Ecclesiæ voce respondens ait: Domine ad quem ibimus? &c. Basilius lib. 2. aduersus Eunomium: Per hanc, inquit, vocem intelligimus Ionæ filium qui fuit ex Bethsaida, Andreæ fratrem, qui ex piscatore in Apostolatus ministerium vocatus est. Qui quoniam fide prȩstabat, Ecclesiæ in se ædificationem suscepit. Ambrosius in sermone ad commissam sibi Ecclesiam de natali Petri & Pauli: Diximus, inquit, frequenter ipsum Petrum à Domino Petram nuncupatā, sicut ait: Tu es Petrus, & super hanc petram ȩdificabo Ecclesiam meam. Longum nimis esset & superuacaneum cȩteros adducere, cùm ex his Græcis & Latinis patribus satis pateat quæ fuerit ab initio Ecclesiæ semper in his verbis intelligētia. Quod autem aduersarij imprimis quidem D. Augustinum, eiúsq; rationes pro se adferunt, dicendum Augustinum quidē nusquam asserere, non posse intelligi Petrum esse petram supra quam ædificāda sit Ecclesia, sed expendendum relinquit, vtrum sensum ex duobus quos ponit quis amplecti debeat, liberum studioso faciens vtrum amplecti malit. Rationes autem quȩ mouent eum vt significet se malle per petram intelligere Christum, parum sunt efficaces. Nam quod mouet eum quia non est dictum: Tu es petra, sed Petrus, prius solutum est. Quod autem affert ex Paulo de fundamento, nihil etiam vrget, cùm Paulus de primo loquatur fundamento cui omnes innituntur, cui & Petrus innitebatur. Alioqui enim & Apoc. 21. duodecim fundamenta ciuitatis nouæ Hierusalem dicuntur esse duodecim Apostoli, & Paulus ipse Ephesios ædificatos dicit super fundamentum Apostolorum & Prophetarum. (Ephes. 2.) Cæterùm authoritates quas afferunt aduersarij ex Hilario, Cyrillo, Chrysostomo, & Theophylacto, nec illis patrocinantur, nec communi intelligentiæ quicquam obsunt, sed eandem omnino confirmant. Nam præterquam quod in aliis scriptorum suorum locis apertè dicunt super Petrum fundatam Ecclesiam, etiam illis locis hoc dicunt, in quibus interpretantur petram, fidem & confessionem Petri. Et fidem quam intelligunt esse petram quȩ sit fundamentum Ecclesiȩ, non intelligunt quemadmodum aduersarij, fidem cuiusuis hominis, aut fidem in genere acceptam, sed singulariter fidem ipsius Petri, quam quandoq; dicunt petram & fundamentum Ecclesiæ: aliquando ipsum Petrum, eo quòd hȩc duo in idem coincidant, propterea quòd Petrus petra sit dictus & fundamentum, ratione suȩ fidei solidȩ. Quo modo hos patres esse intelligendos patet euidenter ex Theophylacto, qui sic in hunc locum scribit: Remunerat Petrum Dominus, mercedem illi dans magnam, quòd super eum ædificauit Ecclesiam. Quia enim cōfessus erat eum Dei filium Petrus, dixit quòd hȩc confessio fundamentum erit futurum credentium, &c. Ex quibus verbis patet Theophylacto idem esse, Ecclesiam fundatam esse super Petrum, & supra illius fidem & confessionem. Idem patet ex Chrysostomo, qui postquam exposuisset, petram, hoc est, fidem & confessionem, adiecit: Hic apertè prædixit magnam eorum qui credituri & erant & sunt multitudinem fore, & sublimiora ipsum sapere facit, & Ecclesiæ pastorem constituit. Ecce his verbis: & super hanc petram ædificabo; intelligit ipsum constitutum pastorem Ecclesiæ. Et mox subiicit: Alium deinde honorem ei præbet, cùm dicit; & ego dabo tibi claues regni cœlorum. Intellexit ergo illis verbis; & super hanc petram, &c. quendam honorem illi delatum, quod non erit, si intelligas significari super fidem in genere fundatam Ecclesiam. Et tandem concludens dicit: Tu verò mecum ex his omnibus quanta sit potestas eius intellige. Ego tibi dico, inquit: Tu es Petrus, & super te ȩdificabo Ecclesiam meam. Idem obseruare licet in locis citatis ex Hilario & Cyrillo, quorum ille in Matthæum super hoc loco scribens apertè interpretatur per petram Petrum, eúmque fundamentum vocat, quamuis aliquis parum syncerus annotauerit in margine in libris à Frobenio excusis, Ecclesiȩ fundamentum fides; cùm tamen sic scribat: Dignus iudicatus (de Petro loquitur) qui quod in Christo Dei esset primus cognosceret. O in nuncupatione noui nominis fœlix Ecclesiæ fundamentum, dignáq; ædificatione illius petra, quȩ infernas leges, & tartari portas, & omnia mortis claustra dissolueret. O beatus cœli ianitor, cuius arbitrio claues æterni aditus traduntur, &c. Quomodo quæso his verbis significatur, quemadmodum notatur in margine, Ecclesiæ fundamentum esse fidem, & non potius ipsum Petrum? Cyrillus verò etiam apertius sic interpretatur lib. 2. Comment. in Ioannem circa illa verba: Tu vocaberis Cephas; sic scribens: Nec Simon fore iam nomen sibi, sed Petrus prȩdicit, vocabulo ipso commodè significans, quod in eo, tanquam in petra lapideq; firmissimo, suam esset ȩdificaturus Ecclesiam. Hæc ille. Ex quibus patet horum patrum sententiam cum reliquis consoná esse, nec eos fidem vocare Ecclesiæ fundamentum, nisi Petri fidem, propter quam sicut Petrus dictus est, ita quoq; petra & fundamentum Ecclesiȩ. Etsi enim singulorum fides rectè dicatur fundamentum spiritualis ȩdificij, quod fidelis quisq; sibi ædificat per virtutum operationem, totius tamen Ecclesiȩ Christianȩ fundamentum, nullius fides dici potest nisi solius Petri, qui primus inter Apostolos hāc fidem in Christum ex patris reuelatione accepit & professus est, quam excipiens ab eo tota fidelium Ecclesia contra omnes aduersariorum insultus fixa perseuerat. Itaq; sicut Abram per suam fidem in Deum, factus est Abraham, hoc est, pater multarum gentium, quȩ illius fidem erant imitaturæ: ita Simon per suam fidem factus est Petrus, hoc est, saxum, cui inȩdificanda erat fidelium Ecclesia, quȩ illius fidei innixura erat, illiúsq; fidem exceptura ac imitatura. Ex quibus etiam satis consequi videtur, non sic quod dicitur de ȩdificanda Ecclesia super Petrum, pertinere ad successores ipsius Petri in sede Romana, sicut ad ipsum Petrū. Successores enim sicut capita sunt Ecclesiæ Christianȩ totius quȩ illis in episcopatu existentibus est in terris: ita etiam sunt fundamenta & primi lapides, super quos Ecclesia in terris existens fundatur. Petrus verò non solùm fuit fundamentum fidelium qui cum ipso fuerunt in terris, sed totius omnino Ecclesiȩ fidelium, qui post eum vel crediderunt, vel credituri sunt in Christo. Vnde quanquam quȩ sequuntur Petro promissa, Et tibi dabo claues regni cœlorum, &c. ȩquè pertineant ad Petri successores, atq; ad ipsum Petrum, vt pòst dicetur, hæc tamen promissio: ȩdificabo Ecclesiam meam super te; propriè ad ipsum Petrum pertinere videtur, sicut illi proprium est nomen Petrus, & non commune cum successoribus, cuius nominis ratio explicatur his verbis: & super

per hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.
Et portæ inferi non prævalebvnt adversvs eam.] Dixerat se
Dominus ædificaturum Ecclesiam suam supra Pe-
trum, eiúsque fidem: addit nunc quàm erit hu-
iusmodi ædificium propter suum fundamentum
stabile. Et portę, inquit, inferi, &c. Vbi viden-
dum quid per portas inferi intelligi debeat. Qui-
dam enim per portas has, vel vitia vel hæretico-
rum doctrinas intelligunt, quòd per hęc electi ho-
mines ducantur ad tartarum, alij dęmones ipsos
singulos, alij tormenta persecutorum: sed vt non
omnes in explicatione consentiunt, ita nec expli-
cant satis rationem istius locutionis, qua portę in-
ferni dicuntur non pręualituræ Ecclesiæ Christi.
Cuius locutionis ratio vt percipiatur, notandum
quod Dominus in superioribus verbis de Ecclesia
sua loquitur tanquam de domo aliqua aut ciuitate,
dum dicit eam ædificandam supra petram. Huic
ergo domo aut ciuitati, in qua Dominus, quem
Petrus regem & Mesiam confessus erat, regnatu-
rus erat, Dominus opponit veluti alteram ciuita-
tem in qua diabolus regnabat & regnat, quam
Hebraica phrasi per portas inferi significat. Mos
enim Hebræorum est, per portas, ciuitates & re-
Gen. 22. gna significare, vt in illo Genesis: Posidebit se-
men tuum portas inimicorum suorum. Itaque per
portas inferi significat regnum sathanę, quod con-
trarium est regno Christi, quod est Ecclesia. & sen-
sus est: Regnum diaboli regno Christi variis mo-
dis infestum, illúdque oppugnans nunc per blan-
dimenta voluptatum & amorem rerum huius se-
culi, nunc per hęreticorum falsa dogmata, nunc
per tyrannorum persecutiones, nunquam omni-
bus suis machinis & armis præualiturum Eccle-
siæ Christianæ, nec regnum Christi, quantum-
uis conetur, subuertere posse. Vnde patet rela-
tiuum, eam, referendum non ad petram, sed ad
Ecclesiam, vt significetur duorum regnorum aut
ciuitatum inter se contrarietas.
Et tibi dabo claves regni coelorvm.] Claues hic non propriè, sed me-
taphoricè accipi debere nemini dubium est, sed
quid metaphoricè per claues sit intelligendum, in-
certum satis est. Communiter enim sequenti sen-
tentia; Quodcunq; ligaueris, &c. intelligitur expli-
cari quid per promissas claues sit accipiendum, ac
ea sententia potestas remittendi vel retinendi pec-
cata significari intelligitur. Ideóq; per claues regni
cœlorum intelligitur fere potestas ligandi, & po-
testas soluendi, aut potestas discernendi, aut pote-
stas absoluendi aut ligandi. Theophylactus enim
explicans hunc locum in Matthęum sic habet: Cla-
ues autem intelligas, quæ ligant & soluunt, hoc est,
delictorum vel indulgentias, vel pœnas. Habent
enim potestatem remittendi & ligandi, qui, sicut Pe-
trus, episcopatus gratiā assecuti sunt. Hæc ille. Vn-
de satis patet eum per has claues intelligere pote-
statem soluendi & potestaté remittendi. Et quidem
rectè duæ hæ potestates dici possunt duæ claues
regni cœlorum, vt quarum altera regni cœlorum
ianua aperiatur, altera verò claudatur. Recentio-
res verò Theologi fere intelligunt claues has esse
potestatem discernendi inter peccatum & pecca-
tum, quam vocant clauem scientiæ, & potestatem
ligandi ac soluendi, quam vocant clauem potesta-
tis: quæ duæ claues se habent tanquam duæ vnius
ostij claues, quarum vna quidem non potest ostium

A aperire, sed tantummodo viam parat, vt altera cla-
ue ostium statim aperiri posit. Sic enim hîc pote-
stas ligandi & soluendi est quasi secūda clauis, quę
seram aperit & ostium: & discernendi scientia qua-
si prior clauis est, quę ostendit cui ostium sit ape-
riendum secunda claue. Verùm Theophylacti & a-
liorum veterum asignatio, præter alias causas
hoc videtur conuenientior, quod magis Euangeli-
cis verbis conueniat, si modò sequēti sententia quę
sint claues regni cœlorum sit intelligendum, quód-
que potestas ligandi & soluendi, discernendi scien-
tiam aut autoritatem in se cōprehēdat & includat.
Nec satis videtur vnde hūc asignādi modū recen-
tiores desumpserint, nisi fortè à Rabano, qui sic ha-
B bet: Claues autem regni cœlorum ipsam discretio-
nem & potentiam nominat: potentiam, qua liget &
soluat: discretionē, qua dignos vel indignos discer-
nat. Idem habet & Gratianus dist. 20. in princ. In
negotiis diffiniēdis non solùm est necessaria scien-
tia, sed etiam potestas. vnde Christus dicturus Pe-
tro: Quodcunque ligaueris, &c. prius dedit ei cla-
ues regni cœlorum. In altera dedit ei scientiam di-
scernendi inter lepram & lepram, in altera potesta-
tem eiiciendi aliquos ab Ecclesia, vel recipiēdi. Et
omnino videri potest hos authores istam senten-
tiam mutuatos ex D. Hieronymo, qui in hunc locū
scribens, & comparans sacerdotes nostros cum ve-
teribus sic habet: Episcopus vel presbyter pro offi-
C cio suo cùm peccatorū audierit varietates, scit qui
ligandus sit, quíve soluendus. Quibus verbis requi-
ritur ad rectum vsum potestatis ligandi & soluen-
di scientia. Secundùm hunc autem modum intelli-
gendum quod dicitur de clauibus regni cœlorum,
& illud: Quodcunque ligaueris, &c. ea quę hic pro-
missa sunt Petro, non illi solùm, sed omnibus etiam
Apostolis, episcopis item & sacerdotibus compe-
tunt. Vnde Theophyl. Quamuis autem, inquit, so-
li Petro dictum sit, Dabo tibi; omnibus tamen & A-
postolis concessæ sunt claues. Quando? quum dixit:
Quorumcunq; remiseritis peccata, remittuntur. Et-
enim quum dixit, Dabo, futurum tempus signat,
nempe post resurrectionem. Sic & Rabanus. Hæc
D autem ligandi atq; soluendi potestas quamuis so-
li Petro data videatur à Domino, tamen & cæteris
Apostolis datur, necnon etiam nunc in episcopis
atq; presbyteris omni Ecclesiæ. Sed ideo speciali-
ter claues regni cœlorum & principatum iudicia-
riæ potestatis Petrus accepit, vt omnes per orbem
credentes intelligant, quia quicunq; ab vnitate fi-
dei vel societatis illius quolibet modo semetipsos
segregant, tales nec vinculis peccatorum absolui,
nec ianuā possunt regni cœlestis ingredi. Hæc ille.
Verùm quoniam sicut Petro singulariter dictū est:
Tibi dabo; ita etiam ei singulariter aliquid promis-
sum videtur quod reliquis non fuerit commune, si-
cut id etiam antiquisimi patres intellexerunt: ideo
E videtur quęrendus alius huius loci intellectus &
explicatio, vt illud etiam omittamus, quod per cla-
ues regni cœlorum non posit videri significatam
tantùm esse potestatem cognoscendi de peccatis,
eáq; remittendi vel retinendi, eo quòd pleraq; alia
etiam pertineant ad pastorale officium, quod omni-
no hic Petro promissum omnes intelligunt. Nam,
vt alios non commemoremus, in epistola Alexan-
drinæ synodi scripta à D. Athanasio, cæterísq; epi-
scopis Ægyptiorum, dicitur inter cætera potesta-
tem hic promissam, Petro & successoribus eius sin-
gulari esse priuilegio concessam. Itaque per claues Per claues

TT 2

quid intelligēdũ.

A regni cœlorum Petro promissas rectius intellexerimus metaphoricè significatam plenariam ac supremam potestatem gubernandi Ecclesiã Christi. Cuius metaphoricæ locutionis ratio est, quod suprema potestas domus, sicut & verbis, penes eum est, cuius est suprema potestas clauium, hoc est, cuius imperij est intromittere in ædes vel vrbem, aut excludere ædibus vel vrbe quos vult. Et cui claues domus traduntur, ei totius familiæ ac domus committitur administratio. Sic & principibus, cùm intra suas ciuitates recipiuntur, offeruntur ciuitatis claues à ciuibus, quo recognoscunt se agnoscere penes illum esse summam ciuitatis potestatem. B Hinc cùm Dominus Isaiæ 22. pollicceretur Eliacim filio Helchiæ ministro regis Ezechiæ summam in aula regis & ciuitate Hierusalem potestatem, dicebat per Isaiam: Et dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat: & claudet, & non erit qui aperiat. Præmiserat enim illic loquens de hoc Eliacim ad Sobna, qui supremus aulæ regiæ moderator erat, & deiici ea potestate debebat. Et expellam te statione tua, & de ministerio tuo deponam te. Et erit in die illa, vocabo seruum meum Eliacim filium Helchiæ, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manus eius, & erit quasi pater habitantibus Hierusalem, & domui Iuda. C Post quæ verba cùm sequatur quod dictum est de claue domus Dauid, satis patet quid per promissam hanc ipsi Eliacim clauem significetur. Ad quem Isaiæ locũ alludens spiritus sanctus de Christo per Eliacim pręfigurato dicit Apocal. 3. Qui habet clauem Dauid, qui aperit & nemo claudit: claudit, & nemo aperit. Proinde & in eo Apocalypsis loco rectè intellexerimus significari Christum habere plenariam potestatẽ in regno Dei patris sui. Sicut ergo ipsi Eliacim promittuntur claues domus Dauid, & Christus clauem Dauid & regni sui paterni dicitur habere: ita & Petro Dominus regni sui cœlestis claues promittens, supremam post se in eo regno potestatem accepturum illum significare voluit. D Dixerat Petrus eum esse Christum, quo agnouit eum esse regem, & cùm subiecit filius Dei viui; cœlestem regem ipsum esse agnouit. Et Dominus ipse tanquam rex promisit se suam Ecclesiam, in qua scilicet esset regnaturus, & pro rege recipiendus, super illum ędificaturum. Commodè ergo nunc etiam Petro regem illum & cœlestem regem prædicanti promittit se regni sui claues daturum, hoc est, supremam post se in suo regno, quod Petrus primus agnouit, authoritatem & potestatem. Secũdùm hanc intelligendi rationem, & scripturis, & communi loquendi modo, ac intentioni Christi conuenientem, non erit inquirendum quot sint & quæ sint claues Petro promissæ; sed satis fuerit dicere hac locutione metaphorica, E promissam Petro summam in Ecclesia authoritatem & potestatem. Ad hanc autem potestatem his verbis sic intellectis Petro promissam pleraq; pertinent, & non tantùm vt secundùm alteram intelligentiam, remittere peccata & retinere, sed omnia quęcunque sunt necessaria regno Christi, hoc est, Ecclesiæ ritè gubernandæ. Itaque sicut ad eum qui supremam post regem in aliqua ciuitate assecutus est potestatem, multa pertinent, nimirum recipere intra ciuitatem quos vult, & rursus ciuitate eiicere, qui legibus reipublicæ suę viuere noluerint, proponere item populo leges sui regis, & secundùm

A eas leges etiam noua statuta condere pro exigentia temporis & personarum, ac magistratus ciuitatis ordinare qui secum ciuitatem gubernent, vt ad quam ritè moderandam solus vnus non sufficiat, & alia his similia: ita ad eum qui in regno Christi suprema post ipsum fungitur potestate, spectat imprimis intra Ecclesiam recipere per baptismum, quotquot se promptos exhibent ad viuendum legibus Ecclesiæ, aut offeruntur Ecclesię per credentes. Secundò, ad eundem pertinet proponere & inculcare his qui intra Ecclesiam iam sunt recepti, leges Christi, ac secundùm eas pro varietate tẽporis & personarum statuere quę ad finem Christianæ B reipublicæ sunt vtilia. Deinde eiusdẽ potestatis est eos qui legibus his reipublicæ Christianę viuere noluerint, sed bonum pacis & iustitię perturbant, è Christi republica eiicere, ac communione sanctorum excludere, & rursum eosdem postquam ad cor redierint, peracta satisfactione ad communionem admittere. Postremùm, eiusdem est publicos Ecclesiæ ministros instituere, diaconos, presbyteros, episcopos, & alios ordines necessarios Ecclesiæ ordinare, non pro suo libito, sed secundùm leges Domini sui, per quos & cum quibus omnia faciat quę faciant ad salutem fidelium, & ad promouendum & stabiliendum regnum Christi. Hæc autem omnia ex parte quidem omnibus etiam episcopis, sicut & C Apostolis, competunt: vnde & illi suo modo accepisse claues regni cœlorum dici possunt, sed plena, perfecta & suprema illorum potestas penes Petrũ & successores eius est, à quibus alij suam accipiunt quam habent potestatem: vnde singulariter Petro claues sunt promissæ, per quas plena & suprema hæc potestas est designata. Quod si quęratur: Quando claues istę iam Petro promissæ, Petro datæ sunt; Dicendum tunc datas, quando Ioan. vlt. Dominus post trinam interrogationem num ipsum diligeret prę cæteris Petrus, ter ei suas oues commendauit, dicẽs: Pasce oues meas aut agnos meos. Cùm enim eum pastorem omnium ouium suarum constituit, claues vtiq; regni sui illi concredidit: nec aliud erat D dicere; pasce oues meas; quàm si dixisset: Do tibi claues regni mei, hoc est, supremam potestatẽ administrandi regnum meum in terris. Ad pastorale enim officium, quod se ad omnes Christi oues extendit, pertinet hęc potestas, & ea omnia quę huic potestati suprà diximus conuenire. Et certè ita necesse fuit vt Christus abiturus ad patrẽ, vnum aliquem in terris designaret & constitueret, qui omnibus esset pręfectus: sicut necesse est vt rex aliquis profecturus in longinquam regionem, vni alicui relinquat regni gubernacula, penes quem sit summa potestas, si velit regnum suum à seditionibus esse liberum. Hic itaq; vide quę sit Petri pręeminentia & dignitas. Quę enim Christus propria habuit, hęc Petro tanquam primo suo post se in terris vicario E communicauit: Petra ipse & Cepha per naturam, Fundamentum Ecclesiæ ipse propriè & per naturam, pręter quod aliud nemo potest ponere. Clauem Dauid illius humeris pater cœlestis propriè imposuit. Sed hęc omnia etiam Simoni communia secum facit, petram illum appellans, supra quã fundanda sit Ecclesia, ac claues regni cœlorum ei promittens, & demùm committens. Ex his autem satis etiam intelligitur, cùm dicuntur claues regni cœlorum Petro promissæ, regnũ cœlorum accipi potius pro Ecclesia hîc in terris militãte, quàm regno cœlorum quod extra hunc mundum in cœlis est. In

Ecclesia enim militante Petrus supremam accepit potestatem, non autem in Ecclesia in cœlis triumphãte. Quamuis autẽ potestas Petri in terris futura esset, bene tamen non est dictum ei: Dabo tibi claues regni terrarum, sed regni cœlorum; vt intelligeret suam potestatem extendi tantùm ad spiritualia quæ pertinent ad regnum cœlorum, & non ad temporalia, nisi quatenus referuntur ad spiritualia.

ET QVODCVNQVE LIGAVERIS SVPER TERRAM, ERIT LIGATVM ET IN COELIS. Quandoquidem Dominus his verbis videtur voluisse explicare, ad quid daturus esset Petro claues regni cœlorum, consequentia sermonis videbatur exigere vt diceret, quicquid vel cuicunq; aperueris vel clauseris, vt sic explicarẽtur propria officia clauium: verùm quo clarius esset quã potestatem per promissas claues significaret, transit ad aliam metaphoram, vtens verbis ligandi & soluendi, ac significans potestatẽ per claues promissam se extendere ex parte sua principali, ad ligandum & soluendũ homines eo vinculo, quo dicuntur ligati & soluti in cœlo. Proinde vt bene intelligatur quibus modis Petrus liget & soluat homines, videndum quæ sint vincula homines corã Deo obligantia; quæ ex scripturis quidem potissimùm duo esse cognosci possunt, nimirum peccatum & preceptum. Peccatum enim ligat, & vinctum facit hominem coram Deo, tum quia ipsum seruum diaboli factum non permittit Deo seruire, tum quia astrictum eum reddit & obnoxium diuinæ cõdemnationi. Vnde passim in scripturis, maximè apud Isaiam cap. 42. 49. & 61. cùm significatur Christi munus, quod erat peccatores saluos facere, vincti soluendi fore prędicantur. Et prouerb. 5. dicitur: Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur. Præcepta quoq; vincula quędam sunt, quia per ea ad aliquid faciẽdum vel omittendum obligamur. Vnde Sapiens loquẽs de præceptis sapientiæ: Iniice, inquit, pedem tuum in compedes illius, & ne acedieris (vel, vt habent Græca, ne sis inimicus) vinculis illius. Et postea eodem cap. nempe Eccles. 6. Vincula illius alligatura salutis, vel, vt Gręca elegantius habent, κλῶσμα ὑακίνθινον, id est, filum hyacinthinum. Itaque ea ratione qua peccatum dicitur vinculum, tripliciter dicitur episcopus ligare & soluere. Primùm enim ligat in peccato, dum alicuius peccata propter eius infidelitatem & impœnitentiam non remittit, sed diuino iudicio obstrictum facit aut diffinit. Sic à peccatorum vinculis soluit, cùm consideratione fidei & pœnitentię, eius peccata remittit, idque vel per baptismum, inter fideles recipiens eum qui prius fuit infidelis: vel per pœnitentiæ sacramentum, Ecclesię rursum reconcilians eum qui relapsus fuerat. Atque de hoc ligandi ac soluendi modo communiter potissimum intelligitur hęc Domini sententia, quasi idem per hanc à Domino significetur, quod per illam Ioan. 20. dictam Apostolis omnibus: Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Secundò ligant sacerdotes ratione peccati, cùm satisfactionem pœnitentiæ confitentibus imponunt: soluunt verò, cùm de ea aliquid dimittũt, vel per eam purgatos ad sacramẽtorum communionem admittunt. Vnde Aug. lib. de vera & falsa pœnitẽtia cap. 10. Opus enim iustitiæ, inquit, exercent (sacerdotes scilicet) in peccatores, cùm eos iusta pœna ligant: opus misericordiæ, cùm de ea aliquid relaxant, vel

Vincu'a corã Deo obligãtia quæ.

A sacramentorum communioni cõciliant. Est & tertius ligandi & soluendi modus, cùm aliquis intra Ecclesiam existens admonitus vt resipiscat, & obedire renuens, iudicio Ecclesiæ præscinditur à sanctorũ & sacramentorum consortio per excommunicationem, idemq; post pœnitentiæ declarationem, negatę communioni admittitur, & Ecclesiæ reconciliatur. De quibus tribus ligandi & soluendi modis latius in 4 senten. dist. 18. Ea autem ratione qua pręceptum est vinculum, ligat Petrus aut Petri successor, cùm ad aliquid faciendum lege data fideles astringit: sic item soluit, cùm ob causas rationabiles statuta quędam tollit, aut ab eorum obseruatione quosdam absoluit. Ad quem ligandi & soluẽdi mo- B dum pertinet etiam ille modus qui secundus ponitur à Magistro, sicut qui tertius ab eo ponitur, satis includitur in primo: ita vt sicut duplex tantum est vinculum, scilicet peccatum & pręceptum, sic satis fuerit duos modos ligandi & soluendi assignare. Alterum, quo ligare est diuino iudicio propter impœnitentiã obstringere, quod fit aut non recipiendo inter fideles eos qui indigni sunt, aut eiiciendo extra fideles eos, qui sunt rebelles. Soluere verò à peccato, est diuino iudicio ac condemnatione liberare, idq; vel recipiendo eos qui infideles prius fuerant per baptismum, vel prolapsos reconciliando per pœnitentiæ sacramentum. Alterum, quo ligare est ad aliquid faciendum astringere: soluere verò, C ab eodem liberare. Vterque autem hic ligandi & soluendi modus ex parte omnibus quidem episcopis & sacerdotibus competit, perfectè verò & plenè ei tantum conuenit apud quem est summa Ecclesiæ potestas per claues significata. Vnde singulariter Petro dictũ est, ac singulariter ei competit: Quicquid ligaueris, &c. Quibus verbis datur ei potestas quosuis obligandi vel soluendi siue vinculo peccati, siue vinculo præcepti, vt statuere & pręcipere omnibus possit quod sit ad finem Christianæ reipublicæ commodum & expediens. Est autem & alius ligandi ac soluendi modus, qui Petro eiúsque successoribus aut propriè aut perfectè tantum conuenit, quiq; à plerisque etiam his Domini verbis D comprehenditur, idq; rectè, nempe vt soluere, sit nodos emergentiũ difficultatum circa ea quæ sunt fidei diffiniendo dissoluere: & ligare, sit diffiniendo hęreses & errores arcere, ne quę damnata sunt credantur: sed & hic modus satis etiam continetur & includitur in secundo. Porro quod hic generaliter dictum est Petro; quodcunque ligaueris erit ligatum, & quodcunque solueris erit solutum; sic est accipiendum, quomodo si à rege alicui iudici à se constituto diceretur; quencunque absolueris, absolutum habeo: & quencunque condemnaueris, condemnatum habeo. Et quicquid statueris, statutum habeo, &c. Non enim tunc iudici huic potestatem dare intelligetur absoluendi vel condemnandi, & statuendi pro sua voluntate, sed secundùm iusti- E tię æquitatem, secundùm merita subditorum, & vtilitatem eorum. Ita & hic approbandum in cœlis iudicium Petri dicit, sed si iustum fuerit, nec aliquem errorem contineat, & secundùm leges Christi pronunciatum sit. Cùm autem hic locus inter cætera Euangelij loca sit vel pręcipuus quo Catholici probant & Petri inter Apostolos, & successorum Petri in Ecclesia Romana primatũ super omnes episcopos. Hæretici huius temporis contra planum literę sensum insurgentes, maximè id student & laborant, quo ostendant primùm Petrum nõ habuisse

Refelluntur hæretici contra primatum

Petri & successorũ eius insurgentes,

A inter cęteros Apostolos aliqué primatum aut præeminentiam, ac deinde etiamsi Petrus aliquam pręeminentiam habuerit, non tamen consequi eandem ad ipsius in Ecclesia Romana successores hęreditario iure deriuari. Quorum argumenta quædam, quę magis uideri possunt vrgere, operæpretium fuerit in medium adducere atque dissoluere. Imprimis ergo ex eo quod singulariter Petro dictum est: Tibi claues regni dabo; volunt non rectè colligi posse eius primatum. Primùm, quia quod hic singulariter dicitur Petro promissum, nusquam legitur ei singulariter datum, sed contrà omnibus Apostolis communiter, vt cùm mox postea eisdem verbis dicitur omnibus Apostolis: Quæcunque alligaueritis super terram, &c. & cùm rursus

Matt. 18.

B post resurrectionem dicit omnibus: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis, &c. Quibus verbis manifestè Dominus singulis Apostolis dat potestatem se extendentem ad omnes homines. Vnde D. Cyprianus lib. de Simplicitate Prælatorum aduersus Nouatianum his verbis dicit Dominum Apostolis omnibus parem potestatem tribuisse, vt hoc fuerint Apostoli quod fuit Petrus, pari consortio honoris & dignitatis prediti. Secundò, quia quæ hic Petro promissa sunt, non tam Petro quàm toti Ecclesię promissa sunt & data, cuius typum Petrus gessit, confitendo Iesum esse Christum filium Dei viui. Sic enim in variis locis docet D. Augustinus, Ecclesiam habere claues regni cœlorum, eam soluere & ligare, eam retinere & remittere

Ioan. 20.

C peccata. Tractatu enim vltimo in Ioannem sic scribit, ostensurus cuius sit remittere peccata. Hoc, inquit, agit Ecclesia spe beata, in hac vita ærumnosa, cuius Ecclesiæ Petrus Apostolus propter Apostolatus primatum gerebat generalitate figurata personam. Quod enim ad ipsum propriè pertinet, natura vnus homo erat, gratia vnus Christianus, abundantiore gratia vnus idemq; primus Apostolus. Sed quando ei dictum est: Tibi dabo claues regni cœlorum, & quodcunque ligaueris super terram, &c. vniuersam significabat Ecclesiam, quę in hoc seculo diuersis tentationibus velut imbribus, fulminibus, tempestatibúsque quatitur, & non ca-

D dit, quoniam fundata est super petram. vnde & Petrus nomen accepit. Vnde li. 1. de doctrina Christiana cap. 18. Has, inquit, claues dedit Ecclesiæ suæ, vt quæ solueret in terra, soluta essent in cœlo: & quę ligaret in terra, ligata essent & in cœlo. Et aliis plerisque locis similia habet Augustinus. Præter Augustinum autem, etiam Origenem afferunt, qui in Matth. Homilia 1. asserit, quæ hic Petro dicta sunt, non vni Petro competere, sed pertinere ad omnes qui imitantur Christum veram petram. Huius enim Origenis inter cętera hęc sunt verba: Verè ergo ad Petrum quidem dictum est: Tu es Petrus, & super hanc petram ędificabo Ecclesiam

E meam, & portę inferi non pręualebunt ei; tamen omnibus Apostolis, & omnibus quibusque perfectis fidelibus dictum videtur, quoniam omnes sunt Petrus, & petrę, & in omnibus ędificata est Ecclesia Christi, & aduersus nullum eorum qui tales sunt, portę pręualent inferorum. Tamen ex eo quod sequitur videamus. Putas soli Petro dantur à Christo claues regni cœlorum, & nemo alius beatorum accipiet eas? Si autem commune est inter omnes quod dicitur: Dabo tibi claues regni cœlorum; quomodo non omnia quæ superius relata sunt ad Pe-

trum, omnium videantur esse communia: & cætera. Et inquiunt, vt maximè Petrus fundamentum Ecclesiæ dictus sit, ita vt quidam patrum hunc locum intelligunt, quid hoc ad pontifices Romanos? Et vt ita sit, quod Petro soli promissæ sint & datæ claues regni cœlorum, quid hoc ad pontificem Romanum? Vbi Petri testamentum, in quo has ipsis claues legauit? Vbi scriptura, qua Christus eos, in hac potestate Petri, successores fecit? Et quo magis ostendant Romani pontificis authoritatem non se extendere ad omnes, D. Gregorium, qui & ipse fuit Romanus Pontifex, afferunt, qui oblatum sibi & Romanis pontificibus nomen Vniuersalis episcopi, suscipere renuit, asserens temerarium esse si quisquam hoc nomen admitteret, vt videre est epistolarum lib. 4. epistola 76. 80. & 82. & aliis eiusdem libri. His autem eorum argumentis paucis est respondendum. Itaque ad primum eorum argumentum, quo volunt id quod hic singulariter videtur Petro promissum, non esse singulariter Petro datum, sed contrà omnibus Apostolis communiter, ex superius dictis patet responsio. Claues enim Petro singulariter promissæ, ei etiam singulariter datæ sunt, cùm præsentibus aliis Apostolis post resurrectionem ei singulariter dictum est: Pasce oues meas; inter quas oues Christi cùm etiam fuerint reliqui Apostoli, consequitur his verbis ei etiam Apostolorum curam esse commissam, ac eorundem pastorem esse constitutũ, sicut eidem prius etiam de Apostolis reliquis dixerat: Et tu aliquando conuersus cõfirma fratres tuos; quod certè ad pastorale pertinet officium. Cùm autem Dominus post resurrectionem omnibus dixit: Sicut misit me pater & ego mitto vos. Quorum remiseritis, &c. quamuis possit dici, quemadmodum frequenter patres dicunt, etiam omnibus Apostolis claues esse traditas, loquendo de clauibus, vt per eas accipitur communiter significari potestas remittendi & retinendi peccata: tamen sicut ibi clauium nulla fit mentio, ita non est necesse dicere claues hic Petro promissas omnibus esse traditas, imò secundùm eum sensum quo Petro hic promissæ sunt, non sunt Apostolis ibi aut alibi claues traditæ, cùm, vt dictum est, per traditas claues suprema in regno cœlorum authoritas & potestas significata sit, quę singulariter Petro promissa, singulariter eidem est tradita, cùm dictum est ei: Pasce oues meas. Sic nulla item clauium mentio, cùm postea omnibus dicitur Apostolis: Quæcunque alligaueritis, &c. Et quanquam potestas ligandi & soluendi his iam verbis omnibus Apostolis videatur tradi à Domino, tamẽ quia eam prius singulariter Petro promisit, imò tradidit, satis significauit eam singulariter illi competere. Iam & ipsa verborum diuersitas quibus Dominus vsus est Matth. 18. ad omnes loquens, & hoc loco Petro loquens, excellentiam aliquam Petri in potestate ligandi & soluendi designat, quemadmodum annotauit Origenes homil. 6. in Matthęum sic scribens: Illa quæ superius soli Petro sunt dicta, videntur etiam istis omnibus dicta, qui ter peccantes arguerint, si auditi non fuerint, & alligauerint super terram, iudicantes peccatorẽ sicut ethnicum & publicanum. Sed quoniam oportebat aliquid maius habere Petrum præ illis qui ter arguerant, ideo illi quidem sic dicit: Et tibi dabo claues regni cœlorum, & quæcunque solueris super terrã, erunt soluta & in cœlis: & quæcunque ligaueris super terram, erunt ligata & in cœlis. Non ergo modica differentia

Ioan.

Luc.

differentia est, quòd Petro quidem datæ sunt claues non vnius cœli, sed multorum cœlorũ, vt quęcunque ligauerit super terrã, sint ligata non tantùm in vno cœlo, sed in omnibus cœlis: & quæ soluerit super terram, sint soluta non solùm in vno cœlo, sed in omnibus cœlis. Ad eos autẽ qui multi sunt, ligatores & solutores in terra sic dicit, vt soluant & alligẽt non in cœlis, sicut Petrus, sed in vno cœlo, quia non sunt in tanta perfectione sicut Petrus, vt alligent vel soluant in omnibus cœlis. Hæc ille. Quoniam autem Cypriani authoritate probant omnium Apostolorum potestatem & authoritatem fuisse parem & æqualem, ipsius Cypriani verba proferenda sunt, ac sententia eius in illis inquirenda. Habet ergo sic tractatu tertio: Loquitur Dominus apud Petrũ: Ego tibi dico, inquit, quia tu es Petrus, & super istam petram ædificabo ecclesiam meam, & portę inferorum non vincent eam. Tibi dabo claues regni cœlorum, &c. Et idem post resurrectionem suam dicit: Pasce oues meas. Et quãuis Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Accipite spiritũ sanctum. Si cui remiseritis peccata, remittuntur illi: si cui tenueritis, tenebuntur; tamen vt vnitatem manifestaret, vnitatis eiusdem originem ab vno incipientem sua authoritate disposuit. Hoc erant vtique Apostoli quod fuit Petrus, pari consortio prediti & honoris & potestatis, sed exordium ab vnitate proficiscitur, vt Ecclesia vna monstretur. Hęc ille, cuius sententia melius intelligetur, si adiunxerimus similem quandam Hieronymi sententiã, quę est lib. 1. contra Iouinianum hoc modo: Super Petrũ fundatur Ecclesia, licet id ipsum in alio loco super omnes fiat Apostolos, & cuncti claues regni cœlorum accipiant, & ex æquo super eos Ecclesiæ fortitudo solidetur: tamen propterea inter duodecim vnus eligitur, vt capite constituto schismatis tollatur occasio. Ex quibus satis patet quid authores hi senserint, nimirum omnibus Apostolis eandem Apostolatus dignitatem & authoritatem traditam, cùm diceretur illis: Sicut misit me pater, &c. sed tamẽ postea inter Apostolos authoritate pares, Petrũ caput constitutũ, quãdo ei dictũ est: Pasce oues meas qua Domini constitutione, Apostolorum authoritas ita est Petro subiecta, ac si eam ab ipso, nõ à Domino immediatè accepissent, sicut & eadẽ sua authoritate secundùm Petri pręceptum, si opus fuisset, vti debuissent. Et vt melius intelligatur paritas authoritatis Apostolorum cum præeminentia Petri, cogitemus sic fuisse inter Apostolos, ac si pontifex summus, legatis aliquibus quos vocant à latere, omnem suam plenariam potestatem in omnes cuiuscũque regionis concedat, ex quibus pontifice defuncto vnus in pontificem deligatur, cæteris seruantibus plenariam illam quam acceperãt potestatem. Tunc enim his cum pontifice in potestate paribus, pontifex nihil aliud prę illis habet, quàm quòd illorum est caput, idq; necessarium nimirum vt secundùm Hieronymum schismatis tollatur occasio, & origo omnis potestatis ab vno procedentis & pendentis monstretur. Ad id autem quod ex Augustino argumentantur, Ecclesiam in Petro claues accepisse, eamq; remittere & retinere peccata, dicendum dupliciter intelligi posse, Ecclesiam accepisse in Petro claues. Primò, quia claues non soli Petri personæ datæ sunt, sed ei sic sunt datæ, vt ab eo imperpetuum Ecclesia accipiat in

Ioan. 20.

A illius successoribus, atque episcopis & sacerdotibus. Verùm non hac de causa Augustinus dicit Ecclesiam accepisse claues in Petro, Ecclesię figuram gerente, sed alia de causa, nimirum quia non tam ipsos sacerdotes per quorum ministerium fit remissio & retentio peccatorum, dicit retinere & remittere peccata quàm totam Ecclesiam, & vniuersos ac singulos fideles iustos, qui efficiunt Ecclesiam. Hunc enim loquendi morem habet in multis locis Augustinus, vt hos dicat remittere peccata, eo quòd eorum precibus ac merito remittuntur peccata peccatoribus, quódque propter

B coniunctionem atq; vnionem peccatoris per charitatem cum iustis charitatem habentibus, peccata remittuntur. Eosdem dicit ligare ac retinere peccata, eò quòd ob id alicuius peccata retineantur, quia à fidelibus veris ac Ecclesiæ viuis membris cordis prauitate disiunctus est. Vnde in loco adducto supra libro 1. de doctrina Christiana, postquam dixisset Christum dedisse has claues Ecclesiæ, vt quæ solueret in terra, soluta essent in cœlo, &c. subiicit, scilicet vt quisquis in Ecclesia eius dimitti sibi peccata non crederet, non ei dimitterentur: quisquis autem crederet, seque ab his correctus auerteret, in eiusdem Ecclesiæ gremio constitutus, eadem fide atque correctione

C sanaretur. Et tractatu 120. in Ioannem circa illum locum: Quorum remiseritis peccata, sic habet: Ecclesiæ charitas, quæ per spiritum sanctum diffunditur in cordibus nostris, participum suorum peccata dimittit, eorum autem qui non sunt eius participes, tenet. Hũc autem loquendi modũ adinuenisse videtur Augustinus, propter argumenta Cypriani & Donatistarum, quibus concludebant eos qui ab hereticis sunt baptizati, rebaptizandos esse, eo quòd hereticus non posset dare spiritum sanctum quem non haberet, nec remissionẽ proinde peccatorum. Itaque Augustinus quo ostenderet quomodo remissionẽ peccatorum accipere potuerit is qui ab heretico est baptizatus, dicit Ecclesiam & iustos qui in ea sunt, esse eos qui remit-

D tunt peccata eorum qui sibi per fidem & charitatẽ vniuntur: nec propriè eos remittere qui sacramẽta administrant, sed per eorum ministerium ipsam Ecclesiam, hoc est, iustos fideles. Hanc esse sententiam Augustini, & hanc esse causam nouę locutionis, que Augustino fere est propria, satis patet ex libris de baptismo contra Donatistas. In quorum tertio, capite 18. sic habet, loquens de auaris quibusdam episcopis, raptoribus & fœneratoribus, qui cùm intra Ecclesiam existentes, baptizabant tempore Cypriani, non tamen à Cypriano eorum baptismus irritus habebatur, vt rebaptizandos putaret qui ab illis erant baptizati. Remissam, inquit, peccatorum non dabant, quæ per orationes sancto-

E rum, id est, per columbę gemitum datur, quicunque baptizet, si ad eius pacẽ pertinent quibus datur. Non enim raptoribus & fœneratoribus diceret Dominus. Si cui dimiseritis peccata, remittentur illi: si cui tenueritis, tenebuntur. Foris quidem nec ligari aliquid potest, nec solui, vbi non sit qui aut ligare aliquid possit aut soluere: sed soluitur qui cũ columba fecerit pacẽ, & ligatur qui cum columba non habet pacem, siue apertè foris sit, siue intus esse videatur. Itaque Augustinus eos dicit soluere & ligare, non quorum ministerio, sed quorum merito peccator soluitur & ligatur, cùm communis aliorũ intellectus sit dicere eos soluere & li

gare quibus miniſteriũ ſacramentorũ eſt concreditum. Hunc ſingularem Auguſtini loquendi modum plerique etiam hodie non aduertentes aut aduertere nolentes, docuerunt omnes Chriſtianos habere poteſtatem abſoluendi à peccatis, ac claues regni cœlorum non intelligendas eſſe, poteſtatem aliquam ſolis ſacerdotibus conuenientem, ſed charitatem omnibus iuſtis communem. Secundum hũc loquendi modum, qui apud Auguſtinum frequenter recurrit, videntur accipienda quædam dicta ab Origene, vt cùm ſupra dixit omnibus perfectis competere quæ hic ſoli Petro dicta ſunt. Nam & ipſe ligare & ſoluere magis tribuit alicui ratione meriti, quàm ratione miniſterij. Sic enim eadem homilia in ſequẽtibus habet. Quoniam autem qui epiſcopatus vendicant locum, vtuntur hoc textu; quemadmodum Petrus, & claues regni cœlorum acceptas habentes à Chriſto, docent quòd qui ab eis ligati fuerint, in cœlo eſſe ligatos: & qui ab eis ſoluti fuerint, id eſt, remiſsionem acceperint, eſſe & in cœlo ſolutos: Dicendum eſt quòd bene dicunt, ſi opera habent illa propter quæ dictum eſt illi Petro: Tu es Petrus; & tales ſunt, vt ſuper eis ædificetur Eccleſia Chriſti, ſi portæ inferorum nõ præualent eis. Alioquin ridiculum eſt vt dicamus eum qui vinculis peccatorum ſuorum ligatus eſt, & trahit peccata ſua ſicut funem longum, & tanquam iuge lorum vituli iniquitates ſuas, propter hoc ſolum quod epiſcopus dicitur, habere poteſtatem huiuſmodi, vt ſoluti ab eo, ſint ſoluti in cœlo: aut ligati in terris, ſint ligati in cœlo. Sit ergo epiſcopus irreprehenſibilis, &c. Hæc ille, qui ſimilia habet & homilia 6. in Matthæum, vbi poſt verba ſuperius citata ſic ſequitur: Quanto ergo melior fuerit qui ligat, tãto qui alligatur: amplius quàm in vno cœlo alligatur: & quãto melior fuerit qui ſoluit, tantò beatior erit qui ſoluitur, quoniam in omnibus ſolutus eſt cœlis. Itaque quoniam Auguſtinus & Origenes in his locis non proprium, ſed accommodatitium loci huius de ligando & ſoluendo ſenſum ſequuntur, ex illis iam dictis eorum ſententiis nihil colligi poteſt contra genuinum loci huius intellectum ſuperius explicatum, ſecũdùm quem ſoluere & ligare ei tribuuntur, cuius miniſterio, non cuius merito peccata remittũtur vel retinentur. Certè Origenes apertè ſatis ſignificat ſe allegoriam, qua ferè gaudet, ſecutum in loci huius tractatione, quandoquidẽ ſicut dicit omnibus perfectis competere illud: Tibi dabo claues regni cœlorum, &c. ita & illud: Tu es Petrus, & ſuper hanc petram, &c. cùm propriè tantùm in Simonem quadret; tu es Petrus; nec poſsit id niſi allegoricè dici omnibus eſſe commune. Sed & Auguſtinus dicens his verbis Eccleſiæ datas claues in Petro, quia Petrus propter Apoſtolatus primatum figuram gerebat Eccleſiæ, primatum Petri manifeſtè confirmat, & ſignificat Eccleſię, & omnibus fidelibus claues non niſi allegoricè conuenire, nimirum quia eius figuram Petrus gerebat. Sicut enim propriè Petri fides erat, quam ille confeſſus eſt, cùm dixit: Tu es Chriſtus; & tamen in ea cõfeſsione Petrum dicit Auguſtinus figuram geſsiſſe Eccleſiæ: ita propriè Petro conueniunt quæ à Chriſto dicta ſunt, & tamen quia Petrus omnium fidelium figuram geſsit quodammodo, etiam omnibus fidelibus illa quodammodo competunt. Porro quod ſcripturam requirunt, qua probetur conceſſum Petri inter Apoſtolos primatum, ad ipſius etiam in Eccleſia Romana ſucceſſores pertinere; ſuo more faciunt, quo ſemper omnium quæ fidei ſunt probationem ex ſolis ſcripturis petunt, cùm pleraque ſint, quæ ſola traditione ſine ſcripturis ab Apoſtolis ad nos peruenerint, quæ non minoris apud nos ponderis eſſe debent & fidei quàm ea quę ab Euangeliſtis ſunt pręſcripta, quandoquidem eorum authoritatem traditio Eccleſiaſtica & cõſenſus omnium commendat, ſicut eadem traditio ſcripturarum nobis authoritatem ſtatuit. Inter ea ergo quæ ſunt traditionis Eccleſiaſticæ, etiam iſtud eſt quod Romanę Eccleſiæ, in qua Petrus primus pręſedit, quamque ſuo ſanguine conſecrauit, epiſcopis ſit ſucceſsio in ea poteſtate quæ Petro inter Apoſtolos ſingulariter eſt data. Quam Eccleſiaſticam traditionem probat conſenſus omnium patrum ab initio naſcentis Eccleſiæ ad nos vſque. Quorum vt aliquas ſaltem proferamus authoritates, ipſe Clemens teſtatur ſibi à Petro traditam eandem poteſtatem ligandi & ſoluendi, quam ipſe à Chriſto acceperat. Scribẽs enim ad Iacobum fratrem Domini de Petri exceſſu, ſuæ etiam ordinationis his verbis meminit: Simon Petrus, vbi finem vitę ſuę adeſſe ſenſit, in corona fratrum poſitus, apprehenſa manu mea: Hunc, inquit, epiſcopum vrbis conſtituo, &c. Ipſi trado à Domino mihi traditam poteſtatem ligandi & ſoluendi, vt de omnibus quęcunq; decreuerit in terris, hoc decretum ſit in cœlis. Clementis ſucceſſor Anacletus in Epiſtola omnibus Eccleſiis ſcripta ſic habet circa finem: Si difficiliores ortæ fuerint quęſtiones, aut epiſcoporum aut maiorum iudicia fuerint, ad ſedem Apoſtolicam, ſi appellatum fuerit, referantur, quoniam hoc Apoſtoli ſtatuerunt iuſsione ſaluatoris, vt maiores & difficiliores quęſtiones ſemper ad ſedem referantur Apoſtolicam, ſuper quam Chriſtus vniuerſam conſtruxit Eccleſiam, dicente ipſo ad beatum Petrum principem Apoſtolorum: Tu es Petrus, & ſuper hanc pętram ædificabo Eccleſiam meam. D. Athanaſius cum vniuerſis Ægyptiorum, Thebaidorum & Libyorum epiſcopis in ſancta Alexandrina ſynodo congregatis, ſic ſcribit ad Fœlicem pontificem Romanum: A patribus in Nicæna ſynodo eſt definitum conſonanter, vt ſi quiſquam epiſcoporum aut Metropolitanum, aut comprouinciales vel iudices ſuſpectos habuerit, veſtram ſanctam Romanam interpellet ſedem, cui ab ipſo Domino poteſtas ligandi & ſoluendi ſpeciali eſt priuilegio ſuper alios conceſſa. Ipſa enim firmamentũ à Deo fixũ & immobile percepit, quoniá ipſam formã vniuerſorum titulorum ludiciſsimam Dominus Ieſus Chriſtus veſtram Apoſtolicam conſtituit ſedẽ. Ipſa eſt enim vertex ſacer, in quo omnes vertuntur, ſuſtentantur, reuelantur, & ſicut in Chriſto Chriſtiani, & in petra, id eſt, Chriſto, Petrus renouantur Eccleſiæ. Tu es (ſicut diuinum teſtatur eloquium) Petrus, & ſuper fundamentũ tuũ Eccleſiæ columnæ, id eſt, epiſcopi, qui Eccleſiam ſuſtinere, & propriis humeris portare debent, tibi ſunt confirmatæ, tibiq; claues regni cœlorum cõmiſit, atque ligare & ſoluere poteſtatiuè quæ in terra & quæ in cœlis ſunt promulgauit. Tu prophanarum hęreſum & impetitorum, & omniũ infeſtantium depoſitor, vt princeps & doctor, caputq; omniũ orthodoxę doctrinę immaculatę fidei extiſtis. Hęc ibi. Alia teſtimonia citare ſuperuacaneum fuerit, cùm certa ſit omnium hac de re concors ſententia, eaque ex prędictis ſatis cognoſci poſsit.

Quod

Quod afferunt ex Gregorio, non solùm non infirmat, sed etiam confirmat catholicam sententiam. Gregorius enim nomen vniuersalis episcopi etiam oblatum recipere & admittere noluit, non quòd putaret illud sibi ac Romanis pontificibus non cõpetere: Dicit enim illud Romanis pontificibus oblatum à concilio Chalcedonensi, quod vnum ex illis quatuor fuit quibus Gregorius indicat tantũ deferendum, quantum quatuor Euangeliis. Non ergo à tali concilio oblatum putauit non competere Romanis pontificibus. Sic enim conciliũ illud errasse putasset, idq; in negotio fidem concernente. Sed à tali nomine cum prędecessoribus suis abstinuit, tum humilitatis causa, tũ ne videretur Romanus Pontifex, solus esse episcopus in Ecclesia Christi. Ideóque arguit Ioannem episcopum Constantinopolitanum superbiæ & temeritatis, quòd nomen illud sibi vendicasset, à quo oblato pontifices Romani cùm eo vti possent, ob rationabiles causas abstinuerunt. Vnde de Petro sic loquitur in epist. 76. lib. 4. ad Mauricium Augustũ: Ecce, inquit, claues regni cœlorum accepit, potestas ei ligãdi & soluendi tribuitur: Cura ei totius Ecclesiæ & principatus committitur, & tamen vniuersalis Apostolus non vocatur, & vir sanctissimus consacerdos meus Ioannes vocari vniuersalis episcopus conatur. Et epistola 81. ad ipsum Ioannem: Nũquidnam, inquit, sicut vestra sanctitas nouit, per venerandum Chalcedonense concilium huius Apostolicæ sedis antistites, cui Deo disponẽte deseruio, vniuersales oblato honore vocati sunt? Sed tamen nullus vnquam tali vocabulo appellari voluit, nullus sibi hoc temerariũ nomẽ arripuit, ne si sibi in principatus gradu gloriam singularitatis arriperet, hanc omnibus fratribus denegasse videretur. Hęc ille. Ex quibus intelligere licet quare Romanus pontifex, etsi vniuersæ Ecclesiæ Christi curam concreditam habeat, non se tamen appellet vniuersalem episcopum: sicut nec Petrus se vocabat vniuersalẽ Apostolum, cùm tamen ei vniuersæ Ecclesiæ cura commissa esset. Et hęc quidem pręsenti loco sufficere puto pro responsione ad argumenta aduersariorũ.

[c]AT ILLE[a] TVNC[f] PRÆCEPIT[a] DISCIPVLIS SVIS,[b] ET[h] COMMINATVS EST EIS.] Post commendatam & approbatam Petri confessionem, Dominus & prohibet suis ne cui dicant se esse Christum, nec prohibet simpliciter, sed, vt habent Marcus & Lucas, cum interminatione, & passionem suam ac resurrectionem prędicit, significans & quare in suis cognitionem sui iam augere & roborare voluerit, (nimirũ quia appropinquabat tempus passionis, ad quod eos voluit pręparare, cõfirmãdo illos fide in se) & quare ac quamdiu tacendum illis esset, nec prędicandum quòd ipse esset Christus, nempe quia nõdum esset tẽpus suæ glorificationis, nec conueniret ante resurrectionis gloriã & crucis ignominiã illud de se passim prædicari: tunc autem commodum tempus fore prædicationis illius, cùm à mortuis resurrexisset. Hac enim de causa & vsque ad illud tempus Dominũ prohibuisse ne cui dicerent quod ipse esset Christus, Lucas manifestè satis significat, sic scribens: At ille increpans eos præcepit ne cui dicerent hoc, dicens: Quia oportet filium hominis multa pati & reprobari, &c. Sicut ergo ante passionem suam, imò ante passionis suæ prædictionem conueniebat Dominũ in suis veram in se fidẽ confirmare: ita ante passionem nõ conueniebat Christũ passim prędicari vulgo, idq; primum ob id quia sicut dictum est, tunc nondum erat tẽpus suę glorificationis. Oportebat enim Christum pati, & ita intrare in gloriam suam. Secũdò, quia maius & incurabilius fuisset multorum scandalum in cruce Christi, si ante crucem ab Apostolis passim fuisset prædicatus esse Christus. Tertiò, quia huiusmodi prædicatione magis fuissent accensi Scribę & Pharisæi ad persequendum Christum, quos sciebat populi fama, & miraculorũ magnitudine satis ad necessariam mortem sibi inferendam accendendos. Postremùm, sicut Apostoli ante passionem & resurrectionem non potuerunt intelligere mysteriũ aduentus Messię, & regni eius modũ cõmunẽ Iudæorum opinionem excedentem: ita nec docere alios potuerunt, quomodo esset Christus, ac proinde conueniebat eos penitus silere, quis ipse esset. Hic autem obseruandum, quàm sancta ac plena prudentia sit dispensatio Dei, qua veritatis perfectam cognitionem ordine quodam mundo voluit innotescere. Quanquã enim Christũ agnoscere, sit vita æterna, & Deus tam esset cupidus salutis hominũ, vt pro eis filium suum miserit in mundum crucifigendum, tamen ante tempus Christũ suũ prædicari & agnosci noluit. Quod electis haudquaquã fraudi fuit, qui nihilominus per spiritum sanctum, quanta satis eis esset ad salutẽ Christi cognitione non fuerunt destituti. Porro quęritur hic à D. Hieronymo, & itẽ ab Origene, quomodo Christus iam suis prohibeat, ne se dicant esse Christũ, cùm prius quando eos misit ad prædicandum, præceperit eis prædicari aduentum suum, & addiderit, vt scribitur Matthęi 10. Ante reges & pręsides stabitis propter me. Et omnis qui me confessus fuerit coram hominibus, &c. quæ indicant eum tunc cum illos mitteret, requisisse confessionem nominis sui. Ad quam quæstionem Origenes variis modis responderi posse disputando ostendens, eo magis inclinatur, quod re vera magis est amplectendum, nimirũ vt dicatur Apostolos in prima sua missione non prędicasse apertè Iesum esse Christum, sed pœnitentiam agendã, & appropinquasse regnũ Dei: & si quid de Iesu prędicauerint, nihil aliud de eo prędicasse, quàm quòd vir esset admirabilis, potens in opere & sermone. Ea verò quę apud Matth. cùm mittuntur Apostoli, dicuntur de confessione nominis Christi, pertinere ad tempus futurũ post resurrectionem, quemadmodum etiam supra ostensum est. D. Hieronymus autem respondet in hunc modum: Mihi, inquit, videtur aliud esse Christũ prædicare, aliud Iesum Christũ. Christus commune dignitatis est nomen, Iesus propriũ vocabulum saluatoris. Ex quibus Hieronymi verbis satis patet eũ legisse nobiscum, quia ipse esset Iesus Christus, cũ tamen Iesus in Gręcis plerisque & antiquis Latinis absit, & sensui videatur obesse. Nam quare diceretur vetasse ne dicerent quod ipse esset Iesus, cùm eum sic vocari omnes satis cognouissent? Itaq; si legatur, Iesus, vel debet oratio sic ordinari; ne dicerent quòd ipse Iesus esset Christus; quanquam tunc fatendum sit duram esse Euangelistæ locutionem. Vel nomen, Iesus, hic positum erit non tã pro proprio hominis nomine, quàm vt saluatorẽ significet, vt sensus sit, ipsum vetuisse ne se dicerent esse saluatorem Messiam.

[a]EXINDE [c]COEPIT [a]IESVS OSTENDERE DISCIPVLIS SVIS, ET [b]DOCERE, &c.] Dum dicit Euangelista: Exinde cœpit

pit oſtẽdere; ſignificat ſatis & cauſam quare prius Dominus voluerit in ſuis confirmare cognitionem ſui,& cauſam quare noluerit aliis ſe manifeſtari. Porro Origenes philoſophatur in verbo δεικνύειν, id eſt, oſtendere. Annotauit enim nõ eſſe dictum, cœpit dicere vel docere, ſed oſtẽdere, hoc eſt, ſecundùm eum, clarè & manifeſtè aperire: quoniã ſicut, inquit, corporalia oſtendi dicũtur, ſic oſtendi dicuntur à Chriſto ea quæ loquebatur. Verùm cùm Marcus pro oſtendere habeat docere, non eſt locus huic annotationi, ſed oſtẽdere ſimpliciter poſitũ eſt pro indicare, quemadmodũ vertit Eraſmus. Quod autem dicit Dominus: Oportet filiũ hominis multa pati, &c. ſic accipiendum: Oportet ſecũdùm præfinitionem patris, & ſcripturarum prędictionem, propter ſalutem hominum. Notandum autẽ tria hominum genera nominari à quibus paſſurus erat: nempe ſeniores, per quos intelliguntur hi qui ſua authoritate rempublicam Iudęorum gubernabant. Non enim hoc nomine hic tam ſignificatur ætas quàm authoritas, ſicut & apud nos nomine presbyteri, quod hoc loco Gręca habẽt, Principes ſacerdotum, de quibus prius dictum eſt circa caput Concordiæ 9. & ſcribas, ſub quibus etiam comprehenduntur Phariſęi, ſicut aliàs frequenter. Pręter cauſam autem propriam huic loco, ob quam iam ſuam paſsionem ſuis prędixit, nimirum vt ſignificaret cauſam prędictæ prohibitionis, alia eſt communis ratio, ob quam & nunc & frequẽter poſtea ſuam paſsionem illis prædixit, nempe vt minus tempore paſsionis ſcandalizarentur, vt quam non potuerint dicere fuiſſe inopinatam, nec exiſtimare quòd eam propter naturę imbecillitatem paſſus fuerit. Quomodo enim id de eo exiſtimare meritò poſſent, qui prænouit, & prędicit, & feſtinat potius vt patiatur. Eſt & alia cauſa propria prædictioni in hoc loco factæ, nimirum vt, quemadmodum patet ex ſequentibus, ſuo exemplo ad tolerãtiam malorum ſuos inuitaret & præpararet. Suam autem paſsionem & mortem iam tantùm generaliter prædicit, necdum paſsionum ſuarum ſpecies aut mortis genus explicans, quemadmodũ poſtea facit, ſed tantùm in genere dicens; Oportet filium hominis multa pati, & reprobari, & occidi; gradatim eis paſsionẽ ſuam & mortẽ ſemper perfectius ingerens, & etiam hac in re ordinem illum naturalem obſeruans, quo à generalibus ad ſpecialia deuenitur: ac diſpenſationẽ patris ſecutus, quo per fectam veritatis cognitionem ordine quodã mũdo reuelat. Dicit autem tria ad paſsionem ſuam pertinentia, nempe multa pati, & reprobari, & occidi, quia paſsio eius ante mortem conſiſtebat in duobus, nempe in pœna malorum quæ illi inferebantur, & ignominia multiplici per reprobationem ſignificata. Porro Marcus dicit: Palam verbum loquebatur; tum quia antè idem dixerat, ſed tectè, vt cùm Ioannis 2. dixit: Soluite templum hoc, &c. Et Ioannis ſexto, Panis quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita. Et Ioannis tertio, Sicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto, &c. tum vt indicet quare Petrus iam accepit occaſionem reprehendendi Dominum, quam prius non accepit ex eius verbis.

[c] ET APPREHENDENS EVM PETRVS: COEPIT INCREPARE EVM [a] DICENS.] Audiens Petrus Dominum dicentem ſe reprobandum & occidendum: idque ſua confeſsione quam approbauerat Dominus, indignum eſſe iu-

A dicans, pro ſolito ſuo in Dominũ amore vehemẽti, etſi adhuc imprudenti, apprehendens vel aſſumens (nam Græcis eadem eſt dictio in vtroque Euangeliſta προσλαβόμενος, hoc eſt, apprehenſum eũ ad ſe, quod facere ſolent qui familiarius aliquid ſunt dicturi) cœpit illũ increpare, non ex indignatione, ſed amantis affectu, ita vt iſtud increpare, nõ ſit aliud quàm reprehendere, quomodo amicus amico quippiam ingratum narrãti dicere ſolet apud nos, Ne dicas. Huiuſmodi enim increpationẽ alienam ab indignatione & magnitudine ſignificant Petri verba. Sicut autem in ſuperiori Petri reſponſione ardor fidei eluceſcit, ita in hoc ipſius facto ardor amoris in Dominum declaratus eſt, ſed quo

B imprudenter iam & ſine diſcretione Dominum amabat. Cogitare enim debuiſſet eũ quem cõfeſſus erat eſſe Dei filium, nihil increpatione dignum aut agere, aut dicere poſſe. Expendere item quod dixiſſet Dominus oportere ſic fieri, ac ideo viſum eſſe patri. Verũ quo minus hęc perpenderet, amoris nondũ perfecti, ſed adhuc nimis humani vehemẽtia fecit. Abſit, inquit, à te Domine. Pro quo ſignificantius, vt etiam notauit Hieronymus, Græcè eſt, ἵλεώς σοὶ κύριε, hoc eſt, propitius tibi Domine. In qua oratione Diuus Hieronymus ſubaudit, ſis vel eſto, quomodo & Auguſtinus aliquot locis legit. Alij malunt ſubintelligendum eſſe, ſit tibi Deus. Et quidẽ rectè. Nam veriſimile eſt Petrũ Hebraicè vel

C Syriacè loquentem, vſum hic illa deprecandi aliquid aut deteſtandi forma, quæ frequẽs in Bibliis Hebraicis recurrit, nẽpe חָלִ֫ילָה לְּךָ Chalilachlach, quæ ponitur 1. Regũ 24. 2. Regum 23. 3. Regũ 21. Quibus locis non legimus: Propitius ſit mihi Dominus; & in vno horum locorũ, nẽpe 2. Reg. 23, etiam Septuaginta habent ſicut hic habetur: ἵλεώς μοὶ κύριε: at 3. Reg. 21. Septuaginta habent, μὴ μοὶ γένοιτο παρὰ θεοῦ, id eſt, ne mihi fiat à Deo, hoc eſt, vt phraſim Hebraicam quidam pulchrè vertunt, abſit à me per Deũ, vel auertat à me Deus. Eadẽ phraſis eſt Geneſ. 18. in verbis Abrahæ ad Deũ, vbi eam noſter interpres vertit per Abſit. Abſit, inquit, à te

D vt facias hanc rem. Similiter Gen. 44. loquitur Ioſeph: Abſit à me vt ſic agam. Itaq; bene hic vertit interpres; Abſit à te Domine; melius quàm ſi vertiſſet, propitius tibi eſto, aut etiam propitius tibi ſit Deus, quanquam hoc ſecundum cum noſtra lectione coincidat. Hebraica enim phraſis ad verbũ ſignificat, prohibitio ſit mihi vel tibi, hoc eſt, vt Latini dicere ſolent, Dij prohibeant, aut, Dij meliora. Vnde huius phraſis ſignificatio ſequentibus verbis apertius explicatur, cum ſubditur: Non erit tibi hoc. Vbi tibi, cum emphaſi eſt legendum.

[e] QVI CONVERSVS, [b] ET VIDENS DISCIPVLOS SVOS, COMMINATVS, &c.] Conuerſus dicitur Dominus, quia faciem ſuam

E conuertit ad Petrum ſibi collateralem, aut ſe ſequentem, indignationem hac conuerſione oſtendens. Aut etiam quia faciem ſuam conuertit ad omnes diſcipulos, quia Marcus dicit; & videns diſcipulos ſuos. Quoniam autẽ omnibus diſcipulis audientibus Petrum Dominus reprehendit, coniectura eſt Petrum non omnino abduxiſſe Dominum extra diſcipulos, vt nullo audiente eum reprehenderet, ſed apprehenſa tantùm eius manu aut veſtimento ſecretius illi locutum, quamuis ſic vt quidam Apoſtoli etiam id audire poſſent. Vnde illud, προσλαβόμενος, fortè non rectè ſic vertitur, cùm abduxiſſet eum. Porro pro comminatus,

natus, rectius interpres vertisset, increpauit. Est enim idem verbum quod mox vertit, increpare. Cuius verbi, nẽpe ἐπιτιμάω, varius est vsus in Euangeliis. Nunc enim significat cum interminatione vel indignatione aliquid pręcipere aut prohibere alicui, vt cùm dicitur increpasse dęmones, ventum & mare. Aliquãdo est simpliciter reprehendere, vt cùm supra Petrus dicitur increpasse Dominum. Interdum est id quod propriè est increpare & corripere, vt hoc loco. Noster autem interpres vertit nunc per increpare, nunc per comminari, nunc per pręcipere vel imperare. Omnibus autem discipulis audientibus Petrum redarguit, quoniam & illi simile quid vel patiebantur, vel pati poterant quale Petrus. Seuerè autem adeo Petrum redarguit, etsi pio affectu erga Dominum commotum, vt doceret in his quę Dei sunt nullum esse locum humanę rationi aut affectui, & quanto zelo commoueri nos oporteat in eos qui affectu quouis humano nos ab his quæ Dei sunt auocare conantur.

VADE, INQVIT, POST ME SATANA, &c.] Quę Christi verba sic distinguit Diuus Hilarius, vt post illa verba Petro dicta; Vade post me; quibus eum Dominus hortetur vt exemplum suæ passionis sequatur: deinde quæ sequuntur dicta sint in dæmonem, per quem opinio hęc Petro suggerebatur; Satana scandalum mihi es. Non enim, inquit, conuenit existimare Petro satanę nomen & offensionem scandali deputari, post indulta illa beatitudinis & potestatis tanta pręconia. Verùm hanc distinctionem & intelligentiam refellit Hieronymus, quòd hic error, inquit, Apostolicus non possit videri incentiuum diaboli, cùm profectus sit à pietatis affectu. Nec inconueniens est Petrum dicere vocatum satanam. Satanas enim dictus est, vel quia diaboli ea in parte imitator, quòd Christi mortem sicut ille impedire vellet, vel simpliciter quia aduersarius voluntati diuinę & Christi. Non enim satanas nomen est proprium dęmoni, sed generaliter significat idem quod Latinis aduersarius. Itaque conuenienter Petrum, satanam vocat, quòd aduersarium se illi pręberet, cùm ipse se putaret illi amicum exhibere. Porro Origenes, & post eum Diuus Hieronymus differentiam faciunt inter hoc dictum Petro & illud quod suprà dęmoni Dominum tentanti dictum est, quòd hic Dominus dixerit Petro ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, id est, vade post me satana; quod perinde sit atque, sequere me, non præi tuis consiliis. Suprà autem diabolo tentatori tantùm ὕπαγε σατανᾶ, id est, discede, facesse satana. Sed parum firma hæc est annotatio. Siquidem & in Luca & in Matthæo, item in plerisque Græcorum libris legitur dictum dæmoni ὕπαγε ὀπίσω μου. Vnde simpliciter à se repellentis oratio habenda est, qua non indignè etiam Petrus repulsus fuit, cùm re vera satanam ageret, reuocando à iussis Dei. De hoc loquendi modo vide in cap. Concordiæ 15. Quod autem sequitur; Scandalum es mihi, vel, vt habent Gręca, scandalum meum es; idem est quod, obstaculum mihi es, & impedimentum mihi præbes ne patris iussa perficiam. Scandalum enim Gręca dictio, impedimentum viæ & offendiculum significat. Intelligendum tamen est quod dicit Dominus Petrum sibi esse scandalum, quantum scilicet erat in ipso Petro. Nam Dominus scandalum pati non potuit, quod non patiuntur nisi vel imperfecti & paruulis similes, vel peruersi & mali-

A gni. Nisi intelligatur Petrum fuisse scandalũ Christo secundum carnem, quæ Petri suggestione cœperit horrere mortem, sicut imminente passione. Vnde bene subiungit de abnegando semetipsum, vt quemadmodum ipse non sequebatur carnis voluntatem, sed patris, ita & nos faciamus. Cùm autem his verbis; Scandalum es mihi; Dominus reddiderit causam quare eum dixerit satanam, & quare eum à se reiecerit: addit etiam causam erroneæ huius opinionis in Petro; Quia, inquit, non sapis, hac scilicet in parte, ea quæ sunt Dei, sed ea quæ sunt hominum, hoc est, quę sunt humana, nempe

B fugere passiones & ignominias, vitare mortem, & similia. Vbi notandum Dominum non dixisse; sed ea quæ sunt dæmonis; vt intelligamus Petrum illud suggessisse non ex afflatu dæmoniaco, sed ex humano affectu: & rursum intelligamus, non tantùm diabolica sapere, sed etiam humana & carnalia, frequenter esse aduersari Deo & satanam agere. Prudentia enim carnis mors est, & inimica est Deo. Legi enim Dei nõ est subiecta. Conferenda autem nũc hęc verba Domini ad Petrum, cum his quę mox prius ad eũ sunt dicta. Ibi enim quia non humana, sed diuina, non quę caro & sanguis, sed quæ pater reuelauit, loquebatur, beatus pronunciatur, Petrus mutato nomine vocatur, ac Rom. 8.

C fundamentum Ecclesiæ fore dicitur: Hic verò, quia non iam sapit diuina, sed humana reiicitur, satanas vocatur, ac scandalum esse dicitur. Vnde intelligimus quanta sit differentia hominis sibi relicti, & eiusdem diuina gratia adiuti: deinde quàm nõ sufficiat Dei gratiam aliqua in re percepisse, si nõ eadem perseueret assistere. Itaq; quo Petrus sibiipsi innotesceret, nec se ob pronunciatam beatitudinem efferret, & nos quæ dicta sunt in eo disceremus, bene dispensatione & permissione diuina factum est, vt post insignem illam commẽdationem, in hanc prolapsus infirmitatem talem à Domino audiret increpationem.

[b] ET[a] TVNC IESVS [b] CONVOCATA TVRBA CVM DISCIPVLIS SVIS [l] DI-

D CEBAT, &c.] Quoniam Petrus carnali affectu Dominum à morte auocare conabatur, non satis habuit Dominus hunc eius affectũ redarguere, sed insuper docere cœpit quàm necesse esset non sibi solùm, sed suo exemplo omnibus ponere huiusmodi affectus, & mala quæ Deus immiserit aut permiserit prompto suscipere animo. Ideoque omni turba conuocata, ad omnes hęc dicit, quoniam ad omnes pertinebant qui salutẽ quęrebant æternam. Si quis, inquit, vult post me venire, id est, me sequi, & meus esse discipulus. quasi dicat: Multi sunt qui pedibus me magis sequuntur, quàm imitatione, & alij alia de causa me sequuntur: sed quisquis volet esse verus sectator meus, huic necesse est an-

E te omnia abneget seipsum, &c. Dicit autem; si quis vult; nimirum in libertate nostra nobis relinquens vtrum amplecti maluerimus. Dicit in genere, si quis, hoc est, quisquis vult, &c. vt intelligamus ad omnes istud pertinere, nec quenquam nisi hac ratione posse esse illius sectatorem. Quod si autem illud quod supra dictũ est Petro: Vade post me, sic est accipiendum, quomodo intelligit Origenes, iam hic cùm dicit Dominus: Si quis vult post me venire, intelligetur ipsum explicare quid sit illud quod supra dixit: Vade post me, verùm illò non videtur Dominus respexisse. Porro duo requirit ab eo qui sequi se volet. Primũ, vt abneget semetipsũ. Est autem

tem abnegare seipsum, valedicere propriis affectibus & desideriis, ac apud se statuere nolle deinceps illa sequi quę amor proprius suggerit, sed ea quæ diuinę sunt volũtatis, qualiacunq; sunt illa, & quãtumcunque sunt carni & nostrę humanæ voluntati inimica. Quę sanè abnegatio, res est carni difficillima. Caro enim desiderat huius mundi honores & voluptates, longam & ab omni incommodo liberã vitã in hoc mundo. Hęc ergo abnegatio exigit vt ne in his humanis desideriis carni acquiescere statuamus. Rursum amor suiipsius etiam in bonis quę quis facit operibus, se frequẽter magis spectat, ac suum bonũ quęrit, potius quàm vt Dei voluntatem adimpleat. At abnegatio suiipsius requirit, vt in omnibus Deum potius quàm nos spectemus, nec tam quid nobis bonũ, quàm quid illi gratum sit consideremus. Hoc tamẽ loco abnegationem sui Dominus maximè requirit, ad hoc vt valedicamus affectibus illis, quibus longam in hoc mundo vitam optamus, & mala ac incõmoda carni effugere studemus. Itaque requirit vt non tantùm abnegemus diabolum & mundum, aut parentes & filios aut vxores, sed, quod est omniũ difficillimũ, etiam nosipsos, qualem abnegationem alibi vocat odire animam propriam. Vnde Lucę 14. dicit: Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrẽ & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest esse meus discipulus. Cùm autem quis seipsum abnegauerit, necesse est secundò, vt tollat crucem suam, hoc est, vt mala quęuis quę propter Deum illi ab impiis inferuntur, aut quęque incommoda quę in hac vita ei Deo permittente obueniunt, prompto & lubẽti animo suscipiat & toleret. Etsi enim nemo sit qui crucem à Deo impositam non cogatur ferre, tollunt tamen tantùm ij qui cum alacritate aut saltẽ lubentes iis quę ipse immiserit veluti humeros supponunt. Lucas addit, quotidie, quo significatur, nunquam non perferendum aliquid ei qui piè vult viuere in Christo, ac ei perseuerantia vsq; in finem opus esse. Cæterùm quanquam horum duorũ, quæ Dominus exigit à discipulo futuro, hic sensus esse videatur à Domino intentus, qui iam est explicatus, non est tamen prętereundus intellectus Diuĩ Gregorij, qui duo hęc paulò aliter explicat, nimirũ eo sensu qui suo & nostro seculo maximè conuenit. Itaque illũ intelligit abnegare seipsum, qui desinit esse quod erat, & incipit esse quod non erat, id vitans quod erat per vetustatem peccati, & ad id nitens ad quod per nouitatem vitę vocamur: Tollere autem crucem suam, affligere corpus per abstinentiam, & crucifigere carnem cum vitiis & concupiscẽtiis, aut etiam per compassionem animi affligere seipsum. Quem sensum etiam D. Hieronymus hic secutus est, sic scribens: Qui deponit veterẽ hominẽ cum operibus suis, denegat semetipsum, dicens: Viuo autem nõ ego, viuit verò in me Christus, tollitq; crucem suam, & mundo crucifigitur. Quod autem sequitur in verbis Domini; & sequatur me; dupliciter accipitur. Quidã enim illud accipiunt, vt sit diuersum à duobus pręcedentibus, vt significetur non esse satis abnegare seipsum & tollere crucem suam, nisi quis etiam sequatur Christum, hoc est, in illis spectet Dei non suam gloriam, aut præter mala quę patitur, etiam incedat per vestigia conuersationis Christi. Alij, & rectius quidẽ, accipiunt eam partem appositam, non vt diuersam à præcedentibus, sed vt significetur eum qui volet

A venire post Christum sequi posse, & debere per illa duo quę dicta sunt. Fieri enim non potest vt qui seipsum verè abnegauit, & tollit crucem suam, non sequatur Christum. Et alioqui absurdum est dicere tria hæc requiri ab eo qui vult venire post Christũ, nempe abnegare se, tollere crucẽ, & sequi Christum, cùm venire post Christum, sit sequi Christum. Itaque perinde esset ac si diceretur: Qui vult me sequi, sequatur me. Hieronymus intelligit illud; & sequatur me; non esse diuersum à præcedenti, sic scribens post supradicta verba ipsius: Cui autem mundus crucifixus est, sequitur Dominũ crucifixũ.
B Vide autem etiam quæ circa illud Matt. 10. c. Concordiæ 55. sunt annotata: Qui non accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus; quare scilicet crucis fiat mentio.

[1] QVI ENIM VOLVERIT ANIMAM SVAM SALVAM FACERE, PERDET EAM, &c.] Dixit quæ sint facienda ei qui se sequi volet: addit nunc & causam ob quam illa sint meritò facienda, nimirum ob fructum qui sequitur eum qui suam tollit crucem, & damnum quod sequitur eum qui crucem tollere recusat, atque sic iam necessarium esse ad salutem ostendit, quod prius in voluntate omnium posuit, dicens; si quis vult post me venire. Porro quæ dicenda sunt circa
C has duas sententias quas Dominus frequenter repetit, vide circa dictum Matthæi locum, vbi dicitur: Qui inuenit animã suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Cæterùm quod sequitur: Quid enim prodest homini si vniuersum mundum lucretur, &c. non satis apparet quomodo hæreat cum præcedentibus propter coniunctionem, enim. Nam dicendum videbatur. Quid autem, vt iam subsumendo ostenderetur quantum damnum sit compendio vitæ tẽporalis, verè perdere animam. Sed quemadmodum vt illud: Qui enim voluerit animam suam saluam facere, &c. bene hęreat cum pręcedenti sententia, aliquid huiusmodi est subintelligendum quod illis
D sententiis probetur: Et meritò quidem me quisque sequi debet abnegando seipsum, & tollendo crucẽ suam: Sic & hic ante hanc sententiã aliquid subaudiendum videtur in hunc vel similem modum: Itaque ne quis verè perdat animam suam, sed eam verè saluam faciat, pręstat eam in hoc mundo nolle saluã facere, sed potius perdere eã propter me. Expressa enim illa conclusione, ad quam indicandam & probandam duæ illæ sententiæ allatæ fuerant, iam aptè sequitur etiam ratio secunda, qua ostenditur & quàm inutile sit lucrum vitæ temporalis, imò totius mundi cũ perditione animæ, & quàm irreparabile sit damnum perditionis animę. Est autem hęc ratio desumpta à sententiis vulgi de per-
E ditione vitæ temporalis, vt sit hic sensus: Sicut nemo tam stultus est; vt velit iactura vitæ huius corporalis lucrifacere, si possibile esset, vniuersum mundum, tum quòd vita perdita nullus ei esset rerum huius mundi vsus, tum quòd vitam perditã nulla re recuperare posset: sic multò magis stultum est lucro vitæ temporalis, imò totius mundi, facere veram animæ iacturam post hanc vitam, quando ei nihil prodesse poterit acquisitio rerũ in hoc seculo obtentarum, nec perditam animam vlla re redimere. Nam quod dicitur: Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua; intelligere oportet de anima perdita. Anima enim nondum perdita redimitur pretio sanguinis Christi,

ac bonis

ac bonis operibus, secundùm quod Daniel dixit Nabuchodonosor: Peccata tua eleemosynis redime. Itaque quod hic dicitur, simile est illi quod dicitur in Psal. 48. Frater non redimit, redimet homo, non dabit Deo placationem suam. Et pretium redemptionis animæ suæ.

[b] QVI ENIM ME CONFVSVS FVERIT ET VERBA MEA, [b] IN GENERATIONE, &c. Coniunctio, enim, probat illam sententiam prædictam. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam; sic & contraria sententia hic indicata, nempe, qui me confessus fuerit, confitebor & ego eum; probat sententiam alteram prędictam: Qui perdiderit animam suam propter me, saluam faciet eam. Porro non satis Latinè interpres noster vertit in Luca; qui me erubuerit & sermones meos, (eo quòd erubesco sit absolutum) & minus Latinè in Marco; qui me confusus fuerit & verba mea; Græcè apud vtrumque Euangelistam est eodem modo: ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με, καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, quod Latinius sic verti potest: Quemcunque enim puduerit mei & meorum sermonum. Sed interpres voluit imitari constructionem & locutionem Græcam. Proinde certum est in Marco malè quosdam legere pro confusus & confundetur, confessus & confitebitur. Additur autem in Marco, in generatione ista adultera & peccatrice; eo quòd apud impios prędicatio Christi & Euangelij ob humilitatem crucis ridicula sit, ac proinde apud illos possit esse ratio erubescendi Christum & Euãgelium. Per generationem autem adulteram & pecatricem, non tantum intelligere voluit Iudęos, sed omnes etiam impios, sine quibus mundus nunquam erat futurus, sed qui prædicationem nominis Christi & omnis virtutis ac iustitię semper essēt irrisuri, quos adulteros vocat, φ à Deo defecerint ad idola, aut certe ad creaturarum nimium amorem. Quod autem dicit; filius hominis erubescet eum; sic est accipiendum, quia filius hominis talem indignum iudicabit quem inter suos agnoscat, & dedignabitur suis connumerare, veluti pudore afficiendus coram patre & angelis, si connumeraret. Addit autem cõmodè; cùm venerit in gloria; nimirum gloriam suam opponẽs humilitati primi sui aduentus, ob quam quosdam pudet eum confiteri aut suscipere. Dico confiteri aut suscipere, quia duobus modis intelligi potest quis erubescere Christum, videlicet vel quia pudet in eum credere cuius crucẽ mundũ irridet, vel quia pudet eũ in quem iam credit confiteri & prædicare. Itaque notandæ in hac sententia antitheses pulchræ inter gloriam Christi & eiusdem humilitatem: inter eum qui non erubescit, & eum qui postea erubescet: inter peccatores coram quibus aliquis nunc erubescit, & patrem cœlestem ac angelos sanctos, coram quibus tunc Christus erubescet. Perinde enim est ac si dixisset: Qui me iam abiectum à mundo habitum erubescit, hunc ego aliquando gloriosus toti mundo erubescam. Qui me coram peccatoribus meritò cõtemnendis, & quorum iudicium irrideri deberet, erubescit, hunc ego vicissim coram sanctis angelis erubescam, apud quos inhonorari extremę est ignominiæ & infœlicitatis. Quique ne perdat honorem peccatorum, veretur meam humilitatẽ prędicare, hic in mea gloria perdet honorem meum & sanctorum angelorũ. Itaque videte à quibus malitis honorari, à peccatoribus, an à me glorioso & sanctis angelis. Dicta

A sunt autem quędam etiam ad hanc sententiam spectantia circa illud Matthęi 10. Omnis ergo qui confitebitur me, &c. Ex illis intelligi potest quomodo hęc sententia generalius accipi potest, vt non solùm intelligatur erubescere Christum quem pudet in Christum credere aut eum confiteri, sed etiam quem pudet quamuis veritatem prædicare, aut quamuis iustitiam operari.

[a] FILIVS ENIM HOMINIS VENTVRVS EST IN GLORIA PATRIS SVI, &c. Hac sententia, quæ in Concordia rectè subiungitur post superiorem sententiã positam à Marco & Luca (declarat enim & confirmat illud quod in ea

B dictum est, quòd filius hominis erubescet cùm venerit in gloria) Matthæus, qui hanc solus posuit, idẽ probare voluit, quod reliqui duo Euãgelistæ superiori sententia, nempe quòd qui iam voluerit præterito Christo animam suã saluam facere, perdet eam: & contrà qui propter Christum perdiderit, saluam eam faciet. Notandum autem, quòd in hac & superiori sententia dicatur filius hominis venturus in gloria patris sui, quo significatur eandem esse filij hominis gloriam quæ est patris, ac proinde & eandem esse substantiam. Porro celeberrima est, & in scripturis frequenter obuia sententia, qua dicitur hic in iudicio nouissimo reddendum vnicuique secundùm opera sua. Ea enim etiam

C eisdem verbis habetur Psal. 61. Tu reddes vnicuique secundùm opera sua. & ad Rom. 2. Thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundùm opera sua. Aliis autem locis idem etsi aliis verbis frequenter dicitur, vt 1. Cor. tertio: Vnusquisq; autem propriam mercedem accipiet secundùm suum laborem. Et 2. Corint. 5. Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque prout gessit in corpore suo, siue bonum, siue malum. Et aliis infinitis penè locis idem inculcatur. Quæ tamen omnes sententiæ generales, quoniam non videntur verificari in paruulis & fatuis, intelligendæ videntur pronunciatæ distributione, vt

D vocant, accommoda, nimirum de operantibus, sub quibus non comprehenduntur pueri & fatui, vt qui non tam operentur quàm patiantur, aut saltem non operantur humana, quòd careant in agendo vsu rationis. His autem sententiis Spiritus sanctus in primis quidẽ refellere voluit eos qui fidei suę aut veri Dei agnitioni & inuocationi nimis fidunt, cõtra quos supra dixit Dominus: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnũ cœlorum, sed qui facit voluntatem patris mei, &c. Et Hiere. 6. dicit Dominus per prophetam: Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est, *Matt. 7.* Quoniam si bene direxeritis vias vestras, & studia

E vestra, &c. habitabo vobiscum. Proinde his sententiis mirè retunditur eorum doctrina, qui hodie in extollenda fide, & operibus hominum deprimendis nimis sunt immodici. Similiter his sententiis Spiritus sanctus refellere voluit fiduciã quorundã in virtutibus & benefactis aliorum, etiamsi illa non imitentur. Vnde Ioannes Baptista populũ admonuit vt facerent fructus dignos pœnitentiæ, nec confiderẽt in Abraham patre ipsorum, ac promissionibus eis factis. Et ex cap. Ezech. 18. patet satis ad hunc finem has sententias toties in scripturis inculcari. Postremùm his sententiis scriptura testari voluit Deum citra omnem personarũ dele-

ctum, omnes iudicaturum iuxta quod quisque inuentus fuerit, secundùm testimonium quod opera de eo perhibent. Ad hunc enim finem adfert hanc sententiam D. Paulus ad Romanos 2. addens: Non enim est acceptio personarum apud Deum.

[b]ET DICEBAT ILLIS: [l]AMEN DICO VOBIS, SVNT QVIDAM DE HIC STATIBVS, &c.] Quoniam dixerat filium hominis venturum in sua gloria, idque vel maximè prouocare posset, vt eum qui abiectus videbatur prædicarent, non solùm omni pudore posito, sed etiam contempta propter eum & morte, & omnibus huius mundi bonis, ideo oportunè iam confirmat quod dixerat se venturum in gloria: & quoniam quod dixerat de suo aduentu, in tempora lóga differendum erat, ne ob id minus crederetur, promittit etiam, in præsenti vita post breue tempus se reuelaturum quibusdam suá gloriã, & regnum suum, & cum solita sua asseueratione promittit, dicens: Amen dico vobis; pro quo Lucas habet, λέγω ὑμῖν ἀληθῶς. Dico vobis verè; nimirum exponens dictionem Hebraicam Amen, quemadmodum etiam alibi. Porrò quod hic dicitur quosdam ante mortem visuros filium hominis in regno suo, variè intelligitur. Quidam enim intelligũt istud Dominum dixisse de sua transfiguratione. Nam eam omnes Euangelistæ mox subiungunt, veluti ostendere volentes impletum tum fuisse quod his verbis Dominus fore promisit. Tũc enim quidam illic stantium, nempe tres Apostoli quos secum sumpsit, viderunt filium hominis venientem in regno suo, hoc est, in ea claritate in qua veniet iudicaturus, & qua cũ sanctis suis erat regnaturus. Aut simpliciter venientem in regno suo, id est, apparentem in gloria regni sui. Sic quod dicunt Marcus & Lucas; donec videant regnum Dei; intelligunt, donec videant gloriam & maiestatem regni sui. Alij intelligunt istud Dominum dixisse de gloria in qua ab omnibus Apostolis videndus erat post resurrectionẽ, & in ipsa ascensione. Tunc enim omnes viderunt eũ
Matt. 26. in regno suo, secundùm quod Dominus ipse eis di-
Matt. 28. xerat in vltima cœna: Nõ bibam de hoc genimine vitis, donec illud bibam vobiscum nouũ in regno meo. Tunc illis dixit: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Tunc illum viderunt deuicta morte triũphasse, ac glorioso & impassibili corpore resurrexisse. Tunc in ipsa ascensione angeli
Actuum 1. eis dixerunt: Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cœlum, sic veniet. Secundùm hunc intellectum dicit Dominus quosdam illic stantiũ visuros, quia non omnes viderunt quibus hæc dixit, siquidem conuocata turba cum discipulis suis hæc dixit omnes, vt suprà dixerunt Marcus & Lucas. Alij rursum, inter quos D. Gregorius, intelligũt dictum istud esse de regno Christi: quo per euangelij prędicationem cœpit in toto orbe gloriosus aduenire, ac cum mira vbique virtute agnosci & adorari saluator mundi. Cui sensui conuenit & illud quod dicitur ab omnibus Euangelistis, quosdam non morituros donec videãt, &c. (illo enim significari videtur non ita subitò implendũ quod promittit) & illud quod habet Marcus; donec videant regnũ Dei veniẽs cum virtute, vel, vt potius Græca verti debẽt, regnum Dei venisse cũ virtute. Suprà enim Dominus præcepit Apostolis cũ ad prædicandum eos mitteret, vt prædicarent regnum Dei appropinquasse & venisse. Et calumniatoribus Iudæis respondit: Si in spiritu Dei eiicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei. At tum nondum aduenerat regnum hoc cum virtute, sicut cum passim per orbem incredibili virtute euangelium & prędicatum & assertum à plurimis fuit. De quo Paulus gloriatur ad Coloss. vbi de Euangelio scribit: Quod peruenit ad vos, quẽadmodum & in toto orbe fructificat & crescit. Sed fusius ad Rom. 15. Habeo, inquit, gloriam in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non effecit Christus in obedientiam gentium, verbo & factis, in virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti, ita vt ab Hierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim Euangelium Christi. Hęc regni Christi magnifica virtus maximè circa vicesimum annum ab ipsius passione sese exeruit, ad quod vsque tempus indubiè multi ex iis quibus præsentem sermonem Dominus habuit, superstites fuêre. Quod autem quidam intelligunt hanc sententiam de aduentu Christi & regni eius in nouissimo die, significari putant Ioannem Euangelistam non moriturum vsque in illum diem, infirmius est quàm vt hîc refelli multis debeat. Quosdam enim dicit non gustaturos mortem, non autem solùm quendam: & ecclesia Ioannem tanquam deposito semel corpore beatam in cœlis vitam degentem colit & veneratur. De quo latius in fine euangelij Ioãnis. Porro sicut videre mortem, sic & gustare mortem, phrasis est Hebraica: cuius vsus etiam est Ioan. 8. & ad Hebr. 2. pro experiri mortẽ & mori, ex qua phrasi fluxit illa locutio in euangeliis: Bibere calicem mortis.

TRANSFIGVRATVR DOMINVS. Matth. 17. Marci 9. Lucæ 9. CAPVT LXVII.

†c. et post dies sex ▷b. o. coram ipsis ‖a. vestimẽta autem ‖c & vestitus †. albus & refulgens l a. o. alba ‖a o. sicut †b apparuit ▷ b. E-

F[c]Actum est autem post hæc verba, †[l] ferè dies octo, & assumpsit [e]Iesus[l] Petrum & Iacobum, & Ioannem [a]fratrem eius, [c]& ascendit in montem vt oraret, [e]& ducit illos in montem excelsum seorsum [b]solos[c]. Et facta est, dum oraret, species vultus eius altera, [e]& transfiguratus est ▷ ante eos[?]. [a]Et resplenduit facies eius sicut Sol, ‖[e] & vestimenta[?] eius[e] facta sunt †[b] splendentia & ▷ [l] candida[b] nimis ‖[e] velut nix, [b] qualia fullo non potest super terram candida facere. [l]Et [f] ecce † [e] apparuerunt illis[e] duo viri, erant autem ▷ [l]Moyses & Elias, [b]& erant ‖ [l]loquentes cum Iesu, [e]visi in maiestate: & dicebant excessum eius quem completurus erat in Hierusalem. Petrus verò, & qui cum illo erant, grauati erant somno. Et euigilantes viderunt maiestatem eius, & duos viros qui stabant cum illo. Et factum est cùm discederent ab illo, * [e]respondens * [l] Petrus † dixit ▷ ad Iesum. [a]Domine ‖ [h]præceptor, [l]bonum est nos hîc esse, [b] & [a] si vis, [l]faciamus [a] hîc [l]tria tabernacula, tibi vnum, & Moysi vnum, & Eliæ vnum. * [h] Non enim sciebat quid diceret, [b]erant enim timore exterriti. [c] Hæc autẽ [a]adhuc [f] illo loquẽte, [a]ecce [l] * facta est [l] nubes [a]lucida, [c]& ▷ [l]obumbrauit eos, [c]& timuerunt intrantibus illis in nubem. [l] Et [a]ecce [l] vox [h] facta

[b] *facta est*[l] *de nube, dicens: Hic est filius meus* ◁ *dilectus,*[a] *in quo mihi bene complacui,*‖[l] *ipsum audite. Et*[c] *dum fieret vox,*[a] *audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, & timuerunt valde. Et accessit Iesus, & tetigit eos, dixitque eis: Surgite, & nolite timere: Leuantes autem oculos suos,*[b] *& statim circumspicientes,*[c] *neminē*[b] *amplius*[c] *viderunt, nisi* †*solum Iesum*[b] *secū* [*&*][c] *inuetus est Iesus solus*[c]. *Et descendētibus illis de mōte præcepit illis*[a] *Iesus,*[b] *ne cuiquā quod vidissent, narrarēt: nisi cùm filius hominis à mortuis resurrexerit,*[a] *dicens: Nemini dixeritis visionem, donec filius hominis à mortuis resurgat.*[c] *Et ipsi tacuerunt,*[b] *& verbū continuerunt apud se, cōquirentes quid hoc esset, cùm à mortuis resurrexerit,*[c] *& nemini dixerunt in illis diebus quicquā ex his quæ viderant.*[c] *Et* ▷ *interrogauerunt eū*[a] *discipuli eius*[c] *dicentes: Quid ergo dicunt*[b] *Pharisæi &*[c] *scribæ, quia Eliam oporteat venire primum?*‖ *At illè respondens ait illis: Elias*[a] *quidem venturus est, &*[b] *cùm venerit primò*[c] *restituet omnia:*[b] *& quomodo scriptū est in filium hominis, vt multa patiatur, & contemnatur.*[c] *Dico autem vobis, quia*[b] *&*[c] *Elias*[a] *iam*[c] *venit, &*[a] *non cognouerunt eū, sed*[c] *fecerunt in eo quæcunque voluerunt,*[b] *sicut scriptum est de eo.*[a] *Sic & filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioanne Baptista dixisset eis.*

lias cum Moyse ‖*a cum eo loquentes* ‖*c. loquebantur cū illo* *b & * *a. autē* †*b. ait* ▷ *b. o. Iesu* ‖*b. rabbi* † *c. Nesciēs quid diceret* **b. &* ▷ *b. obūbrans* †*b. venit* ▷ *b. o. charissimus* ‖*b. o. audite illum* †*b. o. Iesum tantùm* ▷ *b. interrogabant* ‖*b. qui*

F[c]ACTVM EST AVTEM POST HÆC VERBA,[l] FERE DIES OCTO, ET ASSVMPSIT, &c.] Si verba superiora; Sunt quidam de hic stantibus; intelligantur de Christi trāsfiguratione, iam manifestum est quare ab omnibus Euangelistis hæc narratio subiungatur superioribus, nimirum vt quod promissum erat à Christo ostenderent esse impletum. Si verò secundùm aliorum intelligentias prædictas superiora intelligātur, dicendum Dominum hac sua transformatione voluisse specimen quoddam dare suę glorię, in qua dixerat se venturum in nouissimo die, & voluisse incipere adimplere promissionem illam: Sunt quidam de hic stantibus, &c. quæ tamen postea perfectius esset implenda. Atque ob id (quod ad literalem quidem attinet rationem) Euangelistæ tempus rei iam gestæ post prædicta verba accuratè annotauerunt, videlicet vt indicarent vel iam impletum esse quod promissum fuit, vel cœptum adimpleri, quia transfiguratio hęc prælibatio fuit regni Christi pòst magis aperiendi. Porro dissonantia quę inter Euangelistas videri esse posset, quòd Lucas octo dierū meminit, Matthęus verò & Marcus sex dierū post superiora à Christo dicta, sic ab omnibus pene dissolui solet, vt dicatur Matthęū & Marcum intermedios tantùm dies connumerasse, Lucā verò etiam duos extremos dies, & illum scilicet quo Christus locutus est, & illum quo in monte est transfiguratus. Verùm non est necesse huc confugere, cùm non dicat absolutè Lucas octo dies, sed ferè octo dies. Ideo autem dicit ferè octo dies, vel quia non constitit ei satis dierum numerus, vel quia non post integros octo dies hæc facta essent, sed sex integros, & duorum dierum extremorū aliquā partem. Cęterùm videtur etiam mysticā habere rationem, quare dierum numerum tam accuratè Euangelistæ annotauerunt, nimirū vt indicaretur, post sex mundi ætates octauo die futurā omnium resurrectionem, ac Christum in sua gloria venturum, cuius hæc Domini transfiguratio velut primitiæ quædam aut indicium fuit. Sicut enim in octaua die facta est resurrectio Christi, ita & generalis resurrectio octaua die futura est, quādo scilicet cōpletus erit cursus dierū qui septenario numero semper recurrunt. Quoniam autem nondum erat tempus glorificationis, non manifestauit Dominus suam gloriam omnibus Apostolis: & tamen quoniam pro fidei confirmatione gloriam suā quibusdam aperire debuit, quosdam ex Apostolis delegit, qui gloriæ Christi cōspectę postea idonei essent testes apud alios. Itaque tres ad hoc delegit, vt secūdùm legem in ore horū trium verbū hoc con-

A firmaretur, & tres illos, quos inter duodecim Apostolos primo semper loco habuit, vt qui ob id quòd primi & pręcipui essent inter Apostolos, prę aliis etiam perfectiore Christi cognitione donari debebant, ac certiores futuri essent gloriæ Christi post resurrectionē testes. Iacobus ergo iste, cuius hic fit mentio, non ille est qui dicitur frater Domini à Paulo, & scripsit primam epistolam Canonicam, quem Paulus coniungit Petro & Ioanni, ad Galatas 2. Hic enim dicitur, Iacobum & Ioannem fratrem eius proinde in æquiuocatione nominis

B errauit D. Augustinus scribens super epistolā ad Galatas de Iacobo, cuius ibi cum Petro & Ioanne fit mentio: Petrus, inquit, Iacobus & Ioannes honoratiores in Apostolis erant, quia ipsis tribus se in mōte ostendit in significatione regni sui, cùm ante sex dies dixisset: Sunt quidā de circunstantibus, &c. Errasse in ipso nomine videtur etiam D. Ambrosius hoc loco scribēs super Lucā, cùm Iacobo, cuius hic fit mentio, tribuit illud quòd primus con-

C scenderit solium sacerdotale, quod dicendū erat de Iacobo minore, qui primus fuit Hierosolymorum Episcopus, nisi forte successerit Iacobo Zebedęi ab Herode interempto. Hos ergo Apostolos tres secum seorum sumens Dominus, ascendit cū eis in montem, eumque excelsum, tum quòd hic locus, vt pote secretus, commodus esset orationi, & ostensioni gloriæ suæ: tum vt hoc ipso ascensu doceret eum qui cœlestem suam gloriam vellet mente cōspicere, oportere relictis omnibus terrenis curis

D & cogitationibus supra se eleuari ad cœlestiū contemplationem. Porro mons iste quis fuerit non explicatur in scripturis, creditur tamen communiter fuisse mons Thabor, clarus victoria Barac & Deboræ, qui & Ithaburius dicitur Iosepho. De hoc monte sic scribit Brocardus: A Nazareth duabus leucis versus orientem est mons Thabor, in quo Dominus transfiguratus fuit, sunt in eo adhuc ruinæ variæ palatiorum & turriū, quæ hodie sunt latibula leonum & aliarum bestiarum. Altitudini

E huius montis testimonium præbet D. Hieronymus sic scribens lib. de locis Hebraicis: Thabor terminus Zabulon. Est autem mons in medio Galilææ campo, mira rotunditate sublimis, distans à Diocęsarea decem milibus contra orientalem plagam, qui confinium quoque inter tribum Isachar & Nephtalim fuit. Apertius autem Iosephus altitudinem huius montis exprimit, qui lib. 4. de bello Iudaico cap. 2. testatur altitudinē eius esse triginta stadiorum, in septentrionali plaga inaccessam, in vertice autem viginti stadiorum planiciem patēre, quam seipsum dicit quadraginta dierū spacio mu-

ro circumdediſſe,vt in eo monte contra Romanos
Iudæi defenderent ſe. Memorat autem Lucas Do-
minum aſcendiſſe in montem vt oraret, ſicut hoc
Domino fuit familiare, ac inter orandum transfi-
guratũ fuiſſe.Quo ſicut docemur ſecedere, & mẽ-
tem ſubleuare cùm orandum eſt: ita & illud mo-
nemur, nos orantes quodammodo in Deũ tranſ-
formari,quo certè cupidius orare & cum Deo col-
loqui debeamus. Quomodo autem intelligendum
ſit quod dicunt Matthæus & Marcus Dominum
trãsfiguratum,vel,vt habent Græca, μεταμορφωθέν-
τα,id eſt,transformatum, pulchrè & doctè tracta-
uit D.Hieronymus ſic ſcribens:Quod dicit; tranſ-
figuratus eſt ante eos; nemo putet priſtinam eum
formam vel amiſiſſe corporis veritatem,& aſſum-
pſiſſe corpus vel ſpirituale, vel aëreũ, ſed quomo-
do tranformatus ſit Euangeliſta demonſtrat,dicẽs:
Et reſplenduit facies eius ſicut ſol,&c.Vbi ſplẽdor
faciei oſtenditur, & candor deſcribitur veſtium,
non ſubſtantia tollitur, ſed gloria commutatur,
Transformatio ſplendorem addidit,faciẽ non ſub-
traxit.Hæc ille. Sed & Lucas ſatis indicat quomo-
do illa transformatio vel transfiguratio debeat in-
telligi,cùm pro eo quod alij dixerunt,transfigura-
tus eſt,ipſe dixit,& facta eſt ſpecies vultus eius alte
ra. Non dicit aliam ei faciem factam aut aliam fa-
ciei figurã,ſed ſpeciẽ.A verbo μεταμορφωτεῖν, quod
hic ponitur in Matthęo & Marco,deriuatur dictio
Metamorphoſis,qua dictione Poëtæ prophani vo-
cabant fabuloſas ſuorum deorum transfiguratio-
nes quibus Iouem in taurũ aut aliud quid mutatũ
fingunt,& ſic de aliis.Vnde ad hãc vocem alluſiſſe
videtur Petrus cum de hac Chriſti admiranda me-
tamorphoſi verba eſſet facturus,epiſtolę ſuę ſecũ-
dæ cap.1.Pręmiſit enim:Non enim doctas (vel ar-
te compoſitas) fabulas ſecuti,notam vobis fecimus
Domini virtutem & præſentiam, ſed ſpeculatores
facti illius magnitudinis; ſignificans hanc Chriſti
transfigurationem admirabiliorem,veriorẽ & cer-
tiorem fuiſſe fictis illis poëtarum transformationi
bus.Porro teſte Damaſceno aliter iam Chriſti o-
rantis facies reſplenduit,aliter facies Moyſis,cùm
locutus fuiſſet cum Deo in monte Sinai. Claritas
enim faciei in Moyſe extrinſecus aduenit ex collo
quio cũ Deo. Vnde allegoricè tractans hanc clari-
tatẽ Paulus 2. Corint.3. Nos verò, inquit, omnes,
reuelata facie gloriam Domini ſpeculantes, in eã-
dem imaginẽ transformamur à claritate in clarita-
tẽ tanquã à Domini ſpiritu. Claritas verò faciei in
Chriſto fuit ex innato gloriæ, diuinæ fulgore, aut
etiam ex beatitudine animæ Chriſti, quæ ab initio
cõceptionis ſemper beata,tamen diſpenſatione di-
uina radios ſuæ beatitudinis nõ diffundens in cor-
pus,iam ad tempus permiſſa eſt ſic in corpus ſuam
gloriam diffundere,quomodo eam diffundet in re-
ſuſcitatis ſanctorum corporibus,niſi quod tunc dif
fuſa in corpus gloria erit ei velut connaturalis,
quę nũc in Chriſto fuit velut trãſitoria paſſio.Qua
lis,inquit Hieronymus, futurus eſt Dominus tem-
pore iudicandi,talis Apoſtolis apparuit.Et rurſum:
Transformatus eſt,inquit,Dominus in eam gloriã,
qua véturus eſt poſtea in regno ſuo.Præterea Moy-
ſes tãtùm habuit claritatem faciei, eamq́; talẽ quæ
velamine appoſito faciei non tranſparuit:Chriſtus
verò in toto corpore tantam habuit claritatem, vt
ea tranſparente, veſtimenta eius viderentur eſſe
candida & fulgentia ſicut nix, aut, vt Græci habẽt
ſicut lux. Vnde diſcendum quanta ſit futura clari-

A tas corporum noſtrorum ignobilium poſt reſurre-
ctionẽ,de qua claritate Paulus: Seminatur,inquit,
in ignobilitate,ſurget in gloria.Et Dominus:Tunc
iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno Patris eorum.

[l]ET ECCE [c]APPARVERVNT ILLIS[c]
DVO VIRI, ERANT AVTEM[l] MOYSES,
&c.] Chriſto in gloria ſua apparenti conueniebat
adeſſe quoſdam etiam glorioſos, tum vt ſua præ-
ſentia ipſius gloriam magis illuſtrarent,tum vt ſuo
teſtimonio autoritatem Chriſti & verborum eius
Apoſtolis commendarent.Hos autem nullos alios
potius eſſe conueniebat quàm Moyſen & Eliam,
tum quod hi inter omnes veteres prophetas ma-
B ximè fuerunt Iudęis admirabiles, ob inſignia eo-
rum facta & miracula: tum quòd Moyſes legis
auctor, Elias verò præcipuus eſſet prophetarum.
Itaque horum pręſentia demonſtratum eſt & quãta
eſſet Domini excellentia, vt cui illi ſummè omni-
bus admirabiles cederẽt, & rurſum legem ac pro-
phetas, in quę duo fere diuiditur vetus teſtamen-
tum, Chriſto teſtimonium concorditer reddere,
tantùm abeſt vt, quemadmodum Phariſæi calum-
niabantur, legi ac prophetis ipſe contrarius eſſet.
Vnde Paulus iuſtitiam Dei in Euangelio manife-
ſtatam dicit teſtificatã à lege & prophetis. Et Phi-
lippus ſupra dixit Nathanaeli:Quem ſcripſit Moy-
ſes in lege & prophetæ,inuenimus Ieſum à Naza-
C reth. Et frequenter Dominus legem & prophetas
coniungit,ſignificans totam veteris teſtamẽti ſcri-
pturam.In his inquit, duobus mandatis vniuerſa
lex pẽdet & prophetæ.&:Hæc eſt enim lex & pro-
phetæ.&: Omnes enim prophetę & lex vſque ad
Ioannẽ.Peculiariter autem hi duo teſtes iam teſti-
monium perhibebant mortis Dominicæ, quia, vt
habet Lucas, dicebant exceſſum, vel, vt habent
Gręca,ἔξοδον,id eſt,exitum, hoc eſt, mortẽ eius quã
in Hieruſalem erat ſubiturus.Hoc enim erat quod
ſupra dictum à Domino Apoſtoli abhorrebant, &
veluti abſurdum habebant, vnde oportebat eos
horum teſtium authoritate confirmari, vt intelli-
gerent eaſdem illas ſcripturas quæ Chriſtum pro-
D miſerant, etiam hanc eius mortem prædixiſſe, &
iam olim ſic à patre cœleſti ordinatum eſſe vt hanc
mortem ſubirent.Quod autem Moyſes & Elias etiã
ipſi in maieſtate, hoc eſt, in gloria & in claritate
apparuerunt,non tantùm valebat ad maiorem glo-
rię Chriſti commendationem,ſed etiam ad hoc,vt
intelligerent gloriam quam in Chriſto videbant,
non illi fore propriam,ſed communicandam etiam
his qui ſecundùm ſuperiorem Domini doctrinam
ſequerentur Chriſtum,tollendo crucem,& perden-
do animam ſuam, quemadmodũ per hęc & Chri-
ſtus in ſuam gloriã,in qua iam apparebat, eſſet in-
traturus,& ipſi quoque iam in gloria apparebant.
Siquidẽ & Moyſes & Elias pro Dei gloria multa
E grauia vſque ad vitæ frequenter diſcrimen perpeſ-
ſi ſunt,vt nulli alij ante Chriſtũ magis. Hi duo te-
ſtes videntur notari & Apocalyp.11. circa ſecun-
dum Domini aduentũ,cùm dicitur:Dabo duobus
teſtibus meis, & prophetabunt diebus mille du-
cẽtis ſexaginta,amicti ſaccis.Hi ſunt duę oliuæ, &
duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtan-
tia.Et ſi quis voluerit eis nocere,ignis exiet de o-
re eorum,& deuorabit inimicos eorum: & ſi quis
voluerit eos lædere,ſic oportet eum occidi. Hi ha-
bent poteſtatem claudẽdi cœlum, ne pluat diebus
prophetię ipſorum, & poteſtatẽ habẽt ſuper aquas
conuertendi eas in ſanguinem;& percutere terram
omni

easque salutasse, quia id in primo earum à monumento recessu non potest intelligi contigisse. cum ex Ioãne & Marco manifestũ sit Dominum primò apparuisse Magdalenæ, idque ad monumentũ, non autem in via. Cæteras autẽ mulieres verisimile est post Petrum & Ioannem etiam recessisse à monumento, relicta circa illud sola Magdalena. Sic enim intelligi poterit quomodo secundùm narrationem Ioannis & Marci Dominus primò apparuerit Magdalenæ ad monumentum, & secũdùm narrationem Matthæi apparuerit in via mulieribus, quæ iã à monumento recesserant, nempe quia primò apparuit soli Magdalenæ iuxta sepulchrum, & deinde illi post alias reuersæ simul cũ illis apparuit in via: Reliquis ergo & viris, & mulieribus à sepulchro recedentibus, sola ab illo diuelli non potuit Magdalena, præ amoris magnitudine. Stabat autẽ ad monumentum foris, aut quòd superfluum indicaret ingredi in quod & ipsa prius & postea Apostoli corpus non esse deprehenderunt, aut quòd religione quadam & metu ab ingressu reuocaretur, eo quòd illinc prius ex angelorũ visione conturbata recesserat. Plorabat, quòd nec memoria tãti sui magistri remanserat, quodq; nec mortuo pietatis impendere posset officium. Dum ergo fleret, inclinato corpore prospexit in monumentum, circumspectans si qua spes affulgeret inueniendi corporis, pro more eorũ qui quod impensè diligunt, quærunt etiam ibi vbi illud prius non inuenerunt, & vel ex cõspecto loco vbi positus erat Dominus consolationem capiens, quoniam ibi Dominum inuenire non licuit. Solent enim amantes lubẽter inspicere amicorum saltem loca & mansiones. Itaque ob hoc tam magnum erga Iesum desiderium, maiorem meretur visionem quàm discipuli. Imprimis enim vidit duos angelos albis vestitos, sedentes vnum ad caput, & vnum ad pedes vbi positum fuerat corpus Iesu. Hi autem videntur apparuisse non vt voce testimonium perhiberent resurrectionis Christi. Nam tale non dederunt testimonium. Sed vt sua apparitione declararent illam frustra quærere ibi mortuum, vbi tantùm inuenirentur viui: aut frustra existimare Domini corpus sublatum, cum sepulchrum vigiles haberent angelos custodes: aut certè vt sua apparitione primam Domini apparitionem cohonestarent, atque ad illam præpararent Magdalenam. Cùm enim illa prima angelos alloqui vereretur, illi dicunt ei: Mulier quid ploras? non quòd ignorarẽt ploratus causam, sed vt eam aperiens Magdalena conuenienti deinde ordine se illi ostenderet Dominus. Cùm enim illa causam fletus æstúmque animi sui aperuisset, mox cõuersa retrorsum, siue quia ex angelorũ vultibus, aut ex strepitu intellexit aliquem astare à tergo: siue quia vt anxia erat in quærendo corpus Domini, continuò respectabat, nõ expectato angelorum responso vidit Iesum stantem, nec tamen cognouit quòd Iesus esset. Necdum enim sic se Dominus illi exhibuit, vt ab ea agnosci posset, qui in manu sua habebat se cum voluit oculis hominum subtrahere, & sicut voluit oculis hominum se insinuare. Existimans ergo illum esse hortulanum, hoc est, horti eius in quo erat monumentum (vt suprà dixit Ioannes) cultorem & custodem, Domino similiter cum angelis interrogante cur ploraret, & quem quæreret, respondit: Domine si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum, & ego eum tollam. Putabat enim ab hortulano forte transposi-

A tum corpus in tutiorem aliquem locum, ne etiam in mortuum corpus sæuirent Iudæi. Dominum vocat quem hortulanum putabat, non quomodo Christum Dominum vocabat, sed more vulgari tantùm reuerentiæ causa. Obseruandum autem in verbis illis, amoris magnitudinem quæ fuit in Magdalena, dupliciter indicatam. Primùm, quia ei quem hortulanum credidit quærenti quem quæreret, non expresit quem quæreret, sed dixit: Si tu sustulisti eum. Amoris enim vis hoc agere solet in animo, vt quem ille semper cogitat, nullum alium credat ignorare. Deinde, quia sine loci alicuius exceptione dicit; dicito mihi, vbi posuisti eum, & ego eum tollam; quasi quouis loco parata

B eum tollere, etiamsi vitæ discrimen obeundum esset. Itaque Iesus delectatus tanto mulieris desiderio, diutius se illi non putauit celandum, sed voce nota & familiari eam compellando, se illi voluit innotescere. Itaque proprio eam appellans nomine dixit: Maria; quasi dicens: Recognosce eum à quo recognosceris. Ad hanc vocem notam subitò conuersa mulier, (iam enim se reflexerat ad angelos, adeo subitis affectibus huc & illuc impellebatur) subitoque gaudio rapta, solito titulo vicissim compellat discipula præceptorẽ, dicens: Rabboni; quod Syris dicitur magister aut magister mi. Hæc autem dicens, cùm solito more Dominum complecti vellet, dixit ei Iesus: Noli me tan-

C gere, nondum enim ascendi ad patrem meum. Vbi quærendum occurrit, primò, quare Dominus modò se tangi noluit à Magdalena, cum se mox à mulieribus tangi permisit cùm illis occurreret in via, & deinde Apostolis se tangendum obtulerit, dicens: Palpate & videte, quoniã spiritus carnem & ossa non habent. Præterea qualis est illa ratio: Nondum enim ascendi ad patrem meum. Videtur enim ea significari non posse se contingi priusquam ad patrem ascenderet, vbi autem ascendisset, tum demum se contingendum. Dicendum ergo Dominum modo noluisse tangi à Magdalena, quòd illa solita familiaritate ipsum contingere vellet, ignara quòd iam corpus gestaret immortale,

D maiore quàm olim veneratione tractandum, vnde illud impiis nunquam exhibuit Dominus videndum aut attrectãdum. Et fortasse Magdalena non, vt postea mulieres, tantùm tenere & osculari pedes Domini voluit, sed etiam præ nimio amore & gaudio amplecti, quemadmodum videri potest ex caruncula illa quæ in fronte capitis Magdalenæ apud Masilienses conspici dicitur, atque ex contactu immortalis manus Domini eam à suo contactu repellentis relicta creditur. Cæterùm subiunctam à Domino rationem prohibiti contactus sui sic intelligit Diuus Augustinus: Noli me tangere, quia necdum in corde tuo ascẽdi ad patrẽ meum, hoc est, necdum de me dignam habes opinionem,

E necdum agnoscis me patri æqualem, necdum credis me diuinam assecutum secundùm corpus vitam. Verùm huic intelligentię non conuenit quod mox iubet Dominus Apostolis nunciari se ascendere ad patrem, non autem se iam ascendisse, significans se necdum verè ascendisse ad patrem secundùm corpus, & non solùm non ascendisse in corde Magdalenæ. Coactius est quod Erasmus in paraphrasibus intelligit hac parte: Necdum enim ascendi ad patre meum; reddi rationem quare Magdalena adhuc carnalem habuerit existimationem, & necdum spiritualem, qualem accipe-

re non posset nisi postquam Dominus ascendisset in cœlum, corporis sui præsentiam terris subtrahens, & spiritum mittens qui suos duceret in omnem veritatem. Non enim illius hic reddenda erat ratio, sed prohibiti contactus. Simplicius ergo fuerit cum Chrysostomo intelligere Dominum significasse per subiunctam rationem, se iam longe diuinioris esse secundùm corpus vitæ quàm erat olim, atque ob id non se solita attrectandum familiaritate. Hanc autem rationem non significat solùm per hæc verba: Necdum enim ascendi ad patrem meum; sed per hęc simul cum sequentibus, quibus iubet renunciari fratribus suis se ascendere iam, hoc est, iamiam ascensurũ. Hic ergo est sensus: Noli me tangere, secundùm pristinam corporalem consuetudinem. Iam enim excellentioris sum conditionis quàm olim. Nam quãquam necdum ascenderim ad patrem meum, sed adhuc in terris degam, tamen iamiam ascensurus sum ad illum, id quod te volo fratribus meis renunciare. Per suam ergo ascensionem, immortalitatem ad quam resurrexit insinuauit, quam non solùm Magdalenæ, sed etiam Apostolis cognitam voluit, vt animos eorum è carnalibus ad cœlestia proueheret, & iã in prima apparitione significaret causam, ob quam non vt olim cum ipsis & cum omnibus continuam haberet conuersationem. Bene autem notandum, quòd Dominus iam post resurrectionem Apostolos fratres suos vocat, quos prius vocauit amicos. Etsi enim gloriosior iam factus esset, non tamen illos contemptius habuit, sed humilius sese deiecit, seq; illis accommodauit, vt ne nimis eos resurrectionis claritas & ascensionis mentio conturbaret, sed quantum illa ad reuerentiam maiorem prouocabat, tantùm fraterni nominis appellatio confidentiam adderet. Ob eiusdem confidentiæ augmentum, & ad ipsorum consolationem maiorem, ad illud quod dicit: ad patrem meum & Deum meum; adiecit, & patrem vestrũ & Deum vestrum; significans iam verè illos sibi esse fratres, vt qui secum vnum haberent communem patrem atque Deum. Conueniebat quidem vt diceret: Ascendo ad patrem meum & Deum meum; vt significaret ascẽsionis sibi debitæ rationem. Ideo enim in cœlos ipsum ascendere conueniebat, quia ibi proprium habuit patrem & Deũ. Bene autem adiecit etiam; & patrem vestrũ & Deum vestrũ, vt spem ipsis daret aliquando etiam illuc ipsos ascensuros, sicut prius illis promiserat. Dicens autẽ, ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum, & non, patrem nostrum & Deum nostrum, significat aliquam inter se & Apostolos differentiam quoad Deum, vt qui ipsius solius pater esset per naturam aliorum per adoptionem: ipsius quatenus hominis, Deus sine medio: aliorum verò, per mediatorem Christum. Patrem enim suum vocat secundùm diuinitatem, Deum suum secundùm humanitatem.

SVRGENS AVTEM IESVS MANE PRIMA SABBATHI, APPARVIT PRIMO MARIÆ MAGDALENÆ, &c.] Historiã quam de prima Domini apparitione Magdalenæ facta Ioannes latè descripsit, Marcus paucis complexus est, sicut & historiam de duobus discipulis qui Dominum viderunt in Emaus, quam postea Lucas latè prosecutus est. Sciendum tamen quòd, vt & D. Hieronymus annotauit in quæstionibus ad Hedibiã, & Euthymius in cõmentariis, id quod ab hoc loco vsque ad finem capitis legimus in Marco, in quibusdam Græcorum codicibus non inueniri, atque à quibusdam putari à Marco non esse scriptum, sed recenter ab aliquo additum. Quod si verum esset, certè valde imperfecta fuisset conclusio & finis narrationis Marci, vt vel ob id non sit verisimile istud adiectitium esse. Cæterùm, vt prius est annotatum, secundùm Hieronymum, Theophylactum & Euthymium, illud: mane prima sabbathi; non est coniungendum cum participio, surgens, sed cum verbo sequenti, apparuit. Quod si tamen cum participio præcedenti iungatur, vt magis videtur iungendum, non tamen sequetur resurrectionem Christi factam in matutino tempore & non antè, quia Græcis non est participium præsentis temporis, surgens, sed præteritum ἀνάστας, id est, cum surrexisset. Verùm autem erat Christum surrexisse in matutino tempore, etiamsi eius resurrectio prius facta fuerat. Nihil enim aliud significare voluit Euangelista, quàm Dominum tunc resurrexisse, cùm ad sepulchrum venirent mulieres. Bene autem notandum, quòd mulieribus, & inter eas ipsi Magdalenæ primò Dominus apparuerit, quæ olim fuerat insignis in ciuitate peccatrix, & dæmoniorũ habitaculum. Sic enim factũ est, vt vbi abundauit delictum, ibi superabundaret & gratia: & sexus fœmineus primò videret vitam, quæ primò gustauit mortẽ, sicq; perpetui reatus opprobriũ apud viros effugeret. Itaq; bene ad commendandam Christi gratiam adiecit Marcus: de qua eiecerat septem dæmonia. Non enim hoc additũ est, vt quidã volunt, ad distinctionem huius Magdalenæ ab alia, quæ etiam dicta sit Maria Magdalena. Nam vnam eandẽque esse Magdalenam de qua loquuntur Euangelia, satis patet ex Euangeliorum collatione. Quomodo autẽ intelligẽdum sit quod de eiectione dæmonum hic dicitur, dictum est circa caput Concordiæ 55. Porro quanquã Dominus primò dicatur apparuisse Magdalenæ, pietas tamen non parum suadet vt credamus Dominum prius apparuisse dilectissimæ suæ matri, licet eam prætermiserint Euangelistæ, quòd ad confirmandam filij resurrectionẽ inefficax esset matris testimonium. Id si verum est, primò dicitur Magdalenæ visus Dominus, quòd inter omnes discipulos illa prima fuerit quæ Dominum viderit. Quanquam etiam videri posit Dominum ideo non apparuisse subitò matri, quòd illam in fide resurrectionis sciret non vacillare, propter quod non ita cum reliquis sepulchrum adiit, sicut cum reliquis astitit cruci.

ET ECCE IESVS OCCVRRIT ILLIS DICENS: AVETE. ILLÆ.] Cùm Magdalena viso Domino iuxta sepulchrũ, cucurrisset ad nunciandum Dominicam apparitionem discipulis, atque mulieres reliquas quæ præcesserãt assequuta, de Dominica apparitione cũ illis loqueretur, Dominus ipse adimplens iam quod olim dixerat: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum; de se loquẽtibus sese videndum obtulit, occurrens illis, priorq; illas allocutus est dicens: Auete aut gaudete. Græcis enim est χαίρετε. Bene gaudium illis imprecatur & annũciat, quia iam victa morte, & omni sublato passionis dolore per suam resurrectionẽ, spem nobis dedit immortalitatis. Bene itẽ post Mariã, cui dixit angelus: Aue gratia plena; iam etiam mulieres primæ merentur audire, Auete, vt maledictum Euæ

mulieris

Genes. 3. mulieris, cui dictum erat: In dolore paries filium, A soluerctur in mulieribus, gaudio eis denunciato. Mulieres autem viso & agnito Domino adierunt, & quoniam ex verbis Magdalenæ dictis intellexerant ipsum vulgari & solito more non amplexandum, summa cũ reuerentia procidentes in terram, eumq; adorantes amplexatæ sunt pedes eius. Rursum ergo Iesus quo omnem eis pauorem adimeret, ait illis eadem quæ ad illas angelus prius locutus fuerat, vt ex concordi sermone magis firmarentur in fide, intelligerentq; illius fuisse angelos, & ab illo missos, quos prius viderãt & audierant. Nolite, inquit timere, ite, nunciate fratribus meis vt eant in Galilæam, ibi me videbunt.

QVÆ CVM ABIISSENT, ECCE QVIDAM DE CVSTODIBVS.] Necessariò iam B tandem Mattheus narrat quid factum sit de custodibus, quorum solus ipse mentionem fecit. In qua narratione iam alterũ resurrectionis Christi profert testimonium, quod scilicet ab inimicis redditum est, simulq; aperit quomodo illud à Iudæis iniquè simul & stultè atque ridiculè sit corruptum. Cùm, inquit, abiissent mulieres, quidam de custodibus, vel vt habent Græca, τίνες τῆς κυστωδίας, hoc est, quidam ipsius custodiæ, illi scilicet, inquit Euthymius, qui relicti erant custodes sepulchri, vel qui ex eis erant insigniores, venerũt in ciuitatem, & nunciauerunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant, quomodo scilicet in terræ mo- C tu angelus è cœlo descenderit, lapidemq; obsignatum reuoluerit, ac mulieribus ostenderit vacuum sepulchrum, dicens Iesum crucifixum surrexisse, iuxta quod prędixerat. Hic autem iam videre licet inexcusabilem principum Iudaicorum peruersitatem. Cùm enim custodum testimoniũ planè esset irrefragabile, & ab omni alienum suspicione, non tamen ab eo sunt superati, sed pro sua contra Christum inuidia, & proprij nominis gloria, veritatem contra suam conscientiam non solum occultare, sed etiam peruertere, idque cum magno pecuniarum dispendio, & omnis periculi in se susceptione, studuerunt. Accepto enim consilio cum senioribus, pecuniam non paucam, sed copiosam dede- D runt militibus, vt dicerent, ipsis dormientibus discipulos corpus Iesu surripuisse nocte. Itaque sui semper similes, qui vitam Iesu pecunia emerãt sibi tradendam, resurrectionem quoque eius pecunia emerunt silendam & peruertendam. Proinde hic in ipsis quidẽ sacerdotibus agnoscere licet quantum malum sit inuidentia alieni nominis, & proprij nominis gloria: in ipsis verò militibus quàm potẽs sit malum auaritia, cùm per hæc vtrique veritatem certò agnitam non dubitauerũt in tam apertum conuertere mendacium. At vt semper ipsa sese prodit falsitas & impietas, ita & hic apud ratione vtentes. Valdè enim absurdus apud eos est sermo militum. Quomodo enim in tanto periculo ausi fuissent viri adeo timidi corpus suffurari, quorum is qui præcipuus erat, mulierculæ metu præceptorem negauit, cæteri verò cum vidissent quòd ligatus esset, aufugerunt? Quomodo etiam quum prima nocte absq; periculo furari eum potuissent, quando nullus seruabat sepulchrum, elegerunt potius secunda nocte magno cum periculo ipsum furari prǽsentibus iam custodibus? Deinde si custodes dormierunt, quomodo furtum viderunt? Si autem non viderunt, quomodo testes fuerunt? Quo etiam lucro erant ipsum furto sublaturi mortuum, si non possent certis argumentis ostendere ipsum viuere? Sed vide quomodo aduersus seipsos diligentiam adhibuerũt vanè sapientes Iudæi, vt etiam superius indicauimus. Nisi enim custodes apposuissent, aliquid de furto dicere potuissent: nunc autem apud æquos iudices nihil mutire possunt, vndique imposito eis silentio. Mirari tamen quispiam posset, quomodo nõ veriti fuerint dicere ipsum furto sublatũ, & non metuerint nè viuus se solito more offerret omnium hominũ oculis. At videri potest ideo illud ipsos nõ metuisse, quòd cũ audissent angelos eius resurrectionem nunciasse, non tamen viderãt custodes eum resurrexisse, intelligentes proinde eum non ad communem, sed ad nouam reuixisse vitam, in qua solito more cũ hominibus non conuersaretur. Aut quia didicerant angelum dixisse illum videndum à discipulis in Galilæa, sperabant se Iudæis persuadere posse, quempiam per omnia Iesu secundùm faciem similem obtrusum Galilæis à discipulis. Cæterum quantumuis absurdus esset militum sermo, obtinuit tamen apud Iudæos plerosq; fidem, nimirum quòd traditi essent in reprobũ sensum, excæcante eos malitia eorũ. Diuulgatũ enim est, inquit Matthæus, verbũ istud apud Iudæos, vsque in hodiernum diem. Porrò quòd Euangelista dicit, post abitum mulierum, custodes venisse in ciuitatem; videtur intelligendũ non de secũdo illo abitu, in quo Dominus mulieribus occurrit in via, (Sic enim custodes adhuc fuissent iuxta sepulchrũ cum illud adiit Petrus cum Ioanne, & cum iuxta illud Magdalenæ se Dominus ostendit) sed de primo abitu, quanquã post ea quæ in secundo abitu contigerunt, Euangelista de custodibus scribat, nimirũ quòd duos mulierum abitus nõ discreuerit.

VENIT MARIA MAGDALENÆ, ANNVNCIANS HIS QVI CVM.] Quoniã iussa erat Maria nũciare Apostolis quæ audisset & vidisset, illa ex duplici Domini visione gaudio plena, venit, proculdubio cum aliis quæ etiam semel Dominum viderant, nuncians his qui cum Domino olim fuerant conuersati, nempe discipulis iam lugentibus & flentibus ob Domini & magistri sui charissimi mortem. At illi vt prius non crediderunt angelos ab ea visos, ita nec modò crediderũt visum ab ea Dominum, non sine magno fidei nostræ profectu, quæ per Apostolorum tarditatem multis est argumentis confirmata & constabilita.

APPARVIT DOMINVS DVOBVS DISCIPVLIS euntibus in Emaus. Marci 16. Lucæ 24.

CAPVT CXLVI.

P b Ost hæc autem duobus ex his ambulantibus ostensus est in alia effigie, euntibus in villam, & illi euntes nuntiauerunt cæteris. a Et ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emaus, & ipsi loquebantur ad inuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum est, dum fabularentur, & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis, oculi autem eorum tenebantur: ne eum agnoscerent. Et ait ad illos: Qui sunt hi sermones, quos confertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes? Et respondens vnus, cui nomen Cleophas,

dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerunt: De Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere & sermone coram Deo, & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum: nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israel, & nunc super hæc omnia tertia dies est hodie, quòd hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, venerunt dicentes se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum verò non inuenerunt. Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetæ. Nónne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiens à Moyse & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis quæ de ipso erant. Et appropinquauerunt castello quò ibant, & ipse se finxit longius ire. Et coëgerunt illum, dicentes: Mane nobiscum Domine, quoniam aduesperascit, & inclinata est iam dies. Et intrauit cum illis. Et factum est, dum recumberet cum eis, accepit panem, & benedixit, ac fregit & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum, & ipse euanuit ex oculis eorum, & dixerunt ad inuicem: Nónne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Et surgentes eadem hora, regressi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum illis erant, dicentes: Quòd surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni. Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis, [b] nec illis crediderunt.

POST HÆC AVTEM DVOBVS EX HIS AMBVLANTIBVS OSTENSVS.] Postquàm paucis Marcus descripsit apparitionẽ Domini primam Magdalenę factam, quam latius post eum descripsit Ioannes, subiecit alterã Christi apparitionem factam duobus discipulis, quam post eum prosecutus est latissimè Euangelista Lucas. Quidam tamẽ, inter quos Euthymius, putant duos illos quibus Marcus Dominum ostensum scribit, alios esse ab illis de quibus narrauit Lucas, quòd Marcus suis duobus, cũ renũciassent, dicat nõ habitam fidem: illi verò quos Lucas cõmemorat, dicantur ab eo non incredulis, nec ignaris, sed iam antea scientibus Christũ resurrexisse, & apparuisse Simoni Petro, exposuisse quid eis in itinere cõtigisset. At vt alię multæ circunstantiæ satis arguunt eosdẽ esse discipulos de quibus Marcus & Lucas, ita illa eorum ratio parum est efficax. Facilè enim intelligi potest inter Apostolos & discipulos fuisse quosdam, qui etiam post apparitionẽ Petro factam non crediderũt, etsi quidam crediderint. Id quod ex Marco satis patet, qui dicit Dominum cum nouissimè appareret ipsis vndecim, exprobrasse illis incredulitatẽ eorum. Sed & Matthæus dicit ex discipulis quosdam credidisse, quosdã dubitasse cum se illis Dominus vidẽdum exhiberet in Galilæa, id quod vtiq; contigit post aliquot Christi apparitiones. Sanè qui vel paululũ in scripturis sunt versati, norũt societati & cõmunitati tribui quod & pauci & multi ex ea fecerint. Itaque præsupponendo eosdẽ fuisse discipulos de quibus Marcus & Lucas, videndũ quomodo per omnia nõ discrepent, sed consentiãt. Et Marcus quidem post apparitionem factam Magdalenæ, & eiusdem renunciationem factam discipulis, dicit duobus ex discipulis ostensum Dominũ. Ex Luca verò videtur intelligendum duos illos nõ adfuisse, vbi reliquis discipulis Magdalena apparitionẽ sibi factã nuntiauit. Nam in verbis ad Dominum habitis discipuli isti cõmemorãt mulieres quasdam fuisse ante lucẽ ad monumentũ, & non inuento corpore Domini rediisse, dicẽtes se angelos vidisse, qui eum dicerent viuere: non cõmemorant autem mulieres retulisse se etiam Dominum vidisse, quod maximè fuerat cõmemorandum. Vidẽtur ergo primam audiuisse mulierum renuntiationem, nõ autem secundam, quamuis post secũdam Dominus ipsis sese viden-

A dum exhibuerit. Iã quod Marcus dicit Dominum his ostensum in alia effigie, illud est quod Lucas dicit: Oculi autem eorũ tenebantur ne eum agnoscerent. Quæ duo quomodo inter se concordent, postea dicetur. Pro eo quòd Marcus dicit hos discipulos iuisse in villam, aut, vt habent Græca, εἰς ἀγρόν, in agrũ, Lucas clarius habet eos iuisse in castellum, hoc est, in pagũ aut vicum. Est enim rursum hic Græcis κώμη, quod interpres sæpe vertit, castellum, sicut pro agro sæpe vertit villam. Cæterum duorum horum discipulorum, quorum vnius nomen postea dicitur fuisse Cleophas, alterũ, teste Theophylacto, quidam putant fuisse Lucam, atque ob id propriũ nomen suũ abscondisse Euangelistam. At id verum non esse satis illud arguit
B quod in proœmio sui Euangelij testetur se scribere historiam, sicut ipsi tradiderãt qui ab initio ipsi viderunt, dicturus alioqui se scripturum quemadmodum ex magna parte ipsemet vidisset. D. Ambrosius alterum horum vocat Ammaon, nomine scilicet non dissimili à loco in quẽ discipuli à Luca dicũtur iuisse. Eũ enim dicit appellatũ Emaus, cuius loci fit & 1. Machab. 3. mentio. De hoc loco D. Hieronymus libro de locis Hebraicis dicit fuisse ipsum Cleopham, cuius hic meminit Euangelista, ac suo tempore dictum Nicopolim, insignem Palesthinæ ciuitatẽ. Id enim nomen Romani post deuictam Iudęam loco indiderunt, à victoria Nicopolim appellãtes. Plinius lib. 5. Emaum inter Iudææ toparchias recenset. Dictus est idem locus e-
C tiam, aquæ calidæ. Distat hic locus à Hierusalem, teste Luca, sexaginta stadiis, quæ faciunt septẽ miliaria Italica cum dimidio. Nam stadiũ octaua pars est miliarij. Itaq; cùm discipuli isti duo in hunc locũ pergerẽt ipsa die resurrectionis Dominicæ, ipsi loquebãtur ad inuicem de his omnibus quæ proximè acciderãt circa Iesum. Hęc enim animos eorum penitus occupauerunt, vt de aliis rebus loqui nõ liberet. Amabant enim Iesum vt virũ insignem ac beneficũ, & quanquã magnifica illa spes de restituendo regno Israelitico propemodũ exciderat animo, tamen iuuabat etiamnũ defuncti memoriã mutua confabulatione refricare. Illis ergo multa inter sese de Iesu cõmentantibus, & vltro citroq; differentibus, Ecce Lupus, quod dici solet, in fabula. Iesus enim qui aliquando promiserat sese futurum in medio vbicũque duos comperisset de se colloquen

& angustię, &c. Et ex his quę pręcedunt in Malachia patet de qua die sit sermo. Pręcedit enim; Ecce dies veniet succensa quasi caminus, & erunt omnes superbi & omnes facientes impietatem stipula, & inflammabit eos dies veniens, &c. Iam & quod sequitur in testimonio Malachiæ, idem confirmat; ne forte veniam, & percutiam terram anathemate. In primo enim suo aduentu non venit ad percutien-
Ioan. 12. dum, sed ad saluandum. Non enim, inquit, veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem. Certè is qui Ecclesiast. est author, locum hunc intellexit de vero hoc Elia. Nam cùm de eo scribit cap. 48. post alia tandem habet: Qui inscriptus est in iudiciis temporum, lenire iracundiam Dei, conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob. Quod autem etiam Enoch viuus hinc translatus seruetur in aduentum Antichristi, probari solet per illud Eccles. 44. Enoch placuit Deo; & translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam. Sciendum tamen Græca hic non habere, in paradisum, sed tantùm; translatus est: & pro illo; vt det gentibus pœnitentiam, Græcè est, in exemplum pœnitentiæ generationibus. Quo significatur ipsum ideo trãslatum, vt homines videntes quomodo Deus curam gerat eorum qui illi placent, resipiscerent, & pœnitentiam agerent. Itaque ex hoc testimonio secundùm Gręcorum lectionem parum quod ad hanc rem pertinet probari potest. Verùm ex epistolæ ad Heb. 11. cap. efficacius probatur Enoch nondum mortuum esse. Dicitur enim ibi: Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus. Ex scriptis autem omnium fere patrum qui fuerunt ab Apostolorum temporibus, patet quid à primitiua Ecclesia, ex Apostolorum vtique traditione semper creditum sit de Enoch & Elia. Quod vt fiat manifestum, quorundam sententias hic adducemus. Itaque vetustissimus Irenæus sic habet lib. 5. contra hæreses: Enoch placens Deo, in quo placuit corpore translatus est, translationem iustorum præmonstrans. Et Elias sicut erat in plasmatis substantia, assumptus est, assumptionem patrum prophetans, & nihil impedit eos corpus in translatione & assumptione eorum. Per illas enim manus, per quas in initio plasmati sunt, per ipsas & assumptionem & translationem acceperunt. Assuetæ enim erant in Adam manus Dei cooptare, & tenere, & baiulare suum plasma, & ferre & ponere, vbi ipsę vellent. Vbi ergo prius positus est homo, scilicet in paradiso, quemadmodum scriptura dicit: Et plantauit Deus paradisum in Eden contra orientem, & posuit ibi hominem quem plasmauit, & inde proiectus est in hunc mundum non obediens. Quapropter dicunt presbyteri, qui sunt Apostolorum discipuli, eos qui translati sunt, illuc translatos esse. Iustis enim hominibus & spiritum habentibus præparatus est paradisus, in quem & Paulus Apostolus asportatus audiuit sermones inenarrabiles quantum ad nos in præsenti, & ibi manere eos qui translati sunt vsque ad consummationem conspicantes incorruptelam. Hæc ille, qui & subdit; Non debere videri impossibile tantis temporibus illos permanere viuentes, nec putãdum Eliæ carnem in igneo curru quo assumebatur, fuisse consumptam. In cuius verbis notandum, quod dicit ab Apostolorum discipulis se didicisse hos duos translatos adhuc viuere in corpore eo in quo sunt translati. Tertullianus lib. aduersus Iudęos sic ha-

A bet de Enoch: Enoch iustissimum non circumcisum, nec sabbathizantem de hoc mundo transtulit, qui necdum mortem gustauit, vt æternitatis candidatus iam nobis ostenderet, nos quoque sine legis onere Moysi Deo posse placere. In quibus verbis notandum, quod dicit necdum mortem gustasse eum, & ęternitatis esse candidatum. De eodem sic scribitur in tractatu de Sion & Sina aduersus Iudęos sub titulo diui Cypriani: Enoch, qui ante diluuium Deo iustus complacuit, & ideo de isto mundo in carnis suę natiuitatem viuus translatus est in loco vbi Deus scit, ex quo loco consummationem mundi innouare habet in hoc mundo, vnde etiam translatus est ad confundendum & reuincendum Antichristum. De vtroque sic scribit D.
B August. lib. 9. de Genesi ad literam cap. 6. probaturus quomodo homines si permansissent in statu innocentiæ, translati fuissent sine morte ex hac vita. Neque enim, inquit, arbitrandum est Eliam vel sic esse iam sicut erunt sancti, quando peracto operis die, denarium pariter accepturi sunt: vel sic quemadmodum sunt homines qui ex ista vita nondum emigrarunt, de qua ille tamen non morte sed translatione migrauit. Iam itaq; aliquid melius habet quàm in hac vita posset, quamuis nondum habeat quod ex hac vita rectè gesta in fine habiturus est. Aut si quisquam putat hoc Eliam mereri non potuisse, si duxisset vxorem, filiósque
C procreasset, quid de Enoch respondebit, qui filiis genitis Deo placens non mortuus, sed viuus trãslatus est? Cur ergo & Adam & Eua si iustè, viuentes, castè filios procreassent, non eis possent translatione, non morte succedentibus cedere? Nam si Enoch & Elias in Adam mortui, mortísque propaginem in carne gestantes, quod debitum vt soluant, creduntur etiam redituri ad hanc vitam, &, quod tamdiu dilatum est, morituri, nunc tamen in alia vita sunt, vbi ante resurrectionem carnis, antequam animale corpus in spirituale mutetur, nec morbo, nec senectute deficiunt: quanto iustius atq; probabilius primis illis parentibus præstaretur, &c. Hæc ille, qui lib. . de Peccato Ori-
D ginali cap. 13. dum exempla ponit quæstionum de quibus salua fide dubitari licet, & de quibus dubitare non licet: Veluti, inquit, cùm queritur, qualis vel vbi sit paradisus, vbi constituit Deus hominem quem formauit ex puluere, cùm tamen esse illum paradisum fides Christiana non dubitet. Vel cum quæritur, vbi nunc sit Elias, vel Enoch, an ibi, an alicubi alibi, quos tamen non dubitamus in quibus nati sunt corporibus viuere. De his duobus in variis locis apertissimè tradit Ecclesiæ fidem D. Gregorius, qui lib. 9. Moralium cap. 4. sic habet: Duo illi prædicatores eximii dilata morte subtracti sunt, vt ad prædicationis vsum in fine reuocentur. De quibus per Ioannem dicitur:
E Hi sunt duæ oliuę & duo candelabra in conspectu Domini terrę astantes. Quorum vnum in Euangelio per semetipsam veritas pollicetur, dicens: Elias venturus est, & restituet omnia. Idem Gregorius testatur duos hos Antichristo occursuros, & ab eo occidendos, cap. 12. lib. 14. Moralium. Idem habet Damascenus libro 4. cap. 27. Diuus Hilarius tamen scribens in Matthæi caput vigesimum, existimat duos illos, quos occursuros Antichristo Apocalypsis significat, fore Mosen & Eliam, tum quod illi in transfiguratione cum Domino apparuerint, tum quod locus Apocaly. apertè illos duos

duos videatur notare, vt ſuprà eſt annotatum. Vnde & circa Domini transfigurationem ſic ſcribit: Ad futuri formam, atque ad facti fidem Moſes & Elias in monte conſtiterant. Ex his ſatis patet quæ fuerit in Eccleſia fides de Enoch & Elia, & omnes patres in hoc loco intellexiſſe Dominum affirmare venturum ante ſecundum ſuum aduentum Eliam ſecundùm vaticinium Malachiæ. Itaque pręſtat priorem huius loci intelligentiam ſequi, ſecundùm quam dicendum Dominum non apertè ſatis reſpondiſſe ad propoſitam quæſtionem, eo quod non apertè diſtinxerit duos ſuos aduentus, ídque ob id quòd myſterij nondum ſatis eſſent capaces diſcipuli: ſic tamen reſpondit, vt ſcrupulum illis exemerit, ne propter dilatum Eliam dubitare poſſent de aduentu Meſsiæ, cùm apertè dicat Eliam veniſſe, eúmq; ſignificet fuiſſe Ioannem. Quoniam enim ſic opinione publica receptum erat, Eliam præceſſurum Chriſtum, nec vtrum Chriſti aduentum ſatis diiudicabant, Dominus ne hoc videretur obtigiſſe, quo minus veniſſe Chriſtum crederent, & eum agnoſcerent iam miſſum qui mittẽdus erat, Eliam ait veniſſe, Ioannem ſignificans. Quod autem dicitur; & reſtituet omnia; breuitatis cauſa dictum eſt, pro eo quod habet Malachias: Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Nam & hoc loco pro, conuertet, Septuaginta idem habent verbum quod eſt hoc loco apud Matthæum, ἀποκαταστήσει, id eſt, reſtituet. Quemadmodum autem dictum eſt in cap. Concordiæ 2. ſic intelligendum eſt quod dicitur Elias omnia reſtituturus, quomodo Chriſtus dicitur Paulo inſtauraſſe omnia quæ in cœlis & quæ in terris, nimirum quia homines inter ſeſe & cum Angelis diſsidentes, inter ſe & cum Angelis atque Deo pacificauit. Sic enim & Elias omnia reſtituet, quando incredulos Iudęos gentibus credentibus vniet, & ad fidem patriarcharũ redire faciet. Porrò Marcus pro futuro ἀποκαταστήσει, id eſt, reſtituet, habet præſens ἀποκαθιστᾷ, id eſt, reſtituit, ſed præſens illud ęquiualet futuro. Significatur enim verè dici illum reſtituturum, & quod debeat reſtituere omnia. Aduerbium autem, primò, quod hic & ſuprà in quæſtione diſcipulorum pro, prius, Græco more poſitum eſt, non eſt coniungendum cùm, reſtituet, ſed, vt patet ex propria quęſtione, iungendum eſt cum, venerit, quod verbum non eſſe futuri temporis ſed pręteriti docent Gręca, quę habent, Ἠλίας ἐλθὼν πρῶτον. Quod autem ſequitur in Marco: Et quomodo ſcriptum eſt in filium hominis vt multa patiatur & contemnatur; obſcuram habet connexionem, & variè intelligitur. Theophylactus enim hanc partem intelligit interrogatiuè legendam, ac argumento quodam oſtendi hic à Domino, quæ dicta ſunt de aduentu Elię, non in primo Chriſti aduentu implenda, ſed in ſecundo, eo quòd ſi Elias, quẽadmodum de eo prædictum eſt, omnia reſtitueret in primo Chriſti aduentu, conſequeretur Chriſtum non paſſurum à Iudęis, quod eſſet contra ſcripturas. Itaque ſenſus eſt: Elias certè venturus eſt, & cùm venerit reſtituet omnia. Quod ſi autem huius aduentus ante primum Chriſti aduentum debuit eſſe, quomodo ergo ſcriptum eſt de Meſsia oportere eum multa pati? Si enim ille omnia reſtituet, non erunt reliqui Iudęi increduli à quibus ille patiatur. Cõſequens ergo eſt alium eſſe Meſsię aduentum, ante quem venturus Elias reſtituet omnia, quamuis nec primo huic aduentui ſuus defuerit

A Elias. Videtur autem hic ſenſus eſſe ſatis coactus. Proinde alij locum hunc non interrogatiuè pronunciant, ſed aſſertiuè. Et erit commodus ſenſus etiam ſine aliquo ſubintellecto, quod orationem quę videtur imperfecta perficiat, ſi coniunctio, &, intelligatur ſupereſſe, quemadmodum ſæpe ſupereſt ex phraſi Hebręorum, vt ſit ſenſus: Elias venturus reſtituet omnia, ſicut ſcriptum eſt de filio hominis vt multa patiatur; vt intelligatur Dominus velle confirmare fidem paſsionis ſuæ ex fide venturi Eliæ, ac oſtendere, tam eſſe credendum ſe moriturum, quàm quòd Elias ſit venturus, eo quòd vtrunq; ſit in ſcripturis prophetarum. Quoniam enim à fide

B paſsionis Chriſti alieni erãt Apoſtoli, ex omni occaſione eam cõfirmat. Sic ferè Caietanus. Alij ſubintelligunt, & quomodo ſcriptum eſt in filiũ hominis vt multa patiatur, ſic eueniet ei. Et pronomen, ei, quidam ad filium hominis referunt, ſed melius ſecundùm Bedam refertur ad Eliam, vt ſignificetur Eliam paſſurum, ſicuti & filius hominis Chriſtus: quemadmodum poſtea dicitur filius hominis paſſurus, ſicut Elias in ſpiritu paſſus eſt. Atq; hunc ſenſum credo aptiorem aliis, vt intelligatur Dominus ex paſsione Ioannis cõfirmare ſecuturã ſuam paſsionem, & ex ſua rurſum, venturi Eliæ paſsionem, vt intelligant Apoſtoli non eſſe nouũ ſi Chriſtus ab impiis patiatur, cùm hoc ferè commune ſit

C ſanctorum maximè inſignium, & qui vitia conantur extirpare. Quoniam enim à paſsione Chriſti alieni erant Apoſtoli, & de gloria Chriſti ac regno magis cogitabant, ideo Dominus inducit hic mentionem ſuæ paſsionis & vtriuſq; Eliæ, vt ſic eos ad fidem paſsionis ſuę erigeret, & à ſomnio gloriæ ac regni auocatos præpararet ad tolerantiam malorum imminentiũ eis, ſicut & poſtea cùm filij Zebedęi peterẽt illi in regno ſuo aſsidere proximi, mentionem mortis & paſsionis ſuæ induxit. In his autem Domini verbis quæ ſequuntur duæ occurrunt difficultates, altera in Marco, altera in Matthæo. In Marco quidem, quia dicitur; Elias iam venit, & fecerunt in eo quęcunque voluerunt, ſicut ſcriptum

D eſt de eo; cùm nullum quis dare poſsit ſcripturæ teſtimonium, quo peculiariter de iis quæ paſſus eſt Ioannes ſit aliquid pręd ictum. Hanc difficultatem vt effugiant quidam, iſtud, ſicut ſcriptum eſt de eo; referunt ad illud; Elias venit, & non ad id quod ſequitur; Et fecerunt illi quęcunque voluerunt; quod per parentheſim legunt in medio poſitum, vt ſit ſenſus: Elias iam venit ſicut ſcriptum eſt de eo, nempe Iſaiæ 40. Vox clamantis in deſerto, &c. Verùm omnino videtur per hanc partem ſignificatum, ſcripturam etiam de ſupplicio Ioannis aliquid dicere, ſicut de eo quod oportuit pati Chriſtum. In Euthymij commentariis ſcribitur: Pręd ixit enim Iſaias de Ioannis etiam paſsione. Verùm quo loco prædixerit, & quibus verbis, non indicat. No-

E tatur in margine caput 49. ſed in eo nulla apud nos ſignificatio mortis Ioannis. Proinde niſi prior illa diſtinctio placet, aut dicendum de morte Ioannis ſcriptum fuiſſe in libro aliquo qui interciderit, aut in his quę paſſus ſcribitur Elias, intelligendum etiam myſticè ſcriptum quæ paſſurus eſſet Ioãnes, vt qui per Eliam fuit pręfiguratus. Sicut enim illum Ieſabel regina, ita hũc perſecuta eſt Herodias, & vtraq; vtrunq; ob ſeuerius vindicatam religionem. In Matthæo autem dubium occurrit, quomodo dicitur: Sic & filius hominis paſſurus eſt ab eis, cum non ab eiſdem paſſus ſit Dominus à quibus Ioannes.

Ioannes. Sed dicendum, quòd quemadmodum verba præcedentia non agnouerunt eum, & fecerunt in eo quęcunque voluerunt, debent intelligi habere suppositum quoddam generale, nempe impij, aut simile aliquid: ita & relatiuum, eis, ad generale illud refertur, vt sit sensus: impios fecisse quę voluerunt in Ioanne, & ab impiis quoque Christum passurum, quanquam & Pharisæi ac scribæ in nece A Ioannis consenserint, & ad eius captiuitatem iuuerint, vt prius dictum est, & Herodes quoq; Christo illuserit, & eius morti consenserit, vt etiam ob id rectè ab eisdem Ioannes & Christus passi dici possint. Porro notandum quod dicitur; fecerunt in eo quæcunque voluerunt. Illo enim significatur fecisse non quæ debuerunt fecisse, quæque iustum erat facere, sed pro sua libidine fecisse.

EIICITVR DÆMONIVM, QVOD NON POTVERVNT eiicere discipuli. Matthæi 17. Marci 9. Lucæ 9.

CAPVT LXVIII.

*F[e]Actum est autem in sequenti die, descendentibus illis de monte, [b]& veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnam circa eos, & scribas conquirentes cum illis. Et confestim omnis populus videns Iesum stupefactus est, & expauerunt [&] [c]occurrit illi turba multa, [b]& occurrentes salutabant eum. [e]Et [a]cùm venisset ad turbã [b]interrogauit eos: Quid inter vos conquiritis? [b]Et [e]ecce [a]accessit ad eum [f]✝vir [b]vnus [b]de turba [a]genibus prouolutus ante eum [&] [b]respondens [e]exclamauit ▷ [l]dicens: [a]Domine [b]magister, [b]attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum, [e]obsecro te respice in filium meum, [&] [a]miserere filio meo, [l]quia [e]vnicus est mihi, & [a]lunaticus est, & malè patitur. Nam [e]ecce spiritus apprehendit eum, [b]qui vbicunque eum apprehenderit *[e]subitò clamat, & ‖ allidit [b]illum, [e]& dissipat eum cum spuma, [b]& spumat, & stridet dentibus suis, & arescit, [e]& vix discedit dilanians eum [&] [a]sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam, & obtuli eum discipulis tuis, [e]& rogaui discipulos tuos, [b]& dixi *[b]vt eijcerent illum, [l]& non potuerunt [a]curare eum. [l]✝Respondens autem [b]eis [f]Iesus, ▷ [l]dixit: O generatio ‖ incredula [f]& peruersa, ✝ [l]quàmdiu apud vos ero? quàmdiu patiar vos? ▷ afferte [f]huc [l]illum ad me. [b]Et attulerunt eum. [e]Et cùm accederet, [b]& cùm vidisset eum, statim elisit eum dæmonium, & [b]spiritus ‖ [b]conturbauit illum, [b]& elisus in terram, volutabatur spumans. Et interrogauit patrem eius: Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia, & frequenter eum in ignem & in aquam misit, vt eum perderet: sed si quid potes adiuua nos, misertus nostri. Iesus autem ait illi: Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti. Et continuò exclamans pater pueri, cum lachrymis aiebat: Credo Domine, adiuua incredulitatem meam. [l]Et [b]cùm vidisset Iesus concurrentem turbam, ✝[l]comminatus est spiritui immundo, [b]dicens illi: Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi exi ab eo, & amplius ne introeas in eum. [e]Et [b]exclamans, & multum discerpens eum, [e]exijt ab eo [a]dæmonium, [b]& factus est sicut mortuus, ita vt multi dicerent: Quia mortuus est. Iesus autem tenens manum eius, eleuauit eum, & surrexit, [f]& ✝curatus est puer [a]ex illa hora, [e]& reddidit illum patri eius. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei. [b]Et cùm introisset in domum, [a]tunc accesserunt ad Iesum [e]discipuli [b]eius [e]secretò [&] [b]interrogabant eum, [a]& dixerunt: [e]Quare nos non potuimus eijcere eum? [b]Et [e]dixit illis [a]Iesus: Propter incredulitatem vestram. ‖ Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc illuc, & transibit: & nihil impossibile erit vobis. [e]Hoc [a]autem [e]genus ▷ in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio.*

✝ a homo ▷ b dixit * & ‖ c elidit * b discipulis suis ✝ b Qui respondens ▷ a ait ‖ c o infidelis ✝ a o quousque ero vobiscum, vsquequo ✝ c o vsquequo ero apud vos & ▷ o Adduc filium tuum ‖ c o dissipauit ✝ a c increpauit illũ Iesus ✝ c o increpauit Iesus spiritũ immundũ ✝ curauit puerum A. 21. 112 B. 12. C. 7 98. ▷ b non eijcitur nisi ▷ o per orationem & ieiunium

FACTVM EST AVTEM IN SEQVENTI DIE, DESCENDENTIBVS ILLIS DE MONTE, &c.] Dominus qui ad perfectiora quædam agenda sese à turbis subtraxerat, montémque conscenderat, nimirum vt oraret, & gloriæ suæ specimen perfectioribus discipulis exhiberet, his peractis, rursum sese demittit, inuisens relictos alios discipulos & turbam: suo exemplo, vt & aliàs, docens prædicatorem nonnunquam sese è turba subducere debere, ac secretis vacare precibus, vt & alacrior redeat, & alacrius recipiatur. Mox tamen ad intermissa pascendi populum officia redire, nec dedignari illorum se accommodare infirmitati & ignorantiæ, C quantumuis se sentiat vulgo superiorem, cùm nec ipse Dominus post tantam gloriam ac tam pręclarum Patris testimonium dedignatus sit rudium discipulorum ac populorum consortium. Sequenti ergo die post transfigurationem, (cùm, vt est verisimile, totam noctem Dominus in monte in orationibus peregisset) descendentibus illis de monte, vel potius, vt habent Gręca, cùm descendissent illi de monte, (Est enim hic Græcis præteri- B tum, cùm suprà quando etiam legimus in Mattheo & in Marco, descendentibus illis de monte, sit participium pręsentis temporis, vt significetur illa quę prius dicta sunt contigisse inter descendendum, hæc verò post descensum) veniens Dominus ad discipulos alios à se relictos videt turbam multam circum eos, inquit Marcus, & legisperitos disputantes cum eis, qui cùm vererentur congredi cum Domino, nacti iam occasionem, diuexare rudes discipulos instituerant, quo vel speciem victoriæ apud imperitam obtinerent plebem. Quorum dolus sicut hic satis notatur, ita contrà notatur etiam plebis erga Christum reuerentia, ac Christi quanta fuerit apud plebem authoritas, quam apud populum simplicem & non malignum parat synceritas doctrinæ & vitæ sanctimonia, cùm eam agnoscere nolit frequenter superba & sibi placens humana sapientia. Omnis enim populus mox vt vidit Iesum, accurrens salutauit eũ, obuiis eum vlnis suscipiens. Dicitur autem apud Marcum populus etiam obstupuisse viso Iesu, nimirũ ob inopinatum eius & subitum aduẽtum, cùm nescirent vbi prius fuisset, aut vnde venisset, & propter aduentus

eius

eius opportunitatem, quasi prǫcognouerit scribarum inuasionem, ideoq; ad discipulorum auxilium venerit. Forsitan & splendor aliquis relictus in vultu Christi ex præcedente transfiguratione, causa fuit admirationis populi & obstupefactionis, quẽadmodum splendor vultus Moysi, postquam è monte descendisset. Cui bene conuenit quod additur in Marco, & expauerunt, quanquam duas illas dictiones Græca non habeant. Idem Marcus habet Dominum interrogasse eos: Quid inter vos conquiritis? pro quo Grǫca habent: Et interrogauit scribas: Quid conquiritis (vel disputatis) cum illis, nempe discipulis: quo videtur Dominus notare scribas, quòd ipsi scripturarum cognitionem sibi pollicentes, ac magistros aliorum se profitentes, se absente, cum his qui tãtùm discipuli essent & scripturarum rudes disceptarẽt. Nostra ergo litera vt quàm proximè accedat ad Græcorum lectionem, sic est accipienda: Et interrogauit eos, nempe discipulos & scribas inter se disputantes: Quid inter vos conquiritis, id est, disputatis? Interrogat autem Dominus, etsi disputationis conscius, vt sic discipulos à scribarum diuexatione liberaret, & miraculo occasionem prǫberet. Dominus enim qui ad tẽpus suos confundi ob impotentiã patrandi miraculi, & diuexari à scribis permisit, vt sibi melius innotescerent, & de sua incredulitate redarguti ad perfectiorem fidem proficerent, mox & in tempore suis adfuit à confusione & à vexatione liberaturus, ne illorum confusio in ignominiam etiam Euangelij vergeret, docens etiam eos qui sibi adhǫrent, in finem non à se relinquendos, etsi ad tempus relicti videantur, idq; ob ipsorum vtilitatem. Quæ autem fuerit disputationis inter scribas & discipulos materia, nõ apertè quidem dicitur; sed tamen satis colligi potest ex sequentibus, cùm dicitur ad Domini quæstionem respondisse qui filium suum dæmoniacum attulerat. Hinc enim apparet disputationis occasionem fuisse ex eo quòd discipuli non potuerunt eiicere dæmonium. Verisimile enim ex eo scribas obiecisse discipulis, vanè illos sibi polliceri potestatem eiiciendi dæmones, nec virtute diuina illos eiicere cum eiiciunt, sed dæmoniaca, quæ aliquando impediri potest, cùm diuina non possit, aliáque similia obiecisse, vt aliud ex alio inter disputãdum incidere solet. Itaque quanquam Dominus interrogaret scribas, aut scribas simul & discipulos quid disceptarent, nullus tamen eorum respondet: tum quòd respondere non auderent, eo quòd discipuli confusi essent de sua impotentia, scribæ conscij de suo calumniandi studio: tum quòd is qui disputationi dedit occasionem, prǫ nimio salutis filij desiderio omnes præueniens, suam causam Domino quàm velocissimè studeret commendare, de exposita eius erga omnes benignitate bene confidens, vt non putaret sibi opus esse discipulorum patrocinio, ac de eius potentia maiorem habens fidem quàm de discipulorum. In quo prǫter piam pro salute filij paternámq; solicitudinem, obseruanda est ipsius orantis & humilitas & ardor. Humilitas quidem, quia in genua ante Dominum procidit, Dominum ac magistrum eum appellans: ardor verò, quia exclamauit, & calamitatem filij in suam miseriam redundantem tam diligenter exposuit, duas causas in oratione proferens, quibus misericordissimum Dominum ad misericordiã flectere studuit, nempe quod filius esset, isque vnicus pro quo deprecabatur, quódque malo grauissimo, tristissimo, & insuperabili discipulis miserè affligeretur. Sic ad seriam & ardentem orationem maximè compellit vrgens aliqua necessitas. Notandum autem quòd Matthæus Lunaticum vocat, quem Marcus dicit habere spiritum surdum & mutum: Lunaticus enim propriè dicitur, qui morbo comitiali aut caduco laborat: sic dictus vel quòd eum pati putantur ferè qui interlunio nati sunt, vel quòd pro mutatione Lunæ is morbus accidat ex augmento aut decremento humorum cerebri quibus dominatur Luna. Cùm autem hic morbus dicatur à medicis esse morbus naturalis, meritò hic dubitatur quomodo Lunaticus iste dicatur habere spiritum immũdum. Non enim verisimile est, quod sentit Caietanus, hunc præter ǫgritudinem naturalem, à qua diceretur Lunaticus, habuisse etiam spiritum malum adiunctum, qui reddiderit eum surdum & mutũ. Nam quæ Matthæus tribuit Lunatico, quatenus lunaticus dicitur, ea Marcus tribuit dæmoni. Matthǫus enim dicit: Lunaticus est, & malè patitur. Nam sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam. Marcus autem: Frequenter eum in ignem & in aquam misit. Sed & Matthæus apertè significat Lunaticum hunc quatenus talem, habuisse dæmonium, cùm curationem huius scribens, dicit: Increpauit illum Iesus, & exiit ab eo dæmonium, & curatus est puer. Nec rursum eorum sententia est probabilis, qui putant hunc lunaticum ob id dictum habere spiritum immundum, quòd huiusmodi morbus & omnia similia mala sint immissiones, vt ipsi volunt, angelorum malorum. Sic enim omnis languens diceretur habere dæmonium. Deinde dæmonium ingredi solitum in hunc puerum, & non exterius manens ipsum diuexasse, verba Christi prǫter cætera apertè declarant, cùm dicitur: Surde & mute spiritus exi ab eo, & ne amplius introeas in eum. Igitur aut dicendum est hunc puerum Lunaticum dici, non quòd verè talis esset, sed quòd similia pateretur qualia Lunatici pati solent, quia scilicet non semper affligeretur, sed certis temporibus, cadens, spumans, séque collidens. Sic enim videtur sentire D. Hieronymus, qui super cap. 4. Matthæi exponens qui sint Lunatici, de quibus in Euangelio: Non veros, inquit, lunaticos, sed qui putabantur lunatici, &c. vt supra habitum est in cap. Concordiæ 25. Aut dicendum, morbum comitialem, etsi putetur esse naturalis, & causæ quædam naturales concurrant, non esse tamen purè naturalem, saltem frequenter, sed accidere ex dǫmonio interius hominem possidente & affligente certis temporibus. Sic enim apertè sentit Origenes, sic scribens in prǫsentem locum homil. 4. in Matthǫum: Primùm quǫramus quare lunaticus appellatur, qui à spiritu immundo vexatur: & quare passio ipsa nomen accepit à luna, quæ post solem, magnum luminare vocatur. Medici ergo loquantur sibi quæ volunt, qui nec immundum spiritum arbitrantur, sed corporalem aliquam passionem, & dicunt humida moueri in capite, secundùm aliquam comparationem ad lumen lunare, quod humidam habet naturam. Nos autem qui Euangelio credimus, dicemus hanc passionem immũdum spiritum in hominibus operari. Obseruat enim quædam schismata lunæ, & sic operatur, vt ab obseruatione lunæ pati homines mentiatur, & per hoc culpabilem Dei creaturam ostendit, vt omnes iniquitatem in excelso loquantur, qui existimant ex efficacia stellarum consistere causam omnium infirmitatum, siue

general

generalium,ſiue ſpecialium,&c. Certè noſtros caducos eadem videmus pati quæ hic arreptitius dicitur paſſus,quos frequẽter ea pati videmus quę non naturalia poſſunt videri, ſed plane diabolica: vt cùm certos quoſdam blaſphemant ſanctos,quorum inuocatione paſsio curari ſolet.Itaq; crediderim hanc paſsionem frequenter, ſicut & phreneſim,à diabolo fieri in hominibus.Et fortè ob id dicit Hieronymus: Non veros lunaticos, ſed eos qui putabantur Lunatici, vt ſignificaret paſsionem à qua communiter aliqui dicuntur lunatici, non fieri à Luna, vt creditur,ſed à dęmone.In quem ſenſum hoc dixiſſe D. Hieronymũ magis erit veriſimile,ſi audiamus quid hoc loco ſcripſerit D.Chryſoſt. Non turberis, inquit, ſi lunaticus eſt appellatus: patris enim dæmoniaci hęc vox eſt. Cæterùm & Euangeliſta multos lunaticos curatos alibi ait, à communi omnium conſuetudine ipſos nominans. Vt enim elemẽto illi ac luminari dæmones detrahant,ſecundùm lunares curſus aggrediuntur & remittunt homines.Vnde hæc falſa opinio apud multos conualuit,quòd Luna varietate ſui curſus operetur,quod minimè verum eſt. Hæc ille. Reſtat explicare ſingula quæ pater pueri recenſet,morbi grauitatem Domino exponens. Vbicunque, inquit, vel, vt habent Græca, ὅπου ἄν, quod etiam poteſt eſſe, quandocunque, ſpiritus apprehenderit (non enim vbique aut ſemper eum ſpiritus afflixit) ſubitò clamat, vocem ſcilicet ſed inarticulatam ędens, quia dixit Marcus eum habere ſpiritum mutum. Deinde verò Marcus quatuor dicit, quę ordine ſequi ſolent in arreptitiis & caducis. Allidit, inquit, illum, & ſpumat, & ſtridet dentibus ſuis, & areſcit. In quorum verborum primo ſuppoſitum eſt, ſpiritus: in reliquis tribus, puer ipſe. Pro allidit, autem,Gręcè eſt ῥήσσει,quod magis eſt, lacerat.[i]Significatur tamen idem, nempe quod dæmonium ipſum in terram deiiceret, ac miſerè conuelleret. Pro quo Lucas habet σπαράσσει, id eſt, lacerat vel diſsipat eum. Non enim Græca habent duo illa quę nos legimus, Elidit & diſsipat eum, ſed tantùm,diſsipat eum. Caſum & conuulſionem ſequitur ſpuma. Vnde addit Marcus; & ſpumat: Lucas verò, diſsipat cum ſpuma. Hanc ſequitur ſtridor dentium, dehinc ariditas. Hinc dicit Marcus,ſtridet dentibus ſuis, & areſcit, id eſt, ſine ſenſu efficitur,impos factus omnium ſuorum membrorũ, ac huiuſmodi vexatione planè contabeſcens. Lucas his addit id quo pater pręter mali grauitatem ſignificauit etiam mali diuturnitatem. Vix, inquit, diſcedit dilanians eum. Quod autem Matthæus breuitati in recenſendo hoc miraculo, ſicut & aliàs ferè ſemper, ſtudens, his omnibus omiſsis dicit: Sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam; ex Marco patet non in primo iſto ſermone patris dictum, ſed in ſecunda reſponſione, quam omittens Matthæus, coniunxit quædam ſecundæ reſponſionis dicta cum dictis in prima reſponſione, nihil in hoc veritati pręiudicans. Deinde verò ab omnibus ſubiungitur id quod pater ſignificauit malum filij eſſe admodum potens,vtpote quod inſuperabile fuerit omnibus ſimul diſcipulis. Obtuli,inquit, eum tuis diſcipulis,quandoquidem ſcilicet te pręſentem non inueni, & rogaui eos vt eiicerent dæmonium, cúmque omnes conarentur, non tamen potuerunt.

[l]RESPONDENS AVTEM [b]EIS [f]IESVS [g]DIXIT: O GENERATIO INCREDVLA

A [f]ET PERVERSA.] In Marco omnes penè Latinorum libri habent Dominum reſpondiſſe eis, cum Gręca habeant αὐτῷ,id eſt,ei,quomodo etiam quidam Latini codices habent.quanquam rectè intelligi poſsit Dominum omnibus reſpondiſſe,quoniam pater pueri omnium nomine cauſam diſputationis de qua Dominus interrogauerat expoſuerat. Quoniam autem incredulitas patris & ipſorum quoque diſcipulorum, cauſa fuit impotentiæ eiiciendi dęmonium, vt patet ex ſequentibus,hinc Dominus deſumpſit occaſionem in genere redarguendi Iudaicæ gentis incredulitatem & peruerſitatem, reiiciens etiam impotentiam diſcipulorum
B de qua pater pueri querebatur, in ipſum qui querebatur. Et rectè quidem iam in genere redarguit Iudæorum incredulitatem pertinacem,quod multi præſentium, vt eſt veriſimile,de diſcipulis & Chriſto inconuenientia cogitauerint. Itaque cum dolore & indignatione dicit:O generatio,hoc eſt,natio, incredula, & peruerſa, hoc eſt,diſtorta. Non enim hîc peruerſa ſimpliciter malam ſignificat,ſed id quod propriè ea dictio ſignificat, quod noſtro ſermone dicimus, *Verkeert*. Peruerſum enim hominem propriè dicimus, qui nulla ratione ad meliorem frugem reduci poteſt. Itaque non tantùm incredulam dicit generationem Iudæorum, ſed etiam peruerſam, ſignificare volens pertinacem
C eorum incredulitatem, vt à qua tot ęditis miraculis non potuerint auocari, & adduci ad fidem.Sic & Moyſes Deuter. 32.Iudęos vocat generationem prauam & peruerſam, quòd nec inaudita illa portenta & prodigia, quæ in ſalutem ſuam facta viderunt, in fide erga Deum: nec horrendæ adeo rebellionis ſuæ vltiones, quas identidem experti erant, in timore: nec tam incomparabilis Moyſis manſuetudo, & infinitus pro eis labor, in officio erga ipſum retinere poterant. Ob hanc ergo inſuperabilem Iudęorum infidelitatem addidit Dominus; quouſque ero vobiſcum, quamdiu patiar vos? Quibus verbis non vult ſignificare,ſed dubitare quanto tempore cum illis eſſet conuerſatu-
D rus,ſed tantum ſignificat ſe moleſtè & cum dolore ferre eorum pertinacem incredulitatem,quam omnino cuperet illos deponere. Veniſſe enim ſe vt per fidem ipſos ad ſalutem perduceret,idq; omnibus modis agere: illos tamen nulla ratione adduci poſſe vt fidem ſuſcipiant per quam ſaluentur,ita vt omnem ſuam apud eos operam perdat. Rectè tamen etiam hac locutione intelligitur Dominus ſignificare voluiſſe ſe deſiderare mortem, vt vult Chryſoſtomus, ac futurum aliquando vt propter pertinacem infidelitatem Iudæi derelinquantur à Chriſto,gentibus ipſum recipientibus.Quanquam autem his verbis Dominus nonnullam indignationem & iram declararet, ex his tamen quæ ſequuntur demonſtrauit ſe non hominibus,ſed vitio
E iratum, cùm, vt annotauit Diuus Hieronymus, ſubiecit: Afferte huc illum ad me. Non enim ſic indignabatur vt à benefaciendo deſiſteret, ſed ſic, vt beneficiis adhuc nouis illos ab infidelitate cui indignabatur, auocare ſtuderet: docens certè & nos non hominibus, ſed vitiis indignari debere, & quomodo & nos id demonſtrare ac declarare poſsimus. Iubet autem adduci illum ad ſe, quem abſentem curare potuiſſet, non quidem propter oſtentationem. Nam, vt poſtea dicitur, accurrente turba mox ſanauit hunc lunaticum, quia nolebat hominum applauſus videri captare.Sed vt pręſ-

ſente dæmoniaco mali magnitudo aſtantibus innoteſceret pro defenſione diſcipulorum,& cognoſceretur dæmonum contra Chriſtum contrarietas in redargutionem Scribarum, ac patris imperfecta fides pateſceret, eaq; perficeretur ante filij curationem. Iuſtus enim ordo exigebat, vt antè Dominus ab infidelitate mẽtem patris liberaret,quàm à dilaniatione membrorum corpus filij, maximè cùm illa impedimentum fuerit quo minus per diſcipulos filius fuerit liberatus. Adducitur itaq; filius ad Dominum. Cùm autem adhuc accederet tantùm,inquit Lucas,(nam Græca non tantùm habent ¿& cùm accederet; ſed, cum adhuc accederet ille) & cum filius vidiſſet Ieſum, vt habet Marcus, nec adhuc ad Chriſtum veniſſet,mox ſpiritus cœpit puerum conturbare,conuellere & diſsipare: quo oſtenſum eſt quàm ille abhorreret Chriſti pręſentiam,ac occaſio fidei perfectioris data eſt patri, vt non dubitaret Chriſti virtute dæmonium pellendum, quod ad ſolum aſpectum ipſius videbat ſic trepidare & ſæuire. In illo Marci ¿& cùm vidiſſet eum, dubitari poteſt num ſit ſenſus: cùm Chriſtus vidiſſet puerum: an, cùm puer vidiſſet Chriſtum. Nam non eſſe ſenſum, & cùm ſpiritus vidiſſet Ieſum, Gręca apertè docent, eo quòd πνεῦμα, id eſt, ſpiritus, ſit illis neutri generis,participium autem ἰδών, quod hic ponitur abſolutè, ſit maſculini generis. Et magis conuenit intelligere, cùm puer vidiſſet Ieſum. Iam autem vt manifeſtior fieret pro diſcipulorum defenſione mali grauitas, ac patris imperfecta fides manifeſtata corrigeretur, quęrit Dominus ex quanto tempore hęc paſsio puero acciderit. Reſpondit ille, ab infantia, adiiciens præter diuturnitatem mali etiam pericula extrema quę frequenter filius ſit paſſus. Frequenter, inquit, eum in ignem & in aquam miſit vt eum perderet. Ex quibus verbis,pręter magnitudinem mali, duo nobis intelligere datum eſt. Primum, quòd diabolus non ſemper, vt quidam putant, propter meritum propriorum peccatorum quoſdam poſsidet & diuexat. Ab infantia enim puer huic malo fuit obnoxius, non quidem, vt certum eſt, ob propria, ſaltem actualia, peccata, & fortaſſe etiam non ob peccata parentum,ſed vt manifeſtaretur gloria Dei in ipſo, quemadmodum poſtea dicitur de cæco à natiuitate. Secundum eſt, quòd diabolus exitialis ſit humani generis hoſtis, nihil non tentans quo eos qui eius poteſtati ſunt permiſsi perdat crudeliter. Nihil tamen illum amplius poſſe quàm ei à Deo permittitur, ac Dei angelorúmque cuſtodiam non deeſſe etiam his qui ei permiſsi ſunt diuexandi. Vnde etiam hęc narratio profuit & ad augendam patris fidem,vt cogitaret ſcilicet ea virtute poſſe pelli dęmonium, qua hactenus impeditum fuit ne perficeret quod volebat: & ad refellendam Scribarum calumniam, qua calumniabantur Dominum in Beelzebub eiicere dæmonia. Non enim colluſione aliqua, ſed planè inuita ſecedere ab hominibus dæmonia hinc ſatis liquebat. Porro pater in fide infirmus, metuens ne ob diuturnitatem incurabile eſſet malum, quaſi ob id Dominus interrogaſſet de tempore: Si, inquit, quid potes, adiuua nos miſertus noſtri; longè ſanè inferior in fide illo,qui etſi diuturno & incurabili morbo laborabat, dixit: Domine, ſi vis potes me mundare. Vnde ſicut tunc Dominus fidem eius confirmans, alludendo ad eius verba dixit: Volo, mundarę: ita nunc imper-

A fectam huius fidem redarguens, eamque perficere volens, etiam alludendo ad eius verba dicit: Si potes credere, omnia poſsibilia ſunt credenti. Non dicit, poſſum certè, ſed indignus es cui præſtem quod poſſum propter incredulitatem tuam, ſed ſumma verborum vſus modeſtia, ſuam potentiam aliorum potentiæ quodammodo ſubiicit, imò de ſua potentia omnino ſilens, omnia fidei tribuit. Neque enim vel ſic dicit quomodo videbatur dicendum: Poſſum certè ſi potes credere, ſed ſi potes credere, ſupple,ſcito quòd omnia poſſibilia ſunt credenti, commendans ſanè nobis egregiè loquendi modeſtiam,& ſimul fidei apud Deum energiam & vim. Additur autem Græcis articulus
B non otioſus, τὸ, εἰ δύνασαι πιςεῦσαι, id eſt,hoc ſi potes credere, vt ſit ſenſus:Si potes vel illud tantùm quod ſi omni labore ac ſumptu facilè potes, nempe credere. Bene autem non dixit,omnia poteſt credens obtinere & accipere, ſed generaliter omnia poſsibilia ſunt credenti, vt intelligamus credentem & omnia poſſe accipere à Chriſto quæ cupit, & viciſsim in nomine ipſius omnia facere quę cupit. Itaque pater pueri ex ſua fide intelligens pendere optatam filij ſalutem, & in fidei confeſsionem alacer prorumpit, & imperfectæ ſuæ fidei reſpectum ac meritum deprecatur, dicens cum lachrymis: Credo Domine, adiuua incredulitatem meam,hoc eſt,imperfectam meam fidem. Sic enim
C hic accipere oportet nomen incredulitatis, ne ſit in verbis contrarietas. Hæc autem verba ¿adiuua incredulitatem meam; non ſic videntur accipienda quaſi his petierit fidem ſuam perfici à Domino, vt ſit idem cum eo quod Apoſtoli poſtea orabant, dicentes: Domine adauge nobis fidem, ſed tantùm voluit petere, vt quoniam audiuit à fide omnia pendere, Dominus ſua potentia id ſuppleret quod fidei imperfectio non impetrabat, vt ſit ſenſus: Credo Domine te poſſe, ſed ſi quid adhuc fidei deeſt,tu quæſo id ſupple, vt ſi non ſufficiat mea fides, id tamen quod volo, adiuuante me tua potentia, conſequar. Precatio ſanè nobis pernecesſaria, vt qui propter fidei aut fiduciæ imperfectio-
D nem frequenter non impetramus quod volumus. Vnde Iacobus pręcipit, vt qui orat, poſtulet in fide,nihil hęſitans. Sed benignus adeo Dominus eſt,vt ſi fidei noſtræ imperfectionem agnoſcamus, eámque adiuuari peramus, non ſit etiam imperfectam fidem reiecturus, ſed voti compotes faciet, quemadmodum ex his quæ ſequuntur patet. Sequitur enim:Et cùm vidiſſet Ieſus accurrentem turbam, comminatus eſt ſpiritui immundo,vel increpauit ſpiritum immundum. Hæc autem increpatio vel comminatio nihil aliud intelligi debet quàm præceptum Chriſti vrgens & imperioſum, quemadmodum in ſuperioribus ſæpe dictum eſt, increpare vel comminari accipi ſimpliciter pro dirè & imperioſè pręcipere. Nam quomodo & quibus ver-
E bis comminatus ſit Ieſus ſpiritui,Marcus teſtatur: Increpauit,inquit,dicens illi:Surde& mute ſpiritus ego pręcipio tibi,exi ab eo,& amplius ne introeas in eum. Quibus verbis authoritatiuam ſuam poteſtatem in dęmones declarans,duo pręcepit dęmoni,vt & exiret,& amplius eũ non repeteret,eo quòd per vices & diuerſa tẽpora illum repeteret. Dominus enim ſuum beneficium voluit eſſe non temporarium,ſed perpetuum. Cùm autem in Matthęo legimus¿& increpauit illum Ieſus;videtur relatiuum illum,ad puerum debere referri, quia de dæmonio ante

ante hæc verba nulla fit mentio apud Matthæum. Vnde aliqui intelligunt etiam puerum increpatum à Christo, quòd ob peccata sua pateretur dæmonij vexationem. Verùm cùm ab infantia hæc perpessus dicatur à patre, magis conuenit eam increpationem ad spiritum referri, sicut apud alios Euangelistas, vt relatiuum, illum, referatur apud Matthæum ad id quod etsi non sit expressum prius ab illo, indicatum tamen est satis, cùm dicit puerum fuisse lunaticum, & cùm subdit; exiit ab eo dæmonium. Quod autem, vt habet Marcus, dæmonium exclamans, & multũ discerpens eum, vel, vt potius Græca verti debent, cùm exclamasset, & multum eum dilaniasset, id est, conuulsisset (sunt enim participia præteriti temporis Græcis) exiit ab eo, relicto ipso tanquam mortuo, demõstrabat quàm ægrè ferret quod cogeretur Christo obedire, ac hominem relinquere, quem torquere sibi volupe erat. Indicat hoc factum etiam nobis quàm ęgrè secundùm mentem satanas homines Christo cõcedat, quo firmius nos Christo adhęrere conuenit, ne vnquam illi in nos aliquid permittatur. Simile habitum est in cap. 1. Marci, Concordiæ cap. 27. Cùm ergo hac permissione dęmonij malitia & nocendi studium ostensum fuisset, suam contrà Dominus potentiam & bonitatem ab omni malo dęmonum liberantem declarans, manu sua pueri manum contingens, eúmq; eleuans, sic mox eum desperatum restituit, vt non sensim viribus suis redderetur, sed subitò, quasi prius nihil nocumẽti pertulisset. Nec iam illum sibi, vt verè potuisset, suóq; seruitio vsurpauit, sed reddidit illum patri eius, cui dęmonium sic illum subtraxerat, vt verius dęmonij esset mancipiũ quàm patris filius. Itaq; meritò omnes stupebant propter magnificentiam potentię diuinæ, quam conspiciebant magnificè operari in Christo. Non enim putabant ipsum propria operari virtute, vnde non dicitur: Stupebant autem omnes in magnificentia eius, sed Dei. Magnificentia autem hæc erat, quòd imperio solo tam potens malum adeo cito & perfectè sublatum erat.

[b]ET CVM INTROISSET IN DOMVM, [a]TVNC ACCESSERVNT AD IESVM [c]DISCIPVLI.] Ceperat discipulos solicitudo quædam humana, ne quid imprudentes offendissent Dominum, & sua culpa virtutem ędendi miracula semel ipsis à Domino traditam perdidissent. Itaq; opportunitatem loci nacti, cùm scilicet in domum introisset Dominus, semotis arbitris seorsum Dominum rogant: Quare nos non potuimus eiicere eum, cùm semel nobis à te tradita sit potestas eiiciendi quosuis dæmones? Dominus itaque, qui suorum imperfectionẽ apud populum aperire noluit, quòd futuri essent totius orbis magistri, seorsum impotentiæ ipsorum causam ad ipsos pertinẽtem indicat, cùm apud populum causam impotentię eam indicauerit, quæ ad ipsum populum & patrem pueri pertinebat. In quo obseruandum, doctrinam & vitiorum correptionẽ tempore & loco opportuno dispensandam esse, vt quę ad omnes pertinent apud omnes doceantur, quę publica sunt publicè corripiantur: quæ verò ad certas quasdam personas pertinent, maximè eas quæ populo præsunt, priuatim admoneantur, ne temerè tales traducti, vulgò veniant in contemptum, apud quem eorũ authoritas est necessaria. Redditur autẽ apud Matthæum à Domino duplex causa quare Apostoli non potuerint eiicere illud dęmonium. Primò enim di-

A cit: Propter incredulitatem vestram, hoc est, diffidentiam & fidei imbecillitatem. Sic enim etiam hic accipitur incredulitas. Et quidem suprà imputauit Dominus incredulitati patris quòd non fuerit eiectum dęmonium, significans si satis credidisset, filium suum curandum fuisse etiã à discipulis. Hic verò incredulitati discipulorum imputat, quia & hæc partim fuit in causa. Nam si fuisset in eis tanta quantam oportebat, potuisset alienæ diffidentiæ esse pręsidio. Sæpe enim fiduciæ magnitudo in operante miracula, supplet imperfectionem fidei eius qui miraculum & sanitatem expectat. Causa autem diffidentiæ, quę iam fuit in discipulis, esse potuit, quia fortè cernebant, & ex parte audiebant mali B magnitudinem & atrocitatem, aut quia metuebant ne potestas eis tantùm competeret dum essent in legatione, aut quia, vt habet Hilarius, Domino in monte demorante, & ipsis cum turbis residentibus, quidam tepor ob Domini absentiam eorum fidem retardauerat. Porro quo Dominus fidem suorum augeret, ac doceret quanta sit eius vis, si modo fortis sit & vehemens, subiicit: Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, &c. Accipitur autem hic fides, non pro ea virtute à qua dicimur fideles, quomodo accipitur à Paulo, cùm tres dicit esse virtutes, fidem, spem, & charitatem, inter quas charitas sit maxima, pro firmo scilicet assensu eorum quę de Deo & Christo sunt credenda, quam fidem habent omnes Christiani, & tum C habebant omnes Apostoli: Sed accipitur pro fide signorum, quam Paulus ponit ad Cor. 12. inter diuisiones gratiarum quas spiritus sanctus diuersis impertitur variè prout vult. Huiusmodi autẽ fides, non est aliud quàm fiducia impetrandi vel faciendi miracula cùm opus est aut vtile, inuocato nomine Dei. Qualem fiduciam habere veram & non præsumptuosam non ita facile est, sed valde excelsum & difficile. Non enim ad hanc in nobis efficiendã sufficit fides omnipotentiæ & summę bonitatis diuinæ, quæ tamen ad eam ante omnia requiritur, & ad eam multum valet: sed pręterea requiritur vt adsit libertas vera ad Deum quæ nascitur ex testimonio bonæ conscientię, ac mẽte tranquilla, placidéq; D cõposita. Vnde Ioãnes 1. epist. c. 3. Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, & quicquid petierimus accipiemus ab eo. Est autem magni certaminis ex placabilitate acquirere talem erga Deum libertatem, vt credat quis illum sibi daturum quicquid postulauerit. Quod autem Dominus fidem grano sinapis comparat, non est intelligendum, vt quidam volunt, ipsum significare fidem etiam paruam sufficere ad transferendum montes, & quiduis impetrandum. Nam pręterquam quod vel ex hoc loco sensus hic satis potest refelli (nam vel paruam saltem fidem habebant discipuli, quos propter diffidentiã dicit Dominus fuisse impotentes) D. Hieronymus eum E ostendit etiam refelli ex Apostolo Paulo, qui ad hæc Domini verba alludens maximæ & perfectæ fidei tribuit transferre montes. Si, inquit, habuero omnem fidem (vel, vt Hieronymus legit hoc loco, totam fidem, id est, perfectam) ita vt montes transferam, &c. Igitur per fidem grano sinapis comparatam, Dominus significare voluit fidem acrem, vehementem, feruẽtem, & efficacem: sicut granum sinapis maximam cùm atteritur acrimoniam & vehementiam habet, & in terram proiectum magnam de se producit arborem. Non enim hic Do-

minus videtur respexisse ad quantitatem grani sinapis, sicut suprà cum regnum cœlorum cōparauit grano sinapis, sed tantùm ad eius qualitatem & efficaciam. Origenes autem & Theophyl. illum secutus, dum dicunt omnem fidem grano sinapis comparari, non volunt quamlibet fidem comparari grano sinapis, sed per omnem fidē, cum Paulo, ad quē sese refert Origenes, intelligunt fidem perfectam. Qualem fidem Dominum hic requirere etiā ex alia sententia Domini simili huic manifestū est. Dicit enim, Amen dico vobis, si habueritis fidem & non hęsitaueritis, non solùm de ficulnea facietis, sed et si monti huic dixeritis: Tolle, & iacta te in mari, fiet. Ideo autem Dominus singulariter in his sententiis meminit translationis montium, quòd res omniū difficillima, & impossibilis vulgò habeatur, transferre montem verbo. Id etsi non fecerint Apostoli, sicut non legitur eos fecisse (quanquam fecisse potuerint, etiamsi nō sit scriptum) non tamen ob id consequitur eos nunquam talem fidem habuisse. Nam quod hîc dicitur: Si habueritis fidem, &c. dicetis monti huic, transi, & trāsibit, ex alia simili sententia superius ex Matthæo allata patet sic esse intelligendū; si dixeritis monti huic, transi, transibit. In hunc enim modum multa Hebręi loquuntur per coniunctionem, &c. Idem dicendū de simili sententia quæ est Luc. 17. Ideo ergo non sunt per Apostolos translati montes, quoniam nunquā iusserunt: & ideo non iusserunt, quia nulla necessitas aut vtilitas ita ad Dei gloriam fieri exegit, propter quā solam miracula sunt facienda. Alioquin enim nō ex fide procedit rerum quę supra naturam sunt tentatio, sed ex vana curiositate aut temeraria audacia procedit illa pręsumptio, cui non pollicetur Deus se cooperaturum, sed fidei. Fecerunt autem Apostoli etiam maiora quàm sit transponere montes. Multos enim mortuos suscitauerunt. Iam autem ęquale non est montes transponere, & animam hominis reuocare, sed istud illo longè maius. Insuper, inquit D. Chrysost. dicunt nonnulli, postea quosdam Apostolis sanctitate multò minores id re postulante fecisse. Vnde patet, quòd si opus fuisset, montes quoque & ipsi Apostoli trāstulissent. Sanè quod D. Chrisostomus dicit quosdam fecisse, verum esse testatur Eusebius in sua historia de Gregorio episcopo Neocęsariensi auditore Origenis. Sic enim de hoc Gregorio inter cętera eius miracula legimus lib. 7. Ecclesi. historiæ c. 25. In quodam loco ruris angusti quum res posceret Ecclesiam construi, rupes quædam vicini montis ex parte Orientis obiecta, ex alia verò pręterfluens fluuius, spatium, quātum Ecclesiæ sufficeret denegabat. Et cùm alius omnino non esset locus, omnésq; mœstitiam gererent, quod solum ad construendam Ecclesiam non haberent, ille fide plenus, pernoctasse in oratione dicitur, & Dominum Iesum promissionis suæ admonuisse fideliter, qua dixit: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis mōti huic, tolle te, & mitte te in mare, & vtiq; fiet. Cúmq; hæc plena fide atq; deuotione deposceret, ad lucem coeuntibus populis inuenta est rupes importuna secessisse tantùm, quantum spatij ad condendā quærebatur Ecclesiam. Hęc ibi, quibus simile est quod de eodem ibi narratur de lacu siccato. Idem Faber se legisse testatur in historia quadam Tartarorum, in qua sic habebatur: Iuxta Baldacem mons diuina virtute translatus est oratione cuiusdā viri sancti, cùm improperarent Tartari Christianis illud Euangelij: Si habueritis fi-

Matth. 21.

A dem sicut granum sinapis, &c. Cęterùm D. Hieronymus quo ostendat etiam Apostolos transtulisse montem, intelligit per montem hîc à Domino significari metaphoricè ipsum diabolum, qui iam à Domino fuit translatus ex lunatico, vt significetur eis ipsos si habuerint fidem posse eiicere dæmonem, qui apud Hieremiam secundùm mysticum sensum vocatur mons, dum dicitur cap. 51. Ego ad te mons pestifer, ait Dominus, qui corrumpis vniuersam terram. Verùm hic sensus vt est mysticus, non est à Domino principaliter intentus. Notandum autem, quòd hac sententia Dominus non tantum commendare voluit fidem faciendi vel impetrandi miracula, ne ad nos eam vel parum vel nihil B pertinere putemus, sed in genere fiduciam quidem impetrandi à Deo, vel faciendi per Deum, quod recto rationis iudicio voluerimus ad nostram aliorúmq; salutem, ac Dei gloriam. Vnde Matthæi 21. vbi similis est sententia, subiūgitur: Et omnia quęcunque petieritis in oratione credentes, accipietis. Proinde cùm petendum quid à Deo erit, curandum nobis ante omnia, vt mens fiduciam colligat, sine qua nihil profutura est oratio, quam quomodo parare possimus, superius est dictum. Quoniam autem Dominus ideo meminit translationis montium, vt significaret rem quamlibet difficilem ac natura impossibilem, credenti esse possibilem, ideo subiicit; & nihil impossibile erit vobis.

C [c]Hoc [a]autem [e]genus in nullo potest exire nisi, &c. Alterā hic reddit Dominus causam quare non potuerint eiicere dæmoniū discipuli, quā solam ponit Marcus, nimirum quòd huiusmodi dęmoniorū genus, quale fuit illud de quo iam dictū est, oratione & ieiunio eiici debet, quibus non vacauerant discipuli illi in multitudine versantes, sicut Dominus vacauerat, qui iam rediit cum tribus à recenti precatione, in qua totā noctem & magnā diei partem, si non integram, transegerat ieiunus permanens. Occurrit autē circa hanc Domini sententiā duplex potissimum difficultas. Primò, de quo genere Dominus D loquatur. D. Chrysost. intelligit istud dictū non de certo aliquo dęmonum genere, sed de omnibus generaliter dęmoniis, ad quæ expellenda multū valet oratio & ieiunium. Verùm hic intellectus non videtur conueniens, tum quod omnino Dominus significet se de aliquo certo dęmonū genere loqui, dum dicit: Hoc autē genus, tum quòd Apostoli frequenter dęmonia expulerant sine ieiunio & oratione, cū hic dicatur: Hoc autē genus in nullo, id est, per nullam rem potest exire, nisi in oratione & ieiunio, id est, per orationem & ieiuniū. Itaque alij intelligunt de dæmoniis lunaticis. Vnde Theophylactus in Marcū habet: Vel lunaticorū, vel omne dæmoniorum genus alio modo egredi non potest, nisi precatione & ieiunio. Verùm non appa- E ret quare peculiariter lunaticorū genus requirat precationem & ieiuniū, cùm alia dæmonia frequenter sint nocentiora. Proinde rectius intelligetur Dominus non quidē in genere de omnibus loqui dæmoniis, nec peculiariter lunaticorū genus designasse voluisse, sed genus dæmonum & pessimorum, & qui iamdiu aliquem possederunt, vt malum ferè in naturā sit versum, quale erat dæmonium prędictum, quod ab infantia dæmoniacum hunc affixerat, etiam in ignem & in aquam illum frequenter mittens, cupidum perditionis eius. Altera difficultas est, quomodo Dominus iam exigat ad expulsionem

quorum

quorūdam dæmonum orationem & ieiunium, cùm in superiori sententia solam fiduciam perfectam significauerit sufficere ad perficiendum quiduis, ac proinde etiam ad expellendum quoduis dęmoniū. Ad quod dicendū, prius quidem Dominū indicasse id quod ad omnia miracula facienda est generale: hic verò id quod est peculiare, & proprium ad expulsionem quorundam dæmonum. Nec excludit illud generale istud peculiare, quia non est dictum solam fiduciam sufficere, sed fiduciam perfectā esse necessariam, & sine illa nō posse fieri miracula, cui non obstat quod quandoq; etiam orandum est & ieiunandum ad certa quędam miracula perficiendum. Deinde oratio & ieiunium quæ Dominus requirit, proficiscuntur ex fiducia perfecta, atq; ob id requiruntur vt eam augeant, ac magis magisq; excitent. Qui enim perfectam in Deum habet fiduciam, non dubitat seriis, ardentibúsq; vacare precibus, donec quod vult impetret. Et rursum huiusmodi precibus mirè intenditur fiducia in Deo. At huiusmodi preces requirunt ieiunium, & abstinentiam carnis ab omnibus delitiis, quæ nomine ieiunij significatur. Itaq; Diuus ille Gregorius, qui innixus verbis Christi rupem transtulit, non putauit sola fiducia sine precibus perficiendum quod volebat, sed quoniam magnam habuit fiduciam in oratione & ieiunio, pernox perseuerauerit, donec exoraret quod optabat. Sic ergo & hic Dominus docere voluit, fide nō vulgari opus esse expulsuris pessima dęmonia, sed quæ deprecationi adeo sit intenta, vt etiam corpus ab omnibus delitiis abstineat, donec exoret quod orat. Ex quibus patet quare oratio requiratur, & cum oratione ieunium, nimirū vt ad orandum animus magis sit expeditus, & ipsa oratio ardentior sit & perseuerantior. Est tamen & alia ratio peculiaris quare expulsuris dęmones necessaria sit oratio & ieiunium, nimirum quia per hæc duo homo in spiritualem quandam naturam ascendit, qua aduersus spiritus luctam habet aptiorem. Per ieiunium enim domatur carnis rebellio, per orationem roboratur in nobis spiritus. Quo autem quis carnem magis habet spiritui subiectam, & spiritum in Deo roboratum, eo aptior est & fortior, vt cum impuris spiritibus congrediatur, qui his armis instructos non secus metuit quàm angelos Dei bonos: destitutos verò, etiam si nomen Dei & Christi inuocent, non formidat. Vnde cùm Iudæi quidam exorcistæ tentarent inuocato nomine Christi quem Paulus prędicauit, eiicere dæmones, quia his armis erant destituti, respondens spiritus nequam dixit eis: Iesum noui, & Paulum scio, vos autem qui estis? Et insiliens in eos homo in quo erat dęmonium pessimum, & dominatus amborum inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent de domo illa. Act. 9. Ex his patet & orationem ieiunium coniunctum requirere, & ieiunium orationem, vt neutrum sine altero sufficiat: orationem tamen esse pręcipuum horum duorū, vnde & priori loco ponitur, quomodo & angelus Tobiæ loquens hęc coniunxit dicens: Bona est oratio cū ieiunio. Caietanus orationē & ieiuniū quę hic à Domino exigūtur, putat debere referri nō ad eum qui est curaturus, sed ad eū qui est curandus, vt significetur ex parte curaturorū requiri fidem: ex parte verò lunaticorum curandorum, ieiuniū & orationem tempore illo quo à dęmonio non affliguntur. Et D. Chrysost. ac Theophyl. intelligunt Dominū his verbis exigere ieiunium & orationem & ab eo qui est

A sanaturus, & ab eo qui est sanandus. Verùm cùm hæc discipulis interrogantibus quare nō potuissent eiicere dæmoniū, seorsum sint dicta, veluti pro causa, quam solam Marcus ponit, magis intelligendum significatum esse hęc esse necessaria sanaturo, vt intelligit Origenes, cuius sententia hoc loco diligenter est annotāda. Habet autem sic: Videamus etiam illud quod dicit: Hoc genus non eiicitur nisi in ieiuniis & orationibus; & si aliquādo oportuerit nos circa curationem tale aliquid patientium permanere, non adiuremus, neq; interrogemus, neq; loquamur quasi audienti spiritui immundo, sed permanentes in orationibus & ieiuniis impetremus pa-
B tienti salutē à Deo, & abigamus ieiuniis & orationibus nostris malignos spiritus. Hęc ille, cuius tamen verba cautè sunt legenda, ne putemus eū prohibere adiurationes dęmonum, & loqui eis: sed ne his solis fidamus, adiiciamus autem etiā ieiunia & orationes. Nam & ipse Dominus adiurauit dęmonia, interrogauit, locutúsq; est eis, vt etiam patet in eiectione huius dæmonij, etsi surdi & muti. Cæterùm vt omnis Christi doctrina ad spiritus ædificationem maximè tendebat, & corporali dęmonum eiectione spiritualem eorum eiectionem per se futurā demonstrare voluit: ita rectè intelligimus hac sentētia docere ipsum voluisse, quibus modis à dęmoniis potestate quis secundùm mentem liberari
C possit, maximè is qui similis fuerit huic dæmoniaco lunatico, qui secundùm mysticum sensum designat eū qui à teneris annis assueuit peccatis, & vel per horarum momenta mutatur ad vitia, vel etiāsi quandoq; in eo impetus bonorum operū subrepāt, ita vt sanus esse videatur, frequenter tamen quasi abreptione spiritus à passionibus comprehēditur, & miserè diuexatur, & à bono statu in quo stare putabatur cadit, nunc in ignem, nunc in aquam, hoc est, in cōtraria planè vitia, superatus aliquando ab ira, aliquando à cōcupiscentia carnalium voluptatum. In quo impletur illud Sapientis: Stultus vt luna mutatur; vt ob id etiam talis rectè dici possit lunaticus. Tales si, vt ferè accidit, & surdi sunt, vt hu-
D mana doctrina eos non possit curare, ac ad meliora reuocare: & muti, vt Dei opem per se implorare nesciant, piorum opera Christo sunt præsentandi, cui nullum malum quantūuis atrox & in naturam versum, est immedicabile. Ad hunc perducti incipient conturbari & dilaniari, exorta lucta inter spiritum resipiscere cupiētem, & cupiditatem ad solita fortiter reuocantē. Verùm si persistant adesse Christo, & fide, oratione & ieiunio certent cum vitiis, omnipotenti efficacia Christi sic curabūtur, vt mortui peccato & mundo resurgant in nouitatem vitę. Quod enim lunaticus iste expulso dæmone veluti mortuus relictus est, significabat à seruitute satanę ad Christum non licere planè transire, nisi tanquā mortui planè reddamur. Quod Dominus illum qui
E veluti mortuus iacebat manu sua erexit, illéq; surrexit, significat non satis esse vt peccato simus mortui, sed superesse vt iustitiæ incipiamus viuere, atq; ad id opus nobis esse imprimis Dei adiutorio, subsequi autē oportere & nos libera nostra volūtate. Vide autē, inquit Theophylactus, ꝙ Deus quidē adiuuat nos, deinde à nobis bona opera exigūtur. Dicit enim: Erexit illum Iesus; hoc erat Dei adiutoriū: & surrexit, hoc est illius in bonis studiū. Et glosa ordinaria: Hoc, inquit, genus dęmonij, id est, ista carnaliū voluptatū mutabilitas nō vincitur, nisi spiritus oratione confirmetur, & caro per ieiuniū maceretur.

Sensus mysticus.

Eccle. 27.

STATERE IN ORE PISCIS INVENTO SOLVITVR didrachma, ac mors Christi prædicitur. Matthæi 17. Marci 9. Lucæ 9.

CAPVT LXIX.

[a] autem
† f dixit
▷ c ad discipulos suos
* b quia
§ l o tradẽdus est
§ b tradetur

*E[b]T inde profecti prætergrediebantur Galilæam, nec volebat quenquam scire.[a] Conuersantibus autem eis in Galilæa, [c] omnibúsque mirantibus in omnibus quæ faciebat, [b] docebat * discipulos suos, & †[l] dicebat ▷ illis[a] Iesus: [c] Ponite vos in cordibus vestris sermones istos: *[l] Filius[e] enim [l] hominis § futurum est vt tradatur in manus hominum,[e] & occident eum, & [b] occisus, [e] tertia die resurget. [b] At illi ignorabant verbum [e] istud, & erat velatum ante eos, vt non sentirent illud, [b] & timebant interrogare eum [c] de hoc verbo. [a] Et contristati sunt vehementer. [b] Et venerunt Capharnâum. [a] Et cùm venissent Capharnâum, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, & dixerunt ei: Magister vester non soluit didrachma? Ait: Etiam. Et cùm intrasset in domum, præuenit eum Iesus, dicens: Quid tibi videtur Simon? reges gentium à quibus accipiunt tributum vel censum? à filijs suis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis Dixit illi Iesus: Ergo liberi sunt filij: vt autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit tolle, & aperto ore eius inuenies staterem: illum sumens da eis pro me & te.*

E[b]T INDE PROFECTI PRÆTERGREDIEBANTVR GALILÆAM, &c.] De
A
ordine horum cum pręcedentibus nulla potest esse quæstio. Sed dubitari potest quomodo Marcus dicit: prętergrediebantur Galilęam; quo videtur significari eos declinasse & pręterisse Galilęam; cùm tamen hęc gererentur in Galilęa, & Matthęus dicat: Conuersantibus eis in Galilęa, qui simul cum Marco dicit Dominum venisse Capharnaum Galilææ ciuitatem. Verùm sciendum Gręca pro, prętergrediebantur Galilæam, habere paulò aliter, παρεπορεύοντο διὰ τῆς γαλιλαίας, quod Erasmus sic vertit: iter fecerunt per Galilæam; quamuis hac versione
B
non explicetur prępositio παρὰ, quæ eodẽ teste significat clam, & velut in transcursu obitérq; eos fecisse iter per Galilæam. Vnde in hoc sensu oportet etiam intelligere nostram literã, cui non repugnat quod dicit Matthęus: Conuersantibus autem eis in Galilęa. Nam cùm iter facerent per Galilęam, vtiq; in Galilęa conuersabantur. Ordo ergo historiæ sic se habere videtur: Vbi Dominus reddidisset patri filium suum sanum, stupebant omnes, vt habet Lucas, Dominus autem illum vulgi stuporẽ nihil morans, atq; ad id sese parans quod ex patris decreto faciendum imminebat, illinc mox digressus, hoc est ex finibus Cæsareæ, in quibus verisimile est supe-
C
riora esse gesta, & in quibus dixerat necessariò sibi eundum Hierusalem, versus Hierosolyma per Galilęam rectâ iter instituit, & ne illi aliqua mora fieret, aut quisquam impediret ne relicta in totũ Galilęa Hierusalem adiret illic permãsurus & occidendus, noluit quenquam scire, sed latêre voluit quantum fieri potuit: vtq; iam ibat ad suppliciũ, ita suorum animos vt id rectè ferrent, nec in illo nimis scandalizarentur, confirmare & munire voluit, rursum illis suam pasſionem & resurrectionem prędicens, quam prędictionem tres quidẽ Euangelistæ rursum simul commemorant, sed tamẽ diuersa oc-
D
casione eam adferunt. Nam Marcus quidem hanc prędictionem adducit pro causa ob quam noluit quenquam scire. Sic enim habet secundùm Gręcos: Nec volebat quenquam scire. Docebat enim discipulos suos, &c. Non enim est Gręcis δὲ, id est, autẽ, vt nos legimus, sed γὰρ, id est, enim. Itaq; significatur ideo neminem voluisse scire, quia discipulos docebat iam instare tempus suæ pasſionis subeundæ in Hierusalẽ. Qua ratione attenta, illud quod Marcus dicit: nec volebat quenquam scire; videtur sic intelligendum: Non volebat quenquam scire quòd iam iter faceret per Galilæam, eam derelicturus, &

A
profecturus in Hierusalem, ne scilicet eius profectio aut retardaretur, aut impediretur à Galilæis, quorum proculdubio magna pars eum diligebat, & retinere cupiuisset. Non posse enim intelligi Christũ voluisse planè latêre, vel ex eo satis patet, quod dicitur post hæc venisse Capharnaum, vbi certum erat eum omnino latêre non potuisse. Lucas verò occasione admirationis populi dicit à Domino prędictam eius pasſionem & mortẽ. Omnibus, inquit, mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulo suos, &c. significare volens Dominum turbis admirantibus iussisse discipulos suos magis cogitare quæ breui erat passurus, quàm quę modò de eo
B
prędicabãt gloriosè turbæ. Matthęus verò nullam occasionem huius prędictionis adferens simpliciter dicit: Cõuersantibus illis in Galilęa dixit illis: Iesus, &c. significare volens Dominum hæc prædixisse pro confirmandis & muniendis suorum animis, ídq; cùm adhuc esset in Galilęa, & nondũ eorum qui erant in Hierusalem odium & malitiam multùm expertus esset, vt magis crederent planè voluntariã & à patre prędefinitam fuisse eius pasſionem. Quod autem dicit Lucas: Ponite vos in cordibus vestris, (vel, vt habent Gręca, in auribus vestris) sermones istos, dupliciter potest accipi. Communiter enim intelligitur per sermones istos desi-
C
gnari sermones & verba Domini sequentia, quibus prędicit suam mortem, vt significetur Dominũ turbis magnificè de ipso sentientibus & loquentibus, suos peculiariter auocasse ab attentione eorũ quæ turbæ de eo gloriosè loquebantur, ad cõsiderationem humilitatis qua postea erant offendendi, & ad cuius imitationem erant præparandi. Itaq; secundùm hunc sensum, emphasis est in pronominibus, vos & istos. Nam per, vos, distinguit suos à turbis: per istos, sua verba à verbis turbarum. vt sit sensus: Sinite illos mirari in factis meis, vos autem attentè percipite non tam illorum quàm hos meos
D
sermones, eósque infigite cordibus vestris, tum ne etiam cum ipsis aliquando à me deficiatis, tum quòd ea magis meminisse oporteat quæ oportebit vos in me imitari. Potest tamen etiam aliter locus hic intelligi, vt per sermones istos demonstrentur verba populi, & sit hic sensus: Attendite ad ea quæ modò de me homines loquũtur, vt in ea de me sententia in qua nunc estis, perseueretis. Futurum est enim vt longè aliter mecum acturi sint homines. Ad hunc sensum inuitat coniunctio, enim, quę secundùm priorẽ sensum videtur esse superflua. Porro Dominus in hac iterata pasſionis suę prędictione,

ne, omissis quibusdam prius dictis, aliquid tamen iam amplius dicit de ea, nempe quòd tradendus sit in manus hominum, nimirum à Iuda, aut etiam à seipso & patre. Nam & patrem Paulus dicit filium suum tradidisse pro nobis. Roman. 8. & ipsum filium semetipsum, ad Ephes. 5. Magis autem conuenit accipere de traditione Iudæ, quia ea hîc dicere instituit quæ ad suam pertinerent ignominiã. Quod autem sequitur apud Marcum & Lucam discipulos ignorasse verbum istud, id est, sermonem hunc, & fuisse velatum ante illos, hoc est, vt habẽt Græca, absconditum ab illis, vt non sentirent, id est intelligerent illud, videtur esse contrarium ei quod Matthæus dicit: Et contristati sunt vehementer. Ex eo enim sequitur eos verba Domini intellexisse. Ad quod quidam parum probabiliter dicunt, quosdam intellexisse & hos fuisse cõtristatos: alios verò non intellexisse, existimantes eum loqui in parabolis. Alij dicunt omnes fuisse contristatos de morte Domini quam intelligebant: sermonem verò qui erat de resurrectione, non intellexisse, de quo prius inter se præcipui Apostoli disquirebant, vt dictũ est. Verùm postea Lucæ 18. post repetitã rursum mortis & resurrectionis prędictionem dicitur: Et ipsi nihil horum intellexerunt. Proinde dicendũ potius discipulos, quia tam apertè & frequenter audiebant Dominum mortem suam prædicentem, putasse quidem ita futurum quemadmodum asserebat, & ob id contristatos fuisse, idq; vehementer quia scilicet vehementi illum amore prosequebantur: ignorasse verò quomodo is quem non dubitabant esse Christum, quem gloriosè regnaturũ expectabãt, talia pateretur, & quam ob causam mortem esset passurus, cùm eam effugere posset. Itaque mysterium verborum Christi, eorumq; rationem ac concordiam cum ea quam de ipso habebant fide ignorabant, cùm verborum significationem satis assequerentur, vt quæ erant apertissima. Timebant autem eum interrogare de hoc sermone, quia metuebant audire quæ nollent, videlicet illud: Adhuc & vos sine intellectu estis? maximè quia Petrũ increpatum audierant à morte reuocantem.

[a] ET CVM VENISSENT CAPHARNAVM, ACCESSERVNT QVI DIDRACHMA, &c.] Didrachma legendũ est in plurali numero, & per ch. non autem didrachmam vel didragma. Dicitur enim in singulari numero didrachmum nummus valẽs duas drachmas: sicut & tetradrachmum, nummus valens quatuor drachmas. De his autem didrachmis, quorum hic fit mentio, & quæ à Domino exigebantur, variæ sunt sententiæ. Diuus Chrysostomus enim de his sic scribit hoc loco: Quænam sunt ista didrachma? Quando Ægyptiorum primogenita Deus interfecit, tunc Leuiticam tribum accepit, & quoniam huius tribus minor numerus erat, quàm primogenita Iudęorum fuissent, pro deficientibus ad supplendum numerum, siclum iussit deferri. Consuetudo igitur ex illo tempore obtinuit, vt primogeniti hoc vectigal persoluerent: cùm itaque primogenitus esset Christus, Petrus quoque discipulorum primus esse videretur, ipsum adeunt. Putat itaque Diuus Chrysostomus didrachmum à Christo exactum secundùm legem Moysi, tanquam à primogenito. Verùm in hac sentẽtia multiplex est error. Primùm enim id quod debebant ex lege primogeniti, semel tantùm persoluendum erat, idque post mensem à natiuitate, persolutumque fuisse pro Christo

Qua didrachma.

A in die purificationis suprà patuit. Deinde pretium persoluendum pro primogenito non erat didrachmum, nec, vt habet Chrysostomus, siclus, sed quinque sicli, vt prius ostensum est ex cap. Numer. 18. vt alia quædam omittantur pòst indicanda, ex quibus patebit huius sententię falsitas. Proinde vero similior videri posset sententia D. Hilarij, qui & ipse putat didrachma hęc secundùm legem persolui solita, sed secundùm aliam legem, nempe eam qua Exodi 30. pręcipitur, vt omnis qui est in numero filiorum Israel, viri scilicet à vicesimo anno & supra, pro redemptione & propitiatione sua dent in vsus tabernaculi dimidium sicli. Ideo autem videri posset hęc sententia esse vera, quia idem est B didrachmum & dimidium sicli: sicut idem est stater valens duo didrachma, & siclus. Quod patet ex D. Hieronymo super 4. Ezech. Siclus, inquit, stater est, hoc est, drachmę quatuor. Et Iosephus lib. 3. Antiquit. cap. 12. exponens id quod dicitur Exodi 30. de dimidio sicli: Siclus, inquit, Hebręorum numisma quatuor drachmas Atticas habet. Vnde sequitur idem esse didrachmum & dimidium sicli. Sed tamen non esse veram hanc Hilarij sententiam, sicut nec Chrysostomi, sequentia docent, ex quibus satis patet didrachma hęc non exigi secundùm legem, sed secundùm pręceptum Romanorum, quibus Iudęi iam erant facti tributarij. Quęrit enim Dominus à Petro, à quibus reges terrę acciperent C tributum vel censum, quo manifestè significatur didrachma hęc exacta fuisse pro tributo & censu Romanis debito. Nam & Matthęus vtitur dictione Romana κῆνσος, id est, census. Incertum tamen quando & à quo primùm hoc tributum didrachmi à Romanis cœperit imponi Iudæis, an scilicet à Pompeio, qui, vt scribit Iosephus lib. Antiquit. 14. cap. 8. Hierosolymam sub conditione fiscalium Romanis exposuit, aut, vt habent apertius Gręca, τὰ ἱεροσόλυμα ὑποτελῆ φόρου ῥωμαίοις ἐποίησεν, id est, Hierosolyma fecit Romanis obnoxia tributo. An ab Augusto in ipsa descriptione, quemadmodum supra dictum est, quod sanè vel ob id est verisimile, quòd Pompeius non legatur etiam Galilęam D fecisse tributariam, sed Iudęam tantùm & Hierosolyma. Quare autem didrachmi tributum Iudæis sit impositum, colligi potest ex his quæ Iosephus scribit de Vespasiano post subactos sibi vi Iudæos. Sic enim habet lib. 7. de bello Iudaico cap. 26. Stipendium (vel, vt est Gręcè, φόρον, id est, tributum, nam & stipendium significat tributum debitum principibus) vbicunque degerent Iudęis indixit, binasque drachmas singulis annis deferre in Capitolium iussit, ita vt antehac Hierosolymorum templo pendebant. Quemadmodum ergo id quod dicitur Exodi 30. de dimidio sicli dando in vsus tabernaculi vel templi, fuit typus tributi quod Iudęis imposuit Vespasianus: ita verisimile est idem E etiã fuisse typum tributi eisdem impositi à Pompeio, aut ab Augusto. Non enim Vespasianus omnino nouum tributum Iudæis imposuit, sed quod Iudæis prius fuerat impositum Iudæam inhabitantibus, hoc Vespasianus nõ in Iudæa tantùm indixit, sed Iudæis vbicunque terrarum agerent. Porro quantum nostræ monetę valuerit didrachmum, & ex consequenti etiam stater, qui didrachmi duplum est, vt etiam hoc loco est manifestum, facillimè cognosci potest, si sciatur quantum valuerit drachma. Dictum est autem suprà drachmam fuisse numisma Atticum, idẽ valens quod nu

mifina Romanum, quod dicebatur illis denarius,
nempe tres ftuferos cum medio noftræ monetæ.
Sicut enim talis nummus argenteus dicebatur
Romanis Denarius, eo quòd valeret decem af-
fes æreos: ita eiufdem ponderis nummus argen-
teus dicebatur Atticis drachma, quòd eius pon-
dus effet octaua pars vnicæ argenteæ. Nã drach-
ma propriè nomen eft ponderis, nimirum octaua
vnciæ pars, quę deinde diuiditur in terna fcrupu-
la, & horum fingula in binos obolos, ita vt drach-
ma fex contineat obolos. Sed ficut alia ponderum
nomina ad numifmata funt tranflata, propterea
quòd numifmata certo pondere cuduntur, ita e-
tiam nomen didrachma. Itaque didrachmum vale-
bat feptem ftuferos noftrates, aut, quod idem eft,
feptem folidos Gallicos Turonicos: eratque vnus
nummus qui etiam dicebatur βοῦς, id eft, bos, quòd
nota bouis percuffus effet: vnde natum apud Grę-
cos adagium; βοῦς ἐπὶ γλώττης βέβηκε, id eft, bos fu-
per linguam fixus eft vel firmatus; contra eos
vfurpatum, qui aut pecunię auctoramento loquen-
di libertatem perdiderunt, aut mulctæ irrogan-
dæ metu, quæ dicenda funt reticent. Id ob id an-
notandum duxi, vt intelligamus quare potius hic
tributum debitum à Iudęis vocetur didrachmum,
quã duæ drachmę, quare Attico nomine Romani
hoc tributum vocabant, nempe ob id fortè quòd
numifsima ipforum eius ponderis non haberet
proprium nomen Latinum Ex his patet erraffe hoc
loco Liranum, qui quoniam drachma valet fex o-
bolos, exiftimans obolum idem effe quod paruum
Turonenfem, vt ille loquitur, hoc eft, quod vocant
Galli denariolum, duodecimam fcilicet partem
folidi Gallici, vel ftuferi noftratis, didrachmum
putat valuiffe duodecim paruos Turonenfes, hoc
eft, folidum Gallicum aut ftuferum noftratem,
cùm ex prędictis conftet valuiffe fepties tantum
quantum ille exiftimauit. Stater autem nomen
item Atticum, fignificans propriè mediam vn-
ciam, ad numifma tranflatum, valebat, vt patet
ex dictis, quotuordecim folidos Gallicos aut ftu-
feros noftrates, qualis eft nummus quem voca-
mus *eenen haluen Daelder*. Nec obftat quòd Siclus.
quem diximus idem effe Hebræis quod ftater eft
Atticis, dicatur in fcripturis habere viginti obo-
los, drachmam verò diximus habere fex obolos,
vnde fequitur ftaterem comprehendiffe vigintí-
quatuor obolos. Oportet enim intelligere obolos
in quos diuiditur ficlus, in fcripturis fuiffe maio-
res obolis Atticis. Ex prædictis etiam patet, Li-
ranum & poft eum multos in eo erraffe, quod pu-
tauerunt, tantùm quemlibet capitaneum domus
(vt ille loquitur) hoc eft, patremfamilias foluiffe
annuatim hoc didrachmi tributum. Patet enim
ex dictis didrachmum in fingulos homines fuiffe
ftatutum, quomodo olim femificlus in numerum
hominum, id eft, viritim non domefticatim fuit
conftitutus, in eos quidem qui maiores viginti
annis effent, quod perinde eft ac fi binas operas in
facra publica conferre iuberentur. De his videre
quis poterit Budæum in libris de Affe, ex quo pro
magna parte hæc funt collecta. Iam & illud intel-
ligi poteft ex fuperioribus qui fuerunt hi de qui-
bus hic dicitur; acceſſerunt qui didrachma acci-
piebant; id eft, qui didrachma foliti accipere erant,
aut quibus hoc ex officio incumbebat, nimirum
qui dicuntur in Euangeliis publicani, à publicis
vectigalibus quæ recipiebant nomine Romano-

A rum. Hi ergo in Capharnaum petunt à Domino
didrachmum, quod fingulos annos viritim erat
Romanis perfoluendum, fiue quia ciuitas Naza-
reth, vt erat parua, fubiecta effet Capharnaum Me-
tropolitanæ ciuitati, vt vult Diuus Hieronymus,
fiue quia Dominus, vt ex fuperioribus patet, habi-
tabat cum fuis in Capharnaum, adeo vt Matthæi
nono dicatur ciuitas eius. Tributum enim iftud
& cenfus poft illam primam defcriptionem factã
fub præfide Cyrino non foluebatur amplius in his
locis vnde quifque erat oriundus, fed in ciuitati-
bus in quibus aut fub quibus quifq; habitabat. Tri
buti autem huius receptores pro magnitudine fi-
gnorum Dominũ reuerentes non audebant ab il-
lo repetere, fed difcipulum conueniunt, idq; Petrũ
B vel ꝙ is tum folus adeffet Domino, vel quòd vi-
derent illum Domino magis effe familiarem. Huic
ergo dicunt: Magifter vefter nõ foluit didrachma?
Quæ verba non funt legenda affirmatiuè, vt intel-
ligantur afferere Dominum necdum foluiffe debi-
tum didrachmum. Nam verbum, foluit, non effe
præteriti temporis, fed præfentis, docent Gręca,
quæ habent, ὀ τελεῖ. Itaque interrogatiuè funt le-
genda, vt fit fenfus: An magifter vefter non foluit,
id eft, non tenetur foluere, aut non folet foluere di-
drachma? quafi dicat: An aliquo priuilegio & prin-
cipis conceſsione exemptus eft à tributo? Sic enim
irrogatiuè legendum effe etiam Petri refponfio
declarat, dum dicit ναὶ, etiam, hoc eft, certè foluit,
C hoc eft, foluere folet. Quamuis autem intelligi
poffet exactores interrogaffe malitiosè, vt experi-
rentur nũ contradiceret Cæfaris volũtati, fubor-
nati à Pharifęis, magis tamen videntur fimpliciter
interrogaffe cum manfuetudine, ftudio potius ac-
cipiendi quàm calumniandi.

ET CVM INTRASSET IN DOMVM,
PRÆVENIT EVM IESVS, DICENS:
QVID.] Apparet Petrum promififfe publicanis
dicturum fe magiftro de foluendo tributo, verùm
priufquam de eo Dominum Petrus admoneret, prę
uenit eum Dominus, declarans fe occulta quæque
cognofcere, ac proinde fe talem effe & tantum qui
tributis homini foluendis meritò non deberet effe
D obnoxius. Quod cùm hac ratione fatis demonftraf-
fet, idem tamen etiam ratione humana common-
ftrauit, & quod re ipfa oftendit etiam verbis com-
probauit. Circa quam tamen rationem dubium
nafcitur. Nam fecũdùm eam videtur probari om-
nes iuftos & Chriftianos effe liberos à folutione
vectigalium & tributorum. Omnes enim funt filij
eius regis cuius funt omnia regna. Sed & ipfe Do-
minus hac ratione nõ fe tantùm videtur velle pro
bare effe liberum, fed etiam Apoftolos. Infert enim
pluraliter; ergo liberi funt filij. Et addit: Vt au-
tem non fcandalizemus eos; quo videtur fignifica-
re etiam Petrum non nifi vitandi fcandali cauſa
pro feipfo cẽfum perfoluere debuiffe. Accedit his,
E quod & ipfe Auguftinus ex hac Chrifti ratione vi-
deatur colligere & aftruere immunitatem omnium
Chriftianorum. Is enim lib. 1. quęftionum Euang.
quęftione 23. fic habet: Quod dixit, Ergo liberi funt
filij; in omni regno intelligendum eft liberos effe
regni filios, id eft, non effe vectigales. Multò ergo
magis liberi effe debent in quolibet regno terreno
filij illius regni, fub quo funt omnia regna terræ.
Hęc ille. Non effe autem Chriftianos liberos à tri-
butis principum, apertè docet Paulus ad Roman.
13. pręcipiens omnem hominem effe fubditum po-

testatibus sublimioribus, ac tribuere illis debitum vectigal, ac tributum, non tantùm propter iram, sed etiam propter conscientiam. Dicendum ergo, quòd cùm Dominus infert ex concessis à Petro; ergo liberi sunt filij; non est sensus, ergo liberi sunt filij Dei, sed, vt iam auditum est ex Augustino, ergo liberi sunt filij regis cuiuslibet in regno ipsius. Ex quo vlterius aliam vult significare Dominus conclusionem quam subticet, nempe, ergo liber sum ego, cùm sim filius regis regni istius & omnium regnorum mundi: quam relinquit intelligendam, ex eo quod ostendit rationem libertatis consistere in filiatione regis. Loquitur autem Dominus cùm dicit; ergo liberi sunt filij; de filiis propriè dictis, nempe naturalibus, vnde ex ea conclusione bene consequitur ipsum Dominum fuisse liberum, non autem omnes Apostolos, & omnes Christianos tanquam Dei filios. Quáquam auté dixerit Dominus, vt autem non scandalizemus eos; non tamen ob id significari voluit etiam Petrum non esse debitorem nisi ratione scandali. Primùm enim dici potest Dominum de se locutum pluraliter: deinde scandalum Christi etiam quodammodo in ipsum Petrũ recidisset, vt qui negotij illius erat mediator. Ad authoritatem Augustini respondet D. Thomas in secunda secundæ quæstione 104. articulo 6. ad primum: Illos qui facti sunt filij Dei per gratiam, liberos esse in quolibet regno secundùm mentem, à seruitute scilicet peccati, non auté liberos à seruitute corporali. Verùm quoniam hæc solutio nõ potest videri sufficiens, eo quòd in conclusione Domini, vnde infert Augustinus libertaté filiorũ Dei, non sit sermo de libertate spirituali, ideo Caietanus in Cõmentariis addit aliam solutionem, dicẽs per filios summi regis intelligi posse episcopos, presbyteros, & clericos, eo quòd tales præsunt in regno Dei tanquam regis filij, constituti ad hoc vt regnũ eius gubernent, conseruent & promoueant, quod est filiorũ Regis. Dici inde potest melius Augustinum, dũ dicit filios supremi regis liberos esse in quolibet regnò terreno, loqui de filiis naturalibus; sicut de his est sermo in cõclusione Domini, vnde illud infert Augustinus, vt quod Augustinus dicit pluraliter, tãtùm locũ habeat in Christo, habiturum tamen locũ etiam in pluribus, si plures essent filij naturales. Si enim accipiatur loqui de his qui quouis modo sũt Dei filij, omnes ergo homines vo luit dicere liberos, cùm omnes sint ratione creationis Dei filij. Dicit auté filios regni sub quo sunt omnia regna, esse liberos. Iã Christiani etsi per gratiam sint Dei filij, non tamé propria locutione sunt filij regni, &c. Regnum enim sub quo sunt omnia regna terræ, regnum Dei est, quo regnat tanquam omnium creator & dominus. Regnum verò, cuius filij sunt Christiani, regnum est spirituale, & regnum Ecclesiæ, sub quo nondum sunt omnia regna terræ.

VT AVTEM NON SCANDALIZEMVS EOS, VADE AD MARE, ET MITTE, &c. Postquam ostendit se non teneri ad tributa soluéda, docet etiam quare tamen illud soluere velit, nempe tollendæ offensionis vel scandali causa, quod hoc loco nõ erat negligendũ, sicut supra docuit scandalum Pharisæorum negligendum, quòd necdum exactoribus cognita esset causa libertatis ipsius. Ideoque videri potest non dixisse: Vt autem non scandalizentur illi; sed, vt autem non scandalizemus eos, significans non tantùm acce-

A ptum, sed etiam datum scandalum futurum, si qui ignorabatur esse Dei filius, censum negasset. Est & alia causa quare modò scandalum horum negligere noluit, cùm supra docuerit Pharisæorum negligendum, nempe quod nunc, salua veritate nunc reuelanda, vitari illud potuit, non autem in scandalo illo Pharisæorum. Nunc enim necdum palam asserendum erat quod ipse esset Dei filius, tunc verò ob datam occasionem docendum erat, cibum non coinquinare hominem, vnde Pharisæos tamen scandalizandos prænouit, sed ex malitia magis quàm iusta aliqua causa. Docemur itaq; B ex hac diuersitate, obseruare tépora & loca, secundùm quæ oportet non contemnere eos qui scandalizantur, & secundùm quæ oportet contemnere. Docemur in hoc Domini facto quiduis & facere & pati pro vitando ac subtrahendo scandalo proximorum, quod salua iustitia & veritate licet, idq; etiam aliquando quãdo non esset alioqui scãdalum datum, sed acceptum. Rursum in eodé docemur miram ipsius pro nobis susceptam humilitatem, quandoquidem is qui Dei erat filius, omniumque dominus & princeps, non dedignatus est veluti seruus, hominibus etiam impiis tributum reddere, subiectionem protestans. Quid igitur nos illius nomine facere & pati grauabimur, quo aliquos C lucrifaciamus, aut etiam ne accepta à nobis occasione perdantur? Iussit itaque Dominus per Petrum tributum exolui, sed vt ostenderet se nihil in hoc mundo possidere proprium vnde tributum exoluendum deberet, & simul declararet suam maiestatem, quòd scilicet non tantùm terræ ac hominum, sed etiam piscium & maris (cui nullus princeps dominari potest) dominium haberet, è mari & piscis ore petendum iubet tributum soluendum. Duæ enim dictæ rationes videntur esse potissimæ, ob quas Dominus è mari petere quod esset soluendum voluit. Nam quod aliqui putant id ideo factum à Domino, quod iam nihil esset in loculis quos portabat Iudas, aut quòd ea quę erãt in loculis tanquam rem pauperũ, in vsus suos con- D uertere nefas duxerit, nobisq; idem exemplũ dederit, dilutius videtur, cùm à mulieribus illis Galilęis quæ illum sequebantur, & ministrabant ei de facultatibus suis, accipere tantillum facilè potuisset, cũ etiam ex his quæ dabantur & seruabantur in loculis, non pauperes tantùm alerentur, sed ipse quoque cum suis hinc sibi necessaria pararet. Itaque hoc facto dupliciter Dominus ostendit se à tributo soluendo fuisse liberum, & sicut dando tributum vitauit scandalum publicanorum, & suam humanitatem ostendit: ita hoc miraculo cauit scandalum discipulorum, eisque maiestatem suæ diuinitatis comprobauit. In quo facto quid primũ, inquit Hieronymus, mirer nescio, vtrum præscientiam, an ma E gnitudinem saluatoris. Præscientiam, quòd nouerat habere piscem in ore staterem, & quòd primus ipse capiendus esset. Magnitudinem atque virtutem, si ad eius verbum statim stater in ore piscis creatus est, & quod futurum erat, ipse loquendo fecerit. Hęc ille. qui per hęc indicat duobus modis intelligi posse, staterem inuentum in ore piscis, & vtrouis modo intellexeris, æquè admirandam Christi vel præscientiam, vel virtutem & potentiam. Quare autem Dominus statere inuento, id est, duobus didrachmis, iussit reddi pro se & Petro, & non etiam pro aliis Apostolis suis didrachmum soluerit, aliquã ingerit quęstioné. Non *Quare solutum tributũ pro Petro.*

enim

enim ea potest dici fuisse causa quam reddit Chrysostomus, quia scilicet etiam Petrus fuit primogenitus, vt supra ostensum est. Nec ea quam reddit Liranus, quia scilicet Dominus Petrum iam fecerat veluti capitaneum suorum Apostolorum, & tributum hoc tantum per capita familiarum esset soluendum. Ostensum enim superius viritim fuisse pensitandum. Ex quo etiam patet esse planè vanam Titelmani suspicionem & opinionem, putantis tributum hoc exigi solitum à transeuntibus ciuitatem Capharnaum, & simplex quidem didrachmum soluendum cùm quis solus transiret: duplum autem, dum cum aliquo comitatu. Dictum est enim non à transeuntibus, sed ab habitantibus Capharnaum soluendum fuisse, & Dominum staterem non pro se & suo comitatu iussit dari, sed pro se & Petro. Quod ergo pro se & Petro iussit dari, vel ob id potest videri factum, quòd tunc solus Petrus Domino adesset, vel potius ob id, vt Petrum huius negotij mediatorem & miraculi executorem, pro eius fide simplici, obedientia & opera, veluti mercede quadam honoraret. Proinde sicut in hoc facto obseruanda est simplicitas fidei in Petro, nihil dubitante de nouo & inaudito Domini præcepto: ita similiter obseruandum in ipso Domino, quomodo rursum Petrum præ aliis honorauerit prærogatiua noua, cùm eum tanti miraculi voluit esse executorem, & participem, indicans satis etiam ipsum secum à tributi debito iure debere esse liberum, propter peculiarem excellentiam ei deputatam. Porro qui hodie Euangelici vocari volunt, ex hoc Domini facto impugnant Ecclesiasticam immunitatem, docentes præter omnem rationem & iustitiam à tributorum, vectigalium, & id genus aliorum solutione clericos sibi vendicare immunitatem, quam nec Dominus pro se & suis vendicare voluit, frequenter ad idem probandum inculcantes illud Pauli: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; quod de secularibus dictum est potestatibus, atque ob id ex eo inferentes omnem eum subditum esse oportere secularibus potestatibus, ac tributum & vectigal illis persoluere, qui homo sit, ac solum eum ab eorum subiectione exemptum esse qui non sit homo. In gratiam scilicet suorum principum hæc passim docentes, quo habeant impietatis & erroris sui defensores & patronos. Ad cuius confirmationem adduci etiam posset illud quod hoc loco scribit Diuus Hieronymus: Dominus, inquit, noster & secundùm carnem & secundùm spiritum fi-

De immunitate Ecclesiastica

A lius regis erat, vel ex Dauid stirpe generatus, vel omnipotentis verbum patris. Ergo tributa quasi regum filius non debebat, sed qui humilitatem carnis assumpserat, debuit adimplere omnem iustitiam: Nosque infœlices, qui Christi censemur nomine, & nihil dignum facimus tanta maiestate. Ille pro nobis & crucem sustinuit, & tributa reddidit: nos pro illius honore tributa non reddimus, & quasi filij regis à vectigalibus immunes sumus. Videri enim potest Diuus Hieronymus hoc B arrogantiæ tribuere, quòd Ecclesiastici principibus non soluant tributum. Ad quæ vt paucis respódeamus, dicendum primò, ex hoc Domini facto non posse id quod illi volunt colligi, sed potius contrarium. Dominus enim declarat se soluere non quod iure deberet, sed tantum ad amouendum exactorum scandalum, non ex malitia oriturum, sed ignorantia. Nec se tantùm vult ostendere esse liberum, sed etiam suos Apostolos, vt qui essent C veluti de curia (vt dicitur) & de familia filij regis. Filius enim regis cum tota sua familia liber esse solet in quolibet regno. Certè Petrum Ecclesiasticorum primum satis demonstrauit liberum esse, vt dictum est. Deinde quod ad Pauli attinet autoritatem, alia est ratio principum fidelium, & alia infidelium. Quoniam enim in hos Ecclesia nullum habet ius, etiam Ecclesiastici illis debent subiectionem cùm agunt in illorum regno, non solùm ob vitandum scandalum, sed quòd illi potestatem D à Deo acceperunt, à qua eos nec religio, nec status clericalis eximit. Secus est de principibus fidelibus, quorum concessione clerici suam immunitatem in naturali æquitate fundatam habent, quæ etiam Ecclesiasticis canonibus est confirmata, quibus illi principes tanquam fideles & Ecclesiæ subiecti contraire non possunt, sed obedire tenentur. De Hieronymo dicendum, non illum voluisse arrogantiæ tribuere Ecclesiasticorum libertatem, sed comparat Christi humilitatem pro nobis susceptá E cum clericorum honore pro Christi nomine illis concesso, excitare nos volens vt charitati Christi, & honori ac prærogatiuę, qua per illum fruimur, respondeamus, ac dolens nos nihil facere dignum honore attributo. Alioqui ex his verbis Hieronymi Ecclesiastica immunitas multũ confirmatur. Dicit enim: Nos pro illius honore tributa nó reddimus; significans à Christianis principibus in honorem Christi, altaris ministris libertaté cócessam, & iure ac merito concessam, ꝙ honor Christi sic exigeret, quodq; clerici veluti filij regis habendi essent.

CONTENDENTIBVS DISCIPVLIS PRO PRIMATV humilitas docetur. Matthæi 18. Marci 9. Lucæ 9.

CAPVT LXX.

*qui

*I[c]Ntrauit autem cogitatio in eos quis eorum maior esset. At Iesus videns cogitationes cordis eorum[b]† cùm domi esset, interrogabat eos: Quid in via tractabatis? At illi tacebant. Siquidem in via inter se disputauerant quis eorum maior esset. Et residens vocauit duodecim. [a]In illa hora accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quisputas maior est in regno cælorum?[b] Et ait illis: Si quis vult primus esse, erit omnium nouissimus & omnium minister. [a] Et [a] aduocans Iesus paruulum, †[b] apprehendit puerum,[c] & [l]statuit eum [c]secus se[c] in medio eorum,[b] quem cùm complexus esset, ▷ [l]ait[b] illis:[a] Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cælorum. Quicunque ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno cælorum. Et ‖ [l] quisquis †susceperit[c] puerũ istum [aut] ▷ *vnũ ex huiusmodi pueris, [l]in nomine meo, me ‖ recipit:[b] & quicunq; me †susceperit,[b] nõ me suscipit, sed[c] recipit[b] eũ qui me misit.[c] Nã qui minor est inter vos omnes, hic maior*

A.20.
104.
B.10.104
† b. accipiens
▷ a. et dixit

maior est. ▷ [b] *Respondens*[c] *autē*[b] *illi*[b] *Ioannes dixit*': ‖ *Præceptor' vidimus quendā in nomine tuo eiicientem dæmonia qui non sequitur nos,*[b] *& prohibuimus eum,*[c] *quia non sequitur nobiscum.* † [b] *Et ait ad illum Iesus': Nolite prohibere*[b] *eum. Nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit citò malè loqui de me.*[b] *Qui enim non est aduersum vos, pro vobis est.* ‖ *Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis: amen dico vobis, non perdet mercedem suam.*

‖a.o. qui ‖c. o. quicunque †b.o. receperit ▷ a. puerum talē ‖a.o. suscēpit †c.o. receperit *A*.10. 55. ▷ b. Respondit dicens ‖b. Magister †b. Iesus autem ait *A*.10, 55.

I[c]NTRAVIT AVTEM COGITATIO IN EOS QVIS EORVM MAIOR ESSET &c. Plerique existimant huic contentioni occasionem præbuisse, quod Dominus pro se & Petro didrachma iusserit exolui, velut Petrū præ aliis omnibus honorans. Idq; videri potest ex Matthęo, qui post commemorationem illam de didrachmis, subiungit: In illa hora accesserunt, &c. Sed hanc non fuisse occasionem contentionis, partim quidem ex eo videri potest, quod Lucas & Marcus hanc contentionem etiam commemorantes, nullam prius fecerint mentionem didrachmi, certissimum verò ex eo fit, quod Dominus in domo existens in Capharnaum iussit staterem peti ex ore piscis, cùm, vt Marcus testatur, discipuli de primatu cōtendissent inter se in via, antequā venissēt in Capharnaū. Nec rursum crediderim causam fuisse, quod supra audissēt Petro promissas claues regni cœlorū, aut quod tres tātùm secū duxerit in montem, in quo quid actum fuerit, reliqui ignorauerunt: sed ipsam prædictionem mortis & resurrectionis, cuius ante hanc contentionem meminerunt tres Euangelistæ. Sic enim etiam postea, cùm Dominus ascendens Hierusalem rursum prędicaret suam passionem & resurrectionem, accesserunt duo filij Zebedæi cum matre, petētes primum locū in regno Christi, quod tum à resurrectione in terris fore gloriosum æstimauerunt. Et in nouissima cœna, rursum ad mentionem mortis facta est inter Apostolos hæc eadē contentio, teste Luca. Ita ergo & modò audientes illum breui moriturum & resurrecturum, ac tunc illum putantes regnaturum in terris, cœperunt hac occasione inter se disceptare, qui primum in regno eius locum habiturus esset. Qua in re notandum, quanta æquabilitate Christus discipulos habuerit, vt licet Petrū & filios Zebedæi ad secretiora quædam præ aliis admiserit, nequaquā tamen inter eos constaret quem Dominus reliquis voluisset præstare, aut principem agere. Notandum & illud, quāta Domini fuerit in tolerandis suorum imperfectionibus benignitas, quantaque illorum ruditas, ac gloriæ cupiditas ante acceptum spiritum, vt qui adhuc Christi regnum mundanum arbitrabantur, quique humano affectu primatū desiderabant. Porro in ipsa Euangelistarum narratione videtur esse aperta quædam contrarietas. Lucas enim & Matthæus dicere videntur quæ non possunt constare cum his quæ narrat Marcus: Nam Lucas dicit cogitasse discipulos de primatu, ac eam cogitationem Dominum cognouisse, cùm Marcus dicat eos inter se etiam disceptasse. Et Matthæus dicit Apostolos accessisse & interrogasse, quis esset maior, Marcus verò aduocatos à Domino dicit, & interrogatos siluisse. Sed dicendum, Euangelistas sæpenumero ob id videri non consentire, quòd vnam eandemque rem narraturi diuersis modis eam introducant, dum vnus narrat quæ alius prętermisit. Ita enim hic Euangelistę tres, Christi doctrinam de humilitatis affectu introducturi, diuersimodè ad eius narrationem perueniunt: & Lucas quidem principium

A tantùm contentionis commemorat, nempe cogitationem Apostolorum, dicens Dominum cogitationem cordis eorum cognouisse, quamuis eā cogitationem etiam verbis prodidissent, quod eorum disceptationem non audiuisset, sed virtute diuinitatis suæ cognouisset qua cordium secreta rimabatur. Marcus verò medium commemorat, ipsam scilicet contentionem, & Domini interrogationem. Matthæus autem id quod postremò gestum est. Nam intelligi potest, discipulos ad interrogationem Domini silentes, postea cùm, vt dicit Marcus, Dominus sedisset, & duodecim aduocasset,
B resumptis animis quæstionem quæ inter ipsos fuerat agitata, Domino proposuisse, vt qui scirent nihil posse illi esse occultum. Ideóque notant quidam illos causa honestatis mutasse quæstionem, vt cùm in via disceptassent quis eorum esset maior, nunc non de se tantùm, sed absolutè quærant, quis maior, id est, maximus esset in regno cœlorū. Intelligi tamen etiam potest discipulos hanc quæstionem Domino non proposuisse, sed Matthæum, qui breuitatis studiosus in narrandis his quæ sunt facti, mox ad ipsam Domini doctrinam deuenire studebat, dixisse discipulos hęc interrogasse, quòd
C cogitationibus suis quæ Domino erant cognitæ, ea interrogarent; etsi, vt testatur Marcus, cogitationes suas prodere verbis erubescerent. Simile habitum est supra Matthęi 12. in capite Concordiæ 38. vbi Matthæus dicit Scribas interrogasse, quod Marcus & Lucas dicunt interrogasse Dominum. In quibus & similibus magis est inspicienda Euangelistarum intentio quàm verborum significatio. Voluit enim Matthęus significare de primatu quæstionem motam à discipulis, priusquam de eo Dominus dissereret, quod hoc sua narratione satis si-
D gnificat. Cæterum quod dicit; In illa hora, positum est pro, illo tempore. Non enim eadem hora qua Dominus Petro commendauit exolui didrachma, hęc cōtigerunt, cùm verisimile sit illum tunc mox abiisse & fecisse imperata, quem tamen huic doctrinæ Domini constat interfuisse, cùm Marcus testetur Dominum aduocasse duodecim. Per regnum autem cœlorum discipuli intellexerunt regnum Mesiæ, quod etsi in terris expectabant, diuinum tamen & cœleste esse crediderunt.

[b]ET AIT ILLIS: SI QVIS VVLT PRIMVS ESSE, ERIT OMNIVM NOVISSI-
E MVS.]Vbi Dominus consedisset, ipsa sessione declarans se rem seriam traditurum, & ipsos duodecim aduocasset, non primùm ad eorum respondet quęstionem, sed potius ad ipsorum passionem, volens pestilentissimum ambitionis affectum suorum mentibus eximere, atque ad humilitatem potius eos reuocare, quod agit & hac sententia ex Marco desumpta, & mox alia quæ sequitur ex Matthæo. Vt autem hęc Marci sentētia rectè intelligatur, primùm sciendum verbum, erit, Hebraico more hîc positum, pro imperatiuo, sit vel esto. Non enim est sensus, eum qui affectat primatum, per huiusmodi ambitionē fieri apud Deum omnium nouissimum,

quam

quamuis hic sensus sit verus: sed significatur quid fieri debeat ab eo, qui volet esse primus, quod patet ex eo quo additur; & omniũ minister. Deinde sciendũ, dupliciter aliquem dici primum vel magnum in regno cœlorum, & iuxta hoc dupliciter etiam potest intelligi hæc sententia. Dicitur enim aliquis primus, dignitate meriti: & rursus dicitur aliquis primus, dignitate Ecclesiastica. Si ergo hæc sententia intelligatur de primo in meritis & acceptatione apud Deũ, significabitur hic qua via quis posit hunc primatum apud Deum assequi, nimirũ si se omnibus submittat, & omnium seruum exhibeat. Si verò intelligatur de primo in dignitate Ecclesiastica, significatur hic quomodo sese gerere debeat is qui huiusmodi adeptus est & acceptauit primatum, non autem quomodo ad illũ primatum aspirare debeat. Et quidem priori modo magis intelligendam hanc sententiam sequentia videntur exigere, quia scilicet sequitur apud Matthæũ; Quicunque ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno cœlorum. Et in Luca: Qui minor est inter vos omnes, hic maior est. Hæ enim sententię apertè sunt intelligendę de maiore, id est, maximo vel primo in acceptatione diuina, non de primo in authoritate & dignitate Ecclesiastica. Rursùm tamen posteriori modo magis intelligendam hanc sententiam ob id videtur, quòd in secũdo hoc sensu Dominus hanc sententiam postea repetit Matthæi 20. & Marci 10. quando collatione facta primatus Ecclesiastici cum primatu gentili, docet aliter se gerere debere primos in regno cœlorũ & Ecclesia Dei, quàm sese gerere solent primi in regno mundano. Proinde vt sententia hęc & illi loco conueniat, & sententiis Matthæi & Lucæ hic positis, conueniens fuerit vtrumque sensum simul hac sententia intelligere Dominum comprehendisse, vt significauerit & quomodo quis primus apud Deum fieri posit, & quomodo in primatu accepto ritè sese gerere debeat, vt verè etiam apud Deum sit primus aut magnus. Fiat, inquit, omnium nouissimus & omnium minister. Vbi per hoc quod additur, omnium minister, exponitur quid sit quod dicitur, omnium nouissimus, id est, postremus. Facit enim quis se omnium postremum, qui omnium se seruum exhibet & ministrum. Esse enim seruum apud mundum est omnium postremum. Seruum autem se omnium exhibet, qui omnibus, quod in ipso est, prodesse cupit, non propter proprium cõmodum, sed illorum vtilitatem, nihil dedignatus facere quod prodesse posit, authoritate qua fungitur, & honore quo afficitur, in subditorum vtilitatem vtens, non verò ad propriam elationem & gloriam.

[c] ET[a] ADVOCANS IESVS PARVVLVM, [h] APPREHENDIT EVM, &c.] Quo efficacius Dominus persuaderet & doceret quod volebat, non verbis tantùm agere voluit, sed Prophetarum more etiam rebus. Aduocauit itaque paruulum, vt huius monstratione rem poneret ante oculos, & qualem, quantam, ac quàm synceram, atque ab omni simulatione liberam suis necessariam esse humilitatem demonstraret. Apparet autem hunc paruulum valde fuisse ætate paruulum, tum quòd Græcè vocetur nomine diminutiuo παιδίον, quod propriè significat puellum: tum quòd apud Marcum dicatur Dominus hunc complexus, pro quo Græcè est ἐναγκαλισάμενος, id est, cùm accepisset eum in vlnas, quomodo fieri solet infan-

A tibus aut valde pueris. Quod obseruatum nonnihil facit ad emphasim, vt scilicet intelligamus, Dominum non inuitasse ad imitationem cuiusque pueri, sed pueri admodum pusilli. Porro quæ de hoc puero dicit Marcus, videntur ab eo dicta ordine præpostero. Dicit enim: Accipiens puerum statuit eum in medio eorum, quem cùm complexus esset, vel cùm in vlnas accepisset, ait illis; cùm prius intelligendum videatur Dominum illum accepisse in vlnas suas, ac deinde in medio statuisse. Vlnis autem suis puerum complectebatur, vt re ipsa declararet, quàm singulari affectu innocentiã amaret, & quàm eos quoque amaret qui pueri innocẽtiam imitarentur. Ob quod & secus se illum posuit, vt habet Lucas, quod nequaquã contraria-

B tur ei quod Matthæus & Marcus dicunt eum positum in medio eorum. Fieri enim potest & ipsum Dominum consedisse in medio Apostolorum circunstantium se, & alioqui illud; in medio eorum; nihil est aliud secundùm Hebraicam phrasim, quàm inter eos. Putatur autem puellus iste fuisse Martialis ille, qui postea discipulus Petri existens, in Germaniam missus est ab illo, prædicandi Euangelij gratia, de quo vide glosam in capite Vnico, de sacra vnctione. Hoc itaque puello inter Apostolos & coram eis posito, dixit Dominus cum solita asseueratione, quo magis hæreret quod dicebat: Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, ab hac scilicet vestra ambitione, eaq; deposita,

C efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. quasi dicat: Curiosè vos scrutamini quis vestrum maior sit futurus, ac de primatus honore contenditis: ego verò, si quales nunc estis perseueraueritis, & non contrà potius quisque se cæteris humiliorem effecerit, non solùm primatu, sed etiã ipso ingressu cœlestis regni indignos omnino fore affirmo. Quod autem dicit; & efficiamini sicut paruuli; sic est intelligendum, vt quales sunt paruuli per ætatem, tales nos simus per volũtatem. Quod tamen rursum dupliciter fit, Bene scilicet & malè. Malè enim imitamur paruulos, dũ pueriliter desipimus, absurda sectãtes, ac carnis affectibus nimis adhuc indulgentes, cuius pueritiæ Paulus arguit Corinthios: aut dũ in dogmatibus pietatis incerti

D fluctuamus, & circumferimur omni vento doctrinæ, quam pueritiam damnat ad Ephesios 4. Bene autem illos imitamur, dum imitamur illorũ innocẽtiam & synceritatem, ita vt vacemus omni malitia, inuidia, dolo, ira, ambitione, &c. ad quod hortatur nos Petrus cap. 2. prioris epistolæ. Vtrumque complexus Paulus 1. Corinth. 14. Nolite, inquit, pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote. Quanquam autem necesse sit vt ingressuri regnũ cœlorũ, per omnia sint paruuli malitia, & illorum in omnibus imitentur innocentiam, ad propositum tamen saluatoris est vt efficiamur similes paruulis in honorum cõtem-

E ptu & submisione. Vnde videri potest, Dominum, cum requirit hic vt efficiamur similes paruulis, respexisse ad eorum quantitatem, vt sicut illi sunt parui corpore, sic nos simus parui animo. Cui sensui cõsonat quod apud Lucam dicitur: Qui minor est inter vos omnes, &c. & quod postea apud Mattheum & Marcum pro παιδίοις, id est, pueris, cùm nos legimus pusillis, ponitur μικροῖς, id est, paruis; cùm nos legimus pusillis. Cùm autẽ Dominus hac sententia ab ambitione deterruerit, & humilitatis necessitatem ostenderit, subiungit aliam sententiam, qua & osten-

di

dit maximum humilitatis meritum, & ad quęstionem inter Apostolos agitatam directè respondet, cum subiicit: Quicunque ergo humiliauerit se, &c. Cùm autem videretur inferendum ex superiori sententia: Quicunque ergo humiliauerit se sicut paruulus, ipse intrabit in regnum cœlorum; infert amplius; hic est maior in regno cœlorum, ille, inquam, maior, hoc est, maximus, de quo vos quæritis Nam Græcis non est otiosus articulus ὁ μείζων, & comparatiuus Græco more pro superlatiuo ponitur. Et bene nõ infertur tantum; ipse intrabit in regnum cœlorum; sed, hic est maior in regno cœlorũ, quia non dicitur in prima parte: Quicunque ergo humiliauerit se sicut paruuli; sed, sicut paruulus iste. quo videtur significare perfectam humiliationem & submissionem, quia paruulus ille, vt dictum est, videtur fuisse valde puerulus. Sicut enim ex superiori sententia bene consequitur per humilitatem puerilem ingressum esse in regnũ cœlorum: ita ex eadem etiam bene sequitur, per perfectam humilitatem aliquem fieri magnum, imo maximum in regno cœlorum. Quia enim omnis qui se humiliat exaltabitur, ergo & qui maximè se humiliat, maximè exaltabitur. Notãdum autẽ quod dicit, qui humiliauerit se. Nõ enim sufficit verba, gestus & vestes humiliare, quod etiam hypocritæ faciunt, sed seipsum, hoc est, animum & cor, vt quis de se submissè sentiat, honores & applausus huius mundi non appetat. Notandum & illud, quàm mirabili ratione apud Deum paratur excellentia, & quàm diuersa via in regno cœlorum quis fit magnus, ab ea qua vt in plurimum quis fit magnus in regnis terrarum. Porro quod dicitur; quicunq; humiliauerit se sicut paruulus iste; non sic est intelligendum, qui humiliauerit se ad eum modum quo iste paruulus se humiliat. Nondum enim humiliare se nouit paruulus, qui necdum nouit quid sit humilitas. Sed ita intelligendum est: Quicunque humiliauerit se, ita vt sit sicut paruulus iste, humilis scilicet per virtutem, sicut iste per ætatem: aut paruus animo, sicut iste est paruus corpore.

[a]ET [i] QVISQVIS SVSCEPERIT PVERVM ISTVM IN NOMINE MEO, ME SVSCIPIT.] D. Chrysostomus hæc ad id dicta putat, vt significaret Dominus, nõ eum tantũ suam accepturum mercedem qui effectus esset paruulo similis, sed & eum qui paruulos susceperit. Magis tamen ad id dicta videtur, vt significaret Dominus quanti faceret humiles & paruulos, & quàm magni tales sint coram ipso & patre eius. Id enim vt proposito deseruit, ita his sententiis pulchrè significatur. Si enim cùm quis puerum & humilem susceperit nomine Christi, in illo Christus sese suscipi reputat, & in Christo etiã pater cœlestis, necesse certè est puerũ & humilẽ quantumuis abiectum in hoc mundo, magnum admodum esse in regno cœlorũ Porro cùm Lucas dicit, puerum istum, pronomen demonstratiuum, istud, quod demonstratiuum est substantiæ, debere accipi pro demonstratiuo qualitatis, hoc est, pro talem, patet ex Matthæo & Marco: quorum hic habet, vnũ ex huiusmodi pueris: ille, puerum talem, qui scilicet sese humiliauerit sicut paruulus iste. Non enim Dominus hic tã vult demonstrare pueros ætate, quàm voluntate: quod patet, quia in contraria sententia postea dicit: Qui scãdalizauerit vnum ex his pusillis qui in me credunt; quod nõ dictũ esse de puerulis ætate satis est apertũ. Itaq; magis demõstrare voluit eos qui per

A puerum in mediũ adductum significabantur, quàm ipsum puerum aut ætate illi pares. Verbo autem suscipiendi aut recipiendi, quo propriè significatur receptio in hospitiũ, vult Dominus generaliter significare, omne beneficij genus humilibus suo nomine impensum, sibi impendi, hoc est, tam gratum sibi esse, ac si propriæ suæ personæ impẽderetur, eo quòd per humilitatem Christo quis efficiatur simillimus. Et ne id parum esse putetur, adiicitur apud Marcum & Lucam, quod & supra habitũ est Matthæi 10. propter quod hic à Matthæo omissum videri potest: Qui me susceperit, recipit eum qui misit me. Marcus verò idem efficacius effert, dicens: Qui

B me susceperit, non me suscipit, sed eũ qui misit me. Quod intelligendum est Dominum dixisse secundùm communem loquendi vsum. Frequenter enim dicere solemus: Quod mihi facis, non mihi facis, sed Deo; volentes significare non tantùm nobis id fieri, sed etiã Deo, aut non tã nobis quàm Deo, qui illud sit remuneraturus aut vendicaturus tanquam sibi factum. Significatur ergo prẽmiũ susceptionis Christi nõ tale id fore, quale à puro homine posset expectari, sed quale à Deo suscepto, ac beneficiis affecto. Quare autẽ qui humilem susceperit, & ipsum Christum & patrem cœlestem censeatur recipere, rationẽ subnectit Dominus apud Lucam, cùm dicitur: Nam qui minor est, cordis scilicet humilita-

C tè, inter vos omnes, hoc est: qui omnium vestrũ maximè est alienus à superbia & ambitione, hic est maior, vel, vt habent Gręca, hic est magnus, apud me scilicet & patrem meum, magnus scilicet in regno cœlorum. Ex qua ratione satis patet ad quid dictæ sint sententiæ superiores.

[h]RESPONDENS [c]AVTEM [b]ILLI [h]IOANNES DIXIT: PRÆCEPTOR VIDIMVS. &c.] Theophylactus existimat Ioannẽ hæc iam ideo respondisse Christo, hoc est, subiecisse verbis Christi, quod audiens humilitatis necessitatem & commendationem, metuerit ne per arrogantiam peccauerit, prohibendo illum qui cum non sequeretur Christum, in nomine tamen illius

D eiiceret dæmonia. Prohibitio enim eius est qui authoritatem aliquam sibi vendicat. Verùm magis videtur occasionem horum quæ Ioãnes Domino dicit fuisse, quod Dominus dixerat de puero & quouis humili: Si quis talem puerũ receperit in nomine meo, me recipit, & eum qui misit me. Occasione ergo illorum verborũ, in nomine meo, motus videtur Ioannes, vt Domino narraret de eo quem eiicientem dæmonia in nomine Iesu prohibuerant, tacitè interrogare Dominũ volens, num bene eum prohibuissent, quando recepisse solùm puerum in nomine ipsius, res esset ipsi tantopere grata. Quasi diceret: Est tãti aliquid tuo nomine fecisse, vt te & patrem is susceperit, qui tantùm puerum talem in

E nomine tuo suscepit, quid est sentiendũ de iis qui in tuo nomine virtutes faciunt? Nos talem quempiam qui in nomine tuo eiiciebat dæmonia prohibuimus, eo quod non sequeretur te nobiscum, hoc est, quod non se nobis coniungeret, nec in nostro ageret comitatu. Itaq; ob id Ioannes hæc Domino proponit, vt discat num illud à se bene factum fuerit: vnde constat illum prius non prohibuisse alium ex inuidia aliqua, sed zelo bono etsi indiscreto. Ex Ioãnis item narratione colligitur Apostolos etiã adhuc agente cum ipsis Domino solitos eiicere dæmonia, inuocato nomine Iesu: quod quidam cernẽtes, inter quos iste de quo hic est sermo, tentarũt si-

militer per eiusdem nominis inuocationem dæmonia eiicere,& quod tentabant perfecerunt, etsi à Christo missi nõ essent, Domino hoc sic permittente & fieri volente,tũ vt hac ratione ostenderetur efficacia nominis Christi etiam per prauos aut imperfectos operantis, & Euangelica prædicatio confirmaretur:tum vt emendarentur hi,aut ad perfectionẽ proueherentur qui miracula operabãtur. Per malos enim etiam eiici dæmones, & miracula fieri in nomine Christi,supra dixit Dominus Matthæi 7. Incertum tamen an hic de quo est sermo, bonus fuerit an malus,nisi quod verbis Christi significetur adhuc fuisse imperfectus,ob quam suam imperfectionẽ nec sequebatur Christũ, abhorrens scilicet à vitæ illa asperitate in qua viuebant Apostoli omnibus relictis.Verisimile tamẽ habuisse aliquã in Iesum fidem,vt sine qua non fiant miracula.Respondet ergo Dominus talem non prohibendũ,duas afferẽs apud Marcũ rationes. Primò, quia qui facit virtutem, id est, miraculum in nomine Christi,etiamsi illud non magnopere prædicet,nec Christo per omnia obediat, tamen non potest citò malè loqui de eo. Si enim id facere incipiat, res ipsa redarguet eum. Dicetur enim ei: Qua fronte pergis maledicere nomini illi quod tam efficax esse ipse expertus es? Cogitur ergo nomen illud vel ex parte amare,aut saltem illi non detrahere,quod & ad salutem illius facit,& ad profectum Euangelicæ doctrinæ.Secundò,prohibendum non esse efficacius docet;quia,inquit,qui nõ est aduersus vos, pro vobis est, etiamsi vobiscum non sequatur me, nec corporaliter vobis iungatur. Quasi dicat: Hic homo cùm non sit contrarius vobis, (eadem enim agit quæ vos, ac reipsa nomen meum hominibus commendat,) pro vobis est, ac vestrum negotium adiuuat.Prima ergo ratione ostendit,non posse esse contrarium:secũda etiam esse fautorem & adiutorem. Nec videri debet hæc secunda sententia, qua significatur hominem illum qui Christum non sequebatur,non fuisse contrarium, sed adiutorem, contraria illi sententiæ quæ supra habetur Matthæi 12.Qui non est mecum, contra me est. Nã ibi per eum qui non est cum Christo,non significatur is qui Christum non sequebatur cũ discipulis corporaliter,sed aut diabolus ipse,aut generaliter quisquis nõ fauet Christo,nec ea agit quę Christi sunt. Itaque tantum abest vt hæc sententia illi possit videri contraria,vt ex ea potius sequatur,eamque cõfirmet.Si enim qui non est cũ Christo, cõtra Christum est: ergo per locum à contrario, qui non est

A aduersus Christum, pro Christo & cum Christo est.Significatur enim vtraq; sententia, nõ esse medium inter esse cum Christo,& aduersari ei. Videtur autem hæ sententiæ,sicut aliæ plerique, è vulgi sermone mutuatæ, & à Domino suo proposito prout commodum erat accommodatæ. His autem docemur,non reiiciendum esse,nec prohibendum, si quid homines praui, etiam si sint hæretici, faciant vel doceant,quod gloriæ Christi & euange-

B lico profectui nõ obsit,sed cõtrà potius prosit,quãquam id boni quod faciunt aut docent, sinistra intentione faciant aut doceant. Optandum enim per quosuis ac quãuis occasionẽ Christi gloriam promoueri,quomodo Paulus gaudebat Christum prædicari per occasionem ab his qui voluerunt pressuram suscitare vinculis eius,vt scribit ad Philip.1.Et Augustinus lib.de consensu Euangelist.super hunc locum:Illud,inquit,prohibere debuerunt Apostoli,

C quod extra eorum erat societatem,vt illi vnitatem Ecclesiæ suaderent,non illud in quo cum illis erat, nomen scilicet magistri & Domini eorum in expulsione dęmonum cõmendans,sicut Ecclesia Catholica facit,non improbans in hęreticis sacramẽta communia,sed diuisionem, vel aliquam aduersam paci veritatique sententiam.Docemur & illud gratiam Christi etiam per indignos operari,quodque per sacerdotes sanctificentur homines,etiamsi ipsi non sint sancti.Porro quod in Marco sequitur: Quisquis enim potũ dederit vobis,&c.videtur esse

D tertia ratio, quà Dominus ostendit non prohibendum quenquam qui in nomine suo operaretur miracula, in hunc sensum: Adeo non est prohibendus quisquis in nomine meo dęmonia eiicit,vt quiduis, quantumuis exiguum,si modò in nomine meo fiat, à quocunque id fiat,adeo sit mihi gratum, vt non sit cariturum sua mercede.Quisquis enim vel potum aquæ tantùm vobis dederit, non propter humanam aliquam gratiam, sed propter nomẽ meũ, videlicet quia Christi estis discipuli,verè dico vobis non carebit mercede sua. Itaque hac sententia

E significat illũ quem prohibuerant,pro eo quod nomine Christi fecit, etiã mercedem suã accepturũ, si nõ æternã,saltem aliquam temporalem. Non enim cum dicitur non perditurum mercedem, quicunq; potum aquæ alicui nomine Christi dederit, significatur æternæ vitæ mercedẽ omnibus talibus dandam, sed opus tale sine remuneratione vel in præsenti,vel in futura vita non relinquendũ. Eandem sententiam Matth.c.10. supra habuit, proinde vide circa eam in cap.Concordiæ 55.

SCANDALVM PVSILLORVM CAVENDVM DOCETVR.

Matthæi 18. Marci 9. CAPVT LXXI.

† a qui autem ▷ a.o. de pusillis istis qui credunt C.17.98. ‖ a. expedit † a. vt suspendatur in collo. Matth. duo hæc simul complexus est hoc modo:

E† eT quisquis scandalizauerit vnum ▷ ex his pusillis credentibus in me, ‖ bonum est ei b magis† e si circundaretur mola asinaria in collo eius, b & in mare mitteretur, a & demergatur in profundum maris. Væ mundo à scandalis.Necesse est enim vt veniant scandala: veruntamen væ homini illi per quem scandalum venit. e Et si scandalizauerit te manus tua, abscinde illam, a & proiice abs te: e bonum tibi est debilem introire in vitam,quàm duas manus habentem ire in gehennã, in ignem inextinguibilem, b vbi vermis eorum non moritur,& ignis non extinguitur. e Et si pes tuus scandalizat te,amputa illum:bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis, b vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Quòd si oculus tuus scandalizat te, a erue eum & e proiice abs te:bonum tibi est ▷ vnum oculum habentem in vitam intrare, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, b vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.Omnis enim igne salietur,& omnis victima sale salietur. ‖ Bonum est sal, quòd si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis?Habete in vobis sal,& pacem habete inter vos. a Videte ne contemnatis

temnatis vnum ex his pusillis: Dico enim vobis, quia angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei qui in cælis est. | *Venit enim filius hominis saluare quod perierat.* | *Quid vobis videtur, si fuerint alicui centum oues, & errauerit vna ex eis, nónne relinquit nonagintanouem in montibus, & vadit quærere eam quæ errauit? & si contigerit vt inueniat eam, amen dico vobis, quia gaudet super eam magis, quàm super nonagintanouem quæ non errauerunt. Sic non est voluntas ante patrem vestrum qui in cælis est, vt pereat vnus de pusillis istis.*

A.5.40. Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eũ & proiice abs te, bonũ tibi est ad vitam ingredi debilẽ vel claudũ, quàm duas manus vel duospedes habentem mitti in ignem æternum. †a. Et ▷b. luscũ introire in regnũ Dei.

A.5.39. C.14.92. C.19.106 C.15.94. Psal.193. Psal.140

ET QVISQVIS SCANDALIZAVERIT VNVM EX HIS PVSILLIS, &c.] Cœptum Domini sermonem Ioannes interruperat, cui cum satisfecit Dominus, redit rursum ad intermissum sermonem, & quemadmodum supra cœpit ostendere, quanti faciat paruulos, ex pręmio quod manet eos qui paruulos honorant, & beneficiis afficiunt: ita nunc idem vult ostendere ex cõtrario, nempe pœnæ magnitudine, quæ manet eos qui paruulos & humiles contemnunt, ac malo aliquo afficiunt. Et omnino erat hęc sẽtẽtia in Concordia iungenda cum superiori capite. Verùm quoniam Dominus accepta occasione, in genere de scandalis differere cœpit, & ad dehortandum à scãdalis sermonem deflectit, eaque materia prolixè hic à Domino tradita, proprio capite esset digna, visum est ab hac sententia, quæ opponitur illi sententiæ: Qui susceperit vnum paruulum talem, &c. nouum caput exordiri. Vt autem plenius intelligantur quæ hic prolixè & alibi sparsim de scãdalo dicuntur, conueniens fuerit vim & vsum huius vocabuli exactius excutere. Itaque dictio, scandalum, qua Latinus interpres frequenter vtitur in scripturis, Gręca vox est, idem significans Græcis quod σκῶλον & πρόσκομμα. Sicut enim hoc postremum deriuatur à προσκόπτειν, quod offendere significat & impingere: ita duo alia teste Hieronymo lib. 2. contra Pelagianos à ruina dicta sunt. Videntur enim Erasmo deriuata à σκάζω, quod est claudico, eo quòd claudus inflectens se videatur tendere ad ruinam. His Gręcis dictionibus apud Hebręos maxime respõdet dictio מִכְשׁוֹל Michschol, quãuis Septuaginta interpretes tribus illis dictis dictionibus sæpius exprimant dictionem Hebraicam מוֹקֵשׁ Mokesch, quã & D. Hieronymus frequẽter vertit per scandalum, cum Hebręa illa vox potius significet laqueũ, à Iacasch, quod est illaqueare & irretire. Eodem tamen redit sensus, siue laqueũ quis vertat, siue scandalum. Dictioni autem Græcę σκάνδαλον, aut Hebraicę מִכְשׁוֹל Michschol apud Latinos nulla dictio magis respondet quàm offendiculum vel offensio, accipiendo tamen has voces vt significẽt id in quod quis ambulãs in via impingit & offendit. Nam vt verbũ offendo significat & impingere, & ad iram prouocare: ita duabus vocibus prædictis D. Hieronymus vtitur aliquãdo pro peccatis quibus Deum offendimus. Sic enim accipitur offensio in oratione Manassis, cum dicitur: Malum coram te feci, statuens abominationes, & multiplicans offensiones. Sic & offendiculum Hieremiæ 4. Si abstuleris offendicula tua à facie mea, nõ commoueberis. Vbi Græcè est βδελύγματα, id est, abominationes. Itaque scandalum propriè quidem significat id quod in via impedimentũ pręstat viatori, in quod ambulãs aliquis impingit, vt rectè dicatur scandalũ esse impedimentũ viæ, offendiculum viæ, aut occasio ruinæ & lapsus. Vnde aliquando cõuenit vocabulũ hoc Gręcum exponere per impedimentum & obstaculum, vt supra cũ Dominus dicit Petro: Scandalum mihi

A es; hoc est, obstaculo & impedimento mihi es: aliquando per offendiculum, vt aliâs ferè semper. In propria sua significatione accipitur Leuit. 19. Non maledices surdo, nec coram cęco pones offendiculum. Hic enim Hebręis est Michschol, & Græcis σκάνδαλον. Verũ sicut ruina & lapsus metaphoricè transferuntur nunc ad perditionem quãuis corporalem, nunc ad perditionem spiritualem, perditionem scilicet peccati & æternæ damnationis: ita & vocabulum, scandalum, significat per metaphoram nunc occasionem perditionis corporalis, nocumẽtum aut malum corporale, nunc occasionem perditionis aut mali spiritualis. B Priori modo accipitur in multis locis veteris testamẽti, vt in illo Psalmi, cùm dicitur de impiis: Funes extenderunt in laqueum, iuxta iter scandalum posuerũt mihi. Et rursum: Custodi me à laqueo quem statuerunt mihi, & à scandalis operantium iniquitatem. Hic enim secundùm sensum literalẽ per laqueum & scandalũ significantur insidiæ, quibus impij virum iustum, Dauidem scilicet, subuertere conabantur. Pro occasione perditionis & corporalis & spiritualis, accipitur Exodi 23. cum de idololatris pellẽdis Dominus pręcipit: Non habitent in terra tua, ne forte te faciant peccare in me, cum seruieris diis eorũ, C quod tibi certe erit in scandalũ. Significatur enim cultũ idolorum fore illis occasionem perditionis in pręsenti vita & futura, quãuis ad literam magis sit sermo de perditione corporali, vt ferè semper in veteri testamento. Sic & Saul dixit se daturũ Dauidi Michol filiam suam, vt fieret ei in scandalum, hoc est, vt esset ei occasio perditionis suæ. In nouo testamento verò accipitur semper pro eo quod est occasio alicui vt labatur in recta via veritatis aut iustitiæ, hoc est, quod est occasio vt quis à veritate excidat aut alienetur, vel à iustitia. Sic Ezechiel c. 14. vocat idola, scandala iniquitatis: sic suprà Matt. D 13. impij vocantur scandala colligenda de regno Christi. Sic Paulus crucẽ & Christũ crucifixum, dicit Iudęis esse scandalũ. Idem cum Isaia Christum illis dicit factum petrã scandali, & lapidem offensionis. Dupliciter enim aliquid est occasio peccati, aut scilicet quia ipsum sua natura tale est vt aliquẽ in errorem & peccatũ pertrahat, aut quia cũ illud sua natura tale non sit, alius tamen sua prauitate & cęcitate illud sibi facit erroris & peccati occasionẽ, quod non absolutè dicitur scandalum, sed his vel E illis dicitur esse scãdalum. Hoc modo Christi crux aut Christus crucifixus scandalum dicitur, sed Iudęis incredulis, qui sua prauitate & volũtaria cęcitate impingunt & offenduntur in Christo, propter crucem eius ob quã alienantur à fide in eum, & incidunt in infidelitatem. Sicut si lapis aliquis in lubrica via positus ad hoc vt ingrediẽtes innixi super eũ, non cadant, fiat negligentia alicuius & volũtaria oculorũ clausione occasio ruinæ eius. Sicut autem dupliciter aliquid dicitur scandalũ, propriè, scilicet & impropriè, ita dupliciter aliquid dicitur scandalizare. Propriè enim scãdalizat, quod per se suaque natura occasionem ruinæ & mali præbet,

1. Cor. 1. Rom. 9.

quomodo accipitur hoc verbum in isto capite, quomodo & de sacerdotibus dicit Malachias capite 2. Scandalizastis plurimos in lege, hoc est, peccare fecistis in legem. Impropriè verò dicitur scandalizare, quod alicuius vitio occasio est ruinę, hoc est, quod est occasio accepta nō data, quomodo Christus dici potest scandalizasse, imò & doctrinā suam ipsemet quosdā scādalizasse dicit, Ioan. 6. Hoc, inquit, vos scandalizat? cum quosdam videret ob nō intellectum ipsius sermonem conturbari & alienari à se. Ex dictis patet primùm nō satis rectè quosdam diuidere scandalum in scandalum actiuum & scandalū passiuum, vt actiuum sit ipsa ruinæ occasio, passiuū verò ipsa ruina. Nam vocabulū ipsum aliud nō potest significare quàm ruinę occasionē & ipsum offendiculū, nec aliquis, quod sciam, est scripturæ locus, vbi necesse sit confugere ad scandalū passiuum. Nam cum dicitur: Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte, nō aliter accipitur scandalum quàm in aliis scripturæ locis. Sensus enim est: patiemini aliquid quod vos offendet, & à fide in me alienabit. Sic à scandalo quod vocant actiuo, hoc est, occasione mali dicitur aliquis scandalizari, quia talē occasionem patitur. Deinde patet non plenè diffiniri nomen scādali quod vocant actiuū, sicuti vsurpatur in scripturis, communi hac nominis illius diffinitione: Scandalum est dictum vel factum minus rectum, præbens alteri occasionem ruinę. Quæ diffinitio desumpta videtur ex D. Hieronymo in comment. super Matth. cap. 15. circa illud verbum: Scis quia Pharisęi audito hoc verbo scandalizati sunt? Vbi sic habet: Quia crebro teritur in ecclesiasticis scripturis scandalum, breuiter dicamus quid significet σκώλον & σκάνδαλον, nos offendiculū vel ruinā & impactionē pedis possumus dicere. Quando ergo legimus: Quicunq; de minimis istis scandalizauerit quempiam, hoc intelligimus, qui dicto factóue occasionē ruinę cuiquam dederit. Hęc ille. Verùm, vt cœpimus dicere, hęc finitio non explicat plenè vocabulum, scandalum. Nam, vt patet ex dictis, etiam crux Christi & ipse Christus scandalum dicitur. Et Petrus ipse: Idola & homines impij, etiam propria locutione scandala dicuntur. Ea tamen finitio vulgaris conueniens est ad explicandum nomen scandali, sicuti in hoc capite de scandalis loquitur Dominus, & sicut Paulus frequenter loquitur de scandalo. In qua finitione notandum, non dici dictum vel factū malum, sed minus rectum. Dicitur autē minus rectum, & quod per se malum est, & quod etsi per sese bonum sit & licitum, tamen quia indiscretè & per imprudentem dilectionem fit aut dicitur, fit aliis occasio alicuius peccati vel erroris, quomodo Paulus scandalum esse docet, edere idolothyta coram infirmis & imperfectis in fide. Tunc enim quis etiam vera docens, aut licita faciens, ruinæ occasionem aliis præbet, cùm apud eos illa dicit aut facit qui per infirmitatem & imperfectionem nondum possunt intelligere verè illa dici aut licitè fieri, ita vt per illa non ædificentur, sed contrà potius alienentur à veritate, aut alterius exemplo prouocentur ad faciendum contra conscientiam, quod illicitum putant, aut generaliter in aliquem errorem & peccatum incidat. Sic Diuus Paulus Petrum reprehendit, quòd sua simulatione pro loco & tempore bona, gentes scandalizaret, quòd cogeret eos suo exemplo Iudaizare, ad Galat. secundo. Idem eos qui idolothyta manducabant coram infirmis, aut qui quouis cibo, neglecta discretione ciborum, coram imperfectis in fide vescebantur, scandalizare dicit 1. ad Corinthios nono, & ad Roman. 14. capitibus: quod huiusmodi facto infirmis peccandi occasionem darent, condemnandi scilicet illorum factum, aut imitandi illorum factum contra conscientiam. Ex quibus patet quibus maximè competit scandalizari, & quibus scandalizare. Scandarizari enim maximè competit aut malis, quibus per propriam malitiam etiam optima fiunt scādala: Aut bonis, sed ita adhuc imperfectis, vt malorum exmplis & factis facilè cōmoueantur ad lapsum, aut licitè à bonis dictorum vel factorum rationem assequi non valeant. Scandalizare verò primùm & maximè competit apertè malis, vt quorum tota vita & doctrina scandalis est plena. Deinde doctis quidem, sed charitate destitutis, vt docet Paulus 1. Corinth. 8. dicens: Scientia inflat, charitas verò ædificat. Postremùm verò etiam doctis & charitate plenis, sed quibus aliquando deest discretio, etiam optimos quandoq; destituens, per cuius carentiā Petrus gentiles scādalizabat. Nam quod solet dici, in perfectos non cadere scandalū nec actiuum, nec passiuū, hoc est, nec scandalizare, nec scandalizari; non absolutè verum est, cùm Petrum tanquam scandalizantem Paulus reprehenderit. Sicut enim non facilè reperias aliquem quantumuis perfectū qui sine peccato viuat, ita nec qui sine scandalo. Nemo enim facilè est qui non aliorū prauis factis nonnihil offendatur & cōmoueatur, aut qui non aliquando quid malè faciat & indiscretè. Sed cōmunis illa sentētia sic est accipienda, ꝙ quo quis est perfectior, eo minus aut scandalizatur aut scandalizat, cùm vtrumque ex imperfectione proueniat. Nec obstat quod dicit Propheta: Pax multa diligentibus legē tuam, & non est illis scandalum. Et rursus 1. Ioan. 2. Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo nō est. Nā sententiæ istę, quibus intelligendum est, diligentes Deum & proximum non pati scandala, id est, non offendere, non impingere, sic sunt intelligendæ, quomodo illa; Qui ex Deo natus est, non peccat; quia non frequenter, nec grauiter, nec peccato vsque ad mortem peccat. Deinde scandala quæ patiuntur illi, ob id propriè non sunt scandala, quòd diligentibus Deum omnia etiam mala & peccata cooperantur in bonum, sicut reprobis omnia pene etiam bona cooperantur in malum. His præmissis, ad verborum Christi explanationem est accedendum. Circa quę hoc primùm notandum, D. Chrysost. sicut cùm dicitur in superiori sentētia: Qui susceperit vnū paruulum talem, verbum, suscipere, accipit pro honorare: ita in hac sententia quæ illi est contraria, scādalizare accipere pro despicere & vituperare. Nec mireris, inquit, si scandali vocabulo contumeliā & vituperium intellexit, cùm multi propter pusillanimitatem non parùm, si contempti vituperatique sint, scandalizentur. Sic & Theophylactus, scandalizauerit, exponit per iniuria affecerit. Et videri omnino posset etiam ideo debere sic accipi hoc loco verbum scandalizare, quod postea Dominus idem repetere volens quod hic dicit: Videte, inquit, ne contemnatis vnū ex his pusillis. Verùm cùm in sequentibus verbum hoc non sic accipi certum sit, prę stat ipsum sic etiā hoc loco exponere, quomodo propriè debet accipi, pro eo quod est, occasionem ruinæ, aut peccati, & perditionis alicui præbere.

Nam

Nam de huiusmodi ſcandalis ſpiritualibus, quæ ſcilicet ſint occaſio alicuius mali ſpiritualis quod ad animã pertinet, ex ſequentibus patet hic eſſe ſermoné. Forte auté ideo Dominus contrariam ſuperiori prolaturus ſententiam, non dicit: Qui autem inhonorauerit, aut maleficio affecerit vnum puerum talem: ſed, qui autem ſcandalizauerit; quod ſic ſpiritualior eſſet eius doctrina, & generalior. Nam Chriſto magis cura erat ſalus ſpiritualis ſuorum paruorum quàm corporalis: & qui puſillos inhonorant, ac malè tractant, hoc ipſo eoſdem etiam ſcandalizant, quamuis non hoc tantummodò puſilli ſcandalizentur. Præterea, vt patebit ex ſequẽtibus, omne puſillorum ſcandalum fere prouenit ex eorum contemptu & neglectu. Cæterùm D. Hieronymus ideo putat peculiariter dictum de puſillorũ ſcandalo, quòd perfectiores & maiores non ſcandalizentur. Nota, inquit, ꝙ qui ſcãdalizatur paruulus eſt, maiores enim ſcandala non recipiunt. Itaq; D. Hieronymus hic vocari puſillos intelligit qui in fide aut virtute adhuc ſunt imperfecti. Quomodo & Origenes intelligit. Sic tamẽ non poſſe intelligi omnino ſuperiora conuincunt. Nam etſi hoc loco pro, puſilli, ſit alia dictio quàm ſuperius, nẽpe μικρὸς id eſt, paruus, cùm ſuperius ſit παιδίον, id eſt, puer vel puellus, vtrobiq; tamen omnino videntur eidẽ ſignificari per pueros vel paruulos, & puſillos. Sed ſuperius non dicuntur aliqui pueri vel paruuli ab imperfectione fidei vel virtutis, ſed ab humilitate animi. Ergo nec hoc loco, quamuis verũ ſit quod dicit Hieronymus, puſillos in fide maximè eſſe ſcãdali capaces, quemadmodũ docet Paulus Rom. 14. & 1. Cor 8. Proinde puſilli etiã hoc loco dicuntur homines ſimplices & humiles, qui in hoc mũdo non magnifiunt, ſed contemnuntur à mundo, quales eſſe debent omnes qui credunt in Chriſtũ, etſi non omnes tales facilè ſcandalizentur. Vt autem Dominus ſignificaret magnitudinem vindictę & ſupplicij quod manet eum qui vel vnum aliquẽ ex paruulis Chriſti quantumuis humilem & abiectum ſcandalizauerit, ſubiungit apud Matthæum: Expedit ei vt ſuſpẽdatur mola aſinaria collo eius, & demergatur in profundũ maris. Quæ verba ſic intelligit D. Hieronymus, vt ſignificetur, ei qui ſcãdalizauit vtile eſſe pro expiatione ſui delicti, grauiſsimũ aliquod ſupplicij aut mortis tẽporalis genus ſubire, vt ſuppliciũ æternũ euadat quod cõmeruit. Expedit, inquit, ei; quia multo melius eſt pro culpa breuem recipere pœnã, quàm æternis ſeruari cruciatibus. Non enim puniet Deus bis in idipſum. Hunc tamen nõ eſſe horũ verborum ſenſum, patet ſatis ex Marco, qui habet: Bonum eſt ei magis, id eſt, melius foret ei, ſi circundaretur collo eius mola aſinaria, & in mare mitteretur. Quibus verbis non ſignificatur expedire vt ſupplicio tẽporali tolerato, quis effugiat ſupplicium æternũ. Non enim dicitur: Melius eſt ei vt circundetur, &c. ſed, melius eſſet ei ſi circundaretur. Quod multi intelligunt hoc modo, vt fiat comparatio huius pœnæ tẽporalis ad pœnam æternã: Melius eſſet ei ſi mergeretur in profundum maris, quàm, erit ei, pro eo quod ſcandalizauit puſillũ, hoc eſt, atrociores ſubiturus eſt pœnas, quàm ſi ſaxo collo eius alligato demergatur in profundum maris. Verùm ex Lucæ cap. 17. vbi hæc ſententia repetitur, manifeſtum fit quæ ſit huius loci genuina intelligentia, nimirum quòd comparatio fiat iſtius pœnæ temporalis ad peccatũ ſcandalizantis. Sic enim habet: Vtilius illi

A eſt ſi lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiiciatur in mare, quàm vt ſcãdalizet vnũ de puſillis iſtis. Itaq; & in hoc loco oratio ſic eſt ſupplẽda: Quiſquis ſcãdalizauerit vnum ex puſillis iſtis, melius eſſet ei ſi mitteretur in mare, quàm vt hoc faciat, hoc eſt, præſtaret eum tẽporale illud malũ pati, quàm malũ aliquod in puſillum aliquem admittere, quia ſcilicet pro ſcandalo ſuo grauiores ſit ſubiturus pœnas. In Matthęo ergo, expedit, pro expediret poſitum eſt, ſicut & in Marco, bonũ eſt, pro bonũ eſſet, indicatiuũ ſcilicet pro ſubiunctiuo. Non enim ſignificare voluit Dominus quid pati melius ſit ei qui ſcandalizauit, poſtquã ſcandalizauit, ſed quid melius ei fuiſſet pati quàm ſcandalizare. Et in
B Matthęo oportet etiã ſubintelligere cõparatiuum magis omiſſum ex phraſi Hebraica, ſicut & poſtea omittitur: Bonũ eſt tibi debilẽ introire in vitã, pro melius eſt. Porro quod Dominus mentionẽ faciat molæ collo appenſę, &c. teſte D. Hieronymo ſecũdùm ritũ prouincię locutus eſt, quo maiorũ criminũ iſta apud veteres Iudęos pœna fuerat, vt in profundũ ligato ſaxo reus demergeretur. Itaque quo craſsis & rudibus adhuc ſignificaret magnitudinẽ criminis, & pœnę eius qui ſcãdalizat, cõmodè hoc ſenſibili vtitur exemplo, quod etiam bene conuenit æterno ſupplicio, ſignificando quod manet ſcãdalizantes paruulos Chriſti. Hi enim peccatorum ſuorum & iudicij diuini pondere grauati, deiicien-
C di & demergendi ſunt nõ in profundũ maris, ſed, quod grauius eſt, in profundũ inferni. Cęterũ mola aſinaria, pro quo Græcè eſt, μύλος ὀνικὸς, intelligi poteſt quomodo intelligit D. Hilarius, mola quam aſinus aut iumentum quoduis circũagit, ad differẽtiam molæ truſatilis, quæ hominum manu circunfertur. Aut ſignificatur mola inferior, ſiquidem illa Græcis dicitur ὄνος, nomine ſcilicet eodẽ quo illis dicitur aſinus, ſiue quòd in morem aſini omne onus ferat, ſiue quod circa eam mola ſuperior vertatur. vt ſit ab ὀνεύω moueo, circumago. Significare autem Dominus voluit ingẽs ſaxum, vt & per magnitudinem ſaxi, & maris profunditatem, certũ & ineuitabile exitium intelligeretur. Apud Marcum
D etſi nos etiam legamus, mola aſinaria, Græcè tamẽ non eſt, quemadmodum in Matthęo, μύλος ὀνικὸς, ſed λίθος μυλικὸς, id eſt, ſaxum molare. Et contrà Lucæ 17. vbi nos legimus; lapis molaris; Gręcè eſt, quemadmodũ hic in Matthæo, μύλος ὀνικὸς, id eſt, mola aſinaria. Verùm hoc ad rem nihil facit. Notãdum autem, quòd quanquam Dominus in hoc capite peculiariter auocat à ſcandalo puſillorum credentium in ſe, non tamen ſolùm cauendum eſſe ab illorum ſcandalo. Paulus enim frequenter pręcipit vt Chriſtiani ita viuant, ne quid etiã incredulis ſit in vita ipſorum ſcandalo & offendiculo. Sine offenſione, inquit, hoc eſt, ſine ſcãdalo & offendiculo eſtote Iudęis, & gentibus, & eccleſię Dei. 1. Corint.
E 10. Et rurſum: Nemini dantes vllam offenſionem, vt non vituperetur miniſterium noſtrum. 2. Corinth. 6.

[a] VÆ MVNDO A SCANDALIS, NECESSE EST ENIM VT VENIANT, &c.] Quoniã res eſt maxime noxia ſcandalũ, Dominus accepta occaſione de ſcãdalo diſſerere voluit generaliter, tria circa illud docens, nẽpe ſcandalorum nocumentũ, neceſsitatẽ, & ſtudioſam vitationem. Primò ergo dicit: Vę mundo à ſcandalis; quorum verborũ hic eſt ſenſus: Malè erit hominibus in mũdo habitantibus propter ſcandala quę in mundo

cōtingunt. Quod Dominus dicit, vel quia difficile A
est hominibus in mūdo habitantibus obiecta vbiq;
scādala effugere, vt in illis nō impingāt & cadant:
vel potius quia propter scandala mundus, hoc est,
homines, multis malis & suppliciis afficientur à
Deo & in pręsenti & in futura vita. Quare autē væ
dicat mūdo propter scādala, significat cùm subiū-
git: Necesse est enim vt veniant scandala, &c. Qua
sententia quoniā hęretici tollere conātur arbitrij li
bertatē, quasi ex ea sequatur homines nō posse non
cōmittere scandala, & quoniā ea sententia quidam
abutūtur in excusationem suorū peccatorū, opor-
tet eā diligentius tractare. Imprimis ergo certum
est nō vno modo aliquid dici necesse esse aut fieri. B
Quantū autē proposito sufficit, dicitur aliquid ne-
cessariò futurū absoluta necessitate, quod scilicet à
nullo impediri potest quin fiat, quomodo Deus ne
cessariò semper est futurus, aut homines necessariò
morituri. Aliud verò dicitur necessariò futurū ne-
cessitate cōditionata, quę scilicet est ex pręsupposi
tione alicuius causę ad quā illud necessariò sequi-
tur: quomodo medicus videns aliquē malā seruare
diętam, dicere solet: Necessariū est hunc ægrotare,
quia scilicet & quandiu tali vtitur dięta. Atque hoc
modo dicitur: Necesse est vt veniāt scandala. Quia
enim Dominus cōsiderabat magnā naturę huma-
nę corruptionē, & malas hominū mentes, earūq;
naturā esse vt aliquādo erūpant in facinora ad quę C
omnes sunt proni, hinc dicit: Necesse esse vt eueniāt
scandala, quia nimirū pręsupposita huiusmodi ho-
minū prauitate, fieri nō poterat quin aliquādo scā-
dala euenirent. Et vt expressius simile habeatur,
q̄ sit illud de eo qui mala vtitur diæta, sic dictum
est: Necesse est vt veniant scandala; quomodo si
quis cōsideratis naturę hominū inclinationibus,
dicat necesse esse vt fiāt generationes & cōmixtio-
nes coniugū. Per quod nulli homini adimitur liber
tas abstinendi à coitu, quia necessitas illa generali-
ter enūciatur, nec in aliquē cadit singulariter homi
nē. Sic & hic non dicitur, necesse est hunc vel illū
scandalizare, sed generaliter necesse est vt veniāt
scandala. Atque vt apertius sensus loci explicetur,
id quod hoc modo dicitur esse necesse, nihil aliud D
quàm certò sic futurū pronunciatur, vt bene anno-
tauit Diuus Chrysostomus. Ex his patet necessita-
tē hanc non referendā ad Dei prouidētiam & præ-
ordinationē. Non enim propter Dei præordinatio-
nem & dispositionē sunt scādala futura, quia Deus
illa non ordinat fieri, sed tantùm pręuidet futura.
Nec tamen necessitas hæc referenda est ad Dei
præscientiam, vt propter Dei pręscientiam dicatur
necesse esse vt veniant scandala. Non enim quia
Deus pręscit, ideo euētura sunt scandala: sed cōtrà,
quia sunt euentura, ideo Deus illa pręscit futura,
quomodo id quod oculis corā fieri video, nō ideo
fit quia video, sed ideo video quia fit corā me. Sed E
necessitas ista scandalorum referenda est ad homi
nū corruptionem & malitiam, quod satis significat
Dominus cùm præmisit: Væ mundo à scandalis. Nā
cùm tunc subiungit; necesse est, &c. satis insinuat,
necesse esse vt in mundo fiant scandala. In mundo,
inquam, de quo Ioannes: Mūdus totus in maligno
positus est. Necessitas tamē hæc ad hominū mali-
tias generaliter relata, nulli hominū necessitatem
imponit, nec vim infert, nec libertatē aufert, vt pa-
tet ex dictis. In hunc modū intelligendū est etiam
1.Cor.11. illud Pauli: Oportet hæreses esse. Huiusmodi tamē
necessitas in his orationibus significata, potest e-
tiam quodam modo referri ad diuinā prouidentiā
& prædispositionem, non quidem tanquam quę dis
posuerit facere aut fieri scandala & hæreses, sed
tanquam quæ pręuidens homines relictos suæ li-
bertati illa facturos, disposuit illa fieri permittere,
in bonū suorum electorum. Adeo enim ille bonus
est, vt nullum malū fieri permitteret, nisi propter
bonum aliquod. Vnde in Paulo adiicitur, vt qui
probati sunt manifesti sint; vbi coniunctio, vt, vel
accipitur tantum consecutiuè, vel accipitur vt de-
signet finem propter quem Deus disposuit nō fieri
vel facere, sed permittere fieri hæreses. Porro ne
quis quia dictū fuit necesse est vt veniant scanda-
la; arbitrij libertatem sublatam ob id putaret, &
necessitatem scandala committendi aliquibus im-
positam, aut prætextum peccatorum suorum hinc
desumeret, Dominus velut præuidens futuros qui
hæc verba malè intelligerent, subiecit: Verunta-
men væ homini illi per quem scādalum venit, hoc
est, per quem obiicitur alicui occasio ruinæ & im-
pedimentum salutis præstatur. Quo significat, etsi
necesse dixerit vt eueniant scandala, nullum tamē
ad scandalizandum cogi, aut necessariò scandali-
zare, sed voluntariè & liberè. Alioqui enim nō pos
set ei væ imminere, cùm nemo sit puniendus pro
eo quod non habet in sua potestate, sed quod aut
coactè aut necessariò committit. Cęterùm scanda-
la de quibus Dominus loquitur, sunt lęsiones, irri-
siones, & persecutiones iustorū, mala exēpla, do-
ctrinæ erroneæ, & postremùm etiam bona & licita
quædam, sed indiscretè aut inopportunè facta.

[c]ETSI SCANDALIZAVERIT TE MA-
NVS TVA, ABSCINDE EAM, [a]ET PRO-
IICE, &c.] Quandoquidem scandalum res est no-
xia, non tantùm facienti, sed etiam patienti, ideo
postquam grauissima supplicia imminere dixit scā-
dala obiicienti, dehortans à scandalizando, com-
modè iam docet etiam cauendum, ne quis offen-
dicula patiatur. Itaque quemadmodum mox do-
cuit ob necessitatem futurorum scandalorū nemi-
ni impositam necessitatem scandalizandi, ita &
iam docet ob eam necessitatem neminem nacessa-
riò scandalizari. Porro quomodo intelligi debeat
sermo iste allegoricus, de abscindendis manu &
pede, ac eruendo oculo, suprà dictum est Matthæi
cap.5. in cap. Concordiæ 40. Hoc tantùm adden-
dum, quòd quanquam ibi hæ sententiæ generaliter
sunt explicatæ, vt per manum & oculum non so-
lum homines nobis necessarij & chari intelligan-
tur, sed quæcunque res charę, etiam affectus nostri:
hic tamen conuenit potissimum intelligere, Do-
minum significare voluisse resecādum à nobis con-
sortium eorum hominum, qui impedimento sunt
ad assequēdam salutē. Dixit enim de his per quos
scandala obueniunt. Admonet ergo iam vt caueа-
mus nobis à talibus, præscindendo scilicet eos
quantumuis nobis necessarios & charos, à nostro
consortio. Et addit: Bonum est tibi, &c. significa-
re volens, melius esse vt vel soli vel cum paucis a-
micis saluemur, quàm cum plurimis perdamur,
quemadmodum quisque præstare iudicat, manu vel
pede amputato temporalem vitam conseruare,
quàm illis seruatis totum corpus perdere. Ideóque
eorum tantum membrorum abiiciendorum me-
minit quæ bina habemus, vt sunt manus, pes, ocu-
lus, quo significaret consortium hominum qui no-
bis sunt velut altera manus, pes, vel oculus. Quod
si sigillatim per manum, pedem & oculum diuersa
intel

intelligere placet,quoniam Marcus tres de his habet distinctas sententias,per manum intelligi potcrunt hi qui nobis velut collaterales sunt, vt amici & vxor; per pedem ministri, qui vbiq; nostri causa discurrunt;per oculum, doctores & magistri. Aut per manum,amici,quorum opera vtimur,per pedē, hi quibus innitimur,vt parentes:per oculum, charissimi,vt filij & vxor.Non potuit autem Dominus dicere:si caput tuum scandalizat te,abscinde illud, quia hic sermo Domini allegoricus mutuatus est ab his quæ pro conseruanda vita temporali homines facere solent,qui pro ea aliquando manum vel pedem sinunt sibi amputari, caput autem non possunt. Itaq; Caietanus intelligit etiam significatum possibiles ac tolerabiles abdicationes præcipi, vt non præcipiatur abscissio, si caput te scandalizet, aut si vtraq; manu vel oculo vtroq; carendum esset. Quod autem in Marco habetur:Vbi vermis eorum non moritur,& ignis non extinguitur; desumptum est ex Isaiæ vlt.cap.vbi Propheta de fœlicitate iustorum & suppliciis impiorum loquitur. Significatur autem his verbis duplex impiorū pœna in inferno,iuxta illud, Duplici contritione contere eos, v.17.
corporis scilicet & animæ,aut culpę & pœnę Nam per vermem significatur conscientiæ remorsus, & continua admissorum malorum ruminatio in anima:per ignē verò,sensibilis pœna in corpore. Ideo autem apud Isaiam vermis fit mētio,quia præcedit: Et egredientur, & videbunt cadauera virorum qui præuaricati sunt in me.In quibus verbis per cadauera impiorū significatur æterna impiorum mors. Est enim allegoria tracta à victoribus, qui strage peracta, cum furor resederit, egrediuntur ad contemplandum cæsos. Sic post piorum triumphos cū rege suo Christo prodibunt,ad videndū impios & rebelles, iusto iudicio destinatos, atque æternæ morti addictos,quod est eorū cadauera videri illis exposita.Quoniam ergo cadauerum facta est mentio,recte subiecit de verme qui arrodere solet cadauera,& ex putrefactione cadauerum nascitur.

[b]OMNIS ENIM IGNE SALIETVR, ET OMNIS VICTIMA,&c.] Videntur hęc durè hęrere cum superioribus,& alioqui obscurus est horum verborum sensus.Potest autē illud : Omnis enim igne salietur;intelligi tripliciter.Primò, vt dictio,omnis,non omnes cōprehendat homines, sed tantùm bonos,iustos,& electos, sicuti in sententia secunda. Secūdùm quem intellectum hic sermo est de igne tribulationis,quo electi saliuntur, hoc est, à corruptionibus præseruantur & purgantur, & redditur ratio eius quod dixit abscindendum esse pedem vel manum, & eruendum oculum scandalizantem. Quoniam enim huiusmodi fieri non possunt sine dolore & afflictione, subiungit hæc Dominus,dicens omnem electum,& qui Deo placere volet, debere saliri igne tribulationis. Rursum quoniam sapientia,circumspectione & discretione opus est vt quis scandala caueat, & nec scandalizet,nec scandalizetur,addit; & omnis victima sale salietur. Alludit autem Dominus in his duabus sententiis ad id quod in Leuitico pręcipitur, omnem oblationem debere igne & sale saliri. Nam cap.2. sic legimus:Quicquid obtuleris sacrificij, sale condies. Nec auferes sal fœderis Dei tui de sacrificio tuo.In omni oblatione offeres sal. Itaq; sensus erit iste:Quemadmodū nulla oblatio iuxta Moysi præscriptum legitima est,nisi per ignem transeat,& sale cōdiatur:ita quisquis volet esse victima spiritua-

A lis quæ Deo sit grata, necesse est igni tribulationis probetur,purgetur, & veluti saluti præseruetur, & sale sapientiæ euangelicæ condiatur, ne vel corrūpatur malorum contagio, vel suo contagio alios corrumpat & scandalizet, sed potius per suam incorruptionem aliis eximat corruptelam.Secūdùm hunc ergo sensum Saluator indicat quid vmbra illa legalis significauerit. Sic autem dicitur aliquis saliri igne,quomodo dicitur baptizari in igne superius.Secundò,intelligi potest Dominus locutus de eodem igne, de quo supra:Ignis eorum non extinguitur; si dictio,omnis,tantum malos comprehendat,& referatur ad eos de quibus in præcedēti sententia est sermo : Ignis eorum non extinguitur, &

B vermis eorum non moritur; vt hic iam explanetur quomodo ignis eorum non extinguitur, nimirum quia omnis talis igne veluti saliendus est, hoc est, in igne seruandus incorruptus, igne sic in ipsum agente,vt non consumat,sed tantum cruciet.Secundùm hunc sensum quod sequitur:Et omnis victima sale condietur;contraria erit sententia superiori, vt sit sensus:Omnis peccator igne salietur, & contrà omnis victima Deo grata sale sapientiæ salietur, atq; ab æterna corruptione præseruabitur. Tertiò, intelligi potest dictio,omnis,comprehendere omnino cunctos homines,bonos & malos, vt significetur omnem hominem igni saliendum, quamuis non eodem modo,nec eodem igni,sed vel igni tribulationis in pręsenti vita salubriter hominem sali

C ri debere,vel igni infernali post hāc vitam infeliciter saliendum esse.Sic enim intellecta hęc sentētia etiam cōuenit proposito,nempe vt ostendatur,Melius esse abscindendo vnam manum lucrari vitam, quàm illa salua, mitti in gehennam ignis. Primus autem sensus omnium maximè videtur conueniēs, secundùm quem notandum quàm aptè Dominus, postquam mentionem fecit vermis & ignis impiorum,hîc subiungat de igne & sale, quibus saliendi sunt qui gehennam effugere volent.Igne enim tribulationis pręseruatur quis ab igne inextinguibili, & sale præseruatur quis à vermibus, qui oriuntur ex humoribus sanguineis quos sal exiccat. Porro quoniam Dominus salis fecit mentionem, ab ipso

D salis exemplo sermonem suum deflectit, ad monendum suos,quanta in ipsis meritò esse debeat incorruptio vitæ & doctrinæ, vt qui sint electi in sal terræ,dicēs:Bonum,id est,vtile est sal.Quod si sal insulsum fuerit,in quo illud cōdietis? significās ipsos ad hoc delectos, vt sua sapiētia aliorum stultitiam condiant,aduigilare debere ne fiant insipidi & insulsi,alioqui enim desperatum fore de eorum reparatione,per quos alij erant condiendi.In hūc enim sensum hoc exēplo Dominus vtitur & supra Matt. 5.& infra Luc.14.Ideo autem Dominus hoc exemplo hic vtitur,vt significet illis maxime cauendum ne scandalizentur aliqua re,hoc est, vel minis hominum, vel cupiditate aliqua & humano affectu

E suam acrimoniā & incorruptionem perdant. Aut potius ob id,vt eos notaret ambitionis pręcedētis, quasi dicat:Si vos delecti in sal terræ,pergatis humano isto ambitionis affectu inter vos de primatu cōtendere,efficiemini planè insulsum sal, nec spes esse poterit vestræ restitutionis.Cui intellectui bene cōuenit quod sequitur,Habete in vobis sal,& pacem habete inter vos. Sal sapientiæ scilicet habete, ne hominum more insipienter ambiatis honorum primatus. Pacem habete, ne hominum more inter vos contendatis. Hæc enim verba cum sint à

Marco in fine posita, videntur ad dehortandum ab eo pertinere ad quod Dominus hunc sermonem suscepit, vt fuerint quasi cõclusio & finis sermonis Dominici. Nec obstat quòd secundùm prædictam explicationem sal in prędictis Domini verbis non videatur accipi eodem modo. Nam cùm dicitur: Victima sale salietur,&, habete sal in vobis, sal pro sapientia accipitur. cùm verò dicitur: Quod si sal insulsum fuerit,&c. per sal significantur Apostoli. Non, inquam, hoc obstat, quia Apostoli & homines non dicuntur sal, nisi propter sal quod habẽt in se.

[a]VIDETE NE CONTEMNATIS VNVM EX HIS PVSILLIS. DICO ENIM VOBIS. Postquam adomonuit Dominus amputanda omnia scandala, rursum redit ad dehortandum à scandalizando pusillos & humiles. Et quoniam humiles & simplices mundus facile contemnit, & ob id quia contẽnit, minimi ducit illos scandalizare, ob id Dominus non dicit: Videte, id est, cauete ne scandalizetis, sed ne contemnatis vnum ex his pusillis, causam scilicet scandalorum etiam eximere volens. Quare autem non sint meritò contemnendi, negligendi & nihilfaciendi, quantumuis humiles & abiecti, causam subiungit, dicens: Dico enim vobis, quia angeli eorum semper vident faciẽ patris mei qui in cœlis est. Quibus verbis potest intelligi Dominus duo significare. Primùm, humilium & pusillorum quos mundus contemnat, dignitatem, eo quòd angelos habeãt qui diuinũ vultum asiduè contemplantur. Secundò, humiles & pusillos, etsi per se impotentes ad vindicandum, tamen habere angelos qui eorũ causam agant apud Deũ, deferentes & accusantes apud eum illos qui ipsis iniuriam aliquam intulerint, & scãdala obiecerint. Porro circa illud: Angeli eorum; sciendum ex multis quidem scripturis esse euidens, angelos à Deo constitui populorum & regionum custodes & curatores, vt patet ex cap. Exod. 23. Daniel. 10. Apoc. 12. aliisq; locis. Rursum ex multis scripturis patet Deum iustis hominibus mittere angelos custodes.
Psal. 90. De vnoquoq; enim iusto dicitur: Angelis suis man-
Psal. 33. dauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis. Et: Immittet angelus Domini in circuitu timentiũ eum, & eripiet eos. Verùm quia hic dicitur: Angeli eorum; D. Hieronymus non dubitauit asserere, vnumquemque hominem habere angelum aliquem sibi à Deo deputatum ab ipsa natiuitate, quod & alio simili scripturæ loco colligit, nempe quia Actuum 12. cùm Rhode puella nunciaret Petrum stare præ foribus, alij dicebant angelum eius esse. Cùm enim dicuntur quidam angeli horum vel illorum, significari videntur angeli qui illis vel his sunt à Deo deputati. Itaque sic habet hoc loco D. Hieronymus: Magna dignitas animarum, vt vnaquæq; habeat ab ortu natiuitatis in custodiam sui angelum delegatum. Et in Isaię caput vltimum scribens sic habet: Quod autem vnusquisque nostrum habeat angelos, multæ scripturæ docent, è quibus illud est: Nolite cõtemnere vnum de minimis istis, quia angeli eorum vident quotidie faciem patris qui in cœlis est. Et puella Rhode Petrum Apostolum nunciante, alij angelum ipsius esse credebant. Origenes tamen ex hoc loco non intelligit, nisi iustis angelos deputari, nam de iustis hic solum est sermo, & proponit inquirendum an iustis deputentur angeli à sacramento regenerationis, an ab ortu natiuitatis, quia scilicet eos pręuidit Deus fore iustos, & in suum regnum prædestinauit. Sententia

A tamen D. Hieronymi, qua & ab ortu, & omnibus asseritur angelus deputatus, obtinuit, & in ecclesia passim recepta est. Vnde lib. de diligendo Deo, qui & alter Meditationum inscribitur sub titulo Augustini, citatur illa D. Hieronymi sententia: Sic enim habetur cap. 12. Maximum æstimo & illud fuisse beneficium, quòd angelum pacis ab ortu natiuitatis meæ ad me custodiendum vsq; ad finem meũ mihi dedisti. Vnde quidam sanctus ait: Magna est dignitas animarum, vt quæq; habeat ab ortu natiuitatis ad custodiam sui angelum delegatum. Et quidem meritò obtinuit D. Hieronymi sententia, quia cùm Dei prouidẽtia etiam ad malos se extendat, rebúsque humanis per angelos Deus prouideat, cõsequi- B tur etiam malos homines habere suos angelos, sine quibus & in plura ac grauiora nonnunquam inciderent peccata, & grauius in illos sæuirent iniqui dæmones. Vnde singulis prouinciis angelos à Deo esse prępositos colligunt sancti ex illo Deut. cap. 32. secundùm Septuaginta: Constituit fines gentium secundùm numerum angelorum Dei. Sed quoniam peculiaris quædam est Dei prouidentia circa electos, quos ad ęternam vitam pręparat, hinc scripturæ peculiariter dicunt angelos mitti in custodiam & protectionem iustorũ. Vnde Theophyl. Omnes, inquit, homines, & maxime fideles, suos angelos habent. Et D. Chrysostomus intelligit ideo dictum de angelis pusillorum, quòd semper vident faciem C Dei, vt significetur angelos eorum esse excellẽtiores. Illo enim significari illorum pręcipuum honorem. Porro circa hanc angelorum custodiam hominibus à Deo deputatam, consideranda imprimis magna Dei erga nos dignatio & benignitas, vt qui proprios suos seruos, nostros constituerit custodes. Deinde consideranda nostra dignitas, vt consideratione nostrę dignitatis & nostrorũ custodum, vereamur quicquam committere & nostra & illorum dignitate indignum. Vnde Apostolus dicit mulieres debere habere velamen super caput & propter angelos. Postremùm hinc fiducia in nobis est confirmanda, vt minus metuamus diaboli illusiones & incursus, aut imminentia quæque mala, & D vt magis confidamus orationes nostras Deo & sanctis eius commendari, sicut eas per angelos Deo præsentari & offerri docet scriptura. Circa illud verò: Semper vident in cœlis faciem patris mei; notandum angelos etiam cùm non sunt in cœlo, sed ad nos missi sunt, non carere beatifica Dei contemplatione, sed vbicunque sunt, Dei qui vbique præsens est perfrui contemplatione, atque ratione eius contemplationis dici esse in cœlo. Circa quod vide D. Gregorium lib. 2. Moralium cap. 2. & 3. vbi sic habet: Et faciem ergo patris semper vident, & tamen ad nos veniunt, quia & ad nos spiritali præsentia foras exeunt, & tamen ibi se vnde recesserant per internam contemplationem seruant. Cæterùm Dominus etiam aliam rursus red- E dit rationem priore maiorem, quare pusilli non sint contemnendi, cùm subdit,

VENIT ENIM FILIVS HOMINIS SALVARE QVOD PERIERAT. QVID VOBIS VIDETVR, SI &c.] Quasi dicat, Non tantum propter angelos cauendum ne quis etiam vnum ex pusillis contemnat, vt ita vt nullam habeat salutis eius rationem, & scandala obiicere ei nihilifaciat (nam de huiusmodi contemptu hic est sermo) sed etiam propter me filium hominis. Ego enim veni vt saluem quod perierat, proinde

qui

qui meus esse volet, cauere debet ne quod ego saluaui aut saluum volui, ipse rursum perdat. Simili ratione & Paulus vsus est in dehortando scandala, ad Roman. 14. & epist. 1. ad Corinth. cap. 8. Ibi enim dicit: Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Hic verò: Et peribit in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Porro ad quid Dominus parabolam de oue errabunda hic adduxerit, patet ex eo quod in fine applicando parabolam dicit: Sic non est voluntas ante patrem vestrũ qui in cœlis est, vt pereat vnus de pusillis istis. Itaque parabola illa significare voluit quàm sit sibi & patri suo curæ etiam vnius tantum pusilli salus, atque ob id ei qui patri placere voluerit cauendum studiosè, ne vel vnum tantum pusillorum scandalizare, & suo scandalo perdere paruifaciat. Dixerat se ad id venisse in mundum vt saluaret quod perierat, ac ob id cauendum significauit, ne quis perdat quod ipse venerat saluaturus: subiecta autem iam parabola ostendere voluit, quanta cura quærat saluare etiam vnumquemlibet perditorum, ac rursus quanto gaudio afficiatur de inuento etiam vno perdito, atq; quo etiam magis à scandalizando vel vnum pusillorum deterreret, cùm in applicanda parabola dicendum videretur: Sic non est voluntas mea, &c. maluit dicere: Sic non est voluntas coram patre meo. Itaq; gradatim fortius à scandalo pusilli dehortatur, prius angelorum, deinde sui, ac postremùm patris mentionem ingerens, ac significans & angelos, & filium hominis, ac patrem ipsum cœlestem inimicos fore ei qui vel vnum tantum scandalizauit. Potest autem parabola ipsa à communi con-

A suetudine desumpta, explicatius proposito Domini accommodari in hunc modum: Quemadmodum si quis centum oues habeat, & vna tantum ex eis errauerit, non sinit eam esse perditam, quin potius quantumuis minimi momenti vna ouis sit ad reliquas collata, tamen maiore cura eam quęrit, quàm reliquas seruat; ac rursum maiore gaudio afficitur de ea reperta, quàm de reliquis saluis: sic & ego & pater meus non vult vel vnam etiam suarum ouium, hoc est, vnum suorum electorum (quos certo numero elegit) quantumuis pusillum & abiectum, perire, quinimo singulari cura vnumquemlibet talium quærit reliquis suis ouibus coniungere repertum, ac singulari rursus gaudio

B afficitur cùm repertus fuerit, & ab errore suo reuocatus: vt iam ob id duplici nomine cauendum sit, ne quis vel vnum credẽtium quantumuis pusillum & abiectum scandalizet & perdat, tum quòd tam singulari cura sit quęsitus à Deo, tum quòd tam singulare gaudium eius inuentio & salus Deo attulerit. Secundùm hanc parabolæ explicationem & accommodationem, quæ est genuina, non est opus sigillatim explicare quid per centum oues significetur, & quid per vnam quæ errauit, quid rursum per 99. quæ non errauerunt. Sed de hac parabola amplius Lucæ in capite Concordiæ 93. vbi hac parabola ad finem paulo diuersum, rursum vsus est Dominus, adiuncta illi alia similis generis de perdito drachmate. Cęterum quod dicitur quis gaudere

C super vna oue reperta magis quàm super 99. saluis, intelligendum est de maiori gaudio actuali. Certum enim est maius esse gaudium habituale super pluribus quàm vna: sed quoniam de recenti bono nouum & actuale est gaudium, magis gaudere dicitur super vna quàm super pluribus.

CONDONANDVM FRATRI IN NOS PECCANTI DOCETVR. MATTHÆI 18. CAPVT LXXII.

SI autem peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum, si te audierit, lucratus eris fratrem tuum: si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quòd si non audierit eos, dic ecclesiæ: Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Amen dico vobis, quæcunque alligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlo: & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo. Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcunque petierint, fiet illis à patre meo qui in cœlis est. Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Tunc accedens Petrus ad eum dixit: Domine quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? vsque septies? dixit illi Iesus: Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Ideo aßimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. Et cum cœpisset rationem ponere oblatus est ei vnus qui debebat ei decem milia talenta. Cùm autem non haberet vnde redderet, iußit eum dominus eius venundari, & vxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi. Procidens autem seruus ille orabat eum dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Misertus autem dominus serui illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei. Egressus autem seruus ille, inuenit vnum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios, & tenens suffocabat eum dicẽs: Redde quod debes. Et procidens conseruus eius rogabat eum dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddã tibi. Ille autem noluit, sed abijt, & misit eum in carcerem donec redderet debitum. Videntes autem conserui eius quæ fiebant, contristati sunt valde, & venerunt & narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerunt. Tunc vocauit illum dominus suus, & ait illi: Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me, nónne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius tradidit eũ tortoribus quoadusque redderet ei vniuersum debitum. Sic & pater meus faciet vobis si nõ remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.

SI AVTEM PECCAVERIT IN TE FRATER TVVS, VADE, ET CORRIPE EVM.] Postquam docuit cauendum ne in quẽ fratrem peccemus, commodè etiam subiicere Dominus voluit, quid faciendum cum frater aliquis

D peccat in nos, vtrobique docens nos diligentem gerere curam salutis fratris nostri. Vnde & Lucæ 17. monitioni de scandalis hæc subiiciuntur. Frater autem hic intelligendus est non quilibet proximus aut homo, sed is qui nobiscũ est eiusdem religionis,

religionis, Chriſtianus ſcilicet. Sicut enim ſuprà peculiariter Dominus dehortatus eſt à ſcandalo credentium, ita & hîc ſingulariter docet quomodo eius qui nobiſcū eſt eiuſdem religionis ſalus, poſtquam peccauit, nobis ſit prouidenda. Ad ethnicum enim & infidelem hæc non pertinere, patet tum ex eo quod dicitur poſtea; dic eccleſiæ; tum quia dicitur; ſi eccleſiam non audierit, ſit tibi ſicut ethnicus & publicanus. Proinde D. Paulus cum præcepiſſet non habere commercium cum fornicariis, explicat de quibus hoc ſit intelligēdū. (1.Cor.5.) Si, inquit, is qui frater nominatur inter vos eſt fornicator aut auarus, &c. cum eiuſmodi nec cibum ſumere. Quid enim mihi de iis qui foris ſunt iudicare? Nónne de iis qui intus ſunt vos iudicatis? Nā eos qui foris ſunt Deus iudicabit. Porro quid ſit fratrem peccare in aliquem; non ſatis conuenit inter interpretes. Propriè enim peccare in aliquem, eſt illi iniuriam aut malum aliquod inferre. Atq; hoc modo accipiunt hoc loco D. Chryſoſt. Auguſtinus, & Hieronymus, intelligentes eum qui paſſus eſt ab alio iniuriam, mitti hic ad iniuriantem & lędentem. Verùm hæc interpretatio quibuſdam nō placet, tum quòd correptio iſta fratris non tantùm ſit adhibenda cum quis in nos peccauit, ſed multo magis cum in Deū, tum quòd non tantùm lęſus fratrem lædētem corripere debet, ſed & alius quiſque, qui conſcius eſt iniurię quam quis patitur, imò multo magis alius quàm lęſus, ne iſte videatur propriam iniuriam perſequi. Itaque intelligunt illud, in te, pro coram te, vel te conſcio, te præſente, atque vidente. Atque ob id intelligunt Dominum accepiſſe peccare in aliquem, pro peccare coram illo aut illo vidente, quia ita Chriſtianus quiſque debet eſſe addictus glorię Dei, & dilectioni proximi, vt omni peccato offendatur tanquam in ſe commiſſo, etiam ſi non directè in ipſius vergat lęſionem aut iniuriam, ſed in iniuriam Dei aut proximi cuiuſlibet. Sícq; rectè oſtendunt omnem eum peccare in aliquem, qui coram illo, & illo cōſcio quid committit. Quod quidā etiam ſic declarant, nempe quia quiſquis alio vidente & pręſente peccat, is ſuo exemplo, quod in ipſo eſt, eum ſcandalizat, ac proinde etiam in illum peccat. Apparet tamen peccare in aliquem, hic accipi debere, quomodo accipiunt ſancti patres prędicti, & quomodo oratio illa propriè eſt accipienda, quia apud Lucam dicitur (Lucæ 17.): Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & ſi pœnitentiam egerit, dimitte illi: & ſi ſepties in die peccauerit in te, & ſepties in die conuerſus fuerit ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte illi. Hinc enim patet in illum aliquem dici peccare, qui poteſt ei peccatum dimittere, hoc eſt, qui læſus eſt. Vnde & hoc loco Petrus auditis his Domini verbis dixit: Quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? Ex quo ſatis patet quem Petrus intellexerit peccare in ſe. Itaque dicendum ſecundùm proprium & primum ſenſum, illum peccare in aliquem, qui directè illi iniuriam aliquam irrogat, ac Dominum, eum qui ſic ab alio læſus eſt, propriè hoc pręcepto conſtringere ad lædentis ſe non vindictam, ſed correptionem. Cui læſo duplici ſane nomine præ aliis conuenit fratris peccantis & lędentis eum correptio, nimirum tum quòd ei fratris peccatum eſt notius, ac ipſum magis vrit, tum quòd eius fraterna admonitio efficacior eſſe poſsit apud eum qui lęſit, cùm viderit etiam illum ſalutis ſuæ ſtudioſum cui iniu-

A riam intulit. Verùm quoniam quilibet peccantis quouis modo fratris ſaluti ſtudere debet, & quoniam, vt dictum eſt, quoduis peccatum proximi etiam quod directè non videtur eſſe contra nos, debemus exiſtimare in nos eſſe admiſſum, hinc etiam hoc præcepto quilibet Chriſtianus ad correptionem cuiuſlibet fratris peccantis coram ſe, aſtringitur, qui & dimittere pœnitenti debet, etiam id quod in ſe non eſt priuatim & directè admiſſum, quia pro illo non debet vltra offendi, nec vindictam aliquam à Deo poſtulare. Præterea hunc morem ſcriptura habet, vt in notatione vitiorum & commendatione virtutum, ferè proponat in vtroque ordine craſsiora, vulgóque notiora, & ſignificet ex his quęcunque illis quouis modo coniuncta ſunt, à notioribus ſcilicet nobis, ſicut docenti conuenit, inducere nos ſtudens in ea quæ minus nota ſunt. Quod maximè quidem patet in præceptis decalogi, quibus Deus non tantùm illa pręcipere vel vetare voluit, quæ verbis ipſis nudè acceptis ſignificantur, ſed & alia quę craſsis illis operibus, ſiue bonis, ſiue malis ſunt coniuncta. Ad hunc ergo modum intelligi etiam hic poteſt Dominum id potiſsimum peccatum quod in nos admittitur expreſsiſſe, vt in eo doceret quid cuilibet in quibuſlibet peccatis proximi ſit faciendum. Quoniam enim id nobis eſt C notius, & nos magis vrit quod in nos admittitur, ideo ex illo per ſynecdochen commodè indicauit, quo pacto cum proximo ſit agendum cum quiduis ille peccat, etſi id priuatim nobis nihil videatur detrahere. Duo autem Dominus imprimis pręcipit vt faciamus fratri peccanti in nos, videlicet vt & corripiamus, & id priuatim faciamus. Vade, inquit, & corripe, hoc eſt, ne fratris peccatum negligas, ſed vade, non quidem vt iniuriam tibi illatam vindices, non vt illum apud alios traducas aut accuſes, ſed vt illum corrigas & emendes. Itaque corripe eum & argue, reducendo illi in memoriam quod admiſit, & illius iniquitatem declarando: ſed inter te & ipſum ſolum corripe, tum vt non tantùm D ſalutis eius ſis ſtudioſus, ſed & famæ eius conſeruandæ, tum vt ille videns te & ſalutis & famę ſuę curam gerere, magis ad pœnitentiam moueatur: qui ſi ſemel pudorem & verecundiam amiſiſſet, forte in peccato ſuo indurаretur, & quem voluiſti facere correctiorem, facies peiorem. Sequitur: Si te audierit, hoc eſt, ſi tuam admonitionem & correptionem receperit, tibiq; obtemperauerit agendo pœnitentiam, lucratus eris (vel potius lucratus es) fratrem tuum. Ex quibus verbis D. Auguſtinus colligit, non leue eſſe peccatum quod in fratrem & in hominem admittitur, vt per quod homo incidit in perditionem. Agnoſce, inquit, quia in hominem peccando periſti, nam ſi non perieras, quomodo te lucratus eſt? Nemo ergo contemnat quanE do peccat in fratrem. Colligit & illud, quo fine frater ſit corripiendus, nō ſcilicet vt noſtrę irę & paſſioni indulgeamus, ſed vt peccantem lucremur. Cęterum D. Chryſoſtomus & Hieronymus etiam aliquid amplius hinc colligunt, nimirum fratris ſalutem à nobis quęrendam tanquam noſtrum bonum, & ipſius perditionem velut proprium damnum eſſe habendā. Si enim fratrem pœnitentem lucrari dicimur, ergo & peccātem perdidimus. Hinc ergo oſtenditur, quanta debeat inter Chriſtianos eſſe animorū communio. Porro ſi non audierit qui peccauit, hoc eſt, ſi facti ſui culpam nolit agnoſcere, aut

potius

potius si in peccato suo perseuerare pergat, nódum tamen Dominus vult illum esse negligendum & sibi relinquendum, sed omnem vult moueri lapidem, omnia tentari, quo frater à peccato & perditione reuocetur. Proinde secundò iubet eum moneri & corripi, adhibito secum vno vel duobus, tum vt plurium autoritate commoueatur, tum vt possit apud ecclesiam conueniri sub testibus. Secundam enim hanc rationé indicat Dominus, cum subiungit illud legis pręceptum, vt in ore duorum vel triũ testium stet, id est, consistat, ratúmq; sit ac firmum, omne verbum. Priorem verò etiam rationem indicat, cum dicit: Quod si non audierit eos. Nec hic ergo Dominus quiescere nos voluit, sed tertiò eum iubet deferri apud ecclesiam, hoc est, fidelium congregationem, in qua viuit vterq;, vt multitudinis & eorum qui multitudini præsunt autoritate & reuerentia vel metu emendetur. Dicit autem ¿dic ecclesiæ; & non, dic episcopis & pręsidibus ecclesiæ, quamuis his maximè sit dicendum, nec ecclesię dicendum sit nisi illis præsentibus: sicut nec fidelium congregatio ecclesia dicenda est, si non adsint eius rectores & pręsides. Dicit, inquam, ecclesiæ dic, vt multitudinis consensum reuereatur. Itaq; in primitiua ecclesia secundùm hoc Christi præceptum denunciabantur peccatores post vnam & alterã correptionem toti ecclesiæ alicuius loci, hoc est, Christianis legitimè cum suo episcopo aut pastore congregatis, ibiq;, si impœnitentes persistebant, omnium consensu & approbatione excommunicabantur ab Episcopo. Vnde Paulus incestuosum Corinthium tradens sathanæ, dicit se id facere cum con-
1.Cor.5. gregatis secum secundùm spiritũ Corinthiis. Ego, inquit, absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu Christi tradere huiusmodi hominem sathanę, &c. Et Tertullianus in Apolo. cap. 39. cum describit qualis suo tempore fuerit disciplina Christianorum in congregationibus ipsorum, inter cętera sic habet: Ibidem etiam exhortationes, castigationes, & censura diuina. Nam & iudicatur magno cũ pondere, vt apud certos de Dei conspectu, summúmq; futuri iudicij præiudicium est, si quis ita deliquerit, vt à communicatione orationis & conuentus, & omnis sancti commercij relegetur. Præsident probati quiq; seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti, &c. Verùm postea cum optimus ille primitiuæ ecclesiæ status remissus est, & ob instabilis vulgi tumultus non conueniret pleraq; agi arbitrio & consensu vulgi, cœptæ sunt denunciationes fieri tãtum ad ecclesiarum præsides, quorum tiam prius ab initio semper fuit prima autoritas in iudicando & excommunicando peccatores denunciatos, quamuis non sine consensu & approbatione fidelis multitudinis. Proinde D. Chrysostomus exponens hic nomen ecclesiæ, habet, præsulibus scilicet & pręsidentibus. Vnde factum deinceps vt harum rerum cura committeretur ab episcopis, ipsis archidiaconis, & officialibus, quemadmodum hodie obseruari videmus. Porro
Quid significat Ecclesia. ecclesiæ nomen dictio est Gręca, significans cœtũ, congregationem & multitudinem, sicut & synagoga: nisi quòd hoc nomen dicitur à congregando, illud verò à conuocando. Deriuatur enim illud à συνάγω, congrego: istud verò ab ἐκκαλέω, id est, euoco. Vnde in veteri testamẽto Septuaginta interpre-
A tes duas illas Hebraicas dictiones עֵדָה æda, & קָהָל kahal, indifferẽter vertunt συναγωγήν aut ἐκκλησίαν. Itaq; in veteri testamento nomen hoc simpliciter significat multitudinem & congregationé, adeo vt & pro malorum collectione legatur positum, vt in illo Psal. Odiui ecclesiam malignantiũ. Psal.15.
Et Prouer.5. Vtrunq; nomen in eodem significatu in malam partem ponitur: Penè fui in omni malo, in medio ecclesiæ & synagogæ. Verùm sicut temporibus Apostolorum in Græca lingua nomen synagogæ fuit appropriatum congregationi Iudęorum, & domui in qua Iudæi congrebantur: ita nomen ecclesię ab ipsis Apostolis appropriatum est congregationi & multitudini Christianorum, vt res no-
B ua nouam etiam & distinctam à congregatione Iudęorum haberet nomenclaturam. Et sane nomen ecclesiæ magis conuenit fidelium congregationi, nomen verò synagogæ Iudæorum congregationi. Nam ecclesiæ nomen significat multitudinem conuocatam, synagogæ verò nomen multitudinem congregatam. Itaque illud significat conuenientis multitudinis maiorem libertatem & voluntarium conuentum magis quàm istud, quod coactionem magis significat. Annotauit istud D. Augustinus in Psal.81. sic scribens: Nostram Ecclesiam Apostoli nunquam synagogam dixerunt, sed semper ecclesiam, siue discernendi causa, siue quod inter congregationem, vnde synagoga, & conuocationem, vnde ecclesia nomen accepit, distet aliquid, quòd
C scilicet congregari & pecora solent, atq; ipsa propriè, quorum & greges propriè dicimus: conuocari autem magis est ratione vtentium, sicut sunt homines. Hæc ille. Certe Athenienses ciuium conuentum, peculiariter ἐκκλησίαν vocabant. Nam quoties ad magnę alicuius rei spectaculum homines ex agro accersebant, διάκλησιν appellabant, σύγκλησις autem de consulibus dicebatur. Itaq; in nouo testamento nomen, ecclesia, ponitur pro congregatione fidelium, & aliquando quidem pro multitudine omnium fidelium in toto orbe dispersorum, qui per euangelicam tubam euocati sunt in eandem fidem, spem & charitatem, & ad eiusdem fœlicitatis consortium, vt cùm suprà dicitur; super hanc pe- Matth.16.
D tram ædificabo ecclesiam meam. Et ad Ephes. cap. 5. Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit ecclesiam suam. Aliquando verò pro multitudine fidelium in certo aliquo loco existentium sub suo pastore, vt cum dicit se Paulus scribere ecclesiæ Thessalonicensium, & Ioannes se- 1.Thes.1.
ptem ecclesiis Asiæ. Et in hac significatione ple- Apoc.1.
runque accipitur pro multitudine fidelium, etiam si non sit corporaliter congregata: aliquando verò pro tali multitudine corporaliter in loco aliquo congregata, vt hoc loco, & rursum cùm Actuum 18. Paulus dicitur in Cæsaræa salutasse ecclesiam. Malè autem quosdam asserere, ecclesiam esse tantum congregationem iustorum aut prę-
E destinatorum, vt Lutherus asseruit, ac proinde ecclesiam esse inuisibilem & plane spiritualem, vel ex hoc loco patet, cùm præcipimur dicere ecclesiæ, quam vtique ne cognoscere quidem possumus, si tantùm iustorum est congregatio, cùm soli Deo iusti sint cogniti. Sed vt ad rem redeamus, iubet Dominus ecclesiæ denunciari fratris bis admoniti peccatum, non quidem vt in multitudine diffametur, sed vt multitudinis autoritate sanetur. vnde dicit: Si autem ecclesiam non audierit; significans eum ideo denunciandum ecclesię, vt ab

ab ea admoneatur & corrigatur. Si,inquit,ecclesiā non audierit,iam tanquam incorrigibilem & insanabilem non amplius habe vt fratrem , sed sit tibi tanquam ethnicus & publicanus. Quo significatur ab eius consortio abstinendum esse,nec communicandum ei neq; in diuinis , neq; in humanis. Vult enim Dominus talem sic habendum,quomodo Iudæi habere solent ethnicos & publicanos , à quorum mensa & consortio omni sic abstinebant , vt pollui se existimarent si quouis modo cum eis communicassent. Sic autem à fratris impœnitentis consortio abstinendum esse, duplici de causa indicat D.Apostolus in epist.1.ad Corint.nempe tum vt ille destitutus consueto consortio , ac ob id pudefactus resipiscat, tum ne suo contagio immedicabili alios inficiat:Nescitis,inquit,quia modicū fermentum totam massam corrumpit ? Auferte malum ex

1.Cor. 5. vobisipsis. Non est tamen,vt ex eodem Apostolo satis patet,frater sicut ethnicus habendus, nisi cùm iam ab ecclesia fuit eiectus & excommunicatus, quod ab ecclesia fieri debere cum admonētem audire noluerit , indicat Dominus mox in sequentibus , cùm subiicit: Quæcunque alligaueritis , &c. Porro circa hoc Domini præceptū de correctione fratris,& modo in correctione seruando possunt ex scripturis & factis approbatis nónulla moueri dubia. Primò enim si frater peccans semper est cor-

Quomodo corripiendus frater. Prouer.9. ripiendus, quomodo dicit Sapiens:Qui erudit derisorem,ipse sibi iniuriam facit:& qui arguit impium, sibi maculam generat. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Deinde si ad correptionem fratris peccantis omnes tenentur,necesse erit ergo omnibus negotiis posthabitis huic rei insistere,cùm peccantiū plena sint omnia. Iam si seorsum & priuatim semper est corripiendus primò , quomodo Paulus palam Petrum reprehendit non præmissa secreta ad-

1.Tim.5. monitione,qui etiam Timotheo præcepit: Peccan-

Act.5. tem corā omnibus argue. Et Petrus Ananię & Sapphiræ secretum peccatum & publicauit, & puniuit sine secreta admonitione? Et in capitulis religiosorum fiunt proclamationes de culpis, nulla admonitione secreta pręmissa. Et in iudicio tum ciuili,tum Ecclesiastico fiūt accusationes sine pręuia admonitione, quæ accusationes etiam canonico iure sunt approbatæ. Nam cap.qualiter & quando 2.de Accusatione determinatur,quòd accusationem debeat pręcedere inscriptio,sicut denuntiationem admonitio. Præterea cùm Dominus non nisi post trinā admonitionem vult aliquem haberi sicut ethnicum

Titum 3. & publicanum , quomodo Paulus dicit Tito scribens : Hæreticum hominem post vnam & alteram correptionem deuita? Postremùm, si Ecclesiæ contemptor habēdus est sicut ethnicus & publicanus, licebit ergo cum eo edere & consortium habere, quia hæc licent nobis cum ethnicis,cùm tamē Paulus distinguat inter ethnicos & fratres peccantes, permittens nobis cum illis edere,cū his verò non. Pro horum solutione, sciendum primò præceptum hoc de correptione fratris pertinere quidem nō solùm ad Ecclesiæ prępositos,quamuis ad eos maximè pertineat,teste Augustino,sed & ad omnem fidelem:tamen cùm sit affirmatiuum pręceptum, secundùm naturam & conditionem pręceptorum talium,non obligat pro omni tempore, sed pro eo solùm tempore & loco,quo oportuna & vtilis est eius obseruatio & executio , ad eum finem ad quem est constitutum, videlicet ad emendationem peccantis fratris. Proinde cùm vel propter conditionem

A corripiendi , vel propter qualitatem corripientis non speratur peccantis emendatio, sed potius verisimiliter metuitur eius ex correptione deprauatió,videlicet quòd incipiet insectari corripientem, aut veritatem ostēsam impugnare,aut simile quid, nō obligat,saltem quemlibet,hoc præceptum,imò obligatur quisque potius correptionem hic præceptam omittere,ne spargat margaritas ante porcos, & illi conuersi disrumpant eum. Ob hanc ergo causam Sapiens derisorem, cuius scilicet prauitas notissima est , quem experientia aut indicia quædam docuerunt veritatem irridere, contemnere, & impugnare , arguendum non esse docet, vt ne & ille deterior fiat, & correptor sibi nihil nisi odium lu-

B crifaciat. Frustra enim niti, inquit quidam , & nihil aliud laborando quàm odium quærere, extremę dementię est. Sciendum secundò,quędam peccata esse occulta,quædam publica. Et publica quidē,quoniam vergunt in scandalum totius multitudinis, pro scandalo amouendo mox publicè sunt corripienda,ídq; ab his maximè qui authoritatē habent, propter quod Timotheo episcopo pręcipit Paulus, vt eos qui publicè peccarent , aut quorum peccatum esset publicum & omnibus notum,coram omnibus argueret. Et Petrum ipse publicè mox reprehendit,quod factum ipsius esset publicū, & in multorum vergeret scandalum. Secreta verò peccata, priusquam publicentur & denuncientur Ecclesiæ,

C secreta sunt admonitione corripienda, nisi illa sint talia,vt nisi mox denuncientur,sint in alicuius cōmunitatis aut multorum dispēdium magnum cessura , nec tempus aut locus sit secretæ admonitionis:aut si sit,non est spes correctionis eius qui peccare aliquid disposuit. Tunc enim prætermissa admonitione secreta, procedendum est ad publicam denunciationem , si modò spes aliqua sit per eam peccatum illud impediendum aut corrigendum, quia magis oportet habere rationē detrimenti multorum quàm famæ vnius. Secus est, si peccatū occultum tantùm noceat ei qui committit , aut mihi qui illud cognosco. Tunc enim secundùm hoc Domini pręceptum obligor ad secretam fratris pręmo-

D nitionem , tempore & loco oportunis , secundùm quod suprà dictum est. Nam de huiusmodi peccato occulto Dominus significat se loqui , cùm non dicit absolutè : Si peccauerit frater, sed si peccauerit in te. Vnde Augustinus lib.de verbis Domini super hunc locum: Apostolus dicit, Peccantem corā omnibus argue , vt & cæteri timorem habeant. Aliquando ergo scias corripiendum esse fratrem solū, aliquando autem coram omnibus. Quid autem antè facere debeamus intendite & videte. Si peccauerit,inquit,in te frater tuus , corripe eum inter te & ipsum solum. Quare? quia in te peccauit, tu scis quia peccauit. Quid est,in te peccauit? Quia enim secretum fuit quando in te peccauit, secretum quęre cùm corrigis quæ peccauit. Nam si solus nosti

E quia in te peccauit,& eum vis coram omnibus arguere , non es corrector,sed proditor. Sciendū tertiò , duplicem esse delinquentis correptionem, secundùm quod peccatum alicuius , ad cuius remedium adhibetur correptio , dupliciter considerari potest, videlicet aut vt est nociuum ei qui peccat, aut vt est nociuum etiam aliis qui ex eo scandalizantur,aut malum aliquod reportāt. Vna ergo correptio est quę adhibetur in remedium peccati,quatenus nociuum est ei qui peccat , & hæc est correptio de qua Dominus hic loquitur:quę quoniam ex

charitate

charitate fratris fieri debet, dicitur correptio fraterna, & pertinet ad omnes secundùm eum modum & ordinem quem Dominus hic præscribit, quando, vt dictum est, hic modus & ordo est in præcepto, hoc est, in secretis peccatis, quando spes est correctionis. Altera correptio est, quæ adhibetur in remedium peccati, quatenus vergit in malum communitatis aut multorum. Et talis cùm sit actus iustitiæ, cuius est conseruare rectitudinem & æquitatem, pertinet potissimùm ad iudices seculares, & prælatos Ecclesiasticos, nec prærequirit etiam in secretis peccatis secretam admonitionem, cùm nó tam adhibeatur in correctionem eius qui deliquit, quàm ad bonum iustitiæ conseruandum. Nam huiusmodi correptione frequenter etiam occiditur qui peccauit, & punitur etiam qui de admisso peccato pœnituit. Licitè ergo, imò iustè pro officio suo iudex, siue secularis, siue Ecclesiasticus, & eorum ministri quibus ex officio suo id incumbit, peccata communitatis offensiua traducunt & accusant, atque alios etiam iuramento & obedientia illis debita adigunt ad traducendum & denunciandum alicuius crimen occultum, si modò tamen illud per aliqua indicia, puta per infamiam & malas suspiciones, cœperit manifestari. Nam alioqui non possunt, cùm non ipsi, sed solus Deus iudex sit occultorum iudiciorum. Rursus licitè quis læsus, in iudicio, siue seculari, siue Ecclesiastico accusat & denunciat lædentem, etiam si secretum sit nocumentum illatum, si modò non zelo vindictæ, sed solius iustitiæ id faciat, aut pro damni illati reparatione, quamuis id frequenter sit imperfectionis magnæ. Quare enim, inquit Paulus non magis iniuriam accipitis, quare non magis fraudem patimini? Notandű quartò, corripere fratrem delinquenté sic esse debitum ex Domini præcepto, quomodo dare eleemosynam egenti: proinde sicut nó est necesse requirere egentes, sed satis est vt occurrentibus egenis, & his cum quibus viuere nos contingit subueniamus: ita non est necesse vt peccantes quos corripiat quis requirat, sed satis est hoc beneficium impendatur his qui occurrunt, & his quibus vitæ huius necessitate coniungimur. Quod rursum saluator satis significat cùm dicit: Si peccauerit in te. Cùm enim debetur aliquid alicui determinatæ & certæ personę, siue sit bonum spirituale, siue corporale, oportet illud ei impendamus, non expectantes vt nobis occurrat, sed soliciti vt eum inquiramus: cùm verò aliqua debentur non certæ personæ, sed communiter omnibus proximis, non oportet nos quærere quibus impendamus, sed sufficit nos paratos esse ad impendendum quibusuis, & impendere his qui occurrunt, vt docet Augustinus lib. 1. de doctrina Christiana. Sicut tenemur bouem proximi lapsum in foueam extrahere, non sic tamen vt teneamur quærere si qui sint lapsi boues, sed vt si quis occurrat lapsus, hunc extrahamus. Ex quibus omnibus patet ferè solutio ad argumenta prius proposita. De facto autem Petri dicẽdum, ipsum secretű peccatum & publicasse & puniuisse tanquam Dei executorem, cuius reuelatione & non humana cognitione peccatum cognouit. De religiosorum proclamationibus respondet Diuus Thomas secunda secundæ quæst. 33. artic. 7. ad 4. huiusmodi proclamationes esse de leuibus culpis quę non derogant famæ, & esse magis commemorationes oblitarű culparum, quas quis de seipso confiteri deberet, quàm accusationes vel denunciationes. Nam si talia essent per quæ fratris famæ & honori detraheretur, non esse sine pręmissa secreta admonitione ea denuncianda, etiamsi prælatus virtute obedientiæ & iuramenti ad hoc adigeret, cùm obediendum Deo sit magis quàm hominibus. Ad id quod Paulus dicit; hæreticum vitandum post secũdam correptionem; Dicendum, ipsum non loqui de illis admonitionibus & correptionibus de quibus hîc Dominus, sed de illis quibus Ecclesia & præsides eius corripere debent iam denunciatum, antequam excommunicetur. Tito enim episcopo hæc scribit, quem vult eum qui de hęresi in Ecclesia est denunciatus & diffamatus, post vnam & alteram Ecclesiasticam & publicã monitionem deuitare, & pręcipere ab omnibus esse deuitandum. Vnde & hunc morem seruat Ecclesia, vt denunciatum non excommunicet, nisi post binam aut ternam publicam monitionem, cùm scilicet declaratus fuerit contumax & pręfractus. Ad id quod vltimò adducitur, patet solutio ex expositione illius partis; sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Non enim significare voluit Dominus fratrem ab Ecclesia eiectum sic habendum, quomodo nos Christiani habemus ethnicum & publicanum, sed quomodo Iudæi, apud quos Dominus hęc dixit, habebant duplex illud hominum genus. Proinde mirandum quod hoc loco scribit Caietanus. Libenter, inquit, viderem seruari hanc definitam à Iesu Christo pœnam non audientium Ecclesiam, quòd scilicet sufficeret eos haberi vt ethnicos, hoc est, vt ipsi quidem ex vi excommunicationis haberentur vt ethnici & publicani, & non inuoluerentur innocentes alij loquentes cum eis, qui nullum peccatum incurrunt loquẽtes & comedentes cum eis. Hęc ille. Ergo irrationabile Pauli pręceptum, qui vult fidelem cum fornicario fratre nec cibum sumere. Irrationabile & Ioannis præceptum, qui dicit: Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Aue ei dixeritis, Epist. 2. Videamus autem iam etiam quàm sit hoc Domini pręceptum ęquum & salutare ac cõmodum. Quid enim ęquius quàm vt frater diligat fratrem? Quod si autem fratris dilectio exigit, vt à morte corporali quis fratrem suum pręseruet, & omnia faciat ac tentet, quo eum ab imminente morte eripiat, multò magis exigit dilectio fraterna, vt à morte spirituali imminente quis fratrem suum, eúmque spiritualem eripere omnibus modis tentet, etiamsi pro ea re aliquid molestię & laboris sit subeundum. Iam quis modus conuenientior, iustior, & efficacior reducendi fratrem peccantem esse possit, quàm vt is primùm admoneatur suæ salutis priuatim, idque ab eo qui læsus est & offensus? Cùm enim quis videt alium suę saluti ac simul famæ consulere, efficaciter sanè cõmouetur ad peccati sui agnitioné & detestationé, idq; eo efficacius, si fiat ab eo quem læsit, quique cum ipso de iniuria expostulare posset. Quod si hac ratione non permouetur, proximum sanè est vt vnus vel duo simul adhibeatur, vt vel pudore mediocri corrigatur, qui non progreditur vsq; ad infamiam. Quod si nec hæc ratio succedit, tum demum ad extremum illud remedium deueniendum, vt res deferatur ad Ecclesiam, ita vt etiam fratris infamia ob saluté negligatur. Hic enim correptionis modus plenus est omni dilectione, quæ sic impigrè & indesinenter omnibus modis quęrit fratris salutem, vt tamen etiam semper prius quærat leuiora & minus incõmoda fratri remedia: quomodo

Marginal notes: Titum 3. — 1. Cor. 5. — [1. Cor.] 6.

bonus medicus morbum aliquem curaturus, prius tentat eis pharmacis mederi quæ naturę quàm minimum obsint, non prius ea remedia adhibens quę naturæ vim sint illatura, quàm leuiora non succedere expertus fuerit. Iam quid mansuetius Dominus statuere potuisset, quàm vt frater nulla recipiēs remedia, nullos admittens, non lapidetur, nec occidatur, sed ea tantùm pœna puniretur, vt habeatur sicut ethnicus & publicanus, quod ipsum etiam ob præfracti illius & incurabilis salutem constituit, si fortè vel hac ratione corrigi posit? Cùm autem & tam ęqua, & tam salutaris sit hæc Christi doctrina, dolendum eam ita planè negligi apud Christianos: dolendum item multò magis ei vix vllum esse locum apud eosdem. Primùm enim, vt omittam plerosque, cùm ab alio læduntur, non solùm non esse solicitos de fratris salute, sed mox ad vindictam aut accusationem iudiciariam procedere, aut ad insectandam amaris verbis lędentes se prosilire, quotusquisque etiam eorum qui boni habentur, nec vindictam aliquam expetunt, est, qui non à correptione hac fraterna cesset vel tædio molestiæ & laboris in corripiendo suscipiendi, vel metu alicuius inimicitiæ & odij eorum qui sunt corripiendi, dum metuitur ne noceant in temporalibus rebus, siue quas adipisci adhuc cupiditas appetit, siue quas adhuc amittere formidat infirmitas. Rursum inter eos qui corripiunt, quàm rarus est qui id amico & fraterno faciat affectu, & non potius cum aliquo supercilio & amaritudine? Sed magis deplorandū illud, quòd vt sint parati aliqui ad corripiendum secundùm ordinem à Domino præscriptum, pauci admodum sint quos verisimile sit meliores & non peiores potius euasuros ex admonitione etsi amica & blanda, cùm præ superbia aut peccatum agnoscere nolint, sed excusationes quærant in peccatis, aut ab alio se admoneri ægrè admittant. Pauci enim sunt, qui cum Propheta dicunt ex corde: Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. *Psal. 140* Iam vt sit qui vlterius secundùm ordinem à Domino traditum impœnitentem velit sanare, vix inueniet qui patiantur illi in corripiendo & denunciando fratrem adiungi. Maximè autem deplorandum illud, quòd is sit Ecclesiæ status, vt vix sit locus denunciandi impœnitentem Ecclesiæ, sicut Dominus id præcipit: Neq; enim in publico Ecclesię conuentu peccatores amplius denunciantur, quod certe multos à peccando efficaciter abstraheret, neq; prælati ipsi, & in Ecclesia deputati (apud quos solos, Ecclesiæ personam reputantes, nunc fieri debet denunciatio, mutato ob causas pristino Ecclesiæ ritu) in hoc incumbunt vt publicos peccatores Euãgelico modo sanent, sed aut ad grauissima crimina conniuentes leuioribus intendunt, aut in peccantium punitione suū magis quęstum spectant quàm illorum emendationem, gaudentes quandoque (proh dolor) ob maioris lucri spem, in pręuaricantium multitudine & impœnitentia, vt ob id à denunciatione Euãgelica boni etiam sibi putent frequenter cessandum, quòd intelligant se non cōsequuturos per eam optatum finem. Certè inter causas, ob quas Dominus in hoc mundo bonos pariter cum malis grauissimis calamitatibus affligit, deputat Augustinus lib. 1. de ciuitate Dei, omissionem huius fraternę correptionis pro pręcipua causa, vt videre licet cap. 9. Qui Augustinus considerata ęquitate, necessitate, & salubri- *Augustinus in regula.*

(A) tate huius pręcepti, in regula sua planè Euangelica prolixè illud prosecutus est, docens quomodo illud impleri debeat. Qui locus quoniam non parum facit ad intelligendum, quomodo hoc præceptum implendum sit, pręstat eum hîc inserere. Habet autem sic: Si hanc de qua loquor oculi petulantiam in aliquo vestrum aduerteritis, statim admonete, ne cœpta progrediatur, sed de proximo corrigatur. Si autem & post admonitionem iterum vel alio die quocunq;, idipsum eum facere videritis, iam velut vulneratum sanandum prodat quicunq; hoc potuerit inuenire, prius tamen & alteri vel tertio demonstratum, vt duorum vel trium possit ore conuinci, & competenti seueritate coerceri. (B) Nec vos iudicetis esse maleuolos, quando hoc indicatis. Magis quippe innocentes non estis, si fratres vestros quos indicando corrigere potestis, tacendo perire permittatis. Si enim frater tuus vulnus haberet in corpore quod vellet occultari cùm timeret secari, nónne crudeliter abs te sileretur, & misericorditer indicaretur? Quantò ergo potius debes manifestare, ne deterius putrescat in corde! Sed antequam aliis demonstretur, per quos conuincendus est, si negauerit prius, Præposito debet ostendi, si admonitus neglexerit corrigi, ne fortè possit secretius correptus non innotescere cæteris. Si autem negauerit, tunc neganti adhibendi sunt alij, vt iam coram omnibus possit non ab vno teste (C) argui, sed à duobus vel tribus conuinci. Conuictus verò secundùm prępositi vel etiam presbyteri, ad cuius dispensationem pertinet, arbitrium, debet emendatoriam subire vindictam. Quam si ferre recusauerit, etiam si ipse non abscesserit, de vestra societate proiiciatur. Non enim & hoc fit crudeliter, sed misericorditer, ne contagione pestifera plurimos perdat. Hęc ille. In cuius verbis non debet videri esse contra Christi constitutionem, quod præcipiat, Pręposito prius ostendi peccantem, quàm testes adhibeat. Non enim vult præposito ostendi tanquam personę publicę, quæ sua authoritate illum possit punire, sed tanquam personę priuatæ, cuius admonitio plus valere possit propter autho- (D) ritatem, apud fratrem peccantem. Non enim Dominus post secretam monitionem ante testium inductionem omnia alia media quę charitas suggerere potest, vult excludere, sed tantùm dicit testes adhibendos, quanquam non semper statim. Loquitur enim de testibus, quibus in iudicio peccans conuinci possit. Quod si etiam de testibus talibus intelligatur Dominus loqui, qui peccantem docere possint, & testari ei malum esse quod facit, iam prępositus ille, de quo Augustinus, comprehenditur sub illo vno de quo Dominus: Adhibe tecum adhuc vnum, &c. Ad quem sanè modum conuenit in Ecclesia inter Christianos eum qui credit propter (E) qualitatis suæ humilitatem admonitionem suā non profuturam, sed potius obfuturam, suggerere fratris peccatum ei cuius authoritatem scit apud ipsum aliquid valere. Et vt paucis concludendo materiam hanc absoluam, in hoc Domini pręcepto, sicut & in aliis plerisq;, magis attendenda est Domini intentio quàm verba. Intentio autem eius hoc loco est, studiosè tentandum modis quibuslibet aptioribus, vt vel frater peccans resipiscat, vel si id impetrari non potest, à contagio ipsius alij pręseruentur. Quod si vel pro altero vel vtroq; horum aliquid secus fieri conueniat quàm à Domino pręscriptum est, fiat. Si verò vel alterum horum, vel

neutrum

neutrum horum, aut eo modo quem Dominus prę- A scripsit, aut alio aliquo, expectari non possit, gemat apud se iustus, & peccantium correctionem & sanorum præseruationem Domino fideliter commendet. Porro quàm malum sit correptum non acquiescere corripienti, testatur multis locis Sapiens. Nam Prouerb. 13. Egestas, inquit, & ignominia ei qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit corripienti, glorificabitur. Et cap. 15. Qui abiicit disciplinam, despicit animam suam: qui auté acquiescit increpationibus, possessor est cordis. Et cap. 19. Viro qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus, & eum sanitas non sequetur. In quem modum & alia multa habet, infœlicitatem & incurabilitatem significantia B eius qui correptiones non admittit. Quoniam autem sunt qui hunc locum vel maximè proferunt, quo probent concilium esse supra pontificem Romanum, adeo vt à concilio monitus, excommunicari ab eo possit nisi resipiscat, quoniam & ipse comprehendi videtur sub illo verbo Domini; Si peccauerit in te frater tuus; quia nomine fratris significatur Christianus: Dicendum verum quidem esse quòd circa illum seruari debeant etiam ea quę hic Dominus docet, excepto eo quod tertio loco dicitur, de denunciatione Ecclesiæ facienda. Nam Ecclesiæ suę denunciari non potest, in qua habeat præfectum. Et quanquam denunciari possit Ecclesię cuius ipse est membrum, ad hoc vt ab ea mo C neatur, non tamen ad hoc vt ab ea ligetur, cùm non sit in ea aliquis ei prępositus à quo possit ligari, sicut nec episcopus aliquis particularis à sua Ecclesia cuius est episcopus, ligari potest.

AMEN DICO VOBIS, QVÆCVNQVE ALLIGAVERITIS SVPER TERRAM, ERVNT, &c.] Theophylactus secutus Origenem intelligit hanc sentétiam pertinere ad vnumquemlibet in quem frater aliquis peccauit, cui post tertiam admonitionem pręcipitur, illum impœnitentem habere sicut ethnicū & publicanum. Sic enim habet: Si tu, inquit, offensus habes eum qui te iniuria affecit sicut ethnicum & publicanum, erit ille & in cœlo talis. Si autem solueris eum, hoc est, igno- D ueris, erit ei & in cœlo condonatum. Non enim solùm quę soluunt sacerdotes sunt soluta, sed quæcunq; & nos iniuria affecti vel ligamus vel soluimus, & ipsa erūt ligata vel soluta. Hęc ille. Quibus verbis non hoc voluit significare Theophylactus, quemlibet habere eandem illam potestatem soluendi & ligandi quam Dominus Apostolis cócessit, & quam habent sacerdotes, quemadmodum asseruit Lutherus: sed quomodo qui offensus est ab alio dicitur illi remittere offensam, modo tamen diuerso ab eo quo sacerdos dicitur remittere nomine Dei peccatum: sic etiam dicitur Theophylacto soluere peccatum vel ligare. Et si quidem is pœnitentia fratris motus, iniuriam illi remittat, remissa erit etiam in cœlo: si verò ob illius impœnitentiam in- E iuriam non remittat, sed habeat sicut ethnicum & publicanum, non remittetur etiam in cœlo. Itaq; Theophylactus intelligit hac sententia significatum à Domino, non paruifaciendū aut contemnendum, si quis aliquem ob suam impœnitentiam habeat sicut ethnicum. Quanquam autem hęc eius intelligentia sanè intellecta sit catholica, quam & Erasmus sequitur in Paraphrasibus, aliena tamé est ab Ecclesiasticorum omnium patrum intelligentia, qui his verbis sicut supra Petro, ita iā ipsis Apostolis, & in ipsis eorum successoribus, Ecclesiarū pręsidibus intelligunt à Domino datam potestaté soluendi & ligandi. Quia ergo dixit fratrem impœnitentem bis admonitum deferendum Ecclesiæ, & si illam non audierit, habendum sicut ethnicum, ne quis contemnat Ecclesiasticam authoritatem, quæ penes pręsides est, & qua cótumax ille est anathematizandus, vt sic habeatur ab omnibus fidelibus sicut ethnicus & publicanus, hinc Dominus hac sententia ostédit quanta sit potestas Ecclesię, & eorum qui Ecclesię pręsunt, eiúsque personam gerūt, vt sciant quia à talibus condemnantur, humanam sententiam diuina sententia roborari & approbari, sicq; tales duplici ratione ad sanitatem compellit, tum mundana scilicet infamia, tum metu iudicij & condemnationis cœlestis. Porro cùm, vt suprà dictum est, duplex sit modus ligandi & soluendi, secundùm quod duplex est vinculum in scripturis, peccatum & præceptum: hic potissimū est ad propositum prior ille ligandi & soluendi modus qui est ratione peccati, secundùm quem modum dupliciter soluere & ligare contingit, iuxta duplex forum Ecclesiasticum, exterius scilicet & interius. Exteriori enim foro, in quo, sicut in foro ciuili, secundùm dicta & allegata testium nocens condemnatur, & innocens absoluitur, conuenit ligare in peccato, per excommunicationem: soluere verò à peccato, per absolutionem ab excommunicatione. Qui ligandi & soluendi modus, cùm tantùm requirat potestatem iurisdictionis, competere & committi potest quibuslibet clericis, etiam non sacerdotibus, quemadmodum hodie fieri videmus. Interiori verò foro, quod & forum pœnitentiæ vel conscientiæ dicitur, in quo peccator aliquis propria confessione se accusat coram Dei vicario, conuenit etiam ligare in peccato, & ab eo soluere, per retentionem peccati, aut eius remissionem sacramentalem: qui ligandi & soluendi modus, cùm non tantùm potestatem iurisdictionis requirat, sed etiam potestatem ordinis, solis sacerdotibus competere potest, quanquam non omnibus conueniat, eo quòd non omnes habeant iurisdictionis potestatem. Cùm autem proposito maximè conueniat prior ligandi vel soluendi modus, hinc hoc loco excommunicatio fundata est.

ITERVM DICO VOBIS, QVIA SI DVO EX VOBIS CONSENSERINT SVPER, &c.] Variè hęc sententia à diuersis ostéditur quomodo proposito Domini deseruiat. Verùm rectissimè dicetur etiam hac sententia Dominū significare voluisse, quanta sit Ecclesiæ, hoc est, congregationis fidelium, cui denunciandū impœnitentem fratrem suprà voluit, potestas, videlicet quòd si vel duobus tantum consentiétibus impetraturi sint illi quicquid volent, multò magis totius alicuius ecclesiæ iudicium sit pertimescendum, & quod illa voluerit, à Deo sit approbandum. Vnde satis patet potestatem illam ligandi & soluendi, de qua suprà dixit Dominus, pertinere ad totam ipsam Ecclesiam cui frater est denunciandus: quanquā hanc potestatem non sic habeat Ecclesia, vt eam vnusquisque qui est Ecclesiæ membrum habeat, sed sic vt ipsa sit penes Ecclesię caput, nempe episcopum & pastorem, qui, vt dictum est suprà, consentiente & approbante fidelium multitudine solet vti in primitiua Ecclesia hac potestate, sicut nunc eadem vtitur in persona totius Ecclesię, etsi eius cósensus & approbatio non ita iā requiratur, quod eam requirere non

iam ob iustas causas expediat, quemadmodum tamen vtile erat in primitiua Ecclesia. Certè ad finem & intentionem hanc, dictá esse à Domino hác sententiam & sequentem; Vbi enim sunt duo, &c. satis ostendit locus ille Pauli 1. ad Cor. 5. suprà citatus, cùm dicit se iudicasse Corinthium illum incestuosum tradere satanæ, sed congregatis cum suo spiritu Corinthiis in nomine Domini Iesu Christi. Qui Paulus illum eundem pœnitentem cùm absoluendum iudicaret, requirit & Corinthiorũ consensum, scribens epist. 2. cap. 2. Obsecro vt confirmetis in illum charitatem. Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donaui, si quid donaui, propter vos, in persona Christi. D. Hieronymus & Chrysostomus aliò referunt hanc sententiam, intelligentes Dominum, qui toto superiori sermone ad concordiam prouocauit, & contentionis supplicia posuit, concordiæ iam prĕmia polliceri, vt tum minis, tum promissis, ad concordiam & pacem nos congregaret. Non dicit autem absolutè: Si duo consenserint super terram; sed, si duo ex vobis; hoc est, ex fidelibus, qui non mundana, sed diuina inter se dilectione consenserint. Dicit autem, super terram, sicut suprà dixit; quæcunque alligaueritis & solueritis super terram; terræ in qua viuunt homines, vtrobiq; opponens cœlum in quo regnat pater: ac sic concordiæ vim magis demonstrans, vt quę Deum in cœlis faciat approbare ea quæ in terris fiunt. Quod autem dicit; de omni re quamcunque petierint fiet illis; sic est intelligendum, quomodo supra illa generalis sententia: Omnis qui petit, accipit. Et alioqui Dominus prĕsupponit duos consentientes, qui Apostolis sunt similes, quíq; diuina inter se charitate cõsenserint, non petituri nisi recta & rectè. Rationem autem efficaciæ consentientium in impetrando, assignat ex præsentia sui in medio talium, dicens: Vbi enim sunt duo vel tres cõgregati in nomine meo, id est, propter me, & causam aliquam ad me pertinentem, ibi sum in medio illorum; quasi dicat, ob meam prĕsentiam exaudibilis patri efficietur eorum oratio. Aut ideo dicit se esse in medio eorum, vt significet etiam se adimpleturum ea quę illi petunt, eorúmq; conatus adiuturum, vt quod superiori sententia patri tribuit, iam etiam sibi tribuere intelligatur. Dicitur enim Christus esse in medio aliquorum consentientium, non solùm propter præsentiam suæ diuinitatis, secundùm quam vbique est, sed magis ratione specialis suæ gratię & assistentię, qua illorum orationes Deo patri facit acceptas, tanquam à se simul fusas, aut eas ipsemet acceptat & adimplet. His ergo sententiis dupliciter commendat fraternam concordiam, tum scilicet propter ipsius in impetrando vim apud Deum patrem, tum quod illa singulari sui prĕsentia sit decorata. Hinc ergo discendum quantum tribuendum sit synodis & generalibus conciliis, pro fidei, & morum custodia in nomine Christi congregatis & celebratis. Cæterùm Diuus Hieronymus & Theophylactus secuti Origenem, has duas sententias etiam spiritualiter intelligunt, sic vt vni etiam homini conueniant, & significetur quòd vbi corpus & anima, vel tria hęc, nempe spiritus, anima, & corpus consenserint, & non intra se bellum habuerint diuersarũ voluntatum, de omni re quam petierint impetrent à patre. Bona enim necessario est oratio, vbi est talis concordia.

Lucæ 11.

TVNC ACCEDENS PETRVS AD EVM DIXIT: DOMINE QVOTIES PECCA-

A BIT, &c. Cùm Petrus audisset fratrem peccantem in se corripiendum, & eidem pœnitenti peccatum esse condonandum, dubitare cœpit quoties id esset faciendum, & putans se magnum aliquid dicere, quærit num vsq; septies, fortè memor illius quod dicit Sapiens Prouerb. 24. Septies in die cadit iustus, & resurgit. Dominus verò longè Petri excedens benignitatem, non septies tantùm, sed etiam septuagies septies dimittendum pœnitenti docuit. Vbi notandũ, illud, septuagies septies, dupliciter accipi. Augustinus enim accipit, vt per illud tantùm significentur septuaginta septem, vt scilicet non indicetur multiplicatio numeri posterioris per priorem, sed tantùm posterioris ad priorem

B adiectio, ac si diceretur interposita cõiunctione, septuagies & septies. Sic sanè hæc oratio, septuagies septies, accipitur Gene. 4. cùm dicit Lamech in nostra lectione: De Cain septulum vltio dabitur, de Lamech verò septuagies septies. Apud Hebrĕos enim inter duos hos numeros ponitur coniunctio. D. Hieronymus autem & Theophylactus hanc orationem sic accipiunt, vt significetur numerus septenarius septuagies à Domino multiplicatus, vt septuagies septies efficiãt 490. Quo modo accipiendã hanc orationẽ ex Grĕcis omnino apparet, quę habent, ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ, quod est ad verbum, septuagies septem, quod manifestè satis indicat septenarij numeri per septuagenarium multiplicationẽ. Et tamen etiam in Genesi pro eo quod He-

C brĕa habent septuaginta & septem, vel septuagies & septies, interpretes Septuaginta verterunt sicut hic habetur, ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ, id est, septuagies septem, vt videri etiam possit Dominum ad illum locum allusisse, & sic iam voluisse multiplicare septuplam remissionem Petri, quomodo Lamech olim multiplicauerat septuplam punitionem Cain. Origenes ipse etsi Grĕcus illud ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ videtur accepisse pro septuaginta septem. Nec multum refert vtrouis modo accipiatur, cùm eodẽ recidat sensus, & sit manifestũ numerũ talem determinatũ pro indeterminato esse positũ, & significatum esset à Domino, quod quotiescunq; hominem offendi cõtigerit, toties debere offensam remittere

D ei qui offendit. Bene autẽ Dominus numero septenario vsus est, quòd hic sit in scripturis numerus remissionis & indulgẽtiæ. Quod si per septuagies septies intelligatur 77. iam obseruari potest huius numeri mysteriũ, nempe quòd sicut in septuaginta & septẽ generationibus Lamech punitus est, (Nam 77. filios habuisse dicit Iosephus qui omnes diluuio perierunt) ita saluator noster, per quẽ peccatum abolitũ est, in septuagesima & septima generatione natus est. Nam in genealogia Lucæ à Deo & Adam vsq; ad Christum inclusiuè sunt 77. generationes.

IDEO ASSIMILATVM EST REGNVM COELORVM HOMINI REGI, QVI VOLVIT, &c.] Postquam dixit Dominus dimitten-

E dum fratri pœnitenti, etiam si septuagies septies peccet, quo ostendat quàm sit id & æquũ & necessarium, parabolam pro suo more, & consuetudine Palesthinorum adiungit, vt quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem atq; exemplum teneatur. Ideo, inquit, quia scilicet oportet semper ignoscere ei qui semper resipiscit: aut, vt intelligatis quàm sit & ęquum & necesse fratri peccanti semper remittere cùm pœnitet, scitote regnum cœlorũ assimilatum esse homini rĕgi, hoc est, in rĕgno cœlorum, quod est Ecclesia

Dei,

Dei, perinde cótingere atq; si fuerit rex aliquis, &c. Porro quo parabola hæc secundùm saluatoris intentionem explicetur, nec singula quę in ea dicuntur sensui mystico curiosè nimis & superfluè accommodentur, præcipua Domini intentio est spectanda, & quæ illi sunt accómoda, in parabola obseruanda, reliquis pretermissis, quæ pro exempli decore & perfectione sunt addita. Intentio autem Domini est, hoc exemplo ostendere Deum patrem misericordissimum quidem esse erga peccantes, in eosdem tamen esse seuerissimum, si nolint illi vicissim benigni esse erga peccantes fratres & conseruos. Proinde obseruandum parabolam hanc ex tribus constare partibus. In prima parte proponitur rex aliquis, qui cùm cœpisset rationem & computum inire cum seruis suis, & vnus oblatus esset qui deberet summam maximam cui non esset soluédo, nempe decem milia talentorum, & ob id rex iussisset quod iustum erat, illum cum omnibus suis vendi, quo persolueretur debitum, mox tamen regali sua munificentia & benignitate, seruo humilianti se, & debitum quidem agnoscenti, sed tantùm dilationem solutionis petenti, totum etiam illud immensum debitum remisit, non quod seruus talem benignitatem alioqui fuisset promeritus, sed quod dominus eius misericordia erga eum moueretur. vnde dicitur; Misertus autem eius. In secunda parte proponitur idem seruus mox à consecuto tantæ remissionis beneficio, longè minus debitum, nempe centum denarios repetiisse à conseruo, & repetiisse cum summa austeritate & crudelitate, nimirum iniiciendo illi manus violentas, & suffocando, hoc est, premendo collum eius, nec illi sese multum & supra quàm decebat apud conseruum, humiliáti, ac eisdem verbis, quibus ipse prius dominum suum precatus erat, tantùm dilationem solutionis deprecanti, non solùm non remisisse paruum illud debitum, sed nec petitam solutionis dilationé concessisse, verùm in carcerem eum coniecisse, donec vniuersum debitum redderetur, cui tamen duplici nomine benignitatem debebat, tum scilicet quia secum vnius & eiusdem conditionis, tum quia domini illius seruus, cuius tantam in se expertus erat benignitatem. In tertia parte proponitur; quomodo indignitate huius summæ crudelitatis collatę cum benignitate regis summa, offensi grauiter sunt primùm quidem conserui, ita vt illam non ferentes domino suo eam referrent, & de ea conquererentur: deinde verò etiam ipse dominus, ita vt seruo vocato ac durè reprehenso de sua ingratitudine, & summa crudelitate, & deinde tortoribus tradito, remissum semel debitum vsq; ad extremum iusserit ab eo repeti. Prima ergo parte significatur, Deú patrem regem ac dominum omnium, rationem quidem requirere factorum ab hominibus, sed tantæ esse benignitatis, vt si quis debitum suorum peccatorum, etiamsi maximum sit & plurimum, cui soluendo nulla ratione par esse possit, agnoscens sese humiliet, & eius benignitatem ac longanimitatem precetur ex sola illius misericordia, maioré sit consecuturus benignitaté, quàm petere aut sperare ausus fuisset, vniuerso illi debito penitus remisso. Qualis Dei inopinata benignitas etiam in parabola filij prodigi significatur postea. Secunda parte significatur, quanta sit simul & ingratitudo & crudelitas eius, qui inopinabilem clementissimi Domini benignitatem expertus in remissione maximi debiti, quo quisq; certè Deo est obstrictus, paruum re-

A cusat debitum in se admissarum iniuriarum conseruo remittere, sed extremam ab eo vltionem & vindictam crudeliter requirit, cui duplici nomine magis debebat exhibere benignitatem, quàm Dominus eius ipsi exhibere debebat. Debitum enim fratris peccantis, quantumuis sæpe & grauiter in fratrem & cóseruum committatur, minimum sanè est in comparatione debiti quo quisq; Deo est obnoxius, quemadmodum incomparabile est debitum μυρίων ταλάντον, id est, decem milium talentorum, ad ἑκατὸν δηναρια, id est, centum denarios. Quemadmodum enim talentum lógè maius est denario, & decem milia longè plus sunt quàm centum: ita
B & longè maiora & longè plura sunt peccatorú debita, quibus Deo quisq; est obstrictus, quàm possint esse fratris in fratrem. Talentum enim, quemadmodum docet Budæus, vt minimum valet sexaginta minas Atticas, hoc est, libras argenti. Libra autem centum denarios. Vnde cùm deni coronati in libra constitui possint secundùm eiusdem computationem rectam, consequitur talentum vnum valere sexagies denis, hoc est, sexcentis coronatis: vnde centum talenta valent centies sexcentos coronatos, hoc est, sexaginta milia: & mille talenta valét sexcenta milia coronatorum: ac proinde decem milia talentorum valent decies sexcenta milia coronatorum, hoc est, sexagies centum milia coronatorú,
C aut, quod idem est, 600000. sexies mille milia, quę summa planè incomparabilis est ad centum denarios, qui tantùm valent decem coronatos. Tertia parte significatur, eorum qui in proximos suos nolunt esse clemétes, ingratitudine & crudelitate offendi & angelos & iustos quosuis, & Deum ipsum, adeo vt qui alioqui est clementissimus, ira plenus seuerissimè in illum qui talis est sit animaduersurus, nihil remittens, sed omnia simul debita exigés: quæ quoniam nunquam persoluere poterit, in perpetuum in gehennæ carcere ipsum torqueri oportebit. Quod autem in hac parte significatur debitum remissum semel, iterum Deum propter ingratitudinem repetere, cùm Paulus dicat dona Dei esse sine pœnitentia, sic est accipiendú, non quòd redeat propriè reatus peccatorú pręcedentium semel dimissorum, sed quod in virtute contineatur in illa ingratitudine & in crudelitate in fratré admissa, eo quòd peccata illa remissa efficiant vt ingratitudo illa & crudelitas tam graue peccatum reputetur, & pro ea tam seuerè quis puniatur, ac si priora peccata ei nunquá fuissent dimissa. Si enim non pręcessisset pręcedentiú remissio peccatorum, non esset tam graue peccatum huiusmodi in conseruú crudelitas, quanquam alioqui per se peccatum magnum. Quanquam autem per quoduis peccatum sequens peccatorum remissionem, possint peccata remissa dici quodam modo redire ratione ingratitudinis, quam homo incidit propter remissa illi semel peccata, & ratione cuius peccatum sequens aggrauatur, tamé peculiariter redire dicuntur per crudelitatem in conseruú admissam post acceptam à Deo peccatorum remissionem, eo quòd crudelitas huiusmodi directè sit contra acceptú remissionis beneficium. Ob quam cósiderationem etiam alia tria peccatorum genera solent assignari, ob quæ peculiariter dicuntur remissa peccata redire, quę simul cum eo peccati genere, de quo hic est sermo, his versibus memoriæ causa comprehenduntur. Fratres odit, apostata fit, spernítq; fateri. Pœnituisse piget, pristina culpa redit. Vide D. Thomam in tertia

Rom. 11.

D (at: se sine pœnitentia) — E (at: cata, & ratione cuius)

parte quæst. 88. Prima ergo parabolæ pars ostendit indulgentissimam Domini cœlestis clementiam in supplices seruos. Secunda execrandam quorundam in conseruos inhumanitatem. Tertia seuerum Dei in tales iudicium. Iudicium enim, inquit Iacobus, sine misericordia ei qui non facit misericordiam. Itaq; Dominus applicans parabolã suo proposito, infert: Sic & pater meus cœlestis faciet vobis, hoc est, tam seuerè etiam vobiscum aget, tradens vos torturæ, ac vniuersum simul à vobis debitum, maximum sanè ac insolubile, exigens, etiam quod remissum erat, perinde habens ac si non esset remissum, si nõ remiseritis vnusquisq; fratri suo, idq; nõ solùm ore tenus, aut eatenus vt vindictam non requiratis ipso facto, sed etiam de cordibus vestris. Ideo enim, teste Hieronymo, addidit Dominus: de cordibus vestris; vt omnem simulationem fictæ remissionis auerteret & excluderet. Quanquam etiam secundùm Augustinum accipi possit additum ad hoc, vt si per charitatẽ frater qui peccauit sit seuerè corripiendus, aut disciplina aliqua sit ei imponenda, tamen de corde lenitas non recedat. In hac autem parabolæ applicatione Dominus etiam efficaciorem indicat rationem, ob quam faciles esse debeamus ad condonandum proximis, quàm sint rationes in parabola indicatæ, nimirum

Iacobi 2.

condonandum illis esse, non solùm quia conse[rui] eiusdem Domini, sed etiam quia fratres eius[dem] patris. Porro quo intelligatur quàm bene Domin[us] debitum quo quisque Deo est obstrictus maxi[ma] summa, nempe decem milibus talentorum expres[serit]: debitum verò hominis in hominem par[ua] admodum summa, nempe centum denariis, consi[derandũ] quàm frequenter & variè quisq; in Deum peccet, nimirum in dies singulos, imò in horas: deinde quanta sit Dei, in quem peccant homines, excellentia & dignitas: rursum quàm magna, mu[lta] & indesinentia eius in nos beneficia: postremò quàm sint planè iniqua quę in illum peccantur, vtpote contra naturalem ipsam æquitatem: cùm contrà hominis in hominem peccatum non possit esse adeo frequens & varium, sitq; in æqualem, & eum qui vicissim in alterum quandoque peccat, ac postremùm leuiora sint quę frequenter homo in hominem peccat, vtpote frequenter magis contra iustitiam humanam & institutam quàm naturalem. Quod si philosophari libeat in numero decem milium talentorum, rectè acceperimus numerum denarium expressum, propter transgressionem decalogi: per milia, multitudinem: per talenta, magnitudinem peccatorum designatã. In decalogũ enim & multis modis & grauiter offendimus plerique.

DOMINVS RELICTA GALILÆA VENIT IN IVDÆAM, nec recipitur à Samaritis. Matthæi 19. Marci 10. Lucæ 9. Ioannis 7.

CAPVT LXXIII.

ET [c] factum est, cùm consummasset Iesus sermones istos,[b] inde exurgens [a] migrauit à Galilæa. [d] Erat autem in proximo dies festus Iudæorum scenopegia. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam esse. Si hæc facis, manifesta teipsum mundo. Neque enim fratres eius credebant in eum. Dixit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum aduenit, tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos, me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quòd opera eius mala sunt. Vos ascendite ad diem festum hunc, ego enim non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est. Hæc cùm dixisset ipse, mansit in Galilæa. Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum non manifestè, sed quasi in occulto. [e] Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmauit vt iret in Hierusalem. Et misit nuntios ante conspectum suum, & euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum, vt pararent illi. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Hierusalem. Cùm vidissent autem discipuli eius Iacobus & Ioannes, dixerunt: Domine, vis dicimus vt ignis descendat de cœlo, & consumat illos? Et conuersus increpauit illos, dicens: Nescitis cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare. Et abierunt in aliud castellum.

ET [c] [a] FACTVM EST CVM CONSVMMASSET IESVS SERMONES ISTOS, &c.] Imprimis hic rursum constituendus est ordo sequentium, in quo constituendo vt magnum negotium exhibet narratio Lucæ, ita multum certè hallucinatus est Osiander, quantumuis sibi de reperto ordine placens. Pro hoc ergo ordine constituendo primò illud probandum, eandem esse migrationem Christi è Galilæa, quam Matthæus & Marcus præcedentibus subiungunt, cum ea quam Ioannes scribit in principio capitis septimi factam propter scenopegiæ festum. Id autem manifestum, ex eo quod post vtranque migrationem è Galilæa, Christus non redierit in Galilæam: ergo cùm neutra alteram potuerit præcedere, eadem sit necesse est. Mattheus enim & Marcus apertè satis significant post eam migrationem, de qua loquuntur, Dominũ non rediisse ante suam passionem in Galilæam. Idem & Ioannes satis significat, quando ante hanc profectionem è Galilæa, scribit Dominum ambulasse in Galilæa, & noluisse in Iudæa ambulare propter Iudæos illum interficere quęrentes, & quando post hanc profectionem multa Dominũ in Iudęa dixisse & fecisse commemorat, nulla reditus in Galilæam facta mentione, qualem reditum superius bis & tertiò accuratè descripserat. Rectè ergo intellexit Osiander eandem esse migrationem è Galilæa, cuius meminerunt Mattheus & Marcus, & eam cuius meminit Ioannes: quanquam diuersas migrationis huius causas indicent: iste festiuitatis gratia, illi mortis in Iudęa subeundæ gratia è Galilæa ascendisse significantes. Sed in eo errauit Osiander nimis voluntariè, quòd cùm Mattheus dicat; migrauit à Galilæa & venit in fines Iudęæ trans Iordanem; Marcus verò; Et inde exurgens, venit in fines Iudęæ, vltra Iordanẽ; hæc verba Marci; venit in fines Iudææ vltra Iordanẽ; ponit ante ascensum Domini in Hierusalem, quem

quem describit capite septimo Ioannes: Matthęi verò eadem illa verba ponit in fine 10. cap. Euangelij Ioãnis, vbi dicitur Dominus post enceniorum festum fugiens Iudęos venisse trans Iordanem: quo loco Marci etiam verba erant collocanda, cùm sint eadem cum verbis Matthęi, eadémque apud vtrumque & pręcedant & sequantur, vt certum sit vtrumque de eodem Christi in fines Iudęæ aduentu locutum. Igitur etsi Matthęus & Marcus dicant Dominum deserta Galilęa venisse in fines Iudææ trans Iordanem, non est tamen intelligendum aduentum istum Domini in hunc locum statim secutum illam Domini è Galilęa migrationem, sed intelligenda sunt in medio ea quę Ioannes à capite 7. vsque ad finem capitis 10. scribit Dominum dixisse, & fecisse in Iudæa & Hierusalem in duabus festiuitatibus scenopegię & enceniorum. Quæ à reliquis Euangelistis sunt pretermissa, quòd illorum esset institutum Christi gesta in Galilæa facta describere, nullius autem ascensus eius in Hierusalem aut Iudęam facere mentionem, nisi eius qui mortem eius proximè pręcederet, pręterito omni illo Domini ascensu in Hierusalem, quo frequenter causa festiuitatis eo ascendit, qualis ascensus Ioannes frequenter meminit. Secundò, probandum hanc Domini è Galilęa profectionem, eandem esse cum ea cuius & Lucas meminit post pręcedentia, cùm dicit; Factum est autem dũ complerẽtur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmauit vt iret in Hierusalem, &c. Nam Osiander hanc Domini in Hierusalem, profectionem putat factã post ea quæ Ioannes scribit vsque ad finem 10. capitis, cùm iam post encenia declinans Iudęorum furorem Dominus venisset trans Iordanem in fines Iudęæ, vt habent reliqui Euangelistæ. Quod falsum esse primùm quidem ex eo patet, quod cùm ante hęc verba Lucas simul cum aliis duobus Euãgelistis Matthęo & Marco, descripserit gesta & dicta à Domino in Galilęa, & inter ea commemorauerit Dominum semel & iterum prædixisse exitum quem completurus erat in Hierusalem, ac deinde subiungat, sicut & Matthæus & Marcus, de Domini profectione, satis significat eam de qua loquitur profectionem factam è Galilæa. Quod secundò euidentius fit ex eo quòd in Hierusalem iturus, per Samaritanorum regionem transire debebat. Nam inter Galilęam & Hierusalem Samarię regio media est, vnde supra Ioannes capite suo 4. dixit, Domino volenti è Iudæa secedere in Galilæam, necesse fuisse vt transiret per mediam Samariam. Vt autem ex finibus Iudęæ quæ sunt vltra Iordanem, quis ascendat in Hierusalem, non est necesse transeat Samariam, in quam non est verisimile Dominum relicta recta via voluisse declinare, cùm prohibuerit suis intrare ciuitates Samaritanorum. Postremùm, si ea profectio, cuius meminit Lucas, contigit post enceniorum festum, &, vt vult Osiander, tempus assumptionis Christi, de quo Lucas, vno tantùm aut altero mense pręcesserit Domini passionem, quomodo verisimile esse poterit tam breui temporis spatio omnia ea contigisse, quæ Lucas narrat facta & dicta à Domino, à fine capitis noni vsque ad finem capitis decimi octaui, vbi describitur Christi in Hierusalem ascensus ille, post quem statim est crucifixus, maximè cùm inter ista Domini gesta in principio capitis decimi Lucas commemoret post hoc tempus assumptionis ordinatos à Domino septuaginta discipulos, eosque

A missos ad prædicandum in omnem ciuitatem & locum quò erat ipse venturus, eosdémque reuersos ad Dominum: post quod tam varia Domini gesta & dicta multis capitibus Lucas prosequitur, quæ omnia non potest esse verisimile tam breui temporis spatio contigisse, cùm Osiander tamen putet omnia quæ Lucas narrat, eo contigisse ordine quo ab eo narrantur. Ex his ergo satis constare puto hanc Domini profectionem, quam Lucas dicit eum instituisse in Hierusalem completo tempore assumptionis eius, eandem esse cum illa quã è Galilæa factam apertè testantur Matthęus, Marcus & Ioannes. Secundùm quem intellectum, plus temporis reliquum erit, nimirum tempus sex mensium aut circiter, quo intelligi poterit facta missio & reuersio 70. discipulorum, & alia pleraque quæ post eam Lucas recenset: quanquam non omnia quæ post hanc Domini profectionem è Galilęa, & missionem septuaginta discipulorum Lucas commemorat, necesse sit intelligere contigisse post hęc, cùm certum sit quędam, & verisimile sit pleraque à Luca esse per recapitulationem commemorata, & dicta vel facta à Domino cùm adhuc ageret in Galilæa. Duo enim sunt animaduertenda in Luca, ne lectorem perturbet eius narratio à fine capitis noni vsque ad finem capitis 18. Primò, quòd cùm circa finem capitis noni dicit Dominum completo tempore assumptionis suę firmasse faciem suam vt iret in Hierusalem, (quo satis significat Dominum mox profectum rectà in Hierusalem,) & capitibus sequentibus frequenter profectionis Domini mentionem faciat, vt circa finem cap. 10. circa medium cap. 13. circa medium cap. 17. circa finem cap. 18. non scribit tamen eum venisse in Hierusalem, nisi in fine cap. 19. Ne enim hęc narratio quem perturbet, aduertendum illa loca, quibus dicitur à Luca Dominus iuisse in Hierusalem, non accipienda de vna & eadem profectione, quę tum completa fuerit cùm id factum est quod scribitur cap. 19. Post enim migrationem è Galilęa patet ex Ioanne Dominum bis aut ter venisse in Hierusalem aut in Iudęam, & tamen solius illius aduentus in Hierusalem Lucas mentionem fecit, quo insidens asinę vrbem intrauit, quòd cum Matthęo & Marco non statuerit commemorare alia à Domino dicta vel facta in Hierusalem, præter ea tantùm quę circa eius passionem ibi contigerunt. Secundò obseruandum in Luca, quod posteaquam cœpit narrare Dominum relicta Galilęa instituisse iter in Hierusalem, & tamẽ multa illius menti occurrerẽt dicta aut facta ab ipso in Galilęa, quę in sua narratione essent pretermissa, & vtile esset cognoscere, ea iudicauit ante passionis descriptionẽ, & eorum quę ad passionem pertinẽt, per recapitulationem inserenda esse. Hinc est quod tã multa cõmemoret sine alicuius ordinis & coherentię significatione, quę prius habita sunt in Matthęo & Marco: quamuis verisimile sit etiam quędã eorum à Matthęo & Marco per pręoccupationẽ esse narrata: quędam etiam bis à Domino dicta esse, & eo loco ac tempore quo Matthęus aut Marcus ea referunt, & rursum eo tempore vel loco, quo Lucas ea ponit. Quod cùm frequenter fieri potuerit, totam penè Lucæ sequentem narrationẽ, etsi in multis coincidentem cum Matthęi pręhabita narratione, in sequentibus seorsũm collocauimus. Reliqua quæ ad Euangelistarum concordiam & ordinis consequentiam pertinent, suis locis dicẽtur.

ERAT IN PROXIMO DIES FESTVS IVDÆORVM SCENOPEGIA.] Non est legendum schenopegia, per aspirationem, sed sine aspiratione, scenopegia. Græca enim dictio est, quæ Græcis dicitur σκηνοπηγία, significans fixionem tabernaculorum. Nam componitur ex σκήνη, quod scena est vel tabernaculum, & verbo πήγω, pro quo Latini litera p. in f. mutata, sicut frequenter, dicunt figo. Hac ergo dictione significatur illa Iudæorum festiuitas, quæ in scripturis dicitur festum tabernaculorum, quod à decimaquinta die mensis septimi celebratur septem diebus ab Hebræis habitantibus in tentoriis & tabernaculis, in memoriam eius quòd patres eorum quadraginta annis habitauerunt in deserto in tabernaculis, Deo illos pascente manna de cœlo præstito, vt scribitur Leuit. 23. Itaq; quod hic dicitur dies festus, non de vna die est accipiẽdum, sed de toto illo festiuitatis tempore quod septem dies cõplectebatur: vnde Græcè non est dies festus, sed, ἑορτὴ, id est, festum vel festiuitas. Idem dicendum & cùm in sequentibus dicitur de die festo. Occasione ergo iam instantis solennitatis huius, dixerũt ad Dominũ fratres eius, hoc est, consanguinei, nõ illi quidem qui erant ex Apostolorum numero, Iacobus, Simon, & Iudas, sed alij quidam necdum credentes in eum, vt postea dicitur: Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli, tui scilicet qui in ea sunt, videant opera tua quæ hic facis in Galilęa. Hęc dixerunt cõsanguinei, non, vt quidam sentiunt, quòd cuperent eum à Iudæis (quos sciebant ipsum velle occidere) perditum esse, (non enim id verisimile esse potest) sed q; humanis affectibus obnoxij, partim iudicarẽt illum gloriæ auidum, sed tamẽ subtimidum, atque ob id relicta Iudæa latitare in Galilæa, vnde freti propinquitatis iure confidentius & contemptius quàm par erat eum admonuerunt; partim ꝙ cuperent ex consanguinei operibus suam gloriam maiorem fieri. Vnde subiungunt: Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam esse; hoc est, cùm cupiat ipse esse celeber & omnibus manifestus. Quibus verbis notant eum & cupiditatis glorię, & timiditatis. quasi dicant: Cùm quæras celeber esse apud omnes, atque ob id per varia loca discurras, teipsum prædicans, & per admiranda quædam opera gloriam hominum venans, meritò non deberes in obscura Galileæ regione delitescere, sed in celebri Iudęa diuersari. Locũ enim Galilææ obscurum vocant respectu Iudææ, quòd locus ille minus esset celeber quàm Iudæa, in qua celebriores, nobiliores, & doctiores Iudæi habitabãt, Scribæ, Pharisæi & sacerdotes: vbi Iudæorum erat metropolis, ad quam hoc tempore ob festiuitatem cõfluxuri erant, ex omnibus tribubus Israel & plerisque etiam gentibus, admodum multi. Vnde & subdunt; Si hæc facis, manifesta teipsum mundo; manifestationem in Iudæa vocantes manifestationem coram mundo, eo quòd ibi esset præcipua Iudæorum portio, quódq; in Iudæam & Hierusalem conuenturi iam erãt Israelitæ & Proselytæ ex omni natione mũdi, per quos fama Iesu per vniuersum mundum spargi certius posset. Quod autem dicunt; Si hæc facis; dupliciter accipi potest: Aut dubitatiuè, vt sit sensus, Si ea facis quæ homines de te prędicant, vel si hæc facis ea virtute qua te facere prædicas. Aut assertiuè, vt si, pro cum, sit positum, & sit sensus: Cùm hæc id est, talia facias. Priori sensui magis conuenit quod subdit Evangeli-

A sta: Neque enim fratres eius credebant in eum; quo videtur causam reddere quare sic dubitando dixerint: Si hæc facis. Si tamẽ alter sensus placeat, intelligetur Ioannem illis verbis reddere causam, quare tam contemptim & confidenter Christo fratres eius sint locuti. Intelligendum autem Euangelistam nõ voluisse asserere nullos fratres credidisse in Dominum, sed non hos aut non omnes credidisse. Porro pro eo quod nos habemus, in palam esse; Gręcè est, ἐν παρρησίᾳ εἶναι, hoc est ad verbũ, in libertate esse. Quod Caietanus intelligit de libertate à persecutionibus, vt sit sensus: Qui quærit à persecutionibus esse liber, quemadmodum tu

B quæris, qui ob Iudæorum persecutiones declinas Iudæam, non facit opera sua in occulto sed palam, vt per eam multos sibi paret fautores, & liberetur à persecutoribus. Verùm ne cui placeat nouus hic sensus, παρρησία non quamuis significat libertatem, sed libertatem & audaciam in dicẽdo. Itaque sensus est, quęrit esse in libertate, hoc est, vt liberè & palam de eo omnes loquantur: proinde bene vertit noster interpres, sicut & infra rursum ponitur, παρρησίᾳ, cùm nos habemus; nemo tamen palam loquebatur de illo.

DIXIT ERGO EIS IESVS: TEMPVS MEVM NONDVM ADVENIT, &c.] Quanquam consanguinei Domini imperiosè nimis &

C contemptim illum admonuissent sui officij, ex suo affectu ipsum æstimantes: Dominus tamen pro sua mansuetudine leniter eorum confidentiam atque adhortationem correxit, significans in eo quod pro hominum salute gerebat in terris, nihil habere iuris carnalem propinquitatem, sed totum hoc quoniam erat cœleste, ex patris cœlestis authoritate temperandum esse: rursum se non ad illorum morem quærere gloriam mundi, vt cuius odium in se prouocaret potius, vera loquendo, & affectibus humanis contraria. Dicit ergo: Tempus meum nondum aduenit. Quod quanquam Diuus Augustinus intelligat de tempore glorifi-

D cationis, & Diuus Chrysostomus de tempore mortis & crucis, propter illud tamen quod sequitur, Tempus autem vestrum, &c. magis conuenit simpliciter accipere de tempore ascendendi in Iudęam & Hierusalem. Significare autem voluit Dominus se non aliorum hominum more facere opera sua singula prout occurrit, sed certis temporibus: prout ea nouit patrem præscribere sibi, & prout scit ea maximè facere ad Dei gloriam illustrandam, & profectum Euangelij prouehendum: & ex consequenti etiam significat non competere illis authoritatem illam, quam sibi vendicabant adhortãdi illum ad ascendendum in Iudęam. Sen-

E sus itaque est: Mihi nondum est oportunum tempus ascendendi in Iudęam, tum quòd pater nondum velit me ascendere, ex cuius præscripto, non autem hominum, omnia facio quę facio: tum quòd obstet Iudęorum in me odium, ob quod mihi non est vobiscum palam ascendendum, sed in occulto. Vobis autem qui ex pręscripto Dei non viuitis, quibus denique cum mundo bene conuenit, semper oportunum tempus est petendi Hierusalem. Quod enim Dominus non solùm propter patris voluntatem, cuius ipse rationem haberet, non autem fratres eius, sed etiam propter odium Iudęorum, à quibus illi periculum esset, non autem fratribus, dixerit, illorũ tempus aduenisse, suum verò nõ, ... ris patet ex eo quod subiecit; Nõ potest mũdus odisse vos,

se vos, &c. Hac enim sententia omnino videtur voluisse reddere rationem quare dixerit suum tempus nondum aduenisse, illorum verò paratum esse. Porro cùm id quod dicit Dominus; Nō potest mūdus odisse vos; videatur esse contrarium quotidianæ experientiæ, qua videmus impios inter se dissentire, ita vt dicat Sapiens: Inter superbos semper sunt iurgia; cōsiderandum ad quod propositum Dominus istud dixerit: Nihil enim aliud voluit dicere Dominus, quàm, Non potest vos mundus ea ratione qua me odit odisse, vtpote qui similes estis mundo, cùm me odiat ob dissimilitudinem. Odium enim oritur ex dissimilitudine, & amor ex similitudine: & planè naturale est vt simile amet sibi simile, & vnumquodque diligat quod suum est, ad quod significandum non solùm dicit: Non odit vos mundus, sed non potest odisse vos, quamdiu scilicet tales estis, quia de mundo estis, & illi similes estis. Similitudo tamen ex accidenti quodam nonnunquam est odij causa, nimirum quatenus illa alicui impedimentum præbet ne rem optatam cōsequatur: vnde est ꝙ figulus odit figulum, & superbus superbum. Insuper animaduertendum non dicere Dominum: Non possunt homines mali vos odisse, sed non potest vos mundus odisse, nomine mundi vniuersitatem mundanorum designans, quę non potest esse contraria hominibus qui sunt de mundo, sicut contraria erat Iesu, vt qui dissimilis esset omnibus, & non solum quibusdam mundanis. Quoniam autem mundi mentionem fecerant fratres Domini, dicentes: manifesta te mundo; rectè & Dominus econtra mundi mentionem ingerit: & quoniam illi ad gloriam mundi venandam adhortabantur, rectè significat fieri non posse vt mundus ipsum amet & laudet: sed nec se mundi gloriā quęrere, vt qui à traducendis & redarguendis malis mundi operibus non cesset. Et illi quidem ad miracula facienda hortabantur per quæ mūdo erat admirandus: Dominus verò doctrinæ suæ, per quam mundo erat exosus, meminit, vt propter quam potius quàm ob miracula ædenda in mundū venerit. Causa ergo diuersitatis inter se & fratres suos reddita, veluti inferendo subiūgit: Vos ascēdite ad diē festū hunc. Ego enim non ascendam ad diem festū istum, quæ posterior pars vt verum habeat sensum, sic est intelligenda: Non vobiscum, aut non adhuc ascendam; qui sensus satis indicatur cum sequitur, quia tempus meum, quo scilicet mihi est ascendendum, nondum impletum est, id est, nondum aduenit. Vnde Græca non habent, non ascendam, sed οὔπω ἀναβαίνω, id est, nondum ascendo, hoc est, ascensurus sum. Et Erasmus testatur antiqua quædā Latinorum exemplaria pro non, habere nondum. Cęterùm D. Augustinus & Cyrillus vim faciunt, & emphasim intelligunt, in pronomine, hūc & istum, intelligentes Dominum qui nos venerat ad spiritualem festiuitatem vocaturus, nolle ascendere ad carnale & vmbratile Iudæorum festum, quod iam cessaturū erat. Et cum sequitur; Tempus meū nondum impletum est; intelligūt de tempore celebrādi suam spiritualem festiuitatem. Et quoniam hic locus contrarius videtur ei quod sequitur; Tunc & ipse ascendit ad diem festum; intelligunt ascendisse quidem illum ad festum, non tamen ad celebrandum illud festum Iudaico more cum gaudio carnali, sed potius ad docendum populum. Verùm prior intelligentia simplex est & genuina. Discendum autem hic in fratribus Christi, quàm familia-

Prouerb. 11.

A ritas deroget authoritati & reuerentię personę alicui debitæ, & ad inuidiam atque cōtemptum propendere faciat. In Christi verò facto discendum, ferendum etiam nobis esse cùm domestici nos insectantur, vilipendunt, & contemnunt. Rursum in Euangelico negotio non acquiescendum cognatorum affectibus. In verbis autem eius discendum, quàm diligenter obseruandum nobis sit vt ex pręscripto Dei & suo tēpore omnia agamus. Rursum mundi amicitiam non posse nos tueri, nisi malis eius operibus consentiamus: nec in mundi amicitia nobis gaudendum esse, sed potius in odio eius communi nobis cum Domino.

B FACTVM EST AVTEM DVM COMPLERENTVR DIES ASSVMPTIONIS EIVS, ET IPSE, &c. Dies assumptionis simpliciter accipi posset dies quibus assumi debebat è Galilęa, & ascendere in Iudęā. Verùm secundùm omnium interpretationem rectius dies assumptionis intelliguntur dies quibus Dominus per mortē & passionē suam assumendus erat è mundo ad Patrē. Nam Actuum primo, cùm dicit Lucas Dominum assumptum in cœlis, Gręcis est verbum, vnde deriuatur nomen ἀνάληψις, hoc est, assumptio, hic positum. Sicut ergo suprà Lucas mortem Domini designauit vocabulo digno eius maiestate, cùm eā vocauit excessum: ita & modò mortem eius notans, C vsus est dictione digna maiestate Domini. Nā moriturus quidem erat, sed non detinendus in morte. Sic & Ioannes: Sciens, inquit, Iesus, quia venisset iam hora eius vt transiret ex hoc mundo ad patrē. Non dicit autem Lucas; cùm cōpleti essent dies assumptionis, sed, dum complerentur. Nondum enim tempus passionis & ascēsionis impletū erat; quod secundùm prędicta vt minimum adhuc sex aberat mensibus, sed tēpus illud iam cœpit appropinquare & proximum fieri, atque ob id dicit, dum complerentur, id est, dū appropinquarent & inciperent adimpleri. Porro cùm sequitur; Et ipse faciem suā, &c. coniunctio, &, ex phrasi Hebraica quoad sensum superest, vt & aliàs apud Lucam. Dicit autem; D firmauit faciem suam; significare volens magnanimitatem & constantiam Domini, quam exterius etiam ipso vultu præ se ferebat volendo ire in Hierusalem, quanquam sciret, sicut prędixit, se ibi occidendum: vt intelligamus illum & voluntariè & cupidè mortem subiisse, nostræ salutis causa. Firmauit ergo faciem suam, hoc est, non iam, vt prius, huc & illuc ibat, perambulans vicos & ciuitates, sed imperterrita mēte rectà iter instituit in Hierusalem, ipso etiam vultu firmum animi sui decretum præ se ferens, veluti morti occurrere gestiens, per quam & ipse erat assumendus ex hoc mundo ad patrem, & nos saluandi eramus à morte. Quandoquidem ergo Dominus turbam aliquam, saltem A- E postolorum, secum ducebat, hinc præmisit ante se nuncios, qui sibi & his quos secum habebat hospitium & vitę necessaria pararent. Et quoniā è Galilæa si quis rectà volet pergere in Iudæam, transeūdum est per Samariæ regionem, præmissi nuncij ingressi sunt in ciuitatem quandam vel vicum (nō enim intelligendum de pręcipua ciuitate Samaritanorum, quæ Samaria dicebatur, cùm Gręcè sit κώμην, quod interpres vicum vel castellum vertere solet, vt mox postea) Samaritanorum, vt pararent illi, hospitium scilicet. Sic enim potissimùm videtur intelligendum, quanquam aliqui intelligant hos præmissos ad hoc vt præpararent homines ad recipien

recipiendum & audiẽdum Christi prędicationem. Verùm quoniam sequitur; Non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Hierusalem; quo significatur causa repulsionis communis Christo cũ aliis Iudęis vel Galilęis volẽtibus proficisci in Hierusalem, magis simpliciter est intelligendum, Samaritanos noluisse Christum cum suis recipere, quomodo Galilęos alios quosũis soliti erant nolle recipere, nimirum ad hospitium. Ex quo iam rursum & illud colligitur, quod cùm Dominus modò proficisceretur in Hierusalem, proxima fuerit aliqua Iudęorum festiuitas iamiam celebrãda, quam cùm certum sit non posse dici festiuitatem Paschalem qua Dominus mortuus est, vt quę adhuc aliquot mensibus abfuerit, satis quisq; aduertere poterit hanc Domini in Hierusalem profectionem, cuius meminit modò Lucas, eandem esse cum ea qua dicit Ioannes Dominum è Galilæa profectum ad festum scœnopegię. Non enim Samaritani quolibet tempore reiecerunt ascendentes in Hierusalem, sed quo tempore videbant quosdam petere Hierusalem adorationis causa, & propter festiuitatem aliquam ibi celebrandam. Id enim Samaritani indignissimè ferebant, quòd haberent tẽplum proprium, extructum in monte Garizim à Sanaballath præfecto Darij, in gratiam Manassis generis sui, sacerdotio Hierosolymis pulsi: in quo templo ita contendebant adorandum, & non in Hierusalem, vt hinc plerũque seditiones & cędes designatæ fuerint inter Iudæos & Samaritanos. quemadmodum supra annotatum est ex Iosepho, circa cap. Ioan. 4. in cap. Concordiæ 23.

CVM VIDISSENT AVTEM DISCIPVLI EIVS IACOBVS ET IOANNES, DIXERVNT.] Credi potest hos duos fuisse illos qui à Domino missi fuerunt ante ipsum ad parandum, aut Petrum quidem & Andream præmissos fuisse, & illis redeũtibus, ac Samaritanorũ repulsionem nunciantibus, hos duos tanquam primos pro Domino contempto, zelasse. Bene autem hi duo, vt pulchrè annotauit Ambrosius, præsumpserũt quòd ad sermonem ipsorum ignis de cœlo descenderet, quoniam filij erant tonitrui. Hi ergo ægrè ferentes Dominum talem ac tantum contemni à Samaritis, zelo quodam accensi, etsi indiscreto, paratos 4. Reg. 1. se offerunt ad vindicandũ Eliæ exemplo, inhumanitatem ciuium, igne cœlesti illis imprecato: sed prius Domini consensum & voluntatem super ea re requirunt, dicẽtes: Domine vis dicimus, pro, dicamus (nam Gręcè est εἴπωμεν) hoc est, vis vt iubeamus (nam Hebraica phrasi, dicere pro præcipere positum est) ignẽ descendere è cœlo qui consumat illos, sicut Elias fecit? Nam hęc verba in Gręcis adduntur, quę tamen explicandi gratia videri possunt ab aliquo addita, qui explicare voluit exemplũ quod imitari isti Apostoli voluerunt. Dominus autem vt ostenderet quantam oporteat esse mansuetudinem Euangelici doctoris, increpatione coercuit illorũ vindicandi zelum; dicens: Nescitis cuius spiritus estis. Et additur Græcis pronomen, vos, vt sit: Nescitis cuius spiritus estis vos; quod pronomen nequaquam est otiosum. Separat enim eos ab Elia, cuius sibi exemplum imitandum proposuerunt. Hæc autem verba quidam sic intelligunt, vt sit sensus: Nescitis quo spiritu moueamini. Putatis enim vos spiritu diuino & zelo iustitiæ commoueri, quẽadmodũ motus fuit Elias, cùm re vera moueamini spiritu humano, & zelo impatiẽtiæ ac iracundiæ. Verùm ex sequẽtibus Domini verbis magis patet Dominum significare hic voluisse distinctionem inter Apostolos & Eliam; nõ quoad diuersitatem zeli, (quanquam quoad zelum etiã re vera fuerit diuersitas inter eos) sed quoad factũ ipsũ quod exemplo Elię imitari voluerunt, nempe quòd illius facti (quod in Elia non vituperatur, sed laudatur) imitatio non conueniat his qui Euangelicum hauserunt spiritum. Itaque sensus est: Nescitis cuius spiritus vos esse oporteat, vt estis, pro esse debeatis, accipiatur. quemadmodum in illo Pauli; sicut estis Azymi. 1.Co[r.5.] Aut nescitis ad quem spiritum delecti estis vos, nempe quòd ad aliũ quàm ad spiritum veteris testamenti, qui viguit in Elia & aliis Prophetis. Non quod alius natura & re sit spiritus Euangelicus à spiritu Prophetarum, sed quòd pro exigentia diuersitatis temporum, vnus idemq; spiritus alius sit & alius secundùm diuersos effectus. Quemadmodum enim cùm vnus idemque sit Dei spiritus qui datus est olim Hebręis, & in noua lege Christianis: illi tamen dicũtur Paulo accepisse spiritum seruitutis & timoris, hi verò spiritum adoptionis filialis & spiritũ amoris: ita & Elię spiritus hic significatur fuisse spiritus zeli & vindictę, spiritus verò Euangelicus, spiritus mãsuetudinis & tolerantiæ. Quoniam enim Hebręis tanquam adhuc pueris & imperfectis conueniebat timor Dei, hinc & in Prophetis Dei spiritus sese frequenter exeruit vindicãdo impios, vt sic saltem ad Dei timorẽ illi adducerentur. Contrà quoniam lex noua lex est amoris, ad quem homines mansuetudine & benignitate adducuntur, eaque lex Dei benignitatem hominibus erat propositura, hinc in Christo & Apostolis eius Dei spiritus sese maximè exerere debuit per mansuetudinis & benignitatis opera, quãquã idem spiritus Apostolos etiam nonnunquam, cũ Dei & Euangelij gloria ita exigebat, impulit ad vindictam, quẽadmodum patuit in Petro occidente Ananiam & Sapphyram: & Paulo, qui Elymam magum cæcitate percussit, & dixit sibi datam potestatem vlciscẽdi omnem inobedientiam. Verùm huiusmodi vltionem & rarius legũtur intulisse Apostoli, & nõ in vindicando propriam iniuriam ea potestate vsi leguntur, sicut hic parati erant duo isti apostoli, qui spiritum Euangelicum nondum perfectè acceperant. Ab hoc autem vindicandi sese spiritu adeo alienus fuit Dominus, vt Iudęos etiam defleuerit, quos à perditione reuocare nõ potuit, vt Petrum in gladio percutientem prohibuerit, sanato hoste suo vulnerato, vtque in cruce etiã oraret pro persequentibus & crucifigentibus ipsum. Itaque suos docere volens ad quem spiritum essent delecti, idque illos ex suo spiritu discere volens, subiecit: Filius hominis non venit, in hoc scilicet primo suo aduentu, animas perdere, sed saluare; quasi dicat: Et vos ergo qui me potius quàm Eliam imitari debetis, alienos esse oportet à vindicandi & perdendi studio, & in hoc vnum incumbere, vt saluetis cùm in corpore, tũ in anima quoscunque potestis. Itaque his verbis Apostoli cohibiti, ac mox Domino obedientes, abierunt simul cum illo in aliud castellum, vel vicũ. Nam & hic Græcis est κώμη, quod vicũ vel pagũ propriè significat. Insigne sanè lenitatis & mansuetudinis exemplum, ob quod edendum in profectum suorum Apostolorum, quanquam sciret se non recipiendum à Samaritis prędictis, tamen præmisit nuncios qui illi hospitiũ pararent. Sic enim suos docere voluit non

indi

indignè ferre, si quando postea mundum peragrantes prædicandi gratia viderent se à quibusdam repelli. Quáquam auté in vno loco sit repulsus, in alio loco tamen receptus est. Quo Apostolis & nobis demonstratum est, quòd quamlibet repellamur à multis, nihil tamen deerit, cùm semper futuri sint qui nos recipiant, & necessaria suppeditét. Porro quæ in Luca sequuntur de tribus volentibus sequi Christum, sed in quibus singulis aliquid desiderabatur, posita sunt suprà cum narratione Mat- A thæi in capite Concordiæ 29. ob causas ibi redditas. Fieri autem potest, quòd cùm Matthæus ibi tantùm duorũ meminerit, Lucas verò hîc triũ, non eodem tempore & loco contigerint quæ de tribus narrantur: sed quod Matthæus narrat de duobus, eo tempore contigisse quo de eis narrat, tertium verò, cuius solus meminit Lucas, eo tempore, quo quæ apud ipsum præcedunt, omnia tamen Lucam ob argumenti similitudinem simul coniunxisse, quemadmodum sæpe faciunt Euangelistæ.

IN ITINERE CVRAT DECEM LEPROSOS.
Lucæ 17. CAPVT LXXIIII.

Et factum est dum iret in Hierusalem, transibat per mediam Samariam & Galilæam. Et cùm ingrederetur quoddam castellum, occurrerũt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longè, & leuauerunt vocem dicentes: Iesu præceptor miserere nostri. Quos vt vidit, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est, dum irent: mundati sunt. Vnus autem ex illis vt vidit quia mundatus est, regressus est cum magna voce magnificans Deum, & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agẽs ei, & hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus dixit. Nónne decem mundati sunt? & nouẽ vbi sunt? Non est inuentus qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te saluum fecit.

ET FACTVM EST DVM IRET IN HIERVSALEM, TRANSIBAT PER MEDIAM, &c. Quandoquidem eam Domini profectionem in Hierusalem, de qua in capite superiori dictum est, constat fuisse per Galilæam & Samariam: & post profectionem hanc non potest colligi ex aliquo Euangelista Dominum rediisse in Galilæam, aut aliquando rursum Samariam transiisse, imò contrà potius ex Euangelistis patet Dominum relicta iam penitus Galilęa, posthac diuersatum in Iudæa & finibus eius: hinc miraculũ hoc decem leprosorum curatorũ, quod Lucas post multa interposita describit cap. 17. contigisse, cùm Dominus proficiscens in Hierusalem transiret Samariam & Galilæam, sed sic describit, vt nullum signi ficet cum his quæ ibi pręcedunt ordinem, iudicauimus meritò hoc loco interserendũ esse, vt intelligatur in ea profectione, cuius fit mentio in capite pręcedenti, miraculum hoc contigisse, cùm post eam non possit intelligi contigisse, nec alia sit ante eam in qua videri posset contigisse. Et quidem miraculum hoc superioribus hic subiunctum, indicat miram Domini benignitatem, vt qui etiã repulsus nõ cessaret ope sua indigentibus misereri, atque inter eos etiam illi à cuius populo repulsam passus fuerat. Rursum, quomodo superior Lucę narratio indicat, Samaritanos nondum Euangelicæ doctrinę fuisse capaces, ita hęc docet Samaritanos & gentiles pręferendos Iudæis. Dicit ergo Euangelista: Factum est, hoc est, contigit, dum è Galilęa iret in Hierusalem, transibat, quemadmodum necesse erat rectum iter arripienti, per Samariam & Galilęam. Id autem pręmittit, vt miraculi narrandi locum oportunum arripiat. Quanquam mysticè etiam possimus intelligere transitu Domini significatum, non Iudęos tantùm, sed & Samaritanos & Galilęos ad ipsum pertinere: quorum illos, tanquã ethnicos Iudęi contemnebant: istos verò, tanquam semipaganos reputabant. Sequitur: Et cùm ingrederetur quoddam castellum vel vicum, pagum aut ciuitatem, (nam est rursum κωμή, & fortè ille locus significatur in quem dicitur superiori capite B Dominus ingressus postquam in altero castello repulsus fuisset) occurrerunt ei decem viri leprosi. Non occurrerunt postquam ingressus esset vicum vel ciuitatem, sed Domino in locum illum ingressuro occurrerunt extra ciuitatem vel vicum. Non enim licebat eis in ciuitatibus aut hominum consortiis conuersari. Ob quod etiam agnoscentes morbum suum, propter fœditatem suam, quam tanquam contagiosam Iudæi abominabantur, non C accedunt propius, sed procul stantes, voce sublata acclamauerunt Domino. Et loco quidem procul stant, oratione autem prope fiunt. Prope est enim Dominus omnibus inuocationibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate. Orant autem paucis quidem verbis, sed feruenter & efficaciter. Iesu, inquiunt, pręceptor miserere nostri. Non exprimunt qua in re misericordiam sibi exhiberi postulent, tantùm misericordiam eius D implorant, nihil dubitantes quin si tantùm misereretur illorum, & vellet & posset eos curare, quantumuis multi essent, & incurabilis eorum esset morbus. Non enim eleemosynam se petere satis declarabant, eo quòd pręceptorem eum vocarent, credentes eum à Deo datum hominibus magistrum, ac quęrentes ab eo misericordiam, quatenus magister esset à Deo hominibus datus. Audiit clamoré Iesus fiducię testem, nec surda per transiit aure, sed mox conuertit oculos in illos. Fœlix clamor, qui facit attentum & aspicientem Do- E minum. Eius enim intuitus sic prouocatus, non potest non esse salutaris, & exhibere imploratum beneficium. Itaque sequitur: Quos vt vidit, non oculis tantùm corporeis, sed oculis etiam misericordię suæ, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Non prius eos mundat quàm sacerdotibus sese obstendere pręciperet, quemadmodum tamen olim fecit circa leprosum illum, de quo Matth. 8. sed mitti sacerdotibus manifestandos, vt inter eundum curarentur, idq; fecit, probare volens & aliis declarare illorum fidem, & ex fide nascentem obedientiam. Cùm enim sacerdotes lepram tollere non possent, sed tantùm iudicare an aliqui leprosi essent an non,

Psal. 144.

& pro curatione sacrificiũ offerre, nisi hi fuissent humili fide prędıti, cogitare potuissent, vt quid nos mittis necdum curatos ad sacerdotes? Semel enim illi nobis adiudicauerunt lepram, nec quicquam ipsi de lepræ morbo dubitamus, contractam autem semel lepram illi nequaquam tollere possunt, sed tantùm pro curata sacrificium offerre. Frustra ergo nos mittis ad illos, cùm nec illorum iudicio nobis sit opus, nec illorum legalis expiatio impendi possit. Nihil autem tale cogitant, sed simplici humiliq; præditi fide, certò confidebant se ideo mitti ad sacerdotes, quòd antequam ad illos peruenirēt mũdandi essent. Non enim alia ratione intelligebant sibi id à Domino præcipi. Itaque secundùm fidem eorum contigit, vt inter eundum mundarentur. Et hactenus quidem declaratur omnibus istis decem parem fuisse fiduciam: at sequentia ostendunt non parem omnibus fuisse gratitudinē. Vnus enim, inquit, ex illis cùm vidit & aduertit se esse mundatũ, mox regressus est, tum Deum glorificans, idque magna voce (quod testimonium fuit & magnæ lętitiæ, & animi non parum grati) tum Iesu gratias agens, idque cum summa reuerentia, prosternendo nimirum se in faciem suam ad pedes Iesu. Quum enim iam mundatus esset, nō dubitauit appropinquare Iesu, quē à lōgè stans prius inuocauit. Porro quo magis miremur huius gratitudinē, subiicit Euãgelista: Et hic erat Samaritanus. Cũ enim Israelitæ magis videri vellent, & meritò magis esse debuissent religiosi reliquis nouem, qui Israelitæ erant, non redeuntibus ad glorificandum Deum, & agendum gratias Iesu, solus Samaritanus gratũ se erga Deum & Christum declarauit, re ipsa vincēs Iudæorum religionem. In quo sanè facto, tanquam typo quodam demonstratum est primò, ex multis vocatis, & euangelicum beneficium percipiētibus paucos electos fore. Deinde nouissimos fore primos, ac primos contrà fore nouissimos, hoc est, in euangelij gratia potiores fore gentiles ipsis Iudęis, ac illos præ his pro Dei benignitate omnibus cõmuniter exhibita magis fore gratos Deo patri & Christo filio eius. Cùm ergo his modis gratitudinē suam Samaritanus declarasset, Dominus nō ignarus beneficium ad omnes decem peruenisse, quanquam vnus solus esset qui beneficium gratiarũ actione agnosceret, primùm quidem taxat aliorũ ingratitudinem, ac deinde huius gratitudinem commendat & remunerat. Itaq; respondens Iesus, hoc est, subiiciēs verbis & factis Samaritani, dixit, Nónne decem mundati sunt? & nouem vbi sunt? Quærit autem non tanquam ignorans, sed huiusmodi interrogationibus ingratitudinem aliorum magis taxans. Sensus est enim: Cùm certum sit decem similiter ab eodem morbo esse mundatos, quid est ꝙ non similiter omnes idem agnoscunt beneficiũ, sed inter tam multos, vnus solus gratitudinem animi declarare venerit? Cumq; his verbis Dominus videretur compellare & interrogare Samaritanũ, ille tamen non solùm gratus existens, sed etiã modestus, obmutuit, vtpote qui venerat suo functurus officio, non autem accusaturus alios. Illo ergo obticescente, Iesus conuersus ad circunstantes, ait: Ex decem nullus inuentus est: hoc est, nullus compertus est, aut nullus extitit (sic enim Græcis accipitur reperiri) qui rediret & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena, hoc est, Samaritanus, genere alienus à gente Iudaica. Quibus verbis & reliquorum ingratitudinem taxat ex comparatione ipsorum cum hoc alienigena, & huius gratitudinem ex comparatione eius cum reliquis magis extollit. Rursum his verbis declarat se cognitorem secretorum, dum & reliquos mundatos significat, & cuius quisque gentis esset se cognoscere demonstrat, quamuis id fortè ex vestitu deprehendi potuerit. Notandum autē in verbis istis, quòd cùm Samaritanus rediens non tantùm Deum glorificaret, sed etiam coram Iesu procidens, illi gratias ageret, Dominus tamen tantùm meminit gloriæ Deo datæ, nulla facta mentione gratiarum actionis sibi redditæ. Quo satis significauit se vnicè Dei patris sui gloriam quærere, ac à nobis quærendam esse, non autem se spectasse hominum applausus ac laudes sibi tanquã homini attributas. Porro cùm hæc Dominus ad circumstantes locutus fuisset, subindicans gentes Iudęis pręferendas, conuersus appellauit Samaritanum humi prostratum adhuc: Surge, inquit, vade, securus scilicet de beneficij nunc tibi collati perpetuitate. Ac pro more subiungit illud fidei elogiũ: Fides tua te saluum fecit. Quo, præterquã quod fidei vim & energiam docere & commendare, vt & aliâs frequenter, voluit, etiam rursum modestiæ exemplum exhibuit, dum quod gratus ille alienigena ipsi tribuerat & acceptum ferebat, ipse vicissim fidei illius tribuendum & acceptum ferendum pronunciat. Cæterùm in hoc alienigena discere licet, quod nihil cuiquam obest ad hoc vt Deo placeat, etiamsi maledicti generis sit, modò bonã habeat voluntatem, vt nullus gentilis desperet, & nullus de sanctis parentibus glorietur. Notandum autem, communicationem morbi decem hos leprosos, quos homines reliqui fugiebãt, coadunasse, & per morbi communionem etiam Samaritanũ coniunctum Iudæis, cùm alioqui Iudęi non couterentur Samaritanis, vt dicitur Ioan. 4. Illud enim si ad mores accommodare velimus, nos docet, neminē debere alium per superbiam contemnere, & suo consortio indignum habere, sed nos cum omnibus socios gerere, vt qui omnes simus leprosi. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Vnde secũdùm allegoricum sensum, quem prosequitur Theophylactus, decem isti leprosi, propter numeri perfectionem omne genus hominum signant, lepra malitiæ infectum, ac turpitudinem peccati circumferens, atque ob eam extra ciuitatem regni cœlorum constitutum. Itaque dum decē curantur à Domino, inter quos erant Iudæi & gentiles, significatum est Dominum venisse ad salutem totius humani generis, & Iudæorum, & gentiũ, quas prę Iudæis Deo fore gratiores, & eius misericordiam magis agnituras & celebraturas, in alienigena redeunte & glorificante Deum prædemonstratũ est, vt prius dictum est. Secundùm moralem autem sensum docemur hac historia, ei qui sanitatis spiritualis cupidus, est opus esse & ardenti ac humili fiducia, qua Dei imploret misericordiam, indignum se agnoscens qui illi appropinquet: & rursum vt post perceptam Dei benignitate sanitatem, gratũ se illi declaret à quo curatus est, sic vt Deo patri simul & Christo gratias agat, quòd vtrique salus nostra sit ferenda accepta. Reliqua quę de lepræ significatione, & lepræ spiritualis curatione dicenda hic essent, dicta sunt suprà in cap. Concordiæ 44.

DOCET IN TEMPLO IN FESTO SCENOPEGIÆ.

Ioannis 7. CAPVT LXXV.

Ivdæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant: Vbi est ille? Et murmur multum erat in turba de illo. Quidam enim dicebant: Quia bonus est. Alij autem dicebant: Non, sed seducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum. Iam autem die festo mediante ascendit Iesus in templum: & docebat. Et mirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic literas scit, cùm non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est. Nónne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Quid me quæritis interficere? Respondit turba & dixit: Dæmonium habes, quis te quærit interficere? Respondit Iesus, & dixit eis: Vnum opus feci, & omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse est, sed ex patribus, & in sabbatho circunciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbatho vt non soluatur lex Moysi, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbatho? Nolite iudicare secundùm faciem, sed iustum iudicium iudicate. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nónne hic est quem quærunt interficere? Ecce palã loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt principes quia hic est Christus? Sed hunc scimus vnde sit, Christus autem cùm venerit, nemo scit vnde sit. Clamabat ergo Iesus in templo docens: & dicens: Et me scitis, & vnde sim scitis: & à meipso non veni, sed est verus qui misit me, quem vos nescitis. Ego scio eum, & si dixero, quia nescio eum, ero similis vobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit. Quærebant ergo eum apprehendere: & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. De turba autem multi crediderunt in eum: & dicebant: Christus cùm venerit, nunquid plura signa faciet, quàm quæ hic facit? Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc, & miserunt principes & Pharisæi ministros, vt apprehẽderent Iesum. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit. Quæretis me, & non inuenietis, & vbi ego sum vos non potestis venire. Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quò hic iturus est, quia non inueniemus eum? nunquid in dispersionem gentium iturus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo quem dixit: Quæretis me, & non inuenietis, & vbi ego sum vos non potestis venire? In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus. Et clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. (Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum, nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.) Ex illa ergo turba cùm audissent hos sermones eius, dicebant: Hic est verè propheta. Alij dicebant: Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Nunquid à Galilæa venit Christus? Nónne scriptura dicit, quia ex semine Dauid, & de Bethlehem castello, vbi erat Dauid, venit Christus? Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum, sed nemo misit super eum manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices & Pharisæos. Et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri, Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo. Responderunt ergo eis Pharisæi: Nunquid & vos seducti estis? nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis? Sed turba hæc, quæ non nouit legem, maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis: Nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? Responderunt & dixerunt ei: Nunquid & tu Galilæus es? Scrutare scripturas, & vide quia à Galilæa propheta non surgit. Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

IVDÆI ERGO QVÆREBANT EVM IN DIE FESTO, ET DICEBANT: VBI EST ILLE?]Cùm Dominus suis verbis ablegasset à se cognatos suos, illi existimantes ipsum non venturum ad diem festum metu Iudæorum, profecti sunt soli, ipse, illis ascendentibus, ad tempus remansit in Galilæa. Posteaquam autem abissent fratres eius ad diem festum, tum profectus est & ipse, veniens in Ierusalẽ non manifestè, comitatus scilicet discipulorũ, vt solet, multitudine, ex qua facilè cognosci potuisset, sed veluti furtim & occultè, tum vt tanquam verus homo ad tempus declinaret odium Iudæorum, tũ vt animos populi expectatione sui magis acenderet, sicq; maiore fructu suo tẽpore prodiret in publicum. Ergo, inquit Euangelista, quoniam scilicet cum adesset Ierosolymis, non tamen prodibat in publicum hominum cœtum, quemadmodum consueuit, Iudæi requirebant eum in die festo, dicentes: Vbi est ille? Quæ verba etsi

A intelligi etiam possent fuisse bonorum verba, qui eum requisierint cupidi doctrinæ eius, vt illud pronomen, ille, per admirationem sit ab eis dictum, tamen quoniam in sequentibus & præcedentibus Ioannes fere Iudæorum nomine inimicos Christi qui erãt in Ierusalem, significat (dixit enim in principio capitis; quærebant eum Iudæi interficere. & mox subiungit; nemo palam loquebatur de illo

B propter metum Iudæorum) magis conuenit intelligere hęc fuisse inimicorum Christi & malorum Iudæorũ verba, vt intelligamus hos quęsiisse Dominum in die festo, nimirum quòd cupidi essent per occasionem iniicere in illum manus, & per contemptum dixisse: Vbi est ille? nolentes eum aut proprio aut honoris aliquo nomine appellare, Iáq; in eum velut absentem varij sermones in populo ferebantur, quòd non esset eadem omnium de Iesu opinio, nec eadem omnium studia. Vnde dicit Euangelista: Et murmur multum, vel murmuratio

multa erat in turba de illo. Quidã enim (quos veri simile est fuisse Galileos, & è media plebe) quoniã miraculis ab illo æditis interfuerunt, & sermones audierunt ac mansuetudinem è congressu fuerant experti, dicebant Iesum esse bonum virum, & indignum de quo quis malè loqueretur, aut in quem aliquid acerbius moliretur. Alij autem, nẽpe Iudęi, sacerdotes & Pharisęi, quos iampridem malè vrebat Iesu gloria, ediuerso negabant illum esse bonũ virum, sed seducere turbam asserebant. Cùm enim Euãgelista dicit alios dixisse; seducit turbas; significare satis videtur hos fuisse sacerdotes & Pharisęos, qui se turbis non connumerabant. Porro cùm plerique essent qui de Iesu bene sentirent, & clancularijs susurris bonum eum esse prædicarent, nemo tamen palam audebat de illo loqui, in bonum scilicet, propter metum Iudęorum Ierosolymitanorum, quorum proceribus intelligebant Dominum esse inuisum: Circa hęc obseruandum primò, quàm cęca sint eorum iudicia, quorum mentem inuidia & superbia possidet, quibus pleni Pharisęi, sacerdotes, & Iudęorum proceres, eum qui apertè bonus erat, vt vulgus ab illis passionibus liberum facile valuit iudicare, seductorem non erubescunt appellare, in quos proinde competit illud Isaiæ; Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum. (Esa. 5.) Secundò obseruãdum, quàm inimicum & noxium veritati sit impiorum dominium. Nam propter hos nemo rectè sentientium de Domino, palam de eo loqui ausus est. Postremùm obseruandum hic exẽplum, quo sese consolentur, qui cum inculpatè viuant, & veritatem syncerè prędicent, tamen à multis etiam magnę apud mundum reputationis malè audiunt. Sicut enim Dominum quidam bonũ asserebant, alij verò seductorem appellabant: ita quicunque emicuerit in aliqua gratia, à quibusdam bonus, ab aliis seductor esse prędicatur.

IAM AVTEM DIE FESTO MEDIANTE ASCENDIT IESVS IN TEMPLVM, ET, &c.] Pro die festo mediãte; Græcè est τῆς ἑορτῆς μεσούσης, quod interpres, vt participium participio redderet, vertit, die festo mediante, cùm vt sensus esset clarus, vertendum fuisset, cùm iam medium esset festiuitatis, hoc est, quarta die festiuitatis. Itaque cùm iam animos hominum suo desiderio iritasset, & tanquam verus homo odium Iudęorum, quamdiu id conuenire iudicauit, declinasset, tandem cùm oportunum iudicauit, sese manifestaturus ascendit in templũ, & docebat populum. Quod ad tẽpus latitauit Dominus, infirmitatis humanæ à se susceptæ demonstratio fuit: mansuetudinis item & modestiæ exemplum, dum noluit liuorem Pharisæorum nihil præter occidendi occasionem captantium, magis sua pręsentia in principio exhibita prouocari. Quod verò postea prodiit, diuinæ potestatis demonstratio fuit, cùm non auderent, nec possent in illum iniicere manus qui iamdudum id perficere statuerant. Itidem hoc factum est propter eos quos sciebat sua doctrina profecturos ad salutem, atque vt ostenderet se salutis hominum & gloriæ paternę adeo cupidum fuisse, vt ob eam non metueret aliquã hominum vim. Non enim tantùm tribuendum erat quorundam peruersitati, vt simplicibus in totum Euangelica doctrina subtraheretur. Iudæi autem quum doctrinã illius calumniari non possent, tamen apud populum ei autoritatem studebant adimere, admirantes ꝙ cùm esset idiota & literarum rudis, sacra volu-

A mina populo prælegeret & exponeret, atque ex eis inter docendum testimonia depromeret, veluti insimulare volentes eum quòd dęmonium haberet, aut arte aliqua magica consecutus esset scientiam earũ literarum quas non didicisset. Cùm enim Ioannes Iudęos dicat fuisse qui dixerunt: Quomodo hic scit literas cùm nõ didicerit; & Iudęos ferè introducat pro hostibus Domini, crediderim malos fuisse qui hęc dixerunt, & eo animo dixisse quo dictum est. Illud autem; scit literas; dupliciter accipi potest. Aut simpliciter pro eo quod est nosse legere. Aut potius pro eo quod est nosse & intelligere scripturas. Nam dictio Græca γράμματα, etiam verti potest per, scripturas. Sic & Paulus dicit Timotheum ab infantia scisse sacras literas. Magis B enim credo scribas & Pharisæos admiratos quòd Dominum audirent scripturas explanantem & citantem, quàm quòd simpliciter eas legeret. Nõ didicisse autem illum literas aut scripturas, non solùm cognouerunt ex fama, sed etiam ex eo quòd scriturarũ lectionem, intelligentiam, & explanationẽ verisimile est tantum tunc doceri solitã in Hierusalem, tanquam in publica Iudęorum academia, in qua habitabant principes sacerdotum & scribæ legis doctores. Hic ergo quoniam sciuerunt Iesum non fuisse alicuius discipulum, mirantur quomodo sciat literas quas nõ didicerat. Cumq; ex hoc ipso quòd sine magistro homine diuinas literas didicisset, diuinam eius scientiam & authoritatem colli- C gere meritò debuissẽt, pro suo fastu & inuidia hoc ipsum trahunt in calumniam authoritatis eius, velut dęmoniacam insimulare volentes ex eo vnde certò constabat esse diuinam.

RESPONDIT EIS IESVS ET DIXIT, &c.] Quoniam admirabantur Iudęi quomodo Dominus literas sciret, & quantumuis res ipsa satis declararet diuinitus illum edoctum, tamen dęmoni tribuere eius scientiam maluerũt, Dominus ipse omnium arcanorum conscius clanculario eorum murmuri respondens, docet vnde literas didicerit, ac eorum impiam suspicionem submouet, idque, more suo, leniter, mansuetudinis & modestiæ rursum prębens exẽplum. Cumq; Iudęi de literarum & scripturarum cognitione inter se veluti admirã- D do conquirerent, studentes hoc modo doctrinæ eius derogare, Dominus non directè respõdet quomodo & à quo literas didicerit, sed qualis & à quo sit eius doctrina, ex consequenti etiam significans quomodo & à quo literas didicerit. Mea, inquit, doctrina non est mea, hoc est, doctrina quam ego doceo, non est ex me profecta primò & originaliter, sed est originaliter eius qui me misit in mundum, nempe Dei patris, proinde qui me hâc docuit, docuit & literarum ac scripturarum cognitionẽ. Quoniam autẽ quęrere quis poterat, quomodo cognosci possit doctrinã eius esse à Deo, subiicit: Si quis voluerit voluntatem eius facere, &c. notans cau- E sam ob quam Iudęi non intelligerent doctrinam eius esse diuinam, nimirũ quòd Dei nollent facere voluntatem, cuius tamen volebant videri cultores religiosi. Porro quod dicit; Si quis voluerit volũtatem eius facere, dupliciter intelligitur. Augustinus enim intelligit singulariter de voluntate illa Dei, qua vult homines credere in Christum filiũ suum, de qua prius dictum est: Hoc est opus Dei vt credatis in eum quem misit ille. Itaque secundùm eũ sensus est ac si diceretur: Si quis voluerit credere in me, hic intelliget qualis sit doctrina mea. Ad quem

quem sensum accommodat illud Isaiæ 7. secundùm Septuaginta: Nisi credideritis non intelligetis. Alij verò melius intelligunt generaliter de omni Dei voluntate, vt significetur bonam hominis voluntatem & studium obsequendi Deo, multum conferre ad discernendū, an doctrina aliqua sit ex Deo an non. Spiritualis enim omnia diiudicat, animalis autem homo nō percipit ea quę sunt spiritus Dei. Nam sicut bona dispositio palati dat gustui vt possit discernere differentias saporum, sic bona volūtatis dispositio dat intellectui discernere doctrinā diuinam ab ea quæ non est talis: hęc enim vt contraria bonæ dispositioni voluntatis sentitur, illa autem vt conformis. His ergo Dominus significauit in ipsorum voluntate consistere, vt intelligāt qualis sit eius doctrina, & per ipsos stare quo minus intelligant, nempe quòd haberent mentē ira, inuidia, & odio excæcatā, ac quæstui & honoribus mūdi magis deditam quàm studio perficiendæ voluntatis diuinæ. Cæterùm dubitare hic quis posset, quare Dominus tantùm duo faciat membra, dicēs; vtrum ex Deo sit, an ego ex meipso loquar; & non adiiciat etiam tertium, an ex diabolo, maxime cùm Iudæi doctrinam eius tāquam dęmoniacā insimulare voluerint. Sed dicendum, tertium illud membrum comprehendi sub secundo. Quisquis enim non loquitur ex Deo, ex seipso loqui dicitur, cum quicquid sit in nobis non ex Deo, dicatur esse ex nobis, etiā si sit in nobis ex diaboli suggestione, eo quòd diabolus id in nobis non efficiat, sed tantùm mala nostra volūtas diabolicæ acquiescens suggestioni. Postquam autem Dominus indicauit vnam rationē qua quis cognoscere possit qualis & à quo sit doctrina eius, subiungit & aliam rationem qua id rursum certissimè cognosci possit: Qui, inquit, loquitur à semetipso, hoc est, qui non est missus à Deo, & loquitur ea quæ à Deo non accepit, hic nō Dei quærit gloriam, sed suā propriam. Quod quàm sit verum, in omnibus patet hæreticis, qui doctrina non diuina, sed sua, suam quęrunt apud homines gloriam. Contrà qui quęrit gloriam Dei qui misit illum, hic quoniam ea loquitur quæ à Deo accepit, quęque ad Dei qui misit eum faciunt gloriā, & à mendacio atque falsitate est alienus, & ab iniustitia. A mendacio quidem, quoniam loquitur quę Dei sunt qui mentiri nequit. Ab iniustitia verò, quoniam non quęrit docendo sibi gloriam quę soli Deo debetur. Itaque ecōtra vult significare Dominus, eum qui loquitur à semetipso, & non esse veracem, & esse iniustum. Verax enim talis non est, quoniam falsa docet, aut sua inuenta & dogmata pro diuinis proponit. Omnis enim homo ex seipso est mendax, cùm ergo ex seipso loquitur, mendacem esse oportet. Iniustus est talis, quoniam alienū vsurpat, gloriam scilicet quę Deo debetur, non homini. Non dicit autem Dominus: Qui autē ex Deo loquitur, gloriā Dei quęrit, quemadmodum dicēdum videbatur, vt secunda sententia priori esset contraria directè: vel quod ea sententia non sit vsquequaque vera, (nam sunt qui diuina docentes gloriam suam docendo quęrunt) vel quòd ea sententia non iam ostenderetur quod ostendendum erat, suam scilicet doctrinam esse ex Deo. His enim duabus sententiis generaliter prolatis in tertia persona, Dominus & suam doctrinam vindicare voluit à suspicione mala, quam de ea Pharisęi habebant, significans eam non esse humanam, sed diuinam ac veracem, quòd per eam nō suam, sed pa-

A tris sui quęreret gloriam. Et simul etiam Pharisęorum & scribarum doctrinam notare voluit tanquā humanam & non diuinam, vt qui pleraque loquerentur à seipsis, docentes doctrinas & mādata hominum, & per suam doctrinam quærentes nō Dei, sed suam apud homines gloriam. Itaque à Pharisęorum calumnia sese vindicans, eandem in ipsos retorquet, sed id solita sua modestia, loquens in tertia persona, vt nec apertè illos insectaretur, nec se apertè commendaret.

NONNE MOYSES DEDIT VOBIS, &c. Hæc quæ cum superioribus non videntur habere aliquam aptam cohærentiam, duobus potissimum B modis tractantur ab interpretibus. Nam Caietanus quidem intelligit, Dominum qui prius dixit: Si quis voluerit voluntatem eius facere, &c. nunc ostendere Iudæos non esse tales, & ob id non cognoscere, qualis sit eius doctrina. Secundùm quē intellectum quod dicitur: Quid me quæritis interficere; dictum est ad declarandum, ipsos non facere legem Moysis, vt sit sensus: Neminē vestrum facere legem patet, quia nulla est causa iusta ob quā me quæratis interficere, cùm lex Moysis pręcipiat; Insontem & innocentem non occidi. *Exod. 23.* Alij intelligūt hic Dominum ordiri nouum argumentum, vt postquam suam doctrinam vindicauit à Pharisæorum calumnia, eorum etiam in se odium aggredia- C tur ostendere esse iniustum. Itaq; quoniam eum criminabantur ꝙ sabbathum soluisset, & legem præuaricaretur, contrà ostendit eos multo magis esse præuaricatores legis, vt qui insontem occidere cōtra legem pararēt: ac ob id significans illos nō iustè ipsum persequi ob legis, sicut illi putabant, trāsgressionem, cùm, si veri essent legis zelatores, deberent ipsi imprimis illam obseruare. Secundùm hunc intellectum, illud; Quid me quæritis interficere; vel potest sicut in primo sensu coniungi per coniunctionem causalem, enim, hoc modo: Nemo ex vobis facit legē. Nam propter quam causam me quæritis occidere? Aut secundùm quosdam coniūgendū est per illationē, ergo, hoc modo: Cùm ne- D mo ex vobis faciat legē, quid ergo me quæritis interficere tanquā legis transgressorem, cùm vnusquisq; ab eo debeat esse immunis, quod in alio vult punire? Sic fere Cyrillus & Chrysostomus, qui tamē sic tractant hūc locū, vt nescias an velint illud; Quid me, &c. coniungendū per enim, an per ergo, ex quo tamen pendet loci huius intellectus. Potest hic locus etiā sic tractari & coniungi cū pręcedentibus, vt intelligamus Dominū postquam ostendit suā doctrinam esse à Deo, & se esse veracē, nec esse in se iniustitiam, voluisse significare non esse mirū si doctrinā eius nollent agnoscere & recipere, cùm ne Moyses quidem legē, quam tanti facere videri volebant, obseruarent, vt qui insontem occi- E dere quærerent: sicq; Dominus sermonē suum cōtinuans, occasionem accepit se etiam vindicādi ab altera eorū calumnia, qua tanquā legis transgressorē eum accusabant. Itaq; cohærentia & intelligentia huius loci erit ista: Cùm doctrina mea planè sit diuina, & ego verax sim, atq; ab omni iniustitia alienus, non est tamen mirum quod & meam doctrinā & me non recipiatis. Nam cū Moyses ille, quē vos pluris facitis quàm me, dederit vobis legem quā à Deo accepit, nemo tamen vestrū eam factis præstat. Vt enim alia omittā per quæ vos legis esse transgressores demonstrare possem, quam habetis iustam causam, ob quā me quæritis interficere, cum

Moyses vobis præceperit nõ occidere insontem & innocentẽ? Certè non habere vos cõtra me causam aliquã iustam superiori ratione demonstratum est, quod ostensum est me veracem esse, & ab iniustitia liberum. Ex istis patet, quòd quamuis illud; Nemo ex vobis facit legem; verũ sit de omnibus Iudęis, cùm nemo fuerit qui nõ aliquando legem trãsgresderetur: tamen à Domino peculiariter solùm est dictum contra malos, nempe eos qui ipsum quęrebãt interficere, & grauiter legem transgrediebantur.

RESPONDIT TVRBA, ET DIXIT: DÆMONIVM HABES, &c.] Non Iudęi, nec Hierosolymitani istud Domino respondisse dicuntur, sed turba, quam verisimile est ignaram fuisse eius, quod contra Dominum primores Iudæorum fuerant machinati, vt supra habitum est. Itaque cùm ipsi nihil tale contra eum cogitassent, & ad se verba Domini pertinere putarent, pro more perturbatæ & sine ratione loquentis turbæ, dicunt eum dæmonium habere. Idq; vel ob id quod dæmon pater sit omnis mendacij, quod Dominum iam loqui æstimabant: vel potius simpliciter sic dixerunt Dominum habere dæmonium, quomodo nos communi sermone eum qui loquitur absona, insanire dicimus, Teutonicè dicentes, *Ghy raest*, quomodo Festus præses Paulo rationem vitæ suæ reddenti, & de Christo disserenti inquit: Insanis Paule. Hic autẽ pręter naturam tumultuantis vulgi, etiam obseruandum rursum patiẽtiæ exemplum à Christo nobis relictum, qui cum dæmones eiiceret, patienter tamen audiuit eos qui ipsum dicebant dæmonium habere, nec referens maledictum pro maledicto, cum verè dicere posset illos habere dęmonium: sed tranquillè respondens, & ad salutarem conuertens se doctrinam, docens nos vt quoties nobis ab aliquibus falsa obiiciuntur conuitia, patienter toleremus, & vera quæ possumus non obiiciamus, sed salutaria monita prædicemus. Vnde sequitur,

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EIS: VNVM OPVS FECI, ET OMNES MIRAMINI, &c.] Cùm turba ignoraret quòd illum quidam interficere studerent, & qui illud sciebant, fateri nollent, Dominus ipse, qui prius quæsiuit; Quid me quæritis interficere; causam aperit odij eorum in se, eandemq; efficaci ratione ostendit nõ esse iustam: Vnum, inquit, opus feci; nempe quòd sanaui hominem in sabbatho, & ob id omnes miramini. Quæ verba posteriora D. Cyrillus intelligit per interrogationem pronuncianda. Melius tamen secundùm alios assertiuè leguntur, vt intelligatur Dominus asserere causam quam prius quærebat, ob quam scilicet malè essent illi affecti: Mirari autem hic rursum non in bonum ponitur, sed in malum, pro turbari & tumultuari, vt exponit Theophylactus. Non enim vult eos opus illud mirari tanquam diuinum, sed tanquam malum, & contra Dei legem factum. Porro illud, propterea, quod sequitur, Theophylactus coniungit cum pręcedenti; & omnes miramini propterea. Alij tamẽ melius se quentibus coniungũt, positumq; est Hebraico more, quemadmodum aliquoties in prophetis, non vt sit redditiuũ causæ, sed vt sit particula excitans ad audiendum quod dicendum est, vt sit sensus: Itaq; vt non miremini, sed intelligatis factum meũ obnoxium non esse calumniæ, aduertite: Ecce Moyses dedit vobis circumcisionem. Sic accipi illud, propterea, Hier. 30. satis patet, cùm postquam Dominus dixit de plaga populi Israelitici; Insanabilis est dolor tuus, propter multitudinẽ iniquitatis tuæ, & dura peccata tua hæc feci tibi, sequitur, Propterea omnes qui comedunt te, deuorabuntur, & vniuersi hostes tui in captiuitatem ducentur, &c. Sensus enim est: Itaque vel veruntamen ne desperetis, scitote quòd omnes qui comedunt te, &c. Sic c. 32. & aliis locis. Cęterùm Dominus, qui supra c. 5. Ioannis, hoc suum factum de quo est sermo, ostendit se licitè fecisse in sabbatho, ex operatione patris sui, nec ea ratione apud crassum populum aliquid profecit: nunc populari magis ratione ostendit suũ factum liberum à calumnia esse debere, comparãdo suum factum cum circuncisionis opere, quod in sabbatho frequẽter fiebat, idque ex pręcepto Moysis, quem illi maximi faciebant, quique sabbathi religionẽ introduxit. Ratio autẽ qua Dominus vsus est, talis est, Moyses dedit vobis præceptũ circuncisionis octauo die fiẽdę, vnde fit vt fequẽter in sabbatho circuncidatis hominem, cum in sabbathum dies octaua circuncisionis frequẽter incidat. Si ergo homo circunciditur in sabbatho, vt lex Moysis non soluatur, quæ octauo die circuncisionem fieri mãdat, nec indignamini Moysi qui hoc ita fieri pręcipit, nec mihi indignari meritò deberetis, qui non in aliqua parte hominẽ in sabbatho læsi aut læsum curare studui, quẽadmodum Moyses fieri pręcepit, sed totum hominem sanum feci in sabbatho. Quãto enim melius est hominem sanare quàm vulnerare, & totum sanare quàm in parte, tanto magis in sabbatho licitum sit necesse est. Proinde ne iudicetis secundum faciem, hoc est, personarum qualitatem, ita vt Moysen eo quòd magnæ sit apud vos autoritatis in simili negotio absoluatis, in quo me humilem & contemptum apud vos condemnatis: sed quemadmodum lex toties vobis præcipit, iustum iudicium iudicate, æstimantes scilicet factum ex se ipso, & non ex qualitate facientis, quod si feceritis, aut me simul cum Moyse absoluetis, aut illũ mecũ condemnabitis. In hac ergo ratione Dominus è regione circuncisionis ponit sanare totum hominem. Circuncisio enim infert vulnus egens curatione partis. Ideoque contra ęgritudinem vulneris dicit, sanum feci: contra verò curationem partis lęsæ, quæ curatio etiam in sabbatho circuncisis debet adhiberi, dicit, totum sanum feci. Cęterum illud, non quia ex Moyse est circuncisio, sed ex patribus, simpliciter videtur à Domino appositum, ad explicandum quomodo dicat Moyses dedisse circuncisionem, nimirum quòd eam in lege pręceperit, quanquam prius fuerit instituta, ne quis Dominum argueret inscitię, quasi putauerit Moysen fuisse auctorem circuncisionis, cum tantum fuerit confirmator. Cyrillus tamen profundiori intelligentia accipit hãc partem additam, vt significaretur Moysen ideo voluisse circuncisionem seruãdam etiã in sabbatho, quia non putauit consuetudinem patrum propter honorem sabbathi à se introducti contemnendam. Sicque vlterius ex consequenti significatum à Domino intelligit, etiam se iure paternam consuetudinem sabbatho anteponere, vt quoniam pater in sabbatho operatur, etiam ipse, eadem quę pater, in eo operetur, sicut ipse prius dixit: Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. Secundùm priorem intellectum, qui simplicior est, coniunctio, quia, pro quòd est accipienda, vt sit sensus, non quòd ex Moyse sit, sed est ex patribus circuncisio: secundùm posteriorem, coniunctio quia accipitur causaliter. Sensus enim est secũdùm Cyrillum

rillum: Moyses pręcepit circuncisionem in sabbatho seruandam, non quia ipse eam primus pręcepit, sed quia ex patribus dimanauit. Idem Cyrillus illam partem, vt non soluatur lex Moysi, vult non cum pręcedentibus iungendam esse, sed cum sequentibus, vt ordo sit: Mihi indignamini quia totũ hominem sanum feci in sabbatho, vt non soluatur lex Moysi, de seruando scilicet sabbathi otio. Nam de hac lege iam pars hęc erit intelligenda, & non de lege circuncisionis. Et erit sensus: Iudęos fuisse indignatos Christo ad eum finem vt non solueretur lex Moysi, quam Dominum iam soluisse & soluere voluisse putabant.

DIXERVNT ERGO QVIDAM EX HIEROSOLYMIS, &c.] Ioannes Euangelista, qui toto hoc capite diuersas admodum diuersorũ contra Iesum cõtradictiones narrare instituit: post prędictas, pergit aliorum quorundam alias cõtradictiones, & ipsius Domini ad illas responsionem cõmemorare, vt ex diuersis illis cõtradictionibus Iudęorũ malitia patesceret, & ex Domini responsionibus omnibus ambiguitatis ratio de cordibus piorum tolleretur. Itaque cùm superius introduxisset quosdam offensos in doctrina eius, ꝙ nesciret vnde esset, iam inducit alios offensos in origine eius, quòd scirent vnde esset: cumque supra meminerit quorũdam qui negabant Iesu necem intentari, iam aliorũ meminit, qui idipsum quod Dominus asseruerat confirmant. Ergo, inquit, cùm Christus ad prędictũ modũ in templo doceret, dicebant quidam nõ è turba illa quæ ascẽdit ad diem festum, quę, vt suprà dictum est, forte ignorabat molimen principũ, sed quidam ex Hierosolymis, vel, vt habent Græca, ἐκ τῶν ἱεροσολυμιτῶν, id est, ex Hierosolymitanis vel Hierosolymitis, quibus principum suorũ studiũ facilè potuit esse cognitum. Nónne hic est quẽ quęrunt, scilicet principes nostri interficere? Ecce qui prius cum ad necem quęreretur latuit, hic nunc palam loquitur, & non solùm nihil ei faciunt, sed nec quicquã ei dicũt. An principes nostri iã verè persuasi sunt hunc esse Christũ? Sed id non est verisimile. Scimus enim hunc vnde sit, Christus autem cũ venerit, nemo scit, id est, sciet, (nam præsens pro futuro positum est) vnde sit. Circa quę verba nonnulla est difficultas. Quomodo enim dicunt, hunc scimus vnde sit, cùm postea cap. 9. dicant: Nos scimus quoniam Moysi locutus est Deus, hunc autẽ nescimus vnde sit? Deinde quomodo dicunt: Nemo sciet vnde sit Christus, cùm mox postea fateantur se è Michæa didicisse Christum è Bethleem nasciturum, quemadmodum id suprà Herodi etiam responderant? Neque enim sufficit dicere, Iudęos veluti insanos sibiipsis dixisse contraria, prout pro occasione dicendũ occurrit: sed quantumuis insanè & malignè hęc dixerint, rationẽ aliquã horum dictorũ necesse est fuisse. Itaque in alio sensu hic dicunt: Hunc scimus vnde sit, & in alio postea: Hunc nescimus vnde sit. Hîc enim significare volunt se scire ex quibus parentibus sit progenitus. Alibi verò, se nescire an à Deo missus esset, sicut Moyses, an non. Quod autem dicũt: Nemo sciet vnde sit Christus, non videtur intelligẽdum de loco vnde Messias esset oriundus, sed de parentibus Messię, quos fore incognitos suspicati sunt verisimiliter, primũ ex illo Isaiæ 53. Generationẽ illius quis enarrabit? Vbi per generationẽ non est intelligẽda natiuitas, sed progenies, cùm sit Hebræis דוֹר, dor, & videtur propheta significare voluisse progeniem Mes-

A siæ fore inenarrabilẽ prę multitudine, quanquam
Iudęi forte intellexerint de progenie ex qua Chri-
stus nasceretur. Deinde idem putare potuerunt, ex
eo quod apud Michęã, postquã dictum est Messiã *Mich. 5.*
exiturum è Bethlehem, sequitur; Et egressus eius,
vel egresiones eius (Est enim Hebręis pluralis nu
merus) ab initio à diebus æternitatis. Pręterea idem
credere potuerunt, ex eo quod de Messia dictũ est
à Dauide: Tu es sacerdos in æternũ secundùm or- *Psal. 109.*
dinẽ Melchisedec; vt hinc collegerint incognitos
fore Messiæ parentes, sicuti & parentes Melchise-
dec, vt indicatur hoc loco epistolæ ad Hebræos. *Hebr. 7.*
Postremùm idem colligere potuerũt ex hac aut si- *Psal. 71.*
mili scriptura, Descendet sicut pluuia in vellus, &
B sicut stillicidia stillantia super terrã. Certe istos as-
serere voluisse parẽtes Messiæ fore incognitos, ap
paret etiam ex sequenti Domini responsione, qua
ostendit illos nescire vnde esset, quia nescirẽt Deũ
à quo esset, & in mundũ exiuisset. Et tamen siue ex
prędictis, siue aliis quibusdã scripturis intellexerint
egressum Messiæ fore incognitum, & carnales pa-
rentes eius, absurdè tamẽ id collegerunt. Nã si pa-
rentes debebant esse incogniti, quomodo sciri pos-
set quòd ex Bethlehẽ & ex semine Dauid esset na-
tus? Debuissent vtiq; ex scripturis intellexisse ori-
ginẽ Messiæ secundùm diuinitatem fore occultam:
secundùm humanitatem verò manifestam, sed quia
in Messia vtramq; non nouerunt naturam, aut quia
C non nouerunt distinguere quæ scripturarum loca
ad diuinitatem pertinebant, & quæ ad humanita-
tem, ideo confundebantur & fallebantur.

CLAMABAT ERGO IESVS, &c.] Etsi
Hierosolymitani illi non dicerent audiente Domi-
no prędicta, tamen Dominus omnium conscius, cũ
apud se cognosceret quid de se quidã in turba lo-
querentur, ad illa respondit inter docendũ, clamãs
iam, hoc est, elatiore voce ista dicens, forte ideo ꝙ
aliquantulum ab ipso (vt verisimile est) abfuerint
illi calumniatores, vel certe vt ita pondus maius
verbis suis adderet. Porro illud; Et me scitis, & vn
de sim scitis; variè intelligitur. Augustinus enim &
alij plerique sic intelligunt: Scitis quidem me ex
D parte, quia nouistis me tanquam hominẽ, & faciem
meam agnoscitis: & vnde sim ex parte scitis, quia
scitis me esse ex Nazareth, ac progeniem meã car-
nalem cognoscitis. Iam autem per sequentia intel-
ligetur Dominus ostendere, eos tamẽ ipsum ex al-
tera parte nõ cognoscere, nec scire vnde esset. Alij
sic intelligũt: Si modò verum fateri velletis, scitis
quidem me quòd sim Messias, & quòd à Deo pro-
cessi. Aut meritò scire deberetis quis ego sim, &
vnde sim, nempe quòd à meipso non venerim, sed
quòd Deus me miserit. Id enim vobis testãtur scri-
pturæ, Ioannes, pater ac opera. sicut supra cap. 5.
Dominus ostendit. Alij rursum intelligunt Domi-
num hęc respondisset per ironiam, qua significaue-
E rit eos falli, neque id scire quod iactabant. Aut do-
minum hęc dixisse ex eorum sententia, veluti con-
cedendo eis quomodo dictum est c. 5. Ioan. circa il-
lud: Si ego testimonium perhibeo de meipso, &c.
Vt hic sit sensus: Dicitis vos me scire, & vnde sim
scire. Atqui vt id ex parte vobis cõcedam, à meip-
so tamen non veni, sed est verus, &c. Secundùm
quem intellectum coniunctio, &, cùm dicitur, & à
meipso nõ veni, Hebraico more habet vim aduer-
satiuam, quemadmodum mox infrà: Quærebant
ergo eum apprehendere, & nemo misit in illũ ma-
nus. Et sane hic sensus videtur esse conuenientior,

tum quòd in sequentibus toties Dominus negat Iudæos se cognoscere, tum quod Iudęi non scirent etiam vnde Iesus esset secundùm humanitatem. Ex Ioseph enim prognatum crediderunt, & in Nazareth natum, non in Bethlehem. Itaque Dominus ostendit illos nescire vnde sit, cùm subdit: A meipso non veni in mundũ ad prædicandi munus, sed qui misit me est verus, Deus scilicet, qui solus verax vel verus est, cùm omnis homo & dæmon sit mẽdax. Deum autem nunc significat appellatione veri vel veracis, sicut & cap. 8. Ioannis sequẽti, quia hic Deum introducit tanquam auctorem suę doctrinę. Vnde sicut Ioan. cap. 6. Deum Patrem viuẽtem vocat, cùm significare vult etiam se esse per illum auctorem vitæ, dicens: Sicut misit me viuens Pater, &c. ita & modò dum suam doctrinam vult significare esse veram, & se esse veracem, commodè Deũ qui misit illũ, verum aut veracẽ appellat. Aut ideo hic dicit Deum veracem, vt significaret meritò illos ei testimonium perhibenti de filio suo credere debere. Dicit autem illos Deum qui misit ipsum, nescire, tum quòd illum nescirent sub ratione mittentis, tum quòd illius mãdata non seruarent. Qui enim, inquit Ioannes, dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, hic mendax est. Significat autem ex consequenti illos etiam nec nosse ipsum, nec scire vnde sit, secundùm id quod de eo maxime erat cognoscendum. Magis enim referebat scire vnde esset missus, quàm vnde secundùm carnem prognatus. Sic & cùm subiungit; Ego scio eum; significat illos à se dicere debere illũ qui se misisset. Quod autem in nostris libris sequitur; Et si dixero quia nescio eũ, ero similis vobis mendax. Sed scio eum; totũ non est in Gręcis, vt nec in antiquissimis Latinis, nec in Augustini commentariis, vt satis sit certum verba hæc ex cap. 8. vbi similis est locus, esse huc transcripta. Debet autem similitudo quæ his verbis significatur, per contrarium intelligi, vt satis patet ex loco sequentis capitis, vnde istud desumptum, vt sensus sit: Ero similis vobis mendax, quia sicut vos dicitis nosse eum quem nõ nouistis: ita ego dicerem me non nosse eũ quem tamẽ noui. Quod autẽ dicit; Ego scio eum quia ab ipso sum, & ipse me misit; dupliciter potest accipi. Aut vt, quia, pro quòd accipiatur, vt sit sensus: Ego noui eum, nempe quòd ab ipso sim, & quòd ipse me miserit. Aut potius vt, quia, accipiatur causaliter, & declaret Dominus se scire eum, tum quia ab ipso sit, tum quia ipse eum miserit: quorum primum dicit propter suam diuinitatem, secundùm quam est à Patre: secundum verò propter suam humanitatẽ, secundùm quam est missus. Missio enim eius est incarnatio, & ad prædicandi munus delegatio.

QVÆREBANT ERGO EVM APPREHENDERE, ET NEMO MISIT, &c. Illud ergo, dupliciter hic accipi potest. Aut vt significet Euãgelista auditores propter verba prędicta, in quibus Dominus eos notauit de ignorantia Dei, & diuinam suam originem indicauit, accensos ad comprehendendum ipsum. Aut potius vt intelligatur Euangelista confirmare quod Hierosolymitani prędicti dixerunt; Nónne hic est quem quærunt interficere? & reddere rationem, quam illi non intelligentes sunt admirati, nempe quare principes quærentes Dominum interficere, iam palam prędicantem non comprehenderunt. vt sit sensus: Verum ergo est quod quærebant eum principes apprehendere, & tamen nemo misit in illum manus, quia nõ
A dum venerat hora eius, hoc est, tempus à se & patre diffinitum passioni eius. Non ergo dicit, nondũ venerat hora eius, quasi Dominus temporibus esset obnoxius, & à fato aliquo cœlestium corporum mors & passio eius penderet, sed quòd omnia tẽpore oportuno & à se diffinito fieri voluerit. Proinde notanda hic contra fati assertores D. Augustini sententia, qui hoc loco illud, quia nondum venerat hora eius, exponens, sic habet: Hoc est, inquit, quia nolebat. Quid est enim, nondum venerat hora eius? Non enim Dominus sub fato natus est. Hoc nec de te credendum est, quanto minus de illo per quem factus es? Si tua hora voluntas est illius: illius hora quę est, nisi voluntas sua? Non ergo horá dixit qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occi-
B di. Tempus enim expectabat quo moreretur, quia & tẽpus expectare voluit quo nasceretur. Hæc ille. Sed ad rem. His verbis Euangelista notare voluit & Christi diuinam potestatem, qua inuisibiliter eorum malitiam mirabili modo coercuit, & eiusdem passionem fuisse illi non coactam, sed voluntariã. Notatur & magna Iudęorum insania ac cæcitas, qui cum absentem Dominum quærebant, hoc est, desiderabant, interficere, & in præsentem manus iniicere nõ valerent, noluerunt tamẽ vel ex huiusmodi re illius agnoscere potentiam, & conatum suum esse frustraneum quamdiu ille vellet.

EX TVRBA AVTEM MVLTI CREDIDERVNT IN EVM, ET DICEBANT,
C &c.] Quanquam inquit, principes illum quærerent interficere, tamen multi ex turba propter signa & miracula quæ vel tum ædebat coram eis, vel ab eo prius viderãt aut audierant esse facta, crediderunt in eum tanquam expectatum Messiam. Quo notatum est, quemadmodum aliàs frequenter, infirma & stulta mundi eligere voluisse Deũ, vt cõfunderet fortes & sapientes: ac simpliciores, eo quòd ab inuidia & ambitione essent liberi, capaciores fuisse doctrinę Christi & fidei in eũ, quàm doctiores & eos qui apud mundũ magni erant nominis. Quod autem dicunt, Christus cùm venerit, non sic est accipiẽdum quasi adhuc putauerint hi Christũ venturum, cùm iam dicantur in Iesum credidisse
D tanquam Christũ: sed sic sunt accipiẽda hęc verba: Si adhuc Christus esset venturus, nũquid plura signa facturus esset quàm quę hic facit? Loquúntur enim ex aliorũ sententia non sua, velut aliis cõcedẽtes quod adhuc Christus esset vẽturus, & ex ea colligentes suę sententiæ veritatem. Quasi dicant: Vt demus Christũ adhuc venturum, num ille cum venerit facturus est plura signa? Certe non est verisimile, cùm hic & quamplurima & maxima faciat, qualia & quàm multa nemo ante eum prophetarũ fecit. Magis ergo credendum, hunc esse expectatũ illum nobis Messiam. D. tamen Chrysostomus ex his verbis colligit imperfectionem fidei ipsius turbę, cum tamen id non sit necesse, quanquam bene
E in eo notet turbæ imperfectionem, quòd miraculis magis quàm doctrina Christi sit ad fidem commota. Cæterùm Pharisæi & principes Iudæorum, quorum partes erant imperitam multitudinem ad Christum allicere, adeo sunt occasione fidei & bonę propensionis vulgi erga Christum, accensi ad persequendum illum, vt quod ad tempus differre statuerãt, iam diutius non differendũ esse putarent, re ipsa satis declarantes, vt annotauit Chrysostomus, magis eos torsisse gloriam Domini apud populum, per quam suæ gloriæ diminutionem

metue

metuebant, quàm sabbathi violati, sicut illi putabant, transgresionem. Tanta pestis est ambitio, religionis & doctrinę prętextu fucata. Vt autē non ipsimet venirent ad comprehendendum Dominū, non pudor aut pietas eos coercuit, sed metus periculi à populo expectandi, ob quod ministros mittunt tanquam periculis expositos. Verùm hi quia non poterant apprehendere nolentem, missi sunt vt audirent docentem. Vnde sequitur,

DIXIT ERGO EIS IESVS: ADHVC MODICVM TEMPVS VOBISCVM SVM.] Dominus semper declarans se non latêre quicquid aliqui contra ipsum clam dicerent aut molirentur etiam iam pręsentibus his qui missi erant dicit quę oportuna erant, significans frustra illos se quærere modò ad mortem, nec necesse esse vt tam ardenter ipsum ad mortem quęrerent, breui fore vt ipse sese sponte morti, ad quam tum frustra petebatur, offerret, ac tum etiam quęsitum inueniri non posse, vt ob id potius quamdiu eo frui licet, nudè eū amplecti deberent, quàm ante tempus ipsum vellent perdere. Dicit ergo; Adhuc modicum tēpus vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit. In qua oratione coniūctio, &, potest accipi, vt aliquoties, pro causali, quia, vt sit sensus: Modico tempore vobiscū sum, quia vado, hoc est, mox iturus sum, &c. Aut potius hic est sensus: Adhuc modicū tempus vobiscū sum, & post illud tempus vado ad eum qui me misit. Videntur autem duo illa verba præsentis temporis, sum & vado, aut, vt est Gręcis, ὑπάγω, id est, abeo, posita Hebręa phrasi pro futuris, ero & vadam, aut abibo, nisi dicamus Dominum ideo vsum verbo, sum, quod illud sibi tanquam Deo magis cōpeteret. Hac autem sententia dupliciter significat Dominus suam mortem fore sibi voluntariā, nempe & quia asserit se fore cum eis, idq; modico tempore, nimirum tempore sex mensium, & quia dicit se iturum ad eū qui se misit. Nam ire aut abire, voluntariè fit. Rursum hac sententia bis Dominus reprimit conatum eorum qui venerant eum comprehensuri, nempe & quia dicit se adhuc aliquamdiu fore cum eis, quantumuis id illi impedire conarentur, & quia dicit se iturū ad Deum qui misit illum, veluti eos terrere volens, quasi de ipsis apud patrem sit conquesturus, eósq; accusaturus. Eosdem autem etiam magis reprimit, cum subiicit: Quæretis me, tunc scilicet, & non inuenietis. Quæ verba dupliciter potissimū intelliguntur. Nam sunt quidam, inter quos Caietanus & Rupertus, qui & hūc locum & similē cap. 8. sequenti intelligunt de quęsitione in malum accepta, quali nunc Iudęi ipsum quærebāt, vt sit sensus: Cùm ego per mortem hinc abiero, tum quæretis me sicut modo quæritis; quādo scilicet quæretis me in sepulchro detinere, vel potius quando audientes me resurrexisse, desiderabitis rursum me comprehendere, sed non inuenietis, quia & è sepulchro vobis inuitis exibo, & post resurrectionem vobis inuisibilis & incomprehensibilis ero. Verùm quia hæc eadem quæ modò Dominus dicit Iudęis, postea cap. 13. dicit etiam Apostolis, & quia omnino loqui videtur de quæsitione qua quæsituri eum erant postquam abiisset ad patrem, (Dicit enim prius; vado ad eum qui me misit; ac tum subiungit; quæretis me) magis hic locus intelligendus est secundùm alios de quæsitione in bonum, vt sit sensus: Vbi abiero ad eum qui me misit, tum pleriq; vestrum quęrent & desiderabunt pręsentiam meam corporalem, cupientes, si-

A cut modò, audire me docentem, & videre mea signa, sed non inuenient meam pręsentiam corporalem. Certe dubium non est quin pleriq; Iudęorum, qui iam etiam Dominum persequebantur, post ascensionem frequenter eius pręsentiam desiderauerint, vt cùm commoti prædicatione & miraculis Apostolorum, compuncti corde dixerunt: Viri fratres quid faciemus? aut etiam cùm graui à Romanis premerentur obsidione. Tum sane verisimile est multos dixisse: O vtinam audire modò & videre eum datū esset, quem tam turpiter spreuimus. Sic Apostolis Dominus dixit: Venient dies in quibus desideretis videre vnū diem filij hominis, & nō videbitis. Iam quod sequitur; Et vbi ego sum, vos nō B potestis venire; si superior sentētia intelligatur priori modo de quæsitione mala, sic est intelligendū, vt significet Dominus se post resurrectionem altiori loco constitutū fore, quàm vt illuc quisquā persecutorum suorū peruenire possit: Si autem posteriori modo intelligatur, vt magis est intelligenda, iā hac sententia similiter significatur Dominum eo loci futurum, quo illi per humanæ naturæ imbecillitatem conscendere & venire nō possunt. Sic enim intellecta hac sententia & Iudęis competit & Apostolis, Sicut dixi Iudæis: Quò ego vado, vos non potestis venire, & vobis dico modo. *Ioan. 13.* Sunt tamen qui hæc verba aliter volunt intelligenda esse, cùm dicuntur de Iudęis, & cùm Apostolis. Iudæis enim di- C ctum esse; non potestis venire, propter infidelitatem eorum: Apostolis verò, quia necdum satis erāt idonei, aut quia decretum erat à patre vt per eos prædicatio euangelica per mundum spargeretur. Itaq; notant cum Augustino non esse dictum à Domino; non poteritis venire, sed non potestis, pro hoc scilicet tempore, aut quamdiu tales estis. Vnde Petro Dominus dixit: Quò ego vado, non potes me modò sequi, sequêris autem postea. Verùm cùm Dominus dicit: Quæretis me & non inuenietis; ac deinde subiungit; vbi ego sum vos non potestis venire; ex ipso dicendi ordine videtur omnino hac vltima sententia velle declarare quare quæsituri D illum inuenire non poterūt, ac proinde dicens; non potestis; non tempus præsens notare voluit quo illa dicebat, sed potius tempus futurum quo eum quęsituri erant, nec tamen inuenturi, vt potestis, pro futuro, poteritis, accipiendum sit Hebraica phrasi: sicut &, sum, videtur positum pro, ero, quanquam rectè secundùm Augustinum dici possit, Dominum ideo dixisse; vbi sum ego; & non, vbi ego ero; quia ibi tum erat Dominus secundùm diuinitatem, quo iturus erat secundùm humanitatem. Sensus itaque est: Quæretis me absentem, sed non inuenietis me pręsentem vobis corporaliter: &, hoc est, quia, (nam sic rectè cōiunctio hæc isto loco exponi potest) vbi ego ero & iam sum, vos non poteritis venire, ve- E stra scilicet opera, aut quamdium grauati estis hoc mortali corpore in quo me quæretis. Notandum enim, non dicere Dominum, vbi ego ero, vos non poteritis esse, sed venire. Venit enim, qui sua opera & virtute aliquò peruenit. Proinde Dominus hac sententia, & cùm ea vtitur modò apud Iudęos, & cùm postea apud Apostolos, significat se esse naturæ potentioris quàm sint reliqui homines, vt qui eò ire possit, quò alij non possint venire. Et quia Apostoli eò ire non poterant, promittit Dominus se illos ad se assumpturum. Si abiero, inquit, & pręparauero vobis locum, iterum venio, & accipiam vos ad meipsum, vt vbi ego sum, & vos sitis.

DIXERVNT ERGO IVDÆI AD SEMETIPSOS: QVÒ HIC ITVRVS EST,&c.] Ostendit Euãgelista quàm absurda cogitauerint & dixerint Iudæi propter nôn intellecta verba Domini:quæ etsi sciret Dominus non intelligendà ab illis,coram eis tamen dixit,quia proficiebant ad hoc vt ministri à Pharisæis missi intelligerent suam conscientiam ab illo notatam esse ipsi cognitam, ac potentiam eius esse tantam,vt nihil in eum possent nisi ipse vellet. Rursum in hoc profecerũt Domini verba,vt obscuritas sermonis excitaret inquirendi diligentiam, & certiorem inueniret fidé sermo rebus postea exhibitis intelligendus. Itaq; cum Iudęi hunc Domini sermonem nôn intelligerẽt, & per odium in Dominũ,non intellectà studerent in calumniam & derisum trahere,vt fieri solet ab his qui eius quem òdiunt verba non intelligunt, dixerunt ad semetipsos,hoc est,ad seinuicem, aut inter sese: Quò hic iturus est,quia hõ inueniemus eum? Nunquid in dispersionẽ gentiũ, hoc est,ad gentes dispersas & diffusas per vniuersum terrarũ orbem est iturus,& relicta terra hac sancta,ac populo Dei sancto,docturus impias & profanas gentes? Sermo certe insaniam summam simul & superbiam prę se ferens. Insaniam quidẽ,quia ex eo quod dixitquęretis & non inuenietis;& vbi ego sum vos non potestis venire, intellexerunt significatum ipsum iturum ad gentes, quasi non possint & ipsi eò venire, quorũ consanguinei iam ex magna parte in omnes gentes erant dispersi. Superbiam verò,quia digniores se reputabant,quàm qui gẽtes accedere vellent. Verùm quod Domino per opprobriũ obiecerunt, hoc postea ipsi sustinuerũt,quia eiecti è terra sancta vbiq; dispersi sunt,& quantumuis malitiosè hęc dicerẽt,tamen per hęc nostram salutem, Domino ita volente,prophetauerunt,vt annotauit diuus Augustinus. Iturus enim erat Dominus relictis Iudæis ad docendũ gentes,non pręsentia corporis sui, sed tamen pedibus suis, hoc est,per membra sua.

IN NOVISSIMO AVTEM DIE MAGNO FESTIVITATIS STABAT IESVS, ET CLAMABAT,&c.] Apud Grę cos adiectiuo μεγάλῃ,id est,magno,additur articulus τῇ,vt sit repetendum substantiuũ,die,& sit sensus: In nouissimo die,die inquam, magno festiuitatis,ne intelligamus significari multos fuisse dies festiuitatis magnos,ac in eorum vltimo hęc contigisse. Vnde Syriacum Euangelium apertius habet,die autem illo magno,qui erat vltimus festi. Dies autem iste huius festiuitatis nouissimus,videri posset intelligendus fuisse dies septimus, vt aliqui intelligunt, eo quòd Leuit.23.dicatur: A quintodecimo die mensis septimi erunt feriæ tabernaculorum septem diebus Domino. Verùm cùm dies iste dicatur hic fuisse magnus, & certum sit eum dici magnum ob quietem in eo die agendam,intelligendum potius diem hunc fuisse octauum. Nam hic,sicut & primus,celeber erat & sanctus,sic vt in eo nullum opus fieri posset quomodo non fuisse sanctum diem septimũ, satis patet ex his quæ prædicto capite scribuntur. Ibi enim dicitur: Die primo & die octauo erit sabbathũ,hoc est,requies,nulla facta mentione de singulari obseruatione diei septimæ. Non enim Iudæi vnquam duo sabbatha,hoc est,festa in quibus operari non licet,continuè celebrabant. Hic autẽ octauus dies sic quidẽ coniungebatur festiuitati tabernaculorum septem diebus celebrãdæ,vt & ad eam pertineret,& proprium tamen haberet nomen. Vo-

A catur enim in nostra litera, cœtus & collectæ, aut Hebraicè עֲצֶרֶת atsereth,hoc est, retẽtio vel prohibitio,quia transactis septem diebus solennitatis, adhuc vno die populus retinebatur,aut quia prohibebatur operari omne opus seruile; sed collectus esse debebat ad celebrandam festiuitatem. Hic autem dies oportunè à Domino delectus est ad sublimem huius doctrinæ cõmendationem, & omnium ad se inuitationem,tum ob maximum auditorũ numerum tunc pręsentem,tum quòd iam omnes de reditu cogitarent,quibus proinde iter ingressuris Dominus parare voluit viaticum fidei euãgelicæ:tum etiam vt magni festi diem eximium & vltimum insigni sermone consecraret & terminaret. Primus
B enim dies non tam multos exteros habuit præsentes atq; nouissimus, & diebus intermediis operibus,mundi negotiis & voluptatibus populus vacabat. Itaque eo die tanquàm cæteris commodiore stàns Dominus,& non solùm apertè de se loquens, sed etiam intenta voce clamans,tum propter turbę multitudinem, vt ab omnibus audiretur,tum vt ostenderet se neminem formidare,ac postremùm re ipsa declararet se dicturum quæ magnopere referret omnes scire & audire, omnes veram sitientes doctrinam & salutem,dulciter inuitat,vt ad se fontem vitæ exuberantissimum veniant,& bibant potum illum salutarem, qui animã reficiat, & omnem æstum cupiditatũ huius mundi restinguat. Si quis,
C inquit,sitit,veniat ad me,& bibat. Dũ dicit: Si quis; significat se nec velle excludere quenquam volentem,nec velle compellere quenquam nolentem,sed paratum esse quemuis volentem suscipere, modò veniat sitiens,hoc est,ardẽter desiderans, spiritualia scilicet bona,salutarem doctrinam ac veram salutem. Posset tamen fortè intelligi Dominus vt absolutè dicit: Si quis sitit;etiam loqui de quouis sitiente, etsi necdum habeant sitim spiritualiũ rerũ, vt inuitet Dominus etiam eos qui sitiunt terrena, honores, diuitias, voluptates. Nam & hi si ad Christum venerint; haurire ex eo poterunt vnde suam sitim restinguant,in quo veriores honores, diuitiæ & voluptates percipiuntur quàm in mundo, per
D quem etiã sitis illa terrenarũ rerum tollitur. Quod enim Dominus hic dicit: Si quis sitit,&c. idem cum eo quod habetur, Omnes sitiẽtes venite ad aquas; adeo vt videri possit Dominus, ad illum locũ hic allusisse,ac significare voluisse, se esse eum de quo ibi loquitur Propheta. Porro apud Isaiam nomine sitientium generaliter etiam comprehendi eos qui sitiunt terrena,omnino apparet ex his quæ sequuntur: Quare appenditis argentum vestrum non in panibus, & laborem vestrum non in saturitate? Quibus verbis videtur increpare eos qui terrena sectantur,quæ verè satiare mentem hominis nõ possunt. Cùm autem Dominus sitientes inuitat ad se dicens: veniat ad me;significat se fontem omnis boni,ac dehortatur illos ne eant ad huius mundi sa-
E pientes,ac ad Pharisæos,quorum doctrina dilutior est & frigidior quàm vt sitim restinguere possit. Item ne à vanis mundi rebus quęrant suæ siti satisfieri. Non solùm autẽ exigit vt ad se veniat qui sitit,sed etiam vt bibat. Venit ad Christum, qui cupidus est audiendi doctrinã eius: bibit autem ex fonte Christi,qui credit eius sermonibus,ac credendo haurit spiritum euangelicum. Aut venit,qui credit: bibit,qui per charitatem Christum sibi incorporat. Sicut ergo sitienti corporaliter opus est non tantùm ire ad fontem,sed etiam bibere ex eo: ita non

satis

satis est venire ad Christum, sed ex eodem bibere A oportet, credendo in eum fide per charitatem formata. Et quoniam venire ad Christum, & bibere ex eo, est credere in ipsum, ideo bene subiũgit: Qui credit in me, sicut dicit scriptura, &c. Cùm enim dicendum videretur, qui bibit ex me; dicit: Qui credit in me, vt exponeret quid sit venire ad ipsum & bibere. Vult autẽ hac significare sententia fructum quẽ consequuturi sint bibentes ex ipso, videlicet quòd non tantùm illorũ siti satisfiet, sed adeo sint replendi ex potatione huius fontis, vt ex ipsis flumina sint profluxura, idq; aquæ viuæ ac perpetuò currentis, ad irrigandũ & reficiendũ etiã alios. Argumentum enim abundantiæ interioris, est copiosa in exteriora deriuatio. B Cęterùm illud, sicut dicit scriptura; incertũ est an præcedentibus cõiungi debeat, an sequentibus. Quoniã enim non occurrit apertus aliquis scripturę locus vnde illud desumptum videri posset, Flumina de ventre eius fluent; D. Chrysostomus & Theophylactus cum præcedentibus coniungũt, vt sit sensus: Qui credit in me, sicut scriptura dicit esse credendũ in me, non vt significetur modus quo in ipsum est credendum, sed tantùm significetur scripturã etiã hoc exigere quod ipse exigeret, nempe fidẽ in se. Quidam tamen intelligunt illud, sicut dicit scriptura, additũ esse pręcedentibus, vt significetur modus quo credendum est, vt fides sit efficax: quia videlicet non satis sit C quouis modo credere in eũ, sed opus est vt credãt sicut scriptura requirit, nẽpe fide quæ per dilectionem operatur: aut vt dicitur Paralip. 16. Qui toto corde credũt in eum. D. Hieronymus autẽ sequẽtibus connectit, asserens in prologo super Pentateuchum, & rursum in prologo super Paralipom. hanc scripturã vnam esse ex quatuor quæ in nouo citantur testamento, nec reperiuntur in Septuaginta interpretibus, indicans priori loco hoc testimonium desumptum ex Prouerbiis, sed locũ nõ notãs. Itaq; diuus Thomas & Rupertus desumptum credũt ex 5. Prouerb. cap. vbi legimus: Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. Quandoquidem nullus est alius in Prouerbiis locus, vnde videri possit istud desumptum. D Atq; etiam illic pręcedit quod conuenit illi quod hic præcedit: Bibe aquã de cisterna tua, & fluenta putei tui. Verùm admiratione nõ caret, si illùm locũ notare D. Hierony. voluit, quomodo dicat hoc testimoniũ non haberi in trãslatione Septuaginta, sed tantum in Hebraica veritate. Æquè enim apertè inuenitur hoc testimoniũ apud Septuaginta loco prędicto, atq; in nostra lectione, quę est secundùm Hebręam veritatem. Nam Septuaginta sic habent: ὑπερεκχείσθω σοὶ τὰ ὕδατα ἐκ τῆς σῆς πηγῆς, εἰς δὲ σὰς πλατείας διαπορευέσθω τὰ σὰ ὕδατα, id est, Effundantur tibi aquæ è tuo fonte, & in plateas tuas deriuentur tuę aquę. Nisi forte ideo Hieronymus in Hebraico hoc testimoniũ positum dixerit, quòd verbum illud imperatiuũ; E Deriuẽtur, vt nos legimus, verti etiã possit per futurum indicatiui, sicut habẽt Hebręa, vt sit, Deriuabuntur fontes tui foras. Quod si ex illo loco Dominum intelligamus hic secundùm sensum, non secundùm verba desumpsisse hanc scripturam, intelligendum est, ipsum illum locum citasse non secundùm literalem sensum, sed secundùm mysticum. Nam secundùm sensum literalem Sapiens ibi adhortatur viros, vt relictis meretricibus & adulteris mulieribus propriæ vxori adhęreant, atq; ex ea suę concupiscentiæ satisfaciant, filiósq; ac filias legitimas & proprias suscipiãt, qui cum honore in publicum egrediantur, & à parentibus honesto coniugio mancipentur. Secundùm mysticũ autem sensum, sicut toto illo libro per meretricem hęreses & errores significantur, per vxorem verò cœlestis sapientia: ita hic significatur, Aquam sapientiæ salutaris bibendam è cisterna & puteo scripturę sanctæ, ita futurũ vt pleni cœlesti sapientia & spiritualibus bonis, deriuentur fontes nostri etiam ad alios: & tamen cùm aquas nostras aliis diuidere debeamus, pręcipimur eas habere soli, quia sic eas aliis cõmunicare debemus, vt tamen per eas hominum laudẽ non quæramus: quam si ambimus, fiunt alieni, nempe dæmones, participes nostri, surripientes à nobis fructum prædicationis. Vnde diuus Gregorius in tertia parte curæ pastoralis cap. 25. vbi hunc locum Prouerbiorum pulchrè tractat: Aquas, inquit, & in plateis diuidimus, & tamen soli posidemus, quando & exterius latè prædicationem fundimus, & tamen per eam humanas laudes assequi minimè ambimus. Quod si non placeat scripturam hanc ex illo Prouerbiorum loco esse desumptam, vt id parum est verisimile, & tamen Hieronymi distinctio placeat, dicendum Dominum alludere ad ea loca, in quibus per prophetas abundantia gratiæ spiritualis credẽtibus communicanda, per flumen promittitur, vt Isaię 41. 42. 43. 44. 48. Ezech. 36. Ioan. 2. Certe D. Cyprianus lib. 2. epist. 3. significat se intellexisse Dominum hic allusisse ad Isaiæ loca, cap. 43. & 48. cùm post citatam scripturam ex cap. 43. subiicit: Item denuo pręcanitur, & ante prædicitur, Iudęos, si sitierint & Dominum Christum quæsierint, apud nos potaturos. Si sitierint, inquit, per deserta, adducet illis aquam, de petra producit illis. Findetur petra, & fluet aqua, & bibet plebs mea. Quod in Euangelio adimpletur, quando Christus ictu lanceę finditur in passione. Qui & admonens quid per prophetam sit antè prędictum, clamat & dicit: Si quis sitit, veniat & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina, &c. In Syriaco Euang. legitur, sicut dicunt scripturæ; vt de vno aliquo scripturæ loco non sit accipiendum, sicut & mox postea, cũ dicitur: Nonne scriptura dicit, quia ex semine Dauid; scripturæ nomen poni videtur pro plurali, scripturæ. Sed ad rem. Flumina, inquit Dominus, de ventre eius fluent aquę viuæ. Per ventrem, cor & mentem hominis significat, quæ sicut venter, è fonte illo primo, qui est Christus, in se suscipit aquam spiritualem, idq; adeo copiosè, vt & ipsa fiat fons, imò vt flumina aquæ viuæ de se effundat, hoc est, copiam spiritualiũ operationum & effectuũ, qua homo semper ad meliora proficiat, & alios quoque irriget, fœcundet, & secum trahat, quemadmodũ flumina multo impetu delata & circumiacentes agros fœcundant, & occurrentia omnia simul corripiunt. Hęc ergo flumina aquæ viuæ, sunt verba sanctę prędicationis quæ à mentibus prędicatorum defluunt, qualia profluxisse è ventre eorum qui primi ex fonte illo primo, nempe Christo, biberunt, Apostolorum scilicet & Euangelistarum, scripta ipsorũ simul & prædicationis fructus testantur. Rursum flumina aquę viuę, sunt quęuis virtutum opera, quibus proximus iuuatur, & propria hominis salus promouetur. Hinc ergo discendum qualis sit gratia Christi, per fidem semel suscepta, nimirũ quòd hęc cùm in mentem intrauerit, non stat, neq; euacuatur, aut deficit, sed omni fonte magis manat, in bona opera semper erumpens, quódq;

quódq; hęc non satis habet illi prodesse qui eã accepit, sed per eũ etiã aliis festinat aliquibus modis prodesse. Porro illud, flumina aquæ viuæ, sic quidã accipiunt, cùm sit oratio trãsitiua, vt per aquam viuam metaphoricè significetur ipse Spiritus sanctus: per flumina verò, ipsius spiritus in homine effectus & operationes. Sed rectius accipietur intrãsitiuè, vt sit sensus: flumina quę sunt aqua viua; vt & spiritus ipse intelligatur esse aqua viua, & effectus ipsius: quomodo apud Hieremiam prophetam Dominus se vocat fonté aquæ viuæ, hoc est, fontem qui est aqua viua. De viua autem aqua dictum est circa cap. Ioan. 4. in cap. Cõcordię 23. vbi Dominus etiã pollicetur aquã viuam, quã qui biberit, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam ęternam. Sed ibi quidem dicit aquã suam futuram in bibentibus fontem, hic verò etiã amplius dicit, flumina scilicet aquæ viuę fluxura ex his qui biberint. Quanquam auté Domini sententia modo sic sit exposita, vt per flumina aquæ viuæ intelligantur ipsæ externę operationes & spiritualium donorum effectus, melius tamen per flumina aquæ viuæ intelligitur ipse Spiritus sanctus, & copia gratiæ spiritualis in mente hominis diffusa, quæ fluere dicitur è vẽtre hominis, quia per externas operationes sese prodit, & velut scaturit. Hic enim intellectus magis conuenit alteri loco simili, qui est suprà Ioan. 4. & rursum sequentibus. Nam Ioannes exponens Domini metaphoricum sermonem, subiicit: Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erãt credentes in eum. Quo satis significat, per flumina aquæ viuæ, ipsum spiritum esse intelligendum, qui pluraliter per flumina est significatus propter largitatem gratiæ & donorum quæ credentes erant accepturi, post ascensionem scilicet. Quare autem Euangelista dixit Domini verbum intelligendum de spiritu quem credentes non tum accipiebant, sed erant accepturi, subiungit rationem dicens: Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Circa cuius sententiæ primam partem sciendum, Gręca non habere, Nondum erat spiritus datus; sed, nondũ erat Spiritus sanctus; quomodo etiam legisse D. Augustinum patet satis ex ipsius commentariis. At quoniam ea lectio prima fronte impium sensum prę se ferebat, quasi scilicet spiritus aliquando non fuerit, offensus quispiam, vt est verisimile, mutauit sanctus, in datus. Verùm nihil erat periculi in Gręcorum lectione. Sensus enim est, vt indicat Augustinus, Spiritum sanctum nondum fuisse in credentibus. Non enim, inquit Augustinus, non erat spiritus Dei qui erat apud Deum, sed nondum erat in eis qui crediderunt in Iesum. Quod tamen rursum intelligi debet, sicut & nostra litera, de spiritu sensibiliter & cõmuniter dando credentibus in ea copia, vt esset in eis velut flumina aquæ viuę, quemadmodũ datus est in die Pentecostes & postea. Atq; hunc sensum satis indicat Euangelista, dum & pręmittit de spiritu quem accepturi erãt credentes, & subdit de Christi glorificatione, post quam spiritus erat dandus. Credo autem Ioannem, cum dicit; nondũ enim erat Spiritus sanctus datus; respexisse ad vaticinia prophetarum, quibus promittitur spiritus Dei effundendus in fluminis modum in credentes, & ad id quod suprà dixit, Ioãnem Baptistam de Domino perhibuisse testimonium. Hic est qui baptizat in spiritu; vt dicens iam; Nondum erat spiritus datus; significare voluerit, Nondum datum spiritũ, & illum nondum fuisse in credẽtibus secundùm quod promissum erat per prophetas & Ioannem, hoc est, illorum promissiones nondum fuisse impletas. Eò Euangelistam respexisse magis erit verisimile, si supra in verbis Domini illud; sicut dicit scriptura; ad sequẽtia referatur. Causa autem quare ante Christi glorificationem, hoc est, ascẽsionem non sit datus, nec debuerit dari spiritus modo prędicto, duplex potissimum est. Vna, ex parte Christi, nẽpe quia dare spiritum tam cõmuniter & tam copiose erat Christi iã regnantis, & de deuicta morte, ac abolita per crucem inimicitia inter Deũ & hominem triũphantis, vt orbis videret quid morte sua nobis apud patrem humano generi prius offensum, impetrasset. Vnde Paulus citãs prophetę testimoniũ: Ascendẽs, inquit, Christus in altũ, captiuam duxit captiuitatẽ, & dedit dona hominibus. Altera, ex parte discipulorũ & omnium credentiũ, nempe quòd hi, quãdiu Christum secundùm carnem cognouerunt, & antequam ille in cœlos cõscendisset, non habebant dignã adhuc de Domino existimationem, nec illius plenitudinis spiritualis adhuc erant capaces. Vnde Dominus in vltima cœna: Si, inquit, nõ abiero, paracletus non veniet ad vos. Si auté abiero, mittam eum ad vos. Ex dictis patet quòd illa Domini promissio: Qui credit in me, flumina de ventre eius fluẽt; potissimum pertineat ad fideles primitiuę ecclesię: sicut & illud Marci vltimo; Signa auté eos qui crediderint, hęc sequentur: In nomine meo dęmonia eiiciẽt, linguis loquẽtur nouis, &c. In primitiua enim ecclesia Spiritum sanctum fuisse in fidelibus in modum fluminis, res ipsa declarauit, cùm hoc tẽpore minus efficax sit in credentibus Spiritus sanctus, quanquam & iam pro ratione fidei spiritus mẽtem hominis impleat. Quantũ enim, inquit Augustinus, vas fidei homo attulerit ad fontem, tantũ implet.

EX ILLA ERGO TVRBA, CVM AVDISSENT, &c.] Gręca pro; ex illa ergo turba; habent, multi ergo ex turba. Ostendit auté Euangelista fructũ & efficaciã prędicationis Christi. Cùm, inquit, audissent hos, id est, tales sermones, plenos scilicet cœlesti doctrina, cõmoti & celsitudine verborũ, & dicentis efficacia, dixerunt pleriq;: Hic est verè propheta. Vbi notandum, Græcis ad nomen, propheta, non addi articulum, vt intelligamus hos tantùm simpliciter asseruisse eum esse prophetam aliquem, quomodo Samaritana illa dicẽs: Domine video quia propheta es tu. Alij verò magnificẽtius de Domino sentientes dicebant non tantùm prophetam esse, sed etiam Christum illũ expectatum, vnde hic Gręcis est cum articulo ὁ χριστός. His quidam contradicebant, quòd cum scriptura promitteret Christum nasciturum ex semine Dauid & ciuitate Bethlehem, Iesum Galilæum putarent in Nazareth, vbi educatus erat, etiam natum, ac proinde nec natum esse ex semine Dauid, sed ex parentibus Galilęis, non Iudęis. His autem Dominus nihil respondet, nec scrupum hunc illis eximere studuit, quòd malitiosè hęc loqueretur, nec veritatis discẽdæ essent auidi: quam si discere cupiuissent, Dominum accessissent, scrupum suum illi proponentes, aut ex aliis facilè cognoscere potuissent eũ fuisse ex semine Dauid, quandoquidẽ id multis fuerat cognitum, ex parentibus item & cognatis intelligere potuissent, non in Nazareth, sed in Bethlehem ipsum fuisse natum. Offenderat hic scrupus etiam Nathanaelẽ, sed quia veritatis erat studiosus, nullo etiam adhuc viso signo, adiit Dominũ auditurus quid doceret, cuius doctrina mox ad fidem pertra-

ctus

ctus est,scrupo interim suo postposito.Itaq; quibus-
dam asserentibus ipsum esse Christū,aliis verò ne-
gantibus , dissensio facta est in turba propter eum.
Quidam verò,vtpote qui peiores erant,& immode
ratiores,non tantùm verbis gloriç Christi aduersa-
bantur,sed etiā manus illi appetebant iniicere,ve-
rùm,vt & prius,eorum conatus & studium diuina
virtute repressum est,adeo vt & satellites qui mis-
si fuerant ad comprehendendum,re infecta redie-
rint ad dominos suos.Porro cum ex præcedētibus
appareat ministros hos missos fuisse ante nouissi-
mum festiuitatis diem,& iam significetur in nouis-
simo die venisse,eos ad principes & Phariseos,in-
telligendum nō eodem die missos fuisse & rediis-
se,sed illos forte Dominum diuersis diebus audis-
se docentem,& expectasse tempus & locū opportu
num comprehendendi Dominum,aut pridie huius
diei fuisse missos,& hoc die rediisse ad suos domi-
nos.Cæterùm vt in pontificibus, hoc est,principi-
bus sacerdotum (Græcè enim est ἀρχιερεῖς)& Pha-
riseis ardens studium perdēdi Dominum apparet,
cùm dicunt:Quare non adduxistis illum? ita in sa-
tellitum verbis obseruandū,quale de Domino per-
hibeāt testimonium:Nunquàm, inquiunt,sic homo
locutus est sicut hic homo;significantes se non me
tu multitudinis,aut alia quauis simili causa omisisse
quæ imperata erant, sed quod sermone eius ita es-
sent transformati,vt quod decreuerant,reluctanti-
bus animis efficere non potuerint. Non viderāt æ-
di miracula,tantùm pauca loquentem audierant,&
mox conuersis mentibus , contemptis Pharisæorū
iussis,satellites, immite hominū genus, & ad om-
ne facinus mercenarium, redeunt ad suos,non ve-
rentes ante ipsos Iesu hostes tam gloriosum de il-
lo testimonium proferre.Certè in his ipsis satelliti-
bus apparuit quàm verè dixerint de Domino:Nun
quam sic homo locutus est. Quis enim tales tam
breui sermone subitò in sui admirationem trahere
& transmutare posset? Effecit hoc non verborū le-
nocinium,sed quòd doceret,sicut supra dictum est,
non sicut Scribæ & Pharisęi,sed sicut potestatē ha-
7. bens:quódq;,vt de se dicit Paulus,sermo eius esset
4. non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis,
sed in doctrina & virtute spiritus. Nunquam, in-
quiunt,sic homo locutus est,& bene,quia nūquam
fuit talis aliquis homo, qui simul & homo esset &
Deus. Significant autem meritò se abstinuisse ne
iniicerent illi manus , quem tantæ experti fuerant
esse in dicendo efficaciæ & sanctimoniæ.Cęterùm
vt tale testimonium satellites mutatis animis Do-
mino perhiberent apud Pharisęos, diuina disposi-
tione factum est,ad coarguēdam eorum cęcitatem
& malitiā,& vt quod illi moliebantur ad Domini
ignominiam,proficeret ad ipsius gloriam.Traducta
satis iam erat eorum obstinata malitia,dum imperi
ta multitudo,Galilęi rudes, Samaritani, Cananæi,
Ethnici,commoti dictis & miraculis Iesu credide-
runt illi.Vt autem etiam magis redarguerentur,ac-
cessit & improborum satellitum, magistris suis &
dominis alioqui gratificari studentium, præclarum
testimonium. Agebant illi totis viribus vt doctri-
nam Iesu subuerterent , sed conatu in diuersum
exeunte,dum modis omnibus extinguere moliun-
tur,cōfirmant & illustrant. Sic nouit Dominus dis-
sipare consilia principum , ac dispergere superbos
mente cordis sui.Quanquam autem satellitum testi
monium eos pessimè haberet , & eos non parum
grauaret,dissimulant tamen furorem animi sui,mi-

A nistris mitius quàm pro cogitationum vesania lo-
quentes.Quid,inquiunt,accidit vobis? Num etiam
vos qui nostri estis,nec ad promiscuam multitudi-
nem pertinetis, seducti estis ab illo,sicut imperita
turba? An non perpenditis, neminem ex optimati-
bus aut Pharisęis,apud quos est legis cognitio,cre
dere in eum?in quē certè credituri essent, nisi per-
suasi essent doctrinam eius à lege Mosaica discre-
pare,quos proinde vos magis sequi debetis quàm
turbam , quæ ignorans legem, Deo est execrabilis
& maledicta. In quibus nouissimis verbis videtur
Pharisæi alludere ad illud Deuter. 27. Maledictus
qui non permanet in sermonibus legis huius , nec
eos opere perficit. Animaduertendum hic quæ sit
B natura fastus eorum qui sibi placent de sapientia
& sanctitate , nimirum quòd alios prę se fastidiosè
contemnāt,veluti rudes & maledictos, & suum in-
stitutum omnibus sacrosanctum esse velint , ita vt
satis esse putent, ad ostendendum aliquid esse iu-
stum & rectum quòd ipsi sic faciant & sentiant.

DIXIT NICODEMVS AD EOS, ILLE QVI VENIT AD IESVM NOC.&c.]In tam
frequenti concilio Pharisęorū & Pontificū , præter
vnum non est repertus,qui in tam sceleratis moli-
tionibus,innocentię & iustitiæ patrocinaretur, per
quem tamen declaratū satis est & illos falsò dixis-
se,nullū principum credidisse in Iesum,& nusquam
deesse qui veritati faueant,ac innocentiam ament.
C Hic erat Nicodemus ille,de quo Ioan.3.qui ex con
gressu quondam habito cum Iesu, etsi nondum a-
deo profecisset vt crederet illum esse Messiam,aut
vt pro eo hominum gloriam contemneret, tantum
tamen profecit , vt iam aliquousq; Domino patro-
cinaretur.Verùm quoniam sociorum suorum in Ie-
sum furorem aduertit , & illorum timuit malitiam
authoritate armatam , sic suum moderatus est pa-
trocinium , vt suum erga Iesum affectum bonum
non apertè proderet, nec illum commendaret, sed
tantùm legis,cuius erant professores,eos admone-
ret , velut zelo legis ea loquens pro Iesu , quæ pro
malo quoq; viro , sed nondum conuicto dici pote-
rāt.Nunquid,inquit,lex nostra,&c.quasi dicat:Nos
D legem profitemur,& de illa gloriamini,turbam ob
legis ignorantiam execrantes , verùm videte num
quòd Iesum condemnatis inauditum,eúmq; perde-
re quęritis,conueniat legi quam profitemur. Num
lex nostra iudicat & condemnat hominem , si non
prius illum audierit pro se loquentem, & cognoue
rit quid faciat, hoc est, excusserit ea quæ facit qui
defertur? Saltem hoc iuris tribuatur huic, quod est
commune omnium,& quod à lege cōceditur etiam
maleficis.In verbis ergo Nicodemi notandū,quòd
illud , ἐὰν μὴ,melius verteretur , si non, quàm nisi,
quia alioqui dicendum fuerat:Nunquid lex nostra
non iudicat quenquam, nisi, &c. Deinde,quod lex
dicitur iudicare,audire & cognoscere , quia secun-
dùm eam homo iudicat , audit & cognoscit. Por-
E ro ad hoc tam ęquum támq; ciuile Nicodemi pa-
trocinium cùm non haberent quod hiscerent, non
solùm non resipiscunt , nec placantur , sed ipsius
etiam authoritate contempta conuitio petunt homi
nem,insurgentes contra eum, quasi non zelo legis
dixerit quæ dixit , sed ex affectu erga Iesum : pro
more eorum,qui nolentes audire sana cōsilia, red-
dunt suspectos eos qui bene consulunt,tanquam ex
affectu loquentes. Nunquid , inquiunt , etiam tu
Galilęus es? Circa quæ verba notandum, quosdam
intelligere per contemptum Pharisæos vocasse
Nicode

Nicodemum, Galilæum, veluti Iesu Galilęi discipulum aut fautorem: quemadmodum Iulianus apostata Christum, Galilæum appellabat: & Christianos, Galilæos. Verùm huic intelligentiæ obstat quòd Græca habent pro Galilęus, ἐκ τῆς γαλιλαίας, id est, ex ipsa Galilęa. Itaque sensus est: Nũquid etiam tu es patria Galilæus, vt ob communem cum homine isto patriam huic faueas, quemadmodum ei fauent Galilæi? Vnde subiiciunt: Scrutare scripturas, & vide, id est, cognosce quòd à Galilęa Propheta non surgit. Vbi notandum Græca habere prę teritum, surrexit, & nomini, Propheta, non addi articulum, vt non voluerint significare, illum singularem Prophetam inde non expectandum, sed neminem Prophetarum præcedentium inde exortum fuisse, & ex præteritis colligendum significent de pręsentibus. Hæc autem Pharisæorum responsio non solùm erat falsa, sed etiam temeraria & stulta. Falsa quidem, nam ex Prophetis antiquioribus satis verisimile est quosdam fuisse Galilæos, vt patet A de Delbora Prophetissa, quę videtur fuisse ex tribu Nephtali vel Zabulon: Temeraria, quia quamuis nullus fuisset Propheta Galilęus, non tamen obiter cõsequens erat nullum esse posse: Stulta, quia Nicodemus non affirmarat Dominũ esse Prophetá, sed quisquis esset, non tamen iuxta legem debere condemnari, nisi cognita causa. Sed nullum est iudicium vbi mentem occupauit liuor, odium, & ambitio.

ET REVERSI SVNT VNVSQVISQVE IN DOMVM SVAM.] Ad hoc profecit Nicodemi iustum, etsi nõ sufficiens, patrocinium, vt eius interpellatione in prę sens malignum hoc concilium B dissolueretur. Vnde discendum, quantum sæpe alicuius admonitio qualis qualis, valeat ad impiorum conatum reprimendum. Sic enim in multis locis experientia docet, paucos Nicodemos & Iosephos plurima mala auertere. Itaq; prædictis vltro citróq; tractatis, dimissum est concilium, ac suam quisq; domum abiit, dilata non mutata sacrilega voluntate. Nondum enim venerat tempus Iesu.

ADVLTERAM MVLIEREM ABSOLVIT.

IOANNIS 8. CAPVT LXXVI.

IEsus autem perrexit in montem Oliueti, & diluculò iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dixerunt ei: Magister, hæc mulier modò deprehensa est in adulterio: In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent accusare eum. Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cùm ergo perseuerarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterum se inclinans scribebat in terra. Audientes autem hæc, vnus post vnum exibant, incipientes à senioribus, & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans. Erigens autem se Iesus, dixit ei: Mulier, vbi sunt qui te accusabant? nemo te condemnauit? Quæ dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemnabo. Vade, & iam amplius noli peccare.

IESVS AVTEM PERREXIT IN MONTEM OLIVETI, ET DILVCVLO ITERVM.] Omnia quæ sunt ab illo loco; Et reuersi sunt vnusquisq;, &c. vsq; ad illud quod sequitur: Iterum ergo locutus est eis; in plerisq; Græcorum libris nõ leguntur, adeo vt nec Chrysostomus, nec Theophylactus, qui cõtinua in Ioãnem scripserunt commentaria, nullam horũ faciant mentionẽ. Nec Euangelium Syriacum iam recens ęditum habet hanc historiam de adultera. Quin & D. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos, significat historiã de muliere adultera nõ in omnibus haberi codicibus, etiam Latinis. In Euangelio, inquit, secundùm Ioannem in multis & Græcis & Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere, quę accusata est apud Dominum. Eusebius Cæsariensis Eccles. hist. lib. 3. in fine, testatur Papiam Ioannis Euangelistæ auditorem, historiam de hac muliere habuisse tanquam canonicam, eámq; haberi in Euangelio quod dicitur secundùm Hebręos, hoc est, Euangelio Nazareorũ. Sic enim scribit de Papia post multa; Vtitur sanè idem Papias testimoniis ex epistola Ioan. 1. & Petri similiter prima. Simul & historiam quandam subiungit de muliere adultera, quæ accusata est à Iudęis apud Dominum. Habetur autem in Euangelio quod dicitur secundùm Hebręos, scripta ista parabola. Hęc ille, vt nos quidem legimus in Ruffini versione. Cæterum Gręca sic habent: ἐκτέθειται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ κυρίου, ἣν τὸ κατὰ ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει, id est, exposuit autẽ vel in lucem protulit & C aliam historiam de muliere accusata apud Dominum de multis peccatis, quam continet Euangeliũ secundùm Hebræos. Ex quibus satis patet hãc historiam non imprimis fuisse ab Euangelista hoc loco descriptam, sed vel ex apocrypho illo Euangelio additam, quæ tamen authoritaté obtinuerit, non quòd in apocryphis scripta fuerit, sed quòd eã Papias è suo doctore audierit, quódq; hanc Ecclesiæ consensus vt Euangelio dignam comprobarit, vel Ioannem post semel descriptum à se Euangelium, D adiecisse hanc partem suo Euangelio, vt ob id contigerit in quibusdã codicibus haberi, in quibusdam non. Vtvt est, quanquam aliquando de historiæ huius firmitate dubitare licuerit, nunc tamen propter Ecclesiæ consensum dubitare non licet, sicut nec de historia Susannę. Dicit ergo Euangelista, quòd Pharisæis discedentibus in domos suas, Iesus postquam tota die populum docuisset, nec esset qui in Hierusalem illum inuitaret, concessit in montem Oliueti, aut, vt est Gręcè, ἐλαιῶν, id est, Oliuarum, sic E dictũ ob multitudinem olearum ibi nascẽtium. In hoc monte distante à Hierusalem itinere sabbathi, vt scribitur Act. 1. noctibus orare solitus fuit Dominus, atq; in eo erat Bethania, in qua apud Mariã & Marthã Domino erat gratum hospitium, ad quodè Hierusalem semper diuertere solet, vt patet etiã ex his quæ scribuntur à tribus Euangelistis circa eius passionem. Quanquã autẽ ingrati essent ciues Hierosolymitani, & propter metũ principum nemo illum auderet recipere in domũ suam, Dominus tamen non cessans à benefaciendo, sed præ se ferens

quàm

quàm ardenter cuperet hominũ salutẽ,& ob eã nihil metueret Pharisæorũ impias cõspirationes,ipso diluculo docendi gratia reuersus est in templum, omnísq; populus suauitate doctrinæ Christi prius degustatæ allectus,certatim confluit ad ipsum, vt eodẽ cibo spirituali iterum pascatur ac reficiatur: quemadmodum qui semel mellis dulcedinem delibauit, iterum atq; iterum degustare mel ardentius optat.Itaq; hunc populi ardorẽ pius Dominus suo non fraudauit desiderio,sed sedens docebat eos,& esurientibus pabula vitæ ministrauit.Domino autẽ in docendo,& populo in audiendo occupato,Scribę & Pharisæi insidias struũt,& apud se machinantur qua ratione deprehendant in eo vel aliquã accusationis causam,quam vt nanciscantur, mulierẽ in adulterio deprehensam adducunt ad eum, quasi sciscitaturi eius sententiam,& parati stare eius iudicio.Itaq; eam statuunt in medio, hoc est,ante oculos Iesu,& venenato animo,fictóq; ore hęc illi verba proponũt:Magister hæc mulier modò deprehensa est in adulterio, &c. Magistrum vocãt,cuius discipuli esse nolebant,quémq; seorsum apud populum seductorem vocabant, in quibus proinde impletum illud Psalmistæ: Ore suo benedicebant, & corde suo maledicebant. Et iterũ:Molliti sunt sermones eius super oleum,& ipsi sunt iacula.Cæterùm qui alios enecare veneno student, illud melle circumlitum & temperatum porrigunt, vt lurida veneni lues,mellis permixta dulcedini facilius lateat.Ita his verborum blanditiis & sermone adulatorio Pharisęi suæ malitię virus abscondere satagunt,vt suarum fraudum laqueis Dominũ facilius implicent,& incautum inuoluant.Proponunt criminis magnitudinem & certitudinem, dicentes mulierem non solùm adulterasse,sed modò deprehensam in adulterio: Pro, modo, Gręcis apertius est ἐπαυτοφώρῳ,id est,in ipso actu, vt scilicet inficiari nõ possit,nec opus sit testium prolatione:addũt Moysis legem, qua Leuit. 20. sancitum est adulteros & adulteras lapidibus obruendos esse,ac tum demũ eius sententiam requirebant, non discendi gratia, sed tẽtandi,hoc est,experiendi num eã esset contra legem absoluturus, vt si hoc faceret, possent eum accusare tanquam manifestè contrarium legi diuinæ. Viderant & audierant ipsius erga peccatores cum quibus edebat & conuersabatur indulgẽtiam, audierant ipsum quibusdam dixisse: Remittuntur tibi peccata tua: rursum illum aliquoties ipsis obiecisse illud Oseæ: Misericordiam volo,& non sacrificium.Hinc certò sibi persuaserunt omnino futurum vt hãc adulteram absolueret, sicq; haberent vnde accusarent eum, imò futurum sperabant, vt pro muliere tumultu coorto, lapidibus obrueretur ipse. Itaq; illud:vt possent accusare eum;sic est accipiendum, vt possent eum accusare tanquam legis transgressorem, contra quam omnino credebant eum iudicaturum.Alij intelligunt, vt possent eum accusare tanquam contrarium legi,si eam absolueret:& si non absolueret, tanquam immitem, nec tantæ mansuetudinis quantum præ se ferebat, & cuius specie populum ad se attrahebat.

IESVS AVTEM INCLINANS SE DEORSVM DIGITO SCRIBEBAT IN TERRA.] Dominus qui nouerat arcana cordium, & cuius conscientiam nihil omnino quantumuis occultũ fugiebat, imprimis quidem non oratione, sed facto illis respondet, inclinans se deorsũm, & digito scribens in terra.Quid autẽ scripserit incer- [A] tum est,quanquã verisimile sit tale fuisse, quod ad incutiendũ illis pudorem momentum aliquod attulerit.Vnde D.Hieronymus lib.2.contra Pelagianos,intelligit eũ scripsisse accusantium & omnium mortalium peccata.Proinde causa vna, cur Dominus modò in terra scripserit, & sese inclinauerit deorsum,est,vt ipse suo facto accusatores admoneret,demisso fastu & supercilio descendere intra semetipsos, & iuxta diuinã legem excutere cõscientiam suã,ac tales se exhibere erga proximum,qualem experiri vellent iudicem Deum erga se.Altera causa magis mystica est, vt ostenderet se eum esse, qui quondã digito legẽ in tabulis scripsit lapideis. Ideóq; nõ baculo scribit,sed digito. In terra autem [B] iam,& nõ in lapide:vt significaret,olim quidẽ legẽ scriptam in lapide propter duros, ac propter illos legem seuerã traditam:nunc autem à se scribendam digito suo,hoc est,spiritu diuino in terra cordis humani nouã legem, in qua seueritas legis Moysaicæ esset remittenda. Has causas indicat D.Augustinus in commentariis, lib.4.de consensu Euang. etiam alias duas causas indicans,nimirũ quòd Dominus in terra scripserit,ad ostendendum quòd illi,nõ in cœlo cum Apostolis,sed in terra essent scribendi,secundùm illud Hiere.17. Domine recedentes à te in terra scribentur; aut ad significandum quòd se humiliando, (quod capitis inclinatione monstrauit) signa faceret in terra. Cæterùm dum consideramus quòd Dominus etiam secundò scri- [C] pserit in terra, idq; omnes factum dicant,vt Dominus velut aliud agens illis pręberet citra pudorem abeũdi locũ, videri posset etiam ob id primò scripsisse, vt dũ velut aliud agebat quàm ab eo petebatur, significaret ad se non pertinere vt illorũ quæstioni satisfaceret,de qua quid agendũ esset apertè ex lege edocti erant.Vnde æditio Cõplutensis post illa verba:scribebat in terra; hoc loco addit, μὴ προσποιούμενος,id est,dissimulans,aut propositã quęstionẽ non ad se assumens.Cui bene cõuenit quod sequitur: Cùm ergo perseuerarent interrogantes, hoc est, interrogare eum; quo significatur Dominum velut coactũ illorũ improba postulatione, ad diffinitionem causæ propositæ processisse. Quam [D] sic diuina sua sapientia temperauit,vt eluderet eorum expectationẽ,& sic eriperet peccatricem è manibus lapidantium,vt tamen contra legem eam nõ absolueret, ne posset accusari tanquam legi cõtrarius, contra legẽ eam absoluendo:aut contra suam mãsuetudinem & officiũ faceret, secundùm legem eam condemnando,cùm non venisset in mundum ad condemnandum ipsum, sed ad saluandum. Putabant illi se inuenisse rationem, qua eum accusare possent tanquam legis transgressorem, at Dominus ipse hinc desumit occasionem ostendendi eos esse legis trãsgressores,& omnes peccato esse astrictos. Putabant vndiq; se suis retibus conclusisse Dominum,vt non esset euadendi locus, quin deprehen- [E] deretur vel esse contrarius legi, vel nõ esse tam mitis erga peccatores quàm prędicabatur,& vel peccaret in iustitiam legis, vel in misericordiam à se prædicatam.Sed Dei sapientia mediam inuenit iustitia misericordiáq; temperatam viam,qua non solùm cauit vt ab illis non posset capi,sed contrà etiã illos caperet, vt hic demonstratum sit quàm verè dixerit Sapiens Prouerb.12. Non est sapientia, non est prudentia,non est consilium contra Dominum. Et Propheta Dauid: Incidit in foueam quam fecit. *Psal. 7.* Sententia autem, quã mãsuetus simul & iustus Do-

minus sua sapientia mirabili protulit, erat: Qui sine peccato est vestrûm, primus in illam lapidẽ mittat. Non dicit: Qui sine peccato est, ne seipsum ad lapidandum illam constringeret propria sententia, sed qui sine peccato est vestrûm, vt illos à mulieris impetitione cessare faceret. Porro pro illo, qui sine peccato est; Gręcis est vna dictio, ὁ ἀναμάρτητος, quę potest etiã significare impeccabilem, hoc est, eum qui non potest peccare, quàuis hoc loco magis conueniat eam verti sicut vertit interpres, teste D. Hieronymo lib. 2. contra Pelag. in quo etiam sic habet: Absq; vitio, quod Græcè dicitur κακία, hominẽ posse esse aio, ἀναμάρτητον, id est, sine peccato esse nego. Id enim soli Deo competit, omnísq; creatura peccato subiacet, & indiget misericordia Dei. Cõtinet autem hæc sententia iustitiam absolutissimam, quę non homini, sed soli Deo competit. Absolutę enim & perfectæ est iustitiæ, vt qui alium punit, ipse ab omni sit peccato immunis. Cæterùm efficacia sententiæ & verborum Christi in eo relucet, quod nemo cõtra eius sententiam sese opponere ausus est, nemo ea prolata se presumpsit ostendere à peccato immunem, nemo eius sententiam contemnere ausus est, sed mox percussi sunt in conscientia, & suorum admoniti peccatorum, ac metuebat quisq; ne Iesus, cui videbant omnia occulta nõ esse incognita, proderet in publicum ipsorũ facinora. Quẽadmodum enim Goliath Philistæus (vt Regũ meminit historia) Dauidica funda lapidéq; percussus, humi prostratus est semianimis, & destitutus viribus obtrũcatur: Ita Pharisæi telo iustitiæ ac gladio verbi Dei percussi, animo consternati sunt. Domini enim hæc sententia vt lapis, duram frontem animi eorum percussit, & quemq; suæ culpæ conscium, ac pudore simul & metu plenum reddidit. Itaq; sententia hac audita non amplius ibi morandum rati, vnus post alium exibat, incipientes à senioribus vsq; ad postremos, siue quia seruare volebant ætatis ordinem, vt postremi primis exitũ deferebant: siue quia seniores grauiorum sibi criminum conscij erant, vt etiam in illis impletum sit illud Danielis: A senioribus egressa est iniquitas. Grȩca pleraq; exemplaria habent plus, audientes autem hęc; & à conscientia redarguti, exibant, &c. At Dominus data sententia iterum se inclinans, digito scribebat in terra, tum vt, sicut dictum est, vultum aliò vertens liberiorem illis exeundi fiduciam pręberet, tum vt indicaret iudicem non solùm ante sententiã, sed & pòst intra se debere descendere ac perpendere, num quid tale commiserit quod in alio iudicat & punit, tum vt ostenderet se digito suo scripturum secundam legem in mentibus hominũ, sicut olim in tabulis lapideis secundò lex digito Dei fuit scripta. Quemadmodum enim tabulæ primæ propter peccatum Iudæorũ confractæ sunt, vt opus fuerit nouis: ita & vetus lex sublata est, quòd eam Iudæi nõ seruarent, & noua subintroducta est, vt dicitur Hier. 31. Sic ferè Rupertus. Digressis accusatoribus, remansit Iesus solus, exclusis scilicet tentatoribus, non autem discipulis, & mulier stans in medio, hoc est, coram Iesu, in loco in quo prius eam Pharisæi statuerant. Relicti ergo sunt duo, inquit Augustinus, misericordia & miseria. Et quidẽ mulier stabat inter metum & spem anxia. Trepidabat enim, vt est verisimile, ex conscientia, metuens ne ab illo esset punienda in quo peccatum inueniri non poterat, spe tamen bona confirmata non cum exeũtibus aufugit, sed permansit stans, spem bonã illi prębente clementia Domini, quæ sese & verbis & ipso vultu proferebat. Tandem ergo erectus Dominus vbi videt solitudinẽ, & mulierem trepidam, blandè compellãs illam, dixit: Mulier, vbi sunt qui te accusabant? Quærit autem non tanquã ignorans, sed vt spem mulieris augeret, significans se nõ posse eam absentibus accusatoribus cõdemnare, quos præsentes pudore suffusos discedere fecit. Addit autem: nemo te condemnauit? vt muliere confitente neminem se condemnasse, locus esset suę sententię, & omnibus constaret se in nullius prẹiudicium illam absoluere. Itaq; cùm iam & deficerent accusatores, & condemnatam eam non esse constaret, Dominus qui prius iustitiæ plenam protulit sententiã, eaq́; pudefactos aduersarios repulit, modò misericordiæ & mansuetudinis protulit sententiam, qua trepidam mulierem à metu liberatam, à se trãquillam dimisit: Nec ego, inquit, te condemnabo, aut, vt est Græcè, condemno. Quasi dicat: Quandoquidem illi te reliquerunt indemnatam, nec ego illis futurus sum inclementior, quanquam secundùm sententiam supra à me prolatam metuere posses ne ego te sim condẽnaturus. Non enim veni ad condemnandum, sed ad saluandum peccatores. Proinde vade de remisso à me tibi peccato secura. Verùm ne culpare quis Dominum posset quasi peccatis faueret, & Dominus ipse doceret quod sit verę pœnitẽtis officium, adiecit, & noli amplius peccare. Quibus verbis intelligunt aliqui à Domino non tam prohibitũ omne peccatum, vt sine quo sciret hominem viuere non posse, quàm peccandi voluntatem, vt, noli peccare, sit, non habeas voluntatẽ peccãdi. Sed extra Domini propositũ est hæc annotatio & interpretatio, cùm Grȩcè sit, μηκέτι ἁμάρτανε, id est, ne amplius pecces. Interpres autẽ frequenter, noli, vertit pro ne. Porro hoc facto Dominus exemplum exhibere voluit Euangelicæ mansuetudinis, & peccatoribus omnibus spem venię à se impetrandæ offerre, ac docere eos qui pastores populi Christiani futuri erant, quanta lenitate ac mãsuetudine vti debeant aduersus eos qui per infirmitatẽ prolapsi sunt in aliquod peccatum. Aliam enim esse conditionem legis veteris & nouæ. Illam enim peccatores seuerè punire, hanc peccatores ad resipiscentiam inuitare. Nemo tamen ex duplici sententia hic à Domino prolata colligat, aut non puniendа adulteria, quæ olim secundùm leges etiam Christianorum Cæsarum morte puniebantur, sicut & in veteri lege: aut punire non posse aliũ, qui ipse peccato sit obnoxius. Nam quod adulteram non condemnauit, sed absoluit, aut impunitam dimisit, non ob id fecit vt doceret quid omnibus esset faciendum, sed quoniam non venerat vt esset iudex externus scelerum, sed pręco misericordię paternę, vnde pro suo officio non debuit eam condemnare, sed potius absoluere. Sicut autem reliquis suis exemplis aut Euangelicæ suæ doctrinæ pręceptis, nullum voluit Dominus facere præiudicium eorum quæ cuiq; ex officio pro salute reipublicæ conueniunt, ita nec hoc suo facto. Quod autem Pharisæis dixit: Qui sine peccato est vestrûm, &c. non voluit docere neminem alium punire debere qui ipse sit peccator: sic enim omnia mala impunita manerẽt, sed dolosos ac arrogantes Pharisæos, ita vt digni erãt pudore afficere voluit, ac docere qualis meritò esse debeat alterius accusator & iudex. D. Augu. epist. 54. ad Marcellinum, hoc Christi exemplo & dictis defendit episcoporum pro reis apud iudi-

ces

1. Reg. 17

Dani. 13.

Exod. 31.

ces intercessionem, inter cætera sic scribens: Sic A etiam ipsos criminum vltores, atq; in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum, sed alienarum examinatarum iniuriarum vindices, quales iudices esse debent, terruit censura diuina, vt cogitarent propter sua peccata misericordiam Dei necessariam, nec putarent ad culpam sui officij pertinere, si quid erga eos misericorditer agerent, quorum vitæ necisq; haberent legitimam potestatem, &c. Et postea: Qui cùm esset vtiq; sine peccato, ait mulieri, quam perterriti illi reliquerant: Nec ego te condemnabo, vade, iam deinceps noli peccare. Potuit enim metuere flagitiosa mulier, ne illis discedentibus qui sua peccata cognouerant, vt peccato parcerent alieno, illam iustissimè iam ipse damnaret qui erat sine peccato. B At ille non cōscientia pauidus, sed plenus clementia, cùm illa respondisset se à nemine fuisse damnatam: Nec ego, inquit, te damnabo. Tanquam diceret: Si malitia tibi parcere potuit, quid metuis innocentiam? Et ne delictorum non donator, sed approbator videretur: Vade, ait, iam deinceps noli peccare; vt se homini pepercisse, non hominis culpam sibi placuisse monstraret, &c. Cæterùm secundùm Rupertum hęc mulier typus fuit Ecclesiæ ex gentibus congregandæ, quæ deserto vero suo Deo, fornicata fuit cum diis suis falsis, & ab ipsa Iudæorum synagoga accusata, atque ad dignam vltionem sępius petita, à Christo est absoluta, qui synagogam Iudæorum etiam sub peccato conclusam esse redarguens, ostendit ab illa meritò hanc non accusandam aut execrandam.

RVRSVM DOCET IN TEMPLO, ET LAPIDANTIVM se manibus eripit. Ioannis 8. CAPVT LXXVII.

Iterum ergo locutus est eis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Dixerunt ergo ei Pharisæi: Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Respondit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum: quia scio vnde veni, & quò vado: vos autem nescitis vnde venio, aut quò vado: vos secundùm carnem iudicatis, ego non iudico quenquam: & si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, pater. Et in lege vestra scriptum est: Quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me, pater. Dicebant ergo ei: Vbi est pater tuus? Respondit Iesus: Neque me scitis, neque patrem meum: si me sciretis, forsitan & patrem meum sciretis. Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo, & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius. Dixit ergo eis iterum Iesus: Ego vado & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quò ego vado, vos non potestis venire. Dicebant ergo Iudæi: Nunquid interficiet semetipsum, quia dicit: Quò ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. Dixi ego vobis, quia moriemini in peccatis vestris. Si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro. Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Iesus: Principium qui & loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui & iudicare: sed qui me misit verax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo. Et non cognouerunt quia patrem eis dicebat Deum. Dixit ergo eis Iesus: Cùm exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, & à meipso facio nihil, sed sicut docuit me pater, hæc loquor: & qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum, quia ego, quæ placita sunt ei, facio semper. Hæc illo loquente multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei Iudæos: Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Responderunt ei: Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam, quomodo tu dicis, Liberi eritis? Respondit eis Iesus: Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati: seruus autem non manet in domo inæternum, filius manet inæternum. Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Scio quia filij Abrahæ estis, sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. Ego, quod vidi apud patrem, loquor: & vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis. Responderunt, & dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus: Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati, vnum patrem habemus Deum. Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me, ego enim ex Deo processi & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum. Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo: cùm loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax est, & pater eius. Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit: Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nónne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Respondit Iesus: Ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum, & vos inhonorastis me. Ego autem non quæro gloriam meam, est qui quærat & iudicet. Amen amen dico vobis: Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit inæternùm. Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus quia dæmonium habes. Abraham mortuus est & Prophetæ. Et tu dicis: Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem inæternùm. Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est, & Prophetæ mortui sunt? Quem

teipſum facis? Reſpondit Ieſus: Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt: eſt pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis: Quia Deus veſter eſt, & non cognouiſtis eum, ego autem noui eum. Et ſi dixero, quia non ſcio eum, ero ſimilis vobis mendax. Sed ſcio eum, & ſermonem eius ſeruo. Abraham pater veſter exultauit vt videret diem meum: & vidit, & gauiſus eſt. Dixerunt ergo Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti? Dixit eis Ieſus: Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego ſum. Tulerunt ergo lapides vt iacerent in eum, Ieſus autem abſcondit ſe, & exiuit de templo.

ITERVM ERGO LOCVTVS EST EIS IESVS, DICENS: EGO SVM LVX MVNDI.] Quanquam laborent quidam horũ cum ſuperiori facto aptã oſtendere cohęrentiam, tamen cùm ſatis conſtet ſuperiorẽ hiſtoriam eſſe ſuperadditam (quemadmodũ pręter prędicta, etiã varietas Græcorum exemplarium ſatis indicat) & hæc immediatè coniuncta prius fuiſſe cũ his quę præcedũt prædictam hiſtoriam, magis videndum quam habeant iſta connexionẽ cum illis quę hiſtoriã præcedunt. Itaq; , cùm Dominus totus in hoc eſſet, vt ad credendũ ſibi auditores prouocaret, & perſuaderet à ſe vno omnia petẽda eſſe, ſicut propter id ſuperiori ſermone ſe dixit fontẽ vitæ: ita nũc ſe lucem vocat, quam qui ſequitur, nõ poſsit errare, allegoriis vtẽs & parabolis, diuerſis quidẽ, ſed ad idem tendentibus, imitatus hac in parte Prophetã Dauid, qui de Deo loquẽs, prius illum fontem vocat vitę, ac deinde lumen. Quoniam, inquit, apud te eſt fons vitę, & in lumine tuo videbimus lumen. Aut quoniam ſuprà Nicodemus ſuos Phariſęos inuitauit ad audiendum Ieſum, & cognoſcendum quis ipſe eſſet, & quid faceret, poteſt videri illos poſtera die conueniſſe ad audiendum illum, ac Dominum conſcium eorum quę de ſe dicta eſſent, cœpiſſe iam illis pręſentibus aperire quis eſſet. Hactenus enim in capite ſuo ſeptimo Ioannes non introduxit Phariſęos Chriſto reſpondentes, quemadmodum facit hoc cap. 8. Verùm magis nobis ſpectandum quid, quàm qua occaſione Dominus ſit locutus. Ego, inquit, ſum lux nõ ſolius Iudęæ, ſed totius mũdi, hoc eſt, omnium hominum. Lucem autem ſe vocat, & ſecundùm diuinam, & ſecundùm humanam naturam. Secũdùm diuinam enim naturam lux eſt, quia ſecũdùm eam mentes hominũ occultis ſuis radiis perſtringit, ſuggerẽs quę ſunt iuſta & ſalutaria, vnde de eo dixit ſupra Ioannes: Erat lux vera quę illuminat omnem hominem venientẽ in hunc mundum. Secũdùm humanam item naturã lux eſt, quia in aſſumpta humanitate verbo ſimul & exemplo fugatis ignorantiæ & peccatorum tenebris, docuit & demonſtrauit quæ ſunt iuſtitiæ & virtutis. Porro cùm in ſcripturis per tenebras metaphoricè nõ ſolùm errores & peccata, ſed etiam afflictiones & mentis anguſtiæ ſignificentur, & per lucem lætitia & recreatio, rectè etiam intellexerimus Dominum ſe vocare lucem mundi, quòd per ſuũ Euangelium ac ſalutiferum nuntium afflictas omnes mentes venerit exhilaraturus. Emphaticè autẽ dicit: Ego ſum lux mundi, ſignificans pręter ſe neminem eſſe lucem mundi, & ſi quis ſit, per ipſum eſſe participatione ſcilicet ſui luminis, ratione cuius Apoſtolos ſupra dixit eſſe lucem mundi. Neq; ergo Moſen ſignificat fuiſſe lucem mundi, vt qui paruam tantùm mundi partem obſcuro ſolùm lumine non veluti ſol, ſed veluti lucerna illuſtrauit: neq; rurſum Philoſophos gentilium, aut Phariſęos Iudęorũ doctores, vt qui mũdo tenebras potius offuderint, quàm ex eo fugauerint, ſed ſe vnum toti mundo hoc eſſe ſpiritualiter, quod ſol viſibilis mundo corporaliter. Hęc eſt illa lux, de qua pater cœleſtis Iſaię 49. Dedi te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terrę. & Zacharias: Viſitauit nos oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent, &c. Et Simon ſenex: Lumen ad reuelationem gentium. Quoniam autem Dominus ſe lucem vocauit, hinc in allegoria hac perſiſtẽs, adiicit: Qui ſequitur me, non ambulat, aut, vt eſt Græcè & apud Auguſtinum, non ambulabit, hoc eſt, non conuerſabitur in tenebris, ignorantię ſcilicet & peccatorum, ſed habebit lumen vitę, hoc eſt, lumen quod hîc vitam animæ largitur, aut quod ambulantem deducit ad vitam ęternam. Hoc lumen eſt Chriſtus ipſe, aut ſpiritus eius ſanctus, qui per ſuam gratiam habitans in mentibus fidelium pręlucet eis, demonſtrans quid faciendum, & quibus actibus ad vitam quis perueniat. Nõ dicit autem Dominus, quia lux ſum mundi, ideo per me omnes accipiunt lumen vitę, ſed qui ſequitur me, credendo ſcilicet & obediẽdo mihi, habebit lumen vitę. Sicut enim ſol viſibilis, etſi ſit totius mundi lux, non prębet lumẽ cęcis, & oculos ſuos claudentibus: ita nec ſpiritualis iſta mundi lux lumen ſuum illis prębet qui eã oblatam amplecti nolunt. Porro D. Auguſt. illud; ſed habebit lumen vitę; refert ad futurũ ſeculum, in quo ſequentes modò Chriſtum, conſequentur lumen regni cœlorum. Verùm prior intelligentia eſt conuenientior, quòd hęc pars opponatur illi; non ambulabit in tenebris; quæ ad pręſentem pertinet vitam. Sicut autem Dominus dicens: Ego ſum lux mũdi; ſe ab aliis doctoribus hominum ſeparat: ita & cùm ſubdit; Qui ſequitur me. Significat enim eos qui ſequuntur alios, nõ liberari à tenebris, & quanquam ab illis accipiant aliquod ſapientiæ & intelligentię lumen, non tamen habere ab illis lumen vitæ.

Pſal. 35.

Ioan. 1.

Matth. 5.

DIXERVNT ERGO EI PHARISÆI; TV DE TE IPSO TESTIMONIVM PERHIBES.] Quoniam magnifica de ſe Dominus dixerat, Phariſęi purum hominem eſſe credentes, & maliciosè ſemper Domini dicta euertere ſtudẽtes, occurrerunt dicentes: Tu de teipſo teſtimoniũ perhibes, ideóq; teſtimonium tuum non eſt tanquam verum recipiendum. Nõ enim creditur proprio hominis de ſe teſtimonio, ob falſitatis ſuſpicionem, quod ex nimio ſuiipſius amore profectũ credatur. Itaq; Dominus huic obiectioni reſpondet tribus rationibus, quibus oſtendit ſe non eſſe, ſicut illi putabãt, purum hominem, ſed Deũ, vt ob id ipſius de ſe teſtimonio ſit meritò credendum, nec de falſitate poſsit eſſe ſuſpectum. Prima ratio eſt: Etſi ego teſtimonium perhibeo de meipſo, verum tamen eſt teſtimonium meũ, quia ſcio vnde venio, pro veni, in hunc mundum ſcilicet, & quò vado, pro vadã, hoc eſt, ſcio quòd ſim filius Dei, qui è ſinu patris in hũc mundum deſcendi per aſſumptionem humanæ naturę, quiq; eandem paulopoſt ſum ſubuecturus in dexteram & gloriam patris. Ideóq; non dubito de meipſo teſtimonium perhibere, & teſtimonium

meum

meum verum asseuerare. Vos autem nescitis qui A sim, vnde scilicet venerim, aut quò vadam, atq; ob id meum de me testimonium tanquã puri hominis reiicitis. Hac ergo ratione Dominus quanquàm significare voluerit sibi de se testificanti meritò credendum esse, propter suam diuinitatem, & personę suæ authoritate, non tamen apertè suam diuinitatem manifestat, sed de se perinde loquitur, atq; si quis legatus veniret à Cęsare, magna nomine Cęsaris promittens si iussa eius capesseremus, cúmq; fidem ei negaremus, diceret: Ego scio vnde veni & quò vado, ego certus sum me Cæsaris esse legatũ, ad hæc ipsa quę proposui, ab ipso amandatum: ad eundem & redibo, rationem gesti negotij redditurus, dignáq; pro laboribus meis pręmia acceptu- B rus, proinde quę de mea legatione testificor, vera sunt: vos autẽ qui nescitis vnde venerim & quò vadam, fidem habere mihi cunctamini. Secũda ratio, qua etiam Dominus inter se & Pharisęos discretionẽ facit, est: Vos iudicatis de rebus & personis secundùm carnem, hoc est, carnali & humano iudicio, ideóq; iudicium vestrum frequenter non est verum & iustum, quemadmodũ patet in iudicio quo de me iudicatis. Ego verò etsi pro meo officio nũc neminem iudicem (non enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem) tamen si velim modò de quibusdam iudicare, & si quando quid de me aut aliis iudicem, iudicium meum non est sicut vestrũ, carnale, ac proinde falsum, sed verum est, quia in iu C dicando ego non sum solus, sed mecum iudicat qui misit me pater, cum quo vt vnius sum & indiuiduę naturæ, ita & indiuisæ voluntatis & actionis. Hac ergo ratione ostendit Dominus veritatem sui de se testimonij, ex veritate sui iudicij, & rectè, quia iudicium nihil est aliud quàm quædam de aliqua re testificatio. Ex superiori autem explicatione patet quomodo sit accipiendum illud: Ego non iudico quenquam; quanquam idem & melius fortè accipi possit hoc modo: Ego à meipso nõ iudico quenquã. Aut, quod idem est, Ego solus, & tanquam homo tantùm vt vos me videtis, & esse putatis. Nam hũc sensum Dominus in his quæ mox sequuntur indi- D care videtur. Differentiam ergo inter se & illos indicat, quòd illi secundùm carnem, ipse verò secundùm Deum iudicaret: illi à seipsis, ipse verò nõ à seipso: illi tanquam homines, ipse verò non tanquam homo, sed tanquam Deus, & vnum cum patre. Tertia ratio est: Et in lege vestra scriptum est, quia, id est, quòd duorum hominum testimoniũ verum est, hoc est, pro vero habendum est, cùm dici-
19. tur. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Ex quibus verbis non consequitur duorum testimonium semper esse verum, vt non est semper verum, sed pro vero habendum secundùm
13 legis constitutionem. Non enim verum fuit duorum testiũ testimonium, qui contra Susannam, aut E
21 Naboth, aut Christum ipsum testati fuerunt. Sub hac autem lege Dominus sic subassumit: Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, quatenus scilicet diuina natura perhibet testimonium de homine quem cernitis, & testimonium perhibet de me qui misit me pater. Ex quibus relinquit nobis inferendum Dominus, quod propter auditorum incapacitatem noluit ipse inferre: Ergo si secundùm legem duorum hominum testimonium, qui & falli possunt & fallere, legitimum habetur, & pro vero recipitur, multò magis duarum personarum diuinarum, in quas nulla fallaciæ aut erroris suspicio

potest cadere. Ex his patet solutio dubij quod circa hanc rationem moueri posset, quomodo scilicet Dominus ex lege illa colligat suum de se & patris testimonium recipiendum meritò esse, cùm duorum hominum testimonium non recipiatur, si alter illorum pro se testetur. Nam dum Dominus suum de se testimonium coniungit cum testimonio patris, significat se testimonium de se homine perhibere quatenus patri consubstantialis, hoc est, quatenus Deus, ac proinde quodammodo alius à se homine. Pater autem & filius de homine Christo simul testimonium perhibent per opera & verba, quę per illum hominem diuina natura operata est & locuta, hominis illius excellentiam & authoritatem diuinam planè declarantia. Porro ex his rationibus apertè refellitur & Sabellij error & Eunomij, cùm hinc & personarum pluralitas & earundem æqualitas apertè colligatur.

DICEBANT ERGO EI: VBI EST PATER TVVS? RESPONDIT IESVS: NEQVE me, &c.] Quoniam audierant eum patris sui facientem mentionem, rogant vbi sit pater ille de quo loquebatur. Rogant autem malitiosa & subdola mente, vt est verisimile. Nam ex Domini verbis æquè facilè nunc intelligere potuerunt ipsum vocare patrem suum Deum, atque id intellexerunt suprà Ioannis quinto, quando dixerat: Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. Sed maluerunt Dominum ipsum apertè confiteri patrẽ suum esse Deum, vt haberent manifestius iustam causam accusandi & persequendi ipsum. Dicunt ergo: Vbi est pater tuus; vt adeuntes scilicet illum, audiamus quod de te testimonium perhibeat. Porro huic quæstioni Dominus non directè respondet, sed quoniam hæc quæstio processit ex ignorantia sui & patris de quo loquebatur, ad ipsam ignorantiam respondet: Neque, inquit, me scitis, pro nouistis, neq; patrem meum. Non nostis me, iuxta id scilicet quod potissimum sum, nempe diuinitatem, & ob id neq; patrem meum nostis. Quod si me nosceretis, forsitan, pro vtique, (non enim ἂν hic est dubitantis sed confirmantis & patrem meum cognosceretis. Qui enim, inquit alibi, videt me, videt & patrem meum. Porro quod dicit Dominus Iudęos neq; ipsum, neq; patrem nouisse, non est intelligendum ob id dixisse, quia, vt supra dixit, Nemo nouit patrem nisi filius, & nemo nouit filium nisi pater. Nam ex sequenti sententia, & loco alio simili, qui est Ioan. 14. patet eum loqui de notitia quæ cadere potest in hominem. Sed ad propositum Domini dupliciter intelligi potest & declarari, Iudęos qui patrem Christi ex parte aliqua nouerunt, tanquam creatorem cœli & terræ, & legis Mosaicæ authorem, non cognouisse patrem. Primò, quia sicut non cognouerunt Iesum esse naturalem Dei filium, ita patrem eius cœlestem non nouerunt esse sub nomine patris in diuinitate distinctum personaliter à filio & spiritusancto, aut nõ nouerunt esse patrem Iesu. Secundò, magis ad propositum Domini, Iudæi non nouerunt patrem Iesu, non solùm sub relatione paternitatis, sed nec absolutè consideratum, quomodo mox in sequentibus dicit eos non cognoscere Deum, & Ioannes in prima sua epistola dicit eos non cognoscere Deum, qui eius mandata non seruant. Pro quo notandum, quòd Deus à nobis hic in seipso cognosci non potest, sed tantùm in suis operibus & verbis: proinde qui opera & verba diuina manifestè non agnoscit nec appro- 1. Ioan. 2.

bat pro diuinis, Deum certè qui per illa cognosci deberet, declarat se non verè cognoscere, cuius iustitiam, bonitatem, potentiam, & sapientiam in operibus & verbis eius relucentem non agnoscit, nec recipit. Itaq; quoniã Christus suis operibus & verbis se satis demonstrauit longè alium & maiorem esse quàm exterius videbatur, Iudęi ipsius opera & verba nõ agnoscentes, sed calumniantes, nec eum quis & quãtus esset cognoscere valuerũt, nec Deũ ipsum patrẽ Iesu, quandoquidẽ Deus pater in nullo alio se luculentius demõstrauit, & cognoscendũ hominibus obtulit quàm in operibus & verbis filij. Non cognouerũt ergo Iudęi Deũ, quia eius opera & verba nõ agnouerunt. Vnde in sequentibus Dominus ostensurus eos nõ cognoscere Deũ dicit: Quare loquelam meam non agnoscitis? Iam quod ad secundam attinet sententiam, qua Dominus significat se esse mediũ perueniendi ad cognitionem Dei patris, dum dicit: Si me sciretis, &c. si sequamur priorem rationem declarandi superiorem sententiam, hæc sententia sic esset declaranda: Si cognosceretis me esse Dei filiũ, cognosceretis etiam Deum esse naturalem meum patrẽ, quia vnũ relatiuum sine alio cognosci non potest. Quòd si secundam sequamur rationem, quæ magis est amplectẽda, qui Iesum cognoscit, etiã Deũ patrem eius cognoscit, quia per ipsum & in ipso se Deus certius & plenius cognoscendũ prębuit, operans & loquẽs in ipso. Vnde Philippo ostensurus quòd per ipsum pater cognoscitur, dicit: Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor, sed pater in me manens ipse facit opera. Deinde cùm datũ fuerit cognoscere quid sit Christus, tum demũ locupletissimè percipitur Dei cognitio quanta hic à nobis haberi potest. Quod si autem Christus ignoretur, iam etsi Deus ex creaturis suis aliqualiter cognosci possit, non potest tamen perfectè cognosci, nimirũ quòd sit hominum redemptor, iustificator, & saluator.

Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio docens in templo.] Gazophylacium non accipitur hic pro ipsa arca pecuniaria, quam iuxta altare primus instituerat rex Ioas, vt scribitur 4. Reg. 12. sed pro ipso atrio in quo arca illa erat posita: nisi velimus, in gazophylacio, exponere pro iuxta gazophylaciũ. Significatur autem atrium maius fuisse in quo hæc Dominus dixerit, ideóq; locus iste tam diligenter à Ioanne notatus est, vt indicaret Christi libertatem, & Iudæorum impotentiã, qui in tali loco, vbi minimè alioqui tolerabile erat, Domino hæc tam magnifica de se testificanti manus nõ iniecerunt, etsi id maximè prius cupiuissent. Cùm autẽ addit Euangelista ¿docens in templo; significare voluit Dominum hæc dixisse inter docendum, hoc est, cùm multo pluribus, quàm sint hic annotata, coram populo dissereret. Iustas enim ad populum Dominus orationes habuit, quoties eum Euãgelistæ docuisse memorant, quanquam Euangelistæ satis sibi duxerint paucula ex illis narrasse, in quibus inesset plenius Domini de se testimonium, magísq; obseruandum.

Dixit ergo iterum eis Iesus: Ego vado, et quæretis me, &c.] Ergo, inquit, hoc est, quoniam illi cupiebant eum comprehendere, quanquam nemo mitteret in eum manum, quod cohiberentur à diuina eius virtute, Iesus iterum dixit eis, quod nuper eis eadem occasione dixit. Ideo enim Euangelista dicit, iterum, vt significaret Dominum quod modò di-

A xit Iudæis, etiam prius illis ob similem dixisse occasionem, vt patuit cap. 7. Ioan. præcedente. Ego, inquit, vado, hoc est, mox abiturus sum, ex hoc mundo scilicet, ad patrem, ac tum vos qui me iam præsentem spernitis, quæretis me, hoc est, desiderabitis meam præsentiam, cupientes videre vnum diem filij hominis: & quoniam pleriq; vestrum obstinato animo in me absentem credere recusabunt, sicut modò in præsentem credere recusant, ideo in peccato suo morientur, hoc est, per peccatm suum, nempe infidelitatem, morti tradentur æternæ. Porro quo intelligatis quàm frustra meam præsentiam tunc vestrûm plerique sint quæsituri, & ob id magis me iam vobis præsen-
B tem amplectamini, ac rursum intelligatis quàm longè superioris sim præ vobis naturæ, quò ego iturus sum, nemo vestrûm suapte opera & virtute poterit peruenire. Hæc loci huius explicatio conuenit cum ea explicatione, quam in simili loco capitis septimi diximus conuenientiorem. Alij autem, inter quos Diuus Augustinus, illud ¿quæretis me; malunt intelligere de quæsitione in malum accepta, qua scilicet impij Christum etiam post resurrectionem rursum quęrebant ad mortem, aut qua eum in suis membris persequebantur propter illud quod sequitur; & in peccato vestro moriemini. vt sit sensus: Ego à vobis mox sum abiturus, ac nec tunc quidem cessabitis me quærere & persequi, proinde in hoc vestro peccato quod in
C me committitis, nolendo mihi credere, sed persequendo, moriemini, hoc est, vsque ad mortem perseuerabitis. Verùm cùm dicat ¿ego vado; ac deinde subiiciat, & quæretis me, videtur Dominus significare ipsos aut ipsorum plerosque quęsituros illum post abitum, quomodo non quærebant eum pręsentem. Quod autem dicit ¿& in peccato vestro moriemini; non ad eosdem, aut saltem non ad omnes referendum est quos dicit se absentem quæsituros, sed tantùm ad incredulos, vt ipsemet Dominus postea explanat. Cæterùm incertum est an per illud ¿in peccato vestro moriemini; significetur peccatum illis fore mortis æternæ, aut etiam temporalis per Romanos inferendę causam, vt prępo-
D sitio, in, pro per, sit posita, an vitam illorum finiendam in peccato. Vterque enim sensus conueniens est, quamuis prior sequenti explanationi Christi magis videatur congruere. Porro Iudęi nonnihil commoti & territi hoc Domini sermone, nec tamen eum intelligentes, non quidem Dominum interrogant, reuerentia fortè prohibiti aut pudore, sed inter sese mussitant, absurdiora iam etiam horum verborum occasione suspicantes, quàm suprà cap. Ioan. 7. Nunquid, inquiunt, interficiet semetipsum, quia dicit, &c. Quæ autem conuenientia intelligere aut suspicari ex verbis Domini, ipsum sese interfecturum? An qui se interficit, aliquò vadit? Aut si aliquò vadit, an non eò etiam Iudæi a-
E bire poterant? simili modo, cùm eorum pleriq; sese interemerint, maximè in Romanorum oppugnatione, vt patet ex Iosepho, vt rursum iam in eorum opprobrium conuersum sit, quod per conuitium hic Domino obiecerunt. Sed quo minus miremur tam crassam Iudęorum inter se interrogationem, videntur significare voluisse, se suspicari ipsum sese per mortem sibi illatam subducturum è manibus ipsum persequentiũ, vt ideo occasione verborum Domini dixerint: Nunquid interficiet seipsum; non quòd putarent se etiam non posse sibi-

ipsis

ipsis mortem inferre, sed quòd putarent se nō posse illum post mortem sibi illatam assequi & inueniri. Et tamen absurda erat etiam ista cogitatio. Nō enim vt manibus eorum eriperetur, opus erat mortem sibi inferre, cùm potuerit naturali morte aut alia ratione illorum manibus subtrahi.

ET DICEBAT EIS: VOS DE DEORSVM ESTIS, EGO DE SVPERNIS.] Legendum non est, vos deorsum estis, sed, vos de deorsum estis, quomodo legitur apud Augustinum & in antiquis Latinis quibusdam codicibus. Nam Græca habent ἐκ τῶν κατω, id est, ex his quæ deorsum sunt, aut ex infimis. Intelligunt autem quidam ideo Iudæos dici esse de deorsum, Dominum verò de supernis, quia illi esse ex inferioribus rebus
B acceperunt, atque ex ipsa terra: Dominus verò è patre diuinum suum esse habuit. atque in eodem sensu intelligunt, quod explanandi gratia additum est, Vos de mundo hoc, id est, inferiori isto, estis, ego non sum de hoc mundo, sed alio, nempe cœlesti & supermundano. Alij verò, quia ex hoc loco quidam hæretici collegerunt Dominum non accepisse carnem suam ex hoc mundo, & quoniam infra Apostolos suos etiam dicit non esse de hoc mundo, intelligunt Iudæos ideo dici de deorsum esse, & de mundo, quod secundùm affectum tales sint, inferiora & terrena sapientes: Dominum verò non esse de hoc mundo, sed de supernis, quòd
C non terrena, sed cœlestia saperet. Rectè autem vtraque interpretatio simul comprehendetur, vt ideo Iudæi intelligantur esse de deorsum & de mūdo, quòd vt ex terra suam habebant originem, ita etiam terrena saperent: Dominus verò de supernis & non de hoc mundo, quòd vt cœlestem habebat
[...]r.15. originem, ita & cœlestia saperet. Vnde Paulus vtrumque complectens ait: Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Porro Theophylactus, post Chrysostomum, intelligit Dominum his verbis velle tollere suspicionem illam, quam de ipso habebant Iudæi, vt sit sensus: Cùm non sim de hoc mundo, nec mundanum aliquid &
D terrenum affectem, fieri non potest vt ad tantam deueniam insaniam, vt meipsum occidā. Sed si cōsideremus quæ Christus mox ex his infert, magis apparet ipsum his verbis non respondisse ad Iudæorum suspicionem, sed explicare voluisse quomodo dixerit; in peccato vestro moriemini, & quò ego vado, vos non potestis venire. Significat enim se ob diuinam suam naturam in cœlum conscensurum, vnde venit in hunc mundum: ipsos autē quòd sint ex terra origine & affectu, non posse propriis viribus in cœlum cōscendere, nisi ipse eos illò trahat, & ad se assumat, quod futurum non est nisi in ipsum credant. Vnde bene infert etiā rationem alterius à se dicti: Dixi, inquit, ergo vobis, hoc est,
E quia de deorsum & de hoc modo estis ex vobis, nati scilicet in peccatis, & in eis viuentes; ideo dixi vobis quòd moriemini in peccatis vestris. Ne autem putaremus quod dixit, moriemini, ad omnes pertinere, nec id posse eos effugere, ideo declarādo subiecit: Si enim non credideritis, quia, id est, quod ego sum, moriemini in peccato vestro, aut, vt est Græcè, in peccatis vestris, sicut in loco mox præcedente. Superius enim singulariter dixit, in peccato vestro, notans eorū infidelitatem, quæ peccatorum omnium fons est: hic verò pluraliter, in peccatis, notans varia eorū peccata, quæ infidelitas aut adfert aut seruat. Illud autē; ego sum; quidam intelli-

A gūt esse imperfectā orationē, & subaudiendum, quod ego sum de supernis, aut Messias. Alij rectius intelligunt ideo absolutè Dominū dixisse; Ego sum; vt significaret se Deū esse, & hoc de ipso credendū esse. Solus enim Deus de se dicere propriè potest; Ego sum; cùm sit actus purissimus, nullius mutationis capax, quam præteritum & futurum significāt. Vnde Moysi nomen suū explicans Deus dixit: Ego sum qui sum; quare & ab esse deriuatum est nomen illud sacrum Dei tetragrammaton Iehoua. *Exod.3.*

DICEBANT ERGO EI: TV QVIS ES? DIXIT EIS IESVS: PRINCIPIVM, &c.] Quoniam ergo Dominus absolutè dixit, Ego sum, nec explicauit quis esset, interrogant Iudæi: Tu qui es? quasi nihil hactenus viderint aut audierint, vnde scire possent quis esset. Cæterùm obscurum valde est quod ad hanc interrogationem Dominus respondisse scribitur. Et nostræ quidem lectionis prima facie hic videtur esse sensus: Ego sum principium qui etiam vobis nunc loquor. Secundùm diuinitatem sum principium omnium creaturarum, vnum idemq; cum patre: & secundùm humanitatem nunc vobiscum loquor, vt vos doceam quid de me credere debeatis. In hunc sensum diuus Ambrosius locum hunc aliquoties citat, & nominatim lib. 3. de fide c. 4. Nec de principio, inquit, residet aliquid quæstionis, cùm interrogatus in carne: Tu qui es? responderit, Principium, qui & loquor vobis. Sic autem principium accipitur in casu nominatiuo, & relatiuum, qui, non ad principium, sed ad pronomen, ego, refertur. Verùm huic intelligentiæ obstat lectio Græca, quę pro dictione, principium, habet accusatiuum fœminini generis, τὴν ἀρχὴν. Proinde Diuus Augustinus hoc incommodum ex Gręcorum librorū collatione sentiens, (quos D. Ambrosius peritus licet linguæ Gręcæ, non videtur in hac sententia consuluisse) putat subaudiendum verbum, credite, vt ab eo regatur accusatiuus, principium. Eius in hunc locum ista sunt verba: Vt scirent Iudęi quid illum credere deberent, respondit, principium. Non tanquam diceret, principium sum, sed tanquam diceret, principium me credite: quod in sermone Gręco euidēter apparet, vbi fœminini generis est, principium. Velut si vellet dicere, se esse veritatē, & dicētibus, Tu quis es? responderet, veritatē, cùm videretur ad id quod dictū est: Tu quis es, respondere debuisse, veritas, id est, veritas sum. Sed altius respondit, cùm videret eos ita dixisse, Tu quis es, ac si dicerent: Quoniam abs te audiuimus: Nisi credideritis quia ego sum, quid te esse credemus? Ad hoc respondit, principium. Tanquā diceret, principium me credite. Et addidit: Qui & loquor vobis, id est, quia humilis propter vos factus ad ista verba descendi. Nā si principiū, sicuti est, ita maneret apud patrem, & non acciperet formam serui, & homo loqueretur hominibus, quomodo ei crederent, cùm infirma corda intelligibile verbū sine sensibili voce audire non possent? Ergo, inquit, credite me esse principium, quia vt credatis non solùm sum, sed & loquor vobis. Hæc ille. Ex quibus apertum est eum non legisse; qui & loquor; etsi sic habeat contextus, sed, quia & loquor, quomodo quędam Latina habent exemplaria, & bene, quia Græcis non est relatiuum ὅς, id est, qui, sed ὅτι, id est, quòd, vel quia. Porro D. Augustini explanatio nimis coacta videtur, siue spectes constructionem accusatiui, principium, siue causam quam intelligit significari

illis verbis,quia & loquor vobis. Proinde rectius secudùm Gręcos illud τὴν ἀρχὴν, accipitur positum aduerbialiter,vt subaudiatur prępositio κατὰ,& sit sensus:principio,imprimis, vel omnino, quemadmodũ Græcis dictiones pleręque in accusatiuo casu aduerbialiter ponuntur,per subauditionem præpositionis κατὰ,vt τὴν πρῶτην,principio:τὸ τέλος, id est,tandē,in fine,denique.Verùm hoc licet cognito, nondum sublata est omnis huius loci difficultas. Nouam enim difficultatem adfert apud Gręcos dictio anceps ὅτι, quæ potest esse nomen relatiuũ significans quod, si scribas per diastolen ὅ, τι:aut cōiunctio significans quòd aut quia, si subnotaueris ὑφὲν,ὅτι.Sanè quomodo hunc locũ intellexerit diuus Chrysostomus,non satis ex eius Commētariis licet intelligere. Paucissimis enim verbis locum istum pertransit,scribens in hęc verba:Principium qui & loquor vobis,hoc est, Sanè indigni estis qui sermones meos audiatis, & quis sim intelligatis. Vos vt me tentetis semper loquimini, mihi autem non attenditis,& in omnibus vos nunc reprehendere non possum.Sic & Theophylactus. Cęterùm Euthymius Chrysostomi sectator & abbreuiator, sicut & Theophylactus, veluti explicare volēs obscuram Chrysostomi in hoc loco explanationē dicit,defectiuũ esse sermonem istum iuxta consuetũ loquendi morem,ac perficiendum hoc modo:Omnino superfluum est etiã quod vobis loquar, quia scilicet omni sermone indigni estis, vtpote tentatores.Itaque secundùm quod indicat Euthymius, illud τὴν ἀρχὴν,Chrysostomo accipitur pro omnino quomodo accipitur apud Gregorium Nazianzenũ sermone de paschate,οὐκ ἐπιορκήσεις,ἐκεῖνος. σὺ δὲ, οὐδὲ ὀμῇ τὴν ἀρχὴν,id est,Non peierabis,ille:tu verò,neq; iuraueris omnino. Et illud ὅτι, Chrysostomo accipitur infinitè pro quòd coniunctione, non pro quia,vt verbum λαλῶ per subiunctiuũ reddendum sit hoc modo:Omnino quòd & loquar vobis, supple,indigni estis,vel superfluum est. Hæc est ergo vna ratio,qua locus hic explicari potest. Quod si autē dictionem ὅτι accipiamus pro relatiuo neutri generis,poterit hic esse sensus: Id sum quod etiã loquor.id est,locutus sum(præsens pro præterito)vobis principio,cùm scilicet dixi me esse lucem mundi.Vel si τὴν ἀρχὴν pro omnino, accipiatur,sensus est: Omnino id sum quod etiam locutus sum vobis me esse. Si verò ὅτι accipiatur pro quia,poterit istud commodè cum sequentibus legi continuè,in hunc sensum:Vos cùm toties iam ex me audieritis & quis sim,& ad quid venerim,tamen adhuc quasi nihil audiueritis sic interrogatis: Tu quis es.Ego verò illud imprimis vobis respōdeo, quia non solùm veni in mundũ, sed etiã loquor vobis,veritatem vobis prædicãdo,ideo multa habeo, id est,possum de vobis loqui & iudicare, quoniam erit vobis illud grauissimæ condemnationis occasio,quòd mihi palam sic loquēti nolueritis credere.Hæc intelligentia cōuenit cum eo quod postea Dominus dicit:Si non venissem, & locutus fuissē eis,peccatum non haberent.Secundùm hanc intelligentiam Dominus non respondet illis quis sit,vt qui digniores essent audire quid ipsi essent, quàm quis Christus esset cui insidiabantur. Sed huic intelligentiæ obstat,quòd desideretur id quod respōdeat illi,principio vel imprimis.Ordinem enim significat:Quasi diceret Dominus, primum hoc iam dico.Cui subiici conueniebat quid secundò diceret,& quid tertiò.Proinde quibusdam placet Nōni

A Græci authoris enarratio,qua etiam hæc pars cum sequentibus iungitur, sed illud ὅτι accipitur vt sit relatiuum.Habet autē sic:καὶ χριστὸς ἀνίαχεν, ὅτι περ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς ἀόριστον,ἔχων ἀνήριθμα δικάζειν καὶ λαλέειν id est, Et Christus respondit, Quod quidem vobis ab initio dixi,habens innumera iudicare & loqui.Initio enim sermonis habiti à Domino cũ Iudęis capite Ioannis 5. vnde ferè omnes sequentes dimanarunt,dixit Dominus sibi à patre omne iudicium contraditum. Nõnus ergo intellexit Dominum iam respondisse se esse eũ qui haberet multa quæ loqueretur & iudicaret de eis.hoc est, iudicē vt omnium ita & ipsorum,quod initio eis dixit,cũ
B primùm ei calumniam tanquam blasphemo intentare cœpissent, vt habetur capite Ioannis quinto. Itaque sensus secundùm eum est:Ego sum id quod etiam à principio vobis dixi, nempe, Habeo multa de vobis loqui & iudicare, hoc est, is sum qui possum vos condemnare,& in multis reprehendere,vt Dominus ad retundēdam superbiam eorum qui ex contemptu & dolo rogauerunt quis esset,intelligatur illis iudiciariam suam potestatem obiecisse,vt & aliâs fecit. Quidã illud quod Gręcè est, τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν,accipiendum putat,vt sit particula confirmantis,& sit sensus:Omnino sic est vt & loquor vobis,vt intelligatur Dominus, quia satis dixerat quis esset, cùm dixit, quia ego sum,
C Iudæis rogantibus quis esset, non respondisse quis esset,sed tantùm confirmasse quod dixerat: Si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris;& quod dixerat de illorum peccatis,declarasse cùm subiicit:Multa habeo de vobis loqui & iudicare.Quæ quidem intelligentia omnium videtur esse conuenientissima, poteritq; & ob similem intentionem in nostra litera accipi, hęc esse dicta à Domino secundùm intelligentiam proximè positam ante Nonni enarrationem.Sic fere Syriacum Euang.quod habet; etiam id quod cœpi loqui vobiscũ.Porro cùm dicitur;Multa habeo de vobis loqui;habeo,Græco more,cũ infinitiuo pro, possum, positum est, quamuis quidam intelligant, habeo
D vobis loqui & iudicare,hoc est, ex cōmissione patris mihi incumbit vt in posterum vos in multis iudicem.Dicit autem duo, loqui de vobis & iudicare,hoc est, in multis possum vos reprehendere, vel accusare apud patrem,& non solùm accusare, sed etiam condemnare. Iam quod sequitur; Sed qui misit me verax est, &c. duram videtur habere connexionem.Itaque quidam sic connectunt:Possum conqueri multa de vobis apud patrem, & decernere etiã in vos,sed non est necesse vt faciam. Nam pater meus verax est & fidelis, & ob id non deerit causæ meæ, cùm ab eo profectus sim, & secundùm mandatum eius hæc loquar mũdo. Aliter verò & rectius ad hunc modum:Multa quidem in
E vobis reprehendere possem,& in multis condemnare, sed omissis aliis vnum hoc vobis dicam ad redargutionem vestri vnius peccati,nempe infidelitatis,quòd is qui me misit,verax est, & ego quæ ab eo audiui & accepi,hæc sola loquor in mundo, ac proinde vera sit necesse est mea doctrina,cui tamen credere & obedire recusatis. Nam ob id eum qui se misit veracem dicere omnino videtur Dominus,vt & se suamque doctrinam veracem significaret,cũ subiiciat;& ego quæ audiui ab eo hęc loquor in mundo. Cęterùm audiuisse se Dominus à patre dicit quæ loquebatur,quoniam omnē suã cognitionem à patre accepit,à quo accepit & esse.Sic

& Ioan

& Ioannes Baptista suprà dixit: Quod vidit & audiuit, hoc testatur.

ET NON COGNOVERVNT QVIA PATREM, &c. Malè pro, eis, multi libri habent, eius, secundùm quam lectionem intelligi solet hic sensus: Non cognouerunt Iudęi quòd dicebat Deum esse patrẽ suum. Sed impertinens esset iste sermo, quia in sermone mox præcedenti non significatur Deũ esse patrem Iesu. Gręca verò habent: ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς ἔλεγεν, id est, quòd patrem ipsis dicebat. Nec additur, Deum, quemadmodum nec in antiquis exẽplaribus Latinis. Est autem sensus: nõ cognouerunt quòd patrem dicebat, id est ꝙ de patre suo loqueretur. Sic enim dictũ est: patrẽ illis dicebat; pro de patre illis loquebatur: quomodo dicere solemus: hunc dico; pro, de hoc dico. Vnde August. habet: Non intellexerunt Iudæi quòd de patre illis diceret. Itaq; nostra litera qua legimus: patrem eis dicebat Deũ; sic est ordinanda: Non cognouerunt ꝙ patrem Deum eis dicebat, id est, de patre Deo illis loquebatur. Cùm enim diceret: Qui misit me verax est, &c. non intelligebant eum hoc dicere de patre suo, cùm ex his quæ prius illis frequenter dixisset, id meritò facilè intelligere debuissent. Cùm ergo ex hoc sermone necdum cognoscerent quod de patre suo loqueretur, (quod si cognouissent, etiam intellexissent quis ipse esset, & quòd Deus esset) Dominus sequenti sermone apertè explicat patrem suũ esse de quo locutus est, & quem dixit misisse se, aperitque quando sint ipsum cognituri qui iam illum cognoscere non poterant. Vnde sequitur:

DIXIT ERGO EIS IESVS, &c. Exaltationem vocat suam crucifixionem, vt patet ex expositione Ioan. cap. 12. Sic autem Dominus suam mortem frequenter designat, non solùm propter eleuationem à terra factam per suspensionem in ligno, sed etiam propterea quòd per mortem suam meruerit à patre exaltari, sicut suprà Euangelista Lucas mortem Christi nõ ignominiæ nominibus, sed honoris appellauit, cùm eam excessum vocauit & assumptionem. Quod enim aliis erat humiliatio, hoc Christo erat exaltatio, & finis omnis humiliationis & depresionis. Cùm ergo, inquit, exaltaueritis filium hominis, & me vos putabitis penitus extinxisse, tum quod modo cognoscere non vultis, cognoscetis quòd ego sum, & quòd à meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater hoc loquor, ita vt omnia & verba & facta mea ab illo sint. Istud impletum est primùm tempore quo Dominus crucifixus est, quando à signis quæ tunc fiebant, quibus contradici non poterat, cognouerunt illum esse verè diuinum hominem, ita vt cõpuncti corde percuterent pectora sua, & quidam dicerẽt: Verè filius Dei erat iste. Deinde & quando quidam illorũ cognouerunt certò illum resurrexisse à mortuis. Præterea & quando misso in Apostolos Spiritusancto, viderũt miracula in ipsis & per ipsos ædita, ac spiritum Christi sese potentissimè exerentem in credentibus, & omnes aduersariorum machinas demolientem. Et tunc enim cõpuncti corde plerique dixerunt Apostolis: Quid faciemus viri fratres? Postremùm etiam quando per Romanos grauiter afflicti, senserunt diuinam vltionem illis à Domino prædictam ob peccata in ipsum & suos commissa. Non enim quod hîc dicitur, cognoscetis, tantũ ad credituros referri debet, sed etiam ad incredulos: quorũ quidã satis cognouerunt occisum à se Iesum, fuisse Messiam, & planè diuinũ hominem, vt patet

A de principibus sacerdotum, quibus custodes nuntiauerunt Christi resurrectionem. Porro illud quod sequitur; Et qui misit me mecum est, &c. Caietanus coniungit cum, cognoscetis, vt sit sensus: cognoscetis quòd ego sum, & quòd à meipso facio nihil, & quòd qui me misit, est mecum, vt tria significentur ipsi cogniturі. Potest tamen illud accipi seorsum, vt sit continuatio eius quod supra de se Dominus dicere cœperat. Qui misit me, verax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo: vt postquam duo illa quæ de se dixerat, significauit illos suo tempore cogniturоs, vlterius iam subiiciat: Et qui misit me, mecum est, ne intelligeremus eum sic esse ab eo missum, vt ab eo sit desertus, sed sciremus eum qui missus est, omnia facere ex volun-

B tate & cooperatione mittentis. Non reliquit, inquit, me pater vnquam solum, sicut reliquit ad tempus quosuis sanctos, quia non, vt alij, etiam Moyses & Dauid, ego ab eius voluntate aliquando deficio, sed quę placita sunt ei facio semper. Quę ratio debet accipi tanquam signum eius quod dixit, mecum est, & non reliquit me solum, si modò tamen intelligatur dixisse patrem secum esse, nec vnquam reliquisse, ratione deitatis quæ est illi vnà cum patre. Nam si intelligatur dicere patrem secum esse secundùm humanitatem, potest, etsi non sit necesse, his verbis intelligi significari causa meritoria continuatæ gubernationis diuinæ in omnibus quæ Christus fecit. Etsi enim iure personę diuinę Chri-

C stus homo habuit continuitatem diuinæ pręsentię & gubernationis, eandem tamen etiam habuit ratione meriti: quemadmodum intrauit in gloriam suam merito mortis suę, quæ illi debebatur alioqui ratione naturę diuinę, in vnitatem personę cũ humanitate coniunctę. Dominus enim significare hic volens suam doctrinam & opera omnia esse diuina, nihilque omnino esse quod non sit à Deo, demissius, vt & alibi, propter incapacitatem auditorum de se loquitur, quasi homo esset tantùm, qui à Deo edoctus esset, & illum sibi semper habere cooperantem & pręsentem.

HÆC ILLO LOQVENTE, MVLTI CREDIDERVNT IN EVM. DICEBAT

D ERGO IESVS, &c. Describit Euangelista fructũ doctrinę Christi in quibusdã, qui illi occasio fuit noui sermonis. Vnde videre est vt nũquam desint apes, quę ex floribus verbi Dei mel sugant, vtcũque inde aranei venenũ hauriant. Cùm enim, inquit, verba ista Dominus loqueretur, plerique auditorũ aduertentes rationabilia esse quę dicebãtur, & tanta cõstantia ac efficacia sermonis ab eo prolata, crediderunt in eũ, fide licet adhuc imperfecta & initiatiua. Proinde vt hos in fide iam cœpta Dominus cõfirmaret, tali ad eos vsus est exhortatione. Si nõ, vt quidã olim, à me defeceritis, sed ita vt cœpistis manseritis in sermone meo, id est, perseuraueritis meę doctrinæ credere, & meis pręceptis o-

E bedire, tunc verè dicipuli, &c. Tria illis perseuerátibus Dominus promittit, quæ sese ordine consequuntur. Primò dicit, verè discipuli meis eritis, vel estis, vt habent quędam Gręca, significans non verè esse discipulos & sectatores suos qui ad tempus tantùm credunt, quia nõ sunt discipuli Christi coram Deo, qui pręnoscit eorum instabilitatem, etiã cùm apud homines habentur discipuli. Sic de quibusdam dicit & Ioannes: Ex nobis exierunt, sed nõ erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permãsissent vtique nobiscum. Quoniam autem discipuli 1. Ioan. 2.

est

est discere,& doceri ab eo cuius est discipulus,hinc
Dominus ne quis paruum putet esse discipulum
eius,adiicit secundò;& cognoscetis veritatem; per
accipiendum scilicet à me spiritũ sanctum, de quo
Ioan. 16. Dominus dixit Apostolis:Adhuc multa habeo vo-
bis dicere,sed nõ potestis portare modò.Cùm au-
tem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos om-
nem veritatem. Nec enim Philosophi veritatem,
quæ saluum & beatum hominem facere posset,do-
cuerũt,sed potius falsitatem & errores varios:nec
Moses qui vmbris veritatem tantùm deliniabat:sed
nec discipuli Christi, ipso adhuc in carne agente,
omnem veritatem Euãgelicam cognoscere potue-
rũt,quod scilicet Iesus Deus esset & homo, quod-
que per crucẽ eius omnibus credentibus in eũ sa-
lus parata esset.Porro ne quis parum esse duceret
cognoscere veritatem, Dominus tertiò adiecit; Et
veritas liberabit vos;vt si nõ delectat veritas,dele
ctet libertas Non enim liberare hic accipitur sim-
pliciter pro eo quod Latinis ferè significat, nempe
è periculis & malis subducere,& eximere, sed pro
liberum & ingenuum facere. Non enim hic Græ-
cis est verbũ ῥύω,sed ἐλευθερώσει, quæ vox ad liber-
tatem pertinet,quę seruituti opponitur. Id ita esse
etiam Iudæorum stomachus indicat,dicentiũ:Ne-
mini seruiuimus vnquam.Itaque,liberabit, hic ex-
ponendum est per liberos & ingenuos reddet,quo
significatur etiam ab aliqua seruitute liberandos,
nẽpe seruitute ea quæ libertati spiritus & Euange-
licæ libertati opponitur:qualis est seruitus pecca-
ti & legis veteris. Annotauit & Augustinus vim
Græcæ dictionis lib. de verbis Domini sermone
Libertas euangelica. 48.Veritas ergo Euãgelica liberat, hoc est, liberos
facit,quia eos qui prius grauabantur seruitute pec-
cati & legis,ab ea seruitute eximit, efficiẽs vt quis
dominetur peccato,ac libera mente quæ Dei sunt
faciat.Hæc est enim libertas Euangelica, quæ non
mutat statum fortunæ,corpus eximens à iure heri,
sed animum liberat à vitiis, à prauis ac mundanis
cõcupiscentiis,à tyrannide diaboli, à metu mortis
& persecutionum, à seruitute Pharisaicarum con-
stitutionum,à iugo legis iuxta literã seruandæ.Ve-
ritas enim Euãgelica docet veteris legis cęremo-
nias vmbras tantùm fuisse, ac proinde rebus ipsis
exhibitis,non esse amplius illis insistendum:docet
quæ caro cõcupiscit planè esse noxia,abhorrere ab
eis hominem faciens:Docet Dei eximiam erga ho-
mines benignitatem,ad amorem eius vicissim ho
minem impellens & prouocãs, quo amore per co-
gnitam veritatem accendente, iam efficitur homo
liber & ingenuus,vt & concupiscentias prauas su-
peret,& quæ virtutis sunt prompto animo exequa-
tur. Sic ergo veritas liberos facit, quomodo igno-
rantia veri seruos facit peccati.Porro Iudęi, siue ii-
dem illi qui prius in Christum credidisse dicũtur,
vt intelligamus eorum fidem admodum infirmam
fuisse,siue potius secũdùm Augustinum,aliqui nec-
dum crediderant (quandoquidem his Dominus
mox obiicit;quæritis me interficere) cùm propter
suam carnalem hebetudinẽ non intelligerent Do-
minum loqui de libertate spirituali, sed de corpo-
rali seruitute locutum putarent,& propter superbiã
qua sibi placebant in maiorum suorum nobilitate,
non ferrent libertatem sibi tanquam seruis promit
ti,responderunt indignabundi:Semen Abrahæ,su-
mus,& nemini seruiuimus vnquã, &c. Hoc est,in-
genui ex ingenuis prognati sumus,nec solùm inge
nui,sed etiam nobiles, & nullius vnquã serui fui-
A mus:quomodo ergo libertatem tu nobis promittis,
quasi serui simus manumittendi? Hæc responsio &
crassitudinem & superbiam populi Iudaici decla-
rat,vt qui carnalia tantùm saperet,& in rebus car-
nalibus suam poneret fiduciam, & gloriam spiri-
tualium quæ nos Deo cõmendant,negligens. Do-
minus illos duobus nominibus taxauerat,& ꝙ ve-
ritatis essent ignari, & quòd seruitutem seruirent:
Illi verò prius dissimulant in quo magis eos con-
ueniebat turbari, ad id autem quod leuius erat &
minoris momenti,stomachantur.Siquidem verita-
tis ignorantia,mentis vitiũ est:seruum esse,fortunę
malum est non animi. Magis autẽ ostendit eorum
superbiam,quòd non vererentur falsissimè dicere;
B Nemini seruiuimus vnquam;cùm constet eos prius
seruisse in Ægypto,(vnde toties dicuntur in scrip-
turis liberati de domo seruitutis)ac deinde frequẽ
ter in terra promissionis diuersis fuisse subiectos,
ita vt dicat scriptura : Et dominati sunt eorum qui
oderunt eos.Prætereà etiam seruisse Babyloniis,ac
postremùm etiam illo tempore Romanis. Quidam
tamẽ intelligũt eos loqui de seruitute naturali,hoc
est, qua ex sua natiuitate & origine fuissent aliquo
rum serui.Caietanus intelligit eos dicẽtes, Nemi-
ni seruiuimus vnquã,non loqui de maioribus suis,
sed tantùm sese comprehendere & suas personas.
Nec obstare quòd Romanis subessent,quia illis nõ
suberant vt serui,sed tantùm vt tributarij, sub Cæ-
C sare per pręsidem gubernati tãquam liberi. Riper-
tus intelligit istos,etsi conscij essent satis suæ serui-
tutis,malitiosè tamen & subdolè dixisse, Nemini
seruiuimus vnquam,expectantes scilicet vt Domi-
nus illis obiiceret seruitutẽ,quam tunc sub Roma-
nis seruiebant,vt sic illum apud præsidem accusare
possent tanquam eũ qui contrarius esset Cęsari, &
promitteret libertatem à seruitute Romanorum.

RESPONDIT EIS IESVS : AMEN A-
MEN DICO VOBIS,QVIA OMNIS QVI,
&c.] Etsi Iudæi falso gloriarentur se nemini vn-
quam seruiuisse, Dominus tamen non coarguit
eos mendacij, quòd ab omni contentione esset a-
lienus, quodque nihil ad salutem faceret de ser-
D uitute corporali disceptare, quæ generositati ani-
mæ nihil officit, sed pro sua ad docendum om-
nes facilitate,indicat longe aliud esse seruitutis ge
nus à qua libertatem promiserat, quàm Iudæi su-
picabantur, nimirum seruitus peccati longe tur-
pior & calamitosior seruitute corporali,à qua ne-
minem vendicat quamlibet magna maiorum no-
bilitas:Omnis,inquit, quicunque sit ille, & à qui-
buscunq; sit genitus, siue Iudęus,siue Græcus, etiã
si rex sit & imperator, qui facit peccatum, seruus
est peccati. Vbi inquirendum, cuius peccati ser-
uus sit qui facit peccatum. Non enim videtur il-
lius peccati dicendus seruus, quod fecit aut facit,
cùm illud actus quidam sit qui transit. Proinde
E videtur genitiuus, peccati, debere accipi pro ipsa
concupiscentia praua,quę in ipsis dominatur pec-
catoribus, quomodo accipitur Paulo ad Roman.
cap. 6. vbi multus est sermo de seruis & seruitute
peccati, vbi inter cętera dicit, quod ad huius fa-
cit Dominicæ sententiæ confirmationem & de-
clarationem : An nescitis quoniam cui exhibetis
vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui
obeditis,siue peccati ad mortem, siue obeditionis
ad iustitiam? Sic & Petrus, cùm dixisset quosdam
seruos esse corruptionis,subiecit:A quo enim quis
superatus est, huius & seruus est. Quid sit autem
à quo

Iacobi 1. à quo peccator superetur, ostendit Iacobus dicens: Vnusquisque tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus. Itaque aliter accipitur peccatum, cùm dicitur; qui facit peccatum; & cùm dicitur; seruus est peccati; nisi velimus vtrobiq; peccatum accipere in genere, vt quomodo Paulo dicuntur aliqui serui iustitiæ, quia quæ iustitiæ sunt faciunt, ita & seruus quis dicatur peccati. Bene auté peccator seruus dicitur peccati, quia peccatum in eo vires suas habet & dominatur, ita vt illum obnoxium teneat æternę morti, cuius peccatũ est stimulus, sic vt seipsum ab eo debito & vinculo liberare nequeat. Deinde quia ipsum sua vi continuè ad aliud & aliud peccatũ trahit, adeo vt in peccatoris persona dicat Paulus: Non enim quod volo bonum, illud ago, sed quod odi malum, illud facio. Nõ quòd necessitate aliqua & pręter voluntatem propriã homo aliquod peccatum cõmittat, sed quòd homini per peccatum auerso à Deo, & eius gratia destituto tanta sit infirmitas spiritus, vt non possit omnia peccata vitare, tantaque fortitudo concupiscentiæ in carne, vt frequenter in peccatum hominem pertrahat. Quam seruitutem meritò per peccatũ homo incidit, eo quòd faciendo peccatũ abutitur sibi concessa à Deo arbitrij libertate, vtendo ea contra rectã rationem & pręcepta eius qui ei libertaté illam dedit. Iustum enim est vt qui sese deiicit ab ordine rectæ rationis, contortæ rationis seruituti subiiciatur. Hanc seruituté & eius turpitudinem etiam Philosophi agnouerunt. Siquidem Diogenes dicere solitus est, inter seruos ac dominos malos pręter vocabula nihil interesse, nisi quòd mancipia seruirent dominis, domini cupiditatibus, significans vtrosque esse seruos, miseriorem tamen seruire seruitutem dominos quàm mancipia, si sint improbi. Et Socrates existimabat nullos fœdioré, miserioremq; seruire seruituté, quàm qui & animo & corpore seruirét voluptatibus. Vnde est illud in paradoxis Ciceronis: Omnes sapientes esse liberos, omnes verò stultos seruos esse. Et Horatius li. 2. Serm. Saty. 7. de cupidinoso scribit: Vrget enim mentem dominus nõ lenis, & acres Subiectat lasso stimulos, versatq; negantem. Et Sophocles cùm ex eo iam confecto ætate quæreretur, vteretur ne rebus venereis: Dij meliora, inquit, Liber verò ego istinc, sicut à domino agresti & furioso profugi.

SERVVS AVTEM NON MANET IN DOMO IN ÆTERNVM: FILIVS MANET, &c.] Parabola est hic sermo, & exemplum à rebus humanis petitum. Sic enim se habent res humanæ, vt seruus non maneat in domini sui domo inæternum, aut saltem vt non habeat ius manendi in domo semper, cum possit à domino ablegari, aut diuendi alteri. Filius verò manet, hoc est, habet ius manendi, futurus scilicet ipsius domus hæres. Sic enim verbum, manet, est exponendum. Nam alioqui & seruus quandoque semper manet in domo, & filius non manet in ea inæternum, cùm contingat filiũ sese à patre subtrahere & alienare. Hac autem parabola Dominus nos incitare voluit ad ambiédam libertatem filialem, vt scilicet nos qui omnes ex ipsa natiuitate & cõuersatione serui sumus peccati coram Deo, effici studeamus ex seruis, filij Dei quo possimus cum ipso, qui propriè & per naturã est filius Dei, in domo Dei ac regno eius permanere inæternũ, & non cum seruis aliquando eiiciamur à conspectu & domo eius. Siquidem iã in domo Dei, nempe mundo hoc aut ecclesia, serui filiis

A cõiũcti habitant, sed eiiciẽdi, & separãdi ab eis in nouissimo die. Quod in Abrahã designatũ est, qui filiis concubinarũ dedit munera, ablegans eos à se. Gene. 21. Isaac autem omnium suorum bonorũ hæredem instituit, tanquam germanum & genuinum filiũ, pro quo ad ipsum dixerat Sara: Eiice ancillam & filiũ eius. Non enim erit hæres filius ancillæ cũ filio liberę. Quoniam autem filialis illa libertas obtineri non potest nisi per ipsum Dei vnigenitum & naturalem filium, qui cùm non fecerit vnquam peccatum, non est, nec fuit vnquam seruus peccati, recte Dominus intulit: Si ergo vos filius liberauerit, &c. quæ conclusio sic ex superioribus infertur: Ergo cũ B omnes sitis peccatores, & ob id serui peccati, & solus is qui absolutè est filius Dei, filius scilicet vnigenitus & naturalis, filius qui nullo modo est seruus peccati, ius & potestaté habeat tanquã hęres & dominus in domo patris sui, vos reddẽdi liberos, si is vos liberos reddiderit, tũ re vera eritis liberi, quia assequuti libertaté non corporalé, sed spiritualé, quę sola vera libertas est, sicut sola peccati seruitus, vera seruitus est. Facti autem per filiũ liberi, tanquã etiã filij manebitis cum illo in æternum in domo patris eius. Itaq; tribus sententiis pręcedentibus syllogistica forma ab Euangelista dispositis, Dominus ex ordine docet: primùm incognitũ multis seruitutis genus: secundò, ambiendã meritò ab C ea seruitute liberationẽ: ac tertiò, per quẽ eam consequi possimus. Porro D. Chrysost. exemplũ illud; Seruus non manet in domo, &c. aliò refert quàm modò sit dictũ, intelligens Dominum illo exemplo occurrere voluisse ei quod Iudęi dicere poterant. Nã cum dixisset: Qui facit peccatũ, seruus est peccati; dicere illi poterant: Immolationes habemus, illę nos eripere possunt ab hac seruitute, vt non sit opus per te liberari. Itaq; secundùm eũ Dominus induxit: Seruus nõ manet in domo, &c. vt significaret Moysen, quia seruus fuit, nõ posse suis cæremoniis libertaté suis conseruis præstare, ꝙ seruus nõ habeat ius mãnẽdi in domo, ac proinde multo mi D nus potestaté suis conseruis libertatem præstandi. Se verò solũ id posse tanquã filium, qui habeat ius hęreditariũ domus patris sui, ac ob id possit libertate donare seruos domesticos. Hęc intelligẽtia etsi bene conueniat conclusioni quę infertur, non tamé satis cõuenit pręcedenti illi sententiæ: Omnis qui facit peccatũ, seruus est peccati. Nã si in sequentibus Moysen notare voluit Dominus, iam nomen serui aliter accipietur quàm in præcedẽti sentẽtia, cũ non cõueniat intelligere Moysen à Domino vocari seruũ ratione peccati, sed ratione cõditionis, sicut apud Paulum, vbi inter Moysen & Christum Heb. 3. ponitur differentia. Notandum autem, quòd cùm E supra Dominus dixerit; veritas liberabit vos; nunc in conclusione dicat: Si filius vos liberauerit; siue quia ipse filius sit illa veritas de qua suprà est locutus: (Dicit enim postea de se: Ego sum veritas) siue potius quia filius liberat per cognitam veritatem, quam ipse per spiritũ suum sanctum docet eos qui permanent in sermone eius. Obseruandum circa hanc Domini doctrinam, primùm eos solos apud ipsum pro veris discipulis haberi, qui permanét in sermone Christi semel percepto. Nam qui in eo nõ permanent, etiam multo studio, & multorum librorum lectione nunquam assequuntur perfectè Dei & veritatis cognitionem. Deinde, Christũ solum esse qui nos vera libertate donare possit, de 2. Cor. 3. qua Paulus: Vbi spiritus Domini, ibi libertas. Neq; enim

enim vera eſt libertas carnis vel mũdana,& libertatem ſpiritus neque lex Moyſi adferre potuit, quæ per occaſionem magis fecit ſeruos peccati, vt docet Paulus: *1.Cor.15.* Virtus enim peccati,lex,neque doctrina Philoſophorum,qui tamen hanc libertatem pollicebantur, cùm multis erroribus & vitiis ac morte æterna manerent obnoxij. Poſtremùm obſeruandũ ex verbis Chriſti, *In quibus libertas Christiana.* libertatem illam veram quam ipſe ſuis adfert, non conſiſtere in eo vt quis deinceps omnia pro libito faciat,ſed potiſsimũ in liberatione à ſeruitute peccati,ac deinde etiam à ſeruitute legis veteris, quę propter tranſgreſsionem & peccata reprimenda inſtituta per occaſionem peccati vires magis auxit,quæq; quod ad ceremonias attinet,quę libertatis euangelicæ erant, præfigurauerat. Nõ ergo libertas hęc à ſeruitute corporali hominibus exhibenda liberat,neque ab obedientia eorum mandatorũ quæ Chriſtus per ſe aut ſuam eccleſiam propter ſpiritus profectum inſtituit, ſed efficit vt quę faciẽda ſunt liberè quis perficiat,imo & maiora & plura præſtet quàm imperantur. Proinde Paulus ſtudioſè pręcauere volẽs,ne qui libertate euangelica abutantur: *Galat.5.* Vos,inquit,fratres in libertatem vocati eſtis,tantum ne libertatem in occaſionem detis carni, ſed per charitatem ſpiritus ſeruitute inuicem. Et Petrus: *1.Pet.2* Quaſi liberi,inquit,& non quaſi velamen habentes malitiæ libertatẽ,ſed ſicut ſerui Dei. *Multiplex libertas.* Et quidẽ libertas quã Chriſtus ſuis in hac vita præſtat, in his quę dicta ſunt conſiſtit: cęterum hanc libertatẽ ſequitur etiam per Chriſtũ & alia poſt hanc vitam libertas perfectior, quam Paulus vocat libertatẽ gloriæ filiorum Dei, *Rom.8.* qua electi liberi erũt non ſolùm à dominio peccati,ſed omni etiam peccato, ac omni penitus malo corporis & ſpiritus,& malorum item omnium metu. Itaque colligenda ex ſcripturis multiplex libertas homini conueniens,nimirum libertas mũdana ſiue corporalis,quam libertatem fortunę appellare licebit, quòd ab illa pendeat,& illi ſubiecta ſit,& eſt libertas indifferens,neq; bona dicẽda,nec mala. Libertas arbitrij, bona quidem, vtpote quæ donum ſit Dei, ſed quæ ad bonum & malum ſit indifferens. Libertas carnis;ad mala tantùm propenſa. Libertas gratiæ,ad bonum tantùm propenſa. Libertas gloriæ,ab omni mali formidine liberans.

SCIO QVIA FILII ABRAHÆ ESTIS, SED QVÆRITIS ME INTERFICERE, &c.] Poſtquam Dominus oſtendit de qua ſeruitute loqueretur, excludit etiam illud vnde ſuam ingenuitatem Iudæi oſtendere volebant,oſtendens eos vanè gloriari in eo quòd eſſent ſemen Abrahæ, vt qui coram Deo tales propter operum diſsimilitudinem non haberentur, nec filij eius eſſent ſecundùm ſpiritũ,ac ob id non eſſent liberi libertate ſpirituali,de qua ipſe loquebatur. Scio inquit,quòd eſtis filij (vel,vt eſt Græcè,ſemen) Abrahæ, ſecundũ carnis ſcilicet originem,ſed quæritis me interficere,idq; non ob aliquod crimen meum,ſed quia ſermo meus non capit,hoc eſt,non habet locũ in vobis. Ne enim dicere poſſent ſe iuſtè illum quærere occidere,ideo hãc partem adiecit; In qua verbum, capit, neutraliter poſitum eſt pro, locum habere, Nam Gręcis eſt χωρεῖ,verbum deriuatum à dictione χώρα,quæ regionem & locum ſignificat, tribuiturq; verbum illud Græcum & rei continenti & rei contentiæ. Non habebat autem locũ ſermo Chriſti in Iudęis,quia cor illorum plenum erat inuidia,ſuperbia,aliisque vitiis, & paſsionibus ac erroribus

A quibuſdam præoccupatum erat. Paſsiones enim & errores mentem præoccupantes impediunt eam à diſcretione veri. Annotauit autẽ D. Chryſoſtomus Dominum non dixiſſe; non capitis ſermonem meum,ſed,ſermo non capit, ad ſignificandam doctrinę ſublimitatem & magnitudinem. Itaque vtrumque rectè intelligitur ſignificatum, & doctrinæ ſublimitas,& illorum propter vitium eorũ incapacitas. Quia autem dicere poterant ſe ideo ſermonẽ eius non recipere, quia à ſeipſo loqueretur, & ſimul vt ex ſe ſuoque exemplo oſtenderet ipſos alium habere patrem ſecundùm ſpiritum quàm Abraham,ideo ſubiecit: Ego quod vidi apud Patrẽ,

B id eſt, quod certa & euidenti notitia ab eo didici & accepi,loquor,& vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum,id eſt,quæ ab eo didiciſtis, & in illo conſideraſtis facitis. Vbi ſciendum Græcis in prima ſententia addi,meum,vt ſit oppoſitio inter patrẽ meũ, & patrem veſtrum:& in ſecunda ſentẽtia additur, igitur. Et vos igitur, &c. quo ſignificatur hic ſenſus: Quemadmodum ego quę vidi apud meum patrem, loquor:ita conſequens eſt & vos facere quæ vidiſtis apud veſtrum patrem. Pro, facitis, Græca dictio ποιεῖτε,ambigua eſt,& poteſt verti etiam per imperatiuum, facite,quomodo eã D.Chryſoſtomũ accepiſſe putat diuus Thomas in Cathena aurea, vt ſit ſenſus: Sicut ego verbis & re oſtendo & ex-

C primo patrem meũ,ita & vos rebus ipſis exprimite Abrahã,quem gloriamini eſſe patrem veſtrum. Atqui hunc ſenſum ſecutũ Chryſoſtomum, ex illius interpretatione colligere non licet,quòd ea nõ minus ſit ambigua quàm ipſe contextus. Habet enim ſic: Quemadmodum,inquit,ego verbis & re oſtendo patrẽ,ita & vos. Certè Theophyl.& Euthymius Chryſoſtomi ſectatores ita apertè intelligũt quomodo noſter vertit interpres,vt per patrem illorum Dominus intelligatur deſignare non Abrahã,ſed diabolũ,quod ſequentibus magis conuenit, & reſponſioni Iudęorum mox ſubiectæ. Siquidẽ illi intelligentes ſe & ſuum patrem notari alicuius criminis, nec alium intelligentes patrẽ quàm Abra-

D hã, rurſum obiiciunt: Pater noſter Abraham eſt; quaſi dicant: An de illo vis malè loqui, & dicere nos ab eo didiciſſe quę bona non ſunt? Itaque Dominus apertius eorum in cognatione Abrahã gloriationem excludere volens, & quem illorũ patrẽ vocet explicare, ſubiecit: Si vt vultis haberi, verè eſtis filij Abrahę,opera Abrahæ facite. Cõuenit enim vt germanus alicuius parentis filius exprimat illum non ſimilitudinẽ vultus tãtùm, ſed etiã morum & operum. Proinde credite ſermoni Dei, quẽadmodum ille credidit, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam. Suſcipite illum quem Deus miſit,quemadmodũ ille coluit ſtudioſe nuntios Dei. Pleni eſtote à cęde innocentis,quemadmodum ille innocentes

E defendere ſtuduit, & omnem humanitatem excoluit. Breuiter,vt ille fecit,& vos iuſtitiam & iuſtos amate,Dei ſermones & Dei inuntios ſuſcipite. Sic enim explicandũ illud: Opera Abrahæ facite. Neque enim ſingula opera Abrahæ ad literam eos imitari voluit,vt nõ ſuperinductionẽ ancillę ſuper vxore ſua Sara,quæ cùm olim ob rationabiles cauſas licita eſſet, iam cœperat non eſſe licita. Annotauit autem Origenes,quemadmodũ citatur in Cathena,non fruſtra dictum eſſe pluraliter; opera Abrahę;ne putemus ſatis eſſe ſi imitemur vnũ Abrahę opus,nempe fidem, ob quam Deo placuiſſe dicitur. Notandum & illud, Gręca nõ habere ποιεῖτε, quem

quemadmodum interpres testatur se legisse, dum vertit, facite, sed imperfectum ἐποιεῖτε, vt hęc sentētia secundùm Græcorum lectionem sit vertenda hoc modo: Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahę faceretis. Cui magis conuenit quòd sequitur: Nunc autem quæritis me interficere. Ratiocinatur enim Dominus à destructione consequētis ad destructionem antecedentis. Nam consequens præcedentis conditionalis destruit, cùm dicit: Nunc autē quæritis me interficere, hominem non malū nec iniustū, sed qui veritatem vobis locutus sum, non quāuis, nec quam ex meipso locutus sum, sed quam audiui & accepi à Deo. Hoc, id est, tale quid Abrahā non fecit vnquam, sed potius cōtraria fecit. Hinc ergo relinquit inferendū oppositum antecedentis: Non estis ergo filij Abrahæ germani. Pro qua cōclusione inferenda Dominus aliam addit sententiam affirmatiuam, quæ etiam sequitur ex præcedētibus, & negatiuam illam cōclusionem in se virtualiter cōtinet. Vos, inquit, facitis opera patris vestri. Quæ sententia sic ex præcedentibus inferri potest. Igitur nō facitis opera Abrahæ, & proinde nec pater vester meritò est dicendus: sed facitis opera alterius, qui ꝗ eū imitamini, meritò dicendus est pater vester. Cùm dicitur: Hoc Abrahā non fecit, pronomen, hoc, demonstrat genus operis, & nō opus indiuiduale; vt accipiatur pro, tale. Gręca tamen etiā verti possent: Hoc Abraham non fecisset, supple, si ætate illius fuissem. Est enim aoristus primus ἐποίησεν, qui hoc modo frequenter accipitur. Circa loquendi autem rationem & modum, quo Dominus hic vtitur in patris & filij nominibus, aduertendū, quòd sicut supra Dominus, cuius tota doctrina est spiritualis, cum de seruitute loqueretur, seruitutem spiritualem significauit, quæ sola coram Deo reputatur seruitus: ita & hic de patre & filiis loquens, loquitur de paternitate & filiatione spirituali, qua sola apud Deum quis æstimatur pater aut filius, secundùm mentem & spiritum. Sicut enim est seruitus secundùm spiritū, ita & filiatio, quę cōsistit in imitatione & morum similitudine. Et meritò qui alium imitatur, illius filius dicitur, quòd quemadmodum pater corporalis per semen suum filium generat corpore & vultu sibi similem, ita qui alium imitatur, per illius siue exempla, siue doctrinam, veluti per semen quoddam in mentem eius deie- ctum, efficitur illi mente similis. Vnde Iacobus indicans semē spiritualis generationis, dicit de Deo: voluntariè nos genuit verbo veritatis. *Iacobi 1.*

DIXERVNT ITAQVE EI: NOS EX FORNICATIONE NON SVMVS NATI, &c.] De fornicatione spirituali omnino videntur loqui, nempe idololatria, quæ in scripturis frequēter fornicatio vocatur. Id enim significant cum dicunt: Vnum patrem habemus Deum. Itaq; quoniā intellexerunt Dominū non de Patre corporali loqui, sed spirituali, nec de carnis generatione, sed de vitæ institutione, omisso Abrahā, Deum patrem spiritualē se habere obiiciunt. Nos, inquiunt, nō sumus secundùm cultum & mores, nati ex fornicatione, hoc est, idololatria. quasi dicerent: Nō sumus filij fornicationū, de qualibus loquitur Oseas, hoc est, idololatræ ex idololatris progeniti, sicut sunt reliquæ gentes. Vnum enim tantùm omnes habemus patrem, nempe Deum: nec, vt aliæ gentes, falsum Deum colimus: nec, vt Samaritani, Deum verum simul cum diis gentium. Patrē ergo suum, Deū vocant, non solùm ratione creationis (sic enim om- *Oseæ 1.*

A nium gentium Deus erat pater) sed etiam ratione cultus & religionis, qua eū colebant, & ab eo instituti erant. Sic & Moyses docet Deum illis esse patrem, dicens: Nunquid non ipse est pater tuus qui possedit te, & fecit, & creauit te? Et ipse Deus ob peculiarem suam erga Israeliticum populū prouidētiam, vocat illum filium suum, & primogenitum filium. Filius, inquit, meus primogenitus Israel. &: Ex Ægypto vocaui filium meum. Euthymius post Chrysostomum & Theophylactum intelligit dictum Iudæorum de fornicatione corporali, & illos sese voluisse separare à posteritate Ismahel, aut potius Moab & Ammon, addens etiam quosdam intelligere, Iudæos his verbis notare voluisse Dominū natum ex fornicatione. Sed prior intelligentia est probabilior. Itaque Dominus sicut suprà exclusit eos à cognatione Abraham in quo gloriabatur, ita & nunc eripit eis patrem Deum, in quo itē vanè gloriabatur. Si, inquit, vt iactatis, Deus re vera pater vester esset, cùm filiorū germanorum natura sit amare & patrem & omnia quæ patris sui sunt, diligeretis profectò me. Ego enim ex Deo processi & veni. Quæ duo verba sic distinguunt Augustinus & Hilarius, vt procedere ex Deo, dictum sit de æterna eius natiuitate ex patre: venisse autem in mundū scilicet, de aduentu eius in carnem. vt sit sensus: Ego enim secundum diuinitatem processi ex Deo, natus ab æterno ex eius substantia: & per humanitatem assumptam veni in hunc mundum missus ab eo. Alij tamen vtroque verbo idem significari intelligunt, nimirum aduentum in carnem & prędicādi munus, idq; rectius videri debet, si spectemus similem locum qui est Ioannis 16. vbi dicitur: Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis quia à Deo exiui. Exiui à patre, & veni in mundū: iterum relinquo mundū, & vado ad patrem. Quāuis autem ratione humanitatis assumptæ dicitur processisse Christus à Deo, tamen etiam in huiusmodi locutione significatur eius diuina natura, quia nō diceretur exiuisse à Deo, aut processisse ex Deo, nisi ante assumptam humanitatē fuisset apud Deum. Sicut etiam ratione humanitatis dicitur ire ad patrem & tamen in ea locutione etiam significatur eius diuinitas, cum solus Deus possit ad Deū suis viribus conscendere. Conuenit itē intellectus iste declarationi Dominicæ quā subiūgit. Declaraturus enim quòd ex Deo processerit & venerit, subiicit: Neq; enim à meipso veni, vt pseudoprophetæ scilicet, sed ille me misit, non solùm vt prophetas, qui postquam nati sunt, & ad adultā venerunt ætatem, missi à Deo dicuntur ad prædicandum: sed etiam misit me singulari quadam ratione, quia cū ab æterno apud ipsum essem, hominem me in mūdo inter homines esse voluit & fecit. Postquā autem ostendit Dominus se ex Deo processisse, ac ob id meritò debere diligi ab eis si velint Deū habere pro patre suo, rectè admirando subiicit: Quare loquelam meam nō cognoscitis, vel rectius agnoscitis? Quasi dicat: Cùm ergo Deum gloriemini esse patrem vestrum, qui fit vt non agnoscatis loquelam meam esse diuinā, & ex ea cognoscatis me à Deo patre vestro missum esse? Sicut enim Petrus ex loquela agnitus est, cum dictum est ei: Galilęus es, nam & loquela tua manifestum te facit; & sicut communiter ex loquela agnoscitur vnde quis sit oriundus: ita Dominus cum diuinā haberet manifestè loquelam, ex qua non solum agnosci poterat quòd missus esset vt alij prophetæ, sed etiam singu-

Deut. 32. *Exod. 4.* *Oseæ 11.* *Mat. 26.*

(B, C, D, E: section letters in the inner margin at "nū natum", "tatem assumptam", "ad patrem", "re pro patre".)

lari illo prædicto modo, admiratiuè dicit: Quare loquelam meam non cognoscitis? Quemadmodum enim miracula faciebat nō sicut alij prophetæ, sed modo quodam excellentiore, nempe imperando, vt ex eis colligi posset singulariter Deum esse cum eo: ita modus eius loquendi diuinior erat, & diuinitatē etiam ipsius satis exprimebat, cum docuisse dicatur tanquam potestatem habēs. Et ex his ergo quæ loquebatur, & ex modo loquēdi ipsum agnoscere debuissent. Causam autem quare non agnouerint eius loquelam, ipse reddit, dicens: Quia non potestis audire sermonem meum. quasi dicant: Ipse vobis dicā quid in causa sit quo minus agnoscatis loquelam meā. Ratio est, quia tanto me odio & inuidia prosequimini, aliæq; multę passiones & errores animum vestrum occupauerunt, vt propter hęc non possitis audire ita vt æquum est, benignis scilicet auribus, sermonem & doctrinam meam, quā si liberati ab erroribus & malis passionibus, animi iudicium perturbantibus, attentè in silentio audiretis & attenderetis, nihil dubium quin facilè loquelam meam & me ex ea agnosceretis. Significat ergo illos sibimet causam esse suæ ignorantiæ, nec negare vult inesse illis facultatem liberi arbitrij, sed quòd per passiones prohibiti non possent ferre, & æquis auribus audire doctrinam eius, quomodo is qui aliquē graui odio prosequitur, dicere solet: Non possum videre illum aut audire loquētem; quod, non posse, non differt aut parum ab eo quod est, non velle. Vnde Theophy. exponit, nō potestis, pro non vultis: similiter & Euthymius, qui audire accipit pro intelligere, vt sit sensus: Non potestis, vel non vultis intelligere quæ dico.

VOS EX PATRE DIABOLO ESTIS, ET DESIDERIA PATRIS VESTRI VVLTIS, &c.] Postquam Dominus Iudęis & patrē Abraham, & patrem Deum eripuit, iam quod prius tectè significauit, apertè pronūciat quis eorū sit pater: Vos, inquit, estis ex patre diabolo; non origine, sicut intellexit Manichęus, sed imitatione, quod satis significat Dominus cū subdit; &, quia scilicet ex tali estis patre, ideo desideria patris vestri vultis facere. Et significare volēs quomodo & in quibus illum imitentur, in sequentibus duo illius peccatorum genera adducit, nempe homicidij & mēdacij, dicens: Ille homicida erat ab initio; quando scilicet sua suasione primos parentes transgredi faciens mandatū Dei, obnoxios eos, & in eis omnes homines fecit morti corporali & æternæ, quādo rursum
Sap. 2. & Caim impulit ad fratris occisionem. Inuidia enim diaboli, mors introiuit in orbem terrarum. Sequitur: Et in veritate nō stetit. Quod variè intelligitur. Quidam enim intelligunt de veritate iustitiæ. vnde D. Chrysostomus interpretatur: In veritate non stetit, hoc est, in vitę rectitudine. secundùm quā interpretationem intelligitur, eū à Deo cū reliquis angelis qui perstiterunt, creatum rectum & bonū, sicut Deus ab initio creauit hominem rectū, sed in ea rectitudine proprio suo vitio non stetisse, id est, perstitisse & perseuerasse, verū ea mox excidisse, cùm scilicet primùm per superbiā elatus cuperet æqualis fieri altissimo, recusans subesse suo creatori: ac deinde cum per inuidiam primos parentes perdere studuit. Nam ad hoc secundū refert hanc partem D. Chrysostomus. Caietanus intelligit hunc locum de veritate fidei. Siquidem secundùm D. Thomæ sententiam, angeli omnes in fide creati fuerunt, qua crediderunt supernaturalem beatitudi-

A nem, ad quam suis meritis peruenire possent. Itaq; diabolus non stetit in veritate fidei supernaturalis beatitudinis, hoc est, non perseuerauit in ea in qua fuit à Deo conditus. Verùm magis apparet Dominum loqui de veritate verborum, tū quia mox veritati, de qua loquitur, opponit mendacium, dicens: Cùm loquitur mendacium, &c. tum quia subiicit: Ego autē si veritatem dico, non creditis mihi. Proinde magis crediderim Dominum loqui de veritate illorū verborū, quibus Dominus dixit ad Adam: Quacunq; die comederis de ligno quod est in medio paradysi, morte morieris. In horum enim verborum veritate diabolus non stetit, hoc est, eam nō est amplexatus, sed contra eam ausus est pronunciare falsissimè: Nequaquam morte moriemini, sed
B eritis sicut dij, scientes bonum & malū. Secundùm hunc intellectum nullam adfert difficultatem id quod pro ratione aut declaratione subiungitur; quia non est veritas in eo. Sensus enim est: In diuinorū verborum veritate non stetit, nec mirum, quia non est in eo veritas, hoc est, non loquitur veritatem, aut nō amat veritatem. At secundùm alias intelligentias nōnulla est difficultas occasione huius partis, quia, vt annotauit August. lib. 11. de Ciui. Dei, c. 14. sic videtur sonare: In veritate non stetit, quia nō est veritas in eo, tanquā ea sit causa cur in veritate non steterit, quia non est veritas in eo, cùm potius ea sit causa vt in eo veritas non sit, ꝙ in veritate non steterit. Proinde existimat D. Augusti. locutio-
C nē hic esse minus vsitatam, & cōiunctionem, quia, non causam significare, sed indicium & signum: quasi quis quęrat, vnde ostendatur quòd in veritate non steterit, ac deinde dicatur: Quia non est veritas in eo. Esset autem, si in veritate stetisset. Quęri autem solet occasione huius loci & alterius similis, qui est 1. Ioan. 3. vbi dicitur: Ab initio diabolus peccat; vtrum diabolus ab initio suæ conditionis semper fuerit malus. Et sunt qui existimant, eū mox in ipso suæ creationis instanti & initio fuisse malum, non, vt Manichæi sentiebant, ex sua conditione, sed ex propria sua voluntate, qua mox cùm creatus esset, per superbiam sui creatoris recusauit subesse imperio. Quorum sententiam etsi ab hæresi
D Manichęorum alienam esse testetur D. August. cap. 13. lib. 11. de Ciuit. Dei, tamen scripturis non esse conformem docet c. 15. eiusdem lib. eo ꝙ sub persona principis Babylonię figurans diabolū, Isaias ait: Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer, qui mane Isai. oriebaris? Et Ezechiel sub persona regis Tyri: In Ezech. delitiis paradysi Dei fuisti omni lapide pretioso ornatus. Et quia hic dicitur: In veritate nō stetit; vnde consequitur eum in veritate aliquando fuisse. Proinde communis sententia habet, diabolum creatum in naturali quadam rectitudine, aut quod cōmunius tenetur, & est probabilius, in gratia cum angelis qui perstiterunt creatum, aliqua mora licet breui in ea fuisse, ac mox ex ea per superbiā exci-
E disse. Nec contrariū habetur ex prędictis scripturarū locis. Nā cū hic dicitur: Homicida fuit ab initio; non initiū suę creationis significatur, sed mundi & hominis. Nō enim homicida esse potuit priusquā homo creatus esset qui occideretur. Nec illa pars, ab initio, additur cū illo, in veritate non stetit, cui etiā si intelligatur addi, nihil tamē aliud significabitur, quàm ꝙ ab initio mundi, id est, statim postquā mundus esse cœperat & homo, in veritate non stetit. Non enim initiū illud primū instans & indiuisibile est accipiendum, quo vel diabolus esse

cœpit

cœpit vel mundus. Sic & illud accipiendũ: Ab ini-
tio diabolus peccat, de initio mundi, vt significetur
in ipsis mundi primordiis diabolũ peccare cœpis-
se, cùm decepit primos parentes. quanquam possit
ea sententia & sic accipi, vt sit sensus: Diabolũ pri-
mũ fuisse qui peccarit. quomodo etiam accipi pos-
set quod hic dicitur: Ille homicida fuit ab initio; vt
significetur illum fuisse primum homicidã, & pro-
inde ipsum esse patrem omnium homicidarum. D.
Augustinus illud Ioannis: Ab initio diabolus pec-
cat; intelligit de initio peccati, vt sit sensus: Ipsum
indesinenter peccare à quo tempore cœpit per ip-
sum peccatũ. Porro quid sit quod hic dicitur; & ve-
ritas in eo non est; patet satis ex Ioanne, qui in e-
pistolis suis multum imitatur sermones Domini à
se descriptos in Euangelio. In epist. enim 1. cap. 1. sic
habet: Si dixerimus quoniam peccatũ non habe-
mus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis nõ est.
Et cap. 2. Qui dicit se nosse Deum, & mandata eius
non custodit, mendax est, & veritas in eo non est.
Hinc enim satis patet, quòd non esse veritatem in
aliquo, idem sit cum eo quod dicit Psalmista de qui-
busdã: Non est in ore eorum veritas, hoc est, non
loquuntur veritatem, quomodo & 1. Mach. 7. dicitur
de quibusdam: Non est veritas & iudiciũ in eis. Si-
cut autẽ cùm de hominibus quibusdam dicitur, nõ
esse veritatem in ore eorũ, non significatur omnia
eorum dicta esse falsa, sed eorum sermonẽ plenum
esse mendaciis, ita vt non possit quis eis tutò cre-
dere: ita & cùm dicitur in diabolo non esse verita-
tem, nõ significatur nullam in illo omnino esse ve-
ritatẽ. Sicut enim per naturalia sua, que teste Dio-
nysio integra manserunt, multa vera cognoscit: ita
& vera pleraque loquitur, sed tamen etiã cùm vera
loquitur, studet per ea quæ loquitur homines deci-
pere, ita vt ad mendacium & errorẽ omnia illius di-
cta vergant, nec vnquã illi tutò credi possit. Potest
etiam intelligi, veritas non est in eo, hoc est, in eius
affectu. quod est, ipsum non amare veritatem, quam
cum loquitur, ad decipiendũ loquitur, aut coactus
loquitur. Postquã autẽ dixit Dominus diabolũ non
stetisse in veritate, & veritatẽ in eo non esse, vt o-
stenderetur ipsum esse patrem omnium qui loquũ-
tur mendacia, & veritatem odiunt, ostendendum
erat, vnde haberet quòd non veritatem sed men-
dacia loqueretur, nempe quòd ex seipso. Vnde sub-
iecit Dominus: Cùm loquitur mendacium, ex pro-
priis loquitur: Quæ sententia dupliciter accipi po-
test. Altero modo, vt significetur diabolum ali-
quando loqui veritatem, sed tunc non loqui ex
propriis. Altero, vt significetur eum semper loqui
mendacium, quia etiam cùm vera dicit, cum inten-
tione loquitur fallendi, vt sit sensus: Cùm loquitur,
mendacium scilicet, ex propriis loquitur, hoc est,
non loquitur ex his que ei vel à Deo vel ab alio
sunt communicata, sed quæ habet ex seipso, nempe
sua corrupta voluntate. Quod bene declarat Do-
minus cùm subdit; quia mendax est, & pater eius.
Quibus verbis Manichæi intellexerunt id quod
prima facie videtur significari, diabolũ esse mẽda-
cẽ, & patrem ipsius diaboli etiam esse mendacem,
asserentes hinc vnũ esse principiũ omnium malo-
rũ, distinctum ab alio omniũ bonorum principio.
Verùm hunc detestabilem errorem totus etiam
mũdus damnauit. Proinde secundùm ecclesiastico-
rum patrum intellectum, relatiuum, eius, non ad
diabolum, sed ad mendacium debet referri, quod
includitur in adiectiuo, mẽdax, & prius expressum

A fuit, vt significetur diabolum non solùm esse mẽ-
dacem, sed etiam esse patrem, hoc est, principẽ &
authorem primum mendacij: quomodo nisi intelli-
gatur, non probabitur id quod erat hac parte pro-
bandum, nempe ipsum cum loquitur mendacium,
ex propriis loqui. Si enim habet patrem diabolus,
à quo sicut naturam malam ita & mendacium ac-
cepit, non ergo ex propriis loquitur mendaciũ, sed
ex his quæ à patre suo accepit. Nunc verò quoniã
dicitur esse diabolus pater mendacij, apertè pro-
batur illum ex propriis loqui mendacium, & diffe-
rentia inter diabolum & hominem insinuatur, qui
cum & ipse sit mendax, & mendacium loquatur
B nonnunquam, non tamen ex propriis loquitur mẽ-
dacium, sed ex diabolo, ad cuius exemplum & sug-
gestionem loquitur mẽdacium, sicut in spiritu ve-
ritatis loquitur veritatem. Proinde doctè hoc loco
Augustinus ostendit significatam inter hominem
& diabolum differentiam, sic scribens: Diabolum
dominus dixit patrem mendacij. Quid est hoc? Au-
di quid sit. Replica modo ipsa verba, & intellige.
Non omnis enim qui mentitur, pater mendacij sui
est. Si enim ab alio mendaciũ accepisti, & dixisti,
tu quidem mentius es, proferendo mendacium,
sed pater mendacij ipsius nõ es, quia ab altero ac-
cepisti mendacium. Diabolus autem à seipso men-
dax fuit, mendacium suum ipse genuit, quod à ne-
C mine audiuit. Quomodo Deus pater genuit filium
veritatem, sic diabolus lapsus genuit quasi filium
mendacium. Hæc ille. Sicut autem hic relatiuum,
eius, refertur ad substantiuum in adiectiuo præce-
dente inclusum: ita contrà Prouerb. 14. refertur ad
adiectiuũ præcedentis substantiui, cùm dicitur: In
timore Domini erit fiducia fortitudinis, & filiis e-
ius erit spes, nempe timentis Dominum. Ab hac
loquendi ratione non abhorret quod est apud Pli-
nium lib. 28. cap. 9. de lacte, Stomacho, inquit, accõ-
modatissimũ caprinum, quoniã fronde magis quã
herba vescuntur, scilicet capræ, quæ in voce capri-
num intelliguntur. Per hæc ergo etiam bene id cõ-
probat Dominus quod in primis probandum su-
D scepit, nempe diabolum esse patrem omnium qui
mendacia amplectentes veritatem odiunt. In libro
quæstionum veteris & noui testamenti, qui Augu-
stino inscribitur, cap. 90, & 98. vbi hic locus tra-
ctatur, legitur; mendax est sicut & pater eius. Vnde
per eum qui dicitur hic esse pater Iudęorũ, docetur
intelligi Cain, qui primus fuit inter homines ho-
micida, & dictus sit diabolus ob opera ei cum dia-
bolo cõmunia, & hunc significari fuisse mẽdacem,
vt qui simulauerit se nescisse vbi esset frater suus
Abel, & patrem eius, nempe Satanam, etiã esse mẽ-
dacem. Verùm hæc interpretatio tanquam propo-
sito Domini non cõueniens, nec Augustino digna,
reiicienda est. Nec priori interpretationi quicquam
E videri debet obesse appositus Græcis articulus ὁ
πατὴρ; qui Erasmo scrupulum mouit. Sic enim di-
ctum est cum articulo, diabolus est mẽdax, & ὁ πα-
τὴρ αὐτοῦ, quomodo nos diceremus, est mendax, &
est ipse pater mendacij. Et alioqui certum est arti-
culum Græcis frequenter superuacaneum esse, vt
additus nihil plus significet quàm omissus, quem-
admodum Gallicè vtrumq; dici potest: *Il est le pere*,
aut *Il est pere de mensonge*. Et Teutonicè, *Hy is uader*,
aut, *den uader uander lueghene*.

EGO AVTEM QVIA VERITATEM DICO NON CREDITIS MIHI. QVIS EX VOBIS.] Inter duas illas conditiones quas dia-

bolo Dominus tribuit, alteram, nempe homicidij, satis supra dixit Iudæos imitari, cùm dixit aliquoties; quæritis me interficere, nunc verò alteram, nempe mendacij & auersionis à veritate, ostendit etiã eos imitari, & simul seipsum opponit diabolo, dicens: Ego autem quia veritatem dico, &c. Non enim legendum, si veritatem dico, sed quia. Nam sic consentientibus Græcis, quæ habent ὅτι, etiam habent August. Rupertus, Dionysius, & Latina pleraque scripta. Et est sensus lõge plenior. Significatur enim adeo ipsos à veritate auersos, & mendacia sectari, vt cùm ob hoc ipsum ei credere deberent, quia veritaté loqueretur, cõtrà ob illud ipsum credere noluerunt, credituri vtique si falsitaté loqueretur. Iuxta quod suprà dixit c.5. Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me. Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Porro vt ostenderet Dominus eos nullam habere iustam causam non credendi ipsi, nec alia causa non credere, quàm quia veritatem loqueretur, subiicit: Quis ex vobis arguet me de peccato? Greca auté, similiter & Augustinus, habent præsens tempus, arguit. Sed eodẽ redit. Sensus enim est: quis me potest vel poterit arguere, hoc est, argumentis conuincere de quouis peccato nedum de errore & mendacio? Arguere enim exponendum est per conuincere, non autem pro accusare. Nam Græcis est ἐλέγχει, quod est refellere & argumẽtis cõuincere. Alioqui Iudæi Dominũ de peccato frequenter accusabant, & in eius operibus, cùm dicerent illum soluere sabbathũ: & in eius doctrina, cùm dixerunt: Tu de teipso testimoniũ perhibes, testimoniũ tuum non est verum. Nunquam autem potuerunt eum certis conuincere argumentis, sed vbiq; obstructum est à Domino os loquentiũ iniqua. Sensus itaq; est: Si quisquã vestrũ est qui aut doctrinã meam de aliqua falsitate, aut omnino vitam meam de aliquo peccato conuincere possit, vt ob id mihi non putet esse credendũ, in mediũ ille quisquis est prodeat. Si verò nemo vestrûm me peccati conuincere potest, quare ergo nõ creditis mihi veritaté dicenti? Sic enim subiungitur à Domino: Si veritaté dico, quare non creditis mihi? In qua sententia apud nos deest coniunctio, auté, vt sit: Si auté veritaté dico, &c. quæ cõiunctio multũ facit ad argumentationis perfectioné. Constringit enim duplici hac interrogatione Dominus Iudæos, quod aut eum conuincere debeant mẽdacij vel peccati, aut ei qué conuincere nequeũt, credere. Causam auté quare non crederent vera licet dicenti, ipsemet Dominus concludendo explicat: Qui, inquit, ex Deo est, hoc est, Dei spiritu præditus est, hic verba Dei audit; lubenter scilicet & benignis auidisq; auribus ea acceptat credendo, & obediendo eis. Propterea ergo vos mea verba quæ Dei sunt nõ auditis æquis auribus, quia ex Deo nõ estis, id est, afflatu spiritus diuini non estis donati, sed pleni afflatu diaboli. Sic & Ioãnes: Qui, inquit, nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, nõ audit nos. In hoc cognoscimus spiritũ veritatis & spiritũ erroris. Circa prædicta Domini verba, obseruãda primũ, vt annotauit D. Gregorius, Domini mansuetudo, qui cùm venisset ad iustificandũ peccatores, non dedignatur tamen se ex ratione ostẽdere peccatoré nõ esse, & sese peccatorũ redargutioni si possent, subiicere. Secundò obseruanda nota illa, qua dignoscitur num quis ex Deo sit natus an non.

1.Ioan.4.

RESPONDERVNT ERGO IVDÆI, &c.] Solet conuicta impietas, dum non habet quod re-

A spondeat veritati, conuerti ad conuitia. Itaque Iudæi quoniam conuicti erãt esse filij diaboli, ad maledicta confugiunt, mera animi impotentia regerentes in Dominum quæ nullam vel similitudinem veri habebant. Nónne, inquit, bene dicimus nos. Quibus verbis significant se id prius Domino obiecisse aliquando, ipsum auté re ipsa iam cõfirmare illorum dictum. Porro Samaritanum Dominum vocabant, non quòd origine eum talem esse putabant, sed per contemptum & vilipensionem. Nam Iudæi Samaritanos execrantes, quem vehementer odiebant, Samaritanũ appellabant: quomodo Christiani quosdã per contemptum Iudæos vocant. Aut

B Samaritanũ appellabant, quòd quemadmodũ Samaritani Iudæos nobile semen Abrahę, vilipenderet, aut quòd legis & cæremoniarum videretur esse transgressor. Dęmonium autem habere dicebant, quòd, vt dictũ est in c. Ioan. 7. insana & absona eũ loqui iudicarent, cũ illos dicebat ex patre diabolo, & non ex Deo esse, se verò suamq; doctrinam tantopere videretur commendare. Vnde cap. Ioannis sequenti multi dixisse dicuntur: Dæmonium habet, & insanit, quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis. Ex quo loco satis patet illos sic dixisse Dominum habere dæmonium, quomodo solemus nos dicere aliqué insanire, qué absurda loqui iudicamus. Proinde apté

C Dominus respondit: Ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum; quasi dicat: Non loquor insanię verba, sed ea loquor per quę studeo patris mei gloriã apud homines promouere Ad insanam Iudęorum calumniam & contumeliam clementissimè Dominus respondit, alterum conuitiũ, nempe Samaritani nomen, dissimulans, siue quia nihil aliud erat quàm impotentis iræ maledictum, omni ratione carens; siue secundùm Augustinum, quia ipse nomen Samaritani lubenter secũdùm eius significationem cognouit sibi competere, sicut se in quadam parabola apud Lucam per Samaritanũ designauit. Samaritanus enim custos interpre-

D tatur. Ad dæmoniaci autem vocabulum intentatũ, quoniam derogabat gloriæ Dei & veritati doctrinæ suæ, respondit quidem, sed ita vt non regesserit maledictum quod in illos meritò retorqueri potuisset, sed mansuetè & simplici negatione tantùm depulerit à se, qui alioqui inter docendũ, & vitia hominum reprehendendum pro gloria Dei vehemẽs erat, liber & acer. Quo nos docuit, vt quoties agitur de gloria Dei, quoties aduersus impios defendẽda est euangelica doctrina, vehemẽtes simus & acres: quoties verò nõ ipsi conuitiis incessimur, lenitatem pręstemus, sic vt nec ad omnia respondeamus, sed ea tantùm, idq; cum modestia, à nobis depellamus, ad quæ, sine periculo fructus euangelici,

E non possemus obticescere. Dicit auté Dominus se honorare patrem suum, per ea scilicet verba, ratione quorum eum dicebant habere dæmonium, quia per illa ostendit quòd Iudæi homicidæ & mendaces non essent filij Dei, sicut gloriabãtur, quòdque vera esset doctrina sua. Per hęc enim pater honorabatur. Dicit ergo; honorifico patrem meũ, vos autem me quia patrem meum honoro, inhonorastis, vel, vt habent quidam codices Gręci & Latini, inhonoratis, cum scilicet Samaritanum & demoniacum appellatis. Ne autem id dicere videretur, quasi doloret se ab eis inhonoratum & ignominia affectum, ac gloriæ cupidus putaretur, subiecit: Ego autem non quæro gloriam meam. Ego tanquam

homo

homo scilicet, non quæro gloriam meam, sed gloriam Dei, & salutem hominum. Quamuis autem ego secundùm quod homo gloriam meam quatenus homo sum, non quęram, nec vlciscar eos qui ignominia me afficiunt, est tamen qui gloriam meã quęrat, & non solùm quęrat, sed etiam iudicet, vindicando me de his qui me ignominia afficiũt. Vult enim pater vt omnes honorificẽt filium sicut honorificant ipsum: & qui hoc recusant facere, seuerè, ab eo vel in hac vita, sicut Iudæi, vel saltem in futura, vindicabuntur. Sciendũ autẽ Gręca non habere futura, quærat, & iudicet, sed ἐστὶν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων, id est quærens & iudicans, vel, est qui quærit & iudicat. Vt non significetur pater quæsiturus, sed quærere & iudicare cũ est oportunũ. Nec est istud contrarium illi quod alibi dictum est: Pater nõ iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Nam ibi est sermo de iudicio vniuersali, hîc verò significatur patrẽ vlcisci siue in hac vita, siue post eam, inobedientiam & ignominiam filio illatam. D. August. intelligit Dominum hic loqui de iudicio discretionis, vt sit sensus: Est qui quærat & iudicet, hoc est, discernat suo tempore gloriam meã à gloria cuiuscunque creaturæ, quando me scilicet sedere faciat in dextera sua, qui & modò satis discernit inter me & alios homines, per opera & doctrinam quam per me profert mundo. Porro quoniam Iudæi Domini sermonem veluti insanum & à dæmone profectum calumniabantur, Dominus cõtrà quàm salutaris sit ipsius doctrina liberè pro clamat, nequaquam reueritus Iudæorum contradictiones, nec ob eorum conuitia à docendo quæ piis & electis ibi præsentibus essent salutaria, cessans. Amen amen, inquit, dico vobis, quisquis sermonem meum non simpliciter audierit, sed auditũ etiam seruauerit, obtẽperando ei, non videbit, hoc est, non experietur, nec sentiet mortẽ inęternũ, quia ab æterna morte erit liber, & mors corporis ei mors nõ erit, sed somnus & migratio. Somnus, quo ad corpus aliquando excitandũ: migratio, quoad animã fœlicius in altero seculo victurã. Circa quæ verba notandum, idem iã à Domino promitti seruantibus sermonem eius, quod supra promisit mãducantibus carnẽ eius, vt intelligamus verbũ Dei æquari hac in parte eucharistiæ. Vtrumq; enim est panis mentem hominis nutriens & viuificans.

DIXERVNT ERGO IVDÆI: NVNC COGNOVIMVS, &c.] Cùm mansuetissimè Iudæis insaniam sibi obiicientibus Dominus respondisset, & quæ salutis eorũ essent docuisset, cõtrà illi sermonem eius intelligentes de morte corporali, rursum insaniam ei obiiciunt, tanto quidem furore, vt etiã proprij sui honoris obliuiscerentur. Nam cùm dicunt: Nunc cognouimus; significant se id prius cum illi hoc obiecerunt, non cognouisse, aut non satis cognouisse. Mirantur autẽ quomodo Dominus immortalitatem promittat seruantibus sermonẽ eius, cùm ea nec Abraham, nec prophetis contigerit, quos tamen constat seruasse sermonem Dei, atque ob id colligũt ipsum se anteponere illis, quod polliceretur ea quæ illi non solùm non potuerunt aliis præstare, sed nec ipsi sunt assequuti ex obseruatione mãdatorũ Dei. Porro Dominus omisso dęmoniaci nomine furibundè sibi intentato, quod prius à se simplici depulerat negatione, ad reliqua pro suo more mansuetè respondet. Et primùm quidẽ ad illud quod postremo loco dixerunt: Quẽ teipsum facis? quo significauerant eũ seipsum exaltare, & sibi

A vsurpare personam alienam. Ad hoc enim respondet Dominus, dicẽs: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Quæ sententia secundum Chrysostomũ sic est intelligenda, quomodo illa suprà c. 5. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimoniũ meum non est verum; vt scilicet Dominus eã loquatur ex Iudæorum & non ex sua sententia, & concedendo dicat. Aliter tamẽ & rectius sic intelligetur, quomodo alię multæ similes: Si ego ex meipso, aut ego tanquam homo, qualis à vobis solùm esse putor, glorifico meipsum, inanis & pro nihilo æstimanda esset gloria mea. Nunc autem non ego me glorifico, sed est pater meus qui me glorificat.

B Hæc autem patris glorificatio non intelligenda est tantum consistere in his quæ pro filij gloria pater fecit in baptismo, & in mõte Thabor, aut post mortem in resurrectione & ascensione eius, sed & in omnibus quæ filius dixit aut fecit. Hęc enim cũ filius non à seipso dixerit & fecerit, sed pater per illum loqueretur & operaretur, & filij gloriã diuinã apertè satis comprobarent, dicitur filius per illa nõ seipsum glorificasse, sed pater ipsum glorificasse. Sic & prophetę non seipsos glorificauerunt, cùm ex Dei mandato dicerent aliquid ad gloriam eorũ pertinens. Sed tunc seipsum quis glorificat, quando suis, hoc est, non diuinis dictis vel factis gloriã sibi venatur & parat apud homines. Clarè autem a-

C perit eis Dominus quem vocet patrem suum, cùm subdit; quẽ vos dicitis quòd Deus vester sit; significans in veritate non esse ipsorum Deum, sicut gloriabantur. Vnde subdit: & non cognouistis eũ; quia scilicet sermonem eius & opera quæ per me ædit non agnoscitis, nec mandata eius seruatis, quorum vtrumque arguit hominem non verè & intimè agnoscere Deum. In hunc enim sensum Dominum dixisse illos non cognoscere Deum, patet, quia mox de se dicit: Ego autem noui eum, & sermonem eius seruo. Nam quod dicit, sermonem eius seruo, indicium esse vult cogniti à se Dei. Differentia autem, quam hic reddit Dominus inter se & Iudęos, quo ad cognitionem Dei, eò tendit, vt significet rationẽ

D quare illi non credant patri filium glorificanti, ipse verò tam liberè audeat pronunciare quæ ad suam facerent gloriam. His autem veluti munimẽtis præiactis, secundò respondet ad id quod de Abraham obiecerunt. Nũquid tu maior es patre nostro, &c. ostenditq; se illo maiorem esse, & simul indicat illum non esse mortuũ ea morte de qua ipse erat locutus. Abraham, inquit, pater vester exultauit vt videret, hoc est, gestiuit, & summopere optauit videre diem meum, hoc est, aduentum meum in carnem. Et quod summè desiderauit videre, cum magno etiam mentis gaudio est assecutus. Vidit enim diem meũ oculis spiritualibus, quia iã agnouit me in mundum venisse, & ob id gauisus est,

E ꝙ per me sciat se & totum humanum genus à morte redimendum, & in cœlos subuehendum. Diuus Augustinus illud, vidit & gauisus est, refert ad tẽpus quo Abrahã fuit in carne, vt tunc dicatur vidisse diem Domini, hoc est, cognouisse, & ob id gauisum fuisse. Incertum autem relinquit, an quod de die dicitur, intelligendum sit de die temporali aduentus Christi in carnem, an de die ęternitatis, qui nescit ortum, nescit occasum. Vtrumq; enim illum dicit per fidem vidisse adhuc in carne positum, quod vel tunc declaratum est in eo, cùm seruum suũ, posita manu sub femore suo, iurare voluit per Deũ cœli, significãs se credere, vt vult Augustinus, Gen. 24.

Deum cœli ex ſuo ſemine incarnandum. D. Chry-
ſoſtomus ſimiliter illud, vidit & gauiſus eſt, refert
ad tẽpus quo Abraham fuit in carne: ſed per diem
Gen. 22. Domini intelligit tẽpus paſsionis eius, quã Abrahã
præuiderit & præcognouerit, cum poſtquam filium
ſuum immolare pararet, hircum pro eius obtulit
redemptione. Caietanus autem colligit debere hãc
partem ad illud tempus referri, & de die æterni-
tatis locum hunc intelligendum, quòd Iudæi ex
his Domini verbi intellexerint Dominũ fuiſſe vi-
ſum ab Abraham, & vicisſim illum vidiſſe cùm in
mũdo hoc ageret. Dicunt enim; & Abraham vidi-
ſti? Verùm prima interpretatio videtur ſimplicior,
qua locus hic de die aduẽtus Domini in carne in-
telligitur, & eum tunc Abraham vidiſſe, quando in
limbo inferni exiſtens, intellexit deſideratã Chriſti
incarnationem, impletam eſſe & perfectã. Nec ob-
ſtat id quod mouet Caietanum. Nam dicendum,
Iudæos, vt frequẽter, pro ſuo carnali ſenſu, Domini
verba malè intellexiſſe, & putaſſe ipſum locutum
de viſione corporali, cùm loqueretur de ſpirituali.
Itaque Iudæi Dominum ſignificare putãtes Abra-
ham vidiſſe illum oculis corporalibus, & proinde
tum vidiſſe cùm in mundo hoc degeret, nouã rur-
ſum calumniam Chriſto obiiciunt, dicentes: Quin-
quaginta annos nondum habes, & Abraham vidi-
ſti? Dicendum erat, & Abraham vidit te, verùm quo
magis abſurditas appareret, dicunt, & Abraham
vidiſti? Porro quoniam hic dicitur de quinquagin-
ta annis, D. Irenæus lib. 2. cap. 40. colligit Dominũ
maiorem annis quadraginta prædicaſſe euangeliũ,
ac ad ætatẽ quinquagenariam acceſsiſſe, cum hæc
illi Iudæi obiicerent, quod & cõfirmant authoritate
eorum qui hæc ſe audiuiſſe à Ioanne prædicabant.
Verùm hæc ſententia tanquam Euangeliſtis con-
traria ab omnibus reiicitur. Et Euſebius lib. 3. cap.
39. notat Papiam Iõanis diſcipulum, ꝙ ex Apoſtoli
verbis nõ ſatis intellectis tradiderit quędam, vnde
data eſt aliis erroris anſa, inter quos numerat e-
tiam Irenęum. Alij pro quinquaginta legunt qua-
A draginta. Nam ſic legitur apud Chryſoſtomum, qui
cõmenti vice adiicit; ac ſi iã prope accederet ad eã
ętatẽ. Verùm ſcriptorũ vitio veriſimile eſt quinqua
ginta mutatũ in quadraginta, ꝙ ineptũ nimis iudi-
carent Iudęos obiicere de annis 50. cùm ab illis
tã longe adhuc Dominus abeſſet. Proinde quidam
ſuſpicantur Iudęos exiſtimaſſe Dominum ſeniorẽ
fuiſſe quàm erat, ob maturitatẽ & grauitatẽ vultus,
& ob multũ laborẽ in prædicationibus, vigiliis, &
orationibus. Theophylactus curioſum nimis eſſe
B putat inquirere quare dixerint potius de annis 50.
quàm 40. putans caſu factũ eſſe, ꝙ eis in mentem
ſimpliciter venerit ille numerus. Probabiliſsimum
autẽ eſt ꝙ appellatione quinquaginta annorũ ſpe-
ctauerint ad morem ſui ſeculi, hoc eſt, Iubilei, quod
interdũ ſeculũ appellatur, quaſi dixerint: Nondum
vnũ ſeculum impleſti, & audes dicere vidiſſe te A-
brahã? Huic contine eſt quod Theoph. cõmemorat
quoſdam dixiſſe quinquaginta annorũ factam mẽ-
C tionẽ ob honorẽ anni Iubilei. Porro quanquã Do-
minus Iudęos redarguere potuiſſet de malo verbo
rũ ſuorum intellectu, potius tamen ad eorũ inter-
rogationẽ reſpondere voluit, vt apertius iam ſuam
diuinitatẽ declarans, oſtẽderet ſe Abrahã eſſe ma-
iorem, atq; ob id dicit: Amen amen dico vobis, an-
tequam Abrahã fieret, vel naſceretur aut eſſet, ego
ſum. Non dicit, ego fui, ſed, ego ſum, quemadmodũ
ſuperius, vt oſtenderet Iudęis ſe eum eſſe qui olim
dixerat Moyſi: Ego ſum qui ſum. Iudęi ergo hanc
D vocẽ tanquam blaſphemã non ferentes, cucurrerũt
ad lapides, vt pœna legis contra blaſphemos ſta-
tuta eũ occiderent. Vbi eorum manifeſtus apparet
furor, cũ ſine ſententia iudicis ad lapidationem ſe
parant, non habita etiã conſideratione loci, nempe
templi. Verùm Dominus, qui iam verbis ſuam a-
pertè ſignificauit diuinitatem, eandẽ reipſa oſtẽdit,
cùm abſcondit ſe ab eis, reddendo ſe illis inuiſibi-
lem. ſicq; exiuit è templo, è manibus eorũ elapſus;
docens nos ſuo exẽplo, vt, cum etiam poſſumus re-
ſiſtere, iram ſuperbientium humiliter declinemus,

CÆCO NATO RESTITVITVR VISVS.

IOANNIS 9. CAP. LXXVIII.

*ET præteriens Ieſus vidit hominem cæcum à natiuitate, & interrogauerunt eum diſcipuli eius:
Rabbi, quis peccauit, hic, an parentes eius, vt cæcus naſceretur? Reſpondit Ieſus: Neque hic pecca-
uit, neque parentes eius, ſed vt manifeſtentur opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius qui
miſit me, donec dies eſt: venit nox, quando nemo poteſt operari. Quamdiu ſum in mundo, lux
ſum mundi. Hæc cùm dixiſſet, expuit in terram, & fecit lutum ex ſputo, & liniuit lutum ſuper oculos e-
ius, & dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloæ, quod interpretatur miſſus. Abijt ergo & lauit, & venit vi-
dens. Itaque vicini & qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant: Nonne ne hic eſt qui ſedebat
& mendicabat? Alij dicebant: Quia hic eſt. Alij autem: Nequaquam, ſed ſimilis eſt ei. Ille verò dicebat:
Quia ego ſum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti ſunt tibi oculi? Reſpondit: Ille homo, qui dicitur Ieſus,
lutum fecit, & vnxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad notatoriam Siloæ, & laua. Et abij, & laui, & vi-
di. Et dixerunt ei: Vbi eſt ille? Ait: Neſcio. Adducunt eum ad Phariſæos qui cæcus fuerat. Erat autem ſab-
bathum quando lutum fecit Ieſus, & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum Phariſæi quo-
modo vidiſſet. Ille autem dixit eis: Lutum mihi poſuit ſuper oculos, & laui, & video. Dicebant ergo
ex Phariſæis quidam: Non eſt hic homo à Deo qui ſabbathum non cuſtodit. Alij autem dicebant: Quo-
modo poteſt homo peccator hæc ſigna facere? Et ſchiſma erat inter eos. Dicunt ergo cæco iterum: Tu
quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia propheta eſt. Non crediderunt
ergo Iudæi de illo, quia cæcus fuiſſet & vidiſſet, donec vocauerunt parentes eius qui viderat, & in-
terrogauerunt eos dicentes: Hic eſt filius veſter quem vos dicitis quia cæcus natus eſt? Quomodo ergo nunc
videt? Reſponderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic eſt filius noſter, & quia cæcus natus
eſt, quomodo autem nunc videat neſcimus, aut quis eius aperuit oculos nos neſcimus; ipſum interroga-
te, ætatem habet, ipſe de ſe loquatur. Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim cõ-
ſpirauerant Iudæi, vt ſi quis eum confiteretur eſſe Chriſtũ, extra ſynagogam fieret. Propterea parentes eius*

dixerunt: Quia ætatem habet, ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursum hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio, vnum scio, quia cæcus cum essem, modò video. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi vobis iam, & audistis: quid iterum vultis audire? nunquid & vos vultis discipuli eius fieri? Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis, nos autem Moysi discipuli sumus. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus vnde sit. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos. Scimus autem, quia peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit. A seculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quicquam. Responderunt & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. Audiuit Iesus quia eiecerunt eum foras, & cùm inuenisset eum, dixit ei: Tu credis in filium Dei? Respondit ille, & dixit: Quis est Domine, vt credam in eum? Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum ipse est. At ille ait: Credo Domine. Et procidens adorauit eum. Et dixit ei Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Et audierunt quidam ex Pharisæis qui cum ipso erant, & dixerunt ei: Nunquid & nos cæci sumus? Dixit eis Iesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc verò dicitis: Quia videmus, peccatum vestrum manet.

ET PRÆTERIENS IESVS VIDIT HOMINEM CÆCVM A NATIVITATE, &c.] Quantum temporis intercesserit inter præcedentia & hoc miraculum, non constat. Non enim quia dicitur; & præteriens vidit, &c. existimandum est hoc contigisse mox cùm Dominus se abscondendo exiuisset è templo. Tunc enim exeunti non aderant discipuli, quos constat modo adfuisse. Itaq; nihil aliud voluit Euangelista, quàm quòd cum Dominus quandoq; in Iesuralem alicubi preteriret, vidit hunc cæcum. Post præcedentem enim Domini cum Iudęis & Pharisæis variam disceptationem, miraculum iam subiungere voluit Ioannes, quod noua Pharisæis occasio fuit persequẽdi Christum, cum, si voluissent, ex ipso intelligere potuissent vera esse quæ de se superius magnificè prędicauerat. Ioannes enim sua narratione maxime prosequitur dicta & facta Domini, quæ in Ierusalem Pharisæis & Ierosolymitanis fuerunt occasiones persequendi ipsum. Miraculi autem huius exordium cepit à visione & aspectu Domini, qui vbique faustus & salutaris legitur fuisse. Intelligendum autem Dominum non obiter aspexisse hunc cęcũ, sed studiose illum aspexisse, defigendo etiam intuitum in illum. Alioqui enim non adduceret Euangelista discipulorum quęstionem, occasione aspectus huius factam. Nam cum viderent Dominum studiose illum aspicientem, interrogauerunt eum: Rabbi quis peccauit, &c. Cuius quæstionis occasionem fuisse verisimile est, quòd cùm Dominus superius paralyticum in Ierusalem curasset, dixisset: Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare. Vnde intelligentes morbos ob peccata accidere, mirantur cuius peccato hic contraxerit cęcitatem à natiuitate. Et quidem suam ruditatem magnam in hac quæstione ostendere videntur, cùm quærunt num ipse peccauerit qui cęcus natus erat, quasi fieri posset vt quis peccaret, antequam nasceretur. Verùm secundùm Chrysostomum & Theophyl. non hoc dicũt, quasi alterum illorum duorum suspicarentur esse verum, sed quòd neutrum iudicarent conuenienter dici posse, vt non tam interrogando quàm dubitando hæc dixerint, & admirando, quasi dicerent: Paralyticus quidem propter peccata sua ęgrotabat, sicut à te tunc didicimus, de hoc autem quid dicis? Quis peccauit, vt cęcus nasceretur, an ipse, an parentes eius? Neutrum enim nobis videtur dici posse, quòd nemo peccare posit antequã natus sit, & iniustum videatur filios puniri pro parentum peccatis. Sunt

A qui intelligunt discipulos tunc adhuc secũdùm vulgarem Iudæorũ opinionem credidisse animarum in multa corpora transitum, & animam in alio mundo versantem, si peccet, pœnam quandam recipere in corpore quod assumit. Nam ex hac opinione, de qua supra nonnihil, videntur huic cæco postea dicere Pharisæi; In peccatis natus es totus.

RESPONDIT IESVS: NEQVE HIC PECCAVIT, &c.] Omissa redargutione ruditatis suorũ discipulorum, ad doctrinam veritatis pro
B suo more Dominus cõuertitur, docens nõ semper propter peccata immitti hominibus morbos, sed nonnunquã ob ostẽsionem gloriæ Dei in eis. Quod tamen cũ fit, non est quod homo conqueratur, tum quod Deus omniũ creator creaturis suis vti potest, vt maxime nouit expedire illustrãdæ gloriæ suę, tũ quòd id ad maius profectũ hominis, nẽpe spiritualem vtilitatẽ eius, proueniat. Neq;, inquit, hic peccauit, neq; parentes eius, supple, vt cęcus nasceretur, (Nõ enim ab omni peccato illos significare voluit
C immunes esse,) sed, supple, ideo cęcus natus est, vt manifestẽtur opera Dei in illo. Dicit pluraliter, opera Dei, & nõ opus Dei, quia nõ tantùm vnum illud opus Dei, nẽpe curatio cęcitatis, erat in illo manifestanda, sed in genere opera Dei erãt in illo manifestanda, hoc est, ostendendũ erat in illo qualia essent Dei opera, quãtæ scilicet potentiæ, & quãtæ rursum bonitatis, quomodo semper etiã in sabbatho operetur quę ad salutẽ hominum pertinent, & quòd opera Iesu sint à Deo. D. Ireneus lib. 5. illud, opera Dei,
D intelligit de operibus creationis, quorũ Christus se declarauit nũc authorẽ, dum ex luto homini restituit visum, significãs se eũ esse qui olim hominem plasmauit ex limo terræ. Cùm autẽ his verbis Dominus subindicaret se miraculũ hoc ad quod se iam parabat non operaturũ aucupandę gloriæ causa, & propter ostentationem, sed propter gloriã Dei, idipsum apertius significare volens, subiũxit: Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies
E est. Dicit oportet, nõ quòd ad hoc cogeretur veluti seruus à domino, sed significare volẽs se nõ à seipso facere quę faciebat, verùm ex mãdato & cõmisione patris. Dicit; opera eius qui misit me; significãs eadem esse opera sua & patris sui: quanquã Rupertus intelligat opera eius qui misit, opera quæ pater mittẽs filio iniunxit & mãdauit vt faceret. Verùm altera intelligẽtia vt est simplicior, ita proposito magis cõueniẽs. Dixerat enim opera Dei in eo manifestãda, vt ergo significaret illa per se esse manifestã-

da, subiecit: Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est. Vbi per diem intelligit D. Augustinus ipsum Christũ, quia sequitur: quãdiu sum in mundo, lux sum mundi; quæ tamen intelligentia non videtur conueniens satis; quod significetur diem istam de qua Dominus loquitur, non semper fore, sed noctem illi successuram. Proinde Rupertus & alij per diem intelligunt totum pręsens seculum vsque ad iudicij diem nouissimum, & per noctem seculum futurum, vt significetur Dominum vsque ad consummationem seculi operari debere opera eius qui misit illum, opera scilicet ad salutem hominis pertinentia, ad quam promouendam missus fuit in mundum, quę opera Christus indesinenter etiã iam in dextera patris residens operatur per suum spiritum, & suos prędicatores atq; doctores. Post finem autem seculi venturam noctem, quando non solùm ipse cessabit ab operibus talibus, sed nemo omnino poterit operari quæ ad suam vel aliorum pertinent salutem. Nec huic intelligentiæ videri debet obstare, quod Paulus pręsens seculum, noctem: futurum verò, diem vocet. Nam ille quidem hanc vitam noctem vocat, propter errores & ignorantiã multam in qua adhuc viuimus: diem verò, futurum seculum, quòd tunc omnia quæ modò latent, erunt manifesta. Hic verò alia ratione, dies pręsens seculum, nox futurum significat, nempe ob operationis facultatem quę diei conuenit, & cessationem ab opere, quę conuenit nocti. iuxta illud Psalmistę: Cùm ortus est sol, exiuit homo ad opus suum, & ad operationem suam vsq; ad vesperam. Verùm si ipsa Domini verba attentius consideremus, omnino apparet Dominum vocasse diem, tempus corporalis suę in mundo pręsentię: noctem verò, tempus suæ absentię, in quo ex decreto patris vacaturus erat à doctrina & miraculorũ operibus, sic vt per sese corporaliter ea nõ esset exhibiturus, sicut ea exhibere per sese debuit, quamdiu erat corporaliter in mundo. Cùm enim subiicit: Quamdiu sum in mundo, &c. significat se quandoq; non fore in mundo, quomodo iam erat, secundùm corporis scilicet visibilem pręsentiam, quam mox erat subducturus mũdo. Quod autem ait: Venit nox in qua nemo potest operari; allusit more suo ad noctẽ vulgarem, in qua non possunt homines operari: hinc allegoricòs significans instare tempus in quo abiturus à Iudæis nihil esset apud eos operaturus eorum quę tum pro eorũ salute per sese faciebat. Itaq; sensus est: Me oportet operari opera eius qui me misit, donec est dies, & donec mihi ex patris decreto in vita hac est agendum. Post diem autem venit nox, in qua, vt docet experientia, nemo potest propter tenebras operari. Ita & instat tempus meæ absentię, quando non amplius, vt modò, apud homines operabor quę pro illorum faciunt salute. Vt autem intelligeremus quare tempus suę pręsentiæ diem vocet, & non simpliciter illi dici diem, quomodo tempus vitę cuiuslibet hominis, dies illi est, subiecit: Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi; significans tempus illud non illi solùm esse diem, sed toti etiam mundo, nec diem solùm ob operandi facultatem, sed etiam ob lucem, quã sua præsentia mundo adfert per doctrinã & opera vitæ ęternæ. Igitur tempus suę absentiæ etiam significat duplici nomine fore Iudęis noctem, nempe, tum quòd adfuturus esset eis sol iustitię, tum quòd ipse tanquã in nocte nihil esset corporaliter apud eos pro illorum salute facturus. Dicit autem: quamdiu sum

Psal. 103

in mundo, lux sum mundi; non quòd post ascensionem desineret esse omnino lux mũdi, sed quòd desineret sic pręlucere hominibus, quomodo tunc pręlucebat, per seipsum docendo, & miracula ędẽdo, & quomodo post ipsum lucere cœperunt Apostoli, quibus proinde dictum est: Vos estis lux mundi. Porro quanquam secundùm hunc intellectum illud: Venit nox quando nemo potest operari; potissimum dixerit Dominus, ad significandũ se non operaturum sicut tum operabatur, tamen ex consequenti etiam significatur, tantùm in hac vita & nos posse bona & Deo grata operari, & quamdiu dies est, hoc est, quamdiu nobis est à Deo datum agere in hac vita, operari deberi opera Dei: post hunc diem venturam noctem, quando ea operari non licebit pro salute nostra promerenda.

HOC CVM DIXISSET, EXPVIT IN TERRAM, ET FECIT LVTVM, &c.] Cùm prędictis verbis ostendisset Dominus se non ad ostentationem, sed ob patris gloriam, & secundùm patris pręscriptum operari miracula, etiam in sabbatho, quia donec dies est: pergit ad miraculum, quod nouo iam modo operatus est; nimirum luto, non quouis, sed ex sputo suo facto, oculis cæci apposito, eiq; mandans vt abiens lauaretur in natatoria Siloæ. Quod Domini factum vt multa in se complectitur, ita multas habet mysticas rationes. Et primò quidem iis rebus ad aperiendum huic cęco oculos vsus est Dominus, quibus nemo dubitare potuit huiusmodi virtutem non inesse, imò quæ potius cęcitatem adferre nata essent (lutum enim oculis iniectum excæcare solet) vt magis eius potentia pateret, & totum esse opus suæ virtutis constaret. Vnde & indicauit etiam in aliis quibuscunque operibus, omnia se solùm sua virtute perficere, & dum adhibere cooperantes aliquas creaturas dignatur, nequaquam id facere quasi ad opus perficiendum illis indigeat, sed ad honorandum creaturas suas, quas ita ad bonitatis suę ministeriũ, & virtutis suæ cooperationem admittit. Sic & in veteri testamento multa leguntur à prophetis facta per res aliquas, quæ ad illa perficienda nullã constabat, imò quandoq; contrariam habere naturam, vt opus ipsum diuinę potẽtiæ magis ascriberetur. Secundò, luto à se facto, & super cæci oculos posito, Dominus significauit se eum esse qui olim ex luto hominem fecerat, & proinde dominum esse sabbathi, qui non deberet legibus sabbathi astringi, quomodo id ab eo exigebant Pharisæi. Ideoq; data operà nũc, sicut & aliàs, miraculum hoc in sabbatho operari voluit, idq; noua hac ratione quæ opera quædã in se includebat, vt cęci Iudęi tandem aliquando expergefierent, & eum supra hominem esse agnoscerent, quanquam ex his eorum plerique magis ad calumniandum & persequendum ipsum suo vitio sunt irritati, vt illis factum sit offendiculum, quod in resurrectionem datũ erat. Tertiò, hac noua ratione cęcum Dominus curare voluit, vt & magna huius fides atq; obedientia omnibus innotesceret, qui permisit ea sibi adhiberi, atq; longa via non recusauit aquas adire, vnde humana ratione nulla spes esse poterat curationis: & rursum vt miraculum fieret celebrius ex conspecto à multis cęco eũte & redeũte. Postremùm, hac ratione demonstrauit Dominus, qua ratione homines à cęcitate spirituali, quam omnes nascendo contrahimus, curari possint, nimirũ si agnoscentes se lutum habere super oculos positũ, hoc est, peccati sorde infectos,

adeant

adeant baptiſmalis fontis lauachrum, recepturi in A eius ablutione illuminationē mentis per Spiritum ſanctum: ſimúlq; docuit non oportere nos diffidere, aquis baptiſmi adeſſe gratiam curandi mentem, cùm ex eius inſtitutione eam prædicantur habere vim, quam ex ſua non habent natura. Hæc ſane ratio probè conuenit cum eo quod Ioannes diligenter annotauit, nomen Siloæ ſignificare, ſi interpreteris, miſſum. Neq; enim videri poteſt id obiter feciſſe, ſed ſecundùm eccleſiaſticorum patrum intelligentiam, ſubindicauit myſterium hic latêre, & natatoriam Siloæ ſignificare aquam baptiſmi, cuius fons eſt ipſe Chriſtus, miſſus à Patre in mundum hunc, ex cuius latere in cruce profluxit nobis natatoria, in qua qui oculos ſuos luto peccati oblitos B abluunt, ablutis peccatis viſum recipiunt, ita tamen, vt viſus reſtitutio nulli niſi Chriſto aſſcribi poſsit, qui per res ex ſeſe ad hoc inefficaces eam operatur. Vide Ambroſ. lib. 3. de Sacramentis, ca. 2. vbi hanc poſtremam facti Dominici rationem pulchrè proſequitur. Itaque quod ſignificauit miſsio Naaman Syri ad aquas Iordanis, & eiuſdem in eiſdem ablutio: hoc miſsio huius cęci ad aquas Siloę, & in eiſdem ablutio. Aquarum Siloæ etiam fit mentio Iſaiæ 8. vbi dicitur: Pro eo quod abiecit populus iſte aquas Siloæ, quę vadunt cum ſilentio, & aſſumpſit magis Raſin & filium Romeliæ, propter hoc ecce Dominus adducet ſuper eos aquas fluminis fortes & multas, regem Aſſyriorum & omnem gloriam eius, &c. Vbi per aquas Siloæ deſignatur re- C gnum Dauid & tribus Iudæ, quod quia abiecit populus decem tribuum, magis eligens regibus Damaſci & Samariæ eſſe ſubiectus, quàm ſtirpi Dauid, ob id eos ſeruire fecit Dominus regi Aſſyriorum, cuius potentia inundationi fluminis comparatur. Iuxta autem anagogen ſecundùm D. Hieronymum ſignificatur etiam ibi, quòd omnis hæreticus & infidelis, qui Hieruſalem, hoc eſt, eccleſiam oppugnare voluerit, derelinquens aut cõtemnens aquas Siloæ, fontis qui ſalit in vitam æternam, tradetur Aſſyriorum principi, hoc eſt, diabolo. De fonte autē Siloę ſic ſcribit illo loco D. Hieronymus: Siloam autem fontem eſſe ad radices montis Sion, qui non iugibus aquis, ſed incertis ho D ris diebúſq; ebulliat, & per terrarũ concaua, & antra ſaxi duriſsimi, cũ magno ſonitu veniat, dubitare non poſſumus, nos prçſertim qui in hac regione habitamus. Hęc ille. Ex hoc igitur fonte, maximè cùm interruptis vicibus manet, & ſit in ea regione aquarum penuria, facta erat κολυμβήθρα, id eſt, natatorium vel natatoria, vt hîc vertit interpres, aut piſcina, vt vertit Ioan. 5. de qua piſcina etiam fit mentio 2. Eſdr. 3. Dicitur autē hic fons Hebraicè שִׁלֹּחַ Schilloahh, nam ſic legitur Iſaiæ 8. aut mutatis punctis, שֶׁלַח ſchelahh, nam ſic legitur 2. Eſdrę 3. At Chaldaicè dicitur שִׁילוּחָא Schilouhha, inde Grçci pro ש vſi ſuo σ extrita aſpiratione, & ad finē μ adiecto, fecerũt Siloã, quod magis ſecũdum Chal- E daicam quàm Hebraicam pronunciationem ſignificat miſſum. Siloæ fontis meminit & Ioſephus lib. 6. de bello Iudaico cap. 6. dicens eum fuiſſe aquæ dulcis & multæ. Porro ne quis miretur quòd ſic à Domino cæcus qui illum non nouerat, permiſerit ſe attrectari, & luto oculos ſuos perungi, aduertendum Euangeliſtam breuitati ſtudentem nõ omnia ſcripſiſſe quæ circa ea quæ narrat ſunt dicta vel facta, verùm multa reliquiſſe nobis intelligenda, ſine quibus quæ narrat minimè poſſunt intelligi commodè eſſe geſta. Intelligendum ergo Dominum prius interrogaſſe cęcum, quemadmodum ſuprà paralyticum, num vellet ſibi viſum reſtitui, atque ex diſcipulis intellexiſſe Ieſum, cuius nomen ex fama ei cognitum proculdubio erat, eſſe qui lutum ei ſuper oculos ponere pararet, aut illum ex turba didiciſſe Ieſum eſſe qui præteriret, eóque intellecto Domino acclamaſſe, vt ei miſereretur. Veriſimile item Dominum illi dixiſſe: Vade ad Siloæ aquas, & ibi viſum recipies: quanquam promiſsionis illius non meminerit Euangeliſta. A ratione enim alienum eſt, rem ſic nudè geſtam eſſe, vt ab Euangeliſta deſcribitur. Sic ergo iam etiam intelligi poterit, quomodo cæcus iſte poſtea dicat: Ille homo qui dicitur Ieſus; cùm illum tunc adhuc non vidiſſet.

ITAQVE VICINI, ET QVI VIDERANT EVM PRIVS, &c.] Poſt deſcriptam miraculoſam cęci illuminationem, Euangeliſta prolixè commemorat quomodo miraculum hoc ad multorum cognitionem peruenerit, & à multis exactè examinatum, multipliciter ceſſerit in Dei gloriam, quantumuis illud pleroſq; malè haberet & vreret, qui quo magis huic miraculo detrahere ſtuduerũt, hoc magis reddiderũt illuſtre. Deinde & eò tendit ſequens narratio, vt oſtendatur quanta cõſtantia & libertate cęcus miraculum & authorem prędicauerit, & quod ob id reiectus, à Chriſto ſit ſuſceptus, & ad perfectiorem eius cognitionem perductus. Pro eo autem quod nos habemus: quia mendicus erat; (quomodo nobiſcum legit etiam Theophylactus,) Gręci codices fere habent, quia cęcus erat, vt ſignificetur quoſdam vidiſſe eum prius quòd cęcus fuiſſet. Verùm noſtra lectio eſt conuenientior, ſecundùm quã ſignificatur hunc cęcum prius multis viſum fuiſſe & cognitũ, ob id quòd publicè mendicus eſſet, vt coniunctio, quia, accipiatur cauſaliter, quamuis etiam ſecundùm hanc lectionem pro quod accipi poſsit, vt ſignificetur vidiſſe illos eum quod eſſet mendicus Porro vt omnia quę hic narrantur, glorię Dei inſeruiebant: ita quod mendicus hic fuerit, duplici nomine momentum aliquod ad gloriam Dei habuit. Nam hinc multis notus erat, idq; cauſam tum dedit, vt ad notitiam plurimorum hoc factum perueniret. Et rurſum hac re Chriſti benignitas commendata eſt, non ſpectans aliquod ſuum commodum ex miraculis, vt qui etiam mendicos curare dignatus ſit nullo pro illis rogante, & in quibus nihil videri poterat pręter Dei gloriam ſpectare. Ita ad miraculi commendationem & Dei gloriã faciebat, quòd tum vicinis, tum alius multis quibus ob mendicitatē fuerat notus, dicẽtibus: Nónne hic eſt qui ſedebat (ante templum ſcilicet, quemadmodum claudus ille de quo Act. 3.) & mendicabat; alij dicebant ipſum eſſe, alij negabant. Hoc enim declarat miraculum tantum fuiſſe, vt qui illum prius probè nouerant, nõ poſſent facilè adduci vt crederent eundē eſſe. Declarant præterea hæc cum ſequẽtibus diligentem veritatis factã inquiſitionem, quod ad confirmationē miraculi multũ fecit. Ad idem ſeruiit, quod aliis diſſentiẽtibus, & miraculum ignorantibus, ipſe cęcus liberè & intrepidè (quemadmodũ gratũ decebat) omnem confitetur veritatē, neq; veritus ſuam confiteri cęcitatē & mendicitatem, neq; metuens Ieſu nomen (quod Iudęis ſciuit eſſe exoſum) apud omnes prædicare: ſuo exemplo nos docens, Dei beneficia nobis exhibita non eſſe reticenda, ſed palam à nobis cum oportunum

oportunum fuerit prædicanda, etiamſi neceſſe ſit hoc fieri cum confeſsione alicuius quod apud homines eſt aut habetur ignominioſum. Dixit autem cæcus: Ille homo qui dicitur Ieſus, non per cõtemptum, ſed quòd adhuc à Domino eſſet alienus, ſola illum fama cognitum habẽs. Iam gloriæ Dei etiam inſeruiit, quòd cæcus neſcierit vbi eſſet Ieſus, nec illum agnouerit. Sic enim omnis ſuſpicio tollebatur, vt videri non poſſet ad gratiam loqui. Rurſum ad idem fecit, quod à vicinis & notis perductus ſit ad Phariſęos, vt & apud illos diligens fieret facti examinatio, & certa cognitio, quodq; etiam apud illos liberè veritatem confeſſus ſit cæcus, quantũuis illis ſciret gratum fore, ſi vel taceret, vel diffiteretur, ſciretq; ſatis timendum ſibi ſi veritatem confiteretur. Quamuis autem quidam intelligant iſtos vicinos, & notos cæcum hunc ad Phariſæos non malo duxiſſe animo, ſed quòd cuperent illis indicare Dominum, quem perſequebantur, nequaquam eſſe hominem malum, qui tantum ſcilicet feciſſet miraculum: magis tamen cum Auguſtino & Chryſoſtomo videtur intelligendũ, eos malo animo hoc feciſſe, vt ob id quæſierint vbi eſſet Ieſus, quod parati eſſent illum comprehenſum, tanquam ſabbathi violatorem tradere Phariſæis: quod cùm facere nequiuerint, curatum cæcum adducunt, vt per eum oſtendant ſabbathum à Ieſu violatum. Nam & ob id videtur Ioannes mox ſubiunxiſſe: Erat autem ſabbathum, &c. Aut prędicti cęcum adducunt animo medio, vt Phariſęorum ſcilicet de hoc facto iudicium audirent, quod partim bonum, partim malum apparebat, ita vt de illo ipſi pronunciare non auderent. Cùm itaque cęcus adductus eſſet, Phariſæi etſi ab adductoribus didiciſſent facti ordinem, tamen quo certius eis de facto conſtaret, cęcũ quem vicini prius interrogauerant, iam ſecundò interrogauerunt, quomodo vidiſſet, hoc eſt, viſum recepiſſet. Nam ſic oportet verbum hoc ſemper hic exponere, cùm Gręcè ſit ἀναβλέπω. Ceſsit & hoc ad Dei gloriam & miraculi cõfirmationem, vt dictum eſt, quòd illi non contenti vicinorum relatione, cęcum interrogauerunt, quódq; ille, etſi conſcius ſuę paupertatis, nihil vereretur apud potentes, & magni nominis hoſtes Ieſu, ſimpliciter & conſtãter vt res habebat, narrare quod in ſe geſtum erat. Audito ergo huius teſtimonio, variatum eſt ſententiis inter illos, quod & ipſum ad Dei gloriam faciebat. Nam oſtenſum eſt tantam eſſe virtutis diuinę vim, vt non poſsint non eam etiam hoſtes quandoque agnoſcere, & vbique habeat qui eam agnoſcant. Quidam ergo Phariſęorum pro ingenio hominum deſperatorum, tam inaudito diuinę potentię miraculo adeo non potuerunt moueri vt de Domino melius ſentirent, vt mox ex diei religione mutuarentur occaſionem calumniandi factum planè diuinum, quod diei religionem decebat & commendabat. Itaq; dixerunt: Non eſt hic homo à Deo, quãtumuis frequenter eum in ore habeat, cùm ſabbathum nõ cuſtodiat. Quibus verbis nõ tantùm prępſens factum notare videntur, ſed & ſignum illud quod ſcribitur Ioannis quinto, & alia quę ſabbatho fecit Dominus, quaſi dixiſſent: Iſte ſabbathum pro nihilo habet, vt qui illud iam frequenter violauerit. Alij autem etſi congruum illis fuiſſet oſtendere qualiter ſabbathũ nõ fuerit in prędictis factis violatũ, quoniam Phariſaico adhuc errore detinebantur, & tamen à ſignorum magnitudine ſuperabantur, contrà dicunt: Si hic homo nõ eſt miſſus à Deo

A ac illi gratus, ſed peccator eſt, quomodo poteſt hęc ſigna facere? ſignificantes peccatores non poſſe ſigna facere, ſaltem talia, qualia ſcilicet Ieſus fecit, maxima ſcilicet & planè diuina: Nam & diabolus ſua habet falſa ſigna quę per ſuos nonnunquam ędit. Nec ob hanc Phariſęorum ſententiam oportet multum diſquirere, quomodo ergo Dominus dixerit ſuprà, quoſdam qui in nomine eius miracula feciſſent, condemnandos in die iudicij. Nam hanc Phariſęorum ſententiam, cùm Phariſęorum ſit, non oportet omnino eſſe veram. Et tamen etiam vera eſt, ſi intelligatur de miraculis quę quis diuina virtute ędit, in teſtimonium ſuæ ſanctitatis quomodo Dominus ſua ędidit, dicens: Opera quæ ego faB cio, ipſa teſtimonium perhibent de me. Non enim poteſt peccator vera miracula ędere in ſuæ ſanctitatis confirmationem, quanquam bene in doctrinæ & nominis quod prędicat commendationem. Dicunt autem iſti pluraliter, hęc ſigna, vel, vt eſt Gręcè τοιαῦτα σημεῖα, id eſt, talia ſigna, reſpicientes ſcilicet non ad vnum illud de quo tum agebatur, ſed & ad alia pleraque quę Chriſtus fecerat. Itaq; ſententiis de Ieſu variantibus, ſchiſma, hoc eſt, diſſidium & diſſenſio erat inter illos: proinde rurſum interrogant cęcum, vt ſuam ipſe de Ieſu proferret ſententiam, de quo inter ipſos non conueniebat. Tu, inquiunt, quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos, vel, vt habent Gręci, quia aperuit, vt ſit C ſenſus: Quem tu dicis eſſe illum, ob hoc quòd aperuit oculos tuos? Quam interrogationem Theophylactus poſt Chryſoſtomum putat fuiſſe eorum qui inter Phariſęos bene de Ieſu ſentiebant, & miraculo patrocinabantur, qui ſcilicet dixerunt, quomodo poteſt homo peccator, &c. vt hi teſtimonium cęci quęſierint, quo per eum qui ſenſerat virtutem, confutarent calumniatores. proinde notat eos beneuolè interrogaſſe. Non enim dixiſſe, quid dicis de illo qui lutum fecit, aut ſabbathum violauit, ſed miraculi recordatos dixiſſe, qui aperuit oculos tuos, quaſi exacuentes curatum, vt pro Ieſu quę digna erant diceret. Rupertus verò hęc verba triD buit parti aduerſæ, quę dixerat: Non eſt hic homo à Deo, &c. vt intelligatur hos teſtimonium cæci quęſiiſſe, vt ſi ille metu adductus de Ieſu malè loqueretur, aut ſaltem non auderet bene loqui, haberent quo refellerent illos qui de Ieſu bene ſentiebant, cùm ad illos miraculum non attineret: Si verò bene de illo loqueretur, cauſam haberent ſęuiendi in ipſum, & eiiciendi eum extra ſynagogam. Verùm rectius apparet vt intelligamus ab vtraq; parte communiter factam hanc interrogationem, & vtroſque expectaſſe ex cæci reſponſione quod pro ipſorum faceret ſententia. Mendicus itaq; ſimpliciter & intrepidè pronunciat quid ſentiret. Ego, inquit, dico eſſe eum Prophetam, non quòd putaret E ipſum eſſe illum ſingularem Prophetam, de quo Moyſes Deut. 18. vt intellexit Liranus. Nam Gręcis non eſt dictum cum articulo ὁ προφήτης, ſed ſine articulo, proinde ſimpliciter Prophetam aſſeruit, ſignificans eum à Deo miſſum eſſe, & veracem eſſe doctorem. Nam talis (vt ſuprà eſt probatum) Propheta dicitur, etiamſi nihil futurum prędicat, quale adhuc hic à Ieſu non audierat.

NON CREDIDERVNT ERGO IVDAEI DE ILLO, QVIA CÆCVS FVISSET ET VIDISSET, &c.] Cùm primùm Phariſęis & Iudęis miraculum à cęco exponeretur, facilè crediderũt, quod propter operationẽ qua ſabbathũ violatũ putabant,

putabant, gauderent se occasionem habere calumniandi Dominum, & ostendendi illum non esse à Deo. Verùm cùm iam & quorundam Pharisæorum authoritate, & ipsius cæci sententia, quam postulauerant velut parati illi stare, non permitterētur tale miraculum ei tribuere cum quo non esset Deus, in contrarium dilabuntur, præter spem sanè sperantes hunc non esse qui cæcus fuisset, etsi omnibus satis ob publicam notus mendicitatē. Proinde priusquam id credendum sibi putarent, parentes eius aduocandos & audiendos statuerunt, si fortè illi metu adducti, (vt sunt ferè timidi quibus est res angusta domi) aliquid dicerēt quod ad miraculum obscurandum facere posset. Verùm vt semper veritas & pietas fit illustrior, quo magis impij suis mendaciis & impietatibus obscurare & supprimere nituntur: ita & nunc malitiosa hæc Iudæorū curiositas proficiebat ad miraculi gloriā & confirmationem. Hac enim ratione factū est, vt certissimū esset hunc quem manifestum erat videre, à natiuitate cæcum fuisse, parentibus, qui peculiaribus etiam indiciis filiū suū certissimò nouerāt, id certò etiam apud illos quos metuebant confitentibus, etsi filij cæcitatem scirent nonnihil in suā recidere ignominiam. Rursùm & hoc ad miraculi cōmendationem fecit, quòd parentes dicerent prę metu, se nescire nec modum, nec authorem miraculi. Nam per hoc ostensum est eos non ad gratiā authoris testificatos hunc esse suum filium, & cæcum natum fuisse. Itaq; Pharisæi aduocatos parētes interrogant tria, si filius eorū sit, si cæcus natus sit, & quomodo nūc visum receperit. Rigidè autem interrogant, putantes illos exterrere, sicq; aliquid dicturos quod in calumniam prædicati cederet miraculi. Non enim dicunt: Hic est filius vester qui cæcus natus est, sed quem vos dicitis, quia, id est, quod cæcus natus sit; notantes eos id falsò dicere solitos, quo tamen nihil potest improbabilius suspicari. Quis enim pater talia mentiri cum sua ignominia vellet de filio? Nec dicunt simpliciter: Quomodo nunc videt; sed, quomodo ergo nunc videt. quasi dicerent: Aut hoc falsum est, quòd nunc videat: aut illud, quòd cæcus natus sit: sed videre eum, constat verum esse: ergo falsum sit est necesse, quòd cæcus fuerit natus. Duobus ergo his eos ad negationem inducere conantur, & per hoc quod dicunt; quem vos dicitis; & per hoc quod subdunt; quomodo ergo nunc videt. Tribus autem interrogationibus factis parentes cautè respondent, de duobus confitentes se esse certos, ignorare verò quod tertiò quærebatur, modum scilicet & authorem redditi visus. Et addunt: ipsum interrogate, ætatem habet, ipse de se loquatur; vel, vt est Gręcè, περὶ ἀυτȣ͂ λαλήσει, id est, de se loquetur, vel pro se loquetur. Hęc, vt ex Euangelistę narratione patet, dixerunt, non quòd nescirēt, sed quòd Phariseos metuerent, malentes solum filium venire in periculum, quàm communi periculo inuolui cum filio. Qua in re etsi nec gratos satis se erga Deum & Iesum, nec pios erga filium declarauerunt, tamen etiam in hoc seruierunt glorię miraculi, quòd interrogationem de modo & authore miraculi remittunt ad eū qui curatus erat, qui in eiusmodi quęstione omnibus meritò fide dignior erat. Sic enim significabant, nullum certius de ea re loqui posse, illiq; potius quàm cuiuis alteri credendum esse, ac proinde illos imprudēter, eius testimonio pręterito, aliorum requirere testimonium. Porro ex eo quod conspirauerant Iudęi eos eiiciendos

A Synagoga, qui confiterentur Dominum esse Christum, animaduertere licet iam tum percrebuisse atque iactari cœptum fuisse eum esse Christum. Fieri autem extra synagogam, erat alicui interdici cōmercio & consuetudine reliquorum Iudæorum, vt non liceret ei ingredi cum reliquis synagogam, aut templum, & omnino alienus esset ab omni Iudęorum congregatione, quod apud Iudęos summæ ignominiæ loco habebatur: quomodo apud Christianos habetur excommunicatio. Pro eo autem quod nos habemus extra synagogam fieret; Græcè iucūdius est per vnam dictionem, ἀποσυνάγωγος γένηται, id est, aposynagógos fieret. Itaq; sic tunc dicebantur quidam aposynagogi, quomodo apud nos

B quidam dicuntur excommunicati, hoc est, communione fidelium priuati & interdicti. Nec hic mos interdicendi quibusdā consuetudine hominum tantùm fuit apud Iudęos, sicut & modò est apud fideles, sed & apud ethnicos quondam simile erat. Apud Romanos enim quibusdam aqua & igni interdictū dicebatur; quę pœna maxima esse solet, priusquam inciperent gladio animaduertere in maleficos: eaq; sententia eiiciebantur è ciuitate, & omni ciuium cōsuetudine eis interdicebatur, ac vita ipsa pronunciabantur indigni, quòd vita hominum consistat in aquæ & ignis vsu, elementorum scilicet hominis vitæ maximè necessariorum. Et Cæsar lib. 6. de bello Gallico, de Druidis loquens sic scribit: Si

Separatio etiam gentibus in vsu.

C quis aut priuatus, aut publicus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt; hæc pœna apud eos est grauissima. Quibus est interdictum, ij numero impiorum ac sceleratorum habentur. Iis omnes decedunt, aditū sermonemq; defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neq; iis petentibus ius redditur, neq; locus vllus communicatur. Hæc ille. Tales erant quoque qui apud Romanos dicebantur, homines sacri, hoc est, detestabiles & deuoti, traditiq; in exitium extremum, ita vt quocunque loco, quocunq; tempore, à quibuscunque eos impunè interfici liceret, & pro huiusmodi erāt leges sacratæ, sicut apud nos sunt leges excommunicationum. De quibus omnibus latius vide apud

D Budæum in secundis annotationibus in Pandectas. Cæterùm quoniam hodie plerique ab Ecclesia eiecti & excommunicati sese consolantur constitutione horum Iudęorum, qui eiecerūt è synagoga eos qui Christum confiterentur, addendum hoc supradictis, videndum esse non tam qui eiiciant & excommunicent, quàm qua de causa quis eiiciatur, iusta ne an iniusta. Quoniam enim manifestè iniusta erat causa Iudaicæ istius eiectionis, non erat illa meritò formidanda. Verùm hæretici, qui hoc se exemplo ferè consolantur, non ob id eiiciuntur ab Ecclesia, quòd Christum confiteantur, sed quòd illum malè confiteantur, aut quòd de eius Ecclesia malè sentiant, à qua etiam nō tam eiiciuntur quàm seipsos separent. Pręterea, vt habet Augustinus, tūc

E non erat malum fieri extra synagogam, quòd synagoga ob incredulitatem à Deo deseri cœpit, & Christus nouam suam Ecclesiam ædificabat. De iniusta autem excommunicatione, quæ lata est à iudice Ecclesiastico, sciendum quòd ea non sic liget, vt per eam quis priuetur participio suffragiorum Ecclesiæ, aut propter eam debeat ex conscientia sese subtrahere à sacramētorum communione, & fidelium consortio, nisi quātum ratio scandali, quod aliàs inde emergeret, id exegerit, vt docet Adrianus in Quotliberica quæstione 6. Vnde Gelasius Papa, quemad

quemadmodū citatur causa 11.quęst.3. Cui, inquit, est illata sententia, deponat errorem, & vacua est. Sed si iniusta est, tantò eam curare non debet, quantò apud Deum & eius Ecclesiam neminem potest grauare sententia iniqua. Ita ergo ea se non absolui desideret, quā se nullatenus perspicit obligatū. Sic & sub Hieronymi sententia dicitur, 24.quęst.3. Si quis non recto iudicio eorum qui pręsunt Ecclesiæ depellatur, & foras mittatur, si ipse antea non exiit, hoc est, si non ita egit vt mereretur exire, nihil lęditur in eo quòd non recto iudicio ab hominibus videtur expulsus. Semper tamen sententia pastoris etiam cùm iniusta est, timenda est, vt dicitur sub nomine Gregorij 11.quęst.3.cap. Sententia pastoris; & eadem sub nomine Vrbani, cap. Quibus episcopi. Timenda quidem, non quòd in foro conscientiæ liget, sed quia ratione scandali: & ne quis videatur Ecclesiasticam cōtemnere authoritatem, ei parère quis debet, & cauere ne negligendo, aliquem scandalizet, & in contemptus suspicionē veniat. Atq; ob id vt citra scandalum possit non parère excommunicationis huiusmodi sententiæ, debet canonicè probare iniustitiam excōmunicationis contra se latæ, quàm antequàm probare possit, debet à superiore humiliter absolutionem petere, nisi in illis casibus, in quibus talis est error ex parte sententiæ, qui sententiam non solùm iniustā, sed etiam faciat esse nullam, vt cùm fertur ab eo qui in ipsum non habet authoritatem, videlicet à iudice non suo, vel à iudice excommunicato: vel cùm lata est post appellationem legitimè interpositam, vel cùm in forma excōmunicationis intolerabilis fuerit error expressus, vt si quis excommunicetur quia peccatum aliquod committere nolit, aut bonū aliquod omittere, quemadmodum patet in cap. Per tuas, de senten. excommunicat. quāuis ibi duo tantùm posteriora excipiantur. In tribus enim illis potissimùm casibus sentētia excommunicationis non solùm est iniusta, sed etiam nulla. In aliis verò etiā si sit iniusta, tamen aliqua est, & ideo antequam debeat quis admitti ad probationem iniustæ excōmunicationis, gratiam absolutionis implorare debet, ne, vt dicitur in prædicto capitulo, sententiam Ecclesiasticam contemnere videatur, & per hoc amplius ex suo contemptu ligetur. Nec hoc contrariū est ei quod suprà in Gelasij authoritate dicitur, nō opus esse vt quis desideret se absolui ab iniusta sententia. Nam hoc intelligendum est quantum ad reatum, hic verò pręcipitur de absolutione impendenda, ad cautelam, vt in textu dicitur. Quod si iniustè excommunicatus iniustitiam probare canonicè nequeat, humiliter eam sustinere debet, aut secundùm sententiæ formam ob scandalum vitandum satisfacere, si possit salua veritate vitę & iustitia. Vbi & hoc notandum, aliquando iniustam esse sententiam excommunicationis, ex parte excommunicati, cùm tamen sit iusta ex parte excommunicantis, vt cùm quis pro falso crimine in iudicio per testes probato excommunicatur.

VOCAVERVNT ERGO RVRSVM HOMINEM QVI FVERAT CÆCVS, ET DIXERVNT EI, &c.] Cùm ex parentum respōsione nihil potuerunt venari quod pro suo faceret desiderio, & parentes eos remisissent ad filiū, illi necdum desistendum sibi esse rati, vocauerunt rursum eum qui fuerat cæcus, dicentes ei: Da gloriā Deo; hoc est, secundùm Chrysostomum, gloriā istius miraculi tribue Deo, non Iesu, cōfitere quia nihil iste in te est operatus, sed quòd Dei beneficio ex cæco factus sis videns. Secundùm quam intelligentiam obseruandus ordo, quo ad calumniandum hoc miraculum impietas hic processerit. Primò enim calumniabantur illud tanquam factum hominis peccatoris, qui à Deo non esset, sed qui sabbathū violasset. Id cùm viderent congruere minimè, sperabāt audire non fuisse illum cæcum, nec factum sibi eo miraculum quod dicebatur. Cùm autem factum ipsum ipsa re & parentū testimonio euidētius esset, quàm vt negari posset, facti laudē à Iesu quem oderant, auertere studuerunt, idque sub prætextu religionis, dicentes: da gloriam Deo; ac per hoc significantes, illum non dare Deo gloriā, sed Deum ignominia afficere, quamdiu miraculū Iesu tribuebat, quem se scire dicebant esse peccatorē, ac proinde scire etiam quòd per illum, & cùm illo Deus non operaretur. Verùm per illud: Da gloriam Deo; magis videntur simpliciter exegisse confessionem veritatis. Nam sic hæc oratio accipitur Iosue 7. vbi ad Achan dicit Iosue: Fili mi, Da gloriam Domino Deo Israel, quod quid sit patet ex eo quod sequitur: Et confitere, atq; indica mihi quid feceris. Et videtur hæc oratio fuisse modus obtestandi, & veluti adiurandi aliquem, ad extorquendum ab eo veritatem ad gloriam Dei. Sic & 1.Reg. 6. sacerdotes Philisthiim consulunt suis, vt factis anis aureis dent gloriam Deo Israel, hoc est, veritatē testentur, & suam iniquitatem confiteantur. Itaque quod dicunt: Da gloriam Deo; hunc habet sensum: Ad gloriam Dei confitere nobis omnem rei veritatem. Quibus verbis sub obtentu religionis eum inducere voluerunt, vt vel miraculum negaret, vel præstigio aliquo, non diuino modo factū diceret. Huic intelligentiæ conuenit, quòd cæcus constanter respōdet se cæcum fuisse, & nunc videre. Conuenit & quod Augustinus hanc partem sic exponit: Da gloriam Deo, hoc est, nega quod accepisti. Addunt autem: Nos scimus quia hic homo est peccator; hoc est, scelestus & impius, quasi dicant: scimus eum hoc miraculū vel non fecisse, vel non diuina ratione fecisse. Et quidē nunc dicunt se scire ipsum esse peccatorē, cùm prius interrogati à Domino: Quis ex vobis arguet me de peccato; nihil haberent quod illi obiicere possent vel auderent. Porro cæcus fortiter simul & circumspectè respondens ait: Si peccator est, nescio, &c. Id autem non dicit veluti dubitaret. Nam suprà Prophetam esse dixit, & mox ostendit eum non esse peccatorem, sed esse à Deo. Itaque ideo dicit, nescio, vt eorum nugas & calumnias more dubitantis repellat, & significet se id excutere nolle, vt sit sensus: An peccator sit nec ne, non iam excutio nec pronuntio. Illud tantùm dicam, quod à me sub obtestatione nominis diuini requiritis, & de quo liberè pronunciare possum, vtpore quod in me experientia didici, cùm prius essem cæcus, modò video. Illi autem, vt nunquam quiescit inuidia, sperantes se aliquid audituros, quod in calumniam rapere possent, & vnde ostendere possent miraculi modum non fuisse diuinum, aut ex re aliter narrata falsitatem comprobare posse, iterum eum interrogauerunt: Quid fecit tibi? Quomodo aperuit oculos tuos? Mendicus autem, qui hactenus, quamdiu res inquisitione indigebat, remissè locutus est, iam confidentior factus, cùm videret eos tantùm quærere quod calumniari possent, stomachando aduersus impudentem eorum malitiam, respondit eis:

Dic.

Dixi vobis modò, quomodo aperuerit oculos meos,& id semel audiſtis.Quid iterũ vultis eadem audire?Nũquid etiam vos mecum & cum aliis eius diſcipulis, vultis diſcipuli fieri, vt ob id tam diligenter iterum atq; iterum de operibus eius inquiratis? Id dicit per ironiam ſciens illos nolle diſcipulos eius fieri, & ob id ſignificans indignos illos eſſe quibus eadem repetantur, vt qui non bono animo,ſed malo,ad eaſdem reuoluerentur percontationes. Dicit, nunquid & vos, ſignificans ſe iam illius factum diſcipulum, aut velle fieri, niſi fortè hoc dixerit propter alios qui iam erant diſcipuli Ieſu. Porro Græci codices habent:Dixi vobis iam, & non audiſtis. Quid iterum vultis audire? vt prius audire, accipiatur pro credere: ſecundum, pro corporalibus auribus percipere.Sed noſtra lectio conuenientior videtur.

MALEDIXERVNT ERGO EI, ET DIXERVNT: TV DISCIPVLVS ILLIVS SIS,&c.Ex odio nominis Chriſti, & magna animi ſuperbia, offenſi Phariſæi mordaci libertate cæci, maledixerunt ei.Quod nõ ſignificat hoc loco,ipſos ei male precatos eſſe, ſed conuitiatos eſſe. Nam Græcè eſt ἐλοιδόρησαν,id eſt,cõuitiati ſunt;quod verbum etiam eſt 1.Cor.4.vbi nos legimus:Maledicimur & benedicimus. Proinde notandum etiam, quòd cùm nos habemus, Tu diſcipulus illius ſis, (quod increpationem ſignificat,) Gręcè pro ſis eſt εἶ,id eſt,es,vt ſit:Tu diſcipulus eius es,quod nõ imprecationem ſed conuitium magis ſignificat.Intellexerũt enim illum ſe vocare Ieſu diſcipulum, cùm diceret:Nunquid & vos vultis,&c.Eraſmus tamen vertit,pro εἶ,eſto, vt ſcilicet ſit imperatiuus à barytono ἔω,ἔες, & per craſim εἶ. Porro quo intelligatur quomodo dicantur Phariſęi conuitiati dicentes:Tu diſcipulus illius ſis vel es; notandum quod Baſilius interrogatus quid ſit λοιδορία, id eſt, conuitium, reſpondit: Omne verbum quod ex animo ignominia afficiendi dicitur, conuicium dicitur, etiamſi ipſum verbum nõ videatur eſſe contumelioſum. Et hoc manifeſtum eſt ex Euangelio dicente de Iudęis,quod conuitiati ſunt ei,& dixerunt ei: Tu es(vel ſis) diſcipulus illius.Hęc ille in quęſtionibus compendio explicatis,quęſtione 24.Itaq; maledixerunt & conuitiati ſunt ei,quia illi obiecerunt quod ignominioſum eſſe putauerunt, & quia animo vituperandi dixerũt,quale maledictum, inquit Auguſtinus, ſit ſuper nos & ſuper filios noſtros. Addunt autem rationem ſed inſipientię plenã,quare nolint Chriſti eſſe diſcipuli, ſed Moyſi:Nos,inquiunt,ſcimus quia, id eſt, quòd Moyſi locutus eſt Deus, hunc autem neſcimus vnde ſit, hoc eſt, cuius ſpiritu inſtructus ad nos venerit. Cùm auditu tantùm à maioribus intellexiſſent Moyſen fuiſſe à Deo,dicunt ſe eius exactam habere notitiam;Nos, inquiunt, ſcimus;cùm verò Ieſum coram vidiſſent miracula facientem, & audiſſent diuina manifeſtè loquentem,neſcire ſe dicunt vnde ſit,ſeſe condemnantes & alio nomine. Si enim neſcierunt, quare toties pronunciauerunt non eſſe à Deo,imò diabolico ſpiritu afflatum eſſe? Tanta autem horum fuit inſipientia,vt nõ poſſet non eam mox mendicus iſte & deprehendere & redarguere,cuius cùm inter diſputandum(vt fieri ſolet) creſceret fiducia,confirmatus veritatis conſcientia & Dei gratia, fortiter contẽptis omnibus periculis,auſus eſt Chriſti cauſam agere,apud viros magni nominis,quos ſentiebat omnibus technis moliri perniciem Ieſu. Itaq; ex miraculo redditi ſibi viſus,colligens & conuincens meritò nõ debere illos ignorare,vnde profectus eſſet Ieſus: In hoc, inquit, enim mirabile eſt, hoc eſt,In iſto ſanè mirabile quiddam accidit(nam γάρ,enim,pro ſanè hic eſt poſitum)quia,id eſt,quod vos neſcitis vnde ſit,&,hoc eſt,cùm tamen (phraſis eſt enim Hebręa) aperuerit meos oculos. Scimus autem quòd Deus peccatores nõ audit,id eſt, exaudit: (audire enim hic poſitum eſt pro audire cum effectu, quod eſt exaudire:quemadmodũ mox poſtea vertit interpres, cùm Gręcis eadẽ ſit dictio) ſed ſi quis Dei cultor eſt, ſic vt nõ ſolùm cæremoniis externis veneretur, ſed voluntatem eius faciat, obtemperando mandatis eius, (quod verè eſt Deum colere) hunc exaudit. His ergo mendicus refellit quod prius dixerunt: Nos ſcimus quia hic homo peccator eſt. Porro quoniã illud; Deus peccatores non audit;nõ videtur abſolutè verum,nam peccatorem publicanum orantem Deus mox exaudiuit. D. Auguſtinus putat hunc iſtud dixiſſe tanquam adhuc inunctum, hoc eſt, nondum habentem vnctionem ſpiritus ſancti. Verùm quoniã hæc ſententia multis eſt ſcripturis conformis, magis dicendum cæcum hoc dixiſſe ſecundùm communem regulam à Iudæis paſsim creditam, & in ſcripturis fundatam. Dicitur enim: Oculi Domini ſuper iuſtos,& aures eius in preces eorum.Clamauerunt iuſti, & Dominus exaudiuit eos. Contrà verò de impiis: Qui declinat aures ſuas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis.Et:Cùm multiplicaueritis orationem,non exaudiam.Manus enim veſtrę ſanguine plenæ ſunt. Dicit ergo,ſcimus, quod ex ſcripturis ita apud Iudęos eſſet receptum,quódque hac in parte etiam ipſi Phariſęi conſentirent cum ipſo, vt qui prius dixerant:Quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere. Regulare enim eſt non exaudiri à Deo peccatores, hoc eſt, perſeuerantes in peccato.Tales enim ſoli ſecũdùm ſcripturę morem dicuntur peccatores;nam qui non perſeuerãt, non peccatores, ſed pœnitentes vocandi ſunt. Quod ſi quibuſdam in rebus Deus etiam peccatores exaudiat, non obſtat hoc prędictis ſententiis, quia hoc non eſt regulare,ſed rarum.Scripturę autem plerę; quæ ſunt regularia,docent.His autẽ dictis necdũ contentus cęcus,ad vlteriora progreditur,ex nouitate miraculi oſtendens efficacius, Ieſum non ſolùm nõ eſſe peccatorem,ſed eſſe à Deo, quod eſt contra id quod ſecundò dixerunt, neſcire ſcilicet ſe vnde eſſet Ieſus.A ſeculo,inquit, non eſt auditum,&c. Quaſi dicat:Multa quidem memorantur miracula,quæ Deus olim geſſit per maiores noſtros,ſed ſanctos,non peccatores,& tamen ſi repetamus ab orbe condito,nunquam auditũ eſt quenquam extitiſſe qui cæco nato oculos aperire,& viſum quem nunquam habuit, imò quem natura negauit,præberet. Si non eſſet hic à Deo, quemadmodum vos vultis non eſſe,nõ poſſet facere quicquam,eorum ſcilicet quæ facit,cùm illa nec ſua virtute,nec alia quàm diuina facere poſsit.De eo autem quod ſignificat cæcus iſte,eũ qui non eſt à Deo non poſſe facere vera miracula,dicendum eſt,ſicut ſupra de dicto Phariſęorum,videlicet quòd hęc dixerit eo quòd noua Chriſti doctrina nõ eſſet imbutus, aut potius quia ſecũdùm quod ſcripturæ indicant,regulare ſit vt ſolis iuſtis gratia miraculorum cõcedatur.Deinde ſolis iuſtis cõpetit facere miracula vera quomodo Chriſtus fecit,in teſtimonium ſcilicet ſanctitatis.Et poſtremùm etiam peccatores

Pſal.33.

Prou 28.

Iſaiæ 1.

miracula ędentes, quatenus ea ędunt, à Deo sunt, qui per eos operatur, & nomen filij sui hominibus commendat. Verùm hic mendicus intellexit eum tantùm qui iustus esset, à Deo esse. Porro Pharisæi hac mendici fiducia prorsus efferati, cùm iam spes nō esset fore vt ille vel corruptus, vel metu territus desisteret à prędicando Iesu, ad extrema veniūt, ad quæ conuicta impietas solet descendere, ad opprobria scilicet & vim. Itaq; exprobrant ei pristinā cęcitatem, exprobrant fortunæ tenuitatem, sed sine ratione obiiciunt, vt cæca ferè est malitia, quasi scilicet hæc illi ob scelera sint diuinitus inflicta, quasiq; scelerosus nascatur, qui pauper aut cęcus, aut alioqui vitiato corpore nascitur. In peccatis, inquiunt, natus es totus. Et additur Gręcis, Tu, quod contemptus emphasim habet: Tu in peccatis natus es totus. Dicunt, totus, secundùm quosdam, vt significent quod non solùm secundùm animam in peccatis natus esset, secūdùm quam omnes in peccatis nascuntur, sed quod etiam à natiuitate peccatorum vestigia in corpore per cęcitatem apparerent. Aut secundùm Chrysostomū dicunt, totus natus es; vt significent toto tēpore vitæ & à primæua ætate semper in peccatis fuisse. Vel potius, sicut Erasmus indicat, dicunt totum in peccatis natum, quod secundùm eos omnia eius, mēdicitas scilicet cęcitas, & impudentia, arguerent hominem à natiuitate scelestum. Addunt autem cum impatientis animi arrogantia: Et tu doces nos? Vbi vtrunque pronomen magnam habet emphasim. quasi dicant: Et tu tam vilis homo, indoctus planè, & manifestè scelestus, doces nos, qui legis professionem & religionis apicē tenemus? Qui paulò antè emēdicabas stipem, hîc apud tantos viros audes philosophari? Nec his contenti, conuitio addunt vim, non ferentes sibi os obturatum esse ab homine paupere & idiota, & ob id eiicientes eum foras, extra synagogam, vt est verisimile, efficiendo eum aposynagogum, quamuis simpliciter intelligi possit eiectū è concilio illo & congregatione. Obseruandum hic in Pharisęis, quàm indefesso studio impij veritatem obscurare nitantur, quanto furore, dum conuincuntur, contra veritatis assertores exagitentur, quámq; impotenti superbia non sinunt ij qui se aliquid esse credunt, meliora sibi suggeri ab iis quos præ se contemnunt. In cęco isto obseruandū, quanta sit veritatis vis, quámq; hęc fortes & intrepidos facit etiam eos, qui alioqui quosuis metuebant. Obseruanda item constantia, quā Christianus quisque neminem veritus in cōfessione nominis Christi imitari debeat. Obseruandum, quales Christus suæ gloriæ & sui nominis patronos diligere voluit, contra potentissimos nominis sui calumniatores. Nam in isto exemplum æditum est, quomodo per pauperes & indoctos nomen suum prædicandum esset in vniuerso mundo, & obturandum os omnium qui contra illud loquerentur iniqua.

Avdivit iesvs qvia eiecervnt evm foras, et cvm invenisset, &c.] Eiectum à Pharisęis Dominus, cùm audisset quæ ille pro sui nominis confessione passus esset, requirens suscepit, & ad perfectiorem sui cognitionem deduxit, ostendens se curam habere eorum qui propter se aliquid patiuntur, nec relinquere eos sine consolatione, deinde illos perfectiore sui cognitione dignos esse, qui accepta cognitione bene vtuntur. Itaq; cùm non obiter, sed, vt est magis verisimile, quæsitum illum à se, inuenisset, dixit ei: Tu credis in filium Dei? Ille auidum se declarans credēdi, dixit: Quis est Domine vt credam in eum? Putant autem pleriq; hunc iam credidisse, Iesum esse filium Dei, sed ignorasse Iesum esse qui cum ipso loqueretur, vt quem adhuc de facie non nouerat, atq; ob id dixisse: Quis est Domine; cupiens sibi Iesum demonstrari. Verùm magis probabile est, ipsum è comitatu & turba cognouisse Iesum, qui sanauerat ipsum, esse eum qui secum loquebatur, (nam Dominum eum vocat) nondum tamen cognouisse Iesum esse filium Dei, hoc est, expectatum illum Iudęis Messiam. Nam sicut filius Dauid, ita & filius Dei vulgò fuit cognomētum Messiæ, quemadmodum ex hoc loco aduertere licet & aliis aliquot, vt Ioan. cap. 1. & Matth. cap. 16. Itaque cùm dicit Dominus: Tu credis in filium Dei; perinde est ac si dixisset: Tu credis in Messiam? Additur autem Græcis hoc loco articulus, quemadmodum & in aliis similibus locis, εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, vt intelligamus propria & peculiari ratione vocari Dei filium, de quo dictum est in cap. Concor. 17. circa primum caput Ioannis. Cùm ergo qui cæcus fuerat, animi sui ad credendum promptitudinem declarasset, Dominus ei se manifestat, dicens: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. Non dicit: Ego sum qui te sanaui, sed submissè primùm & obscurè; Et vidisti, inquit, eum; deinde & manifestius, Et qui loquitur tecum, ipse est. Videtur autem dedita opera dixisse: Vidisti eum; vt omnino in memoriam suę sanationis illum reducat, & per eam magis ad credendum, quod secundò dicit, qui loquitur tecum ipse est, prouocet & confirmet. Non enim credere potuit illum mentiri, quem ex virtute in se ostensa suprà ostendit Prophetam esse, & à Deo missum esse. Porro eo quòd Dominus dicit, qui loquitur tecū, ipse est; scilicet filius Dei, apertissimè Nestorij error refellitur, cùm ex eo ostendatur, vnum eundémq; esse in persona filiū hominis qui vtique loquebatur ac videbatur, & filium Dei. Mendicus autem auditis verbis Iesu, tractus à patre mox credit, fidémq; suam confitetur, non verbis tantùm dicens: Credo Domine; sed & opere. Nam procidens adorauit eum, non tanquam Prophetam tantùm, sed tanquam filium Dei.

Et dixit ei iesvs: in ivdicivm ego in hvnc mvndvm veni.] Pronomen, ei, nō habent Gręca, sed tantùm: Et dixit Iesus; vt intelligatur non ei tantùm Dominū hęc dixisse, sed omnibus audientibus & pręsentibus. Quoniam enim Dominus mēdico illi, cùm cęcus esset & corpore & mente, primum quidem visum corporalem restituit, ac deinde etiam spiritualem, hinc occasionem desumpsit differendi quæ sequuntur de cæcitate & visu spirituali, vt ex omni oblata occasione solitus fuit desumere initium alicuius doctrinę spiritualis: In iudicium, inquit, ego in hunc mundum veni. Hîc iudicium D. Chrysostomus exponit condemnationem, nempe Pharisęorum & illis similiū. Verùm iudiciū, de quo hic Dominus loquitur, non tantùm pertinet ad eos de quibus mox dicitur, vt qui vidēt, cęci fiāt; verùm & ad eos de quibus dicitur; vt qui non vident, videant. Proinde rectius per iudicium intellexerimus decretum illud patris, quo mirabiliter decreuit, sed tamen iustè, per filij sui in hunc mundum aduentum, efficere vt qui non vident viderent, & sinere eos qui videbant, cæcos fieri. Quod ad illa iudicia Dei pertinet, quæ Paulus considerans exclamat cum admiratione, vocans

ea imper

ea imperſcrutabilia. Hoc eſt, quod D. Auguſt. aliis verbis dicit, Dominum hic loqui de iudicio diſcretionis, & per iudicium intelligi diſcretionem, qua mirabiliter non videntes electi diſcernendi erant à videntibus reprobis. Itaq; ſenſus eſt: Ego veni in hunc mundum in iudicium, hoc eſt, vt per me iudicium & decretum patris mirabile impleatur, quo rerum vices permutentur. In hac tamen locutione præpoſitio, in, aut coniunctio, vt, in explicatione poſita, debet conſecutiuè accipi, & non vt cauſam deſignet finalem, quatenus iudicium hoc pertinet ad eos qui ex videntibus cæci futuri erant. Non enim voluit Deus eos qui videntes dicuntur, fieri cæcos per Chriſtum, per quē omnes voluit ſaluos fieri, ſed decreuerat id iuſto iudicio ſuo permittere. Itaq; ſic in horum iudicium dicitur veniſſe filius,
Luce 2. quomodo dicitur poſitus in ruinam multorū. Porro non videntes de quibus hic loquitur Dominus, ſunt hi quos ſapientes mundi, vt cæcos in rebus Dei, contemnebant: quiq; vt perparum de diuinis rebus cognoſcebant, ita nec volebant videri illas cognoſcere, ſed ſuam ignorantiam agnoſcebant. qualis erat hic mendicus, Apoſtoli, & alij pleriq; è vulgo; deinde & gentes quas Iudæi pro cæcis habebant, vt & re vera erant manifeſtæ. Videntes verò qui cæci erant futuri, ſunt hi, qui in rebus diuinis multa ſanè viderunt vulgo incognita, & ſe adhuc plura quàm viderāt, videre arbitrati ſunt, ſuam in multis ignorātiam agnoſcere recuſantes, quales erant Phariſei, Scribæ, & gentium Philoſophi. Illi ergo non vidētes, per Chriſtum vidētes facti ſunt, quia eis datum eſt oculis ſpiritus agnoſcere quæ verè beatum hominem facere poſsint. Iſti verò vidētes, occaſione Chriſti cæci facti ſunt, hoc eſt, declarati eſſe cæci, & magis magíſque excæcati ſunt, quia occaſione doctrinæ & miraculorum Chriſti per ſuperbiam, inuidiā, aliáſq; paſsiones adeo ſunt excæcati, vt manifeſtam veritatem non poſſent agnoſcere, ſed impingerent in lapidem illum angularem, qui illis factus eſt petra offenſionis & ſcandali. Quod ergo hic dicit Dominus, ſimile eſt illi:
Matt.11. Confiteor tibi pater rex cæli & terrę, quoniam abſcondiſti hęc à ſapientibus & prudētibus, & reuelaſti ea paruulis. Ex prædictis patet, quomodo hæc Domini ſententia non contrarietur illi quod di-
Ioan.3. ctum eſt: Non enim miſit Deus in mundum filium ſuum vt iudicet mundum. Primùm enim illo loco ſermo eſt de iudicio retributionis, quo reddetur vnicuiq; ſecundùm opera eius, cùm hic ſit ſermo de iudicio electionis & reprobationis, quod diſcretionis dicitur. Deinde Dominus hic non tam vult ſignificare officium ſuum ad quod venerit in mundum, quàm quid ex ſuo aduentu ſit in mundo ſecuturum, vt ex dictis patet. Porro Phariſei quidam, qui tum fortè aderant Ieſu, aut animo non ſyncero comitabantur illum, calumniandi anſam vndique captantes, audientes futurum vt videntes cęci fierent, & ſatis animaduertentes Dominum loqui de cæcitate non corporali, ſed ſpirituali, atq; ob id ſuſpicantes ſe notatos qui ſe pro videntibus haberi volebant, dicunt Domino: Nunquid etiam nos cæci ſumus? Id cùm arroganti animo & maligno interrogarent, delaturi Dominum apud Phariſęorum ordinem, ſi audirent quod nolebant, Dominus cautè admodum & prudenter reſpondet. Nam cùm in verbis prędecentibus ſignificauerit eos eſſe vel futuros cęcos, quemadmodum & ſupra apertè apud Matthęum dixit de Phariſeis: Cæci ſunt, & duces

A cæcorum; tamen veluti non diceret eos eſſe cæcos, ex eo quod audire nolebant, redarguendi & conuincendi eos nouam arripit occaſionem. Nam cùm ſciret illos ſine fructu audituros ſi diceret apertè eos eſſe cęcos, imò illos hinc magis ad odium & calumniam exacuendos, ex eo quod nolebant haberi, eos ſic conuincit, vt id oſtendat eos condemnare, vnde ſibi placebant & gloriabantur, ſignificans tamen etiam ſatis illos re vera eſſe cæcos; Si, inquit, cęci eſſetis, peccatum non haberetis. Quæ ſententia potiſsimùm duobus modis accipi poteſt. Altero, vt ſit ſenſus: Si vos cęcos eſſe agnoſceretis, & inſcitiam veſtram fateremini, peccatum non haberetis, quia ad medicum accederetis, qui cæcita-
B tem à vobis depelleret, eaq; depulſa peccatum infidelitatis & cum eo etiam reliqua tollerentur. Sic enim intelligit D. Auguſtinus, & probat hunc intellectum ex eo quod ſequitur: Nunc verò dicitis, videmus; & quia prius non videntes & videntes intelliguntur qui ſe agnoſcunt non videre, aut putant videre. Altero modo rectius ſic intelligitur: Si eſſetis cæci, hoc eſt, ſi non haberetis ſcientiam ſcripturarum, vnde, ſi velletis, poſſetis veritatē agnoſcere, ſi non eſſetis naturali & ſcripturæ lumine illuſtrati, ita vt ex ignorantia contra me peccaretis, non haberetis peccatum, tantum ſcilicet, quantum nunc habetis, imò non haberetis peccatū, quia ſimplicitati veſtrę venia daretur, & à me illuſtraremini. Nunc verò, cùm dicatis vos videre, etiam veſtro
C iudicio condemnati eſtis, ita vt peccatum veſtrum maneat quod in me committitis, quod quoniam videre vos putatis, non poteſt tolli à vobis. Sic ferè Theophylactus, qui tamen & aliam pręmittit expoſitionē quę eſt Chryſoſtomi de cæcitate corporali. Siquidem Chryſoſt. intelligens Phariſęos de cæcitate corporali interrogaſſe Dominum, num & ipſi cęci eſſent, quaſi cupientes audire num tam abſurdum & ridiculū aliquid dicturus eſſet, cùm dixiſſet videntes fore cęcos, accipit etiā dictum Domini de cęcitate corporali, vt Dominus ſignificauerit, cęcitatem corporalem, quam illi ignominiam putabant, non illis inutilem fore, ſed profuturā, quia ſi cęci fuiſſent, non fuiſſet peccatum infidelitatis eo-
D rum tantum, quantum iam erat cùm oculis corporalibus ea Domini contemplati erant, vnde eius diuinitatem agnoſcere facilè potuiſſent. Verùm hæc interpretatio non conuenit illi quod ſequitur: Dicitis quia videmus; nec veriſimile eſt Phariſæos de cęcitate corporali interrogaſſe. Habet autem communis noſtra lectio hoc modo: Nunc verò dicitis, quia videmus. Peccatum veſtrum manet. Verùm apud Gręcos eſt cohęrētia, quæ apud nos deſideratur; Peccatum ergo veſtrum manet; quomodo iam legitur etiam in multis impreſsis Latinis. D. Thomas ſentiens noſtrę lectionis incommodum, legit: Nūc verò quia dicitis, videmus, peccatum veſtrum manet. Et videri poſſet, Auguſtinum ſic legiſſe, qui
E exponendo habet: Quare? Quia dicendo, videmus, medicum non quęritis, in cęcitate permanetis. Sed hæc lectio Gręcis non conuenit, apud quos ὅτι, id eſt, quia, ſolito more ſuperfluum eſt. Dicit autem Dominus, dicitis vos videre, tum vt indicet eos re vera non videre, tum vt oſtendat eos ex propriis verbis conuinci. Et hactenus quidem de literali hiſtoriæ huius explanatione. Cæterùm cùm Dominus dicens: In iudicium, &c. ſatis ſignificauerit miraculo hoc illuminationis cæci, voluiſſe ſe mentium illuminatorem agnoſci, & typicum om-

nino fuerit, quod luto posito super oculos cæci, & ablutione eius in aquis Siloe, visum illi restituerit, tota hęc historia, sicut & aliæ, paucis mysticè est tractanda. Itaq; cęcus iste aut gentilium populum aut electum quenq; designat, qui cùm à natiuitate cęcus esset, Christo ipsum oculis suę benignitatis aspiciente, pro gloria Dei in ipso declaranda visum recipit, dum agnoscens peccati sorde mentis oculos oblitos esse, accedit ex pręcepto Christi ad fontem baptismatis, atq; in eo abluitur. Qui vbi baptizatus fuerit, & illuminatus, cogitare debet se tentationibus expositum fore, & Christi nomen sibi constanter coram hostibus eius confitendum esse, nec propter metum eorum negandum, etiamsi ob id opus fuerit excommunicatum fieri. Iuxta illud: Odio eri-

Sensus mysticus.

A tis omnibus hominibus propter nomen meum. &c. Extra synagogas facient vos. Quemadmodum sanè fecerũt Apostoli, quorum typus quidam in hoc cæco pręcessit, vt dictum est. Quod si autem quis constanter Christum pręedicet & confiteatur, Iesus talem ab hominibus propter se reiectum & in hac vita inueniet, ac consolabitur, perfectiore sui cognitione eum donans, & post hanc vitam recipiet ad se, ostendens ei suam diuinitatem. Theophyl. per lutum ex sputo Christi factum, intelligit Christi carnem à spiritu sancto in vtero virginis formatam, quo luto vnguntur oculi hominis, dum datur homini in Christum credere. Sed mysterium luti,
B vt superius ex Ambrosij sententia est indicatum, simplicius est & minus coactum.

DISSERIT DOMINVS DE VERO PASTORE ET ouibus. Ioannis 10. CAPVT LXXIX.

AMen amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas. Et cùm proprias oues emiserit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum. Hoc prouerbium dixit eis Iesus. Illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amen dico vobis, quia ego sum ostium ouium. Omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones: sed non audierunt eos oues. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Fur non venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat. Ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeant. Ego sum pastor bonus, bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit: & lupus rapit, & dispergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus. Ego sum pastor bonus, & cognosco meas, & cognoscunt me meæ, sicut nouit me pater, & ego agnosco patrem, & animam meam pono pro ouibus meis. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor. Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam, vt iterum sumam eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso, potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi à patre meo. Dissensio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet, & insanit, quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis: nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVI NON INTRAT PER OSTIVM, &c.] Certũ est istud caput in Cõcordia nõ potuisse à pręcedẽtibus separari, cùm hęc à domino sint dicta cõtinuo cũ mox pręcedẽtibus sermone, ita vt Caietanus putet rectius principiũ huius capitis auspicandum fuisse ab illo loco; In iudiciũ ego in hunc mundum veni; quia ibi est principiũ sermonis Dominici, cuius occasione pręebuit illuminatio cęci. Quoniã ergo Pharisęi indignabãtur se à Domino notari cęcitatis, & pro videntibus se habebant, adeo vt ob id se exhiberent vulgi pastores & doctores: & rursum quoniã Pharisęi non solùm dedignabantur esse Christi discipuli, sed & grauiter ferebãt tam multos Christo adherere, ipsis derelictis, Dominus hãc subiungit parabolam veri pastoris indicia exprimentem, qua & illos notat non esse veros pastores, cùm tamen tales haberi vellent, & se ostendit verum esse ouium Dei pastorem, ab ipsis Pharisęis ac plerisq; qui ante ipsum pro magnis Prophetis populo se obtruserant, longè diuersum. Et rursum eadem parabola indicat, quî fiat vt Pharisęi quidẽ & illorũ discipuli Christũ verũ pastorem non agnoscant, pleriq; verò è vulgo simplices & idiotæ, qui ab illis cęci habebãtur, & non videntes, sequerẽtur & agnoscerent. Docet enim hęc parabola vtrũq;, &

C quis sit pastor, & quę sint oues. Pro conuenieñti autẽ & expedito huius parabolæ intellectu, semper ob oculos habendũ Dominũ sub exemplo pastoris & ouium corporaliũ, loqui de pastore & ouibus mysticis, ac proinde primò videndum quomodo totus hic parabolæ sermo quadret pastoribus & ouibus corporalibus, ac deinde per similitudinem omnia aptare pastori & ouibus mysticis. Quod ergo attinet ad exemplũ vnde petita est parabola, ita in rebus mundanis esse constat, vt quisquis in caulas ouiũ intrat, non per ostiũ sed aliunde irrũpens, vtpote per fenestram, aut maceriam diruptam, is non pastor sit, sed fur & latro. Fur quidem, qui surripit fraude alienum: latro, quia vi oues rapit, raptásq; di
D laniat & occidit. Qui verò per ostium intrat in ouile, is ex hoc ipso cognoscitur esse pastor, cui paterfamilias oues suas concredidit. Huic ostiarius, hoc est, vel ipse paterfamilias, vel is cui ille totius suę domus custodiam & omnes claues tradidit, ingrediendi facit facultatem, aperiendo ei ostiũ. Nec ostiarius tantùm illum agnoscit, sed & oues vocem eius audiunt, hoc est, agnoscunt, cùm ad latronis & furis vocem incognitam expauescant. Vt autem ipse ingressus ad oues mox ad vocem suam agnoscitur ab eis, ita & ipse vicissim eas agnoscit, adeo vt nominatim etiam singulas vocare norit, atq; sic sigillatim

ſigillatim vocatas educit è caulis nõ ad lanienam, ſed ad ſalutaria paſcua, illæq; vocatæ parent vocanti voce amica notâq;. Cùm autem iam eductæ è ſeptis quibus continebantur, prodierint in liberos campos, non ipſe domi remanens permittit vagari quocunq;, ſed ne quid aberrent, aut ab occurrente lupo impetantur & diſpergantur, antecedit totum ſuum gregem, vt ſuo ducatu viam illis commonſtret, & à noxiis pręmuniat beſtiis. Præcedit autem eas non mutus, ſed ſubinde voce ſua prouocans ad ſequendum, & ab errore reuocans, nec ſinens in via diutius hærere. Itaq; ille, quoniam agnoſcunt ſui paſtoris vocem ad quam ſe dirigunt, antecedentem paſtorem promptè ſequuntur. Eum verò qui non eſt ipſarum proprius paſtor, ſed alieni gregis paſtor fortè eſt, non ſequuntur, licet præcedentem & vocantem, ſed abhorrent & refugiunt ab eo tanquam ignoto. Hæc eſt ipſius exempli breuis & clara explanatio, in quo Dominus nõ ad omnium quidem paſtorum morem, ſed ad quorundam morem, qui ſuo maximè propoſito deſeruiebat reſpexit, illum ſcilicet morem, ſecundùm quẽ in quibuſdam regionibus paſtores ouium greges præcedunt, quem morem fortè tunc Iudęa habuit, vt eum habet Campinia in Brabantia, cùm in multis locis econtrariò paſtores gregem ſuum ſequantur, propellentes magis quàm inuitantes. Cæterùm in applicatione huius parabolę ad propoſitum Domini, negotium aliquod exhibet nomen oſtij, quòd non ſatis appareat quid per illud ſit intelligendũ. Nam coactius videtur, nec ſequenti explanationi Domini conueniens, quòd diuus Chryſoſtomus per oſtiũ ſcripturas intelligit, vt is dicatur intrare per oſtiũ, qui ſcripturis inſtructus ad oues Dei paſcendas ſecundùm ſcripturas accedit. Et quo minus per oſtiũ videatur intelligi poſſe ipſe Chriſtus (quomodo intelligit Auguſtinus, eo quòd poſtea dicat Dominus: Ego ſum oſtium) obſtat illud, quod Dominus dicens: Qui autem intrat per oſtium, paſtor eſt ouiũ; etiam ſe vult ſignificare paſtorem eſſe ouium. Durum autem eſt vt dicamus Chriſtum intrare per ſeipſum. Quod ſi non dixiſſet poſtea Dominus. Ego ſum oſtium; nulla eſſet in hac locutione difficultas. Intelligeretur enim illum intrare per oſtium, qui iuſta via ad oues accedit, hoc eſt, qui à Deo vocatus & miſſus, ac recta intentione, hoc eſt, ad Dei gloriam & ouium ſalutem accedit, & paſcendi munus ſuſcipit. Et contrà, illum nõ intrare per oſtium ſed aliunde, qui non iuſta via ad eas accedit, vtpote non miſſus à Deo, nec illius gloriam ac ouium ſalutem intendens, ſed vel ſuam gloriã, vel proprium commodum. Et certè non obſtante eo quod poſtea Dominus ſe oſtium vocat, ſic hoc loco rectè intellexerimus. Nam quare & quomodo ſe oſtium dicat, & quomodo illud huic loco conueniat, poſtea dicemus. Itaque per oſtium rectè acceperimus iuſtitiam vel ipſum Deum. Nam & iuſtitia & ipſe Deus, oſtium eſt oues cuſtodiens, & per quod ad paſcendas oues ſit accedendum. Iam oſtiarius vel intelligendus eſt ipſe Deus, aut vt diſtinctam habeamus perſonam ab oſtio & paſtore, ipſe ſpiritus ſanctus, quomodo intelligunt Auguſt. & Theophyl. Ipſe enim ſpiritus ſanctus eſt cui à Deo patre totius ſuæ Eccleſię cura cõmiſſa eſt, qui ſuis donis hominem inſtruens, & omnem veritatem edocens ſic demum aperit ei oſtium, hoc eſt, dat ei iuſta ratione ad paſcendas Dei oues accedere. Sicut ergo in ipſo exemplo alius eſt paterfamilias, qui

A eſt ouium dominus: alius paſtor, qui à patrefamilias præficitur ouibus: alius oſtiarius, qui cognoſcens paſtorem, liberum dat ei ad oues aditum: ita in re per exemplum ſignificata, Deus pater, velut ouium dominus eſt intelligendus: filius, paſtor: ſpiritus ſanctus, oſtiarius. ſic tamen vt per hæc nõ intelligamus vnum alio maiorem vel minorem. Porro per oues parabolicè ſignificantur electi & prædeſtinati à Deo, vt & in aliis pleriſq; locis ſcripturæ, idq; quàm commodè factum ſit & conuenienter, dictum eſt circa illud Matthęi: Ecce ego mitto vos ſicut oues, &c. in capite Concordiæ quinquageſimo quinto. Ouile, eſt ipſa ouium congregatio & multitudo, certo aliquo loco ſub vno paſtore degens. B Applicatio ergo exempli hæc eſt. Qui ad Dei populum veluti illum paſturus & recturus ſeſe ingerit, non accedens iuſta & recta via, neque per Deum illuc accedens, ſed vel per humanę cupiditatem gloriæ, vel per ſpem cõmodi temporalis, illicito modo accedens, is fur eſt & latro. Fur quidẽ, quia alienum ſibi vſurpat. Latro, quia animas hominũ impiis & falſis ſuis doctrinis crudeliter occidit. Qui autem recta via ad Dei populum regendum & paſcendum accedit, videlicet à Deo ad hoc miſſus, & recta intentione id ſuſcipiens, is ſolus verè eſt paſtor ouium. Huic ſpiritus ſanctus, cui veluti oſtiario cura ouilis Dominici commiſſa eſt, & ſine cuius fauore nemo rectè poteſt ſuſcipere admi- C niſtrationem populi Dei, veluti oſtium aperit, cùm docendo eum, & ſuis donis inſtruendo, dat ad populum Dei paſcendum liberum aditum. Quo accedente, mox electi quiq; & prædeſtinati vocem eius diuinam, qua quæ Dei ſunt inclamat, audiunt & agnoſcunt, vnde & credunt ei atque obtemperant, cùm vocem alienorum, furum ſcilicet & latronum, qui praua, vanitates & errores ſuggerunt, horreant & abominentur. Ipſe autem verus paſtor proprias oues vocat nominatim, quia ſigillatim ſingulorum curam gerens, ad bonum exhortatur ſingulos, idque blanda amicaque voce, qua ſingulos compellans educit eos ad paſcua, dum prouocat vt depoſitis erroribus, omniq; priſtino torpore, in quo mox D & tenebræ eos continuerunt, ad ſcripturarum & veritatis intelligentiam accingantur, qua mentes eorum ſalubriter paſcantur & pingueſcant. Ad quę paſcua dum prouocat, nequaquam ipſe domi otioſus deſidet, ſed ante eos vadit, exemplo ſanctæ conuerſationis eis prælucens, ac viam qua illis eundum ſit commonſtrans, & ſimul ſolicitus vt eos ab omnibus lupis & noxiorum incurſu pręſeruet. Sic autem exemplo prælucens, ante eos vadit, vt tamen interim etiam ſubinde ſua voce illos excitet, & ad ſequelam inuitet, ne quid errent aut alicubi hæreant: & illi promptè illum ſequũtur, quod vocem eius agnoſcant, ament & approbent, peruenturi proinde per eum & ad veritatis cognitionem in hac vita, & poſt eam ad vberrima regni cœlorũ E paſcua. At quoniam non agnoſcunt nec approbant vocem alienorum, qui errores, mundana aut vana docent, hinc tales non ſequuntur, ſed abhorrentes eorum vocem fugiunt ab eis, veluti ſibi malè à talibus metuentes, qui tamen etiam ſuos habent greges, hoc eſt, ſectatores, verùm non oues Dei, ſed hircos, & ſues. Hac ergo parabola dum oſtendit Dominus diſcrimen furis & paſtoris, & indicat officia veri paſtoris, taxauit Phariſæos & Scribas, tanquam non ingreſſos per oſtium, ad paſcendum populum Dei: taxauit & illos qui ante ipſum ſeſe

pro magnis populo Dei obtruserant, quales erant Iudas Gaulonites & Theudas, de quibus Act.5. Se verò significauit longè ab illis esse diuersum, verum esse pastorem qui per ostium sit ingressus, cui proinde quotquot essent ad vitam pręordinati, qui verè oues erant, doli expertes, simplices & innoxij, Christi vocem agnoscentes, promptè obedirēt, Pharisęis & mundana docentibus derelictis, qui tamen & ipsi suos habebant sectatores, sed sues & hircos. Proinde intelligerēt quomodo fieret vt tam multi è vulgo Christo adhærerent, nulli autem aut admodum pauci ex principibus. Porro dubitari hic potest, quomodo dicatur in parabola, oues pastoris vocem audire, & fugere vocem alienorū, cùm multi electi, longo tempore veritatem non velint agnoscere, sed errores plerunq; sectētur, vt patet in Paulo & Augustino: sicut contrà qui non sunt electi, aliquando ad tempus veritatem recipiunt, & verum pastorem sequuntur, sicut patet de Iuda. Et rursum quidam post receptam veritatem in errores prolabuntur, audientes vocem alienorum, ac deinde ab errore resipiscentes, ad veritatem redeunt. Quam quæstionem tractans prolixè & pulchrè diuus Augustinus, primùm dicit quosdam sic ad eam respondere, quòd oues, cùm oues sunt, audiunt vocem veri pastoris, & fugiunt vocem alienorum. Quod si prius non audierunt, non tum erant oues sed lupi: aut si quando postea nolint audire, iam tum desinunt esse oues, facti ex ouibus lupi. Verùm hanc responsionem non putat sufficientē esse, quòd in scripturis legatur de ouibus errantibus; quæ cùm errant, audiūt alieni vocem, & tamen sunt oues. Proinde eò deducit disputationem, vt dicat intelligendum esse omnes oues Dei, hoc est, electos, saltem tandem aliquando audire veri pastoris vocem, eásque solas veri pastoris vocem vsq; in finem audire. Sicut enim in rebus mūdanis vsuenire videmus, vt quandoq; ouis aliqua è suo grege & à suo pastore aberrans alteri gregi sub alieno pastore iūgatur, ex cuius consuetudine, prioris gregis & pastoris consortium obliuiscitur, vt proprij pastoris non agnoscant amplius vocem, quo tamen suam ouem requirente, & ad priorem gregem reducente, mox fit vt proprij pastoris vocem & prioris gregis consortium agnoscere incipiat ouis errabūda: ita etiam inter oues Dei, quædam ad tempus alienum pastorem sequuntur, sed ferè cum renisu aliquo mentis, nec sic vt se penitus illi dedant & addicāt, quę cùm à suo pastore requiruntur, qui nullam suarū ouium sinit perire, mox ita audita eius voce rapiuntur, vt sese penitus illi addicant. Cæterùm aduertēdum prędictam parabolam dictā à Domino potissimùm contra eos, qui cùm se populi Dei doctores exhibeant & profiteantur, aliena tamen à diuina tradūt doctrina: vnde & ex ipsa Domini pręcipua intētione quadrat contra omnes hęreticos, ad ostendendum eos non intrare per ostium in ouile ouium, ac proinde fures esse & latrones. Et tamen per quandam accommodationem hæc parabola etiā à plerisque intelligitur dicta, ad notandum eos qui administrationem Dominici gregis suscipiunt per aliquam dignitatem Ecclesiasticā, non legitima via, sed detorta & inconcessa obtentam, etiamsi in illa existens non malè prędicādo doceat, vt qui vel honorum humanorum vel pecuniarum cupidus aspirat ad pręsidētiam ouilis Dominici, eóq; aut vi aut armis curat seipsum intrudi in sedem pastoralem, aut Simoniaca labe, pactóq; pretio laborat ad ouiū

A Dominicarum regimen assumendum, non attendens verbum Pauli ad Hebręos scribentis: Nemo sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tāquam Aaron. Sed inter hos & illos, de quibus primo loco dictū est, ea est differentia, quòd hi etsi mala arte & intentione pastoralem curam susceperint, à veris ouibus Christi audiri possint & debeant, quòd quæ Christi sunt doceant: illi verò, quòd sua doceant, non sint audiendi. Et tamen etiam istis parabola hæc suo modo conuenit. Nam quisquis illicito modo pastoralem curam suscepit, fur est & latro, quia non quærit ouiū Christi salutem, sed propriū duntaxat commodum, sinens vt in plurimum, com-B missum sibi gregem dissipari, fame contabescere, atque in præcipitia vitiorum prolabi. Qui verò debita ratione assumitur ad gregis Christi moderationem, canonica scilicet electione, ad quam nec ambitione, nec auri cupiditate anhelauit, is pastor est ouium, quoniam non suam ipsius, sed ouium perquirit vtilitatem, ab eis sæuam luporum arcens rabiem, & quicquid ipsarum officit saluti. Huic ostiarius aperit, quoniam Deus illi præstat ingressum in gregis sui directionem, & autor est promotionis eius ad culmen regiminis: cùm contrà de aliis, ambitione, fauore humano aut pretio ad fastigium Ecclesiasticę dignitatis eleuatis, dicat Dominus per Prophetam: Ipsi regnauerunt, & non C ex me: principes extiterunt, & non cognoui, id est, non approbaui. Non enim ipsis Deus ianuam aperit, sed ambitio, cupiditas, aut alia tetra animi labes ingressum præbet. Huiusmodi boni pastoris & vocem lubenter subditi audiunt, & opera bona quibus eis prælucet, studiosè imitantur: cùm contrà eius quem intelligunt malis artibus in ouile Domini intrasse, nec tam gratam habent etiam ad bonum adhortationem, nec vitam ac mores (qui plerunque improbi sunt & corrupti) trahunt in imitationem. Vide latius in 7. lib. Cyrilli super Ioannem addito per Clichtoueum. Notandum autem in prędicta parabola quinq; notari quæ sunt vero pastori necessaria, & tria quæ sunt verarum ouiū indi-D cia. Pastori enim necessaria sunt imprimis, vt intret per ostium. Deinde, quoniam sine spiritus gratia & ope intrare & pascere non potest, vt ostiarius ei aperiat. Dehinc tertiò, vt cùm iam ingressus est, nō sit mutus apud oues, sed vocet eas, idq; nominatim, hoc est, vt & diligenter studeat singulorū mores cognoscere, & illis cognitis singulos studeat compellare & admonere prout cuiq; opus est, vt adimpleat illud Sapientis: Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuósque greges considera. Quarto loco necesse est, vt oues suas educat voce sua, ab ignorantia & erroribus ad cognitionem veritatis, à torpore ad bonorum operum solicitudinem, à terrenarum rerum amore ad cœlestium spem & desiderium. Postremùm requiritur post hæc om-E nia, vt & ipse ante oues sua pręeat, suo exemplo prouocans ad pabula regni cœlestis, ac solicitus ne quid suo gregi noxium occurrat. Itaq; hęc quinque quæ parabola suo ordine comprehendit, absolutum reddiderint pastorem. Ouibus autem necessarium est primùm, vt veri & boni pastoris vocem audiant lubenter. Deinde vt euocanti obtemperent, ac pręeuntem sequantur. nam alioqui nihil profuerit audiuisse. Postremùm, vt alienum non solùm non audiant nec sequantur, sed etiam ab eo fugiant, obturantes aures suas diabolo, hæreticis, & omnibus praua suggerentibus. Quæ tria si adsint

adsint ouibus, nec eis quicquam defuerit eorum quæ ad salutem eis sunt necessaria.

HOC PROVERBIVM DIXIT EIS IESVS. ILLI AVTEM NON COGNOVERVNT.] παροιμία, id est, adagium vel prouerbium, quod propriè est cõmune aliquod dictum vel sententia quæ in ore omniũ versatur, hic accipitur pro parabola aut allegoria, quemadmodum & infra Ioan.16. sicut etiã contra parabolæ nomen accipitur pro prouerbio. vnde indifferẽter dicimus, parabolæ vel prouerbia Salomonis. Quoniã ergo in parabolis Dominus illis locutus est, per quas illos notare minus erat calumniæ ipsorum expositũ, illi, vt & aliàs ferè, non intellexerunt quid significarẽt ea quæ loquebatur eis. Proinde Dominus explicatius locuturus, & indicaturus quorsũ prędictã parabolã proposuerit, videlicet vt se ab aliis Iudęorũ plerisque doctoribus separaret, subiicit, apertè quidem de se loquens, non tamen apertè Pharisæos & Scribas incessens, vt ne illos nimium exasperaret.

DIXIT ERGO EIS ITERVM IESVS: AMEN AMEN DICO VOBIS, QVIA EGO SVM OSTIVM OVIVM.] Non est quod quis miretur Christum se iam vocare ostiũ ouium, cùm suprà dictũ sit per ostiũ intelligendam rectam viam, iustitiã, aut Deum ipsum. Primùm enim ipse Christus, est recta via, iustitia, & Deus ipse, vnde ipse inquantum homo & pastor, nõ ineptè dicitur intrasse in ouile ouiũ per ostiũ, quod est ipsemet quatenus Deus. Deinde vocans se ostium, hanc sibi tribuit appellationem tantùm respectu aliorum pastorum & ouium, qui per ipsum ingredi debeant, non autem quatenus ipse se postea dicit pastorem. Nam hac consideratione, ostium per quod ipse ingressus, non tam ipsum quàm Deum patrem intelligere conuenit. Quod si quæ sequũtur diligenter aduerterimus, omnino apparebit, Dominũ nõ hic velle explicare se esse illud ostium per quod dixit in parabola nõ intrare fures & latrones, intrare verò pastores ouium, sed se iam noua parabola, faciẽte tamen ad prioris parabolæ declarationẽ, vocare ostium, ad distinctionem furum & latronum, ad quorum etiam distinctionẽ se vocat postea pastorẽ bonum. Nam cùm peruersi doctores & populi duces etiam se exhiberẽt veluti ostia ouium, promittentes illis per se aditum ad fœlicitatẽ & salutem, Dominus contrà dicit: Ego, non illi qui ante me venerunt, sum ostium ouium, quod mox repetens declarat se potius dixisse propter oues quàm pastores. Nã declarãdo quare se ostiũ dixerit, subdit: Per me si quis introierit, saluabitur, &c. Saluari verò ouium est, nõ pastorum, quorum quatenus tales sunt, est saluare. Et tamen etiam ex his verbis consequitur Dominum esse ostium omnium post se pastorum, cùm omnes tales debeant etiam esse oues. Cũ ergo in superiori parabola de ostio facta esset mẽtio & pastore, hinc Dominus occasionem desumẽs separandi se ab aliis, primùm quidem se ostiũ esse ostendit non illos, deinde se pastorem non illos. Dicit ergo; ego sum ostium ouium, id est, is per quem oues habent aditum ad consortium populi Dei, accessum ad patrem & ad salutem veram, dum scilicet in me credunt, meisq; præceptis obtemperant.
Ioã.14. Nemo enim, inquit, venit ad patrẽ nisi per me. Et
Ephes.2. Paulus: Per ipsum accessum habemus ad patrẽ. Et:
Hebr.10. Habentes, inquit, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi. Sequitur, Omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones. Et additur apud Græ-

A cos; quotquot venerunt ante me. Non dicit, quotquot fuerunt ante me, sed quotquot venerunt, à seipsis scilicet, nõ missi à Deo, de quibus dicitur: Nõ mittebam Prophetas, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Notat autem eos Dominus qui ante ipsum se Christi nomine populo obtruserũt, vt Iudas & Theudas: aut etiam alios pseudoprophetas, quos ad sui differentiã ostendit non fuisse ostia salutis, sed cõtrà fures & latrones. vnde, inquit, non audierũt eos oues, quia qui audierũt, finaliter scilicet, & sic vt sese illis omnino addicerent, oues non erant. Repetit autẽ se esse ostiũ, vt ostendat quare se non illos dixerit ostiũ. Ego, inquit, sum ostium, quo scilicet acceditur ad Deũ, ad salutem æternã, ad consortiũ sanctorũ. Nam si quis *Hie.23.*

B per me, hoc est, fidem in me, introierit, saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Quibus verbis Dominus se verè esse ostiũ declarat ex officio ostij materialis. Officium enim ostij ouilis est, seruare oues in ouili conclusas ab aeris iniuria, ab incursu noxiarũ bestiarũ: ac deinde prębere ouibus exitum ad pascua prodeuntibus, & introitum à pascuis reuertentibus. Ostium ergo est Christus, quia si quis per fidem in illũ ingressus fuerit in cõsortiũ fideliũ, talis & in præsenti vita saluus erit à peccatis, à diaboli potestate, & omnium malorum oppugnatione, Christo ipsum cũ reliquis protegẽte, & in futura vita translatus in regnũ cœlorũ æterna fruetur salute. Idẽ ingredietur & egredietur,

C hoc est, securè conuersabitur, ad omnia quæ volet liberè sese conuertet Hebraismus etiam est hæc locutio, quo in scripturis per introitũ & exitum significari solet omnis actio cui se homo applicuerit, Vnde in Psa. dicitur: Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum, id est, in omnibus ad quę miseris manum, siue domi, siue foris. Sic Dauid scribitur fuisse ingrediens & egrediẽs ante filios Israel, hoc est, liberè & familiariter corã eis conuersatus. Plerique tamen hæc duo, ingredietur, & egredietur, latius & subtilius exponunt, vt ingredi sit exerceri in vitę contemplatiuæ officiis, & intra se per cogitationem & meditationem descendere: egredi verò, exerceri in vitæ actiuæ officiis, & ad externa *Psal.120* *1.Reg.18*

D se conuertere charitatis officia, quibus proximus iuuetur & quæ sint aliis in exemplum. Quẽ intellectum cùm assignasset D. Augustinus, addit & alium, in quo magis se asserit oblectari, ingressum scilicet intelligens introitum in Ecclesiam Christi: egressum verò, discessionem ex hoc mundo ad patriam cœlestem, quomodo aliqui intelligunt etiam illud Psalmi: Dominus custodiat introitum tuum & exitum tuum. Qui sensus ob id placet diuo Augustino quod sequatur. Ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeant; quod intelligit, vt vitam habeant ingredientes, & abundantius habeant egrẽdientes. Porro qui per ostium, quod est Christus, ingressus & egressus fuerit, pascua inueniet, illa scili- *Psa.120.*

E cet de quibus prolixè Ezechielis trigesimoquarto: In pascuis, inquit Dominus, vberrimis pascam eas, & in montibus excelsis Israel erunt pascua earum, &c. In hac enim vita inueniet pascua diuinæ doctrinæ, sacrosancti corporis & sanguinis Domini atque consolationis internæ, ita vt in nullo vnquam defectum patiatur: in futura verò, vberrima illa pascua ex diuina contemplatione, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec cor cõprehendere potest. Cæterùm sunt qui intelligunt Dominum ob id his dixisse se esse ostium, vt prius quidem

ſignificaret ſe eſſe oſtium paſtorū,& ob id bis ſubiunxiſſe: Quotquot venerūt, fures ſunt & latrones; quia ſcilicet non venerunt per oſtium quod ſum ego:& ſecundò ſignificaret ſe eſſe oſtium ouium, atque ideo ſubiunxiſſe; per me ſi quis introierit, ſaluabitur; quod eſt ouium. Sunt etiam qui hāc partē; per me ſi quis introierit, referant ad paſtores, ſic eā intelligentes: Si quis per me ſuſceperit animarum regimen, hic ſaluabitur poſt hanc vitam,& ingredietur, hoc eſt, aggredietur oues Chriſti bona fide & ex animo paſcere. Et egredietur, hoc eſt, munere paſtorali ritè perfunctus emigrabit ex hac vita ad æternam fœlicitatem, vbi inueniet paſcua vitæ ęternæ. Sed ſuperior intelligentia videtur eſſe B conuenientior, qua intelligimus Dominum ſe primò quidem vocare oſtium, ad diſtinctionem aliorū qui etiam volebant haberi oſtia ſalutis: ſecūdò verò id repetere, vt probet quod dixit ſe eſſe oſtium. Huic enim intelligentiæ bene conuenit quod ſequitur; Fur non venit, niſi, &c. Hac enim differentia inter ſe & furem, oſtendit ſaluandum eum qui per ſe fuerit ingreſſus, ac proinde ſe verè eſſe ſalutis oſtium: contrà verò perdendos eos, qui per fures fuerint ingreſsi, eóſque imitati fuerint, & proinde tales fures non eſſe ſalutis oſtia, ſicut haberi tamen volebant. Fur, inquit, non venit, niſi vt furetur, & furto ablatum mactet & perdat. Quo parabolicè ſignificat, pſeudoprophetas falóſque doctores hoc agere, vt oues alieni domini ſibi auferant ad proprium commodum: quod dum fit, eaſdem mactant, prauis ſuis doctrinis occidendo in anima, & tandem etiam perdunt, in æternam damnationem eas præcipitando. Quod enim dicitur; fur non venit niſi vt mactet & perdat; quanquam in ipſo exemplo ſit verum, tamen in applicatione ad fures, de quibus Dominus loquitur, ſic debet intelligi, non quaſi illi intendant ſimpliciter mactare & perdere, ſed quia hoc conſequitur,& ſic illi ſe habent ac ſi intenderent. Quadrat autem hæc ſententia rectè in diabolum, cuius miniſtri ſunt pſeudoprophetæ, ac proinde de illo eam quidam intelligūt, vt illi ſe Chriſtus opponat, cùm potius intēdat Dominus notare pſeudoprophetas, vt ex pręcedētibus patet. Contra quos de ſe dicit: Ego veni vt oues me ſequentes vitam habeant, in præſenti per gratiam: & abundantius quid habeant, in futuro per diuini vultus contemplationem, per quam non vitam tantùm habebunt, ſed etiam beatam vitam, & ab omni miſeria liberam. Sic ferè Auguſtinus & Chryſoſtomus. Poteſt tamen & ſic intelligi: Ego veni vt oues morbidæ & mortuæ vitam habeant,& accepta vita etiam abundantius habeant, ſaginatæ ſcilicet omni virtutū genere,& per quotidianum profectum magis ſemper ac magis abundantes, quomodo Paulus admonet Theſſalonicenſes, quo ſic ambulent vt abundent magis. Aut ſimpliciter, veni vt vitam habeant, tum in hoc, tum in futuro ſeculo:& abundantius habeant, hoc eſt, ditiores per me fiant in vtroque item ſeculo. Sic enim directè ſe furi opponit, quem dixit ſua quærere,& vitam auferre aliis. Porro quanquam illud; Fur non venit; dictum ſit à Domino potiſsimùm cōtra pſeudoprophetas, ſicut & pręcedentia, tamen ſicut illa accommodantur etiam iis qui Eccleſiaſticam aliquam dignitatem & paſtoralem curam illicita ratione aſſequuntur: ita & iſtud eis accōmodari poteſt, quia non ob aliud veniūt ad ouilis Dominici adminiſtrationem, quàm vt quæſtū faciant,

1. Theſſ. 4

A cum graui ſubditorum grauamine & incommodo etiam ſpirituali, vt quos etiam ſuis prauis exēplis, aut doctrinæ negligentia mactant & perdunt.

EGO SVM PASTOR BONVS. BONVS PASTOR ANIMAM SVAM DAT. Poſtquam ſe oſtium eſſe aſſeruit & oſtendit, iam etiam occaſione eius quod dixit: ego veni vt vitam habeant, paſtorem ſe eſſe & aſſerit & oſtendit, nec paſtorem tantùm, ſed bonum paſtorem, ad differētiā mercenariorū, qui & ipſi paſtores dicuntur, ſed non ſunt boni paſtores, à quibus iā ſe ſeparat, ſicut mox ſuprà ſeparauit à furibus & latronibus. Sicut ergo ſuprà exēplo vulgari parabolicè ſignificauit B indicia paſtoris myſtici,& eorū qui in ouili Dei fures ſunt & latrones: ita nūc oſtenſurus ſe nō tantū paſtorem eſſe, ſed bonū etiam eſſe paſtorem, exēplo vtitur vulgari, quod continet diuerſas conditiones paſtoris boni,& mercenarij: quo exēplo indicat parabolicè quomodo in rebus diuinis paſtor bonus à mercenario paſtore poſsit dignoſci. Primū ergo oportet exemplū hoc vulgare ad literam explicare, vt ſic melius intelligamus quomodo applicandū ſit intentioni Domini. Bonus, inquit, ouium paſtor, cùm opus eſt, etiam animam ſuam dat, hoc eſt vitā ſuam exponit periculo, & ſe occidi patitur pro ouibus ſuis ſaluandis, pugnans pro eis contra C irruentes latrones & lupos: quemadmodum patuit in Dauide, qui pro ſeruando grege ſuo oppoſuit ſe leoni & vrſo, & de ſeipſo teſtatur, primi Regum decimoſeptimo. Mercenarius autem, qui ſcilicet mercede conductus paſcit alienas oues,&, hoc eſt (nam coniunctio,&, ponitur hîc expoſitiuè) qui non eſt talis ouium paſtor vt eius ſint propriæ oues, quanquam bona fide rebus tranquillis gregem procuret, tamen ſi ingruat vitæ periculum, hoc eſt, ſi viderit lupum venietem, magis pro ſe quàm pro ouibus ſolicitus, mox relinquit oues, ac fuga vitæ ſuæ conſulit. Vnde fit vt ouibus inermibus defenſore deſtitutis, lupus oues rapiat & diſpergat. Cauſa autem quare mercenarius fugiat, eſt, quia D mercenarius eſt, hoc eſt, quia ſui compendij gratia gregem paſcendum ſuſcepit, nec pertinet ad eū de ouibus, pro, nec eſt illi cura de ouibus. Græcè enim eſt, χαὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων, hoc eſt, ergo non pertinet ad eum de ouibus, quod nos dicimus noſtra lingua: *Hy en trecket hem niet aen.* Quoniam ergo mercenarius ſuum tantùm quærit commodum, nec ex animo afficitur gregi alieno, hinc vbi periculum perdendæ vitæ aut alterius incommodi imminet, proditis & deſertis ouibus fugit. Hęc eſt exempli ad literā explanatio; quod quatenus ad alterā eius partē, de paſtore ſcilicet bono, pertinet, Dominus poſtea ſibi accommodat, dum hinc oſtendit ſe eſſe bonum paſtorem, quia animā E ſuā datururus erat pro ouibus ſuis. Altera verò parte, quæ eſt de mercenario, veriſimile eſt eū notaſſe Scribas, Phariſæos & Sacerdotes, qui auaritiæ deditī, gregē Dei non tanquā ſuum, ſed tāquam alienum paſcebant, commodi tantùm ſui & lucri gratia, detrectātes venire in periculū pro ſalute ouiū, vt pro illis ſeſe opponerent omnibus illis qui quoquo modo oues perdere ſtuderēt, ſiue mala doctrina ſiue alia ratione. Et ſimul hac parabola docere voluit Dominus quibus indiciis verus Euāgelicus paſtor à mercenario poſsit diſcerni, ſicut priori docuit quibus indiciis fur dignoſcatur à paſtore. Non enim idē ſunt fur vel latro in ouili Domini & mercenarius. Nam fures quidem & latrones, ſunt hæretici

retici & pseudoprophetæ,& quotquot mala aut va A na docent. Mercenarij verò veritatem rectè docent & in rebus tranquillis gregē Domini rectè gubernare videntur,& ingressi sunt per ostium, quia legitimè secundùm canonum constitutiones pastoralem curā susceperūt,sic vt ab hominibus nō possint redargui, & vocem eorum audiunt oues quas ad pascua frequenter educūt,& nihil à vero pastore differre videntur,nisi cùm periculis ingruētibus declarant se proprij commodi rationem habere, non salutis ouium. Et quidem Pharisæi ac scribæ fures esse notantur, quatenus populum à Christo auocabant:mercenarij,quatenus quæ legis sunt do cebant,sed proprium cōmodum magis quàm Dei quærentes gloriam. De qualibus mercenariis pastoribus loquitur Dominus apud Ezechielem: Væ pastoribus Israel,qui pascebāt semetipsos,nónne greges à pastoribus pascuntur? &c. Quis autem verè sit mercenarius censendus,paucis verbis bene expressit August. Sunt, inquit, quidam Ecclesiæ præpositi,de quibus Paulus Apostolus dicit: Sua quærentes non quæ Iesu Christi. Quid est,sua quęrentes? Non Christum gratis diligentes, non Deum propter Deum quęrentes,temporalia commoda sectantes, lucris inhiantes, honores ab hominibus appetentes. Hæc quādo amātur à præposito,& propter hæc seruitur Deo,quisquis est talis, mercenarius est,inter filios se non cōputet. Hæc ille. Fugit autem mercenarius,& dimittit oues adueniēte lupo nō solùm quando corporaliter oues relinquit, sed etiam quādo per timorem alicuius periculi silet,nec se lupo opponit. Lupus est,qui vel praua doctrina oues corrumpere studet, vel sæuitia & persecutione insurgit cōtra oues. Vnde,inquit Augustinus,si qui ob crimen excommunicandus est, non excommunicetur,quia times quod inimicus factus nocebit cùm potuerit,& ob id taces, nō increpas, lupum venientem vidisti, & fugisti, corpore stetisti,animo fugisti. Porro quomodo fugere aliquādo pastori liceat, dictum est, circa illud Matthæi 10. Cùm vos persequentur in vana ciuitate, fugite in aliam; & alioqui in hac parabola satis indicatur, mercenarij esse,si quis fuga sua sibi consulat, oues autē lupo expositas relinquat: non autē si sine aliquo ouiū suarū periculo quis fugiat eum qui nō oues,sed pastorē tantùm persequitur. Cęterùm circa prædictam parabolam duplex occurrit difficultas. Primùm enim ex ea videtur consequi, omnes Ecclesiasticos pastores præter solū Christū esse mercenarios,quia significatur illum esse mercenarium, cuius non sunt oues propriæ. Nullius autē pastoris præterquam Christi,electi sunt oues proprię,cū Petro dictum sit: Pasce oues meas, non tuas. Deinde in parabola significatur, mercenario fugiente oues rapi à lupo,cùm Dominus dicat postea;nemo rapiet oues meas de manu mea. Adhæc dicendū,in parabolis multa dici quæ magis exemplo vnde parabola desumitur conueniunt, quàm ipsi rei ob quā perabola assumitur. Vnde non oportet in accommodatione omnia rebus per parabolam significatis sic studere adaptare, quomodo illa in exēplo inueniuntur. Et tamen etiam illa quæ de mercenario & ouibus sunt obiecta,aliquo modo in re à Domino potissimùm significata ostendere licet. Nam etsi cuiuslibet pastoris oues,sint Christi oues,vt ob id propriè Christus sit earum dicendus verus pastor,tamē quatenus quidā indiuidua charitate Christo coniuncti vnum cum illo sunt effecti, & membra illius facti,ita vt dicere possint cum Paulo: viuo autem iam non ego,viuit verò in me Christus; eatenus & ipsi veri sunt pastores, & oues eis commissæ,propriæ eorum sunt oues, quas pascunt non tanquam alienas, sed tanquam suas mortem etiam pro earum salute obire parati. Quod verò ad oues attinet, quas parabola significat rapi à lupo, dicendum mercenario fugiente fieri frequenter, vt verè Dei oues ad tempus à lupo rapiantur, & in errores pertrahantur,ac deinde vt multi,qui videbantur esse Dei oues,perpetuo in errore detineantur. Postremùm etiam verę Dei oues à lupo rapiūtur & disperguntur,dum destitutæ patrono, variis externis malis afficiūtur. Vnde Dominus conqueritur de ouibus suis à pastoribus derelictis, quòd sint factæ in deuorationem omnium bestiarum agri. Proinde istud non est contrarium ei quod postea dicit Dominus,neminem oues suas,hoc est,electos,rapturum de manu eius. Ex hac autem parabola oportet discere sextam conditionem necessariam bono pastori,supra quinque conditiones in priori parabola notatas superius. Et continet conditio hic significata duo, nempe vt bonus pastor non suum quærat ex ouibus commodum, sed omnium salutem: deinde vt adeo eam quęrat,vt etiam propter eam animam suam dare sit paratus. Pertinet autem hęc parabola non tantùm ad instructionem pastorum ecclesiasticorum, sed etiam pastorum secularium,hoc est,iudicum, de quibus etiam Dominus conqueritur Iere. 23. & Ezech. 34. vbi è regione mercenariorum & malorum pastorum promittitur verus pastor Christus.

Galat. 2.

Ego svm pastor bonvs, et cognosco oves meas, &c.] Cùm prius se pastorem bonum asseruisset, & ad id probandum parabolam adduxisset, boni pastoris & mercenarij discrimen continentem: nunc idem illud repetit, vt ex prædictis parabolis se verum & bonum esse pastorem declararet. Cùm enim suprà duas præmiserit parabolas, quarum priore pastor D dignoscitur à fure, posteriore verò bonus pastor à mercenario,ex vtraque parabola se Dominus ostendit & pastorem esse,& pastorem bonum. Nam ex priore parabola demonstrat se pastorem esse, cùm dicit; cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. In illa enim dictum erat de pastore; proprias oues vocat nominatim, & oues vocem eius audiunt & cognoscunt. Ex secunda verò parabola, ostendit se esse bonum pastorem, cùm dicit; & animam meam pono pro ouibus meis. Nam in secunda dictum erat: Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Porro illud quod inter duas has partes insertum est,nempe; sicut nouit me pater,& ego agnosco patrem; non est vt noua sententia à superioribus separādum, sed sic cum illis iungendum,vt altera collationis pars intelligatur præcessisse, & sit sensus: Sic cognosco oues meas, & vicissim illæ me cognoscunt, sicut nouit me pater,& vicissim ego cognosco patrem. Theophylactus tamen post Chrysostomum intelligit illud; Sicut nouit me pater, &c. nouam esse sententiam & absolutam, & alteram collationis partem esse, & ego cognosco patrem; vt sic sensus: Sicut nouit me pater,ita & ego cognosco patrem; vt significetur filij & patris cognitio esse æqualis. Quod ideo hic additum vult,ne putaremus cognitionē qua oues Christū agnoscunt,æqualē esse cognitio

gnitioni qua ille oues cognoscit, quia dixerat, cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. Verùm prior distinctio & intelligentia aptior est. Et alibi enim Dominus apud Ioannem suum cũ electis cõmercium cõparat suo cum patre consortio, vt Ioan. 6. Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me. Et: Sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint. In quibus tamen collationibus intelligendum est, semper similitudinem esse ex parte, & non per omnia æqualiter, quomodo & in pręsenti loco. Non enim tã perfectè nos nouimus Christũ quàm ipse patrem: sed sicut est inter patrẽ & filium mutua cognitio, ita & inter Christum pastorem & oues eius: & qualis est inter patrem & filium cognitio, talis & inter Christum pastorem & oues eius. Cognoscit enim pater filium, quia illum pro naturali suo filio amplectitur, & omnia eius intimè cognoscit, curat & approbat: sic & Christus oues suas cognoscit, quia & cognoscit ab æterno qui sint à patre prędestinati, iuxta illud Pauli: Nouit Dominus qui sunt sui: & eosdem amando solicitè curat quæ ad salutem eorũ pertinent. Cognoscit filius patrẽ, quia illũ pro patre suo agnoscit, & omnia sua se ab illo accepisse & habere agnoscit. Sic & oues Christum pastorem agnoscunt, quia agnoscunt illum vnum datũ esse hominibus pastorem, per quẽ solum sit spes salutis, & rursum omnia sua ad illum tanquam boni omnis authorem referunt, omnia illi accepta ferentes. Itaque per hanc similitudinẽ significatur, non vulgarem esse cognitionẽ qua ipse Christus cognoscit oues suas, & vicissim cognoscitur ab eis, nec talẽ esse qualis est qua omnia vt Deus cognoscit, & qua etiã dæmones ipsum cognoscunt, sed cognitionem affectiuam, quæ amorem in se includit. Sicut autẽ Dominus hac similitudine cõditionem pastoris in prima parabola indicatam ostendit non simpliciter sed excellenter sibi competere: ita & conditionem boni pastoris in secunda parabola indicatam, excellenter sibi cõuenire ostendit, cùm dicit: Et animam meam pono pro ouibus meis. Plus enim est ponere animam, quàm dare animã, quia, vt patet ex sequẽti declaratione Domini, nemo propriè ponere dicẽdus est animam suam, nisi qui eam habet in sua potestate & manu. Solus ergo Christus potuit ponere, hoc est, deponere animam suã, quia sicut ille seipsum vltro tradidit manibus persequentium, à quibus iam captus, seipsum si voluisset liberare potuisset: ita cùm voluit, spiritum suum emisit, potestatem habens illum vel emittendi prius vel retinendi diutius. Alij verò qui seipsos aliis occidẽdos etiam sponte tradunt, aut qui sese ipsi interficiunt, non ponunt animas suas, sed tollit eas ab illis gladius. Nam etsi in eorum sit potestate effugere gladiũ & mortẽ, non tamẽ est in eorum potestate immisso gladio animã retinere. De hac positione animæ Christi vaticinatus est Isaias, dicens: Si posuerit pro peccato animã suam, videbit semen longinquum. Et rursum: Fortium diuidet spolia, pro eo quòd tradidit in mortem animam suam. Vbi Hebræa habent; eo quòd effudit in mortem animam suam.

Ioan. 17.

2. Tim. 2.

Isaiæ 23.

ET ALIAS OVES HABEO, QVÆ NON SVNT EX HOC OVILI ET ILLAS, &c.] Ne quæ de ouibus suis dixerat, tantùm illis conuenire putarentur qui tum in illum crediderunt, qui soli illum tunc agnoscebant, ideo falsam hanc opinionem eximens subiecit: & alias oues habeo; lo-

A quens de prædestinatis inter gentes; quos & oues vocat, & se habere dicit, quia secũdùm patris prædestinationẽ oues erant, eosq; habebat. Sic & post ea electi inter gentes, filij Dei vocantur, cùm dicit Ioannes Christum non tantùm moriturum pro gente, sed etiam vt filios Dei qui erant dispersi cõgregaret in vnum. Has autem oues dicit nõ esse ex hoc ouili, quia non erant ex congregatione fideliũ qui erant apud Iudæos. Et illas, inquit, oportet secundùm patris pręscriptum, me, per Apostolos scilicet meos, adducere ad consortium fideliũ, ad veritatem & vnitatem fidei. Græcè tamen pro adducere est ἀγαγεῖν, quod Chrysostomus & Theophy-

B lactus interpretantur congregare, vt significetur illas oues dispersas esse, & pastore carere. Et fiet, ex duobus scilicet populis, Iudaico & gentili, vnum ouile, vel, vt est Græcè, vnus grex, fietq; simul omnium vnus pastor, cùm modò non sit vnus omniũ pastor, quamdiu illæ adhuc dispersæ suo carent pastore, aut alienos sequuntur pastores aut potius dissipatores. De hoc pastore vno, & ouium dispersarũ collectione, Isa. 40. Iere. 23. Eze. 34. & aliis plerisque prophetarum locis.

PROPTEREA ME DILIGIT PATER, QVIA EGO PONO ANIMAM MEAM, &c.] Duo in sequentibus declarat, videlicet & quàm gratum sit patri quòd ponat animã suam pro

C ouibus, & quare dicat ponere se animam suam, nẽpe quòd illam habeat in sua potestate. Vtrumque horum cognoscere nobis expediebat, vt hinc & patris & filij erga nos dilectionem maximam aduerteremus. Patris quidem, quòd ille filio mandauerit ponere animam pro nobis, eumq; quod poneret animam propter nos, diligeret alioqui dilectissimũ. Filij verò, quòd tã voluntariè pro nobis mortem passus sit, quam vitare poterat, & cui non erat vt nos obnoxius. Verùm difficultas nonnulla est circa illa verba: Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam. Significatur enim, volũtariam Christi mortem, causam esse dilectionis filij

D in patre, cum pater filium ab æterno dilexerit, nec possit temporale esse causa æterni. Hunc scrupũm sentiens & mouens Chrysostomus, dicit Dominũ hic propter auditores per dispensationẽ de se submissius loqui, vt & alibi. Id vt rectè est dictum, ita vlterius videndũ quomodo dispensatorius hic sermo verus sit. Itaq; quomodo filius aliquis sciẽs se patri à pueritia semper fuisse atq; etiamnũ esse charissimum, si nunc opus aliquod faciat quod sciat patri suo fore gratissimum, rectè ac verè dicere poterit: Propterea me diligit pater quia opus hoc perfeci; non quasi significare volens iam patris erga se dilectionem incipere, cùm sciat vnicè se semper à

E patre fuisse dilectũ, sed quia in opere illo peculiarẽ rationem amoris patri se præbere nouit, propter quàm sibi in eo complaceat: sic & propositus sermo est accipiendus. Quasi dicat filius patris Christus: (loquitur autem secũdùm suam humanitatem) In hoc erga me peculiarem rationem amoris & cõplacentiæ habet pater, vel hoc ei in me summè placet, & ex ea parte me habet gratissimum, quòd sic ei in amore & dilectione erga homines consentiam, vt etiam mori pro eis velim. Eodem redit quod D. Thomas dilectionẽ istam patris intelligit effectum dilectionis paternæ, quo scilicet decreuit pater filium propter voluntariam eius mortẽ clarificare & exaltare, vt sit sensus: Quia ego pono, hoc est, positurus sum (nam præsens rursum pro futuro

posit-

positum est) animam meam, ideo pater diligit me, hoc est, nouo dilectionis signo & effectu me statuit donare. Quomodo etiam recte dicimus: Quia hic homo Dei mandata implet, ideo Deus illum diligit, hoc est, peculiarem amoris rationem erga illum habet, aut peculiarem suæ dilectionis effectũ ei impendit & parauit: cum alioqui dilectio diuina omnem nostram dilectionem & mandatorum Dei obseruationem precedat. Dispẽsatorio ergo hoc sermone Dominus de se tanquã homine loquẽs, significat se diligi à patre, eo quòd nos diligat, innuens proinde magnam esse patris erga nos dilectionem, vt qui propter nos suum diligat filium. Theophylactus & alium indicat subtiliorẽ intellectum, quo intelligatur hic significari ratio dilectionis, qua ab æterno pater filium dilexerit, nimirum quia pater videret filium sibi per omnia similem esse, & seruare characteres suæ erga homines charitatis, ob quam similitudinem pater filiũ quibusdã naturæ vinculis necessariis & ineuitabilibus ab initio semper dilexit. Itaq; sensus esset: Ideo pater me diligit, idq; ab æterno, quia adeo sum eiusdem cũ eo voluntatis, vt etiam positurus sim animam meam, quia hoc scio illi esse gratum. Porro cum sequitur; vt iterum sumam eam; coniunctio, vt, consecutiuè videtur accipi, vt dicat conditionem & euentum eius quod dicitur, in hunc sensum: Ponam quidem animam meam, sed ita, vt iterum eã sumã. Quanquam & finaliter accipi potest. Ad tempus enim mori voluit Christus, vt gloriose resurgeret, sicque tam sibi quàm omnibus in se credentibus vitam deuicta morte cõpararet. Sic certè accepisse Theophylactum apparet, cum dicit: An non magnę dilectionis opus suscepit filius, ignominiose moriens pro nobis, & non solùm moriens, sed & iterum accipiens animam, vt occidat mortem, & nobis immortalitatem per resurrectionem pararet? Caietanus vt scrupũ de dilectionis paternę ratione suprà positum effugiat, hanc partem: vt iterũ sumam eam; coniungit non cum: animam meam pono; sed cum illo: dilexit me pater; vt ordo literæ sit iste: Quia ego pono animam meam, propterea pater me diligit ad hoc, vt iterum sumam eam, hoc est, ideo ex patris dilectione habeo vt meipsum sim resuscitaturus. Sed coacta nimis videtur & constructio & intelligentia. Cęterum ad declarationem eius quod dixit: ego pono animam meã, subiungit: Nemo tollit eam à me. Quod quomodo verum est, cum Iudæi dicantur Christum interemisse & occidisse, vt Act. 2. & alibi patet, nisi quia intelligẽdum est: nemo tollit eam à me; inuito & nolente. Vnde sequitur; sed ego pono, id est, ponam eam à meipso, hoc est, spõtanee & vltro Quod patuit, quando omnibus consummatis, quum voluit magna voce spiritum suum tradens in manus patris, expirauit. Quod videns Centurio agnouit eum homine maiorem esse, & diuinam illi inesse virtutem. Quod autẽ dixit de ponenda anima sua, magis adhuc prosequitur, vt & suam potentiam, & suam erga nos charitatẽ nobis inculcaret, & commendaret. Potestatem, inquit, habeo ponendi eã, & potestatẽ habeo iterum sumendi eam. Quam duplicem potestatem nemo habere potuit, nisi qui Deus simul esset & homo. Hominis enim est animam habere, sed solius Dei eam ponere, & positã assumere. Vnde patet Dominum hic peculiari ratione dicere se ponere animam suam, cùm alioqui secũdùm phrasim Hebraicam in scripturis, ponere animam, om-

...c. 23.

A nibus conueniat hominibus, & sit idẽ quod mori. Vnde Petrus de se Domino dicit: Animam meam pro te ponam, id est, pro te moriar aut morti exponam. Et Ioannes nos exhortatur: Sicut Christus animam suam pro nobis posuit, ita & nos debemus pro fratribus nostris animas ponere, hoc est, mori aut morti exponere. Itaque omnes etiam homines habent potestatem ponendi animam, imo omnes eam ponunt cum moriuntur, & tamen Dominus de se singulariter dicit; potestatem habeo ponendi animam: quia ipse solus eam emittere potuit quando voluit, habẽs in potestate sua nõ solùm causam mortis, quam & nos habemus, sed etiam mortem, quam nos non habemus. Cæterũ dubitari hic potest quomodo nomen animæ hic debeat accipi, an
B pro ipso spiritu hominis, qui est altera hominis pars: an pro vita corporali, quomodo frequenter accipitur. Et quidem D. Augustinus accipit pro ipso spiritu altera hominis parte, atque ex hoc loco docet refelli hęresim Apollinaristarum, qui negabãt Christum habuisse animam rationalem, sed ipsam diuinitatem illius supplesse in carne locũ. Verùm iam quęrit idem Augustinus secundùm quid Christus dicendus sit posuisse animã suam, an secundùm suam diuinitatem, an secundùm humanitatem, & si secundum humanitatem, num secundùm animam, an secundùm carnem. Et probat ipsum secundùm diuinitatem non dicendum posuisse animam, quia illa à diuinitate etiam in morte non fuit separata.
C Certum item esse ipsum secundùm animam nõ posuisse animam, quòd anima à seipsa non potuerit esse separata. Proinde concludendum ipsum secundùm carnem posuisse & assumpsisse iterum animã, non quòd caro eam habuerit ex se potestatem, sed ex diuinitate carni vnita. Caietanus autem animã hic accipit pro vita corporali, quemadmodum videtur accipi cum dicitur: Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Quo modo si hic etiam accipiatur dici potest Christum etiam secundùm suã diuinitatem aut hypostasim diuinã posuisse animam suam, & eam iterum assumpsisse, quia diuinitas carni & spiritui semper manens vnita, vitam corporalem quam nascendo assumpserat, in morte
D deposuit, dum spiritum à carne separauit: & eandem vitam rursum assumpsit dum spiritum carni in resurrectione vniuit, in qua vnione vita corporalis consistit. Quanquam autem hic possit recte anima pro ipsa vita accipi, nihil tamen minus hinc error Apollinaris conuincitur, quia vita non dicitur anima, nisi ratione spiritus viuificantis, qui propriè dicitur anima. Porrò quo magis intelligamus etiam patris erga nos dilectionem, & non temerè quis putet Christum positurum suam animam, subiicit: Hoc præceptum accepi à patre meo, hoc est, id nequaquã ex meipso sum facturus, sed pater hoc mihi quatenus homini præcipit, vt scilicet ponam animam meam pro salute mundi,
E & iterum sumam eam. Mirè semper humanitatem suam cum diuinitate confirmat & insinuat. Nam quatenus homo accepit mandatũ, quatenus Deus potestatem habuit animam ponendi & resumendi. Cùm autem hęc prolocutus esset Iesus, noua & inaudita, ac longe supra vulgarem hominum sensum, rursum, in populo variatum est sententiis, sicut supra cap. 7. etiam contigisse scriptum fuit. Plerique enim dicebant, quod iam & antè non semel dixerunt, si quando prodebat illorum secreta consilia, aut si quid supra hominum captũ loqueretur; Dæmo

Ioan. 13

1. Ioan. 3.

Quomodo Christus animam posuerit.

Dæmonium habet, & insanit. Carent enim sensu communi quæ loquitur. Quid igitur hunc iuuat audire? Rursum alij ex ipsis verbis, ex quibus illi iudicabant Dominum insanire, contrarium colligunt vt semper eadem malis sunt occasio scandali, & bonis atque electis occasio ædificationis. Hæc, inquiunt, verba manifestè arguunt eũ qui ea locutus est non agitari dęmonio. Sapiũt enim virtutem diuinam, & raram quandam præ se ferunt prudentiam omnibus aptè sibi cohærẽtibus, & apertis rationibus confirmatis. Et addunt; Nunquid potest dęmonium cęcorum oculos aperire? quasi dicant: Si non suadeamini à verbis, ab operibus moueamini. Dictis enim astipulantur facta, & qualis est ora- A tio, talia sunt facta. Loquitur excedẽtia sensum humanũ, sed idem facit excedentia virtutem humanam, imo & dæmoniacam. Num insanus & malo dæmoni obnoxius potest aperire cęcorum oculos? Exoculare videntem dęmonum est, sed oculos aperire cæco nato, virtutis est diuinæ. Id cùm cõstet ab hoc esse factum, non potest eius oratio à noxio B dæmone proficisci, cuius facta constat à beneficio Dei proficisci. Ad hanc controuersiã nihil respondit Dominus, nos interim docens non semper esse contendẽdum cum improbis, & factis potius declarandum quid possimus quàm verbis, & nonnũquam malorum furori cedendum, nec vnquam oportere obliuisci mansuetudinis euangelicæ.

MITTVNTVR SEPTVAGINTA DISCIPVLI, ET redeunt. Lucæ 10. CAPVT LXXX.

Post hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta duos, & misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quò erat ipse venturus. Et dicebat illis: Messis quidem mul-
A.9.55 *ta, operarij autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, vt mittat operarios in messem suam. Ite,*
A.10.55 *ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calcea-*
B.6.55. *menta, & neminem per viam salutaueritis. In quamcunque domum intraueritis, primum dicite: Pax huic domui, & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos reuertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. Et in quamcunque ciuitatem intraueritis, & susceperint vos: mãducate quæ apponuntur vobis, & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis: Appropinquauit in vos regnum Dei. In quamcunque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite: Etiam puluerem, qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos: tamen hoc scitote, quia appropinquauit regnum Dei. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remissius erit, quàm illi ciuitati. Væ tibi*
A.11.47. *Chorozaim, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sydone factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent. Veruntamen Tyro & Sidoni remissius erit in iudicio, quàm vobis. Et tu Capharnaum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernum demergeris. Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. Reuersi sunt autem septuaginta duo cum gaudio, dicentes: Domine etiam dæmonia subijciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis: Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Veruntamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subijciuntur, gaudete autem quòd nomina vestra scripta sunt in cælis. In ipsa hora exultauit in Spiritu sancto, & dixit: Confiteor tibi pater Domine cæli & terræ, quòd abscondisti hæc à sapien-*
A.11.47 *tibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Etiam pater quoniam sic placuit ante te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo scit quis sit filius nisi pater: & quis sit pater nisi filius, & cui voluerit filius re-*
A.13. *uelare. Et conuersus ad discipulos suos, dixit: Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim vobis,*
51. *quod multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.*

POST HÆC AVTEM DESIGNAVIT DOMINVS ET ALIOS SEPTVAGINTA.] Hoc loco inter ea quæ superiori cap. posita sunt ex Ioan. cap. 10. & illa quæ eodem cap. Ioannis sequuntur de gestis encæniorum tempore, interponendum omnino videtur quod Lucas scribit cap. 10. de ordinatis & missis 70. discipulis, cum aliis quibusdam sequentibus apud Lucam per aliquot capita. Nam cum ea quæ hactenus ex Ioanne per aliquot capita sunt posita, continuo inter se ordine hæreant, & in Ierusalem omnia contigerint, vt verisimile sit contigisse omnia statim post scenopegię festum, & inter illud festum, ac festum encęniorum aliquot menses intercesserint, conueniẽtissimè intelligitur tempore illo intermedio factam hanc 70. discipulorum ordinationem & missionem, quę nec ante festum tabernaculorum intelligi potest facta, cum dicat Lucas post ascensum Christi in Ierusalẽ factam esse: nec post encęniorum festum, cùm post C illud & passionem Domini, breue nimis sit tẽpus quàm vt videri possit in ipso factam hanc missionem cum aliis multis à Luca narratis per multa capita. Proinde cùm supra ostensum sit Dominum impleto tempore assumptionis suæ, de quo Lucæ 9. penitus reliquisse Galilæam, nec eam ante mortem repetiuisse, consequi videtur hãc discipulorũ missionem factã in Iudęa & locis circũuicinis, in quibus cùm hactenus non prædicasset, diuersari instã-D te sua passione in Ierusalem complenda voluit. Et alioqui optima est huius capitis cum superiori capite ex Ioanne connexio. Nam cùm ibi se bonũ esse pastorem docuerit, hic misertus turbarum, quòd essent vexati & iacentes sicut oues non habentes pastorem, constituit tanquam bonus pastor eos qui secum populum salutari pascerent doctrina. Porro de numero discipulorum iam designatorũ aliquid est controuersiæ. Nam Latinorũ quidẽ libri etiam antiquissimi omnes habẽt fuisse septuaginta duos, Græco

…o.disci- …ı fue- …nt 72.

Græcorũ verò septuaginta tantùm.Itaq; Beda eius numeri quem legunt Latini rationẽ assignans,ideo 72.missos dicit, quia totidem mũdi gentibus euãgelium prędicandum erat, sicut in prima missione 12.sunt ordinati propter 12.tribus Israel, quibus euangelium primò erat prædicãdum.Nam post linguarum confusionẽ factam in constructione turris Babel,fuisse in mundo linguas 72. colligi solet ex Genes.c.10.vbi 72.ponuntur personæ,à quibus diuisæ sunt gentes in terra iuxta linguas suas. Græci verò 70.ordinatos à Domino asserunt, propter figurã quæ scribitur Exodi 15.vbi dicuntur filij Israel in Elim inuenisse 12.fontes aquarum & 70. palmas iuxta fontes.Et rursum ad imitationem Mosis, qui sicut habebat 12.principes tribuum, ita etiam elegerat à principio egressus 70.seniores,cum quibus familiarius conuersabatur, vt patet Exodi 24. qui etiam postea cum conquereretur se solum nõ posse ferre onus populi,ex mandato Dei,70.seniores elegit,quibus Deus spiritum Moysis impertiuit, vt scribitur Num.11.cap. Vnde & postea mansit ea apud Iudęos consuetudo,vt in Ierusalem essent 70. seniores veluti senatores, qui cum principe sacerdotum populum Israeliticum iudicarent & gubernarent,de qualibus fit mentio Ezech. 8. Dicebantur autem seniores non tam ob ætatem quàm morum grauitatem & prudentiam, à quibus proinde crediderim deriuatũ vt ab ipsis Apostolis presbyteri,hoc est,seniores dicerentur,qui populo Chrystiano præessent in munere docendi,& sacramenta administrandi,quẽadmodum id nomẽ adhuc permanet in sacerdotibus.Sicut ergo ratio numeri,quẽ Græci assignant,conuenientior est quàm ea quam Beda assignat,aut alius quisquã de numero septuaginta duorũ : ita probabilior est Græcorum lectio, quam post omnes Græcos etiã Hieronymũ secutũ patet,cũ ad Fabiolã scribens, in mansione sexta sic habet: Nunquam prius occurrerũt fontes purissimi,nisi vbi magistrorum doctrina prorupit.Nec dubiũ quin de Apostolis duodecim sermo sit,de quorũ fontibus deriuatæ aquæ totius mundi siccitatem rigant.Iuxta has aquas septuaginta creuerunt palmę,quos & ipsos secundi ordinis intelligimus prę ceptores,Luca Euangelista testante,12.fuisse Apostolos,& 70.discipulos minoris gradus,quos & binos ante se Dominus præmittebat. De quibus & Paulus refert,quòd apparuerit Dominus primùm vndecim,deinde Apostolis omnibus , alios volens intelligi primos,& alios secundos Christi discipulos.Hęc D.Hieronymus.Quin & Dorotheus martyr,teste Erasmo, in cõpendio rerũ apostolicarum & propheticarũ nominatim recensens discipulos, 70 tantùm facit,nõ septuaginta duos. Proinde Valla apud Latinos contrarium accidisse putat in numero istorum discipulorum,quàm accidit in nominando numero interpretũ veteris testamenti, quos 70.nominamus,cum cõstet fuisse 72.cum è singulis tribubus delecti essent sex, vt testatur Iosephus lib.Antiqu.12.c.2.Sicut ergo illi cum 72.essent,dicuntur ferè 70.quod,vt est verisimile,studio factũ est,non aliter quàm apud Romanos Cẽtumuiri dicti sunt iudices è singulis tribubus quę trigintaquinq; erant(è quibus terni delecti,centũ & quinque numero erant)sic contrà cum 70. tantũ essent isti discipuli,quosdam putat scripsisse 72.ꝙ putarent iam factũ à Domino in discipulis, quod factũ fuerat in 70.interpretibus,vt scilicet ex singulis tribubus sex fuerint delecti,cum Apostolos 12.elegerit, non tamen singulis tribubus singulos.Certè & D. Ambrosium legisse 70.tantùm,patet, cũ exponens hunc locũ,Ecce ego mitto vos,sicut agnos inter lupos;Ad septuaginta,inquit,dicit hoc.Vt ex his omnibus verisimile sit codices nostros Latinos esse vitiatos,cùm tamen & Augustinus sic legat,& mirè consentiant Latinorũ exemplaria.Quanquam,vt nec illud sileamus, videatur probabile seniores illos quibus Deus impertiuit spiritum Mosis, (ad quorum imitationẽ discipuli isti sunt instituti) fuisse non tantùm 70.sed 72.cùm pręter seniores 70. quos dicitur Moses fecisse stare circa tabernaculũ, duo adhuc remanentes in castris, Eldad scilicet & Medad,qui ipsi descripti fuerant,etiam spiritu prophetico donati fuerint , vnde Iudæi asserunt fuisse 72.descriptos,& ex vnaquaq; tribu sex fuisse delectos,vt videri possit ad huius imitationem Eleazarum pontificem misisse ad Ptolomeũ 72. seniores, delectis sex ex singulis tribubus qui illi sacra Biblia in linguam Gręcam verterẽt. Verùm prolixior de hac re disputatio curiositatis notari posset, nisi ea necessaria fuisset ad rationem numeri nõ sine causa à Domino obseruati inuestigandam. Itaq; cùm iam Dominus multos sibi delegisset discipulos,qui ex frequenti secum consuetudine euãgelio predicando pro temporis exigentia apti essent,cũque iam tempus suæ passionis appeteret,vt non liceret ipsi diu Iudęorũ ciuitates inuisere & perambulare,auctiorem iam numerum discipulorũ quos ante se mitteret delegit,per quos citò euãgelij prædicatio in omnes Iudęæ & vicinarũ regionũ ciuitates perueniret.Et quemadmodũ in principio sui regni & prędicationis 12.elegit,veluti 12.principes & patres 12.tribuũ Israel:ita regno suo increscente, 70.vel 72.delegit alios veluti 70.populi Israelitici senatores,quorum opera vteretur ad imitationẽ Mosis,regni sui speciem & maiestatem hac ratione declarans. Potest etiam intelligi hic numerus obseruatus ab ipso ad imitationem illorũ 70. cũ quibus Iacob ingressus est Ægyptum, vt scribitur Genes.46.& Deuteron.decimo.Porro sicut duplex hic ordo discipulorũ suas habet in veteri testamento præcedentes figuras : ita ipse forma erat & exemplar quoddam duplicis ordinis in Ecclesia Christi instituendi,nimirum ordinis episcoporum & minorũ sacerdotum,quemadmodum id ab initio semper Ecclesiastici patres intellexerunt.Vnde D. Clemẽs in epistola ad Iacobum fratrem Domini , Petrum refert dixisse Dominum docuisse,episcopos vicem Apostolorum gerere,eundémque Petrum insinuasse,reliquorum discipulorum vicem tenere presbyteros debere. Proinde hinc licet colligere argumẽtum ad probandum distinctionem ordinis episcopalis ab ordine minorum sacerdotum , contra eos qui omnes sacerdotes volunt esse æquales.Septuaginta enim hos discipulos non fuisse æquales 12. Apostolis,patet ex eo ꝙ post 12.Apostolos à Domino ordinati , non peruenerunt ad eorum nomen, sed permansit ipsis duodecim nomẽ Apostoli propriũ.Et rursum ꝙ ex horum proculdubio numero, ab Apostolis Matthias sit pro Iuda in Apostolorũ collegiũ ascitus,prouectus nimirum ex ordine inferiori ad superiorem.Porro quæcunque Lucas hic commemorat Dominum fecisse circa hos 70. eisque dixisse, & præcepisse vsque ad illum locum ¿Væ tibi Corozaim;habita sunt in c.Concordiæ 55. in missione 12.Apostolorum,proinde eorum intelligentia & rationes ibi sunt requirendæ.Hoc tan-

Ee

tum hic proprium habet Lucas, quòd istis mandatum commemoret, vt neminem per viā salutarent, quanquam dubitandum non sit istud etiā 12. Apostolis dictum fuisse. Hoc autem præcepto non penitus omnem salutationem suis prohibere voluit, Quomodo enim conuenisset id quod humanitatis est & beneuolentiæ, eū prohibere, qui iubet etiam inimicis benedicere, eosque salutare, hoc est, salutem eis imprecari? Sed hyperbolicus est sermo, quo suis sedulitatem & celeritatem in iniuncto opere commendauit, innuens omnem vanam confabulationem, quæ salutationem consequi solet, in via esse fugiendam, omnésque itineris moras, ac occasiones distractionis spiritus à cogitatione eorum quæ eis demandata erant, esse amputandas. Simile præceptum Helizeus eadem de causa dedit Giezi famulo suo, cùm eum mitteret ad opus quod festinationem exigebat, dicens, vt scribitur 4.Reg.4. Si inueneris hominem, non salutes eum: & si salutauerit te quispiam, non respondeas illi. Vbi, vt intelligamus quid sit salutare, Hebræa habent benedicere, quomodo & Septuaginta verterunt. Inter sacculum autem & peram hoc interest, quòd per sacculum significetur repositoriū pecuniarum, est enim Græcè βαλάντιον, id est, marsupium, crumena: per peram verò, cibariorum repositoriū. Quæ ab illo loco; Væ tibi Corozaim; habētur, vsque ad illud; Qui vos audit; habita sunt superius ex Matthęi cap.11. in cap. Concor. 47. Quàm commodam autem habeant cum superioribus in hoc loco connexionem, per sese satis patet: quanquam dubitari possit an hoc loco & tempore sint à Domino dicta, an potius Lucas ob eorum conuenientiam cum superioribus hic commemorare commodum duxerit, quæ alio loco & tempore dicta erant. Et quod sequitur, Qui vos audit, &c. simile etiam Apostolis dictum fuit in ipsorum missione, vt videre est in capite Matth. 10. & cap. Cōcor, 55. circa finē. Eis enim ibi dictū legimus: Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eū qui me misit. Quo etiam contrariū significatū est eius quod hic apertè ponitur: Qui vos spernit, me spernit: Qui autem me spernit, spernit eum qui me misit. Hoc tantùm interest in hunc Lucæ & illū Matthęi locum, quod ibi dicatur: Qui vos recipit. (quod de receptione in hospitium propter ea quæ sequūtur videtur accipiēdum) hic verò dicitur: Qui vos audit, id est, qui vestræ doctrinæ credit, vestrisque pręceptis obtemperat, quæ meo nomine iniungitis. Circa quę verba notandum quanta sit ecclesiasticorum præpositorum potestas, quamque cauendum ab eorum inobediētia & contemptu, cùm illis recta præcipientibus non secus quàm Christo, cuius vice funguntur, sit obediendum, eorumque contemptus pro contemptu Dei reputetur. Vnde similiter & ad Samuelem, cùm à Iudæis sperneretur, Dominus dicit: Non te spreuerunt, sed me. Et Moses rebellibus Iudæis dixit: Non contra nos est murmur vestrum, sed contra Deum. Qui & Deut. 17. necandum statuit eum qui sacerdotis iudicio & præcepto recusaret obedire.

1.Reg.8.
Exod.16.

REVERSI SVNT AVTEM SEPTVAGINTA DVO CVM GAVDIO DICENTES: DOMINE.] Sicut Lucas ca.9. & Marcus c.6. missioni Apostolorum mox subiunxerunt eorū reuersionem: ita & nunc Lucas post 70. ablegationem commemorat quæ illis redeuntibus à Domino sunt dicta, omissis his quæ medio tēpore facta

A sunt vel à 70. vel à Domino, cuius facta medio illo tēpore gesta verisimile est Lucam postea narrare, cùm inter cætera dicit c.13. Ibat per ciuitates & castella docēs, & iter faciens in Ierusalē. Præmiserat enim hos 70. in omnem ciuitatem & locū quo erat ipse venturus, vt sibi venturo viam pararent. Itaque reuersi 70. ad Dominum, narrantesque ei quæ fecerant, cum gaudio dicebant: Domine non tātùm morbi pelluntur per nos, sed etiā dęmonia subiiciuntur nobis per inuocatum nomen tuum super ea. Dixerat enim dominus his cum mitterentur, tantum illud: Infirmos qui in domo sunt curate; nec apertè dederat eis potestatem super dęmonia,

B quēadmodū dederat 12. Apostolis. Proinde gaudētes narrant non tantùm morbos curatos, sed etiam dæmones expulsos. Et quidem rectè in eo fecerunt, quòd ad Dominum à quo missi fuerunt reuersi sint, eique renunciauerit quæ gesserant, & miraculorū virtutem illi tribuerint, dicentes: in nomine tuo; Quo & nos docemur, euangelicum doctorē omnem suæ prædicationis fructum & gloriā referre debere Christo, quem habet officij sui authorē, quemadmodum dictum est circa reditum Apostolorum cap. Concord. 57. Verùm humani cuiusdam affectus & imperfectionis erat, quòd suum gaudiū declarauerint magis de eiectis dæmoniis, quàm de profectu & fide auditorum; de qua magis erat

C gaudendum: quodque in seipsis haberent aliquam complacentiam, ob id quòd sibi dęmonia subiicerentur. Dicunt enim; subiiciuntur nobis. Dominus autem ait illis: Videbam sathanam sicut fulgur de cœlo cadentem. Quod variè intelligitur. Quidam enim accipiunt istud dictum de lapsu diaboli è cœlo propter suam superbiā, quē lapsum cùm nullus hominum viderit, Christus se vidisse testatur, diuinitatem suam insinuans. Comparatur autē secundùm hunc intellectum sathanas è cœlo cadēs, fulguri è cœlo in terras subitò delabenti, quòd cùm ille clarus prius esset in cœlo, & insignis dignitatis, ob tumorē animi subitò deiectus est à sūmis ad ima, claritate sua perdita & extincta. Hunc intellectum

D secutus D. Greg. & post eū Erasmus, intelligūt Dominum quo muniret suorū animos aduersus morbum inanis gloriæ, qui his videbatur obrepsisse, proposuisse hac sententia exemplum Luciferi, qui ob superbiam à tanta fœlicitate subito excidisset. Sic enim habet Gregorius lib. 23. Moral. cap. 7. vbi quatuor arrogantiæ species designat: Sancti Apostoli ab hoc elationis vitio reuocantur, qui de prędicatione redeuntes, cùm elati dicerent: Domine in nomine tuo etiam dæmonia nobis subiecta sunt; ne de hac miraculorum singularitate gauderēt, illicò eis respondet Dominus, dicens: Videbam sathanam velut fulgur de cœlo cadentem. Ipse enim singulariter elatus dixerat: Super astra cœli exaltabo

E solium meū, sedebo in monte altissimi in lateribus aquilonis, similis ero altissimo. Et mirè Dominus, vt in discipulorum cordibus elationem premeret, mox iudicium ruinæ retulit, quod ipse magister elationis accepit, vt in authore superbiæ discerent, quid de elationis vitio formidarēt. Hæc ille. Theophylactus etiam hunc reddens sensum istius sententiæ, intelligit Dominum significare voluisse, nō mirandum esse velut rem nouam, quòd dæmonia nomini suo subiicerentur, cum princeps eorum olim è cœlo ceciderit. Ad quod propositum si placet accipere hanc sententiam, pręstat eam accipere in sensu quem alij sequuntur, cuius & Theophylactus

lactus meminit, ſecundùm quem intelligitur hæc ſententia non de illa diaboli ruina, qua in initio cecidit è cœlo in hunc caliginoſum aerem propter ſuam ſuperbiam: ſed ea ruina, qua verbo Dei incarnato, deiici cœpit à ſua potentia, tyrannide, & gloria quam habuit ante verbi incarnationem in hoc mundo, vt Dominus diſcipulis dęmonum ſubiectionem admirantibus, ne tanquam rem nouam admirarentur, & vt cauſam huius ſubiectionis intelligerent, reſponderit, ſe iam olim vidiſſe principem dæmonum, qui illos fortes reddebat, cecidiſſe, perdita quam habebat poteſtate, atque ob id fieri vt & illi facilè vincantur. Secundùm hunc ſenſum ſi illud: è cœlo; iungatur cum participio, cadenté, vt ſignificetur ſathanas è cœlo cadés, per cœlũ intelligéda erit celſitudo, potentia & gloria, quã habuit antequam Deus aſſumpto corpore in terris verſaretur, cum pro Deo paſsim diabolus in idolis coleretur, & per vitia hominibus dominaretur, & obſeſsis à dęmoniis omnia loca plena eſſent. Alioqui illud, è cœlo, coniungi poteſt cum, fulgur, vt ſit ſenſus: Poſtquam aſſumpſi humanam naturam, videbam ſathanam cadentem, ſicut fulgur cadit è cœlo. Vſus eſt autem Dominus fulguris exemplo, vt ſignificaret velocitatẽ lapſus illius, quodq; à ſumma celſitudine ſubitò ſic ſit eiectus, vt fere euanuerit. Poteſt & ſic intelligi, & forte conuenientius, Ne putetis vos mihi rem nouam & incognitam narrare. Sciebam enim cum vos emiſi ad prędicandũ euangelium meum, ruituras eſſe ſathanæ vires, imo cum dæmonia eiiceretis, ipſe ego vobis aderã, ac videbam quod vos non videratis, ſathanam inſum fulguris ritum cadere, viresq; eius euaneſcere. Hic enim ſenſus conuenit verbo imperfecti prętereriti, Videbam. Nam ſecundùm alios ſenſus magis dicendum erat, Vidi. Porro Dominus poteſtatẽ eiiciendi dæmones, de qua illi gaudebant, non ſolùm confirmans, ſed etiam augens ſubiicit: Ecce dedi, vel, vt habent Græci, δίδωμι, hoc eſt, do vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem, id eſt, fortitudinem & potentiã inimici, ſcilicet diaboli, & nihil vobis nocebit. In quibus verbis ad literam per ſerpentes & ſcorpiones intelligenda ſunt ipſa venenata animalia, hominibus maximè inimica, noxia & metuẽda, quæ diabolo aptè coniungit, tum quòd & ipſe venenoſus & inimiciſsimus ſit humano generi, tum ꝙ per illa animalia hominibus nocere ſtudeat, per cuius item deceptionem factum eſt vt illa animalia iam ſint hominibus inimica & nociua, cũ nihil homini ab illis periculi fuiſſet, ſi in integritate perſtitiſſet. Vnde Dominus dicens: ſupra ſerpentes & ſcorpiones & omnem virtutem inimici; ſignificat etiam ſerpentes & ſcorpiones eſſe virtutem inimici, vt pote per quos propter peccatũ diabolus hominibus præualet & nocet. Simile huic eſt quod in pſalmis iuſto promittitur: Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonẽ & draconem. *Pſal. 90.* Quod etiam corporaliter & ad literam impletũ fuiſſe frequẽter in iuſtis experientia docuit: quẽadmodũ & illud: nihil vobis nocebit; ſic corporaliter impletum eſt in fidelibus, vt nec venena, nec venenata quicquam eos læderent. ſicut patuit in Paulo, qui viperã illæſus excuſsit; & Ioanne, qui veneno infectum potum ſine nocumento ebibit. Cæterũ ſecundùm myſticum ſenſum per ſerpentes & ſcorpiones, dęmones rectè intelligũtur: & per ſerpentes quidẽ, eos qui in aperta aliqua crimina per

A trahere conantur, quia ſerpens apertè hominem impetit: per ſcorpiones verò, qui cauda occultè hominem verberant, eos qui in vitia occulta, ſpiritalia ſcilicet, trahere ſtudent, vt intelligamus Dominum his verbis omnibus fidelibus dare poteſtatem ſuperandi omnem diaboli tẽtationem, ſiue qua apertè, ſiue qua occultè eos impetit, vt nihil eis noceat, ſed omnia potius eis cooperentur in bonum: quẽadmodum & illud: Signa eos qui crediderint hęc ſequentur, &c. myſticè ſic intelligitur, vt omnibus conueniat fidelibus, & in eis quotidie impleatur.

VERVNTAMEN IN HOC NOLITE GAVDERE, QVIA SPIRITVS, &c.] B Poſtquam ſuis Dominus poteſtatem de qua gaudebant confirmaſſet, & auxiſſet, tum demum oportunè eorum lætitiam, quæ inanem ſapiebat gloriam, moderare & temperare ſtuduit, dicens: Veruntamen in hoc nolite gaudere, &c. Circa quæ tamen verba quæri poteſt, quomodo gaudium iſtud Dominus prohibeat, cum de omni bono & dono Dei ſit gaudendum, & deinde gaudium hoc diſcipulorum de eo fuerit, in quo nomen Ieſu illuſtrabatur. Sed dicendum primùm, quòd gaudium diſcipulorum, quatenus culpabile erat & immoderatũ, Dominus prohibere voluerit. Erat autem culpabile & immode- C ratum, quatenus gaudebant ſibi ſubiici dæmonia, quodq; quia in eo ipſi eſſent præ aliis ſingulares, humanam aliquam complacentiam habebant. Vnde hunc eorum affectum notans Dominus dicit, ne gaudeatis quòd ſpiritus vobis ſubiiciuntur. Gaudendum enim quòd ſpiritus ſubiicerentur nomini Ieſu, ad gloriam Dei, & hominum vtilitatem. Deinde dicendum, Dominum non ſimpliciter gaudium hoc voluiſſe excludere, ſed ab illo ad gaudiũ maius, perfectius, & iuſtius voluiſſe erigere, vt ſit ſenſus: Non tam in eo gaudeatis quòd ſpiritus vobis ſubiiciũtur, quàm quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlis. In illo ergo minus vult eſſe gaudendum, quàm in iſto, quia illud non ad propriam hominis D ſpectat ſalutem, ſed ad aliorum vtilitatem, commune etiam reprobis: iſtud verò ad propriam pertinet ſalutem, ſolis iuſtis conueniens. Deinde quia gaudium illud tumorem & ſuperbiam generare ſolet, iſtud verò gaudium gratiarum actionem, & omnis boni operis ſtrenuam ſolicitudinem. Porrò nomina aliquorum ſcripta eſſe in cœlis, non eſt aliud, quàm illos haberi apud Deum in numero iuſtorum, & eorum quibus cœleſtia regna ſunt parata. hoc eſt, vt Paulus dicit, eſſe ciues ſanctorum & domeſticos Dei. Et eſt locutio huiuſmodi deſumpta à conſuetudine humana, qua aliquorũ nomina aſcribi ſolent ciuibus, dum ciuitate donabantur, aut qua reges aliquos amicorum numero inſcribere ſolebãt. E Sic ergo ſcriptura Dei eſt annumeratio alicuius inter amicos Dei. Vnde toties in ſcripturis ſit mentio de libro vitæ vel viuentium, qui nihil eſt aliud quàm notitia Dei qua nouit ordinatos à ſe ad vitã æternam. *Nomina ſcripta in cœlis.* Porro quo intelligatur quomodo ſcriptura quoſdam dicat deleri è libro vitæ, & iuſtis pro præmio promittat non deleri è libro vitæ, vt patet Apocal. 3. cum prædeſtinatus à Deo ad vitam æternam non poſsit ab illa excidere, nec quiſquam mereri poſsit vt prædeſtinetur: notandum quòd dupliciter quis dicitur ordinatus à Deo ad vitam æternã, videlicet vel ex prædeſtinatione diuina, vel ex gratia & iuſtitia quã habet. Quicunq; enim gratiã Dei habet & iuſtus eſt, ex hoc ipſo eſt dignus vi

ta æterna & ad eã ordinatus. Sicut ergo prędestinatio diuina nunquã deficit, nec falli potest: ita qui ex ea ordinati sunt ad vitam æternam, ab æterno semper fuerunt in libro vitæ descripti, semperque in eo scripti permanent, nec vnquam ex eo delentur, vnde dicuntur simpliciter scripti in libro vitæ. Sed quemadmodum gratia & iustitia non ab initio fuit in homine, & postquam acquisita est nonnunquam deficit, amissa per sequens peccatum: ita qui ex ea ordinati sunt ad vitam, non semper in libro vitæ fuerunt scripti, sed scribi cœperunt, cùm credere & Deo placere cœperunt, & postquam conscripti sunt, deleri ex eo possunt, vnde tantùm secundum quid dicuntur scripti in libro vitæ. Et tamen ratione posterioris huius considerationis scriptura potissimum aliquos dicit in libro vitæ descriptos. Nam Paulus asserit, adiutorum suorum de quibus ibi loquitur, nomina scripta in libro vitæ, quos non est verisimile ipsum voluisse asserere esse prædestinatos, & proculdubio saluandos, sed potius, quemadmodum de Ephesiis dicit, iam esse factos per fidem & charitatem ciues sanctorum, & domesticos Dei, quod vtique non erant antequam crederent. Nam tunc Ephesios dicit fuisse peregrinos & aduenas. Ex his colligere licet, quomodo intelligendum sit quod in quadam collecta secreta, quæ Diuo Augustino tribuitur, oramus dicentes: Deus cui soli cognitus est numerus electorum in superna fœlicitate locandus, tribue quæsumus vt vniuersorum quos in oratione commendatos suscepimus, & omnium fidelium nomina, beatæ prędestinationis liber ascripta retineat. Intelligendum enim orare nos, non vt aliqui prędestinentur, aut vt prędestinati ab æterno maneant prędestinati: sed vt qui iam per fidem sunt inter sanctos connumerati, & ad vitam ordinati, in fide & iustitia perseuerent, nec per peccatum excidant à sanctorum numero, & spe cœlestis vitæ. Hinc etiam colligere licet non esse firmum quod ex Domini verbis colligit Caietanus, asserens ex eo quòd Dominus dicit nomina horum discipulorum fuisse scripta in cœlis, clarè haberi, hos omnes fuisse prędestinatos & esse beatos, atque hoc respectu melius fuisse collegium 70. quàm 12. Apostolorum, quorum vnus fuit damnatus. Magis enim verisimile est Dominum dicere nomina eorum scripta in cœlis, propter præsentem eorum fidem & iustitiam, quàm propter æternam Dei prędestinationem: sicut contrà de impiis dicit Hieremias: Recedentes à te in terra scribentur, impietati tribuens conscriptionem in terra, non æternæ Dei reprobationi: ac significans conscriptionem illam sequi hominum peccata & demeritum. Et alioqui etiamsi ratione diuinæ prędestinationis dicat Dominus horum nomina scripta in cœlis, non magis hinc consequitur omnes simpliciter esse saluatos, quàm consequitur saluatos esse omnes 12. Apostolos, ex eo quod Dominus dixit ad illos: Sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes 12. tribus Israel; de cuius veritate post dicetur. Hoc vel ob id annotare visum est, quòd ab his qui discipulorum horum nomina recensere studuerũt, recensentur quidam qui à fide recta defecerunt, vt Philetus & Hermogenes. Recensentur autem discipulorum horum nomina à Volaterrano lib. 19. Vrbanorum commentariorum, sed multo plura recensentur quàm 70. vel 72. & fere omnia sunt collecta ex Actis & Pauli epistolis: & connumerantur quidam, quos certum est post Christi ascẽsum ad fidem conuersos, vt Eunuchus Candacis reginę conuersus à Philippo diacono, & Philemon conuersus à Paulo. Recensentur etiam apud Vvicelium in Hagiologio ipsius 70. nomina ex libello cui titulus, Cultura vineæ Dominicæ: sed inter illa etiam, præter alios de quibus dubitari potest, commemorantur Philemon & Lucas, quem ex euangelij eius prooemio magis apparet cũ Domino non fuisse familiariter versatum. Eusebius ecclesiasticæ historiæ lib. 1. cap. 14. testatur se 70. discipulorum nomina nusquam reperisse scripta, credi tamen vnum ex illis fuisse Barnabam, qui Pauli in prędicatione fuit socius: ac Clementem in 4. dispos. libro etiam Cephæ cuiusdam qui ex eis fuit, facere mentionem, & Matthiam item ex horum fuisse numero, necnon & Tattheum quendam, alium ab Apostolo Iuda Thaddeo, de quo nouam ibi refert historiam. His verisimiliter coniungendus est Ioseph ille, qui cognominabatur Barsabbas & Iustus, & cum Matthia constitutus fuit, cum pro Iuda alius surrogandus esset. Et rursum 7. forte diaconi primi, ac Ananias qui Paulum baptizauit. De reliquis nihil certi habeo aut valde probabile.

Philip. 4. — Hier. 12.

IN IPSA HORA EXVLTAVIT IN SPIRITV SANCTO, ET DIXIT: CONFITEOR.] Postquam discipulos de subiectione dæmonum gaudentes Dominus admonuit qua in re potissimum gaudere debeant, commodè etiam ipse cum gaudentibus discipulis gauisus est, sed gaudio dissimili. Nam illi quidem humano affectu gaudebant, placentes sibi in dæmonum subiectione: Dominus verò spirituali gaudio gauisus est, non ob id quòd dęmones suo nomini subiicerentur, vnde nomini eius multum accessit gloriæ, sed quòd Dei benignitate, veritatis cognitio discipulis insipientibus reuelata esset: quod ferè aliud non erat quàm gloriari & gaudere quòd nomina eorum scripta essent in cœlis. Itaque quod prius verbis docuerat, iam etiam reipsa declarauit, quale scilicet debeat esse gaudium nostrum, & quibus in rebus, nempe in cognitione Dei, quemadmodum apud Ieremiam dicit Dominus: Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur diues in diuitiis suis, sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me. Rursum hac sua exultatione & gratiarum actione Dominus nos & illos docuit, non nobis arrogare ex donis Dei vllam gloriæ portionem, sed illi omnia accepta ferre à quo sunt omnia bona. Exultauit, inquit, in Spiritu sancto, id est, per Spiritum sanctum, qui habitãs in Christo homine, ad actualem hanc exultationem eum commouit. Gręcè tamen non est prępositio, in, nec adiectiuum, sancto, sed tantùm, exultauit spiritu, vt sensus esse possit: Eultauit spiritu suo & animo; ad differentiam exultationis corporalis, ad cuius discrimen deipara virgo dixit: Exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Vnde & nostra litera accipi potest, vt significetur eum exultasse in animo & spiritu suo qui est sanctus. Cæterum hæc gratiarum actio Christi simul cum illis sequentibus; Omnia mihi tradita sunt, &c. habita & exposita sunt supra in c. Concordiæ 47. ex Matthęi cap. 11. Quæ verò postea sequuntur: Beati oculi qui vident quæ vos videtis, &c. habita sunt in Matth. cap. 13. in cap. Concordiæ 51.

PROPONITVR PARABOLA DE SAMARITANO.

Lucæ 10. CAPVT LXXXI.

Et ecce quidam legisperitus surrexit, tentans illum, & dicens: Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est? quomodo legis? Ille respondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua, & proximum tuum sicut teipsum. Dixitq́, illi: Recte respondisti, hoc fac & viues. Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum: Et quis est meus proximus? Suscipiens autem Iesus, dixit: Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliauerunt eum, & plagis impositis abierunt, semiuiuo relicto. Accidit autem vt sacerdos quidam descenderet eadem via, & viso illo, præteriuit. Similiter & Leuita, cùm esset secus locum, & videret eum, pertransiit. Samaritanus autem quidam iter faciens venit secus eum, & videns eum, misericordia motus est: & appropians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum: & imponens illum in iumẽtum suum duxit in stabulum, & curam eius egit. Et altera die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: Curam illius habe, & quodcunque supererogaueris, ego quũ rediero, reddam tibi. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus: Vade, & tu fac similiter.

A ET ECCE QVIDAM LEGISPERITVS SVRREXIT, TENTANS ILLVM, ET DICENS.] Nulla significatur à Luca huius historię cum præcedentibus continuatio. Non enim dicit, & ecce tunc; sed tantùm, & ecce. Transit enim ad alia commemoranda, quæ memoriæ tum occurrebant, quæ quo tempore, quóve loco sint gesta, sicut & multa quæ sequentibus narrantur capitulis, sciri non potest, sicut nec necesse est cognoscere, proinde quo ordine ea Lucas posuit, & nos in Cõcordia multis capitibus sumus prosecuti. Cæterum hãc historiam non tũ contigisse quando superiora à Domino dicebantur discipulis, satis ex Luca patet. Nam tunc seorsum discipulis Dominus loquebatur. Græca enim habent: Conuersus ad discipulos suos seorsim dixit: Beati oculi, &c. Hęc verò historia contigit populo præsente, & verisimiliter in synagoga, vbi multis doctoribus sedentibus, & Domino cũ eis disputante, iste surrexerit. Dicitur enim: Ecce quidam legispiritus surrexit. Itaque hic legisperitus audiens Dominum proprio more de vita æterna & regno cœlorum disserentem, adiit Dominum non discendi quidem animo, sed tentandi, nimirum experiri volens quid responderet, num forte aliquid legi contrariũ dicturus esset ad vitam æternam, quam prędicabat, consequendam expediens: an aliquid minus dicturus esset, quàm ipsemet ex legis intima cognitione intellexerat ad vitam æternam quàm maximè expedire & sufficere. Pharisęos enim & scribas sibi in eo placuisse, quod intelligerent maximum omniũ mandatorum esse illud quod scribitur Deuteron. 6. ac sperasse Dominum illud ignoraturum, patet ex eo quod postea quidam legisdoctor eum interrogauit tentando: Quod esset mandatum magnum in lege? vt scribitur Matth. 22. & Marci 12. Illum enim legisperitum non fuisse eundem cum isto, quemadmodum tamen putauit Erasmus, vel ex eo pręter alia satis patet, ꝙ ibi Dominus respondet duo maxima mandata, hic verò ipse legisperitus. Quanquã verisimile sit Lucam alterius illius legisperiti non fecisse cum Matthęo & Marco mentionem, quòd hoc loco de alio legisperito similia narrasset, satis habens duo prima legis mandata semel commemorasse. Quęrit autem iste scriba non vt ille apud Matth. quod sit mandatũ magnũ in lege: sed quid faciendo, inquit, vitam æternam possidebo? Quam eandem quęstionem etiam postea Lucas cap. 17. cõmemorat Domino propositã, nõ à scriba, sed à principe quodam diuite, quem adolescentẽ fuisse Matthęus testatur, neque tentandi animo, sed discendi. Porrò quoniam hic scriba Dominum tentando interrogauit, & de lege tentauit, commodè Dominus ipsum ad legem remittit, & conatum illius repellens, dum ostendit se legi non contrarium, & simul illum arguẽs, quod illud ab alio interrogaret, quod ab ipso alij discere deberent: ac proinde notans illum interrogantem vel nescire quod scire
B ex nominis professione teneretur, vel nõ simplici, sed subdolo animo interrogare quod sciret. In lege inquit, quid scriptum est? Quomodo tu legis in ea scriptum esse, qui legisdoctor appellaris? Quasi dicat: Non est quod existimes alia te auditurum ex me quàm quæ in lege continentur. Ea cùm scire tenearis, mirum est te interrogare quasi nescias.

ILLE RESPONDENS DIXIT, DILIGES DOMINVM DEVM TVVM, &c.] Hinc colligere licet etiam scribas iam intellexisse duo esse
C pręcipua legis pręcepta, in quibus, vt Dominus postea dicit, contineretur tota lex & prophetę. Cęterum vt ad primi pręcepti, de quo varia scribuntur, veram perueniamus intelligẽtiam, imprimis sciẽdum Lutherum ob malam eius intelligentiam asseruisse hoc pręceptum, sicut & illud: Non concupisces; homini esse impossibile, nec posse ab homine impleri in hac vita, eo ꝙ fieri non possit quin in hac vita homo alia amet pręter Deum, quẽ pro- *Lutheri error.*
D inde non possit diligere ex toto corde. Rursum quia non potest fieri vt homo diligat Deum concupiscentia & affectu carnis, vt quę semper voluntati diuinæ contranitatur, & proinde fieri non possit vt ex omnibus viribus animæ Deum diligat. Hinc autem vlterius docuit, hominem in omni etiam opere bono semper peccare, quòd in omni opere absit hęc totalis & perfecta Dei dilectio. Porro suam de hoc primo pręcepto sententiam confirmat authoritate D. August. qui in quibusdam locis
E docet hoc præceptum non perfici nec impleri in hac vita, sed implendum in vita futura. Nam libro de perfectione iustitię sic habet: In plenitudine charitatis (loquitur de charitate futurę vitę) pręceptũ illud implebitur: Diliges Dominum Deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mẽte tua. Nam cùm est adhuc aliquid carnalis concupiscentiæ, quod vel continendo frenetur, non omnimodo ex tota anima diligitur Deus. Similis

habet D. Auguſt. in pleriſq; locis de precepto: Non concupiſces; quod in hac vita aſſerit non impleri, ꝙ ſine concupiſcentia non poſsimus eſſe. Vt ergo intelligamus quàm malè blaſphemam hanc ſuam doctrinã & ex huius pręcepti verbis, & ex diuo Auguſtino Lutherus cõprobare niſus ſit, ſciendũ pręceptum hoc dupliciter intelligi poſſe, idq; rurſum ex duplici parte, nempe ex parte verbi, diliges, & ex parte dictionis, totus vel omnis. Nam verbũ, diliges, (quod hic Hebraica phraſi poſitũ eſt pro imperatiuo dilige) accipi poteſt, vel vt eo pręcipiatur ſpecialiter actus & operatio atq; affectio volũtatis quę dilectio dicitur, qua homo feratur affectu & actu in Deũ tanquã rem ſummè bonã, vt hoc mandatũ dilectionis ſit ſpeciale mãdatũ, ſingularẽ quendã voluntatis actum & affectum erga Deum exigens. Vel poteſt accipi, vt non tantùm actualis & interna illa affectio voluntatis eo verbo pręcipiatur, ſed & dilectio quæ habitualis dicitur, & eſt in homine etiam cùm de Deo non cogitat, nec in illum actu affectione fertur, ratione cuius habitualis dilectionis etiã omnia hominis opera quę ex illa profluũt, pertinent ad mandatum dilectionis, ita vt ſit generale mandatum, comprehendens omnia quæ Deo ſunt placita, & ab eo pręcepta. Sic & totalitas, de qua dicitur, ex toto corde & tota anima, dupliciter poteſt intelligi. Altero modo, vt ſignificetur omnẽ vim animæ intendendam ad dilectionem Dei ita vt homo præter Deum nihil diligat, & tantum diligat quantum ab eo eſt diligibilis. Altero, vt totus accipiatur vulgari modo, quo dicimus aliquem totum eſſe in ſtudiis, & toto corde ſtudiis addictum eſſe, quia ſcilicet pręcipua eius occupatio & cogitatio eſt in ſtudiis, nec aliud quid præter ſtudia magnopere amat & curat, ſolis ſtudiis intimè afficitur, reliquis verò frigidè & obiter. Itaq; ſi totalitas primo modo accipiatur, ſiue verbo, diliges, intelligatur pręcipi ſpecialiter actualis volũtatis affectio, ſiue habitualis, & generaliter etiam omnis externa ineternæ dilectionis per opera demonſtratio, certũ eſt hoc pręceptũ adimpleri in hac vita non poſſe. Fieri enim nõ poteſt, vt homo affectuali dilectione ſic toto corde in Deũ feratur, vt nihil aliud vel actu, vel habitu amet, aut tam perfectè eũ cõplectatur quàm amari ab ea poteſt, ꝙ propter annexam concupiſcentiã carnis, aliquid affectionis habeat cor ad ea quæ ſunt carnis & non Dei. Proinde nõ poteſt etiã impleri, ſi pręter internã dilectionẽ intelligantur generaliter etiã pręcipi externa dilectionis opera, cũ nec hęc ſi toto corde ab homine fieri poſsint, vt omnis vis cordis in ea intendat, cum ex parte aliqua cor per carnis concupiſcẽtiã vitiatum in contraria, nẽpe carnalia, ſaltẽ habitu feratur. Sic ſanè de hoc præcepto tanquã generali mãdato, locutus eſt Auguſt. li. de perfect. iuſtitię, vbi dicit ipſum in hac vita non adimpleri. Affirmat enim eſſe generalẽ iuſsionẽ, ſicut generalis prohibitio eſt: Nõ cõcupiſces. Si verò totalitas ſecũdo modo intelligatur, nõ eſt dubiũ quin impleri poſsit hoc pręceptũ, ſiue accipiatur vt ſit ſpeciale pręceptũ, ſiue vt ſit generale. Nã ſi intelligatur vt ſit ſpeciale pręceptũ, dilectionis ſcilicet actualis internæ, diligitur Deus ex toto corde, cũ quis in Deum tanquã ſummum bonũ ſic fertur affectu & voluntate, vt eũ pręponat vniuerſis rebus cõmutabilibus, ac pro ſupremo vitæ ſuę fine eligat, quibuſlibet carere malens quàm Deo, ac ſummopere deſiderans vt vniuerſæ totius vitæ actiones illi ſint ad plenũ ſubiectæ, etiãſi non

A ignoret id per carnis imbecillitatẽ nequaquã futurũ. Sic quidã pręceptũ iſtud accipiũt, aſſerẽtes præceptũ eſſe affirmatiuũ, quod pro conditione præceptorum affirmatiuorũ obligat ſemper, ſed nõ pro ſemper, vt loquũtur, hoc eſt, omni tempore, ſed nõ pro omni tempore. Proinde diſputant quo tempore obliget hoc pręceptũ, vt opus ſit hunc affectum & voluntatis actum elicere, & per eũ dicto modo ferri in Deum: quod ſane vt eſt ſummè vtile homini & meritorium, ita difficillimũ ei qui nondum renunciauit carnalibus affectibus. Et quidam quidẽ exiſtimant hoc pręceptum implendum à Chriſtianis diebus Dominicis, quòd hi conſtituti ſint vt in eis

B fideles mentem ſuã in Deũ eleuent: alij verò nullũ tempus certũ eſſe putant quo ad hunc actũ homo obligetur, quãuis neceſſe ſit eũ aliquando Deo exhibere. De quo latius in Confeſsionali Godſcalci cap. 12. Si verò accipiatur hoc pręceptũ vt generale mandatum, non tam exigens actualem illã voluntatis affectionem quàm habitualẽ dilectionem cũ operum bonorum exhibitione quæ ſint internæ dilectionis teſtimonia, diligitur tunc Deus ex toto corde, cũ quis ex intima & ſyncera erga Deũ affectione occupatur potiſsimum in his quę Dei ſunt, præ omnibus illi placere ſtudens, ac ſolicitus vt nõ tantũ quędã Dei mandata perficiat, ſed cuncta, idq; nõ ſegniter, nec triſti animo, ſed gnauiter & hilari-

C ter, dolens ex animo ſi quid vel ab aliis, vel à ſe per carnis infirmitatẽ admittatur contrarium diuinæ voluntati. Id vt nõ ab omnibus æquè perfectè pręſtatur, ita non omnes qui Deum ex toto diligunt, corde, æquè perfectè diligunt, ſed vnus alio magis. His pręmiſsis diſtinctionibus, inquirendũ an præceptum hoc ſecundùm mentẽ legiſlatoris, & verũ ſcripturæ intellectũ, intelligendũ ſit eſſe ſpeciale, an potius generale pręceptum. Deinde vtro modo ſecũdùm vſum ſcripturę totalitas intelligi debeat in hoc pręcepto. Quod ergo ad prius attinet, accipiẽdũ hoc pręceptũ vt generale mandatũ, non internã tantùm & actualẽ pręcipiens dilectionẽ, ſed etiã habitualẽ atq; externa opera, ſicut & ſecundùm

D dilectionis pręceptũ quod ſequitur, patet quia Dominus in illis duobus pręceptis dicit cõprehendi totam legem & prophetas, hoc eſt, omnia alia pręcepta. Deinde, vt probat Diuus Bernardus ſermone 50. ſuper Cantica, vbicunque in ſcripturis dilectio exigitur, non tam exigitur dilectio affectus, quàm charitas operis. Cùm enim Dominus dixiſſet: Diligite inimicos veſtros; mox velut indicare volens quomodo ſint diligendi, infert de operibus: benefacite his qui oderũt vos. Et de ſui loquẽs dilectione: Si, inquit, diligitis me, ſermones meos ſeruate. Et ſi quis diligit me, ſermonẽ meũ ſeruabit. Rurſum, quod aperè inſtitutũ probat Ioãnes, dicit: Nõ diligamus verbo, neq; lingua, ſed opere & veritate;

E ſignificãs eã eſſe verã dilectionẽ, quæ in operibus conſiſtit, atq; eã exigi pręceptis dilectionis. Vnde Bernardus: Eſt, inquit, charitas in actu, eſt & in affectu. Et de illa quidem quæ operis eſt, puto datam eſſe legẽ hominibus, mandatumq; formatum. Hæc ille. Qui non ideo tantùm videtur dicere mandatum hoc potius de dilectione quæ in opere cõſiſtit, quàm de ea quę in affectu eſt intelligendum, quòd affectus dilectionis hic non poſsit eſſe perfectus, & proinde non ex toto corde, quia etiam dilectio quæ in opere conſiſtit, hac ratione non poteſt eſſe perfecta. Sed videtur etiã ad hoc reſpexiſſe, ꝙ dilectio affectus actualis nõ poſsit in nobis eſſe perpetua

petua nec diuturna, intelligens scilicet hoc præce-
ptũ obligare pro omni tẽpore, atq; id includi in eo
quod dicitur, ex toto corde. Sic ergo non impletur
hoc præceptũ in affectu, impletur autẽ in habitu &
externa operatione, cum homo in omni operatione
sua retinet habitualem dilectionem. quod tunc fit,
cum nihil vult aut facit dilectioni Dei contrarium.
Quod autem totalitas illa de qua in præcepto; se-
cundo modo accipi debeat, patet ex infinitis scri-
pturis, quibus dicuntur aliqui sancti fecisse aliquid
ex toto corde, & tota anima. De Dauid enim Do-
3.Reg.14 minus loquens ad Ieroboam, ait: Non fuisti sicut
seruus meus Dauid, qui custodiuit mandata mea, &
secutus est me in toto corde suo, faciens quod pla-
citum esset in conspectu meo. Ecce Dominus ipse
dicit: Dauidem, qui tamen aliquando grauiter etiã
peccauerat, in toto corde se secutum, dicturus pro-
culdubio etiam ipsum dilexisse se in toto corde
suo, cùm hoc sit Deo aliquem diligere ipsum in to-
Psal.118. to corde, sequi illum in toto corde. Et idem Da-
uid non veretur ad Deum dicere: In toto corde
meo exquisiui te. Et iterũ: Deprecatus sum faciem
tuam in toto corde meo. In toto corde meo scru-
tabor mandata tua. Confitebor tibi Domine in to-
to corde meo; & similia multa, quæ qui intelligit,
facilè etiam intelligit quomodo præcipiatur Deus
diligendus ex toto corde, & quomodo quod præce-
ptum est impleri possit. Sicut autem exigit Domi-
nus vt diligatur ex toto corde, ita etiam vt eũ quæ-
ramus ex toto corde. Deuter. enim 4. dicitur: Inue-
nies eum, si tamen toto corde & tota tribulatione
animæ tuæ quæsieris eum. Quomodo quæsiuisse &
ob id inuenisse Deum Iudæos tempore Asæ, testa-
tur scriptura 2. Paralip. 15. In omni, inquit, corde
suo iurauerunt, & in tota voluntate quæsierũt eum,
& inuenerunt. De Iosia 4. Reg. 23. dicitur, quòd re-
uersus sit ad Dominum in omni corde suo & in to-
ta anima sua, & in vniuersa virtute sua, iuxta om-
nem legem Moysi. Vbi tria illa ponũtur quæ Deut.
6. ponuntur in hoc dilectionis præcepto de quo
nunc agimus, & præterea dicitur conuersus ad Do
minum iuxta omnem legem Moysi. An non hîc di-
citur Iosias dilexisse Deũ ex toto corde, &c. Quod
certè de Dauide apertè dicitur Ecclesi. 47. vbi legi
mus: De omni corde suo laudauit Dominum, & di-
lexit Deum qui fecit illum. Vbi illud: de omni cor-
de suo; ad vtrunque verbum referendum videtur.
Alioqui non est specialis & singularis laus dile-
1.Reg.6. xisse simpliciter Deum. Sic de Dauide etiam di-
1.Par.29. cit scriptura, quòd totis viribus saltabat ante Do-
minum. Et idem de se dicit; Ego totis viribus meis
præparaui impensas domus Dei mei. Ex his aliisq;
multis euidentissimum est malè & contra scriptu-
ras Lutherum sic intellexisse hoc dilectionis præ-
ceptum, vt nemo illud in hac vita impleuerit aut
implere possit, accipiendo dictionem, totus, primo
modo, quomodo si in prædictis accipiatur scriptu-
ris, falsa erunt omnia quæ in eis dicuntur. Nec mi-
nus deprauatè Augustinum pro se adducit, ex quo
suam quidem hausit sententiam, sed ab Augustini
intentione eam detorquens aliò. Augustinus enim
intelligit quidem præceptum hoc de totalitate pri-
mo modo, atque ob id asserit non posse in vita hac
impleri, secutus fortè eum huius præcepti intelle-
ctum, (qui tamen vsitato scripturæ mori loquendi
non cõuenit) vt hoc præcepto reprimeret Pelagia-
norum errorem & iactantiam. Verùm idem Au-
gustinus docet mandatum hoc sic intellectum, non

A esse homini infirmo sub pœna peccati mandatum,
sed tantùm propositum vt scopũ & finem, ad quem
conari homo debeat vt aliquando perueniat. Idem
docet de præcepto: Non concupisces; quo ipse pro-
prio intellectu intelligit non tantùm prohibitum
ne concupiscentiis consentiamus, sed etiam ne sit
in nobis aliqua concupiscentia. Vnde in libro de
perfectione iustitiæ post verba superius posita sic
sequitur: Tunc ergo erit iustus sine omni peccato,
quando nulla lex erit in membris eius repugnans
legi mentis eius, sed prorsus toto corde, tota ani-
ma, tota mente diliget Deum, quod est primum,
summúmque mandatum. Cur ergo non præcipe-
retur homini ista perfectio, quamuis eam in hac vi
B ta nemo habeat? Nõ enim rectè curritur, si quò cur-
rendum est nesciatur. Quomodo autem sciretur, si
nullis præceptis ostenderetur? Hic videre licet Au-
gustinum primùm affirmare perfectionem illam iu
stitiæ præceptam esse homini, deinde explicare ra-
tionem qua præcepta est, nempe non vt reum faciat
eum qui non præstat hanc perfectionem, quod ta-
men includitur in ratione præcepti propriè dicti,
sed vt veluti præscriptum quoddam & ordinatio
demonstret homini finem, ad quem in vitæ sta-
dio conari debet & contendere. Sic de præcepto
altero: Non concupisces, dicit libro 1. de nupt. &
concupisc. cap. 29. Ad hoc ergo, inquit, dixit lex
homini: Non concupisces; vt in eo præcepto sci-
C ret & quo debeat in hac mortalitate proficiendo
conari, & quo possit in illa immortalitate beatis-
sima peruenire. Nisi enim quandoque proficien-
dum esset, nunquam iubendum esset. Sic & Di-
uus Bernardus sermone prædicto, satis indicans
se legisse hanc Diui Augustini sententiam, docet
præceptum hoc, si de affectuali dilectione perfe-
cta atque continua accipiatur, impossibile quidem
esse, non tamen ad peccatum obligare, sed finem
ad quem tendendum sit indicare. Cùm enim di-
xisset, lege Dei præcipi charitatem in actu & ope-
ratione, subiicit: Aut si placet tibi magis de affe-
ctuali datum fuisse mandatum, non inde conten-
D do, dummodo acquiescas & tu mihi, quòd minimè
in vita ista ab aliquo hominum possit vel potuerit
adimpleri. Quis enim sibi arrogare id audeat, quod
se Paulus ipse fatetur non comprehendisse? Nec la
tuit præceptorem præcepti pondus hominum exce-
dere vires, sed iudicauit vtile ex hoc ipso suæ il-
los insufficientiæ admoneri, & vt scirent sanè ad
quem iustitiæ finem niti pro viribus oporteret. Er-
go mandando impossibilia, non præuaricatores ho
mines fecit, sed humiles, vt omne os obstruatur, &
subditus fiat omnis mundus Deo, &c. Ex quibus
patet Augustinum & Bernardum, dum dicunt hoc
præcepto impossibile aliquid homini præceptum,
nõ loqui de præcepto propriè dicto, cuius est reum
E facere eum qui ipsum non adimplet, sed vt præce-
ptum dicatur omne præscriptum & ordinatio ali-
cuius nos admonens, quomodo præscripta philo-
sophorum præcepta dicuntur. Lutherus verò intel-
ligens hoc præcepto perfectissimam dilectionem
& iustitiam homini in hac vita impossibilem præ-
cipi, voluit etiam ipsum sic intellectum propria
ratione dici præceptum, vt peccet quisquis id non
obseruat & implet, colligens proinde iustum in
omni etiam bono opere peccare. Quam impiam
in Deum blasphemiam scriptura apertè condem-
nat asserens, onus Christi esse leue, & mandata
eius non esse grauia, multo ergo minus impossi-

bilia. Vnde Diuus Hieronymus ad Damasum ait: Execramur etiam eorum blasphemiam, qui dicunt impossibile aliquid homini pręceptum esse,& mandata eius non à singulis posse seruari. Restat ostendere, quomodo sint intelligendæ & distinguendæ quatuor illæ partes quę ponuntur in hoc præcepto, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis,& ex omni mente tua. Nam pro horum explicatione & distinctione, varia nimis dicuntur à variis. Proinde imprimis hic aduertendum, membra ista huius pręcepti in diuersis scripturę locis in quibus pręceptum hoc ponitur, diuersimodè tradi. Nam Deut.6.vnde originaliter hoc mandatum desumptum est,tria tantum ponuntur, scilicet ex toto corde,ex tota anima, & ex tota fortitudine. Pro fortitudine autem, D.Hieronymus 4.Reg. 23. vbi etiam hæc tria ponuntur, vertit virtute. Matthæi 22. ponuntur duo horum, scilicet, ex toto corde, & ex tota anima: & dimisso illo, ex tota fortitudine, ponitur tertium,ex tota mente. Marci vero 12. ponuntur quatuor, nempe ex toto corde,ex tota anima, ex tota mente, & ex tota virtute, hoc est, fortitudine. Quæ quatuor etiam hic apud Lucam ponuntur,sed non eodem ordine, nec eisdem verbis in nostra quidem litera. Nam hic quarto loco ponitur,ex omni mente, cum apud Marcum tertio ponatur. Et cum ibi & in Deut.dicatur, ex tota virtute vel fortitudine; hic legimus, ex omnibus viribus tuis. Græcis tamen etiam hic est, quemadmodum in Marco & Deuteron. ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος,id est,ex tota fortitudine vel virtute, vt certum sit id quod nos legimus, ex omnibus viribus, non intelligendum esse de viribus animæ, hoc est,potentiis, quomodo intellectum, affectum, memoriam, & alias animæ potentias vocamus animę vires (quomodo tamen plerique intelligunt) sed simpliciter, ex omnibus viribus, accipiendum pro eo quod est,ex tota fortitudine, & quod dici solet, pro virili,quomodo dicimus aliquem totis viribus alicui rei incumbere, hoc est,pro virili dare rei operam. Porro pro tertio illo quod est in Deuter.ex tota fortitudine tua, Hebręi quidem vertendum putant,ex tota substantia, vel diuitiis tuis,secuti Thargum,quod habet,substantiam. Itaq; tria illa quę ponuntur in Deuteron. sic distinguunt, vt primùm pręcipiatur Deus diligi ex toto corde, quia cor est quod opus bonum vel malum facit. Deinde ex tota anima, vt etiam si causa requirat, non trepides pro eo exponere animam, hoc est, corporalem vitam. Postremùm, ex tota substantia tua, vt scilicet potius omnium rerum tuarum dispendium incurrere velis, quàm ab amore Dei deflectere. Verùm magis est acquiescendum intelligentiæ Euangelistarum, imo ipsius Christi,qui pro tertio illo verbo habet;ex tota fortitudine tua. Et certe si Hebræa dictio bene obseruetur, propriè significat vehementiam, vt sit sensus: ex tota vehementia tua. Et si quidem hęc pars bene obseruetur, intelligetur ex ea satis quod suprà dictum est,præceptum hoc nō obligare ad perfectissimam illam dilectionem, quam quidam hic volunt pręceptam,cùm ea tātùm pręcipiatur quam vires nostræ ferunt, & proinde quæ nobis possibilis est. Nostri has partes variè intelligunt & distinguunt. Nam D.Thomas per cor,quod primo ponitur loco,voluntatem intelligit: per reliqua autem tria, tria actuum principia quæ mouentur à voluntate, intellectum scilicet,qui per mentem significatur: appetitum inferiorem, qui per animā: vim executiuam exteriorem, quæ per virtutem seu fortitudinem aut vires, vt pręcipiatur nobis Deus diligendus sic,vt tota nostra intentio in Deum feratur, quod est,ex toto corde:& intellectus noster subdatur Deo,quod est,ex tota mente:& appetitus noster reguletur secūdùm Deum,quod est,ex tota anima: & exterior noster actus obediat Deo, quod est, ex tota fortitudine. Chrysostomus verò super Matthęū accipit contrario modo quàm dictū est,cor & animam. Aug.lib.1.de doct.Christiana refert cor ad cogitationes,animam ad vitam, mentem ad intellectum. Quidam dicunt,ex toto corde,id est, intellectu: anima,id est,voluntate: mente,id est,memoria. Secundùm Gregorium Nisenum cor significat animam vegetabilem,anima sensitiuam, meus intellectiuam,vt significetur debere nos ad Deum referre,quòd nutrimur,sentimus,& intelligimus. Hęc D.Thomas 2.2.q.44.artic.5. Sunt & alij modi quibus plerique hæc distinguunt, vt quisq; fere proprium quid sit secutus. Cæterùm cùm ex tanta varietate nihil certi possit haberi, magis videndum quid scripturis sit conforme, ex quibus obseruatis dicendum videtur non esse curiosè assignādam harum partium distinctionem, sed siue tres, siue quatuor partes ponantur, in hoc præcepto idem semper significari, nec aliud per plures partes, quàm si solùm dictum esset: Diliges Deum ex toto corde tuo. Nam in hac parte reliqua includuntur, quæ non nisi maioris explicationis gratia adiecta videntur,ob quod factum est vt nō semper eadem, nec æquè multa sint apposita. Quod enim in illo,ex toto corde, reliqua includuntur, patet quia in scripturis aliquando illud solú ponitur,aliquando additur secundum, nempe ex tota anima, aliquando verò etiam tertium,ex tota fortitudine tua, cum tamen semper idem scriptura velit significare. Nam, vt supra citatum est, Dauid dicitur in toto corde secutus dominum: Iosias verò ex toto corde, anima & virtute, cùm nihil minus significare voluerit scriptura de Dauide quàm de Iosia. Et Deuter.4.dicit dominus se inueniendum,si tamen quęratur in toto corde & in tota tribulatione animæ,vel,vt habent Hebræa, in tota anima.& 1.Reg. 7.Samuel tantùm exigit vt reuertantur ad dominum ex toto corde, idem tamen proculdubio exigens quod Moses. Itaque in hoc etiam dilectionis præcepto,ad illud,ex toto corde,maioris emphasis & declarationis causa addita sunt nunc duo, nunc tria. Cordis enim nomine, & affectus & intellectus includitur, proinde ad illius explicationem additur,ex anima & ex mente: quorū illud affectum significat, istud intellectum: vnde apud Marcum pro mente habemus intellectum. Rursum ad hoc vt toto corde dicatur quis aliquid facere, necesse est pro virili faciat, vnde adiectū est explicationis gratia, ex tota fortitudine tua. Quo autem melius intelligatur quid sit diligere Deum ex toto corde, obseruandus est locus vnus, qui est 4.Reg.10.vbi dicitur Iehu fecisse quod rectum erat & placuit in oculis Dei,& omnia quę erant in corde Dei fecisse contra domum Achab, non tamen ambulasse in lege Domini Dei Israel in toto corde suo,quòd nō recesserit à peccatis Ieroboā. Hinc enim discimus illum non diligere Deum in toto corde, qui non studet omnia eius pręcepta adimplere. Itaq; præceptum hoc sic explicari poterit: Diliges Dominum Deum tuum, &c. hoc est,Non tantùm timeas

Dominum

Dominum Deum tuum, sed etiam diligas, idq; non lingua tantùm & verbo, (quemadmodū de quibusdam dicitur; dilexerunt eum in ore suo, cor autem eorum non erat rectum coram eo.) sed etiã ex corde, neq; corde diuiso aut remisso, sed corde toto, integro & perfecto. Quod vt verè pręstes, ante omnia requiritur vt perpensa Dei erga homines bonitate summa, eiúsq; ęquitate & perfectione animaduersa, sic toto affectu in illum tanquã summum bonum feraris, vt nihil illi in amore pręponas, aut in amoris societatem & ęqualitatem admittas, sed illum prę omnibus intimè ames: reliqua verò propter illum, aut saltem non contra eius voluntatē aut præceptum. Deinde, vt mente & cogitatione sic circa illum occupêris, vt in omnibus viis tuis illum cogites, omnium tuarū seriarum actionum & studiorum illum tibi finem præstituens, ac nunquam illius penitus obliuiscens, sed semper solicitè cogitans de mãdatis eius, ac in lege eius meditans die ac nocte. Postremùm, vt quę nouisti illi esse grata quē interna dilectione prosequeris, exequi studeas, idq; non ex parte, sed ex toto, nec frigidè, negligenter, aut animo tristi, sed pro virili, & quantum humanæ vires ferre possunt, omni cum diligentia & sedulitate, solicitus ne quid prętermittas eorū quæ tibi ab eo sunt præcepta. Hoc modo si Deum dilexeris ex toto corde, necesse quoq; est illum propter se diligas potissimum, non autem pręcipuè ob bonum ab eo tibi consequendum, ne teipsum plus quàm illum diligas: necesse item vt non tantùm omnium rerum temporalium iacturam, sed etiam vitę propter illum ferre sis paratus: & si res exegerit, etiam feras potius quàm illum offendas, ne illa plus quàm Deū diligere arguaris. Rursum, vt Dei honorem in omnibus & ante omnia desideres & spectes, cum id sit diligere, amico bene velle, Deo autem nihil optari potest boni nisi honor. Deinde, vt quęcunq; Dei sunt ames, eísq; bene afficiaris, & contrà quæ Deo sunt ingrata, perfecto odio prosequaris; adeo vt te maximè torqueat improborum derelinquentium legem Dei vita, nec alia vlla re magis animo discrucieris, quàm dum contingit te in aliquo Deū offendisse, (vt nemo viuit sine peccato) aut quòd non perfectius eius voluntati obsecundes. Postremò, vt zelo accensus his pro viribus resistere studeas quæ honori diuino derogãt. Ex qua explicatione patet & quàm generale sit hoc mandatum, & quàm pauci sint qui illud pręstent. Sed tempus est vt ad secundum mandatum explicandum deueniamus.

Prouer. 3.

A B C D E

ET PROXIMVM TVVM SICVT TEIPSVM.] Sicut in primo pręcepto duo pręcipiuntur, scilicet diligere Deū, & modus diligendi, nempe ex toto corde, &c. ita in hoc pręcepto, quod desumptum est ex Leuit. 19. duo etiã pręcipiuntur, nempe diligere proximum, & modus dilectionis, sicut teipsum. Circa quem modū, notandum est nõ dici, dilige proximum tuū quantū teipsum, quia ordo naturæ & charitatis (de qua scriptum est; ordinauit in me charitatem) habet vt plus me quàm proximum diligam. Sed dicitur, sicut teipsum, hoc est, eo modo quo teipsum diligis. Hunc autem modum in tribus docet consistere D. Thomas secunda secūdę quæst. 44. art. 7. nimirum vt quis proximū diligat sanctè, iustè & verè. Sanctè, vt scilicet proximum quis diligat propter Deum, sicut seipsum debet propter Deū diligere. Iustè, vt non condescendat proximo in malis, sed tantùm in bonis, sicut & suæ voluntati satisfacere homo solùm in bonis debet. Verè, vt non diligat aliquis proximum propter propriam vtilitatem vel delectationem, sed ea ratione velit proximo bene qua sibi, ex amore scilicet amicitiæ, non amore concupiscentiæ. Verùm hos nõ esse modos à scriptura intentos; cùm pręcipitur quisq; proximum diligere sicut seipsum, patet imprimis, maximè quoad primum modum, quia cùm dicitur: Dilige proximum tuū sicut teipsum, nõ pręcipitur propria dilectio & eius modus, sed pręsupponitur. Nõ est enim sensus: Dilige proximum sicut teipsum diligere debes, sed sicut teipsum diligis. Præsupponitur ergo propria dilectio & eius modus, tanquam certa & indubitatã, atq; ea constituitur vt regula & exemplum dilectionis proximi. Non potest autem intelligi præsupponi ille propriæ dilectionis modus, quo quis seipsum diligat propter Deum, cùm ille modus nõ sit certus & indubitatus, multis hoc modo non diligentibus seipsos, ac proinde prius pręcipiendus fuisset iste modus diligendi seipsum, antequam pręciperetur: Dilige proximum sicut teipsum. Consequitur ergo quòd hic pręsupponatur dilectio propria, naturalis, & eius modus, hoc est, dilectio propria talis qua quis seipsum diligit naturaliter sic, vt velit sibi bonū, nolit sibi malum: velit alios sibi benefacere, nolit ipsos sibi malefacere. Dę quali dilectione & dilectionis modo non erat nobis respectu nostri aliquod dandū pręceptū. Hic ergo est etiam modus, quo ad exemplum propriæ dilectionis iubemur diligere proximum, vt scilicet etiam illi velimus bona obuenire, mala nolimus: vtq; tempore & loco oportunis illi studeamus benefacere, sémperq; caueamus malefacere. Atque hunc esse modum de quo pręceptum est, intelligendum patet, ex eo quod Dominus hoc præceptum Matth. 7. sic aliis verbis explicauit: Omnia quęcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Quod enim hac sententia veluti explicauerit istud dilectionis proximi pręceptum, patet ex eo quod subiungit: Hæc est enim lex & Prophetæ; quod Matt. 22. dicit de duobus istis dilectionis pręceptis, & Paulus de pręcepto dilectionis proximi: Qui, inquit, diligit proximum, legem impleuit. &c. Plenitudo legis, est dilectio. Etsi autem modus quo ad exemplum propriæ dilectionis proximus est diligendus, is potissimùm & primò sit intelligendus qui Dominica illa sententia significatur, & ex consequenti etiam ille modus qui negatiua illa Tobiæ sententia indicatur: Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu alteri aliquando facias; tamen etiam simul in modo dilectionis intelligitur rectè id quod apud D. Thomam tertio ponitur loco, videlicet vt amicè proximum diligat homo, sicut seipsum diligit, & propter illius bonum, proximum diligat. Alioqui si proximū diligat propter bonum quod ab eo sibi prouenit, non tam proximū quàm se diligit. Similiter & quod apud D. Thomam secundo ponitur loco, videlicet vt iustè proximum diligat, sicut seipsum iustè diligit dilectione naturali, quę hic præsupponitur, qua homo non vult sibi in aliquo malo condescendere. Non enim hic præsupponitur quęuis sui dilectio, quia non dilectio sui corrupta, qua homo sibi malum aliquod vult, aut sibipsi malè facit. Quanquam hic modus iustè scilicet & debitè diligēdi tum seipsum, tum proximū, magis intelligendus sit contineri & præcipi primo dilectionis mandato: Diliges Deum ex toto corde tuo; sicut modus diligendi tum se, tum proximum propter

Cant. 2.

Rom. 13. Ibidem.

Tobiæ 4.

A propter Deum; eodem mandato comprehenditur, quia in eo includitur, vt quæcunque præter Deum diliguntur rectè, propter Deum sint diligenda: D. Augustinus dilectionem sui putat satis præceptam primo præcepto. Sic enim habet epist. 52. Cùm illa dilectione quam diuina lex imperat, debeat homo diligere Deum, & seipsum & proximum, nō tamen ex hoc tria præcepta data sunt, nec dictū est; in his tribus, sed in his duobus præceptis tota lex pēdet & Prophetæ; videlicet vt intelligeretur nullam esse aliam dilectionem qua quisq; diligit seipsum, nisi quod diligit Deū. Qui enim aliter se diligit, potius se odisse dicēdus est. Quia igitur nemo nisi diligendo Deum, diligit seipsum, non opus erat

B vt dato de Dei dilectione præcepto, etiam seipsum homo diligere iuberetur, cùm in eo diligat seipsum quòd diligit Deum. Debet ergo & proximum diligere tanquam seipsum, vt quē potuerit hominem vel beneficentiæ consolatione, vel informatione doctrinæ, vel coertione disciplinæ adducat ad colendum Deum. Hæc ille. Porro quemadmodum in primo præcepto, ita etiam in hoc verbum, diliges, accipiendū, non tantùm vt actualē vel habitualem voluntatis affectionē designet, sed vt etiā cōprehendat externa opera proximo ex huiusmodi affectione exhibēda, vt satis manifestū est ex parabola quā Dominus subiungit, qua docet quomodo proximus

Rom. 13. sit diligendus: Et rursum ex Paulo dicente: Qui diligit proximū, legem impleuit. Quid autē per proxi-

C mum sit intelligendum, & ex parabola patebit, & prius prolixè dictū est in capite Cōcordię 40. Itaq; præceptū hoc sic latius explicari potest: Nō solùm nō odies proximū tuū, hoc est, quemuis hominem cū quo tibi aliquid est negotij, & qui tibi quauis ratione adiūctus est: sed etiā diliges, idq; non ficta dilectione, verbo scilicet & lingua, neq; otiosa, aut imperfecta, sed si nō quantū teipsum, tamen eo modo quo teipsum naturaliter diligis, vt quemadmodum tibi bene esse cupis, & bene facis, aliósq; tibi benefacere vis: ita & proximo ex vero affectu bene esse cupias, nec cupias tantùm, sed etiam quantum in te est, tempore & loco oportunis benefacias, tum in corporalibus, tum in spiritualibus rebus. Sic

D quemadmodum tibi non cupis esse malè, nec alios tibi vis malefacere: ita nec illi malè esse cupias, neç vnquam quibusuis in rebus, siue fortunæ, siue corporis, siue animi malefacias. Rursum quomodo tibi bene vis propter tuā vtilitatē & salutē, ita & illi bene velis nō propter tuam, sed illius vtilitatem & salutem. Qualem sanè proximi dilectionem necesse est etiam consequatur & dolor, ob mala quę proximo accidunt, & gaudiū ob bona quæ obueniunt, & zelus contra eos qui aut mala inferre parant, aut bona auferre & impedire, quemadmodum hæc consequuntur propriam tuiipsius dilectionem.

DIXITQVE ILLI: RECTE RESPONDISTI, HOC FAC ET VIVES.] Approbat

E primùm Dominus eius respōsionem, dicens: Rectè respondisti. Nā, vt postea dicit, in duobus illis mandatis vniuersa lex pēdet & Prophetę. Deinde ad id quod rectè dictū erat, etiam faciendū hortatur, dicēs: Hoc fac & viues; quasi dicat: Non satis tibi esse putes quod quid sit optimū, scias præ aliis, sed hoc quod optimè respondisti, etiā opere adimple, & viues vita æterna de qua quęsiuisti: quę hic quidē incipit per gratiā, & perficitur per futurā gloriā. Non enim sufficit ad vitam legis cognitio, sed obseruatio. Itaq; hac sua responsione Dominus ostēdit pro-

A positæ quęstioni satisfactum esse, ac se non esse legi in sua doctrina contrarium, supercilium quoq; Scribæ & gloriationem reprimit, vt quem à legis cognitione de qua sibi placebat, ad opera vocabat.

ILLE AVTEM VOLENS IVSTIFICARE SEIPSVM, DIXIT AD IESVM.] Quemadmodum Scriba ille, qui postea Dominum tentans interrogauit de primo mandato legis, audita Domini prudenti responsione, ea commotus, deposito tentandi animo, syncerè Domini probauit respōsum, ita vt ei diceret Dominus, vt est apud Marcum: Non longè es à regno Dei; ita & hic laudatus à Domino quod rectè respondisset, & verbis Domini commotus, intelligi posset, deposito tentandi ani-

B mo, Dominum iam secundò interrogasse bono animo, vt ab ipso doceretur quis esset eius proximus, cupiens cognoscere num illud præceptū impleuisset necne, vt illud: volens iustificare seipsum; in bonum exponatur, pro eo quod est, cupiens ex animo sibi iustitiā accumulare, & iustus aut iustior quàm erat fieri. Verùm cōmuniter istud ab omnibus intelligitur in malū, idq; rectius. Nam postea Luc. 16. Dominus in malum dicit de Pharisæis: Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus. Itaq; iustificare hic positum est pro declarare & ostendere iustum. Quemadmodum enim superiori responsione se declarauerat doctum, Domino approbante eius responsionem: ita iam se voluit mōstrare etiam iu-

C stum. Nam cùm expertus esset quod prior eius interrogatio tentatiua cessisset sibi ad gloriam doctrinæ, sperabat & hanc interrogationem sibi cessuram ad laudem vitæ. Et quis, inquit, est meus proximus? Quod Theophylactus existimat eum interrogasse, quasi putauerit solum iustum iusto proximū esse, se verò omnes antecellere virtute & iustitia, ac proinde nullum se habere sibi proximū, vt emphasis sit in pronomine, meus, & intelligatur iste voluisse seipsum iustificare, quia aliis se iustiorem monstrare voluerit. Rectius alij existimant istū putasse, proximos suos tantùm esse iustos vel Israelitas, atq; id responsurum Dominum sperasse, seq; hac ratione iustum declarandum, vt qui se exhibe-

D bat proximum iustorum & Israelitarum. Simplicius tamen fuerit intelligere istum hac interrogatione se voluisse iustificare, quia voluit declarare se solicitum esse de legis diuinæ intelligentia, quod est iustorum. Sicut enim inter Iudęorū peritos apparet fuisse controuersiam de primis & maximè necessariis mandatis, ita etiam, quis proximi nomine esset intelligendus, vnde per interrogationem eius de quo quæstio erat apud Iudęos, voluit sibi probitatis nomen iste Scriba comparare, vt qui assiduè versaretur in lege Dei, & de ea intelligenda esset solicitus. Significare ergò voluit Lucas istū nō interrogasse quæstionem hanc discendi studio, aut vitæ melioris desiderio, sed tantùm ostētationis gratia.

SVSCIPIENS AVTEM IESVS DIXIT:

E HOMO QVIDAM, &c.] Malè legitur, suspiciēs, quomodo qui legunt, intelligunt Dominū suspexisse in cœlum quòd de re magna locuturus esset, & cōpateretur calamitati humani generis de qua erat in parabola dicturus. Legendū enim, suscipiēs, quomodo legitur etiā in antiquissimis Latinorū exemplaribus: Nam Gręcè est ὑπολαβὼν, quod est, suscipiens. Positū est autem suscipiens pro excipiens, & succedens in vicem respondēdi. Ad quem modum dicit Vergilius: Excipit Ascanius. Et Xenophon: καὶ ὁ κῦρος ὑπολαβὼν εἶπε, id est, & Cyrus suscipiens dixit.

Itaque

Itaq; significatur Dominum suscepisse propositam quæstionem,& ad eam respōdere instituisse. Quod videri potest Euangelista dixisse,ad differentiā eius quod Dominus in prima fecit interrogatione,quando non suscepit quæstionem ad respondendum,sed eandem in interrogantem reiecit. Verùm quoniam scriptor aliquis indoctus nō intelligebat quid hoc loco significaret,suscipiens,mutauit illud in,suspiciens, quasi Dominus hæc dicturus suspexerit in cœlum. Porro parabola hæc qua Dominus iā vsus est,ab interpretibus diligenter explicatur de Christo & salute per illum humano generi præstita, videturq; D. Ambrosius existimasse hunc parabolæ intellectum,primò & propriè à Domino esse intentum. Vnde intelligit Dominum per eam significare voluisse se esse illum proximum qui diligendus esset ab omnibus,& à Scriba quærente,quis est meus proximus. Verùm cùm certum sit Dominum in genere docere voluisse quis pro proximo habendus sit,oportet priusquam mysticus ille sensus quo parabola ad Christum refertur, tractetur, ostendere quomodo parabola proposito Domini deseruiat, & ad quæstionem legisperiti pertineat. Itaq; quoniam Pharisæi & Scribæ proximi nomine interpretabantur ferè significari suæ gentis homines, aut qui eis benefacerent, ita vt huic legi adderent: Odio habebis inimicum tuum;hinc Dominus hac parabola indicat,proximum non concludi Iudaicis terminis,sed vnumquenq; hominem sub hac appellatione comprehendendum. Non tamen Domino curæ fuit simpliciter tantùm respondere ad propositam quæstionem,& ei satisfacere,sed accepta occasione pro more plus docere voluit quàm quærebatur. Quoniā enim Iudæi de religione & pietate gloriabantur,ac Samaritanos veluti irreligiosos abominabantur, nec vt proximos habebant, hac parabola simul ad reprimendum Iudæorum fastū notare voluit, illos gentilibus & Samaritanis in vera pietate,& dilectionis proximi obseruatione esse inferiores,cum inuētus sit Samaritanus illi misericordiam exhibuisse,quem hi qui primas religionis partes in Iudaico populo obtinebant,sacerdos scilicet & Leuita, prætererant:indicans etiam veram pietatem & religionem magis consistere in subleuatione miserorum, quàm in externis cæremoniis, de quibus sibi placebant sacerdotes & Leuitæ. Rursum, quoniam Scribæ magis studebant intelligere quàm seruare legem,curiosè de dictionibus disputantes,Dominus hoc exemplo proposito non tantùm docere voluit quis proximus habēdus,sed & quomodo sit diligendus, vnde concludens ad imitationem prouocat,dicens: Tu fac similiter. Ad hæc ergo omnia significanda Dominus appositam assumpsit parabolam,de qua dubitari potest num sit res gesta an non. Certè tanquam res gesta narrata est à Domino,quemadmodum & aliæ quædam parabolæ,quæ tamen non acciderunt,sed appositè cōfictæ sunt ad id quod docendum erat. Primò ergo in hac parabola ob oculos ponit hominem valde miserum & miseratione dignum,locū conuenientem calamitati eius obseruās. Homo,inquit, quidā descendebat ab Hierusalem in Iericho,(Hierusalē enim in montanis est locis, Iericho verò in conuallibus.) & in via incidit in latrones. Periculosus enim fuit locus inter Hierusalē & Iericho, quemadmodū patet testimonio D. Hieronymi, qui in epistola ad Eustochium virginem,dicit inter Hierusalem & Iericho fuisse locū qui dictus est Adomim;hoc est, sangui-

A num, quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incursibus. Et scribens in Matth. cap. 20. dicit,multos latrones fuisse in Iericho,qui egredientes & descendentes de Hierusalem interficere & vulnerare consueuerunt. Itaq; aptè hunc locū in sua narratione delegit Dominus. Duplicem autem hominis istius calamitatē notat,cùm subdit, latrones primùm spoliasse eum omnibus quæ habebat, ac deinde non hoc contentos etiā vulnera inflixisse,ita vt semiuiuus,aut,vt habent Græca,semimortuus,quanquam hoc idem sit, relinqueretur in via, mox periturus si nemo succurreret, vt qui sibiipsi opem ferre, & medicum quærere non posset. Multis ergo nominibus hunc Dominus notat miseratione dignū,nempe quia homo,quia omnibus exutus,quia grauiter vulneratus, quia mox periturus, quia ab omnibus desertus, postremùm quòd sibi succurrere non valeret. Tam misero autem homine ob oculos posito,vt Iudæorum crudelitatem & immisericordiam graphicè depingeret, secundo loco producit sacerdotem & Leuitam, quorum maximè intererat huic misereri, tum quòd primas religionis partes sibi vendicarent,tum quòd hic homo in eorum regione inuentus esset,imo etiā Iudæus esset atq; Hierosolymitanus, quemadmodum satis indicatur cùm è Hierusalem descendisse dicitur in Iericho,qui tamen nulla erga tam miserum commoti sunt misericordia. Accidit,inquit,vt sacerdos quidam descenderet per eandem viam,& cùm vidisset
C illum, non solùm nullum impēdit beneficium, sed sine etiam commiseratione præteriit,cùm & ob religionis professionem potissimùm debuisset præstitisse Dei præceptū, cuius obseruatio illi gratior est quàm victima & holocausta,& ob generis ac ciuitatis vinculum maximè erga illū misericordia moueri. Post hæc accidit, vt eadē transiret Leuita quidam à quo meritò quis itē expectasset obseruationem præcepti diuini,quod deditus templo frequenter sacris operaretur. Sed & is quoq; viso saucio præteriit,neque quicquam opis attulit fratri & populari suo. Hac autem narratione cùm iam Dominus Iudæorum crudelitatem & præposteram religionem notasset,è regione intolerandæ huiusmodi
D in sacerdote & Leuita crudelitatis, opponit tertio loco summā humanitatem eius à quo minimè illa expectanda videbatur, ita vt ex hac oppositione magis & illorum crudelitas, & istius humanitas ostendatur. Itaq; Samaritanum introducit, quales præ omnibus gentibus Iudæis maximè auersabantur,sicut & illi Iudæos,vt à Samaritano minimè expectanda videretur tanta humanitas Iudæo homini exhibita. Samaritanus,inquit,quidā dum iter faceret,venit iuxta eum,& cùm vidisset eū,mox misericordia motus est erga eū etsi Iudæū,cùm ipse esset Samaritanus. Nec tantùm misertus est, sed neglecto itineris dispendio, propius accessit,& obligauit vulnera eius, infundēs prius oleū & vinum,
E quæ fortè secum pro viatico assumpserat, quorum commistura vulneribus curandis commoda erat, quòd oleum sit lenitiuum, vinum verò malorum humorum arrosiuū. Nec hoc officio contentus,imposuit illum in iumentum suum, ac deportauit in stabulum,hoc est, diuersorium & hospitiū meritorium,ne quis intelligat de stabulo iumentorū. Nam Græcè est πανδοχεῖον, vox hinc dicta,quòd quoslibet recipiat,quod Latini vocant diuersorium meritorium,aut etiam stabulum à stando & quiescendo, quod nomen apud Cyprianū lib. 3. epist. 13. ponitur

pro

pro diuersorio. Deductum autẽ hominem in suum diuersorium, etiam diligentius curare studuit, aduocans scilicet chirurgum. Et cùm altera die itineris necessitas vrgeret, nondum tamen satisfactum sibi putabat, nec illum hospiti proprio sumptu curandum reliquit, sed prolatis duobus denariis dedit stabulario, id est, hospiti meritorio, vt tantisper illius curam haberet, quousq; ipse peracto itinere rediisset, dicens: Habes pretium, de meo cura hunc, & quicquid vltra summam hanc impenderis, non peribit tibi, sed ego reuersus resoluã. His omnibus cùm Dominus pulchrè exaggerasset huius humanitatem, subiecit: Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? Circa quam tamẽ Domini interrogationem occurrit difficultas, primùm quia Dominus significat reliquos præter Samaritanum non fuisse proximos ei qui incidit in latrones: quod si verum esset, non debuissent illum diligere, & à peccato erãt immunes. Deinde, quia per verba hæc videtur Dominus eò dixisse parabolam istam, vt doceret eum solum esse proximum, nobis, qui nos beneficio affecit, ac proinde talem solùm diligendum, secũdùm illud præceptum: Diliges proximũ tuum sicut teipsum; quod esset consentire cum Iudæorum doctrina, cui contrarium frequenter Dominus docuit. Huic quidem difficultati locus non est, si cum Ambrosio intelligeretur Dominum hac parabola voluisse significare se esse proximum illum, qui fit à Scriba diligendus. Verùm cùm hæc non sit prima Domini intentio, nec huic intelligentiæ conueniat quod sequitur: Vade & tu fac similiter; non licet eò cõfugere. Dicendũ ergo interrogationis Domini hunc esse sensum: Quis horum trium videtur tibi se exhibuisse proximũ, & proximi officio functus erga eum qui incidit in latrones: vt non voluerit significare Dominus illos non fuisse proximos, sed non gessisse se tanquam proximos, nec agnouisse illum tanquam proximũ. Postquam autem Dominus significauit, Samaritanum, etsi genere alienum, se proximũ misero illi præbuisse; & illum pro suo proximo rectè agnouisse, illúdq; Scriba ipse affirmauit, tum subiũgens: Vade, & tu fac similiter; significat pro proximo habendum omnem eum qui ope nostra indigeat, in quẽ incidere contingit sine discrimine gentis & personarum: nec simpliciter habendum, sed etiam dilectionem quam proximo debemus, opere comprobandam, atq; in huiusmodi misericordia miseris exhibita putandum maiorem & solidiorẽ consistere pietatem, quàm in sacrificiis illis legalibus, ob quæ sacerdotes & Leuitæ se religiosos putabãt. Itaq; sensus illius, Vade, & tu fac similiter, est iste: Sicut hic Samaritanus, etsi à misero illo genere alienus, se proximum illi exhibuit, & pro proximo suo agnouit: ita & tu proximum tuum agnoscito, in quemcunq; incideris ope tua egentem, nec satis sit tibi agnoscere eum tibi esse proximum, sed vt impleas dilectionis proximi præceptum, eum pro viribus iuuato, atq; ad Samaritani exemplum veriorem religionem existima sitam esse in iuuando miseros, quàm in externorum sacrificiorũ oblatione, ob quam sibi placent sacerdotes & Leuitæ, cum erga proximorum miseriam nullo charitatis affectu moueantur, non aduertentes illud; Misericordiã volo, & non sacrificiũ. Illud enim Oseæ vt apertè Dominus Pharisæis & Scribis aliquando obiecit, ita nunc occultè per exemplum istud indicare voluit, & in memoriam reducere. Sic intellecta Domini interrogatione & vltima respõsione, patet quomodo Dominus hac parabola aptissimè quod quærebatur, nẽpe quis esset proximus, doceat, & præter hoc etiã alia, ob quæ supra diximus hoc exẽplũ ab ipso assumptũ. Porro quanquã id parũ ad rem facere videatur, sciendũ illam Domini interrogationẽ; quis horũ trium, &c. ex Græcis potius sic esse vertendã: Quis horũ trium videtur tibi proximus fuisse eius qui incidit in latrones, nõ illi, vt quemadmodũ nõ est interrogatũ, quis est mihi proximus, sed substantiuè, quis est meus proximus, ita & per substãtiuum Dominus responderit. Græcè enim est πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος. Illud, Vade, imperatiuus est, Hebræorũ more positus pro interiectione hortãtis, Agedũ. Ceterùm hac domini parabola præmuniti esse debẽt sacerdotes & religiosi apud Christianos, ac quotquot præ aliis meritò sanctiores esse debẽt, ne in externis ceremoniis, quibus præ aliis plus dediti esse debẽt, adeo fidãt, vt interim negligãt miseris pro viribus succurrere, ne & ipsi ab his qui prophani habẽtur, & minus sancti, apud Deũ in vera pietate inueniantur inferiores. Nã hac in parte etiã apud nos simile quid in quibusdã obseruare liceat, quale est quod in Iudæorũ sacerdotibus notatur. Et hoc quidẽ pro parabolæ explicatione & accõmodatione secundùm primã Domini intentionem. Porro quoniam tam accuratè hæc parabola à Domino est conficta, & in omnibus ferè suis parabolis Dominus præter id ad quod primo parabolæ assumũtur, mysteria quædam commendare voluerit nobis, non potest videri vana (quemadmodũ hodie quidã volunt) illa parabolæ istius tractatio, qua ipsa de Christo exponitur, cùm omnia optimè quadrent ad mysterium redemptionis per Christũ perfectæ explicandũ, & antiquissimi etiã patres, Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, & alij de Christo eam intellexerint, vt credendũ sit etiam hunc sensum Dominũ in parabola intendisse, & ab Apostolis per manus susceptum. Itaq; per Samaritanũ, de quo in parabola Dominus se significauit, & rectè, tum quòd à Iudæis velut Samaritanus contemneretur, & probri causa Samaritanus dictus esset: tum quòd id nomẽ, si significatũ spectes, probè in ipsum quadrat. Significat enim custodẽ, à verbo Samar, quod est custodire. Samaritanus ergo erat, quia is erat de quo in Psalmo vigesimosexto: Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam. Ceterùm per hominem qui descẽdit ab Hierusalem in Iericho, intelligendũ vniuersum humanũ genus, quod in prmis nostris parẽtibus è paradyso in quo fruebatur sublimi illa & tranquilla atq; pacifica vita, excidit in vallem hanc lachrymarũ, vbi omnia mutationibus ad instar lunæ sunt plena. Hierusalem enim in sublimi ciuitas sita, interpretatur visio pacis: Iericho verò, ciuitas in valle, lunam significat: proinde illud nomen conuenit ad significandũ paradysum, istud verò ad significandũ mundũ istum instabilẽ in quẽ homo eiectus est. Qui cùm descendisset, incidit in latrones, quia in crudelium dæmonum venit potestatem, à quibus tutus erat quãdiu sese in Hierusalem cõtinuit, qui illum & exuerunt ac spoliauerũt vestibus innocẽtiæ atq; virtutum, & iam exutũ etiam plagis multis affecerunt, reddentes illum obnoxium peccatis ignorãtiæ veri, ac imbecillitati operandi recta, ita vt iã iaceret abiectus, destitutus, ac desperationi mortiq; proximus, non tamen adhuc mortuus, sed semiuiuus & semimortuus, aut quia adhuc in illo erant motus vitæ, sed

imperfecti,

imperfecti, quibus scilicet ad bonum ferebatur, sed quod præstare non potuit: aut quia nondum de eo etsi grauiter vulnerato planè desperatum erat, vt cui adhuc spes vitæ & sanitatis erat in Christo: aut quia viuens vita corporali vitam spiritualem perdiderat. Sic autem vulneratam iacentem humanam naturam sacerdos & Leuita, hoc est, lex & Prophetæ, à quibus eius sanitas expectāda videbatur, pertransierunt, relinquentes eam vt erat vulnerata & semimortua, etiamsi viderent eam iacentem, & morbi ac calamitatis eius magnitudinem agnoscerent. Aut (quod ad primam parabolæ intentionem magis accedit) in sacerdote & Leuita pertranseuntibus, rectè intelligimus Iudęorum sacerdotes & doctores, suis potius rebus & commodis incumbentes, quàm aliorum saluti, neglexisse deploratorum hominum saluti consulere, sicut sacerdos & Leuita, de quibus parabola, pergebant qua cœperant, ne quid dispendij in rebus huius mundi paterentur, si circa miseri curam occuparentur. Cùm igitur sacerdos & Leuita vel non possent, vel negligerent homini semiuiuo succurrere, Samaritanus quidā, nempe Christus, per assumptam humanitatem etiam iter faciēs è Hierusalem cœlesti in Iericho, & vallem huius mundi, cùm post legem & Prophetas & Iudæorum sacerdotes veniens videret humanę naturæ calamitatem, non eam pręteriuit aut neglexit, sed etsi ab hominibus multis esset affectus probris, etsi proprio suo genere alienus esset à nobis, tamen verè se nobis proximum exhibuit. Itaq; misericordia motus, non nostris commotus meritis, propius etiam nos accedens per suam nobiscū conuersationem, mox cœpit obligare vulnera nostra vinculo doctrinæ & gratię suę, infundens oleum & vinum, quę solus ille secum in via assumpsit, ac nobis infundere potuit, hoc hoc, gratia ac charismatibus spiritus sancti, & sui sanguinis effusione nos curans, quorum vtrunq; necessarium fuit nostrę curationi. Hæc enim rectè per oleum & vinum quis intellexerit, in quibus etiam duabus materiis omnia penè sacramenta quibus curamur, consistunt. Aut per oleum & vinum, lenitatem & mordacitatem, intellige doctrinę Christi, quæ alibi quidem mansuetè procedit & exhilarat, alibi verò perstringit & mordet, vnde sic aptè temperata vndiq; iuuat. Non satis autem illi fuit hoc modo obligasse hominis vulnera, optimo doctrinæ suæ temperamento adhibito, sed pręterea etiam illum imposuit in iumentum suum, peccata nostra suscipiens in corpore suo, ac de suo dependens quod nos commerueramus, & rursum quia nos membra sua fecit, suiq; corporis participes, vt vnū simus cum eo corpus, sicq; hominem detulit in stabulum suum & diuersoriū, hoc est, Ecclesiam, quæ rectè πανδοχεῖον dicitur, quod sine discrimine quosuis recipiat, sed tanquam hospites & peregrinos. Hic quoniam corporali pręsentia per sese hominis curam gerere nō semper potuit, quòd proficiscendum ei esset in cœlum vnde venerat, hospitibus suis saucium hominem curandum commisit. Hi sunt Apostoli & Apostolorum successores, per quos etiam hodie curat humanum genus, & à latronum violentia colligit in Ecclesiæ diuersorium, vbi solùm curantur peccatorum vulnera. His dedit duos denarios, duo scilicet testamenta, quę vnius imaginem regis tenent, nempe quòd sint eloquia Dei. Dixit autem: Quicquid supererogaueris, ego cùm rediero reddam tibi. Doctores enim & pastores de suo quoq; apponunt, quod ad hominum cedat vtilitatem, dum dilatant diuinorum sermonum interpretationes, ac pro conditione temporum ac personarum quędam constituunt & ordinant seruanda, pro quibus mercedem accipient, Domino redeunte in secundo aduentu. Tunc enim dicere poterunt: Domine duos denarios tradidisti mihi, ecce alios duos supra impendi. Et ille dicet eis: Euge serue bone & fidelis, &c. Et hæc quidem parabolę explicatio ad Christum pertinens. Cæterùm conclusio parabolæ secundùm hanc tractationem, accommodari potest, vt cum D. Ambrosio intelligamus Dominum significasse se esse proximum nostrum secundùm humanitatem, quem tanquam hominem debeamus diligere vt nosipsos: tanquam Deum verò ex toto corde, vt in Christo vtrunque dilectionis præceptum adimpleatur. Aut potius intelligemus Dominum suo exemplo nos docuisse, omnem eum pro proximo habere qui ope nostra indigeat, etiamsi genere sit alienus, imò hostis sit: sicut ipse, etsi alienus à nobis genere, & nos illius essemus inimici, tamen nos pro proximis suis agnouit.

MARTHA DOMINVM SVSCIPIT HOSPITIO.

LVCÆ 10. CAPVT LXXXII.

Factum est autem dum irent, & ipse intrauit in quoddam castellum, & mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum suam, & huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius. Martha autem satagebat circa frequens ministerium, quæ stetit, & ait: Domine, non est tibi curæ, quòd soror mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi vt me adiuuet. Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha solicita es, & turbaris erga plurima. Porro vnum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

FACTVM EST AVTEM DVM IRENT, ET IPSE INTRAVIT, &c.] Huius historiæ narratio eò spectat potissimùm, vt illa ostenderetur quomodo Dominus magis sit delectatus eorum studio qui auidi essent à se audiēdi verbū Dei, quàm qui ipsum corporaliter pascere studerēt: magisq; studuerit cùm hospitio alicubi esset receptus, hospites sua doctrina pascere, quàm ab illis pasci desiderauerit: sicq; suo exēplo discipulos docuerit, qualiter se gerere debeāt in domibus eorū qui ipsos suscipiūt, nēpe vt non varietatē & lautitias ferculorū requirant, & ipsi potius hospites suos replere studeāt sacris & diuinis doctrinis, à cuius Domini exēpli imitatione longè abesse plerosq; verbi diuini concionatores experientia docet quotidiana. Proinde hęc historia aptè subiuncta est à Luca post descriptā misionē discipulorum, vt iam ostēderet Dominū suos facto docuisse, quod illis cùm mitterentur verbo docuerat & pręceperat. Castellum autem in quo hic dicitur Martha Dominū suscepisse in domum suam, satis certum est fuisse Bethaniam. Nam hanc Ioānes cap. 11. dicit fuisse castellum Mariæ & Marthæ sororum Lazari: quare castellum, quemadmodū sępe in Euangeliis, accipi debet non

pro eo quod nos dicere solemus castrũ vel castel- A lum, sed pro vico, pago, aut ciuitatula. Bethania, inquit D. Hieronymus lib. de locis Hebraicis, villa in secundo ab Ælia miliario in latere montis Oliueti, vbi saluator noster Lazarum suscitauit, cuius monumentum Ecclesia nunc ibidem extructa demonstrat. Non tamen putandũ est conuiuium hoc quod Martha nunc dicitur parasse Domino, esse illud de quo Ioãnis 12. vbi etiam Martha dicitur ministrasse. Hic enim dicitur Martha suscepisse illum in domum suam, cùm illud conuiuium factum sit in domo Simonis leprosi, vt patet ex Mattheo & Marco, vt alia prętercam quæ historiæ diuersitatem satis demonstrant. Proinde quod dicitur: dum irent; B non de illa Domini in Hierusalem profectione est accipiendum, qua Dominus ante sex dies Paschæ venit Bethaniã, illinc profecturus in Hierusalem, sed vel de profectione qua post missos discipulos circuibat ciuitates & castella in quibus prędicauerant, aut potius de profectione in Hierusalem, siue ea cuius meminit Lucas cap. 9. (quam ex Ioanne ostendimus factam ad celebrandum festum scenopegiæ) siue qua alio aliquo tẽpore per Bethaniam ascẽdit in Hierusalem. Nam supra diximus, post relictam Galilęam Dominũ in Hierusalem frequenter conscendisse. Notandum autem, quod nõ Maria simul cum Martha, sed sola Martha dicitur Dominum suscepisse in domũ suam. Nam cùm Maria hęc C sit ea quæ dicitur in Euangeliis Magdalena, vt suprà ostensum est cap. 55. & Magdalena è Galilæa Dominum secuta sit in Iudęam, vt dicitur Marc. 15. non ipsa habitauit hoc tempore in Bethania, sed verisimile est eam fecisse Dominum familiarem Marthæ & Lazaro fratribus suis, vt per eam Martha susceperit Dominum in domum suam. Hic mihi imprimis aduerte miram Domini dignationẽ. In propria venit, & tamen tanquam hospes suscipi dignatur. Omnes pascebat, & tamen ab aliis pasci voluit, qui quo pasceretur, pascentibus præstitit. Dominus ergo à famula, creator à creatura hospitio suscipi dignatur. Fœlix certè Martha, quæ tanti dignatione hospitis celebre nomẽ obtinuit. Sed ne quis do- D leat se huius fœlicitatis expertem esse, quasi hi soli beati sint qui Christum in propria persona suscipere in domos suas meruerunt, cogitet à Domino dictum esse: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis; propter quod in nouissimo die quibusdam dicturus est: Hospes erã & collegistis me. Pulchrè autem Euãgelista describit, quomodo duæ sorores in diligendo Iesu cõcordes, in ostensione dilectionis diuersæ fuerint, ac cùm vna esset vtriq; pietas erga Dominum, diuersa tamen fuerit pietatis functio: quomodo in vno corpore varij sunt membrorum vsus, & in corpore Christi, quod est Ecclesia, varia sunt dona spiritus. Maria, inquit, etiam sedẽs secus pedes Domini, audiebat verbũ illius. Vbi illud, etiam, additum videtur vel ad significandum E ipsam nõ obiter audisse verbum Iesu, quomodo & distracta Martha audire potuit, sed sic audiuisse, vt etiam sese totam ad audiendum composuerit, feriata ab omnibus negotiis domesticis: vel vt simpliciter significetur eam simul cũ aliis mulieribus assedisse pedibus Iesu. Notatur autem his verbis mira huius mulieris in audiendo auiditas, vt quæ rapta dulcedine verborum Christi, & amore veritatis discendæ, omniũ oblita fixè assederit pedibus Iesu. Notatur item & duplex conditio auidis doctrinæ diuinæ necessaria, nempe tranquillitas ab

A omni mentis & corporis perturbatione & distractione, & humilitas ac reuerentia doctoris. Et illud quidem notat verbum, sedebat: istud verò, quod ad pedes Iesu sedisse dicitur. Illud necessarium esse docet scriptura, dicens: Vacate & videte quoniam ego sum Dominus. Istud, cùm dicit: Humilibus Deus dat gratiam. Quanto autem, inquit Augustinus de verbis Domini, sermone 27. humilius ad pedes sedebat, tanto amplius capiebat. Confluit enim aqua ad humilitatem conuallis, denatat de tumoribus collis. Et bene specialiter hæc mulier secus pedes Domini sedere elegit, quod illos osculando & lachrymis rigando, peccatorum suorum remissionem impetrauerit. Martha autem satagebat, id est, anxiè torquebatur, vel, vt est Gracè significantius, περιεσπᾶτο, id est, distrahebatur siue distendebatur, circa frequens ministeriũ, aut, vt est Gręcè clarius, περὶ πολλὴν διακονίαν, id est, circa multam ministrationem. Maria ergo sedebat vni rei intenta. Contrà Martha huc illucque distrahebatur circa plura, sursum ac deorsum cursitans, ac solicitè satagens ne quid omnium deesset, quæ ad suauiter excipiendum tantum hospitem cum suis discipulis pertinerent. Demonstrauit & hæc, diuersa licet ratione, multum se & amare & quereri Dominum, vt cui dignè excipiendo tota esset intenta, nihil satis esse putans, sed diligẽter omnia & affatim administrare cupiens. Mariam ergo amor Iesu non patiebatur auelli ab illius pedibus. Martham verò idem amor sursum ac deorsum circumagebat, nec patiebatur adhęrere Domino. Cùm autẽ ægrè omnibus obeundis sufficeret, quæ tractando Domino parare cupiuit, & videret sororem feriatam, assidentem pedibus Iesu, non expostulat cum sorore, quam sciebat auelli non posse, sed Iesum subincusat, qui illam suis sermonibus ab ea quę tunc necessaria videbatur functione remoraretur. Domine, inquit, non est tibi curæ quòd soror mea passa est hactenus me solã ministrare? Iube igitur vt me adiuuet; quasi dicat, alioqui scio non auelletur abs te, nisi tu iusseris. Tanta est dulcedo verborum tuorum.

D ET RESPONDENS DIXIT ILLI DOMINVS: MARTHA MARTHA, SOLICITA.] Quemadmodum vtraq; soror piè Domino afficiebatur, ita vtriusq; Dominus delectabatur affectu, sed Mariæ quietẽ pręfert solicitudini Marthæ. Et quidem expectandum humano iudicio videbatur, vt Marthæ suggestionibus & precibus acquiesceret, ac Mariam sorori adesse præciperet; quòd illa adeo Dominum diligeret, vt dispendium sermonum Christi, quorum & ipsa auida erat, ferre eligeret, quo tantum hospitem dignè exciperet vsque ad fatigationem multam ea in re incumbens. Maria verò se suámque voluptatem & commodum in Christo quærere videbatur, etiam cùm tempus exposceret & locus, à Dominico subtrahẽs se ministerio, quasi immemor omni rei suum E esse tempus. Quis enim prædicator famelicus alicubi hospitio receptus, non præferret eam potius quæ tota suo ministerio esset intenta, quàm quę otiosa sederet audiendi cupida? Verùm longè secus Christus iudicabat, quàm hominum iudicio iudicaturus putari poterat, declarans iam rursum se magis & suauius refici eorum auiditate qui ab ipso auditos sermones traiiciunt in viscera animarum suarum vt salui fiant, quàm variis & lautis ferculis magna in gratiam ipsius sedulitate paratis. Sic & Ioannis 4. cùm discipuli famelicum Dominum ad

mandu

A manducandum inuitarent, respondit se habere cibum quem manducaret illis incognitum. Id cùm non intelligerent, subiecit: Meus cibus est vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius. Videamus autem conuenientiam responsionis Domini. Vtriusque enim mulieris functiones ob oculos ponit, eisque ad inuicem comparatis Mariæ functionem præfert, & ob id eam non interpellandam aut auellendam ab eo quod agebat asserit. Primùm ergo quod ad Martham interpellantem pertinet, dicit; Martha, Martha, solicita es & turbaris erga plurima. Duplicatio nominis vel facta est ad mouendam attentionem eius, quæ distracta erat, vel in signum beneuolentiæ ipsius erga Martham. Ex proprietate enim Hebraici sermonis, nomen alicuius sæpe geminatur, ad significandum affectus vehementiam, quomodo in Psalmis nomen Deus aut Dominus frequenter duplicatur, quomodo & Dominus supra dixit: Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine; quomodo item apud Marcum Iudas salutans Dominum scribitur in Græcis dixisse ¿Rabbi, rabbi, in signum scilicet magnæ beneuolentiæ. Non obiurgat Dominus Martham, etsi interpellantem & subincusantem ipsum, ac sororem ab eo quod optimũ erat auocantem, sed blandè eam compellans, indicauit solicitudinis & turbationis nimietatem, eiúsq; functionem inferiorem esse functioni sororis. Solicita, inquit, es & turbaris. Solicitudinem enim sequitur turbatio. Erga plurima, pro circa multa. Nam Græcè positiuus est περὶ πολλά, id est, circa multa, vt & Augustinus legit. Et verisimile est interpreté vertisse, plura, quod deinde aliquis mutauerit in, plurima. Nam plura, teste Erasmo, habent quidam vetustissimi codices Latini. Vide autem Domini in respondendo Marthę non solùm mansuetudinem, sed etiam humanitatem. Non prius enim eam admonet de solicitudinis superfluitate, quàm ab illa perstringendi sumeret occasionem. Cùm enim prius solicitudinem illam non iudicaret notandam, quòd aliquid hospitalitati esset deferendum, quódq; ea solicitudo ex nimio erga ipsum amore & honore proficisceretur, tamen postquam illa auellere tentauit sororem ab auditu, tum Dominus arrepta occasione illam verberat, sed blandè & modestè ob hospitij & affectus eius honorem. Eatenus enim hospitalitas veneranda est, quatenus nõ abducit à magis necessariis. Multis circa quę Martha distrahebatur Dominus vnum opponit, cùm subdit: Porro vnum est necessarium, aut, vt est Gręcè, ἑνὸς δέ ἐστι χρεία, id est, vnius autem est indigentia aut necessitas, vel, vno autem est opus. Quod dupliciter intelligi potest, quemadmodum indicat Theophyl. Altero modo, vt his verbis intelligatur Dominus voluisse solicitudinem suã Martham remittere & minuere debere. & sit sensus: Frustra circa multa & varia nostri causa turbaris Martha. Nõ enim multis indigemus alimentis, sed vno solo nobis opus est, nempe vt comedamus qualitercunq;, non variis. Aut sic: Non oportet te circa tam multa tumultuari, vni rei intentam te esse oportebat, si quid rectè curatum velles. Non enim tam multa simul rectè curabis, sed nec multa ad id quod agis sunt necessaria. Secundùm hos intellectus, quod sequitur, Maria optimam partem elegit, &c. à superioribus est separatum, vt intelligendum sit Dominũ postquam Martham monuit aliquid solicitudinis remittere, deinde hac sententia excusasse, & commendasse factũ sororis. Altero modo intelligi potest his verbis Dominus significasse, vnum aliquid esse hominibus ad salutem necessarium, nempe attentionem doctrinæ cælestis, ac studium rerum diuinarum, vt ex his verbis iam inferatur sententia quæ sequitur ¿Maria optimam partem elegit; & sit sensus: Tu quidem Martha circa multa occuparis, verùm præ multis istis, vna res est quæ omnibus est necessaria, nempe studium & cognitio Dei. Istud vnum quoniam Maria elegit, meliorem partem quàm tu elegit. D. Augustinus subtilius intellectu accipit his verbis commendari vnitatem è regione distractionis Marthæ, vt sit sensus: vnitas est necessaria, vnitate opus est; & intelligatur Maria commendata ob mentis vnitatem, quæ tota fixa erat in vno, nempe Domino, propulsata omni distractione. Priores intelligendi modi orationis filo & occasioni dicendi magis conuenire videntur. Porro cùm nos legamus per superlatiuum ¿Maria optimam partem elegit; Græcè est positiuus, τὴν ἀγαθὴν μερίδα, id est, bonam partem. Articulus tamen appositus indicat non simpliciter Mariæ partem bonam dici, sed excellenter bonam, hoc est, meliorem parte Marthæ, quæ etiam bona erat. Vnde August. legit, meliorem. Habet enim, Maria meliorem partem elegit. Non tu malam, sed illa meliorem. Nec secus legisse videtur D. Ambrosius in commentariis hæc subiiciens: Nec tamen Martha in bono ministerio reprehenditur, sed Maria quòd meliorem partem elegerit, anteſertur. Non malè ergo interpres vertit, optimam, potius quàm bonam, quo sententiæ plenitudinem melius efferret. Quod autem dicit Dominus partem Mariæ non auferendam ab ea, accipiendum est, vel vt simpliciter significetur eam per ipsum Dominum non auellendam ab optimo quod elegit, quemadmodum fieri petiuit Martha: vel subtilius, vt significetur eam partem neque in futura vita ab ea auferendam, quando à Martha auferenda erat circa multa distractio. Elegerat enim Maria contemplationi insistere, quæ in futura vita non auferetur, sed perficietur. Cæterùm in duabus his sororibus Augustinus, Gregorius, Theophylactus, aliique patres tum Græci, tum Latini intellexerunt expressum quendam typum duarum vitarum quæ sunt in Ecclesia Christi, nempe vitæ practicæ vel actiuæ per Martham significatæ, & contemplatiuæ significatæ per Mariam: sicut & in duabus sororibus vxoribus Iacob eędem vitę intelliguntur figuratę, practica scilicet in Lia, contemplatiua in Rachel. Vitæ enim actiuę est, cum Martha occupatam esse circa corporalia ministeria, vt circa filiorum educationem, pauperum curam, & id genus alia, quę non sine corporali labore, fatigatione ac distractione obeuntur. Contemplatiuæ verò est, cum Maria, sepositis curis corporalium occupationum ac mentis distractionibus, vacare intelligentię & meditationi rerum diuinarum. Proinde hic ex verbis Domini docemur primò, vitam contemplatiuã, qua Deo & diuinis rebus vacatur, pręferendam actiuę etsi & illa in suo genere sit bona, propter quod & Paulus virginalem statum pręfert coniugio. Qui enim, inquit, sine vxore est, solicitus est quę sunt Domini, quomodo placeat Deo. Qui auté cum vxore est, solicitus est quę sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Docemur secundò, eos qui sese tradiderunt vitę actiuę, non debere tanquam otiosis obmurmurare his qui requieti à corporalibus ministeriis, vacant cœlesti doctrinę ac

Matth. 7.

Mysticus sensus.

1. Cor. 7.

diuinis rebus, nec tales auocandos temerè ab optimo, circa quod versantur, ad corporalia ministeria. *Act. 6.* Vnde & Petrus simile quid cum eo quod hic Dominus indicauit, dicens: Non est, inquit, æquũ nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis. Itaq; hinc videre licet quàm malè quidam hodie sancto sacerdotum & religiosorum otio inuidẽtes aut obmurmurantes, eos ad seculi negotia & corporalia ministeria auocant, volentes eos patresfamilias fieri, pauperum curam suscipere, manibus laborare vnde sibi aliisque victum parent, quasi desint in seculo qui hæc quantum necesse est obire possint. Verùm vt hi malè cum Martha Mariam ab optimo auocare student: ita videndum his qui Mariæ partem elegisse se profitentur, vt Mariam etiam verè imitentur, ita vt sedeant quidem, hoc est, à seculi distractionibus sint quieti, sed sedeant iuxta pedes Iesu, & audientes verbum illius, vt ne eorum otium sit desidiosum, sed sanctum. *Exo. 16.* Sunt enim qui sedent quidem & otiantur, sed quasi iuxta ollas carnium, quemadmodum Israelitę in Aegypto, nec sedent audientes verbum Christi, sed intenti fabulis & rebus nihili. Iuxta pedes autem Iesu sedent audientes verbum illius, qui humiliter sese Christo submittunt, fixè vestigiis ac exemplis conuersationis eius inhærentes, intenti iugiter scripturarum sanctarum ac verborum Christi meditationi, aures suæ mentis diuinis inspirationibus aperientes & præbentes, solicitè discentes quod eos in vera pietate alat & proficere faciat, aut etiam quod alios aliquando doceant. At vt quis hoc modo verbum Christi possit audire, necesse est imprimis vt sedeat, sepositis scilicet mundanis negotiis, ac sedatis animi perturbationibus & passionibus: deinde vt sedeat iuxta pedes Iesu, humiliando seipsum. Remanserunt, inquit Augustinus, in illa domo quæ susceperat Dominum, in duabus fœminis duæ vitę, ambæ innocentes, ambæ laudabiles. Vna laboriosa, altera otiosa, nulla facinorosa, nulla desidiosa. Ambæ innocentes, ambæ, inquam, laudabiles, sed vna laboriosa, altera otiosa: nulla facinorosa, quam cauere debet laboriosa: nulla desidiosa, quam cauere debet otiosa. Hæc ille. Itaque qui Mariæ partem amplexus est, Mariam referre studeat: qui Marthæ partem prælegit, Marthę sedulitatem imitetur, sed memor sit Dominicę admonitionis, vt ne superflua sit eius circa externa solicitudo, nec obstrepat his qui Marię otium otiantur. Porro ex Ecclesiastica institutione hæc Euangelica historia in templis decantatur in assumptione gloriosę virginis Marię, idq; ob id potissimum, quòd cùm non habeat ea festiuitas proprium sibi Euangelium, finis huius historię per accommodationem optimè conuenit diuę virgini. *Quare in assumptione virginis hæc historia legatur.* Ipsa enim etiam dicta Maria, ea die optimam partem consecuta est, quæ nunquam auferetur ab ea. Quod autem quidam totam etiam hanc historiam allegoricè studeant diuę virgini accommodare, ostendentes quomodo rectè ipsa dicatur castellum, in quod Christus sit ingressus: quomodo item in hac vita & Marthæ officium obiuerit & Magdalenæ, quia scilicet Dominum intra

A vteri sui hospitia suscepit, eúmque solicitè pauit & enutriuit, & tamen etiam intenta semper fuit verbo diuino & contemplationi: hęc, inquam, accommodatio vt non planè reprehendi debet, tum quòd nihil quàm pietatem resipiat, tum quòd à magnis sit profecta authoribus, nempe Bernardo & Anselmo: ita tamen non potest non videri esse coactior, & fortè nec ab Ecclesia, cùm hoc Euangelium institueret, intenta. Poterit autem simplicius, & ad formandos hominum mores vtilius, Euangelium hoc ea die sic tractari, vt quemadmodum illud; Maria optimam partem elegit, quæ, &c. accommodatur fœlicitati ad quam assumpta virgo peruenit: ita B doceantur homines optimam partem nõ esse quęrendam aut expectandam in hac vita, sed cum Maria virgine post hanc vitam. Et rursum doceantur per ea quę in historia pręcedunt de Martha & Maria sororibus, quomodo ad Marię optimam illam partem peruenire possint, nimirum si cum Martha in bonis operibus sint seduli, sed sic vt mentis distractio & turbatio caueatur, studeántq; cum Maria etiam vni illi rei quę necessaria est, esse intenti, & ad vnũ omnia referre. Cùm enim, vt supra dictum est, in duabus his sororibus duę vitæ sint figuratę, actiua & contemplatiua, quanquam duæ hæ vitæ suo modo inueniantur etiam in Ecclesia militante C hic in terris, tamen actiua magis pertinet ad pręsentem fidelium vitam: cõtemplatiua verò ad futuram sanctorum vitam, quę sola est contemplatiua perfectè, vt quę ab omni actionum labore sit libera, cùm nullius vita hic in terris adeo sit contemplatiua, vt non communicet etiam cum actiua. Vnde D. Augustinus explicans duas vitas in sororibus istis figuratas, pręsentem, inquit, & futuram, laboriosam & quietam, ęrumnosam & beatam, temporalem & ęternam. Itaq; vt ad Marię matris Domini partem perueniamus, hic interim donec in laboriosa ista vita agendum est, Martham imitemur, suscipiendo Christum in domum nostram, siue corporaliter per pau D perum susceptionem, siue spiritualiter per fidem & charitatem, Christum intra cordis nostri viscera recipientes, seduli simus in operibus etiam externis, quibus Christo & suis seruiamus. Non tamen sic addicti simus officiis Marthę, vt non etiam sororem Mariam imitemur, sedentes ad pedes Iesu, eiúsque sermonibus tempore & loco opportunis intendentes, & de vno illo imprimis necessario soliciti. Sic enim si hanc laboriosam vixerimus vitam, aliquid in Martha, & aliquid in Maria imitantes perueniemus ad optimam illam Marię virginis partem quam in assumptione adepta est, nec alio modo adepta, quàm huiusmodi vita mixta Marthę & Marię officiis. Vnde factum est vt sicut E ingrediente Iesu in quoddam castellum ipsa excepit illum in domum suam, ita vicissim ipsa egrediente ex hoc mundo & ingrediente in castellum cœleste, Iesus exceperit illam in domum suam. Hęc tractatio vt planè moralis est, ita minus est coacta, & maximè conuenit commodo eo quo Euangelium hoc tractauit D. Augustinus, de verbis Domini sermone 26. & 27. sed & allegoricam D. Bernardi & Anselmi tractationẽ paucis in se includit.

DOCET ORATIONIS ET MODVM ET VIM.

LVCÆ II. CAPVT LXXXIII.

A.6.41. *ET factum est, quum esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum: Domine, doce nos orare, sicut docuit & Ioannes discipulos suos. Et ait illis: Cum oratis dicite, Pater sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Panem nostrum quotidianum da nobis*

nobis hodie. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos: Quis vestrûm habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice commoda mihi tres panes, quoniã amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponã ante illum. Et ille deintus respondens dicat: Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi. Et si ille perseuerauerit pulsans, dico vobis: Et si non dabit illi surgens eò quòd amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis: quæ ite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis patrem petit panem, nunquid lapidem dabit illi? Aut piscem, nunquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouum, nunquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos, cùm sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris, quantò magis pater vester de cœlo dabit spiritum bonum petentibus se?

ET FACTVM EST CVM ESSET IN QVODAM LOCO ORANS, VT CESSAVIT, &c. Cùm pleraq; Lucas maximè in sequentibus scribat veluti miscellanea, non est laborandum vt ostendatur quomodo hęc hęreant cum pręcedentibus. Non enim vbiq; quęrenda est cõnexionis ratio. Porro quòd hic apud Lucã Dominus scribatur hanc precandi formam tradidisse cùm à quodam discipulo rogatus esset, non debet videri contrarium ei quod Matthęus eam commemoret traditam à Domino nõ rogato, in sermone illo prolixo, qui dicitur sermo in monte. Nam primùm dici potest Dominum hanc orandi formã bis tradidisse, semel ex seipso ad docendum Apostolos: secundò, cùm rogatus esset à discipulo isto qui videri potest fuisse vnus ex septuaginta, qui Dominum prius docentem hũc orãdi modũ non audiuerit. Deinde & quidem probabilius dici potest, Matthęum orandi formã à Domino traditã inseruisse prolixo illi sermoni loco oportuno, quanquã alio tempore à Domino esset tradita, quemadmodum verisimile est ipsum in eũ sermonem multa asscripsisse, quæ alio tempore sunt à Domino dicta, vt ex Luca apparet. Voluit enim Matthæus in principio sui Euangelij, sermone quodã Domini à se descripto summã ferè totius Euangelicæ doctrinæ concludere. Quia tamen fieri potest vt bis hęc precãdi forma sit à Domino tradita, & ne nimia fiat Euangelistarũ confusio, visum est in Concordia eam bis ponere, quemadmodum in sequentibus multa ex Luca habẽtur, quę in Matthęi sermone aut alibi apud eũ sunt habita. Factum est, inquit, id est, accidit, cùm esset in quodã loco orans, quemadmodũ frequenter facere solebat, tum ob assumptæ carnis dispensationẽ, tum in nostrũ exemplum, postquã ab oratione cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum: Domine doce nos orare, &c. Videbat enim pręceptorẽ nouum vitæ institutum & exercere & admonere, nouam ergo etiam orationem quęsiuit vitæ instituto cõuenientem, vt ne eius discipuli hac in parte inferiores essent discipulis Ioannis. Docet itaq; Dominus præscripta illis forma, & quàm paucis sit orandum, & quę sint suis discipulis petenda. Cùm, inquit, oratis, dicite: Pater, &c. Hęc autẽ oratio, vt à nobis quidem legitur apud Lucam, pauciora habet quàm oratio apud Matthęum. Omittitur enim; noster qui es in cœlis; &, Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra; &, Sed libera nos à malo. In Gręcis tamen codicibus tota ponitur etiam hoc loco ista oratio, sicut in Matthęo, nisi quòd non additur illa coronis, quæ à Gręcis adiecta est in Matthęo. Sed & apud Augustinũ lib. de verbis Domini super Lucã, sermone 28. tota ponitur vt apud Matthęũ. qui sermo totus etiã est apud D. Ambrosium lib. 5. de sacramentis ca. 4. vt dubiũ sit vtrius sit. Nã D. Augustinus in Enchi-

A ridij ca. 115. & 116. apertè docet apud Matthęũ orationẽ Dominicã septẽ cõtinere petitiones vel partes: apud Lucã verò quinq; tãtùm, vt hinc verisimilius sit Latinorũ libros hoc loco correctiores esse Gręcorũ libris, in quibus probabile est ex Matthęo adiecta esse quę hic videbãtur desiderari, vt & alibi factũ est. Ostendit autẽ Augustinus loco prędicto orationẽ Lucæ breuiorẽ in verbis, non minus secundùm sensum cõtinere quàm oratio Matthæi. Tertia enim illa petitio: Fiat voluntas tua, &c. con-

B tinetur in duabus pręcedẽtibus. Non enim sanctificari potest nomen Dei, nisi fiat eius volũtas ab hominibus in terra: & si aduenerit in nos regnũ Dei, pulso regno satanę, vtiq; voluntas eius fiet in terra sicut in cœlo. Sic & vltima illa pars; Sed libera nos à malo; includitur in pręcedenti; Et ne nos inducas in tentationẽ; imo vna eademq; est petitio, quemadmodũ indicat aduersatiua, sed. Non enim dictũ est; Et libera nos à malo; verùm, sed libera nos à malo; vt sciat vnusquisq; in eo se liberari à malo, quòd non infertur in tentationẽ. Prærerquã autem quòd

C oratio apud Lucã pauciores habet partes, etiam in quibusdã dictionibus differt ab oratione Matthæi. Nam in tertia petitione, quotidianũ, legimus, cùm in Matthęo legamus, supersubstãtialem. Gręcis tamen eadem est dictio, ἐπιούσιον, de qua prolixè super Matth. cap. Cõcordię 41. In eadẽ petitione pro, hodie, quidã Gręci codices hic habẽt καθ' ἡμέραν, id est, quotidie, quomodo & Latinos quosdã codices habere testatur Erasmus, & ego in antiquo codice scripto reperi, quẽ mihi exhibuit Reuerẽdus Dominus Abbas Tongerlensis. Offendit lectorẽ vox eadem

D repetita quotidianũ, quotidie. Atqui, vt in Matthæo dictũ est, ἐπιούσιον non quotidianũ significat, sed potius essentialem aut substantialem, vt sit: Panẽ nostrum essentialem da nobis quotidie. Quæ tamen precatio nõ est diuersa ab illa; da nobis hodie; vt est in Matthęo. Primùm enim, vt in Matthęo est dictũ, hodie, accipi potest pro toto vitæ tempore. Deinde qui petit sibi quotidie à Deo dari cibũ, nihil aliud quàm diurnũ petit cibũ, & eum sibi singulis diebus dari, qui singulis diebus sufficiat. Estq; hac in parte quod in Luca habetur; da nobis quotidie; cõue-

E nientius, quòd hęc precatio omni horæ diei magis cõueniat, quàm illud; da nobis hodie. In quarta autem petitione pro ὀφειλήματα, id est, debita, vt est apud Matthęũ, hic est ἁμαρτίας, id est, peccata. verùm hęc dictionum diuersitas nihil varietatis in sensũ continet. Quid est enim, inquit Augustinus de verbis Domini, debitum, nisi peccatũ? Sed & de eo satis in Matthęũ. In eadẽ petitione pro illo quod est in Matthæo; sicut & nos dimittimus debitoribus nostris; hic est, siquidẽ & nos dimittimus omni debenti nobis; quo clarius exponitur id quod habet Matthæus, vt intelligamus remisionem quam im-

ploramus, fundari super remissione aliis exhibita. Ex hac autem varietate palam est, quàm Euangelistæ non fuerint de verbis superstitiosi. Præscripserat enim hanc precandi formam summus magister Christus, & tamen in tantula precatiuncula non consentit Lucas cum Matthæo, quædam omittens, quædam immutans, eandem tamen retinens sententiam. Et certè consentaneum vero est Lucam sic orasse, vt nobis orandi formam traditam dit authore Christo, vt hinc discere possimus non tam de verbis solicitos nos esse inter orandum oportere, quàm vt spiritu oremus & mente, & attendamus potius quid oremus quàm quibus verbis, quamuis in publicis precibus à præscriptis verbis non sit recedendum, ne offendicula nascantur & dissensiones. Cætera quæ ad orationis huius pertinent explicationem, quære circa Matthæum in cap. Concordiæ 41.

ET AIT AD ILLOS: QVIS VESTRVM HABEBIT AMICVM, ET IBIT.] Postquam docuit Dominus quid sit orandum, in sequentibus ostendit quę sit orationis vis, maximè si sit perseuerans, vt sic & ad fiduciam impetrandi inter orandum, & ad constantiam inuitaret, quæ duo sunt orationi summè necessaria. Quo ergo ad hęc incitaret magis, parabolam assumpsit de amico exorante amicum per improbam & instantem precationem. Quam parabolam anagogicè explicare student plerique, intelligentes per amicum quem accessit amicus, Deum hominum amatorem, & omnia quę in parabola dicuntur quodā modo Deo applicantes. Verùm vt ea explicatio valdè variè tractatur & coactè, ita non est opus, imo alienum à Domini intentione, parabolam istam hoc modo tractare, cùm non sit allegoria in hoc Domini sermone, sed exemplum sit humanum, ex quo per comparationem vult ostendere quāta sit vis orationis apud Deum. Et sciendum est duo esse parabolarum genera in Euangeliis, quemadmodum docet D. Augustinus lib. 2. quęst. Euang. ca. 45. Aliquando enim Dominus adhibet parabolas seu rerum comparationes secundùm similitudinem aliquam, argumento scilicet sumpto per locum à similibus, vt cùm dicitur: Sicut illud, ita & istud. Tales sunt parabolę quę habentur Matth. 13. & quęcunq; hactenus sunt habitę. Aliquando adhibet Dominus parabolas, vt ex dissimilitudine aliquid probet, argumento sumpto per locum à minori affirmatiuè, aut à maiori negatiuè, vt cùm dicitur: Si hoc, quanto magis & hoc: aut si non illud, quanto minus istud. quale est illud: Si fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Huius secundi generis parabola est, quæ post ea ponitur Lucę 16. de villico iniquo, quem Dominus ipsius laudauit, de prouidentia qua sibi in futurum prospexit: qui non potest intelligi gerere iustorum personam, vt qui domino suo non faciant fraudem, quemadmodum fecerat villicus ille, sed per contrarium significatur quòd si laudatus est à domino suo, qui fraudem illi faciens, per largitiones in futurū sibi prospexit, quanto magis à Domino Deo laudari merebitur, quisquis secundùm illius pręcepta sibi amicos facit de diuitiis sibi creditis? Talis etiam parabola est Lucæ 18. de iniquo iudice, qua idem docere voluit Dominus quòd pręsenti parabola, nempe quæ sit orationis perseuerantis vis. In illa enim parabola Deum comparans cum iniquo iudice, nō vult conditiones iniqui iudicis Deo etiā

Duo parabolarū genera.

A tribuēdas, sed per dissimilitudinem vult significare: quod si apud iniquum iudicē tantùm valuit perseuerantia viduę precantis, quāto magis apud Deū fontem iustitiæ & misericordiæ, valebit oratio iustorū supplex & perseuerans? Talis ergo & pręsens est parabola, vt non minus coacta sit tractatio parabolę, qua conditiones amici dormientis quis Deo accommodare studet, quàm si conditiones iniqui iudicis Deo velit applicare. Proinde accommodatio parabolæ secundùm intentionem Domini hoc modo est per argumentum à minori facienda: Si tātum valet instans amici precatio apud amicum hominem, vt si inoportuno tempore, quo iustè negari poterat, petit ab eo aliquid, ille etsi non moueatur B respectu amicitię, tamen victus improbitate precantis, etiā amplius offerat quàm petebatur: multo magis valebit apud Deum hominibus amicissimum, cui nullum tempus est inoportunum, quiq; precantium improbitate non offenditur, sed delectatur, adeo vt quod iustè negari poterat, aut etiam debebat, veluti perseuerantia precantis victus concedat, idq; etiam copiosius quàm petebatur, vel ob id maximè differens dare quod petitur, vt accendens desideriū vberius donet quod petitur. Per hanc accommodationem patet exemplum adductum duo ostendere, nempe quòd perseuerantia orationis etiā id impetrat quod iustè poterat negari, & quòd plus impetrat quàm petebatur. Ideo enim dicitur C in exemplo: Dabit ei quotquot habet necessarios, hoc est, non tantùm tres panes quos petebat, sed quotquot habet necessarios. Præterea verò exemplum indicat nos ad Deum tanquam ad amicum summa cum fiducia accedere debere, quomodo ille de quo in parabola, fretus amicitia, etiam intempesta nocte non est veritus amicum dormientem interpellare, & recusantis exaudire, ostium improba & inuerecunda perseuerantia pulsare. Si enim amicus egens non veretur amicitia fretus amicum hominem inorportuno tempore tam improbè solicitare, multo magis nos confisi de Dei erga nos beneuolentia, non debemus vereri illum adire, atque D ab eo quę necessaria sunt petere, qui nos vt filios suos summè amat, cui grata est orātis improbitas, & qui dando exhauriri non potest. Postremùm parabola indicat etiam qualia debeamus à Deo petere, nempe bona, & quæ ad vitę spiritualis sustentationé nobis & aliis sunt necessaria & vtilia, quēadmodū ille, de quo in exēplo, panes dicitur petisse, non autē ciborū lautitias. Quod si ad mysteriū referre velimus numerū ternarium, quare scilicet de tribus panibus facta sit mentio, dici aptè potest, fidem, spem, & charitatē insinuatas. Hęc enim tria & quę ad illas pertinent virtutes maximè sunt petenda. Porro in exēplo & parabola ista, locutio est impropria. Incipit enim Dominus sermonem suum à E quæstione, & quęstionem non finit, sed interrumpit eam, dicendo affirmatiuè ¿Dico vobis; cùm dicendum fuisset; nónne si perseuerauerit, &c. Aut incipiendum erat: Si quis vestrûm habeat amicum, &c. Pro accusatiuo autem, improbitatem, vt nos legimus, Gręcè est ἀναίδειαν, quod propriè est impudentiam & inuerecundiam. Eleganter tamen vertit interpres, si modò rectè intelligatur. Non enim hic opponitur improbitas probitati, sed quomodo improbus dicitur interdum qui vrget nec cessat, etiam in bonam partem, vt cùm dicit Vergilius: Labor improbus omnia vincit; ita hic improbitas accipitur pro vrgente & inuerecunda perseuerantia.

ET

Et ego dico vobis: petite, et dabitur vobis: quærite, &c.] Applicat modò Dominus præcedentem parabolam suo proposito, quamuis non omnia in parabola indicata explicet. Et ego, inquit, dico vobis; quibus verbis sua illos authoritate confirmat ad fiduciam impetrandi. Est autem sensus: Quemadmodum ille qui amicum interpellat, petendo, quærendo, & pulsando impetrat quod vult: ita & vos ad eius exemplum petite à Deo, & dabitur vobis. Præsupponit autem petenda ea quæ superius docuit orãda, quæque & in præcedenti parabola & sequenti etiam indicat, nempe ante omnia, cœlestia & spiritualia bona, quæ à cœlesti patre filios cœlestes petere conuenit, sicut à terreno patre terrena. Magnificentissimus, inquit Basilius, est rex noster, & indignatur, si quis exigua illũ petat. De Alexandro rege legitur, quòd cũ Perillus vnus ex ipsius amicis filiabus suis ab Alexandro dotem peteret, iussit illum capere talenta quinquaginta, cúmque is respondisset, decem satis esse; tibi quidẽ, inquit, satis est tantum accipere, mihi verò non satis est tantum dare; notans regiæ beneficentiæ esse, maxima & vltra spem concedere. Antigonus Macedonum rex Thrasillo Cynico petenti drachmam, Non est, inquit, munus regium. Cynico subiiciente: Talentum igitur da. At non est, inquit, Cynicum tale munus accipere; indicans petenda ea quæ digna sunt petente & eo qui rogatur. Sic ergo & nos petere à Deo debemus digna nobis, & eo quẽ petimus. Porro quæ hic apud Lucã ponuntur, habita sunt & exposita in Matthæi cap. 7. in capite Concordiæ 43. Nec est hic quicquam peculiare, nisi quod in fine pro, spiritum bonum, Matthæus habet, bona: & ꝙ in parabola de patre quem orat filius, tertium additur de ouo & scorpione, quod nõ est in Matthæo. Non est autem necesse mysticam aliquam significationem requirere in pane & lapide, pisce & serpente, ouo & scorpione, quod tamen quidam faciunt, sed nimis variè & coactè. Nam sicut præcedens parabola, ita & hæc assumpta est, vt per comparationem argumento à minori imò à cõtrario ostendat patris cœlestis in exorando facilitatem, quemadmodum patet in parabolæ accommodatione illud tantum pro literali sensu notandum, pani opponi lapidem, quòd lapis formam panis habeat: allusúmque videtur ad iocum vulgarem, quo panem expectanti lapidem quidam porrigunt, iuxta illud Plauti: Altera manu fert lapidem, panẽ ostentat altera. Quod adagium in eos quadrãs, qui amicos se simulant cùm nocere studeant, trãslatum est ab iis qui canes ostentato pane pelliciunt, deinde accedentibus saxum illidunt. Pisci autẽ opponitur serpens, quòd piscis in multis cum serpentibus cõueniat, volubilitate scilicet, lubricitate, & progressu. Ouo autem scorpius opponitur, quòd scorpium porrigere quidam soleant vacuo oui putamini inclusum, sicut & ipsæ dipsades fallunt, struthiocamelorũ inanibus putaminibus occultantes sese. Significatur ergo, quòd cùm patres terreni, etsi sint mali, filiis suis petentibus non dant, quemadmodũ inimici facere solent, pro necessario pane inutilem lapidem, aut pro pisce & ouo vtili & delectabili serpentẽ & scorpiũ noxios, sed dant eis bona quę precati sunt, multo magis pater cœlestis natura optimus daturus est filiis suis petẽtibus, se & eis digna. Itaq; parabola & eiusdem conclusio indicat & qualia sint à Deo petenda, & quales esse debeant qui à Deo sunt exaudiendi, nẽpe tales qui illum diligant, quique illum vt patrem suum inuocare possunt.

REPREHENDIT PRÆPOSTERAM PHARISÆORUM MUNDITIAM. Lucæ 11. CAP. LXXXIIII.

Et cùm loqueretur rogauit illum quidam Pharisæus, vt pranderet apud se. Iesus autem ingressus recubuit: Pharisæus autem cæpit, intra se reputans, dicere, quare nõ baptizatus esset ante prandium. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Pharisæi, quod deforis est calicis & catini, mundatis, quod autem intùs est vestrum, plenum est rapina & iniquitate. Stulti, nónne qui fecit quod deforis est etiam id quod deintus est fecit? Veruntamen quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis mentam, & rutam, & omne olus, & præteritis iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. Væ vobis Pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Væ vobis, quia estis vt monumenta quæ non apparent, & homines ambulantes supra, nesciunt. Respondens autem quidam ex legisperitis, ait illi: Magister, hæc dicens, etiam contumeliam nobis facis. At ille ait: Et vobis legisperitis væ, quia oneratis homines oneribus, quæ portare non possunt, & ipsi vno digito vestro non tangitis sarcinas. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarum, patres autem vestri occiderunt illos, profectò testificamini quòd consentitis operibus patrum vestrorum, quoniam ipsi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulchra. Propterea & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apostolos, & ex illis occident, & persequentur, vt inquiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est à constitutione mũdi à generatione ista à sanguine Abel, vsque ad sanguinẽ Zachariæ, qui periit inter altare & ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Væ vobis legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis. Cùm autem hæc ad illos diceret, cæperunt Pharisæi & legisperiti grauiter insistere, & os eius opprimere de multis, insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum.

Mat. 23. 120.

Et cum loqueretur, &c.] Post ea quæ præcedenti capite sunt habita, sequitur apud Lucam de eiecto dæmonio muto, & disputatione hinc nata: verùm hoc miraculum cum secuta disputatione supra capite Concordiæ quadragesimo nono suo posuimus loco, quo ex Matthæo & Marco manifestum erat esse reponendum. Itaque iam subiungendum erat quod deinde sequitur apud Lucam, de reprehensa à Domino Pharisæorũ religione, quod sic à Luca subiungitur disputationi secutæ ex eiectione dæmonis, vt tamen nullus significetur ordo, nec intelligere cogamur, sicut nec possumus, statim post eam disputationem hæc quæ iam sequuntur contigisse. Non enim dicit: Et cùm hæc loqueretur, sed tantùm, & cùm loqueretur, vt significetur quodam tempore cùm Dominus po-

pulum doceret Pharisæum rogasse illum vt secum A
prāderet. Quo autem tempore aut loco istud con-
tigerit incertum est, sicut & de multis aliis quę se-
quūtur in Luca, quæ ob id eo erant ponēda loco,
quo apud Euangelistam inueniuntur. Itaque cùm
quodam tempore Dominus loqueretur ad popu-
lum, quidam Pharisæus, vel quòd iam esset vtcunq;
Domino affectus, vel quòd videri vellet illi esse be
ne affectus, rogauit illum vt pranderet secum. Non
recusauit Dominus, nulli se non præbēs, vt omnes
ad se attraheret. Ingressus ergo mox accubuit, præ-
termittens studio morem Pharisæorū & Iudæorū,
quo, vt habet Marcus capite 6. solebant se studiosè
abluere ante cibi sumptionem. Quare Pharisęus id B
animaduertens cœpit intra se reputans dicere, id
est, tacita secū cogitatione quęrere quid esset causę,
quòd Dominus non esset baptizatus, hoc est, lotus
manibus, priusquam accumberet. Porro Græca nō
habent; cœpit intra se reputans dicere, quare, &c.
sed, Pharisęus autem cùm vidisset, admiratus est
quòd non esset lotus. Obseruanda autem hic natu-
ra superstitiosæ & præposterę religionis, quę in re-
bus externis potissimum collocat sanctitatem, ni-
mirum quòd ea in huiusmodi rerum, etiamsi planè
sint inutiles ad sanctitatem, neglectu mox offenda-
tur & scandalizetur, suspicionesq; malas & peruer-
sa gignat iudicia. Iesus itaque intelligens quanta C
esset euangelicæ & veræ pietatis pestis, illa Phari-
sęorum religio vana, acriter illam coarguit, ac re-
prehensionis argumentum pro suo more desumit,
imprimis ab his rebus quæ in manibus erant, his
scilicet quę in mensa erāt apposita, calice & catino:
quorum illud est vas vnde sumitur potus: istud, vn
de cibus. Nam catinus vel catinum, pro quo Gręcè
est πίναξ, scutellam significat & lancem, vnde apud
Matt. cap. 23. est, paropsis, Græca item dictio scutel-
lam significans. Quæ enim hìc à Domino dicta Pha
risęis & Scribis commemorat Lucas, eadē & Mat-
thęus habet cap. 23. sed alio tēpore & loco hęc di-
cta narrat, vt videri possit hęc Dominum sępius
dixisse: quāquam fieri possit vt vel Lucas, vel Mat- D
thæus accepta occasione ea coniunxerint verbis
Christi, quę etsi alio tempore dicta, habebant cum
his quæ tum à Domino dicebantur affinitatem. Id
enim frequenter ab Euangelistis factum esse, valde
probabile est. Cęterū quo rectè intelligatur quod
Dominus hic dicit, sciendum hunc sermonem de
mundatione calicis & catini esse parabolicū. Nam
sub exemplo calicis & catini vult Dominus signi-
ficare internam & externam hominis mundationē,
vt sensus à Domino intentus sit iste: Miraris Pha-
risęe, quòd nō lauerim manus ante prandiū: exter-
nam enim mundiciem miro studio sectamini, verè
similes iis qui exteriora poculi catiniq; mundant
diligenter, interiora relinquentes sordida. Nā cùm E
soliciti sitis ne illotis manibus cibum sumatis, ne-
gligitis tamen quod intus est vestri mūdare, cùm
illud plenū sit iniquitate & rapina. Hanc similitudi
nem à Domino indicatam Lucas ponit imperfectā.
Nam cùm cœpisset de calicis mundatione externa,
dicens; quod deforis est calicis & catini mundatis;
subiungit de interna hominis mundatione, dicens;
quod autem intus est vestri, plenum est, &c. cùm di
cendum videretur, quod autem intus est illorum.
Sed hac digressione notauit Domini sermonem
esse parabolicum. Apud Matthęum autem secun-
dùm rectiorē lectionē similitudo tota ponitur. Sic
enim habet: Mundatis quod deforis est calicis &

A paropsidis, intus autē plena sunt rapina & immun
ditia. Quibus verbis & ad literam significat ca-
lices ablutos in se continere malè parta, & parabo
licè significat externum hominem ab eis diligen-
ter mundari, interioris hominis munditia neglecta.
Porro aduerbium, nunc, cùm dicit Dominus; Nunc
vos Pharisęi; videtur positum tanquam contem-
ptim & vehementer dictum. Erasmus intelligit si-
gnificatum etiam tunc cùm minimè conueniebat,
ablutiones huiusmodi institutas & obseruatas à
Pharisęis, nimirum cùm adueniente luce Euange-
lica, etiam Mosaicæ ablutiones & omnes legis cę-
remonię essent abolendæ. Dicit autem; vos Pha-
B risæi; notare volens non tantùm personas præsen-
tes, sed totum Pharisæorum ordinem, quibus ob
præposteram mundiciem obiicit stultitiam & in-
sipientiam, dicens: Stulti, nonne qui fecit quod de-
foris est, etiam id quod de intus est, fecit? quasi
dicat: O vos imprudentes, & peruersi iudicij.
Cùm propter Deum & religionis causa diligen-
tem mundandi corporis curam habeatis, cur non
etiam eadem ratione animo mundando incumbi-
tis, cùm à Deo sint condita & corpus & anima?
Oportet enim intelligere Dominum hic præsup-
ponere causam institutę à Pharisæis corporalis mū
dationis, nempe quòd ea non fuit instituta ciuili-
C tatis causa, sed quasi per eam Deo quis placeat, vt
per quam Dei opus mundaretur. Nisi enim hęc in-
telligatur ratio pręsupposita, non conuenienter ad
eos refellendos subiiceret Dominus; Qui fecit
quod deforis est, &c. Et hactenus quidem Domi-
nus ostendit, interiorem munditiam non minus,
imo magis curandam quàm exteriorem. Nā quod
non minus, secunda sententia: quod autem etiam
magis, pręcedens parabola demonstrat. In sequen-
ti verò sententia ostendit interiorem munditiam
apud Deum sufficere, & quomodo ea haberi pos-
sit. Veruntamen, inquit, quod superest, date elee-
mosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. In qua
sententia illud; quod superest; quod non est apud
D Augustinum, nec Ambrosium, Beda dupliciter in-
telligi posse indicat, nempe vt sit sensus: Quod su-
perest necessario victui & vestimento, aut quod
superest, id est, quod tam multo scelere præoc-
cupatis solum restat remedium. Verùm neutrum
sensum Græca patiuntur, quæ non habent τὸ περίσ-
σον, neque τὸ λοίπον, sed τὰ ἐνόντα, quę dictio à
Græcis exponitur per ὑπάρχοντα, id est, ea quæ ad-
sunt & quę habetis, idemque voluit significare in-
terpres per, quod superest, vt sit sensus: Date in e-
leemosynam id quod vobis superest, id est, adest.
Significare enim voluit non posse id dari quod iā
præteriit & consumptum est, sed tantùm quod
adhuc adest, & in manibus est. Verùm circa hoc
E Domini consilium de curanda munditia perfecta
per eleemosynam, occurrit dubium quomodo Do-
minus eis, quos modò fecit sceleratos & raptores,
perfectam munditiam polliceatur per solam elee-
mosynam, nulla etiam mentione facta de restitu-
endis his quæ iniustè parta fuerunt, quod ante om-
nia eis fuerat suadendum & præcipiendum. Ita-
que Erasmus & Caietanus hac apparēti absurdita-
te moti pro, date, magis putant verbum indicatiuū
vertendum, datis. Nam Gręca dictio δότε, anceps
est ad date vel datis. Intelligunt ergo Dominum
non docere quomodo munditia mentis sit paran-
da, sed quomodo Pharisęi sibi persuaserint se co-
ram Deo mundari à rapina, aliisque vitiis animi,
nem-

nempe si ex iniustè partis facerent eleemosynam, quam alibi Dominus notat eos facere corá hominibus, vt viderétur ab eis. Tales certè & hodie in ueniútur nimis multi, qui à rapinis & iniustè acquisitis credunt se purgari, si hinc faciãt eleemosynas: & Augustini tempore fuerunt plerique, qui occasione huius Dominicæ sententiæ sibi promittebant per eleemosynas salutem æternam, etiamsi sceleratissimè viuerent, & vitam suam corrigere negligerent, vt testatur D. August. in Enchiridio cap. 75. & alibi. Quibus non erit huius erroris occasio, si pro, date, legeretur datis. Idem erit sensus nostrę lectionis, si ironicè & reprehensiuè intelligatur dictũ illud, Date. Hanc tamen Domini sententiam potius præceptiuè esse accipiendam, quomodo omnes veteres acceperũt, vel illud satis ostendit, quod apud Matthęũ Dominus consiliũ Pharisęis suggerit, quo modo possint verã & perfectam assequi mundiciẽ Munda, inquit, prius quod intus est calicis & paropsidis, vt fiat & id quod de foris est mundum. Sicut ergo ibi modum perfectę munditię assequendę tradidit, ita & hîc voluisse in simili loco, verisimile est. Ad eleemosynam autem auaros & iniustos Pharisęos Dominus etiã postea apud eũdem Lucã inuitat, per parabolã de villico iniquitatis. Et omnino hoc Domini consiliũ simile est cum illo Danielis, (Dan. 4.) quo propheta docuit Nabuchodonosorem modũ impetrandæ reconciliationis diuinæ: Peccata tua, inquit, eleemosynis redime. Non voluit autem Dominus eleemosynam de iniustis fieri bonis, aut eã solam sufficere raptoribus & iniustis Pharisæis, sed presupponit eam debere debitè fieri, & ei etiam reliqua esse coniungenda, quæ ad salutem sunt necessaria homini, quemadmodũ in similibus sententiis semper est presupponendũ, vt cùm dicit Dominus: Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Deus pater peccata vestra, cùm ad consequendam à Deo peccatorum remissioné, etiam alia sint necessaria. Et quidem illud τὰ ἐνόντα, satis indicat de quibus sit facienda eleemosyna, népe de his quę quis habet, qualia non sunt ea quæ iniustè habentur. Et alioqui illud τὰ ἔχοντα, exponi potest per licita, & quę sunt in hominis potestate. Deriuatur ab ἐνεῖ, quod significat licere, vt intelligatur Dominũ ex proposito significare voluisse, eleemosynam nõ dandam ex iniustis bonis, sed tantùm ex his quæ quis habet in sua potestate. Eleemosynam autem singulariter Dominus ab istis expetit, quòd ea sit contraria rapinæ & iniustitię, ac ob id aptum mediũ mundandi se ab iniustitia & rapina, cùm cõtraria curentur contrariis. Itaque sensus est, vt interiora vestra per rapinã & iniustitiã coinquinata mũdétur, date ex his quę in vestra sunt potestate eleemosynã, vt qui aliena iniustè accepistis, iam econtra largiamini vostra aliis: sicq; fiet vt mũdato animo, omnia etiã exteriora mũda sint vobis corã Deo. Sicut enim coinquinatis corde nihil est mundũ apud Deũ, ita mũdis corde nihil est apud Deũ immũdũ. Proinde D. Basilius interrogatus, nũ hac Domini sententia significatũ sit, omniũ peccatorũ remissioné per eleemosynam haberi posse, respõdet: Ipsa, inquit, consequentia eorũ quę precedunt, declarat quod dictũ est. Quũ enim antea dixisset, ꝙ purgatur externa poculi & patinæ pars: quod verò intra vos est, plenũ est rapina, doloq; ac malitia, sic induxit: Veruntamẽ quod superest, date eleemosynã, & ecce omnia munda sunt vobis. Omnia videlicet hęc quę rapiendo & auaritia peccamus ac ma-

A lè agimus. Declarat hoc etiam Zachęus, dum ait: Ecce dimidiũ bonorũ meorũ do pauperibus, & si quem defraudaui, reddo quadruplũ. (Lucæ 19.) Quare quęcũq; talia sunt peccata quę dissolui possunt, & pro quibus licet reddere multiplex, hoc modo purgantur. Et hoc, inquã, modo, nõ ipso per seipsum sufficiẽte ad purgationem, verùm egente primordialiter misericordia Dei, & sanguine Christi, in quo etiã aliorum omnium habemus redemptionem, si ob singula dignos pœnitentiæ fructus fecerimus. Hæc Basilius quæst. 271. D. Augustinus, quo ostenderet hanc Domini sententiam esse absolutè veram, & sola eleemosyna omnium fieri peccatorũ remissionem, intelligit in Enchiridio ca. 73. & sequentibus, eleeB mosynam quæ hic precipitur, ante omnia includere vt quis suiipsius misereatur, secundùm illud Sapientis: Miserere animæ tuæ placens Deo; hoc est, (Eccle. 30) vt agnoscens suam quam peccando incidit miseriam, studeat per fidem in Christum & sacramenta ab ea liberari. Deinde nomine eleemosynę cõprehendi omnia opera quibus quis proximo prodest & benefacit. Non enim, inquit cap. 73. solũ qui dat esurienti cibum, sitienti potum, nudo vestimentum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulũ, ægro vel incluso visitationem, captiuo redemptionem, debili subuectionem, cęco deductionem, tristi consolationem, non sano medelam, erranti viam, deliberanti consilium, & quod cuique necessarium est inC digenti, verùm etiam & qui dat veniam peccanti, eleemosynam dat, & qui emendat verbere in quem potestas datur, vel coercet aliqua disciplina, & tamen peccatum eius quo ab illo læsus est aut offensus, dimittit ex corde, vel orat vt ei dimittatur non solùm in eo quod dimittit atque orat, verùm etiam in eo quod corripit, & aliqua emendatoria pœna plectit, eleemosynam dat, quia misericordiam prestat. Hæc ille.

SED VÆ VOBIS PHARISÆIS QVI DECIMATIS.] Cùm occasione data in superioribus Dominus notasset preposteram religionem Pharisæorum per humanorum mandatorum obseruationem, pergit iam & aliud adiungere, quo D eorum etiam prepostera religio deprehenditur in mandatis diuinis. Porro imprimis hic notandum, verbum decimare, sicut & quod correspondet apud Grecos ἀποδεκατεῖν, & apud Hebręos עשר asar, (1. Reg. 8.) ambiguum esse, & significare decimas dare vel decimas accipere, sicut verbum fœnerari, est ambiguum. Nam pro decimas accipere, in tribus linguis accipitur, vbi nos legimus: vineas vestras, segetes vestras, greges quoque vestros addecimabit. Econtrario pro decimas dare, Greca & Hebręa dictio preter alia loca accipitur Genes. vigesimooctauo, vbi nos legimus: Cũctorũ quę dederis mihi, decimas offeram tibi. Grecè enim est, δεκάτην ἀποδεκατώσω σοι, & Hebraicè עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ asser E aasserennou lach. Sic & ad Hebræos 7. ἀποδεκατοῦν pro decimas sumere positum est. Itaque hoc loco verbum, decimare, quidam accipiunt pro decimas sumere, intelligentes Dominum hic notare Pharisæos de eorum auaritia, qua etiam de minimis rebus exigerent decimas. Sic enim accepisse Diuum Hieronymum patet, cum in Matthæum scribens sic habeat: Ex hoc capitulo arguit eos auaritiæ, quòd studiosè etiam vilium holerum decimas exigant. Verùm cum non Pharisæorum, sed sacerdotum & Leuitarum fuerit accipere decimas, melius decimare hic accipitur pro decimas dare: vnde postea

stea apud Lucam quidam Pharisæus introducitur gloriians apud Deum, & dicens: Decimas do omnium quæ possideo; vbi pro decimas do, Græcè est verbum hic positum ἀποδεκατῶ. Non vult autem Dominus reprehendere in Pharisæis quòd decimas etiam olerum darent, cum postea videatur apertè asserere illas esse necessarias, sed quòd cũ in minimis essent studiosi, maiora legis negligerent, vt sensus sit: Væ vobis, quòd cùm religionis gratia decimetis omne olus, tamen præteritis iudicium & charitatem Dei: quanquam etiam intelligi possit illos ob huiusmodi decimationem reprehensos, non quòd factum illud malum esset, sed quòd per hypocrisim & sanctitatis simulationem fieret, quémadmodum ex eo patuit, quòd præterirent maiora legis. Vnde apud Matthęum dicitur: Væ vobis Scribę & Pharisęi hypocritę. Cęterum cùm dicitur & pręteritis iudicium & charitatem Dei; nomen iudicium, quod variè à diuersis accipitur, dicendũ est secundùm scripturę phrasim positum esse pro iustitia. In scripturis enim facere iudicium & iustitiam, est iustè & cum æquitate conuersari. Itaque duo dicit: Iudicium & charitatem Dei. Iudicium, quo ad homines cum quibus viuimus: charitatem quoad Deum quem colimus. Cùm autem subditur: Hęc autem oportuit facere, & illa non omittere; hęc, refertur ad iudicium & charitatem: & illa, ad decimationes: significaturque ante omnia necessarium esse charitatem & iudicium seruare, ac secũdo loco decimationes illas habendas: quo Dominus significauit se illas non reprehendere, ne haberent quod calumniari in ipso possent tanquam legi contrarium. Verùm circa hanc Domini sententiam duę occurrunt difficultates. Altera, vtrum secundùm legem veterem Iudęi obligati erãt ad soluendam decimas olerum, & herbarum minimarum. Quod enim obligati essent ex his verbis Domini apparet, cùm dicatur, oportet illa non omittere. Quod autem non fuerint obligati, apparet primùm ex eo quòd Leuit. 27. explicentur decimarum soluendarum certæ species, cum, quod ad fructus pertinet, dicitur: Omnes decimę terrę, siue de pomis arborum, siue de frugibus, Domini sunt. Quod autem ad animalia pertinet, dicitur: Omnium decimarum bouis & ouis & capræ, quę sub pastoris virga transeunt, quicquid decimum venerit, sanctificabitur Domino. Hoc tamen loco pro, de frugibus, Hebraicè est, de semine terrę: sed Deuter. 14. species decimarum enumerãtur decima frumenti, & vini, & olei, hoc est, vt & alibi dicitur, decima de area vel de torculari. Vbi pro eo quod apud nos pręmittitur: Decimam partem separabis de cunctis frugibus tuis quæ nascuntur in terra per annos singulos; Hebręa habent: Decimando decimabis omnem prouentum seminis tui, quem producit ager annuatim. Vbi notandum videtur dictum esse ager non terra, vt horti parui non sint comprehensi, & significatum satis sit de minimis illis herbis quę cum copia non proueniũt, decimas nõ esse Leuitis dandas. Et meritò, cùm ipsimet Leuitę hortos habere possent, è quibus quantum satis esset, huiusmodi herbarum possent colligere. Proinde verisimile est de mẽta, ruta, &c. decimas secundùm legem non fuisse omnino necessarias, sed Pharisęos earum solutionem veluti necessariam obseruasse, volentes videri exacti legis obseruatores, quę Leuitic. 27. & aliis quibusdam locis videtur requirere decimas omnium ex semine terræ prouenientium.

Lucæ 18.

A Ideò est verisimilius, quòd videatur Dominus significare decimationem mentæ & omnis oleris, esse Pharisaicum institutum, non legis pręceptum, sicut & ablutionem calicum & manuum, de qua prius egit. Nec obstat quod Dominus dicat; hęc oportuit facere, & illa non omittere. Nam primùm demonstratiuum, illa, referri potest, non ad olerum decimationem, sed simpliciter ad decimationem, vt sit sensus: Ante omnia oportuit hæc grauiora legis facere, & tamen interim etiam non omittere decimationem. Aut oportebat pro cõueniebat positum est, vt intelligatur Dominus olerum decimationem approbasse, vt quę legi esset consentanea, etsi non esset necessaria. Aut loquitur Dominus
B secundùm Pharisęorum de decimis soluendis iudicium non reprehendendum, vt sit sensus: Hæc pręcipua legis oportuit ante omnia facere, & tunc, si ita visum vobis est, etiam illa oportuit non omittere. Altera difficultas est, vtrum decimarum solutio hodie sit in obligatione ex pręcepto diuino. Quod enim ex diuino pręcepto sit necessaria, Canonistę pleriq; contra Theologorum sententiam probant ex hac Domini sententia, ad idem probandũ varias scripturas ex veteri testamẽto citantes, quibus decimarum solutio exigitur, & ad hæc etiam authoritates D. August. & Hierony, quę habentur 16. quęst. 1. in fine. Item aliquot pontificum decreta-
C les epistolas, in quibus apertè dicitur, decimas nõ ab homine, sed à Deo institutas, & deberi ex diuino præcepto, vt cap. parochianos, de decimis, & c. tua nobis, eodem. In illo enim dicitur: cùm decimæ non ab homine, sed ab ipso Domino sint institutæ, quasi debitum exigi debent. In isto verò dicitur, Deũ decimas sibi reddi pręcepisse in signum vniuersalis dominij, easque deberi ex diuino mandato. Quæ omnia argumenta quantumuis videantur Canonistis quibusdam cõcludere id quod ipsi volunt, non tamen id esse verum, patet, quia cũ pręceptum de soluendis decimis in veteri testamento æditum à Deo, sit pręceptum iudiciale, & non pręceptum
D decalogi, omnia autem cęremonialia & iudicialia pręcepta legis non sint vi legis antiquatę amplius in obligatione, sed tantùm moralia pręcepta decalogi, eo quòd sint pręcepta naturalia, consequitur manifestè decimarum solutioné hodie non esse in obligatione ex sola vi legis Mosaicæ. Nec enim dici potest decimarum solutionem non à lege primùm institutam, sed debitã esse iure naturę, eo quòd eas ante legem dedisse legantur Abrahã & Iacob. Dederunt enim illi non ex debito, sed voluntariè, quemadmodum patet ex eo quòd eas se Iacob Domino daturum vouerit. Nam votum fieri debet de his quę alioqui non sunt in pręcepto. Deinde si vel ex iure naturali, vel ex iure diuino de-
E cimę essent hodie in obligatione, non posset circa earum solutionem pontifex dispensare, non posset contra eas fieri pręscriptio, & quacunque cõsuetudine, pręscriptione, aut humana consuetudine non obstante decimę secundùm pręceptum legis Mosaicę omnibus ministris altaris essent soluendę, & non solùm curatis. Nam contra legẽ Dei nulla valet pręscriptio quantumuis multorũ annorũ, nulla consuetudo, nulla dispensatio, nulla cõstitutio. Cõsequitur ergo decimarum solutionem iam esse necessariam ex iure Canonico, innitente tamen iuri diuino veteris legis, humana cõstitutione vel cõsuetudine renouato. Proinde paucis respondendũ est argumentis in cõtrarium adductis. Et primùm quidem

quidem, scripturas quas afferunt ex veteri testamẽto certũ est nihil amplius probare, quàm decimas illo tempore fuisse ex iure diuino necessarias, sicut eodem iure tunc necessaria erat primogenitorum oblatio, quæ iam non est necessaria. Nec amplius probari potest ex hac Domini sententia. Pharisæis enim quibus Dominus loquebatur, illo tempore decimarum solutionem necessariã fuisse significauit Dominus, non autẽ legem de decimis in posterum à suis soluendis statuere voluit, non magis quàm dum diceret leproso mundato: Vade, ostende te sacerdoti, & offer munus tuum quod præcepit Moses, statuere voluit quid in posterum à leprosis mundatis semper esset faciendum. Sed & hoc notandum, in verbis Domini non esse dictum, quemadmodum quidam citant, Hæc oportet facere, sed, hæc oportuit facere; quanquam etiamsi dictum esset, oportet, nihil hinc magis colligi posset quàm dictum est. Quod verò ad sententias & authoritates patrum Augustini & Hieronymi cap. Reuertimini, & cap. Decimæ, pertinet, non hinc probari potest Canonistarum sententia, sed potius infirmari. Nam quod ad Hieronymum spectat, capitulum illud, Reuertimini, desumptum est ex eius commentariis in Malachiæ cap. 3. vbi exponit legis præceptum, quod, vt iam probatum est, non obligat amplius vi illius legis, proinde nihil hinc amplius colligi potest, quàm suprà dictum est. Subiungit autem Diuus Hieronymus eodem loco, quod cùm magis facere videatur pro sententia Canonistarum, omissum est in prædicto capitulo à Gratiano. Quod, inquit, de decimis primitiisq; diximus, quæ olim dabãtur à populo sacerdotibus & Leuitis, in ecclesiæ quoque populis intelligite, quibus præceptum est non solùm decimas dare & primitias, sed & vendere omnia quæ habent, & dare pauperibus, & sequi Dominum Saluatorem. Quod si facere nolumus, saltem Iudæorum imitemur exordia, vt pauperibus partem demus ex toto, & sacerdotibus ac Leuitis honorem deferamus. Hic Hieronymus dicit, etiam ecclesiæ populis præceptum esse dare decimas, sed idem addit etiam primitias dare illis esse præceptum, quas non puto Canonistas sicuti decimas requirere à Christianis. Ostendit autem Diuus Hieronymus quomodo ecclesiæ populis & decimas & primitias dare sit præceptum, cum dicit: Iudæorum imitemur exordia, vt pauperibus partem demus ex toto, & sacerdotibus ac Leuitis honorem debitum deferamus; interpretans honorem illum consistere in necessariorum suppeditatione. Significat ergo eatenus nos debere præceptum de decimis & primitiis seruare, vt de bonis nostris partem erogemus pauperibus & Dei ministris, ad quod & naturali & euangelica lege Christiani obligantur, non autem eisdem legibus ad decimarum quotam aut primitiarum separationem. Obseruandum ergo in D. Hieronymo, quomodo dicat decimas præceptas Christianis: deinde eundem dicere decimas etiam pauperibus esse soluendas, ac proinde hinc non posse colligi iure diuino decimarum quotam ecclesiæ ministris & curatis esse debitam. Idem dicendum de Origene, qui homilia 11. super Numerum ea habet, quæ multò magis Canonistarum sententiã iuuare videntur. Nam ibi asserit se putare etiam Christianos veterẽ legem de decimis & primitiis obseruare debere secundũ literam, sicut & alia nonnulla legis mandata, atque ad id probandum affert hunc euangelij locum

A quem iam tractamus, & reiicit responsionem qua quis dicere posset, Dominũ hęc dixisse non ad discipulos suos, sed ad Pharisæos, eo ꝙ ad discipulos dixerit: Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum; vnde infert dicens: Quod ergo vult fieri à Pharisæis, multo magis & maiore cum abundantia vult à discipulis impleri. Verùm hoc loco Origenes, sicut & Hieronymus, nõ tãtùm decimarum, sed etiam primitiarum, de quibus ibi potissimum agit, solutionem requirit à Christianis. Et rursum eum quoque non requirere præcise decimarum quotam aut primitiarum separationem tanquam præcepto Dei nobis necessariam, patet satis ex illius verbis. Sic enim habet: Decet & vtile B est etiam sacerdotibus euangelij offerre primitias. Ita enim & Dominus disposuit, vt qui euangelium annunciant, de euangelio viuant: & qui altari deseruiunt, de altari participent. Et sicut hoc dignum & decens est, sic econtrariò & indecens & indignum existimo & impium, vt is qui Deum colit & ingreditur ecclesiam Dei, qui scit sacerdotes & ministros assistere altari, & aut verbo Dei aut ministerio ecclesię deseruire, vt de fructibus terræ quos Deus dedit, solem suum producendo, & pluuias suas ministrando, non offerat primitias sacerdotibus. Non mihi videtur huiusmodi anima habere memoriã Dei, nec cogitare, nec credere quia Deus dederit fructus quos cepit, quos ita recondit quasi C alienos à Deo. Si enim à Deo sibi datos crederet, sciret vtique munerando sacerdotes, honorare Deum de datis & muneribus suis. Hæc ille. ex quibus satis patet quomodo primitias requirat, nempe vt sacerdotibus Dei Christiani de suis bonis communicent. Sic & postea etiam de decimis loquitur dicens: Quomodo abundat iustitia nostra plusquam Scribarum & Pharisæorum, si illi de fructibus terræ suæ gustare non audent priusquam primitias sacerdotibus offerant, & Leuitis decimę separentur, & ego nihil horũ faciens, fructibus terrę ita abutar, vt sacerdos nesciat, Leuites ignoret, diuinum altare non sentiat? Ad hoc ergo tendit tota Origenis, sicut & Hieronymi, intentio, vt ex præ- D cepto veteris legis fideles excitẽt ad faciendas oblationes & stipendia ministris ecclesiæ debita, etiam secundùm euangelicam legem, non autem vt certam oblationum speciem & quãtitatem præscribere velint. Proinde pro meliori intelligentia Hieronymi & Origenis, notãda doctrina D. Thomæ, qui 2. 2. quæst. 87. docet, præceptum veteris legis de solutione decimarum partim fuisse morale & naturale, partim fuisse iudiciale. Quatenus enim illo pręcipiebatur vt sustentarentur qui pro populi salute diuino cultui erãt addicti, eatenus erat inditum rationi naturali, quia ratio naturalis hoc faciendum dictat: quatenus verò certam partẽ ministris Dei exhibendã pręscribit, eatenus iudi- E ciale, ex Dei ordinatione robur habẽs. De authoritate autẽ D. Augustini dicendũ, etiã ex ea non posse colligi quod volunt Canonistæ. Primum, quia etiam in ea dicitur, quemadmodum apud Hieronymum, decimas pauperibus debitas esse. Decimæ enim, inquit, tributa sunt egentium animarũ. Et postea: Decimæ ex debito requiruntur, & qui eas dare noluerint, res alienas inuadunt, & quanti pauperes in locis suis vbi ipse habitat, illo decimas non dante mortui fuerint, tãtorum homicidiorum reus ante æterni iudicis tribunal apparebit, quia rem à Deo

Mat. 5.

Deo delegatam pauperibus,suis vsibus reseruauit.
Deinde dici non improbabiliter potest, hác autho
ritatem non esse Augustini. Est enim desumpta ex
sermonibus de tépore,Augustino quidé inscriptis,
sed quorum plerique apud Ambrosium & alios e-
tiam inueniuntur, vt suprà patuit de sermone illo
quo oratio Dominica apud Lucam exponitur. De-
sumpta,inquam,est ex sermone 219.qui compositus
videtur ex tractatu quodam Augustino inscripto,
de rectitudine catholicæ conuersationis,in quo ad
verbum ferè eadem habentur quę in prędicto cap.
quanquam & ille tractatus, qui est in tomo nono,
ab Erasmo asseratur non esse Augustini. Determi-
natam enim decimarũ partem, quam satis est cer-
tum à fidelibus in primitiua ecclesia non fuisse sa-
cerdotibus,saltem ex necessitate,exolutá, necdum
tempore Hieronymi & Augustini credo saltem ge-
neraliter ab omnibus persolui cœpisse,sed sacerdo
tes enutritos ex spõtaneis fidelium oblationibus,
quæ erant loco primitiarum & decimarum: quan-
quam verisimile sit plerosque ex Iudæis & genti-
bus conuersos, & primitias & decimarum certam
parté sacerdotibus & ante Augustini tépora & il-
lius tépore spõtaneè solitos offerre,vt qui in ea re-
ligione vnde venerunt ad fidé,soliti essent suis sa-
cerdotibus illa offerre.Quod enim etiam apud gé-
tes primitias & decimas offerre diis & sacerdoti-
bus consuetudo fuit, vel illud satis testatur, quod
ante legé Moysi fecerunt Abraham & Iacob, quos
verisimile est id suo Deo & eius sacerdoti Mel-
chisedec exhibuisse, quod gẽtibus,inter quas age-
bant,moris erat suis diis & sacerdotibus exhibere.
Sane Romanos hũc ritũ decimas cõsecrãdi diis ob
seruasse constat.Nã Herculi decimas dare locuple-
tibus ac nobilibus antiquus mos fuit: & Luculus,
quia hũc ritũ seruasset,auctior factus est postea au
ctore Festo.Et Cyrum regem Persarũ victis Lydis,
decimam quoque prædæ dedisse Ioui testatur He-
rodotus.Liberum quoque patrem, qui & Bacchus
dicitur, post deuictos Schytas aliosque popu-
los magno Ioui primitias obtulisse scribit Oui.lib.
3.Fast.his verbis:Te memorant Gange, totoq; o-
riente subacto, Primitias magno seposuisse Ioui.
Itaque cùm non facilè ostendi possit, quando pri-
mùm, & à quo primùm decimarum certa pars sit
præcepta in ecclesia Christiana, verisimile est in
multis locis decimarum solutionem consuetudine
introductam fidelibus sponte offerentibus, quod
ex veteri lege & ritu gentium didicerãt esse iustis-
simum.Deinde verò refrigescente fidelium deuo-
tione,in multis conciliis prouincialibus & à mul-
tis pontificibus,ne quid deesset ministrorũ neces-
sitati,exactam certam decimarum portionem, nec
non & primitias,quæ etiam soluẽdæ hodie essent,
nisi consuetudo contrà præscripsisset. Nã 16. quęst.
7.cap. Decimas, dicitur: Oportet nos decimas &
primitias,quas iure sacerdotum esse sancimus, ab
omni populo accipere.Ad auctoritates autem de-
cretalium epistolarum aut sanctorum patrum,qui-
bus dicitur decimas non ab homine sed à Deo es-
se institutas,& deberi ex diuino præcepto,dicendũ
illis auctoritatibus significari,decimarum solutio-
nem nõ esse originaliter ab homine primùm insti-
tutam,sed à Deo in veteri lege,ex qua tamen insti-
tutione non essent iam in obligatione, nisi per cõ-
suetudinem & humanam constitutionem iam factę
essent rursus debitæ, quæ consuetudo & humana
cõstitutio æquissima est,vt quæ æquitati diuini pręcepti

A cepti veteris legis innitatur, & aptissimum conti-
neat modum implendi legem naturalem & euáge-
licam,qua constituit Dominus vt ij qui euangeliũ
annunciant, de euangelio viuerent. Decimarum
ergo solutio est iuris diuini etiam euangelici, quo
ad sustentationem necessariam ministris ecclesiæ:
quoad autem determinatam decimæ partis quáti-
tatem,est iuris diuini Mosaici, quod consuetudine
piorum & ecclesię iusta constitutione est renoua-
tum,atque ob id meritò quo ad æquissimã decima-
rum solutionem homines prouocẽtur,docendi sunt
diuino iure eos obligari ad easdẽ,& ad id rectissi-
mè citantur veteris legis testimonia quibus deci-
B mæ exiguntur,vt passim fit in Canonibus, in qui-
bus etiam districtè prohibetur prędicatoribus mé-
dicantibus, ne præsumant in sermonibus suis vel
alibi ea proponere,quæ euocare possint auditores
à decimarum solutione, sed potius verbo & opere
ad earundẽ solutionem illos informent,li.6.de de-
cim.cap.1. Discretioni.Et in clementinis, cap. Cu-
pientes,de pœnis decernuntur excommunicationi
subiacere ipso facto, religiosi qui contra canonem
prędictum præsumunt in sermonibus suis vel ali-
bi aliqua proferre, vt audiẽtes à decimarum solu-
tione retrahant:omnibusq; religiosis iniũgitur,sub
obtestatione diuini iudicij, & interminatione ma-
C ledictionis æternæ,vt certis quibusdam diebus eo
canone pręscriptis, auditores in concionibus suis
ad decimarũ solutioné informent, si ad hoc ab ec-
clesiarum rectoribus vel vicariis,aut loca tenenti-
bus eorundem requisiti fuerint. Porro quandoqui-
dem in materiam decimarum incidimus,pro intel-
ligentia quarundam scripturarum & canonum,an-
notandum quales fuerint decimæ veteris testamẽ-
ti,& quales modò sint decimæ in obligatione. Ita-
que,vt apertè docet D.Hieronymus super Ezechie
lis cap.45.& citatur in Decret. Gregorij, de deci-
mis cap. 1. Decimam partem; quatuor fuerunt
decimarum genera debita in veteri lege.Primò e-
nim decimam partem omnium frugũ populus ex
D lege debebat Leuitis.Et rursũ ex ipsis decimis Le
uitæ,hoc est,inferior ministrorum gradus,decimas
dabãt sacerdotibus,& hęc est,inquit Hieronymus,
quæ appellatur δευτεροδεκάδη.De duplici hac deci-
ma habetur expresse Numeri 18.Erant autem tertiò
& aliæ decimæ,quas vnusquisque de populo Israel
in suis horreis separabat, vt comederet eas cum
iret ad templum in vrbe Ierusalem & in vestibulo
templi,& sacerdotes ac Leuitas inuitarent ad con-
uiuia.De qua decima dicitur Deutero. 12. & 14.Ibi
enim fit mentio de decima quadam comedenda
coram Deo in loco quem Dominus elegisset,quod
non videtur de decima illa Leuitis debita, de qua
Num.18.& Leuit. vltimo, intelligi posse, cùm illa
E Leuitis data esset pro illorum hęreditate. Nicolaus
tamen existimat duo illa Deutero. loca non de alia
decima intelligenda,quàm de qua dicitur Num.18.
& comestionem, de qua ibi dicitur, non referen-
dam ad absumptionem decimæ, sed aliorum quæ
sponte afferre debebant vltra decimas,vt hinc co-
ram Deo in festiuitatibus epularentur. Alij verò,
quia apertè dicitur Deuter.14.& comedes decimã,
&c.intelligũt ex decima illa debita Leuitis,licitũ
fuisse populo dum decimas adferret in loco quem
Dominus elegisset,simul edere cũ Leuitis,nec fuis-
se hanc decimã diuersam à decima illa de qua Nu-
meri 18.quorum sententia satis videtur probabilis,
tũ quia si illa decima de qua in Deuter.est diuersa
ab ea

ab ea de qua in Numeris, oportebit etiam dicere duplicia fuiſſe primogenita quæ Iſraelitę debuerint offerre. Primogenita enim debebantur ex lege ſacerdotibus,& tamen dicitur Deut.14.comedes decimã frumenti, &c.& primogenita de armentis & ouibus tuis;tum quòd illa ſententia conueniat cum illo Malachiæ 3. inferte omnem decimam in horreum,vel,vt eſt Hebraicè,in domum theſauri,vt ſit cibus in domo mea; & rurſum,cum eo quod legimus factum tempore Ezechiæ, 2.Paralip.31. Hinc enim apparet decimam non colligi ſolitam à Leuitis in ſingulis ciuitatibus,ſed à populo allatã in Ieruſalem,& hinc per quoſdam diſpenſatores diſtributam miniſtris altaris, quomodo & in canonibus olim erat conſtitutum, vt decimæ eſſent ſub manu epiſcopi,illeq; omnibus diſtribueret ſacerdotibus. Sic enim dicitur à Gregorio 7.16.quæſt.cap.1.Decimas.Has verò decimas ſub manu epiſcopi fore cenſemus,vt ille qui cęteris præeſt, omnibus iuſtè diſtribuat,nec cuiquã perſonę honorabilius exhibeat,vnde alij ſcrupuloſo corde moueantur,ſed ſint omnia communia, quia inhoneſtum videtur vt alij ſacerdotes habeant, alij verò detrimentum patiantur, &c. Verùm quo minus putari poſſit eadẽ eſſe decima de qua in Deuteron,& in Numeri,obſtat ſententia D.Hieronymi,& magis Ioſephi, qui Iudaicarum rerum peritus erat.Hic enim li.4.antiquit.cap. 6. ſic præſcriptum à Moſe morituro tradit:Sit autem & decima exceptio(vel,vt eſt Gręcè, ἐξαίρεσις,id eſt,electio vel ſeparatio)frugum vobis, præter eam quam diſtribuit Dominus ſacerdotibus & Leuitis dari,quæ vendatur quidem per prouincias,& ad epulas miniſtretur & hoſtias quæ in ſacra vrbe ſunt celebrandæ. Iuſtum eſt enim ex his quę de terra naſcuntur, quam Deus poſſidere vobis conceſſerit,vt ad honorem eius qui hæc tribuit perfruantur.Hæc ille.Quartò autẽ erãt & alię decimę,quas non ſingulis annis,ſed tertio quoq; anno pauperibus recondebant alendis, quæ ſecundũ Hieronymum dicuntur Gręco ſermone πτωχοδεκάται,de quibus decimis habetur Deuter. 14. in fine.Nunc autem ſimplices tantum decimę ſunt in obligatione,quæ ſcilicet clericis ſunt debitę.Hæ tamen triplicis ſunt naturę. Aliæ enim dicuntur pręDiales,vt quę proueniunt ex prædiis.Aliæ perſonales,vt quæ debentur ex negotiatione, artificio, & huiuſmodi induſtriis perſonarum. Aliæ mixtæ, vt quę proueniunt de animalibus & eorum fętibus; quę partim ſunt pędiales, à pędiis vnde viuunt: partim perſonales,propter hominum circa ea animalia induſtriam & curã. Et pędiales quidem dari debent illi eccleſiæ in cuius parochia pędiũ ſitũ eſt: perſonales verò eccleſię parochiali in qua aliquis habitat,& eccleſiaſtica recipit ſacramẽta,vt patet in cap.fina.de parochiis. Mixtę verò debent dari vbi eſt conſuetudo,aut ſi non eſt cõſuetudo, ſi continuè paſcuntur in vna, dentur illi parochię:Si autem partim in vna,partim in alia, diuidãtur, vt notatur in cap.ad Apoſtolicę,de decimis. Et quidẽ perſonales decimę, quę in multis etiam locis non dantur modò conſuetudine pręſcribente, non leguntur apertè pręceptę in veteri lege, in quibus tantùm pręcipitur de decimis pędiorum & animalium,quòd Iudęi ex inſtituto & patrio ritu paſtores eſſent & agricolæ.Itaq; perſonales decimæ vbi ſoluuntur,modò introductę videntur ex conſuetudine, quemadmodum quarundam rerum decimas iudicat Innocentius tertius introductas, non ex lege diuina,ſed ſola conſuetudine, cum dicit capite in aliquibus,de decimis. Illę quippe decimæ neceſſariò ſoluendę ſunt,quæ debentur ex lege diuina,vel loci conſuetudine approbata. Videri tamen poſſet etiam Iudæos ſolitos fuiſſe perſoluere decimas perſonales,eo quòd ſcriptum ſit: Ipſi Leuitę decimas accipient ex omnibus ciuitatibus operum noſtrorum. 2. Eſdræ 10. Nam ex hoc loco quidã Canoniſtæ probant,perſonales decimas etiam eſſe iuris diuini. Verùm per opera ibi intelliguntur illę operationes quę in cultura terrę obeuntur, vt ſatis patet ex Hebręa dictione, & ex eo quod pręcedit: Afferemus decimam partem terræ noſtræ Leuitis. Et hactenus quidem de decimis. Pergamus ad reliqua.

VÆ VOBIS PHARISÆIS, QVI DILIGITIS PRIMAS CATHEDRAS,&c.]Poſtquam notauit Dominus Phariſæorum præpoſteram religionem,& iniuſtitiam, notat modò eos etiam ſuperbiæ & hypocriſeos. Superbiæ quidem, cum dicit:Qui diligitis primas cathedras,&c.Non dicit;qui primas obtinetis cathedras,& ſalutamini in foro;ſed qui hęc diligitis:quia non ipſæ res, ſed earum affectus & deſiderium eſt culpabile.Hypocriſis autem, cum dicit: Væ vobis, quia eſtis vt monumenta quæ non parent,id eſt, apparẽt, & homines ambulantes ſupra, neſciunt ea eſſe monumenta.Quo Dominus ſignificat parabolicè, quemadmodum ſepulchra mortuorum ſub terram occultata,continent intra ſe putredinem & corruptionẽ, ſed quę hominibus eſt incognita:ita & Phariſęos, cum vitiorum impuritate interius pleni eſſent, eam tamen exteriori ſanctitatis ſpecie tegere, atque ita fieri,vt homines qui cum ipſis conuerſabantur non aduerterent eorum impuritatem in animo latentẽ. Apud Matthęum autem hęc parabola clarius & paulo aliter effertur.Habet enim ſic:Væ vobis Scribę,& Phariſæi hypocritę,quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, quæ foris parent hominibus ſpecioſa, intus verò plena ſunt oſsibus mortuorum & omni ſpurcitia:ſic & vos à foris quidem paretis hominibus iuſti,intus verò pleni eſtis hypocriſi & iniquitate.Apud Matthæum ergo comparantur ſepulchris apparentibus,hic verò ſepulchris nõ apparentibus: proinde apud Matthæũ apertius notatur ſanctitatis externa ſimulatio præter interiorem immunditiam, quanquam vtrumque etiam hic ſatis ſignificetur parabola quidem ſimili,ſed nõ eadem.Erit tamen eadem parabola,ſed expreſsius apud Matthæum poſita, ſi locus hic Lucæ ſic intelligatur:Eſtis vt monumenta quæ non apparent, hoc eſt,quorum interior pars non eſt conſpicua,& homines ſupra ambulantes neſciunt quid illa intus habeant. Atque in hunc modum magis eſſe intelligendum puto,quòd veriſimile ſit Lucam eadem cũ Matthæo dicere voluiſſe.Porro Gręci in tertio iſto vę habent: Vę vobis Scribæ & Phariſęi hypocritæ,quia eſtis vt monumenta, &c.ſed ea verba;Scribæ & Phariſęi hypocritæ, videri poſſunt deſumpta ex Matthæo,& addita ab aliquo, eo quòd ſequatur dictum horum verborum occaſione à legiſperito; Magiſter,hæc dicens etiam contumeliam nobis facis.Hinc enim videbatur Dominus ſuperius etiam taxaſſe Scribas. Verùm nomen Scribæ rariſsimum eſt apud Lucam,qui ferè eos vocat legiſperitos, & præterea cum Dominus ſubiiciat: Et vobis legiſpiritis væ;magis apparet ſuperioribus verbis apertè tantùm taxaſſe Phariſæos.

RESPONDENS AVTEM QVIDAM, &c.] Differebant à Pharisæis legisperiti, quod apud nos religiosi & theologi. Illi enim ex sua professione & ordine prę aliis maiorem sanctitatem prę se ferebant. Hi verò maiorem in scripturis doctrinam. Erat tamen magna inter eos connexio, eo ꝙ vtriq; essent capita populi, multi etiam ex legisperitis essent & Pharisęi. Itaq; quod Phariseis dictũ erat, quidam legisperitus etiam in suum ordinem dictum esse interpretans, eo ꝙ legisperiti etiam obtinerent primas cathedras in synagogis, & cũ Pharisęis magnam haberent familiaritatem, eorumq; institutũ approbarent, ait Domino, Magister, hæc dicens etiã nobis legisperitis contumeliam facis, vel cotumelia afficis. Vbi notandum, mentem superbam, cùm arguitur, interpretari sibi fieri contumeliã, cùm cõtrà iustus & humilis reprehensionem pro beneficio accipiat. Deinde & illud; quod qui sibi malè conscius est, etiam in alios liberè dicta, interpretatur in se dicta esse. Itaque occasione data ab hoc legisperito, Dominus etiam propria quadam ratione ostẽdit imminere væ ipsis legisperitis vt vanum eorum deprimat supercilium. Et vobis, inquit, legisperitis væ, quia oneratis homines oneribus quæ portare non possunt, vel, vt est Græcè, φορτία δυσβάστακτα, id est oneribus portatu difficilibus, & ipsi vno digito vestro non tangitis sarcinas. Quo sermone allegorico pulchrè significat Dominus eos multorum & grauissimorum pręceptorum obseruationẽ seuerè exigere à populo, interim sibi indulgentes omnem licentiam, omnẽ impositi oneris grauitatẽ fugere, cũ contra fieri oporteret, vt seipsos potius arctarẽt, aliis verò multa indulgerent. Onerabant autem Scribæ homines dupliciter. Primò, quia præcepta omnia legis seuerissimè interpretabantur, & ad viuum atque exactissimè eorum obseruationẽ exigebant. Legis enim pręcepta D. Petrus in Actis testatur fuisse iugũ quod, inquit, nec nos nec patres nostri portare potuimus. Itaq; hac cõsideratione Dominus non dicit, væ Scribis, quòd onera portatu difficilia imponerent populo, sed quòd cùm hoc facerent, ipsi nec vno digito ea tangerẽt; nisi intelligamus eos notatos ob id quòd legis pręcepta nimis rigidè & seuerè exigerent, sicut quidam apud nos nimis facilè iudicant aliquem committere peccatum, quod dicitur, mortale. Altero modo onerabant Scribæ homines, quia præter pręcepta legis Mosaicæ, instituebant multas alias graues cæremonias & constitutiones, quæ cum deberẽt esse leuamenta & compendia seruandæ legis, onera tantùm erãt grauantia, non iuuantia, & vix portabilia. Ad hunc sane modum dupliciter etiam peccãt quidam Christiani doctores, qui rigidè Dei præcepta ab aliis exigunt, seueras pœnitentias iniungunt, ac suas quasdam constitutiones inutiles & grauissimas adiungunt, cum ipsi in seipsis sint remissi, nec diuinorum, nec suorum pręceptorum curam habẽtes. Quomodo autem ecclesię constitutiones non sint dicendæ onera importabilia vel grauia, dictum est circa illud Matth. 11. Iugum meum suaue est; in cap. Concor. 47.

Actuũ 15.

VÆ VOBIS QVI ÆDIFICATIS MONVMENTA PROPHETARVM, PATRES. Circa hunc locum dubium est, quomodo Dominus dicat; væ his qui ędificabant monumenta, id est, sepulchra prophetarum, cum hoc fuerit laudabile & bonum. Rursum quomodo Dominus ex eo ꝙ isti ædificant eorũ sepulchra, quos patres eorum A occiderunt, colligit eos testificari quòd consentiãt & approbent opera patrum suorum. Ex eo enim potius contrariũ fuerat inferendum, ꝙ scilicet opera patrum suorum reprobarent, sicut apud Matthęum dicuntur hoc fecisse in testimonium reprobationis. Correspondẽs sanè apud Matthæũ locus non habet tantam obscuritatẽ, quantam habet pręsens locus. In Matthęo enim habetur sic: Vę vobis Scribę & Pharisęi hypocritę, quia ædificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, & dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorũ in sanguine Prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis quia filij estis eorum qui prophetas occiderunt. B Quanquam enim & hic quęri possit, quomodo vę dicatur his qui ędificabant sepulchra iustorum, & dicebant: Si fuissemus, &c. cùm & facere illud & dicere non fuerit malum, tamen facilè dici potest, Dominũ non absolutè eos velle reprehẽdere quòd illa facerent & dicerent, sed quòd ea non verè sed hypocriticè facerent: vnde pręmittit, hypocritę, cùm re vera similes essent his quos patres suos vocabant, etiamsi verbis & factis videri vellent illis dissimiles. Verùm huius pręsentis apud Lucam loci non potest esse tam facilis explicatio. Pro huius ergo explicatione aduertendum duplici intentione monumenta erigi cęsis. Nam aliquando eriguntur in laudem cęsorum, & occidẽtium vitupe- C rium, aliquando in vituperium cęsorum, & laudem ac tropheum eorum qui eos occiderunt, quemadmodum patet in locis in quibus hostes cęsi sunt. Itaque cùm Scribę & Pharisęi videri vellent ædificando Prophetarum sepulchra colere Prophetas, & damnare occisores eorum, tamen quia hoc non vero sed hypocritico fecerunt animo, & quia verè erant affectu & imitatione filij occisorum, quos & patres suos vocabant, Dominus eorum factum retorquet in contrarium, tanquam id fecerint vt patrum suorum impietatem approbantes, statuerent illis trophea. Filiorum enim est, parentum crimina tegere & occultare: & ea quę in parentibus laudi ducunt, posteritati commendare. Proinde cùm mo- D numentis Prophetarum sumptuosè extructis, alerent memoriam criminis eorum quos parẽtes suos vocabant, & qui verè erant eorum etiam secundùm affectum parentes, bene Dominus hinc colligit eos consentire operibus patrũ suorum, & vę intermin atur ob sepulchrorum ædificationem. Itaque sensus verborum Domini hic est: Quanquam vos ædificando Prophetarum sepulchra, videri velitis colere prophetas, & damnare eos qui ipsos occiderunt, ego tamen contrà, vę vobis ob id dico. Nã cùm patres vestri verè sint qui Prophetas occiderunt, vel vobis ipsis id confitentibus qui illos patres vestros vocatis, profectò testificamini ipsa sepulchrorum ædificatione, quòd consentitis operi- E bus patrum vestrorum, eaque approbatis. Filiorũ enim est facta patrum suorum quę laudant posteris nota facere, & contrà eorum crimina studiosè tegere, & sub cineres condere. Quemadmodum ergo apud Matthæum Dominus alludit ad nomen patrum & filiorum, ita & hic vis verborum Christi in eo consistit, quòd hi quibus vę dicit, filij erant, & filios se vocabant eorum qui Prophetas occiderunt.

PROPTEREA ET SAPIENTIA DEI DIXIT: MITTAM AD ILLOS PROPHETAS, &c.] Propterea, inquit, hoc est, quia vos con

consentitis operibus patrum vestrorum. Sapientiam autem Dei seipsum vocat. Nam apud Matthęum est; Ideo ego dico vobis. Porro Dei se sapientiam modò vocat,quòd hęc non dixerit tanquã homo,sed tanquam Deus, qui mirabili cõsilio omnia prudenter temperat,& est omnium futurorum pręscius.Ideoque & per pręteritum dicitur, dixit, non dicit,quo intelligeremus ipsum hoc iam olim decreuisse, & per suos Prophetas prędixisse. Cùm dicitur,Prophetas & Apostolos,per Prophetas intelligi possunt doctores veteris Testamenti: per Apostolos noui,aut per vtrumq; doctores noui Testamenti.Siquidem & Euangeliũ suos habuit Prophetas.Ex illis,inquit, occident, hoc est, quosdam illorum occident. Non enim omnes illos occiderunt.Cum autem sequitur;Vt inquiratur sanguis;cõiunctio,vt,debet accipi consecutiuè, si referatur ad occident & persequentur. Non enim ideo occiderunt vt sanguis illorum requireretur,sed istud ad illorum occisionem consecutum est. Potest tamen accipi vt finalẽ causam denotet,si referatur ad verbum,Mittam,vt sit sensus: Mittã ad vos eos, quos tamen scio occidendos à vobis,vt iusta Dei vindicta veniat super vos,& omnes cognoscãt quàm iusta sit vltio Dei grauissima in vos.Vt finis significatus non sit finis missionis secundùm se acceptę, sed acceptæ cum præscientia occisionis Prophetarum,non impeditæ,sed permissę à Deo. Cæterũ illud;à generatione ista;quamuis aliqui putent coniungi posse cũ,effusus est, melius tamen coniungi debet cum verbo,inquiratur: tum quia Matthæus habet;vt veniat super vos omnis sanguis;tum quia subiicitur:Ita dico vobis,requiretur ab hac generatione.Sanguinem autem requiri ab aliquo, est secundùm scripturę phrasim,vltionem effusi sanguinis aut perditi hominis sumere de aliquo. Sic de

Psal.9. Deo dicitur; Requirẽs sanguinem eorum recordatus est.Et Ezech.3.pastori, cuius negligentia ouis aliqua perit,dicit Dominus:Sãguinẽ eius de manu tua requiram. Sic per contrarium dicitur sanguis amoueri ab aliquo, quando efficitur vt super eum

Reg.2. non veniat vltio, quomodo Salomõ ait ad Banaiã, iubens ei interficere Ioab:Interfice,inquit,eum, & sepeli,& amouebis sanguinem innocentem qui effusus est à Ioab,à me,& à domo patris mei. In his ergo locutionibus sanguis ponitur pro vltione sanguinis,quemadmodum & in Matthęo, cùm dicit Dominus;Vt veniat super vos omnis sanguis iu-

Matt.27. stus;& cùm dicunt Iudęi:Sanguis eius super nos,& super filios nostros.Ex his locutionibus est etiã il-

2.Reg.1. lud:Sanguis tuus super caput tuũ,hoc est, exitium tuũ tibi soli imputetur,nec requirat Dominus à me vltionem effusi tui sanguinis.Et illud:Sanguis vester super caput vestrũ;hoc est, exitium vestrum & perditio non requiretur à nobis,sed vobis solis imputabitur.Verùm quomodo dicit Dominus sanguinem omniũ Prophetarũ & iustorum qui effusus est à mundi constitutione,hoc est, exordio, requirendum à generatione illa Iudæorũ, cui tũc loquebatur,cùm sanguis eorum qui iniustè à patribus eorũ fuerant occisi,non potuerit illis imputari? Ad hanc dubitationem non paruam respondet D. Hieronymus super Matthęũ,& Beda super Lucã:moris scripturarũ esse duas generationes hominũ cõputare, bonorũ scilicet & malorum,hoc est, omnes bonos sub vna cõprehendere generatione,& rursum omnes malos sub vna: & proinde cum dicitur omnẽ sanguinem Prophetarũ requirendũ à generatione

A ista; per generationẽ istam demonstrari omnẽ quæ à principio mundi fuit impiorũ generationẽ,cuius & Iudæi,qui tẽpore Christi fuerunt, pars quędam pręcipua fuerunt.Ab hac autem generatione certũ est requiri in pręsenti vita, & requirendũ magis in futura omnem iustorũ sanguinem ab illa effusum. sed secundùm hunc sensum nihil noui & peculiare intelligitur Dominus comminari Iudęis sui temporis, quemadmodum tamen voluisse comminari totus contextus indicat. Proinde aduertendum in scripturis quandoque dici Deum punire parentum peccata in filiis, idque tunc maximè, quando filij parentum impietatem non solum non fugiunt, nec

B simpliciter imitantur,sed etiam exuperant & consummant, ita vt Deus ad vindictam peccatis condignam tardus,tandem peccatorum perseuerantia & magnitudine velut coactus & victus,tam graue & seueram de filiis sumat vltionem,vt non tantùm eorum iniquitates vlcisci videatur, sed & maiorum, quibus peccantibus Deus sic pepercerat vt non condigna omnino eis supplicia inferret.Sic in Amalechitis per Saulem vindicauit, quod eorum patres Israelitis restiterunt cùm egrederentur de Aegypto. Sic cùm completæ essent iniquitates Amorrheorum, Dominus illos per Iosue deleuit, introductis in illorum terram Israelitis, qui non

C potuerunt illam terram obtinere priusquam illorum iniquitates essent completę, vt dicitur Gene. 15.Cùm enim filij parentum suorum peccata imitantes,aut etiam superantes,eo maiorem vltionem diuinam promereantur, quo magis Dei patientia & longanimitate abutuntur,cumque per huiusmodi imitationem parentum suorum peccata consumment & compleant,rectè completa & seuerissima vltio diuina de huiusmodi consummatoribus iniquitatem sumpta,dicitur esse vltio omnium iniquitatum quas etiam parentes eorum admiserunt,non quòd parentes eorum non suam persoluerint etiam pœnam, aut quòd filij vltionem aliquam patiantur quam non promouerunt, aut grauiorem

D quàm promeruerint, sed quòd filiorum Dei bonitate abutentium tanta sit iniquitas,vt sicut per eam consummant parentum suorum peccata, ita in eis diuina vltio consummet & suppleat, quod parentum peccatis deerat vindicatis. Itaque apud Matthęum Dominus pręmittit: Vos implete mensurã patrum vestrorum, ac tum velut in cõsummatores huius mensurę venturum dicit omnem sanguinem iustũ,qui ab exordio mundi effusus est. Rursum & illud notandum,parentum peccata non dici puniri in filiis, nisi quatenus sunt filij cum parentibus suis vna generatio & vnus populus, ita vt in ipsis filiis etiã parentes& tota generatio dicãtur puniri, quẽadmodum Abraham econtrariò in suo semine

E accepit promissam sibi terram,quatenus vnũ quid cum sua posteritate.Nam si quidẽ filij considerẽtur vt singulares personæ, non sumit Deus de illis nisi pro singulari eorum peccato singularem vindictã. Si verò considerentur vt vna cum parentibus generatio,sic generalem de eis vindictã dicitur Deus sumere,qua non singulares tantùm personę,sed tota etiam generatio plectitur, quam tamen generalem vltionem vt certo tempore Deus inferret, filij promeruerunt. Dominum autem loqui de Iudæis sui temporis, tanquam his qui vnus erant cũ patribus populus,patet cùm dicit apud Matthæũ de Zacharia; quem occidistis inter templum & altare.Occidistis,inquit,nõ in vestra persona,sed in pa

tribus vestris. Itaque à Iudęis, aut potius à generatione Iudęorum quę erat tempore Christi, tanquã consummatrice peccatorum parentum suorum, per effusionem sanguinis Christi & Apostolorum eius, & tanquam generatione vna cum patribus pręcedentibus requisita est vltio sanguinis omniũ Prophetarum, quando per Titum & Vespasianum crudelissimo excidio perdita est gens Iudęorum, succensa ciuitate sancta Hierusalem, & aliis ciuitatibus eorum destructis, multisque eorum crudeliter occisis, ac reliquiis vęnundatis & dispersis in omnes gentes, sed & generatione eorum tota à Deo reprobata, & in eius locum alia generatione, nempe populo gentium, delecta. Tunc adimpletum est quod orat in persona Christi Propheta Dauid contra Iudæorum gentem: In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu Dei, & peccatum matris eius non deleatur. Porro cùm sequitur; A sanguine Abel, vsque ad sanguinem Zachariæ, &c. notandum ipsum Abel computari inter Prophetas. Fuit enim proculdubio spiritu diuino afflatus, per quem & præcognouit venturum quãdoque mundi saluatorem, quem & suo sacrificio & morte sua præfigurauit. Verùm de quo Zacharia hic sit sermo, quæstio est. Sunt enim qui putant Zachariam, cuius hic fit mentio, fuisse patrem Ioannis Baptistæ. De quo sic scribit Basilius in sermone de Christi natiuitate: Sermo, inquit, quidam fertur, & hic ex traditione ad nos delatus, quòd Zacharias cùm Mariam in virginum locum post Domini partum adscripsisset, à Iudæis occisus est inter templum & altare, accusatus à populo, velut per hoc cõfirmans admirabile illud & decantatum signum: Virginem quæ genuit, & virginitatem non corrupit. Idem habet & Origenes homil. in Matth. 26. vbi etiam hanc sententiam ex Domini verbis confirmari dicitur, quia scilicet dicitur in Matthæo; quem occidistis inter templum, &c. Alij putant hunc Zachariam fuisse illum qui vnus est inter Prophetas duodecim. Nam hic in sua Prophetia dicitur fuisse filius Barachiæ, quem admodum & hic dicitur. Hunc autem Origenes dicit in scripturis quibusdam non manifestis haberi occisum fuisse gladio inter templum & altare. Verùm vtrãque hanc sententiam fortiter reiicit Diuus Hieronymus, quod neutra scripturæ alicuius certa autoritate fulciatur. Proinde cum eo rectius sentiendũ, Zachariam, cuius hic fit mentio, esse illum cuius fit mentio 2. Paral. 24. filium scilicet Ioiadæ sacerdotem, qui populum derelinquenté legem Dei liberè redarguens, lapidibus obrutus est à populo iuxta imperium regis Ioas, idque in atrio domus Domini. Hoc enim conuenit cum eo quod hic dicitur periisse inter ædem, id est, templum & altare, holocaustorum scilicet, quod erat in atrio ante introitum templi. Tantùm obstare videtur quod Zacharias iste dicatur in Matthęo filius Barachię, cũ in Paral. dicatur filius Ioiadæ. Sed primũ fieri potest Ioiadã fuisse binominé, deinde Barachiam scriptũ esse pro Ioiadam, quòd alius quidam Zacharias legatur filius Barachię. Nam Hieronymo teste pro Barachię, legitur in Euangelo Nazaræorum, Ioiadæ. Quærendum rursum vlterius, quare istius Zachariæ Dominus meminit, dicens; vsque ad sanguinem Zachariæ; cùm hic ante quadringentos annos tum mortuus esset, & post eum multi Prophetæ sint à Iudæis occisi. Huius autem, omissis aliis rationibus, duæ potissimum conuenientes rationes possunt

Psal. 108

Quis Zacharias intelligatur.

A reddi. Altera hęc, quòd Zacharias ille vltimus sit qui in canonicis scripturis legitur interfectus à Iudęis. Altera, quòd scriptura tãtum explicat petitionem vindictæ in Abel & Zacharia. In Abel, cum dicitur: Ecce vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. In Zacharia, cum narrat illum morié- tem dixisse: Videat Dominus & requirat. Quia enim de vindicta sanguinis Prophetarum Dominus loquebatur, par fuit vt illorum sanguinem cómemoraret, quorum vindicta petita traditur in sacra scriptura, vt ex his duabus vltionibus petitis intelligantur similiter petitę vindictæ omniũ aliorum Prophetarum, ac proinde rationabiliter sit dictum; vt inquiratur sanguis omnium Prophetarum, tanquam petés vindictam à sanguine Abel, cuius san-
B guis clamauit ad Deum, vsque ad sanguiné Zachariæ, qui moriés dixit: Videat Dominus & requirat. Cæterùm quo Dominus confirmaret quod dixit, & certitudine superuenturæ vltionis ad resipiscentiã prouocaret infideles, adiecit: Ita, hoc est, profectò, (Græcè enim est ναὶ, pro quo in Matthęo est, Amen) dico vobis, requiretur ab hac generatione.

Væ vobis legisperitis, qui tulistis clauem scientiæ, &c. Verbum, tulistis, dupliciter hic accipi potest, quemadmodum & Gręca dictio ἤρατε. Tollimus enim gladium ad iter, & tollimus quod ab aliis auferimus. Itaque iuxta secũdam significationẽ exponit Theophylactus, vt quod sequitur; Ipsi non introiistis, &c.
C sit declaratio illius; tulistis clauem scientiæ; & sit sensus: Væ vobis, qui cum deberetis aliis aperire viam ad scientiam, contrà abstulistis ab hominibus clauem scientię. Nam nec ipsi introitis, & eos qui introibant, id est, introire volebant aut incipiebãt, prohibuistis. Qui sensus maximè conuenire videtur cum illo quod habet Matthęus; Væ vobis, quia clauditis regnum cœlorum ante homines. Vos enim nõ intratis, nec introeuntes sinitis intrare. Intelligit autem Theophylactus per clauem scientiæ, vel doctrinam legis synceram, quam Scribæ suis interpretationibus abstulerunt, qua potuissent ad Christum homines deduci, vel fidem in Christum per quam peruenitur ad scientiam & veritatis cognitionem, secundùm illud Isaiæ: Nisi cre-
D dideritis, non intelligetis. Simplicius tamen fuerit verbũ, tulistis, primo modo accipere, vt sit, recepistis in vos & vendicatis vobis clauem scientiæ, hoc est, doctrinam aut munus docẽdi alios. Sicq; Ambrosiũ accepisse patet ex eius commentario, cùm sic scribit: Arguuntur etiam adhuc sub nomine Iudęorum, & futuro supplicio statuuntur obnoxij, quia cùm doctrinam sibi diuinę cognitionis vsurpent, & alios impediant, nec ipsi quod profitentur agnoscant. Itaque secundùm hunc sensum non dicit Scribis Dominus, væ, ob id quod tulerint clauem sciétię, sed væ, referendum est in sequentia ad hunc modum: Vę vobis qui, vel quia cùm receperitis in
E vos clauem scientię, tamen ipsi non introitis per eam clauem ad veram scientiam, & regnum cœlorum, & quod peius est ac magis contra vestrã professionem, eos qui introire cœperunt, quantum in vobis, prohibuistis, auocantes eos à fide in me, per quam est hominibus via ad veram sapientiam & regnum cœlorum. His hodie similes sunt omnes hęretici, qui auctoritatem docendi alios sibi vsurpantes, aut etiam legitimè aliquando nacti, & ipsi Christi exeunt Ecclesiam, & alios ne ingrediãtur prohibent.

Cvm avtem hæc ad illos diceret, coeperunt Pharisæi et legisperiti,&c.] Cùm Dominus libertate magna diuina præ se ferente authoritatē proferret sermones hos, subamaros quidē, sed salutiferos, si voluissent recipere pharmacum,Scribę & Pharisęi præ superbia non ferentes se tam liberè reprehēdi, vehementer offensi sunt:cumq; non possent obiecta negare crimina,quòd taciti apud se agnoscerēt vera esse quę dicebantur,nec auderent palam in illum moliri aliquid mali,cœperunt grauiter insistere, hoc est , vrgere Dominum variis quæstionibus, insidiātes ei,& quærētes aliquid venari de ore eius quo possent eum accusare , ne priuato quodā odio, sed studio religionis illum viderentur persequi. Habet enim hoc hypocrisis , vt nihil tam impium moliatur,cui non prætexat impietatis fucū. Porro pro illo: os eius opprimere de multis; Græcè est, ἀποστομίζειν αὐτὸν περὶ πλειόνων.Nō enim est ἐπιστομίζειν, quomodo legisse videtur interpres.Nam illud est propriè os alicui occludere. in qua significatione vsus est eo verbo Paulus ad Titū 1.οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν, id est,quibus oportet silentiū indici,vel,vt nos legimus,quos oportet redargui. Verùm hic est ἀποστομίζειν,quod verbū apud probatos autores significat memoriter recitare,vt annotauit Erasmus,sed A ea significatio huic loco non conuenit. Theophylactus dupliciter exponit.Priori modo:Fit, inquit, τὸ ἀποστομίζειν,cū plures interrogāt vnū de aliis atq; aliis argumentis,tū enim qui nō potest respōdere, speciem præbet insipientis. Itaque secundùm eum sensus erit,cœperunt Dominum de multis interrogare,vt sic eum ad hæsitantiam deducerent,nec habens quod omnibus respōderet, videretur insipiēs & indoctus. In quem sensum etiam potest accipi B nostra litera , si intelligatur sic , cœperunt os eius opprimere de multis,id est,per multas quæstiones ei propositas. Altero modo exponit, vt ἀποστομίζειν sit illaqueare aliquē,& ab ore eius capere illū. Cū enim,inquit,quis capitur ex his quæ dicit, ἀποστομίζεσθαι videtur,hoc est,ab ore trahi & condemnari. Quæ explicatio magis conuenit cum eo quod sequitur:quærentes aliquid capere ex ore eius; vt ibi Lucas seipsum intelligatur exponere.Neq; enim il- C la;insidiantes ei,& quærentes , &c. competunt in eos qui occludunt os loquentis. Simili modo , etsi nōnihil dissimili,exponit hoc verbum Eutychius: Significat,inquit,ἀποστομίζειν , extemporales & non consideratas responsiones dolosarum interrogationum expetere.quæ explicatio maximè conuenit propriæ verbi significationi,& sequentibus. Vnde bene vertit Erasmus,captiosè interrogare

DOCET NON TIMENDAM MORTEM CORPORIS.

Lucæ 12. CAP. LXXXV.

Mvltis autem turbis circunstantibus,ita vt se inuicem conculcarēt,cœpit dicere ad discipulos suos:
Attendite à fermento Pharisæorum,quod est hypocrisis.Nihil enim opertum est quod non reue- A.16.
letur,neque absconditum quod non sciatur.Quoniam quæ in tenebris dixistis,in lumine dicen- 64.
tur:& quòd in aurem locuti estis in cubiculis,prædicabitur in tectis. Dico autem vobis amicis B.18.64.
meis:Ne terreamini ab his qui occidunt corpus,& post hæc nō habent amplius quid faciant:Ostendam au- A.10.55
tem vobis quem timeatis,timete eum,qui postquam occiderit,habet potestatem mittere in gehennam. Ita B.4.51. C.8.51.
dico vobis,hunc timete.Nónne quinque passeres væneunt dipondio , & vnus ex illis non est in obliuione A.10.55
coram Deo?Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt.Nolite ergo timere,multis passeribus pluris e-
stis.Dico autem vobis:Omnis quicunque confessus fuerit me coram hominibus,& filius hominis confitebi- B.8.66.
tur illum coram angelis Dei:qui autem negauerit me coram hominibus,negabitur coram angelis Dei. Et C.9.66.
omnis qui dicit verbum in filium hominis , remittetur illi:ei autem qui in Spiritumsanctum blasphema- A.12. 49.
uerit,non remittetur.Cum autem inducent vos in synagogas,& ad magistratus,& potestates,nolite soliciti B.3.49.
esse qualiter aut quid respōdeatis,aut quid dicatis:Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora,quid opor- A.10.55 B.13.122.
teat vos dicere. C.11.122.

Mvltis avtem tvrbis concvrrentibvs,&c. Pro, multis turbis concurrentibus, Gręcè est, ἐπισυναχθεισῶν τῶν μυριάδων τοῦ ὄχλου,id est,congregatis myriadibus turbę,hoc est congregata innumera turbæ multitudine. Siquidem myrias , quod propriè significat decem milia, Græcis ponitur pro immēsa multitudine.Porro ante hæc verba Gręci habēt,ἐν οἷς,id est,inter quæ, vel interim aut interea , quæ tamen verba non solùm noster interpres,sed & Erasmus omisit, cùm tamen non sint otiosa.Videtur enim significari, ꝙ interea cū ea cōtingerent quæ superiori sunt capite dicta, hæc quæ sequūtur gesta sint,vt significetur istorum cū superioribus cōtinuus ordo. Proinde cùm quæ modo sequūtur nō sint gesta in domo aut conuiuio illo cuius fit mentio in principio ca.pręcedentis, apparet omnia illa vę,quæ superiori capite habentur,nō dicta Domino in cōuiuio , sed palā præsente populo , queēadmodū & Matth. cōmemorat : Lucā tamen propter oportunitatē cōmemorasse veluti in illo cōuiuio dicta , quòd optimè hærerent cum eo quod ibi dixerat Dominus de præpostera Pharisęo D rum mundatione,occasione neglectæ à se ablutionis manuū. Pro cōcurrētibus,vt nos ferè legimus, antiqui codices teste Erasmo habent,circunstantibus,atque sic habebant duo codices antiqui satis, quorum copiam mihi fecit Abbas Tōgerlensis, sic legit & Dionysius, & conuenit ea lectio magis cū Græcis,quæ non habent,concurrentibus, sed congregatis.Itaq; cùm Dominus Pharisæorum & Scribarū hypocrisim sermone ad illos directo apertè redarguisset,nec illi hinc meliores redderētur, sed potius peiores,sicq; declaratum esset insanabilem E esse illorum malitiam,voluit Dominus palam eorū hypocrisim traducere, ne quis incautus eorum simulatione falli posset, proinde relictis Scribis & Pharisæis, multis turbis iam ipsum circunstantibus ,adeo vt se inuicem conculcarent, conuertit sermonem suum ad discipulos suos , quos ante omnes ab hypocrisi liberos & munitos esse oportebat.Attendite, inquit , hoc est , cauete vobisipsis (nam Græca non habent solum προσέχετε,id est,attendite vel cauete,sed προσέχετε ἑαυτοῖς, id,est , cauete vobisipsis) à fermento Pharisęorum. Attendite,

inquam, tum ne eorũ hypocrisi decipiamini,& re A ctum putetis quicquid illi rectè videntur dicere & facere,tum ne & vos illos imitãdo eorum ferméto inficiamini & corrumpamini. Ne autem dubitaretur quid dicat Pharisæorum fermentum, adiecit ¿quod est hypocrisis;id est,iustitię & pietatis simulatio. Et rectè hypocrisim fermentum metaphoricè vocauit,quod sicut modicum fermentum totam farinæ massam cui commiscetur & sub qua latet,corrumpit:ita simulatio latens in animo omnia opera quantumuis in speciem bona vitiat: proinde quoniam ante omnia opus est in his quæ acturi sumus bona voluntate & bona intentione,bene Dominus ante omnia à suis requirit vt sibi ab hypocrisi caueant. Nam Græca non solum habent: Attendite vobis,sed prẹmittitur aduerbium πρῶτον,id est,primùm,vt sit sensus:Ante omnia & in primis cauete vobis;quanquam quidam illud, primum, referant ad præcedentia. Admonuit & suprà suos Dominus vt à fermento Pharisæorum sibi cauerent,Matt.16. & Marci 8.circa quem locum in cap. Concor. 64. dictum est quomodo hic dicatur fermentum Pharisæorum esse hypocrisis,ibi verò doctrina eorum. Hypocritica enim erat eorum & conuersatio & doctrina,à qua hypocrisi suos frequenter Dominus dehortatur,quòd nihil magis noxium sit bonis operibus,nihil eisdem magis insidians & periculosum. Sic sanè & hodie Christiani monendi frequenter, vt à fermento hæreticorum sibi caueant,quod verè etiam est hypocrisis.Nam sub prætextu veritatis & restituendæ religionis,falsa & impia conantur persuadere subdolè & cautè,vt nisi quis sibi probè caueat,facilè sit eorum fermento inficiendus, vt non possit Christianum Pascha edere in azymis syncceritatis & veritatis.

NIHIL ENIM OPERTVM EST QVOD NON REVELETVR, NEQVE ABSCONDITVM, QVOD.] Pro reueletur & sciatur, Græcis sunt futura indicatiui,reuelabitur & scietur,quemadmodum & in Matth.c.10.Videtur autem Dominus hac sententia & sequẽti dehortari velle ab hypocrisi,quòd quicquid in præsenti vita est occultũ, sit aliquando vel in prẹsenti vita,vel certè in nouissimo iudicij die detegendum. Quoniam enim hypocrisis est vitium latens, eique vitio se homines subiiciunt,vt per illud sua vitia tegãt; rectè Dominus ad dehortandum ab hypocrisi,è regione dicit: Nihil esse opertũ in prẹsenti vita, quod nõ aliquãdo reuelabitur in futura scilicet vita, & procedendo à specie ad genus,vt vnico verbo omne occultũ comprehendat,& exponat quod dixit,subiicit;neq; absconditum quod non scietur; quod probat adiungens;Quoniã quæ in tenebris dixistis, in lumine,id est,palam dicentur,(vel,vt habent Grẹca,audientur,)& quod in aure,(vel, vt habent Græca & veteres codices melius, in aurem) locuti estis in cubiculis vel penetralibus, prædicabitur in tectis. Quibus significatur omnia hominum dicta quantũuis occulta,manifestanda. Opponit lumẽ tenebris. & tecta penetralibus, & significat nec tenebras, nec modum dicendi secretum,scilicet in aurẽ, nec locum,scilicet in penetralibus & cubiculis, posse aliquid retinere semper occultum, sed omnia palã esse detegenda, & veluti in tectis prẹdicanda. In quo alludit Dominus ad morem Palesthinę regionis,in qua tecta domorum plana erant, vt ex illis concionem ad populum habere licuerit, vt dictũ est circa Matthæi cap.10.in ca.Concor. 55. vbi hæc eadem paucis quibusdam mutatis habentur dicta discipuli,sed in sensu longè diuerso.Nam, vt & ibi annotatum est, hîc ista dicta sunt de reuelatione occultorum futura in nouissimo die, quando, vt habet Paulus,Dominus illuminabit abscondita tenebrarum,& manifestabit cõsilia cordium:ibi verò dicta sunt de reuelatione per Euangelicam Apostolorum prędicationem futura, de qua priorem illam sententiam hîc positam; Nihil enim opertum est,&c.etiam esse accipiendam potius, apud Marcum cap.4.& Lucam cap.8.dictum est in ca. Concor. 51. Nam ter hanc à Domino dictam legimus sententiam. Videri autem possit etiam hic locus B accipiendus de reuelatione futura per discipulorũ prædicationem,quod hic eadem sequantur quę apud Matthęum, de non timendis scilicet his qui corpus occidunt, quæ optimam cum hoc loco cohęrentiam haberent, si de Euangelica acciperetur reuelatione: nullam autem habere videtur,si accipiatur de reuelatione nouissimi iudicij, aut certè non tam apertam.Certè de Euangelica reuelatione interpretatur Diuus Chrysostomus in Cathena Thomæ. De hac ergo reuelatione si intelligere etiam velit quis hunc locum,intelligendum Dominum suos ab hypocrisi auocare,quod per eos omnia occulta Dei mysteria & hominũ vitia sint publicanda,quos ob id meritò ab omni hypocrisi esse C maximè alienos conuenit.Quoniam, inquit,quę in tenebris,& in aurem,atque cubiculis dixistis, hoc est,quæ in paruo Iudęæ & Galilęæ loco docuistis, per vos & vestros successores in lumine dicentur, & in tectis prędicabuntur, hoc est, per vniuersum orbem omnibus palam annunciabuntur. Pro hoc sensu non parum facit quod Græca non habeant ¿Nihil enim,sed,οὐδὲν δὲ,id est, nihil autem opertũ est;quomodo & veteres codices scripti habent,& nominatim duo qui erant ad manum. Itaque non necessariò intelligendum est Dominum reddere causam quare cauendum sit ab hypocrisi Pharisęorum,sed videtur Dominus nouã auspicari doctrinam,qua,sicut apud Matthęum, suos doceat quid D sit eis faciendum:

DICO AVTEM VOBIS AMICIS MEIS, NE TERREAMINI AB HIS QVI.] Si de reuelatione per Euangelicam Apostolorum prædicationem superiora accipiantur,hæc ideo à Domino,sicut & apud Matthęum, sunt subiuncta, vt quoniam contra liberam Euangelii prędicationem multi insurrecturi essent,suos muniret contra mortis & omnium quæ homines inferre possunt malorum metum Si verò superiora accipiantur de reuelatione nouissimi iudicii, vt per eam ab hypocrisi Dominus auocaret, similiter hæc subiuncta rectè sunt,vt quoniam facilè illi offendũt impios, qui sine hypocrisi omnia dicunt & faciunt,& veritatem E liberè verbis & factis prędicant, suos Dominus muniret ne mali alicuius metus eos abduceret à syncera veritatis Euãgelicę prędicatione. Quod autem Dominus discipulos vocet amicos suos,Theophylactus intelligit ratione amoris, quo discipuli Dominum amauerunt,ideoque dictum:dico vobis amicis meis;quòd hic sermo nõ quibuscunque cõueniat,sed his qui Deum ex tota diligunt mente, & dicere possunt cum Paulo:Quis nos separabit à charitate Christi? Magis tamen apparet Dominum suos vocare amicos, ratione amoris quo ipse eos prosequebatur, quòd hac ratione alibi eos vocet amicos,vt cùm dicit:Iam non dicam vos seruos sed

ſed amicos; &: Maiorem charitatem nemo habet, quàm vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis. Commodè autem iam cùm ad mortem pro ſe ſubeundam & martyrium adhortaturus eſt, ſuos vocat amicos, hoc eſt, dilectos à ſe, tum vt blanda appellatione, & ſuo erga illos amore ad redamandum eos prouocet, etiam vſq; ad mortem pro ſe ſubeundam: tum vt intelligerent Dominum bene illis conſulere, dum ad mortis contemptum eos adhortatur, & illius tanquam amici præſidio freti, non metuerent eos qui corpori mortem inferre poſſent. Quod ſi velimus eos amicos vocatos ratione mutui amoris, comprehendenda eſt ratio Theophylacti cum iam dictis rationibus. Porro tres rationes quibus Dominus hic vtitur ad dehortandum à timore malorum, & mortis ab hominibus inferendæ, habitæ ſunt & declaratæ in cap. Concordiæ 55. circa cap. Matthæi decimum. Tantùm in verbis eſt quædam inter Matthæum & Lucam differentia. Nam in prima quidem ratione pro eo quod habet Matthæus ‹animam autem non poſſunt occidere; Lucas habet ‹& poſt hoc non habēt amplius quid faciant; quo apertius quiddam amplius ſignificatur quàm apud Matthæum, nempe quòd poſt mortem corporis aliquid amplius fieri & accidere poſſit homini, ſed non ab homine, & proinde mortem corporis non eſſe metuendam tanquam omnium terribilium vltimum, propter quam tanquam omnium malorum maximum, omnia alia huius mundi mala homines metuunt. Iam pro eo quod habet Matthęus: Timete eum qui poteſt & animam & corpus mittere in gehennam, hic dicitur: Timete eum qui poſtquam occiderit, habet poteſtatem mittere in gehennam. Quo amplius etiam quid ſignificatur, nimirum, Deum & præſentis vitæ mortem inferre poſſe, quam & homo inferre poteſt: & æternam mortem, quam non poteſt inferre homo homini. Itaq; comparatio inter homines & Deum, qua Dominus docet non metuendos homines, ſed Deum potius metuēdum, apud Matthæum quidem conſiſtit in eo quòd homo tantùm habeat poteſtatem in alteram hominis partem, eámq; ignobiliorem: Deus verò in vtranq;. Apud Lucam verò conſiſtit in eo quòd homo tantum habeat poteſtatem in his quæ pertinent ad præſentem vitam, Deus autem in his quæ pertinent & ad præſentem vitam, & ad futuram. Ille enim expendit duas hominis partes, iſte verò duos ſtatus vitę hominis, & duplicem mortem. Additur autem apud Lucam confirmationis gratia, Ita, id eſt, ſane, (eſt enim rurſum ναὶ) dico vobis, hunc timete. In ſecunda ratione quæ incipit ibi; Nónne quinq; paſſeres dipondio vel rectius dupondio væneunt; pro his verbis eſt in Matthæo: Nónne duo paſſeres aſſe væneunt; ſed de hac diuerſitate dictum in Matthæo. Pro illo ‹vnus ex illis non eſt in obliuione coram Deo; Matthæus habet ‹vnus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro; quod eodem redit. Nam generaliter dictum eſt à Luca, quod Matthæus in ſpecie dixit. Vnus, inquit, ex illis non eſt in obliuione coram Deo; vt ſcilicet à Deo ei non prouideatur de eſca, aut ſine eius cognitione aut volūtate moriatur & capiatur. In tertia ratione quę incipit ibi: Dico autem vobis, omnis quicunque, &c. nihil eſt differentiæ inter Matthæum & Lucam, quod ſaltem annotatu dignum eſt, niſi quòd Matthęus habeat ‹coram patre meo qui in cœlis eſt; hîc verò dicatur; coram angelis Dei. Sed hęc apertum eſt eodem recidere. Illud

A notandum in Matthæo & Luca, apud Græcos verbum, confiteri, conſtrui non cum accuſatiuo, ſed cum datiuo & præpoſitione ἐν, vt ſit ad verbum ‹omnis qui confitebitur in me, confitebor & ego in illo; quomodo & legitur in Cypriano Epiſtola 6. lib. 3. Hinc poſt Chryſoſtomum Theophylactus adnotat quare dictum ſit ‹qui confitebitur in me; & non, qui confitebitur me; nempe quòd confiteri non valeamus niſi virtute & gratia Chriſti adiuti, aut niſi in Chriſto maneamus. Verùm ſimplicius fuerit dicere, confiteri in aliquo, poſitum ex phraſi Hebraica pro confiteri aliquem, quemadmodum in Pſal. 43. In nomine tuo confitebimur; pro nomen tuum confitebimur & prædicabimus. Et in alio B Pſal. in nomine ſancto tuo inuocabimus, pro, nomen ſanctum tuum inuocabimus. *Pſal. 19.*

Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi. Harum ſententiarum quis ſit genuinus ſenſus, dictum eſt in ca. Cōcor. 49. vbi ex Matthęi 12. & Marci 3. eadē habentur, tantū hic videndū quomodo hæ ſententiæ propoſito loco ſeruiant. Id autem bene indicauit Beda, dicens: Ne ex eo quod ait eos qui ſe negauerint eſſe negandos, vna cunctorū negantiū conditio putaretur, continuò ſubiecit; Et omnis qui dicit verbum, &c. Itaq; quoniam dixit de negantibus ſe, his iam ſubiunctis ſententiis oſtendit variis modis quoſdam ipſum negare, nec omnium idem eſſe & æquale crimen. Fortè & ideo has C ſubiecit ſententias, vt ſignificaret quàm magnum ſit peccatum eorum qui ipſum ſemel agnitum negarent poſtea, & blaſphemarent, quemadmodum fecit impius Apoſtata Iulianus. Tales enim non filium hominis, ſed filium Dei conculcant, & ſpiritui gratiæ contumeliam faciunt, vt habet Paulus. *Heb. 10.*

Cum autem inducent vos in synagogas, et ad magistratus, &c.] Quoniam propter confeſſionem nominis Chriſti, ad quam iam eſt adhortatus Dominus, fideles rapiendi erant ad principum tribunalia, vt ſuorum ibi factorum & prædicationis rationē redderent, ne homines rudes & illiterati nimis eſſent de eo quod apud doctos & potentes reſpondēdum D eſſent ſoliciti, ac in illorum cōſpectum venire trepidarent, cōgruo iam ordine Dominus his verbis iſtam ſolicitudinem & trepidationem ab eis eximere ſtudet, quemadmodum ſupra exemit mortis metum, vt neq; mortis aut quorumuis malorū metus, neq; inſcitiæ & imperitiæ conſcientia eos à veritatis prædicatione abſterreret. Dicit autē Dominus, in ſynagogas, propter Iudæos: ad magiſtratus & poteſtates, propter gentilium tribunalia. Dicit, qualiter aut quid reſpōdeatis. Qualiter, propter modum dicendi: Quid, propter ea quæ ſunt dicenda. Nam de vtroq; ſolent eſſe ſoliciti homines. Pro, reſpondeatis, dictio Gręca ἀπολογήσησθε, plus quid ſignificat, videlicet reſpondere accuſanti pro defenſione E cauſæ intentatæ, vt ſit ſenſus: Nolite ſoliciti eſſe & anxiè cogitare quibus modis verba facturi ſitis, & qua ratione inſtituturi defenſionē, quídve adducturi pro defenſione cauſę: quemadmodum vulgus reorum facit, qui ſolent periclitari, ſi vel formam agendi neſciant, vel parum inſtructi ſint ad refellendum quod obiicitur. Spiritus enim ſanctus docebit vos in ipſa hora, quid & multò magis etiam qualiter oporteat vos dicere. Cętera quę hic erant dicenda, dicta ſunt ſupra in cap. Concordiæ 55. vbi ex cap. 10. Matthæi habentur eadem.

DOCET ABIICIENDAM DIVITIARVM SOLLICITUDINEM. LVCÆ 12. CAPVT LXXXVI.

AIt autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo, vt diuidat mecum hæreditatem. At ille dixit ei: Homo, quis me constituit iudicem, aut diuisorem super vos? Dixítque ad illos: Videte & cauete ab omni auaritia, quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his quæ possidet. Dixit autem similitudinem ad illos dicens: Hominis cuiusdam diuitis vberes fructus ager attulit, & cogitabat intra se dicens: Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit, hoc faciam. Destruam horrea mea, & maiora faciam, & illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea, & dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cuius erunt? Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues. Dixítque ad discipulos suos: Ideo dico vobis, Nolite soliciti esse animæ vestræ, quid manducetis, neque corpori quid induamini. Anima plus est quàm esca, & corpus plus quàm vestimentum. Considerate coruos, quia non seminant neque metunt, quibus non est cellarium, neque horreum, & Deus pascit illos: quantò magis vos pluris estis illis? Quis autem vestrûm cogitando potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum? Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis? Considerate lilia, quomodo crescunt, non laborant, neque nent. Dico autem vobis, Neque Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis. Si ergo fœnum, quod hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quantò magis vos, pusillæ fidei? Et vos nolite quærere, quid manducetis, aut quid bibatis, & nolite in sublime tolli, hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Pater autem vester scit, quoniam his indigetis. Veruntamen quærite primùm regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis. Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis, quò fur non appropiat, neque tinea corrumpit: vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit.

[Margin: ...6.42.]

AIT AVTEM EI QVIDAM DE TVRBA: MAGISTER, DIC, &c.] Quemadmodũ occasione reprehẽsæ in Pharisęis & Scribis hypocriseos, Dominus suos dehortatus est ab hypocrisi, & adhortatus ad liberã veritatis prædicationem etiam ad mortis vsq; contemptum: ita nunc alia data occasione ab Euangelista narratur ipsum etiam suos dehortatũ ab auaritia & solicitudine. Proinde optima est horum cum pręcedẽtibus connexio & cõsequentia, etiam si fortè nõ contigerint hæc statim post pręcedentia. Nam quemadmodum in Christianis omnibus, & maximè in prædicatoribus & pastoribus abesse imprimis debet omnis Pharisaica hypocrisis, & pro hypocrisi adesse libera veritatis confessio cum mortis & omnium malorum contemptu: ita ab eisdem longè abesse debet pecuniæ studium, morbus toti ferè vulgo communis, quo mores recti corrumpuntur nõ aliter quàm hypocrisi, aut mortis metu, & honorũ humanorum appetitu. Vt igitur & hunc affectum penitus eximeret Dominus ex animis discipulorum, velut humilem & indignum aggressis cœleste negotiũ, oblatum est argumẽtum per quod ita fieret. Cùm enim esset frequentissima turba circa Iesum, quidam è turba non est veritus Dominum interpellare pro consequenda hęreditatis terrenæ portione, cùm hactenus nemo rem tam humilem ausus fuisset petere ab illo. Qui sanè declarauit se teneri magis studio consequendæ hęreditatis terrenæ quàm ęternę, nec dignam de Iesu habere opinionem, dum ab eo terrena postulauit, qui verbo & exemplo terrenorum docens contemptum, tantùm prędicauit regnum cœlorum, & quæ ad illud pertinent consequẽdum. Magister, inquit, dic fratri meo vt diuidat mecũ hæreditatẽ; quasi dicat: Magister, frater meus occupat cõmunem hęreditatẽ, ac tergiuersans prorogat aut penitus recusat partitionẽ. Hîc quęso mihi tua succurrat authoritas quã habes apud omnes. Pręcipe illi vt mecũ diuidat hæreditatẽ. Dominus

A itaque veluti indignans quod à negotio cœlesti, ad quod solũ à patre missus fuerat, interpellaretur ad carnales ac sordidas curas, simúlq; docere suos volẽs, nõ oportere implicari negotiis prophanis eum qui gerit munus Apostolicũ, respõdit: Homo, quis me cõstituit iudicẽ aut diuisorem super vos? Quibus verbis significat, illũ, etsi rem per se iustã peteret, malè tamen à se eã petere, vt qui nec à Deo nec ab homine cõstitutus esset ad administrationẽ eius quod petebatur negotij. Mundũ habere suos iudices, qui lites tam humiles dirimere & possint & debeant. Iudicẽ se non negat constitutũ neq; diuisorem, sed super vos, inquit, dissidentes scilicet de re

B terrena. Proinde Christi exemplo docentur omnes ecclesiastici non immiscere se secularibus negotiis quæ illis nõ sunt commissa, secundùm illud Pauli: Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus; nec intermittenda ab illis spiritualia propter temporalia, secundùm illud: Nõ est ęquũ nos derelinquere verbũ Dei, & ministrare mensis. Cuius contrariũ, proh dolor, nimis faciũt hodie pleriq; sacerdotes, episcopi, & religiosi item prȩlati, qui terrenis occupationibus toti dediti, spiritualia docẽdi, legendi scripturas, orandi, & missarum officia celebrandi negotia intermittunt penitus, & spiritualiũ rerum cura tanquam minus necessaria in alios infe-

C riores reiecta, temporalium rerum curã in se penitus recipiunt, & ei gnauiter incũbunt. Nec est quòd quisquam se exemplo defendat B. Augustini, aut virum illum sanctissimum calumnietur, tanquam qui exemplũ Christi non sit secutus, quòd, (vt scribitur à Possidonio in vita ipsius) iudiciis secularibus dirimẽdis fuerit intẽtus & occupatus totos aliquãdo dies. His enim quomodo & quare vacauerit sanctus ille vir, patet ex eodẽ Possidonio, & ipsomet de se scribente in libro de opere monachorũ cap. 29. vbi dicit, ecclesiarũ quibus seruiebat consuetudinẽ hoc tum exegisse, vt episcopi dirimendis litibus Christianorũ vacarent, idq; profectũ ex pręcepto Pauli, quanquam

[Margin: 1.Ti... ; Act...]

quanquam ille huiuſmodi negotiis nunquam vacauerit. His, inquit, nos moleſtiis affixit Apoſtolus, non vtiq; ſuo, ſed eius qui in eo loquebatur arbitrio, quas tamen ipſum perpeſſum fuiſſe non legimus. Aliter enim habebat ſe apoſtolatus eius diſcurſus. Nec dixit: Secularia igitur iudicia ſi habueritis ad nos deferte, aut nos conſtituite ad iudicandum: ſed eos qui contemptibiles ſunt in eccleſia, hos, inquit, collocate. Ad reuerentiam vobis dico. Sic nõ eſt inter vos ſapiens quiſquam, qui poſsit inter fratrem ſuũ iudicare, ſed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infideles. Sapientes ergo qui in locis conſiſtebãt, fideles & ſanctos, non qui hac atq; illac propter Euangelium diſcurrebant, talium negotiorum examinatores eſſe voluit. Vnde nunquã de illo ſcriptum eſt, quòd aliquãdo talibus vacauerit, à quibus nos excuſare non poſſumus etiamſi contemptibiles ſimus, quia & hos collocari voluit ſi ſapientes defuiſſent, potius quàm vt negotia Chriſtianorum deferrentur in forum. Quem tamen laborem non ſine conſolatione Domini ſuſcipimus pro ſpe vitæ ęternæ, vt fructum feramus cum tolerantia. Hęc ille. Audis eum & conſuetudine & Pauli pręcepto adactum, intelligis aliam cauſam fuiſſe Apoſtolorum, & multò magis Chriſti, quàm epiſcoporum tempore Auguſtini: ex qua item intelligere licet non eſſe hoc tempore eandem noſtrorum epiſcoporum cauſam, quando fora ſecularia ſunt Chriſtianorum fora & tribunalia. Sed & idem Auguſtinus non ſic vacauit dirimendis litibus & iudiciis, vt ab his quæ magis ſunt epiſcopi officia, nempe prędicationibus, aliiſq; id genus epiſcopalibus officiis ceſſaret aut impediretur, ſed hęc velut pręcipua imprimis curans, illa tamen veluti ſecundaria non omittebat. Idem Auguſtinus ſermone quodam in dominica poſt aſcenſionem Domini, pulchrè philoſophatur cur Dominus diuidere noluit hęreditatem ſicut rogatus fuit. Meritò, inquit, non audiuit fratrem interpellantem & dicentem: Domine dic fratri meo, diuidat mecum hęreditatem. Domine, inquit, dic fratri meo. Quid, vt diuidat mecum hęreditatem. Et dominus: Dic homo, quare enim vis diuidere, niſi quia homo? Cùm enim dicit alius: Ego ſum Pauli, ego autem Apollo, nónne homines eſtis? Dic homo, quis conſtituit me diuiſorem hęreditatis inter vos? Colligere veni non diſpergere. Ideo, inquit, dico vobis: Cauete ab omni cupiditate, cupiditas enim cupit diuidere, ſicut charitas colligere. Quid eſt autem, cauete ab omni cupiditate, niſi impleamini charitate? Nos charitatem pro captu noſtro habentes interpellamus Dominum contra fratrem, ſicut & ille contra fratrem, ſed non hac voce, non hac poſtulatione. Ille enim dixit: Domine dic fratri meo, diuidat mecum hæreditatem. Nos dicimus: Domine dic fratri meo, teneat mecum hęreditatem. Hæc ille.

1.Cor.6.

DIXITQVE AD ILLOS: VIDETE ET CAVETE AB OMNI AVARITIA, QVIA.] Poſt redargutionem importunæ huius auari hominis petitionis, Dominus eius occaſione & omnes quidẽ generaliter munire ſatagit aduerſus auaritię peſtem, & deinde ſuis ſpeciatim diſcipulis ſolicitudinẽ etiã neceſſariorũ eximere. Itaq; quod ad prius attinet, dixit ad illos, nempe diſcipulos & circũſtantes turbas; Videte & cauete ab omni auaritia. Vbi notandum Gręca non habere, omni, ſed tãtùm, auaritia, & pro auaritia non eſt φιλαργυρία, quæ dictio ſignificat pecunię amorem, ſed πλεονεξία, dictio di-

A cta à plus habendo, qua ſæpenumero vſus eſt D. Paulus, & eſt hęc dictio longe generalior quàm ſit φιλαργυρία. Nam πλεονεξία eſt, quandocunq; plus habetur quàm eſt neceſſe aut ſufficiat, nec tantùm conſiſtit in pecuniis, ſed & in aliis rebus, vt frugibus, veſtibus, & id genus ſimilibus. Atque ob id videri poteſt interpres addidiſſe, omni, dicens; ab omni auaritia; ne intelligeremus tantùm ſuperfluã prohiberi pecuniarum cupiditatẽ, quam auaritię nomine ferè concipimus ſignificari, ſed & omnem aliã auaritiæ ſpeciem nomine πλεονεξία ſignificatã, cupiditatem ſcilicet quãuis acquirendi aut retinendi plus quàm neceſſe ſit aut cõueniat, aut pluriũ quàm conueniat poſſeſsionẽ. Nam in ſequenti parabola quidam notatur auaritiæ ob multitudinem frugum, & non tam ob cupiditatem, quàm poſſeſsionẽ & retentionẽ. Poteſt & illud; ab omni auaritia; ſic intelligi: Cauete non tantùm ab aperta & manifeſta auaritia, quam committunt fures & latrones, ſed etiam ab ea quæ ſpeciem habet iuſtitiæ, qua ſcilicet quis iuſtis titulis plus habere deſiderat aut retinere. Sanè quemadmodũ diligenter monendi ſunt qui virtuti ſunt addicti, vt ſibi caueant ab hypocriſi: ita omnes generaliter frequenter admonẽdi, vt ſibi caueant ab omni auaritia, vt forte à nullo magis vitio homines ſint dehortandi, tum quòd vitium hoc latiſsimè ſe extendat, & quamplurimos in omni gradu occupet, cum tamen rariſsimi ſint qui hoc C vitiũ in ſeipſis agnoſcere velint, (A minore quippe vſq; ad maiorem omnes auaritiæ ſtudent, inquit Hiere. & Iſaias: Vnuſquiſq; ad auaritiam ſuam declinauit, à ſummo vſq; ad nouiſsimum.) tum quod hoc vitium multorum ſit cauſa malorum. Radix enim omnium malorum eſt cupiditas, inquit Paulus, vbi pro cupiditas eſt φιλαργυρία, id eſt, ſtudium pecuniæ, tum etiam quòd hoc vitium admodũ graue ſit in ſeipſo. Vndè Paulus πλεονεξίαν, vocat εἰδωλολατρίαν, id eſt, cultum idolorum, & Eccl. 10. dicitur: Auaro nihil eſt ſceleſtius. Et rurſùs: Nihil eſt iniquius quàm amare pecuniã, hic enim & animam ſuam vęnalem habet, quoniam in vita ſua proiecit D intima ſua. Quæ tamen videntur accipienda dicta hyperbolicè, cùm quędam ſint vitia grauiora quàm ſit auaritia. Affert autem Dominus conuenientem rationem ab auaritia dehortatoriam, quia, inquit, non in abundantia cuiuſquam vita eius eſt ex his quæ poſsidet; quam orationem quidam ſic ordinãt, quia vita hominis non eſt in abũdantia cuiuſquam ex his quæ poſsidet, id eſt, cuiuſquam rerũ temporalium, vt, cuiuſquam, referatur ad, ex his quæ poſsidet. Verùm ſecundùm hanc conſtructionem relatiuũ, eius, non habet antecedens, proinde certum eſt ſic intelligendam: non in abũdantia alicuius hominis eſt vita ipſius hominis, &c. Gręca habent, οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἐκ τῶν ὑπαρχόν- E των αὐτοῦ, hoc eſt, ad verbum, Non in abundare alicui vita ipſius eſt ex ſubſtantiis eius. Vbi datiuus, τινὶ, id eſt, alicui, non videtur referri poſſe ad verbũ περισσεύειν, id eſt, abũdare, quomodo omnes intelligunt tamen. (Nam ſic dicendum fuiſſet per accuſatiuũ τινά, id eſt, aliquẽ) ſed potius referri debere ad verbũ, eſt, vt ſit ſenſus: Nõ cõſiſtit alicui vita ipſius ex his quę poſsidet, propterea quia abũdat. Eſt tamen idẽ ſenſus, ſiue vertatur, cuiuſquam, ſiue cuiquam. Semper enim ſignificatur ꝙ non propterea quia quis abũdat diuitiis, vita etiam eius ex tali abundantia abundat, hoc eſt, fœlicior eſt & longior, ſed contra potius, abũdantia & miſeriorem & breuiorem

Hier. 6. 8
Iſaie 56.
1. Tim. 6.

breuiorem efficit hominis vitam. Miseriorem quidem, quia secum affert multas solicitudines: Breuiorem verò, quòd frequenter occasio fit vt quis ea abutens non solùm vitam gratiæ perdat, sed etiam ebrietate nimióq; luxu ante tempus vitam corporalem finiat, aut vt exigente diuina iustitia propter sua peccata citius ab hac vita tollatur. Est autem hæc ratio à Domino reddita admodum conueniẽs. Quia enim diuitiarum amatores existimant quòd multo tempore in magna fœlicitate diuitias sint possessuri, & quasi diu fœliciter victuri, vndequaque opes colligunt, & collectas retinent: contrarium Dominus asserit, vt sublata causa parandarum & seruandarum opum, cesset harum studium.

DIXIT AVTEM SIMILITVDINEM AD ILLOS, DICENS: HOMINIS CVIVSDAM DIVITIS, &c.] Quo Dominus crasso populo altius insigeret quod dixit, aptissimam affert similitudinem & exemplum, quo ostendit abundantiam non adferre fœliciorem & longiorem vitam, sed eam contrà sequi potius solicitudinem, & vitæ breuitatem. Hominis, inquit, cuiusdam diuitis, qui scilicet multos habebat agros, multásq; possessiones, vberes fructus attulit ager; vel, vt habent Græca, ἡ χώρα, quod magis regionem significat, vt intelligamus agrorum multitudinem & magnitudinem. Hic admiranda Dei benignitas, qui cùm sciret hominem hunc non vsurum copia ista ad vllum bonum, tamen etiam in huiusmodi hominem suam benignitatẽ effundere voluit. Pluit enim super iustos & iniustos, solémq; suum oriri facit super malos & bonos, omnibus quidem occasionem bonorũ præbens operum, quanquam impij Dei bonitatem sibi vertant in maioris supplicij cumulum: quemadmodum sanè in isto contigit, qui cùm videret agrorum fertilitatem, nõ cogitabat Deo, à quo solo sunt omnia, gratias sibi agendas, nec memor communis naturæ diuinorúmq; pręceptorum cogitauit ea esse impartienda egenis quæ sibi superfluerẽt, sed quod apud alios dicere verecundum & parum honestum fuisset, cogitabat intra se dicens: Quid faciam, quia non habeo quò congregem fructus meos? Circa quod obseruandum, auaris abundantiam non adferre maiorem tranquillitatem & fœlicitatem, sed potius solicitudinem, & miseriam. Proinde pulchrè Basilius, qui homilia quadam eleganter rhetoricis coloribus parabolam hanc expendit. Quis, inquit, non misereatur hominis tantopere obsessi implicatiq;, & ipsa agri fœlicitate infœlicis, pręsentibus bonis miseri, futuris miserioris. Quid, terra illi segetes germinat? non, sed gemitus. Annonę ne illi vberem messem congregat? nequaquam. Nam curas, dolores, miseras angustias coaceruat. Non aliter quàm egeni solent, lamentatur. An non hanc vocem emittit qui paupertate premitur? Quid faciam, vnde victum, vnde vestitum conquiram? Eadem hęc verba diues iste sonat, cui animus dolet curis erosus. Quod enim alios exhilarat, hoc tabefacit auarũ. Non enim gaudet quòd domi omnia repleantur, sed pungitur animo ex affluxu diuitiarum. Hæc ille. Itaq; in hoc auaro ostẽsum est illud Iob dictum de auaris: Cùm satiatus fuerit, arctabitur, æstuabit, & omnis dolor irruet super eum. Quod exponens D. Gregorius 15. moral. cap. 11. sic habet: Prius quippe anhelat per auaritiam concupita congregare. Et cum quasi in quodam ventre auaritiæ multa cõgesserit, satiatus arctatur, quia dum anxiatur qualiter acquisita custodiat, ipsa eum sua satietas angustat.

Iob 20.

A Ad cuius declarationem cùm diuitis huius exemplum adduxisset, tãdem infert: O angustia ex satietate nata. De vbertate agri angustatur animus auari. Dicens namque: quid faciam; profectò indicant quia votorum suorum affectibus pressus, sub quodam rerũ fasce laborabat. Bene ergo dicitur: Cùm satiatus fuerit arctabitur: quia mẽs auari quę prius ex abundantia requiem quæsierat, pòst ad custodiã grauius laborabat. Hæc ille. Iam & illud in hoc auaro obseruandum, abundantiam nõ tantùm adferre solicitudinem & miseriã, sed quod mirandum est, etiã maiorem egestatem, & indigentiã. Prius enim quàm agri vberes attulissent fructus, nõ egebat homo iste nouis horreis: nunc verò magis egere cœ-

B pit, & de indigentia conqueri. Illud enim, non habeo, indigentis est. Sic semper in diuitibus cùm diuitiarũ copia crescit & inopia, quòd semper de augenda familia & statu cogitent. Non habeo, inquit, quò congregem fructus meos. Habebat vtiq; si voluisset. Pauperum enim ventres & domus vacuæ, horrea illi esse poterant, quo non illis tantùm, sed & sibi longe tutius fructus reposuisset, vnde nõ tantùm in multos annos, sed in perpetuum edere potuisset. Verùm pręsentem tantùm vitam attendens, & se sibi tantùm natũ existimans, ac terræ communes fructus suos tantùm faciens, nihil horum cogitauit, qui ob id in quàm stulta & impia inciderit consilia, sequentia declarant. Si enim charitatem & veram prudentiã adhibuisset sibi in consiliũ, dixis-

C set ab illis persuasus, sibiipsi: Circũspice quàm multis desit quod tibi superest. Agnosce cui debeas etiã istam anni fœlicitatem. Sortem indulsit Deus, vnde colligas vsuram bonorum cœlestium. Permuta fluxa bona pereuntibus, terrena cœlestibus, humana diuinis. Ita lucro fuerit tibi tua liberalitas. Sed quoniam hęc non adhibuit in consilium, cùm sic ęstuaret animo, tandem stultitiæ & incogitantiæ impulsu sic dixit apud se: Hoc faciam: Destruam horrea mea, & maiora faciam, vel, vt habent Gręca, ędificabo. Rectè quidem dixisset, si tãtùm dixisset & fecisset illud: Diruam horrea mea. Digna enim erãt demolitione horrea iniquitatis, excindenda meritò erant quæ malè erant ædificata, destruenda domus

D auaritiæ custos, ostendenda soli squalentia frumenta, proferendæ è carcere diuitiæ vinctę, exponenda pauperibus quæ diu in horreis conclusa fuerant. Verùm insipienter nimis adiecit; & maiora ædificabo. Quid enim, inquit Basilius, tandem statues, vbi illa impleueris, & annus alter rursus fructuũ attulerit fertilitatem? Num rursum dirues, & rursum ędificabis? Quid obsecro stultius, quàm in infinitum laborare, cum cura ędificare, & rursum cum cura diruere? Iam verò non tantùm insipientiam, sed etiam impietatem sonat quod subiecit; & illuc, inquit, congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea. Congregaturum se dicit, qui an in crastinum viueret ignorabat, immemor & incertitudinis vitæ suę,

E & quot pericula fructuũ collectionem antecedere possint: quę si perpẽdisset, dicere debuerat secũdùm Iacobi doctrinam; si Deus voluerit. Nam & grando calamitate, & ęstus sideratione, è mediis manibus fructus eripit, & pluuia importunè è nubibus superfusa eos corrumpit. Omnia se dicit congregaturum, nimirũ nec pauperibus, nec sacerdotibus portionem aliquam etiam debitam relinquens. Itaque terra quidem ipsa commodam se sua fœcunditate exhibebat, cùm in aruis profundam segetem, plurimósq; racemos in palmitibus ostenderet, oleam

Iacob.

fructibus

fructibus scaturientem monstraret, & ex pomis ac nucibus omnigenos cibos polliceretur. Ille verò erat incommodi ingenij, nulliúsque fœcunditatis, nondum habens, & iam egenis inuidens. Sibi nata esse dicit,& sua vocat,quę in communem hominum vsum, communis omnium hominum pater Deus,communísque omnium mater terra suppeditauit, quæq; hinc secum auferre non posset,nec in sua haberet potestate.Neque enim (inquit Ambrosius super Lucam)nostra sunt,quę nobiscum auferre non possumus.Quid,inquit Basilius, ais tua?vnde ea in vitam attulisti? Quemadmodum si quis in theatro sedilia occupet,ac deinde superuenientes excludat, sibi proprium vendicans, quod omnium B vsui patet,ad eum modum se diuites gerunt. Cùm enim quod commune est, priores inuaserunt, ex præoccupatione id proprium sibi faciunt. Quòd si quisq; quod suę necessitati leniendæ sufficeret,auferret, & quod superfluum esset ei relinqueret qui indigeret,nullus opulētus,nullus inops esset.Nónne nudus ex vtero elapsus es?nónne nudus in terram reuerteris?Ista quæ habes vnde tibi orta sunt? Si vltro fortuitóq; dicis,impius es,cum non agnoscas qui ea creauit, nec gratiam habes ei qui ea tibi dedit.Si verò confiteris à Deo profecta esse,dic mihi qua de causa acceperis? Num iniustus Deus est,qui ea quę victus sunt inęqualiter distribuit?Cur tu diues,ille verò pauper est? An non ideo plane, C vt & tu benignitatis & fidelis dispensationis mercedē recipias,& ille magnificis tolerantiæ pręmiis cohonestetur?Hæc D.Basilius,ostendens illum malè dixisse ꝫquæ nata sunt mihi & bona mea,qui deinceps ostendit etiā auaros, esse fraudatores & raptores, quòd quæ dispensanda acceperunt, ea sibi propria faciant. Famelici,inquit,panis est,quem tu detines:nudi vestimentum est,quod tu in tuis capsulis seruas:discalceati solea est, quę apud te computrescit:egeni pecunia est, quam tu defossam habes.Ergo totidem iniuria afficis,quot prębere potuisti. Similia imo eadem habentur ex D. Ambrosio,distinctione 47.cap.Sicut hi.Nam homilia Basilij super illo verbo:Diruam horrea mea, &c.tota D etiam est apud D. Ambrosium, paucis quibusdam additis,sermone 81.Verisimile est enim D.Ambrosium homiliam Basilij Græcam Latinitate donasse, quemadmodum in Hexameron suo & libris de Spiritusancto,Basilij Hexameron & libros de Spiritusancto vertit aut saltem imitatus est,multis tamen de suo additis.Sunt autem similes multæ apud antiquos patres sentētiæ,quibus asseritur eos esse raptores,& inuasores alienorum,& fures qui superflua retinent,& pauperibus non elargiuntur. Nam distinct. 42.in principio ex Hieronymi sententia dicitur:Aliena rapere conuincitur, qui vltra necessaria sibi retinere probatur. Sic & August.sermo.219. de tempore:Quicquid,inquit, nobis Deus plusquā opus est dederit, non nobis specialiter dedit, sed E per nos aliis erogandum transmisit: quòd si non dederimus,res alienas inuasimus. Ex his tamen & similibus sententiis non est intelligendum,tales auaros qui superflua retinuerūt secundùm leges humanas licitè acquisita,teneri ad restitutionem propriè dictam, quemadmodum hi qui contra humanas leges aliquid vsurpant:sed raptores dicuntur, quia iniustè,hoc est,malè retinent,quę aliis ex pręcepto Dei erant dispensanda. Porrò cùm omnibus necesse sit superflua in pauperes erogare, maximè ad id obligātur Ecclesiastici,qui, pręterquam quòd

A Deum pro sua parte & hęreditate elegerunt, & ob id terrenarum rerum magis debēt esse contemptores,magisq; præ aliis virtutibus & bonis operibus abundare, bona obtinēt quæ Christi pauperis sunt patrimonium, & pauperum bona singulariter dicuntur. Sed redeamus ad considerationem huius propositi auari. Hic ergo pręter prædicta etiam in eo est reprehendendus, quod non solùm sua dicat quæ nata erant è terra,sed etiam bona,cum diuitię & abundantia rerum temporalium,sint res indifferentes,quæ per sese nec bonum nec malum faciant hominem.Multo autē magis reprehendendus propter ea quæ in suo cōsilio subiecit; & dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos,&c. Animę bona dicit,quę corporis non mentis sunt bona.Annos plurimos sibi pollicetur, qui nec de crastino securus est. O,inquit Basilius, bruta verba. Si suillam animam haberes, quid ei pro re lęta nisi hoc ipsum renunciares? Adeóne peculialis es, adeóne bonorum animæ imperitus, vt ei carnalibus escis adblandiaris, & quæ à latrina excipiuntur,ei pro bellariis mittas?Si anima virtutem habet,si bonorum operum plena est,si Deo familiaris est,habet multa bona, & oblectatur pulchra illa animi oblectatione.Requiesce,inquit,à labore,comede,bibe,epulare magno scilicet apparatu,aut,vt habent Gręca,εὐφραίνου,hoc est,gaude.Vox certè Epicureorum, & tamen quam pleraq; Christianorum pars approbat. Quid enim aliud ferè quęrunt homines,quàm vt à laboribus,ad quos sic sunt nati homines sicut auis ad volatum, hîc possint quiescere,vt lautè comedere & bibere illis contingat? Sed audiamus Dei de hoc homine iudiciū, audiamus quid Deus decreuerit cum ille apud se ista decreuisset. Ille enim in occulto quidem loquebatur, (cogitabat enim,dixit,apud se)& tamen verba eius in cœlo exaudiebantur & examinabantur. Inde igitur ei responsa veniunt à Deo, interna sua inspiratione conscientiam eius alloquente. Stulte, inquit, hac nocte animam tuam repetent à te. Stultum pronunciat eum diuinum iudicium, quem humanum iudicium circunspectum diceret & prudentem,vt qui sibi in futurum prospiceret. Et quidem meritò stultus dicitur, quòd abundantiam sibi vertit in occasionem angustiæ & inopiæ, quòd sibi nata putauit, quæ multis nutriendis data erāt, quòd per temporalia bona non cogitauit æterna sibi paranda,quòd temporalia, animæ bona esse duxit, quòd sibi tam securus plurimos pollicebatur annos,quódque de his esset solicitus,quibus nunquam erat fruiturus. Quod si autem talis non ab homine,sed à Deo stulti nomen est cōsecutus,quid de his dicendum qui ea sibi coaceruant, quibus, etiam si plurimos viuant annos, nūquam ne velint quidē frui vel vti, vt qui pecunias pecuniis semper addere non cessant,sola auri specie capti, quod est omnium auarorum pessimum & intolerabilissimum genus. Hac,inquit, nocte repetent animam tuam à te. Bene dicit, hac nocte. Nam quanquam quod ad literam spectat,dictum sit,hac nocte,quòd in nocte fere auari huiusmodi apud se consultent, (Cùm enim cuncti dies eorum doloribus & laboribus sint pleni, ne per noctem quidem mente requiescunt,vt dicitur Eccl.2.)tamen mystico intellectu rectè intelligitur etiam ideo dictum,hac nocte, quòd talis in tenebris crassissimis insipientię detineretur,quódque huiusmodi hominis apud se cogitatio & consultatio, tantùm somnium quoddam

esset

esset diutinæ fœlicitatis. Non dictũ est ei, Hac nocte morieris, sed, quod grauius erat auditu, animam tuam, cui hæc omnia parasti, cui multos & fœlices annos in hac vita pollicitus es, repetent à te, ministri scilicet diuinæ iustitiæ. Quo significatur, statum aliquem vitæ esse post hanc vitam, & animam homini à Deo commendatam, velut quoddam depositum, de quo aliquando ratio reddẽda esset, suo tempore repeti ab homine per angelos qui eam diuino statuant tribunali. Conuenit autem verbũ, repetent, impiis potius quàm iustis, vt hoc loco annotauit Theophylactus. Ab impiis enim inuitis, & propter vitæ præsentis immodicum amorem reluctantibus anima eorum exigitur. A iusto autem non exigitur aut repetitur, sed ille eam gaudens & exultans cõmendat Deo patri spirituum. Subditur ad maiorem stultitiæ eius condemnationem: Quę autem parasti, cuius erunt? quasi dicat: Tua certè non erunt, cùm terrena tantùm parraueris, quæ necesse est mundo relinquas, nec solùm tibi cui ea destinati, cedẽt, nec tibi manifestum est cuius hæc erunt, vtrum hæredis an peregrini, amici an inimici, quod ipsum etiam adauget mœrorem. Itaq; in hoc impletum est illud Iob (Iob 20.): Non est satiatus venter eius, & cum habuerit quæ concupierat, possidere non poterit. Et illud Psalmistę (Psal.38.), Thesaurizat, & ignorat cui congregabit ea. Porrò ne hoc exemplum tantùm ad voluptatem narratum putare quis posset, sed ad nostram commonitionem, nempe, vt Dei in hoc homine sententiam metuẽtes, studeamus huic esse dissimiles, adiecit Dominus: Sic est qui sibi thesaurizat, & nõ est in Deum diues. Sic, inquit, est, hoc est, etiam omnis talis similiter est stultus. Aut potius: Sic est, id est, sic se habet qui sibi thesaurizat, &c. hoc est, cum minimè sperat, vita pręsens simul cũ rebus aufertur, cumq; pręterea nihil habeat, prorsus infœlix & deploratus recta petit gehennam. Non est Gręcis: Sic est qui, &c. sed tantum, sic qui thesaurizat; vt liberum sit subaudire verbum quod est commodissimum. Notat autem Caietanus, non tantùm dictum esse: Qui sibi thesaurizat; sed additum: & non est in Deum diues; vt intelligeremus Dominum nõ damnare thesaurizantem sibi, nisi simul adiunctam habeat alteram conditionem, scilicet nõ esse diuitem in Deum, ad differentiam eorum qui sibi thesaurizant, & simul diuites sunt in Deum, abundantes in bonis operibus. Verùm magis apparet duas illas partes sic à Domino coniunctas, vt significaret fieri non posse vt quis sibi thesaurizet, & sit in Deum diues (Mat.6.). Nam Matthæus satis docuit non posse fieri vt quis & hic thesaurizet & apud Deum, ad hoc afferens illud prouerbiũ: Nemo potest duobus dominis seruire. Certè sic intellexit Beda, cum scribat: Ergo qui vult esse in Deum diues, non sibi thesaurizet, sed pauperibus possessa distribuat. Dicitur autem hoc loco is sibi thesaurizare, qui in suum vsum ac suam tantùm voluptatem multa congregat, & congregata conseruat. Cæterùm obscurior est illa oratio: non est in Deum diues. Erasmus pro, in Deum, vertit erga Deum; vt hic sit locutio qualis est in Paulo (Rom.10.): Diues in omnes qui inuocant eum, id est, erga omnes. Itaq; intelligit illum dici hic diuitẽ in Deum id est, erga Deum, qui Dei nomine in pauperes est beneficus, Deus enim cupiens refocillari in membris suis per eos quibus superest res, sibi imputat factum quod suo nomine pauperibus impenditur. Porrò cùm Gręca non habeant pro, diues, nomen substantiuum πλούσιος, sed participium πλουτῶν, rectius sic verti poterit: Qui sibi thesaurizat, & non in Deo ditescit, vt duo participia θησαυρίζων & πλουτῶν, similiter reddantur per suum verbum, & εἰς θεὸν, accipiatur pro, ἐν θεῷ, sicut superius aliquoties εἰς pro ἐν positum est. Dicitur autem ditescere in Deo, primùm quidem is qui per eleemosynas multa sibi apud Deum merita parat: Deinde generaliter quisquis abundat in operibus bonis. Diuitiæ enim in Deo, sunt acquisitio virtutum & meritorum. Sic Paulus Timotheum docet (1.Tim.6.), vt præcipiat diuitibus huius seculi bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant vitam æternam.

Dixitqve ad discipvlos svos: ideo dico vobis, nolite, &c.] In superioribus quidem Dominus promiscuam multitudinem allocutus est, omnes dehortans ab auaritia: iam verò eadem occasione cõuersus ad discipulos suos, dehortatur eos etiam à solicitudine rerum necessariarum. Hos enim oportebat non solùm abesse ab auaritia, & superfluorum cupiditate, sed etiam præ aliis vacare omni solicitudine huius vitæ, ne qua res illorum animos remoraretur ab euangelico negotio, vt omittam etiam ob id hæc discipulis dicta esse, quia hi ferè soli, non autem turbæ, capaces fuerunt huius doctrinę. Infert autem Dominus ex prædictis, solicitudinem rerum necessariarum abiiciendam, quemadmodum & apud Matthæum idem intulit, postquam docuisset thesaurizandos thesauros non in terra, sed in cœlo, nec fieri posse vt quis & Deo seruiat & mammonæ. Proinde illatio horum ex pręcedentibus talis est: Quandoquidem is Deo displicet, qui solicitudine rerum coaceruandarum tenetur, quemadmodũ patuit in proposito per parabolã homine, qui non displicuit quia multa habuit, sed quia de illis retinendis solicitus fuit. Rursus quandoquidem humana solicitudo nihil facit ad fœlicitatem vitæ, & quia vita hominis à solo pendet Dei arbitrio, vt patet ex prædictis, ideo dico vobis discipulis meis, quos vt ad perfectionem maiorem vocaui, ita oportet prę aliis vulgarem hanc solicitudinem reiicere: Nolite soliciti esse, &c. Habentur enim hæc omnia vsq; ad illud: Nolite timere pusille grex; Matth. cap. 6. in c. Concordiæ 42. Nec est hic quicquam peculiare notatu dignum præter duo, quorum alterum est, quòd cum apud Matthæum generaliter dicatur de omnibus volatilibus: Respicite volatilia cœli; hic peculiariter dicitur de coruis: considerate coruos; quemadmodum & Psal. 146. de coruis singulariter dicitur: Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Sic & Iob (Iob 38.) de eisdem auibus singulariter dicit: Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagantes eo quòd non habeant cibos? Ad quæ scripturæ loca videri posset Dominum hic respexisse. Ideo autem secũdùm plerosq; scriptura singulariter Deum dicit coruos pascere, quòd pulli coruorum à parentibus suis derelinquantur, eo quòd cùm albi sint iudicentur degeneres, ac tum diuinitus pascantur, siue rore cœli, siue vermibus in nido enatis, siue animalculis quibusdam circa nidum volitantibus. Verùm hanc coruorum naturam nec scribũt historiæ naturalis scriptores, nec apparet eam talem esse ex verbis Iob, quibus significatur Deum coruo parare escam pro pullis suis, hósq; extra nidũ quęrere sibi cibum. Proinde rectius dicetur coruorum fieri

fieri mentionem, tum ad commendandum magis Dei erga homines prouidentiam ex illius prouidentia erga aues rapacissimas & odiosissimas: tum quòd corui sint voracissimi, multo egêtes cibo, ob quod & longius fugant pullos suos iam robustos, quemadmodum scribit lib. 10. naturalis historiæ ca. 12. Plinius. Et Aristoteles lib. 6. de historia animal. Corui, inquit, locis arctioribus, & vbi non satis cibi pluribus sit, duo tantùm incolunt, & suos pullos cum iam potestas volandi est, primùm nido eiiciunt, deinde regione tota. Alterum hic peculiare est illud; Et nolite in sublime tolli. Quod D. Augustinus lib. 2. quæstionum euang. cap. 29. sic intelligit, vt significetur, Dominum postquam prohibuit B alimentorum solicitudinem, consequenter etiam admonuisse ne si contingat abundantiam rerũ necessariarum obuenire, ob id extollantur & superbiant, quemadmodum fere homines solent, propter quod Paulus vult Timotheum præcipere diuitibus, vt non sublime sapiant. Similiter Caietanus intelligit, Dominum prohibuisse ne postquã adepti essent eam perfectionem, vt non quęrerent quid manducandum aut bibendum, sibi ob eam perfectionem placentes superbirent & extollerentur. Verùm hæ interpretationes non conueniunt Græcis, quæ habent, μὴ μετεωρίζεσθε, quod non propriè pertinet ad tumorem, quod Gręci vocant, μεγάλα φρονεῖν, vel, ὑψηλοφρονεῖν, vt est in prędicto Pauli loco, sed C magis ne curemus ea quæ supra nos sunt. μετέωρα enim vocantur quę sunt in nubibus, & in sublimi aëris regione, de quibus Meteorologica scripsit Aristoteles. Vnde nec illa quorundã interpretatio præsenti loco conuenit: Nolite in sublime tolli; hoc est, nolite transcendere naturę limites, quærendo plura quàm vobis sint necessaria. Sed vel intelligendum cum Erasmo, Dominũ significare voluisse non esse anxiè astrorum cursum, & aëris cæliq; dispositionem obseruandam, quemadmodum pleriq; faciunt, obseruantes omnia tempestatum pręsagia, & ex astrorum cursu de futuris consulentes, ac pallescentes quoties astra minitãtur annonæ penuriam. Is enim intellectus probè conuenit ei quod sequi- D tur de gentibus huiusmodi inquirentibus, quas ne hac in parte imitemur etiam per Hieremiam admonet Dominus, dicens cap. 10. Iuxta vias gentiũ nolite discere, & à signis cœli nolite metuere, quę timent gentes, quia leges populorum vanę sunt. Aut intelligendum Dominum alludere ad gestum eius, qui prę magna solicitudine angitur, vultum ad cœlum attollens. vt sit sensus: Ne anxiè oculos in cœlum subleuetis hęsitantes de diuina prouidentia. In quẽ fere sensum interpretatur Theophylactus, qui sic habet: In sublime tolli, prorsus nihil aliud dicit, quàm distractionem & mentis instabilem versionem, nunc hoc, nunc illud cogitantis, & àb hoc in illud salientis. Vnde bene quidam hic verbum μετεωρίζεσθαι, cùm propriè significet sublimem esse, E vertit per verbũ, pendere. Quæ enim sunt in sublimi, ea nullo firmo fundamento nixa nutant & agitãtur: hinc fit vt id verbum, dubitare, incertũ & anxium esse significet, quo sensu Latinis pẽdere propriè dicitur. In Syriaco euãgelio est; Nec immoretur, vel suspendatur mens vestra in illis. Pręter hoc notandum circa Lucam, malè legi in ipso: Hæc autem omnia gentes mundi quęrunt. Nam legendum est; Hæc enim omnia, &c. quemadmodum in Matthæo legimus. Nam Græca non habent δὲ, sed γὰρ, & codices scripti etiam in Luca habent, enim,

A quemadmodum ego vidi in duobus qui ad manum erant magnæ vetustatis. Deinde non est legendum in Luca; Quærite primùm regnum Dei & iustitiam eius, & hęc omnia adiicientur vobis; sed tantùm: Quęrite regnum Dei, & hæc omnia, &c. Sic enim non tantùm Gręca habent, sed & Ambrosius, & duo illi codices quos dixi, quemadmodum & codices pleriq;, quibus Erasmus vsus est, atq; Dionysius ipse. Proinde quod deesse videbatur in Luca, studiosus aliquis adiecit ex sexto capite Matthęi.

NOLITE TIMERE PVSILLVS GREX, QVIA COMPLACVIT PATRI VESTRO.] Duæ sequentes iam sententię quæ solùm sunt apud B Lucã, rectè sunt superioribus subiunctæ. Postquam enim variis rationibus solicitudinem vitæ & rerum terrenarum à suis Dominus exemit, radicem iam huiusmodi solicitudinis eximit, nempe timorem, vnde procedit huiusmodi solicitudo, & qui consequi poterat ex prohibita solicitudine. Vocat autem suos discipulos pusillum gregem, ob numeri paucitatem, & eorundem impotentiam ac infirmitatem. Nam pro grex, Gręcis est ποίμνιον, quod paruum gregem significat, & maximè ouium. Quoniam enim discipuli sibi timere poterant ob suam paucitatem & imbecillitatem, ab egestate, aliisq; huius mundi malis, tanquam impares qui omnibus illis malis superiores esse possent, maximè so- C licitudine illis prohibita, Nolite, inquit, timere, etsi sitis grex pusillus. Non tamen illud grex pusillus, tantùm in discipulos competit, sed & in omnes qui perfectionis discipulorum sunt imitatores, quòd hi ad reliquam hominum multitudinem sint pauci, imo & in omnes veros & bonos Christianos. Nam & hi pauci sunt, si fiat ad infideles & malos Christianos comparatio. His ergo etiam omnibus dicitur: Etsi sitis grex pusillus, & pauciores & imbecilliores, quàm vt vestra virtute mala huius mundi quæ in vos consurgent superare possitis, ne tamen metuatis, ne quando quid desit rerum necessariarum etiam vobis non solicitis, aut ne quid mali, quod non sit vobis cessurum in bo- D num, vobis obtingat. Siquidem beneplacitum est patri vestro (Gręcè enim est, εὐδόκησεν ὁ πατὴρ ὑμῶν, id est, Deus pater vester sua gratuita bonitate disposuit vobis dare regnum. Proinde cum Deus pater vester sit, ac ob id pro paterna sua bonitate non possit vestri curam deponere, cum etiam regnum vobis quantumuis iam apud mundum humilibus & contemptis dare disposuerit, idque disposuerit ab æterno, non vestris prouocatus meritis, sed solo suo voluntatis beneplacito, non est cur diffidatis, quin terrena huius mundi bona quantum necesse est, etiam sit suppeditaturus. Huius ergo regni vobis destinati consideratione omnem metum inopiæ rerum terrenarum excutite, imo quoniam cœleste vobis regnum est pręparatum in possessio- E nem, quibus proinde parum conueniunt terrenæ possessiones, vt regno illi cœlesti aptiores sitis & digniores, si quæ in hoc mundo possidetis, vendite ea, & erogate ea in eleemosynam, tutò thesaurizaturi hac ratione ad illud regnum ad quod ordinati estis. Est ergo illud: Vẽdite quæ possidetis, &c. euangelicum non tam pręceptum quàm consilium, quemadmodum patet ex eo quod diuiti cuidam postea dixit Dominus: Si vis perfectus esse, vade & vẽde omnia quæ habes, & da pauperibus. Quod consilium post Domini ascensionem adimpleuerũt primitiæ in Ierusalem fidelium, qui diuenditis

suis possessionibus, afferebant pretia earum ad pedes Apostolorum, pro distribuenda eleemosyna. Id autem consilium Beda indicat duobus modis posse impleri. Altero, cùm quis collectam ex venditis possessionibus pecuniam distribuit in eleemosynã. Atq; hic est proprius huius loci intellectus. Altero, cùm quis omnibus suis diuẽditis, aut pro Domino derelictis, nihilominus postea labore manuũ operatur, vnde & sibi victũ trãsigere, & aliis eleemosynã dare queat, quod est maximæ perfectionis B à Paulo exhibitę. Cętera quę sequuntur de thesaurizando in cælis, habita sunt etiã superius ex Matth. cap. 6. in capite Concord. 42. tãtùm illud hic est peculiare: Facite vobis sacculos qui nõ veterascunt; Quã partẽ sic interpretatur Euthymius, vt per sacculos synecdochicè significetur thesaurus: & non veterascere, sit non deficere, ita vt secũda pars; thesaurum non deficientem in cœlis; sit interpretatiua primæ. Quæ interpretatio cum videatur coactior, C

A dicendum potius allegorica illa locutione significari sic esse expendenda, & reponenda bona tẽporalia, vt illorũ non perdatur fructus, sed imperpetuum ex his fructus haberi possit. Illis enim qui faciũt sacculos vetustati obnoxios, sacculis præ vetustate frangi incipientibus, excidit pecunia, & sine fructu amittitur. Significat ergo Dominus per eleemosynas, & pecuniarũ in pauperes erogationẽ, hominem sibi facere sacculos nõ veterascentes, quia in eis reponit suas facultates, vnde à Deo ęternum consequetur fructũ: Parare item thesaurũ non deficientem in cœlis, quia huiusmodi erogatione sibi parat apud Deum multa merita. Itaq; si quis distinctè requirat, quid per sacculos non veterascentes accipiendum sit, rectè dixerit, pauperes esse illos sacculos, quòd in eis expẽsæ & repositæ facultates nunquam pereant. Vnde D. Laurentius tyranno respondit: Facultates ecclesię quas requiritis, in cœlestes thesauros manus pauperum reportauerunt.

DOCET OFFICIVM FIDELIS SERVI ERGA VENTVRVM dominum. LVCÆ 12. CAPVT LXXXVII.

Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris. Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertatur à nuptijs, vt cùm venerit & pulsauerit, confestim aperiant ei. Beati serui illi, quos, cùm venerit dominus, inuenerit vigilantes. Amen dico vobis, quòd præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati sunt serui illi. Hoc autem scitote, quoniam si sciret paterfamiliâs qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam. Et vos estote parati, quia qua hora non putatis filius hominis veniet. Ait autem ei Petrus: Domine ad nos dicis hanc parabolam, an ad omnes? Dixit autem Dominus: Quis putas est fidelis dispensator, & prudens, quem constituit dominus supra familiam suam, vt det illis in tempore tritici mensuram? Beatus ille seruus, quem, cùm venerit dominus, inuenerit ita facientem: Verè dico vobis, Quoniam supra omnia quæ possidet, constituet illum. Quòd si dixerit seruus ille in corde suo, Moram faciet dominus meus venire, & cæperit percutere seruos, & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari. Veniet dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua nescit, & diuidet eum, partémque eius cum infidelibus ponet. Ille autem seruus, qui cognouit voluntatem domini sui, & non se præparauit, & non fecit secundùm voluntatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum quæretur ab eo, & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendatur? Baptismo autem habeo baptizari, & quomodo coarctor, vsque dum perficiatur? Putatis quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, sed separationem. Erunt enim ex hoc quinque in domo vna diuisi, tres in duos, & duo in tres: diuidentur pater in filium, & filius in patrem suum, mater in filiam, & filia in matrem, socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam. Dicebat autem & ad turbas: Cùm videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Nimbus venit; & ita fit: & quum Austrum flantem, dicitis, Quia æstus erit, & fit. Hypocritæ, faciem cœli & terræ nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid autem & à vobisipsis non iudicatis quod iustum est? Quum autem vadis cum aduersario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne fortè trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde donec etiam nouissimum minutum reddas.

M.24. 124. M.24. 124. M.10.35. M.16.64. M.5.40

SINT LVMBI VESTRI PRÆCINCTI ET LVCERNÆ ARDENTES, ET VOS.] Postquam Dominus discipulum suum & superfluis exuit, & ab omni solicitudine & cupiditate temporalium nudauit, regníque cœlestis ingessit mentionem, oportunè iam ipsum ad ministrandum sibi inducit, atque regni illius vigilem expectationem. Is enim qui minister Christi esse voluerit, quique regnum illud securus expectare poterit, prius necesse est ab onere & solicitudine rerũ terrenarum sit expeditus, quod onus deposuisse non satis fuerit, nisi deinde ad seruiendum Christo, & ad cœlestis regni participationem se accommodauerit. Itaq; rectè subiungit Dominus; Sint lumbi vestri pręcincti, & lucernæ ardentes. Quibus verbis additur in plerisque libris; in manibus vestris;

D vt sit sensus: & lucernæ ardentes sint in manibus vestris. Verùm hæ tres dictiones non solùm non sunt in Gręcis, sed nec apud Diuum Cyprianum tractatu tertio, nec apud Diuum Ambrosium, nec ipsum quoque Dionysium Carthusiensem, nec erant in altero nostrorum codicum scriptorum. Itaque sensus est: Lumbi vestri sint præcincti, & lucernæ vestræ sint ardentes vel accensæ, vt ardentes regatur à verbo, sint, à parte posteriori. Apud E Augustinum lib. de continentia cap. 7. legitur; Et lucernæ vestræ ardentes; nec additur, in manibus vestris; quæ tamen verba legisse apparet Diuum Gregorium in homilia, apud quem tamen non ponuntur lib. 28. Moralium cap. 7. vbi hanc sententiam citat & exponit. Porro hæc Domini sententia, est locutio allegorica, qua significatur oportere

tere nos esse paratos ad occurrẽdum venturo Domino,& ad arripiendum iter virtutis in nocte huius seculi. Similitudo enim est mutuata à more vulgari seruorum domino in nocte occurrentium, aut eorũ qui nocte se parãt ad iter, sicut & Paulus similitudine mutuata à pugnaturis, qui lũbis succinctis stant parati ad confligendum cum hoste, dicit similiter: State succincti lũbos vestros in veritate, hoc est, state, per veritatem fidei muniti & parati ad resistendum omni errori, & pugnandum contra spiritualia nequitiæ, vt exponunt Ambrosius & Theophylactus. Quo loco Pauli idem est Gręcis participium quod loco isto, quamuis hic legamus, pręcincti, ibi verò, succincti, ne quis in eo putet esse aliquid discriminis. Quoniam ergo nocte ambulaturi & lumbos debent habere pręcinctos, ne vestium onus & prolixitas impedimentum eis prębeat, & lucernas debent habere accensas, ne in tenebris impingant, ideo duo hęc etiam à suis Dominus requirit; in lumborum quidem pręcinctione significans vt cura rerum terrenarum deposita, quę impedimẽto est iter virtutis ingressuris, aut domino suo occursuris, expediti sint & prompti tum ad ambulandum viam virtutis, tum ad occurrendum Domino eos ad fœlicitatem hinc euocanti. In lucernis verò accensis significans opus esse vt mentes nostrę pulsis errorum tenebris, vera sint fide illuminatæ, & per charitatem accensæ, ne vero lumine destituti impingamus in tenebris ignorantiæ, aut cum fatuis virginibus inueniãtur lampades nostræ extinctæ, sicq; cum sponso & sponsa non possimus ingredi ad nuptias. Hic videtur genuinus huius loci intellectus, si sequentia consideremus, cui satis conuenit quod pro huius loci explicatione scribit D. Augustinus lib. 2. quęst. Euang. Quod, inquit, Dominus dicit, Sint lũbi vestri pręcincti, propter continentiam ab amore rerum secularium: lucernę ardentes, hoc ipsum vt vero fine & recta intentione faciatis. D. Gregorius homilia 13. non ineleganter hunc locum aliter explicat, quanquam pręter pręcipuam Domini intentionem; Lumbos, inquit, pręcingimus, cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus. Sed quia minus est mala non agere, nisi etiã quisq; studeat & bonis operibus insudare, protinus additur; Et lucernę ardentes in manibus vestris. Lucernas quippe ardẽtes in manibus tenemus, cùm per bona opera proximis nostris exẽpla monstramus. De quibus profectò operibus dominus dicit: Luceat lux vestra corã hominibus, vt videãt opera vestra bona, & glorificent patrem vestrũ qui in cœlis est. Hęc ille, qui duo hęc pulchrè prosequitur.

ET VOS SIMILES HOMINIBVS EXPECTANTIBVS DOMINVM SVVM, &c.] Quidam his verbis intelligunt Dominum prosequi parabolam in pręcedenti sententia significatam, vt significetur ideo debere eorum lumbos esse pręcinctos, & lucernas ardentes, vt sic possint esse similes hominibus expectantibus dominum suum, qui, inquiunt, perpetuò stant accincti cum tedis, vt cùm dominus fuerit reuersus, confestim aperiant ei. Sic enim Erasmus in Paraphra. Verùm magis apparet Dominum hic nouam parabolam à superiore diuersam proponere. Non enim oportet seruos dominum suum expectantes stare præcinctis lumbis, nec id facere solent. Itaque cùm priori sermone Dominus pręceperit nos similes esse his qui se parãt ad iter in nocte: iam noua parabola similes nos esse vult seruis dominum suum nocturno tempo-

A re à nuptiis reuersurum expectantibus. Quæ similitudo in tribus consistit. Primùm, vt sicut illi serui, si sint prudentes & fideles, assiduè vigilant, quòd incertum habeant quando dominus sit reuersurus à nuptiali conuiuio, quod vespertino tempore celebrari consueuit: ita & nos in nocte huius mundi sollicitè caueamus ne obrepat somnus peccati, sed perpetuò vigilemus in bonis operibus occupati, quòd incertum nobis sit quando Dominus noster venturus sit, siue ad vniuersale totius mundi iudicium, siue ad particulare cuiusq; iudiciũ post mortem cuiusq; subeundum. Secundò, vt sicut serui vigilantes confidenter expectãt dominum suũ, quem quòd à nuptiis reuersurus sit, expectant venturum
B lętum & iucundum, & eorum vigilantiam collaudaturum: sic & nos discutientes torporis & peccati somnum, non metuamus Domini aduentũ, sed cum fiducia illum expectemus, nobis venturum è gaudiis regni cœlestis (quæ per nuptias sępe significãtur) lętum ac hilarem, & nostram vigilantiam comprobaturum & remuneraturum. Tertiò, vt sicut illi venienti & pulsanti domino confestim aperiunt ostium domus, lętiq; suscipiunt: ita & nos Dominum mox & lętanter suscipiamus cùm venerit circa tẽpus mortis, & pulsauerit per immissam ęgritudinẽ aut mortem. Secundùm hanc parabolę accommodationem non sunt singula curiosè applicanda rei propter quam parabola assumitur. Non enim quærendum quod sit ostium quod domino venienti sit
C aperiendum nobis, cùm non dicatur nos debere aperire ostium, sed oportere similes esse his qui confestim aperiunt: id fiet si & nos Dominum venientem lęti suscipiamus, quod nequaquam facere possunt hi quos aduentus Domini inuenit dormientes & imparatos, nec expectantes. Quo autem nos ad similitudinem illorum seruorum Dominus pręmio & honore prouocaret, prosequens parabolam dicit: Beati, hoc est, fœlices sunt serui illi, quos cùm venerit dominus inuenerit vigilantes. Et quare beatos pronunciet, addit; Amen, inquit, dico vobis, quòd dominus ipse vt ex nuptiis hilaris, ita
D etiam exhilaratus seruorum sedulitate, pręcinget se, parans seipsum ad seruiendum, & faciet illos discumbere, & transiens, hoc est, pręteriens more ministrantium mensis, obseruansq; quid cuiq; desit, aut quisque desideret, ministrabit illis. Dicta sunt enim hęc ad literam de domino aliquo homine cum seruis fidelibus comiter & benignè se gerente, quem Christus fingit (vt nonnunquam fieri solet) exhilaratum primùm nuptiali cõuiuio, deinde seruorum vigilantia, nouam cœnam seruis parare, vt qui fideles se seruos exhibuerũt, lęti sint cum ipso in nuptiis exhilarato, & se vicissim illis veluti seruum exhibeat, quorum erga se fidelitatem re ipsa expertus est. Huiusmodi ergo domini facto pa
E rabolicè Christus significat, fœlices esse quos ipse inuenturus esset vigilantes in fide & bonis operibus, eo quòd talibus veluti Dominus sit concessurus accumbere in mensa regni cœlestis, & communicaturus illis suorum gaudiorum fruitionem, ac prouisurus ne quid illis ad iucundam vitam desit, imo largiter suppeditaturus quicquid desiderare possint. Sic enim satis est parabolam applicare, vt non sit necesse ostendere quomodo Dominus se est pręcincturus, aut quomodo trãsiens ministrabit illis. Rectè tamen intelligitur se Dominus pręcingere, quando per iustitiam se præparat ad retributionem. Erit enim (inquit Isaias) iustitia cingulũ lum- *Isaiæ 11.*

borum eius. Sic & transire intelligi cum Gregorio non malè poteſt, cùm ab humanitatis forma in diuinitatis ſuæ contemplationē nos eleuat. Porro pulchrè & ſimpliciter hunc totum prædictum locum tractat D. Cyprianus tractatu de ſimplicitate prælatorum: Simus, inquit, tales quales eſſe nos ipſe prçcepit, dicens: Sint lumbi veſtri accincti, & lucernæ ardentes, & vos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuū quando veniat à nuptiis, vt cùm venerit & pulſauerit, aperiāt ei. Beati ſerui illi, quos aduenieŝ dominus inuenerit vigilantes. Accinctos nos eſſe oportet, ne cùm expeditionis dies aduenerit, impeditos & implicitos apprehendat. Luceat in bonis operibus lumen noſtrū & fulgeat, vt ipſum nos ad lucem claritatis ęternæ de hac ſeculi nocte perducat. Expectemus ſoliciti ſemper & cauti aduentum Domini repentinum, vt quando ille pulſauerit, euigilet fides noſtra, vigilantię prēmium de Domino receptura. Si hæc mandata ſeruentur, ſi hęc monita & præcepta teneantur, opprimi dormientes diabolo fallente non poſſumus. Serui vigiles Chriſto dominante regnabimus. Hęc ille.

ET SI VENERIT IN SECVNDA VIGILIA, ET SI IN TERTIA VIGILIA.] Noctem veteres in quatuor diuidebant vigilias vel cuſtodias, quarum quęlibet tres continebat horas, poſt quas prioribus cuſtodibus ſuccedebāt noui in ſeruandis ciuitatum mœniis & hoſtiū aggreſsibus. Hinc eſt quod ſecundę & tertię vigilię hic fit mentio, per quas profunda nox ſignificatur. Non fit autem mentio quartę vigilię, eo quòd vltra tertiā vigiliam non conſueuerit differri reditus à nuptiis. Nec primę item fit mentio, quòd illud tempus in ſuperiori ſermone ſit indicatū. Porro locus hic ad literam dupliciter poteſt intelligi, & iuxta hanc duplicitatem etiā diuerſa erit parabolę ad rem ſignificatam applicatio. Primò enim intelligi poteſt ſignificari ſeruos fore beatos, ſi Dominus veniens in ſecunda vigilia inueniat eos vigilantes, etiamſi in prima vigilia non vigilauerint: & ſimiliter ſi Dominus veniens in tertia vigilia, inueniat eos vigilantes, etiamſi in prima & ſecūda nō vigilauerint, vt quod ad ſenſum pręcipuè à Domino intentū attinet, intelligamus ſignificatū beatos fore quoſcunq; Dominus in morte inuenerit vigilantes, ſiue in prima, ſiue in media, ſiue in vltima ętate inuenti fuerint vigilantes, etiamſi in prima vel in ſecūda nō vigilauerint. Hoc enim cōmuniter hic ſignificatū intelligitur, vt non deſperet qui vel in media ętate aut vltima, hoc eſt, ſenectute inceperit vigilare. Altero modo ſenſus eſſe poteſt, beatos eſſe ſeruos qui non ſolùm vigilāt in prima vigilia, quod factu facile eſt, ſed etiam in ſecunda, & ſi opus eſt, etiā in tertia, vt quacunq; vigilia nocturna Dominus veniat, inueniat eos vigilantes. Secundùm quē intellectū ſignificabitur hic à Domino opus nobis eſſe perſeuerāti vigilia, nec ſatis eſſe vt ad tempus vigilemus, expectantes ipſum ſolicitè, vt deinde nō ferētes moram ipſius, incidamus in torporem & ſomnū, ſed neceſſe eſſe vt longanimiter illius aduentū ſemper & in quacunq; ętate expectemus. Atq; hunc ſenſum pręcipuè à Domino intentū eſſe, ex eo patere ſatis poteſt, quod Lucę 21. vbi etiam propter certitudinem aduētus ſui ad vigilandū hortatur: Vigilate, inquit, omni tēpore orātes, vt digni habeamini fugere iſta omnia quæ futura ſunt, & ſtare ante filiū hominis.

HOC AVTEM SCITOTE, QVIA SI SCIRET PATERFAMILIAS QVA HORA

A FVR, &c.] Adiungit pręcedenti parabolæ aliā parabolam, qua etiam docet propter incertitudinem aduentus ſui ſemper eſſe vigilandum: ſed præcedenti parabola oſtendit præmium ſeruorum vigilantium, hac autem pœnam & malum eorum qui non vigilant. Apparet autem prima facie hanc parabolam non eſſe aptam, nec conuenire propoſito. Nam de patrefamilias dicitur, quòd vigilaret ſi ſciret qua hora fur venturus eſſet; & illius exemplo infertur, etiam nos vigilare debere, quia neſcimus qua hora ipſe venturus ſit: cùm contrario modo dicendum videbatur; Et vos igitur vigilate, quia ſcitis qua hora filius hominis venturus ſit. Pro parabolæ itaque intellectu ſciendum imprimis B ad hoc potiſsimùm ſpectare iſtam parabolam, vt intelligamus diem Domini venturam, ſicut fur in nocte, tempore ſcilicet & hora qua non putatur, atque ob id nobis perpetuò vigilandum eſſe, ne ſi dies illa nos dormientes inueniat, incidamus in tale malum, quale patitur paterfamilias dormiens à fure nocturno oppreſſus, qui paterfamilias vtique vt huiuſmodi periculum effugeret, vigilaret ſi præſciret furis aduentum. Quod enim hac parabola ſignificetur diem Domini ſimilem fore furi nocturno, & per furem non intelligendum hīc ſignificari diabolum, quemadmodum aliqui intelligunt, ſatis patet ex ipſa comparatione, & ex aliis multis locis Apoſtolorum, quibus veriſimile eſt eos ad hæc Domini verba alluſiſſe. Pau-C lus enim ſcribens ad Theſſalonicenſes: Ipſi, inquit, diligenter ſcitis, quia dies Domini, ſicut fur in nocte, ita veniet. Et Petrus: Adueniet autem dies Domini vt fur. Et Dominus ipſe: Ecce venio ſicut fur. Non eſt autem dies Domini ſicut fur, niſi non vigilantibus. Vnde cuidam Eccleſiæ dicit ſpiritus Chriſti: Si non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & neſcies qua hora veniam ad te. Et Apoſtolus: Vos autem fratres non eſtis in tenebris, vt vos dies illa tanquam fur comprehendat, &c. Dormientibus enim dies ille tanquam fur veniet, quia inopinatus aderit, eíſque vitam ſimul cum omnibus huius mundi bonis quibus indormiunt auferet. Vigilantibus verò non veniet vt fur, quia & D expectatus illis veniet, & nihil illis bonorum auferet. Sciendum autem quod apud Matthæum in Græco non eſt, ſi ſciret qua hora fur venturus eſſet, ſed, ſi ſciret qua vigilia vel cuſtodia. vt non ſit comparatio horæ ad horam, quæ comparatio facit hic difficultatem. Annotandum ſecundò, Græcis tria illa verba, ſciret, vigilaret, ſineret, & hoc loco, & apud Matthæum capite vigeſimoquarto, vbi eadem habetur parabola, eſſe pręteriti temporis, vt ſit ſenſus: Si ſciuiſſet qua hora fur venturus erat, vigilaſſet vtiq;, & non permiſiſſet perfodi domum ſuam. Itaque ſecundùm hanc lectionem ob oculos proponitur paterfamilias aliquis, qui à fure oppreſſus eſt, & damnum paſſus, quia non vigilauit, E qui & vigilaſſet proculdubio, ſi tempus aduentus, imo aduentum furis pręſciuiſſet. Huius ergo exemplo monemur etiam vigilare, ne in ſimile incidamus damnū, quia & nobis maximè, ſi dormiamus, filius hominis venturus eſt ſicut fur, hoc eſt, hora qua non putamus. Applicatio ergo parabolæ ſecundùm hanc lectionem talis eſt: Si ſciuiſſet paterfamilias qua hora fur erat venturus, certè vigilaſſet, & vigilans non permiſiſſet furem ſuffodere domū, ac diripere quæ in ea ſunt: nunc autem quoniā non præſciuit tēpus aduentus furis, ideo nec vigilauit:

& quoniam

& quoniam non vigilauit, ideo fur hora inopinata veniens,dormientis domum perfodit, & ingressus diripuit bona illius.Proinde ne & vobis simile contingat,hoc est,ne & vobis dormientibus,quia nescitis qua hora venturus sit Dominus,aduentus illius vos opprimat imparatos,assiduè vigilate,quia dies Domini sicut fur in nocte veniet inopinatus, dormientium domos perfodiens,& eorum bona diripiens.Quod ergo dicitur in parabola de patrefamilias, quòd vigilasset si sciuisset qua hora fur veniret,non ad hoc dicitur vt hac in parte illum imitemur,sed vt sic diceretur de illo,exempli necessitas exegit,quia vigilia corporalis non potest esse perpetua,simúlq; significatur ideo non vigilasse illum, quia nesciuit aduentus horam,vt nos caueamus ne & nos eadem de causa non vigilantes incidamus in simile malum. Applicatio autem parabolæ secundùm nostram lectionem taliter fieri potest:Paterfamilias si sciret qua hora fur esset venturus, vigilaret,&c.Ideo & vos huius exẽplo vigilate,quia cùm certum sit vobis diem Domini venturũ, veniet tamen ille tanquã fur in nocte,hora qua non putatis, quare ne vos imparatos dies illa tanquam fur opprimat,vigilate ad exemplum boni patrisfamilias. Si enim homines vigilãt ne pereat pecunia,multo magis vigilandum vobis est,ne pereat anima.Nulla hic esset difficultas,si dictũ esset:Si sciret paterfamilias furem venturum in nocte, vigilaret vtiq;. Sic enim optimè inferretur:Ideo & vos estote vigilantes,quia filius hominis certò venturus est, sed hora qua nõ putatis,hoc est,tanquam fur in nocte. Hoc enim significare voluit per illud, qua hora nõ putatis.Nũc autem videtur exemplum esse impertinens,quia dicitur:Si sciret qua hora fur venturus esset,vigilaret; sed vt sic diceretur, exempli necessitas exegit,vt dictum est. In hoc ergo consistit similitudo:sicut ille vigilaret cõtra furem,ita & nos contra diem Domini,quæ veniet sicut fur in nocte, vigilare debemus. Porro quæ hic dicuntur de aduentu Domini aut filij hominis, intelligẽda sunt & de aduentu eius vniuersali,quo scilicet ad omnium iudicium est venturus:& de aduentu eius particulari,quo in cuiusq; morte venit ad singulos iudicandum.Vtrunq; enim aduentum incertũ quoad tempus esse voluit,vt semper essemus vigiles,ac parati occurrere venturo,sic viuẽtes,quasi semper mori parati, aut nouissimum eius aduentum excipere. Quoniã autẽ hic significatur filium hominis venire in morte cuiusq; ad eum qui moritur, hinc pleriq; credũt,& est cõmunis sententia,Dominũ,vnoquoque homine maximè Christiano moriente, adesse illi cũ sanctis angelis,quando etiam rationem vitę reddit anima. Quidam tamẽ aduentum illius particularem intelligunt imperium eius, quo iubet vt anima à corpore separetur. Et omnino crediderim in morte cuiusq; nũc illo,nũc isto modo aduenire.

AIT AVTEM ILLI PETRVS: DOMINE AD NOS DICIS HANC PARABOLAM, AN.] Quoniam Dominus quędam dicebat inter docendum quæ peculiariter pertinebant ad Apostolos,& quędam quę generaliter ad omnes, hinc Petrus omnium Apostolorũ, vt solet, nomine modò interrogat,num Dominus prędictã parabolam de patrefamilias propter Apostolos dixisset,an propter omnes. Et causa dubitãdi videri potest esse,quia Petrus sciebat se & condiscipulos suos electos ad officium patrisfamilias,cuius officiũ est domui custodiendæ inuigilare. Dominus autem non A respondit Petro apertè, vt nec plerunq; respondere solet,sed per ea quæ pòst addidit, facit intelligere ea quæ sunt superius dicta, ad omnes quidem pertinere,sed peculiariter ad Apostolos, eisq; similes, ideóq; parabolam alteram adiungit, quæ propriè pertinet ad præpositos Ecclesiæ,quæ tamen etiam suo modo ad omnes pertinet,vt patebit,& subiungit tandem:Omni autem cui multum datũ est,multum, &c. significans satis prędicta ad omnes pertinere,sed tamen magis ad eos quibus plura dona sunt concessa. Est autem sequens parabola de seruo,quem dominus abiturus aliquò præfecit suo famulitio,qua ostendit & pręmium quod fidelem manet præpositum:& pœnam quæ infidelem excipiet.

B Quisputas,inquit,est fidelis dispensator,&c.Dicit, quisputas,vel quisnam,significans raros esse qui fideles sint dispensatores, & similiter raros esse qui Ecclesiæ suæ bene præessent, quorum quæ debeant esse conditiones,pulchrè subindicat hac parabola. Primò enim debẽt agnoscere se dispensatores esse non dominos, vt non pro suo libito agant omnia, sed pro volũtate sui domini.Deinde fideles eos esse oportet,& simul prudentes.Fideles quidẽ vel fidos,vt non fallant:prudentes verò,vt non fallantur.Fideles,vt domini sui profectum & subditorum vtilitatem syncerè quærant:prudentes,vt nihil indiscretè agant.Quæ duo Dauidi affuisse prædicantur cùm de eo dicitur: Pauit eos in innocentia cordis sui,& in intellectibus manuum suarũ deduxit eos. *Psal.77.*

C Tertiò, nõ sibi vsurpare aut assumere debẽt dispensandi officium,sed constitui à Domino. Quem, inquit,dominus constituit super familiam suam. Vbi notandum,pro familiam Græcis esse θεραπείας, quæ dictio propriè significat famulitium, vt, quod ad literam pertinet, intelligatur eum præpositum famulis, non liberis. Itaq; nomen familiæ hic accipi debet pro ipsis seruis alicuius domus, quæ propria est dictionis significatio.Deriuatur enim à famulus,mutatione literæ v in i,vt sit familia pro famulia, cúmq; primò nomen hoc tantùm de seruis diceretur, deinde vsus inualuit vt etiam liberi nomine familiæ, & quicunque in eadem domo viuerent, comprehenderentur.Quod ergo ad rem per-D tinet, & subditi, & præpositi significantur omnes eiusdẽ domini esse serui,inter eos tamen esse quendam ordinem. Postremùm agnoscere debent præpositi Ecclesiarum ad quid sint aliis præpositi à Domino,nimirum non vt accipiant ab illis,sed potius vt dent.Vt,inquit,det illi in tempore tritici mensuram,vel,vt est Græcè,σιτομετρίον,quod commodius & elegantius verti posset,demẽsum, vnica dictione.Mos enim fuit(vt auctor est Donatus in Phormionem Terentianum)quaternos frumẽti modios quolibet mense singulis seruis admetiri,idque demensum est appellatum,vel à mense,vel à metiendo, ex quo more (inquit ille) Terentianum illud emanauit:Quod ille vnciatim vix de dimenso suo E suum defraudans genium comparsit miser, id illa vniuersum abripiet,haud existimans quanto labore sit partum.Frugi enim mancipia minori mensura sese tolerantes,peculium inde augebant.Id ergo demensum Lucas σιτομετρίον appellauit, quod non malè interpres vertit,tritici mensuram,si modò tamen nomen speciei,triticum,pro nomine generico frumenti accipiatur, quanquam Erasmus vertere maluerit,demensum cibum, vt sit non à σίτος,quod frumentum significat, sed ἀπὸ τοῦ τὸ σίτοι,quod cibum significat, eo quod,inquit,serui non solo fru-

mento alebantur. Sed hoc non cõuenit cũ eo quod supra ex Donati sententia citatum est de demenso. Ex his patet, quare, quod ad literã attinet, dicatur, vt det illi demensum vel frumenti mensuram, idq; in tempore scilicet congruo, nempe singulis mensibus. Quod autem ad rem intentam attinet, significatur ad hoc à Domino præfici quosdam suæ familiæ, vt ei temporibus oportunis pabulum doctrinæ spiritualis & sacramentorum, exhibeant, idq; secundùm modum indigentiæ & capacitatis quorumlibet. Dare enim spiritualia, officiũ est propter quod directè in Ecclesia est introducta superioritas: accipere autẽ temporalia, introductum est tanquam quiddam consequens & ad illud necessarium. Postquam autem indicauit Dominus cõditiones & officium boni dispensatoris, subiicit eiusdem fœlicitatem & premiũ, dicẽs: Beatus, id est, fœlix est ille seruus, quem cùm venerit dominus, qui peregrè profectus illum præfecit suæ familiæ, inuenerit nõ solùm ita prius fecisse, sed sic facientem, quomodo ei vt faceret constitutũ erat. Et quare eum beatum dicat, ostendit dicens: Verè dico vobis, quoniam, id est, quòd non iam satis erit ei constituisse illum super famulitium suũ, sed expertus eius fidelitatem, super omnia etiam quæ possidet constituet illum, dicens ei, vt alia similis parabola habet explicatius: Euge serue bone & fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituã. Per quę parabolicè significat Dominus eos qui hic præfecti familiæ Christianæ, fide optima munus suũ obeunt, ab ipso cùm ad iudicãdum redierit, præficiendos omnibus suis bonis: quod fiet, cùm cœlestium suorũ bonorum eos participes faciet, idq; abundantius quàm cęteros sanctos, quãdo simul cũ Christo regnabũt, iudicabũt nationes, & dominabuntur impiorũ, ac possidebunt cum cœlestibus etiã vniuersam terrã. Iusti enim, inquit Psalmista, hęreditabunt terram, & inhabitabunt in seculum seculi super eam. Declarato autẽ & officio & pręmio boni dispẽsatoris, prosequitur Dominus etiã crimina & supplicium mali dispensatoris, cuius quidẽ crimina duo facit, quæ solent esse malorum seruorum, nempe cõseruorum suorum, quibus pręfectus est, oppressionem, & bonorum domini ad voluptates abusum. Quod si, inquit, seruus ille à domino præfectus famulitio dixerit in corde suo, id est, cogitauerit, moram facit dominus meus venire, id est, dominus meus differt reditum, eóque confisus cœperit percutere seruos & ancillas, in quos contrà ob communem cum eis conditionem humanus esse deberet, & de bonis domini nepotari cœperit edendo & bibendo gulosè, veniet aliquãdo dominus serui illius, in die qua nõ sperat, & hora qua nescit, & offensus illius criminibus diuidet eum, aut, vt habent Græca, διχοτομήσει αὐτόν, id est, dissecabit eum (Nam διχοτομεῖν est in duas partes secare) partémq; eius ponet cũ infidelibus, id est, infidis seruis, hoc est faciet eum cõsortem sortis infidorum seruorum. Loquitur enim Dominus, quod ad exemplum vnde sumitur parabola attinet, de domino aliquo, qui offensus seruo dissecat corpus sui serui in duas partes, occidens eum, & hac ratione faciens eum subire sortem, quã ante eum infidi serui subierunt: aut potius qui diuidit seruũ malum à sua familia, non dignans eũ diutius suo cõtubernio, & infidis seruis in pistrino, aut carcere, aut aliis suppliciis coniungens. Vnde nomen, infidelis, hic non accipitur quomodo incredulos dicimus infideles, sed vt opponatur fido, sicut suprà

A nomen fidelis pro fido est positum. Porro pro infidelibus, Matthęus ca. 24. vbi hæc eadem ponuntur, habet, hypocritis. Fidus enim seruus neq; simulat, neq; dissimulat: infidus autẽ multa ad tempus simulat, quo fallens dominũ, administrandæ familię officium ab eo suscipiat. Per hęc ergo parabolicè significatur, quòd si quis Christianæ familiæ præfectus ob morã aduentus Dominici se sperãs diu victurũ, aut discredens Dominũ ad iudiciũ venturũ, cœperit iniuria quauis conseruos afficere, & bonis ei cõcessis ad suas voluptates abuti, is Domino veniente ad eum in morte aut in iudicio vniuersali, dissecabitur ab ipso, cùm corpus ab anima miserè
B auelletur, aut cùm à sanctorũ cõsortio separabitur, ac æternæ morti addictus erit, sortémq; accipiet in inferno cum reliquis infidis seruis. Quod si cùm dicitur; partéq; eius ponet cũ infidelibus; per infideles intelligere velimus incredulos, quemadmodũ pleriq; intelligunt, iam dicendum est, in hac parte Dominũ ab ipso exẽplo vnde sumitur parabola digredientem, id dixisse, quod nõ exẽplo, sed rei propter quã exemplum assumptũ est cõuenit, quemadmodum frequenter Dominus facit in fine parabolarũ, quomodo ipsum etiam hic fecisse multũ verisimile est, tum quod apud Matthęũ pro infidelibus ponatur, hypocritis, quod nomen secundùm vsum Christi nõ solet accipi nisi pro fictè religiosis, tum
C quòd apud eundẽ sequatur: Ibi erit fletus & stridor dentiũ; qua clausula digressio fit apud eundẽ Matthęum ab exemplo parabolę ad rem intentam, & in parabola de rege qui fecit nuptias filio suo, Matth. 22. & in parabola de seruo inutili, ca. 25. Itaq; serui & dispẽsatoris mali pars cum incredulis dicitur ponẽda, quia malus Christianus in iudicio separatus à fideliũ consortio, iungendus est in supplicio cum incredulis, quorũ damnatio certa est. Qui enim nõ credit, iam iudicatus est. In Matthæo autem dicitur de hypocritis, quia duo sunt damnãdorum genera, nempe increduli, & hypocritæ, per quos mali significantur fideles. Porro quanquã hęc parabola propriè pertineat primùm quidẽ ad Petrũ & eius suc-
D cessores, qui totius familiæ Christi sunt constituti dispẽsatores, vt meritò hæc responsa sint Petro interroganti, ac deinde etiã ad omnes episcopos & Ecclesiarũ rectores ac pastores, necnõ & ad seculares principes, tamen vt nemo est qui sibi soli viuere debet, quíq; non etiam habet quo proximis prosit: ita suo modo hęc parabola etiã ad omnes pertinet, docens omnes vt si eo quod à Deo in bonum aliorum & suarum virium rectam gubernationem acceperunt, fideliter & prudenter vsi fuerint, à redeunte Domino nostro cœlestibus bonis sint pręficiẽdi. Si verò contrà & iniurij fuerint in proximos, & acceptis à Deo ad suas voluptates abusi fuerint, abiiciendi sunt è familia Domini in gehennam.

ILLE AVTEM SERVVS QVI COGNO-
E VIT VOLVNTATEM DOMINI SVI, ET NON, &c.] Adiungit superiori parabolæ Dominus etiã aliam parabolam à seruis desumptam, qua per exemplum humanum docet rursum differentiam esse inter homines, quódque cùm omnes sint serui Dei, & cuncti voluntati eius perficiendæ incumbere debeant, maiore tamẽ piaculo illa pręteręatur ab iis qui plus cognitionis acceperint, & proinde ad hos peculiariter pertinere ea quæ dicta sunt de vigilando, & tamen eadem etiam pertinere generaliter ad omnes. Est autem hic parabolicus Domini sermo manifestus, si accommodes rebus humanis.

Ita

Ita enim fieri in seruis hominum videmus, idque iustè, vt si quis sit cui dominus communicauit arcana consilij sui, & cui indicauit quid fieri velit, quidque animo eius sit quàm maximè gratum, nec tamen is se primùm quidem pręparauerit ad faciẽdũ, deinde verò etiam fecerit quę sciebat ex animo velle dominum, multis plagis & verberibus à suo domino afficiatur. Qui verò fuerit de grege seruorum, cui dominus non sic indicarit animi sui voluntatem, si quid commiserit dignum animaduersione, vapulet quidem, sed paucis plagis. Ad huiusmodi ergo in rebus humanis exẽplum docet Dominus parabolicè futurum etiam hominibus apud Deum, vt qui ampliori donatus est diuinæ voluntatis cognitione, si secundùm eam non viuat, grauius sit puniendus à Deo: qui verò minori, minus sit puniendus. Nam paucis & multis plagis non significatur in re cui parabola est accommodanda, numerus pœnarum, qua vterque sit puniendus ad tempus, sed vnus altero diutius: sed differentia pœnarum, quæ consistit in eo quòd vnus altero grauius sit puniendus. Notandum autem in hac parabola primùm, quod cùm in primo membro dicatur is puniendus qui cognouit voluntatem Domini, & eandem non fecit: in secundo tamen non dicitur puniendus, qui non cognouit voluntatem Domini, & eandem non fecit, sed qui non cognouit, & fecit digna plagis. is enim non puniendus est, quia non fecit incognitam voluntatem, sed quia fecit digna plagis. Verbi gratia, ethnicus aliquis qui non sic cognouit Domini voluntatem vt Christianus, si adulteratus fuerit, vapulabit, non quia non fecit voluntatem Domini quam non cognouit, sed quia fecit digna supplicio. Notandum secundò, ꝙ differentia quæ hic ponitur inter cognoscentem Domini voluntatem & non cognoscentem, debet intelligi cęteris paribus. Nam alioqui quandoque nõ minor, imò grauior est iniquitas ignorantis quàm scientis, vt si sit ignorantia affectata, qualis est eorũ qui dicunt Deo: Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Vnde illud; qui non cognouit; sic rectè potest explicari, cui non est datũ sic cognoscere vt alteri datum est. Comparatiuè enim videtur intelligendum, quia sicut inter hominũ seruos nullus est, qui non aliquam domini sui cognoscit volũtatem: sic nec inter seruos Dei, cùm omnes Deus per insitam illis naturalem legem, suam voluntatẽ docuerit & semper doceat. Quod autem Dominus hac parabola docuit, vniuersalioribus confirmat sententiis, quibus rationem reddit dicti, cùm subdit: Omni autem cui multum datum est, multum quęretur ab eo, &c. quasi dicat: Et vt in genere dicam: Omni cui multum est datum, &c. Videntur autem & hæ sententiæ à vulgo mutuatæ, vt frequenter facere solet Dominus, & esse parabolicæ ac exemplares, vt per quas ex rebus humanis diuina insinuantur. Sic enim est in rebus humanis, vt qui multũ beneficij alicui contulit, multum etiam gratitudinis & beneficentiæ vicissim ab eo requirat: & qui alicuius fidei commendat aliquid custodiendũ, vel in bonum aliorum dispensandum, multum etiã ab eo requirat, nempe quicquid deposuit custodiẽdum, aut rationem omnium dispensatorum. Ad hoc ergo exemplũ rerum humanarũ significatur multam rationem Deum exacturum ab his, quibus multa sunt data aut commendata. Porro hęc duo, nempe datum & commendatum, quę in rebus humanis sunt diuersa, in rebus diuinis referri possunt ad idẽ, vt per duas sententias distinctim traditas de dato & cõmendato, intelligamus significatũ bona nobis diuinitus cõmunicata sic data esse nobis in bonũ nostrũ, vt tamen etiã sciamus ea dispẽsanda in aliorũ vtilitatẽ, nec licere nobis vti eis ad libitum nostrũ, sed aliquando rationẽ de eis exigẽdã à nobis tanquã nobis commendatis. Vnde Petrus adhortatur nos dicens: Vnusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illã administrantes, sicut dispensatores multiformis gratię Dei. Vel datum refertur ad dona homini pro seipso potissimũ collata, qualia sunt remissio peccatorũ, gratia gratum faciens, fide, spes, charitas: commendatum verò, ad dona homini pręstita pro aliorum directione & salute, siue sint naturalia, siue gratiæ gratis datæ, siue potestates & officia, siue bona temporalia.

Iob 21. (margin, beside "cunt Deo: Recede à nobis")

1. Petri 4 (margin, beside "Vnde Petrus adhortatur")

IGNEM VENI MITTERE IN TERRAM, &c.] In pręcedentibus Dominus per parabolas prouocauit discipulos suos, vt ad exẽplũ boni serui & dispensatoris quisq; pro ratione suorũ donorũ studeret quę ei sunt commissa exequi, & domini sui voluntatẽ adimplere: nunc itaq; commodè subiicit quid maximè ab eis fieri velit, & ad quid dona quisque sua conferre debeat, nimirum vt Euangelij prædicatio longè latéque spargatur & fructum faciat. Ad hoc enim Petrum & reliquos constituit super familiam suam in dispẽsatores, ad hoc plus prę aliis datum fuit discipulis, & dandum erat. Ignem, inquit, veni mittere in terram. Per ignem hic quidam intelligunt ipsum spiritum sanctum, quem Dominus venit impartiri hominibus, aut quod eodẽ redit, charitatem, & ardorẽ diuini amoris. Spiritus enim sanctus in ignis specie in Apostolos descendit die pentecostes: similiter & charitas rectè ignis vocatur, quia per spiritum sanctum diffusum in cordibus nostris, & per charitatẽ peccati labes consumitur, spiritus accenditur, atque ad cœlestia mens subleuatur. Rectius tamẽ ad propositũ Domini, per igẽ Euãgelica pędicatio intelligitur, quę tamen nõ potest ignis appellari, nisi quatenus in ea vim suam exercet spiritus sanctus, propter quod in Apostolos Euangelium vbiq; pędicaturos in ignis specie descẽdit. Ignis ergo dicitur Euãgelica pędicatio, quia non vt lex vetus, nec vt humana doctrina, frigida esset & inefficax, sed in virtute cooperantis spiritus frigidos mundi homines accensura erat ad pietatis vitam, eósque à suis sordibus purgatura, ita vt consumptis peccatis, veluti fœno & stipula, animæ hominũ innouarẽtur. Deinde ꝙ longè lateq; dilatanda erat, omniaq; suis flãmis ad se tractura, purgatura electos, vstura impios qui audito Euangelio accẽdendi erant odio contra illud. Ignitum enim, inquit Psalmista, eloquiũ tuum vehementer. &: Factus est, inquit, sermo Domini in corde meo sicut ignis exæstuans. Hunc ergo ignem Dominus è cœlo veniens, secum è cœlo attulit, ideoque dicit se venisse vt illum mitteret in terrã, significans è cœlo illum in terram allatum, vt qui planè cœlestis sit, nec in terra inueniri potuerit, nisi è cœlo mitteretur. Quanto autem desiderio teneretur incendendi huius ignis, significat cùm subiicit; & quid volo nisi vt accendatur? Pro quo Græca habent, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; id est, & quid volo, si iam accensus est? Quæ lectio dupliciter intelligitur. Caietanus enim hunc intelligit sensum; quid vlterius volo, si, id est, cùm iam accensus sit; vt sit sermo imperfectus, & relinquatur intelligendum quid vlterius velit Dominus, postquam ignis ab ipso in

Psal. 18. Hier. 20. (margin, beside "vehementer. &: Factus est")

terram missus iam erat accensus, nimirum vt ignis accensus cresceret & extenderetur. Accensus enim erat ignis Dominicus in discipulis, & in Iudæa, desiderabat ergo vlterius, vt per eos extēderetur per vniuersum orbem. In hunc sensum etiam interpretari videtur D. Cyrillus citatus in cathena Thomę. Theophylactus autem intelligit sensum esse: nihil aliud volo si iam accensus est, vel nihil aliud volo quàm accensum esse. Vrget, inquit, vt accendatur ignis ille. Itaque, quid volo, positū est pro eo quod est, nihil aliud volo. &, Si iam accensus est, celeritatis habet emphasim, & in, Si, subest tacita significatio voti. Vnde D. Hieronymus quibusdam locis citans hoc testimonium, habet, & quàm volo vt ardeat. Hinc patet interpretem nostrum rectè Græca vertisse secundùm intellectum Theophylacti. Sic enim significatur, quid volo nisi vt accendatur; quanquam videri possit, vt vult Erasmus, interpretem pro εἰ ἤδη, legisse εἰ μὴ, vel ἢ ἤδη. Et tamen etiāsi legit vt modò habent Græca, rectè vertit, sensum potius quàm verba secutus. Sensus ergo est: Illud vnicè desidero, vt ignis ille per vniuersum orbem per vos accendatur. Euthymius Gręcæ lectionis alium adhuc à superioribus diuersum indicat intellectum, hunc scilicet: Si ignis quem veni mittere, iam est accensus, vt re vera est in vobis accensus, quid amplius volo, hoc est, quid amplius in mūdo expectare & manere optem? vt significet Dominus tempus iam esse transeundi ex hoc mundo ad patrē post accensum ignem, ad quem venerat accendendum, qui accensus semel non esset extinguendus, sed per discipulos latè correpturus vniuersum orbem salutari incendio. Sed secundùm hunc intellectum non facilè apparet quę sit horum cū pręcedentibus connexio, nisi quis dicat Dominum hic iam subiunxisse de tempore sui ex hoc mundo abitus, quia in pręfictis parabolis mentionē fecit domini, qui abiens seruis suis sua commendauit.

BAPTISMO AVTEM HABEO, &c.] Secundùm intellectum Euthymij in præcedenti sententia, Dominus his verbis iam apertius de morte sua pręcicit, & causam indicat quare adhuc hic morari debeat in mundo, quanquam ignis quem venerat missurus, sit incensus. Secundùm aliorum verò intelligentiam Dominus indicat hac sententia, quare nondū fiat quod volebat, vt ignis ille in vniuerso mundo accensus esset, & quando id futurum esset, nimirum quia antequam id fieri posset, mortem pro hominum salute oppetere debebat, quam ob id cupidus humanæ salutis auidè desiderabat, adeo vt propter eius dilationē animo arctaretur. Proinde pro coniunctione, autē, rectius verteretur: Sed baptismo habeo baptizari; vt sic aduersatiuo modo significetur quare nondum fiat quod volebat. Non enim exilire potuit ignis iste de quo loquitur, nisi percussus prius esset in cruce silex corporis ipsius. Tūc enim euāgelica doctrina spargi potuit per vniuersum mundum, & omnes accēdere, quando salutis euangelicæ modus agnosci potuit, & pręcicari, innoxiū vltro pro noxiis sustinuisse mortē ignominiosam. Hanc autem suā mortem Dominus tropo nouo baptismum vocat, sicut & Marci 10 non suam solùm passionem, sed & filiorum Zebedęi: primùm ꝙ in cruce proprij cruoris tinctione erat perfundendus, (baptismus enim nihil est aliud quàm tinctio.) deinde quòd mors illi fuit velut mortalitatis ablutio, & ad vitam cœlestem purgatio: ad cuius imitationem & nos baptizamur, cùm regeneramur in ipso. Potest autem magis videri hunc tropum originem desumpsisse ab eo modo lequendi, quo in scripturis per aquas tribulationes significantur: & per aquarum immersionem, multorum malorum perpessio, vt cùm dicitur: Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Nam & de Ioanne Euāgelista dicit Dominus, quòd esset baptizandus baptismo, qui tamen in suo sanguine nō est tinctus. Dicit autem se coarctari vsquedum perficiatur, nō propterea quia pręcognitam mortem per infirmitatem naturæ humanæ horrebat semper, quemadmodum aliqui intelligunt, sed propter ardens obeundæ pro salute hominum mortis desiderium. Sicut enim spes quę differtur affligit animam, ita & desiderium rei quæ differtur. Porro quoniam ignis quem Dominus in terram venerat missurus, cum esset accensus, magnos excitaturus esset in mundo tumultus, ideo ne hinc turbarentur discipuli, rectè etiam iam subiecit Dominus, quod & supra Matth. 10. in cap. Concordiæ 55. habitum est: Putatis quia pacē veni mittere, &c. quorum intelligentiam ibi require. Dictū est enim ibi, quare quinque in domo vna fiat mentio, & quę sint illę quinque personæ. Dicitur autem, tres in duos, & duo in tres diuidentur, siue quia quandoq; duo credunt, & tres increduli in illos insurgunt: quandoque tres credūt, & duo in illos insurgunt, siue quia quando tres sunt contrarij duobus, duos etiam necesse est contrarios esse tribus, quæ intelligentia magis conuenit sequētibus. Cæterùm dissidium istud quinq; in vna domo habitantium, plerique etiam antiquissimi patres mysticè explicant, quòd cùm variè fiat ab eis, duobus potissimū modis fieri potest vt minus coactè fiat. Primò, vt domus ista vna, mundus intelligatur, & pater accipiatur diabolus, cuius eramus per imitationem filij: mater, synagoga Iudæorum: filia, ecclesia primitiua ex Iudęis collecta: socrus rursum synagoga: nurus, ecclesia de gentibus; quia filius est secundùm carnem synagogę Christus, qui sponsus est ecclesiæ. Itaque per euangelicam pręcicationem factum est, vt filij diaboli ei facti sint aduersarij, & ecclesia tum Iudęorum, tum gentium aduersaria synagogę. In hunc modum Beda super Lucam. Altero modo per domum vnam homo quisque intelligi potest, pater & mater intellectus vel ratio & voluntas, tres reliqui, appetitus irascibilis, appetitus concupiscibilis, & sensus. Itaque cùm tres istę irrationabiles potentiæ cum duobus illis rationalibus in infidelitate inter se ad malum & errores optimè conuenirent, per euangelicę pręcicationis gladium diuisi sunt tres in duo, & duo in tres, quando iam caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, nec iam in vnum conueniunt quæ prius consentiebant.

DICEBAT AVTEM AD TVRBAS: CVM VIDERITIS NVBEM ORIENTEM, &c.] Postquam ad commonitionem discipulorum Dominus docuit ad quid in hunc mundum venerit, iam conuersus ad turbas, occasionem mentionis de suo in hunc mundum aduentu factę, reprehendit eas ꝙ tempus aduentus sui nō agnoscerent, ex variis rerum indiciis, cum in rebus longe leuioris momenti tam sagaciter cōiectarent tēporum qualitates. Cùm, inquit, videritis nubem orientem ab occasu, id est, occidentali cœli parte, statim dicitis: nymbus, id est, pluuia (Grecè enim est ὄμβρος, pro quo nos dicimus imber) venit, & ita fit vt in

pluri

plurimum:& cùm videritis austrum flantem, dicitis ex obseruata cõsuetudine perdocti, quia, id est, quòd æstus erit,& ita fit. Hypocritæ, qui scilicet simulatis vos esse cupidos discendæ veritatis, cuius ex animo nõ esse vos cupidos res ipsa declarat, faciē, id est, dispositionem cœli & terrę nostis probare, hoc autem tempus aduentus Mesşię quomodo non probatis & animaduertitis, cũ illius obseruatio magis sit vobis tum vtilis, tum necessaria,& ex multis certisq; indiciis per prophetas significatis agnosci possit certius, quàm ex cœli dispositione temporum qualitates? Similia apud Matth. supra in cap. Concordiæ 64. ex cap. Matth. 16. habentur dicta à Domino ad Scribas & Pharisæos, quos etiam hic maxime notasse, quamuis turbas alloqueretur, ostendit nomen, Hypocritæ, quo fere nomine illos taxare solet. Porro Theophilactus etiam mysticam indicat rationem quare Dominus in exemplo meminerit nubis orientis ab occasu, & austri flantis, nimirum quòd ipse etiam Dominus esset nubes veniens ab occasu, id est, ab humana natura iam occidente, & multam iam ex peccato caliginem habente, nubes, inquam, per assumptam humanitatem tegens diuinitatem,& irrigatura per cœlestem doctrinam totum mundum velut pluuia quadam. Auster item, ꝙ spiritus esset feruidus, & frigiditati aquilonis contrarius, ignem, quemadmodum prius dixit,& æstum magnũ excitaturus in mundo. Sic & D. Augustinus philosophatur in duobus illis signis quæ ponuntur loco prędicto apud Matthęum, in rubedine scilicet vespertina, quæ serenitatis futuræ est indicium:& rubedine matutina, quæ tempestatem portendit. in illa quidem intelligẽs sanguinem Christi in primo aduentu effusum in vltima mundi ætate, cuius sanguinis rubedo, serenitatis nobis fuit indicium & causa, hoc est, reconciliationis nostræ cum Deo & indulgentiæ peccatorum: In hac verò ignem, qui pręcessurus est Christum in secundo eius aduentu, qui instantis erit tempestatis & irę diuinæ indicium.

QVID AVTEM ET A VOBISIPSIS NON IVDICATIS QVOD IVSTVM EST?] Hanc sentẽtiam Beda sic refert ad pręcedẽtia, vt quoniam aliqui de turba causari poterant, se propheticę lectionis ignaros,& proinde ex prophetis se nõ posse probare tẽpus aduẽtus Mesşię, intelligatur Dominus iam his verbis ostendere voluisse, eos etiam qui literas nescirent, posse naturali suo ingenio, & ratione naturali illis insita dignoscere eum qui opera fecit quæ nemo alius fecit, supra hominem esse, & Mesşiam esse expectatum, vt sit sensus: Quid, id est, cur autem à vobisipsis, vel ex vobisipsis, id est, ex insita vobis naturaliter ratione non iudicatis de me, quod iustum est vos iudicare? Secundùm quam huius interrogationis ad pręcedẽtia relationem & coniunctionẽ, quod sequitur nouum erit caput,& nouum argumentum. Verùm cũ Græca non habeant, vt nos legimus: Cùm autem vadis,&c. sed, Cùm enim vadis; certum est prædictam interrogationem ad sequentia, non autem ad præcedentia esse referendam. Sequentem autem parabolam omnino ad hoc adhibuisse Dominum apparet, vt inuitaret ad reconciliationem cũ Deo, quamdiu tempus est, ineundam, idq; exemplo humano, quo solent hi qui ad iudiciũ sunt pertrahendi ab aliquo, si sapiunt, laborare omnibus modis, vt cum illo redeant in gratiam priusquam ad iudicem pertrahantur, vt vbi exactum ius eos experiri ne-

A cesse esset. Non enim istud exemplũ eadẽ occasione & ratione ac sensu hic positum est à Luca, qua occasione & quo sensu suprà illud idem positum est à Matt. cap. 5. in cap. Concor. 40. quemadmodum annotauit doctè D. Ambros. Ille enim, inquit, de recõcilianda pace fratrum dissidentium dicendum putauit, hic de pœnitentia,& omnis emendatione delicti. Proinde illud; Quid autem & à vobisipsis; hunc commodè habebit sensum: Cur autem etiam ex humanis vestris factis, & ex his quæ facere soletis, non iudicatis quod iustum est fieri hoc tempore à vobis? Sic enim iam rectè sequitur illatum à Domino paradigma, quod quomodo tracta-
B ri debeat, satis patet ex his quæ circa Matthæi locũ dicta sunt: significare enim vult Dominus quod quemadmodum ipsi quibus loquebatur, cum aduersario suo citò composituri essent, ne pertracti ad iudicem maius inciderent periculum: ita eos, si in re salutis ipsorum non minus saperent quàm in rebus terrenis, meritò studere oportere, vt cum Deo redirent in gratiam, cùm iam ille vltro gratiam suã offerret ipsis, ne postea neglecta occasione hac seueritatem diuini iudicij experiri cogantur. Itaque sermone hoc (quo ad literam Dominus videtur consulere quid vtiliter facere possimus in rebus humanis) docet quid ad imitationẽ eius quod vtiliter faceremus in rebus humanis, facere debea-
C mus in rebus diuinis. vt sit hic sensus: Quẽadmodum si haberes aduersarium aliquem, qui te ob debitum aliquod pertracturus esset ad principem & magistratum, vtiliter & consultò facere te existimares, si priusquam ad iudicem traharis, etiam adhuc in via cum illo componeres, sicque ab eo liberareris, ne fortè ille te trahat ad iudicem, &c. ita similiter multo magis cum adhuc es in via huius seculi, cum adhuc tibi spes est gratiæ diuinę, quæ iam omnibus offertur per me, omnibus modis labora liberari ab ira Dei, à debito quod peccatis tuis cõtraxisti, ab accusatione quam cõtra te habet hostis humani generis, ne quando pertractus ad iudicium Dei, iudex te tradat in carcerem, torquendũ
D quousque ad plenum satisfeceris, hoc est, in perpetuum. Itaque quanquam non sit necesse singula huius parabolæ persequi, vt dictũ est in Matthæo, rectè tamen per aduersarium, cuius hic fit mentio, intelligitur designari parabolicè aut ipse Deus, quem omnis peccator habet aduersarium: aut ipse diabolus, quem aduersarium nostrũ Petrus appellat,& ab accusando & criminando diabolus dictus est. Nam quanquam apud Matthæum rectè diabolus per aduersarium intelligitur, quòd ibi dicatur; esto consentiens aduersario tuo; hic tamen rectè intelligi potest, quia non dicitur; da operã vt recõcilieris ei, sed, liberari ab illo. Hic ergo diabolus peccatores trahit ad principem & iudicẽ Christũ,
E qui eosdem tradit angelis exactoribus diuinæ iustitiæ, mittendos in carcerem inferni, vnde non liberabuntur, quia nunquam debitũ persoluetur. Ex prædictis etiam satis patere potest quomodo hic locus sic explicatus cum pręcedentibus conueniat. Cùm enim superius Dominus docuerit eos meritò debuisse agnoscere tempus aduentus sui, eosq; redarguerit, quòd tempus illud nõ agnouerint, qui tamen ex dispositione cœli temporum qualitates probare nossent: nunc docet temporis huius occasionem non esse negligendam, eosque redarguit quòd pro salute æterna non id facerent quod pro rebus temporalibus facerent.

DO

DOCET POENITENTIAM AGENDAM OB DEI patientiam. Lucæ 13. CAP. LXXXVIII.

Aderant autem quidam ipſo in tempore,nuntiantes illi de Galilæis,quorum ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificijs eorum.Et reſpondens dixit illis:Putatis quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint,quia talia paßi ſunt?Non,dico vobis : ſed niſi pœnitentiam habueritis, omnes ſimiliter peribitis.Sicut illi decem & octo , ſupra quos cecidit turris in Siloe , & occidit eos:putatis quia & ipſi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Hieruſalem? Non,dico vobis:ſed ſi pœnitentiam non habueritis,omnes ſimiliter peribitis. Dicebat autem hanc ſimilitudinē: Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea ſua,& venit quærens fructum in illa,& non inuenit.Dixit autem ad cultorem vineæ:Ecce anni tres ſunt,ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, & non inuenio:ſuccide ergo illam,vt quid etiam terram occupat? At ille reſpondens dicit illi : Domine , dimitte illam & hoc anno,vſquedum fodiam circa illam,& mittam ſtercora,& ſi quidem fecerit fructum:ſin autem,in futurum ſuccides eam.

ADERANT AVTEM QVIDAM IPSO IN TEMPORE,NVNCIANTES ILLI DE, &c.] Cùm in ſuperioribus auditores ad reſipiſcentiam & reconciliationem cum Deo iheundam quandiu tempus eſt,adhortatus eſſet , commoda ſeſe obtulit occaſio , qua cœptam materiam proſequeretur,& ad pœnitentiam eos prouocaret per terrorem imminentis diuinæ vltionis.Aderant, inquit,quidam in ipſo , id eſt , in eodem tempore, nunciantes illi de Galilęis,quorum ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificiis ipſorum, id eſt , quos Pilatus inter ſacrificandum interfecerat,ita vt miſceretur eorũ ſanguis cum ſanguine hoſtiarum ſuarũ.Quales autem fuerint hi Galilęi, & ob quid Pilatus eos interfecerit,ex hiſtoriographis non conſtat,nec ex ſacris ſcripturis.Cyrillus tamen, vt citatur in Cathena,& poſt eũ Theophylactus ac Euthymius,exiſtimant hos fuiſſe ſequaces dogmatum Iudæ Galilęi , cuius mentionem Lucas facit in Actis cap.5.qui docebat,inquiunt, nullum hominem dominum eſſe vocandũ, neque Iudęos debere tributa ſoluere imperatori Romano , ſed neque pro Romanis ſacrificia offerre , atq; ob id Pilatũ indignatum iuſsiſſe hos interfici inter ſacrificandũ,incertũ tamen an inter ſacrificia quæ in tēplo ritu Iudaico obtulerunt,an inter ſacrificia propria,quę extra templũ obtulerint alicubi. Certè Ioſephus lib. 18.antiquit.hunc Iudã, quem vocat aliquãdo Gaulanitatē,aliquando Galilęum,teſtatur in diebus deſcriptionis,quę fuit ſub Cyrino tempore natiuitatis Chriſti,ſtuduiſſe populũ à Romanorũ obediētiã auocare,& auctorē fuiſſe quartę ſectæ apud Iudęos,quæ in veſtitu & cęteris aliis cōſentiens cum Phariſęis,circa libertatē retinuerit immobilē ſentētiã,ſolum principē & dominũ dicens Deũ, mortiſq; multas & varias ſpecies ſuſtinere pro nihilo ducentes.Idem Ioſephus li.20.teſtatur eiuſdē Iudę filios,Iacobum & Simonē,crucifixos ab Alexãdro quodam Iudæę prępfecto,ob paternã quam ſequebãtur ſententiã. Siue autem ex huius Iudæ ſectatoribus fuerint iſti Galilæi,ſiue non,conſtat eorum cędem tum recèns fuiſſe patratam ob aliquod eorum facinus.Porro qui de his Galilęis Domino nũciaſſe dicuntur,fere intelliguntur hoc feciſſe, vt Galilęorũ illorum impietatē tam atroci & nouo ſupplicio punitam Domino indicarent , & illorum ſeditioſum animum deteſtantes,Pilati factum commēdarent,execrãtes illos velut maximos peccatores, ac cupientes ſcire quid de illis Dominus pronunciaturus eſſet. Eo enim animo iſtos hæc Domino narraſſe apparet ex ſubiuncta Domini reſponſione,qua videtur corrigere voluiſſe illorum opinionem , qua putauerant illos præ aliis fuiſſe peccatores , qui tam crudelem pœnam & nouam dederunt. Solet enim humana ratio peccatum ſecundùm pœnam æſtimare,& iudicare eos grauius peccaſſe qui in hoc mundo grauiora patiuntur , contra quem humani ingenij errorem totus liber Iob diſputat. Itaque horum gloriationem,qui ſibi placebant tanquam meliores occiſis Galilæis , Dominus hoc loco reprimit, docens , ex vltione quæ de illis eſt ſumpta , non colligendum ipſos fuiſſe grauiores peccatores:eſſe enim etiam ipſos æqualibus aut etiam maioribus obnoxios peccatis , ob quæ , niſi reſipiſcant , ſimiliter ſunt perituri : per hoc ſignificans id demum colligendum eſſe ex vltione aliorum nobis etiam Dei iram imminere, nec eam nos euaſuros , niſi peccatorum admiſſorum pœnitentiam agamus, ac ideo Deum quibuſdam peccatoribus ſpectabiles quaſdam pœnas hic inferre aut inferri permittere , vt hinc alij admoniti reſipiſcãt.Duo ergo docet Dominus potiſsimũ. Primũ,ne ex vltionis modo & externis calamitatibus peccatorum modum ſtatuamus , aut de proximis temerè iudicemus, cum ſæpiſsimè in hac vita fiat vt qui meliores ſunt , atterantur grauioribus moleſtiis. Secundò , vt omnem calamitatem vt in plurimum pœnam peccatorum agnoſcentes, admoneamur ex ea peccatorum noſtrorum & iræ Dei in nos deſæuituræ , niſi reſipiſcamus. Docemur autem & hoc ex Domini reſponſione , vt ex omnibus quæ narrantur ab hominibus occaſionem ſumamus ædificandi tum nos,tum alios,nec de rebus geſtis vel accidentibus curioſe inquirendum, quare ea ſic ſint geſta , aut an iuſtè acciderint , ſed ad ædificationem omnia conuertenda,ſicut Dominus hic facit. Dicit autem ¿omnes ſimiliter peribitis ; non ſignificare volens eodem genere mortis perituros, ſed ſimpliciter, omnes malè & crudeliter ac inopinatò perituros, quanquam priori loco rectè intelligatur ideo dictum¿omnes ſimiliter peribitis;quia impœnitentes Iudęi poſt 40.annos à Romanis occidendi inter ſacrificantiam erant, quemadmodum nunc hi Galilęi à Pilato Romano.In feſto enim Paſchæ Iudæi obſidione capti, à Romanis cæſi ſunt , impletumque eſt illud Pſalmiſtę:Fiat menſa eorum corã ipſis in laqueũ.Sic cũ ſecundo loco dicitur¿omnes ſimiliter peribitis ſicut illi decē & octo quos oppreſsit ruina turris in Siloë;rectè intelligitur ſignificari etiam illos vltione diuina opprimendos inter ruinas ciuitatis. Porro piſcinam Siloam in Hieruſalem fuiſſe iuxta muros

muros ciuitatis, in quibus multę fuerunt turres, patet ex Nehemia. Bene autem post commemoratā cædem Galilæorum, subiūgit Dominus necem Iudæorum in Hierusalem, vt per duo hæc exempla & Galilęos & Iudæos ad pœnitentiam vocaret, & vtrosque ob impœnitentiam perituros testaretur. Et rursum vt ex calamitatibus quę ab hominibus inferuntur, & quæ fortuitæ videntur & casuales, idem discamus & admoneamur.

DICEBAT AVTEM ET HANC SIMILITVDINEM: ARBOREM FICI HABEBAT, &c.] Coniunctionem, &, vt non habent Gręca, ita nec vetera scripta Latina, nec Dionysius. Itaq; cùm omnibus interitū minatus esset nisi agerēt pœnitentiā, addit parabolā quæ rem ante oculos poneret, & quod futurum erat admoneret. Est autem parabola per se aperta satis, vt quod ad literā pertinet non sit in ea quicquam annotandum, nisi forte quod cùm dicitur: vt quid etiam terram occupat; pro occupat, Gręcis est καταργεῖ, quod propriè est onerare inutili onere. vt intelligamus non solùm inutiliter occupare terram, sed eandem etiā onerare, vt à qua succum trahat sine fructu. Deinde in illo: Et si quidem fecerit fructum; eclipsis est aut aposiopesis. Nam subintelligendum, bene erit, aut sinemus eam, aut aliud commodius. Porro hac parabola peculiariter Dominus notare voluit gētem Iudaicam, ac significare (vt in genere eam applicemus) populum illum diu à Deo expectatum vt fructum faceret, breui perdendum, si modò pergerent esse steriles, & in obstinata sua malitia persisterent. Vt autem per suas partes sigillatim parabolam accommodemus rei per eam significatæ, per ficum in vinea plantatam, significatur parabolicè synagoga Iudæorum à Deo in mundi huius vinea singulari cura plantata. Sæpe enim Dominus steriles arbori bus assimilat propter sterilitatem excindendis, & ficus quidem frequēter meminit, quòd ea regio ficuum ferax esset. Cæterùm singulari ratione ficui synagogam comparasse videri nunc potest, vt & aliàs, idq;, vt pulchrè philosophatur D. Ambrosius, primùm quia sicut ista arbor foliis redundās fluētibus spem possessoris sui cassa speratorū prouentuum expectatione destituit: ita etiam synagoga legis diuinæ doctrina & cęremoniarum ornatu exuberans, & spem virtutis promittens, expectatū bonorum operum fructum nunquam præstitit. Deinde quia sicut ficus eius est naturæ vt pro flore poma germinet, sed quæ fere pręter pauca ad maturitatem non perueniunt, quibus decidētibus, alia poma succedunt quæ maturescunt: ita Iudæi, quasi primi fructus malè feracis synagogę, grossi labētis similitudine corruerunt, pręter paucos fideles: eis autem cadentibus, de pinguedine religionis antiquæ nouus gentiū populus emersit. Per dominū huius

A vineæ & ficus, qui venit quęrens fructū, & non inuenit, Deus pater significatur, qui cùm à tēpore Mosis quęsierit & expectauerit fructū bonorū operū à Iudęis, nō tamen inuenit. Per cultorē vineę, qui pro ficu orauit, & se fossurū circū illā promisit, seipsum Dominus significat, qui curam gerit hominū, & cultor est vineę paternę, qui pro Iudęis excindi dignis etiā ante suum aduentum, orauit, vt vel adhuc vno anno relinquantur, tēpore scilicet quo eos docturus erat per se & Apostolos suos, qua doctrina veluti

B sarculo quodā tētauit effodere duritiē cordis eorū, & veluti fimū ad fructificationē mittere circa eos. Per tres autē annos, quibus Dominus, ficus fertilitatē expectauit, rectè intelliguntur tres Iudęorum gubernationes, ea videlicet, qua sub iudicibus regebantur, ea qua sub regibus ante transmigrationē in Babylonē, & ea qua sub pontificibus post transmigrationē. Minatus ergo hac parabola ipsis fuit, si vt olim steriles esse perseuerarent, postquā iam fossi essent & stercorati à se, hoc est, cœlesti doctrina exculti, nihil reliqui fore quo minus velut infrugifera

C ficus excinderētur, quēadmodū eis postea per Romanos cōtigit. Quod si quis dicat, nō semper infrugiferā fuisse Iudęorū synagogā in prędictis tribus gubernationibus, quidam enim omni tempore inter eos fructum attulerunt: Dicendū, quod multorum malitia paucorū occultat virtutem, & ex eo quod in ipso abundat, quiduis iudicatur. Pleriq; autē & dominum vineę, & ficum, & cultorē vineę, & tres annos aliter explicant, verùm dictus iam explicandi modus & est simplicior, & proposito Domini conuenientior. Cęterùm quanquam excidium gentis

D Iudaicæ hac parabola Dominus peculiariter notare voluerit, nihil tamen dubium quin eadē in genere omnes & singulos tunc præsentes auditores, & in illis etiā nos ad quos eius doctrina peruētura erat, admonere voluerit, ne Deū prouocantem & expectantē ad pœnitentiā negligeremus. Itaque per ficum hanc parabolicè etiam significatur quisque homo, maximè fidelis, in vinea Domini, hoc est, ecclesia plantatus, qui si etiam post triū annorū expectationem, hoc est, post multū temporis aut post iuuentutem, adolescentiam & virilē ętatem, ac demum post culturam eis ab ecclesiasticis cultori-

E bus impensam pergant manere infrugiferi, excindendi sunt, & in ignem mittendi. Docet ergo parabola & longanimem Dei expectationem, & salutis nostrę in Deo desiderium, vt qui bona opera à nobis requirat velut fructum, vnde tamen illi nulla accedit vtilitas. Rursum docet quanta debeat exēplo agricolę ad imitationē Christi cura & desiderium esse in pastoribus, vt infœcundos homines ad fœcunditatē promoueant, & ab ira Dei subducant, nempe quòd pro eis & Deum orare debeāt, & omnem quam possunt suam operam impendere.

SANATVR MVLIER CONTRACTA.

Lucæ 13. CAP. LXXXIX.

Erat autem docens in synagoga eorum sabbathis. Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem & octo, & erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere. Quam cùm videret Iesus, vocauit eam ad se, & ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, & confestim erecta est, & glorificabat Deum. Respondens autem archisynagogus, indignans quia sabbatho curasset Iesus, dicebat turbæ: Sex dies sunt in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbathi. Respondens autem ad illum Dominus, dixit: Hypocrita, vnusquisque vestrum sabbatho non soluit bouem suum: aut asinum à præsepio, & ducit adaquare? Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit satanas, ecce, decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbathi? Et quum hæc diceret, erubescebant omnes aduersarij eius, & omnis populus

gaude-

gaudebat in vniuersis quæ gloriosè fiebant ab eo. Dicebat ergo: Cui simile est regnum Dei, & cui simile æstimabo illud? Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in ortum suum, & creuit, & factum est in arborem magnam, & volucres cœli requieuerunt in ramis eius. Et iterum dixit: Cui simile æstimabo regnũ Dei? Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria, donec fermentaretur totum.

ERAT AVTEM DOCENS IN SYNAGOGA EORVM SABBATHIS. ET ECCE.] Videri posset Lucas iam subiicere voluisse exemplum fici sterilis, vt quod parabolæ typus deliniarat, res ipsa iam subiiceret oculis. Nam cæremoniarum obseruatio veluti folia erant synagogæ, quæ videbantur ceu polliceri dulcissimum ac gratissimum Deo fructum veræ pietatis & charitatis erga proximum, quum nõ solum nihil huiusmodi in Iudęis plerisq; produxerit, verũetiã amaros ędiderit fructus inuidię, odij, obtrectationis, blasphemię & superstitionis, quemadmodum in sequenti patet exemplo. Hac igitur ratione post D. Ambrosium intelligit Erasmus hęc subiuncta superioribus. Simplicius tamẽ fuerit nullam hic requirere cohærentiam, cum certum satis sit, Lucam, sicut & cæteros, pleraque coniunxisse obiter, & vno commemorato ad aliud transisse, prout inter scribendum memorię occurrebat. Itaque quẽadmodũ iam aliquoties fecit, commemorare rursum volens peruersum Iudęorum, & maximè eorum qui apud eos primi erant, iudicium de factis Iesu optimis & salutiferis, sicut & quę sequuntur multis capitulis, explicat peruersa Pharisęorũ & Scribarũ de Christi factis iudicia, & ipsorum à Christo redargutiones. Erat, inquit, quodã tempore docens in quadam synagoga eorum die sabbathi, quando ad audiendam legem omnes Iudęi ab operibus vacãtes cõueniebant in synagogã. Et ecce cùm sic ex more doceret sabbathis in die & loco celebri, aderat ibi in synagoga inter reliquos mulier quę habebat spiritum infirmitatis, id est, quę affligebatur infirmitate quadam à dęmonio, idque iam annis decem & octo. Erat enim ex diaboli operatione adeo inclinata corpore in terram & contracta, vt nullo modo posset caput erigere, & sursum respicere. Hac autẽ narratione Lucas exponit mali magnitudinem & miseriam dignam miseratione Domini, idque tum à temporis longitudine, quo mulier hoc malo fuit obnoxia, tum à mali authore, qui non erat naturæ vitium aut imbecillitas, aut aliud quoddã humanũ accidens, sed ipsum dęmonium, vt proinde malum illud arte medicorum non potuerit superari, sed eius solius virtute, qui virtutem omnem inimici reprimere & impedire potuit, tum etiã à specie mali. An non enim triste admodum erat spectaculum, videre hominẽ ex sui conditione à Deo per staturæ rectitudinem à brutis distinctum, more pecudum versus terram semper spectare, nec posse cœlũ ad quod possidendũ creatus erat cõspicere? Discimus autẽ hinc plerosq; morbos, & membrorum impedimenta Deo permittente immitti hominibus à dæmoniis, quẽadmodum & in Iob patuit. Et dignum diabolo authore fuit hoc malum, & à Deo ad instructionem nostrã permissum est inferri mulieri, siue ob propria eius crimina, siue ob Dei gloriam. Sic enim demonstratum est diabolum hoc vnũ agere, vt homines à conditionis suę nobilitate abstractos, similes faciat iumentis insipientibus, ac terrena tantũ spectare & quęrere doceat, idq; ipsum hoc efficere in his qui virilem non habent animũ, sed muliebres sunt, & animo effœminato. Audiui-

A mus mali impotentiam & dęmonis malitiã, audiamus oppositam Domini potentiam & benignitatẽ. Cùm, inquit, hanc videret Iesus, hoc est, priusquam aut ab ipsa muliere, aut ab aliis pro eius sanitate interpellaretur, ad solũ eius aspectũ, (qui in Christo semper secuturę salutis omen est) motus erga ipsam misericordia, ostendere volens se venisse vt dissolueret opera diaboli, & hominum mala depelleret, suamq; quam prę misit doctrinã miraculo cõfirmare volens, mox vocauit eam ad se, eiq; paren-

B ti & magna cum spe venienti ait: mulier, dimissa, id est, liberata es ab infirmitate tua. In quibus verbis dubitari potest quomodo & quare Dominus dixerit; liberata es; & non per imperatiuũ, liberata sis, vt solet vti imperatiuo in curandis morbis, maxime cũ necdũ mulier fuerit liberata, cùm Christus hęc verba pronunciaret. Subditur enim postea q̃ imposuerit ei manus, quodq; tum confestim erecta sit. Dicendum ergo, quod vel phrasi Hebraica es pro sis sit positum, indicatiuus scilicet pro imperatiuo, aut potius ideo dictum esse, liberata es, quàm sis, vt mulieris fidem magis accenderet, ac suã po-

C tentiam declararet, quẽadmodum & paralytico, de quo Matth. 9. non est dictum: Remittantur tibi peccata tua. sed, remittũtur, vel, vt habent Gręca, remissa sunt. Secundùm quem posteriorem modum probabiliorem sane dicendum vlterius, quod impositio manuũ, quamuis cõmemoretur à Luca post verborum prolationem, pręcesserit tamen eam, quodque statim ad contactum mulier fuerit sanata, aut quòd inter pronunciandum verba illa cum contactu, sanabatur, vt liberata es, dictum sit pro, iamiam liberaris, quemadmodum in cap. Concordię 32. illud, vt habent Gręca: Remissa sunt tibi peccata; dictum est positum esse pro, iamiam remittũtur. Mox ergo vt Dominus eam tetigit viuifica sua carne, eique suis verbis sanitatẽ pollicitus est, mulier eius

D verbis credens, erecta est, liberata tam facili negotio à morbo tam diuturno, & plane immedicabili, & agnoscens plane cœleste esse beneficium, glorificabat Deum.

RESPONDENS AVTEM ARCHISYNAGOGVS, INDIGNANS QVIA SABBATHIS.] Cùm archisynagogus iste, vt pręaliis sanctior haberi voluit, ita pręaliis de facto miraculo gaudere debuisset, idq; tũ Dei nominę, in cuius cedebat gloriã, tum proximi, cui salutem attulit: imo cùm & occasionẽ habuerit vt suo nomine gauderet, quòd in ea synagoga, cuius ipse princeps esset, tale ac tantum miraculum mirabiliter peractũ esset, tamen contra ex inuidia glorię Christi, aut

E potius propter peruersum & pręposterum pietatis iudicium, pro ingenio Pharisaico indignatus est. Indignatũ enim dicit Euangelista, quòd Iesus sabbathis curasset, non quòd ille à populo glorificaretur, vt intelligamus indignationẽ hanc non tam ex inuidia profectam, quàm ex peruerso iudicio, qui imbutus Pharisęorum fermento non potuit discernere qua in re vera pietas esset sita, zelum habens Dei, sed non secundùm scientiam. Quanquam autẽ indignationem huius pręcognouerit Dominus, voluit tamen, vt & aliàs, in sabbatho miraculum illud ope-

operari,tum quòd nullo tempore magis diuina huiusmodi opera fieri fuerit conueniens, quàm in die consecrato Deo & rebus diuinis,tũ vt haberet occasionem peruersam illam Pharisæorum opinionem reprehendendi, & animis eorum eximendi. Cùm autẽ indignaretur archisynagogus Christo, non est tamen ausus illum reprehendere, veritus eius potentiã & authoritatem,sed cõuersus ad turbam,ex indiscreto erga sabbathũ zelo,veluti ex suo officio, dixit, respondens, hoc est, subiiciens hæc verba ad factum Christi: Sex dies sunt in quibus oportet operari.In his ergo venite & curamini, & non in die sabbathi. Vox certè multæ stultitiæ plena.Opus enim plane diuinũ inter ea numerat opera plane humana, quę sex diebus erant operanda, quodq; nudo contactu & verbo peractũ erat miraculũ,opus reputat in sabbatho prohibitũ cum vtiq; sciret sabbatho licere loqui,& cibũ aliaq; contingere,&, quod omnium maximè est admirãdum. indignum honore sabbathi existimat per quod Deus maximè glorificabatur & honorabatur. Hãc itaque tam stolidam vocem non tulit clementissimus Dominus,sed acriter confutauit, idque non ex scripturis,sed sic vt illius peruersum iudiciũ cõtra communem hominum sensum esse declararet, ratione sumpta à proposita materia,vt solet, nimirum à vinculi solutione,quam cum non iudicarent illicitam in boue & asino, iudicauerũt illicitam in homine,idque filia Abrahæ:& quam sathanas humani generis hostis miserrimè & diuturno tẽpore ligatam tenuerat. Cõparans enim mulierem hanc cum boue & asino,tria in ipsa comparatione dicit, quæ ad auxesim faciunt. Filiam enim Abrahæ vocat,vt sic ex comparatione eius cum boue & asino, mulieris nobilitatem apud Iudæos indicaret, qui magnum quid esse putabant esse filiũ Abrahę,vtq; hac nomenclatura cogitationem affinitatis ingereret,& indicaret quemque Iudæum non indignari debere ob sanitatem mulieri huic præstitam, sed potius tanquam sorori cõgratulandũ esse.Intelligi tamen etiam altiori sensu potest, filiam Abrahæ ipsam à Domino vocatã,ob fidei imitationẽ,quam præ se tulit,dum vocata mox accessit,per quã forte etiam se in synagoga cõspectui saluatoris præsentauit,confidens ad solum aspectum,illum misericordia cõmouendũ, & nihil illi miserenti impossibile esse.Sic & sathanam alligasse eam cõmemorat, quo magis ostendat dignum esse eã solui, idque etiã,die sabbathi. Addit tertiò & temporis prolixitatem,vt vel huius consideratione ostendat hanc dignam fuisse sua misericordia, & omnium commiserationem,ideoque cum aduerbio, ecce, dicit; ecce decem & octo annis.Nec emphasi caret quod non dicit simpliciter:à vinculo;sed, à vinculo isto, tam misero scilicet,tam diuturno, támque indigno humanæ conditioni.Porro hypocritam vocat Dominus archisynagogum, quòd ex iustitię zelo videri

A vellet populum admonere,cùm à vera iustitia lõge abesset. Quidam tum Gręcorum, tum Latinorum libri habẽt pluraliter,hypocritæ,vt in hoc archisynagogo intelligatur Dominus alloqui omnes Pharisæos, ex quorum nomine & sententia ille locutus fuerat.Singulariter habent vulgati Gręcorum codices,& D.Thomas in Cathena, & Dionys. pluraliter fere habent Latini codices, & exemplar Cõplutense, ac Euthymius.Quoniam autem sermo Domini perspicuam habebat veritatem, & ad sensum etiam communem humanæ naturæ consentaneus fuit, pudorem incussit obtrectatoribus eius, vnde sequitur: Et cùm hæc diceret, erubescebant omnes aduersarij eius, vt quos tam aperta ratione redarguisset,cui nullo modo respõdere possent:cęterum omnis populus quòd non haberet animos prauis Pharisęorum iudiciis & passionibus imbutos,gaudebat in vniuersis quæ gloriose fiebant ab eo.Claritas enim operum omnem quęstionem soluebat apud eos qui non erant mente peruersa.Cęterum mulier hæc typum gessit cuiuslibet animæ terrenis addictæ, atque in genere totius humanæ naturæ, aut peculiariter populi gentilis, qui diaboli machinatione palam impius & sceleratus calamitatem suam prę se ferebat, totus defixus in rebus terrenis,de rebus æternis ac cœlestibus ne cogitare quidem valens. Dominus itaque misericordiæ oculis intuitus humanam naturam, ac gẽtium nationem indignè nimis ac diutino tempore diaboli fraude ad terrena incuruatam,cum ipse hominem creasset rectum,vt cœlestibus intenderet,tandem in die sabbathi,in vltima scilicet mundi ætate,atque in plenitudine temporum,eã ad se sua doctrina suóque spiritu vocauit,ac verbo simul & cõtactu, hoc est, per assumptam à se humanitatem, suámque doctrinam erexit,sempérque erigit.Quod dum apud Iudęos faceret, Pharisęi & Scribę, quorum personam gerit archisynagogus,obtrectabant ei,idque sub prętextu legis,calũniantes eum quòd peccatores reciperet, & manducaret cum eis. Sed & post Domini ascensionem Iudęi indignabantur, gentilem populum tam facilè ad Christi gratiã recipi,quod sic futurũ in hoc principe synagogæ typicè adumbratum est.

B

C

D

E DICEBAT ERGO: CVI SIMILE EST REGNVM DEI, ET CVI SIMILE, &c.] Græca non habent,ergo,sed autem, & tamen non male interpres vertit, ergo, quemadmodum & Erasmus,quo significaret has parabolas dictas occasione gaudij totius populi, & silẽtij impositi obtrectatoribus Christi.Hac enim occasione per duas has parabolas disserere cœpit Dominus de regno Dei, per euangelicã prędicationem ex humilibus initiis in tantam amplitudinem promouendo, vt totum orbem ad se pertrahat. Cęterũ easdem has parabolas & supra dixit Dominus Matth.13 in ca. Concordię 52.vbi latè satis pertractatę sunt.

DOCET ANGVSTAM ESSE VIAM REGNI COELOrum. Lucæ 13. CAP. XC.

ET ibat per ciuitates & castella docens & iter faciens,in Hierusalem. Ait autem illi quidam: Domine,si pauci sunt qui saluantur? Ipse autem dixit ad illos:Contendite intrare per angustam portam,quia multi,dico vobis,quærent intrare, & non poterunt. Quum autem intrauerit paterfamilias,& clauserit ostium,& incipietis foris stare,& pulsare ostium,dicentes : Domine aperi nobis,& respondens dicet vobis:Nesciu vos vnde sitis.Tunc incipietis dicere:Manducauimus coram te,& bibimus,& in plateis nostris docuisti.Et dicet vobis:Nescio vos vnde sitis,discedite à me omnes ope-

rarij iniquitatis, ibi erit fletus & stridor dentium, cùm videritis Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab Oriente, & Occidente, & Aquilone, & Au-
B.10.100 *stro, & accumbent in regno Dei. Et ecce sunt nouissimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt nouissimi. In ipsa die accesserunt quidam Pharisæorum dicentes illi: Exi, & vade hinc, quia Herodes vult te occide-*
A. 20. 101. *re. Et ait illis: Ite, & dicite vulpi illi, Ecce eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor. Veruntamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare, quia non capit Prophetam perire extra Hierusalem. Hierusalem, Hierusalem quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum auis nidum suum sub pennis, & noluisti? Ecce re-*
A.23. 120. *linquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat cùm dicetis: Benedictus qui venit in nomine Domini.*

ETIBAT PER CIVITATES ET CASTELLA DOCENS, ET ITER FACIENS.] Quanquam non sit necesse vbique ostẽdere rationẽ ordinis rerum ab Euangelistis narratarum, tamen hic videri potest ob id Euangelista digressus ad eorum quę sequuntur narrationem, vt, quoniam superioribus parabolis significata est regni Dei amplitudo, iam ex Domini doctrina ostendat, paucos tamen fore qui salutem & regnum Dei consequantur, quod occasione cuiusdam interrogãtis Dominus docuit, cùm quodam tẽpore docendi gratia perambularet ciuitates & pagos, & iter faceret in Hierusalem. Hãc autem profectionem per ciuitates & castella, eam esse crediderim, ob quam Lucas suprà 10. ca. dixit Dominũ designasse 70. discipulos, eósque misisse binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quò erat ipse venturus. Cæterùm profectio in Hierusalem, cuius hic fit mentio, quæ fuerit, an vltima illa qua ad mortem accessit, an ad aliquam imminentem solennitatem, incertũ est, cũ certũ sit post relictã Galilęam Dominũ frequenter accessisse Hierusalẽ, vt supra ostẽsum est, nisi quod verisimile est Lucam significare voluisse, Dominum se iam præparasse ad subeundam mortem in Hierusalem, quam sibi sciuit imminere. Itaque cùm quodam tempore esset in via ad Hierusalem, quidam quoniam Dominum audiuit omnes inuitantem ad salutem, interrogauit illũ si pauci essent qui saluantur, id est, saluabũtur. Dominus autem suo more non respondet directè ad propositam quæstionem. Nam quoniam ex curiositate profecta erat huiusmodi quæstio, nec multum vtilitatis in eo situm erat, si sciretur an multi saluãdi essent an non, Dominus ex proposita quæstione occasionem arripuit docendi, id quod magis erat necesse cognoscere, nempe modum quo ad salutem est perueniendum, & tamen sua responsione simul etiam quęstioni satisfecit, indicãs paucos fore qui salutem assequantur, quia multi quærent intrare & non poterunt. Contendite, inquit, hoc est, certate, & omnibus viribus conemini intrare per angustam portam, ipso verbo contendite, significans labore opus esse & conatu, ob ingrediendi per angustias portę difficultatem, & conandum cuique vt veluti pręripiat alteri ingressum, quòd angusta porta paucos recipiat. Cæterùm quid per Angustam portam sit accipiendum, dictum est in capite Cõcordię 43. circa illud Matth. 7. Intrate per angustam portam; verùm de veritate eius quod sequitur ¿ quia multi quęrent intrare, & non poterunt; dubitari potest. Apparet enim significare multis negatũ esse ingredi virtutis viã, eamq; plerisq; fore impossibilem. Itaque Beda exponit, Multi quærent intrare, salutis amore prouocati, & non poterunt, itineris asperitatę deterriti, intelligẽs scilicet istud impleri in pręsenti vita, & per non poterunt; non significari ab-

A solutam impossibilitatẽ, sed quomodo dicere solemus: id hominem non posse facere, quod per infirmitatẽ non facit. Verùm si sequẽtia spectemus, patebit satis illud ¿ Multi quęrent intrare; dictum de futura vita. subditur enim in declarationem huius, quomodo postquam ingressus fuerit paterfamilias, tunc accipient quidã cupientes intrare, pulsare ostium frustra. Proinde cùm dicitur ¿ multi quærent intrare; non debet intelligi de introitu in portam, vel per portam angustam, quam in Matthæo diximus intelligendam viam virtutis, sed de introitu

B ad vitam & regnum cœlorũ, in quod non est alicui post hanc vitam introitus, nisi hic ingressi sint per portã angustam. Itaq; sensus est: Contendite quamdiu hic licet ingredi ad salutẽ per angustã virtutis portã, quia multi re vera quęrent post hanc vitam & in nouissimo die intrare ad salutem, & non poterunt, quia non sunt modò ingressi per portã angustam, sed gradiuntur per latam & spaciosam.

CVM AVTEM INTRAVERIT, &c.] Quod dixit de quęrentibus intrare, prosequitur Dominus

C latius per subiunctam parabolam, qua illud quod de quærentibus intrare dixit, in Iudęis euenturum significat. Loquitur autem de se ipso Dominus sub similitudine alicuius patrisfamilias, qui postquam cum suis amicis quos ante ostium stãs expectauit, ingressus est domum ad conuiuium, & clauserit ostium, admittere & agnoscere recusat eos qui postea pulsant ostium. Porro Gręca non habent, vt nos legimus, intrauerit, sed ἐγερθῇ, id est, surrexerit, secũdùm quam lectionem Dominus de se loquitur sub similitudine patrisfamilias qui sedet in domo, ostio

D que aperto recipit amicos ad conuiuiũ paratũ venientes, deinde surgens domus suę ostium claudit, nec aliis ingressum permittit. Noster interpres pro ἐγερθῇ videtur legisse εἰσέρχῃ, aut εἰσέλθῃ. Atq; hanc lectionem præfert Gręcę quidã, quod verbum surgẽdi parũ quadrare videatur claudenti ostiũ patrifamilias. Non enim surgitur ad claudendũ ostiũ, sed ad aperiendum, quòd illud claudi soleat cùm itur cubatũ. Itaq; Dominus noster nunc se habet veluti paterfamilias aliquis, qui vel sedens in domo, vel stans ante ostiũ domus apertum, expectat & recipit venientes amicos ad conuiuiũ vocatos, quia vs-

E que ad mundi cõsummationẽ expectat quos recipiat. recipitq; qui digni sunt ad conuiuiũ fœlicitatis æternæ, ad quod iam omnibus per virtutẽ ostiũ patet. Erit autem veluti paterfamilias qui surrexit, aut intrauit, & clausit ostiũ, omnibus quidẽ in nouissimo die vniuersalis iudicij, cuiq; verò etiam in hora mortis, quia tunc non amplius expectabit recipiendos, nec erit vltra facultas ingrediendi, sed erit tunc veluti clausum ostiũ regni cœlorũ, quod iam cuiq; quamdiu viuit, & in genere omnibus hominibus vsque ad consummationem seculi, est apertũ. Quod autem dicit quosdam post ostiũ clau-

sum

ſum foris ſtantes pulſaturos,& dicturos : Domine Domine,aperi nobis;ac poſt primã repulſam ſubiũ cturos,comedimus corã te & bibimus, &c. non ſic ſunt accipienda,quaſi hæc omnia ſic ſint ab impiis repellendis aut ab ipſo Domino dicenda, ſed per hæc quę commemorantur ſic ſecundùm exigentiã parabolæ, ſignificatur parabolicè tales tunc quidẽ ſummopere optaturos admitti ad ingreſſum,& nihil illis profuturam aut appellationem Domini, aut familiaritatem quam cum ipſo Domino habuerunt in carne, ſed veluti planè incognitos reiiciẽdos.Atque idem dicẽdum eſt de multis aliis parabolis ſimilibus quæ ſequuntur. Itaque parabolicus iſte Domini ſermo ſic eſt tractandus:Cùm paterfamilias intrauerit & clauſerit oſtium,hoc eſt,cũ ego magnæ familiæ princeps & dominus poſt præſcripti temporis adimpletionem ceſſauero expectare recipiendos in vitam æternam,& ingrediendi poteſtatem ſubtraxero, cúmque vos incipietis foris ſtare,id eſt,cùm continget vobis vt ingrediẽdi poteſtatem vobis ſublatam videritis,& cœperitis pulſare ad oſtium,dicẽtes:Domine aperi nobis ; vel,vt habent Græca,Domine Domine aperi nobis,id eſt, cùm deſiderabitis, idque ſummopere, (hoc enim ſignificat geminatio illa,Domine Domine) admitti intra ſanctorum numerum & in regnum Dei, & reſpondens dicet vobis : Neſcio vos vnde ſitis, id eſt,ego vos velut incognitos habebo,nec inter ſeruos meos agnoſcere dignabor, quanquam me Dominum agnoſcere & nominare vel inuiti cogemini,tunc incipietis dicere:Mãducauimus corã te,&c. quaſi dicant : quî ſit vt nos nõ agnoſcere te dicas, cùm nobiſcũ familiariter ſis conuerſatus, prophana ſimul & ſacra nobiſcum habens communia,hoc eſt,vobiſcum admirabimini & admirantes cogitabitis intra vos,quomodo nõ inter meos vos recipiam,& pro notis ac amicis habeam, cum quibus tam ſum familiariter cõuerſatus.Verùm ille paterfamilias conſtanter perget vobis, quod prius, reſpondere,dicens:neſcio vos vnde ſitis,hoc eſt, ſicut inter meos non agnoſcam vos, propterea quòd me Dominum appellabitis & inuocabitis, ita nec ob familiaritatem quã mecum in terris habuiſtis. Nec tantùm velut alienos vos habebo, & velut incognitos excludam à gaudiis regni cœleſtis, ſed etiam procul à me eſſe iubebo,& iubendo faciam. Hoc enim ſignificatur per hoc quod ſubditur dicendũ à patrefamilias: Diſcedite à me omnes operarij iniquitatis.Sic enim noſter interpres lõgè melius vertit quàm Eraſmus, qui habet pro, operarij iniquitatis, qui patratis iniquitatẽ,cũ Gręcè nõ ſit participiũ,ſed ἐργάται ἀδικίας. Aliud enim eſt eſſe operariũ iniquitatis, aliud operari iniquitatem, ſi propriè quis loquatur.Illud enim de iis dicitur,qui in vita ſua toti ſunt addicti peccatis:iſtud verò iis cõuenit,qui actu peccatum aliquod admittunt, de quo aliquid annotatum eſt in cap. Concordiæ 43. circa locum ſimilem ex Matthæi cap.7.vbi Dominus ſimiliter dicit quibuſdam in nouiſsimo die nihil profuturum,quod in nomine ipſius dæmonia eiecerint,& virtutes multas fecerint. Certum eſt autem parabolam prędictam à Domino dictam eſſe contra Iudæos ſui temporis, cum quibus ſcilicet tum Dominus conuerſabatur,tamen ſicut omnia quæ ad illos dicta Euangeliſtæ commemorauerunt, ad noſtram etiam inſtructionem ſcripta ſunt : ita etiã hanc parabolam per accõmodationẽ rectè intelligimus dictam contra malos Chriſtia-

A nos,in quos magis competit quàm in Iudæos, dicere illud:Manducauimus coram te, &c. eo quòd longè maiori & diuiniori cum Chriſto fruatur iam familiaritate,coram ipſo manducantes & bibentes pretioſum eius corpus, ſanctumque eius ſanguinem : in quorum item plateis iam Chriſtus docet, quia per ſuos doctores eis palam patris voluntatẽ annunciat:verùm his,quoniam operarij ſunt iniquitatis,nec per anguſtam portam intrare contendũt,nihil proderit in illo die quod inuocare ipſum noſſent tanquam Dominum ſuum,aut quòd dicere poterunt ſe mirabili quadam eius cõſuetudine hic fruitos fuiſſe,ſed velut planè incogniti habebuntur & abiicientur.Sciẽdum autem, quod ad lectionẽ & diſtinctionẽ rectam pertinet, illã partem:tũc

B incipietis dicere;correſpondere illi : Cùm intrauerit paterfamilias;vt ante:tunc incipietis dicere;nõ ſit perfectus punctus:non autem illam partem:incipietis foris ſtare;correſpondere illi:cùm intrauerit;vt orationem abſoluat,ſed legendum cum coniunctione,&,vt habent libri correctiores : & incipietis foris ſtare;pro quo melius verteretur : & inceperitis foris ſtare. Nam pẽdet adhuc cum aduerbio,cùm,nec abſoluitur ſententia, niſi cùm ſubditur,tunc incipietis dicere.

IBI ERIT FLETVS ET STRIDOR DENTIVM, CVM VIDERITIS ABRA-

C HAM.] Dixit iniquos Iudęos excludendos, necnon & abiiciendos:addit iam quod his grauius videtur,nempe excluſionem & abiectionem ſecuturum grauem dolorem & horrorem,quæ per fletum & ſtridorem dentium ſignificantur, vt dictum eſt in cap. Concordiæ quadrageſimoquinto, circa ſimilem Matthæi locum capite octauo.Ibi, inquit, hoc eſt, in loco in quem diſcedere cogemini.vel, Ibi,hoc eſt,tunc erit fletus & ſtridor dentiũ, id eſt, dolor & horror maximus,cùm videritis Abraham, &c. Quibus verbis ſignificat eorum calamitatem ex aliorum conſpecta fœlicitate dupliciter augendam,primùm quòd videbunt ſe alienos à Patriarcharum & Prophetarum conſortio, ex quorum ſe

D progenie natos eſſe gloriabantur, & in quorũ meritis ſibi placebant, adeo vt propter illos perſuaderent ſibi nõ poſſe ſe reiici.Deinde quòd ipſis excluſis qui ſe ſolos credebant recipiendos, viſuri eſſent gentes ex omni orbis natione coniunctas Patriarchis in gaudio & fœlicitate regni cœleſtis,quibus tamen cũ Patriarchis nulla fuit ſecundùm carnẽ cognatio,nulla cum Chriſto ſecundùm carnem familiaritas. Subiicit autẽ : Et ecce ſunt nouiſsimi, qui erant primi : & ſunt primi,qui erant nouiſsimi; qua ſententia ſignificat mirabilem fore rerum mutationem contra Iudæorum illorũ expectationem, vnde & addit aduerbium,ecce.Eſt autem ſenſus:& ecce ſunt, id eſt, erunt tunc nouiſsimi qui olim e-

E rant primi, quia Iudæi, qui primi aliquando erant apud Deum & prælati gentibus,tunc erunt nouiſsimi,& gentibus inferiores:& contrà tunc erũt primi qui olim erant nouiſsimi, quia gentes credulæ pręlatæ erunt Iudęis quibus prius erant inferiores. Cæterùm Gręca contrario modo habent hanc ſententiam,& tamen ſenſus eodem recidit.Habent enim ſic:Ecce ſunt nouiſsimi, qui erũt primi:& ſunt primi,qui erunt nouiſsimi, quo ſignificatur gentes iam nouiſsimas eſſe, & Iudæis in Dei gratia inferiores; quæ in Dei iudicio præferendæ ſunt propter fidem & bonam conuerſationem Iudæis,& econtra.Interpres aut ſcriptor noſtram quam habe-

mus lectionem videri potest desumpsisse ex his locis,quibus sic postea legitur apud Matth. & Marcum. Porro sicut superiora, ita & hæc per accommodationem quadrant in malos Christianos, eos maximè qui inter Christianos modò primum aliquem obtinent locum.Et hi enim grauiter affligẽtur,cùm videbunt & se à sanctorum exclusos consortio, quorum locum in hac vita obtinuerunt, & alios hic à se despectos & viles habitos,sibi prelatos,ac sanctorum numero adiunctos.Et sic enim etiam in plerisque continget vt sint nouissimi, qui hic erant primi,& contrà.

IN IPSO DIE ACCESSERVNT QVIDAM PHARISÆORVM, DICENTES ILLI,&c.] Quandoquidẽ Lucas hos Pharisæos accessisse dicit in ipsa,id est,in eadem illa die qua superiora Dominus dixit,videri potest notare voluisse,illos offensos illis Domini verbis quibus Iudęos postponendos gentibus affirmauit, suggessisse illi vt recederet,quod quo magis persuaderent, simulabant se bene ipsi affectos,& vitæ eius velle consulere.Hos enim nõ bono nec syncero animo Domino illa suggessisse, satis significat Lucas, cùm Phariseos fuisse testatur, quos ferè introducunt Euangelistę veluti Christi hostes.Itaq; quidã Pharisęorũ siue offensi his quę contra Iudęos magna cũ libertate docebat,siue gloriã eius qua suã obscurari sentiebant,non ferentes,aut etiã experiri volentes,num metu mortis commoueri posset,& os eius obturari,accesserunt,& simulata beneuolentia suadent ei vt exeat ac secedat, Herodis machinationẽ indicantes,de quo quod nũciauerunt Domino verũ ne fuerit,an ab ipsis Phariseis effictũ, vt Herodis nomine qui Ioannẽ occiderat Dominũ terrerent,incertũ est,nisi ꝙ secundũ multis videtur probabilius. Ceterum videri potest hæc contigisse in Galilęa, quòd in ea principatũ haberet Herodes, non autẽ in Iudęa, vt illius quod dicunt; Exi hinc; sensus sit:Secede è Galilęa,quia Herodes princeps huius prouincię vult te occidere. Id si verũ est, dicendũ hæc à Luca narrari per recapitulationem,vt multa fortè in his capitibus narrat quę in Galilæa gesta sunt,cùm capite nono Christũ cõmemorauerit Galilæam reliquisse.Non tamẽ planè necesse est fateri hęc in Galilęa accidisse,sed fieri potest hęc accidisse,cùm relicta Galilęa in finibus Iudeæ Dominus perambulando ciuitates & pagos diuersaretur, vt intelligantur Pharisęi suggessisse Domino vt penitus è Iudęorũ regione secederet, periculum enim esse ei tanquam Galilęo, ab Herode Galilęorum principe, quasi cui à Iudæis de ipso querimoniæ essent depositę. Non enim verisimile est, Pharisæos optasse, vt relicta Galilæa Iudæam adiret.

ET AIT ILLIS: ITE ET DICITE VVLPI ILLI: ECCE EIICIO DÆMON.] Si quod nunciauerunt Pharisæi verum fuit, Herodem scilicet verè voluisse dominum occidere, ꝙ nimirum metueret ne populus illum sequens à se deficeret, iam illud; vulpi illi; referendum omnino est ad Herodem,quem dominus vulpem rectè vocauit,ob eius dolositatem & versutiam quę in Ioãnem captum & occisum apparuit, vt quem simulauerit se lubenter audire,& de morte eius contristatum,qua versutia iam etiam credidit se aliquid posse contra consilium Dei. Deinde etiam ob id fortè vulpes dicitur,quòd vineam Domini exercituũ depopularetur,pręcipuos palmites eius deuastare studens & innoxiis insidiãs, sicuti vulpes & vineis & imbecillis animalibus est inimicum. Porro quod Christus hic principem,vulpem vocauit,non fecit ex contemptu magistratus, sed ex authoritate spiritus,& ad demonstrandam potentiam patris, qua fretus nec illum,nec quemuis hominem metueret: quam Domini libertatem non facilè quisquã imitari debet,tum quòd nemo ita sciat se prędıtum diuino spiritu,tum quòd aliorum corda & renes nemo vt Christus rimari possit. Verùm Theophylactus post Cyrillũ citatum in Cathena,intelligit nomen vulpis non pertinere ad personam Herodis, sed magis ad ipsos Pharisæos,qui illud de Herode cõfinxerant: vnde notãt Gręca nõ habere, vulpi illi,sed ἀλώπεκι ταυτῇ,id est,vulpi huic,veluti Dominus demonstrare voluerit pręsentes Pharisæos potius quàm Herodem. Et sanè verisimile est falsum fuisse quod de Herodis conatu significauerunt, ꝙ & cùm imprimis fama Iesu ad Herodem peruenisset, de seipso honorificè senserit, cupieritque videre eum,vt dicitur Lucę nono,& postea cùm à Pilato ad ipsum missus fuisset, cupidè illum susceperit,& illæsum à se dimiserit, vbi etiam Lucas dicit eum cupiuisse à multo tempore videre eum, nimirum à tẽpore quo fama Iesu ad ipsum peruenerat, vt nono capite idem scripserat. Itaque quoniã Pharisæi isti subdola mente Dominum accesserunt,prętexentes Herodis conatum, & fingentes sibi curã saluatoris,Dominus illorum corda sciens,mansuetè & adumbratè pro suo more eis respondet, dicẽs: Dicite vulpi huic; faciens quidem illos suspicari Herodem,eo quòd singulari numero diceret,vulpi, sed Pharisęos dolosos & subdolè sese in hoc negotio gerentes notans,dicendo,huic,non illi. Sed vt vt est,siue Pharisæos,siue Herodem nomine vulpis notare voluerit,hac sua responsione significauit, nihil sibi esse periculi ab homine, neminémque se timere: præscire quidem se occidendum, sed vitam suam se habere in sua potestate, nec alio vel tempore vel loco occidendum, quàm quo erat constitutum.Iubet autem illud peculiariter dici;Ecce eiicio dæmonia,& sanitates perficio,tum vt notet crudelem Iudæorum ingratitudinem,qui eum possent odisse & persequi qui talia eis impenderet beneficia,nec aliud quàm benefacere nosset,quique ob id amore potius quàm persecutione dignus esset:tum vt suã diuinã notaret potẽtiam,quã frustra humana potẽtia quantacunq; ea esset,impedire conaretur:tũ etiam quia sciebat id animos Pharisæorum potissimùm dolere,quòd per miracula gloriam sibi apud homines pararet.Per illud autẽ;Hodie & cras;non certos dies significat,sed ex familiari loquẽdi cõsuetudine,tẽporis breuitatẽ.Solemus enim quando modicũ tempus significare volumus,dicere:Hodie & cras.Itaq; sensus est:ecce omnibus inuitis adhuc modico tẽpore opus meũ pergam peragere, dęmonia scilicet eiiciã,& sanitates perficiam.Sic & illud ;tertia die;significat tempus non multo post, vt sit sensus:Et non multo post aut breui per mortẽ sum consummandus. Pręsentia enim illa verba, eiicio, perficio,& consummor,per futura sunt exponenda, & consummor legendum est, non, vt quidam malè,consumor,cùm Græcè sit τελειοῦμαι,quod verbum vt est commune,mauult Erasmus actiuè accipere, vt sit consummo, & sit sensus; & tertia die operi meo supremam manum per mortem imponam. Verùm magis conuenit accipere pasiuè, quia præcedit ἐπιτελῶ,id est, perficio. Alioqui enim perinde esset

esset ac si diceretur: Sanitates perficio hodie & cras,& tertia die perficio,cum ἐπιτελῶ & τελειοῦμαι actiuè acceptum idem significent.Bene auté Dominus suam mortem consummationem vocat, non consumptionem aut perditionem,sicut supra Lucas eá vocauit exitum & assumptionem, & Dominus ipse exaltationem & baptismum.Per illá enim Dominus magis est perfectus, & consummata sunt in eo omnia quę de ipso erant scripta.Sequitur:Verũtamen,hoc est,priusquam tamen consummer,oportet me secundùm præscriptum scilicet & ordinationem patris,hodie & cras & sequenti die ambulare. Circa quę verba est nonnulla difficultas. Quomodo enim iam dicit,hodie & cras & sequẽti die,hoc est,tertia die ambulare se debere,cùm mox dixerit se hodie & cras eiicere dæmonia, & tertia die consummandum? Hanc difficultatem sentiens Theophylactus,indicat orationẽ hanc sic intelligẽdam:oportet me hodie & cras, supple, manere in hoc loco,& sequenti ambulare in Hierusalẽ, scilicet in qua elegi mortẽ subire. Similiter intelligit Euthymius:Oportet me hodie aut cras operari quę dixi,& sequenti die ambulare,id est transire à vita præsenti. Indicat autem Theophylactus illam rationem explicandi hunc locum,vt scilicet post hodie & cras,pũctus fiat,& deinde subiiciatur,sequẽti die ambulare,similem esse cum eo, quo, inquit, sæpe dicere numerãtes consueuimus:Ego Dominico,secundo,& tertio die egredior, non quòd egressurus sim Dominico & secundo,sed solùm duos illos dies enumeramus, vt manifestemus diem tertium,ita vt sensus sit:ego postquã transierit hic dies Dominicus præsens & crastinus,tertia die egressurus sum.Verùm hic explicandi modus coactior videtur,sicut multo magis & ille, quo hunc locũ intelligit post Albertũ Caietanus.Veruntamen quãuis non propter timorem Herodis, tamen oportet me ambulare,& hinc abire hodie & cras & sequẽti die,hoc est,itinere trium dierum, vsque in Hierusalem scilicet.Diuus Augustinus libro 2.de cõsensu Euang.c.75.& lib.6. contra Iulianum Pelagianum cap. 8. quoniam certum est Dominum non esse mortuum tertia die postquam hęc dixit, & quia illud;tertia die consummor; non videtur conuenire cum eo quod sequitur;oportet me tertia die ambulare;putat mysticè & figuratè intelligendũ esse illud;Ecce sanitates perficio,&c. vt hoc referatur ad corpus eius,quod est Ecclesia,in qua primùm quidem dæmonia eiiciuntur à Christo,cùm relictis paternis superstitionibus credunt in eũ gentes,& peccata eis remittuntur.Perficiuntur autẽ secundò sanitates,cùm secundùm eius præcepta viuitur vsq; in finem resurrectionis, posteaquã diabolo & huic seculo fuerit in baptismo renunciatum. Tertiò verò,in resurrectionis tempore consummabitur Ecclesia,& in Ecclesia ipse Christus, quando ad plenitudinem angelicam per corporis immortalitatẽ perficietur Ecclesia,quæ est corpus Christi. Hũc sensum & Beda secutus est super Lucam. Sed nec hic sensus videri potest proprius esse,aut à Domino pręcipuè intentus.Quid enim verba hæc sic intellecta,pertinent ad id quod de Herode dixerunt Pharisęi,quomodo rursum ea cõueniũt cũ eo quod sequitur;Veruntamen oportet me hodie & cras & sequenti die ambulare?Proinde simplicius fuerit intelligere per hodie,cras & sequenti die, iam significari idem quod prius per hodie & cras; nempe modicum tẽpus,vt sit sensus: Oportet me modico

A tempore solitò more adhuc perambulare diuersa loca,docendo & miracula operando.Nec id absurdum videri debet, quòd iam dicat se tertia etiam die ambulare debere, cùm prius tertiæ diei cõsummationem sui tribuerit, miraculorum vero operationẽ ipsi hodie & cras, quia sic erat tertia die cõsummandus,vt tamẽ in ea die ambulare adhuc deberet, vtpote in fine tertię diei occidendus:quẽadmodũ rectè dicere potuisset;eiiciam dæmonia hoc & sequenti mense, & tertio mense consummabor, oportet tamen antequam interficiar,me adhuc cõuersari inter homines, & huc illucque ambulare, hoc & secundo& tertio mense.Itaq; vtrobique per

B hodie & cras & tertiam diẽ significatur modicum tempus,post quod aut in quo erat occidendus Dominus,quemadmodum & apud Oseã capite 5. per duos dies & diem tertiam breue tempus significatur,post quod afflictis ad Deum reuersis consolatio promittitur, cùm dicitur: Viuificabit nos post duos dies,in die tertia suscitabit nos.Ideo autẽ repetendo dicit secundò se miracula ad tempus operaturum,quia cùm prius id simpliciter dixisset,nũc dicit ꝙ oporteat ipsum ea operari,& causam quare oporteat,addit,quia, inquit, non capit Prophetam perire extra Hierusalem. In qua oratione, capit, ponitur impersonaliter, sicut & apud Græcos ἐνδέ-

C χεται, & est sensus:non capit,id est, non conuenit, non decet,nec est possibile,quasi dicas, ipsa rerum natura non fert.Ad quem modum frequenter Tertullianus vtitur impersonaliter verbo,capit,imitatus Gręcos,vt & in multis aliis,apud quos illud ἐνδέχεται pulchrè accipitur impersonaliter pro licet, cõuenit,possibile est.Porro quod dicit non cõuenire,aut fieri nõ posse vt Propheta alibi pereat quàm in Hierusalem,intelligi dupliciter potest. Primùm enim accipi potest dictum peculiariter à Domino de seipso, de illo scilicet eximio Propheta,de quo Moyses:Prophetam suscitabit vobis Deus de fra- *Deut.18.*
tribus vestris,quomodo Faber & alij quidam intelligunt.Sic enim nullũ est de veritate sententiæ du-

D bium.Fieri enim non potuit vt alibi Christus moreretur quàm in Hierusalem,quia vt ibi moreretur à patre decretũ fuit,vt ciuitatis illius impietas omnibus declararetur, comprehendendo tamen nomine Hierusalem etiam suburbia ciuitatis aut potius intelligendo nomine ciuitatis significari ciues Hierosolymitanos, à quibus Christus occisus est. Nam alioqui extra portas ciuitatis & non in Hierusalem occisus est Dominus. Quod si in genere accipiatur dictum de quouis Propheta,quemadmodum videtur accipiendũ,eo quòd accusatiuo, Prophetam, non additur apud Græcos articulus, iam cùm certum sit multos Prophetas etiam insignes occisos extra Hierusalem: Dicendum, Dominum

E hic vulgari modo hyperbolica aut ironica locutione vsum,qua significare voluerit nusquam alibi magis conuenire vt Prophetæ occidãtur quàm in Hierusalem, vt in qua communiter talia contigerint, & innocentium sanguis frequenter ac copiosè effusus sit,tantamque esse iniquitatẽ Hierosolymitanorum, vt crimen occidendi Prophetas aliis quodammodo non permitterent,sed sibi vsurparent,& fermè proprium facerent, & proinde etiam ab eis occidendum inter alios multos Prophetas ipsum caput Prophetarum,vt sic impleretur mensura iniquitatum eorum, & veniret super eos omnis sanguis Prophetarum qui effusus est. Dicit ergo Dominus,oportere se adhuc aliquãto tempore obam-

potentis patris, meam faciem non videbitis. Sed Beda in Lucam imitatus D. Hieronymum indicat se illum intellexisse, quomodo potius debet intelligi, non de visione, qua hic videtur per fidem, sed ea qua in secundo aduentu videbitur diuinitas ipsius. Addit enim verbis Hieronymi, in secundo aduentu, faciem meam non videbitis. Neutra tamen etiam harum expositionum conueniens videtur. Nam cùm dicitur non me videbitis amodo; (nam amodo additur in Matth.) donec dicatis, &c. satis significatur postea illos aliquando illud dictu ros, & tunc ipsum visuros eodem modo quo hactenus eum viderāt, nempe corporaliter. Deinde in illo quod dicuntur dicturi: Benedictus qui venit, certum est verbum, venit, non esse pręteriti temporis, B sed pręsentis, cùm sit Græcè ὁ ἐρχόμενος, vnde non potest intelligi illos dicturos istud de primo Domini aduentu, sed de aduentu, aliquo eius tūc futuro, cum illud sunt dicturi. Non solet autē scriptura de aliquo aduentu Domini loqui, quàm eo quo vel venit in carnem, vel venturus est ad iudiciū, proinde consequitur intelligendum istud esse de nouissimo suo aduentu, quo in claritate est venturus, quemadmodum & Augustinus docuit lib. 2. de consensu Euangel. cap. 75. Quare Theophylactus & Euthymius post Chrysostomum sic intelligunt: Non me videbitis amodo, hoc est, post breue tempus quo sum vobiscum adhuc in mortali hac carne conuersaturus, vsq; ad iudicij diem, quando vel inuiti cogemini me agnoscere esse Messiam, & illum de quo dixit propheta: Benedictus qui venit in nomine Do C mini, méq; cogemini adorare, quia mihi curuabitur omne genu, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Tunc enim rursum videbunt eum corporaliter. Videbunt enim, inquit scriptura, eum in quem transfixerunt. Solet autem Dominus Iudęis in primo suo aduentu ipsum agnoscere recusantibus, secundi sui aduentus ingerere mentionem, quo illum vel inuiti agnoscere cogentur, cum videbunt eum venientem cum potestate & claritate magna. Vnde passionis suæ tempore interrogatus num esset Christus, respondit se esse, & subiecit: Veruntamen Matth. 26. dico vobis, amodo videbitis filium hominis seden- D

A tem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli. Quod si alicui dura videatur hæc expositio, qua intelligitur impios & incredulos Iudęos (nam his Dominus loquitur) in nouissimo die cum Dominum videbunt, dicturos illud: Benedictus qui venit in nomine Domini, cum ea vox sit excipientiū aliquem cum gaudio, quo mali ipsum in iudicio non excipient, intelligendum significari à Domino, Iudęos qui in primo eius aduentu illum noluerūt agnoscere Messiam & benedictum Domini, diu ab ipso derelinquendos, & quamuis Messiam suū longo tempore expectaturi essent, non prius tamen ipsum illos visurum corporaliter, quàm circa finem mundi conuersi fuerint ad fidem; dicturi tunc de B Christo veniente ad iudicium: Benedictus qui venit. Tempus enim quo ad fidem cōuertetur Iudęorum natio, docet Paulus esse, cùm intrauerit plenitudo gentium. Tum autem fore consummationem seculi, & mox venturum iudicium docet postea Dominus dicens post prędicatum euangelium in vniuerso mundo venturam consummationem. Hic sane intellectus vt optimè cōuenit proposito, ita multum cōuenit cum illo Oseæ: Dixi, inquit Dominus Osee ad eam: Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & non eris viro: sed & ego expectabo te, quia dies multos sedebunt filij Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine ephod, & sine theraphim. Et post hęc reuertētur filij Israël, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid C regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum. Quid hoc enim aliud est, quàm Iudæorum domum relinquendam desertam, nec visuros regem suum, nisi post multam expectationem in nouissimo dierum, quando illum venturum mox ad iudicium cum gaudio excipient? Proinde putarim hunc esse genuinum huius loci intellectum. Cæterum videndum nobis, ne & nos perseuerantem Iudęorum malitiam imitantes, post multiplices resipiscendi occasiones nobis oblatas mereamur à Deo penitus derelinqui. Terra enim sæpe venientem supra se bibens imbrem, & tamen proferens spinas & tribulos, re- Heb. D proba est, & maledicto proxima.

SANATVR HYDROPICVS IN SABBATHO.

LVCÆ 14. CAPVT XCI.

Et factum est cùm intraret Iesus in domum cuiusdam principis Pharisæorum sabbatho manducare panem, & ipsi obseruabant eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Et respondens Iesus dixit ad legisperitos & Pharisæos, dicens: Si licet sabbatho curare? At illi tacuerunt. Ipse verò apprehensum sanauit eum, ac dimisit. Et respondens ad illos dixit: Cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die sabbathi? & non poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cùm inuitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit inuitatus ab illo, & veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi: Da huic locum, & tunc incipias cum rubore nouissimum locum tenere: sed cùm vocatus fueris, vade, recumbe in nouissimo loco, vt quum venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Dicebat autem & ei qui se inuitauerat: Cum facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites, ne fortè te & ipsi reinuitent, & fiat tibi retributio: sed quum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos, & beatus eris, quia non habent retribuere tibi, retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum. Hæc cùm audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus qui manducabit panem in regno Dei. At ipse dixit ei: Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos, & misit seruum suum hora cœnæ dicere inuitatis, vt venirent, quia iam parata sunt omnia. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse habeo exire, & videre illam, rogo te habe me excusatum

tum. Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eo probare illa, rogo te habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo non possum venire. Et reuersus seruus nunciauit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias dixit seruo suo: Exi citò in plateas & vicos ciuitatis,& pauperes,ac debiles,& cæcos,& claudos introduc huc. Et ait seruus: Domine,factum est vt imperasti, & adhuc locus est. Et ait Dominus seruo: Exi in vias, & sepes, & compelle intrare,vt impleatur domus mea. Dico autem vobis: Quòd nemo virorum illorum qui vocati sunt,gustabit cœnam meam.

A ET FACTVM EST CVM INTROISSET IESVS IN DOMVM CVIVSDAM PRINCIPIS.] Pergit Lucas Euangelista commemorare Pharisæorum cōtra Dominum technas, & quomodo eorū peruersa iudicia & mores à Domino sunt notati & reprehensi. Nam hoc fere multis agit capitibus. Factum est,inquit,hoc est, accidit,cum introisset Iesus in domum cuiusdam principis Pharisæorum sabbathi die ad manducandum panem, (neque enim dedignabatur Dominus ad illorum conuiuia accedere,etsi non syncero animo ab eis rogaretur,cupiens omnes lucrifacere) & ipsi Pharisæi qui simul erant inuitati obseruabant eum, num quid diceret vnde possent accusare eum, aut faceret quod contra sabbathi esset religionem. Superest autem,quod ad sensum attinet, hoc loco coniunctio,&,apposita ex phrasi Hebraica,quemadmodum sæpius apud Lucam. Cùm ergo obseruarent eum,ecce parata erat calumniæ occasio. Aderat enim illic homo quidam hydropicus stans ante illum,quem verisimile est ab ipsis Pharisæis iussum consistere in conspectu Domini,vt illi occasionem offerrent faciendi quod reprehēderent. Verùm misero huic profuit venisse in conspectu Domini. Sanitatem enim consecutus est, etiamsi verbis eam non peteret, siue quòd sic fuit à Pharisæis instructus, siue quòd Pharisæos metueret propter sabbathum. Itaque cum Dominus ad aspectum miseri moueretur misericordia, ac multo magis dolens ob Pharisæorum cæcitatem & malitiam, præuenire volens eorum calumniam, ac declarare se non ignorare quid apud se cogitarent, respondens ad illorum scilicet cogitationes & obseruationem (sic enim hic, respondens, positum est, quemadmodum sępe, vt sit, ad aliquid vel cogitatum, vel factum, vel dictum subiicere aliquid) dixit ad legisperitos & Pharisęos: An licet sabbatho curare? Qua interrogatione excludit eorum calumniam. Neque enim iustus calumniandi factum Domini locus illis esse potuit, qui interrogati num liceret, non prohibuerunt, idq; cùm omnium se magistros profiterentur. Cùm ergo illi interrogati iam obticescerent, quemadmodum & aliàs idem interrogati siluerunt, (neque enim dicere poterant licere, quandoquidē sic locuti fuissent contra suam obseruationem: neq; dicere audebant nō licere,quòd metuerent ab illo reprehendi, quemadmodum euenit) Dominus apprehensum hydropicum contactu suo illum sanauit, ac post redditam sanitatem non illum in suam seruitutem sibi reseruauit, nec apud se ad ostentationem detinuit, sed mox à se dimisit. Sanauit autem non solo verbo, sed apprehendens illum, vt stultitiam Pharisęorum sic confutaret, & exemplum quo postea eos redarguit, suo facto magis conueniret. Quoniam autem sciebat Dominus hoc facto offensos animos Pharisęorum, vt post sanatum corpus mederetur & mentibus prauis iudiciis infectis, respondens ad cogitationes ipsorum, quæstionem eis proponit, per quam ex rebus factis die sabbathi à seipsis, intelligere possent factū eius multo magis ab omni calumnia liberum esse debere. Congruenter autem, vt annotauit D. Augustinus, hydropicum animali quod in puteum cecidit comparauit, quia humore laborabat,& veluti è puteo in quo submergendus fuerat, subtractus fuerat Domino illum apprehendente: sicut illam mulierem quam alligatam dixerat,& ipse soluebat, comparauit iumento quod soluitur vt ad aquam ducatur. Porrò non simpliciter Dominus ex illorum facto suum factum non esse dignum calumnia eorum ostendit, sed exemplo proposito simul etiam notat illorum & præposteram religionem & auaritiam, vt qui in eo quod, si opus erat dicendum, tantum fuit opus charitatis, arguerent eum violare sabba-

B thum,cùm in simili opere cupiditatis non iudicarent se violatores sabbathi. Notat autem eos modestè tantùm,& quod iustum est eis iudicandū relinquit, nec tam apertè eos incessit, vt mox superius in synagoga ipsum archisynagogum, quòd non vt ille apertè factum ipsius calumniarentur, sed in silentio cogitationes suas occultarent. Cæterum hydropicus iste, typus quidam est, aut in genere cuiuslibet peccatoris, quem exuberans terrenarum rerum, in quibus nunquam satiari homo potest, desiderium aggrauat, ac per dissolutam & lubricam vitam grauiter laborat: aut specialiter hominis alicuius, qui vel libidini seruit, vel diuitiis est intentus,

C vel fastu tumet. Singula enim hæc vitia ob quandam proprietatem hydrops morbus adūbrat. Nam quoniam hydropicus morbus ab aquoso humore vocabulum trahit, libidini significandæ rectè adaptatur,& vitę lubricitati. Et quoniā quo magis hydropicus abundat humore, tanto amplius sitit, hydropico rectè assimilatur auarus. Nam quemadmodum quo plus sunt potæ, plus sitiūtur aquæ: ita crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. Rursum ob tumorem qui est in hydropico, ac proficiscitur ex epate vitiato, bene ei comparatur quisquis inani tumet fastu nascente ex corrupto mentis iudicio, veluti ex epate vitiato, dum collocat gloriam in his rebus in quibus non est collocanda, ac

D stultissimæ gloriæ apud homines parandæ siti laborat. Quamobrem quisquis cuiusuis vitij ratione laborat hydropi, grauatus concupiscentiis, sed non satiatus, sanabitur, si in sabbatho se Christi cōspectui obtulerit, hoc est, si otiū agēs à malis operibus, morbúmq; suum agnoscens, sanari à Christo desideret, ac ipsum semper ob oculos habeat. Sic enim minime in posterū peccabit. Qui verò sese subducit à cōspectu Christi, sanitatē nequaquā recipere poterit. Quoniam autem peculiari ratione per hydropicum significatur auarus aut superbus, rectè ante Phari-

E sęos hydropicus curatur, vt per alterius ęgritudinē corporis, in aliis exprimatur lāguor cordis & mētis.

DICEBAT AVTEM ET AD INVITATOS PARABOLAM, INTENDENS, &c.] Cōuiuio corporali exceptus dominus in sabbatho, conuiuium vicissim ipse instruit se ac sabbatho dignū, variisq; ferculis adornatū, vtpote salutari miraculo ac doctrinis variis, prout cuiq; conuiuarū opus erat. Itaq; post sanatū hydropicum ad eos sanādos salutari sua doctrina cōuertitur qui grauiori morbo labora

laborabant, vtpote ſpirituali & recto, & primùm quidem ſecum inuitatos docet fugere ſuperbiam, ſectaríque humilitatem, deinde verò inuitantem ſe docet fugere auaritiam, ac eleemoſynis inſiſtere. Cùm enim Phariſęi ſuperbia & auaritia maxime laborarent, hęc potiſsimum vitia in eis iam curari conueniebat. Sumit autem Dominus ſuo more occaſionem docendi hęc ab his quę ad conuiuium in quo tum erat pertinent, docens nos ſemper ex re pręſenti materiam ędificationis aliorum decerpere. Porro doctrinæ quam tradidit inuitatis, occaſio fuit, inquit Euangeliſta, quòd intendebat, hoc eſt, attendebat, & conſiderabat quomodo primos accubitus eligerent, vel (vt potius vertendum puto) elegiſſent. Non enim cum dicitur intendens quomodo primos accubitus eligerent, ſignificatur Dominum hoc ſermone illud intendiſſe, & pro ſuo ſcopo habuiſſe, vt ſignificaret illos ſolitos eligere primos accubitus, hoc eſt, non ſignificatur finis quem Dominus intenderit hac doctrina, ſed occaſio dicendi hęc ad inuitatos ex his quę in eis obſeruauerat. Nam, intendens, eſt hoc loco idem quod attendens & conſiderans, cùm Græcis ſit ἐπέχων, quod hic idem eſt quod προσέχων, ſicut & Act. 3. cùm dicitur: Claudus intendebat in eos; vbi Græcè eſt, ἐπεῖχεν αὐτοῖς. Attendebat autem & conſiderabat Dominus eos cligere vel elegiſſe primos accubitus ſiue oculis ſuæ diuinitatis, quibus etiam occultos eorum affectus agnouit, ſiue etiam oculis corporalibus, ex ſignis quibuſdam externis obſeruatis in eis. Poſtquam ergo hoc obſeruaſſet, dicebat ad inuitatos parabolā hanc: Cùm inuitatus fueris, &c. Quæ Domini doctrina ad literā quidem ſonat morale documentū de modo accumbendi in cõuiuiis ſeruando, verùm pręcipuam Domini intentionem non eſſe id docere quod litera ſignificat, vel ex eo ſatis patet, quòd Lucas hanc doctrinam vocet parabolam. Ideo enim parabolam vocat, quòd ſub hoc ſermone, quo ad ciuilem quandam in conuiuiis ſeruandam modeſtiam ad literam hortatur, docere Dominus voluerit, ſectandam vbiq; & ſemper humilitatem & ſui depreſsionem, fugiendam verò ſui exaltationem, quòd per hanc fiat vt quis plerunque ab hominibus, ſemper autem à Deo humilietur: per illam verò contrà fiat vt quis à Deo & hominibus exaltetur. Vnde in fine ſignificans quorſum hanc dixerit parabolam, adiicit ſententiam generalē: omnis qui ſe exaltat, humiliabitur, &c. qua ſententia & aliâs Dominus vſus eſt, vt Lucæ 18. & Matth. 23. Eſt ergo hęc Domini doctrina ſimilis multis parabolicis ſermonibus Salomonis, in quibus ſub pręceptis ciuilium virtutum & morum, Spiritus ſanctus ad veras virtutes informat ſapientiæ candidatum. Inter quæ etiam eſt cap. 25. quod huic documento ſaluatoris cõcordat, cùm dicitur: Ne glorioſus appareas coram rege, & in loco magnorum ne ſteteris. Melius eſt enim vt dicatur tibi: Aſcende huc, quàm vt humilieris coram principe. Quanquam autem huius doctrinæ Domini ille ſit præcipuè ſcopus qui dictus eſt, tamen rectè intelligitur Dominus etiam id docere voluiſſe quod ad literam moraliter ſignificatur, nempe ſeruandum illum à ſe pręſcriptum modum in deligendo accubitu, quantum id commodè & honeſtè fieri poteſt. Nec indigna videri debet hæc moralis doctrina, perfectioni doctrinæ euangelicę. Nam quemadmodum boni medici eſt non tantùm grauioribus mederi morbis, ſed & leuioribus: ita boni doctoris

A erat etiam quæ in ciuili conuerſatione ſunt inhoneſta, reſecare, & quæ ſint ciuilis honeſtatis & decoris indicare, maxime in conuiuio occaſione cõmoda ſeſe offerente. De quo vide Theophylactum, qui hanc Domini doctrinam tantùm vt moralē ciuilitatis documentum tractat. Cauendum tamen ne nimis ad literam quis ſeruet hoc Domini ciuilitatis documentum. Sic enim frequenter ex huius curioſa obſeruatione locus daretur contentioni & vanæ glorię, vt ſi quis pertinaciter vltimum locum ſibi vendicare contenderet, alio eundem etiam vendicare ſtudente: aut ſi quis ideo vltimum locum eligeret, vt deinde ab alio exaltatus, magis apud homines glorificaretur. Vnde D. Baſilius docens hoc

B pręceptum etiam ad literam obſeruandum, & quomodo ſit obſeruandum, ſic habet: Quandoquidem, inquit, pręceptū eſt Domini vbiq; ad humilitatem nos aſſuefaciens, vt & in prandiis accumbentes poſtremum locum pręoccupemus, neceſſe eſt vt qui omnia ſecundùm mandatum facere ſtudio habet, neq; hoc pręceptum negligat. Si quidē igitur mundani quidam nobiſcum accumbāt, exemplum ipſis etiam ex hac parte fieri nos conuenit, vt non extollantur, neque primum locum quęrant. Vbi verò omnes iuxta æqualem ſcopum conueniunt, quo in omni tempore humilitatis ſuæ probationem dent, extremum quidem occupare locum ad omnes iuxta Domini præceptum pertinet; & tamen rurſus contentioſe circa hunc occupandum protrudi, re-

C probandum eſt, velut quod bonam ordinis diſciplinā deſtruat, & tumultus cauſa ſit. Sed & inter nos mutuo pertinaces eſſe, & de hoc contendere, ſimiles nos faciet his qui de primatu certant, quapropter oportet etiam hic conſiderare id quod nobis decorum eſt decernendo ac ſtatuendo; ei qui ſuſcipit permittere, etiam accumbendi ordinē, quemadmodum etiam Dominus admonuit, patrifamilias conuenire dicens harum rerum diſpoſitionem. Sic enim & mutuo ſufferemus nos in dilectione, omnia honeſtè & ſecundùm ordinem facientes, & non ad multorum oſtentationem, neq; per luſum humilitatem exercere, per obſtinatam ac vehementem contradictionem demonſtrabimus, imo magis

D per obedientiam humilitatem perpetrabimus. Maior enim eſt ex contradictione arrogantiæ ſignificatio, quàm ex primo accubitu, vbi ex præcepto ipſum ſuſceperimus. Hæc ille doctè ſimul & piè. Porro nuptiarū magis quàm cuiuſuis alterius conuiuij Dominus mentionem facit, quòd ibi maximè primi accubitus ambiantur, tanquam in conuiuio celeberrimo & honorificentiſsimo, quódq; ibi maxime ignoretur qui ſint etiam alij inuitati. Dicit ergo: Cùm inuitatus fueris ad nuptias, & ad ſolenne aliquod conuiuium, non diſcubas ex teipſo, ſine iuſſu eius qui te inuitauit, in primo loco, ne forte aliquis honoratior te etiam ſit inuitatus, cui iubearis à communi inuitatore cedere cum rubo-

E re, idq; adeo ſæpe, vt qui primum tibi vendicaueras, nouiſsimum tandem obtineas. Sed cùm vocatus fueris, vade potius, & recumbe in nouiſsimo loco: Sic enim fiet vt ab inuitatore iuſſus aſcendere, gloriam ex humilitate conſequaris. Cùm enim dicitur; vt cùm venerit qui te inuitauit, dicat tibi, &c. coniunctio, vt, videtur debere accipi conſecutiuè. Non enim docere voluit Dominus eo fine vltimū locum deligendum, ſed quid conſecuturū ſit. Nam alioqui Dominus doceret qua ratione gloriā quis venetur apud homines, cùm contrà hîc curare

voluerit

voluerit inanis glorię morbum. Et in hunc quidem modum habet se doctrinę Christi explicatio & tractatio literalis, qua ciuilibus rationibus dehortatur ab accubitus primi electione, & adhortatur ad submißionem inter accumbendum: secundùm pręcipuum verò scopum suum ostendere voluit exemplo isto humano modestiam sequi gloriam, & contrà arrogantiam humiliationem, quasi dicat: In omnibus te submisse geras. Sic enim fiet vt magis exalteris & gloriosius, cùm contrà si te extuleris, cum maiori pudore sis deprimendus cum ab hominibus, tum à Deo. Vnde Ecclesiasticus: Quanto, inquit, magnus es, humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam. Et: Gloriam præcedit humilitas. Et: Contritionem pręcedit superbia, & ante ruinam exaltabitur spiritus. Quorum istud quidem idem est cum eo quod hic dicitur ꝛomnis qui se exaltat, humiliabitur; illud verò idem cum eo; omnis qui se humiliat, exaltabitur. Sunt autem qui, quoniam hic sermo Domini parabola dicitur ab Euangelista, totum hunc sermonem intelligunt mysticè, vt sub similitudine eius quod faciendum dicitur in nuptiis corporalibus, intelligatur significatum quid faciendum sit nobis in nuptiis spiritualibus, ad quas per euangelicam doctrinam omnes inuitantur, & per fidem admittuntur, nempe quod in ecclesiæ congregatione non debeat quis se alteri præferre in meritis, sed omnibus inferiorem agnoscere. Sic enim futurum vt in aduentu eius qui omnes inuitauit, gloria ei sit qui sese humiliauit. Quam mysticam explicationem prosequitur prolixè Venerabilis Beda. Verùm non ob significatum hunc mysticum sensum dicitur hæc doctrina Domini parabola, sed ob causam superius indicatam, quanquam non ineptè sic etiam tractetur hęc parabola, si modò tamen dicatur accommodatitiam esse tractationem, nec eum esse sensum quem Dominus potißimum significare voluerit, aut propter quem Lucas dicit hunc sermonem esse parabolam.

DICEBAT AVTEM ET EI QVI SE INVITAVERAT: CVM FACIS PRANDIVM.] Postquam inuitatis opportunum doctrinę ferculum exhibuit, admonens eos modestiæ, etiam inuitatori commodum missum exhibet, monens eum misericordiæ & benignitatis in pauperes. Porro per hoc quod dicit ꝛnoli vocare amicos, &c. certum est Dominum non plane damnare aut prohibere etiam amicos, fratres, & cognatos, alendæ dilectionis causa conuiuiis adhibere: sed summa eius quod hic docere voluit est, vt ne secundùm vulgi existimationem satis humanos & benignos nos esse arbitremur, si humanitatem erga eos demonstrauerimus, qui paria nobiscum faciunt, vtq; si meritoriè & cùm fructu vero & perpetuo consequendo à Deo hospitales esse velimus, non in diuites, sed in pauperes hospitalitatem pręstemus. Docere enim Dominus voluit, conuiuia diuitibus parata ex suo genere non esse ęternæ vitę meritoria, quòd mercedem suam in hac vita recipiant: conuiuia autem pauperibus parata ex suo genere meritoria esse ęternæ vitæ, quòd ea Dei intuitu eis parantur qui hic retribuere non possunt, pro quibus proinde Deus suo tempore mercedem sit repensurus Hoc est ergo quod hic Dominus docet quod supra dixit: Si benefeceritis his qui vobis benefaciūt, quę vobis est gratia? Proinde quod dicitur ꝛnoli vocare amicos, &c. consilium potius est quàm pręceptum, consilium, inquam, quo Dominus suggerit modum, quo cum maiore fructu conuiuium quibusdam parari potest: & quo docet quomodo hospitalitatem sectemur nobis dignam, nec communem nobis cum ethnicis. Itaque sensus est: Cùm facis prandium aut cœnam, id est, cùm animus tibi est exhibere conuiuiū aliquod, si vis illud bene & cum maxima tua vtilitate collocare, noli vocare diuites, qui vel amici tibi sunt, vel cognati, vel vicini, (tria enim hæc hominum genera conuiuiis communiter adhiberi solent) ne quando & ipsi te vicißim inuitent, & fiat tibi retributio in præsenti vita, ac proinde amittas ęternæ vitæ mercedem: sed pauperes voca, nec in ipsis ęstima conuiuij impensam perire, quemadmodum vulgus iudicat, quòd non habeant vnde rependant. Hoc enim ipso beatus eris, quia non habent, id est, non possunt retribuere tibi. (Habere enim cum infinitiuo Gręcis accipitur pro posse.) Retribuetur enim tibi longe plenius suo tempore, quàm à quoquam amico aut diuite hic retribui tibi posset, non quidem potißimum in pręsenti vita, in qua quicquid repēditur temporarium est, sed in resurrectione iustorum, quando erit tempus retributionis, quando pro temporariis recipies ęterna, pro temporali refectione perpetuam gaudiorum cœlestium fruitionem. Hęc est cœlestis magistri doctrina longe diuersa à mundi sapientia. Hęc enim suadet diuites vocare, pauperes relinquere, quòd illi vices rependere poßint, isti nequeant. Dominus verò cōtrà ob easdem rationes suadet pauperes vocare & non diuites, cúmq; fructus & vtilitatis causa diuites vocari soleant, pauperibus derelictis, Dominus contrà vel ob hanc causam docet potius pauperes vocādos, diuitibus relictis, causam, quæ homines mouet ad conuiuia diuitibus exhibenda, suo more retorquens ad suadendum ea pauperibus potius paranda. Poterat Dominus etiam alias adducere rationes ad suadendum hospitalitatem erga pauperes, videlicet quòd veræ benignitatis & humanitatis sit, eum qui eget pascere: veræ liberalitatis, egenti benefacere sine spe redituræ gratiæ. Nam hospitalem remuneraturis esse, affectus auaritiæ est, vt inquit Ambrosius. Verùm sciuit Dominus retributionis spe maximè hominum animos commouendos, proinde per hāc ad hospitalitatem erga pauperes prouocat. Ex qua eius doctrina patet id quod ex innumeris patet scripturę locis, opera bona meritoria esse vitę æternę, vt quibus hic dicitur retribuendam suo tempore mercedem. Quanquam autem conuiuia diuitibus parata, ex suo genere non sint meritoria, pauperibus verò exhibita ex suo sint meritoria genere, tamen sicut hęc vitiari possunt ex adiuncta aliqua conditione, vt si pauperes quis inuitet ostentationis aut vanę glorię causa, aut ob aliam causam aliquā vel malam, vel indifferentem: sic illa contingit ex circūstantiis esse meritoria, laudabilia, & grata Deo, vt si mutuæ charitatis in Deo alendę causa fiant, & non solùm ob amicitiam naturalem, aut ob spem reinuitationis, aut alias causas malas vel indifferentes: proinde intelligendum Dominum dissuadere inuitationem diuitum, vt in plurimum fieri solet, approbare autem pauperum vocationem, sicut omnia opera per sese bona, si scilicet debitis vestiantur circunstantiis. Porrò cum dicitur in litera ꝛneque amicos tuos, neq; fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites; (sic enim legendum est, & non, vt quidam libri habent, neque vicinos, neque

neq; diuites) dictio, diuites, videtur referenda ad omnia præcedentia, sicut postea dictio, pauperes, pertinet ad omnia sequentia, debiles, cęcos & claudos. Nam amicos, fratres, cognatos, & vicinos pauperes, ante alios vocare maxime conuenit & meritorium est. 1. Tim. 5. Si quis enim, inquit Paulus, suorum & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Hoc Domini sique præceptum, siue consilium Iob 31. Iob gloriatur se seruasse, dicens: Si comedi buccellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea. Quia ab infantia mea mecum creuit miseratio, & de vtero matris meæ egressa est mecum. Seruauit & Tobias, qui Tobiæ 4. inter cętera filio suo præcepit: Panem tuum cum esurientibus & egenis comede.

HÆC CVM AVDISSET, QVIDAM DE SIMVL DISCVMBENTIBVS DIXIT.] Quoniam Dominus occasione cõuiuij in quo erat, disseruit quædam de modo accedendi ad conuiuia, & vocandi ad conuiuia, ac inter cętera dixit retribuendum his qui pauperes pascunt, in resurrectione iustorum, quidam intelligens, & bene, significari à Domino in resurrectione iustorum tales vicissim à Deo pascendos, & ad mensam regni cœlestis recipiendos, tactus desiderio cœlestis illius conuiuij dixit: Beatus cui continget edere panem in regno Dei. In quo licet videre quanta fuerit efficacia verborum Christi, quisque eorum fructus, quòd clementer adeo conuiuas sine omni mordacitate docuerit. Hinc enim factum vt in conuiuio Pharisaico quidam fastiditis epulis appositis anhelare inciperet ad epulas regni cœlestis. Nec est cur hunc quis culpet tanquam animalem, & ex verbis Christi existimãtem corporeas fore sanctorum remunerationes, cùm sequẽti parabola Dominus huiusmodi errorẽ non corrigat, sed potius confirmasset, si in illo talis error fuisset. Quoniam autem iste beatum dixerat cui contingeret edere panẽ in regno Dei, Dominus occasione hinc accepta per parabolam cœpit ostendere quibus hęc fœlicitas potissimum sit obuentura, quiq; & qua ratione ab ea fœlicitate sint excludendi, nimirum quòd Iudæi aut Iudæorum primores, etsi primò ad conuiuium cœleste vocati, suo tamen vitio essent excludendi, & in illorum locum successuri contempti quique ex Iudęis, & gentium omnium promiscua multitudo vndique collecta. Hic enim est parabolę pręcipuus scopus. Itaque ad hoc commodè & sine mordacitate, maiorique cum gratia significandum, introducit Dominus hominem quendam diuitem, qui in ciuitate aliqua constituerat exhibere cœnam magnificam, quę & multis constaret ferculis, & multis esset parata. (Solent enim cœnæ magnificentius quàm prandia instrui.) Qui proinde ad hanc vocauit multos è ciuibus suis, viros diuites & honoratos, vt fieri solet. Sed his hora cœnæ rursus vocatis per seruum, & propter aliarum rerum occupationes friuolas venire recusantibus, indignatus eis quòd ad tam honorabile conuiuium venire ob res friuolas prætermitterent, nec tamen permittere volens vt frustra expensæ conuiuij factæ essent, iussit sine delectu vocari in illorum locum primum quidem pauperes, debiles, cęcos, & claudos, & id genus in ciuitatis plateis ac vicis repertos, qui ob famem & inopiam nõ erant facilè vt alij recusaturi, ac deinde istis non sufficiẽtibus ad conuiuium, etiã peregrinos & exteros quosque extra ciuitatem iuxta vias & sepes repertos, quos & compelli voluit, si forte vel grauarentur, vel prępudore non auderent venire. Et parabola quidem sic se habet. Cæterum per hominem istum quanquam aliqui intelligant significatum Deum patrem, & per seruum ipsum filium missum à patre in mundum, rectius tamen per hominem hunc accipitur Dominus seipsum, qui verè homo erat, significasse, vel ob id quòd vltima parabolę conclusio: Dico autem vobis, &c. videtur dicta à Domino magis in persona sua quàm in persona patrisfamilias, de quo est parabola, vt pòst dicetur. Per cœnam magnam intelligunt quidam dispensationem Dominicã, per carnis susceptionem in nouissimis temporibus factã, conuiuium scilicet quo in pręsenti vita in nouissima mundi ętate pascuntur fideles, quod constat ex pane verbi euangelici, & variis sacramentorum ferculis, & in his potissimum carne & sanguine Domini, sic enim Cyrillus in Cathena, & Theophylactus. Alij verò per cœnam intelligunt fœlicitatem ęternæ beatitudinis, conuiuium scilicet, in quo sancti accumbent post hanc vitam, quod rectè per cœnam significatur, eo quòd finem nesciat, nec aliud ei sit successurum conuiuium. Et quidam ęternam fœlicitatem potissimum significari ex eo satis constat, quòd hęc parabola dicta sit occasione factę mentionis de manducãdo pane in regno Dei, & tamen nihil vetat quin simul intelligatur significari & conuiuium quo in præsenti vita pascitur militans in terris ecclesia, immo vt simul debeat intelligi, ipsa parabolæ consequentia exposcere videtur. Nam alioqui per horam cœnæ, tempus mortis aut extremi iudicij videbitur intelligẽdum, quo tempore non facilè inuenitur qui per rerum terrenarum occupationes se à cœnæ participatione excuset. Sicut autem vna est ecclesia militans in terris, & triumphans in cœlis, & vita æterna quæ post hanc vitam perficitur, hic incipit per fidem: ita vnum quodammodo est conuiuium, quo pascitur militans, & quo triumphans ecclesia, quandoquidem vnus est Deus quo hic fruimur per fidem, & illic per speciem: vnus Christus quo hic fruimur sub sacramẽti velamine, & illic sine velamine: vnus vtrobiq; panis, vnus idémq; potus, quamuis diuersimodè paratus & sumptus. Hoc ergo conuiuium ad vtrunq; seculum, sed maximè ad futurum pertinens, cœnæ comparatur, tum quòd in nouissima mundi ætate paratum, tum quòd finem nesciat, vt dictum est. Magnę autem cœnæ, tum ob multitudinem vocatorum, tum ob copiam & abundantiam eius, quę sine fastidio omnes accumbentes sic saturat, vt nihil vnquam vel esuriant, vel sitiant. Ad hãc cœnam homo Christus, qui eam magnis sane sumptibus, pretio scilicet sui sanguinis parauit, per seipsum quidem primùm inuitauit multos, omnes scilicet Iudęos, Iudęorúmq; primores, tanquam honoratiores conciues suos, ac deinde per Apostolos missos ac prędicatores (quorum ordo per seruú missum significatur) rursum vocauit hora cœnæ vt ad eam venirent qui à se prius erant inuitati. Veluti enim hora cœnæ erat & est post Christi mortem, quando iam cœlum reseratum est, & omnia redemptionis nostrę mysteria propalata sunt, vt dicere possit seruus: Venite, quia iam parata sunt omnia. Venite modò per fidem, & gustate quoniam suauis est Dominus, & inebriamini ab vberibus consolationis eius. Haurite in gaudio de fontibus saluatoris. Parata est enim in conspectu nostro mensa, & calix noster inebrians quàm pręclarus est.

Per

Per eos autem qui & inuitati à Domino, & hora cœnæ vocati per seruum, recusauerunt venire ad cœnam ob alias quasdam occupationes, significantur vel in genere Iudæi, vel specialiter Iudæorum primores sese à parata eis cœna subtraxisse, dum alij aliis rebus terrenis occupati nihil minus curabant quàm regnum Dei. Sunt autem res terrenæ, circa quas occupari solent homines, & per quas impediri solent, vel possesiones, vel voluptates. Possesionum autem alia in fundis consistit, alia in pecudibus. Vnde per tres illos qui in parabola diuersis distenti occupationibus recusauerunt adire cœnam, significantur quotquot quacunque rerum terrenarum implicatione excluduntur à regno cœlorum, qui scilicet, vt habet Lucas in parabola seminantis, audierunt verbum Dei, & à solicitudinibus, & diuitiis, & voluptatibus vitæ euntes suffocantur, & non referunt fructum. Tria enim quibus homo impeditur à regno cœlesti his verbis significata, etiam significantur in hac parabola per tres recusatores. In primo enim ostenditur impedimentum diuitiarum, in secundo impedimentum solicitudinis, quanquam in vtroque vtrunque satis notetur impedimentum, vt non sit differentia nisi in materiæ diuersitate: in tertio verò notatur impedimentum voluptatis carnalis. Sunt qui non omnino malè in his tribus intelligunt significari tria illa quæ Ioannes dicit esse in mundo, sub quibus vniuersa vitia comprehenduntur, concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, & superbiam vitæ: & superbiam quidem in primo notari, qui villam emerat: concupiscentiam oculorum in secundo, qui pecora emerat: concupiscentiam autem carnis in tertio, qui vxorem duxerat. Sciendum tamen nomine villæ hic non significari pagum, quemadmodum aliqui intelligunt, (ob id in primo superbos qui dominatum ambiunt significatos docentes) sed nec Græcam dictionem propriè significare villam, sed simpliciter agrum. Est enim Græcis ἀγρον, vnde nos mutuati sumus nomen, ager: Sed & aliàs interpres hanc dictionem vertit villam, vt Matth. 22. cum dicitur in simili parabola: abierũt alius in villam suam; cùm villa propriè sit domus in agro, non ipse ager. Proinde, vt diximus, in primo sicut & in secundo diuitiarum & solicitudinis terrenæ impedimenta potius notantur, & tamen in primo etiam rectè intelligitur studium honorum. Nam vt in mundo honorentur, fundorum & agrorum possessiones ferè ambiunt multiplicare homines. Non potuit autem Dominus commodè in parabola notare apertè studium honorum, quia illud non conueniebat parabolæ. Non enim solent homines studio honorum sese à solenni conuiuio subtrahere, sed potius ob honorum studium illud captare. Nec absurdum videri debet, quòd cùm bonum sit coniugium, & ad propagandam sobolem diuina prouidentia constitutum, adhibeatur à Domino ad significandum id quod excludit à regno cœlorum. Nam quoniam multi per hoc non prolis fœcunditatem, sed desideria expetunt, idcirco, inquit Gregorius, per rem iustam significari non incongruè potest res iniusta. Sic enim & villam & pecora emisse, per sese malum non est, nec à regno cœlorum excludit, sed per hęc quæ exemplo conueniunt parabolæ, per quæ scilicet honesto prętextu homines excusare se solent à parato conuiuio, significantur ea quæ à conuiuio cœlesti homines ex-

A cludunt ob conditiones quasdam in illis repertas. Notandum autem, quòd cum duo priores orent se haberi excusatos, tertius qui vxorem duxerat, quo nomine accipiuntur qui voluptati carnis operam dant, non addit illa aliorum verba: rogo te habe me excusatum; sed tantùm; ideo, inquit, non possum venire, vt intelligamus nihil ita obruere animum vt lasciuiam carnis, quę fastidium imo, obliuionem parit rerum diuinarum. Vnde in Osea dicitur: Fornicatio, & ebrietas, & vinum auferunt cor. Qui enim diuitiis student, ac solicitudinibus distenduntur, non ita ferè vt luxuriosi omnem salutis suæ rationem negligunt, sed cupiunt alios pro ipsis orare, & curam habere, quamuis frustra. *Osea 4.*

B Quod autem reuersus seruus nunciauit excusantium responsa domino suo, iratúsque dominus iusserit alios vocari: significat Dominum offensum Iudęis primò vocatis & venire renuentibus, mandasse Apostolis de recusatione Iudæorum, dolentibus & in oratione coram ipso conquerentibus, aliis prędicari euangelium. Et si per primos illos recusatores intelligantur Iudæorum primores, vt intelligendum videtur plerisque, iam per pauperes è vicis ciuitatis introductos ad conuiuium, intelligendi sunt abiecti & plebei Iudęorum, qui à Scribis & Pharisęis habebantur pauperes, debiles, cæci & claudi, vtpote incompositi & indocti, quales pleriq; per Apostolorum prædicationem post missum spiritum conuersi sunt ad Christum. Contem-

C pti enim quique magis fidem amplexi sunt, iuxta illud Pauli: Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes, non multi nobiles, &c. Per eos verò qui extra ciuitatem collecti sunt, & introducti ad cœnam, intelligendi gentiles, ad quos sine lege Dei viuentes vitam plane incompositam, & in viarum varietate errantes post Iudęorum vocationem missi sunt Apostoli, vt impleretur electorum numerus, qui ex Iudæis compleri non potuit. Si autem, vt quibusdam placet, per primos recusatores intelligantur in genere Iudęi, iam per pauperes, debiles, cęcos & claudos in vicis ciuitatis repertos, intelligendi gentiles, quibus mox postquã Iudęi se reddidissent indignos regno Dei, *1. Cor. 1.*

D Apostoli ex mandato Domini Euangelium prædicarunt, qui scilicet vicini erant terræ Iudæorum, aut cum eis in eisdem morabantur ciuitatibus, quos Iudæi vt cęcos & claudos despiciebant, sicut etiam re vera pauperes & miseri erant coram Deo. Per eos verò qui tertiò vocati sunt è viis & sepibus extra ciuitatem, intelligendi quamlibet obscuri populi in extremis orbis angulis commorantes, ad quos deinde prędicatorum ordo extrusus est, & in finem vsque seculi extrudetur, quousq; impleatur electorum numerus. Itaq; duplici hac missione serui ad eos qui ab ipso Domino non erant inuitati, significabatur iterum atque iterum miseris gentibus mittendos, qui eas vocent ad lautitias cœ-

E lestes, donec Euangelium ad omnes orbis angulos perueniat, & impleatur domus Domini. Quod autem dicitur seruo iam emisso in vias & sepes: compelle intrare; indicat ardens desiderium & summam liberalitatem Domini cupientis suas delitias quampluribus communicare: & rursum significat futuram ingentem vim prędicationis Euangelicæ, ac planè diuinam, quæ effectura erat vt Ethnici qui beluino potius quàm humano ritu degebant, tam subitò ac in tanta multitudine ad tantam philosophiam eueherentur, vt videri possint coacti, &

vis quædam illis illata. Itaque coactio hęc quæ in exemplo parabolæ, quidem accipi poteſt propriè, in re per parabolam ſignificata non accipitur propriè. Nemo enim niſi voluntate ingreditur ad cœnam regni cœleſtis: at voluntas propriè cogi non poteſt, cogi tamen & compelli eatenus dicitur, quatenus per quædam exteriora inducitur, vt ex nolente fiat volens. Huiuſmodi autem coactio qua ſeruos ſuos vult vti erga quoſdam, quantum eſt ad propoſitum Domini, in tribus potiſsimum conſiſtit. Primùm ſcilicet in miraculorum operatione, quibus mirè pertracti ſunt Ethnici ad fidẽ, & quodammodo coacti, dum non haberent quod contradicere poſſent. Secundò, in prędicationis & doctrinæ aſsiduitate & conſtantia, dum non ceſſat doctor omnibus modis errantes ad veritatem pertrahere, nunc blandiendo promiſsis, nunc terrendo ęternæ damnationis comminationibus, prout
1. Tim. 4 Paulus admonet Timotheum vt faciat: Prædica, inquit, verbum, inſta oportunè, importunè, argue, obſecra, increpa in omni patientia. Vnde per Ie-
Iere. 4. remiam Dominus loquitur: Nunquid non verba mea quaſi ignis, & quaſi malleus conterens petram? Tertiò, in vitæ ſynceritate & integritate, quam ſi in doctore viderint homines, mirè permouentur ad veritatis quam prædicat ſuſceptionem. His duobus poſterioribus modis Paulus ſe com-
1. Theſ. 2. puliſſe quodammodo Theſſalonicenſes inſinuat, cùm ſcribit: Vos teſtes eſtis & Deus, quàm ſanctè & iuſtè & ſine querela vobis qui crediſtis affuimus, ſicut ſcitis qualiter vnumquenque veſtrum (ſicut pater filios ſuos) deprecantes vos & conſolantes teſtificati ſumus, vt ambularetis dignè Deo qui vocauit vos in ſuum regnum & gloriam. Præter iſtum autem cogendi ad cœnam Dei modum, conuenientem ſeruis à Deo miſsis, eſt quidam cogendi modus Deo propriè conueniens, quo ſcilicet per immiſſas aduerſitates quidam ad ipſum venire quodammodo compelluntur, quomodo Apoſtolus Paulus ad fidem Chriſti pertractus eſt, quomodo etiam plerique fracti quibuſdam aduerſitatibus, ad Deum à quo receſſerant redire coguntur. Ad cuius modi ſimilitudinem etiam his qui Dei vice in terris funguntur, ſiue in ſpiritualibus, ſiue in temporalibus, competit quidem cogendi modus, nimirum quo Eccleſiaſtici paſtores per cenſuras Eccleſiaſticas, & ſeculares principes per carceres, gladios & mortes, rebelles & inobedientes cogunt ad ordinem redire, aut in ſuo ordine perſiſtere. De quo cogendi modo, quod ad Eccleſiaſticos pertinet, loquitur potiſsimum Pau-
2. Cor. 10. lus, cùm dicit: Arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti, & in promptu habentes vlciſci
1. Cor. 4. omnem inobedientiam. Et: Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate & ſpiritu manſuetudinis? Verùm cùm in parabola ſit ſermo de compellendis his qui necdum ad cœnam recepti ſunt, hoc eſt, his qui ſunt extra Eccleſiam, non debet illud ¿compelle intrare; potiſsimum intelligi de hoc vltimo cogendi modo. Nam hac compellendi ratione non eſt vtendum, niſi erga eos qui ſemel ſuſceperunt fidem. D. Auguſtinus tamen intelligit, & intelligendum demonſtrat de huiuſmodi coactione, oſtendens ex hoc loco principum ſecularium legi-

A bus & vindictis rectè hæreticos & ſchiſmaticos compelli ad vnitatem fidei & corporis Chriſti, contra eos qui illo tempore volebant neminem cogendum ad fidem, in quorum ſententia etiam ſe fatetur nonnunquam fuiſſe, mutaſſe tamen poſtea ſententiam, cùm perſpiceret fructum illius coactionis. Itaq; tractans hunc locum, vult per pauperes è vicis ciuitatis collectos in ſecunda ſerui miſsione, intelligendas gentes, quæ antequam crediderant, non erant compellendæ, ſed leniter introducendæ: per eos verò qui poſtea è viis & iuxta ſepes colligi iuſsi ſunt, & compelli introduci, hæreticos & ſchiſmaticos, quorum inobedientia eſt coercenda & cogenda. Intelligimus, inquit contra
B Gaudentium, vias, hæreſes, ſchiſmata, ſepes. Viæ quippe ſignificant hoc loco diuerſas opiniones, ſepes autem peruerſas opiniones. Et in epiſtol. ad Bonifacium ſic argumentatur: Si miraculorum terroribus cogendos voluiſſet intelligi, magis ad eos qui prius vocati ſunt diuina miracula facta ſunt, maximè ad eos de quibus dictum eſt; Iudæi ſigna petunt: In ipſis quoque gentilibus talia Apoſtolorum temporibus miracula Euangelium commendauerunt, vt ſi talibus cogi iuberentur, priores (vt dixi) potius conuiuæ coacti eſſe meritò crederentur. Quapropter ſi poteſtate quam per religionem ac fidem regum, tempore quo debuit, diuino munere accepit Eccleſia, hi qui inueniuntur in viis
C & ſepibus, id eſt, in hęreſibus & ſchiſmatibus, coguntur intrare, non quia coguntur reprehendant, ſed quo coguntur attendant. Hæc ille. qui eandem expoſitionem ſequitur ſerm. 33. de verbis Domini. Venerunt, inquit, de plateis & vicis gentes, veniant de ſepibus hæretici, hic inueniunt pacem. Nam qui conſtruunt ſepes, diuiſiones quærunt. Trahantur à ſepibus, euellantur à ſpinis. In ſepibus hæſerunt, cogi nolunt. Voluntate, inquiunt, noſtra intremus. Non hoc Dominus imperauit. Coge, inquit, intrare. Foris inueniatur neceſsitas, naſcitur inde voluntas. Hæc autem Auguſt. tractatio, etſi ſanè ſit admodum docta & accommoda, multum ad
D refellendum errorem illum, quo & ſuo & noſtro tempore hęretici volunt neminẽ authoritate principum cogi debere, exiliis, carceribus & mortibus: tamen altera prius tradita explicatio magis videtur eſſe genuina, tum quòd videatur per eos qui in viis & iuxta ſepes ſunt, magis ſignificare Dominus eos qui necdum crediderunt: tum quòd per ſeruum miſſum magis ſignificentur prędicatores & paſtores quàm ſeculares poteſtates. Ideo autem in tertia potius quàm in prima vel ſecunda ſerui miſsione dicitur ¿compelle intrare; vt, ſicut dictum eſt, ſignificaretur ardens Domini deſiderium, & ſubindicaretur vehementiorem & conſtantiorem prædicationem adhiberi oportere gentibus potiſsimum
E Barbaris, vtpote fortiter à dæmonibus detentis, & in profundum errorum demerſis, qui & pondere peccatorum depreſsi vereri meritò potuiſſent ad cœnam magnifici intrare Domini. Concludit autem Dominus ſuam parabolam, dicẽs: Dico autem vobis, quòd nemo virorum illorum qui vocati ſunt guſtabunt cœnam meam. Quæ concluſio videtur dicta potius à domino in ſua perſona, quàm in perſona eius de quo eſt parabola, vt iam parabolam reducat ad propoſitum, quemadmodum in fine aliquãdo facere ſolet: tum quia dicit, dico vobis, cùm prius introducatur paterfamiliâs loquens cum ſuo ſeruo: tum quia per illud ¿Dico vobis; Dominus affirmare

affirmare solet id quod attendere auditores vult. Significatur ergo Iudæos primùm vocatos prorsus destituendos Dei vera cognitione, & à regni cœlestis gaudiis excludendos. Porrò quo & nos & ex huius parabolæ lectione fructum percipiamus, in ipso patrefamiliâs qui cœnam hanc parauit, obseruandum quanta sit Domini benignitas & liberalitas, quòd cùm sumptuosam parasset cœnam, & hi qui soli ab ipso erãt inuitati, & quibus solis ea cœna parata videbatur, sese ab ea subducerent, non tamen destitit seruos suos non semel tantùm, sed frequẽter emittere ad vocandũ eos quibus nulla spes erat fruendi hac cœna, neminem quantumuis pauperem & miserum tam honorifica cœna indignum existimans, imò pauperes & miseros nominatim adduci iubens, nec adduci tantùm, sed etiam cogi, non prius seruos suos cessare volens quàm domus sua repleta esset, vt ob id meritò nos gentes ipsum honorare & laudare debeamus super imméſa eius
Rom.11. erga nos misericordia, vt admonet Paulus. In seruo patrisfamiliâs, de quo in parabola, obseruandum, quanta debeat esse pastoris Ecclesiastici cura & diligentia, vt quamplurimos ad conuiuium cœleste C

A introducat, quódque omnem suæ prædicationis successum ad Dominum referre debeat, nihil nisi ad illius pręscriptum facere, sedulus esse, vt quæ constituta ei sunt exequatur, neminem quantumuis abiectum indignum existimare sua opera, in hoc vigilanter incumbere vt domus Dei impleatur ex vndecunq; collectis, ne satis esse sibi putet si quosdam introduxerit. In his qui vocati sese excusauerunt, obseruandum nobis ne & nos ad cœnam vocati, similibus rationibus subducamus ab ea cùm
B tempus est introeundi ad eam, ne cùm voluntatem habuerimus intrãdi, intrare non valeamus. Valde enim tremenda illa sententia: Dico vobis, nemo virorum illorum gustabit cœnã meam. In pauperibus vocatis è vicis & viis obseruandũ, neminem quantumuis peccatis deformatum, quãtumuis rusticum & indoctum, quantumuis miserum & contemptum in hoc mundo, se reputare indignum debere magnifica Christi cœna, si modò vocanti seruo obedire non recuset. Imo qui pauper est, miser & abiectus, hoc ipso confidere debet magis, ex Dei dignatione se aptum hoc cõuiuio, q̃ tales reiectis diuitibus fastidiosis, peculiariter Dominus vocari iusserit.

DOCET OMNIBVS RENVNTIANDVM.

LVCÆ 14. CAPVT XCII.

IBant autem turbæ multæ cum eo, & conuersus dixit ad illos: Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. Et qui non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarij sunt, si habeat ad perficiendum: ne posteaquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui vident incipiant illudere ei, dicentes: Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare? Aut quis rex iturus committere bellum aduersus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem milibus occurrere ei, qui cum viginti milibus venit ad se? alioquin adhuc illo longè agente, legationem mittens rogat ea quæ pacis sunt. Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Bonum est sal, si autem sal euanuerit, in quo condietur? Neque in terram, neque in sterquilinium vtile est, sed foràs mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

A.10.55. A.16.66. B.8.66. C.9.66. A.5.39. B.9.71.

IBANT AVTEM TVRBÆ MVLTÆ CVM EO, ET CONVERSVS DIXIT, &c.] Docet his Dominus quanti sit esse discipulum ipsius, nec putandum professionem discipulatus sui esse delicatam, cuius doctrinæ occasionem ei dedit, quòd cùm esset aliquando in via ad Hierusalem, & ad crucem pergeret, multam habebat hominum turbam se comitantem, veluti profitentium se illius esse aut optare fieri discipulos. Itaque docet hac occasione Dominus conuersus ad sequentes, non satis esse ad hoc vt quis discipulus eius sit, vt sequatur illum pedibus corporis, sed quiduis, quantumuis magnũ, quantumuis charum, postponendũ Euangelicæ philosophiæ, deponendos omnes carnales affectus, animúmque parandum ad crucem cum ipso baiulandam, quę etiam suprà Dominus requisiuit Matt.10. in cap. Concordię 55. & Matth.16. Marc.8. & Lucę 9. in cap. Concordię 66. ex quorum locorũ explanatione petendus est loci huius intellectus. Dicit ergo: Si quis venit ad me, (gressibus scilicet corporis, vt tunc multi ad illũ venerũt: aut gressibus fidei, vt nunc venire ad ipsum licet) & non odit omnes eas personas quas naturali quodam impulsu homines diligunt: quales sunt potissimum parentes, deindé vxor & proles, tertiò fratres & sorores. Insuper autem quod est omnium difficillimum, si etiam non odit suamipsius animam, non

D potest meus esse discipulus. Porrò odium hoc quod à discipulo suo Dominus requirit, non est simpliciter accipiendum, sed quatenus hi quos vult odio haberi contrariantur ipsius pręceptis, & impediunt hominem ab adhęsione eius ad Christum. Apud Matthęum enim cap.10. dicitur: Qui amat patrem aut matrem plusquàm me; & non simpliciter, qui amat patrem aut matrem. Itaq; & hic non simpliciter vult patrem & matrẽ odiri, sed quatenus Christo contrarij. Plus autem hic Dominus exigit quàm apud Matthęum. Nam ibi exegit amorem sui supra parentes, hîc verò etiam odium parentum propter se. Oportet enim non solùm Christum amare supra parentes, sed & odire in parentibus id quod à Christi pręceptis & sequela auocat. Sic & propriam ani-
E mam odire oportet, quia desideria eius non tantùm debemus subiicere Christo, sed etiam odire in ea id quod Christi pręceptis est contrarium, vt cum contra Christum optat vitę longęuitatem aut voluptates aliquas carnales. Qui autem non sic odit prędicta, non potest esse discipulus Christi, tum quia non est capax doctrinę Christi, tum quia non poterit doctrinæ eius esse executor & obseruator. Requirit enim Euangelica philosophia multa quæ sunt humanis affectibus contraria: proinde qui illis affectibus adhuc est obnoxius, non potest satis approbare eam philosophiam, & ad obiectam occasionem

superabitur ab affectibus huiusmodi. Quorsum autem quis animam suam odire debeat, indicat Dominus cùm subiicit: Et qui non baiulat crucem suam, & sic venit post me, id est, me sequitur imitatione, non potest meus esse discipulus. De qua oratione, quod ad primam eius partem pertinet, dictum est circa Matthęi cap. 10. & 16. Cæterum cùm dicitur; non potest meus esse discipulus, dupliciter accipi hic potest nomen discipuli. Primò, vt eo nomine comprehendatur omnis Christianus. Nam omni bono Christiano necessarium est odium prędictum, & baiulare crucem suam. Secundò, vt eo nomine intelligatur Dominus solùm comprehendisse tales, quales erant Apostoli & septuaginta discipuli, qui scilicet non tantùm euangelica præcepta, sed & consilia obseruare perfectionis vellent, quomodo hic accipi nomen discipuli, apparet ex eo quod in fine dicitur: Qui non renunciauerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus; vbi generali illo modo quo omnis fidelis dicitur discipulus Christi, non videtur nomen discipuli accipi posse, cum non sit omnium Christianorum renuntiare omnibus quæ possident. Iam certum satis nomen discipuli in tribus his locis & sententiis eodem modo esse accipiendum: quare si speciali hoc modo quo postea videtur accipiendum, etiam hic accipiatur, dicendum à futuro discipulo Dominum peculiariter exigere odium parentum, &c. & baiulationem crucis, cùm tamen hæc omnium sint Christianorum, quòd ea maximè & sublimiori modo necessaria sint futuro discipulo. Non enim ei qui perfectionis Christianæ candidatus est, sufficit odire parentes, reliquósque cognatos, & animam propriam, quatenus hi contrarij sunt præceptis Euangelicis, & ab his quæ ad vitam æternam consequendam sunt necessaria auocant, sed etiam quatenus auocant à consiliis Euangelicis, & à perfectione hominem remorantur, ita vt parentes & cognatos relinquat, & animę suę etiam in rebus licitis non condescendat: quod qui facit, ad crucem ferendam magis prę aliis debet esse promptus, vt cui plura aduersa sint occursura. De his qui hoc modo odiunt parentes & cognatos, loquitur postea Dominus, quando Petro dicente: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te; subiungit: Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agrum propter nomen meum, centuplum accipiet.

Lucæ 18.

QVIS ENIM EX VOBIS VOLENS TVRRIM ÆDIFICARE, NONNE PRIVS, &c.] Apertior esset hęc prior parabola, si interpres pro, nónne, vertisset non, quomodo etiam quidam libri habent, & quomodo rectè vertit in posteriore parabola, cùm in ea verterit Erasmus, nónne. Quoniam autem superioribus sententiis Dominus significauit quàm non sit delicata professio fieri discipulum ipsius, & quæ ad hoc sint necessaria: idque ideo significauit, vt eos qui ipsum corporaliter comitabantur, & ostendebant se velle eius fieri discipulos, admoneret seipsos considerare & explorare, num ita essent affecti, vt discipulum eius esse oportebat: ideo parabolis quibusdam & exemplis humanis iam ostendit meritò quenquam debere sese dispicere, examinare, & pręparare priusquam aggrediatur negotium arduum sanè & nequaquam delicatum. Nec est hic laborandum, vt singula quæ in parabolis istis duabus dicuntur, rei

A propter quam assumptæ sunt accommodentur, cùm illud vt in nullis parabolis facere sit necessarium, ita multò minus hic, quòd tantum in hoc parabolæ istæ à Domino sint adductę, vt ex prouidentia quam homines præstant in rebus humanis, non ita magni momenti, si diuina spectes, discamus qua prouidentia ad professionē discipulatus Christi nos debeamus præparare. Itaque non est magnopere inquirendum, quid per turrim in parabola significetur, quid per sumptus, quid per decem vel viginti millia, quomodo item mysticè rex impar alterius regis viribus, legationē mittens rogat ea quæ pacis sunt. Nam si quis hæc persequi velit, in multas incidat necesse est perplexitates, cùm ea B non sit parabolarum ratio, nec ad significandum aliquid mysticè per illa Dominus hęc dixerit, sed tantùm vt ex cura & circunspectione qua aggredi homines solent ardua aliqua negotia humana, intelligamus qua cura & circunspectione aggredi debeamus arduissimam professionem Euangelicæ vitæ aut perfectionis, vt perinde sit quasi diceret: Quemadmodum turrim ædificare volens, si sapit, non temerè aggreditur quod cogitat, sed antequam iaciat fundamenta, sedens per otium supputat quantis impendiis opus sit ad turrim absoluendam, & si deprehenderit rem familiarem angustiorem esse quàm vt ferre possit sumptus necessarios, abstinet, ne si semel iacto fundamento postea destiterit, nō solùm sumptus perdat, sed etiam om- C nibus fiat ridiculus. Et quemadmodum rex cum alio rege pugnaturus prius apud se expendit vires regni sui, & si compererit vires sibi esse ad conflictum impares, omnibus modis tentat pacem ab eo obtinere, ne si cum illo confligat, grauius malum ac dedecus ferat: sic multò magis oportet vos expendere robur animi vestri, priusquam profiteamini vos fore sectatores meos, ne si impares huic negotio, quo non est aliud maius aut fortius, à semel cœpto resilueritis, & in grauiorem ignominiam apud Deum & Angelos, & in maius damnum salutis vestræ incidatis. Itaq; Dominus vtroq; istorum similium monet, & fœdum & simul summi periculi plenum esse, post professionem Christianæ vitæ D aut Euangelicæ perfectionis ad seculum hoc rursus deficere: sicut fœdum & damnosum simul est, in ędificium domus sumptus fecisse, neq; potuisse perficere. Sic enim pecunia & domo carendum est. Ita si imparibus copiis hosti occurrat, impensę perduntur, & vita multorum in discrimen adducitur. Quare monet vt quam circumspectionem excitat in hominibus erga humana negotia, pudoris & damni consideratio, eandem erga diuina negotia in nobis excitet eorundem consideratio. Turpe enim esse & indignum, vt in hoc negotio diuino planè & arduissimo simus improuidi, qui in aliis leuioribus tam sumus circumspecti. Porrò quanquam hic sit scopus harum parabolarum à Domi- E no intentus, non tamen mysterio carere videtur, quòd Dominus peculiariter mentionem ingerit hominis ędificare turrim volentis, & regis in pugnam contra alium egressuri: sed priori quidem similitudine significauit discipulum suum similem esse ei qui non domum quamuis, sed excelsam turrim parat ędificare, quòd perfectiorem vitam meditetur, quæ ab infidelium aut imperfectiorum fidelium conuersatione longe sit subleuata, & in cœlis peragatur; cōstructa ex multis bonarum operationum virtutibus, veluti lampadibus quibusdam, ad cuius

ædificatio

ædificationem multa veluti sumptus quidam sint insumenda, nempe amici omnes, anima ipsa, & facultates vniuersæ, ac proinde ipsum sedentem, hoc est, quieta mente cogitare & expendere diligenter debere seipsum, num ferre possit hos sumptus ad talis ædificij ædificationem necessarios. Sic & posteriori similitudine significauit, discipulum suum veluti regem esse, qui cum alio sit concertaturus, quòd ipsum oporteat carnalibus imperare affectionibus, & in pugnam non leuem se parare contra carnem, mundum, & satanam, hostem sanè longè nobis superiorem, si nosipsos tantùm spectemus: proinde necesse est huic qui illi se hostem gerere velit, vt secum quieta mente dispiciat num possit suis viribus adiutis Dei gratia occurrere ei. Pulchrè autem, inquit Cassianus lib. de spiritu philargyriæ cap. 15. hic cum decem milibus, & ille cum viginti venire describitur. Amplior enim vitiorum nos impugnantium numerus est, quàm virtutum pro nobis dimicantium. Cæterùm quemadmodum superiores Domini sententiæ accipi possunt & generaliter, vt ad omnes pertineant Christianos, & specialiter, vt ad eos pertineant qui Christi & Apostolorum perfectionem sectantur: ita etiam hæ parabolæ accipi possunt, vt aut generaliter omnes doceat Dominus quid faciendum his qui Christianam vitam ambiunt, aut speciatim, quid his qui perfectionem Euangelicam sectantur. Quòd si parabolæ accipiantur dictæ propter eos peculiariter qui perfectionis sunt studiosi, iam intelligi potest significari præstare vt qui sentit se imparem adhuc ad perfectionem aggrediendam, desistat potius, & in communi Christianorum vita persistat, quàm aggrediatur quod se putat non posse exequi. Si verò accipiantur dictæ generaliter propter eos qui Christianam vitam amplecti volunt, non est intelligendum his parabolis Dominum voluisse præbere potestatem vt quis sine peccato fiat discipulus eius vel non, sed tantùm significasse, antequam quis nomen det sibi, expendendum quid negotium illud requirat, ac melius esse non inchoare, quàm post inchoationem deficere. quomodo Petrus dicit de quibusdã: Melius erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum conuerti ab eo quod illis traditum est sancto mandato. Proinde quod Dominus his parabolis docuit, simile est ei quod per Sapientem apertè dicitur: Fili, accedens ad seruitutem Dei, sta in timore, præpara animam tuam ad tentationem. Et: Fili, sine consilio nihil facias, & post factum non pœnitebis.

SIC ERGO OMNIS EX VOBIS QVI NON RENVNCIAT OMNIBVS QVÆ POSSIDET, &c.] Videtur Dominus hic iam suas parabolas applicare suo proposito, cùm dicit: Sic ergo; verùm ea applicatio satis est obscura, quòd inter id quod in parabolis dictum est faciendum es- E se ei qui vult ædificare turrim, aut in pugnam exire, nempe computare sumptus, & id quod hic dicitur faciendum futuro discipulo, nempe renunciare omnibus quę possidet, nulla sit similitudo. Deinde cùm prędictæ parabolę adductę sint ad probãdum quod dixit de odio amicorum & cruce baiulanda, nunc infertur aliud ab illis de renunciandis omnibus possessionibus. Proinde videtur hęc conclusio sic intelligenda: Ergo vt ad eum modum quo ædificaturus aut pugnaturus vires suas expendit, etiam vos in negotio discipulatus mei robur ve-

A strum libretis, scitote quòd quisquis ex vobis non etiam quemadmodum dixi de odiendis amicis & cruce baiulanda, renunciat omnibus suis possessionibus, non potest meus esse discipulus. Vt aduerbium, sic, non tantùm indicet parabolarum applicationem, sed etiam illud, quòd, sicut superius dictum est, si quis non oderit, & qui non baiulat crucem suam, non potest esse discipulus: ita etiam discipulus non potest esse, qui non etiam renunciauerit omnibus possessionibus. Est autẽ renunciare omnibus possessionibus propriè, eis sponte cedere, & veluti vale dicto eas dimittere: quomodo eis renũciauerunt Apostoli, in quorum persona postea dicit B Petrus: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Vnde istud propriè ad eos pertinet, qui non *Matt. 19.* simpliciter volunt esse discipuli Christi, quomodo omnes in eum credentes dicuntur illius discipuli, sed ad eos qui sic discipuli dicerentur, quomodo Apostoli & septuaginta discipuli, quorũ perfectionem omnes ferè primi credentes sectati sunt, velut necessaria esset possessionum renunciatio, sicut sanè in primis fidelibus ob mũdi conuersionem multum erat necessaria huiusmodi declaratio contemptus rerum terrenarum. Nõ enim in primitiua Ecclesia primi fideles curiosè distinguebãt inter pręcepta & consilia Euangelica, sed feruore deuotionis accensi, quicquid erat Euangelicæ doctrinæ ve C lut pręceptum amplexabantur & seruare studebãt, vt patet in his qui post ascensionem primi crediderunt in Ierusalem. Sicut tamen omnia pręcedentia, quanquam maximè ad perfectionis Euãgelicæ studiosos pertinẽt, etiam suo modo pertinent ad omnes Christianos, ita etiam & quod hîc exigitur. Oportet enim omnem bonum Christianum si non reipsa, saltem affectu renunciare omnibus possessionibus suis. Id fiet si animum illis nõ apponat, & paratus sit ea potius perdere quàm facere quę Christi pręceptis sunt contraria; vt sicut odire debet amicos suos, & animam suã cum Christo sunt contrarij: ita & relinquat possessiones suas, cùm earum retentio consistere non posset cum obseruatione D mandatorum eius. Itaq; hoc modo accepit hic renunciare omnibus possessionibus Venerabilis Beda, qui distinguit inter renunciare omnibus & relinquere omnia. Paucorum enim, inquit, perfectorum est relinquere omnia, hoc est, curas mũdi postponere: cunctorum autem fidelium est renunciare omnibus, hoc est, sic tenere quæ mundi sunt, vt tamen per ea non teneantur in mundo. Dominum tamen potissimum loqui de renunciatione reali qua Apostoli omnia sua reliquerunt, & quam imitari debeant Apostolicæ perfectionis studiosi, etiam patet ex sequentibus, cùm subditur: Bonum est sal. Nam illud cum sequentibus dictum est peculiariter de Apostolis, Matth. 5. & Marc. 9. Et tamen etiã parabola salis ad omnes Christianos suo modo pertinet, quandoquidem omnes tales esse debent, vt suæ conuersationis & sermonis acrimonia, aliorum vitam insulsam cõdire possint, & à corruptione proximos eximere, ita vt tota hæc Domini doctrina peculiariter quidem pertineat ad primitiuæ Ecclesiæ fideles, & eos qui modo illorũ perfectionem sectantur: generaliter tamen etiam suo modo ad omnes cuiusuis tẽporis Christianos pertineat, & admiranda sit Christi doctrina, vt quæ diuersis seculis, diuersisq; hominibus, cùm eadem sit, conueniat diuersimodè pro exigẽtia status & vocationis eorum. Adiicit autem Dominus parabolam sa-

lis hoc loco, qua & alibi vsus est, vt etiam per eam ostendat quanta esse debeat perfectio eorũ qui volunt fieri discipuli eius, & eos meritò expédere debere num ad huiusmodi munus pares esse possint. Bonum, inquit, id est, bona res & vtilis est sal, quàm diu scilicet vigorem habet. Valet enim & seruãdis & condiendis omnibus cibis. Si autem sal euanuerit, id est, insipidum fiat, & vigorem suum perdat, nec perditum suum vigorem recuperare aliqua re potest, nec adeo vllius esse vsus, vt nec in terram, nec in sterquilinium vtile sit, in quod alioqui omnes mittũtur corruptiones, ita vt prorsus illud abiici oporteat, conculcandum ab hominibus. Ita etiam significat Dominus præclaram rem, esse discipulum eius, atq; hunc sali similem esse oportere, vt sua tum vita, tum cõuersatione aliorum corruptiones consumat: verùm videndũ ne qui aliis vice salis esse debet, ipse insulsus aut sit aut efficiatur. Sic enim futurum vt veluti planè desperatus & omnino inutilis, longè contemptius abiiciatur in gehennam, quàm si salis locum nunquam occupasset. Adiecit autem Dominus post hæc, quod solet cùm maximi mométi res monuit, quæ & dignæ essent summa animaduersione, & sine pressa attentione non possent intelligi, non solùm propter parabolarum obscuritatem, sed multò magis ob rem à vulgi captu & affectibus alienam: Qui habet, inquit, aures audiendi, audiat. In qua oratione toties obuia apud Euangelistas & in Apocal. pro gerundio, audiendi, Græcis est infinitiuus ἀκούειν, qui clarius verteretur D per gerundium cum accusatiuo, ad audiendum: & sicut accipitur audire proculdubio pro attẽdere & expendere mente, ita de auribus nõ corporalibus, sed spiritalibus est sermo, vt sit sensus: Cui datæ sunt aures mentis aptæ ad attendendum his quæ dicuntur, eaq; expendendum ac intelligendum, is audiat, hoc est, attendat, & attendendo expendat, atque expendendo intelligat. Cæterùm circa illud quod nos habemus ¿qui non renunciat omnibus quæ possidet; sciendum quòd Augustinus in Epist. ad Lætum, quæ est numer. 38. legit ¿qui non renunciat omnibus quæ sunt eius; & intelligit hanc vltimam conclusionem idem significare cum præcedentibus in principio sententiis, aut saltem eas includere. In eo enim, inquit, quòd vnusquisque renunciat omnibus quæ sunt eius, etiam illud continetur, vt oderit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc & animam suam. Omnia enim hæc propria eius sunt, quæ plerunque implicant & impediunt ad obtinenda non ista propria temporaliter transitura, sed in æternum mansura communia. Quo enim modo tibi nunc quędam mulier mater est, hoc ipso vtique non est mihi. Hęc ille, qui in sequentibus diligenter expendit pronomen, tuum & tuam, patrem tuum & animam tuam. Gręca tamen habent, πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν. At ὑπάρχοντα Gręcis dicuntur facultates & possessiones. Vnde Matth. 19. cùm nos legimus dictum iuueni diuiti: Vade, & vende omnia quæ habes; Gręcis est τὰ ὑπάρχοντα.

IN FESTO ENCÆNIORVM ERIPIT SE LAPIDANtium manibus. IOAN. 10. CAPVT XCIII.

Facta sunt autem encænia in Hierosolymis, & hyems erat. Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. Circundederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus, dic nobis palàm. Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & non creditis, opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me: sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis. Oues meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt inæternùm, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est: & nemo potest rapere de manu patris mei. Ego & pater vnum sumus. Sustulerunt ergo lapides Iudæi, vt lapidarent eum. Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ei Iudæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu homo cùm sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Iesus: Nónne scriptum est in lege vestra: Quia ego dixi, Dij estis? Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura: quem pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis, Quia blasphemas: quia dixi, Filius Dei sum. Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, vt cognoscatis, & credatis, quia pater in me est,

A.19. *& ego in patre. Quærebant ergo eum apprehendere, & exiuit de manibus eorum. Et abijt iterum [a] &*

B.10. *[a] venit in fines Iudææ, † [m] trans Iordanem [d] in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primùm, & man-*

† b vltra *sit illic [a] & sequutæ sunt eum turbæ multæ, [i] & ▷ conueniunt [b] iterum [i] turbæ ad eum, [b] & sicut consue-*

▷ d & multi venerunt. *uerat, iterum docebat eos, [a] & curauit eos ibi. [d] & dicebant, Quia Ioannes quidem signum fecit nullum: omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.*

FACTA SVNT AVTEM ENCÆNIA IN HIEROSOLYMIS, ET HYEMS ERAT.] Post ea quæ habentur in Lucæ cap. 14. priusquam subiungeretur cap. 15. cum sequentibus, interserenda omnino videbatur hæc ex Ioanne historia de gestis in festo Encæniorum, idque hac ratione, quia in fine huius historiæ dicit Ioannes Dominum postquam è manibus Iudæorum exiuisset, abiisse iterum trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans primùm. Hanc autem in istum locum profectionem omnino verisimile est etiam indicasse & Matthæum cap. 19. & Marcum cap. 10. cùm dicunt Dominum deserta Galilæa venisse in fines E Iudææ trans Iordanem, vt supra ostensum est cap. Concordiæ 73. & ipsa alioqui narratio satis ostendit. Nam omnes hi tres Euangelistæ trans Iordanem Dominum profectum testantur, ac multos ibi conuenisse ad eum: Matthæus autem dicit eum etiam illos curasse, quod cum eo conuenit quod habet Ioannes, illos admiratos Christi miracula dixisse; Ioanes quidem signum fecit nullum, &c. Iam Matthæus & Marcus commemorant in hoc trans Iordanem loco Dominum Pharisæis ipsum interrogantibus disseruisse de matrimonij indissolubilitate. Id autem, etsi paucis verbis, etiam Lucas inter alia cap. 16. Pharisæis dictum narrat,

quare

quare cum caput Lucæ 15. non potuerit separari à
capite eius 16. ob continuam verborum Christi &
doctrinæ eius coram Pharisæis commemoratio-
nem, necessarium fuit ante caput Lucæ 15. præmit-
tere historiam ex Ioanne de gestis in Hierusalem
in festo Encęniorum. Qui contextus quàm bene se
habeat, ipse per sese satis ostendit. Siquidem cum
eo quod tres Euangelistæ dicunt ad Dominum in
loco trans Iordanem existentem conuenisse mul-
tos, bene conuenit quod in principio cap. 15. dicit
Lucas: Erant autem appropinquantes ei publicani
& peccatores vt audirent illum; quos eo in loco
quē alij tres expresserunt, accessisse ad Dominum,
satis patet ex prædicta ratione. Nam Lucas veluti
vno eodémque & loco & tempore cōmemorat di-
cta à Domino præsentibus Pharisæis, imo occasio-
ne Pharisæorum, quæ habentur capitibus eius 15. &
16. inter quæ etiam est quod ad illos dixit de matri
monij indissolubilitate, quod ex Matthæo & Mar
co ad illos dictum in hoc trans Iordanem loco cō-
stat. Præmittenda ergo necessariò fuit hęc ex Ioan-
ne historia, vt Christum ad eum deducamus locū,
vbi dicta sunt quę Matthęus, Marcus & Lucas cō-
memorant. Porro dictio illa Græca quę est apud
Ioannem, Encęnia, significat festiuitatem quandam
Iudęorum, quam celebrabant in memoriam templi
dedicati & initiati, qualem nos dedicationem vo-
camus. Sonat enim Græcis ἐγκαινία, quasi dicas La
tinè initialia, ab ἐν & καινὸν, id est, nouum, vnde ἐγκαι
νίζω & ἐγκαινόω, innouo, initio, dedico. Nam vt La-
tinis initiare significat dedicare, & sacris addicere,
ac consecrare: ita Græcis ἐγκαινίζειν, cùm illud
propriè significet innouare, sicut apud nos initiare
propriè est incipere, vnde testatur Diuus Augusti-
nus vsum suo tempore habuisse, vt si quis noua tu-
nica indueretur, encæniare diceretur. Cęterùm quo
intelligatur in cuius dedicationis memoriam hæc
encęnia apud Iudęos celebrabantur, aduertendum
in scripturis legi de triplici dedicatione templi Iu-
daici. Prima est quę legitur 3. Regum 8. facta sub
Salomone in mense septimo, qui correspondet no-
stro septembri. Sic enim ibi legitur: Dedicauerunt
templum Domini rex & omnes filij Israel; vbi pro,
dedicauerunt, Gręcis est verbum deriuatum à di-
ctione ἐγκαινία, ἐνεκαίνισε. Et sequitur: Fecit ergo Sa-
lomon in tempore illo festiuitatem celebrem, &
omnis Isral cum eo septem diebus & septem die-
bus, id est, quatuordecim diebus. Præuenerunt e-
nim solemnitatem tabernaculorum septem diebus
pro dedicatione templi. Verùm cùm in memoriam
huius dedicationis non legatur, nec fuerit apud
Iudæos instituta annua aliqua festiuitas, deinde cū
ea dedicatio celebrata fuerit in mense septimo, vt
testatur historia, hoc est, autumni tempore, hęc ve-
rò Encęnia in hyeme Ioannes testetur celebrata,
certum est in memoriam illius dedicationis hęc
Encænia non fuisse celebrata. Secunda fuit templi
dedicatio, quę facta est post secundi templi ædifi-
cationem à reuersis è captiuitate Babylonica, de
qua legitur 1. Esdrę 6. & 3. Esdræ 7, & facta videtur
fuisse in mense Adar, qui illis est duodecimus, cor
respondens nostro Februario. Sic enim legitur 1.
Esdræ 6. Compleuerunt domum Dei istam, vsque
ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus
regni Darij regis. Fecerunt autem filij Israel sa-
cerdotes & Leuitæ & reliqui filij transmigratio-
nis dedicationem domus Dei in gaudio. An autem
in hoc mense Adar, & quo mensis die hęc dedi-

A catio fuerit celebrata, ex scripturis sacris non po-
test constare, sed Iosephus dicit eam celebratam
23. die mensis Adar, paulò scilicet ante festum Pa-
schæ, de quo sequitur apud Esdram. Hoc autem lo-
co pro eo quod nos habemus, dedicationem, Græ-
cis est dictio hoc loco posita ἐγκαινία, significans
hic non festiuitatem annuam, sed ipsam templi cō-
secrationem. Et in huius quidem dedicationis me
moriam, Encænia, de quibus hic est mentio, fuisse
celebrata existimant Chrysostomus, Theophyla-
ctus, & post hos Erasmus. Verùm nec hæc senten-
tia est probabilis ob easdem illas causas, ob quas
certum est hæc Encænia non fuisse celebrata in
memoriam dedicationis Salomonicæ. Neque enim
B legitur nec fuit ob hanc dedicationem annuā festi-
uitas instituta, neque ei sententiæ conuenit quod
Ioannes dicit: & hyems erat. Tertia fuit dedicatio
facta mense nono (qui correspōdet fere nostro no-
uembri) à Iuda Machabæo, post repurgationem
templi ab Antiocho prophanati, & extructionem
noui altaris, quæ dedicatio nō templi propriè fuit,
sed altaris tunc recenter extructi. Sic enim de hac
legitur: Et cogitauit de altari holocaustorum quod 1. Mach.
prophanatum erat quid de eo faceret. Et incidit illi 4.
consilium bonum, vt destruerent illud, ne fortè il-
lis esset in opprobrium, quia contaminauerunt il-
lud gentes, & demoliti sunt illud, & ędificaue-
C runt altare nouum secundùm illud quod fuit prius,
&c. & post pauca: Et ante matutinum surrexerunt
quinta & vicesima die mensis noni (hic est men-
sis Casleu) centesimi quadragesimioctaui anni, &
obtulerunt sacrificium secundùm legem super al-
tare holocaustorum nouum quod fecerunt. Secun-
dùm tempus & secundùm diem in qua contami-
nauerunt illud gentes, in ipsa renouatum est. Et se-
quitur: Et fecerunt dedicationem altaris diebus o-
cto, & obtulerunt holocausta cum lętitia. In huius
dedicationis memoriam Encęnia, de quibus hic
mentio fit, fuisse celebrata, patet tum ex eo quòd
hyemis tempore hęc sit facta, tum quòd à Iuda Ma
D chabæo instituta fuerit annua festiuitas ob factam
illam templi purgationem & altaris dedicationem,
quæ & hodie dicitur à Iudęis celebrari. Sic enim
subditur loco prędicto: Et statuit Iudas & fratres e-
ius & vniuersa ecclesia Israel, vt agatur dies dedi-
cationis altaris in temporibus suis ab anno in an-
num, per dies octo à quinta & vicesima die mensis
Casleu, cum lętitia & gaudio. Hinc 2. Machab 1. Iu-
dæi Hierosolymitani dicuntur scripsisse Iudęis in
Ægypto habitantibus, vt & ipsi hanc festiuitatem
in mense nono, qui Casleu dicitur, celebrarent. Sic
enim ibi legimus: Facturi igitur quinta & vicesima
die mensis Casleu, purificationem templi, necessa-
rium duximus significare vobis, vt & vos quoque
E agatis diem scenopegię, & diem ignis, qui datus
est quando Nehemias ædificato templo & altari
obtulit sacrificia. Vbi notandum obiter nostram le-
ctionem corruptam esse vitio scriptorum, vt est ve
risimile. Legendum enim esset: vt & vos quoque a-
gatis vt diem scenopegię, &c. quemadmodum ex
Gręcis patet codicibus, qui habent, ὡς σκηνοπηγίας
καὶ τοῦ πυρὸς. Non enim exigunt celebrari festum
scenopegię, id est, tabernaculorum, quod in septimo
mense, qui dicitur 3. Reg. 6. Ethanim, celebrandum
erat, sed vt ad instar illius festiuitatis celebrent
altaris dedicationem, nimirum octo diebus, & cum
ramis palmarum, quemadmodū eiusdem libri cap.
10. explicatur, vbi sic dicitur: Qua die autem tem-

plum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationē fieri vicesimaquinta mensis, qui fuit Casleu, & cum lætitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum, recordantes quòd ante modicum temporis diem solennem tabernaculorū in mōtibus & in speluncis more bestiarum egerant. Propter quod thyrsos, & ramos virides & palmas præferebāt ei qui prosperauit mundare locum suum. Et decreuerunt cōmuni præcepto & decreto, vniuersæ genti Iudæorum omnibus annis agere dies istos. Fuerūt autē & aliæ duæ festiuitates (vt hoc obiter indicemus) institutę Machabęorum tempore: altera à Iuda Machabæo propter occisionē Nicanoris, celebranda tertiadecima die mensis Adar, pridie diei Mardochæi, vt scribitur 2. Macha. vltimo: altera à Simone eius fratre, cùm arx Sion recepta esset ab hostibus, & mundata, quæ festiuitas celebranda erat tertia & vicesima die mēsis secūdi, vt scribitur 1. Machab. 13. Sed verisimile has festiuitates mox exoleuisse, vt nec hodie à Iudæis seruantur. Cæterū quoniā ex institutione Iudę Machabæi, Encænia adhuc tēpore Christi seruabātur, patet quanta fuerit etiam tunc apud Iudæos authoritas iustorum à Machabæis, vt mirum non sit si ecclesia libros Machabæorum tanquam canonicos receperit. Rursum hinc etiā licet colligere argumentū contra eos qui præter authoritatem scripturæ nihil putant ab hominibus præcipi posse aut institui aliquid noui ad Dei cultum pertinens, cū festiuitatem hanc ab hominibus institutam, sua etiam præsentia Dominus dignatus sit cohonestare.

ET AMBVLABAT IESVS IN TEMPLO IN PORTICV SALOMONIS.] Ambulabat Dominus in hac festiuitate non in plateis, sed in domo patris sui, quasi paratum se offerens ad docendum & benefaciendum. Ne autem in ipsis interioribus templi, aut in eo quod propriè erat templum, in quo non licebat ambulare, sed nec ingredi nisi solis sacerdotibus, ambulasse Dominus putaretur, adiecit Euangelista: in porticu Salomonis; loco scilicet ad ambulandum parato, in quo verisimile est Dominum docuisse, quoties in templo docuisse dicitur. Dicitur autem porticus Salomonis, non quòd eam Salomon ædificasset. Nā quam Salomon ædificauerat, vnà cum templo à Chaldæis incendio perierat, vt satis patet ex 4. Reg. vltimo: sed fortè quòd eodem loco & ad similitudinem eius quā Salomon olim ædificauerat, hęc porticus constructa fuerit, aut quòd in ea vel stare ad loquēdum populo consuetus sit Salomon, aut demorari pro sacrificiis peragendis. Nam certa ratio nō constat nec redditur à commentatoribus. De porticu autem quadam ante templum cōstructa à Salomone sic legitur: Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis, iuxta mensurā latitudinis templi, & habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi. (3. Reg. 6.)

CIRCVNDEDERVNT ERGO EVM IVDÆI, ET DIXERVNT EI: QVOVSQVE, &c.] Ergo, inquit, quoniam scilicet eum iam præsentem habebant, & in conuenienti loco, Iudæi veluti ex condicto conuenientes aduersus eū, circumcinxerunt eū, ne scilicet elabi & effugere posset, ni prius illorum voluntati satisfecisset, & veluti cupidi discendæ veritatis, cùm re vera ansam calūniandi venarentur, dixerunt ei: Quousque animam nostram tollis, id est, suspendis, hoc est, Quamdiu animos nostros aut nos suspensos tenes verborum

A tuorū ambiguitate? Si tu es ille Christus, quem expectamus (nam Gręcis dicitur cū articulo ὁ Χριστός) dic nobis palàm & liberè, posito scilicet omni metu & verborum inuolucro. In qua quidē quęstione mirè patet malitiosa Iudæorum insipientia, tum quòd eum velint de se perhibere testimonium, de quo prius dixerant: Tu de te ipso testimoniū perhibes, testimonium tuum non est verum; tum quod iam apertè sibi dictum velint, quod prius apertè satis & verbis indicauerat & operibus comprobauerat Dominus, fingentes se cognoscēdæ veritatis cupidos, quam ex superioribus Domini verbis & factis agnoscere noluerunt. Non enim bona mente istud B quærunt, sed subdolè, vt si fateretur apertè se esse Christū, propriis oris eius verbis accusare possent apud Pilatū. Opera enim eius incusare non valentes, captionem quandam ex verbis eius inuenire cupiebant. Iam & hinc considerare licet eorū peruersitatē, quòd cum per sermonē erudit, & ad credendum in se admonet, dicunt ei: Quod signum ostendis nobis, quid operaris vt credamus tibi, vt patet Ioan. cap. 6. Cùm autem opera demonstrat quæ ipsum arguebāt esse Christū, dicunt ei: Si tu es Christus, quemadmodum multi propter opera tua existimant, dic nobis palam. Dominus autem etsi eorum vafriciē compertam haberet, & multis modis quæstionis eorum tum malitiam, tum insipientiam C refellere posset, ac dicere, quî fit vt testimonium meum requiratis, quem prius Samaritanum ac dęmoniacum asseruistis, de quo & dixistis: testimoniū tuum de te ipso non est verum; & constituistis vt extra synagogā fieret quisquis me Christū confiteretur? mansuetè tamē illis respondet, docens non in omnibus coarguēdos esse tētatores, sed multa patienter ferēda. Dicit ergo frustra eos quęrere vt diceret num esset Christus, tū quòd cum prius id satis dixerit, credere tamen noluerint: tum quòd opera ipsius apertè testarētur quis esset, quibus potius credendum fuerat, quàm verbis ipsius. Loquor, inquit, vobis, & non creditis. Vbi pro, loquor, Græcis est εἶπον, id est, dixi, quòd scilicet ego sim Christus. D Id enim satis supra significauit. Itaque sensus est: Iam aliquoties dico & dixi vobis quod quæritis, nec tamē creditis mihi. Quid ergo opus est rursum dicere? Ipsa opera quæ facio, id est, miracula quę ædo in nomine patris mei, id est, ex mandato & potestate patris mei, hęc testimonium perhibēt de me certissimum. Testantur enim me missum à Deo, & me eius esse filium, cùm eum prædicem patrem meū, in cuius nomine hæc constat fieri. Sed vos vt non creditis verbis, ita nec factis meis, idque mirum non est, quia nō estis ex ouibus meis, quos ab æterno mihi pater designauit, & commendauit. Oues enim meæ, hoc est, electi & prędestinati à patre vocem meam tanquam sui pastoris vocem audiūt, E hoc est, agnoscunt credentes & obedientes mihi, & ego vicissim agnosco eas pro meis ouibus, curam eis pastoralem impendens. Et quoniā illę vocem meam agnoscunt, ob id sequuntur me tanquā suum pastorem, qui eos ad læta educit pascua, nec falluntur sequentes. Nam ego eis sequentibus do & in præsenti per fidē, & maximè in futuro seculo vitam æternam, nec peribunt in æternum, mea nimirum manu eas protegente, &, id est, quia nemo rapiet eas è manu mea, hoc est, potestate & protectione ac possessione mea. His autē verbis alluditur ad ea quæ ante hāc historiā Ioannes commemorauit dicta Iudęis à Domino de ouibus & pastore,

proinde

proinde horum plenior intellectus ex his quæ ibi dicta sunt & annotata pendet. Hic tamen dubitari potest, quomodo dicat Dominus: Non creditis mihi, quia non estis ex ouibus meis. Esse enim ouem Christi, est esse electum & prædestinatum, sed diuina electio & prædestinatio non est sita in nostra potestate, ergo nec culpandi erũt qui non credunt, si ideo non credunt quia non sunt ex ouibus Christi, hoc est, quia nõ sunt electi. Ad quod dicendum, quod & esse oue Christi & credere, partim in Dei gratia, partim in nobis sitũ est. Nemo enim credit, nisi quẽ pater præueniente sua gratia trahit, & tamẽ nemo etiã credit nisi volens, sic vt quis sit ex ouibus Christi, partim est ex gratia prædestinationis, partim ex spontanea credentis voluntate. Ita etiam vt quis non credat, nec sit ex ouibus Christi, partim in Deo situm est, qui gratiam fidei iusto suo iudicio non dat, & quosdã non prædestinauit, partim in hominibus qui credere recusant, & ab ouibus Christi sese sua praua separant voluntate. Itaq; cũ dicitur: Non creditis mihi quia non estis ex ouibus meis; intelligi potest reddi ratio incredulitatis eorum, vel ex parte ipsorum, quia scilicet nollent esse ex ouibus ipsius, & suo vitio non essent oues Christi: vel ex parte Dei, quia scilicet non essent ex electorum numero. Atque ad id magis videtur Dominus respexisse, vt significetur ideo non esse datũ eis credere, quia non essent ex electorum numero, ex quo si fuissent, datum vtique etiam eis fuisset credere, sicut in Actis dicit Lucas, ad prædicationem Pauli credidisse quotquot erant preordinati ad vitam æternam. Non esse autem electum, nõ est causa incredulitatis propriè dicta, sed causa per accidens, vt loquuntur physici, quomodo scilicet absentia nautæ, causa est submersionis nauis. Hinc ergo discimus, vt ex aliis scripturæ locis, fidem esse donum Dei, & effectum prædestinationis diuinę.

PATER MEVS QVOD DEDIT MIHI, MAIVS OMNIBVS EST: ET NEMO.] His probat Dominus quod dixit ¿ non rapiet oues meas quisquam de manu mea. Probatur autem id apertius & clarius secundùm lectionem Græcorũ, qui habent hoc loco: Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est. Secundùm quam lectionem hic est sensus & argumentatio. Hinc constat quod nemo poterit è manu mea rapere oues meas, quia pater meus qui dedit mihi oues meas, maior est, id est, fortior & potentior omnibus, & proinde nemo potest eas rapere de manu patris mei, quare nec è mea manu quisquam rapere poterit, quia ego & pater vnum sumus, natura & potentia, ac proinde vna est & mea & patris manus, vt quod de manu illius nõ potest eripi, nec è mea possit rapi. Secundũ nostrã tamen lectionem legerunt D. Augustinus & Hilarius, hunc sensum intelligentes: Id quod pater meus dedit mihi, natura scilicet & potestas, quam pater meus generando dedit mihi, maius omnibus est, hoc est, superat omniũ siue hominũ, siue dęmonum vim, & præterea nemo potest rapere quicquã de manu patris mei, ac proinde nec de mea, quia ego & pater sumus vnũ per naturam & potentiam. Itaq; secundum hanc lectionem & intelligentiam duplici ratione probat Dominus quod dixerat, & illud: dedit mihi; accipiendũ de datione æterna per generationem, cum secundùm alteram lectionem vna tantùm sit ratio, & intelligi possit pater dedisse filio oues etiam secundùm humanitatem. In nostra tamen lectione, quidã per id, quod dedit pater, in-

A telligunt ipsam ecclesiam & oues Christi, iuxta illud supra ca. Ioan. 6. Omne quod dat mihi pater, ad me veniet. Istud autem datũ à patre filio, maius omnibus esse intelligũt; siue quia filio charius sit quàm vniuersa creatura, sic enim intelligit Titelmanus, vt significet se nõ permissurum oues suas perire & eripi sibi, quòd eas omnibus rebus pluris faciat: siue quia grex Christi, etsi ex sese pusillus & infirmus, tamen Christi & patris virtute, omnibus suis aduersariis superior sit. Sic enim accipit in annotationib. Erasmus. At D August. & Hilarij interpretatio probè se habet, vt nõ sit necesse huc confugere. Porrò per illud: Ego & pater vnum sumus; apertissimè cõuincitur & Sabellij hæresis & Arrij. Nã per

B verbum, sumus, personarum pluralitas significatur: per vnum verò, naturæ vnitas. Non enim accipi potest illud: vnum sumus; dictum tantùm de vnitate voluntatis, quemadmodum voluerunt Arriani, vt hoc testimonium, quo contra eos nullum est apertius, eriperent Catholicorum manibus. Nam si tantùm ratione vnitatis voluntatis dictum sit hic ¿ego & pater vnum sumus; non conuenit hæc sententia præsenti loco, quia sic intellecta non est efficax ad ostendendum id ad quod ostendẽdum pronunciata est, nimirum ex eo quòd nemo quicquam rapere potest è manu patris, rectè consequi, neminẽ etiam oues rapere posse è manu filij. Id non satis animaduertit Erasmus, dũ in annotationibus super

C epistolam 1. Ioannis, scribit ex hoc loco Arrianos non posse conuinci, & probabili coniectura videri posse istud dictum de consensu animorum, sicut illud Ioan. 17. Pater sancte serua eos in nomine tuo, vt sint vnũ, sicut & nos. Sanè Iudęi ipsi illud ¿ Ego & pater vnũ sumus; de naturæ & potestatis vnitate, non autem de consensu animorum dictum se intellexisse demonstrauerunt, cùm ex his verbis intellexerunt Dominum se significasse esse Deum, quorũ intelligentiam Dominus nõ reprobat, sed confirmat. Nõ enim dici potest Iudæos intellexisse Dominum se significasse Deum esse, non quia dixit, ego & pater vnum sumus, sed quia Deum vocauit patrem suum, quemadmodum Erasmus, ex sequentibus putat colligendum. Nam & aliâs frequenter

D Dominus Iudæis loquens, Deum patrem suum vocauit, nec tamen quando aliud non adiecit, ex ea sola appellatione intellexerunt eum blasphemare, & significare se Deum esse. Deinde cùm Ioãnes Euangelista post ea verba ¿Ego & pater vnũ sumus; subiunxerit: Sustulerũt ergo lapides Iudæi, satis significat occasione eorum verborum quæ à Domino dicta vltimo loco commemorauit, Iudæos ad lapides cucurrisse. Proinde cùm Arriani hac quidem in parte Iudæorum impietatem sectati sint, quod simul cum eis non potuerũt ferre assertionẽ æqualitatis filij cum patre, in eo tamen superauerũt Iudæorum & impietatem & cæcitatem, quòd his clarissimis Domini verbis noluerunt intelligere

E significatam à Domino æqualitatem sui & patris, quam significatam his verbis ob eorũ claritatem & dicendi rationem, Iudæi bene intellexerunt. Hi ergo Iudæi, quoniam eam æqualitatem significatam illis verbis intelligebant, vt verè significabatur, existimantes eam assertionem blasphemam esse, lapides rursum tollunt, vt & suprà capite 8. fecisse Ioannes commemorauit, vt eum tanquam blasphemum lapidarent iuxta legem, quæ præcepit blasphemos obrui lapidibus. Hinc ergo conuicti sunt, quòd non dicendi causa ipsum interrogauerunt,

uerunt, vt diceret eis palam num esset Christus, sed vt haberent occasiouem aliquam accusandi aut impetendi illum.

RESPONDIT EIS IESVS: MVLTA BONA OPERA OSTENDI VOBIS, &c.] Non iam Dominus, vt olim, mox se à lapidare volentibus abscondit, sed iam alia ratione diuinitatis suæ virtutem ostendete voluit, quod & fecit, cùm eos qui iam lapides sustulerant, & iam ipsum quantũ in eis erat lapidabant, ita diuina sua virtute repressit, vt vellent nollent, cessarent à lapidando, & audirent ipsum alloquentem eos, & reprehendentem. Ingerit autem Dominus mox mentionem operum suorum bonorum, cùm sciret tamen eos modo non ob opera, sed ob verba sua commotos esse, tùm vt per commemorationem beneficiorum suorum, eorum animos mittigaret, furoremq; eorum reprimeret: tum quia opera illa comprobabant, vt postea docet, veritatem dictorum verborum, idemq; quodammodo loquebantur & testabantur quod verbis illis de se asseruerat, ita vt qui verba illa non reciperet, nec opera probare posset: & contrà qui opera ea probaret, verba quoque illa reiicere non deberet. Multa, inquit, bona opera ostẽdi, hoc est, exhibui vobis, hoc est, multis vos affeci beneficiis ex patre meo, id est, ex mandato & potestate patris mei, sanando scilicet infirmos vestros, excitando mortuos, ac viã salutis vobis annũciando, propter quod eorum operum me iam lapidatis, hoc est, lapidare intenditis, & quantũ in vobis est lapidatis? Ideo enim dixit potius, lapidatis, quàm vultis lapidare, vt significaret eos iã ad lapidandũ paratos, & quantum in ipsis erat, quod volebant opere complesse, repressos autẽ diuina fuisse virtute, ne quod volebant perficerent, nisi fortè quidã iam lapides aliquos Domino permittente in ipsum iecerint. Iudæi itaq; his verbis Domini prouocati, vt vel crimen proferrent, vel amentiã suam & ingratitudinẽ profiterentur: De bono, inquiunt, opere, id est, propter bonum opus non lapidamus te, id est, lapidare te paramus, sed de blasphemia, id est, propter blasphemiam, &, hoc est, quia, tu cùm sis homo, facis teipsum Deũ; hoc est, ingeris te pro Deo, & vsurpas tibi diuinitatẽ. Vsitato enim modo loquendi dicunt: facis te Deum; cùm nemo propriè possit se Deũ facere. Porrò coniunctio, &, cùm dicitur: & quia tu homo cùm sis; non est hic coniunctio significatiua alterius criminis, quasi significẽtur duo esse crimina, ob quæ ipsum lapidarent Iudęi, sed vel accipitur expositiuè, vel emphaticè, quasi diceretur, de blasphemia, & de tam enormi blasphemia.

RESPONDIT EIS IESVS, &c. Quoniam Iudæi Dominum calumniabantur blasphemare, ꝙ se hominem diceret esse Deum, primò quidẽ Dominus ex scripturis, quibus illi plurimum tribuebant, desumpto argumento ostendit nullã esse blasphemiam dicere se hominem esse Deum vel filium Dei. Deinde demonstrat certo argumento se verè esse Deum & vnum cũ patre. Quod ergo ad prius attinet, sic dicit: Nónne scriptum est in lege vestra, Psalmo scilicet 81. (Nam nomine legis hic comprehenditur totum vetus testamentum, cùm alibi lex distinguatur à Prophetis & Psalmis:) Ego dixi, Dij estis? Quod potissimum dictum est de iudicibus, sacerdotibus, & prophetis populi Israelitici, quos in Exodo aliquoties deos scriptura vocat, vt cùm dicitur: Diis nõ maledices: de quibus in prin-

A cipio Psalmi prædicti dicitur: Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos diiudicat. Vbi per deos, pręfectos populi qui Dei vice & autoritate in terris funguntur, intelligendos sequentia testantur. Ex hac autem scriptura contra intentatam sibi à Iudęis blasphemiam pergit argumentari, non solùm monstrando ꝙ secundùm scripturã sine blasphemia potest dici homo deus, sed etiã ꝙ si secundũ scripturã homo vocatur Deus ex minori Dei dono, nulla sit blasphemia se hominẽ ex singulari & maiori patris dono dici Deũ & filiũ Dei. Si, inquit, illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est. Vbi subaudiendũ est, Deus, pro supposito verbi, dixit: B aut potius dictio, scriptura, posita postea, referenda est ad vtrumq; verbũ, dixit & potest. Porro illud: ad quos sermo Dei factus est; videtur indicare rationẽ quare scriptura quosdam dixerit Deos, nimirũ ratione sermonis diuini facti ad eos, quod tamen nõ videtur quomodo quadret. Principes enim & iudices qui in Psalmo illo dicuntur dij, sic appellãtur non tam ob sermonem Dei ad eos factum, quàm ob authoritatem diuinam eis communicatam: proinde illud: ad quos sermo Dei factus est; sic videtur accipiendũ, hoc est, quibus commissa est potestas, & demandatum munus aliis imperandi. Hebraica enim phrasi, verbum Domini factum ad ali- C quẽ, significat aliquod illi à Domino datum negotium. Nisi fortè in Psalmo illo, vnde istud testimonium desumptũ est, per deos non tantùm iudices, sed in genere Israelitę intelligendi sint, vt in genere eos ad ęquitatẽ adhortari Dominus intelligatur, & hîc Saluator explanet rationẽ quare Israelitę dicantur dij, nimirũ ob consortiũ diuini cũ eis sermonis. Sanè D. Aug. intelligit hic Dominũ significasse quosdã ratione sermonis diuini dictos deos, ac per hoc Dominum insinuasse se verè esse Deũ, vt qui sit ipse sermo Dei. Si enim propter sermonẽ Dei factũ ad quosdã, illi dicti sũt dij participatiuè, ergo non per participationẽ, sed per naturã necesse est esse Deũ ipsum sermonem & verbum Dei. Post D explãatam autem scripturam adiecit Dominus ad argumenti sui cõfirmationem, etiã irrefragabilitatem eius, dicens, & nõ potest solui scriptura, id est, destrui & irrita falsáve esse, aut tanquam falsa negari. Cęterùm in eo quod sequitur: quem pater sanctificauit & misit in mundũ, vos dicitis quia blasphemas; obscura est locutio, cuius obscuritas vt tollatur, sciendũ est quòd coniunctio, quia, ex Græca phrasi hic posita abundat, ratione cuius cõiunctionis quidã mutarunt blasphemas in blasphemat, cũ in secunda persona legendũ esse, & Gręci codices testentur & Latini emendatiores. Deinde subintelligendũ est, illi vel mihi, vt hic sit ordo: mihi quem pater sanctificauit, vos dicitis, blasphemas, &c. Por- E rò verbũ, sanctificauit, sic accipit D. August. vt cõueniat Christo secundùm diuinam eius naturã, secundùm quam est filius Dei, exponens sanctificauit per, sanctum ab æterno genuit. Verùm præterquam quòd ea verbi acceptio satis sit coacta, etiã non conuenit proposito. Nam sic non ostenderetur à Domino quod erat ostendendum, nempe se hominem esse filium Dei, & vnum cũ patre. Proinde melius cum Hilario lib. 7. de Trinitate, vbi totum hunc locum latè prosequitur, verbum, sanctificauit, sic exponitur, vt Christo conueniat quatenus homini, eumq; pater sanctificasse intelligatur, non eo modo quo alios homines, sed singulari aliquo modo, nempe quia ipsum segregauit ab vniuersis mor-

tali

talibus humanam eius naturam vniens diuinitati in vnitatem personæ, ac per hoc ipsum sine mensura replens omni plenitudine gratiarum spiritus, de qua nos omnes accipimus: ex qua sanctificatione Christi hominis factum est, vt Christus homo dicatur filius Dei. Hunc autem singularem sanctificationis modum satis significauit, cùm dixit; quem pater sanctificauit; & non, quem Deus sanctificauit. Alios enim dixit deos dictos, quia sermo Dei factus fuit ad illos: se verò filium Dei esse, quia pater ipsum sanctificauit. Si autem pater illum vt pater sanctificauit, fecit ergo illum sanctum suum filium, quod fieri non potuit nisi per gratiam vnionis, ex qua profluxit omnium gratiarum plenitudo in Christum hominem. Hoc est ergo patrem sanctificasse Christum, quod Petrus dicit Actuum decimo, Deum vnxisse eum spiritu sancto. Et Psalmista: Vnxit te Deus Deus tuus oleo lętitiæ præ consortibus tuis. Sicut autem Dominus de se homine loquens suam diuinitatem insinuauit, dicens; quem pater sanctificauit; ita etiam cùm subiunxit, & misit in mundum. Propriè enim nemo mitti dicitur ab aliquo in locum quendam, nisi antequam mitteretur esset, & apud eum esset à quo mittitur: vnde significat se & fuisse antequam in mundum mitteretur, & apud patrem fuisse. Misit autem pater Christum in mundum, dum eum hominem mundo visibilem fecit, & ad docendum ac redimendum delegauit: proinde bene prius dicitur, sanctificauit: & deinde, misit in mundum. Non enim prius illum misit in mundum, & deinde sanctificauit, sed sanctificando illum modo prędicto, misit in mundum. Quanquam autem Dominus colligat se citra blasphemiam dicendum filium Dei, ex eo ꝙ pater ipsum sanctificauit & misit in mundũ, & pater ipsum sanctificauerit & miserit in mũdum, quatenus hominem: non tamen intelligendum est, quémadmodum aliqui intelligunt, Dominum velle concludere, se quatenus homo est, esse filium Dei, multo magis quàm illi homines qui in scripturis dicũtur dij, cùm nihil aliud sint quàm homines. Nam quanquam Christus quatenus homo ratione suæ singularis sanctificationis possit dici filius Dei & Deus, ad eum modum quo in scripturis homines dicuntur dij, tamen si hac ratione se filium Dei iam vellet appellandum colligere, declinaret ab illo quod prius dixit: Ego & pater vnum sumus; ad cuius tamen confirmationem hæc ab eo dicũtur. Itaque contra Iudæos calumniantes ipsum tanquam blasphemum ob id quòd cùm esset homo, Deum se esse significaret, Dominus hoc loco vult ostendere se hominem, esse ratione sanctificationis filiũ Dei, non quòd secundùm eam naturam sit filius Dei, secundùm quam est sanctificatus & missus, sed quòd ratione illius sanctificationis vna sit humanæ & diuinæ naturæ persona. Quoniam autem Iudęi impossibile existimauerunt quòd homo esset Deus, manuduxit eos autoritate scripturæ, quę homines docet factos deos; hinc significans non debere reputari blasphemum quòd se hominem Deũ diceret: innuens item se non vt alij, sed natura & verè Deum esse, sed ea vtens verborum temperie, ne id ex verbis eius Iudæi & infideles intelligere facilè possent, fideles autem possent. Quòd si quęratur, quomodo dicat Dominus Iudæos reputasse ipsum blasphemum, quòd dixisset; filius Dei sum; cùm in superiori sermone non dixerit apertè filium Dei se esse, nec Iudæi ipsum arguerint quòd

A filium Dei se dixerit, sed quòd se Deum fecerit, quod intellexerunt ex illo: Ego & pater vnum sumus; Dicendum, Dominum videri etiã in his verbis allusisse ad testimonium Psalmi quod adduxit, post quod in Psalmo sequitur; & filij excelsi omnes; vbi pro eodem accipitur esse deos & filios Dei. Deinde Dominus in illis verbis; Ego & pater vnum sumus; sic significauit se Deum esse, vt etiam filius Dei esset: & sic filium Dei, vt etiam Deus esset, cùm Deum, patrem vocat, & cum illo se vnum esse dicit. *Psal. 81.*

SI NON FACIO OPERA PATRIS MEI, NOLITE CREDERE MIHI. SI AVTEM, B &c.] Postquam à se Dominus blasphemiæ calumniam exclusit, pergit iam id cõfirmare & comprobare, quod illis calumniãdi & indignandi fuit occasio, nempe, Ego & pater vnum sumus; apertius iam diuinitatem suam & æqualitatem ac vnitatem naturæ cum patre astruens, quam probat ob operũ identitate. Ab vnitate enim operationum consequitur necessariò & vnitas naturæ atque potentiæ. Dicit ergo: Si non facio opera patris mei &c. Non dicit: Si non facio opera talia qualia pater meus, sed, si non facio opera patris mei; vt significaret eadẽ esse, & nõ solùm similia, vel ęqualia opera sua & patris Hoc enim necesse erat adducere & probare, vt ostenderetur filium non solùm similẽ & æqualem esse patri, sed vnum cum eo. Opera autem pa- C tris de quibus loquitur, sunt, solo imperio resuscitare mortuos, expellere dęmones, curare quęuis morborũ genera. Si, inquit, non facio opera quę nemo operari potest nisi Deus pater meus, liberũ vobis facio non credere mihi asserenti me esse filium Dei, & vnum cum patre. Contrà si facio ea opera, vt me facere res ipsa declarat, etsi propter susceptę naturæ infirmitatem, aut propter odium mei quod animos vestros occupat, non vultis credere mihi verbis de meipso testificanti, saltem operibus credite idem, quod ego verbis de me testificantibus, vt ex operibus cognoscatis, &, hoc est, credatis quòd D pater in me, & ego in patre, id est, quòd ego & pater vnum sumus, & indiuidua societate alter alteri cohæreat. Quod enim prius dixit; ego & pater vnum sumus; nunc dicit; ego in patre, & pater in me, quo apud Ioannẽ etiam postea significauit naturæ vnitatẽ, idq; valde aptè. In omnibus enim creaturis non possunt inueniri duo, quorum vtrumque propriè loquendo dicatur esse in alio, idque ideo, quia non reperiuntur duo quorum sit vna eademque numero natura. Quia verò vna est patris & filij natura & substantia, & patris substantia tota est in filio, & filij vicissim in patre, ideo totus pater in filio, & totus vicissim filius subsistit in patre. Eodẽ autem modo quo hic ab operibus probat se vnum E esse cum patre, idque de se credendum, etiam postea argumentatur in vltima cœna c. 14. dicens Philippo: Non credis quia ego in patre, & pater in me est: Verba quę ego loquor vobis, à meipso non loquor. Pater autem in me manens ipse facit opera. Non creditis quia ego in patre, & pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite.

QVÆREBANT ERGO EVM APPREHENDERE, ET EXIVIT DE MANIBVS EORVM. Gręca pro ergo, habent rursum, vt significetur eos modò voluisse Dominum comprehendere, quemadmodum olim tentauerant, vt scribitur suprà ca. 7. & 8. Quanquã ergo diuina Christi virtute, eiusque efficacibus verbis retracti fuerint

à la

à lapidatione, tamen vt erant impersuasibiles, non penitus deposuerunt animum persequendi ipsum, sed quemadmodum olim, ita & modò tentabant eum comprehendere, verùm ipse rursum diuinam suam virtutem declarans, exiuit è manibus eorum. Modus autem quo exiuit, cùm hic non explicetur, videtur fuisse ille qui descriptus est capite 8. quando scilicet reddidit se Iudæis inuisibilé. Nó semel autem ad hunc modum, sed frequenter subtraxit se Iudæorũ manibus, vt monstraret quòd neq; tempore passionis comprehensus, aut in cruce detentus fuisset, nisi voluisset. Secedit autem in fines Iudęæ, cedens Iudæorum furori, & absentia sua mitigari faciens eorum morbum. Porrò trans Iordané vadit in eum locum, vbi erat Ioannes olim baptizans in principio, non temerè hunc sibi deligés locum, sed, quod ad literam quidem attinet, ob id, vt occasione loci prouocarentur homines ad conferendum Iesum cum Ioanne, & in memoriam eis reducerentur pręclara Ioãnis de Iesu testimonia in eo loco perhibita, quéadmodum occasione loci euenisse mox Euangelista Ioánes cómemorat, satis significans ob quam causam Dominus illum locũ delegerit suo secessui. Locus autem quem Euangelista notare voluit, dicens, in eum locum vbi erat Ioannes baptizans primùm, fuit Bethabara, vbi capite primo dixit Baptistam trans Iordanem baptizasse, ac de Christo post se venturo præclara testificatũ, eundémque ibi digito demonstrasse præsentem. Deinde verò capite 3. eundem Ioannem baptizasse mutato loco dicit in Aenon, iuxta Salim. Quoniam autem in Bethabara olim ad Ioannem Dominus venerat, ideo hic dicit eum iterum abiisse in eum locum, in hoc ergo loco deserto cómoratus est aliquamdiu Dominus, veluti pertęsus ciuitatum impietatem. Et ecce pleriq; tum celebritate loci propter Ioannem, tum magis fama Christi, quæ nusquam eum latere permisit, exciti venerunt ad eum, A quibus solita suæ benignitatis officia impẽdit. Docebat enim, vt habet Marcus: & languidos curauit, vt habet Matthæus. Cæterùm quoniã miracula etiam hic operabatur, occasione loci prouocati sunt pœnitentes qui conuenerant, primùm quidem ad comparandum Iesum cum Ioanne quo ad miracula, vnde dixerunt: Ioannes quidem signum fecit nullum, cùm scilicet iste multa & magna faciat signa. Nam altera comparationis pars causa breuitatis B est prætermissa. Quod autem significare voluit eos dixisse Euangelista, tale est: Si Ioanni credidimus qui nullum fecit signum, multo magis huic, qui tot tantáque operatus est signa, quibus dictorum suorum fidem conciliat. Deinde verò etiam occasione loci memores Ioannis de Iesu testimoniorum dixerunt; omnia autem quæcunque dixit Ioannes de eo vera erant, hoc est, multa quidem & præclara Ioannes de hoc testatus est & prædixit, quæ omnia vera C fuisse cùm ea diceret, iam res ipsa satis declarat. Itaque per hæc duo, nẽpe considerationem excellẽtiæ Iesu supra Ioãnem, & recogitationem testimoniorum Ioannis de Iesu, factum est vt multi illic crederent in eum. Græci enim habent: multi illic crediderunt in eum. Nec est otiosum aduerbium, illic, sed significat quòd locus ille mirè profuerit. Porrò non caret mysterio etiam secessus iste Domini è Iudæa & Ierusalem in locum desertum, eumq; iuxta Iordanem, cum magno fructu subsecuto. Typus D enim fuit, significans relicto ob incredulitatem Iudaico populo Dominum transmigraturũ ad desertas gentes, apud quas Iordanis esset, hoc est, baptismatis fons, atque hic multos credituros in eũ qué Iudęi non solùm noluerunt agnoscere, sed & persecuti sunt capitali odio. Quod autem trans Iordané abiit Dominus, ibiq; ad eũ multi venerunt, mysticè significat, authore Theophylacto, necesse esse vt per baptisma quis veniat ad Christum. Trásmissio enim Iordanis, baptismi significat transitum.

PROPONVNTVR PARABOLÆ DE OVE, DRACHMA, & filio perditis. LVCÆ 15. CAP. XCIIII.

M.18.71 *ERant autem appropinquantes ei publicani & peccatores vt audirent illum. Et murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes: Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis. Et ait ad illos parabolam istam dicens: Quis ex vobis homo qui habet centum oues, & si perdiderit vnam ex illis, nónne dimittit nonagintanouem in deserto, & vadit ad illam quæ perierat, donec inueniat eam? Et cùm inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudens, & veniens domum conuocat amicos & vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam, quæ perierat. Dico vobis, quòd ita gaudium erit in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonagintanouem iustis, qui nõ indigent pœnitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam vnam, nónne accendit lucernam, & euerrit domum, & quærit diligenter donec inueniat eam? Et quum inuenerit, conuocat amicas & vicinas dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quam perdideram. Ita dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei super vno peccatore pœnitentiam agente. Ait autem, Homo quidam habuit duos filios, & dixit adolescentior ex illis patri. Pater, da mihi portionem substantiæ, quæ me contingit, & diuisit illis substantiam. Et non post multos dies congregatis omnibus, adolescentior filius peregrè profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, & ipse cœpit egere. Et abiit: & adhæsit vni ciuium regionis illius, & misit illum in villam suam, vt pasceret porcos, & cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant, & nemo illi dabat. In se autem reuersus dixit: Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus! ego autem hîc fame pereo. Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater, peccaui in cœlum, & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnum de mercenariis tuis. Et surgens venit ad patrem suum. Cùm autem adhuc longè esset, vidit illum pater ipsius, & misericordia motus est, & accurrens cecidit super collum eius, & obsculatus est eum. Dixitq; ei filius: Pater, peccaui in cœlum, & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus. Dixit autem pater ad seruos suos: Citò proferte stolam primam, & induite illum, & date annulum in manum eius, & calceamenta in pedes*

eius,& adducite vitulum saginatum,& occidite,& manducemus, & epulemur,quia hic filius meus mortuus erat,& reuixit:perierat,& inuentus est.Et cœperunt epulari.Erat autem filius eius senior in agro, & cùm veniret,& appropinquaret domui,audiuit symphoniam & chorum,& vocauit vnũ de seruis,& interrogauit quid hæc essent.Isq; dixit illi:Frater tuus venit,& occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit.Indignatus est autem,& nolebat introire.Pater ergo illius egressus cœpit rogare illum.At ille respondens dixit patri suo:Ecce tot annis seruio tibi,& nunquam mandatum tuum præterui, & nunquam dedisti mihi hædum,vt cum amicis meis epularer:sed postquàm filius tuus hic, qui deuorauit substantiam suam cum meretricibus,venit,occidisti illi vitulum saginatum.At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es,& omnia mea tua sunt:epulari autem & gaudere oportebat,quia frater tuus hic mortuus erat,& reuixit:perierat,& inuentus est.

ERANT AVTEM APPROPINQVANTES EI PVBLICANI ET PECCATORES, VT,&c.] Inter multos qui in fine capitis præcedentis dicti sunt ab aliis Euangelistis cõuenisse ad Christũ, eodem loco etiam accesserunt eum peccatores & Publicani, quales olim eodem loco causa doctrinę & baptismi ad Ioannem confluxerant. Tantam enim Dominus prę se tulit erga omnes benignitatem, vt nemo quantumuis multis & grauibus obnoxius peccatis, quantumuis aliis abominandus,ob suam impuritatem vereretur accedere illum etsi sanctissimum, & ab omni vitio alienissimum. Tanta rursum doctrinę eius fuit efficacia & dulcedo, vt & eos qui iam vitiis & rebus huius seculi penitus erãt addicti, ad se traheret discendi causa. Id videntes Scribæ & pharisęi, qui nusquam aberant à Domino, vbique & semper quęrentes quod carperent,cùm congratulari meritò debuissent peccatoribus resipiscere cupiẽtibus, & collaudare Domini benignitatem,quòd neminẽ fastidiret,aut à se submoueret, solito suo more cõtra Dominum murmurabant, id in eo reprehendentes,quod summè fuerat prędicandum,idque ex suo ingenio & more, sanctitate alicuius indignum reputantes,quod certissimum verę sanctimonię signum est. Hic,inquiunt, peccatores recipit, & mãducat cum illis. Similem calumniam Pharisęorum descripserunt suprà Matthęus ca.9. Marcus cap.2. & Lucas cap.5.vt est in cap. Concordię 33. Quod autem dicunt tale est: Hic qui nouam quandã sanctimoniam profitetur, tamen non vitat malorum consortia, sed notos & infames etiam peccatores ad colloquium admittit, & adeò non fugit cõgressum,vt cibum etiam cum illis capiat,non cogitans quòd malorum contubernio contaminentur boni. Itaque Dominus vt suum factum à Pharisęorum calumnia vindicaret, & illorum fastuosam sanctitatem coargueret,tres parabolas proposuit, diuersis argumentis eodem tendentes, nimirum vt ex his quę in quotidiana accidunt consuetudine, intelligerent omnes quanta cura peccatores sint ad resipiscentiam inuitandi, quantaque benignitate recipiendi cùm resipiscunt, & quantopere sit omnibus gaudendum de eorum resipiscentia & receptione,tãtum abest vt quis obmurmuret, aut inuideat, ac reprehendat. Dicit ergo Euangelista:

ET AIT AD ILLOS PARABOLAM ISTAM DICENS: QVIS EX VOBIS HOMO, QVI, &c.] Primam hanc parabolam etiam Matthęus suprà habuit capite 18. in capite Concordię 71. sed contractius illic posita est quàm hoc loco,& ad alium tendit scopum. Illic enim dicta est,vt ex ea intelligentes & quanta cura Deus quẽlibet peccatorem requirat, & quanto cum gaudio resipiscentem suscipiat,duplici hoc nomine ca-

A ueamus ne quem quantumuis pusillum & abiectum scandalizemus. Hîc verò ad eum finem dicta est,vt intelligentes quanta cura peccatores sint requirendi, & quanta clementia suscipiendi, non obmurmuremus iis qui eos requirunt, & suscipiunt, sed congaudeamus recipientibus & receptis, quemadmodum suprà mox dictum est. Esset autem clarior lectionis nostrę contextus, si & in prima parabola, & in secunda, quę cum prima omnino est similis generis, pro nonne legeretur

B aduerbium, non, quemadmodum in capite 92. diximus in aliis duabus parabolis apud Lucã esse faciendum, ne duę simul sint interrogatiuæ dictiones diuersę in vna quęstione,quę faciunt orationẽ imperfectam. Et tamen hic rursus Erasmus in prima parabola vertit,nónne, cùm in secunda vertat, non. Porrò vt commodè parabolę istę tractentur, sciendum quòd in duabus his prioribus quę similis sunt generis,Dominus ex his quæ in rebus humanis quisque erat facturus, & in quotidiana cõ-

C suetudine accidere solent,ostendere voluit non esse mirandum si peccatores admitteret & reciperet. Sibi enim ad instar hominis qui ex multis ouibus vnam perditam, aut mulieris quę ex multis drachmis vnam perditam diligenter requirit,& ob repertam vehementer gaudet,aliosque ad congaudendum sibi prouocat,meritò summam esse curam vt perditum & adhuc errantem quemque ad electorum numerum pertinentem in viam reducat, electisque coniungat,eoque cũ Publicanis & peccatoribus lubenter congredi, vt ad resipiscentiam

D eos prouocaret, ex qua & sibi & secum Angelis Dei singulare gaudium sit prouenturum, atque ob id Pharisæos & Scribas,qui illud iniquè ferebant, declarare se diuersam à Deo atque sanctis eius Angelis mentem habere,ac proinde prauam & sathanicam. Hic est parabolarum scopus à Domino intẽtus, quemadmodum patet ex applicatione ipsius, quanquam ea ab ipso non nisi ex parte fiat,pro more enim suo reliqua relinquit nostrę intelligentiæ. Et quidem intellecto scopo intento à Domino per has parabolas,iam hic consistere liceret, vt nõ inquireretur vlterius quid mysticè per hominem habentem centum oues in prima parabola significe-

E tur,quid per centum oues, quid per 99.relictas in deserto,& sic de reliquis: & in secunda, quid per mulierem, quid per decem drachmas, &c. Quæ enim de homine habente centum oues, & muliere habente decem drachmas dicuntur, non tam ob id dicuntur,vt per ea aliquid mysticè significatum intelligamus, quàm vt ex comparatione illarum personarum cum Christo intelligerent omnes illius factum à calumnia liberum esse, & Pharisæorum murmurationem iniustam esse & impiam. Iam in comparationibus vnius cũ alio non est necesse

illud cui aliquid cōparatur significationem habe-
re mysticā:Tamen quoniā in his parabolis, & aliis
omnibus,quanquam sint nudæ cōparationes,anti-
quissimi patres,Græci pariter & Latini,mysticè a-
liquid significatum intellexerunt per ea quæ in e-
xēplis humanis dicuntur,sicut etiā satis apparet ex
singulari exemplorum delectu, & rei diligenti de-
scriptione & narratione, hinc vlterius videndum
quæ sint harū parabolarum mysticæ significationes
quæ sic commodè tractabuntur, si dicamus in pri-
ma quidem parabola Dominum induxisse exem-
plum hominis habentis centū oues, vt significaret
se verum esse pastorem,cui à patre oues rationales
sunt commissæ : per centum oues , significasse cer-
tum & perfectum electorum numerum.(Centena-
rius enim numerus perfectus est) per vnā verò o-
uē perditam,vnumquemq; electum adhuc errātem.
Per hoc quod relictis 99.in deserto , homo ille a-
biit ad illam quæ perierat donec inueniat eam, si-
gnificauit se singulariter venisse in hunc mundum,
vt peccatores requireret,nec destiturum donec in-
ueniat quotquot ad electorum numerum pertinēt.
Per hoc quod homo ille inuentam ouem erraticā
non increpat, aut præ ira percutit , aut occidit, sed
imponit in humeros suos gaudens , aliisque con-
iungit , & domum veniens etiam vicinos & ami-
cos ad congaudendum inuitat præ nimia gaudij
magnitudine;significauit se non indignari oui erra
bundæ ob pristinos errores,sed singulari dilectio-
ne & prouidentia prosequi, nec se tantùm ob eius
salutē gaudere,sed secum omnes cœlestes spiritus
sibi amicos & vicinos. Sic & in secunda parabola
rectè intelligitur se ob id comparasse mulieri,quòd
ipse esset sapientia patris : per decem drachmas,
rursum certum & perfectum electorum numerum
significasse , quòd & denarius numerus sit perfe-
ctus.Perfectus est autem electorum numerus, quia
tot sunt quot esse conueniebat & oportebat. Per
drachmas rectè significantur electi , quòd imaginē
& similitudinem Dei in se impressam habent , aut
2.Tim.2. potius signaculum illud de quo Paulus:Nouit Do-
minus qui sunt eius.Per drachmam perditam idem
significatum quod per ouem perditam. Per hoc
quòd mulier accēdit lucernam, & euertit domum,
vel,vt potius legendum esset, euerrit domum , &
quærit diligenter , donec inueniat eam ; significa-
tum diuinam sapientiam per assumptam huma-
nam naturam quam luce suæ diuinitatis impleuit,
fugasse tenebras huius mundi , ac mundum hunc
veluti domum suam repurgasse , & circumeundo
per ciuitates ac vicos,mittendoque Discipulos in
vniuersum mundum, diligenter quæsisse vnum-
quemque perditum peccatorem , deq; eius salute
cum suis Angelis singulari & magno affici gau-
dio.Hęc mystica parabolarum istarum tractatio, &
per singulas partes accommodatio conuenit in-
tentioni & scopo Domini. Cæterùm est apud pa-
tres & alia mystica harum parabolarum tractatio,
qua per centum oues & decē drachmas, intelligi-
tur Angelica simul & humana natura, vt 99. oues
relictæ in deserto , & nouem drachmæ non perdi-
tæ,sint Angeli propter nouem choros Angelorum:
vna autem ouis & drachma perdita significet hu-
manam naturam perditam in Adam,ad quam inue-
niendam Christus relictis in cœlo Angelis , venit
in hunc mundum , magno & infatigabili labore
quærens repertam Angelorum numero coniunge-
re.Verùm istud non esse quòd Dominus significa-
A re potissimum voluerit , patet ex conclusione qua
parabolas suo proposito accommodat dicens : Ita
dico vobis,quia gaudium erit coram Angelis Dei
super vno peccatore pœnitentiā agente ; quo satis
significatur per vnam ouem aut drachmam perdi-
tam se significasse vnum quemuis peccatorem po-
tius quàm totam humanam naturam.Neque tamen
ea patrum tractatio tanquam vana est reiicienda,
quia,vt dictum est in parabola Samaritani, Domi-
nus in omnibus ferè suis parabolis , pręter id ad
quod primò & principaliter assumuntur , mysteria
aliqua nobis voluit commendare,quemadmodum
& factis ac miraculis suis,quæ mysteria in parabo-
B lis & factis Domini significata cùm patres ab ini-
tio concorditer intellexerint,verisimile est eos ac-
cepisse per manus ab Apostolis. Sin minus , vana
certè ob patrum authoritatem haberi non potest
huiusmodi tractatio. Quod autem dicitur in con-
clusione primę parabolę,maius esse gaudium in cœ
lo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm
super nonaginta iustis qui non indigent pœnitē-
tia,duplicem habet quęstionem. Primùm enim qui
sunt iusti, non egentes pœnitentia , cùm scriptura Eccl.
dicat non esse iustum qui non peccet , ita vt vnus-
quisque dicere debeat:Dimitte nobis debita nostra.
Deinde quomodo maius est gaudium de vnius pec
C catoris conuersione, quàm multorum iustorum iu-
stitia ; cùm maius bonum sit multorum iustitia &
innocentia , quàm vnius pœnitentia ? Ad hæc du-
pliciter responderi potest.Primò,vt dicatur Domi-
num loqui de his qui putabant se iustos , nec ege-
re pœnitentia , quales erant Pharisæi contra quos
hęc dicta sunt , quemadmodum aliqui intelligunt
illud à Domino dictum occasione similis calum-
niæ:Non veni vocare iustos , sed peccatores Ma-
ius enim esse gaudium Deo & Angelis de vnius
peccatoris vera pœnitentia , quàm de multorum
præsumpta iustitia,nullum est dubium. Quod si,vt
magis est intelligendum , accipiatur Dominus lo-
cutus de iis qui sunt iusti secundùm eum modum
D quo in scripturis aliqui dicuntur & sunt iusti ; di-
cendum ipsum asserere tales non indigere pœni-
tentia,quia in statu salutis constituti non egēt sta-
tus mutatione , quam includit nomen pœnitentiæ,
nec tali egent pœnitentia, quali hi qui ex professo
sunt peccatores. Maius autem gaudium dicit esse
de vno pœnitente quàm multis iustis,ad eum modū
quo in hac eadem parabola dixit apud Matthęum,
hominem aliquem magis gaudere super errabun-
da oue reperta,quàm super 99.quæ non errauerūt,
videlicet quia maius actuale & sensibile gaudium
est de vnius pœnitentia quàm multorum innocen-
tia:quomodo pater aliquis magis gaudet de vnius
filij restituta valetudine , quàm de multorum filio-
E rum qui nunquam fuerunt in periculo integra sa-
nitate,etiamsi omnes filios ex æquo diligat,aut sa-
nos etiam magis diligat.Cogitandum enim Domi-
num in multis vulgarissimè locutum, atque de di-
uinis ac spiritualibus rebus disseruisse , tanquam
de humanis.Cęterùm D. Gregorius etiam aliā in-
dicat rationem dissoluendæ quęstionis secundę,
scribēs in homilia in hunc modum:Plus autem de
conuersis peccatoribus quàm de stantibus iustis in
cœlo gaudium esse fatetur , quia plerumque hi qui
nullis se oppressos peccatorum molibus sciunt,stāt
quidem in via iustitię,nulla illicita perpetrant , sed
tamen cœlestem patriam non anhelant , tantoque
sibi in rebus licitis vsum prębent, quāto se perpe-
trasse

trasse nulla illicita meminerunt. Et plerunq; pigri remanēt ad exercenda bona pręcipua, quia valde sibi securi sunt, ꝙ nulla commiserint mala grauiora. At contrà nonnunquam hi qui se aliqua illicita egisse meminerunt, ex ipso suo dolore compuncti inardescunt in amorem Dei, ses eq; in magnis virtutibus exercent, cūcta difficilia sancti certaminis appetunt, omnia mundi derelinquunt, honores fugiunt, acceptis contumeliis lætantur, flagrant desiderio, ad cœlestem patriam anhelant, & quia se errasse à Deo considerant, damna pręcedentia lucris sequentibus recompensant. Maius ergo de peccatore conuerso quàm de stante iusto gaudium fit in cœlo, quia & dux in prelio plus eum militem diligit qui post fugam reuersus hostē fortiter premit, quàm illum qui nunquam terga præbuit, & nunquā aliquid fortiter gessit. Sic agricola illam amplius terram amat, quæ post spinas vberes fruges profert, quàm eam quæ nunquam spinas habuit, & nūquam fertilem messem producit. Hæc ille. D. Cyprianus libro de duplici martyrio hæc omnia prædicta sic ferè paucis complexus est: Nō hoc sic accipiendum est quasi Deo & Angelis eius gratius sit post lapsum redire ad pietatem, quàm citra lapsum perseuerare in innocentia. Sed scriptura suo more loquitur secundùm affectus humanos, illud testatū esse volens, Deo gratissimā esse peccatorū conuersionem. Non enim quærit mortē peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. Atq; interdum piorum hominum lapsus quamuis enormes diuina dispensatione vertuntur in summū Ecclesiæ profectū. Sic lapsus est Apostolorū princeps, sic Paulus doctor gentium, sic Maria Magdalene, quibus nūc Ecclesia præcipuè gloriatur, quorū lapsus cesserunt in stabilimentum ac solatium domus Dei. Preterea nō hic loquitur de verè iustis, sed de iustitia Pharisaica, quemadmodū alibi dicit: Non est opus sanis medico, sed malè habentibus. Hæc ille.

AIT AVTEM: HOMO QVIDAM, &c.] Eodem tendit hæc parabola quo duæ præcedentes, sed alio modo proposita est quàm duæ præcedentes, & alterius est ab illis generis: quædam etiam apertius quàm illæ significat, & rursum plura pręter illas significat, ita vt ob eorum quæ per eam docentur multitudinem, plurima eius sit vtilitas. Superioribus enim parabolis apertè quidem notatur gaudium Angelorum de conuersione peccatoris, & ex consequenti notatur obmurmuratio Pharisæorum, hîc verò ea apertè notatur & reprehenditur. Deinde superioribus parabolis significatur quidem quanta cura requirat Dominus peccatorem: hac verò, quanta benignitate resipiscentem & reuertentem suscipiat, & qualis esse debeat vera peccatoris pœnitentia, quantaque huiusmodi pœnitentiæ sit vis apud Deum, ita vt summè vtile fuerit hanc tertiam parabolam superioribus adiecisse, ne intelligeremus citra motum & studium nostræ voluntatis homines peccatores ad salutem & veritatem adduci sola cura & gratia Dei. Superiores enim parabolę commendant nobis præuenientem Dei gratiam quæ peccatores prærequirit: hęc verò tertia commonstrat necesse esse etiam vt peccatores Dei gratiam requirant & ambiant. Porrò superiores parabolæ exempla sunt, ab his quæ in quotidiana accidunt consuetudine desumpta, non sine comparatione huiusmodi exemplorum ad rem eam ad quam declarandam assumuntur: hæc verò citra expressam aliquam comparationem, certi ali-

A cuius hominis factum proponit veluti rem gestā, ex qua relinquitur intelligendum allegoricè quod significandum erat secundùm exigentiam rei de qua agebatur. Cuius generis parabolas plerasq; habet Lucas, vt cap. 10. parabolam de homine qui incidit in latrones: cap. 14. parabolam de homine qui fecit cœnam magnam: cap. 16. de diuite epulone: & eodem de eo qui habuit villicum iniquitatis: cap. 18. de duobus qui orandi gratia ascenderunt in tēplum: cap. 19. de homine nobili, qui abiit in regionem longinquam. His parabolis similes sunt duæ illæ quæ Dauidi propositæ fuerunt, altera à Nathā propheta, de rapta oue pauperis à diuite: altera à muliere Thecuitide, de duobus filiis, quorum vnus alterum occiderat. Quales parabolæ magis *2. Reg. 12 & 14.*

B sunt ænigmata & obscuræ allegoriæ quàm nudæ parabolę. Vt autem hæc parabola, in qua sub exemplo humano diuina & spiritualia significantur, cōmodè ad indicandam Domini intentionem tractetur, oportet imprimis eam ad literam tractare, veluti narrationem rei aliquando gestæ circa duos vnius patris filios, ac tū indicare quę sint significata à Domino huiusmodi narratione, non disquirendo singula anxiè, cùm certum sit in omnibus parabolis multa dici pro exigentia exempli quod assumitur, magis quàm pro significatione rei propter quā parabola proponitur. Dicit ergo: Homo quidam habuit duos filios, quorum adolescentior, qui scilicet per adolescentiam minus sapiebat, nec, vt acci-

C dere solet, ferebat subesse imperio patris etsi benignissimi, sed libertatis auidus erat, dixit patri suo: Pater, da mihi portionē substantiæ quę me cōtingit, id est, quę mihi obuenit, & ad me pertinet; quasi diceret, experiri cupio, quid ex hoc lucri facere possum meo marte, perlustrare volo regiones, vt ex multarum rerum vsu prudentiam mihi comparem. Pater, vt erat indulgens, filij petitionem recusare noluit, tum quòd rem iustam aut certè non iniquam petere videretur: tum quia inuitum retinere non iudicauit expediens. Itaque partitus est inter duos filios substantiam, vnicuique assignans suam portionem cum potestate vtendi vt vellet, non tameō sine spe profectus. Ac maior quidem non sese

D separauit à domo paterna, sed se suaque omnia in eius potestate reliquit, habens cum illo omnia cōmunia, nimirum prudentia sua, quam per annos maiorem habuit, secum cogitans hac ratione se sibi suisque rebus melius consulere. Minor verò intra dies paucos diuenditis omnibus, contracta pręsente pecunia, peregrè profectus est in regionem longe à patria dissitam. Ibi autem constitutus, cū sui iuris iam esset, & à patre semotus, qui illum ad honestatem suis consiliis prouocare posset, ex sese verò per adolescentiam non saperet, & ad vitia ac luxum non solùm pronus esset, sed etiam aliorum consortio iuuenum inuitaretur, factum est vt breui tempore dissipauerit omnem substantiam suam,

E idque non infœlicibus negociationibus, aut aliis infortuniis, sed viuendo luxuriosè, hoc est, agendo cum meretricibus in omni luxu vestium & conuiuiorum, vt adolescentibus, vtpote ad libidinem & luxum pronis, vsuuenire solet. Non enim per hoc quod dicitur, luxuriosè, inhonesta tantùm venus significatur, quamuis ea maximè, sed & omnis luxus vestium & conuiuiorum qui libidinis causa fieri ferè solet. Vnde postea expostulat senior filius, ꝙ hic deuorauit substantiam suam cū meretricibus. Postquā autē omnia consummasset, id est, consum-

psisset, orta est fames ingens in regione illa in qua iuuenis peregrinabatur, vnde etiã ipse amicis iam simul & re destitutus, cœpit egere, adeò vt præ inopia, gladio, vt dici solet, acerbissimo, is cui olim graue erat subesse clementissimo patri, coactus sit sese tradere in seruitutem ciui peregrino & barbaro, qui illum non ciuili alicui labori & seruitio applicuit, ꝙ forte nullum artificium quale in ciuitatibus exerceri solet, didicisset, sed è ciuitate misit in villam suam, hoc est, in agrum suum (Grecè enim est εἰς ἀγρούς) idq; non vt pasceret oues aut boues, sed vt pasceret porcos, quos pascere dedecorosissimum est officium apud omnes homines, sed maximè apud Iudæos abominantes carnem suillam. Cumque liberali genere natus in tam fœdam seruitutẽ sese demisisset ventris gratia, non est tamen vel hac ratione assecutus quod quærebat. Cupiebat enim implere ventrem suum non solùm frumẽto, nec tantùm ipsis leguminibus quibus pauperes in magna egestate vesci solent, sed etiam siliquis, hoc est, folliculis ipsis, quibus legumina includuntur, quas porci manducabant, & tamen nec has quisquam illi dabat ad saturitatem, ita vt semper esuriret, nec vnquam pleno esset ventre, ipsisque iam etiam porcis esset infœlicior, quibus seruiebat verius quàm imperabat. Nomine enim siliquarum hic significari leguminum folliculos, quæ propria est significatio eius nominis, quod alioqui varia significat, apparet ex eo quod additur; quas porci manducabant. Nam Plinius de fabis loquens lib. 18. c. 12. ait: Nam siliquæ caulésque gratissimi sunt pabulo pecori. Et Ambrosius ad hanc nominis significationem respexisse videtur, cùm in hũc locum scribens sic habet: Qui autem aptior huiuscemodi hominibus cibus, quàm is qui siliquæ modo intus inanis, foris mollis est, quo corpus non reficitur, sed impletur; vt sit magis oneri quàm vsui. Eodem respexisse videtur Diuus Augustinus dicens: Siliquæ quibus porcos pascebat, seculares doctrinæ sterili vanitate resonantes, de quibus laudes idolorum fabularumq; ad deos gentiũ pertinentium vario sermone atque carminibus perstrepant. Nescio tamen, si huic significationi nominis, siliqua, conueniat dictio Grçca hoc loco posita à Luca, nempe κεράτιον, quæ Græcis dicitur à κέρας, hoc est, cornu. Dicitur autem etiam arbor quædam siliqua, quæ Græcis Ceratonia dicitur, Latinis siliqua Græca, quòd fructum ferat siliqua obtectũ fabæ cuiusdam more, de qua Columella libr. 15. cap. 10. Siliquam Græcam, quam quidam cerationvocant, & Persicum, ante brumam per autumnum serito. Huius fructus etiam dicitur siliqua, & est lignosus, falcatus digitali longitudine, latitudine pollicari, quatuor intus grana continens, quæ ceratia à cornu similitudine appellantur. Plinius li. 15. cap. 24. vocat has siliquas prędulces, de quibus forte locutus est Horatius, dum dixit: Pasci siliquis & pane secundo. Ad hanc significationẽ respexisse videri potest Euthymius author Græcus, sic scribens: Siliquæ ad breue spatium gustui dulcescunt, deinde vt plurimum cõstringunt. Dulcedinem siliquarum notauit etiam D. Chrysostomus in homilia super hac parabola, similiter & Theophylactus, vt dicetur postea. Et hactenus quidem parabola proponit filij iunioris insipientiã, & quæ eam secuta est miseriam: deinde verò proponit eiusdem ex miseria natam seriam pœnitentiam, patrisque erga eum summam benignitatem. In se, in-

A quit, reuersus, hoc est, iam tandem per summam inopiam & miseriam ad sui considerationem conuersus, qui prius per illecebras huius mundi veluti mente captus erat, & extra se raptus, nihil eorum quę ad suã spectabant salutem considerãs, dixit: Quanti, id est, quàm multi, non solùm vernaculi serui, sed etiam mercenarij, qui mercede conducti suam operam aliis locant, in domo patris mei abundant, non dico siliquis quas ego desidero, sed panibus: ego autem tam diuitis patris filius, qui olim mercenariis patris mei longè eram fœlicior, iam in extera regione etiam mercenarius effectus, longè sum infra illorum fœlicitatem, cùm fame hic B pereã. Atque hic quidem primus erat ad salutẽ gradus, reminisci vnde deciderat, & quò reciderat. Restabat vt ne animum planè deiiceret, & desperans sibi necem inferret, aut fame penitus enecari sineret. Itaque ex consideratione clementię paternæ spem bonam concipiens, sic apud se proposuit & consultauit: Deposito mœrore qui me in terram prostratum detinet, resumpto animo qui in summa infœlicitate hac totus iacet, reiecta segnicie istius sordidę pastoralis curæ surgam, & ibo confidenter ad patrem meum, non quòd habeam aliquid quo me purgem, aut quod stultitię meæ prætexam, sed vnam spem habens in paterna eius clementia, ob quam petere audeam, non quidem C vt in pristinum locum me recipiat, nam eo me planè indignum feci, sed vt saltem inter suos mercenarios habeat. Itaque non eleuabo, non negabo culpam admissam, non hanc meam miseriam fortunæ, aut malorum consiliis ex consortio imputabo, sed paternam eius benignitatem compellans, simpliciter apud illum confitebor meam culpam. Plus enim apud illum valebit simplex confessio, & animus sibi verè displicens, quàm accurata purgatio. Dicam ergo ei: Pater, (nimirum hac appellatione ad clementiam eum commouens) peccaui in cœlum & coram te, id est, & Deum offendi & te, iam non sum dignus qui vocer filius tuus, proinde illud tantùm peto, vt misertus mei me habeas eo D loco quo vnumquemlibet è mercenariis tuis. Porrò reperto hoc salutari & vnico in summa desperatione consilio, supererat tertio loco vt mox exequi studeret quod illi rectè in mentem venerat. Itaque surgens venit ad patrem suum. Cùm autem necdum peruenisset ad ædes paternas, & adhuc lõgè esset, vidit illum pater ipsius, vt est oculata pietas, nec tamen iusta ira permotus refugit ab eo, ac sese illi subtraxit, sed mox ad aspectum miseriæ eius quam præ se ferebat nuditate, macie, vultúsque tristitia, misericordia motus est, iustam iram flectens ad misericordiam. Nec misericordia simplici motus est, sed tanta, vt non expectato filij aduentu, ipse non tantùm procederet obuiam venienti, E sed etiam accurreret, ac pietate natiua victus, necdum auditis filij precibus irrueret in collum eius, ipsúmque oscularetur, non abhorrens eius sordes contingere. Hæc tametsi erant eximia argumenta propensi ad ignoscendum animi, ac benignitatis quam prius sperare non poterat filius, non tamen ob id meditatam illam à se orationem plenam humilitate intermisit, quanquam integram non est elocutus, siue quòd stupor aut singultus vocem intercepit: siue quòd pater mox illius orationem abruperit, in quo maior adhuc quàm in prædictis obseruanda benignitas proponitur Siquidem non solùm non intonat sæuis verbis, nec minitatur verbera

bera, aut abdicationem, sed omnium iniuriarum immemor, filio seipsum damnante ipse absoluit, cúmque seipsum filius abdicaret, ipse pater restituit in pristinam dignitatem. Versus enim ad famulos ait: Citò proferte stolam primam, & induite illum. Est autem stola, vestis genus ad talos vsq; demissæ, quę non seruis aut mercenariis conuenit, sed filiis. Porrò Gręcis hic additur duplex articulus, τὴν στολὴν, τὴν πρώτην, qui sic explicari posset: stolam illam primam, aut illam stolam, illam, inquam, primam; vt intelligamus non de qualibet stola dictum, sed certa quapiam. Quod autem dicitur, primam, quidam putant positum pro pręcipuam, sed rectius intelligitur significare pristinam, vt intelligamus filium exutum stola qua in domo patris indui solebat cùm abiret à patre, atque eandem à patre asseruatam iussam afferri. Iubet autem & annulo manus ornari, & pedes nudos calceamentis. Quin & præ nimio gaudio iubet è stabulo vitulum adduci, non quemuis, sed vitulum saginatum, aut, vt item hic est Græcè cum duplici articulo, τὸν μόσχον, τὸν σιτευτὸν, id est, illum vitulum, illum, inquam, saginatum, vt certum & insignem vitulum accipiamus designari, eoque mactato omnes domesticos suos ad congaudendum sibi prouocat: quemadmodum in præcedentibus parabolis fecit qui perditam ouem inuenit: & mulier quæ reperit perditam drachmam. vnde & ipse dicit de filio; perierat, & inuentus est. Perierat autem mihi, scilicet sicut mortuus erat mihi, & mihi reuixit. Mirabilis sanè his cuiusdam patris proponitur clementia, non solùm superans spem filij, sed & omnium opinionem. Quis enim putet in toto terrarum orbe huiusmodi patrem reperiri posse? Et hactenus quidem de filij prodigi resipiscentia, & patris erga eum clemētia. Sequitur tertio loco de filij senioris indignatione, & patris rursum etiam erga hunc non minus admiranda benignitate. Erat autem, inquit, filius eius senior in agro, non quidem porcos pascens, sed terræ colendæ intentus, aut prospiciens quid agerent mercenarij & serui. Et cùm ex agro reuersus appropinquaret domui paternæ, audiuit symphoniā, id est, concentū musicū lętantium conuiuarum, & chorū; id est, multitudinē concinentium, & cùm intellexisset causam nouæ & insolitæ lætitię, & præ omnibus magis se communi gaudio adiungere debuisset, seruis congratulantibus fœlicitati fratris, ipse indignatus noluit intrare. Quod cùm resciisset pater, cupiens etiam hunc communis lætitię participem esse, non neglexit indignabundum, sed egressus ad illum, cœpit non, vt iustè poterat, increpare illum de iniusta & impia indignatione, sed rogare illum blandè, vt omisso stomacho iungeret se communi conuiuio, paternam suam clementiam etiam in hunc mirè ostendens. Ille verò nec tanta optimi patris comitate mitescit, sed & cum patre arroganter expostulat, & fratrem impiè accusat, dicens: Ecce tot annis seruio tibi, & nunquam mandatum tuum pręteriui, & nunquam dedisti mihi vel hœdum, vnde cum amicis meis epularer iucundè. Sed postquam filius tuus (neque enim prę indignatione dicere voluit, frater meus) hic qui decoxit cum scortis substantiam suam (aut, vt habent Gręci, tuam, quod est odiosius) venit, occidisti illi quod habuisti pretiosissimum & delicatissimum, nempe vitulum illum saginatum. His auditis pater impia expostulatione non est commotus ad iram, nec, ne magis eum

A exasperaret, superbam & falsam eius obmurmurationem redarguit, cùm ostendere potuisset in quàm multis frequenter mandatum eius pręterisset, vt nemo est qui non aliquando peccet, ac deinde quàm multis ipsum affecisset beneficiis, inter quæ etiam hoc ei pręstitit cura paterna, vt ei salua mãserit sua substantia, vtque in ea flagitia, eamque miseriam non prolapsus esset in quam frater ipsius: sed his prætermissis studet blãdis verbis indignantis animum placare, ac veluti satisfacere expostulanti filio, suggerens illi quid esset in hoc negotio officij ipsius. Fili, inquit, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt; quasi dicat: Non est B quod queraris quasi minus tibi faciam aut fecerim quàm fratri tuo, tu enim particeps semper fuisti omnium meorum gaudiorum, & omnia mea in tua sunt potestate, tibique sunt communia. Quod verò ad id quod in fratre tuo iam à me gestum est, epulari & gaudere te, non indignari & inuidere oportebat, idque non solùm quo patris gaudium tua congratulatione augeres, sed etiam quia hic ob quem gaudemus, frater tuus est, qui cùm nobis fuerit mortuus, iam reuixit: cùm perditus nobis fuerit, iam inuentus est. Hactenus literalis ipsius exempli tractatio, quam ideo longius prosecuti sumus, vt imagine à Domino tam acuratè deliniata, probè inspecta & cognita, melius solidam C rerum mysticè significatarum intelligentiam assequamur. Varij enim admodum multa & diuersa pro explicatione huius parabolæ dixerunt. Itaque in hac parabola tres personæ obseruandę proponuntur, duorum scilicet filiorum, & patris eorundem. Et in patre quidem summam clementiam exhibente vtrique filio, certum est Dominum adumbrasse Deum patrem suum, aut, quod hîc eôdem redit, seipsum verè hominem factum. In duobus autem filiis quanquam plerique intelligant significari duos populos, gentilem scilicet & Iudaicum, nec is sensus omnino sit alienus à Domini intentione, vt pòst dicetur, tamen si occasionem huius parabo D lę obseruemus, satis apparet primò & principaliter in duobus istis filiis Dominum significasse iustos & peccatores. Dicta est enim hęc parabola à Domino occasione Pharisaicæ indignationis, qua Pharisæi indignabantur non quòd gentes reciperet, sed publicanos & peccatores, qui vtique ex Iudæis erant, vt ostendit Diuus Hieronymus in epistola quadam ad Damasum Papam, in qua prolixè & doctè ad pontificis petitionem tractat hanc parabolam. Est autem in tomo 3. & incipit, Beatitudinis tuę. Itaq; vt in genere parabolę scopū ostendamus, docere hac Dominus voluit, inexplicabilem esse Dei erga peccatores reuertentes misericordiam atq; clementiam, adeò vt ea homines alios etiam E iustos, aut iustitiæ nomine sibi placentes, licet horū fratres, qui præcipuè hinc gaudere deberent, offendat. Atque ita tacitè arrogans Pharisæorum supercilium perstrinxit, qui fratrē illum maiorem, de fœlicitate minoris dolentem tum referebant, damnantes quòd in ipso Saluatore, Dei clementia in præsenti congressu cum publicanis & peccatoribus tam præclarè sese exereret. Vt autem ad singularem partium tractationem descendamus, per adolescentiorem filium, peccatores designãtur, propterea quòd adolescentia ad vitium prona sit, quódque iuuenilis cuiusdam stultitiæ & instabilitatis sit, deserto optimo Deo patre, vitiorum seruituti sese addicere. Quòd autem pater ad petitio-

nem filij iunioris, diuiserit filiis substantiam, significat, Deum vnicuique homini dedisse liberum arbitrium, vt viueret vnusquisque non ex necessitate imperantis Dei, sed ex sua voluntate. Liberum enim arbitrium est velut portio substantiæ quæ ad nos pertinet, quia humanæ naturæ debetur, ac per illud à cæteris distamus animantibus, deditque illud nobis Deus velut quasdam facultates, quibus nutriri ac ditescere possemus. Vnde annotauit Diuus Hieronymus pro eo quod nos habemus, substantiam, Græcis esse τὸν βίον. Βίος autem, quod propriè est vita, significat Gręcis facultates quibus vita sustentatur. Nec iam hic quærendum quomodo filius iunior dicatur petisse portionem substantiæ, cùm omnes ex natiuitate habeamus liberi arbitrij potestatem. Non enim singula sunt nimis curiosè persequenda, cùm non omnia sic possint inueniri in re significata quemadmodũ in exemplo. Satis ergo est hoc intelligere significatum, quòd quemadmodum pater parabolicus noluit filium inuitum retinere, sibique seruire: ita & Deus omnes nos reliquit in manu proprij consilij, potestatem faciens viuendi vt volumus. Potest autem substantiæ diuisio etiam referri ad omnia Dei dona, quæ diuersis diuersa Deus distribuit. Quòd autem iunior accepta sua substantia peregrè profectus est in regionem longinquam, significat peccatorem nõ ferentem mite iugum Domini, iuuenili quadã stultitia & inconsideratione elongare se à Deo, non locorũ spatiis, sed affectu, propter quod dicit Psalmista: (Psal. 72.) Ecce qui elongant se à te, peribunt. Quòd filius à patre separatus, & in regione lõginqua degens, dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè, significat peccatorem à Deo iam elongatum, ac his coniunctum qui longè sunt à Deo, naturales liberi arbitrij vires, ac cætera Dei dona inutiliter expendere, eisque abuti, ac perdita carnalique vita corrumpere. Omnis enim peccatorum vita rectè per luxuriam significatur, ob vitæ huiusmodi lubricitatem & carnalitatem, quódque omnis inordinatus rerum terrenarum amor & vsus, fornicatio quædam sit secundùm scripturas. Quòd post omnia consumpta facta est fames, non simplex, sed valida in illa regione, ac ob id cœpit egere, significat quòd bonis vniuersis naturæ simul & gratię aut cõsumptis, aut corruptis, intellectu scilicet per peccata obscurato, & voluntate effecta infirma ad bonum & multum inclinata ad malum, tum demum peccator inter malos viuens incidit in summam inopiam panis spiritualis, nempe verbi diuini, & virtutum quibus mens nutritur & confirmatur. Quamdiu enim necdum omnia sunt consumpta, habet peccator ex Dei dono vnde vtcunque mentem in bono nutrire potest, suggerit enim semper ratio optima, & ad bonum inclinat voluntas. Deinde si consumptis omnibus nõ est in regione illa longinqua, sed in regione fertili patris sui, hoc est, si non est in malorum consortio, sed inter bonos, potest ab aliis panes spirituales quibus inopiam subleuet, mutuo accipere. At quando omnia sunt consumpta, & in regione quis est longinqua, necesse est vt fiat fames valida, & incipiat egere qui prius in Dei donis erat diues. Quòd inopia cogente iunior filius abiens adhæserit vni ciuium, aut, vt legit diuus Hieronymus, vnde principibus regionis illius; significat peccatorem suis consumptis in summa inopia constitutum, magis magisque elongari à Deo, ac iam perfectè ac totaliter subiici dęmoni, atque in eius venire potestatem, qui ciuis est & princeps regionis peccati. Hic itaque illum in suam receptum potestatem, veluti in villam suam mittit ad pascendum porcos, siue quia illum iam impellit vt se totum prodigiosis immergat vitiis, & ab vrbanis luxibus degeneret ad brutales, ac tota sua impia vita pascat impuros dęmones, quorum cibus est ebrietas, luxuria, fornicatio, & vniuersa vitia, siue quia eum ita proficere facit in malo, vt iam & aliorum malorum fiat dux & magister. Porci enim inquit Theophylactus, sunt omnes qui in luto vilium & materialium affectionum volutantur. Nam porcorum oculi nunquam possunt sursum spectare, aliam sortiti formationem. Vnde & porcorum pastores cùm non possunt compescere porcum clamantem, resupinãtes illum efficiunt vt minus clamet. Etenim quasi in spectaculum veniant, spectantes quæ nunquam viderunt, & aspicientes sursum stupescunt & silẽt. Tales sunt oculi eorum qui malè æducati sunt: nũquam vident ea quæ sursum sunt. Tales pascit is qui multis in malitia pręest, vt est scortorum hospes, vel Publicanorum princeps, aut latronum. Hęc Theophylactus. Quòd autem porcorum pastor in regione famis cupiebat saturare ventrem suum de porcorum siliquis, nec dabatur; significat peccatorem huiusmodi semper quidem desiderare, vt ventrem suum, hoc est, carnalem appetitum satiet his rebus quibus dęmones & impij homines pascuntur & delectantur, nunquam tamen eam satietatem assequi, quòd nihil rerum huius mundi mentem hominis saturare queat, ac diabolus ipse semper in peccatoribus maius desiderium peccandi accendat. Potest autem per hoc quod dicitur: nemo dabat illi saturari de siliquis porcorum; intelligi significari, quemadmodũ indicat Diuus Hieronymus, quòd diabolus cùm aliquem sua arte deceperit, & proprium ei imposuerit iugum, accẽdat quidem in eo desiderium vanorum delectabilium, priuet tamen eum concupitis. Cùm enim iam perfectè hominem possident dæmones, inuident ei satietatem appetitus, quam tamen suppeditabant priusquam illum sibi planè subiecissent. Hic sanè intellectus magis conuenit cum exempli narratione. Porrò per siliquas rectè significata sunt vitia & res carnales, secundùm vtramque vocabuli significationem superius positam. Sunt enim veluti vacui leguminum folliculi, quia promittunt quidem saturitatem, ac præ se ferunt quasi in eis cibus lateret, cùm re vera sint inania, & appetitum fruentium eis non saturent, sed distendant & crucient. Deinde quemadmodum fructus arboris, quæ siliqua dicitur, dulcedinem habet & asperitatem: ita peccatum ad tempus delectat, cruciat verò perpetuò. Sic enim Theophylactus. D. Ambrosius & Augustinus siliquas mysticè interpretantur steriles sciẽtias seculares. Quam interpretationem post priorem adiunxit etiam D. Hieronymus, sic scribens: Possumus autem & aliter siliquas interpretari. Dęmonum cibus est, carmina poëtarum, secularis sapientia, rhetoricorum pompa verborum. Hæc sua omnes suauitate delectant, & dum aures versibus dulci modulatione currentibus capiunt, animam quoque penetrant, & pectoris interna deuinciunt. Verùm vbi cum summo fuerint studio ac labore perfecta, nihil aliud nisi inanem sonũ & sermonum strepitum suis lectoribus tribuant, nulla ibi saturitas veritatis, nulla refectio iustitię reperitur.

Studio

Studiosi earum in fame veri, & virtutum penuria perseuerant. Hęc ille. qui deinceps docet quomodo seculares authores sint legendi cum fructu, insectans in sacerdotes Dei, qui omissis Euangeliis & Prophetis, comœdias legunt, amatoria Bucolicorum versuũ verba canunt, & id quod in pueris necessitatis est, crimen in se faciunt voluptatis. Sanè ista posterior siliquarum interpretatio, etsi etiã huic explicationi conuenit, qua per iuniorem, in genere peccatores intelligũtur, maximè cõuenit ei tractationi, qua per prodigum hunc filium populus gentilis intelligitur, de qua postea nonnihil. Aduertendum autem quàm graphicè Dominus in ea quę hactenus tractata est parabolę parte depinxerit, & ob oculos posuerit, (quo magis quisq; peccatum detestaretur) ad quantam nõ solùm miseriam, sed etiam vilitatem peccator sese deiiciat, nimirum ad quantam se deiecit is, qui cum diuitis esset patris & optimi filius, apud quem omnibus bonis abundabat, in eam tum miseriam, tum vilitatem deuenit, vt ex diuite fieret inops, & ex filio fieret subulcus, ac seruus eius qui nec siliquas ad satietatẽ prębuit. Quomodo enim aptius potuisset peccatoris tum miseriam, tum vilitatẽ, ac rursum diabolici imperij iniustitiam ac crudelitatẽ nobis proponere? Id enim, inquit Hieronymus, quod in Ezechiele cum increpatione dicitur ad Ierusalem: Et factũ est in te peruersum vltra mulieres quę ante fornicationẽ tuam & post te sunt fornicatę, in eo quòd dedisti mercedes, & mercedes tibi non sunt datæ; videmus in filio minore cõpletum. Substantiam suam in regione principis perdidit, & post perditas facultates, missus ad porcos, egestate contabuit. Hæc ille. Vt autem prędictis Dominus insinuauit peccatoris miseriam & vilitatem, ita sequentibus indicat, quomodo multis extrema calamitas & peccatorũ magnitudo, resipiscentiæ est occasio ac qualis debeat esse peccatoris resipiscentis pœnitentia. Quòd ergo in se reuersus filius prodigus dixit: Quanti mercenarij, &c. significat peccatores eos qui de numero sunt filiorum Dei, hoc est, electorum, cùm in profundum peccatorum venerint, tandem per vitiorum fastidium, & proprię tum miseriæ, tum vilitatis considerationem ad sese redire, ac secum cum cordis maximo gemitu deplorando comparare statum virtutis vnde exciderunt, & statum peccati in quem prolapsi suo sunt vitio. Cęterùm per mercenarios, cum quorum fœlicitate filius suã comparat infœlicitatem, intelligi primò rectè possunt hi qui sola spe bonorum temporaliũ à vitiis abstinent, & Deo seruiunt, qui longè meliore sunt conditione, quàm hi qui pręcipites se dant in scelera. Quoniam enim sese seruant in familia patris cœlestis, ideo abundãt panibus, hoc est, multis bonis à Deo fruuntur, etiam secundùm animam, nutriti pabulo verbi diuini. Sicut enim sub aliquo patrefamiliâs quidam sunt serui, quidam mercenarij, quidam filij: ita triplex est discretio eorũ qui sunt in familia Dei. Aut enim metuentes supplicia abstinent à malo, & sunt in dispositione seruili: aut lucra temporalium bonorum venantes, exequuntur quę eis pręcepta sunt, & assimilantur mercenariis: aut ex amore Deo seruiunt, & filiorum habent affectum. Secundò, per mercenarios intelligi possunt imperfecti quique, qui in seruitio diuino spectant ferè beatitudinis ęternæ consecutionem, & non perfectum filiorum affectum induerunt, ita vt solo amore Dei patris virtutibus insistant, vt intelligatur ea querimonia:

Ezech. 16. (margin)

A Quãti mercenarij, &c. eis competere, qui à magnis donis in vitiorum sunt abyssum prolapsi. Habent enim isti ad alios, sicut filij ad mercenarios. Qui enim magna à Deo sortiti sunt bona, veluti filij sunt: qui verò parua, velut mercenarij. Quod autem filius prodigus post comparationem suæ infœlicitatis cum fœlicitate mercenariorum, dixerit: Surgam & ibo, &c. significat peccatorem post considerationem suæ conditionis, secũdo loco ex consideratione diuinæ clementiæ, concipere spem misericordiæ impetrandæ, ac ob id proponere apud se cum omni humilitate ac simplici confessione peccatorum, Dei implorare & quærere misericordiã, sic tamen, vt non audeat petere restitutionem in pristinũ statum ac priora dona, sed tantùm vt intra eius familiam recipiatur, ac donetur gratia incipientium, iuxta illud: Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis peccatorum. Primùm ergo proponit se surrecturum è vitiorum sordibus in quibus iacet, ac deinde relicto vitiorũ statu, iturum affectu ad eum quem nouit esse patrem suum, tum etiam paternã clementiam paterna compellatione imploraturum, dicendo: Pater peccaui in cœlum & coram te. Quæ quidem confessio optimè conuenit ei qui hominem patrem alloquitur, vt scilicet prius dicat se in Deum, ac tum in hominem peccasse: & tamen etiam bene conuenit homini alloquenti Deum patrem in hoc sensu: Pater peccaui in cœlum, quia scilicet in conspectu cœli non veritus sum tam grauia committere crimina: & insuper coram te peccaui, qui etsi sis nobis inuisibilis, omnia tamen vides quæcunq; vbiuis aguntur locorum. Aut peccaui in cœlum, quòd ei prępo-suerim terrena: peccaui coram te, quòd tuam voluntatem posthabuerim meæ. Sancto huiusmodi proposito facto, tertio loco necesse est vt quod proposuit exequatur, quòd significatur cùm sequitur; Et surgens venit ad patrem suum. Porrò vt tribus istis gradibus eleganter præscriptus est veræ pœnitentiæ modus, ita sequentibus pulchrè deliniatur summa & inopinabilis Dei erga peccatores benignitas. Quòd ergo dicitur: cum adhuc lõgè esset, vidit eum pater ipsius, &c. significat Deum sua gratia pręuenire peccatorem iuxta illud: Desiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua. &: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Amplexus enim cũ osculo, ipsam gratiã reconciliantem significat, quæ his signis est descripta, ad significandũ magnitudinẽ affectus & effectus diuinæ benignitatis erga pœnitentẽ. Quod autẽ subiicitur filius nihilominus dixisse quod proposuerat, significat peccatorẽ verè pœnitentem, etsi sentiat in se diuinę benignitatis consolationẽ, non tamen cessare ab humili suorum peccatorum & suę indignitatis confessione. Quod tamen non dicitur addidisse, quod etiã dicere proposuerat: fac me sicut vnum de mercenariis tuis; significare potest, peccatorem cùm in se sentire cœperit diuinam consolationem, veluti absorptum à paterna benignitate se totum iacere in patris gratiam, nihilq; petere, sed tantùm confiteri suum peccatum & indignitatem. Quod autẽ post hęc pater iusserit filium indui prima stola, annulo manus, & calceamentis pedes ornari; simpliciter rectè accipitur tantùm significare, quòd Deus adeò delectatur humili peccatoris confessione, vt quia homo sese indignum reputat, ipse ei pristinam gratiam & dignitatem restituat. Nam

Psal. 83. *Psal. 9.* *Psal. 31.* (margin)

& Ezechielis 16. his tropis significat Dominus loquens ad Ierusalem, qualiter eam multis modis decorauerit, dicẽs: Vestiui te discoloribus, & calceaui te hyacintho, & cinxi te bysso, & indui te subtilibus. Et ornaui te ornamẽto, & dedi armillas in manibus tuis, & torquẽ circa collum tuum. Quod si seorsum quid stola, quid annulus, quid calceamenta significent, est dicendũ, rectissimè per stolam intelligitur vestis illa, quã qui non habet, non potest interesse regis cõuiuio, nempe charitas, quę operit peccatorum multitudinem, & ornat hominem veluti veste filiofamilias digna. Per annulum, arrabo familiaritatis erga Deum, qui est ipse spiritus sanctus, iuxta illud: In hoc cognoscimus quòd in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis. Vnde Paulus: In quẽ, inquit, credentes, signati estis spiritu promissionis sancto. Per calceamenta, custodia diuinæ gratiæ, qua affectus hominis ita muniatur, vt super & inter scorpiones & serpẽtes securus ambulet, nec alicubi coluber insidians plantam ingredientis inuadat. Aut per annulum, qui post stolam indutã datur manui, ornamentũ bonorum operum significatur: per calceamenta pedibus data, officium prædicandi aliis Euangeliũ pacis. iuxta illud Pauli: Calceati pedes in præparationem Euangelij pacis. Conuenit enim vt qui in se excellentem Dei misericordiam expertus est, aliis eandem annunciet, quemadmodum Paulus fecit. Vitulus autem saginatus, omnium cõsensu sanctũ Christi corpus designat, cuius etiã esu Deus peccatores post reconciliationem dignatur. Velut vitulus enim est Christus ipse; propter sacrificium quo oblatus est in cruce, & quotidie offertur in altari: veluti vitulus autẽ saginatus, quia impinguatus plenitudine charismatum; atq; ad id impinguatus, vt de eius pinguedine etiã nos in spirituali conuiuio impinguaremur. Mactatur vitulus iste peccatoribus, ac deinde in communi totius familiæ cõuiuio cum lætitia omnium editur, quia primùm quidẽ pro salute omnium offertur in memoriam immolationis factę in cruce, & deinde communiter à fidelibus sumitur cum lætitia mentis, & gaudio etiam Angelorum ob reconciliationem humanę naturæ cum Deo, & gratiam Dei factam peccatoribus. Potest tamen per vitulum saginatum, qui paratur filio prodigo resipiscenti, intelligi etiam, (& fortasse cõuenientius pro intentione Domini, & sequentium exigentia,) peccatoribus in principio suæ conuersionis frequẽter dari, vt magna consolatione interni gaudij afficiantur, quo sic confirmentur in via Dei: qualem consolationem & delitias nunquam senserunt iusti plerique, qui iugiter in virtutibus & bonis operibus fuerunt occupati, qui significantur per eum, de quo sequitur, filium seniorem in agro laborantem. Quęstio proinde sic nascitur, quomodo si filius iste senior personam gerat iustorum, dicatur indignatus patri ob fratris receptionem. Non enim hoc iustorum est, obmurmurare Deo, inuidere gratiæ fratri collatæ. Hinc sanè pleriq; eã maluerũt sequi huius parabolę tractationem, qua per iuniorem populus gentilis, per seniorem populus Iudaicus intelligitur. In Iudęos enim indignè ferentes tam facilè ad Euangelicam gratiam admitti gentes, optimè quadrat illa senioris indignatio. Verùm cùm hic non sit sensus à Domino primò intentus, vt suprà ostensum est, dicendum est primùm quidem quòd ea quę hic dicuntur de filio seniore gerente iustorum personam, dicta sunt à Domino; ad notandũ ipsos Pha-

1. Ioan. 4.

Ephes. 1.

Ephes. 6.

A risęos & Scribas, qui iusti volebant haberi, quibus Dominus per factum filij senioris, quod nemo non culpandum fateretur, insinuare voluit quàm iniquè & impiè ipsi tanquam iusti, indignarentur Publicanos & peccatores recipi à Christo. Perinde enim eos facere, atq; filius ille senior, quem quisq; malè fecisse non negaret: Deum tamen etiã omnibus modis studere per filium suũ vt Pharisęorum obmurmurationem reprimeret, eisq; satisfaceret, ac conuiuij & gratię Euangelicæ participes faceret, ac sic ferè eos rectè compellare: Esto vos iusti, sitis sicut filius ille beneplacens patri. Obsecro vos iustos & mundos, ne obmurmuretis in resipiscentia & salu-

B te fratrum vestrorũ, de qua gaudet tota sanctorum familia. Deinde dicendum per hãc de filio seniore narrationem significatum, esse tãtam Dei erga peccatores benignitatem, vt eam iusti nunquam satis queant admirari, vtq; indignatio & obmurmuratio hinc nasci possit, sicut, inquit Theophylactus, in familiari colloquio sæpe cùm beneficiis quempiam affecimus, & deinde gratias egerit, dicimus; reprehendunt me omnes quòd tanta in te beneficia contuli, quamuis fortè nemo nos reprehendat, attamen magnitudinem beneficentię ostendere volentes, ita fingimus. Postremùm cum Hieronymo & Caietano etiam rectè intelligitur significatũ, in iustis quibusdam adhuc scilicet imperfectioribus, ex consi-

C deratione immensæ benignitatis diuinæ erga graues peccatores, nasci aliquid inuidiæ & obmurmurationis, at Deũ tamẽ & pro horum salute vicissim esse solicitũ, ac per internas suas inspirationes corrigere oborientes animo huiusmodi cogitationes; ac reducere ad saniores cogitationes. Quę pro mystica tractatione eorũ quę de filio seniore dicuntur sufficiũt, vt non sit necesse magis particulatim persequi singula. Porrò quoniam hęc Pharisęorum obmurmuratio, cuius occasione hæc parabola dicta est, & quæ hac parabola notata est, veluti præludium quoddam fuit eius indignationis, qua postea Iudęi obmurmurauerunt gentium ad gratiã Euangelicam receptioni, sine legis obseruatione; quarum

D gentium vocatio, & receptio, in receptione publicanorum & peccatorum etiam figurabatur; ideo non malè, nec extra Domini propositum, plerique etiam veteres intellexerunt per duos vnius patris filios, duos populos: gentilem per iuniorem, ob insipientiã eius: Iudaicum per seniorem, propter maiorem eius sapientiam. Si enim id spectemus quod dictum est, nempe quòd res quæ tum gerebatur preludium fuerit eius quod postea magis erat futurum; verisimile est Dominum preter eum sensum mysticum & allegoricum, qui suo proposito potissimum seruit & iam tractatus est, etiam hunc alterum significasse, in quem sanè pleraq; parabolæ optimè quadrant, vt vel ob id etiam ad eum sensum respexisse videri possit Dominus. In quo tamen sen-

E su tractãdo breuiores erimus, quòd pleraq; ex priori tractatione sumi possint. Itaq; duorum populorum, quorum vnus erat pater & conditor; iunior nempe gentilis à Deo patre suo deficiens, acceptas ab eo facultates, in regione longinqua dissipauit cum scortis. Acceperat enim à Deo dona naturę, vt inuisibilia eius per eã quæ erant visibilia cognosceret, & ex pulchritudine creaturarum consequenter intelligeret creatorẽ. Sed quia veritatem in iniustitia detinuit, & pro Deo idola coluit, cum illis Deo derelicto turpiter fornicatus, naturæ bona vniuersa consumpsit, & consumptis omnibus, cœpit egere

virtutibus,

virtutibus, derelicto fonte virtutum. Vnde cùm in regione gentilium destituta cognitione veri Dei, facta esset valida fames solidæ veritatis quæ mẽtem verè pasceret, cœpit populus iste totus subiectus esse dęmoniacæ potestati, ac quisque sibi aliquem veritatis doctorem quæsiuit, diuersis diuersorum philosophorum dogmata sectantibus. Quibus cùm sentiret famem non leuari, nec saturitatem parari, tandem pertęsus gentilis populus suę conditionis, patris sui cœlestis per Euangelicam prędicationem illi ingesta memoria, confidenter ad eius implorandam cum omni humilitate misericordiam properauit, neque diffidens ob eius benignitatem, neq; ob suam vilitatem ac indignitatem se dignum reputans, qui ad fœlicitatem Iudæorum assumeretur. Quem tamen Deus & facillimè & benignißimè suscepit, non tantùm innocentiæ stola quam in Adam perdideramus, & annullo fidei, ac calceamentis protectionis suę eum donãs, sed pinguissimo etiam ei conuiuio instructo, reuelatæ scilicet veritatis & corporis ac sanguinis filij, quale conuiuium necdum parauerat in veteri testamento, populo Iudaico per filium seniorem significato. Proinde hic po-

A pulus in agro cęremoniarum legalium aßiduè occupatus, & sub graue iugum legis pressus, conspiciens ad Euangelicam gratiã gentes tam facilè recipi, frequenter, vt ex Actis Apostolorum patet, id ęgrè ferebat, volens aut eam gratiam sibi esse propriam, aut non communicãdam gentibus, nisi cum onere legis, & adeò id ęgrè tulit, vt vel ea potißimum de causa pleriq; alienati sint à fide, & ad commune Euangelicæ gratiæ cõuiuium ingredi noluerint. Quorum tamen impiæ indignationi adeò non
B est benignißimus Deus offensus, vt eum populum planè abiecerit, sed & hunc seruare cupiens, non destitit, nec destiturus est per suos blandè eos inuitare ad communis conuiuij & lętitię consortium, quemadmodum per Paulum fecisse constat in epistolis, & potißimum ea quę ad Romanos est. Et hactenus quidẽ de parabolę huius tractatione, prolixè forsitan nimis, sed tamen non satis pro dignitate parabolę. In qua vt tres sunt personę obseruandæ, ita nobis in patre, admiranda & laudãda inopinata eius erga peccatores benignitas: in filio prodigo, sequenda ipsius syncera & vera pœnitentia: in
C filio seniore, vitanda ipsius impia indignatio.

PARABOLA DE VILLICO INIQVO.

LVCÆ 16. CAPVT XCV.

Dicebat autem & ad Discipulos suos: Homo quidam erat diues, qui habebat villicum, & hic diffamatus est apud illum, quasi dißipasset bona ipsius. Et vocauit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ, iam enim non poteris villicare. Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem? fodere non valeo, mendicare erubesco. Scio quid faciam, vt cùm amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos suas. Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo? At ille dixit: Centum cados olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam, & sede, citò scribe quinquaginta. Deinde alij dixit: Tu verò quantum debes? Qui ait. Centum coros tritici. Ait ille: Accipe literas tuas, & scribe octoginta. Et laudauit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset, quia filij huius seculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. Et ego dico vobis: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis? Nemo seruus potest duobus dominis seruire. Aut enim vnum odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ. Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant auari, & deridebant illum. Et ait illis: Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus. Deus autem nouit corda vestra, quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum. Lex & prophetæ vsque ad Ioannem, ex eo regnum Dei euangelizatur: & omnis in illud vim facit. Facilius est autem cælum & terram præterire, quàm de lege vnum apicem cadere.

DICEBAT AVTEM ET AD DISCI- D PVLOS SVOS: HOMO QVIDAM ERAT DIVES.] Postquam tribus parabolis pręcedentibus Dominus confutauit calumniam Pharisæorum & obmurmurationem, quartam iam adiecit de dispensatore iniquo, ad redarguendã præsentiũ Pharisęorũ auaritiam. Nam horum gratia & occasione hãc etiã parabolam esse dictã patet satis ex sequẽtibus, cùm dicuntur hæc omnia auari Pharisæi audisse, & ob id derisisse Dominũ. Cùm autem superiores tres parabolas dixerit ad Pharisæos, nũc E ad Discipulos sermonẽ conuertit, quãuis Pharisæorum notare volens auaritiã. Sciebat enim huius doctrinæ nõ esse capaces, nec eam approbaturos Pharisæos, vnde Discipulos suos alloquitur, volens eos à morbo illo Pharisæorũ curare & præseruare, cuius notãdi & de eo differendi occasionẽ præbuerũt Pharisæi sua præsentia & obmurmuratione. Porrò priusquã parabolæ huius scopus & mysticus sensus explicetur, quædam circa literã sunt annotanda. Et primùm quidem, quòd interpres nõ satis rectè hic posuit nomen villici & villicationis, & verbũ, villicare. Pro villicus enim est Græcis dictio Latinis auribus non insolens οἰκονόμος œconomus, id est, dispensator, quomodo vertendum magis fuisse docet D. Hieronymus quæst. 6. ad Algasiam, vbi hanc parabolam tractat, & docet differentiam inter villicum & œconomum vel dispensatorẽ. Villicus, inquit, propriè villę gubernator est, vnde & à villa villicus nomen accepit: οἰκονόμος autẽ tam pecuniæ quàm frugũ, & omniũ quę dominus possidet dispensator est. Vnde & οἰκονόμικος Xenophontis pulcherrimus liber est, qui non gubernationẽ villæ, sed dispensationem vniuersæ domus (Tullio interpretante) significat. Hæc ille. qui in sequẽtibus pro villicationis, legit dispensationis: & pro villicare, dispensare. Secundò notandum, quòd cùm dicitur, centum cados olei, pro cados, Grecè est batos, quomodo & D. Hieronymus legit loco prædicto. Nec est idem cadus quod batus. Nam cadus, vt dictum est

est in cap. Concordię 18. idem est quod metreta, & est dictio Gręca, sicut & metreta, continetq; sextarios sexaginta, hoc est, decem congios.

Quid Batus.

Batus autem continet sextarios septuaginta duos, vt testatur Iosephus lib. antiq. 8. & est Hebraica vox, sicut & dictio quę sequitur, Corus.

Quid Corus.

Hebræi enim dicũt בת Bath, vnde batus, כור Cor, vnde Corus, quod & חמר Hhomer illis dicitur: Batum tamẽ & cadum siue metretam pro eadem mensura accepisse D. Hieronymũ patet ex eo quòd 2. Paralip. 2. pro Bath vertit metretam, cùm legimus: Dabo in cibaria tritici coros viginti milia, & hordei coros totidem, & vini viginti milia metretas, oleiq; sata viginti milia. Hic enim Hebręis pro metretis & pro satis est Bath. Idem Hierony. lib. 14. Comment. in Ezech. cap. 45. Decima, inquit, pars cori in speciebus liquidis vocatur batus siue cadus. Sic enim legendum puto, cùm libri habeant vadus pro cadus. Hinc non mirum quod hic pro batos legamus cados. Vt autem patet ex Ezech. cap. 45. & dictũ est in cap. Concordiæ 52. Batus mensura erat liquidorum, æqualis Ephi mensurę aridorum, quarum vtraq; decima fuit pars cori. Vnde constat villicum istum iniquitatis plus remisisse ei qui centum coros debebat, quàm ei qui centum batos, quamuis huic remiserit quinquaginta, illi verò tantùm viginti. Nam viginti cori continent 200. batos: sicut 100. cori batos 1000.

Lib. 15. antiqui. c. 18.

Corus autem, vt scribit Iosephus, continet modia Attica decem, quanquam Gręca eo loco non habeant modia, sed medimnos. At Budæus ostẽdit medimnum valere sex modios. Illud mirum, quòd idem Iosephus lib. 3. antiquitatum circa finem scribit corum valere quadraginta & vnum medimnos Atticos. Bati capacitas (qua cognita, omnium mensurarum Hebraicarum haberetur notitia) haberi fortè posset geometrica & arithmetica arte ex descriptione maris ęnei, 3. Reg. 7. & 2. Paralip. 4. quod dicitur 2. Reg. 7. continuisse duo milia bathos, & 2. Paralip. 4. tria milia metretas, vbi pro metretas Hebręis est bathos, quod tamen mirum, quomodo concordat cum eo quod dicitur in 2. Regum. Sed de mensuris hæc pro præsenti loco sufficiunt. Cęterùm quod dispensator iste dicitur dixisse: Accipe cautionem tuam, vt est vtrobique, σὸν τὸ γρᾶμμα, vel literas tuas, aut scriptum tuum, & scribe hoc vel illud; sic videtur intelligendum, vt ipse tradiderit eis in manus eorum, syngrapham obligatoriam olim ab eis scriptam, eáque rupta, aliam iusserit ab eis scribi, in qua tantùm faterentur se debere 50. vel 80. Quod autem sequitur: Et laudauit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset; quidam putant non verba esse Christi, sed Euangelistę interrumpentis Christi sermonem, vt per dictionem, dominus, non intelligatur diues ille, de quo est parabola, sed ipse Christus, eo quòd non videatur verisimile quòd dominus dispensatoris fraudatus laudasset illum. Vnde in Paraph. sic habet Erasmus: Ea fraus si comperta fuisset illi diuiti, non fuisset impunè œconomo, sed tamen Dominus Iesus ad exemplum beneficientiæ laudauit apud Discipulos suos fraudulẽtum illius, sed tamen prudens consilium, & ad huius imitationem adhortatus est suos. Verùm magis apparet hęc adhuc esse verba Saluatoris, eo quòd statim sequatur ab eo dictum: Et ego dico vobis. Itaq; magis intelligendum, Saluatorem quòd sic proposito suo conueniret, fingere dominum illius dispensatoris veluti liberalem, delectatum ingenio illius, laudasséq; eum,

A non quòd fraudem commisisset, sed quòd prudenter egisset, sibi prospiciens in futurum: quemadmodum cùm audimus ab aliquo patratum facinus, sed ingeniosè, etsi damnemus factum, laudamus tamen ingenium, dolemúsq; eum aut alios non in aliis rebus melioribus tale ingeniũ exercere, quod & hic Saluator quasi ęgrè ferens subiicit: quia filij huius seculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. Vbi illud, in generatione sua, perinde est ac si, vt apertius verti posset, diceretur, in genere suo, & additum est ad significandum quòd non absolutè sunt prudentiores filiis lucis, sed in genere suo, hoc est, eo modo quo tales dicũtur prudentes. Sensus ergo est, quòd filij huius seculi suo

B modo prudentiores sunt & callidiores ad prospiciendũ sibi de iis quę ad pręsens seculum pertinẽt, quàm filij lucis ad curandum ea quæ ad vitam illam pertinent quam ipsi spectant. Aut illud, in generatione sua, idẽ est quod, inter suos, vt intelligatur Dominus significare duas generationes, vnam filiorum huius seculi, & alteram filiorum lucis, & illos istis esse prudentiores in sua generatione, hoc est, inter suos, & in iis quæ ad eos pertinent, & quę ipsi gerunt & curant. Caietanus intelligit tantùm significari à Domino, quòd filij huius seculi sint in suis rebus prudentiores, quàm in eisdem rebus sint filij lucis, qui mũdana non curant. Verùm alter sensus dictus, quo intelligitur significari illos in suis rebus & suo modo esse prudentiores filiis lucis in

C suis rebus, plenior est, & proposito Domini magis conueniens, non quòd illorum prudentia semper vincat horum prudentiã, sed quòd vt in plurimum sic fiat. Cęterùm orationes illę: filij huius seculi, filij lucis, phrases sunt Hebraicę, quibus significãtur homines addicti huic seculo, & qui iam lucẽ Euangelicã amplexi sunt. Benè autẽ opponit filios lucis filiis huius seculi, significans seculum hoc tenebrosum esse, & filios eius esse filios tenebrarum, quod ad exaggerationem & reprehẽsionem nostræ oscitantiæ facit, quòd eis qui luce donati sunt maior cõueniebat prudentia, quàm his qui tenebrarũ sunt filij. His pręmissis, vt ad mysticam parabolæ huius tractationem & explicationem intentionis Domi-

D ni deueniamus, id primò certum est, quòd villicus iste iniquitatis, qui à Domino nobis ad imitandum proponitur, non quoad omnia quæ de ipso narrantur imitandus proponitur. Non enim aut domino nostro facienda est aliqua fraus, aut de ipsa fraude & alienis eleemosynæ erogandæ, neq; eos à quibus recipi volumus in ęterna tabernacula, tanquã debitores Domini nostri fas est intelligere, cùm iusti & sancti potissimũ significentur hoc loco, qui eos introducant in ęterna tabernacula, à quibus necessitates eorum in pręsenti vita sunt subleuatæ. Proinde in hac maximè parabola summa duntaxat spectanda est, nec singula sic sunt persequenda, vt in quibuslibet partibus similitudinem propriam quę-

E ramus, & singula villici nobis accõmodemus, quẽadmodum nec in reliquis parabolis id esse faciendum, suprà sępe dictũ est. Quæ autẽ sit huius parabolæ summa, ex his quę Dominus parabolæ subiecit, satis licet colligere, cùm explicans quorsum hęc dicta sit adiicit: Et ego dico vobis, facite vobis, &c. quanquam hic non cuncta explicet in parabola spectanda, sed tantùm id quod est pręcipuum, reliqua nostrę intelligentiæ relinquens. Summa ergo parabolæ in tribus consistit. Primùm, vt intelligamus nos omnes bonorum temporalium non esse dominos,

minos, sed tantùm dispensatores, ac ob id exactam à nobis rationem poscendam aliquando, vt summa cum solicitudine curandũ nobis sit quo illa ad voluntatem Domini dispensemus. Secundò, ad hoc tendit parabola, idq; pręcipuè, vt sicut dispensator ille cùm intelligeret se sua priuãdum dispensatione, solicitus fuit vt futuræ vitę prospiceret, nec aliud pręsentius reperit, quàm vt bonis domini sui in suum commodum vtens quamdiu posset pararet sibi amicos ex bonis domini sui, qui ipsum suo munere destitutum alerent: ita & nos cogitemus aliquando nos à temporalium horum bonorũ dispensatione amouendos, ac ob id soliciti simus qua ratione nobis in ęterna vita, vbi non erit horũ in manu nostra dispensatio, prospiciamus, sciamúsque illam demum prospiciendi nobis rationem esse commodissimam, si ex acceptis diuinitus facultatibus benefaciamus liberaliter pauperibus, per quos in ęterna simus recipiendi tabernacula, cùm defuncti fuerimus dispensationis nostrę officio. Tertiò, ad hoc tendit parabola, vt intelligamus quòd si dominus iniqui dispẽsatoris passus dispendia laudat dispensatoris prudentiam, quòd aduersus dominum quidem fraudulenter, sed pro se prudenter egerit: multò magis à Domino nostro, qui & ditissimus est, & nullum damnum potest sustinere, & cuius pręceptum est vt pauperibus benefaciamus, laudandi sumus, si bonis eius nostrę dispensationi cõmissis ab ipso, ita in nostrum commodum vtamur, vt per ea nobis paremus locum in ęternis mansionibus. His tribus in parabola obseruatis, cætera relinquenda sunt tanquam pro exempli commoda narratione tantùm dicta, vt non sit inquirendum quid significatum sit per hoc quod villicus dixit: Fodere non valeo, mendicare erubesco; & quod vni remisit 50. batos olei, alteri verò 20. coros tritici. Non enim eadem est ratio eorum quos ex bonis domini sui dispensator iste sibi amicos parauit, & eorum quos ex datis diuitiis nobis parare debemus amicos. Illorum enim amicitia parabatur per hoc quod eis tanquam domini debitoribus debitum remittebatur ex parte: horum verò paratur per hoc quod eis tanquã amicis domini tribuuntur & communicantur nobis concessa. Accedit ad hęc quòd parabola hęc ex earum parabolarum est genere, in quibus cõparatio sumitur ex dissimilitudine, quemadmodum docet D. August. lib. 2. quæst. Euang. cap. 34. & 45. & annotatum est à nobis cap. Concord. 83. vt ob id minus sit mirandum, si non omnia quæ in parabola dicuntur nobis, mysticè applicare possint, quemadmodum ferè possunt in aliis parabolis. Quanquam enim nobis ex parte imitandus proponatur dispensator iniquus, in multis tamen non est imitandus, quódq; in eo nobis imitandum proponitur, magis significatur ex dissimilitudine argumento à minori affirmatiuè, quàm argumento à simili. Quod enim significare voluit Dominus istud est. Si dispensator ille pro temporali vita adeo fuit solicitus, & tanta astutia vsus est vt futuræ inopiæ occurreret, multo magis vos maiori præditos prudentia, de ęterna vita vobis conuenit simili ratione prouidere. Et si ille laudatus est à Domino iniuria affecto, quod prudenter sibi prospexisset, multò magis vos laudandi ab eo qui & non patitur damnũ, & hoc vos facere pręcepit. Hieron. loco superius notato adducit Theophilum Antiochenæ Ecclesiæ sextum post Petrum Episcopum, quem dicit etiam quatuor Euangelistarum in vnum

A opus dicta compegisse atque in suis Comment. parabolam hanc intellexisse de Paulo Apostolo, vt is sit per villicum iniquitatis significatus, cui & attribuit singula parabolæ: sed certum est Episcopum illum tantùm per accommodationem parabolam illam Paulo applicuisse, nec existimasse hunc fuisse sensum à Domino hîc intentum. Hinc tamen obseruandum quàm antiquæ sint, & ex Apostolorum temporibus deriuatę tractationes allegoricæ etiam accommodatitiæ tantùm, & docendi tantùm gratia excogitatæ, quanquam idem Hieronymus in lib. de scriptoribus Ecclesiæ, dum meminit huius Theophili, dubitet num Commentarij in Euangelium qui eius nomine tunc legebantur, fue-
B rint illius. Restat excutienda vltima sententia illa, quæ parabolæ conclusio est.

ET EGO DICO VOBIS: FACITE VOBIS AMICOS DE MAMMONA.] Mammona iniquitatis, Hebraica phrasi positum est pro mammona iniquo, vt postea dicitur, quemadmodum suprà villicus iniquitatis pro villico iniquo. Porrò mammona, nõ Hebræa, sed Syriaca vox, teste Hieronymo, diuitias significat, vt & circa Matth. cap. 6. dictũ est. Ideo autẽ Hieronymus diuitias mãmona dicit vocari, quòd de iniquitate collectę sunt, vnde apparet eum intellexisse hanc dictionẽ esse compositam ex præpositione מִן Min, id est, à, & יָנָה Nona, à verbo יָנָה Iana, quod est violentiã inferre, & aliena diripere. Id si verũ est, colligere hinc licet qua-
C re Euangelistę hanc dictionem seruauerint, & rursum quare additum sit iniquitatis, nimirũ explicandi vocabuli gratia. Est tamen & alia ratio quare Dominus non simpliciter dixerit de mammona, sed de mammona iniquo, nempe propter similitudinem maiorem indicandã inter nos & iniquum villicum quem imitandum proposuit, vt scilicet sicut ille de iniquis diuitiis sibi parauit amicos, & nos de iniquo mammona faciamus. Cauendum tamen, ne quemadmodum Augustino teste aliqui hinc intellexerũt, etiam nos intelligamus, Dominum nos admonere vt aliena diripientes, ea in eleemosynas erogemus, sicq; nobis paremus apud Deum amicos. Diuitias enim iniquas, vnde nos vult parare amicos, non in-
D tellexit quas ab aliis per nefas accipiamus, sed quascunq; etiã iusto titulo possidemus, & quæ vel nostra industria, vel ex hæreditate nobis obuenerunt. Earum enim quas iniustè habemus nõ sumus à Deo constituti dispensatores, quia nec à Deo eas accipimus, sed eas tantùm à Deo accipimus quas iustè possidemus, quas tamen Dominus hic iniquum vocat mammona, eo quòd, vt inquit Hieronymus quęst. 1. ad Hedibiam, omnes diuitiæ de iniquitate descendunt, & nisi alter perdiderit, alter non potest inuenire. Vnde, inquit, & illa vulgata sẽtẽtia mihi videtur esse verissima: Diues aut iniquus, aut iniqui hęres. Cui consonat illud Menandri: Nunquam vir ęquus, diues euasit citò. Atq; hęc videri potest
E singularis ratio, ob quam diuitias Dominus dixerit iniustas, nempe quia ab iniquitate descendunt & parantur, si non alia, saltem ea iniquitate, qua nimio studio & diligentia congregantur, aut qua illicitè seruantur, non erogando ea pauperibus queadmodum oportebat, quandoq; verò & frequẽter ea iniquitate, qua non satis iustis modis ab aliis accepta sibi vsurpat & appropriat aliquis. Possunt tamen & aliter diuitiæ dici iniquę aut mammona iniquitatis, nimirũ quia sunt materies omnis iniustitiæ & iniquitatis, aut secundùm Augustinum, quia non sunt

verę diuitię, quæcunq; huius seculi diuitiæ, sed falsæ, & iniquè sibi nomen illud vendicantes, vnde & postea iniquo mammonę opponitur id quod verũ est. Ex qua verborum Christi explicatione huic parabolæ subiecta videtur hęc potissima esse ratio, cur hîc mammona dicat iniquitatis. Cæterùm amici quos de mãmona iniquitatis Dominus nos vult parare, vt nos recipiant in æterna tabernacula cùm defecerimus, hoc est, cùm ex hoc mundo emigrare cogemur, sunt potissimum sancti & fideles pauperes, eiq; maximè, qui omnia sua propter Dominum reliquerunt, aut perdiderunt, pleni diuitiis spiritualibus, quales erant illi in Ierusalem pauperes, pro quibus collectas fieri adhortatur in epistolis ad

1. Cor. 16. Corint. Paulus, quas ipse per sese in Ierusalem detulit. Huiusmodi enim propriè conuenit illud: recipiant vos in ęterna tabernacula; non autem impiis & infidelibus pauperibus, qui ipsi non sunt ingressuri ea tabernacula. Dicuntur autem illi recepturi suos benefactores in cœlum, simpliciter quidem, quia propter illos Christus eorũ benefactores recepturus est, qui sibi imputat factũ quod illis im-

Matt. 25. penditur, iuxta illud: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. &: Quicunq; potum dederit vni ex minimis istis calicem aquę frigidę tantùm in nomine discipuli, non perdet mercedem suã. Subtiliori verò ratione, tum quia simul cum Christo regnabunt & dominabuntur populis, ac iudicabunt nationes, & proinde simul etiã cum eo recipient benefactores suos in cœlum: tum quia illis communicant sua merita & diuitias spirituales, qui ipsis sua

2. Cor. 8. temporalia impartiuntur, iuxta illud Pauli: In præsenti tẽpore vestra abundantia illorũ inopiam suppleat, vt & illorũ abundantia vestræ inopię sit supplementum. Quanquam autem hac sententia Dominus videatur maximè adhortatus diuites ad eleemosynas erogandas pauperibus sanctis & iustis, quibus maximè tãquam domesticis fidei & Dei amicis eleemosynæ sunt faciendę, tamen quoniam etiam omnibus pauperibus, quanquam inimicis & hostibus fidei, est benefaciendum, potest etiam hęc sententia generaliter accipi, vt sit adhortatoria ad faciẽdam eleemosynam quibusuis pauperibus, qui qualescunq; sint, & quanquam non ipsimet ingrediantur ęternas mansiones, dicuntur rectè benefactores suos recipere in cœlum, ob rationem prius dictam, quia propter beneficia eis impẽsa Christus illos recipit in cœlum. Porrò D. Ambrosius significat se per amicos qui nos recipiant in cœlum, intelligere ipsos Angelos & sanctos, qui regnãt in cœlo cum Christo, quos nobis amicos facimus, dum quibusuis pauperibus affectu misericordię benefacimus. Sic enim scribit: Facite vobis amicos de iniquo mammona, vt largiendo pauperibus, Angelorũ cęterorumq; sanctorum gratiam comparemus. Expendẽda est autẽ expressè vis & pondus huius sententię Dominicæ, qua nulla alia efficacior esse potest ad eleemosynę commendationem, ad quam homines sunt tardissimi, cùm nihil sit magis ad salutem necessariũ & vtile. Cùm enim per parabolam insinuetur nos omnes bonorum temporalium tantùm esse dispensatores, & dispensatio in bonum & commodum domini sit facienda: hac tamen sententia demonstratur: quomodo in maximum nostrum bonum commissorum nobis bonorum dispẽsationem facere possumus, cum gratia veri Domini. Deinde cùm diuitias dicat esse mammona iniquitatis, tamen ostendit Dominus quomodo iniustitiam il-

A lam nobis vertere possumus in iustitiam: cùmq; diuitiis homines ferè quęrant sibi facere quęstum, & lucrum augere, ostendit qua ratione sibi per eas maximè prospicere possint, non in aliquot annos, sed in perpetuum, quomodo scilicet verè cẽsus augeatur, & reditus parentur perpetui. Postremùm, cùm diuites ferè velint à pauperibus multum rogari, & velut benefactores ab eis haberi, Dominus contrà significat pauperes potius à diuitibus quęrẽdos, & ambiendos, ac necessitatis beneficia eis obtrudenda, vt eos apud Deũ habeant patronos & intercessores. Vnde D. Gregorius lib. 21. Moralium cap. 14. Multum, inquit, ad edomandam dantis superbiam valet, si cùm terrena tribuit, verba solicitè

B cœlestis magistri penset, qui ait: Facite vobis amicos de mãmona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Si enim eorum amicitiis æterna tabernacula acquirimus, dantes proculdubio pensare debemus, quia patronis potius munera offerimus, quàm egenis dona largimur. Qui itaque nunc temporale subsidium pauperi tribuit, ab eo postmodum perpetua recepturus, vt ita dicam, quasi ad frugem terram excolit, quæ quod accepit, vberius reddit. Hęc ille.

QVI FIDELIS EST IN MINIMO, ET IN MAIORI FIDELIS EST, &c.] Quo magis ad benignè dispensanda pręsentia bona prouocaret Dominus, alterum etiã ex occasione eiusdem

C parabolę subiicit documentum, de pœna scilicet mali dispẽsatoris temporalium facultatum, quam duplicem fore insinuat, nempe quia talis & in pręsenti tempore indignus apud Deum habebitur cui veriores diuitię committantur dispensandę, & in futuro sęculo sua apud Deum carebit mercede. Primum itaq; horũ ostensurus, pręmittit duas prouerbiales & à vulgo desumptas sententias generales. Qui fidelis est, inquit, in minimo, &, id est, etiam in maiori (aut magno, vt habent Græca) est fidelis. Et qui in modico (aut, vt est Gręcè, in minimo) iniquus est, & in maiori iniquus est. Quarum sententiarum veritati non obstat, quòd quandoque repe-

D riantur quidam fideles in paruis, & infideles in magnis: aut contrà infideles in paruis, & in magnis fideles. Sunt enim vulgares, vt dictum est, sententię, quibus significatur quid vt in plurimum vsuueniat, quódq; homines ex minoribus factis maiorum coniecturam facere soleant. Vnde domini seruorum suorum fidelitatẽ in paruis primùm tentant, quam si in eis integram inuenerint, audent eis etiam magna committere. Et ex puerilibus iuuenum furtis coniecturam facimus grauiorum furtorum, maturiorem ętatem secuturorum. Ex his ergo generalibus & vulgaribus sententiis, infert Dominus quod suo seruit proposito. Si ergo in iniquo mammona, re scilicet minima, si ad spiritualia bo-

E na fiat comparatio, non fuistis fideles, dispensando ea secundùm voluntatem Domini vestri, quod verum est quis credet vobis? hoc est, spirituales diuitias, quæ solę vera sunt bona, Deus nequaquam committet vobis dispensandas. Discipulos enim alloquitur, & in eis omnes nos, quos significat indignos esse & ineptos, quibus Euangelium Dei aliis prędicandum committatur, aut alia dona spiritualia dentur in ędificationem & vtilitatem aliorum. Similí modo Paulus de Episcopis: Qui domui suæ, 1. Tim. 3. inquit, prępesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Opponit autem id quod verum est, iniquo mammonæ, significans diuitias ter-

renas

renas nõ verè eſſe diuitias,ſed fallaces eſſe,vt quæ
verè diuites & beatos homines non reddant, nec
hoc pręſtare poſsint quod pollicentur.Hinc autem
patet quorſum in ſuperiore parabola dictum fuerit
de diſpenſatore iniquo,quem propter infidelitatem
ſuam amouere voluit dominus eius à diſpenſatio-
ne, nempe vt intelligamus Deum illos ſuorum bo
norum diſpenſatione indignos iudicare, qui con-
ceſſa eis bona, etſi adhuc parua, malè diſpenſant.
Poſt pœnam autem infidelis diſpenſatoris,quæ ad
præſens pertinet ſeculum, ſubiungit & de ea quæ
ad futurum pertinet,rurſumque vtitur vulgari ſen-
tentia. Vulgò enim dici ſolet, eum qui in alio-
rum rebus eſt infidelis, dignum eſſe cui etiam non
dentur quæ ipſius ſunt. Vnde id ſuo accommo
dans popoſito dicit: Et ſi in alieno fideles non
fuiſtis, quod veſtrum eſt quis dabit vobis? Alie-
num vocat diuitias temporales, quòd eas pleno iu
re non poſsideamus, cùm minimo momento vel
ipſæ nobis, vel nos illis eripiamur, quódque eas
Deus hominibus concedat non tanquam propria
eorum bona, ſed tanquam ea quæ per eos vult di-
ſpenſari. Id quod noſtrum eſt,vocat cœleſtia & æ-
terna bona,quia ad eorum poſſeſsionem creati om-
nes ſumus, conueniúntq; nobis ſecundùm id quod
potiſsimum ſumus, nempe rationales, ac ſola hæc
cùm obtenta ſunt, beatos nos faciunt, nec eripi
nobis poſſunt. Itaque ſignificat eos qui modò in
alienis opibus diſpenſandis non fuerint fideles,
ſed ſubtraxerint eas aliis quibus debentur, Deum
viciſsim ſubtracturum illis propria ipſorum bona.
Quanquam autem per id quod noſtrum eſt dixeri-
mus intelligi cœleſtia bona quæ nos manent poſt
hanc vitam,vt ea ſanè maximè ſunt intelligenda,
tamen etiam generaliter intelligi poſſunt & ea bo
na ſpiritualia, quæ in pręſenti vita à Deo homi-
nibus conferuntur. Pergit autem Dominus poſt
hęc dehortari ab auaritię & pecunię ſtudio,ac rur-
ſum vulgares aſſumens ſententias, accommodat
eas ſuo propoſito.Nemo, inquit,ſeruus poteſt duo-
bus dominis ſeruire, &c. Hęc autem tractata ſunt
in cap.Concordię 42.circa cap.Matth.6.

AVDIEBANT AVTEM OMNIA HÆC PHARISÆI QVI ERANT AVARI,&c.]
Apud Gręcos additur coniunctio,&,ante Phariſęi.
Audiebant autem omnia hęc & Phariſęi;vt ſit ſen-
ſus: Quanquam dixerim Dominum hęc dixiſſe ad
ſuos Diſcipulos, tamen etiam Phariſęi audiebant
hęc omnia, qui cùm eſſent auari, hoc eſt, pecu-
niarum amatores, (Gręcè enim eſt φιλάργυροι)& ob
id huius doctrinæ non eſſent capaces, deridebant
Dominum huiuſmodi docentem, aut, vt eſt effi-
cacius apud Gręcos, ἐξεμυκτήριζον, id eſt, ſubſan-
nabant eum, aut naſo ſuſpendebant eum. Deri-
uatur enim Gręca dictio à μύκτηρ, quod naſum ſi-
gnificat. At naſus olim erat irriſioni dicatus, qua-
re ſignificat Euangeliſta etiam externis vultus ſi-
gnis irriſionem monſtraſſe. Deridebant autem
eum, quòd ipſe Dominus, vtpote pauper adhor-
taretur diuites ad ſuorum bonorum in pauperes
diſtributionem, quòd diuitiarum poſſeſſores tan-
tùm diceret eſſe diſpenſatores,quòd conſuleret di-
uitibus per eleemoſynas ſibi pauperes facere ami-
cos, quòd diuitias vocaret mammona iniquum,
quódq; aſſereret fieri non poſſe vt quis Deo colen-
do operam daret, & diuitiis colligendis, cùm hu-
iuſmodi non didiciſſent ex lege Moſaica, ſed con-
trà hæc ſuis cultoribus promittat diuitiarum af-

A fluentiam. Habet autem hic mundus, ſempérque
habebit eos qui inſtar Phariſæorum, cùm ſint ela-
ti, feroces, auari, & libidinoſi, derideant do-
ctrinam modeſtiæ, clementiæ, manſuetudinis,li-
beralitatis, & continentiæ,quorum ſannas ęquius
& patientius ferre prędicatores debent, cùm vi-
dent etiam Dominum ab his non fuiſſe liberum.
Abhorret enim à muſto Euangelicæ doctrinæ pa-
latum aſſuetum vappæ mundanæ prudentiæ, & a- 1.Cor. 2.
nimalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus,
ſtultitia enim eſt illi. Quoniam ergo Phariſęi ſyn-
ceram Euangelij doctrinam irridebant, ſeuerè eos
Dominus redarguit dicens: Vos eſtis qui iuſtifi-
catis vos coram hominibus, hoc eſt, opinionem
B iuſtitiæ vobis parare ſtudetis apud homines, fa-
cientes ſcilicet omnia opera veſtra vt videamini
ab eis, ac his rebus ſtudentes ex quibus homi-
nes ſanctitatem æſtimant, externis ſcilicet cære-
moniis, baptiſmatibus, & id genus rebus, atque
vitia veſtra palliantes ſub ſpecie boni, vt auaritiæ
ſtudium ſub ſpecie promiſsionum legis, & imita-
tione patriarcharum: at quantumuis iuſti ſitis ha-
biti ab hominibus, qui tantùm ex externis iudi-
cant, Deus nouit corda veſtra, & quia ſcit ea ple-
na eſſe hypocriſi, elatione, auaritia, inuidia, vos
abominatur. Tale enim quid addere oportet, vt
quod ſequitur cohęreat, quia quod hominibus al-
tum eſt,abominatio eſt apud Deum.Non enim hac
ſententia cauſali probatur illud ¿Deus nouit corda
C veſtra; ſed quòd qui apud homines iuſti & magni
ſunt, plerunq; Deo ſint abominabiles. Poteſt & ſic
coniungi: Deus nouit corda noſtra,quod ob id di-
co,vt ſciatis abominabile eſſe Deo quod apud ho-
mines & hominum reputatione excelſum eſt. Eſt
autem hęc ſententia bene ponderanda, vt ea ad-
moneamur quàm longiſsimè diſtare ab hominum
mundanorum iudiciis, ſcientes eos ferè approba-
re quæ Deus reprobat. Poteſt autem eius veritas in
multis declarari.Sapientia enim mundana, & elo-
quentia, magna quædam & ſuſpicienda res eſt a-
pud homines.at iuxta Paulum:Sapiẽtia huius mun 1.Cor.3.
di,ſtultitia eſt apud Deum.Prudentiam carnis,qua
nouerunt ſibi ſuíſque rebus bene in temporalibus
D proſpicere, magni faciunt homines: at Paulus, Rom.8.
Prudentia,inquit, carnis mors eſt,& inimica Deo.
Et quod propoſito maximè conuenit,ſublime quid-
dam & ſuſpiciendum eſt hominibus, abundare di-
uitiis, honorari ab omnibus, prę ſe ferre externis
rebus, vt veſtitu,cęremoniarum obſeruatione ſan-
ctitatem: at diuites, & honorati in mundo, & ex-
ternis rebus ſeſe pro iuſtis venditantes, ferè Deo
ſunt abominabiles ob auaritiam, faſtum, & hypo-
criſim.Sicut autem quod hominibus altum eſt,Deo
ferè eſt abominatio,id eſt,abominandum:ita etiam
contrà, quod hominibus humile eſt & contem-
ptum,apud Deum magnum eſt.Apud Deum enim,
E beati pauperes ſpiritu, beati mites, beati qui lu-
gent, & qui perſecutionem patiuntur,cùm hi mi-
ſeri & abominabiles ſint hominibus.

LEX ET PROPHETÆ VSQVE AD IOANNEM, EX EO REGNVM DEI, &c.]
Quoniam Phariſęi Dominum contra auaritiam, &
de diuitiarum diſpenſatione irridebant, quaſi a-
liena à lege, imò contraria legi & prophetis prę-
ciperet, vbi multi ditiſsimi Deo placuiſſe legun-
tur, & terrenorum bonorum abundantia Dei cul-
toribus promittitur: ideo Dominus his occurrens
oſtendit iam eſſe tempus docendi alia quædã per-

fectiora, quàm quæ lex & prophetæ prius docuissent; quòd iam cœperit aperta regni cœlorum prędicatio, quę meritò perfectiores requirat animos, & alia habeat pręcepta quàm lex Mosaica, quę diuitias terrenas, non ita autem cœlestes pollicebatur. Sensus ergo est: Offendit vos quòd nouo more diuitiarum neglectum, contemptum & distributionem exigam, cùm eas suis lex polliceatur. At scitote quòd lex & prophetę, id est, prophetarum scripta vsq; ad Ioannem habuerunt suum tempus, vt docerent vos quid faciendũ esset: at à diebus Ioan- B nis non amplius terrena bona promittuntur, sed regnum Dei euangelizatur, id est, annunciatur, cuius proinde noua prędicatio noua etiam habet pręcepta, ac terrenorum bonorum contemptum meritò exigit. Nec est inefficax huiusmodi prędicatio etsi noua, & vobis ridicula. Quantumuis enim vos eam rideatis, tamen omnis in regnum cœlorum vim facit, hoc est, multi admodum pro illo consequendo summo feruore confluunt, veluti contendentes C

A illud pręripere aliis, adeò vt propter illud parentes & cognatos omnes alacriter relinquant, suas item possessiones promptè aut relinquant, aut pauperibus distribuant, ac denique animam propriam séque totos abnegent, & auidi sint consequendi regni cœlorum quod prędicatur. Idem dictum à Domino, habitum est ex Matth. cap. 11. in cap. Concordię 47. vbi plura dicta sunt pro explicatione huius loci. Porrò ne quia dixit: Lex & prophetę vsq; ad Ioannem; calumniari ipsum possent tanquam legis destructorem, subiicit de legis indissolubilitate, dicens: Facilius est autem cœlum & terram pręterire, quàm de lege vnum apicem cadere, id est, quàm non fiat vel minimum quod in ea scriptum est. Quare significat se non venisse vt legem solueret, sed potius vt perficeret, atque id se facere dum quędam nunc aliter exigeret quàm lex apertè pręcepit. Idem dictum pluribus à Domino, habitum est ex Matth. cap. 5. in cap. Concord. 39. vbi circa hanc sententiam plura sunt annotata.

DISSERIT DE MATRIMONII INDISSOLVBILITATE.

Matthæi 19. Marci 10. Lucæ 16. CAPVT XCVI.

†b accedentes. †a homini ▷ a Qui ‖a o ait †b ad vxorẽ suã. Post dictionem creaturæ sequuntur apud Marcum quæ prius sunt posita, à dictione masculũ, vsque non separet. ▷ c omnis qui dimittit. ‖c alterã ducit †c ducit.

E[c]T † accesserunt[a] ad eum[c] Pharisæi, [&] [b]interrogabant eum[c] tentantes eum, [a]& dicentes: [c]Si licet † viro dimittere vxorem [a]suam quacunque ex causa? ▷ [c]At ille respondens ‖ dixit ei: [b]Quid vobis præcepit Moyses? Qui dixerunt: Moyses permisit libellum repudij dare, & dimittere. Quibus respondens Iesus [a]ait: Non legistis, quia qui fecit ab initio [c]masculum & fœminam, fecit eos [b]Deus? [a]Et dixit, [c]propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit † vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit homo non separet. [a]Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, & dimittere? Ait illis: Quoniam Moyses [c]ad duritiam cordis vestri [b]scripsit vobis præceptum istud [&] [a]permisit vobis dimittere vxores vestras: [c]ab initio autem [b]creaturæ [a]non fuit sic. Dico autem vobis, quia ▷ [f]quicunque dimiserit vxorem suam, [a]nisi ob fornicationem: [f]& ‖ aliam duxerit, mœchatur: & qui dimissam [c]à viro, [f]† duxerit, mœchatur. [b]Et in domo iterum Discipuli eius de eodem interrogabant eum, & ait illis: Quicunque dimiserit vxorem suam & aliam duxerit, adulterium committit super eam: & si vxor dimiserit virum suum, & alij nupserit, mœchatur. [a]Dicunt ei Discipuli eius: Si ita est causa hominis cum vxore, non expedit nubere. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de matris vtero sic nati sunt. Et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus: & sunt eunuchi, qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat.

E[c]T ACCESSERVNT [a]AD EVM [c]PHARISÆI (ET) [b]INTERROGABANT EVM [c]TENTANTES.] Postquam Lucas dixisset Dominum dixisse; Lex & prophetę vsque ad Ioannem, &c. &: Facilius est cœlum & terram pręterire, &c. quibus significat Dominus tempus iam esse vt alia quędam docerentur, quàm in lege & prophetis pręcipitur, se tamen non venisse vt legem destrueret, sed potius vt eam suis pręceptis perficeret, subiecit: Omnis qui dimittit vxorem, &c. vt ex vno exemplo ostenderet, quomodo Dominus legem perfecerit. Hac enim ratione videtur Lucas hanc sententiam superioribus subiunxisse. Verisimile tamen hanc de non dimittẽda vxore doctrinam, cuius obiter meminit Lucas, traditam nunc à Do- E mino, ea occasione qua eandem pręsentibus Discipulis & Pharisęis traditam commemorant prolixè Matthęus & Marcus. Nam post hanc obiter cõmemoratam Domini doctrinam, quibusdam deinde interpositis quæ ipse solus habet, Lucas coincidit cum narratione reliquorum duorum Euangelistarum de paruulis Christo oblatis, & adolescente diuite, & aliis quæ sequuntur. Quare quandoquidem superioribus subiungenda fuerat ea quæ est apud Lucam de non dimittenda vxore sententia, oportebat hic simul cum Luca inserere Matthęi

D & Marci narrationem, quam verisimile est Lucam ob id non tam prolixè prosecutum, quòd sciret ab eis accuratè occasionẽ huius doctrinæ descriptam esse. Itaque ex collatione trium Euangelistarum hic coincidentium apparet, quòd cùm Pharisęi audissent suam illam ob conuersationem Domini cum peccatoribus obmurmurationem tribus parabolis confutatam, suam item auaritiam alia parabola notatam, quęsiuerint occasionem venandi aliquid ex ore eius quod calumniari possent, eámque desumpserint ex eo quod dixit Dominus legẽ & prophetas locum habuisse vsq; ad Ioannem, facilius tamen esse vt cœlum & terra prætereat, quàm vel minimum aliquid legis. Horum enim verborũ ocE casione venire illis facilè potuit in mentem, vt huiusmodi legis quæstionem ei proponerent. Quam quæstionem verisimile est illo tempore fuisse agitatam inter Pharisæos & Scribas, & cõtrouersam, vt ob id veluti discere cupientes quod apud ipsos erat dubium, eam quæstionem Domino proposuerint, quemadmodum postea proposuerunt; num liceret tributum dari Cæsari, & quod esset mandatum magnum in lege, & alia quædam. Causa autem dubitandi de diuortio apud Iudæos esse potuit, quòd natura illud vt fœdum & iniquum mens honestior detestetur, & tamen lex illud admiserat.

Deinde

Deinde quanquam ex lege cõstaret esse permissum diuortium, dubitabatur tamen an quacunq; de causa licitum esset, cùm lex tantùm mentionem faciat fœditatis ob quam liceat facere diuortium. Non enim tantùm quæsiuerunt Pharisæi, an liceret viro dimittere vxorem, quod Marcus eos interrogasse dicit, sed an liceret quacunque de causa, vt habet Matthæus, ita vt verisimile sit eos dubitasse & interrogasse de vtroq; prædicto, nempe an absolutè liceret, & si liceret, an quauis de causa liceret, sicut vtrunq; etiam hodie vertitur in quæstionem apud Theologos, vt est videre in 4. sentent. Quærebant autem hanc quęstionem apud ipsos controuersam, sub specie animi cupidi discendæ veritatis, sed re vera tentantes eum, hoc est, experiri cupientes num quid in dubia illa quæstione dicturus esset quod in calumniam rapere possent. Putabant enim vtrumuis responderet, habituros se quod calumniarentur. Si enim diceret non licere, accusari illum posse tanquam legi contrarium: Si verò diceret licere, accusari posse illius doctrinam tanquam imperfectam, cùm perfectionis videretur esse magister.

[c]AT ILLE RESPONDENS DIXIT EIS: [b]QVID VOBIS PRÆCEPIT MOYSES.] Quanquam sciret Dominus Pharisæos maligno animo quod quærebant interrogare, tamen pro mira sua bonitate, vt & aliâs, non destitit quæ veritatis erant, saltem propter bonos præsentes, docere: pro immensa autem sua sapientia ita temperauit suam responsionem, vt eorum trãseat decipula, nec possint calumniari, qui quiduis diceret se posse calumniari putabant. Porrò responsionem Domini paulò aliter aut alio ordine commemorant Matthæus & Marcus. Nam Marcus quidem dicit, Dominũ prius interrogasse de statuto Moysis, ac post Pharisæorum responsionem causam illius statuti reddidisse, & postremùm primęuam coniugij institutionem subintulisse. Matthęus verò primùm dicit Dominum ex primæua coniugij institutione ostendisse coniugum inseparabilitatem, ac tum post Pharisęorum interrogationem de statuto Moysis, reddidisse causam illius statuti. Hæc tamen varietas nec contrarietatem aliquam, nec falsitatem arguit, sed tantùm quod vterq; Euangelistarum quædam posuit ab altero omissa, quódq; non omnia eodem sint ordine dicta quo ordine sunt scripta, quod nihil obesse veritati historiæ nemo negauerit. Marcus enim posuit interrogationem Domini de statuto Moysis, quam prætermisit Matthęus: & contrà Matthęus posuit interrogationem Pharisęorum de eodem statuto, quam pręteremisit Marcus. Quomodo autem in ordinem redigi possint quæ ab eis diuersimodè sunt narrata, indicat Concordia, in qua quod Marcus scribit dictum à Domino de primæua coniugij institutione post redditam causam statuti Mosaici, præponitur cum narratione Matthæi, ne bis idem proponatur, quod bis eodem tempore dixisse Dominum non est verisimile. Responsurus ergo sapientissimus magister captiosis Pharisæis, & sic responsurus vt eos sua ipsorum caperet versutia, primùm, vt ex Marco patet, quęsiuit quid de re quę quęrebatur Moyses pręcepisset. Quęsiuit autem non tanquam ignorans, sed vt se legis contemptorem non esse declararet, sicut illi sperabant ex responsione ipsius se collecturos, & vt proposita ab illis constitutione Moysis, cui innitebatur diuortij consuetudo apud Iudęos, aliam deinde ex eodem Moyse antiquiorem constitutionem, eámque non Moysis, sed Dei, commodè inducere & opponere posset. Cùm autem Dominus quęrat quid de proposita materia pręceperit Moyses, Pharisęi respondent non quid pręceperit, sed quid permiserit: Moyses, inquiunt, permisit libellum repudij scribere. Sic & cùm Pharisęi postea interrogarent: quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, & dimittere? respondit Dominus: Ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras. Constitutio enim Moysis diuortium spectans, habebat aliquid permissionis & aliquid præcepti. Nam permissionis fuit, quòd non prohiberet diuortium facere, & libellum repudij scribere more aliarum gentium: præcepti verò, quòd constitutum fuit non posse diuortium fieri, nisi maritus vxori scriberet, & traderet libellum repudij. Itaque præceptum hoc permissionem includit, & permissio pręceptum, quare confusè hîc nunc dicitur mandasse, nunc permisisse Moyses. Postquam autem Pharisęi proposuissent constitutionem Moysis, cui nitebatur diuortij consuetudo, Dominus vicissim illis proponit antiquiorem Dei circa propositam quæstionem constitutionem, cui tum ob antiquitatem, tum quòd Dei esset, non Moysis, Mosaica constitutio meritò cedere deberet: Non legistis, inquit, quia qui fecit ab initio masculum & fœminã, creauit eos? Sic enim legendum est, & non, vt quidam libri habent: Qui fecit hominem ab initio. Nam dictio, hominem, nec est in Gręcis, nec in antiquis Latinis codicibus. Illud autem, ab initio, quanquam omnes referant ad, qui fecit, magis tamen cum sequenti verbo, fecit, construendum videtur, vt ὁ ποιήσας, pro quo nos habemus, qui fecit, absolutè positum, valeat idem quod factor vel creator, & sit sensus: Non legists quòd creator omnium rerum fecit eos in initio masculum & fœminam? Nam apud Marcum in simili, imò eadem sententia, illud, ab initio, sic construitur cum sequenti verbo, fecit. Certè hanc distinctionem habebat antiquus quidam codex manu descriptus. Porrò decisurus propositam quęstionem Dominus primùm in memoriam reuocat istud ¿masculum & fœminam creauit eos; scriptum 1. cap. Genesis, & repetitum cap. 5. vt per hoc probet coniugium in initio à Deo institutum, & non ab homine. Cùm enim in productione auium, piscium, & iumentorum nulla fiat mentio masculi & fœminæ, in sola hominis productione dicitur ¿masculum & fœminam creauit eos; ad significandum, coniugium, quod in solo homine locum habet, à Deo institutum esse, idque inter vnum & vnam. Secundùm Hieronymum autem & Theophyl. Dominus hac scriptura etiam probare voluit, quòd non liceat viro dimissa vxore aliam ducere, quia dictum est singulariter, masculum & fœminam, nõ autem fœminas, quas vtique cum viro creasset, si voluisset eum vna relicta aliam ducere. Verùm ad istud probandum magis adducitur à Domino id quod sequitur. Videri autem potest etiam ob id Dominum citasse illud ¿Masculum & fœminam creauit eos; vt in memoriam reuocaret quomodo scriptura in hominis productione nunc singulariter loquatur, nunc pluraliter, eo quòd duo primi homines ex vno homine substiterunt in discrimine sexuum, ita vt ex ipsa creatione monstratum fuerit eos etsi duos persona, esse tamen quodammodo vnum hominem. Vnde dicit scriptura: Creauit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum

& fœminam creauit eos. Sic enim rectè subiuncta est altera scriptura ex secũdo capite desumpta, qua postquam probatum est coniugium esse à Deo institutum, etiam probatur sic esse institutum, vt sit inseparabile. Sequitur enim: Et dixit, Propter hoc relinquet, &c. propter hoc, nempe quia ex vno masculus & fœmina primò substiterunt. Pręcedit enim in Genesi ante hanc sententiam: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: hoc vocabitur virago, quia de viro sumpta est. Dicitur autem hic Deus dixisse (nam suppositũ verbi, dixit, est Deus) cùm in Genesi hæc videantur esse verba Adę, quia Adam hæc non dixit nisi afflatu diuino, quo cognouit ex latere suo vxorem esse creatam à Deo, quanquam sic sunt hæc verba posita in Genesi, vt possint esse verba Moysis, Dei præceptum promulgantis. Porrò illud ; relinquet homo patrem & matrem, quidam secuti Augustinum intelligunt significare, Deum interdixisse vt ne quis coniugio copularetur cum patre & matre sua, cum cæteris verò omnibus nõ interdixisse. Verùm magis videtur significatum his verbis maiorem & inseparabiliorem debere esse coniunctionem hominis cum vxore sua, quàm cum parentibus propriis, ídque ideo, quia prima primi mariti vxor, de ipsius viri parte formata est, quomodo non formatur homo de parentibus suis, Deo per hoc significare volente coniuges inter sese cohęrere debere, perinde ac si vnus essent homo, & ad hoc à se institutos, vt per carnalem copulam vna efficerẽtur caro. Hoc est enim quod sequitur: Et adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Adhærebit, inquit, per amorem, diligendo scilicet eam vt proprium corpus, & per cohabitationem ad vinculum perpetuum. Nec solùm adhærebit, sed erunt duo etiam in carne vna. Vbi notandum pro, in carne vna, Græca habere, εἰς σάρκα μίαν, id est, in carnem vnam; & est Hebraica phrasi dictum: erunt duo in carnem vnam: pro eo quod est, erunt duo, vna caro, quemadmodum ex Domini patet conclusione: quomodo etiam dicitur Adam factus in animam viuentem, pro eo quod est, factus anima viuens. Diuus Thomas in Cathena citat D. Hieronymum, quasi intellexerit significari duos coniuges esse in vna carne, nempe prolis, quæ ex eis communiter gignitur, in quo quodammodo est vterque parens. Sic enim citat Hieronymum. Et erunt duo in carne vna, Pręmium enim nuptiarum est, ex duobus vnam carnem, scilicet prolis, fieri: cùm ille sensus vt non conuenit sequenti illationi, ita nec sit Hieronymi. Non enim Hieronymus habet duas illas dictiones, scilicet prolis, sed tantùm, præmium nuptiarum est ex duobus vnam carnem fieri. Quod eum non dixisse de carne prolis, sed de carne coniugum qui inter se carnaliter commiscentur, patet ex eo quod apud eum sequitur: Castitas iuncta spiritui, vnus efficitur spiritus. Et: Deus coniunxit, vnam faciendo carnem viri & fœminæ, hanc non potest homo separare. Dicuntur autem duo coniuges vna caro, non tãtùm propter carnalem commixtionem, propter quam Paulus ad hunc locum alludens dixit ; qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur; sed etiam ob vnam & communem vtriusque corporis potestatem. Non enim vir sui corporis potestatem habet, sed mulier, & contrà. Ex hac ergo scriptura infert Dominus primò vnam conclusionem, quę est vltimorum illorum verborum interpretatio. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro; significans

A proinde non magis posse separari virum ab vxore, quàm possit in duo diuidi caro vna. Iam, inquit, hoc est, quandoquidem à Deo sunt coniuncti in vnam carnem, non sunt amplius duo à sese diuisi, sed sunt vna caro. Infert deinde Dominus & alteram conclusionem principalem, qua respondetur ad quæstionem Pharisęorum: Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Dicit quod, potius quàm quos, cùm tamen de pluribus fiat sermo, quia de pluribus vt de vno loquitur, de coniugibus scilicet duobus vt de vna carne. Pro, coniunxit, in Gręco est verbum, συνέζευξε, quod propriè est coniugauit, hoc est, in vnum iugum coniunxit & copulauit, vnde dicuntur σύζυγες, id est,
B coniuges. Hac ergo sententia Dominus directè respondet propositæ quęstioni, significans non licere viro dimittere vxorem suam, quia cùm Deus maritum & vxorem coniunxerit, idque in vnam carnem, homo nullus tantæ temeritatis esse debet, vt separet coniunctum à Deo. Aduertendum autem, quòd sicut duas infert Dominus conclusiones, ita duplici de causa significatur diuortium non licere, quia scilicet & est contra naturam, & contra Dei legem & constitutionem. Contra naturam enim est, vt vna caro diuidatur: contra legem, vt hoc distrahatur quod Deus coniunxit. Homo, inquit, non separet, quia Deus quod coniunxit solus separare
C potest, quemadmodum & facit per mortem alterius coniugum. Nec consequitur ex hac sententia non licere coniugibus ex mutuo consensu diuinis se totos mancipare obsequiis, ac religionem ingredi. Non enim homo, sed Deus, inquit Hieronymus, separat, qui & coniunxerat, quando ex consensu Dei, eo quòd tempus in arcto sit, sic habemus vxores quasi non habentes. Deinde nec tunc propriè est separatio, quia manet vinculum coniugale inter eos. Dominus autem hic loquitur de ea separatione quæ tollit vinculum coniugale, qua scilicet fit vt non sit mulier alligata legi viri, sed viuente viro sine crimine adulterij alteri possit coniungi. Rursum non obstat veritati sententiæ Domi-
D ni, quòd multa dicantur esse quæ non tantùm impediunt contrahendum matrimonium, sed etiam dirimunt contractum, quæ his versibus continentur: Error, conditio, votum, cognatio, crimen, Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas, Si sis affinis, si fortè coire nequibis. Hæc socianda vetant connubia, facta retractant. Non enim hæc dicuntur dirimere contractum matrimonium, quasi id quod fuerat verè coniugium, dissoluant, sed quia per ea fit vt contractus matrimonialis inter aliquos initus sit irritus, ita vt inter eos non sit eo contractu coniugium effectum, proinde tales non coniunxit Deus, hoc est, non fecit eos inter se coniuges, vt rectè eos homo separare possit, aut potius declarare non esse coniunctos. In duobus autem
E casibus verum coniugium potest separari, ita vt alter saltem coniugum possit ad secunda vota transire. Primò, quando inter coniuges qui in infidelitate contraxerunt, altero fideli facto, alter non vult sine Christi blasphemia cohabitare credenti. Tunc enim discedente infideli, fidelis contrahere potest cum alia fideli persona, quemadmodum ex Paulo intelligit D. Ambrosius, in Comment. eiusdem loci, sic scribens super illud: Non est enim frater aut soror seruituti subiectus in huiusmodi. Hoc est, inquit, non debetur reuerentia coniugij ei qui horret authorem coniugij. Non enim ratum

est

est matrimonium quod sine Dei deuotione est, ac A per hoc non est peccatum ei qui dimittitur propter Deum, si alij se iunxerit. Contumelia enim creatoris soluit ius matrimonij circa eum qui relinquitur, ne accusetur alij copulatus. Hæc ille. cuius sententia citata à Gratiano 28. quæst. 2. sed corruptè sub nomine Gregorij, approbata est etiam in Decretalib. ab Innoc. 3. cap. Quanto te nouimus, de diuort. Et alioqui huius sententiæ veritas (quandoquidem de ea dubitat Caietanus propter hanc Domini sententiam; quod Deus coniunxit, homo non separet) satis probari & colligi potest ex ipso Paulo, quanquam non apertè dicat fidelem discedente infideli posse cum alio contrahere. Nam Paulus eo loco manifestè discernit inter coniuges fideles, & B cõiuges quorum alter est fidelis, alter infidelis. De illis enim dicit quid Dominus statuerit, nẽpe vxorem à viro non discedere: quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. De his verò dicit non quid Dominus statuerit, sed quid ipsemet. Nam cæteris, inquit, ego dico, non Dominus. At nulla erit differentia inter illos & hos, si etiam in istis discedente infideli, is qui relinquitur debeat manere sine coniugio, aut discedenti reconciliari: proinde cùm dicit, non est enim frater aut soror seruituti subiectus in huiusmodi; significare voluit fidelem infideli discedente non esse amplius astrictum seruituti coniugali, sed ab ea lege liberũ. Secundò, vinculum coniugale etiam inter fideles dis- C solui potest, si antequam coniugium sit per carnis copulam consummatum, alter religionem ingrediatur, quemadmodum ingredi potest etiam altero repugnante & inuito. Tunc enim sic solutum est vinculum illud coniugale, vt remanens in seculo possit cum alio contrahere. In fauorem enim religionis, sponsalia per verba de futuro, & consensus per verba de præsenti ante consummationem coniugij paria iudicantur, quoad hoc, vt sicut licet post contracta sponsalia alteri religionẽ ingredi, ita & post consensum per verba de pręsenti, nec mirum, cùm ante carnis copulam consensus per verba de præsenti frequenter dicatur sponsalia, & coniuges ad- D huc dicantur sponsus & sponsa. De huius veritate ne quis dubitet, vt aliquando dubitasse videtur Magister sentent. in 4. dist. 27. extat nunc decretum Alexandri tertij de conuersione coniug. cap. Verùm, quod sic habet: Verùm post consensum legitimum de pręsenti licitum est alteri, altero etiam repugnante, eligere monasterium, sicut sancti quidam de nuptiis vocati fuerunt, dummodo carnalis commixtio non interuenerit inter eos, & alteri remanenti (si commonitus continentiam seruare noluerit) licitum est ad secunda vota transire. Quia cùm non fuissent vna caro simul effecti, satis potest vnus ad Deum transire, & alter in seculo remanere. Ex cuius decreti vltima parte colligere licet quomodo se- E paratio vinculi coniugalis per ingressum religionis ante carnis copulam non obstet huic sententiæ Domini: Quod Deus coniunxit, homo non separet. Ante enim consummationem coniugij per actum matrimonialem non dicitur Deus sponsum & sponsam coniunxisse, quia necdum fecit eos perfectos coniuges, necdum coniunxit eos in vnam carnem. De quali coniunctione hic Dominum in hac locutum sententia præcedentia indicant. Proinde plerique colligunt hanc Domini sententiam non obesse quo minus pontifex possit dispensare super matrimonio nondum consummato, de quo adhuc sub iudice lis est. Quod verò ad primum casum, quo matrimonium etiam consummatum dissoluitur, attinet, non obest etiam hæc Domini sententia, quia, vt ex Paulo patet ad Corinthios, hæc quæ Dominus hic statuit de matrimonij indissolubilitate, pertinent ad coniugium fidelium, quod in ipsis ad statum primæuum reduxit, sicut per gratiam Euangelicam restituit perditæ in Adam gratię. Hęc ergo Domini sententia maximè locum habet in matrimonio rato & consummato. Ratum vocant matrimonium secuti Ambrosium in præallegato loco, quod inter fideles contractum est. Illud enim fides & baptismus sic ratum facit & confirmat, vt nullo modo possit irritum fieri. Habet autem huiusmodi coniugium, ratum scilicet & consummatum, triplicem suæ inseparabilitatis rationem. Et primò quidem, ex ipsa prima Dei institutione facta in paradyso, & renouata à Christo in Euangelio, quam solam inseparabilitatis rationem hic attingit Dominus. Secundò, ex ipsa coniugij natura. Nam etiamsi nulla fuisset Dei institutio, ipsa lex naturalis scripta in cordibus omniũ dictat coniugij inseparabilitatem, tum ratione fidei, quam sibi mutuo dant coniuges: tum ob prolis ęducationem, propter quam coniugium directè est ordinatum. Atque hæc inseparabilitatis ratio communis est etiam coniugio infidelium, propter quod Ambrosius dicit infidelem discedentem, & in Deum & in matrimonium peccare, cùm non peccet in aliquam legem Dei scriptam. Nam talem non agnoscit. Sanè gentiles satis cognoscebant indecens esse vt vir etiam sterilem vxorem dimitteret, vt docet Aristotel. 7. Polit. Et Valerius Maximus lib. 2. Inter virum, inquit, & vxorem à condita vrbe vsque ad 520. annum, nullum intercessit repudium. Primus autem Spurius Carbilius vxorem sterilitatis causa dimisit, qui quanquam tolerabili ratione motus videbatur, reprehensione tamen non caruit, quia nec cupiditatem quidem liberorum coniugali fidei præponi debuisse arbitrabantur. De eodem similiter Aulus Gellius lib. 4. cap. 3. Tertiò, coniugium fidelium consummatum inseparabilitatem habet ratione Sacramenti Ecclesiastici, hoc est, quia est Sacramentum Ecclesiæ, significans mysticam vnionem Christi cum Ecclesia, quam vnionem significari per coniunctionem viri & fœminæ institutam à Deo in paradyso, primus aperuit Diuus Paulus, epistola ad Ephesios, cap. quinto, cùm citans hunc quem Dominus hic citat locum: Propter hoc relinquet, &c. dicit in his verbis latêre magnum mysterium pertinens ad Christum & Ecclesiam. Ratione ergo inseparabilis vnionis Christi cum Ecclesia, habet etiam suam coniunctio maritalis inseparabilitatem, ne falsum sit rei quam significat signum. ex qua ratione frequenter Diuus Augustinus coniugalis vinculi inter Christianos inseparabilitatem ostendit, vt cap. 10. lib. 1. de nuptiis & concupiscentia, & cap. 17. eiusdem, vbi sic habet: In nuptiis bona nuptialia diligantur, proles, fides, & sacramentum. Sacramentum, quod nec separati, nec adulterati amittunt coniuges, qui concorditer castéque custodiunt. Solum est enim, quod etiam sterile coniugium tenet iure pietatis, iam fœcunditatis spe amissa, propter quam fuerat copulatum. Porrò cùm ex prędicto Pauli loco constet coniugium mysticam habere significationem, Heb. 13. & sacræ rei esse signum, atq; ex aliis scripturis satis manifestum sit coniugium adiunctam habere Dei

gratiam in his qui illud dignè ſuſcipiunt (dicitur
1.Theſ.4. enim à Paulo Dei donum,idémq; hortatur vt hono
rabile ſit connubium, & thorus immaculatus, vt
ſciat vnuſquiſq; vas ſuum poſsidere in ſanctifica-
tione,quæ ſine gratia Dei perfici non poſſunt,quam
Tobiæ 6. & Angelus Raphael dari dignè coniugium ample
ctentibus indicat) ſatis eſt in ſcripturarum autho-
ritate fundatum, quòd matrimonium ſit ſacramen-
tum, ſecundùm eam acceptionem vocabuli, ſacra-
mentum, qua dicimus baptiſmum & Euchariſtiam
eſſe ſacramenta,quanquam ſecundùm eam non ac-
cipiatur, cùm dicit Paulus de coniugio loquens:
Sacramentum hoc magnum eſt, ego autem dico
in Chriſto & Eccleſia; vbi ſimpliciter nomen ſa-
cramenti pro myſterio accipitur, cùm Græcè ſit
μυστήριον. Nam ſecundùm eam acceptionem voca-
buli, ſacramentum, qua Baptiſmus, Euchariſtia,
Ordo, & ſimilia ſacra ſigna dicuntur ſacramenta,
ſacramentum eſt ſignum rei ſacræ, gratiam confe-
rens ſuſcipienti; quam diffinitionem matrimonio
conuenire, ſatis patet ex prædictis. Sed & D. Au-
guſtinum intellexiſſe matrimonium eſſe ſacramen-
tum, ſicut ſunt baptiſmus & ordo, pręter alia loca
euidens ſatis eſt ex his quæ ſcribit lib.de bono con
iugali cap. 24. vbi matrimonium fidelium compa-
rat,quod ad rationem ſacramenti pertinet, ſacra-
mento Ordinis, ſic ſcribens:Bonum igitur nuptia-
rum per omnes gentes atq; omnes homines in cau
ſa generandi eſt, & in fide caſtitatis. Quod autem
ad populum Dei pertinet,etiam in ſacramenti ſan-
ctitate,per quam nephas eſt etiam repudio interce
dente alteri nubere, dum vir eius viuit, nec ſaltem
ipſa cauſa pariendi. Quæ cùm ſola ſit qua nuptiæ
fiunt, nec ea re non ſubſequente propter quã fiunt,
ſoluitur vinculum nuptiale, niſi coniugis morte.
Quemadmodum ſi fiat ordinatio cleri ad plebem
congregandam,etiamſi plebis congregatio nõ ſub-
ſequatur,manet tamen in illis ordinatis ſacramen-
tum ordinationis, & ſi aliqua culpa quiſquam ab
officio remoueatur, ſacramento Domini ſemel im-
poſito non carebit, quamuis ad iudicium perma-
nente. Hæc ille.Certè in Concilio generali Floren
tino definitum eſt ſeptem eſſe Eccleſiæ ſacraméta,
& inter ea eſſe coniugium,quod & inter ſacraméta
connumeratur in Decretal. de hæret. cap. ad abo-
lendam,vt iam illud in dubium reuocari nõ poſsit.
Videri autem poſsit alicui non conſequi ex hac Do
mini ſententia: Quod Deus coniunxit, homo non
ſeparet;nullum matrimonium fidelium etiam con-
ſummatum diſſolui poſſe,eo quòd non omnis con-
iugij inter fideles Deus ſit auctor, ſed frequenter
diabolus: vt cùm aliqui inter ſe contrahunt ſolius
libidinis cauſa, aut aliâs illicito fine aut modo. Sic
enim Eraſmus diſputans ſuper epiſt. ad Corint. 1.
in Annot.num expediat, aut num poſsint coniugia
inter Chriſtianos malè inita diſſolui, putat argu-
mentum quod in negatiuam partem ſumitur,ex hac
Domini ſententia ſolui poſſe. Quod,inquit,obiici-
tur ex eodem loco:Quod Deus coniunxit,homo ne
ſeparet; non magno negotio ſolui poteſt.Hoc Deus
coniunxit, quod ritè coniungitur: hoc Deus diri-
mit,quod rectè dirimitur.Verùm dicendum, quòd
Deus dicitur coniuges coniungere, in hac ſentẽtia
Saluatoris,non ratione particularis coniunctionis
ſingulorum coniugum, quæ propter modum aut
finem frequenter eſt vitiata, ſed potius ratione pri
mææ illius inſtitutionis,qua cõſtitutum eſt à Deo,
& à Chriſto renouatum, vt qui mulierem aliquam
A ſibi accipit in vxorem, ſic illi adhæreat,vt vnam ſe
cum illa carnem & vnum hominem factum repu-
tet. Ex eo enim præcepto infert Dominus: Quòd
Deus coniunxit,homo non ſeparet.

DICVNT ILLI: QVID ERGO MOYSES
MANDAVIT,&c.]Cùm nõ haberẽt Phariſæi ali
quid quo Domini argumẽtationẽ ex ſcriptura colle
ctam refellerent, ſed cogerẽtur eã fateri efficacem
eſſe,obiiciũt ei Moyſis authoritatẽ quæ illi neceſſa
riæ collectioni videbatur eſſe contraria, ſperantes
alterum euenturũ,vt ſcilicet vel non habens quod
diceret ſine læſione authoritatis Moſaicæ,confun-
deretur:vel Moyſis authoritatem cõtemnens, eiúſ-
que mandatum damnans, à populo prehenderetur
B & lapidaretur.Si,inquiunt,ſic eſt vt dicis: Quid, id
eſt, cur ergo Moyſes mandauit maritis dari libel-
lum repudij,& ſic dimittere vxores?Cùm prius di-
xerint interrogati à Domino quid Moyſes pręce-
piſſet,reſponderunt,vt eſt apud Marcum, Moyſen
permiſiſſe dari libellum repudij:nunc verò dicunt:
Quid ergo Moyſes mandauit;fortè vt obiectio eo-
rũ eſſet fortior,& magis vrgeret.Durius enim erat
quòd contra legem Dei aliquid Moyſes mandaſ-
ſet,quàm ſi tantùm permiſiſſet.At vt illi aſtutè obie
cerunt mandatum Moyſis, ita Dominus vicíſsim
callidè pro mandauit,reſpondet permiſit, vt Mat-
thæus ſanè habet. Nam Marcus etiam mãdati me-
minit.Ait ergo illis:Quoniam,id eſt,quòd Moyſes
ad,id eſt,propter,(nam ſic rectius verti hic potuiſ-
C ſet præpoſitio παρὰ) duritiam cordis veſtri permi-
ſit vobis dimittere vxores veſtras.Eſt autem duri-
tia cordis,aut,vt eſt Græcis,vnica dictione σκληρο-
καρδία,animi obſtinatio, qua quis non vult crede-
re ſuggerenti bona aut vera, ita vt credat dicenti,
aut obediat præcipienti. Huiuſmodi cordis duritiã
etiam Diſcipulis Dominus exprobrauit poſt reſur-
rectionem, quia his qui viderant eum reſurrexiſſe
non crediderũt. Talis fuit in Pharaone,qui dicitur
induraſſe cor ſuum, & cuius etiam Dominus dici-
tur induraſſe cor, quia non ceſsit pręcipienti Deo.
Hanc cordis duritiam quam hic Iudęis Dominus
tribuit,etiam apud Ezechielem Deus tribuit illi po
pulo,dicẽs cap.3.Domus Iſrael nolunt audire, quia
D nolũt audire me.Omnis quippe domus Iſrael,attri-
ta frõte eſt & duro corde.Pro quo Septuaginta ha-
bẽt σκληροκάρδιοι,quaſi dicas duricodes.Nec eſt hęc
cordis duritia aliud quàm duritia ceruicis, quã to-
ties ſcriptura Iudęis imponit,quã cùm in eo popu-
lo Deus expertus eſſet,(dicit enim Exo.32.poſt cõ-
miſſam idololatriã; Cerno quòd populus iſte duræ
ceruicis ſit)cœpit eis dare pręcepta non bona, de
quibus Ezech.20.Quod ergo ſignificare Dominus
voluit tale eſt:Moyſes, non quidẽ vt vos quæritis,
pręcepit ſimpliciter aut dari libellũ repudij aut di-
mittere vxores,ſed permiſit,idq́; non ſpõte,ſed co-
actus non ob infirmitatẽ veſtram,ſed potius ob ex-
pertam ſatis in vobis duritiã cordis veſtri, quia ſci
E licet nó permiſſuri eratis vt cõtra morem aliarum
gentiũ,apud quas ius erat maritis dimittendi vxo-
res ſuas,pręciperetur vobis nunquã dimittere vxo
res veſtras:& ſi pręciperetur,periculũ erat multo-
rum grauiorum malorũ,nempe defectionis à cultu
veri Dei,vxoricidij, veneficij, & ſimiliũ malorum.
Permiſit ergo,nõ quòd per ſeſe bonũ eſſet,ſed pro-
pter grauius malum vitandum.At ab initio creatu-
ræ vel creationis non fuit ſic, quando, ſicut initio
conueniebat, hominum mentibus nondum corru-
ptis,quod ſtatuebatur optimum erat,vt proinde ad
illam

illam primæuam Dei ordinationem sit potius respiciendum, quàm ad Mosaicam permissionem, necessitate quadam ob malitiam vestram, recedentem ab æquissima Dei institutione. Obseruanda autem hic summa in responsione Domini sapiētia, capiens eos qui ipsum captatum venerant. Cùm enim Pharisæi sperarēt illum aut cum Moyse dicturum quę perfectioni suæ doctrinæ non conuenirēt, & contraria essent his quę aliquando docuisset: aut si contra Moysen doceret, authoritatem Moysis neglecturum, ac tantùm legislatorem condemnaturū, ita Dominus suum temperauit responsum, vt primùm quidem perfectionem illam suæ doctrinæ cōuenientem de non faciendo diuortio astrueret ex scripturis per antiquissimam Dei constitutionē, sic vt ei non possent cōtradicere aduersarij, ac deinde Moysen non solùm nō damnaret, sed & absolueret, & de prudentia commendaret, in ipsos autem interrogatores Iudæos culpam torqueret constituti à Moyse mandati contra primam legem Dei. Cæterùm circa hanc Domini doctrinam triplex occurrit quæstio. Primùm, an per datum mulieri à viro libellum repudij soluebatur apud Iudæos vinculū coniugale, ita vt sine adulterij crimine mulier posset alteri copulari. Secundò, an per permissionem Mosaicam licuerit marito dimittere vxorem suam sine peccato. Tertiò, an non etiam hodie propter duritiam cordis quorundā maritorū permittendum sit diuortiū fieri inter aliquos malè cohęrentes. Nā sunt qui hoc æquè iam putant licere aut permittēdū, atq; in veteri testamento. Et ad primam quidem quęstionem quidam respondent, per libellum repudij solutum fuisse vinculum coniugale. Alioqui enim iniquum videretur, quòd sine peccato mulier dimissa non posset alteri nubere, cùm sæpe præter suum meritum repudiaretur, nec posset dimittentē maritum cogere ad sui retētionem aut receptionē. Nec obstat hæc Domini sententia: Quod Deus cōiunxit, homo nō separet; quia separatio illa fiebat ex permissiua authoritate Dei, qui quos coniunxit separare potuit, & super primęua sua constitutione dispensare. Rursum etiam nō obstat quod Deuter. 24 vbi scribitur lex diuortij, mulier dimissa post secundum coniugium, dicitur esse polluta. Nam polluta dicitur non absolutè, sed respectu primi mariti, quia scilicet illi polluta est, eo quòd eius vxor ab alio cognita est viro. Nec habent Hebręa: Non poterit prior maritus recipere eam in vxorem, quia polluta est & abominabilis facta est corā Domino; sed, Nō poterit maritus eius primus qui dimisit eā, reuerti vt accipiat eam sibi in vxorem postea quam polluta est. Nam abominatio est coram Domino, accipere scilicet pollutam. In hunc modum habent & Septuaginta. Certè hæc sententia mihi aliquādo multū probata fuit. Verùm quoniā coacta omnino videtur ea interpretatio, qua dicitur polluta in Deut. quia polluta respectu primi mariti, & maximè quia Ierem. 3. mulier talis cōparatur fornicariæ & adulteræ, probabilior est sicut & receptior, sententia eorū qui sentiunt per datū libellū repudij non solutū fuisse vinculum coniugale. Id enim lex etsi tectè, tamen satis indicat, cùm secūdo nuptam dicit pollutā. Nec obstat quòd præter suum meritum aliquādo mulier repudium pateretur, quia hoc eam pati potius conueniebat, quàm periculum expectare homicidij. Et alioqui permissione repudij datur occasio vxori solicitè cauendi ne displiceret marito. Et vt repudiata non se facilè alteri iungeret, sed po-

A tius ambiret reconciliationem, in pœnam ei præscribitur quòd post secundum maritum non poterit redire ad priorem. Quod etiam præscribitur in pœnam mariti ne facilis sit ad repudium, ita vt lex repudium permittens, nec prohibens omnibus modis, indicet satis nec repudium placere Deo, nec per illud coniugale vinculum solui. Iuxta hanc probabiliorem sententiam facilis est ad secundam quęstionem solutio. Ad quam eorum qui priorem sententiam sequuntur, plerique dicunt, quòd quanquam res à Moyse permissa fuerit per sese mala, (fuit enim diuortium contra legem Dei in paradyso constitutam) & quanquam ob malum permissio hæc facta sit, nimirum, vt hic dicitur, propter duri-
B tiam cordis Iudæorum, tamen per permissionem ipsam factum est, vt id quod alioqui malum fuisset, iam inciperet esse licitum, ita vt sine peccato fieri posset. Pro qua sententia citant Diuum Chrysostomum in secunda expositione super Matthæū. Sic enim ibi habet: Frequenter vobis Moyses propter duritiam vestram, iniustitiam quasi iustitiam pręcepit, vt in eremo hostias offerre Deo. Et quomodo dicit Propheta: Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos? Sed quia patres vestri egressi erant de Ægypto, corpore tamen non animo (nam totam Ægyptum secum in moribus baiulabant) videns itaque Moyses propter dilectionem carnalem circa studia sacrificio-
C rū eos esse inclinatos, si mandasset eos recedere à sacrificiis, non fuerat audiendus, iussit eos sacrificare quidem, sed non iam dæmonibus, sicut in Aegypto, sed Deo viuo. Dimidium mali permisit, ne totum perderet bonum. Hac ratione permisit vos dare libellum repudij, quia melius iudicauit permittente lege matrimonia solui, quàm odio compellente homicidium fieri. Permisit vobis mala facere, ne faceretis peiora. Ergo hæc vobis permittendo, non vobis iustitiam Dei demonstrauit, sed à peccato abstulit culpā peccandi, vt quasi secundùm legem agentibus, vestrum peccatum non videretur esse peccatum. Ecce comparat hanc permissionem cum permissione offerendi sacrificia: & à peccato, inquit, abstulit culpā peccandi; & postea
D comparat hanc permissionem permissioni secundarum nuptiarum factæ ab Apostolo. Verùm vt hæc authoritas parum vrget, tum quòd satis certū sit secundam expositionem quæ sub titulo Chrysostomi legitur, non esse ipsius, tum quòd pleraque in pręditis verbis videantur satis sonare peccatum fuisse diuortium facere, & quæ pro prædicta sententia facere videntur, facilè sic intelligi possunt vt pro ea non faciant: ita altera sententia est probabilior, imò satis certa, si diligenter excutiatur & attendatur locus quidam, qui est Malachiæ 2. quem tamē alij pro se facere existimant, cū eū Diuus Hieronymus sic exponat, vt hinc sit manifestum, non sine peccato, eòque magno, diuortium à Iudęis fie-
E ri solitum, quemadmodum sane ipsa litera apertè satis significat. Conqueritur enim ibi Dominus per prophetā de Iudęis, q̄ vxoribus suis derelictis, alienas superduxerint, ac ob id se vxorum relictarum lachrymis commotum dicit non respecturum sacrificia eorū. Deinde introducens Iudęos quærentes quā ob causam non respiceret ad eorū sacrificia? respondet: Quia, inquit, Dominus testificatus est inter te & vxorem pubertatis tuæ quam tu despexisti, & hęc particeps tua, & vxor fœderis tui. Testificatus est, inquit Hieronymus, quia dixit pro

pter hoc relinquet homo patrem & matrem,& adhærebit vxori suæ,& erunt duo in carne vna. Sequitur:Nónne vnus fecit, & residuum spiritus eius est?hoc est secundùm Hieronymum, Nónne vnus fecit in principio masculum & fœminã,& ipsa mulier est residuum spiritus ipsius Dei,vel ipsius mariti,ob coniunctionẽ spiritus quæ in coniugibus esse debet?Et quid vnus quærit nisi semen Dei? hoc est,Vnus Deus quid quærit,nisi filios de Israelitica stirpe generatos?quasi dicat:Cũ ergo habeatis fœcundas vxores,& liberis gaudeatis,quid pulchritudinẽ vxorũ quęritis,quæ meretricibus apta est,non vxoribus?Aliter Hebręi quidẽ hunc locũ à, nónne vnus,&c.intelligunt, sed hoc proposito nihil obuiat. Ex his ergo inferens Dominus pręcepit per prophetam dicens:Custodite ergo spiritũ vestrum, ne scilicet abducamini libidine.Et vxorẽ adolescẽtiæ tuæ noli despicere,vt scilicet quæ tibi virginali primùm iuncta est matrimonio, perseueret vsq; ad senectutẽ.Hic autẽ pro,noli despicere,Septuaginta habent, μὴ ἐγκαταλίπῃς, id est, nę relinquas. Iam quod sequitur: Cùm odio habueris dimitte; quod qui prioris sunt sententię,pro se citant.Diuus Hieronymus vult esse Iudæorum verba, obiicientium permissionem Moysaicam contra præsentem Dei iussionem. Et legendum est, inquit, Dicis mihi, scriptum est:Cùm odio habueris vxorem tuam,dimitte, dicit Dominus Deus Israęl. Cui obiectioni statim respondet Dominus; operiet autem iniquitas vestimentum eius, dicit Dominus exercituum:hoc est,si quis iniquè vxorem dimiserit, excepta scilicet fornicationis causa,iniquitas & iniuria quã in vxorẽ cõmittit, operiet corpus eius quo anima vestitur,vt in quo peccauit,in ipso puniatur. Cui intelligentiæ conuenit quòd Septuaginta hũc locum sic verterint: Sed si odio habens dimiseris eam,dicit Dominus Deus Israel, operiet impietas cogitationes tuas,dicit Dominus omnipotens.Itaque quęstiuncula hac soluta, inculcat & replicat id quod suprà dixit: Custodite spiritum vestrum, & nolite despicere,aut, vt habent Septuaginta, nolite derelinquere. Ex hoc sanè loco satis perspicuũ est peccasse Iudæos, quando quauis causa diuortium fecerunt cum vxoribus suis, nec permissionem Mosaicam fecisse, vt penitus non esset peccatum dimittere vxores, & omnino verisimile est hunc Malachiæ locum dedisse occasionẽ quęstionis modò à Pharisæis Domino propositę.Si autẽ originalia consulamus,inueniemus eo loco Deuteron. vbi de diuortio agitur, Moysen non tam voluisse præscribere modum diuortij faciẽdi,quàm pœnam cõstituere ei qui pro more aliarum gentium diuortium facere vellet. Non enim Hebræa habent: Si acceperit homo vxorem, & non inuenerit gratiam ante oculos eius, scribet libellum repudij. sed sic habent ad verbum: Cùm vir acceperit vxorem, & maritauerit eam,& fiat vt non inueniat gratiam in oculis eius, quoniam reperit in se fœdum quid, & scribat ei libellum repudij,& det in manu eius, & dimiserit eam è domo sua, & exiuerit è domo eius, & ierit,& fuerit alteri viro, & oderit eam vir posterior,& scripserit ei libellũ repudij,& dederit in manu eius, & dimiserit eam è domo sua, aut cum mortuus fuerit vir posterior qui accipit eam sibi in vxorem,non poterit vir eius prior qui dimisit eam, redire vt accipiat sibi eam in vxorem,postquã polluta est,&c.Ad hunc modum habent & Septuaginta.Hic ergo videre est sententiam pendere vsq; ad

A illud,Nõ poterit, &c.quare ad hoc tendit hęc Moysi constitutio, vt pœnam statuat ei qui diuortium facere voluerit,quod facere propter duritiam cordis eorum permisit,non approbando, sed non prohibendo.Nam quantum non approbauerit, per pœnam qua reuocare eos voluit à diuortio faciendo, satis indicauit. Sic autem non prohibuit scribere libellum repudij,& dimittere vxores, sicut nec odisse eas,cum vtique odium esset contra Dei illam primæuam legem:Relinquet homo patrem & matrem,& adhærebit vxori suæ.Itaque sicut odium illud semper peccatum fuit,ita & vxoris dimissio ex eo procedens odio,& cedens in iniuriam repudiatę vxoris.B Ad tertiam quæstionem dicendum, quòd cùm hoc loco Dominus apertè in sequentibus reuocet permissionem Mosaicam, & matrimoniũ ad primęuam reducat institutionem,quisquis in potestate seculari vel Ecclesiastica Christo seruit, tenetur suos subditos Christi iugum amplexos adigere ad obseruationem mandatorum Christi,nec potest quisquam idem quod Moyses permisit, permittere quibusdam,nisi possit demonstrare, quemadmodũ Moyses fecit,datam sibi contra leges Christi permittendi authoritatem. Nec est quod quis obiiciat Christianorum ex magna parte nunc non minorẽ esse σκληροκαρδίαν,quàm fuit Iudæorũ,propter quoC rum duritiam permissio illa facta est à Moyse. Nã vt demus illud verum esse, tamen non est nunc in Christianis sic toleranda,sicut in Iudęis olim,quòd post effusum spiritum sanctum, & veritatis cognitionem apertam,& regni cœlorum prædicationem maior perfectio meritò exigatur à fidelibus, quàm à Iudæis olim,qui sub lege erant veluti adhuc pueri sub pædagogo.

[a] DICO AVTEM VOBIS, QVIA [f] QVICVNQVE DIMISERIT VXOREM SVAM [a] NISI OB, &c.] Marcus Dominum asserit hæc in domo dixisse discipulis. Ex Matthæo autem,& maximè ex Luca,apparet Dominum hęc dixisse etiam præsentibus Pharisæis, vnde probabile D est Dominum hæc bis dixisse, semel publicè, & semel priuatim.Postquam ergo Dominus ex ipsa primæua Dei institutione ostendit matrimonium debere esse indissolubile,& Moysi permissionem cõtrariam diuinæ institutioni vitio hominum introductam fuisse,lege à se cum authoritate lata renouat antiquam constitutionem,& tollit introductam permissionem.Suam enim authoritatem declarat, dicens:Dico autem vobis.Tollit autem permissionem Mosaicam in duobus,vt dictum est circa cap. Matthæi 5. in capite Concordiæ 40. vbi hæc eadem penè habentur. Nam nec permittit dimissionem vxoris quacunque de causa,sed tantum ob fornicationem,nec permittit dimissæ alteri iungi.Porrò E sententia Domini, vt à Matthæo posita est, affert quandam difficultatem. Apparet enim significari ea,quòd nõ adulteret is qui ob fornicationem dimiserit vxorem,& aliam duxerit; quod sanè quidam hodie hinc asserere non dubitant, cùm sit hęc sententia & contra scripturas, & contra communẽ patrum doctrinam. Nam & ex scripturis & patrum concordi consensu patet coniugale vinculum sic esse indissolubile, vt non nisi morte vnquam dissoluatur,vt satis ostensum est circa Matthæi caput 5.Proinde dicẽdum, quòd illa exceptio (nisi ob fornicationem) non sit referenda ad totam orationem,sed tantùm ad partem præcedentem,vt nõ significetur licere ob fornicationẽ aliam ducere; sed

tantum

tantum significetur, licitum esse dimittere vxorem ob fornicationem,& sit sensus: Quicunque dimiserit vxorem suam, quod non licet nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur. Id quod magis patet ex Gręcis,quæ non habent exceptionem, nisi, sed tantùm μὴ ἐ quicunque dimiserit vxorem suã non ob fornicationem. Et Euangelium Syriacum habet: Quicunque dimiserit vxorem suam non adulteram. Hunc autem verum esse sensum patet ex eo quòd reliqui duo Euangelistæ exceptionem hanc,quę omitti potuit,omiserunt,absolutè pronũciantes omnem eum adulterare,qui dimiserit vxorem suam,& aliam duxerit, ac proinde etiam eum qui dimiserit ob fornicationem, si aliam superduxerit. Addidit autem hãc exceptionem Matthęus, ne videretur iam Dominus cõtra id quod suprà dixerat capite quinto,nullam relinquere dimittendæ vxoris causam, & quia Pharisæi non tantùm quæsiuerunt num liceret dimittere vxorem, sed etiam num quacunq; de causa liceret,quod vt solus Matthęus commemorat, ita ipse solus hic conuenienter narrat relictam à Domino vnam dimittendæ vxoris causam,quam tamen noluisse Dominũ esse causam ob quam liceat dimittenti aliam ducere, præter alios,ipse etiam Diuus Hieronymus in hũc locum scribens testatur,docens exceptionem illam tantùm referendã ad partem præcedentem. Nam post tractatam illam partem ἐ Quicunque dimiserit vxorem suam,nisi ob fornicationem; subiicit:Et quia poterat accidere, vt aliquis calumniam faceret innocenti,& ob secundam copulam nuptiarum veteri crimen impingeret, sic priorem dimittere iubetur vxorem,vt secundam prima viuente nõ habeat. Quòd autem istud Dominus significare voluerit,apertè cõstat ex subiecta sententia:Et qui dimissam duxerit,adulterat. Hic enim certũ est non posse repeti ad verbũ,dimissam,nisi ob fornicationem,vt significetur dimissam ob fornicationem in duci posse sine adulterio.Nam sic esset melioris cõditionis dimissa ob fornicationem, quàm ea quæ præter suam culpã dimitteretur. Consequens ergo est significari adulterare omnem eum qui quamuis dimissam ducit, ergo & qui ob fornicationem dimissam ducit,& proinde ob fornicationem dimissa, non est à priori vinculo libera.Alioqui enim adulterium cum ea non committeretur. Tractatur hęc quæstio videlicet, num liceat viro dimittenti ob fornicationem vxorem, aliam ducere; à Gratiano 32. quæst. 7. vbi inter alia quæ contra communem sententiam citantur,etiam adducitur, quod maximè contra eã facit,authoritas D.Ambrosij,qui scribens in epistolam ad Corinth.1. apertè asserit viro post relictam fornicariam licere aliam ducere. Exponens enim illud:Et vir vxorem nõ dimittat;subauditur autem, inquit, excepta fornicationis causa.Et ideo non subiicit dicẽs,sicut de muliere,quod si discesserit manere sic,quia vero licet ducere vxorem,si dimiserit vxorem peccantẽ, quia non ita lege constringitur sicut mulier. Verùm hæc Ambrosij sententia, vt nemo est qui non aliquando errat, non est recipienda,tum quòd contraria sit omnium aliorum concordi traditioni, & scripturarũ authoritati;tum quòd non sit consentanea aliis ab eodem Ambrosio dictis.Idem enim eodem loco asserit nõ licere mulieri discedenti ob fornicationem mariti nubere alteri,cùm vtriq; coniugi hac in parte idem sit iuris,& super Lucam asserit nullum coniugium dissolui posse,nisi tantùm fidelis cum infideli,quòd

A Dominus nunc dixerit:Quæ Deus cõiunxit, homo non separet.Itaque rectè sentiunt qui Commentarium illum asserunt nõ esse Ambrosij,sed ab aliquo insertũ eius expositioni,si modò tamen & totum opus Commentariorũ in epistolas sit eius. Nam & de eo non sine causa à quibusdã dubitatur.Certè si ea fuisset D.Ambrosij sententia,D. August.qui scriptorum D. Ambrosij fuit obseruator diligentissimus,eam in libris ad Pollentiũ,vbi hanc quęstionẽ tractat,non pręteriisset,& eã citasset pro se Pollentius,si eo tẽpore fuisset in libris D. Ambrosij. Notandum autem,quòd quanquam Dominus hac sua quæ hactenus tractata est doctrina directè prohi-B beat omne diuortiũ permissum in lege, ex eadẽ tamen sequitur ipsum etiã prohibuisse vxorũ pluralitatem in lege etiam permissam. Ad hoc enim etiam valent scripturæ ex principio Genesis citatę. Quia enim dicitur:masculum & fœminam fecit eos, non autem fœminas;significatum est,vnum vna cõtentum esse debere. Sic quia dicitur ἐ adhęrebit vxori, non autem vxoribus,& erunt duo in carne vna,nõ autẽ tres aut quatuor; significatur ex primęua Dei institutione, ad quam Christus coniugij rationem iam reducit, inter duos tantùm coniugium esse oportere, quod & ex ipsius Christi verbis apertè consequitur. Si enim quicunque dimissa vxore aliam duxerit,mœchatur, ergo non licet vni plures C simul habere vxores. Alioqui enim posset dimissa vxore aliam superinducere, si etiam retenta priori vxore aliam aut alias adiungere posset.

DICVNT EI DISCIPVLI EIVS,&c. Intelligentes Discipuli graue pondus esse vxoris, quòd eam dimittere non liceat nisi ob fornicationem,nec ea dimissa aliam ducere,dicunt: Si ita est causa hominis cum vxore,id est,si ad hunc modum se habet negotium viri cum vxore,non expedit nubere,id est,contrahere matrimonium.Nam hoc loco,sicut & multis aliis Euangelij, nubere accipitur vt etiam viris conueniat, cum propriè solis competat mulieribus. Voluit enim Latinus interpres D vnica dictione reddere dictionem Gręcam γαμῆσαι, quę communis est viris & fœminis. Dicunt autem Discipuli: Si ita est causa,&c.non quòd de veritate verborum Domini dubitarent, sed quòd de eis admirarentur:aut coniunctio,si,accipitur pro quia. Porrò hanc Discipulorum collectionem Dominus nec apertè approbat, ita vt diceret non expedire inire matrimonium,ne videretur condemnare matrimonium: nec reprobat, ita vt diceret expedire matrimoniũ,ne postposita castitate illud ambiendi omnibus daretur occasio,sed miro verborum temperamento respondet, dicens:Non omnes capiunt verbum hoc,sed quibus datum est.Vbi verbum,capere,non accipitur pro intelligere,sicut nec postea, cùm dicitur:Qui potest capere capiat. Nam Græcè & hic & postea est verbum,χωρεῖν,quod sic significat capere,quemadmodum vas in se aliquid cape-E re dicitur.Proinde quidam vertunt:Non omnes capaces sunt verbi huius;verùm non rectè satis.Non enim negatur omnes posse capere verbum hoc (quod significatur per eam versionem:Non omnes capaces sunt verbi huius)sed non omnes capere,id est,non omnes in se suscipere nec ferre,hoc est,approbare verbum hoc scilicet de nõ ineundo matrimonio.Nam pronomen istud omnino demonstrare videtur id quod dicebant Apostoli; non expedit nubere.Sic ergo dictum est: Non omnes capiunt verbum hoc,quomodo apud Ioannem dicitur:sermo meus

mo meus non capit in vobis ; quod non est aliud, quàm vos non capitis sermonem meum,id est, non eum suscipitis, nec approbatis.Itaq; Discipulis inferentibus ex verbis Christi quòd nõ expediat nubere, Dominus sua responsione significat re vera expedientius esse & melius, non inire matrimonium,eo quòd sit Dei donum quoddam singulare, non expedire tamen omnibus, nempe non his qui illud verbum non capiunt. Nam de his qui se non 1.Cor.7. continent, dicit Paulus : Melius est nubere quàm vri.Proinde si quæratur,an absolutè verum sit quod dixerunt Discipuli, videlicet quòd non expediat nubere,dicendum est,quòd vna & eadem res quibusdam considerationibus expediens est frequenter,quæ aliis cõsiderationibus nõ est expediens:& rursum quod vni expediens est, alteri nõ est expediens. Sic enim in proposito inire matrimonium non expedit,si ea quis spectet incõmoda quæ spectauerunt Apostoli, & quæ postea indicat Dominus.Expedit auté,si spectes bonum conseruationis speciei humanæ,quod sequitur ex matrimonio, & bonũ vitandę fornicationis.Rursum matrimonium quod nõ expedit perfectioribus,expedit tamen infirmioribus. Ostensurus autem Dominus esse aliquos quibus datum est continere, & qui sint quibus datum est vt capiant verbum hoc, subiicit tria eunuchorum genera,quorũ tertij sunt hi qui capiũt verbum hoc. Inter quæ tria genera primum nullam meretur laudem, sed nec aliquam sustinet dignè calumniam:secundum vituperandum est:tertiũ autem laudandum:primum,naturale:secundũ,coactum:tertium,voluntarium.Proinde horum generum ad inuicem comparatione, ostendit tertij generis ab aliis differentiam,& solum illud esse quod ob continentiam laudem meretur. Sunt enim, inquit,eunuchi,qui de matris vtero sic nati sunt,nimirum qui ex natiuitate carẽt membris ad generationem necessariis,aut etiã qui natura sunt frigidi, & matrimonio inepti.Et sunt eunuchi, qui facti sunt scilicet eunuchi ab hominibus, excisis scilicet ab eis virilibus:& sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt,non reali membrorum exectione,sed volũtaria continentia:nec simplici continentia,sed omnimoda abdicatione veneris,quod fit inuiolabili proposito,& voto continentiæ, quod votũ satis Dominus hic commendat dicẽs:qui seipsos castrauerũt. Non enim dicit, qui se assiduè castrant:sed qui seipsos castrauerũt. Certum est autem Dominum nõ loqui de corporali castratione quæ damnabilis est, sed de spirituali. At quemadmodum per corporalem castrationem fit vt quis sit impotens ad venerẽ, ita & spiritualem necesse est vt suo modo consequatur impotentia generandi. Hæc autem est impotentia generandi legitimè & sine peccato, in quam non incidit homo nisi per votum explicitum vel implicitum. Notandum præterea in eo quod dicitur:seipsos castrauerunt; ꝙ cùm prius significauerit Dominus continentiam esse donum Dei, dicens:quibus datum est,nunc significat etiam nostrum esse opus,& à nostra pẽdere liberi arbitrij potestate.Ideoq; nõ dicit, qui à Deo castrati sunt:sed, qui seipsos castrauerunt. Et quoniam non omnis continentia etiam sponte suscepta,laudabilis est apud Deum,(nam fuerunt & philosophi, qui studio sapientiæ à nuptiis abstinuerunt:& sacerdotes quorundam idolorum,qui sese etiam execuerunt:& vestales virgines sese perpetuæ continentię astrinxerunt)ideo adiecit Dominus :propter regnũ cœlo-

A rum;significans eam solam continentiam Deo probari quæ hac de causa suscipitur. Vbi notandum, quòd cùm Discipuli colligerent non expedire matrimonium inire ob matrimonij incommoda, Dominus à carnali illa ratione eos vocat, & subuehit ad spiritualem rationem, ob quam sit suscipienda continentia, nimirum propter regnum cœlorum. Duæ enim sunt causæ ob quas non expedit nubere, nempe ob matrimonij incommoda,quę frequenter sequuntur ex vinculi illius indissolubilitate,quam causam attenderunt Apostoli:& quia matrimonium studio pietatis præbet nõnihil impedimenti, ad quam causam vtpote diui-

B niorem & magis spectandam Dominus vocat. Vtramque causam & Paulus indicat 1. ad Corinthios septimo,vbi ad continentiam hortatur.Priorem quidem, cùm dicit:Si nupserit virgo,non peccauit,tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Posteriorem verò,cùm dicit:Qui sine vxore est, solicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Porrò hanc partem:propter regnum cœlorum;quidam hodie sic intelligunt,vt sit sensus:propter regni cœlorum prædicationem & promotionem, aut propter regnum cœlorum promouẽdum & prædicandum. Ideo sanè hunc sensum nouum

C adferentes,vt ostendant horum tantùm continentiam Christo hic probari, qui eam suscipiunt, quo liberius vacare possint Euangelio prædicando, & non eorum qui non hac de causa continentiam amplectuntur,quales tamen multos semper habuit Ecclesia à patribus laudatos. Deinde hunc sensum inferunt,quia non putant eam laudandam cõtinentiam quę suscipitur ad promerendum sibi magis Deum, & sub spe consequendæ vitæ æternæ, quod hic affectus non putetur illis esse filiorum, sed tantùm mercenariorum.Itaque nõ putant sensum esse posse:propter regnum cœlorum assequendum.Hunc tamen sensum patres semper hic significari intellexerunt,sicut sanè ipsa litera eum per se

D offert, & loco illi Pauli ad Corinth. maximè conuenit, vbi non tantùm ob prędicandum regnum Dei indicatur laudabiliter suscipi continentia, sed generaliter, vt quis magis & certius placeat Deo, quod non est aliud quàm propter regnum cœlorum assequendum plenius & certius. Sanè sic intellexit Diuus Hilarius, quòd patet cùm in Commentariis dicit:Voluntatem in illo (scilicet eunucho) posuit,qui spe regni cœlestis talis esse decreuerit. Sic & Diuum Hieronymum intellexisse patet,cùm dicit per eam partem:propter regnum cœlorum ; solis eunuchis tertij generis promitti prę-mium.Et subiicit:Nullus eorum consequitur regna cœlorum,nisi qui se castrauerit propter Christum.

E Sic Chrysostomus dicit Dominum hæc dixisse de his qui vt cœlos nanciscãtur se continent. Postquá autem Dominus commemorauit esse quosdam qui se castrauerunt propter regnum cœlorum, subiecit:Qui potest capere, capiat; significans rursum neminem se posse castrare nisi ex dono Dei,& rem hanc tantam esse, vt non sit à quoquam exigenda, aut omnibus consulenda, sed his tantùm qui sentiunt se vires habere huic negotio pares. Illud enim,capiat,consulentis est,non pręcipientis. Hortantis,inquit Hieronymus,Domini vox est, & militantis,inquit Hieronymus,Domini vox est, & milites suos ad pudicitiæ pręmium concitantis, qui potest capere,capiat.Quasi dicat:Qui potest pugnare,pu

re, pugnet, superet, & triumphet. Cęterùm licet in premissa Domini doctrina non tantùm insinuetur magna continentię laus, sed etiam voti continentię: sunt tamen qui ex hoc loco colligunt, malè tam multos hodie inter Christianos continentiam amplecti, stultè autem & impiè aliquem continentiam vouere, sic ferè argumentantes: Dominus dicit non omnium esse continere, sed eorum tantum quibus datum est: at non omnes qui continentiam amplectuntur, esse de numero eorum quibus datum est res ipsa declarare videtur, cum eorum plerique turpiter labantur. Nemo autem certus est an sit de numero eorum quibus datum est donum perpetuę continentiæ, malè ergo tam multi passim continentiam amplectuntur, stultè item & impiè continentiam vouent, vt qui sese in periculum præcipitent, & de suis viribus nimis pręsumant. Vnde deinde colligunt, eos qui continentiam vouerunt, si sentiant postea suam incontinentiã, non solùm rescindere posse quod stultè & impiè vouerunt, sed etiam debere inire matrimonium, citantes pro eius
1.Cor.7. probatione illud Pauli: Propter fornicationẽ vnusquisque vxorem suã habeat, & vnaquæque virum suum. Et rursum illud eiusdem: Si se nõ continent, nubant. Melius enim nubere quàm vri. Pro horum solutione aduertendum imprimis, quòd absolutè loquendo, omnes possunt capere donum continentiæ. Omnes enim (quod nemo facilè negauerit) possunt petere, & ex animo petere illud donum: omnes ergo possunt capere, si verum est quod dicit Dominus: Petite, & accipietis. &: Omnis qui petit, accipit. Non enim, vt suprà annotatum est, Dominus dicit non omnes capaces esse huius verbi, sed non omnes capere. Nec obstat quòd dicat Dominus: Qui potest capere, capiat, quo apertè significari videtur quosdam esse qui non possunt capere. Sic enim nũc dictum est: Qui potest capere, capiat, quo modo suprà apud Lucam c. Concordiæ 92. per parabolas hominis ædificaturi turrim, & regis contra alium egressuri ad pugnam, implicitè dixit: Qui potest fieri discipulus meus, fiat; non quòd non omnes absolutè possent, (omnes enim possunt fieri Christiani & fideles, cum necesse sit admittere omnes posse fieri saluos) sed quod discipulatus non sit temerè suscipiendus, & quòd expendendæ sint vires, & cõsiderandum nũ homo se sic sentiat affectũ vt sperare possit se diuino spiritu ad hoc commoueri. Itaque cùm dicitur, qui potest capere, nõ de absoluta potentia est sermo, sed ea quã propinquã dicere solemus, qua scilicet ea dicimur posse, ad quę perficienda adsunt iam necessariæ vires: qualẽ potentiam ad continendum se iam habere is confidere potest, qui se sic sentit affectũ, vt speret se à diuino spiritu ad eam cõmoueri. Huic cõsulitur, vt quia capere potest, capiat. Qui autẽ non sic se affectum sentit, huic quia necdum capere potest, non consulitur, vt sese ad capiendum ingerat, potest tamẽ talis, si velit, eam assequi potentiam, vt & ipse de numero fiat eorum qui possunt capere. Potest enim eam petere, petendo autem assequetur, quia omnis qui petit, accipit. Itaque rectè dicitur in expositione secunda super Matthæũ sub nomine Chrysostomi: Non dixit, non omnes possunt, sed non omnes capiunt, id est, omnes quidem capere possunt, sed tamen non omnes capere volunt. Quod autẽ dicit: Quibus datũ est illud; ostẽdit quia nisi auxiliũ gratiæ acceperimus, nihil ex nobis valemus. Quoniã autem volentibus gratia non denegatur, in Euan-

A gelio Dominus dicit: Petite, & dabitur vobis, &c. Sic & D. Hieronymus: His, inquit, datum est à Deo qui petierunt, qui voluerunt, qui vt acciperent laborauerunt. His præmissis dicendum ad argumẽta negari quidem non posse multos malè & inconsultè amplecti continentiam, nempe contra quàm docet Dominus, vt qui eam non amplectuntur propter regnum cœlorum, sed propter infrugiferũ otiũ: aut qui non dispiciunt secum an iam vires habeant ei negotio pares, non tamen ex lapsu quorundam efficaciter colligi eosdem nõ fuisse de numero eorum quibus non est datum cõtinere. Multi enim semel datum Dei donum, suo vitio perdunt, sicut pleriq; à fide & charitate deficiunt. Iam quanquã nemo
B certus sit an sit de numero eorum quibus datũ donum perpertuæ continentiæ, & eorum qui capere possunt, rectè tamen plerique se perpetuæ addicunt continentiæ, quòd ex conscientiæ suæ testimonio piè præsumant se de eorum esse numero, & de adiutorio diuino sibi adfuturo certò confidant, quia illud promissum est his qui illud cõstanter implorauerunt: quemadmodum in baptismate omnes se addicunt perpetuæ in bonis operibus perseuerantiæ, cùm de ea nemo sit certus, sed quòd eam cõfidant non suis nixi viribus, verùm fisi gratiæ Dei omnibus promissæ qui sibiipsis nõ desunt. Huic autem gratiæ diuinæ adeò confidunt qui castitatẽ rectè vouent aut amplectuntur, vt quanquam sciant
C periculũ imminere his qui continentiã amplectũtur, tamen adeò illud periculum non metuunt, vt ob illud à castitatis amore deterreantur, quòd sciãt se illud, qualequale est, periculum diuina gratia cuius iam in se effectus quosdam sentiunt, facilè posse superare. Non ergo tales ob periculum cui se exponere videntur reprehendendi sunt, sed laudãdi, quòd de diuina gratia tantopere confidant, cui securè se committit, quisquis committit. Vnde pulchrè Chrysostomus in secunda expositione: Palma proposita est, qui concupiscit gloriam, non cogitat de labore. Nemo vinceret, si omnes periculum timerent. Ex eo autem quòd quidam non possunt, & à proposito continentiæ cadunt, non debemus circa virtutem castitatis fieri pigriores. Si enim quidam
D in pugna cadentes non examinant cæteros, sed dicunt illis sic datum fuisse, rem non applicant pugnę, sed homini: quanto magis nos cadentiũ negligentię imputare debemus, non difficultati virginitatis? Hęc ibi. Cùm autem gratia diuina, sine qua nemo cœlebs viuere potest, omnibus sit exposita, nec alicui volẽti ex animo denegetur, sicut nõ præsumptuosè faciunt, qui illi confisi, perpetuæ se addicunt continentiæ: ita qui vouerunt & sentiunt se grauiter vri, aut etiam aliquando per incontinentiam lapsi sunt, non debẽt nec possunt ad matrimonij remedium conuolare, sed vt reddant Domino vota sua, tenentur ad remedia ea confugere quibus continentię gratiam assequi possint, nimirum ad
E preces, ieiunia, & castigationem carnis. Nec obstat Pauli authoritas, qua dicit, propter fornicationem vnusquisque suam vxorem habeat, &c. Non enim 1.Cor. 7
dicit: Propter fornicationem vnusquique vxorem habeat, sed suam vxorem habeat. Loquitur enim iam coniugatis, quibus dicit, quòd quanquã bonum sit viro vxorem quam duxit non tangere, sed habere eam tanquam sororem, tamen propter fornicationem vitandam vnusquisque vxorem suam, id est, quã iam duxit, habeat, vtẽdo eo matrimonialiter. Nec illud, habeat, imperatiuè dicit, sed potius,

vt ex

vt ex ſequentibus patet, permiſsiuè, & ſecundùm indulgentiam. Illud autem ; propter fornicationem vnuſquiſq;, &c. coniugatis dictum eſſe patet ex his quæ ſequuntur. Sequitur enim: Vxori vir debitum reddat, &c. & poſt pauca ſubiicit: Dico autem non nuptis & viduis. Hinc enim patet ꝙ quæ à principio capitis dixit, pertineant ad coniugatos. Iam quod non nuptis dicit Paulus: Si ſe non continent,
1. Tim. 5. nubant. Melius eſt enim nubere, quàm vri; non ad innuptos pertinet qui voto continentiæ ſe aſtrinxerunt, ſed eos tantùm qui ab omni vinculo ſunt li-
A beri, & poteſtatẽ habent ſuę voluntatis. Nã aliis, cũ ſint ſpiritualibus nuptiis Deo copulati, non poteſt conſuli aut pręcipi, vt ſi ſe non continent, nubant: ſicut nec nuptis, quibus ob infirmitatem coniunx vſui eſſe nõ poteſt. His enim qui cõtinẽtiã vouerũt neutrũ bonũ eſt, nec vri, nec nubere. vnde illis non cõpetit illud: Melius eſt nubere quàm vri. Proinde ſi vrãtur, aut ſi ſe non continent, non conſulendum eſt vt nubãt, ſed vt vitent incontinẽtiæ occaſiones, vt caſtigẽt carnẽ, ac precibus aſsiduis Deũ interpel-
B lẽt, qui dat omnibus affluenter & non improperat,

PARABOLA DE DIVITE EPVLONE PROPONITVR.

LVCÆ 16. CAP. XCVII.

Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & byſſo, & epulabatur quotidie ſplendidè. Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, hulceribus plenus, cupiens ſaturari de micis quæ cadebant de menſa diuitis, & nemo illi dabat: ſed & canes veniebant, & lingebant hulcera eius. Factum eſt autem vt moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in ſinum Abrahæ. Mortuus eſt autem & diues, & ſepultus eſt in inferno. Eleuans autem oculos ſuos cùm eſſet in tormentis, vidit Abraham à longè, & Lazarum in ſinu eius, & ipſe clamans dixit: Pater Abraham miſerere mei, & mitte Lazarum vt intingat extremitatem digiti ſui in aquã, vt refrigeret linguam meã, quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare quia recipiſti bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala: nunc autem hic conſolatur, tu verò cruciaris: & in his omnibus inter nos & vos chaos magnum firmatum eſt, vt hi qui volunt hinc tranſire ad vos, non poſſunt, neque inde huc tranſmeare. Et ait: Rogo ergo te pater, vt mittas eum in domum patris mei. Habeo enim quinque fratres, vt teſtetur illis, ne & ipſi veniant in hunc locum tormentorum. Et ait Abraham: Habent Moyſen & prophetas, audiant illos. At ille dixit: Non pater Abraham, ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent. Ait autem illi: Si Moyſen & prophetas non audiunt, neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credent.

HOMO QVIDAM ERAT DIVES, QVI INDVEBATVR, &c. Eodem tendit hic Domini ſermo, quò ea quę apud Lucam pręcedũt, nempe vt ad fidelem diuitiarum in pauperes diſpenſationem prouocaret, & ab auaritiæ ac diuitiarũ ſtudio reuocaret. Id tamen exemplo propoſiti modo diuitis, longè magis vrget quàm ſuperiori ſermone. Cùm enim Phariſæi auari irriderent Dominum per parabolam diſpenſatoris iniqui, & per eã quæ illi parabolæ ſubiecit, blandè inuitantem ad hoc vt benignitate in egentes, omnes pararent ſibi æterna habitacula, & idonei redderentur quibus vera bona & theſaurus vitæ æternæ committerentur, quo irriſores illos iam cohiberet, & metu percelleret, terribile quoddam diuitis cuiuſdam exẽplum proponit; quo & à facultatum abuſu deterret, & ad benignitatem quoddammodo compellit: oſtenditque præterea, in diuitiis & proſperitatibus huius vitæ non conſtituendam fœlicitatem, vt ferè homines faciunt, ſed has potius deteſtandas veluti pernicioſas homini: ob paupertatem verò, aliaque huius mundi mala neminem iudicandum infœlicem, ſed ea potius habenda veluti futuræ fœlicitatis materiam, vt etiam hinc intelligamus verũ eſſe quod mox ſuperius dixit: Quod hominibus altum eſt, abominatio eſt apud Deum. Et hęc quidem quę modò dicta ſunt, pręcipuè à Domino ſpectãtur per exemplum propoſitum, quanquam etiam alia multa vtilia per hanc narrationem diſcamus. Dubium autem eſt an hoc exemplum ſit tantùm parabola, vt ſit rei non geſtæ, ſed tamen veluti geſtæ narratio conficta ad auditorum ædificationem, quomodo alia quædam apud Lucam exempla, quæ ſine titulo parabolæ eodem modo incipiunt, quo iſtud exemplum, nempe ab, Homo quidam, an ſit vera hiſtoria rei geſtæ. Nomen enim proprium ipſius La-
C zari arguit eſſe hiſtoriam, quamuis non efficaciter, vt ex ſequentibus patebit. Et Euthymius teſtatur quoſdam ex traditione Hebræorum aſſeruiſſe, ꝙ circa ea tempora diues iſte, de quo eſt exemplum, fuerit Ninenſis appellatus, & quæ inter ipſum & Lazarum notum illis temporibus mendicum hic dicuntur contigiſſe in vita hac, verè ſic accidiſſe, ac poſt mortem vtriuſque, alterius ſupplicia, alterius præmium Dominum ad vtilitatem auditorum commemoraſſe. Quòd ſi quis parabolam nudam eſſe velit, fateri tamen debet longè diſsimilem eſſe aliis Euangelicis parabolis. Nam aliis ex ſimilitudine rerum humanarum aut terrenarum docentur diui-
D na, hoc eſt, ex his quæ contingunt in rebus mundanis, oſtenditur quæ contingant aut fieri debeant in rebus diuinis. Hic verò non ſic. Non enim cõmemorando quæ hic fiunt, oſtẽditur ſtatus futuræ vitæ, ſed de futuræ vitę ſtatu apertè diſſeritur, quanquam nõ ſine allegoricis locutionibus. Similiter ſi hiſtoriã quis eſſe dixerit, & rei geſtę narrationem, neceſſe tamen eſt fateatur, non omnia ſic contigiſſe vt narrantur. Certum enim eſt diuitem in inferno non locutum eſſe lingua, nec oculis corporalibus vidiſſe Abraham & Lazarum in ſinu eius, aut de linguę exuſtione conqueſtum, aut guttam poſtulaſſe: ſed res futuræ vitæ, Dominus ſuum ſermonem
E attemperans noſtræ capacitati, ad modum rerum præſentis vitę propoſuit, ita vt corporalia quę poſt hanc vitam commemorantur, ſint allegoricè & ſpiritualiter accipienda, ſiue ſit nuda parabola, ſiue vera hiſtoria. Proponit ergo Dominus hoc exemplo duos homines diuerſę conditionis in pręſenti tempore, quorum mirabili modo mutata eſt cõditio in futuro ſeculo. Et in primis hominem quendã proponit diuitem, qui diuitiis ſuis humano iudicio non videbatur abuti, ſed ad ea illis vtebatur, ob quę fe-

rè ho

rè homines ambiût diuitias,& ad quę,si partas aut concessas diuitias accommodauerit quis, laudari solet ab hominibus mundanis. Si quem enim vide rint non recondentē semper diuitias,sed eas expē dentē in pretiosas & pulchras vestes, & splendida cõuiuia,hunc veluti minimè sordidũ,ac dignũ fortunę bonis deprędicare solent. Tria ergo huic homini Dominus tribuit,quibus homo in hac vita iudicatur esse beatus, diuitias, & ex diuitiis paratas pretiosas vestes pertinētes ad splendorē ac gloriã apud homines, & lauta conuiuia quotidiana, pertinentia ad carnis voluptatē. Non est autem Græcis propriè,epulabatur,sed εὐφραινόμενος, quod significat oblectatũ & lętantē, vt nõ tantùm epularũ delitiæ significentur, sed ꝙ eas cũ lętitia & iocũdita te sumpserit,quo & sanitas corporalis eiusdem diuitis insinuatur,sine qua nulla est voluptas conuiuiorũ,& reliqua quæ ad hilaritatē faciunt conuiuiorũ,vt cātus musices,organa,amicorũ pręsentia, & id genus similia.Nec enim quod dicitur,splendidè,tantùm ad lautitias & delitias ciborũ pertinet, sed ad omnem conuiuij & lętitiæ magnificentiã ac splendorem,cùm Gręcè sit λαμπρῶς,id est, præclarè,magnificè,splendidè. Itaq; in his tribus tria illa obseruare licet quæ Ioannes dicit esse in mũdo,cõcupiscentiã carnis,concupiscentiam oculorũ,& superbiam vitæ.His tribus diuitis conditionibus opponuntur tres alterius cõditiones diuersę. Nam ei quod dicitur:homo quidam erat diues;opponitur, Et erat quidam mendicus.Et quod dicitur ;qui induebatur purpura & bysso,opponitur, Qui iacebat ad ianuam eius vlceribus plenus.Ille incedebat in plateis,sedebatq; in domo sua splendidè,ab omnibus ob splendorē vestitus honoratus, ac exteriori mollium vestium fruens oblectamento : hic verò domo carens in plateis iacebat,aut,vt est Græcè efficacius,ἐβέβλητο,id est,porrectus vel proiectus erat ad diuitis ianuam,despectus ab omnibus ob vlcerũ horrorem,ac grauiter vlcerum multitudine discruciatus,ita vt ei stare vel non liberet,vel non liceret præ dolore & infirmitate.Pro splendore ergo & mollicie vestium diuitis, huic aderat abominatio & dolor vlcerum, totum corpus eius in modũ vestimenti obtegentium.Ei autem quod dicitur; & epulabatur,non aliquando solùm,sed quotidie splēdidè,opponitur,Cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis.In quo notatur vrgens necessitas istius mendici. Tantùm enim aberat vt epularetur aut epulas ambiret, vt præ nimia fame cuperet vel fœlicitatem canum sibi contingere, ac sine aliquo diuitis dispendio vrgenti fami suæ subueniri.Ex industria autem Dominus mendicũ nominauit,dicens:nomine Lazarus;cum diuiti nõ apponat nomen,sed tantùm dicat:Homo quidam; vt, quemadmodum annotauit Diuus Gregorius, indicaret contrarium euenire apud Deum & apud homines.Nam apud homines quidem plus solēt sciri nomina diuitum quàm pauperum, & cùm de diuitibus est sermo,solent eorum nomina cum honorificentia nominari. Cùm verò de pauperibus, quia aut nesciuntur eorum nomina,aut si sciantur, indigna iudicantur appellatione, dici solet:homo quidam, aut pauper quidam.At contrà Deus humiles, abiectos & incognitos mundo,ex nomine nouit & approbat : superbos verò & honoratos ignorat & despicit.Vnde in Psalmo mystico dicitur in persona Christi de his quorum Deus non est pars hęreditaria : Nec memor ero nominum eorũ per labia

A mea.Potest & hoc intelligi significatum, ꝙ cùm alicuius virtutes sunt commemorandæ,nomen eius rectè exprimatur : at illud supprimendum esse, cũ alicuius exponenda sunt vitia. Atq; vtraq; hęc ratio nominati mendici conueniens est,siue exemplũ hoc sit nuda parabola,siue etiam vera historia. Bene autem quadrat in hunc mendicum,nomen Lazarus.Nam illud significat,vt habet Chrysostomus & Augustinus,eum qui adiutus est,aut potius,ad adiutorium,nimirum ꝙ nulla re mundana fretus, ad solum Dei respiceret adiutorium. Nõ enim dicitur Azarus,quod significare posset adiutum,sed Lazarus,quod ratione Lamed pręposition is significat in,

B vel ad adiutorium. Quod autem sequitur :& nemo illi dabat;vt non est in Gręcis codicibus,ita nec in antiquis plerisq; scriptis. In vno quod ad manum erat,non erant hęc verba in contextu, sed recenti manu ascripta in margine.Et tamen etiamsi ea pars non addatur, satis significatur diuitis huius inhumanitas,ꝙ pauper ille coactus fuerit petere saturari de micis cadentibus è mensa.Sic enim inhumanitatē huius diuitis colligit D. Aug.declarans se nõ legisse illa verba;& nemo illi dabat.Nam sic habet homilia 7.ex 50. Aperte de diuite hoc dictum est, quòd immisericors erat,non quia aliena rapuit,sed quia de propriis erogare noluit. Nunquid enim, charissimi,si pauper ille ante ianuam iacens suffi-

C cientem panem à diuite acciperet, diceretur de illo;quia cupiebat saturari de micis quæ cadebãt de mensa diuitis?Hæc ille. Et hactenus quidem in diuite proponitur à Domino exemplar maximæ fœlicitatis humanæ : in mēdico verò exemplar infœlicitatis extremæ.Illi enim cum diuitiis aderat prospera valetudo, splendor summus apud homines, assidua item & nullis malis inquinata voluptas. Huic verò cũ paupertate nõ vulgari, sed extrema, vt quæ eum cogeret & mendicare,& pię nimia fame vel micas pereuntes postulare,etiam aderat aduersa corporis valetudo,eaq; item non simplex,sed grauissima,vt quæ ad instar Iob totum ipsius corpus occupauerat, atque in terram porrectũ deiice-

D ret,nec sineret eum pedibus suis consistere.Hæc autem extremæ tum paupertatis,tum ægritudinis mala etiam alia pleraque exaggerabant, nimirũ quòd nemo ipsius tam calamitosi curam haberet, quòd ad ianuam diuitis iacens pręoculis haberet diuitis huius fœlicitatem,quòd canes etiam erga se benigniores sentiret, & humaniores quàm ipsos homines,& hunc tam fœlicem diuitem, imò quòd etiam canes se fœliciores esse conspiceret, vt quibus abundè dabatur saturari de micis mensæ, de quibus cùm saturari cuperet, non est tamen quod cupiuit assecutus. Obseruat in hoc mendico etiam plura mala D. Chrysost. qui præter vnam homiliã qua parabolam hanc breuiter tractauit, quatuor a-

E liis homiliis eandem parabolam per partes est pulcherrimè prosecutus,in quarum prima connumerat nouem supplicia quæ mendicus iste passus est. Vt autem per prędictam narrationem Dominus in vno proposuit apertè exemplar summæ fœlicitatis mundanæ, & altero exemplar extremæ infœlicitatis:ita etiam tectè illius notauit vitia, huius virtutes.Et diuitis quidem vitia erant,quòd diuitiis sibi ad dispēsandum cõcessis abusus sit, expendēs eas tantùm ad ambitionem & voluptatem:quòd carnis tantùm curam habuerit, non etiam animę : quòd pauperis non sit misertus, idque eius qui tam erat calamitosus,cuiusque inopiam & calamitatem nõ

potuit ignorare, vt qui ad ianuam eius iaceret, oculis eius semper expositus, quodq; cùm magna fœlicitas mitiores & benigniores soleat homines reddere, ne in tanta quidem fœlicitate commoueretur misericordia erga tam egregiè miserum, vt vel saltem idem beneficentiæ illi pręstaret quod canibus suis: inhumanior etiam canibus, qui quod potuerūt misero pręstiterunt, lingentes vlcera eius: negligentissimus salutis animæ suę, vt qui nec de damno pereuntium micarum cogitauerit facere lucrum, quémadmodum vt faceret mendicus cupiuit: Mendici autem virtutes fuerunt, quòd summam illā & paupertatis, & ægritudinis miseriam patienti animo tolerauerit, idque non solùm cùm apud se esset, sed & cùm coram cerneret maximam illam diuitis abundātiam & fœlicitatem, atque eiusdem in se tam inhumanam experiretur immisericordiam etiam à canum facto condemnatam, nec tunc quidem aut de Dei conquerens iustitia, aut diuiti malè precatus, quodq; summa cum modestia tantùm de micis saturari cuperet, nec tantillum quidem importunitate obtinere contendens, sed miseriæ suæ ostentatione potius quàm clamore mendicans. Itaq; quod dicitur: Canes veniebant, & lingebant vlcera eius additum est & ad condemnandum magis diuitis inhumanitatem, & ad commendandū magis pauperis patientiam, qui experiebatur etiam canes hominibus humaniores. Potest tamen etiam aliter intelligi hac parte significatum, ipsos canes diuitis à paupere qui conditionem canum petebat, assecutos fructum & voluptatem, vt cùm ipse non posset cum canibus saturari, canes tamen ab ipsius malo saturarentur & reficerentur. Non enim canes lingebant eius vlcera, quo ei benefacerent, sed quia inde eis bene erat. Sic ferè Chrysostomus, qui & indicat hac parte significatam debilitatem maximam ægri, vt qui nec canes suam ex ipso voluptatē quærentes posset à se depellere. In diuite ergo hoc proponitur exemplum, quod díues quisque fugiat & abominetur. In paupere verò exemplum, quod pauper quisque & calamitosus imitetur.

FACTVM EST AVTEM VT MORERETVR, &c.] Descripsit in superioribus Dominus diuersas pauperis & diuitis conditiones in præsenti tempore, nunc ostendit vtrumque eundem excepisse in hoc seculo finem, ac post eū vices rerum in ipsis mirabiliter esse inuersas in futuro seculo, vt hinc discamus non metiri homini fœlicitatem vel infœlicitatem ex his quæ contingunt in hac vita. Cùm enim in hac vita omnia diuersa ferè sint inter diuites & pauperes, mors tamen vtrisque communis est, quæ vt diuitibus finis omniū voluptatum, ita afflictis finis est omnium afflictionū. Dicit ergo: Factum est vt moreretur mendicus; sed rursum subiicit: Mortuus est autem & diues; quasi dicat: Nec hunc diuitię à morte liberare potuerunt. Prius quidem mortuus est mendicus, vt intelligamus Deum citò ipsum huius vitæ calamitatibus exemisse, ac per nimias calamitates mortem ipsius acceleratam & pręuentam: Diuitem verò per prosperam valetudinem, & omnium rerum affluentiam matura morte decessisse, ac Deum illi diutius concessisse suam in hoc mūdo fœlicitatem, quàm pauperem in hoc permiserit mundo affligi. Magis enim festinat Dei benignitas afflictos eximere doloribus, & æterna quiete donare, quàm ipsius iustitia festinet fœlices in hoc mundo eripere suæ fœlicitati, & æternis tradere

A cruciatibus. Expectat enim eos ad pœnitentiam, cuius patientem expectationem si negligant, efficiunt vt diuinę in illos vltionis innotescat magis iustitia. Cùm autem & pauperi & diuiti vnus fuerit finis huius vitę, mors scilicet, non tamen vtrique post hunc finem eadem fuit conditio, sed inuersis vicibus ille quidem portabatur ab Angelis in sinum Abrahæ, hic verò sepultus est in inferno. Qui prius ab omnibus fuit derelictus & despectus hominibus, & à canibus lingebatur: hunc non vnus tantùm angelorum, sed multi Angeli in suam curam suscipiunt, honorant, deducunt. Qui prius iacebat prę infirmitate, nunc portatur ab Angelis causa honoris. Qui non recipiebatur intra domum
B diuitis, sed iacebat ad ianuam eius, graui oppressus tum dolore, tum fame, modò collocatur refocillandus in sinu Abrahæ, atque ab eo blandè benignéque suscipitur & fouetur. Dicitur autem portatus ab Angelis, quòd Angelorum ministerio deductus sit ad locum quietis, vt hinc intelligamus honorem pauperum, & lubenter Angelos in hoc occupatos esse, vt homines ducant ad regna cœlorum. Nondum autem in cœlum delatus dicitur, quòd illud tunc nondum esset apertum, sed in sinu Abrahę deportatus dicitur tropica locutione, similitudine scilicet mutuata à parentibus, qui filios suos quos tenerè diligunt in sinum suum recipiūt,
C atque in eo fouent. Quoniam ergo Abraham pater erat omnium Iudæorum, ad quem suum genus referebant, in illius sinum Iudęus Lazarus delatus dicitur, ad significandum quòd ab illo sit receptus benignè in sanctorum consortium, atque vna secum quiete donatus, ac spe gaudiorum regni cœlestis ipsi Abraham primò promissi, recreatus ab Abraham. Est & alia ratio quare peculiariter in Abrahæ potius quàm alterius sinum delatus dicatur, nimirum quia abraham in vita sua semper hospitalitati & pauperum susceptioni fuit intentus, vt hinc redargueretur magis diuitis huius inhospitalitas, & ostenderetur Abraham etsi diuitem, longè
D diuersum fuisse ab hoc diuite, ac magis iam refocillaretur pauper, quòd despectus à diuite hoc in terris, post mortem reciperetur ab Abraham diuite & patriarcha. In hunc ferè modum de sinu Abrahæ D. Chrysostomus. At D. Augustinus paulò aliter de eo disserit, quanquam eodem redeat. Sinum enim Abrahę vbique explanat esse, secretæ cuiusdā quietis habitationem. De quo latè disserit lib. 4. de anima & eius origine, cap. 16. sic scribens: Quòd verò illum Abrahę sinum existimas esse corporeum, & per ipsum asseris totum corpus eius agnosci, vereor ne in re tanta iocculariter atque irridenter, nō seriò grauiterque agere credaris. Neque enim vsque adeò desiperes, vt arbitrareris corporeum sinum vnius hominis ferre tot animas, imò vt secundùm te loquar, ferre tot corpora bene meritorum, quod illuc Angeli sicut Lazarum, perferunt. Nisi opinaris fortasse illam vnam animam solam ad eū-
E dem sinum peruenire meruisse. Si non iocaris, & errare pueriliter non vis, sinum Abrahę intellige, remotam sedem quietis atque secretam, vbi est Abraham. Et ideo Abrahę dictam, non quòd ipsius tantùm sit, sed quòd ipse pater multarum gentium sit positus, quibus est ad imitandum fidei principatum prępositus. Hæc ille. Itaque intelligit sinum Abrahę, locū quietis, in quo recipiuntur vel recipiebātur omnes imitatores fidei & pietatis Abrahā. Secundùm Augustinum ergo sinus Abrahę dicitur,

citur,non quomodo pars aliqua hominis ſinus dicitur,ſed quomodo in mari appellamus loca portubus & quieti apta. Hunc autem locum idem Auguſtinus ſcribens in Pſalm.85.circa illud:Eruiſti animam meam ex inferno inferiori;dicit videri poſſe (nam dubitando loquitur,nec quicquam hac in re diffinire auſus fuit) fuiſſe ante Chriſti reſurrectionem infernum ſuperius,hoc eſt,locum aliquem ſub terra,ſuperiorem loco damnatorum , reſpectu cuius damnatorum locus dicatur infernum inferius.Illi enim cõuenire quod hic dicitur diues iſte leuaſſe oculos cùm videret Abraham,quia non poſſet leuatis oculis videre,niſi ille eſſet ſuperius, iſte inferius. Huic ſanè ſententiæ iam receptę conſentit,quod in ſymbolo dicitur Dominus deſcẽdiſſe ad inferos,vtique ad liberandum vinctas ibi iuſtorum animas.Vnde communiter iam dicitur ; ſinum Abrahæ idem eſſe quod limbum inferni. Sic enim ſuperiorem inferni partem recentiores vocauerunt , quòd limbus ſit alicuius rei extremitas. Idem tamen Auguſtinus epiſtola 99. diſputando colligit ſinum Abrahę non fuiſſe aliquam inferni partem. Quia,inquit, ne ipſos quidem inferos vſpiam ſcripturarum locis in bono appellatos potui reperire. Quod ſi nuſquam in diuinis authoritatibus legitur,non vtique ſinus ille Abrahæ,id eſt,ſecretæ cuiuſdam quietis habitatio,aliqua pars inferorum eſſe credenda eſt,quanquam in his ipſis tãti magiſtri verbis,vbi ait dixiſſe Abraham:Inter nos & vos chaos magnum firmatum eſt; ſatis, vt opinor , appareat non eſſe quandam partem , & quaſi membrum inferorum,tantæ illius fœlicitatis ſinum.Chaos enim magnum quid eſt, niſi quidã hiatus,multum ea ſeparans inter quæ non ſolùm eſt, ſed etiam firmatus eſt?Hæc ibi. Porrò quanquam propria quadam ratione locus quietis ante ingreſſum regni cœleſtis, dictus ſit ſinus Abrahæ , rectè tamen locus quietis,in quem modò recipiuntur animæ beatæ,cœlum ſcilicet ipſum,etiam dicitur ſinus Abrahæ , & ab Abraham tanquam patre omnium credentium recipi dicuntur in ſinu quotquot ad quietem regni cœleſtis perueniunt.Vnde moriturus Martinus,Abrahæ, inquit, me ſinus excipiet, & de eo canit Eccleſia: Martinus Abrahæ ſinu lætus excipitur,nimirum vt alter pauper Lazarus. Et Auguſtinus lib.9.Confeſſ. loquens de Nebridio dicit: Quicquid illud eſt quod ſinus Abrahæ vocatur,ibi Nebridius meus viuit.Ei autem,quod mendicus Lazarus portatus dicitur in ſinum Abrahæ, pulchrè opponitur quod diues ſepultus dicitur in inferno, loco ſcilicet pœnarum , & omni carente refrigerio,in quo ſepultus dicitur,quòd anima eius fuerit in profundo infernalium ſuppliciorum collocata , ac ſub terram quaſi in tumulo concluſa & religata,æternæque ibidem morti tradita.Quod enim mortuum eſt,ſepulturæ traditur.Sepultura inferni , inquit Auguſtinus libr. 2. de quæſt. Euang. pœnarum profunditas eſt , quæ ſuperbos & immiſericordes poſt hanc vitã vorat. Sic Ezechielis 32. ſepulchra regum Aegypti,& Aſſur, & ſociorum dicuntur eſſe in inferno. Ibi, inquit propheta, Aſſur, & omnis multitudo eius , in circuitu illius ſepulchra eius,omnes interfecti, & qui ceciderunt gladio , quorũ data ſunt ſepulchra in nouiſsimis laci, &c.Sciendũ tamẽ Græca nõ habere:& ſepultus eſt in inferno;ſed poſt,& ſepultus eſt;perfectus eſt ſpũ ctus. Deinde ſequitur:Et in inferno eleuans oculos ſuos. Non enim habent coniunctionem , au-

A tem.Vnus codicum ſcriptorum, qui mihi ad manũ erat,habebat poſt,& ſepultus eſt,& in inferno Eleuans autem oculos ſuos. D. Auguſt. quanquam in lib.2.quæſt.Euãg.ſecutus ſit, vt ex ſuprà dictis patet,lectionem noſtram, in aliis tamen locis ſequitur lectionem quæ inuenitur in Grẹcis codicibus. Nam in ſermone quodam quo enarrat illum Pſalmi verſiculum : Tibi derelictus eſt pauper ; qui eſt ſermonum de tempore 110.ſic habet:Videte exitus amborum.Contigit enim mori inopem illũ, & auferri ab Angelis in ſinum Abrahę. Mortuus eſt diues,& ſepultus eſt. Nam pauper fortè nec ſepultus.Et quid poſtea?Cùm apud inferos diues ille in Pſal. 10.

B tormentis eſſet,leuauit oculos ſuos,&c.Sic & homilia 7.ex quinquaginta : Propter ſolam inhumanitatem,quia contemnebat pauperem ante ianuam ſuam iacentem , nec congruè dignéque paſcebat, mortuus eſt & ſepultus. Et cùm eſſet apud inferos in tormentis,leuauit oculos ſuos,&c.Itaque ſecundùm hanc Grẹcorum lectionem & diſtinctionem, de ſolo diuite mortuo dicitur quòd ſepultus ſit, quòd pauper ille aut non fuerit ſepultus , aut ſine honore aliquo : diues autem poſt mortem nihil aliud glorię conſecutus eſt,quàm quòd cum honore aliquo delatus ſit ab hominibus ad ſepulchrũ, pro quo honore mendicus portatus eſt ab Angelis in

C ſinum Abrahæ.D.Chryſoſt.intelligit additũ :& ſepultus eſt;ad ſignificandum quòd poſt mortem neque diuitiæ,neq; famuli,neq; amici,vitæ eũ rurſum reſtituere potuerũt.Theophyl.autem & hoc addit, quòd dicendo:ſepultus eſt ; inſinuauerit Dominus obiter,quòd & anima eius infimũ locum & caliginoſum ſortita fuerit,quod non diſcrepat à ſenſu noſtræ lectionis;& ſepultus eſt in inferno.D. Auguſt. epiſt.89.quæ eſt ad Hilarium, contra eos qui aſſerebant diuitem manentem in diuitiis ſuis nõ poſſe ingredi regnum cœlorum , hunc locum producit, pulchram reddens rationem cur in ſinũ diuitis Abrahæ pauper Lazarus illatus ſit.Si,inquit,pauperi illi meritũ eſſet inopia non iuſtitia,non vtiq; ab An

D gelis in Abrahę gremium,qui diues hic fuerat,tolleretur.Sed vt nobis oſtenderetur,nec in iſto paupertatẽ per ſeipſam diuinitus honoratam,nec in illo diuitias fuiſſe damnatas,ſed in iſto pietatem, in illo impietatem ſuos exitus habuiſſe , ſic ſuſcepit impium diuitem cruciatus ignis , vt tamen pium pauperem ſuſciperet ſinus diuitis.

ELEVANS AVTEM OCVLOS SVOS, CVM ESSET IN TORMENTIS, VIDIT ABRAHAM.] Eleganter D. Chryſoſt. concione ſecũda de Lazaro, diuitias & paupertatem in præſenti vita nihil aliud eſſe dixit , quàm perſonas & laruas in ſcena,quòd ſub his in theatro huius mũdi alij quidem fœliciũ formam præ ſe ferant, alij ve-

E rò infœlicium perſonam : at cùm homines è ſcena huius mũdi egreſsi fuerint,ac per mortem detractæ illis fuerint perſonæ theatrales,tum demum apparet qualis quiſque ſit , & quemadmodum in ſcena plerique regũ & diuitum perſonam induũt, qui ea depoſita cognoſcuntur eſſe viliſsimi & pauperrimi:ita & poſt mortem qui hic videbantur fœliciſsimi , manifeſtantur re vera eſſe & fuiſſe infœliciſsimi , quemadmodum patet in hoc diuite, qui cùm egreſſus è theatro præſentis vitæ, ſuã perſonam depoſuiſſet, viſus eſt omnium eſſe miſerrimus,vt qui & variis, eiſq; intolerabilibus tormẽtis affligeretur, & tanta laboraret inopia,vt ne guttam quidem aquæ haberet in ſua poteſtate,ſed pro

hac etiã pauperrimo olim supplex fieret, nec tamen quod petebat consequeretur. Obseruandum autem quàm iustæ rerum vicissitudines Euangelicis verbis significentur. Qui enim olim erat in variis delitiis, iam deprehenditur non in vno tantùm tormento, sed in multis. Ideo enim pluraliter dicitur; cùm esset in tormentis. Qui olim Lazarum ad ianuam suam iacentem veluti ex alto despiciebat, aut omnino ne videbat quidem, hic iam eundem procul semotum diligenter aspicit, & sublimem suspicit, in sinu Abrahæ patris sui requiescentem. Qui olim omnia affluebat rerum copia, iam etiam vnius guttæ refrigerãtis laborat inopia. Qui prius lingua peccauerat, indulgens scilicet ei iugiter omnigenas ciborum lautitias, ac per eam fortè petulanter incescẽs pauperem, aut recusans quod ab eo petebatur, in lingua peculiarem pœnam sentit,
Sapien.11 quia per quæ peccat quis, per hæc & punitur. Qui olim vlcerato pauperi vel minuta mensæ suæ dare neglexit, in inferno positus, vsq; ad minima quærenda peruenit, nec tamen impetrauit. Nam guttam aquæ & extremum digiti ipsius pauperis petiuit, nec accepit, qui micas panis rogatus aut negauit, aut dare neglexit. Porrò quoniam hic oculi, lingua, & id genus corporalia membra tribuuntur diuiti damnato, & Abrahæ atque Lazaro beatis, colligere hinc solent aliqui, vt patet ex Augustino lib. 4. de origine animæ capite 15. animas exutas hoc corpore, esse tamen adhuc corporeas, nec carere suo corpore, quamuis magis spiritali. In quo errore cùm esset Tertullianus, etiam hoc loco pro confirmatione suæ sententiæ vtebatur, vt patet ex libro de resurrectione carnis. Quidam etiam inter Græcos negantes animas ante iudicium aut puniri, aut coronari, cùm hoc loco multum vrgerentur, dixerunt Dominum hic ea quæ futura erant narrare tanquam iam præterita: quod si verum esset, non iam difficultatem aliquam facerent membra corporalia attributa diuiti, Abrahæ, & Lazaro. Verùm ei intelligentiæ obstant sequentia, quæ post diem iudicij non conuenit intelligere, vt quòd dicitur petiisse diues vt mitteretur Lazarus ad fratres ipsius adhuc in mũdo existentes. Proinde cùm efficaciter satis ex hoc loco conuincatur error ille Græcorum, & tum ex hoc loco, tum ex aliis scripturis Catholica fides doceat animas statim à morte aut esse in gaudiis, aut esse in pœnis, & tamen Catholica doctrina etiam habeat animas exutas corpore non esse corporales, dicendum est, vt prius admonuimus, Dominum de animis corpore exutis loqui tanquã adhuc corpore circundatis, ac spiritualia corporaliter describere, quòd illa aliter cognoscere nequeamus, quemadmodum scriptura etiam Deo tribuit membra corporalia, cùm certum sit illum non esse corporeum. de quo vide Augustinum libro prædicto, disputantem contra asserentes ex hoc loco animas esse corporeas. Itaque per hoc quod eleuatis oculis dicitur in tormentis suspexisse eminus Abraham & Lazarũ in sinu eius, significatur quòd oculis mentis, hoc est, intellectu suo comprehenderit Abrahæ fœlicitatem longè separatam à sua infœlicitate, atq; agnouerit Lazarũ olim à se impiè neglectum, beata quiete cum patre credentium fruentem. Quod si quæratur quo modo id agnoscere potuerit; Dicẽdum sanè id diuina factum reuelatione & ordinatione, qua factũ est, vt quemadmodum mendici in præsenti vita infœlicitas augebatur, ex conspecta ab ipso diui-

A tis fœlicitate: ita nũc vice versa diuitis miseria ex conspecta Lazari beatitudine augeretur. Quod in aliis quoq; damnatis vsuuenire hinc intelligendum est, vt quos hic velut abiectos despexerunt, de eorum ibi fœlicitate maius suæ infœlicitatis tormentum percipiant. Quod autem clamans præ nimio dolore, inuocauerit misericordiam ab Abraham, & petierit extremo digiti Lazari linguam suam refrigerari; significat eũ summopere desiderasse ab Abraham, vt per ministeriũ Lazari aliquãtula remissio tormentorũ ei concederetur. Non autem Lazarũ inuocasse introducitur, veluti non ausus fuerit, quòd in illum fuerit tam inhumanus: sed Abraham inuocat, quòd Iudæi in illo tanquam
B patre suo gloriarentur, ob quod iste, cùm esset Israelita, confidebat de paterna eius benignitate rẽ tam exiguam posse impetrari, proinde eum inuocat nomine patris, dicens: Pater Abraham. Cùm autem certum sit quæ de oculis, lingua, digito, & sinu Abrahæ dicuntur, spiritualiter esse accipienda, non potest etiam ex eo quod hic dicitur diues cruciatus in flamma, efficaciter colligi, ignem quo animæ corporibus exutæ cruciantur, esse ignem corporalem, quemadmodum docet August lib. 21. de ciuit. Dei, cap. 10. Conuenienter enim responderi posset, talem fuisse flammam illam, quales oculi quos leuauit, & quibus Lazarum vidit: qualis lingua, cui humorem exiguũ infundi desiderauit:
C qualis digitus Lazari, de quo id sibi fieri postulauit. Idem tamen Augustinus eodem capite & aliis locis asserit ignem gehennæ fore corporeum, quo post resurrectionem corpora damnatorum cruciabuntur. Quare cùm eodem illo igne etiam cruciãdi sint dæmones, etsi spirituales (hũc enim ignẽ in quem corpora damnatorũ mittẽtur, dicit Dominus paratum diabolo & angelis eius) non debet videri impossibile & mirum animas etiam corpore exutas torqueri igne corporeo, quemadmodum colligit D. Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 28. At de hac quęstione, sicut & de loco quietis sanctorum ante liberationem factam per Christum, aut de loco animarum damnatarũ ante iudicij diem, non putat contentiosè disputandũ D. August. Melius
D est enim, inquit lib. 8. de Genesi cap. 5. dubitare de occultis, quàm litigare de incertis. Satis ergo fuerit ex eo quod dicitur diues iste cruciatus in flamma, intelligere ipsum & omnes damnatos, ineffabilibus tormentis, & omnia huius mundi supplicia excedentibus excruciari: pauperem autem & omnes sanctos esse in gaudiorũ refrigerio suauissimo, ac id intelligentes solicitos esse quomodo & illa tormenta effugere possimus, & ad hęc gaudia peruenire potius, quàm de ignis quo cruciari dicũtur qualitate anxiè disceptare. Cęterùm quo vtcũq; intelligamus quàm rectè dictum sit diuitem hunc fuisse in tormentis pluraliter, & quæ sint pœnæ quæ per flammæ cruciatũ possint intelligi, præ-
E ter pœnam quam animæ diuina virtute ab igne corporali modo nobis incerto pati possunt, primũ quidem cruciantur remorsu perpetuo conscientię ex recordatione admissorum scelerum; deinde reputatione amissę beatitudinis quam assequi potuerunt, & certa cognitione irreparabilis suę damnationis: præterea quia sentiunt se contra suam voluntatem certo loco alligatas, ac horribilium atque infestissimorum dęmonum consortio deputatas. Postremùm, quia experiuntur vires animæ suę, intellectum scilicet & voluntatem, non esse libe

liberas,sed cogi indesinenter, illum quidem ad actualem pœnarum suarum considerationem: hanc autem ad actualem pœnarum horrorem & renitẽtiã,ita vt nulla sit his viribus in istis malis quies, quemadmodum est in nobis per somnum aut auersionem intellectus ab alicuius mali cõsideratione, & conuersionem eius ad alia quæ cogitare delectat. Hæ pœnæ quàm sint graues,& omnem mundi cruciatum excedentes, vtcunque experiuntur qui mentis sibi malè consciæ carnificina hic iugiter excruciantur, quæ frequenter multos ad laqueum adegit,cùm hic interim vires animæ non sint tam viuaces, atque sunt cùm anima exuta est corpore, & multa hic sint quæ hominis tristitiam ad tẽpus tollunt,aut leniunt, aut à recogitatione malorum intellectum quiescere faciunt.

ET DIXIT ILLI ABRAHAM: FILI, RECORDARE QVIA RECEPISTI BONA, &c.] Lamentanti de sua calamitate diuiti, & refrigerium sibi per Lazarum impendi postulanti, Abraham primùm quidem exponit iustitiam mutatæ in vtroque conditionis: ac deinde significat impossibile esse vt assequatur quod per Lazarum sibi impendi postulauit. Blandè illum cõpellat, nõ dedignatus eum appellare filium, vt intelligamus hinc sanctorum pium etiam erga damnatos affectum, & discamus vicissim & nos afflictos etiam iustè non incessere, quibus digni sunt nominibus. Scriptum est enim: Non exasperes pauperem in inopia sua, & cor inopis ne afflixeris. (Eccle. 4.) Diligenter autem obseruandum,quòd Abraham indicare volens quare vtriusque vices modò essent mutatæ,nõ obiicit diuiti aliqua scelera, nec explicat aliquas Lazari virtutes,sed tantùm dicit,quòd diues receperit bona in vita sua,& idcirco eum cruciari: Lazarum verò,quòd perpessus sit mala,esse in solatio; vt intelligamus rem esse maximè perniciosam homini versari in otio summo, & delitiis atque honoribus frui:& rursum nihil homini vtilius, quàm exerceri afflictionibus. Vnde Basilius sermone primo de ieiunio: Timeto,inquit, exemplum diuitis, illum delitiæ vitæ igni tradiderunt. Non enim ob iniustitiam, sed propter mollem ac delicatam vitam reprehensus, in flamma fornacis torrebatur. Hæc ille. Proinde hæc Abrahæ verba ad hoc valent,vt ne ob diuitias, honores, & voluptates huius vitæ aliquem beatum ducamus,sed potius miserum,& ne sibi diues placeat,sed potius displiceat ob fœlicitatem huius vitæ. Et contrà ne ob paupertatem,contemptum, & afflictiones aliquem miserum ducamus,sed potius beatum: nec sibi pauper aliquis aut afflictus displiceat, sed eo potius nomine sibi placeat & gaudeat, iuxta illud Iacobi 1. Omne gaudium existimate fratres mei cùm in tẽtationes varias incideritis. Verbis Abrahæ consonant quæ prius dixit Dominus: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. (Luc. 6.) Beati qui nũc fletis, quia ridebitis. Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini. Contrà: Væ vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis,quia esurietis. Vę qui ridetis nunc,quia lugebitis & flebitis. In diuite isto videre licet quàm verè dixerit Psalmista: (Psal. 48.) Ne timueris cùm diues factus fuerit homo,& cùm multiplicata fuerit gloria domus eius. Quoniam cùm interierit,non sumet omnia,neque descendet cum eo gloria eius. Quia anima eius in vita ipsius benedicetur. In paupere illud Psalmi impletum est: (Psal. 89.) Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti,annis quibus vidimus mala. Significant ergo verba Abrahę iustum illud Dei iudiciũ,quo reprobis & vasis irę aptatis in interitum,in hac vita plerunque concedit bonorum huius mundi affluentiam, ne semper illis sit malè, & alicubi habeant sua bona: electis autem & vasis misericordiæ quę pręparauit in gloriam,immitterę afflictiones & aduersitates quibus exerceantur,quòd fieri non possit vt quis & hîc regnet cum mundo, & postea cum Christo. De quo Dei admirabili iudicio disputat Psalmista, asserens se non potuisse illud comprehendere, donec ingrederetur sanctuariũ Dei,& intelligeret nouissima diuitũ. (Psal. 72.) Ideoque notandũ, Gręca non tantùm habere, recepisti bona,sed bona tua;vt deinde cùm subditur: & Lazarus similiter mala,subaudiatur mala sua, & intelligamus significari Deum vnicuique & bona & mala pręparasse, & qui in hac vita suam in bonis portionem accepit,malorum partem post hanc vitam accepturum,& contrà, quanquam illud, bona tua,etiam aliud significet,vt mox dicetur. Cęterùm D. Chrysostomus diligenter inquirit quare potius dictum sit,recepisti,quàm accepisti, putatque ideo dictum esse, recepisti, ad significandum quòd & diues quanquã peccator erat, aliquam tamen habuit virtutem, pro qua bona debita adhuc viuens receperat. Nam recipere propriè ea dicimus quæ debentur meritis. Similiter Lazarus etsi iustus,aliquod tamen vitium habuit, propter quod adhuc viuens debita mala receperat. Nullus enim ferè hominum expers est omnis virtutis, nec quisquam immunis ab omni vitio. Ideoque cùm iam duo illi per mortem hinc decesserunt, ille quidem discessit meram habens malitiam, iste verò meram habens virtutem. Secundùm hunc sensum dictum esset,bona tua,id est,bona quę tibi debebantur. Quãquam autem hęc obseruatio docta sit,magis tamen videtur verbum, recipere, hic simpliciter positum esse,quemadmodum sępe,pro accipere, secundùm sensum superius indicatum. Vlterius tamen sciendum, quòd quanquam Abrahę verba nulla apertè exprimere videantur vitia diuitis, nullasq; virtutes Lazari, sed tantùm admirabilem distributionem bonorum & malorum quę à iusto & inscrutabili Dei iudicio proficiscitur: tamen eadem verba satis etiam in se includunt & illius vitia, & huius virtutes pręmio dignas. Per hoc enim quod dicitur:recepisti bona; significatur quòd fœlicitatẽ huius seculi amplexatus sit, atq; dilexerit, quodque bona huius mundi pro veris bonis duxerit, eaque quę illi Deus concessit,sibi vindicauerit,non communicando ea aliis quibus dispensari debebant,& parando sibi amicos de mammona iniquo: vnde bene Gręca habent, bona tua, nempe quòd ea pro suis bonis duxerit. Quare his verbis ipsius & amor seculi inordinatus, & in pauperes inhumanitas notata est, propter quę vitia ęterno dignus fuit supplicio. Sic & Lazari patientia satis insinuatur, dum dicitur recepisse mala. Non enim propriè recipit vel accipit mala à Deo immissa,qui ea patiẽter in se non suscipit, tollendo crucem suam post Christum. Intellexit istud significari his verbis D. August. lib. 2. de quęstionib. Euang. sic scribens: Cũ ei dicitur:recepisti bona in vita tua; illud tangitur, quia fœlicitatem dilexit seculi, nec aliam vitã pręter istam in qua superbus tumebat,amauit. Lazarũ autem dicit mala recepisse,quia intellexit huius vitæ mortalitatẽ,labores,dolores, & ęrumnas,pœnã

esse peccati, de quo scriptũ est: Fuimus & nos naturaliter filij irę, sicut & cęteri. Hæc ille. c. 38. Hic iã obseruandũ, ꝙ si inferni dãnatione percutitur qui propria non largitus erat, qua pœna plectẽdus sit, qui aliena rapit. Si damnatus est qui suis bonis ad corporis curã vsus est, nec alicuius sceleris arguitur, quid futurũ iis qui sese horrendis contaminant immunditiis, impietatibus, & iniustitiis? Vide D. Basiliũ sermone quo hortatur ne rebus tẽporalibus affixi simus, vbi ex hoc loco admonet ne prætereamus ob oculos nobis positos Lazaros, ne cùm post vitã inuocauerimus Abrahã, aliosq; sanctos, nullũ cõsequamur fructũ nostræ vociferationis, sed ab eis impetamur acerbioribus verbis, quàm hic impetitus est ab Abrahã diues, ꝙ illius improbitatem pleriq; manifestè vincamus. Appositè autẽ pro tẽpore illo dixit Abraham: Nunc autẽ hic consolatur; quia necdũ accepit plenam mercedẽ, vt impleretur lętitia ex aspectu vultus Domini, sed cõsolabatur in spe liberationis per Christum perficiendæ.

Et in his omnibus, inter, &c.] Ostendit iam fieri non posse vt quod petebat assequeretur. Et, inquit, in his omnibus, pro, super vel pręter hęc omnia, hoc est, pręter quàm ꝙ iusto Dei iudicio tibi non consolatio & refrigerium, sed cruciatus debeatur, etiam impossibile est, vt quam petis tibi præstem misericordiã, quia impossibile est vt quis ex nobis vos adeat. Hoc enim significatur cùm subditur; inter nos & vos chaos magnum firmatum est, &c. Vbi notandum dictionem, chaos, valde impropriè positam, si modò non est vitium scriptorum, quemadmodum vult Budæus. Grœca enim dictio est, chaos, quæ tamen hoc loco Græcis non est, sed pro ea est, χάσμα, quæ Gręcis aliud significat quàm chaos. Nam chasma Gręcè hiatum terrę significat, à verbo χαίνω, quod est hio: Chaos verò, quod à χέω, id est, fundo deriuatur, confusionẽ significat. Chaos ergo impropriè hic debet accipi pro hiatu, quemadmodum & August. exponit epistola 99. qualis hiatus existere nonnunquam solet in terręmotu, vnde & chasmaticus terræmotus dictus est. Huiusmodi autem terræ hiatus aut vorago, si modò magna sit, impedit ne quis ex vno loco ad alium pertranseat: proinde metaphora hinc desumpta dicitur, hiatus magnus inter nos & vos nõ solũ est, sed etiam firmatus est; quo aliud non significatur, quàm sic esse separatos damnatos à piis, vt imperuius sit vtrisque ad alteros transitus. Quòd si speciatim exprimi quis quęrat quid per hiatum illum magnum sit intelligendum, rectè dicetur significari firmissimũ Dei statutum in modum hiatus, prohibens horum & illorum permixtionem, vt sit sensus: Firmissimo & immutabli decreto Dei sic sumus nos à vobis separati, vt hi qui volũt hinc trãsire ad vos, non possint. Dicit, qui volunt, aut propter naturalem voluntatem qua sancti cuperent subuenire damnatis, cùm alioqui respicientes ad diuinam iustitiam, & ei suam voluntatẽ conformãtes, nõ velint quod naturaliter volunt: aut potius, quia etiamsi vellent, non possent. Porrò cùm certũ sit Abraham hæc non verbaliter respõdisse diuiti, videndum est quomodo prædicta ei dixisse dicatur à Domino. Itaque Abraham introducitur dixisse illud: Fili, recordare, &c. quia diuiti petẽti refrigerium suggerebatur quàm iustè iam puniretur, & omni consolatione destitueretur, & contrà Lazarus cõsolatione frueretur. Sic per hoc quod dicitur dixisse de hiatu, significatur diuiti notificatum

A æternam fore reproborum à beatis separationem, ac refrigerij nullam esse damnatis spem. Et alioqui si hoc exemplum tantum est parabola, dicendum est hęc à Domino sic conficta esse, vt intelligeremus damnatis post hanc vitam nullam esse spẽ vel liberationis, vel refrigerij, & ne ab his quidem in quibus multum confidebant in via pręsenti, quẽadmodum confisus fuit iste diues in patriarcha Abraham, damnatos imploraturos refrigerium, sed eosdem intellecturos quàm iustè crucientur, quodque imperpetuum sint cruciandi. Ex hoc loco conuincitur error ille qui Origeni attribuitur, quo quidam asseruerunt damnatos aliquando liberandos, & iustorum consortio aggregandos in gaudiis.

B Et ait: Rogo ergo te pater, &c.] Cùm audiret se non posse exaudiri in eo quod pro se orabat, pro fratribus supplicat, sed vt prior eius oratio reiecta est, quod esset de re impossibili: ita & hęc, quòd esset de re superuacua, vt intelligamus damnatos nihil aut pro se, aut pro aliis impetrare posse, nec quicquam rectè precari. Ergo, inquit, quoniã scilicet chaos (vt dicis) obstat quo minus mihi per Lazarum subueniri potest, saltem illud te oro pater, vt quem non potes mittere mihi, mittas in domum patris mei. Non enim tale chaos inter vos & viuos firmatum est, vt non possit vobis ad illos esse accessus, aut contrà. Mitte erC go eum in domum patris mei. Habeo enim ibi adhuc quinq; fratres, vt testetur illis, id est, admoneat eos, aut testimonium illis perhibeat de statu qui est post vitam temporalem, aut de mea condemnatione & pœnarum magnitudine, ne si ingrediantur meis vestigiis, etiam ipsi veniant in hunc locũ diuersorum tormentorum. Potest enim verbum, testari, dupliciter hic exponi, aut vt simpliciter sit admonere aliquem, quomodo sępe accipitur in scripturis. vt: Audi populus meus, & loquar Israel, & testificabor tibi. &: Audi populus meus, & contestabor te. Et apud Paulum 1. Timoth. 5. & 2. Timoth. 4. Aut vt sit, testimonium de aliqua re ferre, quæ D propria est eius significatio. Quęri autẽ hic potest, quomodo diues hic pro fratrũ salute fuerit solicitus cùm hic affectus videatur alienus esse à damnatis, vt alicui bene velint. Ad quam quæstionem facilis est ex D. Gregorio solutio, qui hoc loco asserit, damnatos vt in supplicio grauius puniantur, & eorum videre gloriam quos contempserunt, & de illorum pœna torqueri quos inutiliter amauerunt. Itaque diuitis preces pro salute fratrũ, non ex charitate, aut bono affectu erga fratres prouenerunt, sed ex pœna & cruciatu quo afficiebatur, Deo ita permittente eum torqueri per recordationem fratrum. Addit his Caietanus, diuitem hęc precatũ ex superbia, nimirum, quia cùm videret multos saluari, inter eos cupiebat esse suos, vt qui iam deiectus erat in maximam miseriam, saltẽ in suis fratribus exaltaretur. Alij, inter quos Nicolaus, putant eum hęc precatum, ꝙ sciret ex fratrum suorum consorE tio in condemnatione, pœnam sibi augendam, eo quòd & per vitę suæ exempla, & per relictas diuitias occasionem peccandi eis prębuisset. Si autem exemplum hoc non historia esse dicatur, sed parabola tantùm, facilior erit quæstionis explicatio. Dici enim poterit hęc sic à Domino cõficta esse, cùm sic gesta non essent, tantùm ad erudiendum & monendũ viuos, ne suę impœnitentiæ prętexant, quòd de statu vitę futurę nihil vnquam didicerint ex his qui è futura vita redierunt. Quoniam enim homines

nes admoniti de gehennæ cruciatibus, aut irridere solent velut terriculamenta vana, aut parum commoueri illis, cogitantes secum, neminem ex mortuis rediisse qui vel de piorũ fœlicitate, vel impiorum cruciatibus quæ experientia didicisset narrauerit, credituros se magis & magis commouendos si quisquam rediret ex mortuis, & attestaretur quomodo illic res se habeant: ideo quo hanc cogitationem Dominus castigaret, proposuit hunc diuitem orasse, vt Abraham ad fratres suos Lazarum mitteret, & vulgarem hanc hominum cogitationem exposuisse, vt sic Abrahæ, cuius magna erat apud Iudæos authoritas, responsum subiiceret, quo talis cogitatio reprehenditur & confutatur. Nec dubium est quin hic sit scopus huius narrationis, etiam si sit vera historia. Poterant enim Pharisæi aut alij inter Iudæos ridere quæ Dominus dixerat de summis cruciatibus diuitis, ob id quòd recepisset bona in vita sua, quemadmodum auari Pharisęi suprà irridebant eum contra auaritiam disputantem: poterant eorum confirmationem postulare sibi fieri per resuscitationem aliquorum ex mortuis, proinde opportunè hac narratione eos reprimit non sua, sed Abrahæ authoritate, quem dicit diuiti serò supplici, & serò suorum curam gerenti respondisse: Habent Moysen & prophetas, hoc est, Moysis & prophetarum libros, audiant illos loquentes, & testificantes eis per sua scripta, & lectionem eorum in synagogis. Ad quod diues improbus iam precator, & ex seipso fratres suos iudicans respondit, dicens: Non, pater Abraham, supple, audient illos sat scio, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, & testificatus scilicet fuerit eis, tunc pœnitentiam agent, & resipiscent à vita quam modò degunt. Hic iam ergo Abraham hanc vulgi cogitationem confutans, respondit: Si Moysen & prophetas non audiunt, credẽdo & obediendo eis, neq; si quis ex mortuis resurrexerit, credent ei. Quod quàm verè dictum sit, & recta ratio docet, & experientia. Ratio quidẽ, quia ei qui Moysen & prophetas suscipit, certior est authoritas & veritas eorum librorum, quàm posset esse eius qui è mortuis resurgeret. Causari enim posset facilè aut phantasma esse, aut dęmonium, cùm authoritatem Moysis constet esse diuinam. Experientia verò, quia Iudęi eo quòd non credebãt satis Moysi ac Prophetis, nec his qui ex mortuis resurrexerunt crediderunt, imò Lazarum Mariæ & Marthæ fratrem, cùm ex mortuis resurrexisset, occidere voluerũt, & Dominũ ipsum post suam resurrectionẽ acrius in suis membris persecuti sunt. Hinc ergo obseruandum, quàm sacrosancta nobis esse debeat sacra scriptura, vt quæ efficacior nobis esse debeat ad rectè vitam instituendam, quàm quiuis prędicator, etiamsi è cœlo atq; ex mortuis ad nos veniret, nunciaturus visa à se aut experientia percepta. Deinde hanc ad ea quæ de futuræ vitæ statu sunt cognoscẽda sufficientem esse, vt pręter eam non sit opus optare aduentum quorundam mortuorũ qui de illis nos plenius instruant. Non potest autem ex vltima huius narrationis parte colligi efficaciter animas mortuorum nunquam in propria persona apparere viuis, quia nec Abraham negat Lazarum posse ad viuos mitti, nec diues petiit animam Lazari mitti, sed vt ex mortuis resurgeret. De apparitione autem animarum quid sentiendum, discere licet ex lib. Augustini de cura pro mortuis agẽda, dictúmq; est aliquid de hac materia in cap. Concord. 67. Summa ergo totius huius narrationis de diuite quodam & mendico Lazaro est, vt qui diuites sunt, pręsentibus bonis rectè vtantur, non vtẽtes eis ad ambitionem & luxum, sed pauperibus inde subuenięntes: alioqui futurũ vt bona sua hic percipiant, in futuro seculo indicibilibus tormẽtis cruciandi, nec vllam à pauperibus beatis consolationẽ percepturi, quòd eos sibi in pręsenti nõ parauerint amicos de mãmona iniquitatis. Qui autẽ pauperes, despecti, & afflicti sunt in hoc mũdo, fortiter ferãt huius mũdi mala. Sic enim futurũ, vt postea summo potiãtur honore, requie & gaudio. Postremùm non optandũ esse mortuorũ ad nos aduentũ, qui de statu vitæ futuræ nos certiores faciant, sed scripturæ auscultandũ, quę quantum est satis nos docet quæ nos maneant post hanc vitam, & certior sit quàm cuiusquã esset mortui testificatio. Sunt autem plerią; etiam antiqui patres, qui totam hanc historiam aut parabolam tractant etiam allegoricè, intelligentes in diuite populum Iudaicum, aut eos qui sibi iusti videntur: in mendico Lazaro, populum gentilem, aut peccatores, & Publicanos. Quã tractationẽ hic omittimus, quòd prolixè satis eam prosecutus sit Aug. lib. 2. q. Euãg. & Ambrosius in Cõment. ac post eos elegãtissimè & lucidissimè D. Gregorius in homilia, & Theophyl. in Cõment.

DOCET SCANDALVM VITANDVM, ET FIDEI virtutem. LVCÆ 17. CAPVT XCVIII.

ET ait ad Discipulos suos: Impoßibile est vt non veniant scandala: væ autem illi per quem veniũt, vtilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proijciatur in mare, quàm vt scandalizet vnum de pusillis istis. Attendite vobis: Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si pœnitentiam egerit, dimitte illi: & si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte illi. Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem. Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, diceretis huic arbori moro: Eradicare, & transplantare in mare, & obediet vobis. Quis autem vestrûm habens seruum arantem aut pascentem boues, qui regresso de agro dicat illi, Statim trãsi & recũbe: & nõ dicit ei, Para quod cœnem, & præcinge te, & ministra mihi donec mãducem & bibã, & post hæc tu mãducabis & bibes? Nunquid gratiã habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperauerat? Nõ puto. Sic & vos, quum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus. Interrogatus autẽ à Iudæis, quãdo venit regnũ Dei? Respõdens eis dixit: Non veniet regnum Dei cum obseruatione. neq; dicent: Ecce hîc, aut ecce illic. Ecce enim regnũ Dei intra vos est.

A.18.72.
A.18.72.
A 17.68
A 21.
1.2.
B.11.112

ET AIT AD DISCIPVLOS SVOS: IMPOSSIBILE EST VT NON VENIANT, &c.] Quanquam incertum sit an hæc à Domino sint dicta, mox post præcedentia, & occasione pręcedentium, eo quòd Lucas hoc capite miscellanea quædam scribere videatur, quæ inter se nullo ordine & connexione cohæreant, nec huiusmodi locutionibus vtatur quæ ordinem aliquem significent: tamen commoda reddi potest ratio, quare nunc prædictis

subiiciantur de scandalo, quæ & supra apud Matthęum sunt habita, vt fatendum sit Dominum hæc bis dixisse, aut alterum Euangelistarum non eo loco commemorasse quo dicta sunt, quamuis vterque oportuno loco commemorauerit ea. Ideo enim secundùm Theophylactum iam de scandalo subiicitur, ne turbarentur Discipuli videntes Pharisæos irridere Christum, de faciendis eleemosynis, & diuitiarum periculo disputantem. Hac ergo occasione primùm dicit fieri non posse, considerata scilicet hominum corruptione & malitia, quin eueniant scandala, hoc est impedimenta salutis, & tamen quia hæc necessitas nullum cogit, væ dicit illi per quem eueniunt scandala, quòd vtilius illi esset si appenso circa collum eius lapide molari, secundùm morem Palestinæ regionis, proiiceretur in mare, quàm si scandalizet, hoc est, offendat & impedimentum præbeat salutis vni de pusillis istis, id est, quantumuis humilibus & abiectis istis, qui scilicet credunt in me, quia qui vel vnum talem scandalizauerit, ob id proiiciendus est in profundum inferni, quod longè est grauius, quàm proiici in mare. Proinde postquam dixit & necessaria esse scandala, & pessimè tamen illi fore per quem fiũt, tertiò commodè admonet suos, vt ab his sibi caueant. Attendite, inquit, hoc est, diligenter cauete vobis, ne scilicet aut cui sitis offendiculo, quia væ illi per quem fiunt scandala: aut scandala quæ necesse est euenire vos scandalizent, & ad lapsum pertrahant. Vtrunque enim cauere suos Dominus latius admonet apud Matthęum, postquam de scandalorum necessitate & væ scandalizantium dixisset. Ibi autem videre licet quæ hic dicenda essent de scandalo, & loci huius intelligentia.

SI PECCAVERIT IN TE FRATER TVVS, INCREPA ILLVM, &c.] Subiiciuntur & hæc, sed latius, apud Matthęum doctrinæ de scandalo. Postquam enim docuit Dominus cauendum esse ne quem scandalizemus, hoc est, ne in quem peccemus, præuidens fieri non posse, quin & inter fratres, id est, Christianos eiusdem religionis, scandala oriantur, docet quomodo agendum sit cum fratre scandalizante & peccante in nos, nolens huiusmodi scandala à nobis esse prętereunda & negligẽda, quemadmodum negligenda sunt impiorum & infidelium scandala. Duo autem circa peccantem fratrem fieri pręcipit. Primùm, vt si peccauerit in nos, neque negligamus illius salutem, neque lædentem vicissim lædamus, sed cupidi salutis eius increpemus eum, ac increpatione nostra ad pœnitẽtiam prouocemus. Ad hoc enim adhibetur omnis fraterna increpatio. Quo autem modo & ordine sit increpandus, latè à Matthęo explicatur. Secundò, vt si pœnitentiam agat, hoc est, resipiscat & signa displicentiæ ędat, agnoscendo scilicet admissum peccatum, & veniam eius petendo, remittamus ei, nullam scilicet requirentes ab eo vltionem, imò nec satisfactionem aliquando iniuriæ illatæ. Non quòd etiam antequam pœnitentiam agat non debeamus remittere peccatum in nos admissum, sed quòd id quod prius apud nos in corde remisimus, etiam ore remittendum sit, & ipsa communione & familiaritate quæ ante pœnitentiam ei salubriter subtrahitur, testari debeamus factam ex animo admissi peccati remissionem. Ne autem quam fratri debemus in remittendis peccatis indulgentiam, certis concludamus terminis, subiecit: Et si septies in die peccauerit in te, & septies in

A die conuersus fuerit ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte illi; hoc est, quotiescunque peccauerit, & resipuerit, remitte illi. Numerus enim septenarius pro infinito ponitur ob numeri perfectionem. Porrò loquitur hic proculdubio Dominus non potissimum de remissione sacramentali, sed fraterna. Dicit enim: si peccauerit in te frater tuus, remitte illi. At sacerdos qui Dei vice in terris remittit peccata, non remittit ea tanquam fratri, sed tanquam subdito: nec remittit ea tanquam in se admissa, sed tanquam admissa in Deum. Consequitur tamen etiam ex hoc loco sacerdotem semper pœnitenti debere remittere peccata. Cùm enim Deus præcipiat vt pœnitenti fratri semper remittat frater, & Dei in-
B dulgentia longè vincat humanam, non potest sacerdos qui indulgentiam Dei hominibus impendit, certum indulgentiæ numerum seruare erga peccatorem, quem non potest seruare frater erga fratrem. Reliqua quæ hic essent dicenda, dicta sunt circa Matthęum in cap. Concordiæ 72. vnde intelligere licet dupliciter accipi posse quod dicitur: si peccauerit in te frater tuus. Deinde, quando præceptum increpationis fraternæ obliget, nimirum quando spes est fructus. Pręterea quòd huic præcepto de remissione fratri à fratre impendenda, non contrarientur peccantium supplicia, quæ de eis ob bonum reipublicæ Christianæ vel ciuilis sumunt iudices Ecclesiastici, vel seculares, non tanquam de fratribus, sed tanquam de his qui eis
C sunt subiecti.

ET DIXERVNT APOSTOLI DOMINO: ADAVGE NOBIS FIDEM. DIXIT AVTEM, &c.] Obiter videntur hæc ab Euangelista subiecta superioribus, ac sine omni ordine & consequentia, nisi dicamus cum Theophylacto, Apostolos audientes Dominum de magnis quibusdam dicentem, & adhortantem eos ad diuitiarum cõtemptum, ad scandalorum vitationem, & peccatorum in se admissorum remissionem, memores infirmitatis fidei suę quam illis Dominus toties exprobrauit, petisse fidei augmentum, per quam possent perficere quę præceperat. Nihil enim adeò ad paupertatem, de qua locutus est, amplexandam, & diuitia-
D rum in pauperes elargitionem facit, atq; confidere in Domino: sicut nihil ita facit thesauros reponere, atq; diffidentia bonitatis diuinę. Insuper vt & contra offendicula obsistere quis possit, magna fide est opus, ob cuius defectum & paruitatem, infirmi in fide facilè scandalizantur. Proinde fortè occasio petendi augmentum fidei, fuit, quòd Dominus de pusillis fecerit mentionẽ, quos scandalizari noluit. Solet enim Apostolos suos vocare ὀλιγόπιστους, id est, homines pusillæ fidei. Dicunt ergo Domino: Adauge (vel, vt habẽt Gręca, quod tamen idem est, Appone) nobis fidem, id est, fiduciam, quam toties commendasti, & cuius defectum in nobis frequenter culpasti, vt auctiorem nacti fiduciam possimus
E ad ędenda miracula, ad implenda pręcepta tua, atq; ad impetrandum quiduis à Deo esse aptiores. His autem verbis quibus fidei augmentum postulant, magnitudinem tamen suæ fidei testantur, cùm credere se declarent Dominum posse mẽtibus eorum fidei incrementum adiicere, supra hominem scilicet ipsum esse agnoscentes. Dominus autem sua responsione ostendit eos rectè petere fidei augmentum, quòd perfectæ fidei magna sit vis, atq; huiusmodi fidei commẽdatione fidem quantum in se est cõfirmat & auget in eis, aucturus in eis non verbis, sed

ſed ſpiritus ſui efficacia fidem poſt ſuam in cœlos A aſcenſionem quando magis conueniret illum pro ſua diuinitate agere, & illi eſſent capaciores ſuſcipiendi fidem perfectam. Si, inquit, habueritis fidem,&c. Eadem ſententia ſuprà habita & expoſita eſt Matth.17.in cap.Concord.68.niſi quòd ibi montis fiat mentio, hîc autem mori, aut, vt eſt Græcè, ſycamini. Tunc enim montem aliquem demonſtrabat Dominus, cui fortè vicinus erat cùm ea diceret: nunc autem arborem aliquam fortè obuiam, cùm idem vtrobique ſignificetur. Quod autem ad ſynceram attinet lectionem, ſciendum eſt pleroſque antiquos codices Latinos manu deſcriptos non habere verba futuri temporis, habueritis, dicetis, B & obediet, ſed haberetis, diceretis, & obediret. Sic enim habebant etiam duo codices qui mihi erant ad manum, & cõuenit hæc lectio magis cum Græcis, quæ habent ἔχετε, ἐλέγετε ἄν, ὑπήκουσεν ἄν. Proinde veriſimile eſt communem nunc lectionem mutuatam ex Matthæi loco,vbi ponuntur verba futuri temporis,quanquam parum ad rem faciat vtro modo legatur,cum idem ſemper ſignificetur. Porrò quemadmodum tranſlationem montis, de qua apud Matthęum, myſticè factam per Apoſtolos oſtendit D.Hieronymus, ita & hic pij patres tranſplantationem mori, quæ per Apoſtolos nunquam legitur facta,(ſicut nec ad veritatem ſententiæ neceſſe eſt eam aliquando factam eſſe, quemadmo- C dum patet ex his quę dicta ſunt circa Matthęum,) myſticè per eos factam intelligũt. Et Beda quidem ſecutus D. Auguſt. lib.2. de quęſt.Euang. per morum cuius colore ſanguineo fructus rubent, Euangelium crucis myſticè intelligit, quæ crux per fidem Apoſtolorum de gente Iudęorum,in qua velut in ſtirpe generis tenebatur, verbis prędicationis eradicata,& in mare gentium plantata eſt. Ambroſius autem per morum,diabolum intelligit,ſicut & in ſententia Matthęi per montem. Nam quemadmodum fructus mori primò albet in flore, at maturitate nigreſcit: ita diabolus ex albenti Angelicæ flore naturę deiectus eſt in peccati nigredinem. Sed & Theophylactus alia ratione per morum dia D bolum intelligit, quòd ſcilicet nobis author ſit & alumnus vermis perpetui per cogitationes quas ille in nobis generat. Folia enim mori,vermes paſcunt,vnde fiunt ſerica. Hanc itaque morum fides non tantùm Apoſtolorum, ſed quorumuis, eradicare valet è corde humano, & in mare proiicere, hoc eſt, in abyſſum perditionis.

QVIS AVTEM VESTRVM HABENS SERVVM ARANTEM AVT PASCENTEM BOVES,&c.]Et iſtud ſic videtur ſubiectum ſuperioribus,vt cum illis nullam habeat connexionem aut conſequentiæ rationem:at ſi quis diligenter aduertat, videbit nec hic deeſſe rationem quare hæc ſubiuncta ſint pręcedentibus. Quoniam enim in pręcedentibus Dominus exegit quædam ſingularia, nimirum diuitiarum in pauperes diſtributionem, voluptatum contemptum, ſolicitam ſcandalorum vitationem, ac facilem in peccantes indulgentiam,ne quis cùm hęc omnia aut aliqua horum perfeciſſet,ſibi placeret & efferretur,nunc iactationis affectum,qui boni operationem conſequi ſolet, euellit. Ad quod è rebus humanis profert exemplum de ſeruo quem nullus dominus quantumuis commodus, ſolet ex agro reuerſum honore afficere ob diurnum eius laborem, ſed rurſum iubet,ac debitam adhuc exigit ſeruitutem, & nec ſic quidem gratiam habet ei. Hoc ergo exemplo nobis propoſito, accommodans illud ſuæ intentioni ſubiunxit: Sic & vos cùm feceritis omnia quæ pręcepta ſunt vobis, dicite: Serui inutiles ſumus, quod debuimus facere, fecimus. In qua applicatione aduertendum, quòd cùm propoſiti exempli narratio exigere videbatur vt diceret Dominus: Sic & vobis etiam cùm feceritis omnia quę vobis ſunt pręcepta, Deus nullam eſt habiturus gratiam, nec honore ob id vos afficiet, ſed vos inutiles ſeruos appellabit:non ſic quidem dixit,ſed vos,inquit, dicite, ſerui inutiles ſumus. Voluit enim hoc exemplo Dominus nos ad humilitatem informare, & magis hoc agit vt intelligamus quid de nobis ipſi ſentire debeamus, quàm quales non reputet Deus Dominus noſter. Hic enim eos qui pręcepta ſua exequuntur,non inutiles ſeruos eſt vocaturus, ſed, vt in alia parabola dicitur,in nouiſsimo die illis dicturus eſt:Euge ſerue bone & fidelis. Imò ne quidem pro ſeruis tales eſt habiturus.Iam,inquit Dominus,non dicam vos ſeruos,ſed amicos. Vos amici mei eſtis,ſi feceritis quæ pręcipio vobis. Quod *Ioan. 15.* autem pręcipit vt dicamus nos ſeruos inutiles,cùm omnia pręcepta adimpleuerimus, non ſic accipiendum quaſi quis ſit qui omnia adimpleuerit (in multis enim, inquit Iacobus, offendimus omnes) ſed *Iacobi 3.* ſenſus eſt: etiam ſi feceritis omnia, tamen agnoſcite vos ſeruos inutiles; quo ſignificatur quàm inutiles nos debeamus reputare, & nos deprimere, cùm aduerterimus nos multa nobis pręcepta non impleuiſſe. Aut ſenſus eſt: Cùm in vna aliqua re feceritis omnia quæ vobis ſunt pręcepta, vt cùm feceritis quæ præcepta ſunt de erogandis facultatibus,aut quę pręcepta ſunt de remittendis proximo peccatis, agnoſcite tamen vos ſeruos inutiles.Duplici autē ratione dicere nos poſſumus ſeruos inutiles. Primùm,quia Domino noſtro operibus noſtris nihil commodamus, nihilque lucri facimus, ſecundùm illud,Si iuſtè egeris,quid donabis ei,aut *Iob 35.* quid de manu tua accipiet? Secundò, quia nihil vltrà quàm debemus & pręceptum nobis eſt facimus. Sic enim & in rebus humanis ſeruum inutilem vocare ſolemus,qui ex ſe nihil facit,ſed ea tantùm quæ imperãtur, magis ſcilicet ſtudens vt non flagelletur à domino,quàm vt illi proſit. Atque ad hanc ſecundam rationem Dominum reſpexiſſe patet ex eo quod ſequitur;quod debuimus facere,fecimus;quod indicat cauſam quare nos debeamus reputare ſeruos inutiles,vnde Gręca habent coniunctionem cauſalem ὅτι, id eſt, quia quod debuimus facere,fecimus. Id autem ſic eſt intelligendum:fecimus tantùm quod debuimus facere. vel,nihil aliud fecimus,quàm quod facere debebamus. Alioqui nemo facilè eſt qui dicere poteſt ſe feciſſe quicquid facere debuit. Proinde aliter hic accipitur ſeruus inutilis, cùm iubemur nos vocare ſeruos E inutiles, quàm cùm in quadam parabola dicitur: Seruũ inutilem proiicite in tenebras exteriores.Ibi *Matt.25.* enim ſeruus inutilis dicitur, qui Domini præcepta non perfecit,nec ei aliquam attulit vtilitatē, quam ſibi afferri Dominus noſter reputat, cùm noſipſos aut alios lucrifacimus, & ex donis ipſius fructum bonorũ operũ ædimus. Porrò hoc loco mirè exultant qui non ferũt Catholicos dicere,iuſtos mereri ſuis bonis operibus apud Deum vitam æternam & regnum cœlorum.Si enim,inquiunt,omnibus etiam præceptis ſeruatis, agnoſcere nos debemus ſeruos inutiles, & re vera id ſumus,quod iubemur nos

Quomodo mereamur vitam æternam.

nos vocare (neque enim fallaciter id de nobis sentire Dominus voluit) quis ergo aut de suis, aut aliorum meritis gloriari poterit? Quibus dicendum, primùm quidem, quòd, quemadmodũ supra est annotatum, non ipse Dominus inutiles seruos vocat pręceptorum suorum obseruatores, sed contrà seruos bonos, fideles & vtiles: nos autem vult ad vitandam superbiã reputare nosipsos pro seruis inutilibus. Et quanquã tales etiam verè simus ea ratione quam Dominus indicat, imò & aliis multis nominibus, tamen ipse cùm optimus sit, huiusmodi seruis inutilibus pro mercenariis vtitur, & seruitutem nostram mercede rependit, ac debitum obsequium tanquam egregium facinus suscipit, & pręmiũ tribuit, quod labores etiã excedit: quemadmodũ frequenter humani quidã domini seruis suis cùm nihil debeant, tamen pro diligenti & fideli ministerio pręmia quædam deputant, donãtes eos libertate & facultatibus insuper, quos seruos dicimus meruisse quæ à Dominis suis consequuntur. Deinde dicendum, Dominum satis insinuare se nõ loqui de quibuslibet seruientibus Deo, sed illis potissimum qui non sua sponte, atq; ex charitate Deo seruiunt, sed inuiti & coacti necessitate præcepti. vnde dicunt quod debuimus facere, fecimus; quomodo & Paulus 1. Cor. 2. dicit sibi non deberi præmium, si inuitus euangelizaret. Ex eo autem deprehenditur necessitate pręcepti, & non ex charitate quosdam seruire Deo, si non vbi res & charitas postulauerit, etiã parati sint facere quę alioqui non videntur esse pręcepta, sed in libertate eis permissa, quemadmodum fuit in Paulo prędicare Euangelium sine sumptu. Quod si etiam ad omnes Deo seruiẽtes locum hunc extendere velimus, dicendum, quòd nos qui debemus nosipsos agnoscere seruos, sicut re vera sumus, multò magis quàm sint ab hominibus empti serui, tamen Dei benignitate etiam facti sumus filij Dei, ac diuinæ effecti consortes naturę. Qui ergo quatenus serui sumus nihil propriè meremur, quatenus tamen filij Dei & membra Christi, ac spiritus diuini participes, eatenus nostris operibus apud Deum mereri rectè dicimur vitam ęternã, quatenus scilicet opera nostra, opera sunt non tam nostra, quàm ipsius Christi capitis nostri, & spiritus sancti qui habitat & operatur in nobis. Hac enim consideratione dum dicuntur iusti mereri, non libe ri arbitrij vis, sed Dei gratia multipliciter commendatur. Itaq; dum nosipsos spectamus, & quales ex ipsa nostra simus conditione, non habemus quod de meritis gloriemur apud Deum, primùm quòd serui simus qui imperata facere teneamur, etiamsi nulla sit merces: deinde quia in multis offendimus omnes: pręterea quia nihil Deo afferimus commodi nostris operibus: postremùm quia etiamsi afferremus, nunquam tamen rependere possemus quantum ab eo bonorum accepimus & accipimus in singulas horas. Si verò Dei spectemus benignitatem, & quales ex eius benignitate effecti simus, habent vtiq; iusti quod de suis meritis glorientur, aut nos de illorum meritis gloriemur, sed in Domino: tum quòd Deo placuerit bene illi seruientibus pręmium aliquod promittere & constituere: tum quòd ei visum est ad eam nos subuehere dignitatem, qua apud illum aliquid mereri possemus. Deinde, quod ipse dignetur opera nostra agnoscere quasi sibi vtilia & lucrum afferentia, nostram & aliorum salutem suum reputãs lucrum & gloriam. Postremùm, quia opera iustorum etsi multis respersa maculis,

A dignatur respicere & amplecti, conniuens ad vitia. Quòd si autem quis bene viuens gloriari velit in seipso, huic dicitur illud Pauli, Quid enim habes quod non accepisti? Nomen autem meriti, quod tantopere quidam abhorrent, etiam in scripturis reperitur. Dicitur enim: Omnis misericordia faciet locum vnicuique secundùm meritum operum suorum. Sed de merito latius dictum est in cap. Concordię 39. circa illud: Merces vestra multa est in cœlis. Quòd si etiam hic locus, quo pręcipimur nos reputare seruos inutiles, attendatur, reperiemus Dominum etiam his verbis relinquere iustis locum gloriandi, sed in Deo, nimirum cùm per eius gratiam fecerint etiam ea quæ eis non erant præ-

B. cepta. Dicit enim: cùm feceritis omnia quæ pręcepta sunt vobis, &c. Vnde Paulus gloriari nolens in his quę pręcepti erant, gloriatur quòd perfecerit quę erant consilij. Et si, inquit, euangelizauero, non est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit, Vę enim mihi est, si non euangelizauero. Quæ est ergo merces mea? Vt Euãgelium prędicans, sine sumptu ponam Euangelium. Cęterùm quanquàm exẽplum, quo Dominus nos ad humilitatem vocat, nuda sit similitudo, vt non sit necesse illud allegoricè tractare: sunt tamen qui vt & in aliis similibus exemplis, etiam hîc allegoriam quęrunt, vt videre est apud Bedam. Si autem in ipso exemplo philosophari libet, simpliciter id sic fieri poterit, vt in-

C telligamus ideo propositum exemplum serui, cui post vnum opus aliud pręcipitur, quo doceamur non debere nos in otio viuere post vnius præcepti adimpletionem, sed mox ad aliud implendum animum accommodandum. Deinde proponitur exemplum serui, qui toto die in agro laborauit, aut arando, aut pascendo boues, (vel, vt habet Ambrosius magis conformiter cum Gręcis, oues) ac vespertino tempore domum redeuntis, sed non prius cœnam sumentis quàm herus eius cœnam sumpserit eo ministrante, vt intelligamus semper in agro Dominico laborãdum nobis esse quamdiu dies est, id est, quamdiu hic viuimus: at fine huius vitę adue-

D niente, non prius nos admittẽdos ad cœnam Domini in regno cœlorũ, quàm illi obtulerimus fructus laborum nostrorum vnde pascatur. Prius enim ipse à nobis pasci debet, quàm ad gaudia eius simus trãsituri. Sic ferè D. Ambros. D. August. lib. 2. de quæst. Euang. cap. 39. legit: serui superuacui sumus; & intelligit hic per exemplum propositum significari, vt qui in agro adhuc sunt, hoc est, extra Ecclesiam veniant post labores illius vitæ ad domum Ecclesiæ, ibíque suo ministerio pascant Christũm bene viuendo, & multos lucrifaciendo, ac tum quęrant & ipsi à Domino escis incorruptibilibus vitæ ęternæ perfrui, dicentes: Serui superuacui sumus, quod debuimus facere fecimus; hoc est, nihil in

E nobis operis restat: cursum consummauimus, agonem perfecimus, superest nobis corona iustitiæ. At hunc non esse sensum à Domino intentum dubium non est. Dedit autem ei intelligentiæ occasionem dictio, superuacui, pro qua melius nos legimus, inutiles, cùm Gręcis sit ἀχρεῖοι.

INTERROGATVS AVTEM A PHARISÆIS QVANDO VENIT REGNVM DEI, RESPONDENS, &c.] Præcedit in Luca ante hęc verba historia de decẽ leprosis curatis, sed hęc suo loco supra posita est cap. Concord. 74. Porrò an Pharisęi quęrẽtes quãdo venit, id est, vẽturum esset (pręsens enim pro futuro hic ponitur) regnum Dei,

Dei, quęsiuerint animo discendi an irrisoriè, incertum est. Occasio autem quæstionis fuit, quia Dominum frequenter audiuerunt de regno Dei disserentem, imò & Ioannes, & ipse Dominus, ac Apostoli ab eo iam missi suam prędicationem auspicati sunt à promissione regni cœlorum & regni Dei, dicentes: appropinquauit regnum cœlorum. Cùm ergo ab omnibus his promissum regnum Dei, Pharisęi nondum venisse agnoscerent, interrogant Dominum siue seriò, siue, quod magis est verisimile, irrisoriè, quando venturum esset illud regnum Dei, quod iamdudum & Ioannes & ipse prędicassent imminere. Dominus autem, etsi curiosè aut irrisoriè interrogantibus, non dedignatur respondere. Docet autem sua responsione, tempus aduentus regni Dei non posse pręcognosci, & antè quàm veniat prospici: significans proinde studendum potius cuique vt semper paratus sit qui in regnum illud admittatur, quàm curiosè de tempore aduentus inquirere. Ac deinde & regnum Dei iam venisse asserit, notans proinde Pharisęorum qui illum fortè venerant irrisuri, stupiditatem, qui rem pręsentem & apud eos existentem non agnoscerent. Habet enim regnum Dei duplicem statum. Alterum, spiritualem & inuisibilem, quo scilicet in pręsenti vita Deus regnat in cordibus fidelium, per fidem, spem, & charitatem. Alterum, non solùm spiritualem, sed etiam corporalem & manifestum, quo scilicet Deus manifestè est regnaturus, non tantùm in animis hominum, sed etiam in corporibus iam glorificatorum in anima & corpore. De vtroque isto regni Dei statu loquitur hîc Dominus. Et primùm quidem de posteriore dicens: Non veniet regnum Dei quemadmodum regnum aliquod humanum, cum obseruatione, temporis scilicet, hoc est, sic vt homines possint imminens tempus aduentus obseruare & prospiciendo præcognoscere. Neque cùm venerit, dicere poterunt: Ecce hîc est regnum Dei, aut ecce illic. Subitò enim & inopinatè veniet, atque cùm venerit, non in vno loco terræ consistet aut incipiet, sed totum simul orbem occupabit: quemadmodum fulgur inopinatè erumpens totam simul terram occupat, extendens se ab oriente in occidentem vsque. De priore autem statu regni Dei loquitur, cùm inobseruabilem fore aduentum regni Dei confirmat ex præsentia regni Dei hominibus tamen incogniti, dicens: Ecce enim regnum Dei intra vos est, quasi dicat: Vel hinc discere potestis, quàm non veniet cum obseruatione regnum Dei, quòd cùm iam venerit, venisse tamen ignoretis. Et rursum non est quòd curiosè quæratis de aduentu eius, aut vanam existimetis Ioannis & meam de imminente Dei regno promissionem, cùm iam sit intra vos, id est, inter Iudęos iam suam vim exerat per miraculorum operationem, dæmonum expulsionem, & multorum ad fidem concursum. Ideo enim & supra dixit: Si ergo in spiritu Dei eiicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei. *Matt.12.* Theophylactus intelligit: intra vos est; id est, in vestra potestate situm est vt amplectamini illud, si volueritis. Siquidem per fidem quæ in vestra est potestate, incipiet Deus regnare in vobis. Quidam etiam per regnum Dei hic intelligunt ipsum Christum, vt quod dicitur, regnum Dei intra vos est, idem sit cum illo Ioannis: Medius autem vestrum stetit quem vos nescitis. Cæterùm quæ sequuntur hic apud Lucam vsque ad finem cap. 17. dicta ad Discipulos de regno Dei & filij Dei aduentu, quoniam verisimile est Lucam commemorasse modò per anticipationem propter commodam occasionem datam per interrogationem Pharisęorum, ideo suo loco postea coniunximus cum Matthęo & Marco qui hæc commemorant dicta Discipulis priuatim, circa tempus passionis, quanquam fieri possit hæc bis esse dicta. Quæ autem deinde apud Lucam sequuntur in principio cap. 18. vbi per parabolam docet Dominus semper orare, ex conclusione illa: Veruntamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra; patet satis dicta esse eodem tempore, quo ea quæ pręcedunt in fi. cap. 17. proinde eodem loco quo illa reposuimus.

PROPONITUR PARABOLA DE PHARISÆO ET Publicano. LUCÆ 18. CAPUT XCIX.

Dixit autem & ad quosdam qui in se confidebant tanquam iusti, & aspernabantur cæteros, parabolam istam: Duo homines ascendebant in templum vt orarent, vnus Pharisæus, & alter Publicanus. Pharisæus stans hæc apud se orabat: Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic Publicanus: ieiuno bis in sabbatho, decimas do omnium quæ possideo. Et Publicanus à longè stans, nolebat nec oculos ad cœlum leuare, sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus propitius esto mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo, quia omnis qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur.

DIXIT AUTEM ET AD QUOSDAM QUI IN SE CONFIDEBANT, TANQUAM, &c.] Præmiserat Lucas parabolam qua docetur orationis perseuerantia. Itaque commodè iam subiicit parabolam qua docetur etiam humilitas in oratione seruanda. Dixit autē hanc Dominus non ad Discipulos, vt quæ apud Lucā præcedunt, sed ad quosdam qui in se confidebant, tanquam iusti scilicet essent, id est, qui confidebant in se quòd essent iusti (sic enim habent apertius Gręca) & pręterea aspernabantur cęteros. Sic enim Pharisæos notare voluit Euangelista, duplici nomine peccantes. Primùm, quòd propter externa quædam opera confidebāt se esse iustos, cùm non essent iusti, quódque in se confidebant, cùm si quis confidere possit se esse iustum, nequaquam id in se debeat confidere, sed in domino, quemadmodum fecit Paulus dicens: Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei. *Rom.8.* Qui alioqui ad se respiciens dicit: Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. *1. Cor.4.* Secundò, in eo peccabant, quòd sic sibi iustitię nomine placerent, vt cæteros aspernarentur tanquam iniustos & peccatores. Et quidem huiusmodi contemptus aliorum, consequitur ex temeraria illa iustitiæ confidentia, cùm contrà qui humiliter se in Domino iustos esse confidunt, vt Dei gratiam agnoscunt, ita simul indignitatem suam & imperfectionem in multis agnoscunt, vt non possint alios præ se contemnere, sed peccatoribus condolentes precentur illis eandem Dei gratiam quam se accepisse humiliter confidunt. Vnde rectè Diuus Gregorius homilia 34. super Euangel.

Vera,

Vera,inquit,iuſtitia compaſsionem habet,falſa de-
dignationem,quamuis & iuſti ſoleant rectè pecca-
toribus dedignari.Sed aliud eſt quod agitur typho
ſuperbię:aliud quod zelo diſciplinę.Proinde in his
Phariſæis licet obſeruare quatuor illas arrogantiæ
ſpecies, quas idem Gregorius pulchrè enumerat
lib.23.Moral. cap.7. Quatuor,inquit, ſunt ſpecies
quibus omnis tumor arrogantium demonſtratur.
Cùm bonum aut à ſemetipſis audire ſe æſtimant,
aut ſi ſibi datum deſuper credunt, pro ſuis ſe hoc
accepiſſe meritis putant, aut certè cùm iactant
ſe habere quod non habent, aut deſpectis cæte-
ris ſingulariter videri appetũt quod habent. Con-
tra huiuſmodi ergo Dominus parabolam hãc pro-
ponit,qua eorum notat arrogantiam,& ſimul con-
ſolationem ſuggerit peccatoribus ex animo pœni-
tentibus,propoſito exemplo,quo & quàm noxia ſit
arrogantia, & quàm efficax apud Deum humilitas
oſtenditur. Porrò parabola hæc eius eſt generis,
quo ea quæ præceſsit de diuite epulone. Nam &
hic dubium eſt an ſit exemplum hoc rei verè geſtę,
an non geſtæ quidem,ſed ad auditorum vtilitatem
confictum tanquam rei geſtæ.Siue autem ſit res ve
rè geſta,ſiue non,parabola dicitur,quòd exemplum
iſtud ad hoc ſit propoſitũ,vt ex eo intelligatur quod
in fine Dominus vniuerſaliter infert, nempe quòd
omnis qui ſe exaltat humiliabitur,& contrà.Notan
dum autem,quòd participium,dicens,quod in mul
tis legitur libris,nec eſt in Gręcis codicibus,nec in
pleriſque Latinis manu deſcriptis.Habet autem pa
rabola ſic:Duo homines aſcendebant in templum.
(ſitum enim fuit templum Salomonis in monte)
Aſcendebant autem vt orarent. Hæc eſt enim ſola
cauſa ob quam templum ſit adeundum,iuxta illud:
Domus mea,domus orationis vocabitur.Vnus ho-
rum erat Phariſęus,& alter erat Publicanus.Phari
ſęus ſtans, pro more quidem orantiũ tunc recepto
(nam & Publicanus poſtea ſtetiſſe dicitur) ſed ta-
men ipſo habitu corporis animi confidentiã & ela-
tionem præ ſe ferẽs.Nam etſi etiam Publicanus ſte
tiſſe dicatur,tamen à longè dicitur ſtetiſſe,& oculis
in terram flexis,quod curuaturam eius ſignificat,vt
ex oppoſitione intelligamus ſignificatum iſtum ſte-
tiſſe iuxta altare,& ſtetiſſe non ſolùm corpore ere
cto,ſed & animo.Stans ergo apud ſe orabat. Bene
ſanè apud ſe oraſſe dicitur, quia non orabat apud
Deum,qui eius orationem non audiuit,nec appro-
bauit. Verùm quomodo oraſſe dicitur,qui nihil pe
tiſſe legitur,ſed tantùm Deo gratias egiſſe?Dicen-
dum,quòd orare in ſcripturis nonnunquam gene-
raliter accipitur,vt etiam includat in ſe gratiarum
actionem, & ſit generaliter idẽ quod colloqui cum
1.Reg.11. Deo. Sic enim Anna Samuelis mater oraſſe dici-
tur,cùm canticum illud in laudem Dei decantaret,
quod tamen nullas continet preces,ſed Dei tãtùm
prędicationẽ.Aut fortè ironicè Dominus dixit eum
hęc oraſſe;quaſi dicat:videte quæ orauit, qui cùm
aſcenderet vt oraret,nihil tamen à Deo petiuit,ſed
ſeipſum tantùm laudauit. Sic videri poteſt intelle-
xiſſe D.Auguſtinus,dum ſic ſcribit:Quid rogauerit
Deum quære in verbis eius,nihil inuenies.Aſcẽdit
orare,noluit Deum rogare,ſed ſe laudare.Deus,in-
quit,gratias tibi ago.Cur ergo reprehenditur,dicet
aliquis, qui Deo gratias egit,& illi omne bonum
quod habuit attribuit? Verùm non reprehenditur
quia Deo gratias egit, ſed quia gratias agendo &
malè ſibi placuit,& alios præ ſe ſuperbè cõtempſit.
Sic enim ſibi placuit, vt in ſua gratiarum actione

A ſuas tantùm laudes commemoraret,& ob quaſdam
virtutes ſe iuſtum eſſe conſideret, adeò vt nihil ſi-
bi ad iuſtitiæ complementum petendum putaret,
nec precandam peccatorum remiſsionem, atque
vt etiam quas habebat virtutes, ſuis meritis, ſuęq;
induſtriæ deputaret. Niſi enim ſe ſuis meritis illa
à Deo accepiſſe credidiſſet,nequaquam ſic aliis in-
ſultaſſet; quod alterum ſane eius fuit vitium, ne-
ceſſariò concomitans φιλαυτίαν, & alicuius in ſe-
ipſo complacentiam. Nec ſimpliciter quidem pec-
cauit in hoc aliorum contemptu,quia non ſatis illi
fuit in genere ſe præferre peccatoribus,ſed & eum
qui ſecum aſcenderat orandi cauſa Publicanum
aggreſſus eſt,condemnans eum cuius cor non no-
B uit,imò in quo pœnitẽtiæ & correctionis ſigna ad-
uertere potuiſſet, quia vidit templum Dei ingre-
dientem, externíſque geſtibus pœnitentiam præ ſe
ferentem, vt ob id meritò non ſolùm à condem-
natione eius abſtinere debuiſſet, ſed & prouocari
ad ſpem correctionis ipſius, & cõmunem pro eius
correctione & Dei indulgentia precationem.Com
plectitur autem eius oratio duas partes conuenien
ti ordine diſpoſitas, quemadmodum duæ ſunt par-
tes iuſtitiæ. Primùm enim dicit quæ ei aberant ma
la,quia prima iuſtitiæ pars eſt declinare à malo:&
ſecundò dicit quæ ei aderant bona, quia ſecunda
iuſtitiæ pars eſt, facere bonum, iuxta illud:Declina
à malo, & fac bonum. Non ſum,inquit, ſicut cæ-
teri hominum; non quòd ſe omnibus omnino ho-
C minibus præferre voluerit. Id enim nimiæ fuiſſet
inſipientiæ, ſed cęteri homines determinantur per
ſequentia,cùm ſubditur: Raptores, iniuſti,adulte-
ri;quãquam per hoc quòd non dicit; ſicut homines
raptores, iniuſti, &c. ſed ſicut cæteri homines ra-
ptores,&c. ſatis ſignificatur quid de maiori homi-
num parte ſuperbè & impiè iudicauerit.Non dicit
autem;gratias tibi ago quòd non ſum raptor,adul-
ter:ſed non ſum ſicut alij: quo manifeſtè ſingulari-
tatis vitium in ſe notauit,cuius eſt ſeipſum pręfer-
re,& ſibi placere ex relatione ſui ad alios. Hoc au- Gal.
tem vitium quo eximeret Paulus, ſcribens Galatis
dicit:Opus autem ſuum probet vnuſquiſque,& ſic
in ſemetipſo tantùm gloriam habebit,& non in al-
D tero. Vnuſquiſque enim onus ſuum portabit. Se-
cunda orationis eius pars eſt: Ieiuno bis in ſab-
batho, decimas do omnium quę poſſideo.Quibus
verbis non ſe tantùm ab apertis & magnis illis vi
tiis liberum, ſed & magnis & ſingularibus virtu-
tibus pręditum oſtendit,& ſe non tantùm ſuperio-
rem eſſe hominibus apertè malis,ſed & bonis ple-
riſque gloriatur.Ieiuno, inquit,non tantùm quibus
diebus omnes ſecundùm legem & maiorum ſtatu-
ta ieiunant, ſed bis in vnoquoque ſabbatho, hoc
eſt, hebdomada. Sic enim Hebræi hebdomadam
vocant, à pręcipuo eius die, qui hebdomadæ finis
eſt. Ieiunabant autem Phariſęi feria ſecũda & quin
ta,ſi fides eſt Theophylacto.Decimas do,non tan-
E tùm, quemadmodum vulgus,frumenti, vini, & o-
lei,ſed etiã omnium quæ poſſideo,decimans etiam
mentam,rutam,cyminum,ac minutiſsima quæque.
Hîc obſeruandum qualia ſint ob quæ hic Phari-
ſęus, & qui huic ſimiles ſunt,ſibi iuſtitiam vendi-
cant,nimirum externa tantùm, & magis humano-
rum mandatorum quàm diuinorum obſeruationes,
cùm ante omnia curanda ſint quæ ad mentem per-
tinent, pietas, miſericordia, humilitas,& id genus
cæteræ virtutes, & quæ Deus præcepit, priori ſint
habenda loco. Poteſt & hoc dici de partibus ora-
tionis

tionis Pharisaicæ, quòd virtutes quas commemorat vitiis opponatur ab ipso recensitis, vt ieiunium quod ad carnis facit castigationem, opposuerit adulterio quo queritur carnis voluptas: decimarum autem persolutionem, rapinæ quæ fit vi, & iniustitiæ illi quæ fraude fit & dolo. Et hactenus quidem de Phariseo. Sequitur de Publicano, in quo tres notantur suo ordine conditiones, omni verè & dignè pœnitenti necessariæ & sufficientes, quarum prima est propriæ indignitatis agnitio, & quæ ex illa nascitur suiipsius deiectio & erubescentia. Hęc enim notatur cùm dicitur stetisse à longe, procul scilicet ab altari semotus, vt qui indignũ se reputabat propius accedere ea loca in quibus Deo sacrificaretur, & velut presens coleretur. Rursum idem notatur per id quod sequitur; nolebat nec oculos ad cœlum leuare; censens scilicet eos indignos visione superna, vt qui maluissent bona terrena spectare & quęrere, agnoscénsque se indignum qui eò conuerteret intuitum, vbi is suam habet sedem quem se cognouit offendisse. Cùm autem dicitur; nolebat nec oculos, hoc est, ne oculos quidem, significari videtur, quòd multò minus manus in cœlum leuauerit, & ex opposito ipsum Pharisæum non oculos tantùm, sed & manus in cœlum confidenter iactasse. Aut simpliciter significatur quòd non solùm indignum se reputabat qui propè staret, sed & vt in cœlum intenderet. Secunda cõditio, est serius de commissis peccatis dolor, qui in isto notatur, cùm dicitur percussisse pectus suum, præ contritionis scilicet dolore, & veluti reprehendens cor suum, quòd admissorum criminũ origo illi fuisset & causa. Pectoris enim percussio, interioris prauitatis seria est redargutio. Hic autem ex coniunctione aduersatiua, sed, magis videtur significatum, quòd nec manus, nec oculos voluerit in cœlum tollere, sed manu quam in cœlum tulit Phariseus, percutiebat pectus suum. Cæterùm vt peccator veniam assequatur, non satis est agnoscat suam indignitatem, seséque deiiciat, ac ex animo doleat, sed ne ex indignitatis consideratione in desperationem prolabatur, & abundantiore tristitia absorbeatur, adiũgere prędictis conditionibus debet & bonam de diuina benignitate confidentiam. Hæc enim si illis desit, pertrahetur per illas homo in desperationem: si autem sola adsit sine humilitate & contritione, pariet pręsumptionem, nec impetrabit remissionem. Dicit enim propheta: Cor contritum & humiliatũ Deus non despicies; significans eum despecturũ cor non contritum, nec humiliatum. Hęc autem fiducia Publicano adfuisse notatur, cùm & orasse & paucissimis orasse dicitur. Neq; enim orasset, si de Dei erga se indulgentia confisus non fuisset: nec tam paucis orasset, si non multum confisus fuisset. Non enim credidit se exaudiẽdum in multiloquio, more Ethnicorum. Deus, inquit, propitius esto mihi peccatori. Oratio sanè breuis in verbis, sed efficax & magna sensu, quam ob id à Publicano prolatam Dominus proponit, vt & nos ad eum modũ orare discamus, cùm si modò hęc parabola non sit res verè gesta, sed à Domino conficta, hęc oratio à pectore Domini processerit. In qua hoc obseruandum, quòd Publicanus nihil aliud quàm misericordiam petit, & talem misericordiam, qua Deo reconcilietur. Nulla enim prætendit merita, nullas adfert excusationes in peccatis, sed liberè se peccatorem confitetur: & dum sibi Dei implorat propitiationem, hoc est, placabilitatem, significat id maximè animum

A ipsius torquere quòd Deum offensum haberet, nihil magis optare quàm vt illum habeat placatum & amicum. Hoc enim significat Gręca dictio, ἱλάσθητι, hoc est, placatus esto: hoc & Latina dictio significat, propitius esto, hoc est, clemens & benignus, quasi propè iens. Cui dictioni Latinæ bene conuenit, quòd Publicanus ipse à longè steterit, Deum autem precetur sibi propè fieri; quasi diceret: ego tibi appropinquare nec possum, nec debeo, tu prope me veni; sed hæc annotatio locum non habet in Gręca dictione. Notandum & illud in oratione istá, quòd non dicit, nobis peccatoribus, sed mihi peccatori. Superbia enim Pharisęi effecit, vt respiceret se comparatum ad alios: humilitas autem publica-

B ni effecit, vt seipsum in sese respiceret, & non compararet se ad alios peiores aut æquales, sed de sese loqueretur quasi solus fuisset peccator. Ad hunc ferè modum precatus est & Dauid Psal. 24. dicens: Propter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo, multum est enim. Vbi Septuaginta pro, propitiaberis, habent dictionem hoc loco positam ἱλάσθητι. Porrò cùm in Pharisęo audiuerimus superbum accusatorem, in Publicano autem humilem reum, audiamus nunc & iudicem sententiam pronunciantem. Dico, inquit, vobis. Sic enim habent Gręca, & antiqui codices Latini, & non; Amen dico vobis; quanquam Amen etiam legat D. Augustinus. Descendit hic iustificatus, id est, Dei gratia ex peccatore iustus effectus, ab illo Pharisęo, hoc est,

C magis quàm ille, id est, descendit iam iustior quàm Pharisęus, non quòd Pharisęus etiam descendit iustificatus vel iustus, sed comparatione impropria; quia scilicet iste non descendit iustus. Aut potius Publicanus dicitur iustior descendisse quàm Pharisęus, quia & Pharisęus aliquã habebat iustitiam, operum scilicet iustitiam, qua & corã hominibus, & suo iudicio iustus habebatur: sed hanc iustitiam vicit iustitia Publicani, vt quæ Dei esset iustitia, & coram Deo iustitia; cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. In hac autem Domini sententia obseruandum, & quanta sit Dei benignitas, qui tam breui oratione, támq; parua pœnitentia superatus mox pœnitentem in gratiã recepit: & rursum quan-

D ta sit apud Deum humilitatis vis: ac contrà quàm noxium sit arrogantiæ malum, quod pulchrè expendit ex hoc loco D. Chrysost. homilia quinta de incomprehensibili Dei natura, sic scribens: Vt planius intelligas, quàm sit bonum nihil magnum de se opinari, finge animo bigam duplicem, quarum sub altera virtus iuncta sit cum superbia, sub altera peccatum cum humilitate. Videbis enim bigam illam peccati, virtute facilè anteire, palmámq; decursionis celerioris obtinere, non peccati pernicitaté, sed coniugatæ humilitatis facultatẽ. Contrà, bigam alteram virtutis retardari & vinci, non imbecillitate virtutis, sed superbiæ mole ac pondere. Vt enim humilitas pręsumma sua excellẽtia peccati supe-

E rat pondus, atq; in cœlum peruenit: sic superbia præ nimio suo pondere, ac intolerabili onere suæ molis præualet, adeò vt etiam leuissimam illam & supernam virtutem vincat, deorsúmq; versus facilè detrahat. Quoniam alterum quod dixi, parum existat pernicius altero, latius sanè exemplo Pharisæi & Publicani illius perspicies. Id autem exemplum expendens D. Chrysostomus, & ostendens quomodo Pharisęus iunxerat superbiã cum iustitia, Publicanus verò cum iniustitia humilitatem; tandem infert; Cúmq; dixisset: Deus propitius esto mi-

hi peccatori; descendit iustificatus super illũ,& dicta superauerunt facta, & verba vicerunt opera. Alter nanq; iustitiam,& ieiunia,& decimas proposuit suas:alter verba duntaxat reddidit, atq; ita effectum est, vt magnus ille delictorũ numerus deleretur,& peccata obliterarentur omnia Publicani. Non enim verba Deus tantũmodo audiuit,verumetiam animum, quo ita dicerentur,inspexit, quem cùm humiliatum contritúmq; comperiret,misertus est,& benignissimè ac humanissimè egit. Hæc ibi Chrysostomus,qui & alibi sępe similiter ex hoc loco philosophatur,vt homil. 4. de verbis Isaiæ:Vidi Dominum. Vis,inquit,tibi dicam quantum bonum sit modestia,& quantum malum arrogantia?Peccator iustum superauit,Publicanus Pharisęum,& verba factus fuêre superiora.Quomodo verba? Publicanus dixit:Deus propitius esto mihi peccatori.Pharisęus dicit:Nõ sum sicut cæteri homines, rapax,auarus;sed quid?Ieiuno bis in sabbatho,decimas do de facultatibus meis. Pharisęus opera iustitiæ præstabat:Publicanus verba dicebat modestię, & verba plus potuerũt quàm facta, tantúsq; thesaurus cũ cõtumelia reiicitur, & tãta inopia in diuitias cõmutata est. Venerunt duę naues habentes onus,ambę portum ingressę sunt:sed Publicanus in portum pulchrè appulit,Pharisęus autem naufragium perpessus est, vt disceres quantum mali sit animi tumor. Similia habet homil. 31. super Genesim:Etsi,inquit, quis innumera bona fecerit, virtutémq; omné absoluerit,si tamen magnum quid de se sentit, maximè omnium miserabilis est & miser. Quod nobis manifestum est ex iis quę Pharisęo acciderunt, qui vt magna de se sensit,& Publicanũ contempsit,subitò deterior factus est Publicano,& omnes virtutum diuitias lingua sua effudit, & se nudãs exhauriénsq;,pertulit rarum & nouum naufragiũ:apprehenso enim littore omnes merces suas simul perdidit. Nam si ita accidat aliquid propter preces indignè dictas,perinde est ac si quis in portu naufragiũ faciat. Hęc ille, qui in aliquot locis hoc exemplum tractans,id etiam extollit in Publicano, quòd cùm audierit se à Pharisęo condemnari, non vicissim regesserit contumeliam,sed patienter perpessus sit illius petulantiam, non indignans se inter peccatores ab eo reputari, quemadmodum videre licet in homilia primo loco iam citata, & homilia de Dauide & Saule,quanquam hęc obseruatio non sit multum firma,quòd non sit verisimile Publicanum audisse Pharisęi verba,vt à quo steterit elongatus. Verùm admirabitur quis,inquit Theophylactus,quomodo Pharisęus cùm pauca verba suæ laudis pronunciauerit, condemnetur: Iob autem quum multa de se magnificè dicat,coronetur. Et respondet: Quia Pharisęus nullo cogente stat talia nugans & condemnans,alio nullo vsu vrgente: Iob verò prementibus se amicis,& grauius incumbentibus quàm calamitas ipsa,dicentibúsq; quòd propter peccata illa sit passus, compulsus est enumerare sua opera, idq; propter gloriam Dei,ne scilicet homines à recto virtutum cursu exciderent. Idem dicendum de Paulo,magnificè nonnunquã de se loquente. Ostendit autem Dominus æquitatem suæ sentẽtiæ quam de Pharisęo & Publicano protulit, per generalem illam sententiam qua & suprà vsus est,dicens:Quia omnis qui se exaltat,humiliabitur:& qui se humiliat,exaltabitur. Quæ sententia vt est generalis, & multis locis conueniẽs tum in rebus humanis,tum in diuinis: ita multas habet similes in scripturis idem significantes. Nam pręter eas quas suprà circa hanc sententiam citauimus, Iob 22. dicitur:Qui humiliatus fuerit, erit in gloria:& qui inclinauerit oculos suos,ipse saluabitur. Et:Superbum sequitur humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria. Et Iacobus simul & Petrus ex Prouerbiis: Deus, inquiunt,superbis resistit,humilibus autem dat gratiam. Quemadmodũ enim aquarum fluenta ad vallium decurrũt profunda,& quo vallis est decliuior, eo plures aquę congregantur in eam:sic diuinarum charismata gratiarum ad corda descendunt humilium,qui quanto humiliores fuerint, tanto copiosiorem gratiam suscipiunt. Rursum idem Petrus: Humiliamini,inquit,sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis. Et vbiq; scriptura nullum magis vitium detestatur quàm superbiam, tanquam quæ omnium virtutum sit corruptio, & omnium vitiorum initium, nullámq; virtutem magis inculcat quàm humilitatem,vt quę sit omnium virtutum & mater,& conseruatrix, ac vitiorũ omnium medicina efficax, cúmq; maximè sit homini necessaria, non ita tamen facilè in multis ob natiuam quandam cordis humani superbiam & φιλαυτίαν reperiatur. D. Augustinus insigniter humilitatem extulit,epistola 56. dum disserit quę sit via ad capessendam & obtinendam veritatem. Ea,inquit, est,prima humilitas,secunda humilitas,tertia humilitas:& quoties interrogares hoc dicerem,non quo alia non sint pręcepta quæ dicantur,sed nisi humilitas omnia quęcunq; bene facimus & præcesserit, & comitetur,& consecuta fuerit,& proposita quam intueamur,& apposita cui adhęreamus,& imposita qua reprimamur,iam nobis de aliquo bono gaudentibus,totum extorquet de manu superbia. Vitia quippe cętera in peccatis,superbia verò etiam in rectè factis timenda est, ne illa quæ laudabiliter facta sunt,ipsius laudis cupiditate amittantur. Itaque sicut rhetor ille nobilissimus (Demosthenẽ intelligit) cùm interrogatus esset,quid ei primùm videretur in eloquentiæ pręceptis obseruari oportere, pronũciationem dicitur respondisse:cùm quæreretur quid secundò, eandem pronunciationem: quid tertiò,nihil aliud quàm pronunciationem dixisse:si interrogares, & quoties interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil me aliud respondere nisi humilitatem liberet, si & fortè alia dicere necessitas cogeret. Hæc ille ad Dioscorum. Quibus consentiunt quæ habet quodam loco Leo papa,dicens:Tota Christianæ sapientiæ disciplina non in abundantia verbi,non in astutia disputandi,neque in appetitu laudis & gloriæ, sed in vera & voluntaria humilitate consistit, quam Dominus Iesus ab vtero matris vsq; ad supplicium crucis omni fortitudine & elegit,& docuit. Porrò quoniam, vt alibi patuit,Pharisęi ferè typum quendam gerunt Iudaici populi,Publicani verò gentilis populi, rectè Beda hanc parabolam etiam allegoricè tractauit, in Pharisęo intelligens populum Iudæorum,qui in suis meritis & operibus legis gloriatus excidit à iustitia Dei, omnem suorum laborum fructum perdens:in Publicano autem populum gentilem, qui longè à Deo positus per humilem peccatorum suorum confessionem meruit exaltari apud Deum, & pręferri populo Iudaico. Itaque etiam propter allegoriam hanc sub hoc exemplo latentem rectè dicitur exemplum istud esse parabola, quamuis non ea potissimum causa parabolam Lucas vocauerit, sed ob causam superius explicatam.

PARVVLIS MANVM IMPONIT, ET ADOLESCENTEM diuitem ad perfectionem inuitat. Matthæi 19. Marci 10. Lucæ 16.

*E[b]T [a]tunc † [l]afferebant * ad illum & infantes' vt [h]tangeret illos [&] [a]manus eis imponeret, & oraret. [c]Quod cùm viderent [l]Discipuli * [b]comminabantur offerentibus, [&] [f]increpabant eos. [b]Quos cùm videret [l]Iesus, * [b]indignè tulit, & [c]conuocans illos ▷ [l]ait' [e]illis: [l]Sinite ‖ paruulos' [h]venire ad me, [l] & † nolite eos prohibere' [a]venire ad me, [l]talium enim est regnũ ▷ Dei'. [b]Amen dico vobis: ‖ Quisquis non receperit' regnum Dei sicut † paruulus', non intrabit in illud. [b]Et complexans eos, & imponens manus super illos, benedicebat eos. [a]Et cum imposuisset eis manus, abijt inde. [l]Et [b]cùm egressus esset in viam, [a]ecce accedens [&] [b]procurrens † [l]quidam' [e]princeps, [b]genu flexo ante eum, ▷ [h]rogabat eum' ‖ [e]dicens [a]illi': [l]Magister bone, quid [a]boni † [l]faciam vt ▷ habeam' vitam æternam? Iesus autem' dixit illi: Quid [b]me dicis bonum, [&] [a]me interrogas de bono? † [l]Nemo bonus nisi ▷ solus' Deus'. [a]Si autem vis ad vitam ingredi, serua mandata. Dicit illi: Quæ? Iesus autem dixit: ‖ [h]Mandata' nosti: † [l]Non homicidium facies, Non adulterabis, Non facies furtum, Nõ falsum testimonium dices', [b]Ne fraudem feceris, [l]Honora patrem tuum & matrem [a]tuam, Diliges proximum tuum sicut teipsum. ▷ [h]At ille' [a]adolescens [b]respondens ‖ [l]ait' [e]illi: [l]Hæc omnia † custodiui' à iuuentute mea, [a]quid adhuc mihi deest? [c]Quo audito [h]Iesus * [b]intuitus eum, dilexit eum, & ▷ [l]ait' illi [a]Iesus: [c]Adhuc [h]vnum tibi deest. [a]Si vis perfectus esse, [e]vade, [l]vende ‖ omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me. † [f]Quum audisset autem adolescens verbum, * [h]contristatus [e]est [b]in verbo, [&] [e]abijt ▷ tristis', ‖ [l]erat enim habens multas possessiones'. [c]Videns autem Iesus illum tristem factum, [b] & circumspiciens [e]Iesus * † [l]dixit' [e]Discipulis suis: [h]Quàm difficilè qui pecunias habent, in regnum Dei ▷ introibunt'. [a]Amen dico vobis, Quia diues difficilè intrabit in regnum cælorum. [b]Discipuli autem obstupescebãt in verbis eius. At Iesus rursus respondens ait illis: Filioli, quàm difficilè est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire. [a]Et iterum dico vobis: [l]Facilius est * camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum ‖ Dei'. [a] ▷ Auditis autem his [e]Discipuli mirabantur valdè'. [c]Et dixerunt qui audiebant, [e]dicentes [b]ad semetipsos: [h]Et [l]quis [a]ergo † [l]poterit' saluus ▷ esse'? [c] ‖ Aspiciens' autem [b]illos [e]Iesus, † [l]ait [f]illis: [e]Apud homines [a]hoc [e]impossibile est, ▷ sed non apud Deum'. [b]Omnia enim [c]quæ impossibilia sunt apud homines, [h]possibilia sunt apud Deum. [b]Et post hæc [a]tunc respondens [b]cœpit ei ‖ [l]Petrus dicere': Ecce nos † dimisimus' omnia, & secuti sumus te, [a]quid ergo erit nobis? ▷ [l]Iesus' [a]autem [b]respondens ‖ [l]dixit' [f]illis: [a]Amen dico vobis, quòd vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. [h]Amen dico vobis, nemo est qui † reliquerit' domum, aut fratres, [b]aut sorores, [h]aut ▷ patrem, aut matrem', [c]aut vxorem: [h]aut filios, [b]aut agros propter me, & [h]propter [e]regnum Dei, [&] [b]Euangelium, [h] ‖ qui non accipiat centies tantum' [b]nunc [h]in tempore hoc, [b]domos & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros cum persecutionibus, [h]& in seculo futuro vitam æternam. [e]Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.*

c autem † a oblati sunt ei paruuli. b offerebãt ei paruulos ' e autem ' c autem a verò ▷ c o dixit ‡ c o pueros † b o ne prohibueritis eos c o nolite vetare eos ▷ a cælorum ‡ c o quicũque nõ acceperit † c o puer † a vnus Deo interrogauit eum ‖ a ait † faciens vitam æternã possidebo ▷ b perci piam. ‖ a Qui † a vnus est bonus Deus ▷ b o r nus ‖ b o præcepta † b Ne adulteres, Non occi das ‡ o Non occides, nõ mæchaberis ‖ b Ne furteris, ne falsum testimoniũ dixeris ▷ c Qui ‖ a dicit † b o obseruaui * b autem ▷ b o dixit ‖ b quæcunque ‡ omnia quæcũque † c his ille auditis * b Qui ▷ b o mærens ‡ quia diues erat valde ' a autem ' b ait ‡ c o introibunt

* c enim ‖ a cælorum ▷ b Qui magis admirabantur. † b o potest ▷ b o fieri ‖ b o Et intuens † a dixit ▷ a apud Deum autem possibilia sunt ‖ a Petrus dixit ei c ait autem Petrus † a o reliquimus ▷ c Qui ‖ b o ait † c o reliquit ▷ c parentes ‖ c & non recipiat multò plura C.13.90. Matt.18.

E[b]T [a]TVNC [l]AFFEREBANT AD ILLVM ET INFANTES, VT TANGERET ILLOS.] Parabolæ præcedenti quã Dominus ab arrogantia auocauit, & ad humilitatem inuitauit, cõmodè Lucas subiecit hanc de receptis à Christo paruulis historiam. Nam & hac superbia condemnatur, & humilitas commendatur. Matthęus autem & Marcus hanc narrationem subiunxerunt disputationi Christi de non dirimendo coniugio, fortè quòd eodem illo tempore contigerit hæc paruulorum oblatio, quemadmodum significare videtur Matthęus, dicens: Tũc oblati sunt & paruuli. Cùm autem Matthæus & Marcus paruulos, aut, vt est Græcè, παιδία, id est, puerulos Christo oblatos dicant, Lucas etiam τὰ βρέφη, hoc est, infantes dicit oblatos, ideóq; addit exaggerationis causa coniunctionem, &, afferebant & infantes; hoc est, non tantùm paruulos qui incedere possent & loqui, sed etiam infantes. Porrò vt quidam puerulos & infantes Christo afferrent ad hoc vt eos tangeret, &, vt Matthęus appertius explicat, vt manibus suis illis impositis oraret pro illorum salute, eísq; bene precaretur; id eos commouit quòd ex præcedentibus eius virtutibus experti fuerant, Dominum per impositionem manuum & orationẽ à multis repulisse varia mala, credentes proinde per huiusmodi manuum impositionem & orationem etiã præmuniri posse infantes à malis & diaboli potestate. Hac ergo ratione moti offerunt puerulos Christo, idq; iuxta consuetudinem apud eos receptam, qua solebãt paruuli senioribus & sanctis viris offerri, vt manibus impositis ab eis benedicerentur, quemadmodũ Ioseph filios suos Ephraim & Manassen attulit patriarchę Iacob, qui impositis manibus suis super illos, benedixit eis, vt legitur Gene. 48. Cęterùm Discipuli vidẽtes piam parentum in offerendo sedulitatem, non satis memores quomodo Dominus aliquando aduocato puerulo statuerit eum in medio Discipulorũ, declarans satis verbo & facto quanti faceret paruulos, increpabant offerentes, tum quòd importunam & improbã putarent huiusmodi oblationem, quia scilicet Domino alioquin satis occupato, rebus huiusmodi leuioribus fieret negotiũ; tum quòd indignum putarent magnitudine Domini occupari rebus illis leuibus, zelantes scilicet pro Domini sui tum quiete, tum honore. Quod autem in Marco legimus Discipulos comminatos offerentibus, non est aliud quàm quod reliqui duo dicũt eos increpasse illos. Nã Gręcis apud omnes tres Euangelistas idem est verbum, nempe ἐπιτιμάω, quod in-

terpres nunc vertit increpare, nunc comminari, vt supra aliquando est annotatum. Videns autem Dominus Discipulorum factũ, quanquã sciret ab ipsis ex aliqua parte geri officiosa quadam sedulitate, tamen quatenus ex affectu quodã humano & superbia proficiscebatur, indignè tulit, idque eo magis, quòd non ita multò antè eis cõmendauerat paruulos, eorum exemplo ad modestiam ipsos prouocãs. Itaq; conuocatis ad se Discipulis suis, ait illis: Sinite paruulos venire ad me. Causamq; affert; quia talium est regnum Dei. Vbi signanter dictum esse, talium & non horum, annotauit D. Hieronymus, vt ostenderetur non ętatem regnare, sed mores, & his qui similem habent innocentiam & simplicitatem præmium repromitti. Vnde explicans illud magis Dominus adiecit, vt est apud Marcum & Lucam, Amen dico vobis, quisquis non receperit regnum Dei sicut paruulus, nõ intrabit in illud. Quod idem est cum eo quod suprà dixit in cap. Concordiæ 70. Nisi efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Vbi dictũ est qua in re debeamus paruulis esse similes, nimirum in honorum cõtemptu & submissione, in doctrinæ Christi susceptione sine contradictione, in innocentia & simplicitate. Aduertendum tamen in hac sententia, quòd, sicut, hîc positum est pro velut vel tanquam. significatur enim imitatio personæ, non autem acceptionis. Neque enim est sensus: Qui non acceperit vt puer accipit, sed qui non acceperit, factus similis puero. Porro quanquam dictum non est: horum est enim regnum Dei, sed talium; non tamen intelligendum est sub, talium, non comprehendi etiam ipsos paruulos ætate, quemadmodum volunt Anabaptistæ. Nam si illud, talium, tantùm pertineat ad adultos, qui sua voluntate paruulis sunt similes, eósque imitantur, iam hæc sententia ei quod dixit Dominus infantes sibi apportandos esse, tanquam subiecta ratio minimè cohæret. Ideo enim paruulos permittendos sibi adferri dicit Dominus, quia talium est regnum Dei: proinde cùm hoc occasione paruulorum sibi oblatorum Dominus dixerit, nequaquam paruuli ætate ab hoc dicto, & proinde nec à participatione regni cœlorum possunt excludi. Talium, enim proculdubio refert conditionem illam animi quam habent infantes & paruuli. Eam ergo conditionem quicunque habent, siue per ętatem, siue per voluntatem & imitationem, eorum est regnum Dei, si modò tamen ad Christum veniant, aut per se, vt adulti rationis compotes; aut per alios oblati, vt paruuli & infantes. Itaque hoc Christi factum reprehendentis Discipulos prohibẽtes paruulorum oblationem, & paruulos suscipiẽtis, ad duo valebat. Primùm ad commendationem humilitatis, & vt rursum exemplum præberet modestiæ & innocentiæ, atque in ipsis paruulis à se susceptis ostenderet quàm grata illi esset humilitas, & innocentia, quæ ab hominibus ridentur. Secundò, vt hoc suo facto ostenderet etiam infantes suæ gratiæ participes esse posse, nec à gratia baptismi remouendos esse, veluti præuidens fore eos qui modò exorti sunt, qui, quemadmodum Discipuli modò, increparent paruulorum oblatores, quales & suo tempore quosdam fuisse Diuus Bernardus testatur homilia 66. in Cantica, vbi & contra tales pulchrè disputat. Sanè quod Dominus paruulos non tantùm ad se venire permiserit, sed etiam complexatus sit eos, vt habet Marcus, & iuxta votum offerentium parentum, im-

A positis manibus suis eos benedixerit, hoc est, bene precatus sit eis, & bene precando gratiæ suæ participes fecerit (non potuit enim Christi benedictio non esse efficax, cuius benedicere benefacere est) manifestè arguit infantes & vsu rationis carentes, gratiæ Christi participes esse posse. Proinde rectè ad imitationem horum offerentium paruulos, Ecclesia quotidie per fideles Christo infantes offert, vt in baptismo gratiæ eius, qua certum est eos indigere, participes fiant, vt sic Dei regnũ, quod talium hîc esse dicitur, consequi possint. Sed de baptismo paruulorum aliâs latius. Hoc tantùm hic adiiciendum, quòd quemadmodum Ecclesia B ex hoc facto Christi didicit paruulorum susceptionem: ita & ex eodem didicit in omnibus penè sacramentis, & susceptione aliquorum in Ecclesiam, vti impositione manuum. Huius enim cæremoniæ magna olim in Ecclesia fuit obseruatio, vt adhuc est ex parte. Nam impositio manuum ex Apostolica institutione fit in sacramento Confirmationis, & in sacramento Ordinis, & rursum fieri solebat & in sacramento Pœnitentiæ, & quandocunque hæretici intra Ecclesiam recipiebantur. Est enim huiusmodi manuum impositio, veluti imprecatio & collatio spiritussancti.

[c]ET [b]CVM EGRESSVS ESSET IN VIAM, [a]ECCE ACCEDENS, (ET) [b]PROCVR-C RENS, &c.] Postquam ad oblatam occasionem Dominus humilitatis doctrinã proposuisset, alia mox oblata est occasio docendi etiam diuitiarum contemptum, accedẽte scilicet ad eum diuite quodam, & rogante qua ratione vitam ęternam sibi parare posset. Hunc autem D. Hieronymus in Matthęum scribens existimat nõ voto discentis, sed animo tentantis Dominum interrogasse, idq; ex alio Euangelista id palam asserente dicit esse manifestum, confirmatq; ex eo quòd dicente illi Domino: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata; rursus fraudulenter interrogauerit, quæ sint illa mandata, quasi non & ipse legerit, aut Dominus possit Deo iubere cõtraria. Verùm in hac sentẽtia imposuit D. Hieronymo, D quòd quæ Matthęus de isto scribit, non contulerit cum his quæ de eodem scripserunt Marcus & Lucas, & quòd putauerit hunc de quo scribit Matthęus, fuisse illũ legisperitum de quo Lucas cap. 10. qui similiter Dominum interrogauit quid faciendo vitam æternam possideret. Hic enim à Luca dicitur Dominũ tentando interrogasse. At illum nõ fuisse de quo hic Matthæus, certissimum est ex Luca, qui etiam huius meminit, & rursum ex Marco euidens satis est istum percunctatorem nõ fraudulento animo Dominum accessisse, quemadmodũ colligit D. Chrysostomus, Hieronymi sententiam refellens. Marcus enim hunc procurrisse dicit, & genu flexisse ante Iesum, ac ab ipso dilectum: quorum illa cupiditatem discendi demonstrabant, istud au-E tem hominis synceritatem. Fuit autem iste, vt ex omnibus tribus patet Euangelistis, admodũ diues: fuit adolescens, vt ex Matthæo patet & Marco. A Luca verò etiam princeps dicitur, quia scilicet magnæ apud Iudęos authoritatis & potentiæ propter diuitias. Hic ergo Domino etiam in viam egresso, non tantùm accedens, vt habet Matthęus, sed etiã accurrens, vt habet Marcus, ac genu coram Iesu flectens in reuerentiæ signum, cupidus assequendi vitam æternam, quam sua doctrina nouo modo Dominum promittere intellexit, interrogabat eum dicens: Magister bone, quid boni faciam vt habeam

vitam

vitam æternam? Ad hanc interrogationem Marcus quidem & Lucas dicunt Dominũ primùm respondisse: Quid me dicis bonum. Matthæus verò: Quid me interrogas de bono. Græca tamen etiam in Matthæo habent ¿quid me dicis bonum; quomodo & Hilarius legit, & Diuum Hieronymum quoque sic legisse ex Commentario suspicari licet. Sed verisimile est ex aliis Euangelistis, pro illo: Quid me interrogas de bono; etiam in Matthæo positum, quid me dicis bonum; quòd lector aliquis parum attentus iudicaret illi: Quid me interrogas de bono; non perinde quadrare sequens Christi responsum: Vnus est bonus Deus. Origenes homilia 8. super Matthæum vtranque ponit lectionem. Dicendum itaque, vtrunque Dominum respondisse, & cur se diceret bonum, & cur se de bono interrogaret. Nam adolescens & bonum appellauerat, & de bono interrogauerat, dicens: Magister bone quid boni faciam, &c. Ad quod commodè sic intelligitur vtrunque respondisse Dominus: Quid me dicis bonum, & me tanquam bonum scilicet interrogas de bono? Quoniam enim adolescens Dominum appellabat bonum, blandimento captans illius beneuolentiam, cùm tamen nihil aliud existimaret eum esse quàm purum hominem, sed cæteris eminentiorem: & quoniam de bono faciendo quo promereri posset vitam æternam interrogabat, Dominus omnem bonitatis laudem ad solum Deum transfert, qui solus naturâ & verè bonus est. vnde subiicit: Vnus est bonus, Deus scilicet, vel, vt habent alij, Nemo bonus, nisi solus Deus. quasi dicat: Meritò deberes nec me dicere bonum, quem existimas esse purum hominem: nec te putare posse aliquid boni facere, quod solus Deus dicendus sit verè bonus, cuius comparatione non iustificabitur omnis homo, nec quoduis opus hominis. Non ergo negat se bonum esse & Deum, sed ab illo non se appellandum bonum significat, qui ipsum purum hominem credidit, quod non ob id dixit, quasi reprehẽderit in eo quòd se nondum credidit esse Deum, sed ob duas has potissimum causas. Primùm, vt suo exemplo doceret, quòd cùm ab aliquibus laudamur, retorquere debeamus proprias laudes in laudem diuinam, & consideratione nostri defectus non admittere in animo adulantium & captantium nostram beneuolentiam voces Deo propriè conuenientes. Secundò, vt hunc percunctatorem ab adulationis vitio liberaret, & tacitè admoneret ne seipsum bonum existimaret, etiam cùm omnia Dei mandata perfecisset, sed potius solum Deum bonum & omnis bonitatis authorem suspiceret, cui omnis boni gloria transscribenda est. Credidit enim iste, dum Iesum, quem hominem tantùm putauit, bonum appellat, & de bono à se faciendo interrogat, etiam se quoque bonum fieri posse per bonum quod facturus esset: proinde vt ad humilem de se suísque operibus existimationem, illum & in illo nos Dominus prouocaret, boni honorificam appellationem à se & omni opere humano in Deum transfert. Proinde acutè D. Turnhout lib. 3. de libertate Christiana, intelligit Dominum hic Iudæo opera tantùm attendenti insinuasse opus esse fide, qua credatur nemo esse bonus nisi solus Deus, & omnis homo esse mendax. Et ita neminem posse aliquid boni facere ad assequendum vitam æternam, nisi qui ex bonitate Dei miserentis factus fuerit bonus. Dehinc ad reliqua quæstionis respondet dicens: Si au-

A tem vis ad vitam ingredi, serua mandata. Quibus verbis significat & liberi arbitrij vim, dum dicit: Si vis; & solam vitam æternam verè esse vitam, dum interrogatus de vita æterna, respondet: si vis ad vitam ingredi; & se vitæ æternæ prædicatorem non solùm non esse contrarium legi, sed nec alia requirere quàm legem, dum dicit ¿serua mandata. Qua Domini responsione apertè refelluntur hi qui hodie opera nimis deprimunt, ac fidem solam extollunt & exigunt: qui vtiq; si interrogarentur, qua ratione quis vitam æternam assequatur, nollet cum Domino dicere ¿serua mandata; sed id tantùm inculcarent; crede in filium Dei. At Dominus nunc fidem exigit, nunc opera pro occasionis oportuni-

B tate, significans & fidem & opera esse necessaria saluando. Audiens autem adolescens exigi mandatorum obseruationem, & æstimans alia quædam præcepta esse præter legalia quæ ei vitæ fierent causa, siquidem audierat eum vt noua quædam promittentem, ita & noua quædam hominibus præcipere, interrogat quænam essent ea præcepta quæ essent ipsi seruanda. Tum Dominus ostendens se non de aliis locutum mandatis quàm quæ legis erant: Mandata, inquit, nosti. Deinde & enumerat aliquot, ea scilicet quæ sunt secundæ tabulæ, & ad proximos pertinent. Et quidem omnes tres Euangelistæ commemorant à Domino dicta quatuor illa negatiua præcepta decalogi: Non occides, non mœchaberis, non facies furtum, non falsum testi-

C monium dices. In quibus futura indicatiui phrasi Hebraica pro imperatiuis ponuntur. At Marcus his etiam quintum addit: Ne fraudem feceris, aliena scilicet illicitè accipiendo. Græcè enim est, μὴ ἀποστερήσῃς, quod propriè est, ne priues aut spolies quenquam. Id autem positum puto pro vltimo decalogi præcepto: Non concupisces domum proximi tui, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt. Aut desumptum istud ex cap. Leuitici 19. vnde & id quod sequitur in Matthæo: Diliges proximum tuum. Ibi enim pro eo quod non habemus: Nec vi opprimes eum; Hebræa habent, Neque prædaberis, & Septuaginta, μηδὲ ἁρπάσεις. Negatiuis præceptis

D additur à tribus Euangelistis vnum affirmatiuum: Honora patrem tuum, & matrem tuam. His iam apud Matthæum subiicitur generale illud præceptum, in quo omnia præcepta ad proximos spectantia recapitulantur, teste Paulo: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Circa quod apud solum Matthæum additum præceptum, dubium proponit Origenes, quomodo, si hoc etiam præceptum adolescens iste seruauit, quemadmodum se seruasse dicit, eius responsionem Domino approbante, qui intuitus eum dilexisse dicitur illum, dicatur ei: Adhuc vnum tibi deest; & tanquam nondum perfecto dicitur: Si vis perfectus esse; cùm in illo man-

E dato, Diliges proximum tuum; omne mandatum secundùm Paulum recapituletur & contineatur, vt ob id nihil ei deesse possit qui illud impleuerit, sed perfectus sit, vt qui omne mandatum impleuerit? Itaque hac ratione relinquit videndum, num istud præceptum non sit hoc loco à Matthæo scriptum, sed ab aliquo nescio quo non intelligente subtilitatem istorum dictorum additum, maximè cùm Marcus & Lucas hoc præceptum non asscripserint. Indicat tamen quomodo & aliter proposita difficultas solui posset ex Euangelio apocrypho, quod dicitur secundùm Hebræos. In quo de iuuene hæc

res exponitur ad hunc modum: Dixit ad Deum alter diuitum: Magiſter quid bonum faciens viuam? Dixit ei: Homo, leges & prophetas fac. Reſpondit ad Deum: Feci. Dixit ei: Vade, vende omnia quæ poſsides, & diuide pauperibus, & veni, ſequere me. Cœpit autem diues ſcalpere caput ſuum, & non placuit ei. Et dixit ad eum Dominus: Quomodo dicis, legẽ feci & prophetas? Quoniam ſcriptum eſt in lege: Diliges proximum tuum ſicut teipſum; & ecce multi fratres tui filij Abrahæ amicti ſunt ſtercore, morientes præ fame, & domus tua plena eſt multis bonis, & non egreditur omnino aliquid ex ea ad eos. Et conuerſus dixit Simoni Diſcipulo ſuo ſedenti apud ſe: Simon fili Iohannæ facilius eſt camelum intrare per foramen acus, quàm diuitem in regnum cœlorum. Ex his ratiocinatur Origenes, vt donetur ſic ſcriptum fuiſſe ab Euangeliſta, vt nos legimus, tamen difficultatem propoſitæ quæſtionis ſic poſſe explicari, vt accipiamus Chriſtum redarguiſſe iuuenem, credentem ſe legem impleſſe, dicendo ei: Si vis perfectus eſſe, &c. quaſi diceret: Sic enim videberis dicere verum, & verè diligere proximum tuum ſicut teipſum. Sed nec hac ratione ſatis ſoluitur nodus. Nam ſi Dominus eum redarguere voluit tanquam non verè dixerit ſe omnia illa ſeruaſſe, quomodo Marcus dicit Dominum dilexiſſe iuuenem, reſpondentem ſe omnia ſeruaſſe? Deinde quomodo ad oſtenſionem eius, quod proximum ſicut ſeipſum diligeret, exigeretur, vt omnia ſua venderet, & daret pauperibus, cùm id non neceſſariò requiratur ad impletionem illius pręcepti: Diliges proximum tuum ſicut teipſum? Et tamen quomodo is poteſt videri obſeruaſſe illud præceptum dilectionis proximi, qui tam multas habebat poſſeſsiones, nec ſuperflua erogabat in pauperes? Dicendum ergo, quòd hoc quidem pręceptum dilectionis proximi adoleſcens ille compleuerat, ſicut tunc illud Iudæi implendum putabant, nullum ſcilicet inferẽdo nocumentum manifeſtum proximis, & communia dilectionis officia eis exhibendo, non autem diuidendo cum proximis ſuas poſſeſsiones, quemadmodum requirit Chriſtiana perfectio. Itaq; quanquam Dominus potuiſſet oſtendiſſe illum non ſatis præceptum illud obſeruaſſe, tamen quoniam ille non arroganter reſponderat ſe omnia illa ſeruaſſe, ſed animo ſimplici, & cupido etiam maioris perfectionis (quam cupiditatem declarauit dicens, vt eſt apud Matthęum: quid adhuc mihi deeſt?) ideo benignè illum intuitus, tanquam ſimplicem, & nequaquam verſutum, dilexit eum quaſi vehementer appetentem ſalutem, quanquam adhuc auaritię tyrannide prępediretur. Et quoniam veluti non contentus obſeruatione legis quęrebat quid adhuc ipſi deeſſet, Dominus ab imperfectione iuſtitiæ legalis eum vocat ad perfectionem iuſtitiæ Euangelicæ, dicens: ſi vis perfectus eſſe. Imperfecti enim ſunt qui ſola legalia complent pręcepta, quia & ipſa imperfecta erant propter Iudæorum imbecillitatem. Verùm alia hic rurſum oritur quæſtio, quomodo ſcilicet Dominus dicat iuueni: Adhuc vnum tibi deeſt; vt habent Marcus & Lucas, cùm prius dixerit: Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Si enim mandatorum obſeruatio ſufficit volenti ingredi vitam, & iuuenis iſte mandata ea Domino approbante ſeruauerat, quomodo adhuc vnum, pręter ſcilicet illa mandata, ei defuiſſe vt poſsit ad vitam ingredi, dicitur? Sanè ex hoc loco Pelagia-

A ni quidam docebant, diuitem manentem in diui-
tiis ſuis non poſſe ingredi ad vitam ęternam, ſed
neceſſe ei eſſe vt omnibus diuenditis, & in pau-
peres erogatis, nudus nudum ſequatur Chriſtum,
aſſerentes in veteri quidem teſtamento licuiſſe ha-
bere diuitias, non autem in nouo, propter nouum
hoc Chriſti pręceptum. Contra quam eorum ſen-
tentiam diſputat prolixè ſatis & doctè D. Augu-
ſtinus in epiſtola ad quendam Hilarium, quæ eſt
89. probans diuitem etiam in ſuis diuitiis manen-
tem poſſe ingredi in regnum cælorum, idq́; tum ex
Paulo 1. Timoth. 6. vbi inter ea quæ diuitibus ſunt
præcipienda, non pręcipitur vt omnia ſua vendant,
& dent pauperibus: tum ex hoc ipſo loco, quia di-
B uiti quærenti quid faciens vitam ęternam poſside-
ret, non eſt dictum: Si vis ad vitam ingredi, vade,
& vende quæ habes; ſed, Si vis ad vitam ingredi,
ſerua mandata; eáq; quæ ſint etiam enumerans, non
inter ea poſuit, Vade & vende, ſed iuueni quęren-
ti quid adhuc ſibi deeſſet tandem reſpondit: Si vis
perfectus eſſe, vade, vende; ſignificans facultatum
venditionem & diſtributionem non quidem eſſe
neceſſariam vt quis ad vitam ingrediatur, ſed ne-
ceſſariam eſſe vt quis ſit perfectus. Itaq; hunc ſuum
errorem cum cæteris Pelagius tandem conuictus,
ore proprio anathematizauit, vt recitat Auguſti-
nus in epiſtola ad Paulinum. Proinde quod dicit
Dominus: Adhuc vnum tibi deeſt; non ſic eſt ac-
cipiendum, quaſi vnum iſtud ſic ei defuerit, vt ſine
C illo non poſſet ingredi ad vitam: ſed quia iuuenis
cùm dixiſſet ſe omnia illa ſeruaſſe à iuuentute, id
eſt, pueritia ſua, quęſiuit quid adhuc mihi deeſt, hoc
eſt, quid pręterea facere poſſem, vt habeam vitam
æternam, reſpondit Dominus: Adhuc vnum tibi
deeſt, hoc eſt, adhuc vnum reſtat quod facias, &
adiicias factis, vt habeas vitam ęternam, non quod
ſine iſto non poſſet habere, ſed quòd per iſtud cer-
tius & plenius eſſet habiturus vitam ęternam. Vn-
de & ſubiicitur: Si vis perfectus eſſe, hoc eſt, ſi vis
nihil tibi deeſſe quod faciat ad obtinendam vitam
ęternam, vade & vende, &c. poteſt tamen etiam in-
telligi vnum illud quod dicit Dominus ei deeſſe,
neceſſariũ fuiſſe ei ad ſalutem. Deerat enim ei con-
D temptus diuitiarum, nimiſq́; afficiebatur diuitiis
ſuis, vt patet ex ſequentibus, & in eis nimis confi-
debat. Quamdiu ergo hic in eo fuit affectus, vnum
ei deerat ad vitam ingrediendam neceſſarium, ni-
mirum vt ſi non diuitias ſuas, ſaltem affectum hũc
abiiceret. Itaque quod dicitur: Si vis perfectus eſ-
ſe, &c. hunc habet ſenſum: Si vis nihil tibi deeſſe
quod ad conſequendam ſalutem tibi eſt neceſſa-
rium, (perfectum enim eſt cui nihil deeſt) vade &
vende omnia, non quòd vendere omnia, ſit neceſ-
ſarium ad ſalutem, ſed quòd Dominus id conſulat
ei qui affectu illo impediebatur ab ingreſſu regni
cœleſtis. Secundùm enim hunc ſenſum, non eſt in-
telligendum vendere omnia neceſſarium eſſe ad
E perfectionem hoc modo intellectam, ſed conſilium
eſſe accommodum, quo neceſſaria illa ad ſalutem
perfectio optimè obtineatur. Sunt qui putant illud
: vade & vende; eſſe præceptum temporale & per-
ſonale, diuiti huic ſoli à Domino propoſitum. Ve-
rùm hæc ſententia nec conuenit cum Eccleſiaſti-
corum patrum intelligentia, nec cum his quæ ſe-
quuntur, ex quibus ſatis patet Dominum iſtud di-
ctuum fuiſſe cuiuis diuiti, nulli tamen id præceptu
rum. Porrò circa hanc Domini ſentẽtiam duo quęri
ſolent. Primùm, quomodo dicit Dominus: Si vis

perfectus

1. Cor. 13. perfectus esse; cùm dicat Paulus, cùm venerit quod A perfectum est euacuabitur quod ex parte est; significans in hac vita neminem esse perfectum? Ad quod dicendum est, quòd cùm perfectum (vt dicit Philosophus 3. Physicor.) dicatur cui nihil deest, quemadmodum variis modis dicitur aliquid alicui deesse: ita & variis modis dicitur quis perfectus, ita vt sit perfectio quædam huic vitæ conueniens, quædam tantùm conueniens futuræ vitæ. Absolutè enim perfectus est, cui nihil omnino deest ad virtutem & fœlicitatem, quo modo in hac vita nemo est perfectus. Ex parte autem perfectus est, cui nihil deest eorum quæ sunt illi ad æternam vitam assequendam necessaria, secundùm quem modum perfectus est, quisquis Christianam habet chari- B tatem. Atque hoc modo quosdam hoc loco accipere mox dictum est, quomodo & in illo Matthæi accipitur: Estote perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Magis autem perfectus dicitur in hac vita, cui non tantùm nihil deest ad vitam æternam necessarium, sed etiam amplius quid habet, obseruando Euangelica etiam consilia, paupertatis & continentiæ. Atque in hunc modum ferè omnes hic accipiunt, cùm dicit Dominus: Si vis perfectus esse. Vnde D. Hieronymus ex hoc loco disputat contra Vigilantium, asserentem melius esse, si quis moderatè rebus suis vtatur, pro loco ac tempore occurrens necessitatibus pauperum, quàm si semel omnia relinquat. Sic enim habet: Quod au- C tem Vigilantius asserit melius eos facere, qui vtuntur rebus suis, & paulatim fructus possessionum diuidunt pauperibus, quàm illos qui possessionibus venundatis simul omnia largiuntur, non eis à me, sed à Domino respondebitur: Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Ex qua D. Hieronymi doctrina planè patet ipsum interpretari textum de perfectione quæ non est præcepti, sed consilij. Verùm secunda hic oritur quæstio, vtrum perfectio Euangelica consistat in præceptis an in consiliis. Quod enim consistat in consiliis, locus iste docere videtur apertè: quod autem in præceptis potius cõsistat, patet quia D in duobus mandatis dilectionis vniuersa lex à Domino dicitur pendêre & prophetæ. Et Paulus dicit: Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, charitatem autem non habuero, nihil sum. Ad hanc quęstionem respondet doctè Diuus Thomas secunda secundæ quæst. 184. artic. 3. dicens perfectionem vitę Christianæ per se quidem & essentialiter consistere in obseruatione præceptorum non quorumlibet, sed illorum duorum quæ peculiariter dicuntur pręcepta dilectionis, quia is verè perfectior est, qui perfectius hæc implet præcepta, & perfectiorem habet charitatem: secundariò verò & instrumentaliter in obseruatione consiliorum, quia per hæc sicut & per alia pręcepta promouetur homo ad obseruationem præceptorum charitatis, aliter tamen per pręcepta, & aliter per consilia. Nam pręcepta alia à duobus pręceptis charitatis ordinantur, ad remouendum ea quæ sunt charitati contraria, cum quibus scilicet charitas esse non potest: consilia verò ordinantur ad remouendum impedimenta actus charitatis, quæ tamen charitati non contrariantur, sicut est matrimonium, occupatio rerum sæcularium, & alia huiusmodi. Vnde Augustinus dicit in Enchiridio: Quęcunq; mandat Deus, ex quibus vnum est, Non mœchaberis; & quęcunque non iubentur, sed speciali consilio monentur, ex quibus vnum est, Bonum est homi- 1. Cor. 7. ni mulierem non tangere; tunc rectè fiunt, cùm referuntur ad diligendum Deum, & proximum propter Deum, & in hoc seculo, & in futuro. Inde & in Collationibus patrum dicit abbas Moyses: Ieiunia, vigiliæ, meditatio scripturarum, nuditas ac priuatio omnium facultatum, non perfectio, sed perfectionis sunt instrumenta, quia nõ in istis consistit disciplinæ illius finis, sed per illa peruenitur ad finem. Proinde notandum, quòd cùm Dominus dixisset: Si vis perfectus esse; non tantùm addidit; vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus; sed etiam subiecit; & veni, sequere me; quia non in facultatum venditione & distributione consistit po- B tissimum perfectio, sed in perfecta sequela Christi, ad quam vendere omnia & dare pauperibus, via quædam est. Cùm enim dicit; sequere me; non tantùm loquitur de sequela corporali, sed multo magis de sequela per imitationem charitatis, obedientię, humilitatis & patientię. vnde in Marco apud Gręcos additur, sequere me tollens crucem; quanquam id possit videre aliunde hic adiunctum. Alioqui enim & philosophi quidam suas reliquerunt facultates, aut eas aliis distribuerunt, quemadmodum Thebeum quendam fecisse commemorat Origenes, quòd omnem suam substantiam tradiderit populo Thebanorum, propter libertatem animę suę, & exemplum vitę facilioris, & vt se beatum C demonstraret gentilibus, nec indigentem hoc mundo. Nec tamen huiusmodi perfecti fuerunt, quòd Christum non sint secuti quem ignorauerunt. Non dixit autem Dominus huic; renuncia omnibus quę possides, aut relinque ea omnia: sed quo vtranque haberet virtutem, voluntariæ scilicet paupertatis & misericordiæ, omnia vendi pręcepit, & distribui pauperibus, non quòd id omnibus perfectionem ambientibus sit faciendum, quandoquidem istud Apostoli non leguntur fecisse, sed omnia reliquisse: sed quod illud consultissimum sit iis qui suas facultates in sua habēt potestate. Vnde D. Hieronymus: Si habes, inquit, in potestate rem tuã, vende: si non habes, proiice. Et quidẽ Craton philosophus docuit discipulos suos facultates suas vẽdere & contemnere, sed non docuit ea pauperibus elargiri, sed potius ad captandam hominum laudem inutiliter dispergere. Dominus autem verus perfectionis magister dari pauperibus admonet, & vt id magis extorqueret à diuitiarum amatore, adiecit; & habebis thesaurũ in cœlo; quasi diceret: Et non peribunt tibi facultates tuæ pauperibus distributæ, sed hac ratione certiores & abundantiores tibi in cœlo diuitias parabis. Notandum & illud, quòd non dixerit Dominus, vade & vende omnia, & tunc veni; sed prius da pauperibus, & tunc veni; significans se non quęrere quæ illius erant, sed ipsum.

E [i]CVM AVDISSET AVTEM ADOLESCENS VERBVM, [h]CONTRISTATVS [c]EST [b] IN VERBO, &c.] Quamuis valde auidus esset adolescens iste perfectionis, tamen diuitiarum quas possidebat abundantia & amor non permisit eum amplecti quod volebat. Quo enim plura habebat, eo magis seruus eorum effectus erat. Additio siquidem diuitiarum, additionem facit auaritiæ. Nam si quidem parũ possedisset, facilè cum Apostolis, omnibus relictis sequi Dominum potuisset: at quoniam multas habuit possessiones & diues erat, valde contristatus est in sermone Domini, dolẽs quòd non nisi diuitiis abiectis perfectionem

assequi posset, & adeo dolens, vt Christo derelicto abierit, affectum eius bonum obruentibus diuitiarum spinis. Nescio, inquit Augustinus epist. 34. ad Paulinum & Therasiam, quomodo cùm superflua & terrena diliguntur, arctius adepta quàm concupita constringũt. Nam vnde iuuenis iste tristis abscessit, nisi quia magnas habebat diuitias? Aliud enim est iam nolle incorporare quæ desunt, aliud iam incorporata diuellere. Illa enim velut cibi repudiantur, ista velut membra præciduntur. Hęc ille. Itaq; illo cum tristitia abeunte, conuersus Dominus ad discipulos suos, ne quando pœniteret eos suę paupertatis, cœpit de diuitiarum periculo disserere, dicens secundùm Marcum & Lucam: Quàm difficile, hoc est, verè valdè difficulter qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt. Quod Matthęus sic extulit, sensum eundem seruans: Amen dico vobis, quia diues difficilè intrabit in regnum cœlorum. Itaq; per eos qui pecunias habent, non simpliciter intelliguntur apud Marcum & Lucam qui in crumenis suis habent aliquos nummos, sed, vt ex Matthæo patet, qui diuites sunt, & multas habent facultates. Nomine enim pecuniæ, sicuti & dictione Græca hic posita, χρήματα, significantur plerunque omnia fortunæ bona, siue mobilia, siue immobilia. Dicta est autem dictio Gręca à verbo χράω, quod est vtor, quòd diuitiis vtendum sit ad ea quæ oportet, nec sint recondendæ. Verùm duplex circa hanc Domini sententiam occurrit quęstio. Primùm, cur dicit Dominus singulariter de diuitibus, quòd difficile eis sit ingredi in regnum Dei, cùm omnibus id sit difficile, adeo vt dicat Petrus etiam iustum vix saluandum. Secundò, cur Dominus occasione eius qui propter diuitias abstrahebatur à perfectione, dicit difficilè diuites ingressuros in regnum Dei. Nam dicendum potius videbatur, quàm difficile est diuites assequi perfectionem. Ad priorem quæstionem dicendum, quòd quãquam per sese arduum sit & difficile omnibus ingredi regnum Dei, tamen diuiti, quatenus est diues, singulari ratione est difficile, non quòd diuitiæ per se sint impedimenta ad regnum cœlorũ assequendum, cùm dentur à Deo vt sint adminicula ad regnum cœlorum, sed quòd affectus hominis minus ordinatus ad habitas diuitias, (qui valdè frequens est) difficilem reddat diuiti aditum ad regnum cœlorum. Hic enim affectus facit vt non diligatur Deus ex toto corde, nec proximus vt oportet, vt diuitiæ non expendantur quando & quomodo oportet, vtque in eis homo fiduciam aliquam habeat, ac de eis seruandis vel augendis nimis sit solicitus, vt interim omittamus quòd affectus hominis inordinatus ad honores & voluptates ex diuitiis accipit occasionem sese ostentandi & efferendi, ac voluptatibus se immergendi. Ad secũdam quæstionem dicendum, quòd aptè Dominus occasione eius qui amore diuitiarum impediebatur à perfectione, descendit etiam ad ostendendum diuites per diuitias impediri ab ingressu regni cœlestis: siue quia affectus adolescentis erga diuitias tantus fuerit & talis, vt non tantùm eum impediret à perfectione, sed etiam indignum faceret regno cœlorum, aut saltem difficilem illi faceret aditum regni cœlestis: siue quia ex amore diuitiarũ retrahente hunc iuuenem à perfectione, cuius erat auidus, ostendere voluerit, quomodo passim ab ingressu regni cœlorum diuites simili amore diuitiarum prohibeantur. quasi diceret: Si iste qui à iuuentute sua semper probè & inculpatè vixit, & tanto etiamnum in adolescentia sua tenetur perfectionis amore, propter diuitias tamen retrahitur ab ea, ergo cùm passim diuites non tanto teneantur amore suę salutis, quàm iste perfectionis, difficilè intrabunt in regnum cœlorum. Cùm autem discipuli, vt habet Marcus, obstupescerent in verbis eius, id est, propter verba eius, nimirũ quòd viderent tam multos esse diuites, & omnes ambire diuitias, Dominus rursùm quidem repetit quod dixerat, quo magis illud inculcaret & cõfirmaret, sed sic repetit, vt blandimento mitiget sermonis asperitatem, & interpretetur non intellectam obscuritatem: Filioli, inquit, quàm difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire. Pro eo ergo quod prius dixit: qui habent pecunias; nunc dicit, confidentes in pecuniis, significans, de quibus diuitibus superius potissimum sit locutus. Et tamen generaliter dixit, tum quòd hi qui etiamsi habeant diuitias, tamen non apponunt illis cor, nec confidunt in illis, coram Deo sint spiritu pauperes: tum quòd rarum sit inuenire diuites qui in diuitiis suis non confidant. Vnde dicitur: Beatus diues qui inuentus est sine macula, & qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecunia & thesauris. At vt horum raritatem significaret Sapiens, subiicit: Quis est hic, & laudabimus eum? Confidunt autem in diuitiis suis, qui in his sibi placent, & per eas securiores viuũt, promittentes sibi per eas malorum liberationem: quẽadmodum vulgus hominum facit, de quibus dicit Psalmista: Qui confidunt in virtute sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur. &: Qui confidit in diuitiis suis, corruet: iusti autem quasi virés folium germinabunt. Dicit autem potius, confidentes in pecuniis, quàm amantes pecunias, quòd illud magis exprimat auarorum vitium. Cùm enim in solo Deo sit hominis collocanda fiducia, auari eam transferunt in aurum & argentum: vnde & Diuus Paulus auaritiam vocat idololatriam. & Ecclesiastici 31. ante verba citata dicitur: Lignum offensionis est aurum sacrificantiũ, væ illis qui sectantur illud, & omnis imprudens deperiet in eo. In qua sententia pro genitiuo, sacrificantium, Gręcè est, τοῖς ἐνθυσιάζουσιν αὐτῷ, id est, sacrificantibus ei, vt sit sensus: Aurum est his qui colunt illud, veluti lignum offensionis, hoc est, idolum, aut velut lignũ aliquod quod aliquibus est ruinæ occasio. Difficile est autem confidẽtes in diuitiis intrare regnum Dei, quia difficile est tales abstrahi ab illa fiducia. quemadmodum & Ecclesiastes dicit, quòd peruersi difficilè corriguntur. Non contentus autem Dominus dixisse, primùm quidem in genere difficile esse diuitem saluari, deinde peculiariter difficile esse confidentes in pecuniis saluari: addidit tertiò quod his magis durum est, quo à diuitiarum amore efficacissimè abstraheret. Iterum, inquit, dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus trãsire, quàm diuitem intrare in regnum Dei. Circa quam sententiam varia à diuersis dicuntur, ob absurdum qui prima facie videtur in ea esse sensum. Quomodo enim dicitur illud esse facilius quod est omnino impossibile? Deinde cùm mox dixerit Dominus, difficile esse diuitem intrare in regnum Dei, ac per hoc significauerit posse tamen intrare, (quod enim difficile fit, fit tamen aut fieri potest) quomodo iam dicitur facilius esse camelum transire per foramen acus, quàm diuitem intrare in regnum Dei, cùm camelum intrare per foramẽ acus,

Duæ quæstiones.

plane

planè ſit impoſsibile, ac ob id ſignificetur diuitem ingredi regnum Dei, non ſolùm eſſe impoſsibile, ſed impoſsibili impoſsibilius? Quomodo autem id dicitur difficilius aut impoſsibilius quod frequenter fit, prę illo quod nunquam fit, nec fiet? Si diuinam quis ſpectet virtutem, omnia ei ſunt æquè poſsibilia & facilia: ſi humanam, aut certè vtrumque æquè eſt difficile & impoſsibile, aut facilius eſt diuitem ingredi in regnū Dei, cùm hoc ex parte in eius ſitum ſit poteſtate & voluntate. Sunt itaque qui ſententiam hanc myſticè intelligunt, ſecundùm quam intelligentiam omnis hæc vitatur difficultas. Auguſtinus enim libro 2. de quæſt. Euangel. capite 47. & poſt eum Diuus Gregorius libro Moral. 35. capite 17. per diuitem intelligunt omnem cupidum & huius ſeculi dilectorem: per camelum autem, ipſum Chriſtum, quia humiliatus in ſe onera ſuſtulit, & ſenſum eſſe: Facilius eſſe Chriſtum pati pro dilectoribus ſeculi, quàm dilectores ſeculi ad Chriſtum poſſe conuerti. Per acum enim intelligunt paſsionem ipſum pungentem: per foramen acus paſsionis anguſtias. Verùm vt huiuſmodi aut alia quæuis allegoria non eſt omnino reiicienda, ita certum eſt hunc non eſſe ſenſum à Domino præcipuè intentum. Sunt autem qui quo explicent propoſitam difficultatem, putant Hieroſolymis fuiſſe portam quandam, quæ foramen acus dicebatur, per quam camelus niſi depoſito onere, & flexis genibus tranſire non poſſet, intelligentes proinde hic ſignificari diuites non poſſe tranſire anguſtam portam quæ ducit ad vitam, niſi abiecto diuitiarum onere. Verùm hæc ſententia planè videtur fabuloſa, vt quæ nulla nitatur authoritate: ſuſpicor autem deſumptam ex his quæ hoc loco dicit Hieronymus de myſticis illis camelis quos capite 60. Iſaias dicit ingreſſuros per portas Ieruſalem. Cùm ergo neuter prædictorum modorum ſufficiat explicandæ huic ſententiæ, plerique intelligunt ideo dictum: Facilius eſſe camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem ingredi regnū Dei, quia vtrumque ſoli Deo eſt poſsibile, cui etſi omnia ſint æquè poſsibilia & facilia, tamen ei alterum altero dicitur facilius, quomodo Diuus Auguſtinus ſuper illud Ioannis: Maiora horum faciet, ſignificat facilius eſſe Deo cœlum & terram creare, quàm impiū iuſtificare, quia ſcilicet & opus ipſum ſublimius eſt & excellentius, & quia in creatione vel operatione Dei per naturam nulla inuenitur indignitas, ſed in iuſtificatione impij inuenitur indignitas & reſiſtentia. Simplicius tamen fuerit intelligere non ideo dictū eſſe iſtud illo facilius, quia vtrumq; Deo ſoli eſſet poſsibile, vnum autē altero quadam ratione illi facilius, ſed tantùm huiuſmodi locutione ſignificatum eſſe impoſsibile eſſe & valde impoſsibile diuitem intrare in regnum cœlorum, quomodo intelligunt Diuus Hieronymus & Chryſoſtomus. Hoc dicto, inquit Hieronymus, oſtenditur non difficile eſſe, ſed impoſsibile diuitem intrare in regnum cœlorum. Et Chryſoſtomus: Quod, inquit, primò difficile dixit, id ipſum progrediens cameli atque acus comparatione valde impoſsibile oſtendit. Itaque ſic dictum eſt: facilius eſt camelum, &c. quomodo dicere ſolemus de duobus ſeſe capitali odio proſequentibus: facilius fuerit aquam igni miſcere, quàm hos inter ſeſe reconciliare; ſignificare volentes id omnino fieri non poſſe. Quòd ſi quęratur quomodo iam Dominus dicat impoſsibile & valde impoſsibile quod prius tan-

Ioan. 14.

A tùm dixit difficile, dicendum eſt vtrumque verum eſſe. Difficile enim eſt diuitem ingredi in regnum cœlorum ea ratione quæ dicta eſt, nempe quia difficile eſt eum abſtrahi ab amore diuitiarū, nec eis abuti ſæpe. Impoſsibile verò, tum quia quamdiu manet confidens in diuitiis, non poteſt ingredi: tū quia non ſua virtute, ſed ſola Dei gratia, eaque efficace & potente, poteſt à fiducia, amore, & abuſu diuitiarum abſtrahi, vt ſic poſsit ingredi regnum Dei. Nec tamen neceſſe fuerit dicere hac ſententia Dominum ſignificaſſe impoſsibilitatem, ſed ſimpliciſsimum fuerit dicere hyperbolen eſſe in hac locutione, qua Dominus vulgari modo locutus B ſignificare tantùm voluerit, valde difficile eſſe diuitē ingredi regnum Dei: qualis locutio eſt, cùm dicitur: Arenā & ſalem & maſſam ferri facilius eſt ferre, quàm hominem imprudentem. *Eccl. 22.* Quo aliud non ſignificatur, quàm difficillimum eſſe ferre hominis inſipientiam. Sic cùm dicitur: Expedit magis vrſę occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti ſibi in ſtultitia ſua; *Prov. 17.* hyperbolicè ſignificatur omnino non expedire, ſed homini periculoſum eſſe occurrere velle ſtulto. Et: Si poteſt Æthiops mutare pellem ſuam, & pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefacere cùm didiceritis malum; *Iere. 13.* non quòd abſolutè iſtud ſit æquè impoſsibile atque C illa, ſed hyperbolica locutione ſignificatur iſtud admodum eſſe difficile. Ad quem modum etiā in propoſito non tam ſignificari impoſsibilitatem quàm difficultatē, patet ex Luca, qui cùm dixiſſet: Quàm difficile qui pecunias habent in regnum Dei introibunt; pro probatione huius ſubiicit: Facilius eſt enim camelum per foramen acus tranſire, &c. Non ergo hac ſententia niſi magna ſignificatur difficultas, quæ & per præcedentem ſententiam ſignificatur: Quàm difficile qui pecunias hab. &c. ad cuius probationem hæc à Luca additur. Porrò ſunt qui per camelum, non animal, ſed funem potius nauticum quo anchora alligatur, (qui & ipſe Græcis dicitur camelus, metaphora ab animali deſum- D pta, propter ipſius groſsiciem & tortuoſitatem) velint intelligi, non quòd poſsibilius & facilius ſit funem talem tranſire per foramen acus quàm ipſum animal, ſed quòd aptior videatur comparatio funis cum acu, quàm animalis cū acu. De animali tamen Dominū locutū magis eſt veriſimile, quod cū maximum ſit & tortuoſum ſit, cū foramine acus quod minimum eſt, & tortuoſitatem minimè admittens, aptè ad difficultatis exaggerationem comparat, ipſaque cameli cum diuite comparatione, pulchrè ſignificatùm eſt diuites in modum camelorum onuſtos eſſe diuitiarum ſarcina, ac veluti gibbo quodam inęqualitatis coram Deo deformatos eſſe, & proinde non poſſe per anguſtam & arctā portā quæ ducit ad vitam intrare, niſi ſarcinis ſaltē ani- E mo depoſitis, ac gibbo tumoris & inęqualitatis ad ęqualitatem redacto. Hi ſunt myſtici illi cameli, qui Iſaiæ 60. promittuntur ingreſſuri portas Ieruſalem, cùm dicitur: Inundatio camelorum operiet te, dromedarij Madian & Epha; quemadmodum & hoc loco & in Iſaiam doctè annotauit D. Hieronymus, qui in Iſaiam ſcribens, & hanc ſententiam tractans: Facilius eſt camelum, &c. confirmat eā intelligentiam quam vltimo loco aſtruximus: Difficultatem, inquit, rei propoſuit, non impoſsibilitatem.

[c] ET DIXERVNT QVI AVDIEBANT, [e] DICENTES [b] AD SEMETIPSOS: [h] ET [l] QVIS [e] ERGO [l] POTERIT. Diſcipuli qui ad-

mirabantur primùm audientes Dominum asserentem difficile esse diuitem ingredi in regnum Dei, iam valde, & vt habet Marcus, περισσῶς, hoc est, supra modum admirabantur, audientes faciliorem etiam esse ingressum cameli per foramen acus, quàm diuitis in regnum Dei: atque hinc intelligentes significari impossibilem esse diuitum salutem, & ob id etsi inopes essent, tamen pro aliorum salute turbati, ac dolentes tam multos secludendos à regno cœlorum, dicebant ad semetipsos, hoc est, vt melius verti poterat, ad sese mutuo (Græce enim est, πρὸς ἑαυτούς, quod proinde non bene vertit Erasmus, intra sese, cùm magis conueniret, inter sese) Si sic res habet, quis ergo poterit saluus fieri? Circa quam eorum quæstionem occurrit dubium, quare Discipuli generaliter quærunt, quis ergo poterit saluus fieri? cùm Dominus tantùm dixerit de diuitibus difficulter saluandis. Itaque sunt qui Discipulorum interrogationem sic intelligunt: Quis ergo diuitum poterit saluus fieri? vt quod sequitur responsum à Domino: Apud homines hoc impossibile est; hunc habeat sensum, Impossibile est apud homines vt diues saluetur. Rectius tamē secundùm Augustinum intelligitur Discipulos ideo generaliter interrogasse: quis ergo poterit saluus fieri; quòd intelligerent etiamsi non omnes haberent diuitias, esse tamen paucos qui non summè afficerentur diuitiis, easque habere desiderarēt: diuites autem non tam propter opum affluentiam, quàm propter animum quem habent erga diuitias, difficulter esse saluandos, vt perinde sit ac si dicerent: Si sic est vt dicis, quis ergo poterit saluus fieri, cùm rari sint homines qui aut habitas diuitias abiicere possint, aut non optare quas non habent? Aut ideo generaliter quærunt, quia cogitabant si diuites ob diuitias non possent fieri salui, raros ergo reperiri qui saluari possēt, cùm libido, voluptates, & ambitio multo plus præbeant impedimenti. Dominus itaque quo conceptam à Discipulis animi tristitiam mitigaret, & benignè eos est intuitus, (verbo enim intuendi Euangelistæ significarunt Dominum mansueto oculo turbationem mentis eorum sedasse) & verbis quoque seueritatem sententiæ suæ temperauit, in medium adducens diuinam virtutem, & per eam ad confidentiam exhortans. Apud homines, inquit, hoc impossibile est. Hoc nempe, non solùm vt diues saluus fiat, sed etiam generaliter vt quis saluus fiat. Non enim hoc fieri potest sola humana virtute, sed requiritur diuina gratia, qua id quod alioqui nobis est impossibile, fit possibile, imò & facile. Ea enim sic mutantur animi diuitum, vt alacres etiam vel abiiciant quod possident vel possideant tanquā commune, non propriū, parati semper relinquere, sicut & vitam impendere, si quando id postulet religionis negotium. Non enim sic intelligendū est, quod hic dicitur possibile esse apud Deū vt diues saluus fiat, quasi saluari possit seruatis diuitiis, aut pristino erga diuitias affectu retento, sed quòd Dei virtute abstrahi possit à temporalium amore & cupiditate. Ex hoc ergo loco apertè refelli potest error Pelagij, asserentis vnumquemq; viribus liberi arbitrij saluari posse; nec tamen occasione huius dicti Dominici resupinos nos esse conuenit, vt sicut ab impossibilibus abstineamus à salutis nostræ cura, sed potius intelligentes magnitudinem rei, & gratiæ diuinæ necessitatem, implorare Dei benignitatē, vt eius ope vitam consequamur æter-

A nam, quemadmodum hic bene annotauit D. Chrysostomus. Non solùm autem Deo possibile esse dicit, vt diues aut omnino quisquam saluetur, sed quo magis nostram in Deum confirmet fiduciam, omnia quæ homini sunt impossibilia, Deo dicit esse possibilia, iuxta illud Genesis: Nunquid Deo quicquam est difficile? & illud Gabrielis: Nō erit impossibile apud Deū omne verbū. Vnde & Paulus, qui suam probè nouit infirmitatem, omnia tamē se posse gloriatur, sed in eo qui ipsum confortabat. Quo modo autem omnia Deo dicuntur possibilia, dictū est in cap. Concordiæ 3. circa illud Lucæ: Non erit impossibile apud Deum omne verbum. Gen. 18. Luc. 1. Philip. 4.

B [b] ET POST HÆC [a] TVNC RESPONDENS [l] COEPIT EI PETRVS DICERE: ECCE NOS, &c.] Cùm audisset Petrus tantū malum esse habere diuitias, cogitauit eximiū ergo esse bonum abiecisse diuitias. Verùm quia adolescēti dictum fuit: vende omnia quæ habes & da pauperibus, atque hoc si faceret, promittebatur thesaurus in cœlo, solicitus fuit pro se ac condiscipulis suis de præmio quod eos maneret, qui non quidem omnia vendiderunt, & dederunt pauperibus, sed simpliciter omnia reliquerunt, metuens ne fortè minus fecissent, quia non hoc fecerunt quod ab adolescente requisiuit Dominus. Itaque omnium vt ferè solebat nomine dixit: Ecce nos non quidem
C omnia nostra vendidimus, & dedimus pauperibus, sed tamen omnia reliquimus, & secuti sumus te. Quid ergo erit nobis? quasi dicat: Eum qui seruatis diuitiis te sequi recusat, dicis difficulter ingressurum regnum cœlorum, intelligimus ergo bene nos fecisse qui omnibus relictis te sumus secuti: at cùm eum qui omnia vendidit, & dedit pauperibus, dicas habiturum thesaurum in cœlo, quid quæso nobis erit pręmij, qui nō quidem omnia vēdidimus, sed omnia reliquimus? Confidenter dicit: omnia reliquimus; cùm pauca reliquisset, nauem scilicet & retia. Omnia enim relinquit, & multa relinquit, qui quicquid habuit, & habere potuit aut concupiscere, relinquit. Itaque Dominus
D Petri sermonem etsi satis magnificum non reiecit vt diceret ei: quæ omnia Petre reliquisti, vt pręmiū magnum requiras? sed quo non pœniteret eos voluntariæ paupertatis, & ostenderet non tantùm venditoribus suarum facultatum, sed omnibus propter ipsum relinquētibus id quod habent, quātumuis sint tenues, maximum præmium repositum esse, cum solita asseueratione ait: Amen dico vobis, quòd vos qui secuti estis me &c. Non dicit: Qui reliquistis omnia, sed tantùm, qui secuti estis me; significans nihil profuturum illis omnia reliquisse, nisi etiam secuti ipsum fuissent, atque ipsam sequelam sui exigere omnium derelictionem. Qui enim, dixit superius, non renun-
E ciauerit omnibus quæ possidet, non potest esse meus discipulus. Et est hic sermo ad literam de sequela corporali, non qualibet, sed qua sese Apostoli Christo in discipulos indiuulsos addixerunt. De hac enim sequela certum est Petrum dixisse: & secuti sumus te; & Euangelistas cùm suprà in vocatione Petri & Andreæ dixerunt, relictis omnibus secutos esse Christum: non autem potissimum de sequela spirituali, per imitationem morum & vitæ, quæ consequitur sequelam illam corporalem, tanquam ad quam corporalis sequela est ordinanda. Quod autem sequitur: in regeneratione; Diuus Hilarius coniungit

cum

cum eo quod præcedit, secuti estis me, intelligens per regenerationem, spiritualem renascentiam quæ fit in baptismo, quem D. Paulus vocat
Ephes. 5. lauachrum regenerationis. vt sit sensus; Vos qui secuti estis me per regenerationem baptismi. Verùm rectius secundùm alios coniungitur cum sequenti verbo, sedebitis, & per regenerationem intelligenda est resurrectio ex mortuis, quæ velut secunda generatio hominis erit secundùm corpus, quemadmodum in baptismo est secunda hominis secundùm animam generatio. Quomodo autem filius hominis in regeneratione dicitur sessurus in sede maiestatis suæ, cùm & iam sedeat à dextris Dei patris? At tunc peculiariter sessurus dicitur, quia omnibus tunc sedere apparebit, cuius iam gloria hominibus est occulta. Nec dicitur sessurus ob corporalem sessionem, sed huiusmodi tropo significatur iudiciaria eius authoritas. vt sit sensus: cùm sederit in sede maiestatis suæ, hoc est, cùm se cum gloria & maiestate magna iudicem omnium exhibebit. Sic & postea dicitur capite Matthæi vigesimoquinto. Cùm venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suę, id est, tunc in ipsis nubibus sese omnium iudicem gloriosè exhibebit. Ad eum modum etiam intelligendum, quòd & Apostoli dicuntur tunc sessuri super sedes duodecim, nimirũ quia proximi Christo iudici etiam in gloria cum ipso apparebunt, iudicantes simul cum illo duodecim tribus Israel. Alioqui enim Paulus affirmat, omnes oportere stare ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque prout gessit. Plus ergo Apostolis promittitur, quàm iuueni promissum fuit. Sedebitis, inquit, etiam vos, idque non confusè, nec in communi sede, sed super sedes duodecim, singuli scilicet in sua sede, vt sic eorum maiestatem exageraret, nec otiosi sedebitis, sed iudicantes duodecim tribus Israel. Idem & postea Dominus in vltima cœna Apostolis promittit, vt est Lucæ vigesimosecundo: Ego, inquit, dispono vobis regnum, vt edatis, & bibatis super mẽsam meam, & sedeatis super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. De his sedibus
Daniel 7. vaticinatus est & Daniel dicens: Aspiciebam donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit, iudicium sedit, & libri aperti sunt. Porrò quo intelligatur quomodo Apostoli dicuntur iudicaturi duodecim tribus Israel, cùm iudicium propriè soli conueniat filio, sciendum in scripturis pręter Christum quosdã variis modis dici iudicaturos aliquos in nouissimo die. Nam Matthæi 12. exorcistæ Iudęorum dicuntur fore iudices eorum qui Christũ calumniabantur eiicere dęmonia in principe dæmoniorum. & eodẽ capite, Niniuitę & regina Austri dicuntur in illo die condemnaturi Iudæos. Hi autem iudicaturi & condemnaturi dicuntur secũdùm omnes, quia per eos iustam esse Iudæorum condemnationem manifestum fiet, ex comparatione scilicet eorum cum Iudæis. Cæterum hoc iudicandi vel condemnandi modo etiam mali malos iudicabunt & condemnabunt. At in scripturis peculiari quodam modo omnes iusti dicuntur in nouissimo die iudicaturi impios. Nam Sap. 3. dicitur: Iudicabunt iusti nationes, & dominabuntur populis? Et Paulus: Nescitis quoniam Angelos iudicabimus. Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Iudicabunt autem iusti impios, non tantùm collatione sui cum

A impiis, sed & comprobatione sententiæ Christi contra impios latæ, & quia tanquam membra Christi, & consortes facti gloriæ & regni ipsius, censebuntur simul cum ipso facere quod ipse faciet. Et quidem ad priorem iudicandi modum respexit D. Hieronymus, dum explicans hunc locum dicit: Sedebitis & vos in soliis iudicantium, condemnantes duodecim tribus Isael, quia vobis credentibus, illi credere noluerunt. Ad secundum modum respexisse videtur D. Augustinus lib. 20. de ciuit. Dei, cap. 5. indicans sic dictum esse Apostolis, quòd iudicaturi essent duodecim tribus Israel, quo modo Paulus dicit fideles iudicaturos dæmones & hunc mundum. Itaque secundùm hunc explicandi modum iudicare hic acciperetur pro condemnare, vt apertè exponit D. Hieronymus. Verùm neuter prædictorum modorum sufficere videtur huic loco explicando, tum quòd peculiare quiddam hic promitti videatur Apostolis, quod nõ aliis postea Dominus promittit, qui etiam relinquunt propter ipsum domum vel fratres, aut aliud aliquid: tum quòd non conueniat per duodecim tribus Israel intelligere duntaxat malos & damnãdos Iudæos, sed potius totum Dei populum, bonos simul & malos comprehendentem, vt sæpius in scripturis. Itaque intelligendum potius Apostolos iudicaturos non tantùm sui cum aliis comparatione, vel sententiæ comprobatione, sed etiam
C authoritate quadam & potestate, nõ solùm ea qua omnes iusti cum Christo impios iudicabunt, sed tali qua Christo vicini principes agent in regno Dei & populo eius, his qui Euangelicæ eorum prædicationi crediderunt, exhibentes cum Christo ea quæ hic verbo suo illis promiserunt, infideles autem & impios condemnantes ad ea supplicia quæ hic ipsis pṛdixerunt, & comminati sunt. Quanquam enim omnium electorum erit simul cum Christo vt regnare, ita & iudicare, tamen qui hic in adserendo Christi Euangelio fuere primores, in regeneratione quoque primas inter electos obtinebunt, & eximio quodam modo simul cum Christo sedebunt & iudicabunt non impios tantùm, sed & iustos: quomodo qui regi in regno sunt proximi,
D singulari modo dicuntur simul administrare regnũ ac iudicare cum rege, cùm etiam omnes qui regi subsunt, cum eo regnent, ac iudicent, & vlciscantur rebelles. Quoniam ergo Apostoli primi fuerũt qui omnibus relictis Christum sunt secuti, ac primi post Christum Euangelij pṛdicatores, constituti secundùm Psalmistam principes super vniuersam terram, primi assertores & propagatores Psal. 138.
regni Christi, ideo meritò illis promittitur etiã in regeneratione primatus in regno Christi, & iudiciariæ potestatis singulare consortium. Quæ tamen præeminentia non est putanda solis his duodecim Apostolis tum conferenda. Quomodo enim non & Paulus qui extra numerũ est duodecim, existimã-
E dus est eadẽ gloria & honore donãdus, qui & ipse Apostoli hic assecutus est nomen ac dignitatem, & plus omnibus laborauit? Quoniam enim nunc loquebatur Dominus ipsis duodecim, ideo & de ipsorum priuilegio & fœlicitate loqui satis habuit impræsentiarum, intelligendum relinquens etiam alios eadem donandos prærogatiua, qui cum istis in propagando Christi regno hic primores essent. Nec falsa est hęc Christi promissio, quòd Iudas proditor fuerit vnus ex duodecim quibus hæc Christus dixit, quia hęc promissio, sicut aliæ in scripturis

pturis, præſupponit conditionem, ſi in eo ob quod fit promiſsio perſeuerauerint. Vnde per Ieremiam (*Ierem. 18.*) dicit Dominus: Subitò loquar de gente & de regno, ædificem & plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pœnitentiam agam ſuper bono quod locutus ſum vt facerem ei. Cęterùm Iuda excidente ab hac promiſſione, ſaluus tamen manſit duodecim ſedium numerus. Sicut enim Epiſcopatum eius Matthias accepit (*Actor. 1.*), & hîc in eius locum ſucceſsit annumeratus cũ vndecim reliquis: ita & in prærogatiuæ promiſſę Apoſtolorũ collegio ius ſucceſsit, imò ipſe rectè dici poteſt hic potius quàm Iudas cum vndecim comprehenſus fuiſſe, vt qui coram Deo iam etiam antequam pro Iuda inter Apoſtolos annumeraretur, verius fuerit Apoſtolus quàm Iudas, quem Ioannis 6. Chriſtus diabolum vocat, ſicut & re ipſa fuit reliquis Apoſtolis annumeratus, priuſquam plenè munere Apoſtolico fungerentur. Porrò Apoſtoli dicuntur peculiariter iudicaturi duodecim tribus Iſrael, nõ quòd non ſint iudicaturi etiam reliquas gentes, ſed quia regnum Meſsiæ peculiariter dicitur regnum Iſrael, adeò vt ipſi Iudęi crediderint Meſsiam Iſraelitarum tantùm fore regem, & quia à Domino delecti fuerunt duodecim Apoſtoli, veluti duodecim principes duodecim tribuum Iſrael, ideo peculiariter promittit hos duodecim iudicaturos duodecim tribus Iſrael. Sed quẽadmodũ paſsim in ſcripturis per ſemen Abrahæ & tribus Iacob ſignificantur omnes gẽtes in Chriſtum credituręa, ad quas poſtea duodecim Apoſtoli primùm delecti ad prędicandum Iſraelitis ſunt miſsi: ita & hic myſticè & ex conſequenti per duodecim tribus Iſrael ſignificantur vniuerſæ gentes, ad quas ſe extendet regnum Meſsiæ, vniuerſis gentibus ſub nomine Iſraelitarum promiſſum. Nam & Apoſtoli poſt reſurrectionem interrogabant Dominum: Domine in tempore hoc reſtitues regnum Iſrael; putantes regnum Meſsiæ propriè Iſraelitarum fore regnum.

ET OMNIS QVI RELIQVERIT DOMVM, VEL FRATRES, AVT SORORES, AVT PATREM, &c.] Poſtquam aperuit Dominus quæ propria ęrunt Apoſtolis, eo quòd omnia reliquerant: ſubiicit etiam quæ & reliquis manent bona, qui etſi non vẽdunt ſua, & dant pauperibus, tamen relinquunt ſua, idque etiamſi non omnia cum Apoſtolis relinquant, ſed quædam. Dicit enim diſiunctiuè; omnis qui reliquerit domum vel fratres, &c. Quam ſententiam Marcus & Lucas per duplicem efferunt negationem: Amen dico vobis, nemo eſt qui reliquerit domum, aut fratres, & non recipiat. Et quidem cùm Petrus ſuperius duo diceret, nempe, reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te; Dominus primùm reſpondit ad illud quod in illis duobus erat præcipuum, & in quo alterum includebatur, dicens: Vos qui ſecuti eſtis me; iam verò reſpondit ad alterum, dicens: omnis qui reliquerit; quia eos etiam complecti voluit, qui ipſum non ſicut Apoſtoli corporaliter ſequi poſſent. Quoniam autem relinquere ſua vel ſuos, non eſt apud Deum laudabiſe & meritorium, niſi fiat ob cauſam & finem bonum, ideo apud Matthæum quidem additur; propter nomen meum, id eſt, propter me aut amore mei: apud Marcum verò pręter illud, propter me, etiam additur; & propter Euangelium; hoc eſt, propter Euangelij prædicationem, aut potius vt

A Euangelicam obſeruet doctrinam. Lucas verò ait; propter regnum Dei, ſcilicet aſſequendum. Itaq; ex hac varietate diſcimus, quare & quomodo terrena vel amici ſint relinquẽdi, ſcilicet ex amore Chriſti, vtq; ſecundùm eius doctrinam melius viuatur, & regnũ Dei poſsit obtineri. Occurrit tamen hic quęſtio quomodo inter ea quæ rectè propter Chriſtum relinquuntur, etiam vxor numeretur, cùm non liceat homini vxorem dimittere propter deſiderium perfectioris vitæ. de quali dimiſsione tamẽ Petrus dixit: Eccè nos reliquimus omnia. Dicendum eſt, ꝙ B quamuis Petrus locutus fuerit de dimiſsione omnium propter deſiderium perfectioris vitæ, Dominus tamen ſuam doctrinam extendit non tantùm ad eos qui ad inſtar Apoſtolorũ ſua vel ſuos relinquunt propter perfectionem aſſequendam, ſed etiã ad eos qui relinquunt propter conſeruandã vitam ſpiritualem, & gratiam Chriſti, quam conſeruare non poſſent, niſi ſuorum derelictione. Nam dupliciter contingit hominem relinquere ſua vel ſuos. Aut propter melioris vitæ frugem & perfectionis deſiderium, & ſic non licet dimittere vxorẽ niſi conſentientem, imò nec parentes aut filios, ſi noſtra indigent cura. Aut propter ipſam vitam ſpi- C ritualem conſeruandam, hoc eſt, vt à gratia Chriſti habita non excidamus, & ſic quemadmodum domus & agri ſunt relinquẽdi, dũ perſecutor fidei ea eripit: & parentes & filij ſunt relinquendi, dum impedimentum præbęnt fidei & vitæ Chriſtianæ, ita & vxor. Quemadmodũ enim cùm dixit Dominus: Qui perdiderit animam ſuam propter me, inueniet eam; non hoc dixit vt noſipſos interimamus, ſed vt ipſi etiam animæ noſtræ, fidem quæ in illum eſt & amorem præponamus. Ita & nunc dicens: Qui reliquerit vxorem; non hoc dixit vt nuptias penitus diuidat, ſed vt ipſi quoque coniugi præponamus & ipſum, & Euangeliũ, & regnum Dei. Pro- D mittit autem duo Dominus relinquentibus ſua vel ſuos propter regnum Dei, dicens: Centuplum accipiet, & vitam æternam poſsidebit. Hæc enim eſſe diuerſa, & ad idem non poſſe referri, vt poſterior pars prioris ſit expoſitio & declaratio, patet ex Marco & Luca, qui priorem partem ſignificant pertinere ad pręſens ſeculum, poſteriorem verò ad futurum. Marcus enim habet, qui non accipiat centies tantum nunc in tempore hoc, & in ſeculo futuro vitam æternam. Similiter & Lucas, niſi quòd pro centies & centuplum, habet multo plura, nimirum exponens quid numero illo finito ſignificabatur à Domino. Quod autem qui propter Chriſtũ ſe & ſua relinquunt, centuplum, hoc eſt, multo plura recipiunt etiam in hac vita, primùm ſic declarari poteſt, quia pro temporalibus accipiunt ſpiritualia chariſmata, quę longè ſuperant quęuis terrena: accipiunt & internas cõſolationes, & animum pa- E catiſsimum, quo ex omnibus huius mundi bonis voluptatem capiunt, & modicis illis quæ in vita præſente Dominus illis dederit, infinito maiore cum voluptate vtuntur, quàm antea vtebantur his quæ reliquerunt. Hæc tamen declaratio non ſufficit huic loco. Nam Marcus explicaturus quomodo centiens tantùm in hoc tempore ſint accepturi, ſubiicit, domos, & fratres, & ſorores, & matres, & filios, & agros. Id autem quàm ſit verùm, patet & in Apoſtolis, & in omnibus qui propter Chriſtum ſua ſyncerè relinquunt etiam hodie. Apoſtolis enim omnium fidelium domus erant apertæ, eorumque agri eis fructum ferebant, adeò vt dixerit

Cor.6. rit Paulus: Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. & Psalmista: Mansueti hęreditabunt terrã, & delectabuntur in multitudine pacis. Psal.36. Et August. frequenter citat eam sententiam veluti ex veteri testamento, in quo reperitur apud Septuaginta: Fidelis hominis totus mundus diuitiarum est: sic & Apostolis multi fuerunt fratres, sorores, matres, & filij, quia omnes fideles eis fuerunt loco fratrum, sororum, matrum, & filiorum, vt qui affectu fraterno eos prosequebantur, & curam omnem ac subuentionem eis impenderunt. Quodq; omnium maximè est mirabile, habebant hæc omnia cum persecutionibus, hoc est, cùm à fidei inimicis persecutiones varias sustinerẽt. Hoc enim addidit Marcus B ad exaggerationem. Auget enim admirationem, quod etiam in mediis ipsis persecutionibus hęc sint habituri, quando metuere possent ne omnibus destituerentur auxiliis & solatiis. Sunt tamen qui intelligunt illud, cum persecutionibus, additum velut partem beneficij quod his promittitur, quia inter dona Dei etiam est, posse pati pro Christo, secundũ Phil.1. illud Pauli: Vobis datum est pro Christo nõ solùm vt in eum credatis, sed etiam vt pro illo patiamini. Vnde Apostoli ibant gaudentes à conspectu consilij, quòd digni habiti essent pro nomine Iesu contumeliam pati, vt scribitur Actuum 5. Ex prędictis patet, quomodo hic locus nõ patrocinetur errori Millenariorum, qui tamen teste Diuo Hieronymo hoc C loco vti solebant in confirmationem suæ sententiæ, qua ex loco Apocal. 20. de mille annis malè intellecto, asseruerunt Christũ post resurrectionem in terris regnaturũ cum sanctis mille annis, existimantes tunc implendum quod hic promittitur iustis de centupla remuneratione, post quam secutura esset in cœlis vita æterna. Verùm secundùm hũc intellectum nimis carnalem sequeretur, quòd qui vnam reliquisset vxorem, tunc centum esset habiturus, cùm Dominus dicat, quòd in resurrectione neque nubent, neque nubentur. Marcus autem dicit, quòd hoc tempore centuplum sint accepturi. Quod si dicere velint de tempore quod in terris sit agendum post resurrectionem illud dictum esse, obstat quod Marcus dicit, nunc in tempore hoc, & cum persecutionibus.

MVLTI AVTEM ERVNT PRIMI, &c. Hæc sententia indistinctè posita à Domino, valde variè à diuersis accommodatur proposito Domini, vt variis modis explicari potest. At cùm sequens apud Matthæum parabola adiuncta sit pro sententiæ istius explicatione, cum ea parabola simul tractari debet, atque ex ea intelligi & quis sit huius sententiæ sensus, & quorsum à Domino sit dicta, proinde hic ab eius tractatione supersedemus. Hoc tantùm hic annotandum, eam sententiam sic ordinandam: Multi autem primi erunt nouissimi, & nouissimi erunt primi.

PROPONITVR PARABOLA DE OPERARIIS IN VINEAM conductis. MATTHÆI 20. CAP. CI.

Simile est enim regnum cœlorum homini patrifamiliâs, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conuentione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam vidit alios stantes in foro otiosos, & dixit illis: Ite & vos in vineam meam, & quod iustum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa sextam & nonam horam, & fecit similiter. Circa vndecimam verò exiit, & inuenit alios stantes, & dicit illis: Quid hîc statis tota die otiosi? Dicunt ei: Quia nemo non conduxit. Dicit illis: Ite & vos in vineam meã. Cùm serò autem factum esset, dicit Dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à nouissimis vsque ad primos. Cùm venissent ergo qui circa vndecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios: venientes autem & primi, arbitrati sunt quòd plus essent accepturi, acceperunt autem & ipsi singulos denarios. Et accipientes murmurabant aduersus patremfamiliâs, dicentes: Hi nouissimi vna hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus. At ille respondens vni eorum dixit: Amice, non facio tibi iniuriam, nonne ex denario conuenisti mecum? Tolle quod tuum est, & vade: volo autem & huic nouissimo dare, sicut & tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

SIMILE EST ENIM REGNVM COELORVM HOMINI PATRIFAMILIAS QVI EXIIT, &c.] Parabolam hanc, quod ad literam attinet, satis claram, vice explicationis subiectam esse illi propositioni (quam in præcedentibus cum Matthæo etiam Marcus posuit.) Multi autem erunt primi, &c. certissimum est, quemadmodum patet tum ex eo quod Græca habent coniunctionẽ causalem, γάρ, vt sit: Simile est enim regnũ cœlorum; quomodo & reperi in duobus codicibus Latinis descriptis manu: tum quod in fine parabolæ repetendo sententiam, cui explicandæ seruit parabola, dicitur: Sic erunt nouissimi primi & primi nouissimi. Habita est autem hęc sententia & suprà apud Lucã c. 13. in c. Concordię 90. vbi certũ est quid ea Dominus significare voluerit, nẽpe gentes in regno cœlorũ pręferẽdas Iudęis, eosq; qui hic nouissimi sunt habiti, & ab hominibus despecti, in nouissimo die fore primos: & contrà qui nunc primi habentur, tunc fore nouissimos. Dixit enim illud tum Dominus, D occasione eius quod dixerat gentes in regno Dei coniungendas patriarchis, filios autem regni expellendos foras. In hoc sensu intellecta etiã hoc loco eadẽ sentẽtia optimè cohæret pręcedentibus. Apostolis enim se sequẽtibus eximia quędã promiserat Dominus, & omnibus qui propter ipsum sua reliquerũt, & persecutiones paterentur. Itaq; ne tales quoniã in mundo despiciuntur animũ desponderent, dicit multos qui primi hic vidẽtur, ibi fore postremos: & contrà qui nũc humiles, nihilq; vidẽtur E hominibus, ibi fore primos, significans Scribis & Pharisæis præferendos meretrices & Publicanos credentes: Iudęis, Ethnicos: diuitibus & honoratis, pauperes & abiectos. Verùm huic intelligentię nõ videtur conuenire ipsa parabola, quę significare videtur nouissimos æquandos primis, & primos nouissimis in nouissima retributione. Vnde sunt qui quod Dominus post parabolam pro eius applicatione subiicit: Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi; sic intelligunt: Nouissimi erunt

tan

tanquam primi, & primi erunt tanquam nouissimi, hoc est, nulla erit inter primos & nouissimos ratione prioritatis & posterioritatis differentia, sed omnes eandem accipient mercedem, fœlicitatem scilicet ęternam. In quo sensu si accipiatur ea sententia quæ parabolam præcedit: Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi, (certum enim videtur eodem modo hanc accipiendam, quo eam quę ponitur post parabolam, cùm ea sit repetitio eius quę parabolam pręcedit) iam dicendum eam sententiam ideo subiunctam esse illis quę apud Matthęum & Marcum pręcedunt, vt ne qui post Apostolos in posterioribus temporibus vocâdi essent, aut qui in vltimis vitæ suæ diebus ad fidem venissent, desperarent se posse assequi ea quæ Dominus tum Apostolis promiserat: aut ne Apostoli ipsi putarent se patriarchis & prophetis fore inferiores. Cęterùm in eo sensu quo quidam intelligunt post parabolam, illud, Sic erunt nouissimi primi, &c. non facilè reperiatur aliquis qui intellexerit illud quod est ante parabolã, Multi autem erunt primi nouissimi, &c. cùm non satis id patiatur loquendi modus. Non enim dicuntur omnes primi fore nouissimi, sed multi primi, cùm secundùm eum sensum quem ex parabola quidam intelligunt in sententia quæ parabolam sequitur, dicendum fuerat; omnes autem primi erunt nouissimi, & omnes nouissimi primi. Deinde quo minus in eo sensu accipiatur sententia hæc ante parabolam posita, & proinde etiam illa quæ sequitur parabolam, obstat similis locus Lucæ, cùm omnino verisimile sit hanc sententiam accipiendam esse hoc loco, quomodo apud Lucam. Pręterea illi intelligentię quam quidam intelligunt in illo: Sic erunt nouissimi primi; non conuenit quod pro declaratione & probatione subiicitur: Multi enim sunt vocati, pauci verò electi. Quid enim hęc causalis propositio facit ad probandum illud, Sic erunt nouissimi primi; si sensus est: Sic erunt nouissimi pares primis, & primi pares nouissimis? Nam quod Caietanus existimat, mirabilem illam dispositionem Dei inter electos nouissimos & primos, comprobari & declarari ex alia mirabili dispositione Dei inter electos & vocatos, vt quomodo per gratiam Dei fit vt inter multos vocatos quidam sint electi præ aliis: ita per eandem significetur fieri vt electi nouissimi pares fiant primis, nimis videtur coactum: sed omnino ex reddita illa ratione datur intelligi, quòd hi qui ex primis dicuntur futuri nouissimi, sint de numero vocatorum, sed non electorum, quodque ideo multi primi futuri sunt nouissimi, quia multi vocati, pauci verò electi. Sed huic sensui, vt dictum est, videtur obstare parabola. quòd hæc de talibus loquatur primis factis nouissimis, qui eandem tamen cum nouissimis factis primis consecuti sunt mercedem. Vnde per primos qui facti sunt nouissimi, non videntur intelligi posse in parabola hi qui cùm in hoc mundo primi viderentur & haberentur, deprehendentur in nouissimo die esse vltimi, exclusi scilicet à sanctorum gloria. Omnes enim patres intelligunt in parabola significari Deum in variis tum mundi, tum vitę humanę ætatibus electos suos vocare: in nouissimo tamen die eos qui circa finem mundi, aut circa finem vitæ suæ vocati sunt ad vineam, idem pręmium accepturos cum his qui à mundi exordio, aut à pueritia sua vocati sunt, &

A bonis operibus vacauerunt. Proinde D. Chrysosto. sentiens illud quod post parabolam dicitur: Sic erunt nouissimi primi, &c. non posse habere alium sensum, quàm habet ante parabolã, & quàm habet similis sententia apud Lucam, propter illud quod sequitur: Multi enim sunt vocati, &c. & tamen illi intelligentię non conuenire parabolam, dicit illud, Sic erunt nouissimi primi; non esse applicationem parabolæ, nec ex parabola conclusum esse, sed hoc significatum, ꝙ quemadmodum nunc contigit vt præter spem & contra opinionem omnium æqualem omnes mercedem acciperent: sic maius illud atque mirabilius, vt primi vltimi fiant, & vltimi
B primi, euenturum. Aliud igitur hoc est, aliud illud. Verùm non aliud Dominum voluisse significare per parabolam, quàm illud quod post eam subiecit: Sic erunt primi nouissimi; patet satis ex eo quod post illud: Multi autem erunt primi nouissimi, Dominus per coniunctionem causalem parabolã subiecit, dicens: Simile est enim regnum cœlorum; vnde cum post parabolam etiam repetat quod pręmisit, dubium esse non potest parabolam productam ad declarandum id quod concludendo infertur: Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Ergo cùm ex pręcedẽtibus sit manifestum quis sit illius sententię quæ & ante parabolã ponitur, & post parabolam repetitur sensus, nempe is qui in eadem
C sententia est apud Lucam, & rursum sit manifestum parabolam hanc assumptam à Domino ad sententię illius declarationem, certum est alium esse scopum à Domino per parabolam primò & principaliter intentum, quàm eum qui communiter in illa à Domino intentus intelligitur. Scopus itaq; à Domino in parabolæ propositione præcipuè intentus videtur is esse, vt ex ea de qua agitur in parabola, benignitate patrisfamiliâs, quia hi qui in vineam laboraturi venerant nouissimi, sic facti sunt primi, vt & prius quàm alij mercedem reciperent, & maiorem quàm vel ipsi vel alij existimauerunt: qui verò primi venerant, sic facti sunt sine omni iniustitia nouissimi, vt & postremo loco mercedem suam
D reciperent, & minorem acciperent quàm sperauerunt, intelligamus etiam in nouissimo die cùm finis erit huius diei in quo operari licet in vinea Domini, ex Dei benignitate futurum, vt qui hîc reputati sunt nouissimi, tunc pręferãtur his qui hîc habiti sunt primi in vinea Dei laboratores, vtq; contra sine omni iniustitia & iusta querimonia qui hîc primas tenere visi sunt, tunc postremas teneant; hoc est, vt apostoli & abiecti homines Scribis & Pharisæis præferantur, & gentiles Iudæis, qui & primò vocati fuerunt à Domino, vt primas partes in vinea Dei & regno cœlorum sibi vendicauerũt. Hunc autem parabolæ scopum animo retinentes, quicquid eorum quæ in parabola ponũtur aliquid
E facit ad id quod per parabolam intenditur, diligenter est annotandum: reliqua verò prętereunda sunt, velut quæ tantùm propter exempli, vnde sumitur parabola, commodam narrationem sunt posita. In parabolis enim (inquit D. Chrysosto. & alibi & hoc loco) non oportet nimia in singulis verbis cura perangi. Sed cum quid per parabolam intendat didicerimus, inde vtilitate collecta, nihil vlterius anxiò est conatu inuestigandum. Hęc ille. Porrò parabola satis est manifesta, quod ad literam attinet, vt non sit opus circa eam annotare nisi pauca quædam, quorum illud vnum est, quod ea locutio: Simile est regnum cœlorum homini patrifamiliâs

liâs;sic est intelligenda, quomodo de similibus superius aliquoties est dictum, vt sit scilicet sensus: Simile quid accidet in regno cœlorum, quale est quod fecit quidam paterfamiliâs, &c. Itaque non est dicendum regnű cœlorum hic accipi pro Christo, aut gratia Euangelica, vt vult Lyra, sed pro eo quod propriè significat, nempe pro regno illo Christi, quo partim in terris regnat per fidem, & partim in cœlis per gloriam, hoc est, pro Ecclesia partim in terris militante, & partim in cœlis triumphante. Vtrumque enim statum oportet nomine regni cœlorum hic comprehendi, quia operari pertinet ad statum pręsentem, merces autem ad futurum. Pro intellectu autem horarum quibus dicitur paterfamiliâs vocasse operarios, & misisse in vineam, sciendum quod apud Iudęos horarum initium cœpit ab exortu solis, vt prima hora fuerit quę ab ortu solis prima fuerit: vndecima, quę occasum solis proximè pręcessit. Deinde quemadmodum nox diuidebatur apud eos in quatuor partes quę vigilię vel custodię dicebantur: ita & dies in quatuor ęquales partes diuidebatur. Hinc est quòd paterfamiliâs fingitur mane hora tertia, hora sexta & nona, tanquam pręcipuis & ęqualibus diei partibus, vocasse operarios. Iam quare cum primis conuentio facta dicitur ex denario diurno, satis patêre potest ex his quę superius sunt aliquoties dicta. Nam, vt dictum est in capite Concordiæ 48. denarius, nummisma Romanum drachmam valebat Atticam, decimam scilicet partem coronati, hoc est, tres solidos & semissem, vel, vt nos loquimur, tres stuferos cum medio, quantum & hodie ferè diurnæ operæ merces esse solet. Itaque denarius diurnus dictus est, denarius qui pro diurno labore penderetur: sicut annuum stipendium, quod pro annua seruitute datur. Græcè autem clarius est, ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν. Vbi in accusatiuo τὴν ἡμέραν, subintelligitur κατὰ, vt sit sensus: ex denario per diem, id est, per singulos dies aut dietim. Cæterùm in eo quod dicitur: An oculus tuus nequam est, &c. notandum quòd oculus nequam iam non accipitur quemadmodum Matthæi 6. & Lucę 11. in illo parabolico Christi sermone: Si oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ibi enim oculus nequam dicitur oculus vitiatus. Hic verò oculus nequam pro inuido & illiberali accipitur, idque phrasi Hebræa. Solent enim Hebræi oculum bonum pro animo liberali & benefico ponere, & malum pro parco & inuidenti, quòd oculus inuidi torqueatur ex alterius cőspecta fœlicitate. Prioris exemplum habetur Prouerbiorum 22. vbi pro eo quod interpres noster rectè vertit: Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur; Hebræa habent, Bonus oculo; vel, Bonus oculus benedicetur, hoc est, is qui commouetur facilè ad misericordiam conspecta alterius miseria. vnde sequitur: De panibus enim suis dedit pauperi. Posterioris exemplum est Prouerbiorum 23. vbi pro eo quod nos habemus: Ne comedas cum homine inuido; Hebræa habent: Ne comedas cibum oculi mali. Sic & Ecclesiastici 31. cum Sapiens ab inuidia dehortatur: Super mensam magnam sedisti? non aperias super illam faucem tuam prior. Non dicas, multa sunt quæ super illam sunt: Memento quoniam malus est oculus nequam, hoc est, oculus inuidus. Itaque & huius loci sensus est: An tu inuidia commoueris ob id quia ego bonus sum, & mea benignitas cruciat tuos oculos? His circa lite-

Regnum cœlorum.

Hora Iudæorum.

A ram annotatis, ad mysticam parabolæ tractationem secundùm præfixum scopum deueniendű est. Itaque per parabolam significatur Deum esse veluti patremfamiliâs qui vineam habeat, Ecclesiam scilicet sanctorum, quæ in scripturis per vineam sæpius significatur. vt: Vineā de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam, &c. In quam vineam quoquo tempore non cessat vocare promissis præmiis operarios, qui eam excolant. Excolunt autem eam quotquot doctrina aut vitæ exemplo alios ædificant, aut suæ saltem animæ curam gerunt, vt fructum bonorum operum ædant. Vbi notandum quòd in vineam Dei nemo vocetur, nisi vt sit in ea operarius, nec quisquam in eā venire

B possit, nisi vocetur. Per primò vocatos Iudęi designantur, qui & olim à Moysis tempore vocati fuerunt, & deinde etiam ante gentes Euangelicā prędicationem audiuerunt: per eos autem qui hora tertia, sexta, nona & vndecima vocantur, gentes quas post Iudæos diuersis vicibus & temporibus non cessat, nec cessabit Deus vocare, quamdiu dies huius seculi fuerit in quo licet operari. In his autem notandum, quàm pulchrè exprimatur persona benignissimi patrisfamiliâs Dei, vt qui nos quærat, excitétque otiosos. Deinde notandum, quòd quanquam nullo tempore cesset Deus quos vult vocare, tamen certis quibusdam temporibus secundùm sapientiæ suæ dispositionem vocat efficacius & apertius, mittēs insignes aliquot prædica-

C tores, qui vitæ mirabili sanctimonia & doctrinę claritate mundum ad se trahant: ideoq; rectè intelligitur non proponi in parabola patremfamiliâs, qui semper maneat in foro ad cōducendum operarios, sed eum qui certis oris, omnibus tamen quibus sollicito alicui patrifamiliâs congruere potest, egreditur ad conducendum operarios. Quod autem primò vocatis certum pretium est promissum, cuius spe ad culturam vineæ accesserunt: his verò qui postea vocati sunt, non est certum pretium constitutum, sed dictum est: quod fuerit iustum dabo vobis; rectè intelligitur significare, Iudæos planè veluti mercenarios Deo seruisse: gentes verò magis illius cōfisās gratiæ quàm Iudęos, propter quod e-

D tiam prælatæ Iudęis non suo quidem merito, sed solo Dei beneplacito significantur, dum nouissimi dicuntur à patrefamiliâs sic prælati primis, vt & reciperent ante illos mercedem, & mercedem longè excedentem laborem, cùm illi tantùm pactam & debitam reciperent. Illo enim significatur, tum quòd gentes ex cauda mutandę essent in caput, primosque habendos qui nouissimi venerunt in vineam Dei: tum quòd mercedem accepturæ essent labores longè excedentem, fœlicitatem scilicet vitæ æternæ, cùm Iudęi tantùm mercedem temporalem eis promissam consequantur. Quanquam ergo in parabola nouissimi & primi eandem dicantur accepisse mercedem, nempe denarium, non tamen in

E re per parabolam significata intelligendum nouissimos & primos eandem accepturos à Deo mercedem, sed hoc tantùm intelligendum est significari quod dictum est: id verò quod non conuenit scopo intento omittendum est, tanquam tantùm conueniens ipsi humano exemplo. Itaque nec inquirendum est quid per denariū mysticè significetur, cùm non ad hoc tendat parabola, vt intelligamus eos qui per nouissimos significati sunt, eandē accepturos mercedem cum his qui per primos significantur, sed tātùm vt intelligamus nouissimos futu

Mystica tractatio.

Psal. 79.

futuros in nouissimo die primos, & Dei id benignitate & beneplacito euenturum sine cuiusquã iniuria. Non enim hi qui in nouissimo die dicuntur ex primis futuri nouissimi, etiam erunt in sanctorũ numero, sed reiecti foras, vt patet ex eo Lucæ loco, vbi hæc sententia etiam ponitur. Sic & Matthæi 5. is qui dicitur minimus futurus in regno cœlorum, non vtique erit in gloria regni cœlestis: & cùm Matthæi 21 dicuntur Publicani & meretrices præcessuri Pharisæos in regno Dei; non significatur Pharisæos etiam fore beatos, quãquam infra beatitudinem Publicanorum, sed Publicanos salutem consecuturos, reiectis Pharisæis. Quod autẽ in parabola primi murmurant aduersus patremfamiliâs ob gratiam nouissimis factã; significat Iudęorũ æmulationem & inuidentiam, qua & in principio inuidebant gentes præferri sibi, aut æquari in gratia Dei, & in nouissimo die indignè ferent sibi præferri gentes in fœlicitate, Deo tamen illis interim respondente & manifestante, gentes sua gratia & beneuolentia tanto præmio donatas: illis autem non esse cur querantur, cùm & ipsi acceperint quod ipsis promissum fuit, & cuius gratia Deo seruierunt. Hoc enim significat responsio patrisfamiliâs, quem notãdum est plus gratiæ fecisse illis qui minus de operibus suis gloriari poterant, omnino autem nihil gratię illis qui de operibus & labore suo maximè gloriabantur, non vt intelligamus magis à Deo coronandos qui minimè sunt operati, sed ꝙ in illos Deus benignior sit futurus, qui gratiæ ipsius magis confisi de operibus suis minimè confidunt: illos autem illius gratiæ qua vita æterna datur fore expertes, qui tantùm in propriis confidunt operibus. Notandum & illud, quòd quanquam merces nouissimorum excessit illorum & aliorum opinionem, nullis tamen merces datur nisi qui operati sunt, nec quisquam operarius sua caret mercedé. Hinc ergo & nobis discendum, non debere nos otiosos esse in vinea Domini, si velimus benignitatem illius in nos experiri, sed strenuè operibus bonis vacandũ, nec tamen de his ita confidere, vt non magis gratię Dei confidamus. Quanquã enim dicta sit hæc parabola, potissimũ ad significandum gentes pręferendas Iudęis, simul tamen in genere docemur, eos qui hic primas partes tenere in Ecclesia Dei videntur, plerumque futuros postremos in remuneratione: qui verò multorum & suo iudicio sunt nouissimi, tunc fore primos, vt & nos hinc discamus nosipsos deprimere, & diuinæ gratiæ necessitatẽ agnoscere. Hęc videtur genuina, & intentioni Christi accommoda parabolæ huius tractatio, cui bene conuenit quod in fine additur à Domino: Multi enim sunt vocati, pauci verò electi. Quo declaratur, quomodo fiat vt multi primi fiãt nouissimi, nimirum quia etsi sint vocati, non tamen sunt electi: quemadmodum inter operarios vineæ, non omnes vocati fuerunt sic accepti & electi, vt visum fuerit patrifamiliâs suam in illos gratuitam munificentiam effundere. Quoniam autem parabolæ pleræque sic dictæ sunt à Domino, vt variis possint modis explicari, & variis possint vsibus

A seruire, & quia scripturæ fertiles sunt sub eisdem verbis varia vtiliter significantes, non est reiicienda cõmunis illa parabolæ huius tractatio, etsi primo & præcipuo Domini scopo non ita conueniat, qua intelligitur significari hac parabola primos & nouissimos eadem donandos fœlicitate, nec quicquam istis obfuturum, quòd nouissimi sint vocati: aut illis ideo melius futurum, quia primi vocati fuerunt. Secundùm quam intelligentiam, per denariũ rectè intelligitur ipsa æternę vitę fœlicitas, quę eadem omnibus dabitur, etsi non æqualiter, idque à procuratore domini vineæ, hoc est, à Christo, qui veluti procurator est regni patris cœlestis, ad cuius voluntatem, cùm aduenerit vespera huius seculi, Christus vocabit omnes cultores vineæ paternę ad iudicium suũ, vt reddat omnibus mercedem vitæ æternæ. Secundùm hanc autem parabolæ tractationem dupliciter explicatur quid significetur per eos qui diuersis horis sunt à patrefamiliâs vocati. Quidam enim horas illas diuersas referunt ad diuersas mundi ætates, vt primo mane vocati intelligantur homines ab Adam vsque ad Noë, hora tertia à Noë vsque ad Abraham, hora sexta ab Abraham vsque ad Moysem, hora nona à Moyse vsque ad Christum, hora vndecima à Christo vsque in finem mundi: cui conuenit quod Ioannes dixit iam nouissimam esse horam. Alij verò horas diuersas referunt ad diuersas vitę humanę ætates, vt primo mane vocati intelligantur qui in pueritia: hora tertia, qui in pubertate Deo seruire cœperunt: hora sexta, qui matura ætate suscipiunt iugum Christi: hora nona, qui iam declinant ad senium: vndecima, qui vltima senectute aut in fine vitę suę vocantur, quemadmodum latro in cruce. Prior explicatio magis conuenit scopo Christi, quia secundùm eam etiam significatur gentes æquandas Iudęis, quod non longè abest ab eo quod Dominus pręcipuè hîc intendit. Posterior verò explicatio magis conuenit narrationi parabolæ, quia quo quis tardiori vitę suę ætate vocatur, hoc operatur in Domini vinea minori tempore: non autem quo quis in posterioribus mũdi ætatibus vocatur, hoc minori laborat tempore. Secundùm has parabolę explicationes, per hoc quòd primi dicuntur murmurasse aduersus patremfamiliâs, intelligendum est, tantùm significari, tantam fore Dei gratiã erga gentes, & eos qui in fine vitę suę incipiunt rectè viuere, vt hinc secundùm humanum morem posset in primis oriri aliqua indignatio, Deum tamen omnibus persuasurum & ostensurum se nulli facere iniuriam. Reliqua quę pro huiusmodi parabolę faciunt tractatione, licet intelligere ex prima tractatione. Non enim etiam secundùm posteriores illas explicationes parabolę, singula sunt curiosè accommodanda rei per parabolam intellectę, sed quantum conuenit illi rei. Quomodo item sententię illę duę quę parabolam sequuntur, sic explicari possint, vt cum parabola hęreant vtcunque secundùm posteriorem eius tractationem, ex prędictis intelligi satis potest.

Finis Tertiæ Partis Commentariorum, quæ continet explanationem capitum Concordiæ quadraginta vnius, hoc est, Acta tertij anni Christi, vsque ad resuscitationem Lazari.

CORNELII IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam

PARS QVARTA ET VLTIMA,

Continens à Resuscitatione Lazari, ea quæ ad Paßionem & Resurrectionem Christi pertinent.

LAZARVS RESVSCITATVR. Ioannis XI.

CAPVT CII.

*ERAT autem quidam languens Lazarus à Bethania de castello Mariæ & Marthæ sororis eius. Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur. Miserunt ergo sorores eius ad eum dicentes: Domine, ecce quem amas, infirmatur. Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam & Lazarum. Vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. Deinde post hæc dicit discipulis suis: Eamus in Iudæam iterum. Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? Respondit Iesus: Nónne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt: si autem ambulauerit in nocte, offendit, quia lux non est in eo. Hæc ait, & post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado vt à somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius, illi autem putauerunt, quia de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifestè: Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos, vt credatis, quoniam non eram ibi, sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus & nos, vt moriamur cum eo. Venit Itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habētem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam, quasi stadijs quindecim. Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo vt audiuit quia Iesus venit, occurrit illi. Maria autem domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hîc, frater meus non fuisset mortuus, sed & nunc scio, quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi Iesus: resurget frater tuus. Dicit ei Martha, Scio quia resurget in resurrectione in nouißimo die. Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio & vita, qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet: & omnis qui viuit & credit in me, non morietur in æternum: Credis hoc? Ait illi: Vtique Domine, ego credidi, quia tu es Christus filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti. Et cùm hæc dixisset, abijt, & vocauit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, & vocat te. Illa vt audiuit surgit citò, & venit ad eum, nondum enim venerat Iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cùm vidissent Mariam, quia citò surrexit & exijt, secuti sunt eam, dicentes: Quia vadit ad monumentum, vt ploret ibi. Maria ergo cùm venisset vbi erat Iesus, videns eum, cecidit ad pedes eius, & dicit ei: Domine si fuisses hîc, non esset mortuus frater meus. Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum, & dixit: Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni & vide. Et lachrymatus est Iesus. Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum. Quidam autem ex ipsis dixerunt. Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci * facere, vt hic non moreretur? Iesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei. Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat: Domine iam fœtet, quatriduanus est enim. Dicit ei Iesus: Nónne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem. Iesus autem eleuatis sursum oculis, dixit: Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me: ego autem sciebam quia semper me audis, sed propter populum qui circumstat dixi, vt credant quia tu me misisti. Hæc cùm dixisset, voce magna clamauit: Lazare, veni foràs. Et statim prodijt qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes institis, & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Iesus: Soluite eum, & sinite abire. Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum: quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecit Iesus.*

*nati

ERAT AVTEM QVIDAM LANGVENS LAZARVS A BETHANIA,&c.] Post ea quæ in Concordia iam posita sunt ex Matthæo, Marco & Luca, sequitur apud hos tres Euangelistas, quomodo Christus instante paschate ascenderit per Iericho Ierosolymam, eamque ingressus sit honorificè insidens asino. Ante quę iam necessariò inserendum erat caput Ioannis vndecimum, continens historiam resuscitationis Lazari, & secessum Christi occasione inuidiæ ex miraculo natæ. Nam ante ea quæ ex tribus aliis Euangelistis iam sunt posita, non potest videri contigisse hæc resuscitati Lazari historia, cùm & hanc circa pascha contigisse testetur Ioannes, & post ascensum illum in Ierusalem, cuius reliqui tres meminerunt Euãgelistæ, certum est eam non contigisse, cum & Ioannes eum ascensum mox post resuscitationem Lazari contigisse commemoret. Hanc autem resuscitati Lazari historiam, cùm sit celeberrima, reliqui tres prætermisisse videntur ea de causa, quòd studium illis fuerit commemorare ea potissimùm quę post traditum Ioannem Dominus fecit & docuit in Galilæa, adeo vt nihil apertè dicant eum egisse vel docuisse in Iudæa, nisi quæ paucis diebus ante mortem ipsius commemorant gesta in Ierusalem. Itaque nec narrauerunt miraculum aquæ conuersæ in vinum, nec miraculum aut paralytici, de quo Ioan.5. aut cæci nati. Ioannes autem post eos scribens, ea potissimum prosecutus est quæ contigerunt antequam Ioannes, in carcerem mitteretur, & quæ in Iudæa diuersis vicibus contigerunt. Cæterùm Dei dispositione factum est vt celeberrimũ hoc Christi miraculum circa imminens mortis ipsius tempus fieret, nimirum vt sicut illud impiis Iudæis occasio esset accelerandæ mortis ipsius: ita Apostolis & omnibus fidelibus recens & efficax esset munimen contra imminens crucis scandalum, & futuram eius post triduum resurrectionem faceret credibiliorem. Per hoc enim quod Dominus non tantùm recens mortuos suscitauit, sed & eum qui quatriduanus fuit in sepulchro, credibilius factum est ipsum etiam post triduum resurrecturum, & resurrexisse. Habet autem historia in hunc modum: Erat autem quidam languens Lazarus à Bethania, de castello scilicet aut potius vico Mariæ & Marthæ sororum eius. Porro incertũ an Bethania dicatur castellum Mariæ & Marthæ, quòd hæ sorores fuerint vici huius aut pagi dominæ, an quòd illinc essent oriundæ, quomodo & cap.1. Ioãnes Bethsaidam vocat ciuitatem Andreæ & Petri. Quoniã autem plures fœminæ erant nomine Maria, ne erraremus in nomine, ostenditur quæ fuerit Maria de qua loquitur, ex notissima actione: Maria autem, inquit, erat quæ vnxit Dominum vnguento, &c. Quod etsi D. Augustinus dictum putat de ea vnctione quam Lucas scripsit cap.7. quæ cum hæc gererentur, erat præterita, verisimilius tamen est Euangelistam respexisse ad vnctionem quam sequenti cap. eisdem verbis describit, vt dictum est circa cap.7. Lucę in cap. Concordiæ 48. Sequitur: Miserunt ergo sorores eius ad eum; bene scilicet de eius benignitate ob familiaritatem confidentes. Quod enim non ipsæmet Dominum accesserint, effecit nõ contemptus aut neglectus, sed partim fiducia ex ipsius perspecta benignitate collecta, partim quia à luctu & cura fratris detinebãtur. Nihil autem per eum qui missus est precantur, sed tantum fratris ægritudi-

A nem exponunt, dicentes tantum: Ecce quem amas infirmatur; hoc ipso declarantes & quàm reuererentur Dominum, & quantum de eius benignitate confiderent, vt quæ non dubitabant quin pro sua in omnes humanitate amico periclitanti succurreret, si vel tantum amici periculum resciret, & non rogaretur etiam. Non dicunt autem: Ecce frater noster infirmatur; sed, quem amas; nimitũ non nitentes propriis aut Lazari meritis, sed tantum amori & beneuolẽtiæ Christi, neque suorum meritorum intuitu, sed amicitiæ iure ipsum prouocantes verecundè ad subueniendum, proinde oratione efficacior fuit huiusmodi simplex significatio, perinde enim est ac si dixissent, vt habet Augusti- B nus: Sufficit vt noueris, non enim amas & deseris. Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem. Quãquam enim mors secutura esset, dicit tamen eam non tendere ad mortem, siue quòd mors illa non esset sibi mors, sed veluti somnus: siue, quòd in idem redit, quia infirmitas illa non perductura erat Lazarum ad mortem talem qualem sorores metuebant, & qualis esse solet hominum mors, in qua scilicet maneret. Aut quanquam mors fuerit secura, dicit tamen non esse immissam ei infirmitatem ad mortem, quia ille non fuit pręcipuus finis immissæ aut permissę infirmitatis, sed ille qui sequitur, vt scilicet per mortem ipsius Deus glorificaretur. Si enim finem rei spectauerimus, nempe quòd surrexerit quatriduanus, C meritò dicemus non fuisse immissam illi ægritudinem ad mortẽ, sed pro gloria, inquit, Dei. Idque explicãs subdit; vt glorificetur filius Dei per eam; quo vel manifestè significauit se Deum esse, cùm pro eo quod dixit, pro gloria Dei, explicãdo subiũcit, vt glorificetur filius Dei; aut si nomẽ Dei, cùm dicit, pro gloria Dei; accipiatur pro persona patris; iam significatur saltem eandem esse patris & filij gloriam, ac proinde & eandem substantiam. Nam quorum est vna gloria, eorum necesse est eandem etiam esse substantiam. Porrò hac responsione obscuriori Dominus & consolatus est missos nuncios, vt verbis eius confirmati abirent ad Lazari sorores, & pręparauit animos discipulorum ad futuri miraculi magnitudinem, declarando se con- D scium eorum quæ euentura erant. Ne autem quis existimaret Dominũ tardasse accedere Lazarum, & annuere precibus sororum, quòd parum eis esset affectus, id excludere volẽs Euangelista, subiecit: Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius, & Lazarum; ob eximias scilicet eorum virtutes. Id verò & ob id rectè intelligitur additum ab Euangelista, ne putaremus iustorum infirmitates, diuinæ iræ semper esse indicia, nec quis grauatim ferret si etiam Deo amici morbo teneantur, aut ad tempus videantur à Deo negligi. Postquam ergo Euangelista lectoris animum præmuniuit his verbis, subiungit: Vt ergo audiuit quia infirmabatur, E tunc quidem mansit in eodem loco; in quo scilicet erat, (Græca enim habent; mansit in quo erat loco) duobus diebus, non quidem negligens amici periculum, sed expectans maius ædendi miraculi argumentum, vt scilicet eum tunc resuscitaret, quando nemo negare posset mortuum, nemo etiam eius resuscitationem speraret. Sicut autem non quia non amabat, aut quòd sibi timeret, sed propter maiorem gloriæ Dei illustrationem distulit adire ægrum: ita cum iam tempus erat ædendi miraculi, mox instituit iter in Iudęam, atq; ad illud

suscipien

suſcipiendum præmonuit iam diſcipulos, cùm id non ita aliâs feciſſe legatur, vt quoniam veluti homo ſibi metuens declinaſſet Iudæorum furorem, declararet modò, ſe eos non metuere, ac trepidationem ex diſcipulorum ſuorum animis tolleret, ne turbarentur repétina abitione in regionem quam timebant, ideoque quanquam ad Lazarum reſuſcitandum pergeret, non dicit tamen in principio hanc ſuæ profectionis cauſam, ſed, Eamus, inquit, in Iudæam iterum. Diſcipuli autem audito nomine Iudææ, ac ab illa tum Domino, tũ ſibiipſis metuentes, (nondum enim acceperant ſpiritum ſanctum, quo & mortem contemnere poſſent, & dignam de Ieſu habere opinionem) dicunt ei: Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? verbis quidem præ ſe ferentes quaſi pro Domino ſolùm eſſent ſoliciti, cùm non minus ſibi timerent.

RESPONDIT IESVS: NONNE DVODECIM SVNT HORÆ DIEI? SI, &c.] Locus iſte valde variè tractatur, quòd obſcurum ſit quorſum hæc ſint dicta. Auguſtin. enim illo; Nónne duodecim ſunt horæ diei; intelligit Dominum ſignificare ſe eſſe diem, duodecim autem Apoſtolos eſſe delectos, veluti duodecim horas diei, & proinde illos debere potius ſe ſequi, quàm ſuo conſilio velle præire, quemadmodum horæ diei ſeruiunt ac diem ſequuntur, vt his verbis intelligatur Dominus redarguere Apoſtolos, quòd quaſi conſilium dare voluerint magiſtro euadendi mortem, quemadmodum & Petrum ſuprà redarguit à morte auocantem. Iam quod ſequitur; Si quis ambulauerit; intelligit à Domino dictũ ad ſignificandum Apoſtolos meritò ipſum ſequi debere, quòd ſic non ſint paſſuri offendiculum aliquod aut nocumentum. Chryſoſtomus & Theophyl. diſsimulantes ſatis illud: Nónne duodecim ſunt horæ diei; illud quod ſequitur; Si quis ambulauerit, &c. bifariam accommodant propoſito Domini, aut vt ſignificetur, nihil eſſet imendum his qui in luce bonorum operum agunt nullius flagitij ſibi cõſcij, aut quòd cùm qui in luce corporali ambulãt non formidant caſum, multo minus ſit formidandum his qui in luce ſpirituali cum Chriſto ambulant. Quidam poſt Nicolaum Lyram intelligunt Dominum per illud: Nónne duodecim ſunt horæ diei; ſignificaſſe, fieri poſſe & ſpem eſſe animos Iudæorum iam eſſe mutatos, quòd ſicut ſunt diuerſæ diei horę, ſic frequenter etiam in vno die animi hominum non minus inſtabiles quàm dies, mutentur, exiſtimantque vulgare iſtud fuiſſe tempore Chriſti prouerbium, quemadmodum & nunc paſsim eo vtimur, cùm veriſimile ſit ex hac iſtius loci intelligentia adagium hoc iam profectum eſſe Eraſmus intelligit per illud: Nónne duodecim ſunt horæ diei; ſignificari nondum adeſſe tempus mortis, iuxta id quod ſuprà dixit apud Lucam; Hodie & cras oportet me operari, & tertia die conſummor; vt perinde ſit ac ſi diceret: Sicut dies ſuas habet horas, neque finem ſuũ habet priuſquàm omnes eius horæ impleantur, nec hominũ arbitrio fit breuior aut longior: ita & ego tempus habeo præſcriptum quo debeam negotium meum peragere, quod nullius malitia poteſt anticipari, ac proinde non eſt quod mihi metuatis. Huic intelligentiæ bene conuenit is ſenſus, quo in ſequẽtibus teſte Theophylacto quidã per diem intelligunt tempus ante paſſionem: per noctem verò, tempus poſt paſsionem,

A vt intelligatur ſignificaſſe Dominus non eſſe Apoſtolis periculum quamdiu cum ipſo in carne agerent, ſed per eius præſentiam immunes fore ab omni iniuria: periculum autem illis fore, cùm ab illis ablatus fuerit, quando ab impiis multa mala paſſuri erant. Itaque per illud: Nónne duodecim ſunt horæ diei; ſignificat ſibi non eſſe periculum ante tempus, per ſequentia Apoſtolos pro ſeipſis etiam metuentes, ſecuros facit. Loquitur autem ſuo more Dominus allegoricè, per rerũ corporaliũ ſimilitudinẽ docens quæ erant ſuo propoſito accommoda, & ſic docẽs ea, vt tamẽ ſuis quibus vtitur generalibus ſententiis etiam ea doceat quæ nos inſtruant. Illud enim; ſi quis ambulauerit

B in die, &c. etiã hoc ſignificat quod alibi dicit: Qui ſequitur me non ambulat in tenebris, ſed habebit lumẽ vitæ; videlicet quòd qui Chriſtum ſpiritualiter fuerint ſecuti, liberi ſint futuri ab offendiculis ſpiritualibus nempe vitiis: quemadmodũ Apoſtoli, quamdiu corporaliter cum ipſo verſabantur, eius præſentia ab omnibus malis corporalibus præſeruabantur. Poſtquam autẽ hoc ſermone Dominus Apoſtolis metum excuſsiſſet aut mitigaſſet, aperit eis profectionis ſuæ cauſam, dicẽs: Lazarus amicus noſter dormit, ſed vado vt à ſomno excitem illum. Quibus verbis oſtendit & neceſſarium eſſe ſuum in Iudæã aduentum, cum dicit: Amicus noſter; & nõ eſſe Apoſtolis metuendũ ab ingreſſu

C Iudæę, quòd non adiret eam ad prædicandum Iudæis, eoſque increpandum, ſed amici cauſa. Mortem autem vocat ſomnum, quòd ab ea tanquam à ſomno mox eſſet Lazarus excitãdus: vnde & omnium hominum mors in ſcripturis ſomnus vocatur, ob futuram omnium reſuſcitationem, ideoque tropicè potius quàm apertè loqui voluit, vt ruditatem diſcipulorum exerceret, & ad agnitionem potentiæ ſuæ excitaret. At diſcipuli præ ruditate non intelligentes quod dicebatur, & præ metu Iudæorum vndiq; venantes occaſionem abſcindendi cauſas profectionis: Domine, inquiunt, ſi dormit, ſaluus ergo erit, nec opus eſt vt illius cauſa tu te manifeſto obiicias periculo. Solet enim in ægro

D tis ſomnus eſſe rediturę ſanitatis argumentũ. Tum Dominus nõ ſeuerè quidem increpauit eorum in intelligendo tarditatem, cum abſurdum ſatis eſſet intelligere ipſum locutũ de vulgari ſomno, (nam quis itinere vnius diei proficiſcatur vt quempiam è ſomno excitet?) ſed benignè aperuit quod dixerat obſcurius, declarans nihil ſibi eſſe incognitum: Lazarus, inquit, mortuus eſt. Nec iam adiecit, vado vt reſuſcitem eum, modeſtiam ſcilicet vbique in verbis ſeruans, & nos ſeruare docens. Addidit autem, & gaudeo propter vos vt credatis, quoniam non eram ibi. Vbi notandum, eam partem; quoniam non eram ibi; non eſſe conſtruendam cum verbo credatis, ſed cum verbo gaudeo, vt ſit ſen-

E ſus: Propter vos gaudeo me ibi non fuiſſe, vt credatis, hoc eſt, vt fides veſtra in me cõfirmetur, creſcat & augeatur. Sic enim vt annotauit D. Auguſt. hic debet exponi illud; vt credatis. Nam alioqui iam credebant Apoſtoli, ſed fides eorum augenda erat ex abſentia Chriſti, primùm quia audiebant eum nunciantem ea contigiſſe quæ à nemine dixerat. Deinde, quia ſi Dominus adfuiſſet, aut nõ fuiſſet mortuus Lazarus, ſed eum Dominus mox curaſſet: aut ſi fuiſſet mortuus, mox eum reſuſcitaſſet, & non fuiſſet tantum miraculum, quantum iam fuit, cum quatriduanum reſuſcitauit. Dicente

autem Domino ad Apostolos; eamus ad eum; Thomas videns iam firmiter decretum esse Domino proficisci in Iudæam, dixit & ipse ad discipulos: Eamus & nos, vt moriamur cum eo. Legendum enim esse, vt moriamur non autem, & moriamur, & Græca docent & latina exemplaria antiquiora. Porrò Beda istud dictum putat à Thoma, ex magna animi constantia, qua paratus mori cum Christo etiam socios sit hortatus vt irent, & si necesse esset etiam morerentur cum Christo. Verùm probabilius est quod habet Chrysostomus, Thomam istud dixisse, eo quòd præ aliis imbecillior esset & magis incredulus. Diffidebat enim quod non offenderent, quanquam id Dominus eis promisisset. Et sane vbique vbi Thomæ fit mentio, satis notatur eius tarditas & incredulitas. Non tamen intelligendum videtur, quemadmodũ vult Theophylactus, his verbis Thomam voluisse dehortari à comitatu, sed tantum indicare certum periculum quod metuebat, in hunc sensum: Quando omnino visum est Domino ire in Iudæam, eamus & nos, sed scientes quòd cùm ipso simus morituri. Quòd si respiciamus verba Christi quæ Thomas repetit ex parte, apparet cùm dicitur: moriamur cum eo; relatiuum, eo, magis referre Lazarum quàm Christum. Dixerat enim Dominus: Eamus ad eum, Lazarum scilicet. Itaque cùm infert Thomas: Eamus & nos, sensus est: Eamus & nos ad eum, vt moriamur cum eo, scilicet Lazaro mortuo, hoc est, accedamus & nos ad mortuum Lazarum, vt cum mortuo etiam moriamur. Proinde non tãtum diffidebat ipsos secũdùm Domini promisionẽ præseruandos ab offendiculo, sed & Lazarum posse à morte resurgere, quemadmodum postea præ aliis magis dubitauit de Christi resurrectione, vt vel ob id potissimum Ioannes de Thoma istud hoc loco commemorauerit, qui de eiusdem diffidentia circa resurrectionem Domini peculiariter erat scripturus. Hic itaque admirãda rursum Domini benignitas, qui tantam imperfectionem ad tempus in discipulo tulit sine reprehensione. Cęterùm circa illud: Nónne duodecim sunt horæ diei; quæri potest, quod ad literam attinet, quomodo Dominus dicat duodecim esse horas diei, cùm dies quandoque plures, quandoque pauciores habeat. Non enim sufficere videtur quod quidam dicunt istud à Domino dictum circa æquinoctium, quia circa Pascha, cùm dies duodecim habet horas per vniuersum orbem. Nam ita istud Dominus dixit absolutè, quasi semper dies tot habeat & non plures horas; sed & alibi asignat diei duodecim horas, vt in parabola præcedente de operariis in vineam conductis. Itaque Erasmus nõ improbabiliter existimat horas apud Iudæos fuisse inæquales, sic vt semper inter ortum & occasum intercesserint horæ duodecim, & nox siue breuissima, siue longissima, totidem horis fuerit distincta. Aut dicẽdum est, quòd in Iudæa ferè semper dies habet duodecim horas æquales, vt ob id dixerit Dominus absolutè: Nónne duodecim sunt horæ diei? Distat enim Iudæa triginta aut paulò amplius gradibus ab æquatore, proinde dies longissimus illis non excedit multum quatuordecim horas, & breuissimus ferme decem saltem horas continet.

VENIT ITAQVE IESVS, ET INVENIT EVM QVATVOR DIES IAM IN, &c.] Quatuor isti dies variè numerantur. Chrysostomus enim primum diem mortis intelligit fuisse

A eum quo nuntius venit ad Iesum, significans Lazari infirmitatem: & quartum, eum quo post duos dies quibus in eodem loco manserat, Dominus accessit Bethaniam. At quonim dicitur Lazarus non tantum mortuus quatuor dies, sed deprehensus habuisse quatuor dies, in sepulchro, nec verisimile sit etiam ea die Lazarum fuisse sepultum, qua nuntius venit ad Iesum, melius Euthymius intelligit mortuum quidem fuisse ea die qua nuntius Christum adiit, duos autem dies sepulturæ fuisse eos quibus Dominus mansit in quo erat loco, tertium fuisse quãdo dixit discipulis: Lazarus mortuus est; quartum verò, cùm aduenit Bethaniam. Caietanus non improbabiliter putat, tum primùm mortuum
B fuisse Lazarum, cùm Dominus dixit discipulis suis eum esse mortuum, vt duobus diebus quibus mãsit in quo erat loco, expectauerit ipsius mortem, ac deinde itinere quatuor vel trium dierum venerit in Bethaniã. Vtvt est, incertum est quo die mortuus vel sepultus fuerit Lazarus: hoc certum, quod in monumento quatriduanus fuerit, cùm Dominus appropinquaret Bethaniæ. Hanc Euangelista dicit non longè fuisse à Ierusalem, nempe tantùm stadiis quindecim, hoc est, duobus circiter miliaribus Italicis. Nam octo stadia faciunt Italicũ miliare, quod scilicet continet mille passus. Idq; ideo commemorat Euangelista vt indicet propter loci vicinitatem mortem Lazari iam facilè cognitam
C fuisse in Ierusalem, & loci vicinitatem fuisse occasionem, vt multi ex Ierusalem conuenirent ad consolandum sorores mœstas, Deo ita disponẽte, vt mors multis esset cognita, & miraculum multos haberet spectatores, nec posset aut mors, aut resuscitatio Lazari negari. Indicans ergo Euangelista quorsum descripserit loci distantiam, subiungit; Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo; vnde satis apparet sorores has diuites fuisse & nobiles, multisque etiam ob virtutem charas. Porro quòd Martha & prior audiuit aduẽtum Domini, & non admonita sorore illi occurrerit, in causa esse potest, quòd ipsa solita sedulitate & sollicitudine obambularet. Nam ideo de Maria dictum peculiari-
D ter videtur quòd domi sederit. Vnde cùm ad eam primò delatus esset aduentus Christi, non admonita sorore, siue quia festinabat præ nimia cupiditate videre Iesum, siue ne sorore etiam exeũte tumultum concitarent qui ad consolandum venerant, sola occurrit Iesu, flebilique ac mœsta voce dicit: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus; quasi dicat: Scio enim quod pro tua tum potentia, tum benignitate, facilè morbum dicto depulisses. His autem verbis etsi testaretur certam & non vacillantem fiduciam potentiæ & bonitatis ipsius, tamen etiam declarauit nõdum perfectam se de Iesu habere opinionem, vt quæ putauerit absentiam eius causam fuisse mortis frater-
E næ, quasi non & absens curare potuisset si voluisset. Nondum enim credidit esse Deum, sed hominem, eximiè tamen aliis præcellentiorem, quod & patet ex his quæ subiicit: Sed & nunc scio quia quæcunq; popósceris à Deo dabit tibi Deus. Non enim dicit, facies quæ voles, sed quicquid poposceris accipies, quasi oratione illi opus esset ad ædendum miracula, quemadmodũ aliis sanctis hominibus. His autem verbis significauit se nec plane desperare fratris resuscitationem, nec tamen satis confidere futuram. Scio, inquit, & nunc, quia quicquid

quicquid popofceris impetrabis, etiam fi mortuo A & fepulto vitam popofceris, fed vtrum petiturus fis nefcio, quia nec fi petere cōueniat, aut peti poffit, fcio. Conceperat enim aliquā fpem ex refponfione Chrifti nuntio data, & tamē ob mortis diuturnitatem dubitabat num fratris refufcitatio tale quid effet quod peti poffet aut conueniret à Deo. Modeftiæ autem & reuerentiæ fuit, quòd non dixerit, fi pofsibile eft aut fieri conueniat, rogo vt velis & pofcas à Deo, iudicio fcilicet Domini cūcta fubiiciens, ac de eius benignitate tantopere confidens, vt non dubitaret fratrem fufcitandum, fi id à Deo peti poffet aut conueniret. Quoniam ergo imperfecta erat fides & vacillās fiducia Marthæ, vt & fidem eius perficeret, & fiduciam con- B firmaret, ac mœftam confolaretur, primùm dixit ei: Refurget frater tuus. Non dixit, refufcitabo fratrem tuum; tum quod vbique Dominus vitaret fuiipfius iactantiam, ac modeftiam verborum fectaretur: tum quia paulatim volebat animum Marthæ ad miraculi fidē & fpem exercere. vnde nec dixit, refurget mox vel modò. Itaque quia medium erat & ambiguum quod dixit, refurget, Martha quæ quod miferè & trepidè fperabat euenturum, etiam timebat ne nō eueniret. Scio, inquit, quòd refurget eo tēpore quo omnes refurgemus, nempe in nouifsimo die. Verebatur enim ne quemadmodum nuntiis refpondens morbum non effe capitalem, ambiguo refponfo fefelliffe videbatur: ita nunc C quoque in illius dictis aliquid lateret, quod fpem illius eluderet, vnde hoc fup refpōfo veluti extorquere ftuduit de qua refurrectione Dominus loqueretur. Iefus itaq; quo paulatim ad maiora proueheret mulieris huius de fe fiduciā & opinionē, & folito fuo more arripiens occafionem docendi fpiritualia, propter quæ operabatur corporalia miracula: Ego fum, inquit, refurrectio & vita, hoc eft, fons & auctor refurrectionis & vitę. Nō folùm autem fe refurrectionem dicit, fed etiam vitam, tum vt intelligamus eum nō loqui potifsimū de refurrectione cōmuni etiam impiis, fed ea quæ propria erit iuftorū & fidelium, quam fupra cap. 5. Ioannis vocauit refurrectionem vitæ: tum quia nō tantùm D mortuis in fe credentibus fit vitam largiturus in refurrectionis tempore, fed & in præfenti tēpore vitam eis largiatur æternam. Proinde refurrectionem fe vocat & vitā nō quatenus Deus folùm, fed quatenus Deus fimul & homo. Sic enim fidelibus auctor eft & in futuro feculo refurrectionis vitæ, & in præfenti vitæ fpiritualis. Vnde declarare volens quod dixit, fubiicit: Qui credit in me, etiamfi mortuus fuerit, morte fcilicet corporali, viuet. non folùm quia poft mortem corporis viuet in anima fœliciter, fed etiam quia tandē fecundùm corpus refufcitabitur ad vitam beatam, quę fola verè vita eft. Et omnis qui viuit adhuc in carne, & necdum mortuus eft fecūdùm corpus, fi credit in me, non E morietur in æternum, quia habet iam in fe manētem vitam æternam, quæ per mortē corporis non eripitur, & qua fit vt mors corporis nō tam mors fit dicenda, quàm fomnus, vtpote à qua homo fit refufcitandus ad vitā. His ergo oftendit Dominus fe non tantùm effe refurrectionem, fed effe refurrectionē vitæ, nec fimpliciter effe vitam, fed vitam beatam & æternam. Oftendit item his ipfi Marthæ fe non, ficut illa exiftimauit, opus habere alio adiutorio, nec precibus fibi impetrandam effe mortuorum refurrectionem, quemadmodum fanctis aliis, vtpote qui fons effet vitæ & refurrectionis. Et rurfum illi fignificat quod quemadmodum ratione fidei in nouifsimo die omnes fideles etfi mortuos eft viuificaturus, imo omnibus illis iam vitam æternam largitur, etiam poteft modò mortuum Lazarum refufcitare, fi illa hoc credere poteft. Vnde & de fide eius fcifcitatur fubiungens: Credis hoc? fignificans fi quæ dicta funt crederet, facilè eam poffe & fratris credere futurā refufcitationem, ac fide illam maximè impetraturam fratris refurrectionem, quemadmodum fide in Iefum fideles confecuturi funt in nouifsimo die beatam refurrectionē. Rurfum illud ex verbis Domini notandum, quo fine inter alias caufas Lazarum aut alios mortuos refufcitauerit, nempe vt ex eo intelligeremus ipfum effe authorē fperatæ refurrectionis & defideratæ vitæ. Id enim fatis fignificat, cùm occafione futurę in Lazaro refurrectionis temporalis, differit de futura per fe beata refurrectione. Porrò de fide fua requifita, Martha cùm non fatis intelligeret fermonem Domini, & tota intenta effet reuicturo fratri, non admodum aptè refpondit ad fermonem Iefu, fed tamen in genere profeffa eft quàm magnificè de eo fentiret. Vtique, inquit, Domine, credo fic effe vt dicis. Credebat enim in genere ea vera effe, etfi non perfpiceret dictorum intelligentiam. Et addidit: Ego credidi, quia, id eft, quòd tu es Chriftus filius Dei viui, qui in hunc mundum venifti. Vbi notandum, quòd per præteritum dicat, credidi, vt fignificaret fe iam olim hoc crediдiffe, aut, credidi, pro præfenti, credo, pofitum eft. Nam vt admonuit Erafmus, in verbis ad affectum pertinentibus præteritum tempus apud Græcos vfurpari folet loco præfentis, γέγηθα, gauifus fum pro gaudeo, ἔδεισα, timui pro timeo, ἤλπισα, fperaui pro fpero. Iam illud: qui in hunc mundum venifti; (pro quo Græcè eft, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος,) rectius fic verfum fuiffet: qui in mundum venturus erat; quemadmodum dictum eft Ioan. cap. 6. vbi eadem eft oratio. Significare enim voluit fe credere illum effe Mefsiam ipfum qui iam olim à Iudæis expectatus fuit venturus in mundum, hoc eft, mundo exhibendus. Noftra autem litera fic eft intelligenda: Ego credidi te effe Chriftum illum, qui cùm iam dudum fueris expectatus, iam à Deo miffus venifti in mundum, hoc eft, mundo exhibitus es. Nō enim eft verifimile Martham tum intellexiffe & crediдiffe Chriftum veniffe in mundum, quomodo nos iam credimus, quia fcilicet cùm prius fuiffet in finu patris, affumpta humana natura, hominibus & mundo factus eft vifibilis: fed fimpliciter, quia mundo effet exhibitus, vtpote quem necdum credidit effe Deum, quanquam filium Dei vocet: fed quomodo Iudęi crediderunt Mefsiam fore & appellandum filium Dei, ob eximiam ipfius præ reliquis hominibus excellentiam. Per hoc autem quod dicit Martha: Ego credidi; intelligit D. Auguftinus eam fignificare voluiffe fe credere ipfum etiam effe refurrectionem & vitam, & cætera quæ de fe dixit Dominus. quafi diceret: Quando hoc credidi quòd filius Dei es, credidi etiam quòd tu es refurrectio & vita, & quòd qui credit in te, non moriatur in æternum. Rectius tamen cum Chryfoftomo dicitur Martham non intelligentē fatis verba Chrifti, & morte fratris conſternatam, refpondiffe aliud quàm fuerat interrogata, fed id tamen refpondiffe, quo fignificans quàm magnificè de illo fentiret, fignificaret etiam

in genere se credere quicquid ille astrueret.

ET CVM HOC DIXISSET, ABIIT, ET VOCAVIT SOROREM SVAM SILENTIO, &c.] Verisimile est Martham iussam à Domino vocare sororem, quanquam id breuitati studens prætermiserit Euangelista. Id enim satis intelligendum relinquit, tum ex verbis Marthæ dicentis: Magister vocat te; quanquam secundùm Theophylactum intelligi posset Martham dixisse magistrum vocasse, quòd eius aduentus & presentia, realis quædam fuit vocatio: tum ex eo quòd dicat Dominum post abitum Marthæ mansisse in quo erat loco, vsque ad Mariæ aduentum, nimirum, quòd eam quam vocari iusserat expectaret. Abiit ergo vt iussa erat Martha (alioqui enim indecorè se à Domino subtraxisset) & vocauit sororem suam silentio, hoc est, clam ac suppressa voce (Græcè enim est λάθρα, id est, clanculum, proinde impropriè hic accipi debet silentium, quis enim vocare potest & loqui silentio?) dicens: Magister adest, & vocat te. Quibus verbis intelligere licet quantam Iesus apud has sorores haberet authoritatem, vt quæ sic eum nomine magistri notarent, quasi præter eum nemo esset magister, nẽpe quòd hunc solùm sequerentur magistrum. Porro clam sororem vocauit Martha, fortè ne circunsedentes Iudæi, quorum plerosque sciebat iniquiores esse Iesu, impedirent eam vt nõ accederet Dominum. Et nihilominus diuina sic factum est dispensatione, vt nec Dominus videri posset miraculum ambiisse, eamque ad miraculi spectationem euocasse, & Iudæi etiam nescij & vel inuiti efficerẽtur tanti miraculi testes, qui simul cum ea sunt egresi, putantes ipsam accedere plorãdi gratia sepulchrum, vt eius luctum temperarent: alioqui fortè non egressuri, si eam præscissent occurrere Iesu. Vt ergo Maria audiuit sororis nuntium, surrexit subitò, ac sine omni dilatione: vnde intelligere licet eã prius Domini aduentum ignorasse, & rursum quanto dilectionis feruore Dominum prosequeretur, quæ neglectis omnibus Iudæis circumsedentibus eam consolationis gratia, celeriter ad Dominum concessit, tanquam eum qui se vnicè posset consolari, veniensque ad eum nõ expostulat cum eo, quemadmodum nec Martha, quòd rogatus non venerit sanaturus quem amabat, cùm extraneos plerosque & ignotos lubẽs adire soleret, & sanitatis munere impartiri, nec aliquid remittit de solita reuerentia & honore, sed vt erat feruẽtior in dilectione quàm Martha, nihil reuerita turbæ præsentiam, cecidit ad pedes eius, ad quos sed quandoque peccatorum impetrasse remissionem meminerat, & vt luctus erat plena, lachrymabili voce nihil aliud quàm deplorauit fratris & suam calamitatem, dicens quemadmodum Martha: Domine, si fuisses hîc, frater meus non esset mortuus. Nec addidit alia cum Martha, fortè quòd lachrymarum copia vocem interciperet, & prohiberet vlterius proferre quæ in animo habuit.

IESVS ERGO VT VIDIT EAM PLORANTEM, ET IVDÆOS QVI VENERANT CVM.] Cùm videret Dominus Mariam totam esse in luctu, Iudæos item qui cum ea aderant, humanitatis & cõpassionis affectu vnà flentes, non reprehendit quidem eorum ploratum, sed nec philosophatus est cum Maria, quemadmodum fecerat cum sorore, cui semota turba fuerat colloquutus, neque quicquam pollicetur, quum iam

A tẽpus adesset re præstandi quod erat Marthæ pollicitus, quam sorori indicasse verisimile erat quod à Domino audierat. Itaque commotus & victus piis Mariæ lachrymis, quæ olim peccatorum ab ipso impetrauerant remissionem, sese accingit ad miraculi perpetrationem, ac primùm quidem infremuit spiritu, ac turbauit seipsum. Vbi notandum, D. Chrysostomum per illud, infremuit spiritu, intellexisse significatum esse, Dominum arguisse & cohibuisse affectum suum, ne nimis in tristitiam & lachrymas laxaretur, ita vt per spiritũ intellexerit affectum turbationis, quam Dominus concepit ex conspectis Mariæ lachrymis, quemadmodum explicauit Euthymius Chrysostomi sectator.

B Sic enim habet Chrysostomus: Lachrymatur & perturbatur. Norat enim lachrymas excitare, & affectum arguere. Illa enim particula, infremuit spiritu; motum illum cohibuisse signat. Et post hunc Euthymius: Infremuit spiritu, hoc est, affectum cohibuit, ipsum reprimens, toruè & austerè præ turbatione intuitus est, ne cùm lachrymis interrogaret. Nam spiritus dicitur hic turbationis affectus. Verùm secundùm hanc intelligentiam Gręca quę habent ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, vertenda essent per datiuũ infremuit spiritui scilicet suo, hoc est, indignabatur suo affectui humano, arguens eum, & cohibens: quomodo Marci 14. idem istud verbum cõstruitur cum datiuo, ἐνεβριμῶντο αὐτῇ, id est, fremebant aduersus eam vel in eam. Significat au-

C tem verbũ ἐμβριμῶμαι cum datiuo, minanter mando, acriter & velut iracundè comminor. Hanc ergo significationem secutus D. Chrysostomus, & datiuum τῷ πνεύματι, intelligẽs esse datiuum proprium verbi cum quali cõstruitur apud Marcum, prædictum hic intellexit sensum. Theophylactus autem itidem post Chrysostomũ per verbum, infremuit, intelligens significari Dominũ cohibuisse suam turbationem, datiuum tamen τῷ πνεύματι accipit, vt sit datiuus instrumenti, reddẽdus Latinis per ablatiuum, & spiritum accipit pro spiritu sancto, aut, quod in idem redit, pro ipsa diuinitate Christi, vt significetur ipsum per spiritũ sanctum aut diuinitatẽ suam acriter humanæ naturæ com-

D minatum, eamq; cohibuisse. Sic enim habet Theophylactus: Ad lachrymas quidem natura mota est, & cohibebatur propter Martham flẽtem, & illam & eos qui aderant. Dominus autẽ infremit in affectionem spiritu, hoc est, increpat per spiritum confusionem, & cohibet illam. Et sic rogat, vt non cum vlulatu esset interrogatio. Quia enim contristatus fuit, (homo enim erat verè, & vt credibilis esset humana natura, permisit illi proprium operari) asperè tractat carnem, increpatque eam spiritus sancti virtute. Hæc ille. Meminit huius intelligentię & Euthymius. At quòd per verbum, infremuit, non significauerit Euangelista huiusmodi affectus cohibitionẽ quẽ significatũ hic intelligunt Chry-

E sostomus & Theophylactus, satis patet ex eo quod additur, & turbauit seipsum. Cùm enim dicatur, infremuit & turbauit, satis significatur fremitum illum & turbationem ad idem tendisse, imò illo, & turbauit seipsum, omnino videtur Ioannes voluisse declarare & exponere illud quod dixit, infremuit spiritu; vnde postea idem Dominũ fecisse dicẽs, tãtùm dicit: Iesus ergo rursum fremẽs in semetipso; nec addidit, & turbauit semetipsũ. Proinde simplicius fuerit per hoc quod infremuisse dicitur, intelligere in se excitasse & passum fremitũ & turbation

turbationem quandam: datiuus autem τῷ πνεύματι, A reddendus per ablatiuum, vel poteſt accipi vt ſit inſtrumenti caſus, & ſignificetur Dominum per ſuum ſpiritum aut per ſpiritum ſanctum infremuiſſe, vt intelligamus eum non inuitum paſſum huiuſmodi paſsionem, ſed ſponte in ſe excitaſſe, & à recta ratione proceſsiſſe, quod conuenit cum eo quod ſequitur: & turbauit ſeipſum; vel potius accipiendus eſt, vt ſignificet partem in qua huiuſmodi fremitus & turbatio facta eſt, & ſit ſenſus: infremuit in animo ſuo, & in corde, ſic tamen vt interiorem illam veram turbationem etiam externo geſtu teſtaretur. Hoc enim conuenit cum eo quod infra dicitur: fremens in ſemetipſo. Itaque quo intelligeremus fremitum hunc non fuiſſe fi- B ctum, ſed ex vero animi dolore profectum, ſpiritu & animo infremuiſſe dicitur: ne autem putaremus eum inuitum paſſum huiuſmodi affectioné, quemadmodum nos, additur: & turbauit ſeipſum, non autem, & turbatus eſt. Porro intelligunt quidam hunc fremitum & turbationem contigiſſe tantum ad doloris teſtificationem: at cùm fremitus indignationem quandam ſignificet, & non ſimpliciter dolorem, rectius intelligitur Dominum hoc ſuo fremitu & turbatione commotum fuiſſe contra mortem quæ præſentis triſtitiæ cauſa fuit, & contra eum qui mortis habet imperium, ac ſe huiuſmodi affectionibus humano more veluti excitaſſe ad aggrediendum arduum opus quod imminebat, C ac expugnandum mortem, & mortis imperatorem & autorem diabolum, alioqui inſuperabilem, vt iam inciperet quod poſt in ſua reſurrectione perfectius, & poſtremùm in omnium reſurrectione erat impleturus perfectiſsimè, quãdo implendum

Osee 3. eſt illud Oſee: Ero mors tua ô mors; quemadmodum amicus aliquis videns dolorem amici, commouetur indignatione, ac fremit contra eum qui huiuſmodi eſt auctor doloris, & indignatione tali ac fremitu excitatur & armatur contra illum, vindicare illum ſtudens, & doloris occaſionem auferre. Huic intelligentię bene conuenit quod Dominus fremendo & turbando ſeipſum dixerit: Vbi poſuiſtis eum? veluti ſcilicet iam accenſus ac fer- D uens ad reſuſcitationem. Conuenit & quod Auguſtinus ſcribit de hoc fremitu & turbatione Domini, tractans hæc myſticè, & intelligens Dominum ideo turbaſſe ſeipſum & fremuiſſe, vt doceret quomodo & nos fremere & turbari debeamus, cum in peccata grauia nos incidiſſe ac moras traxiſſe longiores inſtar quatriduani huius in monumento fętentis, agnoſcimus. Hæc eſt enim myſtica cauſa fremitus & turbationis Domini, correſpondens prædictæ cauſæ literali. Interrogauit autem Dominus vbi poſitus eſſet Lazarus, nõ quòd ignoraret: qui enim ſciuit eũ eſſe mortuum antequam ei quiſquam indicaſſet, ſciuit & vbi eſſet ſepultus: ſed quòd in pleriſq; ſe vt hominem verum gerere E voluit, & vt ab aliis deductus ad ſepulturæ locum veluti ſibi incognitum, à miraculo ſecluderet omnem ſuſpicionem fuci. Dicunt ergo, Maria ſcilicet & Martha, aut alij qui aderant cognatorũ & amicorum: Domine, veni & vide; ac mox cum lachrymantibus ſimul & Dominus lachrymatus eſt, humanæ naturæ aſſumptæ veritatem aſtruens. Sicut enim tanquam homo infremuit ſpiritu, & interrogauit, ita & lachrymatus eſt, cum in manu haberet lachrymas cohibere: ſed vt erat verus homo, ita & oportebat eum non eſſe alienum ab humanę naturæ affectionibus, inter quas eſt alterius maximè amici, commoueri lachrymis & calamitate, vt ſic ſe verum hominem etiam comprobaret, atq; in ſeipſo doceret perfecti non eſſe carere omnibus humanis affectionibus, quemadmodum voluerũt Stoici. Rurſus ad id valuerunt lachrymæ Chriſti, vt intelligeremus homini Chriſtiano non eſſe prohibitas lachrymas, ſi modò ſint moderatæ, propter mortem ſuorum, quemadmodum volunt quidam Anabaptiſtæ, Stoici magis quàm Chriſtiani, dum nullum penitus luctum vel lachrymas pro mortuis vel aliâs afflictis amicis ferũt. Dominus enim ipſe non tantum non increpuit ſorores & Iudæos mortem Lazari deplorantes, ſed & ipſe illis compaſſus lachrymas fudit. Moderãdas tamen lachrymas etiam eius exemplo diſcẽdum eſt, qui lachrymatus quidem dicitur, ſed non eiulaſſe, quemadmodum & in ploratu ſororũ modeſtiam quandam obſeruare licet. Vnde Eccleſiaſt. 38. Sapiens dicit: Fili in mortuum produc lachrymas, & quaſi dira paſſus incipe plorare. Sed idem mox adiungit ſpe reſurrectionis & ob mortis neceſsitatẽ, ac lachrymarum inutilitatem & nocumẽtum lachrymas & dolorem temperandum: Ne dederis, inquit, in triſtitia cor tuum, ſed repelle eam à te, & memento nouiſsimorum, & noli obliuiſci, neque enim eſt conuerſio, (vel, vt eſt Græcè, ἐπάνοδος, id eſt, reditus) & huic nihil proderis, & teipſum peſsimabis, id eſt, lædes vel malis afficies. Græcè eſt enim κακώσεις. Iam & ad illud profuerunt Chriſti lachrymæ, vt hinc diſceremus quàm miſeranda, quamq; deploranda ſit mors animæ, quæ cauſa fuit mortis corporalis, & cuius mors corporalis ſolùm vmbra quædam eſt, cùm animę mortẽ homines non perinde horreant nec deplorent. Quanquam enim Chriſti lachrymę fuerint veraciter humanę lachrymæ, profectæ ſcilicet ex amore ſororum & Lazari, ſimul tamen fuerunt diſpenſatoriæ & inſtructorię, vt omnia Chriſti geſta: nimirum vt hinc intelligeremus quæ iam dicta ſunt, ipſum eſſe verum hominem, mortem amicorum licitè deplangi, non eſſe contra perfectionem hominis obnoxium eſſe paſsionibus, ac mortem animæ ſeriò plangendam eſſe. Et vide quomodo Dominus quoniã omnium maximum iam æditurus fuit miraculum, quo maximè & apertiſsimè ſuam diuinitatem erat oſtenſurus, pluribus etiam ſignis, eiſq; efficaciſsimis veritatem in ſe voluit demonſtrare humanæ infirmitatis, fremendo, turbando ſeſe, ac lachrymãdo. Mirè enim omnia circa Chriſtũ ſic temperabantur, vt & diuinitatis eius inſinuaretur maieſtas, & humanitatis humilitas. Fuit & is fructus lachrymarum Chriſti, quòd qui eas viderunt, occaſione earum magis admirati ſint de morte Lazari, ac de potentia Domini dubitauerint, ac diſputare cœperint, ſicq; miraculum ſubſequens illis eo factum eſt admirabilius, quo magis erat eis inopinatũ. Vnde ſequitur: Dixerunt ergo Iudæi, intelligẽtes nimirum lachrymas illas veræ dilectionis eſſe teſtes, vt certè erant, ſed non intelligentes etiam ob alias cauſas diſpenſatoriè Dominum lachrymari: Ecce quomodo amabat eum; vt qui, cùm ſit vir conſtantiſsimus, eius mortẽ deploret, cum quo nulla fuit conſanguinitate coniunctus. Erant autem quidam qui has lachrymas in calumniam verterent, dicentes: Nõ poterat hic qui aperuit oculos cæci nati, facere vt & hic nõ moreretur? quaſi dicerent: Si noluit hunc à morte præſeruare, cur nunc lachrymis te-

ſtatur intempeſtiuum amorē? Si autem voluit, quomodo non potuit, qui præſtitit quod eſt difficilius? Ægrotum enim ſæpenumero etiam medicus in vita retinet, ac cæco nato nullus vnquam aperuit oculos. Legendum eſt autem in verbis iſtorum calumniantium vel admiratium cum coniunctione, & ; vt & hic non moreretur; ſic enim habent non tantùm Græca, ſed & ſcripta Latina, & Auguſtinus quoque.

IESVS ERGO RVRSVM FREMENS IN SEMETIPSO, VENIT AD MONVM.] Coniunctio, ergo, ſignificare videtur Dominum iam occaſione eorũ qui de potentia eius diſceptabant, rurſum infremuiſſe, quemadmodum prius infremuerat commotus lachrymis Mariæ, niſi placet coniunctionem, ergo, hic continuatiuè tantum poſitam eſſe, quomodo ea Ioannes frequenter vtitur, & fremitus iſte iam intelligatur factus in Domino propter ſepulchri, cui iam cœpit propinquare, vicinitatem, ob quam ſeipſum rurſum ad miraculi patrationem accenderit. Id enim ſignificare videtur Euangeliſta, dicens: Rurſum fremens in ſemetipſo venit ad monumentum, id eſt, ſepulchrum, ſic dictum Latinis, quod nos moneat eius qui mortuus eſt, ſicut & Græcis dicitur μνημεῖον, id eſt, memoriale, quòd in memoriam nobis reducat eum qui eſt mortuus, aut generaliter quòd nos moneat & memores faciat mortis. Erat autem ſepulchrum Lazari ſpelunca, cuius os ſaxo impoſito erat occluſum, vnde intelligi datur ſpeluncam hanc concauam fuiſſe verſus partem inferiorem. Si enim in directum concaua fuiſſet, lapis ei non ſuperpoſitus, ſed appoſitus vel aduolutus diceretur, quemadmodum dicitur de monumento Domini. Porrò ad miraculi fidē & præſtigij ſuſpicionem excludendam multum faciebat, & quòd in ſpelunca repoſitus fuit Lazarus, & quòd lapis ſpeluncæ ſuperpoſitus. Iam quo certius eſſet miraculum, & magis ab omni præſtigij ſuſpicione liberum, quanquam poſſet non amoto lapide Lazarum reſuſcitare, lapidē tamen tolli iubet, nec eum aut ſuis aut diſcipulorum manibus vult tolli, ſed cognatorum & amicorum, in quos non cadebat vlla ſuſpicio, quiq; percepto fœtore iacentis mortui, ac viſo cadauere mortuo, certiores eſſent teſtes miraculi. Augebat miraculi certitudinem & Marthæ ſororis defuncti ſimplicitas. Iam enim veluti oblita quid illi pollicitus eſſet Ieſus, quidve de illo ſe credere aſſeruiſſet, lapidis ſublationem remorabatur, dicens: Domine iam fœtet, quatriduanus enim eſt. Quibus verbis vt reuerentiam quandam prætendebat erga Dominum, cuius nares verebatur ne cadaueris fœtor offenderet: ita de miraculo futuro non ſe ſecuram & ſatis confidentem declarabat. Nec tamen puto planè deſperaſſe, cum ſuprà dixerit: Scio quia quæcunque popoſceris dabit tibi Deus; ſed partim ſperans, partim deſperans, cupiuit hac ſua interpellatione certior fieri de euētu. Hæc autem Marthæ confeſsio ad miraculi fecit commendationem, cum iam ſcilicet ex verbis ſororis conſtaret omnibus diuturnitas mortis, & illius diffidentia declararet nullam fuiſſe inter Ieſum & ſorores colluſionem. Vacillantis itaq; mulieris fidem Dominus obiurgatiuncula excitat, dicens: Nónne dixi tibi, quoniam ſi credideris, videbis gloriam Dei? Veriſimile enim eſt quòd & hoc illi Dominus dixerit, poſtquam dixiſſet ſe credere. Aut dixiſſe ſe hoc dicit, quòd in verbis ſuprà commemoratis implicitè hoc ſignificauerit, quando infirmitatem Lazari dixit fuiſſe pro gloria Dei, & deinde prædixit Lazarum reſurrecturum, idq; ſe præſtare poſſe ſi adſit fides. Excluſa ergo Marthæ interpellatione, aſtantes ſecundùm Chriſti præceptum tulerunt lapidem, ſuſpenſi animo ad rei euentum, & cupidi cognoſcere quid euenturum eſſet.

IESVS AVTEM ELEVATIS SVRSVM OCVLIS DIXIT: PATER GRATIAS AGO TIBI.] Omnium animis & oculis ſuſpenſis ad nouæ rei miraculum, Dominus & in cœlum ſuſtulit oculos, & cum Deo patre palam eſt collocutus, vt duplici hac ratione omnibus declararet cuius virtute miraculum hoc operaturus eſſet, ne præſtigij aut magię ſuſpicio apud aliquem reſideret, ſimulq; nos doceret, quicquid magnificum geritur à nobis, ad Deum autorem oportere referri. Non orat autem pro ædendo miraculo, ſed ante æditum miraculum gratias agit, quod alij facturi erant poſt æditum miraculum. Si enim oraſſet, videretur non habere in ſua poteſtate, aut necdum certus eſſe de Dei voluntate, ipſa autem gratiarum actione, & certum ſe fuiſſe declarat de rei euentu etiam diu priuſquam miraculum æderetur, & diuina ſe illud facturum virtute oſtendit. Sic & in [Ioan.] multiplicatione panum, ſublatis in cœlum oculis non quidem oraſſe, ſed gratias egiſſe dicitur. Ac [Luc.] rurſum in vltima cœna, cum ſacramentum corporis & ſanguinis ſui pararet inſtituere. Dicit ergo: Pater gratias ago tibi, quoniam exaudiſti me, hoc eſt, quia cum vellem Lazarum reſuſcitare, & tu quoq; voluiſti illud per me fieri. Voluntatis enim identitatem ſignificauit per hoc quod dixit, exaudiſti me, cum non dictũ ſit eum pro hac reſuſcitatione orationem aliquam fudiſſe ad patrem, ſed diſpenſatorio huiuſmodi ſermone ſignificare voluit à Deo proficiſci quicquid faceret. Ne autem quia gratias nunc agit pro exauditione ſui, videretur hoc ei nouum eſſe aut temporarium, ſubiecit: Ego autem ſciebam, quia, id eſt, quòd ſemper me audis; quo ſignificat adeo ſe non eſſe Deo contrarium, vt in omnibus vna ſit illi eademq; cum Deo voluntas, & quicquid ipſe velit, etiam pater per illum fieri velit. Hoc eſt enim; ſemper me audis. Excluſa ergo ſuſpicione quæ incidere poterat ex gratiarum actione, ſubdit cauſam huiuſmodi gratiarum actionis, humiliumq; verborum: Sed propter populum qui circumſtat dixi illud; gratias tibi ago, &c. vt credant quòd à te ſim profectus, & tu me miſeris in mundum, idq; credentes, verbis meis fidem habeant & ſaluentur. Ecce quare Dominus ſeſe ſubmittit frequenter, & humilia de ſe loquitur, nempe propter fidem hominum qua ſaluentur. Nō enim ita reſpexit ad ſuam dignitatem, atque ad noſtram ſalutem. Cum autem orantis forma accepta ſeſe patri ſubmiſiſſet, mox auctoritatem ſuam & poteſtatem oſtendit, vnde ſequitur: Hæc cum dixiſſet, voce magna clamauit: Lazare veni foras. Non enim dicit, in nomine patris mei veni foras, ſed abſolutè imperando, veni foras. Voce magna clamauit, tum vt vox correſpōderet magnitudini operis, & vox magna magnæ virtutis eſſet indicium: tum vt nulla poſſet calumnia verbis ſecretò dictis tanquam magicæ artis inferri, ſed omnes qui præſentes aderant, audirent hanc autoritatiuæ poteſtatis iuſsionē. Deinde, vt oſtenderet ſe animam vocare non tāquam præſentē, ſed procul abſentem, ſicq; eorum refelleret errorem,

qui

qui animas mortuorum circa sepulchra manere existimabant. Præterea, quod ad allegoriam pertinet, vt ostenderet magna virtute opus esse vt anima peccatrix, quæ procul abest à conspectu Dei, sepulta in tenebris criminum, & putrefacta flagitiorum inquinamentis, reuiuiscat, & à profundo vitiorum somno excitata in lucem veritatis prodeat. Postremùm magna voce clamauit, vt iam
1.Thess.4. typum quendam æderet illius vocis & tubæ magnæ, quæ sonabit in communi resurrectione, cuius hæc Lazari resuscitatio typus quidam fuit. Siquidem in ea ostensum est illud quod suprà dixit Do-
Ioan.5. minus: Venit hora & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint viuent. Et rursum: Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei. Compellat autem mortuum proprio nomine, nec dicit, reuiuisce, sed veni foras, loquens scilicet ei vt viuenti & dormienti, ac iam re ipsa declarans quod prius dixit: vado vt à somno excitem eum; ideoq; magna voce inclamauit, veluti scilicet alloquens eum qui profundum somnum dormiret. Nec dicit, quemadmodum puellæ aut adolescenti, Lazare tibi dico, surge, sed veni foras, egredere è sepulchro, vt maius esset miraculum. Itaque secundùm iussionem Domini non tantùm reuixit qui mortuus fuerat, sed & statim prodiit è sepulchro, idq; ligatus manus & pedes institis, id est, fasciis sepulchralibus (Græcè enim est κειρίαις, quod fascias sepulchrales propriè significat, à κείρα, quod est pestis) & facies illius sudario erat obuoluta, pro more sepulturæ apud Iudæos. Multa ergo hic simul concurrerũt miracula. Primùm, quòd mortuus & tam diu mortuus, sola vocis virtute vitam recepit. Deinde, quòd perfectæ etiam sanitati restitutus, absque humano adminiculo, è sepulcro prodiit. Postremùm, quòd manus & pedes ligatos habens, & facie sudario tecta prodiit, quod etiam sanum hominem prodire vetaret: Non tamen solùm propter magnitudinem miraculi factum est vt prodiret ligatus, sed etiam & potissimum ob certitudinem miraculi, ne scilicet quemadmodum de cœco dixerant, & nunc dicerent alium esse qui prodiit ab eo qui sepultus erat, sed omnes agnoscerent hunc ipsum esse, quem ante triduum quidam eorum tali cultu sepelierant. Ob eandem causam, nempe ad astruendam magis miraculi certitudinem, & ne quid deesset ad plenissimam miraculi fidem, non ipse vincula dissoluit, cùm efficere posset vt suapte sponte vincula dissoluerentur, sed astantibus iubet eum soluere, vt hi etiam tactu probarent miraculi veritatem, & omnibus modis suspicio fuci excluderetur, ideoque & vult eum abire, vt motus & alacer incessus ostenderet hominem etiam valere, non solùm viuere, nec vitam ei ad momentum restitutam, sed vt iam sic viueret quomodo priusquam moreretur. Obseruandum ergo, quomodo prudentissima Domini dispositione omnia in hoc miraculo, quo omnium maximè suam virtutem & diuinitatem comprobare voluit, sic esse facta, vt nihil relictum sit incredulis, quod possent causari. Sorores enim per alios morbum fratris absente Iesu renunciant. Absente Iesu mortuus est, sepultus est, seruatus est vsque ad fœtorẽ. Solemni multorum frequentia fletur. Sorores ipsæ mortem renunciant, comite turba cõmonstratur sepulchrum, alienis manibus submouetur saxum, alienis manibus soluitur qui prodierat. Quis hic locus suspi-
A cioni fuci reliquus esse potest? Sed nec præstigij aut magiæ suspicio esse poterat, cùm Dei numine inuocato peractum sit miraculum, ac verbis paucissimis, eisq; ab omnibus auditis & intellectis. Iam & illud obseruandum, quod quemadmodum ante æditum miraculũ omnem ostentationem vitauit Dominus, ita & post miraculum. Non enim tam insigni ædito miraculo verbum aliquod magnificum de se proloquitur, non exprobrat sororibus diffidentiam, nec turbæ exprobrat quòd frequenter soleant sua miracula calumniari, nec Lazarum ostentationis gratia secum manere ac circumambulare vult, sed abire iubet, & vbique modestiæ & humilitatis exemplum relinquit, vt
B & hinc nos discamus non efferri in benefactis. Cæterùm tantum miraculum non caruit etiam suo magno fructu. Sequitur enim: multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum, hoc est, crediderũt eum esse expectatum Messiam. Is ergo secutus est fructus quem Dominus spectauit dicens: vt credant quia tu me misisti. Quod autem sequitur, quidam autem ex ipsis abierunt, &c. Origenes, vt in Cathena citatur, ambiguum esse dicit. Intelligi enim posse istos fuisse ex numero creden- Luc.16.
tium de quibus dictum est, eosq; accessisse Pharisæos vt eorum contra Iesum odium & inuidiam temperarent & tollerent. Aut istos fuisse diuersos
C à credentibus, ac accessisse Pharisæos, quod necdum tanto viso miraculo bene affecti essent Iesu, de qualibus potius intelligendũ satis constat, quòd cùm prius multos Iudæorũ dicat Euangelista credidisse, nunc quosdam ex Iudæis dicit abiisse ad Pharisæos, significans istos fuisse paucos, comparatione eorum quos in Christum credidisse dicit. Proinde hinc discendum, vbiq; malos bonis permixtos esse, ac verè Paulum dixisse, fidem esse donum Dei: verè item Abraham in parabola diuitis epulonis: Etiã si ex mortuis quis resurrexerit, non credent. Et hactenus quidem literalis historiæ huius tractatio. In qua circa Domini factum hoc potissimum obseruandum, quòd eos quos diligit ad
D tempus relinquere soleat, vt postea maiori & inopinato gaudio afficiat, ita vt faciat cum tentatione etiam prouentum, & secundùm multitudinem dolorum, etiam consolationes Dei lætificent iustorum animas. Ex sororum autem facto discendùm, quòd in afflictionibus volũtatem nostram diuinæ subiicere debeamus voluntati, satis habentes nostras necessitates ei exponere, ac quod expediat fieri ei committentes, nec tum quidẽ deficiendum esse à solitis amoris indiciis, cùm præter nostrũ desiderium nos ad tempus derelinquit. In Lazaro autem, qui allegoricè significat peccatorem in vitiis iam inueteratũ, & veluti sepultum, discendum huiusmodi peccatores, si modò sint dilecti à Christo,
E non posse permanere in morte, quantumuis sint hominibus desperati: magna tamẽ difficultate tales ad meliorem frugem reuocari, & opus esse lachrymis, & frequẽti turbatione ac gemitu, quẽadmodum annotatum est latius in capite Concor. 34. Quia autem Lazarus à Christo vitæ restitutus, iussus est ab astantibus solui, mysticè secundùm August. significat peccatorem etiam, postquam interiori Christi gratia à somno peccati est excitatus, per ministros Christi soluẽdum esse à peccatorum vinculo, eos scilicet quibus dictum est: Quæcunq; Matt.18.
solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo. Vbi

A Vbi autem peccator solutus fuerit, restat vt abeat, & profectu bonorum operum testetur omnibus se veræ vitæ restitutum esse. Quod qui viderint, cauere debent ne vnde deberent prouocari ad glorificandum Deum, inde occasionem desumant calumniandi factam Dei gratia mutationem.

CONSVLTANT PHARISÆI DE PERDENDO DOMINO.

Ioannis XI. CAPVT CIII.

Collegerunt ergo pontifices & Pharisæi concilium, & dicebant: Quid facimus? quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent nostrum locum & gentem. Vnus autem ex ipsis, Caiphas nomine, cùm esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit nobis, vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. Hoc autem à semetipso non dixit, sed cùm esset pontifex anni illius, prophetauit quòd Iesus moriturus erat pro gente, & non tantùm pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum. Ab illo ergo die cogitauerunt vt interficerent eum. Iesus ergo iam non in palàm ambulabat apud Iudæos, sed abijt in regionem iuxta desertum in ciuitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis. Proximum autem erat Pascha Iudæorum, & ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante Pascha, vt sanctificarent seipsos. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur ad inuicem in templo stantes: Quid putatis, quia non vênit ad diem festum istum? Dederant autem pontifices & Pharisæi mandatum: Vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, vt apprehendant eum.

COLLEGERVNT ERGO PONTIFICES ET PHARISÆI CONCILIVM, ET, &c.] Cùm pro tam euidẽti diuinæ virtutis declaratione omnes meritò Iesum admirari, extollere, & colere, ac Deum glorificare deberent, & ante omnes ipsi pontifices, id est, principes sacerdotum & Pharisæi, qui arcem religionis & pietatis in Deum sibi vendicabant, contrà euenit, vt hi inuidiæ stimulis acti iam sibi nõ amplius temperarent, sed colligerent concilium, seniorum scilicet, & eorum ad quos populi pertinebat gubernatio, ac cõsultarent inter se quomodo gloriæ Iesu, & periculis, quæ hinc stultè simul & impiè euentura opinabantur, posset occurri. Et dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit. Vbi illud ¿Quid facimus, bifariam accipi potest. Aut vt intelligãtur seipsos arguere de longiore mora occurrendi imminentibus periculis. Aut vt intelligantur quærere de eo quid faciendum restat, vt præsens, facimus, pro futuro, faciemus, sit positũ, quemadmodum & habent codices quidam antiqui, & sit sensus: Quid suadetis faciendum, quid superest vt faciamus? Vide autem impietatis & inuidiæ cæcam perturbationem. Cõfitentur eum multa signa facere, & cùm inde gaudere deberẽt, quòd illius miracula ad gentis facerent gloriam, perturbantur quasi de re noxia & periculosa. Cumq; ex signis quę negare non potuerunt, potentiæ ipsius magnitudinem satis agnoscerent, consiliũ tamen quęrunt aduersus eum, putantes se posse illi præualere, quem videbant in sepultis etiam corporibus mortem superare. Contemptus autem fuit, quòd dixerũt; hic homo. Non enim eum dignabãtur nomine Prophetæ, sed nec proprij nominis appellatione. Porro sequentibus verbis prætexunt se pro totius populi salute solicitos esse, & videri volunt hoc negotium ad totius incolumitatẽ populi pertinere, cùm re vera priuati cõmodi respectus, & inuidiæ ac superbiæ morbus eos ageret in rabiem aduersus Iesum: Si, inquiunt, dimittimus eum sic, hoc est, si patimur eum pergere ea ratione qua cœpit, futurum est, vt quemadmodum nunc multi in eum credunt, & magnificè de eo sentiunt: ita mox omnes credãt in eum, hoc est, credãt eum esse expectatum Mesiam, regẽ Iudæorũ. Id vbi euenerit, Romani quibus iam subiecti sumus, venient contra nos cum exercitu, audientes scilicet Iudaicam gentem, deserto Cæsare proprium aliquem regem profiteri & sequi, & sæuientes in nos tanquam rebelles tollent nostrum locum & gentem, id est, locũ hunc sanctum occupabunt, & gentem nostram aliò transferent. Aut potius, tollent nostrum locum & gentem, hoc est, euertent & perdent nostras ciuitates, & totum Iudaicum genus internecione delebunt. Græcis enim verbum hic positum, ἀροῦσι, etiam perdere & euertere significat, quod Latinis dicitur tollere

B è medio, quomodo hic interpretatur Theophylactus. In hac autem consultatione præter hypocriticam horum solicitudinem pro salute populi, obseruanda rursum horum consultantium cæcitas. Cùm enim per signorum operationem experirentur Iesu maximam potentiam, & Deum per illum operari satis possent aduertere si vellent, non tamen intellexerunt se huius potentia, & Dei per ipsum cooperatione tutos esse posse cõtra Romanos, imò euasuros Romanis superiores, maximè cùm expectarent suum Mesiam temporali regno regnaturum, & ab omnibus gẽtibus Iudaicum populum liberaturum. Nam secũdùm hanc quo modò mouentur rationem, nunquam erat Mesias à Iudæis suscipiendus, ne Romanorum paterentur

C incursus. Hanc autem cæcitatem illis ingenerauit prædictus amor proprij commodi & gloriæ, quam dolebant obscurari gloria Christi, & qua non dubitabant se penitus priuandos, si Iesus pro Mesia reciperetur, conscientia ipsorum testante, indignos se esse qui apud illum essent in gloria. Cæcitatis & hoc fuit, quòd Mesię regnum, somniabant fore temporale, vt qui tantum carnalia sectabantur, quodq; propter fidẽ in Iesum malè sibi timebant à Romanis, cum defectionẽ à Romanis non doceret, nec aliqua re ostenderet se temporalis regni esse affectatorem, sed contrà potius omnibus modis declararet se omnia huius mundi contemnere. Mirabili proinde & iusto Dei iudicio factum

D est, vt quod sibi à Romanis timebant nisi Iesum è medio tollerent, hoc ab eisdẽ ipsis euenerit, quia illum occiderũt. Quia enim illum occiderunt, internecioni traditi sunt, & quæ fecerunt vt effugerent, ea quia fecerunt non effugerunt, impletumq; est in eis illud Prouerb. Quod timet impius, veniet super eum. Et illud quod ad impios loquitur sapientia, quæ est Christus: Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. Ego

Prou.10.

Prou.1.

Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cùm vobis id quod timebatis aduenerit.

VNVS AVTEM EX IPSIS CAYPHAS NOMINE, CVM ESSET PONTIFEX ANNI, &c.] Quomodo pōtificatus, qui ex lege debebat esse perpetuus, factus sit annuus, dictum est in ca. Concordiæ 13. circa illud Lucæ; sub principibus sacerdotū Anna & Caipha. Itaq; cùm qui in concilio aderant adinuicem cōsultarent, & hinc inde à diuersis diuersa proponerentur, ac quidam, vt est verisimile, ab occidendo Iesu dissuaderent, quòd iustā causam non inuenirent (tales enim fuisse omnino apparet ex verbis Caiphæ) is qui pōtifex erat anni illius, & ob id concilio præsidebat, ac cæteris tunc temporis præeminebat authoritate, pro sua B authoritate inuerecūdè & magno supercilio liberè increpat aliorum ignauiam, stuporem interpretans, quòd in cōsultationem venire sinerent, quid faciendum esset, ac lentis conciliis adhuc deliberarent num Iesus esset occidēdus, ac pronuncians nulli dubium esse debere, quin expediat vnum aliquem hominem quo iure, quáve iniuria perire, ne tota gens excinderetur. Vos, inquit, nescitis quicquam, nec cogitatis quòd expedit nobis (sic enim non tantùm Græca habent, sed & codices quidam Latini scripti, & non, vobis) vt vnus moriatur homo pro populo, & sic non pereat tota gens. Dicit autem Euangelista Caiphā istud dixisse, cùm esset C vel quia erat pontifex anni illius; siue significare volens illum ratione pōtificiæ suæ authoritatis ausum fuisse tam liberè aliorum increpare incogitantiam: siue ad notandum magis & exaggerandū illius impietatem, qui cùm debuisset cæteris omnibus fuisse religiosior, & omnium maximè abhorruisse à cede innocentis, cæteris omnibus repertus est magis impius, non dubitans pronunciare illum etiam occidendum in quo nullam iustam causam mortis reperiebant. Porrò alia de causa eandem illam particulam: cùm esset pōtifex anni illius, repetit cùm subiicit: Hoc autē à semetipso non dixit, sed cùm esset pōtifex anni illius, prophetauit. Hic enim significatur causa, ob quam per hunc spiritus sanctus prophetare delegerit. Cæterùm Euangelista D dicit Caipham non dixisse illud, nempe quòd expediret vnum istum hominē mori pro populo, à semetipso, quia quatenus hæc verba veritatem continebant, nō dixit ea à seipso, sed actus & motus à spiritu sancto, quāuis secundùm sensum quem ipse Caiphas in eis verbis intellexit, dixerit ea à seipso. Non enim intellexit Iesum sic moriturū pro populo, quomodo per ipsum hoc spiritus significare voluit. Hinc autem discēdum, primùm quidem quomodo Deus mala in bonū conuertat, impiisq; hominum volūtatibus, dictis & factis bene vtatur. Sceleſtus enim hic pōtifex his verbis ad iniquam innocentis occisionem commouere voluit, ac significare melius esse vt vnus ille moriatur, quàm E propter ipsum omnis populus perdatur à Romanis. At spiritus sanctus eisdē illis verbis ad prophetiam vsus est, imò verba illa ipsi inspirauit, quatenus per ea significatur Christi morte humanū genus liberādum, quomodo Deus impia Nabuchodonosor voluntate & oppresſione vsus est ad castigationem sui populi. Dicendū secundò, quātùm sacerdotio deferatur, cùm hic quātumuis impius, tamen ratione pontificalis officij dicitur prophetasse, hoc est, ex spiritu Dei pronunciasse & prædixisse quòd Iesus moriturus erat, pro gente Iudaica scilicet. Et non tantùm, inquit, pro ea gente, sed vt & filios Dei qui erant dispersi, hoc est, electos ex gentibus per vniuersum orbē dispersis, & per varios errores ac vitia lōgè à Deo segregatis, congregaret in vnum, hoc est, vnā sibi Ecclesiam & vnum populum faceret ex Iudæis & gentibus credentibus, iuxta illud: Et alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & fiet vnum ouile & vnus pastor. Notandū autem, quod ad synceram attinet lectionem, hic rursum omitti in plerisq; codicibus Latinis coniunctionem, &, cùm legendum sit; sed vt & filios Dei, &c. Sic enim non Græca tātùm habent, sed & scripti codices Latini plerique, & locutionis cōgruentia eam exigit lectionem. Porro filij Dei hic vocantur, qui tales erant in diuina prædestinatione & electione, quēadmodū & in Apocalypsi, agnus Christus occisus dicitur à constitutione mundi. Quod autē Euangelista Christum dicit moriturū, vt filios Dei dispersos congregaret in vnū, & nō dicit simpliciter illum moriturū pro filiis Dei qui sunt in gentibus, conuenit cum illo Pauli: Ipse est pax nostra, qui fecit vtraq; vnum, & medium pariete maceriæ soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in semetipso in vnum nouū hominem, faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore, Deo per crucē, interficiēs inimicitias in semetipso. Sua enim morte Dominus sustulit & causam inimicitiæ inter Deū & homines, nempe peccatum & causam dissidij, & separationis gentiū à Iudæis, nempe legem Mosaicam, & promeruit omnibus in se credentibus vnū eundemq; Dei spiritū, quo omnes in vnum rediguntur corpus, vnum agnoscētes patrem, vnumq; caput. Cæterùm quàm efficax fuerit hæc sententia Caiphæ, docet Euāgelista, subiiciens: Ab illo ergo die cogitauerunt vt interficerent eum. Vbi pro, cogitauerūt, Græcè est, συνεβουλεύσαντο, quod Erasmus quidem vertendum putat; cōsultabant inter se aut consiliū inibant. Verùm non satis conuenit ea versio, quòd nō sit verisimile ab eo die inter sese consultasse vt eum interficerent, cùm iam illud ea die consultauerint, sed post auditā sententiam Caiphæ firmiter decreuisse id facere, de quo an faciendum esset, tū inter se consultauerunt. Proinde rectius dictio Græca verteretur, decreuerunt aut statuerunt, quomodo vertit interpres Euthymij. Nam & hoc dictio Græca significat, atq; sic accepisse tū Chrysostomum, tum Theophylactum, patet ex eorum Comment. quibus explicant per verbum συνεβουλεύσαντο significari, quòd suam ab illo die confirmauerunt sententiam. Non ergo obstat huic dicto Euangelistæ, quòd & ante hunc diem quæsierunt Iesum Pharisæi interficere. Nunc enim primùm communi consilio & deliberatione firmiter inter se concludendo statuerūt illum interficere, cùm id prius tantùm cupiuissent & tentassent, nec cōmuni concilio hoc definitum esset. Itaq; nostra litera sic intelligenda est: Ab illo die firmiter & ex decreto cogitauerūt illum interficere, vnde & processit mox illud mandatum de quo sequitur; Vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, vt apprehendant eum.

Ioan. 10

Apo. 17.

Ephe. 2.

IESVS ERGO IAM NON IN PALAM AMBVLABAT APVD IVDÆOS, SED, &c.] Cùm Iudæorū concilium iam firmiter decreuisset illum occidere, Dominus quē non potuit latēre illorum decretum, sciēs necdum adesse tempus quo pro omnium salute occideretur, tanquam homo, humano

humano modo sibi consulit, ac hostium furori cedit; docens nos suo exemplo, & licere iusto sese subtrahere fuga è persecutionibus, & impiorũ furori cedendum, si fortè hac ratione eorum interea furor cõquiescat, & à sua impietate concepta desistant. Non ergo iam Dominus palam ambulabat apud Iudæos, sed è Bethania abiit in regionem iuxta desertum, in ciuitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur, hoc est, moras aliquas trahebat & versabatur (Græcè enim est διέτριβε) cum discipulis suis. Sciendum autem, quòd pro Ephrem, Græca habent ἐφραΐμ, Ephraim. Itaque idem hic apud nos accidit, quod in Psal. 77. vbi legimus: Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum; cùm tum Græca, tum Hebræa habeāt Ephraim. Id autem ex eo videtur accidisse, quod Latinus interpres in dictione Græca ἐφραΐμ vocales α & ι nõ separauerit, sed per diphthongũ legerit, sic enim est Ephræm. D. Hierony. lib. de locis Hebraicis legit Ephraim, significatq; hanc ciuitatem etiam dictam Ephron, quam suprà dixerat fuisse in tribu Iuda: Ephraim, inquit, iuxta desertum, ad quā venit Dominus Iesus cum discipulis suis. Diximus de hac & supra sub Ephron vocabulo. Hæc ille. De Ephron ciuitate legitur 2. Para. 13. cùm dicitur: Abia rex Iuda persecutus Ieroboam regem Israel, & cepisse ciuitates eius Bethel, & filias eius, & Iesana cũ filiabus suis, Ephron quoq; & filias eius. Quo loco Hebræa habent עֶפְרַיִן Ephraiin, quæ tamen Hebræa dictio mutatis punctis erit Ephron. Hanc ergo ciuitatem verisimile est eam esse de qua hic fit mẽtio: proinde nomen, Ephraim, quod hoc loco legitur apud Græcos, diuersum est ab eodẽ nomine cũ dicimus, Ephraim fuisse filium Ioseph, aut tribum Ephraim. Nam nomen Ephraim tunc scribitur Hebræis in principio per Aleph, sonatq; crescentem aut fertilem. Quod verò hoc loco ponitur, vt ex Paralip. patet, scribitur per Aiin, significatq; puluerem aut puluerulentum. Desertum autem, iuxta quod dicitur fuisse hæc ciuitas, verisimile est esse illud desertum, quod alibi in Euangeliis dicitur desertum Iudææ, iuxta Iordanem, vt hinc intelligere liceat ciuitatem istam non longè fuisse à Iericho, quemadmodum etiam satis colligi potest ex Paralip. & verisimile omnino fiat ex hac ciuitate Dominum per Iericho & Bethaniam ascendisse in Hierusalẽ, cuius ascensus in sequenti cap. Concord. meminerunt Euangelistæ. Cæterùm non caret etiam mysterio recessus Domini è Iudæa in hanc obscuram ciuitatulam, quæ erat iuxta desertum. Hoc enim significatum, Dominum relictis Iudæis incredulis & se persequentibus, concessurum ad desertas & contemptas gentes, quibus bene conuenit nomen Ephraim vel Ephrem, quod puluerulentum significat. Erant enim multo vitiorum puluere commaculatæ. In discipulis autem Christi obseruanda amoris constantia, quòd cum ab omnibus Dominum viderent derelinqui, & ipsum humano more viderent sese saluare, & sibi miserè metuerent, noluerunt tamen illum deserere, vnde postea de eis Dominus dicit: Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. Sequitur apud Euangelistam: Proximum autẽ erat Pascha Iudæorum; quo vt sequenti narrationi viam præstruit, ita significat præcedentia contigisse non diu ante Pascha, nec diu Dominum latuisse in Ephrem. Bene autem dixit, Pascha Iudæorum, siue quòd iam desineret esse Pascha Domini, siue ad differentiam Paschæ Christianorum, quod tunc celebrabatur à Christianis, cum hæc Ioannes scriberet. Itaque ob imminentem Paschæ festiuitatem, multi ex vniuersa illa regione Israelitarum ascenderunt Hierosolymam ante Pascha, vt sanctificarent seipsos, hoc est, vt à contractis secundùm legem immunditiis sese purgarẽt cæremoniis & sacrificiis iuxta legis præceptum adhibendis, ac sese orationibus & sacrificiis præpararent ad dignā Paschæ celebrationem. Pascha enim non nisi mundi poterant manducare. Quo admonemur, quanto studio & tẽpore sese Christiani præparare deberent, purgando seipsos & sanctificando, priusquam suum Pascha accedant, quando tam multis ante diebus veruecinum Pascha & vmbratile tantùm comesturi multi Iudæorum in Hierusalem concesserint, orationis gratia & diligentioris purgationis. Cùm ergo multi purgationis gratia in Hierusalem ante Pascha conuenissent, & audirent eximium illud miraculum in Lazari resuscitatione Iesum fecisse, quærebant eum cupidè, & quoniam non aderat solito suo more (nam ex verbis eorum intelligi datur Dominum etiam solitum ante aliquot Paschæ dies conuenire in Hierusalem) colloquebātur inter se stantes in templo, in quo scilicet eum inuenire & audire docentem solebant, & dicebant: Quid putatis in causa esse quòd non venit pro more ad diem festum hunc? Non videntur autem hi maleuoli fuisse erga Christum, sed miraculi quod tunc in Hierusalem celebrabatur, magnitudine permoti, cupidi fuerunt videndi Iesum: vnde capite sequenti dicit Ioannes turbam illam multam quæ venerat ad diem festum miraculo illo commotam processisse obuiam Iesu ingressuro Hierusalem. Atque hac de causa hic præmittit de multis qui ante Pascha conuenerant in Hierusalem, & Iesum quæsierant, vt sequenti suæ narrationi prætermissæ ab aliis Euangelistis sit locus. Subiicit autem quomodo turbis cupidè Dominum requirentibus, & de eius absentia solicitis, Pharisæi & Pontifices, qui præ aliis magis se præparasse futuræ festiuitati debuissent, in hoc vnum incumbebant, vt quod decreuerant adimplerent. Itaq; quoniam videbant Dominum non prodire solito more, & existimabant eum alicubi metu latêre, dederunt mandatum, vt quisquis cognosceret vbi esset, indicaret, vt missis ministris apprehenderent eum, & occiderent, his ritibus scilicet sese præparantes diei festo, sed inscientes procurantes salutem omnium, & noui agni Paschalis immolationem.

MORTEM SVAM PRÆDICIT, ET ZEBEDÆI FILIIS PRIMAtum petitum denegat. Matth. 20. Marc. 10. Luc. 19.

CAPVT CIIII.

*[b] ERant autem in via ascendentes Hierosolymam, & præcedebat illos Iesus, & stupebant, & sequentes timebant. [a] Et ascendens Iesus Hierosolymam [f] assumpsit * duodecim [a] discipulos secretò, [b] & assumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei ventura, [f] & ait illis: [b] Quia [l] ecce ascendimus Hierosolymam, & [c] consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de filio hominis.*

** c. autem Iesus.*

† [l] Trade

†[l]Tradetur [e]enim [e]filius hominis' principibus sacerdotum,& scribis,[b]& senioribus,[e]& ▷ condemnabunt' eum morte, & tradent eum [l]gentibus [a]ad illudendum & flagellandum, & crucifigendum, ‖ [b]& illudent ei,& conspuent eum,& flagellabunt eum',& [e]postquam flagellauerint, †[b]occident' eum, [l]& tertia die resurget. [e]Et ipsi nihil horum intellexerunt, & erat verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur. [a]Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis,adorans & petens aliquid ab eo. Qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic vt sedeant hi duo filij mei,vnus ad dexteram tuam,& vnus ad sinistram in regno tuo.

† e. & filius hominis tradetur.
▷ b.o.dānabunt.
‖: & illudetur, & flagellabitur,& cōspuetur
† b.o. interficient.

Quæ Matthæus matrem nomine filiorum petiisse dicit, Marcus filios petiisse scribit hoc modo.

Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filij Zebedæi,dicentes : Magister,volumus,vt quodcunque petierimus facias nobis. At ille dixit eis : Quid vultis vt faciam vobis? Et dixerunt: Da nobis vt vnus ad dexteram tuam,& alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua.[a] Respondens † [e]autem Iesus dixit [b]eis, [e]Nescitis quid petatis, potestis bibere calicem quem ego † bibo'?[b] aut baptismo quo ego baptizor baptizari? At illi ▷ [e]dixerunt' ei: Possumus.[b] Iesus autem [e] ait eis : Calicem quidem [a]meum, [b]quem ego bibo, [e]bibetis: [b]& baptismo,quo ego baptizor,baptizabimini: [e] sedere autem ad dexteram meam‖ vel' ad sinistram,nō est meum dare vobis,sed quibus paratum est [a] à patre meo.[e]Et audientes decem,indignati sunt de[a] duobus fratribus[b] Iacobo & Ioanne. [e]Iesus autem†vocauit' eos [a]ad se,& [e]ait [b] illis : [e] Scitis quia ▷ hi qui videntur principari gentibus',dominantur‖ eis',& qui † maiores' sunt [b]eorum, [e]potestatem ▷ exercent in eos'. Non ita[b] autem ‖ [e]erit inter vos',sed quicunque voluerit [a]inter vos [e]fieri maior,†erit' vester minister.Et ▷ quicunque' voluerit‖ in vobis' primus esse,erit†omnium' seruus: ▷ nam &' filius hominis non venit vt ‖ ministraretur ei,sed vt ministraret,& daret' animam suam redemptionem pro multis.

† a. Iesus autem ait
† a. bibiturus sum
▷ a dicūt
‖ a.&
† b.vocās
▷ a. principes gentium
C.22 133.
‖.a.o.eorū
† b.o.principes
▷ b.o.habent eorū.
B.9.70.
‖b.o.est in vobis † sit
▷ a o.qui
‖ a.o.inter vos
† a.vester
▷ a.sicut
‖ a.o.ministrari sed ministrare & dare.

E[b]RANT AVTEM IN VIA ASCENDENTES HIEROSOLYMAM, ET PRÆCEDEBAT ILLOS,&c.] Cùm iam tempus adesset,quo secūdùm patris decretum pro hominum salute mortem pateretur,Dominus qui ad tempus latuerat, quo declararet se non metu mortis latuisse,sed quòd tempus patiendi nondum impletum esset,cum suis ascendit Hierosolymam,veluti ob Paschæ celebrationē,sed re vera vt nouum Pascha ibi institueret,seipsum præbens immolandum. Et quoniam videbat Apostolos & sibi & ipsismet metuere à Hierosolyma,ac segniores esse in hoc itinere,ipsemet illos in via præcedebat,cùm aliâs Apostoli saltem aliquot solerent præcedere, aut ab ipso præmitti , tum vt ostenderet ipso gestu corporis se non metuere , aut declinare mortem, sed promptum esse & alacrem ad perficiēdum patris voluntatem : tum vt suo facto discipulis animum adderet,metumq; eis excuteret. At hi videntes eum tanta animi constantia & promptitudine pergere ad locum , in quo adhuc in Galilæa existens prædixerat eis se multa passurum , & occidendum,in quo iam etiam intellexerunt communi decretum concilio vt occideretur , stupebant, hoc est,vehementer admirabantur illius animum, quòd se volens & sciens in manifestum vitæ periculum coniiceret,& sequentes eum timebant sibi ne per illum venirent & ipsi in commune periculum. Et quidem quod timebant , humanæ adhuc fuit imperfectionis:quod autem etsi timentes sibi, tamen Dominum præeuntem sequebantur , constantis fuit dilectionis, quam vt in Apostolis imitari debemus , ita in Christo nobis imitanda tolerantia alienæ infirmitatis , cuius tam frequenter exemplum nobis reliquit. Cùm autem facto suo Dominus & suam ad mortem subeundam voluntariam promptitudinem declarasset , & discipulorum animos, quātum in se erat confirmasset,idem etiā & verbis egit. Cùm enim in via esset ad Hierusalem , è reliqua turba quæ illum comitabatur, assumpsit ad se secretò, id est , seorsum duodecim discipulos suos, eisq; solis prædicit iam tertiò, ventura sibi in Hierusalem,vt intelligerent clarissimè,

A ipsum omnino voluntariè passurū, nec quicquam ei inopinatum euenturum,illorumq; animi contra imminentia mala munirentur & confirmarentur: (leuius enim offendunt quæ sunt præcognita) ac cùm viderent omnia euenisse quæ se passurū prædixerat , certius etiam futurā eius resurrectionem expectarent & crederent. Solis autē discipulis hæc seorsum aperit, tū quòd hi ei essent familiariores, atque in fide & dilectione firmiores, qui proinde minus scādalizari poterant huiusmodi prædictione quam alij nequaquā ferre potuissent: tum quòd hi delecti erant vt primi testes postea essent eorum quæ ad tempus erant celanda,nec testes modò,sed & vt imminentis huius tempestatis aliqua ex parte

B essent participes. Porro cùm superius semel & iterum suam illis passionem prædixisset in genere, nunc in specie eis explicat & passionis rationem, & omnem eius ordinem ac varietatem , gradatim scilicet eis perfectiorem tradens cognitionem , & quo passionis tempus magis imminebat,eo etiam apertius & explicatius eam prædicens. Dicit ergo: Ecce ascendimus Hierosolymā; quasi dicat:Modò aduenit tēpus de quo dudum vobis prædixi,quòd oporteret me ire Hierosolymam. Aduerbio enim, ecce, excitat eorum animos ad animaduersionem eius quod animis eorum penitus infixum esse volebat,significatq; præsens modò esse tēpus de quo aliquando prædixerat. Addit autem , vt est apud

C Lucā:& consummabuntur omnia quę scripta sunt per Prophetas de filio hominis;quo & rationē & necessitatem suæ passionis aperit , nempe vt impleantur scripturæ Prophetarum, vt sic minus mirarentur & turbarentur. Deinde in specie explicat quæ sint illa quæ secūdum scripturas passurus est, & quo ordine ea sit passurus. Primùm enim Iudæis se dicit tradēdum, necdum tamen explicans quòd ab vno Apostolorum sit tradendus. Id enim reseruauit dicēdum in vltima cœna. A Iudæorum autem primoribus se dicit condemnandum morte,quod tunc impletum fuit,quando in atrio Caiphæ pontificis , concordi sententia clamauerunt: Reus est mortis. Hinc se ab his tradendū dicit gentibus , Pilato scilicet & satellitibus eius Romanis,

vt per hos mortis fiat executio, quæ per Iudæos, iam fieri non poterat. Tradent, inquit Matthæus eum gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum. Vbi aduertendum, quòd tertium horum, ſcilicet crucifixio, fuit petita à Iudæis: duo autem prima, ſcilicet illuſio & flagellatio, fuerunt effectus ſubſecuti traditionem Iudæorum, non autem procurati ab eis: & proinde præpoſitio, ad, in duobus illis prioribus denotat conſecutionem effectus, non intentionem tradentium principum & ſcribarum. Vnde Marcus & Lucas quæ ſecuta ſunt traditionem Iudæorum, ſic explicant: Et illudent ei, gentes ſcilicet, & conſpuent eum, & flagellabunt eum, & poſtquam flagellauerint, occident eum. Quomodo apertius teſtari potuiſſet omnia ſe præſcire quæ euentura eſſent, ac nihil inopinatum obuenturum? Quomodo melius ſuos præmunire potuiſſet, & in illis noſtram item fidem confirmare, quàm dum oſtẽdit ſe voluntariè pati, cùm conſcius omniũ quæ paſſurus eſſet locum accedit paſſionis, & dum propter ſcripturarũ adimpletionem, neceſſariam oſtendit ſuã paſſionem? Ne autem nimis deiicerentur & triſtarentur ob mortẽ eis prædictam, & vt cùm viderent eueniſſe, quæcunq; ſecundùm ſcripturas ſe paſſurum prædixit, crederẽt etiam firmiter futuram ſecundùm ſcripturas ipſius reſurrectionem, prædicit etiam mox à morte ſe reſurrecturum. At diſcipuli quantumuis apertè ac frequenter Dominus ſuam illis mortem prædiceret, tamen vt hic rurſum Lucas teſtatur, nihil horum intellexerunt, vt certè pro illo tempore nihil eorum intelligi facilè potuit, quod quomodo ſit intelligendum dictum eſt in cap. Concordiæ 69.

TVNC ACCESSIT AD EVM MATER FILIORVM ZEBEDÆI, CVM, &c.] Cùm Matthæus dicat matrem rogaſſe Dominũ, Marcus ipſos filios, quos cum matre acceſsiſſe teſtatur Matthæus, ſcribit hoc ipſum oraſſe, eo quòd ipſorum inſtinctu & ſuggeſtione mater Dominũ orauerit: vnde per eã ipſi potius dici poterant oraſſe quàm mater, quare Dominus non matri reſpondet, ſed filiis, vt quorum hæc poſtulatio præcipuè fuerit. Occaſionem autem huius petitionis ex ſuperioribus deſumpſerunt. Quia enim Dominus modò illis prædixerat mortem ſuam iamiam imminere, & tertia die reſurrecturũ, exiſtimauerunt illum regnum ſuum poſt reſurrectionem in terris auſpicaturum, quod temporale fore inſtar regnorũ huius mundi cum reliquis Iudæis ſuſpicabantur. Promiſerat autem paulò antè ipſis duodecim, quòd in regeneratione cùm ſederet filius hominis in ſede ſuæ maieſtatis, etiam ipſi ſeſſuri eſſent ſuper ſedes duodecim, &c. Proinde hi duo carnaliter adhuc affecti, cõmoti ſunt vt modò primas ſedes inter duodecim ſedes ſibi precarẽtur. Videbant enim ſe præ aliis ferè honorari, & familiarẽ ſibi eſſe Dominum, ſed Petrum timebant ſibi præferri, qui & ipſe cum illis à Domino quandoq; extra alios aſſumebatur, cùm ſecretiora quædã Dominus communicare voluit. Porro quo honeſtior & acceptior eſſet eorum precatio, per matrẽ potius quàm per ſeſe orare Dominum inſtituerunt, quã quidam putãt fuiſſe Domino conſanguineã, & ſororem fuiſſe matris Domini, atq; ob id filios ſperaſſe ſeſe per illã ratione conſanguinitatis facilius quod volebant impetraturos. Verùm id an verum ſit, ex ſcripturis colligi non poteſt, imo ex his magis contrarium videtur, filios Zebedæi non fuiſſe Domino cõſanguinitate

A coniunctos. Quare vt omiſsis incertis, certioribus inhæreamus, ideo veriſimile eſt hos fratres matrem ſubornaſſe, quæ eorum nomine Dominum oraret, quòd illa inter eas eſſet mulieres quę Domino ſeruiebant & miniſtrabant de facultatibus ſuis, & ſecutæ eum fuerant de Galilæa, vnde ſperabant hac ratione illius preces non facilè paſſuras apud Dominũ repulſam. Inter eas enim mulieres numeratur à Matth. cap. 27. qui locus ſi conferatur cũ ſimili narratione Marci cap. 15. manifeſtũ ſatis eſt quòd hæc mater filiorum Zebedæi, dicta fuerit Salome. Siquidem cùm Matthæus inter mulieres quæ Dominum erãt ſecutæ à Galilæa, tres velut præcipuas recenſeat, nempe Mariam Magdalenam, Mariam B Iacobi, & matrem filiorum Zebedæi, Marcus qui eadem cum Matthæo ſcribere ſolet, etiam tres recenſens, pro matre filiorum Zebedæi pònit nomen Salome. Hæc itaque à filiis inſtigata, tunc, hoc eſt, poſtquam dixiſſet Dominus ſe tertia die reſurrecturum, acceſsit Dominum cum filiis ſuis, adorans eum, hoc eſt, inclinato corpore reuerentiam ei exhibens, & petens aliquid ab eo, tum ipſo corporis habitu, tum etiã verbis, quibus imprimis in genere petiuit exaudiri in re aliqua quã erat poſtulatura: quemadmodũ particulare aliquid, potiſsimum ſi magnum fuerit, poſtulaturi, generalẽ ſolent præmittere homines petitionẽ, quo gradatim captent C animum eius à quo peculiare aliquid impetrare cupiunt, & obſtringũt fidem eius, ne poſtea fas ſit negare. Id autem quomodo nunc factum ſit explicat Marcus, qui filios in ipſo acceſſu dixiſſe commemorat: Magiſter, volumus, id eſt, deſideramus à te, vt quodcũq; petierimus, facias nobis. Sic Bethſabee apud filiũ Salomonem deprecatura pro Adonia, in ipſo aggreſſu dicit: Petitionẽ vnam paruulam ego deprecor à te, ne confundas faciẽ meam. Reſpõdente autẽ filio: Pete mater mea. illa intulit: Detur Abiſac Sunamitis Adoniæ fratri tuo vxor. Ita & nunc Dominus veluti non negaturus quicquid peteret cum filiis: Quid, inquit, vis, id eſt, petis? Ipſa interrogatione particularẽ extorquens petitionis explicationem, quam deinde redarguere D poſſet; ſuo nos exemplo docẽs, ne ob familiaritatem aut carnalem affectum noſtram fidem roganti amico obſtringamus, priuſquam in ſpecie petitionis qualitatem intellexerimus, & iuſta ne an iniuſta ſit didicerimus. Interrogata itaq; à Domino quid poſtularet, reſpondit: Dic, id eſt, præcipe vt in regno tuo, quod inſtare ſcilicet intelligimus, ſedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & vnus ad ſiniſtram, hoc eſt, primi poſt te, & ante alios, quibus & ipſis tecum ſedere promiſiſti. 3. Reg. 2.

[a] RESPONDENS [c] AVTEM IESVS DICIT [b] EIS: [e] NESCITIS QVID PETATIS.] Etſi non tantùm craſſa, & carnalis, ſed & ambitioſa eſſet diſcipulorum poſtulatio, Dominus tamen E ſua manſuetudine illorum imperfectionem tolerans, nihil aliud quàm ignorantiã illis obiicit: Neſcitis, inquit, quid petatis. Circa quæ verba adnotauit Caietanus non dictum eſſe: Neſcitis, quid petitis; ſed, quid petatis; vt ſenſus ſit: Neſcitis quid petere debeatis; quomodo explicat & Dionyſius, intelligens ſcilicet verbum, petatis, eſſe futurum optatiui, quomodo ad Romanos dicitur: Quid oremus ſicut oportet neſcimus, id eſt, quid orãdum ſit & quid orare debeamus. Verùm Græca hic habent præſens indicatiui modi αἰτεῖσθε, vnde rectè verti potuit: Neſcitis quid petitis; quomodo in Rom. 8.

Matth

Matthæo vertit Erasmus,quanquam in Marco vertit quemadmodum habet noster interpres,petatis: nec malè,si modò,petatis,accipiatur vt sit præsens subiunctiui.Sic enim perinde est siue dicatur:Nescitis quid petatis:siue,Nescitis quid petitis. Dicit autem eos nescire quid peterent,tũ quòd non haberent cognitionem rei quã petebant,ignorabant enim quale esset & quando futurum regnũ Christi,& quid esset in illo regno sedere proximũ Christo:tum quia ignorabant quomodo ad cõsortium regni Christi & præeminentiam in illo perueniri posset,cùm putarent illam Christum pro suo arbitrio his concedere posse quibus vellet, & qui ipsi essent familiariores & magis dilecti, quemadmodum cõtingit in regnis mundanis.Vnde vt ab hac imprudenti ambitione animos eorũ reuocaret, & admoneret quid tum illis potius cogitãdum esset, & qua ratione ad consortium regni ipsius perueniatur,rogat num possent bibere calicem quem se bibiturum prædixit priusquam resurrecturus esset, & fœliciter regnaturus;intelligens per calicẽ, Hebraica phrasi, suppliciũ quod sibi à patre paratum erat aditurus. Frequens est enim in scripturis hæc metaphora,qua per calicem aut portionem calicis, hoc est,ad mensam vini portionem,certa cuiusque sors à Deo homini parata, siue bona, siue mala significatur. Mutuata verò est à potãtium veteri ritu, quo per modiperatorem,hoc est,conuiuij præsidem sua cuiq; vini portio quã exhaurire deberet, statuebatur. Sic enim Deus vnicuique sua siue quę exhauriat mala,siue quibus fruatur bonis,certa ratione definiuit. *Psal.15.* Et quidẽ in bonam partẽ huius metaphorę vsus est,cum dicitur:Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei. Significat enim Propheta Deum sibi esse veluti hæreditariam portionem,quæ ex illius distributione sibi obuenerat. Sic & quidam ad literam intelligẽdum volunt il- *Psal.22.* lud:Et calix meus inebrians quàm præclarus est;vt significentur bona quæ iusto Deus tanquam suam sortem cõtulerat,redundasse.In malam autem frequentius metaphoræ istius vsus est,vt cùm dicitur *Psal.10.* de impiorum mercede: Ignis, sulphur, & spiritus *Psal.74.* procellarum,pars calicis eorum.Et:Calix in manu Domini vini meri plenus misto.Sic & Isaię 51.Ecce tuli de manu tua calicem soporis,fundum calicis indignationis meę,non adiicies vt bibas illum vltra. Sic Iere.25.& aliis aliquot locis. Hunc ergo loquendi modum scripturis familiarẽ secutus Dominus,& hoc loco & postea aliquoties passionem suam & mortem quam ex patris decreto subiturus erat,calicem vocat, dicitq; modò:Potestis,hoc est, sentitis ne vos fortes satis & paratos vt bibatis calicem quem ego bibiturus sum,hoc est,vt talia patiamini,qualia me pati oportet ex patris decreto? Est autem huiusmodi allegoria etiam recepta in prophanis literis. Inter adagia enim refertur ;Eodem bibere poculo; pro eo quod est,iisdem affici incommodis, malisq; communibus obnoxiũ esse. Vnde Plautus in Casina:Vt senex eodem hoc poculo quo bibi biberet. Verùm hanc allegoriam aliunde translatam putat Erasmus, quam suprà diximus mutuatam in scripturis sacris calicis metaphoram,nempe vel à bibẽdi certaminibus, vel ab iis qui metuunt venena:vnde & vulgò nostrates,si quando minantur se parem gratiã relaturos,aiunt se de eodem porrecturos poculo : *Ghy sult uan den seluc sope hebben.* Cæterùm quod per calicis potationem allegoricè Dominus significauit, idem &

A alia allegoria significat, subiungens: Aut potestis baptismo quo ego baptizor, id est, iamiam sum baptizandus & baptizari paro,etiam vos baptizari? Baptismum enim rursum suam passionem vocat, quemadmodum & Lucæ 12. vbi causa huius metaphoræ est explicata.Porro quanquam secundùm vulgares tropos Dominus suam passionẽ & calicem vocet & baptismum, videri tamen potest & ob id lubentius eis metaphoris vsus, quòd eius passio nobis futura erat & baptismus quo mundaremur,& calix quo inebriaremur.Vnde Theophylactus intelligit Dominum ob id passionem suam vocasse baptismum,quòd nos omnes purificet,qui & ob id intelligit Dominum eandem vocasse ca-
B licem,quòd eam cupidè accesserit,veluti si bibendum ei fuisset poculum suauis potus, quodq; per eam in suauem mortis somnum deferendus erat, quemadmodum quis vini potu grauatus mox incidit in somnum. Verùm hæ nõ sunt præcipuæ rationes metaphoræ, quanquam velut accessoriæ, & ipsi materiæ de qua est sermo optimè conuenientes,non sint reiiciendæ. Ea autem sententia, qua Dominus hic passionem suam vocat metaphoricè baptismum, apud Latinos quidem tantùm est in Marco: at in Græcis codicibus etiam in Matthæo, sed verisimile est ex Marco transcriptam esse in Matthæum, cùm apud Hieronymum non reperiatur, nec conueniat illi quod apud Matthæum di-
C citur per futurũ tempus, potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? vbi tamen Græca quædam pro bibiturus sum,habent,quemadmodum in Marco, bibo, videlicet vt iam apertè addi possit: Aut baptismo quo ego baptizor, baptizari? Interrogati autem discipuli mox respondent:Possumus. Circa quam responsionem dubium est num illi intellexerint quod Dominus de calice & baptismo metaphoricè dixit.Theophylactus enim existimat eos opinatos Dominum loqui de poculo sensibili,& baptismate quo baptizabantur Iudæi.Sed verisimilius est, eos non tam crassè Domini sermonem accepisse, sed intellexisse quidem vtcunque tropum Domini vulgarem, maximè quia de sua
D passione quæ resurrectionem præcessura erat mox præmiserat:nimia autem consequendi quod optabant auiditate, sicut stultè postulauerãt, ita etiam temerè de se pollicitos, cùm sibi nondum satis essent noti,imo mox prius experti essent quàm metuissent cùm in Hierusalẽ iter Dominus institueret. Audita autem eorum responsione, Dominus pro solita sua clementia sicut suprà non insectatus est eorum ambitionem,ita nec modò reprehendit eorum in pollicendo temeritatem, nec obiicit eis sibi cognitam eorum infirmitatem & timiditatem, sed amplectitur eorum promptitudinem, quæ etsi necdum erat in ipsis vera, qualem illi de se pollicebantur, tamen suo tempore vera erat futura.vn-
E de subiicit:Calicem quidem meum bibetis,& baptismo quo baptizor baptizabimini; hoc est, talia pro veritate & gloria Dei patiemini, qualia ego mox passurus. Iacobum enim,vt Actorum testatur *Act.12.* historia, occidit Herodes:Ioannes autem cum reliquis Apostolis flagellatus est à Iudæis, vt eadem narrat historia, & à Domitiano Romæ missus est in dolium feruentis olei, ac deinde cum ab eo saluus processisset,relegatus est in exilium in Pathmos insulam. Bibit ergo & ipse calicem Domini, quãuis propria morte in Epheso mortuus sit.Neq; enim calix Domini mortem tantùm significat,sed

pasionem & afflictiones: quanquam & Ioannes dum dicta pro Domino pertulit mala, declarauerit satis fuisse sibi animũ moriendi etiam pro Christo, imo se voluntate fuisse occisum. Cùm autẽ his auditis sperarent filij Zebedæi se audituros etiam quod optabant, subiecit Dominus contrà quàm audire desiderabant: Sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram, non est meum dare vobis, &c. In quibus verbis quidam notant Dominum non absolutè dicere, non esse suum dare sessionem à dextris & à sinistris, sed non esse suum dare illis duobus, esse autem suum dare quibus paratum est à patre, vt significetur primas sedes non esse paratas Iacobo & Ioãni, sed aliis quibusdam, quos Hilarius intelligit esse Moysen & Eliam, qui cum Domino visi sunt in transfiguratione: alij verò Petrum & Paulũ, primos scilicet Apostolorum, & qui aliis plus laborauerunt. Verùm sciendum Græcis non esse pronomen, vobis, quanquam illud videantur legisse D. Hieronymus & Hilarius, sed absolutè Græca habent: non est meum dare; quomodo & Augustinum legisse omnino apparet lib. 1. de Trinitate. cap. 12. quanquam semel addatur ibi, vobis. Ita enim tractat hanc sententiam, quasi absolutè Christus negauerit esse suum dare, quia secundùm humanam potestatem hoc ad eum non pertinuerit. Vt autem adderetur hic ab aliquo pronomen, vobis, in causa fuit quod sequitur: Sed quibus paratum est à patre meo. Verùm ea oratio est ecliptica, secundùm Erasmum perficienda hoc modo, vel simili: sed iis continget vel dabitur; aut, sed eorum est quibus paratum est à patre meo. Itaque non voluit his verbis significare Dominus Iacobum & Ioannem exclusos esse à sessione à dextris & à sinistris, alios verò esse quibus illæ sedes sint paratæ: sed absolutè dicit, non esse suum dare quod petebatur, quod tamẽ debet intelligi in hũc sensum: Non est meum dare, quemadmodum vos putatis esse in manu mea, vt scilicet pro libito dare possim ratione consanguinitatis aut familiaritatis. Quoniam enim illi putabãt Christo liberum esse more regum huius mundi, præferre aliis, & exaltare in regno suo quos vellet, Dominus quo ostenderet & consortium regni, & præeminentiam in regno suo non contingere pro humano beneplacito, sed pro diuino ac proinde iusto, nec restare vt iam de nouo illa aliquibus addicantur, sed iam olim immutabiliter quibusdã esse parata, asserit non esse suum dare quod petebatur, sed illud eorum esse quibus non adhuc erat parandum, sed iam erat paratum. Itaq; & nostra litera in qua additur, vobis, sic est intelligenda: Non est, quemadmodum vos putatis, meum dare vobis aut quibuslibet etiam aliis, sed illis cõtinget quibus paratum est. Ne autem ex eo quod dicit Dominus hic non esse suum dare sedes in regno suo, sed patris, quis existimet ipsum patre inferiorem, & omnino non esse ipsius, considerandum quòd idem ipse apud

Lucæ 22. Lucã in vltima cœna dicit: Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus, regnum: vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos iudicãtes duodecim tribus Israel. Sic ergo hic dixit: non est meum dare, sed quibus paratum est: queadmodum, inquit Theophylactus super Marcum, si iustus rex præsideret certamini cuipiam, & deinde accedant ad illum quidã amici eius, & dicant: Da nobis coronas; qui sanè dicet: Non est meum dare, sed quibus paratæ sunt, nempe certantibus & vincentibus. Clarior erit sensus, cessabitq; omnis quæstio, si quod Græcis est ἀλλὰ, pro quo nos habemus, sed, accipiatur positum pro εἰ μὴ, hoc est, nisi, & sit sensus: Non est meum dare, nisi quibus paratũ est; quemadmodum Marci 9. vertit eam coniunctionẽ etiam noster interpres, οὐκ ἔτι οὐδένα εἶδον, ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν, Neminem viderunt nisi Iesum solum. Sic & 2. Corin. 2. Non me contristauit, sed ex parte, pro, nisi ex parte. Porro dubitari potest quomodo dicat Dominus sedere ad dexteram vel sinistram suam, eorũ esse quibus paratum est à patre. An ergo in regno ipsius vnus illi ad dexterã, & vnus ad sinistrã sessurus est, cùm soli ipsi dictum sit à patre: Sede à dextris meis; & Psal.10 omnes Angeli & patri & Christo astent tanquam ministri? Sed dicendum, quòd Dominus attemperans suam responsionem petitioni & intelligentiæ discipulorum, dicit de sessione ad dexteram & ad sinistram, non quidem significare volens talem fore sessionem qualem illi suspicabãtur, sed per huiusmodi sessiones significans præeminentiam in regno suo, quã & illi per eas sessiones ambiebant.

[c] ET AVDIENTES DECEM INDIGNATI SVNT DE [a] DVOBVS FRATRIBVS.] Sicut duo fratres carnaliter petierunt, ita & reliqui decem carnaliter indignati sunt de petitione illorum, quòd scilicet peterent præponi aliis, cùm cæteri non minus primatum ambirent, eumq; sibi quisque speraret. Hi nimirum sunt affectus eorum qui viuunt in aulis principum. Sibi quisque placet, sibi quisque pollicetur primos honores, & aliis prælatis inuidet. Dominus autem sicut solita sua mãsuetudine tolerauit carnalem fratrum petitionem, ita & cæterorum carnalem indignationem non seuerè est insectatus, quanquam etiam suprà, ipsis similiter de primatu inter se contendentibus, humilitatem sectandam satis docuisset: sed vt suos ab ambitionis malo liberaret, ex quo processit & fratrum duorum postulatio, & cæterorum indignatio, conuocatis reliquis decem ad se (intelligendum enim hos paulisper elongatos à duobus fratribus qui cum matre Dominum accesserant) omnibus eodem pharmaco medicinam admouet, admonens eos modestiæ, idq; exemplis duobus inter se diuersis: nempe tum exemplo regum terræ, à quibus ipsos planè conueniebat esse diuersos moribus: tum exemplo suiipsius, quem ipsos omnino conueniebat imitari, si cum illo vellent regnare. Itaque primò proponit eis exemplum quod imitari nõ debeant, dicens: Scitis quòd principes gẽtium dominantur eorum, pro eis, hoc est, dominium exercent in eas, velut dominos se gerunt populi subditi, timorem, honorem, & obedientiam ab eo requirentes in omnibus quæ pro libito statuunt, suamq; vtilitatem & commodum à subditis sibi veluti à seruis quærẽtes. Et qui maiores sunt eorum, pro, qui magni vel magnantes sunt inter eos (Græcè enim est positiuus μεγάλοι, quemadmodum & postea maior pro magnus) potestatem exercent in eos, hoc est, vtuntur in illos imperiosè sua potestate, præcipiendo quælibet, & ad ea exequẽda cõpellendo. Non ita erit inter vos, qui scilicet ad regni cœlestis consortium & præeminentiam in ipso vocati estis. quasi dicat: Quemadmodum longè alia est conditio regni cœlestis quàm regni terreni, ita vos ad illud vocati, longè dissimiles esse oportet principibus & magnatibus ethnicis. At hîc quæri potest, quomodo dicatur

Apoſtolis, non eritis ſicut magnates qui poteſta- A tem exercent in ſubditos, cùm & ipſi Apoſtoli poteſtatem ſuam exercuerint in ſubditas ſibi Chriſti oues. Petrus enim ſua poteſtate ſeueram de Ana-
Act.5. nia & Saphira ſumpſit vltionem: & Paulus qui in-
1.Cor.5. ceſtuoſum Corinthium tradiderat ſathanæ, multa gloriatur de poteſtate ſibi data à Chriſto, qua in promptu haberet vlciſci omnem inobedientiam. Verùm dicendum, quòd cùm dicitur: magni poteſtatem exercent in eos; non ſimplex poteſtatis vſus ſignificetur, ſed vſus poteſtatis pro libito fere & cum quodam faſtu, ac ad propriam tum gloriam, tum vtilitatem. Vnde notãda vis Græcæ dictionis κατεξουσιάζουσιν, quæ non ſimpliciter ſignificat, vti poteſtate: ſed ratione præpoſitionis κατὰ ſonat in B malam partem, ſignificans vſum poteſtatis tyrannicum, qui cum malo ſubditorum ſit coniunctus, vt quod Græcè eſt κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν, rectè ſic verti poſsit, poteſtatem exercent aduerſus eos. Sic etiam Græcis in priori ſententia non eſt ſimpliciter κυριεύουσιν, id eſt, dominantur eorum, ſed cum præpoſitione κατὰ, κατακυριεύουσιν αὐτῶν, id eſt, dominium exercent in vel aduerſus eas, vt ſignificetur ſuo bono & ſubditorum malo eos gerere principatum. Eodem verbo vtitur & Petrus, dum epiſtolæ prioris cap.5. idem quod Dominus hoc loco, præcipit eccleſiarum paſtoribus, nempe vt nõ ſint velut dominantes in cleris, hoc eſt, gregibus qui eis veluti ſorte obtigerunt. Explicat autem in ſe- C quentibus Dominus, quomodo aliter eſſe debeat inter Chriſtianos quàm inter Gentiles. Sed, inquit, quicunque voluerit inter vos fieri maior, pro magnus, erit, id eſt, ſit (nam futurum indicatiui pro imperatiuo Hebræa phraſi poſitum eſt, vnde apud Matthæũ eſt ἔστω, id eſt, ſit) veſter miniſter: & quicunque voluerit in vobis eſſe primus, erit, id eſt, ſit omnium ſeruus. Duas Dominus cauſa inculcationis profert ſententias idem ſignificantes, quæ correſpondent duabus quæ præcedunt ſententiis de principibus & magnatibus gentium, idem etiam penè ſignificantibus. Dixerat enim, qui maiores ſunt poteſtatem exercent in eos: nunc ergo contrà dicit, qui voluerit inter vos eſſe maior, ſit veſter D miniſter. Miniſteriũ enim opponit exercitio poteſtatis. Facit autem Dominus mentionem eorũ qui magni dicuntur, quia quemadmodum apud nos qui præſunt, dicuntur magnates: ita Græcis & Hebræis dicuntur magni, fuitq; id quorundã regum olim proprium cognomentum, vt regis Perſarum.
2.Reg.7. Vnde dicit Dominus per Nathan ad Dauid: Feciq; tibi nomen grande, iuxta nomen magnorum qui ſunt in terra. Dixerat item: principes gentium dominantur eorum; nunc ergo contrà dicit: qui voluerit inter vos eſſe primus, (quod idẽ eſt quod princeps, ſicut Græcis idẽ eſt ἄρχων & πρῶτος, cum vtrunq; dicatur à principio) erit omnium ſeruus. Eſſe enim ſeruum opponit dominio. Porro non E parua eſt difficultas quæ ſit vera harũ duarum ſententiarum intelligẽtia. Apparet enim, ſi verba ſpectemus, Dominum his ſententiis docere voluiſſe, quomodo parari poſsit & debeat primatus & præeminentia, quomodo ſi accipiantur, intelligẽdum eſt Dominum non docere quomodo primatus in eccleſia ſit ambiendus & acquirẽdus, ſed quomodo fieri poſsit vt quis magnus ſit & primus apud Deum in regno cœlorum, nimirũ ſi hic omnibus ſe ſubiiciat, & miniſtret, ac ſeruiat. Atque in hunc ſenſum locum hunc intellexerunt D. Hieronymus & Chryſoſtomus. Hieronymus enim ſic habet: Humilitatis magiſter & mitis, nec cupiditatis immodicæ duos arguit poſtulantes, nec decem reliquos indignationis increpat & liuoris, ſed tale ponit exemplum, quo doceat maiorẽ eſſe qui minor fuerit, & illum dominum fieri qui omnium ſeruus ſit. Fruſtra igitur aut illi immoderata quæſierant, aut iſti dolent ſuper maiorum deſiderio, cum ad ſummitatem virtutum nõ potentia, ſed humilitate veniatur. Hæc ille. Sic & Chryſoſtomus hunc locum explicans habet: Non enim externis noſtra ſimilia habet. Nam apud gẽtes qui principes ſunt, ipſi dominantur: apud me autem qui vltimus eſt, is ſumma tenet. Verùm ſi quæ præcedunt & ſequuntur aduertamus, apparet magis ſcopum Domini eſſe, vt doceat non quomodo primatus ſit parandus & ambiendus, ſed quomodo qui primatum in eccleſia aut inter Chriſtianos adeptus eſt, in eo ſe gerere debeat. Præmittit enim exemplum, quod ſuos imitari non vult, de his qui principes ſunt & magnates gentium, non autem de his qui quærunt aut volũt fieri principes & magnates: & ſimiliter ſubiungit exemplum, quod vult eos imitari, ſicut filius hominis non venit miniſtrari, ſed miniſtrare, ſignificans ſe cum primus eſſet, tamen ſeſe gerere vt miniſtrum. Itaq; ſenſus potius eſſe videtur: Qui voluerit inter vos fieri maior vel primus, hoc eſt, qui ſtatuerit apud ſe primatum aliquem ſuſcipere, vbi iam eum acceperit, ſi modò velit eo gradu bene fungi, ſit omnium quibus præeſt miniſter & ſeruus, ſic ſcilicet vt in omnibus eorũ quærat vtilitatem & ſalutem, non autem proprium cõmodum & honorem. Hic ſenſus conuenit ei quod Luc.22. legitur, cum in vltima cœna, orta rurſum inter diſcipulos pro primatu contentione, Dominus hæc eadem inculcauit. Propoſito enim etiam ibi exemplo gentilium principum, ſubiicit: Vos autem non ſic, ſed qui maior eſt in vobis, fiat ſicut iunior: & qui præceſſor eſt, ſicut miniſtrator. Vtitur autẽ hic Dominus tali modo loquendi, quo videtur ſignificari qua via perueniatur ad primatum, dicẽs: qui voluerit fieri maior vel primus eſſe; quod ſic eum loqui conueniret ad curandum morbum Apoſtolorum qui volebant primatum, quibus proinde monſtrat, quid ſit illud quod volunt, dum volunt primatum, nempe quod volunt miniſtrandi & ſeruiendi, non autem præcipiendi & dominandi officium. Ac ſi apertius dixiſſet: Quicunque voluerit fieri magnus & primus inter vos, is ſciat ſe, cum talis factus fuerit, debere omnium eſſe ſeruum & miniſtrum, ſi modò velit id etiam eſſe coram Deo, quod eſt apud homines. Dicta ſunt circa hanc Domini ſententiam quædam etiam in cap. Concordiæ 70. vbi ex Marci 9. cap. eadẽ habetur ſententia. Poſtquam autem ſuis Dominus propoſuit exemplum gentilium principum, quod imitari non debeant, ſubiungit iam exemplum ſuiipſius qui omnium primus eſt in regno Dei, quod proinde imitari debeant, quotquot illius vices in populo Dei obtinent, & cum illo regnant. Sicut, inquit, filius hominis non venit miniſtrari, hoc eſt, vt melius in Marco verſum eſt, nõ venit vt miniſtraretur ei, ſed vt miniſtraret. Nõ negat quẽquam ſibi miniſtraſſe aut miniſtrare potuiſſe, ſed ad hoc ſe veniſſe vt miniſtraretur ſibi. Veniſſe autẽ ſe dicit vt miniſtraret, quia venerat vt omniũ vtilitati ſeruiret, prædicando & curando infirmitates, ac ob hæc corporaliter perambulando diuerſas ciuitates & regiones, non

ob propriam gloriam aut vtilitatem, sed tantum ob aliorum salutẽ. De ministerio enim in spiritualibus est potissimum sermo, cùm se Dominus dicit venisse, vt ministraret, in quali ministerio oportebat Apostolos Dominum maximè imitari: quanquam etiam de ministerio in tẽporalibus rebus simul intelligendum sit, cùm Dominus apud Lucam dicat se inter Apostolos conuersatũ sicut qui ministrat, adeo vt etiam ad lotionem pedũ sese demitteret. Vt autẽ Dominus suo exemplo doceret suos quantum debeant insistere ministerio aliorum, & soliciti esse pro eorum salute, addit se venisse vt daret animam suam, hoc est, vitam suam (non enim animam solam, id est, spiritum dedit, sed & corpus suum) redemptionẽ pro multis; significans eos qui vice sua in terris funguntur, vsq; adeo debere subseruire commodis eorum quibus prǽsunt, vt & vitam suam pro eorum salute impendant cum opus fuerit, iuxta illud: Bonus pastor animã suam ponit pro ouibus suis. Ioan.11. Dicit autẽ se vitam suam daturum redemptionem, hoc est in pretium redemptiuum, quia mors ipsius veluti pretiũ erat quo humanum genus redemptum est ab ira Dei, à morte æterna, atq; à captiuitate diaboli. Vnde Paulus: Empti, inquit, estis pretio magno. Est autem Græcis pro accusatiuo, redemptionẽ, dictio λύτρον, quæ non ipsum redemptionis actum, sed pretiũ significat quo redimuntur captiui & serui, quod vocabulo Gallico nos dicimus *Ranson*. Proinde rectius legitur per appositionem, dare animam suam redemptionem, quemadmodum habent Græca & Latini codices pleriq;, quàm cum præpositione, in, dare animam suam in redemptionem, ne intelligatur sensus esse vt daret animam suã propter redemptionem multorum, aut ad hoc vt multi redimantur, quanquam eodem sensus recidat. Quæri autẽ hic potest, cum Christus dicatur animam suam tradidisse in pretium redemptionis multorũ, cui pretium illud dederit. Pretium enim redemptionis aliquorum, iis solet dari à quo illi captiui detinentur, at à diabolo nos detinebamur captiui, cui Christũ dedisse animam suam in pretium redemptionis, absurdissimum fuerit dicere. Dicendum itaq; Christũ animam suam tradidisse Deo patri in pretium redemptionis humani generis, vt scilicet ab illius ira redimeretur sub qua iacebat captiuum, & à qua traditum fuit potestati diabolicæ, à qua proinde liberatum est postquam iræ & iustitiæ diuinæ satisfactum est. Fuit autem mors Christi voluntariè perpessa, pretium sufficiens & accommodum redemptionis hominum ab ira Dei, quia ea mors ab eo qui peccatum non fecit, & proinde mori non debuit, & ab eo qui Deus simul & homo erat, voluntariè ex præcepto patris perpessa, maioris fuit apud

A Deum meriti, quàm totum humanum genus omnibus suis peccatis demereri potuit, & proinde eius mortis consideratione humanum genus relaxatum est à debito mortis æternæ quod peccatis suis contraxerunt. Cum autẽ dicit Dominus se traditurum animã suam redemptionem pro multis, aut, multis, hic positum est pro omnibus, quomodo ad Romanos, cùm dicitur quòd per inobediẽtiam vnius hominis peccatores cõstituti sunt multi. Rom.5. Mors enim Christi pro omnibus redimẽdis sufficiens fuit pretium, & quãtum in ipso fuit, omnes venit redẽpturus: vnde Paulus pro omnibus mortuum esse Christum affirmat, 2.Cor.5. & Ioannes dicit eum esse propitiationẽ pro peccatis totius mundi. 1.Ioan.2. Aut B ideo pro multis dictum est, quòd efficacia mortis ipsius non ad omnes esset peruentura, sed tantùm ad electos, qui pauci dicuntur cõparatione reproborum: multi verò, ob numeri in seipso multitudinem. Sic & Isaię 53. dicitur: Ipse peccata multorum tulit; & in vltima cœna Dominus dicit sanguinem suum effundendũ pro multis in remissionem peccatorum. Luc.22. Porro eo quod Dominus hic dicit: Non ita erit inter vos, quidam hæretici, nempe Anabaptistæ colligunt omnino non licere Christiano gerere prophanum aliquẽ magistratum: alij verò hinc docent non licere saltẽ prælatis Ecclesiasticis temporalem & secularem habere iurisdictionem, imò talibus nullam competere potestatem noua pręce- C pta statuendi, etiam in rebus diuinis. At ex prædictis satis patet Dominum his verbis noluisse suis prohibere præeminentiam, sed tãtum voluisse docere modum sese in suscepto primatu gerendi, diuersum à modo principum ethnicorum. Nec hæc Christi doctrina intelligenda est tantum pertinere ad prælatos Ecclesiasticos, quanquam ad eos imprimis & præcipuè pertineat, sed etiam ad principes seculares Christianos, quorum principatus regno Christi seruire debet, nec aliter se gerere debent quàm subditorum suorum ministri, omnibus modis inuigilantes eorum commodis: quomodo populo Dei pręfuerunt Moses, Samuel, Dauid, & alij sancti. Quod nec gẽtiles principes quosdã omnino latuit. Siquidem Antigonus Macedonum rex D conspiciens filium suũ eos in quos habebat imperium, ferocius tractantem atque insolentius: An ignoras, inquiebat, fili, regnum nostrum esse splendidam seruitutem? sentiens principem non minus oportere inseruire populo quàm populum principi, nisi quòd princeps id facit cum dignitate. Proinde locus hic esset deplorandi abusum potestatis tum Ecclesiasticorum, tum secularium principum inter Christianos etiam excedentem superbiam ethnicorum principum. sed de hoc quædam Origenes in homilia 12. super huius loci tractatione.

SANATVR CÆCVS ANTE INGRESSVM IERICHO.

Lucæ 18. CAPVT CV.

FActum est autem cùm appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat iuxta viam mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quòd Iesus Nazarenus transiret. Et clamauit dicens: Iesu fili Dauid miserere mei. Et qui præibãt increpabant eum vt taceret. Ipse verò multo magis clamabat: Fili Dauid miserere mei. Stans autem Iesus, iussit illum adduci ad se. Et cùm appropinquasset, interrogauit illum, dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: Domine, vt videam. Et Iesus dixit illi: Respice, fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur illum magnificans Deum: Et omnis plebs vt vidit, dedit laudem Deo.

FACTVM EST AVTEM CVM APPROPINQVARET IERICHO, CÆCVS QVIDAM.] Omnino videri poterat hic cæcus cuius meminit Lucas, idem esse cum eo quem Marcus

cus etiam prope Iericho sanatum memorat, proprium eius nomen exprimens. Nomen enim ciuitatis, & facti omnimoda similitudo, multum suadent vnum & idem esse miraculum. Verùm cum Lucas suum miraculum dicat à Domino factum cum appropinquaret Iericho, Marcus verò suum cùm egressus esset è Iericho, dicendum potius duo diuersa esse miracula, etsi inter se simillima, & vnū quidem ante vrbis ingressum, alterum verò similiter contigisse post egressum. Sunt tamen qui putant propter nimiā narrationis similitudinē idem esse miraculum quod à Luca, & quod à Marco est descriptum, & Lucam quidem non fuisse anxiè solicitum de loco & tēpore miraculi diligenter describendo, sed satis illi fuisse vt intelligeremus circa quem locum factum esset miraculum, idq; propter miraculi certitudinē, & vt ex hac historia disceremus & Domini benignitatem ac potentiam, & fidei in cæco exemplum. Ad quem fructū percipiēdum nihil facit siue ante ingressum, siue post egressum miraculum hoc acciderit. Quam sententiam si quis sequi volet, ne quid falsitatis fateatur esse in euāgelistarum narratione, debet illud quod hic dicit Lucas ꝛcùm appropinquaret Iericho; accipere dictum esse pro, cùm esset prope ciuitatem Iericho, quomodo hæc verba intelligi posse indicat D. Augustinus lib. 2. de quęstion. euang. cap. 48. & vlterius dicendum Lucam per anticipationem hoc commemorasse miraculum, & sic quidē narrasse, quasi ante ingressum contigerit, cùm post egressum cōtigerit; quòd satis esset scire circa Iericho contigisse. At quia secundùm hanc sentētiam nimis abusiuè accipi deberet illud ꝛcum appropinquaret Iericho; aut fatēdum (quod nequaquam est fatendum) aliquid falsitatis inesse euangelicę narrationi, & quia quæ sequuntur apud Lucam apertè satis ostendunt illud quod modò narrat, factum esse cum accederet Dominus Iericho, August. tum lib. 2. de consensu euang. tum prædicto loco de quæst. euang. omnino vult intelligendum miraculum à Luca descriptum, diuersum esse ab eo quod Marcus describit, proinde eius sententiā tanquam receptiorem & tutiorem sequi visum fuit in Concordia. His autem pro concordia euangelistarum obiter præmissis, ad rem ipsam veniamus. Itaque cum Dominus è regione iuxta desertum iter faceret, vt in præcedentibus dictum est, ad Ierosolymam, & obuiam haberet in hoc itinere ciuitatem Iericho, accidit vt cùm appropinquaret huic ciuitati, cæcus quidam sederet iuxta viam, stipem, vt fieri solet, à prętereuntibus petens: quod nunc Dei dispositione ita factum est, vt ne incessus Domini esset ociosus, sed vbique etiam in via beneficentiæ occasio ei præberetur, suoque exemplo doceret vt in omnibus & semper simus proficui, & nunquam ignaui. Cùm ergo hic cæcus ex strepitu vocum & pedum intelligeret magnam vim hominum prætereūtem, interrogabat quid hoc rei esset. Est enim cæcorum genus eo curiosius, quòd oculis careat. Respōsumque est ei, quòd Iesus Nazarenus transiret. Tum ille protinus neglectis omnibus prætereuntibus, à quibus multam eleemosynam sperare potuisset, ad solum Iesum conuersus, concepta fiducia ex his quæ de illo aliquando audierat, clamabat dicens: Iesu fili Dauid, miserere mei. Oratio magnæ fidei index, & planè Christo digna, qua & Matthæi 9. alij duo cæci visum impetrauerunt, & mulier Cananæa, filiæ sanitatem. Quod dicit ꝛfili

A Dauid; non ob id tantùm dicit, vt, quemadmodum quidam volunt, blandimento quodam Dominum magis commoueret, quia scilicet honorificum erat natum esse ex regio semine Dauid: sed ob id potius dicit, quòd crederet eum esse Mesiā qui expectatus fuit ex semine Dauid, & ob id, vt prius aliquoties est annotatum, pasim tum apud Iudæos ea periphrasi notabatur vt vocaretur filius Dauid. Alioqui quomodo vel hic cæcus, vel alij similes ita sciuissent eum qui Galilæus & Nazarenus dicebatur, natum ex semine Dauid, nisi quia certò crediderūt esse Mesiām, quem sciebant fore filium Dauid? Itaque cum alij renunciarent Iesum Nazarenū transire, ipse magnificentius de eo sen-
B tiens, Iesum filium Dauid nominat. Quod dicit ꝛmiserere mei; significat ipsum certò credidisse posse illum pellere cęcitatem si tantùm vellet, dum nihil aliud ab eo implorat quàm misericordiam, conuenitque illud, miserere mei, diuinitati Christi, cui vt alicuius subueniat miseriæ, nihil aliud est opus quàm vt eius misereatur, cum pleriq; hominum nequeant subuenire ei cui miserentur: quanquam nō sit verisimile hunc aut alios dixisse Christo, miserere mei, ob creditam tum ab eis diuinitatem eius, sed tantùm ob creditam eximiam eius potentiā à Deo ipsi collatam, qua posset quicquid vellet. Tamen vt oratio hæc ab ipso Spiritu sancto profecta est, qui proculdubio tātæ fidei in istis author fuit, illud, miserere mei, Christi indicabat
C diuinitatem: proinde Christo planè dignam dixi hanc orationem, nō solùm ob eius breuitatem, sed etiam quòd vtramque eius naturā indicet: humanam quidem, cum dicitur filius Dauid; diuinam, cum dicitur ꝛmiserere mei. Porro qui præibant in turba Iesum, increpabant eum, (vnde datur intelligi, quòd clamare cœperit antequā Dominus circa illum esset, quodque sæpius & validè clamarit) vt taceret. Suspicabantur enim eum vulgarem petere eleemosynam, & metuebant ne improbitate mendici offenderetur transiēs Dominus. Quo autem magis turba obstrepebat, tantò vehementius cæcus clamabat, eadem iterās sancta improbitate, declarans hac ratione ardens consequendi visus
D desiderium, & inuictum fidei robur. Quoniā enim nō licebat videre Iesum, nec illum accedere, ideo magis intendebat vocem, nescius quantum abesset quem appellabat, & obstrepentis turbæ voces superare adnitens. Illo ergo in clamore perseuerante, Iesus qui aliquoties clamantem dissimularat, tum ne videretur cupidus ædendi miracula causa ostentationis, tum vt euidentiorem redderet cæci fiduciam, nosque doceret perseuerantia opus esse in orationibus, tandem restitit, (non enim, vt reliqui putabant, eius clamore offendebatur, sed delectabatur) iussitque illum adduci ad se. Quanquam enim etiam non adducto cæco, solo verbo ipsum sanare potuisset: adduci tamen illum ad se potius
E iussit, quo omnium oculos ad miraculi considerationem conuerteret, essetque miraculum euidentius. Cùm autem venisset ad Iesum, interrogauit illum: Quid tibi vis faciam? nō quòd ignoraret quid ille cuperet, sed vt illo palam agnoscente suum malum, & explicante suum desiderium, miraculum ab omni esset liberum calumnia, ne aliqui dicere possent, hunc verè non fuisse cæcum, aut Iesum ostētationis gratia pro desiderata stipe contulisse visum. Solent enim quidam mendici fingere cæcitatem, quo plus accipiant, & fortasis

erant in turba cōplures qui nihil aliud petiturum putabant quàm ſtipem. Solet enim & Dominus, tametſi iuxta mundum pauper, ex his quæ donabantur ab amicis, aliquid elargiri pauperibus. Cæcus autem magna cum fiducia, rerum omnium aliarum ſecurus, nihil aliud petit quàm viſum. Domine, inquit, volo te mihi facere vt videam; paucisſimis rurſum vſus verbis, ſed quę magnam præ ſe ferebant fidem. Tum itaque Dominus aptè reſpōdens illius fiduciæ, verbo reddidit viſum, ſumma cum maieſtate dicens: Reſpice, hoc eſt, recipe viſum. Græcè enim eſt ἀνάβλεψον. Addidit autem ſolitum illud fidei elogium: Fides tua te ſaluum fecit; idque tum in fidei commendationem, quam imitari nos voluit, vt ſanitatem ab ipſo ſpiritualem conſequi poſsimus: tum in exemplum humilitatis, alienum ſeſe ab omni arrogātia declarans, vt & alibi circa hanc Domini ſententiam dictum eſt. Et confeſtim vidit qui cæcus fuerat, nec tamen redit ad mendicitatis ſedem, ſed vt prius declarauit fidei magnitudinem & conſtantiam, ita nunc accepto diuinitus beneficio lætus gratum ſe exhibet. vnde ſequitur: Et ſequebatur illum; non ſeſe ſuamque fidem commendans quam commendauerat Ieſus, ſed magnificans, vel, vt Gręca habent, glorificans Deum, à quo tantùm beneficium profectum agnouit, & cui ſoli omnis gloria eſt tribuenda. Quin & populus conſpecto tam inſigni miraculo, quòd, ſi adfuiſſent Phariſæi, calumniari ſtuduiſſent, dedit laudem Deo, cuius virtute Ieſum non dubitabant ædidiſſe miraculum. Et hactenus quidem literalis hiſtoriæ tractatio, ex qua vt fructum ſpiritualem conſequamur, imprimis quidem in genere in ipſa hiſtoria obſeruanda tum Chriſti benignitas & potētia, vt ea in Chriſto admiremur & amplexemur: tum cęci fiducia & conſtans deſiderium, vt hæc in ipſo imitemur. Vt autem in ſpecie partes hiſtoriæ tractentur myſticè, (miracula enim Domini & ſaluatoris noſtri, inquit Gregorius, ſic accipienda ſunt, vt & in veritate credantur facta, & tamen per ſignificationem nobis aliquid innuant) ſecundùm intelligentiam quę peculiariter allegorica dicitur, cæcus iſte deſignat genus humanum, cæcum ignorantia veri, mendicum inopia omnium virtutum, quod veluti iuxta viam ſedebat mendicans, quia ab omnibus philoſophis & doctoribus huius mundi quęrebat paſci doctrina ſalutari. Chriſto verò trāſeunte per viam huius mundi, & appropinquante Iericho, hoc eſt, defectum noſtræ mortalitatis aſſumente (Ierícho enim, quod interpretatur Luna, rectè defectum noſtræ naturæ aut mundū iſtum ſignificat ob lunæ inſtabilitatem) humanum genus lumen quod amiſerat recepit, idque conſtanti fide & inuocatione nominis ipſius, à qua tamē qui præibant Ieſum, ſynagoga Iudæorum ſcilicet & philoſophorum ſcholæ, homines reuocare conabantur. Secundùm moralem autem hiſtoriarū ſacrarum tractationem, cæcus hic homo & mendicus, typus eſt cuiuſlibet peccatoris, veri cognitione & virtutibus deſtituti. Hic ſi viſum eſt recepturus, imprimis quidem neceſſe eſt iuxta viam ſedeat mendicans, hoc eſt, vt cæcitatem cordis ſui & inopiam agnoſcens, alienā opem imploret. Ita fiet vt Ieſus incipiat tranſire circa eum. Tranſit autē quandocunque nomen ipſius & doctrina palam prædicatur, aut internis ſuis inſpirationibus cor hominis viſitat. Id cum fit, peccator ſanitatis auidus vbi ſen-

A ſerit adeſſe Ieſum, non debet ſinere elabi præſentem occaſionem, ſed conſtāti clamore fatigare eius aures, nec deſiſtere, etiamſi multa turba ſuadeat ſilentiū, ſed eo inſtantius illum inuocare. Reclamat enim inuocationi nominis Chriſti ſynagoga Iudæorum, dicēs non in illo eſſe ſalutē, ſed in Moſe. Obſtrepunt & philoſophi & principes ethnici, & quotquot peccatorē in ſuis vitiis retinere ſtudent. reclamat conſcientia non vna voce, ſed tot vocibus quot admiſſorū ſibi cōſcius eſt animus. Suffocare nititur pium deſiderium & orationem turba carnalium phantaſmatū & cogitationū, quæ mentem ipſius præoccupauerunt, quæ cuncta per eos qui præibant rectè deſignata intelliguntur. Quòd B ſi his licet reclamantibus, peccator tamē tanto ardentius orationi inſiſtat. Ieſus etſi in tranſitu exiſtens, non præteribit tamē, ſed ad illius clamorem reſtabit. Stat enim, inquit Gregorius, qui antè trāſibat, quia dum adhuc turbas phantaſmatum in oratione patimur, Ieſum aliquatenus tranſeuntem ſentimus: Cùm verò orationi vehementer inſiſtimus, ſtat Ieſus vt lumē reſtituat, quia Deus in corde figitur, & lux amiſſa reparatur. Cùm autem ſteterit Ieſus, & iam menti quietem aliquam contulerit, iubet inuocantem adduci ad ſe, quia ſiue per doctores euangelicos, ſiue etiam afflatibus arcanis eum ſibi propiorem facit. Quærit autē, quid tibi vis faciā, quia etſi ſciat pater cœleſtis quo indigeamus, & quid deſideremus antequā petamus C eum, vult tamen noſtras neceſsitates exponi ſibi, vt ad orationem animus magis excitetur, ſicque aptior fiat ad impetrandū quod petit. Itaque ſi malum & inopiam ſuam fateatur peccator, & inſtanter orauerit, precatus non aurum & argentum, ſed viſum & cognitionē veritatis, mox à Chriſto impetrabit. Vbi autem impetrauerit, cauendum ei ne ad priſtinū redeat locum, nec amplius iuxta viam ſedeat, aut mendicet, ſed agnoſcens ſe nō amplius indigum, ſequatur in via Ieſum ad crucem pergentem, nec tantū ſequatur, ſed ſimul animo grato Dei ſemper in ſe glorificet gratiam. Videt enim & ſequitur, inquit, Gregotius in homilia, qui bonum quod intelligit operatur. Videt autem, ſed non ſe- D quitur, qui bonum quidē intelligit, ſed bene operari contemnit. Et ſubiicit: Si ergo fratres chariſsimi cæcitatem iam noſtræ peregrinationis agnoſcimus: ſi credendo in redemptoris noſtri myſterium iuxta viā ſedemus: ſi exorando quotidie ab authore noſtro vitæ lumen petimus: ſi eadem luce iam per intellectū videndo, illuminati poſt cæcitatem ſumus, Ieſum quem mente cernimus, opere ſequamur. Aſpiciamus qua graditur, & eius veſtigia imitando teneamus. Hæc ille. Bene autem nobis obſeruandæ cæci huius orationes breuiſsimæ quidem, ſed ſenſuū pleniſsimæ, vt & nos huius exemplo diſcamus non quidem orare multiloquio, ſed tamen inſtanter & aſsiduè, idque eis quibus ipſe E orauit verbis. Prior enim eius oratio, qua in genere precatur Chriſti miſericordiam dicens: Ieſu fili Dauid, miſerere mei: in omni conuenit tempore & orandi neceſsitate. Quiduis enim à Deo petituri, miſericordiam eius ſolam recte imploramus, cum omnia nobis ab illa ſint expectāda, adeo, vt & vita æterna, quæ tamen merces eſt bonorum operum, ex Dei nobis proueniat miſericordia. Dicit enim Propheta: Qui coronat te in miſericordia & miſerationibus. Poſterior autē eius oratio, qua in ſpecię certā precatur miſericordiam Chriſti, dicens: Psal. 102

Domine

Domine da vt videam; si de spirituali intelligatur visione, nos admonet quid maximè in specie petere debeamus, nempe non honores huius mundi, diuitias, aut voluptatem, sed visum oculorum mẽtis, ita vt nos assiduè dicamus: Domine, da vt videam. Da imprimis vt videam, hoc est, per fidem cognoscam te solum verum Deum, & veram veritatis viam qua ad te perueniatur. Sic propheta: l.118. Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Da deinde vt videam & agnoscam vanitatem huius seculi, vt videam admissa à me peccata & proprias imperfectiones, vt videam te semper in conspectu meo, ne commouear, vt videam, A semperque ob oculos habeam vltimum vitæ meæ finem, ne vnquam obdormiam in morte. Da postremùm vt videam post hanc vitam te facie ad faciem in gloria tua, vt satier cum apparuerit mihi gloria tua. Quòd si obseruemus significationem verbi Græci, quod est Græcis pro verbo, videam, magis inuenietur hæc oratio, in mystico sensu nobis conuenire. Est enim ἀναβλέπω, quod duo significat, nempe visum post cæcitatem recipere, & sursum aspicere. Precandum itaque vt visus nobis restituatur, depulsa vitiorum caligine, & vt ne oculi nostri in terrenis figantur rebus, sed sursum attollantur ad cœlestium considerationem.

ZACHÆVS PVBLICANVS CHRISTVM suscipit. Lucæ 19. CAPVT CVI.

E[b]T veniunt Iericho. [c] Et ingressus perambulabat Iericho. Et ecce vir nomine Zachæus, & hic princeps erat publicanorum, & ipse diues, & quærebat videre Iesum quis esset, & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, vt videret eum, quia inde erat transiturus. Et cùm venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Et festinans descendit, & excepit illum gaudens. Et cùm viderent omnes murmurabant, dicentes: Quòd ad hominem peccatorem diuertisset. Stans autem Zachæus dixit ad Dominum: Ecce dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus, & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eum: Quia hodie salus domui huic facta est, eo quòd & ipse filius sit Abrahæ. Venit enim filius hominis quærere & saluum facere quod perierat.

E[b]T VENIVNT IERICHO. [c]ET INGRESSVS PERAMBVLABAT IERICHO. ET, &c.] Oportunè hæc historia superiorem narrationem secuta est. Quod enim ibi corporaliter à Christo gestum est miraculum, hic fit spiritualiter, & alioqui magna hic est cum superiori facto similitudo. Ibi enim cæcus visum à Christo consequi desiderans, reprehenditur & reprimitur à turba, sed clamoris intentione superat turbæ impedimentum: Hic verò qui Christum videre desiderabat, à turba quoque prohibetur, sed & ipse impedimentũ hoc cõscensione loci altioris superat. Ibi cæcus cùm vocis intentione declarasset desiderij magnitudinem, iussus est à Domino adduci: sic & hic qui Christum videre desiderabat, ab ipso aduocatur, postquam conscensa arbore ardorem sui præ se tulisset desiderij. Sed ibi à Domino suscipitur & curatur mendicus, hîc verò diues, vt intelligamus neminem illum à sua gratia excludere. Itaque ingressus Dominus ciuitatem Iericho, vt erat comitatus multa turba, perambulabat eã, hoc est, pertransibat eã. Non enim significare voluit Euangelista Dominum huc illucque vagatum per ciuitatem, sed per mediam ciuitatem iter fecisse, transiturum per eam ad Ierusalem quò iter instituerat. Quo & nos mysticè admonemur ne mẽte hæreamus in Iericho, hoc est, instabili hoc mundo, sed vt procedentes de virtute in virtutem, properemus ad cœlestem Hierusalem. Est autem Iericho, vrbs, quam primam Iordane transmisso cepit & subuertit Iosue, rege illius interfecto, vt scribitur Iosue 6. pro qua extruxit aliam Hiel de Bethel, vt scribitur 3. Reg. 16. Sed & hæc eo tempore quo Ierusalem oppugnabatur à Romanis, propter perfidiam ciuium capta & destructa est, teste Hieronymo lib. de locis Hebraicis, qui pro secunda etiam tertiam dicit postea ædificatam, eamque vsque in sua tempora permansisse, & ostendi vtriusque vrbis vestigia. Brocardus testatur suo tempore ciuitatẽ hanc B octo tantum habuisse domos, vixque nomen villæ sortitam. Ciuitatis huius situm & circumiacentis agri fertilitatem propter aquas largissimas fontis illius, quem, cùm noxius esset, Helisæus sanauit, vt scribitur 4. Reg. 2. describit prolixè Iosephus lib. 5. de bello Iudaico cap. 4. asserens eam, vt erat media inter Ierusalem & Iordanẽ, à Ierosolymis quidem distare cẽtum quinquaginta stadiis, à Iordane verò stadiis sexaginta. Hanc ergo ciuitatem decoratam & habitatione & miraculo Helisæi, etiam Dominus illustrare dignatus est & pręsentia sua & insigni quodam facinore, vt vbique præsentia ipsius fructum aliquem attulit. Ecce enim, inquit Euangelista, erat in hac ciuitate vir nomine Zachæus, C (ob celebritatem namque viri eum proprio nomine expressit, conuenitque nomen ipsi euentui qui hic narratur. Nam Zachæus, si interpretetur, significat purum aut iustificatum, scribendumque est hoc loco per simplex c, non autem Zacchæus) & hic princeps erat publicanorũ, & ipse diues. Quæ ob id Euangelista diligenter explicat, non solùm vt sequenti sit narrationi locus, sed etiam vt eius conuersio, & iustitiæ cupiditas, ac Christi benignitas sit admirabilior. Nõ vulgare enim iustitiæ desiderium, nec vulgare Dei donũ fuit, quòd is qui caput fuit eorum qui ex publicis exactionibus & communi aliorum malo propriis commodis inhiabant, & præterea diuitiarum copia affluebat, mox omnibus spretis in alium mutatus sit virum, & tam pio videndi Iesum desiderio detentus fuerit. D Rursum Christi benignitatem nobis mirè commendat, quòd nõ simpliciter publicani, sed etiam principis publicanorum hospitio vltro sese obtulerit, à cuius consortio maximè abhorrebant Pharisæi & scribæ. Hic ergo talis vir, quem & vitæ genus & fortunæ indulgentia impellere poterat ad contemptum humilis Iesu, quærebat videre Iesum quis esset, cupiẽs scilicet eum etiam de facie nosse de quo rumor tam admiranda sparserat. Nec vulgari

gari tenebatur videndi Iesum desiderio, sed tanto, vt cùm per staturæ exiguitaté impediretur à turba vndique Domino circũfusa, ne posset in turba videre Iesum, oblitus sui principatus & diuitiarum suarum, veluti infimæ alicuius sortis homo, arborem sycomorum ascenderit, quæ in via fortè erat, per quam Dominum transiturum cognouit, non metuens quòd multis Iudæorũ risui futurus esset. eo quòd diues & publicanorũ princeps, sublimis in arbore spectator esset vnius humilis & pauperis hominis. Et quidé cùm tam cupidus esset videndi Iesum, proculdubio lubés illũ inuitasset, ni modestia & pudor obstitisset, & suorũ peccatorum conscius, indignũ se cum Centurione illo indicasset, qui illum in domũ suam vocaret, cùm à suo consortio Pharisæos studiosè abstinere expertus fuisset. Bene ergo Euãgelista desiderij in hoc homine magnitudiné explicauit, dũ & præcurrisse eum dicit, & ascendisse, idq; in arborem, quam & explicare ei visum est. Est autem Sycomorus, vel, vt Lucas posuit, Sycomorea, teste Dioscoride. lib. 1. de materia medicinali cap. 167. arbor excelsa, folia quidem habens similia moro, fructus auté proferens similes ficui, nisi quòd eos proferat sine granis, neque in ramis proferat, sed ex ipso caudice, nõ maturescentes, nisi vnguibus aut ferro sculpantur. Plinius eam vocat ficũ Ægyptiam, putatq; in sola nasci Ægypto, cùm Dioscorides testetur etiã in Caria & Rhodo, aliisq; locis nasci, & ex sacris literis certissimũ sit etiam natas in Palestina, imò in ea fuisse crebras & vulgares, vt patet ex hoc loco, & iis locis quibus dicitur Salomon præbuisse multitudiné cedrorum quasi sycomoros, quæ nascuntur in campestribus in multitudine magna. 3. Reg. 10. & 2. Paral. 1. & 9. & cum Amos Propheta dicit se tanquam pastorem vellicasse sycomoros. Quo tamen loco D. Hieronymus putat magis significari rubos, qui afferũt mora agrestia, ac pastorum famem & penuriã consolantur, quòd ea solitudo in qua morabatur Amos, nullam huiusmodi gignat arboré, quæ propriè dicitur sycomorus. Dicitur auté hæc arbor sycomorus, etiã sycaminon, quanquam hoc nomen propriè Græcis significet morum. vnde Lucæ 17. vertit interpres: arbori moro; cùm Græcè sit συκαμινῳ. & Psal. 77. vbi legimus: moros eorum in pruina; Græcè est τὰς συκαμίνους; quanquã hic potius vertendum erat sycomoros, quæ in Ægypto admodũ crebræ sunt, adeo vt dicantur ficus Ægyptiæ aut mori Ægyptiæ. Hebræi pro eo quod interpretes vertunt nunc sycaminon, nunc sycomorũ, dictionem habent his nominibus similem שִׁקְמָה Sikma, vt videri possit mutuata à Græco συκαμίνος, aut cõtrà potius nomen hoc Græcos ab Hebræis mutuatos. Porro de vocabulo sycomorus adhuc disputatio est, vtrum o in morus sit ω μέγα an ο μίκρον, vt penultima sit longa an breuis. Græci enim ferè per ο μίκρον scribunt, putantq; nomen hoc compositum ex σύκος, id est, ficus, & μόρος, id est, morus, huic arbori inditum, quòd foliis morũ referat, fructu verò ficum vulgaré, quod planè conuenit cum eo quod Lucas dicit συκομορέαν. Nam Græcis μορέα, morum significat. At ex verbis quibusdam Discoridis apparet potius per ω μέγα scribédum, vt sycomorus dicta sit quasi ficus fatua, μῶρος enim fatuum significat. Dicit enim: καλεῖται δὲ καὶ ὁ τῆς αὐτῆς καρπος συκομόρον, διὰ τὸ ἄτονον γεύσεως, id est, vocatur autem & fructus huius arboris sycomoron propter saporis ignauitaté, hoc

Amos 7

A est, quia ignaui & fatui est saporis. Vnde Hierony. in 7. cap. Amos dicit, Aquilam & Symmachũ vertisse συκομώρους per ω μέγα. Quæ ob id latius prosecuti sumus, vt solidius tractari possit mysteriũ huius arboris, quàm non nisi ob mysterij alicuius rationem videtur sic in specie designasse. Euangelista. Sed redeamus ad historiam. Itaque sedente Zachæo in arbore, & Dominum expectante, Dominus cùm venisset ad locum, attollens oculos vidit eum, aspectu quidem corporali, sed quem ferè sequitur aliquis salutaris effectus, quali aspectu dignus ille meritò factus est, qui tanto videndi Iesum desiderio tenebatur. Videre enim eum solũ in tãta multitudine ambiuit, & vicissim in tanta mul-
B titudine peculiariter illũ vidit, & in illum oculos suos conuertit Dominus, qui delectatus tam insigni hominis cupiditate, quã ipse facto, vultu atque oculis præ se ferebat, & quã Dominus qui scrutator est cordiũ, synceram esse aduertit, non tantùm se illi simpliciter videndũ exhibet, cùm ille nihil aliud petere auderet, sed etiã ipso nomine vt notum cõpellans quem prius non viderat, vltro sese ipsius obtulit hospitio, dicens: Zachæe, festinanter descéde, quia hodie in domo tua oportet me manere. Dicit, oportet me manere, non ob inopiam, quasi defuissent ei in quæ reciperetur hospitia, sed quòd ille suo desiderio meruerat Dominũ habere hospitem, & quia oportebat hac ratione Christum
C secũdùm suum officium quærere & saluum facere quod perierat. Legimus Dominum frequenter rogatum iuisse ad conuiuium, nunquam autem nisi hoc loco legimus eum non inuitatum vltro se ingessisse. Atque id vulgo habetur parũ ciuile. Sed introspexerat Dominus affectũ hominis, cui tanti erat vidisse Iesum prætereuntem, sciebatque eum plura tentaturũ, nisi propria indignitatis conscientia obstitisset. Hic animus Christo cognitus efficacissimè & vrbanissimè ipsum inuitabat, qui sic amat inuitari, & à quo plus sępe impetrat qui quod secum tacitè optat, propter conscientiã imbecillitatis suæ nõ audet petere, quàm qui præsumptuosè & inuerecundè illum vocare ad se nõ dubitat. Ef-
D ficax enim inuitator Christi fuit Petrus, cùm diceret: Exi à me Domine, quia homo peccator ego sum. & Cẽturio qui dicebat: Domine non sum dignus vt intres sub tectũ meum. Demonstratum est hic à Christo, quàm rectè dictũ sit de sapientia Dei quæ Christus est: Clara est, & quæ nunquã marcescit sapientia, & facilè videtur ab his qui diligunt eam, & inuenitur ab his qui quærũt illam. Præoccupat qui se concupiscunt, vt illis se prior ostédat. Ostensum quàm rectè de eo Ecclesia canit, quòd abũdantia pietatis suæ & merita supplicũ excedit & vota. Declaratũ quàm auidus sit salutis & cõuersionis peccatorũ, quam auiditatem ipsius significat etiam quod dicit: festinanter descende; & rursum
E illud: oportet me manere. Et rectè quidé dicit, manere, quoniam etsi ad tempus breue erat in domo Zachęi corporaliter futurus, in ea tamen per fidem semper erat mansurus, per quam habitat in cordibus fidelium. Res autem subsecuta declarauit & vim præcepti Dominici, & affectum Zachæi erga Dominum, quòd scilicet solo pudore prohibitus non prius vltro illum ad se inuitauerit. Mox enim vt audiuit Domini insperatam iussioné, nihil quidem respõdet. ingens enim affectus & insperatum gaudium vocé adimere solet, sed tamen nihil cunctatus obtemperat. Nam & festinanter descendit,

Luc. 5
Matth. 8
Sap. 6

& non

& non simpliciter eum accepit, sed excepit eum gaudens, veluti magno honore affectus, & magno thesauro donatus, cùm prius temporalia tantùm lucra sectaretur. Nõ enim indicauit se beneficium collaturum, sed beneficium accepisse. At quid interea qui aderant rei quæ agebatur spectatores? Cùm cęcum ante ingressum Iericho Dominus illuminasset, omnis plebs vt vidit, dedit gloriam Deo: nunc verò cùm magis deberet Deo dare gloriam, & Christi prædicare benignitatem, omnes qui videbant, murmurabant dicentes quòd ad hominem peccatorem diuertisset, duplici nomine peccantes, & quòd hunc adhuc peccatorem vocabant, qui etiamsi prius peccator fuerat, videri meritò iam poterat animum mutasse: & quòd vitio hoc vertunt Domino, quòd ad hominem peccatorem diuerterit, cùm hoc vnum viderent eum agere, vt sua doctrina peccatores ad resipiscentiam permoueret. Qua in re obseruandum quomodo homines semper magis commendauerint corporalia Christi beneficia, quàm spiritualia, vt semper carnales magis externa mirantur quàm spiritualia. Cùm tamen hic dicuntur omnes vidẽtes murmurasse, videtur intelligendum Euangelistam locutum vulgari modo, vt omnes dixerit pro ferè omnibus, aut admodum multis. Non enim absolutè omnes qui viderunt murmurabãt, quia non Apostoli & discipuli qui aderant. Vt autem intelligamus quàm iniusta & irrationabilis fuerit horum murmurantium indignatio, subiicit Euangelista: Stans autem Zachæus dixit ad Iesum. Stetisse eum dicit, insinuans ipsius erga Christum reuerẽtiam, siue hoc inter prandendum contigerit, siue potius ante vel post prandium, cùm aliquandiu, vt est verisimile, Dominum docentem mundi contemptum, & futuræ vitæ bona annuntiantem audisset. Aduertendum autem quid dixerit ad Iesum: Ecce, inquit, dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus, &c. Quod dicit, do & reddo, Erasmus sic accipit quasi iam hoc facere cœperit, priusquam etiam ad ipsum Dominus diuertisset, vt intelligeret num hoc quod cœperat Domino probaretur nec ne. Sed rectiùs intelligitur ipsum cõmotum Christi præsentia & doctrina, iam certò constituisse se daturum & redditurum, vt cùm dicit, do & reddo, præsentis temporis verba pro futuris accipiantur, dabo & reddam, nisi quòd significare voluerit dicens, do & reddo, sese iam suas facultates ad id deputare, & ad id faciendum sese astringere, vt sensus sit: do pauperibus, hoc est, iamiam illis addico & certò deputo. Id enim magis conuenit responsioni Domini, quam subiicit dicens: Hodie salus domui huic facta est. Diuidit autem suas facultates in duas partes. Et dimidium quidẽ pauperibus assignat, vt peccata sua eleemosynis redimeret, & perfectionem Euangelicæ doctrinæ quoad posset præstaret. Ea enim requirit vt diuites sua dispergant & dispensent pauperibus. Dimidium verò reseruat, non tam vt possideat, quàm vt hinc exoluat lucra fraude quæsita, vt ferè solet publicanorum officium non esse liberum ab iniustis exactionibus. Quadruplum autem reddere fraudatis constituit, secutus scilicet legem hac in parte, quæ præcepit ei qui ouem fuerit furatus, eamque vendiderit, vt reddat quadruplum. Quanquam hac constitutione non omnino ad talẽ red-
4.22 ditionem adigebatur. Nam lex ei qui quod fraude aut furto abstulit, adhuc habet in manibus, duplũ

A tantùm restituere præcipit. Hic autem si quod aliquem fraudauit, illud adhuc penes se habuit, nempe pecuniam. Verùm quo fraudis perfectam faceret satisfactionem, & non tantùm restitueret malè ablata, sed etiam damna quæ fraudati poterãt incurrisse resarciret abundè, suumq; peccatum in seipso plenè puniret, quadruplum vltro se redditurum promittit. Ex quo intelligendum relinquitur, hunc diuitias suas nõ omnes ex iniustitia & fraude comparasse, sed maiorem partem, imò omnes penè vel ex patrimonio, vel ex iusto lucro obtinuisse, quomodo enim alioqui & dimidium bonorum suorum pauperibus addicere potuisset, & præterea reddere quadruplum omnibus à se frau-
B datis? Hinc autem discendum diuiti qui perfectus Christi volet esse discipulus, opus esse vt & largiter sua in pauperes eroget, & tamen non sic omnia, quin si de fraude aliqua sibi est cõscius, non etiam fraudatis malè ablata restituat, nec tantùm ea quæ abstulit restituat, sed & damna quæ hinc inciderunt aut incidere potuerunt resarciat. Discendum & hoc, quòd perfecta resipiscentis satisfactio in duobus illis consistat, nempe vt & ablata reddat (non enim, inquit Augustinus, dimittitur peccatũ,
nisi restituatur ablatũ) & admissa peccata eleemo- Epist.54. ad Macedonum.
synis purget, iuxta consilium Danielis: Peccata tua
eleemosynis redime. Porro quod Zachęus has suas Daniel.4
coram Domino virtutes proponit, non iactabũdè
C facit, quemadmodũ Pharisæus ille, qui dixit, decimas do omnium quæ possideo: sed tum vt alacritatem suam & fructum in se secutũ ex præsentia & ingressu Domini ostenderet, idque in condemnationem obmurmurãtium Iudæorũ: tum quod cuperet audire à Domino an quod facere instituebat, ei placeret nec ne, & num quid illi præterea esset faciendum ad adipiscendã vitam æternã. Mira sane rerũ mutatio, cùm is qui prius totus lucris inhiabat, & ex aliorum incommodis sibi questum faciebat, subitò ita mutatus est, vt nõ tantum redderet cum fœnore & largiter iniustè parta, sed & quæ supererant, pauperibus non tantùm se daturum promitteret, sed iam deputaret, & veluti re-
D nunciato iure addiceret. Hęc certè mutatio dexterę excelsi. Iam camelus, abiecto diuitiarum onere, transire cœpit per foramen acus. Cùm ergo Zachæus suam mutationem Domino probandam vel improbandã proponeret, Dominus approbãs eius propositum, ait ad illum: Hodie salus huic domui facta est, eo quòd & ipse filius sit Abrahę. Vbi sciẽdum, quòd apud Græcos relatiuum, ipse, referri potest ad domũ, quia illis οἶκος, id est, domus, est masculini generis, vt sic verti possit oratio: Salus huic domui facta est, eo quòd & ipsa filia sit Abrahæ. Atque in hunc modum potius intelligendũ, ob id apparet, quòd cùm Dominus hæc dicatur dicere ad Zachæum, non autem ad circunstantes, durius
E est quod sub tertia persona dicitur ad illũ, eo quòd & ipse sit filius; si, ipse, referatur ad Zachæum: Nec absurdũ videri debet si domus dicatur filia Abrahæ. Sic enim rectè dicitur domus filia Abrahæ, quomodo nos dicimus domũ aliquam Christianam, vt scilicet domus accipiatur pro familia. Non enim Dominus tantùm Zachæo salutem annunciat, sed toti familiæ, quæ exemplo patrisfamiliãs aut iam credidit, aut creditura erat. In nostra litera videtur illud, ad eum, cùm dicitur: Ait Iesus ad eum; accipiẽdum pro, de eo, quomodo ad Romanos dicitur: Ad Israel autem dicit, pro, De Israel autem

Psalm. 3. tem dicit. Et: Multi dicunt animæ meæ, non est sa-
lus ipsi in Deo eius; pro, multi dicunt de anima
mea. Itaque intelligetur ad circumstantes de Za-
chæo dixisse Dominus: Hodie salus huic domui,
hoc est, familiæ facta est, eo quòd etiam ipse, pa-
terfamiliâs scilicet, sit filius Abrahæ. Theophyla-
ctus relatiuum, ipse, manifestè refert ad domum, &
per domum vult intelligendum ipsum Zachæum,
vt sit sensus: sicut tu hodie das & reddis, ita & ego
dico hodie salutem factam domui huic, id est, ti-
bi. iuxta quem sensum rectè dixerimus in nostra li-
tera, relatiuum, ipse, referri ad domum, non secun-
dùm vocem, sed secundùm rem, sicut in illo: Reges
gentium dominantur eorum. Cæterùm domui di-
B cit Dominus factam salutem, quia suprà dixerat:
In domo tua oportet me manere; vt ostendat fru-
ctum secutum ex suo in domum ingressu, propter
quem fructum dixerat; oportet me manere in do-
mo tua. His ergo verbis non tantùm approbat Do
minus factum Zachæi, sed & occurrit indignan-
tium de ingressu suo murmurationi, cùm ostendit
fructum sui ad peccatorem introitus. Et quo ma-
gis omnium ora obstruantur, addit causam salutis
domui tunc collatæ, dicens: eo quòd &, hoc est, e-
tiam, ipse, quanquam publicanus & peccator, sit
filius Abrahæ. Quod autem Zachæum filium vo-
cat Abrahæ, dupliciter potest intelligi. Aut simpli-
citer, quia ex genere fuit Abrahæ sicut reliqui Iu-
dæi, quo modo si accipiatur, intelligẽdum est Do-
C minum non reddere exactam & adæquatam ra-
tionem quare salus facta sit huic domui. Nõ enim
omnibus illis salus cõtigit, qui filij fuerunt Abra-
hæ secundùm carnem. Sed redditur ratio quare
non debuerit à Domino negligi Zachæus, nimi-
rum quia & ipse erat Israelita: suprà autem dixe-
rat missum se ad oues quę perierunt domus Israel,
& filiis Abrahę peculiariter erat promissa salus per
Messiam præstanda. Aut filium Abrahę vocat non
tantùm ratione carnalis ex Abraham propagatio-
nis, sed etiã ratione diuinæ electionis, qua hi tan-
tùm æstimantur in semine Abrahæ, qui benedi-
ctionis Abrahæ & semini eius promissæ in Chri-
sto participes sunt aut futuri sunt, sicque adæquata
D reddita erit causa quare domui huic salus conti-
gerit. Non potest enim non huiusmodi Abrahę fi-
liis salus aliquando contingere. Sunt autem, inter
quos Chrysostomus, qui Zachæum hunc non pu-
tant fuisse genere Israelitam sed ethnicum, dictum
Roma. 9. autem filium Abrahæ, quomodo gentes dicuntur
filij Abrahę, per imitationem scilicet fidei & ope-
rum eius. vt sensus sit: eo quòd nõ tantùm vos car-
nales Iudæi, sed etiam ipse sit filius Abrahæ iam
effectus, per fidei imitationem. Verùm id non est
verisimile tum quia Dominus suprà dixerat se non
missum nisi ad Israelitas: tum quia si id verũ fuis-
set, nõ tantùm Iudæi murmurantes dixissent quòd
ad hominem peccatorem diuertisset, sed multo
E magis quòd ad hominem præputium habentẽ di-
Act. 11. uertisset. quòd in Petro indignè tulerunt etiam fi-
deles, idque post acceptum spiritum sanctũ. Non
enim existimandum est publicanos omnes qui a-
pud Iudæos Romanorum nomine publica vecti-
galia exigebant, fuisse gentiles, vt suprà satis di-
ctum est. Sed & nomen, Zachæus, cùm sit Hebrai-
cum, indicat satis hominem fuisse Iudæum. Con-
cludendo autem subiicit Dominus: Venit enim fi-
lius hominis quærere & saluum facere quod pe-
rierat. Quo confirmat redditam rationem, quod

A scilicet salus ideo contingere debuerit Zachæo,
quia filius fuerit Abrahæ etiam ipse, nec obstare
illi quòd publicanus sit & peccator, eo quòd ipse
venerit in hunc mundum, vt quæreret nõ eos qui
sibi iusti videntur, nec salute se putant indigere,
sed vt quæreret & saluum faceret quod perierat,
idque imprimis inter oues Israeliticas. Itaque bi-
fariam Dominus refellit Iudæorum indignatio-
nem. Nam cum dicit: eo quòd filius sit Abrahæ, re-
spõdet murmuri Iudæorum ex parte Zachæi, pro-
ferens eius ex Abraham originem, ob quam à se
non erat relinquendus, & Iudæi tanquam de fra-
tris salute & fœlicitate gaudere debebãt. Cùm ve-
rò dicit: Venit enim filius hominis, &c. ex parte
B sui respondet illis, proferens suum officium. Et
hæc quidem iuxta historiam, quæ in genere qui-
dem nos docet & Christi in requirendis peccato-
ribus solicitudinem, atque in suscipiendis illis be-
nignitatem, & veræ pœnitentis ad opera miseri-
cordię & iustitię alacritatem. Iuxta allegoriam au-
tem, sicut semper in Euangeliis publicanorum & Aug.
peccatorum conuersio, typus fuit conuersionis
gentium quas Iudæi ob peccata abominabantur,
& quarũ vocationi inuiderunt postea: ita & nunc
Zachæus iste Pharisæis abominabilis, typus fuit
populi gentilis, qui fama nominis Iesu diuulgata,
excitatus auiditate eum cognoscendi, cùm statura
pusillus esset, hoc est, puerorum instar non ita vt
C Iudęorum populus profecisset in virtutibus & ve-
ritatis cognitione, & ob id impediretur à turba vi-
tiorum & diuersorum errorum quos sectatus fue-
rat, ne Iesum videre posset, ascendit per fidem in
arborem sycomorũ, hoc est, crucem Domini, quæ
ficum refert fructus sui dulcedine: morum verò ef-
fusi sanguinis rubedine. estque veluti ficus fatua,
quod cùm dulcis sit fructus eius credentibus, fa-
tuus tamẽ est & insipidus infidelibus. Hæc est illa
ficus, vnde qui cognoscunt se esse nudos, colli-
gunt folia quibus tegant suam nuditatem. Aut in Gen. 3.
arborem sycomorum ascendit, dum suæ pusillita-
tis conscius, turbam errorũ fugiens, Euangelicam
amplexatus est doctrinam, quæ mundo fatua ha-
betur & stulta, qua à terrenis subleuatus Iesum per
D fidẽ videre meruit. At Dominus videns huius po-
puli fidem, & studium veritatis cognoscẽdæ, non
se in transitu videndũ illi præbuit, vt Iudaico po-
pulo, sed à contemplationis studio ad opera chari
tatis ipsum vocans, delegit in domo eius manere,
& firmam facere mansionem, plus ei populo in-
dulgens quàm vel petere vel sperare poterat. Quã
benignitatem populo gentili exhibitam cùm vi-
derent Iudæi, indignati sunt & obmurmurarunt.
Vt enim nunc obmurmuratũ est Iesu propter Za-
chæum, ita pòst obmurmuratum est Petro ob Cor-
nelium centurionem, qui gentium fuit primitiæ. Act. 11.
Dicebãt enim: Quare introisti ad viros præputium
habentes? At illis quantumlibet indignantibus, &
E abominantibus gentes tanquam peccatores, Do-
minus gentili populo iustitiæ & misericordiæ o-
peribus vacanti, non autem principaliter cęremo-
niis sicut Iudæi, pronunciat salutem factam, idque
ob id quòd semen Abrahæ esset spirituale per fi-
dem. Ex quibus intelligi iam facilè potest quomo-
do etiam moraliter hæc historia possit tractari, vt
per eam doceatur quomodo quisque peccator, cu-
ius exemplar quoddam sese exhibuit Zachæus, as-
sequi possit, vt & Iesum videat, & eundem habeat
manentem in domo pectoris sui, nimirum si cùm
pro

pro staturę spiritualis pusillitate impeditur à turba suorum peccatorũ, à turba errorum in quibus versatus est, à turba humanę conuersationis, ne Iesum videre possit, & has turbas fugiat, & terrenis relictis ad superna feratur, in crucem Dominicã fide ascendat, stultam Euangelij doctrinã amplexetur. Cumq; sic è sublimi Iesum speculatus fuerit, descendat ad officia pietatis. Non enim satis est contemplari Iesum, quoties eget hospitio: eget autem, quoties eget proximus. Ac tum quidẽ quoties vocamur à Domino ad huiusmodi officia charitatis, nihil morandũ est, sed & festinanter ad ea explenda descẽdendum, & Christus egenus cum gaudio excipiendus. Sic fiet vt quis per fidem quæ per dilectionem operatur, Christum non veluti in transitu videat quomodo eum vident qui tantùm credunt, sed etiam habeat eum manentem in domo sua, refectus ab eo salutari doctrina & spiritus cõsolatione, quantumuis impij quidam obtrectent; & vicissim ipsum reficiens misericordiæ & iustitiæ A operibus. Hæc enim duplicia opera ex facto Zachæi verè pœnitenti sunt imitanda. Porro ex Ecclesiastica institutione, hæc de Zachęo historia legitur passim in solẽnitate dedicationis Ecclesiarũ, idque appositè valdè. Et primùm quidem, quòd ei festiuitati cõueniat illud Domini: Hodie salus huic domui facta est; propterea quòd tũc memoria celebretur eius diei qua domus aliqua Deo est deputata, & singulari insignita prærogatiua. Deinde quia ei conuenit illud: Hodie in domo tua oportet me manere; quòd ea die templũ factum sit habitaculum Dei & Christi. Postremùm, quia templum materiale typus quidam est templi spiritualis, in quo magis habitare desiderat Christus, illius B scilicet de quo Paulus: Templum Dei sanctum est quod estis vos; *1. Cor. 3.* proinde annua dedicati tẽpli memoria celebratur, vt ea fidelis quisque semel Deo in baptismo consecratus admoneatur, ita se gerere vt Christum habeat in se manentẽ, ad quòd aptissimè conuenit moralis historiæ huius tractatio.

PARABOLA PROPONITVR DE DECEM MINIS.

Lucæ 19. CAPVT CVII.

Hæc illis audientibus adÿciens dixit parabolam, eò quòd esset prope Hierusalem, & quia existimarent quòd confestim regnum Dei manifestaretur. Dixit ergo: Homo quidam nobilis abÿt in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reuerti. Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos: Negotiamini dum venio. Ciues autem eius oderant eum, & miserunt legationem post illum dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Et factum est vt rediret accepto regno, & iussit vocari seruos, quibus dedit pecuniam, vt sciret quantum quisque negotiatus esset. Venit autem primus dicens: Domine mna tua decem mnas acquisiuit. Et ait illi: Euge serue bone, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens supra decem ciuitates. Et alter venit dicens: Domine mna tua fecit quinque mnas. Et huic ait: Et tu esto super quinque ciuitates. Et alter venit dicens: Domine, ecce mna tua, quam habui repositam in sudario, timui enim te, quia homo austerus es, tollis quod non posuisti, & metis quod non seminasti. Dicit ei: De ore tuo te iudico serue nequã, sciebas quòd ego homo austerus sum, tollens quod non posui, & metens quod non seminaui, & quare non dedisti pecuniã meam ad mensam, & ego veniens cum vsuris vtique exegissem illam? Et astantibus dixit: Auferte ab illo mnam, & date illi qui decẽ mnas habet. Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas. Dico autem vobis: Quia omni habenti dabitur, ab eo autem qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Veruntamen inimicos illos meos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, & interficite ante me. Et his dictis præcedebat ascendens Hierosolymam.

HÆC ILLIS AVDIENTIBVS ADIICIENS DIXIT PARABOLAM, EO QVOD, &c.] Occasionem dictæ modò à Domino parabolæ explicauit Euangelista, nimirum quia cùm iam Dominus appropinquauit Hierusalem, discipuli existimauerunt Christum regnum suum, quod temporale fore putabant, mox in ea tãquam regia sede & ciuitate Dei auspicaturum gloriosè. Itaque subiecit hanc parabolam, quo hanc mentibus suorum tolleret existimationẽ, significans per eam, longè aliter rem casuram quàm illi opinabantur, se scilicet nõ in vicina Hierusalem, sed in longinqua regione regnum sibi accepturum, Iudæos regnum ipsius detrectaturos, ac Apostolos, aliosq; doctores ministros suos qui cũ ipso regnare vel- D lent interea quòd ipse abesset in regno externo, negociationem consentaneam regno exercere debere, donec in fine ipse veniret, fidelibus ministris regni sui consortium communicaturus, rebelles verò & ignauos seruos vindicaturus. At quæri hic potest, quomodo Euangelista dicat hanc parabolam Dominum adiecisse, cùm prædicta illi, nempe Apostoli & alij qui aderant, audirent. Illo enim apparet significari Dominum sumpsisse etiam ex C illis prædictis occasionem subiiciendi hanc parabolam, cùm nulla videatur esse horum cum præcedentibus connexio. Itaque quanquã videri possit Dominum post ea quæ ad causam Zachæi pertinebant, nouam docendi occasionem, sine consequentiæ ratione, accepisse ex Apostolorum carnali existimatione, tamen rectè etiam dixerit quis, Dominum cùm hanc subiiceret parabolam, respexisse vel ad indignationem & obmurmurationem Iudæorum, vt significaret mirum nõ esse si perpetuò ipsi indignarentur, qui mox recusaturi erant ipsum in suum regem suscipere, vel ad hoc quod dixit: Venit filius hominis quærere & saluũ facere quod perierat; vt ex suo exemplo etiã suos per parabolam doceret quid ipsis faciẽdum restaret, nec tam cogitarent nunc de regni gloria, quàm vt regem suum imitentur, & post illius profectionem etiam ipsis quærendum quod perierat in hominibus. Hoc est enim lucrũ quod à suis ministris Dominus requirit. Bene autem dicit Euangelista illos existimasse quòd regnum Dei manifestaretur confestim. Regnum enim Mesiæ etsi putabant ipsi fore temporale & mundanum, tamen Dei regnũ vocabant, quòd per Mesiã à se missum Deum in po-

pulo ſuo crederent ſublimi quodam modo regnaturum,& ſublimius quàm olim tempore Iudicum, aut regis Dauid,& aliorũ.Et quidem regnum Meſſiæ vt iam in terris vtcũque cœptum erat, ita mox in Hieruſalem magnum profectum & incrementum accepturum erat,verùm non erat ita vt illi putabant manifeſtandum,vt inſtar aliorũ regnorum, in gloria & maieſtate appareret. Spirituale eſt enim regnũ Chriſti quod eſt in terris, & quemadmodum Paulus vitam fidelium abſconditam eſſe dicit cũ Chriſto in Deo, ita & regni ipſius maieſtas & gloria iam occulta eſt,manifeſtanda in nouiſsimo die.Porro hac parabola eo magis præmuniendi iam erãt animi Apoſtolorũ,quòd mox ſolemni pompa veluti rex ingreſſurus erat & ſuſcipiendus in Hieruſalem,quemadmodum poſt hanc parabolam mox Lucas ſubiungit. Parabola autem ſic habet:Nam ad literam eam prius breuiter proſequemur, etſi ferè planam ſatis in omnibus, quo ritè intellecto exemplo ſolidius in re per ipſam ſignificata verſemur.Homo,inquit,quidam nobilis,hoc eſt, claro genere natus (Græcè enim eſt εὐγενής,)abiit in regionem longè diſsitam à loco habitationis,vt acciperet ſibi regnum, & eo accepto reuerteretur. At priuſquã ingreſſus eſſet iter,vocatis decẽ ſeruis ſuis quos habebat,dedit illis decem mnas,ſingulis ſcilicet vnã,ita vt inter omnes æqua eſſet ſortis partitio, ſimulq; mandauit illis dicens: Negotiamini,hoc eſt,mercaturę & lucro conquirẽdo operam date, dum pro vſquedũ,venio.quaſi dicat:Hanc pecuniam trado vobis,non vt prodigatis aut ſeruetis otioſam apud vos, ſed vt negociatione creſcat, reuerſuſque reperiam rem domi auctam. Non dicit quando venturus ſit,ſed tãtùm venturum ſe aſſerit, volens tempus aduentus ſui ipſis eſſe incertum,vt illi nunquam eſſent in otio, ſed vẽturum tempore incerto ſemper expectarent. Porro μνᾶ, mna dictio Græca, pro qua Latini interpoſita litera i dicunt etiam mina, ſignificat Atticis libram pecuniariã,hoc eſt,centum drachmas, quæ continent 12. vncias cum ſemiſſe. Cùm enim drachma octaua pars vnciæ ſit,ſicut octo drachmę vnciam faciunt:ita duodecies octo drachmæ, hoc eſt,nonaginta ſex,duodecim vncias, quæ verã libram Romanam reddunt, faciunt, ſed ob numeri perfectionem addebantur quatuor drachmę,ita vt 100. drachmæ dicerentur libra & μνᾶ. Dicunt autem & Hebræi eodem vocabulo מָנֶה Mane,pro quo nos dicimus mina, & Græci μνᾶ,ſed ſciẽdum eſt minam Hebraicam diuerſam eſſe à mina Attica.Hebraica enim valet,teſte Ioſepho, duas libras cum dimidia.Sic enim habet lib.14. antiquit. cap. 13. Mina apud nos duæ & ſemis libræ exiſtimantur. Quod cõuenit cum eo quod ſcribitur Ezech. 45. vbi dicitur: Viginti ſicli & vigintiquinque & quindecim ſicli, minam faciunt. Viginti enim & vigintiquinque & quindecim ſicli ſimul ſumpti faciunt 60.ſiclos.At cùm,vt ſuprà dictum eſt, Siclus ſit dimidium vnciæ,60.ſicli,30.faciunt vncias,quæ ſunt duæ libræ & ſemis. Proinde Hebraica mina non tantùm dupla eſt ad Atticam, ſed & vltra excedit eam in quinque vnciis. Et hæc quidem pro intelligentia ſcripturarum in quibus fit mentio de minis vel mnis. Redeamus ad parabolicã hiſtoriã. Cùm ergo ad prædictum modum res ſuas nobilis iſte homo domi diſpoſuiſſet,mox profectus eſt.Ciues autem ciuitatis cui præerat oderant eum. Itaque profecto illo cœperunt agitare de nouandis rebus,vt fieri ſolet,hoc molientes,vt dum alterum regnum aſſerit, ab eo quod poſsidebat excluderetur. Miſerunt igitur poſt illum iam profectum legationem,hoc eſt,legatos, dicentes ad illos:Nolumus planè hunc regnare ſuper nos; nullã quidem legitimam rationem addẽtes, ſed ſuperbè regnum eius recuſantes ſola voluntate. Id enim ſignificat, Nolumus. Hæc dicentes legatis miſerunt eos, vt referrẽt illi ciues eſſe huius animi,vt poſthac nollent illum habere regem, ne veniret vnde profectus eſſet.Et factũ eſt vt accepto regno,quantumuis id nollent ciues,rediret tamen,ac reuerſus primùm quidẽ de ſeruis ſuis ſolicitus fuit quibus pecuniã dederat,quos proinde vocari iuſsit, vt ſciret quantum quiſque negotiatus eſſet,id eſt,quantum lucri negotiando feciſſet. Non eſt enim hic Græcis verbum πραγματεύεσθαι, quod ſuperius eſt, ſed διαπραγματεύεσθαι,quod plus quid ſignificat.Venit autem primus, dicens:Domine mina tua fecit lucrum decem minarum. Cuius induſtriam ac fidem collaudans & remunerans dominus,reſpondit:Euge ſerue bone,quia in modica re fidelem te declaraſti, cùm res meę eſſent anguſtiores,æquum eſt vt rebus meis nunc auctis,particeps ſis amplioris fortunę,ac plura tuæ fidei & poteſtati concredita habeas.Eris ergo,pro eſto,poteſtatem habens ſuper decem ciuitates. Porro, euge, Græca dictio eſt, qua & Latini vtuntur, atque eſt vox laudantis aut exultantis,perinde valens ac,rectè ſanè. Componitur enim ex εὖ & γε. Proinde cum in Pſalmis precatur Propheta contra impios: Non dicant in cordibus ſuis,Euge euge animæ noſtræ;ſenſus eſt: Ne ſinas vt dicant ſibi, bene bene ſanè eſt animæ noſtræ, eùm ſcilicet euenerit iuſto quod cupiunt. Et cùm dicit:Auertantur retrorſum,& erubeſcant, qui dicunt euge euge, ſenſus eſt: Qui cùm vident aduerſitates meas, lætantur & propter me dicunt: Bene res ſe habet.Et quidem illis locis lætantis eſt vox,hîc verò magis collaudantis.Non tantùm autem Dominus eum collaudat, cuius mina decem acquiſiuit minas, ſed & eum,cuius mina quinque tantùm acquiſiuit, cum quo non expoſtulat quare nõ plus lucri feciſſet, cùm ex æquali pecunia alter duplo plus lucratus fuiſſet.Animaduertit enim varios eſſe negotiationis caſus, & eos qui æqualem impendunt laborẽ & induſtriam, nõ ſemper idem aſſequi commodum. Et alioqui Dominus pro ſua benignitate non quantum potuiſſet ſeruus lucrari, requirit, ſed contentus etiam fuit mediocri induſtria & lucro.Collaudat ergo etiam hunc,nec collaudat tantùm, ſed cùm illi, ſicut nec priori, aliquod præmium deberet, tamen veluti commerito ob ſuam induſtriam & diligentiam contradit præfecturam quinque ciuitatum, ex ſeruis hos in conſortium dominij conſtituens, ſed ſecundùm proportionem meritorum. Cùm autem ad hunc modum cæteri redderent rationem, tandem venit ſeruus vnus plane ignauus, & malæ fidei, qui ſupra ſuam ignauiam etiam hoc adiecit criminis, quòd ſe iuſtificare voluit, quodque iuſtificationis ſuæ rationem retorſit in mores & iniquitatem Domini.Domine,inquit, en refero tibi minam quam mihi credideras.Eam hactenus habui repoſitam in ſudario,quo tibi ſicut erat, eſſet incolumis. Adeo non profudi, vt nec attigerim. Hoc malui, quàm venire in periculũ ne ſi malè ceſsiſſet negotiatio, vt in ea varij ſunt caſus, tecum mihi res eſſet. Metuebam enim te,ſciens quàm ſis homo auſterus,& lucri

Coloſſ. 3.

Quid mina.

Pſalm.

lucri auidus, adeo vt non solùm nihil dones, aut perire finas de tuo, verùm etiã inde tollas vbi nihil posuisti:& inde messem colligas, vbi non fecisti sementem, quare non dubitaui te multò magis à me exacturum depositam minam, etiamsi deperdita fuisset per fortunæ iniquitatem. Apparet autem fuisse illo tempore vulgare adagium ¿Tollere vbi quis nihil posuit, & metere vbi nõ seminauit; pro aliena & in quę quis nullum habet ius diripere & sibi vendicare. Audiens hæc dominus, offensus non tantùm ignauia serui, sed etiam quòd culpam suã referret in mores domini, propriis ipsum conuincens verbis ait: Serue bis malè, piger scilicet & domini tui insimulator, ex verbis oris tui te iudico: Sciebas enim, vt ais, me esse austerum, B adeo vt tollam vbi non posui, &c. atqui hoc ipsum debebat te ad industriã excitare, non ad ignauiam. Cogitare enim debueras me multo magis mea requisiturum cum lucro, si aliena mihi soleo præ lucri auiditate vendicare. Quare ergo non saltem commisisti pecuniam meam mensariis, qui ex mutuo vel nummorum mutatione lucrum faciunt, vt cum illis particeps lucri fieres, vt si timuisti negotiando maria & terras peragrare, & in his lucrum quærere in quibus est iacturæ periculum, saltem vel hac ratione lucrum parasses, in qua minus vel nullum periculum est, imo certum lucrum, vt ego veniens, pecuniam meam vel à te, vel à mensariis exigere possem cum vsura? Arguit ergo dominus C eum, quòd cùm negotia periculosiora aggredi timuisset, etiam nec certiora ac faciliora tentasset. Porro non est hic anxiè quærẽdum quomodo dominus iste requirit lucrum vsuræ quod iniustum est. Proponitur enim parabola homo vulgari modo agens & loquens. Lucrum autem vsurarum olim apud multas gẽtes licitum & iustum habebatur. Aut loquitur iste nunc consequẽter ad existimationem serui, quasi dicat: Cùm iudicares me adeo esse lucri cupidum, vt etiam tollam vbi non posui, existimare etiam debuisses me accepturum lucrũ vsuræ ex concredita tibi mea pecunia. Cùm autem dicit; & ego veniens cũ vsuris vtique exegissem illam (illam, enim habent multa scripta D exemplaria, & non, illud) quanquam intelligi possit exegissem illam à te, sunt tamen, qui intelligunt exegissem illam à mẽsariis, vt his verbis intelligatur dominus tacitæ obiectioni serui occurrere. Ne enim dicere posset seruus, si fortè mensariis commisissem pecuniam tuam, periculum fuerat ne non traditam illis pecuniã mihi cum parto lucro repẽderent, ego, inquit, veniens exegissem eam ab ipsis cum fœnore & lucro. Cùm autem ad hãc heri vocem obmutuisset ignauus iste seruus, dominus seruis astantibus præcepit ablatã ab illo minam, dari illi qui omnium fuit vtilissimus, qui scilicet decem habuit iam minas, seruisque mirantibus cur illi adiiciendam vellet, quæ potius videbatur ei danda qui minus haberet, subintulit commune & tri- E tum illud dictum: Omni habenti dabitur amplius, ab eo autem qui non habet, etiam quod habet auferetur. Quasi dicat: Ille qui quod à me habuit, verè habuit, lucrum inde faciens, dignus est cui amplius committatur & ditior fiat: is verò qui quod habuit, sic habuit quasi non haberet, dignus est qui priuetur etiam illo quod habuit, tantùm abest, vt eius egestati mea subueniat liberalitas. Hoc iudicio cum seruis habito, secũdo loco Dominus inimicos suos, qui iugum regni eius excutere voluerunt, adductos iubet in conspectu suo interfici, vt rebellionis suæ meritas persoluerent pœnas. Paratior enim ad remunerandum quàm ad vindicandum, prius iubet accersiri seruos, quàm inimicos suos. Et hactenus quidem literalis propositi à Domino exempli tractatio, cui iam breuiter eius est subiicieda accommodatio ad eam rem quam Dominus significare voluit. Comparat ergo seipsum Dominus homini cuidã nobili genere orto, quòd verè esset homo, secundùm humanam naturam ortus ex regia stirpe Dauid, secundùm diuinitatẽ filius Dei patris. Se igitur significat mox abiturum in regionem longè dissitam à terra, nempe in cœlum, vt ibi acciperet quasi homo regnum sibi debitum, & regno accepto suo tempore quod incertum esse voluit, reuersurum, quod fiet in nouissimo iudicij die. At priusquam profectus est, seruis suis, Apostolis scilicet, aliisque Euangelicæ doctrinæ prædicatoribus, quos per decem seruos in parabola significat ob numeri perfectionem, concredidit Euangelicam doctrinam, & dona sua velut minam quandã, & pecuniam qua negotiarentur, & lucrum non sibi, sed suo domino facerent, qui sese magno lucro auctum existimat, si homines per hominem resipiscant à vitiis, & ad Euangelicæ pietatis studium conuertantur, præcipiens eis vt ei lucro augendo insistant vsque ad tempus aduentus sui. Cùm autem iam profectus esset in cœlum, Iudæi, qui veluti ciues ipsius fuerant, quòd inter eos & ex eis natus, & apud eos conuersatus esset, & regnum suum auspicatus, vt semper eum etiam pręsentem oderant, recusauerunt eum etiam iam absentem agnoscere pro suo rege, non quidem quòd iusta aliqua ratione mouerentur, sed quòd impia & obstinata volũtate nollent. Quemadmodum enim adhuc præsente in terris Christo, *Ioan. 15.* dixerunt Pilato: Non habemus regem nisi Cæsa- *Ioan. 19.* rem. &: Noli scribere, Rex Iudæorum; ita iam ipso in cœlum profecto, cùm Apostolos persequerentur, & cæsis denunciarent ne cuiquam loquerentur in nomine Iesu, ipso opere veluti dixerunt illud Psalmi: Dirumpamus vincula eorũ, & proiicia- *Psalm. 2.* mus à nobis iugum ipsorum. At quamtumuis Iudæi illum nolint sibi regem, & adhuc pertinaciter illum negent & blasphement, veniet tamen etiam inuitis illis gloriosè regnans, initurus cum seruis suis rationem, & de inimicis suis vltionem sumpturus. Et seruos quidem suos per sanctos Angelos ipso iubente ad iudicium adductos, quos deprehenderit concreditis sibi donis, & Euangelici sermonis dispensatione lucrũ sibi fecisse animarum, non tantùm collaudabit, sed & magno remunerabit premio, & regni sui consortio donabit, vnumquemque tamen pro industriæ & lucri parti ratione, maiorem scilicet fœlicitatem & præeminentiam in regno suo eis impartiens, qui plus laborauerunt, & plus lucri fecerunt. Id enim significatur per hoc, quod in parabola is qui decem minas acquisiuit, præficitur decem ciuitatibus: qui verò quinque lucrifecit, præficitur quinque. In quibus id obseruare conuenit, quod dicunt; mina tua decem minas acquisiuit, vel fecit quinque: non autem, ego per minam tuam mea industria tantum acquisiui, vt hinc discamus omne nostrum lucrum non tam nostræ industriæ, quàm diuinæ asscribere gratiæ, cuius est totum quod bonum est. Vnde Pau- *1. Cor. 10.* lus, cùm dixisset se plus omnibus laborasse, subiecit: Non ego autem, sed gratia Dei mecum. In illo

autem qui prętextu austeritatis sui domini minam seruauit in sudario, illi designantur, qui concredita sibi dona etsi nō prodigant, tamē otiosa seruant: & licet non apertè malè viuant, nec quenquā lædant, non tamen student pro accepto Dei munere aut suo officio aliis prodesse, & Christo lucrifacere, qui suæ pusillanimitati, imo verius ignauiæ ferè prætexunt metum diuinæ iustitiæ, & strictæ rationis exigendæ ab his qui non fœliciter & cùm lucro verbum Dei & munus quoduis Ecclesiasticum administrauerint. Quoniam enim in cura pastorali animarum, verbi diuini prædicatione, audientia confessionum, & huiusmodi quæ ad lucra spiritualia exercentur, multa occurrunt pericula perdendi animas, magis eligunt & tutius ducunt omnino non exercere has negociationes, sed sibi in otio viuere, dicuntque frequenter tales in corde suo: Deus etiam plerunque requirit ab hominibus quæ non dedit eis, requirit fidē quam eis non dedit, requirit bonorū operum fructum, cùm non dederit eis bonam voluntatem, sed ab æterno reprobauerit & indurauerit corda eorum, quàm seuerè ergo mecū acturus esset, si cùm me negociationibus spiritualibus immiscerem, non solùm nullum facerem lucrum, sed etiam damnum? At tales in nouissimo die seuerè increpitos Dominus ex propriis verbis cōdemnabit, quoniam consideratio rigidæ iustitiæ diuinæ & cupiditatis lucri quæ est in ipso, magis eos impulisse deberet, si non ad actiones magni periculi, saltem ad actiones minoris periculi, vt ipse Dominus veniens cum fœnore & lucro dona sua recipere posset. Id enim satis fuerit intelligere significatum per ea quæ dicit in parabola Dominus seruo inutili de pecunia dāda ad mensam. D. Hieronymus tamen in epist. ad Heliodorū subtiliorē huius partis indicat intelligētiam, vt scilicet intelligatur præcipi ei cui Ecclesiasticū aliquod munus offertur, vt illud aliis relinquat, aut vsurariis Domini, hoc est, Ecclesiæ prælatis resignet, si se imparē illi muneri metuit, aut lucrum non sit facturus munere suscepto. Veh, inquit, illi qui acceptum talentum in sudario ligans, cæteris lucra facientibus id tantùm quod acceperat reseruauit. Ilico indignantis Domini clamore ferietur: Serue nequam, quare nō dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum vsuris exegissem eam? id est, deposuisses ad altare, quod ferre non poteras. Dum enim tu ignauus negociator denarium tenes, alterius locum qui pecuniā duplicare poterat occupasti. Hæc ille. Idem tamen in Matthæi cap. 25. scribens in altera simili parabola, eadē hæc simpliciter sic intelligit, vt per hoc quod Dominus de quo in parabola, voluit pecuniam suam dari mensariis vel nummulariis, significetur Dominum nostrum velle vt Euangelij prædicatio & sermo diuinus commendetur fidelibus hominibus, qui idonei sint & alios docere, sicut Timo- (2. Tim. 2.)

A theo præcipit Apostolus, vel cunctis fidelibus qui possunt duplicare pecuniam, & cum vsuris reddere, cùm quod sermone didicerunt, opere complent. Quòd autem in vltionem ignaui serui, mina iubetur ab eo auferri, & dari ei qui habet decem; significat tum id quod in hac vita frequenter contingit, nempe quòd is qui gratiā à Deo acceptam sinit otiosam, priuatur ea: & is qui acceptis gratiis bene vtitur, augeri sibi sua dona meretur: tum quòd in futura retributione gaudium & gloria fidelium seruorum etiā augebitur ex donis eorum qui illis non bene sunt vsi. Boni enim non tantùm
B habebunt gaudium ex suis benefactis aut donis suis, sed & ex donis malorum & ignauorum, dum diuina bonitate videbunt se suis bene vsos, cum contrà alij eadem vel similia dona habentes non sunt illis bene vsi. Itaque dona illorum & diuitias accipient, quomodo dicitur in Apocalypsi, quòd opera iustorum sequuntur illos; quia vnde illi gaudere & fœlices esse poterant, inde iustorum fœlicitas augebitur. Cęterùm sententia illa: Omni habenti dabitur, &c. quæ à Domino frequenter, idq; ad diuersum propositum vsurpatur, explicata est satis in cap. Concordiæ 51. Nec aliud hic in ea notandum, nisi quòd duæ illæ dictiones, & abundabit, quæ in plerisque libris hic leguntur, nec sunt in Græcis, nec in scriptis multis exemplaribus: si- (Apoc. 14.)
C cut nec Marci 4. nec Lucæ 8. vbi hæc sententia etiam posita est, vt verisimile sit hæc verba huc asscripta ex Matthæi 13. & 25. vbi in eadem hac sententia ponuntur. Porro quod post iudicium seruorum iubet Dominus adductos hostes suos coram se occidi, significat quòd in nouissimo die Iudęos, & cum eis quotquot sese regno ipsius submittere voluntariè recusant, æterna morte condemnabit, quemadmodum etiam Iudæorū gentem temporaliter per Romanos internecioni tradidit, eo quòd non cognouerit tempus suæ visitationis. Prius autem in parabola inducitur Dominus remunerari seruos quàm vindicare hostes, vt intelligamus eū promptiorem ad coronādum iustos quàm ad condemnandum impios, vnde in nouissimo die prius
D dicturus est iustis: Venite benedicti patris mei; quàm impiis dicet: Ite maledicti in ignem æternum, vt dicitur Matthæi vigesimoquinto. Subiicit autem Euangelista: Et his dictis præcedebat ascendens Hierosolymam; hoc est, cùm his dictis animos suorum liberasset ab errore illo quo putabant ipsum ascendere in Hierusalem, vt ibi regnum suum auspicaretur, eisdemque dictis significasset se conscium esse odij Iudæorum contra se, tamen declarans se eorum non metuere odium, & veluti iam auspicari profectionem in regionem illam longinquam in qua accepturus erat sibi regnum, præcedebat suos ascendens Hierosolymam, à qua suos sibiipsis metuere sciuit, vt patet ex Marco.

DVO CÆCI SANANTVR POST EGRESSVM E IERICHO.

Matth. 20. Marci 10. CAPVT CVIII.

ET proficiscente eo de Iericho, & discipulis eius, & plurima multitudine, filius Timei Bartimeus cæcus, sedebat iuxta viam mendicans. Qui cùm audisset quia Iesus Nazarenus est, cœpit clamare, & dicere: Iesu fili Dauid, miserere mei. Et comminabantur ei multi vt taceret. At ille multò magis clamabat: Fili Dauid miserere mei. Et stans Iesus præcepit illum vocari. Et vocant cæcum, dicentes ei: Animæquior esto, surge, vocat te. Qui proiecto vestimento suo exiliens venit ad eum. Et respondens Iesus dixit illi: Quid tibi vis faciam? Cæcus autem dixit ei: Rabboni, vt videam. Iesus autem ait illi: Vade, fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur eum in via.

Quod

Quod Marcus de vno cæco, Matthæus de duobus narrat hoc modo:

Et egredientibus illis ab Ierícho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus viam, audierunt quia Iesus transiret, & clamauerunt dicentes: Domine, miserere nostri fili Dauid. Turba autem increpabat eos vt tacerent. At illi magis clamabant dicentes: Domine, miserere nostri fili Dauid. Et stetit Iesus, & vocauit eos, & ait: Quid vultis faciam vobis? Dicunt illi: Domine, vt aperiantur oculi nostri. Misertus autem eorum Iesus, tetigit oculos eorum, & confestim viderunt, & secuti sunt eum.

ET PROFICISCENTE EO IERICHO, A ET DISCIPVLIS EIVS, &c.] Quid de Marco & Luca dicendum sit, qui idem videntur miraculum cum aliqua discordia commemorare, suprà dictum est. Hic autem noua ingeritur quæstio de Matthæo, qui duos cæcos à Domino egresso è Ierícho illuminatos scribit, cùm Marcus vnius tantùm meminerit. At ea quæstio eodem modo soluenda est, quomodo supra cap. 8. Matthæus duos dæmoniacos à Domino curatos in regione Gerasenorum describit, cùm Lucas & Marcus vnius tantùm faciant mentionem, videlicet quòd vnus eorum notior fuerit. Ita enim & modò eum solùm commemorare voluit Marcus, cuius illuminatio B tam claram famã huic miraculo cõparauit, quàm eius erat nota calamitas & persona, ob quod & nomen ipsius ac patris ipsius explicauit, dicens eum vocatum Bartimeum, hoc est filium Timei. (nam hoc additum est à Marco explicãdi vocabuli causa. Bar enim Syriacè filium significat.) Deinde Euangelistis satis fuit aliquot commemoratis miraculis Christi nobis potentiam & bonitatẽ commendare, nec curæ fuit omnia exactè describere, proinde nulla videri debet discordia inter eos, si quædam vnus commemoret quæ alius prætermisit. Videri tamen potest non improbabiliter dici, quòd si cæcus de quo Lucas, diuersus sit ab eo de quo Marcus, Matthæus vtrunque simul complexus sit, simul narrare volẽs & eum qui ante ingressum C ciuitatis, & eum qui post egressum est illuminatus, quòd vtriusque illuminatio omnino similiter & circa eundem locum sit facta. Sunt autem qui omnino improbabiliter putãt duos hos cæcos diuersos fuisse nõ solum ab eo de quo Lucas, sed & ab eo de quo Marcus. In hac enim sententia est Euthymius, quòd cæci hi duo de quibus Matthæus, dicantur contactu sanitatẽ consecuti, cum id nec Marcus nec Lucas de suo commemorent, sed hoc argumentum quàm sit infirmũ nemo non aduertit. Et hæc quidem quantum ad Concordiam. Circa historiam autem non est quod hic immoremur, cùm sicut planè est simile factum quod hic describitur, cum eo quod est apud Lucã, eadem hic sint D dicẽda, quæ ibi. Tantum obseruanda quæ hic siue in Marco, siue in Matthæo, sunt peculiaria. In Marco ergo hoc primum annotandum, quòd cùm nos habemus: multi comminabãtur ei vt taceret; verbum, comminabantur, rursum positum est pro increpabant, Græcis enim est ἐπετίμων, idem verbum quod in Luca & Matthæo versum est, increpabant. Deinde hoc peculiare est in Marco, quòd dicat, Domino præcipiẽte cæcum vocari, quosdam vocasse cæcum (quos verisimile est fuisse Apostolos) dicentes ei: Animæquior esto, surge, vocat te. Vbi pro illo, Animæquior esto, Græcis est θάρσει, hoc est, esto bono animo, aut cõfide, idem scilicet verbum quod est Matthæi 9. vbi vertit interpres Confide filia, fides tua te saluam fecit. Sensus ergo est: esto animæquior, hoc est, tranquilliori & meliori animo. Nam animum nimio desiderio turbulen- E tum clamor præ se ferebat. Sequitur quod etiam proprium est Marco: Et proiecto vestimento suo, exiliens venit ad eum; vbi pro, exiliens, Græcè est ἀνάστας, quod tantùm est, surgens. Cæterùm quòd vestimentum abiecerit, quo scilicet expeditior accederet, indicat & desiderij & fiduciæ eius magnitudinem, atque ex eo satis licet intelligere eum nõ simpliciter surrexisse, sed etiam præ gaudio exiliisse, & ad Christum etiam cursu peruẽturum, si per cæcitatẽ licuisset. Quo facto docemur quid faciẽdum nobis, quoties à Christo vocari nos sentimus, nimirum non hæsitandum, nec differẽdum de die in diem, sed reiectis omnibus quæ nostrum ad ipsum cursum impedire aut remorari possent, properandum ad illum: Sordidum mendicitatis pallium est abiiciendum, hoc est, pristina conuersatio, in qua ab hoc mundo veluti stipem peccator emendicat. Sordidè enim palliatus est, qui libidine, qui auaritia, qui luxu, qui ambitione coopertus est. Abiectus mendicus est, qui ob temporale aliquod bonũ, supplex est huic mundo. Postremò id proprium est Marco, quòd cùm Lucas Dominum suo cæco dixisse commemoret: Respice, fides tua te saluum fecit. Marcus suo dixisse scribit: Vade, fides tua, &c. Quod autem dicit Dominus: Vade, vel, Marci 5. & 7. vt est Græcè, ὕπαγε abi, non est præcipientis abitum, sed concedẽtis abitum, aut potius annuentis desiderio. Sic enim Dominus solet respondere his qui ad ipsum venerunt aliquid petituri, cùm illorum annuit desiderio. Sic mulieri Æmorrhoissæ, & peccatrici dixit: Vade in pace; mulieri Chananeæ: Vade, exiit dæmoniũ à filia tua; mulieri adulteræ: Vade, & iam amplius noli peccare. Itaque nõ Ioannis 8 fecit hic cæcus contra Christi præceptum, quòd cum ei dictum sit. Abi, Christum tamen in via secutus sit. Mysticè autem in eo quod cæco dictum est à Domino, Vade, docemur quòd hi qui iã Dei gratia sunt donati, & depulsa vitiorum caligine, cælesti doctrina illuminati, adhuc suo relinquuntur arbitrio, vtrum dono Dei bene an malè velint vti. Non enim planè coguntur sequi Christum, sed abire licet quò velint, sed suo periculo: bene autẽ sibi consulent, si cum cæco isto Christum sequantur in via ambulãtem, & ad crucem properantem. Est & illud in Marco singulare, quanquam parui momenti, quòd cum Lucas scribat suum cæcum dixisse: Domine vt videã; hic dicitur dixisse, Rabboni vt videam. Est autem, Rabboni, Syriaca magis quàm Hebraica vox, significãs idem quod, Magister mi, quod Hebræi dicunt Rabbi. Nam Rab illis magistrũ significat. In Matthæo duo sunt singularia. Primùm quòd cæcos dixisse scribit; Domine vt aperiantur oculi nostri; pro eo quod est, vt videamus aut visum recipiamus. Dicuntur enim oculi cæcorum esse clausi, etiamsi opercula oculorum aperiantur more videntiũ, quoniã per ipsos ac si clausi essent nihil possunt videre; queadmodum per clausam fenestrã nihil videri potest. Aperiri verò dicũtur oculi eorum, dum visus restituitur, quoniam tunc per eos videri possunt externa

veluti amoto obstaculo, & fenestris apertis, ac lumen iam præbentibus, quæ prius clausæ nihil præbebant luminis. Simili tropo Adæ & Euæ post peccatũ dicuntur aperti oculi, cùm id cœperunt in se agnoscere, quod prius non sic agnouerũt, cùm nec prius sic esset. Alterum, Matthæo propriũ est quod dicit Dominum misertum fuisse cæcorum, & tetigisse oculos eorum, cùm alij tantùm verborum faciant mentionem, quæ nulla commemorat Matthæus, vt hinc intelligamus Dominũ nõ semper solis verbis sine contactu curasse, cùm tãtùm verborum fit mentio: aut cõtrà solo contactu, cùm huius solùm fit mentio. De ratione autem contactus frequenter satis superius est dictũ. Quæri autẽ hic potest cur cæcos hos Dominus passus sit sequi, cùm dæmoniaco curato in regione Gerasenorũ etiam desideranti non permiserit vt se sequeretur. Ad quod dicẽdum, quòd Dominus vbique & semper spectarit quid maximè conueniret gloriæ Dei, & saluti hominũ. Itaque sicut dæmoniacũ illum voluit in ea regione à qua vt exiret rogabatur, prædicare Dei donũ: ita nunc in Hierusalẽ profecturus non prohibuit cæcis sequelam, quo haberet illos apud multos, testes gloriæ Dei quæ in ipsis erat declarata, quos si prohibuisset se sequi, videri poterat eos ob paupertatem & mendicitatẽ reiecisse. Quod autẽ attinet ad mysticam huius de duobus cæcis historiæ intelligentiam, nihil præter ea quæ circa cæcũ cuius meminit Lucas, est annotandum, nisi quòd sicut in vno cæco vniuersum genus humanũ, ita in duobus duo populi, Iudaicus & gentilis, intelligendi sint. Et, vt annotauit D. Augustin. lib. 2. de quæstion. Euang. cap. 48. nõ sine sacramento vnus cæcus secundùm Lucam ante ingressum Iericho recipit visum, duo autem post egressum. Eo enim rectè secũdùm Augustinum intelligitur, Dominum ante mortem suam (mortalitas autem per Iericho significatur) Iudæis solis lumen Euangelij prædicasse: at post resurrectionem à morte, Iudæis simul & gentibus voluisse prædicari.

Genes. 3.

COENA IN BETHANIA FACTA, MARIA DOMINVM perfundit vnguento. Matthæi 26. Marci 14. Ioannis 12.

CAPVT CIX.

*I[d]Esus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam vbi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus. Fecerunt autẽ ei cœnam ibi, & Martha ministrabat. Lazarus verò vnus erat ex discumbentibus cum eo. † [e]Cùm autem [a]Iesus [e]esset ▷ in Bethania in domo Simonis leprosi, [b]& recumberet, [d]Maria *accepit libram vnguenti nardi pisticæ pretiosi, [&] ‖ [e]accessit [a]ad eum [e]mulier habens alabastrum vnguenti [b]nardi pisticæ [e]pretiosi, [d]& vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis, [e]& [b]fracto alabastro, [e]effudit super caput †ipsius [a]recũbentis, [d]& domus impleta est ex odore vnguenti. [a]Videntes autem discipuli [e]erant * [b] quidam ▷ [e]indignè ferentes [b]intra semetipsos & [e] dicẽtes: Vt quid perditio † ista [b]vnguenti facta est? ▷ [e]Poterat enim [b]vnguentum [e]istud vænundari [a]multo, [b]plusquàm trecentis denariis, [e]& dari pauperibus. [b]Et fremebant in eam. [d]Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat eum traditurus: Quare hoc vnguentũ nõ væniit trecẽtis denariis, & datũ est egenis? Dixit autẽ hoc, nõ quia de egenis pertinebat ad eũ, sed quia fur erat, & loculos habens ea quæ mittebantur portabat. [a]Sciens ‖ [e]autẽ [m]Iesus ait illis: † [i]Sinite eam, [d]vt in diem sepulturæ meæ seruet illud. [e]Quid molesti estis ▷ huic [a]mulieri? ‖ [e]Opus enim bonũ operata est in me, † [m]semper enim pauperes habetis vobiscum, [b]& cùm volueritis potestis illis benefacere, [m]me autem non semper habetis. [b]Quod habuit hæc, fecit. [a]Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meũ, [b]præuenit vngere corpus meum in sepulturã, [&] [a]ad sepeliendum me fecit. [e]Amen dico vobis vbicunque prædicatũ fuerit ▷ Euangelium istud in ‖ vniuerso mundo, † [a]dicetur & quod hæc fecit in memoriã eius. [d]Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est, & venerũt non propter Iesum tantùm, sed vt Lazarum viderent, quem suscitauit à mortuis. Cogitauerunt autem principes sacerdotum, vt & Lazarum interficerent, quia multi propter illũ abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.*

† b Et cũ
▷ b o. Bethaniæ.
*ergo
‖ b. venit
† b o eius
* b. autẽ
▷ a. indignati sunt
† a o. hæc
▷ a. o potuit
‖ b. Iesus autem dixit
d. dixit ergo Iesus
† d. sine illam
▷ b. illi
‖ b. bonum opus.
† a. o nam sẽper pauperes
do. paupe res enim semper
▷ a. o. hoc Euãgeliũ
‖ a. o. toto
† b. & quod fecit
a. narrabitur

IESVS ERGO ANTE SEX DIES PASCHÆ VENIT, &c.] Post ea quę in Cõcordia quinque capitibus posita sunt ex Matthæo, Marco & Luca, sequitur apud tres hos Euangelistas descriptio solẽnis introitus Domini in Hierusalem, ante quam præmittendũ fuisse aduentum Domini in Bethaniã, quem ante sex dies Paschæ factũ Ioannes describit, nullum est dubium. Cumque meritò etiam nulli dubium esse debeat, secundùm August. quin cœna quam hoc tempore, ante scilicet solennẽ illum Domini in Hierusalem introitum, Ioannes factam Domino testatur, eadem sit cum eo conuiuio quod etiã in Bethania, sed in domo Simonis leprosi, Matthæus cap. 26. & Marcus cap. 14. describunt, postquam cõmemorauerunt Dominũ dixisse post biduũ fore Pascha, & tunc principes sacerdotum fuisse congregatos in atrio Caiphę: ideo hic simul cũ narratione Ioannis coniungenda erat narratio Matthæi & Marci, vt quod scripserunt cõtigisse in Bethania in domo Simonis post solennẽ illum introitum in Hierusalem, & post mentionem bidui ante Pascha, intelligantur scripsisse per recapitulationẽ, propterea quòd non posit probabiliter videri vnctio, quã in Bethania factã describunt Matthæus & Marcus, diuersa esse ab ea cuius meminit Ioannes, ob omnimodã similitudinem. Quidam tamen secuti Origenem & Chrysostomũ existimant vnctionem, cuius mentio fit à Matthæo & Marco, diuersam esse ab vnctione cuius meminit Ioãnes, ob quædam non similiter ab eis narrata, imo quæ repugnare vidẽtur. Primùm, quia vnctio cuius meminit Ioannes, facta est ante introitum solennẽ in Hierusalem: ea autem, cuius Matthæus & Marcus, videtur facta biduo ante Pascha: deinde quia illa facta est à Maria sorore Marthæ & Lazari, hæc à muliere innominata. Illa videtur facta in domo Marthæ, quia Martha dicitur ministrasse, hæc autẽ facta est in domo Simonis leprosi. In illa vngũtur pedes, in hac vnguentũ effusum dicitur super caput Domini. Ibi solus Iudas obmurmurat, hic verò omnes discipuli, aut saltem eorum multi. Verùm hæc non euincunt diuersam fuisse vnctioné, quam Matthæus & Marcus narrauerũt, ab ea quã Ioãnes memorat, & alioqui adeo multa in vtraque narratione

ratione conueniunt, vt absurdum sit dicere diuersas fuisse vnctiones. Vtraque enim in Bethania circa tempus passionis facta est à muliere, vtraque fit vnguento nardi pistici pretiosi, quod in vtraq; æstimatur trecentis denariis, atque indignationem discipulorum in vtraque secutam Dominus similiter cohibuit. Cui autem verisimile illi facient, qui diuersas sentiunt fuisse vnctiones, discipulos ausos fuisse reprehendere factum, quod Dominus tam grauiter ante paucos adeo dies defendisset, & committere id propter quod Iudas fuisset seuerè adeo increpitus? Illi enim volunt hanc quā Ioannes conscripsit priorem factam, sexto scilicet ante Pascha die: illam autem quam alij narrant, biduo ante Pascha. Itaque vt ad ea quæ eos mouent respondeatur, dicendum est Matthæum & Marcum per recapitulationem, suā descripsisse vnctionem, quod & ex ipsorum narratione, & ex ratione narrationis ipsorum est euidentissimum. Nam cùm vterque ipso biduo ante Pascha dixisset congregatos principes sacerdotum in atrium Caiphæ, subiungentes narrationem vnctionis factæ in Bethania, non dicunt: Post hæc autem cùm esset in Bethania, aut, Tunc autem cum esset in Bethania; sed Matthæus quidem subiicit: Cùm autem esset Iesus in Bethania. Marcus verò: Et cùm esset Bethaniæ, &c. ipso narrationis modo satis significantes se non narrare id quod illo tempore gestum fuit, sed potius tempore aliquo præterito. Quod ex ratione narrationis ipsorum longè est euidentius. Nemo enim dubitauerit quin ob id cõmemorent eam vnctionem, vt indicent qua re commotus Iudas accesserit ad principes sacerdotū iam congregatos, de traditione Domini sui cum eis tractaturus, nimirum quòd indignaretur sibi periisse lucrum quod ex vendito vnguento prouenire ei potuisset, vt Ioannes planius indicauit. Iam nullo modo verisimile esse potest quòd eadem ipsa hora aut die qua facta est hæc vnctio, Iudas è Bethania abierit ad principes sacerdotum, eosq; adhuc inuenerit cõgregatos, quos congregatos fuisse commemorauerunt, antequam vnctionis mentionem facerent. Primùm enim verisimile est vnctionem hanc etiam in cœna factam. Nam vespertino tempore solitus fuit illis diebus Dominus regredi in Bethaniam, cùm per diem docuisset in Hierusalem. Deinde vt demus in prandio factam, quomodo diuinare potuit Iudas iam congregatos fuisse principes sacerdotum: quomodo item ausus fuisset mox sese subducere è Bethania, & in Hierusalem concedere? Relinquitur ergo potius intelligẽdum, Iudam indignatum vnctione facta ante sex dies Paschæ, aliquot diebus indignationẽ suam in animo circumtulisse, ac occasionẽ oportunam expectasse qua resarciret deperditum lucrum, eamq; se post aliquot dies ratum inuenisse, cùm audiret biduo ante Pascha principes sacerdotum & seniores populi cõgregatos, cuius sceleris vt indicarent Matthæus & Marcus quæ fuerit in Iuda occasio, coacti fuerunt præteritam à se mulieris huius vnctionem, quæ sceleris huius fuit occasio, per recapitulationem cõmemorare, quam nec prius commemorandam statuerunt, vt eo loco commemoraretur quo oportunè ostenderetur ipsam fuisse occasionem traditionis Iudæ. Ex quibus etiam patet falsitas nouæ sententiæ, quam hoc loco sequitur Faber, qui licet existimet vnam eandemq; esse vnctionem cuius meminerunt Matthæus, Marcus &

A Ioannes, putat tamen eam nõ contigisse sexto ante Pascha die, quemadmodum ex Ioanne apparet, sed biduo ante Pascha, & Ioannem per anticipationem ipsam commemorasse, non autem, vt communis habet sententia, Matthæum & Marcum per recapitulationem, cùm Ioannes nihil alibi inueniatur scribere per anticipationem, sed vbiq; seruet rerum gestarum ordinem, nec hic aliqua ratio videri possit ob quam anticipasset hanc rationem. Rationes autẽ quibus mouetur Faber, planè sunt inefficaces, videlicet quia sabbatho non potuerunt Iudæi parare cœnam, nec tunc licuisset Mariæ vngere pedes & caput Domini, & extergere pedes capillis suis. Cœna enim Domino facta in sabba-

B tho & pridie palmarum, rectè intelligitur præparata die præcedenti, quæ Iudæis à præparatione dicebatur Parasceue. Sicut autem lotio manuum licita proculdubio fuit Iudæis in Sabbatho, ita & vnctio pedū & capitis nihil obstitit religioni sabbathi, & alioqui in vespera sabbathi licebat operari, quia sabbatha Iudæi celebrare iussi erãt à vespera in vesperam. Iam vt & ad reliqua respondeatur quæ eos mouent qui diuersas putant esse vnctiones, nihil id mouere meritò debet quòd apud Ioãnem Maria soror Marthæ dicatur vnxisse: apud Matthæum & Marcum, mulier quædam, sine nominis expresione. Quod enim omissum est ab his duobus, Ioannes, qui post hos duos scripsit, supple-

C uit, qui hãc historiam nõ attigisset, nisi quid in ea à se supplendum vidisset. Matthæus autem & Marcus ideo nomen mulieris videri possunt noluisse exprimere, quòd omnibus quibus Euangeliū fuerat annunciatū, constaret quæ esset ea mulier cuius factum prædicandum Dominus hic asseruit, vbicunque Euangelium suum prædicaretur: aut quia obiter tantum vnctionis mentionem introduxerunt, vt occasionem indicarent traditionis Iudæ. Iam quia Ioannes in cœna sua dicit Martham ministrasse, & Lazarum vnum fuisse ex discumbentibus, non consequitur hanc cœnam factam in domo Marthæ & Lazari. Nullum enim locum cœnæ suæ exprimit Ioannes nisi Bethaniā, nec dicit Laza-

D rum cum suis sororibus fecisse Domino cœnā, sed indiffinitè dicit: Fecerunt autem ei cœnam; quòd perinde est ac si impersonaliter dixisset: Facta est autem ei cœna; eo quòd locum cœnæ satis expli- cuissent reliqui duo Euangelistæ. Vt autẽ in domo Simonis leprosi Martha ministraret, & Lazarus accumberet, in causa potuerunt esse diuersa, nempe vel vicinitas & domorum contiguitas, vel consanguinitas, vel denique arctissima familiaritas quæ erat inter discipulos Domini credentes in ipsum. Quod autem Matthæus & Marcus vnctum à muliere caput Domini memorant, Ioannes verò pedes, nõ euincit diuersas esse vnctiones, cum simul vtrunque fieri potuerit, & commodè intelligatur

E primùm eam vnxisse pedes, ac deinde quod supererat vnguenti effudisse super caput eius, effracto etiam, vt habet Marcus, vasculo, quo nihil sibi vnguenti reseruaret. Sic nec id diuersas cõuincit esse vnctiones, quòd Ioannes solùm Iudam, alij pluraliter discipulos scribũt murmurasse. Primùm enim recepta est etiam in scripturis synecdoche, quæ multis tribuitur quod vnus fecit, quemadmodum latrones blasphemasse Christum scribuntur, cùm id vnus tantum fecerit. Deinde verisimile est quòd quanquā Iudas præcipuè mulieri vngenti Christum indignaretur, & ipse solus indignaretur lu-

crum ſibi periiſſe, reliqui tamen vel eius verbis commoti, etiam indignati ſint, non tamen eadem de cauſa qua Iudas, ſed vero erga pauperes affectu, quem Iudas tantùm ſimulabat, ob quod & huius ſolius Ioannes duxit faciendam mentionem. His autem quæ ad Concordiam ſpectant Euangeliſtarum ſic conſtitutis, ad hiſtoriæ tractationem deueniamus. Ieſus ergo, inquit Ioannes, ante ſex dies Paſchæ venit Bethaniam. Ergo, inquit, quoniam iam proximum erat Paſcha Iudæorum. Id enim apud eum præcedit. Itaque appropinquante hora ſupplicij, ad locum quoque ſupplicij propius Dominus acceſsit. Porrò in illa oratione ¿ante ſex dies Paſchæ; impropria eſt locutio, pro eo quod eſt, ante ſex dies Paſcha præcedentes, aut ſexto die, vel ſex diebus ante Paſcha, cùm propriè ſignificaretur Dominum veniſſe Bethaniam ante Paſchæ feſtiuitatem quæ ſex diebus perageretur. Diem autem quo Chriſtus venit Bethaniam, quidam intelligunt fuiſſe diem ſabbathi, quando fecerunt ei cœnam de qua ſequitur, quia ſubditur quòd in craſtinum cum ramis palmarum ingreſſus ſit Dominus in Hieruſalem, quod videtur intelligendum de craſtino eius diei qua veniſſe in Bethaniam dictus eſt. Secundùm quem intellectum ſex iſti dies Paſcham præcedentes, ante quos dicitur Dominus veniſſe in Bethaniam, non poſſunt intelligi ſex integri dies medij inter diem quo Dominus venit in Bethaniam & diem Paſchæ, ſed oportet in illis intelligere aut ipſum diem ſabbathi quo venit Dominus in Bethaniã, aut ipſum diem Paſchæ, qui fuit feria ſexta ſequente in qua Dominus paſſus eſt, niſi intelligatur Ioannes loqui non de vero die Paſchæ qui fuit feria ſexta ſequente, ſed de die Paſchæ ſecundùm obſeruationem Iudæorum qui fuit ſabbatho ſequenti, vt patebit in ſequentibus. Rectius tamen ſecundùm alios videtur intelligi Dominum veniſſe in Bethaniam feria ſexta, ac ſequenti die factam ei cœnam præparatam die præcedenti: & cùm ſubiicit Ioannes in craſtinum turbam cum ramis palmarum proceſsiſſe obuiam Ieſu, craſtinum referendum non ad diem quo venit Dominus in Bethaniam, ſed ad diem quo fecerunt ei cœnam. Sic enim ſex integri dies erunt medij inter diem aduentus Domini in Bethaniam & diem Paſchæ, qui verè incidit tum in feriam ſextam. Sic etiam intelligi poterit ſufficiens fuiſſe tempus, vt, quemadmodum hic narrat Ioannes, cognoſcere potuerit turba multa Iudæorum qui erant extra Bethaniam, Ieſum veniſſe in Bethaniam, & venire ad videndum & ipſum & Lazarum: ad quę ſufficiens tempus non ita poterit intelligi, ſi ipſo ſabbatho intelligatur Dominus veniſſe in Bethaniam, ſicut nec quando parauerunt ei cœnam. Ceterùm Theophylactus exiſtimat hanc cœnam ex more Iudæorum ſolennem fuiſſe. Decima enim menſis die iuſſi fuerunt accipere ouem immolandam in Paſcha, & ex illo die requirere cœperunt quæ neceſſaria erant ad feſtum. Exiſtimat ergo in veſpera nouæ diei quæ iam in ſabbathum incidit, lautiori cœna epulari ſolitos, & initia feſtiuitatis illo die feciſſe, ideóq; & Dominum veniſſe modò in Bethaniam ante ſex Paſchæ dies, quo hanc cum amicis cœnam ſolennem ſumeret. At hæc ſententia non videtur ſatis ei conuenire quod hic dicitur: Fecerunt autem ei cœnam ibi. Cum enim ei dicitur facta, non apparet eam ex more ſolenni fuiſſe paratam. Cùm autem

A

in Bethaniam veniſſe Ieſum Ioannes dixiſſet, adiecit ¿vbi Lazarus fuerat mortuus, quem ſuſcitauit Ieſus; ob id, vt apparet, quo indicaret, quare in Bethaniam Dominus venerit, nimirum quòd ratione tanti miraculi illius haberet ibi amicos apud quos tutò diuerſari poſſet, & vt recentis miraculi memoriam renouaret, ac mẽtibus diſcipulorum ſpem reſurrectionis imprimeret, quos ſciebat ſua morte vehementer perturbandos. In cœna autem hac ſolenniter Domino parata & Lazarũ & ſorores non ſolum adfuiſſe, ſed etiam officij aliquid exhibuiſſe narrat Ioannes: Martha enim, inquit, etſi in aliena domo, tamen pro ſuo more ſedula Domino miniſtrabat. Lazarus verò vnus erat ex diſcumbenti-

B

bus cum eo. Ex quo ſatis colligere licet cœnam hanc non factam in domo Lazari. Quid enim noui, quòd in ſua domo Lazarus cũ Domino accumberet? ſed inter cæteros à Simone inuitatos etiam Lazarus vnus erat, quod non tantum cauſa ſignificandi officij à Lazaro Domino exhibiti, ſed & ob id commemorare videtur Euangeliſta, quo certo argumento declaratum ſignificaret illum verè reſuſcitatum. Cùm ergo & Simon, quem veriſimile eſt à lepra Dominum curaſſe, & ob lepram qua aliquãdo fuerat infectus, adhuc ſibi ſeruaſſe nomen leproſi, Dominum hoſpitio excepiſſet, & Martha miniſtraret, & Lazarus officij cauſa cum Domino accumberet, Maria ne circa Dominum ſola eſſet

C

inofficioſa in ſolenni illo conuiuio, ſed vt amore omnes ſuperabat, omnes etiam vinceret officio, præ amoris magnitudine & gratitudinis inſigni affectu nihil reputans nimium quod Domino impendere poſſet, accepit totam vnam libram vnguenti pretioſi, quod ex nardo piſtica confectum erat, eoq; primùm pedes Domini ex itinere fatigatos rurſum vnxit, ad quos olim peccatorum ſuorum veniam ſe impetraſſe meminerat, eoque à ſe prius aqua ablutos, vt erant ex itinere puluerulenti, rurſum, vt olim, exterſit capillis ſuis, ac deinde fracto etiam alabaſtro, ne quid remaneret, quicquid reliquum fuit effudit ſuper caput ipſius recumbentis, adeo vt domus impleretur odore vn-

D

guenti. Eſt enim vnguentum hoc vehementiſsimę fragrantiæ, adeo vt vix ferri poſsit. Impletum ergo nunc ad literam eſt in Maria illud Cantici: Cùm eſſet rex in accubitu ſuo, nardus mea dedit odorem ſuum. (Cant. 1.) Porro de nardo multa videre licet apud Dioſcorid. lib. 1. cap. 6. & aliquot ſequentibus, & apud Plinium lib. 12. cap. 12. Quibus locis complura nardorum genera commemorantur, quòd multæ ſint herbæ quæ cum vera nardo habeant ſimilitudinem. Eſt enim præter veram nardum, cuius duo genera facit Dioſcorides, nardum Celticum, hoc eſt, Gallicum, quod lauendulam noſtram quidam exiſtimant: nardum item montanum: nardum agrium, id eſt, ſylueſtre. Hic autem de vera nardo

E

intelligendum eſſe dubium non eſt, quam Plinius loco prædicto depingit his verbis: Frutex eſt graui & craſſa radice, ſed breui ac nigra, fragilique, quamuis pingui, ſitum redolente vt cyperi, aſpero ſapore, folio paruo denſoque. Cacumina in ariſtas ſe ſpargunt, ideo gemina dote nardi ſpicas, & folia celebrant. Hæc ille. Dicitur autẽ hæc herba etiam ſpica nardi, ad differentiam aliarum quę etiã nardi nomen ſortitæ ſunt. Hæc enim ſpicã profert, & radix eius ſimilitudinem habet. Nardus autem, cuius hic fit mentio, piſtica ſecundùm Auguſtinum hic dicta eſt, à nomine alicuius loci. At cùm apud, eos qui

qui varias nardi species, quæ à diuersis locis diuersa sortitæ sunt nomina, nō enumeretur aliqua species quæ pistica dicatur, rectius pistici vel pisticæ hîc positum accipitur pro fideli, germano & non vitiato, vt nardus pistica sit quæ nulla adulterina mixtura sit deprauata. Græca enim dictio πίστις, vnde deriuatur pisticus, fidem significat. Et tamen ne Augustini sententia planè videatur absurda, meminit eius & Theophylactus in Marcum scribens hoc modo: De nardo pistica scias, quod est species quædam nardi quæ pistica dicatur. Vel quòd syncera & non adulterata vel cum fide confecta. Hæc ille. Sciendum autem nomen nardi non tantum dici de ipsa herba, sed & de ipso vnguento nardino, quod quomodo conficiatur docet Dioscorid. lib. 1. ca. 64. Vnde Tibullus poeta: Iamdudum Syrio madefactus tempora nardo, id est, nardino vnguento. Et Horatius: Nardi paruus onyx. Sic & apud Dioscoridem, & sæpe apud Galenum. Et quidem hoc loco magis videtur debere accipi pro ipso vnguento quàm ipsa herba, quia additur ei adiectiuum, pisticæ. Magis enim conuenit intelligere vnguentum dici pisticum, id est, non adulteratum, sed syncerum, quàm ipsam herbam, vt illa constructio transitiua, vnguenti nardi pisticæ, intelligatur intransitiuè, & sit sensus: vnguenti quod est nardus pistica. In vtroq; autem significatu dicitur Græcis & Latinis & in fœminino genere nardus, & in neutro nardum, proinde cum in Latinis codicibus ferè habeatur, nardi pistici, non est quod quis neutrum, pistici, mutandū putet in fœmininum, pisticæ, quod illud genus habeant Græci. In Marco pro pistici, Latini codices antiqui habent spicati, cùm tamen Græci etiam hoc loco habeant quemadmodū in Ioanne, νάρδου πιστικῆς, id est, nardi pistici, quomodo & Hieronymus legit in Commentariis super Marcum. Exponit enim quid sit pistica nardus, nulla facta mentione spicati. Apparet autem siue interpretem, siue alium quem pro Græca dictione, pistici, voluisse Latinā dictionem substituere, quæ vnguenti prætiositatem & excellentiam significaret. Est enim duplex vnguentum nardinum, spicatum scilicet, quod optimum est, & foliatum. Et quidem spicatum dicitur, quod ex spica nardi confectū est. Foliatū verò; quod est ex foliis nardi, quandoquidem Plinius nardum celebratā dicit & foliis & spica. Quod si legatur, spicati, rursum magis conuenit nomen nardi accipere pro vnguento quàm herba. Nō enim herba nardus spicata dici solet, sed vnguentū spicatum, ad differentiam foliati. Itaq; sensus est: Libra vnguenti nardini pistici vel spicati, pretiosi. Quidam omnino putat legendum & in Marco, & in Ioanne, spicati, quomodo in Marco plerique habent, & Euangelistas vulgari more loquētes Latinam vocem corruptè posuisse, pisticam scilicet pro spicata, tum quòd de pistica nardo apud authores non legatur probatos: tum quòd si à fide dicta sit, πιστὸς diceda fuerat, non πιστική. De nomine Alabastri dictū est in cap. Concord. 48. vbi Lucas etiam dicit mulierem quandam attulisse alabastrum vnguenti, eoq; vnxisse pedes Iesu, quam eandem fuisse cum hac, multum cōprobant huius facta quę hic apud Ioānem legimus. Siquidem etiam hæc dicitur vnxisse pedes, eosq; extersisse capillis suis, quibus planè mirum est cur pedes Domini extergere voluerit, si nō propterea quòd memor fuerit qua ratione olim impetrauerit peccatorum suorum remißionem, vt quibus officiis olim testata fuit dolorem, nunc testaretur gratitudinē, & eis officiis amorem declararet, per quæ Dominus olim dixerat ipsam amorem erga se declarasse. Videtur autē Ioannes ordine præpostero dixisse: Vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis. Intelligendū enim omnino apparet, prius eam aqua sordidos ex itinere pedes Domini abluisse, & capillis abstersisse, ac deinde vnxisse pedes eius, quemadmodum fecit apud Lucam. Non enim vnguētum abstergendum fuerat.

[a] VIDENTES AVTEM DISCIPVLI EIVS, [c] ERANT [b] QVIDAM [c] INDIGNE FERENTES.] Cæteri quidem discipuli simplici animo indignantur de vnguenti effusione, indicantes esse perditionem inutilem, quòd scirēt Dominum non capi vnguentorum delitiis, imo frugalitatem vbiq; verbo & exemplo docere, ac luxum detestari: vnguentum autem illud diuenditum multis potuisset profuisse pauperibus, pro quibus exēplo & doctrina Christi didicerunt esse soliciti. At Iudas inter alios præcipuè indignabatur, eadem quidem quæ alij dicebāt prætexens suæ indignationis, sed ficto animo. Dixit enim hoc, inquit Ioānes, nō quia de egenis pertinebat ad eū, hoc est, non quia pauperes illi fuerūt curæ, (impropriè enim dixit interpres: nō quia de egenis pertinebat ad eum; quemadmodū suprà dixit de mercenario: nō pertinet ad eum de ouibus.) sed quia fur erat, & loculos habēs sibi à Domino concreditos, portabat ea quæ à piis hominibus Domino mittebātur & dabantur, vnde egenis Dominus solitus fuit quæ supererāt impartiri, ex quibus Iudas nōnihil subtrahere solitus fuit, non syncera mente pendens à magisterio Iesu, sed iam tum sibi prospiciens peculiū, quo viueret ab eius cōsortio semotus. Indignabatur ergo lucrum sibi periisse, quod ex vendito vnguēto, & dato ipsis pretio cōsequi furando potuisset. Circa quod tres occurrūt quæstiones. Primò, cur Dominus Iudam elegerit in numero Apostolorū, cùm sciret ipsum esse fictum & hypocritam: aut si, vt quidam volūt, in principio electionis fuit bonus, sciebat tamen Dominus eum non perseueraturum. Secundò, cur illi concredidit loculos, cùm sciret eum esse malæ fidei, & hinc eum occasionem accepturū auaritiæ & suæ perditionis. Tertiò, quomodo Dominus per Iudam marsupiū portabat, cùm Apostolis ad prædicādum à se misis præceperit non deferre marsupium, nec pecuniam. Ad primā quæstionem dicendum, id à Domino secundùm August. factum, quo doceret nos suo facto tolerare in Ecclesia malos, nec facilè reperiri aliquam tam sanctam quantumuis paucorum collectionem, in qua nō aliqui sint impij. Ad secundā dicendū, Iudæ pecuniam communem concreditam, tum quia omnium erat minimus Apostolorum, & inter eos minimè spiritualis, sicq; doceret Dominus huiusmodi negotia iis potius committenda qui ad meliora sunt ineptiores: tum vt secundùm Chrysostomum Iudas inde suam fouens auaritiā, & concupiscentiæ suæ mitigationem percipiens, ob eam nō incideret in præceptoris proditionem. Dabatur enim occasio curandæ auaritiæ & mitigādæ concupiscentiæ, verùm ille hanc occasionē sibi vertit in contrarium, vt hinc auaritia cresceret, & adeo cresceret, vt occasio fieret proditionis Domini, Deo ita occulto suo iudicio permittente, vt in hoc omnibus ostenderet, quàm periculosa sit pecuniarum tractatio, quamque indignus fuerit veris & propriis bonis

Cur Iudas inter Apostolos, et cur loculos habebat.

Iudas,

Iudas, vt qui iniquo mammona infidelem adeo se declarasset. Deinde vt sic per eum & scripturæ adimplerentur, & Christus traditus pro omnium salute moreretur. Adeo enim, inquit Augustinus, Deus bonus est, vt nec mala fieri permitteret, nisi ex malis bonum nosset elicere. Ad tertiã quæstionem dicendum, aliam esse rationem alicuius collegij vel multitudinis, & aliam esse rationem duorum. Quoniam enim facilè fuit duobus inuenire hospitem, cùm mitteret Dominus Apostolos binos ad prædicandum, vetuit eos secum ferre pecuniam, quod tamẽ non voluit illis esse perpetuum, sed temporale. At totam discipulorum multitudinem simul cum Iesu circumeũtium recta ratio non sinebat carere marsupio, ne vsquam grauarent hospitem, vt esset Iesu vnde cum suis sustentaretur quando latitandum vel secedendum erat. Deinde sicut mittens discipulos sine marsupio, declarare voluit, nihil vnquam defuturum his qui simplici fiducia ab ipso pendentes, totos sese doctrinæ & aliorum ædificationi impenderent: ita cum suis circumferendo loculos, ostendit Ecclesiam licitè habituram loculos, nec derogare perfectioni vitæ, habere commune marsupium pro sumptu oportuno. Nihil enim imperfectionis Iesus fecit in vita sua, qui perfectionis omnis fuit magister.

Ench. c. 11.

[a]SCIENS AVTEM [m]IESVS AIT [a]ILLIS: SINITE EAM [d]IN DIEM, &c.] Non seuerè & durè increpat Dominus indiscretam discipulorum indignationem, nec Iudæ prodit auaritiam, fictamq; de pauperibus curam: sed docens nos longanimes esse erga eos qui non malitia sed errore peccant, & vitia occulta non esse mox detegenda, solita sua mansuetudine modestè reprimit eorum indignationem, Mariæ se patronum exhibens contra discipulos, quemadmodum aliàs exhibuerat semel contra Simonem Pharisæum, & iterum contra Martham sororem. Sinite, inquit, eam, hoc est, desinite esse molesti illi, cessate ab impetendo & calumniando eam. Non enim est sensus: Sinite eam facere quod facit, & nolite eam ab vnctione impedire, cùm iam vnguentum effusum fuerit, Apostolis dicentibus: Vt quid perditio ista vnguenti facta est; sed dicens, sinite eam, reprimere voluit suorum indignationem. Vnde sequitur apud Marcum: Quid illi molesti estis? Additque Dominus causam quare non debeant esse illi molesti, quia, inquit, opus bonum operata est in me. Quod dicit contra id quod Apostoli dixerant: Vt quid perditio hæc; quasi dicat: Non enim, vt vos calumniamini, opus perditionis hæc fecit, sed opus bonum operata est, idque in me, quem beneficio aliquo afficere, non potest non esse meritò summè laudãdum, ac pluris faciendum quàm pauperibus benefacere. Et quoniam illi iudicabant factum Mariæ esse opus perditionis, eo quòd vnguentum diuenditum multis potuisset profuisse pauperibus, putarentq; frustra in Domini corpus effusum, quod ille huiusmodi delitiis non caperetur, Dominus ostensurus illam bonum opus in se operatam, & excludit quod de pauperibus eos mouebat, & ostendit non frustra factam vnguenti in se effusionem, quia non tam ob delitias facta fuerat aut fieri permissa, quàm ob mysticam aliquam rationem, ob quam reprehendere eam non possent meritò. Bonum, inquit, opus operata est in me; quia quod ad pauperes attinet, quibus pretium huius vnguenti potius vobis videtur distribuendum fuisse, scitote quòd pauperes quidem semper habetis, id est, habebitis vobiscum, & cùm volueritis poteritis illis benefacere, multa enim adhuc vobis semper erit materia illis, qui vobis nũquam deerunt, benefaciendi, me autem non semper habetis: breui enim à vobis sum auferẽdus, vt etiam si velitis non possitis tunc bonum opus in me operari, vestrisque beneficiis me afficere: proinde meritò sinendi sunt suis me corporalibus beneficiis afficere, quandiu hoc illis licet, qui erga me animo sunt propenso. Quoniam autem discipuli putabant non esse beneficium vnguenti effusione Domino impensum, quòd ille delitias non solùm non sectaretur, sed fugeret, Dominus prosequens id quod tectè significauit cùm dixit: me autẽ non semper habetis; nimirũ se breui moriturum, subiicit causam ob quam iudicet se beneficio à muliere affectum, quanquã delitiis non caperetur. Quod habuit, inquit, hoc est, quod potuit (Græca enim phrasi, habere pro posse positum est à Marco) hæc fecit. Præuenit vngere corpus meũ in sepulturam; quasi dicat: quoniam præuenta ab aliis in sepultura, & postea per accelerationẽ resurrectionis meæ non poterit meum corpus pro Iudæorum more vngere mortuum, ideo, vt quod potest facere faciat, præuenit vngere corpus meum viuum, veluti iamiam sepeliendum. Pro quo Matthæus habet: Mittens enim hæc vnguentũ hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. In Ioanne verò Latini codices ferè habent: Sine illam, vt in diem sepulturæ meæ seruet illud. Quidam etiam habent, in die, pro in diem. Et intelligunt quidam hanc Latinorum lectionem in hunc sensum: Sine illam, vt in tempore sepulturæ meæ seruet illud vnguentum, quod tunc parabit pro vnctione mei. quasi dicat Dominus: Hanc vnctionem ego ab ea accipio, pro vnctione qua conabitur frustra me inungere postea, quando illi saluum manebit paratum mihi vnguentum. Verùm durum nimis est, vt relatiuum, illud, referatur non ad vnguentum iam effusum, sed ad vnguentum postea parandum à Maria pro sepultura Domini. Itaq; sciendum Græca habere, in diem sepulturæ seruauit illud; quo idem significatur cũ eo quod habent Matthæus & Marcus. Sensus enim est: Seruauit hactenus istud vnguentum pro sepultura mea, & veluti iã esset dies sepulturæ meæ, me eo nunc vnxit vnguento. Et sunt nunc libri Latini recens impressi, qui habent, seruauit; & non, vt seruet. At cùm omnes codices scripti inueniantur habere, vt seruet, non est verisimile interpretẽ vertisse seruauit, sed vt seruet: & proinde, vt veritas antiquæ nostræ versionis conseruetur, non rectè pro, vt seruet, quidam substituerunt, seruauit, nisi quæcunq; in Latinis codicibus aliter leguntur quàm habent vel Græca, vel Hebræa, sint corrigenda ad veritatem originalium: quod cùm nõ sit temerè faciendũ, videndum potius quomodo recepta nostra lectio reduci possit ad sensum lectionis Græcæ. Ad hunc autem reducitur, & cum eo satis coincidit, si intelligamus dictũ esse: Sine illam vt seruet, pro eo quod dici poterat: Sine illam seruare vnguentum hoc in diem sepulturæ meæ. Verisimile enim interpretẽ pro τετήρηκεν, vt habẽt Græci codices, legisse τετηρηκέναι, id est, seruare vel vt seruet, accipendo verbũ, seruet, vt sit præsentis temporis potius quàm futuri. Itaq; intelligẽdum sic dictum esse: Sine illam seruare vel vt seruet, quomodo illi qui culpat aliquem quid facientẽ, dicere solemus:

Sine

Sine eum quod facit facere. aut, Sine eum vt faciat quod facit. quasi Dominus dixisset: hæc mulier seruauit vnguentum istud in diem sepulturæ meæ: Sine ergo eam seruare vel seruasse quod in illũ vsum seruauit. Quicquid autẽ est de verbis quę in Ioanne & secundùm Latinorũ & secũdùm Græcorum lectionem sunt obscura, certum est Ioannem significare voluisse id à Domino dictum quod alij duo planius extulerunt. Porro ex his quæ apud singulos Euangelistas istos dicuntur, apparet significari mulierem ideo modò vnxisse Dominũ, quòd sciret illum mox sepeliendum, ac tunc se impediendam ab vnctionis funeralis officio, atq; ob id voluisse præuenire vnctionem quam impendere non posset. Et videri quidem satis posset Mariam quia Dominum fortè audierat frequenter de imminente sibi morte prædicentem, credidisse ipsum mox moriturum, & quia metuerat ne fortè mortuo debitam non posset vnctionem impendere, voluisse eam viuo, sed tanquam mox sepeliendo exhibere. Attamen verisimile magis est Mariam in hac vnctione nihil cogitasse de instante vel morte, vel sepultura Domini, sed ipsam simpliciter præ amoris magnitudine Dominum multis laboribus defatigatũ voluisse vnguento optimo perungere, quemadmodum & aliâs fecerat, pro more Iudæorum, qui in solennioribus conuiuiis vocatos hospites vnguẽto vel oleo perfundere soliti erãt: non quòd Maria crederet Dominũ huiusmodi capi delitiis, cuius nouerat frugalitatem, sed quòd per amoris impotentiam suo indulgeret animo. Proinde cùm dicitur istud fecisse ad sepeliendum, & vnxisse ad sepulturam, & seruasse vnguentum hoc in diem sepulturæ, intelligendum est hæc ob id dicta, quia spiritus sanctus ipsam ignorantẽ quid ageret mouebat ad hoc opus, significare volens & quòd instaret Domini sepultura, & quòd Maria ab vnctione mortuo præstãda impediretur, quemadmodum suprà Caiphas nescius dicitur prophetasse. Et quidem potuisset Dominus hoc Mariæ opus simpliciter commendasse ab animo ipsius, nempe ob amoris erga se magnitudinem, ex qua factum hoc processit, & ex qua rectè illi visum fuit vnguentum hoc, cum vt reliqua omnia hominũ in vsum à Deo datum esset, nulli magis quàm Domino impendendum, vt qui omniũ esset hominum excellentissimus, & Deo gratissimus: verùm maluit illud commendare ab intentione spiritus sancti in hoc opere, tum vt mortis instantis memoriam discipulorum mentibus imprimeret, cuius inculcandæ occasionem vbiq; & vndique captabat: tum vt sic factum istud magis commendaret, & ex parte Mariæ faciẽtis, & ex parte suiipsius vnctionem illam in se admittentis. Magis enim ad facti huius commendationẽ facit, siue Mariam spectemus vngentem, siue Dominum permittentẽ, intentio spiritus diuini in hoc opere, quàm intẽtio & animus Marię. Sic enim ostenditur non ad delitias factam hanc vnctionem, sed potius ob imminentẽ sepulturam, quæ vnguentis apud Iudæos nõ ad delitias honorabatur, & in Christo maximè erat honoranda, vt cuius sepulchrũ secundùm Isaiæ vaticinium debebat esse gloriosum. At obiicere hic quis potest, hac ratione nõ commendari à Domino ipsam mulierem, aut factum ipsius quatenus ex ipsa processit, cum Dominus videatur suscepisse defensionem mulieris contra discipulos indignantes illi, & frementes in eam. Ad quod dicendũ, Dominum

A hac ratione excellenter factum hoc commendasse, quod satis erat contra calumniam discipulorum, dicentium esse perditionem ipsam vnguenti effusionem. Cumq; factum hoc commendat ex intentione spiritus, satis etiam commendat mulierem, vt quę moueri digna fuerit à spiritu sancto ad hoc opus, vnde ipsam dicit hoc fecisse ob sepulturam, non spiritum sanctum. Deinde dum illam dicit ob sepulturam hoc fecisse, significat eam non vnxisse se vulgari modo ad voluptatem, sed causa pietatis & religionis, qua causa mortuorum corpora vngi solita erant apud Iudæos, & ipsa mulier postea cupida erat futura vngendi mortuum ipsius corpus. His autem necdũ contentus Dominus, quo adhuc B magis ostenderet quàm deberet meritò ab omni calumnia liberũ esse factũ huius mulieris, subiecit, vt est apud Matthæũ & Marcum: Amẽ dico vobis, vbicunq; prædicatum fuerit Euangeliũ hoc, id est, historia eorum quæ in carne feci & passus sum pro electorum salute, dicetur inter cætera etiam illud quod hæc mulier fecit, idque dicetur non in vituperium eius, sed in eius perpetuam cum laude memoriam. Cùm enim dicitur: dicetur & quod hæc fecit in memoriam eius; dictio, quod, relatiuum est non coniunctio: & pronomen, hæc, suppositum est verbi, fecit: & pronomen, eius, est fœminini generis, referens ipsam mulierem, quemadmodum patet ex Græcis, proinde illud: in me- C moriam eius; referri debet non ad verbum proximum, fecit, sed ad verbum, dicetur. Narrandum autem prædicit, & narrari voluit in toto orbe Dominus factum huius mulieris, tum quòd esset opus declarans maximã huius mulieris erga ipsum non solùm fidem, sed etiam charitatem & deuotionem: tum quòd fuerit opus propheticum, quo ad maiorem commendationem deuotionis & pietatis in hac muliere, spiritus sanctus duo illa præsignificauit, quæ suprà dicta sunt. Et quidem iam impletum videmus quod hic futurum prædixit Dominus, vt vbicunque prædicatum sit Euangelium ipsius, etiam narratum sit, & narretur quod fecit hæc mulier. Ex qua celebri huius facti prædica- D tione à Domino prædicta, satis efficaciter probari potest hanc mulierem fuisse Mariam sororem Marthæ, eandemque fuisse eam quæ in Euangeliis dicitur Magdalena, vt annotatũ est in capite Concordiæ 48. Factum enim istud passim tribuitur Mariæ sorori Marthæ, & Magdalenæ, quare cùm Dominus non simpliciter factum istud narrandum prædixerit, sed etiam in memoriam vngentis mulieris narrandum, nequaquam passus fuisset spiritus Dei, factum hoc hactenus vbique ascribi alteri mulieri, quàm ei quam ex hoc facto semper celebrandam Dominus prædixit. Idem efficacius ex præsenti trium Euangelistarum narratione, & historia resurrectionis & sepulturę Dominicæ potest probari. Ex collatione enim Matthæi & E Marci cum Ioanne in præsenti loco constat mulierem, cuius non expresso nomine meminerunt Matthæus & Marcus, esse Mariam sororem Marthæ: eandem autem esse illam quæ dicitur in Euangeliis Magdalena, patet satis ex collatione præsentis loci cum his quæ dicuntur circa Domini sepulturam & resurrectionem. Hic enim apertè dicitur mulierem hanc præuenisse vnctionem, quam mortuo exhibere causa sepulturæ non posset, cùm vellet. Inter mulieres autem quæ Dominum vngere mortuum cupiuerunt, sed per acceleratam resur

resurrectionem non potuerunt, prima & præcipua ab omnibus Euangelistis ponitur Maria Magdalena, nulla sanè alia de causa probabilius, quàm vt significarent impletum in ea fuisse quod hic de ea Dominus prædixit. Si enim Maria soror Marthæ alia fuit à Magdalena, conueniebat sanè de illa imprimis & maximè commemorare, quomodo Dominum mortuum vngere cùm cuperet, non tamen potuerit, quo veritas huius prædictionis Dominicæ manifestaretur. Et hactenus quidem quæ ad historiæ & verborum Domini explicationem pertinent. Restat vt quę nobis in personis huius historiæ & verbis Domini sint obseruãda, paucis admoneamus. Itaque in Maria obseruandum est exemplum seduli & ardentis amoris, qui facit vt nihil iudicetur nimium, nec vllus sumptus in gratiam Dei tolerandus videatur esse grauis. In Iuda obseruandum ingenium tum hypocritarum, qui semper sancta prauis suis affectibus prætexunt: tum auarorum, qui vbique de lucro quauis ex re siue per fas, siue per nefas conquirendo cogitant, iudicantes perditionem & profusionem quicquid illis non adfert aliquid commodi. In reliquis discipulis est exemplum eorum, qui illico offenduntur & scandalizantur, si quid fieri videant quod iudicant rectius aliter fieri debuisse. In Domino exemplum est synceri iudicij & veræ dilectionis, dum & quod ex dilectione proficiscebatur, bonũ agnouit, & tam diligenter contra calumniatores defendit. Ex qua defensione discendum primò, vt annotauit D. Chrysostomus, quòd quando bonum quicquam fieri videmus, etiãsi exactissimum non sit, nec optimum, non esse à nobis reprehendendum, sed suscipiendum nobis, & fauore nostro persequendum. Quemadmodum enim, inquit Chrysostomus, si quis Dominum, antequam mulier hoc fecisset, interrogasset, non admisisset: sic postquam fecit, illud vnum solummodo respicit, ne increpatione discipulorum ancipiti animo turbetur, sed hortatu suo maiore animo suscepto recedat. Non erat enim amplius increpatio post effusionẽ olei oportuna. Ita & tu si præparasse quosdam vasa videris sacra, aut ornatum quenquam alium circa parietes Ecclesiarũ & pauimenta confecisse, noli reprehendere, aut vænundari iubere quod factum est, ne animum eius qui fecit perturbes. Sin verò antequam fecerit, te consuluerit, pauperibus offerre iubeto. Hæc ille. Discendum secundò, quòd prætextu subuentionis pauperum, non sint omittenda alia charitatis & beneuolentiæ officia & opera, quæ pro tempore & loco occurrunt facienda, vt est honesto conuiuio & sumptu excipere suo tempore amicos, quo sumptu multis poterat subueniri pauperibus, eo quòd non vbiq; & semper vrgeat pauperum subuentio. Discendum tertiò, quomodo sanctis viris liceat nonnunquam quibusdam rebus vti præter metas consuetudinis bonorum, nempe ad significationem alicuius mysterij, quemadmodum Dominus pretioso hoc vnguento præter suam consuetudinem perungi permisit, propter significandum sepulturæ mysterium, & mysticam ac spiritualem vnctionem qua à nobis desiderat inungi, vt annotauit D. Augustinus lib. 3. de Doctri. Christiana cap. 12. sic scribens: Quisquis rebus prætereuntibus restrictius vtitur, quàm sese habent mores eorum cum quibus viuit, aut temperans, aut superstitiosus est. Quisquis verò sic eis vtitur, vt metas consuetudi-

A nis bonorum inter quos versatur excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. In omnibus enim talibus non vsus rerum, sed libido vtentis in culpa est. Neque enim vllo modo quisquam sobrius crediderit Domini pedes ita vnguento pretioso à muliere perfusos, vt luxuriosorum & nequam hominum solent, quorum talia cõuiuia detestamur. Odor enim bonus, bona fama est, quam quisquis bonæ vitæ operibus habuerit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes eius pretiosissimo odore perfundit. Hæc ille. Ex quibus etiam discendum postremò circa hanc Dominicam defensionem facti mulieris, quibus rationibus commendandum sit nonnunquam quod quidam in B templorum ornatu, & eorũ vasorum quæ ad Eucharistiæ pertinent ministerium, sint sumptuosi, nimirum quia huiusmodi sumptus proficiscitur ex ardenti erga Deum & Christũ deuotione, & quia valet ad ædificandam aliorum in Deum fidem, pietatem, & deuotionem, adeo vt hisce de causis frequenter præstet, & melius sit in huiusmodi vsus facere sumptus, quàm eosdem pauperibus impendere. Vnde Theophylactus in Marcum circa hunc locum sic habet: Confundantur hoc loco qui pauperes Christo præferunt. Audiui enim ego aurifabros dicentes: quòd si ego dissectum sacrum vas dem pauperibus, & ego viuam, nec condemner. C Audiãt igitur quomodo Christus præferat sui curam pauperibus. Christi autem corpus propriè, quod in disco aureo: & sanguis, qui in poculo. Qui igitur abstulerit discum pretiosum, & cogit vt corpus Christi in viliori ponatur, prætexens scilicet pauperes, sciat cuius partis sit. Hæc ille. in cuius verbis dubium occurrit quomodo conueniant quæ dicit, cum his quæ suprà audiuimus ex Chrysostomo. Nam Chrysostomus quidem præfert sumptum in pauperes impendi, quàm in templorum ornatum & sacrorum vasorum constructionem. Theophylactus verò contrà videtur præferre curam rerum sacrarum, curæ pauperum. Sciendum itaque, quòd absolutè quidem melius est & maius, impẽdere aliquid Deo quàm pauperibus, eo quòd D dilectio Dei præferenda sit dilectioni proximi, verùm cùm Deus nostrorum bonorum non egeat, & proximum propter se diligi à nobis velit, nihilque velit sibi impendi, nisi propter nostram & aliorum vtilitatem, & necessitatem, hinc quo cum maiori aliorum fructu quis facultates suas ex Dei dilectione expendit, eo huiusmodi sumptus Deo est gratior, proinde quandoque gratius illi est si sumptus aliquis etiã magnus in vsum rerum sacrarum fiat, quàm si pauperibus impendatur, vt cum non occurrit singularis aliqua pauperum necessitas, & ornatus rerum sacrarum necessarius iudicatur, ob prouocandam quorundam in Deum fidem & deuotionem. Frequentius tamen illi gratior est cura E pauperum, quòd hæc vt in plurimum sit vtilior & magis necessaria, id quod respexit D. Chrysostomus & spiritus sanctus dicẽs per Osee: Misericordiam volo & non sacrificium. *Osee 6.* Superest vt tractatam literaliter & moraliter historiam etiam allegoricè paucis tractemus. Itaque Bethania, quæ interpretatur domus obedientiæ Domini, & domus Simonis, hoc est, obedientis, Ecclesiam significat, in qua sola Christus reperiri potest, & reficitur. Quod autem in Bethania Simon à lepra curatus Dominum in suam recipit domum, Lazarus cum eo accumbit, Martha ministrat, & Maria suo quo-

que

que fungitur officio, portendebat concors & amicum in eadem domo sodalitium Ecclesiæ, quam Christus immundam suo purgauit sanguine, quam mortuam ob peccata, sua morte viuificauit. In hac sunt qui cum Simone Christum in suis pauperibus reficiunt: sunt qui cum Martha, quoad possunt, coadiuuant & ministrant: sunt qui cum Lazaro gaudent Christum in suis membris refici: sunt item qui cum Maria ardentes fide & deuotione, non seruant in vasculo conclusum vnguentum pretiosum quo Christum perungant, hoc est, fidem suam & deuotionem apud se non continent; sed velut fracto vasculo eam profundunt, palam & vbique nomen Christi eiúsque maiestatem prædicantes, cuius & pedes & caput perungunt, dum & humanitatem eius, & simul diuinitatem omnibus commendant & prædicant magnificè: quod quia fecerunt Apostoli, & eorum successores, vniuersa domus huius mundi impleta est fragrantia huius optimi vnguenti, hoc est, prædicationis Euangelicæ & nominis Christi, de quo dicitur in Canticis: Oleum effusum nomen tuum; impletumque verè est in Ecclesia per huiusmodi viros, quorum typus fuit Maria, illud Canticorum: Cantic. 1. Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. Hoc odore trahuntur multi vt ambiant in eam domum admitti, in qua cum amicis suis accumbit Iesus. At nunquam defuerunt nec desunt modò, qui inuideant & obstrepant honori Iesu impenso, & quibus non est gratus odor prædicationis Euangelicæ. vnde Paulus: Christi, inquit, bonus odor sumus Deo, in iis qui salui fiunt, & iis qui pereunt, aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam. Dolent enim & indignantur cum Iuda Iudæi, & quotquot quæ sua sunt magis quærunt quàm quæ Iesu Christi, omnem prædicationis sumptum ad Christi honorem impendi, neque curam haberi neglectæ legalis obseruationis, aut gentilis superstitionis & vanitatis. Verùm aduersus hos obmurmura-

2. Cor. 2.

A tores consolari illos debet Christi patrocinium, cui vni probari satis est. Alias historiæ huius allegorias videre licet apud Theophylactum in Ioannem, & Hilarium in Matthæum.

COGNOVIT ERGO TVRBA MVLTA EX IVDÆIS, QVIA ILLIC EST.] Sequenti narrationi de glorioso Domini in Hierusalem introitu viam hac narratione præstruit Ioannes, cùm turbam multam ex Iudæis, hoc est, Hierosolymitanis cognouisse dicit propter vicinitatẽ loci, Iesum esse in Bethania, atque ob id prouocatam magnitudine recentis miraculi, certatim venisse è Hierusalem, nõ tantùm vt Iesum, sed etiam vt Lazarum viderent. Suadebat enim hoc insita B mortalium ingeniis curiositas. Porro sacerdotum animos sic excæcauerat liuor & odium in Iesum, vt iam illorum malitiæ non satis esset occidere Iesum, sed etiam cogitarent, & concilio habito decernerent (est enim hîc rursum pro cogitauerunt, ἐβουλεύσαντο) etiam Lazarum interficere, in quem ne speciem quidem criminis vllam intentare poterant, nixi scilicet superiori sententiæ Caiphæ, quia expediret etiam innocentem perire pro populo, vt non tota gens periret. Cæcum, quia fortiter patrocinatus fuerat apud eos gloriæ Iesu, eiecerat è synagoga: nunc eò malitiæ creuit illorum & superbia & inuidia, vt Lazarum à quo nullo dicto factóve fuerant vnquam prouocati, & in quem ne C fingere quidem quicquam poterant, voluerint occidere, nõ ob aliud, quàm quòd multi Iudæi commoti tam euidenti miraculo desciscerent ab ipsis, & adhærerent Iesu, credentes eum esse promissum Mesiam. Cùm enim semel animus laxauit habenas in scelus, ei postea nulli, vbi sistat, termini circumscribuntur. Sed vide rursum malitiæ istorum cæcitatem, Lazarum propter resuscitationem occidere cogitauerunt, quasi Dominus suscitare potuerit mortuum, & non posset occisum. Ecce, inquit Augustinus, Dominus vtrunq; fecit, & Lazarum mortuum, & seipsum suscitauit occisum.

INSIDENS ASINO INTRAT DOMINVS GLORIOSE IN Hierusalem. Matthæi 21. Marci 11. Lucæ 19. Ioannis 12.

CAPVT CX.

E[l]T [c]factum est [d]in crastinum, [l]cùm ✝ appropinquassent' ▷ [e] Hierosolymis' [a] & venissent[c] ad [f] Bethphage,[b] & ‖ Bethaniam' [l]ad montem [c]qui vocatur ✝ [l]Oliueti':[a]tunc Iesus ▷ [l]misit' duos ‖ discipulos [b] suos' ✝ [l] & ait' [e] illis: [l] Ite in castellum quod contra vos est, [e] & statim ▷ [b]introeuntes illuc, [l]inuenietis [a]asinam alligatam, & [l] pullum [c]asinæ‖ [b]ligatum' [a] cum ea, [b] super quem nemo adhuc hominum sedit, [l]soluite [b]illum, [l] & adducite [a]mihi. [l]Et si quis[c] vobis[a] aliquid [e]dixerit, [&] [c]vos interrogauerit: [b] Quid facitis? [c] Quare soluitis? Sic ✝ [l]dicetis' [c]ei: [l] Quia ▷ Dominus his opus habet' [e] & ‖ confestim' dimittet ✝ eos' [b]huc. [a] Hoc autem factum est, vt adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinam & pullum filium subiugalis. ‖ [l] Abierunt autem' [a] discipuli [c] qui missi fuerant, & [b] inuenerunt [c]sicut dixit illis stantem[b] pullum, [b] ligatum ante ianuam foris in biuio, [&] [a] fecerunt sicut præcepit illis Iesus, [b] & soluunt eum. [c]Soluentibus autem illis pullum, ✱[b] quidam de illic stantibus[c] domini eius, ✝[b] dixerũt ad illos: [b] Quid ▷ facitis soluentes' pullum? ‖ [c] At illi' dixerunt [b]eis sicut præceperat illis Iesus: [c] Quia Dominus eum necessarium habet. [b]Et dimiserunt eis. [l]Et ✝ adduxerunt' [a] asinam, & [c]illum [e] pullum [b]ad Iesum, [c] & ▷ imposuerunt super eos' vestimenta sua, [f] & [c]iactantes vestimenta sua supra pullum, [f] ‖ eum desuper sedere fecerunt'. ✝[d] Inuenit [ergo'] Iesus asellum, [i] & sedit super eum, [d]sicut scriptum est: Noli timere filia Sion, ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ. Hæc non cognouerunt discipuli eius primùm, sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei. [c]Eunte autem illo, ▷ [e]plurima turba' ‖ [l]strauerunt' vestimenta sua in via, [e]alij autem [b]frondes [e]cædebant [&] [a]ramos[c] de arboribus, & sternebant in via. [Et] [d]turba multa quæ venerat ad diem festũ, cùm audissent, quia Iesus venit Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei. [c] Et cùm appropinquaret iam ad ascensum montis

✝ b. appropinquarẽt c. appropinquasset
▷ b. Hierosolymæ
‖ b. Bethaniæ
✝ b. Oliuarum
▷ b. mittit
‖ b. ex discipulis suis
✝ f dicens
‖ c. in quod introeũtes
▷ c. o. alligatum
✝ c. duite
▷ c. o. Domino necessarius est
c. o Dominus eius opem desiderat
‖ b. o. continuò
✝ b. illum
‖ 2. abeuntes autem b. Et abeuntes
✱ &
✝ b. dicebant illis
▷ c. solutis
‖ b. Qui
✝ b o. duxerunt
▷ b. imponunt illi
‖ c. imposuerũt Iesum
✝ d Et inuenit
▷ b. multi autem
‖ substernebant
✱ autem
✝ b. qui præibant, & qui
▷ b. o. excelsis.

Olíueti, cæperunt omnes turbæ discentium gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus quas viderant virtutibus. [i] *Et* [a] *turbæ* *** *quæ præcedebant, & quæ sequebantur,* [m] *clamabant* [l] *dicentes* [m]*: Hosanna * filio Dauid,* [p] *benedictus qui venit* [c] *rex* [p] *in nomine Domini* [d] *rex Israel* [b] *Benedictum quod venit regnum patris nostri Dauid,* [c]*pax in cælo, & gloria in excelsis,* [*]*hosanna in ▷ altissimis.* [d]*Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo, quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis: propterea & obuiam venit turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum.* [c]*Et quidam Pharisæorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait: Dico vobis, Quia si hi tacuerint, lapides clamabunt. Et vt appropinquauit, videns ciuitatem, fleuit super illam dicens: Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo, & circundabunt te, & coangustabunt te vndiq;, & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quòd non cognoueris tempus visitationis tuæ.* [b]*Et introiuit Hierosolymam.* [a]*Et cùm intrasset Hierosolymam, commota est vniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic? Populi autem dicebāt: Hic est Iesus Propheta à Nazareth Galilææ.* [d]*Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus, ecce mundus totus post eum abijt.*

E[i]T [c]FACTVM EST [d]IN CRASTINVM [l]CVM APPROPINQVASSENT [e]HIEROSOLYMIS, &c]. Ioannes Euangelista, priusquam aselli super quem Dominus sedit facit mentionem, commemorat quomodo turba multa quæ conuenerat ad diem festum processerit obuiam Iesu cum ramis palmarum, clamātes Hosanna, &c. Id autem quoniam proculdubio præpostero ordine Ioannes commemorauit, non veriti sumus in Concordia mutato ordine suo collocare, maximè vt Ioannis narratio contexeretur cum reliquorum trium narratione, nec idem bis cogeremur ponere. Quomodo autem inuenerit Dominus asellum, Ioannes non commemorauit, sed tantum dicit: Et inuenit Iesus asellum; quod illud diligenter reliqui Euangelistę ante scripsissent, cùm ipse ferè prętermissa ab eis statuerit persequi. Porro Matthæus pro asino Dominum misisse Apostolos dicit cùm appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem Oliueti: Marcus verò, cùm appropinquarent Hierosolymæ & Bethaniæ, aut, vt habent Græci, ad Hierusalem, ad Bethphage & Bethaniam: Lucas item, cùm appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam. Proinde meritò hìc dubitari potest quomodo cū Matthæus dicat discipulos missos à Domino cùm venissent Bethphage, & ad montem oliuarū, Marcus & Lucas dicant Dominum hoc fecisse cum appropinquaret Bethaniam. Nam cùm venisset Bethphage & ad montem oliuarum, iam Bethaniam pertransierat, cùm Bethphage & mons oliuarum vicinior fuerit ciuitati Hierusalem quàm Bethania, in qua præcedenti nocte Dominus pernoctauerat. Dicendum itaq; Marcum & Lucam dixisse, Dominum cum mitteret discipulos, appropinquasse Bethanię, non quòd eam tum accederet, sed quòd prope eam esset, non enim iam eam longè exierat, quomodo suprà diximus quosdam intelligere, quòd Lucas dixit Dominum curasse cæcum, cum appropinquasset Iericho. quorum sententia multum confirmari potest ex modo loquendi in præsenti loco. Aut dicendum, quòd Marcus & Lucas præposterè dicunt, cùm appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, illudq; sic intelligendum, cùm appropinquasset ad Bethaniam, & deinde appropinquasset ad Bethphage ad mōtem Oliuarum. Erat autem Bethphage, villula in mōte oliueti, qui sabbathi habebat iter à Hierusalē, vt dicitur Act. 1. hoc est, distabat à Hierusalē mille passus, cùm Bethania 15. stadiis abesset, hoc est, duobus fermè milibus passuum. Hanc villulam D. Hieronymus secutus Origenem dicit fuisse villulam sacerdotum, ac interpretari domū maxillarum. Nam Pag Chaldaicè maxillam significat, cum Hebraicè significet ficus immaturas, hoc est, grossos, vnde aliqui interpretantur domum grossorum & ficuum. Alij verò domum oris vallis, quia Beth domus, Pe os, Ge verò vallem significat. Cùm ergo iuxta hunc locum venisset Dominus, ex quo sacerdotes Paschales victimas & alias (vt est verisimile) deducere in Hierusalem soliti erant, tunc Iesus misit duos discipulos, quos author secundæ expositionis in Matthæum titulo Chrysostomi, dicit quēdam (notans verisimiliter ipsum Hilarium) scripsisse, fuisse Petrum & Philippum, argumēto tamen inualido, cū verisimile magis sit, si liceat diuinare, hos duos fuisse Petrum & Ioannem, quos & postea misit ad parandum agnum Paschalem, quanquam nihil aut perparum referat scire qui fuerint nunc missi. Dixit autem eis: Ite in castellum quod contra vos est. Vbi notandum, quòd quidam per castellum hoc loco ciuitatem Hierusalē intelligunt, sic dictam à Domino siue ob murorum fortitudinem, siue per despectum, quasi nō mereretur vocari castrum vel ciuitas, illudq; ꝫ quod contra vos est; sic quidam eorum interpretantur, vt significetur Hierusalem contrariam esse Apostolis, quòd eorum Dominum conaretur occidere. Verùm sciendum, pro castellum Græcis hic rursum esse, sicut frequenter superius, dictionem κώμη, quæ vicum propriè significat & pagum, quæ proinde ineptè diceretur de Hierusalem. Verisimile autem Dominum demonstrasse vicum Bethphage, de quo dicit, contra vos est, hoc est, è regione vestri, & in conspectu vestro. Lucas enim non habet, contra vos, sed tantùm εἰς τὴν κατέναντι κώμην, id est, in vicum qui econtra & è regione est. Et apud Matthæum non est κατέναντι, sed ἀπέναντι ὑμῶν, id est, ante vos & in conspectu vestro. Vnde patet malè intelligi, quòd contra vos est, pro illo, quod est contrarium vobis: malè item intelligi per castellum, Hierusalem: quia à loco in quo erat Dominus non poterat prospici Hierusalem propter interpositum montem oliuarum, sic dictum, quòd multis consitus esset oliuis, vnde & ἐλαιῶνος, hoc est, olíueti mons dicitur Act. 1. Sequitur in verbis Domini: Et statim introeuntes illuc, hoc est, in ipso introitu, inuenietis asinam alligatam & pullū cum ea, &c. Circa quæ primùm quæritur, cur Dominus, qui hactenus pedes circumambulauit per Galilæam & Iudæam, tam breue sui in Hierusalē itineris spatium absoluere voluit insidens iumentis, eisq; tam noua ratione conquisitis

tis

tis? Neque enim sufficit dicere quod indicat Matthæus, illum ideo id voluisse vt impleretur Zachariæ Prophetia. A Nam quid est quod per Zachariam istud spiritus sanctus etiam prædicere voluit? Dicendum itaq;, quòd præcipua huius facti Dominici causa fuit, vt antequam pateretur, specimen quoddam regni sui Dominus exhiberet, seseque efficacibus argumentis Mesiam comprobaret expectatum, vt sic bonos in fide erga se confirmaret, & mali non haberent quod in excusationem prætexere possent. Sicut autem & aliàs semper in his quæ circa Dominum contigerunt humilia magnificis sunt coniuncta, ita & modò sic regiam suam dignitatem & magnificentiam ostendere voluit, vt tamen simul non desereret summã humilitatem B & mansuetudinem conuenientem primo suo aduentui & regno suo spirituali. Regiæ itaque potentiæ fuit & magnificentiæ indicium, quòd ad solum iussum & necesitatis significationem, domini iumentorum cesserint ei vsum illorum, quod discipulis quos miserat prædixit istud ita euenturum, & illos mox vbi ingresi essent vicum, inuenturos iumenta, eaque alligata. Deinde quod iumento insidens vectus sit, cùm semper solitus fuerit pedes incedere, quodque tam concordibus animis, tantoque applausu & veneratione, ei à populo multo liberè acclamatum est, non obstantibus Pharisæorum prohibitionibus, quibus etiam pridem cautum erat, ne quis illum confi- C teretur esse Christum, & acclamatum est non quibuslibet verbis, sed scripturæ verbis multò antè de ipso prædictis. Prostremò, quòd templum ingressus cæcos & claudos curauit, negotiantes eiecit, seseque atrocisimis suis hostibus formidabilem exhibuit. His enim cunctis declarauit omnia sibi cognita, & suæ potestati esse subiecta, omniumque corda se habere in sua potestate, vt inclinare posit ea quò velit. At summæ humilitatis & plusquam plebeiæ fuit, quòd alieno & accommodatitio iumento vsus est, quòd asello insederit nihil minus quàm regio vectore, quòd pauperũ discipulorum vestimentis non aureis vestibus insederit, stipatus inermibus comitibus, qui pro hastis D ac gladiis, arborum ramusculos manibus gestabãt. Quo vtique declarabat, aliam esse conditionẽ regni sui quàm regnorum huius mundi, se etsi à patre potestatem accepisset, cui omnia cùm vellet cederent, tamen per humilitatem omnes velle ad se trahere, per eandem ingressurũ se in gloriam suam, ac proinde etiam sectandam humilitatem omnibus his qui eiusdem regni ambirent esse consortes secum. Hunc autem in regiam ciuitatem Hierusalem introitum Domini, mirabiliter temperatum, & planè regia magnificentia ac pompa, & plebeia humilitate, conueniebat per Prophetam prædici à spiritu sancto, vt videntes Apostoli, omnésque Iudæi facto Domini consentire Prophetæ va- E ticinium, magis intelligerent ipsum quantumuis in mundo humilem, verè esse expectatum Mesiam, desinerentque expectare mundanam regni Mesiæ gloriam: vnde Propheta velut signũ quoddam præmonstrans, quod cùm Iudæi viderent excitarentur ad agnoscendum suum regem, dicit per aduerbium demõstrandi: Ecce rex tuus venit, &c. Verùm cùm nihil sit prætermissum à Christo & spiritu sancto, per quod ad regis sui agnitionem perduci possent Iudæi, ipsi tamen occasione huius facti ad contrarium prolapsi sunt, vt scilicet magis iam accenderentur ad occidendum illum, & occasionem agnoscendi Christum datam illis à Deo, sibi verterent in occasionẽ persequendi Christum. Vnde præter primam huius introitus Domini in Hierusalem causam iam tractatã, adiungi possunt & aliæ duæ, sed veluti secundariæ: quarũ altera est, quia Dominus cupidus subeundi pro omnium salute mortem, præcognouit hac ratione Pharisæos & sacerdotes accedendos ad inferendam sibi mortem, non quòd vellet illis persecutionis dare occasionem, sed quòd sciret illos iustè sibi relictos hinc persecutionis sumpturos occasionẽ, quorum impietate ad promouendam hominum salutem abuti voluit. Altera est, vt ad tempus adblandiens, & accommodans se suorum affectibus, irrideret huius mundi gloriam, ostenderetq; quàm sit inanis & infida, quum tantos applausus, tamq; honorificas acclamationes, ac tantum populi studium mox secuta sit crux. Est autem & mystica huius facti Dominici causa, sed hæc postea in allegorica historiæ persecutione tractabitur. Omnino enim dubium non est quin hoc suo facto Dominus mysticum aliquid designare voluerit, cùm tam noua ratione sit peractum, vt tacita quędam parabola in eo videatur adumbrata. Porro ratione & mysterio non caret etiam, quòd quinta die ante Pascha, hoc est, decima die mẽsis primi Dominus hac magnifica pompa ingressus sit Hierusalem. Ea enim die præceptum fuit Israelitis, vt agnũ Paschalem quisque in domum suam sumeret immolandum decimaquinta die. *Exod.12.* Itaque seipsum tunc Dominus in Hierusalem intulit, immolãdus in ea ipso die Paschæ in verum agnum Paschalem, per quem non à Pharaone & Ægypto, sed à diabolo & inferno fideles liberarentur. Deinde hac die velut victoriosus rex cum ramis palmarum ingredi voluit Hierusalem, quòd eadem die post septimanã expletam recurrente, deuicta morte gloriosè erat resurrecturus, ac regnum suum spirituale in cœlesti Hierusalem auspicaturus. Decima quoq; dies mensis primi, insignis olim fuit, quòd in illa Iosue typum Christi etiam nominis similitudine præ se ferens cum toto Israelitico populo, transito Iordane ingressus sit promissam illis terram, vt scribitur Iosuæ 4. cùm deinde 14. die solenne Pascha celebrauerit, vt scribitur cap. 5. Et hactenus de proposita prius quæstione satis. Superest altera circa hunc locum quæstio, ad concordiam pertinens Euangelistarum, quomodo scilicet Matthæus duo iumenta, asinã scilicet & pullum, commemoret iussa à Domino afferri, eiq; allata, & super ea Dominũ sedisse, cùm reliqui tres solius pulli mentionem faciant. Pro cuius quæstionis solutione communiter dicitur, Dominum sedisse super vtrunq; animal succesiuè: tres tamẽ Euangelistas solius pulli meminisse, siue quòd eo Dominus pro maiori parte insederit, siue quòd pulli inequitatio ad mysterium vocationis gentium pertineat, quibus Græca lingua tres scripserunt Euãgelistæ, cùm Matthæus Hebræa scripserit Hebræis. Verùm quoniam, vt habet D. Hieronymus, & turpe fuit Dominum insidere asinæ, & imposibile vt in tam breui spatio diuersis insederit animalibus, verisimilior est aliorum, inter quos Euthymius, sententia, qui dicunt soli pullo Dominum insedisse, atque ob id tres Euangelistas illius solius fecisse mentionem: asinam tamen etiam simul adductam, sed Dominum pullo insedentem tantùm fuisse secutam, ideoque

Matthæum exacta diligentia vtriusque meminisse iumenti. Huic tamen sententiæ videntur obstare quędam. Primùm, quòd apud Matthęum iussi sunt discipuli dicere; Dominus his opus habet. Deinde, quòd apud eundem dicuntur discipuli, cùm adduxissent asinã & pullum, imposuisse super eos vestimenta sua, & Dominũ desuper collocasse. Postremùm, quòd in testimonio prophetæ, quod hoc facto Domini impletum dicitur à Matthæo, habeatur; sedens super asinam & pullum filium subiugalis. Ad quorum primum dicit Euthymius, quòd vtroque iumento Domino fuit opus, sed pullo, vt super eum veheretur: asina verò, vt pullum sequeretur, causa significandi mysterij quod mox explicabitur. Ad secundum dupliciter responderi potest. Altero modo, vt illud, desuper, referatur nõ ad animalia, sed ad vestimenta, quomodo interpretatur Euthymius, qui pro eo quod nos habemus; & eum desuper sedere fecerunt; habet, καὶ ἐκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν, id est, sedit super ea vel eos. Nam αὐτῶν, ex sese est ambiguum. Sic & exemplar habet Complutense, nisi quòd pro simplici ἐκάθισεν habet ἐπεκάθισεν. Est autem hæc lectio conuenientior, saltem quod attinet ad pronomen αὐτῶν, quàm vulgata lectio, quæ habet ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτῆς, id est, collocarunt super eam, nempe asinam. Quomodo enim Matthæus super solam asinã Dominum diceret collocatũ, cùm reliqui super solum pullum commemorent sedisse? Altero modo dici potest Matthæum per synecdochen, vt & aliàs, dixisse Dominum collocatum pluraliter super animalia, quomodo etiam intelligi potest per synecdochen dictum esse: Dominus his opus habet. Pro responsione autem ad tertium, sciendum est quòd in illo testimonio Prophetæ pro fœminino, asinam, vertendum potius videtur masculinum, asinum. Ita enim permittit & dictio Græca hic posita ὄνος, quæ tam asinum significat quàm asinam, maximè cùm hic careat articulo, nec addatur, vt superius, articulus fœmininus, & vocabulum quod est apud Septuaginta, nempe ὑποζύγιον, quod est subiugale. Et in Hebræa origine vocabulum quod his dictionibus correspõdet, nempe חֲמוֹר hhamor, asinum genere masculino vbique ferè significat, nõ asinã, quę Hebręis dicitur אָתוֹן Athon. Inuenitur tamen 2. Reg. 19. nomen hhamor positum in genere fœminino, de quo vide Pagninum. Nam etiã illo loco D. Hieronymus vertit, asinum. Itaque si in citato Prophetæ vaticinio nomen ὄνος vertatur per asinum, & non per asinam, quod dicitur ascendens super asinum & pullum filium subiugalis; non diuisim est accipiendum, quasi super diuersa animalia vicissim sedisse significatum sit, sed per asinum & pullum, coniunctim intelligendus ipse pullus, qui asinus quidem fuit natura, pullus verò ætate. Figura enim est Prophetis familiarissima, qua idem mutatis vocibus geminant. Sanè in hunc modum explicat hoc testimonium Euthymius, & explicãdum omnino videtur, si originalia inspiciantur Hebræorum, & citatio Ioannis. Quod si dictionem ὄνος quis putet hoc loco potius vertendam per, asinã, vt diuersa significentur animalia, quemadmodum non improbabiliter videtur dicendum secundùm intentionem Euangelistæ, qui cùm dixisset ὄνον & πῶλον iussos adduci, subiicit id factum ad completionem vaticinij, in quo dicitur Messias sessurus super ὄνον καὶ πῶλον: iam dicendum quòd etiam per synecdochen illud sit

A intelligendum quod in vaticinio dicitur, quemadmodum quod idem Matthæus dicit Dominum illis opus habuisse, & Apostolos ipsum collocasse desuper. Videtur enim Matthæus, quoniam duo animalia adducta fuerunt ad Iesum, testimonium Prophetæ, quanquam non necessariò intelligendum esset de duobus animalibus, voluisse accommodare etiam ad vtrunque animal, & quoniam in eo dicitur rex Sion sedere super hoc & illud, ideo sermonem suum attemperando ad Prophetæ vaticinium, dixisse Dominum sedisse super hæc animalia, quod per sinecdochen intelligendum reliqui deinde Euangelistæ qui post eum scripserunt, satis indicauerunt. His præmissis, sigillatim historiæ partes sunt pertractandæ. B Itaq; Dominus suam declarans omniscientiam, Apostolis suis prædicit in ipso mox introitu pagi inuenturos & asinam ligatam & pullum cum ea, eumq́; talem, super quem nullus hominum vnquam sederit: suam autem declarans omnipotentiam & supremum dominium, prædicit dominos iumẽtorum admonitos tantùm de necessitate sua, dimissuros ea. Et statim, inquit Matthæus, dimittet eos. Circa quæ Matthæi verba notandum in plerisque Græcorum libris haberi ἀποστέλλει, id est, dimittit vel emittit, vt sint verba Euangelistæ significantis Dominum mox emisisse Apostolos duos. Verùm cùm superius dixerit Euangelista Dominum misisse duos discipulos, & ob C id frustra id iam repeteretur, magis legendum est ἀποστέλλει, quemadmodum legitur in Marco & apud Matthæum legit noster interpres, Chrysostomus item & Theophylact. Dupliciter tamen hæc lectio intelligi potest. Aut vt significetur Apostolos iussos dicere, non tantùm quòd Dominus his opus haberet, sed etiam quòd Dominus mox eos remitteret, postquam scilicet eis vsus fuisset, quomodo intelligit Euthymius. Aut vt significetur Dominum prædixisse Apostolis missis, quòd dominus iumentorum cùm audisset illud: Dominus his opus habet; mox concessurus esset iumenta abduci ad Dominum, quomodo omnino esse intelligendum patet ex Marco, qui in sequentibus nar- D rans quomodo omnia euenerint quemadmodum Dominus prædixit, postquam dixisset Apostolos dixisse interrogantibus cur soluerẽt, id quod præceperat eos dicere Dominus, subiecit; Et dimiserunt eos; quanquam hîc relatiuum non ad iumenta, sed ad Apostolos referendum sit. vt sit sensus: & permiserunt Apostolos soluere & abducere iumẽta. Græcè enim est ἀφῆκαν αὐτοὺς, id est, sinebant eos. Itaque cùm dicitur hic; & confestim dimittet eos; suppositum verbi, dimittet, est ipse interrogator, dominus scilicet iumentorum. Non est enim verum quod quidam hic asserunt de his iumentis, quòd scilicet fuerint animalia communia in vsus pauperum quorumlibet destinata. Nam Lucas E apertè dicit dominos eorum fuisse qui interrogauerunt cur soluerent. Vnde intelligendum, corda eorum ita diuinitus audito nomine Domini, fuisse immutatum, vt non offensi simplicitate discipulorum sinerent animalia abduci. Notandum enim Apostolos non esse iussos dicere: Dominus noster his opus habet; sed absolutè & cum articulo ὁ κύριος, Dominus his opus habet, quo suam saluatoris significauit diuinitatem, & supremum in omnes homines & creaturas dominium, cui cedere omnes suum deberent dominium. Porro quanquam in Matthæo legamus; Dominus his opus habet; In

Marco, Domino necessarius est; In Luca, Dominus operam eius desiderat; & postea, Dominus eum necessarium habet; Grecè tamen est semper eodem modo, ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει, id est, Dominus habet eius indigẽtiam; nisi quòd Matthæus pro αὐτοῦ, habet αὐτῶν. Solus enim loquitur de asina & pullo. Ne autem quis miretur quomodo super pullum asinæ Dominus equitare potuerit, sciendum quòd dictio Hebraica quæ ponitur in vaticinio Zachariæ עַיִר Aiir, quam Latini & Græci pullum & πῶλον solent reddere, non tam pullum, quàm iuuencum asinum idoneum iam equitationi significat, vt præter alia loca patet ex capite Iud. 10. vbi dicuntur 30. filij Iair ascendisse super 30. pullos asinarum. & cap. Iud. 12. vbi 40. filij Abdon, & 30. eius nepotes dicuntur ascendisse super 70. pullos asinarum. Quod autem pullum sibi delegerit Dominus super quem nullus hominum vnquam sederat, ad literam quidem ita conueniebat regiæ eius dignitati, & ad potestatis eius faciebat commendationem, quod indomitum animal commodum se Domino sessori præbuerit, sed multo magis id factum est ob mysterium pòst explicandum.

HOC AVTEM FACTVM EST, VT ADIMPLERETVR QVOD DICTVM EST PER PROPHETAM.] Ne quis existimaret subleuandi laboris aut attentandæ alicuius nouitatis causa Dominum misisse pro asina & pullo, subiecit Euangelista Matthæus rationem facti Dominici; vt, inquit, adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam. Propheta autem iste, est Zacharias ex cuius cap. 9. testimonium hoc desumptum est, quanquam non ad verbum, siue spectes veritatem Hebraicam, siue versionem Septuaginta. Quędam enim sunt omissa, quædam mutata, sed verbo tenus, sensu manẽte eodem. Hebræa nanq; sic reddidit D. Hieronymus: Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem. Ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam & super pullum filium asinæ. Iuxta Septuaginta sic legimus: χαῖρε σφόδρα θύγατερ σιών, κήρυσσε θύγατερ ἱερουσαλήμ, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων αὐτός, πραΰς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον; id est, Gaude vehemẽter filia Sion, prędica filia Hierusalem. Ecce rex tuus veniet (vel venit) tibi iustus & saluans ipse, mansuetus, & ascendens super subiugale & pullũ nouum. Itaq; omissum est illud: iustus & saluator vel saluans; quòd hoc non ita seruiret proposito. Et pro illo, Exulta satis filia Siõ, iubila filia Hierusalem; hic ponitur, Dicite filiæ Sion; quod tamen Euangelista desumpsisse videtur ex Isaiæ cap. 62. vbi similis est locus cum hoc Zachariæ. Sic enim ibi dicitur: Dicite filiæ Siõ, Ecce saluator tuus venit, &c. Quod autem & hic apud Septuaginta habeatur mansuetus, cùm Hebræa secundùm versionem Hieronymi habeat, pauper, hinc prouenit quòd Hebræi habeant עָנִי Ani, quæ dictio si per Iod scribatur, pauperem, humilem & afflictum significat: si per Vau, mansuetum. Nihil autem est in re diuersitatis vtrouis modo legatur & vertatur, quia paupertati maximè spiritus, semper coniuncta est animi mãsuetudo. Paupertatem autem & mansuetudinem simul ostendit Dominus, dum in regia sua pompa asello vehi elegit. Quòd autem Hebræa habent, veniet, cùm hîc legamus, venit, sciendum est Grecè hic esse, quemadmodum apud Septuaginta, ἔρχεται, quod etiam per futurum verti potest, veniet, cùm vtriusq; tem-

A poris habeat significationem. Cæterùm Ioannes pluribus omissis, & quibusdam etiam mutatis, citat hoc testimoniũ sic: Noli timere filia Sion. Ecce rex tuus venit, sedens super pullum asinæ. Pro eo enim quod habent Hebræa: Exulta filia Sion; ipse posuit quod secundùm sensum idem est: Noli timere filia Siõ. Significatur enim à Propheta, filiam Sion meritò gaudere debere, quod iamdudũ expectatus ipsius rex veniret, & veniret ad saluandũ, neq; cum terrore veniret, sed cùm omni mansuetudine, vtpote insidens asello, & ob id nõ esse cur amplius metuat vel antiquos suos hostes à quibus iam est liberanda, vel ipsummet regem suum, qui cum tanta mansuetudinis ostẽsione se illi exhibet,
B formidolosus futurus & durus non filiæ Sion, sed hostibus eius dæmonibus, idolis, & omnibus impiis. Porro per filiam Sion vel filiam Hierusalem, Hebraica phrasi significatur ad literam congregatio ciuium Hierosolymitanorum, quemadmodum Psal. 44. filia Tyri, pro ciuibus & inhabitatoribus Tyri, & Psal. 136. filia Babylonis pro ciuibus Babylonis. Filiæ autem Sion & filiæ Hierusalem peculiariter denunciatur aduentus huius regis, quòd Sion arx esset regia & sedes regni Dauitici, in quo successurus expectabatur Messias, proinde sub nomine filiæ Sion ad literam etiã comprehenduntur omnes Israelitæ regnum Dauidis agnoscentes. Se-
C cundùm spiritualem autem & præcipuum sensum sermo est de Sion & Hierusalẽ spirituali, Christiana scilicet Ecclesia, in qua Christus verus Dauid regnat, tanquã iustus rex, populum suum asserens è manu opprimentium eum, tanquam mansuetus, blandè illum suscipiens, ac peccata illi remittens.

[e] ABIERVNT [f] AVTEM [g] DISCIPVLI [c] QVI MISSSI FVERANT, ET [h] INVENERVNT, &c. Omnia euenerunt quemadmodum Dominus prædixit. Nam & mox in ingressu inuenerunt iumenta, eaq; quemadmodum prædictum erat, ligata. (Inuenerunt enim, inquit Marcus, pullum ligatum ante ianuam foris in biuio; qua narratione significat quàm facilè pullum inuenire potuerint, vt nõ fuerit opus illum diu quærere, & si-
D mul id dictum est multo magis ob mysterium pòst explicandum.) Et respondentes quę iussi erant dicere, permissi sunt iumenta ducere ad Iesum. Quę cùm adduxissent, quo Dominus & commodius & honorificentius sederet, imposuerunt, inquit Matthæus, super eos sua vestimenta, exteriora scilicet quæ pallia dicuntur, cùm Græcè sit ἱμάτια. Super eos pluraliter imposita dicit vestimenta, siue quia super vtrunque animal posuerint Apostoli, ignorantes super quo sedere eligeret: siue etiam per synecdochen quomodo quod sequitur apud eundem: & eum desuper sedere fecerunt. Sunt qui in Matthæo legunt: & imposuerunt super eum vestimenta sua; vt etiam in Matthæo apertè significetur
E Dominum tantùm insedisse pullo: sed hæc lectio non cõuenit cum Græcis, nec cum correctioribus codicibus Latinis. Hoc honore cùm ab Apostolis suis Dominus affectus erat, secuta etiam est turbarum pietas & reuerentia multiplex. Primò enim multa turba honoris causa partim illum è Bethania, quò pridie multi conuenerant, secuta est: partim è Hierusalem obuiam venit cùm audissent de aduentu Domini, vt habet Ioannes. Secundò, honoris causa plurima turba imitantes & superantes Apostolorum deuotionem, substernebant vestimenta sua in via, alij ramos & frondes de arbori-

bus, oliuarum scilicet & palmarum, quarum copia erat in monte Olíueti, sternebant in via: alij ramos palmarum, vt habet Ioannes, deferebant manibus, & lætitiam animi sui hac ratione protestantes, & victoriosum regem ipsum facto profitentes. Palma enim etiam apud Romanos & Græcos in victoriæ signum præferri & dari solet. Apud Iudæos autem, quo minus eorum præsens factum miremur, peculiare erat in publicis & solennibus gaudiis palmarum ramos manibus gestare. Ita enim vt facerent lætitiæ causa, in festo Tabernaculorum preceptum fuit eis in lege Leuit. 23. Quem morem deinde & aliâs in solenni letitia seruauerunt. Nam vt scribitur 2. Machab. 10. in purificatione templi facta sub Iuda Machabæo, in sinum lætitiæ thyrsos & ramos virides & palmas præferebant ei qui prosperauit mundare locum suum. Et 1. Machac. 11. dicitur quomodo mundata arce in Hierusalem à Simone, ingresi sunt eam cum laude & ramis palmarum, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, quia contritus erat inimicus magnus ex Israel. Itaque & nunc Iudæi pro more præferebant ramos palmarum: at spiritus sanctus, qui proculdubio, ad hæc mouebat eorum corda, significauit per eos victoriam Christi quam de diabolo & morte mox erat reportaturus. Tertiò, hoc honore affectus est à turba Dominus, quòd eius virtutes, id est, miracula deprædicauerint, & præcipuè miraculum resuscitati Lazari, vt habet Ioannes, quodq; ei faustis acclamationibus & bene sint precati & cogratulati. Cùm enim, vt habet Lucas, appropinquaret Dominus ad descensum montis Olíueti, cœperunt omnes turbæ discentium gaudentes laudare Deum, &c. Discentium enim legendum esse, & non descendentium, non tantùm Græca docent, quæ habét μαθητῶν, id est, discipulorum, sed etiam antiqui codices scripti, vt testatur Erasmus. Non solùm autem Deum laudabant, sed etiam tum precedentes, tū sequentes concordibus animis Christo acclamabant, dicentes: Hosanna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis. De vocabulo, osanna, varij multa scripserunt, multi etiam, vt habet D. Hieronymus in epistola quadam ad Damasum, super hoc sermone diuersa finxerunt, inter quos eo loco D. Hieronymus profert Hilarium, vt qui in Comment. Matthæi, dicit osanna significare redemptionem domus Dauid, cum in hac dictione manifestè nihil significet, vel domum, quæ Hebræis dicitur Beth: vel Dauidem, cùm nomen Dauid ipsum sit Hebraicum. Secutus est D. Hilarium Ambrosius, scribens in Lucæ cap. 19. Non tamen tam crassus error imponendus videtur Hilario aut Ambrosio, quàm his ob hanc sententiam imponitur à Hieronymo aut aliis. Neque enim crediderim D. Hilarium aut Ambrosium existimasse omnia hæc comprehensa in significatione vocabuli osanna, redemptio domus Dauid, sed credidisse ea dictione significatam redemptionem: adiecisse autem causa explicationis, domus Dauid, vt indicarent quā redemptionem petiuerint qui clamauerunt osanna. In eo autem quod redemptionem per osanna significatam dicit Hilarius, secutus meritò vidideri potest Originem, qui in Matthæū scribens homil. 20. per osanna restitutionē significatam interpretatur, non quòd osanna propriè idem sit quod restitutio vel redemptio, cum sit non nomen sed verbū Hebraicum, vt pòst dicetur: sed quemadmodum dicimus

Quid sit Osanna.

verbum, amare, significare amorem, ita osanna rectè dicitur significare salutem & redemptionem. Et omnino fieri potest quòd Hilarius aut alius quisquam interrogauerit aliquem Hebræū quid significare voluerint aut petere qui Domino nostro acclamauerunt Osanna, illeq; dixerit, quemadmodum rectè dici potuit, eos huiusmodi acclamatione petisse redemptionem domus Dauid, non tam vocabuli vim explicare volēs, quàm intentionem eorum qui tunc eo fuerunt vsi. Hanc pro Hilarij sententia excusationē multum adiuuant eius verba. Sic enim habet super Matthæum: Laudationis verba redemptionis in eo exprimunt potestatē. Nam osanna Hebraico sermone significatur redemptio domus Dauid. Non est enim in Hilario, significat, quemadmodum citatur apud Hieronymū, sed significatur. Eandem excusationem adiuuant verba Ambrosij sic scribētis: Turba igitur agnoscit Deū, regem appellat, prophetiā reperit. Osanna filio Dauid, hoc est, redemptorē domus Dauid, expectatum quoq; secundùm carnem Dauid filium venisse declarant. Non enim dicit vocabulū osanna significare redemptorem domus Dauid, sed eos qui hoc dixerunt declarare iam venisse redemptorē domus Dauid, id quod verè sic fuit. Sic enim & Hieronymus in Matthæum hoc loco scribens Hebraicū Osanna dicit significare, quòd aduentus Christi mundi sit salus. Idē Hieronymus in prædicta epistola, deinde dicit quosdā opinatos osanna significare gloriam, alios etiam qui gratiam interpretati sunt. Chrysostomus sanè videri potest intellexisse hac voce significari gloriā, qui postea tractās illud quod pueris clamātibus Osanna in templo, dixerunt Pharisæi: Audis quid isti dicūt? subiicit: Atqui Christo potius hæc verba conueniebant, qui cùm infantes sibi hymnum decantarent, dicere potuisset: non auditis quid isti dicunt? Vnde Theophylactus & Euthymius dicunt quosdā per Osanna intelligere hymnum siue laudē. Et in secunda expositione Chrysostomi super Matthæū, hom. 37. dicitur Osanna quosdam interpretari gloriā, alios redemptionem. Et sanè quædam sunt cōiecturæ non paruæ, quibus in speciem probabiliter videatur dici posse Osanna vtrunq; significare, videlicet laudem vel gloriā, & gratiam. Primùm enim hosanna apud omnes Euangelistas qui hoc vocabulum posuerūt, scribitur per duas dictiones ὡς ἀννὰ, hos anna. Dictio autem, ὡς, si Hebraicè scribatur per Aiin & Zaiin Oz significare potest, satis laudem. Sic enim eam verterunt Septuaginta, & item Hieronymus in illo Psalmi, quod postea occasione acclamati Osanna citatur à Domino: Ex ore infantium & lactentiū perfecisti laudem. Hic enim pro, laudem, Hebraicè est עז Oz. Anna autem, si Hebraicè scribatur per aspirationē חנה Hethhhanna, certissimè & propriè significat gratiam: at aspiratio hæc frequenter à Græcis reiicitur, vt factum est in nomine, Ioannes, & in proprio nomine, Anna. Deinde Lucas, qui solus nomē Osanna non posuit pro eo quod habent Matthæus & Marcus ¿Hosanna in altissimis; veluti volens eos interpretari sic habet: pax in cœlo & gloria in excelsis. Pax autem non multum differt à gratia, vnde pacem gratiæ semper coniungit Apostolus. Postremùm Pharisæis mirātibus quòd pueri clamarent: Osanna filio Dauid; Dominus subiecit: Nunquam legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem? ergo Osanna laudem omnino videtur

signific

significare, videturque illud ὡς quod acclamasse dicũtur, esse illud quod in eo testimonio scribitur Hebræis per Aiin & Zaiin. Alioqui enim nõ apertè contra Pharisæorum admirationem citata videtur scripturæ authoritas. At his quantũlibet in speciem probabilibus coniecturis nõ obstãtibus, certa nimis est, recepta iam D. Hieronymi de vocabulo Hosanna sententia, qua plusquam probabiliter creditur istud Hosanna desumptum esse ex Psalm. 117. ex quo desũmptum est quod sequitur: Benedictus qui venit in nomine Domini. In eo enim Psalmo pro eo quod antehæc verba nos legimus: O Domine saluum fac (malè enim quidam legunt, ô Domine saluum me fac) ô Domine bene prosperare; in Hebræo legitur, Anna adonai hosianna, anna adonai Hatzelthanna. Vbi notãdum, quòd hosianna, apud Hebræos sit duæ dictiones הוֹשִׁיעָה hoschia & נָא Na. Duę tamen istæ dictiones velut vna dictio pronunciatur, ita vt vltima vocalis verbi cum sequenti pronuncietur nun dagessato, & dicatur Hosianna pro Hosiah anna. Nam na bis positum in fine verborum duorũ, pro Anna positum est, quod item bis hic ponitur. sed in principio, quanquam sint qui na hic non pro Anna positum putent, sed significare idem quod, nunc, vt sit sensus: O Domine saluifica nunc, ô Domine prosperare nunc. Itaque quoniã duæ hæ dictiones Hosiah & na coniunctim pronunciantur (ex qua pronũciatione duplicatur litera nun.) hinc D. Hieronymus Hosianna vnum esse verbum dicit compositum ex duobus, quorum vnum, nempe Hosiah, cùm sit imperatiuus tertiæ coniugationis Hebræorum, significat, Saluum fac, vel saluifica: alterũ nempe Na vel Anna, interiectio est obsecrantis, æquiualens nostræ interiectioni ô, sicut & Græcis ἀνά nonnunquã est obsecrantis, & proinde Hosianna idem est quod, ô saluum fac, aut saluifica quæso. Corruptè autem putat D. Hieronymus & à Græcis, & à nobis dici per elisionem vocalis i, Hosanna vel Hosianna, tribuitque huiusmodi corruptionem ignorantiæ. Verùm sciendum est in imperatiuo tertiæ cõiugationis, non tantum dici הוֹשִׁיעַ Hosciagh, sed etiã הוֹשַׁע Hoscagh, vt habetur præter alia, Psalm. 85. Hosa afdecha, id est, saluum fac seruum tuum. vnde tam recte dicere potuerunt, & nunc dicitur, Hosanna quàm Hosianna, vt à quibusdam nunc est diligenter annotatum. Quod autem nunc in Græcorum libris per duas dictiones legitur ὡς ἀννά, vitio scriptorũ accidisse videtur, cum & Theophylactum & Euthymium satis constet per vnam legisse dictionẽ. Dicunt enim Osanna Hebraicum esse, & significare secũdùm quosdam, hymnum vel laudem, vt quod dicitur in Matthæo, Hosanna filio Dauid, tantundem sit ac si dicatur, Hymnus filio Dauid. Interpretem sanè nostrum legisse per vnam dictionem ὡσαννά, omnino videtur, cùm in omnibus Latinorũ codicibus inueniatur vnica dictione, Hosanna. Ex his autem etiam patet dictionis huius Hebraicæ significationem ex parte tantum & non plenè assecutum D. Augustinum, quãquam D. Hieronymi sententiã vel legisse, vel ab aliis audisse videatur. Nam & in commentariis super Ioannem, & lib. 2. de Doctrina Christiana, cap. 11. existimat Hosanna interiectionem esse lætantis aut obsecrantis. Nam in de Doctrina Christiana lætantis dicit esse interiectionem, sicut racha indignantis: super Ioannem verò obsecrantis. Vox, inquit, obsecran-

A tis est Hosanna, sicut nõnulli dicunt qui Hebręam linguam nouerunt, magis affectum indicans, quàm rem aliquam significans, sicut sunt in lingua Latina quas interiectiones vocant: velut cùm dolentes dicimus Heu, vel cùm delectamur, Vah dicimus: vel cùm miramur, dicimus, O rem magnam. Tunc enim o nihil significat, nisi mirantis affectũ. Quod ideo credendum est ita esse, quia neque Græcus neque Latinus illud interpretari potuit, sicut illud Qui dixerit fratri suo racha. Nam & hoc interiectio esse perhibetur, affectum indignantis ostendens. Hæc ille. Totam ergo dictionem interiectionem esse putat lætantis & obsecrantis, cùm pars tantùm eius, anna vel na sit interiectio, & reliqua B eius pars præcipua, Hosa, sit verbum, significans serua aut saluifica. Et hæc quidem de vera ipsius vocabuli Hosanna & significatione, & pronũciatione, atque scriptura. Superest vt etiam aliquid de ipsius apud Hebræos vsu annotemus, qui pluribus ignotus est, & tamẽ cognitus indicabit rationem qua factum est vt Iudæi iam Christo acclamarint Hosanna, & quare potius Hosanna quàm Hosianna, vt est in Psal. 117. acclamauerint. Sciendum itaque, quòd הוֹשַׁעְנָה Hoschanna, Hebræis familiaris est acclamatio, quæ in festo Tabernaculorum quotidie canitur ab eis frondes & ramos gerentibus, & concinentibus similiter litaniis nostris. Primùm enim recensetur ingens aceruus nominum C Dei, & ad singula succinitur Hosanna, ad hunc modum: Propter te Deum deorum, hosanna, Propter te Dominum Dominorum, hosanna, &c. Deinde recensetur magnus aceruus eorum quæ Deo attribuuntur, vt: Propter veritatem tuam, hosanna, propter testamentum tuum, hosanna, &c. Post hæc enumeratur magna congeries earum rerum quas saluari cupiunt, vt, templum electum, hosanna: montem Moria, hosanna, &c. Tunc redeunt ad ἀντονομασίας Dei, vt, Domine Saluator, hosanna: redemptor & Saluator, hosanna, &c. tum iterum ad varias res, & seipsos variis appellationibus ornatos, vt finis nullus futurus videatur. Tandem mutatur forma cantionis ad hunc modum: Quęso re- D dime surculum plantationis tuæ; cui succinitur, & hosanna. Quæso respice ad fœdus annuli tui, & hosanna, &c. Post iterum mutatur ad hunc modum: Sicut saluasti fortes in Ægypto populũ tuum, cùm exires in salutem, ita hosanna, &c. Postremò reditur ad primam formã, nisi quòd membra sunt longiora, idque ad hunc modum: Propter integrum in generationibus suis, liberatum ob multitudinem iustitiarum suarum, ereptum ab inundatione veniente diluuio: & succinitur; hosanna & hosanna, quia pater noster tu es. Et hęc succentiuncula aliquantò post iterũ augetur ad hunc modum: Hosanna, & hosanna, & hatzlihanna, id est, prosperare quæso. Denique nullus est neque mo- E dus, neque finis, sed omnia concrepãt, perstrepunt, & reboant Hosanna, maximè septimo eius festi die. Et quanquam facilè credẽdum sit, multa à recentioribus adiecta esse, præsertim cùm aliter ab Italis, aliter à Germanis obseruari dicatur: tamen tẽpore Christi iam tum in vsu fuisse verisimile est. Itaque quod in festo Tabernaculorum Iudæi ex more facere solebant, vt palmarum ramos gestantes acclamarẽt hosanna, ad hoc iam extra tempus spiritu Dei concitabantur. Qui primùm frondes in honorem preferre, & substernere illi admonuit, deinde frondium occasione, in hosanna prorum-

pere eos impulit, adimplens in eis quod de ipso longè antè per Dauidem fuit Prophetatum: & in ipso Dauide, cùm in regem à populo susciperetur, in figuram Mesiæ prius gestum, vt est verisimile. Nam Psalmus ille rectè ad literã ad Dauidem intelligitur pertinere, sed secundùm præcipuũ sensum ad Mesiã, cuius Dauid per omnia penè fuit typus, sicut & Psalm.19. quo regi suo fausta precantur, dicentes: Domine saluum fac regem; vbi pro saluum fac, etiam est Hosiah, quamuis non addatur ibi na. Ex his licet etiam intelligere causam ob quam Euangelistæ ipsam Hebraicam dictionem non versam nobis reliquerunt, nempe non tam quòd eam in Græcum sermonem transferre non potuerint commodè, (quàm causam adferunt D. Hieronymus & Augustinus, cùm ea dictio in Psalmis à Septuaginta & aliis interpretibus satis sit Græcè explicata) quàm quòd sit familiaris Hebræis acclamatio, quemadmodùm apud Græcos Io Pean, & apud Italos Io triumphe, quod acclamatur in triumphis & re fœliciter gesta. Sic & Halleluia seruatum est ab Hebræis, cùm nihil sit aliud quàm laudate Dominũ, quòd peculiaris sit ea vox Hebræis ad prouocãdum sese in laudem Dei. Cæterùm animaduertẽdum quòd Hosanna non simpliciter sit dictio precatoria secundùm vsum Hebræorum, sed talis qua cum gaudio mentis & gratiarum actione ob beneficia à Deo præstita, petitur conseruatio & prosperitas acceptorum bono-
Psal.117. rum. Vnde in Psalmo, vnde Hosanna desumptum est, ante versiculum illum in quo ponitur Hosianna, præcedit: Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea; ac deinde velut exultationis & lætitiæ vox subiicitur: O Domine saluum fac, ô Domine bene prosperare. Proinde mirum esse non debet quòd Pharisæis indignantibus quòd in tẽplo pueri Christo acclamarent Hosan-
Psalm.8. na, obiecerit illud Psalmi: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem; quodq; Lucas Græci sermonis eruditissimus, atque ab Hebræis dictionibus studiose abstinẽs, ne id poneret quod legenti faceret quæstionem: pro, Hosanna in excelsis, posuerit: Pax in cœlo & gloriam in excelsis; affectum scilicet eorũ exprimens qui Hosanna acclamabãt, non autem exactè vocabuli significationẽ. Decantantes enim suum Hosanna, sic precabãtur fausta, vt simul etiam Deum laudarent pro dato diuinitus rege iamdiu expectato, quanquàm verisimile sit Lucam cùm posuit illud: gloria in excelsis; non respexisse ad decantatum Hosanna, sed omissa penitus acclamatione illa, ea posuisse quæ erant ab aliis prætermissa, vt in multa illa turba variæ diuersorum potuerunt esse voces, ideoque lubentius ea posuisse, quòd hæc acclamatio similis fuerit hymno illi Angelico, in Natiuitate Christi à se descripto. Et hactenus quidem de Hosanna, restat vt & reliqua acclamationis prosequamur. Et imprimis quidem videndum, quò referẽdus sit datiuus, filio Dauid, nam durè & obscurè dictum videtur, Hosanna filio Dauid. Itaq; Euthymius sensum esse putat, Hymnus sit filio Dauid, quia Hosanna putat significare laudem: sed hæc sententia satis in superioribus refellitur. Aliqui quo effugiant obscuritatem, legunt pro filio, ô fili, vt sit sensus: O fili Dauid salua nos. At cùm certum sit tum ex Græcis, tum ex emendatis Latinis, legendum esse datiuum, filio, plerique hunc datiuum referunt ad verbũ, dicentes, vt sit sensus: clamabãt dicentes filio Dauid, Hosanna: aut subaudiunt verbũ, dicimus, in hunc modum: Hosanna, dicimus tibi filio Dauid, intelligentes scilicet etiam, turbam petisse à Christo saluari. At hæ interpretationes ex ignorantia linguæ Hebraicæ proueniũt, cuius hæc est proprietas, vt verbum הוֹשִׁיעַ Hoschiagh, & alia verba transitiua, non tantùm construantur cum propria nota accusatiui, sed etiã cum ל Lamed, quæ propriè est nota datiui, siue quòd hęc litera etiam sit nonnunquam nota accusatiui, siue quòd verba habeant diuersam constructionem. Cum datiuo, hoc est, cum Lamed verbum istud Hosiah construitur Iudicum 7. versu 2. vbi pro eo quòd nos habemus: Meis viribus liberatus sum; Hebraicè est, Iadi Hosiah li, hoc est, manus mea saluauit me, vel salutẽ attulit mihi. Sic & 2. Reg.10. versu 11. & aliis locis. Itaque & quod hic dicitur, Hosanna filio Dauid, perinde est ac si per accusatiuum dictum fuisset, τὸν ὑιὸν, id est filium Dauid. & sensus est: Saluum fac quæsumus filium Dauid, aut salutẽ adfer filio Dauid. Non ergo his verbis sibi à Christo salutẽ precantur, sed gaudentes se iam accepisse quem expectauerũt Mesiam, eumque cum gaudio in regem suum suscipientes, precãtur illi à Deo contingere salutem & omnem fœlicitatem ac prosperitatem, vt sub illo & per illum etiam ipsi salui sint, & fœlices viuant, ab omni hostiũ tyrannide, qua premebãtur, liberati. Vocant autem eum filium Dauid, sed cum articulo significantes se agnoscere ipsum esse expectatũ Mesiam, quem, vt supra dictũ est, periphrasi hac notare solebant: Sequitur: Benedictus qui venit in nomine Domini. Vbi pro, benedictus, Græcis non est ὐυλόγητος, quemadmodũ Erasmus in annotationibus in Matthæũ declarat se legisse, sed apud omnes Euangelistas est participium εὐλογημένος, sicut & apud Septuaginta. Non est ergo sensus: Laudandus est ab omnibus is qui venit in nomine Domini; qui esset sensus si Græca haberẽt εὐλόγητος, sed omnino precatoriè videtur hæc oratio intelligenda, vt subintelligatur, sit: quemadmodum & in eo quod sequitur apud solum Marcum: Benedictum quod venit regnum patris nostri Dauid; vt sit sensus: Benedictus sit qui venit. &, Benedictum sit quod venit regnum. Iam quãquam intelligi posset eos imprecatos Christo benedictionem hominum, vt sit sensus: Benedictus sit qui venit, hoc est, laudetur ab omnibus, & benedicatur, ac glorificetur, potius tamen intelligendum eos benedictionem diuinam imprecatos, vt sit sensus: Sit benedictus à Deo, Deus illi benefaciat, prosperet & secũdet regnum ipsius, vt per eum & nos simus benedicti: quemadmodum & in hoc quod sequitur: Benedictũ quod venit regnum; precari voluerunt regno Mesiæ benedictionem diuinam. Nam sensus est: Dei benedictione fœlix sit & faustũ veniens nunc regnum Dauidis. Itaq; hæc acclamatio, Benedictus qui venit; similis est illi qua regi dũ inauguratur, populus acclamare solet, Viuat rex, Viuat rex. Porro notandum, quod cùm dicitur, Qui venit; verbum, venit, non sit pręteriti temporis, sed pręsentis, cùm Græcis sit ὁ ἐρχόμενος, id est veniens, quanquam & per futurum verti posset, venturus vel qui venturus erat, hoc est, qui iamdudum expectatus est à nobis venturus. Verùm Hebræa dictio, Habba, exigit tẽpus præsens: Ex quibus patet, quòd cùm in Cantico trisagio, quod inter missarum solennia decantatur, contextũ partim ex laude Angelica quæ habetur Isaiæ 6. Trinitatis gloriam commendante,

partim

partim ex hac plebis acclamatione, humanitatis assumptæ dispensationem commendante, etiam nos ad imitationem huius plebis accinimus, Hosanna & quæ sequuntur, alio sensu hæc accinere nos intelligendum est, quàm quo isti modo acclamauerunt. Si quidem per Hosanna non Christo, sed nobis per Christum, & propter Christum salutem precamur, & dicentes, Benedictus qui venit, &c. optamus vt ab omnibus benedicatur & laudetur is qui olim venit in hunc mūdū propter nos, vt verbum, venit, iam intelligatur esse præteriti temporis. Aut potius significamus Christū omni benedictione spirituali plenū esse, & ob id nos petere vt per illum saluemur, accipientes de plenitudine benedictionum eius. In nomine autem Domini venisse dicitur Christus, quia missus à Deo venit, quomodo suprà dixit: Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Dicunt autem venisse regnum Dauid, quia promissum illis fuit, per Messiam tanquā filium Dauidis restituendum regnum Dauidis, quod proinde terrenū fore credebant, cùm sit spirituale. Et hic quoque Græci codices adiiciunt: in nomine Domini: Benedictum quod venit regnum in nomine Domini, hoc est, quod venit nobis à Deo, aut fauente Deo. At durior est hæc locutio, durè item iam sequitur: patris nostri Dauid; vt videri possit adiectitium. Sicut autem omnino optatiuè videntur accipiēdæ prædictæ sentētiæ: Benedictus qui venit, &c. & Benedictum quod venit, &c. ita & quod habet solus Lucas, Pax in cœlo & gloria in excelsis; vt & hic subintelligatur verbum, sit, nō verbum, est: queādmodum & de simili Angelorū acclamatione dictum est in cap. Concordiæ 8. Cùm autem semper sit & fuerit summa pax in cœlo, illud: pax in cœlo; sic videtur accipiēdum, sit nobis & regi nostro pax in cœlo, aut sit Deo in cœlo pax nobiscū; hoc est, qui hactenus Deū sensimus nobis offensum & iratum, iam experiamur eum cum omnibus cœlestibus nobis pacatum & propitium. Et gloria sit in excelsis, hoc est, glorificetur & laudetur Deus pro effusa ipsius in nos benignitate, ab Angelis suis in cœlestibus. His autē spiritus sanctus, qui vt hęc canerēt illis suggerebat, significauit per Messiam etiā cœlestia pacificāda terrestribus, & tollendam inimicitiam quæ erat in cœlo contra homines, propter quod Paulus Christū dicit pacificasse omnia quæ in cœlis & quę in terris sunt. Et Apocal. 12. dicitur, quòd filio hominis rapto ad thronum Dei, factum est prælium magnum in cœlo, Michaele cum Angelis suis pugnante contra draconem, quo eiecto cantatum est: Nunc facta est salus, & virtus, & regnū Dei nostri, & potestas Christi eius; quo significatur quod per Christi ascēsionem & exhibitionem illius pro nobis ante conspectū Dei, deletum sit chirographum delicti quod erat contrariū nobis, & quo diabolus in cœlo erga nos irā Dei eatenus protraxerat. Ita & per illud, gloria in excelsis, significauit, ob recōciliationem humani generis, Angelos gaudentes Deū laudaturos, cuius gratia & benignitas mirè in illa recōciliatione est declarata. Rursum autem, vt est apud Matthæum & Marcum, repetunt pro familiari suo more, Hosanna, & adiicitur: in excelsis, vel in altissimis, vbi ἐν τοῖς ὑψίστοις, videtur positum pro ὁ ὢν τοῖς ὑψίστοις, id est, qui es in altissimis. vt sit sensus: Saluū fac quæso tu qui es in excelsis, quemadmodum Psalm. 148.

Ioan. 5.

cùm dicitur: Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excelsis, ἐν τοῖς ὑψίστοις, positum est pro οἱ ἐν τοῖς ὑψίστοις, id est, qui estis in excelsis. Sēsus enim est: Laudate Dominum vos qui estis in excelsis. Quemadmodum ergo Hebraicè ibi dicitur, Halleluia bammeromim: ita nunc dictum est, Hosanna bammeromim. Porrò qui per acclamationem Hosanna intelligunt populum sibi à Christo precatos salutem, hanc orationem sic intelligunt: Salua nos quæsumus in excelsis, hoc est, salute cœlesti & æterna nos dona; qui sensus probè cōuenit nobis, dum in Cantico trisagio & nos dicimus, Hosanna in excelsis. Illos autem per Hosanna precatas à Deo salutē regi suo nouo, patuit in præcedentibus: secundùm quam tamē intelligentiam etiā similiter accipi potest, Hosanna in excelsis, vt sit sensus: O Domine salua regem nostrum, & per illum nos, non tantùm in terris, sed etiam in excelsis, vt scilicet salus quam precamur, ad cœlos etiā vsque pertingat. Hic enim sensus cōuenit illi quod habet Lucas, Pax in cœlo, & gloria in excelsis; atque in hunc modum interpretatur ferè D. Hieronymus.

ET QVIDAM PHARISÆORVM DE TVRBIS DIXERVNT AD ILLVM, MAGISTER, &c.] Pharisæi turbis permixti, aliis Christum glorificantibus, suo more inuidia contra ipsum commouentur. Itaque inuidia gloriæ ipsius concitati, sed hanc dissimulantes, blandè compellant Dominum, veluti ei bene consulere volentes, ne ex acclamatione nominis regis postea pateretur calumniam, dicentes: Magister increpa discipulos tuos, vt scilicet tua authoritate cohibeatur, qui nostra cohiberi nō possent, ne ex immodico erga te pręceptorem suum affectu id tibi accināt, vnde & tibi & nobis omnibus periculū imminet à Romanis. Discipulos autem dicunt non tātùm Apostolos, sed & omnes illos qui Christum sequi essent soliti. vnde suprà dixit Lucas, quòd cœperunt omnes turbæ discentium laudare Deum. Reliqui verò dicūt, turbas quæ præibant & quę sequebantur, & quę Christo è Hierusalem venit obuiā, idem clamasse. Nam verisimile est primùm cœpisse discipulos faustam illam acclamationem, ac deinde reliquos etiam illis succinuisse: aut omnes illos Lucas discipulos vocauit, quòd id nomen latè pateat nonnunquam. Dicunt autem Pharisæi, potius increpa discipulos tuos quàm turbam hanc, siue significare volentes Dominum sua authoritate illos posse compescere: siue etiam quòd illi ex immodico affectu illa acclamarent, quemadmodum solent discipuli suo magistro impensè nimis fauere. Porro Dominus inuidis Pharisæis appositè respondit, duo significans, nimirū quòd hæc acclamatio non ab humano affectu, sed à spiritu diuino proficisceretur, qui illos ad hanc acclamationem veluti necessitate quadā impelleret, vt proinde nec illi sint culpandi qui acclamarent, nec ipse qui eam admittebat: & quòd Pharisæi indignantes acclamantibus, etiam ipsis duriores essent lapidibus, vt qui tam multis à se patratis miraculis, ac tum voluntaria & concordi simplicis turbæ acclamatione, non etiam permouerentur ad prædicandam Dei & Christi gloriam, quam turbis tacentibus etiam lapides erant prædicaturi. Itaque sua responsione & se suosque absoluit, & Pharisæos vicissim perstringit. Dico, inquit, vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt; significās omnino fieri non posse, quin hi acclament, Deo eos ad hoc impellēte, vt adimplerentur

plerentur scripturæ. Mysticè autem bifariam hæc Dominica sententia postea verificata est. Crucifixo enim Domino, discipulis tacentibus præ timore, lapides & saxa veluti clamabat, dum postquam emisit spiritum, petræ scissæ sunt, terra mota est, & monumenta aperta sunt, testantia gloriam Christi, adeo vt hæc videns Centurio acclamaret: Verè filius Dei erat iste. Deinde obmutescentibus post Domini passionem Iudæis, gentiles Christi gloriam vbique clamare cœperunt, qui sunt lapides illi viui, quos Petrus ædificari dicit in ædificium (1. Pet. 2.) spirituale: & de quibus mysticè dixit Ioannes Baptista: (Matth. 3.) Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Quod sanè mysterium meritò videri debet his verbis Dominus significasse, cùm totam etiam iam tractatam historiam constet esse mysticam, cuius mysterium & allegoricam tractationem commodum iam est post historiæ literalem tractationem exponere. Itaque per asinam & pullum quos ad se duci Dominus voluit, regni sui indicium exhibiturus, omnium consensu duo populi significati sunt. Iudaicus, per asinam subiugalem, quòd iugum legis Mosaicæ iamdiu portasset: Gentilis, per pullum huius asinæ, super quem nullus hominum sederat, quòd is longè post Iudæos velut pullus nouus salutem sit consecutus, idque ex Iudæis, veluti Iudaici populi filius ante Christum nunquam expertus iugum aut legis Mosaicæ, aut Prophetarum, sed planè similis animali indomito quod non admittit sessorem, qui illud in rectam dirigit viam. Sicut autẽ asina & pullus stabant ligati, idque non in domo, sed foris in biuio: ita & vterque populus ante Christum alligatus erat peccatorum suorum vinculis, & Iudaicus insuper vinculo legis carnaliter intellectæ & obseruatæ ligatus erat & à libertate spiritus exclusus: gentilis verò variis sectarum Philosophicarum & idololatriæ erroribus, velut vinculis quibusdã detinebatur, ne veram salutis viam ingredi posset. Velut autem extra domum stabant ad ianuam, & in biuio, quia extra domum erant salutis, in quam tamen intromitti ambibant, expositi cuiuis occupanti. Qui enim Christum necdum agnoscit, extra domum est salutis, & in dubio consistens cuiuslibet patet direptioni. Dominus itaque in cœlestem Hierusalem iamiam ascensurus, & regnum suum auspicaturus, iubet Apostolis à se missis vt sua doctrina & potestate à se illis tradita soluant vtrumque populum, solutumque sibi adducat. His enim insidendo, eosque dirigẽdo, declaraturus erat toti orbi regnũ suum spirituale, longè gloriosius quàm reges huius mundi regni sui gloriam ostentant, equis cataphractis insidentes. Quod autẽ duo missi fuerunt, id vult, quod in adductione populi vtriusque ad Christum vt obediant ei, duo ordines ministrent, Prophetæ scilicet & Apostoli, aut Prophetarum & Apostolorum doctrina, vetus scilicet & nouum testamẽtum. Aut in duobus missis præfigurati sunt duo Apostolorum & omnium prædicatorum capita, Petrus doctor circuncisionis, & Paulus doctor gentium, qui cum suis coadiutoribus, iussu Domini soluunt vtrumque populũ, dum per Euangelicam doctrinam ab obligatione legis Mosaicæ, & erroribus omnibus liberant, & per fidem Euangelicam ac Baptismum cõdonant vtrisque peccata veteris vitæ, vt soluti mereantur habere sessorem Iesum. Dedit enim hanc potestatem suis Dominus, vt quicquid soluerent in terris, solutũ esset in cœlis.

A Habebant hi populi ante Christum varios dominos, & potissimùm populus gentium per pullum (cuius solius tres meminerunt Euangelistæ) designatus, qui varios colebat deos. Et alioqui tot vterq; habebat dominos quot subiectus erat vitiis, & per vitia dæmonibus. Qui sanè domini etsi solutionem & abductionẽ animalium sibi subiectorũ impedire conarentur, tamen quoniam Apostoli iussu eius qui solus verè est Dominus, soluebant, verbisque sibi à Domino præscriptis vsi sunt, coacti sunt diuino cedere mãdato, & Christo cedere suum dominium. Missi enim nunc à Domino Apostoli nõ suis vsi sunt verbis, sed dixerũt sicut illis dixerat Iesus, vt agnoscas, inquit (B) Ambrosius, quòd non suo sermone, sed Dei verbo: nec proprio, sed Christi nomine fidẽ populis infudêre, atque aduersariæ potestates quæ sibi nationum obsequia vendicabant, mandato cessere diuino. Itaq; eos qui multos habebant dominos ducentes ad Christum, fecerunt vt vnum haberent Dominum Iesum Christum. Ducentes autem eos ad Christũ, imposuerunt super eos vestimenta sua, quia eos sua doctrina & virtutibus vestiuerunt & ornarunt, quo apti fierent quibus Christus insideret, deducturus eos in Hierusalem cœlestem. Quod autem non equos, sed asinos pro sua vectatione Dominus requisiuit, ac non de eis suos dicere voluit, quod his opus haberet, significat illũ gaudere talium dorsis insidere, qui simpliciter obediunt, (C) qui suaue iugũ Euangelicæ doctrinæ lubenter accipiunt, qui non ferociunt aduersus sessorem, & rursum neminem ob suam ruditatem iudicãdum indignum Christo vectore. Mundi principes amãt feroces caballos, bello natos & edoctos: at Dominus Iesus tales amat asinos, qui mites mitem vehant Dominum, nec cessorẽ tergo excutiant. Cùm autem asina simul & pullus Domino adducti fuerunt, super pullum tamen vel solùm vel potissimùm sedit, asina interim sequente, in signum quòd Iudæis iugo veteri assuetis, & ob id iugum Christi non facilè admittentibus in gentili potissimùm populo esset regnaturus, quem etsi adhuc indomitum, & iugo diuino non assuetum, mira facilitate (D) per obedientiam fidei sibi erat subiugaturus, sic tamen vt & Iudæi sint secuturi, quia, vt inquit, Paulus, (Rom. 11) Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intrauerit, & tunc omnis Israel saluus fiet. Porro cum reliqui Euangelistæ solius pulli faciant mentionem, commendantes mysterium vocationis gẽtium quibus scripserunt, Matthæus etiam asinæ meminit, sic loquens quasi super vtrumque iumentum Dominus sederit, quo vtrumque populum ad regnum Christi pertinere significaret. Atque hęc est ratio, quare synecdochicè semper sic loquitur, quasi vtrique Dominus insederit, quemadmodum indicat Diuus Hieronymus sic scribens: Ergo cùm historia vel impossibi- (E) litatem habeat, vel turpitudinem ad altiora transmittimur, vt asina ista quæ subiugalis fuit, & edomita, & iugum legis traxerat, synagoga intelligatur. Pullus asinæ, lasciuus & liber gẽtium populus, quibus sederit Iesus, missis ad eos duobus discipulis suis, vno in circumcisionem, & altero in gẽtes. Hæc ille. Quod autem Domino insedente pullo plurimi præcedentes substernebãt vestimenta sua, aut arborum frondes in via, præbentes hæc pulli pedibus calcanda, id rectè significare intelligitur, quòd asperam virtutis viã discipuli quoque veluti

substratis

ſubſtratis ſuis veſtibus & ramis viridibus communierunt, dum vt tutior eſſet credituris gẽtibus inceſſus, proprij corporis amictu ſe exuentes, viam hanc ſuo ſtrauêre martyrio, ſanctaque virtutum exempla quę tutò imitentur, ante cõſpectum omnium ediderunt. Per vtrumq; enim, nempe & per veſtimẽta, & per arborum ramos, maximè palmarum, vtrumq; rectè intelligitur, martyrium ſcilicet ſanctorum, & eorumdem quæuis exempla ſancta. Aut per veſtimenta, martyrum: per ramos verò virides, virtutum & bonorum operum exempla. Itur ergo à piis per ſanctorum veſtimenta, per ramos palmarum, per frondes arborum virentes, hoc eſt, per ſemper florentem ac virentem memoriã martyrum, virginum & confeſſorum. Quanta enim vis B exemplorũ offert ſeſe viam pietatis ingreſsis? Huiuſmodi magnam copiam ſuppeditant etiam gentibus ipſi Iudæorum libri, vt & hoc intelligi poſsit ſignificatum per hoc quòd pullus ſuper Iudęorum incedit veſtimenta. Poteſt autem veſtiũ ſubſtratio & aliter ſecundùm Theophylactum intelligi ſignificare, quòd qui digni erant laudare Ieſum, exuti veterem hominẽ debent illũ ſubſternere & ſubiicere Ieſu, vt non repugnet caro ſpiritui, ſed ſubdita ſit Domino. Sic & ramorum ac frondium ſubſtratio ſignificabit ſecũdùm Ambroſiũ quòd omnis mũdana gloria præcidẽda ſit, & Chriſto ſubiicienda. Cæterùm turbæ quæ præcedebant & quæ ſequebantur, geſtantes manibus ramos palmarum, C ac cõſona voce canentes, Hoſanna filio Dauid, ſecundùm Hieronymum oſtẽdunt vtrunque populum, & qui ante Euangelium, & qui poſt Euangelium Chriſto credidit, concordi voce confeſsionis Ieſum liberè laudare, & prædicare eius per mortem victoriam. Indignãtes autem Phariſæi eorum gerunt typum, qui dolent vbique Chriſti prædicari gloriam ab omnibus, inter quos primi omnium fuerunt Iudæi ſtudioſè hoc agentes, vt obſtruerentur ora prædicantium Ieſum & aggratulantiũ illi. At prius futurum eſt vt lapides Chriſti prædicent gloriã, quàm fieri poſsit vt Chriſti nomen nõ prædicetur ab hominibus. Deo corda quorundam ſic ſemper accendente & permouente, vt omni metu D poſito, liberè lætoque animo non vereantur illius nomen perſonare. Et hactenus quidem de allegorica hiſtorię tractatione, quam vt & ad mores formandos accommodemus, obſeruandum in turba hac, à piis diuerſa Chriſto regni indicium pulli inequitatione exhibenti fuiſſe impenſa officia. Apoſtoli enim iumenta ſoluunt, & adducunt, ſuaq; illis veſtimenta imponunt: ex turba quidam veſtimenta ſubſternũt, alij ramos: alij præcedunt alij ſequũtur, omnes autem gloriam Deo & Chriſto decantant. Hinc enim diſcendum, omnes quidem pios & fideles cõgratulari debere regno Chriſti, illudq; pro viribus aut promouere debere, aut cohoneſtare, non tamen omnibus idem agendum, niſi id E vnum vt Chriſti nomen laudent, ac Dei erga nos per Chriſtum exhibitam benignitatem. Sunt enim quibus peculiariter commiſſum eſt vt ſoluãt ligatos, & Chriſto adducant, eiſque ſua imponant veſtimenta, aptantes eos Chriſto vectori, & futuro eorum poſſeſſori. At quibus id commiſſum nõ eſt, ſaltem veſtes ſuas in via ſternant, ac per bonorum operum exempla aliis viam præmuniant, & præcedendo oſtendant. Quòd ſi nec hoc adhuc poſſunt, ſaltem præcedentes ſequantur & imitentur. Habet autem & illud ſalubrem aliquam ſignificationem, quòd cùm Dominus deſcendiſſet è monte Oliueti, tunc turbæ cœperint virtutes eius prædicare, qui deinde per plana procedens, rurſum aſcendit in montem Sion, in quo templũ erat conſtructum. Tunc enim Chriſtus agnoſci & prædicari cœpit, cùm è cœlo, vnde tanquam è monte Oliueti oleum gratiæ diuinæ profluit, in terram deſcendit, vnde poſtquam ſe nobis attemperaſſet, cum immenſa turba mox rurſum aſcendit in ſpiritualem montem Sion. Sed & nos ſi cum turba Chriſtum dignè laudare, & cum Chriſto in montem Sion conſcendere velimus, neceſſe eſt deſcendamus è monte mundani faſtus, ac deinde per planiciem vndique ramis bonorum operum conſtratam pergamus, donec aſcendamus in ſupernam & cœleſtem Sion, ingreſſuri templum Dei.

ET VT APPROPINQVAVIT, VIDENS CIVITATEM, FLEVIT SVPER ILLAM, DICENS, &c.] Duo circa hunc Domini fletum ſunt obſeruanda. Primùm, quàm Dominus nihili fecerit mundanam illam gloriã & honorificas populi acclamationes, cùm inter eas etiã flere libuerit. Secundò, quanta charitate ciuitatem ingratam, & ſe perſequentẽ proſecutus fuerit, cùm inter tam fauſtas populi aggratulationes recogitans mala ciuitati nobiliſsimæ & florentiſsimę ob ipſius cæcitatem obuẽtura, adeo eſt miſericordia commotus, vt etiam lachrymas profuderit non ſuper ſe occidẽdum à Hieroſolymitanis, ſed ſuper illam, id eſt, propter illam & illius exitium. Adimpletum eſt ſanè nunc in Chriſto illud Pſalmi: Si oblitus fuero tui Hieruſalẽ, obliuioni detur dextera mea. Si non propoſuero Hieruſalem, in principio lætitiæ meę. *Pſal 136.* Cæterùm quod Dominus dixiſſe dicitur: Quia ſi cognouiſſes & tu, & quidem in hac die tua, quę ad pacem tibi, &c. admodum eſt obſcurum, & ob id variè à diuerſis eſt enarratum. Pro intelligẽtia autem eius aſſequenda, imprimis ſciẽndum coniunctionem, quia, hîc, ſicut & aliâs frequenter, quod ad ſenſum attinet, otioſam eſſe, additamq; ex phraſi Græca, qua ὅτι, id eſt, quia vel quòd, præmittitur ſententiæ quæ ab aliquo recitatur eſſe dicta, vt ſit particula narratiua. Quod ſequitur: Si cognouiſſes & tu; D. Gregorius, & poſt eum Nicolaus, & alij plerique diſtinctionem perfectã hic facientes intelligunt, vt ſit ſenſus: Si cognouiſſes mala tibi imminentia quemadmodum ego cognoui, etiam tu fleres, quemadmodum ego. Quod verò ſubditur: Et quidem in hac die tua quæ ad pacem tibi; Nicolaus ſic intellexiſſe videtur: Fleres vtique etiam in hac tua die quę eſt tibi ad pacem, hoc eſt, in hoc tempore in quo Deo permittente proſperè & fœliciter viuis. Verùm relatiuum, quæ, non poteſt referri ad diem, quia ex Græcis conſtat eſſe pluralis numeri, vt ſubaudiendum ſit verbum plurale, quia Græcis eſt τὰ πρὸς εἰρήνην σου, id eſt, ea quę ad pacem tuam ſunt vel pertinent. Proinde rectius D. Gregorius intelligit ſenſum eſſe: Et quidem in hac die tua, habes ea quæ ad pacem tuam pertinent, hoc eſt, in labili hoc tempore quod tibi non diuino honori impẽdis, tradis te carnis voluptatibus, ac bonis præſentibus ad fœlicitatem terrenam abuteris. Cuius iam intelligit reddi rationem, cum ſubditur: Nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis. Si enim, inquit, cordis eius oculis mala quę imminebant abſcondita non eſſent, læta in præſentibus proſperis non fuiſſet. At ſi hunc ſenſum Dominus ſignificare voluiſſet, dicendum fuerat: & quidem

in hac die tua, habes ea quæ ad pacem tuam pertinent, quia abſcondita ſunt nunc mala tua ab oculis tuis. Iam verò non dicitur; quia abſcondita; ſed, Nunc autem abſcōdita ſunt; quæ aduerſatiua non conuenit intelligentiæ prædictæ. Sciendum ergo quòd ea pars; quæ ad pacem tibi; referenda eſt ad verbum, cognouiſſes, vt ſit ſenſus: Si cognouiſſes etiam tu ea quæ ad pacem tuam faciunt. Et quoniam adhuc oratio pendere videtur, eo quòd alterum verbum deſit quod requirit coniunctio, ſi, intelligunt quidam ſermonem eſſe defectiuum, quomodo flentes ſolent verba abrumpere pręaffectus magnitudine. Et Eraſmus quidē ſubintelligendum pro ſententiæ perfectione putat verbum, curares, vt ſit ſenſus iſte: Si cognouiſſes etiam tu ea quę ad pacem tuam faciunt, curares ea amplecti, aut quæreres ea. Euthymius verò ſubaudit, nequaquam perires. Simili modo citatur hic locus in epiſt. Heſychij ad Auguſtinum, quæ eſt epiſtola 79. in libro epiſtolarum Auguſtini, & repetitur ab Auguſtino epiſtola ſequente. Sic enim illis locis legitur: Et tu ſi cognouiſſes tempus viſitationis tuæ, forſitā permanſiſſes: nunc autē abſcōdita ſunt ab oculis tuis. Rectius tamen & ſimplicius accipietur cōiunctio, ſi, hîc poſita optatiuè, pro vtinā, queādmodū ſæpe accipitur. Sic enim non erit opus huiuſmodi ſubauditione, eritque ſenſus ploranti accōmodus iſte: O ſi, vel o vtinam etiam tu noſſes quæ faciant tibi ad pacem. Sic ſanè & Theophylactus intellexiſſe videtur & D. Hieronymus, qui in Iſaiam diuerſis locis, & in Micheæ cap. 2. citans hunc locum, nihil adiicit quo ſententiam compleat, quemadmodum nec Theophylactus. Secundùm hunc ſenſum aduerſatiua quæ ſequitur, ſic eſt ſubiiciēda: Optarem ſanè te etiam noſſe quæ pertinent ad pacem tuam, at, quod vehementer eſt deplorandum, hæc ſunt abſcondita ab oculis tuis, quæ te optarim cognoſcere. Verùm etiam ſecūdùm hunc intellectum, quemadmodum & ſecundùm eorum intelligentiam qui ſubaudiūt curares, vel nequaquam perires, aut aliud ſimile, non videtur quomodo quod ſequitur cohæreat: Quia veniēt dies in te. &c. Non enim apparet, ad quid referri poſsit cauſalis coniunctio, quia, Theophylactus videtur coniunxiſſe hanc partem cum parte præcedenti; nunc autem abſcondita ſunt; vt vertēdum potius ſit: Nunc autem abſconditum eſt ab oculis tuis, iſtud nempe, quòd venient dies in te, &c. Nam etiam ſic Græca verti poſſent, quod verbum ἐκρύβη ſingularis numeri poſsit referri vel ad illud; τὰ πρὸς εἰρήνην σου; vel ad id quod ſequitur: Quòd venient dies in te, &c. At aduerſatiua illa locutio, Nunc autem, exigit vt verbum ἐκρύβη referatur ad τὰ πρὸς εἰρήνην σου, vt ſignificetur eadem eſſe incognita, quæ prius optabantur eſſe cognita. Dicendū itaque per hoc quod ſubditur: Quia veniet dies in te; reddi à Domino cauſam ſui cum fletu & ploratu deſiderij, vt totius ſententiæ hic ſit ſenſus: O vtinam etiam tu quemadmodum ego, aut potius quemadmodū hæc turba, cognoſceres ea quæ faciunt ad pacē tuam, hoc eſt, ea quę ad tuam faciunt fœlicitatem. Eaque ſaltem vel iam cognoſceres in iſto die tuo, cum te ad cognoſcendum hæc tot ac tanta inuitant. Nunc enim dum me habes regnum cœlorum tibi annūciantem, offeruntur tibi ea quæ ad pacem tuam & ſalutem pertinent, id quod ex vita & doctrina mea, totque præclaris virtutibus pridem debueras agnoſcere, & vel nunc tādem ex hoc meo ſecundùm prophetarum vaticinium aduentū. At nunc quod ſummè eſt deplorandum, non agnoſcis quæ te agnoſcere oportebat, ſed abſcondita ſunt iſta ab oculis tuis, id eſt, tibi ſunt incognita, iuſtoque Dei iudicio tibi velata. Quod ob id flebilibus vocibus & gemitu deploro, quia veniēt dies in te, id eſt, ſuper te vel contra te, &c. Hic ſenſus quàm ſe probè habeat, facilè aduertet qui animo conceperit quibus affectibus pectus Domini hæc dicētis exæſtuauerit. Sed & D. Hieronymum ſic intellexiſſe hunc locum, ſatis licet colligere ex modo quo hunc locum frequenter citat. Nam in Iſaiæ cap. 5. velut lamentationis verba Chriſtus protulerit, ſic citat: Si ſcires & tu quæ ad pacem tibi, quia venient dies ſuper te, & circundabūt tibi inimici tui munitiones, & vallabunt te, & proſternent te & filios tuos. Similiter in cap. 29. & cap. 59. omittens illam partem; Nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis. Ex ſuperiori autem enarratione patet per pacē hic intelligendam ſalutem, proſperitatem, & omnium rerum fœlicitatem. Hoc enim Hebraica phraſi nomine pacis ſignificari, ſuprà aliquando eſt annotatum. Ea autem quæ ad pacem Hieruſulem pertinebant, erant fides in Chriſtum, & prædicationis eius ſuſceptio, quam ſi ſuſcepiſſent Iudęi, omnibus bonis ſpiritualibus & tēporalibus gauiſi fuiſſent, pacē habentes cum Deo & cum hominibus. Non enim ſi in Chriſtū credidiſſent, à Romanis deuaſtati fuiſſent, quos ſibi metuebant hoſtes, ſi Ieſum in ſuum regem ſuſciperent. Dicit autem; in hac die tua; ſiue ſignificans particulariter illum diem quo venit ad Hieruſalem tanquam rex, aſello inſidens, quod Zacharias propheta peculiariter filiæ Sion dederat in ſignum agnitionis Meſsiæ: ſiue potius totum illud tempus ſignificans, quo cum Iudæis conuerſabatur prædicādo, & miracula operando. Illud enim tempus dicitur dies Hieruſalē, hoc eſt, tēpus quo à Deo viſitabatur, & quo illi ſalutis ſuæ occaſiones variæ offerebantur, quæ poſtea non ita erant illi offerendæ, quando illis relictis, gratia Euangelica ad gentes erat migratura, quando futura erat dies ſalutis gentium, & implēdum in Iudæis quod Dominus eis prædixit: Quæretis me, & non inuenietis. Ex ſuperiori item enarratione patet, vertendum potius fuiſſe, cognſceres quàm cognouiſſes, ſicut & Hieronymus ſemper legit, ſcires. Nam quod Græcè eſt ἔγνως, cum ſit aoriſtus, etiam verti poteſt, cognoſceres vel ſcires.

QVIA VENIENT DIES IN TE, ET CIRCVNDABVNT TE INIMICI, &c.] Hebraica phraſi dictum eſt: Venient dies, & circundabūt te inimici tui; pro eo quod eſt, Venient dies in quibus circundabunt te inimici tui, &c. Qualis locutio frequens eſt apud Prophetas, vt Iere. 33. Ecce dies venient, dixit Dominus, & ſuſcitabo verbum bonum quod locutus ſum, &c. Et aliis multis locis. Porro quoniā bis apud nos ponitur verbū, circundabūt, ne quis putet eiuſdē eſſe repetitionem, ſciendum Græcis non eſſe vtrobique idē verbum. Habent enim, περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά σοι, καὶ περικυκλώσουσί σε, id eſt, circummittēt inimici tui vallum tibi, & cingent te. Hæc autē omnia eo contigiſſe ordine quo hic Dominus prædicit, teſtatur Ioſephus lib. 6. & 7. belli Iudaici. Libro enim ſexto docet, quomodo Romani aggreſsi obſidionem ciuitatis Hieroſolymitanæ, in circuitu Hieruſalem tres aggeres erexerint, ac deinde etiam alios: poſtea verò etiam murum vnum in circuitu ab eis extructum

structum triduo, diuino impetu eos adiuuante & incitante, testatur, eoque circumdatam ciuitatem ita fuisse coangustatam, vt nemini exitus vel introitus patuerit, atque hinc intolerabilem famem ortam in ciuitate, quæ eos etiam proprios filios edere coegerit. Libro verò septimo commemorat quomodo capta ciuitas solo sit æquata, & occisi ciues innumeri, qui hic Hebraica phrasi dicuntur filij Hierusalem, quòd ciuitas velut mater sit habitantium & progenitorum in ea. Occisorum enim siue fame, siue gladio, per omne tempus obsidionis dicit fuisse vndecies centum milia, quorũ plerosque dicit fuisse gentiles, hoc est, Israelitas vel contribules, non autem omnes indigenas, quia ab omnibus regionibus ad azymorum diem festum congregati, bello subito circunfusi sunt. Itaque eo tempore hæc cœperunt adimpleri quæ Dominus prædicit, quo tempore hæc Dominus nũc prædixit. Cæterùm quòd hic dicitur: non relinquent in te lapidem super lapidem; intelligendum est dictum hyperbolicè, ad significandum maximam & extremam destructionem. Neque enim verisimile est tam fuisse curiosos aut potius otiosos Romanos, vt eis vel vacauerit, vel libuerit singulos lapides ab inuicem auellere, & alioqui aliquot turres relictas à Tito testatur Iosephus, qui lib. 7. sic maximam ciuitatis desolationem describit, vt ex eo intelligere liceat quàm verè hęc à Domino sint prędicta. Sic enim habet cap. 18. Postquam quos occideret, quidve raperet non habebat exercitus, quòd iratis animis omnia deerãt, iubet eos Cæsar totam funditus iam eruere ciuitatem ac tẽplum, relictis quidem turribus, quæ præter alias eminebãt, Phaselo & Hippico & Mariamne, muriq; tantò, quantum ciuitatem ab occidente cingebat. Id quidem vt esset castrum illi custodiæ causa relinquendis: turres autem, vt posteris indicarent qualem ciuitatem, quàmve munitissimam Romanorum virtus obtinuisset. Alium verò totum ambitum ciuitatis ita complanauere diruentes, vt qui ad eam accessissent, habitatam aliquando vix crederent. Hæc ille. Quod autem à Tito relictum fuit, deinde ab aliis principibus etiam subuersum scribitur, vt perfectè impletum sit quod Dominus prędixit, ciuitate Hierusalẽ sic penitus deleta, vt & pòst reædificata, non eundem locum obtinuerit, (cùm iam mons Caluariæ sit intra ciuitatem) nec idem nomen. Nam post reædificationẽ primùm Ælia dicta est, ab Ælio Adriano imperatore, eius conditore. Addit autem Dominus causam prędicti excidij Hierosolymitani; eo quòd, inquit nõ cognoueris tempus visitationis tuæ, hoc est, tempus quo Deus te per filium suum ad saluãdum te visitauit. de qua visitatione dicit Zacharias in suo Cantico: Visitauit & fecit redemptionem plebis suæ. &: Visitauit nos oriens ex alto. Animaduertendum autem cica Domini verba ad Hierusalem dicta quędam ipsi ciuitati propriè conuenire, vt quod dicitur: Circumdabunt te inimici tui vallo, &c. quædam verò ei non conuenire, nisi synecdochicè ratione ciuium eius, vt cùm dicit Dominus se optare vt illa cognosceret quæ ad pacem eius sunt, abscondita autem hæc illi esse, nec cognoscere eam tempus visitationis suæ. Porro ex hoc fletu & verbis istis Domini discẽdum nobis imprimis, quàm Dominus non gaudeat, sed planè doleat interitum impiorum, vt verè per Prophetam dixerit: Nolo mortem peccatoris, sed vt magis cõuertatur & viuat. Et subiicit veluti lamentando: Conuertimini, conuertimini à viis vestris pessimis, & quare moriemini Domus Israel? Et Ierem. 8. significat quàm desideret & expectet peccatorum pœnitẽtiam, dicens: Nunquid qui cadit, nõ resurget? & qui auersus est, non reuertetur? Vbi etiam post pauca conqueritur populum Israeliticum non cognoscere ea quæ ei ad pacem offeruntur & tempus visitationis suæ: Miluus, inquit, in cœlo cognouit tempus suum, turtur & hirundo, & ciconia custodierunt tempus aduẽtus sui, populus autem meus non cognouit iudicium Domini. Discendum secundò, quod & nos exemplo Christi ex animo dolere & deplangere debeamus impiorum cæcitatẽ & perditionem, etiamsi sint inimici, eorumq; perditionem deplorandam magis quàm mala quæ ab eis nobis inferuntur, quomodo Dauid defleuit mortuum Saul & Absalon. Sic & Ieremias præuidens vastationem Iudaici populi: Vẽtrem, inquit, meum doleo, ventrẽ meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me, non tacebo, quoniam vocem buccinæ audiuit anima mea, clamorem prælij. Et post pauca subiicit causam vastationis similem ei quæ hîc redditur: Quia stultus populus meus me non cognouit, filij insipientes sunt & vecordes: sapientes sunt vt faciant malum, bene autem facere nescierunt. Discendũ tertiò, quàm graue & intolerabile sit futurum gehennę supplicium, cùm temporale Hierusalem excidium tantum præuisum à longè Christo etiam excusserit lachrymas, quod tamẽ longè inferius est supplicio æterno, vtpote cuius illud tantùm est vmbra quædam & exemplum: quemadmodum Petrus subuersionem Sodomæ & Gomorrhę factã testatur in exemplum æterni supplicij, parati iis qui impiè agunt. Cauendum proinde etiam nobis, ne similiter lachrymis Christi & eorum qui Christi affectum induerunt, digni simus, si cum terrena Hierusalem etiam nos qui delecti sumus vt essemus Deo ciuitas sancta & Hierusalem spiritualis, non agnoscamus, nec amplexemur varias salutis & pacis occasiones, quæ à Deo nobis peculiariter Christianis offeruntur. Nunc enim nostra dies est, in qua ea curare possumus quę ad pacem pertinent. Venient alij dies qui non nostri erunt, sed diuinæ remunerationis, quando qui oblatas modo salutis occasiones non sunt amplexi, tradentur inimicis suis, dæmonibus scilicet, torquendi, qui eos veluti vallo circundatos, ita in inferni pœnis concludent & coartabunt, vt nullum vnquam egrediendi locum sint concessuri, fame, gladio, & peste, hoc est, dirissimis tormẽtis & morte æterna eos affligentes. Ad hunc enim modum sufficit in genere verba Christi mysticè nobis accommodare, quorum accommodationem prolixiorem & exactiorẽ si quis requirat, legat Origenem & Gregorium in homiliis super hac historia.

Luc. 1. — Iere. 4. — 1. Pet. 2. — Ezech. 33.

[a]ET CVM INTRASSET HIEROSOLYMAM, COMMOTA EST VNIVERSA, &c.] Facit hæc narratio & ad commẽdationem gloriæ Christi, ac magnificentiæ põpæ huius qua in Hierusalẽ deduci voluit, vt quæ ipsa sui nouitate magnam adeo ciuitatem totam commouerit admiratione: & ad confutationem Iudæorũ, vt qui ignoratione illius signi quo Zacharias regem illorum illis agnoscendum dedit, prætexere non possent, cùm tota ciuitate celebris esset hic solennis introitus. Cùm enim, inquit, intrasset Hierosolymã, insolito spectaculo commota est vniuersa ciuitas,

dicens: Quis est hic? Neque enim iam agnouerunt eum, qui præter solitum nouo se modo illis exhibuit. Illis autem mirantibus, populi hoc est, turbæ, vt habent Græca, quæ scilicet Dominum sequebantur, proprio iam eum notant nomine, quoniam interrogati fuerant, quis esset. Itaque dicitur: Hic est Iesus Propheta à Nazareth Galilææ. Vbi Græcis est articulus & ad dictionem, Propheta, & ante à Nazareth. vt sit sensus: Hic est Iesus celebris ille Propheta, qui est à Nazareth Galilææ. Non est ergo quod quis miretur, cur non dixerint: Hic est Mesias, aut rex Israel, quemadmodum prius acclamauerunt. Omnes enim audierant turbam hoc acclamantem: dubitabant autem quis is esset cui turba nomen Mesiæ tribueret, ideoque proprium eius nomen cum cognomine distinctiuo erat exprimendum.

[d] PHARISÆI ERGO DIXERVNT AD SEMETIPSOS: VIDETIS QVIA, &c. D. Chrysostomus & post eum Theophylactus existimant Pharisæos istos non fuisse Christo maleuolos, nec ex inuidia aut malitia hæc dixisse, sed contra eos hæc locutos qui contra Dominum sæuiebant, per occasionem reprimere eorum conatum tentantes. Cui intelligentiæ multum fauet quòd Græcis non sit, proficimus, sed ὠφελεῖτε, id est, proficitis. Erit ergo hic sensus secundùm Theophylactum: Quæ vestra vtilitas ex multis contra hominem hunc insidiis & conatibus vestris? quanto enim magis eum perdere conamini, tanto magis crescit & augetur gloria eius. Ecce enim mundus, hoc est, omnis multitudo post eum abiit, eique adhæret, & proinde quoniam nihil efficitis, cessate à conatibus vestris, vt ne frustra iniustitiam patretis. Verùm cùm aliàs semper Ioannes Euangelista, & alij quoque Euangelistæ, Pharisæorum nomen commemorent tanquam hostium Christi, verisimilius est etiam hos Phariseos inuidia contra Dominum commotos his verbis indignationem & desperationem expresisse, qua sibiipsis indignabantur, quòd præ segnicie nihil proficerent, suósque complices, quibus ex autoritate incumbebat impedire gloriam Iesu, his verbis excitare voluisse, ad maioribus conatibus, præsidiis & dolis adoriendum Iesum. vt sit sensus: Dixerunt ad semetipsos, hoc est, ad sese mutuo. Videtis quòd variis edictis propositis cōtra hunc hominem, variisque consiliis tractatis, nihil proficiamus? Ecce enim cùm prius paucos tantùm habuerit discipulos, nunc totus mundus post eum abiit, hoc est, eum sequitur: proinde si rebus nostris bene consultum velimus, omnis fugienda dilatio est, omnínoque hoc agendum vt breui è medio tollatur. In eo autem quod dicunt: Mundus totus post eum abiit; hyperbole est vulgaris, qua significatur magna hominum multitudo concurrisse ad eum, conuenitq; ea hyperbole inuidiæ Pharisæorum; quæ cum dolore animi, fœlicitatem eius cui inuidet extollere & augmentare solet. Turbis ergo Christum prædicantibus & aggratulantibus, Pharisæi rursum suo more vruntur gloria Christi, ac contra eum magis magisque concitantur, non sine præfiguratione quod indoctioribus & impotentioribus Christum confitentibus, sapientes huius mundi & potentes in hoc seculo, gloriæ Christi se erant oppositurí, iuxta illud Pauli: Quæ stulta sunt mundi elegit 1.Cor.1. Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia. Porro etiam hæc Ioannis narratio non tātùm ad ostensionem inuidiæ Pharisaicæ facit ex comparatione fauoris populi, sed & ad commendationem gloriæ Christi. Ad gloriam enim regalem Christi faciebat, quod inimicorum suorum quantumuis potentium animi ad desperationem adigebantur, in typum eius, quòd frustra se gloriæ Christi principes & sapientes huius mundi oppositurí essent.

CÆCI ET CLAVDI CVRANTVR A CHRISTO, ET GENtiles ipsum videre desiderant. Matthæi 21. Ioannis 12.

CAPVT CXI.

E[a]T intrauit Iesus [e]in templum [a]Dei. Et accesserunt ad eum cæci & claudi in templo, & sanauit eos. Videntes autem principes sacerdotum, & scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Hosanna filio Dauid, indignati sunt, & dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Iesus autem dixit eis: Vtique, nunquam legistis: Quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem? [d]Erant autem quidam gentiles ex his qui ascenderant vt adorarent in die festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum dicentes: Domine, volumus Iesum videre. Venit Philippus & dicit Andreæ. Andreas rursum & Philippus dixerunt Iesu. Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora vt clarificetur filius hominis. Amen amen dico vobis. Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum adfert: A.10.55.
‖ Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custo- A.16.66.
diet eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur. & vbi ego sum, illic & minister meus erit. Si quis mihi mi- B.8.66.
nistrauerit, honorificabit eum pater meus. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater saluifica me ex hac hora, sed propterea veni in horam hanc. Pater clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cælo: Et clarificaui, & iterum clarificabo. Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alij dicebant: Angelus ei loquutus est: respondit Iesus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, sed propter vos. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mūdi eijcietur foràs. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus. Respondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternùm. Et quomodo tu dicis, Oportet exaltari filium hominis? quis est iste filius hominis? Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant: & qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus, & abijt, & abscondit se ab eis. Cùm autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, vt sermo Isaiæ Prophetæ impleretur quem dixit: Domine, quis C.9.66.

credidit auditui nostro,& brachium Domini cui reuelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias: Excæcauit oculos eorum,& indurauit cor eorum, vt non videant oculis,& non intelligant corde & conuertantur,& sanem eos. Hæc dixit Isaias quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Veruntamen & ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è syngoga non eiicerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriam Dei. Iesus autem clamauit & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mundũ veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea & non custodierit, ego non iudico eum.‖ Non enim veni vt iudicẽ mundũ, sed vt saluificem mundum. Qui D.3.20. *spernit me,& nõ accipit verba mea, habet qui iudicet eum: sermo quẽ locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Quia ego ex meipso nõ sum locutus, sed qui misi me pater, ipse mihi mãdatũ dedit quid dicã,& quid loquar. Et scio quia mãdatũ eius vita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor.*

A ET INTRAVIT IESVS IN TEMPLVM DEI, ET ACCESSERVNT, &c.] Quod ad concordiam pertinet Euangelistarum, dubium est an hac ipsa qua Dominus solenni pompa ingressus est Hierusalem, an die sequenti, contigerit illa eiectio ementium & vendentium quam hic commemorant Matthæus, Marcus & Lucas, consimilis ei quam in principio prædicationis Ioannes cap.2. factam à Domino cõmemorauit. Nam Matthæus quidem & Lucas eam commemorant, quasi hac ipsa die factam: Marcus verò quasi die sequenti. Matthæus enim post ea quæ habita sunt præcedenti cap. cùm dixisset. Et intrauit in tẽplum Dei; subiecit: Et eiiciebat omnes vendentes & ementes in templo, &c. Ac postea addit, quomodo pueris in templo clamãtibus Hosanna, Pharisæi indignati sunt, quod certum est prima hebdomadæ die contigisse. Similiter Lucas post descriptum solennem introitum Domini in Hierusalem, adiungit: Et ingressus in templum, cœpit eiicere, &c. Marcus verò istud factum commemorat, cum dixisset Dominum altera die rursum venisse Hierosolynam. Cùm autem non sit verisimile Euãgelistas diuersa describere facta, quemadmodũ tamen vult Osiander, qui putat vtroque die Dominũ eiecisse ementes & vendentes è templo, cùm omnes tres suam eiectionem eodem modo commemorent, dicendum sanè aut Matthæum cum Luca hanc eiectionem commemorasse per anticipationem, si Marcus ordinem rei gestę seruauit: aut contrà Marcum illam narrasse per recapitulationem, si reliqui duo ordinem seruauerunt. Et quidẽ D. Augustinus existimat Matthęum magis ordinem tenuisse, vt Marci narratio sit per recapitulationẽ posita. At si quędam spectemus, magis est probabile Marcum ordinem temporis seruasse. Primò enim cùm secundo die Marcus narret Dominum venisse rursum Hierosolymam, & ingressum in templum; nihil ab eo narratum erit quod secundo die in templo gestum fuerit à Domino, si eiectio ementium & vendentium contigit prima die. Deinde certum est ex Marco, Matthæum ea quæ partim secunda die contigerũt, partim tertia die, sic commemorasse, quasi omnia secunda die contigissent. Cùm enim dixisset Dominum mane reuersum in ciuitatẽ, sic commemorat ficum à Domino maledictam, & discipulos quia exaruerat admiratos, quasi vtrumque eadem die contigerit, cùm certum sit ex Marco Dominum ficui quidem maledixisse secunda die, at tertia die discipulos vidisse eam aridam factam, & ob id admiratos. Itaque sicut in hac narratione certum est eum coniũxisse gesta duorum dierum, secundi scilicet & tertij; ita omnino verisimile etiam in narratione eorũ quæ ad primã pertinent diem, coniunxisse quædam gesta secũdæ diei: Matthæus enim ita suam contexit hic narrationem, quasi tantùm prima die & secunda Dominus è Bethania profectus sit Hierosolymam in templum, nulla facta mentione tertiæ diei, cuius distinctè meminit Marcus, cùm omnia quę Marcus tribus diebus distinctè gesta describit, ille sub commemoratione duorum dierũ comprehendat. His rationibus moti sumus vt eiectionem ementium & vendentium secundæ diei tribueremus, ac Marcum, distinctè trium dierum gesta commemorantẽ ordinem rerum gestarũ tenuisse crederemus. Omissa ergo hac eiectionis narratione, post illud Matthæi: Et intrauit Iesus in templum Dei; subiecimus quæ eiectionis B narrationem sequũtur apud Matthæum de cæcis & claudis in tempõ sanatis, & Pharisæis indignantibus. Nam hæc prima die cõtigisse satis certum est. His pro ratione cõcordiæ & ordinis præmissis, ad historiæ deueniamus explanationẽ. Circa quam primùm notandum, quod Dominus ingressus solenniter Hierusalem, suo more mox ingressus est templum Dei, demõstrans se aliud non quærere quàm Dei patris sui gloriam, cui Pharisæi ipsum calumniabantur esse contrarium, ac nos docens, ante omnia quærẽdum regnum Dei, ac ciuitatem aliquã ingressos meritò imprimis templum debere accedere, vt gratiis actis, se piis precibus Deo commendent. Secundò notandum, quòd C ingressus in templum, cæcos & claudos accedẽtes ad se curauerit, declarans scilicet regalẽ suam potentiam, & benignitatem, ac factis ipsis ostẽdens iam adesse tempus Mesiæ: quod his signis præmonstrauit Isaias, cùm & ipse quemadmodum Zacharias suprà, ad gaudium inuitat ob aduentum noui regis, & signa aduentus adiungit, dicẽs: Dicite pusillanimis, Confortamini, nolite timere, ecce Deus vester vltionẽ adducet retributions: Deus ipse veniet & saluabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebũt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, &c. Docuit autẽ nos hoc suo facto Dominus quid & nobis in templo sit agẽdum, ea scilicet quæ ad Dei faciant gloriã & proximorum vtilitatẽ, quodque hi qui cæci sunt & claudi spiritualiter, in tẽplo potissimùm accedere debent eos D qui Christi funguntur vice in terris, atque hos in templo id maximè agere debere, vt tum salutari doctrina, tum sacramentorum collatione & oratione cæcis visum, claudis gressum rectum præbeant. Isaiæ 35.

VIDENTES AVTEM PRINCIPES SACERDOTVM ET SCRIBÆ, &c.] Etiam hoc ad gloriam Christi non parum faciebat, quòd non solum grandiores natu Christo acclamarẽt fausta, appellantes eum Mesiam, sed & pueri maiorum exemplo prouocati, in quibus apparebat clarius energia spiritus diuini, vt qui non ita vt turbæ videri poterãt ad gratiam, aut ex facto corrupti Do-

mino hæc accinere, quique neque præsentiũ Pha-
risæorum & sacerdotum graui & metuenda autho
ritate cohiberi potuerunt, cùm sit ea ætas timida.
Fecit idem ad confusionem Pharisæorum, quòd
pueri Christum agnouerint, quem natu grandes,
& oraculorum legis ac Prophetarum periti, etiam
post tot conspecta miracula, agnoscere noluerunt,
non sine typo futurorum postea explicando. Iam
hoc ad Christi pertinuit gloriam, quod etiam pue-
rili acclamatione discruciati sunt Pharisæi, nec il-
lam vel cohibere potuerunt, vel contĕnere. Itaque
principes sacerdotum, inquit Matthæus, & scribæ
cùm viderent mirabilia quæ dominus fecit, sanan
do scilicet cæcos & claudos, ac rursum viderent
pueros in templo clamãtes ¿Hosanna filio Dauid;
cùm vtroq; nomine prouocati deberent ad agno-
scendum & prædicandum etiam eum aliis regem
suum, qui miraculis quæ ædebat cõfirmabat se ve-
rè esse quod ab omnibus tunc dicebatur, expecta-
tum scilicet filium Dauid, contrà suo more, inui-
dia nimirũ excæcati, indignati sunt, & callidè Do-
minum compellantes dixerunt: Audis quid isti di-
cunt? vt si attributum sibi regis nomen agnosceret,
haberent vnde eum accusare possent apud præsi-
dem: si verò non agnosceret, haberẽt vnde turbam
refellerent, tanquam falsa acclamantem. Dominus
autem aptè & moderatè sic respondet, vt nihil ha-
beant quod in verbis eius calumnientur, & vicis-
sim eos non leuiter perstringat. Non enim dixit,
quod illi audire cupiebant, bene faciunt pueri te-
stimoniũ mihi verum perhibentes, aut errant, pue-
ri sunt, debetis ignoscere ætati, sed profert exem-
plum de octauo Psalmo, vt ipsomet tacente, testi-
monium scripturarum puerorum dicta confirma-
ret, & scripturarũ peritos per scripturas refelleret.
Vtique, inquit, audio quod isti dicunt. Nunquam
legistis vos, qui vobis de scripturarum peritia pla-
Psalm.8. cetis, illud Psalmi: Ex ore infantium & lactentium
perfecisti laudem? Porrò ex hac testimonij istius
citatione non est intelligendum, sententiam hanc
propriè & solùm dictam de istis pueris quorũ oc-
casione citatur. Quod enim in genere dictum est à
propheta, hoc Dominus speciei rectè accommo-
dauit. Nam propheta in genere dixit Deum sem-
per solitum perficere suam laudẽ ex ore infantium
& lactentium, per infantes & lactentes significans
& metaphoricè homines simplices ac ineruditos,
& hyperbolicè pueros ætate. Et quidem ad literam
videri potest Dauidem per infantes & lactẽtes si-
gnificasse Hebræos, qui Dei nomen & laudẽ car-
mine celebrare cœperunt cùm liberati essent ex
Sapie.10. Ægypto. Nam de his dicitur: Decantauerunt Do-
mine nomen sanctum tuum, & victricem manum
tuam laudauerunt pariter, quoniam sapientia ape-
ruit os mutorum, & linguas infantium fecit diser-
tas. Simul tamen significatur sensu mystico, Deum
ad maiorem cõfusionem suorum hostium solitum
eligere homines infirmos & ineruditos, qui no-
men eius prædicent, quemadmodũ patuit in ple-
risque prophetarũ, & in Apostolis, quorum typus
quidam fuerunt isti pueri, vt mox dicetur: & pro-
inde rectè testimonium hoc pueris istis Dominus
accommodauit, tum quòd hi typus fuerunt Apo-
stolorum & simplicium hominũ, per quos nomen
Christi erat prædicandum, de quibus potissimum
Spiritus sanctus in eo scripturæ loco locutus est.
Cæterùm huius testimonij citatione multifariam
Dominus confutat sacerdotes & Scribas. Primò

A enim significat hanc puerorum acclamationẽ non
à puerili insipientia, sed à spiritu profectam diui-
no, idque conuenire vaticinio prophetę, qui non
tantùm dicit infantes laudaturos Deum, sed Deum
ipsum perficere suam laudẽ ex ore infantium. Se-
cundò significat hanc laudis acclamationem ad
Dei pertinere gloriam, & Dei potius esse laudem
quàm hominis, vt proinde nõ sit à se reprimenda.
Tertiò significat istud in pueris diuinitus factum
ad confutationem sacerdotum, scribarum & Pha-
risæorum, tanquam hostium Dei. Sequitur enim
apud Prophetam, quod tamẽ Dominus noluit ex-
primere, sed solita vtens modestia, illis intelligen-
dum & recolendũ reliquit: Propter inimicos tuos,
B vt destruas inimicum & vltorem. Quo significat
Propheta Deum ob id per simplices laudem suam
perficere, & confirmare & constabilire, vt eo ma-
gis confunderet & conuinceret inimicos gloriæ
suæ, cùm scilicet paruulis & simplicibus laudẽ Dei
prædicantibus, illi omnibus suis viribus non pos-
sunt resistere, sed nec illum agnoscere, cùm sibi vi-
deantur sapientes, quẽ agnoscere possunt paruuli,
simplices, & inerudití. Citatur autem hoc testimo-
nium secundùm translationem Septuaginta mul-
tum illo tempore vsitatam, quæque proposito Do-
mini nunc magis conueniebat. Nam Hebræa ha-
bent: Ex ore infantium & lactentium fundasti ro-
bur aut virtutem. Nec tamẽ in sensu est diuersitas.
C Tunc enim virtus Dei ex ore infantium & lacten-
tium fundatur, dum laus Dei, inuicta cunctis ho-
stibus Dei prædicatione, euulgatur ab infantibus.
vnde bene verterunt Septuaginta, sensum potius
quàm verba exprimentes: Ex ore infantium & la-
ctentium perfecisti laudem. In quibus verbis no-
tandum, non esse dictum, excitasti laudẽ, sed per-
fecisti. Perfectam enim fecit suam laudem Deus,
dum simplices & infantibus similes non est more
hominum auersatus, sed tales elegit ad prædican-
dum laudem suam, in quibus & eligentis declara-
tur benignitas, quòd tales superbis derelictis di-
gnatus sit eligere, & eius qui laudatur commenda-
tur integritas ac sanctitas, eo quòd à simplicibus ac
D doli malitiæque expertibus laudetur: & eiusdem
ostenditur potentia, quòd fortes & sapiẽtes in hoc
seculo, non posśint simplicium obstruere ora. Por
ro sicut ea quæ præcedunt circa Christum nunc
gesta, proculdubio mystica fuêre & futurorum ty-
pi: ita & quòd modò circa Dominum gestũ scri-
bitur. Specimen enim quoddam iam est editum,
& per quos nomen Christi potissimùm esset præ-
dicãdum, nempe per simplices idiotas, ac doli ex-
pertes diuino spiritu accensos, quales erant Apo-
stoli: & quid illis prædicantibus nomen Christi in
mundo euenturũ esset, nempe indignatio Iudæo-
rum, sapientum ac potentium huius seculi, qui ta-
men non possent resistere sapientiæ & spiritui qui
E in illis locuturus esset, sed quo magis illi resisterẽt,
eo magis per simplices illos laudem nominis sui
Christus erat perfecturus & confirmaturus, quem-
admodum iam impletum videmus. Hinc autẽ no-
bis discendum, primùm quidem teneram ætatem
mox vt loqui incipit formandam ad laudes Dei
personandas, etiamsi non satis intelligat ea quæ lo
quitur: deinde verò omnes eos qui dignè Deum &
Christum laudare & prædicare volent, puerilem
simplicitatem & integritatem amplecti oportere.
Rectos enim decet collaudatio. Nec est laus Dei *Psalm.32.*
speciosa in ore peccatoris. *Eccle.15.*

ERANT AVTEM QVIDAM GENTILES EX HIS QVI ASCENDERANT VT ADORARENT.] Hæc quæ Ioannes solus commemorat, incertum est quo die cõtigerint, an prima die, an aliqua sequenti, & vtrum omnia eodem die contigerint, an diuersis diebus: tamen quia Ioannes hæc coniungit historiæ primæ diei, nec videbatur quo alio loco hęc commodius collocarentur, visum est ea hoc loco adiungere superioribus, veluti gesta prima hac die. Cùm ergo Iudæi plerique diuino succensi spiritu, suum erga Christum affectum ipso opere & voce declarassent, ac Pharisæi illius gloriæ inuiderent, cõmodè accidit, vt & gentiles quidam suum erga Dominum affectum declararent, quo ostenderetur veluti præludio quodã, etiam gentes cùm Iudæis in Christum credituras, & plerisque Iudæorum indignantibus gloriæ Christi, illas desiderio ipsius accendendas. Illi enim modò cupiebant Christũ occidere, gentes verò videre, & gentes tales quæ religionis gratia Hierosolymam iam venerant. Tanta enim erat templi Hierosolymitani veneratio, vt nõ solùm Israelitæ, sed ex longinquis regionibus etiam multi gentiũ eò proficiscerentur, sicut de Eunucho Candacis reginæ Æthiopũ, acta Apostolorum narrant. *Act.8.* Iam enim veri Dei religio, fastiditis idolis, etiam à gentibus recipi cœpit, atque imago quædam futuri præbebatur, quod ad Ecclesiã cuius typum gerebat templum illud Hierosolymitanũ, etiam gentes anteà idololatræ concurrerent. Quidã ergo ex huiusmodi ethnicis, cùm ingenti videndi Iesum desiderio tenerentur, de quo tam admiranda audierant, ac pudore reuocarẽtur quo minus illum adirent, accedẽtes ad Philippum rogauerunt eum vt is aditum sibi aperiret ad Iesum, dicẽtes: Domine, volumus, hoc est, cupimus & desideramus Iesum videre. Dominũ vocant vulgari modo reuerentiæ causa. Cùm autem omnibus obuium fuerit, Iesum videre palam in templo docẽtem, apparet hos dicentes: Volumus Iesum videre; non simpliciter optasse ipsum obiter videre in turba, sed cominus etiam salutare, ac cum eo loqui, & loquẽtem audire; vt videre hic positum sit pro inuisere, aut familiarius colloqui, aut agere cum aliquo, quẽadmodum Prouerb.7. fornicaria dicit adolescẽti: Egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre. Simili modo in malum accipitur verbũ, videre. 2. Paral.25. cùm rex Iuda Amasias misit ad Ioas regẽ Israel, dicens: Veni, videamus nos mutuo. Quod autem gentiles isti Philippum adierint præ aliis, putant quidã in causa fuisse, quòd ei ob patriæ viciniam noti fuissent, & ob id addidisse Ioannẽ Philippum fuisse à Bethsaida Galilææ, quòd non longè ab hac ciuitate, aut etiã in hac ciuitate gentiles habitarent. Erat enim ciuitas Galilææ gentium. Potius tamen crediderim hos etiã Philippo fuisse incognitos, obiter autẽ factum vt Philippum adirẽt, additumque illud; qui erat à Bethsaida; ad distinctionem aliorũ qui eodem appellabantur nomine Nam & Philippum, qui postea vnus fuit ex septem diaconis, verisimile est fuisse vnum ex discipulis Christi. Si enim hi gẽtiles vel Græci, vt habẽt Gręca, fuissent Galilæi aut Galilæis vicini, in Galilæa facilè Iesum videre potuissent. Philippus itaque ab istis rogatus, rem cõmunicat Andreæ cõterraneo, quòd is maioris erat apud Dominũ authoritatis, à quo omnium primus fuit vocatus. Andreas rursum & Philippus simul adeuntes Iesum, exposuerunt ei

A gentium desiderium, iam insipientes ipsa re adimplere, dum Christo gentes adducere student, quod prius typo adumbrabatur, cùm duo discipuli pullum Domino adducerẽt. Vt autẽ discipuli nõ protinus gentiles adducerent ad Iesum, sed prius eum adirẽt, nunciantes adesse quos teneret desiderium videndi ipsum, verisimiliter in causa fuit, ꝙ prohibitũ sibi scirent à Christo, cum gentibus habere cõmercium & consuetudinẽ, sed tantùm cum ouibus quæ perierunt domus Israel. Ideoque rem ad Dominũ detulerunt, vt ipse aut reciperet, aut reiiceret gẽtiles, prout ei visum esset: ipsi verò nihil in hac parte contra magistri pręceptum admitterent.

IESVS AVTEM RESPONDIT, DICENS: B VENIT HORA VT CLARIFICETVR, &c.] Vbi cognouit Dominus ex discipulis, ethnicos quoque sui videndi teneri desiderio, cœpit hac occasione differere discipulis suis de gloria quę eum in vniuerso mũdo maneret post mortem iamiam imminentem, per quam cùm Scribæ & Pharisæi nomen eius extinguendum putarent, contrà futurum erat, vt celeberrimũ redderetur, cum magno in se credentium fructu. Dicit ergo: Venit iam hora, id est, tẽpus, vt clarificetur filius hominis. Quasi dicat: Audistis Iudæos acclamantes: Benedictus qui venit in nomine Domini. Videtis gentes simili cupiditate accurrere. Ex his ergo agnoscite iam instare tempus, imò iam venisse, vt cùm Pharisæi C credent me penitus extinctum esse, tum maximè glorificer, per ascensionẽ scilicet in cœlos, & missionem spiritus sancti, qua fiet vt nomen meum in vniuerso mundo prædicetur & agnoscatur, multis vbique in me credentibus. Hæc est enim gloria de qua loquitur, quam scilicet primùm per ascensionem in cœlos, ac deinde per missionẽ spiritus qui fide totum mundum impleturus erat, obtinuit, iuxta illud Psalmi: Exaltare super cœlos Deus, & super omnem terram gloria tua. *Psal. 56* Quoniam autem ad gloriam hanc peruenire non potuit, nisi per mortem, hinc mentionem mortis suæ ingerit, ostendẽs quàm illa sit toti mundo futura fructifera, à qua discipuli tantopere abhorrebãt, tanquam indigna D Domino suo, vt sic frequenti mortis suæ inculcatione, & vtilitatis eius ostensione scãdalum crucis suæ ab illis tolleret. Amen amẽ, inquit, dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum manet solum, id est, sine fructu. Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Quo exemplo parabolicè significat: Ita & ego si nõ morerer, nullum fructum afferrem: vbi autẽ mortuus fuero, multũ fructum allaturus sum mundo & patri: Mundo quidem, promerẽdo reconciliationem cum Deo, & spiritus charismata: patri verò, ex vniuerso orbe quamplurimos adducẽdo. Bene autem se Dominus comparat grano frumenti in terram deiecto. Ipse enim vt nos pasceret & aleret, in agro E huius mundi veluti seminatus est, dum incarnatus est, & natus, vt in terra mortuus & sepultus, ex ea gloriosus & cum magno fructu resurgeret. Itaque quod non potuisset ita aperto sermone persuasisse, vulgari exemplo facit cognoscibilius. Et quoniam non ipse tantùm per mortem suam ingressurus erat in gloriam suam, & multum fructum mũdo allaturus, sed omnes ipsum imitari hac in parte deberent qui eiusdem gloriæ vellent esse participes, quo ad mortem pro Dei gloria & hominum salute subeundam etiam suos exemplo suo præpararet, docet etiam illorum mortẽ fore ipsis fructiferam,

vt & ad ſanctos quoſq; maximè martyres illud accommodari poſsit: Niſi granum frumenti, &c. Sequitur enim, quod ſupra aliquoties habitum eſt apud alios Euangeliſtas: Qui amat animam ſuam, contra me ſcilicet, perdet eam in futuro ſeculo. Et contrà, qui, propter me ſcilicet, odit animam ſuam in hoc mundo, ita vt eius naturalibus vel carnalibus deſideriis non acquieſcat, quoties meis contrariatur pręceptis, in vitam æternam cuſtodit eam. Addit autem & aliam rationem, qua magis adhuc ad mortem æquanimiter tolerandam prouocat, dicens: Si quis mihi miniſtrat, hoc eſt, miniſtrum meum ſe exhibet & profitetur, me ſequatur, etiam in mortem vſque. Par eſt enim miniſtrũ à Domino non diuelli, nec conuenit miniſtrum meliorẽ conditionẽ expectare quàm viderit fuiſſe domini ſui. Quod ſi qui meus haberi vult miniſter, etiam me ſequatur, is ſanè non ſine magno fructu id facturus eſt, ſed vbi ego ſum, illic & ipſe erit, eiuſdẽ mecum cõſors gloriæ. Si quis enim mihi rectè miniſtrauerit, ſic vt etiam ſequatur, hunc pater meus honore afficiet, quemadmodũ me clarificaturus eſt, gloriæ illius per omnia inſeruientem. Tribus ergo modis inuitat ad animæ odiũ, nempe pręmio vitæ æternæ, cõſortio ſui, & honore à Deo obtinendo. Notãdum autem hic rurſum, quemadmodum aliquoties ſuperius apud Ioannem, Dominum dicere: Vbi ego ſum; non autem, vbi ego ero; quod ſecundùm diuinitatem ſuam iam tum eſſet in cœlis.

NVNC ANIMA MEA TVRBATA EST. ET QVID DICAM? PATER SALVIFICA] Quoniam paſsionis ſuę meminerat tanquam iamiam imminẽtis, ex cuius recordatione naturaliter in homine ſequitur horror quidã, hinc Dominus humanæ cedens infirmitati, permiſit eam quod ſuum eſt pati, ac deinde ſeipſum ad tolerantiam confortat, patris voluntatem & gloriam ſuæ naturali præponens voluntati. Iſtud autem ſic in ſe diſpenſatiuè fieri Dominus voluit, primùm vt ſe verum hominem declararet, ac eiſdem nobiſcum citra peccatum affectibus obnoxium, ne quis diceret facilè cum de morte philoſophari, vt qui extra humanam eſſet infirmitatem, nec mirum ſi voluntariè adeò mortem ſubiret, vt qui eſſet plane impaſsibilis, ſicque minus homines exemplo mortis eius prouocarentur ad mortis tolerantiam, minuſque intelligerent Chriſti erga nos charitatem. Secundò, vt intelligeremus ſine peccato hominem conturbari horrore mortis imminentis, & optare eius vitationem, quidq́ue faciẽdum ei qui huiuſmodi horrore commouetur, nimirum vt Deum inuocet, & ſuum deſideriũ poſtponat gloriæ eius. Dixerat enim odiendam animam in hoc mundo. Ne ergo qui ſentiunt ſe horrere mortem, & vitæ præſentis amore nonnihil capi, deſperarent, noſtram in ſe miſericorditer ſuſcipere infirmitatẽ dignatus eſt. Dicit ergo: Nunc, cùm ſcilicet inſtãtem mihi mortẽ recogito, anima mea turbata eſt, mortis ſcilicet horrore. Dicit, anima mea, non autem tem ſpiritus meus, quòd turbatio hæc pertinèret ad partem animalem & ſenſibilẽ, naturaliter mortem horrentem. In hac autem turbatione conſtitutus, quemadmodum accidere ſolet his qui inter duo contraria, quorum vtrumque certis rationibus deſiderant, dubitant quid magis ſit optãdum, ſubiicit: Et quid dicam? Vox eſt enim mortem horrentis & hærentis vtrum ſit optãdum. Et primùm quidem proponit naturale animalis partis deſide-

A rium, dicens: Pater, ſaluifica me ex hac hora, id eſt, libera me ab hora mortis imminẽte, hoc eſt à ſupplicio quod mihi modò imminet. Horam enim & tempus horret ratione ſupplicij, quemadmodum etiam poſtea apud Marcum dicitur oraſſe Dominus vt ſi fieri poſſet, trãſiret ab eo hora. In quibus locutionibus eſt ſynecdoche, quemadmodum etiam cum dies dicuntur mali. Cùm autem animale & naturale ſuum deſiderium Dominus propoſuiſſet, veluti ſeipſum corrigens, atque reuocans quod precatus erat, ſubiecit: Sed propterea veni in horam hanc. Vbi ſi hora accipi debet ſicut prius, videtur ſenſum oportere eſſe hunc: Sed propterea veni, nempe vt horam hanc, quam deprecatur &
B horret vis ſenſibilis, ſubirem. Alioqui enim illud, propterea, non habebit ad quod referatur. Cùm ergo naturale hoc deſiderium reuocaſſet tanquam contrarium ſuo officio & functioni, adiecit quòd deliberatè & certò precandum recta ratio ſuggerebat, dicẽs: Pater, clarifica nomen tuum, quaſi dicat: Nõ hoc fiat quod naturaliter ego deſidero, ſed quandoquidem nominis tui claritas iuxta tuã ordinationem pendet ex morte mea, id omnino velim in me & de me facias per quod nomen tuum illuſtretur, hoc eſt, tu ipſe clarus & celebris habearis & agnoſcaris. Hoc eſt enim clarificari nomen Dei, ipſum paſsim clarum haberi & agnoſci. Conciſis Dominus hic vſus eſt ſententiis, vt quæ per-
C turbatis animis nunc in hæc, nunc in illa ſe vertentibus ſunt familiares. Notandum tamen quòd quidam illud, Pater ſaluifica me ex hac hora; legũt per interrogationem, quemadmodũ id quod præcedit. vt ſit ſenſus: Et quid dicã? An illud, Pater ſaluifica me ex hac hora? Sed illud dicere nõ debeo, quia proprerea veni in horã hãc. Hoc ergo dicam: Pater clarifica nomen tuũ. Hanc ſententiã & partium connexionem apertè ſatis indicat Theophyl. cùm ait: Docet nos Chriſtus, vt etiamſi mereamus & turbemur, non fugiamus mortem, quia & ego, inquit, cùm turbor (homo enim verè ſum, & permitto naturę vt ſua oſtendat) attamen non dico ad patrẽ vt ſaluet me ex hora hac, ſed quid dico? Cla-
D rifica nomen tuũ. Prior tamen intelligentia conuenientior eſt, ꝙ magis conueniat cum oratione Domini, qua in horto pridie paſsionis ſuæ, ex ſimili turbatione animæ patrem precatus eſt, dicens: Pater ſi fieri poteſt, trãſeat à me calix iſte. verũtamen nõ mea voluntas, ſed tua fiat. Quo loco latiùs diſſeretur de hac Domini turbatione & precatione.

VENIT ERGO VOX DE COELO DICENS: ET CLARIFICAVI, &c.] Vox hæc è cœlo veniſſe dicitur, quia è ſupernis audita eſt diuina facta virtute, patriſque cœleſtis referens perſonam. Itaque Domino precante: Pater clarifica, hoc eſt, glorifica nomen tuum, pater filium ſuum ſemper exaudiens, reſpondet: Et clarificaui nomen
E meum, & iterũ clarificabo illud. Clarificauerat enim nomen meũ pater, dum tã inſignia bonitatis & potẽtię ſuę teſtimonia per Dominũ agentem in carne ædiderat: rurſum illud clarificaturus erat multo magis miſſo paracleto, qui vſque ad extremũ terrę Euangeliũ gratiæ erat per Apoſtolos pręedicaturus, & credere huic quãplurimis daturus. Id autẽ fieri non potuit, niſi intercedẽte morte Chriſti, quæ ſpiritum hunc orbi vniuerſo promereretur. Hanc autẽ vocem cum audirent aſtantes, quidam dicebant tonitruũ eſſe factum, qui ſcilicet ſonum quidam audierant, ſed pręturbatione vocem

non

non intellexerunt: alij dicebant, angelum ei locutum eſſe, qui ſcilicet vocem etiam intellexerunt. Dominus autem non propter ſe vocem hanc factam dicit, vt ſcilicet diſceret quæ neſciebat, ſed propter aſtantes, vt ſcilicet illi intelligerent ipſum eſſe à Deo, quodq́; mortem ſubiturus eſſet non ex neceſsitate, ſed pro illuſtranda gloria Dei. Vnde ſubiecit: Nunc iudicium eſt mundi; declarare volens quomodo mors illius clarificatura eſſet nomen Dei. Iudicium autem mundi, dicit iudicium quod pro mũdo, hoc eſt, hominibus huius mundi diaboli tyrannide oppreſsis erat tum per mortem ipſius futurum contra diabolum ſuo in homines imperio iuſto Dei iudicio ſpoliandum. Vnde explicandi cauſa quomodo iudiciũ nunc eſſet mundi, ſubiecit: Nunc princeps huius mundi, hoc eſt, diabolus qui imperium ſibi vindicat in homines huius mundi, eiicietur foras, hoc eſt, extra ſuũ imperiũ, vt non ſic hominibus dominetur, quẽadmodum hactenus tyrannicè dominatus eſt. Hæc autem eiectio iudicio quodam iuſtitiæ per mortem Chriſti facta eſt, cuius iudicij iuſtitia dupliciter poteſt attendi. Primò, quia Chriſtus morte ſua pro peccatis hominum ſatisfecit iuſtitię diuinę, ac per hoc iuſtè humanum genus exemit à diaboli tyrannide, & poteſtate quam ratione peccatorũ in homines habebat. Secundò, quia per hoc quòd diabolus auſus fuit manus ſuas in innocentẽ Dominum iniicere, qui mortis nõ erat debitor, iuſtè priuatus eſt ea poteſtate, quam ratione peccati in homines obtinuerat: quẽadmodum iuſtè priuaretur accepta à rege poteſtate in maleficos tyrannus aliquis, ſi etiam innocentem regis filium interimere non vereretur. Hos cum iuſto iudicio liberationis noſtræ modos indicat Paulus, cùm dicit: *Rom.8.* Quòd impoſsibile erat legi in quo infirmabatur per carnẽ, Deus filium ſuum mittens in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato dãnauit peccatum in carne. *Coloſ.2.* Et: Delẽs quod aduerſum nos erat, chirographum delicti, quod erat contrarium nobis, & ipſum tulit de medio, affigens illud cruci, & expolians principatus & poteſtates traduxit confidenter palam, triumphans illos in ſemetipſo. Porro quoniam dixit principem huius mundi eiiciendum foras, quo oſtenderet morte ſua illum eiiciendum, eoq́; eiecto ſe in principatu illius ſucceſſurum, ſubiecit: Et ego ſi, id eſt, cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipſum. Notat autẽ Auguſtinus non eſſe dictum, omnes traham, ſed omnia traham; vt non ad vniuerſitatem hominum illud referatur, quia non omnium hominum eſt fides, ſed ad creaturæ integritatem, hoc eſt, ſpiritum, animam & corpus, vt ſignificetur omnia quæ ſunt in homine, trahenda in obſequium Chriſti. Græcè tamen legitur, omnes; quod intelligendum eſt dictum diſtributione generica, aut de electorum & prædeſtinatorum numero, quemadmodum & noſtrã lectionem Auguſtinus docet intelligi poſſe, dicens: Aut ſi omnia ipſi homines ſunt intelligendi, omnia prædeſtinata ad ſalutem poſſumus dicere, aut certè omnia hominum genera ſecũdùm innumerabiles differentias, quibus inter ſe præter ſola peccata homines diſtant. Per exaltationem à terra, ſuo more crucifixionem ſuam ſignificat; quemadmodum Ioannes mox explanat, non ſolùm quòd per eam verè corpus attolleretur à terra, ſed etiam quòd per eam in cœlum Chriſtus eſſet ſubuehendus vſq; in dexteram patris. Trahit autem ad ſe omnes Chriſtus,

A quia miſſo paracleto quem hominibus morte ſua impetrauit & meruit, efficit vt omnes abrenunciato dæmone per Chriſtum ſuperato, quem prius in idolis colebant homines, & cui per peccatum ſubiecti erant, illum ſequantur credentes in eum, & obediẽtes illi, ac ipſum Dominum ſuum agnoſcentes. Itaque quemadmodum ſuprà dixit patrem trahere ad filium, ita nunc ſe dicit trahere homines ad ſeipſum, quo tractu ſponſa in Canticis trahi deſiderauit, dicens: Trahe me poſt te. *Cant.1.* Significat autem hic tractus, & quòd homines prius à tyranno eſſent detenti, qui eos non ſineret abire, niſi fortior illo ſuperueniens vinceret eum: & quòd alioqui homines per ſeipſos nequeunt accedere B ad Chriſtum. Duo ergo effectus crucis Dominicæ hic ſignificantur, nempe ablatio principatus à diabolo, & acquiſitio principatus ipſi Chriſto. Porro Caietanus illud: omnia vel omnes traham ad meipſum; abſolutè intelligit dictum de omnibus, non tantùm hominibus, ſed & Angelis etiam malis, omnesq́; tractos iam, vel aliquando trahendos ad Chriſtum, quia omnes tandem vel voluntarij vel inuiti illum agnoſcent eſſe ſolum verum Dominum, iuxta illud Pauli: Vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium, & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Ieſus Chriſtus in gloriam eſt Dei patris.

RESPONDIT EI TVRBA: NOS AV- C DIVIMVS EX LEGE, QVIA CHRISTVS, &c.] Hæc reſponſio turbæ, præſupponit Dominum inter alia etiam illud dixiſſe, quod ab Euangeliſta eſt prætermiſſum: oportet exaltari filiũ hominis. Et videri poteſt Dominum pro declaratione illius quod dixit: Ego ſi exaltatus fuero à terra, &c. *Ioan.3.* addidiſſe illud quod ſuprà dixerat Nicodemo: Sicut enim Moſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filiũ hominis, &c. ideoq́; Ioannem illud iam modò omiſiſſe, quod ſuperius ſemel ab illo eſſet poſitum. Sic enim etiam minus mirandum erit, quòd turba intellexit Dominum per exaltationem à terra, ſignificare ſuam mortem & crucifixionem, quam ſignificari facilius intelli- D gi poterat per illam comparationem. D. Auguſt. intelligit eos ideo intellexiſſe iam Dominũ loqui de ſua crucifixione, quòd eã iam animo concepiſſent, aut ſaltem principes ſuos eam meditatos ſcirent. Chryſoſtomus verò & Theophyl. id putant in cauſa fuiſſe, vt tropum hunc facilè intelligerent, quia ſuperius de morte ſua ſatis apertè meminerat. Veriſimile etiam eſt familiare fuiſſe Iudæis, huiuſmodi tropo crucifixionem circumſcribere, quomodo & nos ſuſpendium vocamus exaltationem à terra. Dicunt autem ſe audiuiſſe ex lege, id eſt, ex ſcriptura (lex enim hîc, vt ſæpe, pro vniuerſa ſcriptura veteris teſtamenti ponitur) quòd Chriſtus maneret in æternũ, quia à ſcribis docebantur diligenter ea E quæ ad regnum & gloriam Chriſti pertinebant, quorum æternitatẽ apertè & frequenter ſcriptura teſtatur: non autem docebantur ea quæ ad Chriſti pertinebant paſsionem & humilitatem, quòd hæc quanquam à Prophetis etiam eſſent prædicta, non intelligerẽt ad Chriſtum pertinere. De æternitate autem Chriſti plena eſt omnis ſcriptura. De illa enim dicit Daniel: Poteſtas eius, poteſtas æterna, *Dan.4.* quæ non auferetur: & regnum eius, quod non corrũpetur. Et Micheas: Egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis. *Miche.5.* Iſaias quoque: Super ſolium Dauid & ſuper regnũ eius ſedebit, vt confirmet illud *Iſaia 9.*

& corroboret, à modo & vsq; in sempiternum. Et A
Ezec. 37. Ezechiel: Dauid seruus meus princeps eorum in
Psa. 109. perpetuum. Et omnium maximè Dauid dicens: Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Mel-
Psal. 71. chisedec. Et permanebit cum sole & ante lunam in generatione & generationem. Et rursum: Ante solem permanet nomen eius. Non intelligentes ergo quomodo paſsio & mors Christi non prohibeat eius æternitatem, ad quam non nisi per mortem, peruenire, quatenus homo, potuit, admirãtur quomodo cùm scripturæ dicant Christum mansurum in æternum, ipse dixerit, oportere mori filiũ hominis. Et ne fortè per filium hominis, alium aliquem quàm se significauerit, subiiciunt: Et quis est iste filius hominis? quasi dicant; si tu es ille filius homi- B nis de quo loqueris, quia te soles filium hominis appellare, quomodo ergo te Christum vis haberi, & nos te esse credidimus, cùm Christus in æternum nobiscũ manere debeat, filiũ autem hominis dicas necessariò moriturum? Quod si alius aliquis est filius hominis de quo loqueris, quis est ille? Caietanus intelligit hos non dubitasse quin Christus de se loqueretur, & ob id, iam mutata sententia, non credidisse illum esse Christum, ac proinde quæsisse quis ipse esset, vt sit sensus; Iste filius homi nis quis est, hoc est, tu ipse qui te filium hominis vocitas, quis es? Iam enim Christum te non esse, vt putabamus, constat ex verbis tuis, dum te à terra exaltandum confiteris. At prior intelligentia est C simplicior, secundùm quam tamen non est necesse intelligere turbã hæc malitiosè Christo obiecisse, sed recte accipitur simpliciter eos dubitationem suam ex verbis Domini conceptam proposuisse.

DICIT ERGO EIS IESVS: ADHVC MODICVM LVMEN IN VOBIS EST, &c.] D. Augustinus coniungit adiectiuum, modicum, cum substantiuo, lumen, vt sit sensus: Aliquid quidem luminis est in vobis, dum intelligitis Christum fore æternum, sed modicum adhuc est illud lumen quod in vobis est. Itaque ambulate & proficite, vt quem creditis fore æternum, credatis etiam moriturum. Verùm ex Græcis constat dictionem modicum, non coniungendam cum substan- D tiuo, lumen, habent enim, μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι, id est, modicum tempus lux vobiscũ est. Et quanquam dictio χρόνον, videri poſsit adiecta ab aliquo, tamen quo minus μίκρον coniungi possit cum φῶς, obstat articulus τὸ φῶς, vt annotauit Erasmus. Nec est Græcis, in vobis, sed vobiscũ, vt intelligatur Christus seipsum hic vocare lumen vel lucem, ac significare se breui fore cum eis, sicut suprà dixerat: Adhuc modicum tempus vobiscum sum. Itaque Dominus non respondit ad obiectionem turbæ, tum quòd illi necdum capaces erant eorum mysteriorum: tum quòd non esset tum tempestiuum ea apertius prodere, sed tantùm eos admonet vt non obstrepant veritati, sed fidem cœ- E ptam retineãt & prosequantur, eo potisimùm nomine, quòd lux iam eis prælucens mox ab eis esset auferenda. Adhuc, inquit, modicum, id est, modico tempore, lumẽ est in vobis, id est, inter vos, hoc est, modico adhuc tempore ego vobiscum in carne conuersabor, qui sum lux mundi. Dum autem se lucem vocat, tacitè respondet propositæ obiectioni, significans se sic quidem moriturum breui, vt tamen non pereat, sed in æternum maneat resuscitatus, quemadmodũ solis lumen dum occidit non extinguitur, sed breui succedens rursum apparet.

Vnde non dicit: Adhuc modicum lux est, sed lux in vobis aut vobiscum est, significans lucem hanc aliò transferendam. Porro modicum istud tempus D. Chrysost. intelligit, non tantùm tempus quod restabat vsque ad mortem, sed etiam tempus post mortem, imo & præsentem omnem vitã, quomodo intelligendum omnino videtur, quia sequitur: Dum lucem habetis, (quod nihil est aliud quàm, dum lux vobiscum est) credite in lucẽ, & ambulate. Nõ enim Iudęis solùm credere licuit ante mortem, sed & post mortẽ multi crediderũt, & quamdiu sunt in hac vita, credere eis licet. Itaq; secundùm hunc intellectum per lucem hic nõ intelligetur præsentia corporis Christi, sed Euangelij præsentia, quæ ad breue tempus erat in Iudæa fulsura, & singulis hominibus modico huius vitæ tempore fulget. Verùm cùm aliâs semper Dominus dicẽs: Adhuc modicum vobiscũ sum; per modicum, significet tempus vsq; ad mortem, & tempus quo cũ hominibus erat familiariter cõuersaturus, satis certum est etiam illud tempus hic designatum secundùm propriũ huius loci sensum, & Dominum se vocare lucem quatenus suo ore Euangeliũ prędicantem, ac per sese miracula peragentẽ quæ lucem hominibus præbere poterant ad resipiscentiam, quemadmodum suprà dixit: Quamdiu sum Ioan. 9. in mundo, lux sum mundi. Cùm autem subditur: Dum lucem habetis, ambulate & credite in lucem; non significatur eos non posse credere, luce ista post modicum illud tẽporis sublata corporaliter, sed adhortatur eos Dominus vt præsentẽ modò, etiã corporaliter, lucem amplexentur, quòd breui non sic eam pręsentem sint habituri, ac tum ipsis à tenebris plus fore periculi. Itaq; sensus literalis est: Adhuc modico tempore, ego lux mũdi vobiscum corporaliter ero, proinde quamdiu me sic habetis vobis præsentem, & doctrina, exemplo & miraculis prælucentem, ambulate, hoc est, amplexemini & sectemini hanc lucem, (quod nihil est aliud quàm, sicut postea dicit Dominus, veluti allegoriam quæ est in verbo, ambulate, explicans, credite in lucem) vt ne sublata vobis hac luce, tenebræ errorum vos comprehẽdant, occupent & inuoluant. Id quod plerisq; Iudæorũ à morte Christi euenit, & iam in eis quotidie cõpleri videmus. Quoniam enim præsentem lucem agnoscere noluerũt, hinc errorum tenebræ eos totos occupauerunt, dum seducti à pontificibus & Pharisæis, crediderunt & credũt Iesum verum Christum fuisse seductorem, ac iustitiam coram Deo in carnalibus cæremoniis & legis obseruatione sitã esse. Et quidem tenebræ hæ iam eos habebant, sed ait: Ne eos comprehendant, hoc est, ne vos totos occupent, & in finem vsq; vobis dominentur. Quod enim hæc pars non de tenebris inferni, sed de tenebris præsentis vitæ, hoc est, erroribus sit accipienda, patet ex eo quod sequitur: Et qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat. Ambulare enim præsentis est vitæ. Hac autem sententia, quo magis ad lucem præsentem amplexandam impellat, Dominus ostendit periculum & incommodum tenebrarum: Qui, inquit, ambulat, hoc est, versatur in tenebris errorũ, nescit quò vadat, nesciens enim tendit ad infernum & mortem æternã. Aut nescit quò vadat, pro vbi vadat, quia putat se recta incedere via, cum sit extra eam, & erret, quemadmodum hodie contigit Iudæis. Quod enim est Græcis, ποῦ ὑπάγει, verti potest, vel quò vadat, vel vbi incedat; atq; hoc secũdo

modo

modo videtur accepisse D. Chrysostomus Dicit enim de Iudæis: Videntur sibi recta incedere via, cùm longè aberrēt. Sicut enim qui in tenebris ambulat corporalibus, nec scit viā in qua incedit, nec terminum ad quem perueniet: ita & qui in tenebris versatur spiritualibus, nec scit viā in qua versatur, quam putat rectam cùm sit erronea, nec terminum quò perueniet. Contrà significat Dominus, eum qui in luce ambulat, & scire vbi incedat, scit enim rectam esse ad salutem viam quā incedit, & scire quò tendat, nimirum ad beatitudinem. Malo ergo tenebrarum demonstrato, repetit quod dixit, allegoriam explicando: Dum lucem habetis, credite in lucem vt filij lucis sitis, hoc est, vt veræ lucis & veritatis participes sitis. Dicuntur enim phrasi Hebraica, vt dictum est in cap. Concordiæ. 95. circa ca. Luc. 16. filij lucis: sicut filij benedictionis, filij pacis: filij mortis, filij perditionis. quos ita vocat scriptura, quòd benedictionis & pacis sint participes, quòd morti & perditioni sint obnoxij. Itaque ad lucem amplexandam hortatur dupliciter. Primùm, vt fugiant tenebrarum malum. Secundò, vt participes sint lucis bono. Porro quo hæc Christi admonitio etiā ad nos omnes per accommodationem pertineat, & non solùm ad Iudæos, quibus tamen propriè competit secundùm sensum iam dictum, quo dicitur. Dum lucem habetis, ambulate vel credite in lucem; intelligendum etiam est de præsentia spirituali lucis quæ est Christus, qui per internos sui spiritus afflatus, & per syncetam prædicatorum suorum doctrinam, prælucet etiam modò mentibus hominum. Admonemur ergo vt hanc lucem quamdiu sic prælucentem habemus, amplexemur, ne si neglexerimus, etiā in præsenti seculo tenebræ errorū, hæresum & affectuum nostrorū nos iusto Dei iudicio traditos in reprobum sensum, comprehendant, quemadmodum multis euenire videmus. Sic enim hæc à Domino sunt dicta, sicut & alia pleraque, vt secundùm proprium quendam sensum Iudæis, quibus primò dicta sunt conueniant, & tamen etiam secundùm quendam sensum posteris omnibus competant, ad quorum ædificationem omnia scripta sunt.

HÆC LOCVTVS EST IESVS, ET ABIIT, ET ABSCONDIT SE AB EIS.] Alij Euangelistæ testantur Dominum post solennem introitum in Hierusalem, vespertino tempore egressum in Bethaniam, & sequentibus diebus mane reuersum in Hierusalem. Vnde absconsio ista de qua Ioannes, neque intelligenda est fuisse miraculosa, qualis fuit cùm tollerent lapides vt iacerent in eum, neque intelligendum est ad aliquot dierum tempus factam hanc absconsionem: sed hoc vocat abscōsionem, quòd Dominus vespertino tempore se quotidie subtraxit è Hierusalem, delitescens per noctem in Bethania & in monte Oliueti, ne ante præfinitum tempus à principibus sacerdotum & scribis per noctem caperetur, qui per diem eum apprehendere non audebant, propter timorem tumultus popularis. Itaque vicissim & humilitatem hominis & virtutem Dei in se exhibuit, dum per vices & fugiendo Iudæorum furorem declinauit, & animosè ingerendo se illis, vim satanæ in eis occulta quadā virtute repressit.

CVM AVTEM TANTA SIGNA FECISSET CORAM EIS, NON CREDEBANT IN EVM, &c.] Hinc patet quòd cùm Ioannes diceret Dominum abscondisse se ab eis,

A locutus sit de incredulis Iudæis, ideoque Dominum se abscondisse ab eis, vt eorum declinaret furorem. Commodè autem hoc loco exaggerat Ioannes incredulitatem Iudæorum cum signorum multitudine collatam, quòd iam non sit amplius commemoraturus miracula Christi coram Iudæis ædita, sed digressurus ad passionis commemorationem. Quod dicitur: tanta signa; quamuis intelligi posset, tam magna signa, melius tamen intelligitur, tot vel tā multa signa, vt tanta pro tot abusiuè sit positum, quemadmodum & aliâs nonnunquam. Nam Græca dictio τοσαῦτα, vtrūque significat, & tot & tanta. Tot ergo dicit, vel tam multa signa, quorum scilicet iam aliquot descripsit. Caie-B tanus putat Græca habere: Cùm autem tanta sua signa fecisset, & expendit diligenter emphasim pronominis sua. Habent enim Græca, τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος. Itaque interpres illius putauit pronomen αὐτοῦ regi à dictione σημεῖα, cùm sit genitiuus absolutè positus, coniungendus cum participio πεποιηκότος. Cùm autem quidam Iudæorum Hierosolymitanorum in Christum proculdubio crediderint, dicit tamen absolutè: non credebant in eum; ob credentium paucitatē, quæ etiam significatur testimonio Isaiæ, cùm dicit: quis credidit; quodq; scripturæ mos sit de impiorum multitudine tanquam de hominum vniuersitate loqui, sicut & de piorum quandoque multitudine.

C Porro circa modum quo Ioannes hic Isaiæ citat testimonia, non paucæ, nec paruæ oriuntur difficultates, adeo vt Diuus ipse Augustinus tractaturus hunc locum coram populo fateatur nec suarum esse virium, nec capacitatis populi, vt omnes huius loci latebrosissimi sinus perscrutentur, & excutiantur vt dignum est. Obscurus enim admodum est totus hic locus, ita vt plerisque, etiam Augustino teste, suggesserit impias contra Deum cogitationes & blasphemias, & hæretici multi & olim & nunc hinc argumenta desumpserint, quibus colligunt, nullam esse vim liberi arbitrij, ac necessitate quadam diuinæ præordinationis omnia fieri etiam mala, vnde consequuntur quæ sunt maximè D impia & blasphema, Deum scilicet authorē esse malorum & peccatorum quæ homines admittunt, ac proinde impiè illū & iniustè punire in aliis mala, quorum ipsemet in illis est autor. Primò ergo difficultatem facit quod dicit Euangelista: Nō credebant vt sermo Isaiæ impleretur. Si enim vt non crederent, eo fine factū est vt sermo Prophetæ impleretur, à quo illud eo fine factum est? Neq; enim dici potest quòd ab illis qui non crediderunt, quia illi sua incredulitate non intenderūt implere Prophetæ vaticiniū. Nec rursum dici potest quod à Deo id factum sit, quia sic consequens esset ipsum incredulitatis eorum fuisse auctorem. Deinde si non crediderunt isti vt prophetia impleretur, quomodo E pœna digni sunt qui ideo non crediderunt, vt illud fieret quod necesse erat fieri, quodq; ad commendationem veritatis diuinæ faciebat? Licebit enim cū Paulo argumentari: Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriā ipsius, quid adhuc ego tāquam peccator iudicor, & non dicimus: faciamus mala, vt eueniant bona? Sed quæ sequuntur apud Euangelistā plus vrgent, & profundiorem faciunt quæstionē, eamq; multiplicem. Dicit enim: Propterea nō poterant credere, quia iterum dixit Isaias: Excæcauit oculos eorū, & indurauit cor eorum vt non videant oculis, &c. Imprimis

mis enim hoc planè falsum videtur, quod non poterant credere. Aut si id verum est, ergo nullum videtur eorum qui non crediderunt fuisse peccatum, vtpote qui quod non fecerunt, non potuerunt facere, cùm ad impossibile nemo obligetur. Deinde vt in aliquo sensu intellgi sanè possit eos non potuisse credere, id tamen omnino falsum videtur, propterea nõ potuisse credere, quia Isaias hoc prędixisset. Nõ enim Isaiæ prædictio causa fuit incredulitatis & obstinationis eorum, sed contrà quia Deus præuidebat obstinatam eorum incredulitatem, ideo per Isaiam hoc Deus prædixit. Aut alioqui necesse erit fateamur, quod est hæreticum, Deum etiam mala præordinare, ac sua ordinatione imponere illis faciendis necessitatem. Postremùm, quomodo dicitur Deus excæcasse & indurasse, idque ideo vt non viderent & non conuerterentur, cùm duritia cordis & cæcitas sint peccata, quorum non potest Deus esse causa, & Deus velit omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem eius venire. Vt omittam quod quæri item potest, quomodo Euangelista dicat Prophetam dixisse: Excæcauit Deus oculos eorum; cùm longè aliter legatur apud Isaiam & secundùm Hebraicam veritatem, & secundùm translationem Septuaginta. In Hebraica enim veritate non dicitur Deus excæcasse cor eorum, sed verba sunt Dei ad Prophetam, imperantis vt ipse cor populi excęcet, & oculos claudat: & in Septuaginta translatione dicitur cor populi incrassatũ, eosque clausisse oculos suos, quemadmodum citatur suprà Matthæi 13. in cap. Concordiæ 51. Ad primam itaque harum difficultatum communiter dicitur & rectè, ex sententia D. Chrysostomi & Theophylacti, cõiunctionem, vt, hoc loco sicut & in aliis multis scripturæ locis, nõ denotare causam finalem, sed euentum & rei consecutionẽ, quæ apertè significabitur si addatur aduerbium, sic vel ita, vt sit sensus: Non credebant, ita vt impleretur sermo Isaiæ: Vel, vnde factum est vt impleretur. Atq; in hunc modum semper accipiendam cõiunctionem, vt, admonet Euthymius, vbicunque dicitur aliquid contigisse, vt sermo Prophetæ vel prophetia impleretur, eo quòd nõ quia dixerunt Prophetæ, ideo facta sunt quæ dixerunt, sed quia futurum vt fieret, propterea prædixerunt Prophetæ. Sciendum tamen quod coniunctio, vt, sic posita, quandoq; videatur posse, imò debere accipi propriè vt causam denotet finalem, vt cùm boni aliquid factũ dicitur vt implerentur scripturæ, quemadmodum cùm cap. 1. dicit Matthæus de incarnatione Christi ex virgine: Hoc totũ factum est, vt adimpleretur quod dictũ est à Domino per Prophetam dicentem, & cùm eodem modo dixit capite præcedenti de introitu Christi in Hierusalem insidetis asello. Hic enim rectè intelligitur, in Christo vel à Christo illa esse facta eo fine, vt implerentur scripturę Prophetarum, quemadmodum scripturæ passim dicunt Christũ pro nobis natum & mortuum, ad cõfirmandas promissiones patrũ, & propter veritatem Dei, & adimplendum iusiurandum quod iurauit cũ patribus nostris. In quibus tamen omnibus locutionibus, non designatur præcipua causa finalis, sed accessoria tantùm, aut concurrens, quia præcipua causa finalis, propter quam hæc facta sunt, ea est propter quã hæc Deus prædixit, promisit & iurauit. Designatur tamẽ causa finalis à Deo intenta, nec videtur cõmodè coniunctio, vt, in locis prędictis dici posse tantũ euentum significare, quia non possunt loca illa sic explicari per additionem aduerbij, ita, vel illius orationis; vnde factum est. Non enim conuenienter diceretur: Hoc factũ est, ita vt impleretur: vel hoc factum est, vnde factum est vt impleretur. Sicut ergo in his locutionibus coniunctio, vt, propriè potest accipi: ita etiã hic accipi satis poterit, vt dicat causam finalem, referendo tamen eã causalitatem non ad intentionem eorum qui dicuntur non credidisse, sed ad intentionem Dei permittentis eos non credere, & iusto suo iudicio eos derelinquentis, nec apponentis gratiam qua credant. vt sit sensus: Nõ credebant in eum, Deo ita permittente, vt sermo Isaiæ impleretur. Adeo enim bonus est Deus, vt nullum malum fieri permitteret, nisi propter bonum quod inde nouit elicere. Hic sanè sensus multũ conuenit his quæ ab Euangelista dicuntur in secundi testimonij citatione, sed & testimonio quod nunc citatur, in quo dicitur brachiũ Domini paucis reuelatũ, à Deo vtiq;, sine cuius reuelatione credere & agnoscere brachium Domini nemo potest. Est autem hoc prius testimoniũ desumptum ex principio cap. 53. magis tamen secundùm translationem Septuaginta quàm secundùm Hebraicam veritatem, quemadmodũ & apud Paulum ad Rom. 10. Nã ex Septuaginta addita est dictio, Domine, quæ non est apud Hebræos: addita autem est à Septuaginta explicandæ personæ gratia, vt scilicet non intelligantur hæc verba esse dicta in persona Dei, sed in persona ipsius Isaiæ, & omnium Prophetarum, omniumq; qui Christi nomen Iudæis annunciauerunt. Nam ad significandum paucitatem credentium apud Iudæos, istud potissimùm esse dictũ, sicut Euangelista hic citat, propter Iudæorum infidelitatem, quemadmodum & Paulus loco prædicto, patet etiam ex ipso Isaia. *Isaiæ 53.* Nam de gentium fide præcedit: Iste asperget gentes multas, super ipsum cõtinebunt reges os suum, quia quibus non est narratum de eo, viderunt, & qui non audierunt, contemplati sunt. Et post illud: Quis credidit, &c. sequitur de infirmitate & humilitate Christi, in qua se Iudæis exhibuit, & ob quam ab eis non fuit reputatus. Porro nomen auditus hic positum est pro sermone audito, quod tamen dupliciter intelligitur. Quidam enim accipiunt auditum pro his mysteriis quæ Prophetæ à Deo audiuerant & didicerant. vt sit sensus: Quis credidit his quæ nos à te audiuimus? Alij verò intelligunt melius sensum esse: Quis credidit his quæ à nobis audierũt? *Rom. 10.* Paulus enim hinc infert: Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi; manifestè significans, auditum de quo in illo testimonio, referendum ad auditores Apostolorum & Prophetarum. Per brachium autem Domini, plerique post Augustinum intelligunt ipsum Dei filium, qui ob id rectè dicitur brachium patris, quòd per ipsum sibi consubstantialem omnia pater fecerit, & salutem humani generis potenter operatus sit, quemadmodum per brachium eiusdem cum toto corpore substantiæ facimus quę facimus. Vnde Paulus Christũ Dei vocat virtutem. *1. Cor. 1.* *Isaiæ 53.* Et sane per brachium Domini, Prophetam intellexisse filium Dei, videri potest ex eo quod sequitur: Et ascendet sicut virgultum coram eo, &c. vbi suppositum verbi, ascendet, non videtur esse nisi quod præcedit, brachium Domini. Quidam tamen per brachium Domini simpliciter intelligunt, diuinam virtutẽ quæ se in miraculis Christi exerebat, sed

sed quam paucis datum est agnoscere. Qui intellectus probè conuenit cum eo, in cuius confirmationem hoc testimonium adducitur: Cùm tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum. Itaque secundùm hunc intellectum significatur hoc testimonio paucos fuisse Iudæorũ qui crederent aut dictis Prophetarũ, aut signis Christi diuinam eius virtutem declarantibus, idq; partim tribuendum illorum voluntati credere nolenti, partim negatæ illis, iusto Dei iudicio, diuinæ reuelationi. His pro citatione prioris testimonij pertractatis, deueniendum ad difficultates quas exhibet secundi testimonij citatio. Itaque ad illud quod primò quæritur, quomodo dictum sit: Non potuerunt credere; respondent Augustinus, Chrysostomus, & Theophylactus, ideo nõ potuisse, quia noluerunt, ita vt Chrysostomus & Theophylactus exponant, non potuerunt, per noluerunt, non quòd putarent verbum, posse, vel hîc vel alibi aliquando significare propriè velle, sed quòd hoc loco & aliis, sic quandoque sit positum, vt coincidat velle & posse, nolle & non posse, ita vt alterum pro altero poni potuisset. Sic enim volunt prædicti patres dictum esse hos non potuisse credere, quomodo in vulgari sermone vsurpatum videmus, vt quis dicat: Non possum asperum illum hominẽ diligere; vehementiam scilicet affectus à dilectione impedientem, vocans impotentiam, cùm in voluntate eius absolutè sit situm huiusmodi affectionem deponere. Quomodo & Iere. 13. dicitur: Si potest Æthiops mutare pellem suam, & pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cùm didiceritis malum. Quo non significatur planè hoc illis impossibile, sed vehementer difficile ob inueteratam consuetudinem. Quia tamen in voluntatis potestate cum adiutorio diuino situm est, vt huiusmodi difficultas vel tollatur, vel superetur, hinc illo modo non posse benefacere, coincidit cum nolle benefacere. Sic non potuerunt credere Iudæi propter obstinatum odium contra Christum, & superbiam mentis eorum, siue quia quamdiu tales essent, non possent credere: siue quia per illa difficile admodum illis fiebat credere, quæ tamen quoniam in potestate eorum erat deponere, nec volebant: hinc illud non posse coincidit cum nolle, quemadmodum posse coincidit cum velle secundùm Chrysostomum, quando dicit Dominus: Qui potest capere capiat; quia potest capere qui vult. Et quidem si simpliciter dictum fuisset, Iudæos non potuisse credere, rectè prædicto modo hæc difficultas solueretur. Secundùm hunc enim loquendi modum suprà de Iudæis dixit Dominus: Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis? Verùm quia dicitur: propterea non potuerunt credere, quia dixit Isaias; non videtur prædicta explicatio præsenti loco conuenire aut sufficere. Causa enim impotẽtiæ affertur non voluntas eorum deprauata, sed prædictio Prophetæ, quæ non fuit causa vt prædicto modo non possent credere. Pro vero ergo huius loci intellectu sciendum, quòd sicut coniunctio, vt, quæ propriè designat causam finalem, nonnunquam non finem intentum designat, sed euentum tantùm & consecutionem: ita coniunctiones, quia, propterea, & similes non semper designant causam essendi, sed tantùm consecutionis necessitatem, & sequelæ ordinem. vt cùm dicimus: Ignis est in foco, quoniam fumus è camino egreditur; vbi si addatur nota necessitatis, & dica-

A tur: Ignis necessariò est in foco, quia fumus egreditur; non significatur alicuius rei absoluta necessitas, (neque enim ignis necessariò est, neque si sit necessariò, necessariò est in foco) sed tantùm significatur necessaria sequela aut dependentia vnius sententiæ ex alia, videlicet quòd necessariò consequitur, ex eo quòd fumus egreditur è camino, ignem esse in foco, ita quòd necessitas illa referenda sit ad totam orationem, & sensum faciat compositum, non diuisum. Sic dicimus: Non potest Ioannes scribere, quia non habet papyrum & calamum; vbi coniunctio, quia, non propriè causam alicuius rei significat, sed tantùm sequelam vnius ex alio: & illud, non potest, non significat ab-
B solutam alicuius rei impossibilitatem, sed tantùm impossibilem separationẽ vnius veritatis ab alia, vt sensus sit: Fieri non potest vt Ioannes scribat, cùm non habet papyrum & calamum. Ita & in proposito, cùm dicitur: Propterea nõ poterant credere quia dixit Isaias; quia coniunctio & propterea, illatiuè tantùm & non causaliter accipiuntur, & illud non poterant; significat fidem Iudæorum non potuisse consistere cum prænunciatione Prophetæ, qua Deus prædixit illos non credituros. Itaque non significatur fuisse in Iudæis aliqua ad credendum impotentia, vel impossibilitas, cuius causa fuerit præsciẽtia Dei vel prædictio Prophetæ, sed quòd ad præsciẽtiam Dei & prædictionem
C Prophetæ necessariò sequatur incredulitas Iudæorum, quæ quoniam futura erat, causa erat vt eam Propheta prædiceret, non contrà. Itaque sensus est: Fieri nõ poterat vt cùm Isaias dixerit eos non credituros, ipsi tamen crederent, quandoquidem non potest solui scriptura. Hanc sanè loci huius intelligentiam & explicationem indicauit satis D. Chrysostomus, in hunc locum sic scribens: Ecce, inquit, iterum hanc parabolam; quia dixit, non causalem esse, sed euentus. Neque enim quia dixit Isaias non crediderunt, sed quia non erant credituri: ideo dixit. Sed quare non ita dixit Euangelista, sed incredulitatem à prophetia, non prophetiam ab incredulitate esse dicit? Hinc magnã vult
D scripturæ certitudinem demonstrare, & quod non aliter quàm prophetatum sit euenit. Hæc ille, cui similia omnino habet sectator eius Theophylactus. Quòd si cùm dicitur, non potuerunt credere; intelligere velimus significari impotentiam aliquam credendi fuisse in Iudæis; secundùm intellectum prius tractatum, & huius impotentiæ causam designari per coniunctionem, quia, iam ita erit accipiendum, vt prædictum ipsum, non prædictionem Euãgelista voluerit innuere fuisse eius causam, perinde ac si dixisset: Propter hoc non poterant credere, quia quemadmodum dixit Isaias: Excæcauit Deus oculos eorum, & indurauit cor eorum; vt non Prophetæ prædictio, sed excæcatio
E & obduratio eorum intelligatur illis fuisse causa infidelitatis & impotentiæ credendi, iuxta illud: Nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. *Ioan. 6.* Quia enim à Deo non trahebantur, sed iusto eius iudicio derelinquebantur, ideo nõ solùm non crediderunt, sed nec potuerũt credere, voluntate eorum deprauata impediente ne crederent: sed hanc impotentiam vt suo vitio inciderunt, ita sua voluntate deponere potuerunt, sicut & excæcationem & indurationem cordis. In hunc sensum locum istũ intellexit D. August. manifestè intelligens hîc significari ipsam excæcationẽ Dei fuisse

causam

causam infidelitatis & impotentiæ credendi, non
ipsam Prophetæ prædictionem, quemadmodum
patet ex ipsius commentariis. Et per hæc satisfa-
ctum est duabus prioribus difficultatibus circa
posterioris testimonij citationem. Superest vt & il-
læ difficultates soluantur, quæ sunt circa ipsa verba
citati testimonij. Itaq; sciendum pleraque in scri-
pturis de Deo dici quibus significari videtur Deũ
esse auctorem vitiorum & peccatorum in homi-
nibus, quod cùm pugnet cum pietate & scriptu-
Iacobi 1. ris, quibus docemur Deũ non esse malorum aucto-
rem, sed omne donum optimum, & omne bonum
perfectum ab eo descendere, oportet illa sanè in-
telligere, sic vt impietatem non sonent. Talia sunt
cùm dicitur Deus excæcare quosdam & indurare,
tradere in reprobum sensum, & id genus similia,
quæ cùm omnino propriè Deo non possint com-
petere, oportet commodo sensu hæc accipere, se-
cundùm regulam pietatis. Certum enim nobis esse
debet, Deum non excæcare nec indurare, immit-
tendo & causando cæcitatem cordis & induratio-
nem, cùm hæc sint vitia animi, quorum causa Deus
non esse potest. Cæcitas enim cordis, est praua illa
animi dispositio, qua fit vt manifestam & coràm
positam veritatem quis non cernat, nec intelli-
gat. Duritia verò cordis, est praua illa animi di-
spositio, qua fit vt quis in malo obstinatus non
cedat vllis rationibus, nec acquiescat. Horum au-
tem Deus in hominibus non est causa, sed dia-
bolus ipse qui suis suggestionibus ad hæc impellit
ac inducit, & maximè ipsi homines, qui suis pec-
catis, huiusmodi sibi in animo efficiunt prauam
dispositionem. vnde de impiis quibusdam dixit
Sapien. 2. Sapiens: Excæcauit eos malitia eorum. Et Paulus:
2. Cor. 4. Deum huius seculi excæcasse dicit mentes infi-
delium, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij;
diabolum notans secundùm probabiliorem intel-
ligentiam. Cùm autem excæcare vel indurare di-
citur Deus, dupliciter id intelligi potest. Aut sim-
pliciter, quia deserendo quosdam iusto suo iudi-
cio, & nõ impartiendo eis suam gratiam qua à sua
prauitate vel infidelitate resipiscant, permittit eos
excæcari & indurari, cùm posset eorum cæcitatem
& duritiam auferre. Aut etiam quia ingerit eis cor-
reptiones, monitiones, miracula, aliaque benefi-
cia, quæ ex sua natura prouocant ad pœnitentiam
& fidem, quibus tamen ipsi iusto Dei iudicio sibi
relicti, secundùm suum reprobum sensum abuten-
tes, efficiuntur excæcati & indurati. Correptiones
enim, miracula, cæteraq; Dei beneficia Ægyptiis
exhibita, suapte natura fuerunt talia, quibus Pha-
rao, cæteriq; Ægyptij prouocari debuissent ad
agnoscendum & colendum Deum Israel, & ad
benignitatem præstandam populo Israelitico, sed
illi sibi relicti & deserti à Deo, hinc suo vitio fa-
cti sunt indurati, ita vt non solùm illinc non pro-
uocarentur ad veri Dei agnitionem, sed etiam ma-
gis magisq; erigerentur contra eum, & pertina-
cius recusarent illius cedere mandato. Quod ergo
dicit toties Deus in Exodo: Ego indurabo cor
Pharaonis; ad hunc dicitur sensum: Ego deseren-
do Pharaonem, permittam eum indurari, aut fa-
ciam quædam, ex quibus Pharao sibi relictus, suo
vitio indurabitur. Et ne huiusmodi interpretatio-
nem quis clamet esse violentam, extortam, confi-
ctam, & contrariã plano sermoni scripturæ, quem-
admodum asseuerant hæretici, ostendendum est
hanc interpretationem conuenire scripturis. Pri-

A mùm enim ex illis discimus, Deum non omnino
propriè posse dici excæcare & indurare, cùm ne- Iacobi 1.
minem ipse tentet, & ad malum impellat, illumi- Ioan. 1.
netq;, quantum in se est, omnem hominem ve-
nientem in hunc mundum. Deinde prouidè cau-
tum est à spiritu sancto, vt prædictum intelligendi
modum in illis locutionibus intelligeremus. Nam
vbi in Exodo Deus se dicit induraturum cor Pha-
raonis, illic & spiritus Dei frequenter dicit ipsum
Pharaonem indurasse cor suum. & pro eo quod
Ioannes testimonium Isaiæ citans habet: Excæca-
uit Deus oculos eorum, & indurauit cor eorum;
translatio Septuaginta, quam citat Dominus Mat-
thæi 13. & Paulus Act. vltimo, habet: Incrassatum
B est cor populi huius, & auribus grauiter audie-
runt, & oculos suos clauserunt; vt intelligamus
Deum dici excæcare & indurare, quia ipso per-
mittente, impij sese excæcant & indurant, aut ex-
cæcantur & indurantur. Iam quo minus miremur
prædicto modo Deum dici excæcare, ad eundem
modum etiam alia quædam dicuntur excæcare in
scripturis. Frequenter enim in eis munera dicun-
tur excæcare oculos. At munera non excæcant,
nisi quia hinc homines suo vitio accipiunt suæ
excæcationis occasionem. Sic & Deus per opera Exod.
sua bona excæcat, quòd hinc impij suo vitio occa- Ioan.
sionem arripiunt cæcitatis, vnde ad fidem & Dei Esai.
agnitionem prouocari deberent. Itaque ad hunc
C modum hic dicitur Deus excæcasse oculos, id est,
mentem Iudæorum, & indurasse cor, id est, volun-
tatem eorum, quia eos suo iusto quamuis occulto
iudicio sibi relinquens, nec apponens gratiam
qua crederent, permisit excæcari & indurari, idq;
exhibendo eis per filium suum illa per quæ ad a-
gnitionem Messiæ promoueri debuissent, vnde il-
los tamen præsciuit suo vitio excæcandos & in-
durandos. Ideo autem hunc loquendi modum ser-
uat scriptura, vt dicat Deum excæcare, indurare,
tradere in reprobum sensum, inducere in tenta-
tionem, & id genus similia, quo magis lectores ter
reret: & vt intelligentes hæc à Deo pendere, & ab
irato Deo hominibus accidere, magis studere-
D mus illi nos commendare, & cum metu ac tremo-
re nostram salutem operari, metuentes eò nos de-
mittere, ac præcipitare in impietatis barathrum, vt
iam iusto eius iudicio relinqueremur nobisipsis,
deserti ab eo, sine quo nihil possumus bene age-
re, multò minus salutem assequi. Porro cùm sequi-
tur in citato testimonio; vt non videant oculis, &
non intelligant corde, & conuertantur, vt sanem
eos; coniunctio, vt, accipi debet non causaliter, sed
consecutiuè. Non enim Deus eo fine eos excæca-
uit, aut excæcari permisit, vt non viderent, nec
conuerterentur. Nam non videre nec conuerti, res
sunt malæ, Deus autem malum non permittit pro-
pter malum, sed propter bonum quod inde nouit
E elicere. Vnde Paulus ostendit propter quid Deus Rom. 9.
quosdam reprobet & induret, nempe, vt ostende-
ret, iram suam, & notam faceret potentiam suam,
ostenderetque diuitias gloriæ suæ in vasa mise-
ricordiæ, quæ præparauit in gloriam. Coniun-
ctionem autem, vt, & alias quæ finem denotant ab
aliquo intentum, accipi quandoque, vt tantùm
euentum significent, & maximè hoc vel simili lo-
co, (si quis fortè id negare contra receptam sen-
tentiam non vereretur) patet euidenter ex transla-
tione huius eiusdem testimonij apud Septuagin-
ta. In qua habetur: Oculos suos clauserunt, nequan-
do vid

do videant oculis,& corde intelligant,& conuertantur.Certum enim est,quòd non eo fine clausérint oculos hi de quibus est sermo, vt nequando viderent,nec conuerterentur,cùm istud ab eorum intentione planè fuerit alienū,sed simul quid consecuturum esset significatum est, nimirum quòd ipsis oculos suos claudentibus,euenturum esset vt nec viderent,nec conuerterentur. Posset autē hoc loco coniunctio, vt, accipi causaliter, si negatio quæ additur ad verbum, videāt & intelligant, non repetatur ad verbum, conuertantur & sanem, vt sit sensus: Excæcauit, vel excæcari eos Deus permisit, ad hoc vt ad tempus non videant, nec intelligant, ac postea suam cæcitatem & stupiditatem agnoscentes conuertantur, & tum sanentur. Cuius intelligentiæ etiam meminit hoc loco Diuus Augustinus. Sed rectius dicitur repetenda esse negatio ad verba, conuertantur & sanē, quemadmodum de simili loco dictum est in capite Concordiæ 51. Cæterum in citatione huius secundi testimonij, quod desumptum est ex cap. 6. Isaiæ, Euangelista non est secutus Septuaginta, quemadmodum Matthæus cap. 13. & Lucas Actuum vltimo, sed magis Hebraicam veritatē respexit, quamuis non ad verbum eam adduxerit, sed sensum tantùm bona fide reddere studuerit. Nam pro eo quod Hebræa habent per verba imperatiua: Excæca cor populi, & aures eius aggraua, & oculos eius claude; ipse posuit: Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorū. Per verba enim illa imperatiua nihil aliud significatur, quàm Deum excæcaturum & induraturum cor populi Iudaici, siue intelligantur esse verba Dei ad Isaiam, veluti præcipientis ei vt excæcet cor populi: siue intelligantur, vt potius cum Hieronymo est intelligēdum, esse verba prophetæ ad Deum, velut orantis, vt quod ante hæc verba iussit ipsum annūciare, velit adimplere. Neque enim Deus Prophetæ præcipere potest intelligi vt excæcet cor populi, nisi quia ei significabat quòd occasione prædicationis ipsius, quam illi tum iniunxit, populus esset magis excæcandus, neque Propheta intelligendus est precari Deum populi excæcationem, nisi quia huiusmodi precatione, more prophetico, certò denunciat iusto iudicio Deum illos excæcaturū. Itaque quod ille precandi forma denunciauit Deum facturum, Euangelista, quoniam iam impletum erat, reddidit per verba præteriti temporis indicatiui modi, excæcauit & indurauit, hac quidem in parte secutus Septuaginta, quod pro verbis imperatiui modi posuit verba indicatiui modi præteriti temporis: sed ea in parte Hebræa magis secutus, quòd excæcationem & indurationem Deo velut auctori tribuit, quas Septuaginta tribuunt ipsi populo.

HÆC DIXIT ISAIAS, QVANDO VIDIT GLORIAM EIVS, ET LOCVTVS EST DE EO. Relatiuum, eius, proculdubio refertur ad Iesum, proinde hoc loco manifestè astruitur diuinitas Christi, eiusq; cum patre æqualitas, & naturæ gloriæq; identitas. Cùm enim Propheta dicat se vidisse Dominum sedentem gloriosè super solium excelsum, cui Seraphim acclamauerunt: Sāctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius; idq; iuxta consequentiam Prophetæ videretur de Dei patris, aut in genere de Dei gloria dictum, Euangelista dicit Prophetam tūc vidisse gloriam filij. Paulus autem gloriam hanc tribuit spiritui sancto.

Act. vlt.

A Cùm enim Isaias dicat, Dominum cuius gloriam vidit dixisse sibi: Vade, & dices populo huic; &c. Paulus hæc tribuit spiritui sancto, dicens: Bene spiritus sanctus locutus est per Isaiam Prophetam ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, & dic, &c. Vna est igitur gloria sanctæ Trinitatis, ac trium personarum vna diuinitas, quemadmodum Isaiæ etiam fuit tum ostensum, quādo audiuit Domino sedenti in throno acclamari ter sanctus, cùm vnus tantùm diceretur, Dominus Deus sabaoth. Porro Euangelista videtur istud modò adiecisse, partim quo istius testimonij ostenderet maximum pondus, partim ne quis putaret hoc testimonium non pertinere ad Iudæos illius temporis, sed tantùm ad Iudæos illius temporis quo fuit
B Isaias. Hæc, inquit, dixit Isaias, non suo spiritu, sed spiritu afflatus diuino, quādo scilicet oculis mentis vidit gloriam Christi, & locutus est de eo. Quid autē locutus est de eo? Apparet omnino quòd ea quæ suprà dicta sunt, nempe quòd excæcarit oculos, & indurarit corda illorum. Vnde magis probabile est, quòd illud Prophetæ; Excæca cor populi huius, &c. verba sint Prophetæ ad Deum, sub precandi forma denunciantis Deū excæcaturum Iudæos, quàm quòd, vt alij volunt, verba sint Dei ad Prophetam. Quod si tamen quis magis putat illa esse verba Dei ad Prophetam, intelligendum erit Euangelistam dicere Isaiam hæc quæ de se-
C ipso locutus fuerat, locutum de Christo, quia de seipso illa dixit in typum Christi, quòd quemadmodum Isaias missus ad prædicandum Iudæis, fuit illis occasio excæcationis: ita & Christus futurus esset. Aut illud locutus est de eo; referendū est ad ea quæ Isaias commemorauit de gloria Domini à se visa, quemadmodum intelligit Chrysostomus & Euthymius. Primo modo intelligit Theophylactus, qui ob id conuenientior videtur, quòd ea pars; & locutus est de eo; planè videatur addita ad ostendendum etiam ad Iudæos temporis Messiæ pertinere quod dixit Isaias de Iudæorum excæcatione. Quanquam enim primò & ad literam illud dictum sit de Iudæis, ad quos monendos missus
D fuit Isaias, vnde Paulus illud dictum asserit ad patres: tamen quia Isaias non tantùm erat vaticinaturus de his quæ ad tempora sua pertinebant, sed etiam, & multo maximè, de his quæ ad Messiam & eius tempora pertinerent, sub excæcatione Iudæorum sui temporis, etiam vaticinatus est excæcationem Iudæorum, qui tempore Messiæ, impietatem & obstinationem suorum patrum erant imitaturi.

VERVNTAMEN ET EX PRINCIPIBVS MVLTI CREDIDERVNT IN EVM, SED PROPTER, &c.] Quoniam absolutè de Iudæis Hierosolymitanis dixerat; non credebant in eum; idq; ne putaretur Christo fuisse inopina-
E tum, Isaiæ testimoniis multo antè prædictū ostendit: ne putaretur omnes Iudæos non credidisse, subiecit: Veruntamen & ex principibus, &c. quasi dicat: Quanquam dixerim absolutè Iudæos non credidisse in Iesum, idq; maximè verum fuerit de his qui alicuius nominis fuerūnt apud Iudæos, tamen non solùm ex turba, sed etiā ex principibus, hoc est, primatibus Iudæorum multi crediderunt in eum, hoc est, crediderunt eū esse Messiam. Quo ostenditur falsum esse quod suprà dixerunt Pharisæi, nullum ex principibus credidisse in Iesum, *Ioan. 7.*
Quanquam autem corde crederent, miraculorum

magnitudine & multitudine conuicti, non tamen quod credebant, ore palam confitebantur, propter metum Pharisæorum, ne ab illis aut per illorum importunam sollicitationem de synagoga eiicerentur. Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis confiteretur eum esse Christum, extra synagogam fieret, vt dicitur Ioan. 9. quo loco sicut habetur Græcis dictio ἀποσυναγώγοι, ita & hoc loco. Hinc autem patet rursum magnam fuisse illo tempore Pharisæorum apud Iudæos authoritatem, vt quæ etiam principibus fuerit formidabilis, quemadmodum etiam testatur Iosephus: patet item Pharisæos præ omnibus fuisse Christo inimicos, cùm præ omnibus tamen vellent haberi sanctiores. Addit autem Euangelista causam quare metuerint isti fieri aposynagogi, hoc est, excommunicati fieri, & eiici è synagoga, quia, inquit, dilexerunt magis gloriam hominum, hoc est, gloriam apud homines, quàm gloriam Dei, id est, gloriam apud Deum, & quæ à Deo obtinetur. Sicut enim ignominiosum apud homines iudicabant eiici è synagoga, ita gloriosum in synagoga versari maximè sibi, qui cùm essent principes, in synagogis honorabantur, & primas obtinebant cathedras. Hanc ergo gloriam, quam non solùm admittebant, sed etiam multum dilexerunt, ne amitterent, confiteri quod credebant metuebant, quod propter gloriā apud Deum, quæ longè præferenda est gloriæ humanæ, obtinendam meritò confiteri debuissent. Itaque quidam intelligunt gloriam Dei, gloriam qua Deus ab hominibus modò est glorificandus, vt significetur eos magis quæsisse suam apud homines gloriam, quàm gloriam quæ Deo debetur, qué confitendo nomen Christi glorificassent. Sed secundùm hunc sensum non eodem modo exponitur gloria hominum & gloria Dei, inter quæ tamen hic est antithesis. Deinde hic intellectus non conuenit illis verbis Domini ad quæ verisimile est Ioannem hîc alludere, cùm dixit Dominus: Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est non quæritis? Gloria ergo Dei est quam quis ab illo consequitur post hanc vitam, imò & quam modò apud illum habent qui propter ipsum & Christum ignominiam aliquā perferunt. Gloriosum enim est apud Deum, esse propter ipsum hominibus ignominiosum. Vnde Apostoli ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Porrò ex hoc loco discendum primò, quòd per credere in Iesum, non significatur semper apud Euangelistas fides talis quæ coniunctam habet Dei charitatem, vt & prius est annotatum. Discendum secundò, contra nostri temporis hæreticos, fidem posse esse sine charitate. Dicuntur enim hi absolutè credidisse in Iesum, qui tamen charitatis diuinę fuerunt expertes. Discendum tertiò, quàm noxia res sit gloriæ humanæ appetitus, vt qui quotidie etiam in multis Christianis efficiat, quo minus Christum, hoc est, veritatem quam nouerunt, ore & opere confiteantur. Diligunt enim & ipsi magis gloriam hominum, quàm eam quæ à Deo est expectanda.

Ioan. 5.

Act. 5.

IESVS AVTEM CLAMAVIT, ET DIXIT: QVI CREDIT IN ME, NON CREDIT, &c.] Incertum est an hæc à Domino sint dicta eadem die qua præcedentia, antequam abiret & absconderet se ab eis, an die aliquo sequenti, nec refert scire quo die sint dicta, sed hoc refert

A scire, Euangelistam commemorasse hæc à Domino dicta, occasione commemoratæ à se & incredulitatis Iudæorum, & mutæ fidei principum, qui necdum audebant quod credebāt confiteri. Vtrorumque enim, scilicet & non credentium & credentium, sed necdum confitentium ratione, hæc à Domino, aliquo istorū dierum dicta sunt, vt quem nihil latere potuit, quantumuis occultum. Itaque quo declararet se non metuere infidelium malitiam, & suo exemplo credentes, sed confiteri verentes excitaret & animaret vt secum Pharisæos præ Deo contemnerent, simulq; ostenderet se de magnis locuturum quæ omnes aduertere conueniret, clamauit, ædita voce de se prædicans id quo

B nihil molestius audiebant Pharisæi. Et dixit: Qui credit in me, nō credit in me, sed in eum qui misit me. In qua sententia videtur esse contradictio, sed sic dictum est vulgari modo loquendi: non credit in me, sed in eum qui misit me; quomodo Marci 9. dicitur: Qui me suscipit, non me suscipit, sed eum qui misit me. Sic & Samueli dictum est: Non te abiecerunt, sed me. Et Paulus post quædam à se præcepta, infert: Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum. Quibus locutionibus significatur, quod huic vel illi factum est homini, non æstimandum secundùm qualitatem hominis cui illud factū est, sed secundùm dignitatem Dei,

C qui illud sit remuneraturus aut vindicaturus tanquam sibi factum, ita vt negatio in his loquendi modis posita non tam neget, quàm exaggeret: quomodo & legatus dicere potest, honorem qui sibi impenditur, non sibi, sed principi suo impendi, quia scilicet honor ei qui missus est, exhibitus, redundat in eum qui misit, propter quem honor ille misso exhibetur. Vt ergo eos, qui metu & pudore reuocabantur à cōfessione fidei in se, in fide confirmaret, & ad confessionem animaret, ostendit quàm non sit res parua & humilis, credere in ipsum, quod hoc ipsum sit credere in Deum, dicens: Qui credit in me, is non credit in me, supple tantum, sed in eum qui me misit. Aut non credit in me humilem secundùm apparentiam hominem,

D tanquam fidei suæ terminum, sed credendo in me, credit in eum qui misit me, tum quia honor misso impensus redundat in mittentem: tum quia vna est natura & diuinitas amborum. Non enim solùm ea ratione Dominus dicit; qui credit in me, non credit in me, &c. qua legatus aliquis dicere posset: Qui mihi credit, non mihi credit, sed ei qui misit me; sed ob duplicem illam iam dictam rationem. Proinde ne solùm ratione missionis putaretur dixisse: non credit in me, sed in eum qui misit me; verumetiam ratione vnitatis naturæ, subiecit: Et qui videt me, videt eum qui misit me; manifestè vnitatem essentiæ suæ cum patre significās: quemadmodum & postea: Philippe, qui videt me, videt

E & patrem meum. In quibus sententiis certum est Dominum non loqui de visione corporali, sed spirituali quæ mente fit. vnde non est hic verbum εἴδων, sed ὁ θεωρῶν, quæ dictio propriè significat speculari & contemplari, quod ad mentem magis pertinet: imò significat ea dictio nonnunquam Deum contemplari, vt sit quasi τὸν θεὸν ὁρῶν, quare præsenti loco optimè conuenit. Sensus ergo est: Qui ex meis miraculis & doctrina me potest contemplari, meamque ritè cognoscit & peruidet dignitatem, is eodem obtutu contemplatur eum qui misit me, quòd cū illo vna sit mihi natura. His autem

tem iam tractatis duabus sententiis non tantùm Dominus confirmat fidem, & animat ad confessionem credentes in se, ostendendo quàm magna res sit credere in ipsum, qui tamen præcipuus videtur esse scopus Domini: sed etiam prouocat ad fidem perfectiorem, vt scilicet non tantum credant in eum tanquam hominem vera dicentem, sed quomodo credere dicũtur homines in Deum aut Deo, sic scilicet vt salutis suæ fiduciam in eum collocent, & eum agnoscant suum esse saluatorem, ac plus de eo conciperent quàm quod exterius videbatur, ad quem finem Dominum hoc potissimùm dixisse intelligit Diuus Augustinus. Ex consequenti autem etiam simul perstringit eos qui credere in se recusabant, & eum ob apparentem contemnebant humilitatem, significans eos nec in Deum credere, nec Deum agnoscere, quantumuis illum agnoscere & piè illi affecti esse vellent videri.

EGO LVX IN MVNDVM VENI, VT OMNIS QVI CREDIT IN ME, IN, &c.] Dixerat quid sit & quàm magna res credere in se, modò ostendit quàm hoc ipsum vtile sit, vt & hac ratione credentes in fide confirmaret, & non credentes ad credendum prouocaret. Ego, inquit, cùm sim lux, ad hoc per assumptionem humanæ naturæ veni in mundum, oriens ex alto, vt omnis qui credit in me, non maneat in tenebris errorum & peccatorum, in quibus totum mundum deprehendi, sed fugatis spiritualibus illis tenebris, veræ lucis participatione fruatur. In hac ergo sententia primùm notandum, quòd dicat: Ego lux in mundum veni; significat enim illo se antequam homo fieret, fuisse lucem, & se lucem esse per naturam, & non per participationem, quemadmodum Prophetas & Apostolos, de quibus dixit: Vos estis lux mundi. De his enim non potest dici quòd venerunt lux in mundum, sed postquam in mundum venerunt aut facti sunt, facti sunt deinde etiam lux quodammodo. Notandum secundò, quòd non dicat: vt qui credit in me non sit in tenebris; sed, non maneat in tenebris; significans omnes se inuenisse in tenebris, & in eis omnes nasci, quia in peccatis omnes nascuntur, & veri Dei ac veritatis ignoratione. Concordat huic sententiæ Domini illud Isaiæ: Dedi te in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris. Isaie 42.

ET SI QVIS AVDIERIT VERBA MEA, ET NON CVSTODIERIT, EGO, &c.] Superioribus significauit quàm magna & vtilis res sit credere in se, nunc autem ostendit malum infidelitatis, vt sicut per superiora credentes in se, ad fidei constantiam & liberã confessionem prouocauit, ita modò deterreat non credentes. Erant enim inter Iudæos quibus hæc sunt dicta, & credentes & non credentes, vt dictum est. Porro pro non custodierit, Græcè est, μὴ πιστεύσῃ, id est, non crediderit, quod præcedentibus magis conuenit. Dixerat enim quid futurum sit credenti, contrà ergo nunc dicit quid euenturum non credenti. Proinde verisimile est scriptorem quempiam verbum, crediderit, mutasse in custodierit, quòd in scripturis frequenter hæc coniungantur, audire verba Dei, & custodire, vel non custodire ea, vt apud Lucam: Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiũt illud. Et Matthæum: Omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur, &c. Eodem tamen redit, siue custodierit legatur, siue crediderit. Luce 8. Mat. 7.

A Nemo enim custodit verba Christi, nisi primùm fide ea amplexetur, ac deinde opere compleat ea quæ in illis sunt præceptiua: & nemo salubriter credit, nisi quod in verbis Domini præceptiuum est, opere studeat adimplere. Cæterùm nonnullam habet difficultatem quod dicit Dominus; ego non iudico eum. Dicitur quidem communiter intelligendum illud Dominum dixisse de se homine, pro statu primi sui aduentus, vnde non dicit; ego non iudicabo eum; sed, non iudico. & subiicit: Non enim veni vt iudicem mundum, vbi primi sui aduentus officium explicat. Sed si istud tãtùm Dominus voluit significare, quomodo subiungit; habet qui iudicet eum; vbi Græcis est participium præsentis temporis, ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν, id est, habet iudicantem se. Et tamen explicans quis sit iste iudex, subiicit: Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Si enim sermo dicitur iudicare eum, quia iudicabit illum in nouissimo die, quomodo Dominus se dicit illum non iudicare, quem tamen in nouissimo die est iudicaturus? Sicut enim infidelis dicitur habere nunc iudicantem se sermonem, quia ille iudicabit eum in nouissimo die: ita dicendus erat habere etiam Christum se iudicantem, quia ille iudicabit eum in nouissimo die. Potest autem hæc difficultas dupliciter solui. Primò enim si cùm dicitur; habet qui iudicet eum vel iudicantem se; intelligatur Dominus eum designare iudicem, de quo mox subiungit quòd iudicabit in nouissimo die, dicendum, Dominum iudicium, id est, condemnationem (iudicare enim hic semper pro condemnare accipitur) à se transferre ad sermonem suum, quemadmodum suprà cap. 5. accusationem Iudæorum à se transtulit ad Moysen, dicens: Nolite putare quòd ego accusaturus sum vos apud patrem, est qui accusat vos Moyses, in quo speratis. Quanquam enim eodem modo sibi competeret accusare Iudæos quo Moysi, tamen quo odij suspicionem à se amoueret, & vanam ostenderet eorum in Moyse confidentiam, non sibi, sed Moysi tribuit accusationem Iudæorum, rhetorico schemate hac in parte vsus. Sic & hoc loco, quanquam sibi æquè potuisset tribuere iudicium & condemnationem infidelis, atque suo sermoni, maluit tamen hoc iudicium non sibi tribuere, cui tanquam homini re vera pro statu illo non cõueniebat, sed sermoni suo, vt à se amoueret suspicionem vindictæ à se ob sui contemptum concupitæ, ac infidelem sibiipsi fore suæ condemnationis causam significaret, vt qui sermonem qui manifestè foret à Deo, & vitam æternam credenti offerret, cum audierit, tamen spreuerit. Quæ loci huius intelligentia ex parte indicata est à Theophylacto qui similia habet, & conuenit cum illo Ioannis 3. vbi cùm similiter dixisset Dominus non se missum vt iudicaret mundum, sed vt saluum faceret, subiicit: Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine vnigeniti filij Dei. Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem. Sicut enim hic iudicium & cõdemnatio tribuitur prædicato sermoni, ita ibi oblatæ luci, velut illa infidelẽ iudicet & cõdemnet. Itaque sensus erit: Si quis audierit verba mea, & tamen ea fide non acceptauerit, nec custodierit, sed spernens ea à se abiecerit, ego quidem quatenus homo, nequaquam more regum huius

mundi, eum nunc condemno & vindico, pro contemptu mei & verborum meorum, (Non enim veni in mundum, vt homines mũdi condemnationi licet obnoxios condemnarem, sed vt à promerita condemnatione saluum facerem) attamen non impunè me meaque verba est contempturus. Is enim qui spernit me, nolens me agnoscere missum à Deo Mesiam, habet etiam modo iudicem suum qui illum sine me condemnat, sermonem, scilicet meum ab ipso spretum, qui etsi nunc quidem eum condemnet coram Deo tantùm, tamen in nouissimo die palam eum condemnabit, ita vt eius condemnatio iusta omnibus sit futura manifesta. Secundò, cùm dicitur quòd infidelis habet qui iudicet eum vel iudicantem se; intelligi potest Dominus designasse patrem suum, vt sit hic locus similis illi qui est cap. 8. vbi dicitur similiter: Ego non quæro gloriam meam, est qui quærat & iudicet. Quo loco, vt ibi est annotatum, etiam est participium præsentis temporis, quod hoc loco ponitur, ὁ κρίνων. Itaq; sensus erit: Ego quidem contemptorem mei & verborum meorum, non iudico, nec vindico in præsenti, iuxta id quod sensibiliter hominibus esse videor, & tamen, non deest huic suus iudex qui contemptum mei vindicet. Pater enim meus, cuius manum nemo effugere potest, & cui nemo resistere potest, iudex est illius, qui suo tempore, siue in hoc seculo, siue in futuro iustam de illo sumet vindictam. Imo non tantùm pater meus illius est iudex, sed & sermo quem locutus sum, hoc est, doctrina ipsa mea ab ipso spreta, iudicabit & condemnabit eum in nouissimo die. Porro Caietanus intelligit sermonem Christi, hoc est, Euangelicam doctrinam iudicaturam infideles in nouissimo die, eo modo loquendi, quo lex dicitur aliquem iudicare & condemnare, quæ vim habens obligandi, pœnam constituit transgressoribus. Sic enim Euangelica doctrina vim habens obligandi homines, eo quòd à Deo sit profecta, comminatur & constituit pœnam æternam infidelibus & inobedientibus: quare in nouissimo die tales condemnabit, quemadmodum lex humana condemnat furem & latronem, quia illum certo supplicio subiicit & astringit. Verùm magis apparet quod dicit Dominus sermonem suum iudicaturum, eo modo simpliciter intelligendum, quo suprà significauit lucem spretam ab hominibus condemnare eos, quia scilicet ob lucem spretam, & sermonem Christi contemptum infideles condemnabuntur, & ex illorum contemptu constabit omnibus infideles esse condemnandos, nec vllam habere eos iustam inobedientiæ suæ excusationem: quemadmodum Niniuitæ & regina Austri condemnabunt Iudæos, quia ex illorum facto patebit Iudæos meritò esse condemnandos. Dicit autem Dominus potius sermonem quem locutus est iudicaturum, quàm contemptum sermonis, quanquam sermo non condemnabit nisi quia contemptus, vt significet sermonem oblatum, omnem infidelibus ademptürum excusationem, iuxta illud
Ioan. 12. quod postea dicit: Si non venissem, & locutus eis fuissem, peccatũ non haberent. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Cùm autem sequitur: Quia ego ex meipso non sum locutus; D. Chrysostomus coniunctionem, quia, non causaliter, sed infinitè accipiens pro quod, intelligit hic

A subiici à Domino, quis sermo sit iudicaturus in nouissimo die, nempe is, quo Dominus Iudæis annunciauit se non locutum ex seipso, quod verè se dixisse operibus comprobauit. Rectius tamen secundùm alios intelligitur hic reddi ratio, quare sermo à Christo locutus infideles Iudæos sit condemnaturus. Ratio autem significata est, quia sermo ille & est à Deo profectus, & ad vitam æternam hominibus præstandam profectus, proinde eum qui audierit, & de ignorantia se excusare non poterit, sermo ille condemnabit, eo quòd spreuerit sermonem & planè diuinum, & tam salutiferum. Iudicabit, inquit, eum, quia ego ex meipso non sum locutus, vt quæ locutus sum finxerim ex
B meo capite, quemadmodum pseudoprophetæ, sed qui misit me pater, ipse mihi mandatum dedit, id est, præcepit quid dicam, & quid loquar, & certò scio quia, id est, quòd mandatum eius, id est, id quod mihi mandauit hominibus annunciandum, sit vita æterna, id est, vitam æternam conferat credentibus & obedientibus ei. Itaque quoniam pater mihi præcepit quid dicam, ego qui per omnia illi morem gero, quæ loquor, sic omnino loquor sicut ille mihi dixit, non solùm nihil aliud loquens quàm ab eo accepi, sed nec aliter quàm accepi loquens. Loquitur autem hic Dominus, vt & aliâs frequenter, de se demissè, dispensatorio vsus sermone, ad significandum id quod alio modo ob
C auditorum incapacitatem significari cõmodè non potuit. Significandum enim erat, sermonem quem ipse homo loquebatur non esse humanum, sed diuinum, eumque se ex patris præcepto hominibus protulisse. Id autem commodius significari non potuit, quàm si de se loqueretur tanquam fideli legato alicuius regis, qui quæ à rege suo in mandatis accepit vt eius nomine loquatur vel præcipiat, ea tantùm, nec alia, nec aliter loquitur. Sic ergo de se loquitur, quomodo de se loqui ferè poterant Prophetæ: attamen differentiam satis inter se & Prophetas significat, cùm nõ dicat, qui misit me Deus vel Dominus; quomodo soliti erant dicere Prophetæ, sed qui misit me pater: & rursum cùm si-
D gnificat se nihil omnino loqui quod non etiam per ipsum pater loqueretur, quod non ita conuenit Prophetis, qui vt homines quandoque loquebantur, nec omnia eorum verba ex spiritu diuino ita proficiscebantur, cùm certis temporibus à spiritu diuino ad loquendum commouerentur. Porro vt quod dispensatoriè dictum est etiam intelligamus verè Christum dixisse, nempe patrem dedisse ei mandatum, manifestum satis est illud ei competere secundùm assumptam humanitatem, secundùm quam hæc de se dicere ex eo satis patet, quod dicat, qui misit me, & quæ ego loquor. hæc enim ei quatenus homini conueniunt. Et tamen idem illud ab Augustino etiam intelligitur dictum de
E Christo secundùm eius diuinitatem, quemadmodum & quod suprà dicitur pater docuisse filium, & monstrasse ei opera quę facit, & filium audiuisse à patre, & id genus alia, Augustinus intelligit Christo etiam quatenus Deo competere, nec aliud his locutionibus significari, quàm filium omnia sua accepisse à patre, accipiendo ab eo naturam. Intelligit ergo patrem gignendo filium, dedisse ei mandatum, & dixisse ei quid loqueretur, quia quod locuturus erat, à patre gignendo accepit.

MALEDICITVR FICVLNEA, ET EIICIVNTVR EMENTES & vendentes è templo. Matthæi 21. Marci 11. Lucæ 19.

CAPVT CXII.

E[c]T [b] circumſpectis omnibus, cùm iam veſpera eſſet hora, [a]relictis illis, ✝ [e] abiyt foràs extra ciuitatem' in Bethaniam, [b]cum duodecim, [a]ibiq; manſit. [b]Et alia die [a]mane ✱ reuertens in ciuitatem, [b]cùm [e]exirent à Bethania, [e]eſuriyt. ▷ Cumq; vidiſſet' [b]à longè‖ [e]fici arborem' [a]vnam [b]ſecus viam [a]habentem folia, [e]venit [a]ad eam, [b]ſi quid fortè inueniret in ea. [e]Et [b]cùm veniſſet ad eam, [e]nihil inuenit [a]in ea, ✝ [e]niſi' folia [a]tantùm, [b]non enim erat tempus ficorum. [e]Et [b]reſpondens ✝ [e] dixit ei' : [b]Iam non amplius inæternùm ex te fructum quiſquam manducet, [&] [a] nunquam ex te fructus naſcatur in ſempiternum. [b]Et audiebant diſcipuli eius: [a]& arefacta eſt continuo ficulnea. [b]Et veniunt Hieroſolymam. [l]Et ▷ [b] cùm introiſſet' in templum‖ [l]cœpit eiycere [a]omnes [l]vendentes & ementes [e]in templo, & menſas numulariorum, & cathedras vendentium columbas euertit, [b] & non ſinebat vt quiſquam transferret vas per templum, [e]& [b]docebat ✝ [l]dicens' eis: [b]Nónne [l]ſcriptũ eſt, [c]Quia [l]domus mea, domus orationis [c]eſt, [&] [e]vocabitur [b]omnibus gentibus? [l]Vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronũ. [b] Quo audito, principes ſacerdotum & ſcribæ quærebant quomodo eũ perderent, timebant enim eum, quoniã vniuerſa turba admirabatur ſuper doctrina eius. Et cùm veſpera facta eſſet, egrediebatur de ciuitate. Et cùm mane tranſirent, viderunt ficum aridam factam à radicibus. [a]Et videntes diſcipuli mirati ſunt dicentes: Quomodo continuò aruit? [b]Et recordatus Petrus dixit ei: Rabbi, ecce ficus cui maledixiſti aruit. ▷ [e] Reſpondes autem' Ieſus ait eis : [b]Habete fidem Dei. [e]Amen dico vobis, [b] Quia [a]ſi habueritis fidem, & non hæſitaueritis, non ſolùm de ficulnea facietis: ſed & ſi monti huic dixeritis: Tolle, & iacta te in mare: fiet. [Et] [b]quicunque dixerit huic monti: Tollere & mittere in mare, & non hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit, quia quodcunque dixerit, fiat : fiet ei. Propterea dico vobis, omnia quæcunque orantes petitis, credite quia accipietis, [a]& omnia quæcunque petieritis in oratione credentes, accipietis, [b]& euenient vobis. Et cùm ſtabitis ad orandum, dimittite ſi quid habetis aduerſus aliquem: vt & pater veſter, qui in cœlis eſt, dimittat vobis peccata veſtra. Quod ſi vos non dimiſeritis, nec pater veſter, qui in cœlis eſt, dimittet vobis peccata veſtra.

✝b. exiyt
[e] autem
▷a. o Et videns
‖b. o. ficũ
✝b. o. præter
✝ a ait illi
▷ e. o. ingreſſus
‖e. eiyciebat
✝a. dicit
▷ b. Et reſpōdēs.
A. 17. 68.
C. 17. 98.
A. 6. 41.

E[e]T [b] CIRCVMSPECTIS OMNIBVS, CVM IAM VESPERA ESSET HORA, [a]RELICTIS ILLIS, &c.] Mirabilis rerum mutatio, quòd cùm hac ipſa die tam ſolenni pompa, & turbæ congratulatione Dominus in Ieruſalem ſit deductus, nemo iam fuerit qui in hac vrbe eum in ſuum receperit hoſpitium, quodq; iam Phariſæorum metu nemo auſus ſit eum inuitare in domum ſuam, cùm prius contempto eorum metu profeſsi fuiſſet ipſum eſſe Chriſtum. Mirabilis item Iudæorum ingratitudo, quòd in tam magna & potente ciuitate, poſt miracula hac die peracta, & prædicationis labores, quibus tota die vſque ad veſperam Dominus incubuerat, nemo fuerit qui illum inuitaret ad cœnam. Sed magis obſeruanda B Chriſti & patientia, & auiditas ſalutis hominum, vt qui in tam ingrata ciuitate vſque ad veſperam ieiunus manens, inde feſſo ſtudio doctrinę inſtiterit, & cùm iam veſpera aduenisſet, & omnes circumſpexiſſet, num quis eſſet qui ipſum inuitaret, veluti ambiens ab eis detineri, ſine ingratitudinis exprobratione, illis relictis, redierit in Bethaniam, non ſine typo futurorum, quòd relicta ob ſuam ingratitudinem ſynagoga, ad eccleſiam gentium eſſet tranſmigraturus, cuius typum prætulit Bethania. Magis autem in Chriſto declaratum eſt quanto teneretur deſiderio ſalutis hominum etiam ingratorum, & quanta eius etiam erga ingratos & hoſtes eſſet benignitas, quando ſequenti die & C aliis item dignatus eſt etiam ſummo mane redire ad tam ingratam ciuitatē, ac totos ibi dies doctrinæ & prædicationi vacare; ſuo exemplo docens euangelicum paſtorem, quanto ſtudio intendere debeat lucrandis hominum animis, idq; ſine ſpe temporalis commodi: ac tali nunquam defuturos qui ei faueant, & neceſſaria ſuppeditēt, quantumuis multi ſint qui doctrinæ eius occlament, & hoſtes ſe exhibeant. Eodem autem ſuo frequenti in

A Hieruſalem reditu, & cōſtanti per diem doctrina, declarare voluit Dominus quàm voluntariè mortem erat ſubiturus, qui ea in ciuitate ſe toties palam exhibuit, in qua ſciuit tam multos ſuis miraculis & doctrina exaſperari, quamq; nihil in ipſum poſſent ſcribæ & Phariſæi, niſi cùm eis poteſtas fieret ſe capiendi & occidendi. Vnde poſtea eis obiicit: Quotidie apud vos eram docens in tēplo, & non me tenuiſtis, ſed hæc eſt hora veſtra & poteſtas tenebrarũ. Porro pro eo quod nos habemus in Matthæo: ibiq; manſit; Græcis eſt, καὶ ηὐλίσθη ἐκεῖ, id eſt, & ibi pernoctauit vel diuerſatus eſt. Additur autem in cathena Thomæ poſt hæc verba: & docebat eos de regno Dei; cùm nec in Græcis, nec in aliis codicibus Latinis prẹter paucos illud reperiatur, proinde aliūde hic videtur ab aliquo additum.

MANE AVTEM REVERTENS IN CIVITATEM ESVRIIT. CVMQVE VIDISSET, &c.] Eſuries hęc, quam ad literam certum eſt intelligendam fuiſſe corporalem, naturaliter potuit etiā mane accidiſſe Chriſto, vt qui in heſterna cœna, poſt totius diei ieiunium, temperatiſsimè ſuo more cibum ſumpſerit, & noctem in oratione peregerit in monte Oliueti, vt patebit ex Luca. At probabile magis eſt diſpenſatiuè à Domino fuiſſe aſſumptam, & in ſeipſo excitatam: ſicut proculdubio diſpenſatione quadam acceſsit ad ficum, quęrens ex ea fructum quo ſaturaret eſuriem, cùm ſciret non eſſe tempus ficuum, vt dicit Marcus: diſpenſatiuè item ficum, quòd non haberet fructum, execratus eſt, ita vt areſceret radicitus. Diſpenſatiuē autem eſuriit, non tam ob id vt veritatem humanæ naturæ oſtenderet, quamuis illa hac ratione etiam ſit declarata, quàm vt ſequenti miraculo locum daret. Quod miraculum cùm, ſi literam tantum & id quod geſtum eſt ſpectemus, Chriſto videatur indignum, certum eſt myſticas habuiſſe rationes, & aliud Dominum hoc facto ſignificare

voluisse, quàm quod gerebatur. Primò ergo, si spectemus fructum qui ex hoc miraculo altera die secutus est in Apostolis, videri potest Dominum hæc omnia fecisse vt esuriret, è ficu requireret fructum, eamq; fructu carentem malediceret, quo ex nouo hoc & insolito miraculo occasionem postea haberet confirmandi & perficiendi fiduciam suorum Apostolorum, quemadmodum postea fecit huius miraculi occasione. Sed hæc causa solùm videtur esse secundaria & accidentalis. Secundò ergo hæc Dominus ideo fecit secundùm Chrysostomum, vt quia frequenter demonstrauerat potentiam suam, qua beneficia præstabat, seueram autem & vltionis inflictiuam ne semel quidem iam etiam hanc demonstraret, sicque discipuli intelligerent ipsum posse si vellet vlcisci persequẽtes se Iudæos, ac proinde ipsum non pati inuitum. Tertiò verò omnium maximè hæc ideo facta sunt, vt Dominus sua esurie corporali significaret quantum desideraret salutem Hierosolymitanorum, synagogam autem eorum & ciuitatem, quod desiderio ipsius non satisfaceret, penitus perdendam, & diuina maledictione exiccandam, humore cœlestis gratiæ subtracto eis iusto Dei iudicio. Quòd enim ideo hæc facta sunt, satis significauit Dominus per hoc quod hæc fecerit, cùm post ingratitudinem præcedentis diei mane reuerteretur docendi gratia in tam ingratam ciuitatem, veluti discipulis significare volens cur summo mane recurreret ad ciuitatem illam, nimirum quòd spirituali esurie salutis eorum teneretur, ac fructũ bonorum operum & fidei ab eis requireret, quod cùm frustra faceret, illi Dei iudicio relinquendi erant, & Dei maledictione cum multorum admiratione excidendi, & priuandi Dei gratia. Et quidem quibus rationibus aptè per ficum synagoga Iudæorum significetur, dictum est in cap. Concordiæ 88. Nunc autem significata est aptè per ficum folia habentem, sed non fructum, quem in ea Dominus quæsiuit ad satis faciẽdum suæ esuriei, quia Iudæorum synagoga cæremoniis, externoque Dei cultu, Pharisaicis traditionibus, ac legis diuinæ lectione & prædicatione, veluti foliis quibusdam ornata erat, hisque rebus fertilitatem & fructum præ se ferebat, ac verum iustitiæ & fidei fructũ Deo suauissimum & expectatissimum non protulit. Erat ficus hæc iuxta viam, vel, vt habent Græca, in via, quia per legem à Deo acceptã, synagoga veritati euangelicæ erat vicina, imo & in via ad Christum constituta. Porro quod Marcus dicit: Non enim erat tempus ficorum; non est necessariò etiam ad mysterium trahendum, cùm illud tantum additum ab ipso videatur, quo rationem redderet quare ad literam nihil inuentum fuerit in ficu præter folia, ac proinde significaret Dominum, qui sciebat nõ esse tempus ficorum, hæc fecisse in mysterio, ad significandum scilicet synagogam adeo Deo deserente & execrante exiccandam, vt etiam virorem suorum foliorum esset amissura, quòd expectatum fructum non proferret, tunc cùm tempus erat vt fructum proferret. Nam in eo quod de ficu dicitur non fuisse tempus ficorum, dissimilitudo est inter ficum typicam, & synagogam per ficum significatam. D. Hieronymus tamen etiam istud mysterio accommodat dicens in commentariis super Matthæum: Alius Euangelista dicit: Nondum enim erat tempus, siue quòd tempus nondum venerat salutationis Israel, eo quòd nondum gentilium po-

A pulus subintrasset: siue quòd præterisset tempus fidei, quia ad illum primùm veniens & spretus, trãsisset ad nationes. Hæc ille. Iam ex eo quod Dominus dicit ficui: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum; non est intelligendum, Iudaicũ populum perpetuò maledictioni diuinæ permansurum obnoxium, nec vnquam fructum facturum. Nam postquam intrauerit plenitudo gentium, etiam Iraëlem saluum fore testatur Paulus Non enim oportet omnia quæ typo conueniunt, ipsi veritati significatæ similiter conuenire. Sciendum tamen, quòd sicut annotauit D. Hieronymus, pro in sempiternum vel in æternũ, ex Græco etiam verti posset, in seculum, quia illud, ἰς ἀιῶνα, vt habent

B. Græca, vtrunq; significat. Illud autem, in seculum, conuenire potest synagogæ, cùm illud non significet necessariò æternitatẽ, sed tantùm temporis prolixitatem. Et alioqui quanquam tandem Israel sit saluus futurus, non tamẽ ex ipsa synagoga pro statu in quo erat tempore Christi, fructus nascetur, sed ex ipsa ecclesia cui Iudæi inserentur. Obseruanda autem Christi bonitas etiam in hoc facto seueritatis suæ declaratiuo. Nã cùm saluificam suã potentiam declarare voluit, & salutis spiritualis per se procuratæ exemplum afferre, virtutis suæ potestatem in humanis corporibus exercuit, spem futurorum, & animæ salutem curatione præsentium ægritudinum commendans. Nunc verò cùm suam

C vltricem potentiam ostendere voluit, & in infrugiferos Iudæos formam futuri constituere, futuri speciem non damno corporis humani, sed damno arboris indicauit: proinde non est quòd quis Dominum iustitiæ notare possit, quòd innoxiã arborem sit execratus, sicut nec quòd alienã arborem. Domini enim est terra & plenitudo eius. Ceterũ vt & nos cũ fructu factum hoc Dominicum legamus, ex facti huius consideratione cauendum nobis sollicitè, ne simus velut ficus folia tantùm habens. Cõstituti enim hic sumus, vt instar ficus dulces Deo bonorũ operum fructus proferamus, & tempus iam est vt fructus hos proferamus. Hyems enim transiit & recessit, flores apparuerunt in terra

D nostra. Quòd si ergo Christiano nomine, & externa sacramẽtorum participatione, ac scripturarum lectione & auditione cõtenti, quibus veluti foliis quibusdam ornamur, neglexerimus virtutum fructus proferre quos à nobis summopere Christus desiderat, futurũ vt illius gratia nos deserente arescamus, ac aridi facti deiiciamur in ignem inferni. Cõtinuò enim ad execrationem Domini arefacta est ficulnea, quia Dei gratia homines deserẽte, sine qua nihil boni possumus agere, necessariò sequitur statim in hominibus ariditas bonorũ operum.

[b]ET VENIVNT HIEROSOLYMAM [l]ET [h]CVM INTROISSET IN TEMPLVM, [l]COEPIT, &c.] Superius reddita est ratio quare

E hic potius collocanda fuerit secundùm ordinem quem Marcus obseruat, eiectio ementium & vendentium è tẽplo. Secundùm quem ordinem aptè hæc eiectio secuta est execrationem ficus. Quod enim in ficu execrata obscurius fuit à Domino significatum, idẽ hac eiectione clarius est significatum, abolitione scilicet cæremoniarũ legalium ac Iudæorum è Dei templo & sanctorũ consortio reiectione, quam hac eiectione etiã fuisse significatam inter alias causas dictũ est circa simile factum Domini, quod descripsit Ioan. cap. 2. in cap. Concordiæ 19. Vbi præter causas huius facti Dominici

etiam dictum est, quare mercatum hunc in templo Iudæi instituerint, & quomodo differat hoc Domini factum ab illo simili quod in prædicationis exordio factum est à Christo, vt hæc non sint hoc loco rursum repetenda, tantùm ea nunc annotanda quæ vel ibi sunt prætermissa, vel hic sunt peculiaria. Inter prætermissa illud est, quòd Diuus Hieronymus hoc loco dictionem Græcam, quam interpres vertit & hîc & ibi numularios, nempe κο-λύβισαι, vel κολλύβισαι, aliter exponit, quàm ibi ex Græcorum sententia exposuimus. De numulariis enim hoc loco sic scribit: Posuerũt & numularios, qui mutuam sub cautione darent pecuniam. Sed quia lege erat præceptum, vt nemo vsuras acciperet, & prodesse non poterat pecunia fœnerata, quę commodi nihil haberet, & interdum sortem perderet, excogitauerũt & aliam technam, vt pro numulariis colybistas facerent, cuius verbi proprietatem Latina lingua non exprimit. Colyba dicuntur apud eos, quæ nos appellamus tragemata, vel vilia munuscula: verbi gratia, frixi ciceris vuarumque passarum, & poma diuersi generis. Igitur quia vsuras non poterant accipere colybistæ, qui pecunias fœnerati erant, pro vsuris accipiebant varias species, vt quod non in nummo licebat, in his rebus exigerent quæ nummis coëmuntur. Hæc ille. Verùm magis verisimile est hos numularios constitutos non ad mutandam pecuniam, sed ad commutandam pecuniam, vt colybistæ dicti sint non à dictione κολύβα, vt vult Hieronymus, sed à dictione κολλύβος, quod significat nummum paruum, qui pro commutanda pecunia numulario datur, vt dictum est circa Ioannẽ. Inter propria huic loco primum est quod dicit Marcus, Dominum non permisisse vt quisquam transferret vas per templum, vbi pro dictione, vas, Græcè est σκεύος, quæ dictio non tantùm significat vas, sed quæcunque vtensilia, instrumenta & arma, ita vt significetur Dominum prohibuisse ne quis sarcinam quamuis aut instrumentum prophanum deferret per templum. Ad hunc modum ex phrasi Hebraica frequenter in veteri testamento, dictio, vas, generaliter significat omne instrumẽtum & omnem supellectilem. Psal. 70. Vnde dicitur: Confitebor tibi in vasis Psalmi; & Psalm. 7. sagittæ dicuntur vasa mortis. Et Ierem. 21. arma bellica dicũtur vasa belli. Ecce ego conuertam, inquit, vasa belli quæ in manibus vestris sunt, & quibus vos pugnatis aduersus regem Babylonis, &c. Secundum inter peculiaria huic loco est, quod cum Dominus rationẽ sui facti apud Ioannem assignãs dixerit: Nolite facere domum patris mei, domum negociationis; hic scripturæ authoritate suum factum commendans, & illorum quos eiecit factum cõdemnans, dicit: Nónne scriptum est, Quia domus mea domus orationis vocabitur omnibus gentibus. Vbi apud Lucam coniunctio, quia, vt aliàs sæpe, quod ad sensum attinet, superest. Nullam autem arguit discordiam, quòd Marcus interrogatiuè dixisse Dominum refert: Nónne scriptum est; cùm alij duo affirmatiuè dictum narrent: Scriptũ est, &c. quia siue interrogatiuè istud dixerit, siue affirmatiuè, idem semper significauit. Sic nihil est discordiæ, quod Lucas habet; domus mea domus orationis est: duo verò reliqui; domus mea domus orationis vocabitur; quemadmodum est apud Prophetam, quia non dicitur domus Dei vocanda domus orationis, nisi quia talis sit verè futura. Porro testimoniũ hoc legitur Isaiæ 56. Non

A est tamen hoc à Propheta dictum potissimùm de tẽplo Hierosolymitano, sed potius de spiritali Dei templo, quod est Ecclesia. Promittit enim illic Dominus se adducturum ad montem sanctum suum, & in domum suam omnes qui custodierint fœdus suum, & filiis aduenæ atque eunuchis se daturum in domo sua nomen melius à filiis & filiabus, quę nõ sunt adimpleta in domo illa Dei materiali, quæ fuit in Hierusalem. Rectè tamen Dominus hunc locum accommodauit templo Hierosolymitano, quòd Isaias Propheta de templo Dei spirituali locutus sit sub typo tẽpli Hierosolymitani. vnde D. Hieronymus scribens in Isaiam dicit Dominum hoc testimonio abusum, nõ quòd eo malè sit vsus, B sed quòd accommodauerit typo & figurę id quod principaliter dictum fuit de ipsius figuræ veritate. In qua figura iam tum tempore Christi adimpleri cœpit, quod in ipsa veritate mox erat perfectius adimplendum. Nam & gentes tum cœperant templum illud Dei frequentare, vt mox ex Ioanne est auditum. Et quidem satis est verisimile Dominum etiam ob id testimonium hoc protulisse, accommodando illud templo Hierosolymitano, quo significaret iam adesse tempus quo implenda essent quæ eo loco prædixit Isaias, nempe quòd in domum Dei ex omnibus gentibus essent adducendi electi, eaque domus vocanda esset non domus sacrificiorum legalium, sed orationis domus, in qua C reiectis legalibus sacrificiis, noua holocausta & victimæ spirituales offerendę essent, quas sibi gratas fore Dominus testatur. Quod enim etiam hac intentione Dominus testimoniũ hoc protulerit, apparet ex eo quod apud Marcũ additur etiam, omnibus gẽtibus, quòd templo Hierosolymitano, cui hoc testimonium accommodatur, non satis conuenit. Itaque citatum hoc testimonium secundùm mysticam hanc citationis rationem, valde conuenit cum facto Domini secundùm mysticam ipsius facti rationem. Nam etiam hoc facto Dominus significauit, vt dictum est circa Ioannem, tempus iam aduenisse quo cessare deberent, & ab oculis Dei reiici legalia sacrificia, & spiritualis Deus in D spiritu & veritate adorari. Porro cum dicitur domus Dei vocãda domus orationis, nomen orationis accipi debet, vt & gratiarum actionem includat & laudem Dei, quemadmodum sæpe in scripturis, & rursum sub hoc principali, etiam reliqui actus sacri, qui vel oratione peraguntur, vel ad laudem & orationem Dei pertinent, sunt comprehendẽdi. Cæterùm cum subiicit Dominus: Vos autem fecistis illam spelũcam latronum; allusit Dominus ad illud Ieremiæ: Nunquid ergo spelũca latronum Ierem. 7. facta est domus ista, in qua inuocatum est nomen meum in oculis vestris? Sed ibi quidem Deus per Prophetam dicit, domum suam factam speluncam latronum, quòd qui in eam conuenirent, fures es- E sent, adulteri, periuri & idololatræ, hoc est, homines nequissimi. Hîc verò Dominus cõqueritur domum Dei factam speluncam latronũ, quòd in illa, quemadmodum latrones, toti intenti essent lucris temporalibus conquirendis. Deinde quia Pharisęi & sacerdotes sub specie boni suã obtegentes auaritiam, & veluti in spelunca quadam latitãtes, nihil aliud meditabantur quàm pauperum despoliationem. Et bene quidem Dominus ad locum illum Ieremię allusit, fortè vt in memoriam eis reuocaret quæ illo loco apud Ieremiã præcedunt & sequuntur. Præmittit enim, non esse Iudæis confidendum

in verbis mendacij, ita vt dicant: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. ac subiicit domum illam perdendam ob peccata Iudæorum. Ite, inquit, ad locum meũ in Silo vbi habitauit nomen meum à principio, & videte quæ fecerim ei, propter malitiam populi mei Israel. Et nunc quia fecistis omnia opera hæc, dicit Dominus, & locutus sum ad vos mane consurgens & loquens, & non audistis: & vocaui vos, & non respondistis, faciam domui huic, in qua inuocatum est nomen meum, & in qua vos habetis fiduciam, & loco quem dedi vobis, & patribus vestris, sicut feci Silo, & proiiciã vos à facie mea, sicut proieci omnes fratres vestros vniuersum semen Ephraim. Itaque alludendo ad locum illum Ieremię, significauit etiam nunc euentura secundo templo, quæ secundùm vaticinium Prophetæ primo tẽplo per Babylonios euenerunt. Ex hoc autem Domini facto, eiusque verbis discendum nobis quanta cum religione versandũ sit in domo Dei, & quàm impiè nimis prophanentur à plerisque templa Christianorũ, quibus tamen longè plus debetur merito reuerentiæ quàm templo debebatur Hierosolymitano, ob veriorem Dei in ipsis præsentiam, & sacramentorum sacratiorum administrationem. Si enim tantam Dominus, alioqui vbique omnẽ mansuetudinem præ se ferens, indignationem ostendit in eos qui vendebant & emebant in templo quæ ad cultum Dei pro illo tempore erãt necessaria ex Dei statuto, quàm detestandum in templis Christianorum similem fieri mercatum earum rerum, quæ etsi piè pro Dei & sanctorum cultu adhibentur, non tamen ex Dei constitutione sunt introductæ. Et vt hoc parui momenti esse videatur, quod tamen Christo non est visum paruum, quàm intolerandum est domos Dei, quę deberent esse domus orationis, fieri domos fabularum, & negociationis etiam rerum planè prophanarum. Omnium autem maximè id dolendum, plerosque cultui diuino deputatos, etiam ex sacris rebus, quæ in templis, ipsisque adeo templorum adytis tractant, nec vendi possunt, auidissimè lucrũ quærere, vt vel solius lucri temporalis gratia, vel potissimum lucri respectu sacris actibus occupentur, tanto grauius peccantes præ his qui iam eiecti sunt à Domino, quanto peius est sacra quæ vendi nõ possunt, vendere, quàm animalia quæ vendi poterant. At his omnibus cogitãdum est, quòd quemadmodum ob templi inhonorationẽ aliquoties Dominus quosdam seuerè eiecit è templo: ita illos seuerissimè è sanctorum consortio suo tẽpore est eiecturus. Cogitandum item se templi ingressu, & sacrarum rerũ participatione & tractatione nõ fieri sanctiores, sed coram Deo reputari velut latrones, ac templum Dei illis coram Deo reputari spelũcam latronum. Et hæc quidem iuxta historiam. Mysticè autem docemur, quòd quandoquidem & nos singuli facti sumus templum Dei sanctum, in quo longè verius Deus habitat, quàm in quouis tẽplo materiali, non debet domus pectoris nostri esse domus solicitudinum temporalium, sed præcipuè in ea vigere deuotionem, gratiarum actionem, ac omnem pietatem oportet. Rursum mysticè templum Dei est Ecclesia Christi, è qua Christus eiecturus est quotquot emunt aut vendunt sacra, & altaria Dei per suam auaritiam faciunt mensas numulariorum, ac dona spiritus sancti veluti columbas pretio largiuntur. Sic D. Hieronymus. Aliter autem secundùm Origenem tres species hominum à Domino eiectorum, accipi possunt designare tres species auarorum, qui Dei templo, hoc est, sanctorum consortio sunt indigni, vt per ementes & vendentes intelligãtur qui in populo Christiano ad nihil ferè aliud vacant, nisi circa emptiones & venditiones, & lucra terrena conquirẽda per numularios, qui Ecclesiasticas pecunias pauperibus distribendas non bene tractant, ex rebus pauperũ sibi diuitias colligentes: per vendentes columbas, Episcopos & sacerdotes, qui dona vẽdunt spiritus sancti.

[b]QVO AVDITO PRINCIPES SACERDOTVM ET SCRIBÆ QVÆREBANT QVOMODO, &c.] Hinc patet Dominum dicentem ¿vos fecistis domum Dei spelũcam latronum; notasse præcipuè ipsos sacerdotes & scribas, qui propter auaritiam auctores fuerant mercatus illius in templo. Hi ergo etsi ex scripturis tantaque virtute increpiti essent, non solùm impietatem suam non agnoscebant, sed magis contra monitorem efferebantur, quærentes quomodo eum perderent. Iam enim deliberauerant eum perdere, sed modum perdẽdi inquirebãt. Impletum certè est in eis illud Amos: Odio habuerũt corripientem in porta, & loquentem perfectè abominati sunt. Reddit autem Euangelista rationem quare nõ statim ei manus iniecerint ad perdendum, sed de modo perdendi erant soliciti. Timebant enim, inquit, eum; quod non sic est accipiendum quasi eius potestatem timuerint, quam post tot miracula præ mentis cæcitate necdum agnoscere potuerunt aut noluerunt: sed timuisse eum dicuntur, quia metuebant ei tunc manus iniicere propter turbam, sicut sequitur, ita vt illud ¿timebãt eum; nõ sit aliud quàm, sicut postea dicitur, timebant plebem. Aũt dicuntur timuisse Dominum, quia metuebant ne per illum, aut occasione illius, turba contra ipsos concitaretur, vt per illud ¿timebant enim eum; reddatur ratio & quare cupierint illum perdere, & quare de modo perdendi fuerint soliciti. Quia enim sibi ab illo per turbam malè timebãt, hinc & quęrebant eum perdere, & quærebant quomodo eum perdere possent sine turba, propter quam Dominum timebant, quia inquit Euangelista, vniuersa turba admirabatur, nec simpliciter admirabatur, sed, vt est Græcis, ἐξ πλήσσετο, id est, obstupescebat, non tantùm super miraculis eius, sed etiam super, id est, de doctrina eius. Longè enim diuiniora, & aliter multò atque cum maiori spiritus efficacia docuit, quàm scribæ & Pharisæi. Erat enim, vt alibi dicitur, docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum & Pharisæi. Obseruãdum autem hìc quàm præpostero, quamq; vano metu sæpe detineantur impij. Turbam enim isti metuebãt, qui nec Deum, nec Christi iam expertã virtutem metuebant, cùm turba hæc, quæ post quatriduum induci potuit vt ad crucem Christũ posceret, non esset adeò illis metuenda. Sed Domini fuit voluntas, vt hoc licet vano metu differretur eorum crudelitas vsque in horã mortis ab ipso constitutam.

[b]ET CVM MANE TRANSIRET, VIDERVNT FICVM ARIDAM, &c.] Quod dicit Marcus, mane alterius diei discipulos vidisse ficum aridam factã radicitus, non contrariatur illi quod dicit Matthæus, continuò postquam Dominus ficui maledixisset eam arefactam. Non enim Marcus dicit altera die ficum aridam factam, sed tum primùm discipulos vidisse eam factũ aridam.

Arefactio

Arefactio enim mox secuta est execrationem, sed non ita statim omnia folia deciderunt, vt ex signis quibusdam agnoscere tunc potuerint ficum aridam factam, quemadmodum die sequenti. Proinde quod apud Matthæum sequitur: Et videntes discipuli mirati sunt dicentes, Quomodo continuò aruit; non potest intelligi tunc contigisse cùm ea contigerunt quæ apud ipsum præmittuntur: sex ex Marco constat altera die cõtigisse, quando rursum eadẽ via cum Domino discipuli pergẽtes in Hierusalem viderunt ficum arefactã videntesque inter se primùm cũ admiratione dixerũt: Ecce quomodo cõtinuò aruit; ac deinde Petrus memor execrationis Christi, omnium nomine dixit Domino: Rabbi, ecce ficus cui maledixisti aruit. Cùm Dominus mysterium quidẽ arefactæ arboris non exposuit, siue quòd necdum eius capaces essent, siue quòd rationem facti non requirerẽt discipuli, sed tantum admirarentur quod factum erat, propter quod ab hoc facto tantùm ad fidendum firmiter Deo ipsos hortabatur, pollicẽs sic fore, vt nõ illud quod tantopere admirabantur, illis esset facilè, sed & alia quæ magis videntur impossibilia & admiranda. Habete, inquit, fidem Dei, id est, fiduciam in Deo. Sic enim dictum est, fidem Dei, sicut dicimus, fiduciã alicuius rei, pro fiducia in re aliqua. Et subiicit quare ad huiusmodi fidem hortetur. Amẽ, inquit, dico vobis, quia, id est, quòd si habueritis fidem, id est fiduciam, & nõ hæsitaueritis, non solùm facietis de ficulnea, id est, id quod nunc in ficu accidit, sed etiam si monti huic (verisimile est A demonstrasse montem Oliueti) dixeritis: Tolle te, & iacta te in mare, fiet. Id ne tantùm ad Apostolos pertinere putaretur, Marcus generaliter extulit, dicens; quicunque dixerit monti huic, &c. Similis locus est Matth. 17. in cap. Concordiæ 68. vbi latius dictum est de his quæ ad huius sententiæ faciunt intelligentiam, tantùm id pro litera hic annotandum, quòd pro eo quod nos legimus in Matthæo: Tolle & iacta te; Græcis sunt per imperatiua passiua, ἄρθητι καὶ βλήθητι, quemadmodum & in Marco, vbi rectius versum est, tollere & iactare, quomodo interpretem etiam in Matthæo vertisse est verisimile. Porro quo doceret Dominus fiduciam in Deo firmam non tantùm ad miracula facienda B esse efficacem, sed & ad impetrandum per orationem quæuis à Deo; omnia, inquit, quæcunque petieritis in oratione credentes, id est, cum fide vel fiducia non vacillante, accipietis. Vnde & Iacobus cùm ad postulandam à Deo sapiẽtiam hortaretur, subiecit: Postulet autem in fide nihil hæsitans, &c. *Iacobi 1.* Et quoniam de oratione mentionem ingesserat, eique necessariam esse fiduciam docuisset, adiecit & aliam cõditionem maximè necessariam orationi, ad hoc vt sit efficax, nimirum vt oraturus remittat proximo in se cõmissa. Et cùm stabitis, inquit, ad orandum (stantes enim orare solent, vt dictum est superius) dimittite si quid habetis aduersus aliquem, hoc est, si quam iustam habetis contra C aliquem querelam, vt & pater vester dimittat vobis, &c. De his enim satis in cap. Concordiæ 41. circa similem locum ex Matthæi capite sexto.

PROPONITVR QVÆSTIO DE BAPTISMO IOANNIS, & parabola de duobus filiis. Matthæi 21. Marci 11. Lucæ 19. & 20.

CAPVT CXIII.

E[b]T veniunt rursus Hierosolymam. [c]Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, & scribæ, & principes plebis quærebant eum perdere, & non inueniebant quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat, audiẽs illum. [f] Et [c]factum est in vna dierum [a]cùm venisset in templum, [b]& cùm ambularet in templo, [c]docente illo populum in templo, & euangelizante, conuenerunt principes sacerdotum, & scribæ cum senioribus [&] †[e]accesserunt ad eum [a]docentem ▷ [c]summi sacerdotes' [b]& scribæ, [e]& seniores [a]populi, [b]& ‖aiunt [f]dicentes' †[b]ad illum': [c]Dic nobis [l]in qua potestate hæc facis? & quis [c]est qui [l]dedit tibi hanc potestatem, [b]vt ista facias? [l]Respondens autem Iesus ▷ dixit ad illos': Interrogabo vos & ego vnum ‖[a]sermonem, [b]& [b] respondete mihi, [a] quem si dixeritis mihi, [c]& [a]ego [e]vobis dicam in qua potestate hæc †facio': [l]Baptismus Ioãnis [a]vnde erat? [l]de cælo [b]erat, [l]an ex hominibus? [b]Respondete mihi. [l]At illi cogitabant ▷ intra se' dicentes: [c]Quia [l]si dixerimus, de cælo, dicet [c]nobis: [l]Quare ergo non credidistis illi? Si [f]autem [l]dixerimus ex hominibus, [c]timemus ‖turbam', [c]plebs vniuersa lapidabit nos, certi sunt enim Ioannem Prophetam esse. [e]Omnes enim † habebant' Ioannem ▷ quia verè Propheta esset'. [c]Et responderunt, se nescire vnde esset. [e]Et respondentes ‖ Iesu, dixerunt': Nescimus. [b]Et [b]respondẽs [b]Iesus [l]ait [f]illis [a]& ipse: [l]Neque ego dico vobis in qua potestate hæc †facio'. [b]Et cœpit eis in parabolis loqui. [a]Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, & accedens ad primum dixit: Fili, vade, hodie operare in vinea mea. Ille autem respondens, ait: Nolo. Postea autem pœnitentia motus, abijt. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait: Eo domine & non iuit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus. Dicit illis Iesus: Amen dico vobis, Quia publicani & meretrices præcedunt vos in regnum Dei. Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei, vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea, vt crederetis ei.

† b. accedunt ▷ a. o. principes sacerdotũ ‖ b. dicunt † b. ei ▷ a. dixit eis b. ait illis ‖ b. o. verbum † b. o. faciam ▷ b. o. secum a. inter se ‖ b. populũ † a habẽt ▷ a. sicut Prophetã ‖ b. dicunt Iesu † b. o. faciam B. 12.

E[b]T VENIVNT HIEROSOLYMAM. [c]ET ERAT QVOTIDIE DOCENS, &c.] Marcus quidem tribus diebus continuis distinctè commemorat Dominum venisse Hierusalem, ibique vsque ad vesperam docuisse in templo. Lucas verò in genere dixit: Et erat quotidie docens in templo; non distinctè commemorans gesta diuersorum dierum. Ex quibus Lucæ verbis, sicut & ex eo quod postea Dominus dicit: Quotidie apud vos e- D ram in templo docens; apparet Dominum non tribus tantùm diebus primis huius hebdomadæ docuisse in templo, sed etiam sequentibus duobus, nisi quod dicit Lucas, quotidie, tantùm sit referendum ad dies illos qui præcesserũt illud tempus de quo postea subiungit: Appropinquabat autem dies festus Iudæorum; quando & Iudam pepigisse cum principibus sacerdotum testatur, quod ex aliis Euangelistis satis constat factum feria quarta. Et

Dominus

A Dominus intelligatur ideo dixisse: quotidie apud vos eram; quia aliquot diebus cõtinuis sine intermissione apud eos in templo docuerat. Nam saltem feria quinta non videtur Dominus docuisse in Hierusalem, quia cùm duos discipulos præmisisset in ciuitatem vt pararent Pascha, Marcus dicit eum vespere facto venisse cũ duodecim. Subiicit autem Lucas idem quod suprà ex Marco est habitum, quòd Domino docente, principes sacerdotum, & scribæ, & principes plebis, hoc est, primates ciuitatis quærebant eum perdere, & tamen post multa consilia nõ inueniebant quid facerent *Psalm.63* illi, proinde impletũ est in illis illud Psalmi: Scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutantes scrutinio. Ideo autem non inueniebant quid illi facerent tutò, quia metuebant populum, quem videbant suspensum esse cùm audiret illum, id est, cùm summa auiditate audiret illum, ita vt penderet ab ore eius, & inhiaret illi. Sic Virgilius: Pendetque iterum narrãtis ab ore. Itaque quod dicit Lucas: populus suspensus erat audiens illum; idem est cum eo quod superius dixit Marcus: turba admirabatur super doctrina eius; nisi quòd Lucas idipsum magis emphaticῶs & elegantius dixit, vt erat Græci sermonis peritissimus. Hoc autem populi metu sese impij hi planè condemnauerunt. Si enim perdendum Iesum iudicauerunt, quòd contra Dei gloriam quędam faceret & doceret, & populi esset seductor sanè tales non debuissent metu populi prætermittere, quod ex officio illis pro Dei gloria & populi salute faciendũ incumbebat. Porro cùm necdum auderent manus illi iniicere, aggrediuntur illum verbis tentare, sua authoritate putantes se illum perterrefacere posse, & os eius obstruere, atque à faciendis quæ faciebat impedire. Itaque congregati principes sacerdotum, quorum erat sacrificia tractare: & scribæ, quorũ erat sacras scripturas populo exponere: & cum his seniores populi, apud quos erat potestas in rebus temporalibus, vt magis commoueretur Dominus vtraque potestate, & eorum scilicet qui sacris præerant, & eorum qui prophanis, accedunt Dominũ in templo & docentem, & euangelizantem. Docentem quidem quæ sint facienda: Euangelizantẽ verò de salute hominibus iam oblata, & regno Dei quod iam aduenerat. Ex his enim duabus partibus constat Euangelica prædicatio, vt & annuntietur lætum gratiæ Dei nuntium, & doceantur homines qua ratione diuinæ gratiæ & salutis æternæ fiant participes. Huic ergo tam sancto operi cùm intentus esset Dominus, illi pro sua authoritate dicũt illi imperiosè: Dic nobis, in qua potestate hoc facis? & quis dedit tibi hanc potestatem? In quibus interrogationibus D. Hieronymus nomẽ potestatis, accipit pro virtute & viribus, vt intelligantur quærere in qua virtute faceret miracula quæ ædebat, an in virtute diuina, an in virtute dæmoniaca. Quem sensum etiã pertractans & expendens Origenes, putat non esse conuenientem, quòd interrogatores illi certò scirent neminem de seipso dicturum quod in virtute diaboli æderet miracula, etiãsi illud verum esset. Putat ergo Origenes istos agnoscẽtes varias esse potestates diuinas, nec omnes Prophetas in eadem potestate fecisse miracula, interrogasse in qua multarum illarum potestatum faceret miracula. At pro veriori & simpliciori harum quæstionum intelligentia sciendũ, quòd pro dictione, potestas, hoc loco est ἐξουσία, quæ magis significatius & authoritatem, quàm virtutem aut vires. Sensus ergo est: Qua authoritate hæc facis, an propria & vsurpata, an ab alio accepta? Quod si ab alio accepta authoritate hæc facis, vt te omnino dicturum putamus, quis est qui dedit tibi hanc potestatem, id est authoritatem hæc faciendi, Deus ne scilicet, an pontifex, an Cæsar, aut alius quisquam qui legitimè dare potest? Demonstrat autem pronomen, hæc, non potissimùm miracula quæ Dominus ædidit, sed alia quædam eius opera, quæ tunc nouo & insolito modo faciebat, nimirum quòd cum solenni acclamatione populi insidens asino ingressus est Hierusalem, quòd è templo eiecit ementes & vendentes, nec sineret B quenquam vas deferre per templum, & præcipuè quòd sibi vindicaret officium docendi quotidie populum in templo, cùm hoc esset officium scribarum. Id enim satis significat Lucas, cùm dicit, quòd Domino docente in templo conuenerunt dicentes ad illum: In qua potestate hæc facis? Præterquam enim quòd Marcus & Lucas nulla commemorant miracula in Hierusalem vel in templo nunc facta, non conuenienter etiam interrogaretur qua authoritate Dominus operaretur miracula: sed conuenienter interrogatur, qua authoritate sibi vindicaret eiicere quosdam è templo, atque in eodem totos dies docere, cùm hæc viderẽtur pertinere ad principes sacerdotum & scribas. Con-C sonat autem huic intelligentię, quæstio quam Dominus vicissim illis opposuit, quærens non qua virtute, sed qua authoritate Ioannes baptizasset. Porro hæc sacerdotum & scribarum interrogatio eò tendebat, vt quoniam sciebant eum non posse dicere se authoritate vti quam legitimè ab homine aliquo accepisset: si quidem taceret, accusarent eum, tanquam sibi vsurpãtem authoritatem, quam nemo sibi potuit à seipso vsurpare: si verò diceret à Deo se accepisse eam potestatem, rursum quemadmodum apud Ioannem, obiicerent ei: Quod signum ostendis nobis, quia hoc facis; aut, quemadmodum aliâs, aliquoties peteret signum de cœlo sibi exhiberi, quale illis Dominus semper ne-D gauit exhibere.

RESPONDENS AVTEM IESVS DIXIT AD ILLOS: INTERROGABO VOS ET EGO VNVM, &c.] Nec tacere poterat Dominus, ne videretur sibi conscius vsurpatæ potestatis, ac cedere illorum authoritati: nec dicere ei conueniebat quod erat rogatus, quòd illi indigni essent illud audire, & sine fructu essent audituri. Nec rursum dicere conueniebat principio, illos indignos esse qui audirent quod interrogabant, ne videretur subterfugere responsionem. Proinde prudenter vicissim aliam illis similem proponit quæstionem, ad quam si respondere recusarent, manifestum fieret indignos ipsos esse qui audirẽ E quod ab alio quærebant: si verò rectè responderent, ipsi se sua sententia condemnarent, imo & propositæ à se quæstioni ipsi simul satisfacerent. Nam si dixissent Ioannis baptisma fuisse è cœlo, hac responsione etiam conuinci potuissent, Iesum cui Ioannes testimonium perhibuit, diuina præditum potestate & authoritate. Sic autem Dominus ad alterius propositionem quæstionis cõfugit, vt tamen non possit videri subterfugere petitã responsionem, dum promittit se responsurum si illi responderent: Interrogabo, inquit, etiam vos ego vnum sermonem, hoc est, vnum aliquid, vel vnam rem

rem (est enim Hebraismus in scripturis frequens.) quem si dixeritis mihi, etiam ego vobis dicam in qua potestate hæc faciam, imò me tacente ex vestra responsione manifestum erit quod quæritis: Baptismus Ioannis vnde erat, è cœlo, an ex hominibus? hoc est, à Deo profectus erat, an hominum fictione adinuentus, & Ioannes ipse diuina an humana authoritate baptizauit? At illi perplexitati inuoluti qua Dominum inuoluere putabant, cogitabant inter se, vel potius reputabant inter sese (est enim Græcis διελογίζοντο, & significatur eos non tantùm in cordibus suis cogitasse, sed etiam inter sese contulisse & deliberasse quid responderent, quemadmodum patet ex eo quod dicunt: Si dixerimus) dicentes: Si dixerimus, è cœlo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis ei, scilicet Ioanni, vt illo prædicante baptismum pœnitentiæ, vos illum ab eo susciperetis; aut, Quare non credidistis ei de me testificanti, cuius testimonia debuissetis agnoscere diuina esse, si credidissetis eius baptismum esse diuinum? Si autem dixerimus, ex hominibus; timemus ne turba ab eo gregatim baptizata lapidibus nos obruat tanquam blasphemos, eo quòd omnes habeant Ioannem verè fuisse Prophetam, id est, doctorem diuinitus missum: Sic enim nomen Prophetę superius diximus accipi in scripturis frequenter. Porro pro eo quod in Luca legimus: Certi sunt enim; Græca habent, πεπεισμένος γάρ ἐστι, id est, persuasa est enim, vel persuasum habet, nēpe plebs. At interpres ferè hoc participium
Rom.8. vertit per certus: vt ad Romanos: Certus sum enim quia neque mors, neque vita, &c. & aliis locis, in quibus proinde certum esse exponi debet per certò persuasum esse & certò credere. In illo autem quod in Mattheo legimus: Omnes enim habebant Ioannem sicut Prophetam; pro, habebant in Græcis & Latinis codicibus emendatioribus est, habent, vt sint verba non Euangelistæ, sed sacerdotum & scribarum, quemadmodum illud Lucæ: Certi sunt enim Ioannem Prophetam esse; vnde illud, habebant, ex Marco videtur desumptum, qui habet: Omnes enim habebant Ioannem quia verè Propheta esset; sicut in eo quod apud Marcū præcedit: Si dixerimus, ex hominibus, timemus turbam; ex Matthæo scriptum est, timemus, pro timebant. Sic enim & Græca habent, & antiqui codices Latini, nominatim vnus qui mihi ad manum erat, vt sit mutatio personæ apud Marcum non infrequens in scripturis. Sed ad rem. Cùm neutram interrogationis partē se viderent tutò eligere posse, non veriti sunt ignorantiam mentiri, & ad humilitatis verbum confugere, vt dicerent se nescire, multis sanè nominibus sese condemnantes, nimirum quòd id nescire se dicerēt qui omnium se profitebantur magistros, quod etiam ipsis fatentibus vniuersus populus cognouit, quod item pro ratione sui officij ipsi ignorare non debebant, non minus quàm quod modò veluti pro suo officio à Christo quærebant. Denique quod missis ad Ioannem legatis ex ipso Ioanne didicerant, cui si non crediderunt testificanti se missum à Deo, nec Iesu credituri erant, idem de se testificanti. Itaque cùm declarassent se subterfugere responsionem ad id quod quærebatur, & proinde indignos quibus responderetur quod quærebant, etiam Dominus dixit illis, non quidem se nescire (non enim, vt illi, veritas mentiri potuit) sed, nec ego, inquit, dico vobis, in qua potestate hęc facio. Quo significat &

A illos quidem scire, sed nolle dicere, & se quoque quod quærebatur scire, sed meritò etiam illis non dicere. Porro vt in Christo hic obseruandum est, quàm prudenter sapientes cōprehenderit in astutia eorū: vt hinc discamus in sapientia & cautè respondere insidiatoribus, & clauum clauo pellere, atque veritatem indignis celare, ne sanctum detur canibus: ita in interrogatoribus Christi obseruandum, quàm nihil illis fuerit curæ vt verum responderent, sed vt quod ipsis esset commodum. Si commodum ipsis fuisset, dicere baptismū Ioannis fuisse è cœlo, incunctanter dixissent, similiter dicturi illum fuisse ex hominibus, nisi & hoc illis fuisset incommodum. Quia ergo neutrum commodè
B dicere poterāt, ad id quod solū supererat confugiūt, ignorantiam prætendentes, putantes se hac ratione commodè elabi. Sic respondent falsi doctores, non quod docet scriptura, sed interpretātes quod ad ipsorum facit affectus. Sic impij quique, quibus non est veritatis ratio, nec timor Dei ante oculos eorum, nō quàm verè, sed quàm commodè omnia dicant, soliciti sunt. Dicit autem Dominus, per verbum præsentis temporis: Nec ego dico vobis. (sic enim legēdum est, & non, dicam) quia quod tunc non dixit, postea satis dixit, cùm à Caipha adiuratus dixit se esse Christum filium Dei viui. Ideo autem iam Dominus dicere noluit quod quęrebatur, sed prudenter declinauit, quia illi sua authoritate ipsum iam premebant dicentes: dic nobis; quem
C postea cùm se Christum diceret, apertè Dei premebant authoritate & reuerentia.

[b] ET COEPIT ILLIS IN PARABOLIS LOQVI. [a] QVID AVTEM VOBIS VIDETVR? HOMO, &c.] Non satis erat Domino ex illorum responsione sumere occasionem declinandi responsionem eius, quod illi indigni erant audire, & sine fructu audissent, sed ex materia illis proposita, imò & ex eadem illa ipsorum responsione sumpsit etiam occasionem arguendi illos intolerabilis impietatis, idque eius, de qua studiosè à se prospectum putabant, ne sibi obiici posset. Noluerunt enim dicere baptismum Ioannis è cœlo esse, ne argueretur illorum incredulitas, ideoque
D dixerunt se nescire quod quærebatur. At Dominus etiam ex hac responsione arripuit occasionem redarguendi eorum incredulitatem, quod nescirent illud quod etiam peccatoribus & publicanis non fuit incognitū. Quo autem imprudentes contra se proferrent sententiam, sicque efficacius perstringerentur, proponit eis aliam quæstionem, sed sub ænigmate & parabola, dicens: Quid autem vobis videtur, de eo scilicet quod nunc sum propositurus? Homo quidam habebat duos filios, &c. Est enim parabola ipsa ad literā satis aperta. Quid autem per eam Dominus significare voluit, ipsemet postea accommodando eam aperuit: ex qua accommodatione patet eum per filios istos duos
E significasse duplex hominum genus, quos habet Deus pater, eorum scilicet qui manifesti sunt peccatores, & eorum qui iusti volunt videri. Per filium enim primum, qui iussus ire in vineam, verbo quidem recusauit, sed postea pœnitentia motus fecit quod iussum erat, publicanos & meretrices significauit, qui cùm imprimis Dei voluntati obedire recusassent, postea pœnitentia ducti ad prædicationem Ioannis voluntati diuinæ obedire cœperunt. Per filium verò alterum, qui verbo quidem obedientiā promisit, at facto inobediens

fuit

fuit, sacerdotes Iudæorum, scribas & Pharisæos notauit, qui cùm verbo profiterentur promptitudinem obediendi Deo, semper habentes in ore legem Dei, Dei præcepta per Ioannem prædicata non fecerunt, contemnentes illius baptismum, ac Christum cui ille testimonium perhibuit, agnoscere recusantes. Et quidẽ cùm in alia parabola duorum filiorum, quæ est apud Lucam de filio frugi, & filio prodigo, Dominus manifestos peccatores significauerit per filium adolescentiorem, ob peccandi facilitatem quæ conuenit adolescentiæ, hîc eosdem significauit per filium primum, propterea quòd huiusmodi peccatores resipiscentes, primi sint coram Deo, eosque præcedant qui videntur hominibus iusti: vnde indicare volens Dominus quos per primum filium significauerit, & quare, accõmodando parabolam dicit: Publicani & meretrices præcedunt vos in regnũ Dei: hoc est, primi facti sunt qui erant nouissimi, & contrà. Non ergo secundùm præcipuum & primò intentũ per parabolam sensum per duos istos filios duo populi significantur, gentilis & Iudaicus, quemadmodum plerique intelligunt. Sed tamen, quemadmodum in parabola filij prodigi dictũ est, quòd quãuis secundùm sensum à Domino præcipuè intentum per duos filios significetur duo genera hominum qui fuerunt apud Iudæos tempore Christi, peccatorum scilicet & iustorum, ex cõsequenti tamen & secundariò rectè intelligantur significati duo populi, quòd peccatores qui ex Iudæis tempore Christi resipuerunt, typus quidam fuerint resipiscentiæ gentium: ita & hic secũdario sensu rectè intelliguntur significari gẽtilis populus & Iudaicus. Gentilis enim populus per primum filium designatus, siue quia prior fuit gentium populus quàm Iudaicus, & per legem naturalem prius Dei mandata acceperat: siue quia hic populus in gratia Euangelica factus est per fidem ex nouissimo primus, & in Dei electione ac prædestinatione ab æterno fuit primus, imprimis quidem multo tempore contumaciter Dei mandatis parere renuit, postea verò cùm exorta esset lux Euangelica pœnitentiam agens cœpit excolere diligenter vineam Domini, Iudaico populo obedientiam quam verbo promiserat (dicens Moysi: Omnia quæ dixerit nobis Dominus faciemus) ipso facto negante, propter quod ille quidem primas cœpit obtinere in regno Dei, Iudaico populo facto ex capite in caudam, ita vt si velit in regnum Dei peruenire, sequi debeat fidem & conuersationem gentium.

DICIT ILLIS IESVS: AMEN DICO VOBIS, QVIA PVBLICANI ET MERETRICES, &c.] Legendum esse; præcedunt in regnum Dei; & non, præcedẽt in regno Dei; & Græca docent, & Latini codices scripti, quemadmodum

A ipse in aliquot vidi qui erant ad manum. Alludit autem Dominus ad responsionem illorum, dicentium primum filium fecisse voluntatem patris, & ostendit bene eos dixisse primùm, quia illi quos per filiũ illum significare voluit, præcederẽt ipsos. Publicani, inquit, & meretrices (hæc enim rant duo hominum genera, quæ apud Iudæos infamia erant, alterum in sexu virili, alterum in sexu muliebri) modò præcedunt vos in, hoc est, ad regnum Dei. Non quòd etiam ipsi essent ad ingressum regni Dei secuturi, sed quòd illi eos anteirẽt, qui videbãtur esse posteriores, & à regno Dei maximè elongati, quodque si & ipsi vellent regnum Dei ingredi, illos sequi deberent. Et rationem qua-

B re illi præcedũt subiicit, dicens: Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, id est, per viam iustitiæ, hoc est, venit vitam degens irreprehensibilem, & perfectam iustitiam præ se ferentem, qua satis declarauit se missum à Deo, & authoritatem magnam sibi conciliauit, & tamen non credidistis ei, Publicani autem & meretrices crediderunt ei. Quanquam autem hæc sufficerent ad redargutionem illorum secundùm exigentiam parabolæ, tamen quo magis eorum redargueret inobedientiam, addidit: Vos autem videntes fidem & conuersionem peccatorum manifestorum, nec hac ratione commoti, pœnitentiam habuistis postea, vt etiam vos cum illis crederetis Ioanni. Quasi dicat:

C nec absoluta vita Ioannis vos priores commouit, vt ei fidem haberetis, nec rursum conuersio tam deploratorum peccatorum commouit, vt ducti pœnitentia vestræ tarditatis & incredulitatis, vel post illos crederetis ei. Quod dicit: Venit Ioannes in via iustitiæ; illud est quod suprà dixit capite Matth. 11. Venit ad vos Ioannes, neque manducãs, neque bibens. Porro quod hic Dominus culpat in scribis & sacerdotibus respectu Ioannis, id hodie etiam in tota gente Iudaica videre licet respectu Christi, vt cùm Iudæi præcedere deberent gentes, contrà gentes eos præcedant, nec tamen vel gentium conuersione adhuc commoueantur ad resipiscentiam & fidem, ita vt hęc accommodatio pa-

D rabolæ, secundario sensu etiam applicari possit duobus populis sicut & parabola. Quadrat autem hæc parabola etiam in quosdam Christianos, qui quod verbo promiserunt, opere non præstant, aliis interim illud, etsi voto nõ astrictis, perficientibus. Multi, inquit Theophylactus, etiam hodie pollicentur Deo & patri monachos se futuros, fortè vel sacerdotes, post promissionem autem negligentes sunt. Alij autem monasticam vel sacerdotalem vitam polliciti non sunt, sicut monachi vel sacerdotes, viuunt tamen dignè: atque ita illi sunt obedientes filij, qui faciunt etiamsi nihil promiserint. Similia habet Origenes.

† b. o. Vineã pastinauit homo
▷ b. lacũ
‖ c. o. colonis
* b. &
† c. darẽt illi
† b. o. vacuum
▷ c. addidit mittere
‖ b. alium
† b. o. & illum
▷ c. addidit mittere

NOTANTVR PHARISÆI PARABOLA DE LOCATA VINEA.

Matth. 21. Marc. 12. Luc. 20. CAPVT CXIIII.

*[c]Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: [a] Aliam parabolam audite: † [l] Homo [c]quidam [a]erat paterfamiliâs qui [l]plantauit vineam, [e] & sepem circundedit [a]ei, [e] & fodit [a]in ea ▷ [c]torcular, & ædificauit turrim, [l] & locauit eam ‖ agricolis [e] & peregrè profectus est, [c] & ipse peregrè fuit multis temporibus. [a]Cùm autem tempus fructuũ appropinquasset, * [l] misit ad agricolas [b] in tempore seruum, vt † ab agricolis acciperet de fructu vineæ. Qui [b] apprehensum eum cæciderunt, & [c]cæsum [b] dimiserunt [c]eum † [b] inanem. Et ▷ iterum misit [b] ad illos ‖ [b] alterũ seruum. [c]Illi autem † [b] hunc quoque [b] in capite vulnerauerunt, & contumeliis affecerunt, [&] [c]cædentes, & afficientes contumelia, dimiserunt inanem. [a]Et ▷ rursum [b] alium [c]tertium [b] misit [c]qui [b] & illum [c]vulnerantes, [b]occiderunt, [&] [c]eiecerunt.*

Tres

Tres istos seruos, quos diuersis vicibus missos Marcus & Lucas scribunt, Matthæus simul comprehendit hoc modo:

*Misit seruos suos ad agricolas vt acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehensis, seruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium verò lapidauerunt. [b]Et [a]iterum misit [e]alios [a]seruos [c]plures [a]prioribus, & fecerunt illis similiter, [b]quosdam cædentes, alios verò occidentes. [c]Dixit autem dominus vineæ: Quid faciam? mittam filium meum dilectum. [b]Adhuc ergo vnum habens filium charissimum, † [c]& illum misit ad eos nouissimum, dicens: [b]Quia [c]forsitan cùm hunc viderint, ▷ [l]verebuntur [e]filium meum. ‖ [l]Agricolæ autem [f]videntes filium [c]cogitauerunt, [&] [e]dixerunt † [b]adinuicem, [c]dicentes: [l]Hic est hæres, [e]venite [l]occidamus eum, † & habebimus hæreditatem eius. Et ▷ [e]apprehensum eum eiecerunt extra vineam, & [c]eiectum eum extra vineam [l]occiderunt. [a]Cùm ergo venerit dominus vineæ, [l]quid * faciet [a]agricolis [f]illis [b]dominus vineæ? [a]Aiunt illi: Malos malè perdet, & vineã suam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructũ temporibus suis. Dicit illis Iesus: [b]Veniet, & perdet colonos [c]istos, [b]& dabit vineam aliis. [c]Quo audito dixerunt illi: Absit. Ille autem aspiciens eos, ait: Quid est ergo hoc quod scriptum est? ‖ [e]Nunquam [b]scripturam hanc [e]legistis [a]in scripturis? [l]Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. [e]A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris? [a]Ideo dico vobis: Quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Et [c]omnis [f]qui ceciderit super † lapidem istum, confringetur: super quem verò ceciderit, ▷ conteret eum. [a]Et cùm audissent principes sacerdotum & pharisæi parabolas eius, cognouerunt quòd de ipsis diceret. [l]Et quærebant [c]principes sacerdotum & scribæ ‖ [b]mittere in illum manus [c]illa hora, & [a]quærentes tenere eum [l]timuerunt † turbas, [a]quoniam sicut Prophetam eum habebant. [b]Cognouerunt enim † quòd ad ipsos dixerit similitudinem hanc.*

*† a. nouissimè autẽ misit ad eos filium suum. ▷ b. o. reuerebuntur ‖ b. o. coloni autem ‖ c. o Quẽ cum vidissent coloni ‖ c. o. intra se † b. & nostra erit hæreditas c. vt nostra fiat hæreditas ▷ b. apprehendẽtes eũ occiderũt et eiecerunt * b. ergo ‖ b. Nec † c. illum o. lapidẽ, cõquassabitur ▷ c. o. cõminuet ‖ b. tenere eum † b turbã c. populũ † b. o. quoniã ad eos*

C[c]OEPIT AVTEM DICERE AD PLEBEM PARABOLAM HANC: [l]HOMO [c]QVIDAM [a]ERAT, &c.] Superiori parabola notauit Dominus principum incredulitatẽ obstinatam, nunc verò ex illa parabola quæ de vinea erat, alterius quæ etiam de vinea est occasionem sumens, notat alia etiam & grauiora eorum crimina, & eorundem ob huiusmodi crimina perditionem. Dicit autem Lucas parabolam hanc dictam ad plebem, non quòd ad plebem potissimùm pertineret, sed quòd audiente plebe, & conuersus ad plebem Dominus eam dixerit. Et quidem parabola ipsa in se satis est clara, intentus autem à Domino sensus satis etiam colligitur ex his quæ in fine veluti pro parabolæ explicatione subiiciuntur. Itaque per hominem patremfamiliâs qui plantauit, vel, vt legimus apud Marcum, & est idem, pastinauit vineam, Deus pater significatur totius mundi veluti suæ domus gubernator, qui populum Iudaicum veluti vineam electam plantauit, primò quidem in Ægypto, sed quoniam locus ille non esset fructibus dandis aptus, posteà transplantauit in terram Chanaã: iuxta illud Psalmi: Vineam de Ægypto, transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam. (Psal. 79.) Per sepem circũdatam vineę, ac turrim in ea ædificatam, & torcular in ea effossum, in generali significatur Deum omnia huic vineæ prouidisse quę ei essent necessaria. In speciali autẽ per sepem, quãquam aliqui intelligant legem Iudaico populo datam, quæ præscribens limites agendi separauit hũc populum à gentibus, & sub qua, vt inquit Paulus, custodiebantur conclusi: rectius tamen intelligitur ipsius Dei custodia per Angelos suos & rectores populi, quæ populum ab incursu circumiacentium gentium custodiuit. (Psal. 88.) Vnde Psalmo prædicto Propheta conquerens, populum Israeliticum Dei protectione & custodia destitutum: Vt quid, inquit, destruxisti maceriam eius, & vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam. Et: Destruxisti omnes sepes eius, diripuerunt eum omnes transeuntes viam. Per turrim ad vineæ custodiam ædificatam, rectè intelligitur tabernaculum, ac deinde templum in Hierusalem extructum. Sicut enim turris in vinea facit ad illius

A custodiam, vt in illa speculatores ex alto prospectent num quis vineam demoliturus adueniat: ita templum ad religionis faciebat custodiam, & in eo versabantur maximè hi qui constituti erant speculatores domus Israel, qui è gradus sui altitudine quam in templo obtinebant, prospicere debebant ne quid mali vineæ ab aliquo inferretur. Per torcular autem in vinea effossum, intelligitur communiter altare holocaustorum, nec male. Sicut enim (inquit Hieronymus in Isaiam scribens) ad torcular omnes vuæ comportantur atque calcantur, vt ex eis exprimatur vinum: ita altare omnis populi suscepit fructus, & immolatas hostias

B deuorauit: iuxta illud quod de Beniamin, in cuius tribu fuit altare, legimus: Beniamin lupus rapax manè comedet, & ad vesperam dabit escam. Aut simpliciter per turrim ædificatam significatur Deum populo Israelitico dedisse speculatores: per torcular, lex, quæ purum ab impuro discerneret, malum à bono distinguẽs, & per quam è populo veluti exprimeretur dulcissimum bonorum operum vinum quo & coloni & Deus ipse suauiter reficeretur. Imitatus est autem Dominus in principio huius parabolæ, canticum Isaiæ de vinea Domini. (Isaiæ 5.) Habet enim sic: Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei. Et sepiuit eam, & lapides collegit ex ea, & plantauit vineam electam, & ædificauit turrim in medio eius, & torcular ex-

C truxit in ea. Per hæc autem significari Deum prouidisse populo suo de omnibus necessariis, patet ex eo quod subiicitur: Quid est quod vltra debui facere vineæ meæ, & nõ feci? Quid autem per sepem peculiariter significetur, patet item ex illo quod sequitur: Auferam sepem eius, & erit in direptionem: diruam maceriam eius, & erit in conculcationẽ. Ne autem dubitare possemus quid per vineam sit intelligẽdum, subditur: Vinea Domini exercituum domus Israel est. Porro quo intelligatur quod hic dicitur paterfamilias fodisse in vinea torcular; sciendum quòd lacunis olim effosis, vinum recẽs expressum excipiebatur. Vnde in Marco vertit interpres, lacum, cum ibi sit Græcis ὑπολήνιον, sicut apud Matthæum est ληνόν. Vnde & apud Isaiam in Hebræo est Catsab, id est: excidit torcu-

lar in ea;& in Græcis est, προλήνιον ὤρυξα ἐν αὐτῷ, id est, torcular vel lacum effodi in ea. Per agricolas auté quibus vinea locata fuit, significátur principes populi in rebus spiritualibus & temporalibus, quibus vineā suam, hoc est, populū suum excolendum cōmisit Deus. Et bene quidé vinea non vendita dicitur, sed locata. Qui enim védit, dominium rei amittit: qui verò locat, dominium sibi reseruat, & vtilitatem quandam códucenti relinquens, fructum tamen aliquem ex sua re ab illo requirit. Ita & Dominus principibus populi non tradidit populi sui dominium, sed dominio sibi seruato, concessit eis lanam ouium & lac, requirens tamen sibi solui à sua vinea suauem iustitię fructū. Quòd peregrè profectus dicitur paterfamilias, & fuisse peregrè, id est, in externa regione multis temporibus; significat Deū, postquam se in monte Sinai populo Iudaico & principibus eius præsenté exhibuit, quando vineæ suæ de cunctis prouidit necessariis, eamque excolendam principibus commisit, deinde velut absentem reliquisse eis liberum operandi arbitrium. Tempus fructuū erat, cùm iam habitarent in terra promissionis quietè, tempore scilicet Dauidis, Salomonis, & sequentibus, cùm maximè videbatur tempus oportunum reddendi fructum, qui erat obseruatio legalium præceptorum & virtutes. Per seruos missos vt acciperét à vinitoribus fructus vineæ, Prophetæ significátur missi, vt commonefacerent principes sui debiti, quòd non solùm sibi, sed etiam Domino deberent vineam colere, quodque Dominus per illos à populo requireret fructum bonorū operum & veræ religionis. At illi non solùm non dederunt debitos fructus, sed etiam Prophetis iniecerunt manus, variis modis eos indignè tractantes, & vnum quidem cæciderunt, vt Ieremiam, alium etiam occiderunt, vt Isaiam: alium lapidauerunt, vt Zachariā filium Barachiæ, qué occiderunt inter tēplum & altare. Notādum autem in parabola duplicé describi seruorum missionem. Alteram, quā singuli seorsum mittebantur vnus post aliū, quemadmodū describunt Marcus & Lucas, qui tres missos successiuè commemorant, quorum posterior peius semper tractatus dicitur. Nam primus quidem tantū cæsus dicitur, secundus verò non solum affectus contumelia, hoc est, ignominia (nam Grecè est ἠτιμωμένον, cum contumelia propriè fit in verbis) sed etiam vulneratus, in capite: tertius autem non tātum vulneratus, sed etiam occisus. Quos tres Matthæus simul cōmemorat, veluti simul missos, cùm ex aliis Euāgelistis sit intelligédum successiuè missos. Sed nec eum seruauit ordinem in tribus his seruis qué alij duo. Nam tertio loco ponit eum quem Marcus secundo. Quem enim dicit lapidatum, id est quem Marcus secūdo loco posuit. Nam pro eo quod nos in Marco legimus: & illū in capite vulnerauerunt; Grecè est, κἀκεῖνον λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, id est, & illum lapidantes in capite vulnerauerūt, vel lapidibus in eum iactis caput illi comminuerūt. Altera auté missione quam prætermisit Lucas, quòd sub tribus omnes missi Prophetæ comprehendi satis possent, dicūtur plures simul vel successiuè missi, sed similiter cùm aliis tribus tractati. Quibus seruorum missionibus significatū est, Deum imprimis quidem pauciores misisse Prophetas, idque frequenter ac diuersis tēporibus, sed postea maiorem Prophetarum numerum misisse, vt multitudine coerciti facerent suum officiū. Huiusmodi item

A narratione mirè commēdata est Dei lenitas & patientia, vt qui post iniuriā vni aut alteri seruorum illatam, non statim vocauit illos ad supplicium, sed expectans vt resipiscerent, non destitit diuersos mittere, sua bonitate certans contra illorum malitiam, dum per singulos gradus malitiæ, Dei misericordia & beneficia crescebant. Notata itē pulchrè principum Iudaici populi malitia, vt qui imprimis in pauciores & leuius peccauerunt: postea verò & in plures, & grauius, ita vt contra Dei clementiam humana malignitas certaret. Hinc dicit Dominus: Misi ad vos omnes seruos meos Prophetas, per diem consurgens diluculo; & mittens. Et Iere.
non audierunt me, nec inclinauerūt aurem suam:
B sed indurauerunt ceruicem suam, & peius operati sunt quàm patres eorum. Porrò omnium maximè Dei benignitas & patientia cōmendatur per hoc quod in parabola paterfamilias post occisos & iniuria affectos omnes suos seruos, tandem etiam filium suū, quem habebat & vnicū & charissimum, misisse dicitur, in quo proculdubio seipsum Dominus significauit, indicans proinde se longè diuersum à reliquis Prophetis, quātum scilicet in familia aliqua differt filius à seruis. Quòd autem dicitur paterfamilias dixisse: Quid faciam? si item velimus Deo accommodare, quanquam non sit necesse omnia quæ in parabola dicuntur, rei significatæ applicare, cùm multa in parabolis ponantur vt ex-
C pleatur narrationis ordo, accipiendum est significare nō ambiguitaté & perplexitatem in Deo, sed humani generis amorem, qui non permisit Deum quiescere, quin omnia tētaret quibus ad resipiscentiam Iudaicus populus moueri posset. Sic Oseæ 6. dicit Dominus: Quid faciā tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda? Similiter quod dicit paterfamilias ¿verebuntur filium meum; cum tamen non sint reueriti, non ignorantiam significat Dei, sed significatur quid fieri iustum esset, & quid meritò expectari ab eis posset. quasi dicat: Meritò verebūtur filium meum; quemadmodū ei dicere solemus, cui roganti cū frequenter meritus esset vapulare, peccatum remittimus: Saltem posthac eris bonę frugi.
D Sic quod apud Lucā dicitur: fortè verebūtur eum; non ambiguitatem significat in Deo, sed liberam hominis voluntatem: quomodo Dominus dicit se mittere Ezechielé ad Iudæos, si fortè audiant, & si Ezech.
fortè quiescant. Quòd auté agricolæ etiam viso filio suo adeo non sunt reueriti, vt mox etiam inierint consilium de occidendo illo, vt hæreditaté illius sibi possent vsurpare; significat principes Iudæorum cum viderent Iesum haberi à populo pro Christo Dei filio, & ex signis ipsis atque Prophetis meritò id agnoscere deberent, inter sese consilium tractasse de occidendo illo, ac certò decreuisse illum occidere, idque ea de causa, quia metuebāt ne per fidem populi in Iesum, ipsi à populo vilipen-
E derétur, perirétque eorū & reuerentia, & lucrum, & quia cupiuerunt dominium & possessioné populi Dei, quæ Christo debebatur, sibi vsurpare. Quod Ioannes suprà adimpletum ostendit, quādo in domo Caiphæ consiliū iniisse Pontifices & Pharisæos dicit de occidendo Iesu, dicentes: Ne fortè veniant Romani, & tollant nostrum locum & gentem; à quo die statuisse illos dicit vt occiderét eum. Per hos autem quòd extra vneam filium agricolæ eiecerunt, ibíque occiderūt; significare voluit Dominus se extra Hierusalé, vbi Dei populus omnis cōueniebat, educendū; atque extra portam, quemadmodum

Hebr. 13. admodum Paulus dicit, passurum. quod & prius in veteri testamento præfiguratur fuit, dum hostias pro peccato, quorũ sanguis inferebatur in sancta sanctorum, extra castra cremari iussum fuit. Quòd autem Marcus dicit: apprehendentes eum occiderunt & eiecerũt; quasi prius occiderint quàm eiecerint, intelligendum est dictum ordine inuerso, quemadmodũ multa in scripturis. Aut si ordinem seruatum velimus, intelligendum est in alio sensu dictum, quòd eiecerint eum extra vineam, nimirum quòd ipsum prout eis videbatur hęreditate vineæ priuauerint. Et hæc quidẽ pro parabolæ propositæ explicatione. Cæterùm cõtrarietas aliqua in sequenti videtur Euangelistarum narratione. Nam cùm Matthæus ad interrogationem Domini quærentis, quid ergo dominus vineæ veniens facturus sit agricolis illis, dicat scribas & sacerdotes pręsentes dixisse: Malos malè perdet, & vineam suam locabit aliis, &c. Marcus & Lucas cõmemorant quasi Dominus ipse dixerit, Veniet & perdet colonos istos, & vineã suam dabit aliis. Nec enim dici potest apud Marcum & Lucam scribarum & pharisæorum vocem subiunctam verbis Christi, omissa illa parte, Illi responderunt, vel dicunt ei. Quia Lucas subiungit: Quo audito dixerunt illi, Absit. Nisi dicamus inter auditores quosdã respondisse quod Matthæus commemorat: quosdam verò illud quod Lucas dicit, hoc est, Absit. Sic enim Euangelistas conciliandos putat D. Augustinus. At quia omnino videtur ex Marco & Luca, etiam Dominum dixisse colonos illos perdendos, rectius cum Chrysostomo dicitur, primùm quidem illos, sicut habet Matthæus, respondisse colonos illos perdendos, ignorantes se proferre contra seipsos sententiam: deinde verò Dominum etiam dixisse quod illi dixerant, confirmando & approbando eorum sententiam, sed sic vt ex verbis vel gestu ipsius intelligerent illud contra se dictum, ac tum respondisse, quemadmodum habet Lucas, Absit non quidem significare volentes, non conuenire vt mali huiusmodi coloni perderentur, sed illud nequaquã sibi cõpetere. vt sit sensus: Absit hoc à nobis, vt, quemadmodum significas, id in nobis eueniat. Nolebant enim agnoscere se parare necem filio Dei, & proinde nec sibi cõpetere, vt cum malis illis colonis perdatur, vinea domini aliis locata. Porrò dominus vineæ huius mysticè, venit ad Iudęos, quãdo per Romanos vindictam de eis sumpsit, requirens ab eis sanguinem omnium Prophetarum qui effusus erat à constitutione mundi. Exponit hanc parabolam D. Irenæus lib. 4. cap. 70. ostendens vnum eundemque esse Deum à quo missi sunt Prophetæ & Christus filius Dei, quod idem contra gnosticos ostendit & ex parabola sequente.

DICIT ILLIS IESVS: NVNQVAM LEGISTIS IN SCRIPTVRA: LAPIDEM, &c.] Quanquam nec Matthæus nec Marcus commemoret scribas cõtradixisse Domino parabolam in illos torquenti, tamen eos contradixisse quemadmodum Lucas narrat, satis etiam illi duo significant, dum Matthæus quidem dicit subiecisse Dominum; Nũquam legistis, &c. & Marcus similiter: Nec scripturam hanc legistis? Hic enim modus interrogandi contradictionem quandam pręsupponit, & tantundẽ significat, ac si diceretur sicut habet Lucas: Quid est ergo quod scriptũ est; quemadmodum annotauit & D. Augustinus. Cùm ergo illi contradicerent, nec in se quadrare parabolam

A vellent, Dominus eos in scripturis peritos ad scripturas remittit, vt hinc dicerent prædictum, quod per parabolam suprà fuit significatum, quodque illi à se depellebãt, dicentes: Absit. Qua responsione tria quidem à se depellebant, nimirũ quòd reiecturi essent Christum filium Dei, quòd ob id malè essent perdendi, quodque ablata ab eis vinea Domini, aliis esset tradenda. Horum itaque primum & tertium Dominus significat prædictum esse per Prophetã, cùm dicitur de Messia, lapidem ab ædificantibus reprobatũ, factum in caput anguli. Hoc enim significatur Christum (de quo Psalmũ illum dictũ non potuerunt negare) & à primoribus reiiciendum, & tamen principem aliorum fore, quod Psal. 117.
B est vineam Domini aliò transferendã esse, aut primoribus illis subtrahendam. Est autem in hoc versu Psalmi pulchra allegoria, qua sub similitudine lapidis alicuius quem ædificantes cementarij inutilem, & nullo loco in suo ædificio dignum iudicantes reiiciunt, qui tamen in alio ædificio efficitur lapis pręcipuus, nimirùm angularis, imò caput anguli, hoc est angularis summus, qui duos parietes inter se cõnectat, & coniunctos retineat, significatur Christum solidam petram, quam in fundamentis Sion pater iecit, à primoribus Iudæorum, quorum erat ædificiũ Dei ex viuis lapidibus construere, reiiciendum veluti inutilem suo ædificio, hoc est, synagogæ, sed eundẽ futurum in Dei ædificio præcipuum, & veluti lapidẽ summum angu-
C larẽ qui duos populos coniungat, & retineat veluti duos parietes in vnum ædificiũ. Itaque qui in parabola significãtur per agricolas, nunc significantur per ædificantes: & qui per vineam, nunc significantur per ædificium. Porrò Hebraica phrasi dictum est: factus est in caput anguli; pro factus est caput anguli. Vnde Paulus ad Ephes. 2. cap. & Petrus epistolæ 1. ca. 2. Christum vocat ἀκρογωνιαῖον, id est, summum angularem, vel in summo anguli positum. Est enim Christus totius ædificij spiritualis fundamentalis lapis, quatenus ei omnes per fidem nituntur. Est & eiusdem ædificij lapis summus angularis, quatenus in se in vnam Ecclesiam coniecit duos populos, principium simul & cõplementum
D totius structuræ Dei. Circa sequentem autem Psalmi versiculum: A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris; sciendum quòd quę nos habemus in neutro genere, Græcis simul & Hebræis sunt per fœmininũ genus dicta. Græcè enim est, ἐγένετο αὕτη καὶ ἔστι θαυμαστή. id est, facta est hæc, & est mirabilis. Et apud Græcos quidẽ pronomen αὕτη referri potest vel ad caput, vel ad angulum, quod vtrumque nomen illis sit fœmininum: apud Hebræos autem non potest pronomen referri ad caput, sed bene ad angulum, quia Pinna, id est, angulus, illis est fœminini generis, non autẽ Ros, id est, caput. Itaque Græci ferè referunt ad angulũ, vt vertẽdum nobis sit per masculinum genus: A Do-
E mino factus est ille, nempe angulus, & est mirabilis in oculis nostris. Sed magis probabile est in hoc versu fœmininum genus positum ex Hebraica phrasi pro neutro, quemadmodũ noster vertit interpres, vt pronomen, istud, referatur non ad caput vel ad angulum, sed ad totum quod precesşit. & sit sensus: A Domino factum est istud, nẽpe vt reprobatus lapis fieret in caput anguli, & hoc ipsum est mirabile in oculis nostris. Hic enim sensus est conuenientior, quàm si intelligatur angulus factus à Deo, & esse nobis mirabilis. Nam cùm superiori

versu dicatur lapis ab hominibus ædificantibus reprobatus, factus in caput anguli, dicendũ potius erat à quo lapis ille ab hominibus reprobatus factus erat caput anguli, quàm à quo angulus factus esset. Certè Diuus Petrus ad hunc locum alludens, satis hunc sensum indicat, dum dicit lapidẽ istum ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum & honorificatum, nimirum quia à Deo factus est in caput anguli. Est autem ea linguæ sanctæ proprietas, vt quoniam caret neutro genere, *Psal. 26.* abutatur fœminino. Hinc dicitur: Vnã petij à Domino, hanc requiram; pro vnum petij à Domino, hoc requirã. Sic Psal. 40. pro eo quod nos legimus: in hoc cognoui; Hebræis est: In hac cognoui. Et aliàs frequenter per fœmininum loquuntur, quod nos per neutrum dicimus. Quoniam ergo reprobatum lapidem factũ dixit scriptura in caput anguli, quo intelligeremus quomodo id factũ sit aut fieri potuerit, subditur: A domino factũ est istud, hoc est, non fortuitò id factum est, nec ab hominibus, sed à Domino hominibus multis repugnantibus, sed frustra. Et quia reprobatus lapis, hominibus licet potentibus repugnantibus, diuina virtute adeo est præter spem omnium honorificatus, ideo res hæc in oculis nostris fideliũ scilicet est admirabilis. De fideliũ enim admiratione quæ est cum exultatione, Prophetam loqui patet ex eo quod *Psal. 117.* subiicitur: Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. Ex hoc autem scripturæ testimonio, Dominus infert parabolam quam illi à se depellebant, verè in ipsos quadrare, & implendum in eis quod imprimis ab ipsis, & deinde à se iustum esse pronunciatum fuit, dicens: Ideo, hoc est, quia secundùm scripturæ testimonium lapis à vobis ædificantibus est reiiciendus qui à Deo futurus est caput anguli, dico vobis, auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius, scilicet regni Dei. Nam relatiuum, eius, referri debere ad regnum, & non ad Deum, ex Græcis est euidentissimum. Porro quanquam Diuus Hieronymus post Origenem regnum Dei hîc putet accipi pro scripturis sacris aut notitia scripturarum, alij verò Christum ipsum hic putent vocari regnum Dei, simplicius tamen fuerit regnum Dei, accipere sicut aliis locis, pro statu & gubernatione qua Deus suum populum peculiariter dicitur regere, & in eo populo regnare, vt sit sensus: Desinet apud vos esse regnũ Dei, & incipiet esse apud gentem facientem fructus eius regni. Vnde Euthymius: Regnũ, inquit, Dei dicit custodiã eius qua seruabantur. Et Theophylactus, Ablatum est, inquit, regnum Dei à Iudæis, hoc est, peculiaritas qua Dei proprij erant. Cæterùm apud Iudæos tempore Christi dupliciter erat regnum Dei, videlicet & ratione legis Mosaicę, quę cultum Dei illis pręscribebat, & sacerdotium illis constituerat, per quę peculiari ratione in eis semper regnare dictus fuit Deus: Et rursum ratione legis & doctrinæ Euangelicæ, per quam dominium peccati & diaboli ab *Matt. 12* eis cœpit tolli, propter quod dixit illis Dominus: Si ego in spiritu Dei eiicio dæmonia, profecto peruenit in vos regnum Dei. Secundùm vtramque autem regni Dei apud Iudæos tunc existẽtis considerationem, regnum Dei auferendum dicitur ab eis, & iam ablatum est, quia & cessauit apud eos cultus legalis ac sacerdotium, & quia indignos se fecerunt gratiæ Euãgelicæ translata est illa ad gen- *Act. 13.* tes, secundùm illud Pauli & Barnabæ: Quia indi-

A gnos vos fecistis regno Dei, ecce conuertimur ad gentes. Notanda autem vlterius duo circa hanc Domini sententiam. Primùm quòd cùm hac sententia Dominus applicet parabolam suo proposito, tamen derelicta allegoria vineæ, nunc Ecclesiam ad populum Dei regno comparat, sicut idem populus Dei alia allegoria in pręallegato Prophetæ testimonio ædificio cõparatur. Nec hæc varietas culpanda est, cum faciat ad maiorem gratiã, & plus habeat efficaciæ. Secundũ est, quòd cũ parabola videbatur exigere vt diceret Dominus: Auferetur à vobis regnum Dei, aut vinea eius, & dabitur aliis rectoribus; dicit, dabitur genti facienti fructus eius; significans scilicet regnum Dei non

B tantùm auferendum à principibus Iudæorum, ad quod parabola videbatur tendere, sed in vniuersum à populo Iudæorum, quòd pro maiori parte Iudæi impietate suorum principum consenserint, & obstinatè fidei Euãgelicæ obstiterint. Alteri autem genti, nimirum gentili populo Christiano datum dicitur regnum Dei, non quòd Iudæis negatum sit esse de regno Dei, sed quòd Ecclesia nunc præcipuè sit gẽtium, sicut prius apud Iudæos præcipuè erat Dei ecclesia & regnum, ad quod gentes admittebantur quasi proselyti & hospites. Conducit autẽ hæc & alia similis Christi doctrina nostræ ædificationi bifariam. Primùm enim hinc fides nostra non parum confirmatur, cùm videmus

C impleta quæ hic à Domino prædicuntur, vt relictis Iudæis Dei regnum ad gẽtes transierit. Secundò, hinc & nos monemur tũ in genere simul omnes, tum quisque sigillatim, vt oblatam & præsentem nobis Dei gratiam non negligamus, nec spernamus, sed regno Dei nos spontè subdamus, & expectatos à vinea ipsius fructus illi reddamus. Quod enim Iudæis euenturum hic Dominus prædixit, idem & multis gẽtibus Christianis per Aphricam, Asiam, & Græciam euenisse iam videmus. Idem & nobis ne vsuueniat verendum est, si vt plerique in hoc occidentis angulo sunt affecti, pergant homines contempta Ecclesiastica doctrina quàm nobis tradidit antiquitas veneranda, audire potius magistros prurientes auribus, & loquentes placen-

D tia: ac Ecclesiæ pastores, quibus vinea Domini, & regni Dei propagatio commissa est, suum tantùm ex vinea Domini commodum, suum tantùm in regno Dei honorem quærant, negligentes interim quod imprimis curandum erat, vt diligentia ipsorum probè exculta vinea, suo domino fructus adferat. Cum enim sentiamus apud nos fidem & charitatẽ tepescere, audimus in nouo orbe quanta cum auiditate veritatis doctrinam plerique excipiant. Sicut autem Ecclesiæ pastoribus vinea Domini, hoc est, populus Dei & Ecclesia excolenda committitur: ita & cuique hominum cùm baptismi mysterium datur, vinea animæ suæ excolenda bonorum operum exercitio locatur. Mittitque fre-

E quenter diuersos suos seruos Deus, qui vnumquemque ad bene operandum & fructificandum Deo adhortetur. Sed missus seruus cæditur, & eiicitur, cum eius sermo cõtemnitur, & veritatis doctrina non recipitur, aut, quòd peius est, etiam irridetur. Hæredem autem quantum in se est quisque occidit, qui filium Dei conculcauerit, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit. *Heb. 10.* Quali malo cultore perdito, vinea alij datur, cùm donũ gratiæ quod superbus spreuit, humilis accipit.

ET OMNIS QVI CECIDERIT SVPER

LAPID

LAPIDEM ISTVM, &c.] Diximus scribas & sacerdotes dicẽtes, Absit, tria à se depellere voluisse, quorum primum & tertiũ testimonio Psalmi prædicto probauit. Nunc ergo quòd secũdùm posuimus, nempe quod mali & filij Dei occisores malè perdentur, ostendit, occasionem ex prædicto Psalmi testimonio desumens, allegoria scilicet mutuata à lapide, cuius nomine Christus in illo testimonio designatur. Ita enim in lapide aliquo magno & solido euenire videmus, vt si super ipsum ex alto loco vasa quædam testea decidant, illum quidem nullatenus lædant, ipsa verò confringantur, sed sic vt frequenter maneant partes quędam magnę quę vsui esse possint, aut ex partibus confracta vasa possint reparari. Eo autem huiusmodi vasa confringuntur magis, quo ex altiori loco & fortius lapidi illiduntur. Si verò huiusmodi lapis ex alto loco ipse decidat super testea vascula, non solùm illa confringuntur, sed etiam conteruntur, & in minutissimas partes comminuuntur, vt nihil supersit quod vsui esse possit, & cõtrita vasa reparari nullo modo possint. Itaque ex hac conditione lapidis, quia lapidis facta erat mentio, mutuata similitudine, significat Dominus omnes homines esse velut testea vasa, eosque qui se superbè in hac vita supra mysticum illum lapidem eleuãtes, super ipsum ceciderint, perdere eum & frangere conantes, & velut pedibus suis illum calcantes, nihil quidem ipsi nocituros, sed seipsos cõfracturos, quia & menti & corpori perniciem sunt allaturi, omnisque eorum virtus deficiet, idq; eo magis quo fortius huic lapidi illiduntur, obsistendo ei, & conando eum perdere. Nondum tamen sic cõfringendos & perdendos, quin reparari possint si velint. At cùm lapis iste in cœlum eleuatus, super impios sua graui vltione ceciderit, tum illos sic perdendos, vt iam non possit esse aliqua reparationis spes. Ex qua genuina loci huius explicatione, patet quid sit cadere super hunc lapidem qui est Christus, nimirum non simpliciter impingere in illum & offendi, sed magis persequi Christũ & nomen eius, quod non solũ frustrà sed cum proprio item damno homines facturos significatur, quemadmodum etiam A cum dictum est Paulo: Durũ est tibi contra stimulum calcitrare. *Act. 9.* Cecidit autẽ lapis iste super Iudæos incredulos, cùm iratus illi populo per Romanos totum illorũ genus exterminauit: & excæcari eos ac obdurari permisit. Sed omnium maximè super hos & omnes impios cadet, quando in nouissimo die graui eos sententia feriet & opprimet, & implebitur illud quod simili cũ huius loci tropo dixit Propheta: Reges eo in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes; *Psalm. 2.* vel, vt habent Græca, συντρίψεις, id est, cõteres eos. Et rursum illud: Comminuam eos vt puluerem ante faciem venti. *Psalm. 18* Sæpe B autem in scripturis occurrit hic tropus, quo per contritionem vasorum testaceorum significatur perfecta aut magna internecio & perditio, vt: Cõminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione præualida, *Isaiæ 30.* & non inuenietur de fragmentis eius testa in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquę de fouea. Sic cùm confregisset Propheta lagunculam in oculis Iudæorum ex præcepto Domini: Sic, inquit Dominus, conteram populum & ciuitatem istam, *Ierem. 19* sicut conteritur vas figuli, quod non potest vltra instaurari. Porro D. Hieronymus paulo aliter has Domini sententias intelligit, nimirum eas nobis magis accommodans, dum sic scribit in cõmentariis: Aliud est offendere Christum per mala opera, aliud negare. C Qui peccator est, & tamẽ in illum credit, cadit quidem super lapidem & cõfringitur, sed non omnino conteritur, reseruatur enim per pœnitentiam ad salutem. Super quẽ verò ille ceciderit, hoc est, cui lapis ipse irruerit, & qui Christum penitus negauerit, sic cõteret eum, vt nec testa quidem remaneat, in qua hauriatur aquæ pusillũ. Hæc ille.

[a]ET CVM AVDISSENT PRINCIPES SACERDOTVM ET PHARISÆI PARABOLAS EIVS, &c.] Matthæus dicit pluraliter, parabolas, quia duas posuit parabolas, quibus illorum incredulitas & impietas notata est, cùm Marcus & Lucas vnam tantùm posuerint. Porro de conatu sacerdotum & scribarum quærentium mittere manus in Iesum, & metu illorum quo retrahebantur, suprà satis est dictum.

PARABOLA PROPONITVR DE NVPTIIS FILII.

Matthæi 22. CAPVT CXV.

ET respondens Iesus dixit iterum in parabolis eis, dicens: Simile factum est regnum cœlorum homini regi qui fecit nuptias filio suo. Et misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias & nolebant venire. Iterum misit alios seruos, dicens: Dicite inuitatis: Ecce prandium meum paraui, tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata: venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt & abierunt alius in villam suam, alius ad negociationem suam: reliqui verò tenuerunt seruos eius, & contumeliis affectos occiderunt: Rex autem cùm audisset, iratus est, & missis exercitibus s[uis] perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succendit. Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui inuitati erant, non fuerunt digni: ite ergo ad exitus viarum, & quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias. Egressi serui eius in vias, congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos & bonos, & impletæ sunt nuptiæ discumbentium. Intrauit autem rex vt videret discumbentes, & vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali. Et ait illi: Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris: Ligatis manibus & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

ET RESPONDENS IESVS DIXIT ITERVM IN PARABOLIS EIS, &c.] Respondisse dicitur Iesus, quanquam non præcedat aliqua quæstio scribarum & sacerdotum, siue quia respondit cogitationi eorum affectantium ipsum A capere: siue simpliciter, quia hãc parabolam superioribus subiecit. Sic enim, vt aliquoties dictum est, sæpe in Euangeliis accipitur, respondere, vt sit subiicere aliquid, quibusdam præcedentibus, siue verbis, siue factis. Commodè autem hanc parabo-

Iam superiori de vinea locata Dominus subiecit, quòd hac idem quidem quod præcedente significatur, nimirum regnū Dei à Iudæis propter ipsorum impietatem auferendum, & dandum gentibus, sed tamen quędam hic apertius significantur, quàm illa præcedente parabola: quædam item vlterius significantur quæ præcedente parabola non erant significata. Nam illa quidem significabatur primates Iudæorum dignè perdendos: hac verò significatur cum eis etiam populū & ciuitatem perdēdos: & species item vltionis significatur, nempe quòd incendio ciuitatis, & exercitu contra eos misso. Rursum cùm præcedens parabola significauerit ea quæ vsque ad passionem contigerunt, puta Dei prouidentiam qua erga Iudæos est vsus, ac Iudæorum impietatem in Prophetas, & tādem in ipsum Christum, hæc parabola potissimùm ea quæ post crucem contigerunt, aut post Christi aduentum indicat, nempe quomodo Iudæi primò sint à Deo ad Christi gratiā vocati, & quomodo in Apostolos eādem patrauerint impietatem quam olim in Prophetas. Cumque superiori parabola tantùm sit significatum, regnum cœlorum dandum gentibus: hîc vlterius significatur nō omnes qui ex gentibus in regnū Dei fuerint admissi saluos fore, vt ne occasione superioris parabolæ, credētes ex gentibus remissiores essent & nimis securi, existimantes satis esse credere, & baptismum suscepisse. Ex quibus satis licet intelligere quàm commodè hæc parabola subiuncta sit superiori, siue Iudæos spectemus, siue gentes. Habita est quidem superius ex Lucæ cap. 14. in cap. Concordiæ 91. similis parabola, sed ea vt est alio tempore & loco dicta, quàm sit diuersa ab hac facilè ex comparatione intelligi potest. In illa enim dicitur parata cœna, in hac verò prandium, idque nuptiale. In illa vnus seruus ad inuitatos semel missus dicitur, in hac multi serui, idque frequenter. In illa inuitati tantùm dicuntur se variis modis excusasse, in hac præter eos qui neglexerunt venire, quidam dicuntur missos seruos occidisse. Proinde in illa excusatores tātum excluduntur à cœna, in hac homicidæ etiam vindicantur. In illa seruus ad vocādum eos qui inuitati non erant, bis emittitur, in hac verò serui ad vocandum non inuitatos semel tantum missi dicuntur. In illa nemo admissus ad cœnā eiicitur, in hac eiicitur qui venerat nō indutus veste nuptiali. Quanquam enim vtriusque parabolæ præcipuus scopus sit idē, tamen ei quod tunc agebat Dominus, contextus illius parabolæ conueniebat: ei verò quod nunc significare voluit Dominus, iste contextus commodus erat. Tunc enim tātùm erat significandum Iudæos aut Iudæorum primates se suo vitio reddituros indignos gratia Euangelica & beatitudine æterna, atque in locum ipsorum gentes successuras: hîc verò præter ista etiam alia erant significanda quę superius sunt dicta. Est autem parabola per se satis clara, vt in litera & exempli declaratione non sit opus hærere. Nec obscurū est quid per parabolam, & parabolæ singulas penè partes Dominus significare voluerit. Nam per hominem regem parabolicè significari Deum patrē certum est, qui rex est vniuersi, quique nunc non simpliciter per hominem, vt alibi aliquoties, sed per hominem regem significatur cōmodè: tum quia postea de vindicta dicitur quæ pertinet ad regem: tum ad significādum nuptias de quibus in parabola, non vulgares fuisse, sed magnificas, vtpote regias, &

A regis filio præparatas. Accipitur autem hoc loco, vt & aliâs nonnunquam, vocabulum, nuptiæ, non pro ipsa copulatione matrimoniali, quæ propria eius est significatio, quomodo accipitur apud Augustinum in libro cui titulus de nuptiis & concupiscentia, sed pro conuiuio nuptiali, quemadmo[dum] patet ex eo quod ad nuptias dicantur homines inuitati. Proinde Deum patrem fecisse nuptias filio suo, non debet sic declarari, quia eum in vtero virginis humanæ naturæ coniunxit, aut quia per incarnationis mysterium & humanæ naturæ assumptionē, sanctam ei Ecclesiam fidelium in sponsam sociauit, sed quia ratione huiusmodi cōiunctionis filij sui cū Ecclesia, Deus pater nuptiale conuiuiū B ad honorem filij sui pręparauit hominibus. Est autem nuptiale istud conuiuium illud, quo Deus in hac vita mentes fidelium pascit iucunda & salutari doctrinæ Euangelicæ prædicatione, ac variis sacramentorum & charismatum ferculis: quo item & post hanc vitam eos pascit, & vsque ad satietatem reficit gaudiis æternæ beatitudinis. Hoc est cōuiuium illud, de quo Isaias: Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc, conuiuium pinguium, conuiuiū vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemiæ defecatæ. Hoc conuiuium Deus pater ante aduentum filij sui in mundum nondum fecerat & instruxerat, quando necdum apertè prædicabatur regnum Dei, & gratia C Euangelica: sed postquam filius Dei per assumptionem humanæ naturæ, & conuersationē ipsius cum hominibus Ecclesiam sibi in sponsam copulauit, tum ratione huius coniunctionis istud cōuiuium hominibus paratum est. In spiritualibus enim his Christi nuptiis sponsa magis est intelligenda, ipsa Ecclesia, quàm assumpta à Christo in vtero virginis humana natura. Nā Paulus ad Ephesios & Corinthios sponsam Christi facit Ecclesiam, similiter & Ioannes in Apocalypsi, & Baptista Ioan. 3. suprà, vbi latius dictum est cur Christus sponsus dicatur Ecclesię. Porro per inuitatos ad nuptias, significantur Iudæi, qui olim per Prophetas & legē inuitati erant ad nuptiale illud cōuiuium in tempore gra- D tiæ per aduentum Mesiæ exhibendum, quemadmodum solent aliqui inuitati ad nuptias aliquot diebus antequam nuptiæ exhibeantur. Per seruos autem primò missos, plerique intelligunt Prophetas: & per seruos secūdò missos, Apostolos. At cùm serui etiam primi significentur missi cùm iam nuptiæ essent paratæ, ad eos qui prius erant inuitati, rectius per seruos primò missos intelligūtur significari Ioannes Baptista & Apostoli, qui ante mortem Christi prædicauerunt regnū cœlorū appropinquasse, vocātes Iudæos ad paratas nuptias, dum ad pœnitentiam agendam eos hortabātur, dicentes: Pœnitentiā agite, appropinquauit enim regnū cœlorum. Per seruos autem secūdò missos, eidem E Apostoli simul cū aliis multis, vt Paulo & Barnaba, missi post resurrectionem ad prædicandū Iudæis. Ad quem modū intelligunt ferè D. Hilarius, Chrysostomus, & Euthymius. D. Hieronymus indicat quosdā libros priori loco habere singulariter: Et misit seruū suum vocare; secundùm quā lectionē vult per seruum illum intelligēdum Moysen primò missum ad Iudæos ab initio mūdi à Deo inuitatos: & per seruos secundò missos, Prophetas post Moysen missos. Verùm cum ostēsum sit verisimilius esse vt per omnes seruos missos intelligantur ministri noui testamenti, si legatur singulariter,

seruum,

Isaiæ 25.
Ephes. 5.
Apoc. 21.
Matth. 4.

seruum, rectè per seruum illum intelligetur Ioannes Baptista, qui primus de nuptiis Christo paratis annunciauit, professus se amicum sponsi, post quê alij serui missi sunt ad Iudæos, nempe Apostoli. Verisimile est autem eam lectionem, cuius meminit Hieronymus, desumptá ex simili parabola, Luc. 14. quod cõstanter Græci & Latini habeant pluraliter; Et misit seruos suos. Quòd si incommodum videatur in seruis primò missis intelligere Apostolos, & eosdem intelligere in seruis secundò missis, eo quòd dicatur in parabola: Iterum misit alios seruos; in seruis primò missis intelligi cõmodè poterunt significari Ioannes & ipse Christus, qui secundùm humanitatem in qua prædicauit, seruus erat: in seruis verò secundò missis, Apostoli missi post resurrectionem, quanquam & ipsi Apostoli post resurrectionem missi secundò, rectè intelligãtur per alios designari seruos, tum quòd per acceptum spiritum alij iam effecti essent: tum quòd alij eis in prædicationis officio coniũcti essent, vt Paulus & Barnabas. Vt vt est, significatur ad Iudæos olim inuitatos, bis missos esse seruos nuptiali conuiuio iam parato, nempe & ante mortem Christi, & post eius resurrectioné. Proinde notãdum, quòd cùm in priori missione serui tantùm dicatur missi vocare inuitatos: in secunda, iussi sunt dicere inuitatis: Ecce prandium meum paraui, tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata. Hoc enim significatur Apostolos post Christi resurrectionem ex Dei iussione prædicasse, Mesiá mortuum, crucifixum, & resurrexisse, omniaque tunc peracta esse quæ ad salutem hominum & spiritualem eorum refectionem essent necessaria, tantum superesse vt fide venirent, & propositorum fierent bonorũ participes. Tunc absolutius prãdium erat paratum, & omnia parata quæ ad prandium erant necessaria, quando agnus paschalis in cruce occisus propositius est omnibus fide & sacramento edẽdus, & fideles adipe spiritualium charismatum passim impinguabantur, Spiritu sancto misso è cœlis. Et hoc quidem est quod in genere significatur per hoc quod dicitur: omnia parata sunt, tauri & altilia occisa sunt; vt non sit opus distinctè explicare quid per tauros, quid per altilia sit intelligendum, cum hæc tantum sint dicta pro exempli exigentia, iuxta morem qui seruari solet in nuptiis. Nihilominus per illud: tauri & altilia sunt occisa; hic etiam mysticè significatur preciositas & magnificentia conuiuij à Deo hominibus parati, quodque multis paratum sit cum non vnus tantum taurus, sed multi tauri dicantur occisi. Deinde quòd in hoc conuiuio sint non tantum quæ famem satient, vt taurorum caro, sed etiam delicata quæ ad delitias adhibentur, vt sunt altilia: id est, animalia alimento impinguata, & proinde esse hic vnde quisque sibi conuenientem sumat cibum, vt grossiores & rudiores, grossam comedant taurorum carnem: delicatiores verò & perfectiores, adipe vescantur pinguium altilium. Bene autem prandium paratum dicitur, quòd hic potissimum significentur ea bona quibus fruuntur fideles in præsenti vita, post quæ velut cœna sequitur fruitio cœlestium bonorum. Quòd autem inuitatorum quidam neglexerunt venire, abeuntes vel in villam suam, vel ad negotiationem suam: alij verò etiam apprehensos seruos contumelia affecerunt & occiderunt; significat Iudæorum quosdam neglexisse bona ad quæ inuitabantur, abstractos scilicet ab eis amore &

A cura bonorum terrenorum: quosdam verò inuitationem seruorum Dei ægrè ferentes, illos etiam post multas contumelias occidisse. Quorum tum negligentia, tum impietas eo fuit intolerabilior, quòd cum ad conuiuium nuptiale passi fuissent se prius inuitari, ad expectatum illud, cum iam paratum esset, & tam sumptuose ac regaliter paratum, aut venire neglexerint, aut se vocari non passi sint. Ad exaggerandum enim Iudæorum infidelitatem & impietatem, & non solum ad commendandum Dei benignitatem, nihil prætermittentis quo Iudæos bonorum suorum participes redderet, faciunt quæcunque in historia dicuntur aut significantur hactenus, nempe quòd olim ante nu-
B ptias paratas fuerint inuitati, eamque inuitationem acceptauerint, promittentes se venturos ad nuptias: quòd semel & iterum vocati sunt ad nuptias iam paratas, idq; per multos & diuersos seruos: quòd nuptiæ quas neglexerunt aut contempserunt iam paratas, regales fuerint, ac sumptuosissimæ, quòd nec regis benignitate prouocati, nec eiusdem potentia terrefacti, nec promissionis suæ memores, regiis seruis aut obedire neglexerint, aut etiam contumelias & mortem pro optãda vocatione intulerint. Iustè ergo tantam inpietaté Iudæorum secuta est vltio diuina, quæ significatur per sequentia: Rex autem cum audisset, iratus est, &c. Eo enim significatur, Deum patrem, qui vt
C est tardus ad iram, non statim vltus est Iudæos, nec iratus illis, cum ad priorem seruorum missionem recusarent venire, dissimulasse quidem ad tempus iniuriam seruis suis & sibi illatam, sed tamen tandem velut illa iam audita & intellecta emisisse exercitus Romanorum (qui Dei rectè dicuntur exercitus, quòd omnes eius sint ratione creationis, quodq; his Deus vsus sit ad vindictam necis Dominicæ & Apostolorum) qui sub Tito & Vespasiano, homicidas Iudæos perdiderũt simul cum ciuitate eorum Ierusalem igne vastata. Vbi notandum, quod tantum homicidas rex iratus dicitur cum ciuitate eorum perdidisse, non autem etiam eos qui neglexerunt venire. Illo enim commenda-
D tur Dei bonitas, quasi non fuerit Iudæos horrenda illa in præsenti vita vltione vindicaturus, si tantùm neglexissent oblatam salutem, & non etiam homicidæ fuissent seruorum Dei. Sequitur in parabola: Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt, &c. Per quæ proculdubio significauit Dominus quòd Iudæis indignos se reddentibus bonis Euangelicis, prædicatores Euangelij à Deo mittendi essent ad vocandũ populum gentilem, qui quoniam nullas acceperat de Mesia & bonis cœlestibus promissiones, non erat vt populus Iudaicus olim ad has nuptias inuitatus, nec videbantur illis nuptiæ istæ præparatæ, sed incredulitas Iudæorum facta est occasio vocationis gentium, quia, vt
E habet Paulus, illorum delicto salus est gentibus. Ita factum est, vt licet Iudæi inuitati indignos se redderent, non tamen nuptiæ frustra paratæ essent, sed suos haberent cõuiuas, gentibus in locum Iudæorum subintroeuntibus. Porro cùm dicitur: Tunc ait seruis suis; dictio, tunc, non videtur referenda ad omnia præcedentia, vt significetur rex hæc dixisse postquam missis exercitibus suis perdidit homicidas, & succendit eorum ciuitatem, sed tunc ait seruis suis, cùm scilicet audisset seruos suos necatos, & inuitatos nolle venire. Quia etiam ante vltionem de Iudæis sumptam missi sunt Apostoli

Rom. 11.

ad gentes. Si tamen, tunc, etiam ad immediatè præcedentia referatur, intelligetur significari post Iudæorum vastationem tunc maximè ad gentium vocationem missos prædicatores, quando & hi qui eatenus in Iudæa remanserāt, ad gentes sunt missi. Cùm autem dicitur; Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui inuitati erant non fuerunt digni; plus intelligendum est significari quàm exprimatur, nimirum quòd inuitati non solùm non fuerunt digni, sed se indignos fecerunt qui nuptiis interessent. Nam & non inuitati gentiles etiam non fuerunt digni, sed non se sicut Iudæi fecerunt bonis nuptialibus indignos. Itaque quo constet differentia quæ innuitur inter inuitatos & non inuitatos, illud; non fuerunt digni; sic est exponendum; fecerunt se contemnendo indignos. Cæterùm exitus viarum, in quos iubentur egredi serui, ad literam sunt vbi multæ viæ simul coeunt, & multæ viæ exeunt, vbi probabilius est multos reperiri posse ex diuersis viis illuc confluentes, vt significetur multos ad nuptias vocados. Aut simplicius per exitus viarum significantur fines & termini viarum, in quibus ferè abiecti commorantur, vt significetur prædicatores missos etiam ad vocandum abiectissimas gentes, eosq; etiam qui in extremis mundi
Act.1. partibus habitant, iuxta illud: Eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsq; ad extremum terræ. Quod & Propheta regius lon-
Psal.18. gè ante prædixit: In omnem, inquit, terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Præcipiuntur ergo serui exire non tantùm in vias, sed etiam in exitus viarum, hoc est, quod ad sensum à Domino intentum pertinet, in fines orbis terræ, ad gentes etiam remotissimas & abiectissimas. Cùm autem prius mitterentur in ciuitatem ad ciues, nunc è ciuitate emittuntur in vias & exitus viarum quę sunt extra ciuitatem, ad significandum quòd Iudæi rempublicam habentes legibus diuinis constitutam veluti ciues ciuitatem incolebant: gentes verò cultu veri Dei ac legibus iustis carentes, atque in variis dispersæ erroribus veluti in agris morabantur. vnde D. August. lib. 2. & 19. de Ciuitate Dei, vtrobique cap. 21. ostendit ne apud Romanos quidem vnquam fuisse rempublicam, sed tantùm apud populum Dei. Quod autem rex dicit seruis: Quoscunq; inueneritis vocate ad nuptias; significat Deum sine personarum delectu quosuis ad bonorum suorum participationē velle vocari. Quòd verò serui egresi bonos pariter & malos congregasse dicuntur; magis est dictum à Domino propter rem per parabolam significandam, quàm propter exemplum parabolæ, cui illud parum conuenit. Cùm autem nulli antequam vocentur, boni coram Deo reperiantur, nec qui mali volunt perseuerare congregandi sunt ad nuptias, intelligendum est secūdùm D. Hieronymum ideo dictum esse bonos pariter & malos esse congregatos, quia inter ipsos gentiles infinita est diuersitas, & secundùm humanam conuersationem quidam eorum boni dicuntur, quidam mali. Aut potius secundùm Gregorium boni pariter & mali congregari dicūtur, vt intelligeremus in Ecclesia semper malos bonis permixtos fore. Nam istud cur in parabola dixerit, satis aperit postea Dominus, cùm inuentum dicit vnum non indutum veste nuptiali, & ob id eiectū. Itaq; boni & mali dicuntur non ratione bonitatis & malitiæ in qua fuerant cùm vocarentur, sed in qua post vocationē erant

A futuri. Vtranque intelligentiam tradit D. Augustinus cap. 17. lib. de fide & operibus. Cæterùm quod dicit, nuptias impletas esse discumbentium, id est, discumbentibus (nam genitiuus ille cōiungendus est cum: impletæ sunt, & non cum substantiuo, nuptiæ) significat non defuturum quenquam prædestinatorum ad fidem, nuptiali conuiuio Christi, sed hoc conuiuium habiturum plenum suum numerum, nec quicquam eius plenitudini & celebritati obfuturum, quòd inuitati illi primi venire noluerint: imò potius hac ratione fore, vt plures ad hoc conuiuium congregentur, & conuiuium impleretur conuiuis, quod per inuitatos tantùm, etiam si omnes venissent, impleri non potuisset. Vnde Pau- Rom.
B lus delictum Iudæorum diuitias esse dicit mundi, & eorum diminutionem diuitias esse gentiū. Necdum autem impletum est quod per impletas discumbentibus nuptias significatur, sicut reliqua impleta sunt quæ per præcedentia significantur; sed impletum erit istud in seculi consummatione, quādo collecti erunt in Ecclesiam quotquot præordinati sunt vt sint de numero fidelium, post quod & implebuntur quæ per sequētia significantur. Itaq; per hoc quòd postquā impletæ essent nuptiæ discumbentibus, rex intrasse dicitur vt videret discumbentes; significatur quòd in consummatione seculi, Deus pater per filium suum fideles sit visitaturus, à quibus iam videtur abesse, vt videat &
C dispiciat quomodo vnusquisque sit habitus & dispositus, & an omnes dignè tantis accūbant & intersint nuptiis, an potius quidam suo habitu nuptialem illam dehonestent solennitatem. Porro per vestem nuptialem, hoc est, nuptiis dignam (neque enim conuenit nuptiis maximè regalibus interesse sordido & vulgari vestitu,) quidam fidei encomium nimis vbique inculcantes hodie, mysticè volunt intelligi fidem ipsam, sed ineptè, quandoquidem qui ad nuptias has veniunt, dicuntur venire ratione fidei, & sacramentorum fidei quæ suscipiunt, cùm tamen inter eos qui veniunt significetur non omnes habere vestem nuptialem. Proinde secūdùm antiquos patres per vestem nuptia-
D lem secundùm mysticum sensum intelligi potius debet aut ipsa charitas, quæ instar vestis tegit nostram nuditatem, & operit multitudinem peccatorum, vestisque planè est nuptiis Christi digna, quòd in hac venerit Christus sponsus, Ecclesiam sibi in sponsam copulaturus. Aut, quod eodem redit, per vestem nuptialem intelligitur vita pura & splendida, in modum vestis virtutibus & bonis operibus contexta, hominemque ornans. Et contrà vestis non nuptialis, vita est sordida & impura. Omnes enim patres intelligunt hac parte parabolæ admoneri fideles, ne satis sibi esse putent quòd credant, & baptismate abluti sint, atque intra Ecclesiam recepti eisdem participent sacramentis,
E eodemq; nutriātur doctrinæ pabulo, sed opus esse Ephe.4. vt viuant vitā sua vocatione dignam, &, vt Paulus habet, ambulent dignè vocatione qua vocati sunt. Hæc est illa vestis ad quam adhortatur idem Pau- Rom.13. lus, dicens: Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis: sicut in die honestè ambulemus. Et alibi: Si tamen vestiti & non nudi inueniamur. Huic intelligentiæ conuenit quod Ioan.3. postea in quadam parabola dicitur filius hominis iudicaturus fideles de neglectis misericordiæ operibus. Nam qui non credit, iam iudicatus est. Conuenit & illud quod Apocal. cap. 19. dicitur:

Gaudeamus & exultemus,& demus gloriã ei,quia A venerunt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit se, & datum est ei, vt cooperiat se byssino splendenti & cãdido. Byssinum enim sunt iustificationes sanctorum. Vnũ autem dicitur vidisse rex non indutũ veste nuptiali, quanquam plures sint forte in ecclesia mali quàm boni, tum vt in illo vno vnusquisq; discat fidelium solicitus esse, vt vitã viuat sua vocatione dignam, tum vt hinc intelligeretur exacta & diligens consideratio Dei ad vitã & merita fidelium, nec quis sibi persuadeat se vnũ in nouissimo iudicij die in tanta hominũ multitudine posse effugere Dei oculum. Quòd autem rex dixisse illi dicitur: Amice, quomodo huc intrasti, hoc est, qua audacia, qua fronte huc ad tantas nuptias intrasti B sine veste nuptiali, (est enim illud, quomodo, intelligendum reprehẽsiuè dictũ) significat in nouissimo die Deum seuerè reprehensurum eos qui fidelibus permixti non vixerunt vitam dignam fidelium consortio, & nuptialibus bonis, erga eos tamen ex sese pro ingenita sua erga omnes begnitate bene affectũ fore; quod significatur per appellationem amici, vt intelligamus Deum non personarum odio, sed iustitiæ tantùm zelo quosdam condemnaturum. Quòd rege interrogante obmutuit interrogatus, significat in iudicij die peccatores rationem suæ vitæ postulatos non habituros quod respondeant, aut quo se valeant defendere, secundùm illud Iob: Si voluerit homo contendere cum C eo, non poterit, ei respõdere vnũ pro mille. Quòd autem in illo die fideles bonis operibus nudi, non tantùm sint verbis seuerè corripiendi, sed etiam è nuptiis & sanctorũ consortio eripiendi, ac carceri infernali tradendi in æternum puniendi, significatur per sequentia, cùm dicitur: Tunc dixit rex ministris, Ligatis manibus & pedibus eius mittite eum, &c. In quibus Dominus declinat ab exemplo parabolæ ad rem per parabolam significandam, quemadmodum Dominum nõnunquam facere in fine parabolarũ annotatum est in cap. Concor. 87. Nam per tenebras exteriores ad literam Dominus significat semper tenebras infernales. vnde hoc nõ couenit exemplo parabolæ, sicut nec quod sequi- D tur: Illic erit fletus & stridor dentium. Sicut autẽ metaphorica est locutio in eo quod in inferno dicitur fore fletus & stridor dentium, ad significandum, vt suprà dictum est, maximum tum dolorem, tum horrorem: ita etiam est allegoria in eo quod præcipiuntur ligari manus & pedes. Nõ enim corporalibus vinculis post resurrectionem damnatorum manus & pedes verisimiliter ligabuntur, sed huiusmodi allegoria desumpta ab exemplo parabolæ, cui vincula corporalia bene conueniunt, significatur, impios in inferno violẽter detinendos, ne se inde, aliqua ratione possint vel manibus resistendo, & impedimenta rumpẽdo, vel pedibus fugiendo liberare: quemadmodum cùm alicui in E carcerem proiiciendo, aut in aquam submergendo manus & pedes ligantur, fit hoc ne effugere possint, aut enatare, sicque mortem euadere. Quidam intelligũt hac allegoria significari impiis auferendam potestatem bene operandi & bene volendi. Manus enim operatiuas significant animæ vires: pedes verò quibus ad aliquid mouemur, affectiuas. Istud autem etsi simul rectè significari intelligatur, tamen quod priori loco dictum est, potissimum esse quod significatur, patet ex exemplo parabolæ, vnde trahitur allegoria, atq; in illa priori intelligentia posterior etiam includitur. In eo enim quod dicitur damnatis ablata potestas se liberandi è pœnis, includitur etiam potestatem bene operandi ademptam eis. Nam si bene operari possent, aut bene affici, possent & liberari ab inferno. Porro sunt qui quod dicitur in parabola de ingressu regis vt videret discumbentes, &c. intelligunt mysticè impleri in vita præsenti, vt tunc intelligatur Deus intrare ad videndum conuiuas in suis nuptiis, quando interna visitatione cor vniuscuiusque commouet & admonet, aut quando in hora mortis rationem anteactæ vitæ ab homine requirit. Ideoque notant regem non tum statim iussisse ministris suis vt eiicerent indignum, cum vidisset eum non indutum veste nuptiali, sed tunc cùm redargutus ille obmutuisset, nec vel veniam precaretur ab eo qui ipsum amicum vocabat, vt hinc intelligamus peccatorem non damnandum, si cùm à Deo cor eius reprehenditur in hac vita, confugiat ad preces, culpam suã humiliter benigno Domino confitens. Verùm sicut ipsi exemplo parabolæ magis conuenit intelligere regem intrasse ad discumbẽtes postquam nuptiæ impletæ essent discumbentibus: ita magis intelligendus est significatus aduẽtus Dei post consummationẽ seculi, quãquam quod de generali intelligitur hic dictum iudicio, rectè etiam simul secundariò accommodetur particulari cuiusque hominis iudicio, sicut & alibi, vbi de generali Dominus potissimum loquitur iudicio. Notandum autem, quòd cùm rex dicatur superius misisse seruos suos ad vocandum conuiuas, nũc dicatur præcepisse ministris suis vt è nuptiis eiicerent non indutũ veste digna. Per seruos enim homines sunt significati: per ministros verò, aut, vt est Grecè, diaconos, quod dignius est vocabulum quàm nomẽ serui, significantur Angeli, qui ministri sunt & executores iustitiæ diuinæ, de quibus Matthæus: Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio iustorũ, & mittent eos in caminum ignis. Et Daniel: Milia milium ministrabant ei, & decies milies centena milia assistebant ei. *Matt. 13.* *Dan. 7.*

MVLTI ENIM SVNT VOCATI, PAVCI VERO ELECTI.] Enim, legendum est, & non, Multi autem sunt vocati; quomodo tamen habent multi libri. Videri autem posset hæc clausula non satis congruere parabolæ, cùm in illo conuiuio vnus tantùm dicatur eiectus, hîc verò significetur multos reiiciendos. Sed primùm sciendum est per vnum qui eiectus dicitur, significari non omnes qui vocati sint fore saluãdos: deinde cum illo qui eiectus est, coniungendi sunt & omnes illi qui vocati primùm fuerant, sed indignos se fecerunt nuptiis. Ad vtranque enim narrationem refertur hæc parabolæ conclusio, redditurq; per eam causa, quare in parabola dictum sit, primùm quidem quòd inuitati, & deinde vocati exclusi sint à nuptiis, ac postea quòd ex vocatis qui venerunt ad nuptias etiam vnus sit eiectus, nimirum vt per vtranque illam narrationem intelligeremus multos quidem vocatos esse ad consortium regni cœlestis, at inter istos multos, paucos in comparatione vocatorum esse à Deo electos, cum inter vocatos quidam non veniant, quidam verò venientes ob indignitatem suam eiiciantur. Proinde vt & nos cum fructu & ædificatione morum hanc legamus parabolam, curandum nobis imprimis vt nec de eorum simus numero qui & inuitati & vocati aut noluerunt venire, aut curis & amore rerum

simularent beneuolentiam & acceptationem ipsius: tum quod simularent studium cognoscendi iustitiam & veritatem, & placendi Deo. Perinde est ergo ac si dixisset: Interrogatis me veluti quem habetis magistrum veracem, ac veluti studiosi iustitiæ, at ego vtraque in re, nempe & in mei commendatione, & in prætensa cupiditate cognoscendæ veritatis, esse vos scio simulatores, atq; vtraq; hac vestra hypocrisi & captiosa quæstione me tentare, tantum abest vt doceri à me velitis. Cùm autem his verbis eorum hypocrisim & conatum aperuisset Dominus, significassetq; illorum quantumuis tectam hypocrisim non esse sibi incognitam, nec posse se falsa capi laude, quanquam hac ratione potuisset meritò declinare responsionem ad propositam quæstionem, tamen ne videretur quærere occasionem declinandi responsionem, ostenderetque se etiam captiosa eorum quæstione capi non posse, sed econtrà eos prudenter, vt & aliàs, caperet propriis ipsorum verbis, aggreditur ad quæstionem respondere propositam. Duabus enim artibus illum conabantur superare, hypocrisi, & quæstionis periculosæ lubricitate. At Dominus vtraque arte se superiorem demonstrauit, imò per vtrunq; illorum eos pudefecit, primùm quidem eorum detegens hypocrisim, ac suã, tanquam Dei, omniscientiam demonstrans: deinde verò ex propriis eorũ verbis, sic ad lubricam respondens quæstionem, vt non solũ nihil calumniari possent, sed etiam contra se sententiam protulisse arguerentur. Itaq; vt propriis verbis conuinci possent, primùm petiit sibi afferri & ostendi numisma census, vt habet Matthæus, hoc est, nummi speciem quo census exoluebatur. Reliqui verò duo Euangelistę dicunt Dominum expressisse nummi speciem, dicentes eum petiisse sibi exhiberi denariũ. Ex Matthæi tamen narratione magis apparet Dominum nõ expressisse numismatis speciem, sed veluti ignorantem quo numismate census solueretur, (quo declararet huiusmodi rerum cognitionem sibi non esse cordi) in genere numisma census petiisse sibi offerri. Nam cùm dixisset Matthæus Dominũ postulasse sibi præsentari numisma census, subiicit: At illi obtulerunt ei denarium; significãs illos numismatis speciem indicasse, de quo Dominus in genere rogauerat. Proinde intelligendum videtur Marcum & Lucam denarij nomen in verbis Domini posuisse, non quòd numismatis speciem Dominus expresserit, sed quòd denarius, is fuerat nũmus quem Dominus rogauerat sibi exhiberi. Porro denarius, numisma erat Romanum: sicut drachma, Atticum numisma, habẽs imaginem alicuius Cæsaris impressam simul cum aliqua superscriptione, quemadmodum videre licet in multis qui adhuc reperiuntur denariis. quod facit ad intelligendum id quod hic dicitur denarium fuisse numisma cẽsus Romanis exoluendi, & habuisse tũ imaginem, tum inscriptionem Cæsaris. Illud tamen dubitari potest, quomodo hic denarius dicatur fuisse numisma census, cùm suprà ex cap. 17. Matthæi in cap. Concordiæ 69. ostensum sit tributum Romanis debitum fuisse didrachmũ, id est, duas drachmas, nisi fortè tributum illud soluere debuerint duobus denariis, qui secundùm Budæum æquiualent duobus drachmis: quanquam Robertus Senalis in suo de nummis & ponderibus libro ostendat rationibus non inefficacibus denarium pluris valuisse quàm drachmam, & drachmam quidem

A octauam fuisse vnciæ partem; denarium verò septimam, vt denarius Romanus valuerit quatuor nostros stuferos, drachma verò tres cum dimidio. Sed ad historiam. Cùm obtulissent ei denarium, rursum interrogauit eos Dominus cuius esset nũmi imago & superscriptio, non quòd ignoraret, sed tum vt demonstraret sibi non esse curæ terrena, & hæc sibi qui cœlestia tantùm tractabat veluti incognita esse: tum potius vt ex ipsorum verbis eos illaquearet, qui venerant ipsum illaqueaturi in sermone. Illis ergo respondentibus & imaginem & inscriptionem esse Cesaris, Tyberii vt est probabile, qui tum imperabat, intulit quod ex illorum responsione, consequẽs erat: Reddite ergo quæ sunt

B Cæsaris, Cesari. Quo quidem non voluit significare Cæsari danda quæcunque ipsius haberent imaginem, sed quoniam pecuniæ à Cæsare cusæ vsu, testarentur se illius imperio esse subiectos, danda illi esse quæ ipse ex suis rebus ab illis rationabiliter requireret. Hoc enim cùm facerent, non tam dare eos quàm reddere Cæsari quæ ab ipso acceperunt. Ideoque non dicit: Date ergo; cùm illi interrogassent, Liceret ne dare, cuperentque illum dicere, vel dandũ esse; sed dicit: Reddite, tanquam ea quæ eius sunt, quæque ab eo accepistis. Quanquam enim non simpliciter ratione vsus pecuniæ Romanæ, deberent Iudæi Romanis tributũ, cùm & antequam Romani eis imperarent; verisimile sit

C eos vsos fuisse Romana sicut & Græca pecunia, vt & apud nos externæ monetæ, vsus est: tamen quo ex ipsisinet eorum verbis Dominus ostenderet cõsequi, non debere videri iniquum esse, aut contra Deum, sicut illorum plerique videri volebant, si pecunia Romana, Romanis solueretur exigẽtibus, hinc ipsis dicentibus pecuniã census Romani, esse denarium, & pecuniam Cæsaris imaginem præferẽtem, intulit: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris; Cæsari; quasi dicat: Quandoquidem solùm quæstio est de danda Cæsari pecunia, eamque fatemini eius esse numisma, non debet vobis iniquũ videri, nec Deo ingratum, si quod eius est, eo requirente, illi non tam detis, quàm reddatis. Addit autẽ admo-

D dum oportunè; & quæ sunt Dei Deo; primùm ne calumniari illũ possent, quasi populum Dei subiiceret homini & non Deo, Deique gloriam non, vt videri, volebat, imprimis assereret & quæreret. Nã illa erat altera calumniæ pars, in quam lapsurum Dominũ sibi persuadebant, si diceret censum Cæsari dandum. Itaque illam calumniam, illis præripiens adiecit; reddite item quæ sunt Dei Deo; significans census solutionem non esse contrariam his quæ debẽtur Deo, nec obesse quicquam pietati si res humanæ hominibus darẽtur. Secũdò, istud Dominus adiecit, vt illos ob auaritiam (prætextu tamen pietatis) anxios de soluendo cẽsu notaret neglectę pietatis in Deũ. Nõ enim admonen-

E di fuerant nisi in eo fuissent negligentes. Perinde ergo est ac si dixisset: Soliciti estis de soluendo cẽsu, cum istud, vtpote non contrarium pietati, obiter faciẽtes, potius id curare deberetis vt quę Dei sunt. Deo redderetis, cui nihil tã datur quàm redditur, vtpote à quo accepta sunt quæcunque ei dari possunt. Sunt autem Dei, ea quæ Deus ab hominibus requirit, Deoque sunt debita, primitiæ scilicet, decimæ, honor, ipsius reuerentia, & dilectio eius super omnia. Dicitur enim Deut. 10. Et nunc Israel quid Dominus Deus tuus petit à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuum, & ambules in viis

eius,

eius, & diligas eum, ac seruias ei in toto corde A tuo, &c. Cùm autem omnia quæ habet homo in bonis vel animæ, vel corporis, vel fortunæ, sint ipsius Dei, omnia hæc quodam modo Deo sunt reddenda. Id autem fit, cùm omnia Dei dona illi accepta ferimus, eisq; omnibus vtimur secundùm illius voluntatem, & ad ipsius gloriam. Discendum autẽ ex hac Christi responsione, Christianos etiam Ethnicis principibus obsequi debere, sed dum aliquid petunt ex suis rebus, eisq; in quæ imperium obtinent. Nam si petant diuinum sibi exhiberi honorem, aut aliàs aliquid contra Deum præcipiant, non est quod petunt reddendum, quia non quod suum est petunt, sed quod Dei est. Reddite, inquit, Cæsari, sed quæ Cæsaris sunt, quæq; tanquam sua iure postulare potest.

ET AVDIENTES MIRATI SVNT SVPER EO, ET NON POTVERVNT, &c.] Mirati sunt, tum quòd intelligerent illum non latuisse suam hypocrisim & dolosum conatum: tum quòd tam prudenter respondisset, vt vtranque calumniæ partem, in quarum alteram putabant eum incidere oportere, effugeret, atq; ex propriis ipsos verbis conuinceret. Quanquam autem mirarentur, nec haberent quod reprehendere possent in ipsius responsione, non sunt tamen immutati, sed relicto eo quem videbant se vincere non posse, abierunt sua spe frustrati.

SOLVITVR SADDVCÆORVM QVÆSTIO CONTRA RESURRECTIONEM. Matthæi 22. Marci 12. Lucæ 20.

CAPVT CXVII.

*I[a]N illo die [f] accesserunt [b] & venerunt * [e] ad eum † [l] quidam Sadducæorum', qui ▷ dicunt non esse' resurrectionem, & ‖ interrogauerunt' eum dicentes: Magister, Moyses † scripsit [b] nobis: [l] Si [a] quis ‖ [b] frater alicuius' [l] mortuus fuerit [c] habens vxorem, [b] & dimiserit vxorem, [l] & ▷ [l] filios non reliquerit', vt accipiat * frater eius vxorem [e] illius, [l] & ‖ suscitet' semen fratri suo. Septem † ergo' fratres erant [a] apud nos, [l] & primus [b] accepit vxorem, & [a] vxore ducta, ▷ [l] mortuus est, ‖ [b] non relicto semine'. [a] Et non habens semen reliquit vxorem suam fratri suo. [b] Et [a] similiter † [l] secundus' [b] accepit eam, & [e] ipse [b] mortuus est, ▷ & nec iste reliquit semen'. [l] Et tertius [b] similiter [c] accepit illam. [b] Et acceperunt eam [b] similiter [c] & omnes ‖ [l] vsque ad septimum' [b] & non reliquerunt semen, [c] & mortui sunt. † [l] Nouissimè' autem [l] omnium ▷ defuncta est' & mulier. In resurrectione ergo [b] cùm resurrexerint, [l] cuius ‖ de [b] his' [a] septem [l] erit vxor? [a] omnes † [l] enim septem' habuerunt eam [b] vxorem. Et respondens [l] Iesus ait illis: [b] Nónne ideo [c] erratis, ▷ non scientes' scripturas, neque virtutem Dei? [c] Filij huius seculi nubunt, & traduntur ad nuptias, illi verò qui digni habebuntur seculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent vxores. [a] In resurrectione ‖ [e] enim [b] cùm à mortuis resurrexerint, [e] neque nubent, neque nubentur, neq; vltra mori poterunt, † [l] sed sunt sicut Angeli [e] Dei in ▷ cælo', [c] & filij sunt Dei, cùm sint filij resurrectionis. [e] De ‖ resurrectione autem mortuorum' † [b] quòd resurgant [c] mortui, & Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit, Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob. [e] Non legistis [b] in libro Moysi, super rubum quomodo dixerit illi Deus, inquiens [a] quod dictum est à Deo, dicente vobis: [e] Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? † [l] Deus autem non est' mortuorum, sed ▷ viuorum' [e] omnes enim viuunt ei. [b] Vos ergo multum erratis. [c] Respondentes autem quidam scribarum dixerunt ei: Magister, bene dixisti. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare. [a] Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius.*

* c. autem
† e. Sadducæi
▷ c negãt
‖ b. o. interrogabant
† a. dixit
‖ b o. cuius frater
▷ a. non habens filium
c. hic sine liberis fuerit
* c. eam
‖ b. o. resuscitet
† a. autem
▷ a. defunctus
‖ e. sine filijs
† c. o. sequens
▷ c. sine filio
‖ b. septem
† b. nouissima
▷ c. o. mortua
‖ c. o. corũ
† b. septẽ enim
c. siquidẽ septem
▷ a. o. ne scientes
‖ c. Cùm enim
† c. æquales enim Angelis sunt
▷ b. cælis
‖ b. mortuis autẽ
† c. quod verò
† e. Nõ est Deus.
▷ a o. viuentium

I[a]N ILLO DIE [f] ACCESSERVNT [b] ET VENERVNT [c] AD EVM [l] QVIDAM SADDV.] Ostendere voluerunt Euangelistæ, quomodo etiam Sadducæi etsi Pharisæis contrarij, Dominum docentem apertè quæ de regno cœlorum & futura vita, impugnauerint, vtq; vtranque sectam infestam Christus senserit, à neutra tamen superari potuerit. Porro de Sadducæis quædam dicta sunt circa tertium caput Matthæi. Hi non tantùm carnis resurrectionem negabant, sed etiam animæ immortalitatem, asserentes animas hominum sicut bestiarum interire cum corporibus, quemadmodum testatur Iosephus lib. 18. Iudaic. antiquit. cap. 2. Et Lucas Act. 23. testatur Sadducæos non tantùm resurrectionem negasse, sed etiam Angelos & spiritum. Proinde sicut Pharisæi & Esseni in multis secuti videntur Platonis & Pythagoræ dogmata, ita Sadducæi videntur sectati Epicureos. Nam etiam cum Epicureis prouidentiam in Deo & cognitionem rerum humanarum negabant, vt patet ex Iosepho lib. 2. de bello Iudaico. Dicit enim: Deum extra omnem mali patrationem inspectionemq; constituunt. Iidem tantum quinque libros Moysi receperunt, in quibus de resurrectione non tam apertè fit mentio atque in B Prophetis. Dicit enim de eis Iosephus lib. 18. antiquit. quòd nullas alias obseruationes præter legem custodirent. Itaque hac in parte consentiebant cum Samaritanis. Hi ergo scientes Dominum docere contraria sententiæ suæ, ex ipsa lege Mosaica putabant se inuenisse rationem qua refutarent resurrectionis assertionem, quasi ex ipsa lege sequeretur intolerabilis absurditas ipsam resurrectionem, post quam existimabant homines viuere oportere eam quam iam viuũt carnalem vitam, quod præter hanc, aliam vitam intelligere non possent, vt erant planè carnales & crassi. Lex autem ex qua occasionem commenti sunt, habetur C Deut. 25. vbi sic legimus: Quando habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absq; liberis mortuus fuerit, vxor defuncti nõ nubet alteri, sed accipiet eam frater eius, & suscitabit semẽ fratri suo, & primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, vt non deleatur nomen eius ex Israel, &c. In qua lege nomine fratrũ intelligendi sunt significari omnes cognati. Non enim solus frater propriè dictus, defuncto fratri semen suscitare debebat, sed proximior quisq; cognatus, defuncto sine liberis cognato, quemadmodum patet ex lib. Ruth. Rursum notandum, quòd cum dicitur: primogenitum ex ea fi-

lium nomine illius appellabit; non significatur ipsum eodem nomine vocandum quo defunctus appellabatur, sed quòd illius deberet censeri filius, atque in illius locum constitui, successurus veluti filius in demortui hæreditatem. Vnde Hebræa habent ad verbum: Et primogenitum quem illa pepererit, statuet iuxta nomen vel in nomine, id est, in loco fratis sui defuncti. Lata autem fuit hæc lex principaliter vt ex verbis legis apparet, in consolationem morientis sine liberis, quoniam tunc quidem in liberis quisque sibi superstes esse cupiebat, cùm magnum bonum reputabāt prolium multitudinem, & legitimi hæredis successionem. Deinde huiusmodi legis cōstitutione fiebat vt familiæ multiplicarentur, quòd tunc multum quærebatur, vtq; hæreditates manerēt impermixtæ, nec quis auaritia sua aspirare posset ad alienas hæreditates, easve inuadere, sed cōtrà proximior quisq; defuncto consanguineo, idem impenderet, quod sibi quisq; fieri vellet, nimirū vt illum in filio superstitem faceret, suaq; contentus sorte alienas hæreditates non tantùm inuaderet, sed etiā legitimo hæredi saluas seruaret, quæ syncerae erant dilectionis officia, quæ quisquis proximo suo impendere grauabatur, is ex legis constitutionē, graui ignominia inurebatur, ita vt diceretur domus eius, domus discalceati, ob calceamenti solutionē, qua significabatur cessio pos-

Ruth 4 sessionis, vt dicitur in lib. Ruth. Hæc autē lex non

Exod. 38. à Moyse fuit primùm adinuenta & introducta. Nā cùm in Genesi Iudas filio suo Onan præceperit suscitare semen fratri defuncto Her, patet & ante Moysen hāc consuetudinē apud gentes Cananeas fuisse receptam, naturali scilicet æquitate, & dilectione proximo debita ita dictante: sicut naturali quadam æquitate etiā decimæ ante legem soluebantur sacerdotibus. Ex hac ergo lege occasionem accipientes Sadducæi, septē proponunt fuisse fratres, (siue verè sic fuerit, siue ab eis fictū) qui singuli eandē iuxta illam legem acceperint vxorem, de qua quærūt cuius in resurrectione sit vxor futura, cùm omnes idem habeant iuris in eam, existimantes necessariò dicendū eam vel omnium simul, vel vnius alicuius ex septem fore vxorem, ac proinde cùm vtrunq; videretur absurdum, necessariò consequi non fore resurrectionē. Proponunt autem de septē fratribus, cùm sufficeret proponere de duobus vel tribus, vt maiorē ostendant absurditatem, quam consequi putabant assertionem resurrectionis. Non dicunt autem: Si resurrectio est futura, vt vos dicitis, cuius erit in resurrectione? sed velut præsupponentes futurā resurrectionem, In resurrectione ergo, inquiunt, cuius erit de septem vxor? dissimulantes fortè se esse Sadducæos, vt magis incautum in absurditatem aliquam deducerent.

ET RESPONDENS IESVS AIT ILLIS: NONNE IDEO ERRATIS, &c.] Errabant Sadducæi, tum quia non putabant fore resurrectionem, tum quia putabant post eam, si futura esset, talem fore vitam qualem modò viuimus, imò quia putabant eā non posse aliam esse, & hanc videbant non posse consistere, negabant omnino futuram resurrectionem. Huius autem duplicis erroris assignat Dominus causam, ignorātiam duorum, nempe scripturarum & potentiæ diuinæ. Erratis, inquit, nescientes, id est, quia nescitis scripturas neq; virtutem Dei. Participium enim, nescientes, per causam est exponendum, Greco more. Nesciebant autem scripturas, tum quia non sciebant

A quæ scripturæ essent sacræ, Prophetarum scripturas non recipientes: tum quia etiam scripturas Mosaicas quas legebāt non intelligebant rectè satis, vt postea Dominus ostendit. Quòd si econtrariò vtroq; modo scripturas cognouissent, non incidissent in duplicē illum errorem. Nam ex scripturis etiam Moysaicis, sed maximè ex propheticis, intellexissent & futuram resurrectionem, & futuram aliam viuendi rationem post resurrectionem ab ea quæ modò est. In Iob enim, Isaia, Ezechiele, Daniele, & aliis aperta sunt resurrectionis testimonia, quibus etiam significatur satis aliam fore tunc vitam quàm quæ modò est, æternam scilicet ac beatam, quæ in cibo & potu, & id genus re-

B bus consistere nequit, vt Iob 14. & 19. Isaiæ 26. Ezechielis 36. Danielis 12. Rursum si virtutem Dei cognouissent, non incidissent in duplicem illum errorem. Non enim ita absurdum putassent homines etsi secundùm corpus in cinerem redactos, reuocari rursum ad vitam ab eò qui eos & totum mundum antea condiderat ex nihilo: facilè item intellexissent Deo possibile esse longè nos alia in futuro vita donare, quàm sit ea quam modo agimus. Bene autem horum duorum ignorantiam Dominus assignat causam erroris Sadducæorum. Nam illorum duorum ignorantia, causa fuit erroris omnibus tum philosophis, tum hæreticis, qui resurrectionē vel apud Iudæos, vel apud Christianos ne-

C gauerunt: nec alia ratione credere quis potest futuram resurrectionem, nisi scripturis sacris instructus fidem illis habeat, atq; omnipotentiæ diuinæ magnitudinem secum expendat. Probaturus verò Dominus eos errare ex dicta ignorantia, primùm soluit eorum cōtra resurrectionis assertionem obiectionem, ostendens non talem futuram post resurrectionem vitam, qualem illi opinabantur, ac deinde ex scripturis astruit verā esse resurrectionis assertionē, ac proinde eos errare negando resurrectionē. Itaq; ordine cōuenienti seruato, à prædicto illo duplici errore eos curare studuit. Conueniens enim ordo erat, vt prius refelleret eorum obiectionem, & deinde veritatem cōstabiliret scriptu-

D ræ authoritate. Probat ergo eos errare, dicens: In resurrectione enim nō, vt vos opinamini, nubent, neque nubentur. In quibus verbis vt præter consuetudinem linguæ Latinæ dictum est passiuè, nubentur, ita etiam præter eiusdem linguæ consuetudinem dictum est, nubent, pro ducent vxores, vel contrahent matrimonia. Nam quanquā Græca dictio γαμέω dicatur & de viris & de mulieribus, nubere tamē Latinis solum dicitur de mulieribus, cùm sit hic referenda ad viros, sicut nubuntur ad mulieres, pro quo rectius vertendum fuerat, dantur nuptum, vel dantur ad nuptias, quomodo vertit interpres Lucæ 17. & rursum hoc loco, vt pertineat ad mulieres quæ à parentibus elocantur &

E dantur nuptum. Nam etiamsi Latinè diceretur nubi, non tamen Græcis pro nubuntur est passiuum præcedentis verbi, pro quo nos habemus nubunt, sed οὐδὲ γαμοῦσι, οὐδὲ ἐκγαμίζονται. Cuius passiui actiuum ponitur postea Matth. 24. γαμοῦντες καὶ ἐκγαμίζοντες, vbi interpres rectè vertit, nuptui tradentes. Illud mirum, quòd cùm interpres apud Lucam hoc loco posterius verbum verterit, traducuntur ad nuptias: mox vertit, neque nubent, neque ducent vxores; cùm & hoc loco idem sit verbum ἐκγαμίσκονται. Ne autem quis interpretem nostrum nimiæ arguat inscitiæ, quòd nubere aliquando tribuit

buit viris, testatur Nonius Marcellus, nubere apud A antiquos fuisse verbum commune viris & mulieribus, sicut apud Græcos γαμεῖν. Porro quod de statu resurrectionis futuro Dominus respōdit, clarius & prolixius extulit Lucas quàm reliqui duo. Lucas enim antithesin facit inter conditionē huius seculi & conditionem seculi futuri, additque rationem noui status futuri seculi. Filij, inquit, huius seculi nubunt, & traduntur ad nuptias, &c. Dicuntur autē filij huius seculi hoc loco, non quemadmodum Lucæ 16. homines mundo dediti, ne hinc colligatur, nuptias esse illicitas, quemadmodū asseruerunt quidam hæretici, sed simpliciter homines in hoc seculo viuentes, contra quorum pro præsenti statu conditionem subditur; illi autē qui B digni habebūtur seculo illo futuro, & resurrectione ex mortuis beata, neq; nubēt, neq; ducent vxores. Cuius ratio subditur: Neq; enim vltra mori poterunt. Sic enim habēt Græca, cùm in plerisq; La-
1.Cor.1. tinorum codicibus desit coniunctio, enim, quæ tamē additur apud Dionysiū, & in scriptis antiquis. Conuenit autem hæc ratio illi legi Mosaicæ, vnde Sadducæi suæ quæstionis desumpserunt occasionem. Ea enim lege significatur nuptias modò esse necessarias, vt per eas succurratur mortalitati humanæ. Itaq; cùm cessabit mortalitas, & absorpta erit mors in victoria, cessabit & nuptiarum ratio. Sequitur apud Matthæum & Marcum: sed sunt sicut Angeli Dei in cœlo; immortales scilicet, ali- C mento, & generatione non egentes, & ab omnibus his passionibus liberi, atque beata fruētes vita, non autem in omnibus sunt sicut Angeli Dei, quia nō sicut illi corpore carebunt. Sic intelligendum patet ex Luca, qui ad probationē eius quod dixit non posse eos vltra mori, subiicit: Æquales enim Angelis sunt; & addit quod est ipsi propriū: Et filij sunt Dei, cum sint filij resurrectionis. Filios autem Dei dicit, non iam solum secundùm spiritum, secundùm quem & iam sunt filij Dei, sed etiā secundùm corpus, quod diuina quadam cum Angelis immortalitate donatum erit, spiritui præterea vberrimè & perfectè communicata diuina natura, ita vt ob huiusmodi communionem Ioānes dixe- D
1.Ioan 3. rit: Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Addit autem causam quare tunc erunt filij Dei, nimirum, quia erunt filij resurrectionis. Vbi per resurrectionem secundùm Irenęum lib.4.ca.9. intelligitur ipse Christus, qui de seipso dicit: Ego sum resurrectio & vita; vt filij resurrectionis, sint filij Christi. At simplicius filij resurrectionis intelligendi sunt dici Hebraica phrasi, homines ad resurrectionem (loquitur autem de beata resurrectione iustorum) pertinentes. Dicit autem hoc Dominus ad distinctionem filiorum huius seculi: Sicut enim filij huius seculi ratione primæ generationis dicuntur filij hominum, & ob id mortales sunt: ita qui pertinent ad resurrectionem, quæ est secun E da generatio, non ad vitam animalem sed spiritualem, ratione huius regenerationis dicuntur filij Dei, & ob id sunt immortales. Tertullianus lib. de resurrectione carnis, subtiliter explicat quare resurrecturi dicantur filij resurrectionis. Filios, inquit, resurrectionis appellat, vt per eam quodammodo nasci habentes post quam non nubent, sed resuscitati. Cæterùm consideratione. Angelicæ similitudinis quæ in resurrectione promittitur, Basilius virginitatem commendans, ait virginitatem semen esse futuræ incorruptionis, imò virgines futuram illam in resurrectione cum Angelis similitudinem iam præuenire. Porro, inquit libro de virginitate, cum etiam in reliquis omnibus magna quædam & præfulgida res virginitas cognoscatur, insuper & regenerationis & incorruptibilis vitæ iam hinc semen quoddam purum ostendit. Si enim in resurrectione neque nubunt, neque vxores ducunt, sed sunt sicut Angeli Dei, & fient filij Dei, certè qui virginitatem exercent, Angeli sunt, in incorruptibilibus carnibus hominum vitam circumeuntes, & Angeli non ignobiles quidam, sed etiam valde clari atq; illustres, &c. Notandum autem, quòd Dominus tantùm loquatur de resurrectione iustorum, tum quòd ea sola, verè sit dicenda resurrectio, vnde frequenter de ea sola scripturæ loquuntur: tum quòd de resurrectione iustorum Sadducæi interrogauerant. Quæsiuerunt enim de resurrectione Iudæorum. Dum tamen Dominus iustos in resurrectione docet non inituros matrimonia, quia erunt similes Angelis Dei in cœlo; intelligendum similiter relinquit, nec impios matrimonia contracturos. Quia sicut illi erunt Angelis Dei in cœlo similes, ita hi similes dæmonibus in inferno.

[e]DE RESVRRECTIONE AVTEM MORTVORVM [h]QVOD RESVRGANT [e]MORTVI, &c.] Refutata eorum obiectione, & excluso errore eorum de conditione vitæ post resurrectionem, modò Dominus assertionem resurrectionis confirmat, alterum eorum errorem conuincens, quo ex ignorantia scripturarum negabant in totum futuram resurrectionem mortuorū. Eam autem cōprobaturus Dominus scripturarum authoritate, non adducit testimonia ex Prophetis, ex quibus aperta testimonia producere potuisset, sed ex Moyse, quòd hunc solùm Sadducæi reciperent, eumq; pro sua sententia citassent Ex quo tale profert testimonium, quod apertè quidem resurrectionem non astruit, sed tantùm ex consequenti, ostendens suam in scripturarum intelligentia sapientiam, & docens quanta cum attentione & expensione sint scripturæ legendæ & tractandæ, vt non hæc tantùm sint spectanda quæ in eis apertè pronunciantur, nec per aperta testimonia tantùm agendum contra hæreticos, sed & per ea quæ argumentatione non coacta, & consequentia, necessaria eorum destruunt errorem. Nā alioqui ex Mose Gene. 47.
poterant alia quædam proferri, quæ apertius resurrectionem animæq; immortalitatem probarent, qualia sunt cum dicitur quis appositus ad patres suos, aut dormisse cum patribus suis, aut cum Iacob Deut.31.
dicit se descensurum in infernum ad filium suum. Probat autem Dominus futuram mortuorum resurrectionem, ex eo quòd Exodi 3. Deus se dicit nō fuisse, sed esse Deum Abraham, Isaac, & Iacob, cùm iam illi essent mortui. Sub qua propositione maiore ex scripturis desumpta, subsumit minorem, per se certissimam, nec multa egentem probatione, dicens: Non est Deus mortuorum, sed viuentium. Vel vt efficacius est Græcè apud Matthæum non est Deus Deus mortuorum; vt bis sit nomen, Deus, prius cum articulo; secundum sine articulo. Absurdum enim esset Deum viuum, imò eum qui est ipsa vita, mortuorum dici Deum, sicut absurdè vita diceretur vita mortuorum & eorum qui non sunt. Ex his ergo duabus propositionibus irrefragabilibus & certissimis concludēdum relinquit Dominus futuram corporum resurrectionem. Videri ta-

men potest, hæc non posse necessariò inferri ex præmissis illis, imò contrarium potius. Nã si Deus dicatur Deus Abrahæ, Isaac, & Iacob tanquam viuentium, nõ autem mortuorum, Non ergo mortui hi resurgent. Et alioqui ex illis præmissis non videtur posse inferri nisi animarum immortalitas. Propter eas enim coram Deo viuentes, Deus dicitur seipsum vocare Deum Abraham, Isaac, & Iacob, tanquam viuentium, cùm corpore sint mortui, quemadmodum dicimus: Sancte Petre ora pro me, cùm Petrus iam tãtum sit secundùm animam. Sciendum ergo, quòd dupliciter intelligi potest Dominus ex illis assumptis probare corporum mortuorum resurrectionem. Primò enim secundùm Hieronymum dici potest, ipsum immediatè ex illis assumptis probare voluisse animas permanere post mortem, quod etiam negabant Sadducæi, atque ex illo consequenter intelligendum reliquisse etiam necessariò futuram corporum resurrectionem, maximè secundùm sententiam Sadducæorum, qui propterea quòd animas hominum putabant necessariò dependere à corpore, sicut animas brutorum animalium, eas putauerunt perire cum corpore. Ex eo ergo quod illis ostensum fuit mortuos secundùm aliquid viuere, nempe secundùm animam, consequenter etiam non illis tantùm, sed absolutè omnibus probatum est futuram corporum resurrectionem. Posita enim immortalitate animæ, ratio exigit vt aliquando corpora resurgant, quòd ad hæc animæ inclinationem habeant, quam perpetuò impediri est contra rationem violenti. Nullum enim violentum secundùm etiam Philosophos perpetuum esse potest. Cùm igitur Sadducæi maximam dependentiam putabant animæ ad corpus, facilè credita immortalitate animæ ratio ab eis impetrare potuit, imò apud eos consequẽs erat resurrectionem corporum futuram. Et quidem quàm efficaciter posita animæ immortalitate ex eius erga corpus inclinatione sequatur futura corporum resurrectio, ex eo satis licet videre, quòd philosophi ferè illi qui animam crediderunt immortalem, ob hanc animæ ad corpus inclinationẽ, aut putauerunt animas post mortem alia quædam corpora aërea & subtilissima assumere, aut relegari rursum in hunc mundum in alia corpora, quemadmodum sensit Pythagoras & Plato. Inclinationem autem animæ ad corpus, testatur vis illa quæ naturæ videtur adhibita in dissolutione animæ à corpore: testatur & oratio illa

Apoc.6. animarum sanctarum in Apocalypsi, quæ acceptis stolis albis optant corporum assumptionem. Cæterùm & alia ratione, posita animæ immortalitate consequens est, tum ex naturali eius erga corpus inclinatione, tum ex iustitiæ diuinæ æquitate, futuram corporum resurrectionem, præsupponendo animas post mortem pro gestis in hac vita aut premium accipere, & fœlicitatẽ aut suppliciũ, quemadmodum crediderunt etiam omnes philosophi qui animæ immortalitatem astruxerunt. Iustitiæ enim æquitas requirit, vt corpora quæ cum animabus bona malaq; gesserunt, cum eisdem similiter aut fœlicitate fruantur, aut supplicio afficiantur. Deinde perfecta fœlicitas animæ consistere nequit, quandiu anima à corpore separata, naturali corporis desiderio frustratur, quemadmodum in-

Apoc.6. dicat prædicta animarum sanctarum in Apocaly-

2. Mach. vlt. psi oratio. Certè author libri Machabæorum secundi, Iudam Machabæum colligit de resurrectione

A mortuorum rectè sensisse ex credita ab eo animarum post mortẽ vita, cum dicit: Nisi enim eos qui ceciderant resurrecturos speraret, superfluum videretur & vanum orare pro mortuis. Nam alioqui prodesse etiam potuerat animabus illa oblatio & oratio, sed existimabant, vt dictum est, alterum alteri adhærere necessariò. Itaque minus mirum, si & hoc loco ex ea scriptura quæ animarum post mortem vitam tantùm videtur necessario astruere, intelligendam etiam relinquat & velit corporum resurrectionem. Aliter tamen & melius dici poterit Dominum ex illo Exodi loco voluisse immediatè probare & concludere futuram corporum resurrectionem, nimirum quòd cum Deus se adhuc dicat

B esse Deum Abraham, Isaac, & Iacob, necessarium sit illos etsi hominibus mortuos, tamen Deo non esse mortuos, sed illi tantùm dormire & adhuc viuere illi, & proinde illos aliquando ab eo resuscitandos à morte veluti à somno. Hac enim ratione Dominum significare Abraham, Isaac, & Iacob adhuc viuere, cùm hominibus sint mortui, satis indicat illud quod apud Lucã pro probatione eius quod subsumendo dicitur: Non est Deus mortuorum, sed viuentiũ; additur: Omnes enim illi viuũt. Nam secundùm animã omnes mortui etiam nobis viuunt. At homines ipsi quantiquanti sunt, etiam post mortẽ Deo viuunt, qui vocat ea quæ nõ sunt

C tanquam ea quę sunt: quẽadmodum saluator puellam archisynagogi filiam non mortuam esse dixit, sed dormire, quòd sibi nõ esset mortua, sed à se veluti dormiẽs esset resuscitanda. Talis est ergo ferè Domini contra Sadduceos argumẽtatio. Ipse Deus etiam post mortẽ patriarcharũ se dicit esse illorum Deum. Absurdè autem se Deũ vocaret mortuorum & eorum qui omnino nõ sunt. Viuunt ergo hi patriarchæ, saltẽ ipsi Deo, eiq; tantùm reputantur vt dormientes. Quod si verum est, cõsequens est eos qui hominibus habentur mortui, aliquando resurrecturos, resuscitatos à Deo veluti à somno. In hũc sanè modũ D. Irenęus declarat se intellexisse hanc Domini argumentationem, dum tractans hunc locum lib. 4. cap. 9. sic scribit: Si enim Deus mor-

D tuorum non est, sed viuorum, hic autẽ dormiẽtium patrum Deus dictus est, indubitatè viuunt Deo, & nõ perierunt, cùm sint filij resurrectionis. Sic & D. Chrysostomus se intellexisse ostendit, scribens in hunc locũ, & declarãs quomodo Deus dicatur patriarcharum tanquã adhuc viuentium Deus. Quẽadmodum enim, inquit, Adam quamuis viueret, posteaquam de vetito ligno comedit, sentẽtia tamẽ prolata mortuus erat: sic profecto isti, etsi mortui erant, pollicitatione tamen resurrectionis viuebãt. Quomodo igitur alibi dicit: vt & mortuorũ & viuorũ dominetur? Non est hoc illi simile. Mortui nãq; hîc illi qui victuri sunt appellantur. Hæc Chysosto. Eadẽ habent Euthymius & Theophyla.

E vtpote Chrysostomi imitatores. Porro cum in multis aliis locis scripturæ etiã Mosaicę, Deus vocetur patriarcharum Deus, peculiariter tamen Dominus citat verba Dei ad Moysen circa rubum, vel quòd hoc loco insigniter Deus suum nomen Moysi aperuit, & tunc primùm se horum triũ patriarcharum Deum appellauerit, addẽs hoc sibi nomen fore in æternum: ex quo etiam vlterius cõsequitur omnes illos viuere Deo, etiamsi moriãtur hominibus, qui horum patriarcharũ sunt filij, cùm benedictio patriarcharum etiam ad semẽ eorum extendatur: vel etiam quòd hoc loco primùm Moyses suam acceperit

perit à Deo authoritatem, cuius authoritate Sadducæi se putabãt resurrectionis fidem confutasse. Si enim Moysis authoritate se tueri vellet, oportebat attendere diligenter, & credere eis verbis Dei ex quibus suam primùm Moyses obtinuit authoritatem. Non caret autem mysterio, quòd Deus se non dicit Deũ Abraham, Isaac, & Iacob, sed ter repetito nomine, Deus, Ego sum, inquit, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Hac enim terna nominis Dei repetitione ad singula patriarcharũ nomina, significata est trinitas personarum diuinarũ, quæ & in tribus his patriarchis videtur designata. Abrahã enim primus fidei parens, ac filium suum Isaac paratus immolare, typum gerit Dei patris, qui filium suum vnigenitum obtulit pro salute hominum in cruce. Isaac autem ligna ferens humeris suis in suiipsius immolationem, typum manifestè gessit Christi, qui factus est obediens patri vsque ad mortem, crucis lignum in quo immolandus erat gestans suis humeris. Iacob autem tertius in patriarcharum numero, procedens ab Abraham per Isaac, typum quendã gessit spiritus sancti procedentis à patre per filium. Quod autem in Matthæo dicitur istud dictum Iudæis: In Marco verò ipsi Moysi, nihil habet cõtrarietatis. Sic enim illud dictum fuit Moysi, vt etiam eidem præceptum fuerit, dicere illud Israelitis rogantibus nomẽ eius qui misisset ipsum. Cęterũ quod in Luca legimus: secus rubum; & in Marco, super rubum, Græcè est, ἐπὶ τ̃ βάτυ, quod verti melius potest, In rubo, quemadmodum vertit in Marco Erasmus, cum in Luca verterit, iuxta rubum. Cùm autẽ subsumitur: Deus autem non est mortuorum, sed viuorum; repetenda est dictio, Deus, hoc modo: Deus autem non est mortuorum Deus, sed viuentium; quemadmodum in illo ad Romanos: Neque enim qui in manifesto, Iudæus est, neque quæ in manifesto, in carne, est circuncisio, repetendæ sunt dictiones, Iudæus & circuncisio. *Rom.2.* Infertur autem à Domino ex præmissis apud Marcum, id vnde cœperat, cùm dicitur: Vos ergo multùm erratis. Non enim iam ostẽderat eos simpliciter errare, sed multum errare, nimirum & quòd errarent negando resurrectionem, & quòd errarent existimando posita resurrectione carnalem fore post resurrectionem vitam. Ex hac itaque Christi cõtra Sadducæos disputatione duplex refellitur error philosophorum & hæreticorum. Primum enim contra omnes philosophos astruitur resurrectio corporum, quæ vt non potest efficaciter naturalibus rationibus probari, sed potius cum naturalibus pugnat rationibus: ita eam nulli philosophi potuerunt credere futuram, nec credi potuit à quoquã nisi diuina reuelatione instructo, aut scripturis sacris fidem habente, quanquam rationibus quibusdam naturalibus fides resurrectionis iuuari possit. Post philosophos autem & Iudæorũ Sadducæos, fuerunt & hæretici Christiano nomine gloriantes, qui ipsis etiam Apostolorum temporibus, & in exordio nascentis Ecclesiæ corporum negauerunt resurrectionem, nimirum hi ferè omnes qui ex Simonis Magi schola descenderunt, falso nomine se gnosticos appellantes, à veritatis, quam sibi vendicabant solis, cognitione. Testatur enim Augustinus Simonem Magum, Basilidem, Seuerianos, Carpocratitas, Valentinianos, Marcionitas resurrectionem negasse, quemadmodum etiam patet ex Irenæo & Tertulliano. Hi enim nomen tantùm resurrectionis conseruantes,

A asserebant nõ esse nisi resurrectionem animarum, qua scilicet animæ eorum qui doctrina ipsorum imbuti essent, liberatæ à vinculis corporalibus restituerentur saluti: quæ videtur & fuisse sententia Hymenei & Phileti, de quibus dicit Paulus, quòd *2.Tim.2.* à fide exciderũt, dicentes resurrectionem iam esse factam. Contra quos hæreticos disputans Tertullianus lib. de resurrectione carnis, quãdoquidem etiam hoc loco hæretici quidam abutebantur pro erroris sui confirmatione, ostendit hoc loco carnis resurrectionem & non animæ tantùm Dominum astruxisse, quòd talem proculdubio confirmare voluerit resurrectionem, qualis à Sadducæis negabatur, qui eam negabant in qua videri pote-

B rãt necessariæ nuptiæ. Secundò refellitur error eorum qui resurrectionẽ quidem carnis confitentur futuram, sed post eã putant fore carnales delitias, in quibus hominis futuram cõstituunt beatitudinem, nimirum in cibo & potu, ac omnis libidinis expletione. Quod sensisse Cherinthum testatur D. Augustinus lib. de hæresibus, sentiuntque quotquot Machometi iam sequuntur errorem. Refellitur item error eorum qui post resurrectionẽ crediderunt terrenũ fore regnum Christi, in quo ante acceptum spiritum sanctum fuerunt etiã discipuli: fuerunt & hi qui millenarij dicti sunt, quòd mille annis post resurrectionem Christum in terra regnaturum crediderunt. Contra hos enim omnes

C saluator hîc docet non carnalem, neque terrenum fore post resurrectionem statum hominum, sed talem victuros vitam, qualem viuũt Angeli in cœlo, sine nuptiis, ac proinde etiam sine cibo & potu, reliquisque carnis oblectamentis. Est autem resurrectionis fides vt propria Christianis, & omnium ferè quæ creduntur maximè supra naturã, ita conseruationi Christianæ religionis summè necessaria, vt rectè dicatur basis & fundamentum Christianismi. *Resurrectionis fides necessaria.* Huius enim spe fit vt quod docet Christiana doctrina, alacriter homo exequatur, vt scilicet præsentia bona contemnat, voluptates fugiat, carnem suam castiget, ac mortem etiã, si necesse sit, pro Christo obeat, mortemq; minus horreat. Vnde

D librum suũ de resurrectione carnis sic auspicatur Tertullianus: Fiducia Christianorum, resurrectio mortuorum. Illa credentes sumus, hoc credere veritas cogit, &c. Itaq; cùm hoc loco primũ quidem doceamur futuram corporum resurrectionem, huius spe nec propriam mortẽ, nec amicorum nimis doleamus, omniaq; promptè perficere studeamus quæ à suis Dominus exigit, qui aliquando abundãtem illis redditurus est mercedem. Cùm autem secundò doceamur spiritualem fore post resurrectionem statũ vitę humanæ, quo illo digni efficiamur, futurã illam vitã meditemur & auspicemur, sobrietate, castitate & oratione, Angelorum vitam imitantes in terris, quo in cœlis æquales illis effici

E possimus. Quæri autẽ potest circa hoc quod dicit Dominus in resurrectione non fore nuptias, an in resurrectione sit permansurus sexus muliebris. Nã cessantibus nuptiis is sexus videtur superfluus & otiosus. Et quidem D. Aug. lib. de Ciuitate Dei 22. cap. 17. testatur nonnullos propter illud Pauli: Donec occurramus omnes in virum perfectum, existimasse fœminas non resurrecturas in sexu fœmineo, sed omnes in virili, quoniã Deus solũ virum fecit ex limo, fœminam ex viro. *Ephe.4.* D. Hilarius autem hoc loco in commentariis super Matthæum hanc quæstionem attingẽs, quod se temerè facere dicit,

eo quòd à cunctis fermè esset præterita, sentire videtur omnem sexum defuturum in resurrectione, motus his Christi verbis. Sic enim habet: Et quidé suffecerat aduersus Sadducæos opinionem corporeæ illecebræ recidisse, & officiis cessantibus inania hæc corporum gaudia sustulisse, (dicendo scilicet: non nubent, neq; nubētur.) sed adiecit: Erunt similes Angelis Dei. Quia igitur eas Angelis similes sacramentum scripturarum, & diuinæ virtutis potestates futuras esse demonstrat, qualis in scripturis authoritas est de Angelis opinandi, talem in resurrectione spei nostrę sensum oportet esse de fœminis. Hæc ille, qui his sentire videtur non solùm cessatura officia sexuum, sed etiā sexuum diuersitatem, imò omnem sexum, sicut nullus est in Angelis sexus. Verùm Augustinus loco prædicto quæstionem hanc tractans subiungit: Sed mihi melius sapere videntur, qui vtrūq; sexum resurrecturum esse non dubitant. Non enim libido ibi erit quæ confusionis est causa. Nam priusquā peccassent, nudi erant, & non confundebantur vir & fœmina. Corporibus ergo illis vitia detrahentur, natura seruabitur. Non est autem vitium sexus, fœmineus, sed natura, quæ tunc quidem & à concubitu, & à partu immunis erit: erunt tamē membra fœminea, non accomodata vsui venereo, sed decori nouo, quo nō alliciatur aspicientis concupiscētia quæ nulla erit, sed Dei laudetur sapientia atque clementia, qui & quod non erat fecit, & liberauit à corruptione quod fecit. Hæc ille, qui post pauca eodem capite hanc sententiam confirmat ex præsenti ad Sadducæos responsione Christi. Cùm, inquit, aptus locus esset vt diceret: De qua me interrogatis, vir erit ipsa, non mulier, non hoc dixit, sed dixit: In resurrectione neque nubent, neque ducēt vxores, sed sunt sicut Angeli Dei in cœlo. Nuptias ergo Dominus negauit futuras esse in resurrectione non fœminas, & ibi negauit, vbi talis quæstio vertebatur vt eam negato sexu muliebri celeriore facilitate dissolueret, si eum ibi prænosceret non futurum, imò etiam futurum esse firmauit, dicendo: Non nubent, quod ad fœminas pertinet: neque vxores ducent, quod ad viros. Erunt ergo quæ vel nubere hic solent, vel ducere vxores, sed ibi hoc non facient. Simili argumento & Hieronymus hic in Matthæum scribens collegit fore vtrunque sexum: Si, inquit, in resurrectione non nubent, neque nubentur, resurgent ergo corpora quæ possunt nubere & nubi. Nemo quippe dicit de lapide, & arbore, & his rebus quę non habent mēbra genitalia, quod non nubant, neque nubantur, sed de his qui cùm possint nubere, tamē alia ratione non nubunt. Quod autē infertur: Sed sunt sicut Ange-

A li Dei in cœlo; spiritalis promittitur conuersatio. Hæc Hierony. quem verisimile est hoc diligentius annotasse, non tantùm ad ostendendum identitatem corporum in quibus homines resurgent, sed etiam in commendationem eunuchorum, qui nunc se castrauerunt propter regnum cœlorum, Angelicam similitudinem quę in resurrectione promittitur, in præsenti vita quadantenus præuenientes. [c] RESPONDENTES AVTEM QVIDAM SCRIBARVM DIXERVNT EI: MAGISTER, BENE DIXISTI.] Solus Lucas commemorat scribas quosdam commendasse responsionem Domini datam Sadducæis, Marcus verò similem cuiusdam scribæ commendationem narrat post responsionē Domini ad sequentem quæ-
B stionem, quam prætermisit Lucas, quòd eandem à scriba quodam alio tempore Domino propositam, & à Domino eodem modo quo hic absolutam, introduxit superius cap. 11. Intelligendum itaque vtranq; Domini responsionem ad duas quæstiones, quosdam ex scribis approbasse, & alteram quidem commendationem descripsisse Marcum, alteram verò Lucam, qui dicit quosdā scribas respōdisse, hoc est, subintulisse, Magister bene dixisti, nimirum gaudentes Sadducæis hostibus suis & dissentientibus secum, occlusum esse os. Quod autem apud Lucam sequitur: Et amplius non audebant eum quicquam interrogare; ex Matthæo &
C Marco falsum videtur, cùm hi testentur post quæstionem Sadducæorū, Pharisæos & scribas aliam adhuc quæstionem proposuisse. Proinde vel intelligendum est Lucam tantùm loqui de Sadducæis, vt sit sensus: Sadducæos non amplius ausos quicquam interrogare. Aut si de omnibus Lucas loqui intelligatur, accipienda est ea sententia significari, quòd cùm iam aliquoties Dominus respondisset prudenter variis quæstionibus & Pharisæorum, & Sadducæorum, ita ipsius prudētiam admirati sunt & timuerunt, vt non auderent eum amplius quicquam interrogare. Videtur enim Lucas idem voluisse dicere cum eo quod post sequentem quæstionē à se omissam ob causam iam prædictam di-
D xit Marcus: & nemo iam audebat eū interrogare. Matthæus verò adiecit de turbis: Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius; quòd scilicet tam prudenter & faciliter iis quæ videbantur perplexa responderet, resurrectionemq; futuram ex eo loco scripturæ perspicuè & efficaciter concluderet, ex quo id minimè videbatur colligi posse. Triplex ergo effectus secutus est prudentē Christi responsionem, confusio Sadducæorum confundere ipsum quærentium: commendatio Christi, quam veritas etiam ab hostibus extorsit: admiratio turbæ.

SOLVITVR QVÆSTIO PHARISÆORVM DE MAXIMO mandato. Matthæi 22. Marci 12.

CAPVT CXVIII.

[a] PHarisæi autem audientes quòd silentium imposuisset Sadducæis, conuenerunt in vnum: [e] & [b] accessit vnus de scribis, qui audierat illos conquirentes, & videns quoniam benè illis responderit, [e] interrogauit eum [a] vnus ex eis legisdoctor [b] quod esset primum omnium mādatum, [a] tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in lege? ✝ [e] Iesus autem respondit ei, [b] Quia primum omnium mandatum est: Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus vnus est, & [e] diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ▷ ex tota anima tua, & ‖ ex tota mente tua, [b] & ex tota virtute tua. [e] Hoc est [a] maximum, & [e] primum mandatum. Secundum autem simile est ✝ huic: Diliges proximum tuum ▷ sicut teipsum. [b] Maius horum aliud mandatū non est. [&] [a] in his duobus mandatis vniuersa lex pendet & prophetæ. [b] Et ait illi scriba: Bene magister in veritate dixisti, Quia vnus est Deus, & non est alius præter eum, & vt diligatur

gatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tanquam seipsum, maius est omnibus holocaustomatibus & sacrificiis, Iesus autem videns quod sapienter respondisset, dixit illi: Non es longè à regno Dei: & nemo iam audebat eum interrogare.

PHARISÆI AVTEM AVDIENTES QVOD SILENTIVM IMPOSVISSET SADDVCÆIS, &c. Cùm Matthæus postquam de turbis dixisset quòd audientes mirabantur in doctrina eius, subiungat per aduersatiuam: Pharisæi autem audientes, &c. satis significat Pharisæos non ita vt turbas admiratos, sic vt bene Christo ob prudentiam eius afficerentur, sed potius inuidia quadam gloriæ eius extimulatos. Itaque quanquam gauderent Sadducæis contrariæ sectę & sententiæ hominibus os occlusum esse, & silentium impositum, tamen inuidia quadam contra Dominum concitati, conuenientes in vnum consultauerunt inter sese de quadam quæstione etiam à se Domino proponenda, vt si fortè ad eam non aptè responderet, minueretur apud populum admiratio prudētiæ eius, & maiorem apud populum ipsi consequerentur honorem & laudem, quòd quem Sadducæi superare non poterant, ipsi superassent. Deinde & hac ratione videri possunt commoti, vt communi consilio de quæstione aliqua proponenda consultarent, ne quia Sadducæis videbant silentium impositum, etiam ipsi non viderentur habere quod interrogarent. Hæc autem tum gloriæ Christi inuidia, tum propriæ gloriæ & ostentationis cupiditas ita eos excæcauit, vt non viderent spem eorum vanam esse & impudentē. Qui enim, inquit Hieronymus, iam supra in ostēsione denarij fuerant confutati, & aduersæ partis viderant factionem subrutam, debuerant ex hoc moneri ne vltra molirentur insidias, sed maleuolētia & liuor nutrit impudentiam. Itaque quemadmodum superius quosdam ex Pharisæis & Herodianis miserunt propositurі quæstionē quæ Pharisæos & Herodianos concernebat: ita nunc per quendam ex ipsorum numero legisdoctorem & scribam proponunt quæstionem concernentem scribas & legis cognitionem. Vnus enim ex eis, inquit Matthæus, à cæteris, vt est verisimile, instigatus, qui, vt dicit Marcus, audierat Sadducæos & Dominum conquirentes, hoc est, inter sese disputantes, cum aduertisset quòd bene illis respondisset, experiri volens (hoc est enim quod dicit Matthæus, tentans eum) num & sibi respondere bene posset, accessit ad eum, & interrogauit, quod esset in lege omniū primum mandatum. De eo enim apparet illo tempore fuisse inter scribas quæstionē & controuersiam, scribis quibusdam sibi placentibus quòd deprehēdissent & intelligerēt duo dilectionis mandata, esse præcipua legis mandata, quemadmodum dictum est circa cap. Lucæ 11. in cap. Concordiæ 81. vbi item scriba quidam Dominum tentando interrogauit, quid faciendo vitam æternam possideret, & ad legem à Domino remissus, sapiētiam suam non vulgarem, sed peculiarem ostentare volens, respondit duo hæc dilectionis præcepta. Sic & hic sibi placens de cognitione primi in lege mandati, Dominū interrogauit non discendi studio, sed tentandi & experiendi: Magister, inquit, quod est mandatum magnum, hoc est, maximum in lege? Positiuus enim pro superlatiuo positus est, vnde postea maximum vertit interpres, cùm & ibi Græcis, sicut hîc, sit positiuus μεγάλη, D. Hieronymus tamen existimat hunc ideo interrogasse quod

A est magnum mandatum, non autem quod est maximum, vt cùm omnia quæ Deus mandauerit, magna sint, quicquid ille responderet, occasionē haberet calumniandi, aliud asserens magnum esse de pluribus. At hæc annotatio non conuenit ei quod Marcus dicit hunc interrogasse quod esset primum omnium mandatum.

[c]IESVS AVTEM RESPONDIT EI, [b]QVIA PRIMVM OMNIVM MANDATVM EST: AVDI, &c.] Quanquam Dominus hunc scribam sciret non discendi voto, sed studio cognoscendi an sciret quod interrogabatur, interrogare, tamen non dedignatus est respondere, tum ob fructum quem præuidebat hinc etiam in tentatore scriba B prouenturum: tum quòd magisterij eius professio non sinebat eum silere, aut responsionem declinare, ne qui magistrum se in templo quotidie exhibebat, videretur ignorare id quod imprimis doctori est cognoscendum. Docturus enim artem aliquam, cognoscere debet quid in ea arte sit præcipuum & primū. Prolaturus autem Dominus primum mandatum ex Deuteronomij 6. cap. præmittit etiam, vt est apud Marcum, illud quod ibi præcedit: Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est, vel, vt habet Græca & Hebræa, Dominus Deus noster, Dominus vnus est. Quod procemij loco præmittitur primo præcepto dilectionis, eo quòd C dilectionem Dei præcedere debeat recta de Deo opinio & fides, vt scilicet credatur vnus esse Deus & non multiplex, sicut Dei gentium, & proinde in vno illo omnem fiduciam collocandam esse, ex qua fide etiā facilè nascitur Dei ex toto corde dilectio. Quoniā enim Deus est, & super omnia constitutus, hinc super omnia diligēdus est: quoniam verò etiam vnus est, toto etiam corde est diligendus qui diuiso corde esset diligendus, si in multos Deus esset diuisus. Vnde quidam coniunctionem, &, cùm sequitur: Et diliges Dominum, &c. putant Hebræa phrasi accipiendam illatiuè, vt sit sensus: Itaque diliges Dominū: Porro cùm dicitur: Deus vnus est, vel Dominus vnus est; dictio, vnus, nō exD cludit pluralitatem personarū in diuinitate, sed naturarū. vnde pro Dominus, Hebræis est nomen tetragrāmaton, quod proculdubio nomen est essentiæ, deriuatum à verbo quod esse significat. Trinitatem autem personarum in essentiæ vnitate subsistentem satis etiam hac sentētia spiritus sanctus significauit, quēadmodum annotauit Euthymius, cùm primùm dicatur Dominus, & secundò Deus, ac tertiò rursum Deus vel Dominus, quēadmodū & in illo Psalmi: Benedicat nos Deus Deus noster, benedicat nos Deus; trina repetitione nominis Dei plerique intelligunt indicatam personarū diuinarum trinitatē, & secundo loco dici, Deus noster, quod secunda in diuinitate persona singulaE ri ratione, per assumptam humanam naturā, Deus noster factus sit. Quæ autem ad intelligentiam & explicationem horum duorum preceptorum dilectionis pertinēt, prolixè satis tradita sunt superius circa prædictum Lucæ locum. Illud tantùm hic notandum, Matthæum vsum præpositione, in, dicendo: In toto corde, in tota anima, in tota mēte (nam apud Matthæum in Græcis non est, ex toto corde, vt nos legimus, sed in toto corde, sicuti in tota ani-

ma, in tota mente) Marcus verò posuit præpositionem, ex, dicens: ex toto corde, &c. Matthæus enim secutus est Hebræam veritatem, quæ habet literam Beth. Marcus verò versioné Septuaginta, quæ habet præpositionem ἐξ. Nec est aliquid in sententia diuersitatis, quanquam annotare istud visum est, quòd quidam rationem aliquam asignét quare in Matthæo dictum sit, ex toto corde: nó autem, in corde: & rursum, in tota anima: non autem, ex tota anima. Magis autem illud notandum, quòd præceptum hoc non reperiatur in Exodo vel Leuitico, sed tantùm in Deuteronomio, hoc est, in secunda lege Moysis, quæ typum gerebat secundæ legis diuinæ, nempe legis Euágelicæ, cui hoc præceptum est proprium, cùm sit lex dilectionis & amoris, cùm vetus lex, fuerit lex timoris in seruitutem generans. Ideoque in Deuteronomio postquam Moyses cap. 5. enarrasset decalogi præcepta data Iudæis à Deo in monte Sinai cum magna timoris incusione, deinde in capitis sequentis exordio subiungit hoc dilectionis Dei præceptum, spiritu sancto significante post legem timoris successuram legem amoris, illudque præceptum dilectionis Dei complecti in se omnia quæ prius data erant decalogi præcepta, quæque post traditurus erat Moyses, interque ea omnia hoc primum esse & maximum. Iudæi sanè ipsi hunc totum à Domino citatum locum cum summa legunt obseruatione. Eorum enim scriptores primá & vltimam huius loci literam in Deuteron. scribunt maiusculis ad amplificationem ipsius sententiæ, vt eam legis diuinæ principium & finem subindicarent. Abutunturque Iudæi plerique his sacris verbis, haud secus quàm aliqui Christiani initio Euangelij secundùm Ioannem, qui se satis tutos existimant, si sacra verba in schedula circumferant, quantumuis interim sceleratam vitam viuant. Itaque Iudæi mane & vespere cum magna religione, imò superstitione hæc legunt verba, hac scilicet ratione, vt ipsi scribunt, vt fugent quæq; noxia. Cæterùm alterum dilectionis mandatum, quod ad proximum pertinet, Dominus dicit secundum, non quidem ordine legislationis, quia prius illud datum erat Leuit. 19. sed dignitate. Simile autem dicit alteri, tum quòd etiam sit de dilectione exhibenda, tum quòd similem habeat cum præcedenti generalitatem. Vnde & sequitur:

IN HIS DVOBVS MANDATIS VNIVERSA LEX PENDET ET PROPHETÆ.] Tota lex & Prophetæ, hoc est, Prophetarum scriptura & doctrina, pendet in duobus dilectionis mádatis, quia in illis omnia legis & Prophetarum præcepta comprehenduntur, & ex eis dependent atque eliciuntur, & ad duplicis illius dilectionis exhibitionem aut conseruationé omnia ordinantur, ita vt secundùm exigentiam mandatorum dilectionis, reliqua omnia mandata sint vel seruanda, vel aliquando etiam omittenda aut mutanda.

Rom. 13. Plenitudo enim legis, est dilectio, inquit Paulus

1. Timo. 1. cum Domino cósentiens. Et rursum: Finis, inquit, præcepti est charitas de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta. Non tátum autem in duobus illis mandatis continentur reliqua omnia legis aut Prophetarum præcepta, sed etiam quodam modo quæcunque in lege vel in Prophetis narrantur facta vel dicta à Deo, vel ab hominibus. Omnia enim propter charitatis ædificationé narrantur. Porro quod dicitur in duobus mandatis

A pendere & legem & Prophetas; vtroque modo verum est, siue intelligatur quòd in duobus istis simul pendeant, nimirum quia in priore mandato summatim comprehenduntur ea præcepta quibus erga Deum instruuntur homines: in secundo verò quæcunque erga proximum instituunt: siue intelligatur sic in duobus istis pendere, vt in singulis horum omnia pendeant, eó quòd alterius præcepti obseruatio sine altero esse nequeat, imò alterum in altero includatur, aut saltem præsupponat. Quicunque enim diligit Deum verè ex toto corde, hic necessariò ad omnem eius voluntaté comparatus est, ex quo consequens est, vt & in seipso & erga alios viuat sanctè & decenter, sobriè & iu-

B stè. Quòd si verè diligat proximum sicut seipsum, necessarium etiam est vt prius diligat Deum, propter quem proximus est diligendus, & ex cuius dilectione fluit syncera & vera proximi dilectio. Proinde non dubitauit Dominus Matthæi 7. cùm adhortatus fuisset nos, vt quæ velimus nobis fieri, eadem aliis faciamus, subiicere idem quòd hîc dixit: Hæc est enim lex & Prophetæ. Et Paulus cùm de dilectione proximi ageret ad Rom. 13. non dubitauit dicere, Plenitudiné legis esse dilectionem & dilectioné proximi non operari malum, nimirum quòd hæc necessariò præsupponeret dilectionem Dei. Deus enim est charitas, inquit Ioannes, 1. Ioan.

& qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus

C in illo. Et rursum: Qui dicit se diligere Deú, & fra- Ibidem

trem suú odit, mendax est, & veritas in eo non est. Cùm autem in tam paucis verbis & præceptis tota lex & Prophetæ comprehendantur, meritò illa fixè sunt menti imprimenda, semperque ante oculos habenda, iuxta consilium quod Deuter. 6. post primum horum preceptorum subiicitur, vt secundum hæc omnes nostros actus & consilia dirigamus & dispiciamus, quod qui faciunt, non ita, vt plerique, hærent frequenter dubitantes quid faciendum, quid non, quídve rectè factum est, quid secus. In hæc enim præcepta maximè competit illud Dauidis: Præceptum Domini lucidum, illumi- Psalm.

nans oculos. His preceptis Dominus preceptorum

D varietatem & multitudiné contraxit hoc loco, adimplens illud quod ex Isaia Paulus ad Rom. 9. citat tanquam adimpletum in Christo: Verbú enim consummans & abbreuians in æquitate, quia verbum breuiatú faciet Dominus super terram. Quem locum tractans D. Cyprianus in sermone de oratione Dominica, sic habet: Nam cùm Dei sermo Dominus noster Christus Iesus omnibus venerit, & colligens doctos pariter & indoctos, omni sexui atque ætati præcepta salutis ædiderit, præceptorum suorum fecit grande compendium, vt in disciplina cœlesti discentium memoria non laboraret, sed quod esset simplici fidei necessarium, velociter disceret. Hęc ille, qui deinceps declarat Do-

E minum hoc compendium fecisse isto loco.

ET AIT ILLI SCRIBA: BENE MAGISTER IN VERITATE DIXISTI, QVIA VNVS, &c.] Quod Marcus dicit hunc scribam approbasse Domini responsionem, & Dominum vicissim eius responsionem commendasse, ita vt diceret eum non longè esse à regno Dei, nó est contrarium ei quod Matthęus hunc dicit tentasse Dominum. Tétasse enim solùm dictus est, ob id quod experiri voluerit num ad quæstioné rectè Dominus respódere posset. Qua in re etsi nó syncero satis se declarabat erga Dominú esse affectu, tamen

cùm

cùm audiret prudentem Domini responsionem, ac talem quæ cum propria ipsius sententia conueniret, commotus responsionis veritate, ac delectatus approbatione suæ sententiæ, deposito illo tentandi animo, approbauit Domini responsionem: & vicissim Dominus delectatus quòd & veritatem ille agnosceret, eamque tentandi animo posito, à se dictam approbaret, commendans eius responsionem, dicit nō longè illum esse à regno Dei. Proximus enim ille est regno Dei, qui & cognoscit veram ratione͂ qua Deo placere possit, & eam à quocunque prædicari audit approbat, non calumniari studens per inuidiam quæ rectè dicuntur ab aliis more Pharisæorum. Nondū autem iste dicitur esse in regno Dei, hoc est inscriptus esse inter regni Dei ciues, ac talis in quo Deus regnaret, tum quia caruit fide in Christum, tum quia non satis est cognoscere & approbare verbo veritatem, sed oportet & facto eam obseruare, cum hic scriba necdum perfectam habuerit Dei & proximi dilectionem. Porro ex ipsius scribæ responsione dicentis dile- A ctionem Dei & proximi pręcellere holocautomata & sacrificia, apparet fuisse inter Pharisæos aut sacerdotes qui sacrificiis primas tribuerint partes, cùm scripturæ Prophetarum apertè satis contrarium doceant; vt Psal. 49. 50. 59. Isaiæ 1. Ieremiæ 7. & aliis multis locis, quorum multa colligit Diuus Irenæus libro quarto, cap. 32. His enim apertè significatur Deum potius requirere obedientiam, pietatem, iustitiam, misericordiam, & id genus alia, quàm externa sacrificia: sicut & Deuter. 10. testatur Moses non petere Deum aliud à suis quàm vt diligant eum in toto corde suo. Cæterum quod dicit Dominus hoc loco præceptum dilectionis Dei esse primum & maximum mādatum, ac duo- B bus his præceptis dilectionis nullum esse maius præceptum; notandum contra eos qui fidem hodie nimis extollunt, præferentes eam charitati, ac gratius Deo esse asserentes credere illi, quàm diligere eum, cùm & Paulus apertè dicat, inter tres virtutes, fidem, spem & charitatem, maximam esse charitatem.

QVÆSTIO PROPONITVR DE CHRISTO, CVIVS FIlius sit. Matthæi 22. Marci 12. Lucæ 20.

CAPVT CXIX.

C[a]Ongregatis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei: Dauid. [b]Et respondens Iesus ✝ [l] dicebat ✝ ad illos [b]docens in templo: [b] Quomodo dicunt [b] scribæ [b]Christum filium esse Dauid? [a] Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eum Dominum, [c]& [b]ipse [b]enim [b] Dauid dicit [b] in Spiritu sancto [c]in libro Psalmorum [a]dicens, [l]Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. [b]Ipse ✝ [b]ergo Dauid dicit illum Dominum, si ergo Dauid vocat eum Dominum, [b] & ▷ [l]quomodò filius eius est? [a] & nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare, [b]& multa turba eum libenter audiuit.

✝ a. ait illis
c. dixit autem
✝ c. Dauid ergo Dominū illū vocat
▷ b. vnde

CONGREGATIS AVTEM PHARISÆIS INTERROGAVIT EOS IESVS, DICENS, &c.] Cùm non haberent amplius quod interrogarent Pharisæi, Dominus vicissim post multas eorum interrogationes illis quęstione͂ proponit, eamque valde oportunam. Cùm enim superiori sermone docuisset quæ ad opera vitáque rectè instituendā pertinent, nunc ad rectam de Christo fidem eos oportunè prouocat, quòd sine fide impossibile sit qualiquali vita placere Deo. Cumq; nihil magis Pharisæos offendebat in Iesu, quàm quòd se filium Dei frequenter vocaret, seq; Deum esse, ac Deo æqualem significaret, commodè nunc in vltimo ad illos sermone ex scripturis relinquit intelligendum illis, expectatum Messiam fore supra hominem, ac verè Deum fore, vt qui ipsum ex factis & miraculis debebant agnoscere esse Christum, non alienarentur ab ipso, quòd se Deum, Deoque æqualem significaret. Fuit enim hic vltimus Christi ad Pharisæos sermo, exceptis his quæ captus ab eis, respondit illis: Non tantùm aute͂ contra Pharisæos & Iudæos illius temporis hic Christi sermo profecit, sed & cōtra Iudæos nostri temporis. Siquidem & hi suum Christum quem adhuc venturum expectant, putant tantùm fore purum hominem, nec alia re magis abhorrent à Christianorum fide, quàm quòd ea prædicet Christum hominem verè etiam esse Deum, quasi hac ratione multos colamus Deos, cōtra illud quod in scripturis toties dicitur, Vnus esse Deus. Itaque cùm adhuc apud ipsum Dominum cōgregati essent Pharisæi, interrogauit eos cuius putarent Christū esse filium, eisque respondentibus Dauidis eum esse C filium, rursum quærit quomodo ergo Dauid eum vocet Dominum suum, idque non suo spiritu, nec spiritu erroris, sed per spiritum sanctum, & in libro Psalmorum sanctorum. Qua quidem quęstione cogitandum illis relinquit Christum amplius quid futurum quàm quod à Dauide erat accepturus nascendo: alioqui enim absurdum esse, quòd eum non tantùm Dominum, sed suum Dominum vocet, cùm non sit conueniens, vt pater suū filium vocet suum Dominum. Noluit aute͂ Dominus ipse nodū huius quæstionis dissoluere, tum quòd necdum tempus esset diuinitatem Christi apertè prędicare, tum ne occasionem blasphemiæ inuenientes Iudæi amplius insanirent, vt habet Chrysostomus. Porro in historiæ huius naratione videntur à Matthæo nonnihil discordare Marcus & Lucas. D Nam cum Matthæus dicat Pharisæos interrogatos cuius putarent Christum esse filium, eosque rursum interrogatos quomodo ergo Dauid Christum vocaret suum Dominum, reliqui duo Dominum tantùm quæsisse commemorāt: Quomodo dicunt scribæ Christum filium esse Dauid? quę non videtur fuisse quæstio Domini ad ipsos Pharisæos, sed potius ad turbas à scribis edoctas. Itaque Osiander in sua harmonia significat bis Dominū hanc quæstionem proposuisse, semel Pharisæis, ac deinde turbæ, similemq; sententiā etiā indicat Euthymius. Verùm istud non est necesse intelligere, cum Marcus & Lucas non dicāt istud Dominum dixisse ad turbas, quamuis turba audiente significent esse dictum, imò potius significant dictum ad illos quos prius commemorauerunt quædā interrogasse Dominum Pharisæos, Scribas & Sadducæos, vt patet ex

ex eorum narratione. Dicẽdum ergo quòd hi duo Euangelistæ in narratione huius quęstionis à Domino propositæ, breuitati studentes, dicunt Dominum quæsisse in tertia persona: Quomodo dicunt scribæ Christũ esse filium Dauid, &c cum ex Matthæo satis appareat non his præcisè verbis in quæstione proponenda vsum fuisse sed tamen idem secundùm sensum quæsisse quod illis verbis quęsisse commemorant reliqui duo. Non enim, vt sæpe dictum est, Euangelistarum studium fuit, verba Christi nobis annumerare. Cùm enim Pharisæi plerique etiam scribæ essent, aut saltem ex scribarum sententia & doctrina respondissent Christum esse filium Dauidis, rectè Marcus Dominũ interrogasse narrat: Quomodo dicũt scribæ, &c. quamuis in secũda persona, vt ex Matthæo apparet, istud quæsierit à Pharisæis, quanquam intelligi etiam possit Pharisęos interrogatos cuius filius esset Christus, respondisse scribas asserere eum esse filium Dauid, ac tum Dominum subiecisse quod habent Marcus & Lucas; Quomodo dicũt scribæ, &c. Cęterùm scribis tribuitur hęc assertio, quòd ea ex scripturarum pendeat intelligentia, quarũ enarratio ad scribas pertinebat, maximè cùm Christum fore filium Dauid, non apertè dicatur in scripturis, vt ex eis id quisque intelligere posset, sed tantùm significetur, & indicetur, ita vt ij tantùm ex illis intelligere potuerint illud, qui acutiores erãt in scripturarum intelligentia. Nusquam enim apertè dicitur Christus fore filius Dauid, sed id scribæ ex variis locis intellexerũt satis significatũ, vt Isaiæ 8. vbi promittitur sessurus super solium Dauid. Michęę 5. vbi dicitur nasciturus in Bethlehen, & aliis multis similibus locis. Apparet autem Dominũ sua hac interrogatione & argumentatione velle probare Christũ non esse filium Dauid, & tollere velle assertionem Scribarum & Pharisæorum. Dicit enim: Quomodo dicunt scribæ Christũ esse filium Dauid? quasi significans illorum assertionem conuenire scripturæ. Vnde & infert: Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? Videtur enim econtrariò potius dicendum fuisse: Cùm Christus filius sit Dauidis, quomodo Dauid dicit eum Dominum? Sed illo potius modo suam quæstionem & argumẽtationem proposuit Dominus, vt erroneam illorum argueret opinionem, & significaret Christum nõ talem esse Dauidis filium qualem illi suspicabantur, hoc est, nudum hominem, sed etiam propter diuinitatẽ esse Dominum ipsius: ac proinde scribas interrogatos cuius filius sit Messias, non tantũ oportuisse respondisse quòd filius esset Dauidis, sed etiã & multo magis quòd filius esset Dei. Non ergo scribarum assertionem tollere voluit Dominus, sed expendendum relinquit quomodo testimonium Dauidis constet cum illorũ assertione, vt sublimiorẽ discant de Messia concipere opinionem. Testimonium autem à Domino citatum desumptũ est ex principio Psal. 109. ex cuius citatione obiter annotandum, & quòd Dauid eius Psalmi sit auctor, ac proinde aliorum etiã maximè qui Dauidis præ se ferunt titulum, & quòd vnus sit Psalmorũ liber, cùm Iudæi quidam in quinque eum diuidant. Nõ citat autem Dominus tantum eam partem quę suo seruire videbatur proposito, sed etiã addit quid Dominus dixerit Domino, nẽpe, sede à dextris meis, Donec ponã, &c. vt maiorem eis metum incuteret, si pergerẽt ei se opponere, quẽ meritò debuerant agnoscere Christum esse. Porro ex ipso Pharisæorum silentio, & ignorantia responsionis, duo sunt obseruãda. Primùm, quòd scribæ & Pharisæi tunc non intellexerint mysteriũ diuinitatis Christi. Alioqui enim facilè respondissent, vocatum à Dauid Dominum, quòd Deus esset. Vocabãt quidem Messiam filium Dei viui, vnde Caiphas dixit: Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis si tu es Christus filius Dei. Intelligebant enim ex scripturis scribæ Messiã singulari ratione vocandum filium Dei, quia dicitur Psal. 2. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu. Et alio Psalmo: Ipse inuocabit me, pater meus es tu. Deus meus, & susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. Sed ex his aliisque locis tantùm intelligebant eum fore filium Dei singulari quadam & eximia præ aliis electione & adoptione diuina, quomodo & Salomon filius Dei in typum Messiæ dictus est in scripturis. Obseruandum secundò, tempore Christi dubium non fuisse Scribis & Pharisæis, quin Psalmus iste intelligendus esset de Messia. Alioqui enim habuissent quod Domino respondissent. At posteri Iudæi variis modis conati sunt, & adhuc conantur, Psalmum hũc nobis eripere, in hoc laborantes vt de Messia ostẽdant non intelligendum. Siquidem teste Tertulliano lib. 5. contra Marcionem, quidam Iudæorum asseruerũt hunc Psalmum de Ezechia intelligendum, quia is sederit ad dexteram templi, & hostes eius auerterit Deus, & absumpserit. Hieronymus autem hoc loco super Matthæũ, Iudæos dicit intelligere hunc Psalmum dictum de Abraham in persona Eliezer serui eius, quòd post cædem quinque regum, Dominus Deus Domino suo Abrahã dixerit; sede ad dexteram meã, &c. Alij intelligunt dictum de Dauide in persona populi Israelitici, qui Dauidem appellarit dominum suum. Sunt & qui intelligunt Dauidem ipsum hic dominum suum vocare Saulem, & quòd dicitur: Dixit Dominus Domino meo; sic exponunt: Dominus dixit ad me propter dominum meum Saulem qui me persequitur. Verùm hos omnes præterquam quòd refellit silentium scribarum & pharisæorum non habentium quod responderent, etiam totius ipsius Psalmi consequentia conuincit coactæ interpretationis. In illo enim præter alia dicitur. Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedec; quod nemini præterquam Messiæ competere potest, quemadmodũ hoc & totum etiam Psalmum de Christo antiqui plerique Iudæorum Rabbini intellexerunt. Sciendum autem, quòd pro dictionibus, dominus & domino, non sit apud Hebręos eadem dictio. Nam pro nominatiuo, dominus, illis est nomen Dei tetragrammaton, quod quamuis propriè significet τὸν ὄντα, id est, existentem, vertitur tamẽ per nomen, dominus, quòd pro nomine illo ineffabili legatur ferè nomen Adonai. Pro datiuo autem, domino, ponitur nomen Adon, quod propriè dominum significat, quo nomine semper Paulus Christum appellat, propterea quòd ipse redemptos sui sanguinis pretio homines à diaboli tyrãnide in suum ius & dominiũ asciuerit, constitutus à Deo patre omnium dominus, & iudex, caputque Ecclesiæ fideliũ. de quo regno & dominio cùm etiam in hoc Psalmo agatur, conuenienter etiã hoc loco Dauid Messiam Dominũ & suum vocat Dominum. Intelligendam autem relinquit Dominus Christi ex hoc loco diuinitatem, non ex eo quòd

Dauid

Dauid vocat Mesſiam Dominũ,cùm dictio Adon, qua hic vocatur Mesſias, communis ſit etiam hominibus principatum obtinentibus: vnde eadem dictione Dauid etiam Saulẽ vocat Dominũ ſuum, 1.Reg.26. ſed ex eo quòd Dauid Mesſiã vocat Dominum ſuum, vtique non ſic eum vocaturus, ſi tantùm eſſet ipſius filius, & quãtus eſſet ſi ex ipſo natus eſſet. Cæterùm ſunt etiã in veteri teſtamento quædam loca, in quibus apertè contra Iudæos Mesſias vocatur Deus, & item Dominus nomine tetragrammaton. Deus enim apertè dicitur Pſal.44. Sedes tua Deus in ſeculum ſeculi, &c. vbi de regno Mesſiæ fieri mentionem præcedentia & ſequentia teſtantur. Rurſum: Paruulus natus eſt, & filius datus eſt nobis, & vocabitur nomen eius admirabilis, cõſiliarius, Deus, fortis, pater futuri ſeculi, princeps pacis. Item: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomẽ eius Emmanuel. Nomen tetragrammaton, quod omnino nulli competere poſſe niſi ſoli vero Deo etiam Iudæi fatẽtur, Mesſiæ tribuitur. Ierem.23. Ecce dies veniũt, dicit Dominus, & ſuſcitabo Dauid germen iuſtum, & regnabit rex, & ſapiens erit, & faciet iudicium & iuſtitiam in terra. In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Iſrael habitabit cõfidenter, & hoc eſt nomen quod vocabunt eum, Dominus iuſtus noſter. Hic enim pro dictione, dominus, Hebræa habent nomen tetragrammaton, ſicut & Ierem.33. vbi ſimilis eſt locus, quanquam etiam hæc ac alia loca diuinitatem Chriſti aſtruentia Iudæi ſuis peruerſis interpretationibus deprauare, nobiſque eripere nitantur. Porro vt & alia quæ in hoc habentur teſtimonio quod hic Dominus citauit, obiter tractentur, (nam exactior eorum tractatio ad Pſalmorũ pertinet explanationem) Deus pater dixit filio ſuo: Sede à dextris meis; ſiue quia ab æterno ſic in mente ſua ſecum facere diſpoſuit: ſiue quia vt Paulus alludens ad hunc Pſalmiſtæ locũ, dicit ad Epheſios: Deus pater ſuum filiũ poſt reſuſcitationem ſubuehens in cœlum, conſtituit illum ad dexteram ſuam in cœleſtibus. Dei enim dicere, facere eſt. Ex illo autem Pauli loco patet, non ſolum quando impleta ſit & perfecta promiſſa hoc loco ſeſſio à dextris Dei, ſed etiã quid ſit Chriſtum ſedere ad dextram Dei, nimirum eum hominem qui pro nobis mortem pertulit, factus patri obediens, conſtitutũ eſſe ſupra omnem principatum & poteſtatem, & omne nomen quod nominatur non ſolùm in hoc ſeculo, ſed etiam in futuro, omniaque ſubiecta eſſe pedibus eius. Vnde patet hanc ceſsionis promiſsionem neque tribuendam Chriſto ratione ſolius diuinitatis, neque ratione ſolius humanitatis, ſed ratione humanitatis cõiunctę diuinitati. Quatenus enim homo Deus conſtitutus eſt ſupra omnem principatum, accepitque nomen ſuprà omne nomẽ, vt in nomine eius omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium & infernorum. Cùm autẽ dicitur; Sede donec ponam; dictio, donec, accipienda eſt, quemadmodum ſæpe in ſcripturis, non vt excludat ceſsionem ad dexteram poſtquam aduenerit præſcriptum illud tempus, ſed vt tantùm indicet euentum huius rei certo tempore futurum, quod ſatis aperit Paulus dum dicit: Sede ad dexteram Dei, de cætero expectans donec ponãtur inimici eius ſcabellum pedum eius. Id autem fiet in nouiſsimo die, quando omnes hoſtes Chriſti qui ſiue verbo, ſiue facto dicunt illud: Nolumus hunc regnare ſuper nos; perfectè illi ſubiicientur, digna de illis ſumpta vindicta. Hoc enim tropicè ſignificatur per hoc quod promittuntur hoſtes eius ponendi ſcabellum pedum eius.

Isaiæ 9. — Isaiæ 7. — Ephes. 1. — Heb. 10.

ET NEMO POTERAT EI RESPONDERE VERBUM, NEQUE, &c.] Quod dicit Matthæus neminem auſum fuiſſe eum interrogare, ſignificat eos hactenus quæ interrogauerũt non diſcendi, ſed tentandi animo interrogaſſe. Si enim diſcẽdi fuiſſent cupidi, nõ debuiſſent ob animaduerſam in Chriſto prudentiam ab interrogando quieſcere, ſed ob id magis ad interrogandum prouocari. Intelligi autem debet hoc generale Matthæi dictum de hoſtibus Chriſti, ſcribis, Phariſæis & Sadducæis: & rurſus intelligi debet de quęſtione inter docendum Chriſto propoſita. Nam mox poſtea diſcipuli quædam interrogaſſe referuntur, & in domo Caiphæ quædam ab hoſtibus ſuis Dominus captus eſt interrogatus. Porro adiectione illius partis; ex illa die; videtur ſignificari etiã poſt illam diem Dominum docuiſſe in templo, quemadmodum etiam ſuprà probatũ eſt ex quibuſdam locis veriſimile eſſe. Nam quorſum dicitur ex illa die neminem auſum fuiſſe interrogare illum, ſi ex illa die nunquam præſentibus ſcribis & Phariſæis Dominus docuit, ita vt nec poſſent eum interrogare, etiamſi auſi fuiſſent & cupiuiſſent?

DOCET AVDIENDOS ET CAVENDOS SCRIBAS.

Matthæi 23. Marci 12. Lucæ 20. CAPVT CXX.

[a] Tunc Ieſus † locutus eſt ad turbas, & ad diſcipulos ſuos, [b] & dicebat eis in doctrina ſua, [a] dicens: Super cathedram Moyſi ſederunt ſcribæ & phariſæi. Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, ſeruate & facite, ſecundùm opera verò eorum nolite facere, dicunt enim, & non faciunt. ‖ Alligant enim onera grauia, & importabilia, & imponunt in humeros hominum, digito autem ſuo nolunt ea mouere. Omnia verò opera ſua faciunt, vt videantur ab hominibus. Dilatãt enim phylacteria ſua, & magnificant fimbrias. Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro, & vocari ab hominibus rabbi. Vos autem nolite vocari rabbi, vnus eſt enim magiſter veſter: omnes autem vos fratres eſtis. Et patrem nolite vocare vobis ſuper terram, vnus eſt enim pater veſter qui in cœlis eſt: nec vocemini magiſtri, quia magiſter veſter vnus eſt Chriſtus. Qui maior eſt veſtrum, erit miniſter veſter. Qui autem ſe exaltauerit, humiliabitur: & qui ſe humiliauerit, exaltabitur. † [b] cauete à ſcribis, qui volunt ambulare in ſtolis, & [c] amant ▷ [b] ſalutationes in foro, & ‖ primas cathedras in ſynagogis & primos diſcubitus in † cœnis, qui deuorant domos viduarum, ▷ ſimulantes longam orationem, hi accipient ‖ damnationem maiorem. [a] Væ autem vobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum ante homines: vos enim non intratis, nec introeuntes ſinitis intrare. Væ vobis ſcribæ & Phariſæi

† c. audiẽte autẽ populo dixit diſcipulis ſuis C.11.84.

† c. attendite ▷ b. o. ſalutari ‖ b. o. in primis cathedris ſedere

† b.o. conuiuiis.
▷ b.o. sub obtẽtu prolixæ orationis
‖ b.o. prolixius iudicium.
C.11.84.

risæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum, longas orationes orantes, propter hoc amplius accipietis iudicium. Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia circuitis mare & aridam, vt faciatis vnum proselytum, & quum fuerit factum, facitis eum filiũ gehẽnæ duplo quàm vos. Væ vobis duces cæci, qui dicitis. Quicunque iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit in auro templi, debet. Stulti & cæci, quid enim maius est, aurum, an templum, quod sanctificat aurum? Et quicunque iurauerit in altari, nihil est: quicunque autem iurauerit in dono quod est super illud, debet. Cæci, quid enim maius est, donum an altare, quod sanctificat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo & in omnibus quæ super illud sunt: & quicunque iurauerit in templo, iurat in illo & in eo qui habitat in ipso: & qui iurat in cælo, iurat, in throno Dei, & in eo

C.11.84. *qui sedet super eum. ‖ Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia decimatis mentam, & anethum, & cyminum, & reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium, & misericordiam, & fidem: hæc oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci excolantes culicem, camelum autem glutientes. Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia mundatis quod de foris est calicis & paropsidis, intus autem pleni estis rapina & immunditia. Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis & paropsidis, vt fiat id quod de foris est mundum. Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia: sic & vos à foris quidem paretis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate. Væ vobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, & dicitis, Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine Prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filij estis eorum qui Prophetas occiderunt. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Ideo, ecce ego mitto ad vos Prophetas & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem, vt veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico vo-*

C.13.90. *bis, Venient hæc omnia super generationem istam. ‖ Hierusalem Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, Non me videbitis amodò, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.*

TVNC IESVS LOCVTVS EST AD TVRBAS, ET AD DISCIPVLOS, &c.] Cùm scribarum & Pharisæorum esset iam desperata correctio, reliquum vnum erat, vt alij admonerentur, ne illorum prauis moribus & exemplo corrumperentur. Itaque varia eorũ Dominus detegit vitia in sequentibus, à quorum imitatione omnes, sed præcipuè suos discipulos, admonet sibi cauere. Quod enim discipulos potissimùm suos præmunire voluerit, indicat Lucas dicens: Audiente autem populo dixit Iesus discipulis suis: Quoniam ergo varia eorum vitia liberè erat reprehensurus, ac suos diligenter præmoniturus vt ab ipsis imitandis sibi cauerent, ne hinc etiam simul periret authoritas doctrinæ ipsorum, necessaria adhuc populo cui præsidebant doctores, eorumque doctrinam & præcepta negligenda putarent auditores, quorum vitam & mores tam grauiter erat insectaturus, prudenter suum temperat semonem Dominus, sic vt & necessariam eorum in docendo & præcipiendo authoritatem conseruare studeat, & tamen suos præmuniat, ne illorum authoritate & præeminentia permoueantur ad illorum imitationem. Rursum hoc verborum tẽperamento prouidit Dominus ne scribę & Pharisæi causari iustè possent suam læsam authoritatem, sed potius si vellent agnoscere seipsos, studerent vitam suo loco dignam viuere. Dicit ergo: Super cathedram Moysi sederunt scribæ & Pharisæi. Vbi per cathedram Moysi quidam nimis literaliter intelligendam putant sedem antiquam constitutam in singulis synagogis, ad hoc vt ex ea in sabbathis lex Moysi populo recitaretur & explanaretur, quæ ob id Moysi cathedra sit dicta. Ideoque sic intelligendũ volunt quod hîc dicitur de cathedra Moysi, vt hinc ostendant scribis & Pharisæis non obe-

A diendum fuisse, nisi in his quæ populo ex huiusmodi cathedra recitabãt, quæ scilicet in scripturis continebãtur. At vt huiusmodi de cathedra Moysi figmentum nulla ratione vel authoritate stabiliunt, ita ex scripturis satis refelli potest. Ex facto enim Christi Lucę 4. satis patet eos qui in synagogis scripturas populo recitabant, solitos id facere stãdo, & ex suo quemq; loco quo consederat. Nam & Esdras vt scribitur 2. Esdr. 8. populo legem prælegit stans super gradũ ligneum, quem fecerat sibi ad loquendum. Et Paulus Act. 13. iussus in synagoga dicere die sabbathi, surrexit, & stans locutus est ad plebem. Itaque rectius dicendum, quòd quemadmodum Psalmo primo metaphoricè dicitur ca-

B thedra pestilentiæ pro officio docendi pessima: ita & hic metaphoricè dicitur Cathedra Moysi, authoritas docendi & iubendi quæ ad cultum Dei pertinent: quam authoritatem primus in populo Iudaico obtinuit Moses, & ideo ab eo nomen accepit, vt dicatur cathedra Moysi, sicut Romanæ Ecclesiæ authoritas dicitur Cathedra Petri. Itaque quod dicitur: super cathedrã Moysi sederunt; idem est quod eam quam Moses habuit in Dei populo authoritatẽ acceperunt. Cùm autẽ Moses non tantùm habuerit authoritatem docendi, sed etiam iudicandi ac dissoluendi quę essent dubia, & iubendi quæ essent religioni vtilia, vel ex ipsis Christi verbis satis intelligere licet talem quoque scribas

C & Pharisæos accepisse potestatem. Porro verisimile est scribas omnes, quorum plerique etiam erant Pharisæi, fuisse sacerdotes aut Leuitas, quia horum erat docere populũ legem Dei, iuxta illud Malach. 2. Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est. Non dicit tamen Dominus, sederunt sacerdotes & pontifices, propter reue-

rentiam

sententiam ordinis sacerdotalis. In toto enim Euangelio non est reperire vbi Dominus taxet sacerdotes sub nomine sacerdotum, sed tantùm sub nomine scribarum & Pharisęorum; suo exemplo nos instruens quid debeatur nomini sacerdotali. Infert autem ex prædicta sententia id propter quod eam assumpserat: Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, seruate & facite. Ergo, inquit, hoc est, quia super cathedram, id est in cathedra Mosi sederũt, ideo seruate quæ dixerint vobis. Qua illatione duo notanda sunt significari. Primùm obediẽtiam deberi his qui ex authoritate docẽt & iubent, non habito respectu vitæ ipsorum, sed respectu authoritatis qua funguntur, & propter Deum cuius sunt legati. Secundò, non esse illis obediendum si quid B malè præcipiant aut doceant. Nam si eis est obediendum quoniam in cathedra sedent Moysi, non est ergo obediendum quando contra eam cathedram aliquid vel docent, vel præcipiunt. Dicit tamen absolutè Dominus, Omnia, & addit aliud vniuersale signum, dicens, non quæ, sed quæcunque dixerint, vt perfectam indicaret eis exhibendam obedientiam, sed quæ semper præsupponit, obediendum esse magis Deo quàm hominibus, quem-
Coloss. 3. admodum & Paulus dicit: Filij obedite parẽtibus per omnia. Non dicit autem Dominus: Omnia quæcunque docuerint vos, sed quæcunque dixerint, siue scilicet docendo ex ipsa lege, siue iubendo. vnde & Erasmo teste verbum, dixerint, Græca C phrasi hîc positum est pro iusserint. Sic enim & Græca & Hebræa phrasi sæpe ponitur verbum di-
Mat. 20. cere, vt suprà: Dic vt sedeant hi duo filij mei. Et
1. Cor. 7. apud Paulum: His qui matrimonio iuncti sunt dico non ego, sed Dominus. Cæteris ego dico, non Dominus. Non ergo Dominus tantùm exigit obedientiam in his quæ ex scripturis & lege Dei iuberent, aut docerent, quemadmodum volunt Lutherani, sed etiam in his quæ sua authoritate pro temporis & loci exigentia statuerent & iuberent, non contra scripturas, sed secundùm eas. Absolutè enim dicit Dominus, omnia, nec contẽtus illo addit, quæcunque dixerint, ita vt sub eo verisimile sit Dominum etiam comprehendisse ea præcepta D scribarum, quæ etsi essent inutilia, & nihil facerent ad pietatem, tamen legi diuinæ non erant contraria: qualia erant manuum & calicum ablutiones, & varia baptismata, non quòd significare vellet Dominus huiusmodi eorum pręcepta necessario seruanda esse, sed nõ malè facere eos qui propter loci & ordinis authoritatẽ scribis hac etiam in parte parerent. Sunt autem qui duo illa verba, seruate & facite, sic distinguunt, vt seruare referatur ad præcepta negatiua, facere ad affirmatiua. & sit sensus: seruate, parendo pręceptis negatiuis: facite parendo pręceptis affirmatiuis. Sed vanam esse hanc adnotationẽ, vel ex eo patet, quòd Græca in priori huius sententiæ parte habent infinitiuum, ser- E uare, hoc modo: Omnia quæcunque dixerint vobis seruare; proinde, facite, additum est explicandi gratia, vt intelligeremus quid sit, seruate. Seruamus autem & facimus non tantùm pręcepta affirmatiua, quibus aliquid facere iubemur, sed etiam negatiua, quibus vetamur aliquid facere. Facere enim dicimur quod nobis prohibitiuè pręcipitur, dum non facimus quod nõ facere iubemur. Quoniam autem qui verbo docent, facto suo & exemplo ad imitationem non parum alios commouere solent, ideo ne scribarum & pharisæorum exem-

plo & conuersatione non correspondente eorum doctrinæ peruerterentur hi qui ab illis pendere & instrui debebant, eorumque sequerentur opera, quorum obedire debebant doctrinæ, mox subiecit: secundùm opera verò eorum nolite facere; id est, ne autem imitemini eorum opera. Hoc est enim isto loco facere secundùm aliquorum opera, non autem, vt alibi, reddere secundùm merita operum. Additque causam quare non sint imitandi, qui tamen sunt audiendi. Dicunt enim, inquit, hoc est, præcipiunt, & tamen eadem ipsi non faciunt. Hoc autem est primum scribarum & pharisæorum vitium inter varia quæ hic est Dominus notaturus, à quibus suos sibi vult cauere, & vitium sanè non paruum, nec simplex. Tripliciter enim peccat qui dicit & non facit. Primùm, quia transgressor est. Secundò, quia alios debet corrigere. Tertiò, quia etiam nocet discipulis, ac doctrinam diuinam ingratam eis facit. Vnde dixit Poeta: Turpe est doctori, cùm culpa redarguit ipsum. Et Paulus velut rem indignam & intolerabilem pronunciat, quòd Iudæus cùm aliorũ se profiteretur magistrum, seipsum nõ doceret: & furaretur, qui prædicaret non furandum: mœcharetur, qui diceret non mœchandum, &c. Diogenes inter cætera præclarè dicta, eos qui de virtute loquerentur, nec rectè viuerẽt, dicebat citharæ similes, quæ sono prodest aliis, cùm ipsa nec sentiat, nec audiat quicquam. Cui dicto simile est illud quod Paulus dixit eum qui linguis loquitur hominum & Angelorum, sed charitate est destitutus, similem esse cymbalo tinniẽti. Non est prætereundum hoc loco Augusti factum, qui cùm contra legem à se de adulteris latam, per iræ impotentiam irruisset in adolescentem delatum, quòd cum Iulia ipsius filia rem habuisset, adolescente exclamante: Legem tulisti ô Cæsar; adeo doluit, vt eo die recusaret cœnam capere, à seipso pœnas sumẽs, quòd legi quam aliis prodiderat, non per omnia paruisset, vt meritò pudere debeat eos qui inter Christianos aliis præcipiunt quæ ipsi præstare negligunt & contemnunt. Porro vt super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisęi, ita nunc Episcopi & sacerdotes sedent in cathedra Christi, qui primus fuit Euangelicæ legis auctor, sicut Moses primus auctor legis veteris. Proinde & nobis hinc discendum, obedientiam præstandam his qui Christi in terris locum obtinent, etiam si vita non respondeant suæ doctrinæ. Docet enim hic locus, cathedræ, cui aliqui præsunt & sacerdotali authoritati, non derogare eorum qui præsunt indignitatem, quo ad obediẽtiam illis præstandam. Magis autem Episcopis quàm scribis & pharisæis competit authoritas etiam noua quędam pro exigentia loci & temporis statuendi ad vtilitatem fidelium, quòd vni Iudæorum populo per Mosen diligenter satis præscripta essent quæcunque ad religionem pertinerent, & iustitiam inter homines seruandam, cùm legislator noster generalia tantùm ædiderit præcepta, ad quorum obseruationem pro diuersis tẽporibus & locis, diuersa sunt oportuna & commoda. Proinde vt quæcunque ad suorum præceptorum obseruationem commoda essent, vicarij ipsius scirent se accepisse cõstituendi potestatem, ascensurus ad patrẽ Dominus dixit suis: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Et qui vos audit, me audit. Vnde & Paulus Corinthiis scribit post traditam Domini constitutionem, se cùm veniret

Rom. 2.
1. Cor. 13.
Ioãnis 20
1. Cor. 1.

cætera dispositurùm quæ ad Eucharistiæ mysteria tractanda pertinerent. Cæterùm vt ex hoc loco lubenter sacerdotes, clerici & religiosi colligimus argumentum commendandi & confirmandi authoritatem sacerdotalem, etiam ad ea quę in sacris scripturis apertè non præcipiuntur: ita ex eodem hoc loco videndum nobis ne in nos ea quadrent vitia quæ in scribis & pharisæis hîc taxat Dominus. Eadem enim planè vitia, & vtinam non potentius regnare in plerisque sacerdotibus, Episcopis, atque religiosis hodie, prôh dolor, nimis est videre.

ALLIGANT AVTEM ONERA GRAVIA ET IMPORTABILIA, ET IMP. &c.] B Græca non habent, autem, sed γὰρ, id est, enim, quomodo & habent Latini quidam codices scripti: vnde patet Dominum hic nō diuersum à præcedenti taxare vitium, sed declarare quod dixit: Dicunt & non faciūt; quanquam id declaret cum magna ipsius vitij exaggeratione, vnde patet deinceps per onera grauia & importabilia hic significari ea de quibus prius dixit Dominus: omnia quæcunque dixerint vobis facite; & non tantum ea quæ dicuntur hominum mandata vel traditiones. Nec absurdum videri debet, si ea quæ ex lege iubebant, dicantur onera importabilia, cum importabilia hîc positum sit pro difficilia portatu. Est enim hîc Græcis, sicut & Lucæ 11. δυσβάστακτα. Et alioqui Act. 15. dicit Petrus, legē iugum esse, quod nec nos, inquit, nec patres nostri portare potuimus. Est autem suprà in cap. Concordiæ 81. circa similem Lucæ locum, vbi ob hoc vitium væ intentat Dominus scribis, satis dictum & de tropo qui est in hac sententia, & quomodo dupliciter scribæ onera grauia alligabant, & veluti in fasces congerebant, imponebantque in humeros hominum. Hoc tantùm hic est proprium, quòd dicuntur onera grauia alligare; quo significat varia eos præcepta veluti in fasces congerere siue ex scripturis, siue ex propria sua authoritate, qua noua legis præceptis addiderūt, seuerè interim & rigidè quæ legis sunt ab aliis exigētes, at sibi in omnibus multam concedentes licentiam. Duplicem ergo, vt habet D. Chrysostomus, hic nequitiam eorum ostendit, tum quia sine venia exquisitissimè multitudinem viuere volunt: tum quia nimium sibiipsis indulgentes, magnam assumunt licentiam, quorum opposita in optimo principe requiruntur, vt scilicet aduersus seipsum nulla vtatur venia, sed seuerum in se iudicem exhibeat: erga subiectos autem mitior, & ad dandam veniam pronior sit. Sic sanè Cato senior se omnibus peccantibus ignoscere dicebat, præterquàm sibiipsi, multum dissimilis illi Menio, qui carpens alios, sibi condonabat omnia.

OMNIA VERO OPERA SVA FACIVNT VT VIDEANTVR, &c.] Notauit in præcedentibus Dominus illorum grauiter culpabilem negligentiam, notat modò eorum non sanctam in bonis operibus diligentiam, vt sicut suos significauit cauere sibi debere ab imitatione negligētiæ illorum: ita & nunc significet, nec in bonis quæ facere viderentur operibus imitandos, vt sit talis horum cum præcedentibus cohærentia: Nihil penè eorum faciunt quæ ab aliis seuerè exigunt: quòd si verò quædam eorum faciunt, omnia malo fine faciunt, nimirū non vt Deo placeant, sed vt videantur & spectentur ab hominibus eisque sint admirationi, & ab eis honorentur, vt nec hac in parte A vobis sint imitandi. Secundum ergo vitium quod in his notat, est vanæ gloriæ appetitus, quod vitium variè ostendit eis competere. Primùm quidem in bonis quę facere videbantur operibus, dicens omnia hæc eos facere vt viderentur. Secundò, in externo ipsorum habitu, dicens: Dilatant autem phylacteria. Græca enim non habent, Dilatant enim; sed dilatant autem; vnde patet hic Dominum non voluisse declarare præcedentem sententiam, quæ potius declarāda fuisset per eleemosynas, ieiunia, & orationes, quas faciebant vt viderentur ab hominibus, vt notat in eis Matthæi 6. sed alia ratione ostēdere eos vanæ gloriæ cupidos, per hoc scilicet quòd externo ipso habitu volunt videri & haberi insigniter religiosi & legis obseruatores. Porro occasio phylacteriorum, quæ dilatasse dicuntur scribę & pharisæi, fuit id quod scribitur Deuteron. 6. cùm post præcepta decalogi, & post præceptum maximum dilectionis, adhortans ad perpetuam eorum præceptorū recordationem, tandem intulit Moses: Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque & mouebuntur inter oculos tuos. Hoc enim nimis literaliter intelligentes Iudæi scribebant in membranis verba illa: Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est. Et diliges, &c. Aut secundùm Hieronymum ipsum decalogum Mosi, membranasque has partim brachiis alligabant, partim ligabant in fronte, quasi C coronam capiti facientes, vt semper ante oculos mouerentur: quem morem ad suum vsque tempus Iudęis per Indiam, Persiam & Babyloniam seruatum idem testatur Hieronymus, eumque qui hoc habuisset iudicatum religiosum. Mēbranæ autem illæ sic depictæ, Græco nomine dicebantur phylacteria, id est, custoditoria, vel conseruatoria, quòd adhiberentur ad suiipsius & legis diuinæ custodiam, cùm prædicto scripturæ loco nihil aliud exigeret per Mosen Deus, quàm vt præceptorum suorum nunquam obliuiscerentur, sed eorum sic semper essent memores, quomodo rem in manu existētem & ante oculos non facilè obliuiscimur. Has autem membranas, quo præ aliis viderentur religiosiores, & in mandatis Dei recogitandis & D faciendis diligentiores, scribæ & Pharisæi latiores gestabant. vnde dicit: Dilatant phylacteria sua; non contenti scilicet talia circumferre qualia alij plerique. Eadem de causa & fimbrias magnificabant. Num. Deut. Præceperat enim Moses vt Iudæi in quatuor angulis palliorum suorum facerent fimbrias hyacinthinas, ad discretionem populi Israelitici, vt quomodo in corporibus circuncisio daret signum Iudaicæ gentis, ita & vestis haberet aliquam differentiam, ac vestis huius discretione admonerentur etiam discretam à gentibus debere eorum esse conuersationem, cogitarentque cuius Dei qualem culturam suscepissent obseruandam. vnde dicitur E in Numeri: Quas fimbrias cùm viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, &c. Color enim hyacinthinus similis est colori cœli, vnde significabat cœlestem eos debere habere conuersationem, ipsosque se astrinxisse præceptis Dei cœli seruandis. Has ergo fimbrias scribæ & Pharisæi, qui sanctiores reliquo populo videri volebant, faciebant grandiores, & si verum narrat D. Hieronymus, acutissimas in eis spinas ligabant, vt videlicet & ambulantes & sedentes interdum pungerentur, & quasi hac admonitione retraherentur ad officia Domini. Deplorat autem idem Hieronym.

nos tanquam miseros, quòd ad nos etiam Pharisæorum vitia transierint, nimirum quòd & apud Christianos plerique sanctitatis opinionem venentur externo habitu, quodque rebus quibusdam fidant quæ per sese sanctiorem non faciunt hominem, quod superstitiosas mulierculas facere solitas dicit, in paruulis Euangeliis, ligno crucis & istiusmodi rebus. Tertiò, Dominus ostendit ipsorum inanis gloriæ appetitum in externa cum hominibus conuersatione, cùm subiicit: Amant autem primos accubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi, hoc est, magister mi. Non reprehendit quòd primos obtinerent accubitus, primasque cathedras, sed quòd hæc amarent & studiosè expeterent, quemadmodum & suprà Lucæ 11. Et bene quidem tertio loco istud ponitur in reprehésione cupiditatis humanæ glorię, quod ideo omnem suam iustitiam faciebant coram hominibus fimbriasque ac phylacteria dilatabant, vt honore isto quem amabant, in synagogis, in cœnis, in foro ab hominibus afficerentur.

VOS AVTEM NOLITE VOCARI RABBI, VNVS EST ENIM MAGISTER VESTER.] Grecè non est, nolite vocari, sed μὴ κληθῆτε, id est, ne vocemini, quemadmodum postea vertit interpres. Cùm autem in nostra potestate non sit hoc vel illo modo vocari, sed in voluntate vocantium, certum est hec Christi verba non simpliciter ad literam intelligendam esse. Alienam enim actionem nobis Dominus noluit prohibere, sed propriam affectionem. Rursum certum est Dominum his verbis noluisse interdicere Christianis simpliciter appellationes magistri vel patris, cùm D. Paulus ipse se doctorem vocet gentium, & patrem Galatarũ in fide. Itaque potius scopus à Domino intentus est spectandus, quàm verba. Is autem est, omnes & potissimùm suos discipulos inuitare ad humilitatem, atque à superbia & vanæ gloriæ appetitu abstrahere, vt scilicet non more scribarum affectent & ament se vocari magistros, atque hoc nomine ament se aliis præferri & honorari, sed potius quantum in ipsis est fugiant per humilitatem huiusmodi appellationem, aut si admittant eam & vsurpent, non tamen se hoc nomine aliis præferant, nec in eo cæteris despectis sibi placeant & glorientur, agnoscentes vnum solum esse, cui appellatio ea verè & propriè sit tribuenda: se autem, si quid in docendis aliis possunt, esse tantum illius ministros, & proinde non esse cur sibi in magistri nomine placeant, seseque efferant, aut etiam cur illud nomen magnopere vsurpent sibi. Id enim Dominus suis vetare voluit quod in scribis reprehendit. At in eis nõ reprehẽdit quòd vocarentur Rabbi, sed quòd amarent sic vocari. Iam & cùm subiicit: Qui maior est vestrum, erit minister vester. &: Qui autem se exaltauerit, humiliabitur, &c. satis significat per duas sentẽtias, quomodo prohibuerit admittere aut vsurpare appellationem magistri, nimirum vt ne qui magistri obtinet locum, se hoc nomine efferat, sed cõtrà se tantum vt ministrum reputet, & sic humiliet, vt vel nomen magistri penitus fugiat, vel hoc nomine se aliis non præferat: Sẽsus ergo est: Illi quidem amant & affectant vocari Rabbi, vos autem, quos ab horum moribus oportet esse longè alienos, nõ solùm non ametis sic vocari, sed omnino nolite sic vocari, & quãtum est in vobis fugire eam appellationem, sic

1. Tim. 2.

A vt proprium inde honorẽ fugiatis. Quem sensum etiã confirmat subiuncta à Domino ratio, quæ habet: Vnus est enim magister vester, Deus scilicet aut Christus. Nam, Christus, Græca etiam hic addunt, sicut postea additur. Sic autem modo Dominus vnum dicit esse nostrum magistrum, sicut suprà dixit, solum Deum esse bonum, recusans ob id boni appellationem ab eo qui ipsum hominẽ tantum putauit. Sicut enim ibi noluit significare Dominus hominẽ nullo modo posse dici bonum, sed eam appellationem propriè soli Deo competere, vt de bonitate sibi meritò homo placere non debeat, tum quòd imperfecta sit qualiscũque hominis bonitas, tum quòd omnis quæ habetur ab ho-

B mine, ex Dei munere & communicatione obuenerit: ita & hîc docere voluit appellationem magistri soli Deo vel propriè competere, atque ob id neminem id nominis sibi debere arrogãter asscribere, quin potius per humilitatem declinare, aut saltem proprium ex eo honorem non sectari, cùm agnoscere debeat & esse imperfectum quicquid in ipso est magisterij & doctrinæ, & quicquid habet, ab eo accepisse qui solus propriè est magister omnium, ac proinde non esse sibi gloriandũ quasi non acceperit. Qui enim sibi in nomine placent doctoris, hoc ipso declarant se plus sibi arrogare quàm ipsis competat, & quasi primarios reputare magistros, ac proinde ei qui solus est verè magister iniuriam faciunt, sibi vindicantes quod illius

C est. Qui verò se tantùm agnoscit doctorem ministerialem, is non suum inde spectat honorem, sed eius cuius se agnoscit ministrum. Solus autẽ Deus vel Christus propriè est magister, quia is solus est primarius & principalis, qui scilicet omnia nouit à nullo alio edoctus, quique omnes docet quod sciunt, vt eius comparatione omnes alij discipuli sint nõ magistri: qui denique solus verè docet, doctrinam intus efficiendo. Nam homo si quem instruat, quid aliud agit quàm quòd exterius verba sonet quæ in animum audientis trãsmissa, aut naturalis luminis quod à Deo est virtute, aut fidei lumine, cooperante simul Dei gratia, doctrinam & scientiã generant? nec aliter se habet homo doctor

D ad eum quem instruit, quàm agricola semen terræ iniiciens ad ipsam terram. Sicut ergo non rectè agricolam quis dixerit produxisse frumentum, sed terram aut naturam: sic nec doctrinam in animo verè generat homo, sed solus Deus. Quod agnoscẽs Paulus scribit Corinthiis: Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem dedit incrementum. Itaque neque qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Et rursum: Sic, inquit, nos existimet homo vt ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei. Notãdum autem, quòd cùm multa dixisset Dominus affectare scribas, primos scilicet recubitus in cœnis, primas cathedras in synagogis, salutationes in foro, tamen peculiariter

E dehortatur suos ab eo quod dixit eos amare nomẽ Rabbi. Eius enim peculiariter erant monendi hi quos iam in totius orbis magistros delegerat. His ergo & in illis, nobis omnibus prohibet affectationem honorificæ nomenclaturæ, & complacẽtiam in magnificis titulis, nõ quòd omnis talis complacentia sit criminosa, sed quòd suos Dominus ad perfectionem vocare vellet. Addit autem & aliud, propter quod appellationem Rabbi declinare debeamus, cùm subiicit: omnes autẽ vos fratres estis, quod vel intelligi potest dictum de omnibus om-

1. Cor. 3.

1. Cor. 4.

nino hominibus, quia omnes ab eodem Deo patre facti, germanitate pari inter se coniunguntur: vel potius intelligendum dictum de Christianis, qui ratione spiritualis regenerationis omnes inter se sunt fratres, vnum habentes patrem cœlestem. Itaque duplici ratione fugiendam appellationem magistri significat, tum quòd nomen hoc propriè soli Deo vel sibi conueniat: tum quòd nos pariter fratres agnoscere debeamus,& ob id non affectare huiusmodi appellationem qua aliis preferamur, aut saltem eo nomine nos aliis despectis non oportere efferri.

Et patrem nolite vocare vobis svper terram. vnvs enim,&c.] Quia dixit:omnes autem vos fratres estis,hinc occasioné accepit etiam subiungendi de nomine patris hominibus non communicando. Cùm autem de nomine Rabbi & magistri præcipiat ne illo vocemur,de nomine patris præcipit ne illo alios vocemus,quia maius periculum peccati est in eo qui sinit aut cupit se vocari magistrũ aut Rabbi, quàm in eo qui eum à quo instruitur vocat magistrũ aut Rabbi. Et rursum maius peccati periculũ est in eo qui eum à quo genitus est vocat patrẽ suum,quàm in eo qui sic se vocari & sinit & vult ab eo quem genuit.Rectè tamen etiam intelligitur,Dominum, & cùm prohibuit ne vocemur Rabbi, simul prohibere voluisse ne alios ita vocemus,in eo sensu in quo prohibet modò ne quem in terra vocemus patrem. Et rursum cùm iam prohibet ne quem vocemus patrẽ in terra, simul voluisse prohibere ne sic nos vocari vel sinamus, vel cupiamus in eo sensu, quo prohibuit ne sinamus, vel cupiamus nos vocari Rabbi:atque ob id etiam sic variè locutũ esse, vt nunc dicat,ne vocemini:nũc nolite vocare,vel, vt habent Græca, μὴ καλέσητε, id est,ne vocetis. Sicut autem superiori sententia non simpliciter auferre voluit Christianis nomẽ Rabbi vel magistri, ita & hac certum est ipsum non prohibere voluisse simpliciter, ne quis aliquem in terra vocet patrem,sed ne illum sic vocet & reputet,tanquã primarium & præcipuũ, sic scilicet vt ei suam vitam & suum esse præcipuè acceptam referat, atque ab eius prouidentia maximè pendeat, & ab eo suam hæreditatem expectet, quomodo gentiles suos genitores patres vocant.Vnus est enim qui solus verè & propriè omnium hominum ratione creationis, omniumque Christianorum ratione regenerationis, est pater, is scilicet qui in cœlis est, cui quicquid sumus siue per naturã, siue per gratiam, acceptum ferre debemus, vt qui solus animam & gratiã qua viuimus homini infundit, cum ad illa homo qui dicitur pater vel carnalis,vel spiritualis, tantum disponat:à cuius item prouidentia semper in omnibus pendere debemus, vt sine qua nihil profuerit hominis cuiusuis cura:à quo denique veram hæreditatem nostram expectare debemus, dicentes cũ Dauide: Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei: (Psalm. 15) Simili modo nec hominem vocare debemus Rabbi vel magistrum, sic scilicet vt eum reputemus velut primarium magistrum, quod faciunt hi qui scientiam suam illi potissimum acceptam referunt, atque ab eius instructione maximè pendent, & non imprimis ab interna spiritus diuini illuminatione, in hominis doctrinam & verba penitus iurantes,quemadmodum fecerunt Pythagorici, nec non & aliarum sectarum discipuli; quod qui faciunt,aut in eo peccant quòd diuinum

A honorem homini tribuunt,aut etiam in eo quòd à Christi magisterio deficiunt, mendacium pro veritate amplectẽtes, quemadmodum accidit hæreticorum discipulis.Iam in quo sensu prohibuit ne vocemur Rabbi vel magistri, in eodem etiam nec debemus vocari patres, sic scilicet vt illud nomen affectemus proprij honoris causa, atque eo nomine ita nobis placeamus, vt aliis insolẽter nos præferamus, nec erga illos non exhibeamus tanquam fratres ad eandẽ vocatos nobiscum hæreditatem. Hinc Paulus dominis fidelibus præcipit vt seruis suis sese exhibeant non tanquam dominos, sed potius tanquam eiusdem domini conseruos. (Ephes. 6. Coloss. 4.)

Nec vocemini magistri, qvia B magister vester,&c.] Aut repetit Dominus iam sub alio nomine idem quod prius dixit,ad augmentum detestationis huius mali,& extirpandum hunc superbiæ morbum è mẽtibus discipulorum, quibus vtpote iam delectis in doctores totius orbis, ab hoc vitio periculum erat. Aut inter Rabbi & magistrum illud hoc loco interest, quòd nomen Rabbi,pręceptoris sit vocabulũ eius qui docet, vnde & apud Hebræos, dictio, רב Rab,dicta est à multitudine scientiarum & cognitionis:Nomen verò magistri hoc secundo loco,sit nomen moderatoris in moribus & gubernatoris vitę,quomodo & dicitur magister equitum,magister domus. vnde hoc loco Græcis est καθηγητὴς, C quod institutorem & gubernatorẽ vitæ significat propriè, cùm superius quãdo dicitur etiã :vnus est enim magister vester; quidam codices Græci teste Erasmo habeant, διδάσκαλος,quod doctorẽ significat,& respondet vocabulo Rabbi. Subiicit autem Dominus duas sententias sibi familiares, quibus reddit modò prædictorum causam præceptorum, & quod prius in specie dixit, nunc generatim extulit, vt non prædictos tantum titulos fugiendos intelligamus,sed & alios.Prior est: Qui maior est vestrum,hoc est,qui maximus est inter vos,siue dignitate, siue donis spiritualibus, erit vester minister.Quæ sententia & suprà est habita in cap.Concor.104.ex Matth.20.& Mar.10.& postea habebi- D tur Lucæ 22.Secunda est:Qui autem se exaltauerit, humiliabitur, &c. quæ suprà est habita ex Lucæ cap.14. & 18.

Cavete a scribis qvi volvnt ambvlare,&c.] Vitiorum eorum quæ apud Matthæum Dominus prolixè commemorat, vt ab eis suos admoneat sibi cauere,quædã paucis Marcus & Lucas à Domino notata commemorant,dicentes eum dixisse:Cauete à scribis, ne scilicet eos imitemini, suoque exemplo vos corrumpant, qui volunt,hoc est desiderant & affectant ambulare in stolis,id est,vestibus talaribus,quo sint honoratiores,& amant salutationes in foro,& cætera quæ suprà sunt habita.ex Matthæo, quibus notatur in eis E desiderium inanis gloriæ, cui toti erant inhiantes vbique. Notantur deinde apud hos duos Euãgelistas, & alterius grauioris vitij,nimirũ auaritiæ aut gulæ, idque non simplicis, cùm dicitur, quod & postea habet Matthæus; qui deuorant domos viduarum, simulantes longam orationem. Quo significatur ipsos longis precibus non ex animo factis, sed simulatè & ad ostentationem captare fauorem viduarum, earumque domos,id est, facultates & substantiã deuorare, quia ab eis velut sanctæ & religiosæ personæ frequẽter inuitantur, magnisq; sumptibus excipiuntur, vt intelligit Theophylactus

phylactus in Lucam. Aut quia viduæ propter precum ostentationẽ confidentes in eis, tãquam viris spiritualibus & sanctis, munera multa eis offerũt, quo fiant participes orationũ, aut in suis necessitatibus recurrunt ad eos, pecunias suas & fortunas apud eos deponentes, ita vt his aliisque modis exhaurirentur domus viduarum, quarum peculiariter Dominus meminit potius quàm virorum, aut mulierum aliarum, tum quòd his facilius imponitur falsa sanctimoniæ specie, & liberam habent facultatum suarum administrationem, cùm maritatis dolus facile indicetur à maritis, nec libertas sit cõferendi munera: tum vt horum peccatũ magis exaggeraret, ostendens illos earum esse spoliatores, quas potius adiuuare & subleuare deberẽt, vtpote desertas, & omni adiutorio desolatas. Hac ergo in parte tripliciter peccabant. Primùm quòd auaritię aut gastrimargiæ studerẽt: secundò, quòd re sacra, nempe oratione, abuterentur ad quæstum aut gulam: tertiò, quòd eas deciperent & nudarent quæ omnium maximè ipsorũ erant iuuãdæ subsidio & patrocinio. Porro pro eo quod in Luca legimus; simulantes longam orationẽ; Græcè est, προφάσει μακρὰ προσεύχονται, hoc est ad verbum, prætextu (vel simulatione) prolixè orãt. Atque eodem modo est & apud Matthæum pro eo quod nos habemus; oratione longa orantes. & apud Marcum, pro illo; sub obtentu prolixæ orationis. Additurque apud omnes Euãgelistas in Græcis ante hęc verba coniunctio καὶ, id est, &, ita apud Lucam ad verbũ sit; qui deuorant domos viduarum & prætextu prolixè orant. Proinde quidã his verbis, non vnum tantum vitium significari intelligunt, nempè quòd simulatione precum omnia à viduis emulserint, sed duo vitia, nimirum quod viduas per auaritiam & crudelitatem opprimerent, & tamen interim simularent longas preces, quo viderentur sancti, & suam obtegerent impietatem hominibus. Verùm etiam D. Chrysostomus intellexit per illam secũdam partem, qua dicitur quod prolixè orabant prætextu, significari modum quo comedebant & deuorabant domos viduarum, quomodo intelligendum satis patet ex Matthæo, qui habet, κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, hoc est, deuoratis domos viduarum, & prætextu longum orantes. Vbi coniunctio, &, videtur posita, ac si dicas, idque, quemadmodum vertit Erasmus. Videtur autem dictio προφάσει hoc loco non rectè verti per prætextum, aut obtentum, quemadmodũ in Marco vertit interpres, ab obtẽdo, quod est prætendo & prætexo. Nam prætextus propriè dicitur velamentum illud quo moueri aliquis videtur ad agendum quippiã, cùm tamen alia causa moueatur. Itaque significaretur scribas precum longitudinem prætexere & pręferre, velut causam cur licitè comederent domos viduarum, qui non videtur sensus à Domino intẽtus. Proinde rectius datiuus προφάσει verteretur per, simulatione. Nam & hoc significat, vt rectè verterit interpres in Luca, simulantes longam orationẽ. Euthymius dictionem προφάσει accipit pro occasione, & interpretatur significari quòd occasione deuorandi domos viduarum prolixè orarẽt. Significat enim πρόφασις etiam occasionem. Adiicit autem Dominus post notationem huius vitij, quòd ob id scribæ & pharisæi accipient prolixius iudicium, vt est in Marco, vel amplius iudicium, vt est in Matthæo, vel, vt clarius versum est in Luca, damnationem maio-

A rem, cùm Græcis apud omnes sit Euangelistas περισσότερον κρίμα, id est, abundantiorem cõdemnationem, scilicet quàm reliqui peccatores, nimirum quòd nõ simpliciter auaritiæ & gulę essent dediti, sed etiam re sacra abuterentur ad suum quæstum vel gulam. Id enim quàm sit Deo ingratum, significauit Dominus, dum in sola huius vitij notatione meminit de grauiore scribarum condemnatione, dicens apud Matthæum; propter hoc amplius accipietis iudicium. Vbi, amplius, debere accipi, vt sit nomen, sicut & prolixius, in Marco, patet ex prædictis. Conuenit ergo huic loco illud Ieremiæ: *Ierem. 48*
Maledictus qui facit opus Dei fraudulenter.

VÆ AVTEM VOBIS SCRIBÆ ET PHA-
B RISÆI HIPOCRITÆ, QVIA CLAV. &c.] Incertum est an etiam hoc tempore, sermone conuerso à turbis ad scribas, Dominus has comminationes aut deplorationes dixerit, quarum aliquot Lucas suprà recensuit dictas à Domino cùm à pharisæo quodam ad prandium fuisset inuitatus. Apparet enim in multis locis Matthæum, cum Christi verba describit, cõiunxisse quædam diuersis temporibus dicta, ob affinitatem illorũ inter se, quod sanè & hic fecisse videri potest, quòd eorũ quę hic apud eũ sequuntur dicta ad scribas & pharisæos, nihil habeatur apud Marcũ & Lucam. Quia tamẽ fieri potest etiã hoc tẽpore & loco ista Dominum dixisse, quorũ quædam Lucas alio tẽpore & loco
C dicta cõmemorauit, visum est in Cõcordia relinquere hæc eo quo Matthæus posuit loco. Verisimile enim Dominũ hæc scribarũ vitia frequenter redarguisse. Nec absurdũ videri debet, quòd turba præsente hæc eorũ vitia palam reprehẽderit. Nam turbarũ potissimùm causa hæc dicẽda susceperat, vt ab illorũ vitiis sibi cauerent quorũ instituebantur doctrina. Et alioqui incorrigibilis eorum post longam expectationẽ vita, qua multi seducebãtur, digna erat quã Dominus palam insectaretur, maximè hoc tẽpore, post quod amplius cum eis non erat locuturus docẽdo, & quo conueniebat ipsum huiusmodi libertate declarare se illos nõ metuere, & ad mortem subeũdam paratũ esse, ad quam in-
D ferendam sciebat animos scribarũ & pharisęorum hac reprehensionis libertate magis prouocandos. Octies autem hoc loco vę intẽtat scribis & pharisæis, sicut in principio octo iustorũ protulit beatitudines: & primò quidem væ illis dicit, ꝙ cùm deberent sua doctrina & exemplo aliis aperire regnum cœlorũ, & viam ad illud præmõstrare, contrà clauderẽt illud coram hominibus, id est, impedimentũ præstarent ne introirent, dum scilicet eos auocarent à fide in Christum, qui ostium est per quod intratur in regnũ cœlorũ, in quem nõ solùm ipsi recusarẽt credere, sed etiã ad credendum propensos ne crederent quantũ in ipsis fuit impediebant, damnantes doctrinam & miracula ipsius, ac
E prohibentes suis edictis credere in eum, & cõfiteri illum. Istud autẽ & apud Lucã ca. 11. obiicitur scribis, vbi plura vide annotata. Secũdò, væ illis dicit, quòd comederẽt domos viduarum, &c. quod iam circa Marci & Lucæ verba est tractatum. Tertiò, væ dicit, quia, inquit, circuitis mare & aridam, id est, terram, hoc est, cum multa diligentia & labore quæritis vt vndique ex gentibus faciatis vnũ proselytum, hoc est, aduenam, qui ab idololatria, conuersus, Iudaicã amplectatur religionem. Hic enim Græco nomine dicebatur προσήλυτος, quod idem significat quod Latinè aduena, à verbo προσελεύθω.

quod eſt, aduenio. Non autem ob hoc eorum ſtudium quod in ſe ſanctum erat, væ illis dicit, ſed ob id quod ſequitur, quod quem tanta diligentia & labore in cōſortium ſuæ religionis pellexiſſent, ad hoc vt ſaluus fieri poſſet, eum ſuis exemplis & conuerſatione facerent filium gehennæ, id eſt, obnoxium gehennæ & æternæ cōdemnationi, duplo ſupple magis quàm ipſi eſſent: quod perinde eſt ac ſi dixiſſet ſimpliciter, quod plus eũ gehennę obnoxiũ redderent quàm ipſi eſſent. Ad hunc enim modum pręſtat accipere illud, duplo magis, quàm anxiè de duplici nomine, quo proſelyti magiſtris ſuis Iudæis addictiores reddãtur, diſquirere. Nam Dominus vt rudibus, ita & ſimpliciter eſt locutus & vulgariter. Plus autẽ proſelytum obnoxiũ fieri gehennæ dicit quàm ipſi eſſent, quòd vt plurimũ qui præceptorẽ habet malũ, non in illius malitia ſiſtit, ſed eius vtens exemplo ſolet vlterius procedere, & in malo præceptorem ſuperare. D. Hierony. intelligit proſelytos per ſcribas duplo fieri peiores, quòd qui cùm ethnici eſſent ſimpliciter errabãt, & erant ſemel filij gehennæ, videntes magiſtrorũ vitia, & intelligentes eos deſtruere opere, quod verbis docebant, reuertantur ad vomitũ ſuum, & gentiles rurſum effecti, pœna maiori digni efficiãtur. Quæ intelligentia melius conſtaret, ſi dictũ eſſet, duplo magis quàm prius erant, cùm dicatur, duplo magis quàm vos. Id ſanè vitium cauendum ne & Chriſtianis aut monachis conueniat, qui aliquem ſtudioſè in Chriſtianiſmum aut monachiſmum adducunt. Certè in hæreticis noſtri temporis idem euenire videmus longè apertiſsimè, vt cùm infinitis laboribus in ſuam ſectam quoſdam pertrahere ſtudeant, hac de cauſa maria & terras circumeuntes: vbi eos pertraxerint, peiores illos poſt ſe relinquant, & Eccleſiæ Dei ac veritatis hoſtes pertinaciores. Eſt autem huius væ commemoratio, propria Matthæo, ſicut & ſequentis.

VÆ VOBIS DVCES CÆCI, QVI DICITIS, QVICVNQVE IVRAVERIT PER TEMPLVM, &c.] Quartò, illis væ dicit ob præpoſteram & erroneam eorum traditionem, propter quod eos duces iam vocat cæcos, cùm in aliis eos vocet hypocritas, eo quòd hæc eorum doctrina ex magna mentis proceſſerit cæcitate, cùm alia ferè facta ob quæ væ illis dicitur ex hypocriſi proceſſerint. Docebant autem eum qui iuraret per templum aut in altari, id eſt, per altare, nihil eſſe, hoc eſt, non obligari vi huiuſmodi iuramenti: qui verò iuraret in auro templi, id eſt, per aurum quod in templo oblatũ eſſet, aut in dono quod eſt ſuper altare, id eſt, per ſacrificia, debere, hoc eſt, obligari huiuſmodi iuramento, vt & perſoluere teneretur quod ſic iurans promiſiſſet, & periurij reus eſſet ſi ſic iurans fefelliſſet. Cuius eorũ traditionis & cæci iudicij veriſimile eſt hoc fuiſſe motiuũ, quòd cùm in veteri lege præceptũ eſſet vt iurarent in nomine Domini, exiſtimarent iuramenta per creaturas facta nullam inducere obligationem, adeò vt nec ea quæ per Hieruſalem, per templum, aut per altare fierent: obligare tamen ea quæ fierent per oblata Deo, ſiue in gazophylacium templi, ſiue ſuper altare, quòd hæc immediatè Dei eſſent, & ſingulari ratione diuina eſſent magis quàm templum & altare, quæ tantùm propter oblationes Deo faciẽdas conſecrata erant Deo. Quod enim iuramenta per creaturas, ſcribæ & phariſæi nullius reputauerint eſſe momenti, videtur ſignificare Dominus, &

A Matthæi 5. cùm exigens à ſuis abundantiorem iuſtitiam, quàm eſſet ſcribarum & phariſæorũ, præcipit vt nec per cœlum, nec per terram, nec per Hieroſolymam iurarent: & rurſum hoc loco cùm in fine ſubiungit, eum qui iurat in cœlo, iurare item in throno Dei, & in eo qui ſedet ſuper ipſum. Illud enim adiiciẽs ſatis etiam ſignificat ipſos nihili facere iuramentum per cœlum, ſicut nec iuramentum per templum, aut per altare. Quanti autem phariſæi & ſcribæ facerẽt ea quæ Deo ſiue in gazophylacium, ſiue in altari offerebantur, ſatis ex eo patet quòd Dominus eos ſubinde à fiducia oblationum reuocat, admonens eos illius Oſeæ: Miſericordiam volo & non ſacrificium; quódque *Oſe* B ſuprà dixerit eos docere melius eſſe aliquid mittere in corban, quàm eo parentibus egentibus & rogantibus ſubuenire. Vt autem in tantam prolaberentur cæcitatem, vt præferrent in iuſiurandi religione oblationes templi & altaris ipſi templo & altari, auaritia effecit, quæ & ſuaſit vt illud docerẽt filios dicere parentibus ſuis, corban, quodcunque ex me eſt, tibi proderit, nimirum vt populus intelligens ſingularem oblationum ſanctitatem, pronior eſſet ad oblationes faciẽdas. Proinde hic obſeruãdum in quàm perditos & manifeſtos errores rapiat hominem auaritia, vt verè dixerit toties ſcriptura munera excæcare oculos ſapiẽtum & iuſtorum. Impletum ſanè licet videre in his illud Deuteronomij: Percutiet te Dominus amentia, & C cæcitate, ac furore cordis, vt palpes in meridie, ſicut palpare ſolet cæcus in tenebris. Itaque ob manifeſtam hanc ipſorum ex auaritia prodeũtem cæcitatem, meritò Dominus hic ſemel & iterum cum exclamatione dicit: Stulti & cæci. Cõfutaturus autem eorum aſſertionem, primùm quidem oſtendit falſum eſſe eorum, ex quo errabant, præſuppoſitum: deinde verò etiam concluſionem infert concluſioni ipſorum ex diametro oppoſitam. Præſupponebant enim ſanctius eſſe donum templi & ſacrificium altaris, atque ex eo inferebant iuramenta per ſacrificia & dona magis obligare, quàm iuramenta per templum & altare. At Dominus eorum præſuppoſitum deſtruit quæſtione, qua efficaciter er- D rorem ipſorum tam manifeſtum eſſe ſignificat, vt quiuis etiam cęcus illum agnoſcere poſsit, dicens: Stulti & cæci; quid enim maius eſt, hoc eſt, ſanctius, & pluris faciẽdum, aurum an templum quod ſanctificat aurum, hoc eſt, cuius gratia aurum ſanctum habetur. Quaſi dicat: nemo ignorare poteſt quin illud ſit altero ſanctius, à quo alterum ſuam accipit ſanctitatem, iam aurum ideo ſanctum eſt, quia in templo offertur. Et rurſum: Stulti & cæci (nam etiam ſecundo loco repetitur apud Græcos nomen ſtulti) quid enim maius eſt, donum, an altare quod ſanctificat donum? Siquidem ſacrificium aliquod cùm ex ſeſe ſit prophanum, ideo fit ſanctum, quia in altari ex ſui inſtitutione conſe- E crato cultui diuino, offertur. Huic ergo iam oppoſitam concluſioni eorum cõcluſionem infert Dominus, dicẽs: Qui ergo iurat in altari, &c. quaſi dicat: Cùm, vt oſtenſum eſt, ſanctius ſit & tẽplum, & altare ipſo auro tẽpli & ſacrificiis altaris, ergo non hoc dicendum eſt quod vos dicitis, ſed cõtrà potius, quod qui iurat per altare, non tantũ per altare iuret, ſed etiam per omnia quæ ſuper illud ſunt, ac proinde æquè aut etiã magis eſt obligatoriũ iuramentum per altare quàm per donum altaris. Et ſimiliter quicunq; iurauerit per templum, non per

templum

templum tantùm iurat, sed etiã per Deum qui ratione singulari habitat in templo, & proinde non minus illud obligat, quàm si apertè per Deum iurasset. Idem subiungit & de iuramento per cœlum, ob causam superius indicatam. Ex quo intelligendum non paruifacienda iuramenta per creaturas facta, siue sacras, siue communes, eo quòd implicitè in huiusmodi iuramentis etiã iuretur per Deum, cuius vel ratione consecrationis, vel ratione conditionis sunt illæ creaturæ, & quibus omnibus Deus est præsens. Cùm enim creaturæ mutæ per sese non possint esse veritatis testes, cùm per eas iuratur, aut aliquid diuini numinis illis tribuitur, aut intelligendum est, in ipsis Deum ipsum inuocari in testē, vt is in illis est, atq; in illis cognoscitur. Est tamen cùm per creaturam iuratur non vt inuocatum testē, sed per modum execrationis creaturæ, quam volumus malum aliquod incurrere, nisi verum sit quod dicimus: quomodo per salutem
Gen.41. Pharaonis Ioseph iurauit: quomodo etiam intelliguntur iuramenta per animam facta, sed de his latius circa Matth. ca. 5. Porro hanc præposteram iuramentorum religionem etiam post scribas & Pharisæos in Christianis quibusdam est reperire. Nam, vt dicitur in secunda super Matthæum expositione sub Chrysostomi titulo, multa & modò Christiani simpliciter & insipiēter sic intelligunt. Ecce enim si aliqua fuerit causa, modicũ videtur facere qui iurat per Deũ: qui autē iurat per Euangelium, maius aliquid fecisse videtur, quibus similiter dicendum est: Stulti, scripturæ sacræ propter Deum sunt, non Deus propter scripturas. Maior est enim Deus qui sanctificat Euangeliũ quàm Euangelium quod sanctificatur à Deo. Hæc ibi. Simili religione quidã studiosius obseruant iuramenta per certos quosdam sanctos quibus addicti sunt facta, aut etiam per suã nobilitatem, si diis placet, quàm quæ per Deum passim & temerè faciunt. Quorum omnium præposteram religionem præsens Domini redarguit sermo, imò hinc conuincuntur grauius cæcutire quàm scribæ isti & pharisæi, cùm hi tantum inter iuramenta per creaturas facta vnũ alteri præferrent, nullum autem tale prēferrent iuramento per Deum facto. Cęterum per aurum templi, de quo hic fit mentio, intelligũt quidam aut laminas aureas templi parietibus affixas, aut aurum candelabri, mensæ propositionis, & arcæ, vasorumq; templi, verùm magis visum est accipere de auro & pecunia quæ in gazophylacium templi offerebatur, vt respōdeat illi quod dicitur de dono altaris.

VÆ VOBIS SCRIBÆ ET PHARISÆI HYPOCRITÆ, QVIA DECIMATIS, &c.] Quatuor væ sequentia, quorum duobus prioribus præposterã eorum in seruandis mandatis Dei vel hominum diligentiam coarguit, duobus verò posterioribus eorum hypocrisim, & ex Luc. cap. 11. habita sunt in cap. Concord. 84. proinde ea tantùm hic annotanda erunt quæ hic sunt peculiaria, aut ibi sunt prætermissa. Itaq; pro eo quod Lucas posuit, iudicium & charitatem Dei, hic pro grauioribus legis, hoc est, his quæ lex potissimùm exigit, & sunt maioris in lege momēti, dicitur, iudicium, & misericordiã, & fidem. Quæ tria referri possunt ad proximum, ad quem lex exigit plusquam decimationem, vt iustè, benignè, & cum bona fide nos geramus, vt fides hic accipiatur pro fidelitate fraudi contraria, & mendacio. Iudiciũ enim plusquam cæremonias exigit Dominus præter alia loca, Isa. 1.

A dicens postquam sacrificia reiecit. Quærite iudicium, subuenite oppresso, defendite viduã. De misericordia dicitur Oseæ 6. Misericordiam volo, & non sacrificium. De fide Zachar. 8. Loquimini veritatem vnusquisque cũ proximo suo, &c. Aut potest nomen fides referri ad Deum, vt pro credulitate accipiatur & fiducia, quæ fides quãtopere Deo placeat, & in Abraham est demonstratum, cùm de *Rom.4.*
eo dictum est: Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Et Dauid toties in Psalmis prædicauit, vt cum dicit: Beneplacitũ est Domino *Psa.146.*
super timentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius. Quod dicitur: Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes; adagium est, quo significatur eos in minimis esse diligentes & studiosos, in maximis negligētes, ac proinde facere ac si cum in poculum incidisset minimum animal, nō prius ex illo bibere vellent, quàm colando potus esset mundatus, cum interim magnum aliquod animal, simul cum vino deglutirēt, hoc est, eos summa cũ diligentia cauisse ne in paruis consciētia eorum inquinaretur, quibus aut parum aut nihil inquinari poterat, cum interim de grauioribus conscientia nō vrgeret. Quibus similes sunt quotquot inter Christianos studiosius humana obseruant præcepta, quàm diuina, & magis anxij sunt si humana sint prætergressi, quàm si diuina. Quibus item dicēdum est: Hæc oportet impri- *Matt.23.*
C mis facere, & illa tamen non omittere. In sequenti væ nihil peculiariter occurrit notadum, nisi quòd in vna eius parte duplex sit lectio. Quidã enim legunt; intus autem pleni estis; quæ lectio conuenit cum eo quod habet Lucas; quod autem intus est vestri. At Græca & vetera scripta Latina habent; intus autem plena sunt; vt ad vasa referatur, quod conuenit cum eo quod sequitur: Mũda prius quod intus est calicis & paropsidis. Vtriusque autem lectionis intelligētia indicata est circa Lucæ locum. In tertio væ apud Lucam satis tractato, illud annotari potest, Paulum simili tropo quo Dominus hic *Act.23.*
scribas dicit similes sepulchris dealbatis, vocasse principem sacerdotum, parietem dealbatum, quo
D loco eadem Græcis ponitur dictio quæ hîc, nempe κεκονιαμένος, quæ dictio propriè significat id quod albario, vt dicitur, opere obductum est, à κονία, quod calcem significat. In postremo væ illud in scribis reprehendit Dominus, quod cum videri vellēt venerari Prophetas, & detestari factum eorum qui illos occidissent, verè tamē similes essent occisoribus eorum, idq; vel ex propriis eorum verbis colligit, nimirum quòd vocarent illos patres suos, vnde infert: Itaq;, cùm scilicet Prophetarum occisores patres vestros vocatis, testimonio estis contra vosmetipsos, quòd filij sitis eorũ qui Prophetas occiderunt. Et subiicit: Et vos implete, &c. quasi dicat, proinde cum vel vestro testimonio si-
E tis eorum filij, filios autem oportet parentibus esse similes, imitamini mores eorũ, & quod deest malitiæ ipsorum & peccatis, vos superaddite, vt completa sit & perfecta malitia patrum vestrorũ. Quod Dominus non quidem dicit præceptiuè, sed prænunciatiuè, significans omnino hoc ita futurum ab eis per occisionem sui & Apostolorum suorũ. Aut vulgari modo hoc dicit, quomodo ei qui post multam admonitionem persistit in mali perpetrandi proposito, dicere solemus: Quandoquidē ita planè facere decreuisti, & ita oportet fieri, age facito, significantes deinceps non nos prohibituros, vt &

ſimili modo Dominus intelligatur iſto ſuā ſignificare promiſsionem, ſed in ipſorum malū, quod illis ob malitiam ipſorum euenturum exclamat, quando cum deteſtatione malitiæ ipſorum, & deploratione condemnationis ipſorum exclamādo ſubiicit: Serpentes, genimina, id eſt, progenies viperarum, hoc eſt, peſsimorum parentum peſsimi filij, quomodo fugietis à iudicio gehēnæ? hoc eſt, quomodo effugietis condemnationem inferni, aut iudicium quod mittit in gehennā? Quaſi dicat, quamuis modò ad tēpus effugiatis iudicium hominum, nullo tamē modo poteritis effugere iudicium pœnæ infernalis, cùm vos præbeatis incorrigibiles, etiam poſt tot media per me tentata, vt qui nec beneficiis, nec miraculis, nec blandis ſermonibus, nec auſteris, nec minis, nec promiſsis corrigi poſſitis. Quę ſequuntur vſq; ad illud: Hieruſalem Hieruſalem, &c. tractata ſunt circa prędictum Lucę locum. Illud autem, Hieruſalem Hieruſalem, vſq; ad finem capitis, tractatum eſt in cap. Concord. 90. ex Luc. ca. 13. Aut enim ſecūdò iſtud iam Dominus dixit, aut Matthæus propter affinitatem cum his quæ præcedunt, hoc loco narrandum duxit. Porro non inutile fuerit per epilogum cōpendio perſtringere omnia quæ hic in Phariſæis & ſcribis taxantur à Domino vitia, quo magis ab his nobis caueamus,

A quę ob id maximè ſunt à Domino commemorata, quo ab eis caueremus. Imprimis itaq; taxauit Dominus eos, quòd quæ ſeuerisſimè aliis imperabant non ipſi præſtarent: deinde, quòd etiam quę facere videbantur, malè facerent, toti addicti gloriæ & laudi humanæ: præterea, quòd nec gloria humana contenti, ſimulatis precibus, venarentur alienis diteſcere & ſaturari facultatibus. Nec tantū aliis nocuiſſent in bonis eorum temporalibus, ſed & in ſalute eorum æterna, excludentes homines ab ingreſſu regni cœlorū, ad quod eos pręire debebant, eosq; quos ad ſalutis conſortiū ſumma diligentia vocauerant, reddentes grauiter gehennæ obnoxios. Inſuper quod in iudicādo manifeſtè cæcutirent, qui aliorū ſe profitebantur duces, quod
B præpoſterè diligentes eſſent & ſcrupuloſi, præpoſterè item mundiciā vaſorum ſeruarent, quodq; ſimiliter præpoſterè ſancti eſſent, non tantùm carentes interius ea quā exterius præ ſe ferebant ſanctitate, ſed etiā interius pleni omni iniuſtitia. Poſtremùm, quod his omnibus maius eſt, quòd quātumuis viderentur deteſtari iuſtorum occiſores, ipſi tamen talium eſſent homicidę. Notauit ergo eos negligentiæ, φιλοδοξίας, auaritię, perditionis & corruptionis aliorum, cæcitatis, præpoſterę diligentiæ, vanæ mundiciei, falſæ ſanctitatis, ac demum homicidij.

PRÆFERTVR OBLATIO VIDVÆ. Marci 12. Lucæ 21.

CAPVT CXXI.

Ἑ[b] T ſedens Ieſus contra gazophylacium, aſpiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium, & multi diuites iactabant multa. [c] Reſpiciens autem vidit eos, qui mittebant munera ſua in gazophylacium diuites. [b] Cùm veniſſet autem vidua vna pauper, miſit duo minuta, quod eſt quadrans. [c] Vidit autem & quandam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo. [b] Et [b] conuocans ſuos diſcipulos † [b] ait [b] illis: ▷ [b] Amen dico vobis, ‖ Quoniam vidua hæc pauper plus † omnibus miſit [b] qui miſerunt in gazophylacium: ▷ [b] omnes enim ex eo quod abundabat illis miſerunt [c] in munera Dei, [b] hæc autem ‖ de penuria ſua, omnia quæ habuit miſit, totum victum ſuum.

† c. dixit ▷ c. verè ‖ c. o. quia † c. o. quā omnes ▷ c. nam omnes hi ex abundanti ſibi ‖ c. ex eo quod deeſt illi omnē victū ſuū quem habuit miſit

ET SEDENS IESVS CONTRA GAZOPHYLACIVM, ASPICIEBAT, &c.] Vndique Dominus venabatur occaſionem docendi ſuos quæ ad rem pertinebant, quæq; eos à communi hominum iudicio facerent alienos. Itaque peracto eo ſermone quo à ſcribarum vitiis cauēdis ſuos admonuit, cuius ſermonis occaſionem præbuerat ipſi ſcribæ & Phariſæi, variis quæſtionibus ſubdolè ipſum adorientes, aliunde iam vtilis alicuius doctrinę, diuerſæ à ſcribarum & Phariſæorum iudicio, occaſionem quæſiuit. Itaque ſedens contra gazophylacium, hoc eſt, è regione gazophylacij, non quidem temerè & curioſitatis gratia, ſed ob doctrinæ, quæ ex euentu ſubſecuta eſt, opportunitatem captandam, aſpiciebat quomodo turba iactaret æs, id eſt, mitteret pecuniam in gazophylacium. Bis enim hic apud Marcum interpres poſuit verbum, iactare, cùm melius vertiſſet, mittere: quemadmodum deinde hoc loco & apud Lucam ſemper vertit, cùm ſit ſemper idem verbum, nempe βαλεῖν, quod & iactare ſignificat & mittere. Porro gazophylacium, arca erat, quæ, vt dictum eſt in capite Concordiæ 77. circa illud Ioannis 8. Hæc locutus eſt Ieſus in gazophylacio, conſtituta erat in atrio templi iuxta altare, idque ex inſtitutione regis Ioas, de qua ſcribitur 4. Regum 12. vt in eam voluntaria mitterentur pecuniarum munera, pro templi reſtauratione, miniſtrorumque ac pauperum ſuſtentatione. Hæc nomine partim Græco, partim Perſico dicebatur gazophylacium, quòd in ea reconderentur & ſeruarentur diuitię templi. Gaza enim Perſica lingua ſignificat diuitias, φυλάττω autem
C Græcis eſt ſeruare & cuſtodire. Hebræo autem aut Chaldaico vocabulo dicebatur Corbona, vt Matth. 27. cùm dicitur: Non licet eos mittere in Carbonam; quòd in eam mitterentur dona Dei. Nam Corban Hebræis ſignificat donum. Quòd autem Dionyſius putat Corbonam diſtinctam fuiſſe arcam ab ea quæ hic dicitur gazophylacium, & in hanc quidem mitti ſolita quæ templi erant, in illam verò quæ erant ſacerdotum, nullam habet ex ſcripturis probabilitatem. Sicut nec quòd tertiam fuiſſe in templo aſſerit arcam, in quam mitti ſolebant quæ regis eſſent, quæ 4. Reg. 16. dicta ſit Muſach ſabbathi. Nam probabilius Muſach ſabbathi intelligitur fuiſſe locus in quo cuſtodes
D manebant, qui ſabbatho exibant officio functi, ſic dictus quòd tectus eſſet. Nam Muſach Hebræis ſignificat velamentum & tectorium, quanquam de hoc Muſach ſabbathi varia diuerſi ſentiant. Cùm autem Achaz rex hoc Muſach ſuſtuliſſe dicatur, ſatis liquet non fuiſſe arcam in quam regi munera à populo offerri ſolita eſſent. Sed ad rem. Cùm iam imminente Paſchali feſtiuitate, certatim quique vndique in Hieruſalem collecti aliquid in gazophylacium conferre ſtuderent, quo Deum ſibi propitium facerent, & multi diuites multa in illud mitterent, acceſsit inter alios & vidua quædam paupercula, quæ deuotione nimis accenſa, nec erubuit inter larga aliorum munera minimum quid offerre, nec ob inopiam putauit ſibi

ſibi ab oblatione ceſſandum, ne & ipſa veniret in conſpectu Dei vacua. Miſit ergo æra minuta duo, quod, inquit Marcus, eſt quadrans. Vbi relatio relatiui, quod, dupliciter accipi poteſt. Nam poteſt accipi vt quodlibet illorum minutorum ſignificetur fuiſſe quadrans. vt ſit ſenſus: quod ſcilicet minutum eſt quadrans, quomodo Euthymius intelligit, quomodo & intelligendum Robertus Senalis in ſuo de menſurarum ac ponderum ratione libello, colligit ex eo quod pro illo Matthæi: Non exies inde donec reddas nouiſsimum quadrãtem, Lucas cap. 12. dixit, non exies inde donec etiam nouiſsimum minutum reddas. Et quadrans enim minutum eſt & λέπτον, quanquam non minutiſsimum & inſectile illud lepton, id eſt, minutum, B quod eſt pars ſeptima chalci vel arioli, quodq; propriè lepton dicitur. Communiter tamen intelligitur Marcum ſignificare voluiſſe duo illa minuta valuiſſe quadrantem, vt ſit ſenſus: quod, hoc eſt, quæ duo minuta, ſunt quadrans vnus. Significat autem nomen quadrans quartam aſsis partem, proinde in re nummaria quadrans olim dicebatur nummus quidã qui erat quarta pars aſsis ærei, qui & à tribus vnciis teruncius dictus eſt, vt dictum eſt circa citatum Matthæi locum. Valebat autem quadrans paulò plus quàm is nummus qui eſt duodecima pars ſolidi Turonenſis, vel ſtuferi noſtratis, qui denariolus dicitur Gallis, quemadmodum ſubducendo licet colligere ex eo quod C denarius Romanus valebat decem aſſes, as autem vnus quatuor quadrantes. Nam denarius valebat noſtros quatuor ſtuferos, aut tres cum ſemiſſe, ſi, vt vult Budęus, drachmę Atticæ æquiualebat. Et quidem quod de valore quadrantis modò dictum eſt, verum eſt de quadrante aſsis maioris, qui ſcilicet duodenarius erat, hoc eſt, duodecim vnciarum. At is propter inopiam pecuniæ poſtea redactus eſt ad ſeptuncem & ſemunciã, qui as Papyrianus dictus eſt, qualium aſsium ſedecim valebant denarium. Huius aſsis ſi fuit quadrãs ille de quo hic fit mentio, vt ex eo videri poteſt, quòd probabile ſit aſsis minoris vſum fuiſſe tempore Chriſti, quadrans hic valuit dimidium eius nummi quem Brabanti no- D uenariũ vocant. De quibus prolixius vide Robertum Senalem in ſuo de ponderum ratione libello. Præſtat autem quadrãtis valorem excuſiſſe, vt magis admiremur quòd Dominus dicit viduam plus miſiſſe in gazophylacium, quàm diuites. In quibus Chriſti verbis notandum, nõ dixiſſe illum viduam plus meruiſſe, aut opus melius feciſſe præ reliquis, quãquam & hoc omnino ſignificare voluerit, ſed, quod magis mirandum eſt, dicit eam plus dediſſe, quod cùm certum ſit non fuiſſe verum de abſoluta quantitate, intelligendum eſt de quãtitate proportionali, ſecũdùm quam dicitur puero plus eſſe ferre quinque pondo, quàm viro forti ferre viginti põdo. Sic enim pauperi plus eſt dare modicum, E quàm diuiti dare multum: & viduæ plus fuit dare duo minuta, quæ erant tota eius ſubſtantia, quàm diuitibus dare multa, quæ tantum erant pars ſuperflui. Non tamen ſatis eſt dictum Domini intelligere de pluri ſecundùm proportionem, quia fieri poteſt vt quis plus ſecundùm proportionem det quàm alter, & tamẽ minus mereatur apud Deum, vt ſi ex minore & imperfectiore det charitate, ex cuius quantitate pendet potiſsimum magnitudo meriti & dignitas operis. Iam dubitandum non videtur quin Dominus hanc viduã etiam in cha-

A ritate & deuotione pręferre voluerit diuitibus. Itaque intelligendum eſt Dominum dicere voluiſſe, viduam plus miſiſſe, & ſecundùm affectum quem Deus maximè attendit, & ſecundùm rem, proportionaliter tamen accipiẽdo hanc pluralitatem rei: Nam quòd etiam de pluralitate rei, & non ſolum de pluralitate ſecundùm affectum intelligi debeat, patet ex declaratione Domini, qua oſtenditur plus miſiſſe, quia reliqui partem, iſta totum: ex qua proportionali rei pluralitate etiam ſatis ſignificat maiori interius deuotione viduam etiam fuiſſe præditam, vt ferè magnitudo operis ſiue abſoluta, ſiue proportionalis arguit dilectionis magnitudinem. Intelligendũ ergo Dominum ſignificaſſe, viduam, etſi iudicio hominum minus miſerit quàm diuites, plus tamen miſiſſe iudicio Dei, qui nõ tam quantitatem doni abſolutam conſiderat, quàm proportionalem: nec tam doni quantitatem, quàm dantis affectum, qui quo fuerit maior, eo ferè plus offert & donat ſecundùm virium ſaltem proportionem. Pulchrè autẽ Dominus declarat quod dixit eam plus miſiſſe, ſubiiciens: Omnes enim ex eo quod abundabat illis miſerunt, &c. Vbi notandum, duplicem à Domino indicari antitheſim. Primum, quòd illi ex eo quod abundabat miſerunt, vidua verò ex eo quod deerat illi, vel, vt melius verſum eſt in Marco, ex penuria ſua. Ex eo enim quod deerat ei nihil potuit mittere. Iocundior autem hæc apud Græcos antitheſis, ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς, & ἐκ τῆς ὑστερήσεως αὐτῆς, vel, vt eſt apud Lucam, ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς. Opponitur enim ὑστέρησις, & ὑστέρημα τῷ περισσεύοντι. Secunda antitheſis eſt, quòd vidua omnia quæ habuit, totumque victum ſuum, hoc eſt, ſubſtantiam ſuam vnde ali poterat (ſic enim hic accipitur victus, cum Græca dictio βίος, etſi propriè vitam ſignificat, tamen etiam ſignificet victum & ſubſtãtiam qua ſubſtentatur vita,) illi verò partem tantum ſubſtantiæ dederint, imò partem tantum ſuperflui, & neq; totum quod ſupererat eis. Nam id ſatis ſignificat, cùm non dicit eos miſiſſe quod abũdabat illis, ſed ex eo quod abundabat vel ſupererat. Proficit autẽ nobis hæc viduæ à Chriſto facta commendatio, primùm ad hoc, vt intelligamus quàm ſint iudicia Dei diuerſa à iudiciis hominũ, vt rectè dixerit Propheta: Non enim cogitationes meæ cogitationes veſtræ, neque viæ meæ viæ veſtræ, dicit Dominus. Secundò, *Iſaiæ 55.* vt id intelligentes nec pauperes ſibi diſcipliceant, quaſi qui non poſsint Deum ſibi æquè vt diuites promereri etiam donis: nec diuites gloriẽtur, dum multis ſibi ſeruatis, aliquam partem etſi magnam hominum iudicio, obtulerint Deo, & in cultum Dei aut pauperes expenderint. Colligant enim ex hoc loco diuites, quando obtuliſſe ſe magnũ aliquid iudicare poſſunt, quãdo quicquid de eo quo non egent ad vitæ neceſsitatem, impendunt, minus eſt quadrante pauperis. Obſeruandum autem circa hoc Chriſti factum, quod quanquam templum illud Hieroſolymitanum, ſicuti mox ſubiungit, & prope ſuum interitum eſſet, & iam tempus veniſſet quo non in templo illo pater adoraretur, ſicut dixit Ioannis cap. 3. & quanquam ſacerdotes & ſcribæ quos acerrimos habuit hoſtes, quóſque mox acriter erat inſectatus, oblationes templi verterent in ſuum quæſtum & lucrum, nequaquam tamen cum videret multos multa offerẽtes, factum illorum reprehendit, ſed potius commendauit, ſpectans ſcilicet offerentium pietatẽ, quam

nequa

A nequaquam ſupprimi, ſed foueri potius oportebat, quamuis non vtiliter diſpenſandæ fortè eſſent oblationes. Cuius contrarium faciunt hi qui fidelium in oblationibus faciendis pietatem & deuotionem ſtudent impedire & reprimere, quòd videant multa malè expendi & conſumi, quæ ſacerdotibus & tẽplis Dei nomine offeruntur, non tantùm cum Chriſto eiicere volentes emẽtes & vendentes in templo, ſed etiam contrà Chriſtum offerentes è templo quantum in ipſis eſt eiiciẽtes. Rectè autem intelligitur vidua hæc typum prætuliſſe Eccleſiæ, quæ in hoc mundo veluti vidua degit, fugiens huius vitæ oblectamẽta, & ſuſpirans coniungi ſuo ſponſo hinc ab ipſa in cœlum ſublato. B Hęc enim, cùm Iudæorum ſynagoga ſibi placuerit de diuitiis bonorum operum, ac varia ſacrificia Deo obtulerit, ſuam agnoſcit paupertatem, & tamen hoc ipſum quod habet, corpus ſcilicet & animam, Deo offert, atque in eius cultum exhibet, veluti duo minuta quæ vnum reddunt quadrantem. qualis oblatio longè Deo gratior eſt, & munificentior illi iudicatur, quàm omnes Iudæorum variæ oblationes. Et nos itaque qui Eccleſię ſumus filij & membra, Euangelicam hanc viduam imitantes, & inſtar viduæ in hoc mundo degamus, & ſic noſtram agnoſcamus paupertatem, vt tamen meminerimus etiam nos non debere apparere in conſpectu Dei vacuos, quin ei ſaltem duo minuta offeramus, corpus ſcilicet & animam, comminuta: illud quidem per temperantiam, hanc verò per animi modeſtiam. Quòd ſi viderimus quoſdam in ſpiritualibus diuites chariſmatibus, de theſauro cordis ſui proferre ad ædificationem Eccleſię noua & vetera, atque occulta quæque diuinę ſapientiæ vtriuſque teſtamenti explanare, neque inuideamus, neque erubeſcentes pigritemus id ſaltem quod poſſumus, in Eccleſiæ impendere prompto corde vtilitatem. Sic enim futurum vt multum impendiſſe iudicemur à Deo, qui non quantum, ſed ex quanto impendatur conſiderat. Vnde Paulus ſcribens Corinthiis, non tam exhortatur ad magnas eleemoſynas, quàm vt eas prompta faciant voluntate, ſubiiciens: Hilarem enim datorem diligit Deus. 1.Cor.9.

PRÆDICITVR EVERSIO TEMPLI ET HIERVSALEM.

Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 21. CAPVT CXXII.

E[a]T egreſſus Ieſus de templo, ibat. [c]Et [b] cùm egrederetur de templo, [a]acceſſerunt diſcipuli eius, vt oſtenderent ei ædificationes templi, [&] [b]ait illi vnus ex diſcipulis ſuis: Magiſter, aſpice quales lapides, & quales ſtructuræ, [b]& [c]quibuſdam dicentibus de templo, quòd bonis lapidibus & donis ornatum eſſet, ✱[e]reſpondens[b] Ieſus† [l] dixit[e] illis: Videtis▹ [a] hæc omnia, [b] has omnes magnas ædificationes. [a]Amen dico vobis, [c]hæc quæ videtis, venient dies in quibus [l]non relinquetur [a] hîc [l]lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur. ◃ [e]Sedente autem eo ſuper montem Oliueti▹ [b]contra templum, [a]acceſſerunt ad eum diſcipuli ſecretò [&] ‖ [b]interrogabant eum▹, [b]ſeparatim Petrus, & Iacobus, & Ioannes, & Andreas, ſ dicentes: [c]Præceptor [e]dic nobis [l]quando † hæc erunt? [b]& quod ſignum [b]erit ▹ [b]quando▹ [b]hæc omnia [c]fieri [b]incipient, [&] [b]conſummari, [a]& quod ſignum aduentus tui, & conſummationis ſeculi? ‖ [l]& reſpondens Ieſus † cœpit dicere▹ [e]illis: [l]Videte ne ▹ quis vos ſeducat▹. Multi enim venient in nomine meo dicentes, [b] Quia [l]ego ſum [a]Chriſtus, [e]& multos ſeducent. [c]Et tempus appropinquauit. Nolite ergo ire poſt eos, [a]audituri enim eſtis prælia, & opiniones præliorum. [b] Quum audieritis autem bella, [c]& ſeditiones, [b]& opiniones bellorum, [a]videte‖ [l]ne turbemini▹, oportet [e] enim [c]primùm [l]hæc fieri, ſed nondum [a]eſt [c]ſtatim [l]finis. [c]Tunc dicebat illis: † [l]Conſurget▹ [e]enim [l]gens ▹ contra▹ gentem, & regnum† aduerſus▹ regnum, & terræ motus [c]magni [l]erunt per loca, ſ & peſtilentiæ, [l]& fames, [c]terroreſq; de cælo, & ſigna magna erunt. [e] Hæc [a]autem omnia ▹ [e]initia▹ [a] ſunt [e] dolorum. [b]Videte autem voſmetipſos: ‖ [nam▹] [e]ante hæc omnia iniÿcient vobis manus ſuas, & perſequentur tradentes in ſynagogas, & cuſtodias, trahentes ad reges & præſides propter nomen meum.‖ [b]Tradent enim vos in conciliÿs, & in ſynagogis vapulabitis: & ante præſides & reges ſtabitis propter me, [c]contingent autem vobis [b]in teſtimonium [b]illis. Et in omnes gentes primùm oportet prædicari Euangelium, & cum duxerint vos tradentes, [c]ponite✱ in cordibus veſtris† [b]non præmeditari quemadmodum reſpondeatis, [b]ſed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini, [c]ego enim dabo vobis os & ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere & contradicere omnes aduerſarÿ veſtri: [b]non enim vos eſtis loquentes, ſed Spiritus ſanctus. [a]Tunc tradent vos in tribulationem. [c]Tradcmini autem à parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis, [f]& ▹ morte afficient ex vobis▹. [b]Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & conſurgent filÿ in parentes, & morte afficient eos, [l] & eritis odio omnibus [a]gentibus, [l]propter nomen meum. [a]Et tunc ſcandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Et multi pſeudoprophetæ ſurgent, & ſeducent multos, & quoniam abundabit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum. [e] Qui autem† perſeuerauerit▹ vſq; in finẽ, hic ſaluus erit: [c]& capillus de capite veſtro non peribit. In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras. [a]Et prædicabitur hoc Euangeliũ regni in vniuerſo orbe, in teſtimonium omnibus gentibus, & tunc veniet conſummatio. [c]Cùm autem videritis circũdari ab exercitu Hieruſalem, tunc ſcitote, quia appropinquauit deſolatio eius. [e]Cùm ▹ ergo▹ videritis abominationem deſolationis, [a]quæ dicta eſt à Daniele Propheta, [e]ſtantem [b]vbi non debet [a]in loco ſancto [e](qui legit intelligat) [l]tunc qui in Iudæa ſunt fugiant‖ ad▹ montes, [c]& qui in medio eius, diſcedãt, & qui in regionibus, non intrent in eam: [e]& qui† ſuper tectum, ne▹ deſcendat [b]in domum, nec introeat ▹ vt tollat quid▹ de domo ſua: & [e]qui in agro [b]erit, [e]non reuertatur [b]retrò [e]tollere‖ veſtimentũ ſuum, [c]quia dies vltionis hi ſunt, vt impleãtur omnia quæ ſcripta ſunt. [l]Væ autem prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus. [e]Orate autem [b]vt hyeme nõ fiant, [a]vt non fiat fuga veſtra in hyeme, vel ſabbatho. [c]Erit enim preſſura magna ſuper terram, & ira populo huic. † [e]Erunt enim dies illi tribulationes

✱ a. ipſe autem
† b. ait illi: Vides
▹ b.o. Et cum ſederet in mõte oliuarũ
‖ c. interrogauerũt autẽ illum
† b.o. iſta fient
▹ c. o. cũ
‖ c. qui dixit
† a. dixit
▹ c. ſeducamini
‖ b.o. ne timueritis
c. nolite terreri
† b.o. exurget
c o. ſurget
▹ a.o. in
† b. o. ſuper
a. o. in
▹ b. initium
‖ c. ſed
A.11.55.
✱ ergo
† b. nolite præcogitare quid loquamini
▹ a. occident vos
† b. o. ſuſtinuerit
▹ b. autẽ
‖ b. in
† a. o. in tecto non
▹ a.o. tollere aliquid
‖ a.o. tunicã ſuam
† a. Erit enim tunc

tiones tales quales non fuerant ab initio creaturæ, [b]quam condidit Deus, [c]vsque nunc, neque fient. [c]Et cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes, & Hierusalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum. [c]Et nisi ‖ breuiasset Dominus dies, non fuisset salua omnis caro: sed propter electos [b]quos elegit, ▷ [c]breuiauit dies.

tribulatio magna, qualis nō fuit ab initio mūdi vsq; modò, nec fiet ‖ a. breuiati fuissent dies illi, nō fieret ▷ a. breuiabūtur dies illi

ET EGRESSVS IESVS DE TEMPLO, IBAT. ET CVM EGREDERETVR DE, &c.] Particula illa, de templo, etsi apud nos videatur coniungenda cum participio, egressus, tamen ex Græcis magis coniungenda est cum verbo, ibat. Habent enim, καὶ ἐξελθὼν ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, id est, & egressus Iesus ibat à templo, vel discedebat à templo. Itaque cùm iam vespera imminente post multam doctrinam Dominus egrederetur è templo, accesserunt ad eum discipuli, vt ostenderent ei templi ædificationes, idq; non temerè aut curiositatis gratia, sed moti verbis Domini, quibus & iam prædixerat, vt Matthæus refert, vastandam Hierusalem, & aliâs item, vt cùm illi appropinquasset insidens asino, quemadmodum suprà habitum est ex Luca. His enim verbis cōmotos, verisimile est templi magnificas structuras ostendisse Domino, veluti commiserantes, aut etiam ad commiserationē Dominum flectere volentes, vt prolatam mutaret sententiam, significantes indignum videri & planè dolendum, quòd talis domus tam magnificè extructa & instructa desolanda esset: aut etiam significare volentes, opus esse maius & munitius, quàm vt quisquam facilè demoliri posset. Lucas nō tantùm lapidum & structurarum templi factam mentionem dicit, sed etiam donorum quibus templum fuerat ornatum. Hæc autem qualia fuerint, clarè significat dictio Græca ἀνάθημα. Significat enim ea dictio dona quę dicata diis suspenduntur in parietibus templi aut columnis eius, cuiusmodi nunc visuntur in nostris templis, præcipuè iuxta diuorum monumenta, statuæ argenteæ, aut cereæ, dicta ab ἀναθεῖναι, id est, à seponendo aut suspendendo, vnde & ἀνάθεμα dicitur, quod vocabulum, sicut & præcedens, nonnūquam in malam accipitur partem, pro hominibus execratis, quorum capita diis inferis erant apud gentiles dicata & deuota: quemadmodum & apud Latinos sacrum in malam accipiebatur partem, vnde dicebantur tales, homines sacri. In qua significatione hac voce vsus est Paulus ad Galatas. Porro nihil habet dissonantiæ aut contrarietatis, quod Marcus dicit vnum ex discipulis excitasse Dominum ad structurarum considerationem: Lucas verò pluraliter dicit quosdā dixisse de templo, quòd bonis lapidibus & donis ornatum esset, sicut & Matthæus pluraliter dicit accessisse discipulos vt ostenderent ei ædificationes templi. Intelligendum enim discipulos inter sese prius de tēpli interno & externo ornatu, eiusq; fortitudine collocutos, ac deinde vnum ex eis omniū nomine dixisse quod Marcus commemorat, aut etiā post huius verba, alios subiecisse lapidū & donorum templi commendationem, quanquam quod Lucas dicit pluraliter, synecdochicè etiam possit accipi, vt numerus pluralis sit positus pro singulari. Cùm ergo discipuli admirarentur & extollerent tēpli tum pulchritudinem, tum fortitudinem, significarentq; & indignum esse vt ei quæ prædixerat Dominus, euenirent, & non facilè id ei posse euenire, Dominus nō, vt discipuli adhuc carnales, corporale templum est simul admiratus, sed à carnali admiratione suos reuocans, & prædictorum suorum verbo-

A rum fidem confirmans, respondit: Videtis has omnes magnas ædificationes? Hac enim interrogatione animum eorum excitauit, quo admirabilius videretur quod dicturus erat, quod quo illis certius haberetur, solita asseueratione cōfirmauit, dicens: Amen dico vobis, non relinquetur hîc lapis super lapidem qui non destruatur. quasi dicat: Tantum abest, vt hæ structuræ quantūuis multę & magnæ, ob ipsarum vel pulchritudinē vel fortitudinē, sint futuræ perennes, vt & perfecta earū sit futura deuastatio, adeo vt nō sit relinquendus lapis super lapidē qui non destruatur, quod quàm verè sit impletū, & quomodo sit intelligendū, dictum est suprà in ca. Cōcord. 110. circa illud Lucæ: Non relin-

B quent in te lapidē super lapidem. Lucas autem hîc dicit: Hæc quæ videtis, veniēt dies in quibus non relinquetur, &c. pro, ex his, quæ videtis. Cœptā enim orationē non absoluit, quòd illud, veniēt dies, occasionem præberet alio modo sententiā finiendi, quod & in Paulo nonnunquam accidit. Notandum autem præsentem Domini è tēplo egressum, nouissimū fuisse, nec enim post hæc legitur rediisse in templū, proinde mysticum eum fuisse egressum rectè intellexerimus, eoq; significatū, tempus iam aduenisse, quo religio populi Iudaici reiiciēda esset & aboleda, ac relicto templo Iudaico, spirituale in vniuerso mundo apud gentes templum

C iam erigendū, in quo ipse cum patre habitaturus esset. Itaq; spiritualis huius tēpli desiderio, tēplum quod oculis corporalibus cernebatur, & discipuli admirabantur, Christus nequaquam est admiratus, sed fastidire cœpit & contemnere, eiusque in hoc mystico suo & vltimo egressu destructionem prædixit oportunè. Obseruandum & illud, quòd cum Hierosolymitanum illud templum destrui conueniebat, quo intelligeretur Deum cultum illum veteris legis carnalem iam reiecisse, ipsumq; secundùm Euangelicam doctrinā coli velle vbique in spiritu & veritate, non tamē id factum est, nisi Iudæorū impietate promerente & exigēte vt sic fieret. Sic enim declaratū est, & quàm iustè Deus eum

D populum cum templo ac cultu ipsorum reiecerit, & quantum bonum ex impietate quorundam & vindicta de eis sumpta elicere nouerit. Cæterùm quare non statim post spiritus sancti missionem, & Euangelicę prædicationis inchoationem, subuersa sit Hierusalem cum suo templo & religione, patebit ex sequenti Christi sermone.

[c]SEDENTE AVTEM EO SVPER MONTEM OLIVETI, [b]CONTRA TEMPLVM, [a]ACCESSERVNT, &c.] Ex Matthæo & Marco superius patuit, quomodo prima & secunda huius hebdomadæ die Dominus sub vesperam egressus Hierosolymam, abierit in Bethaniam, in quo itinere obuiam habuit montem Oliueti, in quo etiam,

E vt postea dicit Lucas, Dominus his noctibus morabatur. Itaq; cùm & iam tertiò hoc die pergeret Bethaniam, contigit eū in obuio monte sedere, siue ob defatigationem ieiuni post diurnum laborem corporis: siue vt occasionem daret discipulis interrogandi quæ de futuris rebus dissserenda erant. Aut sessio hæc contigit post cœnam in Bethania sumptam, cùm ad montem hunc orationis causa recur-

A recurrisset Dominus, deligens sibi in hoc monte nocturnum diuersorium, quemadmodum eum solitum facere his diebus testatur Lucas. Cùm ergo in hoc monte sederet, idque contra templum, hoc est, è regione templi, sic vt templum esset in prospectu, renouata est discipulis memoria sermonis, quo prædixerat fore vt templum funditus dirueretur. Et Matthæus quidem accessisse & interrogasse discipulos dicit in genere, quemadmodum Lucas: Marcus verò Petrum, Iacobum, Ioannem, & Andream peculiariter dicit eum interrogasse separatim, id est, seorsum. Quod dupliciter accipi potest. Altero modo, vt hi soli, quorum nomina exprimit Marcus, intelligantur ex discipulis Dominum nunc adiisse, & interrogasse seorsum ab aliis discipulis, sperantes eum, quemadmodum transfigurationis mysterium & alia quædam paucis & ipsis potissimùm crediderat, etiam de tempore & signis futuræ deuastationis facilè paucis communicaturum, quæ aliis omnibus non esset crediturus. Sic enim intelligit in paraphrasibus Erasmus. Altero modo, vt omnes discipuli dicantur discendi causa accessisse Dominum, soli autem illi quatuor quos nominauit Marcus, omnium nomine interrogauerint, vtpote primores Apostolorum, & maiorem habentes apud Dominum fiduciã, vt quod dicit Marcus, separatim, significet eos hoc interrogasse semotis turbis, quemadmodum intelligi debet quod dicit Matthæus discipulos interrogasse secretò. In hunc modum Euthymius Euangelistas concordat. Dicunt ergo, Dic nobis; quod scilicet non omnibus facilè dicturus esses. Porro Marcus & Lucas duo illos interrogasse dicunt. Primùm, quando illa fierent quæ de euersione templi prædixerat. Secundò, quod esset signum quãdo illa inciperent fieri. Matthæus verò pro secũda hac quæstione quæsisse eos commemorat, quod esset signum aduentus ipsius & consummationis seculi. Quam quæstionem in duas secat Diuus Hieronymus, vt tria intelligantur apud Matthæum interrogasse, nempe quo tempore Hierusalem esset destruenda, quod esset signum aduentus eius, & postremùm, quod signum consummationis seculi. Ad quæ tria in sequentibus quidam Dominum distinctè respondisse conantur ostendere. At duo hæc posteriora sub vna potius quæstione sunt comprehendenda, quemadmodum sub vna quæstione illa Matthæus extulit. Non enim distinctè signum vel tempus aduentus Christi, & signum vel tempus consummationis seculi interrogare voluerunt discipuli, cùm crederent, vt res se habet, vnum idemque fore tẽpus aduentus Christi & consummationis seculi, quod præter alia Christi verba, intellexere satis ex eo quod suprà dixerat: In regeneratione cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis, &c. Nec est secũda apud Matthæum quæstio, diuersa ab ea quæ secunda ponitur apud Marcum & Lucam. Existimabãt enim discipuli in secundo Mesiæ aduentu deuastandam Hierusalem & templũ, ac cum ea totum mundum consummandum, ac omnium finem futurum, ac tum rebus omnibus nouatis, nouum regnum suum Mesiam initurum & auspicaturum, de quo carnaliter somniare non desinebant. Et quidem ex quibusdam parabolis Domini superius tractatis id concipere poterãt, vt ea qua apud Lucam cap. 19. dicitur homo nobilis accepto regno reuersus perdidisse inimicos suos qui noluerunt ipsum regnare super se. Rursum qua apud Matth. cap. 22. dicit regem missis exercitibus suis perdidisse homicidas, ciuitatemq; eorum succendisse, ac tum ad paratas filij nuptias alios recepisse. Item quia mox superius cùm de Hierusalem euersione diceret, adiecit etiam: Non me videbitis amodo donec dicatis: Benedictus qui venit. Itaque apud omnes Euangelistas duo sunt à discipulis quæsita. Primùm, de tempore destructionis Hierusalem, quam per gloriosum Christi aduentum futuram putabant. Secundò, de signis imminentis huius temporis. Quod obseruatum multum lucis adferet ad intelligendum quæ Dominus ad has respondet interrogationes.

B [l]ET RESPONDENS IESVS COEPIT DICERE [c] ILLIS: [l] VIDETE NE QVIS VOS.] Valde variè ab interpretibus intelliguntur sequentia Christi verba, maximè ea quæ in hoc Concordiæ capite sunt posita, dum quidam pleraque referunt ad consummationem seculi, quæ alij intelligũt pertinere ad signa vel tempus vastationis Hierusalem. Nos in horum tractatione potissimùm sequemur enarrationem D. Chrysostomi, quòd hæc verbis Domini ad inuicem collatis, & rebus apud Iudæos gestis maximè conueniat, non prætermittentes interim & alias aliorum interpretationes, eorumque rationes quibus mouẽtur, ostendentes esse inefficaces. Secundùm autem C Chrysostomi enarrationẽ omnia quæ in hoc Cõcordiæ cap. habentur, pertinent ad tempora, aut vastationem Hierusalẽ præcedentia, aut ipsius vastationis Hierusalem, ita vt pulcherrimus sit eorum quæ dicuntur à Domino ordo, cùm secundùm alios confusè Dominus loquatur nunc de his quæ pertinent ad finem seculi, nunc de destructione Hierusalem. Itaque cùm discipuli rogarent de tempore & signo vastationis Hierusalem, atque eodem tempore putarent aduentum Domini & seculi consummationem simul fore, Dominus primùm quidem differit de vastatione Hierusalem, deinde verò de suo aduentu, significans non fore hæc eiusdem temporis, sed diuersorũ. Priusquam D autem differat de tẽpore & signis vastationis Hierusalem, præmittit de variis malis vastationem illam præcessuris, præmunire suos volens ne ab illis læderentur, & ad eorum cogitationem animos suorum reuocans quæ magis eos scire conueniebat, vtpote quæ ad eorum salutem magis & propius faciebant. Quoniam enim curiosè tempus & signa vastationis Hierosolymitanæ cognoscere cupiebant, & de gloria regni eius cogitabant, Dominus ab illa curiositate & regni cogitatione, reuocat eos ad audiendum ea quæ primùm eos scire oportebat, quæ scilicet ante illa erant euẽtura cum magno salutis ipsorũ periculo. Primùm ergo monet futuros multos impostores, quo ab eis sibi cauerent: E deinde de bellorum atque aliis calamitatibus, quibus ante excidium Iudæi affligendi erant, ne ipsi inde malè turbarẽtur. Tertiò, de imminente ipsis persecutione, & variis tentationibus, quas tam à deficiẽtibus fratribus, quàm pseudoprophetis experturi erãt, quo ad ferendam ipsam animarentur. Postremùm, de atrocitate & immanitate excidij vrbis & gentis Iudæorum, quo & tunc superstites in tempore fugerent, Iudæa relicta. De his ergo quæ rogatus fuit Dominus differturus, altius repetito sermone, (propter quod Marcus videtur dixisse, quòd cœperit dicere) sic auspicatus est: Videte,

dete, hoc est, cauete, ne quis vos seducat, atque à fide quæ est in me abstrahat ad sequendũ se, quod ob id vos moneo, quia multi post meum à vobis discessum venient in nomine meo, hoc est, nomen meum præ se ferentes, ac dicentes: Ego sum expectatus ille Christus, & multos seducẽt potissimum ex Iudæis, qui, quemadmodum prædixit illis, cum me qui veni in nomine patris mei noluerint recipere, recipient eũ qui veniet in nomine suo. Quod autem euenturum prædico, non post multa euenturum est secula, sed tempus iam appropinquauit, & instat quo istud eueniet. Cauete ergo ne multos illos qui seducentur imitantes, sequamini illos seductores, mihiq; nuntio remisso, ipsis adhæreatis & credatis. Porro cùm Christi nomen atq; officiũ sit, populum tyrãnide malorum liberare, gubernareq; fœliciter, Christi nomine se Iudæis insinuarũt quotquot se populi liberatores, saluatoresq; polliciti sunt, quorum certè multos ante excidium habuerunt, qui tametsi id esse se toti populo nõ persuaserint, multos tamen seduxerũt, vt hîc Christus prædixit. Iosephus enim lib. antiquit. 20. cap. 4. meminit Theudæ magi cuiusdam, qui Cuspio Fado Iudæam administrante, populo suaserat, vt sumentes suas substãtias egrederentur ad Iordanẽ, quem promiserat eis se præcepto diuisurum, eumq; multos seduxisse testatur, ac tandem captum à Fado, capitis sectione multatum fuisse, peremptis simul multis qui cum ipso fuerant, nõnullis verò captis. Hunc Theudam illum esse, dubium non est, cuius meminit Gamaliel Act. 5. Nam etsi dicat: Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis, hoc est, cùm Cyrenius præses cẽsum primum apud Iudæos ageret, cùm & Christus natus fuit: nõ tamen voluit per hoc significare, hunc Iudam fuisse tempore posteriorem illo Theuda, sed est illud, post hunc, ad ordinem narrationis referendum, quasi dixisset: Præter hunc fuit & superiore tempore Iudas, &c. Nam ait ibi Gamaliel loquẽs de Theuda: Ante hos dies; quo vtiq; significauit, paulò ante id temporis eum fuisse. Iudę autem tempus exprimit, adferens fuisse in diebus professionis, hoc est, cùm census ageretur. Idem Iosephus lib. Antiquit. 20. cap. 11. scribit latronũ & magorum hominum turba populum seducentium, prouinciam fuisse repletam. Per magos autem intelligit eos qui se Prophetarum nomine insinuabant. Rursum cap. 12. Ægyptij cuiusdam pseudoprophetę meminit, de quo etiam scribit lib. 2. de bello Iudaico cap. 12. quòd arrogata sibi Prophetæ opinione, triginta fermè milia congregarit, quos ex solitudine in montem ducens Oliuarum, Hierusalem capere annisus fuerit, sed oppresi fuere à Felice tunc præside. Hic Ægyptius capto Paulo Hierosolymis, nõdum extinctus erat, (testatur enim Iosephus ipsum ex oppresso eius exercitu fuga lapsum disparuisse.) Itaq; tribunus Paulum rogauit, num ipse esset Ægyptius ille, qui ante eos dies tumultum excitasset, eductis in desertum quatuor milibus sicariorum, vt scribitur Act. 21. Iterum de alio quodam scribit Iosephus cap. 14. lib. Antiquit. 20. qui sub præside Festo, populo salutem, & requiem malorum promittebat, si se sequerentur in desertum. Talibus multis delusus Iudæorũ populus fuit, qui omnes quatenus libertatem & salutem populo promiserant, eatenus se Christos asseruerunt, quãquam peculiariter hoc etiam nomine pro vero atq; in scripturis promisso Messia sese venditarint. Eiusmodi & Simon Magus fuit, qui Samaritis persuaserat, se virtutem Dei esse quæ vocatur magna, vt scribitur Act. 8. De quo vide Irenæum lib. 1. aduersus Hæreses, vbi cap. 20. inter reliquas impietatis eius assertiones dicitur, quòd docuerit semetipsum esse eum qui in Iudæa quidem quasi filius apparuerit, in Samaria autem quasi pater descenderit, in reliquis verò gentibus quasi spiritus sanctus aduentauerit. Vnde, teste Hieronymo, inter cætera sua scripta magus iste reliquit: Ego sum sermo Dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei. De hoc & Eusebius Eccles. hist. lib. 2. cap. 13. ex Iustino Martyre refert, quomodo sub Claudio Cæsare in vrbe Roma, magicis suis artibus quamplurimos adeo deceperit, vt Deus sit decretus, & statua quasi Deus donatus sit, collocata in flumine Tyberis inter duos pontes, habenteq; etiam titulum Latinis scriptum literis, Simoni Deo sancto. Huic succesit Menader quidam & ipse Samarites genere, quemadmodum & Simon, & in arte magica absolutissimus, qui, vt scribit Irenæus cap. 21. lib. 1. se eum esse dixit, qui missus esset saluator pro salute hominum. De quo & Eusebius lib. 3. cap. 26. Hi omnes & alij multi cùm plerosque seduxerint, non abs re fuit, vt suos Christus præmoneret, ne & ipsi imposturis illorum caperentur.

[a] AVDITVRI ENIM ESTIS PRÆLIA, ET OPINIONES PRÆLIORVM. [b] CVM AVDIERITIS.] Græca non habent, enim, sed autem. Non enim hic declarantur prædicta, sed ad aliorum malorum prædictionẽ est digressio. Postquam enim prædixit venturos post se pseudochristos, & vt ab eis sibi cauerent præmonuisset eos imprimis, vt cuius etiã moneri plus referebat: iam secundò etiam prædicit bellorum, tumultuum, & aliorum malorum euentum, de eisque præmonet suos ne hinc plus nimio perturbentur & terreantur. Porro pleriq; quæ hic dicuntur de malis bellorum, pestis, & famis, & aliorum, putant dicta esse de omnibus illis malis quæ vsque ad consummationem seculi orbem vexabunt, vt semper afflixerunt, ita vt hæc Domini præmonitio, qua monet non perturbari nec terreri, non tantùm pertineat ad Apostolos & eos qui vixerũt Apostolorũ tempore fideles, sed ad omnes cuiusque tẽporis Christianos, ne cùm hæc fieri viderint, putent diem instare iudicij. Videtur enim eis illud: Sed nondum statim finis; intelligendum de fine seculi, de quo quęsiuerunt Apostoli: & similiter illud: Hæc autem omnia initia sunt dolorũ; intelligendum de doloribus & afflictionibus quæ erũt tẽpore Antichristi circa consummationẽ seculi, quarum communia hæc orbis mala tãtùm sunt initia. Verùm Chrysost. rectius colligit Dominum de bellis & malis quæ apud Iudæos erant ante illorum vastationẽ euentura hæc prædixisse, quod alioqui nihil noui prænunciaretur, cùm ista nũquam orbi defuerint, nec desint. Vt ergo suos præmonuit quo sibi cauerẽt à pseudochristis, qui post discessum eius mox erant exorituri: ita & nunc eos præmonet, ne illis malis quibus gens Iudæorum exagitãda erat, priusquam penitus excinderentur, plus nimio turbarentur: idque ob id præmonet quòd credentes sibi ita seruare, vellet ne quid inde læderetur, neque illi hæc videntes putarent vanã esse suam de regno Christi expectationem, atque à delegato ipsis prædicandi Euangelij officio cessarent. Proinde quod dicitur: Sed nondum finis; &, hęc omnia initia sunt dolo-

rum; intelligendum de fine Hierusalem & gentis Iudaicæ, deq; initiis dolorum & malorum quæ populus ille experturus erat, de quo dixit requirendum omnẽ sanguinem iusti qui effusus est à mundi constitutione. Quoniam enim Apostoli eundem putauerunt fore finem mundi, qui esset finis Hierusalem, nõ mirum si Dominus iam adhuc absolutè loquatur de fine Hierusalem, cum in sequentibus sit ostensurus non fore eundem & mundi & Hierusalem finẽ. Cæterùm bella de quibus hic dicitur, & opiniones, hoc est, rumores nouorũ bellorum cœperunt potisimùm sub præside Cumano, qui Tyberio Alexandro successerat. Nam cùm ob militis cuiusdam impudentiam, qui in festiuitate Azymorum Iudæis retectis genitalibus illuserat, exortus fuisset tumultus, ea cædes admissa est, vt sint numerata cæsorum 20. milia. De quo tumultu legitur apud Iosephũ lib. Antiq. 20. cap. 6. Et lib. de bello Iudaico 2. cap. 11. Mox secutus est alius tumultus inter Iudæos & Samaritas, multa cum strage hominum, locorúmque deuastatione. Sed & Sicariorum genus prodiit, qui tectas vestibus sicas gerẽtes, passim in turba cœtuque populi homines perimebant, neque agnoscebantur, vt miris terroribus omnia repleretur. Tertius mox tumultus secutus est apud Cæsareã sub Felice Præside, Iudæis contra Syros contendentibus pro ciuitatis prærogatiua. Cum verò Felici Portius Festus successisset, (de qua successione est Act. 24.) conatus quidẽ hic fuit prouinciã latronibus liberare, sed vrgente vltione Dei non potuit. Cui cum Albinus, & huic C. Florus successisset, semel omne genus malorum inundauit. Nam vt hi duo, potissimùm autem Florus, nihil ad crudelissimam tyrannidem, manifestam vim & rapinas reliquum faciebant, ita pariter seditiosorum apud Iudæos audacia indies creuit, vnde continuò motus, latrocinia, direptiones, cædes passim ædebantur, & indicibilibus quotidie malis & calamitatibus populus exterminabatur, donec ad iustam rebellionem fuere velut compulsi. Tam inaudita vi & crudelitate sæuiebat in eos Florus. Agrippa rex multis à rebellando dehortari Iudæos conatus fuit, sed frustrà. Tandem ergo vbi qui nouandis rebus studebant, præualuissent, præsidium Romanum atque regis Agrippæ Hierosolymis aperto marte Iudæi oppugnant, compulsumq; ad deditionem, postquam datis dextris & sacramento vitã promisissent, præter vnum præfectum eorum Metilium, omnes trucidãt. Quo die, quaq; hora Cæsarienses, Iudæos apud se habitantes trucidarunt numero 20. milia, paulo pòst Schytopolitæ secuti exemplum Cæsariensium, tredecim Iudæorum milia interemerunt. Mox Ascalonitæ duo milia quingentos. Ptolemais duo milia. Alexandrini 50. milia. Sed & in regno Agrippæ, excitata est contra Iudæos pernicies, occisis 70. viris nobilibus. Hinc iusto bello eos est aggressus Cestus Syriæ præfectus. Sed cùm Hierosolymorũ obsidione soluta, vim Iudæorum fuga declinasset, audentiores facti rebellionis authores, omnemq; potestatem nacti, inenarrabile malorum mare sibi & suis inuexerunt, donec prorsus per Titum exterminarentur, de quibus omnibus fusè scribit Iosephus ab 11. cap. lib. 2. belli Iudaici vsq; in finem 7. libri, hoc est, totius operis. Itaque seditiones populi motusque per vniuersam Syriam qui sub Floro fuere excitati, dederunt rumores istos bellorum & bella, de quibus hic Dominus prædixit: Audituri

A estis bella & opiniones bellorum, videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis, non modò seculi, sed nec malorum quæ populo huic accident. Conuenientem autem reddit rationem Dominus quare non debeant turbari, nimirum quia oportet hæc omnia fieri. Oportet, inquam, exigente ita Iudæorum impietate. Quis enim prudens affligetur pro re quæ habere aliter nequeat, quæque iusto Dei iudicio est necessariò euẽtura, cuius iudicium necesse est esse optimum, & sanctis semper salutare. Ex prædictis patet, eodem tempore & illud impletum: Consurget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum. Id enim Cæsareæ, Schytopoli, Ascaloni, Ptolemaidi, B Alexãdriæ, postea & Damasci, vbi decem milia Iudæorum trucidata fuere, denique moto regno Agrippæ, totaq; Syria & vicinis regnis, nimium verum apparuit. Porro de pestilentiis atque terræ motibus Iosephus nihil peculiare memorat, fortè quòd hæc collata seditionibus & bellis leuia mala habuerit. De terriculamentis & signis magnis ad longum narrat lib. belli Iuda. 7. ca. 12. Per annum enim ante obsidionem sidus supra vrbem visum est simile gladio. Nona hora nocturna lux diem superans, in templo effulsit, & per dimidiã horam durauit. Bos immolandus agnum peperit in templo. Porta templi ænea, vltro est patefacta. In aere visi commissi exercitus. Audita vox in templo: Migremus C hinc: Audita est querulatio monstrifica Iesu Anani per annos septẽ, menses quinque, clamantis identidem: Væh væh Hierosolymis. Recensentur hæc signa ex Iosepho & ab Eusebio Ecclesi. hist. lib. 3. cap. 8. De fame autem quæ Hierosolymis ita inualuerat, vt multi egestate fuerint cõsumpti, Iosephus memorat. In qua necessitate Helena regina Adabienorum cum filio Iazate, magnificè Iudæis subuenit, vt narrat Iosephus lib. Antiq. 20. cap. 2. In Actis quoque cap. 11. legimus ab Agabo famẽ magnam prædictam, in toto orbe terrarum, quæ accidit sub Claudio Cæsare. At verò hic orbis terrarum, pro omni regione Iudæorum videtur accipi debere. Vnde idem scribit Lucas, discipulos prout D cuique suppetebat, proposuisse tunc in subsidium mittere habitantibus in Iudæa fratribus, quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manũ Barnabæ ac Sauli. Et hinc enim videre licet Iudæam vel solam, vel potissimùm hac fame fuisse afflictam: Sic & mala alia de quibus hic dicitur, in hanc potissimùm regionem incubuisse, intelligendum est, atq; de futuris huius gentis calamitatibus Dominum hic potissimùm voluisse prædicere, atque ita declarare, quomodo omnis sanguinis iusti vltio de ipsis sumenda esset, suosq; confirmare ne perturbatis adeo rebus apud Iudæos, animisq; omnium consternatis, vel impostoribus crederent, qui apud trepidantes homines potissimùm imposturis suis E fidem inueniunt, vel Euangelij prædicationem spemq; regni sui desponderent.

[b] VIDETE AVTEM VOSMETIPSOS, [NAM] [c] ANTE OMNIA HÆC INIICIENT VOBIS, &c.] Postquam prædixit mala Iudæis ante vastationem obuentura, prædicit iam tertiò mala ipsis etiam Apostolis euentura, & ne ab eis lædantur præmonet & præmunit. Quoniam enim de regno & gloria cogitarant, prædicitur eis post pericula pseudochristorum post communes gentis Iudaicæ calamitates, persecutio, crux, ignominia, grauia præterea scandala multorum à fide deficien

deficientium, denique & pseudoprophetarum pericula. Et quidem Lucas dicit ante omnia prædicta Iudæorum mala, ipsos hæc quæ modò dicuntur passuros: Matthæus verò, Tunc tradent vos in tribulationē. Nam & ante calamitates Iudæorum prędictas, cœperunt Iudæi iniicere manus in Apostolos & fideles, & in mediis suis calamitatibus non destiterunt Iudæi simul cum gētibus eos persequi. Huiusmodi enim persecutionem senserunt mox à nece Stephani, qua dispersi omnes fuerunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos, vt scribitur Act. 8. quam persecutionem promouebat & Paulus, vt habetur Act. 9. Postea & Herodes rex vt affligeret quosdam de Ecclesia, manus iniecit in Iacobum, eoque occiso Petrum quoque in vincula coniecit. Quid verò Paulus cum suis expertus fuerit persecutionum, tam à Iudæis, quàm gentibus, tum Acta Apostolorum, tum ipse in epistolis suis, præsertim posteriore ad Corinthios testatur. Nec dubium quin similiter & reliqui Apostoli à gentibus & Iudæis tractati fuerint, ita vt facile sit intelligere, nihil hic prædixisse Dominum, quod non illi fuerint experti. Porro Matthæus hoc loco paucioribus commemorat & mala quæ Dominus suis dixit euentura, & quomodo in eis malis se habere debeāt, quàm Marcus & Lucas, quòd ea superius cap. 10. latius commemorauerit dicta Apostolis. Sunt autem mala quę & hic & ibi prædicuntur, quòd tradendi essent & occidendi, idq; non à quibuslibet, sed à parentibus etiam, fratribus, cognatis & amicis, denique & odio habendi ab omnibus gentibus. De duobus autem & hîc & ibi apud Matthæum præmonentur quomodo se in illis malis gerere debeant. Primò, vt sibi caueant. vnde dicit Marcus: Videte vosmetipsos, pro eo quod est, Cauete vobisipsis, sicut Mat. 10. dicitur: Cauete vos ab hominibus, vt scilicet, cum summa prudētia apud impios versentur, & ne illorum minis & terroribus sinant se abstrahi à fide vera, & prædicatione nominis Christi. Secundò, ne traditi, soliciti sint quid respondere debeant in synagogis, & coram regibus, & præsidibus, quod & suprà habitum est ex Luc. ca. 12. in ca. Concordiæ 85. Hoc tantum hic proprium est, quod apud Lucam dicit Dominus seipsum daturum illis os & sapientiam, quod ipsius manifestè commonstrat diuinitatem. Cæterùm proprium huic loco est, quod inter cętera mala dicitur apud Matthęum. Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicē. Quod dupliciter intelligi potest. Aut vt significetur quòd plerique adhuc infideles, videntes Christianorū afflictiones, sint scandalizandi, & è fide alienandi, ita vt frater fratrem, amicus amicum tradat & odio habeat, vt quod dicit Matthæus; inuicem tradent, & odio habebunt inuicem; sit idem cum illo quod dicit Marcus: Tradet frater fratrem in mortem, &c. vt exponit Euthymius. Aut potius vt significetur multos etiam fideles offensos afflictionibus Christianorum, defecturos à fide, eosque ex fratribus futuros hostes, quemadmodum intelligit Diuus Chrysostomus, qui maius malum hic significari intelligit, bellum scilicet intestinum à falsis fratribus, quod & ipsum Paulus expertus est. vnde & 2. Cor. 11. commemorat pericula in falsis fratribus. Et 2. ad Timoth. 1. queritur auersos à se omnes qui erant in Asia, ex quibus erant Phygellus & Hermogenes. Item cap. vltimo queritur Demam se reliquisse, abstractum

A dilectione huius seculi. Secundum huic loco proprium est quod subiicit Matthęus: Et multi pseudoprophetæ surgent, & seducent multos. Superius quidē dixit de iis qui se Christos esse fingent: nunc autem de his dicit qui se Prophetas & veritatis doctores à Deo missos simulabunt, sub quibus omnes hæresum & errorum doctores comprehenduntur, quales multi fuerunt etiam in initio prędicationis, & inter fidelium primitiuę Ecclesię persecutiones, contra quos magna semper Paulo & pugna & querela fuit. Hi enim fuerunt illi de quibus Paulus dicit, quòd dissensiones & offendicula facerent, & per dulces sermones & benedictiones seducerent corda innocentum, suo ventri B seruientes non Christo Domino. Rursum de quibus dicit, quòd essent pseudoapostoli & operarij subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi. Quos & ad Philippens. vocat canes, malos operarios, concisionem, inimicos crucis Christi. Et ad Galat. dicit ambire æmulationem à Galatis, & ipsos labefactare. Item & quos ad Coloss. dicit deceptores per philosophiam & inanem fallaciam, habentes tantùm speciem sapientiæ, &c. Et quid multa loca commemorare opus est? cùm nusquam ferè illorum non meminerit, vt & Petrus & Ioannes, qui suo tempore multos factos queritur Antichristos, & multos pseudoprophetas exiisse in mūdum. Tales fuerunt, Cherinthus, Ebion, Nicolaitæ, C Saturninus, Basilides, Gnosticorum auctores, Hymeneus, Alexander, & Philetus, qui à veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse factam, & subuerterunt quorundam fidem, vt dicitur 2. Timoth. 2. Tertium quoque malum peculiariter adiicitur apud Matthæum, cùm dicitur: Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Iniquitatem abundandam est eam multiplicandam, & inualituram contra veros seruos Dei. Quod autem dicitur de charitate refrigescente, D. Chrysostomus videtur intelligere de communi hominum erga se dilectione. Affert, inquit, inde quod multo cæteris grauius est, nec ab ipsa quidem charitate vllum eos solamen habituros. Et D Theophylactus: Quia, inquit, multiplicabitur iniquitas per imposturas Antichristi, exasperabuntur & efferi erunt homines, ita vt neque cum familiarissimis vllum seruent charitatis vinculum, sed mutuum se tradant. Itaque secundùm hunc intellectum, non erit hæc sententia diuersa aut parum diuersa à præcedente: Et scandalibūtur multi, &c. Melius tamen videtur intelligendum de charitate Christiana, & ea quæ in Deum fertur, vt significetur plerosque propter persecutorum & pseudoprophetarum præualentem iniquitatem defecturos à charitate Dei, quem per fidem diligere cœperant, vt hoc sit quod hic dicitur: refrigescet charitas multorum; quod Paulus dicit: & erunt hoE mines seipsos amantes, voluptatum amatores magis quàm Dei. Qui econtrario de se suisq; similibus dicit: Quis nos separabit à charitate Dei? Tribulatio an angustia, &c. Postquam enim dixit Dominus: refrigescet charitas multorum; subiicit aduersatiuam: Qui autem perseuerauerit vsque in finem, &c. ex quo patet eum prius de illis locutum qui in charitate Dei pristina non perseuerauerunt, sed eam victi persequentium & impiorum inualescente iniquitate perdiderunt. Patet & illud, quòd charitatem refrigescere, est eam extingui & perire. Nam è regione illorum quorum charita-

Rom 6.
1. Cor. 11.
Philip. 3.
Galat 4.
Coloss. 2.
2. Tim. 2.
Rom. 8.

tem dixit infrigidandam, dicit perseuerantes vsque in fine, in Dei scilicet fide & charitate, saluos fore; significans proinde eos quorum charitatem dixit fore frigidam, non saluandos. De charitate perseuerãtium, quiq; tribulationibus non cedunt, dicitur Cantico vltimo: Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem. Et Paulus loco prædicto: Certus sum enim quòd neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Prædicit ergo Dominus tribus prædictis sententiis, inter fideles quosdam lapsuros scandalo, quosdam seductione, quosdam afflictionibus, & præualente impiorum iniquitate. Itaque duplicia mala prædicit Apostolis ad ipsos pertinentia, nempe & quæ ab infidelibus erant perpessuri, & quæ in fidelibus erant conspecturi; ita vt & foris & intus multa aduersa, ac tristia passuri essent, propter quod dixit Paulus: Foris pugnæ, intus timores. Quæ omnia mala ob id suis prædicit modò, vt contra ea sese præpararent & munirent, nec illa inexpectantes opprimerent & inuoluerent. Ad consolationem autem & mitigationem horum malorum primùm dicit, quòd propter nomen suum hæc mala passuri essent. Magna enim discipulis cõsolatio erat pati propter ipsum. Secundò, quòd vsque in finem vitæ perseuerãs in fide & dilectione, saluandus esset, pro quo apud Lucam dicitur: In patiẽtia vestra possidebitis animas vestras. Est enim Græcis pro dictione, patiẽtia, ὑπομονή, nomen deriuatum à verbo ὑπομένω, quod est apud Matthæum. Itaque nomen, patientia, hic est positum pro perseuerantia, & patienti perseuerantiq; expectatione cælestium bonorum, qua quis non cedit aduersis huius vitæ. & est sensus: In patientia vestra, id est, per perseuerantiam vestram possidebitis, id est, obtinebitis, & lucrabimini animas vestras, hoc est, saluabimini. Sicut enim dicit Dominus eum qui amat animam suam, perdere eam: ita hic dicit per perseuerantiam nos possessuros animas nostras. Tertiò, ad malorum mitigationẽ facit, quod apud Lucam dicitur: Et capillus capitis vestri non peribit; quod idẽ est cum illo Matthæi 10. & Lucæ 12. Capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Est autem in hac locutione, qua dicitur capillus capitis non periturus, tropus prouerbialis scripturis familiaris, quo significatur, nihil mali aut incõmodi eos passuros, quantumuis multos sint habituri inimicos, sed Deo protegente eos ab omnibus malis eos liberandos, omniaque quæ videntur mala eis conuertenda in bonum, vt non sit hîc opus disputare num in resurrectione sancti sint recepturi omnes quos aliquãdo habuerunt capillos. Sic enim 1. Reg. 14. dicit populus ad Saul volentem interficere Ionatham filium suum: Viuit Dominus, si ceciderit capillus de capite eius in terram. Et 2. Reg. 14. Dauid dicit mulieri Thecuitidi, roganti fictè pro filij salute: Viuit Dominus, quia non cadet de capillis filij tui super terram. Et 3. Reg. 1. dicit Salomon de Adonia: Si fuerit vir bonus, non cadet ne vnus quidem capillus eius in terram. Ex quibus locis patet quis sit huius tropi vsus. Idem est autem capillum capitis cadere in terram, & ipsum perire, sicut suprà dixit Dominus, ne vnum quidem passerem cadere in terram sine Deo, pro eo quod est passerem non perire nec mori sine Dei voluntate.

Rom. 8. — 2. Cor. 7. — Luce 21. — Luce 21.

ET PRÆDICABITVR HOC EVANGELIVM REGNI IN VNIVERSO ORBE, &c.] Vel ob hanc maximè sententiam, plerique putant hactenus Dominum locutum de malis quæ non tantùm Apostolorum temporibus, & ante vastationem Hierusalem erant euentura, sed de his quæ mundus & fideles erant passuri, maximè circa finem mundi. Dicit enim hic Dominus prædicandum Euangelium regni cœlorum in toto mundo, & tunc venturam consummationem. Quod omnino videtur debere intelligi de consummatione seculi, tum quia absolutè dicit Dominus, tunc veniet consummatio, & non consummatio huius vel illius: tum quia ante consummationem, id est finem templi & Hierusalem, non est prædicatum Euangelium regni in toto orbe, quod nec suo tempore impletum asserit D. Augustinus, vt & nostro tempore experimur necdum impletum, cùm iam repertæ sint gentes quibus iam primùm cœptum est regni Euangelium prædicari. Verùm his non obstantibus magis videtur cum Chrysostomo intelligendum, istud impletum temporibus Apostolorum fuisse, sicut & omnia præcedentia, & quod dicitur de consummatione, accipiendum non de consummatione generali, sed de fine gentis Iudaicæ, vrbisque ac templi. Quod vel hinc euidenter colligitur, quòd postquam dixisset Dominus: tunc veniet consummatio; subiungit apud Matthæum: Cùm ergo videritis abominationem desolationis, &c. Hæc enim illatio significat ipsum seruare ordinem rerum futurarum, & docere velle quid faciendum cùm venerit illa, de qua locutus erat, consummatio. Sed per abominationem desolationis certũ est Dominum ad literam significasse desolationem Hierosolymitanam, vt pòst probabitur, ergo in hac sententia locutus est de consummatione non generali, sed Hierosolymitana, sicut & prius cùm dixit: sed nondum statim finis. Quanquam enim verterit interpres, consummatio, Græcis tamen est eadem dictio, quæ prius, τὸ τέλος, id est, finis. De ea ergo loquitur Dominus consummatione de qua quæsierunt Apostoli, ideóque & cum articulo dicit τὸ τέλος, ille scilicet finis de quo rogastis, quanquam Apostoli putarent eundem fore finem seculi, qui esset finis Hierusalem. Quod autem ante vastationem Hierusalem impletum est quod hic dicitur, Euangelium regni prædicandum in vniuerso orbe, ex Paulo manifestum est, vt probat D. Chrysostomus. Nam ad Rom. 10. ostendit Iudæos non posse suæ infidelitati prætexere quòd Euangelium non audierint, eo quòd impletum tum esset illud Dauidis: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba illorum. Et ad Coloss. semel & iterum Euangelium dicit prædicatũ in vniuerso mundo: Propter spem, inquit, quæ reposita est vobis in cœlis, quam audistis in verbo veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat, & crescit. Et rursum: Immobiles à spe Euangelij quod audistis, quod prædicatum est in vniuersa creatura quæ sub cœlo est. Quod si quis obiiciat multas tunc adhuc fuisse terras & gentes, in quibus Euangelium non fuerat prædicatum, is scire debet multa in scripturis dici per synecdochen, & Paulum huiusmodi locutione nihil aliud significasse, quàm bonæ parti gentium, & omnibus gentibus

Coloss. 1.

tibus cognitis, tum ac in circuitu Hierusalem quaquauersum longè lateque habitantibus, Euangelium prædicatum fuisse. Certè quo schemate D. Paulus suo adhuc tépore prædicatum in toto mundo dicit Euangelium, eodem & hic rectè intelligitur Dominum illud prædixisse futurum ante vastationem & finem Hierusalem. Istud autem Dominum voluisse significare, ex Marco videtur esse euidentissimum. Is enim habet: Et in omnes gentes oportet primùm prædicari Euangelium. Vbi dictio, primùm, posita pro comparatiuo prius, non potest commodè referri nisi ad consummationem Hierusalem. vt sit sensus: priusquam veniat cõsummatio Hierusalem de qua quæritis. Siquidem Marcus nõ cõmemorat eos quæsisse de consummatione seculi, sed tantùm quãdo futura essent quæ Dominus prędixit dę templo & Hierusalem, & quod esset signum quando illa essent consummãda. Certè quàm latè euangelium vel vnus Paulus sparserit, ipse de se ad Romanos testatur, nempe à Ierusalem & circumiacentibus regionibus vsq; ad Illyricum, gestiens etiam à Ierusalem in Hispaniam vsq; currere. Quòd si vnus in tãta orbis parte prædicauit, inquit Chrysostomus, cogita quid à reliquis factum fuerit. Itaque post triplicia mala quæ Dominus prædicit præcessura vastationẽ Ierusalem, addit Dominus hic iam quartum, sed bonum, quod etiam eandem præcessurum erat vastationem, nec temere istud præcessurum erat eam vastationẽ, sed sicut Dei permissiua ordinatione præcessura erat Apostolorum à Iudæis persecutio, quo magis notum esset omnibus iustam de illis sumptam vltionem, qui non tantum expectatum suum Christum occiderint, sed & in eadem malitia & obstinatione permanentes tam multis annis, quibus Dei patientia eos expectabat ad pœnitentiam, etiam Apostolos eius & fideles cõtinuè persecuti essent: ita Dei ordinatione factum est, vt ante eorum perfectam vastationem, euangelium apud omnes gentes longè lateq; prædicaretur, tũ vt prius Deus nouum sibi constitueret populum, quàm veterem suum populũ penitus abiiceret: tum vt ante Iudæorum vastationem, eorum impietas in Christum admissa per Euãgelij prædicationem omnibus innotesceret gẽtibus, sicq; omnes superueniente vltione intelligerent eius tam diræ vltionis causam, quod ad fidei confirmationem nõ parum valebat. Præterea hac ratione declaratum etiam est, quàm iustè populus ille à Deo derelinqueretur, & extremę internecioni traderetur, dum euangelium ab ipsis reiectum à gentibus receptũ esset, dumq; vidẽtes se nihil omnibus suis contra euãgelij profectum machinamentis proficere, & euangelium passim & alacriter à gẽtibus suscipi, neutro tamen horum commoti sunt ad pœnitentiã. Ob has ergo causas, dicit Marcus quod oporteret primũ in omnes gentes prædicari euangelium. Oporteret, inquam, ex Dei ob dictas causas ordinatione. Facit autem hæc sententia etiam ad consolationẽ Apostolorum, & mitigationẽ malorum quæ prædicta sunt ipsis euentura, ita vt hic quartũ significetur ad ipsorum faciens cõsolationem. Quod enim quantumuis euangelium oppugnaturi essent aperti hostes, & labefacturi pseudoprophetæ, & pleriq; scãdalis & inualescente iniquitate victi derelicturi, nihilominus vbiq; prædicandũ esset, idipsum pręter Euangelij veritatẽ quæ omnia vincit, omnipotentiam Christi declarabat, cui proinde se meritò

Marc.13.

A ipsius prædicatores cõmittere deberent, confidentes se illius præsidio in omnibus prædictis malis fore tutos, nec quicquã illis obuenturum, quod non in ipsorum & euangelij cederet bonum. Illud autem, in testimonium omnibus gentibus, expositum est circa illud Matth. 10. Ante reges & præsides ducemini propter me, in testimoniũ illis & gẽtibus.

[e] CVM ERGO VIDERITIS ABOMINATIONEM DESOLATIONIS, QVÆ DICTA EST, &c.] Sunt qui & quod hic dicitur de abominatione desolationis prædicta à Daniele, sicut & quæ sequuntur de tribulationis magnitudine, referenda putant ad tẽpora Antichristi. Nam & Irenæus vicinissimus Apostolorum tẽporibus, li. 5. B contra hæreses, ad Antichristi tempora refert hæc, intelligens per abominationẽ desolationis, ipsum Antichristum, quem in templo Ierosolymitano putat sessurum, seq; ibi pro Christo & Deo exhibiturum adorandum, iuxta illud Pauli: Ita vt in templo Dei sedeat, ostendens semetipsum tanquã sit Deus. Huius intelligentię meminit & D. Hierony. in cõmentariis. Sed ad quę tempora sint referenda quę sequuntur de tribulationis magnitudine, pòst ostẽdetur: nunc autem ostendendum id quod dicitur de abominatione desolationis, nõ referendum ad tempora Antichristi, saltẽ secundùm proprium & à Domino primò intentum sensum, sed ad tempus vastationis Ierosolymitanæ de quo quæsiuerant C Apostoli. Id autem D. August. epist. 80. ad Esichiũ, ex Luca euidens esse ostendit. Nam pro eo quod Matthæus & Marcus habent: cùm videritis abominationem desolationis, &c. Lucas habet: Cùm autem videritis circundari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquauit desolatio eius. Nec potest Lucas his verbis aliud videri voluisse dicere, quàm illis verbis dixerũt Matthæus & Marcus, quòd eadem apud illum præcedãt & sequantur quæ apud hos duos. Certe D. Petrus apud Clementem lib. 1. abominationem desolationis refert ad vastationem tẽpli, dicens Iudæis: Et vos quoniam non vultis agnoscere emensum esse tempus hostias offerendi, ob hoc & destruetur templũ, & D abominatio desolationis statuetur in loco sancto. Videndum autem quid per abominationẽ desolationis hoc loco sit intelligendum. Et quidẽ omnino videtur significari statua aliqua quæ in templo fuerit posita, quod vehementer Iudæi abominabantur. Nam id significare videtur quod adiicitur, stantem in loco sancto. Et 1. Machab. vbi nos legimus: Ædificauit rex Antiochus abominandũ idolum desolationis super altare Dei, pro illo, abominandum idolum desolationis, Græcis est idẽ quod hic ponitur & apud Danielẽ, βδέλυγμα ἐρημώσεως, id est, abominatio desolationis, ita vt videri possit auctor illius libri respexisse ad locum illũ Danielis, ad quem Dominus hic respexit, quasi putarit E illam Danielis prophetiam tunc fuisse completam. Nam & illud tempus quadrat quod ibi dicitur à Daniele: In dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium. Tribus enim annis & mẽsibus sex per Antiochum cessauit in templo Iudæorum iuge sacrificium. Verùm illi tempori non conuenit quod ibidem dicitur, & vsque ad consummationem & finẽ perseuerabit desolatio. De abominatione autem desolationis per Antiochũ facta, vaticinatur Daniel dicens: Et pollucnt sanctuarium fortitudinis, & auferent iuge sacrificium, & dabũt abominationem in desolationem. Ad hunc igitur potius

2. Thess. 2.

Dan. 9.

Dan. 11.

A locum iudicandus est respexisse auctor lib. Machabæorum, & non ad locum. Dani. 9. Sed ad rē. Cùm ergo illa pars; stantem in loco sancto; videatur exigere vt per abominationem desolationis intelligatur statua aliqua vel idolum aliquod execrandum, quemadmodum eadem oratio accipitur in 1. Machabæor. lib. D. Hieronymus putat per abominationem desolationis, accipi posse aut imaginem Cęsaris quam Pilatus posuerit in templo, aut equestrem Adriani imperatoris statuam, quam in ipso sancto sanctorum loco, vsque in sua tempora stetisse affirmat. Et quidem de imaginibus Cæsaris à Pilato illatis intra Hierusalem scribit Iosephus lib. 18. Antiquit. cap. 5. De Iudæorum excidio facto tempore Ælij Adriani; à quo deinde Hierusalem
B Ælia vocari cœpit, scribit Eusebius Ecclesiasticæ histor. lib. 4. ca. 6. De neutra tamē statua posse istud intelligi, patet ex eo quod, vt suprà ex Luca est ostensum, istud referri debeat ad tempus vastationis Hierosolymitanæ quæ sub Tito contigit, quando impletū est quod dicit Lucas, Hierusalem circundandam ab exercitu; vt interim omittam Pilati factum contigisse antequam hæc Christus diceret, vtpote in principio susceptę apud Iudęos prę fecturæ, vt patet ex Iosepho. Itaque Chrysostomus abominationem intelligit statuam Titi qui vrbem expugnauit, quam desolata vrbe, atque subuerso templo intus statuerit, atq; ob id desolationis eam
C appellatam. Verùm de statua Titi in adytis templi collocata nihil legitur apud Iosephum; & alioqui hic sensus non conuenit verbis Domini. Monet enim tunc fugere cum viderent abominationē desolationis stantem in loco sancto. At commodum fugiendi tempus non erat, cùm iā vrbs capta esset, & templum incensum, sed potius ante desolationem: vnde apud Lucam monentur fugere cum viderent ab exercitu circundatam Hierusalē & hinc intelligerēt imminere desolationem eius. Proinde secundùm enarrationem quæ habetur in secunda expositione in Matthęum sub Chrysostomi titulo, videtur intelligendum per abominationem desolationis, ipsum exercitum Romanorum, qui quòd
D alienigenæ essent & idololatræ, paratiq; signa sua militaria imaginibus Cæsaris & aquilæ insignita, inferre ciuitati Hierusalē, abominabiles erant ipsis Iudæis, erantque illis abominatio desolationis, quòd desolationem magis quàm dici possit horrendam ciuitati sanctæ & templo allaturi essent, stetitque hæc abominatio in loco sancto vbi non oportebat, quia circa Hierusalem, quæ vsque tunc fuerat sancta. Verisimile enim Lucā, qui post Mattheum scripsit & Marcum, explicare voluisse quod apud illos obscurè positum fuerat, dicendo, Cùm videritis circundari ab exercitu Hierusalē, pro eo quod illi dixerant; cùm videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto, vel vbi non
E debet. Et quoniam obscurius hi fuerant locuti, ideo videri possunt adiecisse per parenthesim; Qui legit, intelligat. Omnino enim crediderim hæc non esse verba Christi, sed ab ipsis Euangelistis ex propria persona, verbis Christi interposita esse, quo admonerent eum qui lecturus esset eorum scripta, ad inuestigādam intelligentiam eius quod obscurè significatum fuit à Domino per abominationem desolationis. Communiter tamen intelligitur ea pars etiam pertinere ad verba Christi, vt significetur Dominum admonuisse eum qui Danielem, ad quem remittebat, lecturus esset, requirere diligenter obscuræ prophetiæ sensūm. Et quidem Chrysostomus sic accipit hanc partem, vt absoluat sententiam ibi cœptam, Cùm videritis; vt quod sequitur: Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant; principium sit nouæ sententiæ. Hinc enim Chrysostomus exorditur nouam homiliam, & Euthymius eius abbreuiator sic coniungit illam partem; qui legit intelligat; cum præcedentibus. Cùm videritis abominationem desolationis, &c. tunc qui legit Danielis librum, intelligat ac consideret erectam abominationem, & adimpletam prophetiam. Verùm sicut conuenientius hæc pars secundùm communem distinctionem legitur per parenthesim; vt quod sequitur; tunc qui in Iudæa sunt fugiant; sit complementum sententiæ quæ incipit: Cùm videritis; ita illud; qui legit; non videtur referendum ad lectionem Danielis, quòd de Daniele apud Marcum nulla fiat mentio; apud quem tamen additur ea pars; qui legit intelligat; quanquam apud Græcos in Marco etiam addatur illa pars, quæ dicta est à Daniele Propheta, sed quam Erasmus putat additam ex Matthæo. Quòd si prædicta acceptio abominationis desolationis non videatur conueniens, quòd per locum sanctum in quo abominatio dicitur constituta, templum videatur intelligendum, quia in Daniele dicitur; & erit in templo abominatio desolationis; iam secundùm Thostatum rectissimè accepe rimus per abominationem, seditiosos illos de quibus pleraque Iosephus lib. 4. & 5. belli Iudaici, qui paulo ante obsidionem & in ipsa obsidione ipsum templum abominandis polluerunt sceleribus, sanguine etiam innocentium effuso ipsum fœdantes, inter quos Zachariam quendam filium Baruch interfectum à zelotis in medio templo; refert Iosephus lib. 5. cap. 1. subiiciens cap. 2. Vetus quidam sermo ferebatur, tunc demum ciuitatem captam iri, sancta quoque flammis exurenda esse lege belli, cùm seditio fuisset exorta, fanumque Dei propriæ manus antè violassent. Eandem sententiam sequitur etiam in Commentariis suis super Matthæum Dominus doctor Ioannes Hesselius, meus quondam in Vniuersitate Louaniensi collega, intelligens per abominationem desolationis stantem in loco sancto, illam seditiosorum cum suo principe colluuiem, quæ fuit certum fugæ maturandæ argumentum. Ideoque rectè quod apud Lucam dicitur: Cùm videritis ab exercitu circundari Hierusalem, &c. non de obsidione per Titum & Vespasianum facta putat accipiēdum, quia tunc fuisset nimis sera fuga ex Iudæa: sed de ea quę prius facta fuit à Sestio Floro, qui partem exteriorem ciuitatis expugnauit, & interiorem, in qua templum erat, quo seditiosi sese receperant, obsedit. Postmodum tamen aliqua occasione obsidionem soluit, Deo videlicet impios ad deteriora supplicia reseruante, & Christianis fugæ locum relinquente. Porro in eo quod Dominus aut Euangelistæ dicunt Danielem dixisse de abominatione desolationis stante in loco sancto, secuti sunt magis translationem Septuaginta quàm Hebræam veritatem: sicut & Diuus Hieronymus hac in parte in versione Danielis, Septuaginta magis secutus est. Nam pro eo quod nos legimus: Et erit in templo abominatio desolationis, Septuaginta habent, καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῶν ἐρημώσεων ἐστι, id est, & in templo, vel in sacro abominatio desolationum erit. cùm Hebræa quæ hic sunt valde obscura,

obſcura,ad verbum ſic habeant, interprete Pagnino: Et ſuper extenſionem abominationum admirari faciet,Meſsias ſcilicet. vel fortè melius ſic: Et per extenſionem abominationum, deſolationem faciet. Videtur autem per extenſionem abominationum,intelligi exercitus gentium abominandarum ob idololatriam, & ſigna quæ contra locum ſanctum erant erecta,obſidens Hieruſalem in circuitu, atque ob id fortè Lucas velut explicare volens verba Danielis, dixit: Cùm videritis circundari ab exercitu Hieruſalem. Cæterùm pro intelligentia totius illius prophetiæ Danielis, ad quam hîc nos Dominus remittit, qua non eſt alia magis veritatem noſtræ fidei confirmans,ſciendũ quòd, quemadmodum & Euſebius annotauit, referente D.Hieronymo in Danielem,70.hebdomades quas dicit abbreuiatas,id eſt,deciſas & definitas à Deo ſuper populum Dei, diuidit Angelus in tres partes,in ſeptem & 62.& vnam,quę ſimul faciunt 70. Cùm autem vna illa quæ fini tribuitur hebdomada, omnino videatur neceſſariò intelligenda illa annorũ hebdomas, in cuius medio Chriſtus poſtquam tres annos cum dimidio docuiſſet, occiſus eſt, (dicit enim de illa Angelus: Confirmabit pactum multis hebdomada vna, & in medio hebdomadæ deficiet hoſtia & ſacrificium) conſequens eſt reliquas 69.hebdomadas oportere terminari in annum Chriſti 29. quando baptizatus eſt, & poſt quem prædicationem eſt auſpicatus. Computandas autẽ has hebdomadas docet Angelus ab exitu ſermonis,vt iterum ædificetur Hieruſalem. Quod non referendum ad tempus illud, quo Cyrus primùm laxauit captiuitatem, poſt impletos 70. captiuitatis annos à Hieremia prædictos,ſatis ex multorum conſtat probationibus, quod plures inueniantur anni à Cyro vſque ad Chriſti baptiſmum & manifeſtationem, quàm comprehendantur in hebdomadibus 69. quæ faciunt annos 483. Itaque Africanus,vt refert Diuus Hieronymus in Danielem,& Galatinus lib.4.c.16.principium harum hebdomadarum ſumunt à viceſimo anno Artaxerxis regis Perſarum,quo anno ab illo rege facta eſt poteſtas Nehemiæ ædificandi muros Hieruſalem, vt ſcribitur 2. Eſdræ 2. Nec obſtare putat Galatinus, quod ante hæc tempora ſub Dario ſecundo, qui Artaxerxen præceſsit,facta eſt Iudæis eatenus impeditis ædificandi poteſtas, ſub cuius ſexto anno templum dicitur conſummatum, 1. Eſdræ 6. quia, inquit,ſub hoc Dario eſt poteſtas ædificandi templum,at ſub Artaxerxe primùm facta eſt Nehemię poteſtas extruẽdi muros Hieruſalem. Angelus autem dicit hebdomades ſupputandas ab exitu ſermonis vt iterum ædificetur Hieruſalem, non vt iterum ædificetur templum.Verùm à Dario etiam datam facultatem ædificandi muros ciuitatis, ſimiliter & à Cyro, ex eo videtur ſatis manifeſtum, quòd is qui Cyro ſucceſsit, & præceſsit Darium, prohibuit per literas,ne vrbs Hieruſalem ædificaretur, vt ſcribitur 1. Eſdræ 4. Id enim prohibuit, quod ante eum Cyrus, & poſt eum Darius conceſsit. Nec videtur Nehemias primus muros Hieruſalem erexiſſe, ſed collapſos reſtituiſſe & perfeciſſe.Cùm enim quæreret de Hieruſalem, reſponſum eſt ei, murum Hieruſalem diſsipatum eſſe, vt ſcribitur 2. Eſdræ 1. Crediderim ergo potius initium harum hebdomadarum ſumendum à ſecundo anno Darij ſecundi, quando primùm efficaciter conceſſa eſt ædificatio Hieruſalem & domus

A Dei, quando etiam primùm Deus Prophetas Aggæum & Zachariã excitauit, vt ſuis vaticiniis populum ad ædificationem animarent, quantumuis difficile ſit oſtendere ex hiſtoriis & annalibus numerum hunc annorum à Dario vſque ad Chriſtum.Nec mirum, cùm tam variè non tantùm anni regum qui in medio regnauerunt,ſed & nomina & numerus regum referantur à diuerſis,vt difficile ſit reperire vnum cum altero cõuenientem. Diuidit autem 69. hebdomadas Angelus in 7. & 62.quod in ſeptem illis hebdomadibus quæ faciũt annos 49. reparandum eſſet templum, & ciuitas Iudæorum, quemadmodum contigiſſe facilè colligi poteſt ex eo, quòd cùm ſecundo anno Darij

B cœperint templum ædificare,muri portæque Hieruſalem poſt viceſimũ annum Artaxerxis qui Darium ſecutus eſt, per Nehemiam ſunt conſummata. Dario enim tribuuntur plus quàm 26. anni.Reliquæ 62. hebdomades pertingũt in plenitudinem temporum, quo Chriſtus baptizatus erat manifeſtãdus,poſt quod cœpit vltima illa hebdomas, qua ipſe confirmauit multis pactum, & in cuius dimidio defecit hoſtia. Itaque totius viſionis, vt nos eam legimus, hic erit ſenſus: Septuaginta hebdomades ſunt abbreuiatæ,hoc eſt,deciſæ & definitæ à Deo,ſuper populum pro quo tu oras,& ſuper vrbem ſanctam pro qua precaris,& ad hoc ſunt definitæ vt in plenitudine earum cõſummetur & fi-

C niatur præuaricatio& peccatum per Adam introductum,& hominum deinde vitio auctum & multiplicatũ,& remiſſa iniquitate adducatur per mortem Meſsię iuſtitia,quæ non,vt peccatũ aliquando finiatur, & impleatur quicquid à Prophetis prædictum eſt,& in regem & dominum omnium vngatur is qui verè eſt ſanctus ſanctorum. Scito ergo & animaduerte, quod à quo tempore exibit efficaciter ſermo,vt Ieruſalem iam deſolata iterũ ædificetur, vſque ad Chriſti ducis manifeſtationem, erunt hebdomades annorum ſeptem & 62.In quarum primis ſeptem, poſt templum reædificatum, rurſum ædificabũtur platea & muri,hoc eſt, & interiora & exteriora ciuitatis,idq; in anguſtia temporum, prohibentibus ſcilicet vicinis eorum ree-

D dificationem, ſed fruſtrà. Quibus hebdomadibus expletis, deinde poſt alias 62. occidetur Chriſtus, & non erit eius populus,qui eum erit occiſurus & negaturus,ſed eo reiecto, alium ſibi ex gẽtibus eliget populum in quo regnaturus erit. Et quoniam ciuitas tua ſancta eum negabit & occidet,ideo ciuitatem tuam iam reędificatam,& templum reſtitutum populus Romanus cum ſuo duce diſsipabit. Et finis eius erit vaſtitas & deſolatio. Priuſquam autem Chriſtus occidatur poſt 62.hebdomadas,in vltima ex 70.hebdomadibus,confirmabit pactum promiſſum patribus,& in dimidio eius hebdomadis,poſtquam ſcilicet confirmauit pactum docendo tribus annis cum dimidio deficiẽt oblationes

E veteris legis per ipſius in cruce oblationem, euacuantem & conſummantem omnes legis hoſtias. Et in ſignum quòd Deus oblationes illas reiecit, erit in templo abominatio deſolationis, exercitu Romano omnia deuaſtante & deſolante, nec reparabitur vnquam ea deſolatio, quemadmodum ea quæ modò facta eſt per Chaldæos,ſed vſque ad finem & cõſummationem ſeculi perſeuerabit deſolatio illa.Ex qua prophetiæ Danielis explicatione etiam patet, quod hic dicitur de abominatione deſolationis, non referendum ex Domini ſaltem

præcipua intentione, ad tempora Antichristi. Nam cùm Dominus ad præsens Danielis vaticiniũ hoc loco remittat, & ex eius explicatione satis constet in eo nihil prædictum de regno Antichristi, sed de vastatione Hierusalem, certum est abominationem desolationis (de qua hic Dominus) ad illam vastationem referendã esse, quemadmodum idem patet ex eo quod sequitur: Tunc qui in Iudæa sunt fugiant. Onuphrius in suo chronico indicat Christum occisum non in medio vltimæ hebdomadæ, vt superius diximus, sed in eius fine, & vltimo anno; & in medio vltimæ hebdomadæ Christum baptizatum, ac deinde tres annos cum medio prædicasse, ac tum in fine proximè hebdomadæ occisum, vt quod ait Daniel, Cõfirmabit pactum hebdomade vna; intelligatur dictum ratione mediæ hebdomadæ secundæ, de qua sequitur: In dimidio hebdomadæ, &c. Vt autem in aliis malis quæ prædixit vastationem hanc præcessura, monuit quomodo se sui gerere debeant: ita imminẽte hac vastatione monet quid sit faciendum, dicens: Tunc qui in Iudæa sunt, vbi Hierosolyma sita sunt, fugiant non in vrbes aliquas alias, sed in montes, in quos confugere solent qui hostium oppugnationem metuunt; quò ibi propter loci altitudinem & desertionem tuti sint. Quin potius qui sunt in medio Iudææ, id est, intra Iudæam, omni cum festinatione discedant extra eam in exteras regiones: & qui sunt in regionibus externis, nõ intrent in Iudæam. Et si quis sit in tecto domus, (habent enim in ea regione tecta plana super quæ versari & pleraque agere solent) aut omninò non descendat in domũ, sed aliunde descendens mox sibi fuga consulat, aut saltem non descendat ad hoc vt tollat quid de domo sua, sed omnibus relictis de sola fuga cogitet. Similiter qui in agro erit non reuertatur retro in domum, vt hinc vel commodum fugæ tollat vestimentum aut pallium suum, sed potius vt est nudus, fugam rectà ineat. Quorum dictorum causa apud Lucam additur, dicẽtem: Quia dies vltionis, quæ scilicet requiretur à Iudæis, pro effuso sanguine omnium iustorũ & maximè Messiæ, hi sunt, vt impleantur omnia quæ scripta sunt, in libris videlicet Danielis & aliorum prophetarum, de huiusmodi Iudęorum deuastatione. Cumque sola fuga salus tum contingere possit, adiicit: Væ autem prægnantibus & nutrientibus, vel, vt est Græcè, θηλάζουσαις, id est, lactantibus in illis diebus, nimirum quòd his fugere sit impossibile aut difficile. Illis quidem propter onus interius, his verò propter exterius. Illę enim põdere embrionũ grauantur, hæ autem onere lactentium. Siquidem facile est pro salute pecunias & vestes contemnere, fieri autem leuem & ad fugam expeditam eam quæ in vtero habet, aut abiicere infantẽ eam quæ lactat, prorsus est impossibile propter naturæ vinculũ. Væ ergo illis, quia facile simul cum embrionibus & infantibus comprehendentur. Vtque magis fugæ necessitatem significaret, addit præterea: Orate vt non fiat fuga vestra hyeme; cùm nimirum difficile fugitur ob temporis incommoditatem: neque sabbatho, quo religio vetabat vltra mille passus iter facere. Hæc autem omnia Dominus dicit, non quòd vellet hæc omnia sic ad literam à suis seruari, cùm tũc Apostoli & fideles non amplius essent obseruaturi sabbathum, quãdo capienda erat Hierusalem, sed his omnibus exaggerare voluit atrocitatem malorum quæ tunc essent

A Iudæos constrictura, atque significare, tanta ac talia tum fore Iudæorum mala, vt frustra quis putet se illis resistere posse, aut speret illa mutãda & mitiganda, sed omnium rerum dispendio quisque optare debeat se vel nudum fuga elabi posse, omnemque eum qui sibi bene consulere volet, omnibus modis id agere debere, vt summa cum festinatione derelinquat Iudæam, ne cõmunibus inuoluatur malis. Sanè sicut Dominus hic fugere iubet his malis incipientibus, ita Eusebius lib. 3. ca. 5. scribit, Christianos, qui imminente ista obsidione Hierosolymis reliqui erant, diuino responso fuisse monitos, vt trans Iordanem in oppidum quoddam Pellam nomine emigrarent, vt ita hæc tem- B pestas non deprehenderet eos in Iudæa.

ERVNT ENIM DIES ILLI TRIBVLATIONES TALES, QVALES NON FVERVNT, &c.] Quæ Matthęus & Marcus de tribulationis dicunt magnitudine, ad tempora Antichristi quidam omnino putant referenda esse, non ad vastationem Hierusalẽ: tum quod hîc dicatur, neque fuisse, neque futurã tribulationem aliquam talem qualis est ea de qua hic est sermo, cùm putetur tribulatio ab Antichristo excitãda maior futura & grauior vastatione Iudæorũ: tum quia hic dicitur absolutè nullam carnem fore saluam, nisi breuiarentur dies illi: absolutè item dicitur, propter electos dies illos breuiandos, & non dicitur, carnem Iudaicã non posse saluari, aut propter electos hu- C ius gentis dies breuiandos: tum etiam quia mox subiungitur apud Matthæum: Statim post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, &c. quæ proculdubio pertinent ad aduẽtum Christi, quem sub Antichristo pręcedet grauissima fidelium persecutio. Verùm his non obstantibus qualibuscunque rationibus dubitandũ non est quin Dominus hic præcipuè loquatur de afflictione Iudæorũ genti per Romanos inferenda, quod primum patet ex eo quòd pro ratione eorum quæ Dominus dixit de ineunda fuga è Iudæorum regione, cùm videretur in loco sancto stãs abominatio desolationis, subiicitur apud Matthæum & Marcum: Erit enim tunc tribulatio magna, &c. vnde manifestum est hæc ad idem tẽpus pertinere ad quod ea quæ præ- D cedunt. Proinde tolerabilis est eorum intelligentia, qui cum quæ hic dicũtur de tribulationis magnitudine referant ad Antichristi tempora, etiam quæ præcedunt de abominatione desolationis & fuga, ad eadem tempora referũt. At eorum intelligentia nõ video quomodo tolerari posit, qui cùm præcedentia referant ad vastationem Iudæorum, conuicti ex verbis Lucę, hic iam Dominum de his locutum existimant, quæ ad tempora pertinẽt Antichristi, quemadmodum & quæ præcedunt dicta ante sermonem de abominatione desolationis, putant non esse signa præcessura vastationem Hierusalem, sed consummationem seculi, vt quod dictum est de abominatione desolationis & fuga, sit E à Domino obiter interpositum. Sic enim intelligit Caietanus. Sed hanc intelligentiã, præter alia superius dicta, plane fefellit, sicut nunc dictum est, coniunctio enim, cùm pro ratione eorũ quæ mox precedũt dicitur: Erit enim, &c. Refellit secũdò, quòd Lucas similiter pro ratione fugæ subiiciat: Erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic; & quæ sequũtur apud eum: ex quibus omnino erat colligendũ, ea quæ de tribulationis enormitate dicuntur à Matthæo & Marco, referenda

ad

ad afflictionem Iudæorum, quemadmodum ex eodem Luca colligitur quod ab illis dicitur de abominatione desolationis, pertinere ad vastationem Hierusalem. Sic sane etiam hunc locum intelligendum ex Luca ostendit Diuus Augustinus ad Hesichium. Itaque sicut idem ibi docet, quod hic dicitur absolutè; non fuisset salua omnis caro, & propter electos breuiabuntur; intelligendum tantùm de Iudæis & electis ex gente Iudæorum. Et si, inquit, tempore Antichristi talis aut maior forsitan erit tribulatio, intelligendum est de illo populo dictum, quòd ei talis amplius non erit futura. Si enim Antichristum illi primitus & præcipuè recepturi sunt, facturus est tunc idem populus tribulationē potius quàm passurus. Hæc ille. Quibus addi potest, quòd illud; neque fiet; poſsit etiam teste Erasmo optatiuè verti, neque fiat. Sed & illud dici potest, Dominum loqui de tribulatione vltionis, qualis non erit fideliū tribulatio sub Antichristo. Cæterùm quàm verè Dominus prædixerit tribulationem hāc fore omnium maximam, saltem in gente Iudaica, agnoscet facilè is quicunque Iosephi de bello Iudaico historiam legerit, præcipuè cap. 11. & 14. lib. 6. & cap. 7. & 8. & lib. 7. ex quibus Eusebius lib. 3. cap. 6. comprobat verè Dominum prædixisse. Erit tunc tribulatio, qualis non fuit, nec erit. His enim locis recensentur indicibilia & vix credibilia mala, quæ obsessi pertulere, innumeris continuò pereuntibus, partim mutuis cædibus, partim fame, quæ eousque inualuerat, vt præter omnium quamlibet abominabilium cibos, quædam mulier proprium filium sibi coxerit. Calamitatis huius, cuius enormitatem in genere Matthæus & Marcus significauerunt, quasdam species recenset Lucas, dicens primùm: Et cadent in ore gladij, id est per aciem gladij occidentur. Quod ex Iosepho insigniter impletum facile est intelligere, qui lib. 7. cap. 17. dicit mortuorum per omne tempus obsidionis fuisse vndecies centena milia, non quòd tot haberet incolas ciuitas Hierusalem, sed quòd ab omnibus regionibus ad azymorum diem festum congregati Iudæi, bello subito circumfusi essent, iusto scilicet Dei iudicio tempus hoc vltionis deligente, vt qui in diebus Pasche Saluatorem suum cruentis manibus & sacrilegis vocibus interfecerunt, in ipsis diebus velut in vnum carcerem omnis multitudo conclusa, feralis pœnę exitium quod merebatur, exciperet. Secundò dicit: Et captiui ducentur in omnes gētes: nimirum vt eorum impietas & vltio in omnibus gentibus agnosceretur, & semper ob oculos versaretur, iuxta

Psalm. 58 illud Psalmi: Ne occidas eos, nequando obliuiscantur populi mei. Disperge illos in virtute tua. Iosephus enim prædicto loco testatur, captiuorum qui toto bello fuerant comprehensi numerum, fuisse nonaginta & septem millium. Ex quibus iuuenes electos, quos decor & proceritas corporis cōmendauit, ad triumphū dicit esse seruatos: reliquos autem qui supra decem, & septem annos essent ætatis, vinctos ad opera Ægypti destinatos. Plurimos item per prouincias distributos, in spectaculis ferro & bestiis cōsumendos. Eos verò qui infra decimum & septimū annū ætatis erant, venditos fuisse, & per diuersas prouincias in seruitutem distractos. Tertiò dicit: Et Hierusalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum, id est, gentium. Quo Caietanus significari intelligit, Hierusalem calcandam ab idololatris, donec desinat

A apud illos idololatria, qua exclusa, Hierusalem iam non amplius ab idololatris, sed à Christianis habitari cœpit. Intelligit enim per gētes idololatras. Euthymius verò per tempora nationum, intelligit ea quæ durabunt vsque ad consummationem gentium, totiusque mundi, vt significetur Ierusalem nunquam recuperandam à Iudæis, sed eam poſsidendam à gentibus, quamdiu erunt gentes super terram, hoc est, vsque in finem mundi. Venerabilis Beda putat quod hic dicitur, esse illud quod Paulus dicit: Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gētium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret; vt sit sensus: Hierusalē calcabitur ab his qui nō sunt Iudæi, donec impletum fuerit tempus *Rom. 11.*

B intra quod gentes ad fidem sunt vocandæ. Aut, vt alij explicant, donec expleta fuerint tempora quibus Deus passurus est Israelitas diuexari à gentibus, quod erit vsquequo ad fidem post gentes conuertentur. Incertum autem an tunc incipient rursum Iudæi habitare Hierusalem. Beda enim dicit non temerè sperandum Israelem iam promissa salute potitum, rediturum ad patrium solum. Quòd si autem non sit rediturus, tamen incipient tum simul cum Christianis obtinere Hierusalem, facti nimirum filij ecclesiæ quæ est spiritualis Hierusalem, & in cōmunionem Christianorum transeuntes. De qua Iudæorum ad Christum conuersione post multam derelictionem, manifestè vaticinatur

C Oseas, dicens in persona Christi ad synagogā Iudæorum: Dies multos expectabis me, nō fornicaberis, & nō eris viro: sed & ego expectabo te, quia dies multos sedebunt filij Israel sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Teraphim. Et post hæc reuertentur filij Israel ad Dominum Deum suum, & ad Dauid regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouiſsimo dierum. Cæterū quàm verè Dominus prædixerit Iudæos excludendos à paterno solo, ac ipsam Hierusalem calcādam à gentibus, declarat illud quod scribit Eusebius libr. 4. cap. 6. Iudæos duce Barcochabo quodam, cùm rebellionem contra Romanos pararent, sic à Ruffo *Osea 3.*

D præside fuisse repressos, vt omnis eorum natio ex illo tempore ab omni regione finitima Hierosolymis penitus arceretur constitutionibus etiā & decretis Ælij Adriani imperatoris, ita vt ne de excelsiore quidem prospectu eminus eis saltē paternum solū liceret inspicere, eorumq; ciuitas incolis peregrinæ nationis in eam confluentibus simul cum nouis ciuibus, nomen etiam mutauerit, dicta tum Ælia ex cognomento Ælij imperatoris. Declarat item efficaciā prædictionis Dominicæ, quod scribit Theodoretus de Iudęis & Iuliano imperatore, vt refertur lib. 6. hist. Tripart. cap. 43. Cùm enim Iulianus acerrimus Christianæ religionis hostis Iudęis pręcepisset destructū in Hierusalem templum

E reparare, credens se Dominicū verbum istud posse destruere, miris modis Iudæorum conatus cœlitus est impeditus, ita vt post alia multa à cœpto opere eos deterrentia, tandē ignis ex fundamentis quæ suffodiebantur egrediens, plurimos fodientiū concremarit, aliorum membra dissoluerit. Nocte quoque plurimis in vicina porticu dormientibus, cadens subito porticus dormiētes oppresserit: alio verò die in cælo signū crucis splendēs apparuerit, ac Iudæorum vestes crucis signaculo implerentur. Quæ considerātes Deo rebelles Iudæi, diuina flagella expauescentes, à cœpto cessauerunt opere, atque

que relicta Iudæa ad propria sunt reuersi, cōfitentes Deum esse, qui ab illorum progenitoribus ligno crucis affixus fuerat. Cęterùm illud obiter indicandum, quòd Marcus nouè ex Hebræa phrasi dixerit. Erunt enim dies illi tribulationes tales; pro eo quod est, Erūt in diebus illis tribulationes, &c.

[e] ET NISI BREVIASSET DOMINVS DIES, NON FVISSET SALVA OMNIS CARO.] Abbreuiatos dies, inquit Hieronymus, non secundùm delyramenta quorundam, qui putant temporum momenta mutari, nec recordātur
Psal. 118. illius dicti: Ordinatione tua perseuerat dies; (Nam & Augustinus ad Hesichium testatur fuisse, qui breuiatos putauerint hos dies, quòd cursu solis celeriore terminati fuerint) sed secundùm temporum qualitatem sentire debemus, id est, abbreuiatos non mensura, sed numero, vt quomodo in be-
Psal. 90. nedictione dicitur: Longitudine dierum replebo eum; sic & nunc abbreuiati dies intelliguntur, ne temporum mora fides concutiatur credentiū. Hęc Hieronymus. Significat ergo Dominus tam grauem fore Iudæorum tribulationem à malis intus & foris eos prementibus, vt nisi dies illius tribulationis Deus pauciores fore ordinasset, quàm eorum iniquitas merebatur, nullus superfuisset Iudæorum, ex quibus quoniam aliqui erant electi, qui scilicet tum credituri erāt, aut qui postea credituri erāt, aut etiam qui ex iis qui tunc erant, nascituri erant, electi ante mundi constitutionē, ideo pauciores Deus fecit illos dies, quàm eorum impietas commeruerat. Itaque significat quantumuis grauem & inauditam eorum tribulationem, futuram tamen minorem & breuiorem quàm promeruerant, Deo seueritatem suæ iustitiæ temperante propter electos. Vbi obserua quomodo omnia seruiant electis. Non debet autem quemque turbare, quòd Matthæus quidem dies breuiandos propter electos, Marcus verò Deum breuiasse dies dicit. Iam enim Deus sua æterna ordinatione dies breuiauerat, qui suo tempore, breuiores ipsa re erant futuri. Conuenit cū hoc Domini dicto illud Isaiæ,
Rom. 9. quod & Paulus citat: Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma essemus, & quasi Gomorrha similes essemus. Hactenus percurrimus quæ suis Christus prædixit tam de iis quę ante excidium Hierosolymitanum erant futura, quàm de ipso excidio, cuius quidem atrocitatem satis declarauit, tempus verò ex prophetia Danielis intelligēdum proposuit. Quæ omnia Christi verba, etsi ad Apostolorum tempora propriè pertineant, non ad nostra, nec Antichristi, duplicem tamen hinc fructum percipimus. Primùm enim hinc ædificatur & confirmatur fides nostra, cùm quæcunque Dominus de eo populo tā distinctè prædixit, omnia adimpleta cernimus, vt ob id tāto certius credamus suo etiam tempore implenda, quæ mox subiungit Dominus ad tempus nouissimi aduentus sui pertinentia. Vbi obseruanda Dei pro fidei nostræ confirmatione prouidentia, qua factum est vt non Ioannes ipse Euangelista hæc Domini vaticinia perscriberet, quæ ipse cuncta oculis suis adimpleta vidit, sed illi Euangelistæ qui ante Iudæorum mortui sunt excidium, vt omni careret suspicione Christi de his vaticinium, nec quæ iam facta erant viderentur scripta quasi olim prędicta. Qua Dei prouidentia rursum factum est, vt rerum apud Iudæos gestarum is accuratam perscriberet historiā, qui Iudæus esset, & apud Iudæos magnæ

A authoritatis, quique ea quæ narrat, & oculis suis conspexisset, & eorum magna pars fuisset: ex cuius narratione, etiam illo hoc non intendente, declararetur apertissimè veritas omniū à Christo prædictorum. Ex quo non solùm licet intelligere quæ passi sunt Iudæi, sed & quare, nimirum in vltionem scelerum, idque eorum quæ in Christum eiusque Apostolos commisissent. Sic enim scribit quodam loco: Quæ omnia acciderunt Iudæis pro vindicta Iacobi iusti, qui erat frater Iesu, qui dicitur Christus, quem iustissimū & piissimum omnium confessione virū Iudæi interfecerunt. Quòd si pro occisione Iacobi illa passi fuerunt Iudæi, multo magis pro interfectione Christi. Secundò,
B hoc Christi ad Apostolos sermone, & nos in illis monemur, vt in similibus quæ illis prædixit malis, nos etiam ita geramus quomodo hic illos monet vt sese gerant, nimirum vt exorientibus quibusdam seductoribus non sinamus nos abduci à simplicitate fidei quæ est in Christo Iesu, vtque communibus mundi malis nō turbemur, nec consternamur, scientes ex Dei ordinatione oportere hæc ita fieri, exigente sic hominum impietate. Deinde vt ne, si contingat excitari contra veritatem & iustitiam persecutionem, & propter Christum pati oporteat, deficiamus propter tribulationes ab ipso, aut à præualente impietate, & vbique obtinente superemur, sed spe salutis perseueremus, certi dili-
C gentibus Deum omnia cooperari in bonum. Postremùm, vt tempus Antichristi, qui, vt prædicit Daniel capite septimo & octauo, ex regno quartò, nempe Romanorum, est exoriturus, & desolationem magnam in populo Dei facturus, obseruemus, & cùm illum in loco sancto stantem viderimus, ac, vt Paulus dicit, sedentem in templo Dei quasi sit ipse Deus, tum fuga, non tam corporali quàm spirituali salutem nobis paremus, vt qui sunt in Iudæa, hoc est, in Ecclesia fideles, fugiant ad montes, hoc est, ad excelsum Dei auxilium, aut ad excelsa virtutum. Qui verò in tecto, hoc est, conuersatione eleuatus & excelsior per vitam effectus fuerit, ac contemplationis altitudini deditus fue-
D rit, non descendat vt tollat mundi affectus & curas rerum terrenarū, quas sub se reliquerat. Et qui in agro, hoc est, vitam degens actiuam vel solitariam, non reuertatur vt tollat vestimenta sua, hoc est, peccatorum operimenta quæ iamdudum reliquerat. Malè tūc erit iis qui similes sunt prægnantibus aut lactantibus, hoc est, iis qui virtutem necdum pepererunt, aut qui pepererunt quidem, verùm puerilis est fœtus adhuc, & valde pusillanimis. His enim periculum maximum, ne ab Antichristo comprehendantur & perdantur. Orandum autem omnibus, ne fugæ tempus incidat in hyemem aut sabbathum, hoc est secundùm Augustinum, ne in lætitia vel tristitia rerum temporalium
E quis inueniatur illo die: aut secundùm Hilarium, ne in peccatorum frigore, aut in otio bonorum operum reperiamur. Quanta enim tunc sit futura Ecclesiæ Dei tribulatio, docet Apocalypsis. Sic sanè accommodatitio sensu nihil vetat omnia hæc quę ad Apostolos propriè sunt dicta, & ad illorum tempora potissimùm pertinent, etiam nobis accōmodare: quemadmodum plerique patres veteres fecerunt, quos crediderim ad Antichristi tempora, pleraq; à Christo hîc dicta ob id retulisse, nō quòd putarent illum esse primum & propriū verborum Christi intellectum, sed quòd ad fidelium

quos

quos erudiẽdos susceperāt ædificationem plus videretur habere momẽti, si ad sua & Antichristi tẽpora hæc accommodarét. Iam autem & illud nobis ex hoc Christi sermone discendum, de certo tempore eorũ quę futura expectamus, non esse nobis curiosè inquirendum, sed potius id nobis curandum vt imminẽtia possimus rectè excipere, ac præsentibus piè vti. Nõ enim suis de tẽpore vastationis Hierosolymitanæ quærẽtibus certũ tempus & annũ prædixit, sed futura tantùm quædam prædixit, ad quę sine incommodo ferenda cùm aduenirent, eos voluit sese præparare. Vnde cùm in omni scriptura multa suis Deum prædixisse futura legamus, perrarò tamen certum eorum tempus simul prædictum legimus. Siue enim prospera, siue aduersa sint, satis piis fuerit, ea esse futura agnouisse, vt illis se consolentur, ad hæc sese patientia durent. Simul etiam certum quorundam tempus prænouisse, vt remissos facere posset, ita non apparet, quàm piis adferret commoditatem.

PRÆDICITVR ADVENTVS FILII HOMINIS, ET SIGNA eius. Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 17. & 21. CAP. CXXIII.

*E[b]T tunc si quis vobis dixerit: Ecce hîc est Christus, [a]aut [b]ecce [c]illic, † ne credideritis. [c] Et ait ad discipulos suos: Venient dies, quando desideretis videre vnum diem filij hominis, & non videbitis. Et dicent vobis: Ecce hîc, & ecce illic, nolite ire, neque sectemini. ▷ [e]exurgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa [a]magna [e] & ‖ prodigia’, ita † vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi’. [b]Vos ergo videte, [e]ecce prædixi vobis [b]omnia. [a]Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est: nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. † [f] Sicut enim fulgur [a] exit ab Oriente, & patet vsque in Occidentem, [c][&] coruscans de sub cælo, in ea quæ sub cælo sunt fulget, [f] ita erit ▷ & aduentus filij hominis.’ [a]Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. [c]Primùm autem oportet illum multa pati, & reprobari à generatione hac, [b]sed in illis diebus [a] statim *[e] post tribulationem ‖ dierum illorum’ *[c]erunt signa in Sole, & luna, & stellis, & in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris & fluctuum, arescentibus hominibus præ timore & expectatione quæ superuenient vniuerso orbi. Nam[e] Sol † obscurabitur’, & luna non dabit ▷ splendorem’ suum, & stellæ [b]cæli ‖ [e]erunt decidentes’ [a]de cælo, & [l]virtutes † quæ in cælis sunt’ ▷ mouebuntur’, & tunc [a]parebit signum filij hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ, & [l]videbunt filiũ hominis venientem in ‖ nubibus’ [a] cæli [l]cum † virtute multa’, & ▷ maiestate’. [e]Et [b]tunc [e]mittet Angelos suos [a]cum tuba & voce magna, [e]& congregabunt electos eius à quatuor ventis, [b] à summo terræ vsque ad summum cæli, [a] à summis cælorum vsque ad terminos eorum. [c]His autem fieri incipientibus, respicite & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Et dixit illis similitudinem. [e] Ab arbore autem fici discite parabolam. [c]Videte ficulneam & omnes arbores, [c]cùm iam ramus eius tener fuerit, & nata [b]fuerint [e]folia [&] [c]cùm producunt iam ex se fructum, † [l] scitis quia prope’ est æstas. Ita & vos cùm videritis hæc [a] omnia [b]fieri, [l]scitote ▷ quia prope est [e]in ianuis’ [c] regnum Dei. [l]Amen dico vobis: ‖ Quia non præteribit’ generatio hæc, donec † [c]omnia hæc’ fiant. Cælum & terra transibunt, verba autem mea non ▷ transibunt’. [e]De die autem ‖ illa & hora nemo sit, neque Angeli † cælorum’, [b]neque filius, [c] nisi [a] solus [e] pater.*

C.17. † a.o. nolite credere ▷ a o. surgent ‖ b.o. portenta † b. ad seducendos (si fieri potest) etiã electos † c.o. Nã sicut ▷ c. filius hominis in die sua * autem ‖ b. illam * & C 21. † b.o. obtenebrabitur ▷ a.o. lumen ‖ a.o. cadẽt † f. cælorũ ▷ a.o. cõmouebuntur ‖ c. nube † c.o. potestate magna ▷ b.o. gloria † b. e. cognoscitis, quia in proximo ▷ b. o. quod in proximo sit in ostiis ‖ b.o. quoniam non transibit † b.o. ista ▷ a. o. pteribunt ‖ b. o. illo vel † b. in cælo

ET AIT AD DISCIPVLOS SVOS: VENIENT DIES, QVANDO DESIDERETIS.] Postquã de his disseruit Dominus quæ pręcessura erant Hierosolymitanã deuastationem, & quæ ad eius vastationis signa & tempora pertinebant, transit nunc ad disserendũ de his quæ ad uentum suum sunt præcessura, quæque ad aduentus sui signa & tẽpora pertinẽt, dicens, vt est apud Matthęum: Tunc si quis vobis dixe. &c. Vbi aduerbium, tunc, secundùm quosdam demonstrat tempus deuastationis Hierosolymitanæ, vt indicat D. Hieronymus. Nam, vt idem habet, multi tempore captiuitatis Iudaicæ principes extitere qui Christos se esse dicerent, intantum vt obsidentibus Romanis, tres intus fuerint factiones. Sed melius, inquit, de consummatione seculi intelligitur. Itaque aduerbiũ, tunc, non tempus Hierosolymitanæ vastationis accipiendum est demonstrare, neque tamen solùm tempus circa cõsummationem seculi, quanquã illud maximè, sed in genere, tempus post Hierosolymorũ excidium, de quo tempore sic loquitur Dominus, quasi statim post illud excidium sit futurus ipsius secundus aduentus, vt illum semper omnes expectarent, & ad illum sese omni pararent tempore. Proinde quæ hic dicuntur ad discipulos, non ad illorũ potissimùm pertinẽt tempora, sicut ea ferè quę pręcedenti habentur capite, cùm omnes ferè Apostoli ante Iudæorũ excidium mortui fuerint, sed in ipsis discipulis alloquitur Dominus omnes fideles qui post illud erant futuri excidium, vsque ad consummationem seculi: sicut cùm suprà admonuit quomodo agnoscendum esset imminentis vastationis Hierusalem tempus, quídve tum faciendum esset, in ipsis Apostolis alloquebatur eos qui illo tempore futuri erant fideles. Et tamen omnia sic ad Apostolos dicit, quasi illorum euentura tempore, quæ ad posteros ipsorum pertinebant, ob communionem vnius eiusdemque corporis, quodque, vt dictum est, omnes semper suum expectare vellet aduẽtum. Porro pleraque eorum quæ Matthæus & Marcus hîc commemorant dicta de aduentu Christi, Lucas suprà commemorauit dicta discipulis. cap. 17. postquam à scribis Dominum dixit rogatum, quando veniret regnum Dei. Sed quoniam ibi dicit illa dicta à Domino ad discipulos, eoque satis significet non esse illa dicta præsentibus scribis, sed alio aliquo tempore, cùm discipulos haberet solos, ideo quoniam videri meritò potest, hoc tẽpore illa discipulis dicta, cùm ea duo alij Euangelistę priuatim discipulis dicta, inter alia eodẽ pertinentia, narrant, coniunximus illa Lucæ verba hoc loco cũ verbis Matthæi & Marci: vnde factum est necessariò, vt quædam ex Lucæ cap. 17. & eiusdem ca. 21. mixtim hîc ponerentur, quanquam negare nolim, quin fieri possit vt bis eadem sint diuersis temporibus dicta discipulis

discipulis. Proprium autē Lucæ est, quod suis Dominum dixisse refert: Venient dies quādo desideretis, pro desiderabitis, videre vnum diem filij hominis, & non videbitis. Vbi quod dicitur de vno die filij hominis, dupliciter intelligitur. Beda enim per diem filij hominis intelligit diem aduentus & regni Christi, eumque ideo dictum vnum quod in illa beatitudinis gloria tenebrarū interruptio nulla sit, vt significetur Apostolos & fideles plerosque desideraturos videre diem aduētus Christi, nec tamen visuros cum desiderarēt, quòd ante illū diem sint morituri. Qui sensus probè conueniret huic loco, quo eam sententiam ex Luca reposuimus: verùm obstat quòd Græca habent μίαν τῶν ἡμερῶν, id est, vnum dierum, vnde per vnum diem non rectè accipi potest dies aduentus Christi, sed sensus necessariò est quem reddit Theophylactus, & indicat item Beda: Venient dies quando desiderabitis videre vnum ex illis diebus quos mecū iam in carne agitis, diem scilicet quietis & securitatis, qualem iam viuitis, protecti mea præsentia. Aut melius, venient dies quādo desiderabitis vel vno aliquo die me vobis habere præsentem, sicut modo habetis. Quod verisimile est Dominum non dixisse tātum propter afflictiones quæ Apostolis & fidelibus erant obuenturæ post suum discessum, à quibus per ipsius præsentiam liberi erāt, securè satis cum ipso viuentes, sed etiam propter errores inter fideles exorituros, & controuersias etiā de præcipuis quibusdam dogmatis, ob quas fideles desideraturi erant Dominum vel vno die redire ad terras, vt per seipsum quomodo se fidei habeat veritas intimaret. Hoc enim cōuenit ei quod sequitur quosdam dicturos: Ecce hic, & ecce illic. Videri autē posset illa sententia propriè ad discipulos tantum pertinere, qui cum Christo in carne vixerunt, quia illis conuenit maximè desiderare videre vnum dierum filij hominis, qui vnum illorum aliquando viderant: sed tamen eam sentētiam etiam pertinere ad illorum posteros, patet satis ex eo, quòd ad eos etiam & maximè ad eos pertineant sequentia, quibus monet Dominus non credere promittentibus alicubi esse Christum. Nam vt ex Matthæo iam ostendimus, & pòst magis patebit, hæc maximè pertinent ad eos qui post excidium Hierusalem erant futuri, & inter eos potissimum ad illos qui circa finem mundi sunt futuri fideles. Significat ergo Dominus illa sententia apud Lucam futurum vt Apostoli, & eorū posteri sint desideraturi vel vno die præsentem, vt olim erat, filium hominis: siue ad mitigationem malorum quæ eos erant inuentura, siue ad instructionem, & veritatis de qua quæstio incidit demonstrationem, cùm pseudoprophetis plena erunt omnia. Quoniam autem & afflictionum tempore, & quando de fidei veritate oritur quæstio, maximè pseudochristi & pseudoprophetæ inueniunt locum decipiendi, promittentes se malorum liberatores & veritatis doctores, ideo subiicitur: Et dicent vobis plerique, scilicet seductores, Ecce hic, & ecce illic, supple, est Christus, qui vos à tyrannide aut ab errore liberet. Dupliciter autē seductores demonstrant alicubi esse Christum, & iuxta hoc dupliciter etiam totus hic locus intelligitur. Altero modo, certum aliquem hominem alicubi existentem affirmātes esse Christum, atque hoc modo potissimum intelligēdum quod hic dicitur quosdā dicturos, hic vel illic esse Christum, patet ex eo quod subiicitur ex Matthæo & Marco: Exurgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, &c. Hinc enim patet ipsum Dominum significare voluisse, quosdam dicturos alicubi esse Christum eum, qui non esset Christus, sed pseudochristus, id est, qui se Christum fingeret. Tales autem & mox ab excidio Hierosolymitano, & posterioribus etiam fuerunt temporibus, sed omnium maximè erunt circa finem mundi. Siquidem non multis annis post Hierosolymorum excidium, sub Adriano Imperatore fuit inter Iudęos quidam qui se dicebat esse Mesiam, habuitque legisdoctorem Rabbi Akika pro propheta, qui ex scripturis conabatur ostendere ipsum esse Mesiam. Huic secūdùm Petrum Galatinum fuit etiam nomen Ben Chuziba, quemadmodum & illi Ægyptio de quo antè dictum est, quòd ante Iudæorum deuastationem se etiam Mesiam fingebat. Significat autem id nominis, filium mendacij, vt vel ex ipso nomine intelligere potuissent Iudęi hos duos fuisse falsos Mesias. At Eusebius capite 6. libr. 4. Ecclesiasticæ historiæ hunc dicit vocatum Barchochabam, quod significat filium stellæ. Chocab enim Hebræis stella est, vnde ex ipso suo nomine, teste eodem Eusebio, multis persuadebat se ob salutem eorum sydus magnū cœlitus esse delapsum, vt ægris mortalibus & longa obscuritate damnatis ferret lucis auxilium. Et Galatinus testatur pseudoprophetam huius Akikam, illud: Orietur stella ex Iacob; docuisse de hoc pseudochristo esse prædictum, ex nomine scilicet occasione accepta. Hoc Barchochaba duce Iudæi rebellantes Romanis in Bethera oppido vicino Hierosolymis, quod sibi in metropolim delegerant post longam obsidionem, in qua fame & siti grauiter sunt afflicti, tandem cum suo duce penitus extincti sunt, multis trucidatis virorum, fœminarum, puerorumque milibus à Rufo Iudææ præside, vt refert prædicto loco Eusebius. Fidem excedunt quæ Iudæi de clade quam per illum impostorem acceperunt memorant, confitentes eam maiorem fuisse, quàm vel à Babyloniis, vel à Romanis passi antè fuerant. De quo qui plura volet, legat Galatinum libr. 4. cap. 21. Præter hunc habuerunt diuersis temporibus Iudæi & alios pseudochristos. Quibus potest annumerari & Mahumetes, qui, quod erat Christi, fœlicitatem suis promisit sectatoribus, habēs suos prophetas, non sine signis, per quæ multis imposuit. Sed & nostris temporibus, apud nos inter Christianos fuerunt qui se Christum esse regem Sion, ac saluatorem hominum mentiti sunt stultissimè, quibus nec defuerunt sui prophetæ, nec signa & prodigia, quibus imposuerunt hominibus quibusdam in fide non radicatis. Inter quæ signa illud censeri potest, quòd apud eos rebaptizati, post calicis cuiusdam, vt dicitur, potionem, mox cum hominum admiratione scripturas sacras tenerēt melius, quàm qui in eis assiduè essent versati, & in alios planè homines essent mutati, mortem pro suæ sectæ defensione intrepidè subeuntes, omnesque suas facultates in commune lubenter conferentes. His enim adeo potenter homines seduxerunt, vt si fieri potuisset, etiam electis imponere potuissent. Sed omnium maximè circa Antichristi tempora, atque in eius aduentu implebitur, quod hic de pseudochristis & pseudoprophetis dicit Dominus. De Antichristo enim qui inter pseudochristos erit postremus, dicit Paulus: Cuius est aduentus secundùm operationem Sathanæ, in omni virtute, 2 Thess.2

tute,& ſignis,& prodigiis mendacibus, & in omni ſeductione iniquitatis iis qui pereunt, eo quòd charitatem veritatis nō receperunt. De cuius Antichriſti pſeudopropheta dicitur & in Apocalypſi, magna ipſum ſigna operaturū, ad ſeducendum orbem. (Apoc.13) Sic enim dicitur: Et poteſtatem prioris beſtiæ omnem faciebat in conſpectu eius. Et fecit ſigna magna, vt etiam ignē feceret de cœlo deſcendere in terram in conſpectu hominum. Et ſeduxit habitantes in terra propter ſigna quæ data ſunt illi facere in conſpectu hominum, dicens habitantibus in terra, vt faciant imaginem beſtiæ, quæ habet plagam gladij, & vixit. Et datum eſt illi vt daret ſpiritum imagini beſtiæ, & vt loquatur imago beſtiæ. Porro ex prædicto Pauli loco patet qualia erunt ſigna & miracula quæ Antichriſtus virtute diaboli ædet cū ſuo pſeudopropheta. Dicit enim, ſignis & prodigiis mendacibus, vel, vt Auguſtinus legit Græca ſecutus, mendacij. Quod nō ſic eſt accipiendū quaſi omnia illa ſigna ſint efficienda per ſenſuum & phantaſmatis ludificationem, vt quod non ſit, eſſe tamen videatur. quædam enim verè efficient per coniunctionem occultam cauſarum naturalium, quomodo diabolus ignem verè poteſt deducere è cœlo, & alia multa facere mirabilia. Quæ tamen dicuntur ſigna mendacia, ſiue quia ad mendacium pertrahunt, dum creduntur fieri virtute diuina: ſiue quia quamuis ſint veræ res, non tamen ſunt vera ſigna & miracula, quia id demum verè & propriè eſt miraculum, quod fit ſupra naturam & virtute ſupernaturali, quæ ſoli competit Deo. De hoc Auguſtinus lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 19. Volens autem Dominus ſignificare quàm admiranda erunt hominibus ſigna pſeudochriſtorum, adiecit: Ita vt in errorem inducantur, ſi fieri poteſt, etiam electi. Eo enim nō ſignificauit quoſdam electos ſeducēdos, ſed tantam fore illorum ſignorum ad ſeducendum efficaciam, vt & electi ſeducendi eſſent ſi id eſſet poſsibile. Id autem non erit poſsibile, ob fortiorē & efficaciorem Dei protectionem, & infallibilem eius prędeſtinationem. De ouibus enim ſuis dicit Dominus: Non rapiet eas quiſquam de manu mea. Et nemo poteſt rapere de manu patris mei. Vt ergo à falſis Chriſtis & ſignorum falſorum efficacia fideles ſibi cautè proſpicerent, (Ioan.10.) ſubiicit Dominus: Vos ergo videte, hoc eſt, cauete vobis, ecce enim prædixi vobis omnia ob id vt vobis caueretis. Si ergo dixerint vobis homines: Ecce in deſerto eſt Chriſtus, tantùm abſit vt credatis, vt ne quidē exeatis ad videndum eum. Similiter ſi dixerint eſſe in penetralibus, & abditis ſecretisq́; locis, ne credatis. Non enim erit aduētus meus occultus, & certo aliquo cōſiſtēs loco, nec talis vt vnus alteri eum indicare debeat. Nam ſicut fulgur mox exiens ab oriente apparet vſque in occidentem, ita erit & aduentus filij hominis, ſubitus ſcilicet, inexpectatus, glorioſus, & omnibus manifeſtus, nec in aliquo terræ loco conſiſtēs, ſed in aëre & in nubibus. Et hoc enim rectè intelligimus ſignificatum hac ſimilitudine, quanquam potiſsimùm ad hoc adferatur, vt ſignificetur ſubitum, inexpectatum, & omnibus manifeſtum fore aduentum Chriſti. In nubibus autē & non in terra Dominum apparitutum ſignificat Paulus, (1.Theſ.4.) dicens: Rapiemur in nubibus obuiā Chriſto in aëra. Significat ergo Dominus hac ſententia diuerſitatem ſecundi ſui aduentus à primo, quòd nōn, ſicut ille, futurus eſſet obſcurus, & in certo loco, ſed in claritate per vniuerſum orbem cōſpicua omnibus. Porro cùm Dominus non dicat: ita erit & aduentus Chriſti; ſed, ita erit & aduentus filij hominis, hoc eſt, meus; ratio hæc qua monet non credendum his qui dicturi eſſent: Ecce hic aut illic; tantùm valet apud fideles, qui iam credunt ipſum eſſe Chriſtum, ſed eundem expectant rurſum venturum, ac tum regnum Dei glorioſè appariturū. Hos ergo hic præmonet qui ſe Chriſtum eſſe credunt, vt ne occaſione expectationis ſecundi ſui aduentus credāt dicentibus: Ecce hic, ecce illic; putantes eum tum ſecundò veniſſe ad auſpicandū glorioſum regnum Dei. Apoſtoli enim ad quos hęc Dominus dixit, & in quibus hæc dicuntur omnibus fidelibus, crediderunt Ieſum verè eſſe Chriſtū, per quem & crediderunt reſtituendū regnum Dei & regnum Iſrael. Sed hoc regnum putabant, ſicut reliqui Iudæi carnale fore, & externā allaturum fœlicitatem, atque in Iudæa auſpicandū. Itaque quoniam ſciebat Dominus venturos poſt ſe pſeudochriſtos, qui externam hāc regni fœlicitatem pollicerentur, ne aliquem illorum diſcipuli putarent verè eſſe Chriſtum ſecundò redeuntem, ab errore quo tenebantur pro illo tempore, eos, vt & aliâs, reuocare hîc voluit, ſignificans regnū ſuum non in certo terræ loco exoriturū, nec in terris futurum, ſed ea claritate effulſurum, vt ſubitò gloria eius vniuerſum orbem ſit repletura, & in cœlis illud appariturum, eoq́; rapiendos quotquot ad illud pertinerent: Ideoque cauendum eſſe ab omnibus, qui in hoc ſeculo regnum Dei externum pollicerētur, aut loco certo illud addicerent. Cæterùm ſimilitudo fulguris apud Lucam obſcurius affertur, ſaltem vt nos legimus: Nam ſicut fulgur coruſcans de ſub cœlo, in ea quæ ſub cœlo ſunt fulget. Quod clarius Græca ſic habent, ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν, εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν λάμπει, id eſt, Sicut enim fulgur coruſcans è regione quæ ſub cœlo eſt, in eam quæ ſub cœlo eſt fulget, hoc eſt, ex vna plaga cœli coruſcans fulget vſque in alteram, omnia quæ ſub cœlo ſunt replens ſubitò & inopinatò. (Lucæ 17.) vt autem non deſperarēt fideles ſe poſſe conſortes fieri eius regni quod Dominus ſignificauit fore cœleſte, & in nubibus appariturum: & rurſum vt ſignificaret non opus eſſe vt aliquo inuitante confluāt ad aduenientem Chriſtum, ſubiicit: Vbicūque fuerit corpus, illuc cōgregabuntur & aquilæ. Qua ſententia parabolicè Dominus ſignificat, quòd quemadmodum vbicunque fuerit cadauer aliquod, illuc continuò congregantur etiam aquilæ, ſagaciſsimo ſuo olfactu cadauer vnde paſcantur à longè percipientes, nec indigentes alicuius demōſtratione: ita & fideles mox eſſent celeri quodā raptu coniungendi ſibi, tāquam illi vnde paſcantur & reficiantur, quodque opus non haberent aliquo indicante ſuam præſentiam, vt ad ipſum conuenire poſſent. Tria ergo hac ſententia Dominus ſignificat. Primùm, quod iuſti ad ipſum celeriter congregandi ſint, non ambulando ſuper terram, ſed velut volando in aëre, iuxta illud Pauli: Rapiemur in nubibus obuiā Chriſto in aëra, & ſic ſemper cum Domino erimus. (1.Theſ.4.) Secūdò, quòd opus non ſit aliquo indicante ſuā præſentiam, vt audire non debeant eos qui dicturi ſunt: Ecce hic aut illic. Et quidem hæc duo ſunt præcipua quæ Dominus ſignificare voluit. Tertiò tamen etiam hoc rectè ſignificatum intelligimus, quòd quemadmodum aquilę auidè cōgregantur ad cibum olfactu perce-

ptum, ita etiam sanctos summo cum desiderio congregandos ad Christum tanquam ad cibum suum, vnde in æternũ sint victuri fœliciter. Est enim pro dictione, corpus, apud Græcos πτῶμα, id est, cadauer, dictum est Gręcis & Latinis ab eo quod per mortem cadat. Cadaueribus autem vescuntur aquilæ, quæ olfactu suo illa etiam à longissimo percipiunt spatio. Quamuis autem vulturum hac in parte eadem sit natura quæ aquilarum, tamen electos aquilis potius Dominus comparare voluit, quòd aquila regale sit animal, visus acutissimi, & agilis, celerisque ac sublimis volatus; quo intelligeremus eos demum ad ipsum congregandos, qui regio animo voluptatibus imperarent, & terrenis rebus despectis, in cœlestibus conuersarentur, ac tales agilitate sui corporis qua donabuntur, facilè ad ipsum subuehendos in cœlum. Et quidẽ hunc esse verũ istius sententiæ sensum qui modò dictus est, patet satis ex eo quod apud Lucam, vt pòst habebitur, Dominus cùm dixisset vnum ex lecto, mola, & agro assumendum, altero relicto, & discipuli rogarent: Quo assumendus esset, subiecit hanc sententiam: Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ; significans illuc congregandos quotquot essent aquilis similes, vbi ipse futurus esset. De huiusmodi aquilis dicit Psalmista psal. 102. Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Et Isaias capite quadragesimo: Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt, & non deficient. Diuus Hilarius intelligit hac sententia significatũ in quo loco terræ sit Dominus venturus ad iudicium, nempe quod in eo loco in quo passus est, & quo cadauer ipsius pependit in cruce. Sic enim scribit: Ac ne loci quidem in quo venturus esset, essemus ignari, dicit: Vbicunque fuerit corpus, ibi congregabuntur aquilæ. Sanctos de volatu spiritualis corporis, aquilas nominauit, quorum, congregantibus Angelis, conuentum futurum in loco passionis ostendit. Et dignè illic claritatis aduẽtus expectabitur, vbi nobis gloriam æternitatis passione corporeæ humilitatis operatus est. Hæc ille. Creditur enim iudiciũ exercendum in valle Iosaphat, qui est circa Hierusalem, quia Ioëlis 3. dicitur: Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat, & disceptabo cum eis ibi, &c. Et hactenus quidem de de priore totius huius loci tractatione. Altero modo seductores demonstrant hic aut illic esse Christum, dum in certis quibusdam conuenticulis verum nostrum Christum habitare, & recta fide coli affirmant: quemadmodũ faciunt hæretici, qui omnes sibi Christũ vendicant, atque in sua illum manere congregatione contendunt, dicentes: Ecce hic est Christus apud nos, ecce illic est in certo orbis angulo: quemadmodum Donatistæ in quadam tantùm Aphricæ parte Christum esse contendebant, eiusque Ecclesiam, & nunc hęretici illum in sua concludunt Germania. Secundùm hunc modum, plerique totum hunc tractant locum, intelligentes nos moneri ne credamus hæreticis & schismaticis, qui ab Ecclesia catholica per vniuersum orbem dispersa sese separantes, apud se Christum & Ecclesiam esse asserunt, velut in deserto, & in penetralibus, cùm ibi non sit quærendus Christus, sed in Ecclesia per vniuersum orbẽ ab oriente vsque in occidentem dispersa, instar fulguris. Itaque quod dicitur hic de aduentu filij hominis

A instar fulguris futuro, secundùm hunc modum intelligitur non de aduentu eius ad iudicium, sed de spirituali eius intra Ecclesiam aduentu, secundùm quem Ecclesiæ suæ pręsens est vsque ad consummationem seculi. De quo aduentu Diuus Augustinus vult etiã intelligendũ illud quod in domo Caiphæ dixit Dominus: Amodo videbitis filium hominis venientem in nubibus cœli; vt per nubes cœli, intelligantur Apostoli, qui ipsum post resurrectionẽ velut leuissimæ nubes vexerunt sua prædicatione in vniuersum orbem. Hunc sensum post Origenem sequitur Diuus Augustinus in epistola ad Hesichium, & aliis locis: indicat item & Diuus Hieronymus in Commentariis, secundùm Mat

B quem id quod sequitur: Vbicunque fuerit corpus, &c. prosequendo hunc sensum, significat electos omnes velut aquilas quasdã facilè odoraturos vbi verè esset Christus, & corpus ipsius. Aut eos ad passionis eius ex scripturis agnitionem & fidem qua pascantur congregandos. Albertus Pighius hunc locum frequenter in hoc sensu contra hæreticos proferens, intelligit, vt est videre lib. 1. Ecclesiast. Hierarchiæ capite quinto, per hanc vltimam sententiam significari, quo pacto quis intelligere possit vbi sit Christi mysticum corpus, quod est Ecclesia, nimirum ex congregatione aquilarum, quia vbicunq; illæ reperirentur, ibi Christi corpus esse non est dubitandum. Per aquilas autem intelligit,

C Ecclesiæ doctores quotquot vnquam fuerunt, qui in carne præter carnem viuunt aut vixerunt, quorum conuersatio in cœlis, quorum omne studium, omnis meditatio, omnisque voluntas in lege Domini, qui præ aliis acutius cernere & sublimius subuehi à rebus terrenis potuerũt aut possunt. Vbicunque hæ aquilæ congregẽtur, illic certò est credendum esse corpus illud, cui associari & consentire, & in quo Christum ac salutem quęrere debemus. Quæ enim est harum aquilarum concors sententia, idem & totius corporis sensus est. Hæc autem posterior totius huius loci tractatio & explicatio non dubium est quin sit accommodatitia, neque conueniens sensui à Domino principaliter

D intento, sed à patribus contra hæreses accommodata, sicut & alias multas scripturas frequenter vel contra hæreticos, vel ad morum ædificationem vsurpant in alio sensu, quàm in quo sunt præcipuè dictæ vel scriptæ. Priorem enim loci huius tractationem explicare sensum à Domino præcipuè intentum, patet & ex loco quo apud Lucam Dominus dicitur respondisse illud; Vbicunque fuerit corpus, &c. vt dictum est, & ex eo quod in comparatione fulguris dicitur apud Lucam: ita erit & Ibidem filius hominis in die suo; vbi per diem suum, quid aliud intelligi potest, quàm dies nouissimus? de quo subiicitur: De die autem illa & hora nemo scit.

E ᶜPRIMVM AUTEM OPORTET ILLVM MVLTA PATI, ET REPROBARI A GENERATIONE, &c.] Dixerat de aduentu suo glorioso instar fulguris, commodè ergo nunc & adiungit de passione sua & ignominia, dicens oportere se priusquam gloriosus adueniat, multa pati à gente Iudæorum, & ab ea reprobari. Sic enim Dominus & mitigat mala quæ Apostolis prædixit euentura, dum significat illa sibi cum ipsis fore communia, & contra eminens crucis suæ scandalum eos præmunit, vt & aliàs sæpe, atque eisdem, quo ad ferenda mala sese pararent, significat non aliter

aliter ad consortium regni ipsos peruenire posse, A quàm si & ipsi aduersitates & persecutiones non detractarent, cùm oporteret Christum pati, & ita intrare in gloriam suam. Porro per generationem hanc, omnino videtur intelligenda hoc loco gens Iudaica, à qua & multa passus est Dominus & reprobatus, potestque hæc reprobatio non tantùm referri ad tempus pasionis, sed etiam ad tempus post resurrectionem, quando ad prædicationem Apostolorum Iudæi conuerti noluerunt, sed Christum constanter reiecerunt & reprobauerunt. Beda autem generationem de qua Dominus loquitur, intelligit non tantùm Iudæorum, sed & omnium reproborum, à quibus vsque in finem seculi filius hominis multa passurus est in corpore suo, B quod est Ecclesia, atque in membris suis fidelibus iustis. Vnde Paulo dixit Dominus iam in cœlum sublatus: Saule quid me persequeris? Idemque Paulus dicit se adimplere in carne sua ea quæ desunt (Coloss. 1.) pasionum Christi, pro corpore eius quod est Ecclesia.

[b]SED IN ILLIS DIEBVS [a]STATIM [e]POST TRIBVLATIONEM DIERVM ILLORVM,] Ex hoc maximè loco, vt prius est dictum, colligunt quidam id quod superius est dictum de tribulationis enormitate, non de tribulatione Iudæorum intelligendum, sed de afflictione Christianorum ab Antichristo excitãda, quòd post hanc statim sit venturus Dominus ad iudicium, C non post illã quæ iãdudũ præcesit plus quàm mille & quingentis annis, cùm id quod hic dicitur; post tribulationem dierum illorum; non videatur de aliorum dierũ tribulatione accipi posse, quàm ea de qua mox præcedit apud Matthæum & Marcum. Verùm cùm suprà ostensum sit ad Iudæos referendam illam de qua præcedit tribulationem, quærenda est ratio qua huic illorum motiuo respondeatur. Dupliciter autem responderi potest. Nam secundùm Chrysostomum dici potest, quòd cum hîc dicitur; post tribulationem dierum illorum; non sit hoc referendum ad tribulationem illorum dierum, de quibus superius dictum est, Erit enim tunc tribulatio magna, &c. sed ad tribulatio D nem dierum quibus dictum est, quòd exurgent pseudochristi & pseudoprophetæ, signa magna ædentes. Vbi Antichristi tempora potisimùm designata sunt, qui omnium maximè ædet signa & prodigia ad seducendum efficacia, qui & tribulationem grauisimam fidelibus inferet. Verùm cùm non sit verisimile de alia aliorum dierum tribulatione hic loqui Dominum, quàm ea de qua mox apertè locutus fuerat, melius aliter dicetur, Dominum ob id dicere statim post tribulationem dierum illorum, quibus scilicet gens Iudæorum incomparabili atrocitate vastata esset, filium hominis venturum ad iudicium, eaque futura quæ hic dicuntur, quanquam multis annorum centenariis E postea & incerto tempore venturus esset, vt hoc sermone admoneret suos omni tempore expectare aduentum illum, atque ad illum sese parare tanquam iam instantem, & ipsorum seculo futurum. Deinde & ob id dicit statim post illam tribulationem aduentum suum futurum, quòd post illam nihil aliud insigne sit expectandum, quàm quod circa aduentum ipsius est euenturum, quodque nulla alia rerum mutatio insignis sit obseruanda fidelibus, quàm quæ in consummatione fiet seculi. Ob has enim causas Dominus tam suis quàm Apostolorum sermonibus, non longè abesse aduentum suũ palam voluit prædicari. Sic enim Petrus: Omnium autem, inquit, finis appropinquauit. (1. Petri 4) Et Paulus: Nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt. (1. Cor. 10.) Et Iacobus: Patientes, inquit, estote vsque ad (Iacobi 5.) aduentum Domini, & confirmate corda vestra, (1. Ioan. 2.) quoniam aduentus Domini appropinquauit. Ioãnes verè suum tempus etiam nouisimam horam vocat, dicens; Filioli, nouisima hora est, & sicut audistis quoniam Antichristus venit, & nunc Antichristi multi facti sunt, vnde scimus quia nouisima hora est. Ex quibus scripturis patet quàm rectè posit intelligi, Dominum dixisse post Iudæorum deuastationem statim secuturum suum aduẽtum. Nec obstat quòd iam ab ea vastatione plusquam quingenti suprà mille effluxerint anni. Huic enim obiectioni respondet D. Petrus, dicens his qui di- (2. Pet. 3.) cebant: Vbi est promisio aut aduentus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerãt ab initio creaturæ. Vnum, inquit, hoc non lateat vos charisimi, quòd vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus. In (Psal. 89.) quo imitatus est Prophetam dicentem: Mille anni ante oculos tuos, sicut dies hesterna quæ præteriit, & custodia in nocte. Statim ergo Dei æstimatione post vastationem Iudæorum futura erat seculi cõsummatio, quantumuis hominum iudicio sit longum tempus intermedium, quibus tamen ob causas superius dictas conueniebat sic Dominum loqui, vt significaret non longè abesse suum aduentum. Noluit enim Dominus certum aduentus sui tempus suis significare, & tamen eum omni hora illos expectare voluit. Vnde factum est, vt non solùm patres Apostolis posteriores, sed & Apostoli ipsi videantur existimasse aut suo tempore, aut non longè pòst venturum Dominum. Nam & Paulus se cõiungit his qui in aduentu Domini viui reperientur, dicens: Deinde nos qui viuimus, simul rapiemur cum illis (nẽpe mortuis) obuiam Christo in aëra. Quoniam autem ex prædictis (vt est verisimile) scripturis, quidam certo tempore aduentum Domini circumscribere tẽpore Pauli voluerũt, quasi tum post aliquot dies instaret, hinc ab ea opinione Thessalonicẽses suos summopere dehortatur, sic scribẽs: Rogamus autẽ vos fratres per ad- (2. Thes. 2.) uentũ Domini nostri Iesu Christi, & nostræ congregationis in ipsum, ne citò moueamini à vestro sensu, neq; terreamini, neque per spiritũ, neq; per sermonẽ, neq; per epistolam tanquã per nos missam, quasi instet dies Domini. Nã nisi venerit discesio primùm, &c. Et hactenus quidem de intelligentia illorum verborum; Statim post tribulationem dierum illorum; quorum verborum posteriorem tractationem esse genuinam vel ex eo intelligi potest, quòd post mentionem tribulationis Iudaicæ subiicit Dominus: Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic aut ecce illic. Vbi per, tunc, demonstratur totum tempus futurum post Iudæorum excidiũ, & maximè tempus Antichristi quasi mox secuturum, quod tamen multis annis & seculis excidium illud erat secuturum. Non ergo mirum si similiter etiam nunc dicit Dominus, statim post tribulationem illam futurum suum aduentum. Porro quod dicitur solem & lunam obscuranda, variè intelligitur. Nam D. Hieronymus & Chrysostomus existimant hæc euentura in ipso Domini aduentu, ac tunc illa obscuranda non diminutione luminis, cùm Isaiæ 30. sol tunc dicatur septuplum

luminis habiturus, & lux lunæ futura sicut lux solis:sed quòd Christi venientis luce,illorum lumen superabitur, & comparatione veræ lucis omnia apparebunt visui tenebrosa. Itaque per hanc solis & lunæ obscurationem, intelligitur significari maxima aduenientis iudicis claritas.Verùm hanc obscurationem non intelligēdam fore per aduenientis Christi claritatem,sed potius præcessuram illius aduentum,primùm ex Luca satis licet intelligere, qui significat, quòd signis in sole & luna existentibus,& mari fluctibusque sonātibus,homines arescent præ timore & expectatione,quæ superueniēt vniuerso orbi.Illis ergo existentibus necdum completus erit aduentus Domini necdum superuenient quæ superuentura orbi homines expectabunt. [Ioelis 2.] Idem secundò patet ex eo Ioelis:Sol conuertetur in tenebras,& luna in sanguinem,antequam veniat dies Domini magnus & manifestus. Ad quem locum verisimile est Dominum hic allusisse. D.Augustinus in epist.ad Hesichium, quæ hic dicuntur de obscuratione solis & lunæ, & de pressura gentium , putat potius intelligenda complenda in Ecclesia Christi per persecutionem ab Antichristo suscitandam, vt per solem & lunam mysticè intelligatur ipsa Ecclesia,de qua dicitur in Canticis [Cant. 6.]:Speciosa vt luna, electa vt sol;significeturque eam sic obscurandam,vt nō sit apparitura, impiis persecutoribus vltra modum in eam sæuientibus: per stellas autem cadentes & virtutes cœlorum commotas , significetur quod tunc multi qui gratia fulgere videbantur,persequentibus cedent, & cadent, & fideles quidam firmissimi turbabuntur. Iam per pressuram gentium,de qua apud Lucam, putat intelligendam non afflictionem quam gentes tum sunt passuræ,sed quam gentes impiæ fidelibus sunt illaturæ.Ideo autem hæc sic potius existimat accipienda, partim quòd alioqui hic locus videatur contrariari loco Pauli [1.Thess.5.]:Cùm dixerint pax & securitas,tunc repentinus superueniet interitus; proinde intelligit, paulò ante Domini aduentum fideles in grauissimis futuros afflictionibus : infideles verò remoto omni timore, arridente mundi fœlicitate,dicturos,Pax & securitas:partim quoniam sensibilia in sole , & luna signa , iam olim etiam ante primum Domini aduentum quandoque acciderunt , & pressura gentium , ac anxietas hominum præ timore & expectatione quæ superuentura essent orbi,variis seculis acciderunt.Hæc, inquit , in Ecclesia melius existimo intelligi , ne Dominus Iesus appropinquante secundo suo aduētu,ea pro magno prædixisse videatur, quæ huic mundo,& ante primum eius aduentum consueuerant euenire,& irrideamur ab eis qui hæc quæ velut nouissima & omnium maxima horrescimus, plura in historia gentiū,& multo maiora legerunt. Hæc ille.Verùm quanquam hæc intelligentia præsentis loci recipi possit pro accōmodatitia & mystica huius loci explicatione , quemadmodum & Origenes similem assignat eius tractationem , sed pro allegorico sensu,tamen non esse hanc propriā & genuinam huius loci intelligentiam,satis videtur manifestum ex eo quod Lucas dicit:Erūt signa in sole & luna,& in terris pressura gētium.Quo significat,& in cœlis,& in terra quædam tunc futura.Et rursum cùm dixisset, quòd arescerent homines præ timore & expectatione quæ superuenient vniuerso orbi, subiecit pro ratione: Nam virtutes cœlorum mouebuntur.Quo significat,commotio-

A nem virtutum cœlestium , causam fore anxiæ expectationis hominum:sicut & cùm dicit:& in terris pressura gentium, præ confusione sonitus maris & fluctuum;significat gentes omnes angustiandas propter mirabilem maris commotionem.Vnde quod dicitur de pressura gentium , non potest commodè accipi de afflictione à gentibus impiis inferēda fidelibus,sed de angustia animi,qua omnes nationes terræ torquebuntur:vnde pro pressura, Græcis est συνοχὴ, quod magis angustiam significat,quàm externam afflictionem. Proinde intelligendum potius ad literam euentura quæ hic dicuntur de solis ac lunæ obscuratione, & alia item, vt veraciter sol & luna cum cæteris sideribus in-
B telligantur ad tempus suo lumine priuāda : quemadmodum de sole factum constat tempore passionis Dominicæ , idque cum aliis quæ hic dicuntur apud Lucam, futurum, cùm iamiam Dominus est aduenturus,ac sub ipsum aduentum eius.Sic enim intelligi potest & verum esse quod dicit Lucas,homines illa signa videntes conturbandos præ timore & expectatione quæ superuenient orbi:& tamē etiam verum esse quod dicit Paulus,cùm dixerint, pax & securitas , tunc repentinus superueniet interitus.Nam ad interitum illum pertinent quæ hic dicuntur de obscurādis sole & luna,& concutiendis virtutibus cœlorum,ac fremitu maris, quæ inopinatò hominibus superueniēt.Sicut enim terribiliter aduenit Dominus daturus legem in monte
C Sion , tempestate quadam ipsum præcedente : ita & cum quadam veniet tempestate iudicaturus viuos & mortuos, iuxta illud Psalmi [Psal. 49.]:Deus manifestè veniet,Deus noster & non silebit.Ignis in conspectu eius exardescet , & in circuitū eius tempestas valida. Porro non vulgaria erunt quæ hic Dominus prædixit in sole & luna ac mari euentura in suo aduentu aut circa illum , sed multo maiora his quæ aliquando in illis elementis accidisse conspecta sunt,& cōspiciuntur:neque ipsum diem Domini velut à longe portendent , sed illum, eiúsque in sceleratos iram,præsentem iam exhibebunt & declarabunt.Non enim cùm dicit Lucas:erunt signa in sole & luna;ita hoc accipiendū est quasi hæc si-
D gna sint significatura diem Domini post aliquot tempus medium aduenturum , vt ob significationem rei futuræ dicantur hic signa , sed signa hic pro rebus insolentibus, prodigiis & miraculis accipiuntur,vt sit sensus : Contingent in sole & luna prodigia quædam & admiranda , nimirum quia, vt dicunt Matthæus & Marcus , sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum.Neque enim dubitandum videtur , quin hæc sint eadem. Cæterùm mos est in scripturis , per obscurationē solis & lunæ, stellarumque & similia quæ hic prædicuntur, metaphoricōs significare summas vltionis diuinæ tempestates. Sic enim Isaiæ 13. Dei de Babylone sumenda vltio significatur, cùm dicitur inter alia: Stellæ cœli & splendor earum non expandent lu-
E men suum. Obtenebratus est sol in ortu suo,& luna non splendebit in lumine suo.Et Ezech.32.cùm de Pharaonis vltione agitur:Operiam cū extinctus fueris cœlos, & nigrescere faciam stellas eius , solem nube tegam , & luna non dabit lumen suum. Omnia luminaria cœli mœrere faciam super te,& dabo tenebras super terram tuā.Sic & vindictę de [Ierem. 15.] Iudæis sumēdæ grauitas describitur : Infirmata est quæ peperit septem,defecit anima eius, occidit ei sol,cū adhuc esset dies.Itē : Et erit in die ilia,dicit [Amos 8.]

Domi

A Dominus Deus, occidet sol in meredie, & tenebrescere faciam terram in die luminis, & conuertã festiuitates vestras in luctum. Sũt & alia similia apud Prophetas loca, quibus vltionis alicuius atrocitas designatur. Etenim in summa angustia constitutis videtur totus mundus perturbari, sol obscurari, luna esse sanguinea, stellæ lucem suam retrahere, terra tremere, mare fremere, & cuncta ruinam minari, nõ quòd ita re ipsa accidat, sed quòd ita homines angustientur, ac si illa acciderent. Veruntamen cum insigniores illæ vltiones Dei, quales de Babyloniis, Ægyptiis, Iudęis, aliisq; gentibus nonnunquam fuerunt sumptæ, omnino supremi Iudicij quædã velut specimina dederint, mirũ non est, si his quæ in supremi iudicij die re ipsa

B euentura sunt, descriptę sint, quę etsi in illis re ipsa non ita euenerint, iis tamen quæ in illis euenerũt, fuerunt præfigurata, & qui illas dederunt pœnas, nõ aliter fuerunt angustiati, quàm si re ipsa omnia sic accidissent. Voluit enim illis locis scripturæ, & vltionibus ibi descriptis nos Deus admonere supremi iudicij, & vltionis impiis superuenturæ, in qua illa re vera sic accident vt verba significant: ideoque etiam cum de certæ alicuius gentis vltione agitur, generalis fit sermo, vt sit quasi transitus ab illius vltionis descriptione, ad commemorationem generalis vltionis superuẽturæ, omnibus impiis in die iudicij: quẽadmodũ videre est Isaiæ 13. vbi cum promisisset propheta se descripturũ onus

C Babylonis, generaliter dicit: Ecce dies Domini venit, crudelis, & indignationis plenus, & iræ furorisque, ad ponẽdam terram in solitudinem, & peccatores eius conterendos de ea. Et post interposita ea quæ suprà sunt citata, subiungitur: Et visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum, &c. Quæ autem hic dicuntur de Solis, Lunæ, astrorumque obscuratione, verè & non metaphoricè accipienda esse, satis ex illo Petri patet: *1.Petri 3.* Adueniet autem dies Domini sicut fur, in quo cœli magno impetu transient, elementa verò calore soluentur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur. Porro cœli, terræ & maris commotionem de qua hic Dominus loquitur, prædixit & Aggæus, *Aggai 2.* dicens: Adhuc vnum modicum est, & ego

D commouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam. Quod quãquam referri possit ad primum Christi aduentum, isque proprius videatur huius loci sensus, Paulus tamen ad Heb. 12. refert ad secundum, cùm scribit: Nunc autẽ repromittit dicens: Adhuc semel & ego commouebo non solùm terram, sed & cœlum. Conuenit item cum hoc loco & illud Psalmi: *Psal. 74.* Cùm accepero tempus, ego iustitias iudicabo, liquefacta est terra, & omnes qui habitant in ea. Item illud Ioëlis: *Ioel 3.* Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum, Dominus de Sion rugiet, & de Hierusalem dabit vocem suam, & mouebuntur cœli & terra. Quod ergo hic

E dicitur stellas lapsuras è cœlo, intelligendum est significare stellas lumen suum retractaturas, vt videantur cecidisse è cœlo, nec amplius in eo esse. Quod autem dicitur virtutes cælorum commouendas, communiter intelligitur significare cœlestes exercitus angelos concutiẽdos admiratione, cum videbunt maximam naturæ mutationem fieri. Verùm cùm Lucas pro causa anxiæ trepidationis & expectationis hominum subiiciat: Nã virtutes cœlorum commouebuntur; magis per virtutes cœlorum, sunt intelligenda omnia sidera & astra, quæ in scripturis dicuntur frequẽter militia cœli, & virtutes, hoc est, exercitus cœlorũ, vt: Verbo Domini *Psal. 32.* cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Quoniam enim homines videbunt omnes istas cœlorum virtutes cõmoueri à suo statu, hinc trepidabunt, & trepidè expectabunt quæ superuenient orbi. Quod ergo speciatim dicebatur: Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo; id deinde generaliter dicitur; & virtutes cœlorum commouebuntur.

[a] ET TVNC PAREBIT SIGNVM FILII HOMINIS IN COELO, ET TVNC PLANGENT, &c.] Signum filij hominis antiquissimi etiã patres intellexerunt, imaginẽ crucis, vnde ex hoc loco canit ecclesia: Hoc signum crucis erit in cœlo, cũ Dominus ad iudicandũ venerit. Creditur ergo huiusmodi signum cũ summa claritate, Sole & Luna obscuratis, appariturum in cœlo, tũ in consolationem fidelium, qui agnoscent signum victoriæ quo sunt redempti, tum in condẽnationem infidelium, & agnoscant se impiè reiecisse crucifixũ Dominum, & illum tũc venire qui prædicatus est pro salute hominum crucifixus. Vnde de his sequitur: & tunc plangent omnes tribus terræ, hoc est, omne genus hominum, infidelium scilicet, qui illum prius agnoscere noluerunt. In hoc autem allusum est ad locum Zachariæ, vbi legimus: Et planget terra, familiæ, & familiæ seorsum. *Zach. 12.* Et post aliquot familiarũ enumerationẽ: Omnes familię reliquę, familiæ, & familiæ seorsum. Idẽ enim est tribus & familiæ. Ad hunc autẽ locũ hic allusum patet ex Apocalypsi, vbi ad illum locũ allusum est manifestè, *Apoc. 1.* cùm dicitur: Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eũ pupugerunt, & plangent se super eũ omnes tribus terræ. Nam & illo loco apud Zachariam præcedit; aspiciẽt ad me quem confixerunt. Quanquam autem locus ille Zacharię secundùm proprium & primũ sensum intelligendus omnino videatur de pio Iudæorum & fidelium planctu, qui mortẽ Christi in hoc mũdo piè deplangunt, dolentes se illum occidisse, aut suis peccatis occasionem mortis eius dedisse, quẽadmodum exponit Diuus Hieronymus, (comparatur enim planctus ille pio populi super morte Iosiæ planctui) tamen accommodatur à Domino & à Ioanne locus ille ad planctum infidelium inutilem, quo in nouissimo die plancturi sunt se illũ occidisse, aut in illum nõ credidisse, sicut & quod dicitur à propheta: Aspicient ad me quem confixerunt; quanquam secundùm proprium sensum dictum sit de fidelibus Iudæis, qui compuncti corde & dolentes se occidisse Dominũ, per fidẽ conspecturi erant in eũ quem cõfixerant (pręcedit enim; & effundã super habitatores Hierusalẽ spiritũ gratiæ;) tamen à Ioãne accommodatur ad Iudęos infideles, qui in nouissimo die oculis corporalibus aspicient in eũ quem transfixerunt, exhibentẽ sese cum vulnerũ cicatricibus, vt significet eos qui piè & cum fructu illũ per fidem aspicere, eiusq; mortem plangere noluerũt, aliquando vel inuitos conspecturos illum, & inutiliter tum luncturos. Hinc ergo intelligendum, vnius eiusdemque scripturæ varios esse sensus, etiam à spiritu intentos.

[b] ET VIDEBVNT FILIVM HOMINIS VENIENTEM IN NVBIBVS COELI, CVM VIRTVTE.] Cum in cœlos ascẽdisset Dominus, dixerunt angeli: Sic veniet quemadmodũ vidistis *Actuũ 1.* eũ euntẽ in cœlum. At de ipso eunte in cœlum di-

citur illo loco, quòd nubes susceperit eum ab oculis eorum. Itaque sicut à vera nube susceptus, profectus est in cœlum, ita & in veris nubibus cœli venturus est ad iudiciũ. Quod & in ipsius ostẽsum est transfiguratione, quæ specimen quoddam erat illius gloriæ in qua appariturus est in nouissimo die. Tunc enim etiã in nube lucida facta fuit gloriosa illa transfiguratio. Prædictum fuit istud & à Daniele, ad quem locum videri potest Dominum hic respexisse. Et ecce, inquit, cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat. Nubes autem hę partim facient ad hoc vt tolerari possit ab omnibus summa aduenientis Christi claritas & splendor, partim ad gloriæ Christi augmentum, cui nubes illæ velut sedes erũt & vehiculum, Deo proprium in scripturis. In nube enim fere dicuntur in scripturis factæ insignes Dei apparitiones. Dicitur autem filius hominis tunc venturus cũ virtute multa, id est, magna, & maiestate, vel gloria, ad distinctionem huius aduentus à primo, in quo venit in magna infirmitate, & humilitate. Et quidem virtus eius in eo relucebit, quod ad eius imperium statim omnes resurgent mortui, omnesq; in momento & in ictu oculi congregabũtur ad ipsum, & vel inuiti omnes illi curuabunt genu cœlestes, terrestres, & inferni, quodque omnes efficaciter sit iudicaturus, singulis reddens secũdùm merita. Maiestas verò & gloria relucebit in corporis claritate, in angelorum stipantium ipsum multitudine, atque in nubis circundantis illum amictu. Bene autem non dictũ est simpliciter, cùm virtute & maiestate; sed, cum virtute multa & maiestate, multa scilicet. Nam ad vtrumq; id est referendũ. In primo enim aduentu venit etiam cum virtute & potestate, qua mirabilia est operatus, atq; in transfiguratione sua visus est in maiestate: at in secũdo multo maiori cum potestate & claritate venturus est.

Daniel.7

[e]ET [b]TVNC [c]MITTET ANGELOS SVOS [a]CVM TVBA ET VOCE MAGNA, &c.] Præpostero hæc dicuntur ordine. Prius enim mittentur angeli qui omnes congregabunt, quàm videbunt omnes filium hominis venientẽ in nubibus cœli, & quàm plangẽt eum omnes tribus terræ: sed quoniam omnia breuissimo perficientur tempore, & omnia simul fere concurrent, ideo non est mirum quòd ordo in narratione non seruetur. Porro angelorũ ministerio futuram mortuorum resurrectionem & congregationem, Dominus etiam cap. 13. Matthæi in aliquot parabolis docuit. Docet & Paulus, dicens: Ipse Dominus in iussu & in voce archangeli, & in tuba Dei descẽdet de cœlo. Sicut autẽ apud Paulum illo loco idẽ est intelligendum per iussum & vocem archangeli & tubam Dei: ita & hîc idem est tuba & vox magna, ita vt coniunctio, &, expositiuè posita sit, & sit sensus: cum tuba, hoc est, voce magna. Græca verò habẽt; cum tuba vocis magnæ, hoc est, cum tuba quæ vocem ædet magnam: vel potius intransitiuè; cum tuba quę erit vox magna. Nõ enim re vera tuba aliqua corporea est intelligẽda futura, sed vox archãgeli, quæ adeo magna erit, vt ad illius clamorẽ omnes mortui de terræ puluere resurgant. Quam vocem fore corporalem annotauimus verisimile esse circa illud Ioannis: Omnes qui in monumentis sunt audient vocẽ filij Dei, exprimiturq; vocis huius qualitas postea apud Matthæum, cùm dicitur in parabola: Media nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obuiã ei. Præcesserũt autẽ & in veteri aliquot figu-

1.Thes.4. *Ioannis 5.* *Matt.25*

A ræ huius conuocationis quę per tubã & vocẽ magnam dicitur hic efficienda, ad quas videri meritò potest hic allusum esse. Siquidem cum in montem Sion descenderet Dominus legẽ suis daturus, audiebatur tubarũ sonitus, præceptumq; eis fuit, vt tum primùm ascenderent in montẽ, hoc est, monti appropinquarent, cum cœpisset clangere buccina. In quo specimen quoddã æditũ fuit huius vltimæ populi Dei congregationis, sicut & in terribili illo Dei descensu, typus quidã præcesit nouissimi aduẽtus Christi ad iudicium. Rursum, vt scribitur Numer. 10. populus Israeliticus, tubæ sonitu cõuocari per sacerdotes solitus fuit, quando congregandus erat populus ad tabernaculũ ex quatuor mundi partibus in quibus erant castrametati: ita ergo B & nũc hic dicitur, quòd angeli tubæ & vocis magnæ sonitu cõgregabunt electos, à quatuor ventis, hoc est, ab oriente, occidente, aquilone, & austro, hoc est, ab omnibus mundi quãtũuis remotis partibus. Per quatuor enim vẽtos in scripturis significantur quatuor mundi partes præcipuæ, à quibus præcipui venti quatuor flant: in quatuor autẽ illis partibus, totus mundus significatur. Vnde dicitur: In quatuor ventos cœli dispersi vos, id est omnem terrã, & in omnes gẽtes. Quo autẽ rectè intelligatur quod sequitur apud Matthæũ: à summis cœlorum vsq; ad terminos eorũ; & apud Marcũ, à summo terræ vsq; ad summũ cœli; quoniã hæ partes à C plerisq; malè intelligũtur, sciendũ est, ꝙ apud Matthæũ pro dictione, summis, & dictione, terminos, Græcis sit eadem dictio ἀκρῶν, quę est & in Marco. Hęc autem dictio non tãtum significat summum, sed etiam extremũ, quod pręsenti loco magis conueniret. Sensus enim est, electos congregandos ab vna cœli extremitate, vsque ad alteram cœli extremitatem. Summum ergo hic pro extremo positum est quemadmodum & Psal. 18. cùm dicitur de sole: A summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsq; ad summum eius; pro eo quod est, ab vna cœli extremitate, nẽpe ab oriente, est egressio eius, & occursus eius est vsq; ad alteram cœli extremitatem, nempe occidentem. Sic cùm dicit Moses: Interro- D ga de diebus antiquis, à summo cœlo vsq; ad summum eius, hoc est ab omnibus hominibus qui sunt super terram, ab vno cœli termino vsque ad alterum. Quibus locis dictio Hebraica, Cetseth, manifestè significat non altitudinem vel summitatem, sed extremitatem. Ex isto autem Deuteronomij loco patet idem esse summũ vel extremũ cœli, quod est summum vel extremũ terræ. Quod & ex Marco hic patet, qui dicit: à summo terræ vsque ad summum cœli; pro eo quod Matthęus dicit; à summis cœlorum vsque ad terminos eorum. Sensus ergo est apud Marcum: ab vna terræ extremitate, vsque ad oppositam cœli extremitatem. Itaque hæ orationes non significãt aliud quàm id quod præ- E cedit, à quatuor ventis, sed additæ tantùm sunt ad partis illius declarationẽ & exaggerationem, quo firmius asseueraretur ab omnibus omnino mundi partibus electos congregandos, nec quisquam ob loci in quo vixit & mortuus est distantiam diffideret se colligendum cum aliis. Non ergo dictum est, à summis cœlorum, propter animas electorum è cœlis adducendas, vt quidam intelligũt, sed ratione corporum resurgẽtium ad vocem magnam tubæ, dicuntur electi congregandi è locis in quibus fuerunt sepulti & resurrexerunt. Quanquam autem Angeli mittendi etiam sint vt impios colligant,

Zach.2. *Deut.4.*

colligant,(nam dicitur apud Matthæum:mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala) peculiariter tamen hic dicuntur congregandi electi,quòd hic allusum sit ad eas veteris populi conuocationes, de quibus dictũ est, in quibus Dei populus tubæ sonitu conuocabatur: aut etiam quia hic allusum est ad eas scripturas,in quibus Deus frequenter dicit se congregaturum suos ab omnibus mundi partibus. vt: Ab oriente adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te.Dicam aquiloni,Da:&austro,Noli prohibere:affer filios meos de longinquo,& filias meas ab extremis terræ. *Isaie 43.*

ᶜHIS AVTEM FIERI INCIPIENTIBVS, SVSPICITE ET LEVATE,&c.] Per hoc quod dicit: suspicite & leuate capita vestra; tropicè significat eis tum gaudendum & bene fidendum meritò esse. Qui enim mœsto sunt animo,& in afflictionibus, incedunt vultu in terram demisso:quibus verò è malis datur respirãdi spes, ij vultum prius demissum attollere solent,& fidenti animo ad desideratam anhelare salutem & redemptionem.Porro dubium hic est quid demonstret pronomen,his.Si enim dicatur demonstrare ea quæ mox præcedunt, quomodo dicitur quòd his fieri incipientibus appropinquet redẽptio sanctorum,& prope sit regnum Dei? Nam inter ea etiam est aduentus Christi, & sanctorum resurrectio,quæ cùm erunt,non iam appropinquabit sanctorum redemptio,sed erit:nec prope erit regnum Dei, sed tum erit. Auget difficultatem quòd Matthæus dicit:cùm videritis hæc omnia,scitote quia prope est in ianuis. Nam ad Lucam dici posset,nõ dixisse Dominũ: cùm hæc fiunt scitote quòd prope est regnũ Dei;sed,cùm hæc fieri incipiunt,cùm scilicet incipient signa illa in sole & luna. At Matthæus dicit: cùm videritis hæc omnia; cùm inter prædicta omnia, etiam sit Christi aduentus, qui cum erit,non iam prope erit in ianuis, sed omnino erit. Nam & similitudo quam Dominus adhibet,demonstrat futura & necdum existentia ex signis cognoscere. Hæc difficultas adeo mouit D. Augustinum,vt sicut quod dicitur de solis, lunæ, & stellarum obscuratione, refert ad tempora Antichristi:ita putarit illud quod postea subiungitur: Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli, &c. potius intelligendum de spirituali aduentu filij hominis, quali nunquam venire cessat modò in membris suis tanquam in nubibus, aut in Ecclesia ipsa tota, tanquam in nube magna, vt significetur quod tempore grauissimę persecutionis qua sub Antichristo sol obscurabitur & luna, filius Dei spiritualiter sit visitaturus suos fideles,non tantùm eo modo quo eam semper visitat, sed cum potestate magna & maiestate, quia maior potestas & maiestas tunc apparebit sanctis quibus magnam virtutem dabit,ne tanta persecutione vincantur. Verùm hic sensus coactior videtur, quòd dubitandum non videatur, quin quod dicit: Et tunc videbunt filium hominis venientem, &c. sit secundùm proprium sensum intelligendum de corporali & sensibili Domini aduentu ad iudicium, maximè cùm sequatur: Et tunc mittet Angelos suos cum tuba; quod pertinet ad resurrectionis & iudicij diem. Euthymius Chrysostomi sectator pronomen, hæc,apud Matthæum & Lucam,putat referendum ad ea quæ dicta sunt de pseudochristis & pseudoprophetis, qui daturi

A sunt signa & prodigia magna, vt significetur prope esse aduentum Christi & regnum eius, cùm nouissimus Antichristus cum suis aduenerit pseudo prophetis. Sunt & qui pronomen, hæc, referunt ad omnia quæ hactenus prædicta sunt à Domino, etiam de vastatione Iudæorum, & his quæ eam præcessura erant, vt intelligatur Dominus suos monere ne animo concidant cùm omnia illa quæ prædicta sunt mala, viderint suo ordine euenire, sed potius hilaritatem & alacritatem præ se ferant in illis malis, scientes hæc omnia præcedere debere aduentum suum, & quo plura eorum viderint adimpleta, eo propius adesse aduẽtus tempus intelligant. Sicut cum ficus & aliæ arbores gemmas
B protrudunt,produxerintq; folia,scimus prope esse æstatem, sic tamen vt non euestigio plenam æstatem,sed primùm florem, inde ficuum incrementum,& demum suo tempore ficus maturas, atque iustam ætatem adfore scimus. In hunc modũ pręsentem locum intellexisse videtur D.Hieronymus, sic scribens:Sub exemplo arboris,docuit consummationis aduentum.Quomodo,inquit,quando teneres fuerint in arbore ficus, cauliculi, & gemma erumpit in florem,cortexque folia parturit,intelligatis æstatis aduentum,& Fauonij ac veris introitum:ita cum hęc omnia quę scripta sunt videritis, nolite putare iam adesse consummationem mun-
C di, sed quasi procemia & præcursores quosdã venire,vt ostendant quòd prope sit & in ianuis.Hæc ille.Non ergo secũdùm Hieronymum pronomen, hæc,refertur ad ea quæ de Solis ac Lunæ obscuratione & aliis sequentibus sunt dicta,quia solis obscurationem intelligit futuram in ipso Domini aduentu per ipsius eximiorem claritatem: sed ad omnia illa quæ dicta sunt præcessura aduentũ Domini.Theophylactus refert pronomen hæc, ad ea quæ mox præcedunt, Solis scilicet & Lunæ obscurationem, & totius mundi innouationem.Hæc enim paulo aduentum Domini, vt diximus, præcessura,portendent iamiam ipsum venturum.Nec inconueniens fuerit pronomen,hæc,etiam referri ad ea quæ dicta sunt de signo filij hominis pa-
D rente in cœlo, & filio hominis veniente in nubibus cœli, eo quòd Matthæus dicat; cùm videritis hæc omnia. Sed tũc in illo quod dicũt Matthæus & Marcus:scitote quia prope est in ianuis,non poterit subintelligi aduentus filij hominis, sed regnũ Dei, quemadmodum expressit Lucas. Cùm enim viderint fideles solem obscurari, signum filij hominis parere in cœlo, filium hominis venientem in nubibus, & angelos colligere electos, necdum erit ipsis fidelibus regnũ Dei,nec perfecta erit ipsis redemptio eorũ,sed hæc illis propinqua erunt. Tunc enim instabit tempus quo post separationẽ malorum à bonis, audituri sunt vocem illam dulcissimam:Venite benedicti patris mei, possidete *Matt. 25.*
E paratum vobis regnum,à constitutione mundi.Ac tum quidem participes erunt facti regni Dei, & certi de sua redemptione.Ad hunc sanè modũ potius intelligendum crediderim,propterea quòd apud Lucam illud;His autẽ fieri incipiẽtibus,suspicite & leuate capita vestra,&c. videatur dictum fidelibus è regione illius quod de impiis dictum est, ipsos apparentibus signis in sole, Luna, & mari angustiandos, & exarituros præ timore & expectatione superuenturorum. Deinde, cùm dicitur fidelibus, vt ob certam redemptionis suæ spem attollant capita sua, satis significatur,eos prius in

A multis malis versaturos, à quibus tũ iubentur propinquã redemptionẽ expectare, & proinde quod dicit; suspicite & leuate; non ad omnia illa tempora pertinet quibus multa erant sancti mala passuri, sed tantum ad tempus instantis retributionis. Itaque sensus erit: His quæ modò dixi fieri incipientibus, nolite simul cũ hominibus huius mundi, quos dixi angustiandos his cõspectis, & plancturos, etiã ipsi animo concidere & turbari, sed contrà summam hilaritatem in animo habere, certi quòd instet redemptio vestra. Illi quidem cùm dixerint, pax & securitas, subita corripientur, his cõspectis signis, angustia & desperatione: vos autem qui cõtinuis in hoc mundo malis afficiemini, semper lugentes, tum conuenit ob omnino proximam vestram redemptionem deiectũ vultum attollere, atque omni tristitia excussa ac metu deposito, omnem hilaritatem præferre. Loquitur ergo hic Dominus de redemptione sanctorum à malis quę hic premunt eos, redemptione item corporis eorum à corruptione, de qua Paulus: Intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, expectãtes redemptionem corporis nostri. (Roma 8.) Vt autem certiores suos Dominus faceret fœlicitatis & regni quod expectare eos voluit, apparentibus signis illis in Sole, Luna, & mari, quæ quoniã erant horribilia futura, magis timorem erant per se incussura, similitudinem ex naturali illis proponit exemplo, admonens vt quẽadmodum ex gemmis & foliis arborum primùm prodeuntibus intelligimus æstatem instare, ita ex illis signis intelligamus instare regnum Dei. Qua quidem similitudine tria Dominus significauit, vt indicat D. Chrysostomus. Primùm, quòd non magnum temporis spatiũ sit futurum inter illa signa & regnum Dei, sed ea regni Dei fore primordia: sicut non magnum est spatium inter gemmas arborum, & æstatem, adeo vt huius arborum gemmæ initium quoddam sint. Neq; enim æstatis nomen hic puto esse sic accipiẽdum, vt à vere distinguitur, sed vt ver in se includit. Secundò significatur, quòd certò & necessariò regnum Dei sit signa illa secuturum, quemadmodum certum est & necessarium, vt gemmantibus arboribus æstas adueniat. Non enim, inquit Chrysostomus, ea ratione tantũmodo similitudine ficus vsus est, vt spatium temporis designet, sed vt omnino futuram rem confirmaret. Nam sicut hoc esse necesse est, sic illud quoque necessariò erit. Tertiò, subtiliori intelligentia etiam significatur, horribilia illa quæ dicta sunt signa, non portendere fidelibus imminentem malorum tempestatem, & veluti hyemem quandã, sed illis significare rerum omnium iucundam immutationem, & fœlicioris tẽporis post vitæ quam hic vixerunt asperitatem, successionem, veluti æstatis post hyemem. Impiis enim qui hìc suam vixerunt æstatem, dicentes pax & securitas, signa illa portendent aduenientem malorum tempestatem, quemadmodum pòst apertè Dominus significat, dicens: Tanquam laqueus superueniet in omnes qui sedent super faciẽ orbis terræ. (Lucæ 21.) At iustis econtrariò portẽdent spiritualẽ æstatem & tranquillitatem à fluctibus huius vitæ & omnibus malis futuram. Itaque tunc perfectè implebitur illis illud Canticorum: (Cant. 2.) Iam hyems transiit, imber abiit & recessit, flores apparuerunt in terra, ficus protulit grossos suos, vineæ florentes dederunt odorem suum. Dicunt autem Matthæus & Marcus de ficu, cùm iam ramus eius tener, hoc est, mollis fuerit, quia in hyeme arborũ rami rigore frigoris indurantur, vt flecti cõmodè non possint: at vere aduueniente, succo repleti mollescunt, ac mollescentes, gemmas ac folia progignere incipiũt. Lucas verò, vt nos quidem legimus, habet; cùm producunt ex se fructum; at de fructu nulla fit apud Græcos mentio, sed tãtùm habent, ὅτ' ἂν προβάλωσιν ἤδη, id est, cùm iam proruperint, vel proferre & producere cœperint, scilicet gẽmas & folia. Itaque nomen fructus apud nos accipi debet pro omni eo quod ex arboribus prodit, vt & folia comprehendat & gemmas. Nam cùm arbores perfectum ex se fructũ producunt, non iam prope est æstas, sed plena est æstas. Quod autem [illegible]to eo quod in Matthæo & Luca, (B) versum est, scitis quia prope est æstas; in Marco legamus per imperatiuum; cognoscite quia in proximo est æstas; prouenit ex verbi Græci γινώσκετε ambiguitate, quod & indicatiui est modi & imperatiui. Multi tamẽ libri etiam in Marco habent indicatiuum, cognoscitis. In illo apud Matthæum & Marcum; scitote quia prope est in ianuis; dicitur prouerbiali sermone esse in ianuis, quod propinquum est vt veniat, eo quod sit prope ad ingressum qui assistit ostio. Sic & Iacobus dicit: Ecce, Iudex ante ianuam assistit. (Iacob. 5.) Sed ibi ante ianuam, hic dicitur fore in ianuis, cùm illa fiẽt quæ dicta sunt.

[1] AMEN DICO VOBIS, QVIA NON (C) PRÆTERIBIT GENERATIO HÆC DONEC HÆC OMNIA.] Obscurum est quid per generationẽ hanc Dominus hic significare voluerit, ideóq; valde variè à diuersis istud intelligitur. Hieronymus enim putat aut omne hominũ genus significari, aut specialiter Iudæorũ. Certè Iudæorũ gentem solet Dominus hoc modo notare, vt cùm suprà dixit; primùm oportet filium hominis reprobari à generatione hac. &: Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam. Verùm quorsum diceret Dominus generationem Iudæorum non præterituram donec omnia prædicta fierent, non facilè apparet: multo minus, quare in genere generationem hominum non antè diceret præterituram. (D) D. Chrysostomus intelligit significatam generationem iustorum & fidelium, idque ideo de ea dictum, ne metuerẽt Apostoli, per prædicta pericula penitus fideles delendos, & prædicationem euangelij supprimendam: sed certiores essent, religionem Christianã vsque ad seculi consummationem & nouissimum Domini aduentum perseueraturam. Verùm si bene pensitemus scopũ Christi, omnino apparebit ipsum hac sententia significare voluisse certò & breui hæc omnia quæ dixit euentura. Itaque Thostatus per generationem hanc, intelligit gentem Iud[illegible]cam, quæ tum viuebat cùm hæc Christus loqueretur: & per hæc omnia, putat tantum demonstrari ea quæ in prędictis (E) pertinent ad Iudæorum nationem, nempe quæ dicta sunt de Hierosolymorum excidio, & his quæ illud erant præcessura, vt significetur omnia illa quę dicta sunt euentura in populo Iudaico, breui omnia tẽpore euentura, ita vt illa cũcta sint conspectu ri pleriq; tum viuentes cũ hæc dicerentur. Obstare autẽ nimis videtur huic intelligentiæ, quòd in illo, hæc omnia, videantur comprehendenda quæcunque prius dicta sunt. Erasmus putat, dictionem γενεὰν hoc loco vertendam potius per ætatem vel seculum. Nam & illud significat ea dictio. vnde Nestor τρεῖς γενεὰς vixisse legitur, quòd tres hominum ætates durauisset. Est autem ætas vel seculum

Romanis

Romanis propriè ſpatium centũ annorum. Quomodo & dictio Dor Hebræis nonnunquã accipitur, quæ fere verti ſolet, generatio. Nã Gen. 15. quatuor generationes, & quater centum anni pro eodem accipiuntur. Cùm enim dixiſſet Dominus Abrahæ ſemen eius affligendũ quadringentis annis à populo cui ſeruiturum erat, ſubiecit: Generatione autẽ quarta reuertentur huc. Sunt ergo qui nomẽ ætatis & generationis in iſta ſignificatione hic accipientes, intelligunt ſignificatũ à Domino omnia quæ dicta ſunt, excepto ſolo extremo die, euentura intra centenos illos qui tum fluebant annos, & in eo quod tunc erat ſeculo. In eo enim auditi fuerunt apud Iudæos rumores bellorũ, prælia multa cõmiſſa, impoſtura valuit pſeudoprophetarum, B perſecutionem tulerunt apoſtoli, prædicatum eſt vbique euangeliũ regni, exciſa Hieruſalem, rurſus pſeudochriſti & pſeudoprophetæ ſeduxerũt multos. Diem autem extremũ, in quo aut circa quẽ fiet Solis & Lunę defectio, ſtellarũ caſus, &c. excipi debere volunt, quòd is ſoli patri notus mox dicatur à Chriſto. Verùm quoniam & hoc coactius videtur, cũ abſolutè dicatur: donec hæc omnia fiant; & quia illud quod dictũ eſt de pſeudochriſtis, qui dabunt ſigna magna, maximè pertinet ad tempus nouiſsimi Antichriſti, qui intra ſeculum illud non venit, conuenientius nomen ætatis crediderim hic accipi debere pro toto tempore quod fluet inter primum & ſecundũ Domini aduentũ, quod nouiſsima dicitur mundi ætas, & à Ioãne dicitur nouiſsima hora, à Paulo verò, in quos fines ſeculorũ deuenerunt, vt intelligatur Dominus ſignificare, eam mundi ætatem, quæ per nouam euangelij prędicationem (qua mundo mirabilis quædam rerum mutatio eſt inducta) tũ cœpta erat nouiſsimã eſſe, nec præter eã aliam expectandã ſingularem orbis mutationẽ, donec omnia quæ dicta ſunt fierent. Ideo enim Ioãnes dixit nouiſsimã eſſe hãc horã, & Paulus fines ſeculorũ deueniſſe in nos, & Petrus omnium finẽ appropinquaſſe. Significat ergo Dominus citò omnia quæ dixit euentura, quia ante finẽ eius quæ tum cœpta erat ætatis. Et poteſt ſecũdùm hunc intellectum illud, hæc omnia, referri vel ad D omnia prædicta, vel peculiariter ad ea quæ dicta ſunt euentura in nouiſsimo die vel circa eũ: quẽadmodum & cùm præcedit; cũ videritis hæc omnia fieri; vt ſignificetur aduentũ filij hominis finẽ impoſiturum huic currenti ętati, non autẽ aliquam aliam ſingularem orbis mutationẽ. Si autẽ accipiatur ſecundùm D. Hieronymi ſententiam de generatione Iudaica intelligendũ de ea gente peculiariter prædixiſſe eam vſque in finẽ permanſuram, cum aliæ nationes fere tranſeant, vt ſignificaret eam ſeruandam in teſtimonium vanæ ſuæ expectationis, quam habet de ſuo Meſsia, ſecundùm ſuum quem habet in ſcripturis intellectum.

[1]COELVM ET TERRA TRANSIBVNT, VERBA AVTEM MEA NON PRÆTERIBVNT.] E Sicut ſuperiori ſententia citò omnia ſignificauit euentura, ita nunc hac ſententia certò omnia ſignificat euentura quæ dixit. Et ſanè meritò hanc dictorum confirmationem ſubiecit, idque maximè ob prædictum ſuum aduentum, quòd hic hominum iudicio videretur nimis differri, adeo vt etiam tempore Apoſtolorum ob eius dilationem quidam putauerint vanam eſſe aduentus eius expectationẽ, vt teſtatur Petrus. *2.Petr.3.* Cæterùm verba ſua dicit non tranſitura, non quantum ad ſonum qui

A tranſit, ſed quantũ ad rem per verba ſignificatam, ratione cuius verba hominum dicimus vel vana, vel firma. Senſus ergo eſt: Verba mea non erunt inania, vt non eueniat quod illa prędicunt, quemadmodum hominum verba quibus aliquid prędicunt & promittunt, frequenter inueniũtur inania, ſiue propter mendacitatem & mutationẽ loquentis, ſiue quòd aliud quid externum impediat prædictorum euentum aut promiſsionis adimpletionem. Bene autem ſummam volens verborum ſuorum ſignificare firmitatem, comparat ea cum cœlo & terra, præferens ea his, eo quòd omnium quæ in mundo ſunt, hæc maximè ſunt firma & immobilia, ſignificans ſua verba firmiſsimis rebus eſſe firmiora & conſtantiora. Porrò quod Dominus comparando cœlũ & terram cum verbis ſuis dicit illa tranſitura, non autem verba ſua, dupliciter poteſt intelligi. Primò, vt intelligamus ſignificari, cœlum & terram quandoque tranſitura, nimirũ in nouiſsimo die. Nam id apertè teſtatus eſt D. Petrus, *Ibidem.* dicẽs: Adueniet dies Domini ſicut fur, in quo cœli magno impetu tranſient. Prædixit & Pſalmiſta, *Pſal. 101.* dicens de cœlo & terra: Ipſi peribunt, tu autẽ permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent. Et Eſaiæ 51. Cœli ſicut fumus liqueſcent, & terra ſicut veſtimentum atteretur, & habitatores eius ſicut hæc interibunt. Salus autem mea in ſempiternum erit, & iuſticia mea non deficiet. Ad quæ loca C videri poteſt Dominus hic reſpexiſſe. Tranſibunt autem & peribunt cœlum & terra, non abolitione ſui, ſed ſui immutatione, iuxta illud: Vanitati creatura ſubiecta eſt non volens, ſed propter eum qui *Rom. 8.* ſubiecit eam in ſpe, quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Secundò, intelligi poteſt non ſignificari cœlum & terram aliquando tranſitura, ſicut ſecundùm ſubſtantiam ſuam verè non tranſibunt, nec peribunt, (terra enim in æternum ſtat vt dicit Eccleſiaſtes: & de cœlis dicit Pſalm. Statuit ea in *Eccleſ. 1.* æternum & in ſeculum ſeculi) ſed prius futurum *Pſa. 148.* vt illa pereant & tranſeant, quæ omnium maximè ſunt ſtabilia, & quæ ſcriptura dicit fore æterna, nec perire poſſunt, quàm vt tranſeant verba Domini. Sic enim explicat hunc locum Euthymius dicens: Hæc adeo compacta & immobilia prius demolientur, quàm excidant ſermones mei. Itaque ſecundùm hunc intellectũ, ex Hebraica phraſi omiſſa eſt in hac ſententia particula explicans comparationem, quæ ſic erat efferenda: Citius cœlum & terra tranſierint quàm verba mea. Atque in hunc modum pręſentem locum intelligendum magis eſſe, ex eo apparet, quòd Lucæ 16. ſimili confirmationis modo dicitur: Facilius eſt cœlum & terram præterire, quàm à lege vnum iota cadere. Qua ſententia non hoc videtur ſignificare voluiſſe Dominus, quòd cœlum & terra præterirent aliquando, ſed ſimpliciter illud citius euenturum quod nemo futurũ facilè putat, quàm contingere poſsit vt verbum Dei ſit vanum. In hunc modum etiam intelligi poteſt quod dicitur: Amen dico vo *Matt. 5.* bis, donec tranſeat cœlum & terra, iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege: vt particula, donec, non ſignificet quid aliquando ſit euenturum, ſed quid citius ſit euenturũ. Sic enim vulgari modo ſolemus ſignificare aliquid omnino fieri non poſſe, vt cum dicimus: Donec cœlum ruat, tui non obliuiſcar. Aut prius cœlum ruet, quàm tui memoria excidet. Sic videtur accipiendum quod

eſt

est Isaiæ 54. Montes commouebuntur & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non mouebitur. Tali tropo dixit Vergilius Ægloga prima: Antè le ues ergo pascentur in æthere cerui, Et freta destituent nudos in littore pisces. Ante pererratis amborum finibus exul, Aut Ararim Parthus bibet, ant Germania Tigrim, Quàm nostro illius labatur pectore vultus. Porro vulgaribus tropis Dominum multa dixisse certum est ex variis locis. Nisi autem huiusmodi tropo intelligatur & illa sententia quæ est Matth. 5. & illa quæ est Lucæ 16. significabitur illis etiam verba Dei aliquando præteritura: quanquam difficilius & posterius quàm cœlum & terra, cùm Dominus omnino significare voluerit fieri non posse vt verba eius aut Dei trāseant. De stabilitate verbi Dei & Isaias dicit: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos fœni. Exiccatum est fœnum, & cecidit flos, verbum autem Domini manet in æternum. Proinde Dominus dicens hic: verba autem mea non præteribunt; verba sua significat esse diuina, cùm verbo Dei proprium significet esse Isaias, manere in æternum.

Isaiæ 40.

DE DIE AVTEM ILLA ET HORA NEMO SCIT, NEQVE ANGELI COELORVM, NEQVE.] Postquam prędixit quę de aduentu suo scire conueniebat, sciens curiosum hominum ingenium, de certo aduentus sui tempore & die, quem scire non conueniebat, aut vaticinaturum, aut inquisiturum, quemadmodum & Apostoli iam quæsierant, commodè hanc modò subiecit sententiā, quà id agit vt ne sui credāt his qui se diem hunc scire, aliosq; docere posse iactitant, nec de illo curiose pergant quęrere, nec neglectos se & contemptos putent, quòd illius non sint cognitione donati, quod studiose cognoscere ambiebant. Non enim conuenit vt quis id se scire iactitet, aut id scire desideret vel ab ipso Christo, quod ne angelis quidem datum est scire, imo quod & ipse filius suo quodam modo ignorat. Additur enim apud Marcum: neque filius; quę pars & in Matthęo legitur ab Origene & Chrysostomo Græcis authoribus, & ab Hilario & Augustino Latinis authoribus, vt verisimile sit hanc partem ex Matthæo sublatam à quibusdam propter Arrianos, qui hinc filij inęqualitatem colligebant, dicentes non posse æqualem esse qui nouit & qui ignorat. Cùm autē ex aliis multis scripturis certum sit filium patri æqualem, omniaque quæ pater cognoscere, vt hic ex variis locis cōtra Arrianos probant Chrysostomus & Hieronymus, videndum in quo sensu verè dictum sit: neq; filius; quod quare dictum sit à Domino patet ex prædictis, nimirum dispensatione quadam, vt sic efficacius curiositati Apostolorum & nostrę occurreretur. Inter varios autem modos quibus variè ostēditur quomodo illud accipi possit, duo sunt præcipui. Alter, vt dicatur filium dictū ignorare quatenus erat homo. Quod tamē rursum dupliciter potest intelligi. Nam si quidē, vt habet communis sententia, Christus ab initio suæ conceptionis, per infusam scientiam omnium habuit cognitionem, vt intelligatur profecisse sapientia, solum ob id quia sapientiæ maiorem cum ætatis accessu ædidit demonstrationem, iam Christus quatenus homo intelligendus est ignorare diem iudicij, cognitione & scientia naturali, aut scientia acquisita. Si autem intelligatur Christus qua-

A tenus homo verè profecisse sapientia, sicut verè profecit ætate, nec omnium cognitionem mox ab initio illi fuisse infusam, iam etiam videtur intelligi posse Christum quatenus hominem necdum cognouisse absolutè diem iudicij cùm hæc diceret, quamuis post resurrectionem & ascensionem iam cognoscat. Hoc modo num præsens locus intelligi posit, expendēdum inter varios quos affert sensus, relinquit Origenes. Certe Cyrillus li. 9. thesauri ca. 4. fatetur Christum de se quatenus homo erat dixisse, quòd ignoraret diē iudicij, quòd proprium sit humanæ naturæ ignorare futura. Alter modus explicandi, & quidem melius, hunc locum, est, vt intelligatur Christum dicere se ignorare il-B lum diem & horam, quòd non sic eum à patre didicisset & accepisset, vt hominibus illum aperire & indicare deberet; quem præcognoscere hominibus non expediebat, vt semper incerti de aduētu iudicis, sic viuant quotidie, quasi die alio sint iudicandi. Hūc explicandi modum indicat Diuus Hieronymus, sed apertius D. Hilarius, qui sic habet: Nunquid Deus pater cognitionem diei celandi filium proposito abnegauit, cùm dictum ab eo sit: Omnia mihi tradita sunt à patre meo? Ergo nō omnia sunt, si est aliquid quod negatur, sed quia ad nos omnia à patre accepta deueheret, Deique verbū non tam futuri in se fidem contineat quàm facti, ideo extra definitionem dies posita est, vt lar-C gum licet Deus pœnitentiæ nobis tempus indulgens, incerti tamen metu semper nos sollicitos detineret, & ipse nulli loquendo, voluntatem dandi huius diei nulla dicti sui definitione cohiberet. Hæc ille. Sed & Theophylactus hanc indicat intelligēdi rationem, addens pulchrum simile: Sicut inquit, patres sæpe continent quid in manibus, deinde autem dum quærunt hoc filij, & dare ipsi nolunt, occultant dicentes: Non habemus quod quæritis; & sic plorantes filios compescunt: ita & Dominus vt compescat Apostolos, ne discant de die illo & hora, dixit: Neque ego scio, nisi pater solus. Hæc ille. Minus autem mirabimur quod Dominus dicit hîc se nescire iudicij diem, si obserue-D mus illud Ioannis: Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis. Sicut enim ibi dicit se Apostolis omnia nota fecisse quæ à patre audiuit, quia omnia illa nota eis fecit quæ sic à patre audiuit, vt ea illis communicare deberet: ita hic filium dicit nescire, hoc est, nō audiuisse à patre, quia non sic audiuit, vt hominibus illud communicandum ex patris esset voluntate. Vnde discipulis post resurrectionem rursum de tempote interrogantibus, similiter vt hic à curiositate illa eos reuocans dixit: Non est vestrum scire tempora vel momēta quæ pater posuit in sua potestate. Cùm enim non dicat: Non est nostrum, sed, nō est vestrū scire, ostendit quòd ipse quidem sciat, sed illos nō expediat nosse. Nec dissimilis est E explicandi ratio, qua hunc locum tractat D. Augustinus, qui lib. 1. de Trini. ca. 12. sic habet: Hoc nescit filius, quod nescientes facit, hoc est, quod non ita sciebat, vt tunc discipulis indicaret: sicut dictum est ad Abraham: Nunc cognoui quòd timeas Deū, id est, nunc feci vt cognosceres, quia & ipse sibi in illa tentatione innotuit. Et post pauca adfert simile de Paulo dicens: Nam & Apostolus. Neque enim iudicaui me, inquit, scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Eis enim loquebatur qui capere altiora de

Matth. 11.

Ioan. 15.

1. Cor. 2.

Christi

Christi deitate non poterant. Quibus etiam paulo post dicit: Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Hoc ergo inter illos nesciebat, quod per illum scire non poterant. Et hoc solum se scire dicebat, quod eos per illum scire oportebat. Hæc Augustinus. Cęterùm hac sententia, & ea quæ in Actis est, Dominus omnium repressit conatum qui de tempore consummationis seculi diuinaturi erãt, siue ex scripturis, siue ex astris, vnde falsos quoque vidimus, quotquot id hactenus ausi fuerunt. Nã, vt habet Augu. li. 18. de Ciuit. Dei, ca. 53. alij annos qui huic seculo remanẽt quadringentos, alij quingentos, alij etiam mille ab scensione Domini vsque ad eius aduentum compleri posse dixerunt. Omnium verò, inquit, de hac re calculantium digitos resoluit, & quiescere iubet ille qui dicit: Non est vestrum scire tempora, &c. Certè D. Irenæus sex tãtum annorũ milibus mundum constiturum credidit, dicens lib. 5. Quotquot enim diebus hic mundus factus est, tot & millenis annis consummatur. Vnde & cum Papia putauit septimo annorum millenario Christum in terris fœliciter cum sanctis regnaturum, eúmque millenarium septimum correspondsurum septimæ diei in quo quieuit Deus ab omni opere. D. Hierony. enarrãs illud Danielis: Beatus qui expectat & peruenit ad dies mille trecentos trigintaquinque; putat significari post interfectionem Antichristi qui regnaturus est dies mille ducentos & nonaginta, hoc est, tres annos & semis, super futuros dies quadraginta quinque, quibus sit Dominus atque Saluator in sua maiestate venturus. Id si verum est, quomodo de die illa nec Angelos scire hic Dominus testatus est, cùm Angelus sit qui illa Danieli prædixit? Proinde aliud videtur illorum dierum numero significatum, quod non facilè quis explicauerit. Vt autem venia quædam iis danda sit qui ex scripturis aliquid de die nouissimo conati sunt dicere, planè sunt intolerandi mathematici, qui naturalibus rationibus definire audent tẽpora & articulos, quibus hic cursus rerum ordóque cessaturus sit, cùm id pater non in rerum natura, sed in sua posuerit potestate. Et tamen quantumuis semel & iterum Dominus significauerit nihil esse hominibus cum scientia negotij tam reconditi & arcani, nulla res est de qua lubentius homines mentiantur quàm de venturo illo die, aliisque rebus futuris, quoniam nihil nos lubentius audimus, etiam si mentiri eos sciamus. Ita fauor in eos noster qui futura iactant prædicere, licentiam eorum alit & nutrit. Vsque adeo in re mirabili vel voluisse dicere, mirandum ducimus. Cæterùm diem iudicij soli Deo notam etiam Zacharias testatur. Nam postquam dixisset: Et Dominus Deus meus veniet, & omnes sancti cum eo; subiecit: Et erit dies vna quæ nota est Domino, non dies, neque nox, & in tempore vesperi erit lux. Ex quo loco desumpta est ea quæ in Ecclesia canitur antiphona: Ecce Dominus veniet, & omnes sancti eius cum eo, & erit in die illa lux magna,

Act. 1.

Zach. vlt.

DOCET QVOMODO AD ADVENTVM SVVM NOS PARARE debeamus. Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 17. 18. 21. CAP. CXXIIII.

*Attendite autem vobis, ne fortè grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa, tanquam laqueus enim superueniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ, & [f] sicut *[c] factum est [f] in diebus Noë, ita erit & † in diebus' filij hominis: [a] sicut enim erant in diebus ante diluuium ▷ [f] comedentes, & bibentes, nubentes, & nuptui tradentes' ‖ vsque ad eum diem quo' intrauit Noë in arcam, & [a] non cognouerunt donec [f] venit diluuium, & † perdidit' omnes, [a] ita erit aduentus filij hominis: [c] similiter sicut factum est in diebus Lot, edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & ædificabant: qua die autem exijt Lot à Sodomis, pluit ignem & sulphur de cœlo, & omnes perdidit: secundùm hæc erit qua die filius hominis reuelabitur. In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, ne descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non redeat retrò. memores estote vxoris Lot. Quicunque quæsierit animam suam saluam facere, perdet illam: & quicunque perdiderit illam, viuificabit eam. Dico vobis, [a] Tunc [c] in illa nocte ▷ erunt duo in lecto vno, vnus assumetur, & alter relinquetur. Duæ erunt molentes in vnum, vna assumetur, & altera relinquetur: duo in agro, vnus assumetur, & alter relinquetur'. [c] Respondentes dicunt illi: Vbi Domine? Qui dixit illis: Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. [b] Videte, [l] vigilate ‖ ergo' [b] & orate, [c] omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante filium hominis. † [e] Nescitis enim' [b] quando tempus sit [&] [a] qua hora Dominus vester venturus sit. Illud autem scitote, Quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret vtique, & nõ sineret perfodi domum suam. Ideo & vos estote parati, quia qua nescitis hora filius hominis venturus est. [b] Sicut homo qui peregrè profectus reliquit domum suam, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, & ianitori præcepit vt vigilet. [a] Quis putas est fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus suus supra familiam suam, vt det illis cibum in tempore? Beatus ille seruus, quem, cùm venerit dominus eius, inuenerit sic facientem. Amen dico vobis, Quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire, & cœperit percutere conseruos suos, manducet autem & bibat cum ebriosis, veniet dominus serui illius, in die qua non sperat, & hora qua ignorat, & diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocritis, illic erit fletus & stridor dentium. [b] Vigilate ergo (nescitis enim quando dominus domus veniat, serò, an media nocte, an gallicantu, an mane) ne cùm venerit repentè, inueniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico: Vigilate. [e] Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, & non deficere, dicens: Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerebatur, vidua autem quædam erat in ciuitate illa, & veniebat ad eum, dicens: Vindica me de aduersario meo. Et nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Etsi Deum non timeo, nec hominem reuereor, tamen quia molesta est mihi*

* a. autẽ
† a. aduẽtus
C. 17.
▷ c. edebãt & bibebãt, vxores ducebant, et dabantur ad nuptias
‖ c. in diem qua
† a. tulit
▷ a. duo erunt in agro, vnus assumetur & vnus relinquetur: duæ molentes in mola, vna assumetur, & vna relinquetur: duo in lecto, vnus assumetur, & vnus relinquetur
C. 21.
‖ c. itaque
† a. quia nescitis
C. 18.

mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in nouißimo veniens ſugillet me. Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquitatis dicit: Deus autem non faciet vindictam electorum ſuorum clamantium ad ſe die ac nocte, & patientiam habebit in illis? Dico vobis, Quia citò faciet vindictam illorum. Veruntamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra?

ATTENDITE AVTEM, VOBIS, NE FORTE GRAVENTVR CORDA VESTRA IN CRAPVLA.] Poſtquam Dominus quæ de aduentu ſuo cognoſcere cõueniebat, prædixiſſet, commodè iam etiam ſubiungit, quomodo ad illum aduentum propter eius incertitudinem nos parare & gerere debeamus. Quæcunque enim hic dicuntur Apoſtolis dicta, in ipſis etiam nobis dicta ſunt, vnde poſtea dicit Dominus: Quod autem vobis dico, omnibus dico. Nam quãquam ſciret Dominus multorum fidelium tempore ſuum nõ futurum illum generalem ad iudicium aduentum, omnes tamen illum expectare voluit, & ad illum ſeſe parare, quaſi mox futurum. Idque meritò, tum quòd in illo die rationem ſimus vitæ peractæ B reddituri, non aliter quàm ſi nobis adhuc hic viuentibus dies ille aduenisset: (neque enim temporis quod interceſsit mora obliuionem rerum à nobis geſtarum inducet) tum quòd particulare cuiuſque hominis in morte iudicium, id propemodum ſit cuique homini, quod erit generale illud iudicium toti hominũ vniuerſitati. Proinde quod in genere omnibus hic faciendum conſulitur, ob nouiſsimi illius diei incertitudinem, idem etiam ſingulis facere conuenit, non ſolùm ob illius diei, ſed & ob particularis diei quo cuique moriendum eſt incertitudinem. Quare quæcunque deinceps dicuntur de nouiſsimo Domini aduentu generali, C eadem etiam ſimul ex conſequenti ſunt accipienda, & de proprio cuiuſque Domini aduentu, quo venit mortis tempore animam repetens, & rationem anteactæ vitæ exigens. Quoniam autem in ſequentibus Dominus docturus eſt, ob incertitudinem ſui aduentus, vigilia opus eſſe, & vigili expectatione aduenturi incerto tempore Domini, ideo imprimis ab eo reuocat quod vigilantiæ illi contrariatur. Id autem eſt grauedo cordis. Sicut enim grauedo corporis ſomnum inducit corporalem, & vigiliam impedit, ſic grauedo cordis non ſinit hominem corde vigilare ſpiritualiter. Dicit ergo: Attendite vobis, hoc eſt, cauete vobis, ne forte vel D nequando grauentur corda veſtra. Inter ea autem quæ cordi grauedinem afferunt contrariantem vigilantiæ ad quã nos eſt adhortaturus, imprimis eſt crapula & ebrietas. Imprimis ergo dicit: In crapula & ebrietate id eſt per crapulã & ebrietatẽ. Vnde & Paulus ad vigilantiã admonens ob aduentũ Domini, ebrietatem excludit, dicens: Igitur non dormiamus ſicut & cæteri, ſed vigilemus & ſobrij ſimus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrij ſunt, nocte ebrij ſunt. Nos autem qui diei ſumus, ſobrij ſimus. Tanta eſt autem ebrietati cum ſomno cognatio, & contrà ſobrietati cum vigilia, vt dictio Græca, νήφω, cùm propriè ſignificet ſobrium eſſe, etiã ſignificet vigilare. Porro cùm crapula & ebrietas imprimis grauent corpus, & per E grauedinem corporalem etiam cor grauent, non dicit tamen Dominus, ne grauentur corpora veſtra crapula, ſed ne grauentur corda veſtra, hoc eſt, mens & animus, eo quòd ebrietas maximè habeat peccati rationem, ob grauedinem quam cordi affert, quodque hæc grauedo directè contrarietur vigilantiæ illi ſpirituali quam mox eſt exacturus.

1. Theſſ. 5.

A Grauat autem cor ebrietas, quia deprimit mentem ne poſsit ad honeſtarum & cæleſtium rerum conſiderationem & deſiderium attolli. Cæterùm ſub crapula & ebrietate intelligendæ etiam ſunt libidinis voluptates, vt quæ ebrietatem ſequantur, eique ſint connexæ, quibus non minus mens grauatur quàm crapula & ebrietate, & tamen ebrietatem expreſsit potius Dominus, quòd hæc vigiliæ directius contrarietur. Secundò grauant cor, & ſic grauant, vt ſpiritualem vigilantiam excludant, aut impediant curæ huius vitæ, hoc eſt, ſolicitudines earum rerum quæ ad hanc pertinent vitã, ideóque adiecit Dominus: & curis huius vitæ; non quidem omnẽ vitæ huius curã prohibẽs, ſed ne ſinamus il- B lis cor noſtrũ grauari, quod fit cũ ſunt immodicę, cũq; nimio ſtudio tẽporalibus rebus parãdis quis eſt deditus, cùm hæc obiter & perfunctoriè curanda eſſent, & imprimis quęrendũ regnũ Dei. Immodicæ enim rerũ terrenarum curæ, ſicut ebrietas & voluptates, grauant etiã cor, quia mentem obtundunt, & tardã faciunt ad cœleſtium rerũ tum conſiderationem, tum amorem. Vnde Propheta ab hac grauedine reuocans homines: Filij, inquit, hominum vſquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Addit autẽ cauſam Dominus quare cauendum nobis ſit à grauitate cordis, ne, inquit, ſuperueniat in vos repẽtina dies C illa: ſignificans diem illam repentinã inopinatamque fore his qui grauata habẽt corda. quemadmodum & Paulus dicens: Cùm dixerint pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus, tãquã dolor in vtero habentis, & non effugient. Declarat autem id Dominus pulchro ſimili, dicens: Tãquam laqueus enim ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem omnis terræ, hoc eſt, eos qui terrenis rebus ſunt affixi & dediti, in quos dies ille ſuperueniet inopinatò & cum maximo eorum malo, è quo ſeſe nõ poterunt extricare: quẽadmodum laqueus ſuperuenit auibus, ſed in terram iam delapſis, non autem his quæ in ſublime volant. Sic enim & in eos quorũ cõuerſatio eſt in cœlis, non D ſuperueniet dies illa tanquam laqueus, ſed in peccatores. Vnde dicit Propheta: Pluet ſuper peccatores laqueos. Et Iſaias: Formido, & fouea, & laqueus ſuper te qui habitator es terræ. Quod ad iudicij diẽ pertinere patet ex his quę ibi apud Prophetam ſequuntur. Huic autẽ ſimilitudini iam rectè ſubiicitur, quod hoc loco Matthæus & Lucas ca. 17. cõmemorant Dominum diem iudicij cõparaſſe cum tempore diluuij & Sodomiticę vltionis. His enim comparationibus idem ſignificatur, quod prædicta ſimilitudine. Et bene quidem diluuij meminit Dominus ſimul & Sodomorum, quòd duæ illæ vltiones typi quidam fuerint vltionis nouiſsimæ. Vnde Petrus dicit, quòd ſicut olim mundus E aqua inundatus periit, ita cœli & terra qui nunc ſunt, igni reſeruati ſunt in diem iudicij & perditionis impiorum hominum. Et cap. 2. dicit Deum ciuitates Sodomorum & Gomorrheorum in cinerem redigendo, poſuiſſe exemplum eorum qui impiè ſunt acturi. Significat autem Dominus his comparationibus hominibus mundo deditis nouiſsimum diem venturum præter expectationem, & cum

Pſal. 4.
1. Theſſ. 5.
Pſal. 10.
Iſaia 24.
2. Petr. 3.

& cum illorum summo malo, quod effugere non poterunt, sed quod omnes omnino perdet, iustis tamen paucis in comparatione impiorum ab omni malo liberis: quemadmodum & à diluuio Noë cum suis, & ab igne Lot ereptus fuit. Porro cùm dicit Dominus, Edebãt & bibebant, vxores ducebant, emebant vẽdebant, &c. non voluit his significare peccata ob quæ diluuio & igne homines sint perditi, sed hominum securitatem, in qua vixerant cùm vltiones illæ mundo obuenirent, vnde non est quod quis hinc colligat damnari nuptias, quemadmodum fecerunt multi hęretici. Simul tamẽ etiam his significauit Dominus homines illos totos fuisse deditos rebus huius seculi. Non enim simpliciter dicere voluit illos edisse & bibisse, cũ hoc & Noë faceret & Lot, sed largiter eos indulsisse genio. Sic totos in eo fuisse dicere voluit quòd emerent, venderent, plantarent & ædificarent. Itaque & his exemplis nos admonet, vt ne, quemadmodum apud Lucam apertè dicit, grauemus corda nostra crapula & curis huius vitæ, quemadmodum isti fecerunt. Notat enim eos comessationis, crapulæ & libidinis, cùm dicit: Edebant & bibebant, vxores ducebant, & dabantur ad nuptias; curarum verò eos notat, cùm dicit: emebant, vendebant, plantabant, & ædificabant.

ᵉIN ILLA HORA QVI FVERIT IN TECTO, ET VASA EIVS IN DOMO, NE, &c. Habentur hæc & apud Matthæũ ac Marcum, cùm ob imminens excidium Iudæorum hortatur Dominus ad celerem fugam, hîc verò apud Lucam eadem ad aliud dicuntur propositum. Et quidem Theophylactus & Euthymius putant hãc admonitionem de non descendendo & non redeundo, pertinere ad tempora Antichristi, & mysticè hæc interpretantur eodem modo, quo hæc eadem suprà circa Matthæum & Marcum in sensu accommodatitio explicauims. Verùm quoniam dicitur in illo tempore, aut in illa hora; omnino videtur istud referendum ad illud tempus, de quo mox præcedit: Secundum hæc erit qua die filius hominis reuelabitur. Proinde simplicius fuerit intelligere Dominũ hac de non descendẽdo & non redeundo admonitione significasse, quòd qua die filius hominis rursum reuelari cœperit & varia signa in sole & luna ac reliquis mundi partibus apparere cœperint, omnium rerum terrenarum cura sit deponenda, ac solùm id cogitandum vt venienti quis dignè occurrat, ita vt si fuerit quis in tecto domus, non cogitet de vasis, hoc est, supellectili tollenda & seruanda: aut qui in agro, non redeat retro vt quid tollat è domo: sed quocũq; loci repertus fuerit, ibi expectet sui immutationem, auideque cupiat venienti occurrere iudici, atque his bonis cõtemptis festinet ad meliora. Huic intelligentiæ cõuenit quod sequitur: Memores estote vxoris Lot. Perstat enim Dominus in exẽplo proximè præcedenti, cui comparauit diem sui aduentus. Nam quoniam dixit sic futurum, quando reuelabitur, quomodo fuit quando Deus pluit ignem & sulphur super Sodomam, commodè nunc monet vt cogitemus quid acciderit vxori Lot, nempe quomodo conuersa sit in statuam salis, propterea quòd amore quodam eorũ quæ in Sodomis reliquerat, capta retrorsum respexerat, idq; recordantes caueamus & nos, ne ad terrena hęc bona respiciẽtes in illa die malè pereamus, sed potius ad ea quæ antè sunt nos extendentes saluemur cum Lot,

A etsi cum dispendio omnium fortunarum. Vt autẽ significaret Dominus in illo die non tantùm facultates omnes contemnẽdas esse, sed & vitam istam temporalem, subiecit: Quicunque quæsierit animã suam saluam facere, perdet illam, &c. quo significat eum qui vitæ huius amore tũ vehementer tenebitur, & omni ratione quęret vitam hanc seruare, perditurum vitam: eum verò qui vitã hanc contemnere & nihilifacere poterit, spe & amore melioris vitæ, lucrifacturum vitam, & animam suam viuificaturum. Omni quidem tempore terrena bona & vita propria propter Christum contẽnenda sunt, sed maximè id faciendum erit cùm ad generale illud venturus est Dominus iudicium, & simi- B liter cùm mortis tempus instare quis aduertit, vt & tunc terrenarum rerum curam & amorem relinquat, nec impensè vitam hanc amet, sed spe fœlicioris vitæ hanc non grauetur vitam perdere. Cæterùm quod dicit, In illa hora; non præcisè ipsam horam intelligendum est significare, in qua Dominus reuelabitur, sed tempus aduentui & reuelationi valdè propinquum, cùm scilicet totus orbis cõmoueri cœperit. Nam Domino iã apparente, nulla monitio prodesse poterit cuiquam. Græca tamẽ & codices Latini correctiores habent: In illa die.

ᶜDICO VOBIS ᵃTVNC ᶜIN ILLA NOCTE ᶠERVNT DVO IN LECTO VNO, &c.] His iam significat Dominus, in aduentu suo, & C subito bonorũ à malis fiendam separationem, & inter coniunctissimos hanc separationem fiẽdam. vt duplici hoc nomine magis nos ad vigilantiam prouocaret, nec existimemus demum nos dignos facere posse & aptos qui illi occurramus, cùm eum mox venturum præsentierimus: aut alicuius consortio sic fidamus, vt per eum putemus nos saluandos. Significat item his nullum esse vitæ genus quantumuis abiectum, in quo non suos habeat qui ad æternam sint assumendi fœlicitatem, vt ne quis ob conditionem suam sibi displiceat. Porro cùm & apud Matthęum, & apud Lucam nos legamus tria hominum paria, ex quibus vnus sit assumendus ad gloriam, alter relinquendus extre- D mo exitio, apud Græcos in vtroque Euangelista duo tantum ponuntur paria. In Luca enim prætermittitur de duobus in agro: apud Matthæum verò de duobus in lecto, ita vt apud nos, in vtroque Euangelista, tertia pars adiecta sit ex altero Euangelistarum. Quoniam enim Lucas in nocte dicit futuram vnius assumptionem & alterius relictionem, ideo omisit de duobus in agro operantibus, quoniam nocti non conuenit esse & operari in agro, sed duo tantùm posuit paria nocti conuenientia, vtpote duorũ in lecto vno existentium, & duarum in vnum, id est, simul in pistrino molentium, quod ancillæ etiam nocturno tempore facere consueuerunt. Per quæ duo paria, omnes E homines comprehendit, significans ex vtroque sexu quosdam eligendos aliis relictis, & tam ex diuitibus & liberis significatis per quiescẽtes in lecto, quàm ex pauperibus & seruis significatis per eas quæ molunt in mola, quosdam saluandos aliis pereuntibus. Matthæus verò quoniam postquam dixisset: De die autem illa nemo scit; subiecit: Tũc duo erunt in agro; ac proinde videretur significasse in die Dominum venturum, & futuram hominum assumptionem, duo illa posuit hominum paria quæ diei conuenirent: vnum par operantium vel existentium in agro, & alterum operantium

domi in mola: quibus duobus paribus etiam est complexus vtrumque sexum & vtramque hominũ conditionem, liberorum scilicet & seruorum, vel diuitum & pauperum. Ditioribus enim & liberis cõuenit operari vel versari in agro, pauperibus & seruis molere in mola. Omisit autem de duobus in lecto, quòd hoc non conueniret tempori diurno. Nec discordiam aliquam arguit hæc diuersa Euangelistarũ narratio. Etsi enim sint diuersa verba, idem tamen apud vtrumque significatur. Et alioqui si diuerso tempore dicta sint à Domino quę Lucas scribit & quę Matthęus, sicut diuerso ea scribunt loco, non mirum est Dominum de eadem re diuersimodè diuersis locutum temporibus. Cæterùm per duo illa apud vtrũque Euangelistam paria mysticè accipitur rectè designari duplex fidelium vitæ genus, nempe & quod contemplationi ac otio vacat, & quod in actione & labore consistit: vt per quiescentes in lecto & existẽtes in agro, intelligantur ij qui contẽplatiuam, quietam & solitariam delegerunt vitam: per molentes in mola, ij qui actiuum vitæ genus amplexi sunt. Quòd si tria legamus hominum paria apud vtrumque Euangelistam, per ea ad literam significabuntur tria hominum genera, nempe otiosorũ & laborantium, quorum alij in agro, alij domi operantur, aut alij libero digna, alij seruilia peragunt. Mysticè autem secundùm Remigiũ, in his tribus tres ecclesiæ ordines rectè accipiũtur designari. Per duos in agro, ordo prædicatorum, quibus commissus est ager Ecclesiæ: per duos in mola, ordo coniugatorũ, qui dum per diuersas curas nunc ad hæc, nunc ad illa flectuntur, quasi molas in circuitu trahũt: per duos in lecto, ordo continentium, quorum requies nomine lecti designatur. In quibus ordinibus sunt boni & mali, iusti & iniusti, & ideo ex eis quidam assumuntur, & quidam relinquuntur. D. Chrysostomus in Matthæo videtur etiam legisse de duobus in lecto. D. verò Hieronymus non, quia in Cõmentariis tantùm meminit eorum qui in agro, & qui in mola. Porro ex Luca apparet Dominum noctis tempore venturum ad iudicium, quia dicit; in illa nocte erunt duo in lecto. Ex parabola autẽ de decem virginibus, quæ apud Matthæum est postea, apparet quòd etiam media nocte resurrectio & iudicium sint futura, cùm dicitur: Media nocte clamor factus est, &c. Vnde Cassiodorus super illo Psalmi: Media nocte surgebam. Hoc, ait, tempore primogenita Ægypti percussa sunt, quãdo & sponsus venturus est. In quo autor ille videtur imitatus D. Hieronymum, qui super illo Matthæi: Media nocte clamor factus est; scribit traditionẽ esse Iudęorum, Christum media nocte venturum in similitudinem Ægyptij temporis, quando Pascha celebratum est, & percussa primogenita Ægypti. Vnde putat & fluxisse traditionem Apostolicam quæ in sua adhuc permansit tempora, vt in die vigiliarũ Paschę, ante noctis dimidium, populos dimittere non liceret, expectantes aduentum Domini, additq; ob id dixisse Psalmistam: Media nocte surgebam ad confitendum tibi super iudicia iustificationis tuę. Non tamen hæc loca necessariò conuincunt, noctis tempore Dominum venturum. Potest enim intelligi dictum de nocte, primùm quia adueniet inopinatè, iuxta illud Pauli: Dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet; deinde & propter tristem omnium rerum faciem quę erit circa eius aduentum, dum sol & luna obscurabuntur. Creditur autem à quibusdam non improbabiliter, resurrectionẽ omnium fore in crepusculo, sole existente in oriente, & luna in occidẽte, quia in tali dispositione sol & luna creduntur esse creata, vt sic eorũ circulatio compleatur penitus per reditum ad idem pũctum, vnde de Christo creditur quòd tali hora resurrexerit. Cùm autem audirent discipuli ex duobus alterum assumendum, cupidi noscere locum regni de quo adhuc carnaliter cogitabant, quærunt: Vbi Domine? pro, Quò Domine, scilicet assumentur? Nam, vbi, hic pro quò positum est, cùm inter vbi & quò sit Latinis differentia, quod tamen vtrumque Græca dictio πῦ significat. Dominus verò significare volens non opus esse vt de loco sint soliciti, satísque esse vt sciant se ibi futuros vbicunque ipse est futurus, dicit: Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. Quod suprà satis est expositum. Est autem hîc Græcis pro dictione, corpus, σῶμα non πτῶμα, id est, cadauer, quemadmodum apud Matthæum, sed sicut apud nos corpus pro cadauere nonnunquam accipitur, ita & hic accipitur σῶμα.

An nocte futura resurrectio. Matt 25. Psal. 118. Psal 118. 1. Thes. 5. Matth.

[b]VIDETE, [l]VIGILATE [f]ERGO, [b]ET ORATE, [c]OMNI TEMPORE ORANTES, &c.] Admonuit superius cauere ab his quę vigilantiam impediunt, nunc verò admonet nos ad vigilantiã, nec ad eam tantùm, sed & ad orationem, dicens: Vigilate & orate; quæ duo & postea cõiunxit, cùm ad vigilãtiam corporalem suos admonuit iamiam capiendus. Et quidem bene hæc duo coniuncta sunt. Nam sic significatum est, nostra quidem opera & diligentia opus esse, sed huic tamen non sic fidendũ, quin agnoscere debeamus nos nihil posse sine gratia Dei. Cùm enim dicit, vigilate, nostrã requirit diligentiam: cùm verò, orate, vult vt pendeamus toti ab adiutorio diuinæ gratię. Sicut autem Paulo, cùm dicit: Non dormiamus sicut & cæteri; dormire est, à bonis cessare operibus: ita vigilare apud illum & hic est, bonis vacare operibus, assidueque venturum Dominum expectare. Cęterùm illud, omni tempore, quod est apud Lucam, potest coniungi vel cum pręcedenti verbo, vigilate, vt significetur omni tempori vigilandum: vel cum participio, orantes, vel potius ad vtrumque referendum est. Omni autem tempore orandum, non quòd omni momento hoc sit faciendum, & soli vacandum orationi, sed quòd incessanter sit orandum, & nunquam ab oratione penitus cessandum, quod fit si non satis putemus semel Deum quid rogasse, sed singulis diebus & oportunis horis perseueremus eum orare. Sic Paulus iubet sine intermissione orare. Sic & per parabolam de iudice iniquo docet semper oportere orare, & nunquam deficere. Alioqui etiam semper orat, qui bonis semper insistit operibus. His enim significat se petere & quærere regnum Dei. Quid autem orandum sit explicat, subiungens: vt digni habeamini vel reddamini fugere omnia ista quæ futura sunt, mala scilicet impiis obuentura, & stare ante filium hominis. Quę pars dupliciter accipi potest. Primò, vt stare ante filium hominis, sit illius vultum simul cum sanctis Angelis in æternum conspicere, vt significentur duo precanda, fuga malorum, & consortium fœlicitatis. Secundò, vt stare ante filium hominis, sit illius iram & seueritatem in tremendo iudicij die sustinere, & intrepidè tunc coram illo consistere, quomodo de iustis dicitur: Tunc stabunt iusti in magna constantia aduersus

Luc 22. 1. Thes. 5. 1. Thes. 5. Sapien 5.

aduerſus eos qui ſe anguſtiauerunt. Contrà verò de impiis dicitur: Ante faciem frigoris eius quis (Pſal. 47. Naum 1.) ſuſtinebit? Et: Ante faciem indignationis eius (Pſalm 1.) quis ſtabit? Et: Ideo non reſurgent impij in iudicio, neque peccatores in concilio iuſtorum. Hic enim pro, reſurgent, dictio Hebraica magis ſignificat ſubſiſtent aut ſtabunt, vt quidam vertunt, vt ſignificetur impios in iudicio non ſubſtituros nec toleraturos Dei vultum & iram, nec ſuam cauſam tunc poſſe probare, ſed caſuros à cauſa ſua. Hos enim etiam Latinus ſermo ſtare dicit in iudicio, qui ſuam cauſam probare & defendere valent. Docet autem Saluator orandum, non vt fugiamus mala, ſed vt digni, inquit, habeamini, vel, vt Græca etiam poſſunt verti, vt digni reddamini. Nemo enim fugere ventura mala, & ſtare ante filium hominis poterit, niſi qui dignus hîc factus fuerit: id autem quoniam gratia Dei nobis contingit, precibus à Deo ambiendum eſt. Et tamen quia etiam in nobis ſitum eſt dignum fieri regno Dei, hinc (2.Theſ.1.) Paulus Theſſalonicenſibus ſcribens, dicit eos perſecutiones æquo animo tolerare, vt digni habeantur in regno Dei. Addit autem cauſam Dominus ob quam ſit ſemper vigilandum, nimirum ob incertitudinem ſui aduentus, quia, inquit, neſcitis qua hora Dominus veſter venturus ſit. In quo alludit ad exemplum ſeruorum, qui veſpertino & nocturno tempore vigilando expectant ſuum dominum reuerſurum à nuptiis hora incerta. Quam parabolam latè Dominus proſecutus eſt Lucæ 12. in cap. Concordiæ 87. Ad idem ſeruorum exemplum alluſum eſt, & cùm mox apud Marcum ſequitur: Vigilate ergo, neſcitis enim quando dominus domus veniat, ſerò an media nocte, an gallicantu, an mane. Hæc enim quatuor, ſunt fines vigiliarum quatuor, in quas nox etiam apud Lucam diuiditur in dicta parabola. Ex cuius parabolæ explicatione patet quid ſignificauerit Dominus per hæc quatuor, nimirum omni nobis ætate vigilandum, quòd neſciamus qua ætate Dominus ſit vẽturus. Prȩter autem hanc parabolam de ſeruis dominum ſuum expectantibus, hic indicatam magis quàm expreſſam, ſequuntur hic maximè apud Matthæum & aliæ parabolæ, quibus ad vigilantiã nos hortatur Dominus. Et primùm quidem Matthæus habet parabolam de patrefamilias vigilante contra furem, quæ loco prȩdicto tractata eſt apud Lucam, qui eandem totidem verbis ibi deſcripſit. Aliam parabolam hic propriè habet Marcus de homine qui peregrè profectus reliquit domum ſuam ſeruis gubernandam, cui non diſſimilem & Matthæus habet capite ſequenti. Eſt autem apud Marcum locutio imperfecta, ſupplenda in hunc modum: Sic habet ſe regnum Dei, ſicut homo qui peregrè profectus reliquit domum ſuam, & dedit ſeruis ſuis poteſtatem cuiuſque operis, id eſt, poteſtatem faciendi quicquid domui ſuæ vtile eſſet, & ianitori præcepit vt vigilet. Quod, quantum attinet ad literam, nõ ſic eſt accipiendum, quaſi non & aliis quàm ianitori præceptum ſit vigilare, ſed quòd huic id maximè præceptum ſit, & pro proprio ei iniunctum officio vt vigilet, ne per illius incuriam quis irrumpat in domum, & auferat quæ domini ſunt, aut perturbet opus laborantium ſeruorum. Græca enim pro genitiuo cuiuſque operis, habent, & vnicuique opus ſuum, dedit ſcilicet, vt intelligamus ſingulis ſuum deputatum officium proprium. Pro accuſatiuo, poteſtatem, quidam co-

A dices Græci habent ἐξουσίαν, quod poteſtatem ſignificat: alij verò habent οὐσίαν, quod ſignificat ſubſtantiam & facultates, id autem conuenit cum ea quæ apud Matthæum ſequitur parabola, in qua etiam introducitur homo peregrè proficiſcens, qui dicitur ſeruis ſuis tradidiſſe bona ſua. Significare autem hac parabola voluit Dominus, ſe in longinquam ex hoc mundo regioné profecturum, nempe in cœlum ac domum ſuam, hoc eſt, Eccleſiam relinquẽdam gubernationi ſeruorum ſuorum, hoc eſt, Chriſtianorum, quibus ſingulis ſuum munus iniunxit, dans alios quidem Apoſtolos, alios Prophetas, alios doctores, &c. cùm autem ſingulis in ſuo vigilandum ſit opere, ianitoribus, hoc eſt, Ec-
B cleſiarum prælatis, & imprimis ſummo ianitori Petro, iniunxit peculiariter vigilare non pro ſe tantùm, ſed & pro tota domo Dei, ne hæretici tanquã fures & latrones, per ianitoris dormitantiam irrumpant in domum Dei, & vaſa Domini, hoc eſt, fideles illinc diripiant, aut alioqui pacem & diligentiam bene laborantium ſeruorum interturbent. Sicut autem finis huius parabolæ facit peculiariter ad commonefaciendum Apoſtolos, eorumque ſucceſſores: ita & ſequens apud Matthæũ parabola de ſeruo conſtituto ſuper familiam domini, quæ explicata eſt in prædicto Lucȩ loco: nec quicquam hîc adiiciendum videtur, niſi quòd hîc dictum ſit: partemque eius ponet cum hypocritis;
C cùm ibi dictum ſit: cum infidelibus; fortè propterea, quòd capite præcedenti apud Matthæum, multa Dominus dixerit contra hypocritas, ſcribas & Phariſæos, vt ſignificaret ſuos miniſtros coniungendos in ſupplicio ſcribis & Phariſæis, quos tantopere fuerat execratus. Porrò cùm apud Marcum Dominus ſubiungat: Quod autem vobis dico, omnibus dico: Vigilate; ſignificat ſe non ſolùm hæc illis dicere qui tunc audiebant, ſed etiam omnibus qui poſt ipſos venturi eſſent vſque ad nouiſſimum diem. Quanquam autem dies ille non omnes eos quibus hæc dicuntur inuenturus ſit in hac vita, omnibus tamen ob illum diem vigilandum præcipitur, quia eatenus dies ille ad omnes per-
D tinet, quòd dies ille, inquit Auguſtinus, vnicuique venit, cùm venerit ei dies vt talis hinc exeat, qualis iudicandus eſt illo die. In quo enim quemque inuenerit ſuus nouiſſimus dies, in hoc eum comprehendet mundi nouiſſimus dies, quoniam qualis in die iſto quiſque moritur, talis in die illo iudicabitur. Sic Auguſtinus epiſtola 80. quæ eſt ad Heſychium.

DICEBAT AVTEM ET PARABOLAM AD ILLOS, QVONIAM OPORTET SEMPER ORARE, ET NON,] Sequentem parabolam quam Lucas ſcribit in principio cap. 18. dictam à Domino, cùm ad Apoſtolos diceret quæ præcedunt in fine cap. 17. de aduentu ſuo, patet ex
E eo quod in fine adiungitur: Veruntamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra; proinde eam cum illis ex Lucæ cap. 17. viſum eſt hoc loco collocandam, idque oportunè. Admonet enim ad perſeuerantem orationem, propter aduentum filij hominis citò & certò futurum, ad quam propter idem etiam in præcedentibus hortatus eſt apud Lucam, dicens: Vigilate ergo omni tempore orantes. Sed in præcedentibus ad orationem perſeuerantem hortatus eſt, ne aduentus ipſius nos opprimat imparatos: Hac verò parabola ad eandem hortatur, quòd per eam certò

in aduentu illo ſimus liberandi à malis huius vitæ & perſecutionibus impiorũ; quas ſuprà ſignificauit fidelibus obuenturas, cum dixit venturos dies in quibus deſideraturi eſſent vnum diem filij hominis. Dicit ergo Euangeliſta: Dicebat autẽ etiam parabolam ad illos, nempe diſcipulos, propterea quoniã oportet ſemper orare, hoc eſt, dicebat parabolam ad eum finem, vt doceret ſemper orandũ eſſe. Quem ſenſum Græca clarius ſignificant, quæ habent, πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι, id eſt, vt vertit Eraſmus, ad illud ſpectantem, quòd oporteret ſemper orare. Et non deficere, ſupple animo, hoc eſt, nõ defatigari, nec delaſſari ob dilationem rei petitæ. Non enim illud, non deficere, ſic eſt exponendum, vt ſit, non ceſſare ab oratione, quanquam eodem redeat ſenſus. Græcè enim non eſt ἐκλείπειν, ſed ἐκκακεῖν, quod eſt malis ſuccũbere, deficere animo, ac labori cedere. Vnde Paulus Ephe. 3. monet μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσιν, id eſt, non deficere animo in tribulationibus. Porro parabola hæc, vt & ſuprà eſt indicatum, ex earum eſt genere quæ petuntur à diſsimili, & quibus aliquid probatur & oſtenditur ex diſsimilitudine rei quæ componitur & comparatur cũ eo quod parabola proponit, proinde non eſt laborandum vt quæ de iudice, qui in parabola proponitur, dicũtur, Deo accommodentur cũ quo fit comparatio. Non enim Deus cum hoc iudice comparatur tanquam cum ſimili ſibi, ſed tanquam cũ diſsimili, vt ex vi perſeuerantis orationis apud iudicem & immiſericordem, & iniuſtum, diſcamus quàm ſit efficax apud Deum miſericordiſsimum ſimul & iuſtiſsimũ perſeuerans oratio. Et quidẽ, (vt habet Chryſoſtomus ſerm. 2. de orando Deũ, vbi hanc parabolam pulchrè expendit) ſatis fuiſſet iuſti ac miſericordis iudicis perſonam propoſuiſſe, vt huius iuſtitia collata cũ Dei bonitate demonſtraret quantũ valeat deprecatio. Etenim ſi benignus & manſuetus homo placidè recipit qui ſupplices accedũt, quanto magis idem facturus eſt Deus, cuius tanta eſt erga mortaliũ genus benignitas, vt non ſolùm noſtram excedat intelligentiã, verũ etiam maior ſit, quàm vt huius magnitudinem Angeli ipſius poſsint animo complecti? Suffeciſſet ergo iuſti & boni iudicis inducere perſonam, ſed quo efficacius inſinuaret Dominus vim perſeuerãtiæ precum, iudicem maluit proponere Deo diſsimillimum. Refert autem rem veluti geſtam, quæ fortè ſic vt narratur geſta non fuit, ſed à Domino, vt & aliâs, cõficta eſt propter doctrinæ fructũ, quomodo & philoſophi, & oratores apologos fingere ſoliti erant. Iudex, ait, quidam erat in quadam ciuitate, qui Deũ nõ timebat, & hominem non reuerebatur, hoc eſt, impius ſimul & impudens, qui nec metu numinis, nec pudore hominũ tenebatur. Vbi notandum, quòd pro impietatis huius exaggeratione, ſecũdo loco dicit nec hominem reuerebatur; ſignificans maioris malitiæ indicium eſſe, neq; homines revereri. Deum enim multi non timent, vt quem non vident, attamen hominum reuerentur conſpectũ, ideo & minus peccant: quando autem & apud homines quis impudens fuerit, tunc omnis malitiæ vertex videtur. Inducit autem Dominus non quamuis perſonam, ſed viduam interpellantem hunc iudicẽ, partim quòd id conueniret rei per parabolam ſignificandæ, nam viduæ conuenienter comparantur fideles, ſed multò magis, vt iudicis huius inclementiam & iniuſtitiam magis exaggeraret, dũ ne eius

A quidem precibus longo tempore flexus eſt, pro qualium defenſione maximè in ciuitatibus præficiuntur iudices, imo cui etiam non rogatus debuiſſet ex officio præſtitiſſe quod petebatur. Vindica, ait, me de aduerſario meo, hoc eſt, defende me, & libera ab eo qui mecum coram te diſceptat. quaſi dicat: Cùm bonam habeam cauſam, opprimor tamen opibus & gratia aduerſarij mei. Vidua ſum, & omni ope deſtituta, tu ergo pro tuo officio vindica ius meum contra aduerſarij mei violentiam. Non enim nomen, aduerſarius, hic accipitur vt ſit idem quod hoſtis aut inimicus, ſed pro eo qui in iudicio contendit. Eſt enim hic Græcis rurſum, ſicut & Matth. 5. ἀντίδικος. Cùm autem non
B deſiſteret à precando vidua, tandem improbitate & moleſtia precantis victus iudex, dixit intra ſe, id eſt cogitauit ſecum: Etſi Deum non timeo, nec hominem reuereor, &c. In quibus verbis videtur eſſe repugnantia quædam. Si enim non reuerebatur hominem aliquem, quomodo metuebat ne ſugillaretur à vidua? At facilis erit reſponſio, ſi illud ſugillet me; accipiatur in eo ſenſu quem indicat Beda, qui ſic habet: Quantum Deus, qui bonus & iuſtus eſt, curet deprecantes ſe, hinc coniici voluit Dominus, quòd nec iniuſtus homo eos qui ſe aſsiduis precibus tundunt, vel propter tædium deuitandum poteſt contemnere. Nam hoc eſt quod
C ait, ne veniens ſugillet me. His enim verbis videtur ſignificare Beda, illud, ſugillet me, eſſe idem quod aſsiduis ſuis precibus obtundat, aut potius tædio afficiat. Nam iſtud Bedæ deſumptum eſt ex Auguſtino lib. 2. de quæſtione Euang. ca. 45. vbi ſic habetur: Cùm Deum non timeret, nec hominem revereretur, viduæ tamen aſsiduis interpellationibus ceſsit, vt eam vindicaret, ne ſibi ab illa tędium fieret. Nam hoc eſt quod ait; ne veniens ſugillet me. Hæc ibi. Itaq; nihil aliud ſignificabitur quàm iudicem hunc ob id ſtatuiſſe vindicare viduam, vt à moleſtia liberaretur. Albertus ſimilẽ ſenſum indicans, ridicula quædam adfert de vocabulo ſugillare, quæ pleriſque dederunt occaſionem malæ
D intelligentiæ præſentis loci. Sugillare, inquit, tantum valet quãtum ſubgulare. Componitur autem, ſicut dicit Iſidorus, à ſugo & gula. Quaſi, ne ſugat tandem ſanguinem de gula mea. Quod proprium dicitur eſſe lamiarum, quæ occultè veniunt ad homines, & ſugunt ſanguinem de gula eorum. Vnde alia litera habet: Ne iterum atque iterum veniens ſugillet me. Hæc ille. Hinc Dionyſius exponit, ſugillet me, hoc eſt, importunis ſuis clamoribus ſtrãgulet aut ſuffocet. Verùm lõgè aliud ſignificat verbum ſugillare, nimirum ex percuſſu carnem maculare, à ſugendo, quòd ſuccus, hoc eſt, liuor deducatur. Propriè autem ad genas & oculos pertinet, quæ ſugillata dicuntur, cùm ex percuſsione red-
E duntur liuida: quemadmodum fiebat à pugilibus, qui ſupernè ſugillabant genis liuore notatis, infernè ſupplantabant, impulſo ad ruinam antagoniſta. Correſpondet id verbum bene dictioni Græcæ hic poſitæ, ὑποπιάζῃ, quæ deriuatur ab ὑπὸ, & ὤψ ὠπος, id eſt, oculus & facies; vnde ſignificat propriè liuore ſeu ſanguinis nota oculos & faciem maculare, quod Latinis eſt ſugillare. Dicitur & Græcis per ω, ὑπωπιάζω, eo quòd Græcis dicatur & ὤψ ὠπος, & ὦψ ὦπος, vtiturque eo verbo per ω D. Paulus in Epiſt. ad Corinth. 1. ca. 9. vbi perſiſtens in metaphora à pugilibus deſumpta, dicit ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, pro quo nos legimus: Caſtigo corpus meũ.

Auguſtinus

Augustinus verò alicubi magis explicās vocabuli Græcanici vim, habet: Liuidū reddo corpus meū. Ad hāc ergo vocabuli sugillare, significationē, videri potest respexisse Beda, cū indicat secutus Augustinū, sugillare hic esse, assiduis precibus hominem tundere, aut tædio afficere, & velut alapis incussis molestiā exhibere. Metaphoricè autem sugillare est vituperare aliquē & accusare, ac maculam alicuius famæ inurere, quomodo D. Hieronymus in præfatione Pētateuchi ait: Qui me asserūt in 70. interpretū sugillatione, id est, vituperatione & accusatione. In qua significatione hic potius accipiē dum videtur propter illā particulā, in nouissimo, hoc est, tandem. Illa enim significatur ipsum præter molestiā precū quam iam passus fuerat, etiam metuisse tandem & aliud malū sibi obuenturū. At si metuebat sugillationē, hoc est, vituperationē sui & derogationem famæ suæ, quomodò non reuerebatur homines? Dici potest metuisse illum sugillationem hanc, quanquā nullo hominū pudore teneretur, quia metuebat ne accusatus & delatus, à ciuibus priuaretur sua potestate. Non enim dicitur eū non timuisse homines, sed non reueritū, quod est, vt interpretatur D. Chrysostomus loco prædicto, πᾶσαν αἰδῶ τῶν ὀφθαλμῶν ἀπορρίψαι, id est, omnem verecundiam oculorū abiecisse, quod stare potest cum prædicto metu. Pudor enim est rei inhonestę: metus, rei malę. Alius quidā priorē verbi eāq; propriam significationē amplectēs, illud quod est Gręcis εἰς τέλος, id est in finē, pro quo nos habemus, In nouissimo, vertit Assiduè, vt sæpe in Psalmo accipitur illud, in finē, vt cùm dicitur: Vsquequo Deus irascēris in finē, id est, perseueranter & sēper. Certe Euange. Syriacū habet; ne omni tēpore veniens negotium mihi facessat. Euthymius Græcā dictionem exponit dupliciter, si credendū est interpreti, vt aut sit, grauiter aspiciat, aut sit idē quod cogat. In priore significatione videtur verbū ὑπωπιάζω, intellexisse deriuari ab ὑπὸ & ὤψ: in secūda verò ab ὑπὸ & πιάζω, quod est premo. Cæterū in apophthegmatibus referūtur quædā nō dissimilia huic parabolæ, quibus itē vis improbarū precū ostēsa est. De Philippo enim Macedonū rege narratur, quòd anus quædā paupercula ipsū appellarit, vt causam ipsius cognosceret, cūq; ille frequenter hac flagitatione interpellatus respōdisset sibi nō esse otium, anus inclamauit, proinde ne rex quidē esse velis. Tum Philippus admiratus aniculę liberā & constantē vocē, nō illi solū præbuit aures, sed & alios audiuit. Hoc & Adriano tributur imperatori, neq; quicquam vetat idem à pluribus vel dici, vel fieri.

Psal. 78.

AIT AVTEM DOMINVS: AVDITE QVID IVDEX INIQ.] Narrata parabola, excitat Dominus auditores, vt ex animaduerso facto huius iudicis, intelligant absurdissimū esse nō idē electos expectare à Deo perseuerātibus precibus, quod per has ab illo fuit extortū. Ideoq; non simpliciter dicit: Si victus precibus iniquus iudex fuit, multo magis Deus vincetur: sed vt magis ad fiduciam in Deū excitaret, significaretq; planè absurdū esse non id expectare à Deo, quod ab impiis extorquet oratio cōstans, primū erigens ad narrati exēpli considerationē: Audite, ait, quid iudex iniquitatis, id est, iudex iniquus dicit. Deinde cū hoc componens Deum subdit: Deus autē nō faciet vindictam, &c. quasi dicat: An id in cuiusquam animū venire potest, vt id de Deo sentiat, si aduertat quid nonnunquam faciūt impij iudices, precū cōstantia victi. Si apud eū qui nec causę iustitia, nec personæ miseria flectebatur, iustæ preces miserandæ viduæ tantùm valuerūt ob solam perseuerantiam, an non multo magis ob similem constantiā iustissimæ preces piorum in hoc mundo afflictorū, valebunt apud Deū, qui & iustissimus simul & misericordissimus est, & pios, ád se iugiter clamātes elegit, & dilexit ante constitutionē mundi? Si audiuit ille cui molestū erat rogari, an nō multo magis audiet, qui vt oremus hortatur? Ex qua explicatione patet variis de causis magis expectandū preces sanctorum, si perseuerātes sint, efficaces fore apud Deum, quàm apud iniquū iudicem fuit oratio viduæ. Primùm, quòd cùm sit iustissimus, non possit iustitiam negligere, quam implorant piorū preces. Deinde, quòd cùm sit misericordissimus, non possit non commoueri miseria eorum qui iniustè opprimūtur, quales sunt pij clamantes ad ipsum. Ideo enim piorum preces comparat cū precibus viduę, quæ & miseranda erat ob suam impotentiā ac aduersarij violentiam, & tantùm quod iustū erat petebat, vt intelligamus illorū preces non posse non exaudiri à Deo, qui & miserandi sunt, & quæ iusta sunt postulant. Tertiò, quòd pij clamātes ad ipsum sint electi & dilecti ab ipso, quos proinde negligere non poterit. Postremùm, quòd precū perseuerantia non sit Deo importuna & molesta, sicut fuit huic iudici: ac proinde si res ingrata & molesta iudici tā fuit efficax apud hunc iudicē, multo magis eadem valebit apud Deū, cui illa gratissima est & minimè molesta. Tres primas rationes satis indicant verba Domini dicentis interrogatiuè: Deus autem non faciet vindictam electorū suorū? Eo enim significatur illos qui hic Deum rogare dicuntur, & quæ iusta sunt petere, & iniustè affligi, & à Deo dilectos esse, & proinde Deū pro iustitia sua, & misericordia, ac dilectione non posse illos negligere. Cæterùm pro eo quod sequitur: & patientiam habebit in illis; Græcè est. καὶ μακροτυμῶν ἐπ' αὐτοῖς, id est, & longanimis vel patiēs existēs super illis. Vbi coniūctio, &, accipi potest pro etiā, vt sit sensus: An non faciet vindictā, etiam cùm patiens fuerit & longanimis super illis, hoc est, etiamsi ad tempus despicere & negligere videatur eorū iniuriam, & differre eorum petitionem? Sic enim intelligunt Theophylactus & Euthymius. Potest item coniunctio, &, coniunctiuè accipi, vt in participio μακροθυμῶν subintelligatur ἔςαι, vt sit sensus: An nō faciet vindictam, & an longanimis erit in illis vel erga illos, electos scilicet exaudiēdos & vindicandos; hoc est, an lento leniq; animo patietur illos affligi impunè, vt significetur Deum non fore longanimem in illis, nec diu passurum eos affligi, aut frustra clamare ad se. Qui sensus magis cōuenit sequenti sententiæ, qua Dominus asserit Deum cito facturum electorū vindictam, cùm ea omnino videatur Dominus affirmare voluisse contrarium eius quod modò interrogauit, nēpe quòd non erit longanimis, sed quòd faciet eorum vindictam cito. Pugnat enim cito cum longanimitate. Apud Chrysostomum libr. 2. de orando Deum non legitur participium, sed verbum, καὶ μακροθυμεῖ, quomodo & interpres noster legisse videtur. Est autē nostræ lectionis hic sensus: An Deus patientiam habebit in illis, hoc est, an longanimiter sustinebit iniuriam electorū suorum, vel, vt ad Græca magis accedatur, An longanimem se exhibebit erga illos inuocantes, vt differat eos exaudire & vindicare.

Secundùm quam explicationem, in illis, pro erga illos positum erit, & patientia pro longanimitate. Similis loquendi modus est Eccle. 35. vbi etiam de orantibus Deum dicitur: Et fortissimus non habebit patientiam in illis; vbi etiam est verbum hoc loco positum μακροθυμεῖ, hoc est, longanimis erit. Porro quæri hic potest quomodo electi precentur se vindicari à persecutoribus. Id enim significatur cùm dicitur Deus facturus vindictam electorum clamantium ad se. Illud enim indicat electos clamantes ad Deũ petere eam vindictam quam Deus facturus dicitur, quemadmodum vidua cui electi comparantur, se petiit vindicari, dicens: Vindica me de aduersario meo. Ad quem modum apertè se petunt vindicari animæ sanctorum dicentes in Apocalypsi: Vsquequo Domine, sanctus & verus, non iudicas & non vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra? At hæc precatio contraria videtur præcepto Domini, quo iubet orare pro inimicis & persecutoribus. Ad hanc quæstionem, saltem quod ad præsentem attinet locũ, simplicius fuerit sic respõdere, vt dicatur, electos ideo tantùm hîc dici precari vindictam sui, quia petũt sui liberationem ab iniquis impiorũ persecutionibus, non autem quia petũt vltionem & suppliciũ inferri impiis: quemadmodũ vidua quæ dixit: Vindica me de aduersario meo; non tam petiit vltionem aduersario suo inferri, quàm se liberari ab illius violentia. Vindicare enim aliquem tripliciter accipitur. Nã & vindicare dicimur aliquem, cũ illi pro iniuria quapiam vltionẽ inferimus. Et rursum cũ pro iniuria ipsi illata, alteri vltionẽ inferimus. Et tertiò, cùm ipsum ab alterius iniuria & oppressione liberamus. Aliquando enim vindicare, sicut & Græca dictio ἐκδικεῖν, est simpliciter liberare ab iniuria etiã sine iniuriantis vltione. Itaq; rectè hîc intellexerimus sãctos precari vindictã sui, quia petunt vt ab iniusta inpiorũ liberentur oppresione. Sic & intelligi potest oratio sanctorũ in Apocal. vt significet non tã desideriũ vltionis quàm liberationis ipsorũ. Quamdiu enim sanctorũ interfectorum corpora non sunt resuscitata, tamdiu sanguis eorũ non est vindicatus de his qui habitant in terra: quia tamdiu sanguis eorũ ab impiis conculcatur, & vita eorũ ac mors irridetur. Cùm verò declarabitur toti orbi quòd computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est, cùm induta erunt corpora illorum stola immortalitatis & claritatis, tum eorũ sanguis erit vindicatus ab eis. Et tamen etiam rectè intelligi potest his locis, electos precari vltionem de impiis sumendam, eo modo quo eam Prophetæ frequenter precantur, nempe ex zelo iustitiæ, & consideratione diuinæ æquitatis cui suam cõformant voluntatem, atq; ex zelo gloriæ diuinæ, quam hinc vident illustrandam. Est & tertius modus, quo subtiliori intelligentia ostenditur quomodo sancti etiam misericorditer petunt impiorũ vindictam & vltionẽ, nempe quia orant vt Dei gratia afflati desinant esse mali, & conuertantur ad Deũ: aut temporali vltione castigati vel cõuertantur ad Deũ, vel cohibeãtur vt minus peccent, & alios lædant, ne grauius postea damnẽtur, & cõmuni bono plus noceãt. Imple enim, ait Psalmista, facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine. Cęterùm citò dicitur Deus facturus vindictam electorũ suorũ, quanquam diu aliquando differre videatur. Primùm, quia congruo & oportuno tempore eos vindicat & liberat. Citò e-

Apoc. 6.

Psal. 82.

A nim fit, quod tam citò fit quàm illud fieri cõuenit. Voluit enim Dominus significare Deũ non hominum more differre adimpletionẽ orationis sanctorum suorũ, quasi parũ illis faueret, aut tardus esset ad benignitatem, misericordiam & iustitiam: sed si quãdo differre videatur, id facere quod sic illis & aliis expediat, ac proinde citò exaudire illos, quia tempore oportuno, & non post tempus oportunũ. Secundò, citò dicitur facturus vindictã, qui omne tẽpus, quamuis hominũ iudicio prolixũ, comparatione æternitatis, & Dei æstimatione breuissimum est. vnde Paulus præsentis temporis tribulationem momentaneam appellat, quòd consideraret gloriæ æternitatem quam illa pararet.

2. Cor. 4.

B VERVNTAMEN FILIVS HOMINIS VENIENS PVTAS INVENIET FIDEM IN TERRA.] Docuit Dominus perseuerãter orandum, & constanti prece certissimò expectandam à Deo liberationem à malis. Hæc autem perfecta continget omnibus electis in aduentu filij hominis. Indicat ergo nunc paucos futuros, qui vsque in illum aduentum quo sunt liberandi, persistant in precum perseuerantia, ob fidei pusillitatem. Sicut enim ex fide nascitur omnis oratio, ita & orationis perseuerantia nascitur ex fidei constantia & magnitudine. Nam qui in afflictionibus deficit ob temporis moram, & non perseuerat in precibus ob dilationem ex- C auditionis, declarat se non firmam nec magnam habuisse fidem. Dicit ergo: putas inueniet, hoc est, An inueniet fidem in terra; non quidem significare volens nullam fidem reperturum se in terris, sed paucos comparatione aliorum fideles reperturum, aut paucos qui in fide perstiterint vsque ad illud tempus. Communiter enim intelligitur hic significari inter eos, qui in nouissimo Domini aduentu reperientur viui, paucos inueniendos fideles, quòd fides sicut & charitas multorum continuè refrigescat, quodque per Antichristi persecutionem & deceptionem multi à fide vel excident, vel alienabuntur circa Domini aduentum. Secundùm quem intelle- D ctum, hæc sententia secũdùm Caietanum sic cum superioribus hæret: Quanquam Deus faciet citò vindictam electorum suorum, & omnino zelaturus sit pro suis electis, tamen homines hoc beneficium parum agnoscent, numerúsque fidelium diminuetur, adeo vt cùm filius hominis sit venturus ad faciẽdam vindictam electorum suorum, paucos sit inuenturus fideles. Verùm præterquam quòd hæc aut alia quæuis connexio secundùm illum intellectum coactior videtur, non satis apparet quorsum Dominus sermoni de orationis perseuerantia habito, ingerit mentionem fidei. Quòd si verò scopum Christi probè perpenderimus, videbimus ipsum de fidei defectu ingessisse E mentionem, quòd hæc causa sit quo minus homines in malis huius vitę perseuerent in oratione, & non deficiant. Dixerat enim Deum citò facturum vindictam electorum suorum, significans ob id meritò eos debere perseueranter orare liberationem à malis, & non dicere. Cùm ergo nunc aduersatiuam subiiciat sententiam, dicens: Veruntamen filius hominis veniens, &c. omnino videtur significare voluisse paucos in fide perstituros vsque ad illum aduentum, in quo perfecta fiet electorum vindicta, vt sit hæc connexio. Sanè Deus faciet electorum suorum vindictam, idque citò,

nimirum

nimirum per meum, qui citò adero, aduentum, atque ob id meritò constanter vos orare oportet, & non deficere. At contrà vsuueniet, vt cum venero ad faciendam electorum meorum vindictam, paucos sim reperturus perstitisse in fide, multis ob tribulationes & liberationis dilationem deficiétibus à fide, & orationis constantia quam firma parit fides. Itaque non tantùm significat defectum & paucitatem fidei in hominibus qui viui reperientur in nouissimo die, sed etiam in hominibus cuiuslibet temporis. Et tamen sic loquitur quasi tantum significet defectum fidei in hominibus, qui in aduentu ipsius reperientur in terra viui, propterea quòd sic semper loquatur de suo aduentu, vt eum velit quouis tempore à fidelibus expectari, quasi ipsorum sit futurus tẽpore. Huic intelligentiæ con- B uenit, quod apud Abacuc monemur, ne ob dilationem aduentus & expectatæ salutis à fide excidamus, cùm dicitur: Si moram fecerit expecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso: iustus autem in fide sua viuet. Non multum dissimilem huius sententiæ intelligentiam & connexionem indicat Theophylactus, nisi quòd adhortationem Domini ad perseuerantiam orationis refert potissimum ad tempora Antichristi, quibus fideles grauiter affligentur, vt significetur paucos tunc perseueraturos in oratione & spe diuinæ liberationis, multis per illam persecutionẽ deficientibus à fide, ita vt filius hominis tunc veniens raram fidem sit inuenturus in terra. Et hæc quidem C pro prçcedẽtis parabolæ explicatione, quibus addi potest illud, quòd quidam non satis perpendentes hanc parabolam, vt & alias quasdam, pendere in

Abacuc 2

A dissimilitudine rerum quæ ad inuicem comparantur, conati sunt, vt indicat Theophylactus, eam sic tractare, quasi Deus assimiletur illi iudici de quo est in parabola. Curiosius ergo eam sic exposuerunt, vt dicerent per viduam significari omnem animam, quę virum suum quem prius habuit, nempe diabolum, dimiserit, & propterea illum habet aduersarium semper resistentem sibi. Per iudicem autem iniquitatis, Deum condemnantem iniustitiam, qui neque Deum timet, cum ipse solus existens Deus non habeat quem timeat alium, sed neque hominem reueretur, eo quòd nullius hominis personam respiciat. Ad hunc ergo cùm vidua anima accedit, & continuis illum orat precibus propter aduersarium suum diabolum miseretur Deus, & placatur propter assiduitatem eius. Verùm hanc anagogen reiicit teste Euthymio D. Chrysostomus tanquam indignam Deo, ob impietatem & inhumanitatem iudicis de quo est parabola. Adhortatus est Dominus & alia parabola etiam à dissimilitudine desũpta, ad orationis perseuerantiã, Lucæ 11. cap. cum amicum ab amico nocturno tempore inducit per precum perseuerãtiam impetrasse quod volebat. Sed & suo ipse facto ostendit quę *Matt. 15.* esset iugis orationis vis, cùm Chananeæ mulieri propter precum constantiam concessit etiam quę illi non debebantur, & optimo iure negari poterant. Hortatur ad eandem, præter Paulum in variis *1. Thess. 5.* locis, etiam Ecclesiasticus, dicens: Non impediaris *Eccles. 18.* orare semper, & ne verearis vsque ad mortem iustificari. Quare autem exigat Deus precum perseuerantiam, qui & scit nostras necessitates, & ad benefaciendum est promptissimus, dictum satis est in cap. Concordiæ 41. circa cap. Matth. 6.

PARABOLA DE DECEM VIRGINIBVS. Matthæi 25.

CAPVT CXXV.

Tunc simile erit regnũ cœlorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierũt obuiam sponso & sponsæ. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes, sed quinque fatuæ acceptis lampadibus non sumpserunt oleum secum. Prudentes verò acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dormitauerunt omnes & dormierunt. Media autem nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obuiam ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & ornauerunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt prudentes, dicentes: Ne fortè nõ sufficiat nobis & vobis, ite potius ad vẽdentes, & emite vobis. Dum autem irent emere, venit sponsus, & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Nouissimè verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes: Domine, Domine aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos. Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam.

TVNC SIMILE ERIT REGNVM COELORVM DECEM VIRGINIBVS, &c.] Variis parabolis ab exemplo rerum humanarum desumptis Dominus excitat suos ad vigilantiam, idque meritò. Nemo enim est qui nesciat quàm ægrè vigilemus in opere Domini, & quàm negligenter ipsum expectemus. Detrahit enim continuò ad curas & delitias vitæ huius caro, dormitareque facit: proinde non abs re est quòd tam multis ad vigilantiam nos Dominus cohortetur. Voluit enim id penitus infigere animis nostris, quòd vt difficile à plerisque præstatur, ita maximè est omnibus necessariũ. Porro quomodo & hæc parabola (quæ valdè variè à diuersis, & nimis curiose à plerisque tractatur, vt vix alia magis) sic tractetur, vt scopo Christi maximè conuenit, imprimis ipsum exemplũ quod ab ipso nobis proponitur obseruandum, paucis percurrendum est. Itaque exemplo nouo, & quod rei de qua agebat quàm maximè cõueniret,

ad vigilãdum omnes adhortaturus, inducit decem virgines, quæ, inquit, accipientes lampades suas exierunt obuiam sponso. Moris enim erat, vt sponsus vespertino tempore comitatus adolescentum *Mos virginum in nuptiis.* societate accederet sponsæ suę domum celebraturus ibi cum illa nuptias, ac tum è spõsæ domo virgines quædam sponsæ assidentes, sponsa domi re- D sidente, & aduentum sponsi præstolante, prodirent obuiam sponso, deductræ illum cum lampadibus in domũ sponsæ, & ibi cum illo nuptialibus fruituræ gaudiis. Proinde ipsi exemplo quod proponitur non conuenit quod in nostris legitur libris obuiã sponso & sponsæ; cùm Græci non habeant, & sponsæ. Sponsæ enim nõ solent simul cum sponso virgines occurrere, sed sponsa domi sedebat sponsum operiens. Quòd indicat Origenes, sic scribens: Et veniunt obuiam saluatori, qui semper paratus est venire ad virgines eas, vt simul ingrediatur cum dignis earum, ad beatam sponsam eccle-

siam. Vnde in sequentibus tantùm dicitur: Ecce sponsus venit, exite obuiam ei. D. Hilarius tamen manifestè legit, sponso & sponsæ, quãquam id neget Erasmus, sed per sponsum & sponsam intelligit eandem personam. Sic enim habet: Sponsus atque sponsa, Dominus noster est in corpore Deus. Nam vt spiritus carni sponsus, ita spiritui caro sponsa est. Denique tuba excitante, spõso tantum obuiam proditur. Erunt enim iam ambo vnum, quia in gloriam spiritualem humilitas carnis excesserat. Hæc ille. Quare secundum hunc intellectum, spirituali intelligentiæ non obest dictio, sponsæ, obest tamẽ commoditati exempli. Augustinum item legisse, sponso & sponsæ, est apertissimum ex epist. 120. ad Honoratum, in qua totam hanc parabolam tractat. Nã in ea sic legitur: Hoc est enim quod ait, exisse obuiam sponso & sponsæ. Sponso quidem, filio Dei: sponsæ autẽ, siue quia in eo corpore venturus est quod sumpsit ex virgine: siue quia ipsa ecclesia tunc clarior apparebit, vt ad vniuersi corporis congregationem membra concurrant, quibus concurrentibus eius magnitudo mõstrabitur. Cæterum sermone 22. de verbis Domini, quo item totam hanc tractat parabolam, & lib. 83. quæstionum cap. 59. vbi sermo ille rursum eisdem verbis insertus est, etsi in cõtextu absit, & sponsæ, deesse tamen & Augustinum legisse patet ex eius expositione, quãquam & hæc sit à librariis deprauata. Sic enim legimus vtrobique. Quod verò sponso dixit obuiam venire virgines, sic intelligendum puto, vt ex ipsis virginibus constet ea quæ dicitur sponsa, tanquã si omnibus Christianis in ecclesiã concurrentibus, filij ad matrem concurrere dicantur, cùm ipsius filiis congregatis constet ea quæ dicitur mater, &c. Hic enim pro sponso, legendũ sponsę, patet manifestè ex similitudine quæ adhibetur, tãquam si omnibus Christianis in ecclesiã concurrentibus filij ad matrem concurrere dicantur, &c. Quid D. Hieronymus & Gregorius legerint ex ipsorũ enarratione non licet colligere. Quod autem virgines hæ dicũtur exiisse obuiam sponso, cùm postea post quædam in medio gesta dicatur eis, exite obuiam ei; intelligẽdum est dictum per prǫoccupationem, vt postquã dixerit Dominus virgines sponso exiisse obuiam, deinde narret quomodo factum sit vt exierint obuiam. Aut exiisse dicuntur obuiã sponso, quia se parauerunt ad exeundum illi obuiam, & sese iam illi negotio addixerunt. Harũ decem virginum quinque dicuntur fatuę, quòd, quemadmodum experientia docuit, malè sibi prospexerint in posterum: quinque alię prudentes, quòd sibi in futurũ bene prospexerint. Quinque enim ex his cùm accepissent lampades, præter oleum quod erat in lampadibus, non sumpserunt secum in vasculis oleum, quod lampadibus infundere cõsumpto lampadum oleo, possent si fortè contingeret aduẽtum sponsi diutius prorogari. Aliæ verò quinque perpendentes incertã esse horam aduentus sponsi, simul cum oleo lampadũ, acceperunt in vasis suis aliud oleum, quod priori cõsumpto infundere possent. Nam & quæ fatuæ dicuntur, oleũ secum sumpserant, sed in lãpadibus, cùm postea dicant: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguntur. Cùm ergo tardaret venire spõsus, primùm quidem, vt fit ex grauedine oculorũ, dormitauerũt omnes, ac deinde etiam perfectum dormierũt somnum. Omnibus verò dormiẽtibus, nocte intempesta subitò clamor coortus est ab his qui cũ spon-

A so veniebant, aut sponsum præcesserũt, euocantes
ad occursum. Quorum voce cùm omnes virgines
expergefactæ surrexissent, & cœpissent lampades
suas adornare quibus venienti occurrerẽt sponso,
fatuæ videntes suas deficere lampades, nec tamen
habentes oleum vnde deficientes instaurarẽt lampades,
rogauerunt prudẽtes virgines vt sibi de suo
oleo nõnihil impartirent. Quod ipsum rursum earum
arguebat stultitiam, eo quod sperauerunt se
tunc oleum ab aliis accepturas, quod ab illis tunc
possidebatur, & eorum vsui necessarium erat. Prudentes
verò rursum prudentiæ suæ ædentes indicium,
illarum petitionem prudenter declinant, &
sibi prospicientes, & aliis quod commodum vide-
B batur suggerentes consiliũ. Illis ergo ad emendum
oleum abeũtibus, sponsus interim, veniens cũ paratis
virginibus ingressus est ad nuptiale cõuiuiũ,
ac mox clausa est ianua. Cùm ergo venirent & reliquæ
virgines, intromitti petentes veluti familiaritatis
iure, respõsum est eis à sponso quòd eas non
nouisset. Itaque quoniam non præuidentes incertitudinem
aduentus sponsi non prospexerunt sibi
de oleo sufficienti, exclusę sunt à gaudiis nuptialibus.
Et hęc quidem de ipso exemplo, cuius quis sit
à Domino intentus scopus, patet ex eo quod subintulit:
Vigilate itaque, quia nescitis diẽ, neque horam.
Hinc enim patet hoc exẽplo monere Dominum
nos voluisse, vt propter incertitudinẽ aduen-
C tus ipsius semper vigilemus, & semper parati simus
ipsi occurrere venienti, ne idẽ patiamur quod virgines
fatuæ: quę quoniam non præuiderunt incertum
esse sponsi aduentum, & ob id nõ erant paratæ
vt occurrere possent venienti sponso, exclusæ
sunt à nuptiis. Tũc enim, hoc est, in nouissimo filij
hominis aduentu (nam de illo superius Dominus
semper locutus est) regnũ cœlorum erit simile decem
virginibus, hoc est, in regno Dei & ecclesia
ipsius simile quid tunc accidet, quale in decẽ istis
virginibus accidisse memoratur, vt scilicet exclusis
imparatis, quãquam Domino occurrere gestiẽtibus,
tantũ qui parati erunt ingressuri sint cũ ipso
ad gaudia regni cœlorum. Ad hũc ergo scopũ quæ
D in parabola conueniunt, ea sunt obseruãda, reliquis
prætereitis, quæ in ea tantum pro exempli commoditate
sunt posita. Et quidem sunt qui hanc de virginibus
parabolã simpliciter interpretãtur de virginibus
corpore, vt significetur per eam non satis
esse seruare carnis virginitatẽ, nisi & ipsa seruetur
simplici puraque intentione, & misericordiæ aliarumq;
virtutum opera adiungãtur. Sic enim hanc
parabolam tractat D. Chrysostomus, & post eum
Theophylactus & Euthymius. Verùm hanc tractationẽ
reiicit D. Hieronymus, quòd tum ex præcedentibus,
tum ex parabolæ cõclusione omnino appareat,
non ad virginalia corpora, sed ad omne hominum
genus parabolã pertinere, adiicitque idem
E Hieronymus dignã obseruatione admonitionem
pro syncera scripturarum intelligentia assequenda,
sic dicens: Prudentem semper admoneo lectorem,
vt non superstitiosis acquiescat interpretationibus,
& quæ comaticè pro fingentium dicuntur
arbitrio: sed consideret priora & media, &
sequentia, & nectat sibi vniuersa quæ scripta sunt.
Porro ea parabolæ tractatio qua ipsa virginibus
corpore accommodatur, etsi nõ adæquet intentionem
Domini, tamen sicut particulare includitur
in vniuersali, ita illa parabolæ intelligentia includitur
in generali illo sensu quẽ Dominus intendit
atque

atque ob id non incongruè Ecclesia in festis Virginum hanc parabolam intra Missarum legit solennia, accommodans eam peculiariter virginibus quæ sunt in ecclesia, sicut de virginibus ipsum loquitur exemplum quod à Domino proponitur. Vt autem per partes parabolam accommodemus rei per parabolam significatæ, quantum id scopo proposito conuenit, imprimis per sponsum de quo in parabola, certum est dominum voluisse significare seipsum, quod in nouissimo die tanquam sponsus sit venturus in hunc mundum, vt spósam suam Ecclesiam, ipsi iam tantùm desponsatam, sibi accipiat in vxorem, atque cum ea eiusque virginibus æternas cœlestis gaudij celebret nuptias. Per decé virgines, omnes significantur fideles, qui numero B quidem denario rectè designantur: sicut & Lucæ 19. in alia parabola per decem seruos, ob numeri perfectionem: virginibus autem rectè comparantur ob fidei integritatem & synceritaté, ob quam etiam Paulus dixit de fidelibus: Despondi vos vni 2. Cor. 11. viro virginem castam exhibere Christo. Et Psalmista virginum nomine fideles denotat, dicens: Psal. 44. Adducétur regi virgines post eam. Infideles enim & hæreticos, scriptura adulteras, meretrices & fornicarias appellare consueuit. Per lampades rectè intelligitur significata mens fidelium ex gratia spiritus, fide illuminata, in qua spiritus sancti gratia olei obtinet locum, fides verò luminis. Aut etiam per lampades, externa opera designantur, de quibus dixit Dominus: Sic luceat lux vestra coram Matth. 6 C hominibus, vt videant opera vestra bona. Quod ergo omnes virgines acceptis lampadibus suis parauerunt sese in occursum sponsi, significat omnes fideles, per fidem & opera exteriora, quæ omnes pręse ferunt (siquidem de apertè malis hic non est sermo, qui sponsum se non expectare planè declarant) sese parare in occursum Christi, dicentes se illius expectare aduentum, ac desiderantes vt cum ipso consortes fiant nuptialis cõuiuij in regno cœlorum. Sed inter huiusmodi fideles quidá non minori numero quàm alij, fatuis sunt similes virginibus, nimirum qui non satis attendunt incertitudinem aduentus Dominici: & ob id negligétius viuunt, nec proinde sibi prospiciunt de iis quæ in D aduentu ipsius necessaria fore deberent præuidere, nimirum opera misericordiæ, aliarumque virtutum ex syncera facta charitate. Hoc enim intelligendum significari per illud: Non sumpserunt oleum secũ. Alij verò prudentibus assimilantur virginibus, nempe qui & perpendũt secum incertum esse tempus Dominici aduentus, & ob id soliciti sibi prospiciũt de omnibus quæ necessaria sibi fore præuident illo adueniente, præter mentem fide illuminatam, etiam charitatem sibi paráres, ac misericordiæ aliarumque virtutum sufficientia merita quæ in longum tempus perdurare possunt. Hoc est ergo intelligédum per illud: Acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus; vt nõ sit necesse speciatim explicare quid per oleum, quid per vasa significetur, cùm satis sit intelligere significatũ quosdam non sufficienter sibi prospicere, & ob id fatuos & stolidos: alios verò sufficienter sibi prospicere, & ob id prudentes esse, quáquam ex dictis etiam intelligi facile possit quid speciatim per oleum quod in vasis acceptum fuit præter oleum lampadum, possit accipi, cùm id valde variè à diuersis explicetur. Quod autem tardante spóso omnes primùm dormitauerũt, ac deinde dormierunt; A significat quòd interim dum Christus suum differt aduẽtum, eumque vltra quàm credebatur longius profert, omnes fideles per deficientis naturæ languorem, ac mortis hominem occupantis soporem, in profundum mortis incidũt somnum. Dormitatio enim præcedit dormitioné, quoniam per dormitationem ad dormitionem ac somnum profundum pertingitur. Quare per dormitationem intelligitur rectè aut defectus ille & languor quo ante mortem incipit homo tendere ad mortem, aut ipsa mors, cùm iam primùm hominé inuadit: per dormitionem verò ipsa mortis consummatio, vt dormitare sit lãguescere aut mori: dormire verò, mortuum esse. Quod media nocte clamor exortus est vocantiũ ad occursum sponsi; significat Dominum tempore quo minimè putabitur, & quo iam omnes homines mortis somno grauati iacebunt, venturum, ac tum voce Archangeli omnes è somno mortis excitandos, euocãdosque fideles, vt venienti sponso obuiam veniant. Quòd excitatæ virgines parauerunt lampades suas; significat fideles omnes se paraturos vt venienti occurrant Domino, eumque dignè suscipiant, ac omnes conuertendos ad sui ipsius considerationem num possint illi dignè occurrere. Per sequentia verò, in quibus dicuntur fatuę virgines considerantes lampades suas extingui, petiisse à sapiẽtibus olei participationem, illas verò recusasse, quòd metuerent ne sibi nõ sufficeret, ac tum fatuas post oleum serò paratũ non admissas intro, quanquam id desiderátes summopere; nihil aliud significatur, quàm quòd in die nouissimo hi qui hîc fuerunt negligentes & improuidi, experientur & sentient tum demũm lumen ipsorum quo hic lucere per fidem & opera videbantur, deficere & extingui, quodque frustra tum ab aliis opem & subuentionem desiderabunt, deserendi planè à bonis, qui & ipsi agnoscent tum sibi nihil superesse, & vix sibi quod habent sufficere, ac proinde illos serò quærentes id cũ quo possint sponso occurrere, quia imparati inuenientur, excludendos à nuptiarum gaudiis, nec inter familiares & notos amicos recipiendos, quantumuis id desiderent, familiaritate etiam prætensa. Secundùm quam accommodationem non iam est opus disquirere quomodo quidam in illo die alios rogabunt, quomodo item boni rogatam negabũnt opem, quique per vendentes significentur ad quos fatuæ mittũtur oleum ab ipsis empturæ, quid item ianua clausa, & quomodo post clausam ianuam quædam venire dicantur quæ intromitti cupiunt, cum mox in sequenti quadam parabola dicatur peccatores primùm abire in supplicium, ac deinde iustos in vitam æternam. Dubitare autem quis potest quomodo ex præcedenti parabola inferat Dominus vigilandum esse, cùm in parabola illæ quæ proponuntur imitandæ virgines, non dicantur plus quàm aliæ vigilasse, sed omnes simul tum E dormitasse, tum dormiuisse. Sed ex prædictis patet responsio, quandoquidem superius satis est significatum virgines illas non ad hoc nobis proponi imitandas, vt sicut illæ corporaliter vigilauerunt, & nos spiritualiter vigilemus: sed vt sicut illæ sibi bene prospexerunt, & prudéter se parauerunt ad incertum sponsi aduentum, ita & nos ad incertum Domini aduentum prudenter nos paremus, nec ille inueniat nos imparatos, quod fit vigilãdo assiduè in bonis operibus. Bene ergo infert Dominus: Vigilate itaque, &c. Sensus enim est:

Itaque

Itaque ne & vobis simile contingat quale istis fatuis virginibus, hoc est, ne & vos incertitudinem aduentus mei parum animaduertentes, dies ille imparatos inueniat, & ob id excludamini à regni cœlorum gaudiis, parate vos ad incertum illum aduentum, hoc est, assiduè vigilate in bonis operibus, nec sitis negligentes, certò persuasi serò vos tum quæsituros vt ea vobis paretis quibus occurrere venienti possitis. Cæterum ex præcedentibus etiam liquet, parabolam hanc, quo ad eam partem qua dicitur de aduentu sponsi & occursu virginum, pertinere ad resurrectionis & generalis iudicij diē, sed tamen sicut & aliæ parabolæ ad idem pertinentes, & quæcunque de aduentu filij hominis hic dicuntur, supra diximus etiam suo modo pertinere ad diem mortis vniuscuiusque hominis, ita & hæc parabola. Sicut enim ita viuendum est, vt in nouissimo illo generalis iudicij die inueniamur parati & habentes quæ tum erunt necessaria, sic & vigilanter curandum ne nos dies mortis imparatos inueniat, quandoquidem in quo statu tum A inuenti fuerimus, in eodem & reperiēdi sumus in nouissimo generalis iudicij die. Monemur ergo vt ne negligenter viuentes, oleo tantùm fidei contenti simus, sed etiam paremus nobis oleum charitatis ac bonarum operationum, priusquam mortis tempus obueniat, vt veniente sponso, & rationem anteactæ vitæ requirēte, habeamus oleum sufficiens, quo lampades mentium nostrarum illuminatæ & accensæ non tunc deficiant, sed præluceant nobis vsque in regnum cœlorum. Cuius contrarium plerique nimis faciunt Christiani, qui vsque in finem vitæ negligenter viuentes, & ob fidem rectam nimis securi, cùm instante morte sentiunt se vocari in occursum venientis Domini, tum primùm in- B cipiunt sentire lumen suum deficere, ac cogitare de parando & emendo sibi oleo bonorum meritorum, facultates suas in pios vsus post mortem erogari, testamento cauentes. De quibus vt desperandum non est, ita vehementer metuendum. Pœnitentia enim sera rarò vera, rarius aut nunquam perfecta, semper incerta.

PARABOLA DE DISTRIBVTIS TALENTIS.

Matthæi 25. CAPVT CXXVI.

Sicut enim homo peregrè proficiscens vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua. Et vni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum, vnicuique secundùm propriam virtutem, & profectus est statim. Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque. Similiter & qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autē vnum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui. Post multum verò temporis, venit dominus seruorum illorum, & posuit rationē cum eis. Et accedens qui quinque talēta acceperat, obtulit alia quinque, dicens: Domine quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi dominus eius: Euge, serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui. Accessit autē & qui duo talenta acceperat, & ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sum. Ait illi dominus eius: Euge, serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituā, intra in gaudium domini tui. Accedens autem & qui vnum talentū acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis vbi nō seminasti, & cōgregas vbi non sparsisti, & timens abij & abscondi talentū tuum in terra: ecce habes quod tuum est. Respondens autē dominus eius, dixit ei: Serue male & piger, sciebas quòd meto vbi non semino, & cōgrego vbi nō sparsi: oportuit ergo te committere pecuniā meam nummulariis, & veniens ego recepissem vtiq; quod meum est cum vsura. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta: omni enim habenti dabitur, & abundabit: ei autē qui non habet, & quod videtur habere auferetur ab eo. Et inutilē seruum eiicite in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dētium.

SICVT ENIM HOMO PEREGRE PROFICISCENS VOCAVIT SERVOS SVOS, &c.] Aliam rursus adiecit Dominus parabolam, etiam à seruis desumptam, dominum suum absentem, & incerto tempore reuersurum expectantibus, quę non est multum diuersa ab ea quam suprà paucis posuit Marcus, simili modo exorsus: Sicut homo qui peregrè profectus, reliquit domū suā. Proinde & hic in absoluta locutio sic est perficienda, quomodo suprà dictum est circa similem Marci locum, vt subaudiatur: Sic se habet regnū Dei sicut homo peregrè proficiscens, &c. Vel, Sic se habet filius hominis sicut homo peregrè proficiscens. In præcedenti enim sententia, cum qua hæc cōnectitur parabola, præcedit de filio hominis apud Græcos. Sic enim habent: Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam in qua filius hominis venturus est. Est autē hæc parabola multum similis ei quæ suprà ex Lucæ 19. habita est in capite Concordiæ 107. proinde ea tantùm hic erūt tractanda quæ hic sunt propria, & iis quæ in illa dicuntur dissimilia. Et in illa enim & in hac inducitur homo quidam proficiscens in longinquam & extraneam regionem, qui seruis suis pecuniam C tradiderit, qua absenti domino lucrum facere possent: ex quibus duo cùm reuertenti domino & rationem poscenti ostenderunt se lucrū fecisse, laudati sunt à Domino, & consortio eius donati: vnus autem qui concreditam pecuniam sine lucro retulit, prætexens suæ ignauiæ metum seueritatis domini sui, ab ipso seuerè est increpitus, & cōcredita priuatus pecunia, quam dominus ei iussit adiici qui plurimum fecisset lucri. Sed in illa etiam inducuntur quidam, qui post abeuntem miserunt legatos, recusantes ipsius parere imperio, quos rediens dominus ante se iussit interfici. Ita enim illo cōueniebat loco, ob notandum Iudæorum infidelitatem & punitionem. Hic verò ea non conueniebat narratio, quod omnibus huius loci para- D bolis Dominus fideles suos tantùm, ad vigilantiā studeat prouocare. In illa singulis seruis æqualis committitur pecunia, nempe mina, ex qua non omnes, etiam frugi serui, idem lucrum fecerunt. In hac diuersi ponderis pecunia diuersis contradita inducitur. Vni enim quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum, vnicuique scilicet secundùm propriam virtutem, id est, potestatem & vires, est enim Græcè δύναμιν. In illa enim significandū erat

eandem

eandem Euangelij doctrinam singulis credendam Apostolis & prædicatoribus, qua non omnes idem referrent domino suo lucri. In hac verò significare voluit Dominus, diuersis diuersa gratiarum dona ad Ecclesię vtilitatem danda, & quibusdam quidem maxima aut multa, aliis mediocria, aliis rursum infima aut pauca. Hâc enim triplicem distinctionem significat diuersa illa talẽtorum distributio, qua vni quinque, alij duo, alij vnum dicitur traditum. Explicat hanc talẽtorum distributionem factam à Christo, cum peregrè proficisceretur in cœlos, Diuus Paulus scribens ad Ephesios: Ascẽdens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò Euangelistas, alios autem pastores & doctores, &c. Vnde patet per talenta hîc intelligenda ea dona quæ dicuntur gratiæ gratis datæ, non autem potissimum ea quæ dicuntur gratiæ gratũ facientes. Cæterùm quod ad literam attinet, de vocabulo, talentum, sciendum quòd cùm apud diuersos talentum fuerit diuersi valoris, talentum Hebraicum, quòd Hebræis dicitur Ciccar, & de quo intelligenda sunt quæ in scripturis dicuntur de talento, fuit centum minarum, sicut & talentũ Æginеticum. Id enim patet ex Iosepho, lib. 3. antiqui. cap. 10. cùm pondus candelabri aurei dicit fuisse centum minarũ, quod, inquit, Hebræi dicunt Cinthares, Græca lingua interpretatum, talẽtum nuncupatur. Vbi illud obiter annotandum, deprauatè nos legere Cinthares, cum Grecè sit κίγχαρες, quod secundùm proprietatẽ linguæ Græcæ proximè accedit ad dictionem Hebraicam Ciccar vel Cicchar. Legendum ergo saltem esset Cinchares. Nam γ ante χ sonat n. Talentum autem Hebraicũ continere centum minas Hebraicas, non autem Atticas, quales centum continet talẽtum Æginеticum, ostendit Robertus Senalis in suo de ratione ponderum & mensurarum libro. Quod autem dicitur vnicuique datum secundùm propriam virtutem & facultatem, sicut quod attinet ad exemplum parabolæ; significat hominem illum cõsiderasse singulorum suorum seruorum vires & industriam, ac secundùm diuersitatem industriæ & virium plus vel minus dedisse diuersis: ita quod attinet ad rem paparabolæ, significat Christum nulli vltra vires suas imponere aliquid oneris, sed in diuersitate suorum donorum & vocationum attendere qualitates & vires hominum, vt nullus conqueri possit, plus sibi cõmissum aut minus quàm oportuisset. Quod autem qui quinque & qui duo acceperãt talenta, duplicasse illa lucro suo dicũtur, ob id dicitur vt intelligámus seruos frugi oportere suo domino lucrũ facere per accepta ab ipso dona, & lucrũ non simplex, sed quod respondeat & quodammodo æquiualeat acceptis donis, vnumquemque autẽ secundùm proportionem acceptorum donorum, vt qui plura & maiora accepit, sciat se plus lucri debere Domino conquirere, iuxta illud: Cui multum datum est, multum petetur ab eo. Et illud Gregorij: Cùm augẽtur dona, crescũt & rationes donorum. Lucrum autẽ Deo facere per accepta ab ipso dona, non solum est plurimos ad Deum conuertere, sed etiam quomodolibet facere opera quæ vel ad Dei honorem, vel ad proximorum faciunt vtilitatem. Porro cùm in simili apud Lucã parabola tantùm dicatur dominus seruorum reuersus accepto regno, hîc dicitur Dominus post multum temporis

Ephes. 4.

A venisse. Quo, quod ad exemplum pertinet, significatur Dominus seruorum sufficiens tempus seruis reliquisse quo fructum facere suo possent dominо, nec ante debitum tempus ratiõẽ exegisse ab eis. Quare similiter quod ad rem parabolæ pertinet, significatur Domini nostri lõganimitas, quódque & in genere, Ecclesiæ suæ sufficiẽs tempus faciendi fructum, quem ab illa est requisiturus, relinquet, & speciatim singulis suis seruis abundè satis indulget temporis, vt non more quorundã dominorum asperorum & immitium, ex breui temporis spatio fructum illum requirat, qui multum tẽporis desiderat. Simul tamen secundùm Chrysostomum & Hieronymum per hanc partem signi-B ficatum est à Domino multum temporis futurum inter suam ascensionem & vniuersale hominum iudicium, ne fallamur illis scripturæ locis, quibus statim Dominus significatur venturus. Iam & illud diuersum est in parabola Lucæ & ista, quòd cum in illa seruo qui plus fecisset lucri, maius præmium decernatur: hîc & ei qui quinque & ei qui duo fuit superlucratus, idem dicitur, nempe quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui; id est esto particeps gaudij eiusdem cum Domino tuo. In illa enim significatur Dominum remuneraturũ vnumquemque secundùm meritorum proportionem. In hac verò omnes frugi seruos eodem donãdos pręC mio, fœlicitate scilicet eadẽ qua donatus est Christus, quanquam non æqualiter ab omnibus participata. Declaratur autẽ Domini benignitas in his ad frugi seruos verbis, dum eadem verborum dulcedine excipit eum qui minus fecerat lucri, qua eum qui plus fecerat. Non enim tam lucri magnitudinem, vt solent auari domini, attendit, quàm seruorum industriam, fidelitatem & diligentiam. Vnde non dicit; quia quinque superlucratus es; sed quia in pauca fuisti fidelis. Vtriusque autem serui, & eius qui quinque fuit superlucratus, & eius qui duo tantùm, par fuit industria & diligentia. Non enim minor fuit industria duobus talentis superlucrari alia duo, quàm quinque talentis alia quinque. Quæ autem hic dicuntur de eo qui vnum taD lentum accipiens, abscondit illud, fodiens in terra, eadem sunt cum iis quæ in parabola Lucæ dicuntur de tertio, qui acceptam minam reposuit in sudario. Nam per minam repositam in sudario & talentum in terra defossum idem significatur, nimirum quòd quidam Dei dona seruant otiosa, nec illis student facere, quem possent & haberent fructum. Tantùm id hic est proprium, quòd iubetur inutilis seruus priuatus suo talẽto eiici in tenebras exteriores. In qua parte vt & aliàs in fine parabolæ solet, Dominus ab exemplo parabolæ digreditur ad rem per parabolam significatam. Illud autem hic peculiariter quæri potest, cur in parabola potius inducatur is qui vnum acceperat, occultasse E talentum, quàm ille qui quinque aut duo: Ad quod dicendum, id à Domino commodè factum, vt magis ostenderetur pigritia & inertia illius serui, ac iusta magis declararetur eius condemnatio, qui in re parui periculi, ne paruũ quidem studium & laborẽ subire voluerit. In negotio enim exiguo vt minus est periculi, ita minus excusatur qui recusat. Deinde dum is qui vnum tantùm talentum habens, otiosum illud esse permisit, à Domino lucri cupido tam seuerè est & increpitus, & condemnatus; intelligendum facilè relinquitur longè magis

magis cõdemnandos eos qui pluribus acceptis talentis, sine lucri acquisitione ea apud se detinent, nō autem si econtrà dixisset, eum qui quinque vel duo accepisset ob pigritiam damnatum: ita intelligi potuisset & illum damnandum, qui vnum aliquod acceptum talentum, per inertiam sinit esse infrugiferum. Et hæc quidem quæ pro simplici & non coacta huius parabolæ tractatione dicēda videbantur, præter ea quæ circa similem parabolam à Luca descriptum sunt dicta. Quibus tamen quædam adiici possent obseruationes. Primùm enim in eo quòd serui non nisi pecunia à Domino accepta lucrum illi fecisse dicuntur; notatur nos ex nobis ipsis nihil posse boni facere, sed tantùm ex acceptis Dei donis, accedente tamen nostra industria Dei gratia adiuta. Deinde in eo quòd talēta, quæ maxima sunt pecuniarum summa, dominus dicitur seruis dispēsasse; notatur & quàm diues sit Deus in donis suis, & quàm magna sint eius dona, si cōferantur cum his quæ homines dare possunt. Postremùm notandum; quòd quanquam per talenta potissimùm Dominus significauerit ea dona spiritualia quæ ad hominum in fide & charitate ædificationē pertinerent, generaliter tamen etiam quæuis alia Dei dona, vt sunt diuitiæ & dignitates temporales, accipi debent significari nomine talentorum. Non enim omnibus datum est verbo prædicationis & doctrinæ lucrū Deo facere. Quicquid igitur est quod quis habet boni, siue id spirituale sit, siue temporale, eo velut accepto à Deo talento, studere debet non sibi, sed Deo lucrum facere. Id fiet, si per illud bonis insistat operibus quę in

A Dei faciant honorem & proximorum vtilitatem. Quòd si tres parabolas apud Matthæum ex ordine positas ad inuicem comparauerimus, considerare poterimus tria hominum genera inter fideles notari condemnanda. *Epilog. para- rum tri.* In ea enim parabola quæ apud Matthæum est in fine capitis vigesimiquarti, de seruo qui ob moram Domini sui cœpit percutere conseruos suos, & dilapidare bona sui domini; notantur homines apertè viuentes impiè. In parabola autem de decem virginibus, notantur ij qui se iustis coniungunt, & vidētur rectè viuere, sed non sufficienter sibi prospiciunt, quales sunt hypocritæ, & quotquot per imprudentiam quandam sunt negligentiores. In hac verò talentorum parabola, B notantur otiosi & torpidi, & qui suo torpori prætexunt Dei metum, impia scilicet quadam prudentia negligentes. In prima ergo harum trium notatur aperta impietas, in secunda imprudens negligentia, in tertia malè prudens negligentia. Quòd si omnes quatuor quæ sunt apud Matthæum parabolas coniunxerimus, aduertere licebit, in singulis peculiare aliquid à nobis seruandum doceri. In parabola enim patrisfamiliâs, docemur vigilantiam qua caueamus ab omni malo, sed quoniam hæc non sufficit: in secunda de seruo præposito domini familiæ, docemur fidelitatem: in tertia de virginibus, prudentiam aut prudētem prospectionem: in quarta docemur vtilitatem nobis esse neC cessariam, vt scilicet Domino simus vtiles & frugiferi. Vigiles ergo fideles, prudentes & vtiles esse monemur, si aduentum Domini velimus cum nostro bono excipere.

MODVM APERIT IVDICANDI IN NOVISSIMO iudicio. Matthæi 25. CAP. CXXVII.

CVm autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis: & statuet oues quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris. Tunc dicet rex his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare, sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me: nudus, & operuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes: Domine quando te vidimus esurientem, & pauimus? sitientem, & dedimus tibi potum? quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te? aut nudum, & cooperuimus te? aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens rex dicet illis: Amen dico vobis, Quamdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet & his qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: sitiui, & non dedistis mihi potum: hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus, & in carcere, & non visitastis me. Tunc respondebunt ei & ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi? Tunc respondebit illis, dicens: Amen dico vobis, Quamdiu non fecistis vni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium æternum. Iusti au-

C. 21 *tem in vitam æternam. ᶜErat autem diebus docens in templo, noctibus verò exiens morabatur in monte qui vocatur Oliueti. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.*

CVM AVTEM VENERIT FILIVS HOMINIS IN MAIESTATE SVA, &c.] Hactenus sub variis parabolis Dominus locutus est de suo aduentu, & hominum in suo aduentu iudicio: nunc verò de illo iudicio apertè & sine parabolis disserit, dicens: Cùm autem venerit filius hominis in maiestate, hoc est in gloria sua. Quod dicit ad distinctionem primi aduentus qui fuit inglorius. Dicit autem semper filium hominis venturum, quia iudicium vniuersale fiet ab ipso quatenus homine, iuxta illud Ioannis: Potestatem de-

Ioan. 5. dit ei iudicium facere, quia filius hominis est. In

D forma enim humana iudicium exercebit, in qua eum videbunt & impij, & iusti. Veniet autem non solus, neque aliquot tantùm comitatus Angelis, sed omnes Angeli, inquit, eius cum eo, quemadmodum prędixit Zacharias: Veniet dominus Deus *Zach. 14* meus, omnesq; sancti cum eo. Dicit, Angeli eius, ad distinctionem angelorū malorū, qui mox post ea dicuntur angeli diaboli. Qui, inquit, paratus est diabolo, & angelis eius. Emendatiores tamen libri non habent hîc, eius, sed Græca habent; sancti angeli, vt videri possit allusum ad locum Zachariæ. Cùm ergo sic venerit cum angelis suis, qui illi aderunt

erunt tum honoris, tum ministerij causa, atque vt testes sint ęquitatis iudicij,tunc,inquit,sedebit super sedem maiestatis suæ, id est sedem suã gloriosam. Quo aliud non significat, quàm tunc ipsum sese exhibiturum gloriosum omnium iudicem, & iudiciaria vsurũ potestate. Alioquin enim & nunc sedet in sede maiestatis suæ ad dexterã patris: sed quoniam iudicis est sedere,ideo huiusmodi tropo significat se tum exhibiturum iudicem, sicut & suprà dictum est in cap.Cõcordiæ.100.Proinde non est opus hic inquirere qualis sit futura sedes Christi, quanquã non malè fortè quis dixerit, aut ipsas nubes in quibus veniet fore illi pro sede, aut ipsos etiam angelos, inter quos quidam peculiariter dicuntur throni,id est,sedes. Sequitur:Et congregabuntur, angelorum scilicet ministerio, ante eum omnes gentes iam resuscitatæ. Omnes enim, inquit Paulus, stabimus ante tribunal Christi. Et separabit eos ab inuicem; ministerio item angelorum, de quibus suprà dixit:Exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorũ, & colligent de regno eius omnia scãdala. Non ergo quod dicitur ;separabit eos ab inuicem; solũ intelligi debet de separatione secundùm iudicium & cognitionem Christi,sed etiam de separatione secũdùm locum. Vtroque enim modo separabit homines ab inuicem. Quod & similitudo sequens significat, cùm dicit; sicut pastor segregat oues ab hœdis. Qua similitudine pręterquã quod significantur iusti ouibus esse similes,& iniusti hœdis,significatur etiam quàm facilè separabit Christus iustos ab iniustis, nempe quàm facilè separat pastor oues ab hœdis. oues enim ab agnis suis non facilè separantur, ab hœdis autem facilè, quòd non desiderẽt oues hœdorum communionem.Sic Christi iussione facilis erit bonorum à malis separatio,nec necessitas aut cõsuetudo retrahet bonos à separatione malorum. Valet autem hæc similitudo etiã ad significandum illud, quòd quemadmodũ in die cum in campum mittuntur, oues permixtæ sunt hœdis,ac simul pascuntur, in vespera verò pastor oues & hœdos in propriis seorsum colligit locis, eo quòd non conueniret ea simul eodem colligi loco:ita & in campo huius mundi permixti sunt mali cum bonis,atque ab eodem simul pascũtur pastore Christo qui omnes nutrit:in fine autem seculi tanquam in vespera mundi, ab inuicem sunt separandi, vt suo quique condantur loco. Ouibus autem electos,vt & aliàs comparat Dominus, propter mansuetudinem,simplicitatem, & fructificationem in virtutibus.Hœdis verò peccatores, ob illorum fœtorem & immunditiam, quodque non recta gradiuntur, sed à recto discedant itinere, atque per præcipitia incedant. Deinde & quia hœdus lasciuum est animal,& feruens semper ad coitum secundùm Hieronymum, ob quas causas ferè pro peccatis offertur in lege. A dicta autem similitudine Dominus mutuata metaphora subiicit: Et statuet oues quidem à dextris,hœdos autem à sinistris. Non enim iam iustos ouibus, iniustos hœdis comparat, sed metaphoricè in nomine ouis & hœdi eos significat. Bene autem oues statuentur à dextris, hœdi verò à sinistris, quia ad fœlicitatem, quæ dexteræ nomine significatur, iusti vocabuntur:iniusti verò extremæ tradentur infœlicitati,quæ sinistræ significatur nomine. Præcessit simile quid in veteri populo, quòd huius separationis videri posit fuisse typus.Siquidem Deute.27.præcepit Moses,vt filiis

Rom. 14.

Matt. 13.

A Israel in terram promissionis ingressis, sex tribus, quorum patres ex liberis vxoribus Iacob, nempe Lia & Rachel,starent super vel iuxta montem Garizim ad benedicendũ: & sex tribus quorũ patres ferè ex ancillis nati erãt, excepto Ruben, qui cum filiis ancillarum meruit coniungi, quod cum ancilla vxore patris sui concubuisset, starẽt super vel iuxta montem Hebal ad maledicẽdum, hoc est,vt intelligitur cõmuniter, vt responderent Amen ad maledictiones per Leuitas pronunciandas. Quod & impletũ legitur Iosue 8.vbi ex vtraque parte arcæ stetisse dicuntur sex tribus Israel à dextris scilicet sex,& sex à sinistris, cũ legerẽtur à Leuitis verba benedictionis & maledictionis.Sic enim & hic

B cum dicturus est Christus:Venite benedicti, & Discedite maledicti; iusti statuentur à dextris:qui rectè intelliguntur significari per filios liberarum, quòd paternam sint assecuturi hæreditatem:iniusti verò à sinistris, qui rectè significantur per filios ancillarum & concubinarum, quod his Deus pater nõ suam hæreditatẽ deputauerit, sed præsentia tantùm bona,velut munera quædam. Dedit enim Abraham ipsi Isaac cuncta quæ possederat: filiis autem concubinarũ largitus est munera, & separauit eos ab Isaac filio suo, vt scribitur Genesis 25.

TVNC DICET REX HIS QVI A DEXTRIS EIVS ERVNT: VENITE,&c.] Qui prius se filium hominis vocauit,& pastorem,nunc

C regem se vocat, quòd regis sit iudiciariam proferre sentẽtiam, & tum ad regni consortium vocare, tum ab illo proscribere.Dicturus enim est:Venite, possidete regnum. Non est autem existimandum, omnia sic ad literam euentura quæ hic narrantur, vt hæc præcisè verba sint vltro citróque proferenda à iudice & iudicandis, sed hac narratione Dominus suum sermonem nostro accommodans captui, crasso quodam modo significare voluit nouissimi iudicij rationem, quanquam verisimile etiam sit Dominum quemadmodum apparebit visibiliter, ita etiam sensibiliter aliqua prolaturum verba, quibus & iustos ad præmia vocet, & iniustos condemnet.Non enim in momento & in ictu 1. Cor. 15.

D oculi iudiciũ consummandũ,sicut resurrectionem Paulus asseruit. At Danielis 7.dicitur:Iudicium sedit, & libri aperti sunt. Quod secutus Ioannes in Apoc.cum de iudicio vltimo scribit:Libri, inquit, Apo. 20.
aperti sunt,& iudicati sunt mortui,ex his quę scripta sunt in libris secũdùm opera ipsorum. Quibus locis per apertos libros,patres ferè intelligunt singulorũ conscientias,quibus diuina iustitia in memoriam reducet merita singulorum,eaq; sic in lucem educet,vt & alij aliorum possint cognoscere merita. Quod conuenit cum illo Pauli: Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter Rom. 2.
se inuicem cogitationibus accusantibus,aut etiam defendentibus in die cum iudicabit Deus occulta

E hominũ.Proinde nõ erit necesse tunc sensibili voce dicere quibusdã:Esuriui,& dedistis mihi manducare.& aliis:Esuriui,& non dedistis; sed effectu ipso tamen hæc Christus hominibus dicet,cũ singulorum hominum merita,& sibiipsis & omnibus nota faciet.Porro ratio iudicij hic à Domino cõmemorata non ad omnes pertinet homines, sed tantum ad fideles.Nam infideles non potissimum ob neglecta misericordiæ opera condẽnabuntur, sed ob neglectam fidem.Iudicium autem fidelium peculiariter Dominus hic inducit, tum quòd omnia quæ hic Dominus Apostolis nunc disseruit,di-

xerit ad commonitionem credentium in se: tum quòd infideles in illo die, suã secum deferent condemnationem, eamque mox ex conspectu signo filij hominis parente in cœlis sunt agnituri. vnde suprà dixit tribus terræ tunc mox plancturas. Et alibi: Qui, inquit, non credit, iam iudicatus est. Proinde non erit tunc tali opus discussione inter infideles, quali inter fideles, qui omnes sibi vendicãt Christum. Vnde dicit Psalmista: Aduocabit cœlum desursum & terram, discernere populum suum. Nec inducuntur hic à Domino omnia de quibus fideles tunc sunt iudicandi, sed ea quæ ad vniuersitatem & communitatem fidelium maximè pertinent, & de quibus nemo se facilè excusare potest. In præcedẽti enim parabola significauit rationem exigendam in iudicio de vsu & fructu talẽtorum, hoc est, donorum & charismatum diuinorum; qua parabola maximè Apostolos, & eos qui cum illis in Ecclesia accepturi erant singularẽ aliquam gratiam & prerogatiuam, admonere voluit sui officij: nunc verò significat rationem exigendam in iudicio de operibus misericordiæ factis, vel neglectis, vniuersos fideles sui officij admonere volens, & potissimùm eos qui præsidibus Ecclesiæ subiecti sunt, à quibus non tam talentorum quàm misericordiæ in pauperes ratio tũc exigetur. Quod enim non propter Apostolos & eos qui Apostolis sunt similes hæc sint dicta, sed propter fideles qui ad illorum prædicationem erant credituri, satis illud indicat, quod dicitur: Quamdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Fratres enim minimos quos demonstrat, & quos ab his qui iudicantur secernit, Apostolos, pauperes, & illis similes potissimùm significat. Veruntamen sicut in præcedenti parabola nomine talentorum extensiuè etiam intelligitur corporale quiduis, quo quis proximo prodesse, aut Dei gloriæ seruire potest, vt ad omnes omnino fideles illa pertineat parabola: sic & hoc loco sub operibus misericordiæ corporalibus, intelligenda etiam sunt opera misericordiæ spiritualia, vt etiam ad omnes hic sermo magis pertineat, voluit enim Dominus hoc suo sermone docere fideles, non secundùm fidem suam ipsos iudicandos, sed secũdùm opera, idque potissimum secundùm opera dilectionis proximo impendendæ: quare huiusmodi dilectionis enumerat opera quæ omnibus competere possunt, & à quibus nemo se potest facilè excusare, sub quibus & alia dilectionis officia magis spiritualia, sed non sic omnibus conuenientia, facilè intelligenda reliquit. His præmissis, ad explanationem verborum Christi est deueniendum. In quibus id diligenter obseruandum, contra eos qui negãt operum humanorum merita, quod propter opera iustis deputet regnum, vt intelligamus vitam æternam reddi eis tãquam mercedem bonorum operum, & iustos suis operibus mereri illam, sicut impij suis operibus æternum merentur supplicium. Nam quemadmodum pro causa quare impij discedere debeant in ignem æternum, dicitur: Esuriui enim, & non dedistis mihi mãducare; ita pro causa quare iusti vocentur ad regni possessionem, dicitur: Esuriui enim, & dedistis mihi manducare. Ne tamen sic meritis nostris putetur dari vita æterna, vt non totum tribuatur diuinæ misericordiæ, à qua habemus merita bona; obseruandum rursum quòd præmittatur: benedicti patris mei; quodque paratum dicitur regnum fuisse iustis à constitutio-

Ioan. 3 · *Psal. 49.* · *Meritum operum.*

A ne mundi. Hinc enim patet ex Dei benedictione & prædestinatione pendere iustorum salutem, vnde & pendent eorum bona opera, vt ne quis possit gloriari in seipso. Duplici autem ratione intelligi potest iustos vocari benedictos patris, hoc est, benedictos à Deo patre, nempe & ratione electionis ab æterno, & ratione gratiæ suæ qua ipsos in tempore fecit consortes. Benedixit enim eis pater, cùm de eis per prædestinationem bene statuit & cogitauit facere. Benedixit item, cum eos sua benedictione & gratia participes fecit. Non dicit autem, accipite, sed possidete, vel, vt est Græcè, κληρονομήσατε, id est, hæreditate vel in hæreditatem accipite, tanquam scilicet paternum bonum, vo-
B bisque iure adoptionis debitum, quodque non ad tempus, sed in perpetuum sitis possessuri. Possidete, inquit, non quoduis bonum, sed quod est omnium maximum, nimirum regnum, non iam primùm partum & paratum, vt ne recens exortum regnum putetis aliquando etiam cessaturum, sed paratum vobis à constitutione mundi. Minus dicit plus significare volens. Non enim iustis regnũ tantum fuit paratum à constitutione mundi, sed & ab æterno: Siquidem, vt habet Paulus, elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Hæc autem regni præparatio non est aliud quàm hominum ad illud regnum prædestinatio. Potest tamẽ paratum regnum intelligi, primum in ipsa mundi creatio-
C ne, quia tunc locus regni aptatus est fœlicitati accommodus. Cæterum in sequentibus sex commemorantur charitatis & misericordiæ opera, quæ generatim in eo comprehenduntur, quod est, miseris subuenire aut cõsolationem impendere, quibus ex Tobiæ lib. additur septimum, nempe mortuos sepelire, vnde receptum est vt septem dicantur esse corporalia misericordiæ opera. In quo numero etiam recensentur opera misericordiæ spiritualia, ex scripturis item desumpta, nempe, peccantem corrigere, dubitanti rectè consulere, docere ignorantem, mœstum consolari, iniurias & imperfectiones proximorum ferre, delinquenti ignoscere, & pro salute proximi orare; quæ hoc
D versu comprehenduntur: Consule, castiga, solare, remitte, fer, ora. Corporalia hoc versu: Visito, poto, cibo, redimo, tego, colligo, condo. Quæ & ipsa corporalia misericordiæ opera spiritualiter exhibet is qui esurientem dóctrinã salutarem pane verbi reficit, aut tribulationibus lassum & sitientem consolationis, refrigerat consolationis potu, aut errantem per hæresim vel per peccatũ, in domum matris Ecclesiæ colligit, aut infirmum in fide, assumit ac subleuat, aut omnibus virtutibus destitutum ac nudum, virtutibus ornare studet, aut diaboli & peccati mancipium redimere conatur, aut proximi peccata, opera scilicet mortua, tegit studiosè & veluti sepelit. Porro in commemoratione
E operum charitatis duo sunt obseruanda. Primùm, quàm exigua etiam dilectionis opera Dominus commemoret, tãquam digna tanto præmio, nimirum infirmi aut captiui visitationem. Non enim dicit: Infirmus fui, & curastis me vestro sumptu. In carcere eram, & redemistis me, sed visitastis me, & venistis ad me. Secundò, quòd miseris impensa acceptet veluti sibi impensa. Vtrobique enim mira relucet Christi benignitas, & quòd tantilla charitatis opera recensere sit dignatus, tanquam ea quibus pro mercede reddatur regnum: & quòd ea sibi agnoscit præstita quæ miseris suis sunt impensa,

Ephes. 1 · *Tob. 12.* · *Misericordia opera corporalia & spiritualia.*

pensa, etiam minima. Vtroque autem horum vt suam declarat benignitatem, ita & fideles prouocare voluit ad beneficētiæ & charitatis opera miseris exhibenda. Quòd autem inducuntur iusti dicturi: Domine quando te vidimus, &c. significat eorum admirationem, qua stupebūt sua opera sic magnifieri à iudice, vt sibi impensa agnoscat quæ se illius personę non recolent impendisse. Inducitur autem à Domino hæc responsio iustorum, vt subiicere posset declarationem eius quod dixit: Esuriui, & dedistis mihi cibum, &c. Dicit ergo: Quamdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Vbi pro quamdiu, sicut & infra, Græcè est ἐφ' ὅσον, quod hoc loco rectius verteretur, In quantum, aut quatenus, vt vertit Erasmus. Et hoc enim significat etiā ἐφ' ὅσον, ac præsenti loco magis cōuenit. Sensus ergo est: Eatenus vel in tantum mihi hæc fecistis, quatenus vel in quātum fecistis etiā vni de his fratribus meis minimis. Quoniam autem non dicit absolutè de fratribus meis, sed de his fratribus meis, apparet ipsum potissimùm notare voluisse Apostolos & eis similes, qui tum ipsi proximè assistent, qui volūtariè pauperes facti, variis in hoc mūdo propter Christum attriti fuerunt calamitatibus. In Apostolos enim extendens aliquando manum suā dixit: Fratres mei hi sunt, qui faciunt voluntatē patris mei. Generalius tamen & extensiuè etiā rectè intelliguntur significari quiuis pauperes Christiani, qui Christi fratres per baptisma & adoptionis gratiā facti sunt. Quicquid enim his impenditur charitatis, si impēdatur tanquam fratribus Christi, veluti Christo impensum est. Vnde suprà Matthæi 10. dixit: Quicunque potū dederit vni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ, tantùm in nomine discipuli nō perdet mercedē suam. Minimos autē vocat fratres suos, quia humiles, pauperes, & abiecti in hoc mundo. Aut additum est illud, minimis, emphaticè in hoc sensu: Quamdiu fecistis vni de fratribus istis meis, etiam his qui inter eos sunt infimi. Porro præterquam quod in hac sententia Christi declaretur benignitas, ob id quod sibi reputare impensum dignatur, quę vnicuiuis etiam minorū impensa sunt, etiam alia ratione mira ostenditur eius clementia, nempe quòd in tanta venturus maiestate & gloria, etiam minimos fidelium fratres suos sit vocaturus, sicut & post resurrectionem suam, non dedignatus est Apostolos suos appellare fratres suos. Proinde cùm hinc iam duplici nomine pateat, quanti Domino sint pauperes & afflicti fideles, & hi qui huiusmodi sunt, sibi non displiceant, sed glorietur frater humilis in exaltatione sua, vt habet Iacobus, (*Iacobi 1.*) & alij si spiritum Christi præ se ferunt, pauperes eiusmodi non despiciant, sed etiam ipsi plurimi faciant minimos Christi, eisque tanquam Christo qua possunt subuenire studeat ratione. Quis enim, si modò Christū verè amet, non lubens cupiat ac quærat benefacere fratribus Christi, imò ipsimet Christo? Et quidē ad eleemosynas pauperibus erogandas, permouere omnes habētes facultates satis deberet, primùm naturę ac cognationis spiritualis ius, nimirum quia homines sunt ac fratres: deinde & Domini præceptū, ac rursum quòd cogitare deberent se terrenarum facultatū non dominos, sed dispensatores esse cōstitutos. Nunc verò longè efficaciores his indicat Dominus rationes, quibus qui fidelis existens nō commouetur, is se planè lapidem declarat. Excitat enim ad eleemosynam & omnē beneficētiam, imprimis quòd afflicti quantūuis abiecti & viles, sui sint fratres. Deinde quod sibi impenditur, illis exhibitū: ac postremùm, quia sola misericordiæ & charitatis opera in suo iudicio narrat discutienda, & vel minima huiusmodi opera adeo ostendit non negligenda, vt etiam ob ea vel exhibita, vel prætermissa, illis maximū sit reddendum præmium, alij grauissimo sint addicendi supplicio. Simili modo ad misericordiam prouocat Sapiens, dicens: Fœneratur Domino qui miseretur pauperis, & vicissitudinē suam reddit ei. (*Prou. 19.*) Et cap. 14. Qui calumniatur egētem, exprobrat factori suo: honorat autem eum, qui miseretur pauperis.

TVNC DICET ET HIS QVI A SINISTRIS ERVNT: DISCEDITE A ME, &c.] Primo loco dicitur sententia proferenda pro iustis, ac secundo loco contra malos, vt intelligamus iudicem proniorem ad recordandum & remunerandum benefacta bonorum, quàm ad vindicandum malefacta malorum. Est autem in hac contra impios sententia antithesis, & imitatio verborum prioris sententiæ. Ibi enim dicitur: Venite, hîc verò, Discedite à me. Ibi benedicti, hic maledicti nominantur, non additur tamen, vt ibi, patris mei, quòd, vt annotauit Origenes, benedictionis quidem ministrator & auctor sit Deus pater, maledictionis autem vnusquisque sibi ipsi sit auctor, qui maledictione digna est operatus. Ibi vocantur ad hæreditariam & æternam possessionem regni, hic deputantur igni æterno. Proinde his verbis duplici condēnantur pœna damnati, nēpe pœna damni, & priuationis conspectus diuini, cùm dicitur: Discedite à me; & pœna sensus & cruciatus, cùm igni deputantur æterno. Ibi dicitur regnū, ad quod iusti vocantur, paratū ipsis: hic dicitur ignis ad quem impij damnantur, paratū diabolo & angelis eius, qui scilicet ei consenserunt. Non dicit iam ignem paratum iniustis, sicut regnum dixit paratum iustis hominibus, ne Dei ordinationi sic asscribatur hominum condemnatio, sicut eorum saluatio, sed intelligamus Deum quantū ex se est neminē creasse ad perditionem: homines verò peccantes sua sponte, suisque demeritis se participes facere, & obnoxios eorum malorū quæ imprimis & potissimùm diabolo & angelis eius erant parata. Ideoque non dixit prius regnum ad quod vocat iustos, paratum angelis bonis, sicut nūc dicit ignem paratum diabolo & angelis malis, ne omnino similiter intelligamus homines meriti Angelorum bonorum consortium, sicut merentur malorum consortium dæmonum, eò quòd bona hominum merita non in sola nostra pendeant arbitrij libertate, sed ex Dei proficiscantur gratia & benignitate. Diuinæ ergo benignitati tribuendum iustorum saluationem significauit, dicens regnum illis à principio mundi paratum: humanæ autem malitiæ iniustorum condemnationem, cùm dicit ignem nō ipsis paratum, sed diabolo. Simul tamen hac locutione (vt nos magis deterreret) significauit atrocitatem pœnæ impiorum, nimirum quòd communem habituri sint cum diabolo & angelis eius, quorum supplicium nemo non concipit fore grauissimum. Sic & superius ob id dixit regnum iustis etiam paratum, nō autem Angelis, quo huiusmodi locutione magis nos prouocaret ad beneficētiam, intelligentes Dei erga nos homines benignitatem. Subiicit autem Dominus causam cōdemnationis impiorum, contrariū scilicet causæ saluationis iustorum. Esu-

ſuriui enim, inquit, & non dediſtis mihi manducare, &c. Enumerat ſigillatim neglecta miſericordiæ opera, ſicut & ſuperius in commẽdatione iuſtorum: nec dicit in genere, egenti & afflicto mihi tuliſtis aut non tuliſtis opem; ſignificãs in illa die, ſingulorum factorum hominis habendam rationem, ſimulque varia illa enumeratione ſignificans quàm variæ ſint ſpecies humanitatis, vt ſi quidem non omnes poſsimus, ſaltem earum aliquas præſtare ſtudeamus. In his autem verbis quibus cauſa redditur condemnationis hœdorum, duo ſunt notanda. Primùm, quòd ob ſolam omiſsionem operum charitatis dicuntur condemnari. Sicut enim in præcedenti parabola ſignificantur cõdemnandi hi qui donis Dei vti omittunt: ita & hic qui negligunt opera miſericordiæ. Quòd ſi autem tãta mulctantur pœna qui omittunt facere bona, qua pœna feriendi ſunt qui inceſſanter committunt mala? Si condemnatur qui non dedit egenti, nec conſolatus eſt afflictum, certè multo magis condemnabitur qui abſtulit aliena, qui iniuſtè affligit, & afflictionem addit afflicto. Secundò notandum, quàm leuia eos dicat prætermiſiſſe. Non enim dicit: Non liberaſtis me paupertate, infirmitate aut carcere, ſed quæ neceſſaria erãt & parui ſumptus, non præbuiſtis, & quæ facilia ſunt & omnibus in promptu non feciſtis, nec in vno aliquo tantùm, ſed & in omnibus miſericordiam deſeruiſtis. Quo ſignificauit iuſtiſsimã fore impiorum condemnationem, quorum inclementia multis eos condemnat modis. Primùm naturę & cognationis ius, quo commoueri debuiſſet ad miſerendum ſuis fratribus. Secundò, facilitas miſerationis. Quoniam inter miſericordiæ recenſetur opera, vel panem dare eſurienti, ac ægrum & captiuum viſitare. Tertiò, Domini præceptum, & promiſsionum magnitudo. Quartò, dignitas ac dignatio eius qui non tantùm ſuis fratribus, ſed & ſibi factum imputat quod aliis ſuo nomine impenditur beneficij. Nam & illo ad miſericordiam flecti debuiſſent, quòd tali poſſent quid præſtare beneficij, quodq; tantus ab hominibus quid dignetur accipere, qui quæcunque habent ab ipſo acceperũt: qui rurſum pro ſua liberalitate non poteſt ſibi impenſa ab hominibus beneficia non viciſsim ſummis vincere & remunerare bonis. Atque hanc quidem quartam cauſam tanquam præcipuam & potiſsimam Dominus hic attingit, proinde declaraturus quomodo dixerit: non dediſtis mihi manducare; poſtquam induxiſſet reſponſionem hœdorum dicentium: Quando vidimus te eſurientem, &c. (quo ſignificatur impios tunc admiraturos, & experturos facta ſua longè aliter expẽdenda & reputanda quàm modò ipſi ea reputabãt) ſubiecit: Amẽ dico vobis, quamdiu non feciſtis vni de minoribus (vel, vt etiam hic habent Græca, minimis) his, nec mihi feciſtis.

[ET IBVNT HI IN SVPPLICIVM ÆTERNVM, IVSTI AVTEM IN VITAM, &c.] Hæc pars addita ſignificat efficaciam ſentẽtiæ iudicis, à qua nulla erit appellatio, nec ſubterfugiũ. Prius autem dicit eos qui à ſiniſtris erunt ituros in ſupplicium æternũ, quàm iuſtos in vitam, quia narrationis ordo ſic requirebat, eo quòd proximè præceſſerit de condemnatione impiorum. Vel etiam ad ſignificandum impios in conſpectu iuſtorum mox abituros in ſupplicium, quod ad augmentum fœlicitatis & gaudij ipſorum faciet, cùm ex comparatione ſuæ fœlicitatis cum aliorum condemnatione, magis Dei in ſe gratiam agnoſcẽt & prædicabunt. Porro hac ſententia refellũtur quotquot de æternitate ſupplicij impiorum aliquando non rectè ſenſerunt, quales varios fuiſſe refert D. Auguſtin. lib. 21. de ciuit. Dei, à cap. 17. vſque ad finem libri contra eos diſputans. Imprimis enim Origeni tribuitur, quòd putauerit & damnatos homines, & ipſum quoque diabolum cum angelis ſuis, poſt diuturna pro meritis ſupplicia ex illis cruciatibus eruendos, & ſanctis Angelis ſociandos. Nec hoc tantùm, ſed etiam alternantes fore ſine ceſſatione beatitudines & miſerias, & ſtatutis ſeculorum interuallis, ab iſtis ad illas, & ab illis ad iſtas itus & reditus interminabiles. Fuerũt alij, qui hominum quidem damnatorum ſupplicium terminandum putauerint, quamuis non dæmonum. Alij rurſum, qui in nouiſsimo die omnes homines Chriſti ſentẽtia damnatos, putauerunt priuſquam mittantur in ſupplicium, mox ſanctorum interceſſione liberandos. Præterea, qui non omnium quidem malorum ſupplicium terminandum aſſeruerunt, ſed tantùm eorũ qui Chriſti baptiſmate ſunt abluti, & participes facti corporis eius, maximè ſi in catholica Eccleſia hæc perceperint ſacramenta, atque in eadem perſeuerauerint. At hi omnes ſimul cum Anabaptiſtis, qui etiam dicuntur negare æternitatem ſupplicij damnatorum, refelluntur hac ſententia, cùm non ſolùm in ignem æternum, ſed in ſupplicium etiam æternum dicantur ituri damnati, ſicut iuſti in vitam æternam. Non enim dici poteſt iſtud non pertinere ad fideles, quandoquidem de fidelium iudicio hîc peculiariter Dominus locutus eſt, inſinuans eos non ſecundùm fidem, ſed ſecundùm opera iudicandos eſſe. Vt autem omnes prædicti hac Domini refelluntur ſententia, ita, quemadmodum & prædicto loco & in aliis libris etiam Auguſtinus teſtatur, fuerunt qui ex præſenti ſermone Domini ſumpſerunt occaſionem aſſerendi eos ſolùm arſuros æterno ignis ſupplicio qui facere eleemoſynas neglexerunt: eos verò qui illas fecerint, quamuis alioqui male viuant, ab æternitate ſupplicij fore liberos, eo quòd hic Dominus non commemoret ſe aliud dicturum ſiue iuſtis, ſiue iniuſtis, niſi eleemoſynas, ſiue factas, ſiue non factas. & quia Iacobus dicit: Iudicium ſine miſericordia ei qui non fecit miſericordiam, ſuperexaltat autem miſericordia iudicium. At hi non perpendunt ſatis cauſam ſermonis hic à Domino inſtituti, nimirum quòd ideò tantùm hic mentionem faciat operum miſericordiæ, vt ad hæc fideles prouocet, quæ potiſsimum ab hominibus Deus requirit. Deinde, quia huiuſmodi operibus directè competit vel miſericordiæ diuinæ exhibitio, vel negatio. Iuſtiſsima enim eſt merces, vt inhumanis inhumanitas, & miſericordibus miſericordia rependatur, quòd & Iacobus mox citato loco ſignificauit. D. Auguſtinus ſermone quodam, qui eſt inter nouos ſermones 33. pulchram adfert rationem, cur ſolis eleemoſynis vel præſtitis, vel neglectis tribuatur regnum vel damnatio, nempe quia non ſunt iuſti qui non habeant peccata aliqua, ob quæ meritò eis regnum negari poſſet, qui tamen quia miſericordiam aliis exhibuerunt, meruerunt etiam per eam peccatorum ſuorum conſequi remiſsionem, & eis remiſsis mercedem aliis omnibus eorũ bonis operibus debitam. Impij verò, etſi etiam ob alia eorum facinora damnentur, tamẽ quia eorum facinorum per eleemoſynas remiſsionem

Cõtra eos qui negant æterna ſupplicia.

Iacobi 2.

missionem impetrare potuissent, si eas vt oportet facere voluissent, ideo damnari dicuntur, quia illas neglexerunt. Porro quomodo non pugnet cum iustitia, sed æquissimum sit peccatum temporale æterno puniri supplicio, Augustinus eodem etiam lib. 21. cap. 11. ostendit contra eos qui iniustum putant vt pro peccatis quamlibet magnis, paruo scilicet tempore perpetratis, pœna quisquam damnetur æterna. Non enim aliqua etiam humanæ legis iustitia hoc attendit, vt tanta mora temporis quisq; puniatur, quanta mora temporis vnde puniretur admisit, sed & humanæ leges quantũ in se est pro quibusdam peccatis pœnas infligunt æternas, vt cùm infligunt exilium aut seruitutem. Quòd enim æternæ non sint, ob id est, quia nec ipsa vita, quæ his plectitur, porrigitur in æternum. Et cùm quem humanæ leges pro aliquo grandi crimine morte mulctãt, non æstimant supplicium eius iuxta moram qua occiditur, quæ perbreuis est, sed potius quòd talem auferunt in sempiternum de societate viuẽtium. Quod autem est de ista ciuitate mortali homines supplicio primæ mortis, hoc est de illa ciuitate immortali homines supplicio secũdæ mortis auferre. Sic ferè illo loco D. August. Præter quam rationẽ indicatã ab ipso, inueniuntur & aliæ rationes à patribus assignatæ, quibus ostenditur quare iustè pro peccato tẽporali quidam æterno puniatur supplicio. Vna est, quia peccauerunt contra bonum æternum, dum contempserunt vitam æternam. vnde eodem lib. cap. 12. dicit Augustinus: Factus est homo malo dignus æterno, qui hoc in se peremit bonum, quod esse posset æternum. Alia ratio est, quia homo quãtum in se est, in æternum peccauit. Vnde D. Greg. lib. 4. dialog. cap. 44. suo Petro roganti quomodo iustum sit, vt culpa quæ cum fine perpetrata est, sine fine puniatur, respondit: Hoc, inquit, rectè diceretur, si districtus iudex non corda hominum sed facta pensaret. Iniqui enim ideo cum fine deliquerũt, quia cum fine vixerunt. Nam voluissent vtiq; si potuissent sine fine viuere, vt potuissent sine fine peccare. Ostendũt enim quia in peccato semper viuere cupiunt, qui nunquã desinunt peccare dum viuũt. Ad magnam ergo iustitiam iudicãtis pertinet, vt nunquam careant supplicio, qui in hac vita nunquam voluerunt carere peccato. Hæc ille. Tertia ratio est, quia per peccatum contra Deum peccatur, qui est infinitus, atque ob id infinitam meretur pœnam. Pœna enim secundùm Philosophum 5. Ethic. infligitur secundùm dignitatem eius in quem peccatur. Est & quarta ratio ad idem pertinens, nempe quia culpa manet, cùm culpa nõ possit remitti sine gratia, quæ post mortem non potest acquiri. Culpa autẽ manente non debet cessare meritò pœna. His iam omnibus circa Christi verba pertractatis, superest, vt semper in corde gerentes verba illa, Venite benedicti, & Discedite maledicti, atque scientes nõ satis esse credere, sed nec discedere à malo, studeamus operibus mutuæ charitatis vacare, vt & dulcissima illa voce mereamur vocari, & liberi simus à verbo illo aspero. Hæc enim sunt opera quæ in scripturis requirit, & præ sacrificiis quibus ipsum colimus, vt cùm dicit: Misericordiam volo, & nõ sacrificium; [*Osee 6.*] & præ operibus quibus carnem propriam castigamus, vt cùm dicit: Nónne hoc est magis ieiunium quod elegi? [*Isaiæ 58.*] Dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes, dimitte eos qui confracti sunt liberos, & omne onus disrumpe. Frange esurienti panem tuum, & egenos vagosq; induc in domum tuam. Cùm videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, & sanitas tua citius orietur, & anteibit faciam tuam iustitia tua, & gloria Domini colliget te, &c.

> *Cur pro peccato temporali sit æternum supplic.*

[c]ERAT AVTEM DIEBVS DOCENS IN TEMPLO, NOCTIBVS VERO EXIENS.] Tribus diebus continuis Dominum docuisse in templo, suprà patuit ex Marco: feria autem quarta & quinta verisimile est in templo non docuisse. Quòd autẽ noctibus egressus sub vesperam è Hierusalem, diuersatus sit in monte Oliuarum, quemadmodum dicit Lucas, etiam patuit ex Marco & Matthæo. Nam hi dixerunt eum egredi solitum in Bethaniam, Bethania autem fuit in monte Oliuarum. Lucam tamen verisimile est dixisse, ob id Dominum in monte diuersatum, non exprimẽdo Bethaniam, quo significaret eum nocturno tempore vacasse precibus. His enim, in montibus nocturno tẽpore Dominus solitus fuit vacare, vt & alibi dicitur à Luca. Igitur quia iam breui tempore apud homines erat futurus, & passionis suæ tempus appetebat, ideo totus fuit interdiu in docẽdo, eis benefaciens à quibus mox se cognouit occidendum: nocte verò orationi instabat, continenter patrem orans pro hominum salute, seseque oratione præparans ad instantia mala. Porro de totius populi ad ipsum confluxu etiã suprà satis dictum est. Hoc tantùm ex Erasmi annotationibus hic adiiciendũ, quòd verbum manicabat, quod multi libri hic habent, sit verbum fictum ad imitationem Græcæ dictionis ὀρθρίζω, pro diluculò veniebat, quod verbum etiam in antiqua Latinorum versione legebatur tempore Aug. cap. 9. Iudicum, vbi nos legimus ex versione Hieronymi: Et primo mane oriente sole irrues super ciuitatem; quemadmodum annotauit D. Augustinus in quæstionibus super Iudic. cap. 46. Sunt tamen libri qui habent hoc loco, mane ibat, ita vt quidam suspicentur pro, mane ibat, corruptè scriptum, manicabat, contracta oratione in dictionem.

PACISCITVR IVDAS CVM IVDÆIS. Matthæi 26. Marci 14. Lucæ 22. CAPVT CXXVIII.

[c]Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur Pascha. [b]Erat autem Pascha & azyma post biduum. [a]Et factum est, cùm consummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Scitis, quia post biduum Pascha fiet, & filius hominis tradetur vt crucifigatur. Tunc congregati sunt principes sacerdotum, & seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas, & consilium fecerunt, vt Iesum dolo tenerent, & occiderent. [b]Et quærebant † summi sacerdotes & scribæ, quomodo eum [b]dolo tenerent, & ▷ [b]occiderent: [c]timebant verò plebem, [c]dicebãt autem: Non in die festo, ne fortè tumultus fieret in populo. [c]Intrauit autem Satanas in Iudã, qui cognominabatur Iscariotes, vnum de duodecim, [b]& [a]tunc [l]abijt ‖[e]vnus de duodecim qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotum [b]vt proderet eum illis, [c]& locutus est cum principibus sacerdotum & magistratibus, quemadmo-

[† c. o principes sacerdotum. ▷ c. interficerent.]

*dum illum traderet eis. [a]Et ait illis: Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? † At [c]illi [b]audientes, [a]constituerunt ei triginta argenteos. [c]Et [b]gauisi sunt, & ▷ promiserunt ei pecuniam se daturos. [c]Et spopondit, [l]& [a] exinde [l]quærebat [f]oportunitatem [b]quomodo oportunè *[l]traderet illum [c]sine turbis.*

A [c]PPROPINQVABAT AVTEM DIES FESTVS AZYMORVM, QVI DICITVR PASCHA.] Tres Euangelistæ, Matthæus, Marcus & Lucas, post gesta & dicta trium dierum eius hebdomadæ in qua mortuus est Dominus, descripturi eius passionem, auspicatur eam à consilio sacerdotum contra Christum, & pacto Iudæ cum Iudęis, quod passionis Christi fuit exordium. Et quidem Lucas pactum illud de tradendo Iesu descripturus, tantùm præmittit diem festum azymorum appropinquasse: Marcus verò quàm vicinus ille dies fuerit explicauit, dicens post biduum fore Pascha & azyma; vt intelligeremus post descripta ab ipso trium dierum gesta, adhuc biduum fuisse ante Pascha, & biduo ante Pascha contigisse, quæ deinceps narrat de consilio sacerdotum contra Christum, & pacto Iudæ cum illis, nimirum feria quarta hebdomadę huius. Matthæus autem etiam Dominum dixisse post superiores sermones, commemorat Pascha fore post biduum, ac tum se tradendum, & crucifigendum. Et factum est, inquit, cum consummasset, id est, finiuisset Iesus sermones hos omnes, de suo scilicet aduetu, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum Pascha fiet. Dixerat enim Dominus superiores sermones in vespera vel in nocte sequente feriā tertiam, vt patet ex pręcedentibus: post tertiam autem feriam restabant duo dies ante Pascha, nempe feria quarta, & quinta, in cuius vespera cœpit Paschalis solennitas, vt ex sequentibus erit manifestum. Porro ne quis erret in vocabulo, Pascha, cuius frequens est in sequentibus vsus, sciendum imprimis, dictionem hanc non deriuari à Græco verbo πάσχω, quod pati significat, vt Pascha significet passionem, quemadmodum quidam putauerunt, sed est Hebraica dictio, à Septuaginta interpretibus sic posita, cùm Hebræis dicatur Pesah, pro quo D. Hieronymus posuit Phase: quæ varietas non ex dictionis, sed ex punctorum & pronunciationis aut lectionis diuersitate nata est. Significat autem hæc dictio propriè transilitionem aut transitum, festiuitati & agno Paschali accommodata, non potissimùm ob transitum filiorum Israel ex Ægypto, vt quidam etiam putant, nec ob id quòd Dominus transierit per terram Ægypti, percutiens primogenita: sed quòd exterminator videns sanguinem in foribus Israelitarum pertransierit, nec percusserit eos sicut Ægyptios. Hæc enim ratio nominis redditur Exod. 12. cùm dicitur: Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios, cumque viderit sanguinem in superliminari, & in vtroque poste, transcendet hostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras. Quo loco non pro verbo, transibit, sed pro verbo transcendet. Hebræis est verbum Pasah, vnde deriuatur Phase & Pascha, vt intelligamus non à transitu Domini per terram Ægypti, sed à transilitione domorum Israelitarum dictum Pascha. Vnde & eodem loco sequitur: Et cum dixerint vobis filij vestri: Quæ est ista religio? diceris eis: Victima transitus Domini est, quando transiuit super domos filiorum Israel in Ægypto, percutiens Ægyptios, & domus nostras liberans; vbi iam pro verbo transiuit, Hebræis est Pasah. (Ibidem) Duplex autem est vsus vocabuli, Pascha, in scripturis. Aliquando enim accipitur pro ipso agno Paschali qui immolabatur 14. luna primi mensis ad vesperam. Sic enim accipitur Exodi 12. cùm dicitur: Immolate Phase. Et rursum: Hæc est religio Phase. (Ibidem) Omnis alienigena non comedet ex eo. Sic accipitur in cap. sequenti apud Eangelistas, vt cum dicit Lucas: Venit dies azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha. (Luce 22) Et cùm Matthæus & Marcus dicunt: Quò vis eamus & paremus tibi comedere Pascha. Secundùm hanc significationem Paulus hoc nomen etiam Christo tribuit tanquam vero agno, figurato per typicum illum legis veteris agnum: Pascha, inquit, nostrum immolatus est Christus. (1. Cor. 5.) Aliquando vocabulū hoc accipitur pro ipsa festiuitate Paschali, idque quandoque pro tota ipsa solennitate ex septem diebus constante: B quandoque singulariter pro prima huius festiuitatis die, in cuius vespera præcedente agnus immolandus erat, nempe pro 15. luna primi mensis, quæ solennior erat aliis diebus, vt patet Leuit. 23. & Num. 28. Vtroque hòc posteriori modo accipi potest isto loco, cum post biduum dicitur futurum Pascha. Pro Paschali enim solennitate vocabulum hoc accipi Lucas apertè hic testatur, dicens: Appropinquabat dies festus azymorum, qui dicitur Pascha. Vbi etiam per diem festum azymorum, intelligi potest aut tota septem dierum solennitas, quæ à Ioanne Euangelista dicitur dies festus Iudæorum, aut prima huius solēnitatis dies. C Sicut autem nomen, Pascha, cùm propriè significet agnum Paschalem, translatum est etiam ad significandum ipsam festiuitatem: Sic etiam vocabulum Gręcum, azyma, cùm propriè significet panes infermentatos, translatum videtur ad significandum ipsam festiuitatem, in qua septem diebus panibus infermentatis Iudæi vesci debebant. Sic enim videtur accipi apud Marcū, cùm habet: Erat autem Pascha & azyma post biduum. Et hæc quidem de vocabulis, pascha & azyma. Cæterùm circa hoc quod post biduum dicitur fore Pascha, oritur non parua difficultas, citra cuius solutionem, pleraque in sequentibus intelligi satis nō possunt, vt ob id meritò hic sit tractanda. Cùm enim Euangelistæ, Matthæus & Marcus, hoc loco significent D apertè Pascha fuisse biduo post diem tertium ab ingressu Domini magnifico in vrbē Hierusalem, hoc est, ad vesperam feriæ quintæ, vt die sexto solennitas fuerit Paschæ (Nam Hebræis dies festi à vespera incipiunt) eademq; vespera iidē Euangelistæ simul cum Luca testentur Dominum secundùm legem agnum paschalem comedisse, Ioannes contrà significat Paschæ solennitatem tunc incidisse in diem septimū, ac agnum Paschalem à Iudæis comesum ad vesperam feriæ sextæ. Nam cap. decimotertio descripturus lotionem pedum, quę à cœna facta fuit, scribit ante diem festum Paschæ, hoc est, pridie Paschæ id accidisse. Item decimooctauo capite, de Iudæis, dicit: (Ioan. 18.) E Non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed manducarent Pascha, hoc est, agnum Paschalem. Malè enim quidam quo eludant hoc argumentum affirmant per Pascha intelligenda azyma, tum quòd nusquam in scripturis ostendi possit Pascha sic accipi: tum quòd propter azyma non erat

vitanda

vitanda contaminatio, quandoquidem & immundi illis vesci poterant verisimiliter, quemadmodū ex eo licet colligere, quod pœna mortis intentata præceptū fuerit Iudæis septē integris diebus comedere azyma, cùm immunditiā legalē leuissimas ob causas contraherēt. Iā ca.19. memorās tempus in quo Christus fuit condēnatus, sic scribit: Erat autē parasceue Paschæ. Nō erat ergo is dies Pascha, sed præparatorius ad solennitatē Paschæ, sequenti die celebrandam, quod & ex iustorum factis euadit manifestum. Nicodemus enim & Ioseph ab Arimathia emerunt eo die vnguenta & sindonem, ac Dominum vnctum sepelierunt, quę in ipsa Paschæ solennitate non licuissent. Nam de prima & septima huius solennitatis die præcipitur Exodi 12. vt nihil operis faciant in eis, exceptis his quæ ad vescendum pertinent. Sic & mulieres illæ quæ Dominum secutæ fuerant, sua quoque vnguenta mercatæ fuerunt, & parauerunt hoc ipso die parasceues, vt postridie quiescerēt secundùm legē, quemadmodum scribit Lucas ca.23. Ad hanc difficultatem Græci & Latini diuersimodè soliti sunt respōdere, Græcis asserentibus Dominum præuenisse vno die celebrationem agni Paschalis, & decimatertia luna illum cum eis edisse: Latinis verò contrà, Dominum decimaquarta luna secundùm legē agnū Paschalem edisse affirmantibus, Iudæos verò contra legem distulisse vno die Pascha, auiditate occidendi Dominū. Verùm neutra assertio conueniens est difficultati soluendæ. Nam præterquā quòd pium satis non sit dicere Christum Pascha anticipasse, qui, dum lex vigeret, omnia legis diligentissimè obseruauit, pugnat etiam cum hac assertione quod Marcus postea dicit: Primo die azymorum quando Pascha immolabant. Et Lucas: Venit autem dies azymorum in quo necesse erat occidi Pascha. His enim locis significatur legitimam fuisse celebrationem agni paschalis ea die qua illam Dominus obseruauit: proinde Græci hæc Euangelistarum loca coguntur coactis interpretationibus tractare, & obtorto collo trahere ad suum sensum. Quòd autem Iudæi propter occidendum Christum Pascha contra legem distulerint in sequentem diem, vt alij dicunt, æquè est improbabile. Primū enim quomodo hoc ausi fuissent, cùm tanta vndique multitudo ad festum hoc venire solita fuerit? Deinde loca Ioannis superius citata, & facta non solùm impiorum Iudæorum, sed & iustorum, planè significant, non contra morem, sed legitimè Pascha tunc incidisse non in feriam sextam, sed in diem sequentem: proinde Latini qui hanc sequuntur sententiam, coguntur vim facere prædictis verbis Ioānis. Cùm ergo neutra harum opinionum sit probabilis, nec verisimile sit Christum iam Pascha contra legem anticipasse, aut Iudæos propter necem Christi occupatos distulisse illud, pro sequentium intelligentia, & scripturarum concordia, inuenienda est ratio qua ostendatur Christum Pascha suum celebrasse pridie quàm Iudæi suum celebrarent, & tamen & Christum & Iudæos suum Pascha legitimè celebrasse. Hanc rationem paucis insinuat Rupertus in Matthæū scribens, ac dicens, Iudæos ex traditione patrum nunquam duo festa in quibus nihil operis facere pręceptum fuit, continuè celebrare solitos, quod difficile esset mortuorum corpora aut cocta olera in tertium vsque diem seruare in regione illa calida, atque ob id Paschæ festiuitatem, quotiescunque

A incidit in feriam sextam, quemadmodum euenit eo tempore quo Dominus est passus, distulisse in diem sequentem, sabbathum scilicet. Paulus Burgensis in annotationibus adiūctis Commentariis Nicolai de Lyra, exactius & prolixius prosequitur rationem qua factum est vt Christus pridie quàm Iudæi suum pascha celebrarit, & tamen vtriq; legitimè, memorās primùm duas obseruationes apud Iudæos obtinuisse, vnde festa nonnūquam de die in diem translata apud eos fuerunt. Prior est, si lunatio primi mēsis, quæ scilicet proxima est æquinoctio vernali, à qua reliqua festa numerātur, contingat post decimamoctauam diei horam, Neomenia illa in sequentem diem ordinabatur, eo quòd
B diei in qua luminarium coniūctio euenit, tantùm sex horæ superessent. Hæc obseruatio iusta fuit, quia Neomeniæ nonnullam habebant celebritatē, vt in quibus peculiaria sacrificia fuerint præcepta Num.28. vnde par fuit vt vel quartam diei naturalis partem haberent integram. Altera autem obseruatio fuit ex traditione patrum, ne lunatio primi mensis, & proinde nec Pascha, quod decimaquinta die primi mensis erat celebrandum, secunda, quarta vel sexta septimanæ celebraretur. De secunda septimanę hanc affert causam, quòd si in ea lunatio fixa fuisset, euenisset festū expiationis (quod decima die mensis septimi erat celebrandum) in sexta septimanæ, atq; ita cùm æquè feriari in ipso
C atq; sabbatho oporteat, duo quieti dies sacri, continui incidissent, quod molestum tanto fuisset populo. Similiter si Neomenia euenisset in quarta septimanæ, festum expiationis celebrandum fuisset prima septimanæ, atque iterum duo prima sabbatha coniuncta populum plus æquo grauassent. De sexta septimanę aliam adfert rationem, nēpe quòd tunc septimus dies festi Tabernaculorum occurrisset die sabbathi. In hoc autem septimo die multa lætitiæ signa ostendebant, quæ die sabbathi facere non putabant licita, septies circumeundo altare cum palmarum frondibus, in memoriā captæ Iericho, & alia quædā id genus faciendo. Præter hæc addit Burgensis, se, supputatione temporum dili-
D genti habita, quam & peritissimi Hebræorū, cum quibus scilicet eam contulerit, comprobarunt, deprehendisse, anno quo Christus passus fuit, cōiunctionem luminarium, proximam æquinoctio vernali, secundùm medium motum solis & lunæ qui est inuariabilis, euenisse quinta septimanæ, hora decimanona, adiectis aliquot minutis. Ergo iuxta priorem obseruationem non potuit eo die statui Neomenia, quod non haberet quartam eius diei partem integram. Transferri igitur eam oportuit in sextam. Sed cùm obstaret altera obseruatio Iudæorum, ne die sexto celebraretur, quod ita euenisset in sabbathum septimus tabernaculorū dies, transtulerunt secundo eius anni primam Neome-
E niam, atque ex consequenti etiam Paschæ solennitatem, nimirum in sabbathum, idque ob traditionem patrum, quæ iam à restituto templo obtinuerat, quemadmodum refert quidam Iudæorum historiographus in libro Sedar Olam, his verbis: Sic statuerunt magistri nostri iudices Sanhedrin magni nominis in seculo. In domo sanctuarij secunda, cùm extructa esset & consummata, tunc apparuit solium igneum perfectissimum, super quod sedebat rex mundi sublimis valde, stans inter porticum, & acceperunt coronam, apprehenderuntque sigillum reconditum, & sanxerunt, ordinaue-

runtque ſtatutum perpetuum, & traditum eſt in manu Rabbi Eliezer, qui reliquis omnibus maior erat, & is ordinauit diem ſortium non obſeruari ſecundo, quarto, ſeptimo hebdomadæ die: neque Paſcha ſecundo, quarto, ſexto: neque diẽ retentionis tertio, quinto, ſeptimo: neque principium anni, ſecundo, quarto, ſexto: neq; diem expiationis primo, tertio, ſexto in æternum. Ex quibus omnibus duo ſunt manifeſta quæ propoſitæ difficultati ſoluendę ſufficiũt. Vnũ, quòd quandocunq; Paſchalis feſtiuitas incidit in feriam ſextam, tũc Iudæi eam feſtiuitatem publico more ex patrum traditione recepto transferebant in diem ſabbathi ſequentẽ. Alterum, quòd hoc anno quo Chriſtus paſſus eſt, Paſchalis feſtiuitas inciderit in feriã ſextã, atq; ob id publico more, & omnibus iã obſeruari conſueto Paſcha tunc obſeruatũ fuerit die ſabbatho. Sed quia mos hic à patribus contra legem Dei & propter ſequentes ſolennitates receptus erat, Chriſtus qui legi patris ſui quàm patrum traditionibus maluit obtemperare, ac etiam ſequentium ſolennitatum nullam debuit habere rationem, quas ſcilicet iam aboleri oportebat, Paſcha ſuum celebrauit tempore ſecundùm legem patris legitimo, nempe die ſexto, qui in veſpera quinti incipiebat, qua agnum ſuum paſchalem cum diſcipulis comedit. Neq; ergo Chriſtus ſuum Paſcha anticipauit, neq; Iudæi illo peculiariter anno ipſum propter patrãdam necem Domini diſtulerunt, ſed vtrique tempore quod eis iam pridem legitimum erat, illud obſeruarunt: Dominus quidem tempore legitimo ex lege Dei, Iudæi autem legitimo ex traditione patrum, atque ob id Ioannes de ſabbatho in quo Dominus quieuit in ſepulchro, dicit, quòd magnus fuit dies ille ſabbathi, nimirum quòd in eo & Paſchatis & ſabbathi celebritas conueniſſent, ſecundùm obſeruationem Iudæorum. Hic iam obſeruanda diuina prouidẽtia, qua factum eſt vt per traditionem ſeniorum legis conſtitutioni ſuperaditam, eo anno quo Chriſtus erat immolãdus, duplex Paſcha occurrerit, & duplex luna decimaquarta: vna vera, altera legitima ſecundùm patrum traditionem. Sic enim factum eſt, vt in prima Chriſtus ſacrificium adimpleret legale, & nouum inſtitueret, & in ſecunda ſe Deo in nouum offerret agnum paſchalem, diuerſiſque reſpectibus, & hinc veri agni immolatio typico reſponderet, & illinc typici agni immolatio legitimè præcederet verũ. Omnino enim conueniebat, vt priuſquam verus agnus immolaretur, typicus prius à Domino celebraretur, vt typo veritas ſuccederet: & tamen rurſus conueniebat, verum agnum decimaquarta luna etiam immolari, quo veritas figuræ reſponderet. Hæc autem duo ſimul eſſe non poterant, niſi concurrentibus prædicto modo duabus lunis decimiſquartis. Et quidẽ de decimaquarta luna iuxta Chriſti numerationẽ loquuntur Matthæus, Marcus, & Lucas, cum aiunt poſt biduũ fuiſſe Paſcha, & fuiſſe primum diem azymorum: Ioannes verò decimamquartam conſiderauit iuxta obſeruationem Iudæorum, cùm dicit non introiiſſe prætorium vt Paſcha manducarent, & alia, quibus ſignificat Paſchalem feſtiuitatem incidiſſe in ſabbathum. Cùm enim tres illi Euangeliſtæ magnam illius cœnæ fecerint mentionem, in qua cum ſuis edit agnum Paſchalem, & inſtituit Euchariſtiam, meritò illius lunæ decimæquartæ meminerunt, quæ erat iuxta veram ſupputationem, vt oſten-

A derent Chriſtum in hoc legem obſeruaſſe: Ioannes verò, qui de cœna, tanquam ab aliis latius tractata, vnico verbo abſoluit dicendo: Et cœna facta; aliam iuxta receptam Iudæorũ obſeruationem meritò conſiderauit, ad excludendum duplicem obiectionem quæ ex aliis Euangeliſtis fieri poterat. Primùm enim obiici poterat, quomodo ſi Chriſtus cum ſuis decimaquarta luna ad veſperã legitimè agnum edit, Iudæi illũ & cùm illo duos etiã latrones ſequenti die crucifixerũt, & alia multa fecerũt quæ decimaquinta luna facere nefas erat, cũ hæc illis fuerit dies feſtus, in quo nihil operis facere licebat. Neque enim ſufficiebat dicere Iudæos odio Chriſti hæc feciſſe etiã decimaquinta luna, cùm il-

B li ſua facta per legem niterẽtur iuſtificare, & prætextũ legis contẽptæ Chriſtũ perſequerentur, vt omittamus etiã iuſtos hac die feciſſe, quæ feſto die facere illicitũ erat, vt ſuprà eſt dictum. Secũdò, ex aliis Euangeliſtis dubitari poterat, quomodo veritas ſuę reſpõderet figuræ, ſi, vt ex illis ſequitur, decimaquinta luna Chriſtus eſt immolatus. Ioannẽ enim qui de typico agno tacuit, oſtendere voluiſſe Chriſtum in cruce immolatum, verum fuiſſe agnum paſchalem, patet tum ex eo quod deſcripturus quo tẽpore Chriſtus à Pilato ſit cruci adiudicatus, dicit: Erat autem paraſceue Paſchæ hora quaſi ſexta; ſignificare volẽs, decimaquarta ad veſperam Dominum crucifixum, vt ex ſequentibus fiet ma-

C nifeſtum; tum ex eo quod illud: Os non comminuetis ex eo; applicet Chriſto, cùm ad literam dictum ſit de agno paſchali typicò.

His præmiſsis, ad tractationem verborũ Chriſti nunc eſt deueniendum, quibus prædixit ſuæ mortis tempus, dicens: Scitis quia poſt biduũ Paſcha fiet, & filius, &c. Et quidem quomodo verè dixerit in fine & veſpera vel nocte feriæ tertiæ, poſt biduum fore Paſcha, ſecundùm veram ſcilicet decimæquartæ numerationem, patet ex prædictis. Quod autem dicit, Scitis, indicat ipſum Apoſtolis ſuis prius indicaſſe quo tempore ſecundùm legem Paſcha celebrandum eſſet, aut Chriſto fuiſſe conſuetum non ſecundùm morem

D Iudæorum, ſed ſecundùm exactam legis conſtitutionem Paſcha celebrare. Sic enim fieri potuit vt ſcirent poſt biduum fore Paſcha, cùm ſecundùm Iudæorum obſeruationem non niſi poſt triduum eſſet futurum. Cùm autem ſuperius ſuis prædixerit frequenter mortem ſuam & mortis genus, ſed & locum ſuæ mortis, nunc etiam prædicit ſuæ mortis tempus, vt nihil ſibi incognitum declararet, & omnino voluntariam ſibi ſuam mortem ſignificaret, ac proinde ſui admonerentur non offendi ipſius cruce. Bene autem ante biduũ potius quàm triduum aut quatriduum ſuam prædicit paſsionem, vt triduanæ reſurrectioni triduana reſponderet paſsio, & videntes apoſtoli verè

E ipſum prædixiſſe ſe crucifigendum tertio die, non dubitarent etiam verè prædixiſſe tertio ſe reſurrecturum die. Myſticè autem poſt biduum Paſcha fore prędicitur, quia poſt tempus ante legẽ, & tempus ſub lege, verus agnus in cruce pro omniũ ſalute immolandus erat. Cui accommodari non inepte poteſt illud Oſee: Viuificabit nos poſt duos Osee
dies. Porro cùm traditio Chriſti in ſcripturis tribuatur diuerſis (ſi quidem & pater dicitur illum tradidiſſe nobis, & ipſe ſeipſum) hic cùm dicitur, & filius hominis tradetur, vt crucifigatur; veriſimile eſt Dominum loqui de traditione Iudæ, de

qua

qua mox subiicitur quomodo eam Iudæis Iudas promiserit. De hac tamen traditione, quæ facta est post biduum, nempe in nocte sequente feriã quintam, si est sermo, coniunctio, vt, accipienda magis est consecutiuè, vt euentum significet, quàm vt finem denotet à Iuda traditore intentum. Posset tamen intelligi etiam de traditione Pilati, de qua infra dicitur cap. 27. Tunc dimisit illis Barabbam, Iesum autem flagellis cæsum tradidit vt crucifigeretur. Aut de traditione pontificũ, de qua dicit Pilatus: Gens tua & põtifices tui tradiderũt te mihi. Non simpliciter autem Dominus suã traditionem & passionem post biduum futuram prædixit, sed Paschæ mentionem simul intulit, tum vt significaret se verũ esse Paschalem agnum qui in die Paschæ esset immolandus, tum vt significaret suæ passioni eum diem delectum esse, quo sui interfectores ipsum capere & occidere nolebant. Subiungit enim mox Matthæus congregatos sacerdotes & principes populi, definiisse Iesum non occidendum, aut capiendum in die festo, veluti ostendere volens, diem quem Dominus prædixerat, illos vitasse studiosè, quo magis intelligeretur Dominum ab illis occisum, non quando illi volebant, sed quando ipsemet voluit.

TVNC CONGREGATI SVNT PRINCIPES SACERDOTVM ET SENIORES POPVLI.] Congregationẽ hanc factam feria quarta, supra annotauimus significasse & Marcum & Matthæum. Marcus quidem, dum postquam dixisset; erat autem Pascha post biduum; subiungit, Et quærebant summi sacerdotes & scribæ quomodo eum dolo tenerent & occiderent; quo significat tũc eos istud quæsisse, cùm iam foret post biduum Pascha. Matthæus verò, dum postquam introduxisset Dominum dicentem post biduum fore Pascha, mox intulit: tunc congregati sunt; nimirum biduo ante Pascha, hoc est, feria quarta. Hoc autem biduo toto, creditur valde verisimiliter Christus solito more non adiisse è Bethania Hierusalem docẽdi gratia, sed mansisse in Bethania vsque ad vesperam diei quintæ. Quod præter causas quibus solitus fuit Dominus se subtrahere ad tempus suis hostibus, nunc peculiariter ob id videri potest fecisse, vt ne postquam dixerat suis se post biduum occidendum, prius adiret locum in quo erat occidendus, quàm biduum illud impleri cœpisset, nec ante biduum hostibus suis & Iudæ daret occasionem comprehendendi & tradendi se. Et sic enim planè declarauit se quando voluit captum & occisum. Cæterùm Matthæus & Marcus sua illa iam dicta narratione non tantùm indicauerunt tempus huius cõsilij de occidẽdo Iesu, sed simul etiã, quemadmodum & Lucas, notauerunt summam sacerdotum & scribarum impietatem, & cultus diuini cuius videri volebant studiosissimi, negligentiam, quòd scilicet Paschali solennitate iam tam vicina, ad quam dignè celebrandam sese totos parare debuissent, inito concilio toti in hoc essent, vt Iesum, hoc est, Saluatorem & comprehenderent, & occiderent. Tunc ergo, ait Matthæus, hoc est, biduo ante Pascha, hi qui maximè tunc circa religionem vacare debuissent, cùm diebus hebdomadæ præcedentibus frustra propter metum plebis tentassent Iesum palam comprehendere, & libera eius reprehensione & notatione, ea maximè qua eos insectatus fuerat feria tertia, grauiter essent contra ipsum irritati, nec viderent ipsum iam solito A more conuenire in templum, congregati sunt in atrium principis sacerdotum, qui cùm debuisset ex officio omnes ab iniusta nece auocare, omniũ ad hanc maximus fuit instigator. Hic ergo congregati consilium fecerunt, hoc est, consultauerunt non de his quæ ad festiuitatem dignè celebrandam pertinebant, sed vt Iesum dolo tenerent, hoc est, occultè & per insidias comprehenderent, & comprehensum occiderent. Iamdudum enim autore Caipha principe sacerdotum concluserant Iesum interficiendum, vt ex Ioanne patuit, atque ex illo tempore quæsierunt eum in templo palam docentem comprehendere, vt ex prædictis item patet: verùm cùm propter populi erga Iesum fauo- B rem non auderent ipsum palam capere, concilio congregato rursum, consultauerunt iam, vt eum non palam & aperta vi, sed dolo & occultè caperent. Cumque omnino iudicarent eum dolo capiendum, quærebant, vt Marcus habet, qua ratione & quo modo ipsum dolo comprehendere possent. Causam verò cur de hoc modo tam essent soliciti, Lucas expressit, nimirum quia timebant plebem, quam videbant Iesu fauentem propensè. Ob cuius etiam metum inter varia quæ secum agitabant consilia, iudicabant in die festo illum nec comprehendendum, nec occidendum, in quo scilicet magna hominum multitudo ex omnibus lo- C cis in Hierusalem confluxerat, quam metuebãt ne tumultu facto contra se exurgerent, & Iesum è manibus suis eriperẽt. Vnde dicebant: Non in die festo, supple eum comprehendamus, & occidamus. Vbi notandum, per diem festum nõ intelligi diem primam Paschæ, qui festus erat & celebris Iudæis, (nam in eo die Iesum non occidendum consultatione nõ indigebat, cùm scirent id per legem non licere) sed tota ipsa festiuitas significatur, quæ septem constabat diebus, imo & dies qui adhuc restabant ante Pascha. Si enim propter metum tumultus popularis non iudicabant eum comprehendendum in diebus Paschæ, ergo nec diebus qui tunc ante Pascha restabãt, cùm iam maxima hominum D multitudo ad festiuitatem celebrandam conuenisset, vt ex Ioanne patuit. Dicentes ergo: Non in die festo; non volebant ante festiuitatem necem eius accelerandam, sed differendam, quousque instans festiuitas prçteriisset, vt intelligit D. Chrysostomus. Quod autem sequitur: Ne fortè tumultus fieret in populo; ab interprete nostro sic est versum, quasi sint verba Euangelistę, non ipsorum consultantiũ, quorum sunt illa: Non in die festo. Græca tamen etiam sic verti possunt, vt etiam hæc sint consultantium verba, Nam pro, fieret, verti potest fiat, vt sit sensus: Non faciamus in die festo, ne tumultus fiat in populo cõtra nos. Vt vt est, declarat hçc pars principes sacerdotum non ea quæ Dei sunt timuis- E se, ne peccato in festo tempore peracto maior eis inquinatio fieret, sed vbique quæ humana sunt cogitabant. Nam nec seditiones turbarum fieri in solennitate metuebant, ne populus peccaret, sed ne Christus euaderet, & malum aliquod à tumultuante populo ipsis obueniret. Verùm vt contra eorum deliberationem accidit diuina dispositione, Christum ab eis occidi in die festo, propter duas causas superius indicatas, nimirum vt & declararetur Christus esse verus agnus Paschalis, & intelligeremus ipsum occisum quando voluit, non quando illi voluerunt: ita & contra eorum metum accidit nullum fieri in populo pro Iesu tumultum

multum, sed potius contra ipsum talem fieri tumultum, qui causa fuit vt à Pilato traderetur crucifigendus, alioqui ab ipso non tradendus. Nam, vt postea dicit Matthæus, cùm Pilatus videret quòd nihil proficeret, sed magis tumultus fieret in populo, volens satisfacere populo, adiudicauit fieri petitionem eorum. Quod Dei permissiua ordinatione ita factum est, non solùm vt instabilitas popularis fauoris declararetur, sed & vt totus Iudaicus populus iusto Dei iudicio reiiciendus, simul cum principibus necem Christi procurans, eadem cum illis vltione iustè inuolueretur. Atque hæc iam est tertia causa quare in die festo Paschæ Christum à Iudæis occidi conueniebat, quando omnis Iudæorum multitudo in Hierusalem confluxerat. Cui & alia adiici potest, vt scilicet intelligeretur iustè Iudaicas festiuitates esse reiectas à Deo & abolitas, postquam præcipuam suam festiuitatem Iudaicus populus tam iniquà maculassent & prophanassent cęde, ob quam & meruerunt eodem tempore postea à Romanorum exercitu opprimi, & concludi intra sanguinariam ciuitatem, cùm ab eis extremam Deus per Romanos sumpturus esset vltionem, vt prius dictum est ex Iosepho. Porro in supradicto concilio contra Christũ congregato, tres hominum ordines congregatos ex Euangelistis licet colligere. Primùm quidem principes sacerdotum. Qui autem hi fuerint, dictum est in ca. Concordiæ 9. nẽpe quòd non solùm qui in summo pontificatu sibi succedebãt, & aliquando pontifices fuissent, sed & illi 24. familiarum sacerdotalium principes, de quibus 1. Paral. 24. Cùm enim singulariter fit mentio principis sacerdotum aut Pontificis, significatur is qui supremum inter omnes sacerdotes obtinebat locum, vt cùm hic dicitur: in atrium principis sacerdotum; cùm verò pluraliter, tunc significantur omnes illi prædicti. Secundò, huic concilio interfuerunt scribæ, vt habent Marcus & Lucas, sub quibus, vt & aliàs, Pharisæi etiam comprehenduntur. Tertiò, vt Matthęus habet, interfuerunt & seniores populi, quos omnino verisimile est fuisse illos quos Lucas vocat hoc loco, magistratus, vt nos quidẽ legimus. Nam Græca habent στρατηγοῖς, quæ dictio propriè quidẽ significat duces exercitus. At Theophylactus, & post eum Erasmus, putat hîc ea dictione significare æditùos & præfectos ædificiis tẽpli. Siquidem Actuum quarto sic accipitur, cùm dicitur: Superuenerunt sacerdotes & magistratus templi. Hic enim Græcè est ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ. Et cap. 5. de magistratu templi fit mentio. Verùm hoc loco dictionem στρατηγοὶ simpliciter significare seniores populi, quique in populo aliquam obtinebant authoritatem, omnino apparet ex eo quod Lucas suprà in fine cap. 19. principes plebis: & in principio ca. 20. seniores populi coniungit principibus sacerdotum & scribis, sicut hic illis coniungit magistratus. Pro principibus populi & ciuitatum prefectis, dictione στρατηγοὶ vsus est idem Lucas Act. 16. vbi Paulus & Silas dicuntur oblati magistratibus in Philippis, & ab illis iussi flagellis cædi. Significat enim ea dictio etiam ciuitatum præfectos, quamquam propriè significet duces exercitus. Itaque in concilio hoc contra Iesum collecti erant & qui sacris, & qui prophanis præerant, de quorum consilio sub typo Christi dixit Ieremias: Cogitauerunt super me consilia, dicentes: Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuen- (Ierem. 11.)

A tium, & nomen eius non memoretur amplius. Et Psalmista item in typo Christi: Et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates, & dolos tota die meditabantur. (Psal.)

¶INTRAVIT AVTEM SATANAS IN IVDAM QVI COGNOMINABATVR ISCARIOTES.] Post descriptam principum cõtra Iesum congregationem, Matthæus & Marcus insinuare volentes occasionem pacti in illa congregatione initi à Iuda cum principibus Iudæorum, subiungunt de oleo effuso super caput Domini in Bethania; quæ historia cum sit per recapitulationem hîc commemorata, vt suprà est ex Ioanne ostensum, suo loco superius est posita. Post hanc ergo B historiam interpositam per recapitulationem propter dictam causam, redeunt ad ordinem gestorum in hac feria quarta, quem ordinem Lucas seruauit sine alicuius historię commemoratione, quę Iudæ fuit occasio prodendi Dominum. Omisisse enim ob id videri potest illam historiam, quòd alicubi cuiusdam similis vnctionis ab eadem factæ muliere fecisset mentionẽ. Proinde cùm Matthæus post illam historiam subiungit: Tunc abiit vnus de duodecim, &c. non debet aduerbium, tunc, intelligi demonstrare tempus quo gesta sunt quę mox pręcedunt, vt significetur Iudam illo die abiisse quo facta est vnctio: sed potius tempus de quo imprimis narrare inceperat, quando scilicet C congregati erant principes sacerdotum. vt sit sensus: Tunc abiit, hoc est, postquam facta erat illa vnctio quam indignè ferebant discipuli, sed maximè Iudas, tunc cum congregati essent biduo ante Pascha principes Iudæorum, accessit ad eos. Constat ergo feria quarta Iudam cũ Iudæis pepigisse de tradendo Iesu, ob quod pactũ. & simul cõsilium Iudęorum de occidendo Iesu habitum hoc die, Ecclesia primitiua ieiunare solebat feriis quartis, sicut & feriis sextis, eo quòd tunc passus fuerit Dominus, vt testatur D. Augu. Epist. 86. quæ est ad Casulanum. Porro Lucas hîc peculiariter dicit de Iuda, quòd intrauerit in eum satanas, quod procul dubio non sic est accipiendum, quasi insanire D eum fecerit, & corpus eius agitauerit, quemadmodum eos quos dæmoniacos dicimus, sed intrasse in eum dicitur, quòd illo aditum præbente, potestatem in illum acceperit; ac veluti possederit ad nouum quoddam facinus per illum tanquàm seruum & instrumentum suum perficiendum. Iam enim etiam prius seruus erat diaboli, quia, vt dicit Ioannes, fur erat, & de iis quæ mittebantur semper aliquid suffurabatur, sed quia nunc ad nouum facinus perficiendum per ipsum, diabolus in ipsum accepit potestatem, ideo nunc intrasse in illum dicitur: sicut viri iusti qui prius habuerunt spiritum sanctũ, dicuntur repleri spiritu sancto, aut spiritus sanctus venisse in eos, quando E ad nouum aliquem effectum operandum eos inuadit & mouet. Nõ obstat ergo huic dicto Lucæ, quòd Ioannes post buccellam in nouissima cœna dicit satanam introiisse in Iudam. Nam & nũc introiuit & tunc. Nũc quidem introiuit, quia ad paciscendum cum Iudæis de tradẽdo Iesu eum mouit: tunc verò, quia ad traditionẽ promissam perficiendam per ipsum, potestatem in illum accepit. Non accepisset autem, nisi ille veluti ostio cordis aperto, potestatem ingrediendi & possidendi se fecisset. Cùm enim conceptam ex effuso vnguento indignationẽ, per Christi salutarẽ admonitionẽ

& rat

& rationabilem defensionem non deponeret, sed diebus multis sequentibus eam in corde suo foueret, nec vinceretur aut familiaritate Christi humanissima, aut suauitate doctrinæ eius, illo occasionem præbente, & Deo iusto suo iudicio permittente, factum est vt diabolus qui prius tantùm veluti foris stans suggerebat proditionem magistri, illum ingrederetur, hoc est, possideret, eique dominaretur, captiuum eum ducens secūdùm suam voluntatem, ad paciscendum cum Iudęis de tradendo suo domino. Simili locutionis genere & Petrus dicit Ananię in Actis: Anania, cur impleuit satanas cor tuum, vt mentireris spiritui sancto? Sic enim habent Gręca, pro eo quod nos legimus, Cur tentauit satanas cor tuū mētiri te spiritui sancto? Quē locum & simul præsentem locū tractans Didymus libr. 3. de spiritu sancto, ostendit aliter satanam ingredi & implere cor hominis, & aliter spiritū sanctum. Nam, vt libris illis de spiritu sancto docet, animam vel mētem hominis nulla creatura implere vel ingredi iuxta suam substantiam potest, sed sola trinitas: vnde hinc probat spiritus sancti diuinitatem, quod totiens in scripturis homines dicantur repleti spiritu sancto. Contra quod obiiciens primùm locum illum ex Actis, ac deinde locū hūc quo dicitur satanas intrasse in Iudam, sic respondet ad secundam obiectionem, tractans hunc locum: Ad id, inquit, quod secundum posueramus exemplum, quia in Iudam introiisset satanas, hoc dicendum est: Obseruans diabolus, quibusdam motibus & operationū signis, ad quæ potissimùm vitia Iudæ cor esset procliuius, deprehendit eum patere insidiis auaritiæ, & reperta cupiditatis ianua, misit in mentem eius quomodo desideratam pecuniam acciperet, & per occasionem lucri, proditor magistri & saluatoris sui existeret, argentum pro pietate commutans, & suscipiens pretiū sceleris à Pharisæis atque Iudæis. Hæc ergo cogitationis occasio locum tribuit satanę, vt in cor eius introiens impleret eum pessima voluntate. Introiuit ergo non secundùm substantiam, sed secundùm operationem, quia introire in aliquem, increatæ naturæ est eius, quæ participetur à pluribus. Hæc ille, interprete D. Hieronymo. Addunt autem omnes Euangelistæ Iudæ cognomen, Iscariotes, ad distinctionem eius ab alio Iuda Apostolo, quāquam & videri possit additum ab eis, quòd nomen illud rei de qua sunt dicturi cōueniret, sonat enim mercedem. Addunt item ipsum fuisse vnum ex duodecim, ad exaggerationē impietatis ipsius, quòd non tantùm esset ex discipulis Christi, etiam ipsi familiaribus, sed etiam ex primo discipulorum choro. Idem tamen etiam potest videri additum ad significandum personam hanc fuisse idoneam, quæ occultè & sine turbis Christum prodere posset. Ad hoc enim nemo magis idoneus quàm aliquis è numero eorum qui summa cum Domino familiaritate iungebantur, quos non fallebat, quò se solitus esset conferre. Bene autem Matthæus & Marcus dicunt eum abiisse, quia non coactus, non inuitatus, sed spontè sceleratum iniit consilium, separans sese à sancto Christi & Apostolorum consortio. Sciuit pontifices & Pharisæos dedisse mandatum, vt si quis cognosceret vbi esset Iesus, indicaret, vt apprehenderent eum, sicut scribit Ioannes capite vndecimo: aduertere item satis potuit illos diebus tribus iam præcedentibus quæsisse & cupiuisse comprehendere Iesum, sed non ausos ob

Act. 5.

A turbas. Itaque die qua Dominus in Bethania remansit, ipse in Hierusalem concedens negotij alicuius prætextu, vel etiam à Domino ob negotium aliquod missus, cùm intelligeret in atrium pontificis principes Iudæorum congregatos, ac facilè diuinaret, qua de causa illuc cōuenissent, ingressus est ad eos, vt proderet eum illis. Cumque de modo comprehendendi Iesum sine turbis principes in concilio essent soliciti, vt suprà dictum est, ipse cū eis locutus est de modo quo traderet eum ipsis. Locutus est enim, inquit Lucas, quemadmodum illum traderet illis. Et quidem summa Iudæ ingratitudo, & efficax auaritiæ eius malum in eo declaratur, quòd eum à quo non solùm nunquam

B fuit læsus, sed aliquot iam annis multis affectus beneficiis, tradere impiis Iudæis non vereretur, ac damnum effusi vnguenti, etiam magistri pretio recompensare non dubitaret: sed rursum in hoc declaratur quàm potens in ipso fuerit auaritia, quòd pretium venditor in ementium reliquerit voluntate. Dixit enim: Quid vultis mihi dare, & ego eū vobis tradam? Infœlix, inquit D. Hieronymus, Iudas, damnum quod ex effusione vnguenti se fecisse credebat, vult magistri pretio compensare. Nec certam tamen postulat summam, vt saltem lucrosa videretur proditio, sed quasi vile tradens mancipium, in potestate emētium posuit quantum vellent dare. Hæc ille. Quanquam autem Euangeli-

C stæ factum Iudæ simpliciter describant, prætermissis his quæ apud principes prætexuit, quemadmodum & aliâs facere solent, tamen rationi consentaneum est Iudam apud principes quibusdam modis proditionem sui domini ad quam se offerebat, palliasse, vt scilicet dixerit se scandalizatum in magistro suo: & cùm hactenus putauerit illum fuisse virum spiritualem, nunc deposuisse bonam illam de ipso opinionem, quòd vidisset ipsum tam delicatum vt vnguento pretiosissimo siuerit se à muliere perungi, non tantùm in capite, sed etiam in pedibus. Naturale siquidem est hominibus, sub aliquo colore palliare propriæ iniquitatis factum, quod nisi iam fecisset Iudas, non potuisset facilè

D principibus facere fidem, promittendo proditionem sui magistri & domini. Itaque cùm hac vel alia quauis ratione audirent ipsum malè loquentem de suo domino, seseque offerentem ad desideratam sibi traditionē, sed sub pretio, gauisi sunt quòd præter expectationem inuenissent quendam valde idoneum sceleri perficiendo, & quādoquidem in ipsorum manu Iudas reliquerat pretium traditionis decernere, constituerunt ei triginta argenteos, promittentes se pecuniam illi daturos, postquam promissam traditionem adimpleuisset. Ipse verò tantula mercede contentus, & tam paruum lucrum charius habens quàm dominū suum mitissimum & benignissimum, spopondit se factu

E rum quod desiderabant. Atq; ex eo tempore, auidus & inhians promissæ pecuniæ, captabat opportunitatem prodendi Iesum, idque, vt Lucas habet, sine turbis, hoc est, quando ei non adessent turbæ. Ita enim desiderabant principes, vt occultè traderetur, quemadmodum & factum est. Quanquam autem principes etiam decreuissent non in die festo Iesum capiendum, tamen oblata tam commodi traditoris occasione, mutata sententia, illa vti quouis etiam tempore decreuerunt. Porro solus Matthæus expressit quantitatem pecunię quæ traditori promissa fuit, nempe triginta argenteos, id-

que

que ideo, quòd postea ostẽsurus erat pretium hoc à Propheta fuisse prædictum, qui ipsi proprius est mos, vt vaticinia Prophetarum, factis à Christo vel circa Christum accommodet, quòd Hebræis Hebraicè suum scripserit Euangelium. Vt autem sciatur quantum fuerit istud pretium, & quid sit argenteus, aduertendum imprimis quòd dictio, argenteus, substantiuè accepta dicitur de omni nũmo argenteo. Vnde Actuum decimonono ponitur pro denario: Nã pro eo quod nos legimus inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta milium; Græca pro denariorum habent ἀργυρίου, id est, argenteorum vel argenti, putatque Erasmus verti posse; quinquagies mille nummûm. Nam & nummus, hoc est, sestertius, erat argenteum numisma. At hac ratione quadruplo minor fit summa, vt & Budæus annotauit, quòd nummus & sestertius quarta sit pars denarij. Argenteos tamen, quorũ hic fit mentio, non est probabile fuisse denarios, sed siclos, qui & ipsi fuerunt numi argentei. Familiare enim est Hebræis per argenteos intelligere siclos, & aliquando quidem dicunt tantùm siclos, aliquando tantùm argenteos, aliquando verò siclos argenti, cùm idem tamen semper significetur. Quod clarè cognosci potest ex eo quod habetur 2. Regum 18. vbi Ioab de Absalone ita loquitur: Si vidisti, quare non confodisti eum cum terra, & ego dedissem tibi argenti siclos, & baltheum? Qui dixit ad Ioab: Si appenderes in manibus meis mille argenteos, nequaquã mitterem manum meam in filium regis. Hic vtrobique & pro argenti siclos, & pro argenteos, Hebræis est Ceseph, quòd argentum significat. Septuaginta verò vtrobique habent σίκλους ἀργυρίου, id est, siclos argenti. Iosephus autem vtrobique habet, siclos. Hinc ergo facile est agnoscere argenteos in scripturis vsurpari pro siclis. Quod & ex Hieronymo est manifestum, qui in commentariis super illud Isaiæ 7. mille vites mille argenteis, significat in dictione, argenteis, subaudiendum siclis. Et in illud Iere. 32. scribens: Appendi ei argentum septem stateres, & decem argenteos; ne quis putet per stateres, id est, siclos (quemadmodum hic habent Hebræa) & argenteos, diuersa numismata intelligenda, interpretatur significari agrum emptum decem & septem siclis. Emit, inquit Propheta, agrũ decem & septem siclis. Cùm autem suprà in cap. Concordiæ 69. ex Hieronymi & Iosephi sententia ostensum sit siclũ & staterem esse semunciam, & valere quatuor drachmas Atticas, facilè constare potest quanti ære nostro æstimatus sit & emptus Dominus noster, nempe quindecim florenis argenteis quos *Daelders* dicimus, quibus probabile est potuisse emi agrum in sepulturam peregrinorum, non autem triginta argenteis denariis, qui secundùm Budæum tantùm tres faciunt coronatos, secundùm Senalem verò paulò amplius. Cæterùm scribit Budęus hodie in æde diui Ioannis Lateranensis Parisiis ostendi argenteum vnum, qui ex illis triginta esse dicatur, quos Iudas in templum abiecit, habentem characterem diuersum à denario Romano. Habet enim effigiem hominis non luscam eminente altera mala, vt Romana numismata visuntur, sed aduersam & integram, & à tergo flosculum vtrinque sine indice, cuius pondus, quantum coniicere potuit, dicit fuisse didrachmum. Tales argentei si fuerint hi quibus Dominus est venditus, summa triginta ar-

Pretium venditi Christi.

A genteorum dimidio minor erit quàm dictum est, nimirum septem floreni argentei & semis. Sanè Septuaginta interpretes nonnunquam cùm Hebræa habent Secel, id est, siclum, aut Ceseph, vertunt didrachmum, vt Genes. 20. vbi legimus: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo; Septuaginta habent χίλια δίδραχμα, id est, mille didrachma, cùm Hebræis sit Ceseph. Et ca. 23. vbi legimus Abraham emisse agrum in sepulturam quadringentos siclos argenti; Septuaginta habent; quadringẽta didrachma. Et Exodi 30. vbi legimus: Hoc dabit omnis qui transit ad numerum sicli, iuxta mensuram templi. Siclus viginti obolos habet. Media pars sicli offeretur Domino, Septuaginta semper habent

B didrachmum pro siclo. Iam si vera est sententia quorundam, qui putant siclum sanctuarij fuisse duplum ad siclum communem, & siclum sanctuarij habuisse obolos viginti vel quatuor Atticas drachmas, siclum verò communem decem obolos aut duas drachmas, constare potest argenteos hos quibus Dominus fuit venditus, fuisse didrachma, vt præ se fert nummus ille qui Parisiis exhibetur. Ex his patet errasse Nicolaũ, qui putat vnumquemq; horum triginta argenteorum valuisse decem denarios vsuales, ac proinde triginta denarios valuisse trecentos denarios, sicque Iudam recuperasse totum pretium vnguenti, ex cuius effusione dolebat sibi lucrum periisse. Similiter errasse

C patet qui putant argenteum idem esse quod denarium, ac præsupponẽtes Iudam solitum decimum nummum suffurari, per acceptos triginta argẽteos ostendunt ipsum sibi recuperasse damnum quod ex trecentis denariis sibi periisse crediderat. Triginta enim sunt decima pars trecentorum. Porro istius venditionis Christi figura, fuit & typus venditio Ioseph, qui tamen tertia parte minoris fuit venditus. Malè enim Genes. 37. legitur de Ioseph in quibusdam libris: Vendiderunt eum Ismaelitis triginta argenteis; cùm legendum sit, viginti argenteis; vt habent Hebræa & Latini codices emendatiores. Scriptor enim aliquis, quo figura veritati responderet magis, ex viginti argenteis fe-

D cit triginta argenteis, apposita scilicet litera x. quæ denarium notat. At typum non per omnia figurato respondere est necesse, & Christum Dominum pluris ęstimari conueniebat quàm ipsius figuram, quanquam fieri posit quòd Ismaelitæ denuo vendentes Ioseph in Ægypto Putifari eunucho Pharaonis, plus acceperint, & fortasse triginta. Non minus deprauatè, imò magis, legitur pretium Ioseph expressum apud Septuaginta, qui habent εἴκοσι χρυσῶν, id est, viginti aureis, cùm Hebræis sit Ceseph, id est, argenteis. Non enim, inquit Hieronymus, poterat seruus pretiosior esse quàm dominus. Verùm Septuaginta aut quispiam deprauator eorum, quo tanti patriarchæ pretium maius

E faceret, pro argenteis scripsit aureis, quemadmodum & Gene. 45. cùm dicitur Ioseph dedisse Beniamin trecentos argenteos, apud Septuaginta legitur τριακοσίους χρυσοῦς, id est, trecentos aureos. Sic & Iosephus in commendationem, vt est verisimile, tanti patriarchæ, viginti minis dicit venditum Ioseph. Ambrosius lib de Ioseph patriarcha cap. 3. testatur alicubi legi Ioseph emptum viginti, alibi viginti quinque aureis, alibi triginta aureis vel argenteis. Vera autem, vt dictum est, lectio habet viginti argẽteis eũ fuisse venditũ, qui faciunt decem florenos tales, quales vulgò *Daelders* dicimus

Restat

Restat nunc ostendere quomodo huius venditionis Christi, nec eius solùm, sed & huius consilij quod modò habitũ dicitur cõtra Christũ, præcessferit in Ioseph figura. Itaque sicut Iosephpatri dilectissimus, ad fratres abiit, inuisens eos, & illi nõ sunt reueriti neq; fraternitatem, neque aduentus causam, neque patris dolorem, sed statim eo conspecto, cogitauerunt & decreuerunt eum occidere, quod quanquam suis manibus nõ perfecerint, tamen voluntate perfecerunt, dum primùm quidem eum in lacum deiecerunt vt fame ibi periret: ac deinde tunicam polymitam quam exuerunt illum, in sanguine mactati pro ipso hœdi tingentes, patri miserunt, persuadere illi volentes occisum illius filium, & deuoratum: ita & Christus dilectissimus Deo patri filius, missus ab eo venit in hunc mundum, inuisens humanũ genus, & potissimùm Iudæos fratres suos. At illi nec Dei communis patris metu, nec fraternitatis iure, nec aduentus causa ab impietate sunt reuocati, sed mox vt eum ex tunica sua polymita, hoc est, varietate miraculorum agnoscere cœperunt, ex inuidia (qua contra eum concitati sunt, tum quòd eorum vitia redargueret, tum quòd viderent ipsum longè se præcellere, & magnifica illum de se prædicantem audirent) cœperunt mox de illo occidendo consultare, quemadmodum & nunc fecisse dicuntur: Nec tantùm consultauerunt, sed etiam opere adimpleuerunt, interficientes eum per crucem. Non enim potuit hic in figura omnino similiter præcessisse, sicut in veritate ipsa postea accidit. Nam si à fratribus suis Ioseph occisus fuisset, non potuisset deinceps figuram gessisse eorum quę post crucem & mortem Christi erant futura. Mortem tamen Christi pulchrè præfigurabat intinctio vestis in sanguine occisi hœdi, qua patri persuasum volebant filium occisum. Eo enim significatum est Iudæos non potuisse occidere id quod in Christo erat præcipuum, diuinitatem nimirum, sed tantùm corpus, quod veluti vestis erat diuinitatis, & vestis polymita, variis scilicet donis & miraculis fulgens. Quo corpore in cruce consperso sanguine hœdi, atque in similitudinem carnis peccatricis occiso, omnibus persuadere conati sunt, non viuere Christum, qui tamen post multas afflictiones hic perpessas meruit exaltari à patre, & secundum obtinere in cœlis locum, regnans gloriosè apud gentes, quod significabat regnum Ioseph in Ægypto. Sic & cùm Abraham iussus immolare dilectissimum & vnigenitum filium Isaac, illo liberato immolauit arietem; significatum est humanitatem tantùm Christi à Iudæis occidendam, saluo manente quod in ipso erat præcipuum. Iam sicut Ioseph autore Iuda fratre ipsius, vno ex duodecim, venditus est viginti argenteis Ismahelitis mercatoribus, & ab illis rursum venditus in Ægyptum: ita Christus à Iuda vno ex duodecim quos fratres suos peculiariter vocabat, triginta argenteis venditus est Iudæis, quos per Ismaelem carnalem filium Abrahæ significatos, sicut fideles per Isaac, ostendit diuus Paulus ad Galatas quarto, explicans allegoriam Agar & Saræ, Ismael & Isaac. Ab his autem viris Ismahelitis, infœlicibus mercatoribus, Christus denuò velut venditus est in Ægypto, dum illum Iudæi à se ablegantes, reliquerunt gentibus, apud quos regnans, eisque prouidens ne desit apud eos panis, tandem agnoscetur, & adorabitur à fratribus

A suis Iudæis, quando & illi post fidem gentium agnoscentes suam inopiam, descendent in Ægyptũ, hoc est, Ecclesiam gentium. Cùm enim intrauerit plenitudo gentium, tunc, teste Paulo, etiam omnis Israel saluus fiet. Quod & in historia quæ de Ioseph est, præfiguratum est. Et hęc quidem de figura illa veteris historiæ præsenti loco maximè conueniente. Cæterùm quod ad moralem pertinet doctrinã, sicut in Iudæis nihil prætermittentibus quo Christum, cuius gloriæ inuidebant, occidere possent, obseruare licet quantum sit inuidiæ malum: ita in Iuda obseruandum quantum sit malum auaritiæ, & quò hominem perducat, vt quod etiam vnum ex Apostolorũ collegio eò pertraxerit, vt ob

B frustrationem pauxilli lucri, eiusque iniusti, nõ veritus sit eum prodere paruo pretio, cuius iam multis annis & benignitatem & potentiam fuit expertus, nec à tanto facinore abstrahi potuerit vel metu, vel iustitiæ consideratione, vel consuetudinis iure, vel honoris pręrogatiua, vel denique magistri sui & domini blanda benignitate. Amore enim pecuniæ ait Leo ille ter sanctus dictus, vilis est omnis affectio, & anima lucri cupida, etiã pro exiguo perire non metuit, nullúmque est iustitiæ in illo corde vestigium, in quo sibi auaritia fecit habitaculum. Vnde Sapiens Ecclesiast. 10. non dubitauit dicere: Auaro nihil est scelestius. Et subiicit: Nihil est iniquius quàm amare pecuniam, hic enim &

C animam suam venalem habet, quoniam in vita sua proiecit intima sua. Sanè istud quàm verè sit dictum, patet in Iuda hoc Iscariote, qui non solùm animam suam, sed etiam dominum suum, quem chariorem propria anima habere debuisset, venalem habuit: & alioqui quomodo singulari ratione animam suam etiam venalem habuerit, proieceritque intima sua, in sequentibus historia declarat. Imitantur autem Iudæ proditoris impietatęm, quotquot pro temporali aliquo lucro consequendo, iustitiam deserunt, falsum testimonium dicunt, contra veritatem scienter iudicium proferunt. Rursum qui Ecclesiastica beneficia vel sacramenta vendunt, de quali-

D bus dicitur Micheæ tertio: Principes eius in muneribus iudicabant, & sacerdotes eius in mercede docebant, & Prophetæ eius in pecunia diuinabant. Maximè autem Iudæ similes sunt qui sermonem Euangelicum & verbum Dei, quod est Christus, produnt, pecuniæ studio corrupti, quales aliquot futuros, facto Iudæ veluti imagine quadam significatum est, & hoc facinus profecturum ab iis qui conscij videntur arcanorũ domini sui, vtpote in scripturis sacris diu multũque versati, quas tamen perperam interpretando prodant magistratibus & magnatibus, nihil aliud captantibus quàm exitiũ veritatis Euangelicæ diu receptę, firmiterque fundatæ, quemadmodum à plerisque hæ-

E reticis factum experientia docuit, & maximè ab hæreticis nostri temporis, qui in gratiam principum suorum, scripturas ita interpretantur, vt maximè illis gratum fore opinantur. Iã autem in Christo obseruandum exemplum & summæ dignationis, & maximæ patientiæ, quòd tam vili dignatus sit se æstimari is qui erat magnum illud pretium, quo vniuersum genus humanum erat emendũ & redimendum: quodque etiam ab eo qui erat familiarissimus, se tantula mercede prodi non est dedignatus, quem & post proditionis pactum sibi non incognitũ, in arctissimo illo suo conuictu be-

nignè tolerare non est grauatus, vt hinc discamus
nec indignari cùm vilipendimur à mundo: nec be
nignitatē deponere, cùm quosdā ingratos pati co
gimur, malum reddentes pro bono. Cæterùm hoc
ipso quòd vēdi viliter dignatus est Dominus no-
ster, meruit fieri pretiū nostræ redemptionis. Sicut
enim factus sub lege liberauit legi obnoxios à le-
ge, & per lignū crucis factus pro nobis maledictū
à maledictione quæ à ligno erat nos exemit: ita ve
nundatus meruit pretiū fieri, quo nos qui venūda-
ti eramus sub peccato & ira Dei, redimeremur. Ita
que eius vēditio non tantū indiciū exhibet digna
tionis ipsius, sed etiam mysteriū in se continet no
stræ redēptionis. Notandū autē quod ad pretium
venditionis Christi attinet, Exodi 21. præceptū fuis
se, vt pro seruo aut ancilla à boue cornupeta occi-
so, domino serui soluantur etiā triginta sicli argen-
ti. Tanti ergo sibi ad mortem tradendum emerunt
A Dominum Iudæi, quanti seruū occisum redimere
solent. Tanti emerunt innocentis vitam, quāti vi-
lis serui solent redimere mortē. Apparet autem ex
illo Exodi loco cōmune pretium emēdi serui fuis-
se triginta siclorum. Itaque tanti venditus est Do-
minus omnium qui pro nobis serui formam acce-
pit, quanti emi solent vulgares serui. Et videri po-
test Dominum ad id respexisse, cùm apud Pro-
phetam per ironiam decorum pretium dicit quo
appreciatus est à suis, nempe quòd non pluris sit
æstimatus quàm vilis seruus quispiam. Eodem
pretio Ptolomæus Philadelphus iussit manumitti
Iudæos seruos qui erant in Ægypto, persoluto sci-
B licet pretio drachmarum centum viginti pro sin-
gulis capitibus, vt est videre apud Iosephum libr.
antiquitatū 12. Centum enim & viginti drachmæ
conficiunt triginta argenteos. Nam argenteus va-
let quatuor drachmas.

PARATVR AGNVS PASCHALIS. Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. CAPVT CXXIX.

† a prima autem. ▷ a dicētes b dicūt ei discipuli ‖ f. o. vbi † a comedere * Et † b dicit eis ▷ c. o amphoram ‖ c. o portans † a. ei c. o domino domus ▷ b. o refectio mea ‖ c. o ostēdet vobis † c o magnum ▷ c. o ibi ‖ c. Eūtes autem † c dixit ▷ a discumbebat cum duodecim discipulis suis.

*V[c]Enit autem dies azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha: [b]& † [c]primo die azymorum, [b]quando Pascha immolabant, [c]misit Petrum & Ioannem dicens: Euntes parate nobis Pascha, vt manducemus. [a]Accesserunt discipuli ad Iesum. ▷ [l]At illi dixerunt [b]ei’: ‖ [l]Quò’ vis [b]eamus & [l]paremus [c]tibi † vt manduces’ Pascha? [a]At Iesus *[b]mittit duos ex discipulis suis, [b]& †[l]dixit [b]ad eos’, [c]Ite in ciuitatem [a]ad quendam, [b]& [c]ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, [b]occurret vobis homo ▷ lagænam’ aquæ ‖ baiulans’, sequimini eum [c]in domum in qua intrat, [l]& [b]quocunque introierit [l]dicite † patrifamiliâs domus’: [b]Quia [l]magister dicit [c]tibi, [a]Tempus meum prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis, [b]vbi est ▷ diuersorium vbi Pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse ‖ vobis demonstrabit’ cœnaculum † grande’ stratum, & ▷ illic’ parate [b]nobis.[b] ‖ Et abierunt’ [b]discipuli eius, & venerunt in ciuitatem, & [b]inuenerunt sicut † dixerat’ illis: [a]& fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, [l]& parauerunt Pascha. [c]Vespere autem facto [b] venit cum duodecim. [c]Et cùm facta esset hora ▷ [f]discubuit, & duodecim Apostoli cum eo’.*

V[c]ENIT AVTEM DIES AZYMORVM, IN QVA NECESSE ERAT OCCIDI PASCHA.] Describi iam incipiunt gesta feriæ
quintæ, in cuius vespera & Græci & Latini cōsen-
tiunt Dominum edisse agnū Paschalem, quòd id a-
pertissimè testentur Euangelia: sed in hoc discre-
pant, quòd Græci, vt suprà est dictū, putent Domi-
num Pascha edisse luna decimatertia, Latini verò
decimaquarta, vnde inter Græcos & Latinos nata
est contentio de materia Eucharistiæ, Græcis asse-
rentibus debere esse fermentatū panē, quòd talem
panem putent fuisse in mensa, cū institueretur Eu-
charistia, quia ante vesperam lunæ decimæquartæ
non auferebatur fermentū è domibus Iudæorū. At
horū sententia, vt dictū est, satis refellitur hoc loco
ex verbis Lucæ & Marci, quorum ille dicit de hac
feria quinta, quòd in ea necesse erat occidi Pa-
scha; iste verò, quòd tunc Pascha immolabāt. Qui-
bus significatur legitimū fuisse vt tunc Pascha im-
molaretur, ac proinde fuisse lunam decimamquar
tam, in qua necesse erat occidi Pascha, hoc est, a-
gnū Paschalem. Sic enim semper accipitur hoc ca
pite. Quæstio tamē hic noua oritur, quomodo de-
cimaquarta luna vocetur à Matthæo & Marco dies
azymorum primus, & quomodo Lucas dicat tum
venisse diē azymorū. Nam inter septē azymorum
dies Exod. 12. Leuitici 23. & Numeri 28. primus sem
per dicitur luna decimaquinta. Sic enim dicitur
Exodi 12. Septem diebus azyma comedetis, in die
primo non erit fermentū in domibus vestris. Qui-
cunq; comederit fermentatum, peribit anima illa
de Israel, à primo die vsq; ad septimum. Dies pri-
ma erit sancta & solennis, &c. Certum est autē lu-
C nam decimamquartam non fuisse solennē, sed de-
cimamquintā, hæc ergo ibi & aliis similiter locis
vocatur primus dies azymorū. Et quidē sunt qui
etiam hic lunā decimāquintā dicant vocari primū
diem azymorū, dicentes primū azymorum diē au
spicandum à vespera lunæ decimæquartæ, in qua
vespera Dominus agnū Paschalē comedit. At in-
sufficiens est hæc responsio. Nā quanquā in vespe-
ra lunæ decimæquartæ, quæ rectè possit coniungi
cum luna decimaquinta, Christus ederit agnū Pa-
schalem, tamen non est verisimile in vespera illa
missos Apostolos è Bethania in Hierusalem ad pa
randum Pascha, cùm ad illud parandū multū tem
poris requireretur, atq; de Christo dicatur, quòd
D vespere facto venit cum duodecim. Verisimile er-
go in principio diei præmissos qui paratēt Pascha,
aut saltem circa meridiem. Proinde D. Chrysosto-
mus primā diem azymorū hîc apud Matthæum &
Marcū dicit vocari eam diē quæ erat ante azyma.
Et in illo: Venit dies azymorum; vult verbū, venit,
positum pro eo quod est, prope & in ianuis erat,
quia, ait Euthymius eius sectator, dictio, ἦλθε, signi-
ficat etiam imminebat, instabat: & hoc nunc vsus
est significato, vt significetur tunc cùm missi fue-
runt Apostoli, institisse & propinquum fuisse diem
azymorum, vt qui in vespera erat auspicandus, e-
tiam secundùm Chrysostomum, quanquam poste-
E riores plerique Græci dissentiant. Verùm hæc ex-
plicatio verborum Euangelicorum nimis videtur
coacta, quare rectius pro propositæ quæstionis so-
lutione dicetur dupliciter in scripturis diem ali-
quam dici primam azymorum. Aliquando enim
vt semper in veteri testamēto, dies prima azymo-
rum

rum dicitur luna decimaquinta: aliquãdo verò, vt hoc loco, dies prima azymorũ dicitur luna decimaquarta. Cuius diuersitatis hęc est ratio, quòd secundùm legis dispositionẽ dies festiui incipiebant à vespera, iuxta illud Leuitici: A vespera vsq; in vesperam celebrabitis sabbatha vestra. At communi reputatione dies naturalis apud Iudæos cœpit à tẽpore matutino, ita vt vespera sequens diẽ artificialem esset diei naturalis pars, iuxta illud Genesis: Et factum est vespere & mane, dies vnus. Cuius loci clarior est sensus apud Hebræos, qui habent: Et factum est vespere, & factũ est mane dies vnus, hoc est, cũ semel aduenisset vespera, & deinde successisset mane, tũc cõpletus fuit dies vnus. A mane ergo dies cœpit exordiũ, vnde à mane suas cõputabant horas Iudæi. Itaq; quatenus vespera lunæ decimæquartæ pertinebat secundũ legis dispositionẽ ad lunam decimãquintam, ea ratione, illa luna dicitur maximè primus dies azymorũ. Quatenus verò cõmuni reputatione, vespera illa in qua cœperunt edere azyma, pertinebat ad diem præcedentem, ea ratione rectè hic Euangelistæ lunam decimamquartã vocauerunt diem, & primũ diem azymorum. Sic enim & Exodi 12. dicitur: Quartadecima die mensis ad vesperam comedetis azyma. Hic enim etiam ratione vesperæ, quæ cõmuni reputatione pertinet ad diem pręcedentẽ non sequẽtem, dicũtur quartadecima die comesturi azyma, quartadecima ergo dies ratione suæ vesperæ etiam est primus dies azymorum. Sic dupliciter accipi primum diem azymorum indicat D. Augustinus ad Casulanum epistola 86. sic scribens: Sexta sabbathi, qui dies passionis Christi est manifestus, primus dies azymorum fuit à vespera incipiens. Sed Matthæus Euangelista quintã sabbathi dicit fuisse primam diem azymorum, quia eius vespera sequente futura erat cœna Paschalis, qua cœna incipiebat azymum. Et hæc quidem de proposita quæstione. Cæterùm quod Marcus dicit: quando Pascha immolabant; non sic est accipiendum, quasi significare voluerit ea die qua Christus Pascha edit, passim etiam Iudæos immolasse Pascha, sed quòd ea die secũdùm legem immolare debuissent, &, sicut Lucas dicit, necesse erat immolari Pascha, quanquam hanc legem propter introductam seniorum traditionem, tunc non exactè seruarent, vt suprà dictum est. Aut potius dicit: quando immolabant Pascha; quia ea die, quam vocabant diem azymorum primam, omnes immolabant Pascha. Quanquam enim in prima die azymorum variaret Dominus à Iudæis, tamen in hoc omnes conueniebant, vt die quam primam azymorũ habebant, Pascha sibi immolandum scirent. Itaque sensus est: quãdo, id est, in quali die immolabãt Pascha Iudæi. Sic & quod Lucas dicit, hunc habet sensum: Venit dies azymorum, in qua, id est, in quali erat necesse occidi Pascha, vt potius qualitas diei demõstretur, quàm substantia. At ex prædictis noua hic rursum potest suboriri quæstio. Si enim secundùm prædicta Christus die vno prius quàm Iudæi putabant secũdùm traditionem seniorum receptam Pascha immolandum, Pascha celebrauit, quomodo factum est vt Iudæi qui etiam falsum testimonium quærebant contra Iesum, manifestam hanc prætermiserint accusationem, nec accusauerint eum transgressionis à recenti facto? Respondet ad quęstionem hanc Euthymius, qui eandem contra se mouet, quòd, vt erat Græcus, secundùm Græco-

Leui. 23.

Gen. 1.

A rum opinionem asseruerit Christũ præuenisse Pascha, & ante legitimum tempus celebrasse luna decimatertia: Quia, ait, sciebant nullã esse legem quæ condemnaret eum qui Pascha ante tempus celebrasset, præuidente olim Deo quod futurum erat, nihilque de hoc statuente. Et vide rem admiratione dignam, quòd contra eum qui post legitimum tempus celebrasset, statutum erat, nisi talis occasionem maximè necessariam prætendisset: cõtra eum verò qui tempus præuenisset, nulla erat definita pœna. Hæc ille. Quæ si non sufficiunt studioso, vt verè non videtur sufficere, aliter dicetur quòd soli discipuli simul cũ patrefamilias fuerunt conscij Paschalis obseruationis Christi, quem omnino ve-
B risimile est aperuisse illis causam suæ obseruationis diuersæ à cõmuni Iudæorum obseruatione, ac proinde nullus ex hoc passus est offẽdiculum, nec potuit ob id coram iudice accusari. Aut si principes sacerdotum ex Iuda fortè intellexerunt Christum tum contra eorum morem Pascha celebrasse, non ausi sunt tamen in Christo id culpare, quòd scirent suum morem deficere à lege Dei: Christi verò morem illi esse conformẽ, atq; ob id aduerterẽt sibi à Christo rursum dici posse, quod olim responderat eis cum interrogarent, quare discipuli transgrederentur traditionẽ seniorũ, illud scilicet: Quare & vos trãsgredimini mandatum Dei pro-
C pter traditionem vestram. Fieri etiam potest, quòd plerique Iudæi legem Dei magis sectantes quàm traditionem seniorum, Pascha tunc celebrarint more Christi, vt de hoc Christus culpari non potuerit, quod tunc apud Iudæos, apud quos tunc erant variæ sectæ, erat controuersum, quamuis maior pars more recepto obseruaret Pascha secũdùm traditionem seniorum. Porro in his quæ sequuntur videtur esse contrarietas quædam in Euangelistarum narratione. Siquidem ex Matthæi & Marci narratione apparet discipulos priores Dominum de parando Paschate admonuisse. Ex Lucæ verò naratione cõtrà apparet Dominum priorem id fecisse. Matthæus enim discipulos ad
D Iesum accessisse cõmemorat, ac quæsisse, vbi vellet parari Pascha, ac tum Dominum iussisse vt pergerent in ciuitatem: Marcus similiter prius commemorat dixisse discipulos: Quò vis eamus; ac tũ duos à Domino missos. Lucas verò prius narrat Dominum duobus iussisse, vt euntes pararent Pascha, ac tum illos quæsisse, vbi vellet parari. Hanc narrationis diuersitatem sic quidam conciliant, vt intelligant prius Apostolos in genere simul quæsisse, sicut Mattheus & Marcus narrãt, vbi vellet parari Pascha, ac tũ duobus delectis Dominum dixisse, sicut Lucas scribit: Euntes parate nobis; eosque duos tũ rursum dixisse; vbi vis paremus. Verũ quoniam nõ conueniẽter satis videtur dici, bis Domi-
E num interrogatũ, vbi vellet parari Pascha, nec cõuenienter interrogatus Dominus vbi vellet parari, subiecisset: Euntes parate nobis; ideo probabilius est iuxta Lucæ narrationem, Dominũ priorem de parando Paschate admonuisse, ac tum discipulos duos scilicet illos quibus Paschæ iniunxit præparationem, quæsisse quod omnes tres Euangelistæ commemorant: Vbi vis paremus. Et aliàs enim Matthæus dicit discipulos accessisse ad Iesum, veluti vltro & sponte illum adierint, cum ex aliis Euangelistis intelligendum sit illos accessisse vocatos, vt cùm cap. quarto dicit Christo ascendente in montem, accessisse ad eum discipulos eius,

quos Marcus & Lucas à Domino vocatos affirmãt. A Sic & ca.18. accessisse dicit ad Iesum discipulos dicentes: quis putas maior est in regno cœlorũ; cum ex Marco & Luca cõstet Dominũ illos ad se vocasse, ac de hac quęstione prioré illos admonuisse. Nõ est ergo mirũ, si & hic similiter dicat accessisse discipulos ad Iesum, quanquã intelligendum sit venisse vocatos. Iam quod in genere Apostolos dicit quæsisse: vbi vis paremus; cùm ex Luca intelligendũ sit duos illos delectos id quæsisse, etiã pro suo more facit. Sic enim etiã ca.24. accessisse dicit discipulos, vt ostenderét ei ædificationes tẽpli: Cùm Marcus dicat vnũ ex discipulis id fecisse, & Lucas similiter, quibusdã, ait, dicentibus de templo quod bonis lapidibus esset. Cùm ergo venisset dies azymorum, Dominus prior de Paschæ præparatione B solicitus, quemadmodũ conueniebat eius desiderio, quod postea verbis expresit, vocatis ad se duobus discipulis, Petro scilicet & Ioanne, vt Lucas aperuit, quos habebat maxime sibi familiares, dicit: Euntes, in ciuitatem scilicet Hierusalé, parate nobis Pascha. Nõ enim licebat in Bethania edere Pascha, sed tantũ in Hierusalem, iuxta illud Deutero.

*Deut.*19. Non poteris immolare Phase in qualibet vrbium tuarum, quas Dominus Deus tuus daturus est tibi, sed in loco quem elegerit Dominus Deus, vt habitet nomen eius ibi. Dicit autem: parate nobis Pacha; non quòd tunc agnus erat emendus, qui secundùm legem decima die mensis debebat assumi, sed quia tunc debebat mactari & coqui, & alia C parari cum quibus agnus erat edendus, videlicet panes azymi, lactucæ agrestes, & baculi. Non vnũ tantùm, sed duos mittit, vt & aliâs semper, in concordiæ & charitatis cõmendationé. Mittit autem non quosuis, sed præcipuos, sibique maximè dilectos. Eos enim conueniebet eius cõuiuij esse præparatores, in quo post typicum veri agni erat instituendus ritus & immolatio. Iussi isti abire ad parandũ Pascha, quoniã non habebat Dominus in ciuitate domũ propriam, nec Apostolorũ quisquã, sed nec hospité aliqué apud qué familiariter Dominus cum suis recipi esset solitus, quærũt vbi vellet parari. Sciebant vetitum ne quis illum hospitio D reciperet, experti erant neminem præcedentibus diebus aut ausum fuisse, aut voluisse illum in suam vocare domum, & tamen confidenter dicunt atque obedienter: Vbi vis paremus.

ET DIXIT AD EOS: [a]ITE IN CIVITATEM AD QVENDAM, [b]ET [c]ECCE, &c.] Pro, ad quendam, Græce est πρὸς τὸν δεῖνα, hoc est, ad illum. Sic autem loquuntur Græci quoties certum aliquem designant, quem tamen non nominant. Ad quem modum etiam ex Hebraica phrasi, vt annotauit Diuus Hieronymus, dicitur in veteri testamento quandoque: Dixit ille illi, aut in illo vel illo, loco; pro quo Hebraicè dicitur, Almoni & Peloni, cùm personarum locorumque E non ponitur nomen, & tamen certæ personæ & certi loci designantur, vt cum dicit Dauid ad A-

*1.Reg.*21 bimelech: Pueris meis condixi in illum & in illum locum. Itaque Matthæus scribit Dominum dixisse: Ite ad quendam vel ad illum; non quòd his verbis vsus sit Dominus (quis enim sic loqueretur?) sed significare volens, certum quendam illis Dominum designasse, quem tamen non duxerit nominandum: sicut nec Dominus eum nominauit, sed tantum circunstantiis descripsit, quas alij duo Euangelistæ expresserunt, Matthæus verò breuitati studens prætermisit. Sic Absaloni ro- *2.Reg.*15 ganti eos qui veniebãt ad regis iudicium, De qua ciuitate es tu, respondés quispiam dicitur dixisse: Ex vna tribu Israel ego sum seruus tuus. Nõ quòd his verbis responderet, sed quòd scriptor certam quampiam ciuitatem responsam significare voluerit, quam tamen exprimere commodè non potuit. Porro de hoc patrefamiliâs, quem Dominus non nominauit discipulis, sed tantùm ex accidentibus quibusdam depinxit, dupliciter opinari licet. Primùm enim videri potest, vt visum est Euthymio, patremfamilias istum fuisse vnum ex discipulis Christi credentibus in eum, sicut fuit Nicodemus, aut Ioseph ab Arimathea, ac Dominum prius ipsi corporali collocutione Apostolis ignorantibus significasse, quòd apud illũ certo die præscripto Pascha celebrare vellet, atque ob id illum iam ad hoc parasse cœnaculũ, ac bene adornasse. Quod si verum est, iam dicendum est Dominum non expressisse nomen patrisfamilias, sed accidẽtibus quibusdam indicasse, tum ne Iudas sciret locum, ac sic præoccupare tentaret & præuenire cœnam, in qua tam sancta mysteria tradenda erant: tum vt Dominus significaret, se nihil latere omnino, ac sic palã esset ipsum etiam præscisse quæ in Hierusalé ei erant obuentura. Aliter tamen dici potest hunc patremfamilias non fuisse à Domino admonitũ, sed ad auditam eius per Apostolos iussionem mox acquieuisse, sicut acquieuerant Domini asinæ & pulli, Christo corda eorum in obsequium & obedientiam mox commouente. Id si verum est, dicẽdum præter prædictas causas Dominum non nominasse patremfamilias, sed velut ad ignotum misisse Apostolos, vt, sicut cũ pro asina & pullo misit, suam Apostolis declararet authoritatem & potestatem, qua in manu sibi esset facere quicquid vellet, & mortem ab hostibus suis inferẽdam effugere posset si vellet. Et rursum vt Apostoli virtutem eius in hoc facto agnoscentes, in fide confirmarẽtur, confiderentq; nihil defore electis & Deo fidentibus, sed etiam ab ignotis necessaria illis suppeditanda etiam ad copiam. Etenim non solùm hic paterfamilias paret iussui Domini, sed singulari studio paret. Non solùm enim diuersorium exhibet quemadmodum rogabatur, sed cœnaculum in superiore parte ædium, vbi haberi solebant cœnacula insigniora. Tale enim cœnaculum significat dictio Græca ἀνώγεων, sic dictum quòd subductum esset à solo. Nec qualequale exhibet cœnaculũ, sed grãde, & præterea paratum ac stratum magnificè, nimirum tapetis & lectis in quibus antiquitus discumbebatur. Non enim quod dicitur stratum, referendum est ad pauimentum, cum cœnaculum hoc, vt dictum est, fuerit supernum. Cæterùm videri potest paterfamiliâs hic à Domino prius fuisse admonitus, quòd dicatur ipsum ostensurum cœnaculum stratum, &, vt Græci etiam in Marco habent paratum, nisi intelligamus cœnaculum in aliorum vsum aut proprium prius paratum, patremfamiliâs mox cessisse Christo, aut diuina reuelatione ipsum didicisse Christum petiturũ apud se diuersorium. Certè istum fuisse vnum ex discipulis aut credentibus in Christum, apparet ex eo, quòd discipuli iussi sunt dicere ei: Magister dicit. Sic enim Christum discipuli sibi mutuò loquẽtes soliti erant appellare, vt cùm Martha dixit sorori suæ: Magister adest. Confirmat hanc sententiam, quòd communiter credatur cœnaculum hoc idem illud fuisse in

in quod post resurrectionem latebant Apostoli, cùm ad eos Dominus veniret ianuis clausis, & in quod post ascensionem dicuntur ascendisse, perseuerantes in oratione, vsquequo in die Pentecostes
Act. 1 ibi acciperent spiritum sanctum, creditúrque fuisse in monte Sion iuxta templū. D. Ambrosius sensit hunc patremfamilias fuisse hominē pauperem, atque ob id dictum esse: Ite ad quendam. Sic enim scribit: Dignationem eius intuere, quia non persona diuitis aut potētis eligitur, sed pauper ambitur, & angustum hospitium pauperis amplis nobilium ædibus antefertur. Ite, ait, ad quendā. Sciebas Domine nomē eius, cuius sciebas ministerium, cuius sciebas occursum. Sed ideo sine nomine designatur, vt ignobilis æstimetur. Sed huic sententiæ non
Act. 1. conuenit, quòd cœnaculum dicitur stratū & grande fuisse, in quo dicūtur recepti centum & viginti viri. Ex diuitibus ergo quispiam fuit, & fortasse ex illis de quibus dicit Ioannes. Ex principibus Iudæorum multi crediderunt in eum. Qui licet prius non ausus fuerat Christum confiteri & hospitio recipere, tamen ad Christi iussum, metu deposito, confidenter illum iam recepit. In verbis autē Christi, vt nos quidem legimus, notandum imprimis, quod ad literam attinet, pro illo, introeuntibus vobis, Græcè esse per participium præteriti temporis, εἰσελθόντων ὑμῶν. hoc est, ingressis vobis, vel postquam ingressi fueritis. Non enim ingredientibus ciuitatē Apostolis occurrebat homo iste. Sic enim ciuitatem exiisset, ac proinde is sequendus non fuisset, deducturus illos in domum ciuitatis. Iam quod apud Marcum legimus lagænā, apud Lucam amphoram, Græcis est eadem dictio, κεράμιον, quæ, Budæo teste, Græcis significat eandem mensuræ quantitatem quam Latinis dictio amphora, nimirū quadraginta & octo sextarios. Hic tamen ea dictio videtur non ad certam illam mensuram significandam vsurpata ab Euangelistis, sed simpliciter posita pro vase fictili, quæ propria est eius vocis significatio, sicut & apud nos dictionis, lagæna. Hinc ergo factum, vt in vno loco interpres lagænam, in alio amphoram transtulerit. Sic & cùm in Marco legimus: Vbi est refectio mea; & in Luca, vbi est diuersorium; pro diuersorium & refectio, Græcis est vtrobique eadem dictio κατάλυμα, quę vtrumque significat, quamuis hic magis quadret diuersorium. Illo autem, quod est apud Matthęum: Tempus meū prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis; intelligunt quidam Dominum significare patrifamilias causam cur Paschæ celebrationem anticiparet vno die priusquam Iudęi illud celebrarent, vt sit sensus iste: Tēpus passionis meæ & transitus ex hoc mundo prope est, quare cùm Iudæi Paschæ celebrationem secundùm receptum morem dilaturi sint in diem proximum, ego tamē hodie illud facio, hoc est, facere decreui apud te cum discipulis meis. Potest tamen simpliciter sic accipi: In proximo est vt hinc transeā & discedam, quare apud te decreui Pascha cum discipulis meis facere, vt sic tibi & illis valedicam. Sic enim videtur istud Dominus denūciasse huic patrifamilias, quomodo discessurus in longinquam regionem amicus sese cum aliquot amicis solet apud amicū inuitare. Omnino autem videri potest Dominus hîc allusisse ad vocabulum, Pascha, sicut Ioannes capite sequenti, ita vt significet se sic facturum Pascha legale, vt etiam nouum Pascha sit inchoaturus, instituendo sacramentum corporis & sanguinis sui, ac per mortem transeundo ex hoc mundo ad patrem, ante quem transitum cōueniebat eum legale celebrare Pascha, vt typum coniungeret veritati suó ordine.

ET ABIERVNT DISCIPVLI EIVS, ET VENERVNT IN CIVITATEM, &c.] Simpliciter obediunt Apostoli, quemadmodū & prius cùm emandarentur ad pullum asinæ, & simpliciter credentibus & obedientibus, omnia accidunt, sicut Dominus prædixerat. Cùm autē omnia Christi sint mystica, non irrationabiliter creditur etiam in his mysticas esse significationes. Itaq; quod ad locum deligendum in quo vetus Pascha consummaretur, & nouum succederet, Apostolis datur signum hominis baiulātis lagænam aquæ, quem iubentur sequi quò introierit, rectè intelligitur significatum, per baptismi lauacrum ingrediendum in Ecclesiam Christi, in qua abrogato veteri Paschate, nouum celebratur in vespera ista seculi. Fuit enim cœnaculum hoc in quo figurę veritas successit, in quo & postea spiritus sanctus qui est lex gratiæ & charitatis, abrogans legem veterem, in Apostolos effusus est, typus quidam Ecclesiæ Christianæ, imo eius exordium. Proinde bene delectum fuit cœnaculum supernum & ἀνώγεων, id est, à terris sublatum, quòd Ecclesia terrenis relictis in cœlestibus conuersetur, quodq; procul à terrenis submoti esse debent, qui in ea esse volūt, & in ea edere nouum Pascha. Fuit idem cœnaculum amplum & ingens, ad significandū amplitudinem Ecclesiæ quæ se extensura erat per omnem terram, capax omnium orbis nationum. Nam Iudæorum synagoga & deorsum est circa terram, quod terrenorum bonorum spectet promissiones: & angusta est, vt quæ Iudæos tantùm capiat. Paterfamilias ac baiulus aquæ non nominantur, quoniam vbique futura erat Ecclesia, primùm ex obscuris orta initiis, sed mox sese diffundens in vniuersum mundum. Illorum, ait Hieronymus, idcirco vocabula prætermissa sunt, vt omnibus qui Pascha facturi sunt, libera festiuitatis daretur occasio. Quod autem discipuli credunt ac simpliciter obediunt; significat opus esse simplici fide his qui per baptisma sunt ingressuri in Ecclesiam ad mysticam cœnā. Duo autem Petrus & Ioannes cœnam adornantes, rectè designant fide & charitate nobis mysticam parari cœnam, vt ea dignè frui possimus. A fide enim cōmendatur in scripturis Petrus, à dilectione Ioānes.

[c]VESPERE AVTEM FACTO [b]VENIT CVM DVODECIM. [c]ET CVM FACTA ESSET HORA, &c.] Venisse cum duodecim Marcus dicit, cùm ex duodecim duo fuerint emissi, siue quia duo illi post omnia parata reuersi sunt ad Dominum: siue potius per synecdochen, quia decem reliqui Apostolorum collegium præ se ferebant: sicut maiore parte alicuius collegij congregata, collegium cōgregatum dicitur. Sic enim etiam postea Lucas in die resurrectionis Domini dicit duos illos discipulos qui venerant ex Emaus, inuenisse vndecim congregatos, cùm ex Ioāne constet abfuisse Thomam. Quæri autem hic potest, si vespere facto venit Dominus ad edēdum Pascha, & illud præmissi ab eo discipuli parauerunt antequam ipse veniret, vt litera apertè significat, quomodo præceptum fuit in veteri lege vt Pascha immolaretur ad vesperam vel in vespera? Et quidem Hebræa pro eo quod D. Hierony. vertit, ad vesperam, habent Ben arbaiim, hoc est, inter duas ve-

Augustinus,ita & D.Cyprianus in sermone de ablutione pedum, significans Dominum hac ablutione demonstrasse aliud lauacrum, quo post baptismum non iterabile lauacrum, à peccatis quæ post baptisma contrahimus, ablui possemus, nimirum lauacrum pœnitentiæ, ac mutuæ cōdonationis peccatorum, quanquam illo loco asserat lotionem istam factam post Eucharistiam impartitam discipulis: sed eodem item loco asserit Iudā participem quidem fuisse Eucharistiæ, non autem lotionis, sed ante eam exiisse, quod ex Ioānis narratione patet non esse verum. Cùm ergo & ex verbis Christi, & ex patrum omnium intelligentia cōstet ablutionem pedum Apostolicorū, non tantùm factam in exemplum humilitatis, & mutuę dilectionis, sed etiam in mysterium necessariæ spiritualis ablutionis & purgationis, & hæc spiritalis ablutio maximè sit necessaria ad dignam Eucharistiæ (1.Cor.11.) participationem, vt ob id Paulus præcipiat vt quis seipsum probet, ac sic de pane illo edat, cōuenientissimè intelligitur post esum agni, cùm iam sacramentum sui corporis & sanguinis Dominus esset instituturus & distributurus, præmisisse mysticam hāc ablutionem, quæ etiā quatenus in exemplum humilitatis & mutuæ dilectionis facta est, bene ante Eucharistiæ institutionem præmissa est, quòd Eucharistia communionis & dilectionis mutuæ symbolum sit & vinculū, quam nemo dignè percipit, nisi qui & suos lauari pedes à Domino ac à fratribus curat, & aliorū ipse vicissim lauat pedes, vt pòst magis dicetur. Igitur quemadmodū moris erat in ea regione vt ante parātū conuiuium honestorum conuiuarum pedes abluerentur: ita & Dominus suam cœnā nouam suis exhibiturus, pedes eorum lauit, occasione quidem ex regionis more desumpta, sed in exemplum tamen & mysterium. His præmissis nō tantum pro ratione ordinis, sed & pro sequentium intelligentia, veniendū ad tractationem verborum euangelicorum. In quibus id imprimis occurrit notandū, etsi parui sit momēti, quòd pro: Ante diem festum Paschæ; Græcis est, Ante autem festum Paschæ. Habent enim coniunctionem, autem, qua caput hoc apud Ioannē continuatur cum præcedenti apud ipsum capite: nec habent, diem festum, sed tantùm festum quod tamen eòdem redit. Siue enim dicatur festū Paschę, siue dies festus Paschæ, significatur ipsa paschalis solennitas, quæ septem cōstabat diebus, aut prima huius festiuitatis dies. Cæterùm quomodo hęc ablutio facta dicitur à Ioāne ante festū Paschæ, cùm in Paschali facta sit cœna, vt ex aliis patet Euāgelistis, quādo iam Paschæ festum cœptum fuit? Respondet Caietanus, ideo à Ioanne dici lotionem hanc factam ante festum Paschæ, quia facta est in vespera aut nocte feriæ quintæ, quæ vespera secūdùm communē computationem pertinet ad diem præcedentem, quamuis secundùm legalem constitutionē pertineret ad diem sequentē, in qua, vtpote decimaquinta luna, cœpit Paschalis solennitas. Intelligit ergo Paschę festum, cuius meminit Ioannes, cœpisse in feria sexta. Verùm cùm supra ostensum sit Ioannem Paschæ principiū facere in sabbatho, nec sit verisimile eū de Paschate illius anni diuersimodè loqui, magis dicendū ideo Ioannem dicere lotionem hanc factam ante festum Paschæ, quàm alij Euangelistæ dixissent factam in Pascha, quia facta est in vespera, quæ secūdùm legis computationem pertinebat ad feriā sextam, quæ dies

A immediatè præcessit Paschæ festiuitatē secundùm obseruationem Iudæorū. Et quidem sic dicēdum, si intelligamus Ioannem significare voluisse diem immediatè præcedentē Paschæ festum. Nam alioqui simpliciter accipi potest dixisse, Ante festum Paschæ; non significando quanto tempore ante, quod ex sequenti narratione relinquit intelligendum. In illo autem quod sequitur; sciēs Iesus quia venit hora vt transeat, &c. notandum quod nō dixerit: sciens quia venit hora, vt moriatur; cùm id tamē significare voluerit, sed, vt & aliâs fit semper apud Euangelistas, titulo honorifico ornat Christi mortem, quæ cùm fuerit breuissima, mors dicenda nō erat. Sicut ergo apud Lucam vocatur excessus & assumptio, & apud ipsum Ioannem exalta-B tio: ita hîc eam vocat transitum ex hoc mundo ad patrem, idque hoc loco valde oportunè. Omnino enim allusisse videtur ad nomē Paschæ quòd pręcedit. Id enim significat transitum, vt admoneret Pascha legale fuisse mysterium eorū quę in Christo erant implenda, ac per eius mortem nouū nobis exortum Pascha. Id autē est quod Ioannes hac prima sententia vult significare, Christū cùm sciret iam instare tempus mortis & transitus sui, neque præ tristitia ob imminentem mortem, neque præ gaudio ob instantem transitum ex misero hoc mundo ad patrem, minus affectum fuisse suis, sed vt eos semper dilexerat, & dilectionis signa C exhibuerat, ita vsque in finem eos dilexisse, ac dilectionis signa exhibuisse, quemadmodum solent facere amici synceri. Pręmittit autē hoc Ioannes, velut prooemiū eorū quæ mox dicturus est, vt intelligeremus scilicet quare instāte sua morte Dominus præter morē iam suorum lauit pedes, quod hactenus nō fecerat, nimirum id ipsum fecisse, vt qui semper eos dilexerat, in ipso fine maximè suā erga illos ostenderet dilectionē: quemadmodum synceri amici solent tūc maximè cùm abituri sunt dilectionē suam erga amicos declarare, vt sui memoriam & desiderium relinquāt illis. Nec tantùm prooemium hoc facit ad hoc vt intelligamus causam lotionis pedum, sed & causam institutæ iam Eucharistęi, quā ab aliis Ioannes satis perscriptam D nouit: causam item prolixi eius qui apud Ioānem est sermonis, pleni omni suauitate, & nihil aliud quàm miram quandam præ se ferētis dilectionem Christi erga suos. Illud ergo, in finē, accipi debet pro eo quod est, vsque in finē. Sunt tamen qui intelligunt: in finem dilexit eos; hoc est, ad finē, nempe vt & ipsi peruenirent ad eum finem ad quem ipse erat peruenturus, ad fœlicitatem scilicet æternam. Sic enim ferè intelligit D. Augustinus, quanquam & alterius iam dicti meminerit intellectus, qui simplicior certè est, & proposito magis cōueniens. Per suos, intelligit sibi familiares & amicos, Apostolos scilicet. Nam alioqui ratione creationis omnes sui erant. Vnde suprà dixit Ioānes: In pro- (Ioan.) E pria venit, & sui eū non receperunt. Addit: qui erant in mundo; ad distinctionem sanctorū Prophetarum & patriarcharū, qui iam defuncti erant: aut etiam angelorum, qui erant in cœlo. Ab his autem distinctio iam erat facienda, vt significaret quare his qui erāt in mundo, huiusmodi quale dicturus est dilectionis signum exhibuerit, nempe quòd in mundo, è quo ipse iā erat transiturus, illi erant adhuc relinquendi, quibus proinde abiturus Dominus suam testari debuit dilectionem. Bene autem lotionem pedum dilectioni tribuit. Multum enim

eos

eos se declarat diligere, qui, cùm tantus esset, ad tam vile ministerium circa eos sese demiserit. A

ET COENA FACTA, CVM DIABOLVS IAM MISISSET,&c.] Postquã superiori sententia veluti quodam prooemio indicasset Euangelista causam Dominici facti à se narrandi, iam mire illud studet exaggerare, vt in illius, vt verè est stupendum, admirationem lectorem attolleret. In primis ergo cœnæ factę, id est, cœptę meminit, dicturus postea Dominum surrexisse à cœna. Nam & hoc ad facti pertinet admirationem, vt notauit Theophylactus, quòd non ante cœnam, sed cùm iam omnes recubuissent, atque inter cœnandum, relictis epulis nõ dedignatus sit sordidos discipulorum contingere pedes, ac manus suas contaminare. B Deinde proditionis à Iuda meditatæ meminit, vt & sic admirandam Domini indicaret submissionem, quòd nec proditoris sui præsentia ab hoc facto est reuocatus, sed etiam tam scelesti sui proditoris, qui totus iam diaboli erat mancipium, sustinuerit lauare pedes. Cùm, inquit, diabolus iam misisset in cor, id est, suggessisset & persuasisset Iudæ, quando scilicet, vt Lucas suprà dixit, intrauit satanas in Iudam, & abiens locutus est cum principibus sacerdotum. Diabolo rectè tribuitur Iudæ proditio, quòd tam infandũ scelus illud Iudæ fuerit, vt humanæ menti tribuendum non fuerit. Neque enim in hominem illud cadere potuisset, nisi qui se diaboli permisisset potestati. Simulque ex eo intelligimus diabolũ vires suas in hoc exercuisse vt Christus traderetur, & traditus occideretur, ac proinde tum ignorasse mysterium regni Dei. C Si enim cognouisset, nunquam ad necem Christi impulisset. Iam quo adhuc magis admirandam nobis faceret Euangelista Domini erga suos dilectionem & submissionem, præmittit de diuina ipsius celsitudine. Nec tantùm dicit; cùm vel quanquã omnia dedit ei pater in manus, &c. sed sciens, inquit, id est, cùm vel quanquam sciret quòd omnia dedisset ei pater in manus, hoc est, quanquam sciret sibi omnium potestatem à patre traditam, & se verè Deum esse, qui & à patre venisset homo factus, & quatenus homo Deus rursum iamiam iturus esset ad patrem, tamen surgit à cœna, &c. D Ne enim factum humilitatis Christi putaremus ab ipso exhibitũ tanquã ignorante suam dignitatem, aut eius rationẽ non habẽte, non tantùm explicat ipsius dignitatem, sed & ipsum eam agnouisse testatur. Simili modo & Paulus ad Philip. 2. exaggerãs Christi pro nobis humiliationem: Qui, inquit, cùm in forma Dei esset, nõ rapinam arbitratus est esse se æqualẽ Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, & habitu inuentus vt homo. Omnibus ergo illis; omnia dedit ei pater in manus, & à Deo exiuit, & ad Deũ vadit; Euangelista nihil aliud quàm diuinam Christi significare voluit celsitudinẽ, quæ comparata cum eximiæ humilitatis eius facto, summè illud stupendum facit. E Dedit autẽ pater omnia in manus filio, secundùm diuinitatem quidem per æternam generationẽ: secundùm humanitatẽ verò, per vnionem diuinitatis cum humanitate in vnitatem personæ. Exiuit à Deo, cùm qui in sinu patris requiescebat, homo factus est in mundo. Iuit ad patrem, cùm per diuinitatis virtutem humanam naturam in cœlum subduxit, sedens in dextera patris. Talis ergo cùm esset, ac talem cùm se esse sciret, surgit à cœna, ac speciem abiectißimi induit serui. Quod vt iam quartò nobis alia ratione faceret memorabile magis & admirandum, singula diligentißimè persequitur. Nõ enim satis habuit dicere; & cœpit lauare pedes discipulorum; sed ob admirationem & dignam facti perpensionem excitandã, singillatim quæque à Christo facta commemorat, dicens: Ponit vestimenta sua, exteriorẽ scilicet amictũ, vt magis accinctus ac paratus humilitatis opus exerceret: accipit linteum, & non expectato alterius ministerio, præcingit se illo. Nec iubet afferri aquam, allatamque infundi, sed ipse eam mittit in peluim, & lauat non manus, sed pedes discipulorum, & linteo non alio quàm quo erat præcinctus tergit. Hæc autem humilitatis obsequia Apostolis semel exhibita, etiam omnibus nobis Christus exhibuit, mysticè intellecta, quemadmodum ea intelligi posse indicat D. Augustinus. Veluti enim vestimenta gloriæ suæ posuit, dum in forma Dei existens, semetipsum exinaniuit: veluti linteo se præcinxit, dum formã serui accepit: velut aquam misit in peluim, vnde lauari possent pedes nostri, cùm in terram sanguinẽ suum fudit & lauacrum instituit, quo immunditia nostrorũ deleretur peccatorum. Veluti linteo quo erat præcinctus pedes quos lauit tersit, cùm carne qua erat indutus vestigia fidelium confortauit. Fuit ergo humilitas hæc nunc Apostolis exhibita, typus quidam humiliationis Christi pro salute omnium electorum. Stupenda sanè humilitas, qua non solùm suam erga Apostolos dilectionem declarare, illosque suo exemplo ad similem inter sese dilectionem prouocare voluit, sed & omnem tumorem & superbiam ab eorum omniumque fidelium mentibus eximere, vt qui per superbiam à regni cœlestis exciderant consortio, per humilitatem ad illud rursum subleuarentur. Tanta est enim (inquit Augustinus hoc loco) humanæ humilitatis vtilitas, vt eã suo commẽdaret exemplo diuina sublimitas, quia homo superbus in æternũ periret, nisi illum Deus humilis inueniret. Venit enim filius hominis quærere & saluum facere quod perierat. Perierat autem superbiam deceptoris secutus, ergo humilitatem redemptoris sequatur inuentus. Hæc ille.

VENIT ERGO AD SIMONEM PETRVM. ET DICIT EI PETRVS, &c.] Quoniam prius dicitur; cœpit lauare; & deinde subiicitur; Venit ergo ad Simonẽ Petrum; intelligunt quidã Dominũ non cœpisse à Petro, sed ante eum quosdã fuisse ablutos. Et Chrysost. quidem ac post eum Theophyl. intelligũt ante Petrum solum Iudam fuisse, ablutum, ac Dominum ab illo cœpisse, quo magis eum reuocaret ab instituto scelere: illum verò pro sua improbitate & erga Iesum irreuerẽtia facilè in se admisisse, quod nullus alius permisisset, sed prohibuisset sicut Petrus. Origenes verò, vt citatur in Catena, existimat Christum omnibus aliis lotis tum demum venisse ad Petrum, quòd quemadmodum medicus plurium ægrotorum intentus curæ, ab iis qui magis indigent, propriam curam incipit: ita & Christum putet ab his qui magis erãt fœdi incœpisse, ac ob id vltimò venisse ad Petrum tanquã minus aliis indigentẽ lotura pedum, eumq; solum pro singulari suo feruore id recusasse, quòd alij admiserant. Augustinus autẽ contrà arbitratur Dominum cœpisse à Petro, estque ea sententia verisimilior, non solùm quòd aliorũ sententia coniecturis non firmis nitatur, sed etiã quia magis conuenit & consuetudini Christi,

& honori omnium Apostolorum, & feruori denique Petri. Consuetudini dico Christi, quia is semper solitus fuit Petrũ aliis præferre, & ab illo exordiri. Honori item Apostolorum, quia non est verisimile eos in se passuros quod recusauit Petrus, sed potius simili, qua ille reuerentia recusaturos, si ad illos Dominus venisset. Conuenit item feruori Petri, quòd verisimile sit illum pro suo feruore nõ etiam admissurum, vt aliorum pedes abluere tentaret. Nec obstat narrationis Euangelicæ modus, qua alij mouentur, sed ea narratio magis pro hac facit sententia. Prius enim Euangelista vniuersas actiones Christi quæ interuenerũt in hoc officio, simul enarrat, ac deinde redit ad ordinẽ lotorum, & disputationẽ quæ in principio intercessit, cùm ad lauandum pedes suorum se Dominus applicaret. Non ergo significare voluit Dominum postquam cœpisset lauare, venisse tandem etiã ad Petrum, sed quòd quando cœpit lauare, & se lotioni exhibendæ accõmodauit, tum venit ad Petrum à quo cœpit. Huiusmodi narrationis modũ & aliâs licet apud Ioannem obseruare, vt cap. 4. cùm relicta Iudæa dicit abiisse in Galilæam, & subiicit: Venit ergo in ciuitatem Samariæ, &c. Cùm ergo inciperet lotionem propositam Dominus, venit vt erat seruili habitu præcinctus, nudus ac peluim gestans, imprimis ad Simonem Petrum. Is autẽ hinc suam considerans indignitatem, hinc Domini dignitatem attendens, exhorruit inauditum humilitatis exemplum, eodemq; reuerentiæ animo refugiens à magistro lauari, quo Baptista eundem detrectauerat lauare & baptizare, dixit: Domine, tu mihi lauas pedes? In quibus verbis magna est emphasis, in pronominibus, tu & mihi, quã cogitandam potius vult Augustinus quàm exprimendam. Quid est, inquit, tu? Quid est, mihi? Cogitãda sunt potius quàm dicenda, ne fortè quod ex his verbis aliquatenus quidẽ dignè concipit anima, non explicet lingua. Est & emphasis in dictione, pedes, quam, sicut & pronominũ præcedentium, explicat Theophyl. in hunc modum: Tu lauas meos pedes manibus illis quibus oculos cæcorum illuminasti, quibus leprosos curasti, quibus mortuos suscitasti, tu qui hæc maiora fecisti, meos serui & imperiti & non manus, neq; aliam partem honestiorẽ, sed pedes, qui extremæ omniũ maximeq; sordidæ partes ac ignominiosę habentur? Lauas autem pro lauare paras dictũ est, nec & illud caret emphasi, ꝙ lauas potius quàm lauare paras dixerit: Sic enim significauit planè absurdũ videri quod Dominus tentabat. Nã indignius est vt Dominus abluat serui pedes, quàm vt tantùm paret eos lauare. Petro ergo ex reuerẽtia & zelo detrectãti respondit Dominus: Quod ego facio, id est, facere paro, tu nescis, id est, non intelligis modò, scies autem, id est, intelliges postea. Itaq; latentis causæ & mysterij ratione Petri horrorẽ reprimere Dominus voluit. At quando Petro datũ est intelligere facti huius rationẽ? Partim quidẽ post lotionẽ, quando se Dominus istud in exẽplum illorũ fecisse exposuit, sed plenius post acceptũ spiritum sanctũ, quando nõ solùm perfectius cognouit cum aliis, factũ hoc fuisse eximium exẽplum sequendæ humilitatis & dilectionis mutuo exhibendæ, sed etiã fuisse mysteriũ necessarię ablutionis internæ & spiritualis. Porro Petrus ne hoc quidẽ respõso, quoniã non intelligebat, coercitus, in cœpto persistit feruore, imo etiam magis refugit, & præ summa erga ipsum reuerentia non

A considerans quã deberet illi in omnibus obedientiam, dixit: Non lauabis mihi pedes in æternum; hoc est, nunquam patiar vt mihi laues pedes. Ioannes, inquit Cyprianus, veniẽti Domino ad baptismum tentauit resistere, sed mansuetius increpatus ilico obediuit, & quia super hoc etiam responsum acceperat, licet territus acquieuit. Sed differẽtiam causæ huius Petrus intelligens, lauare magistrum & obsequi ei, tolerabile iudicabat. Lauari autẽ ab eo, & tãtam humilitatis eius pati deiectionem, ita videbatur indignum, vt omnino cogi non posset, nisi interminatio periculosissima coarctasset. Hæc ille sermone de ablutione pedum. Itaque quandoquidem altitudine prætensi mysterij non cessit à

B sua sententia Petrus, sed magis etiam in ea firmatus est, Dominus vt hanc vehementem recusationem ab amore proficiscentẽ, veluti clauum clauo pelleret, minis cohibuit oportunis, vehementer scilicet amanti dilectionis damnum prætendens, ac significans eum, si sic amare pergeret, amari vicissim nõ posse. Cùm enim præ omnibus aliis discipulis maximè desideraret esse cùm Christo (vnde postea dolẽti animo rogat: Domine quo vadis? & quare non possum te sequi modò?) Dominus quod maximè sciebat animum eius vellicaturum, incutit ei tanquam terriculamẽtum quoddam, dicens: Si non lauero te, non habebis partẽ mecum, hoc est, non eris cohæres meus, non eris particeps

C hæreditatis & fœlicitatis meæ in regno meo. Vel etiam, vt alij exponunt, non eris particeps conuictus & consuetudinis meæ, sed eiiciam te à meo cõsortio. Cæterùm illud ¿Si non lauero te; dupliciter accipi potest. Nam intelligi potest dictũ de illa corporali pedum lotione, quæ tum erat præ manibus, at tum intelligendum est istud non ob id dictum, quòd ablutio illa per sese ad salutem fuerat necessaria, sed quòd propter inobediẽtiam suam, si perseueraret resistere, Petrus esset reiiciendus, vt sit sensus: Si non in hac re quam ego vt præceptor & Dominus à te postulo, mihi acquieueris, illud tibi denuncio, quod in pœnam tuæ inobedientię de meo collegio sis eiiciendus, partemque

D illã beatæ retributionis & fœlicitatis æternæ, quã ego vnà cum meis accipiam in regno patris mei, non sis accepturus. In hunc sensum istud accepisse videri potest Diuus Augustinus, dum admonet sic dictum esse ¿si non lauero te; cùm de solis pedibus ageretur, quomodo dici solet; calcas me, quãdo sola planta calcatur. Multo autẽ magis sic accepisse videtur Basilius in oratione de iudicio Dei, cùm hunc locum expendens ostẽdit hinc terribilitatem diuini iudicij, quòd Petro propter suã inobediẽtiam ex amore licet prodeuntem, Christus comminatus sit reiectionem & cõdemnationem. Aliter verò secundùm alios intelligi potest istud dictũ à Domino nõ de corporali pedũ ablutione,

E sed de spirituali ablutione, vt intelligatur Dominus facta anagoge, ab externa ablutione ad internam extulisse sermonẽ: quemadmodũ cùm Samaritanam alloqueretur, ab aqua corporali transtulit sermonem ad aquam spiritualẽ. Vnde notat Caietanus, non iam dixisse Dominũ ¿si non lauero pedes tuos; sed, si non lauero te; vt hac locutionis mutatione significaret se nõ iam loqui de externa pedum ablutione, sed interna ipsius Petri, quæ propria est Christo, & omni homini necessaria, qui cũ Christo partẽ est habiturus. De hac spirituali lotione potius hunc locum accipiẽdum apparet, quòd

de tali

de tali intelligẽda sit ea quę sequitur Domini sententia, vt patebit. Obstare tamen videtur quòd spirituali ablutione quæ ad salutem sit necessaria, Petrus modò nõ videatur indiguisse, cùm iamdudum à Domino fuerit ablutus, & Dominus mox subiiciat: Et vos mundi estis. Sed ad hoc facilè dicetur, Petrum, etsi mũdum & ablutum, adhuc tamen indiguisse mystica illa pedum & affectuum purgatione, de qua in sententia sequente loquitur Dominus. Certè D. Cyprianus in sermone prædicto, de spirituali ablutione sententiam intelligit. Sic enim habet: Paulatim mysterij huius declaratur necessitas, quam conditio proposita ineuitabilẽ reddit: & si cum Christo partẽ aliter habere non possumus, nisi ipse pedes nostros abluat, quandoquidem sic arctatur cõsensus, lauet, & tergat, & sacramenti huius virtutem nobis exponat. Et post pauca in oratione ad Christum: Quicquid dicat Petrus, necesse est vt ipse nos abluas, neque enim lauare nos possumus, sed in omnibus quæ agimus indulgẽtiæ tuæ lauacro indigemus. Hæc ille. Hinc ergo discamus, non posse nos participare mensæ Domini, nisi ab illo abluamur, nec posse admitti nos in sanctorum post hanc vitam cõsortium, nisi (Apoc. 21) & pedes nostros abluat Christus, quia nihil coinquinatum intrabit in regnũ cœlorum: quare quod minus hic purgatum fuerit, post hanc vitam necesse est purgetur perfectè, priusquam quis partem cum Christo & apud Christum obtineat.

DICIT EI SIMON PETRVS: DOMINE NON TANTVM PEDES, SED ET MANVS, &c.] Petrus tametsi non intelligebat quid sibi vellet sermo Domini, tamẽ quum audiret sibi periculum esse vt ab illius secluderetur consortio, quem vnicè diligebat, idque vehementer, vt nihil aliud magis abhorreret (dura siquidem est amanti mentio diuortij) quàm vehemens fuerat prius in recusando, tam vehemens, imò vehemẽtior subitò factus est in admittendo, vtrobique prę amoris magnitudine modum seruare nesciens, ita vt qui prius etiam iussus, pedes solos lauandos præbere noluit, iam etiam vltro & caput & manus, hoc est, sese totum lauandum offerat. Domine, inquit, non tantùm pedes meos laua, quãdo ita vis, sed & manus, & caput, potius scilicet quàm à te diuellar & abiiciar. Porro hoc factum Petri nobis insigne est exemplum, vt & per humilitatem nos planè diuina dignatione indignos cęnseamus, & tamen per obedientiam auidè Dei dona quæ ipse in salutem nostrã parauit amplexemur. Dedit ille nobis corpus suum in cibum, & sanguinem suum in potum. Nostrũ est vt nos ea participatione indignos omnino reputemus. At quoniã ei placuit hæc ad nostram (Ioan. 6.) nobis contradere salutem, adiunxitque: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis; sicut modò dixit Petro: Si non lauero te, non habebis partem mecum; rursum nostrum est vt non per humilitatem deprimamur nimis, sed per obedientiam, & Christi amorem, ac salutis desiderium cupidè aspiremus ad eorum participationem donorum, eaque non frigidè, sed omni cum auiditate suscipiamus. Deinde hoc Petri facto, vt notauit Theophylactus, commodè vtemur contra eos qui indiscretè & temerè se facturos quippiam statuerunt quod eis nõ prodest, sed in salutis potius eorum vergit dispendium, quod & iureiurando confirmauerint, ac deinde iuramenti reuerẽtia, in eo A quod decreuerũt, pertinaces esse perrexerint. Proferẽdum enim illis hoc Petri exemplum, qui cùm propositum suum in quo pertinax esse decreuerat, audiret vergere in separationem à Christo, cessit ab illo; vt hinc admoneantur prę sumptuosum mutare decretum, nec immorari illo, etiam si iuramento illud ex magno impetu firmauerint.

DICIT EI IESVS: QVI LOTVS EST, NON INDIGET NISI VT PEDES LAVET, SED EST, &c.] Quemadmodum Dominus Petri in detrectando vehementiam, facta anagoge ab externa ad internam lotionẽ, repressit: ita nunc eius in alteram partem vehementiam coarctauit, altera vsus allegoria ex communi B hominũ vsu desumpta. Qui enim in balneis aut quouis lauacro corporaliter sunt iam recèns loti, cætera quidem mundi sunt, attamen adhuc necesse habent abluere pedes, quos contactu terræ continuò inquinant, etiam cùm primùm balneas egrediuntur, aut etiam cùm adhuc in illo nudis ambulant plantis. Hinc ergo sumpta allegoria respondet Dominus: Qui lotus est, &c. Et quidem D. Ambrosius, vt superius est ostensum, ex hac Domini sententia intellexit baptismo ablutis adhuc etiam esse necessariam pedum ablutionem, quæ eis etiam tanquam sacramentum quoddam sit adhibenda, nimirum existimans hanc sentẽtiam de corporali pedum ablutione accipiendam, qualis fuit ea quam modò Christus habuit præ manibus, C cuius occasione hanc extulit sententiam. Verùm quòd hæc sententia secundùm intentionem saluatoris potissimùm de ablutione interiori sit accipienda, patet ex eo quod sub ea tãquam vniuersali subsumitur, cùm dicitur: Et vos mundi estis. Hoc enim constat intelligẽdum esse de munditia spirituali. At dicet aliquis: si de interna & mystica pedum ablutione Domini illa sententia est intelligenda, quomodo huic deseruit proposito, vbi de corporali agitur pedum ablutione? Certè quia corporali hac pedum Apostolicorũ ablutione significare voluit Dominus ipsis & omnibus necessariam esse identidem mysticam pedum, hoc est affectuum purgationem. Affectus enim velut pedes D sunt animæ, quòd sicut pedibus terram contingimus, eisque huc illucque mouemur: ita animi affectus in terrenis his rebus necessariò occupentur, eisque ad hæc vel illa inclinamur. Sicut autem pedes terram contingentes, necessariò hinc conspurcantur: ita fieri non potest, vt non affectus nostri, dum circa terrena versantur, aliquid subinde ab illis cõtrahant sordium. Porro sicut sub typo corporalis ablutionis pedũ Dominus significauit necessariam spiritualem affectuum ablutionem: ita cùm dicit Apostolos esse mundos & lotos, verisimile omnino est ipsum respexisse ad corporalem suum baptismũ, in quo huiusmodi mundiciẽ sint consecuti & loti spiritualiter. Proinde ex hoc loco D. Augustinus & alij colligunt non malè, Apostolos E fuisse baptizatos corporali baptismo Christi, & non solùm baptismo Ioannis. Is enim non reddebat mundos, secũdùm animam. Est ergo sensus huius respõsionis Domini iste: Frustra Petre manus & caput abluẽda offers, cùm sufficiat pedum ablutio. Sicut enim qui in balneis iam bene loti sunt, non opus habent toto ablui rursum corpore, sed tantùm vt pedes abluant, quos mox vbi egressi fuerint balneum, ex cõtactu terræ coinquinant, imo quos ex ipso balneo immundos deferunt: ita qui

qui meo spiritu, meoque baptismo sunt iam loti & A mundati, non necesse habent eodem rursum purgari lauacro, sed tantùm vt pedes, hoc est, animi affectus, qui ex terrenis rebus in quibus versantur, subinde in præsenti vita maculantur; identidem etiam purget, pœnitentiæ lachrymis, carnis castigatione, aliisque id genus virtutum remediis. Vos autem mundi estis, meoq; semel spiritu in baptismo abluti. Nõ ergo opus est vobis nisi mystica spiritualiũ pedum ablutione, cuius hac corporali vestrorum pedum ablutione vobis typum & exemplum ædo. Cæterùm mouet D. Augustinus scrupulum, quomodo de loto qui non indiget nisi vt pedes lauet, dicitur; sed est mũdus totus. Si enim totus est mundus, quomodo indiget vt pedes lauet? B Intelligit Caietanus totum esse mundũ vbi pedes lauerit. At rectius cum Augustino intelligitur lotum dici totum mundũ, præter scilicet pedes quos necesse habet vt lauet, à quorum tamen immunditia non reputatur homo immundus, sed veluti totus mũdus habetur, cùm tantùm restant pedes abluendi. Rectius, inquã, sic intelligitur, quia subiicit Dominus Apostolos esse mundos, quorum tamen adhuc pedes abluendi restabant. Illud autem: Et vos mundi estis; assumptio est sub generali propositione præcedente, proinde, & vos, phrasi Hebraica positum est pro, Vos autem. Syllogismo enim quodam, vt suprà est expressum, probat Dominus suis sufficere pedum ablutionem, conclusionem C non exprimẽs, sed ex positis præmissis intelligendam & inferendam relinquens. Mouet autem scrupulũ D. Chrysostomus, quomodo Apostolos Dominus iam mundos pronunciet, cùm victima in cruce nondũ fuerit oblata, qua sola omnium mũdantur peccata. Proinde putat non dici mundos, quòd purgati essent à peccatis suis, sed magis quòd liberati essent per Christi doctrinã ab errore Iudaico, propter quod posteà dicit: Iam vos mundi estis, propter sermonem quem locutus sum vobis. Quam partem etiam hoc loco legisse videtur D. Chrysostomus, pronuncians hic Apostolos non absolutè dici mundos, sed propter sermonẽ quem illis Dominus sit locutus. At quòd de munditia à D peccatis Dominus loquatur, patet ex eo quòd subiicit: sed non omnes; notans Iudam non propter errorem, sed propter traditionem immũdum, vt exponit Euangelista. Per agnum enim, qui, vt dicitur

Apoc. 13 in Apocal. occisus fuit à constitutione mundi, in præscientia scilicet Dei patris, mundati sunt à peccatis suis semper quotquot crediderunt in eum.

Isaiæ 1. Vnde Isaias suo tempore ad hanc monet munditiam parandã dicens: Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarũ. Dicit autem Dominus non omnes esse mundos, vt Iudæ conscientiam pungeret, isque intelligeret, conceptam animo eius iniquitatẽ Domino non esse incognitam, ac proinde moneretur ab ea recedere, tum E consideratione diuinitatis Christi, per quam nihil illũ latebat: tum cõsideratione benignitatis ipsius, per quam suum traditorem sibi cognitum in illo suo familiari tolerabat conuictu, ad pedum ipsius ablutionem se submittens, & tanti in se concepti sceleris authorem nequaquam aliis manifestans. Et primùm quidẽ in genere Dominus illius conscientiam vellicat: deinde verò, cùm hac non proficeret ratione, intentatam exprimit contra se traditionem, nihil prætermittens quo illum ad sanitatem reduceret. Cæterum de pedum, hoc est, affectuum mystica ablutione, loquitur in Canticis etiam sponsa, dicens: Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Quo significatur iustos plerosq; cùm ad prædicationis officium & animarum regimen vocantur, hinc absterreri, quòd videant fieri non posse vt affectus in huiusmodi actionibus non identidem contaminentur, quos in otio iudicant se posse mundiores seruare. Cant. 5.

POSTQVAM ERGO LAVIT PEDES EORVM, ACCEPIT VESTIMENTA, &c.] Post factum, cœpit Dominus ex parte, iuxta promissum, causam sui exponere facti, quatenus scilicet fuit factum in exemplum humilitatis & dilectionis erga fratres exhibendæ, non autem quatenus fuit factum in mysteriũ internæ affectuum ablutionis, quòd illius mysterij supra à se indicati non essent modò satis capaces, sed intellecturi illud essent, cùm plenius spiritum sanctum accepissent. Itaq; cùm facto suo exemplum humilitatis & dilectionis exhibuisset, resumptis vestimentis iam quietè cum suis rursum accumbens, cœpit etiam verbis ad eandem prouocare, ordinem illum seruans quem alibi indicauit Lucas, dicens: Cœpit Iesus facere & docere. Scitis, inquit, quid fecerim vobis; quod quamuis posset accipi dictum affirmatiuè, magis tamen est accipiendum interrogatiuè in hoc sensu: An intelligitis quid sibi velit id quod feci vobis? Nam alioqui sciebant quid sibi Dominus fecisset, nempe quòd eorum lauisset pedes, sed causam huius tam insolentis facti ignorabant. Hanc ergo eis exponit, dicens se hoc fecisse, vt suo exemplo prouocarẽtur ad exhibendũ idem vel simile suis conseruis & fratribus, quod magistrum & Dominum viderunt exhibuisse discipulis & seruis. Non simpliciter autem se Dominum vocat & magistrum, sed prius se sic ab ipsis vocari assumit, eorumque appellationem non esse vanam & adulatoriam confirmat, vt sic suo exemplo efficacius ad imitationem prouocaret, quod non ita efficaciter faceret, si vel ab illis nõ haberetur magister & Dominus, aut re vera id non esset quod dicebatur: Dicit ergo: vos vocatis me magister & Domine, idque meritò facitis. Sum etenim verè id quod me dicitis, & id verè solus sum. Si ergo ego laui pedes vestros, qui & secundùm vestram affirmationem, & secũdùm rei veritatem sum Dominus & magister, & Dominus ac magister absolutè, omnium scilicet & Dominus & magister, ac solus, etiam vos qui inter vos fratres estis & cõserui, multo magis debetis meritò alter alterius lauare pedes, & humiliter per dilectionem mutuis officiis quantumuis vilibus inuicem inseruire. In hoc enim feci quod modò feci, quo in me exemplum darem vobis, vt quemadmodum ego tantus feci vobis, ita & vos faciatis vobis mutuo, nec pigeret aut puderet inter pares imitari, quod ego discipulis & seruis exhibui. Cæterùm in eo quod dixit: Et vos debetis alter alterius lauare pedes; nequaquam pedum tantùm ablutionem exegit, quanquam & hanc exẽplo Christi conueniret inter Christianos esse receptiorem, ob quam & Abraham & Loth in scripturis sunt commendati, quàm & in primitiua Ecclesia exemplo Christi Christiani plerique hospitibus & peregrinis exhibebãt. Vnde Paulus viduam requirit quæ lauerit pedes sanctorũ. Et Augustinus testatur suo seculo apud plerosque consuetudinẽ fuisse huius humilitatis cùm se inuicem hospitio suscipiunt, multoque id melius esse dicit, & hinc

Acto. 1.

1. Tim. 5.

& sine controuersia verius, vt etiam manibus fiat opere ipso corporali, ne dedignetur, quod fecit Christus, facere Christianus. At nūc vt multorum refrixit & charitas, & humilitas, ita cōsuetudo hęc nunc penè tota exoleuit. Seruatur quidem in Ecclesia feria quinta hebdomadæ sanctæ, ritus quidam abluēdi aliquot pauperum pedes, at hic non tam fit in imitationem exempli Christi, quàm ad renouandam memoriam facti ipsius, cuius tamen memoria recepto more nimis frigidè ac dissimiliter ad factum Christi, ferè peragitur & renouatur. Verùm vt dici cœptum est, non pedū tantùm ablutionem illis verbis Dominus exegit, ne sine hac putemus istud præceptum non obseruari, sed humilitatis ac veræ dilectionis officia quæuis. Synecdoche enim est, vt ex eo quod seruilissimum videtur & abiectissimū, omnia officia intelligantur. Qui enim eo demiserit sese vt fratri lauet pedes, imo & hosti, sicut Christus fecit, quid ille ministerij, quid officij detrectabit? Sic cùm Abigail
1. Reg. 25 diceret nuntiis Dauid: Ecce famula tua sit in ancillam, vt lauet pedes seruorum Domini mei; significauit se vsqueadeo morigeram & subiectam fore Dauidi, vt quæuis officia etiā abiectissima non esset detrectatura. Seruat ergo præceptum Domini hoc loco traditum secundùm scopum ab ipso in-
Rom. 12. tentum, qui seruat illud Pauli: Honore inuicē prę-
Philip. 2. uenientes. Et rursum: In humilitate superiores sibi inuicem arbitrantes; quique ex syncera erga proximos dilectione, nullum grauatur ipsis impendere officium etiam humile, siue in corpore, siue in anima, quod illis sit commodum, ac dilectioni fouendæ vel promouendæ conueniat. Singulari autem & eximia ratione hoc præceptum adimplent Christiani, cùm sibi mutuo peccata condonāt iu-
Iacobi 5. xta illud Iacobi: Confitemini alterutrum peccata vestra, & orate pro inuicē, vt saluemini. Inter reliqua enim humilitatis & dilectionis officia præcipuum obtinent locum, humilitatemque ac dilectionem maximè promouent, confiteri & condonare inuicem peccata. His denique modis mysticè lauamus pedes nostros, eaque facimus quæ ad Eucharistiæ participationem maximè sunt necessaria, & ad eam præparant. Sicut enim Dominus ipsa corporali ablutione tanquam typo quodam, admonere etiam voluit spiritualis ablutionis quæ ad dignam Eucharistiæ perceptionē est præparatoria: ita rectè eo quod dixit: debetis alter alterius lauare pedes; intelligitur singulariter significasse opus esse vt quemadmodum Deus hominibus facilè condonat delicta, etiam homines sibi mutuo offensas remittant, non solum quòd mutua offensarum condonatio, præcipuū sit ex dilectionis officiis, quæ synecdochicè per lotionē pedum significantur: sed etiam quòd hæc sit mystica quædam & spiritualis pedum ablutio, quę fideles aptos reddit participationi eius sacramenti, quod peculiariter dilectionis est symbolum. Pergit autem Dominus humilitatis doctrinam prosequi, & facti sui imitationem adhuc magis inculcare. Sciebat enim Dominus quàm tardi ad sui dejectionem sint homines, cùm sit hæc virtus & ad propriam salutem, & ad mutuæ dilectionis prouocationem ac conseruationē, summè necessaria. Aduertit periculum suis fore, ne cùm edituri essent miracula, in superbiam aliquam erigi possent: præuidit ambitionis pestem etiam Euangelicæ irrepturā religioni. Ob id ergo diligentius ad exempli sui prouocat imi-

A tationem, subiiciēs ex his quæ vulgo sunt notissima & certissima: Amen amen dico vobis, non est seruus maior domino suo, neq; Apostolus, id est, legatus maior est eo qui misit illum. Interpres enim dictionem Græcam, Apostolus quæ legatum Latinis significat, reliquit nō versam, cùm hoc loco non accipiatur tantùm pro his quibus saluator Apostoli nomen imposuit, sed in genere pro legato quouis. Vulgares enim Dominus suo more assūmit sententias, ex quibus ad suum propositum significare voluit nōn conuenire, vt qui se ipsius agnoscunt seruos & legatos, dedignentur sese submissè demittere ad pedum lotionem, & quodcūque proximi ministeriū, cùm ad illud sese iam ipse
B demisisset, Dominus existens & magister. Notat Caietanus bene nō dictum Apostolum minorem esse eo qui misit, sed non esse maiorem, quòd & Christus Apostolus fuerit patris, quemadmodum vocatur ad Heb. 3. qui tamen suo mittente non est minor, sed nec maior, cùm sit æqualis. At magis videtur Dominus assumptis illis vulgaribus sententiis, plus significare voluisse quàm extulit, nempe quòd seruus non solùm non est maior suo domino, sed multo etiam inferior illo, & similiter legatus multo inferiòr eo qui mittit illum. Sic enim intellectæ hę sentētię efficaciores sunt ad id quod Dominus agit. Nec obstat quod de Christo ille affert. Nam & Christus quatenus legatus, multo est inferior Deo patre qui misit illum. Postquā au-
C tem facti sui rationem Dominus exposuit, subiicit: Si hæc scitis, beati eritis si feceritis ea. Vt scirent hæc, docuit eos quæ dicta sunt: vt facerent, ipse prior fecit. Commodè ergo iam post exhibitum exemplum & doctrinam, prouocat vt quod modò ex ipsius cognoscunt doctrina faciendum, etiam ad exemplū ipsius faciant, alia iam ratione ad hoc eos inuitans, promissione scilicet beatitudinis & fœlicitatis. Beati, inquit, eritis si quod scitis etiam feceritis. Scire enim bonū & non facere, nō pertinet ad beatitudinem, sed ad condemnationem, iuxta illud Iacobi: Scienti bonum & non facienti Iacobi 4.
peccatum est illi. Cæterùm quoniam de beatitudine meminit, rursum hinc occasione sumpta pro-
D ditoris pungit cōscientiam, propius iam accedens ad impietatis eius notationem. Cùm enim superius tantùm dixisset: non estis mundi omnes; notans in genere esse inter eos qui impietate aliqua maculati essent: nunc & significat vnum ex omnibus esse, & impietatem eius cōtra se esse, necdum tamen impietatis speciem aperit, quod in sequentibus est facturus. Non, inquit, de omnibus vobis dico quòd beati eritis. Ego enim scio quos ex vobis ab æterno elegerim ad beatitudinem, ac proinde etiam scio quis ex vobis beatitudine indignus erit. Sed vt impleatur scriptura, ideo ferendum à me, vel ideo me permittente fiet, quod ab vno vestrum futurum est. Est enim oratio imper-
E fecta, quæ prædicto vel simili modo est perficienda. Porro ex prædicta explanatione, quæ est Augustini, patet quomodo illud: ego scio quos elegerim; (quo videtur Dominus secernere Apostolos, & significare non esse omnes electos) non contrarietur ei quod dicitur Ioan. 6. Nónne ego vos duodecim elegi; vt & circa illum locum dictū est. Videtur tamen etiā locus iste accipi posse de electione ad Apostolatum, in hunc sensum: Non de omnibus vobis dico quòd beati eritis. Ego enim scio quales elegerim ad Apostolatū. Scio me ele-

gisse inter vos quendam qui eo ordine erat indignus, aut qui in virtutis proposito non erat perseueraturus, sed tamen istud factum est à me vt adimpleatur scriptura. Sic enim iam rectè absoluetur imperfecta illa locutio. Coniunctio enim aduersatiua, sed, indicat Dominũ occurrere tacitæ quæstioni, qua quæri posset cur eum elegerit quẽ nouit non fore beatum, nec facturum ea quæ præcepit. Inter varias autem causas electionis Iudæ assignatas in cap. Cõcordiæ 39. etiam est ea; vt adimpleretur scripturæ. Scriptura autem quam Dominus hîc citat, desumpta est ex Psalmo 40. non annumerando verba, sed sensu seruato. Nam pro ἐπῆρεν, id est, sustulit vel leuauit, Septuaginta habent ἐμεγάλυνεν, id est, magnificauit. Sic & Hebræa, quanquã Hieronymus verterit, leuauit. Pro πτερνάν, id est, calcaneũ, Septuaginta habent πτερνισμόν, id est, supplantationem, Hebræa verò plantam vel calcaneum. Habent enim Aceb, vnde Iacob supplãtator dictus est. Cæterùm per magnificare supplantationem, vel leuare plantam aut calcaneum, scriptura significat oppressionẽ. Quem enim quis calcaneo truserit, & supplantauerit, eum prorsus habet prostratum. Sensus ergo est: Is qui cum mihi summa fuit familiaritas, quem etiam mensæ meæ consortio dignatus fui, ciboq; meo alui, se contra me erexit, meq; supplãtare & perdere conatus est. Istud Dauid ad literam quidẽ de se dixit, ob perfidum aliquẽ ex domesticis suis qui illi fuerat insidiatus, eiusq; interitum desiderauerat. At quoniã in omnibus quæ passus fuit Dauid, Christi typum gesit, bene Dominus dicit in se implendam hanc scripturam per proditionem Iudæ, sicut & alia ferè illius Psalmi optimè quadrant in Christũ. Psal. 54. Similis est locus, vbi etiam Dauid in typũ Christi queritur de perfidia cuiusdã familiarissimi, dicens: Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtique: Et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu verò homo vnanimis, dux meus & notus meus. Qui simul mecũ dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum consensu. Notat autem, vt est verisimile, ipsum Achitophel, vnde Chaldæa paraphrasis habet: Tu verò Achitophel. At Achitophel typus quidã fuit Iudæ proditoris, vt pòst magis expẽdetur. Porro D. Augustinus hoc loco cùm dicitur: qui mãducat panem meum; intelligit Christum vocare panem suũ, corpus suum, quod nunc suis edendũ distribuit. Hic enim propriè est panis Christi, quem & Iudam accepisse ex Luca constat. Latini quidam codices, leuabit, habent, at emendatiores præteritum habent, leuauit, sicut & Græca. Subiicit Dominus, Amodo, id est, Nunc vel ex nunc dico vobis quod futurum est, priusquam fiat, vt cùm factum fuerit, credatis firmius scilicet & magis, quia, id est, quòd ego sum, is scilicet de quo id prædictum fuerat. Potest & sic accipi, vt cùm factum fuerit quod nunc prædico futurum, vos intelligẽtes nihil mihi esse incognitum, omniaq; me prescire, credatis quòd ego sum, Deus scilicet qui solus verè est absolutè, vnde in Exodo nomen suum explicans dicit: Qui est, misit me ad vos. &: Ego sum qui sum. Aut credatis quia ego sum is quẽ me esse prædicaui. Simili loquendi modo & suprà Ioã. 8. dixit Dominus: Cùm exaltaueritis filiũ hominis, tunc cognoscetis quia ego sum. Hinc autem discendum quæ fuerit præcipua causa, quare Dominus modò tam frequenter Iudę

2. Reg. 15

A proditionem notat & prædicit. Nam quanquam id etiam fecerit, vt quantum in se erat Iudam à sua impietate reuocaret, tamen quoniam sciuit eum non corrigendum, potissimùm id fecit vt hinc posteà Apostolorum reliquorum fides in ipso confirmaretur, vnde hanc causam modò expressit.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVI ACCIPIT SI QVEM MISERO, &c.] Obscurum est quomodo hæc cùm superioribus cohæreant, vnde variè à diuersis cõnectuntur cum præcedentibus. Theophylactus enim post Chrysostomum, intelligit Dominum his verbis Apostolos preparasse ad malorum quæ passuri erant tolerantiam, & suprà quidem cùm dixit: Non est seruus B maior Domino suo; suo exẽplo eos animasse non solùm ad faciẽdum quæ ipse fecerat, sed etiam ad patiendum qualia ipsum conspecturi erant pati; nunc verò etiam alia ratione ad malorum eos tolerantiam animasse, & contra illa mala cõsolationem adhibuisse, demonstrando eorum honorem, & quanti eos faciat. At coactior videtur hæc connexio, quòd superius illud: Non est seruus maior domino suo; non sit dictum ad hoc, vt ad similia patienda suos Dominus prouocaret, ad quem finem eadem illa sententia adducitur ab ipso ca. 15. apud Ioannẽ, sed potius vt similia facere non grauarentur. Cyrillus intelligit Dominum significare voluisse honorem ac beneuolentiam omnem in se C exhibitam in Dei patris transire personã, ac à contrario intelligendũ reliquisse, in ipsum Deum patrem ascendere contumeliam & iniuriam sibi irrogatam, vt & hac ratione Iudæ impietatem carperet, & ad saniorem ipse mentem reduceretur, si vellet. Itaque secundùm eum sensus est: Amen dico vobis, quemadmodum si quis acceperit quem ego misero, me accipit: sic si quis me acceperit qui à Deo missus sum, Deum ipsum accipit: ac proinde ex contrario, si quis me contumelia aut iniuria affecerit, non in me tantùm est iniurius, sed & in Deum qui me misit. Simplicius fuerit intelligere hæc à Domino dicta, vt fideles prouocaret ad officia dilectionis vnde cœperat suum ser- D monem, vt pòst interpositam obiter proditoris sui mentionem redeat ad id vnde digressus fuit, & sicut prius Apostolos suo exemplo admonuit sese sibi mutuo submittere, & mutuam inter se exhibere dilectionem: ita nunc fideles etiam prouocet ad dilectionis officia, Apostolis & Apostolorum sectatoribus exhibenda, ostendendo quàm eximia sint huiusmodi officia ipsis impensa. Ne enim pu-taretur ad solos Apostolos & Apostolorum similes pertinere quod dixit: & vos debetis alter alterius lauare pedes. quia subiicitur: non est Apostolus maior eo qui misit eum; oportunè iam omnes etiã ad officia Apostolis exhibẽda prouocat, quasi dicat: Non tantùm vos beati eritis si ad exemplum E meum alter alterius lauetis pedes, sed id verissimè contestor vobis, qui accipit si quem misero, nõ illum tãtùm accipit, sed in illò etiam me accipit. Ne autem id parum videatur, qui me accipit, accipit in me eum qui me misit Deum: proinde qui missum à me accipit, Deum accipit, quod proculdubio summæ dignitatis est opus, ac summa mercede remunerandũ. Hic intellectus, quem ferè Caietanus sequitur, conuenit loco Matthæi cap. 10. vbi similes sententiæ ad indicatum iam finẽ à Domino dictæ sunt. Hic autem iam videre licet, Dominum superius in lotione pedũ significare voluisse

synecdo

ſynecdochicè omnia dilectionis officia, cùm iam tranſit à lotione ad acceptionem, hoc eſt receptionem in hoſpitium, in qua & pedum lotio includitur. Diuus Auguſtinus connexionis harum ſententiarum cum præcedentibus non meminit, tantùm diſputat contra Arrianos, qui cùm quoſdam Catholicos audirent hinc probare vnitatem naturæ patris & filij, quia dictum eſt; qui me accipit, accipit eum qui me miſit; contrà colligebant ex hoc loco tãtùm diſtare inter filium miſſum & patrem mittentem, quantum inter Apoſtolum & filium mittentem dicentes: Quantum Apoſtolus filij diſtat à filio, quamuis dixerit, qui accipit ſi quẽ miſero, me accipit, tãtum & filius diſtat à patre, quã-

A uis dixerit, qui me accipit, accipit eum qui me miſit. His autem confutatis, deinde oſtendit illud: qui me accipit, accipit eum qui me miſit; non dictum ob naturæ vnitatem ſignificandã, ſed vt in eo qui mittitur, mittentis cõmendaretur autoritas. Itaque ſimili ratione qua qui apoſtolũ recipit, Chriſtum recipit, etiam Deum recipit qui filium miſſum recipit, nempe quia in miſſo mittentis eſt authoritas, tamen quia pater mittens etiam eſt in filio per naturæ vnitatem, ideò præter hoc quod qui filium miſſum recipit, recipit & Deum mittentem ratione authoritatis quæ eſt in miſſo à mittente, etiam concurrit vt qui filium recipit, & patrem recipiat propter naturæ vnitatem. Sic ferè Auguſtinus.

INSTITVITVR EVCHARISTIA. Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. CAPVT CXXXI.

*E[c]T ait illis: Deſiderio deſideraui hoc Paſcha manducare vobiſcũ, antequam patiar. Dico enim vobis, Quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Et accepto calice, gratias egit, & dixit: Accipite, & diuidite inter vos. Dico enim vobis, Quòd non bibã de generatione vitis, donec regnum Dei veniat. †[e] Et manducantibus[b] illis accepit Ieſus panem,[l] & [c]accepto pane ▷ [f]gratias egit[b], & [b]benedicens [l]fregit, ‖ deditq́ diſcipulis ſuis, & ait[b]: †[e] Accipite[b] [a] & comedite, [l]hoc eſt corpus meum [c]quod pro vobis datur, hoc facite in meam commemorationẽ. Similiter & ▷ [l]calicem [e]accipiens[b] [c]poſtquam cœnauit ‖ [e]gratias egit, &[b] dedit illis [f]dicens: [a]Bibite ex hoc omnes. [b]Et biberunt ex illo omnes, & ait illis: † [l] Hic eſt [a] enim [l]ſanguis meus noui teſtamenti[b], qui [c] pro vobis [&] [e] pro multis ▷ [l]effundetur[b] [a] in remiſſionem peccatorum. [b]Amen [e]dico * vobis, [b] Quia iam [e]non bibam[a] amodò [e] de [a]hoc [e]genimine vitis, vſque in diem illum, cùm illud bibam [a]vobiſcum [e]nouum in regno[b] Dei [a]patris mei.*

† a.o cœnantibus autem. ▷ a.o. benedixit ‖ f. & dedit eis ᵗ.dicens † b.o. Sumite ▷ b o. accepto calice ‖ b.o. gratias agẽs. † e Hic eſt calix nouum teſtamentũ ĩ meo ſanguine ▷ c o fundetur * a. autem

ET AIT ILLIS: DESIDERIO DESIDERAVI HOC PASCHA MANDVCARE.] Euchariſtiæ inſtitutionem ſubiungendã poſt pedum lotionem præcedenti capite ſatis eſt oſtenſum. At ante hanc Matthæus & Marcus cõmemorant Dominum inter cœnãdum de proditore ſuo ſermonem intuliſſe, cùm Lucas de illo poſt Euchariſtiæ inſtitutionem Dominum meminiſſe narret, vnde quidam poſt Auguſtinum exiſtimat Dominum & ante Euchariſtiæ inſtitutionẽ, & poſt eam de proditore ſuo locutum, Matthæi & Marci narrationem iungẽtes cum his quæ iam ſuperiori capite ex Ioanne ſunt poſita, vbi in fine tectè proditorem ſuum notat Dominus, & ſubiicitur à Ioanne: Cùm hæc dixiſſet Ieſus, turbatus eſt ſpiritu, & proteſtatus eſt, & dixit: Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me, &c. quæ ſimiliter narrant Matthæus & Marcus. Verùm quòd mẽtio proditoris à Luca deſcripta, ſit eadem cum illa quam deſcripſerũt Matthæus & Marcus, ipſa verborum identitas nimis probabiliter arguit. Siquidem & Lucas dixiſſe Dominũ narrat quod & alij duo habent: Filius quidẽ hominis vadit, væ autem homini illi per quem tradetur. Iam Matthæus & Marcus ſic factam proditoris mẽtionem commemorant, antequam narrent inſtitutionẽ ſacramenti corporis & ſanguinis Domini, vt tamẽ ſuo narrandi modo nullum ſignificent ordinem, vt patet legenti: Lucas verò ſic illam cõmemorat poſt Euchariſtiæ inſtitutionem, vt ordinẽ ſignificet. Nam poſt tradita ſui corporis & ſanguinis myſteria, Dominum ſubiunxiſſe ſcribit. Veruntamen ecce manus tradentis me mecum eſt in menſa. Cùm ergo eadem ſit Matthæi & Marci narratio de proditore cum narratione Lucæ, & ex Luca cõſtet illam poſt inſtitutionem Euchariſtiæ, à Domino factã, rectè eam narrationem à Matthæo & Marco poſitã per præoccupationem ante cœnam myſticam, in Concordia poſuimus poſt cœnam, ſicut & ſimilẽ Ioan-

B nis de proditore narrationẽ, cuius narratio nihil obſtat iam dictæ rationi concordiæ Euangeliſtarum, vt ſuperiori capite eſt oſtẽſum. Cæterùm Lucas deſcripturus myſticam cœnam, præmittit Dominum dixiſſe: Deſiderio deſideraui hoc Paſcha manducare vobiſcum, &c. In quibus verbis ſi per Paſcha agnus legalis ſit intelligẽdus, quemadmodum accipitur ea dictio in præcedẽtibus apud Lucam, verba illa Domini magis videri poterant in Concordia ante lotionem pedum collocãda, ante quam ſuprà oſtenſum eſt veriſimiliter agnum typicum à Domino fuiſſe cum ſuis comeſtũ. Verùm vt hoc potius locò ea reponẽda iudicaremus, cau ſa potiſſima fuit, quia hæc verba ſeparari non po-

C terant cõmodè ab illis quæ Lucas narrat de accepto calice, antequã de accepto pane cõmemoret. Nam ſicut de Paſchate Dominũ dixiſſe refert: Dico vobis quia ex hoc non manducabo illud, &c. ita & de accepto calice dixiſſe narrat cõtinuè: Dico vobis quòd non bibã de generatione vitis, &c. quæ narratio non patitur, vt quæ de calice bibendo dicuntur, ſeparẽtur ab his quæ de edendo Paſchate dicuntur. Iam quæ de calice narrãtur à Luca, antequam acceptum à Domino panem cõmemoret, veriſimile omnino eſt ſecũdùm Auguſtini ſententiam, intelligenda eſſe de calice ſacro, quo ſcilicet ſanguinis ſui participationẽ Dominus tradidit, vt per præoccupationem illa Lucas narrauerit ante acceptum panem, & de eodẽ calice acci-

D piãtur, quæ & ante acceptum panem, & poſt eum cõmemorat. Quare non potuit commodè aliquid ex hac narratione Lucæ in Concordia poni ante pedum lotionem, poſt quã etiam fieri poteſt quòd Dominus dixerit de agno Paſchali: Deſiderio deſideraui hoc Paſcha mãducare vobiſcum; etiamſi iam ante lotionem comeſtus fuerit. Sunt tamẽ qui quod à Luca dicitur de calice ante panis cõſecrationẽ, intelligunt de alio calice, quàm de quo poſt conſecratum meminit panẽ, dicentes Dominum

post esum agni Paschalis, ex vetere ritu Iudæorum, calicem prophanũ suis porrexisse, ac vt inter se illum diuiderẽt iussisse. Solẽt enim Iudæi vt & hodie maximè in maioribus solẽnitatibus, id obseruare, vt paterfamilias aut alius qui ad mẽsam consedit dignior panem in manibus sumptum, ac deinde per partes fractum distribuat conuiuis, quo ritu deinde circumferunt & poculum, in concordiæ symbolum. Sic Elcana cum in Silo diebus statutis ascendit ad immolandum Domino, dicitur vxoribus suis & filiis ac filiabus dedisse partes. *1.Reg.1.* Iã sicut in aliis sacrificiis semper adiungebatur aliquod libamẽ, ita putat Caietanus agnum Paschalem habuisse proprium quoddam libamen, quamuis de eo non fiat mentio, vbi præcipitur immolatio agni Paschalis: atque hoc libamẽ existimat esse quod Lucas ante panis consecrationem dicit Dominũ discipulis porrexisse. Certè D. Hieronymus in Matthæi cap. 26. scribens, de duobus calicibus dicit legi in Luca, quos Dominus discipulis propinarit. Istud si verum est, optimè sanè quòd Lucas de Paschate & priore calice narrat, poneretur in Cõcordia ante lotionem. Verùm verisimiliorem D. Augustini sententiam illud facit, quòd quæ de calice ante consecratũ panem Lucas dicit, eadem de consecrato calice post panẽ Matthæus & Marcus habent, Lucas verò cùm calicis mentionẽ rursum post consecrationẽ panis ingerit, illa iam prętermisit, vtpote à se prius per anticipationẽ de calice dicta. Sũt enim quatuor, quę Matthęus & Marcus ad calicem sanguinis attinẽtia scribunt, nempe gratiarum actio, calicis distributio, veri sanguinis assertio, denique protestatio non bibendi deinceps de generatione vitis, horum tertium tantùm suo ordine Lucas refert, cętera pręoccupat: & ideo præoccupat de calice sermonem, vt protestationem non bibendi coniungeret cum protestatione non manducandi amplius. *1.Cor.10.* Sic & Paulus calicis sacri meminit ante panem: Calix, inquit, benedictionis cui benedicimus, nónne communicatio sanguinis Christi est? & panis quem frãgimus, nónne participatio corporis Christi est? Certè cùm Lucas priori loco calicis mentionem faciẽs, præmittat Christum gratias egisse, planè significat se loqui de calice Eucharistico & benedictionis, non autem de calice vulgari aut legali. Euthymius & aliam reddit rationem, qua cõprobetur idem esse poculum cuius ante panem sacrum & pòst meminit Lucas, nimirum quòd post consecrationem & distributionem calicis non simpliciter dixerit, Similiter & calicem; sed, Similiter & calicem illum, addito scilicet articulo, qui significet rem de qua facta est mentio, Græcè enim est, τὸ ποτήριον, cùm ad accusatiuum ἄρτον, id est, panem, nõ apposuerit Lucas articulum, sicut tamen Matthæus & Marcus vtriq; articulum apposuerunt, ad distinctionẽ huius panis & calicis ab aliis. Hoc tamen Euthymij argumentum quanquam sit probabile, tamen non planè conuincit, quandoquidem & apud Paulum, cùm 1. Cor. 11. cœnam mysticam eisdem pene verbis describit quibus Lucas hoc loco, calici additur articulus nõ pani, vnde qui contrariam persequi vellet sententiam, dicere posset dictioni ποτήριον Lucam secũdo loco addidisse articulum, cùm priori non addiderit, ad distinctionẽ secundi calicis à priore, & ad denotandũ quòd secundus calix, eximius fuerit, prior verò cõmunis. Iã vt probabilius est Lucam bis calicis facientẽ mẽtionem, de eodẽ vtrobique loqui calice, ita sunt qui quod præcedit ante mentionẽ calicis, de Paschate cuius Dominus dicit se summopere desiderasse esum cũ discipulis, intelligendum putant non de agno Paschali typico, sed de Christi corpore ac nouo Paschate, vt sicut Lucas bis meminit sacri calicis, ita etiam bis corporis Dominici mentionem fecerit. De nouo enim Paschate dixisse Dominũ: Desiderio desideraui hoc Pascha manducare vobiscũ; citatur in Catena Thomę, Eusebium intellexisse. Intellexisse de illo videtur & D. Hieronymus, qui in 26. Matthęi scribens super illud; Post biduũ Pascha fiet; sic habet: Et finẽ carnali festiuitati volens imponere, vmbraq; transeunte Paschæ reddere veritatem, dixit: Desiderio desideraui hoc Pascha manducare vobiscũ, antequam patiar. Etenim Pascha nostrũ immolatus est Christus, si tamen comedamus illud in azymis synceritatis & veritatis. Hæc ille. Certè Tertullianus apertè declarat se intellexisse Dominũ locutum hîc de nouo Paschate, dum sic scribit lib. 4. aduersus Marcionẽ: E tot festis Iudæorũ, Paschæ diem elegit. In hoc enim sacramentum pronũciarat Moyses, Pascha Domini est, ideo & affectum suum ostendit: Cõcupiscentia concupiui Pascha edere vobiscum antequã patiar. O legis destructorẽ, qui concupierat etiam Pascha seruare. Nimirũ veruecina illum Iudaica delectaret? An ipse erat qui tanquam ouis ad victimã adduci habens, & tanquam ouis corã tondente sic os non aperturus, figuram sanguinis sui salutaris implere concupiscebat? Et post pauca: Professus itaque se cõcupiscentia concupisse edere Pascha, vt suũ (indignum enim vt quid alienũ concupisceret Deus) acceptum panem & distributũ discipulis, corpus suum illum fecit. Roffensis lib. 5. contra Oecolãpadium, præterquã quod his D. Hieronymi & Tertulliani autoritatibus ostendit hunc Lucæ locũ de nouo Paschate accipiendum, idem conatur confirmare ex eo quod Dominus dicit se nõ esurum ex illo Paschate, cuius esum se dixit desiderasse, donec impleatur in regno Dei. Hinc colligit, quòd impleto illo in regno Dei (quod factum vult in resurrectione) Dominus comederit rursum ex illo Paschate. Certum est autem non edisse post resurrectionem Pascha legale, nouum autem Pascha edisse putat tunc cùm à duobus discipulis agnitus est in Emaus in fractione panis. Consequi ergo putat hinc de nouo Paschate accipiendum præsentẽ locum Lucæ. Sed vt hæc argumentatio varis rationibus est inefficax, ita simplicius est intelligere nomine Paschæ in illis verbis designatum agnum Paschalem, quòd sic semper apud Lucã in præcedentibus accipiatur: Desiderasse autẽ se dicit Dominus esum huius Paschæ antequã pateretur, non propter ipsum Pascha, quo nõ ita magnopere delectabatur, quod annis superioribus frequẽter iam comederat, sed quia Pascha illud, nouissimũ erat Pascha, imo nouissimum conuiuium, quod cum suis in mortali corpore erat agitaturus, in quo proinde cõuiuio, abrogato veteri Paschate, noua suis mysteria pro fidelium omniũ salute commendare debebat & cupiebat. Omnino enim conueniebat vt sacramẽtum corporis & sanguinis sui non post resurrectionẽ, sed ante passionẽ, cùm adhuc mortale circumferebat corpus, institueretur, eo quòd mortalitatis ipsius sit symbolum & in mortis Dominicæ repræsentationem sit institutum, vt Paulus expressit, vnde nec conueniebat, vt prius quàm in

vltima

vltima cœna institueretur, cùm iamiam erat mortem quæ repræsentanda erat subiturus Dominus, quando item conueniebat vt iam discessurus suæ memoriale relinqueret dilectionis pro more discedentium & morientium amicorum. Nec aliam conueniebat esse cœnam nouissimã in qua sacramẽtum corporis & sanguinis sui Dominus institueret, quam Paschalem cœnã, vt typo coniungeret veritatem, typico scilicet agno, verum agnum, & per veritatem typo succedentem, vetus aboleret Pascha, nouæ redemptionis nouum instituẽs memoriale. Sicut enim eadem à Iudæis quotãnis celebrata fuit agni Paschalis immolatio, in memoriam redẽptionis eorũ ex Ægypto: ita nunc noua & vera liberatio quę per corporalẽ illam liberationem fuit præfigurata, deinceps nouo symbolo erat celebrãda, quod præfiguratum fuit symbolo illius corporalis liberationis. Quoniã ergo sacrosancta & salutaria corporis & sanguinis Dominici mysteria ante passionem erant instituenda, idque in vltima cœna, & ea non alia quàm Paschali bene dicit se Dominus desiderio desiderasse, id est, summopere desiderasse (hoc enim significat illa geminatio ex phrasi Hebræa) esum huius Paschæ antequam pateretur, eo quod summè desiderabat ad nostram salutem sacramentũ hoc discipulis commendare. Huic desiderio edẽdi illud nouissimum Pascha, conuenit quod cùm Dominus moriturus ea die qua Iudęi recepto more Pascha celebraturi erant, potuisset secundùm receptum illum Iudeorum morem Paschæ celebrationem prętermittere, noluit tamen eam prętermittere, sed morem illum pręuenit celebrans Pascha secũdùm legis exactam constitutionem. Subiungit autem rationem quare summè desiderauerit edere illud Pascha, nimirum quia illud futurum erat vltimum cõuiuium, quod in mortali corpore cum suis erat celebraturus. Id enim significat cùm sequitur: Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Vbi; ex hoc; positũ est pro ex hoc tempore, hoc est, posthac. Non enim illud, ex hoc, correspondet ei quod habẽt Græca, ἐξ αὐτοῦ, sed ei quod habent ἔτι, id est, amplius vel vltra. Cæterum valde obscurum est quid sit illud; donec impleatur in regno Dei; & similiter quid illud quod post porrectum sacrum calicẽ dicit; non bibam de eo donec bibam illud vobiscum nouum in regno patris mei; quod tantam habet obscuritatẽ vt docta Hedibia eius intelligẽtiam à D. Hieronymo quæsierit. Et eruditus Eucherius Episcopus Lugdunensis inter quæstiones de scripturis difficiliores illud locauerit. Hęc ergo loca vt bene intelligantur, simul sunt tractãda, quòd sint similia. Sicut enim in vno dicit se non manducaturum vsque ad tempus certum, ita in alio dicit, se vsque ad tempus nõ bibiturum. Et quidem sunt plerique qui post Chrysostomum per regnum Dei in his locis Dominũ intelligũt significasse suam resurrectionẽ, qua deuicta morte & mortalitate exuta regnauit, accipiens à patre omnium potestatem, sicut testatus est post resurrectionem, dicens: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Itaque cũ dicit apud Matthæum & Marcum Dominus; non bibam de hoc genimine vitis vsque in diem illum cùm bibã illud vobiscum nouum in regno patris mei; intelligunt significare Dominum, se non amplius bibiturum cum eis ante resurrectionem, post resurrectionem verò rursum cum eis bibiturum vinum, *Matt.28.*

A sed nouum, hoc est, nouo modo, quia non vt nunc ad necessitatem, nec naturali modo, sed modo supernaturali, ad veritatem carnis comprobandam. Quod enim post resurrectionẽ cum Apostolis Dominus etiam biberit, patet ex verbis Petri dicẽtis; *Act.10.* Qui manducauimus & bibimus cũ illo postquam surrexit à mortuis. Iam cum de Pascha dicit; non manducabo illud donec impleatur in regno Dei; intelligunt Pascha impletũ in resurrectione Christi, tum quia tũc Christus transitũ fecerit de mortalitate ad immortalitatem: tum quia tunc impleta erat figura paschalis, quandoquidẽ tunc in verum nostrũ pascha fuerat immolatus, & per eius sanguinem liberati eramus ab Angelo percutiente, & B ab Ægypto, hoc est, à peccati & mortis seruitute. Secundùm hanc autẽ intelligentiã dictio, donec, accipi debet hic sic posita, quemadmodũ cùm dicitur: Sede à dextris meis donec ponam inimicos *Psal.109* tuos, &c. &: Non cognouit Mariam Ioseph, donec *Matth.1.* peperit filium suum; vt scilicet non intelligatur significari, rursum ipsum pascha corporale cũ suis discipulis à resurrectione manducaturum, sed tantùm quod vsque ad illud tempus non sit amplius comesturus illud, ac proinde nunquam, quoniam impleto illo, iam amplius non erat resumendum. Hęc autem intelligendi ratio conueniens non videtur, propterea quod si cùm de potu loquitur, significare voluit Dominus se post resurrectionem C rursum cum discipulis bibiturum, omnino etiam dicendum videatur, ipsum cùm de cibo loquitur, significasse se post resurrectionem mãducaturum cum illis, cùm similis sit vtrobique loquendi modus, atque ob id dictio, donec, vtrobique similiter accipienda videatur. Itaque Roffensis, quo ostendat Dominum post resurrectionem etiam mãducasse cũ suis, ex illo Paschate, è quo in nouissima cœna comederat: intelligit, vt supra est dictũ, per Pascha, sacramentũ corporis Dominici, quod cum suis putat etiam post resurrectionem edisse, illudq; sacramentum intelligit impletum fuisse in Christi resurrectione, quia tunc exhibita fuit mors quam repræsentat. Sed hanc interpretationem supra di- D ctum est parum esse probabilem, & alioqui etiam non cõuenit verbis Christi. Sicut enim cùm dicit se amplius non bibiturũ ex genimine vitis, de vino loquitur corporali: ita cùm dicit se non manducaturum ex Paschate, plane videtur de Paschate loqui corporali. Proinde vt quod de mãducando & bibẽdo dicitur similiter intelligatur, rectius secundùm sensum indicatum à D. Augustino lib. 1. quæst. Euang. cap. 43. per regnum Dei intelligitur status futuræ vitæ & generalis resurrectionis iustorum, ita vt significet Dominus se non amplius cum suis comesturum & bibiturũ, donec nouum cibum & potum cum illis, mortali etiam corpore exutis, & immortalitate donatis, sit comesturus & E bibiturus in regno cœlorum, quando scilicet implebitur illud quod mox sequitur in Luca: Et ego dispono vobis regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo. Nec obstat quòd de potu loquens Dominus apud Matthæũ dicat; non bibam amodo de hoc genimine vitis vsq; in diem illum, cùm illud bibam, quasi ex pronomine demonstratiuo, illud, cõsequatur significari idem vinum in specie Dominum cum suis bibiturũ postea. Genimen enim vitis se bibiturum voluit significare, sed spirituale, quod per corporale vinum significabatur; vnde ad hoc significandum adiecit,

nouum. Non enim rectè nouū exponitur positum pro nouo modo, quandoquidē non se solùm Christus nouum vinum bibiturum asserere voluit, sed secum etiā Apostolos, cùm dicit, bibam vobiscum nouum. Itaque nouum se dicit bibiturum vinum cum suis, ad distinctionem vini quo vtuntur qui mortale corpus circumferunt, quòd ad comparationē vini cœlestis vetus vinum est. Nouum enim vinum bibetur, quando cœli erunt noui, & terra noua, & implebitur illud Apocal. Ecce noua facio omnia. (*Apoc. 2. & 20.*) Rursum intelligentiæ huic non obstat quod post hanc cœnam adhuc Dominus biberit cum suis post resurrectionem. Dicere enim voluit se solito more non comesturum cum eis aut bibiturum, pro mortalis scilicet corporis sustētatione. Si enim scopum verborum Christi diligenter spectemus, duo videbimus eum significare voluisse, nempe quod iamiam instabat tempus suæ mortis, per quam consueto cum Apostolis consortio esset subtrahēdus, & quod tamen felicius aliquando in regno cœlesti secum essent cōuersaturi participes nouæ mensæ, ne ex sua morte & subtractione nimis dolerent Apostoli, scientes se rursum illi coniungendos. Atque ob hæc duo, bene de non manducando & bibendo amplius cum eis in mortali hoc corpore dixit, cùm eis cōmendaret sacramenta sui corporis & sanguinis, quia illa mortis instātis tum erant symbola, & simul pignus quoddam futuræ gloriæ, & initiū participationis mensæ cœlestis. Sicut autem cum dicit se genimen vitis rursum bibiturum cum iustis in regno Dei, non corporale vinum, sed spirituale se bibiturum significat: ita cum dicit se non manducaturum vltra Pascha donec impleatur in regno Dei, non significat se rursum comesturū Pascha corporale quale tunc edebatur, sed Pascha impletum, hoc est, perfectum. Id autē est cibus cœlestis, quo Christus secundùm humanitatem suam cum sanctis pascitur in cœlis. Paschale enim conuiuium figura quædā fuit cœlestis conuiuij, quod ab his celebrabitur qui à seruitute peccati & mortis perfectā consecuti erunt liberationem. Itaque sicut deinceps se nouum bibiturū vinū significat, cuius & Apostoli sint quandoque futuri participes: ita deinceps nouum Pascha se significat comesturū in regno scilicet Dei, in quo perfectum est Paschale conuiuium, & gaudium nunquam finiendum. Indicat & hanc intelligētiam Theophyl. in comment. super Matthæum & Lucam. Cæterùm D. Hieronymus literali sensu prætermisso, ad mysticum intellectum eius quod dicitur de bibēdo genimine vitis in regno patris, confugit, intelligens per vitem ipsos Iudęos, ac significari tum Dominum de vinea Iudęorum bibiturum, cum post plenitudinem gentium etiam ipsi fuerint ingressi in ecclesiam Dei quæ est regnum Dei. Cuius intelligentiæ meminit & D. Augustinus loco prædicto. His pertractatis, superest vt ad tractationē institutionis Eucharistiæ deueniatur.

[c]ET MANDVCANTIBVS ILLIS ACCEPIT IESVS PANEM[l] ET [c]ACCEPTO.] Manducantibus Apostolis Iesum accepisse panem testantur Matthæus & Marcus: Lucas verò, sicut & Paulus, calicē accepisse dicit postquam cœnauit. Nec tamen hic quicquā est cōtrarietatis. Inter cœnandum enim instituta fuit Eucharistia cum iam rursum mēsæ accubuissent, sed post cœnā Paschalem & esum agni legalis, atque ob id post cœnam Lucas cum Paulo dixit calicem à Domino porre-

A ctum. Cæterum quanquam inter cœnādum atque post cœnā Eucharistia sit instituta, nō tamen hinc cōsequitur semper deinceps eam post cœnam sumēdam fuisse. Debuit enim post cœnā Paschalem institui, tum quia suo typo veritas coniungenda erat: tum quia hoc sacramentum in mortis Christi symbolū, & memoriale dilectionis eius instituendum erat; vnde tunc institui debebat, quando proximè mors imminebat, & à suis auferendus erat. Quādiu enim cum eis conuersabatur, nō erat memoriale eis relinquēdum, sed cum iamiam abiturus esset, pro more amicorum discedentiū tum demum relinquere debebat, quo & absentis dilectionem agnosceremus, & in eius desideriū exci-

B taremur. Ad huius exemplum in primitiua ecclesia aliquando in cœna distribuebatur fidelibus Eucharistia, vt apparet ex Paulo: à spiritu tamen sancto per Apostolos profectū esse testatur D. Augustinus, vt à ieiunis Eucharistia sumatur. (*1.Co.*) Sic enim scribit ad Ianuariū epist. 118. Liquidò apparet, quādo primùm acceperūt discipuli corpus & sanguinem Domini, non accepisse eos ieiunos. Nunquid tamen propterea calumniandū est vniuersæ ecclesiæ, quòd à ieiunis semper accipitur? Et hoc enim placuit spiritui sancto, vt in honorē tanti sacramenti in os Christiani prius Dominicū corpus intraret, quàm exteri cibi. Nā ideo per vniuersum orbē mos iste seruatur. Hæc ille. Sunt autē diligenter expendenda singula Christi dicta & facta in

C Eucharistiæ institutione. Igitur celebrato veteri Pascha, quod memoriale erat veteris redēptionis, instituturus nouū, nouæ redēptionis tum perficiēdæ memoriale, quo nō solùm deinceps redēptionis illius memoria renouaretur, sed etiā eiusdem redemptionis participatio fieret, suum corpus & sanguinē inuisibiliter sub speciebus tamen visibilibus cōmendat, efficiēs hac ratione vt caro ipsius & sanguis (sine quorum esu & potu dixit supra, vt Ioannes testatur, non posse quenquam habere vitam) (*Ioan.*) etiam corporaliter sumi posset. Quoniā ergo tale instituendū erat memoriale, quod & redemptionis olim factæ memoriam renouaret, & eiusdem faceret nos participes māducando & biben-

D do, ideo duæ species panis & vini conuenienter delectæ sunt, sub quarum altera corpus, sub altera sanguis sumeretur: ita enim vt fieret, requirebat & repræsentatio factæ redēptionis, & eiusdē participatio. Nam quia in passione qua redēpti sumus corpus à sanguine separatum fuit, ideo conueniebat, vt sub vna specie corpus, sub altera sanguis cōmendaretur. Et rursum quia eiusdē redemptionis participatio fit edendo Christi carnē, & bibendo eius sanguinē, sub specie panis corpus, sub specie vini sanguinem institui cōueniebat. In propria enim specie carnem & sanguinē Christi nō licebat edere & bibere, sed nec id vtile fuisset, quia caro non prodest quicquā, vnde sub alienis illa speciebus erant fidelibus cōmendanda. Nullæ autē aliæ

E species ad hoc aptiores deligi poterant, quàm panis & vini, quòd hæc primùm locum obtineant in iis quæ ad cibū & potū pertinēt, & facilè sint parabilia, sub quibus dum corpus Christi in cibum, & sanguis eius in potum cōmendatus est, ostēsum est Christum & cibum esse & potum, hoc est, plenam perfectamque animarum refectionē. Et rursum quòd ipse sicut corpus simul & animam pro nobis assumpsit, & in cruce obtulit: ita & corporis nostri & animæ sit vita & redemptio, liberans

vtrumque

vtrumq; à morte æterna. In sanguine enim anima Leui. 17. designatur, quia, vt dicit scriptura, anima hominis in sanguine eius est. Huic autem præcipuæ causæ, ob quam delectæ sunt cõueniẽter species panis & vini, nempe quia hæ conueniebãt & ad repræsentandam Domini passionem, & ad significandum Christi corpus & sanguinem in cruce oblata, cibũ esse & potum animarũ nostrarũ, atq; vitam corporis & animæ. Accedit & alia ratio, qua ostenditur has species conuenienter delectas huic mysterio, nimirũ quia hæ species conueniunt ad cõmunionem fidelium significandã. Cùm enim Dominus corpus suum & sanguinẽ fidelibus sumenda in cibum & potũ sub symbolis conuiuialibus etiam ad hoc reliquit, vt admonerentur mutuæ dilectionis, dum aduertũt se & eodẽ pretio redẽptos, & ex eadem vesci mensa veluti vnum corpus, atq; ad eandem omnes vocatos hæreditatem: species hę panis & vini conueniunt significandæ huic fidelium vnioni, ad quam mysteriũ istud ordinandũ erat. Vnde Cyprianus lib. 2. epist. 3. ostendit quomodo species sacramẽtales significent & fidelium vnionem & inter se, & ipsorum cum Christo dicens: Sic calix Domini non est aqua sola aut vinũ solum, nisi vtrũque sibi misceatur quomodo nec corpus Domini potest esse farina sola aut aqua sola, nisi vtrũque adunatum fuerit & copulatum, & panis vnius compage solidatum. Quo & ipso sacramento populus noster ostenditur adunatus, vt quemadmodum grana multa in vnum collecta, & commolita, & commixta, panem vnum faciunt: sic in Christo qui est panis cœlestis, vnũ sciamus esse corpus, cui coniũctus sit noster numerus & adunatus. Cyprianum secutus D. Augustinus similiter ostẽdit quomodo species hę fidelium inter sese vnionem designent, sic scribens super sextũ caput Ioannis tractatu 26. Propterea quippe (nẽpe ob sanctorum societatem) sicut etiã ante nos hoc intellexerunt homines Dei, Dominus noster Iesus Christus corpus & sanguinem suum in eis rebus cõmendauit, quæ ad vnum aliquid rediguntur ex multis. Namque aliud in vnum ex multis granis conficitur, aliud in vnum ex multis acinis confluit. Ad hanc rationem respexisse Paulũ videri potest, cùm dicit: Vnus panis & vnum corpus multi sumus omnes qui de v-
1.Cor. 10 no pane participamus. Has autem species spiritus sanctus in veteri testamẽto & factis & dictis pręsignauit. Factis quidẽ, dum Melchisedec in pane & vino sacrificauit, panemq; & vinum obtulit Abrahamo à cæde hostium redeunti. Eo enim significa
Psal. 109 tum, Christũ, de quo dicit Psalmista: Tu es sacerdos secundùm ordinem Melchisedec, sub panis & vini speciebus sese in cibũ & potum præbiturum his qui Abrahæ imitantur fidem, & cum vitiis decertantes eis superiores sunt effecti. Verbis verò, dum in veteri testamento Christi corpus nomine panis, & sanguis ipsius nomine vini appellatur. Per vinum enim secundùm Cyprianum epist. 3. li. 2. si-
Gen. 49 gnificatur sanguis, cùm in benedictionibus Iudæ de Christo dicit Iacob: Lauabit in vino stolã suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Quo Cyprianus & alij significatum intelligunt Christi corpus in passione aspergendum & tingẽdum esse sanguine. Nomine panis corpus designatur secundùm Tertullianum li. 4. contra Marcionem, cùm Iere. 11. dicitur ex persona Iudæorum: Mittamus lignum in panem eius, hoc est, inquit Tertullianus, coniiciamus crucem in carnem eius. Institururus ergo sub

A his speciebus Dominus suũ corpus & sanguinem, primùm dicitur accepisse panem, vnum scilicet aliquem ex his qui in mensa erant propositi. Vnde intelligimus panem esse alteram partem materiæ huius sacramenti, panem autem non quemlibet, sed qui propriè sit panis, quique ex ea sit materia, vnde communiter panis fieri solet, qui scilicet ex frumento est, nempe tritico, vel siligine, non autem qui ex hordeo est. Fuerunt autem hæretici, qui circa hanc partem materiæ sacramenti errauerunt. Nam imprimis fuerũt qui in sacrificio cum pane etiam caseum offerebant, dicentes à primis hominibus oblationes non tantùm de fructibus terræ, sed & ouium fuisse celebratas, qui ob id
B ἀρτοτυρῖται dicti sunt, eo quòd simul caseum & panem offerrent. ἄρτος enim panem significat, τυρὸς caseum. Alij verò, scilicet Cataphriges, & Marcionitæ, de infantis sanguine, quem de toto eius corpore minutis vulneribus punctionũ extorquebant, panem conficiebant miscendo sanguinem farinę: & inde Eucharistiam consecrantes. Sed hos errores factum Christi refellit, cùm simpliciter panem accepisse dicitur. Ex quo etiam intelligitur quemuis panem propriè dictum ex sese posse Eucharistiæ esse materiam, siue azymus sit, siue fermentatus. Vnde Ecclesia Græcorum ex antiquo more apud eos recepto, consecrat Domini corpus in pane fermentato, quem eorum morem ecclesia Ro-
C mana propter pacis vnionem olim tolerauit, cum in vnitate illi permanerent, eo quòd non videbat ritum illum scripturis esse contrarium, quodque etiam ille ritus conuenientes haberet rationes, videlicet in detestationem Nazareorum, qui legalia euangelio miscebant: & ad significandũ quòd verbum patris indutum est carne, quã in suam quodammodo conuertit naturam, sicut fermentum commixtum farinæ eam immutat in suam naturam. Verùm cùm Græci à Romana ecclesia sese separantes, cœperunt pertinaciter defendere in fermentato consecrandũ esse necessariò, tum propter prædictas rationes: tum quia putant Christum in pane fermentato sacramentum sui corporis insti-
D tuisse, vt prius est dictum, ritus hic reprobatus est, & hæreseos notati sunt Græci, non quòd in fermẽtato celebrarent, sed quòd in azymo assererent nõ posse fieri consecrationem, appellantes Latinos per exprobrationem Azymitas, sicut & ipsi vicissim dicti sunt Fermẽtarij. Est autem Latinorum in azymo celebrãtium ritus conuenientior, tũ quòd in tali pane Dominum consecrasse certum sit ex præcedentibus, cùm ostensum est eum luna decimaquarta Pascha celebrasse, in cuius vespera non inueniebatur fermentum in domibus Iudæorum: tum quòd hunc ritum ex Apostolorum traditione plane sit verisimile accepisse Ecclesiã Romanam, eo quòd in ea hic ritus ab initio semper perman-
E serit: tum quòd ritus hic mysterio ipsi magis conuenit, ad significandum & quòd Dominus sine vlla peccati aut virilis seminis cõmixtione carnem susceperit, & quòd illum & nos debeamus cum puritate mẽtis suscipere, purgati ab omni vetustate & corruptione peccati, iuxta illud Pauli: Pascha 1.Cor. 5.
nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis synceritatis & veritatis. Ex ritu ergo Apostolico cõformi facto Christi & conueniente mysterio, consecratio facienda est in pane triticeo azymo, quanquam nec azy- *Panis azymus materia Eucharistiæ.*

mus, nec triticeus absolutè sit ad consecrationem A
necessarius. Secundò dicitur, quòd Dominus ac
cepto pane gratias egerit. Apud Matthæum autem
pro, gratias egit, vt in Luca est, legimus benedixit,
Græcis tamen eadem est dictio, nẽpe εὐχαριστήσας,
quæ propriè significat gratias agere: à qua dictio-
ne sacramẽtũ corporis & sanguinis Christi suum
accepit nomẽ, vt dicatur Eucharistia, hoc est, gra-
tiarum actio, quia ad exemplum Christi cum gra-
tiarum actione offerri & sumi debet, vnde quod in
Matthæo legimus, benedixit, ad Deũ referendum
est, vt sit idem quod laudauit Deum, aut gratias ei
egit, quemadmodum eadem dictio apud Matthæũ
versa est in mentione calicis. Apud Marcum verò
pro, benedicens, vt nos in ipso legimus, non est εὐ- B
χαριστήσας, sed aliud participium εὐλογήσας, quod
propriè est benedicere, & bona loqui, quod vtrum
hoc loco sit referendum ad Deum, vt intelligatur
Christus benedixisse Deo, hoc est, laudasse eum, &
gratias ei egisse: an ad ipsum panem, vt intelligatur
benedixisse panibus, dubitari potest. Videri enim
potest Marcum posuisse εὐλογεῖν in mẽtione panis
pro εὐχαριστεῖν, quia vbi de calice memorat, habet
cum Luca & Matthæo, εὐχαριστήσας: Et tamen rur-
sum ad panem referendam potius dictionem εὐλο-
γήσας; primùm hinc videtur, quòd eadem dictio
suprà posita à Matthæo, Marco & Luca in descri-
ptione miraculi multiplicatorum quinq; panum, C
referatur ad panes, quia Lucas apertè dicit: Bene-
1.Cor.10. dixit eis. Deinde quia & Paulus eadem dictionem
refert ad calicem, dicens: Calix benedictionis cui
benedicimus, nónne cõmunicatio sanguinis Chri
sti est? vbi Græca habent, τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ
εὐλογοῦμεν. Quæ verba nisi quis coactè velit inter-
pretari, significat calicem sacerdotali benedictio-
ne & precatione consecrari. Certe ecclesia in ca-
none Missæ tanquam sint duo diuersa, vtrumq; in
mystici huius facti commemoratione posuit, &
quòd Christus gratias egerit, & quòd benedixerit,
quæ non sunt multum diuersa, nisi verbum, bene-
dicere, referatur ad panem & calicem, ad quæ ex
intellectu ecclesiæ verbum hoc referendum vt in D
canone ponitur, declarat crucis signum, quod fit
super panem & calicem in verbi illius prolatione.
In Missa etiam Chrysostomi & Basilij, non tãtùm
ponitur εὐχαριστήσας, sed etiam εὐλογήσας, & additur
etiam ἁγιάσας, id est, cum gratias egisset, benedixis
set, sanctificasset. Ex his ergo videri potest, aliud
esse εὐλογῆσαι apud Marcum, & aliud εὐχαριστῆσαι
apud Matthæum & Lucam, tantum obstat quòd
Marcus pro εὐλογῆσαι postea ponit εὐχαριστῆσαι. Sed
dicendum est, in vtraque dictione vtrumque intel
ligendum, videlicet & gratiarum actionem Deo
exhibitam, & benedictionem panis & calicis, hoc
est, precationem super illa effusam, & inuocatio- E
1.Timo.4 nem diuinæ beneficientæ super illa. Quod patet
ex quodam apud Paulum, cùm dixit: Omnis crea-
tura Dei bona est; & nihil reiiciendum quod cum
gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim
per verbum Dei & orationem. Hic enim cũ prius
gratiarum actionem posuerit, deinde orationem
ponit, in vtroque intelligens vtrumque, quod gra-
tiarum actioni pro cibis sumẽdis oratio sit adiun-
genda, & orationi gratiarum actio. Sicut ergo in
communibus cibis gratiarum actioni oratio iun-
gitur, qua cibus sanctificatur: ita non est dubium
quin sic Christus Deo gratias egerit, vt etiam pani
benedixerit: atq; hinc factum est vt Marcus nunc

dixerit εὐλογήσας, id est, benedicens: nunc εὐχαριστή-
σας, id est, gratias agens: hinc etiam factum vt ab-
solutè dixerint Euangelistæ gratias egisse aut be-
nedixisse Christum, non exprimendo cui. Porrò
cùm in principio cœnæ certum sit Christum gra-
tias egisse, & mensæ benedixisse: nunc verò inter
cœnandum, imo post cœnam dicatur gratias egis-
se & benedixisse, plane intelligendum relinquitur,
nouam fuisse hanc gratiarum actionem & benedi
ctionem, & veluti nouæ cœnæ nouum initium.
Gratias ergo egit Deo patri, tum quòd panis ille
corporalis donum erat Dei: tum quòd iam adue-
nisset legis consummatio, & ex singulari Dei mu-
nere hominibus per ipsum nouũ Pascha erat iam
instituendum. Benedixit, quia Dei beneficẽtiam
& potestatem super panem inuocauit, quo fieret
ex pane corpus proprium, quemadmodum & nos
ex Christi imitatione cum gratiarum actione pa-
ni & calici benedicimus, præmissis ad Deum pre-
cibus, quibus panis & calicis consecrationem
precamur. Fuit autem hæc benedictio non sim-
plex, sed operatoria, & panem communem in
mysticum panem conuertens, maximè accedenti-
bus illis Domini verbis: Hoc est corpus meum;
quemadmodum benedictio panum efficiebat eo-
rundem multiplicationem. Tertiò, fregisse panem
dicitur, vt scilicet ex vno pane omnes partem ac-
ciperent, sicut ex eodem omnes bibituri erant ca-
lice: vnde & in primitiua ecclesia vnus panis con-
secratus fidelibus distribuebatur in partes diui-
sus, quod ad commendationem faciebat charita-
tis & mutuæ dilectionis, quamuis modò etiam
non malè singulis sine fractione integer detur pa-
nis, quod ob id obtinuisse videri potest, ne quis
minus altero se accepisse, aut nõ totũ Christum ac
cepisse putet. Cõmendatur autem omnibus satis e-
tiam hac ratione mutua charitas, cùm ex vna men
sa & altari Eucharistiam fideles accipiunt, & eo-
dẽ corpore Domini ac pane mystico se pasci con-
spiciũt. Quartò, discipulis dedisse dicitur, & dixis-
se illis: Accipite & comedite. Quod nõ sic videtur
accipiendũ, quasi singulis sua manu Dominus por
rexerit in os eam partẽ quã erat sumpturus, quem-
admodum sacerdos singulis fidelibus in os porri-
git Eucharistiam, sed potius, quòd fracto pane in
duodecim buccellas, singulis in manus dederit par
tem à se sumendam, aut partibus in patena dispo-
sitis, patenã tradiderit propinquioribus, à quibus
succesiuè sequentes acceperint, quemadmodum
propinquiores calicem à Christo acceptũ sequen-
tibus tradiderũt. De illo enim dixit: bibite ex hoc
omnes. &: Accipite & diuidite inter vos. Sicut
autem Ecclesia laudabiliter pro reuerentia Eucha
ristiæ, non nisi ieiuna vtitur Eucharistiæ cibo,
præterquam in mortis periculo, licet Dominus
inter cœnandum communicauerit suum corpus
discipulis: ita etiam pro Eucharistiæ reuerentia
laudabiliter abstinet ab isto manducandi modo,
vt singulis in manus Eucharistia detur sumenda,
sed obseruat vt sacris tantum contingatur mani-
bus. Porro in his omnibus quæ modò sunt dicta,
nempe quòd accepit panem, & gratiis actis eun-
dem fregit ac distribuit discipulis, Christus re-
ceptum illum apud Iudæos morem, de quo su-
prà est dictum, imitatus fuit, sed receptum il-
lum morem iam vertit in sacramentum & my-
sterium, quod expresit verbis sequentibus, quæ
omni sunt digna perpensione.

HOC

[1]Hoc est corpvs mevm, [c]qvod pro vobis datvr.] His verbis apertissimè testatur Dominus veritatē corporis sui in Eucharistia, imo hoc ipsum quod in ea datur & sumitur esse corpus suū: proinde his verbis refelluntur errores olim nati circa Eucharistiā, & iam ex suis cineribus resuscitati, quorum defensores hæc Christi verba valde contortè exponere coguntur. Ante annos enim ferme quingentos, cū vsq; ad illa tempora de veritate corporis Domini in Eucharistia non legatur dubitatū ab aliquo, Berengarius quidam natione Gallus patria Turonēsis, ecclesię sancti Mauritij Andegauensis diaconus, homo parum eruditus, (vt Guimundus testatur) sed dialecticis quibusdam captiunculis deditus omnino, asserere cœpit corpus Christi non verè esse in sacramento altaris, sed tātùm significatiuè, quia scilicet in ipso sunt quædam signa corpus & sanguinem Domini representātia. proinde hæc Domini verba: Hoc est corpus meum; sic dixit intelligenda, quomodo illud Pauli: Petra erat Christus; vt scilicet verbum, est, exponatur per verbū, significat, aut corpus accipiatur pro figura corporis. Huius nouæ assertionis occasione motus Leo nonus, tunc summus Ecclesiæ pontifex, Vercellis cōcilium congregauit, quo Berengarium ascitum, minimeque, vt Lanfrancus ait, venire volentem cum suis complicibus, nisi citissimè resipisceret, perpetuo damnauit anathemate. Leone autem paulo pòst mortuo, Berengarius in sua obstinatione persistens, venenum suæ heresis per totam diffudit Galliā. Propter quod Victor secundus, qui Leoni successit, concilium Turonis per Hildebrandum ecclesię Romanę Cardinalem celebrauit. In quo Berengarius per viros eruditissimos, & præcipuè per Lanfrancū archiepiscopum Cantuariēsem conuictus, sed minime emendatus est. Nam inde exiens ad vomitum instar canis rediit. Quam ob causam Nicolaus secundus, qui Victorem secutus est, Romæ concilium centum & tredecim episcoporum congregat, in quo assistens Berengarius hæresim suam conceptis verbis, quæ citantur in decretis, de conse. dist. 2. ca. Ego Berengarius; abiurauit. Cæterum adhuc postea mutauit animum, & diuersam hæresim excogitauit. Nam cùm priùs asseruisset quòd sacramentum corporis, figura tantùm fuisset corporis, non ipsum verum corpus, postea docere cœpit, illic verū adesse corpus, sed vnà cum eo manere substantiam panis. Cuius rei gratia per Gregorium septimum iterum ad concilium multorum episcoporum Romæ habitum accersitus Berengarius, errorem suū rursum reuocauit, quam reuocationem factam esse Blondus prodidit in historia, similiter & Sabellicus. Reuocationem hanc secundam Roffensis ex vetusto quodam libro quo acta eius concilij continebantur, refert in prologo lib. 3. contra Oecolāpadium, in corroboratione quinta. De quo Berengario legitur in Chronicis chronicorum, quòd postea seuerissimè & in summa pœnitentia vixerit ex laboribus manuum suarum. Huius duplicem circa Eucharistiam errorem quidam nostris suscitauerunt seculis. Priorem enim ante annos centum Ioannes VViclef suscitauit, nostro verò tēpore Carolstadius, quidam, & cum eo Zvvinglius & Oecolampadius. Posteriorem verò errorem ex magna parte reuocauit in lucem Lutherus. Nam & ipse substantiam panis simul cum corpore permanere asserit, sed in hoc differt à Berēgario, quòd iste panis substantiam dixit à Christo assumi in personæ vnitatem, sicut à filio Dei assumpta est humana natura, asserens proinde Christum impanatum sicut incarnatum; & sic Christum fieri panem sicut verbum caro factum est. Lutherus verò Christum non assumere substantiam panis dixit; sed sub ea manente verum Christi consistere corpus. Cuius assertio quanquam videatur prima fronte tolerabilior quàm assertio Berengarij, magis tamen pugnat cum verbis Domini, quibus dicit: Hoc est corpus meum. Secundùm enim assertionem Berengarij verè diceretur: Hoc, nempe panis, est corpus meum: at secundùm Lutheri assertionem propria locutione non verè dicitur: Hoc est corpus meum; vnde & qui eum sequuntur, coguntur ad hoc confugere, vt tropum asserant esse in his verbis, vt dictum sit: Hoc est corpus meum; pro eo quod est, sub hoc pane est corpus meum. Verùm impiæ nimis præsumptionis est in his verbis tropum quærere, siue hunc, siue illum. Cur enim Christus, qui vt mentiri nō potuit, ita nec fallere voluit vnquā, rudibus adhuc Apostolis de re tam seria adeò obscurè fuisset locutus, cum potuisset vtique sine tropo rē facilè explicuisse? Cur rursum Spiritus Sanctus per tres Euangelistas, ac deinde per quartum testem Apostolū Paulum eisdem verbis traditum à Domino suum corpus nobis descripsisset, & non saltem per vnum aliquem ex his verborum obscuritatem explicuisset, cùm sciret quantum interesset nostra veritatem in hoc negotio clarè cognoscere? Promiserat olim teste Ioanne Dominus se carnem suam daturum in cibum pro salute mundi, dicens: Panis quem ego dabo, caro mea est. Et adiecit necessitatem manducandi carnem ipsius, dicens: Nisi manducaueritis, &c. Itaq; cùm post huiusmodi sermonem Apostoli adhuc illorum verborum memores audirent Dominum dicentem: accipite & comedite, Hoc est corpus meum; quid aliud poterant intelligere, quàm hoc ipsum quod olim promissum fuit Dominum adimplere, ac iam modum quendam exhibere quo caro ipsius & sanguis etiam corporaliter in cibum & potum sumi posset, quod olim plerisque videbatur absurdum & impossibile. Quid denique aliud nobis relictū est à Spiritu Sancto intelligendum, cùm hanc Euangelistarum narrationem cum illa Ioannis comparamus? Comparando enim hæc ad inuicē, quod hic dixisse Dominus refertur, perinde est ac si dixisset: Olim si meministis, dixi vobis, me daturum carnem meam in cibum, & sanguinem meum in potum, ac sine hoc cibo & potu neminem habere vitam in se, per hunc verò cibum & potum parari vitam æternam: Id cum dicerem, plerisque videbatur durum & impossibile: ecce nunc promissionem meam adimpleo, nunc exhibeo modum quo facilè sine omni horrore ac sine omni mei læsione corpus meum in cibum, & sanguinem meum in potum etiam corporaliter sumere possitis, ad vitā animarum vestrarum. Accipite enim & comedite ex hoc: Nam hoc est corpus meum, de quo dixi vobis: Qui manducat meam carnem, habet vitam æternam. Intelligendum ergo, quemadmodū semper intellexit Ecclesia vniuersalis, & intelligēdum multis definiuit conciliis, his verbis: Hoc est corpus meum; Christum in sacramento corpus suum verè & realiter sumendum tradidisse, quod his verbis tam expresse significauit, vt non potuerit apertius, addens etiā, vt habet Lucas, quod pro vobis

Berēgarij historia.

1. Cor. 10

bis datur;pro quo Græcè est, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον, hoc est,illud inquam, corpus quod pro vobis datur,ne quis intelligeret dictioné,corpus, hic aliter posse accipi quàm pro illo corpore quod pro hominum salute & redéptione datū est. Et rursum ex eisdem verbis intelligendū non manere in sacramento substantiā panis & vini,quia hac manente,non potest verum esse quod simpliciter Christus pronunciauit,quodq́; sine tropo omni ipsum cōuenie bat in re tanta pronūciare,hoc quod Christus discipulis tradidit fuisse corpus ipsius. Si enim panis erat quod illis tradidit,nō erat ergo corpus ipsius, quia fieri nō potest vt idē sit panis & corpus Christi. Quæ enim essentialiter sunt diuersa,nō possunt de sese mutuò prędicari. Vnde ex his verbis simpliciter intellectis, Ecclesia semper intellexit consequi necessariò,substantiā panis totam,manentibus tantùm accidentibus,cōuerti in corpus Christi:& similiter vini substantiā cōuerti in sanguiné ipsius, atq; ob id nouam hanc conuersioné,nouo vocabulo vocauit transsubstantiationé. Hanc auté catholicæ ecclesiæ doctrinā,quod attinet ad vtrūque prædictorum, explicauit vno loco præter innumeros alios patres,Theophylactus Grecus author,qui sic habet in Marcū scribens:Hoc est corpus meū,hoc, inquā,quod sumitis. Non enim tantū figura & exemplar est corporis Dominici panis, sed in illum conuertitur corpus Christi. Dominus enim dicit: Panis qué ego dabo,caro mea est;non dixit,figura est carnis meę,sed caro mea est. Et iterū:Nisi ederitis carnę filij hominis. Et quomodo,ait,caro non videtur? O homo nostrā propter infirmitaté id fit. Quia enim panis & vinū ex his sunt quibus assue uimus,ea non abhorremus:sanguiné verò propositum & carné videntes non ferremus, sed abhorreremus:idcirco misericors Deus nostrę infirmitati condescendens, speciem quidem panis & vini seruat,in virtuté autem carnis & sanguinis trāselementat. Hæc ille. Sic & Ambrosius lib. 4. de sacramentis ca. 4. Panis,ait,iste,panis est ante verba sacramentorū:vbi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi. Et adiungit varia exépla,quibus hanc conuersioné panis in corpus faciat credibiliorem. Cæterum qui veritaté corporis Christi in sacramé to negant,exponentes in his verbis Christi verbū, est,per significat,aut dictionem,corpus,pro figura corporis,pro sua sentétia multū citant illum Pauli

1.Cor.10. locum;Petra erat Christus; quòd hic locus huiusmodi tropo videatur accipiendus, & ex antiquis patribus,quorum sententias quasdam obtorto collo trahere student in sui erroris confirmationem, maxime citant Tertullianū,qui lib. 4. contra Marcionem sic habet: Acceptū panem & distributum discipulis,corpus suum illum fecit, hoc est corpus meum dicendo,hoc est,figura corporis mei. Sic & Augustinum aliosque citant,in quibusdā locis dicentes Eucharistiam esse figuram corporis & sanguinis Domini,& exemplar. Verùm frustra locum illum vrgent Pauli: Petra erat Christus. Non enim consequitur, si alicubi verbum, est, accipitur pro significare, etiam hic sic esse exponendum. Deinde non est similis locutio illa Pauli cum ea qua dicitur: Hoc est corpus meum. Hic enim non dicitur: Panis est corpus meum; sed per pronomen demonstratiuum, Hoc est corpus meum. Demonstratio autem adhibetur, vt incognitum aliquod indiuiduum cognoscamus, nec potest clarius res proposita notificari nobis quàm di-

A cendo,Hoc est istud. Postremò etiam in illis Pauli verbis non esse tropū illum quem volunt,vt verbum,est,accipiatur pro significare, sed simpliciter accipiendum, petram illam de qua ibi est sermo, fuisse Christum, patet ex his quæ præcedunt. Dicitur enim:Bibebant de spirituali consequéte eos petra. Hic autem per spiritualem petrā non potest intelligi, petra illa corporalis, è qua aqua fluxit in deserto,quia hæc immota permanens non consequebatur, id est, concomitabatur Israelitas, sed Christus intelligendus est, qui populum illum in deserto concomitabatur, ex cuius dono profluxit illa in deserto aqua. Certè in his Christi verbis nō esse tropum illum,hinc probari efficaciter potest,

B quod sic dixerit Dominus: Hic est sanguis meus noui testamenti; sicut Moyses dixit de calice veteris testamenti:Hic est sanguis fœderis quod pepigit Dominus vobiscum. Exod.24 Nam ad ea verba omnino verisimile est Dominum allusisse. Sicut ergo sine omni tropo, calix ille verè fuit sanguis fœderis, ita & calix noster verè est sanguis Christi, & sanguis noui testamenti. Quòd si ideo solum noster calix dicitur sanguis Christi,quia illius est figura, ergo & simili locutione calix Moysi dicetur sanguis Christi, à quo tamen suum calicem Dominus manifestè voluit his verbis secernere. In confesso enim est calicem Moysi & sanguinem illum fuisse figuram sanguinis à Christo effundendi

C in cruce. Rursum si in nostro sacramento panis & vinum tantùm figura sunt carnis Christi in cruce oblatæ & sanguinis effusi,significātiora ergo symbola Dominicæ passionis fuerunt sacramenta veteris legis quàm nostrum sacramétum. Agni enim paschalis immolatio,cæteraq́; legis sacrificia,longe apertius Christi figurabant passioné,quàm eandem repræsentent panis & vinum. Et tamen nostra sacramenta per quæ vetera sunt abrogata,debebāt meritò significantiora esse veteribus & salubriora.

Tertulliani locus explicatur. Ad Tertullianum dici posset cum plerisque, quòd non dicat symbolum panis tantum esse figuram corporis,cùm in lib. de resurrect. carnis apertè fateatur veritatem carnis & sanguinis Christi in Eu-

D charistia,& in illis ipsis citatis iā verbis dicat Christum fecisse panem corpus suum,sed figuram dicit corporis,sicut & Augu. & alij,quia etiā verū Christi corpus & sanguis,vt subsistunt in altari sub speciebus panis & vini, sunt figura carnis & sanguinis Christi vt in cruce aliquando oblata. Hac autem expositione vsus est Tertullianus, vt ex hoc loco basim iaceret suæ contra Marcionem argumentationis. Tertulliani enim erat vndequaque ostendere Christum non habuisse phantasticum sed verum corpus. Id autem colligit ex his Christi verbis sic explicatis, subiiciés:Figura autem non fuisset, nisi veritatis esset corpus. Cæterùm vacua res, quod est phantasma,figuram capere non pos-

E set. Latius de his Episcopus Roffensis in li. 2. contra Oecolampadium. Verùm si totus Tertulliani locus diligenter legatur,& obseruetur eius scopus, præcedentia item & sequentia, deprehendetur longe aliud voluisse quàm hic ab omnibus intelligitur, nempe non voluisse explicare tropum qui est in verbis Domini dicentis:Hoc est corpus meum;cū subiicit, hoc est figura corporis mei:sed quòd illa expositio sit referenda ad pronomen, hoc,vt intelligatur dicere Tertullianus,Dominum cùm accepto pane dixit: Hoc est corpus meum, hoc, nempe panem, qui in veteri testamento fuit

fuit figura corporis sui, effecisse iam corpus suum, A implendo figuram veterē. Hunc enim sensum scopus eius ostendit, qui est illo toto libro, vt ostēdat contra Marcionem Christum non vetus testamentū destruxisse, sed impleuisse. Vnde & mox in præcedentibus dicit Christum in cœna post esum agni Paschalis, impleuisse figuram salutaris sui sanguinis, non nouam figuram instituendo, sed veterem figuram agni Paschalis perficiendo per institutionem Eucharistiæ. Et post prædicta verba subiicit: Figura autem non fuisset, nisi veritatis esset corpus. Vbi notanda distinctio temporum in verbis quibus vtitur. Non enim dicit, figura autē non esset, sed figura non fuisset, scilicet prius in veteri testamento. Vbi autem figura illa fuerit de qua lo- B quitur, ostendit in sequentibus, vbi manifestè indicat prędictū sensum. Cur autem (ait) panem corpus suum appellat, & non magis peponem, quem cordis loco Marcion habet, non intelligens veterē illam fuisse figuram corporis Christi dicentis per Ieremiam: Aduersus me cogitauerūt cogitationes, dicentes: Venite coniiciamus lignū in panem eius, scilicet crucē in corpus eius? Itaq; illuminator antiquitatum quid tunc voluerit panem significasse, satis declarauit corpus suum vocās panē. Hęc ille, qui similia habet & de sanguine, cuius figuras veteres repetens tandem concludit: Ita & nūc in vino sanguinem suum consecrauit, qui tunc vinum in sanguine figurauit. Non ergo mysteria Eucha- C ristiæ vocat figuras, sed ea quæ veteris fuerunt testamenti fuisse horum figuras asserit. Qui verò in sacramento confitentur adesse verum Christi corpus & sanguinem, sed permanere etiam asserūt panis & vini substantiam, ex scripturis & ex patribus illud proferūt, quòd & in scripturis & in patribus Eucharistia dicatur panis & vinum. Nā dicit Paulus: Panis quem frangimus nónne participatio corporis Christi est? Et: Quicunq; manducauerit panem, & biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Et: Probet seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Sic & Cyprianus in epist. ad Cecilium, & alij omnes veteres corpus Domini panē appellant, & san- D guinē vinum. Proferunt & illud ex patribus, quòd frequenter dicant Christum panem fecisse corpus, vt ex Tertulliano auditum est in verbis supra citatis. Maximè autem citant D. Irenæū, qui sic habet li. 4. ca. 33. Qui est à terra panis percipiens vocationem Dei, iam non communis panis est, sed Eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena & cœlesti. Sed ad hæc aliaq; eorum similia argumenta facilis est responsio. Panis enim & vinum dicitur Eucharistia, propterea quòd ante consecrationem fuerit panis & vinum, eorumque adhuc remaneant species. Nam & virga Aaron iam in serpentem versa, cùm etiam speciem virgæ non haberet, vocatur priori suo nomine virga, cùm dicitur in Exodo: E Deuorauit virga Aaron virgas eorum. Nō ergo mirum, si cùm panis & vini adhuc remaneāt species, Eucharistia nominetur panis & vinum, quāquam horū substātia in aliud iam conuersa sit. Iam quod patres frequenter dicunt Christum fecisse panem corpus suum, certum est non posse propriè intelligi, quasi aliquando verum sit dicere panem esse corpus Christi. Eadem enim res, vt supra est probatū, nō potest simul esse & panis & corpus Christi, quemadmodū etiā Lutherus fateretur. Proinde illa patrum locutio in eo proculdubio sensu est accipienda, quo Ioannes dicit aquam vinū factā, nimirum quia aqua cōuersa sit in vinum, & ex aqua vinum sit factū: quare ex illa patrū locutione comparata cum locutione Ioannis, sequitur ecōtrà confirmatio doctrinę ecclesiasticę, qua asseritur panis conuerti & transsubstantiari in carnem Domini. Quod nisi assereretur, nō posset consistere verum Christi corpus & sanguis in sacramento altaris. Quicquid enim alicubi incipit esse, aut incipit ibi esse per creationem aut per motū localem, aut per conuersionē alterius in ipsum. Certū est autē Christi corpus nō de nouo creari in altari, nec per motum localem ibi aduenire. Sic enim oporteret eum toties descendere è cœlo, quoties cōsecratur sacramentum corporis & sanguinis ipsius. Relinquitur ergo vt per conuersionē panis & vini incipiāt adesse vbi prius corporaliter non erant, caro & sanguis Christi. Quod autē Irenęus Eucharistiā ex terrena dicit cōstare re, id dicit ratione specierū panis & vini. Eucharistia enim cōstat ex duabus rebus, specie scilicet panis & vini, & carne & sanguine Christi. His pertractatis quærendum restat, an Christus his verbis, Hoc est corpus meū, consacrauerit, panēque in corpus suū cōuerterit. Dubitandum enim non est, quin his verbis cōsecrent sacerdotes, cùm ea sit ecclesiæ doctrina, quā apertè exprimit D. Ambrosius: Consecratio, ait, quibus verbis est, & cuius sermonibus? Domini Iesu. Nā per reliqua omnia quæ dicūtur, laus Deo defertur, oratione petitur pro populo, pro regibus, pro cæteris: vbi venitur vt conficiatur venerabile sacramentū, iam non suis sermonibus sacerdos, sed vtitur sermonibus Christi. Ergo sermo Christi hoc conficit sacramentum. Cui consentit & D. Chrysostomus homilia quadā de proditione Iudæ, sic scribēs: Sacerdotis ore verba proferūtur, & Dei virtute consecrantur & gratia. Hoc est, ait, corpus meum; hoc verbo proposita consecrātur. Et sicut illa vox quæ dicit: Crescite & multiplicamini, & replete terrā; semel quidem dicta est, sed omni tēpore sentit effectum ad generationē operante natura: ita & vox illa semel quidem dicta est, sed per omnes mensas ecclesiæ vsque ad hodiernā diem, & vsque ad eius aduentum præstat sacrificio firmitatem. Hæc ille. Proinde quod in missa Chrysostomi & Basilij post verba illa consecrationis, dicit diaconus: Benedic Domine sanctum panem. &, Benedic Domine sanctum poculum; & sacerdos respondet: Fac panem quidem hunc pretiosum corpus Christi tui, id verò quod est in hoc populo, pretiosum sanguinem Christi tui; commodè oportet intelligere. Quomodo autem illud sit intelligendum, patet ex actis vltimæ sessionis generalis concilij Florētini, in qua sic refertur: Latinis quærentibus de panis transmutatione, cur Græci post hæc Dominica verba, Accipite & māducate; ac infra, bibite ex hoc omnes; quibus profecto verbis sacramentum confici creditur, hac etiam vtuntur oratione: Et fac panē quidem hunc honorabile corpus Christi tui, quod autem in calice isto est, honorabilem sanguinē Christi tui, ea sancto tuo spiritu transmutante; respōderunt Græci se firmiter credere verbis illis Dominicis sacramentum fieri, sed quemadmodum Latini confecto sacramento hac solent vti oratione, Iube hæc perferri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum: ita quoque Græcos illa verba proferre solere, vt sacratissimum Christi corpus & sanguis peccatorum nostrorum remissioni

ac

Marginal notes:
- Ierem. 11.
- Non manet simul panis cum corpore Christi.
- 1 Cor. 10. & 11.
- Exod. 7.
- Christus quibus verbis cō secrauit.
- Lib. 4. de sacramentis cap. 4.

ac nostris animabus saluti fiat. Hæc illo loco. Du-
bitatur tamē an his verbis Christus consecrauerit,
quibusdam asserentibus Christum sine omni ver-
borum forma consecrasse virtute sua diuina, ac
deinde ea protulisse verba, quibus alij sacramen-
tum conficerent: aliis rursum dicentibus Domi-
num quibusdam verbis, siue his ipsis, siue aliis
secretò consecrasse, priusquam diceret discipulis:
Accipite & manducate, Hoc est corpus meum.
Mouentur autem omnes prædicti ex eo quod Do-
minus dicatur dando discipulis quod habebat in
manibus, dixisse eis: Accipite, &c. cum prius di-
catur benedixisse & fregisse, in qua benedictione
putant necessariò factam consecrationem. Adiu-
uare multum horum sententiam videtur ipsa nar-
ratio Marci circa calicem. Sic enim habet: Et ac-
cepto calice, gratias agens dedit eis. Et biberunt
ex eo omnes. Et ait illis: Hic est sanguis meus
noui testamenti. Hinc enim apparet discipulos
prius bibisse quàm diceret Dominus: Hic est san-
guis meus, & proinde prius factam calicis con-
secrationem. Verùm horum sententia non vide-
tur satis posse consistere, eò quòd consecratio nūc
fiat à sacerdotibus per imitationem eorum quæ
tunc acta sunt à Christo. Quare cum per hæc ver-
ba, Hoc est corpus meum; &, Hic est sanguis
meus, &c. nunc fiat consecratio, eaque verba sa-
cerdos proferat vt palam à Christo prolata, appa-
ret etiam Christum illis verbis palam prolatis con
secrasse. Quod Tertullianus ostendit, cum in ver-
bis supra citatis dicit, panem corpus suum fecit
dicendo: Hoc est corpus meum. Proinde quidam
existimant Euangelistas in sua narratione circa
consecrationem panis non seruasse ordinem rei
gestæ, & participium, dicens, referendum esse
ad verbum, benedixit, vt sit ordo: Benedixit di-
cens, Hoc est corpus meum; nimirum quòd pu-
tent benedicere esse consecrare, & tum Christum
panem conuertisse in carnem suam, quando be-
nedixit. At supra ostensum est quid sit hoc loco
benedicere, & alioqui participium, dicens, non
posse referri ad verbum, benedixit, Græca apertè
declarant. Habent enim sic in Luca: εὐχαριστήσας
ἔκλασε, καὶ ἔδωκε αὐτοῖς λέγων, id est, cùm benedi-
xisset vel gratias egisset, fregit, & dedit eis dicens.
Inter dandum ergo tum dixit: Hoc est corpus
meum; ac dicendo, panem pro quo prius gratias
egit, & super quem Dei nomen inuocauit, quem-
que iam in partes fregerat, in suum conuertit cor-
pus, quemadmodum quinque illos hordeaceos
panes Dominus post gratiarum actionem & bene-
dictionem, ac fractionem, multiplicauit dando
discipulis, in quorum etiam manibus multiplica-
bantur. Nec videri debet inconueniens, quòd
post fractionem dicatur Dominus conuertisse pa-
nem in corpus, cùm nos prius consecremus quàm
frangamus, quandoquidē totus ordo rei gestę non
est præceptus à Christo. Non enim post cœnam,
vt ille, consecramus, nec dando fidelibus dicimus:
Accipite, hoc est corpus meū. Cæterùm apud Mar
cum illud, Et biberunt ex eo omnes; dictum esse
per præoccupationem, patet ex Matthæo, qui Do-
minum refert dixisse, Bibite ex hoc omnes. Hic est
enim sanguis meus. Nam coniunctio, enim, decla-
rat verborum Christi continuationem, quodq́; ea
verba dixerit, tradendo calicem. Hic autem iam
noua exurgit quæstio non parua, nempe quid de-
monstrauerit pronomen, hoc, cùm Christus di-
A xit: Hoc est corpus meum; si his verbis facta est
consecratio & conuersio panis in corpus. Non e-
nim potest demonstrare panem, quia falsum est
quòd panis sit corpus Christi: nec potest demon-
strare corpus Christi, quia tunc sensus esset: hoc,
nempe corpus meum, est corpus meum: quia hic
sermo tantum est enunciatiuus veritatis, non au-
tem etiam factiuus veritatis significatæ, cum con-
secrationis verba id debeant efficere quod signifi-
cant, quemadmodū omniū sacramentorū formæ.
Eadem quæstio est cùm his verbis sacerdotes di-
cuntur consecrare. Dicendum est ergo pronomē,
hoc, demonstrare indeterminatè substantiam sub
speciebus panis contentam. Indeterminatè, in-
B quam, hoc est, sic vt conceptus non determine-
tur; vel ad substantiam panis, vel ad substantiam
corporis Christi, sed in genere & confusè tantùm
concipiat substantiam quandam indiuidualem
quæ speciebus illis vestitur. Atque hæc est pro-
pria vis pronominis, hoc, vt substantiam demon-
stret, (est enim demonstratiuum substantiæ) &
indeterminatè demonstret. Cùm enim dubitanti
& quærenti de re aliqua quid est hoc vel illud, di-
cimus, hoc est lapis, hoc est argentum, prono-
men, hoc, tantùm ingenerat confusum conce-
ptum alicuius indiuidualis substātiæ, & est sensus:
Hæc res vel hæc substantia est lapis, vel est argen-
C tum: sic & præsentis orationis sensus est, Hoc, id
est, hæc substantia, quæ scilicet his velatur acciden
tibus, est corpus meum. Quod si vlterius quęratur,
quæ est illa indiuidualis substantia quam confusè
pronomen, hoc, demonstrat? Dicendum, quòd
ante consecrationem completam, quæ perficitur
& fit in momento terminante verborum prola-
tionem, substantia illa est panis: post verò conse-
crationem est corpus Christi, in quod panis diui
na verborum illorum virtute conuertitur. Quod si
deinceps inferatur, nō esse ergo veram hanc ora-
tionem cum profertur, quia tūc substantia illa de-
monstrata necdum est corpus Christi. Dicendum,
quòd veritas propositionis de verbo præsentis tē-
D poris non pendet ab existentia rei pro tēpore quo
profertur, sed pro momento finiente orationem.
Oratio enim non significat quod est significan-
dum, nisi cùm est integra, & integrè prolata, proin
de vera est si res significata pro eo tempore sic se
habeat, quemadmodum per orationem significa-
tur. Verè enim quis dicit; ego sileo; si post prola-
tionem non loquatur. Quo autem clarius intelli-
gatur, quomodo verè dicatur: Hoc est corpus meū;
cum tamen inter proferendum res significata non
sic se habeat quemadmodum oratio significat, cum
raræ sint locutiones in quibus idem accidat, scien
dum quòd, quemadmodum subtiliter Diuus Tho-
mas docet in 3. parte quæst. 78. arti. 5. cum hæc lo-
E cutio habeat virtutem factiuam conuersionis pa-
nis in corpus Christi, ideo comparatur ad alias
locutiones quæ habent solum vim significatiuam
& non factiuam, sicut comparatur conceptio in-
tellectus practici, quæ est factiua rei, conceptioni
intellectus nostri speculatiui, quæ est accepta à
rebus. Voces enim, teste Philosopho, sunt signa
conceptuum. Proinde sicut conceptio intellectus
practici non pręsupponit rem conceptam, sed fa-
cit eam: ita veritas huius locutionis non præsup-
ponit rem significatam, vt aliæ fere similes lo-
cutiones, sed facit eam. Et pro simili quod ru-
di intellectui satisfacere potest, dari potest: vt si
faber

faber interea dum clauum subito motu format, dicat: Hoc est clauus; aut plumbi fusor inter fundendum dicat: Hoc est candelabrum. Hîc enim videre licet pronomen, hoc, non demonstrare determinatam aliquam substantiam, & id quod significatur non esse cum profertur oratio, sed fieri inter proferendum, & esse post prolationem. Sic & Christus ante illud momentum, quo aqua illius virtute in nuptiis conuertebatur in vinum, efficaci sermone dicere potuisset, Hoc est vinum; neque tamen pronomen, hoc, demonstrasset aut aquam, aut vinum, quia falsum fuisset aquam esse vinū, & efficienti nō conuenit ille sermo, Hoc vinum est vinum. Indeterminatè ergo substantiam demonstrasset, quę nō tum fuisset vinum cum oratio proferretur, sed cùm prolata iam fuisset. Et hæc quidem de pronomine demonstratiuo, hoc. Cæterum in dictione, corpus, quidam errant, existimantes eam accipi pro toto homine, & non solùm pro altera hominis parte, eo quòd certū sit sub specie panis totum esse Christum, nec carnem ibi adesse sine anima. At hos errare ex eo patet, quòd corpus hic distinguatur à sanguine, & quia Ioannis 6. dicitur caro manducanda, & sanguis bibendus. Rursùm si pro toto homine dictio, corpus, in prędictis verbis acciperetur, nō potuisset illis verbis fieri consecratio, cū Christus iacuit mortuus in sepulchro, sed nec hæc verborū forma nunc conueniret passioni Dominicæ significandę, in cuius tamen memoriam hoc sacramētum est institutū. Accipitur ergo dictio, corpus, pro altera tantum hominis parte, carne scilicet, nō quòd illa ibi sit sola, sed sola ibi est virtute cōsecrationis, anima autem Christi, similiter & sanguis atque eius diuinitas, simul ibi sunt cū carne per concomitantiam, eo ꝙ hæc à carne separata esse non possint. Sic & in calice virtute consecrationis solus est sanguis, per concomitantiam autem & ibi totus est Christus. Curiosas autem quæstiones multas, quæ iam moueri possent circa hanc materiam, videlicet quomodo totus Christus sub tam modica panis & vini specie subsistere possit, quomodo specie panis fracta totus sit sub singulis partibus, quomodo accidentia ibi sint sine subiecto, & alia id genus pleraque; præstat prætermittere quàm perscrutari. In his enim & similibus præstare debet fides supplemētum sensuum defectui, simpliciterq; credendum nihil esse impossibile ei qui dixit & mentiri non potest: Hoc est corpus meū. Captiuandus est intellectus in obsequiū fidei, quod ad magnum hominibus proficit meritum. Non enim habet meritum fides, cui humana ratio præbet experimentum. Vnde Innocentius lib. 4. de sacro altaris mysterio, cap. 8. Ego, inquit, quod residuum est igni cōburo. Nam credere iubemur, discutere prohibemur. Et in fine capitis: Alia, inquit, multa circa præsentem articulum possunt inquiri, quæ melius est intacta relinquere, quàm temerè diffinire. Nam bestia quæ tetigerit montem, lapidabitur. Tutius est in talibus citra rationem subsistere, quàm vltra rationem excedere, ne forte, quod absit, ossa regis
Amos 2. Idumeæ redigantur in cinerem. Hęc ille. Porro apud Lucam additur ¿ quod pro vobis datur; quod aliqui intelligūt de traditione & oblatione ad mortem, vt sit sensus: quod pro vestra salute iamiam tradendum est ad mortem, imo iam à me ad mortem subeundam datur. Nam 1. Corinth. 11. in narratione cœnæ Dominicæ à Paulo similiter vt à Luca descripta, legimus: Hoc est corpus meum quod pro

A vobis tradetur; atq; eo modo etiam hic, sed deprauatè, in quibusdā legitur libris, tradetur pro datur, scriptore scilicet aliquo hunc locum restituere volenti ex loco Pauli. Habet autem Paulus in Gręcis, non vt nos legimus; quod pro vobis tradetur; sed, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον, id est, quod pro vobis frangitur; quam partem ex Paulo Gręci addunt in consecrādo pane, vt patet in Missa Chrysostomi & Basilij. Necnon & Ambrosium Latinum authorem addidisse patet ex libro 4. de sacramentis c. 5. quāquam
B ibi legatur per futurum; quod pro multis confringetur. Cùm autem verisimile sit simile quid significari apud Lucā per illud; quod pro vobis datur; & apud Paulū per illud, quod pro vobis frangitur; intelligendū videtur in illo, quod pro vobis datur, Dominum loqui de datione corporis sui in cibū, vt significauerit se tūc in cœna corpus suum dare discipulis in cibum pro illorum salute & vita, quam percipere māducantes carnē ipsius supra apud Ioannē testatus erat. Non enim illud Pauli, quod pro vobis frāgitur, de fractione quam in morte passus est Dominus, est accipiendū: sed de fractione specierū panis, & distributione corporis Dominici in cibū fideliū, vt patet ex eo quod dicit: Panis quem 1. Cor. 10.
C frāgimus nonne cōmunicatio corporis Christi est? Huic tamen iam dictæ intelligentiæ verborū Lucę obstare videtur quòd non dicatur, quod vobis datur, sed quod pro vobis datur. vnde videndū an ne potius sit intelligendum de oblatione qua tunc in cœna corpus suū Dominus dederit Deo patri pro nobis, vt ex hoc loco apertè colligi possit Dominū tunc se obtulisse, sicut postea idē colligitur ex verbo, effunditur. Obtulit autem Dominus corpus suū etiā in cœna consideratione habita ad oblationem in cruce mox faciendam, cum qua quodāmodo vna fuit oblatio cœnæ, sicut nos quotidie offerimus corpus Domini in missa, scilicet respectu habito ad
D oblationem in cruce factā, cum qua nostra oblatio quodammodo vna est. Neminē autem turbare debet quòd Gręci in communicatione panis, similiter & Ambrosius, addūt; quod pro vobis frangitur, cū eam partem non addat Romana ecclesia. Gręci enim suam consecrationis formā ex traditione Pauli conformi euangelio Lucæ desumpserunt, Latini verò ex traditione Petri conformi Euāgelio Matthæi & Marci, ex qua intelligendum relictum est, ea verba; quod pro vobis frangitur, non esse ad cōsecrationem necessaria, quāquam non malè à Gręcis adderentur, viderią; potest consultò à Latinis hæc esse pretermissa, ne esset locus absurdæ intelligentiæ, qua quis existimare posset verè frangi corpus Christi; aut etiā ne quis hinc existimaret Eucharistiam nō posse dispensari sine fractione & distributione in plures facta.

E c Hoc facite in meam commemorationem.] Idem habet & Paulus, qui idipsum etiam repetit dictum circa calicem. Cæterum pro, in meam commemorationem, Græcis est, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, quod significantius vertitur, in mei rememorationem, vel, vt in Canone Missæ legimus, in mei memoriam, subaudi renouandam. Refertur autem pronomen, hoc, non tantum ad sumptionē, sed & ad omnia quę mox Christus fecisse dicitur. Mandat enim facere quod ipse fecit, nempe accipere panem, gratias agere, benedicere, ac verbis suis consecrare, dicendo in ipsius persona: Hoc est corpus meū; frāgere ac sumere, aliisq; sumendū tradere; proinde his verbis intelli-

gimus Christum verbis illis, Hoc est corpus meũ, virtutem contulisse consecrandi & transsubstantiãdi panem in corpus. Alioqui enim non posset fieri ab Apostolis quod fecit ipse. Intelligimus rursum Apostolos his verbis consecratos à Domino sacerdotes, quia per ea verba potestas illis data est faciendi quod fecerat ipse: proinde hęc verba non pertinent ad singulos fideles, nisi quatenus pronomen, hoc, refertur ad sumptionem, aut quatenus sunt Ecclesiæ membra, quæ in Apostolis accepit, & in sacerdotibus obtinet potestatem faciendi quod fecit Christus. Singuli enim fideles, quatenus ad vnius corporis pertinent communionem, faciunt cũ sacerdotibus, quod totius Ecclesiæ nomine in persona Christi faciunt sacerdotes. Verùm hic insurget hæreticus, negans Eucharistiam esse sacrificiũ & oblationem, & dicet: Si hoc facere debent sacerdotes quod Christus fecit, non ergo sacrificant in missa, cum Christus in cœna non dicatur sacrificiũ obtulisse. At dicendum est, quòd Christum in cœna & Eucharistiæ institutione sacrificium obtulisse primum quidem satis est significatum, cùm dicitur gratias egisse. Gratiarũ actio enim est quoddam sacrificium, à qua Christi actione sacramentũ corporis & sanguinis Domini, nomen illud ab initio Ecclesiæ accepit, vt diceretur Eucharistia. Igitur cũ gratiarũ actio sit sacrificiũ, & sacramentũ hoc dicatur, & sit Eucharistia, quod est gratiarum actio, consequitur ex Christi actione & nomine à Christi actione imposito, sacramentũ hoc esse sacrificium, vnde in canone dicitur sacrificium laudis, de quo Psalmista: Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Secundò Christũ sese sub speciebus panis & vini obtulisse in cœna Deo patri, intelligentiæ nostræ relictum etiã satis est ipsa quæ præcessit figura agno Paschali. Cùm enim agnus ille sacrificiũ fuerit quod celebrabatur in memoriã antiquę redẽptionis, & sacramentũ corporis & sanguinis Domini in illius locũ sit institutũ ad renouandum memoriã nouæ redemptionis, si figurã rectè impleuit Christus, seipsum in eo sacramento obtulit. Quod tertiò significatũ potest intelligi, eo quod Lucas habet addidisse Dominum, quod pro vobis datur. Quòd enim verbo, datur, nõ tantũ significetur datio in cibum, sed etiam oblatio Deo tunc facta, probabile faciemus ex verbis dictis à Domino in consecratione calicis. Certe D. Cyprianus Christũ asserit in cœna sese obtulisse, & impleuisse figurã quæ in ipso Melchisedec præcessit, secundũ cuius ordinẽ Psalmista ipsum pronunciat esse sacerdotẽ. Sic enim habet in Epistola ad Ceciliũ. Quod autem Melchisedec typum Christi portaret, declarat Spiritus Sanctus in Psalmis, ex persona patris ad filium dicens: Ante luciferum genui te. Iurauit Dominus, & non pœnitebit illum, tu es sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedec. Qui ordo vtique hic est de sacrificio illo veniens, & inde descendens, quod Melchisedec sacerdos Dei summi fuit, quod panem & vinum obtulit, quòd Abraham benedixit. Nam qui magis sacerdos Dei summi, quàm Dominus noster Iesus Christus, qui sacrificiũ Deo patri obtulit? Et obtulit hoc id quod Melchisedec obtulerat, id est, panem & vinum, suum scilicet corpus & sanguinem. Et post quædam interposita: Vt ergo in Genesi per Melchisedec sacerdotem benedictio circa Abraham possit ritè celebrari, præcedit ante imago sacrificij in pane & vino scilicet cõstituta. Quam rem perficiens & adimplens Dominus, panem, & calicem mixtum vino obtulit, & qui est plenitudo, veritatẽ præfiguratæ imaginis adimpleuit. Hæc ille. Vt autem demus Christum non obtulisse Deo in cœna carnem suam & sanguinem, non tamen mox consequitur nec sacerdotes offerre debere. Ex ipso enim Christi præcepto in hoc sacramento aliquid Ecclesiæ est faciendum quod non fecit Christus. Præcepit enim vt faciamus in ipsius memoriam, ad quam non ipse tunc carnem suam dedit Apostolis sumendam, cùm memoria tantum sit rei absentis, ipse verò tunc illis præsens esset. Iã eo quod adiecit, in mei memoriã, satis significat nos in huius sacramenti celebratione sacrificare debere. Celebrandum enim sacramẽtum istud non in quamlibet memoriam Christi, sed potissimum in memoriam passionis ipsius, quemadmodum patet ex Paulo, qui exponens hæc Domini verba dicit: Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis donec veniat. Quomodo autem memoria passionis Christi melius renouari potest, quàm in sacramento sub speciebus, quę separationẽ sanguinis à corpore representant, offerendo Christum qui se in cruce obtulit, & sacrificio sacrificium rememorando. Vnde Chrysostomus hom. 17. in Epist. ad Hebræos: Nónne, inquit, per singulos dies offerimus? Offerimus quidem, sed ad recordationẽ facientes mortis eius, &c. Nemo sane negauerit quin hoc sacramentum sic sit rememoratiuum nouę redemptionis, sicut agnus Paschalis, antiquæ. Sicut ergo non solùm erat sacrificium agnus ille, cuius sanguine redempti erant in Ægypto Israelitæ, sed & agnus qui sequentibus omnibus annis in redẽptionis illius repetebatur memoriam: sic necesse est vt Christus non tantum quatenus in cruce oblatus sit sacrificium, sed etiam quatenus in hoc sacramento existens, memoriam nobis factæ in cruce redemptionis renouat. Sunt qui sacramentum istud esse sacrificium ostendere conantur ex verbo, facite, quia illud aliquando accipitur pro sacrificare, vt cùm dicit Virgilius: Cùm faciam vitula pro frugibus, ipse venito. Sic & apud Hebræos verbũ, Asa, quod facere significat, accipitur nõnunquam pro sacrificare. Nam Exodi 10. vbi nos legimus: Hostias quoque & holocausta dabis nobis, quæ offeramus Domino Deo nostro, pro offeramus Hebraicè est Asinu, id est faciemus, pro sacrificabimus. At hoc argumentum parum est firmum, cum ob alias causas, tum quòd, facio, quando pro sacrificare ponitur, cum ablatiuo construatur apud Virgilium, vt subaudiatur sacrificium; cùm faciam vitula sacrificium. Vt autem vel ex hoc loco, vel ex aliis scripturę locis efficaciter non possit probari sacramẽtum corporis & sanguinis Domini esse sacrificiũ, tamẽ ex Apostolica Ecclesiæ traditione id efficaciter probatur, & certissimò credendum est: quæ traditio ex eo cognoscitur, quòd cõcorditer omnes veteres ab Apostolorum temporibus, illud vocauerint sacrificium, atque hoc vnicum esse Christianorum sacrificiũ, quod pro variis illis legis sacrificiis nobis sit à Christo institutũ, de quo & prophetauerit Malachias dicens: Ab ortu solis vsq; ad occasum magnũ est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Irenæum vetustissimum authorem, qui se doctum profitetur à presbytero quodam qui Apostolorum fuerat auditor, vide lib. 4. cap. 32. vbi sacramentũ corporis & sanguinis Domini docet etiam esse sacrificium

Margin notes: Sacrificiũ Missæ. — Psal. 49. — Psal. 109. — 1. Cor. 11. — Malach. 1. — Section letters A, B, C, D, E.

cium ratione panis & vini, sic scribens: Suis discipulis dans consiliū primitias Deo offerre ex suis creaturis, nō quasi indigenti, sed vt ipsi nec infructuosi nec ingrati sint, eū qui ex creatura panis est accepit, & gratias egit, dicēs: Hoc est corpus meū. Et calicē similiter, qui est ex ea creatura quæ est secūdùm nos, suum sanguinē confessus est, & noui testamenti nouam docuit oblationem, quam Ecclesia ab Apostolis accipiens in vniuerso mundo offert Deo, ei qui alimenta nobis præstat primitias suorū munerum in nouo testamēto, de quo in 12. prophetis Malachias sic præsignificauit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, & sacrificium non accipiam de manibus vestris. Quoniam ab ortu solis vsq; ad occasum nomē meū glorificatur inter gētes, & in omni loco incēsum offertur nomini meo, & sacrificium purum, quoniā magnū est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens; manifestissimè significās per hęc, quoniam prior quidem populus cessauit offerre Deo, omni autem loco sacrificium offertur ei, & hoc purum, nomē autē eius glorificatur in gentibus. Hæc ille. Sacrificiū est ergo hoc sacramentum, idq; duplici ratione. Nam & ratione panis & vini, aut specierū panis & vini, per quorum oblationē Deo agimus gratias pro beneficiis creationis omniū propter nos: & ratione corporis & sanguinis Domini, per quorū oblationē Deo agimus gratias pro beneficiis redemptionis. De vtrisque enim beneficiis Deo sunt agendæ gratiæ, & quòd omnia creauit propter nos, suis nos pascens creaturis secundùm corpus, & quòd per filij sui mortem nos redemit, eius corpore & sanguine nos pascens secundùm animam. Sed redeamus ad tractationē verborū Christi, ex quibus intelligendū quis sit vsus & finis instituti huius sacramenti, & quatenus offertur Deo, & quatenus sumitur à fidelibus, nēpe quod ad renouandam Christi pro nobis crucifixi memoriam sit institutum & vsurpandum. Huius autem memoriæ renouatione non est vltimus finis, sed propter multiplicem fructum ex illa memoriam in nobis proueniendum, voluit Dominus hoc sacramentū in sui rememorationem & instituere, & à nobis vsurpari ac frequētari. Et primùm quidem memoria passionis per hoc sacramentū facta, excitat in nobis gratiarum actionem, excitat & fiduciā tum consequēdæ remissionis admissorum à nobis malorum, tum impetrandorum à Deo bonorum, quæ vel ad bene, vel ad beatè viuendum nobis sunt necessaria, nec tantum in nobis excitat huiusmodi gratiarū actionem & fiduciam, sed etiam ipsum sacramentū per se quatenus est sacrificium, illud est per quod Deo gratias agimus, & medium consequendi malorum remissionem, & bonorum impetrationem. Gratias enim Deo agere cōuenientius non possumus, quàm offerendo ei suum filium, qui ei est vnicè gratus, & per quem ab ipso nos accepisse agnoscimus bona pro quibus gratias agimus. Nec per alterius oblationem expectanda aut peccatorum remissio, aut bonorū impetratio, quàm illius qui solus est agnus Dei tollens peccata mundi, quiq; sua passione meruit nobis & malorum remissionem, & bonorū donationem. Offertur ergo ex memoriæ Christi renouatione, in gratiarum actionem pro acceptis bonis, in remissionem admissorum malorū, in impetrationem bonorum, quæ vel in præsenti, vel in futuro sunt optanda. Cùm enim in veteri lege alia essent sacrificia quæ in gratiarum actionem erant offerēda, alia quæ pro peccatis, alia quæ pro impetrandis bonis, pro omnibus illis in noua lege vnū successit sacrificiū, quod ad omnia illa & est sufficiēs, & efficax. Quatenus verò hoc sacramentū est conuiuiū, & à fidelibus cum memoria passionis Dominicæ sumitur, operatur in eis vitam spiritualē, & pignus est eis æternæ fœlicitatis, admonetq; eos mutuę dilectionis, idque triplici ratione, scilicet quòd eodem omnes sint redempti pretio, quòd eadem omnes pascantur mensa, quodque ad eandem omnes vocati sint fœlicitatem, cuius in hoc sacramēto pignus accipiunt. Et, vt breuius dicatur, sacramentum hoc & quatenus offertur, & quatenus sumitur cum memoria passionis Christi, fidem passionis in nobis renouat, renouandoque confirmat, spem erigit impetrandi & remissionem malorum nostrorum, & donationem bonorum diuinorum, & charitatem accendit tum erga Deum, quem intelligimus nos cum inimici essemus tantopere dilexisse: tum erga proximos, ob triplicem iam dictam rationem. Triplicem hunc sacramenti istius effectum bene complectitur celebris illa Antiphona: O sacrum conuiuium, in quo Christus sumitur, &c. Illud enim quod dicitur; recolitur memoria passionis Christi; ad fidē pertinet: illud; mens impletur gratia; ad charitatem: ad spem verò quod dicitur; futuræ glorię nobis pignus datur; quarum trium antiphonæ partiū, prima pręteritum respicit, secunda pręsens, tertia futurum.

SIMILITER [a] ET CALICEM ACCIPIENS [b] POSTQVAM COENAVIT, [c] GRATIAS EGIT.] Qualia fecit circa panem talia & circa calicem. Accepit enim eum in manibus, gratias egit, diuidendumque dedit, atque præcepit vt eum accipientes biberent ex eo omnes, quæ omnia Lucas complexus est, dicens: Similiter cum alij duo illa explicatim exponant. Cęterum pro dictione, calicem, quæ certum quoddam poculi genus significat, Græcis semper est ποτήριον, quod simpliciter poculum significat, vnde & D. Ambrosius in Paulo poculū legit. Bene autē Lucas & Paulus adiecerunt postquā cœnauit, vt intelligamus poculū hoc & similiter panem, de quo dictū est, ad vulgarem cœnam non pertinuisse, quæ pascendo corpori subseruiebat. Porro ex eo quod Dominus apud Matth. dicat: Bibite ex hoc omnes; Lutherani conantur ostēdere, necessariam esse omnibus Christianis sumptionem Eucharistiæ sub vtraque specie: verùm inefficaciter hinc illud colligunt, quandoquidem hęc verba tantùm ad ibi tum pręsentes, Apostolos pertinent. His enim verbis non aliis loquebatur quàm iis quibus poculum porrexerat, dicens, vt est apud Lucā, Accipite, & diuidite inter vos. Quod si quis instet & dicat, Dominum in Apostolis etiam nobis locutum, cùm Eucharistiā non illorū tantū causa instituerit, sed & propter nos, atq; ob id illud, Bibite omnes, etiam ad nos pertinere: Dicendū, Dominum in Apostolis non aliis locutum, quod attinet ad præceptum bibendi, quàm his, quibus in ipsis Apostolis dixit illud, Hoc facite in meam cōmemorationem. Quare sicut illud potissimum ad sacerdotes Apostolorum locum obtinentes pertinet, ita hoc de bibendo calicem pręceptū: vnde ab initio semper hinc intellexit Ecclesia sacerdotes cùm faciunt quod fecit in vltima cœna Christus, hoc est, cùm consecrant, ex Christi præcepto debere sub vtraque specie & consecrare, & sumere: non autē necessariam esse sub vtraque specie sumptionē lai-

cis,ad quos non aliter pertinet neceſſariò bibendi calicis præceptum,quàm illud , Hoc facite; nempe quatenus ſunt Eccleſiæ membra , & cum ipſis ſacerdotibus faciunt quod totius Eccleſiæ nomine faciunt ſacerdotes. Itaque quanquam in primitiua Eccleſia etiam laici fere communicabant ſub vtraque ſpecie, quando ita commodè fieri potuit ob credentiũ paucitatem,quando itẽ ſanguinis Chriſti ſumptione populus fidelis armãdus erat ad ſanguinis proprij pro Chriſto effuſionem , ſemper tamen etiam ab initio quandoque ſub panis tantùm ſpecie Euchariſtia laicis porrigebatur , ſemperque creditum eſt non eſſe contra Chriſti præceptum, imò conuenire inſtitutioni Chriſti,vt cùm ita tempus & locus poſtulat,ſub altera tantùm ſpecie Euchariſtia porrigeretur fidelibus ; quod ex eo patet, quòd antiquiſsimi quidam patres intellexerint Dominum in Emaus duobus diſcipulis corpus ſuũ dediſſe ſumendum,quando in fractione panis cognouerunt eũ,nunquam id intellecturi,ſi crediſſent panem ſine calice in Euchariſtia nõ poſſe diſtribui,cùm certũ ſit tunc diſcipulis à Domino calicẽ non fuiſſe porrectum. Cùm ergo ſemper crediderit Eccleſia,non eſſe neceſſariam ſumptionẽ Euchariſtiæ ſub vtraque ſpecie,quòd ſub altera ſpecie totus Chriſtus ſumeretur, nec Chriſti præcepto videret omnes ad huiuſmodi obligatos eſſe ſumptionem,ſuccedentibus poſtea tẽporibus,nulla quidem pręceptorũ vi,ſed cõſenſu quodã tacito tam populi quàm cleri,ſenſim irrepſit conſuetudo communicandi laicos ſub altera tantùm ſpecie.Quę quidem conſuetudo non poteſt videri introducta ex vitio aliquo aut cleri,aut populi , cùm nihil quæſtus aut lucri tẽporarij vel his,vel illis inde prouenerit penitus,ſed res ipſa & experientia ſatis arguit,manifeſtã periculorũ & magnitudinẽ & multitudinem tã clerum quàm populum ad iſtam conſuetudinem paulatim induxiſſe.Fuit enim periculũ in miniſtratione,ne ſanguis ſcilicet effunderetur , quod & ſæpius accidit,præſertim cũ ingenti multitudini fuiſſet communicandũ.Periculum item in conſeruatione,ne vini ſpecies in acetum verteretur,cũ parochi tenerentur eam ob ægrotos ſemper habere paratã. periculum etiam, cùm ad morituros apportaretur, ſiue quis eques aut pedes eum ferret. Periculum quoque in his qui nauſeam vini patiuntur.Periculum,ob inopiam vini,cuius in pleriſque orbis partibus magna eſt penuria. Periculum denique infidelitatis,ne videlicet non ſub vtraque ſpecie totus crederetur ſubſiſtere Chriſtus. Commendat hanc iam receptam conſuetudinem & veteris legis figura quæ ei probè quadrat. Nam quod in ea lege liquidũ offerebatur,quod & libamẽ vocabant, haud quanquam à laicis , ſed à ſolis recipiebatur ſacerdotibus. Obuenerat enim id in partem ſacerdotũ, quẽadmodũ & nũc ea ſacramenti pars quę liquida eſt,ſolis eſt reſeruata ſacerdotibus. Hanc ergo cõſuetudinem ſic rationabiliter introductã,& tam variis cõmẽdatã modis,cùm ex doctrina Ioãnis Huſſ Bohemi Gręcos ſecuti aſſererent eſſe licitã & ſcripturis contrariam, duo concilia generalia,Cõſtantienſe & Baſilienſe,approbauerunt, hæreſeos condẽnantia eos qui hanc conſuetudinem impugnare & mutare auderent,& pro lege habendam hãc conſuetudinem decernẽtia. Sic enim Conciliũ Cõſtãtienſe ſeſsione 13. definit. Et ſicut hæc conſuetudo ad euitandum aliqua pericula & ſcandala rationabiliter introducta, quòd licet in primitiua eccleſia

Quæ pericula in cõmunione ſub vtraque ſpecie

A huiuſmodi ſacramẽtum reciperetur à fidelibus ſub vtraq; ſpecie,poſtea à conficientibus ſub vtraq;, & à laicis tantummodo ſub ſpecie panis ſuſcipiatur, cũ firmiſsimè credendum ſit & nullatenus dubitãdũ,integrum Chriſti corpus & ſanguinem tam ſub ſpecie panis , quàm ſub ſpecie vini veraciter contineri.Vnde cùm huiuſmodi conſuetudo ab eccleſia & ſanctis patribus rationabiliter introducta & diutiſsimè obſeruata ſit,pro lege habenda eſt , quã non licet reprobare , aut ſine eccleſiæ authoritate pro libito mutare. Qua propter dicere quod hanc cõſuetudinem aut legem obſeruare ſit ſacrilegium aut illicitum,cenſeri debet erroneum,& pertinaciter aſſerentes oppoſitum pręmiſſorum tãquam hęretici arcendi ſunt & grauiter puniendi per diœceſanos locorum.Hæc concilium illud.Et conciliũ Baſilienſe,in quo longius hęc res cum Bohemis diſputata eſt,hanc eandem præfati concilij ſententiã ſeſsione triceſima confirmat.Doctè contrà Lutheranos hanc conſuetudinem poſt Bohemos rurſum impugnantes,diſputat præter alios Epiſcopus Roffenſis,& alibi,& in libello cui titulus,Defenſio regię aſſertionis cõtra captiuitatẽ Babylonicã,in quo decem conditionibus hanc conſuetudinem commendatam oſtendit,quas per epilogum tandem ſic colligit.Quando igitur hęc conſuetudo nullius occaſione corruptionis ortum accepit,& à multis diC criminibus liberat , nullique repugnat Euangelico pręcepto , quin magis congruat ei tam nouæ legis exemplũ, quàm veteris inſtrumenti figura neminẽ afficit diſpendio,nulla vi , ſed tacitis omnium ſuffragiis irrepſit,& in ea republica quæ ſancto Spiritu gubernatur,atque in eo negotio quod ſalutem animarum concernit,ſitq; demum per tot Eccleſiæ proceres bis approbata,quis tam inſanit,vt nõ putet eam à Spiritu ſancto fuiſſe profectam?Et hactenus quidem pro recepta conſuetudine ſtatuenda. Reſtat vt de materia ſecũdæ partis huius ſacramẽti agamus,quòd & circa hanc ſit erratum, ſicut circa materiam ex qua Chriſti conficitur corpus. Fuerũt D enim qui decepti falſa ſobrietatis imagine, pro calicis conſecratione non vinum , ſed aquam ſolam cenſuerunt apponendam , qui ob id Aquarij dicti ſunt ab Auguſtino lib.de hęreſibus c.64.Sunt rurſum qui cum hoc errore ex diametro pugnantes ſolum vinum in calice apponendum cenſent,aquamque minimè vino miſcendã eſſe. Et hoc enim poſt Gręcos docuit Lutherus,aſſerens miſtionẽ aquę cũ vino,figmentũ eſſe merè humanum,immo malæ & ſiniſtræ ſignificationis , eo quòd in malam partem ponatur in ſcripturis miſtio aquæ cum vino , vt cũ dicitur:Vinum tuũ miſtum eſt aqua. *Iſaie* At D. Cyprianus ſcribens ad Cecilium contra eos qui in calice tantùm offerebant aquam,vtrumq; errorem prędiE ctum refellit,oſtendens ex exemplo Chriſti vinum offerendum , ſed miſtum aqua. Et quidem vinum fuiſſe in calice quem ſuis Dominus porrexit, oſtẽdit ex eo quòd Euangeliſtæ ſubiiciunt dicta à Domino:Nõ bibã amodo de hoc genimine vitis. Fuit ergo genimen vitis in calice quem Dominus accepit,& ſuis dedit.Vinum autem fuiſſe mixtũ aqua non probat apertis aliquibus Euangelij verbis, vt nec illis probari poteſt , ſed intelligendũ relinquit ex eo ꝙ certum eſt in calice fuiſſe vinum, eo quòd vinum in illis calidis regionibus non ſolitum fuerit bibi,niſi miſtum aqua.Alioqui vinũ fuiſſe mixtũ aqua in cœna Dominica, probat per illud Prouerb. quod adaptat huic ſacramento:Sapientia ædifi *Prou.*

dificauit sibi domũ,excidit columnas septem. Immolauit victimas suas,miscuit vinũ, & proposuit mensam suam. Non solùm autem ex scripturis,sed & ex Dominica reuelatione & præcepto testatur se idipsum accepisse vt vinum mixtum offeratur. Sic enim scribit in principio epistolæ: Nec hoc putes frater charissime nostra & humana mente conscribere,aut vltronea hoc nobis audacter assumere,cũ mediocritatem nostram semper humili & verecũda moderatione teneamus, sed quãdo aliquid Deo inspirante & mandante præcipitur,necesse est Domino seruus fidelis obtemperet, excusatus apud omnes, quòd nihil sibi arroganter assumat,qui offensam Domini timere cõpellitur, nisi faciat quod iubetur. Admonitos autem nos scias, vt in calice offerendo Dominica traditio seruetur,neque aliud fiat à nobis quàm quod pro nobis prior Dominus fecit,vt calix qui in commemorationem eius offertur, mixtus vino offeratur. Hæc ille sanctissimus simul & doctissimus martyr, in quibus non tãtùm asserit Dominum in cœna mixtum vinum obtulisse,sed à Deo sibi inspirante & mandante fuisse præceptum,vt Christi traditio seruaretur. Cui facto & traditioni Christi conuenit & figura veteris testamenti,in quo sanguini vitulorum & hircorum,quo Moses vetus testamentum confirmauit, aqua admiscebatur,quemadmodum testatur Paulus ad Hebreos, dicens: *Hebr. 9.* Lecto omni mandato legis à Mose vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua,ipsum librũ & omnem populum respersit. Et tamen aquæ non fit mentio in Exodo. Iam & D.Hieronymus in quæstionibus Hebraicis super Paral. *1.Par.11.* circa illud quod aquam Dauid libauit Domino,annotandum duxit,quòd in sacrificiis in quibus vinum offerebatur,idem aqua mixtum fuerat. Notandum,inquit,quòd vinum Deo in sacrificium offerebatur, aqua mixtum erat. Porro sicut ritus celebrandi in azymo pane non tantùm commendatur facto Christi & veteri figura,sed etiam mysticis significationibus quas habet duas,vt prius est dictum:ita & ritus miscendi aquam vino, præterquam ꝙ commẽdetur & Christi facto & figura veteris testamenti,etiam commendatur dupli ci significatione mystica. Et quidem prima & præcipua huius ritus significatio quæ sit,explicat Paschasius pontifex,dicens: Cur in calice aqua misceatur,illa permaximè causa est, quia de latere Christi, vbi passio completur, sanguis pariter & aqua manauit. Sic & Alexander primus, Apostolorum tẽporibus vicinus,& Cypriano antiquior,in suis decretis: In sacramentorum,inquit,oblationibus, quæ inter missarum solennia Domino offeruntur, passio Domini miscenda est, vt eius cuius corpus & sanguis conficitur,passio celebretur,ita vt repulsis opinionibus superstitionum, panis tantùm & vinũ aqua permixtum in sacrificio offerantur. Non debet enim,vt à patribus accepimus,& ipsa ratio docet,in calice Domini aut vinum solum,aut aqua sola offerri,sed vtrumque permixtum,quia vtrumque ex latere eius in passione profluxisse legitur. Hæc ille,in cuius verbis præter alia obseruandum, ꝙ à patribus se dicat accepisse hunc ritum, nimirum Apostolis,quibus erat vicinus. Eandem huius ritus significationem tradunt & alij patres. Augustinus *Ioan. 19.* enim explicans illud Ioannis: Et continuò exiuit sanguis & aqua; Ille,inquit,sanguis in remissionem fusus est peccatorum. Aqua illa salutare temperat poculũ. Et Chrysostomus super eisdem verbis: Nõ

A casu,inquit,& simpliciter hi fontes scaturierũt,sed quoniam ex ambobus Ecclesia constituta est. Sciũt hoc initiati,per aquam enim regenerati, sanguine & carne nutriti sunt. Hinc mysteria ortum habent, vt quoties ad admirandum calicem accedis, tanquam ab ipso latere hauriens accedas. Alteram huius ritus mysticam significationẽ reddidit D. Cyprianus epistola prædicta, scribens in hunc modũ: Aquas populos significare in Apocalypsi scriptura *Apo. 7.* diuina testatur, dicens: Aquæ quas vidisti, super B quas sedet meretrix illa,populi & turbæ,& gentes ethnicorum sunt & linguæ. Quod scilicet perspicimus & in sacramento Dominici calicis contineri. Nã quia nos omnes portabat Christus,qui & peccata nostra portabat,videmus in aqua populum intelligi,in vino ostendi sanguinem Christi. Quando autem in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur, & credentium plebs ei in quem credidit copulatur & iungitur. Quæ copulatio & coniunctio aquæ & vini sic miscetur in calice Domini,vt commixtio illa non possit ab inuicem separari. Vnde Ecclesiam, id est, plebem in Ecclesia constitutam fideliter & firmiter in eo quod credidit perseuerãtem,nulla res separare poterit à Chri- C sto,quo minus hæreat semper, & maneat in diuina dilectione. Sic autẽ in sanctificando calice Domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solũ potest. Nam si vinum tãtùm quis offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis: Si verò aqua sit sola,plebs incipit esse sine Christo. Quando autem vtrumque miscetur, & adunatione confusa sibi inuicem copulatur,tunc sacramentũ spirituale & cœleste perficitur. Hæc ille. Vtraq; prædicta huius ritus significatio redditur in sermone quodã de corpore & sanguine Domini, qui est in tomo 4. inter opera D.Hieronymi. Nec diuersa est ab hac secunda ratione,ea mixtionis huius significatio,quam in- D dicat D.Ambrosius lib. 4. de sacramentis cap. 5. dicens: Ante verba Christi calix est aquæ & vini plenus. Vbi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur qui plebẽ redemit. His enim verbis significat mistionem hanc sic quidem significare côiunctionem populi cum Christo,vt etiam simul significetur redẽptio populi per sanguinẽ Christi. Porro sicut ex eo quod absolutè Euangelistæ dicunt Christũ accepisse panem,creditur quẽuis panẽ propriè dictum posse esse materiam consecrandi corporis Dominici,nec esse absolutè necessarium azymum panẽ,quamuis ex Apostolica traditione conformi facto Christi,veterique figuræ,& conueniẽte mysteriis significandis in tali pane consecratio facienda sit:ita ex eo quòd vini tantùm mentionẽ fecerint Euangelistæ, creditur quoduis vinum propriè dictũ,quod scilicet est vinum vitis, posse esse E materiam consecrandi sanguinis Domini, nec esse absolutè necessariam mistionem aquæ cum vino, quamuis ob traditionem Apostolicam,conformem facto Christi,veteribusque figuris, & conuenientem significandis dictis mysteriis, illa temerè non sine graui peccato possit prætermitti. Proinde quod suprà dixit Diuus Cyprianus,sic offerri aqua sola non potest,quomodo nec vinum solum potest; sic est accipiendum vt significari intelligatur neutrum æquè sine peccato prætermitti posse, & vtrũque ad mysterium significandum esse necessarium æquè, non autem vtrumque æquè necessarium esse ad mysterij operationem. Cùm autem vinum esse debeat vnde conficiatur sanguis Dominicus,ne-

cesse est vt aqua miscenda vino non in tanta apponatur quantitate, vt vinum corrumpatur. Vnde extra de celebratione missarum dicitur ab Honorio ad quendam archiepiscopum: Perniciosus in tuis partibus inoleuit abusus, videlicet, quòd in maiori quantitate de aqua ponitur in sacrificio, quàm de vino, cùm secundùm rationabilem consuetudinem Ecclesiæ generalis, plus in ipso sit de vino, quàm de aqua ponendum. De conuersione autem illius aquæ quæ vino miscetur in altari, Innocentius tertius in cap. cum Marthæ, titulo de celebratione missarum; tres refert opiniones, quosdam scilicet dixisse, quòd sicut vinum conuertitur in sanguinem qui fluxit de latere Domini, ita & aqua conuertatur in aquam, quæ cum sanguine fluxit ex eo latere. Alios verò tenere, quòd aqua vino mixta, transiens in vinum, simul cum vino transsubstantietur in sanguinem Christi. Alios rursum, eo quòd physici asseuerent aquam non transire in vinum, sed eam iam vino mixtam posse per artificium rursum separari à vino, putare aquã nec in sanguinem transire, sed nec in alteram aquam, sed per se manere vino conuerso in sanguinem, & circunfusam prioris vini accidentibus consistere. Inter quas opiniones cùm nullam planè reiiciat, probabiliorem iudicari pronunciat illam, quæ asserit aquam cum vino in sanguinem transmutari; quæ sententia etiam consistere potest, etsi verum sit quod physici dicunt, aquam vino mixtã non conuerti in vinum. Alias enim duas opiniones esse improbabiles ostendit D. Thomas, in tertia parte quæst. 74. art. 8.

[1]HIC EST[a] ENIM [1] SANGVIS MEVS NOVI TESTAMENTI, QVI [c] PRO VOBIS.] Coniunctio, enim, addita apud Matthæum, quæ etiam in canone Missæ ex hoc loco additur in consecratione panis, reddit rationem eius quod dixit Dominus: Bibite ex hoc omnes. Videri autem posset hæc ratio esse absurda, vtpote potius inductiua ad contrarium, hoc est, ad non bibendum ex illo. Quia enim sanguis erat, ideo videri poterat ex eo non bibendum, quia sanguinis esus horrore plenus est, & in veteri testamento toties prohibitus. Videri ergo, inquam, posset absurdam esse hanc rationem, nisi cogitemus Dominum iam respexisse ad ea quæ olim dixerat de necessitate & vtilitate sumptionis sui sanguinis, vt scribitur Ioan. 6. vt quemadmodùm suprà in hoc capite est annotatum, perinde sit quod modò Dominus dixit ac si dixisset: Dixi olim vobis, quòd nisi biberitis sanguinem filij hominis, non habebitis vitam in vobis: si verò biberitis eum, habebitis vitam in vobis. Bibite ergo ex hoc omnes. Nam hic est sanguis ille meus, quem qui dignè bibunt, habebunt secundùm promissionem meam, vitam æternam. Et quidem pulchram rationem diuersitatis, cur in veteri testamento esus sanguinis animalium quæ Deo offerebantur, & quorum caro comedebatur, fuerit prohibitus: in nouo verò testamento sanguinis noui agni bibitio præcipiatur, reddit D. Cyprianus in sermone de cœna Domini. Noua est, inquit, huius sacramenti doctrina, & scholæ Euangelicæ hoc primum magisterium protulerunt, & doctore Christo primùm hæc mundo innotuit disciplina vt biberẽt sanguinem Christiani, cuius esum legis antiquæ autoritas districtissimè interdicit. Lex quippe esum sanguinis prohibet, Euangelium pręcipit vt bibatur. In quibus mandatis hoc maximè

A ximè discernere debet Christiana religio, quòd sanguis animalium à sanguine Christi per omnia differens, temporalis tantùm habet viuificationis effectum, & vita eorum finem habeat, & sine vlla reuocatione terminum constitutum. Ideoque ad obtinendam æternitatẽ non potest perficere, quod semel obrutum non surgit vlterius, nec aliqua ei superest virtus, quod sine vlla spe præcisis radicibus, mors penitus exiccauit. Vita verò hominis licet aliquam habeat affinitatem cum sanguine, non tamen solo sanguine regitur, sed anima sanguini dat caloris & nutrimenti effectum, sicut & cæteris quę in corpore sunt propria distribuit officia, & diuidit motus, & quasi talenta partitur. Nec oporB tuit vt sanguini humano sanguis pecudũ misceretur, quia vita rationalis hominis vitæ bestiali sociari non habet, sed omnino à fideliũ animis quasi sanguis impurus, detergenda est hæc carnalis opinio, ne putetur vita hominis eo modo transitoria, quo vita pecudum inanescit, vel quòd sanguis consubstantialis sit animæ, & necesse sit vtrumq; superueniente suffocatione dissolui. Carne quidem animalibus similes sumus, sed vita dissimiles, ideóque quod commune cum eis habemus, nobis incorporare licenter possumus: quod verò dignitati nostræ non conuenit, & ab æternitate alienum videtur, à nobis subtilissimo legis indicio separamus. Bibimus autem de sanguine Christi ipso iubẽ C te, vitæ æternæ cum ipso & per ipsum participes, animalis vitæ peccata quasi sanguinem impurum horrentes, & fatentes nos per peccati gustum à beatitudine priuatos & damnatos, nisi nos Christi clementia ad societatem vitæ æternæ suo sanguine reduxisset. Hęc ille doctè philosophans, quæ ob id prolixè hic visum est adferre, quòd rationi illi qua Dominus ad bibendum suum sanguinem inuitat, bene conueniant. Porro pro illo: Hic est sanguis meus; Græcè est, τοῦτο ἐστὶ τὸ αἷμά μου, vnde patet nõ solùm quod dictio, hic, non sit aduerbium hoc loco, sed pronomen, verùm etiam quod pro pronomine masculino, hic, verti posset neutrum, hoc, vt ita sit: Hoc est sanguis meus. Quæ versio magis conueniret ei quod præcedit: Bibite ex hoc D omnes; vt iam eiusdem generis pronomen subiiciatur, dicendo: Hoc est enim sanguis meus. Rursus pronomen neutrum, hoc, magis conuenit indeterminatæ demonstrationi substantiæ, qualem demonstrationem suprà dictũ est esse in his consecrationum verbis. Nam si dicas, Hic est sanguis meus; videtur sensus esse: Hic sanguis est sanguis meus. Certè D. Cyprianus in epist. ad Cecilium legit, Bibite ex hoc omnes, hoc est enim sanguis noui testamenti, &c. Nec tamen malè noster vertit interpres. Nam frequenter hoc modo, hic, ponitur pro hoc, vt cùm Exodi 16. filiis Israel interrogãtibus de Manna, Quid est hoc? dixisse scribitur Moyses: Iste est panis, quem dedit vobis Dominus ad vescen E dũ: cùm videretur dicendum: Istud est panis, &c. Additur in verbis Domini pronomen, meus, dicẽdo: Hic est sanguis meus; ad distinctionem huius sanguinis ad quem bibendum prouocat, à sanguine animalium, quem bibere nec proderat, nec licebat. Cæterùm ob additum pronomen, illud, duriusculè iam cohęret cũ substantiuo, sanguis, genitiuus, noui testamenti, quod in Græcis vitatur per pręposituũ articulum, τὸ, qui facit vt nomen αἷμα, sit repetẽdum, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, id est, sanguis, inquam, noui testamenti. Addita est autem hæc pars ad

distin

distinctionem eius sanguinis de quo dixit Moyses, vt scribitur Exodi 24. cùm firmaret pactum inter Deum & Israelitas: Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum. Ad quæ verba hic est à Domino allusum, vnde pro fœderis, Septuaginta habent, vt est hoc loco, διαθήκης, & ad Hebr. 9. legimus: Hic sanguis testamenti quod mandauit ad vos Deus. Dicitur autem scripturæ phrasi sanguis fœderis vel testamenti, sanguis quo fœdus aliquod confirmabatur. Solitum enim erat antiquitus fœdera firmari sanguine cæsorum animalium, quo significabant morti se facere obnoxium, morteque plectendum qui initum fœdus violasset. Et apud Romanos quidem mos fuit, vt in fœdere faciendo porca feriretur, vt testatur illud Virgilij lib. 8. Æneidos: Stabant, & cæsa firmabant fœdera porca. Vnde & nomen, fœdus, à feriendo dictum putant quidam. In populo autem Dei per sanguinem & mortem animalium mundorum, quæ Christi typum præ se ferebant, fœdera inter Deum & populum firmabantur. Vnde Genes. 15. cùm Deus pactum suum cum Abraham erat firmaturus, de danda illi & semini eius terra Canaan, iubet animalia aliquot munda, quæ postea instituta sunt immolari in typum Christi, mactari & diuidi in duas partes. Et Moyses sanguine occisorum vitulorum confirmauit pactũ inter Deum & totum populum. Sic nunc dicit Dominus, suum sanguinem esse sanguinem testamenti, hoc est, qui fœdus & testamentum confirmet, sed nouum, ad distinctionem veteris testamenti, quod confirmatum fuit sanguine vitulorum, in typum noui testamenti firmandi sanguine Christi. Cæterùm quo intelligatur quomodo hoc loco accipiatur dictio, testamentum, sciendum quòd quanquam ea dictio Latinis significet propriè dispositionem hominis morituri, qua hæredes suorum post mortem bonorum nuncupat, in scripturis tamen frequenter ponitur simpliciter pro fœdere & pacto aliquorum inter se. Correspondet enim dictioni Hebraicæ Berith, quam D. Hieronymus fere vertit in veteri testamento, fœdus vel pactum, aliquando testamentum, Septuaginta verò semper verterunt διαθήκην, qua dictione Græci vtuntur in ea significatione quam apud nos propriè habet dictio, testamentum, quanquam vox ea ex sese omnem significet dispositionem, cùm sit à verbo διατίθημι, quod est disponere, ita vt quoduis pactũ & fœdus, quod est quędam dispositio, rectè dicatur διαθήκη, sicut & testamentum, eo quòd si quis vocem magis sequatur quàm sermonis vsum, quicquid adhibitis fit testibus; testamentum rectè dici possit. Fœdera enim & pacta quo magis sint rata, sub testibus sanciri solent, sicut & moriturorũ extremæ dispositiones, quę propriè testamenta appellantur. Itaq; & hoc loco nomen testamenti accipi potest simpliciter, pro fœdere, pacto, vel dispositione, quemadmodum accipitur ad Hebræos, cùm de sanguine Mosaico dicitur: Hic est sanguis testamenti quod mandauit ad vos Deus; cùm Hieronymus in Exodo verterit, fœderis, vt sit sensus hoc loco: Hic est sanguis meus, per quem nouum pactum & noua Dei erga homines dispositio confirmatur & sancitur. Sicut autem pactum inter homines initum continet quasdam conditiones ab vtraq; paciscentium parte seruandas: ita & pactũ Dei cum hominibus, duplices continet conditiones. Et ex parte quidem Dei continet promissiones quibus promittit se fore Deũ sui populi, & bona quędam illis largiturum. Ex parte verò hominum continet obseruationem mãdatorum Dei quã ab illis vicissim Deus requirit. Sic in fœdere quod toties Deus icit cum Abraham, promittit Deus se fore in Deum Abraham & semini eius, hoc est, singularem eius se curam habiturũ, & possessionem terrę Canaan ei largiturum, multiplicaturum semen eius sicut stellas cœli, ac benedicturum in semine eius omnes gentes terræ: requirit autem vicissim, vt ambulet Abraham coram se, & sit perfectus, circuncidátq; carnem prępútij in omni masculo domus suę & seminis sui. Idem fœdus deinde renouauit Deus per Mosen in monte Sinai cũ toto populo Israelitico, promittens se eius populi fore Deum protectorem & gubernatorem, atq; terram fluentem lacte & melle ei prębiturũ, sed requirens vicissim obseruationem mãdatorum quę per Moysen ei proposuit, ad quæ cùm se populus voluntariè addiceret: dicens: Omnia quæcunq; dixerit Dominus faciemus, & erimus obediẽtes; iã tum pactum inter Deum & eum populum perfectum erat, cõfirmabatur autem per sanguinem super altare & populum aspersum. Post hoc fœdus temporales continens pollicitationes, successit aliud Dei cum humano genere fœdus, aliáq; erga homines dispositio per Christũ apertè hominibus promulgata, qua Deus iam disposuit non Iudæos tantùm, sed vniuersas etiã nationes terræ suscipere in suam gratiã, offerens per Christum omnibus hominibus peccatorum remissionem, ac largã spiritus sui impartitionem, ac tandem adoptionem vitæ beatæ & æternæ in regno cœlorũ, sed vicissim ab hominibus, quo hæc consequi possint, requirens fidem in Christum, ac obseruationem mandatorũ per Christum æditorum. Quod quidẽ Dei fœdus spirituales & æternas continens promissiones, respectu eius quod per Moysen est initum, nouũ dicitur fœdus, pactum & testamentum, quia illi iam antiquato & abrogato successerit, quanquã huius fœderis etiam prisci sancti fuerint participes, sed nõ tam reuelatè & tam potẽti spiritu, atq; postea factus est mũdus, per Christi aduentũ, prædicationẽ & mortem. Huius noui fœderis sanguis Christi est confirmatiuus longè alia & perfectiori ratione, quàm sanguis ille vitulinus fuit confirmatiuus veteris fœderis, nimirum quòd sanguis Christi meretur hominibus apud patrem promissam hoc fœdere peccatorũ remissionẽ & fœlicitatem vitæ ęternæ, gratiam item spiritus sancti, qua Euangelica Dei mandata (quorum obseruationẽ hoc fœdere à nobis Deus exigit) adimpleamus. Rursum quia securos nos facit de stabilitate & immobilitate huius erga humanũ genus fœderis & dispositionis diuinæ: Si enim, inquit Paulus, cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius. Et: Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiã omnia nobis cum illo donauit? Huic autem nouo fœderi accidit etiã propria ratio testamenti, secundùm quam testamentũ dicitur promissio vel dispositio hæreditatis, per intermediã testatoris mortem obuenturæ his qui nuncupati sunt hæredes. Nouo enim hoc fœdere hæreditas vitæ æternæ à Christo electis promissa & disposita, obuenire eis cœpit per mortem ipsius, per quã clausa eatenus ianua regni cœlorũ est aperta. Vnde ad hanc rationẽ testamentorum secundùm quam Latinis propriè dicitur aliquid testamentum, & Græcis διαθήκη, alludens D. Paulus

Marginal notes: Exo. 24. — Exo. 24. — Rom. 5. — Roma. 8.

in epistola ad Hebr. 8. Ideo, inquit, noui testamenti **A** mediator est, vt morte intercedente in redemptionem earum preuaricationum quę erant sub priori testamento, repromissionem accipiant qui vocati sunt ęternæ hęreditatis. Vbi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamẽtum enim in mortuis confirmatum est, alioquin nõdum valet dum viuit qui testatus est. Sic & in epistola

Galat. 3. ad Galatas Dei testamentum cum hominis propriè dicto testamento comparat. Proinde hoc loco dictio, testamentum, accipi etiam potest nõ simpliciter pro fœdere, sed pro tali dispositione, quæ secundùm receptum vocabulorum vsum propriè dicitur Latinis testamentum, & Grecis διαθήκη. Huius au- **B** tem noui testamenti secundùm hanc rationem intellecti, sanguis Christi etiã est confirmatiuus, quia, vt Paulus declarat, per effusum sanguinem & mortẽ Christi testatoris, dimissis peccatis obuenit electis promissa olim hęreditas vitæ ęternæ, quã adire ante illam mortem nemo poterat, ita vt vsque ad illam testamentum Christi necdum videretur ratum & efficax. Vtrouis autem modo accipiatur hic dictio, testamentum, sanguini tribuitur esse confirmatiuum noui testamenti, non corpori, quia sanguis mortis est symbolum, qua fœdus & testamentum propriè dictum, fit ratum & firmum. De hoc nouo fœdere & testamento multa pędixerũt Prophetæ, vt Isaias cap. 54. 55. 59. 61. & apertissimè **C** Iere. cap. 31. De sanguine huius testamenti, de quo

Zach. 9. sanguine hic loquitur Dominus, vaticinatur Zacharias, dicens: Tu quoq; in sanguine testamenti tui, emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua. Quomodo sanguis Christi nouum hoc testa-

Isaia 53. mentum erat confirmaturus, pędixit Isaias: Si, inquit, posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longęuum, & volũtas Domini in manu eius dirigetur. Cęterùm pro eo quod habent Matthæus & Marcus: Hic est sanguis meus noui testamenti; Lucas, sicut & Paulus, habet: Hic est calix nouum testamentũ in meo sanguine. In quibus verbis verbum, est, quod in Gręcis non est, sed subaudiendum relinquitur, non commodo satis loco positum est. **D** Dicendũ enim potius fuerat: Hic calix est nouũ testamẽtum; vel, vt legimus in Paulo, Hic calix, nouũ testamentum est. Malè autem in quibusdam libris legitur hoc loco: Hic est calix noui testamenti; sicut & non rectè quidam illud, nouum testamẽtum, accipiunt quasi sit accusatiui casus, explicantes sic: Hic est calix nouum testamentum, subaudi, confirmans vel signans (sic enim explicat Dionysius Carthusiensis) cùm Gręcè sit, τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη, id est, hic calix vel hoc poculum, nouum testamentum, subaudi est. Porro ex his verbis sic apud Lucam & Paulum positis, & Lutherus & Oecolampadius assertionis suæ defensionem venati sunt, Et Lutherus quidem præter alia absurda quæ **E** hinc nititur stabilire, colligit hinc nõ esse opus suscepturo Eucharistiam sese prius per contritionem & confessionem de admissis purgare peccatis, sed satis esse vt credat promissioni Christi de remissione peccatorum per Eucharistiæ sumptionem obtinenda. Sic autem argumentatur: Nouum testamentum est promissio remissionis peccatorum, sed calix Christi & sanguis eius, Luca & Paulo testibus, est nouum testamentũ. Est igitur calix Christi promissio remissionis peccatorum. quare consequitur quòd per eius cum fide susceptionem obtinetur remissio peccatorum, & proinde non est necesse ad dignam Eucharistiæ perceptionem, vt prius homini per contritionem & confessionem peccata sint remissa, antequam ad eam suscipiendam accedat. Sed dicendum est certum esse hanc locutionem: Hic calix nouum testamentum est; non posse accipi in proprio sensu, sed in eo quem clariora verba Matthęi & Marci indicant & exigunt. Siue enim calix dicatur accipi pro ipso vasculo potorio, de quo bibebant Apostoli, siue synecdochicè pro sanguine in ipso poculo contento, non potest consistere vt sit in illis verbis propria locutio. Nemo enim dixerit propria locutione vasculum illud potorium fuisse testamentum nouum, quum incertum sit an adhuc extet illud poculum: at nouum testamentum ęternum esse omnes testantur scripturæ. Sed nec sanguis in calice contentus, potest propria locutione dici testamentum nouum, quia vnum tantùm est nouum testamentum, & non multa. At Paulus in epistola ad Hebręos docet ex Ieremia, legem Euangelicam esse nouum testamentum, non est ergo sanguis Christi propriè nouum testamentum. Deinde apud Matthęum & Marcum sanguis dicitur esse noui testamenti sanguis, non est ergo nouum testamentum, non magis quàm sanguis vitulinus fuit testamentum vetus. Postremùm dictionem, calix, non posse hic accipi pro sanguine contento in calice, patet ex eo quod additur: in meo sanguine; quę verba ineptè erunt adiuncta. Non enim concinna fuerit oratio, si dixeris: Hic sanguis est nouũ testamentum in meo sanguine. Debet ergo calix propriè accipi pro ipso vasculo, quod certum est propria locutione non fuisse nouum testamentum. Quocirca necessariò fatendum est verba hęc non in proprio sensu accipienda esse, sed per tropum quendã. Proinde hic iam insurgit Oecolampadius, asserens in hac locutione, quam certum est esse impropriam, aut verbum, est, accipiendum pro significat, aut nouum testamentum pro figura noui testamenti, atq; ex eo colligens similem etiam esse tropum in verbis Matthęi & Marci: Hic est sanguis meus; & ex consequenti etiam in illis: Hoc est corpus meum. Verùm falsum est aut verbum, est, hic accipi pro significat, aut nouum testamentum pro figura noui testamenti. Neq; enim sensus est: calix significat nouum testamentũ, aut est figura noui testamenti, sed significandum est id quod clarius significatur apud Matthęum & Marcũ, nempe quòd calix confirmet & ratificet nouum testamentum. Quia autem calix per sese non confirmat illud, sed per sanguinẽ Christi qui in eo continetur, ideo additum est: in meo sanguine; hoc est, per meum sanguinem. Sensus ergo est: Hic calix confirmat nouum testamentum, idque per sanguinem meũ qui in eo continetur. Proinde aduertere licet idem planè significari verbis à Luca positis, quod significatur verbis à Matthæo & Marco positis, & vtrobique asseri veritatem sanguinis Christi in calice, tantúmq; abest, vt ista locutionis varietas quicquã veritati obsit, vt eandẽ non parum confirmet. Nam quòd apud Lucam nouum testamentum non possit accipi pro figura noui testamẽti, vt vult Oecolampadius, patet ex Matthæo & Marco, apud quos certum est sic accipi non posse, cùm dubitare nemo possit quin nouum testamentum eo modo accipi debeat apud Lucam & Paulum, quo apud Matthæum & Marcum. Similiter quòd nomen, sanguis, apud Matthæum & Marcum non possit accipi pro figura sanguinis, vt ille vult, patet ex Luca & Paulo, apud quos certum

est

est ablatiuum, sanguine, pro vero accipi sanguine. A Insani enim esset dicere nomen sanguis non apud omnes accipi eodem modo. Est autem, quo minus miremur modum illum loquendi qui est apud Lucam & Paulum, non dissimilis modus loquendi & alibi in scripturis, vt cùm Genes. 17. circuncisio dicitur fœdus & pactum inter Deũ & Abraham, seménq; ipsius, quia scilicet circuncisio repræsentabat & confirmabat illud fœdus. Hoc est, inquit, pactum meum quod obseruabitis inter me & vos, & semen tuum post te, Circuncidetur ex vobis omne masculinum. Et postea: Eritq; pactum meum in carne vestra in fœdus ęternum. Restat vt reliqua Christi verba tractemus, quibus specificatur quis sit de B quo loquatur sanguis, & quæ eius efficacia, cùm dicitur: Qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionẽ peccatorũ. Qui pro vobis effundetur, inquit Lucas, sicut de corpore dixit, quod pro vobis datur. Pro multis, habẽt Matthęus & Marcus, vbi per multos quidam intelligunt significari omnes. Nam omnes homines multi sunt. Pro omnibus enim, teste Paulo, mortuus est Christus, quantũ scilicet ex se erat, & quantũ ad mortis eius sufficientiã. (1.Cor.5.) Quia tamen Lucas singulariter dictum scribit, pro vobis, rectius per multos videntur intelligi electi tantùm, pro quibus solis efficaciter sanguis Christi effusus est. Cęterùm quia dicitur in remissionem peccatorũ; hic rursum Lutherus colligit argumen- C tum, quo probet Eucharistiam sumi in remissionem peccatorum, & proinde non opus esse prçuia pœnitentia, & peccatorum per pœnitentiam remissione, sed sufficere vt cum fiducia obtinendæ remissionis peccatorum per Eucharistiam, accedat. Verùm aduertendum Christum non dicere sanguinem suum bibi aut bibendum esse in remissionem peccatorũ, sed effundi aut effundendum. Non enim, inquit, bibetur, sed effundetur in remissionem peccatorum. Promittit ergo remissionem per sanguinis effusionem, non per sanguinis bibitionem. Hæc enim vt dignè fiat, prçsupponit iam obtentam peccatorum remissionem & purgationem siue per baptismum, siue per pœnitentiam, quemadmodum & scriptura D docet, & Ecclesiastica traditio atq; obseruatio, & recta deniq; ratio. (1.Cor.11.) Scriptura quidem, quia Paulus dicit: Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi mãducat & bibit. Et rursum. (Ibidem.) Quicunque ergo manducauerit panem, & biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Ex his enim Pauli verbis semper intellexit Ecclesia grauiter eũ delinquere, qui cum conscientia alicuius admissi criminis ad Eucharistiam accedit, priusquam illud per pœnitentiã & confessionem purgauerit, quod prçter alios plerosque patres, apertè testatur D. Cyprianus, suo tẽpore quosdam id conquerens facere, quod palam E iam docere plerosq; longè iustius Cypriani verbis Ecclesia conqueri potest. Sic enim habet epist. 14. lib. 3. Cùm in minoribus peccatis agant peccatores pœnitentiam iusto tempore, & secundùm disciplinæ ordinem ad exomologesim veniant, & per manus impositionem Episcopi & cleri, ius communicationis accipiant: nunc crudo tempore persecutione adhuc perseuerante, nondum restituta Ecclesiæ ipsius pace, ad communionem admittuntur, & offertur nomen eorum, & nondum pœnitentia facta, nondum exomologesi finita, nondum manu eis ab Episcopo aut clero imposita, Eucharistia eis datur, cùm scriptum sit: Qui ederit panem, aut biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Sed nunc illi rei non sunt, qui minus scripturæ legem nouerunt. Erunt autem rei, qui prçsunt, & hçc fratribus non suggerunt, vt instructi à præpositis faciant omnia cum Dei timore, & cum data ab eo & prçscripta obseruatione. Eadẽ habet & epist. 16. eiusdem libri. Sermone verò de lapsis, prolixius agit de hoc abusu admittentium peccatores sine pœnitentia iusta ad Eucharistię perceptionem, seueriter in eos inuehens: Emersit, inquit, fratres dilectissimi, nouum genus cladis, & quasi parum persecutionis procella sçuierit, accessit ad cumulum sub misericordiæ titulo malum fallens & blanda pernicies. Contra Euangelij vigorem, contra Domini ac Dei legem temeritate quorundã laxatur incautis cõmunicatio. Irrita & falsa pax, periculosa dãtibus, & nihil accipiẽtibus profutura. Non quærunt sanitatis patientiam, nec veram de satisfactione medicinam: Pœnitentia de peccatoribus exclusa est, grauissimi extremíq; delicti memoria sublata est. Operiuntur morientium vulnera, & plaga lethalis altis & profundis visceribus infixa, dissimulato dolore contegitur. A diaboli aris reuertentes, ad sanctum Domini sordidis & infectis nidore manibus accedunt. Mortiferos idolorum cibos adhuc penè ructantes, exhalantibus etiamnum scelus suum faucibus, & contagia funesta redolentibus, Domini corpus inuadũt, cùm occurrat scriptura diuina, & clamet, & dicat: Omnis mundus manducabit carnem, & anima quçcunq; mãducauerit ex carne salutaris sacrificij, quod est Domini, & immunditia eius super ipsum, & peribit anima illa de populo suo. Apostolus item testetur & dicat: Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dçmoniorum. Nõ potestis mensæ Domini communicare, & mensæ dçmoniorũ. (1.Cor.10.) Idem cõtumacibus & peruicacibus comminetur & denunciet, dicens: Quicunq; ederit panem, aut biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Spretis his omnibus & contemptis, vis infertur corpori eius & sanguini eius. Plus modò in Dominũ manibus & ore delinquunt, quàm cùm Dominũ negauerũt. Ante expiata delicta, ante exomologesim factã criminis, ante purgatam conscientiã sacrificio & manu sacerdotis, ante offensam placatam indignantis Domini & minantis, pacem putant esse, quam quidam verbis fallacibus venditant. Non est pax illa, sed bellum. Hæc ille, multa spectantia eodẽ adiungens, ac varia miracula à se conspecta adferens, quibus declaratum est quàm offenderetur Deus quòd ante expiationem criminum quidam ausi fuerint sese communioni ingerere. Prolixũ esset omnes aliorum patrum sentẽtias idem cum diuo Cypriano docentes adferre, ex quibus patet & quomodo locum illum Pauli omnes intellexerint, & quæ fuerit semper Ecclesiæ traditio & obseruatio circa Eucharistię perceptionem. Vnum tantùm addemus Chrysostomum, qui præter alia quamplurima loca sic habet homil. 17. in epistolam ad Hebræos: Plurimi ex hoc sacrificio semel accipiunt in toto anno, alij bis, alij sçpius. Quid ergo est? Quos magis acceptabimus? Eos ne qui semel, an eos qui sçpius, an illos qui rarò accipiunt? Neq; illos qui semel, neq; qui sçpius, neq; qui rarò, sed eos qui cum munda conscientia, qui cum mundo corde, cum vita irreprehensibili. Isti semper accedant. Qui verò tales non sunt, neq; semel. Quid ita? quia iudicium sibi

ſibi accipiunt, & damnationem, & ſupplicium. Et non mireris. Sicut enim cibus naturaliter nutritorius exiſtens, ſi in eum qui prauis cibis corruptus eſt incidat, omnia perdit, & corrumpit, & efficitur occaſio morbi: ſic etiam iſta quæ ad hæc terribilia pertinent ſacramenta. Hæc dicens, non ab vna in anno perceptione vos veto, ſed volo ſemper vos accedere: ſanctis hęc conceſſa ſunt. Hoc etiam diaconus inſonat in illa hora, ſanctos vocans, & per hanc vocem veluti maculas inſpiciēs. Sicut enim in grege, vbi multæ quidē ſalue ſunt pecudes, multæ autem ſcabie plenæ ſunt, neceſſe eſt vt hæ prohibeantur à ſanis: Sic etiam in Eccleſia, quoniā aliç quidem ſunt ſaluæ pecudes, aliæ autem vitiatæ, per hanc vocem prohibentur hæ ab illis, penetrans vbique per vocem illam tremendam ſacerdos, ſanctos vocans & attrahens. Quando enim dicit: Sancta ſanctis, hoc dicit, Si quis nō eſt ſanctus, nō accedat. Hęc ille, multis tamen cauſa breuitatis omiſſis in medio. Cæterum qualis ſemper fuerit obſeruatio Eccleſiæ circa Euchariſtiæ perceptionem, declarat celebre illud Ambroſij factum, qui Theodoſium imperatorem peccatis obnoxium, ab altaris prohibuit cōmunione, quouſq; iuſto tempore peccata ſua pœnitentia & ſatisfactione expiaſſet. Cui ſimile narrat Euſebius lib. 6. Eccleſ. hiſtoriæ cap. 25. de Philippo imperatore, ſic ſcribens: De hoc traditum nobis eſt, quòd Chriſtianus fuerit, & in die Paſchæ, id eſt, in ipſis vigiliis, cùm intereſſe voluiſſet, & cōmunicare myſteriis, ab Epiſcopo loci non prius eſſe permiſſum, niſi confiteretur peccata ſua, & inter pœnitentes ſtaret, nec vllo modo copiā ſibi myſteriorum futuram, niſi prius per pœnitentiam culpas, quæ de eo ferebantur plurimæ, diluiſſet. Ferunt igitur libenter eum quod à ſacerdote imperatum fuerat ſuſcepiſſe, diuinum ſibi ineſſe metum, & fidem religionis pleniſsimam rebus atq; operibus comprobando. Hæc ibi. Antiquā hanc Eccleſiæ obſeruationem demonſtrat etiam quod narratur lib. 8. hiſto. tripart. cap. 1. de Dioſcoro & Eulogio monachis Ægypti, ſacerdotibus ſanctiſsimis. Dioſcorus, inquit, non amplius centum monachis præſidebat. Qui cùm presbyter eſſet, ſacrificia faciens, omnem perfectionem adhibebat, examinando & diligenter diiudicando accedētes ad ſacra myſteria, ita vt expiarent mentē, & mali cuiuſpiam conſcientiam non haberent. Et adiungitur de Eulogio: Eulogius presbyter fertur præſcientiam habuiſſe cogitationum quorumlibet ad ſe venientium, eorúmq; delicta palam redarguebat, & quæcunq; latenter cogitaſſent, ſibi reuelata manifeſtabat. Qui verò aliquid mali geſsiſſent, vel prauum conſiliū habuiſſent, ab altari ſuſpendebat, manifeſtans eis peccatum quod egerant, & diligētia purgatos rurſus ſuſcipiebat. Hæc ibi Sozomenus. Iam & recta ratio multipliciter ſatis conuincit, dignam Euchariſtiæ ſumptionem prærequirere obtentam per ſacramentum pœnitentiæ peccatorum remiſsionem & purgationem. Primùm enim ſi ſacramentum Euchariſtiæ inſtitutum eſt ad obtinendam eius perceptione peccatorum remiſsionem, ſuperfluum ergo erit ſacramentum pœnitentiæ, quod ſecundam tabulam poſt naufragium rectè vocauit Diuus Hieronymus. Quorſum enim opus ſacramento pœnitentiæ, ſi peccatorum remiſsio, ad quam illud valet, facilius & certius poteſt obtineri per Euchariſtiæ perceptionem? Diuerſorum autem ſacramentorum diuerſos oportet eſſe fines & proprios effe-

A ctus, proinde alius eſt neceſſariò finis & fructus perceptionis Euchariſtiæ, & alius pœnitētiæ. Rurſum quòd Euchariſtiæ digna ſumptio prærequirat obtentam prius peccatorum purgationem, agnoſcere licet ex ſimilitudine cibi corporalis. Hic enim non poteſt ſuſcipi niſi ab eo qui viuit corporaliter, ergo ſimiliter cibus Euchariſtiæ ſpiritualis non poteſt rectè ſuſcipi, niſi ab eo qui viuit ſpiritualiter: nec poteſt nutrire eum qui iam eſt mortuus illi vitæ ad quam nutriendam cibus iſte ſumitur. Non viuit autem, ſed mortuus eſt ſpiritualiter, quiſquis criminibus & mortalibus peccatis eſt adhuc obnoxius; non poteſt ergo talis hunc ſumere dignè cibum, qui in vitæ percipitur alimentum. Præterea,
B ſicut ſuprà argumentatus eſt D. Chryſoſtomus, cibus corporalis per ſeſe naturaliter exiſtens nutritorius, ſi ab eo ſumatur qui prauis corruptus eſt cibis, non nutrit, ſed magis perdit, & morbi fit occaſio: ergo ſimiliter & hic cibus ex ſua natura nutritiuus, ſi ab eo percipiatur cuius mēs adhuc eſt eſca peccatorum vitiata, tantùm abeſt vt nutrire eū poſſit, vt illius vitio, grauioris ſit illi futurus occaſio morbi & damnationis. Vnde dicit Auguſtinus lib. de Eccleſiaſticis dogmatibus: Si mēs in affectu peccandi eſt, grauatur magis Euchariſtiæ perceptione, quàm purificetur. Sunt quidem quædā patrum ſententiæ & precationes quæ in ſacrificio miſſæ leguntur, quibus ſignificatur ad peccatorū remiſsionem & mentis purificationem valere Euchariſtiæ per-
C ceptionem, ſed ea intelligi debent de peccatis leuioribus, ſine quibus vita hæc etiam à iuſtis nō ducitur, aut de purgatione reliquiarum quæ ex grauioribus peccatis remanent in mente, aut deniq; de purgatione occultorum peccatorum quæ conſcientiam effugerunt. Sicut enim nutrimentum cibi corporalis eſt neceſſarium corpori ad reſtaurādum id quod quotidie deperditur ex calore naturali: ita & cibus iſte ſpiritualis ad hoc ex ſua valet natura, vt quod quotidie in vita deperditur ſpirituali, manente tamen vita, recuperet & reſtituat. Deperditur autem quotidie aliquid in nobis ſpiritualiter ex calore concupiſcentiæ per peccata venialia. Ad horum ergo purgationem & remiſsionem efficax eſt
D huius perceptio cibi. Purgantur enim & remittuntur venialia per feruorem charitatis, at hunc feruorem renouat & accendit digna Euchariſtiæ ſuſceptio. Proinde D. Ambroſ. in remedium quotidianæ infirmitatis hunc cibum valere teſtatur, dicens lib. 4. de ſacramentis cap. 6. Si quotieſcunq; effunditur ſanguis Chriſti, in remiſsionem peccatorum funditur, debeo illum ſemper accipere, vt ſemper mihi peccata dimittātur. Qui ſemper pecco, ſemper debeo habere medicinā. Et idē Ambroſius lib. 6. cap. 5. Quotidie, inquit, accipito, vt quotidie debito tuo indulgentiam petas. Et in Commentariis ſuper epiſtolam ad Corinth. Medicina, inquit, ſpiritalis eſt, quæ cum reuerentia deguſtata purificat ſibi deuo-
E tum. Quæ omnia manifeſtum eſt eum dixiſſe de purgatione & remiſsione peccatorum venialium. Cùm autem in quadam Collecta precamur vt hoc ſacramentum ſit ablutio ſcelerum, aut vt hæc communio nos purget à crimine, & ſimilia, intelligendum eſt nos precari remiſsionem & purgationem criminum, quorum conſcientiā non habemus, aut purgationem reliquiarum quas relinquunt admiſſa crimina, aut etiā robur ad vitanda ſcelera. Sic enim intelligi poteſt illud: Hęc nos Domine cōmunio purget à crimine, ſcilicet committendo. Sanè

ad

ad occultorum criminum purgationem valere sacram communionem declarat illud quod de Dionysio Alexandrino scribitur Ecclesiasticæ historiæ lib.7.cap.8.Is enim fratrem quendam animo deiectum,quòd ab hæreticis olim baptisma suscepisset, cohortatur debere confidere communioni tam mul ti temporis, quam in Ecclesia consecutus erat per hoc quòd Eucharistię à catholicis recepisset donũ. Et hæc quidem de Eucharistiæ sumptione,quomodo ad peccatorũ valeat vel non valeat purgationẽ.

Cæterùm quod dicitur ‹sanguis effundetur in remissionem peccatorum›communiter intelligitur de effusione facta in cruce, & rectè.Illa enim effusio facta est ad promerendam nobis remissionem peccatorum,& vt per eam fide & sacramentis nobis communicatam absuererur peccata nostra.Duplici enim consideratione,effusus in cruce sanguis Christi peccatorum operatur remissionem, videlicet & ea ratione qua consideratur sanguis Christi meritorius fuisse nostræ purgationis,& ea qua consideratur esse veluti lauachrum,in quo per fidem & sacramenta baptismi & pœnitẽtię abluimur.Sciendum tamen Gręca non habere futurum,effundetur vel fundetur,sed verbum pręsentis temporis,ἐκχυνόμενον,id est, qui effunditur:quod etsi communiter intelligatur positum pro futuro,& ideo dictum esse per verbum præsens,effunditur,quia iamiam sanguis erat in cruce effundendus, aut quia iam cœpta erat Christi passio per proditionem Iudæ: tamen rectè videtur etiam eo verbo intelligi Dominum significasse sanguinem suum tum effundi in vltima cœna,cùm eum discipulis tradidit sumẽdum, non tamen sic vt intelligatur,quemadmodum quidam Lutherani, Dominum asserere suum sanguinem tunc effundi ratione potationis,(Hoc enim volunt,quo hinc iam rursum ostendant sanguinem sumi & bibi in remissionem peccatorum) quasi effundere idem sit quod infundere,sed ratione oblationis, nimirum quia etiam tunc sanguinem suum Christus Deo patri obtulit in remissionem peccatorum,quemadmodum eum fecisse intellexit diuus Cyprianus, vt supra est dictum. In scripturis enim sanguinis effusio in remissionem, semper dicitur ratione oblationis sanguinis Deo factæ.Quod autem de effusione sanguinis facta in cœna intelligi etiam debeat quod dicit Dominus ‹qui effunditur› manifestum videtur ex Luca,apud quem relatiuum, qui non potest referri ad sanguinem, se debet referri ad calicem, vt manifestè patet ex Græcis,quæ habent, τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον.Poculum autẽ non dicitur effundi,nisi quia contentum in poculo Deo libabatur: relatione tamen facta ad effusionem in cruce faciendam, cuius libamen cœnæ fuit repræsentatiuum.Certè Diuus Ambrosius declarat se legisse in verbis consecrationis verbum præsentis temporis, effunditur,illúdq; intellexisse de effusione quæ quotidie fit in sacrificio,cùm in verbis prius citatis dicit: Si quotiescunque effunditur sanguis Christi, in remissionem peccatorum funditur, debeo illum semper accipere, &c. Effunditur ergo quotidie sanguis Christi, idq; ratione oblationis eius quæ fit in sacrificio missæ. Duplex est enim Eucharistiæ vsus, vt prius est insinuatum, nempe offerre & sumere.Et quidem sumptio eius fit directè in vitæ spiritualis conseruationem & augmentum:in peccatorum autem remissionem non fit,nisi indirectè,& modo prius dicto.Oblatio verò eius

A fit etiam directè in remissionem peccatorum, sed quatenus ipsa est rememoratiua eius oblationis & effusionis sanguinis quę facta est in cruce,quæ oblatio sola fons est omnis remissionis peccatorum. Vnde in quadam Secreta oramus: Hæc oblatio nos quæsumus Domine ab omnibus purget offensis, quæ in ara crucis immolata,etiam totius mundi tulit offensam.

Quòd si quæratur quomodo magis dicatur Eucharistia offerri in remissionem peccatorum quàm sumi in remissionem,cùm digna Eucharistiæ oblatio æquè prærequirat obtentam prius remissionem peccatorum, atq; digna eius sumptio; Dicendum, quòd sacerdos pro suorum quidem peccatorum ve- B nialium remissione etiam quoad culpam,obtinenda offert sacrificium, non autem pro peccatorum mortalium nisi oblitorum remissione quoad culpã, sed tantùm pro eorum iam remissorum quoad culpam pleniore remissione,videlicet etiã quoad pœnam, quæ remissa culpa adhuc frequenter manet persoluenda.Pro aliorũ autem peccatis etiam mortalibus non solùm quoad pœnã, sed etiã quoad culpam remittendis offert, pro quorũ peccatis remittendis certum est non proficere ipsius sumptionẽ: vnde in quadam pro fidelibus defunctis Secreta orat Ecclesia:Annue nobis Domine,vt animæ famuli tui hæc prosit oblatio, quam immolando totius mundi tribuisti relaxari delicta.Et suprà auditũ est D.Cyprianum deplorare quod quidam criminibus C polluti auderent sacrã mensam accedere ante purgatam conscientiam sacrificio & manu sacerdotis. Et hactenus quidem quomodo sanguis Christi effusus est,& effundatur quotidie in remissionẽ peccatorum.Notandum autem quòd hęc pars; qui pro vobis & pro multis effundetur, &c.distinguat sanguinem Christi à sanguine animalium veteris legis.Sanguis enim ille vitulinus,de quo dixit Moyses:Hic est sanguis fœderis;effundebatur in vindictæ,cui trãsgressores pacti fierẽt obnoxij, protestationẽ. Christi verò sanguis in vindictæ promeritæ remissionẽ.Idem tamen ille vitulinus sanguis, vt apparet ex epist.ad Hebręos ca.9. sicut & aliorum, quæ offerebantur in lege,sanguis animalium,effun- D debatur in populi expiationem, sed tantùm in expiationem corporalem, vt docet illo loco Paulus. Sanguis verò Christi in remissionem peccatorum, quam effusus in lege animalium sanguis adferre non potuit,vt docet cap.10.eiusdem epist. Apostolus.Et hęc pro explicatione verborum Christi quæ ab eo in calicis traditione dicta Euangelistæ descripserunt.Neminem autem turbare debet, quòd non eisdem omnino verbis nunc fiat cõsecratio calicis à sacerdotibus, quibus verbis Euãgelistæ traditum à Domino calicem descripserunt: Non enim curæ fuit Euãgelistis tradere formam verborum quibus calicis consecratio esset peragenda,sed tãtùm qualibuscunq; verbis rem à Domino significatã expli- E care, quod patet quia non eisdem omnes,sed idem tamen significantibus, traditum calicem significauerunt. De ea autem qua in consecratione calicis vtimur verborum pręscripta forma,dicit Innocentius pontifex titulo de celebratione missarum, cap.Cum Marthę;Credimus quòd formam verborum sicut in canone reperitur,& à Christo Apostoli,& ab ipsis eorum acceperint successores. Sciendum tamen,quòd Græci,vt patet in missa Basilij & Chrysostomi,in consecratione calicis vtantur verbis à Matthęo perscriptis, nisi quòd addãt ex Luca, pro

pro vobis, vnde videtur eam qua Latini vtuntur formam, non esse à Christo traditam Apostolis, nec ab omnibus Apostolis traditam successoribus, (sic enim oportuisset illam apud omnes fuisse eandem) sed à quibusdam Apostolis, aut ab Apostolicis viris sic esse traditam, quibusdam dictionibus additis ob causas ex scripturis ad verba Matthęi. Dictio enim, calix, additur ex Luca & Paulo, idque non sine ratione, nimirum vt intelligamus sanguinem hic nobis proponi in potum, quod non significant verba Matthæi. Dicitur ergo: Hic est enim calix sanguinis mei, hoc est, calix continens sanguinem meum: sicut poculum vini dicitur quod vinum continet, quanquam aliqui malint hanc constructionem transitiuam intransitiuè accipere, vt sit sensus: Hic est calix qui est sanguis meus; vt dictio, calix, synecdochicè accipiatur pro contento in calice. Dictio, ęterni, qua nouum testamentum distinguitur à veteri, ex epistola ad Hebręos, aliisq; scripturæ locis, in quibus dicitur de æternitate noui testamenti, videtur desumpta. Additur etiam ¿mysterium fidei; quo significatur calicem hunc ratione sanguinis in eo contenti, esse rem mysticam & sacram, quæ sola fide percipi possit, videriq; potest hæc pars addita, tum vt fideles admonerentur non perscrutandam esse rem hanc sacram naturalibus rationibus, aliúdque fide hic apprehendendum quàm sensus indicat: tum vt monerentur hanc rem non detegendam & aperiẽdam infidelibus, vt quæ esset mysterium fidei, & proinde solis communicanda fidelibus. vnde August. in sermonibus, quoniam aderant & ethnici auditores, cùm de sacramento corporis & sanguinis Domini verba facit, dicere solet: Norunt fideles quid loquar. Habetur hæc oratio & apud Paulum 1. Timoth. capite tertio, ex quo loco videri potest desumpta, quando à diaconis pręter alia requirit vt habeant mysterium fidei in conscientia pura: quo etiam videtur significasse Apostolos diaconum qui cum episcopo ad mysteriorum fidei tractationem accedit, debere ea mysteria fidei apud se continere, nec temerè ea apud quosuis efferre. Sicut autem verbis Christi descriptis ab Euangelistis, quædam in canone adduntur verba, ita & factis eius. Dicitur enim ¿eleuatis oculis in cœlum ad te Deum patrem; cùm id nullus hoc loco scripserit Euangelistarum, sed desumptum id videtur ex descriptione miraculi multiplicatorum quinq; panum, vbi pręter alia quæ nunc in cœna dicitur fecisse, etiam scribitur aspexisse in cœlum, nisi quis malit cum Innocentio existimare hãc partem desumptam ex Ioanne, vbi Lazari describit resuscitationẽ. Nam & ibi Iesus gratias patri acturus sursum oculos leuasse scribitur. De calice dicitur in canone; accipiens & hunc pręclarũ calicem. Vbi additum adiectiuum, pręclarũ, desumptum est ex illo Psalmi: Calix meus inebrians quàm præclarus est. (Psal. 22.) Quod sequitur in Marco & Matthęo, de nõ bibẽdo vltra ex genimine, id est, generatione vitis, suprà in principio huius capitis est tractatũ, vbi &

A indicata est ratio, quare Dominus istud subiecerit post tradita sacraméta corporis & sanguinis sui. Hoc tamen hic addendũ est, plerosq; huius temporis hęreticos multũ vrgere hęc Domini verba, quibus post porrectum sacrũ calicem dixit: non bibam de hoc genimine vitis; volẽtes ex eo certũ esse, manere post consecrationem vinum, imo in calice nihil esse pręter vinũ, quia Dominus demonstrando, illud vocat generationem vitis, hoc est, vinũ. Quo loco ita gloriantur, vt in eo pręcipuum & ferè vnicum ponant sui erroris fundamentũ. Quorum argumento vt respondeant quidam catholici, asserũt hęc verba non esse dicta à Domino post calicẽ sa- B crum, sed post priorem illũ calicem cuius meminit Lucas, quem volunt alium esse ab isto, vt superius dictum est, proinde dicũt ab Euangelistis Matthęo & Marco hæc per recapitulationem esse scripta. At istud non patitur ordo horũ Euangelistarum. Cùm enim nullius alterius calicis fecerint mentionem pręterquã sacri, quando dicitur, ex hoc genimine, nullus alius calix intelligi potest ab eis demõstratus, quàm cuius meminerũt. Itaq; alij bis similia verba dicta putãt à Domino, semel post calicem legalem & rursum post calicem sacrũ, sed notãt illic dictum esse absolutè de genimine vitis, hîc verò Matthęum dicentẽ Dominũ retulisse de hoc genimine vitis, vt quod in nouo biberat testamẽto, plurimum C differre ostẽderet à priore potu, quasi per hoc genimen vitis, nõ cuiuslibet vitis generatio demõstretur, sed illius quę dicit: Ego sum vitis vera, vt interpretatur Origenes. (Ioan. 15.) Vide Dominum Ruardũ in articulo de Transsubstantiatione. Verùm hæc annotatio nõ est magni põderis, cùm Marcus post calicem non habeat, de hoc genimine, sed tãtùm de genimine, sicut Lucas. Proinde simpliciter dicendũ est, Dominum cùm dicit, de hoc genimine vitis, non demõstrare pręcisè id quod fuit in calice sacro, sed in genere vinũ quod fuerat in mensa, vnde & calix repletus fuit, quem etiã sub nomine vini cõprehendit secũdùm scripturæ morẽ, quomodo Paulus Eucharistiam vocat panem quẽ frangimus, (1. Cor. 10.) scilicet ratione substãtiæ quæ prius fuit, & speciei quæ remanet. D Vnde patet quàm infirmũ sit argumẽtum illud, quo quidam transsubstantiationem panis & vini, quę fit verè in hoc sacramẽto, efficaciter probari posse putant, ex eo quod Christus ante institutionẽ Eucharistiæ, vt ipsi volunt, dixit apud Lucam¿non bibã de genimine vitis; inferẽtes ex eo ipsum è calice sacro non bibisse de generatione vitis, ac proinde ibi vinum nõ fuisse, quòd alioqui non esset verum quod prius dixit: Non bibã de generatione vitis. Primùm enim vt demus hoc dictum esse ante consecrationem, quod tamẽ minus est probabile, tamẽ ex Matthęo & Marco omnino videtur etiam dictum post E calicis consecrationem. Deinde ex incertis, & quæ facilè ac magis probabiliter reiici possunt, nullum dogma stabiliri potest, quin potius hæreticis occasio datur pertinacius retinendi suum errorem, cùm videant tam infirma argumenta contra se proferri.

PRÆDICITVR TRADITIO A DISCIPVLO FIENDA.

Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioan. 13. CAPVT CXXXII.

Q[d]Vum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu,[m] & [b]discumbentibus eis, & †[e]manducantibus[a] illis, [d]protestatus est, & [m]dixit [b]Iesus: [e]Veruntamen, ecce manus tradentis me, mecum est in mensa.[m] Amen [d]amen [m]dico vobis, Quia vnus ▷ ex vobis tradet me[b] qui manducat mecum. [d]Aspiciebant ergo ad inuicem discipuli, hæsitantes de quo diceret.[b] At illi cœperunt contristari, [e]& [a]contristati valde, cœperunt singuli [e]dicere [b]ei singulatim: [e]Nunquid ego [a]sum Domine? At ipse respondens

† a o edẽtibus

▷ a o vestrum me traditurus est

ſpondens [c] *ait* [b] *illis:Vnus ex duodecim* [c] *qui intingit mecum manum in* ‖ *paropſide* [a] *hic me tradet,* [b] *&* [l] *filius quidem hominis vadit* [c] *ſecundùm quod definitum eſt,* [&] [c] *ſicut ſcriptum eſt de eo.* † [l] *Væ autem homini illi, per quem* [c] *filius hominis* ▷ [l] *traditur:* [c] *bonum erat ei* ‖ *ſi natus non fuiſſet homo ille.* [a] *Reſpondens autem Iudas,qui tradidit eum, dixit: Nunquid ego ſum rabbi? Ait illi: Tu dixiſti.* [c] *Et ipſi cœperunt quærere inter ſe, quis eſſet ex eis, qui hoc facturus eſſet.* [d] *Erat ergo recumbens vnus ex diſcipulis eius in ſinu Ieſu, quem diligebat Ieſus. Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis eſt de quo dicit? Itaque cùm recubuiſſet ille ſupra pectus Ieſu, dicit ei: Domine, quis eſt? Reſpondit Ieſus: Ille eſt,cui ego intinctum panem porrexero. Et cùm intinxiſſet panem, dedit Iudæ Simonis Iſcariotæ. Et poſt buccellam tunc introiuit in eum ſatanas.Et dicit ei Ieſus: Quod facis fac citius. Hoc autem nemo ſciuit diſcumbentium ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quòd dixiſſet ei Ieſus:Eme ea quæ opus ſunt nobis ad diem feſtum, aut egenis vt aliquid daret. Cùm ergo accepiſſet ille buccellam,exiuit continuò.Erat autem nox. Cùm ergo exiſſet,dixit Ieſus:Nunc clarificatus eſt filius hominis, & Deus clarificatus eſt in eo.Si Deus clarificatus eſt in eo,& Deus clarificabit eũ in ſemetipſo,& cõtinuò clarificabit eum.*

‖ b o catino
† c veruntamen væ
▷ c o tradetur
‖ b o ſi nõ eſſet natus

C [d] VM HÆC DIXISSET IESVS, TVRBATVS EST SPIRITV, [m] ET [b] DISCVMBENTIBVS EIS.] Lucas poſt illud: hic eſt calix nouum teſtamentum in meo ſanguine qui pro vobis fundetur; ſubiicit Dominum addidiſſe: Veruntamen ecce manus tradentis me,mecum eſt in menſa. Vnde cùm conſtet ſermonem de proditore introductum poſt Euchariſtiæ inſtitutionem, conſtat etiam Iudam ſacræ cœnæ interfuiſſe,& corpus & ſanguinem Domini ſimul cum aliis ſumpſiſſe,quemadmodum hinc colligit in multis locis diuus Auguſtinus. D. Hilarius tamen quia non aduertit Lucæ narrationem, ſed ſolius Matthæi, aſſeruit Iudam non ſumpſiſſe corpus Domini, eo quòd ante inſtitutionem Euchariſtię Matthæus introducat prædictionem proditionis, & quia Dominus dixit poſt traditum calicem:Non bibam de hoc genimine vitis, donec bibam vobiſcũ nouum in regno patris mei. Eo enim ſignificatur,eos quibus Dominus tunc loquebatur, poſtea rurſum bibituros cum ipſo,quod non cõtigit Iudæ. Sic enim habet D. Hilarius ſcribens in Matthęum: Poſt quæ Iudas proditor indicatur, ſine quo Paſcha accepto calice & fracto pane conficitur. Dignus enim æternorum ſacramentorum communione non fuerat. Nam diſceſsiſſe ſtatim hinc intelligitur, quòd cum turbis reuerſus oſtenditur. Neq; ſanè bibere cum eo poterat qui non erat bibiturus in regno, cùm vniuerſos tum bibentes ex vitis iſtius fructu, bibituros ſecum poſtea polliceretur. Hæc ille. Verùm ea qua mouetur ratio, non efficaciter conuincit.Intelligendum enim ſic hanc in duodecim illis Apoſtolis, ex quorum numero erat tunc Iudas,adimpletam promiſsionem, quomodo illa impleta eſt:Sedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael; nimirum quia Dei pręſcientia nõ reputabatur Iudas inter duodecim, ſed magis Matthias, & quia quantum in Chriſto erat, Iudæ deputata fuit ſedes regni cœlorum & conſortium conuiuij cœleſtis,ſed ille ſe indignum his fecit.Dominus ergo ſicut nõ eſt dedignatus ſui proditoris abluere pedes, ita nec ſacramenta ſui corporis & ſanguinis tradere,ſuo facto docens prępoſitos Eccleſiæ,non debere à communione fidelium & ſacramentorum participatione arcere peccatores quamdiu adhuc occulti ſunt, etſi ſibi ſint cogniti,& rurſum demonſtrans ſacra hæc myſteria etiam ab indignis ſumenda, nihil tamen eos hinc percepturos fructus,ſed maiorem damnationem. Ac poſtremùm oſtendens bonis non obeſſe quod in Eccleſia cum malis necdum excommunicatis ſacramenta participent. Cùm ergo poſt exhibitam pe-

A dum lotionem, & tradita ſui corporis & ſanguinis myſteria, & notatam Iudæ impietatem,ille perſeueraret in concepto ſcelere, Dominus in genere prius notatam impietatem, ſpeciatim iam explicaturus, prius turbatus eſt ſpiritu, partim prę dolore ob inſuperabilem Iudæ impœnitentiam,& hinc ſecuturam eius perditionem: partim præ horrore & deteſtatione tanti ſceleris, quod comparatum cum beneficiis Chriſti iam exhibitis, apparebat magis deteſtandum. Vnde hanc ſceleris iſtius deteſtationem conceptam ex collatione eius cum exhibitis beneficiis,Lucas bene inſinuauit, cùm poſt traditũ calicem dixiſſe Dominum refert:Veruntamen ecce B manus tradentis me,mecum eſt in menſa. Quaſi dicat:Etſi meum vobis ſanguinem bibẽdum tradam, & iamiam ſanguis is pro vobis ſit effundendus,tamen ecce manus eius qui iamiam me eſt traditurus,imò qui animo ſuo iam me tradit,mecum eſt in menſa. Pro quo alij tres cum ſolita aſſeueratione Dominum dixiſſe narrant: Amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. Et addit Marcus;qui manducat mecum. In quibus verbis, duplex eſt criminis exaggeratio, nempe & ratione Apoſtolicæ dignitatis,& ratione communionis menſæ,quę etiam ethnicis ſacra eſſe ſolet. Senſus ergo eſt:Verè dico vobis,quantumuis id videbitur vobis abſonũ,& iure videbitur,vnus ex vobis,quos ex omnibus elegi, & multis ſemper beneficiis affeci, qui etiam C nunc eadem mecum veſcitur menſa, me hoſtibus meis eſt traditurus,à tanto ſcelere non abhorrens, neque per Apoſtolicum honorem quo à me affectus eſt, neque per arctiſsimam quam mecum habet familiaritatem. Cæterùm quòd poſt hanc Domini prędictionem & proteſtationem, hoc eſt, denunciationem & aſſeuerationẽ contigit, variè narratur ab Euãgeliſtis:at varia hęc narratio quomodo in ordinem aptum poſsit redigi, indicat ipſius Concordiæ contextus. Veriſimile enim diſcipulos cùm hanc Domini, quẽ ſciebant non poſſe mẽtiri, audiſſent aſſeuerationem,primùm quidem,vt habet Ioannes,ſeſe mutuo aſpexiſſe,hęſitantes de quo diD ceret,& ex vultus mutatione deprehendere cupientes eum qui ſibi male eſſet conſcius.Cúmq; hac ratione non poſſent quicquã deprehendere,quod impudenti conſtantia conceptum crimen Iudas diſsimularet,tum veriſimile eſt id accidiſſe quod narrãt Matthęus & Marcus, nempe quòd cõtriſtati diſcipuli,ob amorem erga Dominũ,& crimen deteſtandum,quo eorũ collegium erat dehoneſtãdum, cœperunt ſinguli rogare Dominũ dicendo: Nunquid ego ſum Domine?Idq; ideo,quia quanquã ſibi bene eſſent conſcij,tamen metuebant ne ſibiipſis parum

essent cogniti,non audentes suæ fidere consciétiæ, sed cupientes Domini iudicio à solicitudine liberari,& rursum quia quisq; cupiebat Domini testimonio suam innocentiã aliis esse probatam,vt à criminis illius suspicione esset liber. Dominus autẽ absolutum proferens lenitatis exemplum,maluit suos ad tẽpus affici mœrore,quàm prodere proditorem, nihil non faciens vt ab impio consilio resipisceret. Itaq; non aliud respondet quàm prius , sed tamen cum maiore emphasi & exaggeratione. Vnus, inquit,ex duodecim,qui intingit mecũ manum in paropside, hic me tradet. Cùm enim prius dixisset; Vnus ex vobis,nũc dicit quod magis pungit, Vnus ex duodecim.Et pro eo quod prius dixit;qui manducat mecum;nunc dicit,quod etiã magis est exaggeratiuum;qui intingit mecũ manum in paropside, hoc est,qui nõ solùm in eadem mecũ vescitur mensa,sed etiã eandem lancem mecũ habet cõmunem, quod est arctissimæ indiciũ familiaritatis. D.Hieronymus intelligit Dominũ his verbis propriè designasse Iudam, sic scribens in Matthęum:Primùm dixerat, Vnus vestrum me traditurus est. Perseuerat proditor in malo : manifestius arguit,& tamen nomen propriè non designat. Iudas cæteris cõtristatis,& retrahentibus manum , & interdicentibus cibos ori suo, temeritate & imprudentia qua proditurus erat,etiã manũ cum magistro mittit in paropsidem, vt audacia bonam conscientiam mentiretur.Itaq; intelligit solum Iudã tum cùm hęc Dominus diceret , intinxisse manum, quia dicitur per tempus præsens; Qui intingit. At si solo Iuda intingente cum Domino manum , hæc dicta sunt à Domino ad designandum Iudam,ergo certũ & manifestum signum agnoscendi proditoris datum fuit Apostolis, quos tamen vsq; ad exitum Iudæ cõstat non agnouisse quem Dominus vellet notare. Notandum ergo Gręca apud Matthęum habere tempus pręteritum,ὁ ἐμβάψας,hoc est,qui intinxit,quanquam apud Marcum sit tempus pręsens,ὁ ἐμβαπτόμενος,id est,qui intingit,sed quod circa exactã temporis rationem est accipiẽdum. Non enim indicare voluit Dominus quid tum ageret Iudas, sed ad quantam familiaritatem admissus esset qui hoc crimen erat perpetraturus, pertinuítq; illud ¿Qui intingit mecum; ad omnes Apostolos, sicut & illud: Qui mãducat mecum;nec dictum illud fuit pro signo agnoscendi proditoris, sed pro criminis exaggeratione.Videri autem potest Dominum cum emphasi quadam manus intulisse mẽtionem,quod per manũ fiat traditio.quasi diceret : qui mecũ manum iam immittit in patina,ac summam amicitiã pręse fert, hic mox eadem manu me tradet. Significant hanc exaggerationem magis verba illa Lucæ:Ecce manus tradentis me, mecũ est in mensa. Cùm autem huiusmodi exaggeratione sceleris bis repetita non corrigeretur Iudas,subiicit Dominus de ipsius vltione , vt quem pudor non vicerat, denunciata emendarent supplicia,& simul addit,quod ad suiipsius & aliorum Apostolorum faciat consolationem. Ad sui enim & bonorũ Apostolorum facit consolationem , quod dicit: Filius hominis vadit,ad mortem scilicet , secundùm quod definitum est , ab æterno scilicet à patre, & sicut scriptum est de eo per Prophetas.Id enim & Christo & Apostolis erat solatio,quod recordabantur & aduertebant Dei ordinationẽ scripturis etiam expressam ita exigere vt in mortem traderetur filius. At ne ob huiusmodi Dei patris ordinationẽ, à culpa & supplicio crederetur proditor esse immunis , mox subiecit: Veruntamen væ homini illi per quem tradetur. Deus enim sua ordinatione non impulit Iudam ad traditionem,sed pręuidẽs eius malitiã seruire posse gloriæ suæ,ordinauit ea vti ad gloriam suã. Causam autem reddit cur væ illi cõminetur,dum adiicit : Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. Quibus verbis Origeniacũ quid significari videtur, quasi homo ille fuerit antequã nasceretur,quia nulli potest bene esse, nisi ei qui fuerit.Sed, vt annotauit D.Hieronymus, simpliciter accipiendũ est significari , multo melius esse non subsistere quàm malè subsistere:vnde pro verbo, erat,rectius verteretur, esset, vt sit:Bonũ esset ei, si non fuisset natus homo ille. Sic enim non significaretur fuisse antequam nasceretur. Sensus ergo est : Melius esset ei, non fuisse natũ omnino , quàm sustinere eam quæ ipsum manet vltionẽ. Euthymius & Caietanus intelligũt hanc Domini sententiã de natiuitate ex vtero,vt sit sensus:Bonũ erat vel fuisset ei, si cùm erat in vtero matris suæ , omnino non fuisset æditus in lucẽ,sed mortuus tunc fuisset,& sepulchrum ipsius vterus matris extitisset. Si enim tũc mortuus fuisset,non incidisset tantã & talem condemnationem, quantã & qualem natus propter immensum proditionis scelus erat excepturus. Notandũ autẽ,quòd non simpliciter dicitur:Bonum esse vel fuisse,si non fuisset ille natus,sed bonum, inquit,erat ei. Diuinæ enim gloriæ illustrandæ,& nostræ saluti procurandæ bonum erat natũ fuisse illum:sed illi bonũ non erat,si consideretur pœnæ grauitas quã erat excepturus. Nam alioqui etiã simpliciter bonum erat ei, natum esse , sed illius pœnæ & condemnationis consideratione bonum ei non erat ; quod nihil est aliud quàm dicere,quemadmodum iam est dictum, melius ei esse nõ subsistere, quàm malè subsistere.

RESPONDENS AVTEM IVDAS QVI TRADIDIT EVM DIXIT: NVNQVID,&c.] Mira Iudæ hic insinuatur impudentia, vt qui inter alios nõ dubitauerit interrogare, num ipse esset eũ proditurus, cùm satis aduerteret ex verbis Domini,nõ latere eũ quis esset se traditurus.Sed quęstio hic oritur, quomodo ex respõsione Domini dicẽtis Iudæ:Tu dixisti;non intellexerint Apostoli quẽ Dominus notare voluisset.Non intellexisse enim patet satis ex Ioannis narratione. Nã quod quidã dicant Dominũ obscurius locutũ,& illud:Tu dixisti,variè posse accipi , nec apertè significasse Iudã esse eum qui proditurus esset Dominũ,firmum non videtur. Apparet enim ex Hebræa phrasi illud ¿Tu dixisti; fuisse affirmantis illud quod quęrebatur.Nã postea pro eo quod Matthęus dicit Dominũ Caiphę quęrenti num ipse esset Christus,respondisse:Tu dixisti.Marcus eum dixisse scribit,Ego sum.Sic & Pilato Dominũ interrogati num ipse esset rex,respõdit Dominus:Tu dicis,quia ego sum.Vnde apparet ex recepta phrasi, illud quod modò respondit Dominus Iudæ:Tu dixisti;perinde valuisse ac si dixisset, Tu es. Proinde dicendũ videtur Dominũ istud sic dixisse voce submissa,vt turbati discipuli nõ aduerterent,nec intelligerent quid Dominus respõderit. Verisimiliter enim credi potest Matthæum hãc de Iuda narrationem intulisse , vt & Iudæ admirandam indicaret impudentiam,& significaret Dominum non tantùm cognouisse quòd vnus ex duodecim se esset traditurus , sed etiam quis ille esset ex duodecim,Non enim est probabile,quòd quemadmodum narratio Matthęi videtur insinuare, Iudas

postquam

post quàm alij omnes interrogassent ¿Nunquid ego sum Domine; & postquã deinde Dominus subiecisset ¿qui intingit mecũ manum; tum demũ velut à Domino notatus, etiam interrogauerit: Nunquid ego sum; sed magis crediderim Iudam inter reliquos etiam interrogasse, Matthęum verò huiusmodi narrationis seruasse ordinẽ, vt postquam Dominum dixit semel & iterum significasse se scire inter duodecim esse suũ proditorem: deinde etiam subiiceret Dominũ non ignorasse quis ille esset ex duodecim, sicq; eius omniscientiam & mirabilem lenitatem congruo ordine nobis cõmendaret. Nam alioqui nõ video quomodo potuerint ignorare Apostoli quis à Domino futuræ notaretur proditionis.

ET IPSI COEPERVNT QVÆRERE INTER SE, QVIS ESSET EX EIS, QVI HOC FACTVRVS ESSET.] Cùm primũ Apostoli, vt habet Ioannes, aspexissent sese mutuo, hæsitantes de quo Dominus loqueretur, & deinde, vt habent Matthęus & Marcus, singuli de se Dominum interrogassent, nec vtraq; hac ratione deprehenderent tanti sceleris authorẽ, tum conuenienti ordine rectè intelliguntur tertiò inter sese disquirere cœpisse, quis esset is quẽ Dominus notabat, vt habet Lucas, si fortè per collationem mutuã, ex signis quibusdam & coniecturis intelligere possent proditionis autorem. Cùm nec hac ratione deprehenderetur autor, vt erat minimè suspiciosus & simplex Apostolorum animus, & studiose tecta Iudæ hypocrisis, tum demum id accidit quod habet Ioannes, vt sibi recumbẽti in sinu Iesu ob nimium dolorem conceptum ex prædictione mortis & proditionis Petrus innueret, & ad quęrendum de proditionis authore instigaret. Præ nimio enim erga Christum amore & zelo Petrus tenebatur summo desiderio cognoscendi proditorem, insurrecturus in ipsum agnitum, & conatum eius prohibiturus, verebatur tamen per seipsum Dominum interpellare, metuẽs ne vt aliquoties sibi acciderat, immodicum eius studium à Domino seuerè corriperetur: proinde per illum statuit Dominum interpellare, quem sciebat singulariter à Domino diligi, quémq; iam videbat proximum Domino assidere, & ex magna familiaritatis fiducia etiã in sinu ipsius recumbere. Innuit ergo huic Simon Petrus, & ipso nutus signo, quodammodo dixit ei: Quis est de quo dicit? Non enim quod in nostra lectione dicitur ¿innuit & dixit; sic est accipiendum quasi prius Petrus innuerit, & deinde etiã verbis illum sit allocutus, sed dixisse intelligendus est, quia ipsum nutus signum pro sermone & verbis illi fuit. Græca enim habent: Innuit ergo huic Simon Petrus, vt interrogaret quisnam esset de quo diceret. Cæterùm cùm omnes suos diligeret Dominus, Ioannem tamen eximiè & singulariter inter omnes diligebat, ita vt singularis ei familiaritatis & dilectionis exhiberet signa, primùm ob singularem eius castitatem, cuius à puero dicitur, teste Euthymio, tantam habuisse curam, vt ne turpem quidem cogitationem vnquam in cor suum ascendere permiserit, ideo etiam virgo postmodum cognominatus est. Deinde propter eximiam animi eius modestiam & dulcedinem, quæ & castitatem eius ornabat, & Christo eum simillimum reddidit, qui de se dixit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Postremùm quia & ipse Ioannes Christum singulari quodam prosequebatur amore. Certè vt illius nobis commendat castitatem, quòd illi postea Dominus suam virginem matrem commendauit: ita eiusdem erga Christum dilectionem singularem ostendit, quòd solus è discipulis in afflictionibus magistri permanserit donec spiritũ emisisset. Eandem dilectionem, sicut & eiusdẽ mansuetudinem ac dulcedinem, spirant epistolæ ab eo scriptę, plenæ dilectionis & omnis dulcedinis. Rursum ipsius modestiã & animi humilitatem declarat illud, quòd in suo Euãgelio, vt hoc loco & alibi, magnifica quædam de se scripturus, suũ nomen conticet, circumlocutiuè se notans, & non dicens: Discipulus qui diligebat Iesum, sed quem diligebat Iesus. Non enim iactantiæ tribuendum est, quòd cùm alij Euangelistæ prætermiserint hãc de ipsius recubitu in sinu Iesu & signo illi singulariter dato historiam, ipse eam de se scripserit, sed quoniam in aliis Euangelistis desiderari poterat, quomodo Iudas egressus sit è cœna & aliorum Apostolorum consortio, eaq; post alios Euãgelistas scribere susceperat, quæ in eis desiderari videbantur, necessariò in horum narrationem incidit. De offula enim Iudæ data postquam ille ingressus est, dicendũ erat, ac proinde etiã de suo recubitu & interrogatione, quę occasio fuit datæ offulæ. Porro quod dicitur Ioannes recubuisse in sinu Iesu, non sic est proculdubio accipiendum, quasi accubuerit mensæ sedens in sinu Domini, nec sic rursum accipiendum videtur quomodo Faber voluit, qui quoniam rusticanũ nimis fuisse indicat si in sinu Iesu discipulus grandæuus incubuisset, quomodo dormiturientes puluino incumbũt, putat hoc recubitu nihil aliud significatũ, quàm quòd propius multo quàm cęteri sese Domino acclinarit, vt propemodum pectori & sinui eius incumbere videretur, sicut solent qui narrantem aliquem audiũt attentius, aut aliquid rogare secretius ex altero desiderãt. Hæc enim intelligẽtia coactior est, & à verborum significatione nimis recedens. Cùm autem pro eo quod hic dicitur discipulus recubuisse in sinu, postea dicatur recubuisse suprà pectus Iesu, aut, vt Græca habent, incidisse super pectus, intelligendũ relinquitur Ioãnem caput suum inclinasse super pectus Iesu, ibiq; quieuisse, Christo fortè altero suo brachio caput ipsius amplexante, atq; ob id dicitur in sinu Domini recubuisse, quia pectus ad sinũ pertinet, & alioqui cum caput Ioannis quiesceret super pectus Iesu, brachiũ ipsius fortè fuit in inferiori sinu ipsius Domini. Quod autem in sinu & supra pectus Ioannes recubuit, inquit Beda, non solùm fuit pręsentis amoris indicium, sed etiã futurę rei signũ, quod scilicet inde vocẽ sumeret quam postmodum cũctis seculis inauditã emitteret. Pectoris enim sinus, sapientiæ est secretum.

Ioan. 21. — *Ioannes quare dilectus.* — *Ioan. 19.*

RESPONDIT IESVS: ILLE EST, CVI EGO INTINCTVM PANEM PORREXERO.] Proprium traditoris necdum exprimit nomen, sed charissimo discipulo panis intincti signo suum Dominus prodit proditorem, idq; conuenienter. Hoc enim signo & Ioanni ostendebatur maxima proditoris impudentia ac ingratitudo, & Iudas rursum prouocabatur ad pœnitentiam priusquam potestas ei fieret perpetrandi sceleris, & aliis Apostolis occultum adhuc Iudæ crimen studiosè tegebatur. Quis enim crederet Dominum post notatum semel & iterum suum proditorem, idq; cum spiritus turbatione, rursum ei huiusmodi beneuolentiæ exhibiturum signum, vt intinctum à se panem porrigeret ipsi? Cõuenienter etiã ob id hoc signo ostensus est à Domino proditor, quia hoc signo, quemadmodum suprà demonstrauit apud Ioannem Do-

Ioan. 13. minus, scriptura proditorē notauit, dicēs: Qui manducat mecum panem, leuauit cōtra me calcaneum suum. Saluator, inquit Cyrillus, nullum aliud signum dedit, quàm quod Propheta prædixerat: Psal. 40. Qui manducat panem meum, magnificauit super me supplantationem. Tinctum enim panem dedit, vt ex hoc ostenderet illum esse qui aduersus se calcaneum suum leuauerit. Hæc ille. Cæterùm tinctio panis, bene etiam conueniebat ad significandum tinctam & infectam ipsius mentem. Quòd autem post acceptam à Christo buccellam vel offulam, (Græcis enim est ψώμιον) introiuit in eum satanas, non fuit causa ipsa buccella, sed peruersitas accipientis. Quoniam enim hoc beneuolentiæ indiciũ debuisset Iudam à suo reuocare proposito, ille verò contrà obfirmato in malum animo, perfricta fronte contemnens Domini & conscientiam, & benignitatē, accipere ausus est de manu Domini signũ amicitiæ: hinc iusto Dei iudicio iam factum est vt totus promitteretur potestati satanæ, illeque in eo pleniorem acciperet potestatem, quod significatur per hoc quod dicitur intrasse in eum satanas. Nam prius quidem Ioannes dixit tantùm, quod diabolus misisset in cor Iudæ vt traderet eum, veluti suggerens ei traditionem; nunc verò dicit satanam in eum intrasse, quia perfectius iam illius occuparit animum, & ex impio reddiderit insanabilem. Post acceptam ergo buccellam introiuit in eum satanas, ita vt introitum buccellæ in os & ventrem secutus sit statim introitus satanæ in cor, sed ex vitio ipsius Iudæ, qui sic se habuit ac si diceret; Vtcunq; velis me deterrere, & lenitate tua abstrahere ab hoc facto, manebo tamen in instituto meo, exequar quod proposui. Non fuit autem proculdubio, vt & Augustines annotauit, panis iste intinctus Eucharistia, cùm hanc, vt ex Luca patet, omnes acceperint ante sermonem de proditore. Tamen ex eo quod in Iuda accidit, discimus quantum sit malum de mensa Domini sacrum accipere panem cum conscientia adhuc sceleribus & proposito peccandi coinquinata. Et hunc enim panem de sua mensa Dominus porrigit in signum amicitiæ, proinde qui 1.Cor. 11. fingens cum Domino amicitiam inter fideles hunc accipit panem, non pascitur eo, nec viuificatur, sed diaboli magis mancipium efficitur, iudicium sibi manducans secundùm Paulum.

ET DICIT EI IESVS: QVOD FACIS, FAC CITIVS. HOC AVTEM, &c.] Græca non habent: Et dicit ei Iesus; sed, Dicit ergo ei Iesus, quia scilicet iam satanas post buccellam intrasset in eum, eumq; totum possidens impelleret & sollicitaret ad facinus, ideo dixit ei: Quod facis, fac citius. Quod facis animo, fac citius etiam ipso opere. Quibus verbis significauit Dominus & potestatem nullam esse Iudæ vel diabolo contra se nisi ex sua permissione; quia nō prius quod animo faciebat Iudas, opere facere potuit etiam iam à satana possessus, quàm illi Dominus dixisset, fac: & desideriũ item subeundę pro nostra salute passionis, cùm dicit, Citius, significauit. Quod autē dicit, fac, non adhortantis est, sed permittētis, quomodo & illud, Soluite templum hoc. Caietanus tamen subtiliter intelligit dictũ pręceptiuè, Fac citius, vt scilicet accipiatur Dominus præcipere non vt faceret Iudas quod faciebat, sed circunstantiam temporis significatam per aduerbium, citius, vt scilicet tēpore illo à Deo decreto faceret, quod animo faciebat. Quãuis enim Deus nō præceperit Iudæ vt faceret, A pręcepit tamen vt tali tempore faceret quod faciebat animo. Diuus Cyrillus autem intelligit hæc verba dicta non Iudę, sed ipsi satanæ, qui dictus est intrasse in illum, eiq; dixisse Dominum, fac citius, velut prouocantem ipsum ad pugnam in qua diabolum erat superaturus. Dictum est, inquit, modò ab ipso Euangelista, ingressum fuisse in cor Iudæ diabolum, cui nunc Christus quia totum hominem possederat, dicit: Quod facis fac citius, id est, tuũ opus quod semper facere tibi cordi est, fac citius, ô diabole. Prophetas occidisti, Iudæorũ animos ingressus: lapidibus eos petiisti qui salutarem Iudæis doctrinam ministrabant: nemini qui à Deo esset mis- B sus pepercisti, magna in omnes atrocitate vsus fuisti: veni post illos ego, nec ignoro te nequaquam quiescere posse, quare quod solitus es facere, nunc quoque facito. His verbis cùm explicauerit illud: Quod facis; deinde explicans eam partem: Fac citius; tandem sic habet: Minantis magis quàm hortantis hæc est oratio. Nam quemadmodũ si vir fortis, aduersus quem fremens quispiam feratur, ipse verò viribus suis fretus, casurum illum non dubitet, magna voce minitans dicat: Quod facis, fac citius, vt meæ dexteræ vires experiaris; non properantis mori verba esse diceremus, sed præscientis potius quia cadet aduersarius: sic Dominus noster Iesus Christus velocius currere diabolũ ad ea quæ C præparauit iubet, vt citius victus atq; vinctus à tyrannide sua orbem dimittat. Hæc Cyrillus, subtiliter quidem, sed extra Euangelistæ intentionē. Nam ad Iudã hæc verba referenda esse patet ex eo quod subiicitur: Hoc autem nemo sciuit discumbentium, ad quid dixerit ei, &c. Itaq; cùm Dominus videret destinatam Iudæ malitiam, eumq; nec pudore, nec metu flecti posse, ac rursum animaduerteret illum non abesse à periculo, quòd iã penè Apostolis proditus esset, ablegat eum sua hac siue permissione, siue iussione, à conuiuio & Apostolorum cōsortio, & patrandi facinoris potestatem facit, dicēs: Quod facis, fac citius. Dubium autem quomodo Ioannes dicat, nēminem discumbentium intellexisse cur id D Dominus ei dixerit, cum iam dixisset illum esse suũ proditorem cui intinctum porrigeret panem, ex quibus verbis facilè erat intelligere cur istud ei nunc diceretur. Sed dicendum, Dominum sicut à Ioanne recumbēti super pectus secretò fuit interrogatus, ita etiã secretò ei signum illud proditoris agnoscendi dedisse. Cùm autem subiicitur: Hoc nemo sciuit discumbentium; intelligi potest Ioannem sese voluisse excludi, sicut & Iudam excludendum esse, reliquit intelligendum. Is enim proculdubio vt erat sibi conscius, intellexit, cur id Dominus ei diceret: Aut si etiam Ioannes nō sciuit, ad quid Dominus illud diceret Iudæ, intelligendum est mentem Ioannis ita fuisse mœrore & diuina voluntate detentam, vt signum agnoscendi proditoris sibi da- E tum secretò, tunc non satis aduerteret & intelligeret, aut si intellexit, non existimauerit tamen tunc instare, vt scelus illud perficeretur à Iuda. Alioqui enim quomodo non zelo accensus contra proditorem, Petro illum indicasset, & cum eo in illum insurrexisset? Certè sicut Matthæus supra dicens Dominum Iudæ quærenti num ipse esset, respondisse: Tu dixisti, tantum significare voluit, Dominum etiam in indiuiduo præsciuisse proditionis authorem, eúmq; tunc expresisse, quanquã vt submissè loquebatur, à turbatis apostolis tunc non aduerteretur quid diceretur, cum eius postea recordarētur:

ita

ita credi probabiliter poteſt,Ioannem hac ſua narratione ſignificare voluiſſe,Dominum non in genere tãtum agnouiſſe proditorem, ſed ſibi eum in indiuiduo oſtendiſſe, quanquam, quia ipſe turbatus eſſet, & Dominus ſubmiſsè loquebatur, non ſatis intelligeret Domini verba, quorum poſtea depoſita turbatione recordatus ſit.Cęterùm eo quod apoſtoli verba Domini non intellexerint,ſed ea in meliorem partem ſunt interpretati,declaratur & quanta fuerit Iudę hypocriſis,& quę fuerit apoſtolorum ſimplicitas & probitas minimè ſuſpicioſa, & rurſum quãta Chriſti ſemper erga Iudam benignitas. Per hæc enim factũ eſt,vt ſuſpicio proditionis non poſſet in cuiuſquam deſcendere mentem.Cùm autem Ioannes non ſimpliciter ſubiiciat, Iudam poſt hæc exiſſe continuò,ſed dicat; Cùm ergo accepiſſet buccellam,exiuit continuò;videri poteſt notare voluiſſe,perditi hominis nullis officiis ſuperabilem crudelitatem & malitiam. Adiicit & temporis quo exiuit qualitatem, dicens: Erat autem nox;ſiue ad exaggerationem impietatis Iudæ, vt quem neque temporis intempeſtiuitas retraxit à ſuo impetu, vt vult Diuus Chryſoſtomus:ſiue potius ad ſignificandum tempus illud conueniens fuiſſe ſceleri perpetrando,atq; correſpondiſſe diſpoſitioni mentis Iudæ,vt quæ auaritiæ tenebris fuit obcæcata,ſeſeque iam exeũdo à Chriſto ſubduxit à vera luce.Nec fruſtra,inquit Cyrillus,dictum mihi videtur,continuò illum exiuiſſe.Magnas enim diabolus ad imperandum eis quos omnino iam cepit,poſsidet vires:cogere videtur ad opus etiam nolentes.Timet(vt credo)diabolus,ne morando locus pœnitentiæ detur, & quaſi à temulentia mentem ſuam rectius cogitans homo eripiat,hac de cauſa feſtinat & impellit. Hæc ille.Et hactenus de his quæ pertinent ad prędictionem proditionis,& demonſtrationem proditoris.In quibus,quod ad morum ędificationem attinet,quædam obſeruanda ſunt in Apoſtolis, quædam in Chriſto, quædam poſtremùm in Iuda. In Apoſtolis monemur non facilè de aliis ſiniſtrè ſuſpicari,ſed dubia in meliorem accipere partem:de nobiſipſis timere, etiamſi nobis non ſimus malè *Rom. 11.* conſcij, iuxta illud Pauli: Tu fide ſtas, noli altum ſapere, ſed time. Poſtremùm, quomodo & nos, ſi malus quiſpiam & nocens in noſtra deprehendatur congregatione, perturbari & dolere oporteat, & quòd ille Deum offendit,& quòd ſanctorum integritatem,quantum in ſe eſt, ſua prauitate labefactat & dehoneſtat,ac corrumpit. Quod cùm Corinthij poſthabuiſſent, admiſſa à quodam fornicatione ea quæ nec inter gentes audiebatur, fuerunt *1. Cor. 5.* vehementer à Paulo increpiti:Et vos,inquit,inflati eſtis,& non potius luctum habuiſtis,vt tollatur de medio veſtrum qui hoc opus fecit.In Chriſto monemur eius patientiæ & benignitatis, qua etiam inimicis noſtris benefaciamus. Et rurſum, vt peccatis occultis mederi quidem monẽdo ſtudeamus, prodamus autem minimè. In Iuda verò diſcimus, quàm cæcum, impudentem, & obſtinatum reddat auaritia eum, cuius ſemel animum occupauit. Et rurſum, quàm verè dixerit Eccleſiaſtes: Peruerſi difficilè corriguntur. &: Nemo poteſt corrigere *Eccleſ. 1. & 7.* quem Deus deſpexerit. Poſtremùm, quomodo in diaboli incidant poteſtatem, qui Dei variis modis inuitantis ad reſipiſcentiam, obſtinato animo pergunt contemnere benignitatem & lenitatem.

CVM ERGO EXISSET, DICIT IESVS: NVNC CLARIFICATVS EST.] Clarificari hic & in ſequenti toto Chriſti ſermone accipitur pro glorificari. Eſt enim Græcis verbum δοξάζω. Mirum autẽ quomodo nunc ſe dicat Dominus glorificatum,cùm iamdudum per miracula fuerit glorificatus:nũc verò inſtaret ſumma eius per crucem variáſq; ignominias humiliatio.D. Auguſtinus intelligit Dominum ſe dicere nunc glorificatum,quia nunc ſeparatus fuit à bonorum conſortio,reprobus diſcipulus,quod ad Chriſti ceſsit gloriam, & quia huiuſmodi ſeparatione ſignificata fuit glorificatio ea quam habebit in nouiſsimo iudicij die,quando in eius congregatione nullus erit malorum, nec aliquis peribit bonorum:vt illud ¿Nunc clarificatus eſt filius hominis; hunc habeat ſenſum:Nunc ſignificata eſt glorificatio filij hominis,quemadmodum ſecundùm Auguſtinũ dictum eſt: Petra erat Chriſtus,pro eo quod eſt, Petra ſignificabat Chriſtum. Quia autem hæc filij glorificatio pẽdet ex eo quod Deus per filium eſt glorificatus, ideo ſubiectũ intelligit ¿& Deus glorificatus eſt in eo; quia ſcilicet filius patris impleuit voluntatem etiã vſq; ad mortem. Itaq; iam ad declarationem & expoſitionem eius quod dictum eſt,putat additum:Si Deus clarificatus in eo,id eſt,per filium, propterea quòd Dei in omnibus adimpleuit volũtatem,etiã Deus viciſſim clarificabit eum per ſemetipſum,donando eum ſcilicet immortalitate, quæ claritas ne diu putetur differenda,ideo additur:Et cõtinuò clarificabit eũ, in reſurrectione ſcilicet,quę principiũ erit eius glorificationis quæ erit in nouiſsimo die,de qua ſupra dictũ eſt ſecundùm Auguſtinũ:Nũc clarificatus eſt filius hominis.In hunc fere modum D. Auguſtinus hunc tractat locũ,addens tamen illud:Nũc clarificatus eſt filius hominis; poſſe etiã intelligi de glorificatione reſurrectionis,de qua dicitur:¿& cõtinuò glorificabit eum;vt quod ait,nunc,non ad imminẽtem paſsionem,ſed ad vicinam reſurrectionẽ pertinere credatur,tanquam fuerit factum,quod erat in proximo iam futurũ.Quoniã autem de alia videtur Dominus loqui glorificatione ſui, cùm dicit:Nunc clarificatus eſt;quàm cùm dicit ſe glorificandũ à patre,conuenientior eſt intelligentia quã indicant D. Chryſoſtomus & Cyrillus,vt ratione paſsionis ſuę, quæ iam exeunte Iuda ad proditionẽ incepta erat, intelligatur Dominus dixiſſe,ſe nunc clarificatum. Paſsio enim Chriſti,etſi hominũ iudicio fuerit ipſius humiliatio,re vera tamẽ eius fuit glorificatio, quia per eam mortẽ & diabolum ſuperauit, & humanũ genus in ſuũ traxit dominiũ.Vnde ſupra dixit:Si exaltatus fuero à terra,omnia traham ad me- *Ioan. 12.* ipſum.Et Paulus:Nos,inquit, prędicamus Chriſtũ *1. Cor. 1.* crucifixum,Iudæis quidem ſcandalum,gentibus verò ſtultitiã,ipſis autem vocatis Iudęis atq; gentibus Chriſtum Dei virtutem & Dei ſapientiam. Quoniam autem per paſsionẽ & glorificationem filij, etiam Deus pater eſt glorificatus,ideo ſubiecit; Et Deus clarificatus eſt in eo,hoc eſt, per eum, vt qui Deo patri vſq; ad mortem obediens fuerit, Deíq; iuſtitiam, miſericordiam, & ſapientiã per mortem ſuam hominibus cõmendauerit.Si enim Deus glorificandus erat in morte Petri,quemadmodũ dicitur Ioannis vltimo,multo magis clarificatus eſt per mortẽ Chriſti. Iam quoniã Chriſtus ſicut per ſuam paſsionem clarificauit Deum,ita etiã meruit viciſſim glorificari vlterius à Deo patre,ideo ſubiicitur: Si,hoc eſt,quia autem Deus clarificatus eſt per filium,etiam Deus viciſsim clarificabit eum, idque non per angelos aut archangelos,aut aliã aliquam

virtutem, sed per semetipsum. Nec differet hác filij clarificationem, sed continuò clarificabit eũ. Quod impletum est quãdo in morte ad filij innocentiam declarandam sol obscuratus est, petræ scissæ sunt, monumenta aperta sunt, velum templi scissum est in duas partes, quando rursum post triduum Deus filium resuscitauit à morte, donans corpus eius immortalitate & gloria, quando item post quadraginta dies assumpsit eum in suã dexteram, & misso in mundum Spiritusancto, nomen eius fecit hominibus gloriosum supra omne nomẽ quod nominatur in cœlo & in terra. De claritate enim Christi, quæ hæc omnia comprehendit, rectè intelligitur dictũ Deum clarificaturum filium continuò per semetipsum, de qua & suprà dixit: Venit hora vt clarificetur filius hominis. Cùm autem Iuda pręsente Dominus de sua passione loquẽs, tristitiam præ se tulerit, turbatus spiritu, & cum mœrore proditionem sui frequenter inculcans, nunc Iuda absente ad cõsolandum Apostolorum animos ob instantem proditionem & mortem mœstos, passionem suam iam cœptam & iamiam complendam glorificationem vocat, suiq; vlteriorem glorificationem instare pręդicit. Nunc, inquit, clarificatus est filius hominis, quasi diceret: Quanquã iam ad proditionem Iudas exierit, meaq; iã instet passio, imo cœpta sit, non est tamen quod adeo tristemini, quin potius mecum

A gaudere debetis. Nunc enim clarificatus sum, & Deus in me, eo quòd iam potestate Iudæ data, me sponte tradidi ad mortem, meaq́; iam cœpta sit passio, quæ mea patrisq́ue est glorificatio. Sibi autem Dominus tribuit glorificationem patris per suam obedientiam & mortem, patri verò tribuit sui glorificationem per resurrectionem, ascensionem, &c. quanquam & pater seipsum glorificauit per filij mortem, & filius seipsum per resurrectionem, eo quòd mors voluntaria Christi, vnde pater glorificatus est, infirmitatis fuit humanæ, resurrectio verò virtutis diuinæ. Etsi enim, inquit Paulus, mortuus est ex infirmitate, tamen viuit ex virtute Dei. 2.Cor.

Porro ad nostrã vtilitatem, ex priori illa sententia:

B Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo; discamus afflictiones & mortes iustorũ, esse & Dei & ipsorum glorificationẽ, contrà quàm vulgus sentit. Ex posteriori verò sententia: Si Deus clarificatus est in eo, &c. discamus quòd si & nos glorificauerimus Deum, glorificabimur omnino ab eo. Quicunq; enim, inquit Dominus, honorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnũt me, erunt ignobiles. Glorificatur autem in nobis & per nos Deus, nõ solum cùm pro illo afflictiones & mortem patimur, sed & cùm sordibus peccati abiectis, illustrem virtutibus vitam viuimus. Hoc enim

C pacto ad gloriam Dei homines viuere dicuntur.

CONTENTIO DISCIPVLORVM PRO PRIMATV SEDATVR, & prædicitur eorum abnegatio. Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioan. 13.

CAPVT CXXXIII.

F [e] *Acta est autem & contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic, sed qui maior est in vobis, sit sicut iunior: & qui præcessor est, sicut ministrator. Nam quis maior est, qui recumbit an qui ministrat? nónne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos iudicantes duodecim tribus Israel. [d] filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me, & sicut dixi Iudæis: Quò ego vado, vos non potestis venire. Et vobis dico modò: Mandatum nouum do vobis, Vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem: in hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quò vadis? Respondit Iesus: Quò ego vado, non potes me modò sequi, sequèris autem postea. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modò? animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? [c] Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce satanas expetiuit vos, vt cribraret sicut triticum: ego autem rogaui pro te, vt non deficiat fides tua: & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. [b] Et [a] tunc † [e] dicit illis' Iesus: Omnes [a] vos ▷ [e] scandalum patiemini' in me in ista nocte, ‖ scriptum est enim': Percutiam pastorem, & dispergentur oues [a] gregis. † [e] Postquam autem' resurrexero, præcedam vos in Galilæam. ▷ [a] Respondens [e] autem [l] Petrus ‖ ait illi': [e] Etsi omnes scandalizati fuerint [a] in te, † [b] sed [e] ego nunquàm' [a] scandalizabor. [e] Domine, tecum paratus sum, & in carcerem, & in mortem ire. [b] Et ▷ [l] ait illi Iesus': [m] Amen [d] amen [p] dico tibi [e] Petre, [e] Quia [b] tu hodie [e] in nocte hac ‖ priusquam' [b] gallus † [e] vocem bis dederit', ter me ▷ es negaturus' [&] [k] non cantabit [e] hodie [k] gallus, donec ter † abneges' nosse me. [b] At ille amplius loquebatur [&] [a] ait illi Petrus. ‖ [e] Etiam' si oportuerit me † simul commori tibi', non te negabo. Similiter [b] autem [e] & omnes [a] discipuli ▷ dixerunt'. [c] Et dixit eis: Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Dico enim vobis, Quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me finem habent. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladij hîc. At ille dixit eis: Satis est.*

† b o ait eis
▷ b o scãdalizabimini
‖ b quia scriptũ est
† b sed postquam
▷ b Petrus autẽ
‖ c qui dixit ei
† b nõ ego
‖ ▷ c ille dixit
‖ a o antequam
† a o negabis
† d o neges me
‖ b Et
† a o mori tecum
▷ b dicebat

F [c] ACTA EST AVTEM ET CONTENTIO.] Post ea quæ ex Ioãne posita sunt in fine capitis præcedẽtis, illa quę apud Ioannem sequuntur vsq; ad finem cap. 13. clauduntur pręditione negationis Petri: at ante hanc post pręditionẽ proditionis Lucas interserit contentionem Apostolorum pro primatu. Hanc ergo oportebat ex Luca inserere inter

D verba Domini à Ioanne descripta. Itaq; cùm dixisset Lucas Apostolos inter se quæsisse quis ex ipsis Dominum esset traditurus, subiicit: Facta est autem & contentio inter eos. Hoc est, sicut fuerat inter eos quæstio quis ex eis Dominum esset proditurus, ita etiam facta est inter eos cõtentio & quęstio quis eorum videretur ipsi Domino maior esse.

Huius

Huius contentionis cum variam diuersi afferant occasionem, probabilius est eandem nunc fuisse causam, quæ fuit vt & olim eadem quęstio inter Apostolos fuerit agitata, vt scribitur Matthæi 18. Marci 9. & Lucæ 9. in capite Concordiæ 70. Et rursum vt filij Zebedæi peterent in regno Christi primatum, propter quod cum indignarentur reliqui discipuli, omnino similia omnibus Apostolis dixit Dominus ad reprimendum huiusmodi primatus ambitionem, qualia nunc dicta hic commemorat Lucas, qui illam de filiis Zebedæi historiam prętermiserat. Sicut ergo prędictio passionis & mortis Dominicę, occasio fuerat Apostolis olim contentionis pro primatu, eademq; fuit occasio postulationis filiorum Zebedęi: ita & modo quia audierunt Dominũ tradendum & moriturum, inter se se disquirere cœperunt, quis eorum esset maior, qui scilicet post Dominum aliorum princeps esset, aut quis in regno eius quod statim à morte putabant auspicandum in terris, primum post Christum regem obtineret locum. Dixerat enim etiam se mox clarificandum à Deo, vt est apud Ioannem in fine capitis pręcedentis, ideoq; vel illorum etiam verborum occasione, in hanc contentionem inciderũt. Vnde agnoscere etiam licet quàm commodè hæc Lucæ narratio in Cõcordia sit posita post illa Christi ex Ioanne verba, de sua glorificatione imminẽte. Cæterùm quæ hic Dominus respondit apostolis suprà ex magna parte tractata sunt in cap. Concordiæ 104. circa similem locum ex Matthęo & Marco, proinde hic tantum quæ sunt huic loco peculiaria sunt tractanda. Inter quę primum occurrit ꝙ hic dicatur; qui potestatem habent super gentes, benefici vocantur. Quod vt intelligatur, aduertendum est Lucam dum dicit εὐεργέται, id est, benefici, vocantur, explicuisse non tam vsum quàm vim & significationem dictionis Hebraicę, qua hic verisimile est Dominum vsum. Probabile enim est Dominum hic vsum dictione נְדִיבִים Nedibim, quæ Hebręis principes significat, idq; ratione liberalitatis, quę decet principem. Vnde Septuaginta fere eam vertunt per dictionem ἄρχων, vt Psal. 112. Vt collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui. & Psalm. 117. Bonum est sperare in Domino, quàm sperare in principibus. His enim locis, Hebręis est dictio Nedibim, Gręcis verò ἄρχοντες. Itaque cùm dicitur: benefici vocantur; significatur eos affectare huiusmodi titulos & nomenclaturas quibus commendetur eorum munificentia & liberalitas, eosq; magis vocari huiusmodi nominibus quàm esse quod vocantur. Iam cum sequitur: Sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior; (iunior enim legendum est, non minor, cùm Gręcis sit νεώτερος) dictio, iunior, ad submissionem magis pertinet quàm ad ætatem. Sicut enim honoris causa quidã dicuntur presbyteri, hoc est, seniores: ita & contẽpti, iuniores. vnde est illud Psalmi: Adolescentulus sum ego & contemptus. Nam Hebręis צָעִיר tsair sonat iuuenem & nullius authoritatis. Sensus ergo est: Qui in vobis est honoratior, sese gerat vt contemptior. Cùm autem sequitur: Et qui pręcessor est, sicut ministrator; pro pręcessor, Gręcis est ὁ ἡγούμενος, quę dictio etiam significat ducem & rectorem, cui magis conuenire videtur quod sequitur; sicut ministrator. Pugnant enim presidem esse & ministrum esse. Interpres tamen ideo videtur vertisse pręcessor, quòd ministri sit sequi suum dominum. Cęterum sensus semper eodem recidit, nimium ꝙ

Psal. 118.

A qui primatum aliquem est adeptus & regendi munus, sese vt ministrũ gerere debeat, liber scilicet ab omni fastu, & aliorum vtilitatibus inseruiens. Priore sententia gloriæ excludit appetitum, posteriore verò potestatis abusum, sicut & duabus quas de principibus ethnicis pręmisit, sententiis notauit in eis & potestatis in subditos abusum, cùm dixit: dominantur eorum; & glorię appetitum, cùm dixit; benefici vocantur. Porro sicut apud Matthęum & Marcum in prędicto loco Dominus in suis primatùs appetitum corrigit, primùm proposito exemplo gentilium principum, quos vt abominabantur, ita imitari non deberent: & deinde proposito exemplo
B suipsius, cuius vt erãt discipuli, ita conueniebat esse sectatores: sic & hoc loco facit, sed paulo efficacius & diuersius hic sui proponit exemplum, dicens: Nam quis maior est, qui recumbit ad mensam, an qui recumbenti ministrat? Certe qui recumbit. Ego autem cùm re vera in vobis sim maior, vtpote Dominus vester & magister, non tamen me tanquam maiorem gero, ita vt accumbã vobis mihi ministrãtibus, sed in medio vestrum, id est, inter vos sic sum sicut qui ministrat accumbenti. Quod ob id dicit, quia iã eorũ pedes abluerat surgens à cœna, semperq; in conuiuio cum Apostolis accumbens, panẽ & cibum illis frangere & dispensare solitus fuerat.

C VOS AUTEM ESTIS QUI PERMANSISTIS MECUM IN TENTATIONIBUS. Alia iam ratione Dominus affectum primatus in suis reprimit, nimirum quòd omnibus regnum & summus in regno suo locus & honor esset deputatus, sed ad quem non nisi per tribulationes, quas iam secum cœperant perferre, essent peruenturi: sicut nec ipse ad regnum peruenturus esset, nisi per tribulationes. Hoc est ergo quod dicit: Frustra cõtẽditis inter vos, quis vestrũ sit maior. Singuli enim eritis maximi. Nam cùm hactenus mecũ perseueranter humilitatis viam triueritis, permanẽtes mecum in tentationibus meis, quas à Iudæis pertuli, ob quas plerique defecerunt à me, factusque fui
D etiã fratribus & amicis meis offendiculũ, ideo quẽadmodum pater veracissimus mihi disposuit & parauit regnũ, ita & ego, cui tutò credere potestis, dispono iam & addico vobis regnum, vt qui mecum in afflictionibus perseuerastis, mecum etiam perseueranter postea regnetis. Sicut enim pater per tribulationes disposuit mihi regnũ, ita dispositũ à me regnum vobis, nõ licet adire nisi per tribulationes, labores, & ærumnas, sed quas abundè vobis compensabo. Neq; enim simpliciter dispono vobis regnum, sed regni mei plenum perfectúmque consortium, nimirum vt edatis & bibatis super mensam meã in regno meo, hoc est cunctis vitę futuræ delitiis in summa gloria mecum pariter fruamini, ac
E insuper parem mecum quodammodo obtineatis cũ summa gloria potestatẽ, ita vt sedeatis super thronos duodecim, iudicãtes mecum in nouissimo die duodecim tribus Israel. Itaque cogitantes quanta vobis parata sit dignitas & præeminentia ac rursum quòd ad eam non nisi per afflictiones sit paratus aditus, mittite hanc de primatu cõtentionẽ. Hic seruiendum est, & patiendũ, alibi regnabimus. Ex qua explicatione patet quàm conueniens sit hęc ratio Domini atq; efficax, quodq; duplici nomine cogitationem ambitionis deponendã esse doceat, nẽpe & quia omnibus iam certò paratum esset regni consortium, & quia hic potius de afflictionibus est cogitandum quàm de honoribus: sicut & filios

Zebedæi cùm primas ſedes poſtularent, Dominus ad cogitationem afflictionum reuocat,dicens : Poteſtis bibere calicem quem ego bibiturus ſum? Obſeruandum autem quàm blandè ac leniter Dominus ſuorum ruditatem inſtruat, & toleret, cùm in eo peccarent quod maximè ſuo regno aduerſabatur, & cuius cauſa tam ſępe iam eos caſtigarat, peccarent item tempore alieniſsimo. Ipſe enim abibat iam pro eis moriturus, proditionis ac mortis ſuæ effecerat mentionem, & illi contendebant inter ſe de principatu terreno: nec tamen ſeuerè eos increpat, ſed blandis rationibus corrigere ſtudet, ſuo exemplo nos docẽs, quanta lenitate aliorum imbecillitaté & ruditaté tolerare debeamus: quodq; pigere nos non debeat rudibus vnum & idẽ frequenter inculcare, donec proficiant ad perfectiora. In hoc enim exemplum Dominus paſſus eſt tandiu in Apoſtolis tantam ruditatem & imperfectionem hærere, & ſimul ob id, vt in nobis efficacius eximeret humanos affectus quibus tunc diſcipuli erant obnoxij, vtq; ruditatem Apoſtolorum & imperfectionem comparantes cum eorum perfectione, quam poſt acceptum Spiritum ſanctum mox conſecuti ſunt, cogamur mũdi conuerſionem per eos factam, diuinæ aſſcribere virtuti, & diuinum agnoſcere opus. Cæterùm quid ſit ſedere ſuper ſedes duodecim, & quomodo hæc Chriſti promiſsio ſit impleta, quanquam Iudas exciderit, dictum eſt in cap. Concordiæ 100. circa illud Matthæi: Vos qui ſecuti eſtis me, ſedebitis ſuper ſedes duodecim, &c.

FILIOLI ADHVC MODICVM VOBISCVM SVM. QVÆRETIS ME, &c.] Prædictionem negationis Petri omnes quidem ſcribunt Euangeliſtæ, ſed non omnes eodem loco, neque ex eadem ſermonis occaſione ad eam commemorandam veniunt. Matthæus enim & Marcus poſtquam Dominum dicto hymno exiiſſe in montem oliuarum ſcripſerunt, ſubnectunt prædictam à Domino trinam Petri negationem, Lucas verò & Ioannes eam deſcribunt priuſquam Dominum domo exiiſſe commemorent. Nec videtur commodè dici poſſe aut illos duos recapitulando ea poſuiſſe, aut iſtos præoccupando, quia Matthæus ſic negationis prędictionem ſubiungit poſt exitũ Domini, vt ſignificare videatur ſe ordinem narrationis ſeruaſſe, cùm dicat : Tunc dixit illis Ieſus. Ioannes verò hanc prædictionem factam ante exitum ſignificat, cùm poſtea ſubiungit Dominum dixiſſe: Surgite, eamus hinc. Iam pręterquam quòd non eodem loco hanc prædictionem commemorent Matthæus & Marcus, quo Ioannes & Lucas, etiam diuerſas à Ioanne & Luca præmittunt Domini ſententias, quibus permotus Petrus illam protulit præſumptionem vel cum Domino, vel pro Domino moriendi, cuius occaſione Dominus illi prædixit trinam ſui negationem. Nec Matthæus tantum & Marcus diuerſas à Ioanne & Luca præmittunt huiuſmodi ſententias, ſed & Lucas diuerſas à Ioanne præmittit, vt patet ſingulorum ſeorſum legenti narrationem. Itaque ob has rationes ſunt plerique, qui cum Auguſtino ſentiunt ter Petrum expreſsiſſe præſumptionem ſuam diuerſis locis ſermonis Chriſti, & ter illi à Domino reſponſum, quòd ante gallicantum ter eum eſſet negaturus, ſicut ei poſt reſurrectionem ter reſpondenti ꝙ Dominum amaret, ter à Domino vt oues eius paſceret mandatum eſt, vt alia ſit prædictio negationis quæ eſt apud Ioannem, alia quæ apud Lucam

A & poſtremùm alia quæ apud Matthæum & Marcum. Sic autem Diuus Auguſtinus hanc ſententiam putat eſſe probabiliorem, vt tamen non reiiciat eam rationem concordandi Euangeliſtas ſi inueniri poſsit, qua omnium commemorationes in vnũ redigantur, & demonſtretur ſemel Dominum prędixiſſe Petro præ aliis de ſe præſumenti, quòd eũ ter eſſet negaturus. Talem autem rationem indicat Concordia, quæ ratio Euangeliſtas redigendi in vnum, vt eſt commoda, ita eſt plauſibilior priori illa conciliandi Euangeliſtas ratione, quamuis illa videatur facilior. Si enim aduerterimus Euangeliſtarum ingenium & morem, frequenter depre-

B hendere licebit, eos cum idem vnumq; ſunt narraturi, diuerſa occaſione ad eius peruenire narrationem, diuerſam tamen hanc narrationem redigi poſſe in vnum facilè, ſi quæ ab vno ſunt prætermiſſa, ex aliis addantur, & interſerantur dictis alterius. Sane ſi ſecundùm aliorum ſententiam, Dominus Petro ante exitum è domo prędixit negationem, ſemel, vt eſt apud Ioannem, & ſecundò, vt eſt apud Lucam, intoleranda plane fuerat Petri pręſumptio, qui poſt tertiam illam negationis prædictionem, quæ eſt apud Matthæum & Marcum, & creditur facta poſt exitum, auſus eſt dicere adhuc: Etiamſi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Id enim eum dixiſſe Matthæus & Mar-

C cus commemorant. Plauſibilior ergo eſt, ſiue ſpectemus Euangeliſtarum morem, ſiue Petri erga Dominum reuerentiam, ea ratio qua Euangeliſtarum narrationes in vnum rediguntur, quam & Ammonius eſt ſecutus. Cùm autem à Ioanne ſatis conſtet prædictionem negationis factam in domo, cui & Lucæ concordat narratio, eáque negationis prædictio à Ioanne & Luca ſubiiciatur his quæ prius ſunt in Concordia ex Ioanne & Luca poſita, neceſſarium fuit modo eam in Concordia ponere, & Matthęi & Marci narrationem recapitulando poſitam, iam ſuo loco coniungere narrationi Ioannis & Lucæ. Non enim quia poſtquam dixiſſet Matthęus; Et hymno dicto exierunt in

D montem Oliueti; ſubiicit, Tunc dixit illis Ieſus; conſequitur negationis prædictionem quam ibi proſequitur Matthæus, contigiſſe poſt exitum. Frequenter ſiquidem Matthæus aduerbium, tunc, ſic ponit, vt non ordinem dicendorum cum iis quæ mox ſunt dicta, ſignificet, ſed ſimpliciter ſit idem quod, in illo tempore, ac temporis alicuius demonſtret latitudinem. Sic & hoc loco dicens: Tũc dixit illis Ieſus; ſignificare tantum voluit quòd in illo tempore, in vltima ſcilicet illa nocte, Dominus hęc dixerit diſcipulis: non autem quòd poſt exitum dixerit, quę ante exitum interea cum adhuc aſsiderent menſæ, dicta patet ex Ioanne. Et hactenus quidem de Concordię ratione. Supereſt

E vt ad verborum Chriſti explicationem deueniamus. Itaque cum iam abiiſſet Iudas proditionem perpetraturus, & iam inſtaret tempus paſsionis ſuę, Dominus valedicere volens reliquis ſuis quos amabat diſcipulis, multa cœpit cum eis blandè loqui, ſignificans iam adeſſe tempus quo ab eis ſeparandus eſſet, ac modum pręſcribens quo ſe gerere inter ſe ipſo abſente deberent, eoſque ob abitũ ſuum mœſtos conſolans, atq; aduerſus imminentem armans tempeſtatem, ac tandem Deo patri eos oratione commendans. Qua in re imitatus eſt Dominus patris alicuius, filios ſuos quos ſyncerè amat per mortem relicturi, affectũ. Hic enim ſolet

pri

primùm quidem exponere illis tempus iam venisse,quo separari debent qui eatenus simul familiariter vixerunt, ac deinde rationem vitæ præscribere, quam post mortem inter se fratres seruare debeant,præterea & mœstos consolari quibus potest rationibus,ac contra mala quæ præuidet illis obuenire posse eos munire,& postremùm prece fusa,illos Domino commendare.In primis ergo dicit:Filioli adhuc modicum,id est,modico tempore, vobiscum sum.Modicum autem hoc tempus, quo se dicit cum illis futurum,accipi potest dupliciter, vt indicat D.August.Aut scilicet pro tempore illo breuissimo, quo ante mortem & captiuitatem suã futurus erat cum Apostolis.Nam post resurrectionem suam non iam amplius cum eis solito more cõuersabatur,vnde tunc dixit eis,vt est Lucæ vltimo,Hęc locutus sum vobis,cùm adhuc essem vobiscũ; hoc est,cùm adhuc essem in mortali corpore, in quo & vos nunc adhuc estis. Aut potius non solùm pro hoc tempore,sed etiam simul pro toto illo tempore, quo post resurrectionem cum eis corporaliter erat conuersaturus vsq; ad ascensionem suam, mãducans & bibens cum eis per 40.dies,vt est Act.1. De eo enim modico tempore videtur istud accipiẽdum,post quod euenturum erat quod sequitur;quæretis me,secùndùm corporalem scilicet meã pręsentiam,quod post Domini in cœlos ascensionem cõtigit Apostolis,quando desiderabant & cupiebant præsentiam Domini iam absentis.Quod autem sequitur;& sicut dixi Iudæis,&c.sic est distinguendũ, vt illa verba;& vobis dico modo; sint secũda pars comparationis,respondens particulæ, sicut, vt sit sensus:Et sicut dixi olim Iudæis,quo ego vado, vos non potestis venire;ita etiã idem dico vobis modo, nempe quòd quo ego modo vado,hoc est,mox sum iturus,eo vos non potestis venire. Vado enim ad patrem per mortem, eo autem vos vestra opera & virtute omnino nõ potestis venire,aut saltem necdum potestis venire,siue quia per imperfectionem vestram necdum apti estis regno Dei aut morti pro eius gloria tolerandæ, siue quia secundùm patris ordinationem adhuc aliquandiu ad aliorum ædificationem manendum vobis est in mortali hoc corpore. Dixerat istud olim Iudæis Dominus, vt scribitur c.7.Ioannis, in c. Concordiæ 75.vbi tractatum est prolixè an in eodem sensu istud dictum sit Iudæis,quo nunc dicitur Apostolis:& quomodo etiam hîc variè hæc verba possint accipi, sicut etiã nunc est indicatum.Posteriori explicationi,qua intelligitur Dominus tantum significare voluisse ꝙ necdum possent eo venire quo ipse iam ibat,magis conuenit quod mox Dominus Petro quærenti quò
Ioan.8. iret,respondit:Quo ego vado,non potes me modò sequi, sequeris autem postea. Cæterum istud nunc Dominus dixit Apostolis secundùm Chrysostomũ, vt sui in eis excitaret & augeret desiderium. Cum enim aliquem charissimorum discedentem videmus, & eum maxime cum quo nobis non licet abire, maiorem in modum mouemur atque incendimur.

MANDATVM NOVVM DO VOBIS VT DILIGATIS INVICEM, &c.] Cùm se iam abiturum dixisset, & eos adhuc hic esse relinquendos, restabat vt formam præscriberet vitæ, quam inter se seruare deberent. Itaque monet, atque præcipit vt mutuò se diligant, vno hoc pręcepto complexus omnia quæ pertinent ad hoc vt iustè & bene inter se viuant homines, & sine quo iustè &

A bene inter se viuere non possunt. Plenitudo enim legis est dilectio, & sine dilectione nihil rectè sit coram Deo nec constanter fieri possunt quæ iusta cum hominibus requirit conuersatio. Quærendum tamen hîc est, cur præceptum mutuæ dilectionis Dominus vocet nouum mandatum, cum & vetus lex idem contineat mandatum, dicens:Diliges pro Mar.12.
ximum tuum sicut teipsum. Ad quod facilè & breuiter,sed non sufficienter fortasse respondet Diuus Augustinus ideo dici nouum mandatum,quia exuto vetere induit nos hominem nouum.Chrysostomus,Cyrillus,& alij plerique intelligunt, mandatum nouum quod Christus hîc dat, non esse simpliciter diligere inuicem,sed diligere eo modo qui
B significatur cum subditur; sicut dilexi vos; ita vt nouitas præcepti consistat in nouo dilectionis modo,quẽ suo Christus demõstrauit exemplo. Modus autẽ iste dilectionis primũ in eo consistit secundũ D.Chrysostomum,ꝙ sicut Christus gratuitò,& nec prouocatus nostris præcedentibus meritis, nec ob vtilitatem à nobis consequendam nos dilexit:ita & gratis nos inuicem diligamus, non ob acceptũ aut accipiendum bonum. Secundò secundùm Cyrillũ in eo consistit,quòd quemadmodum Christus nos dilexit plusquàm seipsum, ita & nos inuicem diligamus plusquam nosipsos: quo facile declaratur quomodo nouum sit dilectionis præceptum à Christo datum. Lex enim,inquit Cyrillus, fratrem dili-
C gendum esse ait,sicut seipsum.Christus autem magis nos quàm seipsum amauit. Nouus atq; inauditus huius dilectionis modus, quo nos affici iubet, nihil omnino dilectioni fratrum anteponẽtes, non gloriam,non diuitias,non corporis huius mortem, si opus fuerit pro salute fratris mori,quod à beatis saluatoris discipulis factitatum esse videmus. Hæc ille.Postremùm secundùm explicationem Caietani,modus,ratione cuius dilectio à Christo pręcepta dicitur nouum præceptum,& differt à præcepto veteris legis,in eo consistit,vt sicut Christus nos dilexit spiritualiter,& ad vitam æternam, ita nos inuicem spiritualiter diligamus,adnitentes vt ad vitam nos mutuo promoueamus æternã. Legis enim præceptum tantùm formam & modum naturalis
D dilectionis exigebat,vt sicut seipsum homo naturali diligit amore,ita & proximum suum diligeret.At lex Euangelica exigit spiritualem dilectionis modũ,& supernaturalem.Itaque vt hæc tria simul cõprehendamus, modus dilectionis, ratione cuius hoc præceptum plerique intelligunt hic dici nouum,est, vt ad exemplum Christi nos gratuitò diligamus,& ad salutem æternam,propter quam fratribus parandã,facultates imò & proprium corpus parati sumus perdere.Verùm non apparet ꝙ ratione illius modi quem significent illa verba ;sicut dilexi vos;Christus mandatũ hoc iam vocauerit nouum,quia & Ioannes Epistolæ 1.cap.2.& in 2.Epistola cùm hoc nouum mandatum repetit ex Chri-
E sti doctrina,tantùm dicit, vt diligamus alterutrum nec addit,sicut & Christus dilexit nos, quod tamẽ addendum erat,si hoc loco illa verba, sicut dilexi vos, pars sunt præcepti noui,quod modo se Christus suis dare dicit. Et Dominus ipse mox subiicit: In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionẽ habueritis adinuicem; nec addit; sicut dilexi vos. Vnde apparet quòd simpliciter illud ;vt diligatis inuicem;debeat hic intelligi esse mandatũ illud nouum quod se suis dare Christus asserit,quãuis pręceptum hoc non de quauis sit intelligendum

dile

dilectione, ſed de Chriſtiana. Proinde videndum
cur hoc pręceptum dicatur à Chriſto nouum. Et qui
dem ſi Ioannis in Epiſtolis loca obſeruentur, vide-
bimus ob id dici præceptũ mutuæ dilectionis, præ-
ceptum nouum, quòd cum iam moribus hominum
eſſet antiquatũ, & Iudęi illud nimis imperfectè in-
telligerent, Chriſtus nouus magiſter illud renoua-
uit, inculcauit, & abſoluit, non tantũ docendo, ſed
etiam ipſo opere perfectiſsimè adimplendo, & ſuis
per cõmunicationem ſui ſpiritus donando, vt & il
lud ipſi pręſtare perfectè valeant. Et rurſum quia
pro variis legis Moſaicę pręſcriptis & cõſtitutioni-
bus, quæ hoc mandato antiquantur, vnicè & ſingu-
lariter hoc mandatũ Chriſtus exigit. Ob hęc enim
rectè mandatũ hoc etſi vetus, & non ſolùm in lege
datum veteri, ſed etiam ab initio conditi hominis,
tamen nouum dicitur & lex Chriſti peculiariter, de
qua dixit Paulus: Alter alterius onera portate, & ſic
1. Ioan. 2. adimplebitis legem Chriſti, præceptum ſcilicet di-
lectionis. Vnde Ioãnes: Chariſsimi, inquit, non mã-
datum nouũ ſcribo vobis, ſed mandatũ vetus, quod
habuiſtis ab initio. Mandatum vetus, eſt verbum
quod audiſtis. Iterum mandatum nouum ſcribo vo-
bis, quod verum eſt in ipſo & in vobis. Non nouũ
dicit hoc mandatum, ſed vetus, quia traditũ ab ini-
tio: Nouum tamen rurſum, quia in Chriſto manda-
ti huius renouatore verũ eſt. Nemo enim illud ple
nius vnquam impleuit, cùm animam ſuam poſuerit
pro nobis inimicis, & quia in ipſo datur vt idem ſit
in nobis verum, hoc eſt, vigeat in nobis minimè
fucata, ſed ſolida, officioſa, & ardens dilectio. Simi-
li ergo modo mandatum hoc dicitur nouũ, quo lex
Euangelica dicitur noua, & ſpiritus Euangelicus
ſpiritus nouus, & teſtamentũ Chriſti, dicitur nouũ.
Nam & teſtamentum hoc fuit ab initio, ſed quia
per Chriſtum eſt promulgatum ac confirmatũ poſt
vetus teſtamentum, quod per illud antiquatur, ob
id nouum dicitur. Sic enim & mandatum hoc, etſi
ſemper ab initio fuerit traditum, tamen ante Chri-
ſtum nunquam ita celebratum eſt, neque tam ardẽ-
ter, paſsim & perfectè vnquam homines exercue-
runt mutuam inter ſeſe dilectionem. Quod autẽ ſe
quitur in verbis Chriſti; ſicut dilexi vos; additũ eſt
vt prouocatiuum ad obſeruationem præceptę mu-
tuæ dilectionis, per propoſitum exemplum Chri-
ſti. Si enim Chriſtus nos dilexit, & nos multo ma-
gis debemus alterutrum diligere. In hoc tamen e-
xemplo propoſito etiam ſimul indicatur & modus
præceptæ nobis mutuę dilectionis qui ſuprà eſt in-
dicatus, nimirum vt verè, efficaciter & ſpiritualiter
nos diligamus mutuo, parati etiam animã pro fra-
trũ ponere ſalute ſi res popoſcerit. Quod verò ſub
iungitur; vt & vos diligatis inuicẽ; dupliciter po-
teſt accipi. Altero modo, vt ſit repetitio propoſiti
mãdati, qua illud firmius Dominus ſuorum menti-
bus inculcare voluerit, & ſit ſenſus: Mandatũ no-
uum do vobis, vt diligatis inuicẽ, ſicut dilexi vos,
vt, inquam, ſic etiã vos diligatis inuicem præcipio
vobis. Similis repetitio eſt & poſtea in oratione
Chriſti ad patrem, cùm orat pro fidelium vnitate,
dicens; Vt omnes vnum ſint, ſicut tu pater in me &
ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint. Altero mo-
do, verba illa coniungi poſſunt cum eo quod præ-
cedit; ſicut dilexi vos; vt ſignificetur finis propter
quem Chriſtus ſe dicat illos dilexiſſe, & ſit ſenſus:
ſicut dilexi vos, propterea vt & vos diligatis inui-
cem. Sic enim D. Auguſt. ſe ſignificat intellexiſſe,
eum tractans hęc verba habet: Ad hoc ergo nos

A dilexit, vt & nos diligamus inuicem, hoc nobis cõ-
ferens diligendo nos, vt mutua dilectione cõſtrin-
gamur inter nos.
IN HOC COGNOSCENT OMNES QVIA
DISCIPVLI MEI ESTIS, SI DILECTIO
NEM.] Indicatur hic ratio quare ſingulariter dile-
ctionis mutuæ mãdatum eis tradat, ac ſe in ea ſin-
gulariter imitandum velit, nimirum quòd ipſe pri-
mus ſupremam hominibus exhibuerit charitatem,
& in tota pro hominibus diſpẽſatione vnicè & ſin-
B gulariter ſuam erga homines commendauerit cha-
ritatem, quam proinde imitari debeant qui eius
volũt haberi diſcipuli. Diſcipulus enim in eo ma-
giſtrum maximè debet imitari, quod magiſtro eſt
proprium. Dicit ergo: Si velitis haberi apud ho-
mines diſcipuli mei, ex hac re maximè cognoſcẽt
omnes, vos eſſe diſcipulos meos, ſi vos mutuò vi-
derint diligentes. Dilectionem enim mutuam ita
propriè & eximiè ego primus verbo docui & exẽ-
plo; vt eam non ab alio didiciſſe & accepiſſe poſsi-
tis videri quàm à me, & vt contrà non poſsitis vi-
deri mei diſcipuli, ſi ea deſtitutos viderint homi-
nes. Obſeruanda autẽ diligenter nota, qua ſuos di-
cit Dominus agnoſcendos diſcipulos. Ioãnis enim
C diſcipuli ex ieiuniis & vitæ auſteritate agnoſcebã-
tur: Phariſæorum diſcipuli ex veſtitus genere & cę
remoniarum quarũdam obſeruatione: Philoſopho-
rum diſcipuli ex certa ſententiæ cuiuſdam opinio-
ne. At Chriſtus mutuæ dilectionis ſigno ſuos dicit
agnoſcendos, quòd hanc ipſe maximè & exemplo
docuerit & verbo, atque ſolus ſuis poſsit dare ſe-
ctatoribus. Itaque hac nota in primitiua Eccleſia,
agniti ſunt diſcipuli Chriſti, cùm ſcilicet viderent
eis eſſe cor vnum & animã vnam, omniaq; eis eſſe
cõmunia, adeo vt ob id cęterorum nemo auderet ſe
illis cõiungere, vt dicitur in Actis Apoſtolorũ. Sic
& Tertullianus ſuo tempore teſtatur agnitos Chri
D ſtianos, cùm in Apologetico capite trigeſimonono,
explicans Chriſtianorum diſciplinam, totam eam
conſtitiſſe declarat in dilectionis exhibitione, ita
vt ob eam de eis dicerent Ethnici: Vide vt inuicem
ſe diligant, & vt pro alterutro mori ſint parati. Fra-
tres ſeſe mutuo etiam tunc vocaſſe Chriſtianos te-
ſtatur, eosq; quod animo animaque miſcerentur, nihil
de rei communicatione dubitaſſe, omnia indiſcreta
fuiſſe apud eos pręter vxores, cœnam frequẽtaſſe,
quæ ἀγάπη Græca dictione, hoc eſt, dilectio dicere-
tur, in qua inopes quique iuuarentur. Hac nota quo
niam iam paſsim deſtituuntur Chriſtiani, fit vt a-
pud incredulos malè audiat nomen Chriſtianorũ,
nec pro Chriſti diſcipulis apud eos habeantur qui
illius volunt videri & haberi diſcipuli, cùm audiẽ
tes Chriſtũ ſuis charitatem maximè commendaſſe
verbo & exẽplo, cõſpiciunt tamen apud Chriſtia-
E nos principẽ cum principe, regnum cum regno, ci-
uitatẽ cum ciuitate iugibus conflictari bellis, ac in
ter priuatos inſaniſsimas apud iudices tractari li-
tes, & acres omnium inter ſe de quamlibet friuola
cauſa digladiationes. Erũt alia quædã Chriſto pro
pria & ſingularia, vt miracula, ac virtutes multæ: de
dit ſuis certa quædã ſacramẽta, quibus ab aliis di-
ſtinguerẽtur. At his omnibus nõ dixit agnoſcendos
ſuos diſcipulos, ſed ſola dilectione mutua. Miracu-
la enim non omnium erant futura diſcipulorũ, ſed
nec tantùm eorum qui veri germaniq; ipſius futuri
erãt diſcipuli. Siquidem ſupra quibuſdam miracu-
lorum operatoribus dixit ſe in nouiſsimo die dictu
rum: Non noui vos. Sic & ſacramenta non tantùm
vero

verorum futura erant discipulorum, cùm ea cũ catholicis communia habeant hæretici. Dilectio autẽ vt omnibus competit Christi discipulis, ita & solis, omnium aliarum virtutum caput & origo, in Christo singulariter elucens. Ideoq; vera, propria, & certa hæc est verorum Christi discipulorũ nota. Vnde doctè tractans hæc Domini verba scripsit Diuus Augustinus: Tanquam, inquit, diceret: Alia munera mea habent vobiscum non mei, non solum naturã, vitam, sensus, rationem, & eam salutem quæ hominibus pecoribusque communis est, verùm etiam linguas, sacramenta, prophetiam, scientiam, fidem, distributionem rerum suarum pauperibus, & traditionem corporis sui vt ardeant, sed quoniam charitatem non habent, vt cymbala cõcrepãt, nihil sunt, nihil illis prodest. Non ergo in illis quamuis bonis muneribus meis, quæ habere possunt etiam nõ discipuli mei, sed in hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis adinuicem. Hęc ille. Hac nota distinguitur discipulus Christi à discipulo Moysis, quia, vt inquit August. breuis differentia legis & Euangelij est timor & amor. Hac nota dignoscitur omnis hęreticus & schismaticus, vt qui sese à fraterna subtrahat dilectione. Hac cognoscitur non tantum apertè malus Christianus, sed & omnis hypocrita, cùm charitate careat, quantumuis exterius præ se ferat multam sanctitatem. Hac vt homines nos cognituros hic dicit
1. Ioan. 3. Dominus, ꝙ simus ipsius discipuli, ita & Ioannes dicit nos cognoscere nosipsos. Filioli, inquit, mei nõ diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate. In hoc cognoscimus quòd ex veritate sumus. Proinde sicut optandum est vt hac nota Christianorum Ecclesia magis apud incredulos inclarescat ad gloriam nominis Christi, ita vnicuique curandum, vt per eam & sibi & aliis agnoscatur esse verus Christi discipulus.

DICIT EI SIMON PETRVS: DOMINE QVO.] Cùm audiret Petrus Dominum dicentem: Quo ego vado, vos non potestis venire; & præ feruido quodam erga Dominum amore, cuperet semper adesse ei, dolereq; se ab illo separandum, alios præueniens Apostolos, qui ferè illi locũ reliquerunt rogandi & respondendi omnium nomine, rogat quo sit iturus Dominus, quasi omnino secuturus si sciret quo esset iturus. Cui Dominus necdum quidem aperit quo esset iturus, sed tantum repetit quæ prius omnibus dixerat, significans eum meritò illis contentum esse debere, nec de sua promptitudine nimis debere confidere. Addit tamen quod illius dolorem propter separationem mitiget & consoletur, cùm dicit: Sequeris autẽ postea. Cæterùm Diuus Cyrillus duplicẽ affert responsionis Domini sensum, quorum primus est vt significetur Petrum non potuisse tunc Christum ad cœlos eũtem sequi, secuturum autem postea, cùm supernæ ciuitatis ciuis factus, cum aliis sanctis regnaturus esset cum Christo, vt sit sensus; vado ad cœlos quo tu necdũ potes conscendere. Alter sensus est: vado ad mortẽ, ad quam sustinendam tu necdum me potes sequi, nempe quòd necdum indutus virtute ex alto, mortis posset pericula contemnere, & terrorẽ eius penitus superare, quem accepto spiritu facile postea superauit. Vtrumque hunc sensum conuenit simul complecti hoc modo: Vado per mortem ad patrem, tu verò necdum me potes eo sequi, tum quòd imbecillior sis quàm vt mortem possis contemnere, tum quòd necdum sit ordinatum à patre

A tẽpus impletum, quo ad ipsum recipiaris: sequeris autem postea, cùm Spiritu Sancto corroboratus, tempore destinato per mortem pro Dei gloria etiã toleratam, ad patrem quoque in cœlis assumêris. Propriè autem inter Apostolos Petro competit illud: sequeris autẽ postea, quòd hic etiã simili mortis genere, nempe per crucem, sit receptus in cœlũ. Vnde & post resurrectionem Dominus ad hoc significandũ dixit peculiariter Petro: Sequere me; cùm iã parabolicè ei significasset quo genere mortis clarificaturus esset Deum, vt scribitur Ioannis vltimo. Porro quanquam audiret Petrus se nõ semper separandum à Domino quem amabat, tamen
B moræ impatiens, & neque ad tempus sustinens ab eo diuelli: Quare, inquit, nõ possum te sequi modo? Animam meam pro te ponã. quasi dicat: Quid prohibere potest ne te sequar, cùm etiam pro te sim paratus mortem subire si res ita poposcerit? Putauit fortasse Petrus, vt habet Cyrillus, Dominum ad alia Iudæorum loca vel ad alienigenas Christum esse profecturum, qui Iudæorum crudelitatem & furorem superaturi erant, atque ob id quò ad sequelam ipsius posit admitti, paratũ se pronunciat non solum pericula quęuis & mala cum eo pati sed etiam mortẽ pro ipso subire. Aut suspicabatur Christum, ita vt res erat, significare se per mortem itu-
C rum ad aliam vitã, ad quam cũ Christo se sequi posse nunc putauit, quòd & ipse paratus esset pro ipso mori. Et quidẽ his verbis Petrus syncerè suam expresit voluntatem & propositum, virium suarum ignorans imbecillitatẽ, & præ nimio amore ac desiderio plus de se quàm poterat præsumens: Dominus autem inspiciẽs eius infirmitatem, & ob id nõ ignorans nimiæ pręsumptionis esse huiusmodi sermonem, reprimit quidem eius pręsumptionem, nõ tamen seuerè illum incesit, vt qui sciret indiscretam hanc præsumptionem non profectam ex corde ficto, sed amore feruido & incircumspecto. Animã, inquit, tuam pro me pones? Circa quæ verba pul-
D chrè sic philosophatur D. Augustinus ex persona Christi: Itáne, inquit, facies pro me, quod ego nondũ feci pro te? Animam tuam pro me pones? Pręire potes, qui sequi non potes? Cæterùm post hæc verba, priusquam subiiciatur pręd ictio negationis quæ sequitur in Ioanne, iam rectè intelligũtur Petro dicta à Domino quę Lucas refert, quibus non Petro tantùm, sed & aliis imminens ob eorum infirmitatem & diaboli tentationem periculum ostendit.

AIT AVTEM DOMINVS SIMONI: SIMON, ECCE SATANAS EXPETIVIT.] Subiunguntur hæc in Luca post sermonem quo Dominus Apostolorum pro primatu contentionem represit, idque conuenienti ordine. His enim Dominus Apostolos à primatus cogitatione reuo-
E cat ad imminentium sibi periculorum cogitationem vt humilientur, simulque insinuat quis eorum post se sit futurus caput, ne deinceps in eandem recidant contentionem. Dum enim singulariter Petro loquitur, ac pro illo se peculiariter rogasse dicit, eique mandat vt conuersus confirmet fratres suos, satis indicat hunc futurum reliquorum caput. Cęterùm Græca non habent datiuum, Simoni, sed geminatum habent nomen, Simon Simon, quomodo & Beda refert in commentariis, & Diuus Hieronymus in Dialogis contra Pelagium, & Diuus Ambrosius libro de Vocatione Gentium primo, capite vltimo. Seruit autem hæc duplicatio affectui & attentioni excitãdę. Quasi dicat Dominus.

Simon

Simon Simon, magna de te præsumis, sed audi aliud. Ecce, satanas expetiuit vos, &c. Pro, expetiuit, Græcis est ἐξῃτήσατο. Est autem Græcis ἐξαιτῶ, propriè exposcere aliquē ad pœnam aut torturam, quod Latinis dicitur deposcere. Diuus Ambrosius loco prædicto, & diuus Cyprianus epistola quarta libri quarti, & Tertullianus libro de Fuga in persecutione, habent postulauit. Cribraret autem hic translatiuè positum est pro commoueret, concitaret, & tentationem impulsu agitaret, quemadmodum in cribro triticum agitatur & commouetur, cum puluerem quis à tritico vult secernere. Vnde Diuus Cyprianus legit vexaret, Diuus Ambrosius cerneret, Tertullianus discerneret. Sensus ergo est: quòd quemadmodum satanas, id est, aduersarius humani generis olim ad tentationes depoposcit Iob & impetrauit: ita etiam nunc flagitarit tētare, & tentationibus suis concutere & agitare Apostolos, quod & impetrauit. Nūc qui hactenus, vt modò dixit Dominus, permanserant cum Domino in tentationibus ipsius, nunc derelicto Domino dispersi fugerunt. Hinc autem discendum, diaboli potestatem ligatam esse non solùm ad nocendum, sed etiam ad tentandum, vnde & docemur à Christo Deū precari ne ipse nos inducat in tentationē, sed liberet nos à maligno. Porrò bene Dominus tentationem Apostolis inferendam comparat concussioni tritici in cribro, non solùm ad significandum tentationis grauitatem, sed etiam quia sicut triticum ex concussione cribri nihil læditur, sed purgatur à puluere, ita per tentationem Apostolorum collegio illatam, Iudas quidem tanquam puluis excidit & separatus est: reliqui verò tanquam triticum in cribro permanserunt in protectione gratiæ diuinę, purgatiores facti per illā tentationem, nihil verò incommodi ex ea diū contrahentes. Cessit enim ex Dei prouidentia hęc tentatio ipsis contra satanæ intentionem in bonum, quemadmodum & diuo Iob. Similis comparatio est & Amos capite 9. cùm Iudęorum dispersionem Dominus prędicit: Ecce, inquit, mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur in cribro, & nō cadet lapillus super terram. Quo significatur, quòd quemadmodum cùm lapilli simul cum puluere cōcutiuntur in cribro, puluis quidem excidit, remanent autem lapilli: ita per concussionem populi Iudaici, omnes quidem peccatores, qui instar pulueris quem proiicit ventus à facie terræ leues sunt, perituri essent: seruandi autem iusti, qui instar lapillorum sunt graues virtute. Est & apud Ecclesiasticum capite 27. comparatio desumpta à concussione tritici in cribro, sed ad longe alium finem accommodata, cùm dicitur: Sicut in percussura cribri remanebit stercus, sic aporia hominis in cogitatu illius. In qua sententia quidam libri malè habent pro percussura, pertusura, cùm Græcis sit ἐν σεισμῷ, id est, in cōcussione: malè item plerique habent puluis, pro stercus, cùm Gręcis sit κοπρία, quæ dictio propriè stercus significat, sed hic accipi debet pro quisquiliis, & reiectamentis, qualia sunt furfures & paleæ. & est sensus: Quemadmodū in cribro concusso farina trāseunte remanent furfures, sic aporia, id est, angustia hominis remanet in cogitatione illius, quia in afflictione constitutus finit menti suæ elabi bona quibus fruitur, nec ea attendit aut in memoriam reuocat, sed tantum prę oculis habet mala quibus premitur, cogitatione ea semper reuoluens. Sequitur in

A verbis Christi: Ego autem, inquit, rogaui pro te. Et quidem pro omnibus rogauit Dominus. Nam postea in oratione apud Ioannem dicit: Pater sancte, serua eos in nomine tuo. Pro Petro tamen singulariter se dicit rogasse, tum quòd ille grauius erat tentandus & lapsurus, tum quòd ille aliorum erat à Christo constitutus caput, per quem alij erant confirmandi, vnde oratio pro illo redundabat etiā in alios. Rogasse autē se dicit pro Petro, non vt non concuteretur à satana quemadmodum ille postulauerat. Id enim in bonum Petri, Apostolorum, & nostrum, satanæ Deus permissurus erat, sed vt non deficiat, inquit, fides tua, illa scilicet ob quam te

B olim beatum pronunciaui, ob quam te petram appellaui, super quam ædificaturus essem Ecclesiam meam, contra quam portæ inferi nunquam essent præualituræ. Vt, inquam, hęc tua fides, etsi tentationum procellis agitata vacillet, non tamen deficiat. Qua in parte Christus, quē pater semper audit, exauditus est pro sua reuerentia. Nam etsi ore Petrus Christum negauit, fidem tamen semper in corde seruauit: aut si ad tempus etiam fidem perdidit, non tamen ea defecit, quia mox eam recepit. Et quidem satanas non alia ratione postulauit tentare & concutere Apostolos, quàm vt Petri aliorumq; deficeret fides, eaq; deficiente rueret Ecclesiæ ædificium, quod super Petrum & alios Christus erigere

C moliebatur: vt autem suam non assequeretur intētionem, Christi nobis impetrauit oratio, lōge apud patrem efficacior quàm possit esse postulatio satanę, quantumuis iustis munita rationibus, vt proinde eius pro nobis intercessioni magis confidere debeamus, quàm satanæ contra nos accusationē formidare. Quo autem Petrus intelligeret orationem pro se factam etiam ad alios redundare, nec cæteri se à Domino neglectos arbitrarentur, subiecit: Et tu aliquando conuersus, vi scilicet orationis meæ pro te fusæ, confirma vicissim fratres tuos in fide, & spe veniæ impetrandæ. Quibus verbis manifestè satis Christus Petrum cęteris pręficit. Notandum tamen quòd non dicit, subditos tuos, sed fratres

D tuos, officiumque Ecclesiastici prępositi significat esse non dominari, sed confirmare in bono imbeciliores, ac salutis eorū curam agere, cùm dicit: Confirma. Cùm autem Petro tanquam Apostolorum & Ecclesiæ totius capiti dictum sit: Ego rogaui pro te vt non deficiat fides tua, hinc plerique patres recte intellexerunt hanc Christi orationem etiā pertinere ad totam Ecclesiam, atque peculiariter etiā ad cathedram Petri, quę nunc est in Ecclesia Romana, intelligentes virtute huius orationis, totam Christi Ecclesiam nunquam defecturam à fide, imo nec Ecclesiam illam particularem in qua est cathedra Petri, & legitima Episcoporum à Petro succes-

E sio, quę nunc est in Ecclesia Romana. Quod enim Petro dictum est, ad totam Ecclesiam nō pertinet, nisi ratione cathedrę & Ecclesię Petri, quę in tota Ecclesia primatum obtinet. Sicut quod Petro supra dictum est: Tibi dabo claues regni cœlorum; in Petro toti etiā dictū est Ecclesię, quę in Petro claues illas accepit, sed ratione Cathedrę Petri quę eas habet à Petro claues per successionem. Hinc D. Bernardus contra errores Petri Abilaiardi, in Epistola ad Innocentium Papam: Oportet, inquit, ad vestrum Apostolatum referri pericula quæque & scandala in regno Dei, ea pręsertim quæ de fide contingunt. Dignum namq; arbitror ibi potissimū resarciri damna fidei, vbi non possit sentire fides defe-

defectum. Cui enim alteri sedi aliquando dictũ est: Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua? Hæc ille, cuius sententiã in his Christi verbis longe ante intellexit & D. Cyprianus, Epistola tertia libri 1. sic scribens Cornelio de hæreticis: Nauigare audent, & ad Petri Cathedram atq; Ecclesiam principalem, vnde vnitas sacerdotalis exorta est, à schismaticis & profanis literas ferre, nec cogitare eos esse Romanos, quorum fides, Apostolo prędicãte, laudata est, ad quos perfidia non possit habere accessum. Item Hieronymus aduersus Ruffinũ: Romana fides Apostolico ore laudata, non recipit cõtra fidem vllas præstigias, etiãsi Angelus aliter annunciet quàm semel predicatum est. Patet ergo patres intellexisse ex his Christi verbis, singulare priuilegium cathedræ Petri & Ecclesiæ Romanę, pro qua quàm efficax hactenus fuerit Christi oratio, ipsa docet experientia cũ omnibus aliis Apostolicis ecclesiis à fide dilapsis, hæc sola in fide quã ab Apostolis accepit perseuerat. Vnde Lucius ille gloriosus martyr & põtifex ante annos mille & circiter trecẽtos, ad consulta occidẽtaliũ per Gallias & Hispanias Episcoporũ ex authoritate sedis Apostolicę respondens, post explicatam de omnibus eiusdem sedis sententiam, subiungit in hęc verba: Hæc sancta & Apostolica mater omnium Ecclesiarum Christi Ecclesia, per omnipotentis Dei gratiã, à tramite Apostolicę traditionis nunquã errasse probatur, nec hęreticorũ nouitatibus deprauata succubuit, sed vt in exordio normã fidei Apostolicę percepit ab authoribus suis, Apostolorũ Christi principibus, illibata fine tenus manet, secundùm ipsius Domini saluatoris nostri diuinã pollicitationẽ, qui
Luc. 22. discipulorũ suorũ principi in suis fatus est Euangeliis: Petre, inquiẽs, ecce satanas expetiuit vt cribraret vos sicut qui cribrat triticum, ego autem pro te rogaui ne deficiat fides tua. Hæc ille, post quẽ eadẽ habet & Agatho pontifex in Epistola quam scribit contra Monothelicã hęresim ad Cõstantinum imperatorem, & Heracleum, ac Tiberium Augustos. Cùm autem quę per Petrum ad Romanam pertinẽt Ecclesiam, non pertineant ad eam nisi ratione eius qui in sede Petri legitimè succedit Petro, sicut claues regni cœlorum non habet Ecclesia Romana, nisi in eo qui Petro in ea succedit Ecclesia: hinc nõ inefficaciter quidam colligunt ex Christi verbis secundùm patrum intelligentiam acceptis, nunquã etiam à fide defecturum eum qui legitimus fuerit Petri in sede ipsius successor, vt cuius sit, secundùm Christi pręceptum, fide in hominibus per hęreticorũ doctrinam deficiente, cõfirmare fratres suos. De qua re qui exactam requirit disputationem, legat Albertum Pighium lib. 4. Ecclesiasticę Hierarchię, vbi validè contra quorundam calumniam ostendit, nullum vnquam Romanum pontificẽ fuisse hęresiarcham aut hęreticum, & argumentum Canonistarum declarat esse inefficax, quo ex ca. Si papa. dist. 40. colligunt pontificem posse errare in fide, quia in eo capite dicitur, quòd pontifex cũctos iudicaturus, à nemine est iudicandus, nisi fortè deprehendatur à fide deuius, cùm conditionalis nihil ponat, nec affirmet.

[1]ET [a]TVNC [c]DICIT ILLIS IESVS: OMNES [a]VOS [c]SCANDALVM PATIEMINI. Conuenienter prędictis Lucę verbis subiiciuntur hæc ex Matthæo Et Marco Domini verba. His enim iam apertè denunciat Dominus, Apostolorum fidem, propter diaboli tentationem, defecturam

A aut vacillaturam, quod superioribus verbis significare voluit. Cùm ergo dixisset diabolum petiisse, & impetrasse tentationem Apostolorum, his nunc verbis declarat cur id dixerit, & qualis sit futura illa tentatio, ac quando. Omnes, inquit, vos scandalum patiemini in me, hoc est, propter ea quę in me fieri videbitis, à fide deficietis, aut in ea vacillabitis, idque non longo pòst tempore, sed in hac ipsa nocte. Vt autem minus discrederent aut contradicerent huic prędictioni Apostoli, atque vt minus
B propter istud turbarentur, hoc ipsum quòd euenturum erat, in scripturis prędictum esse ostendit. Scriptum est enim, inquit, Percutiam pastorem, &c. Desumptum est autẽ hoc testimonium ex Zacharię 13. vbi sic legimus: Phramea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærẽtem mihi, dicit Dominus exercituum: Percute pastorem, & dispergẽtur oues. Pastor Domini bonus, Christus est, idem & vir cohęrens Domino, aut, vt Hebræa habent, proximus illi est, quia ei consubstantialis, & dilectus filius. Quòd autem gladio Dominus iubet vt super hunc excitetur, & eum percutiat, significat ex Dei voluntate persecutionem contra eum mouẽdam, in qua ipso detento & iam percusso, di-
C spersi fuerunt pastoris huius oues, nempe Apostoli, qui omnes fugerunt, ipso solo inter hostium manus relicto. Itaque quoniam huiusmodi ad gladium facta iussione nihil aliud significatur, bene Dominus siue Euangelista sensum potius quàm verba referens, scriptum dicit ex persona Dei: Percutiã pastorem, &c. Ne autem dispersi Apostoli desperarent, & ob fugam putarent se non recipiendos rursum in Christi gratiam, promittit se post resurrectionem suam venturum ad illos. Postquam, inquit, resurrexero, pręcedam vos in Galilęam. Magna consolatio, quòd se dicat pręcessurum. quasi dicat: Antequam vos fugientes redeatis in Galilæam pa-
D triam vestram, ego illuc ibo videndus à vobis, vosque excepturus. In Galilęam autem se videndum prędicit, tum vt à timore Iudęorum liberati crederent ei quod dicebatur: tum quòd ibi plures quàm in Iudæa Dominus haberet discipulos, quibus se videndum palam exhibere voluit, vt infra dicetur. Obseruanda autem hic mira Domini lenitas. Moriturus ibat pro Apostolis, & tamen ob instantem eorum fugam non illos seuerè & amaro animo increpat, & insuper suã illis post fugam promittit benignitatem. Cæterùm Petrus ex magno erga Dominum amore, alienum planè à se putans, vt Christi periclitantis iam causa, offendiculum pateretur, Et si, inquit, omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor, triplici nomine per indiscretionem peccans quia scilicet Domino contradixit, & quia aliis sese prętulit, & quia de se nimis præ-
E sumpsit, non attendens suam fragilitatẽ. Quoniam autẽ ex amore proficiscebatur huiusmodi assertio, non seuerè illũ Dominus redarguit, quia tamen plus de se quàm de aliis præsumpsit, magis etiã aliis scandalizandus prædicitur. Amen, inquit, dico tibi quia tu hodie in nocte hac antequã gallus cantet, ter me negabis. Circa quæ verba ex Marco oritur nonnulla difficultas. Cùm enim tres Euangelistæ asserant Dominũ dixisse Petrum se ter negaturum antequã gallus cantaret: Marcus dicit, antequã gallus bis vocem dederit, quod quomodo postea sit impletũ, Marcus in sequẽtibus distinctè enarrauit, ex quo consequitur Petrum non ter ante galli cantum Dominum negasse, vt dicunt tamẽ tres Euan-

geliſtæ.D. Auguſti.hanc tractans difficultatẽ lib.3. de conſenſu Euang.ſic eam putat diſſoluendam, vt dicãtur tres Euangeliſtæ dixiſſe trinam Petri negationem futurã ante galli cantum,quia ante illũ cœpta fuit,& in ipſo etiam animo conſummata, vt ſic ſit dictũ;ter me negabis;quomodo ſi alicui diceretur:Antequã cantet gallus, ad me ſcribes Epiſtolã, in qua mihi ter cõuiciaberis.Id enim verè quis dixerit, etiamſi Epiſtola non fuerit abſoluenda ante omnẽ cantum galli, ſed ante cantũ galli incœpta, poſt eum finiatur. Verùm hanc ſolutionẽ non eſſe conuenientẽ ex eo patet, quòd tres illi Euãgeliſtæ, qui dicunt Dominũ dixiſſe Petrum negaturum ſe ter,antequam gallus cantaret,poſtea oſtenſuri impletam fuiſſe Domini prædictionẽ,omnes tres Petri negationes narrãt ipſo opere impletas, priuſquã narrent gallum ceciniſſe: vnde patet eos nõ in illo ſenſu accepiſſe quod nunc dicunt Dominũ dixiſſe Petrum ter ſe negaturũ ante galli cantũ, quia ante eum trina negatio erat incipienda, ſed quia ante eũ erat cõſummãda. Proinde omiſsis aliis rationibus quibus quidã ſtudent conciliare Euãgeliſtas,dicendũ eſt tres Euãgeliſtas de illo loqui cantu galli,qui ab hominibus maxime ſolet obſeruari,à quo ſcilicet vltima noctis pars,quæ quarta olim dicebatur vigilia,dicitur gallicíniũ.Duabus enim potiſsimum vicibus galli in nocte canere cõſueuerũt.Semel non diu poſt mediũ noctis,& ſecũdò cùm iam adhuc duæ aut tres vel circiter noctis horæ ſuperſunt,quando in cantu perſeuerant vſque ad tempus quod cõticiniũ dicitur,à quo ſecundo cantu quarta noctis vigilia dicitur gallicíniũ. Marcus itaque rei in Petro geſtæ,vt ab ipſo Petro audierat, accuratã præſcribens hiſtoriã, vtriuſque cantus galli meminit,cuius meminit & Iuuenalis ſatyra nona, dicẽs: Quod tamen ad cantum galli facit ille ſecũdi.Proximus ante diem caupo ſciet;per cantũ galli ſecũdi intelligens ſecundũ cantum galli,& per hoc deſcribere volens tempus illud quod gallicíniũ dicitur. Reliqui verò tres Euangeliſtæ poſterioris tantum cantus galli meminerũt, vt qui ſit præcipuus, & à quo pars noctis dicatur gallicíniũ:proinde idẽ ab omnibus eſt ſignificatũ,nempe ter Petrũ negaturũ ante tempus illud noctis quod gallicíniũ dicitur,quod tẽpus ſecundùm cõmunẽ quidẽ loquẽdi modũ,ſimpliciter notatur per galli cantum, ſecundùm accuratiorem verò loquendi rationem, notatur per ſecundum cantũ galli.Ex prædictis & ex ſequenti narratione Marci patet,quòd cùm hîc dicitur apud eum;priuſquã gallus bis vocem dederit,illud,bis, accipiendũ eſſe pro duabus diuerſis vicibus & temporibus,non autẽ ſimpliciter, vt duplicatum ſignificet ſonum.Cum emphaſi autem apud Marcum dicit Dominus Petro: Tu hodie, Tu,inquit,ſingulariter, qui præ aliis te ſingulariter putas cõſtantiorẽ,non quidem poſt aliquot dies, ſed hodie,imo in nocte hac præſenti, idque etiã diu ante finem eius,nimirum ante gallicinium,præterquam quòd cum aliis me derelicto fugies, etiã negabis, idque non ſemel tantùm,ſed ter in tam breui tẽporis ſpatio.Quomodo autem Petrus Dominum erat negaturus, explicatur in Luca cum dicitur:donec ter abneges noſſe me; id eſt, donec abneges quòd tu noueris me.Dixit enim:Non noui hominẽ. Cæterum vt bene Dominus nocti tribuit ſcandalum diſcipulorum,& Petri negationẽ, quòd nocti conueniãt peccata & errores: ita bene finem negationum imponit in cantu galli,quòd per hunc lux annũcietur inſtare,& homines à ſomno excitẽtur, vt, quo ſigno monentur homines ſurgere à ſomno, eodem & Petrus moneretur agnoſcere ſuum errorẽ: Petrum autẽ præ aliis Dei prouidentia cadere grauius erat permiſſura,iuſto quidẽ iudicio, nimirum quia de ſe nimis præſumẽdo aliis ſe prætulerat, ſed tamẽ propter bonũ aliquod,nempe vt diſceret Petrus,& nos in illo,quantæ ſit temeritatis hominem confidere in ſeipſo, quamque neceſſarium ſit Dei implorare gratiã,ſine qua noſtra dilectio & propoſitum non poſsit vel ad breue tẽpus perſeuerare. Et rurſus vt qui aliis erat præferendus, haberet vnde magis humiliaretur,& ex ſeipſo diſceret alienæ cõpati & condeſcendere infirmitati. Cùm autem Petrus autoritate ſui Domini,cum ſolita ſua aſſeueratione prædicentis trinam ſui negationẽ, cõturbari & humiliari debuiſſet, tamen teſtimonio ſuæ conſcientiæ nimis confiſus,vehementius etiã Domino cõtradicere perſeuerauit, eiúſque conſtantiã & alij ſunt imitati diſcipuli, nolentes illo videri inferiores. Qua re factũ eſt, vt deinceps de ſe modeſtius ſentirẽt Apoſtoli, & à Dei magis penderẽt gratia, Chriſtíque in ſe benignitatẽ magis admirarẽtur & amarent.Mira enim hic Chriſti rurſum eluxit lenitas, quod tam patienter Petrum & alios pertulerit cõtradicẽtes ſemel & iterũ ſibi,licet etiã ſcripturis & ſolita ſua aſſeueratione(nempe, Amẽ amen dico vobis)cõfirmaret quod diceret, quodq; poſt reſurrectionem ſuam huiuſmodi contradictores ſuos,& contra fidẽ datam deſertores tam benignè inuiſerit & receperit.Ex cuius exemplo diſcendum nobis vt ne contra contradicentes nobis ſimus contentioſi,& vt aliorum infirmitatem benignè feramus.

Et dixit eis: Qvando misi vos sine saccvlo et pera, &c.] Pergit Dominus Apoſtolis prædicere mala ſibi & ipſis imminentia,aduerſus ea volens illos eſſe munitos. Itáque ſignificans alium fore iam rerum ſtatum, quàm in quo hactenus ſecum vixiſſent, Quando, inquit, míſi vos ad prædicãdum ſine ſacculo id eſt, loculis,in quibus reponeretis pecuniã, & ſine pera in qua recõderetis cibum,& ſine calceamẽtis,nunquid aliquid defuit vobis rerum neceſſariarum? At illi dixerũt: Nihil.Dei enim benignitate, omnium rerũ affluentia eis vberrimè parabatur. Quod autem ſubiũgitur à Domino reſponſum, habet multã obſcuritatem,Sed nunc qui habet ſacculum, tollat ſimiliter & peram,&c.Pro cuius loci vero ſenſu aſſequendo, primùm ſciendũ malè quoſdam in priori ſententia verbum,tollat,coniungere cum ſequẽtibus.vt ſit ſenſus:qui habet ſacculum, tollat præter ſacculum etiam peram. Coniungendum enim eſt cum præcedenti in hunc ſenſum:Qui habet ſacculum,tollat eum:ſimiliter & peram qui habet,tollat eam.Cæterum ob ambiguitatem verbi, tollat, bifariam hic locus intelligitur. Quoniam enim in ſecunda ſententia,cùm dicitur;& qui non habet,videntur repetendi illi accuſatiui, qui in priori ſententia addebantur verbo,habet.Hinc Eraſmus intelligit hic præcipi, non vt ſacculum & perã ſecum nũc ferant,ſed vt tollant ea vendenda, quo eorum pretio ematur gladius. Quòd ſi nihil horum adſit vel tunicam potius pro parando gladio vendant. Verùm hæc acceptio verbi,tollat, non videtur cõueniens, quòd ex ipſo modo loquendi omnino videatur ſignificari Dominũ nunc ſuis ob temporis diuerſitatem permittere aliquid quod prius prohibuerat,dicit enim per aduerſatiuam coniunctionẽ:

Sed nunc qui habet. Quasi dicat: Tunc qui habebat, non poterat tollere. Nűc verò qui habet tollat, hoc est, secum ferat. Cui sensui conuenit quòd in missione Apostolorum supra eodem verbo Lucas est vsus, dicés, μηδὲν αἴρετε, id est, nihil tuleritis in via, neque perã, neque pecuniam, &c. Secundùm hunc autem sensum, quo tollere hic accipitur pro secum ferre, in secũda sententia ad verbũ, habet, non possunt repeti accusatiui, sacculum & peram, sed subaudiẽdus est accusatiuus, gladium, qui postea per hyperbaton additur verbo, emat, vt sit sensus: Nũc qui habet loculos & peram, tollat ea secum: & qui non habet gladiũ, vendat tunicã suam, vel potius pallium suum, (est enim Græcis ἱμάτιον) & emat illum. Secundùm hanc loci huius constructionem, & acceptionem verbi, tollat, intelligitur cõmuniter Dominum priori sententia suis nũc permittere ob diuersitatem instantis temporis loculorum & peræ vsum prius illis interdictum. Sed tum difficultas non parua exurgit, quomodo in posteriori sententia eis permittit vsum gladij. Nam quòd Lyra & alij quidam intelligunt Dominum voluisse significare licitam esse Apostolis defensionem moderatã tempore persecutionis, plane videtur non congruere Euangelicæ doctrinæ, qua suprà docuit Dominus suos tam à vindicãdo aut defendendo se armis debere esse alienos, vt percutienti vnã maxillã potius debeant præbere alterã. Non congruit item ei, quod postea Petrum gladio defensionem parãtem seuerè Dominus corripuit, iubens recondi gladium in vaginam. Tolerabilior est Venerabilis Bedæ intelligentia, qui intelligit Dominum suis præcepisse vt emerẽt gladium, non tam vt eo vterentur, quàm vt declararet paratam sibi esse contra Iudæos defensionem si ea vti voluisset: noluisse autem ea vti, vt ostenderet se voluntariè captum & passum, & ob id Dominum Apostolis dicentibus duos esse gladios, respondisse, satis est, quòd duo hi gladij sufficerent ad testimonium sponte passi saluatoris, eo quòd vnus Apostolus audaciam pro Domino certãdi & Domino virtutem medicandi doceret inesse: alter qui nequaquam vagina exemptus, ostenderet eos nec totum quod potuerunt, pro eius defensione facere permissos. Quam intelligentiam verisimile est Bedam sumpsisse ex D. Ambrosio, qui sic habet locum hunc tractans, & vario eum modo versans: O Domine, cur emere me iubes gladiũ, qui ferire me prohibes? Cur haberi præcipis quem vetas promi? nisi forte vt sit parata defensio, & videaris potuisse vindicari, sed noluisse. Cæterum quoniam Euãgelicæ perfectioni non cõuenit vt intelligatur Dominus suis iam permittere moderatum gladij vsum, & frigidum nimis videtur in eum tantũ vsum quem Beda intelligit, Dominum iam requisisse gladij emptionem, Erasmus priorem secutus verbi, tollat, acceptionẽ, intelligit Dominum hic loqui de gladio spirituali, qui est verbum Dei, vt significauerit Dominus nunc gladium Euãgelicæ doctrinæ omnino parandum, diuenditis loculis & pera, imo etiam, si hæc desint, diuendito pallio. De gladio verbi Dei locũ hunc posse accipi indicat etiam D. Ambrosius, simul etiã indicans accipi posse de gladio martyrij. Est, inquit, gladius spiritalis, vt vendas patrimonium, emas verbũ quo nuda mentis penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis, vt exuas corpus, & immolatæ carnis exuuiis ematur tibi corona sacri martyrij; quod ex benedictionibus Dominicis colligere potes, qui summã omnium corona-

A rum, si quis persecutionẽ patiatur pro iustitia prædicauit. De hoc posteriore gladio locum hũc accipiendũ probat Ambrosius ex sequentibus Christi verbis, subiiciens hoc modo: Denique vt scias quia de passione locutus est, ne turbaret discipulorum animos, de se exemplũ protulit, dicens: quoniã hoc quod scriptum est, oportet impleri in me: Quòd & cum iniustis deputatus est. De gladio tamen verbi Dei potius accipiendum alia colligit ratione, subiiciens: Mouet tamen adhuc quòd duos gladios discipuli protulerũt, ne forte vnum noui, alterũ veteris testamẽti, quibus aduersus diaboli armamur insidias. Denique dicit Dominus: Sat est, quasi nihil desit ei quẽ vtriusque testamẽti doctrina munierit.
B Hæc D. Ambrosius inquirendo potius quàm quicquam asserendo, ex quo verisimile est Erasmũ hausisse singularem illum suum de gladio spirituali intellectum, quem in Annotationibus prolixè nititur statuere. Sed præterquam quod supra ostendimus verbũ, tollat, non accipiẽdũ vt hic sensus præsupponit, etiam aliis rationibus hic sensus non videtur conueniens, nempe quia huic sensui parum conuenire videtur subiũcta à Domino ratio: Dico enim vobis, &c. & quia etiã prius cum mitteret eos Dominus sine sacculo & pera, ideo sacculũ & peram abiici voluit, vt gladiũ doctrinæ haberent parationem, vnde non aliud significabitur iam faciendum quàm olim erat factũ, cùm tamen verba Christi planè significent instãtia tẽpora aliud requirere, quàm
C præcedẽtia. D. Basilius interrogatus, quo pacto nũc quidem portare sacculum & peram ad iter prohibet, nunc verò dicit: Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram, & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladiũ; facilem indicat huius loci tractationem, sic respondens, vt est inter quæstiones compendio explicatas, quæstione 251. Hoc declarat idem Dominus, dum ait: Oportet enim adhuc hoc perfici in me: Et cum iniquis reputatus est. Statim enim postquã cõpleta fuit prophetia de gladio dicit Petro: Cõuerte gladiũ tuum in vaginam suam. Omnes enim qui gladium accipiunt, gladio peribunt; vt non sit præceptum, Sed nunc qui habet sacculum, tollat: aut tollet (sic enim
D multa exemplaria habent) sed prophetia prædicentis Domini, quòd Apostoli obliti donorum & legis Domini, etiam gladio vti auderent. Quod autẽ imperatiua sermonis specie pro prophetica sæpe vsa est scriptura, ex multis locis manifestum est, velut est illud: Fiant filij eorum orphani. &: diabolus stet à dexteris eius. Et quæcunque talia. Hæc ille, cuius tamen explicatio non videtur etiã sufficere quòd non constet nec sit verisimile, discipulos id fecisse quod secundùm hunc intellectum Dominus prædicit eos facturos, vendita scilicet tunica gladios sibi emisse. Proinde simplicior, & intentioni Domini cõuenientior est ea huius loci tractatio, quã satis indicat D. Chrysostomus homil. 85. in Matthæũ,
E & post eum Theophylactus in Lucã, vt scilicet intelligatur Dominũ dum nunc iubet sacculũ, peram & gladium tollere, nihil aliud significare voluisse, quàm acerbissimã instare persecutionẽ, qua nõ solùm rebus necessariis illos spoliare aduersarij essent conaturi, vt videri posset opus ipsis esse & sacculo & pera, sed etiã eam vim intentaturi, qua tanta gladij necessitas videri posset, vt humano iudicio consultum videretur etiam vestibus distractis arma sibi comparare. Theophylactus Chrysostomum secutus, addit hoc sermone Dominum signi-

Psal. 108.
Ibidem.

ficare etiam voluiſſe,tempus tale inſtare, quod re-
quireret vt non ſicut hactenus toti penderent à ſe,
ſed etiam proprio vterentur ſtudio, ſibique contra
famem,nuditatem & perſecutiones ſua etiam cura
& prouidentia munirent, quòd ipſe qui hactenus
eorum curam geſſerat, iam eſſet abiturus. At ſim-
plicius fuerit intelligere Chriſtum tantùm ſignifi-
caſſe,magnum adeo illis impendere periculum, vt
ſi quis præſidiis humanis vti voluiſſet, nihilo con-
ſultius facere potuiſſet quàm tollere ſacculũ & pe-
ram, gladiumq; ſibi parare vel vendito pallio. vt
hic ſit ſenſus ſermonis Chriſti: Antehac, cùm me
præſentem habuiſtis, ita molliter & commodè per
patris vixiſtis indulgentiam, vt nihil omnino vn-
quam vobis defuerit, non ſolùm cùm lateri adhæ-
reretis,ſed & cùm ſine omni viatico, deſtitutos ar-
mis & commeatu,ad prædicandum vos ablegaue-
ram:poſthac alia viuetis ratione,ei ſcilicet obnoxij
perſecutioni, vt ſummam quis putet neceſsitatem
& ſacculum tollere & perã,imo & gladium, eumq;
ſi deſit,parare vel vendito pallio. Auferar enim iam
à vobis; & in me primò diriſsima deſignari vide-
bitis. Non ergo ſuis Dominus iam vel victus, vel
defenſionis curam reſtituere voluit,quam antè di-
ligenter adeo docuerat patri committendam,ſed fi-
gurato ſermone,quali ſæpe Dominus vtebatur, tã-
tùm imminentia tum ſibi,tum Apoſtolis mala vo-
luit ſignificare,quo ad ea fortiter ferenda ſeſe præ-
pararent, & intelligerent poſtea Dominum ſponte
adiiſſe paſsionem, vt qui mala ſibi imminẽtia præ-
cognouit & prædixit. Simili modo loquitur Iere-
Ieremi.9. mias: Contemplamini & vocate lamentatrices,vt
veniant,& ad eas quæ ſapientes ſunt mittite, feſti-
nent,& aſſumant ſuper nos lamentum. Non enim
his verbis Propheta vult aduocari illas mulieres,
ſed luctum inſtare docet, ad quem excitandum ta-

A les adhiberi ſolent. Obſcurius autem locutus eſt
Dominus, permittens Apoſtolos aliquamdiu in eo
detineri errore vt putarẽt ipſum requirere gladios
ad defenſionem, vt dum hac ratione illi poſtea ac-
cenderentur ad defenſionem, Dominus & ipſis &
Iudæis efficacius declararet ſe ſponte adire paſsio-
nem, & è ſuorum animis eximeret certius omnem
vlciſcendi affectum,increpando ſeuerè Petrum ac-
cenſum ad defenſionem,& potenti ſua benignitate
ſanando eum qui à Petro læſus fuerat. Huic ſenſui
probè conuenit ſubiuncta à Domino dictorum ra-
B tio:Dico enim vobis,quia adhuc hoc quod ſcriptũ
eſt,oportet impleri in me;Et cum iniquis reputatus
eſt.Quod in Chriſto impletum eſt, quando tanquã Iſaie.
facinoroſus,captus eſt,vinctus, flagellatus, variiſ-
que contumeliis affectus, ſed maximè quando in-
ter duos latrones medius in cruce pependit. Tunc
enim Marcus poſtea dicit hanc impletã fuiſſe ſcri-
pturam. Cùm autem diſcipuli non intelligentes
quorſum Dominus gladios requireret, duos adeſſe
gladios dixiſſent, quos ſecundùm Chryſoſtomum
tunc habebant Apoſtoli, quia illis vſi fuerant ad
immolationem & diuiſionem agni;reſpondit Do-
C minus: Satis eſt;aut ironicè locutus, quaſi dicat,
quia duo ſunt,multi ſunt, & omnino ſufficiunt no-
bis contra multitudinẽ quæ veniet contra nos. Aut
ſimpliciter amputans ſermonis progreſſum, quòd
videret eos non aſſequi intentum ſenſum,quem ob
cauſas dictas necdum eis explicandum cenſuit, vt
ſic iam reſponderit Dominus: Satis eſt. Quomodo
& nos,ſi quando cum quodam conuerſantes,vide-
mus eum non intellexiſſe quod dictũ eſt, dicimus:
Bene,dimitte.Vide Theophylactum. Sunt autẽ qui
abſtruſiore intelligentia intelligũt ideo dixiſſe Do-
minum: Satis eſt;quòd Eccleſiæ ſuæ duo ſufficiant
D gladij,ſpiritualis ſcilicet & corporalis.

SERMO DOMINI POST COENAM. Ioan.14. CAP. CXXXIIII.

NON turbetur cor veſtrum.Creditis in Deum: & in me credite. In domo patris mei manſiones multæ ſunt.Si quo minus,dixiſſem vobis,Quia vado parare vobis locum. Et ſi abiero, & præparauero vobis locum,iterum venio & accipiam vos ad meipſum,vt vbi ſum ego, & vos ſitis. Et quò ego vado ſcitis,& viam ſcitis.Dicit ei Thomas:Domine,neſcimus quò vadis,& quomodo poſſumus viam ſcire?Dicit ei Ieſus;Ego ſum via,veritas,& vita:nemo venit ad patrem,niſi per me. Si cognouiſſetis me,& patrem meum vtique cognouiſſetis, & amodo cognoſcitis eum, & vidiſtis eum.Dicit ei Philippus:Domine,oſtende nobis patrem,& ſufficit nobis. Dicit ei Ieſus: Tanto tempore vobiſcum ſum, & non cognouiſtis me?Philippe,qui videt me,videt & patrem. Quomodo tu dicis,Oſtende nobis patrem? Non credis,quia ego in patre,& pater in me eſt?Verba quæ ego loquor vobis,à meipſo non loquor.Pater autem in me manens, ipſe facit opera.Non creditis,quia ego in patre,& pater in me eſt? Alioquin propter opera ipſa credite.Amen,amen dico vobis:Qui credit in me,opera quæ ego facio,& ipſe faciet, & maiora horum faciet,quia ego ad patrem vado, & quodcunque petieritis in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur pater in filio.Si quid petieritis me in nomine meo,hoc faciam.Si diligitis me, mandata mea ſeruate. Et ego rogabo patrem,& alium paracletum dabit vobis,vt maneat vobiſcum inæternùm, ſpiritum veritatis, quem mundus non poteſt accipere,quia non videt eum,nec ſcit eum.Vos autem cognoſcitis eum, quia apud vos manebit,& in vobis erit.Non reliquam vos orphanos, veniam ad vos.Adhuc modicum, & mundus me iam non videt.Vos autem videtis me,quia ego viuo,& vos viuetis.In illo die vos cognoſcetis,quia ego ſum in patre meo,& vos in me,& ego in vobis. Qui habet mandata meã & ſeruat ea, ille eſt qui diligit me:qui autem diligit me,diligetur à patre meo,& ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum. Dicit ei Iudas non ille Iſcariotes: Domine,quid factum eſt,quia manifeſtaturus es nobis teipſum, & non mundo? Reſpondit Ieſus,& dixit ei:Si quis diligit me,ſermonem meum ſeruabit,& pater meus diliget eum, & ad eum veniemus,& manſionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, ſermones meos non ſeruat: & ſermonem quem audiſtis,non eſt meus,ſed eius qui miſit me patris.Hæc locutus ſum vobis apud vos manens. Paracletus autẽ Spiritusſanctus,quem mittet pater in nomine meo,ille vos docebit omnia, & ſuggeret vobis omnia quæcunque dixero vobis.Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat ego do vobis. Non turbetur cor veſtrum,neque formidet.Audiſtis,quia ego dixi vobis: Vado & venio ad vos.

ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad patrem, quia pater maior me est. Et nunc dixi vobis, priusquam fiat, vt cum factum fuerit credatis. Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam: sed vt cognoscat mundus, quia diligo patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

ET AIT DISCIPVLIS SVIS: NON TVRBETVR COR VESTRVM, &c.] Posteaquam suis Dominus suum prædixisset abitum, & formam vitæ inter sese mutuo seruandam præscripsisset, restabat tertio & quarto loco vt mœstos consolaretur, & contra imminentia eos muniret mala. Hæc ergo sunt in quibus ferè consistit sequẽs apud Ioannem tribus capitibus sermo. Variis enim eos consolatur rationibus, promissione scilicet paratarũ in cœlo mansionum, promissione exaudiendarum orationum, promissione paracleti ad eos mittendi, ac sui ad eos reditus: quare hortatur vt mœrore, timore, ac turbatione depositis, in fide & dilectione nominis sui fortiter perdurent & perseuerent, quo possint earum promissionum fieri participes. Tum & de persecutionibus eis obuenturis disserit, atque ad eas ferendas ipsos præparat: variis item rationibus, exemplo scilicet sui, & quòd eas perpessuri essent propter nomen suum: pollicitatione item spiritus paracleti qui eos confirmaturus esset, promissione etiam gaudij quod afflictiones est secuturum. Et quidem quæ modò prolixè disseruit Dominus, non multum profutura erant discipulis nocte illa, in qua omniũ mox obliti terga dederunt, profutura tamen illis erant secuturis tẽporibus, nec illis tantùm, sed & omni posteritati. Valet enim multum hic sermo ad fidei, spei & charitatis in nobis ædificationem & prouocationem, vt & nobis sit obseruandus tanquam non solis dictus Apostolis, sed & nobis. Imprimis ergo dicit suis Dominus: Non turbetur cor vestrum. Varię enim erãt Apostolis nunc turbationis occasiones, nimirum & quia audierunt suum Dominum abiturum, nec se tamen eum sequi posse, & quia audierũt Petro sibique omnibus prædici scandalum quod mox in ipso essent passuri, & quia audierunt instare tempora periculosa & mala, quæ etiam gladios requirerent. Contra omnes has turbationis occasiones dicitur: Non turbetur cor vestrum, neque mœrore scilicet, neque timore. Qua ratione autem turbatio pelli possit & superari, indicat cùm subiicit: Creditis in Deum, & in me credite. Circa quam sententiã notãdũ, quòd pro creditis & credite Græcis est vtrobique vnum & idem verbum πιστεύετε, πιστεύετε, quod verbum anceps est, cùm possit esse indicatiui vel imperatiui modi. Proinde quadruplex hic posset esse sensus, potissimùm tamen duplex. Quidã enim vtramque verbũ accipiunt imperatiuè hoc modo: Credite in Deum, & in me credite, vt iubeantur & in Deum & in filiũ credere, quo per huiusmodi fidẽ vincant cordis turbationẽ. Sic enim accepit D. Cyrillus, quamuis in cõtextu legatur: Creditis in Deum. Habet enim in Cõmentario ad hunc modum: Sed illud apprimè considerandũ. Iussit enim & in Deum credere, non quia ipse aliud à Deo vero sit, &c. Alij prius verbũ accipiũt indicatiuè, & secundũ imperatiuè, vt habet noster interpres, quomodo & Augustinum intellexisse patet ex eius cõmentario, quamuis in cõtextu apud eum legatur, Credite in Deum. Habet enim sic: Consequẽs est enim, vt si in Deum creditis, & in me credere debeatis, quod non esset consequẽs, si Christus non esset Deus. Intelligit ergo D. Augustinus hac Domini sententia significari, consequens esse vt si credãt in Deum, credere debeant & in filiũ. quod non significatur nisi legatur indicatiuè: Creditis in Deũ. Tũc enim sensus est: Si verè creditis in Deũ, credite etiã in me, alioqui non verè credetis in Deũ: quẽadmodũ Iudæi cùm non credãt in me, nec verè credunt in Deum, quamuis id sibi persuadeant. Cùm autem fides in Deum significetur esse ratio credendi in Iesum, manifestè satis, quemadmodũ colligit Diuus Augustinus, hic Dominus significauit se esse Deum. Alioqui enim non esset consequens, vt qui credit Deum, credere debeat & in ipsum. Exigit autem Dominus cum fide in Deum, etiam fidem in se, tum vt sequentibus suis promissionibus, quibus eos consolari studet, fidem habeant, tanquam eius qui mentiri nequit: tum vt fiduciã suam in ipso collocent, sicut in Deo collocant, qua fiducia & fide omnem facilè animi turbationem, omniaque mala superare possent, & participes fieri promissionum illius. Non enim cùm fidem in se exigit, simpliciter eam fidẽ requirit, qua credatur esse Christus filius Dei, & verax in suis sermonibus, sed & qua fiducia in se collocetur, tãquam eo qui etsi secundùm corpus eos esset deserturus, sua tamẽ eos diuinitate nũquam esset derelicturus. Hæc est enim fides, de qua Ioannes: Hæc est, inquit, victoria quæ vincit mundum fides nostra. (1. Ioan 5.) Hæc est fides quæ timorẽ & turbationem pellit à corde, iuxta illud Psalmistæ: Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? (Psal. 26.) Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo?

IN DOMO PATRIS MEI MANSIONES MVLTÆ SVNT. SI QVO MINVS.] Cùm ad ponendum turbationem, & fidendum in se eos prouocasset, incipit modò aperire bona quæ per ipsum tutò expectare debeãt, propter quæ cordis turbatio sit deponenda. Itaque ne quoniam dixit: quo ego vado vos non potestis venire; existimarent se nunquam eo peruenturos, aut solum quidẽ Petrum eo peruenturum, quia ei singulariter dictũ est, sequeris postea, In domo, inquit, patris mei, mãsiones multæ sunt; quasi dicat: Ne putetis vni mihi apud patrem paratam mansionem, aut Petrum solum me secuturum. Sunt enim in domo patris mei, hoc est, in cœlo, multa habitacula hominibus parata ab ipso patre meo. Cæterùm per multitudinem mansionum, Dominus humano more de cœlestibus loquens, significauit secundùm Cyrillum & amplam cœli capacitatem, & gloriæ differentiam pro meritorum diuersitate, quorum vtrumque non parua hominum est cõsolatio. Locus autem qui sequitur vt est obscurus, ita variè intelligitur & distinguitur. In Græcis enim non est: Quia vado parare vobis locum; sed sine cõiunctione, quia, Vado parare vobis locũ. Proinde hæc verba quidam separãt à præcedentibus, vt sit hic nouæ sententiæ initium. & illud; si quo minus, dixissem vobis; perfecta sit sentẽtia hũc habens sensum: Si quo minus, id est, si ita non est vt dixi, dixissem id vtique vobis. Deinde nouo exordio sequatur: Vado parare vobis locum, ad significãdum se suo abitu effecturum vt illas in domo patris mansiones suo possint tẽpore adire. Verùm quoniam secundùm hanc distinctionem durè pendet cum præcedentibus illud: Vado parare

vobis locū;& quia cùm mansiones multas iam dixerit esse in cœlo, non conuenienter videtur subiicere se abire vt paret locū (non enim parandus erat locus, si multæ iam erant mansiones) ideo conuenientior est alia distinctio, quā omnes penè Latini & Græci sequūtur, secundùm quā illa verba, Vado parare vobis locū, coniunguntur cū verbo, dixissem, vt significetur ipsum dicturum ꝙ abiret ad parandū locū, nisi iam essent multæ in cœlo paratæ mansiones. Propter quem sensum significandū, interpres noster addidit cōiunctionē, quia pro quod, quæ Græca phrasi præponi solet sententiæ quæ ab aliquo dicta vel dicenda profertur. Secundùm hāc tamen distinctionem nascitur difficultas ex sequēti sententia. Si enim Dominus significare voluit, nō necesse esse vt dicat se abire ad parandum locum quia multæ sunt in cœlo mansiones, quomodo subiicit: Et si abiero, & preparauero vobis locū, vel, vt habent Grẹca, Et si abiero ad parandū vobis locū, &c. Hic enim significat se abire ad parandū eis locum. Huius difficultatis facilis est solutio secundū Euthymiū & Nonnū Græcos autores. Hi enim hanc sententiam intelligunt adhuc pendere cū superioribus, vt sint etiam verba quæ dicturus fuisset si aliter quàm dixerat res se haberet, & sit sensus: Si non iam à patre meo vobis paratæ essent in domo ipsius mansiones: Dixissem vobis, vado paraturus vobis locū. Dixissem etiā quòd cùm abiero & præparauero vobis locum, iterum veniam & accipiam vos ad meipsum. Augustinus, Cyrillus, & Theophylactus separant hanc sententiam à pręcedentibus. Et Augustinus quidē intelligit Dominū prius significare iam parata esse loca, quia parata erant in prædestinatione: deinde verò dicere se abiturū ad parandū locū, quia parandus adhuc erat ipsa operatione, nēpe quia ipsis mansionibus parandi erant per spiritus communicationem digni mansores. Cyrillus similiter intelligit paratas quidem in cœlo iam tum fuisse mansiones, Dominum tamen dicere se abire ad parandum locum, quia abibat vt viam faceret, & inuium iter aperiret. Inaccessibile enim hominibus ante Christi ascensionem erat cœlum. Theophylactus verò indicat rationē qua apparens verborum Christi pugnantia tollatur, hoc scilicet modo: Si non, vt dixi, multæ essent in cœlo paratæ iam mansiones, dixissem vtique vobis me abire vt pararem vobis in cœlo locum. Nunc autem quoniam multæ sunt mansiones paratæ, non est opus vt dicam me ea de causa abire. Et tamen si voluero dicere me abire vt parem vobis locum, quemadmodum verè dicere possum, etiam ob id oportet turbationem ponere, quia qui propterea ab eo, nō potero vos relinquere, sed iterum venio (pro veniam) & accipiam vos ad meipsum, vt vbi ego sum, etiam vos sitis. Significat ergo Dominus Apostolis partim esse paratas mansiones, partim per abitum suū parandas, vtrinq; tamen oportere confidere, & non turbari, siue dicantur paratæ, siue dicantur parādę, ꝙ vtrinq; securam esse ipsorū fœlicitatem significetur. Paratæ autē in Dei prędestinatione mansiones per Christi abitū, id est, mortē & ascensionē adhuc erāt parādæ, quia, vt dictū est, per eius mortē & ascēsionem clausum eatenus cœlum, erat aperiendum reconciliatione cum patre impetrata, & spiritus sancti communicatio hominibus erat impetranda, per quem idonei fierent cœlestibus māsionibus. Quod autem dicit, iterum veniam, & accipiā vos ad meipsum; ex parte quidem impletur in morte singulo-

A rum iustorum, quando animas eorum sibi coniungit, & fœlicitatis suę facit esse consortes: perfectissimè autem in omnibus simul iustis implebitur in nouissimo die, quando omnes ex mortuis resuscitatos etiam secundùm corpus sibi coniunget in gloria.

Et qvo ego vado scitis, &c.] Istud adiecit Dominus veluti alia iam ratione eos consolans. Ad eorum enim consolationem faciebat, quòd scirent & quò ipse iret, & viam qua illum eò sequi congruo tempore possent. Re vera

B tamen istud dixit, vt quoniam sciebat ipsos cupidos discendi, & quò iret, & viam qua iret, quaque sequendum eis esset, prouocaret eos his verbis ad interrogādum, & interrogantes plenius instrueret. Cùm autem Thomas omnium nomine dicat se nescire & quò iret, & viam, Dominus tamen vtrumq; eos scire dicit, sicut & paulò pòst dicit eos cognouisse & vidisse patrem, cùm tamen Philippus contradiceret. Nec tamen Christus qui ipsa est veritas, in his mentitus est. De initio enim fidei hęc intelligenda sunt, per quam vtcunque cognouerunt & Christum ire ad patrem, & per Christum viam esse hominibus ad patrem, sed imperfe-

C ctè adeo & obscurè, vt ipsi se nescirēt scire quod sciebant. Sicut enim vtcunque intellexerunt quæ olim & quæ iam statim Dominus dixerat: ita etiam vtcunque sciuerunt & quo iret, & viam qua eum comitari possent. In his enim quę mox dixit, satis significauit se ire ad patrem, & rursum quòd per fidem in se peruenire possent ad paratas in cœlo mā siones. Cęterùm in pretractatis iam Christi verbis intelligendum est & nos moneri, vt per fidem in Christum superemus omnem turbationem cordis quam vel aduersitates huius seculi ingerunt, vel admissorum peccatorum rememoratio, scientes & quo nos Christus pręcesserit, & viam qua illum se-

D qui possumus, fidelibusque paratas ab æterno mansiones in cœlo, quas Christus sua pro nobis ad patrem interpellatione, suique spiritus communicatione nobis parare non cessat, venturus suo tempore ad nos, & recepturus nos in ęterna sua tabernacula. Horū enim cogitatio efficacissima est ad pellendam inutilem omnem cordis turbationem.

Dicit ei Thomas: Domine, nescimvs qvo vadis, et qvomodo, &c.] Putabat Thomas sensibilem aliquem in hoc mundo locū esse quo iret, & viā quoq; esse similem, vnde cùm huiusmodi locum & viam ignoraret, vtrumque eorum quæ eos scire Dominus dixerat, cum reuerentia, omniū nomine se dicit ignorare, hac ipsa ignorantię professione Dominū modestè veluti cogens vt locum & viam planè denotaret. Domine, inquit, non ego solus, sed omnes nos

E nescimus quo vadis. Et Petrus enim mox te rogauit: Domine quo vadis; nec tamen interroganti locū aperuisti. Multo ergo magis nescimus viā qua te sequamur. Quomodo enim possumus scire viā ignorantes terminū, cùm à viæ termino pēdeat cognitio viæ? Dominus ergo hanc suorū ruditatē, & carnalē intellectum benignè ferens, non dedignatus est aperire quod illi se ignorare profitebantur, imo & conuincere eos quòd vtrumq; dictorum scirent, quāuis id se scire nescirent. Et primū quidē aperit quę sit via de qua est locutus, dicens: Ego sum via, veritas, & vita. Quasi dicat: nō est via de qua sum locutus, terrena, vt vos suspicamini, sed ego ipse sum illa via, quē cū vel vobis fatētibus cognoscatis,

scitis

scitis vtiq; & viã quam me sequamini. Via autem est
Christus, & ratione suæ doctrinæ, & ratione suæ
exemplaris cõuersationis, & ratione mortis, resur-
rectionis, & ascensionis suæ, per quæ nobis ascen
sum in cœlos meruit & parauit. Hac via sicut Chri
stus ascẽdit in cœlos, etiã nobis eo eundũ est, obe-
diendo eius doctrinæ, imitando eius exẽpla, & cre-
dendo eum pro nobis mortuum. Cæterùm quod nõ
solùm se dixerit viam, sed etiã adiecerit se esse ve-
ritatem & vitam, simpliciter videri potest fecisse,
ad significãdum qualis ipse sit via. Est enim, vt dicit
Prou.14. Sapiens, via quæ videtur homini iusta, nouissima
autem eius deducunt ad mortem. Significat ergo se
esse viam talem quæ non fallat, nec mittat in erro-
rem, ac per errorem tandem in mortem, sed quę du-
cat in omnem veritatem & doctrinæ, & iustitiæ, &
per veritatem deducat ad vitã æternam, eamq; suis
Ioan.8. sectatoribus largiatur. Vnde suprà dixit: Qui sequi-
tur me, nõ ambulat in tenebris, sed habebit lumen
vitæ. Significat tamẽ etiam additis his duabus di-
ctionibus, se verè Deum esse, quia soli Deo compe-
tit esse ipsam veritatem, & vitam. Notandũ autem
apud Gręcos singulis harum trium dictionum ap-
poni articulum, ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή, vt intelli-
gamus non quamlibet viam, aut veritatẽ, aut vitã,
sed veram illam & vnicam. Declarat autem se esse
viam, cùm subiicit: Nemo venit ad patrem nisi per
me, hoc est, nisi per meritũ mortis meæ, cuius cre-
dendo fiat particeps, & per doctrinã meam cui obe
diat, & per conuersationem meam quam imitetur.
Horum enim trium ratione iam diximus Christum
dici viam. Cæterùm quemadmodũ annotauit pro-
lixè D. Cyrillus, duobus modis intelligi potest ho-
mines per Christum venire ad patrem, aut scilicet
quia per cognitionem filij conscenditur ad cogni-
tionem patris per fidem, ad quem nemo peruenire
potest nisi per fidem in Christũ, quia non potest pa
ter cognosci sine filio, & vnigenitus filius ipse est
qui incognitum hominibus patrẽ manifestauit. Aut
quia per Christũ modo prius dicto peruenitur ad
consortiũ patris, & contemplationem vultus ipsius
in æterna fœlicitate. Atque hic posterior intelle-
ctus magis cõuenit proposito. Declarare enim Do-
minus debuit se esse viam per quam sequi se pos-
sent homines iam ad patrẽ in cœlos abeuntẽ. Non
tantùm autem se viam esse ostendit hac sententia,
sed etiam veritatem & vitam. Cùm enim dicat ne-
minem venire ad patrẽ, nisi per se; significat etiam
per se certò viam esse ad patrẽ, & proinde se huius-
modi esse viam quæ non fallat, sed vitam largiatur
æternam, quę est apud patrem. Rursum hac senten-
tia apertè satis indicat & alterũ eorum quæ se igno
rare dicebat Thomas, nẽpe quò iret, & quò eis se-
quendum esset. Significat enim se ad patrem ire, &
ad illũ post se & per se omnes oportere sequi. Vn-
de non dicit: Nemo vadit ad patrem, tanquam sine
ipso, sed, nemo venit, tanquam comes ipsius, vt pa-
ter insinuetur cõmunis terminus quo vadit Iesus, &
quo post eum venit quicunq; it ad vitam ęternam.
Porro cùm variè admodum in tribus illis quæ sibi
hic Christus tribuit, via, veritas, vita, philosophen-
tur diuersi, cõuenientissimè de his tractauit D. Cy-
rillus, in his tribus intelligens nobis commendari
tres illas virtutes Theologicas, per quas cœlestes
consequi possumus mansiones, charitatem scilicet
quæ ipsa virtutum operatione declaratur, fidem, &
spem. Illud, inquit, mihi quęrendũ videtur, cuius rei
gratia, cùm lux, sapientia, virtus, aliisq; nominibus

A multis à scriptura nominetur, his modò tribus qua-
si electis solummodo se appellarit? Profunda res
est, vt arbitror. Dicimus tamen quòd gratia Dei no-
stro commiserit ingeniolo. Tribus igitur rebus su-
periores consequemur mansiones, per actionẽ vir-
tutis variam, per fidem rectam, per spem vitæ, quo-
rum omnium nemo largitor est, nemo fons, nemo
causa, pręter Dominum nostrum Iesum Christum.
Ipse enim nobis mandata super legem dedit, ipse
viam monstrauit, quam probè actionẽ virtutis, &
contemptum mundi propter Christum intelligere
possumus. Ipse igitur via est. Sed ipse quoq; veritas
est, id est, vera fidei rectitudo atq; determinatio, &
rectissima regula, amussisq; optima. Sed vita etiam
B ipse est. Nullus enim vitã, quam speramus absq; in-
teritu in sanctificatione atq; beatitudine futuram,
nobis restituet præter ipsum. Hæc ille. Via ergo est
Christus, in qua per charitatem ambulare: veritas,
cui per fidem inhærere: vita, in quã per spem attolli
debemus. Sic Leo pontifex serm. 22. de resurrectio-
ne: Via, inquit, sanctę conuersationis, veritas doctri-
næ diuinæ, vita beatitudinis sempiternæ. Idem sa-
nè significans quod Cyrillus. Secundùm hanc isto-
rum triũ tractationem non alienam à Domini pro-
posito, sequens sentẽtia etiã accipi potest, vt omnia
illa tria declaret hoc modo: Nemo venit ad patrem
nisi per me viam, veritatem & vitã, hoc est, nisi per
charitatem ambulet in me, qui sum via: per fidem
credat mihi, qui sum veritas: & per spem confidat
C in me, qui sum vita æterna. D. Bernardus serm. 2. de
ascensione Domini: Sequamur, inquit, Domine te,
per te, ad te, quia tu es via, veritas & vita. Via in
exemplo, veritas in promisso, vita in præmio.

SI COGNOVISSETIS ME, ET PATREM
MEVM VTIQVE COGNOVISSETIS.] Grę-
ca etiam possunt verti per pręteritũ indicatiui:
Si cognouistis me, & patrem meum vtiq; cognoui-
stis; quomodo legit Diuus Augustinus, quomodo &
Nonnus in sua paraphrasi indicat se Gręca intelle-
xisse, videtúrq; ea intelligentia cõuenientior, quòd
secundùm nostram versionem significet Dominus
Apostolos nec se, nec patrem nosse, cùm tamẽ mox
subiiciat eos cognoscere & vidisse patrem, ac pro
D re absurda Philippo obiiciat; tanto tempore vo-
biscum sum, & non cognouisti me? Secũdùm illam
ergo lectionem Augustinus intelligit hac sentẽtia
declarari præcedentem sententiam: Nemo venit ad
patrem, nisi per me; quam certè declararet, si venire
ad patrem per filium, accipiatur priori modo, vt
scilicet sit perduci ad patris cognitionẽ per fidem.
Sic enim per filium homines venire ad patrem re
ctè declarat quod sequitur: Si cognouistis me, &
patrem meum vtiq; cognouistis. Verùm cùm, vt su
prà dictum est, prædictæ sententiæ is non sit sensus
à Domino præcipuè intentus, dicendum hanc sen-
tentiam ob id subiũctam, vt quia pręcedẽti senten-
tia Dominus indicauerat quò iret, nempe ad pa-
E trem, iam significaret eos etiam patrẽ nosse, si mo-
dò, vt putabant, se noscerent, & proinde bene se di-
xisse; & quò vado scitis, & viã scitis. Ne enim dice-
re possent se ignorare patrẽ, & proinde nescire quò
iret, subiicit: Si cognouistis me sicut putatis vos co-
gnoscere, necesse est etiã noueritis patrẽ meũ, qua-
re consequens est vos non tantùm cognoscere viã,
cùm ego sim via, sed etiam quò vadam, quia vado
ad patrem. Simili de causa intelligenda est sub-
iuncta hæc sententia secũdùm nostram lectionem.
Quoniam enim Apostoli audientes Dominum si-

gnificare se ire ad patrem, & patrem esse ad quem ipsis esset sequendum, dicere poterant se non cognoscere patrem, & proinde nescire quò iret, primùm quidẽ significat vnde est quòd patrẽ se non putent cognoscere, ac deinde etiam asserit eos cognoscere ipsum: Si, inquit, cognouissetis me, &c. quasi dicat: Quòd patrem meum, ad quem mihi vobísque veniendum dixi, fortè putetis vos non cognoscere, hinc est, quod nec me satis cognoscitis, quem tamen meritò cognoscere deberetis, quémque vos cognoscere putatis. Si enim me cognouissetis, etiam patrem meum vtiq; cognouissetis. Loquitur autẽ hic Dominus proculdubio non de cognitione nec visione corporali, qua scilicet cognoscebatur & videbatur secundùm corpus, non solùm ab Apostolis, sed & ab incredulis Iudęis, sed de cognitione fidei, qua ex doctrina & operibus cognoscitur Christi excellentia & dignitas. Etenim in vulgari sermone dicitur quis hominem aliquẽ cognoscere, non si eum de vultu cognoscat, sed potius si vel ex doctrina, vel ex factis interiorem animi eius cognoscat dispositionem, etiamsi de facie eum nunquam viderit. Huiusmodi autẽ Christi cognitio infert etiam cognitionẽ patris. Doctrina enim Christi & opera ipsius declarant diuinam ei inesse autoritatem, sapientiam, potestatem & benignitatem. Non enim sic docuit aut operatus est quemadmodum Prophetæ spiritu tantùm diuino afflati. Qui ergo ex Christi doctrina & operibus agnoscit diuinam Christi naturam, agnoscit & patrem Christi, quia eius vna eadẽmq; est natura cum filio secundùm diuinitatem, ipsaq; Christi verba & opera sicut arguũt cuius sit conditionis & naturę filius, ita & demõstrant cuius sit naturæ & conditionis Deus pater, nempe quòd sit naturæ potentissimæ, benignissimæ, sapientissimæ, & ab omniũ creaturarum conditione maximè discretæ. Non enim potest patris & filij diuersa esse natura, nec potest diuina natura esse multiplex, cùm necessariò vnus tantùm sit Deus: quare qui ex operibus & doctrina agnoscit naturam filij, agnoscit & cuius naturæ sit pater qui per filium loquitur & operatur. Proinde ex hoc loco, & ex sequentibus Christi verbis efficacissimè refellitur Arrij hæresis. Non enim Christi cognitio necessariò inferret cognitionẽ patris, nec qui videt filium, hoc ipso videret & patrem, si non eadẽ omnino esset patris natura & filij. Et quidẽ Sabellius personarum in diuinitate negans pluralitatem, intellexit eum qui filium cognoscit, & patrẽ cognoscere, quòd diceret filiũ esse patrem. At hunc erroneum intellectum, præter multa sequentia Christi verba, refellit etiã quòd in hac sententia non dicitur solùm: & patrem vtiq; cognouissetis; sed, & patrem meum. Nemo enim sibiipsi potest esse pater. Porro cùm iã Dominus significasset Apostolos parum se cognouisse, & ob id & patrem non satis agnouisse, tamen quo ostenderet se verè etiã dixisse, quòd vado scitis; & vt discipulos ad rogandũ de patre prouocaret, sicq; occasionem haberet docendi eos quomodo ex se patrem cognoscere deberent, ideo subiecit: Et amodo, hoc est, nunc cognoscitis eum & vidistis eũ. Nec est in hac sentẽtia pugnantia cum præcedenti sententia, qua significauit eos nec se, nec patrẽ cognoscere. Ibi enim significauit eos non satis se cognoscere, & proinde nec patrem, adeo vt nec illum se putarent cognoscere. Nunc verò significat eos vt obscuram quandã habere sui cognitionem, ita & patris. Et nunc, inquit, cognoscitis eum, & vidistis eum oculis, scilicet fidei, quibus vtcunq; me videtis & cognoscitis. Cognoscitis enim potius est legendum quàm cognoscetis, cùm sic præter Augustinum multa etiam nostra habeant exemplaria, & Græca præsens habeãt tempus, non futurum: quanquam Chrysostomus per futurum intellexerit, præsens scilicet, accipiens pro futuro, vt sit sensus: Amodo, hoc est, non post multum tempus cognoscetis eum vt oportet, cùm scilicet super vos spiritus sanctus descenderit. Et quid dico, cognoscetis eum, cùm etiam iam videtis eum in me? Est autem etiam hic verbum Græcum γινώσκετε, ambiguum ad indicatiuum, cognoscitis, aut imperatiuum, cognoscite, vnde imperatiuum modum amplexus Caietanus hunc intelligit sensum: Quòd si hactenus nõ cognouistis patrem, saltem deinceps cognoscite eum, quia vidistis eum, vt coniũctio, &, accipiatur causaliter pro quia, quẽadmodum aliquoties accipitur, maximè apud Ioannem. Verùm primus intellectus simplicior videtur, & proposito Domini conuenientior. Ostendendum enim erat verè dictum fuisse: Quo vado scitis.

DICIT EI PHILIPPVS: DOMINE OSTENDE NOBIS PATREM, ET SVFFICIT, &c.] Cum Dominus diceret eos cognoscere & vidisse patrẽ, Philippus id crassè intelligẽs de visione corporali, quali patrẽ se nunquã vidisse cognouit, præ reuerentia quidẽ erga Dominum non apertè negat patrẽ à se visum, sed præ nimio videndi patrem, de quo frequenter Dominum loquẽtem audierat, desiderio, modestè petit omnium nomine patrem sibi exhiberi videndũ oculis corporalibus: Domine, inquit, ostende nobis patrẽ, & sufficit nobis. Quibus verbis spiritus sanctus per os ipsius loquens significauit patris visionẽ omniũ rerũ afferre satietatem, atq; in ea hominis cõsistere fœlicitatem, iuxta illud Psalmi: Adimplebis me lętitia cum vultu tuo. & : Satiabor cùm apparuerit gloria tua. Psal. 15. & 16. Hunc tamẽ sensum nõ habuit in his verbis Philippus, qui simpliciter dicere voluit nihil amplius ipsos requisituros, si daretur patrem conspicere. quasi dicat: Domine, ais nobis visum patrem, imo vtinã id nobis largiaris vt vel semel liceat cõspicere patrem. Sic enim satisfactũ esset abundè nostro desiderio, quo iamdudum illum videre frequenter desiderauimus, nec quicquã à te præterea desideraremus. Quanquam autẽ sic crassè Philippus istud peteret, in eo tamen laudanda est eius deuotio, quòd visionem patris cæteris omnibus rebus anteposuerit, in eaq; sola omne suũ posuerit desideriũ. Dominus autem Philippũ à carnali illo reuocare volens intellectu, atq; significare quomodo dixisset eos cognoscere & vidisse patrem, respondit, dicens: Tãto tempore vobiscum sum, & non cognouisti me? Cognouisti enim legendũ est, & non, vt quidam habẽt libri, cognouistis. Nam Gręcè est ἔγνωκας; & cognouisti legit & Hilarius lib. 7. de Trinitate, & Augustinus item, vt patet ex eius commentario, quanquam in contextu habeatur, cognouistis. Coniungit enim, sicut & Chrysostomus, vocatiuum Philippe cum prędedẽtibus, nõ cum sequentibus, & Philippo istud singulariter dictum scribit. Quanquam autem sint qui hanc Domini sententiã legant negatiuè, intelligẽtes Dominũ affirmare quod Philippus se non cognosceret: sequentibus tamẽ & pręcedentibus magis cõuenit vt accipiatur interrogatiuè, in hunc sensum: Cùm iam tanto tempore vobiscum fuerim, & ex tanti temporis consuetudine me me-

ritò

ritò omnes cognoſcere deberetis,an tu necdum me cognouiſti Philippe?Te enim necdũ me cognoſcere apparet, cùm tibi patrem oſtendi poſtulas. Qui enim videt & cognoſcit filium, is & patrem videt atq; cognoſcit. Quomodo ergo tu dicis,oſtende nobis patrem; quaſi necdum videris,quem qui videt, videt & patrẽ.Dicit autem Dominus,qui videt me, videt & patrem,aut, vt Græca habent per præteritum ſine coniunctione, qui vidit me, vidit patrem (quod magis conuenit præteritis præcedentibus, vidiſtis eũ,& non cognouiſti me)non quẽadmodum intellexerunt Sabelliani,quòd ipſe eſſet & filius & pater, ſed eo ferè modo quo de duobus ſibi valde ſimilibus dicere ſolemus:qui vnũ nouerit aut viderit,ambos nouerit aut viderit:quomodo de duabus comœdiis ſibi valde ſimilibus dicit Terẽtius, Qui vtramuis nouerit, ambas nouerit. Non eſt tamen omnino ſimile inter receptum illum loquendi morem,cum hac Chriſti locutione: Qui videt me,videt & patrem. Non enim ſolùm ob ſimilitudinem ſummam quæ ſit inter ſe & patrẽ,hoc dixit, ſed ob omnimodã naturæ identitatem,quod patet cùm ad huius probationem ſubiicit:Non credis quia ego in patre,& pater in me eſt?His enim verbis & ſignificatur perſonarum patris & filij diuerſitas,ne poſſit cum Sabellio ob perſonæ identitatem intelligi dictũ:qui videt me,videt patrẽ;&rurſum ſignificatur naturæ omnimoda identitas, ne poſsit intelligi cum Arrio ſolùm ob magnam ſimilitudinem inter patrem & filium dictum; qui videt me, videt & patrem. Nam quòd pater dicitur eſſe in filio, & filius in patre,perſonarum arguit diuerſitatem, eo quòd quis non rectè dicatur eſſe in ſeipſo, & naturæ identitatem,eo quòd non poſsit propriè intelligi patrem eſſe in filio,& econtra,niſi ratione conſubſtantialitatis,vt dictum eſt in cap.Concord.93. circa ſimilem locum ex Ioannis cap.10.Probat autem Dominus & ſe eſſe in patre & patrem in ſe,ex verbis ſimul & operibus,cùm ſubiicit: Verba quæ ego loquor vobis, à meipſo non loquor: Pater autem in me manens,ipſe facit opera. Quæ duæ ſententiæ conciſæ ſunt, perficiendæ hoc modo:Verba quę ego loquor vobis,à meipſo nõ loquor:ſimiliter nec opera quæ facio, facio ex meipſo, ſed pater in me manens,ipſe facit opera,& ſimiliter loquitur & verba.In vtraque enim ſententia ſubintelligendum relinquitur quod tacetur de operibus aut de verbis, quòd de vtriſq; idem ſit iudicium. Quomodo autem Chriſtus verè dicat ſe non loqui à ſeipſo,in ſuperioribus frequẽter dictum eſt,nempe quia ipſe quatenus homo non finxit ex ſuo capite quæ loquebatur,& ſecundùm diuinitatem ſuam,ſicut à ſeipſo non erat,ita nec loquebatur,aut faciebat quicquam. Verùm dubium hic eſt,quomodo prædictis ſententiis Dominus probet non tantùm patrem eſſe in ſe,ſed etiam ſe eſſe in patre,patrémq; & ſe eſſe vnum natura.Nam & Prophetæ dicere poterant: Verba quæ ego loquor vobis,à meipſo non loquor: nec miracula quæ facio, à meipſo facio, ſed Deus in me manens, ipſe & facit opera, & loquitur verba.Sciendum ergo,quòd argumentatio quam Dominus hic inſinuat,talis ſit:Doctrina mea & opera mea planè arguũt me non loqui nec operari à meipſo,ſed ex Deo.Nam huiuſmodi doctrina & opera,non poſſunt videri niſi ab ipſa diuinitate profecta,Deus autẽ qui per me & loquitur & operatur, omnino declarat ſe non loqui & operari per me ſicut per Prophetas, ſed tanquam pater manens in

A filio ſuo connaturali & conſubſtantiali, dum tanta cum authoritate & poteſtate mihi dat & loqui & operari,quanta ſoli competit Deo.Verba ergo mea & opera teſtantur & patrem eſſe in me, & me eſſe in patre, hoc eſt, patrem & me vnum eſſe natura. Itaq; vis argumẽtationis in eo conſiſtit quod dicit: Pater in me manens; non autem, Deus in me manens;ſignificans Deum tanquam patrẽ in ipſo manentem facere opera.In Prophetis enim Deus loquebatur & operabatur,ſed tanquam Dominus per ſeruos,non tanquam pater in filiis.Sed nec propriè Prophetis competit illud;in me manens. In ſolo enim filio propriè pater manet,quia inſeparabiliter & inuariabiliter illi ineſt & infuit ſemper,cùm ſpi-

B ritus Dei & aliquãdo ad tempus Prophetas deſereret & cum ineſſet, vario illos modo afficeret pro temporum & locorum diuerſitate.Vnde de Chriſto propriè dictũ eſt:Requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini. Hac autem argumẽtatione ſicut probat Dominus ſe & patrem vnũ eſſe,ita etiã indicat de qua viſione ſui & patris ſit locutus,& quomodo quis videre poſsit & cognoſcere filium vt in illo videatur & cognoſcatur etiam pater, nempe quòd viſio hæc & cognitio non ſit petenda ab exteriori vultus contemplatione, ſed ab operum & doctrinæ cõſideratione,vt qualis hinc & quantus cognoſcitur & videtur eſſe filius, talis ac tantus cognoſcatur eſſe & pater.Cùm autẽ hactenus Philippo ſingulariter locutus eſſet Dominus,vt qui ſuã peculiariter rudita- *Eſaia 11.*

C tem rogando demonſtrauerat,ſermonem deinceps ad omnes conuertit eadem adhuc ruditate laborantes,inculcãs eis quod modò vni dixerat Philippo. An non creditis, inquit, quia ego in patre,& pater in me eſt?Cæterum Græca non habent, non creditis,ſed,Credite mihi.Et conuenit hæc lectio magis ei quod ſequitur, Alioqui,vt ſit hic ſenſus:Credite mihi dicenti quòd ego in patre, & pater in me eſt: Alioqui ſi mihi non creditis quia dico, cùm tamen mentiri nequeam,credite ſaltem mihi propter ipſa opera. Et eſt ſimilis hic locus ei quod dicitur Ioan. 10.capite:Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi:Si autem facio,& ſi mihi non vultis credere,ſaltem operibus credite,vt cognoſcatis & cre-

D datis quia pater in me eſt, & ego in patre. In hunc ergo ſenſum etiã noſtra lectio accipi debet, in qua durè hæret cum præcedenti interrogatione dictio, Alioqui,vt ſit ſenſus:An non creditis mihi qui toties id aſſeueraui vobis,quòd ego in patre,& pater in me eſt?Meritò ſanè credere mihi vel tãtùm quia dico deberetis, quia verba quæ ego loquor, à meipſo non loquor. Si tamen non creditis mihi quia dico, propter opera ſaltem ipſa credite, me eſſe vnum cum patre, & proinde eum qui me videt,videre & patrem.Vt autem per epilogum repetamus variam Domini argumentationem occaſione interrogationis Philippi,ſic ratiocinatur Dominus:Phi-

E lippe, ſi non cognoſcis, nec vidiſti patrem, ſicut præ te fers, ergo nec me (quem tamen cognoſcere te putas, quémque meritò ob longi temporis familiaritatem cognoſcere deberes) cognouiſti. Qui enim videt me, videt & patrem. Nam pater & ego vnum ſumus.Probant id verba mea, & efficaciſsimè opera mea. Cæterùm ex his quæ hactenus Dominus & Thomę & Philippo reſpondit, diſcendum nobis quis ſit Chriſtus, & quid per illum, illúmque ſolum nobis ſit expectandum, vt illi toti inhæreamus, fide, ſpe, & charitate: & quomodo ad eius in præſenti vita cognitionem

ac

ac per ipſum ad patris cognitionem peruenire poſſimus, nempe ex operum ipſius doctrinęq; eius ſtudioſa expenſione, quam qui negligunt, imperfectè admodum Christum, Chriſtiq; patrem agnoſcunt. Doctrina enim eius ſummã diuinitatis æquitatem & perfectionem arguit: Opera verò quæ in carne geſsit pro hominum ſalute, ineffabilem eius erga humanum genus charitatem, & miſericordiam, ac rurſum potentiam in omnes creaturas maximam, necnon & iuſtitiam in vindicandis hominum peccatis, ac ſapientiam mirabilem, quæ in humani generis redemptione mirè elucefcunt.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVI CREDIT IN ME, OPERA QVÆ EGO, &c.] Cùm per opera à ſe facta diuinitatẽ ſuam Dominus agnoſci poſſe dixiſſet, magis adhuc eã ex operibus per credentes in ſe faciendis agnoſcendã inſinuat, dum etiam illis ſe daturum pollicetur, vt & ipſi eadem imo maiora faciant, ſimúlq; hac pollicitatione ſuos ad credendum in ſe prouocat, & de ſuo abitu mœſtos conſolatur, quòd præſtantiora ab ipſo abſente eſſent accepturi, quàm à præſente accepiſſent. Itaq; iam poſt digreſsionem, cuius occaſio fuerat interpellatio Thomę & Philippi, redit Dominus ad id vnde cœperat, occaſione ſumpta ex his quæ de ſuis mox dixerat operibus. Cœperat enim prouocare eos ad fidẽ in ſe qua cordis ſuperarent turbationẽ, & mœſtos promiſsis rerũ lætarũ cõſolari. Ad hæc ergo hîc modò redit, ſecundã adferens rationem, qua eos conſoletur, intelligentes ipſum ſuo bono abiturũ. Cęterùm circa hanc Domini pollicitationem; Qui credit in me, opera quæ ego facio & ipſe faciet, & maiora horũ faciet; duplex oritur quęſtio. Primò enim quę ſunt illa maiora quæ credentes in ipſum poſt eum fecerunt, imo quomodo maiora quàm ipſe fecerat, fieri poſſent? Quid enim maius eſſe poteſt, quàm verbo pellere morbos & dæmones, mortuóſq; reuocare ad vitã? Deinde quomodo indefinitè dicit; qui credit in me, &c. cùm multi credentes in ipſum non faciant opera qualia fecit ipſe? Ad quam ſecundã quæſtionem dicendũ eſt idẽ eſſe de hoc loco quod de ſimili loco apud Marcũ: vbi poſt reſurrectionem prędicit qualia credentes ſigna ſint operaturi. Signa, inquit, eos qui crediderint hęc ſequentur, &c. Sicut enim illa promiſsio ad literam intellecta, ſicut propriè debet intelligi, pertinet potiſsimùm ad credentes ſeculo Apoſtolorũ, in quo ſignis & prodigiis gloria Chriſti debuit illuſtrari: ita & hęc promiſsio. Deinde non voluit Dominus aut hoc aut illo loco ſignificare, fideles vel illius ſeculi, vel cuiuſlibet alterius, ſemper & temerè ea ſigna & miracula operaturos, ſed cùm ea peterent & rectè peterent, quę rectè non petuntur, niſi cùm pro Dei gloria illuſtranda illa fuerint neceſſaria. Itaq; ſicut etiam in primitiua Eccleſia nõ ſinguli Chriſtiani miracula operabantur, quòd nõ per ſingulos, ſed præcipuos quoſdam Dei gloria eo modo illuſtranda erat, quódq; non ſemper occurreret occaſio illuſtrandæ illo modo gloriæ Dei: ita non eſt mirum, ſi nunc vel nulli, vel pauci ea operentur miracula, cùm Euangelica doctrina iam ſatis in toto orbe ſit confirmata, quæ tamen miracula & hodie fierent à fidelibus, ſi cum firma fiducia peterent ea à Deo, quòd viderent illa illuſtrandæ gloriæ Dei neceſſaria. Quod ergo non fiant, aut eſt propter fidei imperfectionem, aut propter neceſsitatis ceſſationem. Quod autem ab omnibus fideli-bus non eſt factũ, nec fit corporaliter, id ab omni-

A bus cuiuſuis ſeculi ſemper factũ eſt & fit ſpiritualiter, cum maiori ſalutis eorum profectu. Sicut enim D. Gregorius ſigna illa quæ apud Marcum promittuntur ędenda à fidelibus, omnibus credẽtibus ſpiritualiter competere declarat: ita & præſentis loci promiſsionem ſpiritualiter intellectam, omnibus competere oſtendit D. Auguſtinus. Quiſquis enim credit in Chriſtum, nõ dico talia facit opera qualia fecit Chriſtus, ſed eadem numero facit quæ Chriſtus facit. Cooperatur enim ſuæ iuſtificationi quam cum ipſo & Chriſtus facit, ita vt ſecũdùm ſpiritualem intellectum propriiſsimè dictum ſit; opera quę ego facio & ipſe faciet. Hic tamen nõ eſt proprius
B & primò intentus à Domino ſenſus. Loquitur enim ad literam de ſuis quæ ædiderat miraculis, vt patet ex eo quod additur; & maiora horum faciet. Itaque ſenſus eſt: Opera qualia ego iam hactenus feci, etiã ipſe faciet. Ad priorem autẽ quęſtionẽ circa verba illa; & maiora horũ (pro his) faciet; primò quidem dici poteſt non neceſſe eſſe vt horũ verborũ occaſione oſtẽdatur Apoſtolos aut alios maiora feciſſe. Nã vt ex dictis poteſt intelligi, non voluit abſolutè ſignificare Dominus fideles maiora facturos, ſed facturos ſi peterẽt, qui nõ poterant id rectè petere, niſi iuſta ſe offerret occaſio. Itaq; ſi maiora non fecerunt, cauſa fuit, quòd maiora faciẽdi non fuit occaſio. Sic enim & Luc. 17. Dominus promiſit credẽti-
C bus eradicationem mori, & tranſplantationẽ in mare, cùm ea nunquã facta legatur. Maiora tamen etiã feciſſe Apoſtolos, alióſq; fideles facilè poteſt oſtendi, ſi intelligamus maiora non quidẽ natura, ſed ſecundùm hominum reputationem: maiora item numero & efficacia. Secũdùm hominũ enim reputationẽ maius erat quod Petrus vmbra ſanabat, quàm quod Chriſtus fimbria. Itẽ trãsferre montes verbo maius videtur, quàm dæmones verbo pellere: vnde tanquam rem maiorẽ, credentibus Dominus montium tranſlationẽ promittit Matth. 17. Ad hãc nunquam à Chriſto factã, quoſdã fideles oratione impetraſſe ſuprà oſtẽdimus. Maiora etiã & numero & efficacia ediderũt Apoſtoli miracula, quia plura o-
D perati ſunt, quàm Chriſtus in carne operatus fuit, atq; per ea latius fidem in Chriſtũ propagauerunt. Cùm enim paucos ex Iudęis poſt ſe Dominus per ſua traxerit miracula, totũ illi mundũ ad Chriſtum conuerterũt, à paterno idolorũ cultu efficaciter homines abſtrahentes. Quã mũdi conuerſionem per Apoſtolos factã D. Auguſtinus inter maiora opera de quibus hic eſt ſermo, maximè annumerandã exiſtimat. Qui & oſtẽdit quomodo ſecũdùm ſpiritualem intellectũ, quiſq; etiã fidelium maiora faciat, quàm erãt ea miracula corporalia quę Chriſtus fecit in carne, nimirũ quia per fidẽ operatur ſuã iuſtificationẽ, quã non dubitat dicere maius eſſe opus, nõ ſolùm quàm erat pellere dęmones è corporibus, aut mortuos ſuſcitare ad vitã corporalem, ſed etiã
E quàm creare cœlũ & terrã. Porro hac prædicta ſententia apertè ſe Deũ eſſe Chriſtus ſignificauit. Alibi enim, vt ſuperius eſt habitũ, per fidem in Deum promittit ſuis poſſe eos facere quęuis quantumuis impoſsibilia & difficilia: nunc verò per fidem in ſe omnia huiuſmodi eos poſſe teſtatur. Magis verò ſuã inſinuat diuinitatem in ſequentibus, quibus rationẽ reddit eius quod modò dixit, credentes in ſe facturos eadem, imo & maiora. Quia, inquit, ego ad patrem vado. In quibus ſolis verbis non conſiſtit tota ratio, ſed pars rationis eſt & id quod ſequitur; & quodcunq; petieritis patrem in nomine meo,

hoc

hoc faciam; ita vt ante coniunctionem, &, non sit perfectus punctus, sed sub vna sententia legi debeat etiam hæc pars cum præcedentibus, quemadmodum & Augustinus distinguit & Cyrillus. Significat enim ideo credentes in se facturos eadem, imo & maiora, quòd ipse iam mundum relinquens vadat ad patrem, apud quem regnans gloriosè facturus sit per fideles quicquid illi peterent, etiamsi maiora peterent quàm ipse fecisset. Quamdiu enim cum Apostolis in mortali corpore degebat, nō multa Apostoli operabantur miracula, sed ea per sese Dominus ferè operabatur, nec tamē tanta & tot atque tam efficacia operabatur, quāta postea per Apostolos, cùm iam sederet in dextera patris eo quòd tempus illud quo in carne vixit mortali, tēpus erat humiliationis, quo non debuerat adeo inclarescere & glorificari atq; post crucē. Cùm autem mundum reliquisset, tum in illius locum Apostolos aliósque conueniebat miracula operari, eaq; maiora & plura, quòd per eos tunc nomen Christi esset illustrandum magis, ac tunc oportunum esset vt suā potentiam & gloriam quam apud patrem haberet, magis toti orbi declararet. Ratio ergo quam Dominus significat, in tribus consistit. Primùm, in eo quod dicit, Vado; quia enim iam abibat, aliorum erat post se facere quod eatenus ipse fecisset. Secundò, in eo quod dicit, Ad patrem. Quia enim ad patrem ibat qui hactenus humilis apparuerat, debebat potestatem suā & gloriam, quam à patre erat accepturus, magis etiā declarare. Tertiò, in eo quod dicit; quicquid petieritis hoc faciam. Hinc enim sequitur, vt eadem & maiora facerēt post Christum fideles. Vt autem intelligerent quomodo fideles eadē & maiora facturi essent, nec id putarent sibi impossibile, aut in eo sibi præ Christo placerent, bene dicit in reddita ratione; quicquid petieritis, hoc faciam; nō autē; hoc facietis; significans eos non eo modo quo ipse fecisset, miracula ędituros, virtute scilicet propria, sed se per eos operaturum quicquid ipsi peterent & facerent. Quam eorum ministerialem tantùm potestatem etiā significat, cùm dicit, Quicquid petieritis. Illo enim indicatur oratione eos indigere, & virtutis alienæ inuocatione ad miraculorum operationem. Cæterùm accusatiuus, patrem, in hac sententia, & accusatiuus, me, in sententia, hac mox repetita, vt non sunt in Græcis, ita nec apud Augustinum, nec in antiquis multis scriptis exemplaribus. Ex tribus scriptis bibliis quę erant ad manum, vnus codex neutrum habuit accusatiuum, reliqui duo non habebant accusatiuum, me, quem nec legit Dionysius Carthusiensis. Itaque absolutè dicit ; quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, idēmq; mox repetit in confirmationem eius quod difficile ab hominibus creditur. Est autem petere in nomine Christi, petere aliquid fieri per inuocationem nominis, hoc est, potentiæ & bonitatis, aut meritorum eius. Et sunt generales hę sententiæ intelligendæ cum conditionibus quę in similibus sententiis sunt subaudiendæ, vt dictum est circa illud Matth. 7. Omnis enim qui petit accipit, &c. in cap. Concord. 43. Si autem legatur accusatiuus, patrem, notādum quòd cùm dicatur; quicquid petieritis patrem; non tamen dicat, hoc faciet, sed, hoc faciam, vt significaret eandem sibi cum patre esse potestatem, nec patrem quicquā facere sine se. Vtrouis modo legatur, apertissimè suam diuinitatem & ęqualitatem cū patre significat, dum omnia se facturum promittit, quæ peterētur in nomine ipsius. Id enim

A solius est Dei omnipotentis. Ne autē putaretur filius patris gloriā obscuraturus, suamq; ipsum quęrere gloriam, sed contrà potius intelligerent ipsum in omnibus patris sui quęrere gloriā, ac proinde & ipsos oportere non suam sed Dei spectare gloriam, dicit: Hoc faciam, vt glorificetur pater in filio, hoc est, per filium. Gloria enim patris, est filij omnipotentia: & per miracula filij, nomen patris illustre factum est in vniuerso mūdo. Ex his autem nobis discendū, quæ sit vis fidei in Christum, per quam etsi nunc non ita operētur fideles miracula, quia ad ea petenda spiritus Dei eos non monet, quòd non sint modò vt olim necessaria, tamen etiā nunc impetrāt

B quęcunq; rectè & salubriter petūt in nomine Christi, eaq; non minoris, sed pluris facienda quàm miracula corporalia. Impetrant enim spiritus Dei cōmunionem, vitam æternam, peccatorum etiam repetitorum remissionem, atq; in omnibus suis necessitatibus diuinam consolationem, Deiq; in omnibus actionibus directionem & adiutorium.

SI DILIGITIS ME, MANDATA MEA SERVATE, ET EGO, &c.] Alia iā ratione suos Dominus à mœrore auocat, aliaque pollicitatione iā eos tertiò consolatur. Cùm enim pręcipua Euangelicæ legis mandata iam eis præcepisset, mutuam scilicet inter ipsos charitatem & fidem in se, & illi de abitu ipsius dolerēt, propterea quòd plurimum diligerent ipsum, monet vt argumentum amoris erga se exhibeant in mandatorum suorum obseruatione,

C potius quàm in mœrore & tristitia. Si, inquit, verè me diligitis, dilectionē hanc nō ostendite dolendo de meo discessu, sed seruādo & adimplendo mandata mea, ea scilicet quæ modò tradidi, mutuæ erga vos dilectionis, & fidei in me. Hæc enim sunt Euangelicæ legis potiora mandata, iuxta illud: Hoc est mādatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrum. Addit & tertiam pollicitationem, qua mœstos consoletur, & ad mandatorum suorum prouocet obseruationem, dicens: Si diligentes me, mandata mea seruaueritis, ego ad patrem iam profectus rogabo eum, & pro me alium dabit vobis paracletum, non vt ad tempus sit vobiscum sicut ego fui, sed vt maneat vo-

1. Ioan. 3.

D biscum in ęternum, toto scilicet vitæ vestræ tempore, atq; ad consummationem vsque seculi, imo & post mortem ac seculi consummationem. Quis autem is sit, explicat subiungens ; spiritum veritatis; quo significat hunc paracletum non corporeum esse, nec corporaliter ac visibiliter cum eis māsurum, sicut ipse cum eis conuersatus fuerat, sed spiritualiter & inuisibiliter. Hunc spiritum vocat alium à se paracletum, alium, inquam, non natura, sed subsistentia & persona. Satis enim significauit Dominus hunc quem pro se dicit mittendum, non fore se inferiorem, cùm id dicat ad suorum consolationem, quæ inefficax esset, si pro ipso inferior mitteretur, cúmq; idem eum præstiturum dicat quod

E ipse præstiterat. Itaque hoc loco contra Macedonianos ac Sabellianos & æqualitas spiritus sancti cum filio significatur, dum & ille dicitur futurus paracletus sicut erat filius: & eiusdem rursum personalis à filio distinctio, dum dicitur alius paracletus. Significat autem dictio Græca, Paracletus, consolatorem vel aduocatum, quia verbum, παρακαλέω, vnde illud nomen deriuatur, præter alia significat & consolari, & obsecrare, maximè pro alio, sicut faciunt aduocati & patroni. Et quidem quòd ratione consolationis spiritus dicatur à

Christo

Christo paracletus, vt sensus sit: Aliũ paracletum, id est, cõsolatorem dabit vobis, apparet ex eo quòd ad consolationem mœstorum discipulorum Christus istud dixerit. Mœstis enim conuenienter promittitur consolator. Itaq; significabatur quòd cùm Christus eatenus suis fuerat paracletus, id est, consolator, post eum Apostolis alius paracletus, id est, consolator esset mittendus. Quod verò potius dictus sit paracletus, quia aduocatus & patronus, apparet primùm ex eo quod Gręcis dictio illa hoc magis significat, sicut & verbum παρακαλέω, aduocare magis, adhortari & orare significat, quàm cõsolari: deinde quia Christo hoc nomen à Ioãne tribuitur, quod pro nobis ille sit aduocatus & patronus. Nã primæ epistolæ Ioannis secundo capite, vbi nos legimus: Aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum; pro aduocatum, Gręcis est παράκλητον paracletum. Aduocatus autẽ noster est etiam Spiritus sanctus, quia, vt inquit Paulus, ipse spiritus po- *Rom. 8.* stulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Conuenietissimũ autem fuerit intelligere spiritum hic dici paracletum, non tantùm ratione cõsolationis, nec tantùm ratione aduocationis & intercessionis pro nobis, sed & vtriusq; horũ ratione, & propter alia item quæ in hoc nomine continentur, quę vna Latina dictione sufficienter exprimi non possunt, nisi fortè dictione, patronus. Patroni enim est suggerere clienti quæ sunt vtilia, atque ad ea adhortari, consolari mœrentem, & intercedere pro eo apud alios. Horum ergo omnium simul ratione spiritus dictus est paracletus, vt exponit Euthymius, dicens: Alium, inquit, paracletum tanquã me, hoc est, admonitorem ac pręceptorẽ in certaminibus virtutis, solatium ac subsidium in afflictionibus. Cùm enim dicit Dominus: Alium paracletum dabit vobis; talem vtriq; videtur promittere, qui omnia discipulis pręstaret, quæ ipse in carne præsens eis pręstiterat. Iam non solùm mœstos discipulos Dominus consolatione erexit, sed etiã in omnibus ad salutem erudiit, & ad grata Deo opera excitauit, eósque defendit, atq; sua apud patrẽ intercessione iuuit, perfectum se illis patronũ exhibens, cuius cùm clientes fuerũt, nihil eis defuit, nihil eos læsit. Cùm itaq; hæc omnia melius & efficacius præstare debuerit spiritus promissus, (virtutem siquidem suam Dominus post mortem gloriosius exerere voluit) rectius intelligitur dictus paracletus, quia patronus, quàm quia cõsolator aut aduocatus, cùm vtrũque hoc nomen sit angustius, quàm vt spiritui sancto conueniat, cui Dominus multo plura quàm consolari tribuit. Itaq; sensus est: Ego rogabo patrem, & is exoratus dabit vobis pro me alium patronũ, qui pro me vestri curam in omnibus gerat, vt non debeat vobis videri durũ, quòd ego auferar à vobis. Hunc autem paracletum nominat spiritum veritatis, quia omnis veritatis est author, ac solus purę & integræ veritatis largitor. Solus enim ipse veritatem docet sine omni falsitatis & erroris admixtione, solus eam docet veritatem in qua hominũ salus consistit. Proinde hac nomenclatura differt à spiri- *1. Tim. 4.* tibus malis, qui dicũtur Paulo spiritus erroris: atq; à spiritu etiã hominis & huius mundi, de quo idem *1. Cor. 2.* Paulus dicit: Nos autem non spiritum huius mũdi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est. Mystica autem intelligẽtia spiritus veritatis dicitur, quia à veritate procedẽs diuina, & quia spiritus Christi, qui *Ioan. 14.* de se supra dixit: Ego sum veritas. Theophylactus intelligit hic dici spiritũ veritatis, ad distinctionem

A spiritus veteris testamenti, quod figura erat & vmbra veritatis in Euangelio reuelandæ. Cęterùm Dominus se dicit rogaturum patrem, secundùm humanam suam naturã, mira quadam dispensatione nunc de se tanquam homine, nunc tanquã Deo loquens, vt vtriusq; fidem in nobis confirmaret. Vt autem hic sic loqueretur conueniebat, quia missionem paracleti noui subintulit, ne quoniam iam dixerat: ego ad patrem vado; illinc turbarentur. Quia enim ad patrem se iturum dixerat, (quod ei secundùm humanitatem conueniebat) congruum etiam erat vt illum ad quem ibat se diceret rogaturũ pro eis, vt intelligerent suo commodo & bono Christum iturum ad patrem. Ne tamen propterea minor patre B existimaretur, cùm in hoc sermone bis dixisset patrem missurum hunc paracletum, etiam postea dicit bis se missurum illum. Declarat autẽ Dominus cur dixerit singulariter: dabit vobis, & vt maneat vobiscũ; & item insinuat paracletũ non sic futurum apud Apostolos corporaliter, sicut ipse fuerat, quando subiicit: Quem mundus non potest accipere, id est, quem homines mundani, & mundi spiritũ sortiti non possunt quamdiu tales sunt accipere; quia non vident eum, hoc est, non sciunt nec cognoscũt eum, quia mens eorum tota detinetur in rebus vanis huius mũdi. Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit, cognitionem sui vobis impartiens, & sua suggestione, & sua in vo- C bis efficacia atq; operatione. Vbi notandum, quòd cùm dixerit Dominus: Mundus non potest illum accipere, quia non cognoscit eum; quo significatur suo vitio mundum non posse eũ capere, & proinde dicendũ etiam similiter videretur: Vos autẽ illum accipietis quia cognoscitis, vel cognoscetis eum. contrario modo dicitur; vos autẽ cognoscetis eum, quia apud vos manebit; ne putarent se suo illum merito accepturos, ac cognitionem illius præcedere eius acceptionem, sed contrà intelligerent ab eius gratia & præsentia pẽdere eius cognitionem. Ne autẽ existimaretur spiritus mansurus apud eos, sicut manet homo apud hominem extra eum exi- D stens, postquam dixisset: apud vos manebit; adiecit, & in vobis erit; quo & insinuata est diuinitas spiritus sancti, quod diuinæ naturæ sit proprium esse in mentibus hominum, easque inhabitare. Porro quod dicitur mundus non cognoscere spiritum; de tali intelligendum est cognitione, de quali illud quod dicitur Ioan. 7. ad Iudæos; non cognouistis Deum, & 1. Ioan. 4. Qui non diligit, non nouit Deum; nempe de notitia perfecta & affectiua. Habent quidem Gręca, verba præsentis temporis, cognoscitis & manet, sed hæc accipienda pro futuris phrasi Hebraica, quæ frequens est in Ioanne, satis patet ex futuro verbo, erit, quod sequitur.

NON RELINQVAM VOS ORPHANOS, E VENIAM AD VOS. ADHVC, &c.] Quartò iam alia eos consolatur ratione. Ne fortè enim non sufficereret eis promissio alterius paracleti, quem non satis cognouerunt, promittit eis etiam suum aduentum. Cæterùm hic aduentus videtur intelligendus in resurrectione completus, quia ratione illius etiam in sequentibus dicit se venturum ad eos, & videndum ab eis. Cyrillus tamen intelligit de spirituali Christi ad Apostolos aduentu, per aduentum spiritus sancti in eos, per quem & Christus venit ad eos, habitans per fidem in cordibus eorum, vnde intelligit Dominum hic significare voluisse se non esse alium natura à spiritu sancto. Ne, inquit,

inquit, quoniam alium dixit, de substantia naturaq; A spiritus id intelligeretur, vt liquidò monstraret in sola personali substantia à patre & filio spiritum a lium esse (spiritus enim est, non pater, nec filius) quum venturum paracletũ afferat, seipsum venturum pollicetur. De hoc aduentu vt intelligatur, exigere videtur partim illud quod sequitur: In illo die cognoscetis quia ego in patre, &c. Id enim accepto spiritu sancto maximè cognouerunt: partim illud, quod deinde etiam sequitur; & manifestabo ei meipsum. Nam id de spirituali manifestatione proculdubio est accipiendum. Proinde conueniens fuerit vtranq; expositionem simul complecti, & locũ hũc intelligere & de aduentu visibili post resurrectionẽ, B & de aduentu spirituali per missionem spiritus sancti, vt sit hic totius loci sensus: Non reliquam vos orphanos, id est, orbos mea præsentia, & veluti pupillos patre destitutos (se enim significat veluti patrẽ erga eos gessisse, vnde & filiolos eos prius vocauit) sed veniam rursum ad vos, corporaliter quidem, cùm tertio die à morte resurrexero: spiritualiter verò, cùm post ascensionem in cœlos, spiritum sanctum vobis misero. Quare autem peculiariter se ad eos venturũ dicat, declarat in sequentibus, dicens: Adhuc modicũ, supple, tempus est, & post illud mundus iam me non videt, id est, mundani homines me amplius non videbũt nec corporalibus oculis, sicut modò vidẽt: nec spiritualibus, quia non C credent in me. Post breue enim illud tempus, quod vsq; ad sepulturam restabat, nõ est amplius à mundo visus Christus, quia post resurrectionem nõ exhibuit se corporaliter mundo passim videndum. Vos autem videtis, id est, videbitis me, & corporalibus oculis, cùm resurrexero: & multò clarius oculis fidei, cùm in cœlos ascendero, & spiritum veritatis à patre acceperitis. Ideo autem videbitis me, quia ego viuo, id est, viuã resuscitatus à morte, sed & vos viuetis. Non possetis enim videre me, nisi & ego viuerem, & vos quoq; viueretis. Ad cõsolationem autem eorum facit, quòd dicit eos victuros, ne putarent se etiã statim interficiendos. Aliter autẽ hæc pars accipi potest, vt significetur vita Christi fore causam vitæ discipulorum, vt sit sensus: Vi- D debitis me, quia ego viuam: & quia ego viuã, etiam vos viuetis, id est, lætabimini, & velut à morte reuiuiscetis in mea manifestatione. Sic enim exponit Theophylactus, addẽs & aliam interpretationem, qua intelligatur vita Christi fore causã æternæ vitæ discipulorum, ne mortem corporalem perhorrescerent. In illo die, cùm me videbitis resuscitatum, vos cognoscetis clarè quod modò obscurè cognoscitis, quòd ego sim in patre meo, hoc est, vnum sum cum eo, quódq; ad imaginẽ vnionis meæ cum patre etiã vos estis in me, & ego in vobis. Id enim clarius cognoscere cœperunt, cùm in eius resurrectione Christi potentiam & gloriã magis agnouerunt, cúmq; Christus post resurrectionem aperiret E illis sensum, vt intelligerent scripturas, sed maximè cùm spiritum sanctum in die Pentecostes accepissent, qui eos deduxit in omnem veritatem, & Christũ eis perfectè dedit cognoscere. Porro quoniam dicitur: Adhuc modicum, & mundus me iam non videt, & mundus ipsum rursum visurus est in nouissimo die, D. Augustinus magis putat totum hunc locum referendum ad tempus secundi aduentus Christi: quam intelligentiam etiam prosequitur D. Cyrillus, simul cum Augustino annotans nõ obstare huic intelligentię quod modicum tempus dicat futurum vsque ad suam reuelationem, eo quòd mille anni coram Deo sint tanquam dies vna. Itaq; sensus erit: Vbi cœlos conscendero, & ad patrem concessero, non semper relinquam vos, sed rursum veniam ad vos in nouissimo die. Adhuc est modicum tempus, post quod me mundus amplius non videbit, quia non videbit amplius post cõsummatum iudicium: vos autem videbitis me in ęternum, quia ego viuam, & vos mecum in æternum fœlici beataq; vita viuetis mecum resuscitati. In illo die qui finem nesciet, perfectissimè cognoscetis me vnum esse cum patre. Alter autem sensus videtur esse germanior, si pleraq; similia considerentur quæ in hoc Christi sequuntur sermone. Nec obstat ea pars; mũdus me iam non videt, id est, amplius non videbit. Significare enim voluit mundum non visurum se durante hoc mundi statu. Cùm enim eum mundus rursum videbit, iam desinet hic mundi status. Cæterùm quanquam sicut se dicit esse in patre, ita & se in discipulis, & discipulos in se esse dicat, non tamen, vt hæretici Arriani volunt, hinc consequitur nõ perfectius aut aliter patrem esse in filio, filiúmque in patre, quàm ipse sit in nobis, aut nos in illo. Quæ enim filio propria sunt, conueniunt per eum etiam fidelibus, sed non nisi per quãdam imitationem & similitudinem, sicut patet de nomine filij: vnde consequitur ea perfectius competere in filium quàm in fideles. Quomodo autem fideles sint in Christo, & Christus in ipsis, dictum est in ca. Concordiæ 59. circa illud Ioan. 6. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. Duplicem autem vnionem dicit in illo die eos cognituros, vnionem patris cum filio, quæ pertinet ad mysterium trinitatis: & vnionem ipsius cum fidelibus membris suis, quæ pertinet ad mysterium incarnationis, quam vnionem per missionem spiritus manifestatam esse ostendit Ioannes, di- 1. Ioan. 4. cens: In hoc cognoscimus quòd in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis.

QVI HABET MANDATA MEA, ET SERVAT EA, ILLE EST QVI DILIGIT ME.] Repetit Dominus ostẽsionem dilectionis sui consistere in obseruatione mandatorum suorũ, partim vt hac repetitione ab Apostolis de suo mœstis abitu tristitiam pelleret, dum significat ostẽsionem dilectionis sibi gratam non consistere in huiusmodi mœrore: partim vt qua ratione iam Apostolos prouocauit ad sui dilectionem, significans eos per illã dignos fore aduentu paracleti, & sui pleniore cognitione ac conspectu, eadem & omnes alios fideles ad eandem prouocaret. Promiserat enim Apostolis, si diligerent, paracletum alium venturũ à patre ad eos, imo & se reuersurum ad eos, seq; illis exhibiturum videndum. Similiter ergo & nunc promittit iis qui se rectè diligerent, patris fauorem & sui manifestationẽ. Quare cùm prius in secũda locutus sit persona, nũc loquitur in tertia, dicens: Non ea ratione declaratur vera erga me dilectio, si, vt nunc vos, aliquis tristetur de meo abitu, sed qui habet mãdata mea, edoctus scilicet ea à me, & deinde quæ habet, quæq; didicit etiam seruat, opere ea adimplendo, ille est qui verè me diligit. Qui autem diligit me, id fecerit cum magno salutis suę cõmodo. Diligetur enim vicissim à patre meo, sed & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum, quia & per spiritus mei afflatum, mei cognitionem & contemplationem in animum ipsius insinuabo, & post hãc vitam me ei facie ad faciem videndum exhibebo.

A Cæterùm dubium hic occurrit, quomodo hic Dominus diligenti se promittat vicissim dilectionem patris, dicens: qui diligit me diligetur à patre meo; quasi nostra dilectio præueniat dilectioné Dei, cùm ex Dei dilectione erga nos, detur nobis dilectio qua eum diligamus: & Ioánes dicat; non quasi nos dilexerimus Deum, sed quia ipse prior dilexit nos. Similem quæstioné mouet D. Augustinus circa illud quod suprà dicitur: Si diligitis me, mádata mea seruate, & ego rogabo patré, & aliú paracletum dabit vobis. Eo enim significatur, quòd per dilectionem & mandatorum obseruationé consecuturi essent spiritum sanctum, cùm tamen dilectio & mandatorum obseruatio esse non possit nisi ex spiritu *Rom. 5.* sancto, iuxta illud Pauli: Charitas Dei diffusa est in B cordibus vestris, per spiritum sanctú qui datus est nobis. Respodet Augustinus diligenti & mandata seruanti promitti spiritum sanctum, quia eum largius est accepturus & copiosius, sicut Apostoli spiritum qué habebant largius acceperunt in die Pentecostes. Ita & ad præsentis loci quæstionem etiam dicendum est, quòd absolutè quidé prius Deus nos diligit quàm nos illum: quoad auté quosdam effectus, prius nos diligimus Iesum quàm Deus nos, nostra dilectione promerentes certos quosdam dilectionis diuinæ effectus, vtputa plenitudinem gratiæ, donum perseuerantiæ, intellectus illuminationem, aliaq; quæ meremur. Ratione ergo huiusmodi effectuum promittit Dominus diligentibus se, dilectionem patris & suam. Tunc enim Deus noua ratione suam exhibet dilectioné, cùm nouo homines afficit beneficio. Vnde cùm dixisset Dominus: & ego diligam eum; nouum huius dilectionis effectú explicaturus, ratione cuius promittit se dilecturum talem, subiecit: & ego manifestabo ei meipsum; significans se pleniorem sui cognitionem illi imparriturum. Sic per Prophetam dicit Dominus: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos; cùm tamen absolutè prius Deus debeat conuerti ad nos, *Iere. 31.* quàm possimus conuerti ad illum, ita vt dicat Ieremias: Conuerte me, & conuertar; quia quoad effectum certú, nempe reconciliationem, nostra côuersio ad Deum, præcedere debet Dei conuersioné ad nos. Ex his autem discendum nobis, & in quo consistat veræ dilectionis exhibitio, & quid per eam promereamur, nimirum abundantioré spiritus participationem, ac plenioré Christi cognitioné, quam qui dilectione illa sunt destituti non assequuntur, etiamsi multo studio in scripturarú lectione & tra- *Ephes. 3.* ctatione versentur. Vnde orat Paulus pro Ephesiis, vt sint radicati & fundati in charitate, vt possint côprehendere cum omnibus sanctis quæ sit longitudo, & latitudo, & sublimitas, & profundú, scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Dei, vtq; impleantur in omnem plenitudinem Dei. Et in Psalmis Propheta Deú dicit promisisse manifestationem sui iis qui timent ipsum, hoc est, qui in hoc incumbunt, vt eius seruent mandata. Firmamen- *Psal. 24.* tum, inquit, est Dominus timentibus eum, & testamentum ipsius vt manifestetur illis.

DICIT EI IVDAS, NON ILLE ISCARIOTES: DOMINE QVID FACTVM EST, &c. Verisimile est Iudam istud nunc interrogasse, propterea quod cùm regnum Christi existimarent declarandum palam toti múdo, & Christus solitus esset sua dona promittere communiter omnibus, núc in illis Domini verbis hæsitauerit, quibus dixit se illis duntaxat manifestaturum seipsum, nondú autem amplius se non visurú. Iudas ergo carnale adhuc Christi regnú somnians, & crassè Domini verba intelligens, sicut & Thomas & Philippus, Domine, inquit, quid factú est, id est, quid núc accidit aut quid causæ est, quòd te nobis & non múdo es manifestaturus, cùm hactenus crediderimus te post resurrectionem palam in toto regnaturú orbe, & restituturum regnú Israel? Dominus autem côtinuando sermoné, & inculcando quod prius dixerat, etsi apertè non videatur quæstioni respondere, indicat tamen quo id pacto sit futurum, & quare, eóq; núc modo vsus est in hac responsione, quo & alibi erga Petrum, cùm interrogasset, num illas parabolas propter ipsos diceret, an etiam propter omnes. Sic B enim ob inculcationem cœptum sermoné côtinuat & repetit, vt etiam indicet non corporalem, sed spiritualem esse manifestationem sui de qua est locutus, & quare diligentibus se tantùm est manifestaturus, non autem mundo. Si quis, inquit, diligit me, sermonem meum seruabit, id est, opere adimplebit. Probatio enim dilectionis, exhibitio est operis. Et quia is qui me diligit, sermonem meú obseruabit, ideo vicissim pater meus diliget eum, & in signum dilectionis is simul & ego ad illú veniemus, & firmam apud eum habitationé faciemus. Quibus Dominus significat talem fore sui manifestationem quá suprà promisit, qualis est Dei ad homines aduentus, & mansio atq; manifestatio, nimirum spiritualis, & non corporalis atq; visibilis. Cùm autem C suprà dixerit mittendum eis spiritum veritatis vt maneat apud eos in ęternum, nunc promittit etiam se cum patre venturum, & mansurum apud eos, significans vnam esse patris & filij cum spiritu sancto naturam, vtpote per quem apud homines manentem etiam pater & filius maneant apud eos. Cùm autem dixisset: & pater meus diliget eú; subiungit, & ad eum veniemus, &c. loquens de se & patre ad similitudinem amicorum, qui inuisere gestiunt eos quos diligunt, & habitationem apud eos deligere. Huiusmodi spiritualem habitationem apud homines frequéter pollicetur Deus apud Prophetas, cæterùm Dei patris simul & Christi filij eius habitatio in hominibus, promittitur his verbis: D Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & *Zach. 2.* habitabo in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui, & scies quia Dominus exercituú misit me ad te. Hæc enim verba, si omnia accipiantur dicta in persona Christi, cui soli sine personæ mutatione conuenire possunt, mentioné faciunt & habitationis patris, & habitationis filij. Quod enim primo loco dicitur: & habitabo in medio tui; ad patré est referendú. quia sequitur, ait Dominus, vnde quę pręcedunt dicútur à Christo in persona patris. Quod verò secundo loco dicitur: & habitabo in medio tui; ad filium est referendú: quia sequitur: & scies quia Dominus exer- E cituum misit me ad te; quod filio conuenit, non patri. Notandum autem tria congruo ordine promitti diligentibus Christum, sic vt posterius semper priori sit maius, ac Dei erga homines benignitatem magis declaret. Primùm enim magnum valde est, posse pertingere ad patris dilectionem. Si quis enim regis gratiam promereri potest, etiamsi nullum hinc fructum consequatur, tamen non paruam hinc percipit consolationem, nec paruum reputat honorem, quòd ab eo diligatur. At hoc maius est, quòd secundo loco promittitur aduentus patris simul

ſimul ac filij. Quoniã enim pro ſtatu huius vitæ ipſi ad Deum ire nõ poſſumus, & habitationem facere apud ipſum, pro ſua erga homines benignitate dignatur ipſe ad nos venire, nóſq; inuiſere, quod quãtæ ſit dignationis, quiſq; facile aduertet ſi Dei excellentiam cum humana comparet vilitate. Maximum autem omnium eſt, quòd non ſolùm promittitur aduentus Dei ad homines, ſed eius etiam apud eos manſio, firmáq; habitatio. Amicus enim amicitiæ cauſa amicum inuiſere ſolet frequenter, ſed poſt breue tempus rurſum ab eo diſceſſurus, ac ſuo abitu plus doloris amico relicturus, quàm ſuo aduentu attulit gaudij. Chriſtus verò ſic ſe cum patre venturum pollicetur, vt etiam mãſionem ſe facturum apud diligentes ſe, promittat, nunquam ſcilicet relicturus eos, cuius præſentia & apud homines manſio non poteſt non afferre eis ſecuritatem ab omnibus malis, & bonorum omnium abundantiam, quemadmodũ bene multis locis indicat Pſalmiſta: Si, inquit, ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecũ es. Et: Prouidebam Dominũ in conſpectu meo ſemper, quoniam à dexteris eſt mihi ne cõmouear. Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea, inſuper & caro mea requieſcet in ſpe, &c. Et quidem, vt annotauit D. Gregorius, ad quoſdã venit Deus, & manſionem non facit, vt qui Dei viſitatione ad compunctionem commouẽtur, ſed in virtutis propoſito non perſeuerant: ad diligentes verò ſe ſic venit, vt manſionem apud eos faciat, nunquam eos derelinquens, niſi ſi quãdo ex dilectione excidant. Sic autem in præſenti vita apud eos quantum in ſe eſt firmam facit manſionem, vt & poſt hanc vitam in ſuam eos transferat manſionem cœleſtem.

Pſal. 22.
Pſal. 15.

QVI NON DILIGIT ME, SERMONES MEOS NON SERVAT: ET SERMO.] Cùm in præcedentibus indicauerit cauſam, ob quam ſe dixerit manifeſtandum diligentibus ſe, nimirum propter obſeruationem mandatorum ſuorum: nunc indicat cauſam quare non ſit ſe manifeſtaturus mundo, nempe quòd cùm non diligat eum, ſermones eius non ſeruet. Ideoq; non dicit, qui ſermones meos non ſeruat, is eſt qui non diligit me. Non enim hic ſignum tradere voluit, quo agnoſceretur is qui ſe non diligeret, ſed indicare cauſam quare non diligentibus ſe, hoc eſt, mundo mundanisq; hominibus ſe non ſit manifeſtaturus. quare dicendum illi erat: Qui non diligit me, ſermones meos non ſeruat; quo ſignificat ob neglectos ſuos ſermones, eos qui non diligunt, viciſſim negligendos iuſtè à ſe & patre. Et vt intelligatur quare qui ſuos ſeruat ſermones, à patre ſit diligendus: qui verò non ſeruat, non ſit diligendus, adiecit: Et ſermonem (pro & ſermo) quem audiſtis, non eſt meus originaliter, ſed eius qui miſit me patris; ſignificans non ſibi tantùm, ſed & patri iniuriam inferri ab his qui non obſeruant ſua mandata: & contrà non ſe tantùm, ſed & patrem honorari ab his qui ſeruant mandata, ac ea de cauſa hos quidem à patre diligi, illos verò negligi. Porro cùm ſuperiori illa ſententia: ſi quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit; ſignificetur omnem eum qui Chriſtũ diligit, ſermonem eius ſeruare: hac iam ſententia; Qui non diligit me, ſermones meos non ſeruat; ſignificatur etiã ſolum eum qui Chriſtum diligit, ſermonẽ eius ſeruare, vt intelligamus nec dilectionẽ eſſe poſſe ſine obſeruatione mandatorum, nec rurſum obſeruationem mandatorũ Chriſti eſſe poſſe ſine dilectione;

A vt ſint inter ſe conuertibilia, diligere Chriſtum & mandata eius obſeruare: quare ſicut is qui ſe dicit & putat diligere Chriſtum, id debet comprobare obſeruatione mandatorum eius: ita qui cupit eius mandata ſeruare, anniti debet vt dilectionem ex ſpiritu Chriſti percipiat. Aliquando autem Dominus ſingulariter dicit, ſermonem meum: aliquando pluraliter, ſermones meos. Sermonem enim vocat totam ſuam Euangelicam doctrinam: ſermones verò, varia eius doctrinæ præcepta.

HÆC LOCVTVS SVM VOBIS APVD VOS MANENS. PARACLETVS.] Declarauerunt ſe Apoſtolorum plerique, Petrus ſcilicet, Thomas, Philippus, & Iudas, non aſſequi profunB ditatem verborum Chriſti, quare ne eos cruciaret propria ruditas, & pergerent pleraque ſciſcitari quæ tunc capere non poterant, cùm iam eſſet veluti finem facturus ſui ad eos ſermonis, promittit eos per venturum ad ipſos de quo dixerat paracletum, & omnia intellecturos quæ iam aſſequi ſatis non poterant, & diſcituros omnia quæ poſſent requirere, & cõmonefaciendos omnium quæ ipſe eis dixiſſet. Hæc, inquit, pauca pro veſtro captu locutus ſum vobis, mortali adhuc corpore vobiſcum degens, quæ etſi necdum plenè intelligitis, aut ſi præter ea etiam alia adhuc cognoſcere deſideratis, aut etiam metuitis ne hæc vobis excidant, & me iam C abeunte à vobis non habeatis monitorẽ & doctorem, ſcitote quòd paracletus ille de quo vobis mox dixi, ſpiritus, inquã, ſanctus, quem poſt meũ diſceſſum pater mittet in nomine meo, hoc eſt, loco mei & mihi vicarium, aut propter me, qui pro illo mittendo patrem rogabo, ille vos docebit omnia quæ erunt vobis cognitu neceſſaria, ita vt clarè ſitis per eum intellecturi quæ modò in verbis meis non ſatis poteſtis aſſequi, & præter ea etiã alia omnia ſitis diſcituri quæ requirere poteritis, quæq; modo propter veſtrã incapacitatẽ prætereo. Idem ille etiam ſuggeret vobis, hoc eſt, in memoriã reducet (Græcè enim eſt ὑπομνήσει id eſt, commonefaciet & recordari faciet) quæcunque nunc dixero vobis, pro, dixi D vobis. Græcis enim eſt non futurum, ſed præteritum εἶπον. Ex qua explicatione patet dupliciter hic accipi poſſe eam orationem: In nomine meo; quæ in diuerſis locis pro materiæ exigentia diuerſis debet modis explicari. Patrem enim dicit miſſurum ſpiritum in ſuo nomine, aut quia eum miſſurus erat in locum ſuum. dixit enim ſuperius: Alium paracletum dabit vobis; aut quia eum miſſurus erat in gratiam filij qui pro ſpiritu hominibus impertiendo patrem erat rogaturus. Dixit enim: Ego rogabo patrem, &c. Duo autem dicit ſpiritum præſtiturum ad intelligentiam pertinentia, nempe & quòd in memoriam eſſet reuocaturus quæ à ſe iam audierant, E & quòd omnia docturus eſſet, quæ ſcilicet aut iam in verbis ſuis non intellexerunt, aut vlterius requirere poſſent: ex quorum primo ſequitur Apoſtolos ex obliuione non potuiſſe errare circa doctrinam Ieſu, & circa Euangelia ſcribenda aut approbanda: ex ſecundo verò ſequitur eos non erraſſe in aliquo quod docuerunt ad ſalutem eſſe neceſſarium. Duo autem hæc & nunc in fidelibus ſuo modo efficit Spiritus Sanctus. Semper enim eos commonefacit ſui officij, ſuggerens quæ ex Chriſti doctrina accepimus, quæ alioqui facilè mentibus noſtris elaberentur, & in omnibus occurrentibus dubiis docet quid faciendum, quídue credendum, ſi modò tamen non prætermittantur ea media per quæ diui-

A nitus ordinatum est vt spiritus suo doceat nunc homines afflatu, oratio scilicet, scripturarum pia & sedula lectio, & Ecclesiasticæ doctrinæ quæ per concilia & conciones proponitur, auscultatio. Per hæc enim exterioribus percepta sensibus docet interiori suo afflatu Spiritus Sanctus, sine quo nihil profuerit aut scripturas legisse, aut conciones doctorum audisse, ita vt propriè in spiritum quadret, quod hic ei tribuitur, docere omnia, adeo vt nec sibi id tribuerit Dominus quatenus sensibiliter suis loquebatur. De se enim dicit: Hæc locutus sum vobis. de spiritu verò; ipse vos docebit omnia. Proinde *Psal. 93.* bene dixit Deo Psalmista: Beatus homo quẽ tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum. Et B Gregorius: De spiritu, inquit, recte promittitur, Ipse vos docebit omnia; quia nisi idem spiritus cordi adsit audientis, otiosus est sermo doctoris. Nemo ergo docenti tribuat homini, quod ex ore docentis intelligit, quia nisi intus sit qui doceat, doctoris lingua exterius in vacuum laborat, &c. Cæterũ quemadmodum ex Christi doctrina primũ apertè mundo declaratũ est in diuinitate subsistere patrem & filium in duabus personis, ita ex eiusdem doctrina, & maximè ex his quæ in hoc sermone dicuntur de Spiritu Sancto, mundo apertè declaratum est Spiritum Sanctum in diuinitate etiã subsistere distinctum personaliter à patre & filio. Hactenus enim neque scriptura vetus, neque Christus tam apertè Spiritus Sancti naturã & personalem in diuinitate C distinctionem explicauit, atq; in hoc iam fecit sermone. Sicut enim redẽptionis humanæ mysterium per Euangelicam Christi doctrinã primùm cœpit *Digressio de mysterio Trinitatis.* mundo clarè aperiri, ita & Christus primus trinitatis mysterium apertè prædicauit, idq; ordine congruo seruato. Prius enim duarũ primarum in diuinitate personarum, patris scilicet & filij, distinctionem insinuauit, quemadmodũ patuit in multis sermonibus à Ioanne superius descriptis: deinde verò in hoc postremo sermone, etiam à Ioanne solo (cui tanquam aquilæ reseruata fuit explicatio mysterij trinitatis in diuinitate) descripto, Spiritus Sancti personalem in diuinitate à patre & filio distinctionem insinuauit. Frequens quidem in veteri testamento fit mẽtio spiritus Dei, spiritus Domini, & Spi D ritus Sancti, sed ex illis scripturæ locis ante Christum non clarè intelligebatur personalis Spiritus Sancti distinctio à patre & filio, sed intelligebatur dici spiritus Dei, sicut dicitur bonitas Dei, sapiẽtia Dei, vt per spiritum Dei nihil aliud significaretur, quàm ipsemet Deus, aut eius in hominibus afflatus & effectus. Sicut enim non cõueniebat redemptionis humanæ mysteriũ clarè prædicari, priusquam illud perfectum esset, atq; ob id primùm per Christum prædicari clarè conueniebat, vt qui illud erat perfecturus: ita ante Christũ trinitatis mysterium non cõueniebat apertè prædicari, tum ne Iudæi qui ad idololatriam erant proni, hinc existimarent tres E esse Deos: tum quòd huius mysterij explicatio meritò debuit Christo reseruari. Nam cùm Deum nemo vnquam viderit, vnigenitũ filium qui est in sinu patris, profundissimũ diuinitatis mysterium reserare conueniebat. His accedit, quòd tunc quidem trinitatis mysteriũ aperiri debuit, cùm singulæ personæ singulari quodam pro redemptione hominum effectu erant innotescendæ: quod factum est in aduentu Christi, quãdo pater innotuit mittendo filiũ, filius innotuit redimendo genus humanũ, spiritus innotuit totum mundum destructa idololatria ad Christum trahendo. Itaq; vetus testamẽtum apertè quidem docet & inculcat Deum esse vnum, eumq; rerum omnium esse creatorẽ & gubernatorem: nouum verò præter hæc, Deum etiã esse trinum apertè docet, hominumq; redemptorem ad æternam post hanc vitam fœlicitatem obtinendam. Ne tamen videri possit noua hæc doctrina, spiritus diuinus sicut in veteri testamento insinuauit redẽptionis humanæ mysterium, quanquam obscurius, ita & trinitatis insinuauit variis modis mysteriũ, ita vt illud in scripturis etiam Rabini quidam Iudæorum intellexerint ante Christum, edocti proculdubio aut ab afflatu diuino, aut à prophetis illud viua voce tradentibus his qui eius mysterij erant capaces. Pluralitatem enim personarũ in vna natura subsistentium spiritus in scriptura indicauit, primùm dum nomen Dei, quod in scripturis primum occurrit & est frequentissimum, nempe Elohim, pluraliter ponit, addens tamen ei fere semper verbum vel adiectiuum singularis numeri. Cùm enim legimus: In principio creauit Deus cœlum & terrã; pro Deus, Hebræis est nomẽ nõ singularis neq; dualis numeri, sed pluralis אֱלֹהִים Elohim, cui tamen additur verbũ singularis numeri, בָּרָא Bara, id est, creauit, vt intelligamus pluralitatem personarum, vnius tamen naturæ & essentiæ, quarũ personarum proprietates quidam intelligunt insinuatas in verbo Bara. Constat enim ea dictio apud Hebræos ex tribus literis Beth Resch & Aleph, quarũ Beth principium est nominis filij. Ben enim filiũ illis significat. Aleph verò, prima est litera nominis patris, qui Hebręis dicitur אָב Ab, vel Chaldaicè אַבָּא Abba. Resch autẽ prima est litera nominis Spiritus Sancti. Spiritus enim Hebraicè dicitur רוּחַ Rouahh. Pluralitatem item personarũ in diuinitate indicat & alterũ nomen Dei, nẽpe אֲדֹנָי Adonai. Nam & illud est plutalis numeri, valens perinde ac si diceretur: Domini mi. Propriũ verò Dei nomen, nomẽ, inquam, tetragrammaton, etiam personarum trinitatem, ac naturæ earum simplicitatem & vnitatem simul representat. Ipsum enim nomen cùm sit deriuatũ à verbo הָיָה Haia, quod esse sonat, significat essentiam: prima autem litera, quæ est adiectitia & nominis proprij constitutiua, nempe Iod, significat principium: tres verò sequentes literæ radicales, He, vau, He sonant, hic & ille, quibus tribus significantur tres personæ pater & filius, significati per duo He, quorũ copula & amor est Spiritus sanctus, significatus per Vau coniunctionem copulatiuam. Significatur ergo eo nomine tres personas vnum esse omnium rerum principium, vnamq; essentiam, vnde non sine grandi mysterio hoc Dei nomen in antiquis Hebręorum libris, atque in Chaldaica adhuc translatione scribitur per triplex Iod, vnico pũcto Kamets subscripto in hunc modum ײָ Sic enim significatum est tres esse qui vnum sunt principium, eandem habentes essentiam & naturam. Iam & illud trinitatis in vnitate mysteriũ non parum cõmendat in lingua sancta, quod in ea omnis dictio ex sua natura trium & non plurium est literarum. Tres enim in vna dictione literę trinitatem in vnitate representant. Vt autem omittamus dictionum & nominum Hebraicarũ obseruationem, quæ quibusdam curiosa nimis videtur, etiam variæ locutiones scripturæ pluralitatem personarum in vna diuinitate insinuant: quales sunt in quibus aut Deus de seipso, aut scriptura de Deo loquitur pluraliter, aut Deus aliquid fecisse à Deo, vel dixisse

ad

ad Deum ſcribitur. Inter quæ primò occurrit illud quod ſcribitur dixiſſe Deus: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Hic enim non poteſt intelligi, vt volunt Iudæi, Deus locutus ad Angelos. Nam hi non fuerunt in creando homine Dei cooperatores, cum de Deo ſolo dicatur: Formauit Deus hominem de limo terræ, & inſpirauit ei ſpiraculum vitæ. Pater ergo ad filium loquitur & Spiritum ſanctum, quorum perſonalis pluralitas ſicut ſignificatur verbo pluralis numeri, faciamus, & pronomine, noſtram: ita naturæ vnitas deſignatur, cùm ſingulariter dicitur; ad imaginem & ſimilitudinem. Similis eſt locus Gene. 11. cap. cùm Deus vidēs ędificationem turris Babel, ſcribitur dixiſſe: Venite igitur, deſcendamus & cōfundamus ibi linguam eorū; cùm tamen mox ſubiiciatur: Diuiſit eos Dominus ex illo loco in vniuerſas terras. Sic & alibi de Deo ſcriptura loquitur pluraliter. Nam Ioſue vlt. vbi nos legimus: Non poteritis ſeruire Domino, Deus enim ſanctus & fortis æmulator eſt; Hebręi ad verbum habent, ſi ſic dicere liceat, quia dij ſancti ipſe. Et Iere. 23. vbi nos legimus: Peruertiſtis verba Dei viuentis, Domini exercituum Dei veſtri, Hebræis eſt ad verbum: Peruertiſtis verba deorum viuentium, Domini Dei veſtri. Pluralitatem perſonarum indicant & iſtæ locutiones: Dominus pluit à Domino ignem & ſulphur de cœlo: Gen. 19. Dixit Dominus ad Satan, Increpet Dominus in te Satan. Zach. 3. Et aliæ multę ſimiles, quas breuitatis cauſa omittimus. Iam trinitatē perſonarum in diuinitate indicant & illæ locutiones, in quibus nomen Dei ter repetitur, vt in illo Pſalmi: Benedicat nos Deus Deus noſter, benedicat nos Deus. Et in illo Deut. 6. vbi Dei vnitas ex inſtituto maximè cōmēdatur: Audi Iſrael, Dominus Deus noſter, Dominus vnus eſt. Quibus locis quare ſecundo loco dicatur Deus noſter, ſuperius eſt indicatum. Et rurſum ea Seraphim acclamatio, qua ter vni Deo acclamatur, Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus ſabaoth. Patris autē & filij diſtinctas in diuinitate perſonas inſinuat illud Prouerb. 30. Non didici ſapientiā, & non noui ſcientiam ſanctorum. Quod nomen eſt eius, & quod nomen filij eius ſi noſti? Hic enim ſignificatur, inter eos qui propriè dicuntur ſancti, vnū eſſe patrem, & vnum filiū. Spiritus verò etiā diſtinctam perſonam pręter duas alias in diuinitate perſonas, manifeſtè ſatis inſinuat illud Iſaiæ: Accedite ad me, & audite hęc, nō à principio in abſcondito locutus ſum, ex tempore antequam fieret, ibi eram, & nunc Dominus Deus miſit me, & ſpiritus eius. Quę verba non eſſe dicta in perſona Iſaiæ, ſed Chriſti, patet tum ex eo quod ſequitur: Hæc dicit Dominus, redemptor tuus ſanctus Iſrael; tum quia Iſaiæ non conuenit illud: ex tempore antequam fieret ibi erā. Non enim Iſaias adfuit in datione legis, in qua is qui hic loquitur, ſignificat ſe locutum non in abſcondito, ſed palam. Commendat autem etiam perſonarum diuinarum nō ſolùm trinitatem, ſed etiam proprietates verſus ille Pſalmi: Verbo Domini cœli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum. Cæterùm etiam antiquos Iudæorū ante Chriſtum in ſcripturis intellexiſſe inſinuatum trinitatis diuinæ myſterium, oſtendit Galatinus prolixè lib. 2. contra Iudæos. In nomine enim Dei tetragrammaton intellexerunt inſinuatam trinitatem diuinam, vnde cùm eſſet ineffabile, illud exponebant per aliud nomen duodecim literarū, quod erat, Ab ben, verouahh hacados. Hoc enim nomen ex mul-

Geneſ. 1.

Iſaie 6.

Iſaia 47.

Pſal. 32.

A tis conſtans dictionibus, apud Hebræos 12. continet literas, & valet idem quod pater, filius, & Spiritus ſanctus. Et rurſum Iſaię 6. ternam nominis Sanctus repetitionem illi ſicuti & nos referebant ad patrem, filium, & Spiritum ſanctum, ſicut oſtendit Galatinus per quēdam Rabbi Simeonem, & alium Rabbi Ionathan, qui Chaldaicam fecit æditionem. Iam verò etiam Gentiles Philoſophos, maxime Platonicos, agnouiſſe trinitatis in diuinitate myſterium, indicat D. Auguſtinus lib. 10. de ciuit. Dei cap. 14. & prolixius D. Cyrillus lib. 8. contra Iulianum poſt hos verò prolixiſsimè Auguſtinus Steuchus lib. 2. de perenni philoſophia, non quòd hoc myſte-
B rium aſſequi homo poſsit naturali intellectus lumine, ſed quòd ſiue ex oraculis Deorum, ſiue ex Chaldęorum Hebræorúmque doctrina obſcurè aliquid de trinitatis myſterio intellexerint. Platonem enim & Pythagoram ab Ægyptiis, & hos à Chaldæis pleraque didiciſſe certum eſt. Itaque de Mercurio illo qui Triſmegiſtus dictus eſt, ſic ſcribit Suidas: Mercurius Triſmegiſtus, id eſt, Termaximus, is fuit ſapiens Ægyptius. Floruit autem ante Pharaonem. Appellatus eſt autem Termaximus, quoniam de trinitate ædidit oraculum, dicens in trinitate vnam eſſe diuinitatem his verbis: Erat lumen intellectuale ante lumen intellectuale. Et erat ſemper Mens Mentis luminoſa. Et nihil aliud erat, quàm
C horum vnitas, & Spiritus omnia continens. Extra hunc non Deus, non angelus, non ſubſtantia vlla alia. Omnium enim Dominus & pater & Deus, & omnia ſub ipſo & in ipſo ſunt. Nam verbum eius perfectum exiſtens, & fecundum, & opifex, lapſum in fecunda natura, & aqua fecunda prolificam fecit aquam. Hæc Suidas de Triſmegiſto. Cuius Philoſophiā ſecutus Plato tres in variis locis indicat diuinitatis gradus. In epiſtola enim ad Dionyſium, qui eum de natura Dei percunctatus fuerat, ſic reſpondet: De natura Primi loquēdum eſt tecum per ænigmata, vt ſi quid Epiſtola ponto vel terra perpeſſa fuerit, qui legerit nō intelligat. Sic habet res, circa omnium regē omnia ſunt, & illius gratia exi-
D ſtunt omnia, illéq; eſt cauſa omnium bonorum, ſecundum autem circa, ſecunda, & tertium circa, tertia. Porphyrius autem Platonis interpres, in quarto libro hiſtoriæ Philoſophi, vt teſtatur Cyrillus loco prędicto, ſcribit Platonem aſſerere, vſq; ad tres hypoſtaſes ſiue ſubſiſtentias, Dei progredi eſſentiam, & eſſe quidem dicit ſummè Deum Bonum, poſt illum autem ſecundum Conditorem, tertium autem mundi animam. Nam vſq; ad animam diuinitatem progredi. Per animam autem mundi, Platonē Poëtáſque intellexiſſe eum quem nos vocamus Spiritum Sanctum, docet Calcidius ſuper Timæum, & Cyrillus contra Iulianum, quod per hunc ſpiritum tanquam per animā vegetatur & regitur mundus. Proinde Plotinus maximus Platonicus librum
E ſcripſit περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων, id eſt, de tribus principalibus ſubſiſtentiis, cuius libri & Auguſtinus meminit loco prædicto, in quo libro ſummum Bonum ipſamque excellentiſsimam vnitatem, ex priſcorum philoſophia facit primam hypoſtaſim, ſecundam ipſam mentem, tertiam Animam mundi, animámque viuificatricem, amatricem omnis vitæ: nullum toto mundo eſſe animal, quod non acceperit ab ea vitam, ab hac omnem vim ſubſtantiámque omnem ſuppetere, multáq; alia huic animæ tribuens, quę ſcriptura ſacra tribuit Spiritui ſancto, vt latius videre licet apud Steuchū.

Trinitatis insinuationem apud Ægyptios habuit, quod de illis scribit Damascius Platonicus, terillos primo principio acclamare solitos. Primum, inquit, principium appellabant tenebras, super omnem cognitionem tenebras incognitas, terillud acclamantes. Rursum trinitatis vtcunq; cognitæ olim insinuationem habet quod Aristoteles lib. 1. de cœlo & mundo scribit, Pythagoricos in tribus posuisse perfectionem rerũ, velut principio, medio & fine, & in Deorum sacris hunc numerum solitum vsurpari, vnde putantur esse verba illa magæ apud Vergilium: Terna tibi hæc primum triplici diuersa colore Licia circundo, terq; hæc altaria circum Effigiem duco, numero Deus impare gaudet. His operæpretium est adiicere oraculum Serapidis, qui consulenti Thuli, qui in Ægypto regnauit bello Troiano, quisnam esset se beatior, fertur dixisse carmine, vt fere oracula carmine reddi consueuerunt:

Πρῶτα θεὸς, μετέπειτα λόγος, καὶ πνεῦμα σὺν αὐτοῖς,
Σύμφυτα δὴ τρία, πάντα καὶ εἰς ἓν ἰόντα.

Principio Deus est, tum sermo, & spiritus istis
Additur, æquæua hæc sunt, & tendentia in vnum.

Citat Ludouicus Viues in commentariis lib. 10. de ciuitate Dei. Quo oraculo magis adhuc admirandum est Apollinis oraculum, quod sub Christi decessum respondit etiam carmine, interrogatus de vera religione, vt refert Steuchus vlt. cap. lib. 2. qui & Græca sic vertit carmina: Ne me vtinam supremum, infelix ipse sacerdos Sciteris de sancto ac diuino genitore, Et sobole chara, rebus magni induperantis, Et flatu, qui mundum astrictum continet omnem, Montes, tellurem, fluuios, mare, tartara & ignem, Aëráque: heu templis is me discedere ab istis Coget, linquetur, quo ædebam oracula, limen. Et hæc quidem paucis attulisse sufficit, vt hinc intelligatur trinitatis mysterium & in scripturis veteris testamenti insinuatum fuisse, & à Iudæis etiam intellectum, nec ab his solùm, sed & à Philosophorum principibus, quod tamen vt à paucis retro fuit cognitum, & admodum imperfectè cognitum, & obscurè, per Christum fuerat palam prædicandum, & perfectius aperiendum, quod & Iudæos quosdam testatos esse, citatis eorum sententiis demonstrat prædicto loco Galatinus. Afferuntur autem à nostris etiam naturales quædam rationes ad probandum personarũ in diuinitate trinitatem, non quòd huiusmodi rationibus sufficienter id possit probari, sed quòd rationes illæ ostendant valde congruere diuinitati personarum trinitatem & pluralitatem. Hinc ad probandum hanc pluralitatem, aliqui induxerunt rationem ex ratione infinitæ bonitatis diuinæ, quæ seipsam infinitè communicat in processione diuinarum personarũ. Quidam verò per hoc, quòd nullius boni sine consortio potest esse iucunda possessio. Augustinus autem procedit ad manifestandum trinitatem personarum, ex processione verbi & amoris in mente nostra. Similiter alij ex processione luminis & caloris à luce solari. Sed vt redeamus eò vnde digressi sumus, Christus sicut iam superius frequenter apud Ioannem patris & filij distinctas personas in diuinitate insinuauit, etiam in hoc sermone tertiam personam, nempe Spiritus sancti, aperire primùm cœpit diligentius. Quòd enim Spiritus sanctus distincta sit à patre & filio persona, manifestissimè præter alia quę hoc sermone dicuntur, significatur

A per hoc quòd pater dicitur eum missurus in nomine filij. Hinc enim sequitur, eum nec patrem esse, nec filium. Quòd autem hæc à patre & filio distincta persona verus etiam sit Deus, vnius omnino cum patre & filio naturę, ex infinitis ferè scripturarum patet locis, quibus ea tribuuntur Spiritui sancto, quæ Deo sunt propria, & Deo in scripturis tribuuntur: qualia sunt, esse vbique, esse & habitare in hominibus, replere homines, loqui per prophetas, viuificare & sanctificare creaturas, aliáque innumera, vt quod hoc loco Dominus illi tribuit dicens: Ille vos docebit omnia. Cùm enim Deus per Isaiam capite 54. promisisset vniuersos Ecclesiæ filios fore doctos à Domino, quod & su-
B pra cap. 6. Ioannis citauit Dominus, hîc dicit Spiritum sanctum docturum eos omnia. Est ergo Spiritus sanctus etiam Dominus & Iehoua (nam apud Isaiam est hoc nomen tetragrammaton) & eiusdem cum patre naturæ, de quo patre supra dixit Dominus: Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum. Et omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Quæ autem sit huius tertię personę à patre & filio in diuinitate distinctę personalis distinctio, etiam hic indicat Dominus, dum ad distinctionem ipsius à se, vocat eum Spiritum sanctum. Cùm enim nomen paracleti etiam sibi esset commune, ad distinctionem adiecit; Spiritus sanctus. Cęterùm vt cognoscatur quomodo hoc nomen, Spiritus sanctus, proprium sit tertię in diuini-
C tate personę, cum & pater sit Spiritus, & sanctus, ac similiter filius, sciendum quòd nomen, spiritus, sicuti & πνεῦμα Gręca dictio, propriè significat ventum spirantem & flantem: quia autem ventus res est minimè corporea & inuisibilis, hinc vocabulum hoc metaphoricè dicitur de omnibus rebus incorporeis, vt de diuina natura, de angelis, de anima, quę & ipsa sic dicta est, quasi ἄνεμος, quod est ventus. Hac ergo ratione & pater est spiritus & filius, quorum vtriq; cum conueniat nomen, sanctus, vterq; etiam, sicut & ipsa diuinitas, est Spiritus sanctus. Ea tamen ratione qua hoc nomen, spiritus, dicitur à spirando, nomen hoc, spiritus, appropriatum est tertię personę, eo quòd hęc per modum spi-
D rationis procedit à patre & filio. Ab his enim personis procedit ęterna processione, sicut amor à mente intelligente, & verbo mentali, hoc est, cogitatione. Amor autem veluti spiratur, quia sicut ventus qui spiratur, impellit & mouet aërem & alias res, ita & amor impellit & mouet voluntatem amantis in rem amatam. Et quoniam per modum spirationis à patre procedit & filio ęterna sua processione, hinc ei in scripturis accommodantur illi diuinę naturę in creaturis effectus, qui afflatum quendam diuinitatis important: vt sunt, viuificare, afficere mentes hominum, sanctificare, docere, illuminare, & id genus alia, vnde nomen spiritus ei non tantum propriè conuenit ratione ęternę processio-
E nis suę in modum spirationis, sed etiam ratione huiusmodi effectuum, qui ei in creaturis appropriantur, eo quòd per huiusmodi effectus veluti spirat, mouet & afficit creaturas, & veluti animę in corpore obit officia, producendo eas in esse, viuificando, continendo, mouendo, sanctificando, interius docendo, & afficiendo mentes hominum. Vnde Dominus hanc nobis rationem satis significauit, cùm daturus suis post resurrectionem Spiritum sanctũ, prius insufflauit in eis, ac tum dixit: Accipite Spiritum sanctum; cúmq; in die Pentecostes

Ioan. 6.

Ioan.

Spiritus Sanctus eis rursum datus est cũ sonitu spiritus,hoc est,venti vehementis. Ab huiusmodi effectibus statim in exordio mundi insinuatus est hic spiritus,cùm dicitur: Et spiritus Domini ferebatur super aquas,siue,vt habet Hebraica veritas, fouebat,aut incubabat super aquas,instar scilicet gallinæ suo calore & afflatu oua incubãtis,& viuificãtis. In nouo verò testamento ab effectibus magis spiritualibus,qui scilicet hominẽ supra se eleuarent,& diuinæ facerent naturæ consortes, magis innotescere cœpit,dũ noui diuinitatis effectus in modum afflatus passim in toto orbe cũ magna energia apparere cœperunt in hominibus, ob quos effectus meritò iam dicitur Spiritus Sãctus, cum in principio Genesis dicatur spiritus Domini, quanquam & nomen Spiritus Sancti aliquoties occurrat in veteri testamento. In nouo tamen frequentius hoc reperitur ob effectus sanctificationis, quos in plenitudine temporum copiosius in hominibus operari cœpit. Dicitur ergo appropriate Spiritus Sanctus, quia à patre & filio instar flatus ab æterno procedens,suaq; natura sanctus existens, imo ipsa sanctitas, afflatu suo diuino mirabiliter mentes hominum sanctificat. Et hęc quidem de Spiritu Sancto in præsenti sufficiant loco, qui quomodo mitti & procedere dicitur,in sequentibus,tractabitur.

PACEM RELINQVO VOBIS, PACEM MEAM DO VOBIS. NON QVOMODO.] Postquam Dominus præcedentibus respondisset interrogationi Iudæ, & alias Apostolorum exclusisset quæstiones, redit nunc ad propositam mœstorum Apostolorum consolationem, quamuis & in his quæ mox præcedũt quintam rationem consolationis indicauerit, cum pollicetur spiritum omnia eos docturum. Nunc ergo sexta eos consolatur ratione,dum pacem,idque suam,eis se dicit relinquere & dare,quam rectè eis dat post promissum spiritum, ꝙ hæc spiritus præsentiam sequatur. Fructus enim spiritus, inquit Paulus, est charitas, gaudium,pax. Etsi,inquit,abeam à vobis,tamen pacem quã hactenus habuistis in me,relinquo vobis, pacem,inquam,non quamlibet,sed meam, quę sola est vera pax, do vobis, per quam fiet, vt non vos conturbent tumultus huius mundi quos videbitis exoriri in me & contra vos. Hęc autẽ pax Christi tria in se includit,& primùm quidem reconciliationem hominis cum Deo: deinde verò quæ ex agnitione huius gratię & amicitię,atq; ex communicatione Spiritus Sancti nascitur,trãquillitatẽ & securitatem mentis,necnon & omnium internorũ motuum debitam compositionem: postremùm mutuã hominum inter se concordiam, quę ex mentis illa tranquillitate, & passionum atq; affectuum debito ordine nascitur. Includit ergo pax hęc pacem hominis cũ Deo,pacem hominis in seipso, pacẽ hominis cum proximis,quorum trium posterius semper nascitur ex præcedẽti. Qui enim Dei erga se agnoscit in Christo exhibitam benignitatem, hinc colligit quandã animi securitatẽ,& accedente gratia Spiritus sancti,consequitur affectuũ suorum debitam compositionem, vt non solito more tumultuentur,& in diuersa mentem abripiant,sed spiritui & rectæ rationi subiiciantur. Hanc autẽ mentis dispositionem sequitur facile mutua hominum inter sese concordia. Discordia enim hominũ inter se nõ ex alio nascitur,quàm ex mentis interna turbatione,& affectuum tumultu atque seditione. Qui verò mentem habet bene ordinatam, & tranquillam,

A cũ omnibus hominibus quantum in ipso est,pacem habet. Vnde Iacobus: Vnde,inquit, bella & lites in vobis? Nónne ex cõcupiscentiis vestris quę militãt in membris vestris? *Iacob 4.* Hęc est illa pax quam in principio suarũ Epistolarũ semper imprecatur Apostolus,sed gratiam præponẽs, vtpote ex qua profluat pax. Hæc est cuius insigne encomiũ extulit ad Philip. dicens: Pax Dei,quæ exuperat omnẽ sensum,custodiat corda vestra & intelligẽtias vestras in Christo Iesu. *Philip. 4.* Hęc est quam Isaias pędixit Messiam daturum nobis,sicut & modo fecit: Domine, inquit, dabis pacem nobis;quam idem impiis negatam asserit,dicens: Creaui fructum labiorum pacẽ,pacem ei qui longè est & qui prope,dixit Dominus. *Isaiæ 26. & 57.* Impij B autẽ quasi mare feruens,quod quiescere nõ potest, & redundant fluctus eius in conculcationẽ & lutum. Non est pax impiis,dicit Dominus Deus. Hæc pax fideles munit & conseruat contra huius mũdi omnes aduersitates & tumultus. Per mentis enim serenitatem fiduciamq; in Deo, ac mutuam eorum inter se concordiam fit vt fortiter ac sine turbatione exteriores ferant & superent tumultus,quemadmodum in Apostolis experientia bene docuit. Cęterum quod additur: Non quomodo mundus dat ego do vobis;dupliciter potest accipi. Altero modo vt simpliciter intelligatur Dominus indicare quare dixerit,meam,& sit sensus: Nõ quomodo mũdus dat pacem,etiam ego do vobis pacẽ,hoc est,non ta C lem pacem do vobis qualem mundus,hoc est, homines mundani. Hi enim dant pacem temporalem & externam, & proinde nec veram, nec solidam: ego verò spiritualem & internam,& proinde æternam & veram. Altero modo,vt intelligatur Dominus significare differentiam in modo dãdi pacem, quomodo intelligendum vult Caietanus,quia non dicitur,non qualem mundus dat,sed, nõ quomodo mundus dat. Differentia autem in modo hæc est secundùm August. quòd mundi homines ea intentione dant pacem,vt sine molestia litium & bellorum non Deo sed amico suo mundo perfruantur: Christus verò suis dat pacẽ,vt Deo reconciliati, & animum adepti tranquillum, etiam in mediis malis lætentur. Rursum in hoc est differentia, ꝙ cùm D homines sibi mutuò pacem etiam temporalem nõ possint dare nisi imprecando,aut si etiam eã præstent,non possunt tamen præstare diuturnã aut perpetuam, Christus sic dat suam pacem,vt eam verè efficiat, & perpetuam esse faciat, ita vt nemo eam possit tollere. Indicat Euthymius & alium horum verborum intellectum, quo intelligitur non cõparari pacem Christi cũ pace mundi,sed donũ Christi cum dono mundi,vt sit sensus: Non eo modo do sicut mundus dat. Mundus enim pecunias & possessiones suis largitur, ego verò pacem do longè præferendã omnibus mundi bonis. At primus intellectus videtur esse vt simplicior ita,& germanior, ad quem alluditur in Collecta pro pace, dũ precaE mur eam nobis dari pacem quam mundus dare nõ potest. Sic autem Christus abiturus pacem suis se dicit relinquere & dare: quomodo abiturus aut moriturus amicus legatum aliquod amicis relinquere & dare solet,vt meritò hæc Christi pax testamentum eius & legatum appellari posit,quo nihil potuisset fidelibus relinquere melius & optabilius. Bene autẽ postquã dixisset: Pacem relinquo vobis;repetendo adiecit;pacẽ meam do vobis;addens iam, meam,& pro verbo, relinquo, substituens verbum do,vt explicaret de quali loqueretur pace,& signifi

caret se autorem esse pacis, quam se dixit relinquere, ne putaretur relinquere rem non suam sed alienam. Hæc autem pax Christi in hac quidẽ vita nõ perfectè habetur à fidelibus, quia in eis semper caro concupiscit aduersus spiritum, & contrà: nec est inter eos adhuc plena sententiarũ & affectuũ consensio, tantò tamen perfectius modo ab eis habetur, quãtò eorum quisque perfectius habet Spiritũ Sanctũ, perfectissimè autẽ ab omnibus habebitur in patria, quando nulla erit in ipsorum membris repugnantia contra spiritum, nec aliqua animorum in sententiis aut desideriis diuersitas.

NON TVRBETVR COR VESTRVM, NEQVE FORMIDET. AVDISTIS QVIA. Cùm iam variis, & potissimum sex rationibus suos Dominus fuisset consolatus, repetit iam vnde cœperat, & propter quod persuadendum omnia hactenus dixerat, rhetorum & prædicatorum in hoc morem seruans, qui id quod probandum est aut suadendum & in principio proponunt, & rursus post argumenta allata resumunt, ob maiorẽ vim persuasionis & doctrinæ. Duo autem dicit, vt scilicet non turbentur, neque formidẽt, quia Apostoli non solùm turbabantur mœrore ob abitum Domini quem diligebant, sed etiam ob illum abitum sibi timebant, ne ab illo essent deserendi, & ne multa sibi mala essent obuentura. Repetit autem vnã ex præcipuis rationem, ob quam meritò non deberent turbari. Audistis, inquit, quia ego dixi vobis, vado & venio ad vos. Quasi dicat: Quamuis dixerim me abire à vobis, non est tamen quod turbemini, quia ego qui dixi me abire, dixi etiam me venturum ad vos. Cùm autem hac sententia iam excluserit ab eis rationem turbationis ex parte ipsorum, sequẽti sententia excludit rationẽ turbationis ex parte sua. Quod enim sibiipsis non deberent malè timere, ostendit dicens: vado quidem, sed rursum venio ad vos. Quod verò non deberent turbari & dolere ex dilectione erga se iam abeuntem, ostendit modo dicens: Si diligeretis me, tantum abest vt audientes me dicentem quòd ad patrem vadam, dolere deberetis, vt potius gaudere & congratulari mihi deberetis, quia ad maiorem me abeo, apud quẽ proinde magno sum afficiendus honore, qui modo apud homines viuo inglorius. Itaque prius quidem Dominus variis promissis conatur turbationem cordis tollere, nũc verò causas turbationis euertit, rhetorum etiam in hoc morem seruans, quorum est & prius sua statuere, & deinde aliorum rationes subuertere. Cæterùm quod dicit Dominus ꝙ pater maior me est; quibus verbis Arriani maximè suã tuebantur hæresim, tripliciter accipi potest in catholico sensu. Primò enim secundùm Augustinũ intelligitur Christum asserere patrem se esse maiorem, secundùm humanam formam serui. Et omnino sic accipiendum ideo videtur, quia secundùm id videtur patrem se dicere maiorem, secundùm quod ibat ad patrem. Ibat autem non secundùm diuinitatem, sed secundùm assumptam à se humanam naturam. Hunc sensum Diuus Augustinus lib. 1. de Trin. cap. 7. ex alia confirmat scriptura, sic scribens: Illi quidem dicunt (Arriani scilicet) minorem filium esse quàm pater est, quia scriptũ est: Pater maior me est. Veritas autem ostendit secundùm istum modum etiam seipso minorem filium. Quomodo enim non etiam seipso minor factus est, qui semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens? Neq; enim sic accepit formam serui, vt amitteret formam Dei, in

A qua æqualis erat patri. Si ergo ita accepta est forma serui, vt non amitteretur forma Dei, cùm & in forma serui & in forma Dei idẽ ipse sit vnigenitus filius Dei patris, in forma Dei æqualis patri, in forma serui mediator Dei & hominũ homo Christus Iesus, quis non intelligat ꝙ in forma Dei etiam seipso maior est, in forma autem serui etiam seipso minor est? Secundò, secundùm Chrysostomum Dominus patrem se dicit maiorem, non quia re vera maior erat, sed quia maior erat opinione Apostolorum. Aliquando enim Christus quędam simpliciter asserit secundùm aliorum existimationem & asseuerationem, vt cum suprà dixit: Si ego testimonio- Ioan.8.
B niũ perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Et: Me scitis, & vnde sim scitis. Et hic sa- Ioan.7.
ne intellectus etiam probè conuenit proposito Domini. Nam ad ostendendum eos ob suum ad patrẽ abitum debere gaudere, conueniebat argumentum adferre ab eorum opinione & sententia, vt non tã à veritate quàm à propria reprimerentur sententia. Huiusmodi enim sunt efficacissima argumenta. Et hunc item sensum indicat D. August. cap. 9. lib. 1. de Trin. sic explicans verba Christi: Propterea me oportet ire ad patrem, quia dum me videtis, ex hoc quod videtis existimatis quia minor sum patre, &c. Tertiò, intelligitur à quibusdam pater in veritate
C dici maior filio etiam secundùm diuinitatem, eo ꝙ filio sit principium generationis. Esse enim principium sonat aliquid excellentiæ & maioritatis, quia maius est dare quàm accipere. Sic Hilarius lib. 9. de Trin. Sic & Gregorius Nazianzenus li. 3. de Theologia.

ET NVNC DIXI VOBIS PRIVSQVAM &c. Cùm iam variis ostendisset rationibus non debere eos turbari & dolere quòd dixisset se ire ad patrem, ostendit modo cur id eis prędixerit, ne quis dicere posset illud potius silendũ ipsis fuisse si eos diligeret, vtpote quos sciret inde incõsolabiliter cõtristandos. Et nunc, inquit, dixi vobis, quòd scilicet vado ad patrem, priusquam id fiat, non quòd gau-
D deam vestro dolore, sed propter vestrã vtilitatem, vt scilicet cùm factum fuerit quod modo dixi, credatis firmius in me, dum videbitis mihi nihil fuisse incognitum, & in omnibus semper fuisse veracẽ. Cùm hactenus eos fuerit consolatus, & rationes doloris eorum euertisset, & causam prædictionis vnde dolorem illum conceperant attulisset, finem huic sermoni imponere volens, subiecit: Iam, id est, deinceps non multa loquar vobiscum. Venit enim id est, iamiam venturus est (est enim venit non pręteriti temporis, sed præsentis pro futuro positi) venit, inquam, per suos satellites princeps huius mundi diabolus ad me comprehendendum & occidendum. Ne autẽ princeps iste quẽ venire dicit,
E fortior se esse putetur, & dominaturus sibi sicut aliis hominibus, adiecit: Et in me nõ habet quicquã; hoc est, nihil habet in me iuris, sicut habet in aliis ratione peccati: aut nõ habet in me quicquam quod suum est, quia non est in me peccatum quod solum est diaboli, ac proinde non habet in me causam mortis, cuius solum peccatum hominibus est causa. D. Ambrosius lib. de fuga seculi cap. 4. duplicem affert huius loci lectionem & interpretationem. Altera lectio est: Et in me inuenit nihil. Qua intelligit significari diabolũ nihil inuenisse in Christo quod suum erat. Altera est, quã dicit reperiri in plerisque libris. Non inueniet in me nihil; qua intelligit significari diabolum non inuenturum in Christo peccatum,

tum, quia peccatum nihil est. Huius autem secundę lectionis causa est, quòd Græci duas habeāt negationes, ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδὲν, sed duę negationes Græco more positę sunt ad fortius negandū. quare bene vertit noster interpres: In me non habet quicquā. Quoniā autem dicere quis poterat: Cur ergo venit contra te diabolus si nō habet in te quicquā: cur morieris, si non habes peccatum cui debetur mortis suppliciū; continuò subiūgit: Sed vt cognoscat mūdus, &c. In qua parte duplex est distinguēdi modus. Quidā enim ea verba quæ in fine ponūtur: Surgite, eamus hinc, coniungunt sub vna sententia cū pręcedentibus, vt sit sensus: Quanquā nihil in me habeat iuris diabolus, tamen vt cognoscat mūdus ꝙ diligam patrem, & quòd sic faciam sicut mādauit mihi pater, ideo surgite, & eamus hinc obuiā satellitibus eius. Sic distinguit D. Aug. & Nōnus, & habet hęc distinctio conuenientissimū sensum. Ideo enim & postea hostibus suis occurrit Dominus, dicens Apostolis: Surgite eamus, ecce appropinquauit qui me tradet; vt mūdus intelligeret prōptam Christi ad subeundā mortē obedientiam secundùm patris voluntatem. Alij verò illa verba separant à præcedentibus, quemadmodum fit cum in die Pentecostes hæc pars legitur in sacrificio missæ. Secundùm quā distinctionem, in illo; vt cognoscat mundus, &c. aut est subaudiēdum, ideo cedam potestati satanæ veniētis, vel simile aliquid. Aut ea pars coniungenda est cum eo quod præcessit; venit princeps mundi huius; vt sit sensus: sed ideo me permittente venit, vt cognoscat mundus, &c. Sequuntur hanc distinctionem Chrysostomus & Cyrillus. Cęterum quoniam iam Dominus dixit, Surgite eamus hinc, intelligitur à plerisque Dominum cū suis mox post hęc verba exisse antequam subiungeret reliqua quę apud Ioannē tribus sequūtur capitibus. Iuxta quā sententiā in Concordia ponēdū fuisset post hęc verba, ex Matthęo & Marco: Et hymno dicto exierūt. Verùm huic sentētiæ multū obstare videtur ꝙ in principio capitis 18. dicat Ioannes: Hęc cū dixisset, egressus est trans torrentē Cedron. Sunt quidem aliqui, qui secuti Chrysostomū intelligunt Dominū illo quod dixit, Surgite eamus hinc, prouocasse suos vt è loco in quo cœnauerant transirent ad alium locum tutiorem, in quo, omni deposito metu quo iam tenebantur Apostoli tranquillo animo audirēt quę adhuc erat dicturus, quòd magna audituri essent quę animū requirerēt liberum: proinde quòd postea dicit Ioannes Dominum cum suis egressum, intelligunt de egressu ex eo loco in quem illos transtulerat, antequā cum eis transiret per torrentem Cedron in montem O-

A liuarum. Verùm magis est verisimile Dominū cum diceret, Surgite eamus hinc; prouocasse suos ad eūdē in illū locum vbi erat capiendus; & ad occurrendum satellitibus diaboli. Sic enim etiā Cyrillus intelligit, quanquā secundā huius partis distinctionem sequatur. Nā secundùm priorē eius distinctionem, quę conuenientior est, certum est, illum esse eius partis sensum. Vnde August. Eamus autē dixit, quo? nisi ad illum locū vnde fuerat tradendus ad B mortē. Caietanus vult reliquū Christi, qui apud Ioannē sequitur, sermonē habitū in via priusquā Dominus transiret torrentē Cedrō, vnde annotat Ioānē nō absolutè dixisse: Hęc cū dixisset, egressus est, sed egressus est trans torrentem, hoc est, vt ipse intelligit, transiuit torrentem. At nec hic intellectus est conueniens. Absurdè enim intelligitur egredi trans torrentem: idem esse quòd transire torrentem: nec conuenienter dicitur intempesta nocte in plateis Ierusalem, & inter eundum tam celebrem sermonem Dominum habuisse, qui à duodecim secum ambulantibus ægrè sic potuisset intelligi. Pro- C inde magis est verisimile etiā reliquum sermonem habitū in domo in qua cœnatū fuit. Cum enim Ioannes postea dicat egressum Dominū, non aliūde egressum reliquit intelligendū, quàm ex eo loco in quo prius eum significauit fuisse, non significauit autem alium locum quàm eum in quo cœna facta est & pedū ablutio. Ex illo ergo egressum reliquit intelligendū. Nam si post ea verba: Surgite eamus hinc, voluisset nos intelligere Dominū mox in aliū abiisse locum ex quo egressus fuisset postquā quæ D sequuntur dixisset, debuisset vtiq; locū aliquem talem indicasse, quo narratio eius posset constare. Nec quia dixit Dominus: Surgite eamus hinc; intelligendum est Dominū mox abiisse, sed cum hactenus discumbens locutus fuisset, probabiliter creditur iam surrexisse, & stādo nouū iam ad suos resumpsisse sermonem, idq; fortasse post dictū hymnum, cuius meminerunt Matthæus & Marcus. Nā qui hactenus est habitus sermo, integer est & absolutus, in hoc consistens, vt discipulos, eo quòd dixerat, vado ad patrem, mœstos consolaretur. Qui verò sequitur sermo, nouus est, quo non id tantum E agitur quod præcedenti sermone, sed & alia pleraque. Certè Diuus Augustinus lib. de consen. Euan. 3. cap. 3. declarat se intellexisse etiam sequentē orationem Christi ad patrem, contigisse in domo, dum omnium Euāgelistarū narrationes in vnū cōtexēs, post omnia quæ scribit Ioannes à Domino dicta vsq; ad c. 18. collocat ex Matthæo & Marco illud, Et hymno dicto exierunt. Hancergo sententiā tanquam probabiliorem in Concordia secuti sumus. *Mat. 26. Marci 14.*

CONTINVATIO SERMONIS. Ioannis 15. & 16.

CAPVT CXXXV.

Ego sum vitis vera, & pater meus & agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructū, tollet eum: & omnem qui fert fructum purgabit eum, vt fructum plus adferat. Iam vos mundi estis propter sermonē quem locutus sum vobis. Manete in me & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites, qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructū multū, quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eū, & in ignē mittēt, & ardet. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcunq; volueritis, petetis, & fiet vobis. In hoc clarificatus est pater meus, vt fructū plurimum adferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. manete in dilectione mea. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione. Hæc locutus sum vobis, vt gaudiū meū in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos,

maio

maiorem hac dilectionē nemo habet, vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis. Vos amici mei eſtis, ſi feceritis quæ ego præcipio vobis. Iam non dico vos ſeruos, quia ſeruus neſcit quid faciat dominus eius. Vos autē dixi amicos, quia omnia quæcunq; audiui à patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos, & poſui vos vt eatis, & fructum adferatis, & fructus veſter maneat, vt quodcunque petieritis patrem in nomine meo, det vobis: hæc mando vobis, vt diligatis inuicem. Si mundus vos odit, ſcitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuiſſetis, mundus quod ſuum erat diligeret: quia verò de mundo non eſtis, ſed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote ſermonis mei quem ego dixi vobis. Non eſt ſeruus maior domino ſuo. Si me perſequuti ſunt, & vos perſequentur: ſi ſermonē meum ſeruauerunt, & veſtrum ſeruabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia neſciunt eum qui me miſit. Si non veniſſem & locutus fuiſſem eis, peccatum non haberent, nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo. Qui me odit, & patrem meum odit. Si opera non feciſſem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autem & viderunt, & oderunt & me & patrem meum, ſed vt adimpleatur ſermo qui in lege eorum ſcriptus eſt: Quia odio habuerunt me gratis. Cùm autem venerit paracletus quem ego mittam vobis à patre ſpiritum veritatis, qui à patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me, & vos
Cap. 16. *teſtimonium perhibetis, quia ab initio mecum eſtis. Hæc locutus ſum vobis, vt non ſcandalizemini. Abſque ſynagogis facient vos, ſed venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obſequium ſe præſtare Deo, & hæc facient vobis, quia non nouerunt patrem, neque me. Sed hæc locutus ſum vobis, vt cùm venerit hora, eorum reminiſcamini, quia ego dixi vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiſcum eram. Et nunc vado ad eum qui miſit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis? ſed quia hæc locutus ſum vobis, triſtitia impleuit cor veſtrum. Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego vadam: ſi enim non abiero, paracletus non veniet ad vos: ſi autem abiero, mittam eum ad vos. Et cùm venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iuſtitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non credunt in me. De iuſtitia verò, quia ad patrem vado, & iam non videbitis me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus eſt. Adhuc multa habeo vobis dicere, ſed non poteſtis portare modò. Cùm autem venerit ille ſpiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem: non enim loquetur à ſemetipſo, ſed quæcunque audiet loquetur, & quæ ventura ſunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. omnia quæcunque habet pater, mea ſunt, propterea dixi: Quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad patrem. Dixerunt ergo ex diſcipulis eius ad inuicem: Quid eſt hoc quod dicit nobis: Modicum & non videbitis me, & iterū modicū & videbitis me, & quia vado ad patem? Dicebant ergo: Quid eſt hoc quod dicit modicū? neſcimus quid loquitur. Cognouit autem Ieſus, quia volebant eū interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi, Modicum & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me. Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit, vos autem contriſtabimini, ſed triſtitia veſtra vertetur in gaudium. Mulier cùm parit, triſtitiam habet, quia venit hora eius, cùm autem pepererit puerū, iam non meminit preſſuræ propter gaudium, quia natus eſt homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem triſtitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor veſtrum, & gaudium veſtrum nemo tollet à vobis. Et in illo die me non rogabitis quicquam. Amen amen dico vobis, ſi quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Vſque modò non petiſtis quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis, vt gaudium veſtrum ſit plenum. Hæc in prouerbiis locutus ſum vobis. Venit hora cùm iam non in prouerbiis loquar vobis, ſed palàm de patre annuntiabo vobis. In illo die in nomine meo petetis, & non dico vobis, quia ego rogabo patrē de vobis, ipſe enim pater amat vos, quia vos me amaſtis & credidiſtis quia à Deo exiui à patre & veni in mundum, iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. Dicunt ei diſcipuli eius: Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbium nullum dicis, nunc ſcimus quia ſcis omnia, & non opus eſt tibi vt quis te interroget. In hoc credimus, quia à Deo exiſti. Reſpondit eis Ieſus: Modò creditis? Ecce venit hora & iam venit, vt diſpergamini vnuſquiſque in propria, & me ſolum relinquetis: & non ſum ſolus, quia pater mecum eſt. Hæc locutus ſum vobis, vt in me pacem habeatis. In mundo preſſuram habebitis, ſed confidite, ego vici mundum.*

EGO SVM VITIS VERA, ET PATER MEVS AGRICOLA EST. OMNEM.] A Cùm ſuperiori ſermone quem ſedendo habuit, videretur Dominus finem loquendi feciſſe, & ad abeundum ſuos excitaſſet, quaſi amplius non illic locuturus ad eos: tamen more amicorum, qui cum abitum parant, etiam poſtquàm valedixerunt, nonnunquam nouam collocutionis occaſionem alicunde deſumunt, ſermonem ſuum cum amicis protrahentes, quòd ab eis præ nimio amore ægrè diuellantur, etiam Dominus nunc nouū ad ſuos iā ad exeundum paratos exorditur ſtādo ſermonem. Et quidem ſuperiori ſermone hoc vnicè agebat, vt de receſſu ſuo mœſtos conſolaretur Apoſtolos: iſto verò primùm quidem monet vt in ſe perſeuerանter maneant fide & dilectione: deinde verò & de tribulationibus quæ ipſis ſuperuenturæ erant præmonet, ac poſtremùm per promiſsionem mittendi ad eos paracleti lenit triſtitiam eorū de ſuo abitu, & metum obuenturarum tribulationū. In his enim tribus recto ordine ſeſe conſequentibus conſiſtit totus Chriſti ſermo, quem duobus Ioannes proſequitur capitibus. Ad primū ergo horū ſuos adhortaturus Dominus, aſſumit à corporalibus rebus metaphoram ad illud conuenientiſsimam, comparans ſeſe viti, patrem agricolæ, fideles palmitibus: quo ſenſibili quodā exemplo ſignificaret ita fideles à ſe pendere, ſicut palmites à vite: & patrem ita ſe exhibiturū erga fideles, ſicut ſe gerit vinitor erga palmites. Ad id autem quod ſignificandum erat, potuiſſet

tuisset se alteri arbori comparasse maximè fructiferæ, sed cõuenientissimè se viti comparat. Primùm, quia in illa omnium apertissimè animaduertitur quod erat hoc loco significandum de Deo patre & fidelibus, eo ꝙ circa vites colendas maior sit cura & studium agricolarum quàm circa arbores. Deinde, quia vitis omnia ligna excedit in dulcedine fructus, cum alioqui sit omnium lignorũ despectissimum: vt hinc intelligamus ipsum etsi mũdo despectum, & super omnes maxima affectum in cruce ignominia, dulcissimos nobis protulisse fructus, atque adeo vinũ quod lætificat Deũ & homines, fidelesq́; per ipsum, proferre fructus non quoslibet, sed instar vini gratissimos Deo patri. *Iudicũ 9.* Secundùm quam cõsiderationem, vlterius iam cõtemplari licet, quomodo hæc vitis in crucis ligno suum nobis vinum profudit, cum sanguinem suum nobis effudit, quem iam in vltima cœna nobis sub specie vini sumendũ instituerat, vt ab ipso genimine vitis, cuius in mensa præsentis suprà fecit mẽtionem, videri possit huius mẽtaphoræ sumpsisse occasionẽ. Porro quanquam intelligi possit, vt indicat D. Cyrillus, Christum se vocare vitem secundùm suã diuinitatem, eo quòd quemadmodũ palmitibus præbetur qualitas & nutrimentum à radice vitis, sic spiritualium virtutum fructus à diuinitate Christi fidelibus cõcedatur, omne enim bonum à Deo tãquam radice prouenit: tamen quia vitis & palmites vnius sunt naturæ, magis conuenit intelligere illũ se vocare vitem secundùm humanitatem, secũdùm quam fideles cum eo eiusdem sunt naturæ, sicut secundùm eã dicitur caput corporis quod est Ecclesia. *Colos. 1.* Sicut tamen Christus non est caput Ecclesiæ, secundùm quod solũ consideratur vt homo, sed quatenus est homo Deus, & quatenus humanitas in eo coniuncta est diuinitati in vnitatẽ personæ (Hinc enim est quòd homo ille sicut caput in omnia mẽbra, influat suæ gratię plenitudinem in omnes fideles) ita similiter nõ est vitis quatenus tantũ consideratur vt homo, sed quatenus homo talis qui etiã est Deus. Hinc enim est quod ipse fidelibus per vnitatẽ naturæ cõiunctus, tanquã palmitibus influat suam qua ipse viuit vitam, ac suum vt ita dicam humorẽ, suorumq́; operũ sanctificationem. Quoniam autem quidam volebãt nulla ratione Christo quatenus homini competere vitem esse, eo ꝙ non sint fideles corpore Christo homini coniuncti, sicut palmites in vite, D. Cyrillus ostendit nos non tantum fide & dilectione, sed etiam corpore vnum esse cũ Christo, ratione communionis Eucharistiæ, de qua dixit Dominus: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet & ego in eo. *Ioan. 6.* Et Paulus: Multi vnum corpus sumus in Christo, omnes qui de vno pane participamus. *1. Cor. 10* Sic & cõmunionis huius ratione D. Irenæus ostendit Christum caput fideliũ coniunctũ eis corporaliter, fidelesq́; dici à Paulo esse de carne eius & de ossibus eius, *Ephes. 5.* & non tantũ ratione assumptæ nobiscũ humanitatis cui fide & dilectione coniungamur, quanquã ea ratio sufficeret ad declarandũ Christum esse vitem & caput. Quæri autem hic potest, quomodo Christus se dicat veram vitem, cùm tantũ metaphoricè ei nomen vitis competat. Sic enim, inquit August. dicitur vitis per similitudinem, non per proprietatem, quemadmodum dicitur ouis, agnus, leo, petra, lapis angularis, & c. huiusmodi. Quę magis ipsa sunt vera, ex quibus istæ similitudines ducuntur, non proprietates. Itaq; vult D. August. Dominum se nõ

A vocari veram vitem ad distinctionem vitis corporalis, vnde ista metaphora desumpta est, sed ad distinctionem eius vitis spiritualis, cui dicitur: Quomodo conuersa es in amaritudinem vitis alienæ. *Ierem. 2.* & : Expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas. *& 5. Esaiæ 5.* Itaque verum hic accipietur vt opponatur falso, & sit sensus: Ego sum qui verè dici possum vitis, atque in quem conditiones vitis verè competunt, cùm Iudæorum populo non tam vitis quàm labruscæ nomen conueniat, similiter & gentilis philosophiæ auctoribus. Potest tamen etiam intelligi Dominum se veram vocare vitem, ad distinctionem vitis corporalis, accipiendo verum non vt B opponitur falso, sed vt opponitur similitudinario & vmbratili, aut illi quod tantum per participationem & nõ perfecta ratione est aliquale. De quibus acceptionibus dictionis, veri, dictum est in primo capite circa illud: Erat lux vera. Sicut enim omnia corporalia vmbræ quædam sunt & imagines rerum spiritualium, ita & vitis corporalis imaginem quandam præ se fert vitis spiritualis, quæ est Christus, cui tanquam veritati conditiones vitis longe perfectius conueniunt, quàm ipsi viti corporali. Vnde Euthymius exponens quid hic sit vitis vera: Id est, inquit, eximia, incorruptibilis, spiritualis. Siquidem hæc frequenter significat nomen, ἀληθινόν. Et hæc interpretatio videtur esse C germanior & simplicior, maximè si consideretur appositus Græcis articulus, ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή. Addit & aliam explicationem. Aliter quoque, inquit, dicitur, Vitis vera, quia pro fructu profert veritatem. Hæc autem vitis plantata est à Deo patre in terra, cum filium suũ in vtero virginis humanã induit naturã: creuitque paulatim, cùm puer Iesus crescebat ætate, sapientia, & gratia apud Deum & homines. *Lucæ 2.* In palmites autem se spargere cœpit dum ex patris cultura Christo ex Iudæis Apostoli aliique quidam fideles adiuncti sunt, eique insiti, donec tandem, vt nunc cernere licet, extendit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad fines orbis terræ propagines suas. *Psal. 79.* Toties autem nouum acquirit D & profert palmitem, quoties ex Dei dono homo aliquis per baptismũ generatur & inseritur in Christo. Proinde bene subiicit: Et pater meus agricola est. Ipse enim est qui hanc vitem non tantùm plantauit & rigauit, semperque excoluit, sed qui etiam ei semper dedit & dat suum incrementum. Patrem tamen se habere vt agricolam, respectu huius vitis, non declarat ex plantatione aut aliis actibus viti impensis, sed magis ex eius circa vitis palmites officiis, quòd ita conueniret suo scopo, vnde adiecit: Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet eum, & cætera. Hoc est, quemadmodum vinitor infrugiferos vitis palmites amputat è vinea, frugiferos autem repurgat superflua resecando, vt sic plus fructus proferant: ita & E pater meus instar agricolæ omnem eum qui per fidem & baptismum ex me germinauit, & mihi tanquam palmes insitus est & inhæret, sed tamen fructum bonorum operum non profert, tollet, & extra communionem quam mecum habuit ponet: contrà verò omnem eum qui in me fert fructum virtutum, repurgabit, vt repurgatus plus, id est, copiosius afferat fructum. Hinc ergo discendum ex priori sententia, quosdam esse in Christo velut inutilia sarmẽta, nihilque prodesse homini quòd sit in Christo, nisi in eo etiam fructũ proferat Christo dignũ, hoc est, non sufficere, credidisse in Christum, & in eo

& in eo baptizatum eſſe,ſi non etiam per charitatẽ proferantur fructus Euangelici.Tollit autem Deus à vite infrugiferos palmites , & dum in hac vita aut apertè aut occultè eos finit excidere à conſortio Chriſti,& communione ſpiritus ipſius , & dum per mortem eos ſeparat à Chriſti ſanctorumq; cõſortio. Et quidem etiam Eccleſiæ eſt infrugiferos palmites gladio excommunicationis reſecare,at ſolius Dei eſt omnes huiuſmodi tollere,cùm eccleſia multos debeat tolerare, ſicut nec nouit omnes qui ſunt infrugiferi. Ex poſteriori autem ſententia diſcendum,etiã eos qui in Chriſto ſunt frugiferi,indigere vlterius purgatione à Deo perficienda. Semper enim iuſti quamdiu ſunt in hac vita, habent aliquid ſuperfluum quod reſecetur. Purgat autẽ eos Deus velut quodam gladio ſuperflua reſecans,dum ſiue interiori ſuo afflatu, ſiue externis afflictionibus eos agitando,tollit radices malarum cupiditatum & affectuum,& à commiſsis mundat peccatis. Qua purgatione fit vt plus virtutum proferãt Deo, ſibique maiorem meritorum colligant cumulum. De hac purgatione dicitur : Sedebit conflans & emundans argentum,& purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum & argentum,& erunt Domi-
Malach. no offerentes ſacrificia in iuſtitia.

IAM VOS MVNDI ESTIS PROPTER SERMONEM QVEM LOCVTVS SVM VOBIS.] Quoniam dixit patrem purgare palmites fructiferos,ideo vt ſignificaret eos eſſe tales palmites,atque hinc procederet ad adhortandum eos vt in ſe perſeueranter manerent, ad quod tendebat aſſumpta ab eo vitis ſimilitudo, ſubiecit : Iam vos mundi eſtis & purgati,& ſublato ex vobis Iuda proditore palmite infrugifero, nemo eſt in vobis iam immundus,ſed omnes eſtis mundi,idq; propter & per ſermonem quem locutus ſum vobis,id eſt, doctrinam Euangelicã cui crediſtis,& quæ animos veſtros ad ſtudium veræ pietatis inflammauit , à mundi vos fœditate ſeparans , & vanas Phariſæorum obſeruationes animo veſtro eiiciens.Sermo ergo Euangelicus fuit illis velut gladius, quo in eis pater per filiũ amputauit mũdanos Iudaicosq; affectus,ſic paratos eos efficiens vt qui fructũ in Chriſto ferre cœperãt,copioſiorem deinceps ferre poſſent.Vnde iam adhortando ad id propter quod ſimilitudinẽ hanc aſſumpſit,ſubiicit : Manete in me, & ego in vobis. Quod rectè intelligitur ſubiunctũ illatiuè,vt ſit ſenſus:Quãdoquidẽ ergo vos tanquã palmites fructiferi in me exiſtentes, mundati eſtis à patre meo,curate perſeuerãter inhærere mihi per fidem & dilectionem.Quod autem additur ;& ego in vobis ; quamuis pleriq; intelligant eſſe promiſsionem,vt ſubintelligatur verbũ,manebo,& ſit ſenſus:Manete in me,& ſi manſeritis , ego quoq; manebo in vobis,rectius intelligitur etiam præceptiuè,vt ſubintelligatur verbũ,maneam, & ſit ſenſus: Manete in me,& maneam ego in vobis,hoc eſt,curate vt & vos in me,& ego maneam in vobis. Sic enim magis intelligendũ patebit ex illa quę ſequitur ad huius declarationẽ ſententia:Qui manet in me,& ego in eo,hic fert fructum multum. Adfert autem rationem perſuaſiuam ad manendum in ſe. quaſi dicat:Manete in me,quia ſicut palmes nõ poteſt ferre fructum à ſemetipſo,niſi,id eſt , ſed tantùm ſi manſerit in vite : ſic nec vos fructum Deo gratum poteritis proferre,niſi in me mãſeritis. Oſtendere autem volens quàm rectè ea ſit vſus ſimilitudine,ſubiecit:Ego ſum vitis, vos palmites. Etſi

A enim prius ſe vitem dixiſſet, necdum tamen explicauerat eos eſſe palmites,proinde hic vtrumq; rectè dixit ad probationem allatæ ſimilitudinis. Notandum autem Chriſtum ſe non vocare radicẽ vitis,ſed ipſam vitem,cuius ipſi palmites ſunt partes & membra.Sic enim & Paulus Chriſtum non tantùm vocat caput corporis Eccleſiaſtici , ſed Eccleſiam ſimul cum ſuo capite Chriſto, dicit eſſe vnum corpus ipſius Chriſti;quod corpus etiã vocat Chriſtũ,propter quod fideles,Chriſti dicũtur membra. 1.Cor.
Simili ergo modo etiam hic Chriſtus dicit ſe vitẽ eſſe totam,quamuis in ſua perſona tantum ſit radix ipſius vitis & truncus. Et quoniã hęc vitis Chriſtũ comprehẽdit ſimul cũ omnibus fidelibus, ideo
B aliquando Eccleſia dicitur eſſe vitis Dei ſpiritualis,ſicut corpus Chriſti myſticũ nũc dicitur Eccleſia,nunc ipſe Chriſtus.Cùm autẽ Dominus iam attulerit rationẽ inductiuã ad manendũ in ſe, ex negatione fructus in his qui non manent in ſe,ſecũdã iam ſubiicit rationem ad idem inductiuam ex promiſsione fructus proferendi ab his qui in ſe manent.Qui,inquit,manet in me,& ego in eo, hic fert fructum multũ.Quaſi dicat : Qui nõ manet in me, non poteſt ferre aliquem fructum : contrà verò qui manet in me,& me habet manentem in ſe,hic non ſimpliciter fert fructum , ſed fert fructum multum, vt ob id duplici nomine curandum vobis ſit vt in me maneatis.Ex qua explanatione patet illud;& e-
C go in eo;dictum pro,& in quo ego ſum vel maneo. Duo autẽ hęc coniungũtur;qui manet in me,& ego in eo;nõ quaſi ſint ſic diuerſa,vt vnũ ab altero poſſit ſeparari,ſed quòd ſint connexa & ſeſe mutuò cõſequẽtia.Cumq; ſatis eſſet dicere;qui manet in me; additur tamen;& ego in eo ; vt intelligeretur vnde is qui manet in Chriſto habeat ꝙ ferat multũ fructũ,nẽpe ex eo quod Chriſtus maneat in eo,qui huiuſmodi fructuũ in ipſo eſt autor. Debet autem in hac ſententia pronomen, hic, accipi emphaticè,vt in eo ſubintelligatur dictio excluſiua , ſolus ; & ſit ſenſus:Hic ſolus & non alius fert fructũ,quia alioqui nõ rectè cohęreret quod pro ratione ſubiicitur; quia ſine me nihil poteſtis facere.Hęc enim verba probant ſolũ eum poſſe ferre fructũ qui manet in
D Chriſto.Eſt autẽ hęc ſententia abſolutè vera,intelligendo eã de Chriſto quatenus Deo. Sine ipſo enim Deo vt nõ poſſumus eſſe,ita nihil omnino facere,etiam humanũ.In ipſo enim viuimus , mouemur & ſumus,vt citat ex gentili poëta Paulus in Actis.Verùm ſecundùm ſcopum Chriſti qui hic de ſe loquitur tanquã vite,(vitis autẽ eſt quatenus homo vt dictũ eſt)ſenſus eſt:ſine me nihil poteſtis facere fructus,nihil Deo gratum, nihilq; meritoriũ ad vitam æternã.Ex qua ſententia diſcendũ, velut nihil reputari corã Deo,quod fit ſine Chriſto,hoc eſt, quod non fit ex ſpiritu Chriſti,qui eſt velut vitalis ſuccus quẽ in palmites ſuos radix Chriſtus diffundit ex ſua plenitudine,quo ſucco repleti fideles fru-
E ctũ Deo ſuauiſsimũ inſtar vini proferunt. Secũdò animaduertendum hac ſententia,ſicut ea quæ præcedit : Sicut palmes non poteſt ferre fructum, &c. efficaciter refelli errorem Pelagianorũ , ſicut præter alia loca hic diligenter annotauit D. Auguſt.ſic ſcribens:Magna gratiæ commendatio, fratres mei, corda inſtruit humilium,ora obſtruit ſuperborum. Ecce cui ſi audent reſpondeant,qui ignorantes Dei iuſtitiam,& ſuam volentes conſtituere,iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti.Ecce cui reſpõdeant ſibi placentes, & ad bona opera facienda Deũ ſibi neceſſariũ

non

non putantes. Nónne huic resistunt veritati homines mente corrupti, reprobi circa fidem, qui respõdent & loquuntur iniquitatem dicẽtes: A Deo habemus quòd homines sumus, à nobisipsis autem quod iusti sumus? Hæc sunt inania præsumptionis vestræ. Sed quid vos sequatur videte, & si est in vobis sensus horrete. Qui enim à semetipso se fructus existimat ferre, in vite non est: qui in vite nõ est, in Christo non est: qui in Christo non est, Christianus non est. Hæc ille.

SI QVIS IN ME NON MANSERIT, MITTETVR FORAS SICVT PALMES.] Cùm superius ad manendum in se induxisset, & negatione fructus in non manentibus, & promissione fructus in manẽtibus efficacius nunc duplici rursum ratione ad idem inducit, ostendẽdo & mala quæ obueniẽt non manẽtibus, & bona quæ consequentur manentes, vt si quem non moueat negatus & promissus fructus, hũc moueant aut malorũ comminationes, aut bonorũ promissiones. Si quis, inquit, in me non manserit, constanti fide & dilectione, hic non tantum nullum proferet fructum, sed etiam ob suam sterilitatem proiicietur foras extra sanctorum consortium, sicut inutilis palmes eiicitur extra vineã, & eiectus arescet, perdẽs omnem quem ex radice & sanctorũ consortio habuit gratiæ humorem: quia autẽ aridus inuenietur, angeli colligent eum cũ aliis qui inutilibus sunt similes sarmentis, & quemadmodũ fieri solet de abscissis vineæ sarmẽtis cum exaruerint, in ignem proiicient eum, ignem scilicet gehennæ, in quo ardebit inæternùm. His ergo verbis per quinque particulas sese ordine cõsequentes, quintuplex malũ similitudine à sarmentis desumpta, cõminatur Dominus non manentibus in se, nempe ꝙ eiicientur foras, & eiecti arescẽt: aridi autem facti non negligẽtur, sed colligentur cum impiis ab his quorũ manus non poterunt effugere, collecti mittentur in ignem, missi in ignẽ ardebunt. Vbi notandũ, quàm rectè præter causas superius dictas congruat huic loco assumpta à Domino vitis metaphora. Aliarum enim arborum abscissi rami plerunq; non igni traduntur, sed aliquo alio modo hominũ vsui inseruire possunt: sarmenta verò vitis ad nihil aliud valẽt quàm vt in ignẽ coniiciãtur. Quibus proinde bene comparantur infructuosi fideles, vt intelligamus eos nulli vsui aptos coniiciendos in ignẽ. Ob hanc ligni vitis conditionem Ezechiel comparauit ligno vitis Ierusalẽ, cũ eius perditionẽ ob ipsius in-
Ezech. 15 fructuositatẽ prædicit: Fili, inquit, hominis quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum quæ sunt inter ligna syluarum? Nunquid tolletur de ea lignũ vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat ex eo quodcũque vas? Vnde August. in Ioannem hoc loco: Ligna, inquit, vitis tanto sunt contemptibiliora si in vite non manserint, quanto gloriosiora si manserint: denique sicut de his etiam per Ezechielem prophetam Dominus dicit, præcisa nullis agricolarum vsibus prosunt, nullis fabrilibus operibus deputantur. Vnum de duobus palmiti congruit, aut vitis, aut ignis. Si in vite non est, in igne erit: vt ergo in igne non sit, in vite sit. Hæc August. Cæterùm proiectio foras de qua hic dicitur, non solùm videtur intelligenda fieri per mortem. Nam ipsa arefactio secundo loco posita est tãquam sequens eiectionẽ. Ariditas autem accidit etiam in hac vita, ergo & eiectio. Eiicitur ergo quis foras etiam in hac vita, dum iusto Dei iudicio aut

A apertè per hæresim vel schisma permittitur excidere à corpore Christi quod est Ecclesia; aut etiãsi in Ecclesia maneat, occultè à Deo relinquitur sibiipsi, nec spiritu Christi cum aliis amplius viuificatur, quomodo iamdudũ tũc eiectus fuerat foras Iudas etsi intus visibiliter maneret. Huiusmodi eiectionẽ necessariò sequitur ariditas spiritus, ex destitutione gratiæ Dei. Simul tamẽ hęc eiectio etiam intelligi potest fieri in morte. Nã & post huiusmodi eiectionem arescit infructuosus fidelis, quia quamdiu in corpore Christi secundùm apparentiã manebat, viriditatem aliquam habere videbatur: cùm autem à sanctorum cõsortio per mortem est separatus, tũc
B eius apparet ariditas. Huic autem seuerissimæ cõminationi contra non manẽtes in se, subiungit Dominus è regione dulcissimã promissionẽ pro manentibus in se, dicens: Contrà si mãseritis in me, & verba mea in vobis manserint, non solùm fructum multum proferetis, sed quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis. Nihil enim indignũ tũc velle aut petere poteritis, & quia Deo eritis charissimi, nihil petetis quod ille sit negaturus. Duplici enim ratione manentibus in Christo singulariter omniũ precũ exauditio promittitur, nempe & quia tales non petunt nisi quod Deo placeat, & quia tales cũ sint Deo grati, non possunt à Deo pati repulsam. Nihil autem maius promittere potuit Dominus manen-
C tibus in se. Nam quid maius esse potest, quàm appetitus satietas, & omnium quæ quis volet & optauerit consecutio? Addit autem Dominus: & verba mea in vobis manserint, vt indicet qua ratione possint in se manere, nimirum si verba eius in ipsis maneant, quemadmodũ postea explicat dicens: Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea. Verba enim Christi manere in nobis, est eius doctrinã & pręcepta manere in memoria nostra, & affectu, ita vt illa memoriæ non excidant, & bene illis simus semper affecti, memores semper mãdatorũ ipsius ad faciendũ ea, iuxta illud elogiũ viri iusti: In lege Domini voluntas eius, & in lege Psal. 1.
eius meditabitur die ac nocte. Sunt enim qui verba
D Christi audiunt quidem, sed audiunt tantũ, nec memoriæ infigunt: & sunt qui memoriæ suæ vtcunque infixerunt, eaq; semper & legunt & aliis inculcãt, sed non habent ea in sua voluntate & affectu, quia non bene eis afficiuntur, sed ipso opere ea negligere se declarant. Neutri autem horum verba Christi habent in se manentia, sed hi tantum qui & mente ea versant, & volũtate: quales sunt qui soliciti sunt ad implendum Dei voluntatem, eamque pro viribus adimplent. Vnde tales Hebræa phrasi dicuntur seruare Dei mandata, quia & in memoria & in voluntate sua ea continent. Hinc propheta regius cũ dixisset iustitiam Dei ac misericordiam fore eis qui seruant testamentũ eius, vt exponeret quos dicat
E seruare eius testamentũ, subiicit: Et memores sunt Psa. 102.
mandatorum ipsius ad faciendũ ea. Dominum imitatus Ioannes similiter dicit: Scripsi vobis adolescentes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis. Et superius c. 5. Ioãnis exprobrauit Iudæis Dominus, ꝙ verbũ Dei non haberent manẽs in seipsis. D. Cyrillus intelligit ideo post illud: Si manseritis in me; additum: & verba mea in vobis manserint; quia fieri potest, vt quis in Christo maneat, in quo tamen non maneant verba Christi, intelligens id impleri in eo qui in fide quidem Christi perseuerat, sed sine charitate & operibus. Verũ magis apparet hic secundùm Christi intentionem

(1. Ioan. 2. — margin note beside "tatus Ioannes similiter dicit")

eos tantum dici manere in Christo, qui non solùm fide, verùm etiam dilectione illi adhærent, & alioqui vt credentes sed operibus carentes, vtcunque manent in Christo, ita & verba eius vtcunque in eis manent, quia doctrina fidei in eis perseuerat. Duo ergo illa non sunt posita tanquã quæ ab inuicem possint separari, sed tanquam sese mutuo consequentia, vt & illa duo: Qui manet in me, & ego in eo. Alio autem modo dicuntur fideles manere in Christo, & alio Christus in eis, alio item verba eius manere in ipsis, quamuis hæc tria sint inter sese conuertibilia. Fideles enim manent in Christo per perseuerantem in ipsum fidem & charitatẽ, Christus manet in eis, quia per suam gratiam in mentibus eorum habitat, verba autem eius manẽt in eis modo prius dicto.

IN HOC CLARIFICATVS EST PATER MEVS, VT FRVCTVM, &c.] Cùm iam quatuor attulerit rationes inductiuas ad manendum in se, causam iam indicat huius sui tanti desiderij, & quintam simul indicat rationem inductiuam ad manendum in se, nempe quod ob gloriam sui patris tã studiosè inculcet eis vt in se maneat, quodq; ob eam etiam meritò debeat manere in se. Quis enim non cupiat Deum clarificare si ei bene sit affectus? Potest & alia ratione intelligi subiuncta hæc à Domino sententia, nempe in confirmationem eius quod proximè dixit manentes in se impetraturos quæcunque vellẽt, eo quòd per tales glorificetur Deus, qui ob id non poterit talium preces contemnere. Sic enim fere intelligit D. Chrysostomus. In hoc, inquit, clarificatus est pater meus, vt fructum plurimum afferatis. Quod nouè dictũ est pro eo quod est, Hac re glorificatur pater meus, si fructum attuleritis. Prçteritũ enim, clarificatus est, positũ est pro præsenti, clarificatur, aut futuro, clarificabitur. Et, vt adferatis, dictũ est pro si attuleritis, vt indicant Theophylactus & Euthymius. Duo autem dicit, vt fructũ plurimũ afferatis, & vt efficiamini mei discipuli, quia suprà significauit proprium esse manẽtibus in se ferre multũ fructũ & habere verba sua manentia in ipsis, quç tamen eodẽ redeunt. Ei ergo quod dixit: & verba mea in vobis manserint; respondet quod modo dicit: & efficiamini mei discipuli; opere scilicet, sicut estis professione & nomine. Posset autem pro, efficiamini, Grçca dictio γένησϑε etiã verti, sitis, vt sitis mei discipuli; perseueranter scilicet verba mea seruãtes in vobis, quẽadmodũ decet discipulos. Glorificatur autẽ Deus pater si fideles proferant fructum bonorũ operum, & ipso opere sint Christi discipuli, quia ex hac homines prouocantur ad laudandũ Deũ, & bene sentiendũ de ipso & filio ipsius, eo ꝙ tales habeat ministros, in quibus gratia ipsius operetur tã efficaciter. Vnde & supra dixit: Sic luceat lux vestra corã hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrẽ vestrũ qui in cœlis est. *Matth. 5.* Cæterùm Cyrillus præteritũ, clarificatus est, propriè hic accipiens, & similiter coniunctionem, vt, hunc intelligit præsentis loci sensum: Ideo Deus pater gloriã suæ bonitatis modo hominibus ostendit, mittendo pro eorũ redemptione & salute filiũ suum in mũdum, vt vos fructum plurimum adferatis, quẽ adferre non possent homines nisi pater per illam suã mundo exhibitam misericordiam esset clarificatus. Secundùm quem sensum videtur Cyrillus illud: In hoc; accepisse positum pro ad hoc vel propter hoc, quod tamen Græca minimè possunt conuenienter significare, cùm non sit εἰς τοῦτο, sed ἐν τούτῳ, id est, In isto, in hac re. Proinde prior sensus simplicior videtur, secundùm quẽ pronomẽ, hoc, refertur ad id quod sequitur, vt fructũ plurimũ afferatis. Bene autẽ annotauit idem Cyrillus non simpliciter dictũ, vt fructũ afferatis, sed vt fructum plurimum, id est, multum afferatis. Plurimum, inquit, comparatione legalis fructus appellat. Nihil enim lex perfecit, vt ait Paulus. *Hebr.* Idcirco ad discipulos, imo verò ad omnes fideles dicebat: Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum, &c. Plurimum sanè fructũ protulerũt Apostoli, quia sua doctrina & exemplis totum mundum ad Christum traxerunt.

SICVT DILEXIT ME PATER, ET EGO DILEXI VOS: MANETE IN, &c.] Alia iam etiam ratione inuitat ad manendum in se, & ad obseruationem mandatorum suorum, nempe vt sic possint in dilectione ipsius & gratia persistere, quæ ipsis meritò plurimi sit facienda. Itaque vt insinuaret quanti sit ipsis facienda sua dilectio, præmittit: Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. Comparat enim suam erga Apostolos dilectionem dilectioni patris erga se. Loquitur autem de ea patris erga se dilectione qua pater ipsum diligit tanquã hominem, quemadmodũ patet ex sequentibus, cùm dicit se per obseruationem mandatorũ patris manere in illius erga se dilectione. Nõ enim per mãdatorũ obseruationem Christus merebatur manere in naturali illa patris dilectione, qua eum diligebat pater tanquã filiũ sibi connaturalẽ, sed in illa qua secundùm assumptam naturã diligebatur à patre. Similitudo autem huius dilectionis cũ Christi erga Apostolos dilectione in eo consistit, quòd quẽadmodũ pater Christum hominem gratia sua prçuenit, non est autem meritis ipsius prçuẽtus ab eo, deditque ei varia ædere signa, assistens ei in omnibus, atque illi gloriam super omnes in dextera sua præparauit: ita & Christus sua electione & gratia præuenit suos, variisque eos dedit inclarescere signis, dans eis potestatem super omnes dæmones & morbos, atque suæ in cœlestibus gloriæ consortium eis deputauit. Dilectionis ergo suæ magnitudine insinuata ex comparatione eius cũ patris erga se dilectione, quæ miris iã modis Apostolis fuit declarata, subiũgit: Manete in dilectione mea; quasi dicat: Ergo quandoquidem non simpliciter vos dilexi, sed eo modo quo me dilexit pater, cuius qualis sit erga me dilectio, ex multis hactenus intelligere potuistis, & magis adhuc intelligetis: ideo curate persistere in mea erga vos dilectione, quæ nõ poterit vobis non esse multorum, imo omnium causa bonorum. Dubium quidem est, maximè apud Græcos, an cum dicit Dominus: Manete in dilectione mea; loquatur de ea dilectione qua diligebat, an qua diligebatur: sed quia istud subiungitur illi: & ego dilexi vos; magis videtur intelligendũ de dilectione actiua qua diligebat Christus suos, quẽadmodũ & Augustinus colligit, vnde bene vertit interpres: In dilectione mea; non autem, in dilectione mei. Quo modo autem manere possint in illa dilectione ostendit, subiiciens: Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea qua vos cœpi diligere. Et ne dura videri possit hæc conditio, se in exemplum proponit, significans non alia ratione se manere in patris erga se dilectione, quàm per mandatorum ipsius obseruationẽ. Sicut, inquit, & ego patris mei præcepta hactenus semper seruaui, obediens ei in

omni

omnibus quæ mihi mãdauit vt facerẽ pro hominũ salute,& hac ratione permaneo in eius erga me dilectione. Congruum est enim vt sicut talis est mea erga vos dilectio, qualis est patris erga me, etiã tali modo studeatis in mea perseuerare dilectione, quali ego perseuero in illius. Vt autem intelligerent discipuli Dominum non ob propriam vtilitatem, sed propter illorum bonum tã studiose, tamq; variis rationibus eos inuitare ad manendũ in se, & seruandũ mandata sua, subiecit: Hæc locutus sum vobis vt gaudiũ meũ in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. In qua sententia, quod dicitur gaudiũ meũ, variè intelligitur. Euthymius enim gaudium meum exponit gaudium quod est de me, & quo de me hactenus estis gauisi, vt sit sensus: Hæc locutus sum vobis vt gaudium quo de me & in me gaudere cœpistis, non corrũpatur, sed perseueranter sit in vobis, & in vobis maneat. Nam, maneat, habent Græca, & non, sit. Obstare autẽ huic intelligentiæ videtur, ꝙ secundùm eam idem est gaudium meum & gaudium vestrum. Itaque Cyrillus post hanc à se etiã positam intelligentiã, subiicit aliam, qua per gaudiũ Christi intelligatur gaudium in rebus illis, in quibus Christus gaudebat: Gaudebat autem in adimpletione voluntatis paternæ & operatione salutis hominum. Sensus ergo est secundùm eũ: Hæc locutus sum vobis, vt illis solummodo rebus gaudere velitis, quibus ego gaudeo. D. August. gaudiũ Christi intelligit gaudium quo ipse gaudebat de fidelibus. Quid est, inquit, gaudium Christi nisi quod dignatur habere de nobis? Et quid est gaudiũ nostrũ quod dicit implendum, nisi eius habere cõsortium? Itaque sensus erit: Vt gaudium meum quod de vobis cœpi gaudere, sit perseuerãter & maneat in vobis, & gaudium vestrum quo in me cœpistis gaudere, impleatur. Sic & Paulus scribit Philippẽs. Implete gaudiũ meum; quo scilicet in vobis cœpi gaudere. Cæterùm si spectemus similem locum qui postea est in cap. Ioannis 17. vbi dicitur: Hæc loquor in mundo vt habeant gaudium meũ impletum in semetipsis; videtur præsentis loci hic esse sensus. Hęc locutus sum vobis, vt gaudium meũ quo ego gaudeo in patris erga me dilectione, quodque ex meo munere cœpit esse in vobis, sit in vobis perseuerãter, & gaudium illud vestrum impleatur: vt gaudiũ Christi intelligatur tale gaudium quali gaudebat Christus, & quod solo eius munere hominibus cõtigit, sicut pax Christi dicitur quam ipse habuit, & aliis solus communicare potest. Qui sensus vt conuenit simili illi loco qui apud Ioannem sequitur, ita & his quæ hic pręcedunt. Inuitauit enim suos vt qua ratione ipse maneret in patris dilectione, eadẽ & ipsi studerent manere in dilectione ipsius. Commodè ergo iam subiicit se hęc dixisse vt eo gaudio afficerẽtur quo ipse afficiebatur in patre. Optat autem non solum vt gaudium suum in illis sit & maneat, sed etiam vt illud iam illorum factum impleatur, quod ex parte quidem impletum est in eis per resurrectionem & Spiritus Sancti missionem, perfectissimè autẽ impletur in æterna fœlicitate. Hinc autem discendum vnde expectandum sit gaudium mentis spirituale, eiusq; gaudij adimpletio, nempe ex obseruatione mandatorum Christi. Et quoniam ad mandatorum suorum inuitauit Dominus obseruationem, & dicere quis posset quæ essent ea mandata, subiecit: Hoc est peculiariter & propriè præceptum meum, in quo alia ferè continentur mea præcepta, vt diligatis inuicem. Quo autem ad mu-

Philip. 2.

A tuam hanc dilectionem magis prouocaret, rursum suæ dilectionis exemplum illis proponit, in quo & modus dilectionis indicatur, vt supra est dictũ, sicut, inquit, dilexi vos. Bene autem suam dilectionẽ illis se in exemplum proponere significat sequenti sententia, nimirum quòd sua illa dilectione nulla sit maior: Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis. In qua sententia pro lectionis veritate notandum malè in plerisque legi codicibus; quàm vt animam, &c. Nã si addatur coniunctio, quàm, significabitur vnã esse charitatem maiorem ea quam habuit Christus, nẽpe eam qua quis animam suam impendit amicis. B Cæterum coniunctionem, quàm, vt nõ habent Græci codices, ita nec Latini libri plerique scripti, sicut ego in quibusdam vidi, sed nec Dionysius Carthusiensis eam coniunctionem legit, & in Ecclesiastico officio de Apostolis germana huius loci lectio seruatur in quadam antiphona, quę sic habet: Maiorem charitatem nemo habet, vt animam suã ponat quis pro amicis suis, quamuis hic addi posset coniunctio, quàm, eo quòd non pręcedat pronomẽ, hac, quod additur hoc loco, & referendum est ad illud; vt animam suam; vt sit sensus: Hac dilectione, nempe vt animam suam quis ponat, hoc est, ea dilectione qua quis animam suam ponit, aut ponere est paratus, nemo habet maiorem dilectionem. C Occurrit autem hic quęstio de veritate huius sententiæ, quia maior proculdubio est dilectio, si quis ponat animã suam pro inimicis, quàm si eam ponat pro amicis. vnde Paulus: Commendat, inquit, Deus charitatem suam in nobis, quoniã cùm adhuc inimici essemus secundùm tempus, Christus pro nobis mortuus est. Quidã ergo intelligunt Dominum hic nõ significasse quæ sit simpliciter omnium maxima dilectio, sed quis sit inter homines maximus dilectionis gradus, vt sic insinuaret quanta sit sua dilectio, vt quæ superet eam dilectionem qua inter homines maior non potest reperiri, eo ꝙ qui pro inimico mortem velit suscipere, inter homines ex D naturali amore non inueniatur, ipse verò animam suã positurus esset etiam pro inimicis. Sic D. Bernardus se significat accepisse, cùm in sermone ferię quartę hebdomadę sanctæ post citatã hanc sententiam, subiicit. Tu maiorem habuisti Domine, ponẽs eam etiã pro inimicis. Verùm quod Dominus hic voluerit significare se ex dilectione positurum animam suam pro amicis suis, non autẽ pro inimicis, patet satis ex eo quod subiicit: Vos amici mei estis, &c. Proinde dicendum amicos hic dici non qui diligunt, sed qui diliguntur, quales possunt etiam esse inimici. Quamuis enim hi pro quibus quis ex dilectione ponit animam suam, possint ex parte sua esse ei inimici, hoc est, nõ amare, sed odire illum, nõ E possunt tamen esse inimici ex parte eius qui ex dilectione ponit suam pro ipsis animam. Contradictionem enim includit, aliquem ex dilectione impendere suam vitam pro his quos odit. Sẽsus ergo est; Nemo habet maiorem charitatem quàm sit ea qua quis vitã suam impendit pro his quos diligit. Talem significat Dominus suã esse erga discipulos charitatem, & proinde illã rectè ipsis in exẽplum se proposuisse, dicendo, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Potuisset vtiq; Dominus in commendationem suę erga nos charitatis dixisse, sicut Paulus ad Romanos, se animam suam ex nimia dilectione etiam pro inimicis positurum, sed vt ita nunc diceret, pręsenti loco non conueniebat. Nam quia di-

Roma. 5.

xit:ſicut dilexi vos;oſtendere debuit maximam eſſe ſuam erga Apoſtolos dilectioně. Non conueniebat autem vt Apoſtolos ſuos eſſe ſignificaret inimicos, vt qui non ſolùm diligebantur,ſed etiam diligebãt. Si autem quæratur an non poſsit eſſe maior & intenſior interna dilectio in eo qui pro his quos diligit non ponit animam ſuam,quàm in eo qui ponit: Dicendum,ꝙ etiam ſi poſſet eſſe maior, tamen non cõtrariatur id ſentẽtiæ Dominicæ ſecundùm ipſius intentionem. Loquitur enim Dominus de magnitudine dilectionis quatenus ſeſe exerit, & oſtendit externis indiciis,& ſignificat non poſſe maius dilectionis indicium exhiberi, quàm ſi quis impendat aliis vitam ſuam.Et alioqui is qui nõ ex aliqua temeritate aut paſsione alia, ſed ex ſola dilectione, eaq́; ordinata,vitã ſuã pro aliis impendit, cùm occaſio ita poſtulat,hoc ipſo declarat efficaciter interiorem ſuam dilectionem maiorem eſſe & intenſiorem dilectione eius qui vitam ſuam impendere pro illis recuſat.Porro quia de amicis facta eſt mẽtio,ex ipſo vocabulo Dominus accipit occaſionem rurſum adhortandi eos ad mandatorum ſuorũ obſeruationẽ,in quo perſuadendo hactenus hic Chriſti ſermo conſiſtit:Vos,inquit,amici mei eſtis,ſi feceritis quæ ego præcipio vobis. In qua ſententia, verbũ eſtis pro eritis eſt poſitum,& eſt ſenſus:Vos eritis perſeueranter amici mei,hoc eſt, à me perſeueranter diligemini.Sic enim vt,eſtis,exponatur,te quirit verbum ſequens,feceritis.Gręcis tamen non eſt futurum,feceritis,ſed pręſens ποιῆτε,id eſt,facitis.Itaq; ſecundùm eam lectionem non eſt neceſſe, eſtis,exponere per eritis, ſed ſenſus erit: Vos eſtis amici mei ſi facitis quæ ego præcipio,hoc eſt,quãdiu facitis ea, tamdiu eſtis mei amici. Euthymius tamen Græcus vtrumq; præſens exponit per futurum.Idem ergo hac ſignificatur ſententia,quod illa ſuperiore:Si pręcepta mea ſeruaueritis, manebitis in dilectione mea.Cùm autẽ ex vocabulo amici Apoſtolis attributo eos ad mãdatorũ adimpletionẽ prouocauerit,ex eodem iã oſtendit ſuam erga illos eximiæ dilectionis dignationem,vt ſic ad redamãdum viciſsim magis illos prouocaret. vnde ſubiicit:Iam non dicam vos ſeruos, &c. Quomodo ergo mox in ſequentibus dicit:Mementote ſermonis mei quem ego dixi vobis:Non eſt ſeruus maior domino ſuo? Ibi enim ſatis apertè eos vocat ſeruos. *Ioan.15.* Sed ſciendum eſt Gręca non habere futurum,dicã, ſed præſens λέγω,id eſt,dico,vt intelligi poſsit Dominũ tantùm hic ſignificare quare modò eos dixerit amicos,nõ autem vocauerit eos ſeruos. Cui intelligentiæ conuenit quod ſequitur:Vos autẽ dixi amicos.Quod ſi præſens λέγω accipiatur poſitũ pro futuro,quia dictio ἔτι,quam interpres vertit iã, frequenter ſignificat deinceps aut amplius, vt ſit ſenſus:Amplius non dicam vos ſeruos;iam notandum Dominum non aſſerere eos non eſſe ſeruos, ſed volens ſuam erga illos inſinuare dignationem, dicit ſe deinceps non vocaturum eos ſeruos, tales ſcilicet,quales aliquando cum toto fuerunt Iudaico populo,nimirum ſeruos meros, quiq; necdum ſunt in amicitiam trãſlati.De huiuſmodi enim ſeruis Dominum loqui etiam ſubiuncta indicat ratio, quia ſeruus neſcitquid faciat dominus eius,hoc eſt, ſeruus ſcit tãtũ quid ſibi dominus faciẽdũ imperet: neſcit autẽ quid dominus facere intendat,neſcit eius ſecreta cõſilia:Sic enim accipiẽdũ eſt illud;quid faciat. Nam alioqui frequenter ſerui vident quid faciat dominus eorum.Eſt autẽ hæc Domini ratio

A à vulgaribus ſumpta ſententiis,quã proinde nõ eſt neceſſe vbiq; & in omnibus verã eſſe, ſed ſatis eſt vt in plurimũ rem ſic ſe apud homines habere, vt ſeruus ignoret conſilia ſui domini, quanquam vniuerſaliter vera erit ſi intelligatur de ſeruis meris, qui ſcilicet nõ etiam ſunt amici:aut accipiatur formaliter,nempe ꝙ ſeruus quatenus ſeruus,neſcit ſui domini ſecreta.Quia enim dominus ſua ſecreta cõſilia quibuſdã ſeruis quãdoq; aperit, hinc eſt quod eos habet gratos & amicos.Ex hac autẽ vulgari & generali ſententia Dominus declarat quare ſuos non iam ſeruos ſed amicos vocauerit,cùm ſubiicit: Vos autem dixi amicos,quia omnia quæcũq; audiui à patre meo,nota feci vobis.Vbi cùm ſecundùm B pręcedentẽ illam generalem ſententiam dicendũ videretur:vos autem dixi amicos, quia omnia quæ facturus ſum nota feci vobis;maluit dicere, omnia quæ audiui à patre meo;vt ad patrẽ referret omnia ſua verba & opera, & Apoſtoli magis gratiam ſibi factam agnoſcerent, dum audiunt ſe omniũ ſecretorum Dei factos conſortes.Loquitur autem Chriſtus de ſe tanquã de fideli aliquo legato,qui omnia quæ accepit aliis dicenda,illis exponit, nihil per odiũ reticens,proinde quod dicit ſe omnia eis nota feciſſe quę audiuit à patre, intelligendum eſt non ſimpliciter de omnibus,ſed de omnibus quæ audiuit à patre tanquam legatus,hoc eſt, de his quæ ſic accepit à patre vt ea hominibus in carne paſsibili C annunciaret. Nam alioqui multa à patre audita, eis nec dum fecerat nota,cùm mox poſtea dicat:Multa habeo vobis dicere,ſed nõ poteſtis portare modo. *Act.2[0]* Simili modo & Paulus maioribus natu Eccleſiæ Epheſinæ dicit:Non ſubterfugi,quo minus annunciarem vobis omne conſilium Dei. Cæterùm quo magis adhuc ſuę erga diſcipulos dilectionis dignationem Dominus commendaret, ſubiecit:Non vos me elegiſtis,ſed ego elegi vos; ſignificans ſuã erga illos dilectionem non ab illorum cœpiſſe merito, ſed à ſua gratuita beneuolẽtia & beneplacito. Cõmendat autem hanc ſuam electionem ex ipſius fine & vtilitate quę ipſis ex illa erat prouentura, idq́ue ex vtilitate illa duplici, ob quam ſuprà hortabatur eos vt in ſe manerẽt. Ad hoc enim eos ſuprà hor- D tabatur,tum vt fructũ proferre poſſent, tũ vt quæcunque deſiderarent,à patre impetrare poſſent.Ob vtramque ergo vtilitatem conſequendam illos nũc dicit electos à ſe,ſignificans ſe non ob ſuum,ſed ob illorum bonum ipſos elegiſſe.Ego,inquit,elegi vos in amicos meos,& poſui vos, id eſt, conſtitui vos vt eatis,id eſt, proficiatis & creſcatis, aut vt eatis ad prædicandum in vniuerſum mundum, & fructũ afferatis,quem ſuprà dixi afferre non poſſe niſi eũ qui manet in me:afferatis autẽ non quẽuis fructũ, ſed fructũ perpetuum,quiq́; in vobis ſemper maneat,& vt ſic in me fructificantes, impetretis à patre quicquid petieritis inuocato meo nomine:quẽadmodum euenturum vobis prædixi, ſi manſeritis E in me.Cùm autem ab illo:Iam non dicam vos ſeruos; Dominus hactenus digreſsione quadam ſuæ erga Apoſtolos commendauerit dilectionis dignationem,redit iam ad declarandum illud quod dixit: Vos amici mei eſtis,ſi feceritis quę pręcipio vobis. Sicut enim ad declarationem eius quod dixerat:Si præcepta mea ſeruaueritis, manebitis in dilectione mea;ſubiecit : Hoc eſt præceptum meum vt diligatis inuicem ; ita nunc ad declarationem eius quod dixit:ſi feceritis quę præcipio vobis; ſubiicit: Hæc mando vobis,vt diligatis inuicem; frequenter idẽ

aliis

aliis verbis repetens,vt inculcaret firmius propriũ Euangelicæ doctrinæ, præceptum mutuæ dilectionis.Ita coniunctio,vt in hac sententia accipitur sicut in superiori illa:Hoc est præceptum meum,&c. non vt finem denotet, sed vt sit expositiuũ pronominis demonstratiui,hęc.Est enim sensus:Hęc mãdo vobis,nẽpe vt diligatis inuicẽ. Quia tamen dura videtur hæc intelligentia, eo quòd pronomen plurale,hæc,per plura videtur exponendũ, & non per vnum,sicut est diligere inuicem: hac de causa verisimile est quosdam coniunctionẽ,vt,hic accepisse vt denotet causam finalem. Sic enim eã accipit D.Chrysostomus,& post eũ Theophylactus & Euthymius,qui verbum ἐντέλλομαι, quod interpres vertit mãdo, accipiunt hoc loco pro annũciare & loqui,atq; narrare,vt sit hic sensus:Hęc quę modo dixi de mea erga vos amicitia, nempe ꝙ animam meam ponam pro vobis,quòd omnia patris mei vobis nota feci,quòd ego ad amicitiam vestrã accurri,non narro vobis, exprobrãdi causa, sed propterea vt exemplo mei vos incitem ad mutuam inter vos dilectionem. Verùm verbum ἐντέλλομαι magis videtur hic positum pro pręcipere,cũ in ea significatione mox superius ponatur, & ea sit eius verbi propria significatio. Caietanus etiam coniunctionem,vt,accipiens causaliter,pronomen,hæc,refert ad sequentia,intelligens Dominũ significare se ea quæ dicturus est de ferẽdis persecutionibus, pręcipere ob id,vt afflictionibus purgati sese mutuo syncerius diligerent.At hæc interpretatio nimis videtur coacta manifestè.Nec debet prima intelligendi ratio,secundùm quam cõiunctio,vt,expositiuè accipitur,dura videri propter præcedens pronomẽ,hęc pluralis numeri. Quia enim pluraliter dixerat: si feceritis quæ ego præcipio vobis;subiicit etiã pluraliter:Hæc mando vobis,tamen quo omnia sua pręcepta vnico ferè pręcepto comprehendi & cõcludi significaret,subiecit singulariter;vt diligatis inuicẽ.quasi dicat: Ne putetis & grauia & multa esse quæ pręcipio vobis, ecce vnum aliquid est omnia quæ præcipio vobis,quod & paucissimis continetur verbis,& in sese est facillimũ. Quid enim breuius dici potest,quàm vt diligatis inuicem?Et rursum quid suauius ac in hominis magis situm potestate quàm diligere? Emphasim ergo habet non paruam,ꝙ plurale illud:Hæc mando vobis; explicetur per vnum pręceptum,& per tale præceptum.

SI MVNDVS VOS ODIT, SCITOTE QVIA ME PRIOREM VOBIS ODIO.Quę hactenus in hoc sunt habita sermone, eo spectant vt suos Dominus ad mandatorum suorum, inter quæ primum est & potissimum mutuæ dilectionis præceptum,inducat obseruationem:in sequentibus verò mala quæ à mundo ipsis erant obuentura prędicit, ac cõtra ea variis illos pręmunit rationibus. Commodam autem ex pręcedentibus sumpsit occasionem de his disserendi,conuenientique ordine prius ad mutuam eos adhortatus est dilectionem, quàm de mundi contra ipsos odio sermonem inferret. Quoniam enim mutuata dilectione superare debebant odium mundi contra se, & contra illud fortes & insuperabiles perdurare, bene eos prius admonet mutuæ dilectionis. Et quoniam à mundi odio periculum eis erat,ne illius exemplo à mutua exciderẽt charitate,bene post adhortationẽ ad mutuam dilectionem subiicit de mundi odio,opponẽs illud præceptæ à se illis mutuæ dilectioni. Contra mũdi autem odium eos duabus potissimùm mu-

A nit rationibus, quarum prior sumitur ex exemplo suiipsius,altera ex causa odij mundani. Quod ergo ad priorem attinet rationem, sic dicit: Si mundus vos odit,scitote quia me priorẽ vobis odio habuit. Quasi dicat:Quanquam mundus vos odio habeat, nõ tamen propterea aut à mei aut à mutua dilectione excidatis, sed quo possitis contra illud odium persistere infracti,scitote,hoc est, perpendite ꝙ & me odio habuit, vt ne quid nouum aut indignum vobis,puteris obuenire vobis. Cæterùm pro illo, priorem vobis, Græcis est πρῶτον ὑμῶν, quod dupliciter accipi potest.Potest enim superlatiuus πρῶτον intelligi esse aduerbiũ positũ pro comparatiuo,
B vt sit sensus:prius vobis,hoc est,priusquã vos,quomodo cõmuniter Gręca intelliguntur, similiter & nostra versio,priorem vobis.Intelligitur enim ferè à nostris,priorem vobis, dictum pro priusquã vos. Potest & superlatiuus πρῶτον intelligi esse accusatiuus,& erit sensus:me primũ vestrum,hoc,me qui inter vos sum primus & princeps.Qui sensus Caietano magis probatur, propterea quòd conueniat ei quod sequitur:Memẽtote sermonis mei.Nõ est seruus maior domino suo.Certè D.Cyrillus videri potest in hoc sensu accepisse præsentem locũ, quia in Commentariis sic habet:Quum mundi odium vobis opponitur, non turbabimini si mundi honores penitus contemnetis, si hoc mihiipsi, qui & domi-
C nus & magister sum, accidisse memoria tenebitis. In hoc sensu & nostra versio optimè accipi potest, si accusatiuus, priorem, referatur non ad tempus, sed ad dignitatem, quemadmodum in illo Ioannis accipitur secundũ multos:Ante me factus est, quia Ioan.1. prior me erat,vbi etiam est superlatiuus πρῶτός μου, quod verti posset,primus meus vel princeps meus. Itaque nostrę lectionis in præsenti loco hic erit sensus:Scitote quòd me qui vobis sum excellentior,dignior & maior,etiam odio habuit.Porro pro scitote Græcis est γινώσκετε,verbum anceps ad imperatiuum,scitote,aut ad indicatiuum,scitis. Itaque Erasmus vertit,scitis, quod & Caietano magis arridet.Verùm quemadmodũ mox in sequentibus hor-
D tatur meminisse,dicens per imperatiuum Mementote:ita magis hic conuenit imperatiuus,quo hortetur eos ad sciendum,hoc est,perpendendum & recogitandum: quemadmodum & Petrus monet superare tentationes satanæ:Cui,inquit, resistite fortes in fide, scientes eandem passionem ei quæ in 1.Petri.5. mundo est vestræ fraternitati fieri.

SI DE MVNDO FVISSETIS, MVNDVS QVOD SVVM ERAT DILIGERET. QVIA VERO,&c.]Alia iam ratione eos contra odium mundanũ munit,causam huius odij insinuãs quęsit plausibilis & salutaris.Vnde dicit:Si de mũdo, id est, de numero hominum mundana sapientium fuissetis, mundus, id est, homines mundani,
E quod suum erat diligeret.Quia verò non estis mũdana sapientes,sed ego elegi vos de numero mũdanorum hominum, ideo odiunt vos hi qui mundus dicuntur,quia quæ huius mundi sunt sapiunt. Significat ergo ita eos non debere dolere ob mundi odium,quomodo non est dolendum quòd ad mundum non pertineant:sed contrà potius ita gaudendum de mundi odio,sicut gaudendũ est quod è mũdo sint electi:Odiũ enim huiusmodi declarare eorũ non infœlicitatem, sed fœlicitatem:& cõtrà mũdi dilectionẽ declarare eorũ qui diliguntur nõ fœlicitatem,sed infœlicitatem. Cæterùm in priori illa sententia:Si de mundo fuissetis,&c.pro fuissetis &

erat melius verteretur, essetis & esset. vt sit: Si de mundo essetis, mundus quod suũ esset diligeret. Ea enim versio magis cõuenit sequenti sentẽtiæ, & ipsi verbo, diligeret. Et alioqui illud, si de mundo fuisse tis, videtur significare quod de mundo nõ fuerint, cùm vtiq; de mundo aliquando fuerint, de quo vt amplius non essent Christus eos elegit. Quomodo autem verum sit quod hic dicit Dominus mundũ diligere quod suũ est, cùm videamus à mũdo puniri maleficos, & malos sese odio prosequi, dictũ satis est circa similem locum Ioannis 7. in c. Concor. 73. Non potest mundus odisse vos, me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo quod opera eius mala sunt. Quãuis enim mundus ex aliqua sui parte quosdam odiat malos, tamẽ eosdẽ rursum ex magna sui parte diligit nec sunt aliqui mali quibus non mũdus ex magna sui parte faueat, cùm mũdus secundum totam suam vniuersitatẽ odio prosequebatur iustos, eo quòd non sint de mundo, sed sentẽtia & moribus omnino sint mundo contrarij. Porro in posteriori sententia, bene Dominus postquam dixisset; quia verò de mundo nõ estis; subiecit, sed ego elegi vos de mũdo, tũ ne relinqueretur locus existimandi Apostolos secundùm suam originẽ non esse de mundo sicut reliquos homines: (fuerunt enim hæretici, vt patet apud Irenæum, qui duplex hominum genus introduxerunt, vnum capax rerũ diuinarum, alterum non capax.) tum vt intelligerent Apostoli non suis meritis aut sua opera è mũdo se subductos, sed Christi electione, hoc est, vera gratia. Electio enim excludit electi merita, & indicat eius cum his è quibus eligitur consortium & similem cõditionem. Iam & ideo hic oportunè dicit se elegisse eos de mundo, vt aduertẽtes ipsius erga se beneplacitũ, & intelligẽtes illud odij cõtra se mũdani causam esse, magis discerẽt odiũ illud contẽnere, quod adeo est contemnendũ quantum gaudẽdũ est de gratuita illa & salutari Christi electione. Sanè & nos conuenit diligenter & presè cõsiderare duas has rationes, quibus nũc suos armauit ad contẽnendum mundi odiũ, ne dum idẽ nos pati cõtigerit, hinc turbemur & tristemur. Non enim afferri possunt rationes efficaciores ad persuadendum mundani odij contemptũ, atq; ad eum efficacissimè inducunt. Quis enim non solùm nõ doleat, sed etiam summopere gaudeat, dum cogitat se dum à mũdo odio habetur, hac in parte similẽ esse Christo, eaq; ratione declarari se non pertinere ad mũdum, ad quem pertinere extremæ sit infœlicitatis?

MEMENTOTE SERMONIS MEI QVEM EGO DIXI VOBIS: NON EST. Redit Dominus hic ad priorem rationem, prouocans eos rursum ad considerationem proprij exempli: quo vt efficacius promoueantur, vult eos memores esse vulgaris illius sententiæ qua aliquoties Dominus ad suum vsus est propositum: Non est seruus maior domino suo. (Ioan. 13.) Paulo ante enim post lotionem pedum eam adhibuit, quanquam ad alium finem, quàm in presenti loco. Ibi enim per eam prouocare voluit suos vt ne dedignarẽtur facere quod suum dominum fecisse vidissent: hic verò per eam prouocat vt ne grauentur pati quod suum dominũ pertulisse vidissent. Ad quem finem simili sententia vsus est Matth. 10. dicens: Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominũ suum: sufficit discipulo si sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius. Et infert illo loco: Si patremfamilias Beelzebub vocauerũt, quanto magis domesticos eius? A Sic & præsenti loco infert: Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Vbi notandum quod cũ prius simpliciter dixerit eos odio habendos, nunc dicit persecutionem passuros. Sicut enim cũ de dilectione loquitur, de tali loquitur quæ operibus declaratur: ita & cùm de odio mundi loquitur, de tali loquitur quod externis erat declarandum persecutionibus. Addit autem: Si sermonẽ meum, id est, doctrinam meam seruauerunt, & vestrum seruabunt; significans per contrarium sensum, quod quemad- B modum non seruauerunt suum sermonem, nec illorum sint seruaturi. His ergo duabus sensentiis monet suo exẽplo vt nec suam doctrinam à multis negligi & contemni, nec ob eã persecutiones sibi ab hominibus excitari molestè ferant. Priore autẽ hac ratione, ex consideratione proprij exempli pertractata, redit Dominus ad secundam etiam rationem qua superius eos contra mundi odiũ premuniuit, suggerens eis rursum plausibilem & salutarẽ odij & persecutionis mundi causam. Sed hæc omnia, inquit, quæ vobis ad exemplum mei euenient, homines facient vobis, propter nomen meũ, quod scilicet in vobis odio prosequentur & persequentur. Superius quidem odij causam dixit, eo quòd nõ essent C de mundo: nunc verò nomen suum quod professuri & prædicaturi erant, causam odij fore prędicit, quæ causa quãuis priori illa videatur & sit plausibilior, tamen cũ illa coincidit. Ideo enim nõ erãt de mundo, quia Christi fidem & doctrinã amplexierant: & ad hoc electi erãt de mundo, vt Christi nomen profiterentur & prædicarent, ob quod nomen pati plausibile simul & salutare fuit Apostolis, vnde postea ibant gaudentes à conspectu concilij, quod digni habiti essent pro nomine Iesu contumeliã pati. (Act. 5.) Beati, enim, inquit, estis cùm maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum propter me, &c. (Matth. 5.) Porro D ne videri possent homines iustè persecuturi Apostolos propter nomen Christi, addit; quia nesciũt eũ qui me misit; significans homines non iusta de causa nomen suum persecuturos, sed ex ignorantia Dei, cuius ignorantiã sæpe Dominus Iudęis tribuit vt cùm dicit: Vos dicitis quia Deus vester est, & nõ cognouistis eum. (Ioan. 8.) Si enim rectè Deũ cognouissent, agnouissent sanè doctrinã & opera Christi, fuisse à Deo, & proinde illũ missum fuisse à Deo: quod si cognouissent, nõ potuissent nomen Christi sic persequi in fidelibus. Sciendum tamen dupliciter accipi posse quod dicitur; nesciunt eũ qui me misit. Altero modo, vt significetur eos habere ignorantiã Dei, qui miserat Christum. Altero modo, vt significetur eos ignorare quis miserit Christũ, & nescire quòd Deus illũ miserit. Atq; hic sensus vt magis conuenit proposito, ita & Gręcæ lectioni, quę habet, οὐκ E οἴδασι τὸν πέμψαντά με, id est, nõ nouerũt mittẽtẽ me vel quis me miserit. Ne autẽ isti videri possent excusabiles, quia per ignorantiã essent fideles persecuturi, ostendit eos omni carere venia & excusatione, idq; dupliciter, nẽpe & ob suã doctrinam, & ob sua opera. Ideo autem tam diligenter ostendit hos inexcusabiles fore, & summa cũ iniquitate persecuturos fideles, vt tanto magis libeat Apostolis propter nomẽ Christi odia hominũ & persecutiones pati, quanto magis intelligũt eorũ odium & persecutionẽ esse iniquã. Primùm ergo à sua doctrina ostẽdit eos inexcusabiles, dicens: Si nõ venissem, & locutus nõ fuisẽ eis, nõ haberẽt peccatũ; ex eo scilicet quòd nõ credũt in me, sed odiũt nomẽ meum,

& illud in vobis persequuntur. Nunc autem cùm venerim ad eos, & locutus eis fuerim doctrinam quæ secundum Prophetarũ vaticinia declararit me esse Messiam, non habent aliquam excusationẽ, aut, vt efficacius habent Græca, non habent prętextum pro peccato suo, peccato scilicet incredulitatis & odij in me, ac persecutionis vestræ propter nomen meum. De huiusmodi enim singulariter peccato Dominum hic loqui patet ex præcedentibus, propter quę hęc introducuntur. Nam alioqui non propterea nullum habuissent homines peccatum, si nõ venisset & non locutus fuisset eis Christus. Ex his autem quæ nunc dicit Dominus patet eum superius cùm de odio mundi Apostolis obuenturo loquebatur, locutum potissimùm de Iudæorum odio & persecutione. Ad hos enim venerat Christus, his fuerat locutus, ac coram eis fecit opera quæ nemo alius fecit, atque hi fuerũt qui & primi & omnium maximè persecuti sunt Apostolos aliosque fideles. Simili tamen ratione etiam gentiles, qui persecuti sunt fideles, facti sunt inexcusabiles, quia & hi audierunt Christum in suis loquentem, & viderunt eum in suis mirabilia operantem. Postquam autem ostendit Dominus ex sua doctrina inexcusabilitatẽ odij Iudæorum contra se, ostendit deinceps & quàm graue peccatũ sit huiusmodi odium, eo quòd huiusmodi odium redundet in odium Dei: Qui, inquit, me odit, hoc ipso etiam patrem meum odit, eo quòd vna sit mihi cum illo natura, quodque eius sit ipsa doctrina propter quam me odiunt homines. Deinde & à suis operibus ostẽdit eos fore inexcusabiles, dicens: Si opera non fecissem in eis, id est, inter eos & ipsis videntibus, quæ, id est, qualia nemo alius fecit ante me (nemo enim fuit qui & tam multa & tali cũ authoritate fecit miracula) non haberent peccatũ. Nunc autem & viderũt me fecisse talia opera qualia nemo fecit, ex quibus proinde meritò secundùm Prophetarũ vaticinia intelligere debuissent me esse Messiã, & tamen oderunt me, & ex consequenti etiam patrẽ meum, cuius sunt ea opera propter quę me oderunt. Cęterùm quoniã iam queri poterat cur tam iniquum odiũ contra Christũ ex Dei sit permissione excitatum, subiecit: Sed vt adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est de me, nempe: Odio habuerunt me gratis, id est, sine aliqua iusta causa, supple, ideo ex Dei permissione odium hoc contra me est excitatum. Est enim & hæc oratio imperfecta, similis illi quæ est apud Ioannem cap. 13. Est autem hoc testimonium scriptum Psalm. 68. vbi legimus: Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Et rursum Psalm. 34. vbi legimus: Non supergaudeant mihi qui aduersantur mihi iniquè, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis, proinde nomen legis hic accipitur generaliter, pro toto veteri testamento, vt etiam Psalmos & Prophetas comprehendat. Valet autem etiam huius testimonij citatio ad Apostolorum consolationem, dum odium nominis Christi intelligunt etiam à Prophetis prædictum, illudque odium pronunciatum fore iniustum.

CVM AVTEM VENERIT PARACLETVS, QVEM EGO MITTAM VOBIS.] Odio Iudæorum contra se opponit testimonium spiritus de se, quo vltra testimonium doctrinæ suæ & operum magis adhuc declarandum erat illorum odium iniustum esse & irrationabile. Itaque sensus est: Illi quidem post auditam meam doctrinam & conspecta mea opera, me oderunt, & sibi videntur

A iustè ac meritò me odisse: at cùm venerit paracletus ille de quo vobis dixi, spiritus ille veritatis qui mentiri nequit, is abundè testificabitur de me, quis ego sim, & quàm iniquo idio me illi sint persecuti. Cæterùm dupliciter intelligi potest spiritus perhibuisse testimonium de Christo. Potest enim intelligi de testimonio spiritus in cordibus Apostolorum & omnium fidelium, docentis eos claritatem Christi. De quo testimonio etiam multi intelligunt, quod postea dicit Dominus: Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Secundùm quẽ intellectum prius dicitur de testimonio spiritus, & deinde subiicitur: Et vos testimoniũ perhibebitis, quia Apostoli accepto in cordibus suis testimonio
B spiritus de Christo, cœperunt & ipsi fiducialiter Christo viua voce testimonium perhibere. Potest etiam intelligi de testimonio spiritus per opera miraculorum quæ in Apostolis & per Apostolos erat æditurus ad gloriam nominis Christi. Illis enim operibus declarauit diuinam Christi excellentiam & claritatẽ. Testificabatur etiam spiritus per Apostolorum ora de Christo. Non enim ipsi erant qui loquebãtur, sed spiritus patris qui erat in eis. At hoc testimonium viuæ vocis Dominus tribuit ipsis Apostolis, vt quod dicitur spiritus perhibiturus testimonium, videatur solùm intelligẽdum aut de testimonio eius interiori per afflatum, aut de testimonio eius exteriori per miraculorum operationem. Nõ solùm, inquit, ille testimoniũ perhibebit de me,
C sed & vos illo accẽsi testimonium perhibebitis de me, quia ab initio prædicationis meę & rerum à me gestarum mecum semper fuistis, audientes quęcunque docui, ac coram videntes quæcũque gessi, quare idonei eritis qui testificemini de me. Est autem Græcis pro testimonium perhibebitis, verbum μαρτυρεῖτε, quod itẽ ambiguũ est, cùm possit esse & indicatiui modi & imperatiui; vt sit, testimoniũ perhibetis, vel testimoniũ perhibete, quod posterius secutus est interpres Cyrilli, & magis placet Caietano. Si autẽ verbũ illud accipiatur vt sit indicatiui modi, quemadmodum magis placet Erasmo, præsens pro futuro videtur positum: vnde bene vertit interpres, testimoniũ perhibebitis, quomodo & Au-
D gustinus legit, quamuis antiqui quidã codices Latini habeant pręsens, testimonium perhibetis: quod si pro futuro quis non putet accipiendum, sensus erit: Non solùm ille in posterum testificabitur de me quàm iniquè me oderunt, sed & vos nunc idem de me testari potestis, quia semper mecum estis. At magis conuenit tempus futurum sequentibus, in quibus prædicit suis quæ passuri essent ob testimoniũ nominis sui. Tales autẽ testes fuisse imprimis diligendos qui ab initio semper fuissent cum Christo, etiã Petrus dixit in electione Matthiæ: Oportet, inquit, ex his viris, qui nobiscum sunt congregati, in omni tempore quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Iesus, incipiens à baptismate Ioãnis, vsq; in Act. 1.
E diẽ qua assumptus est à nobis, testem resurrectionis eius nobiscum fieri vnum ex istis. Circa illa autem verba: Quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis, qui à patre procedit; primùm notandum Christũ paucis Trinitatis mysterium complexum, dum spiritum dicit mittendũ se missurum, sed à patre. Deinde notandũ, quemadmodum superius est dictum, Christum iam dicere se missurum spiritum, cùm prius patrem diceret missurum, vt hinc intelligamus æqualem eius cum patre potestatem & autoritatem. Dicit se missurum illum à patre, tum quia

spiritus primò est & procedit à patre: tum quia ipse filius à patre habet quòd spiritum mittat. Mitti autem dicitur aliqua persona diuina, dum alicubi incipit esse nouo modo quo ibi prius non erat. Sic filius Dei missus est in mundum cùm esset vbique, quia per assumptam humanitatem cœpit nouo modo esse in mũdo. Sic & spiritus sanctus dicitur mitti, cùm alioqui sit vbique, quia per suam gratiam & efficaciam nouo modo incipit esse in hominibus. Duplex autem est in scripturis missio spiritus sancti, visibilis scilicet & inuisibilis. De visibili, qua scilicet sub signis quibusdã visibilibus, sicut in die Pentecostes, spiritus datus est, intelligendum est quando Dominus hic promittit patrem aut se missurum Apostolis spiritũ. B De inuisibili loquitur Paulus cùm dicit: Misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem, Abba pater. *Galat.4.* Porro paracletum vocat nunc rursum Dominus spiritum veritatis, idque appositè, vt quia illum dicit perhibiturum testimonium, ostẽdat eum fide dignum, ad quod etiam valet quod se dicit missurum illum à patre, à quo scilicet omne bonum est, à quo nulla falsitas & error nullus dimanare potest. Est autẽ Græca dictio τὸ πνεῦμα, quam interpres vertit per accusatiuum, spiritum, anceps ad accusatiuum vel nominatiuum, eo quòd sit neutri generis. Interpres intellexit esse accusatiuum, referẽs eam ad verbum, mittam, cùm magis conueniat nominatiuus casus, vt referatur C ad nominatiuum, paracletus. Interpretatur enim quis sit ille de quo dixit paracletus, nempe spiritus veritatis. Cæterùm quod sequitur: Qui à patre procedit; magnam præbuit quibusdam contentionis occasionem.

Digressio de processione spiritus sancti.

Huius enim occasione ante concilium Florentinum Græci multis annis alienati fuerunt à Latinis, asserentes malè Latinos in symbolo confiteri spiritum procedere à patre & filio, cùm hic tantùm dicatur, qui à patre procedit, nec vsquam in scripturis legatur procedere spiritum etiam à filio, ac ob id negantes spiritum procedere etiam à filio, aut saltem ita non esse dicendum asserentes, sed potius spiritum procedere à patre per filium. D quem locutionis modum verisimile est eos desumpsisse ex hoc loco, nimirum quia hic Dominus dicit: ego mittam vobis à patre. Illo enim significatur filium se habere tanquam medium inter patrem & spiritum, & patrem mittere spiritum per filium. Vnde Cyrillus in hunc scribens locum dicit spiritum procedere à patre per filium. Disputatio autem illa, quæ inter Gręcos & Latinos horum verborum occasione nata est de spiritus processione, præsupponit locum hunc intelligendum de æterna spiritus ex patre processione, hoc est, eius ex patre origine ab æterno. At si rectè perpenderimus, videbitur magis hic locus simpliciter accipiendus de tẽporali spiritus ad creaturas processione, hoc est, de eius missione. E Sicut enim nunc Dominus dicit spiritum procedere à patre, ita supra cap. 8. de se dixit: Ego ex Deo processi. Id autem magis de processione Christi temporali quàm æterna accipiendum patet ex sequentibus. Nam veluti exponere volens quid sit quod dicit, processi, subiicit: Et veni. & declarans quod dixit; ego ex Deo processi & veni; subdit, Neque enim à meipso veni, sed ille me misit. Sic & capite Ioannis 6. cùm dicitur: Exiui à patre & veni in mundum, iterum relinquo mundum & vado ad patrem; magis intelligendũ de exitu temporali illud, Exiui à patre, declarat illud quod sequitur, vado ad patrem, à quo

A scilicet exiui veniendo in mundum. Ita & in proposito videtur simpliciter locus hic intelligendus de temporali spiritus processione: quia illud; qui à patre procedit; adiectum videtur ad declarandũ illud quod dixit se missurum illum à patre, quasi diceret: Ideo illum dico me missurũ à patre, quia ipse à patre procedit & datur hominibus. Id enim multum facit ad commendationem testimonij quod dicit spiritum perhibiturum. Certè Nõnus in sua paraphrasi declarat se sic intellexisse. Habet enim sic: Postquam verò adueniens spiritus Dei, ab intelligenti patre demissus venerit, quem spiritum à patre ad vos ipse mitto, me apud viros multum prędicauerit, &c. Sed & Bedam sic intellexisse apertius B est ex his quę scribit in homilia super hoc Euangelium: Cùm, inquit, eiusdem spiritus gratia datur hominibus, profectò mittitur spiritus à patre, mittitur & à filio: procedit à patre, procedit & à filio, quia eius missio ipsa est processio, qua ex patre procedit & filio. Hæc ille. Huic intelligentiæ conuenit quod non dicatur ἐκ τοῦ πατρὸς, id est, ex patre, sed παρὰ τοῦ πατρὸς, id est, à patre procedit tanquam à mittẽte scilicet is qui mittitur. Quòd si autem locus hic de processione spiritus temporali sit accipiendus, certum est nõ excludi processionem spiritus à filio, quia tantùm dicitur, qui à patre procedit. Nam cùm illa processio non sit aliud quàm missio passiua, sicut spiritus mittitur à filio, ita & ab illo procedit. C Antiquissimi tamen patres hoc loco intellexerunt significatam æternam spiritus ex patris natura processionẽ, sicut & filij æternam ex patris natura processionẽ illis locis quibus de se dicit: Ex Deo processi, & exiui à patre. Nec id absque ratione. Siquidem in eo quod spiritus aut filius à patre dicitur procedere temporaliter, includitur eum etiam procedere ab æterno ex patris natura. Cùm enim filius & spiritus sanctus vnius eiusdemque sint cum patre naturæ, & proinde per omnia sint illi ęquales, siquando his duabus personis diuinis aliquid tribuitur respectu patris, quod minoritatẽ quandã à patre videtur significare, vt cũ dicũtur mitti & procedere D à patre, loqui ex patre & quę ab illo audiuerũt, didicerũt, & acceperũt, nõ possũt hęc illis personis respectu patris alia ratione intelligi, attribui, nisi ratione originis secũdùm quã sunt ab illo, & habent ab illo quęcunque habent. Ex quo consequitur, spiritũ sicut ex patris substãtia procedit ab ęterno, ita & à filio procedere, cũ ab eo mittatur, & proinde etiã procedat temporaliter. Secundùm quã rationẽ efficacissimè probatur spiritum ab ęterno procedere, & suum esse habere à filio, ex eo quod postea dicit Dominus: Ille me clarificabit quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. *Ioan.16.* Sicut enim Christus secundùm suã diuinitatem non alia ratione à patre dicitur accepisse quę mũdo annunciauit & locutus E est, quàm propter originem quam habet à patre: ita non potest intelligi alia ratione spiritum accipere à filio quod hominibus annunciat, quàm quia ab illo habet suam naturam & essentiam, & proinde ex illius substantia procedit ab æterno, cùm non sit aliud essentialiter ab aliquo procedere, quàm ob eo suum esse accipere. Secundùm hanc rationẽ Augustinus in variis locis etiã ex illo probat spiritũ procedere essentialiter à filio, quod post resurrectionẽ suã Dominus discipulis suis insufflãdo dixit: Accipite spiritũ sanctum. *Ioan.20.* Idẽ Augustinus & ex illo probat, quòd in scripturis spiritus sanctus dicatur spiritus filij, sicut spiritus patris: Misit, inquit Paulus, spiritum

Gala.4. spiritum filij sui in corda vestra. Si enim est spiritus filij sicut patris, spiratur ergo, & proinde procedit à filio, sicut à patre, quamquam has Augustini & Latinorum ex scripturis collectiones rideat Theophylactus vtpote Gręcus, scribens in tertium caput Ioannis, sed inefficaciter eas soluens. Spiritum autem procedere substantialiter etiam ex filio, non solùm ex prędictis scripturis, sed etiam necessariis probari potest rationibus. Et primùm ex eo quòd (vt ait Boetius in lib. de Trinitate) exceptis relationibus oppositis, omnia quæ de vna dicuntur persona, dicuntur etiam de aliis. Cùm ergo spiratio actiua non opponatur filiationi, sed tantùm spirationi pasiuæ, quæ conuenit spiritui sancto, cõsequens est quòd sicut illa conuenit patri, ita & filio conueniat. Hác sanè argumentatione postea Dominus ostẽdit quare dixerit de spiritu, ille de meo accipiet. Omnia, inquit, quæcunque habet pater mea sunt, propterea dixi, de meo accipiet, & annunciabit vobis. Deinde si spiritus non procederet à filio, non distingueretur personaliter ab illo. Solæ enim relationes oppositę personalem faciunt in diuinitate distinctionem, oportet ergo filium & spiritum sanctum habere relationes inter se oppositas. At in diuinis non possunt esse aliæ relationes oppositę quàm relationes originis, vt ostenditur in theologia speculatiua. Consequitur ergo spiritum habere suam originem à filio, & proinde procedere ab illo, quia oppositę relationes originis attenduntur secundùm hoc quòd vnum est alterius principiũ. Vnde etiam ipsi Grȩci ipsum spiritum in sua origine aliquem ordinem ad filiũ habere intellexerunt, dicentes ipsum esse & procedere à patre per filium. Quę tamen ipsorum locutio, si modò catholicè intelligatur, idem includit & significat quod Latini apertius asserunt spiritum procedere à patre & filio Non enim potest aliter intelligi spiritũ procedere per filium à patre, quàm quomodo dictum est omnia facta per filium, aut patrẽ fecisse secula per
Ioan.1. filium. Verùm, vt dictũ est circa illud Ioannis; Omnia per ipsum facta sunt; per filium dicitur omnia fecisse pater, quia omnia pater sic fecit cõmuniter cum filio, vt tamen virtutẽ efficiendi sicut & essentiã filius acceperit à patre. Prępositio enim, per, tribuitur filio tãtùm ob originẽ quã haberet à patre, ratione cuius se habet veluti mediũ quoddam inter patrẽ & creaturas. Ita ergo & in proposito spiritus nõ potest dici procedere à patre per filiũ, nisi quia à patre cõmuniter procedit & filio, sic tamen vt filius à patre acceperit vt à se procedat substantialiter spiritus sanctus. Rationes autẽ ob quas Grȩci dicere noluerunt spiritum procedere à patre & filio, & à Latinis hoc asserentibus sese separauerũt, potissimę fuerunt, vt ex actis concilij Florẽtini patet, istę: Quia existimabãt huiusmodi locutione introduci duo principia spiritus sancti, patrẽ scilicet & filium. Deinde quia etiãsi verum esset quod spiritus procederet à filio, putabant tamen illud saltem symbolo apponendum esse nequaquam, tum quod in scripturis sacris illud nõ legeretur, tum quòd in symbolo Nicæno & Constantinopolitano tantũ diceretur spiritus à patre procedere, & in concilio vniuersali tertio, Ephesino scilicet, statutum esset sub anathematis reatu, vt nulli de Trinitatis fide aliud docere quàm in illo symbolo continebatur, aut illi aliquid addere liceret, vnde Latinos arguebant anathematis reos, quòd in symbolo illo addidissent, filioq;. Verùm cũ Latini in dicto concilio Florenti-

A no declararent se non asserere spiritum procedere ex patre & filio tanquã ex duobus principiis, sed tanquam ex vno principio, sicut tota Trinitas vnũ est omnium creaturarũ principium, ostenderentq; tum ex scripturis, tum ex patribus non solùm Latinis, sed etiã Grȩcis, verum esse quòd spiritus procedat à filio, illamq; additionem, ex filioq;, non tam dicendam additionẽ quàm declarationem & expositionẽ eius quod includebatur in eo quod à patre dicitur spiritus procedere, atq; huiusmodi additionem factã ab ipsis necessitate quadã, causa scilicet tollendi cuiusdã schismatis, ostenderent etiam, Romano Pontifici licere ob causas quædã declarationis gratia addere symbolo fidei, tũ demũ post lon-
B gam contentionem Grȩci in concordiã rediêre cũ Latinis, tanquam nihil peccantibus contra decretũ concilij Ephesini, nec aliud asserẽtibus dicendo spiritũ procedere à patre & filio, quàm ipsi assererent dicẽdo spiritũ procedere à patre per filium. Ex his autem patet duplicem ex scripturis colligi in diuinis processionem essentialem. Alteram, qua filius procedit à patre, quæ insinuatur illo Ioan. 8. Ego ex Deo processi. Alterã, qua spiritus procedit à patre & filio, quæ insinuatur hoc loco cùm dicitur: Qui à patre procedit. Et filij quidem processio ex scripturis cognoscitur habere speciale nomen vt dicatur generatio. De ea enim dicitur: Ex vtero ante luciferũ genui te. Spiritus sancti verò processio ex patre & filio non habet in scripturis speciale nomen, Psal.109
C nisi quòd ex ipso nomine spiritus, dici posit spiratio. Nõ enim illa processio, quamuis sit ex substãtia patris & filij, dici potest generatio, quia sic in diuinis personis duo essent filij, & spiritus duorũ esset filius, quod est absurdissimum, cùm filius duorum non sit, nisi patris & matris. Quod si igitur quis quærat quis sit eius processionis modus & qualitas, audiat Gregorium illum Nazianzenum libro quinto de theologia sic respondentem curiosæ huiusmodi quæstioni: Quin, inquit, tu mihi rationem ingeniti patris explicas, & ego vicissim tibi & filij generationem velut naturæ eius interpres, expediam, & spiritus processionem aperiam, vt ambo insaniamus Dei secreta rimando. Hæc ille, signi-
D ficans non vltra in huiusmodi rerum inuestigatione progrediendum, quàm ex scripturis datur intelligi. Ex doctrina tamen Augustini, aliorumque patrum intellectus humanus vtcunque induci potest ad aliqualem cognitionem duplicis illius in diuinitate processionis, & rationem percipere quare altera rectè dicatur generatio, altera verò non, quamuis vtraque sit ex substantia, quemadmodum subtiliter deducit diuus Thomas in prima parte Summæ quæst. 27. Cùm enim modus diuinarum processionum in se non posit à nobis cognosci, oportet vt ad earum aliqualem cognitionẽ manuducamur, à similitudine quarumdam in creaturis processionum. Id autem non potest fieri
E conuenientius quàm à processionibus quibusdam quæ reperiuntur in creatura intellectuali, tum quòd hæc sit creata ad imaginem & similitudinem Dei, atque ob id in se habeat vestigium quoddam Trinitatis diuinæ & processionum diuinarum: tum quòd processio in diuinis non potest attendi secundùm aliquam processionem in creaturis quæ tendit in aliquod extrinsecum, sed secundùm talem quæ manet in ipso agente, eo quòd filius & spiritus ex patre non procedant extrinsecè, sed maneãt in eo qui eos producit patre. Huiusmodi autem

proces

processio immanens reperitur in creatura intellectuali, & reperitur in ea duplex secundum duplicẽ eius actionem, intellectus scilicet & voluntatis. Ex mente enim procedit imprimis intelligentia & rei conceptio quę est velut verbum mẽtale, & rursum ex ea simul & ex intelligentia atque rei conceptione procedit rei alicuius amor. Secũdùm processionem ergo conceptus & intelligentiæ ex mẽte consideranda est à nobis processio filij à patre, cuius filius est λόγος & verbũ: secundùm processionem verò amoris ex mente & ex intelligentia, consideranda est processio spiritus à patre & filio. Inter processionem autem intelligentię & processionem amoris à mente hoc interest, quod in illa attendatur similitudo, in hac verò nõ. Producit enim mens in se alicuius rei conceptum tãquam illius rei similitudinem, vnde huius ratione res concepta dicitur esse in mente concipiente, amorem verò non producit in se tanquam similitudinem rei amatæ, sed tanquam inclinationẽ in rem amatam, vnde huius ratione mens dicitur esse in re amata. Cùm ergo generatio propriè dicta cõsistat in similitudine geniti cum generante, illa in diuinis processio quæ attenditur secundùm processionẽ conceptus à mente, dicitur generatio: illa verò quæ attenditur secundùm processionem amoris à mente, non dicitur generatio; sed spiratio, eo quòd amor veluti spiretur à mente, propterea quòd illo moueamur & impellamur ad aliquid faciendũ. Et hæc quidẽ de æterna in diuinis processione, occasione illius quod hic Dominus dicit spiritũ veritatis procedere à patre. Cęterùm cõtra id quod supra diximus ex eo quod spiritus mittitur à filio, & procedit ab illo tẽporaliter, colligi & sequi eundem etiã procedere à filio ęternaliter, obiici potest quod Isa. 48. Christus se dicat etiã esse missum à spiritu Dei, à quo certũ est tamen ipsum non procedere æternaliter. Et nunc, inquit, Dominus Deus misit me, & spiritus eius. Quæ verba dicta esse in persona Christi, ostẽsum est capite pręcedenti. At facilis hic est ex Hieronymo solutio. Is enim in Cõmentariis super Isaiã tractans hęc verba, intelligit Christum hic se dicere missum à spiritu, iuxta fragilitatem carnis assumptæ. Secũdùm humanam enim Christi naturã certũ est ipsum à spiritu fuisse missum ad pręicãdum & docendũ, iuxta illud Isaię: Spiritus Domini super me, eo quod vnxit me, ad euangelizãdum pauperibus misit me. *Isaie 61.* Secundùm Augustinũ tamen potest etiam intelligi Christus missus à spiritu sancto secundùm suã diuinitatem, secundùm quam dicitur missus ratione assumptæ humanitatis, si modò consideretur nõ ipsa quæ dicitur mitti persona, sed ipse effectus, ratione cuius dicitur mitti. Hac enim cõsideratione Augustinus non tantùm spiritũ dicit misisse Christũ, sed etiã Christũ misisse seipsum, & spiritũ misisse seipsum, quia scilicet tota Trinitas causa est eius effectus, ratione cuius aliqua persona dicitur mitti. Verùm cùm in eo quod aliquis dicitur mitti ab alio, propriè nõ solùm significetur misionẽ illam esse à mittente, sed etiã ipsum missum procedere à mittẽte, nõ satis propriè dicitur Christus secundũ suã diuinitatẽ missus à spiritu, aut Christum vel spiritum mittere seipsum. Sed tempus postulat vt ad Euangelicorum verborum redeamus expositionem.

HÆC LOCVTVS SVM VOBIS, VT NON SCANDALIZEMINI. ABSQVE.] D. Augustinus & Euthymius pronomen, hæc, referunt ad id quod proximè præcedit de spiritus ad- A uentu & testimonio, per quẽ & Apostoli confirmati testimonium Christo erant perhibituri, vt sit sensus: Dixi vobis spiritum venturum, & testimonium de me in vobis & per vos perhibiturum, vt cùm videritis malos persequẽtes vos & iniuria afficiẽtes, non offendamini, sed cognoscentes quòd paracletus vobis auxilietur, bono sitis animo, ac viriliter agatis. Sic enim ferè habet Euthymius. In quẽ sensum & Augustinus se hunc locum accepisse declarat, cũ sic scribit: Meritò promisso spiritu sancto, quo in eis operãte fierent testes eius, subiũxit: Hęc locutus sum vobis vt non scandalizemini. Cùm enim charitas Dei diffunditur in cordibus nostris B per spiritũ sanctũ qui datus est nobis, fit pax multa diligentibus legem Dei, vt non sit illis scandalum. Hæc ille. Et sanè cùm hæc pars Euãgelij legitur in officio Ecclesiastico Dominicæ ante Pentecosten, videtur pronomẽ demonstratiuum, hęc, referendũ ad id quod mox præcedit de aduentu & testimonio spiritus, quia nihil aliud in Euangelio quod tunc legitur præcedit ante pronomen, hæc. Magis tamen hoc loco pronomen istud videtur referendum ad ea quę prius dicta sunt de odiis & persecutionibus propter nomen Christi perferẽdis, vt intelligatur hic Dominus reddere causam quare tam tristia eis prædixerit. Ne enim videretur Dominus delectari in eorum mœrore, dum tã varia eis prædicit C quæ mœrorem adferebãt: Hæc, inquit, de odio mũdi & persecutionibus vobis imminentibus locutus sum vobis, non vt ingeram vobis timorem, aut augeã vestram tristitiam, sed vt nõ scandalizemini & offendamini cùm hęc vobis occurrerint mala. Scãdalizaremini enim facilè in me, & à fide in me propter illa excidere possetis, si non antè à me hęc vobis prædicta fuissent, propter inopinatũ eorum occursum, & quia existimare possetis mihi hæc non fuisse pręcognita, aut me tantùm ad gratiã locutũ, & lęta tantùm, tristibus occultatis, vanè promisisse. Nunc verò horũ prædictio muniet vos ne scandalizemini illis obuenientibus, tum quia à vobis erũt pręuisa & pręmiditata, minus enim lædunt mala D pręuisa: tũ quia agnoscetis meã in omnibus verbis fidem, omniumque rerum pręcognitionem. Secundùm hunc sensum, cùm in Euangelio prædictę Dominicæ legitur ista pars, pronomẽ, hæc, quia nõ habet aliquid pręcedens ad quod referatur, referendũ est ad ea quę sequũtur de obuẽturis persecutionibus quemadmodũ facit Venerabilis Beda in homilia illius Euangelij: quomodo etiam videtur intellexisse quisquis in nostris libris sic distinxit hũc Christi sermonem, vt ab hac sententia: Hęc locutus sum vobis; nouum exorsus sit caput. Cùm autem in præcedentibus Dominus in genere dixisset suos odia & persecutiones passuros, nunc species quasdã persecutionum explicat, easque duplices iuxta duplex malorum genus. Est enim malum calumnię & E ignominię, & est malum pœnæ atque supplicij. Ad calumniæ autem atque ignominiæ malum pertinet quod primo loco dicitur: Absque synagogis facient vos; pro quo Diuus Augustinus clarius legit: Extra synagogas facient vos. Est autem Gręcis pro, absque synagogis, vel extra synagogas, vnica dictio ἀποσυναγώγους aposynagogos, hoc est, alienos à synagoga, aut excommunicatos: quæ dictio & supra bis à Ioanne est posita, cap. scilicet nono, vbi legimus: Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. & cap. vndecimo, vbi legimus: Propter

Phari

Pharisæos non confitebantur, vt de synagoga non eiicerentur. Hãc autem de synagoga eiectionem ad summam pertinuisse apud Iudæos ignominiam, patet ex eo quod ibi subiicitur: Dilexerunt enim gloriam hominum magis quàm Dei. Sensus ergo nostræ lectionis est: Absque synagogis faciẽt vos, hoc est, excludent vos à suis synagogis, interdicent vobis suis synagogis, vosque excommunicabunt.

SED VENIT HORA, VT OMNIS QVI INTERFICIT VOS, ARBITRETVR, &c.] Obscuritatem aliquam adfert coniunctio aduersatiua, sed. Ea enim videtur hic significari Dominum subiicere aliquam consolationem contra prędictã eiectionem è synagogis, cùm hæc sententia nullam significare videatur consolationem, sed potius exaggeratiua sit obuenturorum malorum, planeque significet tribulationem venturam super tribulationem. Proinde D. Augustinus videns non esse dictum, Et venit hora; verùm, sed venit hora, illudque sonare quasi aliquid boni post prædicta mala hic promitteretur, vim aduersatiuę coniunctionis sic explicat: Extra synagogas facient vos, sed nolite solitudinem formidare: separati quippe à congregatione eorum, tam multos in nomine meo congregabitis, vt illi metuentes ne templum quod erat apud eos, & omnia legis veteris sacramenta deserantur, interficiant vos, sic fundentes sanguinem vestrum, vt Deo se præstare arbitrentur obsequium. Intelligit ergo per aduersatiuam coniunctionem, sed, ad Apostolorum consolationem significari, eos eiectos à Iudæis tam multos Christo acquisituros, vt Iudęi sint ad ipsorum cędẽ prouocandi. Simili modo, sed minus coactè, Beda in homilia huius Euangelij, intelligit hic positam aduersatiuã coniunctionẽ, sed. Habet enim sic: Prædictis ergo pressuris aduersantium, repentè quasi consolans discipulos, adiunxit: Sed venit hora vt omnis, &c. Ac si apertè dicat: Bella quidem tribulationum à cõtribulibus vestris estis passuri, sed eo tolerabilius hęc suscipite, quo nõ tam odio vestri quàm diuinę legis æmulatione vobis ingerentur. Hæc ille. Verùm quoniam coactè secundùm vtramque prædictam rationem hæc sententia intelligitur subiuncta ad consolationem & mitigationẽ prædicti mali eiectionis è synagoga, cùm planè ad exaggerationem malorũ videatur potius dicta, ideo sciendum, quòd pro coniunctione, sed, Gręca dictio ἀλλὰ etiam verti potest per imo aut quinetiã. Nam & hoc inter alia significat illa Gręca cõiunctio, quo modo sensus erit conuenientissimus, nimirum iste: Excludẽt vos à synagogis suis, imo, quod amplius est, venit hora, id est, instat iã tẽpus, vt omnis qui interficit vos, arbitretur se Deo obsequiũ, hoc est, cultũ præstare, aut sacrificium offerre. Est enim Græcis λατρείαν προσφέρειν, quod potest esse, sacrificium offerre. In hunc modum Cyrillus declarat se accepisse coniunctionem ἀλλ'. Habet enim sic interprete Trapezuntio: Sed non hęc, inquit, aduersus vos solũmodo faciẽt, verumetiam ad tantum atrocitatis prorumpent, vt sacrificij vim in cæde vestra positam putent. In nostra ergo lectione coniunctio, sed, accipiẽda est pro imo, vel pro, sed &. Dupliciter autem Dominus hac sententia exaggerat vim persecutionis. Primùm, quia non solùm synagoga eiiciendos, sed etiam interficiendos ipsos significat. Secundò, quia ipsorum cędem homines non solum non erant reputaturi iniustam esse, sed etiam gratissimam Deo. Loquitur autem, sicut & in pręcedentibus, de persecutione fidelibus inferenda à Iudęis. In hoc enim cõpetit eiicere synagoga. Hi & cultum se Deo vero pręstare putabant occidẽdo Christianos, quemadmodum patuit in his qui Stephanum occiderunt, & in ipso Paulo cùm adhuc esset persecutor. De se enim dicit, quod cùm supra modum persequebatur Ecclesiam Dei, abundantius ęmulator existeret paternarum traditionum. Idem de Iudęis dicit: Testimonium illis perhibeo quòd ęmulationem quidem Dei habent, sed non secũdùm scientiam. Hac ęmulatione quidam contra Paulum adeo sunt accensi vt iurauerint se non comesturos, neque bibituros, priusquam eum interemissent, vt scribitur Act. 23. Leuitis qui idololatras occiderant dixit Moyses: Consecrastis hodie manus vestras Domino, vnusquisque in filio & in fratre suo, vt detur vobis benedictio. Vbi Chaldæus paraphrastes habet: Obtulistis oblationes vestras hodie coram Domino. Idẽ Moyses præcipit pseudoprophetas occidi sine omni misericordia. His ergo & similibus scripturæ locis moti Iudæi existimauerunt se occidendo Christum & Christianos, rem facere Deo gratam, ac veluti sacrificiũ illi offerre, qua sua immedicabili cęcitate etiamnum audent dicere, se nulla alia culpa in horrendum hoc & perpetuum exilium esse missos, nisi quòd non omnes Christi discipulos occiderint, antequam eius Euangeliũ in vniuerso mũdo prædicaret. Simili vesania etiam nostris tẽporibus hæretici, & maximè Anabaptistæ, persequẽdo Ecclesiam, diripiendo eius bona, occidendo eius fideles, existimarunt se cultum Deo exhibere gratissimum. Cęterùm quemadmodum maximũ ignominiæ malũ significatur præcedenti sententia, cùm dicitur; absque synagogis facient vos; ita hac sententia significatur maximum supplicij & pœnę malum, proinde sub his duabus persecutionis speciebus omnia alia mala comprehenduntur. Ne autem Apostolos contristaret quòd eorum cædes reputanda esset cultus Dei & sacrificium, sed intelligerent illam suorum persecutorũ existimationem esse erroneam, bene subiecit Dominus: Et hæc facient vobis, quia non nouerunt patrem, neq; me. Patrẽ autem eos dicit non nosse, non solùm quia non nouerunt Deum sub nomine patris, sed etiam quia Dei non habuerunt rectam notitiam. Dei enim ignorantiam Dominus frequenter notat in Iudæis, qua quoniam caruerunt, nec ipsum Christum agnoscere potuerunt: vnde bene postquam dixit; non nouerunt patrem; subiicit, neque me.

Galat. 1. *Rom. 9.* *Exod. 32.* *Deut. 13.*

SED HÆC LOCVTVS SVM VOBIS, VT CVM VENERIT HORA EORVM, &c.] Aduersatiua coniunctio, sed, quæ & hîc videtur durè posita, refertur ad tristitiam quæ in Apostolis causari posset ex audita imminentium malorum prędictione, significatque non ob ingerendam tristitiam hæc illis Dominum locutum. Vnde Cyrillus locũ hunc sic explicat: Non illa hac, ait, causa dixi vt vigor mentis vestræ eneruaretur, & antequã pericula veniãt formidetis, sed vt recordati à me vobis prędicta fuisse, magis admiremini, & in illo tẽpore periculorum certior ab euentu rerũ, stabiliorq; in me fides efficiatur. Hæc ille. Cæterùm genitiuum, eorum, quidam coniungunt cum substantiuo, hora, secuti Augustinum, qui sic habet: Hora eorum, hora tenebrosa, hora nocturna. Verùm genitiuum illum referendũ ad verbũ, reminiscamini, patet ex Gręcis, apud quos genitiuus ille ponitur post verbũ, μνημονεύητε αὐτῶν, id est, reminiscamini vel memores

sitis

sitis eorum, id est, earum rerum quæ modò locutus A sum: reminiscamini, inquam, quia, id est, quòd ego dixi vobis illa. Additur autem dictioni, hora, apud Græcos articulus, qui denotat de illa se nunc loqui hora de qua prius dixit: Sed venit hora; quo loco nō ponebatur articulus. Est ergo sensus: vt cùm venerit hora, id est, tēpus illud quod nūc dixi instare, tum reminiscamini eorū. Frequēter autē Dominus se illis ob necessariā causam tristia nūc prædicere inculcat, vt ne videretur eorum delectari mœrore, ac horum tristium prædictionem leniret, vtilitatis insinuatione. Et prius quidem dixit se de imminētibus prælocutum persecutionibus, vt malum effugerent, videlicet, vt non scādalizarentur: nunc ve- B rò de illis se locutū significat, vt hinc bonū quoddam consequerentur, nimirum vt recordantes hæc ab ipso prædicta non solùm nō offenderentur, sed etiam in fide ipsius confirmarentur, agnoscētes nihil illi fuisse incognitū, nec ad gratiam ipsis locutum. Vnde non dicit solùm, vt reminiscamini hæc vobis esse prædicta, sed quòd ego illa dixi vobis. Postquā autem causam dixit ob quam hæc illis iam est locutus, subiicit & causam quare hæc ipsis non prius sit locutus. Hæc autē, inquit, vobis ab initio nō dixi, quia vobiscum eram, quia scilicet per meā præsentiam ab his malis liberi hactenus fuistis, & in me totum prelium vertebatur, proinde non erat necesse nec operæpretiū de his tunc vos præmone C re, sicut modò quando mea destituemini præsentia, & de me testimoniū perhibere debebitis mūdo reclamante. Quæstio tamē hic occurrit, quomodo Dominus dicat: Hæc ab initio vobis non dixi; cùm nō solum paulò antè hæc illis mala obuentura prędixerit, quando de signis subuersionis Hierusalē suiq; aduentus disseruit, vt supra est habitum in cap. Cōcordię 123. ex cap. Marci 13. & Lucę 21. sed etiam longè antè in ipsa missione Apostolorum ad prędicandum, vt patet Matth. 10. Sanè D. Augustinus hac motus ratione putat pronomē demonstratiuū, hęc, non referendum hoc loco ad mala quę Dominus prędixit obuentura, sed ad ea quę dixit de ad- D uentu spiritus sancti, vt significetur Dominū de illius aduentu nō dixisse quamdiu manebat cū suis, dicere autem de eo debuisse, cùm ab eis iam esset abiturus. Verùm nimis apertū est pronomen, hæc, ad illa referendū esse hoc loco, ad quæ refertur cū dicitur in eo quod mox pręcedit: Hęc locutus sum vobis, vt cùm venerit hora, &c. quo loco certum est referri ad mala de quibus dicitur in pręcedētibus. Proinde vel dicendum est secūdùm Chrysostomū, Dominum dicere se hęc non ab initio dixisse eis, quia etsi dixit eis de obuēturis eis tribulationibus, nunquam tamē tam horribilia eos prędixit manere, atque nunc, cùm dixit mortem eorum reputandam Iudæis pro cultu & obsequio Dei, quod maximè poterat eos facere attonitos. Vel melius dicen E dum ea quæ de persecutione leguntur dicta à Domino Matth. 10. non tūc à Domino dicta cùm Apostolos amandaret ad prædicandum, sed per anticipationem illa scripta esse à Matthęo illo loco propter loci oportunitatem, quemadmodum annotatum est in cap. Concordię 55.

Et nvnc vado ad evm qvi misit me, et nemo ex vobis.] Græca non habent, Et nunc, sed νῦν δὲ, id est, nunc autem, quomodo legit & D. Augustinus. Adhuc enim pendet hęc pars cum præcedēti, & ratio indicatur quare quod ab initio non dixit, modo eis dixerit. Sensus ergo est: Ab initio vobis hæc non dixi quia vobiscum eram. Nunc autem vado ad eum qui misit me, atque ob id illa vobis modò oportunè & necessariò dixi. Cùm autem prædictione sui abitus & malorum quæ post illum erant obuentura, videret Dominus suorum animos nimia repletos mœstitia, ad consolationem conuertitur, in qua reliqua ferè sermonis pars consistit. Cæterùm dubium est quomodo dicat: Nemo ex vobis interrogat me quo vadis; cùm paulò antè Petrus interrogarit: Domine quo vadis; & Thomas idem scire desiderans dixerit: Domine nescimus quo vadis, & quomodo possumus viam scire? Proinde D. Augustinus istud referendum putat ad tempus ascensionis Christi, vt sit sensus: Vado ad eum qui me misit, ad quem cùm abiero, tum demum nemo vestrum me interrogabit sicut modò, quo vadam. Ipsi enim vestris contemplabimini oculis quo vadam. Verùm quoniam hęc coactior videtur intelligētia, aliter dicendum Dominum amicorum more his verbis mœstos Apostolos prouocare ad familiares interrogationes, notans eos quod prę nimia mœstitia iam cessarent penitus ab huiusmodi interrogationibus, quales deberent esse inter amicos maximè iam ab inuicem separandos, ex quibus interrogationibus vtilitatem aliquam percipere possent, & a mœrore suo liberari. Cùm enim cœpisset interrogare quò iret, nec adhuc satis illud ab eo didicissent, debuissent meritò eam repetiisse interrogationem, ac de futuro statu solicitius interrogasse: verùm quo minus illud aliaque iam interrogarēt, obstitit cordis mœstitudo, omnem interrogationis & dicendi diligentiam reprimens. Sensus itaque est: Auditis me dicenté de abitu, cumque solicitè amicus amicū soleat de multis interrogare abeuntem, vos iam mecū nulla miscetis colloquia, nihilque rogatis, ne hoc quidem quod in principio rogare cœpistis, & necdum didicistis, nempe quò vadam. Tacetis, irrequieto tamé animo intus laborantes, vósque macerantes. Quia enim hæc locutus sum vobis de meo abitu & malis post illum superuenturis, tristitia ita impleuit & penitus occupauit cor vestrum, vt non libeat quicquam interrogare. Verùm quo mœstitiam hanc deponatis, audite, ego qui ipsa sum veritas, quiq; fallere nequeo, veritatē dico vobis, expedit vobis vt ego abeam à vobis, & vadam ad eum qui misit me. Si enim nō abiero, paracletus ille, de quo iam aliquoties dixi, & per quem multa vobis promisi, non veniet ad vos. Si autem abiero ad patrem, mittam eum à patre ad vos. Duplici autē de causa spiritus sanctus non potuit venire ad Apostolos, nisi Christus abiret, quarum altera est ex parte Christi, altera ex parte Apostolorū, quemadmodum est dictum circa illud Ioan. 7. Nondū erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Bene autem Dominus hæc verba sic temperauit, vt per ea & spiritum significaret se non esse inferiorem, & se non esse inferiorem illo, ac proinde illum sibi esse æqualem. Cùm enim expedire dicit vt abeat, quo possint accipere paracletum, significatur satis excellentia spiritus, quemadmodum contra Macedonianos hic annotauit D. Chrysostomus. Si enim spiritus erat inferior filio & minor, quomodo expediebat vt filio abeunte acciperent spiritum? Ne tamen ex his verbis putaretur paracletus filio maior, dicit non iam patrem missurum illum, sed se: Mittam, inquit, eum ad vos. Ex his autem iam tractatis Christi verbis tria nobis moraliter discē-

da. Pri

da. Primùm anxietatem & triſtitiam cordis impedire frequenter ne quęramus ea diſcere quæ ſcire ſaluti noſtrę expediat, atque ob id pulſo procul huiuſmodi mœrore, gnauiter inquirendum in ſcripturis quo Dominus abierit, & qua ratione illum
[Eccleſ.30] eo ſequi poſſimus. Triſtitiam, inquit Sapiens, longè expelle à te. Multos enim occidit triſtitia, & nõ eſt vtilitas in illa. Secundò diſcendũ, nos nobiſipſis & proximis quos diligimus non ea debere præſtare quæ ſunt ſuauia, & humanæ grata voluntati, ſed ea potius quæ ſunt ſaluti magis cõducibilia, quemadmodum Chriſtus non tacuit ſuis de ſuo abitu, quãuis hinc ſciret illos contriſtãdos, nec ſuã illis præſentiam corporalẽ etſi ſummè ab eis cupitã conceſſit, quòd illis non expediret. Poſtremò diſcendum, ſpiritus non eſſe capaces qui adhuc carnalibus & terrenis rebus mente inhærent. Si enim Apoſtolis obſtitit carnalis Chriſti prę́ſentia, quo minus ſpiritũ poſſent accipere, cùm illũ tamẽ ſpirituali proſequerẽtur amore, quanto magis nõ poſſunt accipere ſpiritũ qui adhuc carnalia ſapiunt, & toti illis inhęrẽt, aut qui carnali adhuc cognationũ affectu deti-
[2.Cor.5.] nẽtur? Vnde Paulus: Nos, inquit, ex hoc neminẽ nouimus ſecundùm carnẽ. Et ſi cognouimus ſecundũ carnem Chriſtum, ſed nunc iam non nouimus.

ET CVM VENERIT ILLE, ARGVET MVNDVM DE PECCATO, ET DE IVSTITIA, &c.] Ne dicant ſe malle ipſius præſentiã, quàm ſpiritus pro ipſo aduentũ, oſtendit ipſius paracleti officiũ & fructũ. Cæterũ obſcurus admodũ eſt hic locus, quod dicitur de tribus ſpiritũ redarguturũ mundum, ita vt propter obſcuritatem ipſius variè admodum à diuerſis tractetur interpretibus, & vix quiſquã ſatisfaciat ſtudioſo lectori. Obſcuritas autem, vnde enarrationum varietas potiſſimũ naſcitur, in duobus maximè cõſiſtit. Obſcurum enim eſt quomodo de ſpiritu dicitur quòd arguet mundum de iuſtitia, cùm de iuſtitia nemo ſit arguendus, ſed tantùm de iniuſtitia. Obſcurum item de qua aut de cuius iuſtitia hic ſit ſermo. Nam id ex ſubiuncta ratione nõ ita cognoſci facilè poteſt. Itaque quod ad priorem obſcuritatis pertinet rationem, ſciendum verbum, arguet, dupliciter poſſe hic accipi, videlicet aut pro corripere, cõfutare & redarguere, quod ferè verbum illud apud nos ſignificat, aut pro certis argumentis demonſtrare & conuincere. Nam & hoc ſignificat Græca dictio ἐλέγχω, vnde ἐλέγχος argumentum & indicium, ſicut & arguere Latinis ſignificat oſtendere & probare. Et quidem ſi priori modo accipiatur, tunc in ablatiuis, peccato, iuſtitia & iudicio, ſubaudienda ſunt adiectiua diuerſa, hoc modo: arguet mũdũ de peccato admiſſo & de iuſtitia ſpreta vel neglecta, & de iudicio itẽ ſpreto vel neglecto. Aut, quod eodẽ redit, illud: de peccato, de iuſtitia, & de iudicio; ſic eſt accipiẽdũ: arguet & corripiet mundum ratione peccati, & ratione iuſtitię, & iudicij, quòd ſcilicet peccatum admiſerint, iuſtitiã verò & iudicium nõ ſint amplexati. Sic enim explicatur præpoſitio, de, apud Nonnum. Aut denique quemadmodum intelligit D. Auguſtinus, dictũ eſt, arguet mundum de iuſtitia & de iudicio; pro eo quod eſt, redarguet & condemnabit mundum per iuſtitiam aliorum, & per iudicium diaboli. Si verò verbum, arguet, poſteriori modo accipiatur, ſenſus erit facilis, certiſſimis argumentis cum ipſius mũdi reprehenſione conuincet eum de tribus illis, peccato, iuſtitia, & iudicio. Quod vero ad ſecundã obſcuritatis pertinet rationem, ſciendum D. Augusti-

A num, ſimiliter & Cyrillum, intelligere Dominũ hic loqui de iuſtitia credentium, quę opponitur peccato non credentium. De hac autem iuſtitia accipiendum hunc locum colligit Auguſtinus ex ſubiuncta ratione, eo quòd ſermone conuerſo ad Apoſtolos dicatur: quia ad patrem vado, & iam non videbitis me; non autem, & iam non videbunt me. Hinc enim colligit Dominum loqui de iuſtitia Apoſtolorũ, quę eſt per fidem, cõſiſtens in eo quòd credant in eum qui iam abiit & non videtur. Fidelium enim beatitudo & iuſtitia in eo conſiſtit, quòd credant in eum
[Ioan.20.] quem non vident, iuxta illud: Beati qui non viderunt & crediderunt. Eſt ergo ſenſus ſecundùm Au-
B guſtinum: ſpiritus redarguet mundum de ſuo peccato, de iuſtitia verò fidelium credentiũ in me, hoc eſt, per illorum iuſtitiam comparatam cum mundi peccato redarguet mundum. Ipſa enim, inquit, fidelium comparatio, infidelium eſt vituperatio, nimirũ quòd eam nõ ſint imitati, ſed ſpreuerint eam & riſerint. Sic & redarguet mundum de iudicio & condemnatione diaboli, quia per illius condemnationem confutabit mundũ, & reprehenſibilem oſtendet, vt qui adhuc condemnato adhæreat, per cuius condemnationem & mundi demonſtrata eſt condemnatio, quia ſi Deus peccantibus angelis non pepercit, multo minus mũdo parcet, ſed vnà ipſum cum ſuo principe condemnationi inuoluet. Ad quẽ
C fere modum hanc tertiam partem intelligit etiam Cyrillus, at is intelligit ſpiritum redarguturũ mundum de iuſtitia fidelium, quia credentes in Chriſtum, vt verè iuſtificatos defendet, eoſque non iure, peccati crimine à mundo accuſari oſtẽdet, hoc eſt, quia redarguet mundum tanquam iniuſtè accuſantem fideles. Verùm præterquam quòd hæ interpretationes ſatis ſint durę, etiam aliis de cauſis magis videtur ſecundùm Chryſoſtomum & alios Dominum hic loqui de ſua iuſtitia, quæ declaranda erat per ipſius ad patrem abitum. Secundùm quam intelligẽtiam, vt probè abſtruſum huius loci aſſequamur ſenſum, animaduertendum triplicem hanc ſpiritus redargutionem conuenientiſſimũ habere or-
D dinem, & omnia ſummatim continere quæ Euangelica comprehendit prædicatio. Primum enim horũ trium de quibus mundus dicitur arguendus, cõuenit hominibus: ſecundum Chriſto: tertium diabolo. Et peccato quidem coniungitur iuſtitia, tanquam contrarium per quod alterum contrarium erat manifeſtandum. Vbi enim eſt alicuius peccatũ, ibi oportet alterius ſit iuſtitia, per quam illius peccatũ redarguatur & conuincatur. Iuſtitiæ verò coniungitur iudicium, tanquam quod illi eſt connexum, iuſtitiamque declaret. Ex iuſtitia enim naſcitur iudicium, iudiciumq; iuſtitiam declarat, vnde hæc duo in ſcripturis frequentiſſimè coniunguntur. Vt ergo oſtendatur mundũ peccare non credendo in Chriſtum, oportet oſtendere ipſius Chriſti iuſtitiã. Hæc
E autem declarata eſt per hoc quòd ad Deum abierit, atque apud illum ſemper permaneat, hoc enim ſecundùm Chryſoſtomum ſignificatur per illud; & iã nõ videbitis me. Quamdiu enim in carnis infirmitate mũdus Chriſtũ vidit, habebat nonnihil quod ſuæ poſſet prætexere incredulitati: at cùm illum reſurrexiſſe, atq; in cœlos aſcẽdiſſe, ibiq; ſemper permanere viderunt, nihil erat incredulis reliquũ excuſationis. Neq; verò Chriſti in cœlos aſcẽſus tantùm declarauit ipſum in ſe eſſe iuſtum, ſed ſic ei cõpetere iuſtitiã, vt per eũ ſolũ iuſtificari poſſint homines, eo quod primus & ſolus ex hominibus po-

tuerit ascendere ad Deū,ac proinde eo ascensu cōuincuntur peccare quotquot non credunt in eum. Huiusmodi autem iustitiā Christi secutum est iudicium & condemnatio diaboli, per quam etiam illa Christi declarata est iustitia: vnde bene tertio loco dicitur mundum arguendum de iudicio,id est,condemnatione diaboli. Et omnino apparet hic subindicari veluti processum quendā iudicialem à diabolo institutum contra humanū genus. Ille enim propter peccatum iure quodam vindicabat sibi in humanum genus dominium & mortis imperium. At Christus pro humano genere interueniens per absolutam suam iustitiam,dum mortē sibi à diabolo iniustè inflictam patienter pertulit, promeruit pro se & omnibus eius iustitiam per fidem acceptantibus & imitantibus,sententiā vt diabolus condēnaretur,& sua potestate exueretur, ita tamen, vt qui Christo credere recusarent, manerent sub peccato, & tū ob priora sua peccata,tū maximè quia nō credunt in eum per quem solū à peccato liberari poterant,maneant sub ira Dei & diaboli potestate. Dicit ergo Dominus: Cū venerit paracletus, ipse per vos arguet,hoc est, reprehendet, vel potius certis argumentis conuincet mundum de peccato, & de iustitia quę peccato opponitur,& per oppositionem manifestat illud:& de iudicio quod effectus est iustitiæ,& per effectum illam manifestat. De peccato quidem illum arguet,quia non crediderunt in me, vel,vt habēt melius Græca,quia nō credunt in me, quomodo & Augustinum legisse patet ex eius commentariis. Non enim significare voluit Dominus mundum arguendum propterea quod non credidisset in illum cùm in mundo carne præsens esset, sed magis quod non crederet in illum iā in cœlos sublatum. De iustitia verò illum cōuincet, propterea quia ego iam vado ad patrem,& posthac nō videbitis me, in hac scilicet in qua modò me videtis, carnis infirmitate & contemptu. Hinc enim declarabitur mihi vnicè competere iustitiam,ac proinde peccare eos qui non credunt in me. De iudicio autem profluente ex ipsa iustitia mundum etiam conuincet,quia declarabit principē huius mundi iudicatum esse & condemnatū,cuius condemnationis declaratione,conuincet etiam mundū & de suo peccato,& de mea iustitia. Hæc est autem summa Euāgelicæ prædicationis, docere eos peccare qui nō credunt in Christum,atque vt id ostendatur,docere Christum esse iustitiam, ac diabolum per ipsum iam esse condemnatum,hoc est,suo in homines dominio priuatum iusto quodam iudicio,quemadmodum supra declaratum est circa illud Ioan.11. Nunc iudicium est mūdi,nunc princeps huius mūdi eiicietur foras. Arguit autem mundum spiritus de illis tribus,partim per Apostolorū aliorumq; doctorum prædicationem,ad quam eos accendit,potenti quadam energia auditorū mentes per eos perstringens,partim per suam in hominibus efficacē operationem. Per hoc enim quod spiritus post Christi ascēsionem fidelibus tam mirabiliter & efficaciter datus est,quodq; per eū fideles tam mirabilia sunt operati,morbos dæmonesque pellentes, ac totum mundū à paterna religione ad Christi fidem trahētes,declaratū est mundo ipsa re, & peccatum non credentium in Christum,& iustitia Christi,& iudicium condemnatioq; diaboli. Porro de peccato infidelitatis peculiariter dicit Dominus mūdum arguendum,cùm de aliis etiam peccatis per spiritum esset arguendus, tum quòd proposito conueniebat

A vt de illo peccato faceret mentionem, quia spiritū dicit venturum ad testimonium de se perhibendū: tum quia hoc peccatum est,quo manente alia omnia detinentur,& quo discedente cætera remittuntur,vt hic doctè admonuit D.Augustinus.

ADHVC MVLTA HABEO VOBIS DICERE, SED NON POTESTIS PORTARE,&c] Cùm de subtilioribus quibusdā fidei mysteriis in his quæ mox præcedunt disserere cœpisset,sciretq; Apostolos pro illo tempore nō esse capaces longioris de illis sermonis, aut apertæ eorū explicationis,sermonem amputans omnium cognitionem eis promittit per aduentum promissi spiritus:quare cùm superius aperuerit effectum spiritus B respectu mundi,nunc etiā eiusdem effectum respectu Apostolorum & omnium fidelium aperit,etiam ipsis aduentum illius vtilem fore ostēdens. Adhuc multa,inquit,habeo,hoc est,possem vobis dicere,tamen ab his dicendis abstineo,non quòd eorū communicationem vobis inuideam,sed quia non potestis ea modò portare,id est, quia nunc nō estis eorum capaces. Verbū enim habeo,accipi hic debet positum pro possum,phrasi Græca, qua verbū ἔχω, id est,habeo,cum infinitiuo constructum significat, posse. Alioqui si Christus habebat adhuc multa dicere,debuisset illa vtique suis dixisse,quare non rectè videtur Erasmus vertisse Græca: Adhuc multa habeo quę vobis dicā. Cęterū hæretici pleriq;,teste Augustino,hac Domini sententia abusi sunt ad er- C roneæ suę doctrinæ commendationem. Cùm enim quidam,quales erant Gnostici,multa docerent à fide catholica aliena,& abominabilia quędā quę catholicorum aures ferre non poterant,dicebant illa sua dogmata esse ea de quibus hic Dominus dixit: Adhuc multa habeo vobis dicere,sed non potestis portare modò. Itaq; quo suos Augustinus muniret contra hęreticos hac sentētia abutentes,tribus sermonibus hanc tractat sentētiam, docens imprimis non esse curiosè inquirendum quæ sint illa quę tūc Apostoli portare nequiuerunt, quod id non sit in scripturis expositum:deinde non posse conuenienter dici ea tunc non potuisse portare Apostolos quę de inuisibilibus & altissimis rebus inueniuntur in D Apostolicis literis scriptis postea,eo quòd Apostoli non minus illa tūc ferre potuissent, quàm ea modò multi ferunt,qui tamen ea non intelligunt. Intelligit enim D.Augustinus portare aut ferre nō posse, idem esse quod ęquo animo non habere,quare putat inter ea quæ Apostoli tunc nequiuerant portare aut ferre,maximè censenda ea quæ Christus dicere potuisset Apostolis de rebus cœlestibus, eo modo quo ea dicit Angelis qui semper vident faciem patris. Ea enim sic dicta non potuissent Apostoli tūc pro mortali ferre infirmitate. Verùm cùm dicit Dominus: non potestis portare modò; non videtur sensus esse: non potestis ea ferre & tolerare; sed potius non estis eorum capaces,hoc est, non potestis E ea nūc intelligere aut cū fructu audire,quia,vt Paulus dicit de quibusdam,imbecilles estis ad audiendū. (Hebr.) Itaq; multa hæc de quibus dicit hic Dominus: Adhuc multa habeo vobis dicere,&c. rectè intelliguntur ea quæ per aduentū spiritus sancti didicerunt apertè & clarè de mysteriis Christianæ fidei. Apertæ enim & claræ explicationis horum non erant tunc capaces Apostoli. Non ergo multa hæc, diuersa quędā erant ab his quæ hactenus ipsos Dominus præsens docuerat, sed eorundem plenior & clarior explicatio,sicut cū Paulus dicit Corinthiis: (1.Cor.)

Non

Nō potui vobis loqui quasi ſpiritualibus,ſed quaſi carnalibus: Tanquam paruulis lac vobis potum dedi,non eſcam.Sapientiam autem loquimur inter perfectos;nō vult ſignificare ſe alia docere perfectos quàm imperfectos,cùm vtriſque eandem prędicaret fidem,ſed quòd ſuæ prædicationis & fidei myſteria perfectius aperiret perfectioribus,ſermonemque ſuum aptaret audientium capacitati.Inter multa autem hæc quæ tunc non poterant portare Apoſtoli,etiam illa cenſeri poſſunt, quæ ad curam paſtoralem,& regimen, ac diſpoſitionem Eccleſiæ pertinebant. Hæc enim vt per aduentum ſpiritus didicerunt, ita tunc non poterant intelligere, cum nec ſtatum Eccleſiæ & regni Chriſti tunc poſſent intelligere. Potiſsimum tamen de his multis loquitur Dominus, quibus potuiſſet tunc prolixius myſteria fidei Chriſtianæ ẽis apertè explicuiſſe, quorū perfectiorem cognitionem ſuis Paulus precari ſolitus fuit,vt patet ad Epheſ.3.& ad Coloſſ.1. Hęc ergo ſpiritum eos docturum promittit,dicens: Cùm autem venerit ille ſpiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.In qua ſententia diſtinctiūculam faciendam poſt pronomen, ille, patet ex Græcis,quia apud eos πνεῦμα, id eſt, ſpiritus, eſt neutri generis,cum demonſtratiuū ἐκεῖνος,id eſt, ille,ſit maſculini,quod proinde non refertur ad ſpiritū,ſed ad nomē paracleti,& eſt ſenſus: Cùm autē venerit ille de quo dixi paracletus ſpiritus ſcilicet veritatis. Dū ſpiritum eum vocat, innuit ipſos per illum fore ſpirituales,& proinde etiā capaces eorum quæ tunc non poterant portare:cùm veritatis dicit ſpiritum,credibile magis facit quod ſequitur; docebit vos omnem veritatem.pro quo Græca habent,ducet vos in omnem veritatem.Sed & Auguſtinus teſtatur quoſdam libros habere;deducet vos in omni veritate.Cui ſimile eſt illud Pſalm.53.Deduc me Domine in via tua,& ingrediar in veritate tua.Interpres autem ſenſum ſec ıtus eſt non verba, quandoquidem nō eſt aliud hoc loco ſpiritum deducere in veritate,quàm eum docere veritatē. Quē enim ille ſuo docet afflatu, eum & facit veritatem Ioan.6. amplecti.Omnis enim,inquit Dominus, qui audiuit & didicit à patre,venit ad me.Eſt autem hic ſermo non de quauis veritate, vt non de arithmetica aut geometrica,ſed de veritate fidei,atq; ea in cuius cognitione hominum ſalus conſiſtit. Qualem veritatem omnem fideles ſpiritus, iſque ſolus,cognoſcere facit,ex parte quidem in hac vita, perfectè autem in futura.

NON ENIM LOQVETVR A SEMETIPSO, SED QVÆCVNQVE AVDIET LOQVETVR,&c.]His probat Dominus ſpiritū docturū veritatem, & nullam falſitatem vel errorem. Diſpenſatorius eſt autem hic de ſpiritu ſermo, ſimilis illi quo frequēter Dominus apud Ioannem ſuū cum patre in omnibus conſenſum ſignificauit. Loquitur enim hic Dominus de ſpiritu tanquam nuntio aliquo & legato,cuius fides in eo cōſiſtit, vt nihil ex ſeſe dicat,ſed tantū quæ ei commiſſa ſunt.Vt autē hæc diſpenſatiuè ſunt dicta,ita nobis cauendū eſt ne ex his verbis ſpiritū putemus minorē & inferiorem patre vel filio, ſed reiectis à noſtro intellectu his quæ videntur in iſtis verbis ſonare minoritatem,omnia dignè Spiritu ſancto ſunt accipienda. Itaque dicitur non locuturus à ſemetipſo, quia ab eo à quo eſt patre & filio ſicut habet ſuum eſſe, ita & quęcunque loquitur & inſpirat hominibus Sic & dicitur locuturus quę audiet,non quòd quędam de

A nouo diſcet quę prius ignorauit,ſed quia ea eſt locuturus quæ à patre & filio accipiet nuncianda, & intelliget patrem & filiū velle.Et quidem ab æterno omnia ſpiritus à patre & filio accepit,audiuit & intellexit,dicitur tamen per futurum tempus,auditurus,eo quòd de eo ſit ſermo tanquam nuntio,cuius eſt ea loqui quæ tum audit à mittente cū ab eo mittitur.Itaq; his locutionibus ſic ſignificatur ſpiritū non eſſe,nec quicquam habere à ſeipſo,vt tamen etiam ſignificetur eiuſdem omnimoda vnitas & cōſenſus cum eo à quo eſt,quodque nō ſeparata quædam ſit natura ab eo à quo eſt.Si enim eſſet ſeparata natura,poſſet quædam loqui à ſemetipſo, poſſet loqui etiam quæ non audiuit.Ex his autem de ſpi-

B ritu locutionibus patet iam quòd cùm ſimilia de ſeipſo ſupra Dominus dixit, nempe quòd à ſeipſo non loqueretur, ſed ea quæ audiuit, quęq; pater ei mandauit & dixit,non ſolùm illa intelligenda ſunt ipſi competere ſecundùm aſſumptam naturam, ſed etiam ſecundùm diuinam.Non enim ratione alicuius aſſumptæ naturę hæc modo tribuuntur Spiritui Sancto.Cæterùm ad maiorem etiam Apoſtolorum conſolationem promittit eis etiam futurorum per ſpiritum præcognitionem,quodque per ipſum non tantum docti, ſed & prophetæ conſtituentur. Et quæ ventura,inquit,ſunt, annunciabit vobis. Non dicit & omnia futura, ſed indefinitè quę ventura ſunt,quia non omnia futura eis prænunciauit, ſed

C quædam,quę ſcilicet eos præſcire vel ipſis vel etiā nobis expediebat.Donum prophetię multis datum in primitiua Eccleſia, patet ex priore ad Corinth. Epiſtola,& ad Eph.4.De Agabo & aliis prophetis futura prædicentibus legitur in Actis.Petrus fatū ſibi incumbens præuidit,2.epiſt.cap.1.Paulus præuidit futura,Actuū 20. 1.Tim.4.2. Tim.3. Acto.21. Apocalypſis Ioannis tota eſt futurorum vaticinium.Ne tamen cōqueramur in nobis non impleri quod hic dicit Dominus:& quę ventura ſunt annunciabit vobis;etiam nobis quæ ventura ſunt annunciat,dum ęternorum bonorum fidem & ſpem nobis ſuggerit,quę nequaquam ſine ipſo credere &

D ſperare poſſemus.

ILLE ME CLARIFICABIT,&c.] Hic iam tertius inſinuatur fructus ex aduentu ſpiritus prouenturus,& ad ipſum Chriſtum pertinēs. Primus enim pertinuit ad mundum, ſecundus ad Apoſtolos,tertius ad Chriſtum.Ille,inquit,me clarificabit,hoc eſt,clarū & glorioſum efficiet.Et quidem variis modis ſpiritus Chriſtum clarum fecit, nimirum teſtimonium de ipſo in mētibus Apoſtolorum perhibendo,& per eos longe lateque nomē Chriſti prædicando, ac opera admiranda in eis & per eos ad gloriam Chriſti faciendo,atque ex omnibus gentibus pleroſque ad fidem Chriſti trahendo:verùm peculiaris quædam ratio & modus clari-

E ficandi hic deſignatur,cum ſubditur; quia de meo accipiet,& annūciabit vobis.De meo accipiet,hoc eſt,ex mea ſcientia & ſenſu accipiet,& à me audiet quod vobis annunciabit. Hinc ergo Chriſtus erat clarificādus, ꝙ quæ ſpiritus erat locuturus, à filio erat accepturus,& tanquā ſpiritus Chriſti erat ſuggeſturus.Per hoc enim quòd ſpiritus omnē docens veritatē diſcipulos,declarauit ſe omnia noſſe, etiā Chriſti declarauit omniſciētiā,ex qua accepit quæcunq; nouit.Vnde colligere licet quàm oportunè & neceſſariò Dominus nūc dicit hac ratione ſpiritū ſe clarificaturū.Quia enim dixit ſpiritū docturū eos omnem veritatē quam ipſe eos nō docuerat,videri

posset spiritũ in scientia & potentia perfectiorẽ esse ipso:& Christi proinde gloriã obscuraturũ:huic ergo occurrẽs cogitationi dicit tantũ abesse vt per illũ sit obscurandus, vt etiã sit glorificãdus, idq; ob id quia spiritus accepturus esset ab ipso quęcũq; docturus esset fideles. Sic autẽ intelligendũ est quod dicitur: De meo accipiet; quomodo illud quod mox est dictũ, quæcũq; audiet, ab eo scilicet qui mittet eũ, loquetur. Cęterũ pronomen, meum, hic non accipitur possessiuè, eo scilicet modo quo dicimus: hic ager est meus; sed essentialiter, quomodo dicimus, anima mea, essentia mea, natura mea. Hoc enim modo Dominus dicit, de meo, hoc est, de essentia mea; aut quod proposito cõuenit, de scientia mea. Dicit autẽ potius de meo quàm de me vel à me, ne sibi vindicaret primam spiritus originem quæ conuenit patri, à quo filius habet quod ab ipso accipiat & spiritus quæcunque habet. Neque enim conueniebat vt nũc diceret: à me accipiet; cum toties in superioribus dixerit se non loqui à seipso. Verba, inquit, quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor. *Ioan. 14.* Certè ob iã dictam causam Dominum dixisse, de meo accipiet potius quàm de me, patet ex eo quod subiicit ad declarationem huius. Ne enim illud videretur cõtrarium illi quod toties dixit se non loqui à seipso, declarãs quomodo verum sit; de meo accipiet: Omnia, inquit, quæcunque habet pater, mea sunt, propterea dixi, &c. significans patri competere primò spiritus originem, per illum verò eandem competere sibi, quòd ab eo accepisset quæcunque ille haberet. Ex hoc ergo loco dupliciter probatur efficacissimè, vt supra est ostensum, spiritũ etiam procedere essentialiter à filio vel ex filio, nempe tũ ex eo quod dicit Dominus: De meo accipiet; tum ex illo quod dicit: Omnia quęcunq; habet pater mea sunt. Vnde & Cyrillus hoc loco apertè idem confitetur sic scribens: Alio quodam modo seipsum eis pollicetur veritatis spiritũ, id est, suũ missurus. Nõ enim est alienus à substantia filij spiritus, sed ex ea naturaliter procedit, &c. Et Didymus itẽ tractans doctè & prolixè hũc locũ li. 2. de Spiritu Sãcto sic habet: De spiritu veritatis qui à patre mittatur & sit paracletus saluator, qui & veritas, ait, Non enim loquetur à semetipso, hoc est, non sine me, & sine meo & patris arbitrio, quia inseparabilis est à mea & patris volũtate, quia non ex se est, sed ex patre & me est: hoc enim ipsum quod subsistit & loquitur, à patre & me illi est. Idẽ post aliqua interposita tractãs eã sententiã: Omnia quæ habet pater mea sunt; duo docet, nempe quomodo intelligendum hic sit patrẽ habere aliqua, & quomodo ex ea sententia non sequatur filium etiam habere paternitatem, & esse patrem, quemadmodum hinc colligebant Sabelliani. Deinde, inquit, interpretationem inferens quomodo dixisset, de meo accipiet, protinus subiecit: Omnia quæ habent pater, &c. quodãmodo loquẽs: Licet à patre procedat spiritus veritatis, & det Deus Spiritũ Sanctũ petentibus se, tamen quia omnia quę habet pater mea sunt, & ipse spiritus patris meus est & de meo accipiet. Caue autem cum ista dicuntur, ne in graue labaris intelligentiæ vitiũ, & putes rem aliquam esse & possessionẽ quæ à patre habeatur ac filio. Verùm quę habet pater iuxta substantiã, id est, ęternitatem, immutabilitatẽ, incorruptionem, immutabilem bonitatẽ de se & in se subsistentem, hæc eadem habet & filius. Et quæcunque sunt filij, hæc eadẽ & pater habet. Procul hinc absint Dialecticorum tendiculę, & sophismata à veri-

[A] tate pellantur, quæ occasionem impietatis ex pia prędicatione capientia dicunt: Ergo & pater est filius, & filius pater. Si enim dixisset, omnia quęcunque habet Deus, mea sunt, haberet impietas occasionem cõfingẽdi, & verisimile videretur esse mẽdaciũ. Cũ verò dixerit: omnia quę habet pater mea sunt; patris nomine se filiũ declarauit, paternitatem qui filius erat non vsurpauit. Hæc ille, docens primùm hãc sententiam non accipiendã de eo modo habẽdi quo dicimur habere res externas quas possidemus, quomodo de Deo dictum est: Domini est terra & plenitudo eius; *Psal.* sed de eo loquendi modo, quo dicimur habere naturã & essentiam, & quæcũque per naturam sumus, quanquam etiam de priori
[B] modo intellecta hęc sententia vera sit, sed non seruit proposito. Secundò significat generalem hanc sententiam intelligendam cum exclusione quadam implicitè indicata, hoc modo: omnia quę habet pater, excepta ipsa paternitate, mea sunt. Absolutè tamen & sine exceptione, verum est quod quæcũque habet pater, habet & filius. Personalis enim distinctio patris & filij nõ includit patrẽ habere aliquid quod non habet filius, & contrà: sed tantũ quod nõ eodem modo habeat filius quęcunque habet pater. Pater enim ea habet non vt accipiens, sed alij dãs: filius autem ea omnia habet, sed vt accipiens ab alio. Atque hunc tantum habendi modum & ordinem diuersum important paternitas & filiatio. Non sunt tamen paternitas & filiatio in diuinis re-
[C] lationes rationis, sed reales, quia alioqui non esset per eas in diuinitate realis personarum distinctio, sed tantum distinctio intelligentiæ, quod est hæresis Sabellianæ. Verùm quia relationes illæ sunt ipsa essentia diuina, & paternitas in patre, non est res alia ab essentia patris, & similiter filiatio in filio, ideo per diuersas istas & sibi oppositas relationes, non est in patre aliqua res quam non habet filius, sed per eas tantum aliter habet pater quæ habet, quàm filius. Quòd si quis iam hic obiiciat: Si relationes in diuinis idem sunt secundùm rem cũ diuina essentia, ergo secundùm rem ab inuicem non distinguũtur, quia, vt habet regula Dialecticorum; quæcunq; sunt eadem vni tertio, sunt eadẽ inter se.
[D] Vnde sic licebit argumẽtari in tertia figura: Diuina essentia est paternitas, & diuina essentia est filiatio, ergo paternitas est filiatio. Dicẽdũ imprimis, quod, vt mox citatum est ex Didymo, in hac materia procul abesse debent Dialecticorum tendiculæ, quorum regulę cum desumptę sint ab iis quę in creaturis eueniunt, non spectant ad ea quę sunt diuinitatis. Deinde etiam secundùm Philosophum ea regula quandoq; in his quæ ad creaturas pertinent exceptionem patitur. In tertio enim Physicorũ dicit, quòd quæcunque sunt eadem vni & eidem, sunt eadem sibiinuicem, in his quę sunt idem re & ratione, non autem in his quę differunt ratione. Vnde illo loco dicit, licet actio sit idem motui, similiter &
[E] passio, non tamen sequi actionem & passionem esse idem, quia in actione importatur respectus, vt à quo est motus in mobili: in passione verò, vt qui est ab alio. Ita similiter licet paternitatis sit idẽ secundùm rem cum essentia diuina, & similiter filiatio, tamen hæc duo in suis propriis rationibus important relationes oppositas, quare distinguuntur ab inuicẽ. Vide Diuũ Thomam prima parte quæst. 28.

MODICVM ET IAM NON VIDEBITIS ME, ET ITERVM MODICVM.] Post consolatoriam spiritus promissionem rursum sermonem

nem ingerit de suo discessu, aliamque consolationis rationem adfert, promittendo eis suum ad ipsos reditum. Identidem enim Dominus modo inculcauit eis de suo discessu, quamuis hinc sciret animos eorum dolore repleri, quo eos ad ferendum fortiter suum dicessum assuefaceret. Qui enim audiendo id animo assiduè volutabant, rem ipsam postmodum æquiore animo laturos credibile erat. Addit tamen etiam semper aliquam consolationis rationem, easdem consolandi rationes frequenter repetendo, vt eorum mitigaret dolorem, & spem roboraret. Cęterùm dictio, modicum, bis hic posita dupliciter intelligitur. Sunt enim qui intelligunt significari tempus quo futurum est quod sequitur, non videbitis, B & videbitis, vt sit sensus: modicum tempus erit quo non videbitis me, triduum scilicet illud quo iacebo in sepulchro, & iterum erit modicum tempus quo videbitis me, 40. scilicet dies qui erunt inter resurrectionem & ascensionem. Cui intelligentię bene conuenit quod pro ratione subiicitur; quia vado ad patrem. Ideo enim non diu sed modico tempore eum Apostoli post resurrectionem erant visuri, quia iturus erat ad patrem. Sunt qui aliter intelligunt significari tempus post quod futurum est quod sequitur, non videbitis & videbitis, vt sit sensus: Modicum tempus est, post quod non videbitis me, & post illud modicum tempus, erit rursum modicum tempus post quod videbitis me, hoc C est, post breue tempus non videbitis me, & iterum post breue tempus videbitis me. Breue enim restabat tempus ante mortem ipsius, per quam subtrahendus erat ab oculis eorum reconditus in sepulchro: sed rursum breue erat tempus, triduum scilicet, post quod per resurrectionem eis erat reddendus. Atque in hunc modum accipiendum esse hunc locum, patet ex eo quod in hunc sensum superius aliquoties posita est dictio, modicum, vt cum dixit: Adhuc modicũ, & mundus me iam non videt. Non enim significatur mundum modico tempore non visurum illum, sed quod post modicum tempus nõ sit illum visurus amplius. Huic tamen intelligentiæ in præsenti loco obstare videtur quod sequitur D pro ratione subiunctum; quia vado ad patrem. Nõ enim conuenienter videtur dici: Ideo me post modicum rursum videbitis quia vado ad patrem, cum abitus ad patrem potius sit causa cur illũ non sint visuri. Sed dicendum, partem hanc; quia ad patrem vado, referendam esse ad vtrumq; præcedens; modicum & non videbitis, & iterum modicum & videbitis me. In abitu enim ad patrem includitur & mysterium mortis & mysteriũ resurrectionis, quia ire ad patrem, erat per mortem transire ad immortalitatem. Quia ergo Christus tunc sic abibat ad patrem, ideo post modicum illum non erant visuri, quia instabat eius mors: & rursum post modicum erant visuri, quia à morte instabat ipsius resurrectio. Itaque instare iam & adesse tempus significat E Dominus, quo implebitur quod supra aliquoties dixit apertè apud Matthęum & Lucam, de sua morte & secutura mox resurrectione, sed obscurius modo locutus est, tũ vt mœstos satis discipulos minus consternaret: tũ vt eos prę mœstitia silentes ad interrogandum prouocaret. Sciendum tamen, quòd totus hic locus ab illo: Modicum & non videbitis me; vsq; ad illud: Et in illo die me non interrogabitis quicquam; dupliciter tractatur à D. Augustino, & ab aliis. Altero modo, vt tempus quo se Christus dicit non videndum, & quo suos dicit cõtristandos, A mundum autem gauisurum, intelligatur tempus passionis, mortis & sepulturæ illius: tempus verò quo se dicit rursum vidẽdum, & suorum tristitiam conuertendam in gaudium sempiternum, intelligatur tempus à resurrectione ipsius. Secundùm quam intelligentiã totus hic locus propriè & solũ pertinet ad Apostolos, sicut & alia pleraque quæ in hoc dicũtur sermone. Altero modo, vt tẽpus luctus intelligatur totum tempus pręsentis seculi: tempus verò gaudij, tempus futuri seculi, in quo ab oculis iustorum qui in hoc nunc lugent seculo & affligũtur, Deus omnem absterget lachrymam. Secũdùm quam intelligentiã totus hic locus non ad Apostolos tantũ, sed ad vniuersos pertinet fideles. proinde ea huius loci tractatio magis conuenit, cùm hic locus corã populo tractandus est, quando pro Euangelio legitur in officio Ecclesiastico Dominicę tertię post Pascha. Existimat autem D. Augustinus hãc posteriorem tractationẽ esse magis germanam, & verbis Domini magis conuenientem, tum quia in fine dicitur: In illo die me non interrogabitis quicquã; quod nõ videtur quadrare in tempus resurrectionis, quia in illo legũtur Apostoli quędã interrogasse Dominum: tũ quia hic in principio dicitur, Modicũ & iam non videbitis me; vbi, iam, idem est quod amplius. vnde significatur Christum non amplius vidẽdum ab Apostolis, quod maximè impletum est per ipsius ascensionẽ de qua subiicitur: quia vado ad patrem; quam patrem proinde vult tantũ referendam esse ad illud, Modicum & iam non videbitis me; non autem ad illud quod proximè pręcedit; & iterum modicũ & videbitis me. Eundo enim ad patrem facturus erat Dominus, vt eum amplius non viderent in terris Apostoli. Itaque hunc intelligit pręsentis loci sensum: Post modicũ tempus, illud scilicet quod restat vsque ad meam ascẽsionẽ, non videbitis me amplius in terris, quia post modicum tempus ego vado ad patrem, & è terris ascendam in cœlos. Iterum tamen post modicum videbitis me, quando scilicet in fine seculi veniens ad iudicium omnibus me videndum exhibebo, & quando vnicuique fidelium à morte apparebo: vt secundùm illud modicum intelligatur totum præsentis vitę vel seculi spatium, quod coram Deo & in comparatione æternitatis minimum est. Verùm sicut coactè illa ratio: quia vado ad patrem; tantum refertur ad illud, modicum & non videbitis me, & non etiam ad illud, quod tamen immediatè præcedit, & iterum modicum & videbitis me, ita etiã per modicum & iterum modicum magis est probabile Dominum significasse breue illud tempus quod ante suam iam supererat mortem, & rursum breue illud tempus quod à morte restabat vsque ad resurrectionem, ac similiter magis est probabile sequentia magis intelligenda de tristitia Apostolorum ob mortem sui Domini, & eorundem lætitia ob illius resurrectionem. Dicit enim: Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum. Itaque prior totius huius loci tractatio simplicior est, & præcipuæ aut primæ intentioni Domini conuenientior. Ita tamen Dominus in sequentibus suum temperauit sermonem, vt quod dixit pro mitigatione præsentis ob suam mortem tristitiæ in Apostolis, etiam ipsis omnibusque fidelibus valeret pro mitigatione malorum omnium & afflictionum quæ in hac vita erant perpessuri, quorum malorum principium quoddam fuit, planctus ille & dolor, quem Apostoli de Domi-

num crucifixione & morte conceperunt: sicut gaudij sempiterni, quòd in cœlis manet iustos post huius mundi afflictiones, initium quoddam & typus fuit Apostolorum gaudium de Christi resurrectione conceptũ: quare etiam posterior illa totius huius loci tractatio non est aliena ab intentione Domini, sed per accommodationem intentioni ipsius conuenientem etiam illa hic rectè adhibetur ad fidelium ędificationem & instructionẽ, propter quod etiam eam in sequentibus secundo loco prosequemur. Quomodo autem priori illi tractationi, quam diximus simpliciorem esse, non obstet ea quæ Augustinum mouit sententia in fine subiuncta: In illo die me non interrogabitis quicquam; patebit in explicatione illius sententiæ. Non obstat etiam quod dicitur, Iam, id est, amplius non videbitis me, quia dictio, Iam, hoc loco non est in Græcis, sicut nec apud nos, cùm in sequentibus bis hæc Christi verba repetũtur, semel in persona Apostolorũ, & secũdò in persona Christi. Tantũ est, modicũ, & non videbitis me; & omnino verisimile est dictionẽ, Iam, hoc loco ascriptam ex illo quod paulo ante præcessit. De iustitia verò, quia ad patrem vado, & iam nõ videbitis me. Omnibus tamen maturius perpensis, visa est mihi postea explicatio D. Augustini esse probabilior, eo quòd cum in hoc sermone aliàs Dominus dicit se non videndum, significet eam absentiam quæ post ascensionem futura erat: & cũ se videndum rursum dicit, eam visionẽ significet quæ in fine seculi futura est, vt patet ex superioribus locis.

DIXERVNT ERGO EX DISCIPVLIS EIVS AD INVICEM. QVID EST HOC QVOD DICIT, &c.] Cùm superius Dominus aliquando mortem suam & resurrectionem Apostolis apertè & sine omni parabola prędixisset, illi teste Luca, nihil eorum intellexerũt, mirum itaq; esse non debet eos etiam modo nõ intellexisse hęc quæ de instãte sua morte & resurrectione dixit parabolicè. Cæterùm peculiaris etiã ratio cur hæc Domini verba non intellexerunt, fuit, vel quia non putauerunt tam vicinũ esse tempus abitus Domini, vnde Euangelista dicit peculiariter hoc eos torsisse, quod Dominus dixit modicũ: vel etiã quia verbis domini cõtrarietas quædã videbatur inesse, eo quod post modicum se diceret non videndum, & videndum, & quia se dicit videndum & tamen abire ad patrẽ, quasi dicerent, inquit Chrysostomus, Si te videbimus, quomodo abis? si autem abis, quomodo te videbimus? Porro vt Apostolorum arguit ruditatẽ, quòd ex his quæ frequenter Dominus eis dixerat de morte sua & resurrectione, nõ intellexerint pręsentem sermonem, sed tolerandam plane ruditatẽ, pro illo tempore quo eos mœstitia totos occupauit, & rerum inopinatarum immanifestatio, necessariam attulit verborum obscuritatem: ita mutua illorum de intelligẽtia sermonis inquisitio declarat quantum in eis fuerit discendi studium, quantiq; apud eos pre reuerentia erga Dominum fuerit etiã non intellectus sermo. Non enim despondent animum, non abeunt indignabundi, non rident nõ intellectum sermonem, sed nec eundem veluti otiosum aut intellectum prætereunt, verùm credentes grande aliquod subesse mysterium, & ignorantiam suam confiteri non erubescentes, præ discendi auiditate inter se conferunt, disquirunt, disputãt, quod sane ingenuorum discipulorum est ingenium. Contrà verò prę ignauia quidam verbum auditum nec satis intellectum vento tradunt. Alij præ fastu &

A superbia ea quæ nesciunt se scire simulant, ne ignari videantur. In quos dictum est illud Satyricum: Turpe est, nescisse fateri. Sunt insuper qui quicquid non intelligunt, aut quicquid eorum non respondet opinionibus, fortiter mox reiiciunt & irrident, quemadmodum sępe Iudęi verba Domini audientes, vt illi qui dixerũt in Caparnaum: Durus est hic sermo, & quis poterit eum audire? At hi omnes vt ab ingenio discipulorum longe absunt, ita procul sunt à cœlestis sapientiæ participatione.

COGNOVIT AVTEM IESVS, QVIA VOLEBANT EVM INTERROGARE, &c.] Cùm ex Discipulorum inter se collatione, sed magis suo spiritu cognosceret Dominus quod cuperẽt
B eum interrogare, suo more interrogationem quam reuerentia aut verecundia retrahebat, præuenit præoccupatque. Adeo est ad docendum promptus pastor & magister optimus. De sapientia enim dictum est: Pręoccupat eos qui se concupiscunt, vt prior se illis ostendat. Sap.6
Non tamen plane explicauit eorum, de quibus dubitabant discipuli, verborum intellectum, sed etiam hic suo more nouam subintulit adiectionẽ, qua quod dixit firmius asseuerauit, & ex qua intelligendũ reliquit quod dixit; non videbitis & videbitis. Nam quod dixit; modicum & iterum modicum; nunc non explicat, quòd res ipsa mox esset illa declaratura, cũ post aliquot horas ab illis esset separandus & occidendus, quando videntes impletum quod dixit: modicum & non videbi-
C tis me; expectare etiam meritò debebant implendũ quod sequitur; & iterum modicum & videbitis me. Nouit magister quæ & quantum discipulis commodè traderet, nec iam ei adeo fuit curę vt quæcunque dicere intelligerent, quàm vt pręsentem eorum tristitiam & crucis scandalum imminueret. Amẽ amẽ, inquit, dico vobis, &c. quasi dicat: Quod dixi verissimum est, & ex his quę modo dicam vtcunque intelligere potestis: Ecce iam adest tempus quo præ nimio mœrore vos plorabitis & flebitis, ob ademptam scilicet hanc meam vobiscũ consuetudinem, & crucis ignominiam mihi irrogatam: contrà mũdus me capto & occiso tanquam victor, suique voti compos effectus, gaudebit, gestiet, &
D exultabit, sed breui commutabuntur rerum vices: vestra enim tristitia vertetur in gaudium, cùm me videbitis à morte rediuiuũ, & contrà mundi gaudium vertetur in mœrorem. Discruciabit enim eũ & cõturbabit mea resurrectio, sicuti vos gaudio afficiet. Apertè autem tantũ dicit tristitiã discipulorum vertendam in gaudiũ, non autem mundi gaudium vertendum in tristitiam, quia illud dicere sufficiebat ad consolationem discipulorum, ob quam hæc dicuntur. Implicitè tamen etiã significat mundi gaudium immutandum. Si enim discipulis plorantibus mũdus erat gauisurus, & id quod discipulis fuit mœroris causa, mundo futurũ erat causa lętitię, necessariò etiam econtrà, discipulorũ mœrore
E mutato in gaudium, mundi gaudium in mœrorem erat vertendum. Cæterũ, vt prius cœpimus dicere, sic Dominus hunc suum temperauit sermonem, vt per eum non tantùm Apostoli munirentur contra instantem ipsis tũc mœrorem, sed & ipsi & tota fidelium ecclesia contra omnes præsentis vitæ afflictiones & angustias. Itaque hac sententia totũ Ecclesię & omnium iustorum statum pulchrè deliniauit Christus sapientia patris, nempe quòd eorum sit vt mundanis hominibus gaudentibus de eorum oppressione, ac de bonis pręsentis vitę, ipsi lugeãt,

afflictio-

afflictiones ferant, seseq; voluptatibus præsentibus subtrahant, hoc ipso se consolantes, quòd eorum tristitia mox sit vertenda in gaudium, quod non solum fit post hanc vitam, quando tamen id fit certissimè & perfectissimè, sed etiam frequenter in hac vita, in qua subinde Deus iustis concedit ab impiorum oppresione refrigerium, quemadmodum Ecclesiæ suæ frequenter post grauissimas tyrannorum & hæreticorum persecutiones concessit tranquillā pacem cum summo Ecclesiæ gaudio, summoq; im-
Psal. 29. piorum mœrore. Huc facit quod dicitur: Ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia.
Isaiæ 54. Et Isaias: Ad punctum in modico dereliqui te, & in
Matth. 5. miserationibus magnis congregabo te. Et: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.

MVLIER CVM PARIT, TRISTITIAM HABET, QVIA VENIT HORA EIVS. CVM AVTEM PEPERERIT PVERVM, IAM NON MEMINIT PRESSVRÆ, &c.] Prædictum gaudij post mœrorem successum declarat per vulgare ac certissimum exemplum, quod tamen non simpliciter ad hoc valet, vt promissum successum gaudij post mœrorem ostendat & credibiliorem faciat, sed etiam ob alia optimè deseruit proposito. Et primùm ad designandum illud, quòd quemadmodum mulieris iam parientis magnus quidem, sed breuis est dolor, quique mox conuertitur & in maximam lætitiam, & in solidam atque diuturnam: ita etiam Apostolorum animi grauissimo dolore ob Domini sui mortem detinendi erant, sed dolore breui, & qui & in summam & in perpetuam mutandus esset lætitiam. Ob magnitudinem enim doloris in parturientibus, sæpissime etiā prophetæ huiusmodi vtuntur similitudine, vehementem alicuius dolorem vel afflictionē significare volentes, vt cum dicitur: ibi dolores vt par-
Psal. 48. turientis. &: Torsiones & dolores tenebunt eos,
Isaiæ 13. quasi parturiens dolebunt. Itidem aliis locis scripturæ. Breuitatem autem doloris in parturientibus indicat Dominus, cum dicit; tristitiam habet, quoniā venit hora eius, vt scilicet pariat. Similiter magnitudinem gaudij, quod in eis succedit grauissimo dolori, indicat cùm dicit: Iam non meminit pressuræ. Magnam enim oportet esse voluptatem, quæ tantum & tam recentem dolorem non solùm mitiget & tollat, sed etiā subitò eius tollat memoriam. Notat autem Augustinus dictum, cùm peperit puerum, quòd maior sit lætitia ex nato masculo quàm fœmella, sed Græcis est τὸ παιδίον, quod vtrique sexui est commune, sicut & Latinis frequenter nomen, puer. Secundò, & ob id similitudo illa proposito conuenit, vt indicat D. Chrysostomus, quòd sicut illud ipsum quod est in parturiēte doloris causa, adfert succedentis lætitiæ materiam: ita res illa vnde dolorem concepturi erāt Apostoli, causa erat futura eius vnde postea erant gauisuri. Mors enim Christi causa fuit resurrectionis eius, sicut partus causa est eius qui in lucem æditur hominis. Iam & ideo illud exēplum huic loco optimè quadrat, quòd
Colos. 1. Christus per mortē quasi per quēdam vterum genitus, & solutis doloribus mortis, natus sit nouus homo in mundum, propter quod & primogenitus dicitur ex mortuis, & in resurrectione interpretatur
Psal. 2. Paulus impletū illud Psalmi: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Act. 13. Significatur ergo mœrorem Apostolorum fore veluti de doloribus partus nouæ prolis, eorúmque lætitiam fore de noua noui hominis generatione & natiuitate: ideóque notat Diuus Chrysostomus dictum esse potiùs, quia na-

A tus est homo in mundū, quàm quia natus est sibi filius, quòd sic magis conueniret significando mysterio. Certe ob prædictas rationes primitiua Ecclesia ex Apostolorum potissimum collecta collegio, Apocal. 12. etiam vocatur mulier, quæ in vtero habens clamabat parturiens, & cruciabatur vt pareret, & peperit filiū masculū, qui raptus est ad Deū, & ad thronum eius. Illo enim loco partus filij masculi, qui proculdubio est Christus, magis videtur referendus ad resurrectionem Christi, quàm ad natiuitatem eius ex vtero virginis Mariæ, quia cū dolore & cruciatu suo & fidelium Apostolorū peruenit Christus ad resurrectionē, & post eam generationē mox raptus est ad Deum. Applicat autē Do-
B minus allatum exemplum suo proposito simpliciter, dicens: Et vos igitur nunc quidem ob meū abitum & passionem, tristitiam habetis, verùm rursum ego vos mox videbo resuscitatus, & tum mœrore omni pulso, gaudebit cor vestrum in me, & de me, nec gaudebit momētaneo & breui gaudio, sed perpetuo. Non enim, vt modò, vestrum in me gaudium tunc tolletur, sed gaudium illud nemo tollet à vobis, quòd certò eritis persuasi me semper in bonū Roma. 6.
vestrum viuere, Christus enim resurgēs à mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Atque hæc quidem literalis est huius loci tractatio. Cæterùm quatenus hic locus per accommodationem etiam ad vniuersos extenditur iustos & to-
C tam fidelium Ecclesiam, probè etiam huic loco cōuenit exemplum parturiētis mulieris. Singuli enim iusti & tota fidelium Ecclesia, similes sunt mulieri parturiēti. In præsenti enim seculo tempus est partus bonorum operum, tempus est vt Ecclesia multos Deo filios progignat. Cui partui dum insistunt iusti, graues patiuntur à carne & à mundo dolores & afflictiones, verùm non solùm post dolores istos momentaneos, sed etiam per illos, succedet in vita æterna gaudium & maximum & sempiternum, quo vnusquisque se gaudebit per illos dolores natum in regnum cœlorū, aut etiam alios per ipsum natos in nouum illum mundum. Nec enim, inquit Beda, nouum debet videri, si natus dicatur qui ex hac vita migrauerit. Sicut enim cōsuetè nasci dicitur, cùm
D quis de vtero matris procedens in hanc lucem ingreditur, & particeps fit huius vitæ: ita potest natus appellari, qui solutus à vinculis carnis ad lucē æternam sublimatur, & cœlestis fit particeps vitæ, vnde sanctorum solennia non funebria, sed natalitia vocantur. Est autem sanctorū gaudium simile gaudio puerperæ, quæ non meminit amplius pressuræ, quia nihil in eis remanet mœroris præsentis & malorū: qui ad cœlestem transferūtur fœlicitatem, non eos contristat malorum memoria, sed inde potius voluptatem concipiunt. Et illis ergo omnibus nunc dicitur: Vos quidem nunc tristamini, quoniā ablatus est à vobis sponsus, & ab illo in doloribus & laboribus multis derelicti. Iterum autem videbo vos
E in nouissimo die, & tunc ex contēplatione præsentiæ meæ gaudebit cor vestrum in æternū. Adimplebis, inquit Psalmista, me lætitia cum vultu tuo, de- Psal. 15.
lectationes in dextera tua vsque in finem. Dicit autem potius; iterū videbo vos; quàm, iterum videbitis me; vt à suiipsius exhibitione & manifestatione intelligeretur pendere quòd eum rursum fideles essent visuri. Neque enim Apostoli post resurrectionem Christū potuissent videre, nisi se illis videndū exhibuisset: ac similiter est de iustis respectu futuræ visionis Christi. Iā & alia ratione illud, videbo vos, Christi insinuat benignitatem, ne putari posset ip-

sum iam ad sublimiorem translatum conditionem, dedignaturum aspicere suos, quemadmodum ferè in hominibus accidere solet. Reliquum est vt hinc discamus, tempus præsentis vitæ esse tẽpus luctus, sed luctum hũc momentaneum esse, & fortiter nobis tolerandum, si consideremus gaudium vitę futuræ, quod proculdubio æternum & maximũ obtinget lugentibus in præsenti seculo, quemadmodũ id infinitę docent scripturæ.

ET IN ILLO DIE, ME NON INTERROGABITIS QVICQVAM.] Diuus Augustinus legit rogabitis, & notat verbum hoc significare duo, petere scilicet & interrogare, sicut & verbum Græcũ huic correspondens, ἐρωτάω. Nam hoc interpres postea vertit pro rogare, id est, postulare. Non dico vobis quia ego rogabo patrem. Præsenti autem loco magis conuenit verbum illud accipi pro interrogare, quemadmodum vertit noster interpres, quia Dominus istud videtur subiecisse in cõsolationem Apostolorum, de quibus statim dictum est quòd volebant eum interrogare. Ne ergo eos cruciaret quòd pleraque adhuc in verbis ipsius nõ intelligerent, ac pergerent interrogare quæ tũc intelligere non poterant, promittit venturum tempus quo omnia edocti & cognoscentes non opus habebunt quicquã interrogare ipsum. Cęterùm siue legatur, interrogabitis, siue rogabitis pro postulabitis, quæstio semper est de veritate huius sentẽtiæ, si per hoc quod dicitur; In illo die; intelligatur tẽpus à resurrectione, quia in illo & leguntur Apostoli quædã interrogasse Dominũ, (Petrus enim de Ioanne interrogauit: Domine hic autem quid? & Apostoli omnes: Domine, inquiunt, si in tempore hoc (Act. 1.) restitues regnum Israël?) & certum est eosdẽ multa petisse à Domino iam in cœlos assumpto. Itaque hac motus ratione D. Augustinus, vt prius est dictũ, putat per illum diem hic designari tempus futuræ vitæ, & in illo tempore implenda quæ præcedunt de tristitia mutanda in gaudium per visionẽ Domini: sicut & quod in capite Ioannis 14. Dominus dicit: Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos, &c. In illo die cognoscetis quia ego in patre; putat potius referendum ad tempus vitæ futuræ, quàm ad tempus post resurrectionem. Verùm intelligendo ea quæ præcedunt impleta in Apostolis post resurrectionem, qui est, vt diximus, simplicior intellectus, vt cum dicitur: In illo die; designetur tempus à resurrectione, dicendum id quod hic dicit Dominus ex parte quidem impletũ ante Domini ascensionẽ, perfectè verò post spiritus missionẽ, sicut & illud: In illo die cognoscetis, quia ego in patre, &c. Post resurrectionem enim, quia Christus aperuit eis sensum vt intelligerent scripturas, non ita habebunt opus de his interrogare ipsum, quæ modo non intellexerunt, & de quibus eum modo interrogauerunt aut interrogare cupiuerũt. Post acceptum autem spiritũ ita ab eo edocti sunt omnem veritatem, vt corporalem Christi præsentiam ad discendum aliqua, non requirerent. Sensus est ergo: In illo die, hoc est, in illo tempore, cum me vos reuisente cor vestrum gaudebit, & gaudium vestrum per superuenientem spiritum fuerit confirmatum, non vt modò interrogabitis me quicquam, edocti nimirum omnia partim à me, sed plenius à spiritu de quo vobis dixi quòd docebit vos omnia, & deducet in omnem veritatem. Itaque cum dicitur: In illo die; demonstratur tempus à resurrectione, sed potissimum illud quod fuit post acceptum spiritum

A sicut & cum dicitur postea: In illo die, in nomine meo petetis.

AMEN AMEN DICO VOBIS, SI QVID PETIERITIS PATREM IN NOMINE, &c. Superiori sententia ad consolationem suorum Apostolorum promisit eis omnium post suum reditum cognitionem: nunc verò etiam omnium quæ petent impetrationem, quod iam quartò in sermone apud Ioannem eis promittit, identidem in narratione malorum quæ Apostolis erant obuentura, eadem inculcans confirmãdorum animorum gratia. Solita autem sua asseueratione hãc promissionem suam cõfirmat, quòd vt maximè hæc promis-
B sio faciat ad fidelium consolationem, ita ægrè diffidentia humanæ mentis induci possit vt ei credat. Cæterùm quoniã hæc Domini promissio videri posset in multis inefficax esse & inanis, eo ꝙ plerique multa petant patrẽ in nomine filij, nec tamẽ impetrẽt, primùm obseruandũ, quibus istud sit dictũ, Apostolis nimirum, & in illis his qui illis essent similes. De Apostolis autem postea dicit Dominus ideo eos à patre facilè quæ petẽt impetraturos, quia pater eos amaret, eo ꝙ ipsi filium amarent, & crederent in eum. Qui ergo hac in parte similes sunt Apostolis, ad eos hæc pertinet promissio, non autem ad eos qui Christum auersantur. Vnde propheta: (Psal. 144.)
C Voluntatem, inquit, timẽtium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet. Secundò obseruandum, ꝙ dicatur, si petieritis. Petere autem est desiderare, & desiderium actus est non oris, sed animi & voluntatis. Non orant ergo, nec petunt patrem qui ore tantum preces pronunciant, & non etiam ex animo id quod ore petunt, desiderant, suum desiderium eleuatione animi in Deum & ardore declarando. Quales similes sunt his de quibus dicit Dominus (Matt.) apud Isaiam: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me. (Isaiæ) Obseruandum tertiò, ꝙ dicatur: si petieritis in nomine meo. Est autem petere in nomine Christi, vt prius dictum est, petere cum inuocatione nominis Christi, hoc est, potentię
D & meritorum eius, hoc est, postulare aliquid sibi concedi per ipsius potentiã aut propter ipsius merita. Et cum Dominus dicit: Si quid petieritis in nomine meo hoc faciam, quod bis dixit in præcedẽti apud Ioannem sermone, petere in nomine Christi, videtur esse postulare aliquid inuocando potentiã & virtutem ipsius, quia sequitur, hoc faciam; vt sic dictum sit: si petieritis in nomine meo, quomodo propheta petiit in nomine Dei, dicens: Deus in nomine tuo saluũ me fac, & in virtute tua iudica me. (Psal.) Cùm verò dicit: si petieritis patrẽ in nomine meo, dabit vobis; quod itidem bis dicit in hoc sermone, petere in nomine Christi videtur esse, postulare aliquid propter ipsius merita, vt hoc sit petere in no-
E mine Christi, cùm dicimus cum propheta: Propter (Psal.) Dauid seruum tuũ, non auertas faciẽ Christi tui. &: Protector noster aspice Deus, & respice in faciem Christi tui. Quibus locis sancti patres intelligunt (Psal.) nos postulare, vt propter Christũ & intuitu meritorũ eius, pater nos exaudiat. quomodo & Sãctus ille Franciscus, cùm sacra Eucharistia in tremẽdis illis mysteriis ostendebatur, dicere solitus erat: Domine Deus cœlestis pater, respice in hãc gloriosam Christi tui faciem, & miserere mei. Sic enim qui regem aliquid orat in nomine alterius, precatur vt illius intuitu & propter illum sibi gratum, concedat quod petitur. Sciendum tamẽ quòd Ecclesia nouum hoc loco precandi modum edocta, nempe in nomine

Christi

Christi in suis ad patrem precationibus adiungit in fine, per Dominū nostrum Iesum Christum filiū tuum. Non dicit, propter Dominum nostrum, sed per Dominum nostrū, idque ob id rectè, ne intelligeremus Christum in his quæ à patre accipimus tantum concurreret tanquā eum qui meruit, sed etiā tanquam eum per quem omnia pater præstat, sicut per eum fecit & secula, & omnia quæ sunt in mundo. Itaque cùm certum satis sit ex hoc loco modum illum precandi sumpsisse Ecclesiam, patet etiam quid secundùm Ecclesiæ intellectum sit, petere patrem in nomine Christi, nimirum postulare aliquid per illius merita, & per illius virtutem atque potētiam patri æqualem, aut, vt vno dicam verbo, postulare aliquid per illum tanquam mediatorem inter Deum & homines. Mediator enim non est, nisi quatenus Deus simul & homo. Plus est ergo postulare per Christum quàm propter Christū, cùm propter includatur in præpositione per, nō autem ecōtra. Sed vt ad propositum redeamus, ideo aliqui Deum inuocantes non exaudiuntur, quia non petunt in nomine Christi: quales sunt nō solum Turcæ & Iudæi, sed etiā qui in suis precationibus nitūtur propriis meritis, & non potissimum atque adeo solùm meritis Christi. Nō tamē peccat hac in parte Ecclesia, dum propter sanctorum merita precatur exaudiri, quia illorū merita scit esse nulla, nisi propter merita Christi, scitq; eorum merita, Christi esse merita cuius sunt membra: proinde etiam tunc orat in nomine Christi, cùm propter sanctorum merita precatur exaudiri, & quæ propter illorum merita precatur, orat sibi concedi per Christū, declarans se Christi meritis potissimum niti, & sanctorū merita non esse efficacia nisi per Christū. Dicitur enim in canone; quorum meritis precibusque concedas, vt in omnibus protectionis tuæ muniamur auxilio, per Christum Dominum nostrū. Quarto etiam illud dicendum pro absoluta huius promissionis veritate ostendenda, in hac promissione subaudiendum aliquid quod in omnibus similibus sententiis est intelligendum, nempe si rectè & debitè petieritis aliquid in nomine meo. Nā, vt dictū *Matt. 7.* est circa illud Matth. Omnis qui petit accipit, &c. sicut in sententiis quibus aliquid promittitur facientibus quippiam, semper intelligitur, si modo id rectè fecerint. Vnde dicitur Sapien. sexto, Qui custodierint iustitiam iustè, iustificabuntur; ita in sententiis quibus promittitur orantibus exauditio, *Iacobi 4.* intelligendum, si rectè petant. Hanc enim conditionē intelligendā insinuauit Iacobus, dicens; Petitis & non accipitis, eo quòd malè petatis. Iam non rectè petunt qui non pro magnitudine eius quem petunt, & rei quam petunt, ardenter, instanter & reuerenter petunt, quique non cum firma petunt fiducia. Non recte petunt in nomine Christi, qui indigna petūt nomine Christi, qui præsentia bona aut malorū pręsentium depulsionem precantur absolutè, & non sub conditione ordinis ad Dei gloriam aut propriam salutem, qui denique rectā in Christum fidem non habent. Cùm enim Christus saluator mundi sit à Deo datus, nō rectè à Deo in illius petitur nomine, quicquid contra rationē petitur *Rom. 10.* salutis: cúmq; nemo inuocare possit nomen Domini, teste Paulo, nisi credat in illum, nemo etiā recte potest petere in nomine Domini, nisi recte credat in illum. Imò secundùm Augustinum vtrique horum, qui scilicet aut petunt aliquid contra vel pręter rationem salutis, aut non rectam habēt in Christū fi-

A dem, absolutè non petunt in nomine Christi. Tractatu enim 73. circa illud: Quodcunque petieritis in nomine meo, hoc faciam. Quodcunque, inquit, petimus aduersus vtilitatem salutis, nō petimus in nomine saluatoris. Tractatu verò 102. circa sententiā præsentis loci: Qui, inquit, hoc sentit de Christo, quod non est de vnico Dei filio sentiendum, nō petit in eius nomine, etiamsi nō taceat in eo literis ac syllabis Christum, quoniam in eius nomine petit, quem cogitat cùm petit. Idem August. notat, quòd cum dicitur; si quid petieritis; rectè intelligi possit, vt hoc quod ait, si quid, non quodlibet intelligatur, sed aliquid quod in beatæ vitæ comparatione B non sit nihil. quæ tamen annotatio parum conuenit Gręcæ lectioni, quæ non habet hoc loco, si quid petieritis; sed quæcunq; petieritis. Iam & illud facit pro absoluta huius promissionis veritate ostēdenda, quod Diuus August. admonet illis verbis, dabit vobis, ea significata beneficia, quę ad eos qui petūt propriè pertinent. Nam alioqui sancti pro aliis orantes, siue amicis, siue inimicis, non semper exaudiūtur, quia illi indigni sunt qui accipiāt quod eis sancti precantur. Exaudiuntur autē omnes sancti pro seipsis orantes, dum rectè quid sibi petūt in nomine Christi. Non est tamen verisimile Dominum hac sententia tantū voluisse significare eas iustorum exaudiēdas preces, quibus sibiipsis aliquid C precarentur, quia hanc generalem sententiā supra subiecit in confirmationem eius quod dixit, credētes in se etiā facturos ea opera quæ ipse faciebat, intelligens ad literam opera miraculorum, quæ vtique non sunt beneficia pertinentia ad eos qui ea operantur, sed potius ad alios pro quibus ea petūt à Deo. Proinde per illud quod ait, dabit vobis, simpliciter videtur significari Deum exauditurū eorū preces, siue quibus bene precantur aliis, siue quibus bene precantur sibi. Rex enim alicui pro alio licet roganti dicitur dare quod petit, dū preces illius exaudit, & illius nomine alteri dat quod petitur. Quod autem iusti pro aliis orantes non semper illis impetrant quæ petunt, id nequaquam prouenit D ex orationis inefficacia, sed ex incapacitate & indignitate eorum pro quibus precantur. Quantum ergo est ex parte sua, Deus qui eorū orationem gratā habet & acceptat, paratúsq; est quātum in se est, dare quæ rogatur, dat sanctis quę precantur pro aliis. Et alioqui eorum pro aliis oratio, ipsis est salutaris & efficax. Redit enim fructus orationis ipsorum in sinum ipsorum. Vnde Apostolis mandans, vt ingressi domum pacem illi precarentur: Et si, inquit, fuerit ibi filius pacis, requiescet super illum pax vestra: *Matt. 10.* sin autem, ad vos reuertetur. Quibus verbis satis docet quomodo Deus iustorum pro aliis preces semper exaudiat, & det eis quæ precātur. Iam & alia ratione declarari potest nihil obstare huius promissionis veritati, quòd sancti pro aliis orantes non semper illis quæ petunt impetrent. Nam si E sancti rectè orent, quæ aliis petunt, non eis petunt concedi, nisi sub implicita vel explicita conditione, quatenus scilicet eorum saluti expedit, aut diuina iustitia permittit. Magis obseruandum aliud, quod etiam circa hęc verba, dabit vobis, admonet Diuus Augustinus: Accipit, inquit, quando debet accipere. Quædam enim non negantur, sed vt congruo dentur tempore differuntur. Dat ergo semper iustis Deus quę salubriter petunt, quamuis non semper det quando dari vellent. Et hæc quidē dicta sufficiant, pro ostendēda generalis hu-

ius

ius promiſsionis aut ſimilium veritate.

Vsqve modo non petistis qvicqvam in nomine meo.]Ex his quæ circa præcedentem ſententiam dixit D.Auguſt. notat hãc ſentẽtiam dupliciter poſſe intelligi. Primò, vt ideo dicantur non petiiſſe quicquam in nomine Chriſti, quia nomen illud hactenus nõ cognouerunt, ſicut cognoſcendũ erat. Altero modo, quia in cõparatione rei quã petere debuiſſent, pro nihilo habendum erat quod petierant. Alioqui enim multa videntur prius petiiſſe Apoſtoli etiã in nomine Chriſti, quia in eius nomine dæmonia eiecerãt, & morbos curauerant. Simplicius tamẽ fuerit intelligere Dominũ ſignificaſſe abſolutè, Apoſtolos nihil catenus petiiſſe patrẽ in nomine Chriſti. Etſi enim ſpiritus immundos eiecerant, & morbos curauerant in nomine Chriſti, non tamẽ in nomine Chriſti tunc patrẽ rogabant, quem hoc nouo orãdi modo precari necdũ edocti erant. Docuit enim prius ſuos orare patrem, ſed tunc eis non tradidit hunc orandi modũ, qui tradendus ante iſtud tempus non fuerat, quãdo futurum mox erat vt nomen Chriſti, eiuſque apud patrem vis fidelibus iam manifeſtaretur.

Petite et accipietis, vt gavdivm vestrvm sit plenvm.]D.Auguſtinus illud, vt gaudium veſtrum ſit plenum, refert ad verbum, petite, & coniunctionem, vt, accipit expoſitiuè, vt ſignificetur hac parte quid velit Dominus nobis eſſe petendum, & ſit ſenſus: Hoc petite in nomine meo, vt gaudium veſtrum ſit plenum, hoc eſt, petite gaudij veſtri plenitudinẽ, quæ continget in vita futura. Hoc enim eſt quod ante omnia & maximè eſt petẽdum in nomine Chriſti, & propter quod omnia alia ſunt petẽda, quæ rectè in illius petuntur nomine. Verùm ſecundùm alios rectius ea pars refertur ad verbum, accipietis, vt cõiunctio, vt, finem denotet, & ſit ſenſus: Petite deinceps patrẽ in nomine meo, & accipietis ab eo quod ſic petitis, idq; propterea, vt gaudiũ illud veſtrum quo in me & de me gaudere cœpiſtis, ſit plenum & perfectum, dum per me omnium veſtrorũ votorũ efficimini compotes, dumq; intelligetis omnipotẽtiam nominis mei, & proinde non vanam eſſe fidẽ & ſpem quam in me collocaſtis. Secundùm hunc ergo intellectum plenitudo gaudij, de qua hic eſt ſermo, non ſolùm pertinet ad vitam futurã, in qua perfectiſsima erit gaudij plenitudo, quando tantũ erit gaudium vt ei amplius non ſit addendum: ſed etiam & maximè ad vitam præſentem, in qua fidelium in Chriſto gaudium impletur & perficitur, dũ per illum ſe vident à patre impetrare quæcunque petũt, intelliguntq; ſuæ fidei veritatem atque ſpei certitudinem. Impletur & alia ratione gaudium fidelium in Chriſto, dum accipiunt quæ in illius petunt nomine, nimirum quia accipientes Spiritum Sanctum & eius dona, (hæc enim maximè in illius ſunt petenda nomine) fortes efficiuntur contra vitia, & à conſcientiæ accuſatione liberantur, atque ob id ſpirituali replentur gaudio, quod fructus eſt ſpiritus. Hanc rationẽ indicat D. Cyrillus, ſic ſcribens: Orandum igitur eſt in nomine ſaluatoris, ſi exaudiri à patre volumus, vt accipiẽtes quæ petierimus, ſpiritali gratia repleti, & prudentiores per ſpiritum facti, aduerſus ſordidas poſsimus voluptates militare, & ita amore virtutis indies ardentiores & fortiores ad opera ſanctificationis facti, retributionis ſpe gaudeamus, & mœſtitia conſciẽtiæ criminum depulſa, gaudio Chriſti mentes noſtras

A repleamus. Subiicit autem idem de nouo iſto orationis modo, quod & ipſum hic annotare viſum eſt. Hic, inquit, orãdi modus priſcis omnino fuit ignotus, conſtituitur autem modò à Chriſto, quando emendationis tempora effulſerunt, & omne nobis bonum per ipſum abſolutè conceſſum eſt. Nam ſicut nihil à lege conſummatum fuit, ſicut iuſtitia eius imperfecta: ſic & orãdi modus mancus in ea inueniebatur. Hæc ille, explicans his verbis illud; Vſque modo non petiſtis quicquam in nomine meo.

Hæc in proverbiis, &c.]Quemadmodum in ſuperiori apud Ioannem ſermone, quem Dominus in domo habuit ſedendo, cùm iam finem

B illi imponere vellet, ſermonis obſcuritatem mitigauit, promittendo eis omnium poſtea per ſpiritũ dandam cognitionẽ: ita & iam finem facturus huius ſermonis, tollit ab Apoſtolis occaſionem triſtitiæ quã ex ſermonis poterant obſcuritate concipere, ſignificans præſenti tempori competere hanc obſcuritatẽ, inſtare autem tempus quo omnia clarius ſit illos docturus, maxime de patre, cuius ignorantia ſingulariter torquebat Apoſtolos, vt patuit in ſuperioribus. Itaque cum in his quę mox pręcedunt Apoſtolos Dominus cõſolatus ſit, nomine patris promittendo ipſum omnia eis quæ in ſuo peterent nomine, conceſſurum: nunc alia ratione etiã patris nomine eos conſolatur, promittẽdo eis illius

C per ſe claram apertamq; cognitionẽ. Cæterùm dictio prouerbiũ, ſicut & ea quæ Grȩcis eſt παροιμίαι, nõ accipitur hoc loco propriè, ſicut nec Ioannis decimo, cùm dicitur: Hoc prouerbiũ locutus eſt Ieſus quemadmodũ ibi eſt annotatum, ſed & à D.Baſilio ſcribente in initiũ Prouerbiorũ, vbi ſic habet Iano interprete: Prouerbiorum vox, apud Grȩcos parœmia, extra ſcripturȩ vſum de ſermonibus vulgatioribus vſurpatur, & de iis quæ in viis plerunq; dicũtur, œmos enim apud externos via nominatur. Vnde etiam parœmiã diffiniunt, verbũ ad viam vulgi vſu tritum, & quod à paucis ad plura ſimilia trãſſumi poteſt. Apud nos autẽ, parœmia eſt ſermo vtilis, cũ moderata obſcuritate æditus: multã quidem

D per ſe vtilitatem cõplectens, multam verò etiam in profundo intelligentiã occultans. Vnde etiam Dominus: Hȩc inquit, in parœmiis vobis dixi: venit tẽpus quando non amplius in parœmiis, ſed liberè loquar vobis; tanquam parœmiacus ſermo liberum & apertum dicendi modũ non habeat, ſed obliquè ſuam ſententiam acutioribus manifeſtet. Hæc ille. Sic & Cyrillus: Prouerbium, inquit, modò occultiorem & adumbratum ſermonem appellauit, qui cùm obſcuritate tegatur, non facilè ab audientibus capitur. Senſus ergo eſt: Hæc pro veſtro captu & temporis exigentia locutus nunc ſum vobis obſcurius, ac veluti per prouerbia, at ne vos contriſtet ſermonis obſcuritas, venit hora, id eſt, inſtat tempus, cum

E iam, id eſt, amplius non loquar vobis in prouerbiis, hoc eſt, obſcuro ſermone, ſed palam, liberè & manifeſtè annunciabo vobis de patre meo, cuius vidẽdi & cognoſcendi maximo tenemini deſiderio. Hãc autem promiſsionem quanquã perfectiſsimè Chriſtus in ſanctis adimpleat in futura vita, in qua gloriam patris dat conſpicere facie ad faciem, & euacuata ea cognitione quæ eſt ex parte, & per ſpeculum in ænigmate, ſuccedit perfecta & clara Dei cognitio: oportet tamen hoc loco intelligere à Chriſto impletam in præſenti ſeculo, partim quidem poſt reſurrectionem, cùm aperiebat illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas, & per quadraginta dies

dies apparebat eis,& docebat de regno Dei,vt dicitur Act.1.perfectius verò post missionem Spiritus Sácti,per quem eos Christus perfectiori & clariori donauit patris rerumq; diuinarum cognitione.Sequitur enim:In illo die in nomine meo petetis.Cœperunt autem Apostoli petere patrem in nomine Christi, post eius ascensioné & spiritus missionem.Dicit ergo : In illo die, id est, illo tempore, quo à me per spiritũ meũ perfectiore patris donati fueritis cognitione, ex qua & mei cognitioné perfectiorem accipietis , tunc in nomine meo petetis patrem quod modò non facitis, quòd me nõ satis cognoscatis nec patrem meum. Tunc etiam in nomine meo petetis , quia spiritus vobis suggeret orandi modum & fiduciam.

ET NON DICO VOBIS, QVIA EGO ROGABO PATREM DE VOBIS.IPSE ENIM PATER AMAT,&c.] Tertia iam ratione eos consolatur , occasione accepta à patre , estque hæc ratio omnium efficacissima.Quid enim magis consolari poterat Apostolos, quàm ꝙ intelligerent se adeo gratos patri , vt quasi intercessore opus apud illum nõ haberent, ille vltro & sponte omnia rogátibus prębiturus esset?Non negat autem se rogaturum patrem de,id est , pro Apostolis & fidelibus.Id enim contrariũ esset multis scripturis , atq; ei quod in superiori dixit sermone:Ego rogabo patrem,& alium paracletum dabit vobis ; sed dicit se modo non dicere quod prius dixit;ego rogabo patré;significans non opus esse vt sic dicat,quasi pater parũ erga eos propensus esset, & hac de causa intercessore apud eũ indigerent:quemadmodũ in hominibus, tũ demũ intercessoré aliquem quærimus apud eum à quo quid obtinere contendimus , cùm illũ aut nobis offensum aut parum amicum putamus. Orat auté Christus etiamnum patré pro nobis in cœlis,non eo modo,quo in terris prostratus pro nobis,sed potissimum quia suum corpus suaq; vulnera pro nobis representat in conspectu Dei, iuxta illud Diui Pauli in epistola ad Hebræos: Introiuit in ipsum cœlũ vt appareat nunc vultui Dei pro nobis.Sed & Apostolus Ioannes dũ postquã dixit:Aduocatũ habemus in cœlis apud Deũ patrem, Dominum nostrum Iesum Christum;subiicit:& ipse est propitiatio pro peccatis nostris , significat ideo eũ esse aduocatũ,quia ipse est ipsa propitiatio. Propitiatio autem est ratione suæ pro nobis incarnationis,& passionis,quam conspectui Dei semper exhibet iam in cœlos translatus. Atq; hác eius pro nobis intercessionem necessariã nobis esse satis significat,dum docet in nomine suo petendũ , atque patrem amare fideles non alia ratione quàm quia ipsi filium amarent,& crederent in eum.Miro ergo modo & intercessionis suæ necessitatem significat, & tamen ab ea apertè prædicanda abstinet ad maiorũ suorum consolationem,& benignitatis paternæ declarationem. Quanquam,inquit, verè dicere possem,vt aliquando dixi, ꝙ ego patrem pro vobis sum rogaturus , id tamen modo non dico , ne hinc putetis patrem vobis parum bene affectum. Ipse enim pater vltro & sponte amat vos,& proinde non poterit non vltro vobis tanquam amicis indulgere quæ petitis eum. Amat autem vos propter me qué vnicè amat,nimirum quia vos me amastis , & credidistis quòd à Deo exierim.Cæterùm quod dicit ;pater amat vos,quia vos me amastis;nõ sic est accipiendũ,quasi nostra dilectione præueniamus absolutè omnem patris erga nos dilectioné, eamque

Hebr. 9.

1. Ioan. 2.

A promereamur primi.Id enim Pelagianæ est hęresis, sed quòd dilectio nostra ratã faciat patris erga nos dilectionem,quodq; nostram dilectionem sequatur dilectio patris,quoad aliqua noua dilectionis indicia , vtpote ad exaudiendum semper nostras omnes preces,sicut dictũ est suprà circa illud:Qui diligit me,diligetur à patre meo.Aut dicit;pater amat vos quia vos me amastis,nimirũ quia amat in vobis id quod in vobis fecit,qui nihil in homine amare potest nisi quod suũ est.Sic enim hunc locũ doctè tractat D.August.Amorem,inquit, nostrum piũ quo colimus Deum,fecit Deus, & vidit quia bonũ est,ideo quippe amauit ipse quod fecit. Sed in nobis non faceret quod amaret, nisi antequam id faceret,nos amaret.Obseruandum autem Dominum

B asserere patré diligere eos nõ tantùm ob fidem,sed etiam ob dilectionem , contra eos qui solam fidem sine charitate asserunt iustificare aut ad saluté sufficere. Cùm autem dixisset ;credidistis quia à Deo exiui;vt hanc ipsorum fidem cõfirmaret, & rectam approbaret,atque ex ea fide eos etiam proueheret ad fidem eius quod toties affirmauit , se ire ad patrem,subiecit:Exiui à patre,& veni in mundũ,iterũ relinquo mundum,& vado ad patrem. In qua sententia,iterum , denotat alterum iter , non alteram mundi relictionem. Veluti primum enim iter fuit exisse à patre,& venisse in mundum:secundũ exisse è mundo, & iuisse ad patrem , vnde in duplici hoc

C itinere ipsorum terminorum ordo est inuersus,quia primum incepit à patre , & terminabatur in mundum:secundum incepit à mundo , & terminabatur ad patrem.quare patet quòd sicut illi;veni in mundum;respondet, relinquo mundum: ita illi;exiui à patre;respondet,vado ad patrem;proinde illud,Exiui à patre ; intelligendum est potissimum de exitu filij téporali,quo scilicet dicitur missus à patre ratione incarnationis,non autem de exitu eius æterno,quo ratione æternæ generationis exiuit filius à patre, quanquam huiusmodi exitus etiam hic satis includatur,quia in eo quod dicitur, ipsum cũ veniret per assumptionem humanitatis in mundũ, exiuisse à patre,includitur ipsum prius fuisse apud patrem,apud quem cùm semper manserit, nec eũ vn-

D quam reliquerit , & eo non sit inferior , non potest ab eo intelligi temporaliter exisse , nisi naturalem suam ab eo accepisset originem, quemadmodũ patet ex his quæ prius sunt dicta.

DICVNT EI DISCIPVLI EIVS: ECCE NVNC PALAM LOQVERIS, ET PROVERBIVM.] Discipuli cùm prius abiecto animo obmutuissent, & inter sese anxiè disquisissent quid esset quod Dominus diceret; modicum & nõ videbitis me , &c.nunc recreati postremis illis Christi verbis , tum ꝙ illis apertius iam significasset quomodo dixisset;videbitis & nõ videbitis, & vado ad patrem;tum quòd audirent bona multa sibi promitti,atque inter ea potissimum quòd pater eos ama-

E ret:audirent etiam se commendari ob rectã in Dominum fidem,prorumpunt in verba,sibiq; persuadent id de quo prius inter se conquirebant iã satis intellexisse , cum tamen multum illis deesset veræ intelligentię.Dicũt ergo:Ecce quod in posterum te polliceris facturum,id iam nũc pręstas. Cùm enim prius obscurè diceres & ænigmaticè ; modicum & non videbitis me , &c. nunc manifestè loqueris, & nihil obtectum dicis.Nunc ipsa re edocti scimus te scire omnia,etiam hominum arcanas cogitationes, nec opus est tibi vt quis te interroget de his quæ

discere

diſcere à te voluerit, eo quòd abſq; omni facta interrogatione ſcias quæ à te quis diſcere cupiat, præueniensq; diſſoluas quod quæritur. Nã conquirẽtibus nobis, quid eſſet prouerbium illud: Modicum & non videbitis me, &c. non interrogatus interpretatus es ea, & quieſcere feciſti mentem noſtram. Per hoc iam firmius certiusq; credimus quod ſemper de te credidimus, exiſſe te à Deo. Dei enim ſolius eſt corda & cogitationes noſſe mortalium. Ex qua explanatione patet, Apoſtolos poſtquam dixiſſent, ſcis omnia, bene ſubiunxiſſe; & non eſt opus tibi vt quis te interroget, cùm videri poſſent dicendum, & non eſt opus tibi vt aliquem interroges. Adhoc enim dicunt eum ſcire omnia, quia arcana hominum nouit, & priuſquam interrogaretur, interrogatoris nouit voluntatem, cùm nobis ſit opus interrogari ab his quos docere aliquid volumus, vt inquiſitiones eorum quibus eſt reſpondendum nouerimus. Tibi ergo, inquiunt, non eſt opus vt quis te interroget ad hoc vt ſcias quid ille ſcire deſideret, ſicut hoc eſt opus aliis doctoribus. Tibi etiã nõ eſt opus, ſicut nobis eſt opus vt te interrogemus, quo quæ ignoramus diſcamus à te qui omnia noſti.

RESPONDIT EIS IESVS: MODO CREDITIS. ECCE VENIT HORA, &c. Quoniã diſcipuli iam ſibi nonnihil placebant, Dominus, cui mos erat vbique coercere ſi quid humanæ arrogãtiæ aut fiduciæ ſenſiſſet oboriri in animis diſcipulorum ſuorum, quo planè diſcerent ſibi diffidere, retudit eam arrogantiam, quod cùm nondum intelligerent quid dixiſſet, cùm nondum perfectè & firmiter crederent, tamen ſibi vendicarent & dictorum intelligentiam & firmã in ipſum fidem. Et ipſi quidem tanquam gratiã aliquam illi præſtantes dixerunt: Ex hoc credimus quia à Deo exiſti; quòd à Deo miſſus ſis, & filius Dei ſis, ipſe verò imperfectam eorum fidem & infirmã aperit: Modo, inquit, creditis. Quod dupliciter legi poteſt, affirmatiuè ſcilicet vel interrogatiuè. Et ſi quidem affirmatiuè legatur, ſenſus eſt: Nunc quidem vt dicitis, verè creditis, ſed ecce adeſt tẽpus quo declarabitur quàm imbecilla ſit hæc veſtra in me fides. Si verò interrogatiuè legatur, vt magis eſt legendum, quòd ſic ſermo Domini ſit efficacior, ſenſus eſt: Nunc vobis vẽdicatis firmam in me fidem? An modo perfectè in me creditis? Necdum ſanè. Arguet enim & cõuincet vos tempus quod iam inſtat. Ecce enim venit hora, & iam venit. In quibus verbis prius, venit, eſt præſentis temporis: ſecundum verò, præteriti. & eſt ſenſus: Ecce iam inſtat tẽpus, nec inſtat ſolùm, ſed & iam adeſt, vt diſpergamini vnuſquiſque in propria, id eſt, in ſua, hoc eſt, vt non ſolùm omnes me relinquatis, ſed etiam vos mutuo alius alio fugientes, in locum in quo ſe tutum fore quiſque exiſtimabit, ita vt ne conſortio quidem mutuo vobis inuicẽ auxilio ſolatióque ſitis futuri, dum ſibi quiſque timebit ne alterius indicio prodatur, aut in periculũ veniat. Non ergo per propria, intelligit proprias Apoſtolorum domos, quas certum eſt Apoſtolos qui Galilæi erant, & in Galilæam non fugerunt, non habuiſſe in Iudæa, ſed appellatione propriorũ ſignificat latibula ad propriam cuiuſq; ſalutem quæſita. Alludit autẽ Dominus ad prophetiam à ſe ſuprà citatam: Percutiam paſtorẽ, & diſpergentur oues gregis. Cæterùm ne Dominus videretur conquerendo dixiſſe, & me ſolum relinquatis, quaſi indigeret eorum præſidio & ſolatio, ſubiungit: Et non ſum ſolus, quia pater mecum eſt, quaſi dicat:

A quanquam deſtituendus ſum hominum amicorum ſocietate, & vos me ſolum ſitis relicturi, nunquam tamen ſum ſolus, quia ſemper pater mecum eſt, qui vnus mihi pluris eſt quàm omnium hominum ſocietas, præſidium & ſolatium.

HÆC LOCVTVS SVM VOBIS, VT IN ME PACEM HABEATIS, &c. His iam Dominus concludit ſermonem hunc magnum & prolixum, quem à cœna habuit partim ſedens, partim ſtans. Hæc, inquit, omnia quæ modo dixi, locutus ſum vobis vt credentes iſtis habeatis pacem in me. Ad hoc enim valent omnes prædictæ promiſsiones, conſolationes & adhortationes, vt &
B inter ſeſe mutuo pacem haberent in Chriſto, concordes in fide & dilectione Chriſtiana, & in ſeipſo quiſque tranquillã haberet in Chriſto mentẽ, quam aduerſitates & tentationes obuenturæ non perturbarent, propter fidem & ſpem in Chriſtum ex prædicto ſermone conceptam. Vt autem intelligerent quare dicat, pacem in me, & non putarent per hanc pacẽ ſe liberos eſſe ab omni tumultu & malo, ſubiecit: In mundo preſſurã habebitis; quaſi dicat: Non dico abſolutè vt habeatis pacẽ, ſed vt habeatis pacem in me. In mundo enim non habebitis pacẽ, ſed preſſurã & afflictionẽ, nõ ſolùm nunc quãdo patiar, verumetiam quandiu fueritis in mundo. Ne autem
C hinc turbarentur, eos erigit, dicens, ſed confidite, id eſt, bono ſitis animo, ego vici mundum, vnde & vos ſi in me manſeritis, facilè per me mũdum deuincetis, maximè cùm ſemel à me ſit deuictus. Duplici ergo nomine per illud quod dicit: ego vici mundũ, fouet diſcipulorũ fiduciam. Primò, quia bona ſpes eſt proſtratum ſemel hoſtem poſſe denuo ſuperari, & regno aliquo ſuperato ab exercitus principe, animoſi redduntur milites ad debellãdas eius aliquas partes. Secũdò, quia cũ Chriſtus ſit ſuorum caput, per ipſum etiã poſſunt facilè id quod ipſe prior fecit, quotquot fiduciam collocant in ipſum. Itaque & à ſuæ victoriæ exemplo, & à ſuo in ipſis auxilio fidentiores eos facit. Dicit autem Dominus ſe viciſſe
D mundum, tũ quia eatenus contra omnes mundi machinationes fortiter dimicauit, dæmone cũ omnibus ſuis ſatellitibus, Iudæis infidelibus, nihil cõtra eum præualente, ſed per opera & doctrinam ipſius ſuperato & cõfutato: tum quia iamiam per paſsionem ſuam, mortem & reſurrectionem, diaboli & omnium mundanorum vires erat fracturus, vt non ſolùm nihil amplius poſſent contra ſe, ſed nec prçualere omnibus qui ipſi firmiter fide & dilectione adhærerent. Dicit autem, vici, quanquam victoria hæc per paſsionem erat plenè conſummanda, eo quòd paſsio iam erat inchoata, & iamiam victoria erat cõſummãda. Deinde quia poſt ſuã paſsionẽ, in omnibus tentationibus quæ fidelibus poterant oc-
E currere, voluit eos muniri ea cogitatione qua cogitarent à ſuo Domino mundum victũ, neceſſariò debuit dicere per prçteritum: Confidite, ego vici mũdum. In mundi autem nomine intelligitur diabolus cum omnibus qui ei adhærẽt, per quos ſicuti Chriſtum oppugnauit, ita & omnes iuſtos oppugnare nõ ceſſat. Oppugnat autẽ duobus potiſsimũ modis, nempe per voluptatũ aliorumque huius mũdi bonorũ illecebras, quomodo oppugnãtẽ ſe diabolum Chriſtus vicit in deſerto poſt ieiuniũ quadragenarium: & ſecundò per apertas perſecutiones & afflictiones, quomodo deinde Chriſtũ oppugnauit diabolus maximè in paſsione, quale oppugnationis genus hîc indicatur, dum dicitur: In mũdo preſſuram

habeb

habebitis. Hanc mundi victoriã, quã hic Dominus suis per se promittit, etiã Ioan. in Epistola sua 1. tribuit fidelibus per Christum. Nam cap. 4. dicit: Vicistis eum, quoniam maior est qui in vobis est, quàm qui in mundo. Et ca. 5. Omne, inquit, quod natũ est ex Deo, vincit mũdum, & hęc est victoria quæ vincit mundũ, fides nostra. Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniã Iesus est filius Dei? Ex A his autem Christi nouissimis verbis, discendum nobis præter hoc quòd iustorum sit in mũdo affligi, etiam illud, quo fine Christum in scripturis debeamus audire loquentem nobis, nempe vt quandoquidem in hoc mundo pacem habere nec possumus, nec expedit, in ipso pacem habeamus cordis, qua huius mundi mala & toleremus nõ molestè, & superemus fortiter eius prę́sidio confisi & adiuti.

ORATIO IESV AD PATREM. Ioannis 17. CAP. CXXXVI.

Hæc locutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum dixit: Pater venit hora, clarifica filium tuũ, vt filius tuus clarificet te, sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, vt cognoscãt te solum Deum verum, & quẽ misisti Iesum Christum. Ego te clarificaui super terram, opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam, & nunc clarifica me tu pater apud temetipsum, claritate quam habui priusquam mundus esset, apud te. Manifestaui nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo: tui erant & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt quia omnia quæ dedisti mihi abs te sunt, quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt & cognouerunt verè, quia à te exiui: & crediderunt quia tu me misisti. Ego pro eis rogo. Nõ pro mũdo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & clarificatus sum in eis. Et iam nõ sum in mũdo, & hi in mũdo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut & nos. Cùm essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodiui, & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, vt scriptura impleatur. Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis. Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo: non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est. Sicut tu me misisti in mũdum, & ego misi eos in mundum. Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis autem rogo tantùm, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorũ in me: vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus quia tu me misisti. Et ego claritatem quã dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus. Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnũ, & cognoscat mũdus, quia tu me misisti, & dilexisti eos sicut & me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecũ, vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi. Pater iuste, mundus te non cognouit: ego autem te cognoui, & hi cognouerunt quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, vt dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

HÆC LOCVTVS EST IESVS, &c.] Post B adhortationem, prę́monitionem & consolationem discipulorum, restabat vt abiturus Dominus, suosque relicturus, eos pro more boni patrifamilias Deo commendaret, ad quem quamuis ipsi opus non esset oratione, nunc tamen, vt & aliâs, orationem eamque ardentem & prolixam habuit, vt & per eam discipulis testatam faceret suam erga ipsos dilectionem, curam & prouidentiam, eorumque in se atque in Deum patrem fiduciam confirmaret, simul etiam vt suo exemplo omnes doceret C prædicatores, doctores, & consolatores, doctrinæ & consolationi exhibitæ subiicere preces ad Deũ, quibus condiatur & efficax fiat exhibita doctrina & consolatio. Oraturus autẽ Dominus oculos subleuat in cœlum, vt & ipso corporis habitu ardens salutis suorum desiderium insinuaret, atque suo itẽ exemplo doceret quo habitu corporis nobis sit orãdum, oculis scilicet corporalibus in cœlum sublatis aliquando, vt hoc ipso mens moneatur, terrenis abstracta cogitationibus, tota ferri in Deum. D Alibi verò Dominus, potissimum dum solus orabat, procidit in faciem, suo nobis exemplo commẽdans, deiectionem animi & cordis contritionem tempore orationis seruandam, & in priuatis secretisq; orationibus, etiam ipso corporis habitu exhibendam, ad fouendam cordis depressionem. Cæterùm pręsens hęc Christi oratio tribus potissimũ constat partibus. Imprimis enim orat pro sua patrísque gloria & clarificatione, secundò pro discipulis, ac tertiò pro fidelibus cæteris qui per illos erant credituri, ordinem sane seruans conuenientissimum. Nam, inquit Cyrillus, quemadmodũ bene agere non ad nostrã, sed ad Dei gloriam debemus, sic quum orandi tẽpus adest, gloria primò Dei petenda est. Hoc enim pacto orare nos docuit, dũ in orationis, quã discipulos docuit, initio dicere iussit: Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomẽ tuum. Dicit ergo: Pater venit hora, id est, iam adest tempus à te prædefinitum pro filij tui glorificatione. Clarifica ergo filium tuum. Porro pater qui filium iam hactenus clarificauerat per admirãda miraculorum opera quæ per illum ædiderat, per suum in Iordane testimonium, aliisq; modis, vlterius iam ipsum erat clarificaturus, imprimis per prodigia & admiranda signa quæ tempore passionis sunt ædita: deinde per ipsius resurrectionẽ: postea per ascensionem: ac postremùm per missionem spiritus, qui toti orbi nomen Christi reddidit gloriosissimum. Quę omnia includere clarificationẽ quã nunc Dominus precatur, sed maximè eam quæ erat per ascẽsionẽ & sessionẽ in dextera patris, patet ex eo quod mox dicit: Clarifica me tu pater apud temetipsum claritate quam habui priusquam mundus fieret. Huiusmodi enim Christi clarificatio cœpit quidem in morte ipsius & resurrectione, sed cõsummata est

in ascẽsione,& quæ hanc secuta est, spiritus missione,omniumq; gentium fide. Eam ergo sui clarificatione hic maxime precatus est,quã insinuauit suprà toties dicens Apostolis;vado ad patrem,& ille me clarificabit. Dupliciter autẽ pater filiũ clarificauit. primùm, claritatem aliquã & gloriam ei addendo, quod fecit donando eum corporis immortalitate, atq; humanã eius naturã in cœlos subleuando ad sessionẽ in dextera sua:secũdò, claritatẽ ipsius per Apostolorũ prędicationẽ & spiritus efficaciã hominibus manifestãdo,quo solo posteriori modo Deus clarificatur aut glorificatur apud homines. Claritati enim Dei in sua natura nihil potest addi, sicut nec demi. Vt autẽ intelligeremus ipsum nõ petere suã gloriã,nisi propter gloriã patris, subiecit, vt filius tuus clarificet te. Vbi Græcis additur cõiunctio nõ otiosa;vt & filius tuus clarificet te. Quod nõ sic est accipiẽdum,quasi vicissim pater filiũ, ac deinde filius patrẽ esset clarificaturus,sed quòd per gloriã filij etiã clarificãdus esset pater, gloriæ eius autor & consors: Si tamẽ Dominus cum dicit:clarifica filium tuũ;intelligatur tantũ precari eam claritatem quam pater ei cõtulit, resuscitãdo eũ & sublimãdo eum in suã dexterã,iam rectè intelligitur, Dominũ precari suam claritatẽ,vt ipse clarificatus deinceps clarificet patrem. Postquã enim resurrexit & ascendit in cœlos, tum per missum Apostolis spiritum, nomen patris clarum fecit in vniuerso mundo. Sic sanè intellexit Diuus Augustinus scribens hoc modo in istum locum: Si tantũmodo mortuus fuisset filius,nec resurrexisset,proculdubio nec à patre clarificatus esset, nec patrem clarificasset:nunc autem resurrectione clarificatus à patre,resurrectionis suę prædicatione clarificat patrem. Hoc quippe aperit ordo ipse verborum:Clarifica, inquit, filium tuum, vt filius tuus clarificet te;tanquam diceret:Resuscita me,vt innotescas toti orbi per me. Hæc ille.

Sicvt dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne qvod,&c. Pars hæc satis est obscura, cuius vt genuinam assequamur intelligentiam, sciendũ imprimis, quod in illo:vt omne quod dedisti ei,det eis vitam æternam; (quam partem nouè admodum exponit Caietanus)relatiuum, eis, refertur relatione secundùm rem ad,omne quod dedisti ei, quod ponitur absolutè & sine regẽte dictione, & est sensus;vt omnibus eis quos dedisti ei det vitam æternam. Est ergo in hac locutione phrasis quædam Hebraica,qualis est

Psal.11. & in illo Psalmi:Dominus in cœlo sedes eius.pro, Ipsius Domini sedes est in cœlo. Iam coniunctio, vt,cùm dicitur,vt omne quod dedisti ei,&c. secundùm Cyrillum & alios quosdam refertur ad illud, Clarifica filium tuũ,vt filius tuus clarificet te;vt sit sensus & ordo iste: Clarifica filium tuum,vt filius tuus clarificet te, vt sic omnibus illis quos dedisti ei det vitam æternã,sicut dedisti ei potestatẽ omnis carnis. Rectius tamen secundùm alios refertur ad, sicut dedisti, vt significetur finis propter quẽ pater filio dedit potestatẽ omnis carnis. Et est sciendum, quòd coniunctio,sicut,non est hic accipienda vt similitudinẽ denotet,sed potius vt denotet rationem ob quam filius debet patrem clarificare. vnde Euthymius admonet, sicut, positum pro quia. Græcis enim non est ὡς, sed καθώς quod propriè est, iuxta quod,vel ea ratione qua. Sensus ergo est:Da vt filius tuus clarificet te, eo quòd dederis ei potestatẽ omnis carnis,ad hoc vt det vitã æternam omnibus quos dedisti ei. Ad cõplexionem autẽ huius rationis oportet etiam adiungere quod Dominus subsumendo subiecit: Hæc est autẽ vita æterna,vt cognoscant te,&c. Hac enim sentẽtia etiam adiuncta hic resultat sensus:Quãdoquidẽ ô pater dedisti filio potestatẽ omnium hominum, ad hoc vt electis omnibus daret vitã eternã, & vita æterna consistit in tui cognitione,ideo da vt filius tuus clarificet te, hoc est,clarũ te & cognitũ faciat omnibus quos dedisti ei. Dictũ est autẽ,potestatẽ omnis carnis, pro potestate in omnẽ carnem,hoc est, in omnes homines,aut in omne hominũ genus. Caro enim synecdochicè ponitur,vt & aliâs,pro homine. Hanc autẽ potestatẽ pater filio dedit secũdùm eius diuinitatẽ, generando eum ab æterno:secũdùm humanitatem verò eius,quod magis facit ad propositũ, dedit ei, cum humanã naturam in ipso coniunxit diuinitati. Tunc enim hominẽ illum cõstituit Dominum omnium hominũ,in quos eatenus sibi diabolus imperium & potestatẽ vindicauerat, & ad hoc eum constituit Dominũ,vt electis à morte & diaboli tyrannide ereptis daret vitam æternã. Hanc autem potestatem etsi Christus homo ab initio suæ natiuitatis accepit ad saluandũ homines, tum primùm tamen eã exeruit,cùm sua prędicatione & miraculis quosdam ad se cœpit trahere,& perfectius, cùm iam in cœlos assumptus, per spiritum à se missum totũ ad se traxit mundũ,diabolũ sua spolians potestate quã prius habebat in homines:sicut & Dauid potestatẽ quidẽ & ius imperij in populũ Dei accepit ab ea die qua in regẽ vnctus fuit à Samuele,suam tamen potestatẽ non ostendit,nec ea vsus est,nisi post mortem Saulis,& cùm primùm à tribu Iuda,ac deinde à reliquis tribubus in regem receptus esset, & pro rege habitus. Cęterùm per,omne quod pater dedit filio; significantur electi à patre & prędestinati ab æterno, quos in sequentibus aliquoties sibi datos dicit Dominus. Hi enim soli sic dati sunt filio, vt nullum in illos ius habiturus esset diabolus, sed transirent in regnum Christi, mẽbra illius effecti, ac illi cohæredes & cõparticipes vitæ æternæ. Hos autem significat per neutrum genus, dicens:omne quod dedisti ei.sicut & Ioannis sexto dixit de eis: Omne quod dat mihi pater,ad me veniet;vt generalior esset sermo, & comprehenderetur plenius omne hominum genus inter electos.

Hæc est avtem vita æterna, vt cognoscant te solvm verum devm.] Frequenter Dominus loquitur de vita æterna,nõ solùm secundùm eam rationem qua habetur in cœlis post hanc vitã,sed etiã secundùm eũ modũ quo ex parte habetur in hac vita,vt cum dicit:Qui manducat meã carnem,& bibit meum sanguinẽ,habet vitam æternam.& : Qui credit in me, habet vitam æternam. Sic ergo & in proposito loquitur de vita æterna, vt communis est & huic & futurę vitæ. vnde nõ dicit,hæc est vita æterna,vt videant te,sed vt cognoscant te. Vita enim æterna inchoatiuè & imperfectè hic habetur cognoscendo Deum per fidem:habetur autem in cœlis perfectè, cognoscendo Deum per visionem. Loquitur autem Dominus de tali proculdubio cognitione Dei,quæ viua sit, & Dei etiam dilectionem adiunctam habeat. vnde Ioannes: Qui, inquit, dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est, & veritas in eo non est. Et quoniam hoc loco in Dei cognitione vita æterna consistere dicitur, hinc colligit D. Thomas, beatitudinem hominis in patria essentialiter consistere in actu intellectus, & non

non in actu voluntatis, hoc est, in visione Dei, non autem in fruitione Dei aut delectatione ex præsentia Dei. Quod & huiusmodi probat ratione: Beatitudo est consecutio vltimi finis & optimi boni, consequimur autem Deum per hoc quod fit præsens nobis per actũ intellectus, in illo ergo essentialiter & primò consistit hominis beatitudo. Delectatio autem, qua voluntas in adepto vltimo bono iam quiescit, consecutiuè se habet ad visionem Dei qua optimum bonum assequimur & apprehendimus, igitur in ea beatitudo consecutiuè consistit, non autem essentialiter. Sanè Aristoteles naturali motus ratione 10. Ethicorum constituit beatitudinem hominis in speculatione optimi speculabilis. Per Ieremiam item loquens Dominus, idem quod hac sententia significauit, fœlicitatem scilicet hominis in nullo alio consistere quàm in Dei cognitione: Non glorietur, inquit, sapiens in sapientia sua, & nõ glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur diues in diuitiis suis, sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me. Cæterùm quoniam de patre hic dicit Dominus: vt cognoscant te solũ verum Deum; Arriani hinc colligebant filium non esse verũ Deum, sed tantùm esse & dici Deum propter eximiã quandam diuinæ naturæ prę aliis omnibus creaturis participationẽ, contra tamen apertam scripturam 1. Ioan. 5. vbi etiam filius dicitur verus Deus: Vt, inquit, simus in vero filio eius Iesu Christo. Hic est verus Deus, & vita æterna. Sed & in præsenti loco satis significatur filium etiam esse verum Deum. Nam cùm in ipsius cognitione etiã dicatur consistere vita æterna, sicut in cognitione patris, & vita æterna necessariò solùm sit in summo bono & vero Deo, consequitur etiam filium, verum esse Deum, vt qui æternę vitę sit largitor. Itaq; D. Augustinus quo hunc locum eripiat Arrianis, hunc facit verborũ istorum ordinem scribens super Ioannẽ, vt te & quem misisti Iesum Christum, cognoscant solum verum Deum. Verùm huc non est necesse confugere, sed dicendum dictionem, solus, hic tantùm excludere ea quæ extra patris sunt naturam, & ab ipso sunt res diuersæ, additamq; ad distinguendum patrem à falsis & solo nomine diis, non autem ad distinguendum ipsum à filio & spiritu sancto. Quomodo enim excludi posset filius, cũ filius sit in patre, & vnũ sit cum eo? Non enim cùm dicimus solum hominem intelligere, excludimus animam hominis quæ est in eo. Obseruanda igitur hæc Theologorum regula, quòd dictio exclusiua addita alicui in diuinitate personæ, non excludit alias personas, dum sermo est de his quæ sunt Deo essentialia, eo quòd omnibus personis vna sit eademq; natura. Sic de patre dicit Paulus: Qui solus habet immortalitatem. &: Regi seculorum immortali, inuisibili, soli Deo honor & gloria. Secus est cùm sermo est de his quę pertinent ad proprietatẽ alicuius personæ, vt cùm dicitur; Solus pater in diuinitate generat, solus filius generatur. Ibi enim dictio exclusiua addita est ad distinctionem aliarum personarum.

Iere.9. *1.Tim.1.*

EGO TE CLARIFICAVI SVPER TERRAM, OPVS CONSVMMAVI, &c.] Petierat à patre clarificari, nunc ergo iustam esse suam declarat petitionem, meritoq; se in eo quod postulauit exaudiendum, eo quòd secundùm præceptum patris, ipsum iam prius clarificasset. Clarificasse autem, hoc est clarum & gloriosum effecisse se dicit patrẽ, quòd eum sua prędicatione, miraculis, & conuersatione hominibus clarũ reddiderit. vnde A addit; super terrã. Nam in cœlis clarificatus iam erat ab initio suis angelis. Apud homines autẽ etsi in Iudęa ex parte aliqua cognitus esset Deus, non tamen adeo clarè atq; celebriter sicut per Christi in mundum aduentum, per quem factum est vt Dei bonitas, potentia atque natura magis innotesceret hominibus, agnosceretúrque in diuinitate esse aliquem qui pater esset, & aliquem qui filius. Hinc subiicit: Opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam. Loquitur autem non de omni opere à patre sibi iniuncto, (necdũ enim omnia consummauerat, quia necdũ compleuerat hominum redemptionem B per instãtem mortem perficiendã) sed de opere eatenus sibi iniuncto, de opere scilicet prędicationis Euangelicę, atque in genere de opere quouis quo vsq; ad illud tempus per ipsum patris nomen erat glorificandũ, & manifestandum hominibus. D. Augustinus tamen volens omnino vniuersaliter istud accipi dictũ, aut de opere redemptionis istud peculiariter dictum, ad quod potissimum fuit Dominus missus, putat prophetico more pręteritum positum pro futuro, vt intelligatur se dicere consummasse, quia se breui illud cõsummaturum nouerat. Idem cùm dicitur: Ego te clarificaui super terram, pręteritum pro futuro positum existimat, hac ratione, C quia alioqui significabitur clarificationẽ patris factam à filio super terram, pręcedere clarificationẽ filij à patre efficiendam, cùm prius significauerit Dominus clarificationem filij præcedere clarificationem patris, dicens: Pater clarifica filium tuum vt filius tuus clarificet te. Proinde vt idẽ hic significetur quod ibi, putat hunc esse sensum: Ego te clarificabo super terram, opus consummabo quod dedisti mihi, itaq; vt id efficere possim, & ego te vicissim clarificẽ, clarifica me nũc ea claritate, &c. Verũ vt illud: opus cõsummaui; simplicius accipitur secundùm modũ prius dictũ, ita nec ob illam Augustini rationem necesse est verbũ, clarificaui, accipere pro futuro positũ. Clarificauerat enim modo prædicto D filius patrem, atq; ob id à patre vicissim erat clarificandus: hæc autẽ filij clarificatio rursum in patris erat cessura clarificationem maiorẽ. vnde dixit; vt filius tuus clarificet te. Exposita itaq; causa ob quã meruit petitam assequi clarificationẽ sui, infert rursum priorem petitionem, addens & desideratæ à se suæ clarificationis modum. Et nunc, inquit, hoc est, nunc ergo vicissim etiã tu clarifica me apud te ea claritate quã habui apud te, priusquam mundus fieret. Circa quę verba occurrit quęstio quomodo Dominus petat clarificari nunc ea claritate quã olim habuit ante mundi cõstitutionem. Nam secundùm humanam naturã, secundùm quam adhuc erat clarificandus, non potuit habere eam claritatẽ quam E secundùm diuinitatẽ habuit apud patrẽ ante mundi constitutionẽ. Secundùm diuinitatẽ autem semper habuit, nec vnquã amisit eam quã habuit claritatem ante mundi constitutionem. Itaq; D. Augustinus intelligit Dominũ hic loqui nõ de claritate & gloria, quã re ipsa habuerat ante mũdi creationem, sed quã habuit in Dei prædestinatione: ratione cuius in Apocalypsi agnus dicitur occisus ab exordio mundi: & Paulus Deũ nos dicit elegisse in Christo ante mundi cõstitutionem. Secũdùm hunc ergo intellectũ precatur Christus eam sibi homini gloriã à patre exhiberi re ipsa, quã apud patrem ante mũdum conditum habuit in eius prędestinatione, hoc est, ad quam olim eum pater prędestinauerat, ordi-

Apoc.5. *Ephes.1.*

nans ſe per meritum paſsionis humanam naturam à verbo aſſumptam ſubleuaturum ſuper omnes angelos vſque in dexteram ſuam. Alij quidam, ſecundùm quod intellexiſſe videtur D. Hilarius lib. 3. de Trinitate, intelligunt Dominum precari ſibi ſecundùm humanitatẽ dari eam claritatem, quam ſecundùm diuinitatẽ habuit etiam ante mundum conditum, non quòd eandem omnino aut æqualem humanitati ſuæ dari voluerit, ſed quòd ſimilẽ, vt ſicut ab æterno quatenus Deus apud patrem immortalis fuit, & in dextera eius ſedens: ita & ſecundùm hominẽ immortalis efficeretur, & ad dexterã Dei exaltaretur. Verùm ſimplicius fuerit intelligere Chriſtum precari ſibi homini omnino eandem dari claritatẽ & gloriam, quàm quatenus verbum re ipſa habuit ante mundum, non quòd humanitas Chriſti eius gloriæ eſſet capax, ſed quòd ſuæ perſonę quæ iam ſimul erat homo & Deus, vellet in humana etiam natura dari eam gloriam, quam eatenus tantùm habuit in diuina natura, hoc eſt, vt qui hactenus ſolùm quatenus verbum habuit gloriam diuinitatis, iam eandẽ etiam haberet quatenus verbũ caro, aut quatenus homo Deus. Sic enim oportet intelligere quòd Paulus dicit Chriſto pro ſua humiliatione & obedientia datum nomẽ quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine eius omne genu flectatur, quod proculdubio eſt nomen & gloria diuinitatis. Tunc ergo perſona Chriſti, quę ſimul homo erat & Deus, in humana natura quę illo tempore erat adhuc in ignominia & crucifigenda, accepit illam claritatẽ quam in diuina natura habuit ab æterno, quando humana natura immortalitate donata eſt, & in cœlum ſublata, & per cõiunctionem ſui cum diuina natura in vnitatem perſonæ, eiuſdẽ cum illa gloriæ conſors effecta, ita vt & ab angelis, & ab hominibus perſona illa quę homo erat, Deus agnoſceretur, coleretur & adoraretur. Quanquam enim perſona Chriſti quæ homo erat, ab initio incarnationis habuerit claritatem & gloriam diuinitatis, quia ſimul etiam fuit Deus, tamen per aſcenſionem nouo quodam modo humana natura in Chriſto, aut Chriſtus homo eam cœpit habere, quãdo humana natura exuta mortalitate in tantam ſublata eſt gloriam, qua re declaratum eſt ipſam in vnitatem perſonæ cum verbo & filio Dei coniunctam, ſicq; effectum vt ab angelis ſimul & hominibus homo ille Deus agnoſceretur, & tanquã Deus adoraretur. Duo ergo includuntur in clarificatione illa quam hic ſibi à patre impendi filius poſtulat. Primò, quòd per humanæ naturę exaltationem declaretur homo ille verus etiam eſſe Deus. Secundò, quòd ea ratione efficiatur, vt eum angeli & homines tanquam Deum habeant, colant, & adorent. Sic & intelligendum eſt ꝙ per aſcenſionem Chriſtus dicitur ſublatus in dexteram patris, quódque ei dicitur datum nomen quod eſt ſuper omne nomen. Cæterùm cùm Chriſtus dicit: opus conſummaui, quod dediſti mihi vt faciam; verbum, dediſti, ſimpliciter poteſt accipi poſitum pro commiſiſti & iniunxiſti, quomodo vulgariter dicere ſolemus ab aliquo datum alicui quippiam vt faciat, quod ei ab illo iniunctum eſt & cõmiſſum. Diuus Auguſtinus tamen ſubtilius intelligit eo verbo ſignificatã Dei gratiam operantem in homine quicquid homo boni facit. Non ait, inquit, iuſsiſti, ſed dediſti, vbi commendatur euidens gratia. Quid enim habet quod non accepit, etiam in vnigenito humana natura? An non accepit, vt nihil mali, ſed bona faceret omnia, quando in vnitatem perſonæ ſuſcepta eſt à verbo, per quod facta ſunt omnia?

Philip. 2.

MANIFESTAVI NOMEN TVVM HOMINIBVS QVOS DEDISTI MIHI &c.] Exponit iam & declarat Dominus quid ſit quod dixit: Ego te clarificaui ſuper terram. Quod enim dixit: Ego te clarificaui; exponitur per illud: Manifeſtaui nomen tuum. Sic enim clarificatur Deus, cùm nomen eius, hoc eſt, bonitas eius, potentia, diuinitas, & alia quæ ei competunt, manifeſtantur. Quod verò dixit, ſuper terram, declaratur per illud, hominibus quos dediſti mihi de mundo. Quoniam enim multi erant homines qui claritatem & nomen Dei patris per Chriſti prædicationem & opera agnoſcere noluerunt, cùm prius dixerit generaliter ſe clarificaſſe patrem ſuum ſuper terrã, nunc reſtrictius dicit ſe manifeſtaſſe nomen eius hominibus non quibuſlibet, ſed ſibi à patre datis de mundo, hoc eſt, è mundanorum hominum conſortio & perditorum numero abſtractis & electis, ſignificans ſe proinde patris ſui voluntatem adimpleuiſſe, eo ꝙ nomen eius illis manifeſtauerit quibus ille nomen ſuum voluit manifeſtari. Notat autem potiſsimùm Apoſtolos, vt ex ſequentibus patet, quos quare ſibi datos dicat declarat per ſequentia, cùm dicit: Tui erant; non ſolùm ratione creationis (ſic enim omnes homines illius erant) ſed potiſsimùm ratione prædeſtinationis ab æterno, per quam illi non pertinebant ad mundum & perditorum hominum numerum, ſed inter filios Dei erant aſſcripti. Hoc eſt ergo quod dicit: Ex tua prædeſtinatione ab æterno non erant de hoc mundo, ſed erant tui, & quia erant tui, ideo vt per me ſalui fierent, eos è mundo ſegregatos mihi dediſti, cui commune eſſe voluiſti quicquid tuum erat. Dediſti autem, dum tua æterna prædeſtinatione mihi eos deputaſti, dumq; tua vocatione & gratia eos ad me traxiſti. Cæterùm vt oſtenderet hos non fruſtra ſibi datos à patre, ſiue vt declararet verũ eſſe quod dixit ſe nomen patris illis manifeſtum feciſſe, ſubiicit: Et ſermonẽ tuum ſeruauerunt, hoc eſt, ſermonem & doctrinam non tam meam, quàm tuam, vtpote quam ex te & tuo nomine illis tradidi, non vt alij abiecerunt, ſed receperunt, receptúmque conſtanter tenuerunt. Id verum eſſe declarat per ſequentia, cùm dicit: Nunc cognouerunt quia omnia quæ dediſti mihi, abs te ſunt. Atque id rurſum per ſequentia manifeſtat dicens, quia verba quæ mihi homini dediſti aliis prędicanda, dedi eis, nihil extra præſcriptum docens, & ipſi ea verba acceperunt tanquam abs te profecta, vnde & verè cognouerunt quòd à meipſo non venerim, ſed quòd à te exiui, hoc eſt, crediderunt quòd tu me miſeris in mundum ad prædicandum. Vt enim ſignificaret Dominus de quali cognitione locutus ſit, cùm dicit: Cognouerunt verè quia à te exiui, nempe quòd non de cognitione euidenti, ſed de cognitione fidei, & vt etiam ſignificaret quid ſit; à te exiui; ſubiicit, & crediderunt quia tu me miſiſti.

EGO PRO EIS ROGO, NON PRO MVNDO, SED PRO HIS.] Poſt orationem pro ſe factam, & cõmendationem ſuorum ſubintroductam, oportunè iam etiã ſubiungit orationẽ pro ſuis, idq; non ꝙ de patris ſui dubitaret voluntate, ſed verum ſe hominẽ declarans, & oratione ſua mœſtos diſcipulorũ animos erigere & in fiducia cõfirmare volens: Ego, inquit, pro eis rogo; quaſi dicat: Et quoniã hi quibus nomen tuum manifeſtaui, tam variis nominibus

minibus tibi meritò debent esse cõmendati, népe quia tui erant, quia eos mihi de mũdo dedisti, quia sermoné tuum receperunt & tenuerunt, credentes me à te missum, ideo etiã pro eis rogo. Vnde subiicit: Non pro mundo rogo, hoc est, hominibus mundanis & perditis, sed pro his quos dedisti mihi. Quod auté sequitur, quia tui sunt, potest referri vel ad id quod proximè præcedit, pro his quos dedisti mihi, vt intelligatur reddi ratio quare pater illos filio dederit. Quia enim patris erant, & pater omnia sua filio facit communia, ideo illos filio dedit. Vel potius illud refertur ad illud: Ego pro eis rogo, vt reddatur ratio cur pro eis peculiariter oret, & non pro mũdo. Triplicem enim causam videtur hic insinuare Dominus suæ pro illis ad patrem orationis. Primũ, quia patris erant. Secundò, quia clarificatus erat in eis, propterea ꝙ magnam aliquã & eximiam de ipso habebãt existimationẽ, credentes ipsum esse filiũ Dei & Messiam, vnde idonei erãt per quos per vniuersum orbẽ etiam apud alios clarus fieret. Tertiò, quia cùm iam ipse mundũ erat relicturus, & ad patrẽ iturus, illi adhuc in mundo erant permansuri, vnde nõ per seipsum, sed per illos clarificãdus erat deinceps apud alios, nec per ipsius corporalẽ, vt hactenus, seruandi erant pręsentiam, sed Dei spirituali indigebãt custodia & cura. Illud aũt: Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt; obiter inter rationes suę pro Apostolis peculiaris orationis interiectum est, ad obuiandũ quæ obiici poterant quæstionibus. Quoniã enim dixerat eos qui sibi à patre dati erant, esse patris, quęrere quis poterat, quomodo patris sunt si tibi ab illo sunt dati? ideoq; subiicit, Et mea omnia tua sunt. Et quoniã eos qui patris erant sibi à patre datos dixit, existimare quis poterat eos aliquãdo ab eius principatu fuisse alienos, & ex varia patris possessione hos singulariter ipsum à patre nuper suscepisse, ideóq; addidit, & tua mea sunt. Hoc est ergo quod dicit Dominus: Nõ pro mundo pater, sed pro his quos è mũdo segregatos mihi dedisti, te peculiariter rogo, idq; variis nominibus. Primũ, quia tui sunt, vnde peculiarẽ illis curã debes. Neq; verò mirari quis debet ꝙ tuos adhuc esse dicã quos mihi à te datos cõfiteor, sicut nec suspicari quis debet quędã tua à te sic mihi data, vt nuper mea esse cœperint, aut vt quædã tibi propria seruaueris, eo ꝙ dicam hos tuos te mihi dedisse. Omnia enim mea tua sunt, quia sic à te omnia quæ habeo accepi, vt tamẽ à te illa non alienaueris: & rursum omnia tua mea sunt, vt nihil tibi propriũ seruaueris, sed per naturæ cõmunicationem omnia etiã tua mihi feceris cõmunia. Iam & ideo pro illis peculiariter te oro, quia iam ex aliqua parte glorificatus sum in eis, eo quòd me Christum agnoscant, vnde ipsorũ erit ad id adlaborare, quo & in aliis electis per orbẽ dispersis glorificer. Accedit his, quòd me iamiã hinc discessuro, eósq; relicturo per quem hactenus protecti sunt & seruati, ipsi adhuc in mũdo hoc maligno sunt permãsuri, propter quod tua illis protectione & custodia singulariter opus est, vt in eo quod esse cœperunt persistant, & munus quod illis post me incũbit, difficile sanè, obire rectè valeãt. Dicit autẽ Dominus: Iã non sum in mũdo; quia iamiam imminebat tẽpus, vt transiret ex hoc mundo ad patrem, & iam passionem suam post exitum Iudæ auspicatus, veluti in itinere erat quo pergebat ad patrem, ad quem per crucem & passionem pergebat, vnde veluti exponens quomodo se dicat iã non esse in mundo, subiicit, & ego ad te venio.

A PATER SANCTE SERVA EOS IN NOMINE TVO QVOS, &c.] Post causas peculiaris suæ pro illis orationis, aperit nunc quid eis petat. Et primùm, quoniam eos erat secundùm pręsentiam relicturus corporalem, petit eorum custodiam & seruationem. Non simpliciter autem nunc patrem appellat, sed oportunè adiecit epithetum, sancte, vt quoniam mox sanctificationẽ suorum erat postulaturus, omnis eum sanctitatis declararet autorẽ. Serua, inquit, eos ab omni malo, serua eos in bono quód amplexi sunt. Serua, inquam, eos per nomen tuum, hoc est, per tuam virtutem & bonitatem, quos dedisti mihi. Frequenter autem eos si-
B bi datos dicit à patre, vt discant quod patri placeãt & curæ sint, quodq; non vt alienus veniens eos seduxerit, & ad se traxerit, sed vt proprios acceperit. Hoc verò loco oportunè sibi rursum datos dicit, vt orationem suam pro illis patri commendatiorem faciat, aut, vt verius dicam, vt eam patri commendatam fore & gratam discipulis insinuet. Quorsum autem eos velit patris virtute seruari, & ad quem finem, aperit cùm subiicit: Vt, tua scilicet virtute seruati, sint vnum inter se & in nobis, sicut & nos vnũ sumus inter nos. Sicut enim discipulis superius potissimùm mutuam mandauit seruare dilectionẽ, ita hic eis & omnibus electis postulat potissimum vnitatem, fidei scilicet & dilectionis, ita vt secun-
C dùm Paulũ idipsum sentientes, & seruantes vnitatẽ spiritus in vinculo pacis. *Ephe.4.* Sicut autẽ in aliis sint locis vbi humana diuinis cõparantur, ita & hoc loco coniunctio, sicut, non omnimodã denotat similitudinẽ, sed aliqualem. Non enim inter homines tãta potest esse vnitas, quanta est inter patrẽ & filiũ in diuinitate, inter quos vt est omnimoda naturę & essentiæ vnitas, ita & voluntatis atque sententiæ, cùm inter homines sicut non est omnimoda naturæ identitas & vnitas, quia inter eos tantũ est identitas specifica, nõ autẽ indiuidualis: ita nec inter eos facile est reperire plenariã animorum vnitatẽ, sed in plerisq; rebus, etiã in hominibus alioqui sibi benè consentientibus, verũ est illud prouerbij: Quot
D capita, tot sensus. Cùm ergo optat suos vnum esse sicut cum patre ipse vnum erat, optat suos imitari vnitatẽ illam diuinam, vt vnitatis imitatione, diuinæ etiam perfectionis, quatenus capaces erant, fiant participes. Cùm autẽ ea adiectione, sicut & nos, exemplar significet vnitatis, quod eos imitari cupiat, simul etiam significat non quamlibet eis precari vnitatem. Est enim vnitas quædam etiam inter eos qui in malo coniuncti sunt, qui dicunt apud Sapientem: Sortem mitte nobiscũ, marsupium vnum sit omnium nostrûm. *Proue.1.* Est & vnitas quædam inter eos qui sese humano quodam etiam honesto diligũt amore. At Christus suis precatur perfectiorem vnitatem, diuinam scilicet, quæ eos vnius eius-
E demq; faciat voluntatis & sententiæ in rebus diuinis, in quibus eorũ salus sit sita æterna: quæ fideliũ vnitas quanta sit, ex Paulo discere licet, qui per fidem in Christum & mutuam dilectionem fideles *Ephe.1.* docet tanquam diuersa membra sub Christo capite in vnum coaluisse corpus, quod Ecclesiam vocat, & corpus Christi. Hanc autem vnitatem vt in hac oratione Christus vnicè suis est precatus, vtpote extra quã nemini est salus quæq; ad superandum mundũ maximè erat necessaria & efficax, ita & Paulus ad hãc vbique solicitè prouocat. Corinthiis enim scribens in principio dicit: Obsecro vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt *1.Corin.1.*

idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata, sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia. Ita & Ephesios orat vt sint soliciti seruare vnitatẽ spiritus in vinculo pacis, ad quod vt magis eos prouocet, subiicit: Vnum corpus, vnus spiritus, sicuti vocati estis in vna spe vocationis vestræ. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium.

Ephes. 4.

A

Cvm essem cvm eis, &c.] Post propositam patri pro suis petitionẽ, necessitatem nũc aperit suæ petitionis, idque duplici causa declarat: primùm ob suum discessum, secundò propter odiũ mundi. Ideo, inquit, nunc te necessariò oro vt eos qui sibi seruandis non sufficiunt sua virtute, tu serues tua virtute, quia quamdiu hactenus fui cum eis secundùm præsentiam corporalem, ego per illam præsentiam seruaui eos: at nunc ad te venio, vnde illis posthac mea præsentia destitutis, opus erit tua protectione atque custodia. Cæterùm, vt rectè admonuit diuus Augustinus, non est hic locus tam carnaliter accipiendus, velut vicissim suos seruauerint pater & filius, & filius præsens Apostolis corporaliter eos seruauerit sine patre, eoque absente pater seruauerit sine filio. Sed ad consolationem suorum discipulorum Dominus hæc humano more locutus est, vt qui per præsentiam Domini se hactenus seruatos experti fuerunt, ob illius abitum non fluctuarent animo, nec desperarent se seruãdos etiam illo absente. Quod enim ipse filius sine patre suos non seruauerat cùm illis corporaliter præsens erat, sed eadem virtute seruauerat qua eos se absente seruari postulat, significat apertè, cùm sicut prius rogauerat, vt pater eos seruaret in nomine suo, ita in eodẽ nomine se nũc dicit eos hactenus seruasse. Quodque dispensatoriè tantùm & ad suorum consolationem hæc sic locutus sit, apertè testatur, cùm dicit: hæc loquor in mundo; priusquam scilicet planè ab eis secundùm corpus ablatus sum, vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis, hoc est, vt gaudium quod de me habẽt, per meum abitum nõ diminuatur in eis, sed impleatur, augeatur & perficiatur, dum audiunt me semper eorum gerere curam, & per me eos non destituendos tua custodia, dũ destituentur mea præsentia. Aut vt gaudium meũ, hoc est, gaudium tale quale ego habeo in patris erga me dilectione, & quale ex meo munere cœpit esse in ipsis, non deficiat in ipsis, sed impleatur. Secundùm hanc enim expositionẽ propriè hic Christus dicit gaudium meum, cùm alioqui impropria erit locutio. Illud tamẽ, in nomine tuo, cùm dicitur, ego seruabam eos in nomine tuo; quod iã expositum est, sicut suprà cùm dicitur: serua eos in nomine tuo; posset etiã accipi vt sit sensus: ego seruabam eos tua causa, quia scilicet eos mihi credidisti, & præcepisti eos seruari. Illo enim modo partẽ illam se declarat intellexisse Erasmus, dum sic habet in Paraphrasib. Studui illos seruare veluti tuos & abs te mihi concreditos. Verùm si istud significare voluisset Dominus, dicẽdum illi superius videbatur: Pater serua eos in nomine meo, vt sicut ego eos hactenus seruaui tua causa tuoque intuitu, ita posthac eos mea serues causa & propter me. Nisi etiã ibi: Pater, serua eos in nomine tuo; accipiamus illud, in nomine tuo, pro propter te, & tua causa, vt sit sensus: Sicut quãdiu fui cum eis, ego eos propter te seruaui, quia scilicet mihi eos tu commisisti seruãdos: ita te oro pater vt deinceps eos serues propter teipsum, nimirum quia tui sunt, tibique in eis est beneplacitũ ex gratuita tua electione. Ideo enim videri potest ibi additũ, quos dedisti mihi, veluti ratio ob quam suo nomine eos seruare meritò deberet. Secundùm hunc intellectũ, hac parte: Cùm essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo; non tantùm significatur necessitas petitæ iam à patre cõseruationis suorum, sed etiam insinuatur ratio prouocatiua ad impetrandum quod petebatur. Si enim filius nomine patris datos sibi ab illo seruauit, cõueniebat vt & pater suoipsius nomine eosdẽ deinceps seruaret. Huic intelligẽtiæ bene cõuenit quod subiungit Dominus: Quos dedisti mihi, ego custodiui. Illa enim repetitione explicare videtur quod dixit: ego seruabam eos in nomine tuo; nimirũ quia ego ob id eos tam studiosè custodiui, eo quòd tu eos mihi dedisti, & intellexi tuos esse, mihique ad saluandum concreditos. Sua ergo obedientia, suaq; intuitu paternę voluntatis diligentia, veluti prouocat patrem ad petitam suorum conseruationem. Seruauit autem suos Dominus tanquã homo, cùm illis præsens esset, partim doctrina suã & salutaribus monitis, partim exẽplo & cõuersatione vitę suę atq; operatione miraculorũ: partim etiam corporalibus officiis, prospiciens eis ne quid deesset, ne quid noceret. Cæterùm quoniã inter Apostolos vnus perierat Iudas, ne huius perditio sibi imputari posset, subiicit Dominus: Ex nemo ex illis periit, nisi filius perditionis, hoc est, homo perditioni olim destinatus. Phrasis est enim Hebraica, sicut filius mortis, filius gehennæ. Significat ergo non sua illum periisse culpa aut negligentia, cùm perditioni iam olim ob sua merita fuerit deputatus, nec verè fuisse de suorũ & filiorũ Dei numero qui seruãdi fuerant cùm filius fuerit perditionis. Addit autem quod magis adhuc se à culpa liberat: vt scriptura impleatur; Dauidis scilicet, qui frequẽter eius prædicit perditionem, sed maximè Psal. 108 vt patet ex Petri explicatione Act. 1. Videtur autem coniunctio, vt, sicut & in aliis similibus locis, rursum accipi cõsecutiuè & non propriè finem designare. Nõ enim ideo periit vt scriptura impleretur, sed quia periturus erat, scriptura illud prædixit: quanquã finaliter accipi possit, si accipiamus designari finem nõ propter quẽ absolutè periit, sed propter quẽ prædictã & præuisam eius perditionẽ Deus permiserit.

B

C

D

Ego dedi eis sermonem tvvm, &c.] Alteram nunc indicant causam, ob quam & necessaria eis erat custodia patris, & dignum atque iustum vt à patre seruarentur, nimirum quòd odio haberẽtur à mundo, idq; propter patrem, quia propter sermonem ipsius. Ego, inquit, dedi eis sermonem tuum, hoc est, doctrinam non meã, sed quam à te accepi, ego eis tradidi, & ob id mundus eos odio habuit, habebitq; semper, (nam in præterito etiam futurum est intelligendum) quia per sermonem tuũ quem eis tradidi, & ipsi receperunt, non sunt iam amplius de mundo, hoc est, non sapiunt quæ mundi sunt, sed alio quàm mundani homines rapiuntur & aguntur spiritu, nec sunt amplius de numero mundanorum hominum, atque ob id mundani homines tanquam sibi dissimiles & cõtrarios persequuntur & persequentur, sicut & ego non sum de mundo, & ob id mundi persecutiones patior. Necessarium est ergo simul & iustum, vt contra tam graue odium, quod tuo nomine patientur, tu eis adsis, seruans eos & protegens. Ne enim propterea quod mundum dixit eos odisse, quódq; de mũdo non sunt, videretur desiderare vt secũ iam è mũdo tolle

E

tollerentur, aut ne sibi hoc iam ob illas causas desiderandum putarent discipuli, sed significaret se illa dixisse tanquam rationes desideratæ à se cõseruationis illorum, subiecit: Non rogo vt tollas eos de mundo; quasi dicat: Non ob id dico quòd mundus eos odio habet, quódque de mundo non sunt sicut nec ego, quod cupiam vt eos modò mecum tollas secundùm corpus de mundo. Adhuc enim necesse est vt in mundo permaneant, tum vt aduersitatibus probentur, tum vt post me sermonem tuum à me illis traditum longè latéq; aliis prædicent. Sed id à te cupio, vt quoniam mundi odium perpeti necessariò debebunt, contra quod per se fortes satis esse non poterunt, & quoniam in mundo eis viuendum erit in medio nationis prauæ & B peruersæ, tu eos serues à malo, non vt nullum malum aut incommodum sentiant, sed vt ne per persecutiones & odia mundi abalienentur à tuo sermone, aut consortio prauorum contaminentur à nobis desciscentes. Id enim sine tuo præsidio vitare non poterunt, tot insultibus impetiti, & nunc quidem persecutionibus mundi pressi, nunc voluptatibus mundi illecti. Additur autem apud Græcos dictioni πονηρῦ, id est, malo, articulus τῦ, sicut & cùm in oratione Dominica dicitur: Sed libera nos à malo. vnde quidam hic, sicut & ibi, intelligunt peculiariter designatum diabolum, vt precetur Christus suos seruari à malo illo mundi principe satana, ne vel per persecutionum terriculamenta, vel per vo- C luptatũ illecebras in eius rursum veniant potestatem. Rursum autem repetit Dominus id quod mox semel dixit: De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Nec est inutilis hæc repetitio. Hac enim repetitione secundùm Euthymiũ firmare voluit discipulorum animos contra odium mundi, ne turbarentur si odio haberẽtur, scientes omnino contrariam esse virtuti malitiam, atq; huiusmodi laude ipsorum apud patrem, animos eorum erigebat. Magis tamen videtur istud Dominus repetiuisse, vt, quemadmodum indicat Augustinus, cõmodè subinferret illud quod sequitur: Sanctifica eos in veritate. Quoniam enim non est satis à malo seruari, ni- D si quis etiam sanctus efficiatur, virtutibúsq; ornetur: aut quoniam non potest quis seruari à malo & contagio huius seculi, nisi per diuinam veritatem sanctificetur, ideo postquam orauit vt à malo eos seruaret pater, subiicit orando vt eos per veritatem suam sanctificaret. Atq; vt id commodè subiiceret, præmittit: De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Itaq; sensus est: Non sunt de mũdo, sicut nec ego, proinde sicut ego tibi sanctus sum quia de mundo non sum, ita & tu eos sanctos efficito, tibiq; addictos, idq; per veritatem doctrinæ tuæ Euangelicæ. Sic enim eos seruaueris à malo & contagio huius mundi, à quo præseruantur quotquot doctrina tua imbuti fuerint, & in sancti- E tate cõfirmati. Sicut enim suprà dixit suos esse mundos propter sermonem quem locutus erat illis: ita nunc dicit eos per sermonem illum, hoc est, doctrinam Euangelicam sanctificandos, hoc est, in sanctitate & puritate à contagio huius seculi perficiendos & confirmandos. Sic enim accipi debet quod

Apoc.22. precatur eos sanctificari, iuxta illud Apocal. Qui sanctus est, sanctificetur adhuc. Nã alioqui iam sancti erant Apostoli in veritate, quia non erant de mundo, & mundi erant propter sermonem quẽ illis locutus fuerat. Quod autem per veritatem hoc loco doctrina Euãgelica, quæ homines sanctificat, &

A sanctificando eos à malo seruat, sit intelligenda, manifestat Dominus cùm subiicit: Sermo tuus veritas est. Et bene quidem singulariter sermonem illum quem per se filium pater locutus est, veritatem dicit, ad distinctionem ipsius & à doctrina atq; sapientia mundi, & à doctrina legis Mosaicæ: Mundi enim sapientia plurimum habet admixtum falsitatis, Mosaica lex rerum vmbris est inuoluta. At sermo Euangelicus pura veritas est, non habens fucos, nec vmbrarum typos. Duplicem autẽ subiicit Dominus causam, ob quam meritò pater petitã sanctificationem Apostolis præstare debeat. Alteram, cùm dicit: Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego eos misi in mundum. Hoc est, sicut tu me misisti in mundum ad prædicandum veritatem tuam, ad arguendum mundum de suis sceleribus: ita & ego eadem de causa eos iam cœpi mittere in mundum, quoniã ergo in mundo & inter mundanos eis conuersandum erit, idq; ad prædicandum Euangelij veritatẽ, opus illis est, vt per te sanctificentur in veritate tua, ne corrumpantur eorum consortio, inter quos eis erit viuendum, & immoti persistant cõtra exorituras in illos à mundo persecutiones, atq; purè syncerèque veritatem tuam doceant. Non enim facilè potest veritatem tuam mundo purè prædicare, qui ipse mundanis fuerit affectibus obnoxius. Alteram causam reddit, cùm dicit: Et pro eis ego sanctifico meipsum, hoc est, meipsum iamiam offeram tibi in sanctam hostiam, vt & ipsi à contagio prophani mũdi magis magísq; purgati, sanctificentur amplius per veritatem tuam. Congruum est ergo vt oblationis meæ intuitu, eis quam peto veritatis sanctificationem præstes. Dicit autem Dominus se sanctificare seipsum, pro eo quod est immolare & offerre seipsum, quia cùm sanctum propriè dicatur quod Deo consecratum est & deputatum, atq; à prophano vsu separatum, in veteri lege sanctificari dicebantur animalia, cùm deputabantur in hostias Deo offerẽdas, aut cùm Deo offerrẽtur.

NON PRO EIS AUTEM ROGO TANTVM, SED ET PRO EIS QVI CREDITVRI.] Postquam primùm pro se, deinde & pro Apostolis qui in suum locum erant post se successuri orauit, orat iam tertiò & pro reliquis fidelibus, hac orationis parte, non solùm magnam consolationis occasionem nobis relinquens, sed etiam ipsis Apostolis, dum significat eos multos habituros discipulos, nec sic mundum eos odio habiturum, quin ex mundo multi etiam eos sint sequuturi. Hac autem orationis suæ parte pro omnibus orauit fidelibus, qui vsq; ad finem mundi futuri sunt. Omnes enim hi, etsi non viderint nec audierint Apostolos docentes, tamen per verbum & doctrinam eorum hactenus crediderunt & credent, quam ab Apostolis primò post Christum acceptam, Ecclesia hactenus conseruauit, tradétq; posteris vsque ad finem seculi. Quòd si de Paulo quis quærat sub qua orationis parte comprehendatur, eo quòd se dicat non ab hominibus edoctum, sed per Iesum Christum. Dici potest secundùm Augustinum etiã ipsum sub hac secunda orationis parte comprehensum, quia per illud idem verbum credidit, quod Apostoli prędicauerunt, etsi illud nõ acceperit ab Apostolis, sed immediatè à Iesu Christo: quanquam & ad priorem orationis partem intelligi possit pertinere, vt qui Apostolis annumerari meruit, & electus sit non vt per alios crederet, sed vt per ipsum à Domino edoctum alij crederent. Et quidẽ pro Apostolis primis *Galat.1.*

fidei prędicationibus Dominus plura explicitè orauit, quàm modò pro reliquis fidelibus, eo quòd & imprimis orandum sit, & plura precanda pro his quibus maiora negotia regni Dei committuntur. Nunc tamé pro reliquis fidelibus etiam idem illud orat quod prius pro Apostolis orauit, & omnibus est maximè necessarium: Vt, inquit, omnes, scilicet & qui credituri sunt, & qui modò credunt, hi mei discipuli sint vnum. Et exemplar huius vnitatis rursum repetens, magisq; explicans de quali loquatur vnitate: Sicut, inquit, tu pater in me & ego in te, per omnimodam naturæ & voluntatis vnitatem, vt sic etiam ipsi sint inter se vnũ, sed in nobis. Hac enim adiectione non quamlibet se illis insinuat precari vnitatem, sed eam qua fideles consentiant in Deo, idem scilicet cum Deo & in Deo sentientes, & volentes. Augustinus tamen illud, in nobis, intelligit positum pro, per nos & per gratiam nostram. Ideo, inquit, addidit quod dixit, in nobis, vt quod vnum efficimur fidelissima charitate, gratiæ Dei nouerimus tribuendum esse non nobis. Cæterùm dubitari potest circa illud quod sequitur; vt credat mundus quia tu me misisti. Prius enim mox dixit se non rogare pro mundo, nunc verò rogat pro illo. Ad quod respondit Augustinus mundum hic non accipi sicut prius. Superius enim mundum dici ratione reproborum, hic verò ratione eorum qui ex infidelitate ad fidem erant conuertendi. Ecce, inquit, qui dixerat: Non pro mundo rogo; pro mundo rogat vt
1. Cor. 11. credat, quoniam est mũdus de quo scriptum est: Ne cum hoc mundo damnemur. Pro isto mundo non rogat, neq; enim quo sit prædestinatus ignorat. Et est mundus de quo scriptum est: Non enim venit
Ioan. 5. filius hominis vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Pro isto mundo rogat dicens: Vt credat mundus quia tu me misisti. Hæc ille. Sed iam & alia oritur quæstio, quam mouet D. Augustinus. Orat enim Dominus vt omnes credituri vnum sint ad hoc vt mundus credat. Cùm ergo mundus quem vult credere sit de numero crediturorũ quos vult esse vnum, quomodo optat omnes credituros vnũ esse, ad hoc vt mundus credat? Omnibus enim credituris vnum existentibus, non restabit vt mundus credat. Hanc difficultatem vt soluat D. Augustinus, putat hanc partem; vt mundus credat; non referendam ad id quod præcedit; vt & ipsi in nobis vnum sint; ita vt significetur mundi fidem, finem esse vnitatis & perfectionis petitæ, sed nouam esse orationem, atq; repetendum semper verbum, rogo, ad coniunctionem, vt, hic ter positam, hoc modo: Rogo vt omnes vnum sint, rogo te vt & ipsi vnum sint in nobis, rogo te vt mundus credat; vt hac vltima parte significetur quomodo fieri possit vt quos dicit credituros, vnum fiant, nempe per communem fidem. Verùm non est necesse huc confugere. Quanquam enim mundus credens sit de numero crediturorũ pro quibus Dominus orat vt sint vnũ, credituri tamen omnes non eodem simul tempore erant credituri, sed quibusdam credentibus, alij eorum fide & vnitate permoti, ex infidelitate ad fidem erant & erunt semper pertrahendi. Bene autem Dominus orat vt fideles sint vnum, ad hoc vt mundus credat, & agnoscat se à patre missum. Ex vnitate enim & concordia fidei & doctrinæ fidelium inter se, maximè euadit manifestum Christi doctrinam à Deo profectam, ipsúmq; venisse à Deo missum magistrum. Videndum autem num mundus hîc accipi possit etiã sicut prius pro reprobis,

A vt intelligatur Dominus loqui hic de fide non quæ per dilectionem operatur, sed quali credunt dæmones conuicti veritate, quali & pleriq; credunt homines nomine tenus Christiani Hi enim vnitate & concordia virorum fidelium coguntur & conuincuntur, vt vel inuiti credant & agnoscant Dominum à Deo profectum. Innotescit enim, teste Paulo, principibus & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei. quod de dæmonibus dictum intelligunt pleriq; ad Ephes. 3.

Et ego claritatem qvam dedisti mihi, dedi eis, vt sint, &c.] D. Augustinus locum hũc intelligit de claritate & gloria immortalitatis vitæ æternæ, eámq; patrem dedisse
B filio, & filium fidelibus, ratione prædestinationis, quomodo supra intellexit illud; clarifica me claritate quã habui priusquam mundus fieret. D. Chrysostomus, & qui eum sequuntur Theophylactus & Euthymius, intelligunt de gloria signorũ & miraculorum. Cõuenientius tamen videtur intelligi de gloria filiationis diuinæ, & cõsortij, atq; participationis diuinæ naturæ, vt significet Dominus se qui à patre acceperat vt filius Dei esset per naturã, dedisse etiam Apostolis vt & ipsi atq; omnes fideles filij Dei dicerẽtur & essent per gratiã, quæ maxima est & fidelibus omnibus communis claritas & gloria. De hac filij claritate dixit Ioannes suprà capite suo primo: Vidimus gloriã eius, gloriam quasi vnigeniti à patre. Eandẽ claritatẽ pro capacitate ipso-
C rum datam à Christo fidelibus significat eodẽ loco dicens: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatẽ filios Dei fieri. De hac claritate si locus hic accipiatur, optimè subiungitur, vt sint vnum sicut & nos vnũ sumus. Per hoc enim quòd per Christum fideles facti sunt filij Dei & diuinæ cõsortes naturæ, vnum facti sunt in Deo, sicut pater & filius in diuinitate vnum sunt per naturę communionem. Huic sensui cõuenit quod sequitur: Ego in eis & tu in me, vt sint cõsummati in vnũ. Sic enim hac parte explicabitur iam dicta sentẽtia quod omnino hic videtur voluisse Dominus. Ego, inquit, in eis sum per gratiã meam & fidem eorum in me. Habitat enim secundùm Paulum Christus per fidem in cor-
D dibus nostris, vnúmq; cum fidelibus efficitur. Dicit ergo; ego in eis sum, sicut tu pater es in me per naturæ communionem, sicq; dedi eis claritatem quã tu dedisti mihi, ad hoc vt sint cõsummati in vnum, hoc est, perfecti in vnitate & concordia, non solùm in futura vita quando perfectissima erit fidelium concordia, sed etiam in præsenti, pro modo & statu huius vitæ. Non enim solùm loquitur Dominus de ea perfectione quæ erit post hanc vitam, sed etiã & maximè de ea quã fideles habent aut habere meritò deberent in hac vita, ita vt per omnia consentiant in his quæ sunt fidei & Dei. Ad hanc enim adhortatur Corinthios Paulus, dicens: Sitis perfe- 1. Cor.
cti in eodẽ sensu, & in eadẽ sententia. Rursum autẽ
E repetit Dominus fructum, qui ex vnitate fideliũ sit peruenturus ad mundũ, latius iam illũ prosequens. Et, inquit, mundus videns meorum vnitatem stabilem & planè diuinã, agnoscat & quòd tu me quem illi prædicabunt miseris, & quòd tu illos tali prosequaris dilectione quali me prosecutus es semper, eo quòd tuum spiritum per illos potenter exerueris sicut per me, atq; vanis modis declaraueris illos tibi vnicè charos esse, & tanquam filios dilectos. Frequenter autem Dominus cõparat vnitatem sui cum patre, & dilectionem patris erga se cum

vnitate

A vnitate fidelium quam habent in Deo,& dilectione patris erga eos, quanquam huiusmodi similitudines valde sint inæquales, vt mentes Apostolorum magis attolleret & consolaretur, dum audiunt sua diuinis componi, & assimilari. Quomodo enim nó consolabitur fideles, quod audiunt se in Deo vnum esse, sicut vnùm sunt pater & filius, seque diligi à patre sicut filius ille charissimus ab eo diligebatur, in quo sibi fuit vnicè complacitum?

PATER QVOS DEDISTI MIHI, VOLO VT VBI SVM EGO, ET ILLI.] Postquã precatus est suis Dominus id quod in pręsenti eis erat necessarium vita, precatur eis modò & gloriæ atq; fœlicitatis post hanc vitã consortium, magnã etiam B hac ratione ipsis consolationem relinquens, quòd hinc intelligerent se non perpetuò ab ipso separandum, de cuius recessu non parũ iam dolebant. Sicut enim superiori orationis parte dolorem de suo abitu mitigauit custodia patris quam significauit illis adfuturam: ita nunc eundem mitigat, significãs eos aliquando sibi rursum coniungendos, idq; non amplius in tentationibus ferendis, sed in gloriæ consortio. Docemur autem hac Christi oratione quæ quo ordine petẽda nobis sint, imprimis scilicet pro præsenti vita gratiam Dei qua seruemur à malo in periculoso hoc mundo, & sanctificemur in veritate Dei, ac deinde pro futura vita gloriæ Christi consortium. Gratiam enim & gloriam dabit Dominus, C

Psal. 83. inquit Psalmista. Cæterùm cùm dicit hic: Quos dedisti mihi; quanquã intelligi possit omnes his verbis complexus fideles, quia omnes ei dati erant ab æterno per prædestinationem, peculiariter tamen de Apostolis, ad quorum consolationẽ hęc tum loquebatur, istud dixisse videtur sicuti prius semper. De his enim & mox iam locutus est dicens: Ego in eis, &c. & mox in sequentibus, cùm dicit: Et hi cognouerunt te. Hi dati erant Christo iam non solùm per prædestinationem, sed etiam per vocationem. Quod dicit, volo, quanquam aliqui non malè intelligant designare Christi apud patrem autoritatem, simplicius tamen fuerit secundùm phrasim Hebraicam, sicut sæpius, accipere positum pro cupio, desi- D dero, opto. Cùm dicit: vt vbi ego sum, & illi sint mecum; cœlum designat, vbi non solùm breui futurus erat secundùm humanam naturam, sed iam verè etiam erat secundùm diuinam, vt non sit necesse verbum, sum, accipere pro futuro, ero. Sic enim modo dixit, vbi ego sum; sicut suprà dixit: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Nec dicit: Vbicunq; ego sum, sed vbi ego sum, nimirũ in cœlo, vbi peculiari quodã modo Deus est tanquã in proprio suo loco, cum sit alioqui vbiq;. Nisi enim huiusmodi restrictione indiffinitã hanc sententiã intelligamus, nec impleta erit hæc oratio in fidelibus, quia nõ sunt vbicũq; est Christus, cùm sit ille vbiq;: & implebitur etiam in infidelibus, quia illi sunt vbi est Christus, cùm ille vbiq; existens etiã sit in inferno. D. Augustinus E subtiliter annotauit non simpliciter dictum esse: Et illi sint vbi sum ego; quòd hoc etiam impiis cõpetat: sed, illi sint mecum; quod impiis non competit. Sicut, inquit, cæcus etiamsi ibi sit vbi lux est, nõ tamen ipse est cum luce, sed absens est à præsente: ita infidelis atq; impius, atque etiam si fidelis & pius, nondum tamen ad intuendum lumen sapiẽtię idoneus, etiamsi esse nusquam possit vbi nõ sit & Christus, non est tamen ipse cum Christo duntaxat per speciem. Quorsum autem velit eos esse secum, significat cùm adiungit: Vt videant, &c. quo significat se non in suum bonum optare secum illorum præsentiam, sed in ipsorum. Non dicit; vt habeant claritatem meam; quia eius non possunt esse capaces. Loquitur enim non solùm de claritate corporis in cœlum sublati, sed & de claritate & gloria diuinitatis, sed vt videant eam: quo significatur in contemplatione gloriæ Dei sitam hominum fœlicitatem. vnde dicit Psalmista: Satiabor cùm apparuerit Psal. 16.
gloria tua. De qua & Isaiæ 26. dicitur, quòd impius eam non videbit. In terra, inquit, sanctorum iniquè egit, & non videbit gloriam Domini. Non dicit; quam daturus es mihi, sed quam dedisti mihi, quia ipsi tanquam filio Dei gloria diuinitatis data fuit ab ęterno gignendo, & tanquam filio hominis gloria immortalitatis data fuit in prædestinatione. Et ne iamdudum data putaretur, sed ab æterno data nosceretur, addidit; quia dilexisti me ante constitutionem mundi. In hac autem parte si dilectio referatur ad Christum hominem, coniũctio, quia, causam denotat eius quod dixit; dedisti mihi claritatẽ. Sicut enim dilectio & prędestinatio Dei ęterna est causa gratiæ & gloriæ in nobis, sic etiã est causa claritatis humanitatis Christi. Si verò referatur, & quatenus refertur ad Christũ quatenus Deus est, quia non tã causam denotat quàm signũ manifestatiuũ. Non enim pater filio quatenus Deo dedit claritatẽ quia dilexit. Dedit enim gignẽdo, nõ genuit autem quia dilexit, sed dilexit, quia per omnia sibi genuit similem. Quod tamen ei claritatẽ dederit, hinc licet intelligere, quia dilexit eum ante conditum mundum, hoc est, ante omnia secula, & proinde ab ęterno. Nam ita solet significare scriptura æternitatem.

PATER IVSTE, MVNDVS TE NON COGNOVIT, EGO AVTEM, &c.] Postquam suis fœlicitatem secum cõmunem precatus est, rationem subnectit ob quam conueniat eam illis cõmunicari, non autem mundo, ideóq; cùm prius patrem sanctum vocauerit quando suis sanctificationem petiit, nunc eum iustum appellat, quòd petat suis retributionem, quasi dicat: Iustum est pater cùm iustus sis, vt fœlicitatem quam mundus capere non potest, meis pręstes: mundus enim te non agnoscit: isti verò te cognoscunt, vti & ego te cognosco, à quo cùm debeant homines tui notitiã accipere (nemo enim nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare) ego eis nomen tuum notum iam feci ex parte, & amplius notum faciã, mittendo eis spiritum sanctum, qui eos ducet in omnem veritatem, vt dilectio qua dilexisti me, sit in ipsis, hoc est, vt tali eos dilectione prosequaris, & te prosequi declares ipsis operibus, quali me dilexisti, & te diligere declarasti, & te eos diligẽte, atq; dilectionem in eos declarante, ego quoq; tecum in ipsis semper perseuerẽ, auctiúsq; persistam, quia perfectiore nominis tui cognitione donati, & amplius tuam in se sentient dilectionem, & me habebũt firmius in seipsis manentem, sibique coniunctum. Theophylactus illud, vt dilectio, &c. sic intelligit: vt dilectio qua me dilexisti, sit in eis per cognitionem, hoc est, vt agnoscant quali quantaque me dilexeris charitate, nempe quòd tanquam filium germanum & vnigenitum, & sic ego in eis sim per fidem maiorem, vtpote perfectius eis notus. Et hactenus quidem pro breui orationis Christi feruentissimæ explicatione hæc annotata sufficiant, in qua oratione quæ obseruari conueniat, ex superioribus satis intelligi potest.

TER

TER ORANS DEPRECATVR MORTEM, ET CAPITVR.

Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioan. 18. CAPVT CXXXVII.

H[d]AEC cùm dixisset Iesus, [e]& hymno dicto †[m] egressus est cum discipulis suis. [d]trans torrentem Cedron, [c]& egressus ibat secundùm consuetudinem [l]in montem ▷ Oliuarum. [c]Secuti sunt autem illum & discipuli eius. [b]Et [a]tunc ‖ [e]venit Iesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani, [d]vbi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius. [l]Et [c]cùm peruenisset ad locum †[l] dixit discipulis suis. [e]Sedete hîc donec [a]vadam illuc & [e]orem. [c]Orate, ne intretis in tentationem. [b]Et assumit Petrum, & Iacobum, & Ioannem secum, [e]& [a]assumpto Petro, & duobus filijs Zebedæi, [e]cœpit [a]contristari, [b]pauere, [e]& ▷ mæstus esse. [b]Et [a]tunc [e]ait illis: Tristis est anima mea vsque ad mortem, sustinete hîc & vigilate [a]mecum. [c]Et ipse auulsus est ab eis, [e]& ‖ progressus pusillum [c]quantum iactus est lapidis, & positis genibus, [e]procidit [b]super terram [a]in faciem suam, [b]& †[l] orabat [b]vt si fieri posset transiret ab eo hora, [e]& ▷ [l]dixit: [b]Abba [l]pater [a]mi, si possibile est, transeat à me calix iste, [b]omnia tibi possibilia sunt, [c]si vis, [b]transfer calicem hunc à me, † [l]veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat. Et [c]cùm surrexisset ab oratione, & ▷ [l]venisset [f]ad discipulos suos, * [l]inuenit eos dormientes [c]præ tristitia, & ait illis: Quid dormitis? [e]Et dicit Petro: [b]Simon, dormis? [a]Sic [e]non ‖ potuisti vna hora vigilare [a]mecum? [c]Surgite, [e]vigilate, & [l]orate, † vt non intretis in tentationem, [e]spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. [b]Et [e] iterum secundò ▷ [e]abijt, & orauit [b]eundem sermonem, [e]dicens: [a]Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua. [e]Et [b]reuersus [a]venit, & ‖ [e]iterum inuenit eos dormientes, erant enim oculi eorum grauati, [b]& ignorabant quid responderent ei. [a]Et relictis illis, iterum abijt, & orauit tertiò, eundem sermonem dicens. [c]Apparuit autem illi angelus de cælo, confortans eum, & factus in agonia, prolixius orabat, & factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. [b]Et [a]tunc [e]venit [b]tertiò [a]ad discipulos suos, [e]& † dicit illis: Dormite iam & requiescite, [b]sufficit, [a]ecce [e]‖ appropinquauit hora, [a]& [b]ecce [e]filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus: ecce ▷ appropinquauit qui me tradet. [d]Sciebat autem & Iudas qui tradebat eum, locum, quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. Iudas ergo cùm accepisset cohortem, & à pontificibus & Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, & facibus, & armis. [b]Et [l]adhuc eo loquente, [f]ecce [e]Iudas [b]Iscariotes [e]vnus de duodecim venit, & cum eo [l]turba [e]multa cum gladijs & † fustibus, [a]missi [e]à ▷ principibus sacerdotum, [b]& scribis, [e]& senioribus [a]populi. ‖ [e]Qui autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens: Quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum, [b]& ducite cautè. [c]Et qui vocabatur Iudas vnus de duodecim, antecedebat eos, & appropinquauit Iesu, vt oscularetur eum. [e]Et [b]cùm venisset, ‖ [e]statim accedens ad † Iesum dixit: Aue rabbi, & osculatus est eum. [f] ▷ Iesus autem dixit illi: [a]Amice, ad quid venisti? [c]Iuda, osculo filium hominis tradis? [d]Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super se, processit, & dixit eis, quem quæritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus: Ego sum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cum ipsis. Vt ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis, quia ego sum. Si ergo me quæritis, sinite hos abire, vt adimpleretur sermo, quem dixit: Quia quos dedisti mihi non perdidi ex eis quenquam. [b]At illi [a]tunc accesserunt, & [e]manus iniecerunt in Iesum, & tenuerunt eum. [c]Videntes autem hi qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus in gladio? [f]Et [a]ecce [l]vnus [b]quidam de circunstantibus [f]ex † his [a]qui erant cum Iesu, [d]Simon * Petrus habens gladium, [a]extendens manum ▷ [m]exemit gladium [a]suum, [d]& [o]percussit seruum ‖ principis sacerdotum, [p]& [a]percutiens seruum principis sacerdotum † [p]amputauit [b]illi [p]auriculam [n]eius [k]dexteram. [d]Erat autem nomen seruo Malchus. [c]Respondens autem Iesus, ait: Sinite vsque huc. & quum tetigisset auriculam eius, sanauit eum. ▷ [g]Dixit [d]ergo [a]tunc [g]Iesus Petro: † Conuerte gladium tuum [a]in locum suum [d]in vaginam. [a]Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. [d]Calicem quem dedit mihi pater, non bibam illum? [a]An putas, quia non possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modò plusquam duodecim legiones angelorum? Quomodo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri? [b]Et [a]in illa hora [b]respondens ‖ [l]Iesus † dixit [e]turbis [&] [c]ad eos, qui venerant ad se principes sacerdotum, & magistratus templi, & seniores: † Tanquam ad latronem existis cum gladijs & ▷ fustibus [e]comprehendere me. Quotidie [b]eram [e]apud vos, [a]sedebam [e]in templo docens, & [c]cùm quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me [&] [e]non me tenuistis, [c]sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarũ. [a]Hoc autem totũ factum est * [e]vt ‖ adimplerentur scripturæ [a]Prophetarum. [e]Tunc discipuli [b]eius † [e]omnes relicto eo fugerũt. [b]Adolescens autem quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo, & tenuerunt eũ. At ille reiecta sindone nudus profugit ab eis.

† e exierunt ▷ a o Oliueti ‖ b veniũt in prædiũ cui nomen † b ait c illis ▷ b o tædere ‖ b o cùm processisset paululum † a orans ▷ f dicẽs † a veruntamen nõ sicut ego volo, sed sicut tu b sed non quod ego volo, sed quod tu ▷ e venit * e & ‖ a potuistis † c o ne ▷ b o abiens ‖ b o denuò † b o ait ‖ b venit ▷ b o qui me tradet prope est † c o lignis ▷ e b o summis sacerdotibus ‖ b dederat autẽ traditor eis signum ‖ a o confestim † b eũ, ait ▷ a dixitq; illi Iesus † c illis * ergo ▷ b educẽs gladiũ d eduxit eum ‖ b o summi sacerdotis d o pontificis † d abscidit ▷ a Tũc ait illi Iesus † d Mitte ‖ b ait illis † c dixit autẽ Iesus † c o Quasi ▷ b o lignis * b sed ‖ b o impleantur † b o relinquẽtes eũ omnes fugerunt

H[d]ÆC CVM DIXISSET [l]IESVS, ET HYMNO DICTO [m]EGRESSVS EST.] Cùm iã & fecisset & dixisset Dominus in vltima cœna, cuncta quæ ante pasśionẽ suam ipsum facere & dicere oportebat, tum se ad ipsam pręparauit pasśionem. Cùm ergo quę pręcedũt dixisset partim ad Apostolos, partim ad patrẽ pro Apostolis, egressum eũ dicit Ioannes, non ꝙ mox illis dictis exierit, quia ex Matthæo & Marco patet ante egressum etiã dictũ hymnum quendam, hoc est, laudem quandã & gratiarũ actionem, quẽ pro perceptis Dei muneribus ex more dicere solitus fuit Dominus cũ suis. Non enim per tristitiam aut mortis metum à solita cessauit Dominus gratiarum actione, docens nos suo exemplo

A

exemplo, & ante cibi perceptionem & post eam Deo sua munera ferre accepta, nec aliquam ob causam ab eius laude etiam pro temporalibus bonis cessandum. Egressum autem omnes scribunt Euangelistæ, è domo scilicet in qua cœnauerat, ac ciuitate Hierusalem: tres verò primi in genere locum explicuerunt in quem est egressus, montem scilicet Oliuarum, qui est, vt dicitur Actuum 1. iuxta Hierusalem, sabbathi habens iter. Horum duo priores peculiarem huius montis (qui varia in se loca complectebatur) partem in quem Christus sit egressus designauerunt, dicentes eum venisse in villam, vt legimus in Matthæo, aut in prædium, vt legimus in Marco, (cùm Græcis tamen vtrobique sit eadem dictio, nempe χωρίον, significans simpliciter locum vel agrum) cui nomen Gethsemani. De quo loco sic Diuus Hieronymus libro de locis Hebraicis: Gethsemani, locus vbi saluator ante passionem orauit. Est autem ad radices montis Olìueti, nunc Ecclesia desuper ædificata. Quam Ecclesiam Brocardus monachus non longè esse scribit ab alia quæ etiam in pede montis eiusdem extructa fuit, circum sepulchrum deiparæ virginis. Non longè, inquit, ab hoc loco ostenditur alia Ecclesia, vbi fuit hortus Gethsemani, quem Dominus oraturus ante passionem suam intrauit iuxta montem Olìueti, cuidam rupi concauæ adhærens, sub qua discipuli sedisse memorantur, cùm ipse oraret ad patrem. Hæc ille. Est autem Gethsemani, si interpreteris, idem quod vallis pinguis, siue vallis olei, quamuis pro hac significatione dici potius deberet Gesemani. Ge enim vallem, Seman pinguedinem & oleum significat. Cæterùm solus Lucas Dominum dicit in hunc locum egressum secundum consuetudinem. Dixerat enim superius ipsum diebus præcedentibus quibus in Bethania & Hierusalem versabatur, interdiu docuisse in templo, noctibus verò exiisse, & moratum in monte Olìueti. Itaq; sicut è Bethania post sumptam cœnam orationis causa ad hunc locum solitus fuerat exire: ita & nunc è Hierusalem à cœna, ad eundem secessit, cõsuetudinem orandi pristinam per tristitiam & mortis metũ non iam prætermittens. Ioannes autem locum quidem in quem Dominus exierat, quod ab aliis satis esset explicatus, non expressit, locum tamen quendam medium, cuius cæteri non meminerunt, designat, dicens eum cum suis egressum trans torrentẽ Cedron, cuius loci verisimile est Ioannem fecisse hic mentionem ob mysterium aliquod, nempe quia iam instabat tempus vt torrentem diuersarum passionum tanquam aquarum multarum esset trãsiturus, & impleretur illud Psalmistæ: De torrente in via bibit; aut etiam vt significaret Christo quoq; accidisse, quod Dauidi, qui Christi in suis persecutionibus per omnia typum gessit, accidisse in scripturis legimus. De eo enim, cùm fugeret à facie Absalon filij sui, scriptum est, quòd egressus cum suis è Hierusalem transgrediebatur torrẽtem Cedron: quemadmodum autem ille à proprio filio passus est persecutionem, ita Christus à proprio populo Iudæorum, atque à Iuda, quem instar filij semper fouerat & enutrierat. Cæterùm pro Cedron Græcis est κέδρων: & additur articulus τῶν, qui indicat dictionem illam esse genitiuum pluralem, nec esse nomen Hebraicum, sed Græcum, vertendum per genitiuũ cedrorum, vnde opinantur quidam hunc torrentem dictum esse Cedrorum, quod hinc & hinc haberet multas cedros, quemadmodum dictus est mons

Psal. 109. 2. Reg. 15.

A Oliuarum ab olearũ multitudine. Esse tamen hanc dictionem non Græcam, sed Hebraicam, satis patet ex illis locis veteris testamenti, in quibus huius torrentis fit mẽtio. Fit enim eius mentio loco prędicto, vbi Dauid fugisse Absalonem scribitur. Et rursum libro Reg. 3. cap. 15. cùm Asa Priapi simulachrum exussisse dicitur in torrente Cedron. Item libro Reg. 4. cap. 23. vbi Iosias rex prophanum lucum in domo Domini exussisse narratur in conualle Cedron. Quibus locis aliisq; apud Hebræos est Kidron, proinde verisimile est, quemadmodũ non negat Erasmus, articulũ τῶν apud Gręcos additum fuisse hoc loco à quibusdam Græcè scientibus, Hebraicè nescientibus, quemadmodũ & apud Septua-

B ginta interpretes in prædictis locis. Nam & in illis aliquando idem additur articulus. Significat autem hæc dictio Hebræis non cedros, quæ illis dicuntur Azazim, sed obscuritatem, quare mysterio passionis & rei de qua hic agitur bene conuenit. Estq; nomen hoc commune & torrenti & valli quæ erat inter Hierusalem & montem Oliuarum, per quam fluit torrens, vnde 4. Reg. 23. legitur de conualle Cedron, cuius meminit etiam Iosephus lib. de bello Iudaico 6. cap. 3. Præceptũ, inquit, erat sexto ab Hierosolymis stadio castra ponere, qua in parte mons qui appellatur Ἐλαιῶν (id est Oliuarũ) contra ciuitatem ab oriente situs est, altaq; interiacente valle discernitur, cui nomen est Cedron. De torrente Cedron sic scribit Brocardus terræ sanctæ di-

C ligens inspector. Infra agrum Hakeldemah contra orientem fluit torrens Cedron, colliguntúrq; inipsum omnes aquæ, quæ tempore pluuiarum in altiora quæq; loca circumadiacentia ab aëre descendunt. Non longè à sepulchro virginis auditur strepitus eius sub terra ad locũ istum properantis, augescit quoq; ex aquis quę fluunt ex memoratis piscinis. Hæc ille. Sed ad rem. Non tantùm locum per quem Dominus transiuit, indicauit Ioannes, sed & loci in quem transiuit oraturus conditionẽ ab aliis tacitam. Vbi, inquit, erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius. Siquidem Brocardus testatur loca circa torrentẽ amęnissima fuisse, delitiis plena, viridariis & hortis cõsita, irrigante ea torrẽte Ce-

D dron. In hũc ergo locũ relicto conuiuij loco ac ciuitate Hierusalem, egressus est Dominus, non vt lateret, & latendo declinaret mortem, (ne enim hac de causa egressus videri posset, abiit in locum proditori bene cognitũ) sed orationis causa, ob quam ferè solitus fuit loca ab omni tumultu libera deligere, idq; in nostrum exemplum & eruditionẽ. Cùm autem frequentissimè nocturno tẽpore Dominus orationi vacaret, & maximè noctibus præcedentibus, nunc in vltima nocte qua se capiendum cognouit, voluit etiã sese precationi dedere, vt ea veluti homo cõtra ingruentem tempestatẽ muniretur, docerétq; nos ad orationis pręsidiũ etsi semper, tamen tunc potissimũ, confugiendum esse, quoties mali a-

E licuius metu detinemur, aut tempestatem aliquam imminere cognoscimus. Vnde Iacobus: Tristatur, inquit, aliquis in vobis? oret. Et Dauid: In tribulatione mea inuocaui Dominũ, & ad Deum meum clamaui. Quanquã autem orationis causa potissimùm Dominus secesserit, videri tamen potest etiam ob id exiisse, vt non inueniretur à Iuda in loco in quo cũ ipso cœnauerat, sicq; occasionem præberet desistendi à maligno proposito suo, docerétque suos licere secessu persequentium declinare furorem & malitiam. Ne tamen, vt iam diximus, mortem fugere videri

Iacobi 5. Psal. 17.

videri posset, locum secessus deligit Iudæ non in- A
cognitum, vnde adiecit Ioannes: Sciebat autem &
Iudas locum, quia frequenter Iesus conuenerat il-
luc cum discipulis suis. Et omnino cōueniebat Chri
sto pro salute hominum passuro vt non in loco con
uiuij, sed in loco orationis caperetur, ne tanquam
splendidus conuiuator, sed vt deuotus precator ab
inimicis suis raperetur ad supplicium, & ipse lo-
cus innocentiam ipsius, atque illorum iniustitiam
comprobaret. Conueniebat item vt in horto Ge-
semani, hoc est, vallis pinguis, suam pro nobis
auspicaretur passionem, quia in horto paradisi fœ-
cundissimi & iucundissimi per Adam illum vete-
rem nostræ cœpit causa perditionis.

[l]ET [c]CVM PERVENISSET AD LOCVM, B
DIXIT DISCIPVLIS SVIS: [e]SEDETE.]
Oraturus Dominus non tantùm deligit locum à ci
uitatis tumultu semotum, sed & à suis separatur di-
scipulis, erudiens nos in orationibus maximè seriis
omnimodam quęrere solitudinē. Primùm ergo quia
indiuisibiliter sibi adhærebant, omnibus in genere
discipulis iubet vt in loco quopiam sederent tātis-
per dum ipse suā ab eis abstractus profunderet ad
patrem orationem. Quibus omnibus an etiam ius-
serit vt oratione se munirent contra instantem ten-
tationem, quemadmodum certū est ipsum monuis-
se tres illos quos ex Apostolis assumpserat, incer-
tum est. Lucas enim in genere id scribit discipulis
dictum, sed de tribus ex omni numero selectis ni- C
hil commemorat, vt intelligi possit illum scribere
discipulis id dictum, quia tribus illis iam seorsum
assumptis dictū fuit. Verisimile tamē est etiam om-
nibus pręceptū fuisse vt vigilarent & orarent con-
tra tentationē, quia omnibus imminebat, etsi id di-
ligentius inculcatum sit selectis illis tribus. Monet
ergo omnes vt se orante, etiā ipsi orent pro seipsis,
non quidem ne tententur, sed ne intrent in tētatio-
nem, hoc est, ne à superuentura tentatione superen-
tur, eiúsque nexibus ligati teneantur: quod quia ab
ipsis factū non est, ad tempus tentatio eos vicit &
irretitos detinuit. Notandum autem quod cùm hoc
loco dicitur ¿Orate ne intretis in tentationem; non D
significetur quare sit orandum, sed quid sit orandū,
hoc est, non significatur orandum ideo, ne si non o-
rent, fiat vt intrēt in tentationē: sed hoc ipsum oran
dum, ne intrent. Græcis enim est hic apud Lucam
προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν, id est, rogate hoc ipsum ne
veniatis in tentationem. Itaq; verisimile est etiam
sic accipiendū postea cum idē dicitur tribus. Quan
quā sic etiā Gręcis ibi dicatur, vt vterq; sensus ad-
mitti possit. Assumit autem ex omnibus, tres illos
quos præ cæteris habebat magis familiares, eísque
suam tristitiam declarare voluit, vt quos fecerat in
monte suæ gloriæ spectatores & testes, nunc habe-
ret etiam spectatores & testes imbecillitatis suæ hu
manæ, in qua hi ob conspectam prius gloriā, & ple- E
niorem de ipso cognitionem, minus offendi poterāt
quàm cæteri. His ergo assumptis, cœpit contristari,
pauere & mœstus esse. Non prius cœpit contristari
quàm illos assumpsisset, vt intelligamus tum hoc in
eo cœpisse cùm voluit, & non prius quàm voluit,
& proinde ipsum non, vt in nobis accidit, subitò &
præter volūtatem hæc esse passum. D. Hieronymus
ideo putat dictum, cœpit contristari, vt intelliga-
mus tristitiam in Christo non fuisse passionem, sed
tantùm propassionem. Inter πάθος autem & προπά-
θειαν, hoc est, inter passionem & propassionem hoc
facit differētiæ, quòd passio sit affectio aliqua car-

A nalis, cui voluntas iam assentitur; propassio verò,
cui necdum voluntas assentitur, sed quæ consum-
matam passionem pręcedit. Itaq; quoniam hęc tri-
stitia Christi tantùm fuit in parte sensitiua, nec do-
minabatur spiritui, propassionē tantùm dicit fuisse
in ipso, atq; ob id dictum esse non quòd cōtristatus
sit, sed quòd cœperit cōtristari. At simplicius est in-
telligere ideo dictum esse, cœpit contristari, quòd
antè non ita contristaretur. De causa autem huius
tristitiæ, pauoris atq; tœdij in Christo hic dubitari
& quæri potest. Variis enim de causis non videtur
dici posse contristatus ob imminentē sibi iam mor-
tem. Primū enim talis tristitia videtur derogare di-
uinitati ipsius. Deinde non videtur conuenire vt is
B qui tantopere prius mortem desiderauit, quiq; se in
hoc venisse sciebat vt pateretur, & suos mortē con-
temnere toties docuerat, nunc ob instantem mor-
tem adeo timeat & contristetur. Maximè autem di-
minuere videtur eius charitatem, quam tamen cer
tum est in eo fuisse maximam, cùm pleriq; marty-
rum per suam in Deum charitatem animis non so-
lùm impauidis atq; intrepidis, sed etiam alacribus
quasiq; gestientibus grauissimos corporis pertule-
rint cruciatus, vt patuit in Andrea, Laurentio, aliis-
que quamplurimis. Certè D. Hilarius ob primam
causam, nimirum quia Arriani ex hoc loco impu-
gnabant Christi diuinitatē, causam tristitiæ ac me-
tus Christi aliò referendam voluit quàm ad pro-
C priam ipsius mortem, noua ratione exponēs ipsius
precationem qua in sequentibus orat vt transiret
ab eo calix. Et post hunc Diuus Hieronymus, &
quidam etiam nostro seculo Hieronymum secuti,
ob posteriores rationes iam dictas negant Chri-
stum ob instantem suam mortem timuisse ac con-
tristatum fuisse, sed ob alias causas non ad se, sed
ad alios pertinentes. Itaq; D. Hilarius putat ipsum
contristatum propter scandalum Apostolorum im-
minens, ideóq; notat dictum esse quòd assumptis
quibusdam Apostolis tunc cœperit contristari, eo
quòd non de ipso orta esset mœstitudo, sed de his
quos assumpserat. Pro his ergo intelligit Domi-
D num postea orasse dum petit vt transiret ab eo ca-
lix, existimans ipsum his verbis postulasse vt calix
quem iam desideranter erat bibiturus, à se transiret
etiam in Apostolos, hoc est, vt quemadmodum ab
ipso biberetur, ita & ab illis biberetur sine spei dif-
fidentia, sine sensu doloris, sine metu mortis. D. Hie
ronymus Hilarium secutus plures reddit tristitiæ
Christi causas, dicens: Contristabatur autem nō ti-
more patiendi, qui ad hoc venerat vt pateretur, &
Petrum timiditatis arguerat, sed propter infœlicis-
simum Iudam & scandalum omnium Apostolorū,
& reiectionem populi Iudæorum, & euersionem
miseræ Hierusalem. Iam precationem Christi noua
item ratione, sed aliter quàm Hilarius exponit, in-
E telligens ea Dominum precatum ne à Iudæis cali-
cem bibat. Postulat, inquit, non timore patiendi,
sed misericordia prioris populi, ne ab illis bibat ca-
licem propinatum. Vnde & signanter non dixit;
transeat à me calix, sed calix iste, hoc est populi Iu-
dæorum, qui excusationem ignorantiæ habere non
potest si me occiderit, habens legem & Prophetas,
qui me quotidie vaticinantur. Hæc ille. Similia ha-
bet & D. Ambrosius, post variam huius loci tracta-
tionem tandem sic subiiciens: Tristis videbatur &
tristis erat, non pro sua passione, sed pro nostra di-
spersione. Tristis erat, quia nos paruulos relinque-
bat. Cæterùm quàm constanter se morti obtulerit,
conse

conſequentia declarant, quandoquidem quærentibus occurrit,turbatos confirmauit,trepidos prouocauit,proditorem oſculi dignatione ſuſcepit. Nec illud diſtat à vero,ſi triſtis erat pro perſecutoribus ſuis, quos ſciebat immanis ſacrilegij pœnas daturos.Et ideo dixit:Transfer hunc calicem à me.Non quia Deus Dei filius mortem timebat,ſed quia nec malos pro ſe perire volebat. Deniq; ait: Pater ne ſtatuas illis hoc peccatum;ne exitialis eſſet populo paſsio quæ omnibus eſſet ſalutaris.Hęc ille.Verùm ſalua tantorum virorum authoritate, coactam eſſe iſtam pręſentis loci tractationem, nimis apertè arguunt omnia verba quibus hîc vſi ſunt Euangeliſtæ,qui manifeſtè ſatis ſignificant Dominũ pro infirmitate humanæ naturę ab ipſo ſuſceptæ exhorruiſſe mortem, eámq; deprecatum,quod & ex Hieronymi conſequitur verbis. Si enim illæ fuerunt triſtitiæ Chriſti cauſæ quas Hieronymus enarrat, non opus fuit triſtitiam illam dicere fuiſſe nõ paſſionem,ſed tantùm propaſsionem, cùm nec paſsio fuerit, nec propaſsio, ſed ſancta piáq; affectio ex ſyncera & ſumma charitate profecta. Deinde cùm tractans D. Hieronymus precationem Chriſti, ſic ſcribit:Attamen reuertens in ſemetipſum, quod ex hominis perſona trepidanter renuerat,ex Dei filiíque confirmat.Veruntamen non ſicut ego volo,ſed ſicut tu.Non,inquit, hoc fiat quod humano affectu loquor, ſed propter quod ad terras tua voluntate deſcendi. Hæc, inquam, ſcribens apertè confitetur Chriſtum per humanam infirmitatem mortem & horruiſſe & deprecatum,ita vt in ſuo Commentario varius ſit,ea coniungens quę ſibi videntur contraria,quod ob id accidit & hic & alibi in cõmentariis Hieronymo, eo quòd illi in cõmentariis pręcipuum ſtudium fuit per diuerſos authores vagari, & quæ apud diuerſos inuenit conſarcire, variíſque ſententiis differendis copioſam cogitãdi materiam lectori ſubminiſtrare. Idem in variis locis atque in præſenti loco accidit D.Ambroſio. Nam & is ante ea verba quæ ex ipſo ſuperius ſunt poſita, clariſsimè fatetur Chriſtum iuxta humanam infirmitatem contriſtatum,notans eos qui hinc offendiculum in Chriſto paterentur.Hærent, inquit, pleriq; hoc loco,qui triſtitiam ſaluatoris ad argumentum inolitæ potius à principio, quàm ſuſceptæ ad tempus infirmitatis inclinant,& naturalis ſenſum cupiunt retorquere ſententiæ. Ego autem excuſandum non puto, ſed etiam nuſquam magis pietatem eius maieſtatémq; demiror.Minus enim contulerat mihi,niſi meum ſuſcepiſſet affectum,& cætera quæ ſequuntur.Nihil ergo dubitandũ quin cauſa triſtitiæ Chriſti prima & principalis nũc fuerit mors imminẽs, quam humana infirmitate abhorruerit. Nec hoc diuinitati eius derogat magis quàm ipſa mors, & aliæ pleræq; infirmitates quas cum humana natura noſtri cauſa in ſe ſuſcepit:quales ſunt eſuries,ſitis, & ſimiles.Suſcepit enim in ſe Dominus omnes noſtros defectus, qui in omnibus communiter inueniuntur ex peccato primi parentis, & non repugnant perfectioni ſcientiæ & gratiæ, quos vocat Damaſcenus naturales & indetractabiles. Naturales quidem, quia conſequuntur communiter totam naturam humanam: Indetractabiles autem, quia non adferunt ſecum ſcientiæ & gratię imperfectionem.Quid autem magis eſt homini naturale quàm mortem iam præſentem & ob oculos poſitam reformidare? Cùm ergo mortis reformidatio ſic humanæ conditioni adhæreat, vt cum nulla culpa ſit

A coniuncta,non eſt cur formidemus Chriſto eam aſſcribere,non ſolùm perfecto homini, verumetiam omnibus,quoad potuit,malis nobis adæquato.Debuit enim,inquit Paulus, per omnia fratribus aſsimilari, *Heb. 2.* tentatus per omnia pro ſimilitudine abſque peccato.Nec derogat hęc reformidatio perfectioni charitatis, obedientiæ, atq; doctrinæ ipſius. Quod enim ad doctrinã ipſius attinet, cùm à ſuis mortis metum excludit, præcipiens eis vt non timeant eos qui poſſunt occidere corpus, non vetat omnino naturalem mortis reformidationem, ſed talem qua mens abducatur à recto, & ad ea pertrahatur quæ diuinæ ſint voluntati contraria.Itaq; cum in ſua pręcatione Dominus ſuæ renuncians voluntati, diui- B nam illi ſemper prætulerit voluntatẽ,nec obedientiam illius metus iſte mortis imminuit aut labefactauit,ſed magis comprobauit, dum à tanto mortis metu detentus, tamen id prælegit quod patri gratius eſſet. Similiter & charitatis ſuæ erga nos magnitudinẽ hac ratione nobis maximè commendauit, tantùm abeſt vt metus ille arguat charitatis imperfectionem & defectum. Dum enim tantopere mortem & crucem per naturale deſiderium reformidauit,& tamen nihilominus lubens & vltroneus ſe morti crucis pro nobis ſubiecit, declarauit ſanè ſe noſtram ſalutem propriæ præpoſuiſſe,nóſq; magis quàm ſeipſum dilexiſſe. Quòd autem ſumma Chriſti charitas non excluſerit in ipſo hanc reformidationem, ac pro ea promptiſsimam in cor- C pore attulerit alacritatem, quemadmodum fecit in pleriſque martyribus,ex eo prouenit,quòd in nobis alia vis animæ redundat in aliam, & vt quæq; eſt vehementior,aut ſecus,ita aut obruit alias, aut cedit. In Chriſto verò nequaquã item. verùm vnaquæque vis, ſiue animi, ſiue corporis, nihil impediente vel diuerſa, vel ſimili, ſuum naturale munus peragebat, vt neque gaudium vehementius leuioris gaudij ſenſum eriperet, neque dolor acrior leuioris doloris moleſtiam obrueret, neque ſumma voluptas ſummo dolori, neque dolor atrociſsimus voluptati ſummę obſiſteret. Alioqui enim gaudium illud quod ex diuina fruitione percepit maximum, omnem ſupplicij pœnã eripuiſſet. Itaque quoniam D naturaliter caro mortem refugit,atque ſupplicia,& Chriſtus certiſsimò nouerat ſibi iamiam imminere mortem,diraq; ſupplicia,quæ iam ita clarè contemplabatur, atque quæ maximè ſunt præ oculis, caro eius pro ſua conditione & natura ob hęc formidare cœpit atque triſtari, & quantum in ſe erat, eorũ depulſionẽ quęrere.Nec eſt quòd hîc contentiosè quis diſputet, vtrum Chriſtus neceſſariò his paſsionibus ſubiectus fuerit, an eas per diſpenſationem ad tempus aſſumpſerit. Dicendum enim ꝙ caro Chriſti & humana eius natura per ſe conſiderata,neceſſariò illis ſubiecta fuerit,ſicuti & eſuriei, frigori,ac morti:neceſsitas tamen hæc impediri potuit,ab ipſo per virtutem diuinitatis ſuæ, atque ob E id humana natura non patiebatur illa neceſſariò,niſi quatenus diuina voluntas pro ſuo beneplacito permittebat carni agere & pati quæ erãt ei propria, & quia non niſi cùm voluit,& quamdiu voluit,huiuſmodi caro patiebatur,ob id per diſpenſationem ea dicitur aſſumpſiſſe ad tempus.Vnde etiã intelligi poteſt quid reſpondendum ſit ad argumentum quo quidam nituntur probare has paſsiones Chriſto non poſſe tribui, eo quòd illæ in nobis ſint morbi, perturbationes, & ad peccatum inclinationes. Ex prædictis enim patet huiuſmodi paſsiones ali-

ter fuisse in Christo quàm in nobis, idq; triplici nomine. Primùm, quia huiusmodi passiones frequenter in nobis ferũtur ad illicita, in Christo verò nunquam. Non enim cùm ex metu mortis deprecaretur mortem, ad illicitum ferebatur, quia non deprecabatur eam absolutè, sed tantùm quatenus suę naturæ humanæ malam, subiiciens etiam naturale suum desiderium diuinæ voluntati. Secundò, quia huiusmodi passiones in nobis frequenter præueniunt iudicium rationis, sed in Christo omnes motus appetitus sensitiui oriebantur secundùm rationis dispositionẽ. Vnde Augustinus dicit lib. 14. de ciuit. Dei cap. 9. quòd hos motus, certissimæ dispensationis gratia, ita cùm voluit Christus suscepit animo humano, sicut cùm voluit factus est homo. Tertiò, quia in nobis huiusmodi motus quandoque non sistunt in appetitu sensitiuo, sed ad se trahunt rationem, quod in Christo non accidit, quia motus naturales humanæ carni conuenientes, sic ex eius dispositione in appetitu sensitiuo manebant, quòd ratio ex his nullo modo impediebatur in suo officio, quare illos in Christo D. Hieronymus tantùm vocat propassiones. Suscepit autem nũc Christus has passiones in se ob varias causas, cùm potuisset variis modis illas à se depulisse. Primùm enim hac ratione se nobis declarauit verum esse hominem. Deinde, vt dictum est, eximiè & suam erga patrem obedię̃tiam, & suam erga nos charitatem comprobauit, dum suscepit quod tantopere fugit natura. Tertiò, hac ratione declarauit (quod & ipsum ad obedientię & charitatis eius facit commẽdationem) pœnarum & supplicij imminentis acerbitatem, ne videri posset sine sensu doloris, vt plerique martyres, omnia supplicia pertulisse. Præterea hac ratione effectum est, vt ne mox in peccatum nobis deputandum existimaremus, si in nobis mortis horrorem sentiremus, nec desperaremus, si non tanta cum alacritate mortem exciperemus, cum quanta illam adierunt martyres: simúlq; disceremus quomodo mortis timorem vincere possemus, nimirum per orationis pręsidium. Postremùm, & ob id has infirmitates nostras in se suscepit, vt minus essent in nobis, & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erãt seruituti. *Hebr. 2.* Hinc enim in martyribus tanta fortitudo, quia in capite pro membris suscepta voluntariè tanta infirmitas. Infirmatus, inquit Ambrosius, es Domine, sed propter peccata nostra, non quia illa tibi infirmitas erat ex patre assumpta, sed pro me suscepta, quia mihi proderat, vt eruditio pacis nostræ esset in te, & liuore tuo vulnera nostra sanares. Notandũ autem, quòd apud Matthæum quidem legamus; cœpit contristari & mœstus esse, apud Marcum verò; cœpit pauere & tędere, tamen pro mœstus esse, & pro tædere, Græcis est eadem dictio ἀδημονεῖν, quę nec propriè tædere, nec simpliciter mœrere significat, sed grauiter angi, penéque exanimari ac deficere præ mœrore, vt testatur Erasmus. Pro pauere autem Græcis est ἐκθαμβεῖσθαι, quod etiam non simpliciter pauere significat, sed propriè est obstupescere, aut cum stupore quodam pauere. Intelligimus ergo Christũ ob instantem mortem quæ ob oculos illius versabatur, & doluisse & reformidasse, nec simpliciter doluisse aut reformidasse, sed grauiter, ita vt dolor ac metus molestiam magnam ac stuporem adferret carni, quod non tantum externo corporis habitu, sed & verbis Dominus expressit, dum dixit: Tristis est anima mea vsq; ad mortem; hoc est, tanta tristitia &

A dolor animam meam occupat, vt parum absit à morte, dolorem patitur anima mea dolori mortis simillimum, ac quasi in ipsa morte constituta sic angitur. Ita enim Euthymius exponit illud, vsque ad mortem, vt sit idem quod, sicut in morte. Diuus Hilarius & post eum D. Hieronymus vndique argumenta quærentes quibus ostendant Dominum non timuisse nec doluisse ob instãtem mortem, annotant non esse dictum: Tristis est anima mea propter mortem, sed vsque ad mortem; intelligentes Dominum significare tristitiam suam duraturam vsque ad mortem, donec scilicet per eam Apostolos suos liberet, & scandalum eorum cesset, dum B mox post mortem ex resurrectione eius potentiam erant agnituri. Est autem hic locus manifestè contra hæreticos, negantes in Christo fuisse animam humanam. Ipse enim manifestè hic, vt & alibi aliquando, animam se habere profitetur.

ᶜET IPSE AVVLSVS EST AB EIS, ᶜET PROGRESSVS PAVLVLVM, &c.] Oraturus non tãtùm se separauit à reliquis Apostolis, sed & à tribus illis quos ex aliis assumpserat, vt eos suæ angustiæ faceret conscios, docens omnibus modis orationem secretam esse debere. Itaq; declarata animi sui angustia, mox ad orationis confugit præsidium; docens in necessitatibus & angustiis animi nobis non ad mundi vanam consolationem, C sed ad Dei refugiendum opem. Notatu autem non indignum, quòd Lucas dicat Dominum non recessisse à suis, sed auulsum. Hoc enim significat ipsum ægrè à suis recessisse, siue propter suum in illos amorem, qui facit vt cum difficultate amicus discedat ab amico: siue etiam ob animi mœrorem, per quem naturaliter fit vt adhęreamus amicis, à quorum consuetudine aliquid accipimus solatij. Hanc tamen naturalem colligationem superans Dominus, & vim naturæ quodammodo inferens, diuulsit se à charissimis suis, quo ad patris festinaret certiorem consolationem, docens quid & nobis in simili sit necessitate faciendum. Quanquã & aliter intelligi possit, & fortè simplicius & rectius, ipsum dici D auulsum à suis, propter mœroris magnitudinẽ rapientem ipsum ad aliquod refugium, nec sinentem ipsum diutius adhærere suis. Solet enim mœroris magnitudo hominẽ rapere ad secretũ, & diuellere etiã à valdę charis. Non enim dicitur Christus sese diuulsisse ab eis, sed auulsus ab eis, quasi vim ab accidẽte aliquo passus. Auulsus est autem non longè, sed pusillum, vt habent Matthęus & Marcus, quod pusillum explicasse videtur Lucas, dicens: quantum iactus est lapidis. Non enim vel amor, vel potius mœror patiebatur eum longè diuelli, quin mox sese coram patre in oratione profunderet: & omnino ob id noluit longius discedere, quia suos voluit saltem à longe videre quid ageret, vt vel sic ad imitationem magis prouocarentur, & testes essent angu- E stiæ eius. Digressus ergo à suis, primùm positis in terram genibus, vt habet Lucas: deinde etiã pronus procidens super terrã in faciem suã, vt habent alij duo, orabat, ipso sui coporis habitu declarans maximam cordis sui contritionem & humiliationem, ac nos docẽs in oratione animũ profundè coram Deo submittendum: quod si fiat, etiã corporis consequetur submissio maximè in secretis orationibus & valde seriis. Quo Christi facto & exemplo vt arguuntur hi qui oraturi ipso habitu corporis declarãt parum debitam mentis demissionem: ita confutantur qui plane rident monasticas, vt vocant, inclinationes,

nes, tãquam hypocriticas & vanas, cum adhibeantur vt signa & excitamenta demissionis spiritus, atq; ob debitum Deo corporis obsequium, cuius vt est & anima & corpus, ita vtrunq; illi famulari & reuerentiam exhibere decet. Orabat autem, inquit Marcus, vt si fieri posset transiret ab eo hora, hoc est, imminens passionis & mortis tempus, hoc est, supplicium imminens. Synecdoche enim est, & sub nomine temporis significatur id quod in tempore erat euenturum, vt diximus in cap. Concordiæ III. circa illud Ioannis: Pater, saluifica me ex hac hora. Vnde Marcus cum aliis Christum in oratione sua dicit deprecatum calicem, nomine calicis passionem suã significans, sicut & suprà cùm filiis Zebe-
Mat 20. dæi dixit: Potestis bibere calicem quẽ ego bibiturus sum. Circa quæ verba diximus rationem huius metaphoræ in scripturis. Dicit autem Marcus eum dixisse: Abba pater; quod est vnius & eiusdem duplicatio non inutilis, sed emphasis aut etiam explicationis causa facta. Abba enim Hebraica aut potius Chaldaica dictio (nã Hebræi dicunt Ab) idem significat quod Græcis dictio πατὴρ, à quibus Latini habent vocem, Pater. Ita hæc duo nomina & Paulus coniunxit ad Rom. 8. & Galat. 4. Cæterùm hæc oratio Christi fuit tanquam veri hominis & naturaliter abhorrentis mortem profecta non ab ipso spiritu, sed à desiderio carnis & partis inferioris: quo quidem desiderio caro in Christo non pugnabat cum spiritu & Dei volũtate. Primùm, quia non absolutè illud quod naturaliter desiderabat, postulauit, sed si fieri posset, & si Deus pater vellet. Secundò, quia etiam caro in Christo diuinam voluntatem suo præposuit desiderio, illam præ hoc fieri deprecans, cùm diceret; veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat. Non enim, vt quidam putãt, hæc verba sunt Christi iam secundùm rectæ rationis dictamen loquentis, cùm priora fuerint eius iuxta carnis infirmitatem rogantis, quia Christus secundùm spiritum & rationem non habuit voluntatem diuersam à Dei voluntate, vt quatenus talis dicere potuerit; non mea voluntas sed tua fiat; sed iuxta carnem desiderium quoddã habuit diuersum à Dei voluntate. Quatenus ergo infirma carne circundatus dixit; non mea voluntas, hoc est, non meum desideriũ (voluntas enim hic pro desiderio ponitur) fiat, sed tua. Adeo in Christo etiã inferior pars subdita fuit spiritui & diuinæ voluntati. Hæc ergo Christi oratio quatenus deprecatur mortem, magis fuit declaratio desiderij naturalis, quàm absoluta oratio, nec ob eam dici potest Christum non semper exauditum fuisse in suis orationibus contrà quàm dixit in resuscitatione Lazari; ego sciebam quia semper me
Ioan. 12. audis. Non enim absolutè mortem deprecatus est, sed absolutè precatus est vt Dei fieret voluntas: quod cùm factum sit, etiam in hac oratione exauditus est. Quod vt & in nobis vsuueniat, iuxta hoc Christi exemplum temporalia bona vel mala nobis precanda vel deprecanda non sunt, nisi quatenus congruit diuinæ volũtati & ordinationi, quam præ nostro desiderio etiam semper petere debemus fieri, iuxta quod in oratione Dominica dicimus: Fiat voluntas tua. Notandũ & illud in Christi oratione maximè, vt à Marco describitur, ipsam incipi non solùm à blanda Dei inuocatione, cùm dicit: Abba pater, & pater mi; quæ inuocatio pium inuocantis signat affectum, sed etiam à laude Dei eiúsque commendatione, cùm dicit: Omnia tibi possibilia sunt. Hoc enim docemur, vt oraturi non statim

A id proponamus quod petendum est, sed cùm pij affectus declaratione auspicemur à diuina laude, & commendatione potentiæ & bonitatis ipsius.

ET CVM SVRREXISSET AB ORATIONE, ET VENISSET AD DISCIPVLOS.] Quanquam Dominus in magna esset animi angustia propter imminentia sibi mala, non tamen neglexit suorum agere curam, sed surgens ab oratione, eos inuisit, vt videret quomodo se gererent, & an sese iuxta quod ipsis iniunctum erat, vigilia & oratione munirent contra periculũ quod ipsos manere sciebat; suo facto docẽs pastores, non sic mœrori & orationi vacandum ipsis, vt suorum curam deponant, sed vicissim nunc orandum, nunc oues
B inuisendas. Vt autem hac in parte suam pro Apostolis solicitudinem declarauit, ita similiter suã erga illos ineffabilem mansuetudinem, cum inueniẽs eos dormientes, & plane contrariũ quàm iussi erãt facientes, non est tamen seuerè insectatus eos, nec acerbo animo exprobrauit eis aut suum pro ipsis laborem, aut ipsorum magnificas promissiones, sed mansuetè eos compellauit, tacitè tantũ notans eorum in promittendo infidelitatẽ, & adhortans modestè ad id quod saluti ipsorum conueniebat. Præ cæteris autem peculiariter Petrum alloquitur, vt qui præ cæteris maiora & ardẽtius pollicitus erat, & cui magis vigilandum erat tanquam cæterorum capiti & antesignano. Huic ergo dixit, secundùm Marcum, Simon, dormis? Ita non potuisti vna hora
C vigilare mecum, qui tamen paulo antè pollicitus es te mecum & in carcem & in mortem iturum? Tale enim quid significat tacitè aduerbio, sic. Et Matthæus item Petro Dominum locutum scribit, cum tamen pluraliter eum scribat dixisse: Sic nõ potuistis vna hora vigilare mecum; quia quanquam ad omnes loqueretur, oculos tamen in Petrum magis direxit: aut quanquam ad solum Petrũ hæc diceret, tamen omnes itẽ notare voluit, vt qui post Petrum eadem polliciti fuerant. Euthymius tamẽ vt habeat aliquid quod soli Petro dictũ sit apud Matthæum, aduerbium sic, seorsùm per interrogationem legit à sequentibus separatũ, vt sit sensus: Sic te modo exhibes Petre? siccine te promisisti facturum? Deinde
D ad omnes dictum sequatur: Non potuistis vna hora vigilare mecũ? Potuistis, enim in Matthęo legendum esse, & non potuisti, Græca docent & Latina exemplaria correctiora. Reprehensa autem eorum somnolentia, eos rursum ad vigiliam & orationem prouocat, non sui sed ipsorummet causa, vt, inquit, non intretis in tentationem. Et addidit causam ob quam id facere merito debeant, nec sibi ipsis nimiũ confidere, sed metuere, quia, inquit, spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Quasi dicat: Et ideo ne per carnis infirmitatem superetur promptitudo spiritus à tẽtatione superuentura, orandum vobis est, nec ob promptitudinẽ spiritus nimis vobis confidendum. Hac autem sententia vt causam
E reddit exactæ vigilantiæ & orationis, ita simul mitigat reprehensionem somnolentiæ ipsorum, significans se illos venia dignari, quòd nõ propter contemptum obdormierint, sed propter infirmitatem, vt intelligit Theophylactus super Matthęum. Est ergo sensus: In vobis & plerisq; hominibus spiritus quidem promptus est siue ad ferendas tẽtationes, siue ad pręstandum quę iussa sunt, caro autẽ ad vtrunq; est infirma. Et quidem sciebat Dominus se inuenturum suos dormientes, nec quicquam nunc profuturam eis suam frequentem monitionem, eos

tamen ob id non prętermisit inuisere & admonere, vt intelligerent propriam infirmitatem & temerariam in pollicendo audaciam, aliorúmq; postea discerent ferre infirmitates, atq; in ipsis posteri discerent non temerè de se magna polliceri. Cæterum quod ad Concordiæ rationem attinet, notandum quod Lucas, qui non meminit, vt alij duo, trinæ orationis Christi, postquam dixisset Dominum in sua oratione ab angelo confortatum, sanguinémq; sudasse, tum subiicit ipsum ad suos reuersum ad vigiliam & orationem illos excitasse. At id Matthæus & Marcus testatur factum post primam orationem, cum post secundam significent ipsum reuersum siluisse: post tertiam autem etiam somnũ & quietem illis ad tempus permisisse. In prima autem Christi oratione, communiter creditur non accidisse quod Lucas scribit de angeli cõfortatione & sanguineo sudore, sed potius in nouissima, quòd non videatur conueniens vt post angeli confortationem Dominus semel & iterum eandem carnis passus sit infirmitatem. Itaq; coacti sumus in Cõcordia ordinem scriptorum à Luca mutare, id quod post orationem accidisse commemorat, collocantes cum aliorum narratione post primam Christi orationem: quæ verò in Christi oratione contigisse scribit, in commemoratione tertiæ orationis ponentes.

ET ITERVM SECVNDO ABIIT, ET ORAVIT EVNDEM SERMONEM, DICENS, &c.] Non semel tantùm sed frequenter Dominus vnum idemq; petit, carnis suę infirmitatem, & maximum mortis quod ad carnem attinet horrorem, hac ratione efficacius astruens, & perseuerantiam in oratione suo nos exemplo docens: Ter orat, nam hic numerus ob sui perfectionem, absolutæ perseuerantiq; cõuenit orationi. vnde & Paulus ter se Dominum rogasse scribit pro amouendo carnis stimulo. Cùm ergo sic assiduus & perseuerans esset in oratione, etsi non impetrabat mali imminentis translationem, non tamen caruit hęc eius oratio suo fructu, sed cõsecuta est diuinam consolationem. Vt enim olim in deserto diabolus in assumpta aliqua specie humana ei apparuit tentans eum: ita & nunc angelus de cœlo, in assumpta specie apparuit ei confortans eum. Tali enim cõsolatione & confortatione nunc indigebat humana eius natura sibi relicta, & non ab omni humano solatio solùm, sed & à diuino, quod intrinsecus ab vnione diuinitatis prouenire poterat destituta. Confortabat autem angelus ea verisimiliter ratione, quòd suggereret, quomodo patris cœlestis nomen per eius mortem esset illustrandum, quantusq; fructus hinc & ipsi Christo, & toti humano generi, ipsisq; etiã angelis prouenturus esset. Hæc autem angeli apparitio & confortatio, si in tertia demum facta est oratione, fructum demonstrat perseuerantis orationis. Credi tamen potest in singulis tribus facta orationibus, vt simpliciter hinc intelligamus orationis fructum significatum, nimirum quòd etiamsi non semper impetremus quæ precantes petimus, consequi nos tamen semper à Deo ad ferenda mala consolationem & fortitudinem. Lucas enim trinã Christi orationem quasi vnam, eo quòd idẽ semper petebatur, complexus est, vnde dicit eum factum in agonia, prolixius orasse. Prolixius enim orasse dicens, tres illas orandi vices quas sigillatim alij duo Euangelistæ prosecuti sunt simul complexus est: sicut & dicens eum factũ in agonia, vno verbo complexus est eas tres passiones quas alij duo distinctè Christo tribuerunt, mœrorem scilicet, pauorem & angorem. Sunt qui quoniam Græca dictio, agonia, deducitur à vocabulo, ἄγων, quod certamen significat & luctam, intelligunt Christum ob id dici factum in agonia, quod in ipso fuerit vehemẽs quædam lucta & resistentia carnis & spiritus, carne scilicet mortem recusante, spiritu verò eam summopere desiderante. At huiusmodi carnis & spiritus pugnam, qualis in nobis non est sine peccato, non crediderim fuisse in Christo, vel ob id quòd etiam caro, vt suprà dictum est, fuerit in Christo subiecta spiritui & diuinæ voluntati, ita vt diceret; nõ mea volũtas sed tua fiat. Proinde simpliciter potius accipiendum est secundùm propriam vocabuli, agonia, significationem, ideo Christum dici factum in agonia, quòd angore correptus fuerit, vt bene alij verterunt. Angorem enim & anxietatem animi dictio, agonia, significat. Quod ergo Lucas dicit Dominum factũ in agonia, prolixius orasse, Matthęus & Marcus sua narratione expresius extulerunt. Prolixius enim orasse docent, quia ter eum orasse testantur: factum in agonia docent, quia scribunt eum cœpisse contristari, mœstum esse, pauere & tædere, tristémq; fuisse animam eius vsq; ad mortem. Bene autem notandum quod dicit Lucas, & factus in agonia, prolixius orabat. Significat enim ideo Christum prolixè orasse, quòd angore magno correptus esset, vt hinc discamus, cùm anxietate aliqua premimur, eo magis ad orationis confugere pręsidia. Quanquam autem ea ratione cõuenienter quidam verterint: Et angore correptus; quòd per hanc versionem excludatur quorũdam falsa intelligentia: tamen alia ratione rectius versum est à nostro interprete; & factus in agonia; si modo dictio, agonia, rectè accipiatur, quòd hęc versio magis cõueniat Christo, qui non nisi cum voluit passionem angoris & mœroris in se habuit, cum correptũ esse angore, magis sonet violentiam extrinsecus aduenientem. Cæterùm cum Matthęus & Marcus magnitudinẽ angoris Christi ipsius verbis testati sint, eo quòd dixerit tristem animam suam esse vsq; ad mortem, Lucas eandem alia ratione etiam magis indicauit, cum subiicit sudorem eius factum sicut guttas sanguinis decurrentis in terrã. Id enim præ angoris accidit magnitudine, qui sudorem solet exprimere, vt in morientibus patet. Non est autem hæc Lucæ sententia sic accipienda, quasi dicere voluerit Dominum emisisse sudorem similem guttis sanguinis, vt ipse tamen sanguis non fuerit. Ad quid nanq; sanguinis potius quàm aliarum rerum liquidarum guttas meminisset? Cur item sanguinis meminisset in terram decurrentis, nisi significare voluisset, sudorem decurrisse sanguineis guttis, idq; adeo copiose, vt in terram ab ipso defluerent, cùm positis genibus patrem supplex oraret? Vocula siquidem, ὡσεὶ, hoc est, quasi vel sicut, non tantùm similitudinem significat, sed etiam veri speciem, vt Ioan. 1. Vidimus gloriam eius quasi vnigeniti à patre. Et quanquam non sine stupendo quodam miraculo acciderit vt in Christo sanguineus sudor efflueret, in documentum ingentis cruciatus, atq; in mysterium, tamẽ quo magis id credibile fiat & intelligatur, sciendũ sic esse humani corporis naturã, vt sudoris vice sanguinem tenuem emittere possit. Id enim medici scribunt accidere ictis à serpẽte, cui à fluxu sanguinis Hæmorrhoos nomen est. Vnde & opinantur quidam hunc quem sudauit Christus, tenuiorem reliquo sanguinem fuisse, & naturaliter

ipsum

ipſum effluxiſſe. Sic enim de eo ſcribit Caietanus:
Quamuis naturaliter accidere poſsit ſudor ſangui
neus, & Ariſtoteles fateatur id accidiſſe, quia ta-
men indigeſti ſanguinis, & minùs bonæ cõplexio-
nis hoc accidens ſecundùm naturam eſt apud eun
dem, leſus optimæ complexionis ſanguineum ſudo
rem emiſit, ſicut natura in parte generatiua deficien
te ſemine miniſtrat ſanguinem. Simili nanq; modo
deficiente aquoſitate ſanguinis, quæ eſt materia ſu-
doris, nonnihil quoq; ſanguinis emiſit. Erat enim
corpus leſu exhauſtum, & magnitudo paſsionum
pellens violentè ſudorem, pepulit ſimul aliquid ſan
guinis, deficiente ſudoris materia. Hęc ille. Notan-
dum tamen, quòd Gręcis dictio, θρομβοὶ, quę nõ pro-
priè ſignificat tenues guttas, ſed quaſi grumos &
craſsiores guttas, vnde dicitur de concretis ſangui-
nis partibus. Ideóq; quia incredibile videtur Chri-
ſtum ſudando craſſas ſanguinis guttas & quaſi gru
mos emiſiſſe, Euthymius & Theophylactus intel-
ligunt dictionem, ſicut, hic tantum deſignare ſimi-
litudinem, aut hyperbolicῶs Chriſti ſudorẽ guttis
ſanguineis comparatum. Sic enim Euthymius: Fa-
ctus eſt ſudor eius ſicut θρομβοὶ, (interpres vertit,
grumi) ſanguinis decurrentes in terram. Grumi ſan-
guinis, hoc eſt, craſsiſsimę ſanguinis guttæ, ſignifi-
cãs non quòd ſanguinẽ ſudauerit, ſed quòd craſſos
deduxerit ſudores. Theophylactus autem, vt nobis
quidem verſus eſt ab Oecolampadio, vix intelligi
poteſt quid ſenſerit. Sic enim legimus: Quod ab
humana natura fuerit orare, quæ iuxta permiſsio-
nem patiebatur communem affectionem, qua ama-
mus vitam, & non à diuinitate, ſicut dicunt maledi-
cti Arriani, manifeſtum eſt ex hoc quod ſudauit, id-
que cum tanta anxietate, vt plane hæc fuerit & pa-
rœmia, eo quòd ſanguinei riui ex eo ceciderint. Pa-
rœmia enim eſt in his qui valde laborãt, ita vt ſan-
guinem ſudent, ſicut & in his qui amarè flent, di-
cimus quòd ſanguinem fleant. Hoc igitur volens
manifeſtare Euangeliſta, quòd non tenuibus qui-
buſdam indiciis, & oſtentationis gratia apparenti-
bus, ſed fluẽtem fortiter ſudorem ſtillauerit, & col-
legerit ſecum riuos ſanguinis, &c. Clarius Theo-
phylacti ſententia citatur à D. Thoma in Catena.
Poſt enim poſitam eam ſententiam, qua hic intelli-
gitur communiter ſignificari Chriſtum verè ſudaſ-
ſe ſanguinem, ſic ibi ſubiicitur ex nomine Theo-
phylacti: Vel hoc prouerbialiter dicitur de eo qui
vehementer ſudauit, quòd ſudauit ſanguinem. Vo-
lens igitur Euangeliſta innuere, quod groſsis ſudo
rum guttis madebat, ſumit guttas ſanguinis ad exẽ-
plum. Hæc ibi. Igitur hi autores non intelligunt
Chriſtum verè ſanguinẽ ſudaſſe, ſed ſecundùm Eu-
thymium nuda eſt cõparatio, ſecundùm Theophy-
lactum prouerbialis hyperbole. Verùm ob prius di-
ctas rationes magis eſt veriſimile, iuxta receptam
ſententiam, Lucam ſignificare voluiſſe Chriſtum
verè ſanguineas guttas pro ſudore emiſiſſe. Itaque
cùm Græca dictio non patiatur vt tenues tantum
ſanguinis guttas deſudatas intelligamus, nõ natu-
rali omnino cauſæ, ſed miraculo potius tribuẽdum
videtur, quòd hic de Chriſti ſudore refert Lucas.
Diſpenſatione autem quadam id accidit, vt groſſas
etiã ſanguinis guttas deſudarit Dominus, primùm
vt hinc diſceremus anxietatis eius magnitudinem,
quod multis nobis nominibus vtile eſt cognoſce-
re, & potiſsimum ad intelligendũ eximiam eius in
nos charitatem, qua tãtum in ſe angorem dignatus
eſt noſtri cauſa perpeti, quaq; mortem tãtopere na-

A turæ ſuæ contrariam propter nos in ſe ſuſcepit. Et
ſane ſi hunc Chriſti angorem & ſudorẽ bene per-
penderimus, eſt cur non minus hic Chriſti ſuſpi-
ciatur charitatem quàm in ipſa quã pro nobis per-
tulit morte, quia angor qui corripere ſolet contuen
tes animo mortem imminentem, ſolet eſſe grauior
ipſa morte. Illum autem in Chriſto fuiſſe omnium
maximum, res ipſa declarauit. Nec mirari quis de-
bet maiorem in Chriſto fuiſſe angorem quàm fere
in aliis eſſe ſolet. Clariſsimè enim iam velut ob
oculos conſpexit imminentis mortis & ſingulorum
cruciatuum atrocitatem, certóq; cognouit ſe nulla
ratione ea mala effugere poſſe, cùm cæteri homines
non ita clarè præcognoſcere poſsint futurorum ma
B lorum acerbitatem, ſperéntque ſemper aut effu-
giũ, aut mitiora fore mala quàm animus ſuggerat.
Vt ergo clarius intelligamus cauſam tam noui &
admirãdi angoris Chriſti, operæpretium fuerit hic
oſtendere dolorem paſsionis eius, quæ pręuiſa hu-
ius angoris fuit cauſa omnium maximum extitiſſe,
ita vt Chriſti perſonæ bene accommodari poſsit il-
lud Threnorũ: Attendite & videte ſi eſt dolor ſicut *Thren. 1.*
dolor meus. Id autem verũ eſſe ex quatuor intelli-
gi poteſt. Primò quidem ex paſsionis quæ doloris
cauſa eſt, generalitate. Paſſus eſt enim ab omni ho
minum genere, à gentibus & Iudæis, à maſculis &
fœminis, à principibus & popularibus, à familiari-
bus & notis. Paſſus eſt item in omnibus in quibus
poteſt homo pati, in amicis ipſum deſerentibus, in
C fama blaſphemiis læſa & contumeliis, in anima tri
ſtitia & tædio vſque ad mortem affecta, in corpore
vulneribus & flagellis ſubdito, in externis rebus,
quia veſtibus ſpoliatus. Paſſus itidem in omnibus
corporis membris, omnibúſque externis ſenſibus,
vt de eo rectè dicatur: A planta pedis vſq; ad ver-
ticẽ capitis non fuit in eo ſanitas. Secundò, ex ipſo *Iſaiæ 1.*
paſsionis genere & qualitate, quia mors confixo-
rum in cruce eſt acerbiſsima, eo quòd configantur
in locis neruoſis, & maximè ſenſibilibus: vt ſunt ma
nus & pedes, ipſúmq; pondus pendentis corporis
continuè auget dolorem, qui non, vt in pleriſque
mortis generibus, breuis eſt, ſed multo durat tem-
pore. Tertiò, magnitudo doloris Chriſti poteſt in-
D telligi ex nobilitate cõplexionis corporis Chriſti,
& viuacitate animæ ipſius. Quo enim corpus ali-
quod nobilioris & tenerioris fuerit conſtitutionis,
hoc magis ſentit quæ ipſi ſunt mala: & quo anima
in ſuis viribus & ſenſibus fuerit acrior & viuacior,
eo magis apprehẽdit triſtitiæ cauſas. Chriſti autem
corpus optimæ fuiſſe conſtitutionis nemo dubita-
uerit facilè, cũ illud operatione Spiritus ſancti ſcia-
mus formatũ ex puriſsimo teneræ virginis corpo-
re: ſic nec animam eius quiſquam dubitauerit fuiſſe
nobiliſsimam, ac proinde ſecũdùm omnes ſuas vi-
res ſenſus acerrimi: quare ſi paribus numeris illius
cruciatus alij cuipiam mortaliũ fuiſſent inflicti, mul
to minus doloris fuerãt allaturi. Quartò, idẽ intel-
E ligi poteſt ex doloris puritate. In aliis enim variis
modis inter patiendum dolor mitigatur, & perce-
ptibilitas tollitur per aliquam redundantiã aliqua-
rum viriũ ad alias, nimirum aut per internum de a-
liqua re gaudiũ, aut per charitatem quæ ſtultis etiã
amantibus moleſtiam adimit, aut per inuictũ animi
robur, quo etiã Ethnici ita ſunt fortes, vt minus tor
queantur prementibus malis, aut per cõmunem il-
lam & naturalem, quã vocant, redundantiã, qua vo-
luptati dolor cedit, dolor obruit dolorem: & vt non
ſentiat trioboli iacturã qui decem talenta lucrife-

cit,vtq; non sentiat aciculæ punctionem,cui eodem
momento brachium fuste frangatur. Iam & illud
nobis indulsit natura,vt in prægrãdi malo fere sen
sum nostri nobis eripiat, vt in naufragio, in ruina,
in morbis immanibus. At nihil horum passus est
Dominus sibi lenire sensum suorum malorum, sed
eius anima ad omnium dolorum sensum integra vi
gebat vsq; ad emigrationis momentum. Ita perfe-
ctè vnumquenque corporis cruciatum, vnum, in-
quam,è mille sensit, ac si is solus fuisset.Ita vniuer
sam corporis molestiam persensit tanquam nihil a-
nimo pateretur.Ita rursus omnes animi curas,tan-
quam nihil cruciaretur corpore.Ita tum animi,tum
corporis pariter & singulos & vniuersos dolores
sensit , vt summa illius charitas nihil de molestia
detraheret,multum apponeret,permittens vnicuiq;
virium agere quod erat ei proprium, vt habet Da-
mascenus.His omnibus simul consideratis,satis pa
tet dolorem Christi fuisse omnium maximum,quẽ-
admodum sane conueniebat , eo quòd illius mors
pro tot hominum mortibus depẽdebatur, & ad to-
tius orbis culpas eluendas abundè atque ad spem
hominum confirmandam, charitatémq; excitãdam
suscepta erat , quare nihil mirum si ex imminentis
huius passionis clara certaq; cognitione,nouo quo-
dam & inaudito angore Dominus correptus fue-
rit,ita vt & sanguinem sudarit.Hoc autem dispensa
tione quadã rectè etiam dixerimus factũ in myste-
rium,nempe in signũ quòd suum sanguinem simul
cum aqua mox effusurus esset in terrã in purgatio-
nem terrenorũ hominum. Vnde Beda:Per hoc, in-
quit, nobis declaratum est , quòd effectum iam suæ
precis obtineret,vt scilicet fidem discipulorũ, quã
terrena adhuc fragilitas arguebat,suo sanguine pur
garet. Aliter Augustinus in libro qui dicitur senten
tiarum Prosperi:Orans,inquit, cum sudore sangui-
neo Dominus , significabat de corpore suo toto,
quod est ecclesia,manatura martyria.D. Bernardus
serm.3. de Dominica in ramis Palmarum:Nõ solis,
inquit,oculis , sed quasi omnibus membris fleuisse
videtur,vt totum corpus eius,quod est ecclesia,to-
tius lachrymis corporis purgaretur. Cæterùm in
his omnibus, quæ hic Dominũ pertulisse legimus,
monemur primùm , vt de ipso omnia nobis polli-
ceamur,vt qui tanta nostri causa sit perpessus, tum
vt nos membra eius , qui ad gloriam eius adspira-
mus,libenter etiam similia patiamur,deniq; vt in ti
more Dei solicitissimè viuamus,ne indulgendo cu-
piditatibus nos in mortem rursum præcipitemus,à
qua tantis nos Dominus cruciatibus adseruit:quæ
tria quidem per singula quæ Dominus passus est
nobis sunt perpendenda,vt ita in Deum fides,erga
proximum dilectio, & erga proprium corpus con-
tinentia,hoc est, absoluta pietas in nobis incremen
tum sumat.Notandum autem & Hilarium lib.10.de
Trinitate,& D. Hieronymũ lib.2.contra Pelag.in-
dicare in plerisque Græcorum & Latinorum codi-
cibus non inueniri neque de Angelo confortante,
neque de sudore sanguineo. Verùm hæc erasa vi-
dentur à quibusdam,qui verebantur Christo tribue
re tam insignia humanæ infirmitatis argumenta.

Et tvnc venit tertio ad disci-
pvlos, et dicit illis: dormite,&c.][c]
In secundo suo ad ad discipulos reditu non mino-
rem Dominus exhibuit benignitatem quàm in pri-
mo,eo quòd iam sæpius vigilare iussos, cùm secun
dò dormientes inuenit , non est tamen adhuc inse-
ctatus acriter,sed eorum infirmitatem patienter fe-
A rens,silens ab eis discessit,verecundiæ ipsorũ con-
sulens.In tertio verò reditu pro solita sua bonitate
somnum primò eis prohibitum, & secundò tolera-
tum,iam etiam concedit,dicens:Dormite iam & re
quiescite.Quamdiu enim anxiabatur,Apostolos se-
cum vigilare & orare voluit:cum verò per oratio-
nem perseuerantem ab angore suo liberatus fuit,
somnum illis deinceps permittit & quietem. Sunt
quidem qui illud : Dormite iam & requiescite; per
ironiam quandam dictũ putant & irrisionem som-
nolentiæ eorum , quo modo vt accipiatur multum
inuitat narratio Matthæi.Mox enim is subiicit:Ec-
ce appropinquauit hora;quasi dicere Dominus vo-
B luerit : Ecce appropinquauit proditor , & si placet
vobis & ita tẽpus permittit,dormite quantum vul-
tis. Sic enim intelligunt Theophylactus & Euthy-
mius.Verùm quòd in hunc sensum illud non sit ac-
cipiendum,colligit valde probabiliter D. Augusti-
nus ex Marco, lib. de consensu Euang.3.cap.4. eo
quòd post illa verba : Dormite iam & requiescite,
apud Marcum subiiciatur,sufficit.Hinc enim colli-
git Dominum post illa verba siluisse aliquandiu,vt
hoc fieret quod permiserat, & tunc intulisse : Ecce
appropinquauit hora.Quanquam etiam secundùm
priorem sentẽtiam accipi potest,verbo,sufficit Do-
minum explicuisse ironiam quæ erat in præceden-
tibus verbis, vt sit hic sensus:Si libet dormite iam
C & quiescite ; at vt verum fatear , sufficit hactenus
etiam me prohibente somno vacasse,ecce enim ad-
est tempus quod vobis facile somnolentiam excu-
tiet.Notandum autem quòd pro, sufficit,Gręcis est
ἀπέχει, quod longe aliter accipit Euthymius. Cùm
enim sit à verbo ἀπέχω,quod significat accipere aut
abesse,dupliciter verbum hoc exponit in hunc mo-
dum : ἀπέχει, hoc est , accipit aduersus me diabo-
lus potestatem. Vel abscedunt quæ de me sunt, si-
ue finem habent. Cui nouissimæ explicationi con-
uenit quod quidam libri Erasmo teste habent, ἀπέ-
χει τέλος. Vtvt est , in Domino erga discipulos ob-
seruare licet miram quandam benignitatem:in di-
scipulis verò magnam infirmitatem hominũ, quã-
D diu abest efficacia spiritus. Quod si quis quærat,
vnde didicerint Euangelistæ quid Christus inter
orandum sit precatus,& quæ de angelo sudoréque
ipsius sanguineo referuntur , cum omnes discipuli
tum dormierint,respondet Euthymius:Mihi,inquit,
sane apparet,ꝙ post resurrectionem præceptor ipse
etiã hæc discipulis dixerit,quando per dies quadra-
ginta eis apparuit, sicut refert Actorũ liber. Cæte-
rùm vt iam Dominus infirmitatẽ humanæ suæ natu
ræ dispensatione quadã assumptam declarauit,mor
tem horrendo & deprecando:ita mox & suã diuini
tatem,& ad patiendũ promptitudinem ostendit.Di
uinitatem quidẽ,pręedicendo horam in qua traden-
dus erat iam aduenisse,& traditorem suum adesse:
promptitudinem verò,cùm ad occurrendũ suis ho
E stibus Apostolos secum excitat,dicens:Surgite,ea-
mus;quæ duo in sequentibus etiã magis declarãtur.

[d]Sciebat avtem et ivdas qvi
tradebat evm locvm, qvia,&c.] Lo-
cum in quẽ secesserat Dominus Iudæ cognitũ fuis-
se commemorat Ioannes,tum ob id quod apud ip-
sum præcedit de secessu Domini, ne scilicet, vt di-
ctum est , videri posset Dominum latere voluisse:
tum ob ea quæ sequuntur, videlicet vt intelligatur
quomodo factũ sit vt illuc veniret Iudas cum suis.
Itaq; subiicit:Iudas ergo,hoc est,quia sciebat quòd
frequenter Iesus conuenerat illuc,ideo venit illuc,

postquàm, vt est verisimile, eum requisiuisset in loco cœnæ. Venit autem insigni hominum manu comitatus, quam sibi opera pontificum & seniorum comparauerat, partim ex militibus Romanis, qui per cohortem significātur, partim ex ministris pontificum & Pharisæorum. Nec tantum in hoc exercitu aderant milites & serui, sed cum ipsis Romanis militibus aderat & tribunus, vt patet ex Ioanne, cum seruis pontificum & Pharisæorum aderant etiam quidam principes sacerdotum, magistratus templi & seniores, vt patet ex Luca. Nec solùm tanta talíque multitudine instructus venit Iudas, sed eadem contra nocturnas tenebras & insidias laternis & facibus, contra apertos incursus siue Apostolorum, siue omnium fauentium Iesu, armis variis, gladiis scilicet & fustibus, vel lignis bene munita. Hic autem tantus apparatus Dei dispensatione non parùm promouit gloriam Christi & passionis eius. Primùm enim indicio fuit Christi virtutem & potentiam Iudæis fuisse formidabilem: deinde declarauit multitudinem & furorē hostium ipsius, quod ad passionis eius facit incrementum: & postremùm occasionem dedit Christo insigniter ostendendi suam virtutem, quia effugere potuisset eorum violentiam, ac proinde etiam suam ad patiendū promptitudinem. Hæc enim insigniter ostendit, dum tantam támque instructam multitudinem verbo prostrauit. Cæterùm Iudæ facinus Euangelistæ sua narratione egregiè exaggerant, describentes illud tanquam rem stupendam & nouam. Ecce enim, inquiūt, Iudas, ille qui vnus fuit è selectioribus Christi discipulis, nempe è duodecim, venit cum turba multa, dux factus & antesignanus impietatis, qui electus fuerat in ducē virtutis. Hic autē non se tantum manifestis hostilitatis indiciis armauit ad promissum facinus perpetrandum, sed etiam subdolo pacis signo. Ne enim per noctis tenebras decepti manus iniicerent in aliquem Apostolorum, pro Christo, aut, vt vult D. Hieronymus post Origenem, ne Christus seipsum transformando elaberetur è manibus Iudæorum, signum dat quo ipsum agnoscere possint, & signum pacis, quale maximè est osculū. Verisimile enim est Apostolos Christum accedentes salutare eum solitos cū osculo pro mo-

1.Cor.16. re regionis, vnde est illud apud Paulum: Salutate

2.Cor.13. inuicem in osculo sancto. Dixit ergo: Quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Cúmque hac ratione satisfacere posset factæ à se promissioni, his tamen non contentus, hostibus sui magistri consilium suggerit, quomodo iam captum possint captiuum detinere. Et, inquit, ducite cautè, hoc est, circumspectè & prouidè. Metuebat enim ne qua ratione, vt aliquando, elaberetur ex eorum manibus, & ipse promissa frustraretur mercede. Cauerant enim sacerdotes, ne Iudæ numeraretur pecunia, ni Iesus esset in manibus. Promiserunt enim, dicitur superius, ei pecuniam se daturos, necdū autem tunc dederunt. Et Iudas sic venit contra Dominū instructus, partim vi, partim fraude: Dominus autem nec fraudē eius, nec vim quicquam cōtra se valere declarauit, dum fraudē eius sub osculo latētem detexit, & exercitū eius in terram prostrauit. Dubiū tamen est vtrū horū prius acciderit, an scilicet quod Ioannes solus narrat de prostratis in terrā hostibus, an, quod alij narrāt, de osculo dato à Iuda Domino. Sunt enim qui istud putant secundo loco factum, & Ioannis narrationē priori loco, eo quòd Iesum dicat hostibus suis obuiā processisse, & tū Iudā stetis-

A se cum illis, quod non videtur contigisse post illud quod Lucas scribit Iudā antecessisse alios, & appropinquasse Iesu vt oscularetur eum. Diuersam tamen post Augustinū secuti sumus in Cōcordia sententiā, quòd postea quam se Dominus ipse suis prodidisset hostibus, nihil opus fuisset signo illo Iudæ. Secundùm quam sententiā intelligendum Iudā imprimis ad spatium aliquod antecessisse, vt Lucas habet, sicque simulasse, quasi non fuerit ex parte eorū qui sequerētur, ac tū post osculum datum retrocessisse ad suos, ita vt Iesu procedēte in occursum suorum hostium, Iudas iam cū illis staret. Quā sententiā multum confirmat quod dicunt Matthæus & Marcus,

B Iudam, cū venisset, statim accessisse ad Iesum, osculúmq; porrexisse. Iudas ergo omni pudore atq; timore propter auaritiam posthabito, Dominū, quem ob varia ab ipso accepta beneficia reuereri, quémque ob expertā in ipso omniscientiā timere debuerat, inuerecundè & intrepidè accedens, amicitiam verbis & facto simulauit, dicens: Aue Rabbi; osculúmque adiiciens, secutus hac in parte eum qui in typum ipsius præcessit in veteri testamento Ioab filium Saruiæ, qui, vt scribitur 2. Reg. 20. inuidia stimulatus contra Amasam, quem sibi in ducē exercitus Dauid constituerat, quo sub specie amicitiæ falleret, salutans eum verbis pacificis, dicendo: Salue mi frater, atque osculū addens latenter gladio per-

C cussit in latere, ita vt mox occumberet ex vulnere. Iudæ sectatores sunt quotquot sub prætextu beneuolentiæ & pietatis, alios fallere conātur, & imprimis Pseudoprophetæ atque hæretici, qui veniunt in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Dominus autē necdum suam erga Iudam deponens benignitatem & curam lucrifaciendi, etsi illius nō ignoraret versutiā, tamē & ad solitum admittit osculum, & blandis compellat verbis, proprio ipsum non dedignatus nomine, & insuper amici tribuens appellationem, quem sciebat sibi capitalem inimicum. Amice, inquit, ad quid venisti? Amicum vocat, non quòd ab ipso diligeretur, sed quòd ipsum diligeret, eique bene vellet, & de eius perditione doleret, aut etiam quòd hactenus secum tanquam amicus vixisset, atque etiā nūc velut amicus

D & salutaret, & osculum præberet. vnde etiā in Psalmis de eo dicitur: Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtiq;: & si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscōdissem me forsitan ab eo. Tu verò homo vnanimis dux meus & notus meus. Hac ergo appellatione Dominus illius conscientiam concutiebat, admonens quàm indignum facinus perpetraret. Dicit autem; ad quid venisti? non quasi ignorans, sed admiratiuè, quasi dicat: Si venisti, vt amicus amicitiæ signa amico exhiberes, sicut verbis & osculo præ te fers, quorsum tecum habes hostilem hunc exercitum? Si venisti vt inimicus inimicis me traderes, quorsum amica hæc Psal. 54.

E salutatio, & osculū pacis symbolum? Cæterùm Euthymius id quod Græcis habetur ἐφ' ᾧ, accipit non interrogatiuè, sed enuntiatiuè, dictionem ᾧ intelligens relatiuè positam, vt sit sensus: Amice ad quod venisti; & sit oratio imperfecta, perficienda hoc modo: Id propter quod aduenisti, operare etiam relicto subdolo tui conaminis velamento, sermone scilicet blando & osculo. In hunc sensum etiā Remigius citatur in Catena accepisse hæc Christi verba. At prior intelligentia est conuenientior, magísque quadrat his quæ Lucas Dominum dixisse refert: Iuda, osculo filium hominis tradis? Quibus verbis

Dominus iam declarat sibi non fuisse incognitam fraudem Iudæ sub osculo latentem, ne quærens ¿ad quid venisti; videri posset causam aduentus ignorasse. Sunt autem etiã hæc verba admiratiuè dicta, & cum emphasi, quæ est in dictione, osculo. Mirandum enim quòd osculo, pacis symbolo, abuteretur ad proditionis facinus patrandum. Infœlix sane Iudas, qui per pacem didicit facere bellum. Itaque in eo ostensum est verum esse quod dicitur: Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula odientis. Infœlicior verò eo fuit nomine, quòd etiam nunc emolliri non potuit nec Christi benignitate, nec eius omniscientia, sed nec eius terribili potentia quam mox declarauit.

Prou. 27.

IESVS ITAQVE SCIENS OMNIA QVÆ VENTVRA ERANT SVPER SE, PROCESSIT, &c.] Postquam declarauit Dominus dolum Iudæ sibi non esse incognitum, declarat etiam illo opus non fuisse, vt qui paratus esset seipsum prodere & tradere in manus inimicorũ suorum: & postquam ostendit fraudem eius cõtra se nihil valere posse nisi vellet, iam etiam ostendit & vim hostilis exercitus sibi præualere non posse nisi vellet. Iesus ergo, inquit Ioannes, nõ quia ignorabat quid euenturum sibi esset, sed certò sciens omnia quæ vẽtura erant super se, processit obuiã hostibus suis, & dixit eis: Quem quæritis? non quòd ignoraret quem quæreret, sed vt data ab eis responsione conuenientem haberet sese prodendi occasionem, & palam faceret illos multum licet luminis afferẽtes, tamen se etiam præsentem & cum ipsis loquentem ne agnoscere quidem posse, multo minus comprehendere, nisi vellet agnosci & cõprehendi. Nõ enim cõueniebat vt in principio se esse diceret quẽ quærebant, ne temerariè se periculis & malis ingerere videretur, & dum interrogati quem quærerent, non responderunt ¿teipsum quærimus; sed in tertia persona, Iesum Nazarenum; declaratum est illorum oculos sic diuinitus fuisse detentos, vt etiã præsentem secúmque loquentem non agnoscerent, ne ipse quidem etiam Iudas, qui cum eis stetisse ob id dicitur. Fortè autem & Spiritus Sanctus per hãc ipsorum responsionem significare nobis voluit, & eius qui ad mortẽ quærebatur innocentiã, & Iesum Nazarenum solũ fuisse, qui sua morte salutem adferre posset hominibus, ac proinde imprimis illum quærendum ab iis qui salutis sunt auidi, sed alio animo quàm isti quæsiuerũt. Vt enim nomen Nazareni, innocentiam Domini declarat, quia significat floridum & germinãtem in virtutibus: ita nomen Iesus significat ipsum esse hominum saluatorem. Cum autem Christus se esse responderet quem quærebant & nominabant, mox mirabilis secutus est effectus. Veluti enim à vehemẽti vento ex aduerso flante, ita à voce Christi venientis ex aduerso retroacti ceciderunt in terrã supini vnà cum suo duce Iuda, non valentes in conspectu eius consistere, impletũque est in eis quod apud prophetã dicitur in persona Christi: Conuertãtur retrorsum, & cõfundantur cogitantes mihi mala. Fiant tanquã puluis ante faciem venti. Hac ergo ratione Dominus diuinã suam declarauit potentiam, qua poterat si voluisset effugere suorum hostium quantumuis multorũ & bene armatorũ vim, vt intelligeremus spõte ipsum mortem suscepisse, vtque quantum in se erat, à facinore concepto Iudæorum animos reuocaret, aut saltem inexcusabiles eos esse declararet, nec ignorantiam iustè prætendere posse. Et bene ad illa verba: Ego

Psal. 34.

A sum; nouus ille effectus secutus est. Cũ enim ad ea verba quibus suã præsentiã Dominus significabat, effectus ille sequeretur, ostensum est ipsum tam esse formidabilem & potentem, vt ipso agnito non valeant coram ipso hostes ipsius consistere. Deinde cum ad ea verba effectus talis secutus est, ostensa est Christi diuinitas, cui soli verè competit dicere: Ego sum; iuxta illud quod in Exodo dicit Deus nomen suum proprium Moysi indicaturus: Ego sum qui sum. Effectus enim is satis demonstrauit, illud ¿Ego sum; in Christum competere tanquam verè Deum, ante cuius oculos Psalmista pronunciat iniustos non permansuros. Quod si, inquit Augustinus, iudicandus hoc fecit Dominus, quid iudicaturus faciet? quàm erit eius efficax vox, qua in iudicio

Exod. 3.

Psalm. 5.

B etiam præcipiet iniustis vt à se recedãt, dicens: Discedite à me maledicti in ignem æternum; quando tam efficax fuit vox, quæ tantùm præsentiæ ipsius fuit significatiua? Cæterũ conuenienter non in faciem proni corruerũt hostes Christi, sed retrorsum in tergũ. In faciem enim iacere pronum, supplicum est & orantium, vnde & Christus paulo antè in sua oratione procidit super terram in faciem suam: retrorsum autem cadere eorum est qui à fortiore contra se veniente deiiciuntur & superãtur. Et alioqui non sine mysterio id accidit, sed significatũ est Iudæos retrorsum à Deo iam alienatos fuisse, sicut de

Matt. 25.

C eis Dominus cõqueritur Isaiæ 1. & propterea quòd præsentem Dominum agnoscere nõ voluerũt, magis magísq; retrorsum casuros, iuxta illud Isaiæ; Vt vadãt & cadãt retrorsum, & illaqueentur & capiantur. Frequenter enim in scripturis retrorsum cadere tribuitur impiis: cadere in faciẽ, electis: cuius mysticam rationẽ pulchrè explicauit D. Gregorius homil. 9. in Ezechielem sic scribens: Quærendũ nobis est cur Ezechiel & Paulus in faciem cadunt, & de ascẽsore equi, id est, de eo qui in huius mũdi gloria elatus est, dicitur: Vt cadat ascensor eius retro. Rursũmq; de persecutoribus Domini scriptũ est: Abierunt retrorsum & ceciderũt in terram. Quid est hoc quòd electi in faciẽ, & reprobi retrorsum cadũt, nisi

Isaia. 28.

Gen. 49.

D quòd omnis qui post se cadit, ibi proculdubio cadit vbi nõ videt: qui verò ante se ceciderit, ibi cadit vbi videt? Iniqui ergo, quia in inuisibilibus cadunt, post se cadere dicuntur, quia ibi corruunt, vbi quid eos tũc sequatur modo videre nõ possunt: Iusti verò, quia in istis visibilibus semetipsos sponte deiiciunt, vt in inuisibilibus erigantur, quasi in faciem cadunt, quia timore cõpuncti vidẽtes humiliãtur. Similia habet lib. 31. Moralium ca. 18. In faciem, inquit, cadere, est in hac vita suas vnumquemque culpas agnoscere, eásque pœnitendo deflere. Retrò verò quo nõ videtur cadere, est ex hac vita repente decedere, & ad quę supplicia ducatur ignorare. Hęc ille. Sed ad historiã. Cùm hostes Christi qui ad tẽpus prostrati ia-

E cebãt, sese eius permissione erexissent, iterũ interrogauit eos quẽ quærerent, vt illis necdum ad pœnitentiã cõmotis, sed in maligno proposito perseuerãtibus sese proderet & traderet, incorrigibili eorũ malitia vsurus ad electorũ salutem. Adiecit autem quod rursum suã pro suis curã, & contra hostes potentiã declarauit, cũ dixit: Si ergo me quæritis, sinite hos abire, non quidem deprecatiuè id dicens, sed imperatiuè. Fuitque eius imperium adeo efficax, vt quãquam inimici essent quibus imperabat, qui non statuerãt ei in aliquo gratificari, & facinorosi soleãt simul cum suis comprehẽdi sectatoribus, illi tamen facerent quod iussum erat, sinentes abire quos ille illæsos

illæsos abire voluit. Causam autem huius solicitudinis Christi pro suis, reddit Euangelista, subiiciés; Vt sermo impleretur quem dixit, in oratione scilicet ad patrem: Quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quenquam. Dixerat enim ibi: Quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis periit. Implicitè ergo dixit se non perdidisse quenquam eorum, quod nihil aliud est quàm sua culpa & negligentia neminem illorum periisse. Id quanquam potissimum dictũ esset de perditione spirituali, Ioannes hic accõmodat ad perditionem corporis. Nam & de illa ibi Dominus locutus est. Sed & hic de animæ perditione accipi posset. In eam enim Apostoli cecidissent, si cum Christo deprehensi fuissent, vnde ne quo modo ea perditio sibi imputari posse videretur, quamdiu adhuc cum eis erat, curat ne eam incidant.

[b] AT ILLI [a] TVNC ACCESSERVNT ET [c] MANVS INIECERVNT IN IESVM, &c.] Potestate Iudæis à Christo facta, tum demum quod auidè cõcupierunt adimpleuerũt, manus crudeliter iniiciẽtes in innocentem Iesum, & violenter tenẽtes eum, impletũque est in Christo illud Psal-
Psal. 21. mi: Circundederunt me canes multi, concilium ma-
Psal. 16. lignantium obsedit me. Et illud: Susceperunt me sicut Leo paratus ad prædam. Discipuli autem qui circa ipsum erant, & à parte ipsius erant, videntes quod futurum erat, nempe quòd etiam vincula Domino essent iniecturi, quodque vinctum adducturi erant ad supplicium, cum prius siluissent, Domino suam potestatem insigniter exerente, nunc Domino Iudæis permittente zelo concitati ad vindictam & defensionem, dixerunt ei: Domine, si percutimus in gladio; hoc est, num vis vt percutiamus gladio? Si enim interrogatiuè positum est, pro percutimus, Græcè est futurũ πατάξομεν, percutiemus. Memores enim erant Dominum paulo antè de emendo gladio monuisse, putabant ergo ob hoc tẽpus ad defensionem de illo monuisse. Et tamen rursum sciebant vindictã à Christi moribus & doctrina discrepare. Itaque dubij rogant num in defensionem gladiis vti deberent, quos tum forte ad manum habebant, idque, vt est verisimile, ex recenti agni paschalis immolatione, in qua illis vsi fuerant. Qua in re suum pro Domino ad ardentem zelum, suamq; de Domino confidentiam conceptã ex recenti prostrationis facto declarauerunt, dum putauerunt, Domino annuente, paucis gladiis se tantę multitudini resistere posse. Petrus autẽ, vt & aliâs, præ cęteris ardentior, non expectato Domini respõso, cùm haberet gladium (siquidem ipse vnus erat ex duobus qui ad parandum agnum paschalem missi fuerant) educto illo mox percussit seruum principis sacerdotum, quòd scilicet is forte aut primus aut ferocius manus iniiceret in Iesum, videlicet Domini sui sæuitiam referens. Tantóque cum ardore in hunc Petrus insurrexit, vt auriculam illi amputaret, quod manifestũ fuit indiciũ illum quæsisse ei medium findere caput, atque illud euenturum fuisse, nisi diuinitus fuisset ictus moderatus. Dextram autem fuisse aurem quæ amputata fuit, expresserunt Lucas & Ioannes, idque ad maiorem historiæ certitudinem, ob quam Ioannes etiam nomen serui expressit, dicens: Erat autem nomen seruo Malchus; quanquam & ob mysterium hæc ab Euangelistis commemorata rectè dixerimus. In seruo enim principis sacerdotum, cui nomẽ Malchus, quod significat regem, designabatur populus Iudaicus, qui gloriabatur quidem magnificis titulis, dice-

A batúrque genus regale, at re vera seruus erat, quia seruili timore sub lege detinebatur, variísque seruiebat vitiis. Huic, propterea quòd Christum iam præsentem agnoscere noluit, amputata est auris dextra gladio Petri, quia Petro cum aliis prædicante & defendente gratiam Euangelicam, Iudæa surda facta est ad audiendum quæ erant salutaria, aurem tantùm habens sinistram, quia tantùm audiens literam legis insuauem & ad saluãdum inefficacem. Dominus autem primùm quidem respondet ad interrogationem discipulorum, reprimens eorum conatum, ac dicens: Sinite vsque huc; quorum verborum quis sit sensus, satis est obscurum. Diuus Au-
B gustinus existimans hæc verba à Domino dicta nõ post factum Petri, sed in ipso facto, mox post interrogationem discipulorum, vult hũc esse sensum: Sinite vsq; huc, hoc est, permittite eos hucusque progredi vt me apprehẽdant, & impleantur quæ de me sunt scripta. Euthymius tamen sentit Dominũ hæc dixisse post Petri percutionem, sicut & narratio Lucæ videtur significare satis, videtúrque intellexisse Dominum his verbis significasse, post illam serui percutionem dispensatiuè permissam, vlterius non esse Apostolis resistendum hostibus, vt sensus sit: vlterius desinite, in hoc cessate, nec vltra ad vindictam progrediamini. Dicit enim: Videns autem Iesus quod factũ erat, dixit: Sinite hucusque, tactã-
C que illius auricula sanauit eum. Dicens itaq; Christus: Sinite huc vsque; ostendit quòd iuxta dispensationem ablata sit seruo principis sacerdotum auricula, &c. Ex quibus verbis videri potest ipsum cũ dicitur ἑως τούτου, pronomen τούτου accepisse in masculino genere, vt cæsum seruum demonstrarit. Caietanus intelligit hunc sensum: Sinite vsque huc, hoc est, permittite eos in me sæuire vsque in hanc horam eorum, hoc est, quamdiu durat eorum hora, hæc enim est hora eorum & potestas tenebrarum. Ita vt appositum tempus significauerit rationem non impediendi esse, quia hæc est hora eorũ, non autem quòd postea eos non essent permissuri, sed illis restituri. Et hæc de verborum horum in-
D telligentia, post quæ Dominus mox contingens resectam auriculam, sanauit eum, nobis quidem exẽplum relinquens benefaciendi hostibus nostris, ac docens rursum per declaratam suam potentiã spontaneè mortem adire: ipsis verò hostibus occasionẽ præbens, qua à proposito facinore auocari debuerant, atque calumniæ occasionem & sæuitiæ eorum prætextum eripiens, ne scilicet causam haberent in se sæuiendi ob læsionẽ illatã à discipulo, néve dicere possent iustitię ministros temerè annuente Domino fuisse læsos. Et quidem prius suam hostibus terribiliter ostendit potentiam, nunc verò eandem ostendit cum summa benignitate: at illi pleni furore, secundùm similitudinem serpentis & ca-
E nis efferati, neutra ratione vinci potuerunt. Adeo erant traditi in reprobum sensum, Deo pro nobis aliquid melius prouidente. Cohibitis discipulis, sanatóque læso, ad Petrum conuersus Dominus, eum ne progrederetur comprimit, factum eius triplici redarguens ratione. Primùm, quia contra legem erat à Deo institutam. Secundò, quia contra specialem erat Dei patri ordinationem. Tertiò, quia huiusmodi defensione non indigebat. Quod ergo ad primum attinet, postquam dixisset Petro: Conuerte gladium tuum in locum suum; subintulit pro ratione: Omnes enim qui gladium acceperint, gladio peribunt. Quam sententiam Dominus,

vt

vt alias multas, ex prouerbialibus & vulgo iactatis sententiis desumpsisse videtur, estq; mutuata ex eo quòd Dominus sanguinem eius fundendum præcepit, qui alterius fuderit sanguinẽ, vt dicitur Gen. 9. vnde & Apo. 13. dicitur: Qui gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Sensum ergo Dominicæ sententiæ satis constat esse hunc: Omnes qui gladium acceperint, digni sunt qui similiter gladio pereant, merenturq; gladio perire: ac proinde cessant hic quæstiones de veritate huius sentẽtiæ, quomodo scilicet vera sit, cum multi homicidæ non vicissim etiam gladio pereant. Non enim hac sententia quid certò futurum sit significare voluit Dominus, sed quid fieri iustitia exigat. Oportet tamen eam intelligere non generaliter de omnibus quomodolibet gladium accipientibus, sed de his qui propria authoritate & voluntate, ac quasi à seipsis illum accipiunt ad vindicandum, quales propriè dicũtur accipere gladiũ. Principes enim & iudices non ex seipsis accipiũt, sed concesso sibi à Deo gladio vtuntur. Verùm iam hic dubitari potest, quomodo hæc sententia seruiat proposito Domini. A comminata enim & decreta per hanc sententiã pœna liberi esse creduntur, qui sese contra inuasores gladio defendunt, cùm sese fuga aut alia ratione non possunt ab eorũ vi eximere, quia non accipiunt propria voluntate gladium, sed coguntur ab inuasorũ aggressione vti illo ad sui defensionem. Vnde & cõtra Petri factũ non videtur hęc sententia quicquã valere, quia iustam videtur habuisse causam insurgẽdi cõtra illos, quorum in dominum suum erat manifesta iniquitas. Dicendum ergo, quòd quanquam iusta quadam commoueretur causa Petrus, ea tamen non omnino à reprehensione factum eius liberum reddidit, sed erat illud duplici nomine reprehensibile. Primò, quia pręter Domini requisiti permissionem, imo & contra Domini sui voluntatem. Nosse enim debebat ex multis auditis & visis spõtaneam magistri sui ad patiendum voluntatem, eoq; requisito, num percutiendũ esset, non debebat ante responsionem percutere. Hac ergo causa reprehẽsibile fuisse eius factum indicat Dominus, cùm subiicit: Calicem quem dedit mihi pater non bibã illũ? Secundò, quia factum eius magis habuit specie͂ vindictæ quàm defensionis. Contra tãtam enim tamque instructam turbam vana erat Petri defensio, & potius nocitura quàm profutura, vt quæ hostiũ animos magis irritare poterat, & occasione͂ dare iusto titulo sæuiendi in Dominum, tanquamqui contra ministros iustitię armis se conatus fuerit defendere. Quare illa percussio magis ad vindictam tendere videbatur, vt faciunt hi qui etsi nõ possint euadere, volunt tamen antequam capiantur qualẽqualem facere vindictam. Ex hac causa Petri factum Dominus satis indicat reprehensibile esse, cùm subiicit: An putas quia nõ possũ rogare, &c. Significat enim Dominus ibi satis ipsius defensione͂ sibi esse inutilẽ, sufficientem autem se habere posse si eam vellet. Verba ergo Domini non extra propositum allata sunt pro ratione recondendi gladij à Petro extracti, quia factum eius reprehensibile erat: tum quia non tã defensionis quàm vindictæ speciem habuit, quæ priuatis personis est illicita: tum quia præter & cõtra Dei voluntatem gladio vsus est, quo duplici nomine inter eos cõtinebatur. de quibus dicitur: Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt. Quæri autem hic posset an Christianus à nocentibus & malis hominibus armis præter meritum petitus, à

Petri factum cur reprehendendum.

Matth 5.

A quibus verisimile sit se liberaturum si se armis defendat, neq; pateat locus fugæ, vti possit armis citra Dei offensam. Ad quod vt in genere responderi potest secundùm theologorum cõmunem definitione͂, licitum id esse: ita qui Christi sunt, monendi sunt vt se totos eius cõmittant spiritui & ante oculos semper habeant se oues occisioni destinatas, sed numeratos tamen pilos suos, angelósque in custodiã ipsorum excubare. Sciant quoq; adeo omne vltionis à se desiderium oportere alienum esse, vt percussi in maxillam dexteram, citius obuertant sinistrã, quàm vt de vltione cogitent. Sic comparatos indubiè ducet spiritus in omnibus, dabítque in eiusmodi periculo cõstitutis, sicut & aliâs, vt nihil se indignũ admittãt,

B sicq; Deo visum fuerit, vt iam mortem oppetant ad meliora migraturi, immittet mentem quæ mortem non grauatim suscipiat: si verò velit eis diutius hic ad proximorum vti salutem, seruabit eos à periculo, siue per miraculum, siue per fugam, cuius copiam facere potest etiam cõclusis ab hostibus, siue denique etiam per defensionem quam Dominus faciat priuatum vice publica suscipere, seq; reipublicæ ciuem seruare. Semper autem aberit animus nocendi proximo. Casus huiusmodi rari sunt & singulares, raro igitur & singulari opus est in eis cõsilio spiritus. Et hæc quidem circa primam ratione͂ qua Petri factum Dominus reprobat. Secundò autem idem reprobat, ostendens, vt dictum est, illud

C esse contra specialem Dei patris ordinationem & voluntatem, cùm dicit: Calicem quem dedit mihi pater, non bibam illum? Habent quidem libri plerique Latinorum; non vis vt bibam illum; at Gręci simul & Latini emendatiores tantùm habent; non bibam illum; quanquam idem sit sensus: significatur enim Petrũ suo facto videri voluisse prohibere ne biberet Dominus calicem quem ei pater propinauerat. Hunc autem se propter obedientiam patri debitam lubenter bibere velle, adeo vt absurdum iudicet quòd ab hac obediẽtia ipsum quisquam auocare vellet, significat efficaciter, dum per interrogationem dicit; non bibam illum? & nõ; oportet me bibere eum. Tertiò denique, vt dictum est, Petri factum reprehendit, ob id quòd illius defensione quę

D sibi inutilis erat, non indigeret, sufficiente͂ aute͂ habere posset si vellet. Dicit enim: An putas quia non possum rogare patrem meũ, & exhibebit mihi modò plusquam duodecim legiones angelorũ, pro scilicet duodecim Apostolis, qui contra hanc tantam turbam hostium meorum non potestis sufficere, sicut illi angeli sufficerent, ex quibus vel vnus sufficeret? Nam, vt legitur 4. Reg. 19. vnus in castris Sennacherib occidit vna nocte cẽtum octoginta quinque millia hominum. Est autem legio, agmen militare maximi numeri, secundùm Hieronymum quidem & Theophylactum sex milium, secundùm alios verò etiam plurium. Cùm ergo nomen hoc angelis hic tribuatur, & duodecim angelicarum le-

E gionum hic fiat mentio, insinuatur maximã angelorum esse multitudinem, iuxta illud Danielis: Milia milium ministrabant ei, & decies milies centena milia assistebant ei, simúlque significatur angelos velut milites pugnare pro iustis contra angelos & homines malos. Angelorum multitudine͂ iustis adesse ad pugnandum pro eis in Elizeo demonstratũ est, ad cuius orationem puer eius vidit monte͂ plenum equorum & curruum igneorum in circuitu Elizei, ob quod propheta dixerat: Noli timere, plures enim nobiscum sunt quàm cũ illis. Et Dauid dicit: Immit

Legio

Dan.

Psal.33. Immittet angelus Domini in circuitu timētium eū, & eripiet eos;vbi pro immittet, Hebræis est castrametabitur angelus Domini. Quibus perpensis,minus mirandum quòd filius Dei dicit se impetrare posse,plusquam 12.legiones angelorum.Hac autem sententia rursus significat se spontaneè capi & mori,quia sufficientem quam habere poterat defensionem non requireret.Addit autem rationē quare illam non requireret,cùm subdit:quomodo ergo implebuntur scripturæ;dicentes scilicet quòd sic oportet fieri?Apertissimè enim hoc dicit præter alias scriptura Isaiæ cap.53.per totum. Et quidem hic ratio quarta accipi potest, qua Dominus Petri conatum represserit,quanquam hæc non multum sit diuersa à secunda.His ergo omnibus rationibus Petrus monetur nō progredi in incepto:in qua monitione altiori sensu intelligendum omnes spirituales qui Petri locum tenent, moneri ne gladio corporali ad vindictam vtantur, sed eum reconditum in vagina teneant,potestati seculari eius vsum relinquentes: gladio verò spirituali,quod est verbum Dei, fortiter cōtra aëreas potestates pro fidei stabilitate depugnantes.

[D] ET. [a] IN ILLA HORA [b] RESPONDENS IESVS DIXIT TVRBIS, ET AD EOS,&c.] Postquam Petro verbis & ratione ostendit se spontaneè capi & mortem adire; idem nunc verbis & ratione ostendit turbis,& his potissimum qui cum illis venerant principibus sacerdotum & senioribus; quorum malitię insipientia militum & ministrorum seruiebat, quibus hoc ipsum prius satis facto & potentiæ suæ declaratione ostenderat. Tanquam ad latronem, inquit, existis cum gladiis & fustibus comprehendere me. Quæ sententia à quibusdam legitur pronuntiatiuè, à quibusdam verò interrogatiuè, vt sit sensus: Quid accidit, quòd nunc armati gladiis & fustibus egressi noctu ciuitatem huc accurritis, veluti latronem violentum & armatum expugnaturi? Non enim semel tantum & iterum, sed quotidie sedi apud vos docens in templo,expositus omnibus inermis, & tamē nemo vestrum misit manum in me. Magis tamen placet vt pronuntiatiuè accipiatur,& sit hic sensus:Nunc quidem ad me comprehendendum existis cum gladiis & fustibus tanquam latronem cōprehensuri,at ego iam aliquot diebus semper & per integros dies fui apud vos, omnibusq; expositus, docens scilicet in publico loco,vbi vos conueniebatis,& tamen cum idem esset qui modo animus vester in me, non misistis tunc manus in me. Quare hoc?quia sane tunc vobis nequaquam permissa fuit potestas in me, sed hæc est hora vestra, qua vobis permittitur in me quod libet agere,eaq; potestas quæ vobis in me permittitur,potestas est tenebrarū, hoc est, malignorū spirituum, qui cum hactenus semper per vos me perdere conati sint,nunc tandem finūtur quod diu concupierunt perficere per vos qui illorū estis ministri,in eisdem cum illis ignorantiæ & malitiæ tenebris degentes.Itaque Dominus se ab ipsis velut facinorosissimū omniū ostendit esse habitum,dum se latroni comparat:contra verò se longe aliū erga illos gessisse insinuat,dum in templo conuersatum assiduè asserit, ibiq; rei maximè spirituali,doctrinæ scilicet vacasse,qui locus,quódq; opus à loco & opere latronis maximè sunt diuersa, cum latro latebras quærat,& perdere quærat homines,nō saluare. Cúmque illi gladiis suis & fustibus fidentes violēter se modò Dominum cepisse putarēt,cōtrà Domi-

A nus insinuat se ab illorū violentia non superatum, cū prius inermis,& tādiu palam apud eos agens ab ipsis etsi capere ipsum desiderantibus non sit detētus.Et rursum significat se non modo tanquam male sibi conscium,secessisse extra ciuitatē,& nocturnas quæsisse pro latebris tenebras,cū prius se toties palā illis obtulerit, vnde pulchrè D. Hier.explicat vim verborū Christi in hūc modū:Stultum est, ait, cū gladiis& fustibus quęrere eū,qui vltro se tradit, vestris manibus,& in nocte quasi latitātem,& à vestris oculis declinātē per proditorē inuestigare, qui quotidie doceat in tēplo: sed ideo aduersus me in tene-
B bris est.Adiicit autē Euāgelista Matth.quod in aliis aliquot locis adiicere est solitus:Hoc autē totum factum est,vt adimplerentur scripturæ prophetarum; quale Marcus etiam Dominum dixisse ad turbas testatur scribens:sed vt impleantur scripturę; subaudi,ideo nunc vobis permittitur quod prius non permittebatur,aut aliud simile. His autem sic circa Dominum gestis & à Domino dictis,discipuli eius videntes illum se sponte tradere suis hostibus, nec esse spem euasionis,omnes ad vnum vsq; relicto eo fugerunt,impletúmque est quod dixerat Dominus omnes eos scandalizandos in se in ipsa nocte.Omnibus autem discipulis fugientibus,adolescēs quidam,vt refert solus Marcus,sequebatur eū amictus
C sindone,hoc est,subtili lineo vestimento, super nudo,subaudi corpore.Hunc autem adolescentē quidam putant fuisse vnum ex 12.discipulis,& quidam quidem Iacobum minorem fuisse existimant, vt refert Theophylactus: alij verò Ioannem Euangelistā.Ita enim sentit D.Greg.14.Moral.c.23.At Caietanus in Ientaculis probat rationibus aliquot non inefficacibus nullum fuisse Apostolorum.Et primò quidem ex ætate.Non enim Ioannes tunc erat adolescens,quia tum transierat tricesimum annum, vt patet,cōputando annos quibus postea vixit ad nonagesimum nonum vsque ætatis suæ annum. Obiit siquidem anno à passione Domini sexagesimo septimo vel octauo,imperante Traiano, quibus annis si addatur quod superest,vsque ad nonagesimum nonū ætatis suæ annum, patet manifestè, quòd iam e-
D rat 30.ad minus annorum tempore passionis Christi,ac proinde non erat adolescens. Cúmque Ioannes credatur iunior fuisse reliquis Apostolis,consequitur nullum alium Apostolorum fuisse illū adolescentem, idque eo magis,quòd non sit verisimile Dominum adolescentes delegisse in Apostolos, & misisse ad prædicandum.Secundò idem ostendit ex perpensa Marci narratione. Cùm enim dixisset quòd omnes discipuli fugerunt, tanquam è regione commemorans adolescentem,subdit:Adolescēs autē quidam sequebatur eum.Hinc namque insinuat, quòd omnibus Apostolis fugientibus, adolescens quidam secutus sit Christum, & proinde non fuit è
E numero Apostolorum. Tertiò,idem probat ex modo vestitus.Non videtur enim verisimile quòd Apostolus aliquis sola sindone super nudo corpore tectus cum Christo cœnauerit & ambulauerit, cùm circumtegi vno linteo,non sit ordinarius modus vestiendi,sed accidētarius his qui surgunt ex lecto, vt hinc æstimari possit adolescētem illū rumore transeuntium excitum è lecto surrexisse, & studio discēdi quid ageretur secutum turbam ducētium Christū.His accedit quòd Græcis sit diminutiuum νεανίσκος,id est,adolescētulus. Theophylactus existimat hūc fuisse è domo in qua Dominus pascha mā-

duca

ducauerat. At parum refert quis fuerit, magis vidédum quorsum de hoc adolescente Marcus scripserit. Itaque in hoc videtur istud ab eo narratum, vt ostenderet quanta fuerit tum circa Dominum trepidatio, & quam nemo sustinuerit apud ipsum consistere. Impleri enim scripturas oportebat, quæ prædixerunt fore vt ab omnibus desereretur, & nó esset qui auxiliaretur aut consolaretur. Declarat & illud hęc narratio quomodo Apostolos tractassent hostes, nisi illi fugã iniissent, & Domini iussu coacti fuissent sinere eos abire. Cæterũ in huius adolescentis facto rectè intelligimus nos mysticè doceri, vt si dum Christum sequi conamur, hostes virtutis & veritatis nos simul cũ Christo perdere quærant, & in suo numero captiuos tenere, fugiamus ab il- A B lis, ac vestis iactura, animæ vitam redimamus. Est autem vestis, ipsum corpus, quo animus hominis tegitur, aut etiam ipsa externa bona, quæ homini extrinsecus instar vestis adiacent. Hęc ergo negligenda, & hostibus relinquenda potius quàm per eos anima in periculũ veniat & sui perditioné, atq; hęc relinquendo, fugiendũ est ab eis. Sicut & Ioseph relicto pallio de manibus impudicæ fœminæ aufugit. Gen. Pro quo mystico sensu conuenit obseruare, quòd hic adolescens non dicitur fugisse à Christo, sed ab hostibus Christi. Nudus, inquit, profugit ab eis; quod annotauit & Beda. Græca quædam habét; & tenuerunt eum νεανίσκοι, id est, adolescentuli, vt iuuenem iuuenes ceperint. Sed Syriacum euangelium habet vt nos.

IVDICATVR ET ILLVDITVR IN DOMO CAIPHÆ.

Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioannis 18. CAP. CXXXVIII.

✝[g] Cohors autẽ & tribunus & ministri Iudæorũ ▷ [n] cõprehenderunt Iesum, [d] & [l] ligauerunt eum, & adduxerunt eũ ad Annã primùm. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. [b] Et ‖ duxerũt [b] Iesum [e] ad domũ principis sacerdotum, [e] ad [a] Caipham ✝ [e] principẽ sacerdotum [a] vbi scribæ & seniores cõuenerant. [d] Erat autẽ Caiphas qui cõsilium dederat Iudæis, Quia expedit vnum hominem mori pro populo. [b] Et conuenerunt omnes sacerdotes, & scribæ, & seniores. ✝ [p] Sequebatur autem Iesum [d] Simon [p] Petrus [l] à longè [d] & alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiuit cũ Iesu in atrium pontificis. Petrus autem stabat ad ostiũ foris. Exiuit ergo discipulus alius qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ: & introduxit Petrum [e] vsque [b] intrò [e] in atrium ▷ principis sacerdotum. [a] Et ingressus intrò, [e] accenso * igne in medio atrij, & circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum, [b] & [e] sedebat cum ministris [b] ad ignem, & calefaciebat se, [a] vt videret finem. [d] Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. Respondit ei Iesus: Ego palã locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga & in templo, quò omnes Iudæi cõueniunt, & in occulto locutus sum nihil. quid me interrogas? interroga eos qui audierũt quid locutus sum ipsis, ecce hi sciũt quæ dixerim ego. Hæc autẽ cùm dixisset, vnus assistens ministrorum, dedit alapã Iesu, dicens: Sic respondes pontifici? Respondit ei Iesus: Si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis? Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. ✝ [e] Principes autem sacerdotum, & omne concilium quærebant [a] falsum [e] testimonium ▷ contra Iesum, vt eũ morti traderent, ‖ & non inuenerunt: [a] cùm multi falsi testes accessissent. [b] Multi enim testimonium falsum dicebant aduersus eum, & conuenientia testimonia non erant. [a] Nouissimè autem venerunt duo falsi testes, [b] & quidam surgentes falsum testimonium ferebant aduersus eum, ✝ [e] & dixerunt: [b] Quoniam [a] hic dixit: [b] Nos audiuimus eum dicentem: [a] Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud. [b] Ego dissoluam templum hoc manufactum, & post triduum, aliud non manufactum ædificabo. Et non erat conueniens testimonium illorum. [e] Et ▷ exurgens summus sacerdos [b] in medium, interrogauit Iesum ‖ [e] dicens [a] illi: ✝ [e] Non respondes quicquam ad ea [b] quæ tibi obiiciuntur ab his, [&] [a] quæ isti aduersum te testificantur? ▷ [e] Iesus autem tacebat, [b] & nihil respondit. [a] Et [b] rursum ‖ [e] summus sacerdos [b] interrogabat eum, & ✝ [e] dixit ei [b]: Tu es Christus filius Dei benedicti? [a] Adiuro te per Deum viuũ, vt dicas nobis, si tu es Christus filius Dei. ✝ [e] Iesus autem dixit illi: [a] Tu dixisti, [b] Ego sum. [a] Veruntamen dico vobis: Amodò * [e] videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis [a] Dei, [e] & venientem ✝ in nubibus cæli. ▷ [a] Tũc [e] princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: [a] Blasphemauit: [e] quid adhuc ‖ desideramus testes? [a] Ecce nunc [e] audistis blasphemiam. quid vobis videtur? ✝ At illi [b] omnes condemnauerunt eum esse reũ mortis. [Et] [a] respondentes dixerunt: Reus est mortis. [e] Et [a] tunc [e] viri qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes. [b] Et ◁ [e] expuerunt in faciem eius, [b] & velauerunt eum, [e] & colaphis eum cæciderunt: [f] alij autem palmas in faciẽ eius dederunt, [e] & percutiebant faciẽ eius, & interrogabant eũ ‖ [l] dicentes [b] ei: [l] Prophetiza [a] nobis Christe, [f] quis est qui te percussit? [e] Et alia multa blasphemantes dicebant in eũ. [b] Et ministri alapis eum cædebãt.

✝a At illi tenẽtes Iesum. ▷c comprehendẽtes autem eum. ‖b. adduxerunt. ✝b. o. summum sacerdotem. ✝f. Petrus autem sequebatur eum. b. Petrus verò longè secutus est eum. ▷b. o. sũmi sacerdotis. *autem. ✝b. o summi verò sacerdotes. ▷b. o aduersus. ‖b. nec inueniebãt. ✝b dicẽtes. ▷a o surgens princeps sacerdotum. ‖a ait. ✝a Nihil respondes. ▷b ille. ‖a o princeps sacerdotum. ✝a ait illi ✝a. Dicit illi Iesus. *b & ✝b cum. ▷b summus autẽ sacerdos scindẽs vestimenta sua ait. ‖a o. egemus testibus. ✝b. Qui ▷b. cœperunt quidam conspuereeũ, & velare faciem eius, & colaphis eũ cædere. ‖b & dicere.

COHORS AVTEM, ET TRIBVNVS, &c. Ioannes Iudæos & milites non solùm iniecisse manus Iesu testatur, sed etiam ligasse eum, quod maioris erat ignominiæ, & apertum indicium, quòd, quemadmodum supra dixit Dominus, tanquam ad latronem capiẽdum exierint. Sane nõ contigit Domino vt de eo cani posset quod in commendationem & honorem mortis cecinit de Abner Dauid rex, dicens: Nequaquam vt mori solent ignaui, mortuus est Abner. Manus tuæ ligatæ non sunt, & pedes tui non sunt compedibus aggrauati. Hæc tamẽ C vincula Christi multo minus eum constrinxissent nisi voluisset, quàm non cõstrinxerant fortem Samsonem septem & nouem funes Dalilæ. Sed cum cęteris plerisque ignominiæ generibus, ad maiorem suæ passionis cumulum, maiusque charitatis argumentum, etiam hoc dedecoris genus dignatus est in se admittere Dominus, vt manus illas quibus varia morborum genera apud Iudæos sanauerat, quibus & tum recenter refectam sanauit auriculam, sineret quasi infirmus ligari, & impleretur in ipso illud Prophetę: Funes peccatorũ circũplexi sunt me, & ta

2. Reg. 3. Iudic. Psal.

& tamen legem tuam non sum oblitus. Liberè nimis vsus erat Adam suis manibus, extendens eas cum vxore ad arborem vetitam. Dominus ergo contrà recompensaturus eius delictum, manus suas constringi permisit. Per peccatum Adæ & singulorum peccata superaddita humanum genus captiuum iacebat, & vinculis peccatorum irretitum: Dominus ergo vt capi voluit, quo antiquam nostram captiuitatem solueret, eámque solutam in fœliciorem commutaret, nimirum qua sub eius imperio sponte detineremur: ita vinciri dignatus est, vt vincula nostra solueret, eísque solutis, sua nobis fœliciter iniiceret, iuxta illud Ieremiæ: Erit in die illa, dicit Dominus exercituum, conteram iugum eius de collo tuo, & vincula eius disrumpam, & non dominabuntur ei amplius alieni, sed seruient Domino Deo suo, & Dauid regi suo, quem suscitabo eis. Et Oseæ 11. de suis vinculis quibus nos ad se trahit & sub se detinet, dicit Dominus: In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis, & ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum. Hæc est ergo secunda præcipua pars passionis Dominicæ, quam in septem præcipuas partes ostendemus commodè diuidi posse. Prima enim illa est, quæ ipsius in horto continet tristitiam, pauorem & angorem tum diuturnum, tum vehementem, adeo vt sudorem expresserit sanguineum. Secunda complectitur ipsius per osculum discipuli proditionem, captiuitatem, vincula, omniúmque amicorum defectionem. Captum Dominum & ligatum solus Ioannes testatur imprimis deductum ad Annam, & causam adiicit, nempe quia socer erat Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Ei ergo honoris gratia tanquam patri Caiphæ & seniori eum primùm præsentant, scientes se illi rem facturos gratissimam, quòd captiuum eum ostenderent. Forte autem & ideo illum Annæ primùm pręsentant, quia oportebat domum illius prætерire, priusquam ad Caipham peruenirent. Cæterùm quæ apud Ioannem sequuntur vsque ad illud vbi legimus Annam misisse Dominum ligatum ad Caipham, creduntur communiter gesta in domo Annæ, vnde nomine pontificis, qui Christum interrogauit de doctrina & discipulis eius, intelligitur Annas, quem & Lucas pontificem vocat cap. 4. Sub pontificibus, inquit, Anna & Caipha. Verùm secundùm hanc sententiam grauis nascitur difficultas, Euangelistarum concernens cõcordantiam, de domo in qua Petri tres acciderunt negationes. Secundùm hanc enim sententiam ex Ioannis narratione necessarium est fateri primam saltem Petri negationem factã in domo Annæ, cũ in domo pontificis eam commemoret factam, priusquam pontificẽ dicat interrogasse de doctrina Christi, & priusquam scribat Annã misisse Dominum ad Caipham pontificem. Ex aliorum verò Euãgelistarum descriptione nimis videtur apertum omnes negationes contigisse in domo Caiphæ. Quod enim princeps sacerdotum, in cuius atrium etiam Marcus & Lucas Petrum commemorant ingressum, ibíque negasse Dominum, fuerit Caiphas, patet ex Matthæo, qui apertè dicit: Duxerunt Iesum ad Caiphã principem sacerdotum. Omissis autem variis diuersorũ circa hanc difficultatẽ opinionibus & sententiis, si Ioannis narratio diligẽter cum aliorum narratione conferatur, deprehendemus nullum esse huic difficultati locum, sed quęcunque in domo pontificis gesta scribit Ioannes, de Caipha intelligẽda esse. Primùm enim satis constare debet per principẽ sacerdotum, summum sacerdotem aut pontificem (pro quibus nominibus Græcis semper est eadẽ dictio, nẽpe ἀρχιερεὺς) dum singulariter dicitur, tantum significari eum qui verè omnium erat primus sacerdos, nempe Caipham. Nam si etiam alius quispiam eo nomine tunc in singulari numero dictus fuisset princeps sacerdotum aut pontifex, Marcus sane & Lucas tollendæ ambiguitatis causa debuissent addidisse proprium nomen suo principi sacerdotum. Nunc verò cum absolutè dicant Iesum adductum ad principem sacerdotum, & Petrum ingressum intro in atrium principis sacerdotum, satis intelligi datur vnum solum tunc dictum singulariter principem sacerdotum, quem tunc fuisse Caipham expresit Matthæus. Igitur & quicquid Ioannes scribit de pontifice, de Caipha est accipiendum, cui semper nomen illud tribuit, nunquam autem Annę. Deinde cum similiter Ioannes Petrum scribat secutum Dominum vsque in atrium pontificis, sicut Matthæus cum aliis, quanquam Ioannes id latius prosequatur, & ex Matthæo constet Petrum ingressum post Iesum in atrium principis sacerdotum Caiphæ, patet etiam de eiusdem atrio locutũ Ioannem. Intelligendum ergo Ioannem cum ad Caipham sermone delapsus esset, narrare simul quæ apud illum gesta sunt priusquam meminisset Dominum ad ipsum perductum. Post aliqua autem quæ gesta apud Caipham memorauit, interiecit illud: Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem, vt, quod prius prætermiserat, iam indicaret quomodo factum sit vt apud pontificem ea acciderint quæ memorauit, cum prius eum dixerit adductum ad Annam põtificis socerum. Id quod ex Græcis euadit manifestius, quæ non habent per coniunctionem: Et misit eum Annas; sed sine coniunctione, ἀπέστειλεν αὐτὸν ἄννας, Misit eum Annas, aut, vt etiam verti potest, Miserat eũ Annas. Id enim magis insinuat narrationem rei prætermissæ. Porro ex Cyrillo omnis dubitatio apertè cessat, & manifesta fit sententia iam dicta. Is enim inter hęc verba; Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius; & illa, Erat autem Caiphas qui consilium dederat; legit: Miserunt autem eum ad Caipham pontificem; quæ verba ab aliquo forte scriba prætermissa, propterea quòd de missione Domini ad Caipham postea rursum subiiciatur, fecerunt prædictæ difficultati locum. Itaque quod subiicitur postea: Et misit eum Annas; non ordinis est persecutio, sed subiectio prætermissi, vt dictum est, aut reuocatio narrationis, vt id quod cœperat de negatione Petri perficeret, id quod & Cyrillus admonuit scribens super illa verba: Quasi, inquit, currentem equum narrandi progressum Euangelista vtiliter reuocat, & ad priora rursum orationem reducit. Quare sic? quia negationem Petri tertiò factam exponere voluit: repetit ergo breuiter, & missum ab Anna Iesum ad Caipham iterum dicit, Petrúmque interrogatum exponit. Vnde non legit: Et misit eum Annas, sed, misit igitur eum Annas. Nihil ergo est quod ex Euangelistis intelligamus factum ab Anna circa Dominum, nisi quod cùm eum vidisset, miserit eum ad Caipham, vt erat, ligatum, declarans hac ratione satis se illum non absoluere, sed tanquam nocentem & reum transmittere, vt rectè intelligamus hunc fuisse primum iudicem Christi, qui tamen ab aliis est prætermissus, quòd nihil singulare gesserit circa Dominum.

Iere 30.

[b]Et [l] dvxervnt [h] iesvm [f] ad domvm principis sacerdotvm,&c.] Cùm obiter & in transitu Iesum Annæ præsentassent,eiusdem iussu mox ipsum deduxerunt ad Caipham, apud quem tanquam summum eo tempore sacerdotem conuentus erat scribarum & seniorum expectantium Iesum, ibique inter sese quærere volentium siue ex verbis Domini, siue aliunde rationes quibus eum apud præsidem accusare possent. Hunc Caipham rursum dicit Ioannes consilium dedisse Iudæis, quòd expediret vnum hominem mori pro populo, nimirum salutare illud dictum volens mentibus nostris infigere, & significare illum qui suo consilio autor fuit capiendi Dominum, etiam omnium maximè consilij illius promouisse effectum. Cæterùm Petrus è fuga quam cum aliis inierat,retractus amore quodã,quo erga Dominum præ aliis ardentius afficiebatur, nonnihil adhuc fidens virtuti suæ,aut latere sperans,quo cognosceret euentum rei,sequebatur Iesum,sed à longè, & cum eo alius quidam discipulus. Is autem communiter creditur fuisse ipse Ioannes hæc scribens,tum quòd is seipsum nominare non soleat, tum quòd is ferè inuenitur coniunctus Petro. Quidam tamen non improbabilibus argumentis existimant ipsum non fuisse Ioannem, nec quenquam ex duodecim Apostolis,sed ciuem aliquem Hierosolymitanum familiarem pontifici,occultum Christi discipulum,qualis erat & Ioseph ab Arimathea,vt intelligatur Petrum ex fuga dilapsum ad huius domum, & hinc cum ipso secutum Dominum.Quomodo enim probabile esse potest, Ioanni vili piscatori & Galilæo familiaritatem fuisse cũ Hierosolymitano Caipha, pontifice superbo,& summæ apud Iudæos authoritatis? vt omittam Ioannem non minus manifestum fuisse Christi discipulum quàm erat Petrus, ac proinde idem illi obiiciendum fuisse à ministris quod Petro. At parum refert scire quis demum fuerit hic alius discipulus.Is quisquis fuit,ob familiaritatem quam habuit cum pontifice,ausus est post Iesum & ministros ingredi vsque in atrium pontificis.Petrus verò partim timore, partim verecundia prohibitus stetit ad ostium foris.Alius ergo discipulus intelligens Petrum præ verecundia foris manere, quem tamen sciebat cupidum cognoscendi exitus,regressus ex atrio egit cum ancilla ostiaria, vt Petrum introduceret,qua id faciente Petrus etiã in atriũ pontificis ingressus est ministris se permiscẽs.Hac narratione Ioannes ostendit quomodo factum sit vt quod alij omnes tradiderunt Euangelistæ,Petrus in atrium peruenerit pontificis. Cæterùm Ioannes postquam dixisset ostiariam introduxisse Petrum, mox subiicit Petrum ancilla interrogante num ex discipulis esset,negasse Dominum,quod tamen non sic accipiendum esse quasi in ipso introitu acciderit, patet ex aliis Euangelistis, qui narrant primam negationẽ accidisse, cùm vna ex ancillis pontificis vidisset Petrum in atrio se calefacientem,& sedentem ad lumen.Cùm autem omnes Euãgelistæ quatuor Petri tres commemorent negationes, non tamen eodem omnes narrant loco.Matthęus enim & Marcus eas simul describunt post gesta põtificis & ministrorum eius circa Dominum: Lucas verò ante ea:Ioannes vnam quidem cõmemorat ante pontificis interrogationem : alias verò duas post eam, Itaque quoniam non licuit omnium ordinem commodè sequi,visum est in Cõcordia ordinem à duobus seruatum sequi,Matthæo scilicet & Marco, ita A vt in vnum caput ex omnium quatuor narratione redegerimus omnes tres Petri negationes.

Pontifex ergo interrogavit iesvm de discipvlis eivs, &c.] Perducto ad pontificẽ Domino, varijs modis pontifex & qui cum eo erant, quæsierunt inuenire crimen aliquod quod ei coram iudice obiicerent, hac in parte,sicut & in aliis,longè deficientes ab æquitate sacerdotali.Proditionem enim innoxij pecunia redemerunt , per conductam armatorum manum inermem ceperunt, non reluctantem , sed tantùm specimen virtutis suæ ædẽtem si vti voluisset,spontè se præbentem alligarunt, ducunt non ad iudi- B cem,sed ad hostem, veluti prædam ostentantes, atque ibi demum crimen obiiciendũ quæritur, quum etiam prophanarũ legum æquitas nemini manum iniiciat, nisi prius vehemens criminis suspicio aliquem grauet.Imprimis ergo Caiphas pontifex(verisimile enim primùm cõtigisse quod Ioannes narrat) vt ex Christi respõsis aliquid excerperet, quod illi criminis vice posset impingi, speciem præbens iudicij legitimi , interrogauit Iesum de discipulis eius & de doctrina ipsius.De discipulis quidẽ quales scilicet essent,& in quẽ vsum eos sibi adiũxisset, nimirum notare volens eum seditionis & affectati regni, quod per adiunctos sibi discipulos inuadere contra Romanos velle videretur. De doctrina ve- C rò,qualis esset,an cum lege cõsentiens Mosaica, an ab ea discrepans, notans scilicet eum etiam hac in parte suspectum haberi. Itaque cupiebat ostendere ipsum esse nouatorem ac seditiosum,cõtrariúmque tum Romanis,tum Deo.Iesus autem etsi sciret eum non æqui Iudicis animo percontari, quo verum cognosceret,sed fraudulenter venari quod criminaretur,non tamen conuitiis fallacem est insectatus, sed summa cum prudentia pontifici respõdit,fidenter quidem & fortiter, ostendens se etsi ab omnibus desertus & ligatus, atque multis vallatus inimicis,corã superbo magnæque autoritatis pontifice consisteret,nõ tamẽ fracto esse animo, vt meticulosis accidere solet,aut causæ suæ malæ fidentibus,ac D docens interim, pro veritate nonnunquam fortiter quidem , sed absque conuitio respondendum esse. Sic autem respõdit apposité,vt & pontificem taxaret ignauiæ ac malæ interrogationis, & se ab omni nouationis ac seditionis studio alienum esse insinuaret.Et de discipulis quidem nihil tunc Dominus apertè respondit,sed tantùm de doctrina,siue quòd causa discipulorum talis tunc nõ fuerit,vt gloriosa de eis prædicare posset:siue quòd responsio de doctrina etiã ipsam de discipulis abundè expedit quæstionem. Dum enim doctrinam suam à suspicione liberat,insinuat etiam satis vitio sibi dari non posse quòd discipulos sibi adiunxerit. Hoc est ergo quod dicit Dominus:Doctrina mea de qua rogas nõ fuit C vt tu vis videri, seditiosa, moliénsque iniquam aliquam rerum innouationẽ,qualis esse solet eorũ doctrina,qui in occulto sua clam spargũt venena.Ego enim palam locutus sum mundo. Nam indesinenter docui per omnes ciuitates in synagogis earum, atque in ipsa Hierusalem docui in templo quo ex omnibus partibus Iudæi conueniunt, & in occulto nihil locutus sum, quod nõ idem palam docuerim, quódve occultum haberi voluerim. Quod cùm ita sit,quid me interrogas de mea doctrina,cui tãquam reo nõ sis habiturus fidẽ,si de doctrina mea magnificè loqui velim? Si ipse, vt meritò debuisti, publicam meam nõ audisti doctrinam, interroga eos qui

audie

audierunt,nō tantùm discipulos meos,sed quosuis. Interroga,inquā, eos quid locutus sim ipsis. Sciunt enim hi quæ dixerim ego, & proinde requisiti poterunt tibi conuenientius de doctrina mea proferre testimonium. Itaq; vt prius dixi, in his verbis Dominus pontificem taxat ignauiæ & acediæ, quòd publicam doctrinam nō audisset is cuius erat prospicere quid doceretur. Magnates enim siue per superbiam, siue per alias occupationes auocati, raro verbo Dei audiendo vacant. Sic & Herodes, quanquam Christi videndi desiderio teneretur, tamen ad illum videndum exire dedignabatur. Taxat item de mala interrogatione iudiciaria, quòd de re publica præteritis quos ad manum habere poterat testibus multis, interrogauerat eum qui tanquam reus astabat, cùm in iudicio reo de se loquenti non habeatur fides. Animum sibi bene conscium, & ab omni seditionis studio liberũ declarat, partim ipsa respondendi libertate æquitati & non conuitiis nixa: partim ipsius suæ doctrinæ libera propalatione, quódque quorumuis auditorum etiam hostium se audeat committere testimonio. Id enim erat indicium conscientiæ bene fidentis in dictorum veritate. Ex superiori autem verborum Christi paraprasi, patet quomodo sit accipiendum illud: Ego semper docui in synagoga & in templo; nempe non quòd alibi nunquam docuerit. Docuit enim aliquãdo in deserto, in naui, atque in priuatis ædibus, sed quòd ab initio prædicationis vsque ad illud tẽpus nunquam declinauerit publica illa doctrinæ loca, sed ea assiduè suis tẽporibus frequentauerit. Patet & quomodo illud sit accipiendum: In occulto locutus sum nihil. Multa enim in occulto priuatim suis dixit discipulis, sed nihil diuersum ab his quæ palã docuit, nihil quod non palam dici voluit. vnde Apostolis dixit: Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis in cubiculis, prædicabitur in tectis. Impletum ostẽdit in se Dominus illud quod in persona Dei dicitur: Non in abscondito locutus sum, in loco terræ tenebroso. Cæterùm cùm ob animi bene conscij fiduciam, atque responsionis æquitatem Dominus admirandus esset, contrà tamen pro verbis oportunè prolatis verbera ei redduntur summa cum ignominia. Hæc enim cum dixisset, vnus ministrorum, immemor declaratæ prius à Domino contra hostes suos potentiæ, immemor & benignitatis tum in conseruum ab ipso exhibitæ, quo rem gratam faceret pontifici, indignans quòd liberè adeo respõderet, per adulationem dedit alapam Iesu. Quæ ignominia vt in se est maxima, ita erat & iniustissima, nõ solùm quod præter meritum inflicta, sed etiam quòd cõtra omnem iudicij æquitatem. Victo enim qui sese vlcisci nõ poterat, parcendum erat etiam peccanti. Et in iudicio permittitur reo liberè pro se loqui, habétque hoc etiã apud gentes iudicialis æquitas, vt facinorosus iam comprehensus & victus, nulla iniuria aut pœna afficiatur, nisi sententia secundùm leges à iudicibus iuratis lata. Addidit autem percussor conuitium, & se famulo & magistro pontifice dignum: Sic, inquit, respondes pontifici? Quasi verò pontifici non sit liberè & cum ratione respondendum. Sic & hodie nulli peius audiunt apud magnates quosdam quàm qui liberè loquuntur, quantumuis cum æquitate loquantur, in quibus adhuc Christus alapis cęditur, cùm ob liberam prædicationem aut admonitionem persecutiones & ignominiæ illis irrogantur. Porro Dominus cùm verbo posset hunc impactorẽ alapæ

Matth. 10.
Isaiæ 45.

A cum suo perdere pontifice, tamen insigne patientiæ & mansuetudinis nobis exemplum relinquens, nihil tale fecit, sed tantùm verbo & ratione euidenti illum confutat, liberè quidem rursum loquens, sed mansuetissimè. Non enim conueniebat, vt tacitus hanc alapam perferret, ne videretur agnoscere se vt criminabatur, indecenter pontifici respondisse. Respondit autem dilemmate ac syllogismo cornuto, vt vtram partem elegerit, conuincatur percussor: Si, inquit, malè locutus sum, testimonium perhibe de malo, hoc est, doce & ostende ratione quid malè dixerim (sic enim sæpe accipitur in scripturis, testificari, vt sit docere, admonere & exhortari.) Si autem bene locutus sum, cur me cędis? quasi dicat: B Aut male locutus sum aut bene. Si male, tuum non est mox vindicare, sed testari & ostẽdere quod male locutus sim, maximè cùm tu ipse iudex non sis, sed ante iudicem consistam. Si autem bene, tantum abest vt me cędere debueris, vt potius laudandus tibi sim & admirandus. Huius figura pręcessit in Michęa, qui etiam ob veritatem cęsus est in maxilla à Sedechia ministro Achab regis. Non obuertit autem Dominus alteram maxillam, cùm pręceperit percutienti vnam maxillam, prębere & alterã, quia ad literam id nunc fieri non fuisset conueniens, nec vtilitatem aliquam attulisset, sicque demonstrauit suum illud pręceptum & alia similia, non ostenta- C tione corporis, sed cordis pręparatione fienda, nimirum vt alteram potius iniuriam parati simus ferre quàm de vindicta cogitemus, quomodo Christum fuisse tunc affectũ ipse declarauit, cùm quem facillimè potuit non vltus est, & corpus suum cruci prębuit figendũ. Sic & Paulus se ratione defendit, cum in simili causa etiam in iudicio alapis percuteretur Ananiæ pontificis iussu. Nonnunquam enim faciendum quod dicitur: Responde stulto secundùm stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur.

3. Reg. 22.
Luca 6.
Actuum 23.
Prou. 26.

PRINCIPES AUTEM SACERDOTUM ET OMNE CONCILIUM QUÆREBANT FALSUM, &c.] Cùm ex Domini verbis nihil excipere posset pontifex quod eum condemnabi- D lem ostenderet, alia via tentarunt ij qui cõuenerant aliquid inuenire quod in accusationem ipsius possent corã iudice Pilato proferre. Cessantes ergo ab ipsius interrogatione, interrogare cœperunt, sicut Dominus iusserat, qui ipsum audierãt, speciem quidem legitimi iudicij & inquisitionis exhibentes, dum testibus cõtra ipsum agere videbantur, sed tamen veram iudicij & fori formam non seruantes: tum quia nocturnum tempus iudicio nõ conueniebat: tum quia deficientibus veris testimoniis, falsa contra Iesum exquisierint testimonia, omni timore Dei sic postposito, vt nihili facerent veritate ne an falsitate innocentem grauarent, modò sub specie æquitatis effici possent sui voti cõpotes. At insigni- E ter & hoc Christi declarauit innocentiã, quòd multis licet falsis testibus accedentibus, non tamen inuenerint testimoniũ etiam falsum quale quęrebãt, quia, vt inquit Marcus, testimonia eorum non erant conuenientia, siue quia nihil tale proferebant vnde ad mortem coram Pilato posset accusari: siue etiam quia inter sese non consentiebant, sed ipsa sese refellebant. Tanta ergo fuit Iesu innocentia, vt difficile fuerit sic de illo mentiri, vt mendacia veri haberent faciem. Impletum est nunc illud Prophetæ: Scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutãtes scrutinio. Et illud: Insurrexerunt in me testes iniqui, & mentita est iniquitas sibi. Falso testimonio etiam in

Psal. 63.
Psal. 2.

4. Reg. 21. Dan. 13. Actu. 7. concilio oppressus fuit Naboth, grauata & Susanna, atque in nouo Testamento Stephanus lapidibus obrutus. Post multa autem falsa testimonia, tandem surrexerunt duo, quorum falsum testimoniũ Euangelistæ commemorandum duxerũt, siue quòd apertam & ridiculam illud contineret falsitatem, vt ex vno reliqua æstimaremus: siue quòd illud, mysterium mortis Christi de qua nũc agitur, in sese complectatur. Hi ergo dixerunt se audisse cùm diceret se posse destruere templum Dei, & post triduum illud reædificare. Marcus verò eos grauius & inuidiosius testatos contra Dominum scribit. Asserunt enim apud eum Dominum dixisse non solùm quòd posset destruere & ædificare, sed quòd id esset facturus. Et rursum asserunt eum adiecisse de templo manufacto & nõ manufacto. Huius mẽdacij occasionem sumpserant ex verbis Christi, qui (vt refert cap. 2. Ioannes valde vtiliter pro loci huius intellectu) dixerat: Soluite tẽplum hoc, & in triduo suscitabo illud. Ea verba malè intellecta, testes, vt facere solent maligni, etiã deprauabant, quo res esset odiosior. Nõ enim dixit, possum destruere, aut dissoluam, sed soluite vos: nec dixerat de tẽplo manufacto aut alio non manufacto, sed simpliciter de templo hoc: nec dixerat se reædificaturum, sed suscitaturum, alludẽs ad corpus suum exanimandũ & reuicturum. Sed & hoc testimonium non est principibus visum conueniens, vt refert Marcus, siue quia non eodem modo & concorditer referebant, sed vnus fortè sicut habet Matthæus, & alter vt Marcus: siue potius quia videbant illud nihil habiturum ponderis apud Pilatum, ad iudicium mortis proferendum, quòd verba illa tantùm inanem quandam præ se ferebant iactantiam, citra aliquam iniuriam. Quam enim iniuriam committeret qui templum à se destructum in triduo idem reædificaret? Cùm ergo nec per quæsita testimonia videret se quicquam posse contra Iesum, rursum summus sacerdos veluti ex præsidentis in concilio authoritate interrogare aggreditur Dominum, si fortè ex eius verbis quicquã audire possent quod contra ipsum proferrent. Non autem iam pro iudicis modestia manet sedens, sed ira ipsum rapiente excutitur è solio, vesaniam mentis motu corporis demonstrãs. vnde dicitur: Et surgens princeps sacerdotum in mediũ, interrogauit Iesum, dicens: Nihil respondes ad ea quæ isti aduersum te testificantur? Iudicauit quidem apud se conuenientia non esse illorum testimonia, fortiter tamen illud dissimulauit, & velut vrgẽtia valde atque metuenda, ita de his interrogat Dominum. Dominus autem tacebat & nihil respõdit. Et meritò atque prudenter. Sciebat enim etiam illorum iudicio nõ esse conuenientia testimonia contra se prolata, rursum sciebat in calumniam rapiendum quicquid responderet, illúmque non nisi calumnię inueniendæ causa interrogare, ac totum concilium ira atque inuidia contra se commotum magis respõsione sua irritandum quàm silẽtio. Iã enim expertus erat libera sua responsione & iudicij loco conuenientissima ob verborum rationabilitatem, quàm nihil profecerat. Et omnino iam tempus nõ erat vt qui se spontè in mortem tradidit tanquam nocens pro nocentibus moriturus, sese sua qua potuisset sapientia & eloquentia, purgaret ab intentatis criminibus, sed implendũ in eo erat illud Prophetę regij: Qui inquirebant mala, locuti sunt vanitates, & dolos tota die meditabantur. Ego autem tanquã surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones. Et illud: Cùm consisteret peccator aduersum me, obmutui & humiliatus sum, & silui à bonis. Siluit enim à bonis, dum innocẽtiæ suæ gloriam non quęsiuit, Deo acceptas iniurias committens. Docet autẽ nos suo facto Dominus, ita patienter hominum ferendas calumnias, vt ne quidem reponsione dignemur qui nos mẽdacijs apertis impetunt, cùm tales satis refellat propria conscientia, & defensio magis irritet & prouocet, vt oleum camino ardenti addatur, cùm quis crabronibus illiusmodi respondere tentat. Cęterùm cùm silẽtio Christi conatum suum pontifex videret frustrari, noua iam ratione silentium illi conatur eripere, simulque extorquere de quo ipsum corã iudice accusare possent. Adiurando enim eum per Deum, pro pontificis authoritate, exigit vt dicat si sit Christus filius Dei, nec ne, vt si quidem taceret, ostẽderet se pontificiam contemnere authoritatem, & reuerẽtiæ Deo debitæ non cedere: si verò cedẽs loqueretur, vtramuis quęstionis partẽ eligeret, accusationis præberet occasionẽ. Si enim se Christũ, Deíque filium confiteretur, accusaretur & contra Romanos regni affectator, & contra Deum, diuinæ dignitatis vsurpator: si verò negaret se esse, accusaretur vt qui illos titulos prius sibi falsò vsurpauerit, ac seditiosè ante aliquot dies permiserit acclamari: Benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel; nolens, etiã cùm admoneretur, turbam ab ea cõpescere acclamatione. Quid autem sit adiurare per Deum, dictum est in cap. Concordiæ circa illud Marci: Adiuro te ne me torqueas. Adiurandi ritus celebris fuit in veteri lege, vt patet Numeri 5. Iosue 2. aliisque locis: at sicut iuramento non est temerè vtendum, ita nec adiuratione, cùm vtrobique nomen Dei assumatur, quod nunquam in vanũ sumendum est: vnde adiuratione contra Christũ abusus est hic Caiphas, sicut & pater eius diabolus Christũ immeritò adiurauit, cùm se frequenter satis Christum esse declarauerit, & ille huius cõfessioni stare nõ decreuerit. Dominus tamen quo se declararet Dei authoritati cedere, & põtificis etsi scelesti authoritatẽ nõ contemnere, & vt Iudęis omnem suæ infidelitatis prætextũ amputaret, qui alioqui dicere poterãt se credituros si ille rogatus & adiuratus dicere voluisset quis esset, etsi sciret quàm malè ob veritatẽ esset tractandus, respondit apertè, quòd aliâs rarò fecit, se esse Christũ. Tu, inquit, dixisti, hoc est, vt habet Marcus, ego sum. Illud enim phrasi Hebraica significatur per illud: Tu dixisti, vt annotauimus in cap. Cõcordiæ 132. Non simpliciter autem se esse Christum asseruit, sed adiecit etiam efficacissimum argumentum, quo suo tempore omnibus sit declarandus esse Christus filius Dei, etiam his qui tum illum agnoscere noluerunt, quando scilicet omnes eum videbunt sedentem à dextris Dei, & venientem in nubibus cœli, quod implebitur in nouissimo die, quãdo vẽturus est ad iudicandũ omnes viuos & mortuos. Tunc enim omnes eum videbunt etiam increduli in gloria sua regnantem, & venientem ad iudicium. Intelligunt tamen quidam illud quod dicitur ¿videbitis filium hominis sedentem à dextris Dei; impletum mox post Christi ascensionem, eo quòd dicat amodo, quasi statim sint visuri, intelligúntque illud impletum in Iudęis ratione eorum qui ex eis crediderunt. Sic Augustinus intelligit epist. 80. quæ est ad Hesychiũ, intelligítq; quod dicitur ¿ venientem in nubibus; de illis mysticis nubibus de quibus

Psal. 37. — Psal. 38. — Matt. 21. — Marci 5.

dictum

Esaie 5. dictum est per Prophetam: Mandabo nubibus ne pluant super eam; Christúmque venire in nubibus, quia per Ecclesiam vsque in finem seculi non cessat venire. In suis enim, inquit, veniés agnoscitur, dũ eius quotidie membra nascuntur. At prior intelligentia est simplicior. Nec obstat illud, Amodo. Tantùm enim significare voluit Dominus, quòd post tempus istud suæ humilitatis visuri essent aliquãdo illum in alio quàm se modò exhibuerat statu. Non est autem nouum in scripturis Christi aduentũ prædici, tanquam iamiam vẽturum, eo quòd iam nouissima sit hora, & quia mille anni coram Deo sint velut dies vna. Porro apposité nunc Dominus hoc argumentum suæ protulit excellentiæ, quia hoc aptum erat & ad incutiendum terrorem se tunc iudicantibus, & ad dissolutionem argumentorum & rationum ob quas despiciebatur, & nihil minus quàm Christus credebatur. Quod autem in argumentum eius quod se Christum esse dixerit, hæc adiecerit, satis patet ex Marco, qui habet: Ego sum, & videbitis filiũ hominis sedentẽ à dextris virtutis. Et similiter ex Luca, qui Dominum rogatum num esset *Marc. 14.* Christus, illud imprimis Dominum respõdisse scribit: Ex hoc erit filius hominis sedens à dextris vir- *Luca 22.* tutis Dei; atque ex illo Iudæos intulisse: Tu es ergo filius Dei? Proinde dictio, veruntamen, videtur hic accipienda apud Matthæum non aduersatiuè, sed pro imo, vel Et sanè, sicut sæpè accipienda est in Psalm. Nam & hoc significat dictio Græca πλὴν hîc & in Psalmis posita. Sensus ergo verborum Christi est: Tu dixisti id quod res est. Ego enim non mihi vsurpo quod tu dixisti, sed re vera sum. Id etsi vobis ob carnis humilitatem videatur modò incredibile, suo tamen tempore, imo paulo post vel inuiti agnoscere cogemini, quando hunc qui nunc tãtum videtur filius hominis, vobísque ob id contemptibilis est, videbitis sedentem à dextris virtutis Dei, consortem effectum gloriæ & potentiæ eius, quando & eum qui nunc astat à vobis iudicãdus, videbitis secundùm scripturas venientẽ in nubibus cœli ad iudicandũ omnes. Alludit enim hic Dominus ad scripturas eas quas de Christo dictas esse etiam Iudæi tum agnouerunt, ostendens ex eis sibi competere nomen Christi & filij Dei. Et in priore quidẽ parte *Psal. 109.* alludit ad illud Psalmi: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis; in secunda verò parte qua dicitur filius hominis venturus in nubibus cœli, al- *Danie. 7.* luditur ad illud Danielis: Ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, & vsq; ad antiquum dierum peruenit, &c. Cùm autem ad dicẽdam veritatem pontifex per reuerentiam Deo debitam Dominũ adegisset, tamen iam audita veritate indignationem non vulgarem ostendit, idque quasi zelo gloriæ diuinæ commotus, dum scidit vestimẽta sua, exclamans eum blasphemasse. Erat autem scissio vestimentorum, celebris mos apud Hebræos in signum deplorandæ alicuius rei, vt patet Num. 14. Iosue 7. Iudic. 11. 2. Reg. 1. & aliis multis locis. Vt autem gloria Domini præ omnibus maximè est optanda, ita blasphemiæ crimen, res est omnium maximè deploranda & execrãda. Vnde & Ezechias *Esaie 37. & 4. Re. 19.* rex auditis blasphemiis Rabsacis, scidisse legitur vestimenta sua. Cæterùm cùm hoc signo indignationem suam pontifex declararet, tamen econtrariò verbis satis significauit suum ob extortam confessionem eius vnde illum accusare possent, gaudium, cùm subiecit: Quid adhuc desideramus testes? ecce nunc audistis blasphemiam. Illa enim vox est gau-

A dentis se post longam expectationem iam voti sui compotem effectũ. Hoc ingenio & hodie quosdam est inuenire, qui cũ se ob alicuius maleficium quod contra Dei sit gloriam, tristes ostendant, gaudeant tamen quòd habeant vnde aliquem criminari possint. Vt autem impius hic pontifex adiurando peccauit, quia maligno animo, & non discendæ veritatis studio Dominum adiurauit, vtque peccauit scindendo vestes suas, quia ficto pro Dei gloria zelo, & non vero dolore vestimenta sua discidit, ita tertiò in suo ad præsentes sermone peccauit, quòd tanquam iudex præsidens iudicis officium peruertit. Cùm enim iudicis officium sit, audito & probato ab astantibus accusatoribus crimine, de supplicij merito pronunciare: hic contrà, accusatoris partes B agit, dicens: Blasphemauit, & ecce nũc audistis blasphemiam; iudicis partes astantibus defert, dicens: Quid vobis videtur? Nec cunctantur illi mox post intentatum crimen, sine omni discussione, iudiciariam proferre sententiã, vno ore dicentes eum reum esse mortis. Adeo nulla est synceritas, nulla ratio, nullus ordo, vbi regnat impietas, sed omnia plena fictione & confusione. Et quidem hac ipsa sententia sese Iudæi planè tunc condemnauerunt. Si enim Dominus ob blasphemiam secundùm legem reus erat mortis, ergo lapidibus à Iudæis erat obruẽdus, quemadmodum fecerunt in Stephano. Illud enim *Actor. 7.* mortis genus & non crux præscribitur blasphemis, Leuit. 24. Perpendat hic Christianus animus igno- C miniam & iniuriã hactenus Domino in domo Caiphæ illatam, dum & rationabili sermone, & patienti silentio offendit, adeo vt ob rationabilem sermonem facies eius, de quo dictum est: Speciosus forma præ filiis hominum; ministri nequissimi palma *Psal. 44.* cædatur, atque ob patiens silentium ad loquendum religionis prætextu compellatur: dúmque ob veritatem non inaniter, sed religionis intuitu manifestatam blasphemus pronũciatur ab his qui verè in ipsum erant blasphemi, dum rursus is qui vita erat omniũ, morte dignus pronunciatur ab his qui mille mortibus erãt digni, nec vitam habebant nisi ab eo quem mortis reũ condemnabant. Sed magis adhuc magnitudo ignominiæ Christi in sequentibus fit D manifesta.

ET TVNC VIRI QVI TENEBANT IESVM, ILLVDEBANT, &c.] Cùm omnium voce reus mortis pronunciatus esset, tum viri qui eum tenebant, (non enim tantum vinctus in concilio astabat, sed multorum adhuc ministrorum manibus detinebatur) cœperunt ei tanquam iure condemnato variis modis illudere, omni planè se destitutos esse humanitatis affectu, & beluina quadam preditos rabie declarantes, dum in moriturum sæuiunt, eique insultãt. Variis autem modis iam illusum est Domino, & potissimum quinque iniuriarum species ex Euangelistis licet aduertere. Primò enim conspuerunt in faciem eius. Eius, inquam, fa- E ciem, de quo dixit Propheta: Ostende nobis Domine faciem tuam, & salui erimus. Cõspuitionem au- *Psal. 84.* tem fuisse Iudaicam consuetudinem, & pro maxima habitam ignominia, patet ex Num. 12. vbi dicitur: Si pater eius spuisset in faciem illius, nónne debuisset saltem septem diebus rubore suffundi? Et ex Deuteron. 25. vbi statuitur vt in faciem eius, qui fratris sui vxorem sine liberis relictam non vult ducere, mulier spuat, & dicat: Sic fiet homini qui non ædificat domum fratris sui. Secundò, faciem eandem venerandam & speciosam, hoc est, oculos eius

Eccles. 23. de quo dicitur: Omnia videt oculus illius; velauerunt, quo audactius & inuerecundius omnes iniuriarum species ei inferrent. Tertiò, iam velata eius facie percutiebant eam, & quidam quidem colaphis hoc est, pugnis eum cæciderunt, clausis manibus eius faciem aliasque corporis partes pulsantes: vt hinc facilè intelligi possit faciem eius intumuisse, liuidamq; effectam. Alij autem alapas, hoc est, palmas in eius faciem dederunt apertis manibus eam ferientes; quæ res in viris maximæ ducitur ignominiæ. Atque hic quidem Dominus qui prius percutiẽti sibi in faciẽ respõdit, etiã ad literã seruauit id
Matt. 5. Luca 6. quod aliquando dixerat: Si quis te percusserit in vnã maxillã, præbe ei & alterã. Hæc ergo est quarta ignominiæ & iniuriæ species. Postremò, duris verberibus durissima & opprobriis conuitiisque plena addiderunt verba, dicentes: Propheriza, hoc est, diuina nobis Christe, quis est qui te percussit? Christũ eum vocant conuitiosè, tanquã qui inaniter nomen illud sibi vendicauerit: prophetæ etiam nomen conuitiosè ingerũt, quòd talis à populo sit habitus. Nec hoc contenti conuitio, alia multa, vt habet Lucas, blasphemantes, hoc est, conuitiantes dicebant in eum. Horrore hæc omnia sunt plena, ita vt nulla mens capere, nulla facundia horrorem huius culpę exprimere possit. Horrendum dictu & cogitatu est, talia homini quantumuis reo fieri: innocentẽ talia pati ab his quos beneficio affecit, longè horribilissimũ. Deũ verò ipsum talibus affici sputi, verberũ, verborumq; iniuriis, adeo est execrandum, vt humanæ aures non sustineãt audire. Impletum est nũc
Iob 16. in Christo illud quod de se Iob dicit: Aperuerunt super me ora sua, exprobrantes percusserũt maxillã meam, satiati sunt pœnis meis. Et illud quod est in
Psal. 21. Psal. Ego autem sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Et illud Threnorũ: Dabit percutienti se maxillam, satiabitur opprobriis. Et quod dixit Isaias: Corpus meum dedi percutiẽtibus, & genas meas vellẽtibus, faciẽ meã non auerti ab increpantibus & conspuentibus, vel, vt habent Hebręa, ab ignominiis & sputo. Ex qua prophetia patet præter prędictas quinque iniuriarũ species, etiã aliã Domino hic aut certè in simili illusione facta in domo Pilati à militibus, fuisse irrogatam, in genarum scilicet eius impia conuulsione. Sic illuditur nõ ab alienigenis Philisthæis, sed à suo Deique populo, verus ille noster Samson, veri Israelis assertor. Perpendat in his animus Christia-

Thren. 3. Isaie 50.

A nus Christi indicibilẽ patientiam, eiúsq; eximiam erga nos charitatem, suáque peccata agnoscẽs fuisse causam sputorum, subsannationũ, execrationum, & plagarum eius, caueat ne etiam nunc cum Iudæis hæc denuò Christo inferat. Sicut enim nostris peccatis secundùm Paulum Christus rursum crucifigitur, ita secundùm eundem illis ostẽtui habetur, irridetur, & vapulat. Quoties ob Euangelicum sermonem quis afficitur contumeliis, malísque affligitur,
B Christus in eo subsannatur, in faciem cæditur & verberatur: quoties veritas aliquibus fucis aut vi occultatur, facies Christi obuelatur, imò quoties iniuria etiã minimus quispiam fideliũ afficitur, Christus in illo patitur. Perpendat quoque Christianus, Christi passionem in duabus rebus sitã fuisse, non tantùm scilicet in insignibus pœnis & suppliciorum generibus perferendis, sed etiã in insignibus ignominiarum omnigenarum speciebus, quæ ipsa morte
C plerumque sunt crudeliores & intolerabiliores. Quanquam enim nullum supplicium sit sine ignominia, nec ignominia sine pœna, tamen alicubi magis attenditur pœna, alicubi ignominia. Hoc duplici modo Christũ pati conueniebat, vt tolerãtia pœnarum satisfaceret pro delectatione quæ est in peccatis, & tolerantia ignominiarũ satisfaceret pro inhonoratione & ignominia quam hominum peccata quantum ex se est Deo inferũt. Cæterum quæ nunc Christo intulerunt Iudæi, reciderunt in caput ipso-
D rum. Sicut enim pontifex in vituperiũ Christi scidit vestimenta sua: ita mox cum gentis Iudaicæ ignominia scissa est & sublata põtificalis eorũ dignitas, in vestitu externo egregiè relucens, quod illa scissio significabat & merebatur. Sicut tum obuelabant faciem Christi, ita nunc velamen positum est ipsorum iusto demerito super cor eorũ, vt nõ possint cũ fidelibus reuelata facie gloriam Domini contemplari, & adimpletum est illud Prophetæ: Obscuren- Psal.
E tur oculi eorum ne videant. Sicut tunc omne ignominiarum genus factis & verbis Domino irrogauerunt, ita nunc omnibus sunt in derisum & in improperium, vt dicere possint illud Dauidis: Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio & illusio his qui in circuitu nostro sunt. Et impletum est Psal. in eis quod de ipsis dixit Dominus apud Ieremiã: Ierem. Dabo eos in vexationem afflictionemq; omnibus regnis terræ, in opprobrium, & in parabolam, & in prouerbium, & in maledictionem in vniuersis locis ad quæ eieci eos.

TER PETRVS NEGAT DOMINVM. Matthæi 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioannis 18. CAP. CXXXIX.

† b venit ▷ c Quę cùm vidisset ancilla quædã ‖ b aspiciẽs illum † a dicens b ait † a Galilæo ▷ d dicit ille ‖ a Nescio quid dicis * b autẽ † a. ait ▷ b ex illis est * d ille ‖ a stabãt † b dicebant

*P[a]Etrus autem sedebat foris in atrio.[e] Et[b] cùm esset Petrus in atrio deorsum, † [c]accessit[a] ad eum[e] vna [a]ancilla,[b] ex ancillis summi sacerdotis, & ▷ [b] cum vidisset Petrum[b] calefacientem se [&] sedentem ad lumen, & ‖ [b] eum fuisset intuita[a] † [b] dixit[a]: [a]Et hic cum illo erat.[d] Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius?[a] Et tu cum Iesu * Nazareno[c] eras.[l] At ille negauit [c]eum[a] coram omnibus ▷ [p] dicens:[d] Non sum.[c] Mulier non noui illum. ‖ [e] Neque scio,[b] neque noui[e] quid dicas.[d] Stabant autem serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se.[b] Et exiit foris ante atrium, & gallus cantauit.[a] Exeunte autẽ illo ianuam, vidit eũ alia ancilla, & [b]rursus* cùm vidisset eũ ancilla, †[e] cœpit dicere[b] circunstãtibus,[a] his qui erãt ibi:[b] Quia[a] & hic ▷ [e]erat cũ Iesu Nazareno.[d] Erat autẽ Simõ Petrus stans & calefaciẽs se.[e] Et post pusillũ alius vidẽs eũ, dixit: Et tu de illis es.[d] Dixerũt ergo ei: Nunquid & tu ex discipulis eius es?[a] Petrus [b]verò[e] iterũ[m] negauit*[a] cũ iuramẽto, Quia nõ noui hominẽ,[d] &[k] dixit:[e] O homo[k] nõ sum.[l] Et[e] post pusillum[b] rursus[e] interuallo facto quasi horæ vnius, alius quidam affirmabat dicens: Verè & hic cũ illo erat, nam & Galilæus est. [Et][a] accesserunt[e] qui ‖ astabant[a] [a]& † [c]dixerunt[a] Petro: Verè[a] & tu[e] ex illis es, nam[b] & Galilæus es,[a] & loquela tua manifestũ te facit.[d] Dicit ei vnus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculã: Nónne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit,[e] & ait[k] Petrus:[e] Homo,*

nescio

nescio quid dicis. [b] *Ille autem* [a] *tunc* [c] *cœpit* † *detestari, & iurare, quia* ▷ *nescio hominem* [ ] [b] *istum, quem dicitis.* [l] *Et* ‖ *statim* [c] *adhuc illo loquente,* [l] *gallus* [b] *iterum* [p] *cantauit.* [c] *Et conuersus Dominus respexit Petrum.* [l] *Et recordatus est Petrus verbi* [c] *Domini* [a] *Iesu,* ‡ [i] *quod dixerat* [ ] [b] *ei,* [c] *Quia* [l] *priusquam gallus cantet* [b] *bis,* [l] *ter me negabis. Et* [f] *egressus foras* [c] *Petrus,* ▷ [l] *fleuit* [f] *amarè.*

† b anathematizare ▷ a non nouisset hominem ‖ ipso continuo ‡ b quod dixerat ei Iesus c. sicut dixerat ▷ b cœpit flere

PETRVS AVTEM SEDEBAT FORIS IN ATRIO. ET CVM ESSET PETRVS, &c.] In hoc capite congesſimus ex omnibus quatuor Euangeliſtis omnes tres Petri negationes ob cauſam ſuperius poſitam. Quas etſi Euangeliſtæ valde variè videantur narrare, nihil tamē eſſe inter ipſos diſſonātiæ, nec ob variam eorum narrationem neceſſe eſſe, vt (quemadmodum quidam volunt) Petrus pluries quàm ter dicatur Dominum negaſſe, ipſius Concordiæ contextus ſatis inſinuat, & in ſequenti hiſtoriæ enarratione apertius demonſtrabitur. Itaq; cùm Dominus à principibus ſacerdotum interrogaretur, & à miniſtris illuderetur, interea Petrus in atrio erat inter miniſtros ſeſe calefacientes, cum quibus & ipſe ſe calefaciebat, quia frigus erat. Principium negationū Petri fuit, quòd aulam pontificis impij eſt ingreſſus, & impiorum ſe immiſcue rit conſortio, à quibus ſi cum aliis Apoſtolis abſtinuiſſet, nō tam grauiter præ illis lapſus fuiſſet. Non ſine myſterio autem frigus fuiſſe dicitur: Frigus enim hoc corporale, frigoris mentis Petri & aliorum diſcipulorum typū præ ſe fert. Omnia hic ſuis conſentiunt myſteriis. Tenebrarum poteſtas in tenebrarum nocte incepit. Sic & in tempore algoris, Petri ardor cœpit tepeſcere. Æquinoctium enim erat vernale, quando nox & dies humidi & frigidi eſſe ſolent: noctes verò natura ſemper diebus ſunt humidiores, vt mirum non ſit hoc tempore ob frigus ignem pro miniſtris accenſum in medio atrij. Inter hos ergo iam reipſa ſe Chriſti diſsimulans diſcipulū ſedebat Petrus, vt habet Matthęus, foris in atrio. Non diſcordat autem quòd Ioānes Petrū ad prunas ſtetiſſe dicit cum miniſtris. Intelligēdum enim Petrum & miniſtros, vt ſit, nunc ſtetiſſe, nunc ſediſſe. Et quod dicitur foris ſediſſe, non repugnat ei quod Matthæus & Marcus dicunt, eum ingreſſum intro in atrium ſummi ſacerdotis. Intro enim ingreſſus eſt, quia non permāſit ante fores domus, ſed vſq; in atrium, quæ prima magnarum domuum pars eſt, peruenit. Foris ſedit in atrio, &, vt habet Marcus, in atrio deorſum, reſpectu eius loci in quē ante pontificem Chriſtus deductus fuit. Intelligendum enim pontificem cum concilio ſeniorum non egiſſe cum Chriſto quę dicta ſunt, in ipſo atrio, vbi inter promiſcuam miniſtrorum multitudinem erat & Petrus, ſed in atrio aut cubiculo aliquo interiori, ad quod ex atrio primo fuerit per gradus aliquot aſcenſus, vt eius comparatione Petrus foris ſediſſe dicatur, & deorſum. Hic ergo ſedente Petro, ancilla quædam domeſtica, quam oſtiariam fuiſſe Ioannes inſinuat, videns Petrum ſe calefacientē, & per lumen ignis aut cādelarum eum agnoſcens, & vel admirans eius audaciam, vel petulantia quadam puellari inſoleſcens, ne non reſponderet ingenio ſui domini, ſuorúmq; cōſeruorum, primùm quidem aſtantibus dixit quod habet Lucas: Et hic cum illo erat; deinde verò etiā ipſum aggreſſa audacter Petrum, dixit quod habet Ioannes: Nunquid & tu ex diſcipulis es hominis iſtius? aut, quod habent Matthæus & Marcus: Et tu cum Ieſu Galilęo vel Nazareno eras. Id enim idem eſt cum interrogatione Ioannis, quanquam fieri poteſt, vt vtrunq; dixerit, quódq; prius interrogauerit num eſſet, deinde aſ-

A ſeruerit eum eſſe. Tum Petrus, qui tam glorioſè prius Domino promiſerat ſe nō negaturum etiamſi moriendum eſſet, ancillulæ vilis commotus voce, mox negat ſe eſſe vnum ex diſcipulis, imo ne noſſe quidem aut ſcire ſe eum qui nominabatur aſſerebat. Qui ante pugnam ſibi vendicauit victoriam, hic trepidat ante tubam. Non in tormentis & in eculeo exiſtens, ſed mulierculæ tantùm voce pulſatus Chriſtum negat, quem prius confeſſus fuerat filium eſſe Dei viui. Stricto enſi iugulum dediſſet, ſed ecce linguam mulierculæ pauit. Ita fragilis eſt humana natura ſibi relicta, ita fra-
B gilitatem eius declarari conueniebat eius, qui de ſe iactanter nimis præſumpſerat. Nec prætereundum eſt quod à mulierculárum aggreſſu & ſuggeſtione Petri cœperunt negationes. A muliere enim primi peccati cœpit origo, quod humanum genus à ſtatu deiecit innocētiæ. Ita & mulier prima fuit occaſio, vt ſolidiſsima illa fidei noſtrę petra à ſua excideret firmitate. Et alioqui ſic euidentius hominis ſibi relicti oſtenſa eſt fragilitas, quando à tam fragili ſexu is qui à ſoliditate Petrus dictus eſt Domino, quiq; ſibi tam fortis eſt viſus, adeo ſubitò deiectus eſt. Fortè autē & illud diuina nobis diſpoſitio ſignificare voluit, pręlatis, paſtoribus, omnibúſque
C Eccleſiaſticis à nullo magis ſibi metuendū quàm à mulieribus: nihil magis vitandum, quàm illarū conſortium, & voluptatis quæ per mulierem ſignificatur vſum. Quid enim hodie effœminatos facit Eccleſiaſticos, niſi voluptas, & hoc genus mollicieí? Cæterùm Marcus ſicut prius ſolus dixit Dominum prędixiſſe bis gallum cantaturum, ita nunc ſolus dicit poſt primam negationem Petri gallum cecinisſe, cùm iam egreſſus eſſet foras, vt oſtēderet veram fuiſſe Domini prædictionem, & vt ſignificaret Petrum nec primo quidem gallicinio admonitū prędictionis Domini, vt eius memor reſipiſceret, cùm tamen gallicinium illud audierit, eóq; audito ſece-
D dere commodè potuiſſet. Ad id enim ſignificādum valet, quod antequā gallum cantaſſe dicat, Petrum ſcribat exiſſe foras, vbi facilius quàm in tumultu miniſtrorum gallicinium audire potuit. Porro cùm nos legimus in Marco, exiit foras ante atrium, pro, ante atrium, Græcis eſt εἰς προαύλιον, hoc eſt, in veſtibulū atrij. Sic & cùm legimus in Matthæo: Exeūte autem illo ianuam; pro ianuam, Græcis eſt εἰς πυλῶνα, hoc eſt, in veſtibulum, vt intelligendum ſit Petrum non exiiſſe domum, ſed in priorē atrij partem exiiſſe: vnde quod de ianua legimus in Matthæo, accipiēdum eſt de ea ianua qua ex atrio ibatur in veſtibulum, non autem de ea qua exibatur è domo: & quod legimus in Marco, exiit foras ante
E atrium; accipiendum de exitu in veſtibulum, quod fuit extra & ante atrium. Non ergo penitus ſe Petrus è malorum nunc ſubduxit conſortio, nec ſic egreſſus eſt foras, vt poſt tertiam negationem, cùm de eo dicitur: Et egreſſus foras fleuit amarè; quod ſi feciſſet, in ſequentes non incidiſſet negationes: ſed fortè metuens ne propter ſuum diſceſſum de ipſo miniſtri malè ſuſpicarentur, aut etiam audiens poſt ſe quoſdam murmurantes, & ob id metuens ne ipſum perſequerentur abeuntem, quaſi bene ſibi conſcius reuerſus eſt in priſtinum cōſortium. Cùm

enim ille exire inciperet, & sese subducere pararet, vidit eum alia, vt habet Mattheus, ancilla, eaq; respondens ingenio sui magistri & ancillæ prioris, sicut prior etiam dixit circunstantibus: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Obseruauerat enim ipsum aliquoties in Christi sequela proximũ ipsi adhærere. Videre hic licet totam pontificis familiam eorundem esse morum & ingenij, ac, vt est in Prouerbio, similes habere labra lactucas. Qualis enim dominus, tales & serui. Dominus Dominum, ministri discipulum persequuntur. Et bene etiã mulieres suum in passione Domini obtinent locum, vt vterq; sexus in nece Domini peccans humiliaretur, eiúsque passione redimeretur. Post hanc ergo secundę ancillæ suggestionem non ita mox secuta est Petri secunda negatio, quanquam eam Matthæus & Marcus statim subiiciant, sed reuersus Petrus rursum stetit, vt habet Ioannes, calefaciens se cum aliis. Ac tum non diu post primam negationem alius quidam, vt habet Lucas, commotus, vt est verisimile, suggestione ancillæ cuius meminerũt Matthæus & Marcus, videns eum iam reuersum dixit: Et tu de illis es. Ioannes autem dicit pluraliter: Dixerunt ergo ei, Nunquid & tu ex discipulis eius es? Verisimile enim est cum illo cuius meminit Lucas, plures Petrum appellasse, quanquam vnus fuerit principalis, nisi velimus synecdochicè pluralem numerum potiũ pro singulari, maximè cùm in tam vnanimi malorum consortio, quicquid vnus ageret aut diceret, omnium fieret nomine. Tum ergo Petrus non ab vna tantùm, vt in prima negatione, sed à pluribus interpellatus, atque ob id magis sibi metuens, non solùm negauit, vt prius, sed iureiurando confirmauit se ne nosse quidem hominem, nec esse ex eius discipulis. Et verũ asseruit & iurauit, quanquam pręter eius intentionem. Neq; enim satis nouit tum hominem illum, quem ob infirmitatem non potuit iam credere verum esse Deum: neq; ex discipulis iam eius erat, à quo iam defecerat. Et hactenus quidem de duabus Petri primis negationibus. Tertiam verò pusillo post secundam tempore factam Matthæus & Marcus commemorant. Pusillum tamen illud tempus maius fuisse quàm fuerit inter primam & secundam, quam Lucas etiam scribit post pusillum contigisse, satis est manifestum. Nam inter primam & secundam non fuisse quasi horæ interuallum, satis patuit ex Matthæo & Marco. Inter secundam autem & tertiam pusillum tempus quod scribunt Matthæus & Marcus, Lucas exprimit fuisse quasi interuallum horæ vnius, quod bene conuenit cum eo quod supra diximus de duplici galli cantu, circa illud Marci; priusquam gallus bis vocem dederit. Inter primũ enim & secũdum galli cantum spatium intercedit vnius ad minus horæ aut amplius. Tum ergo, vt habet Lucas, alius quidam ab eo de quo dixit in secũda negatione, dixit non quidem Petro, sed astantibus, ipsum esse ex discipulis Iesu, signo quopiã iam confirmans, nimirum quòd Galilæus esset, qualem eum esse ex vestitu aut potius ex loquela animaduertit, non ꝙ alia lingua loquerentur Galilęi quàm Iudęi, sed quòd etiam in eodẽ idiomate singuli haberent linguæ proprietates quibus dignosci poterãt, vt in omnibus fit idiomatibus. Verisimile autem Petrum quo magis suspicionem de se tolleret, liberè cum ministris fabulari cœpisse. Verbis eius, de quo Lucas, commoti astantes, accesserunt, vt habent Mattheus & Marcus, & simul cum illo dixerunt Petro:

A Verè & tu ex illis es, nam & Galilæus es, & loquela tua manifestum te facit. Fœlix certè cuius loquela declarat ipsum discipulum esse Iesu, & Galilęum esse, hoc est, transmigratum, è mundana scilicet ad cœlestẽ cõuersationem. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona, & malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala. Luc. Mat. Signo iam dicto quo Petrus vrgebatur, accessit aliud quo etiam magis vrgebatur, & in vehemens adducebatur periculum. Nam, vt habet Ioannes, vnus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculam, dixit ei: Nónne ego te vidi in horto cum illo? Huius igitur voce non solùm venit in periculum vt recẽti B aliquo indicio ex discipulis Christi agnosceretur & haberetur, sed vt etiam pro iniuria conseruo & cognato illata grauiter vindicaretur. Horti enim cõmemoratione à tali facta, ingerebatur ei memoria vltionis in horto factæ. Itaq; cùm iam non solùm multitudine, vt in secunda negatione, sed etiã signis euidẽtibus premeretur & coarctaretur, magis etiã vt par erat sibi metuens, non solùm cum iureiurando, vt tum fecerat, negauit Dominum, sed etiã cum anathematizatione, hoc est, detestatione & deuotione suiipsius. Talis erat in malorum permanenti consortio, crescente periculorum metu, etiã criminum progressus. Ita trino criminum incremẽto debebat sibi innotescere, qui trina vice de se semper præsumptuosius promiserat se non negaturũ. Nam, C vt patet ex Concordia superius posita in capite 133, imprimis dixit: Animam meam pro te ponam. tum, Etsi omnes scandalizati fuerint, sed non ego. postremùm, Etiamsi oportuerit me simul commori tibi, non te negabo; vbi progressum quendam in asserendo licet obseruare, sicut hic in negando. Cæterùm, vt annotauit D. Hieronymus, quidam ex pio erga Apostolum Petrum affectu sic Petri interpretati sunt negationes, vt dicerent eum nõ Deum negasse sed hominem, & sensum esse: Nescio hominem quem scio Deum. Et omnino est verisimile Hieronymum notare voluisse D. Hilarium atq; Ambrosium, quanquam illorum reuerentiæ causa supprimat nomina, vt & aliâs. Sic enim habet Hi- D larius: Diligenter autem contuendum est qua conditione Petrus negauerit. Nam primò ait, non se intelligere quid diceret: sequenti, non se ei adhæsisse: tertio verò, se hominem nõ nosse. Et verè prope iam sine piaculo hominem negabat, quem Dei filium primus agnouerat. Ambrosius verò D. Hilarij in multis imitator prolixè ostendit quomodo omnia Petri verba à singulis hic commemorata Euangelistis in omnibus tribus negationibus, à mendacio fuerint libera, inter multa dicens: Bene negauit hominem quem sciebat Deum; ad quæ verba videtur respexisse Diui Hieronymi annotatio, qui deinceps eam sententiam confutat, sic scribens: Hoc quàm friuolum sit prudẽs lector intelligit, si defen- E dunt Apostolum vt Deum mendacij reum faciant. Si enim iste non negauit, ergo mentitus est Dominus, qui dixerat: Amen dico tibi, quia hac nocte antequã gallus cantet, ter me negabis. Cerne quid dicat, me negabis, non hominem. Hæc ille. Non tamen verisimile est Diuum Hilarium & Ambrosium existimasse Petrum in eo sensu negasse quo verba eius exponi posse significant, sed pietate quadã tantùm ostẽdere voluisse verba eius sic diuinitus temperata, vt veritas in eis inueniri posit. Vnde Hilarius non sine piaculo ipsum negasse hominẽ, sed

prope

prope sine piaculo scribit. Et Ambrosius: Sed nos, inquit, excusamus, Dominus ipse non excusauit. Oportuna tamen fuit D. Hieronymi annotatio, ne quis ex illorum commentariis falleretur. Et hactenus de Petri negationibus ad literam, ex quibus patet quomodo inter se omnium Euangelistarũ narrationes hac in parte satis variæ, optimè inter se consentiant. Omnibus quidem curæ fuit tanti viri lapsus accuratè perscribere, in exemplum tum metus, tum fiduciæ, vt scilicet huius exemplo quilibet metuens lapsum, de se non nimis præsumat, & iam in peccatum prolapsus non desperet de venia. Varietas autem narrationis ex eo maximè prouenit, quod cùm ante singulas negationes prius aliquis de Petro suggessit astantibus, & deinde idẽ, vel alius, vel multi simul Petrum sunt aggressi, quidam Euangelistarũ tantùm meminerũt eius quod prius accidit, alij verò eius tantùm quod deinceps, vt patet ex Cõcordia. Iam nec illud aliquã arguit discordiam, quia non eisdem verbis commemorent Petrum negasse. Ter enim Dominũ negauit, quia ternis vicibus, post certa tẽporis interualla, in quibus tamen tribus temporibus sæpius Dominũ negare potuit, hoc est, multis diuersisq; verbis & deierationibus. Quod autẽ ad mysticũ attinet sensum, bene notandũ vbi Petrus negat Christũ. Non, inquit Ambrosius, in monte, non in templo, non in sua domo, sed in prętorio Iudęorũ, in domo principis sacerdotũ. Ibi negat, vbi veritas nõ est. Ibi negat, vbi Christus captus, vbi ligatus est. Quomodo enim nõ erraret, quem intromisit ostiaria & interrogauit ostiaria, & ostiaria Iudęorũ? Hæc ille. Significatur ergo Christi confessionem, cuius Petrus fuit princeps, non posse teneri ab eo qui duce litera legis inter Iudęos atq; in eorum synagoga detinetur, vbi Christus blasphematur & illuditur, captiuúsq; atq; ligatus tenetur, quia Christum quidem sub litera legis latentem habent, sed per literales coactásq; interpretationes ne agnosci posit impediunt. Terna autem Petri cum incremento negatio, trinum illum in vitiis progressum eorum qui à Christo defecerunt, & malorum se coniunxerunt consortio, significat, quem Dauid Propheta in principio Psalmorum significauit, dicens: Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorũ non stetit, & in cathedra pestilentiæ nõ sedit. *Psal. 1.* Primùm enim peccator à leui aliqua concupiscentia, veluti ab ancilla ostiaria tentatus, in leue incidit peccatum, eóq; admisso, conscientiæ stimulis admonetur exire atrium & consortium peccatorum. Cui admonitioni si non paret, sed ad idem redit consortium, grauius tentatus, grauius Christum negabit in maius incidens peccatũ, ita vt iam nec de recedendo cogitet: quòd si moram ibi diuturniorem fecerit, non cessabit donec ad summum veniat malitiæ. Sic demum in Petri negationibus philosophari suffecerit, in quibus si quis subtiliora desideret, legat in Cathena Thomæ Remigium, Origenem & Augustinum. Sed qui Petri audiuimus lapsus quos frequenter imitamur, audiamus & Petri pœnitentiam, vt & eam imitemur. Huius principium fuit secundus galli cantus, qui accidit secundùm Lucam, adhuc illo loquente, in maiorem confirmationem veridicæ prędictionis Christi. Nec tamen hoc signo Petrus ad se rediit, nec rediturus erat, nisi Dominus efficaci suo cõtuitu reddidisset illum sibi. Vnde subiicit Lucas: Et conuersus Dominus, respexit Petrum. Quod de spirituali & non de corporali conuersione & respe-

A ctu Domini ad Petrum intelligendum esse, patere potest ex præcedentibus, in quibus ostensum est Christum intro fuisse inter sacerdotes & seniores: Petrum verò foris in atrio inter ministros, nisi fortè concilio seniorum dissoluto, Christus cùm hæc circa Petrum in gallicinio agerentur, deductus fuit ex interiori ædium parte in atrium. Sic enim intelligi posset Dominum ad Petrum corpore conuersum, respexisse illum oculis corporalibus, nisi quòd huiusmodi respectus plus ad Petri fecisset proditionem quàm liberationem. Mirè autem hic commendatur Domini benignitas, necnon & eius diuinitas. Benignitas quidem, quòd in tanta constitutus despectione, Petri qui iam in ipsum tam grauiter deliquerat, curam suscepit, postquam eum ad tempus sibi reliquerat. Diuinitas verò, quòd absens à Petro, & oculis velatis, ad Petrum conuersus sit, eúmque respexerit. Spirituali ergo Domini contuitu efficaciter commotus Petrus, post secundum galli cantum, recordatus est verbi Domini quod ei prædixerat, eiúsque memor, tacito diuini respectus afflatu prouocatus ad pœnitentiam, mox egressus est foras, egressúsque fleuit non leuiter, sed amarè, nimirum se grauiter deliquisse agnoscens in Dominum suum: tum quòd tam prę sumptuosè etiam contra illius prædictionem sese extulisset: tum quòd tam sæpe & turpiter contra suam promissionem ipsum negasset. In quem quàm magnam iam rursum habuerit fidem, ipsæ lachrymæ testantur amaræ. Non enim amarè fleuisset, si non præclarè de illo sensisset, etiam tunc cùm illius in Caiphæ domo infirmitatem expertus fuisset. Cæterùm omnia hic mysteriis plena sunt, quòd Petrus qui in nocte negauit, in gallicinio pœnituit: quòd secundus galli cantus ei principium fuerit pœnitentiæ post tertiam negationem, qui post primam ad primum galli cantum non est commotus ad pœnitentiam: quòd secundus galli cantus non sine Dominico respectu ad pœnitentiam adduxerit eum & recordationem prædictorum verborum: quòd non cœpit pœnitere & flere nisi iam egressus foras. In nocte enim & ignorantiæ tenebris est qui peccat, nec potest pœnitere & resipiscere, nisi lumine cœlestis solis ei appropinquante & illucescente: quod imprimis ei gallus excitator mentium, hoc est, prædicator Euangelicus sua voce annunciare debet adesse: verùm is frustra id inculcat, nisi deinde accedat respectus Domini, qui in memoriam diuinorum verborum nos inducens, & nos nobis reddens, ad anteactæ vitæ inducit pœnitentiam, quæ tamen agi non potest, nisi ab eo nos separemus consortio, quod lapsuum nobis fuit causa & origo. Et frequẽter accidit, vt qui in principio sui erroris ad prædicatorum vocem non resipiscunt, postea cùm in profundum venerint malitiæ, ad illorum vocem Domino simul cooperante, resurgant, idq; longè alacrius & firmius, quàm si post primum peccatum resipuissent, ita vt insigniora pœnitentiæ ædant indicia, & deinceps contra peccatum sint cautiores, quod præterquam in Petro, etiam in Magdalena manifestatum est. Sed & illud notatu dignum est, quòd Petri lachrymas legamus prius quàm confessionem aut deprecationem veniæ, quòd, vt annotauit diuus Ambrosius, post admissa peccata ex pia verecundia, antè flendum sit quàm precandum. De Petri enim pœnitentia & lachrymis sic pulchrè scripsit D. Ambrosius: Petrus doluit & fleuit, quia errauit vt homo.

Non inuenio quid dixerit, inuenio quòd fleuerit. Lachrymas eius lego, satisfactionem non lego. Sed quod defendi non potest, ablui potest. Lauent lachrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri. Et veniæ fletus consulunt, & verecundę lachrymę sine horrore culpam loquuntur. Lachrymę crimen sine offensione verecundię confitentur. Lachrymę veniam non postulant, sed merentur. Inueni cur tacuit Petrus, ne tam cito veniæ petitio plus offenderet. Antè flendum, sic precandum. Bonę lachrymę quę lauant culpam. Deniq; quos Iesus respicit, plorant delictum. Negauit primò Petrus & non fleuit, quia non respexerat Dominus. Negauit secundò, non fleuit, quia adhuc non respexerat Dominus. Negauit & tertiò, respexit Iesus, & ille amarissimè fleuit. Respice Domine Iesu, vt sciamus nostrũ deflere peccatum, lauare delictum. Hęc ille, cuius verbis quidam hodie nimis temerè abutuntur contra oris confessionem sacerdoti faciendam, & satisfactionem sacramentalem, cùm de neutra loquatur D. Ambrosius. Nam dicens ¿lachrymas lego, satisfactionem non lego; per satisfactionem intelligit defensionem peccati. Sequitur enim: Sed quod defendi non potest, ablui potest. Alioqui ipsę lachrymæ pars sunt magna satisfactionis. Et dicens: Lachrymæ lauent delictum, quod voce pudor est confiteri; de cõfessione oris loquitur Deo facienda, ante quam etiam vult lachrymas pręcedere, asserens has cõfessionis locũ obtinere, & ante eas audacter nimis veniam postulari à Deo. Notandum & illud circa Petri pœnitentiam, quòd per eam & antiqua Nouatianorum refellatur hæresis, negantium eos

A recipiendos per pœnitentiã, qui post baptisma peccassent: & nouella nostri temporis pseudoeuãgelicorum, qui negant pœnitentiam amaritudine fletus & doloris incipiendam, sed gaudio. Petrus enim post susceptum baptisma, atq; ipsam quoq; Eucharistiam, negans Christum non solùm receptus est inter Apostolos per pœnitentiam, sed & promissus ei prius primatus cõfirmatus est & datus, Dominíq; resurrectio ei primùm iussa est annunciari. Quod autem de eo scriptum est, propter nos vtiq; scri- B ptum est, vt & nos si quando lapsi fuerimus possimus ad eius exẽplum per pœnitentiã corrigi. Porro eius pœnitentiam, quã ex scripturis intelligimus quantoperè Deo fuerit grata, non à gaudio, sed à lachrymis, eisq; amaris, cœpisse Euangelia testantur, contra nouos nostros & delicatos pœnitentiarios. Amaritudinem & magnitudinẽ fletus Petri non tantùm Matthęus significauit, sed & Marcus, qui pro illo ¿Et cœpit flere; vt nos legimus, sic habet Gręcè, καὶ ἐπιβαλὼν, ἔκλαιε. Quod cùm sit obscurum, Theophylactus dupliciter interpretatur. Quoniam enim C ἐπιβάλλω significat propriè iniicere, primò exponit: Et quũ iniecisset fleuit, hoc est, cùm caput obuelasset. Quoniam verò idem verbũ etiam significat incipere & aggredi, ad quod respexit noster interpres, ideo adiecit deinceps Theophylactus, vel pro eo quod cœpit magna vehementia. Vnde Erasmus in Annotationibus sensum esse dicit: Erũpens siue subitò fleuit, aut prorupit in fletum: quanquam in sua versione nobiscũ habet; cœpitq; flere. Alius vertit; & exorsus fleuit. Omnium autem optimè Ioannes D Entenius, qui vertit in Euthymio, Et adiiciẽs fleuit.

DVCITVR AD PILATVM, ET IVDAS SE LAQVEO suspendit. Matth. 27. Marci 15. Lucæ 22. & 23. CAP. CXL.

† c. Et vt factus est dies
▷ c o plebis

M† f Ane autem facto, c conuenerunt [&] a consilium inierunt omnes f principes sacerdotum, & seniores ▷ populi, c & scribæ a aduersus Iesum, vt eum morti traderent, e & duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi: Si autem & interrogauero, non respondebitis mihi, neque dimittetis. Ex hoc autem erit filius hominis sedens à dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei? Qui ait: vos dicitis. Quia ego sum. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audiuimus de ore eius. l Et b confestim mane concilium facientes summi sacerdotes, cum senioribus & scribis, & vniuerso con-
C.23. *cilio, c & surgens omnis multitudo eorum, b vincientes Iesum a vinctum l adduxerunt f eum c ad Pilatum, e & tradiderunt a Pontio e Pilato a præsidi. Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quòd damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, & senioribus, dicens: Peccaui tradens sanguinem iustum. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris. Et proiectis argenteis in templo, recessit, & abiens laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille, Haceldema, hoc est, ager sanguinis, vsque in hodiernum diem. Tunc impletum est, quod dictum est per Hieremiam Prophetã, dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiauerunt à filijs Israel, & dederunt eos in agrũ figuli, sicut cõstituit mihi Dominus.*

MfANE AVTEM FACTO, cCONVENERVNT, ET aCONSILIVM INIERVNT OMNES, &c.] Matthæus & Marcus suprà dixerunt sacerdotes, scribas & seniores congregatos fuisse in domo Caiphæ, cùm nocturno tempore Dominus captiuus eo adduceretur. Cùm ergo Lucas nunc dicat: Et vt factus est dies, conuenerũt principes sacerdotum & seniores plebis & scribæ; intelligendũ relinquitur priorem illã congregationem ante noctis finem dissolutã fuisse, vt facto iam die rursum fuerint congregati, quanquam non longè ante finem noctis videantur illi prius cõgregati discessisse, & concilium soluisse, ex eo quòd vsq; ad gallicinium Petrus fuerit inter ministros, vt videret

E finem, vt hinc intelligere liceat tota hac nocte nullam fuisse Domino quietem, sed priores quidẽ eius partes partim doctrina, partim oratione transactas: posteriores verò, captiuitate, inquisitione obiiciendorum criminũ, ac variis illusionum generibus, in quibus credibile est, etiam in concilio dissoluto, ministros vsq; ad finem noctis perseuerasse. Cùm ergo factus esset dies, rursum cõuenerunt plebis capita, & congregati, rursum inter se cõsultauerunt cõtra Iesum, vt eum morti, cuius iam reum ipsum condẽnauerunt, traderent, quęrentes scilicet quid potissimùm contra ipsum obiicerent coram Pilato, quem sciebant parum curaturum si tantùm quæstiones quasdam & querelas ad legem ipsorum pertinentes contra

contra ipsum proponerent. Marcus dicit confestim eos mane consilium fecisse. Feruidi enim erant Iudęi, de quibus dictum est: Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinē. Igitur iam rursum congregati & inter se consultantes, duci rursum iubent Iesum in cōcilium suum, dicentes, vt habet Lucas: Si tu es Christus, dic nobis. Hanc quæstionem diuersam esse ab ea, qua Matthæus & Marcus pōtificem cum adiuratione dicunt requisisse num esset Christus, vt suprà est habitum, euidenter satis probari potest, non quidem ex eo quod ibi pontifex dicitur requisiuisse, hic verò pluraliter omnes congregati. Dici enim posset hic per synecdochen locutū Euangelistam, & omnibus tribuisse quod præcipuus inter eos omnium nomine dixit. Nec rursum ex eo quod pontificis interrogationem Matthæus & Marcus commemorauerunt antequā describant ea quæ mane gesta sunt, cùm dici posset per anticipationem eos hoc vt alia pleraq; cōmemorasse. Sic enim quidam asserere non dubitant, volentes hanc Lucæ narrationē non esse aliam à Matthæi & Marci narratione. Sed aliam esse ex eo satis patet, quòd omnes tres Euangelistæ illusionem Christi describant quasi nocte factam, & eam factam postquā Dominus rogatus se Christum dixisset, patet tum ex eo quòd Matthæus dicat; tunc expuerunt in faciem eius, &c. nimirum cùm ob blasphemiā omnes eum condemnassent reum mortis, tum quòd exprobrando illi obiecerint nomen Christi, dicentes: Prophetiza nobis Christe; nempe quòd illud sibi nomen mox vendicasset. Itaq; cùm nocturno tempore semel audissent eum confitentem se esse Christum, in matutina congregatione rursum de eodē rogāt, vt si rursum illud sibi nomen vsurparet, confidentius ipsum tanquam pertinacem accusarent coram Pilato: si verò negaret, conuinceretur seipsum condemnare, vt qui sibi esset contrarius, & aliquando se Christum professus fuisset. Cæterùm Dominus prudenter admodū & artificiosè respondit eis, taxans eorum obstinationem, quódq; non discendi, sed calumniandi animo rogarent. Si, inquit, vobis dixero qui sim, non credetis mihi: si autem etiā interrogauero vos de his per quæ ex scripturis me Christum esse agnoscere & credere deberetis, non respondebitis mihi ex animo, & licet nihil sitis habituri quod contrà respondeatis, non tamen me dimittetis. His ostendit Dominus indignos illos esse qui audiant ex ipso quod quærebant, vt qui nec discere, nec docere parati essent, neq; rogarēt: vt quēadmodum in iudiciis fieri consueuit, cognita veritate aut absoluant innoxium, aut condemnent nocentem, sed vt quod facere decreuerunt, iustitię titulo facere viderentur. Expertus autem dicit: Non credetis mihi. Prius enim cùm audissent, dixerunt eum blasphemum. Et aliàs dicebant: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Expertus etiam dicit; nō respondebitis mihi. Non enim quod sentiebant responderunt superius super quęstionem de baptismate Ioannis, & super quęstionem de loco illo Psalmi: Dixit Dominus Domino meo, &c. & super quęstionem de muliere contracta, & aliis quibusdam. Cúmq; frequenter eos ita redarguisset & conuicisset, vt non haberent quod contradicerent, non tamen omiserunt eum persequi. Quanquam autem his satis ostendisset se meritò illis posse non dicere quod rogabant, tamen quoniā, vt postea dicit Pilato, ad hoc venit in mundum, vt testimonium perhiberet veritati: &

Psal. 13.
Ioan. 8.
Ps. 109.

A ne quia dixit; non credetis neq; dimittetis; videretur metu mortis veritatem reticere, quasi dicturus eam, si speraret illos crediturus & se dimissuros, cōfitetur rursum se esse Christum, sed summa cum modestia & prudētia. Non enim apertè id dicit, sed signo quodam insinuat ex ipsorum desumpto scripturis, quo illorū animi meritò commoueri timore debuerant. Ex hoc, inquit, tempore, erit filius iste hominis, hoc est, homo iste, quem ob infirmitatē modò contemnitis, sedens à dextris virtutis Dei, tanquam verus eius filius, consors gloriæ & potentiæ ipsius. Scribę ergo & seniores qui conuenerāt, quorum persuasum habebant & bene, de Messia dictū B esse illud Psalmi: Sede à dextris meis, &c. intellexerunt Dominum his verbis insinuare se esse Christum, vnde intulerunt: Tu ergo es filius Dei? Cùm prius rogauerint num esset Christus, nunc inferūt & rogant num sit filius Dei, quia intellexerunt ex scripturis Christum singulari quadam & eximia ratione futurum Dei filium. Respondit Dominus modò apertius, sed tamen solita modestia: Vos dicitis, quia ego sum; quæ verba dupliciter accipi possunt, quanquam eodem semper recidat sensus. Nam coniunctio, quia, aut potest accipi causaliter, vt sit sensus: Vos dicitis id quod est, quia re vera ego sum Christus filius Dei: aut potest accipi pro quòd, vt sit sensus: Vos dicitis quòd ego sum, hoc est, vos dici- C tis me esse. quasi dicat: Non opus est vt ego id dicā, vos ipsi dicitis me esse quod sum. Hac phrasi Dominus solitus est modestè veritatem interrogatam, quoties inuidiosum esset, eam apertè confiteri, subindicare, significare volēs totidem verbis affirmari posse quod veluti dubium interrogatur, si quis tantùm pronunciationem mutet, sicut nos rogati solemus dicere: *Ghy hebbet al ghesceyt.* Illi autem ipso opere declarantes quo animo rogassent, audita Domini confessione, dixerunt: Quid adhuc desideramus testimoniū contra ipsum de vendicato sibi nomine Messiæ & filij Dei? Ipsi enim audiuimus de ore eius, ita vt ipsi testes cōtra eum corā iudice esse possimus. Cùm ergo idoneā se putassent reperis- D se causam accusationis, confestim surgentes cū tota sua multitudine, vinctum Iesum adduxerunt ad Pontium Pilatum, præsidē tunc in Iudęa agentem, vt ab ipso morti crucis adiudicaretur. Ademerant enim Romani Iudęis potestatē mortis potissimum quæ per crucem esset (quo genere mortis ob maiorem ignominiam eum principes Iudæorum affici voluerunt) inferendæ, vnde postea dicunt Pilato: Nobis non licet interficere quenquam. Et sane non sine diuina dispensatione factum est, vt qui prius à principibus Iudęorum fuit cōdemnatus, & ab eorum ministris illusus, deinde etiam condemnaretur à præside gentili, qui locū tenebat eius qui totius populi gentilis & totius orbis caput erat, atq; ab eius militibus illuderetur ac crucifigeretur, E vt vterq; populus ac proinde totus orbis cogeretur agnoscere se reū esse mortis Christo illatæ, nec alter populus cōtra alterum gloriari posset, aut ob suam in morte Christi innocentiam, gratiam quæ per Christum est sibi vendicare, sed ob communem reatum, communiter Dei gratiam & charitatem eo maiorem agnoscere, quòd per Christi mortem salus offeratur his qui in ipsius deliquerunt morte. Occiderunt enim Christum Hierosolyma & Roma, præcipuæ totius orbis ciuitates. Cæterùm quod in Marco legitur, vincientes Iesum, adduxerunt & tradiderunt Pilato; non sic accipiendum

quasi

quaſi tum primùm eum ligauerint, cùm ad Pilatum ipſum eſſent ducturi. Nam Ioannes ſupra in captiuitate ipſa ligatū fuiſſe Dominū teſtatus eſt, & vinctum deductum ad Annam & Caipham. Intelligendum ergo quod de vinculis Chriſti Marcus & Matthęus hic dicunt, per recapitulationem ab eis dictum eſſe, ita vt quod prius omiſerant, iam commemorent: vnde ſciendum Græcis non eſſe participiū præſentis temporis, vincientes, ſed pręteriti δήσαντες, id eſt, cùm ligaſſent, quod in Matthæo rectè vertit interpres, vinctum adduxerunt eum. Quanquam fieri etiam potuerit vt vincula Chriſto ſemel iniecta, ad horam fuerint in domo Caiphæ relaxata, ac deinde rurſum ei iniecta, cùm ad Pilatū deducendus eſſet. Vinctum autem eum Pilato adduxerunt, tanquam inſigniter facinoroſum ipſa externa vinculorum ſpecie eum demonſtrantes. Nec puduit Euangeliſtas ea quæ videntur probroſiſsima diligenter exponere, quòd ſcirent gloriam noſtram maximam eſſe, dominatorem orbis terrarū pro nobis talia ſuſtinere. Hæc igitur legamus continuè, hæc noſtræ menti inſcribamus, & in his glorıemur.

TVNC VIDENS IVDAS QVI EVM TRADIDIT, QVOD DAMNATVS ESSET, &c.] Quanquam aduerbium, tūc, apud Matthæum non ſemper deſignet illud pręcisè temporis momentum, de quo in præcedentibus fit mentio, hic tamen illud deſignare tēpus quo Chriſtus ducebatur aut ductus fuit ad Pilatum, omnino videtur ex eo quod dicitur: Tunc videns Iudas quòd damnatus eſſet; vbi Euangeliſtam loqui de damnatione non ſequenti, ſed pręcedenti, qua ſcilicet Dominus à principibus ſacerdotū damnatus fuit, cùm eum ad crucifigendum Pilato tradiderunt, nemo negare poteſt. Cùm ergo ea damnatio cauſa fuerit eius quod Iudas retulit triginta argenteos, &c. ſatis patet illud eodem factum tēpore. Nec obſtat quòd eo tempore videantur principes ſacerdotū & ſcribæ non potuiſſe inueniri fuiſſe in templo, vbi tamen coram eis Iudas argenteos retulit, eo quòd principes ſacerdotum cum ſenioribus & ſcribis corā Pilato aſtiterint Chriſtum accuſantes, quanquam hęc ratio quoſdam mouit, vt putarent quæ hic de Iuda narrantur, non illo, ſed poſtero contigiſſe tempore. Facile enim intelligitur matutino tempore quoſdam ex principibus ſacerdotum & ſenioribus Chriſtum deduxiſſe ad Pilatum accuſaturi illum: quoſdam verò ex eis tēplum adiiſſe, ſacerdotalia perfuncturos munia, & religionem curaturos. Non tamen neceſſe eſt omnia quæ de Iuda ſequuntur, mox illo tempore ante Chriſti mortem perfecta fuiſſe. Nam vt alia omnia facilè credimus ante Chriſti mortem accidiſſe, quanquam quidam contrarium opinentur, quod tamen dicitur de empto agro in ſepulturam peregrinorum, veriſimile eſt poſtea cùm commodum eſſet accidiſſe. Videns ergo Iudas quòd à principibus Iudæorum Dominus damnatus eſſet, hoc eſt, quòd ab illis eſſet addictus morti, dum reū mortis pronunciaſſent, quódq; certò iam ſtatuiſſent non ceſſare priuſquam à Pilato ſententiam crucis extorſiſſent, tum demū pœnitentia ductus eſt. Prius enim fortè putauit Dominum ſeſe è manibus eorum, vt aliàs fecerat, liberaturū, aut rationibus eos confutaturum & placaturum. Aut vt iam pœnitentia duceretur, ipſe diabolus effecit, qui totum eum poſſederat. Solet enim diabolus eorum quos ad varia perpetranda flagitia excæcauit, tandem oculos aperire, vt ſcelerum ſuorum videant atrocitatem, vt ea conſiderata in deſperationem præcipitentur, ac ſic æternæ damnationi fiant obnoxij. Sic & modò ſceleris ſui magnitudinem ac confuſionem quę per illud ipſum manebat expendens Iudas, cum prius auaritia excæcatus illa non expendiſſet, pœnitentia ductus eſt, atq; vt patratum ſcelus corrigeret, aut ſaltem ab eius ſe reatu alleuiaret, retulit triginta argenteos principibus ſacerdotum & ſenioribus, à quibus nocte præcedenti eos acceperat, dicens: Peccaui, tradens, hoc eſt, eo quòd tradiderim ſanguinem iuſtum, quaſi dicat: Cupio vt receptis quos dediſtis argenteis veſtris, liberum dimittatis quem innocentem confiteor, atq; in quo prodendo me peccaſſe agnoſco. Cùm Dominus ante ſuā paſſionem ſemper doctrinæ ſynceritate & vitæ integritate miraculis etiam clara ſuam declararit innocentiam, in paſsione etiam ſua varia habuit vbique innocentiæ eiuſdem teſtimonia & indicia, quæ diligenter vbiq; Euangeliſtæ commemorant, ídque in maiorem & euidentiorem cōdemnationem impietatis Iudaicæ, quæ à ſuo propoſito flecti non potuit tam multis vbiq, concurrentibus ſimul innocentiæ Ieſu teſtimoniis. Inter varia autem huiuſmodi teſtimonia, clarum fuit teſtimonium hæc Iudæ tum reſtitutio, tum confeſsio, ita vt eo meritò debuiſſent Iudæorum commoueri animi. Habebant enim magnum ſuæ impietatis prætextum, quòd à diſcipulo intimo Chriſtus eis eſſet proditus, qui videri poterat ob certa quædam occulta facinora ſibi magis quàm vulgò cognita, à ſuo magiſtro defeciſſe, eúmq; tanquam noxium prodidiſſe: at nunc omnis eius prætextus & excuſatio ſublata eſt, quando is ſe eis confeſſus eſt peccaſſe, illúmque eſſe noxium, reddita etiam pecunia, quam cùm tanto prius ambierit ſtudio, paucis tātùm horis poſſederat. Illi verò nihil eius præſentia & teſtimonio cōmoti, imprudenter nimis reſponderunt: Quid ad nos, hoc eſt, quid noſtra refert, nocentem prodideris an innocentem? Tu videris. An nihil eorū intererat qui eiuſdem erant facinoris cooperatores, imo & autores, qui & ob id quod populi erant paſtores, rationem reddere Deo debebant omniū quæ agebantur? Certe vt Iudæ confeſsione, ita & hac ſua reſponſione cōdemnati ſunt impietatis in Chriſtum, cùm ſignificent ſe non curare iuſtè ne an iniuſtè ſit proditus à diſcipulo. Sed his verbis ſignificauerunt ſe nolle in ſeipſis ſuſcipere cum reddita pecunia, criminis, ſi quod commiſſum eſſet, reatum, vnde ipſis hoc recuſantibus, Iudas conſcientia non ſinente vt iniuſtè partam retineret mercedem (quod rurſum auxit teſtimonium innocentiæ Chriſti) proiecit in templo argenteos ante pedes ſacerdotum & ſeniorum, eisq; abiectis receſsit. Et quidem omnes tres, quæ dicuntur, pœnitentiæ partes attigit, contritionem, confeſsionem & ſatisfactionem. Nam & interiori compungebatur cordis dolore, & ore ſacerdotibus ſuum peccatū liberè confeſſus eſt, & iniuſtam mercedem reſtituit, quod non minima ſatisfactionis eſt portio. Verùm nihil horum rectè fecit. Neq; enim cōfeſsionem & ſatisfactionem eis fecit, quibus erat facienda, nimirum quibus dictum ſciebat: Quæcunq; ſolueritis ſuper terrā, erunt ſoluta & in cœlis; neq; triſtitiam cordis temperabat contemplatione miſericordiæ diuinæ, ad quam conſiderandam erigi potuiſſet, ſi quibus debuiſſet confeſsionem ſui feciſſet facinoris. Itaq; abundātiori triſtitia abſorptus, & cùm Cain dicens in corde ſuo: Maior eſt iniquitas mea quàm vt veniam merear; abiens laqueo

Matt. 16
Gene. 4

laqueo se suspendit, eo quòd non ferret carnificinam conscientiæ suæ, aut etiam quia recordās verborum Domini quibus suam prędixerat passionem & resurrectionem, metuebat sibi malè futurũ post illius resurrectionem. Simili enim de causa etiam
2.Reg.17. Achitophel, qui in multis Iudæ fuit typus, sibipsi vitam simili eripuit supplicio, nempe quia cùm cōsilium eius non reciperetur, credens Dauidem aliquando in regnum suum reuersurum, malè sibi ab ipso metuendum putauit. Fuit autē Achitophel typus Iudæ, primùm in eo quòd cùm filius Dauidis insurgeret in patrē, cùm prius fuisset patri familiarissimus, deficiens à patre, filio adhæsit. Sic enim & Iudas, deficiens à Domino vero Dauide, cui prius fuerat intimus, Iudaico se cōiunxit populo, cùm in Christum verum suum patrem insurgeret, eiusque necem meditaretur: vnde quod Dauid in Psalmis de suo dixit Achitophel, Christus in Iuda impletum dixit, vt notatum est in cap. 130. Fuit secundò eiusdem typus in eo quòd filio contra patrem consilium suggessit quo ille opprimeretur, offerens seipsum in ducem exercitus qui persequeretur latentem Dauidem. Sic enim & Iudas Iudæis consultor fuit, cùm diceret; quem osculatus fuero, ipse est, te-
Act.1. nete eũ, & ducite cautè; &, vt habet Petrus in Actis, dux fuit eorum qui comprehenderunt Iesum. Fuit & in illo typus, quòd, vt dictum est, simili cum illo supplicio simili de causa vitam finiuit, quódque vt ipse suo mortis genere, indicio fuit quo genere mortis periturus esset Absalō, ita & Iudæ exitu declaratum est quis finis excepturus esset Iudæos.
Psal.68. Certè quod in genere dictum est in Psalmis de Iu-
Ps.108. dæis: Fiat habitatio eorum deserta, & nō sit qui in habitet in ea. Et episcopatum eius accipiat alter; Petrus in Actis Iudæ accommodat, quòd in eo declaratum sit quid euenturũ esset Iudæis, nēpe quod malè perituri essent, terra eorum desolata, & præeminentia eorũ ad alios translata. Addit eo loco D. Petrus, quòd suspensus crepuit medius, & diffusa sunt omnia viscera eius. Id autē Theophylactus & Euthymius existimant non in ipso cōtigisse suspendio, sed postea per præcipitiũ. Scias, inquit Theophylactus, quòd posuit quidem collum suum in laqueum, & quũ penderet ab arbore, arbore inclinata superuixit, Deo volente ipsum vel in pœnitentiam conseruare, vel in traductionem & confusionē. Dicunt enim quòd morbo hydropico laborarit, ita quòd transire nō potuerit orbitam, & deinde cecidisse pronum, & crepuisse medium, hoc est, disruptũ esse, vt dicit Lucas in Actis. Sic & Euthymius: Non, inquit, continuò mortem est assecutus, prout cupiebat. Agnitus enim à quibusdam, depositus est ne præfocaretur: deinde postquam in secreto quodam loco, modico vixisset tempore, pręceps factus siue præcipitatus, inflatus, diruptus ac diffissus est medius, & effusa sunt omnia viscera eius, sicut ait liber Actorum. Hæc illi, quorum sentētia originem sumpsit & probabilitatem ex eo quod Act. 1. vbi nos legimus; & suspensus crepuit; pro suspensus, Græcis est, πρηνὴς γενόμενος, hoc est, pronus factus siue præceps factus. Augustinus lib. 1. cōtra Fœlicem Manic. ca. 4. legit: Et collũ sibi alligauit, & deiectũs in faciem diruptus est medius. Vnde & Syriacum Euangelium habet: & cecidit in faciem suam super terram. Communis tamen sententia habet Iudam in ipso suspendio crepuisse medium, ita vt effunderentur omnia eius viscera. Non enim Petrus dictione πρηνὴς pręcipitium Iudæ significare voluit, sed, vt

A annotauit Erasmus, expressit gestum & habitum laqueo præfocati, nempe quòd capite in terrā propenderit. Aut quòd pręcipitatus in terram ex laqueo, tum disruptus sit medius. Quo nouo & miraculoso mortis genere ipsa diuinitas significauit facinoris Iudæ enormitatē, ac proinde & Christi innocentiam. Impletum sanè in Iuda illud Psalmi, Ibidem.
vnde Petrus desumpsit illud: Et episcopatum eius accipiat alter. Et induit maledictionem sicut vestimentum, & intrauit sicut aqua in interiora eius, & sicut oleum in ossibus eius. Meritò suspendio periit, ita vt pēderet inter cœlum & terram, quia nec cœlo dignus erat, nec terra. Meritò corpore disru-
B pto viscera eius effusa sunt, quia nulla habuit misericordiæ viscera. Pro eo, inquit Propheta, quòd nō est recordatus facere misericordiā. Et persecutus est hominē inopem & mendicũ. Eleganter D. Leo vltionis quā de seipso sumpsit Iudas ęquitatem indicat, sic in sermone tertio de passione Domini alloquens Iudā: Cordis tui secutus es rabiem, & stante diabolo à dextris tuis, iniquitatē quam in sanctorũ omnium armaueras caput, in tuũ verticem retorsisti, vt quia facinus tuũ omnem mensuram vltionis excesserat, te haberet impietas tua iudicem, te pateretur tua pœna carnificem. Benè autem contra auaritiam obseruādum quis fuerit exitus Iudæ. Nam & pecunniam amisit, & scelus admisit, & animam
C perdidit, & pręsenti & futura cariturus fœlicitate. Hic enim agnoscere licet verum esse quod habet Paulus: Qui volunt diuites fieri, incidunt in ten- 1.Tim.6.
tationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, quę mergunt hominem in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis.

PRINCIPES AUTEM SACERDOTUM ACCEPTIS ARGENTEIS DIXERUNT, &c.] Semper sui similes sunt principes sacerdotum hypocritæ, culicem vbiq; colantes, camelum verò glutientes, sicut Dominus eis improperauit. Pretium sanguinis in corbonam, hoc est, gazophylaciũ mit-
D tere religionis causa verentur, qui non verebantur ipsum sanguinem effundere, quem redditio pretij declarauit esse innoxium. At diuina ita accidit dispositione, vt in corbonam non iudicarent hanc pecuniam mittendam, quo sic vel suo ipsorum condemnarentur facto & sermone. Si enim pretiũ sanguinis perinde atq; pretium meretricis erat indignum corbona, malè ergo illud & accepit Iudas, & illi obtulerunt. Cùm ergo putarent non posse in corbonam mitti, vt in diuinum expenderetur seruitiũ, consilio inito, in alium pium vsum illud expenderunt, in commodum scilicet pauperum, ementes eo agrum pauperis cuiusdam figuli, in sepulturam peregrinorum affatim cōfluentium Ierosolymam, nec habentium proprium sepulturæ locum, sicut incolæ
E omnes proprium habebant. Et bene pretium illud sic expenderunt. Pretium enim sanguinis conueniebat in mortuos impendi. Et hoc ipso quo pretium hoc illi putabant prophanatum, eo re vera erat sanctificatum, vnde in reiecti iam sacerdotij vsum cedere non debuit, sed in sanctiorē vsum pauperum. Hoc autem Iudæorum factum per Spiritus Sancti, qui etiam in malis operabatur, sicut prius in Caipha prophetabat, dispositionē, & in Iudæorum ignominiam & in Christi profecit gloriam. Per illud enim Iudæorum facinus celebre factum est, cùm nomen agro à re impositum, non sineret eorum

QQQ

factum deleri facilè è memoria hominum. Vnde Petrus id insinuans dicit in Actis: Et notum factũ est omnibus habitantibus Ierusalem, ita vt appellaretur ager ille lingua eorũ Haceldemah, hoc est, ager sanguinis. Et rursum factum illud nõ carebat mysterio ad gloriam Christi faciente. Per hoc enim quod eodẽ pretio quo Dominus fuit venditus, emptus est ager pro sepultura peregrinorum; significatum est, morte Christi comparatam veram quietem iis qui hic velut aduenæ & peregrini degunt, ius ciuitatis supernæ Ierusalem consecuti. Deinde quòd pretium illud tanquam profanum à Iudęis æstimatum, nõ cessit in sacerdotij & templi Iudaici vsum, sed magis ad vsum pauperum & peregrinorum, significauit sanguinem Christi potissimum peregrinis & aduenis gentibus profuturum, pereuntibus in sua impietate propter incredulitatem Iudæis. Cæterùm dictio Haceldemah, (quam hoc loco verisimile est ex Actis Apostolorum desumptã, & insertam nostræ Latinæ lectioni, cum non sit hîc apud Græcos, sicut nec in Euangelio Syriaco,) vox est composita ex Hakal, quod agrum significat, & Demac, quod sanguinem significat. Est autem magis Chaldaica dictio quàm Hebraica. Nam Hebręi sanguinem Dam vocant, Chaldęi Dema vel Dama.

Act. 1.

TVNC IMPLETVM EST QVOD DICTVM EST PER IEREMIAM PROPHETAM, &c.] Insignibus factis frequenter Matthęus adiicit aliquod scripturæ veteris testimonium, quo per illud magis ad fidem adducat lectorem. Vnde & modo ostendit per prophetam prędictũ id quod modo narratũ est, de pretio quo prius fuit emptus ipse Dominus, & postea ager figuli. Non parum enim ad confirmationem fidei nostræ valet, etiam hæc quę minima videntur, tam distinctè fuisse pręuisa. Et rursum huiusmodi prædictione monemur non oscitanter & transitoriè etiam hæc quæ minima videntur, legere, sed diligenter illis attendere, eaq; expendere, tanquam quæ habeant aliquid plus in recessu quàm foris pateat. Dubium autẽ hic est quomodo Euangelista per Ieremiam prophetam istud dictum scribat, cum in toto non reperiatur Ieremia, sed potius in Zacharia, apud quem etsi non ad verbum, tamen secundùm sensum istud reperitur. Sic enim apud eum legimus: Et dixi ad eos, Si bonum est in oculis vestris, adferte mercedẽ meã: & si non, quiescite. Et appenderunt mercedẽ meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: proiice illud ad statuarium, decorum pretium quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci eos in domo Domini ad statuariũ. Difficultas hęc variis modis dissoluitur. Quidam enim volunt testimonium hoc desumptum ex apocrypho aliquo Ieremiæ libro. Nam sic expediri posse hanc quæstionem putat Origenes & sequitur eum Euthymius. D. Hierony. fatetur se legisse in Hebraico quodam volumine, quod Nazareæ sectæ quidam Hebręus ei obtulerat, Ieremiæ apocryphum, in quo hoc testimonium ad verbũ repererit scriptum. Magis tamẽ ei videtur è Zacharia Matthęũ istud sumpsisse, & non ex aliquo apocrypho, nec immeritò, cum adducatur non monendi, arguendi, aut hortandi causa, quas ad res nonnunquam & ethnicorum testimoniis abutitur Paulus, sed vt serium oraculum, quo sit passionis explicatum mysterium. D. Augustinus lib. 3. de consensu Euang. tractans hanc quæstionem, existimat fieri potuisse, vt animo Matthęi hæc scribentis, pro Zacharia Ieremias occurreret, eúmque etiam admonitum postea noluisse quod semel scriptum erat corrigere, quòd cogitaret Spiritu sancto ita volente accidisse, vt aliud pro alio nomen prophetæ eius occurreret memorię, ad insinuãdum ita omnes prophetas vno spiritu fuisse locutos, vt quęcunq; per eos Spiritus sanctus dixit, & singula sint omnium, & omnia singulorũ. At simplicius videtur & vero proximius, si dicatur scribarum culpa commutatum nomen Zachariæ in nomen Ieremiæ, præsertim cum inter eas voces nonnulla sit affinitas. Sic enim etiam Origenes putat difficultatem hanc solui posse. Aut, quod magis placet, Euangelistam tantùm scripsisse, per prophetam, omisso omni prophetę nomine: deinde verò quendã voluisse prophetæ nomen indicare, adiecisse in margine Ieremiæ nomen, quod postea in contextum sit redactum. Sic enim & in cap. 13. cum Matthęus tantum scripsisset, per prophetam, in quibusdam libris teste Hieronymo legitur, per Isaiam prophetam. Et D. Augustinus testatur non omnes codices Euangeliorum habere hoc loco, per Ieremiam prophetam, sed tãtummodo, per prophetam, quomodo legit Rupertus, quanquam Augustino hæc defensio non placeat, quòd putet nomen prophetæ sublatum ab aliquo nõn inueniente hoc testimonium in Ieremia, cum plures codices & antiquiores habeant Ieremiæ nomen. Vt tamen, salua Augustini reuerentia, magis putemus additum, primùm nos mouet, quòd nec Euangelium Syriacum nomen Ieremiæ habeat, sed tantùm, per prophetas: Deinde quòd cum in variis locis Matthæus citet prophetarum testimonia, ferè semper non expresso nomine prophetæ dicit: Tunc impletum est quod dictum est per prophetam. Aut, Hoc autem factum est vt impleretur quod dictũ est per prophetam. vt videre licet semel in cap. 1. ter in ca. 2. in cap. 13. 21. & postea hoc cap. 27. Deinde & illud mouet, quod facilè reddi possit causa, cur quis putauerit aut nomen Zachariæ mutandum in nomen Ieremiæ, aut nomen Ieremię asscribendum, cùm nullius prophetæ nomen expressum esset, nempe quia secundùm translationem Septuaginta, qua sola ante D. Hieronymi tempora vtebatur & Græcorum atque Latinorum Ecclesia, non videbatur in Zacharia hoc testimonium reperiri posse, quia pro eo quod nos secundùm Hebraicam veritatẽ legimus in Zacharia, vt supra citatum est, sic habent Septuaginta interprete Hieronymo: Et dicam ad eos, Si bonum est in conspectu vestro, date statuẽtes mercedem meã, aut renuite. Et statuerunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me, Depone eos in conflatorium, & recogita si probatum est sicut probatus sum pro eis. Et tuli triginta argenteos, & misi eos in domum Domini in cõflatorium. Hic nihil est quod cum citato ab Euangelista testimonio conueniat, nisi illud: Et statuerunt mercedem meam triginta argenteos. Vnde illud: pretiũ appretiati quem appretiauerunt à filiis Israel, & dederũt eos in agrum figuli sicut constituit mihi Dominus; D. Augustinus existimat nec apud Zachariam, nec apud Ieremiam reperiri, ac proinde accipiendum ex persona Euangelistæ dictum. At Euangelista testimonium quod citat adducit non tantum vt ostendat pretium Christi fuisse prædictum, sed magis vt ostendat prædictum esse eo pretio à Iudæis agrum figuli emendum. Hęc ergo causa fuit, vt Gręci & qui Septuaginta translatione vtebantur, ægrè se hîc expedirent, atq; ad apocrypha confugerent,

Zach. 11.

quemad

1.Cor. 2. Isa. 64. quemadmodum & in illo quod Paulus citat: Oculus non vidit, & in cor hominis non ascendit; cum illud in Hebraica veritate apertè reperiatur in Isaia. Vt autem nomen Ieremiæ ascriberetur, in causa facilè esse potuit, quòd apud eum cap. 32. de agro à se empto ex præcepto Domini legatur, quod secũdùm Augustinum mysticè in Domino impletũ fuisse significare hic voluit Euangelista. Sunt qui putent ex Græcis testimonium hoc aliquãdo in Ieremia fuisse scriptum, sed dolo ac malitia Iudæorum fuisse sublatum. Verùm id non est verisimile, cùm multa sint alia in prophetis quæ magis faciant contra Iudæos. Verisimilius illi dicunt, quamuis non sit firmum, Zachariam fuisse binominem, & etiam Ieremiam fuisse dictum sicut pater alterius cuiusdam Zachariæ, de quo supra, binonimis fuit, quia & Barachias dictus & Ioiadas. Sed quicquid sit de nomine Ieremiæ, quod hic in omnibus penè reperitur libris, certũ satis ex Zacharia præsens testimonium desumptum, vulgato tamen Euangelistarum & Apostolorum more, quo verborũ ordine prætermisso, sensus tantum de veteri testamento proferunt exemplum. Explicatio loci Zachariæ. Videndum ergo quomodo Matthæi citatio cum prophetæ conueniat testimonio. Itaq; Dominus apud prophetam pro variis in populum suũ exhibitis beneficiis petit sibi dari ab eis mercedem suam, eámq; tam vilem fuisse conqueritur, vt triginta tantum argenteis illum emendum sibi iudicauerint: vnde ironicè illud vocat decorum pretiũ quo ab eis sit appretiatus. Hos iubet vt propheta proiiciat ad statuariũ, aut, vt magis sonat dictio Hebraica, & magis conuenit præsenti loco, ad figulum (Est enim Iotser à verbo Iatsar, quod formare & fingere ex luto significat) quod & se fecisse propheta testatur, adiungens se eos proiecisse in domo Domini. Hac autẽ Domini iussione & Prophetæ executione, recepto apud prophetas more nihil aliud significatur, quàm Dei ordinatione certò id euenturum fuisse, vt triginta illi argẽtei, quibus indignè nimis Dominus emptus fuit, proiicerentur à Iudæis in domo Domini, & pauperi figulo traderẽtur in emptionem agelli ipsius. Cùm enim Dominus præcipit vt ipse propheta proiiciat, significatur Dominũ præcipere vt proiiciendos prædicat: & cum se proiecisse dicit propheta, significat se quod prædicẽdum erat prædixisse, aut quod prædictum est, à suo populo aliquando implendum. Matthæus ergo sensum prophetæ obscurũ malens explicare quàm verba reddere, posuit: Et acceperunt triginta argẽteos, & dederunt eos in agrum figuli; pro eo quod Hebræa habent; proiice eos ad figulum, & tuli triginta argenteos, & proieci eos in domum Domini ad figulum. vnde ex persona prophetæ adiecit: sicut constituit mihi Dominus; quia scilicet prophetæ præcipitur vt proiiciat ad figulum. Illud autem: pretiũ appretiati, quem appretiauerunt à filiis Israël; quod sic videtur ordinandum, vt illud, à filiis Israel, cõiungatur cum participio appretiati, & sit sensus: pretium Domini appretiati, hoc est, æstimati à filiis Israel, quem æstimatum tam vili appretiauerũt & æstimauerunt. Illud, inquam, respondet illis prophetæ verbis: Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. &c. Zach. 11. Ibidem. Decorum pretium quo appretiatus sum ab eis. Bene ergo Euangelista mutatis prophetæ verbis, verborumq; ordine, sensum eius reddidit, sicut suo conueniebat proposito. Cæterùm mysterium huius facti quod suprà paucis attigimus, D. Ambrosius secutus Hilarium sic eleganter prosecutus est prolixius: Euidenter dum pretiũ sanguinis à Iudæorum gazophylaciis separatur, & ager figuli ea qua venditur Christus comparatur pecunia, dum is locus humãdis peregrinorũ reliquiis dicatur, & prophetiæ impletur oraculum, & surgẽtis Ecclesiæ mysterium reuelatur. Ager enim secundùm diuina præcepta mũdus hic omnis est. Figulus autẽ ille, qui nos formauit de limo, de quo habes in veteri testamento: Quia finxit Deus hominẽ de limo terræ; formandi per naturam, reformandi per gratiam habẽs pro suo arbitrio potestatẽ. Genes. 2. Nam etsi propriis vitiis corruamus, per illius tamen misericordiam resumpto mentis spiritu, secũdùm Ieremiæ oracula reformamur. Pretium quoq; sanguinis, est pretium Dominicæ passionis. Ergo pretio sanguinis emitur mũdus à Christo. Venit enim vt saluetur mundus per ipsum, in quo iuxta opus autoris & ius est. Venit ergo vt consepultos per baptismum & commortuos Christo, ad perpetuitatis gratiã reseruaret. Sed non passim omnibus ad sepeliẽdum est locus. Nam etsi omnes mundus includat, non omnes reseruat. Etsi communis habitatio, tamen legitima sepultura est, eorum scilicet qui nunc sunt per fidem domestici Dei, sed fuerunt in lege peregrini. Qui sunt illi nisi de quibus dicitur: Memores estote, quòd aliquando Ephes. 2. vos gentes qui eratis in carne, alienati à conuersatione Israel, & peregrini promissionis testamentorum? Sed hi nunc iam non sunt aduenæ atq; peregrini, quoniam ciues sanctorũ esse fidei iure meruerunt. Hæc ille. Porrò ager sanguinis, qui dicitur Hebraicè Haceldemach, est, teste D. Hieronymo lib. de locis Hebraicis, ad australem plagam mõtis Sion, idq;, vt testatur Brocardus, iuxta piscinã superiorem & natatoriam Silohe, quem agrum D. Petrus in Actis dicit Iudam possedisse de mercede iniquitatis, Act. 1. eo quòd emptus fuerat eius pecunia quam accepit pro iniqua proditione, vt ob id eius possessio ager ille rectè dici possit. Eiusdem agri ratione secundùm intellectum D. Chrysostomi Petrus citat de Iuda illud Psalmi: Fiat cõmoratio eius deserta, Act. 1. & non sit qui inhabitet in ea. Nihil enim desertius sepulchro, quanquam alij putent id à Petro citatum de Iuda, eo quòd locum apostolatus sic amiserit, vt nullus ex suis illum post se susceperit.

ACCVSATVR CORAM PILATO, ET AB EO MITTITVR AD Herodem. Matth. 27. Marci 15. Lucæ 23. Ioan. 18. CAP. CXLI.

A[d]Dducunt ergo Iesum à Caipha in prætorium. Erat autem mane, & ipsi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed vt manducarent pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderunt & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundùm legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam. Vt sermo Iesu impleretur, quem dixit, Significans qua morte esset moriturus. [e]Cæperunt autem illum accusare, dicentes: Hunc inuenimus subuertentem gentem nostrã, & prohibentem tributa dare Cæsari, & dicen-

tem se Christum regem esse. [d] *Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocauit Iesum.* [a] *Iesus autem stetit ante præsidem,* † [l] *& interrogauit eum* [a] *præses* [b] *Pilatus,* ▷ [n] *& dixit* [d] *illi:* [p] *Tu es rex Iudæorum?* [d] *respondit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Respondit Pilatus: Nunquid ego Iudæus sum? gens tua & pontifices tradiderunt te mihi, quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo, si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis, nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu?* [h] *At ille* † [o] *respondens* ▷ [l] *ait* [e] *illi* [o] *Iesus:* [p] *Tu dicis* [d] *quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas? Et cùm hoc dixisset, iterum exiuit ad Iudæos,* ‖ *&* [k] *dicit* [e] *Pilatus* † *ad principes sacerdotum, & turbas:* [k] *Ego* ▷ *nihil inuenio causæ in hoc homine.* [b] *Et accusabant eum summi sacerdotes in multis.* [a] *Et cùm accusaretur à principibus sacerdotum, & senioribus, nihil respondit. Tunc* ‖ [c] *Pilatus* [b] *rursum interrogauit eum,* [e] *dicens* [a] *illi: Non audis quanta aduersum te dicunt testimonia?* [b] *Non respondes quicquam? Vide in quantis te accusant. Iesus autem amplius* [e] † *nihil respondit* [a] *ei ad vllum verbum,* [e] *ita vt miraretur præses* [a] *vehementer.* [g] *At illi inualescebant, dicentes: Commouet populum docens per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa vsque huc. Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit si homo Galilæus esset. Et vt cognouit quòd de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat illis diebus. Herodes autem viso Iesu, gauisus est valde, erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eò quòd audiret multa de eo, & sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotum & scribæ constanter accusantes eum. Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo, & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die, nam antea inimici erant adinuicem.*

† c Pilatus autem interrogauit eũ
▷ f dicẽs
† d respõdit
▷ a dicit
‖ c ait autem
† d eis
▷ d nullam inuenio in eo causam.
‖ a dicit illi Pilatus
† a & nõ respondit

A[d]DDVCVNT ERGO IESVM A CAIPHA IN PRÆTORIVM. ERAT AVTEM, &c.] Continetur hoc capite quarta Dominicæ passionis pars, complectens iniurias Christo irrogatas à Iudęis coram Pilato & Herode per falsas eorum accusationes, ac ignominiam ab Herode ipsi illatam. Tertia enim pars ea complectitur quæ Dominus iniustè passus est in domo Annæ & Caiphę, vbi & falsis grauatus est testimoniis, & ob rationabilem responsionem ac veritatis professionem acriter reprehensus est, condemnatus, ac tandem variis ignominiæ illusus generibus. Cùm ergo qui in domo Caiphæ conuenerant Iudęorũ primores, satis se instructos putarent ad accusandum ipsum coram Pilato de criminibus, ob quę tãquam reus lęsæ maiestatis cruci adiudicaretur, adducunt Iesum à Caipha, hoc est, à domo Caiphæ in prętorium, hoc est, domũ prętoris ac pręsidis Pilati. Erat autem, inquit Ioannes, mane cum hoc agerent; quo significatum est eos admodũ sanguinis Christi fuisse sitibundos, vt qui maturè adeo coram tribunali ipsum constituerint iudicandum. Metuebant sanè ne mora aliqua intercedente Dominus ipsis eriperetur, aut à populo tumultus aliquis contra eos concitaretur. Metuebant ne non liceret sibi agnum paschalem quieta mente & religiose sumere, si ante illius esum nõ esset satisfactum ipsorum voto. Eadem de causa ipsi non introierunt, vt dicit Euangelista, prętorium, vtpote gẽtilis hominis domum, ne ingressu huiusmodi domus cõtaminarentur, & contaminati non possent edere pascha, hoc est, agnum paschalem, quem, vt superius est dictum, Iudæi in vespera parasceues illo tempore erant comesturi. Mũdos autem esse oportebat eos qui illum comesturi erant, vt patet ex cap. Num. 9. At hic rursum videre est præposteram religiosorum istorum hominum religionem, qui metuebãt coinquinari ingressu domus prophani hominis, nec metuebãt contaminari effusione sanguinis innocentis, à quo cum gentilis homo inquinari timeret, illi sanguinem illum super se & super filios recipere non sunt cunctati. Metuebant inquinari ingressu domus, & non timebant prophani hominis pollui consortio, cum

A domus non pollueret nisi propter eum cuius erat. Sed quod metuebant impij, euenit eis. Pascha enim Deo gratũ edere non potuerunt, postquam verum pascha in cruce immolauerũt, cuius oblatione veruecinũ pascha abolitũ est. Et quidẽ suum ingenium ac mores hac ratione Iudęi declarauerunt. Pilatus verò, etsi gẽtilis, longe illis & ęquior & humanior, cùm illorũ morem contemptum sui interpretari potuisset, & ob id dedignari exire ad illos, tamen condescendens illorũ religioni exiuit ad eos foras, re-
B licto intus in prętorio Iesu, in quod à militibus ipsum à Iudęis recipiẽtibus deductus fuit. Cúmq; Iudęi Dominum tanquã maleficũ, sicut vincula prę se ferebant, mox cõdemnatũ vellent, ille pro iudiciaria ęquitate prius de intẽtatis sciscitatur sceleribus, dicẽs: Quam accusationem affertis aduersus hominem hũc? Hic illi superbè nimis & impiè, suã prętendunt autoritatẽ & religionem, volentes per hęc iudiciariam premere inquisitionem, quasi iudici sufficere deberet aduersariorum autoritas & religio. Si, inquiunt, non esset hic malefactor, nõ tibi tradi-
C dissemus eũ. quasi dicant: Ea nostra est religio, eáq; tibi de nobis ob religionẽ & autoritatẽ deberet esse persuasio, quòd nisi certò hic esset maleficus, eũ tibi non eramus tradituri condemnandũ. Hac responsione, pręterquã ꝙ superbiam suam & impietatem satis declarauerunt, etiã satis significauerũt se in accusationibus iustis deficere, vt qui ad eas inuiti deuenirent. Superba eorũ responsione nonnihil offensus Pilatus respondit eis: Accipite eum vos, & secundùm legem vestrã iudicate eum, hoc est, Quandoquidem superbè satis accusationes contra hunc
D proferre renuitis, ego quidẽ cui hunc iudicandum tradidistis, eum iudicare nolo, eo quòd lex nostra hoc nõ permittat, sed si ita vobis videtur & lubet, accipite eum vosipsi, & cũ habeatis legẽ vobis peculiarem, secundùm illam iudicate eum. His ergo verbis Pilatus videtur nõnihil insultare Iudęis, tanquam quibus adempta esset per Romanos iudicandi secundùm legem suã reos: quanquam possit & aliter intelligi, quædã supplicij mortisq; genera permissa Iudęis inferri secundùm ipsorũ legem, solùm autem crucis genus Romanis reseruatum. Quod si

verum est, simpliciter accipi potest dixisse Pilatum; accipite eũ vos, &c. in hunc sensum: Si crimina contra hunc proferre corã me recusatis, ego eius iudicium mihi vendicare nolo, vos potius eũ iudicate secundùm legẽ vestram, infligentes ei secundùm illius pręscriptum cõmeritum suppliciũ. Ita & dupliciter accipi potest subiecta à Iudæis responsio: Nobis non licet interficere quenquã. Aut enim intelligi potest eos significare absolutè omnẽ mortis inferendæ potestatem sibi ademptã per Romanos, quẽadmodum verba per se apertè significant. Aut tantum significare supplicium crucis, quali eum affici volebãt ob maiorem ignominiam, sibi nequaquam permissum. Priori sensui obesse & posteriori fauere videtur, tum quòd Iudęi Stephanum absq; pręsidis sententia lapidibus obruerũt secundùm legem tanquam blasphemum: tum quòd subiicit Ioannes; Vt sermo Iesu impleretur, significans qua morte esset moriturus. Significauit enim Dominus mortis suæ genus fore crucem. Sunt tamen qui priorem secuti intelligentiam, intelligunt per illud quod dicũt Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam; implendum quod Dominus pędixit, se non à Iudęis, sed à gentibus occidendum, vt sit sensus: significans qua morte esset moriturus, nempe quòd à gentibus esset occidendus. De Stephano dicere possent, illum contra Romanorũ statutum à populo furente lapidatum, vt solet frequenter furens populus principum negligere leges. Posterior tamen intelligentia probabilior est, non solùm quòd magis conueniet cum verbis Euangelistæ & facto Iudęorum, qui & Stephanũ lapidibus obruerũt, & idem in Domino sæpe facere tentauerunt, sed etiam quòd secundùm legem Moysi nulli crimini deputetur pœna mortis per crucifixionem inferenda, vnde non solùm propter Romanorũ prohibitionem sed etiam propter propriam legem dixisse ipsos videtur intelligendũ: Nobis nõ licet interficere quenquã; quia scilicet secundùm suã legem nõ eis licebat taliter quenquam interficere quomodo hunc interfectũ volebant, & quomodo Romani seditiosos & facinorosos interficere soliti erant. Post hãc Iudęorũ responsionem, Ioannes Euangelista mox subiicit, Pilatũ ingressum in pętoriũ rogasse Iesum ad se vocatum, num esset rex Iudęorum, quæ tamẽ narratio durè videtur cohærere cum superioribus, propterea quòd non cõmemoret aliquam accusationem factã à Iudæis, vt deinde Iesum de obiectorum veritate interrogatũ à Pilato commodè subiiceret: Durior etiã est narratio Matthęi & Marci, qui mox vt Dominum Pilato traditum descripserunt, narrant Pilatũ rogasse num esset rex Iudęorum, nullis commemoratis Iudæorum verbis. Hunc Euãgelistarum in narrationibus suis defectum, supplet Lucæ narratio, ita vt hic admirari liceat admirabilem in Euangeliis describendis Spiritus Sancti directionem, qua factum est vt variæ Euangelistarum narrationes non solum non dissentiant, sed etiam adinuicem collatæ sese mutuo adiuuent, & quorundam narrationes, nisi aliorum adiuuentur & illustrẽtur narratione, hiulcæ videantur & defectiuæ. Ex Luca ergo patet quòd cœperint coram Pilato illum accusare, quod intelligendũ est accidisse post ea quę ex Ioanne iam habuimus, cum scilicet viderent Pilatum nihil effecturum, nisi audita contra ipsum accusatione. De tribus autẽ Dominum accusant, idq; his quę apud ethnicum iudicem & Romanorum iura tuentem putabant habitura multum momenti, ideoq; omittunt ea profer-

A re quæ ad propriam legẽ pertinebant, vt quòd sabbathum soluerit, contra templum sit locutus, & patrum traditiones neglexerit, & alia his similia. Tria autem de quibus Dominum accusant, eo proponũt ordine, vt posterius obiectum semper præcedens cõfirmet & comprobet. Hunc, inquiunt, inuenimus subuertentem gentem nostrã, praua scilicet sua doctrina & suggestione, & prohibentem tributa dare Cæsari, & dicentem se Christum regẽ esse. Ad subuersionem enim gentis, eiúsque contra Romanos commotionem & seditionem pertinuisset tributorum prohibitio, & regij tituli vsurpatio secundùm intellectum Pilati facilè confirmabat quod de tri-
B butorum prohibitione obiiciebatur. Non simpliciter autem accusant, dicendo: Hic subuertit gentem nostram, &c. sed hunc, inquiũt, inuenimus; quasi significare volentes se non odio aut inuidia contra ipsum concitatos, sed rei compertæ veritate, neq; à Pilato curiosam de obiectis criminibus inquisitionem faciendam, quòd ea ipsi non temerè proponerent, sed ea in ipso deprehendissent post diligẽtem inuestigationem illi qui tales erant, vt ipsis meritò fuerit habenda fides. At hic mihi vide impudentissimam pontificum Pharisęorúmq; impietatem, qua non verebantur etiam contra agnitam veritatẽ innoxium falsissimo onerare mendacio. Non solùm enim Dominus ipse didrachma soluit quotannis,
C sed ante duos tantùm dies rogatus à Pharisæorum discipulis ad hoc subornatis, num liceret eis tributum dare Cæsari, apertè respondit: Reddite quæ sunt Cęsaris, Cæsari. *Luc. 20.* Et tamen impudentissimo suo ore non verentur asserere ipsum prohibuisse tributa dari Cęsari. Iam quomodo accusant eum tanquã qui subuerterit ipsorũ gentem, cùm eam semper salutaribus monitis ad pœnitentiam omnémq; virtutem prouocauerit, infinitósq; eius languidos diuina curauerit virtute? Quomodo vsurpatũ nomen Messiæ criminantur, cum magis opera testarentur ipsum verè esse Messiam, quàm id ore proprio faterentur, adeo vt præceperit discipulis ne cui dicerent ipsum esse Christum? Regium etiam nomen vt con-
D tra Romanos erat, ita effugit, vt cum aliquando cognouisset quosdã venturos vt facerent eum regem, fugerit in montem, vt dicitur Ioan. 6. Cúmq; adiuratus se Christum cõfessus esset nocte pręcedente, adiecit eos visuros filium hominis sedẽtem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli; quo apertè significauit se non regem esse terrenum, qui Romanorum contrarius esset imperio, sed regem plane cœlestẽ, vnde omnibus modis falsitas & impietas eorum in accusando conuincitur. Pro his autem falsissimis simul & impiissimis criminationibus, dignè iam & meritò eorum gens verè subuersa est, atq; vbiq; sub tributo degũt, veróq; suo Messia orbati frustra semper & vanè alium expectant.
E Cæterùm cum Pilatus audisset has illorum accusationes, introiuit rursum in prætorium suum vnde ad Iudęos foras exierat, vt Iesum intus existentem circa obiecta percontaretur. Itaq; illum ad se vocatum & adductum interrogauit, vt omnes cõcorditer narrant Euangelistæ, num esset rex Iudæorũ, ille inquam, quem iamdudum & tum expectauerant Iudęi. De hoc solo obiecto rogat, reliquis prætermissis, quòd istud omniũ esset obiectorum præcipuum, quo cõfesso reliqua facilè cognoscerentur & crederentur esse vera. Dominus qui non audierat Iudęorum contra se criminationes, dissimulans se scire quid illi obiecissent, rogauit Pilatum vnde id

rogaret, num à seipso id faceret, suspicione scilicet aliqua ab ipso ex quibusdam indiciis accepta, an id faceret ex aliorum suggestione. Qua interrogatione Dominus significauit, alienum se adeo fuisse ab affectatione regni quale Pilatus cogitauit, terreni scilicet, vt absurdum duceret tale quid de se suspicari. Sic enim rogare solemus eos qui de crimine aliquo nos percontantur, cũ videri volumus ab eius suspicione liberos nos esse debere. Eadem interrogatione secundùm Euthymium Dominus nonnihil notauit Pilatum, quòd accusatores nõ faceret simul esse pręsentes, neq; cogeret eos vt defectionis signa exhiberent. Pilatus autẽ significans se quidem nihil tale de eo suspicari, sed à Iudæis accepisse quod rogauit, dixit: Nunquid ego Iudęus sum? quasi diceret: Cùm, vt notum est, Iudęus non sim, sed Romanus, rerum Iudaicarũ ignarus sum, nesciens quid sit de rege quem expectare dicuntur, vnde ex me nequaquam profecta videri potest mea de rege Iudęorum interrogatio, sed ex ipsa tua gente. Hęc ipsa & pontifices eius tradiderũt te mihi, & hi te huius accusant, quid ergo fecisti? Hæc quoniam Pilatus simpliciter sciscitabatur, vt veritatem indagaret, Dominus dignatus est veritatem ei aperire, significans à se nihil periculi metuendum ei regno cui Pilatus ministrabat, cùm hoc nomine tamen Iudæi ipsum accusarent. Confitetur enim regnum suum non esse terrenum, ac proinde cœleste esse, seq; cœlorum esse regem innuit: quemadmodũ & cum coram pontificibus & Pharisæis confitebatur se Christum regem esse, sed tunc quidem scripturæ argumento insinuauit qualis esset rex, quod cum illis negotium sibi esset qui in scripturis versati erant: nunc verò cum gentili homine agẽs ratione ostendit regnum suum non esse de hoc mundo, hoc est, non esse mundanum & terrenum, constans humanis legibus, & humanis præsidiis: Si, inquit, ex hoc mũdo esset regnum meum, haberem & ipse more cæterorum regum armatum satellitium, haberem laterones & stipatores, hi sane decertarẽt armis pro me, ne in manus traderer Iudęorũ: Nunc autem vel ex ipso modo quo me in hoc mundo gero, cognoscere licet regnum meum non esse terrenum, atque ob hoc ipsum quia hinc non est regnũ meum, ideo mihi nunquam hic comparaui armatos ministros. Non dicit apertè vnde sit regnum suum, contentus nimirum criminis obiecti inuidiam & suspicionem à se depellere, nolens autem se quis esset ostentare: tum in exemplum modestiæ, tum quòd nec tempus esset idoneum, nec persona capax vt de cœlesti suo regno tunc Dominus dissereret. Significat tamen cœleste esse suum regnum. Nam si non est de terra, necesse vtiq; est vt sit de cœlo. Et cum dicit: Ministri mei vtiq; decertarent; significat se ministros habere, sed quorum non erat pro terreno regno decertare, nẽpe angelos cœlestes. Pilatus ex Christi verbis regnum aliquod sibi arrogantis, colligẽs ipsum etsi regnum terrenum sibi non vindicaret, tamen nihilominus regẽ esse, dicebat: Ergo rex es tu? hoc est, Ergo ne verum est te regem esse, quodcunq; sit istud regni genus? Hic Iesus seriò rogatus à iudice, num aliquo modo esset rex, modestè respondit: Tu dicis me esse regem, totidem verbis veritatem posse confirmari significans, quot rogabatur de ea, mutata tantum pronunciatione, vt prius circa similem annotatum est orationem. Addit autem Dominus causam cur fateretur de se, quod gloriosum videbatur de sę testari, nempe quod ad hoc natus

A esset, venissetq; in mundum, vt testimonium ferret veritati, qui proinde contra suum ageret officium, si veritatem rogatus aut inficiaretur, aut subticeret. At quoniam electorum tantùm est credere, ideo adiecit: Omnis qui est ex veritate, hoc est, qui veritatem sectatur & amat, liber à cupiditatibus & opinionibus mundanis hominem obcæcantibus, quíque non pertinet ad principem tenebrarum, sed ex Deo est qui ipsa est veritas, audit vocem meam. Quo significat non ex testimonij sermonisq; sui improbabilitate accidere quòd non omnes ipsi fidem habeant, sed ex hominum incapacitate & indispositione, idem nunc dicens quod aliâs Ioannis 8. Qui ex Deo est, verba Dei
B audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Pilatus itaq; hoc sermone audito rogat quid esset veritas de qua loqueretur, & propter quam testificandam se dixit natum, missúmque in mundum. At obiter nimis & leuiter id rogat, vt fere facere solent principes cum de ea re sermo incidit, quæ ipsis cordi non est, & quam ad suam cognitionem non putant pertinere. Mox enim non expectato responso egressus est rursus ad Iudæos, secum ducens Iesum, vt satis patet ex sequentibus: & quia ex verbis Domini etsi non per omnia intellectis, satis intellexit ipsum nequaquam reum esse læsæ maiestatis imperatorię cui ipse seruiebat, eius quoque innocentiam aduertens tum ex sermonis rationabilitate atque modestia, tum ex vultus totiusque
C que habitus grauitate, innocentiæ eius perhibet ad Iudęos testimonium, volens hac ratione se ab eius iudicio absoluere, & Christum tanquam innoxium dimittere. Ego, inquit, post diligentem examinationem & inuestigationem nihil causæ inuenio in hoc homine, ob quam scilicet à me sit condemnandus. Tum verò summi sacerdotes & seniores metuentes ne per conceptam à Pilato bonam de Iesu opinionem, Dominus Iesus elaberetur, accusabant eum in multis, vt habet Marcus. Nõ enim testimonio innocentiæ Christi placabantur, sed magis irritabantur crabronum instar, qui flabello irritari possunt, non sedari. Et quidem cum ne vnum quidem haberẽt de quo eum meritò accusare possent,
D in multis tamen accusabant, vt multitudine verborum iudicis animum inclinarent, & ex multis aliquod saltem esset quod ipsum moueret: hac certe ratione satis declarantes causę suæ infirmitatem & iniquitatem, eo quòd nihil certum proponerent constanter, sed varia, quódque clamoribus suis & multitudini verborum magis confiderent quàm veritati. Solent enim quos veritas destituit, ad clamores confugere, & varia vndiquaque collecta sine ordine cõglomerare. Dominus autem rursum in se adimplens quæ in ipsius coram Caipha silentio suprà diximus adimpleta esse, ad omnes illorũ accusationes nihil respondit Pilato, licet vt responderet requirente, qui sciebat ipsum facilè posse illorum diluere calumnias si vellet. Et quidem meritò nihil
E respondit, quia Pilato quidem superiori responsione satisfactum erat, ita vt eius testimonio innocẽs declaratus fuerit: Iudæos verò sciebat nulla satisfactione & responsione placandos, sed potius magis magisq; prouocandos, vt qui efferati essent, & ad eius necem vehementer insanirent. Adde quòd suo silentio nobis & exemplum præbere voluit patiẽtię imitãdę à nobis dum iniustis grauamur criminationibus, & iudiciũ mortis spontaneè subitæ, quã videri potuisset effugere cupiuisse, si quibus facilè potuisset,

potuisset, se vbique defendisset rationibus. Mirabili ergo prudentia nunc loquitur, nunc silet. Loquitur aliquádo, ne videatur nihil habere quo se defendat, & accusatores iudicésque sui ignorantiã suo sceleri prætexere possint. Tacet, ne videatur mortis quærere effugium. Domino auté tacente, & neque pilato, neque Iudęis respondente, iudex admiratus est, idque vehementer. Admirabatur enim tantam eius contra accusatores mansuetudinem, & quòd cùm respondere eis posset, eósque confundere, taceret, nemine illi liberam respondendi facultatem negante: sed contrà potius iudice ipsum ad hoc frequenter prouocante, & iudice tali, qui erga ipsum propensus videretur. Hinc enim intellexit nó solùm prius à se nunquam visam mansuetudinem, sed etiã mortis contemptum, atque ob hæc duo admiratus est vehementer. Hic autem rursum obseruare licet lóge humaniorem & æquiorem fuisse Pilatum ipsis quos humanissimos & æquissimos esse oportebat principibus sacerdotum. Et prius enim æquis audiuit auribus Christum loquentem, quæ tamen non intellexit satis, & nunc patienter suffert eundem tacentem, etiam cùm à se ad loquendum admonitus esset: & neque prius eum contempsit regis nomen agnoscentem, neque modo indignatur taccenti, nec se ab eo contemni interpretatur. Contrà pontifex Caiphas, & rationabiliter loquentem indignè cædi permisit, & patienter tacentem, præ nimia indignatione adiurando, loqui compulit. Ita impietas Iudaica à gentili humanitate vbique condemnata est. Ad quem modum & hodie prôh dolor, quandoque inferiores videre est esse sacerdotes & episcopos ipsis laicis iudicibus, in æquitatis & humanitatis exhibitione. Cæterùm cum Iudæi & audirent, & viderent Pilatum bene propensum erga Iesum, ita vt illius nec offenderetur silentio, nec in suspicioné agnitionis criminum pertraheretur, cœperunt validioribus etiam vocibus, vt Lucas testatur, Christi causam apud iudicem grauare, dicentes: Commouit, aut, vt habent Græca, Commouet vel concitat: (est enim præsens tempus, ita vt totam eius accusent vitam ac doctrinam velut seditiosam) populũ, hoc est, facit eum seditiosum, idque sua doctrina, quam non in vna tantùm spargit ciuitate, sed per vniuersam Iudęam, incipiens à Galilæa, & perueniens vsque huc, ita vt nec metropolim vereretur Iudææ & Galilææ sua seditiosa aspergere doctrina. His ergo verbis probabile & graue studebant efficere seditionis periculum, quòd eius doctrina tam longe lateq; sparsa esset, & tempus significabãt esse vt metuendæ seditioni occurreretur, quòd eius doctrina iam ad ipsam metropolim peruenisset, vbi nisi tempestiuè prospiceretur, periculũ esset ne seditio pręualeret. Nec simpliciter, vt vult Theophylactus, Galilęæ meminerunt, sed ad terrorem Pilato augendum, & seditionis suspicionem magis ingerendam. Nam Galilęi frequenter reperti sunt seditiosi, rerumque nouatores fuisse, qualis fuit Iudas Galilæus, quales fuerunt & hi quorum sanguinem Pilatus miscuisse cum sacrificiis scribitur Lucæ 13. quorum Galilęorum caput fuisse autumant quidam Theudam illum, de quo in Actis. Dicit enim ibi Gamaliel: Ante hos dies extitit Theudas quidam; vt verisimile sit tempore Pilati hoc contigisse, quanquam Iosephus libro Antiquitat. 20. Theudam fuisse diu post tempora Pilati sub Fado præside, atque ab eo interfectum testetur, quod tamen non videtur vllo modo consistere posse cum eo quod dicitur

A Actuum 5. Nam quę ibi narrantur, mox post Christi ascensionem contigerunt, post quam adhuc multis annis pręfuit Pilatus, vt indicauimus in cap. Concordię 8. Verùm vt errauit Iosephus, sicut in eodem capite annotantum est, in tempore quo facta est descriptio orbis sub Cyrenio pręside, quo tempore extitit Iudas Galilęus: ita & in tempore Theudæ Pseudoprophetæ errare potuit, nisi fortè alius est de quo Lucas in Actis, & de quo Iosephus. Itaque (vt ad rem redeamus) per Galilææ mentionem veluti sic Pilato suggerebant Iudęi: Cogita præses Iudam Galilæum, qui multum Romanis fecit negotij, cogita Galilęos, quorum sanguinem nuper miscuisti cũ sacrificiis eorum, ac talem omnino & hunc esse existima, & proinde subitò tollendum è medio. Cæ-
B terùm Pilatus audito nomine Galilææ, interrogauit num homo hic esset Galilęus. Nomen enim, Galilęus, non est coniungendum cum homine, sed separandum propter articulum apud Gręcos additum dictioni, homo, ὁ ἄνθρωπος. Cùm enim Christũ signet, tamen velut ignotum sibi nomine, hominem vocat. Cùm auté cognouisset eum Galilæũ esse, non tamen ob id in odium eius cómouetur, sed occasioné se inuenisse gaudẽs extricandi se, vt sperabat ab eius iudicio, misit eum ad Herodem Galilęæ tetrarcham, tanquam ad eius ditionem petinentem, qui etiam ipse erat Ierosolymis illis diebus, ob ce-
C lebrandam paschæ solennitatem. Hunc autem Herodem fuisse illum tetrarcham Galilææ, de quo Lucæ tertio, qui Ioannem interemit, & Antipas dictus est, filius Herodis Ascalonitæ qui pueros occidit, dubium esse non potest. Ab hoc alius fuit is qui in Actis Iacobum interemisse dicitur, & Agrippa dictus est, filius Aristobuli filij Herodis maioris. Tres enim Herodes nouit scriptura noui testamenti, omnes iustorum & innocentum interfectores, & Christi persecutores, qui hoc versu memoriæ causa comprehenduntur:

Ascalonita necat pueros, Antipa Ioannem,
Agrippa Iacobum claudénsque in carcere Petrum.

Cæterùm Pilatus cùm euadendi periculi occa-
D sionem quæreret, mittendo Dominum ad Herodem, tamen iam primum se discrimini implicauit ter maximo. Primò, quòd eum quem innocentem reperit, non liberauit pro suo officio. Secundò, quòd manifesto tyranno, quem etiam contra Romanas leges sciebat fratris detinuisse vxorem, innocentem ligatum misit. Postremùm, quòd hoc facto iniquissimo Iudęis suppeditauit maiorem insaniendi occasionem. Diuina tamen dispositione in gloriam Christi, & passionis eius meritum cessit, quòd etiam Herodi iudicandus pręsentatus est, vt eo plus mereretur nobis, quo à pluribus indignè tractatus esset, & eo maius innocentia ad maiorem Iudæorum & gentium condemnationem
E declararetur, quo à pluribus examinatus iudicibus, nihil tamen deprehensus esset facinoris admisisse, quinimo haberet multos innocentiæ suæ testimonium perhibentes. Vide autem & illud, quòd sicut quatuor Dominus habuit iudices à quibus indignè est tractatus, & quorum duo fuêre sacerdotes, alij duo prophanum gerentes magistratum: ita postea quatuor habuit Euangelistas, qui eius gloriam longe latéque per vniuersum suis scriptis disseminauerunt orbem, quorum duo erant ex præcipuis Apostolis, alij duo pręcipuorum Apostolorum discipuli. Herodes autem viso Iesu, gauisus est valde, nó solùm ob honoré sibi à Pilato dela

tum, cum esset ambitiosus valde, sed etiam, idque multo magis, quòd à multo tempore cupidus fuisset videndi eum, quem tam multa audiuit admiranda patrare, cum Ioannes nullum ædidisset miraculum. Sperabat ergo Christum siue in honorem sui, siue ob propriam liberationem miraculum aliquod æditurum, quod ipsius pasceret & delectaret oculos. Ioculatoribus enim & mirandorum operatoribus curiosa principum aula delectari solet. At Dominus non solùm non est dignatus illũ aliquo miraculo, sed nec aliquo responso, cùm tamen ille eũ variis interrogaret sermonibus. Idq; non solùm ob causam prædictam, ne scilicet videretur ambire mortis euasionem, sed etiam ne videri posset regij honoris admirator, & quia ille tũ miraculo, tum responso indignus esset, idq; duplici nomine, nempe & quia eius crudelitas non merebatur videre audiréve diuina, & quia tantùm ex curiositate signum quærebat, & responsum. Non enim ad gloriam Dei signum quærebat, ob quã solam Christus miracula operatur, nec discendi animo Christum de variis rogabat. Fortè autem rogauit num ipse is esset propter quem aliquando eius pater plurimos in Bethleem occidit infantes, aut num ipse esset Ioannes, quem paulo antè in carcere decollari iusserat. Verùm ad omnia Dominus obticuit, etiam cum principes sacerdotum & scribæ astarent constanter accusantes eum: quæ res silentium Christi magis fecit admirandum, cum nec tanti principis autoritas, nec aduersariorum tam constantes criminationes sermonem ab eo elicere potuerunt. Vnde meritò Dominus Herodi debuisset fuisse admirandus, quẽadmodũ Pilato fuit ob silentiũ admirandus, at qui ob pleniorem Dei veri cognitionem debuisset Pilato fuisse æquior & humanior, inuentus est illo iniquior in Dominum. Æquior tamen inuentus est in illum quàm põtifices & scribæ, quia nequaquam illorum criminationibus sic est persuasus, vt accusatum, & obmutescentem ad obiecta crimina dãnaret morte, sed satis habuit contemnere eũ à quo videbatur contemni, eique illudere tãquam abiectissimo homini, cui nihil inesset prudentiæ, qui fatua quadam simplicitate potius quàm superba audacia regium nomen sibi vendicasset, quare irridendam potius quàm seuerè vindicandam regij nominis vsurpationem insinuans, indutum veste alba (nam id erat regum ac Cæsarum) remisit ad Pilatum. Paucis quidem verbis Euangelista complexus est quæ Dominus ab Herode eiusq; exercitu est passus, nobis tamen contemplandi reliquit campũ, & eũ satis amplum. Cogitandum enim quomodo hic ipsa Dei patris sapientia velut fatua contemnitur, atque è sublimi ridetur: quomodo is qui rex regum erat & Dominus dominantium, tanquam vanus rex & ridendus, veste alba suspenditur naso. Cogitandum quomodo milites Herodis pro se quisq; strenuè sui domini contemptum vindicare studuerint, certatim Christo illudendo variis modis. Neque enim quia nos legimus; & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum; putandum est Herodem Christo tantum illusisse per indumentum vestis albæ. Græca enim habent, καὶ ἐμπαίξας, περιβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν τῷ πιλάτῳ, hoc est, Et cũ illusisset, induissetq; ipsum vestem albam, remisit eum Pilato, vt intelligendum videatur prius variis modis Domino Herodem cum suis illusisse, scommata scilicet in eum iaciendo, & talibus omnino ignominiis afficiendo eũ quibus affectus fuit

A apud Caipham, ac nouissimè inter cætera vestem albam eũ induisse, sicq; remisisse Pilato. Porro his omnibus irrisionibus pontificum ac scribarum impietas condemnata est, quia illis manifestè satis testatum est, eum pro seditioso ac rebelli nequaquam habendum. Nam si talis fuisset, neutiquam ludibriis cum illo agendum putassent, sed seuerioribus suppliciis & magis seriis. Has irrisiones perferendo, Dominus & sibi meruit vt super omnes reges exaltaretur, & nobis vt vera sapientia donaremur, atque per eum verè reges efficeremur, & vestibus albis immortalitatis, induamur, quas ipse fidelibus promittit, Apocal. 3. Herodiana vesania bene vti nouit

B diuina sapientia. Candor enim significationem habet innocentiæ. Nigredo contrà facinorosi operis notam habet. Alba itaque vestis, Christi innocentię perpetuum est nobis monumentum, inuito etiam Herode & Herodianis. Alba veste indui, olim regũ erat & principum. Hac ergo dum per iocum & irrisionem ab Herode induitur Christus, insinuatum est ipsum verè quidem regem esse, sed talem quem mundus non agnoscat, sed rideat. Notandum tamen dictionem Græcam nõ significare propriè albam, sed splendidam & elegantem. Non est enim λευκὴν, sed λαμπρὰν, eadem scilicet dictio quæ est a-

C pud Iacobum cap. 2. vbi nos legimus: Si introierit in conuentum vestrum vir in veste candida. Vbi nõ significatur vestis albi coloris, sed resplendens, illustris, & elegans, qualis est diuitum & regum. Sequitur apud Lucam: Et facti sunt amici Pilatus & Herodes in ipsa, hoc est, in eadem die. Nam antea inimici erant adinuicem, id est, inter sese. Cùm reconciliationis causa, vt hîc significatur, fuerit quòd Pilatus Herodi detulerit iudicium Christi tanquã Galilæi, omnino verisimile est simultatis quę inter eos intercesserat, causam fuisse, quòd Pilatus se ingesserit aliquibus negotiis ad cognitionem Herodis pertinentibus, & fortasse ꝙ Galilæorum quorũdã sanguinem miscuerit cum sacrificiis eorum, vt supra habitum est Lucæ 13. Cæterum huius reconciliationis non temerè Lucas facit mentionem, sed

D mysterij alicuius causa, quod hic duplex intelligi potest. Primò enim hac ratione demonstratum est, impios, etsi alioqui inter sese dissidentes, conuenire inter se in eo vt veritatem & iustitiam insectentur, impletumq́ue esse nunc illud Psalmi secundi: Principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum & aduersus Christi [illegible] quod de Pilato & Herode dictum interpretant[illegible] postoli Actuum 4. Sic & tyrannis & hæreticis in hoc cõuenit semper vt Ecclesiam Christi oppugnarent. Secundò etiam contrario modo accipi potest, hanc reconciliationem quæ inter Pilatum gentilem & Herodem Iudæum per Christum est perfecta, typum quendam prætulisse eius concordię quæ per ipsum inter gentilẽ & Iu-

E daicum populos erat concilianda, iuxta illud Pauli: Ephe.
Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, &c. Accepit autẽ hîc Herodes iustum pro meritis suis supplicium, sicut & alij necis Christi authores. Quia enim Herodiadis instinctu iniustè Ioãnẽ interemit, & quia regiam Christi dignitatem irrisit, ideo commeruit vt eiusdem Herodiadis instinctu ad propriã cooperaretur perditionem, & regiam, illa instigante, ambiendo dignitatem, quem habebat principatum amitteret, relegatus à Caio in exilium Lugdunum Galliæ ciuitatem, vt author est Iosephus li. 18. Iudaicarum antiquitatum capite 14. Similem exitũ & Pilatus habuit, qui sicut falsas contra Christum accusa

accuſationes admiſit,nec innocentem liberauit:ita, vt patet ex Ioſepho capite 7. libri 18. antiquitatum, falſis Iudæorum criminationibus priuatus eſt ſuo A quo abuſus erat principatu, Romámque profectus vt ſe ab obiectis purgaret criminibus, exilio etiam plexus eſt,miſſus Viennam.

BARABBA DIMISSO, FLAGELLATVS ET CORONATVS Chriſtus traditur crucifigendus. Matth.27.Marci 15. Lucæ 23.Ioan.18.19.

CAPVT CXLII.

*P[e]Ilatus autem conuocatis principibus ſacerdotum,& magiſtratibus, & plebe, dixit ad illos:Obtuliſtis mihi hunc hominem,quaſi auertentem populum,& ecce ego coram vobis interrogans,nullam cauſam inuenio in homine iſto,ex his in quibus eum accuſatis, ſed neque Herodes:nam remiſi vos ad illum,& ecce nihil dignum morte actum eſt ei. emendatum ergo illum dimittam.[l] Per diem autem†ſolennem ▷ [e]conſueuerat [&] [c]neceſſe*habebat[a]præſes ‖ [l]populo dimittere vnum † [e]ex vinctis,quemcunque petiſſent,habebat autem[a]tunc vinctum inſignem,[e]qui dicebatur Barabbas,[b]qui cum ſeditioſis erat vinctus,qui in ſeditione fecerat homicidium.Et cùm aſcendiſſet turba,cæpit rogare,ſicut ſemper faciebat illis.[a]Congregatis ergo illis,[e]Pilatus*[b]reſpondit eis,& [c]dixit:[d]Eſt autem conſuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in Paſcha.[i]Vultis[d]ergo [i]dimittam vobis regem Iudæorum?[a] Quem vultis? Dimittã vobis Barabbam,an Ieſum,qui dicitur Chriſtus?[e] Sciebat enim quòd per inuidiam tradidiſſent eum[b]ſummi ſacerdotes.[a]Sedente autem illo pro tribunali,miſit ad eum vxor eius,dicens:Nihil tibi & iuſto illi, multa enim paſſa ſum hodie per viſum propter eum.[e] Principes autem ſacerdotum, [a] & ſeniores[b]concitauerunt turbam,[&][a]perſuaſerunt populis,[e]vt[b]magis ▷ [e]peterent Barabbam, [a] Ieſum verò perderent. Reſpondens autem præſes ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? ‖ At illi[k]clamauerunt[d]rurſum[k]omnes[c]ſimul†[n] dicentes:[d]Non hunc,ſed[e]tolle hunc,& dimitte nobis[n] Barabbam.[d]Erat autem Barabbas latro,[c]qui erat propter ſeditionem quandam factam in ciuitate,& homicidium miſſus in carcerem.[c]Iterum autem Pilatus locutus eſt ad eos,volens dimittere Ieſum.[e]Pilatus[b]autem iterum reſpondens ▷ [e]ait illis : Quid ‖ ergo[b] vultis [e]faciã† de Ieſu,qui dicitur Chriſtus?[h] At illi[b]iterũ ▷ [h]ſucclamabant ‖[f]dicentes[a]omnes:Crucifigatur,[c]crucifige,[h]crucifige eum.†Pilatus verò[e]tertiò ▷ [l]dixit ad illos: Quid enim mali fecit [c]iſte? nullã cauſam mortis inuenio in eo.Corripiam ergo illum,& dimittam. At illi[c]inſtabant vocibus magnis poſtulantes vt crucifigeretur,& inualeſcebant voces eorum,[&][e]magis clamabant,[a]dicentes:Crucifigatur,Crucifige eum.[d]Tunc ergo apprehendit Pilatus Ieſum,& flagellauit.Et[a]tunc[m]milites[a]præſidis ſuſcipientes Ieſum in prætorio, [b]duxerunt eum in atrium prætorij,&†[e]congregauerunt[a]ad eum ▷ [e]vniuerſam cohortem , & [a]exuentes eum, ‖[m] chlamydem coccineam circundederunt ei , & † plectentes coronam de ſpinis ▷ poſuerunt ſuper caput eius[a]& arundinem in dextra eius.[d]Et veniebant ad eũ,[a]& genu flexo ante eum,illudebant ei,[b]& cæperũt ſalutare eũ,†[g] & dicebant:[m] Aue rex Iudæorum.[b]Et conſpuebant eũ.[a]Et expuentes in eũ,acceperunt arundinẽ,[e] & percutiebant caput eius [b]arũdine,[d]& dabant ei alapas,[b]& ponentes genua adorabant eũ.[d]Exiuit ergo iterum Pilatus,& dicit eis:Ecce adduco vobis eũ foras,vt cognoſcatis,quia in eo nullã inuenio cauſam. Exiuit ergo Ieſus foras,portans coronã ſpineã,& purpureum veſtimentũ.Et dicit eis : Ecce homo. Cùm ergo vidiſſent eũ pontifices,& miniſtri,clamabant,dicentes:Crucifige,crucifige eũ. Dicit eis Pilatus:Accipite eum vos,& crucifigite,ego enim non inuenio in eo cauſam.Reſponderunt ei Iudæi:Nos legem habemus , & ſecundùm legẽ debet mori,quia filiũ Dei ſe fecit.Cùm ergo audiſſet Pilatus hunc ſermonem, magis timuit. Et ingreſſus eſt prætoriũ iterũ,& dicit ad Ieſum:Vnde es tu? Ieſus autẽ reſponſum nõ dedit ei.Dicit ergo ei Pilatus:Mihi non loqueris? neſcis quia poteſtatẽ habeo crucifigere te,& poteſtatẽ habeo dimittere te?Reſpondit Ieſus:Non haberes poteſtatẽ aduerſum me vllã,niſi tibi datũ eſſet deſuper. Propterea , qui me tradidit tibi, maius peccatũ habet.Et exinde quærebat Pilatus dimittere eũ.Iudæi autẽ clamabãt dicentes:Si hunc dimittis,non es amicus Cæſaris:omnis enim qui ſe regẽ facit,contradicit Cæſari.Pilatus autẽ quũ audiſſet hos ſermones,adducit foràs Ieſum,& ſedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithoſtrotos, Hebraicè autem Gabbatha.Erat autem paraſceue paſchæ hora quaſi ſexta,& dicit Iudæis : Ecce rex veſter. Illi autem clamabant: Tolle,tolle,crucifige eum.Dicit eis Pilatus:Regem veſtrum crucifigam?Reſponderunt pontifices:Non habemus regem niſi Cæſarem.[a]Videns autem Pilatus quia nihil proficeret,ſed magis tumultus fieret, accepta aqua lauit manus coram populo,dicens:Innocens ego ſum à ſanguine iuſti huius,vos videritis.Et reſpondens vniuerſus populus,dixit:Sanguis eius ſuper nos,& ſuper filios noſtros.† [h] Pilatus autem [a]tunc[b]volens populo ſatisfacere,[c]adiudicauit fieri petitionem eorum.[l] Dimiſit [e]autem[l] illis[e]eum qui propter homicidium & ſeditionem miſſus erat in carcerem,quem petebant,[e]Barabbam, ▷ [l] Ieſum verò [c]flagellatum [l]tradidit [a] eis[c]voluntati eorum.[d]Tunc ergo tradidit eis illum,[m]vt crucifigeretur.*

† b. feſtũ ▷ b ſolebat * c.autem ‖ b. dimittere illis † b. vinctum quẽ voluiſſẽt. Erat autem * b.autem ▷ b. Barabbã dimitteret eis. ‖ c. Exclamauit autem ſimul vniuerſa turba dicens. † a dixerunt ▷ a dicit ‖ b. o. igitur † b regi Iudæorũ. ▷ b. clamauerũt. ‖ a. dicunt † c.ille autem ▷ a.ait illis præſes b dicebat illis † b. cõuocant ▷ b. o.totam ‖ b induũt eum purpura d.veſte purpurea † b.imponũt ei plectẽtes ſpineam coronam ▷ d.impoſuerunt capiti eius † a dicentes † c. o. Et Pilatus ▷ b. & tradidit Ieſum flagellis cæſum

PILATVS AVTEM CONVOCATIS PRINCIPIBVS SACERDOTVM, &c.] Continetur hoc capite quinta Dominicæ paſsionis pars, varia complectens paſsionum & ignominiarum genera , nempe Barabbæ prælationem, rabidam Iudæorum conclamationem , duram flagellationem,ac prę ter alias iniurias ignominioſam coronationẽ;& poſtremùm iniuſtiſsimam eius cõdemnationem. At vt varia hęc complectitur iniu- B riarum genera , ita & multa habet innocentiæ Dominicæ teſtimonia , ſicut & alia omnia capita. Imprimis enim Pilatus reducto ſibi Domino,& ſuo & Herodis iudicio pronunciat innocentem eſſe quem Iudæi ad crucem petebant. Nam cùm mittẽdo Dominum ad Herodem non liberaretur Pilatus ſicut ſperabat ab eius iudicio, aliis viis conatus eſt omnia tentans , elabi à condemnatione eius quem innocentem cognouit. Et primùm ratione placare

Iudæorum

Iudęorum studet animos, dicens: Obtulistis mihi hunc hominem quasi auertentem populum (id enim fuit præcipuum accusationis, in quo reliqua continebantur, vt supra dictum est) & ecce ego interrogans eum etiam coram vobis, nullam causam, mortis scilicet, inuenio in eo. Sed neque Herodes. Nam remisi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei. Quasi dicat: tantùm circa eum acta sunt quæ arguunt hunc potius per contenendam & ridendam peccasse imprudentiam, quàm dignum morte admisisse crimen. Igitur & ego pro his quæ insipienter potius quàm malignè aut perniciosè egit eum castigans, sic eum dimittā. Dictio enim, emendatum, pro castigatum posita est, cùm Græcis sit παιδεύσας, quæ eadem dictio etiā postea ponitur, vbi legimus: Corripiam ergo eum & dimittam; ne quis putet aliud hic Pilatum significare voluisse quàm postea. Nam sunt qui hic locutum putēt de correptione quæ est per verba, postea verò de castigatione quæ est per verbera, cum vtrobique sit παιδεύσας ὂν ἀυτὸν ἀπολύσω, hoc est, castigatum vel correptum ergo illum dimittam. Cæterùm cùm Pilatus iam proposuisset Dominum castigare, sicque placatis, vt sperabat, Iudæorum animis, ipsum dimittere, priusquā id faceret, aliud ei venit in mentem, quo magis sperabat se posse illum liberare. Pro recepta enim consuetudine necessariò debuit per diem festum, hoc est, in die festo dimittere populo vnum ex vinctis quemcunque petissent. Quod non videtur intelligendum de omni Iudęorum solennitate, sed tantum de solennitate paschali, quæ eorum præcipua fuit festiuitas. Apud Ioannem enim dicit Pilatus: Est consuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in Pascha; vnde cum absolutè dicitur apud alios Euangelistas, per diem solennem, intelligendum eos loqui de solennitate tali qualis ea erat quæ tum agebatur, nempe paschæ, quæ antonomaticè vocabatur ἑορτὴ, hoc est, dies festus, vt apparet ex Ioannis 5. capite. In hoc festo receptum erat vnum ex vinctis dimittere, siue simpliciter ob festi reuerentiam & lętitiam: siue etiam in memoriam Ægyptiacę liberationis quæ ea festiuitate recolebatur, quanquam Theophylactus post Origenem existimet hunc morem sumptum ex Ionathæ filij Saul liberatione, qua eum populus iam patris sententia morti addictum asseruit, vt legitur 1. Regum 14. Verisimile autem hunc morem ab antiquis temporibus obtinuisse apud Iudęos, eundémque in gratiam populi à Romanis, cùm iam rerum apud eos potirentur, confirmatum, sicut & in aliis permittebant eis iuxta sua legitima & consueta viuere. De hac consuetudine apparet ex Ioanne ipsum Pilatum primùm suggessisse Iudæis, quia apud eum inducitur dixisse Pilatus: Est consuetudo vobis vt vnum dimittam vobis in pascha. Verùm ex Marco, maxime secūdùm Gręcorum lectionem, magis videntur Iudęi primùm suggessisse Pilato de hac consuetudine. Nā vbi nos legimus: Et cum ascendisset turba, cœpit rogare, &c. Græci habent: Et cum acclamasset turba. Non enim est apud eos ἀναβήσας, quemadmodū videtur legisse interpres, sed ἀναβοήσας, quo significatur secūdùm interpretationem Euthymij turbam eo tempore quo Pilatus circa Dominum propter accusationem sacerdotum & seniorum erat occupatus, cœpisse cum acclamatione petere, vt faceret eis Pilatus pro more recepto. Suppositū enim verbi, cœpit, cū dicitur: cœpit rogare vel petere; est non, Pilatus, sed turba

A vt ex Gręcis est euidens. Vnde addendum aliquid necessariò est ad orationis perfectionem hoc modo: turba cœpit rogare vel petere, scilicet vt faceret vel vt fieret sicut semper faciebat eis. Non enim idem est suppositum verbi, faciebat, quod est verbi, cœpit. Intelligendum ergo quòd cùm turba ascendisset, vt habet nostra lectio, ad tribunal Pilati, pro more scilicet recepto seruando rogatura, atque ea peteret vt pro more vnus ex vinctis dimitteretur, tum Pilatus hanc occasionem rapuerit pro liberatione innocentis è manibus principum & seniorū, duos proponens populo, è quibus omnino sperabat alterum nequaquam à populo pręponendum Iesu.
B Vnde apparet morem fuisse vt pręses ex reis quosdam quos vellet proponeret populo, ex quibus dimittere debebat quemcunque petisset populus, & non fuisse in potestate populi, vt ex omnibus omnino vinctis quemcunque voluissent, dimitteret pręses. Alioqui dicere poterat populus se nec Iesum, nec Barabbam dimitti velle, sed alium quempiā. Habebat ergo inter multos alios vinctos mortisque reos, vnum vinctum qui dicebatur Barabbas, qui ob seditionem excitatam in ciuitate, & homicidium in seditione commissum cum suis complicibus missus fuit in carcerem, inter quos seditiosos ipsum fuisse pręcipuum & antesignanum indicat satis Matthæus, dicens eum fuisse insignem, hoc
C est, insigniter malum, & notæ apud omnes improbitatis: quem etiam latronem ob commissum homicidium vocauit Ioannes. Hunc communem ciuitatis hostem, ac eorum scelerum manifestum autorē, quæ maximè sunt reipublicę inimica, seditionis scilicet non simplicis, sed cruentę, componens cū Iesu, seditionis quidem etiam accusato, sed quæ nullo effectu comprobari potuit, petiit vtrum è duobus vellent dimitti, constringens eorum electionem ad alterum horum, nihil addubitans quin pro suo in Barabbam odio, & iusta ob accepta mala indignatione, illi pręponerent Iesum, à quo nunquam lęsi fuerant, & quem non patiebantur dimitti tanquam innocentem, saltem vt damnatum sinerent donari festo, satis habentes id ignominiæ ipsi irrogatum, ꝙ tanquam reus & damnatus dimissus esset. Sciebat
D enim quòd per inuidiam tradidissent eum summi sacerdotes, vnde tanta cum diligentia adlaborauit ipsum absoluere, nihil intentatum relinquens. Cæterùm hac ipsis optione proposita, cum populus hæreret, & satis propenderet, vt est verisimile, ad electionem Iesu, principes sacerdotum & seniores agitauerunt turbam, apud quam multum valebant, eique persuaserunt tandem vt magis Barabbam peterent. Cùm ergo hæc agerentur inter principes sacerdotum & turbam, præside interim expectante quid responsuri essent, tum, vt verisimile est, accessit etiam aliud innocentiæ Christi testimonium, quod scilicet perhibuit de Iesu vxor Pilati in
E maiorem Iudęorum ac Pilati cōdemnationem maioremque Christi ac nostram gloriam. Illud enim Matthæus refert veluti inter consultationem Iudęorum de electione facienda gestum, dicens: Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicēs: Nihil tibi & iusto illi, hoc est, nihil tibi sit cum illo iusto, multa enim passa sum hodie, hoc est, hac nocte, per visum, hoc est, in somniis propter eum. Quid viderit, quídve audierit, Euāgelista non exprimit, vnde nihil certi de eo proferre possumus, nisi ꝙ grauiter fuerit afflicta. Multa enim, inquit, passa sum. Porro afflictionem hanc per ostensa, vt est

est verisimile, terriculamenta, non est putandum à dęmonibus profectam, tanquam iam sentire incipiẽtibus efficaciam passionis Christi ex patrum gaudio, ac ob id impedire Christi passionem quęrentibus vt quidam volunt. Si enim id verum esset, idem sane egissent in Iudæis, quos tamen non destiterũt ad conceptũ vrgere scelus. A Deo ergo potius immissam ipsam cum Theophylacto credendũ est, qui eam vxori potius quàm Pilato immisit, tum vt ab vtroque simul sexu suæ innocentiæ Christus haberet testimonium: tum ꝙ nõ creditum fuisset Pilato, qui videri potuisset ad gratiam loqui. Conuenienti autem suo epitheto coniunx Pilati Christum iustũ vocat, sicut & postea Pilatus. Hoc enim & Isaias
Isaiæ 53. eũ vocat, dicens: Iustificabit ipse iustus seruus meus multos. Cùm autem deliberationem suam inter sese Iudæi absoluissent, rursum eos rogauit Pilatus, vtrum ex duobus propositis sibi vellent dimitti. At illi longe contra expectationem Pilati, vna omnes voce postulauerunt non dimitti Iesum, sed eũ tolli, & dimitti Barabbam. Non enim satis habebant Barabbam præponere Iesu, sed hunc neque cum Barabba volebant in gratiam festi dimitti. Qua in re & summam ignominiam Christo pro nobis illatã, & summam iniustitiam à Iudęis commissam aduertere licet, dum homicidam & seditiosum pręponere non dubitauerunt ei qui apud eos multis fuerat auctor vitæ: quiq; venerat omnes Deo reconciliaturus. Vnde hanc illis exprobrans intolerandã ini-
Actor. 3. quitatem Petrus, ait: Vos autem iustum & sanctum negastis, & petistis virum homicidã donari vobis, auctorem verò vitę interemistis. Cęterùm diuina dispositione hoc Iudęorum factum & ipsis Iudęis fuit omen suæ quam hoc facto merebãtur infelicitatis, & nobis fidelibus fuit salutare efficacię passionis Christi argumẽtum atq; mysterium. Nam Iudęi quidẽ hac sua electione meruerunt, vt pro Christo quem diu expectauerant, diabolum haberent principem, qui homicida & seditionis autor fuit ab initio inter angelos simul & homines, atque vt à fœlicitate quam eis Christus offerebat excidentes, omnium rapinis & iniuriis fierent obnoxij. Significatum item, quòd qui non passi sunt verum Christum esse suum Dominum, & audire recusauerunt eum qui venit in nomine patris cœlestis, audituri sint Antichristũ, qui veniet in proprio suo nomine. Homicidæ homicidam præeligunt saluatori, declarantes se ex patre esse diabolo, sicut Christus eis improperauit. vnde bene Barabbas dictus est quẽ elegerunt. Barabbas enim interpretatur filius patris. Itaque dum hunc elegerunt, significatum est ipsos fratres esse homicidę, & diabolum ipsorum esse patrem. Quod verò ad nos attinet, per hoc Iudæorum factum salutari mysterio significatum est innocentem Christum pro nocentibus mortẽ subiisse, exoluendo quę non rapuerat, suaque morte nocentes à morte quam meruerant liberasse. Non debebat in gratiam festi paschalis dimitti, cui conueniebat vt tanquam verus agnus paschalis in paschate immolaretur. Quum ergo pręter expectationem pręsidis accidisset vt Barabbas pręeligeretur, non tamen destitit opitulari Iesu, vnde dixit: Quid ergo vultis faciam de Iesu qui dicitur Christus? bene quidem in eo faciens quòd cuperet Dominum liberare, sed malè in eo quòd ob gratiam pontificũ & populi non strenuè se pro officio opponeret iniustitię persequentium iustum. Dicit enim, quid vultis faciam, quasi iudicis sit facere accusatõ pro

A voluntate accusantium, & in illorum constituere potestate quo sit reus mulctãdus supplicio. Quod autẽ Iesum semper fere regẽ vocat Iudęorum, incertum est quo fecerit animo, an vt hoc nomine auocaret animos Iudęorum à concepto scelere, quasi quod in ipsorum vergeret dedecus: an, quod magis crediderim, vt hoc nomine illos prouocaret ad obstringendũ sese Cęsari, vt qui non sustinerent tã humilem hominem regem suum appellari, sicut etiã postea euenit. Non enim eũ videtur regem appellasse Iudęorum, ꝙ sic de eo verè sentiret, sed per ironiã, vt sic irritatos Iudęorum animos obstrictos faceret Cęsari, suumque contra innocentem iudicium faceret quendam habere iustitię prętextum. Itaque cum
B rogati essent quid vellent fieri de suo Christo, illi non sustinentes illud nomen, vt clamauerunt prius in petendo Barabam: ita nunc rursum clamauerũt, postulantes Iesum crucifigi. Tum Pilatus tertiò testimonium innocentiæ Christi perhibuit, dicens se nullam causam mortẽ dignam inuenire in eo: atq; ad id quod prius proposuerat, sed quod per oblatam occasionẽ, qua sperabat Christum liberandũ, intermissum erat, rediens castigaturum se dicit eũ, sicque dimissurum. Quæ res in magnam Christi cedit gloriam, dum ab impio iudice toties innocentiæ tulit testimonium, dumque tanta cum consciẽtiæ discruciatione nunc ad hæc, nunc ad illa con-
C fugit liberationis præsidia. Expendunt autem quidam illud quod dicit Pilatus: Ego nullam causam mortis inuenio in eo. Erat enim, inquiunt, in eo causa mortis, quia pater posuit in eo iniquitates omnium nostrum: sed hanc non potuit inuenire in Christo Pilatus, qui passionis eius ignorauit mysterium. Inueniunt fideles, eamque venerãtur. Sciẽdum tamen pro dictione, causam, posse hoc loco & in aliis locis similibus pręcedentibus & sequentibus, verti & forte melius, crimen. vt sit sensus: Ego non inuenio in eo crimen mortis, hoc est, mortiferum, mortéque plectendum. Græca enim dictio, αἰτία, vtrumque significat, causam & crimen.

TVNC ERGO APPREHENDIT, &c.]
D Lucas Pilatum inducit dicentem se correpturum Iesum, sicque dimissurum, at nullam subiicit correptionem à Pilato adhibitam, quæ ad dimissionem Christi pertineret: sed mox subiicit Pilatum clamoribus superatum adiudicasse Christum petitioni eorum. Ioannes ergo post Lucam scribens, opportunè post electum Barabbam indicat qualis fuerit ea correptio, commemorans Pilatum flagellasse Iesum, atque milites variis ei illusisse modis, & per hæc Pilatum conatum dimittere Iesum. Meminerunt & alij duo Euangelistæ, Matthæus, & Marcus, flagellationis Iesu, sed non sic vt ex eorum narratione videri posset Pilatum adhibuisse flagellationem, tanquam medium per quod sperabat sa-
E tiandos & placandos Iudæorum animos, atque sic Iesum dimittendum: verùm vt videri posset eam tantum adhibitam tanquam præambulam ad decretam iam crucifixionis sententiam exequendam. Romanorum enim ritu, qui crucifigendi erant, prius flagellis discindebantur, sicut & Diuus Hieronymus testatur, dicens: Romanis legibus sancitum est, vt qui crucifigitur, prius flagellis verberetur. Hunc ob morem Christum flagellatum insinuare videntur Matthęus & Marcus, cùm dicunt: Et tradidit Iesum flagellis cæsum vt crucifigeretur. Proinde non desunt qui Christum bis putent iussu Pilati flagellatum; primùm, vt scribit Ioannes,

nes,ante pronunciatam crucis ſententiam,cum Pilatus miſerabili ſpecie Ieſu ſperabat Iudæos commouendos,vt illum dimitti æquiore ferrent animo. Secundò, cùm, vt inſinuare videntur Matthæus & Marcus, iam morti addictus à Pilato, ſecundùm morem Romanorum flagellaretur crucifigendus. Sic & bis Chriſto à militibus putant illuſum, impoſita ſpinea corona,& circũiecta chlamyde purpurea,vt alia ſit Ioannis à reliquorum duorum narratione, eo quòd Matthæus & Marcus poſtquã dixerunt Pilatum tradidiſſe Ieſum flagellis cæſum ad crucifigendum,ſubiiciant de ſpinea corona, aliiſq; ignominiis Domino illatis, inter quos Matthæus veluti etiam ordinem ſignificare volens dicit:Tũc milites præſidis ſuſcipientes Ieſum,&c. At quoniam hęc ſententia, vt eſt noua, parum eſt probabilis, conuenientius dixerimus cum Diuo Auguſtino, Matthęum & Marcum per recapitulationem, vt aliâs ſæpe,narraſſe quòd commemorant de militum illuſione, eoſdémque breuitati ſtudentes flagellationis tantũ obiter meminiſſe,quatenus ſecundùm Romanum morem, præcedere ſolita fuit crucifixionem, cùm etiam alia ratione, vt Ioannes inſinuat,tunc à Pilato fuerit adhibita. Et alioqui apertè ſatis ſignificant etiam Matthæus & Marcus Pilatum flagellaſſe Ieſum,priuſquam eum adiudicaret morti, & traderet ad crucifigendum. Sic enim habent Græca, τὸν ἰησοῦν φραγελλώσας, παρέδωκε ἵνα σταυρωθῇ,hoc eſt,poſtquam flagellaſſet Ieſum,tradidit vt crucifigeretur. Id quomodo factum ſit, Ioannes prolixè eſt proſecutus. Ioannes ergo poſt omnes ſcribens Euangeliſtas,correptionem quidem cuius meminit Lucas, nec tamen expreſsit qualis fuerit, expoſuit: flagellationis verò cauſam à Matthæo & Marco non ſatis expoſitam, ſed ex parte tantum inſinuatam, prolixè eſt proſecutus, Euangelicam hiſtoriam hac ratione mira Spiritus Sancti diſpoſitione perficiens & elucidans. Sed ad rem. Itaq; Pilatus poſtquam ſemel & iterum ſua ſpe fruſtratus eſſet, videns ſibi magnam imminere neceſsitatẽ crucifigendi Ieſum, necdum tamen plane deſperans ſe poſſe euadere neceſsitatem, apprehendit Ieſum, & flagellauit, partim quidem tanquam cui crux veriſimiliter imminebat:partim verò vt hac caſtigatione placati Iudęorum animi Ieſum dimitti ſinerent. Vnde coniectare ſatis licet nõ leuiter Pilatum flagellaſſe Ieſum, ſed tanta cum crudelitate, quantam putabat placere poſſet tam efferatos Iudæorum animos. Nec flagellatio hęc virgis ſimpliciter fiebat vt apud nos. Nam,vt habet Euthymius, φραγέλλιον, (quod nos flagellum dicimus) verber erat è funiculis aut loris contextum,quo dorſa condemnatorum verberabant. Impletum eſt nunc in Chriſto illud

Pſal. 34. & 37. Pſalmi: Quoniam ego in flagella paratus ſum. Et: Aduerſum me congregati ſunt & conuenerunt,cõgregata ſunt ſuper me flagella. Poſt hanc diram & ignominioſam Chriſti flagellationem, Euangeliſtæ commemorant nouem iniuriarum generibus Chriſtum in aula Põtiana affectũ fuiſſe à militibus, incertum an Pilati iuſſu, an militibus vltro tam profuſæ inſaniæ licentiam ſibi ſumentibus, vt declararent iuſtè eum pro vſurpato regno à ſe dirè flagellatum, & vt more ſui domini Iudæis gratificarentur, ſicut exiſtimat Theophylactus. Primò totam conuocant cohortem, tanquam ludicrum aliquod ſpectaculum,quo quiſq; vel oculos ſuos paſcat, vel ſe quoque actorem ingerat, foret exhibendum. Secundò,conflatis ſannionibus & ſycophantis Chri-

A ſtum denudant. Exuiſſe Ieſum tunicam inconſutilem & ſtolam ait Origenes. Quantum doloris talis denudatio coram tanta multitudine attulerit Chriſto,pudici animi homo apud ſeipſum facilè æſtimauerit. Licet enim Chriſtus non habuerit carnẽ pudendam, vtpote totam obedientem ſpiritui, habuit tamen ſimilitudinem carnis peccati & pudendæ. De ſimilitudine autem & apparentia ita oritur pudor vt de veritate. In vituperio enim hominum nõ differunt eſſe & apparere,vt bene ſcriptum reliquit eruditiſsimus theologus Ioannes Heſſels. Tertiò, induerunt eum chlamydem coccineam, vt habet Matthæus,aut,vt habent Marcus & Ioannes, veſtẽ

B purpuream. Et quidem aliud eſt purpura quàm coccus propriè acceptis vocabulis, ſed tamẽ quia coccineus color ſimillimus eſt purpureo, vt teſtatur Baifius in libro de re veſtiaria,etiam ille purpureus aliquando dicitur. Nam nomen purpuræ latè patet. Purpura autem Chriſtum indutum dicunt Euãgeliſtæ,quamuis vera non eſſet purpura, ſed coccinea veſtis, quia in irriſionem vſurpati regij nominis ea veſte Chriſtum induerunt. Purpura enim regum & principum erat indumentum. Vnde Baltaſar purpuram promiſit ei qui ſcripturam ſibi oſtenſam poſſet exponere,vt eſt Danielis 5. Et qui Iona-

C thæ amicitiam ambierunt reges,purpuram ei miſerunt, aut indui permiſerunt, vt legitur 1. Machab. 10. & 11. Cæterum Matthæus non tantùm veſtis colorem expreſsit,ſed etiam genus, dicens eum indutũ chlamydem. Erat autem chlamys, quæ & paludamẽtum dicebatur apud Romanos,amictus imperatorum,regum,& militum, quo ſuper armis induebantur. Chlamyde Numa primus Romanorum regum vſus eſt, & eadem coccina vſum Alexandrum imperatorem teſtatur Lampridius. Quartò, etiam in ludibriũ regij nominis nectunt ſpineá coronam,eandemque capiti eius ſacroſancto imponunt,non tantùm ignominia iam illum afficientes, dum pro auro lignum, pro gemmis ſpinas afferunt,ſed etiam pœna, quam infixæ acutiſsimæ ſpinæ capiti inferebant tenero. Non enim ſine læſione

D ſimpliciter ſuper caput Domini ſpineam poſuerunt coronam,ſed,vt erant omni carentes miſericordia, ac plane inſana quadam petulantia licenter efferati,ita veriſimile eſt eos coronam illam capiti fortiter impreſsiſſe:vnde notant quidam dictum à Marco & Ioanne, quòd impoſuerint capiti coronam, quaſi ſignificare voluerint coronam capiti intimè infixam. Quintò,arundinem ei itidem ironicè tradiderunt in dextra, tãquam ſceptrum regium. Sextò,ironicῶs etiam tanquam regi geniculantur,adorantes eum:voce item ironica ſacras vulnerant aures,dicentes:Aue rex Iudęorum;eodem docti ſpiritu quo Iudęi dixerũt:Propheti za nobis Chriſte. Septimò,faciem eam qua cœli gaudẽt, ſputorum & ſa-

E liuarum aſperginibus defędarunt,vt & prius Iudæi in ſua fecerant illuſione. Octauò item,vt illi alapis decentiſsimas eius malas diuerberauerunt, quod ſæpiſsimè ab eis factum ex multitudine militũ colligere licet,vnde vel iam maximè impletum fuit in Domino illud Iſaiæ: Non eſt ſpecies ei, neque decor,& vidimus eum,& non erat aſpectus, deſpectũ & nouiſsimum virorum, virum dolorum & ſcientem infirmitatem, & quaſi abſconditus vultus eius & deſpectus, vnde nec reputauimus eum. Nonò, caput eius inſtar vaſis quod viatores identidem pungunt, arundine è manu eius accepta percuſſerunt, coronæ ſpinas ſic capiti fortius imprimentes. *Iſaiæ 53.*

Et

Et illi quidē his modis Christo variè illuserūt, suā explentes libidinem: at per diuinam dispositionem nobis per hęc illis nescientibus magna sunt mysteria perfecta, quę tamen patres, quisque pro suo dono, variè in his intellexerunt. Fagellatus est enim Dominus, vt per sua flagella à nobis tolleret irę diuinę flagella quæ nostris cōmerueramus peccatis. Ibidem. Nam vt dicit Isaias, ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, & attritus est propter scelera nostra. In indumento coccineo quo indutus est postquam suis exutus esset vestibus, significatum est ipsum cum in forma esset Dei, exinaniuisse seipsum, ita vt habitu inueniretur vt homo, atq; nostra peccata quæ rubra erant vt coccinum & vermiculus, in se recepisse, & in suo sacrosancto corpore nostros sanguines expiasse. Significatū item ipsum per sanguinis sui effusionem, quo corporis eius indumentum velut purpura pretiosissima est imbutum, de hostibus suis triumphaturum tanquam regem prępotentem, sicut id vaticinatus est Isaias, dicēs: Quis Isaia 63. est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra, iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ? Ego qui loquor iustitiā, & pro pugnator sum ad saluādū. Quare ergo rubrū est indumentum tuū, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Torcular calcaui solus, &c. Vnde Ioannes dicit filium Dei à se visum vestitum veste aspersa sanguine. Apocal. 19. Sicut ergo in veste alba qua Dominum induit Herodes, innocentia eius insinuata est: ita in purpurea qua postea indutus est, ipsius gloriosum martyrium, & per martyrium triumphus. In spinea corona rectè etiam significatū intellexerimus, ipsum spinas peccatorum nostrorum in se suscepisse, quas maledicta terra cordis nostri protulit, iuxta illud Genes. 3. Genes. Spinas & tribulos germinabit tibi. His spinis verè pungebatur, atque harum spinarum punctiones ferēdo, sibi nobisq; meruit aureā immortalitatis coronam. In arundine Christi crucem significatam intelligo, quæ res quidem infirma videbatur & impotens, sed tamen per eam tanquam per sceptrum fortissimum omnes suos & nostros po- Psal. 2. tenter confregit inimicos. iuxta illud Psalmi: Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli cōfringes eos. Iam vt per tria hęc, vestem, coronam, atque arundineum sceptrum, significatum est nobis Iesum verum esse regem, sed diuersum à mundi huius regibus, ac mundo ridiculum: ita idem significatū per ipsius adorationem & salutationem, meruítque hæc ferendo Dominus etiam inuito mundo, haberi adorari & salutari tanquam verus verorum Iudæorum Rex. Non multo aliter, vt alios prætereeam qui coactius videntur hęc tractasse, philosophatus est in his Theophylactus, sic scribens in Matthęum: Omnia, inquit, quę illi faciebant, per irrisionem faciebant. Tu tamen intellige ea quę maioris sunt mysterij. Chlamys enim coccinea nostram naturā significat, quam cùm sanguinaria esset & cædis rea, suscepit, & induens sanctificauit. Corona autem ex spinis, peccata sunt, quę consumit sua deitate Christus: pręsignatur enim per caput deitas. Calamus, nostræ infirmæ carnis symbolum est, quam suscepit Psal. 17. Dominus, sicut & Dauid dicit; Dextera Domini exaltauit me. Auribus autem suscipiendo ignominias, sanauit serpentis sibilum per aures Eue ingressum. Hęc ille. De spinea Christi corona sic Tertullianus libro de corona militis: Christus, inquit, Iesus, quale oro te sertum pro vtroque sexu subiit? ex spinis opinor & tribulis, in figuram delictorum quæ nobis

A protulit terra carnis, abstulit autem virtus crucis, omnes aculeos mortis in Dominici capitis tolerātia obtūdens. Certè pręter figurā cōtumelia in prōptu est, & turpitudo, & dedecoratio, & his implexa sęuitia, quę tunc Domini tempora & fœdauerunt & lancinauerunt, &c. In quibus verbis pręter mysticum spineæ coronę intellectum, etiam obseruandū quòd autor tam verus támque vicinus Apostolorū temporibus, tempora Christi dicat lancinata spinis coronę, ne quis tantùm superpositam leuiter, ludibrij gratia, coronam fuisse æstimet.

EXIVIT ITERVM PILATVS, ET DICIT EIS: ECCE ADDVCO.] Postquam mi- B lites iussu aut permissu Pilati variis modis Domino illusissent, quo per adhibitam castigationē placaret Iudęos, exiuit è pretorio rursum ad eos secum deducens Iesum, & dixit eis: Ecce adduco ad vos eum foras egregiè castigatum, vt cognoscatis me etiam post acrem examinationem flagellis in eo tentatam, nullam inuenire in ipso causam crucifigendi. Cúmque his verbis Iudęorum animos prępararet ad commiserationem, exiuit Iesus è pretorio miseranda forma, portans scilicet spineam coronam & purpureum vestimentum, totóq; corpore laniatus flagellis, & vt per contemplationem miseriæ & abiectionis eius qui pręsens astabat, illos C iam excitaret ad miserandum, dicit eis: Ecce homo, hoc est, videte hominem hunc, videte eius castigationem, videte deiectionem, videte eum nihil minus esse quàm regem, nihil aliud esse quàm miserū hominem, quare si regi inuidetis, iam parcite, quia deiectum videtis. In hunc enim sensum accipiendū illud: Ecce homo; quanquam sint qui dictionem, homo, non ad Iesum, sed ad astantes referāt, vt sit hic sensus: Tu quisquis es homo, vide quomodo sit iste habitus, & si quid in te est humanitatis, placare ac miserare hominem miserum. Verùm magis est verisimile sic Pilatum dixisse: Ecce homo; sicut postea dicit: Ecce rex vester. Sperabat ergo Pilatus Iudęorum odium hac hominis afflictione placandum. Solet enim populi furor, si fuerit aliquousque debacchatus in eum in quem fertur, subitò conquiescere, pręsertim si ludibrium additum calamitati, pro in- D uidioso reddat miserabilem eum qui passus est. Et quidem nunc fortè sic apud Iudęos euenisset, nisi obstitisset, inexplebile odium pontificum & ministrorū qui suis magistris subscribebant. Hi enim vt viderunt eum, tantùm abfuit vt placarentur, & ad miserationem commouerētur, vt etiam magis irritarentur, & instar canū ac ferarum quę gustata carne magis ad eam deuorandam anhelant, ex conspe- E cto eius sanguine amplius etiam sitirent sanguinis eius effusionem. Metuebāt etiam hi, ne si iam Iesus dimitteretur, populus aliquando ad illum conuersus, ob iniquam eius castigationem in ipsos tanquā sceleris authores insurgeret. Hi ergo succlamitant vt cœperant: Crucifige, crucifige eum. quasi dicant: Bene incepisti, perge, perge. Conuenit flagellatio crucifigendo, quia crucifixioni pręuia esse solet. Pilatus intelligens etiam hunc suum frustratum conatū, & ex captata misericordia nihil esse spei, metu tentat illorum coercere furorem, dicens cum indignatione & ira: Accipite eum vos, & si ita vobis videtur & libet, crucifigite, ego enim non inuenio in eo causam crucifigendi: proinde non possum ego eum crucifigere, qui secundùm Romanas leges non possum crucifigere nisi facinorosos. Iam ergo quintò Pilatus Christo innocentię perhibuit testi-

monium, in apertiorẽ suiipsius condemnationem, & Christi nostramque gloriam. Iudæi autem cùm audirent Pilatum tanto studio patrocinantem Iesu, nec omnino committendum ducerent vt aliquo pacto elaberetur è manibus eorum, testimonio eius opponunt suam legem, quasi ex eius ignorantia procedat falsa Pilati de Iesu existimatio. Nos,inquiunt, legem habemus, & secundùm legem nostram debet mori,quia filiũ Dei se fecit. Quasi dicant:Quanquam Pilate secundùm legem Romanorum, secundùm quam tu iudicas, non inuenias in eo causam mortis,tamen nos habemus legem secũdùm quam debet mori. Hanc te nobis inuiolatam custodire necesse est, vt qui constitutus ad hoc sis nobis iudex & præses. Cęterùm lex secundùm quã dicunt Iesum mori debere, ea est quæ blasphemos pręcipit interfici. Ad eam tandem necessitate compulsi confugiunt.Nam primùm quidem ea proferebant per quæ lęsæ Cęsareæ maiestatis reus & seditiosus videri posset, quòd hęc iudicaret magis cõmotura animum Pilati. Vbi verò Pilatum has accusationes viderent non recipere,nec iudicare Iesum quicquam in leges peccasse Romanorũ, suam proferunt legem,clamantes Iesum in eam per blasphemię crimen peccasse, seque hoc modo declarantes non tam odio personæ quàm zelo legis ipsum persequi.Verùm hac ipsa noua accusatione seipsos nescij condemnauerunt.Primùm enim si propter legẽ ipsorum Iesus ratione blasphemiæ mori debuit, nõ ergo ab ipsis ad crucem petendus erat, sed lapidibus obruendus.Deinde si quisquis se filium Dei facit & dicit,secundum legem mori debet,secundùm eam ergo verus Messias mori debet,qui secundùm eam filius Dei futurus & dicendus prędicatur.Iam & in illo veritatem contra seipsos proferunt,quòd dicunt;filium Dei se fecit. Nam quanquam secundùm sensum ab ipsis cõceptum his verbis Christo crimen intentabatur (intelligebant enim ipsum cũ filius Dei non esset, se pro filio Dei gessisse, atque hoc nominis sibi vsurpasse) tamen ignorantes per directionem spiritus non crimen sed laudem Iesu proferebant.Non enim dicunt;filium Dei se vocauit,sed fecit. Dicere enim se filium Dei, vsurpationem diuinæ declarat excellentię: at facere se filium Dei,hoc est, re ipsa se exhibere atq; declarare filiũ Dei, non pœnam & mortem meretur, sed laudem & venerationem. Et tamen etiam in eo veritatem inscij dixerunt, quòd secundùm legem ipsorũ mori debebat,quia filium Dei se,vt erat, fecit. Scriptura enim vetus pręedixit Messiam & filium Dei moriturum pro hominum redemptione. Porro Pilatus hac noua delatione audita perculsus est, magisque sibi timere cœpit,metuens ne fortè nõ solùm in hominem innocentem, sed & in Dei filium peccasset, atque ob id deos sibi iratos sentiret. Viderat enim admirandam quandam in Christo in ferendis malis mansuetudinem & patientiam,quę hominũ morem superabat,audierat ipsius in respondendo grauitatem cum modestia coniunctam.Secum item reputabat mira quæ de illo sæpe audierat. Et apud ethnicos poetarum fabulis fuit proditum & vulgò credebatur, quosdam ex Deo & homine natos semideos haberi & deorũ filios.Ex his ergo metuere cœpit ne fortè verè in illum competeret quod illi criminis loco obiiciebant,sicut de regis nomine sibi criminis nomine obiecto prius didicerat:Ingressus ergo prętorium vt cũ Iesu seorsum loqueretur, rogauit eum vnde esset,vt cognita eius origine,sci-

Leuit. 24

A ret verũ ne an falsum esset quod illi obiiciebatur. Iesus autem rursum nullum dedit ei responsum; partim quidem quoniã suprà satis suam illi notam fecerat innocentiam,cui etiam ipse toties testimoniũ perhibuerat, & quoniam etiam iam propositæ quæstionis veritatem satis insinuauerat, dũ se dixit venisse in mundum, & regnum suum non esse de hoc mundo:sed multo magis ne videretur conatus vt elaberetur,& nolens mortẽ subiisse,& quia sciebat secundùm Dei dispositionem futurum vt omnibus tentatis obstinato Iudæorũ furori cederet Pilatus.Cùm ergo nihil ille responderet, Pilatus indignatus suam & autoritatem & diligentiam con-
B temni,Mihi,inquit,non loqueris qui tantæ sum autoritatis vir, & tã studiosè pro tua adlaboraui salute?An ignoras me habere potestatem crucifigendi te,& dimittendi te? Quibus verbis arrogãter nimis prolatis sese planè Pilatus condẽnauit.Si enim hãc habuit potestatem,cur, quẽ toties innoxium est testatus non dimisit? Aut si pro suo arbitrio & voluntate potuit,aut crucifigere,aut dimittere,quemadmodũ sibi his verbis videtur arrogare,cur qui gratificare voluit Iudęis, non sine causę examinatione Iesum crucifigendũ tradidit in gratiam Iudæorum? Non enim habuit potestatem vtrumlibet faciendi, qui non pro sua poterat volũtate,sed pro causæ debuit exigentia iudicare. Et vt per vsurpationem &
C abusum hanc habuerit in alios potestatẽ, in Christũ certè non habuit, qui longè erat omni humana superior potestate & vi.Itaque qui ad omnes suas siluit patienter obiectas criminationes, hanc non ferens tam intolerandam arrogantiam,aperuit modò os suum,idque non solùm quo ostenderet quàm odiat omnem superbiam, sed etiam quia hęc arrogantia eleuabat gloriam & causam passionis suę, quæ non in Pilati arbitrio,sed in Dei pendebat dispositione,ordinantis eam ad hominũ salutem. Dicit ergo: Non haberes aduersus me vllam potestatem,nisi tibi datum esset desuper.Propterea qui me tradidit tibi,maius peccatũ habet.In quibus Domini verbis obscuritatem non paruam facit cõiunctio rationalis,propterea,quia non videtur quomodo id
D quod præcedit causa sit & ratio eius quod sequitur. Sunt quidem qui illud, desuper, referunt ad imperatoris Romani potestatem,à qua tanquã superiore Pilatus suã habuit potestatem,secundùm quã acceptionẽ facilis & commoda intelligi potest inter dictas sententias connexio in hunc modum: Non est Pilate cur de tua in me potestate multũ arroganter intumescas. Nam in me nullam haberes, nisi à potestate superiore, imperatoris scilicet cui subes, tibi esset datũ,& propterea quia potestatem scilicet habes superiorem quam times offendere, ideo etsi tu tua in me potestate abutendo pecces,tamen grauius te peccant qui me tibi tradiderunt, quia tu quidem quodã humano metu contrahendæ offen-
E sæ peccas,illi verò mera in me inuidia & obstinata malitia Verũ dictio,desuper, magis videtur posita pro è supernis atq; è cœlo. Est enim Gręcis ἄνωθεν, quã hoc loco sic omnes accipiunt Græci. At secundùm hanc acceptionem difficilior videtur sententiarum cõnexio,ita vt ob id pleriq; aut aliquid addant per quod constet connexio,aut dissimulẽt coniunctionem,propterea,quemadmodum fecit Theophylactus. Si tamen diligenter quis attendat,inueniet conuenientissimum in verbis Domini sensum. Quoniam enim Pilatus & arroganter de se contra Dominum locutus fuit,& magno perculsus timore

per

per nouam Iudæorum accusationem, Dominus primùm quidem eius reprimit arrogantiam, & deinde ad id respondet quod illius cruciabat animum, & quæ illi fuit causa interrogâdi vnde esset. Quod ergo ad primum attinet, dicit: Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper, hoc est, concessum esset aut permissum cœlitus, significare volens se moriturum, & pati ex dispositione diuina, non autem quia ille ex suo officio aut autoritate potestatem in se haberet. Nec aliud his verbis significare voluit Pilato Dominus, quàm quod comprehendentibus se significauit dicens: quasi ad latronem existis cum gladiis & fustibus. Cum quotidie vobiscum fuerim docens in templo, non extendistis manus in me: sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. Ibi enim ne insolescerent Iudæi quasi sua vi superiores Christo facti, significat se non detineri captiuum ab eis, nisi quia eis tunc cœlitus hoc concessum esset. Ex eo autem quod dixit Pilatum non habere aduersum se potestatem nisi permissiuam, deinde infert quod ad cruciatum animi eius pertinebat, dicens: Propterea, hoc est, quia ex tuo officio & authoritate qua fungeris nullam habes in me potestatem, sed tantum ex diuina permissione, ideo etsi tu pecces qui tanquam ex authoritate aduersus me potestatem exerces, tamen qui me tradidit tibi populus, maius peccatum habet quàm tu, quia ex odio me immerentem, tuæque potestati nequaquam subditum tibi tradidit, author existens omnis quod in me committitur sceleris, teque vel inuitum cogés, vt quasi ex authoritate in me sæuias. Hæc videtur germana verborum Christi intelligentia, secundû quam patet imprimis Dominum priori sententia
Rom. 12. non hoc significare voluisse quod dixit Paulus: Nô est potestas nisi à Deo, quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt. Non enim hic significat Dominus Pilatum potestatem suam authoritatiuam & iudiciariam quà apud Iudæos tum fungebatur accepisse à Deo, quanquam id secundùm Pauli doctrinam verum esset. Si enim in hoc sensu Dominus dixisset: Non haberes potestatem aduersus me vllam, &c. itidem de quouis alio dicere poterat, & omnino in genere: Non haberes potestatem vllam aduersus aliquem, nisi tibi datum esset desuper, cùm speciale aliquid de se Dominus significare voluerit, dicens: Non haberes potestatem aduersus me vllam, &c. Itaque significat Dei permissione nunc potestatem quam prius non habebat, factam illi contra se, sed potestatem malam diabolicam & tenebrarum, de qua dixerat Iudæis: hæc est hora vestra & potestas tenebrarum, & qua vtens contra se grauiter peccaret, licet minus quàm illi qui se tradidissent. Proinde ex hoc loco non est quod quidam probent Ecclesiasticos debere laicæ potestati esse subiectos, quemadmodû id aliqui hinc astruere sunt conati, quasi hic Christus significauerit se diuina ordinatione, de quali loquitur Paulus, subiectum fuisse Pilato. Patet secundò ex superiori explicatione verborum Christi ipsum non solùm ob innocentiam suam asserere Pilatum non habere potestatem aduersum se, cùm sola crimina faciant iudicem habere potestatem aduersus aliquem, sed multo magis quòd superior esset & fortior omni humana potestate. Obseruandum autem in posteriori sententia ex priori illata, quomodo Dominus obliquè tantùm Pilatum peccati notet, timorem quidem eius quem ex noua conceperat Iudæorum

A delatione sic confirmans tanquam iustum, vt eundem tamen comparatione peccati aliorum minueret, mansuetudinem suam simul & in iudicando æquitatem hac ratione declarans, cùm tam mitem protulit sententiam contra eum cuius iussu tam dirè immeritò iam iam fuerat tractatus, cùm recens iniuria hominum animos exacerbare soleat contra inferentes iniuriam. Maluit item Dominus peccati in se commissi grauitatem in Iudæos reiicere quàm in Pilatum, eiusque timorem minuere magis voluit quàm augere, grauiter eum terrendo, ne videri posset ambire liberationem, sed sua aliquali excusatione quodammodo in id quod à Deo decretum
B erat, Pilatum instigans voluntariè passus agnosceretur. Cæterùm in illo: qui me tradidit tibi, aut est synecdoche, vt sit numerus singularis pro plurali positus: aut intelligitur populus, vt sit sensus: Populus qui me tradidit tibi, Iudaicus scilicet, iuxta illud quod dixit suprà Pilatus, gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. Patet autem ex secunda Domini sententia falsitas assertionis Stoicorum & quorundam apud nos hæreticorum, qui vetus illud reuocant Stoicorum paradoxon, dicentes omnia peccata esse paria. Dominus enim dicit Iudæos maius habere peccatum quàm Pilatum, non
C sunt ergo omnia inter se peccata paria, sed vnum est altero maius. Sequitur apud Ioannem: Exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Cùm autem etiam prius Pilatus quæsierit variis modis dimittere Iesum, Diuus Augustinus illud, exinde, putat hic non positum pro eo quod est ex eo tempore, sed pro ex ea causa, ne scilicet haberet peccatum, occidendo innocentem sibi traditum, quamuis minus peccans quàm Iudæi qui eum illi tradiderant occidendum. Exinde ergo, inquit, id est, ideo ne hoc peccatum faceret, non nunc primùm, sed ab initio quærebat eum dimittere. Verùm cùm Græcè sit ἐκ τούτου, id est, ex eo, atque in illo subintelligi soleat, tempore, potius sic intelligendum est: ex eo tempore magis quærebat omnibus modis absoluere Iesum. Cùm enim moneretur obliquè sui pec-
D cati, & intelligeret Iesu modestiam & innocêtiam, Iudæorumque malitiam, & suam æquitatem non esse reo ignotam, fauens etiam ei eo magis quòd videret ipsum mortis periculo non commoueri, tentabat iam magis quàm prius omnibus modis, vt aliquo pacto Iesum dimitteret. Id sentientes Iudęi, quoniâ videbant præsidem negligere crimen iam iam ex lege intentatum, ad prius crimen redeunt, non simpliciter iam illud proferentes, sed cum interminatione inimicitiæ Cęsaris, qua maximè sciebant commouendum Pilati animum. Si, inquiunt, hunc absoluis, declaras te non esse amicum Cæsaris Romani, eo quòd non punias pro merito hostes illius. Omnis enim qui se regem facit, contra-
E rium se ostendit Cęsari. Itaque cùm Pilatus audisset hos sermones, atque ex eis intelligeret periculum sibi esse ne per Iudæorum delationem Cæsaris amicitiam perdens, sua priuaretur functione, mox mutato suo pro Iesu liberando studio decreuit Iudæorum odio seruire. Perspexit enim implacabile sacerdotum odium in Iesum, ac mirum populi cû eis consensum, simulque videbat Iesum etsi innocentem, humilem tamen esse & tenuem, sibique deesse vt ab eius nece nihil periculi expectandum esset: cogitabat interim & illud, apud Cæsares multos falsi licet criminis inuidia fuisse periclitatos, iamque sibi videbatur satis adnixus, aduersus

A conſpiratos totius gentis primores ac populum, ad vnius hominis humilis tuendam innocentiam. Proinde vnius hominis vita exiſtimabat lucrifaciendam ſedationem tumultus popularis, ac totius gentis & Cæſaris gratiam, dicens in corde ſuo cum Caipha: Expedit vnum hominem mori pro populo, ne tota gens tumultuetur, & in me inſurgat. Qua in re plerique etiam hodie, proh dolor, Pilatum referunt, qui etſi non adeo mali ſint, vt ſtatim pro impiorum voluntate iuſtitiam peruertant, tamen quoniam non firmiter in animum ſuum induxerunt, non ſeruire ad gratiam, ſed ſic volunt adminiſtrare iuſtitiam, vt tamen hominum velint retinere gratiam, tandem à recto excidunt. Diſcamus ergo hinc auaritiæ quantum ſit malum, quæ B vt Iudam ad proditionem, ita & ad condemnationem innocentis Pilatum adduxit. Sed rurſum videamus quomodo iuſto Dei iudicio etiam hic iuxta ſcripturas impio aduenerit id quod verebatur. Pilatus enim qui delationibus Iudæorum falſis metuit excidere ab imperatoris gratia, ſuoque principatu, meruit occidendo innocentem, talibus delationibus priuari eo quem conſeruare ſtuduit principatu, vt prius diximus ex Ioſepho. Sedit ergo, inquit Ioannes, pro tribunali, locum etiam deſignans ſuis nominibus, non tantùm certitudinis hiſtoriæ cauſa, ſed etiam quo intelligeremus quàm conuenienti C loco Ieſu condemnatio ſit lata. Dicebatur autem is locus Græco nomine lithoſtrotus, non, vt quidam corruptè legunt, licoſtrotus, Hebraicè verò gabbatha, non quod gabbatha idem ſignificet quod lithoſtrotus, ſed quòd idem locus in diuerſis linguis diuerſa haberet nomina, alia & alia ratione. Lithoſtrotus enim dicebatur, quòd lapide ſtratus eſt. λίθος enim lapidem ſignificat, στρωτός autem à verbo στρωννύω, quod eſt ſterno, ſignificat ſtratum. Gabbatha verò dicebatur, eo quòd editus eſſet & altus. Significat enim ea dictio id quod eſt altum, eſtque magis Chaldaica quàm Hebraica, quia Hebraicè diceretur Gab. Hic ergo locus conueniebat condemnationi Ieſu, vt ea ſolennis eſſet & publica, D nec quenquam lateret eius innocentia. Quoniam autem nunc primùm Ioannes commemorat Pilatum ſediſſe pro tribunali, exiſtimant quidam cum Auguſtino Matthæum per anticipationem narraſſe id quod ſcripſit de vxore Pilati, quia eam ad maritum miſiſſe ſcribit ſedente eo pro tribunali. Ad hoc tamen non videtur neceſſariò confugiendum, quia etiam prius veriſimile eſt Pilatum pro tribunali ſediſſe, cum Iudæorum audiret accuſationes, & ad eos pro Ieſu loqueretur. Cæterùm non ſatis habuit Ioannes locum diligenter deſignare quo Ieſu condemnatio facta eſt, ſed & tempus expreſsit, dicens: Erat autem paraſceue paſchæ hora quaſi ſexta. Dicebatur autem apud Iudæos paraſceue, E non ſolùm is dies qui paſcha proximè præceſsit, in cuius ſcilicet veſpera edebatur agnus paſchalis, ſed etiã omnis feria ſexta cuiuſq; hebdomadæ, quã nos gentili ritu diem Veneris dicimus, eo quòd ea die parabantur quæ in die ſabbathi ipſis eſſent ad eſum neceſſaria. Paraſceue enim Latinis præparatio dicitur. Quod verũ eſſe patet ex eo quod poſtea dicit Marcus, quia erat paraſceue, quod eſt ante ſabbathum. Et Lucas: Dies erat paraſceues, & ſabbathum illuceſcebat. Ex eo tamen quod hic dicit Ioannes: Erat autem paraſceue paſchæ; apparet etiam eam diem quæ proximè præceſsit paſcha, dictam paraſceuen, à præparatione agni paſchalis

A quę tũ fiebat, ita vt ea dies qua Dominus paſſus eſt, duplici ratione pareſceue dictus ſit, quia fuit paraſceue paſchæ & paraſceue ſabbathi. Quare iã Ioãnes potius dixit paraſceue paſchæ quàm paraſceue ſabbathi, mox dicetur. Verùm quæſtio eſt nõ parua, quomodo Ioannes dicat fuiſſe horam fermè ſextã quando Pilatus ſedit pro tribunali iudicaturus Dominum: cùm Marcus poſtea dicat fuiſſe horam tertiam quando crucifixerunt eum. Erat, inquit, hora tertia, & crucifixerunt eum. In qua quęſtione ſoluẽda multũ à diuerſis laboratum eſt. Auguſt. enim duas indicat rationes ſoluendæ difficultatis, quarũ prior eſt, vt intelligatur Marcus locutus de hora qua Iudæi Dominũ crucifixerunt lingua, dicentes: B Crucifige, crucifige eũ. Poſterior, vt Ioãnes accipiatur locutus non de hora paraſceues Iudæorum, ſed de hora paraſceues Chriſtianorum, qua ſcilicet verum paſcha parabatur, eam paraſceuen incipiendo ab hora noctis nona, qua fieri potuit vt in domo Caiphę Iudęi clamauerint: Reus eſt mortis. Paraſceues enim ſic inceptæ hora ſexta coincidit cũ hora diei tertia. Theophylactus in Ioannem ſcribens affert aliam rationem expediendæ quæſtionis, dicens quoſdam eam ſic ſoluere, vt putent apud Ioannem pro litera γ. quæ tertium ſignificat numerum, errore ſcriptoris deſcriptum characterem epiſemi ς, qui ſextum deſignat numerũ. Literis enim Græci ſuos C numeros deſignant. Addit & aliam rationem non diſsimilem multum à priori ratione ab Auguſtino indicata. Euthymius vult id quod apud Marcũ dicitur: Erat autem hora tertia; non trahendum ad id quod additur; Et crucifixerunt eum; ſed referendum ad principium eorum quæ paſſus eſt à militibus Pilati ſaluator. Verùm cùm omnes hæ rationes coactæ nimis videantur, & parum firmæ, ſimplicior & firmior quærenda eſt. Sciendum eſt ꝙ ſicut apud Iudęos nox in quatuor vigilias, ita dies in quatuor horas ſeu ſtationes diuidebatur, quarũ prima incipiens à diluculo, durauit vſque ad horam diei tertiam. Secunda incipiens à tertia, durauit vſque ad horam diei ſextam, dicebaturque hora D tertia, eo quòd à tertia initium ſumpſit. Tertia verò pars incipiens à ſexta durauit vſque ad nonam, dicebaturque ſimiliter à ſuo principio hora ſexta. Quarta autem incipiens à nona, durauit vſque ad ſolis occaſum, dicebaturque hora nona vel veſpera. Ad hunc enim modum diem diuidi ſolitum à Iudæis, & paſsim eorum literæ, & Parabola quæ de patrefamilias conducente operarios in vineam ſuã, quæ eſt Matthæi 20. clariſsimè indicat. Illuc enim operarij conducti dicuntur diluculo, hora tertia, hora ſexta, hora nona, & item vndecima. Itaque iam pulchrè conſentiunt Euãgeliſtæ qui prius diſſentire videbantur. Quod enim Ioannes ait fuiſſe fermè horam ſextam, cùm Pilatus ſederet pro tri- E bunali, ſatis indicat nondum fuiſſe horam ſextam. Fuit igitur adhuc tertia hora, ſeu ſtatio ſecunda, hoc eſt, ea pars diei quæ eſt inter horam tertiam & ſextam. Nihil igitur mirum, ſi tum cùm Chriſtus crucifigeretur, nondum fuerit hora ſexta, præſertim cùm aliquandiu in cruce pependerit, antequam hora ſexta fieret, & tenebræ orirentur, vt in ſequentibus patebit. Re igitur vera Chriſtus à militibus hora tertia crucifixus fuit, quia ſexta nondum aduenerat. Et reuera Pilatus hora fermè ſexta ſedit pro tribunali, quia tertia iam tum maiore ex parte fuerat elapſa. Hanc ſententiam etiam paſsionis hiſtoria confirmat, quia in ea nominatim diluculi, tertiæ,

tię, ſextę & nonæ horarum fit mentio, cùm de reli-
quis inter illas labentibus omnino taceatur. Quod
autem Ioannes horam dixerit fuiſſe fermè ſextam,
& non potius dixerit fuiſſe tertiam, cùm tertia ad-
huc ad horã aut amplius durauerit, in cauſa eſt, quia
ſignificare voluit tempus illud quo vetus paſcha
immolari & parari ſolebat, vt intelligeremus eodē
illo tempore aut circiter illud, verum agnum etiam
ad cędem paratum, atque veritatem cum ſuo con-
uenire typo, ob quam etiam cauſam videtur potius
dixiſſe eã diem fuiſſe paraſceuen paſchę, quàm pa-
raſceuen ſabbathi. Vt enim prius indicauimus, va-
riis locis inſinuat Ioannes Chriſtum fuiſſe verũ a-
gnum paſchalem, atque veritatem cum ſua vmbra
probè conueniſſe. Cùm ergo tempus appeteret vt
iuxta diei feſti rationem agnus paſchalis immolare
tur, Pilatus & Iudæi, diuinę diſpenſationi per igno-
rantiam ſubſeruientes, verum agnum ad necem de
ſtinarunt, ille quidem iudicando, iſti verò clamori-
bus ſuis vrgendo. Cùm autem Pilatus iam videret
ſe neceſsitate conſtringi ad condemnãdum Ieſum,
ſi ſaluam ſibi vellet populi ac Cęſaris gratiam, ſe
deretq; pro tribunali ad ſententiam pronunciandã,
producto foras Ieſu dixit Iudęis: Ecce rex veſter.
Quod plerique eum accipiunt dixiſſe, irridendo
eorum vanam accuſationem, vt ſit ſenſus: Ecce eũ
quem vos dicitis regnum apud vos ſibi vindicaſſe,
videte quàm nihil regium prę ſe ferat, quem contē-
ditis ſe regem veſtrũ feciſſe. Poteſt & aliter accipi,
ipſum, vt prius dictũ eſt, voluiſſe irritare animos Iu
dęorum, vt abnegato rege ſe fortius obſtringerent
Cęſari, & vt ipſis cōſtantius illum ad crucem petē-
tibus magis à ſcelere videretur immunis. vt ſit ſen-
ſus: Ecce eũ qui ſe regem veſtrum dixit, & ab aliis
dici pertulit. Illi ergo nō ferentes illum vocari ſuũ
regem, iam tertiò, ſecundùm Ioannem, valido cla-
more petiuerunt ipſum ſuſtolli in crucē, quando &
intelligendum accidiſſe quod Lucas ſcribit eos in-
ſtitiſſe vocibus magnis poſtulantes vt crucifigere-
tur, & inualuiſſe voces eorũ. Tum Pilatus: Regem,
inquit, veſtrũ crucifigam? ſiue irridens eos, ſiue ad
negandum ipſum, & extorquendum inuiſę ſeruitu-
tis publicam profeſsionem prouocans. Itaque ſicut
ille ambiuit euenit. Pontifices enim qui prę aliis
pertinaci contra Ieſum ferebantur odio, quo Pilati
animum in ſuas partes inclinarent, reſponderunt:
Non habemus regem niſi Cęſarē, Meſsiam ſuũ, hoc
eſt, regem à Prophetis promiſſum, multis ſeculis ex
pectauerant: Cęſaris regnum quo premebantur, mi-
ſerè oderant, tamen odiis efferati, publicè Meſsiam
ſuum abnegant, & Cæſarem Dominum profiten-
tur. Tanta erat vlciſcendi libido, vt ſeſe vltro in
inuiſam addicerent ſeruitutem, quo Ieſum libertatis
autorem extinguerent. Hęc eſt inuidię natura, vt ſe-
ſe in mala multa vltro iniiciat, modò poſsit deſi-
deratę de alio vindictæ fieri compos. Et ſanè iam
eis ſecundùm propriam vocem meritò accidit, vt re
A gem ſuum quem diu expectauerunt non habeant,
ſed ſub imperatoribus, regibusq; atque tyrannis a-
liarum gentium viuere cogantur tributarij per v-
niuerſum terrarum orbē. His geſtis, cùm Pilatus vi
deret ſe per tã multa & varia nihil proficere, ſed
quòd quo magis niteretur Ieſum liberare, & popu-
lũ placare, eo magis tumultus fieret in populo, ſa-
tisfacturus eorũ petitioni, prius tamē rurſum aper-
to teſtimonio & ſigni & verbi declarare voluit
Chriſti toties teſtatã innocentiã, atq; iniuſti ſuppli-
B cij crimen & vltionem à ſe in Iudęos deuoluere.
Accepta enim aqua de manu miniſtri fundēs, ab-
luit manus ſuas in conſpectu omnium, rationem ſui
facti indicans, dicendo: Innocēs ego ſum à ſangui-
ne iuſti huius; quaſi dicat: Hac ipſa manuum meaũ
ablutione teſtatum vobis volo me nō eſſe autorem
mortis & effuſionis ſanguinis hominis iſtius iuſti,
ſed innoxium eſſe & purum à ſanguine ipſius, ac
proinde ſanguinis eius vltionem nolim venire ſu-
per me & domum meam, vos videritis qui mortis
C eſtis autores, in quorum proinde caput recidet vl-
tio ſanguinis innoxij. Hac voce non ſolùm non ſunt
deterriti infœlices Iudęi, ſed potius accēſi. Vt enim
animum adderent timido pręſidi, celeriusque per-
ficeretur negotiũ, præ nimia cupiditate non aduer-
tentes quid dicerent aut agerent, omnes vna voce
clamabant: Veniat ſanguis eius ſuper nos & ſuper
filios noſtros. Nō negãt iuſti ſanguinē eſſe de quo
Pilatus loquebatur, ſed ſimpliciter ſanguinem eius,
hoc eſt, vltionem ſanguinis ſibi ſuiſque imprecan-
tur, non ſibi tantùm malè precantes, ſed & poſteris
D ſuis, vnde & iuſto Dei iudicio ſicut Pilati gentilis
deprecatione ablata eſt vltio ſanguinis Chriſti à
populo gētili, ita Iudęorũ imprecatione recidit illa
in populum Iudaicum. Perſeuerat enim vſq; in prę
ſentem diem hęc imprecatio ſuper Iudęorum fi-
lios, & ſanguis Domini non aufertur ab eis. Verun-
tamen ſicut Pilatus vltionis deprecatione, non pe-
nitus à ſe ſanguinem Domini auertit (nam & ipſe
iuſto Dei iudicio dignam pertulit vltionem, qui à
ſanguine Domini non erat, vt videri volebat, inno-
xius) ita Dei miſericordia, quę clemētior fuit in Iu-
E dæos quàm ipſi fuerunt in ſeſe, effectum eſt vt illo-
rum imprecatio non in omnes firmaretur. Multi e-
nim ex eis eorumq; filiis poſtea per pœnitentiam
conuerſi ſunt ad Dominum. Securitate hac & cau-
tione à Iudæis accepta, Pilatus tandem Ieſum, hoc
eſt, ſaluatorem tradidit voluntati eorum. Qua nar-
ratione Euangeliſta indicauit non legitimè à Iudi-
ce condemnatum Dominũ, ſed furori ac gratię po-
pulari ſeruiiſſe. Iudicis enim non eſt adiudicare &
tradere reũ voluntati poſtulantium, ſed pro meri-
torum cauſis ſententiam ſupplicij pronunciare. Di-
ligenter autem Euangeliſtæ non tantùm pœnas &
ignominias Chriſti proſecuti ſunt, ſed & teſtimonia
innocentiæ eius, quæ à variis accepit, vt magis in-
telligeremus nobis impēdiſſe quicquid paſſus eſt.

DVCITVR AD CRVCEM, ET CRVCIFIGITVR.

Matth. 27. Marci 15. Lucæ 23. Ioan. 19. CAP. CXLIII.

S[d]Vſceperunt autem Ieſum,[e] & poſtquam illuſerunt ei, exuerunt eum † chlamydem,[c] & induerũt †purpura
eum veſtimentis ▷ eius.[m] & ‖ eduxerunt eum[c] vt crucifigerent [b]eum.[d] Et baiulans ſibi crucem, ▷ b. o. ſuis
exiuit in eum qui dicitur Caluariæ locum, Hebraicè autem Golgotha.[a] Exeuntes autem,[c] & cùm ‖ a o. duxerunt eum.
ducerent eum,[a] inuenerunt,[c] apprehenderunt,[b] & angariauerunt [b]prætereuntem[b] quempiam [a]ho- b. educũt eum
minem ‖ [l]Cyreneum,[a] nomine[l] Simonem[b] venientem de villa,[b] patrem Alexandri & Rufi,[a] hunc angaria-
uerunt,[a] vt tolleret crucem eius,[c] & impoſuerunt illi crucem portare poſt Ieſum. Sequebatur autem illum †b. Simo

multa turba populi, & mulierum, quæ plangebant, & lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus,[a] dixit: Filiæ Hierusalem, nolite flere super me, sed super vosipsas flete, & super filios vestros, quoniam ecce venient dies, in quibus dicent, Beatæ steriles, & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt. tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos. Quia si in viridi ligno hæc faciūt, in arido quid fiet? Ducebantur autem & alij duo nequam cum eo, vt interficerentur. [b] Et perducunt illum,[a] & venerunt[e] in locum[a] qui dicitur[e] Golgotha, quod est[b] interpretatum Caluariæ locus, † & dederunt ei vinum[b] myrrhatum[c] bibere[a] cum felle mistum. Et cùm gustasset, noluit bibere,[b] & non accepit.[c] Et postquam venerunt in locum, qui vocatur Caluariæ, ▷ [k] ibi crucifixerunt eum, [o] & [a] tunc ‖ [b] crucifigunt [m] cum eo [d] alios[m] duos[p] latrones[d] hinc & hinc, † [l] vnum à dextris, & ▷ alterum à sinistris[b] eius, [d] medium autem Iesum.[b] Et impleta est scriptura quæ dicit: Et cum iniquis reputatus est. [d] Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem.[a] Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam. ‖ [o] Et erat[b] titulus [b] causæ eius[o] inscriptus[c] super eum literis Græcis, & Latinis, & Hebraicis: [f] Hic est[g] Iesus[d] Nazarenus, [p] Rex Iudæorum. [d] Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt, quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè. Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: Noli scribere, Rex Iudæorum: sed quia ipse dixit, Rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi. [c] Iesus autem dicebat: Pater dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt. Milites ergo † [m] cum crucifixissent eum, [d] acceperunt vestimenta eius (& fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem) & tunicam. ▷ [l] Diuidentes verò vestimenta eius miserunt sortes,[b] super eis, quis quid tolleret.[d] Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totū. Dixerunt ergo adinuicem: Non scindamus eā, sed sortiamur de illa cuius sit. † [g] Vt scriptura impleretur, dicens,[a] per Prophetam dicentem: ▷ [g] Partiti sunt vestimenta mea sibi: & ‖ in vestem meā miserunt sortem.[d] Et milites quidem hæc fecerunt.[a] Et sedentes seruabant eum.[b] Erat autem hora tertia, & crucifixerūt eum. † [e] Prætereuntes autem blasphemabant eum, mouentes capita sua, & dicentes: Vah, qui destruis templum Dei, & in ▷ tribus diebus[a] illud[e] reædificas: ‖ saluum fac temetipsum, [b] descendens de cruce,[a] si filius Dei es, descende de cruce.[c] Et stabat populus expectans. Et deridebat populus cum eis.[e] Similiter [enim] & † principes sacerdotum[b] illudentes ad alterutrum[c] cum scribis[a] & senioribus [l] ▷ dicebant:[e] Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere.[a] Si[b] Christus [e] Rex Israel[a] est, [e] descendat nunc de cruce, [b] vt videamus, & credamus[a] & credimus ei: [f] se saluū faciat, si hic est Christus Dei electus.[a] Confidit in Deo, liberet nunc eū, si vult. Dixit enim, Quia filius Dei sum.[c] Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetū offerentes ei, dicentes: Si tu es Rex Iudæorum, saluum te fac.[a] Idipsum autem[e] & [a] latrones[e] qui crucifixi erant cum eo † improperabant ei.[c] Vnus ▷ [enim] de his qui pendebant latronibus, blasphemabat eum dicens: Si tu es Christus, saluum fac teipsum, & nos. Respondens autem alter, increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, quòd in eadem damnatione es? Et nos quidem iustè, nam digna factis recipimus, hic verò nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum: Domine memento mei cùm veneris in regnum tuum. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, Hodie mecum eris in paradyso.[d] Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalenæ. Cùm vidisset ergo Iesus matrē, & discipulum stantē quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam.[c] Erat autem ferè hora sexta,[h] ‖ & [e] facta hora sexta [l] tenebræ factæ sunt † super vniuersam terram, vsque ▷ in horam nonam.[c] Et obscuratus est Sol.[c] Et ‖ circa horam nonam † exclamauit Iesus voce magna dicens: ▷ Eli, Eli, lamma sabachthani, ‖ quod est,[b] interpretatum,[c] Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me? † Quidam autem illic stantes, & audientes dicebant:[b] Ecce[e] Eliam vocat[a] iste.[d] Postea sciens Iesus, quia omnia iam consummata sunt, vt consummaretur scriptura, dicit: Sitio. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius. ✱ [e] Continuò [enim][e] currens, ✱ vnus[a] ex eis acceptam ▷ [e] spongiam impleuit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere,[b] dicens: Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum eum.[a] Cæteri verò dicebant: Sine, videamus an veniat Elias liberans eum.[d] Cùm ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est. ‖ [l] Iesus autem[a] iterum[f] clamans voce magna[c] ait: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Et hæc dicens,[b] emissa voce magna,[d] & inclinato capite ✱ [p] tradidit spiritum. [l] Et[a] ecce [l] velum templi scissum est [e] medium ▷ [e] in duas partes à summo vsque deorsum,[a] & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis post resurrectionē eius, venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis.[h] Videns ‖ [l] autem Centurio [b] qui ex aduerso stabat[e] quod factum fuerat,[b] quia sic clamans expirasset,[c] glorificauit Deum † [b] dicens: [c] Verè hic homo iustus erat,[b] verè hic homo filius Dei erat.[a] Et qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terræ motu & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Verè filius Dei erat iste. [c] Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculū istud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua, reuertebantur. [e] Erant autem [a] ibi[b] & [e] mulieres[a] multæ[e] de longe[b] aspicientes,[a] quæ secutæ erant Iesum à Galilæa ministrātes ei,[e] inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi[b] minoris,[e] & Ioseph mater, & [a] mater filiorum Zebedæi,[b] Salome, & cùm esset in Galilæa, sequebantur eum, & ministrabant ei, & aliæ multæ, quæ simul cum eo ascenderant Hierosolymam. [c] Stabant autem omnes noti eius à longe, & mulieres quæ secutæ eum erant à Galilæa hæc videntes.

[d] Susce

uem Cyreneum c. Simonē Cyrenensem † b & dabant ei bibere vinū ▷ d. vbi ‖ a. crucifixi sunt cū eo duo latrones † a. vnus & vnus ▷ b. o. alium ‖ c. Erat autem & o. superscriptio scripta d erat autē scriptū † a. postquam autem crucifixerūt eū b & crucifigentes eum ▷ c. diuiserunt vestimēta eius, mittētes sortē † a. impleretur quod dictū est ▷ a. o. diuiserunt sibi ‖ o super † b. & prætereuntes ▷ a. o. triduo ‖ a. o. salua † b. o. summi sacerdotes ▷ c. dicētes † b o. conuitiabantur ▷ autem ‖ a. A sexta autē hora † b. per totam c. in vniuersam ▷ a. o. ad ‖ b. hora nona † a. clamauit ▷ b. Eloi Eloi a. hoc est † b. Et quidā de circunstātibus † a. Et cōtinuò ✱ b autē ▷ b. & implēs spōgiam aceto circūponensq;

S[d]VSCEPERVNT AVTEM IESVM, [e]ET POSTQVAM ILLVSERVNT EI, EXIVERVNT, &c.] Continentur hoc capite duæ nouißimæ paßionis Christi partes. Sexta enim complectitur ignominiosam Christi ad crucem eductionem, crucis baiulationem, & præter alia myrrhati vini oblationem. Septima verò eiusdem crucifixionem, & quęcunque in cruce pendenti acciderunt. Itaque cùm Pilatus adiudicasset fieri petitionem Iudæorum, milites ipsius susceperunt Iesum tanquam sibi traditum. (verbum enim, susceperunt, referendum est non ad Iudęos, sed ad milites Pilati, qui, vt patet in sequentibus, crucifixerunt Dominum) & primùm exuentes eum chlamydem, ad maiorem ignominiam induerunt eum suis vestimentis, quo ab omnibus in via melius agnosceretur. Coronam capiti non dicuntur ademisse, vt intelligi poßit eam ad maiorem item ignominiam relictam in capite, quam verisimile est altius impressam fuisse quàm vt eximi commodè potuerit. Hinc sic indutum suis vestibus educunt ad crucifigẽdum. Reuocandũ hic in memoriam quàm frequenter Dominus post nouißimam cœnam de loco ad locum profectus sit, quámq; miserabiliter huc illúcque circumductus sit atq; pertractus. Inuenire enim licet secundùm numerum septem partium paßionis eius, septem etiã eius itinera & profectiones. Primò enim è domo vbi cœna paschalis peracta fuit, profectus est ad locum orationis per torrentem Cedron, secundùm animam tristitia repletus & angore. Secundò, captus & ligatus pertractus est ad domum Annæ. Hinc ad domum Caiphæ, à quo ad Pilati prętorium deducitur, vnde ad Herodem mittitur, qui eum rursum Pilato remisit, è cuius nouißimè domo crucifigendus ducitur ad montem Caluariæ. Verisimile autem inter ducendũ huc illúcq; varia Dominum verbera præter multa sannarum genera accepisse, atq; tot quot ad occidendum quemlibet hominem possent sufficere. Ad augmentum non tantùm ignominiæ, sed etiam pœnæ Christi fecit, quod ei ad crucifixionem exeunti propriam imposuerunt crucem. Hanc enim ferre militibus non libuit, Iudæis verò execrandum etiam erat eam attingere, ob maledictionem crucifixorum, quæ est Deuter. 21. Imponunt ergo eam humeris Domini ad maiorem eius ignominiam, sicut hodie furibus suspendio addictis funis quo sunt suspẽdendi circa collum inijcitur. Itaque, vt habet Ioannes, baiulans sibi crucem, quam lubenter nostri causa in se suscepit, exiuit in eum, qui dicitur Caluariæ locum. Grande, inquit Augustinus, spectaculum, sed si spectet impietas, grande ludibrium: si pietas, grande mysterium. Si spectet impietas, grande ignominiæ documentum: si pietas, grande fidei munimentum. Si spectet impietas, ridet regem pro virga regni, lignum sui portare supplicij: si pietas, videt regem baiulantem lignum ad semetipsum figendum, quod fixurus fuerat etiam in frontibus regum, in eo spernendus oculis impiorum, in quo erãt gloriatura corda sanctorum. Portauit crucem, quia Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrûm, vnde languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Portauit crucem tanquam virgam regiam, qua percussurus & deuicturus esset humani generis hostẽ, impletúmq; in eo illud Isaiæ: Factus est principatus super humerum eius. *Isaiæ 53.* Præcessit huius typus in veteri testamento, dum Isaac vnigenitus Abrahæ

A ex Sara filius, portauit suis humeris ligna in oblationem suiipsius, pergens secundùm voluntatem patris ad montem à Deo ad hoc electum, vt est Genesis vigesimo secundo. Impletum est modò quod prædixit Isaias: Sicut ouis ad occisionem ducetur. *Isaiæ 53.* Et illud: Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam. *Ierem. 11.* Non est autem ei quod Ioannes dicit Christum baiulasse sibi crucem, contrarium quod alij tres referunt Euangelistæ, crucem impositam Simoni cuidam Cyrenensi portandam post Iesum. Vtrunque enim intelligendum est factum successiuè. Nec dubitandum vter prior crucem portarit, Christus an Simon. Nam ex Euangelistarum B narratione manifestè patet Dominum eam prius gestasse, ac deinde in via ipsam impositam Simoni. Ioannes enim dicit; baiulans sibi crucem exiuit. In ipso ergo egressu crucem gestauit. Lucas verò dicit: Cùm ducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem venientem de villa, & imposuerunt ei crucem portare post Iesum; vnde patet in via hunc inuentum, ac tum crucem ab humeris Iesu impositam illi. Nam ex illis etiam verbis satis manifestum est Simonem nõ simul gestasse cum Christo, quemadmodũ tamen nostri pictores frequenter exprimunt, quia dicitur; imposuerunt ei crucem. Vt autem crucem à Iesu ablatam imponerent homini illi obiter inuento, in causa veri- C similiter fuit, quòd viderent Iesum iam debiliorem esse, quàm vt ligni molem portare posset, maximè cùm Iudæi vrgerent ad accelerandam eius crucifixionem. Imposuerunt ergo eam homini vili & extraneo obiter in via inuento, quoniam eam pro Iesu nemo dignabatur portare. At hæc omnia diuina dispositione illis nescientibus cum grandi gesta sunt mysterio, ob quod innuendum, nihil dubium est tàm accuratè Euangelistas hæc cõmemorasse. Quòd enim prius Dominus, & deinde post ipsum alius crucem portat, significat crucem Domini etiam ab aliis post Dominum portandam, neque in illius tantùm humeros crucem qua salui fiamus reiiciendam, sed seruandum nobis illud quod prius toties dixit: Qui vult venire post me, *Marc. 8.* D tollat crucem suam, & sequatur me. Non Iudęus est qui crucem portat, sed alienigena & peregrinus, Cyrenensis nimirum. Id significat crucem Domini à gentili potißimum populo suscipiendam & portandam. Iudęis satis dira quidem cruce imposita, sed non Christi, hoc est, quæ esset saluti. Simon dicebatur cui crux Domini imposita fuit, quod si interpretetur, sonat obedientem, quia gentilis populus & fideles quique per obedientiã Christi crucem suscipiunt ferendam, ignominiam saluatoris suam ducentes gloriam & salutem. Quod autem de villa egrediens Simon crucem portat post Iesum, significat gentilem populum paganis & agrestibus ritibus derelictis, vestigia Dominicę paßionis lubenter amplexurum. Quod milites militari E insolentia ipsum angariauerunt, hoc est, adegerunt & coegerunt portare crucem, rectè intelligimus significare fideles crucem Domini naturali quadam auersione abhorrere, eam tamen ipsos vim sibi facientes obediendo Deo suscipere. Aut quod persecutores Christi vim essent fidelibus illaturi, ac planè coacturi vt crucem ac paßionem quam prędicabant imitarentur. Dicitur autem à Marco hic Simon pater fuisse Alexandri & Rufi, non tantùm ob certitudinem historiæ, sed multo magis ob gloriam horum filiorũ, quos verisimile est fuisse discipulos

Christi satis fidelibus notos, quibus magna hæc fuit apud fideles gloria, quòd eorum pater Dominicam suis humeris gestauerat crucem, quantumuis id infidelibus videbatur ignominiosum. Sed & patrem hunc verisimile est Christū, saltem postea, in domum suam per fidem recepisse, atq; ob id in gloriam eius tam studiosè Euangelistas nomen eius expressisse, cui violentia militum, salutis & gloriæ fuerat occasio. Quosdam enim necessitas adigit ad amplectendam crucem Iesu, verùm hæc est fœlix necessitas quæ ad salutem propellit. Non autem solùm Simonis huius sequela mystica fuit, sed & turbæ mulierúmq;, de quibus subiicit Lucas dicens: Sequebatur autem illum multa turba populi ac mulierum, quæ plangebant & lamentabantur eum. Insinuabat enim hoc secundùm Theophylactum, quòd magna multitudo etiam Iudæorum post crucem creditura esset in Christum, sed potissimùm ex vulgo, principibus Iudæorum constanter ipsum persequentibus. Sequebatur autem Dominum multa turba populi ac mulierum, lamentantium non solùm pro humano affectu, quo quoslibet malè affectos deploramus, (non enim dicuntur mulieres lamentatæ latrones duos qui simul ducebantur cum Iesu) sed multo magis quòd grato quodam affectu commoueretur hæc turba tam lugubri spectaculo eius, cuius non tantùm innocentiam, sed etiam beneficentiam toties erant experti: vnde hęc lamentatio turbæ accessit ad alia superius habita innocentiæ Iesu testimonia, tanquā testimonium omnium maximum ad maiorem principum Iudæorum condemnationem. Conuersus autem ad illas Iesus, dixit: Nolite flere super me, non quòd fletum earum planè damnauerit, cùm is ex pio profectus esset affectu, qui & propriam matrem iuxta crucem ad fletum impulit, cùm iuxta Simonis vaticinium gladius doloris illius pertransiuit animam, sed quòd fletus ille ex ignorantia causæ passionis Iesu proficisceretur. Putabant enim eum cùm esset innocens, pati ex infirmitate & impotentia, quasi non posset se à violentis militum subtrahere manibus, nec sciebant illum voluntariè pro hominum salute mortem subire. Itaq; se tanquam infirmum & impotentem non vult defleri, sed nec tanquam planè miserum, vt cui temporalis illa miseria cessura mox esset in magnum lucrum & gloriam. Illas vult super seipsas flere ob summam eis imminentem, propter iniustam hanc necem, miseriam, quam effugere nequaquam possent: vnde dicit, sed super vosipsas flete, & super filios vestros, super quos scilicet ventura est secundùm vestram imprecationem sanguinis mei vltio. Deinde his verbis non absolutè hanc deplorationem mulierum super se prohibere voluit Dominus, sed tantùm quòd maiorem haberent plorandi super seipsas causam significare, vt sit sensus: Nolite tam propter me, quàm propter vosipsas deflere iniustam mortem meam, vt quæ vobis extremum exterminium, mihi verò summam paritura sit gloriam. Malè ergo ex hoc loco quidam colligunt fidelibus Christi mortem non esse lugendam contra receptum ab Apostolorum temporibus morem, quo & quotannis semel vna ante pascha hebdomada, & per singulas hebdomadas, vno die, quem Veneris dicimus, memoriam Dominicæ passionis lugubriter fideles renouant, qui hoc suo luctu secundùm naturalis pietatis exigentiam suo redemptori condolent, atque secundùm rectæ rationis dictamen deplorarit peccata hominum fuisse caussam tam diræ mortis Christi, & secundùm Christi pręceptum conformantur Domino pro ipsis passo, vt decet membra conformari suo capiti. Quare non immeritò à quibusdam damnatum est quod hoc loco Erasmus in paraphrasibus non discretè satis scripsit in hunc modum: Iesus autem qui suam mortem non lugubrem, sed gloriosam esse voluit, nec eam deplorari voluit, sed adorari, vt quę spõtè pro salute totius mundi suscipiebatur, compescuit illarum indecoram lamentationem. Magis ex hoc loco colligendum, fidelibus mortem Christi magis esse deplorandam propter infideles & impios, quibus ea mors maioris erit occasio cōdemnationis, quàm propter ipsum Christum, cui mors sua fœliciter cessit. Exprimit autem Dominus causam cur super seipsas potius flere deberent filiæ Hierusalem, vatem etiam se exhibens in mediis calamitatibus & doctorem. Quia, inquit, ecce venient dies, in quibus contrariū dicent homines quàm modò consueuerunt dicere. Nunc enim dicunt maledictas steriles, maledictos ventres qui non genuerunt: tunc verò dicent beatas steriles vt quæ nunquam genuerunt, siue quia tunc matres coctturę sint per magnam inopiam filios suos, vt fœlicius sit non habere filios, quàm habere, siue potius quia materna viscera grauius cruciātur in malis liberorū, quàm in propriis, & filiorum calamitas augmentum erit calamitatis maternæ, aut etiam quia per filios impedientur matres sibi fuga cōsulere. Ideo enim supra dixit Dominus, cùm de hac Iudęorum loqueretur etiam calamitate: Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus. Quo autem magnitudinem calamitatis Iudæis obuenturæ significaret Dominus, subiecit ex Osea: Tunc incipient dicere montibus, cadite super nos: & collibus, operite nos; quo significatur Iudæos præ calamitatis magnitudine ac ineuitabilitate & quęsituros abditissima terrę loca in quibus lateant, & desideraturos mortem quę ab eis fugiet. Simili modo & Ioannes ex Osea citat istud in Apocalypsi cap. 6. significare volens calamitatē superuenturam impiis in nouissimo die. Certè Iosephus testatur, Iudęos insistētibus sibi Romanis, certatim cauernas montiū, colliúmq; petiisse speluncas. Addit Dominus confirmationem prędictæ calamitatis Iudaicæ, pulchra vsus parabola, quæ argumento à maiore ad minus rem confirmet. Quia, inquit, si in viridi ligno hęc faciunt, in arido quid fiet? Vbi suppositū verbi, faciunt, aut est simpliciter, homines, vt sit generalis hic sensus: Si in viridi ligno hęc fiunt, diriora Dei permissione & iussu fient in arido. Aut suppositum est, milites Romani, vt significet ipsos Romanos milites in Iudaico populo grauiter sęuituros, qui in se innocentē tantopere sęuiebant. Lignum viride & humidū se vocat, quòd diuina gratia plenus semper vireret, & fructum salutaris doctrinæ bonorúmq; operum proferret, iuxta id quod dicitur. Lignum aridum Iudaicum vocat populum, propterea quòd diuina gratia destitutus, velut steriles esset arbor & palmes infœcundus, nulli rei vtilis quàm igni ad cōbustionem, vnde in eius typum ante aliquot dies maledicta arbor exaruerat. Timenda autem nobis meritò hęc sententia, cogitandúmque quanta sit de impiis ob eorum peccata sumenda vltio, quādo ob hominum peccata tam dira vnicum suum filium Deus pati voluit. Simili sententia & Petrus terret ex Prouerbiis dicens: Si iustus vix saluabitur, impius & peccator vbi parebunt?

Sequun

Sequuntur apud Euangelistas adhuc tria ad ignominiam & passionem Christi pertinentia, quæ ante crucifixionem ei sunt irrogata. Primū est, quòd, vt habet Lucas, ducebantur cum eo etiam alij duo nequā, vt interficerētur. Itaq; non solùm in ipsa crucifixione, sed & in ipsa ductione ad crucem impleta est scriptura Isaiæ quam postea citat Marcus: Et *Marc. 15.* cum iniquis reputatus est. Verisimile autem morem fuisse vt pridie paschæ, aut circa paschæ, aliásve festiuitates, cùm multa ex omnibus locis Hierosolymam confluxisset hominum congregatio, malefici insigniores in crucem subleuarētur, vt essent exempli causa multis spectaculo: quemadmodum apud nos in plerisq; ciuitatibus fieri solet, cùm ob causam aliquam conuentus exterorum ibi fiunt: atque hac de causa nunc factum, vt cum Domino crucifigerentur & ad crucem ducerētur hi duo nequam: quanquam etiam istud videri possit accidisse ex petitione Iudęorum, quibus gratificari iam statuerat Pilatus, vt nomen Iesu magis denigraretur, omniúmq; animi ab eo magis alienarentur. Secundum est, quòd perductus sit Dominus crucifigendus in locum maleficiis crucifigendis deputatum, qui dictus est Hebraicè, hoc est, lingua qua tum Hebræi, hoc est, Iudęi vtebantur, Golgotha, quod significat cranium siue caluariam, ob eius volubilem rotunditatem, à verbo Galal, quod voluere significat & circumire. Non est autem ea dictio purè Hebraica, sed Chaldaica magis aut Syriaca, vt etiam D. Hieronymus testatur in interpretatione nominum Hebraicorum in Matthæum. Nam secundùm veram Hebręorū linguam dicitur Gulgoleth: verùm Iudæi desierunt pura Hebręa lingua vti, postquam in Babylonem translati sunt, vnde redeūtes, Chaldaismum secum detulerūt, quo tamē vtentes idiomate Hebraicè loqui dicebantur, quoniàm ea tunc Hebræorū erat lingua, nec multum à puro diuersa Hebraismo. Mendosè tamen in Græcis & Latinis codicibus legi videtur Golgotha, per simplex l, cùm legendum potiùs sit per duplex l Golgoltha. Nam sic caluariam Chaldaica vocat lingua, atque sic in vetustis exemplaribus Latinis se inuenisse testatur Munsterus. Caluariam autem quidam putant hūc locum dictum, ob sepultum ibi Adamum, eiúsque caluariam ibi repertam. Sic enim post Origenem habet Theophylactus: Traditio Ecclesiastica est, quia prior Iudaicā, postquam eiectus fuit homo ex paradyso, domicilium ibi habuit in solatium bonorum quæ in paradyso, terra ei data illa quæ omniū aliarum esset optima & pinguissima. Homines igitur qui tūc habuerunt pro miraculo caluatiam mortui depilatam, in loco illo habitantes inde eum nominauerunt, & post diluuiū fama hęc à Noë in omnes diuulgata est. Vnde & Dominus vbi fons mortis, illic moritur vt illum siccet. Sequitur hanc sententiam etiam D. Hieronymus, ex aliorum tamen magis opinione quàm sua. Sic enim habet in epistola Paulæ ad Marcellam: In hac vrbe (nempe Hierusalem) imò in hoc loco & habitasse dicitur & mortuus esse Adam. Vnde & locus in quo crucifixus est Dominus noster, Caluaria appellatur, scilicet quòd ibi sit antiqui hominis caluaria condita, vt secundus Adam & sanguis Christi de cruce stillans, primi Adam & iacentis protoplasti peccata dilueret, & tunc ille sermo Apostoli cōpleretur. Excitare qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Meminit huius & in *Ephes. 5.* hunc Apostoli locū scribēs in epistola ad Ephesios:

A Epiphanius quoq; prolixius hanc tradit sentētiam lib. 3. contra hæreticos in fine. Hanc tamen traditionem tanquam fabulam, mulcendis auribus populi excogitatam, iure reiicit idem D. Hieronymus hîc scribens in Matthæum, aliam reddens rationem veriorem huius nomenclaturæ, nempe quòd sicut apud nos, ita & tūc, extra vrbem & foras portam loca erant in quibus trūcabantur capita damnatorū, quæ ob id Caluariæ sumpsere nomen. Nam, vt ille inquit, si quispiam contendere velit ideo ibi Dominum crucifixum, vt sanguis ipsius super Adæ tumulum distillaret, interrogemus eum, quare & alij duo latrones crucifixi sunt cum illo. Adā verò sepultum putat iuxta Hebron, quia Iosue 14. legi- B mus: Adam maximus ibi inter Enacim situs est. Locum ergo hūc suo nomine tam accuratè expresserunt Euangelistæ, vt intelligamus ignominiam quam Iudæi etiam hac in parte Domino intulerūt, quamque Dominus nostri causa in se suscipere dignatus est, reputatus etiam hac parte cum iniquis. Vt autē fidelibus cætera omnia ignominiæ Christi mysterium in se continent & gloriam, ita & quæ modò dicta sunt, quòd cum latronibus ductus est ad crucem, quódq; ad locum maleficorum deductus est. Ideo enim tanquam nocens cum nocentibus ad nocentium locum ductus est crucifigendus, vt nos nocentes liberaret, veniens in similitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum in carne. Ideo in maledicto terræ loco cru- C cifigi voluit, vt maledictam terrā in opere Adami primi, suo sanctificaret sanguine. In Hierusalem ipsum occidi non conueniebat, sed extra portam, ne videretur seipsum tantùm pro Iudęis sacrificiū obtulisse, pro quibus ibi in templo quotidie sacrificabatur, imo quo significaretur sui corporis sacrificium non prodesse iis qui adhuc à legalibus penderent sacrificiis. Hoc enim mysterij D. Paulus intelligit in eo quòd extra portam passus fuit Dominus, addens & figuram veteris testamenti, qua id fuit deliniatum. Sic enim scribit ad Hebręos: Ha- *Heb. vlt.* bemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deseruiūt. Quorum enim animaliū infertur sanguis pro peccato in sancta per pon- D tificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus vt sanctificaret per suū sanguinem populum, extrà portam passus est. Quo significat Dominum ob id extra portam Hierusalem passum, quo insinuaretur ipsius sacrificium alterius esse generis quàm ea quæ intra portas Hierusalem offerebantur, neq; posse legis obseruatores huius noui sacrificij esse participes, atq; id per ea sacrificia pręfiguratum fuisse, quæ maximè veri sacrificij typus fuerunt. Tertium ignominiæ genus Christo ante crucem illatum, fuit, quòd ei dederunt potandum vinum myrrhatum, vt habet Marcus, aut, vt habet Matthæus, vinum cum felle mixtū, apud quem pro vino Gręci ferè habent acetū. E Sed probabile est scriptorem aliquē pro οἶνος, quod vinum significat, scripsisse ὄξος, quod significat acetum, cùm inter eas dictiones magna sit affinitas, idq; fecisse, siue quòd postea aceti oblati Domino in cruce pendenti fiat mentio, siue quòd prophetia quā hac sua narratione verisimile est Matthęū voluisse innuere, impletam nūc fuisse, aceti faciat mentionem & fellis, non autē vini. Dicitur enim apud Prophetā: Dederūt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. *Psal. 68.* Vinum apud Matthæum legunt omnes Latini. Cęterùm quod Marcus quidem dicit

A dicit vinum myrrhatū, Matthæus verò vinum cum felle mixtum, variè soluitur. Euthymius enim, sicut & Theophylactus, existimat vtrūq; à diuersis oblatum. Cùm enim, inquit Theophylactus in Marcum, nulla apud illos disciplina fuerit, alij alia offerebant, & alius quidem acetum & fel, alius autem vinum myrrhatum. D. Aug. duos alios conciliandi Euangelistas indicat modos. Dicit enim fieri potuisse vt vinum Christo oblatum & myrrha & felle fuerit mixtum, quo esset amarius. Aut Matthæum fel posuisse pro amaritudine, vt ob id myrrhatum vinum cùm sit amarissimum, dici possit vinum felle mixtum. Quam posteriorem rationem etiam Theophylactus non tacuit. Fortasse, inquit, & vinū B acetosum erat, & amara myrrha: & hinc conueniūt quod dicit ille myrrhatum vinum, alius dicat acetum cum felle. Nam & vinum acetum dici potest, quia acetosum: & myrrha fel, quia amara. Hanc rationem ob id crediderim probabiliorem esse, quòd videri possit Matthæum fellis fecisse mentionem, quo significaret impletam eam quæ modò posita est prophetiam quæ fellis meminit. Notandū ergo bis Domino datum potum in loco Caluariæ, vt patet ex Matthęo & Marco, qui vtriusq; sigillatim meminerunt, videturq; planè ex eis non eundem vtrobique fuisse potū. Datus enim ei fuit potus, cùm iam venisset in Caluariæ loco, antequā crucifigeretur, isq; dicitur ab Euangelistis his fuisse vinum ama- C rum myrrha vel felle mixtum. Datus rursum ei iam in cruce pendenti, cùm clamasset, Eli, Eli, &c. &: Sitio, isq; dicitur non ab his tantum, sed & à Ioanne ac Luca fuisse simpliciter acetum. Itaq; priori loco impleta est prior prophetiæ pars, quę habet: Dederunt in escam meam fel; posteriore verò loco posterior pars, quæ habet: Et in siti mea potauerūt me aceto. Priori loco obtulerunt ei vinum ex more, qui & hodie seruatur, quo morituris vinū propinatur, vt animus illis addatur iuxta consilium Sapientis:

Prou. vlt. Date sicheram mœrentibus, & vinum his qui amaro sunt animo. Sed ex insolentia militū, aut potius ex malitia Iudęorum vinum hoc felle, hoc est, amara myrrha mixtum fuit & corruptum, ita vt côque- D rendo dicere potuerit Dominus non tantùm illud quod ex Dauide positum est: Dederunt in escam

Iere. 2. meam fel; sed & illud: Ego te plantaui vineam ele-

Deut. 32. ctam, quomodo ergo conuersa es mihi in prauum vitis aliena? Et illud ex cantico Moysi: De vinea Sodomorum vinea eorum, & de suburbanis Gomorrhæ: Vua eorum, vua fellis & botrus amarissimus. Fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile. Quod autem Matthæus quidem dicit, cùm gustasset noluit bibere. Marcus verò: & nō accepit; id quidam in argumentum trahunt, quo probent aliud fuisse vinum de quo Marcus, & aliud de quo Matthęus: & hoc quidem Dominum gustasse, illud verò non. At secundùm Theophylactū & Augustinum magis dicendum, quòd Marcus dicendo E : & nō accepit; nihil aliud significare voluerit quàm quod dicit Matthæus; noluit bibere. Gustauit enim, sed non bibit, nec accepit, sic vt intra se illud mitteret. Quæ res etiam ipsa non caruit mysterio. Significatum est enim secundùm D. Hieronymum, quòd gustauerit quidem pro nobis mortis amaritudinem sibi à Iudæis propinatam, sed quòd ab ea non fuerit detentus resurgens tercia die. Significatum item, quòd deinceps oditurus esset vinum Iudaicum, quod illi productura esset synagogæ vitis, à qua cum expectaret dulces vuas, fecit labruscas, vt est Isaiæ 5. Iam cum discipulis biberat de dulci calice noui testamenti, seq; non biburum de fructu vitis asseruit, donec illud biberet nouum in regno Dei. Meritò ergo amarum Iudæorum recusat vinum, nos suo facto docens, post perceptam Euangelicæ gratiæ dulcedinē, non bibendū amarum carnalis legis aut huius mundi vinum, etiamsi illud gustare nonnunquam cogamur, vt cum ipso aliquando nouum vinum possimus bibere in regno Dei.

ET POSTQVAM VENERVNT IN LOCVM QVI VOCATVR CAL. &c. Sequitur iā septima, eaq; nouissima ac pręcipua Dominicę passionis pars, vt quæ eius crucifixionem ac mortem ignominiosam simul & amarissimā continet, & pleraq; opprobria atque conuitia. Postquam ergo venerunt in Caluariæ locum, ibi crucifixerunt eum, manus scilicet & pedes clauis affigētes ligno. Vbi Christianæ menti expendendum relinquitur quantam nunc & ignominiam & pœnam Dominus pro nobis pertulerit, quando vestibus spoliatus, nudus super lignum crucis iniectus est, & in tam tenero corpore tam diras manuum pedúmq; (in quibus vt est neruorum maximus concursus, vtq; sensus tactus maximè viget, ita maximus est pœnæ sensus) confixiones perpessus est, non sine omnium membrorum & neruorū crudeli acerbáq; extensione, ita vt bene apud prophetā dicat, pœnæ suæ acerbitatem pulchrè insinuans: Foderūt manus meas, & pedes meos, dinumerauerūt omnia ossa mea. *Psal.* Et quidem Iudęi instanter ipsum crucifigi voluerunt, nec alio genere mortis mori voluerūt quàm in cruce, eo quòd illud mortis genus erat omniū ignominiosissimum, quo afficiebantur tantùm hi qui valde erāt facinorosi, eratque id & gentibus & Iudęis summè execrandum, eo quòd in lege maledictus diceretur omnis qui in ligno penderet. Itaq; sperabant hoc mortis genere bonam Iesu memoriam apud omnes abolendam, omniúmq; animos ab eo alienandos. Vnde in eorū persona dicitur: Morte turpissima condemnemus eum. &: Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius. *Sap. 2.* *Iere. 11.* Quo loco per panem Tertullianus & alij veteres intelligunt corpus Domini, quod ipse in Euangelio vocat panem, vt significetur illis verbis lignum crucis iniiciendum corpori eius. Vide Tertullianum lib. aduersus Iudæos. Verùm aliud spectauit in hoc mortis genere diuina sapientia, quæ hoc genere pro salute hominum Christum mori ab initio prudenter valde & salubriter decreuerat, Iudæorum peruerso animo mirè vtēs ad perfectionē salutaris sui decreti. Primò enim hoc genus mortis nostræ redēptioni ideo erat accommodū, quia conueniebat vt sicut per lignum venerat peccatum, ita & per lignum veniret redemptio: & qui in ligno vincebat, in ligno quoq; vinceretur. Vnde canit Ecclesia in quodam hymno: Hoc opus nostræ salutis ordo depoposcerat, multiformis proditoris ars vt artem falleret, & medelā ferret inde hostis vnde læserat. Et ipse sponsus hanc insinuans in Canticis rationem, dicit suæ sponsæ: Sub arbore malo suscitaui te, ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua. *Cant.* Itaq; sicut fructu pomi vetiti quem ab arbore decerpsit Adā, perditum est genus humanum: ita fructu benedicto vteri virginalis, quem ab arbore crucis per fidem decerpimus, & per sacramenta, reparatum est genus humanum, satisfactúmq; est hac ratione iustitiæ diuinæ, dum quod ab arbore iniquè sustulit

primus

primus Adam, secundus Adam in arbore restituit, A finendo se affigi ligno, ita vt & hoc nomine dicere
Psal. 68. possit illud Psalmi: Quæ non rapui tunc exoluebã. Secundò, hoc mortis genus erat conueniens, vt tanto esset copiosior satisfactio & propitiatio, quanto ipsum mortis genus erat & ignominiosius & acerbius, vt sic & charitas Dei ac Christi insignißimè erga homines commendaretur, & hominũ in Deum fiducia confirmaretur perseueranter. Cùm enim videmus ignominiosißimum simul & acerbißimum supplicium pro nobis ex patris voluntate filiũ Dei pertulisse, intelligimus maximam esse Dei patris & Christi erga nos charitatem, quódq; de eius benignitate nobis non sit diffidendum, etiam post mul- B
Psal. 129. ta repetitis vicibus commissa peccata. Hinc canit Propheta: Propter legem tuam sustinui te Domine, apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio. Adde his quòd ex ipsa supplicij acerbitate non tantùm intelligimus misericordiæ diuinæ ac propitiationis Christi abundantiam, sed & iustitiæ diuinæ seueritatem, quę talem pro peccatis hominum exegit satisfactionẽ, vt id intelligentes magis peccatum detestemur, magisq; illud fugere discamus. Tertiò, conueniens fuit hoc mortis genus, vt quo fuit Christi mors ignominiosior secundùm mundum, eo magis virtus Dei & efficacia mortis eius mundo innotesceret, dum qui tam ignominiosam pertulit mortem, totũ ad se tamen orbem, mun- C do licet omnibus modis reclamãte, pertraxit. Quam
1. Cor. 1. rationem insinuans Paulus, ait: Quoniam in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deũ, placuit Deo per stultitiam prędicationis saluos fa-
Ibidem. cere credentes. Et mox postea: Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus: & quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. Itaq; hac ratione Iudęorum conatus & expectatio frustrata est, dum per hoc quo se nomen Christi maximè putabant obscuraturos, Deus illud maximè fecit illustre. Cõuenientißima ergo fuit hæc mors & diabolo superando, & fidelibus erigendis, & Iudęis confutandis. Prima harum trium rationum, Dei nobis cõtra diabolum callidum prudentiam: secũda, eius erga peccatores misericordiam, & cõtra peccatum iustitiam: tertia, D illius contra mundum Christi gloriæ obsistentem declarat potentiam. Sunt præterea & aliæ rationes, quibus ostẽdere licet conuenientiam huius supplicij etiam ex scripturis. Conueniebat enim ipsum tali mortis genere mori quę cum sanguinis fieret effusione; quia illius sanguis nobis erat in peccatorum ablutionem & viuificum animæ potum necessarius: nec tamen conueniebat vt caput ei amputaretur sicut Ioanni, aut vt medius secaretur sicut Esaias, sed corpus eius integrum & indiuisum seruandum erat, tum quòd sic eius congruebat integritati, tum ob resurrectionis eius fidẽ melius astruendam, & item ne fieret occasio volẽtibus Ecclesiam diuidere, quæ vnũ est cum Christo corpus. Conueniebat ergo crucis supplicium, in quo sic eius sanguis totus est effusus, vt tamẽ nulla fieret corporis E sectio atq; diuisio in diuersas partes. Conueniebat item eius in crucem subleuatio, sacrificio quod in cruce est peractũ, quæ enim Deo offeruntur, sursum attollũtur. Rursum quoniã in cruce subleuatus fuit à terra Dominus, docuit affectus nostros ad se à terra tollendos: quoniam expansis pependit manibus, significauit se paratum ad suscipiendum & amplexandum omnes ad se cõfugientes. vnde has ratio-
Ioan. 6. nes insinuans Dominus, Ego, inquit, cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Rursum dum in cruce viuus pependit, confixus clauis, docuit nos sic sibi commori debere, vt in mortali isto corpore viuentes, configamus carnem nostram clauis timoris diuini, ita vt non obediamus concupiscentiis eius. Vnde mysterium hoc in cruce Christi intelligens D. Paulus: Qui, inquit, sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis eius. Galat. 5. Itaq; supplicium crucis non solùm accommodißimum erat debitæ satisfactioni peragendæ, sed etiam exemplo relinquendo nobis ad conformandũ nos Christo. Idem D. Paulus ad Galatas & Galat. 3. aliam indicat crucis susceptæ rationem: Christus, inquit, nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, (quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno) vt benedictio Abrahæ fieret in gentibus. Postremò, conueniebat redemptori nostro crucis supplicium, quia ipsa crux conueniens est vniuersali mortis Christi efficaciæ designandæ. Ipsa enim transuersali crucis latitudine significatum est mortis eius efficaciam latißimè se atque per totum extendere mundum: ipsa verò in altum porrecta longitudine terram cõtingente, cœlósq; respiciente, significatum est mortis eius efficaciam non in terram tantùm pertingere, sed & in cœlos, quoniam per ipsum, vt habet Paulus, instaurata sunt omnia quæ in cœlis sunt & quę in terra. Coloss. 1. Complacuit, inquit, Deo per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius siue quæ in terris, siue quę in cœlis sunt. Omitto quòd per quadruplicem mensuram quæ in Domini inuenitur cruce, variæ nobis virtutes sint cõmendatæ, vt annotauit aliquot locis D. Augustinus, qui libro de gratia veteris & noui testamenti sic habet: Non frustra tale genus mortis eligit, vt latitudinis, & altitudinis, & longitudinis, & profunditatis, de quibus Apostolus Paulus loquitur, magister existeret. Nam latitudo est in eo ligno quod transuersum desuper figitur, hoc ad bona opera pertinet, quia ibi extendũtur manus. Longitudo in eo quod ab ipso ligno vsq; ad terrã cõspicuum est. Ibi enim quodammodo statur, hoc est, persistitur & perseueratur, quod longanimitati attribuitur. Altitudo in ea ligni parte, quæ ab illa quæ transuersum figitur, sursum versus relinquitur, hoc est, ad caput crucifixi, quia bene sperantium superna expectatio est. Iam verò illud ex ligno quod fixum occultatur, vnde totum illud exurgit, signat profunditatẽ gratuitæ gratiæ. Hæc ille. Quoniam itaq; supplicium crucis tam variis modis conueniens fuit nostræ redemptioni, variis etiam in veteri testamento est pręfiguratũ typis. Præfigurauit enim salutiferũ crucis lignum, arca illa lignea, per quã in diluuio Noë Genes. 6. cũ suis seruatus est, cęteris omnibus qui extra eam erant pereuntibus. Rursum virga illa Moysi, per Exod. 4. quã post varia in Ægypto patrata miracula Israelitę liberati sunt, diuiso per eã mari rubro, per quod transeuntes saluati sunt. Item lignũ illud, quod cùm à Deo sibi ostensum Moyses misisset in aquas amaras, versæ sunt in dulcedinẽ, vt legitur Exod. 15. Crucis autem figuram & situm adumbrauit signum sanguinis agni paschalis positi in postibus domus & superliminari, per quod signum ab angelo percutiente saluati sunt Israelitæ. Item expansio ma- Exod. 12. nuum Moysi, quando Iosue pugnauit contra Ama- Iosue 7. lec. Omnium autem apertißimè crucis typum prętulit serpentis ænei super lignum exaltatio in deserto, per cuius aspectũ sanati sunt quotquot à viuis percußi

Deut.12. percussi fuerant serpentibus. Eiusdem item nō per-
Deut.14. mittenda figura fuit lignum cedrinum cum hysopo
coccóq; bis tincto, quibus intinctis in sanguine a-
nimalis immolati aspergebantur qui mundandi e-
rant in veteri lege. Lignum enim cedrinum, lignum
crucis figurabat: Hysopus Christi corpus, coccúsq;
bis tinctus quo hysopus alligata fuit ligno cedrino,
Christi charitatem, quæ ipsum fixit in cruce. Vnde
mysterium illius vmbræ intelligens propheta re-
Psal. 50. gius, & in ipsam veritatem respiciens: Asperges, in-
quit, me Domine hysopo, & mundabor. Intelligunt
quoq; vetustissimi patres crucem Dominicā tectè
in quibusdam scripturæ locis indicatam, vt cùm di-
Abacuc 3 citur in Cantico Abacuc, Cornua in manibus eius.
Psal. 21. Et in Psalmis: Salua me de ore leonis, & à cornibus
vnicornium humilitatem meam. Per cornua enim
his aliisq; quibusdam locis Tertullianus lib. aduer
sus Iudæos intelligit apices crucis, per quam dæ-
mones ventilauit Dominus, sibiq; subegit vniuer-
sum mundum. Crucem item significatam intelligūt
patres per signum Thau, quo qui signati non sunt,
iubentur occidi: signati verò, seruari præcipiuntur.
Antiquis enim Hebræorum literis, teste Hierony-
mo, quo, vt idem ait, Samaritani suo tempore ad-
huc vtebantur, extrema Thau litera, crucis habet
similitudinem, sicut eam habet nunc apud Græcos
litera τ, quę & ipsa eis Thau dicitur. Vnde & Apo-
caly. 7. & 9. præcipitur angelis ne noceant signatis
signo Dei in frontibus suis; quibus locis verisimile
Ezech. 9. est Ioannem imitatum Ezechielis locum, & respe-
xisse in signum crucis quo se in frontibus suis no-
tare cōsueuerunt à temporibus Apostolorum Chri-
stiani. De ligno crucis sic scribit Nissenus in sermo
ne de sancto baptismate: Lignum crucis omnibus
hominibus salutare est, cùm sit pars, vt audio, arbo
ris vilis, contemptiorisq; quàm aliæ multæ sint.

TVNC CRVCIFIGVNT CVM EO DVOS
ALIOS LATRONES, HINC, &c.] Matthęus
& Marcus post crucifixum Dominum commemo-
rant primùm vestimenta diuisa, tum titulum scri-
ptum, deinde latrones crucifixos. Lucas autem pri-
mùm latrones, postea vestes, tertiò titulum narrat.
Ioānes verò primùm latrones, deinde tituli inscri
ptionem, ac postremùm vestium describit diuisio-
nem. Itaq; quoniam non licuit in Concordia om-
nium sequi ordinem in trium istorum commemo-
ratione, eum secuti sumus quem in Ioanne depre-
hendimus, non solùm quia postremus scripsisse, &
de aliorū scriptis iudicasse fertur, sed etiam quia &
aliàs ferè debitū seruat ordinem, & ordo ab eo hic
seruatus rerum naturæ est maximè consentaneus.
Primùm ergo ad maiorem ignominiā Christi, cru-
cifixi sunt cum eo duo illi latrones qui cum eo edu
cti fuerant, sic tamen vt medium Iesum inter illos
penderent, quo nō solùm cum facinorosis reputa-
retur, sed inter eos maximè facinorosus haberetur.
Verùm contra intentionem & voluntatem Iudę-
rum res hęc ad maiorem Christi cessit gloriā, pri-
mùm quia hac ratione impletum est quod de eo di
Isaiæ 53. xit Isaias: Cū iniquis reputatus est. Reputatus autē
cū iniquis qui iniquus nō erat, meruit iniquos in se
credentes ipsorū liberare iniquitate. Secundò, quia
hac ratione magis claruit innocentia Christi & vir
tus crucis eius, quàm si solus fuisset crucifixus, dum
is qui cùm aliis tam ignominiosè fuit crucifixus, so
lus tamen per vniuersum orbem clarificatus est.
Postremùm, dum inter duos maleficos medius pen
det innocens Christus, designatum est, omnem hu-
A mani generis vniuersitatem ad participādam pas-
sionis eius efficaciā vocatam esse, ipsumq; ad hoc
venisse in medio hominum qui omnes peccato erát
obnoxij, vt sua innocentia omnes sanctificaret, di-
scretionem tamen ipsum facturum inter fidelem po
pulum qui cū latrone qui à dextris erat, Christi gra
tiam implorat, & infidelem qui cum altero à sini-
stris existente Christum blasphemat, & hunc qui-
dem à sinistris, illum verò à dextris collocaturum.
Vnde Leo in sermone de passione Domini: Duo,
inquit, latrones, vnus ad dexteram, & alius ad sini-
stram crucifiguntur, vt in ipsa patibuli specie mon-
straretur illa quæ in iudicio ipsius omnium homi-
num est fiēda discretio. Ita semper quod in Christo
B impiis est ignominia, piis est mysterium & gloria,
quemadmodū & in eo quod sequitur de titulo scri-
pto à Pilato licet considerare. Ludibrij enim causa
videtur Pilatus titulum hunc, hoc est, inscriptionem
causæ ob quam crucifixus erat, capiti eius affixisse,
exprobrans scilicet ei affectationem regni apud Iu
dęos, atq; significans ob hanc illum à se crucifixū.
Quare & Cęsaris erga se ambiuit beneuolentiam,
vt cuius imperium apud Iudeos cōtra vsurpatores
tueretur, & Iudęorum vltus est contra se instātiam
& comminationem, qua significabant se illum dela
turos apud Cæsarem, tanquam illius partes non sa
tis defendentē si Iesum dimisisset. Dum enim eum
scripsit Regem Iudęorum, nec scripturam hanc mu
tare voluit ad pontificum preces, videri potest hoc
C nomine ignominia quadam Iudęos aspergere vo-
luisse, qui hoc nomine ipsum ad innocentis cędem
coegerant. Ignominia enim Iudaici nominis erat,
regem Iudęorum pendere in cruce, quasi vana esset
eorum de suo rege prędicatio & expectatio. Et hęc
quidem videtur fuisse Pilati intentio. Cæterùm di-
uina dispositione, etiam hæc res per Pilatum gesta
ad Christi pertinuit gloriam, passionisq; eius my-
steriū. Hac enim ratione, rursum Deus per impium
veritati testimonium perhibuit, verámq; causam in-
sinuauit crucifixionis Iesu. Non enim ea erat causa
quam videri & scribi volebant Iudæi, nempe quia
ipse dixerat se regem esse Iudęorum, cùm verè non
esset, sed quia, vt scripsit Pilatus, rex erat Iudęorum.
D Quia enim is verè erat, ideo secundùm scripturas
mori debuit in cruce, vt hoste humani generis per
mortem superato, regnare inciperet super eos qui
verè sunt Iudęi, hoc est, qui per fidem confiterentur
ipsum. Iudęi enim nomen sonat confitentem. Itaq;
titulus ille Pilati iudicio ignominiosus, piis est glo
riosus, à quibus agnoscitur titulus triumphalis,
magis exornans caput Iesu veri pontificis, quàm
lamina illa aurea habens in se scriptum ineffabile
nomen Dei, ornabat caput pontificis veteris le-
gis. Quem titulum crucis Christi non corrumpen-
dum, sicut Iudæi desiderauerunt, pleriq; patres in-
telligunt prædictum, cùm in titulis quorundā Psal-
morum dicitur: Ne disperdas in tituli inscriptio-
E ne. Vnde bene Deo disponente, cum Iudæi instarēt
pro mutanda inscriptione, respondit Pilatus: Quod
scripsi, scripsi, hoc est, quod scripsi, scriptum ha-
beri volo, nec immutabo. Qua in re etiam aliud
iam tegebatur mysterium. Dum enim Pilatus gen-
tilis Iesum regem scripsit Iudæorum, quem pro
suo rege Iudæi agnoscere recusauerunt, illud iam
tum etsi imprudens præludebat futurum, vt salu-
tiferi nominis professio, quam falso dicti Iudęi ab-
negarent, ad gentes credulas, hoc est, ad veros Iu-
dæos demigraret. Scripsit autem titulum Pilatus

tribus linguis, Hebraicè, Grçcè, & Latinè, vt causa crucifixionis Iesu ab omnibus qui tum in Ierusalem conuenerant posset agnosci. Cōuenerant enim ibi tum non solùm Hebręi, sed & Gręci plerique & Latini proselytæ. Diuinitus verò hac ratione significatum est, omnium interesse vt cognoscant Iesum Nazarenum regem Iudæorum crucifixum esse, ipsúmque tanquam totius orbis regem, ab omnibus linguis prædicandum regem Iudæorum, iuxta illud Pauli: Omnis lingua confiteatur quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Tres enim illæ linguæ, præcipuæ sunt totius orbis linguæ, maximè receptæ, maximéq; excultæ, & quibus vera sapiētia maximè est in literis prodita: quæ linguæ pręter naturalem suum ornatū & excellentiam, etiam hinc non parum acceperunt decoris, quòd solæ omnium sint in cruce Domini dedicatæ, vt ob id meritò his tribus maximè vtatur Ecclesia in scripturis sanctis legendis & conseruandis, vt quæ ad has sint aptiores, & præ aliis in cruce sanctificatę. His tribus linguis putat Onuphrius Euangelia descripta esse, qui sicut cum aliis multis Matthæum putat Hebraicè scripsisse; ita Marcum asserit Romæ scripsisse latinè, Lucam autem & Ioannem in Gręcia Græcè. Vtitur & ob id etiam Latina Ecclesia inter canendum omnibus his tribus linguis potissimum in officio sacræ missæ, quæ Dominicæ passionis est realis repræsentatio. Nam ex Hebræa lingua habet Amen, Alleluia & Osanna: ex Græca, Kyrie eleyson & Christe eleyson. Inscriptionem tituli Euangelistæ nō eisdem commemorant verbis. Marcus enim tantum habet; Rex Iudęorum. Lucas: Hic est rex Iudęorū. Matthęus: Hic est Iesus rex Iudęorum. Ioannes: Iesus Nazarenus rex Iudæorum. Ioannem autē, qui postremus scripsit; & crucifixioni Dominicæ interfuit, ita scripsisse, sicut à Pilato scriptum fuit, titulus ille ostēdit qui cum parte crucis Domini Romæ seruatur. Proinde dicendū alios Euangelistas non verba descripta annumerare, sed tātum sensum exprimere voluisse, atq; illud in quo cardo inscriptionis causæ consistit, appellationem scilicet regis Iudęorum. Bene autem sunt tituli huius expendēda verba. Prima enim dictio, quę proprium est Christi nomen, cùm significet saluatorē, triumphi eius totam in se includit rationem: reliquæ verò dictiones indicant ipsum verè esse quod dicitur, nempe saluatorem, & quare, nimirum quia Nazarenus, hoc est, floridus & germinans, & quia rex Iudęorum. Per integritatem enim suam & regalem potestatem est Iesus, hoc est, saluator mundi.

Philip. 2.

IESVS AVTEM DICEBAT: PATER DIMITTE ILLIS, NON ENIM.] Illi quidem ipsum crucifigebāt, Iesus verò absolutissimum patientiæ & charitatis exemplar, pro crucifixoribus suis orauit, declarans se magis illorū causa dolere quàm sua, illorúmq; malum magis ipsum angere quàm suū. Adimpleuit nunc quod de eo vaticinatus est Isaias dicēs: Et pro trāsgressoribus rogauit. Iam in ara crucis sacrificium offerens patri verum egit pontificē, cuius est, vt habet Paulus, orare pro populi sui ignorantia. Iā significauit propter quid crucifigi voluit, nimirū ad deprecandū & impetrandum peccatoribus veniā. Iā ipso opere insigniter præstitit, nobisq; faciendum suo facto docuit, quod prius sermone docuerat, dicens: Orate pro persequētibus vos. Pater, inquit, dimitte illis. Causamq; addit cur dimittere conueniat. Non enim sciūt quid faciunt. Nesciūt se Dei crucifigere filiū, verúmq; Iudęorum regē. Si enim, inquit Paulus, cognouissent, nūquam Dominū glorię crucifixissent. Et Petrus: Scio, inquit, quia per ignorantiā fecistis, sicut & principes vestri. Nesciebant etiā quid facerent, quia ignorantes Dei perfecerunt prędestinationē, hominūq; cooperabantur saluti. Ignorantia hęc de qua Dominus loquitur, cum fuerit crassa & culpabilis, peccatū quidem illorum non in totū sustulit, sed tamen ex magna parte diminuit, & veniabile fecit, cum alioqui si scientes filium Dei crucifixissent, peccatum eorum, vtpote in Spiritū Sanctum cōmissum, irremissibile fuisset. Cæterùm quanquā hæc Domini oratio non in omnibus fuit Iudęis efficax, eo quòd pleriq; per suam obstinationē remissione se fecerint indignos, quæ non potest nisi à pœnitentibus obtineri, fuit tamen in multis efficax. Eius enim virtute credendū post ascēsionem Domini ad vnam & alteram Petri prędicationem tam multa Iudęorum milia conuersa ad Dominū, & consecuta suorum remissionem peccatorū. Eius item virtute Deus pater tanto tempore vindictam distulit Iudęorum, expectans interim eos ad pœnitentiam. Imitatus est Christi exemplum & Stephanus, qui & ipse cùm lapidibus Iudęorū obrueretur, positis genibus orauit, dicēs: Domine ne statuas illis hoc peccatum. Imitatus est & Iacobus frater Domini, qui referente D. Hieronymo in libro de Script. Eccl. cum pręcipitatus de pinna templi, confractis cruribus, adhuc semiuiuus tendens ad cœlum manus dicebat: Domine ignosce illis, quod enim faciunt, nesciunt. Nec dubium quin hoc Domini facto pleriq; etiam alij commoti semper omnibus seculis ad faciendum quod præceptum est de orando pro inimicis, vt hinc agnoscere liceat duplicem fructū huius orationis Christi.

Isaia 53. Hebr. 9. Luca 6. 1. Cor. 2. Act. 3. Act. 7.

MILITES ERGO CVM CRVCIFIXISSENT EVM, ACCEPERVNT, &c.] Tertia hic describitur ignominiæ species, quæ Domino post crucifixionem est irrogata. Magna enim fuit ignominia, vestibus omnibus detractis, Dominum nudum pendere in cruce corā tanta multitudine, eundémq; coram videre vestes suas diuidi, atq; super eas mitti sortes, & à militibus vēdicari, quasi nulla esset vlterioris vitæ reliqua spes. Quod ipsum verisimile est milites nō solùm per inexplebilem auaritiam, quæ in talibus esse solet, fecisse, sed etiā per ludibriū quoddam & per lasciuiam, subsannantes quasi preciosa essent regis vestimēta, vt habētTheophylactus & Euthymius. At rursum vt istud impiis est ignominia & ludibriū, ita in hoc pij agnoscunt Christi gloriam, suámq; salutem ac fidei mysteriū. Ad Christi enim hoc pertinuit gloriam, quoniam hac ratione perfectū est illis ignorantibus quod de eo prędixit scriptura: ad cuius etiam gloriam facit, quod nec hęc quidem, quæ minuta videntur, de eo siluit scriptura. Hac ergo de causa omnes Euangelistę factum hoc commemorauerunt. At cum reliqui Euāgelistæ simpliciter illud & indistinctè narrauerint, tantùm dicentes quòd vestimenta sint diuisa, quódq; sortem miserint, Ioannes qui post alios scripsit, manifestius & distinctius de hac re scripsit, quo scripturę testimoniū indicaret clarissimè huic facto quadrare. Dicit ergo sic milites diuisisse vestimenta, vt fecerint quatuor partes, vnicuique militi vnam assignantes partem, vnde intelligere primò licet quatuor fuisse milites qui Dominū crucifixerunt. Intelligere licet secundò, diuisionem vestimentorum non sic factam, vt vnicuiq; militi vna sit data vestis, quemadmodum videntur intellexisse, qui

hinc colligũt quinq; fuisse Domino vestiméta, quatuor scilicet militibus quatuor diuisa, & quintũ tunicam inconsutilem. Dicit enim Ioannes explicans vestimentorũ diuisioné, milites fecisse quatuor partes, vt intelligendum sit vnã vestem in quatuor diuisam partes, cùm Iudęorũ vestes quatuor necessariò habuerint partes, vt & nostræ fere habent. Præcipitur enim Deut. 22. vt Iudæi assuãt fimbrias per quatuor angulos palliorũ. Dicit pręterea Ioannes tunicam quandam eos accepisse, quæ inconsutilis fuerit, desuper cõtexta per totum. Vbi pro, desuper, Græci habent, ἐκ τῶν ἄνωθεν, hoc est, ex summo aut ex superioribus, vt significetur eam è superiori parte textilem fuisse per vniuersum vsq; deorsum, hoc est, totam fuisse textã, nec aliqua ex parte fuisse consutam. De hac ergo dicit milites dixisse: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit; sicq; impletum apertè & distinctè ostendit quod dicitur: Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem; priori militũ facto insinuans impletam priorem prophetiæ parté, posteriori verò posteriorem. Ex Marco tamen apparet milites misisse etiam sortes super vestimentorum diuisorum partibus, vt per sortes agnoscerent quam quis partem tollere deberet. Dicit enim: Diuidentes verò vestimenta eius, miserunt sortes super eis, quis quid tolleret. Pertinuit & ad nostrã saluté atq; redemptionis mysterium, hæc vestimentorum Christi ablatio atq; partitio. Nudus enim in cruce bene pependit, quia nudus in paradyso peccauit Adam: nudúsq; in cruce pendens, sicut nudus in paradyso peccauit Adam: sua ignominiosa nuditate, abstulit ab Adam eiúsq; posteritate ignominiam nuditatis, quam per peccatum genus humanum inciderat: suorumq; vestimentorũ amissione, amissas nobis innocentiæ & immortalitatis acquisiuit vestes. Nudus in cruce pendens, atq; sic hostem nostrum deuincens; docuit nos sic demum optimè hostem nostrum superaturos, si omnibus reiectis superuacaneis rebus per huiusmodi nuditatem, expeditos nos redderemus ad congrediendum cum illo. Quadripartita vestiũ diuisio, quadripartitam significat Ecclesiã, hoc est, Ecclesiam quatuor mundi terminos replentem. Inconsutilis verò & indiuisa, refert Ecclesiæ eiusdé vniuersalitaté & vnitatem, quã frustra semper scindere conati sunt hæretici, à cuius etiã sorte excluduntur heretici, quia sorte prouenit, vt eam vnus possideret. De tunica auté hac sic scribit Euthymius: Hanc tunicam è traditione patrum accepimus, opus fuisse Dei matris, à superioribus partibus contextam, veluti sunt apud nos capitis aut pedum hyemalia operimenta. Vnde commodè de ea loquuntur allegoricè, qui dicunt, solum id quod à matre Domini sumptũ est, corpus desuper fuisse contextũ, hoc est, à cœlo coaptatã sibi habuisse diuinitaté, vel à Deo fuisse in rerum natura productum, & non à semine humano. Hęc ille. Idem reiecta illorũ sententia qui colligunt quinq; fuisse Domino vestes, non improbabiliter coniectando dicit, tria fuisse vniuersa eius vestimenta, atq; vnum fuisse tunicam corpori applicatam in modum subuculæ, illúdq; fuisse tunicã inconsutilem: alterum autem, quo super primum vestiebatur: & tertium, exterius indumentũ. Pręter tunicam enim illam textilem fuisse Christo plura vestimenta, satis patet ex Ioanne, qui pluraliter dicit vestimenta Christi à militibus diuisa in partes, tunica inconsutili seruata indiuisa. Nec est quod quis miretur quomodo Christus plures iam inueniatur

Psal. 21.

A possidere tunicas, cùm Apostolis legem dederit ne duas possiderent tunicas. Nam, vt ibi dictũ est, non prohibuit Dominus plures habere vestes, sed plures vnius generis; vt plures tunicas eiusdé generis, plura pallia, quæ mutare possint pro tépore. Porro Matthæus etiam aliud militum circa Dominũ factum narrat, dicens eos sedentes seruasse Dominũ, ne scilicet quis tolleret eum, quod & ipsum in Christi cessit gloriam: tum quia illud arguit ipsorũ metum ex conscientiæ remorsu profectũ: tum quia illa ratione subtracta est Iudęis ansa calumniandi prædicationem resurrectionis Christi, quem alioqui dicere potuissent viuum è cruce sublatũ à discipulis.

B PRÆTEREVNTES AVTEM, BLASPHEMABANT EVM, MOVENTES.] Quartum deinceps describitur ignominiæ genus, quod crucifixo Domino sannis & irrisionibus variis est illatum, quibus passio Domini mirè est aucta & exacerbata, ac Iudęorum impietas insigniter declarata. Grauissimum enim est & intolerandum etiam improperij & subsannationũ verba audire, cum quis magnis aliquibus affligitur malis: éstq; extremę inhumanitatis, ei qui etiam iustè affligitur, aliam superaddere per subsannationes & conuitia afflictionem. Itaq; in Christo iam completũ est illud Psalmi: Quem tu percussisti persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Cæterùm à quatuor hominũ generibus irrisiones & improperia modò pertulit Dominus. Pertulit enim ea imprimis à Iudęis prętereuntibus, qui, vt habent Euangelistæ, blasphemabant eum, hoc est, maledicebant & conuitiabantur ei, in signum lætitiæ & irrisionis mouentes capita sua, & dicentes: Vah qui destruis templum Dei, & in tribus diebus illud reædificas, salua teipsum descendens de cruce. Si filius Dei es, descende de cruce. In quibus verbis obseruandum quàm sibi semper similis diabolus, quamq; semper ad casum solicitet. Siquidem vt prius in deserto dixerat: Si filius Dei es, mitte te deorsum; ita nũc per Iudæorũ ora dixit: Si filius Dei es, descende de cruce. Verùm maligna & peruersa & hæc erat suggestio, sicut illa. Non enim quia filius Dei erat, descendere debuit de cruce, sed contrà potius ob id in cruce manere vsq; ad mortem, vt sua morte mortem nostram superaret, implerétq; quod dictum est apud Oseam: Ero mors tua, ô mors. Nec descensu è cruce declarare debuit se filium Dei, sed ascensu è sepulchro, qui magis Dei conuenit filio, maiorémque declarat potestatem. Obseruandum item quàm diligenter hæc omnia prophetæ prędixerint, quámque conuenienter Euangelistæ sua narratione insinuauerint hæc gesta cum prophetarum consentire prædictionibus. Motionem enim capitis sępe pręedicit Psalmista, simul & irrisionem Christi. In eius enim persona dicit: Ego factus sum opprobrium illis, viderunt me, & mouerunt capita sua. Irrisionem per interiectionem Vah, innuit Psalmista dicens: Dilatauerunt super me os suum, dixerunt: Euge euge, viderunt oculi nostri; vbi pro euge, Hebręi habent Heah, pro quo Latini dicunt Vah. Rursum in persona Domini dicitur: Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis, & mouerũt caput. Quo loco verba quę subiiciuntur dicta à derisoribus, inueniuntur in sequentibus secundùm narrationem Matthęi, dicta à principibus sacerdotum, scribis & senioribus. Sequitur enim: Sperauit in Domino, eripiat eum, saluum

C D E

Psal. 68. *Osea 13.* *Psal. 108.* *Psal. 34.* *Psal. 21.*

tum faciat eum,quoniam vult eum. Matthęus autem scribit eos dixisse:Confidit in Deo,liberet nūc eum si vult.Vbi notandum,Gręcis non tantùm esse,si vult,sed εἰ θέλει αὐτόν,id est, si vult eum, sicut in Psalmo, cuius vaticinium his suis verbis nescij impleuerunt.Et est his locis verbum, velle,positū, vt sępe in scripturis ex phrasi Hebręa,pro diligere, ita vt sensus sit:liberet nunc eum, si diligit eum.Alioqui secundùm nostram lectionem,conuitium videbatur non in Christum modò,sed & in Deum recidere, quasi exprobrare Deo voluerint impotentiam saluandi. Secundi ergo generis irrisores fuerunt principes sacerdotum cum scribis & senioribus,qui non ad Christum,sed ad alterutrū,hoc est, ad sese mutuo referuntur locuti de illo, qui impotentiam saluandi seipsum exprobrant Domino non simpliciter, sed cum comparatione potentię ipsius in saluando alios.Maius enim vituperium est,si qui alios saluauit,se non possit saluare.Alios ergo, inquiunt,saluos fecit, seipsum non potest saluum facere.At his ipsis seipsos egregiè confutant verbis. Si enim alios saluos fecit,non debuit ergo tāquam malefactor puniri,sed tanquam benefactor laudari. Si alios saluos fecit, potuit vtiq; & seipsum facere saluum,sed seipsum saluum non fecit quomodo illi volebant,non quia non potuit,sed quia non voluit. Non voluit autem,vt & se & alios verè saluos faceret. Nobis ergo contra Iudęos dicendum:Alios saluos facere voluit,& ideo seipsum non voluit facere saluum. Adiiciunt & exprobrationem regalis nominis,in illius comprobationem descensum è cruce postulantes,ac sic fidē se illi habituros promittentes.Si,inquiunt,Christus est,& rex Israël, descēdat nunc de cruce,vt videamus,& credamus ei.In quibus verbis rursum dupliciter inueniūtur reprehensione digni.Primùm enim nunquam audierāt, nusquam didicerant descensum è cruce ostēdere Christum & regem Israël. Vnde Leo papa in sermone quodam de passione Domini eleganter sic insultat Iudæis:De quo erroris fonte Iudęi talium blasphemiarum venena potastis?Quis vobis magister tradidit,quæ doctrina persuasit,quòd illum regem Israel,illum Dei filium credere deberetis, qui se aut crucifigi non sineret,aut à confixione clauorum liberum corpus excuteret? Non hoc vobis legis testimonia,non prophetarum ora cecinerunt.Nūquid legistis, Dominus descendit de cruce? sed legistis, Dominus regnauit à ligno.Secundò,falsò arguūtur fidem promittere descēdenti de cruce,cum credere noluerint ei,quod illo lōge erat maius,& filio Dei atq; Messię conueniētius,exhibenti cùm à morte resurrexit.Quid enim,inquit Hieronymus,plus est,de cruce adhuc viuentem descendere,an de sepulchro mortuū resurgere?Resurrexerit & non credidistis, ergo etiam si de cruce descenderet,non crederetis. Duplici exprobrationi prædictę adiiciunt tertiò exprobrationem fiduciæ in Deum,quasi illa vana fuerit & præsumpta.Confidit,inquiunt,in Deo,liberet nunc eum si diligit eum,quemadmodum ipse de se asseruit. Dixit enim,filius Dei sum. In qua exprobratione rursum dupliciter sunt reprehēdendi.Primò,quia illud exprobrare videntur, vnde quisque maximè est laudandus, ita vt in eos quadret illud Psal.13. Psalmistæ:Consilium inopis confudistis,quoniā Dominus spes eius est.Secundò,quòd liberationem è malis volunt necessariò cōsequi rectam in Deo fiduciam,& Dei erga afflictos dilectionē, cùm prophetæ & iusti pleriq; permissi sint à Deo violēta ab

A impiis affici morte.Vnde Chrysostomus:O,inquit, insani scelestiq; homines,an prophetæ nō erāt prophetæ,& iusti quos occidistis iusti nō erant,quoniā eos Deus à periculis non eripuit? imo verò erant, etiamsi à vobis iniuria vexabātur.Quid igitur huic amentiæ vestræ excogitari potest ęquale?Nā si existimatis,quòd illorū apud vos propter pericula nomen periit,sed erant prophetæ quamuis torquerentur,multo magis non debebatis in hoc scādalizari, qui & rebus semper & verbis falsam hanc repulit opinionem.Hæc ille.Impiè ergo simul & insipiēter hic inueniūtur locuti,sed sic Spiritus Sanctus impleri voluit quod in persona Christi prędixerat Dauid,& designare principes sacerdotum esse de qui- B bus propheta in prædicto Psal.21. locutus est. In quorum persona etiā dicitur:Gloriatur se patrē habere Deum. Sap.2. Videamus ergo si sermones illius veri sunt,& tentemus quæ ventura sunt illi, & sciemus quæ erunt nouissima illius.Si enim est verus filius Dei,suscipiet illum,& liberabit illum de manu contrariorum.Impletum modo etiā illud quod hic dicitur:Videamus si sermones illius veri sunt,ostēdit Lucas.Et dicens:Et stabat populus expectans, aut, vt potius legendum est, spectans. Sic enim legendū & Gręca docent,quę habent θεωρῶν,& exēplaria emendatiora antiqua.Sed & Thomas in Catena legit,spectans. Itaq; impletum est quod in Psal.21.dicit Dominus:Ipsi verò considerauerūt me,& inspexerunt,obseruantes scilicet quis esset futurus finis.

C Tertij generis illusores fuerunt milites, qui & ipsi ad titulum à Pilato scriptū alludentes dixerunt, vt habet Lucas:Si tu es rex Iudęorum, saluum te fac; hoc est,Si tu is es qui tāquam rex Iudæos esses saluaturus,saluum teipsum modo fac.Quod autē hos acetum Iesu per ludibriū obtulisse dicit, id reliqui Euangelistæ explicant qua ratione & quando factū sit,nempe postquam dixisset,Eli,Eli,& Sitio.Postremùm etiam à latronibus qui cum eo erant crucifixi,Domino exprobratū testantur Matthęus & Marcus, qui etsi pluraliter latrones dicant conuitiatos illi, tamen per synecdochen accipiendū pluralem numerū pro singulari satis patet ex Luca,qui singulariter vnum latronū blasphemasse dicit, atq; alte- D rum illum blasphematorem increpasse, quanquam sint qui putent,vtrunq; imprimis blasphemasse, ac postea vno in sua persistente blasphemia alterū resipuisse.At altera sententia est probabilior, vt per synecdochen,aut,vt Augustinus habet,per enallagen, vt Hieronymus verò per syllepsim, numerus multitudinis pro singulari sit positus,& pro vno latrone, pluraliter latrones dicantur blasphemasse. Sicut & Lucas pluraliter dicit milites obtulisse acetum,cum ex aliis cōstet vnū ex eis id fecisse. Vnus ergo de his qui pendebant latronibus (qui creditur fuisse is qui à sinistris erat) blasphemabat eū,id est, conuitiabatur ei,dicens: Si tu es Christus,saluum fac teipsum & nos. Quibus verbis blasphemabat E & conuitiabatur, quia improperabat ei vanā vsurpationem regij nominis. Sensus enim est:Si tu es Christus,vt videri voluisti,salutem & tibi & nobis adfer.Alter verò,qui à dextris erat,non solùm non prorupit in similem blasphemiam,aut tam multiplici exemplo prouocatus,aut pœnarū asperitate exacerbatus, sed etiam velut immemor factus suarum pœnarum, & magis læsus iniuriis Christi, quàm propriis pœnis,reliquis omnibus aut blasphemātibus ipsum, aut tacentibus,solus ipsius defensor efficitur & prædicator,quem videbat per nimiā man-

A suetudinem seipsum non defendere, non metuens ne sua defensione & prædicatione blasphematium contra se prouocaret insaniam. Dicit ergo ad alterum latronem, nolens iam cum ipso, vt hactenus fecerat, socius esse criminis, sed ad pœnitétiam iam secum reuocare studens, cum quo participarat in crimine. Neq;, inquit, tu times Deum, quia in eadem damnatione es? Hoc est, vt non timeant Deum hi qui circunstant nos Iudæi, an non saltem tu times Deum, qui quoniam in eadem es cum isto damnatione mortis, meritò sic Deum timere deberes, vt tibi ab hac blasphemia temperares: tum quia supplicij societas te sentire facit miserandam potius quàm insectandam huius calamitatem: tum quia ipsum tuum supplicium mox te hinc rapiet ad tribunal Dei, vbi conuitij huius tui rationem reddere cogeris. Ex qua explanatione patet emphasim esse in pronomine, tu. Componit enim ipsum cum Iudæis. Patet item quomodo illud ¿In eadem damnatione es; causam includat ob quam ille Deum timere singulariter præ aliis deberet. Habent enim Græca & Latini codices emendatiores; quia in eadem damnatione es, non, vt pleriq; legunt, qui in eadé damnatione es; quanquam etiam si sic legatur, idem sit sensus. Nam relatiuum, qui, frequenter causaliter ponitur, & rationem ac causam designat. Clarius quidam sic Græca vertunt: Ne tu quidem times Deum, cum in eadem sis damnatione. Cæterùm ne quia dixit: In eadé damnatione; videri posset Iesum etiam eodem inuoluere reatu, subiunxit: Et nos quidem iustè, subaudi, in hac sumus damnatione. Nam digna factis recipimus, hic verò nihil mali gessit; significans etiam aliam ob causam, illum à blasphemia Iesu meritò temperare debere metu Dei, nempe ob ipsius innocentiam. Bis enim inhumanum ac impium est, & calamitoso maledicere, & innocenti, maximè si id ab eo fiat, qui & per communem calamitatem sentit miseriæ grauitatem, & iam per instantem mortem vocatur ad Dei tribunal. Hoc testimonium innocentiæ Iesu à latrone accessit ad alia superius à diuersis perhibita testimonia, vt vndequaq; & vbiq; testata esset ipsius innocentia, quã sane insigni & proprio iam Spiritus sanctus extulit elogio. In solum enim Iesum competit dicere: Hic nihil mali gessit; de quo solo dixit propheta: Peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. *Esaiæ 53.* Hac insigni defensione, cum sibi viam parasset ad gratiam Christi obtinendam, conuersus ad illum, clarius iam suę virtutis ædidit argumentum, dicés: Domine, memento mei cum veneris in regnũ tuũ. mira certe fides latronis. Dominum vocat, quem tanquam maleficum vidit pendentem in cruce, atque hunc non dubitat regem agnoscere, salutémq; ab eo velut à rege petere, quem in cruce morientem vidit, moriturus & ipse, cuiúsq; regnum ab omnibus audiuit irrideri circunstantibus. Declarauit sane se credere vitam aliam esse post hanc vitam, eámq; sibi magis esse curæ quàm hãc temporalem, dum non cum altero latrone salutem in cruce postulat, sed post crucem. Declarauit item se agnoscere id quod coram Pilato Dominus testatus fuit, regnum Iesu non esse de hoc mundo, sed supramundanũ & cœleste, atq; in illud Iesum innocenté venturum per crucem, insigniorem certe de Christo eiúsq; regno habens notitiam, quàm Apostoli, qui cùm Iesum agnoscerent esse Christum, tamen temporale aliquod & mundanum somniabant regnum, atque à regni eius expectatione exciderunt, postquam Iesum traditum & crucifixum viderunt. Vt autem ad talem de Domino existimationem & fidem verisimile est latronem hunc nonnihil commotum per famã miraculorum & innocentiæ eius, atq; per inauditã ipsius tum in ferendis malis mansuetudinem, tum erga hostes suos benignitatem, quemadmodum iam coram cernebat: ita magis fatendum opus istud fuisse Spiritus sancti, trahentis & illuminantis cor huius, vt ei etiam Dominus dicere potuit: Beatus es, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis. *Matt. 16.* Nec tantum in isto admiranda fidei magnitudo, sed etiam modestia peccatore digna. Non enim audet

B petere regni consortium, vt diceret: Domine recipe me in regnum tuum cum veneris in illud; sed tantum, Memento, inquit, mei, cùm veneris in regnum tuum; vt scilicet tunc pro regali beneficentia tua & potentia mihi vel in aliquo benefacias, & saltem cum catellis participem facias micarum quę cadét de mensa tua. Obseruare licet in isto omnes pœnitentiæ partes, ac necessarias pœnitenti cõditiones. Nam & confitetur anteactæ vitæ delicta, dum digna se factis recipere prędicat, & in signum odij vitiorum ac contritionis redarguit eum qui etiam in articulo positus mortis impœnitens perseuerabat; quod dum fecit, fructus fecit pœnitétia dignos, satisfactionísq; expleuit partes, quas & in illo exple-

C uit, quòd crucem tanquam iustam pro peccatis pœnam lubenter perpessus est. His adiecit & fidé purificantem corda, atq; ex fide fiduciam impetrandæ gratiæ diuinę, ornatam humilitate atque modestia, cum petiit vt eius memor esset Iesus in regno suo. Neque enim id orasset, nisi cum fide etiam eximiam habuisset in Iesum fiduciã. Factus est ergo ex latrone prædicator, ex magistro scelerũ magister virtutis, ex malefico martyr. Martyré enim hũc fuisse, atq; baptismo sanguinis ablutum, testatur Diuus Augustinus, ex sententia item D. Cypriani sic scribés, cap. 9. lib. 1. de anima & eius origine: Latro, inquit, ille non ante crucem Domini sectator, sed in cruce confessor, de quo nonnunquam præiudicium captatur siue tentatur contra baptismatis sacramen-

D tum, à Cypriano sancto inter martyres computatur, qui suo sanguine baptizantur: Tanto nunquam pondere appensum est, tantúmque valuit apud eum qui hoc nouit appendere, quod confessus est Dominum crucifixum, quantum si fuisset pro Domino crucifixus. Tunc enim fides eius de ligno floruit, quando discipulorum marcuit, nisi cuius mortis terrore marcuerat, eius resurrectione reuiresceret. Illi enim desperauerunt de moriente, ille sperauit in commorientem. Doluerũt illi tanquam hominis mortem, credidit ille regnaturum post mortem. Et cætera quæ sequuntur. Quoniam ergo tanta fuit eius virtus, vt similem non inuenerit Dominus in Israel, imo fortè nec in vniuerso orbe, si spectemus fidem, Dominus qui mutus erat ac sur-

E dus ad omnia conuitia, non fuit mutus ac surdus cum fiducia postulanti, sed vicissim tali eum dignũ iudicauit promissione, quali necdũ quenquam honorauerat, non simpliciter illi promittens, sed cum solita asseueratione dicens: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradyso. Notauit hic Diuus Ambrosius, Dominum semper plus tribuere, quàm rogatur. Rogauit ille vt Christus memor esset aliquando sui cum venisset in regnum suum. Dominus autem nõ post aliquot dies id se facturũ pollicetur, sed hodie, inquit, nec memorem se dicit illius fore

fore,sed,quod maius est,illũ vt erat secum in cruce,ita secum futurũ in paradyso,hoc est,liberatum ab omnibus malis participem fore fœlicitatis suæ & gloriæ. Non dicit, hodie mecum eris in regno meo,sed in paradyso;cum tamen ille dixisset, memento mei in regno tuo;idque valde conuenienter, nimirum vt significaret se per mortem homines reducere in paradysum,vnde per peccatum Adæ eiecti erant. Forte & ob id, quia ascensio propriè fuit Christo introitus in regnum ipsius, quando sublatus est in dexteram patris,nouo modo regnare cum illo incipiens. Obseruanda hic imprimis Domini benignitas erga peccatores, in eo quod tam citò ignoscit serò pœnitenti,& tã perfectè ignoscit,vberiorem etiam offerẽs gratiam,quàm petebatur:obseruanda item eius in cruce potẽtia,qui cum prius tanquã homo precaretur patrem pro peccatoribus veniam,nunc tanquam Deus peccata condonat, ac paradysum donat. Non dedignatur gloriæ suæ ac regni latronem non solùm facere consortem, sed etiam primum designare possessorem,imò hanc primam ducebat crucis suæ gloriam: Sicut enim, inquit Theophylactus,rex quidam,trophæa ex victoria referens, spolia opima secũ abducit:ita & Dominus fortius vas diaboli diripuit,secúmque abduxit,& reduxit ad primam hominis patriam, nempe paradysum.Sic docuit Dominus pœnitentiæ quanta sit vis, neminémque abominandum aut reiiciendum qui pœnitentiam egerit, quantumuis sceleratam prius egerit vitam,nullius pœnitentiam nimis esse seram modò sit seria,eos qui circa vndecimam diei horam veniunt in vineam,posse cum aliis pro mereri denarium diurnum. Spem dedit peccatoribus magnam,quando latronem primũ fecit secum paradysi possessorem. Obseruandum prętereà, his verbis Christi confutari quorundam errorem, qui non verentur asserere animas sanctorum ante nouissimi iudicij diem non regnare cum Christo,nec esse cum illo in regno cœlorum,qui scripturis quibusdam perperam intellectis in hanc abducti sunt sententiam. Et maximè quidem eo mouentur loco qui est apud Paulum ad Hebręos: Hi,inquit,omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non sine nobis cõsummarentur. Mouentur & loco quodam in Apocal. vbi animis interfectorum desiderantibus vindictã sanguinis sui scribitur dictum, vt requiescerent modicum tempus, donec complerentur conserui & confratres eorum. Hinc enim colligũt animas necdum esse in regno cœlorum,sed esse in loco aliquo quieti earum deputato. Verùm his locis nihil aliud significatur,quàm sanctorum animas necdum accepisse consummatam perfectámq; fœlicitatem,quæ esse non potest, quãdiu non resumpserunt corpus in terram depositum. Loquitur ergo Paulus de repromissione perfectæ beatitudinis,qua scilicet totus homo fit beatus, & anima hominis omnis sui desiderij fit compos effecta,vnde adiicit;vt non sine nobis consummarentur. Et apud Ioannem dicitur singulis datas stolas albas, quia scilicet beatitudine animæ sunt sancti, sed quæ perficienda sit in corporum resumptione, quando secundam stolam sunt accepturi, fœlicitatem scilicet corporis. Sanctos enim esse iam cum Christo in regno Dei hic locus satis arguit, cũ dicat Dominus latroni: Hodie mecũ eris in paradyso.Qui enim illa ipsa die erat cum Christo in paradyso,indiuulsus certe permansit cum Christo,& in

Heb. 11. *Apoc. 6.*

A paradyso & in regno ipsius. Quid enim ei alioqui profuisset ad tempus fuisse cum Christo? Conati sunt qui erroneam illam iam dictam sequuntur sententiam,variis modis hunc locum torquere,vt patet ex Theophylacto,qui prolixè hunc locũ tractat, inter varias torquendi loci rationes referens quosdam aduerbium, hodie, separare à sequentibus, & coniungere cum pręcedẽtibus,vt sit hęc distinctio: Amen dico tibi hodie;deinde subiungatur, mecum eris in paradyso. Euthymius, qui & ipse tanquam Græcus sententiam illam erroneam,vt quæ Gręcorum dogma esset,secutus est, hæc Christi verba adeo non putauit illi repugnare sententiæ, vt hinc B etiam illam confirmauerit, existimans ideo dictum esse, mecũ eris hodie in paradyso;non autem,mecum eris in regno; cùm latro tamen regni meminisset,quia sancti ante tẽpus nouissimi iudicij non sint cum Christo in regno Dei, & fruitione æternorum bonorum, sed in paradyso,vnde Adam eiectus fuit,atq; ibi eos dici esse cũ Christo,quia cum is tanquam Deus sit vbique, & in paradyso est, & in cœlo. Itaque hinc colligere licet quid autor ille dicturus esset ad locum Pauli dicentis: Cupio dissolui & esse cũ Christo; quibus verbis apertè significat se post dissolutionem statim coniungendum Christo.Intelligeret enim ille Paulum iam esse cum Christo,sed in paradyso, non autem in reC gno Dei.At hunc intellectum atq; sententiam prӕterquam quòd catholicæ Ecclesiæ traditio & doctrina confutet, confutat etiam scriptura & ratio. Dicit enim scriptura, quòd ascendens Christus in altum, captiuam duxerit captiuitatem, secum ergo subuexit in cœlum quos à diabolo captiuos abduxerat. Et cum Apoc.6.dicatur animis sanctorũ singulas datas stolas albas:capite sequẽti, dicitur eos qui amicti erant stolis albis,stare ante thronũ Dei, & seruire ei die ac nocte.Contemplantur ergo vultum Dei in quo consistit vita beata. Iam si cum Christo latro & alij sancti ideo nunc dicuntur esse in paradyso,quia Christus tanquam Deus est vbique,fuit & ante dissolutionem Paulus cum Christo, D vt dicere non debuerit: Cupio dissolui, & esse cum Christo. Paradysum autem in his Domini verbis non accipi pro terrestri illo paradyso, de quo legitur in principio Genesis,patet,quia loci illius amœnitate, cum sit corporalis,non possunt capi spiritus bonorum hominum, vt omittam non tantùm incertum esse vbi sit iam terrestris ille paradysus,sed etiam probabilibus valde rationibus plerosq; ostendere, & astruere paradysum illum nusquam iam extare, vt qui simul cum vniuersa terra cuius erat pars,maledictioni sit factus obnoxius ob peccatum Adæ quod ibi contigit,atq; diluuio etiam cùm tota terra obductus perierit,ita vt paradysi fœlicitas simul cum nomine à terra migrauerit ad cœlestia, immortalitatis dono quo in paradyso homo frui E potuisset,in cœlos à terra translato.Quod cõuenientissimè intelligitur Mosen tropico sermone significasse, cum dicit cap.3.Deum eiecisse Adam è paradyso,& collocasse ante paradysum voluptatis Cherubim & flammeum gladium, atque versatilem ad custodiendum viam ligni vitæ.Picturatus enim videtur hic sermo, significans idem quod, firmissimè muniuit paradysum contra homines,hoc est,facultatem ac spem omnem ademit fœliciter ac perpetuò viuendi,ac mortem euadendi in hoc seculo. Aut immortalitatis donum ad cœlos recepit,vitam perpetuam mundo eripiens, interposita machera

illa igneæ zonæ, quam veteres quoq; ceu limitem quendam fecerunt rerum caducarum & variabiliũ, vt locus immortalis non amplius terrenus, ſed cœleſtis, à noſtro orbe latiſsimè ſeparatus exiſtat. Hinc Tertullianus in Apologetico contra gentes, paradyſum interpretatur locum diuinę amænitatis, recipiendis ſanctorum ſpiritibus deſtinatum, maceria quadam igneæ illius zonæ à notitia orbis cõmunis ſegregatum. Certè paradyſum iam eſſe cœlum in quo ſancti Deum vident, patet ex Paulo, qui cum ſe dixiſſet raptum in tertiũ cœlum, poſtea mox dicit ſe raptum in paradyſum, atq; ibi audiſſe arcana verba quæ non licet homini loqui. Et hoc ergo loco paradyſus accipitur pro fruitione cœleſtium bonorum, ad quam cum Chriſto admiſſus eſt latro antequam cum illo in cœlos conſcenderet. Quid ſentiendum ſit de nomine paradyſi, in quem Enoch Eccleſiaſt. 44. tranſlatus dicitur, non eſt huius loci accuratius inquirere, niſi quòd id obiter annotare liceat, Græca non habere, vt nos legimus: Enoch placuit Deo, & tranſlatus eſt in paradyſum, vt det gentibus pœnitentiam; ſed tantum, Enoch placuit Deo, & tranſlatus eſt in exemplum pœnitentiæ generationibus; vt illud, in paradyſum, videri poſsit additum ab aliquo, ſicut pleraque in eo libro leguntur addita quæ non reperiuntur in Græcis.

STABANT AVTEM IVXTA CRVCEM IESV, MATER EIVS ET SOROR.] Qui crucifigentium ſe curam geſsit orans pro illis patrem, & ſecum crucifixum latronem cõſolatus fuit, promittens ei paradyſi conſortium, meritò deinde & matris ſuæ curam geſsit, eámque conſolatus eſt, quæ iam inſigniter ſuam pietatem atque pręclaram de Ieſu exiſtimationem declarauit. Nam neq; erubuit, neque timuit inter tam multos filio inſultantes, cruci eius aſtare, quod non feciſſet, niſi talia in ipſa fuiſſent maternæ pietatis viſcera, vt non poſſet etiam in tanta filij ignominia ab eo diuelli, & talem de filio habuiſſet opinionem, vt ſciret illum immeritò hæc pati, & ob id non ad ignominiam eius hæc ſibi reputanda. Declarauit ſane ſe non excidiſſe à fide eorum quæ dixerat angelus, nempe quòd ſaluaturus eſſet populum à peccatis eorum, quòd accepturus eſſet ſedem Dauid patris ſui. Ab hac enim fide ſi excidiſſet ob fruſtratam ſuã expectationem confuſa, domi ſe continuiſſet. Bene ergo ſtetiſſe eam dicit Euangeliſta iuxta crucẽ, quoniam non ſolùm corporaliter, ſed etiam per fidei firmitatem, & animi fortitudinem nequaquam pericula metuens, cruci aſtitit erecta. Quanquam autem non vacillaret in fide, tamen nihil dubium quin pro eximia ſua erga talem filium pietate & charitate, maximo cor eius repletum fuerit dolore, quem pium hominis cor potius aſſequatur quàm verba aut ſcripta explicent. Doloris enim in ipſa magnitudinem vaticinando ſignificauit Simeon ille iuſtus, cùm dixit: Et tuam ipſius animam pertranſibit gladius. Nihil tamen indecorum illam per mœſtitiam geſsiſſe, eiulando, aut genas crinéſve vellẽdo, ſatis inſinuauit Euangeliſta, cùm eam tantum ſtetiſſe dicit. Illo enim pręter alia etiam notauit eius modeſtiam, atque in ſinu cordis concluſam triſtitiam, & decorum ab ea ſeruatum, vt dignũ erat virginitate eius & fide. Huius exemplo etiam nos docet cruci Dominicæ aſtare, ſic vt Chriſto patiẽti piè condoleamus, Chriſti improperiũ propter ipſum ſimul portemus, omnium ſalutis noſtræ fiduciam in illius cruce firmiter & perſeueranter collocemus, atque

A ad exemplum crucifixi Ieſu carnem etiam noſtram crucifigamus cum vitiis & concupiſcentiis eius. Huius exemplum pleriq; hodie ſequi recuſant, cum ſint non ſolum qui abhorreãt ab his quæ dura ſunt perferendis, ſed etiam qui religioſum putant in roſa degere, hoc eſt, vitam viuere Epicuræam: Chriſti verò cruci velle conſortem fieri, Papiſticũ commentum eſſe cenſentes, ſubſannantes etiam eos, qui Chriſti paſsionem piis lachrymis & planctu religioſo proſequuntur. Cęterùm quod Ioannes dicit matrem Domini cum aliis mulieribus ſtetiſſe iuxta crucem Ieſu; nequaquam videri debet contrarium ei quod alij dicunt, mulieres illas ſtetiſſe à longe. Nã, vt habet Auguſtinus, aut intelligi poteſt in tanB to illas fuiſſe interuallo, vt & iuxtà dici poſſent, quia in conſpectu eius aderant pręſtò: & à lõge, propter turbam propinquius circunſtantem cum centurione & militibus. Aut prius quidẽ illas propius cum matre aſtitiſſe, poſtea verò è denſitate turbæ ſe ſubtraxiſſe, & à longe ſtetiſſe. Porro de muliere illa quam Ioannes vocat ſororẽ matris Domini, nomine Mariam Cleophæ, variè multũ ſentitur. At valde probabile, vt non dicã certum, eſt hanc eſſe eam quam reliqui Euangeliſtæ vocant Mariam Iacobi, quemadmodum primùm ex eo colligi poteſt, quod ſicut eam hic Ioannes coniungit cũ Maria Magdalena, ita Mariã Iacobi reliqui Euangeliſtæ coniungunt cum illa circa crucem Ieſu, & in acceſſu ad ſepulchrum. Nec poteſt probabiliter dici pręter Ma-C riam Iacobi, etiam fuiſſe circa crucem Domini & ſepulchrũ aliam quę dicta ſit Maria Cleophæ, quia Matthęus dicit poſtea: Veſpere ſabbathi venit Maria Magdalene & altera Maria; ſatis ſignificans inter illas mulieres nõ fuiſſe cum Magdalena (pręter matrẽ Domini, de qua tres Euangeliſtæ tacent) niſi vnam nomine Mariam, quam prius vocauerat Mariam Iacobi. Eadẽ ergo eſt mulier quæ Maria Cleophæ dicitur, aut, vt habent Gręci, Clopæ (non eſt enim hic illud nomen quod apud Lucam dicitur eſſe nomen vnius ex duobus diſcipulis euntibus in Emaus, cum hic ſit Κλωπᾶς, ibi verò Κλέοπας) & Maria Iacobi: Cleophę quidẽ, quia eius vxor: Iacobi verò, quia eius mater. Mariam autem Iacobi fuiſſe ſo-D rorem matris Ieſu patet ex eo, quòd Mat. 13. & Mar. 6. Iacobus, Ioſeph, Iudas & Simon, qui fuerunt filij illius Mariæ, dicuntur fratres Ieſu ob cognationẽ, vt hinc altero argumento colligere liceat Mariam Iacobi eandem eſſe quam Ioannes Mariam Cleophæ appellat ſororem matris Domini. Cùm autem Iacobus iſte Matthæi cap. 10. & aliis locis vocetur Iacobus Alphęi, quia Alphęi filius, conſequens eſt maritum iſtius Mariæ binonimem fuiſſe, & Alphęũ ſimul & Cleophã ſiue Clopam vocatũ fuiſſe, vnde Simon ille vnus ex duodecim Apoſtolis frater Iacobi & filius Mariæ Iacobi, vocatur ab Euſebio li. 3. cap. 32. ex authoritate Egeſippi filius Cleophæ, vt hinc certiſsimò conſtet Mariam Iacobi E eſſe Mariã Cleophæ, ſicut etiam D. Hieronymus probat prolixe libro contra Heluidium. Supereſt inquirere quomodo hæc ſoror fuerit matris Domini. Et quidem vulgari apud nos ſententia receptum eſt eam verè & propriè fuiſſe ſororem Domini, ex eadem cum ipſa progenitam matre, Anna ſcilicet, ſed alio patre, quem volunt Cleopham dictum eſſe, vt Maria Iacobi dicatur Maria Cleophæ, quia eius filia. Verùm vt vulgarem hanc ſententiam patet ex præcedentibus falſam eſſe ex ea parte, quia Maria Iacobi dicitur vocata

Maria Cleopę, quia eius filia: ita & ex altera parte qua dicitur fuisse verè soror deiparæ & filia Annæ, non est verisimilis, tum quòd parum conueniat dignitati sanctissimæ matronæ Annæ plures ei asscribere maritos ab illa successiuè acceptos etiam post prolem ex priori marito susceptam: tum quòd moris non sit eiusdem parentis proles eodem appellare nomine. Quibus argumentis vt etiam probabiliter destruitur quod vulgò asseritur de tertia Annæ filia quæ Maria Salome sit dicta, quia Salome filia, ita hoc ipsum postea certissimo reprobabitur argumento. Probabilior ergo est antiquiorum sententia, qua asseritur Maria Cleopæ ideo dicta soror deiparę, ꝙ Cleopas fuerit frater Ioseph mariti deiparæ. Sic enim non tantum Euthymius habet, qui nō dubitauit Mariam deiparam asserere vnigenitam fuisse filiam, sed & Eusebius, ex autoritate Egesippi, dicens lib. 3. cap. 11. de Simeone Cleophę filio: Consobrinus is secundùm carnem saluatoris fuisse dicebatur, quia Cleopam fratrē fuisse Ioseph Egesippus contestatus est. Sicut autem quod Maria Cleopę dicitur fuisse soror deiparæ, occasionē dedit vulgaris apud nos sententiæ de tribus Mariis sororibus, Annę filiabus: ita & quòd Matth. 13. & Mar. 6. Iacobus, Ioseph, Iudas & Simon (qui filij fuerunt Marię Cleophę) dicuntur fuisse fratres Iesu, occasionem dedit alterius magis falsę sententię, quā Theophylactus vbiq; secutus est. Is enim putat illos fuisse filios Ioseph ex priori vxore, & ideo dictos fratres Iesu quasi eundem habentes patrem, quòd Ioseph etiam putaretur pater Iesu: quare & Mariam quę dicitur Maria Iacobi, putat fuisse deiparam virginem, sicque dictam, quia Iacobi fratrumque eius mater fuisset nouerca. At ea sententia vt aliis multis posset ex scripturis refelli, ita eo satis refellitur quòd Euangelistæ tres Mariam Iacobi semper nominant post Mariam Magdalenam, non facturi, si Maria Iacobi ipsa fuisset mater Iesu. Et hactenus pro scripturarum intelligentia de Maria Cleopæ & Iacobi sorore matris Domini, quantum ex scripturis certisque authoribus veritatem astruere sufficit. Restat vt ad historię textum cōuertamur, in quo & illud notandum occurrit, quòd imbecillior sexus tunc firmior apparuit, quandoquidem fugientibus Apostolis mulieres pleręque, quæ Dominum è Galilęa secutę fuerant, circa crucem inuentę sunt. Cū eis tamen affuit vnus ex Apostolis, qui vt præ cæteris à Iesu singulariter dilectus erat, ita & ipse iam singularem suam erga Dominum dilectionem declarauit, cū iuxta crucem cū matre Domini astare nec erubuit, nec reformidauit, cęteris forte omnibus prę confusione aut metu latitantibus. Itaque cum vidisset Iesus matrem & discipulum stantem quem diligebat, matris quidem pro filiali pietate curam egit: discipulum verò pro sua in illum, illiúsque in se dilectione insigniter honorauit. Dixit enim matri suæ: Mulier, ecce filius tuus; Ioannem insinuans. quasi dicat: Ecce tibi eum qui posthac tibi filij loco erit, qui posthac pro me tui curam geret ne mei te nimis discruciet carentia. Docuit sane suo exemplo Dominus filios parentum suorum curam gerere, atque morituros quosque suis prospicere debere. Bene autem virgo filius moriturus virgini matri vnicè dilectę duputat in filium, discipulum virginem, eundémque sibi dilectissimum. Conueniebat enim vt qui per castitatem ipsi erat assimilis, & per dilectionem mutuam erat alter ipse, in ipsius substitueretur locū, & Ma-

A ria virgo pro virgine filio virginem reciperet filiū, & in signum eximiæ dilectionis filij erga se, acciperet à filio quod is post illam charissimum habuit in terris pignus. Mulierem vocat matrem suam, nec dixit, Mater, sed mulier, sicut & aliâs fecit, quòd maior multò esset, quàm ipsa eum genuisset, siue quòd iam patris sui cœlestis negotium agebat, cuius intuitu aliquando docuit, patrem non vocādum nobis super terram: siue etiam quòd sciret appellatione matris materna viscera nimis commouenda. Post matrem etiam discipulum alloquitur, dicens: Ecce mater tua; hoc est, ecce tibi eam quam tibi pro me velut matrem tuam curæ esse volo, in

B quam te volo tuam erga me dilectionem transfundere & declarare. Discendum hinc quantam apud Iesum obtineat prerogatiuam, virginem esse, iuxtáque crucem Iesu assistere. Per hęc enim meruit Ioannes deiparam matrem in suam accipere matrē, insigni certe hac ratione decoratus honore, nec vilipendit hunc honorem Ioannes, nec contempsit Domini sui, etsi iam tanquam infirmi pendentis in cruce, imperium, sed promptus ad obsequium, vnicumque illud amici testamentum exequens fidelissimè pro sua in illum dilectione & reuerentia, mox ex illa hora accepit eam in sua. Sic enim legendum

C est, & non, vt communiter legitur, in suam, quod intelligitur in suam matrem, vel in suam curam. Nā Gręcè est, εἰς τὰ ἴδια, id est, in propria vel sua, hoc est, in ius suum. Et sua legunt D. Ambrosius in libro ad virgines, & Augustinus in commentariis super Ioannem, sic scribens: Sed in quæ sua Ioannes matrē Domini accepit? Neque enim non ex eis erat qui dixerant ei: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Suscepit ergo eam non in sua prædia, quæ nulla propria possidebat, sed officia, quæ propria dispensatione exequenda curabat. *Lucæ 18.*

ERAT AVTEM FERE HORA SEXTA ET FACTA HORA SEXTA; &c.] Post varias iniurias & contumelias Domino irrogatas, secuta est multiplex eius glorificatio per miranda quædam eius nomine accidentia signa, quorum

D illud imprimis commemorant Euangelistæ, quòd à sexta hora vsque ad nonam factæ sint contra naturam tenebræ super vniuersam terram, idque per obscurationem solis retrahentis in meridie radios suos, cum maximè lucet naturaliter. Quod ita diuinitus accidit in signum iræ Dei, in abominationem execrabilis sceleris Iudaici, in testimonium gloriæ eius quem agnoscere non voluerunt Iudæi, atque in signum cæcitatis Iudaicæ. Solent enim prophetæ cum iram Dei super homines significare volunt, designare illam per solis ac lunæ obscurationem & tenebras, quòd Deo gentem aliquam grauiter vindicante hominibus propter mœrorem nihil sit lætum, sed omnia videantur tristes tenebræ. At nunc

E etiam verè per tenebras suam Deus declarauit irā & indignationem, ita vt ad literam nunc impletū sit illud Amos: Et erit in die illa, dicit Dominus Deus, occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis. Designatum est his tenebris tā detestandū fuisse hoc Iudęorum factum, vt sol illud aspicere nolet, indignosque ostenderet qui sua luce fruerentur. Designatum item creaturarum auctorē iam pati, ac creaturas inanimatas illum agnoscere & prędicare quē Iudęi agnoscere recusauerunt, & variis insectati sunt contumeliis, easq; compati suo creatori, quē tam variis affecere homines mēte prę diti ludibriis. Designatum iam illum occidere solē *Amos 8.*

verum, qui illuminat omnem hominē veniētem in hunc mundū, ac mentes Iudaicas vera luce destitutas, atq; adhuc magis suo demerito destituendas, sicut & cæcitas animi Ægyptiorū, externis tenebris crassissimis & ostensa est & vindicata. Tenebras has à sexta hora factas scribit Matthæus, vnde patet ante sextā Dominū aliquandiu in cruce pependisse, & plus quàm tribus horis in cruce pepēdisse viuū, vt bene dixerit Marcus fuisse tertiā horā cum crucifigeretur Dominus. Nā ante tenebras omnino verisimile est accidisse omnia illa improperij genera quæ Euāgelistę etiam commemorauerūt ante tenebras, quia nō est verisimile Iudæos visis tenebris potuisse sic Christū contumeliosis insectari verbis. Lucas dicit fuisse fere horam sextā cum inciperent tenebræ, at quod dicit fere fuisse sextam, non potest sic accipi sicut quòd Ioānes dicit fuisse fere horam sextam, cū Christus addiceretur à Pilato cruci. Nam Ioannes fere sextam dicit, cum adhuc plusquā horam abesset sexta, quia tertia vltra dimidium trāsierat. Lucas verò, quia iam non diu sexta facta esset, ita vt circa eam dici posset. Nā Marcus facta sexta hora tenebras ortas scribit. Has tenebras nō naturaliter accidisse per naturalem solis eclipsim certissimum est, tū quòd naturalis solis eclipsis in nouilunio fiat, cum tunc fuerit plenilunij tempus, luna scilicet quintadecima; tum quòd solis eclipsis non sit generalis in vniuersa terra, sed tantū in parte orbis terræ, cùm nunc tenebræ factæ dicantur super vniuersam terrā. Non enim illud tātùm intelligendum de vniuersa terra Iudaica, patet ex Dionysio Areopagita, qui has tenebras à se cū aliis philosophis visas in Gręcia confitetur, ex quo plura de his tenebris discere licet, quàm Euāgelistæ explicuerūt, nēpe quòd sol sit obscuratus, & eclipsim passus per interpositionē lunæ inter ipsum & terrā, sed modo innaturali & admirādo. Sic enim scribit in Epistola ad Policarpum contra Apollophanē philosophū: Age sic illum aggredere. Quid de illo, qui tempore crucis Dominicæ factus est solis defectu dicturus es? Eramus tunc ambo (se notat & Apollophanem) apud Heliopolim, ambóque simul incidētem mirabiliter soli lunæ globū notabamus (nō enim eiusce coniunctionis tunc aderat tempus) ipsamq; rursum ab hora nona ad vesperā ad solis diametrum supra naturæ vires restitutam. In memoriam autem illius reuoca & aliud quippiam. Nempe enim (vt ipse non ignorat) eam lunæ incidentiam ab oriente cœpisse, & vsque ad solaris corporis finē peruenisse, ac tum demum resiliisse notauimus. Neq; verò eadē ex parte, vt assolet, & incidentia illa & repurgatio facta est, sed ex aduerso diametri. Et post pauca: Denique tunc nescio quo afflatus spiritu, ad diuinationē quoque prorupit Apollophanes, atque ad me cōuersus: Hæ, inquit, ô pręclare Dionysi, diuinarū sunt vicissitudines rerum. Eadem habet prolixius in Epistola ad ipsum Apollophanem iam ad Christum conuersum: In Heliopoli, inquit, tu quidē penè mihi coæuus, & ego quinq; & viginti fere annorum tēpus euoluens, vnà morantes constiteramus, cùm feria quadam sexta & hora etiam penè sexta sol horribilibus subito est obsitus tenebris, luna ipsum intercurrente, quia non Deus, sed creatura Dei, in ipsius veræ lucis occubitu lucere non potuit. Querebar enim tunc apud te qui mihi sapientissimus videbaris, vt quid ipse inde sentires agnoscerem. Tu verò mirabili prudentia subintulisti, quòd vsq; adeo penetralibus mētis meæ altè inhęsit, vt nulla obliuio-

A ne deleri, nulláque vnquam valeat mortis imagine deteri. Offusi enim tenebris ipsi eramus, orbē solis vndiquaque & ex æquo occupāte caligine, & posteaquam repurgatio restitutióq; facta est, luna ad solis diametrum conuersa aufugit. Et tunc quoque regulam Philippi Aridæi assumpsimus, cúmque reperissemus (quod & erat notissimum) eo tempore solem eclipsis molestias, laborémque minimè perpeti debuisse, ac nihilominus lunam ab oriente solarem splendorem pullis nigrantibúsque velis obduxisse, cum soleat ex occidua parte solem ingredi: tūc autem opifices lucis thesauros, caliginibus (quas ipsa genuerat) ad occiduos vsque solis fines peruagata B (vt ipsi putauimus) occultauit, cum tamen & lunæ id tempus deesset, neque coitus tempus vicinū esse cognosceretur. Aio ad te (neque enim adhuc mysterij tantæ rei conscius eram) O ingentis prudentiæ promptuarium, quid, inquam, ô doctrinæ speculum Apollophanes, his secretis asscribis? Ad quæ nescio quo pacto diuino quodam afflatu, & non humani sensus sermone subintulisti: Hæ, ô bone Dionysi, diuinarum sunt vicissitudines rerū. Deniq; verò annotatum diligenter feriæ diem & annum, annuntiationi quam sacer Paulus nostris attentis auribus infudit, consentientibus signis conspirare & concordare expertus, manus veritati submisi, & falsitatis nexibus sum absolutus. Hęc prolixè ex Dio- C nysio, vt ex his testimoniis discamus clarius quomodo hæ tenebræ sint factę, & quàm fuerint admirandæ, quarum & Phlegon teste Origene meminit in suis Chronicis sub Tiberio Cęsare. Post commemoratas tenebras & solis obscurationem, subiicit Lucas & aliud mirabile quod tunc gestum est, nempe veli scissionem: at id in Concordia postea redactum est in eum locum vbi illud Matthęus & Marcus narrauerunt, cum aliis quibusdam miraculis quæ post traditum à Domino spiritum accidisse videntur.

Et circa horam nonam exclamavit Iesvs voce, &c.] A sexta hora à qua cœperunt prędictæ tenebræ, vsque circa nonam nihil dictū legimus, aut à Domino in cruce D pendente, aut à Iudęis cruci astantibus, sed hi quidem in istis trium horarum tenebris, vt est verisimile, stupefacti obticuerunt, iuxta illud quod dicitur in cantico Annæ: Impij in tenebris conticescent; quemadmodum & magnum fuit apud Ægyptios silentium in triduanis illis tenebris, quæ harum tenebrarum quidam fuerunt typus: Dominus verò, vt est probabile, patrem pro se & nobis orauit, verum apud Deum patrem pro nobis sacerdotē agens. At cum iam instaret tempus quo spiritum suum traditurus esset, ne putaretur iam mortuus, sed agnosceretur adhuc viuus, exclamauit voce magna. Hęc enim vna videri rectè potest causa huius clamoris Dominici, pręter quā tamē est & alia, quæ nō solum E indicat cur magna nunc voce clamauerit, sed etiam cur clamauerit conquerendo se derelictum. Videri enim poterat Dominus sine pœna aut sine magna pœna, crucis subiisse passionē, tum quia in sua passione tantā exhibuit & patientiā, & māsuetudinem, vt non solum nihil quereretur, sed etiam pro crucifixoribus suis precaretur: tum quia omnia summa cum tranquillitate & sine turbatione agebat, hostibus veniam orās, latroni paradysum aperiēs, matris curā gerēs. Itaq; quo & veritatē assumptæ à se infirmæ humanæ naturæ astrueret, & pœnarum acerbitatē à se susceptā declararet, quemadmodū fecerat

in hor

in horto, laborando, sudando, & calicem deprecando, voce magna in signum magni doloris, iam morti vicinus, exclamando conqueritur se à Deo derelictum. Sic enim accipiendum est quod interrogatiuè dicit: quare me dereliquisti, vt pro humano more ex infirmitate assumptæ carnis hac interrogatione tantum queratur se derelictum, & nō vt ex deliberata ratione causam aliquā discere aut audire cupierit, ob quā fuerit derelictus, cùm eā nequaquam ignoraret. Sic conquerendo dicit Iob: Quare non in vulua mortuus sum? Et: Cur faciem tuam abscondis & arbitraris me inimicum tuum? Hac ergo de causa Euangelistæ Dominum dixisse scribunt: Eli Eli lamma sabachtani; Hebraicè Christi verba retulerunt nunc necessariò, quia alioqui non potuissent subiicere quod quidam illic stantes putauerunt Dominum inuocasse Eliā. Eius enim occasio fuit quod Dominus dixerat, Eli Eli. Sunt autem hęc Domini verba principium Psalm. 21. Nam quanquam nos legamus secundùm Septuaginta translationē, Deus Deus meus respice in me, quare me dereliquisti? Hebræa tamen habent, vt modò Dominum protulisse Euangelistæ referunt: Deus meus Deus meus quare dereliquisti me? Septuaginta enim omiserunt semel pronomen, meus, & inseruerunt in medio illud; respice in me. Huius Psalmi principio bene iam vsus est Dominus, quo insinuaret Psalmum hunc totum de se dictum esse, in quo pleraq; passionis eius apertissimè decantantur, vt præter alia illud; Omnes videntes me deriserunt me. &: Foderūt manus meas. &: Diuiserunt sibi vestimenta mea, &c. Non habent tamen Hebręa, sabachtani, sed Azabtani, vnde quidam putauere Gręcorum Latinorúmque codices in huius dictionis descriptione mēdosos esse. Verùm sciendum est Chaldaica lingua dici Sabachtani, quod pura Hebraica lingua dicitur Azabtani, cumque à reditu è Babylonica captiuitate vsque ad Christum, Hebræi Chaldaica lingua vsi sunt, non pura illa quæ in Bibliis inuenitur Hebraica, & Christum certum sit vulgari receptóque vsum idiomate, magis credendū est Dominū dixisse Sabachtani quàm Azabtani, vt & aliàs Chaldaicis vocibus vsus legitur. Proinde deprauatè legitur in plerisq; libris Lamazabatani, cū legendū sit, sabachtani, quemadmodum se incorruptam dictionem Chaldaicam reperisse in vetustis exēplaribus Latinis simul & Gręcis testatur Munsterus. Sunt autē in verbis Christi quatuor dictiones. Prima est Eli, hoc est, Deus meus. Nam El Deus, I, pronomen affixum, meus. Secunda item est Eli, hoc est, Deus meus, quæ geminatio ad intentionem facit desiderij. Tertia est Lama, hoc est, quare. Quarta est, Sabachtani, hoc est, dereliquisti me. In Marco legitur Eloi Eloi, quod plerique putant vitio factum scriptorum, vt facile à Gręcis & Latinis Hebrææ voces tanquam peregrinæ vitiantur, & Euangelistam scripsisse, vt habet Matthæus, Eli Eli, sicut scriptorum vitio accidit, vt in interpretatione apud Marcum semel tantum legatur pronomen, meus, cum certum sit scripsisse, Deus meus, Deus meus, alioqui malè interpretatus Hebræa. At ego magis crediderim Marcum scripsisse Eloi, illudque singulare esse ab Elohim, quanquam singulare eius raro reperiatur. Reperitur enim Abac. 1. Ab Elohim enim in singulari numero dicitur אלהי Eloi, aut potius Elohi, & sonat idem quod Eli, hoc est, Deus meus. Nec est curiose inquirendū vtrum dixerit Dominus Eli an Elohi, cùm Euangelistis tantū fuerit

Iob 3. & 13.

Psal. 21.

A curæ indicare ex Christi sermone occasionem sumptam à quibusdam existimandi illum inuocasse Eliam, quod ex vtrauis voce accidere potuit. Derelictum autem se conqueritur Dominus, tum quòd à Deo non erueretur malis quibus affligebatur: tum quòd diuinitas subtrahebat ab humanitate Christi consolationis riuulos, relinquens eam pati quæ naturaliter erāt afflictiua. Iuxta priorem rationem frequenter se propheta Dauid derelictum conqueritur, quia humana infirmitas se tum derelictam à Deo existimat, quando desideratam à Deo non impetrat opem: iuxta posteriorem verò propria quadā ratione Christus se derelictum à Deo suo conqueri

B potuit, qui cum vnitam sibi haberet diuinitatem, eius tamen consolationem in carne non sensit diffusam. Emphasim autem habet non paruam, quòd Dominus eum qui suus peculiariter Deus erat, se dicat dereliquisse. quasi dicat: O Deus, qui cū omnium sis Deus, meus tamen es peculiari quadam ratione & propria, vt quem vnicè amo & colo, vt quid adeo me vnicum dereliquisti, qui soles adesse omnibus te inuocantibus atque colentibus, & humana omni ope atque cōsolatione destitutis. Quidam ergo illic stantes & audientes dicebant ipsum inuocare Eliam, cuius apud Iudæos magna erat fama & existimatio. Hos Hieronymus arbitratur fuisse

C milites Romanos, qui quoniam non intellexerunt Hebraici sermonis proprietatem, eo quòd dixit Eli Eli, putabant Eliam ab eo inuocatum. Id eò magis est probabile, quod acetum ab vno horum qui istud dicebant porrectum, Lucas milites obtulisse dicat. Si autem quis voluerit Iudęos intelligere istud dixisse, putat D. Hieronymus illos hoc more sibi solito fecisse, vt Dominum imbecillitatis infamarent, qui Eliæ auxilium deprecetur. Cæterum cum Matthæus dicat circa horam nonam Dominum sic exclamasse, Marcus dicit, hora nona, nec tamē quicquam hic est contrarietatis. Quod enim circa nonā fit, recte dicitur recepto more loquendi fieri hora nona, propterea quòd in tempore præcise designando non debeamus esse nimis anxij. Et quod hora nona iam peracta sed non diu factum est, rectè dicitur circa nonam fieri. Cùm autem hæc gesta sint

D hora nona aut circa nonam, & post hanc vocem adhuc ter Dominum constet locutum, constat etiam post nonam Dominum aliquamdiu in cruce viuum pependisse, sicut & ante sextam aliquamdiu in cruce viuus pependit, quamuis non constet quamdiu post nonam in cruce vixerit, sicut non constat quamdiu ante sextam in cruce pependerit: vnde vtrobique constat plusquam tribus horis Dominum in cruce pependisse, quod aduertere operæpretium fuerit, vt sic Dominicæ passionis acerbitatem magis intelligamus, eamque magis intelligentes, magis etiam prouocemur ad fidendum illi, & redamandum illum.

E [d] POSTEA SCIENS IESVS, QVIA OMNIA CONSVMMATA SVNT, VT CONSVM.] Prouida Spiritus Sancti dispositione factū est, vt Ioannes qui post alios Euangelistas nouissimus scripsit, hæc narraret de siti Iesu, quia alioqui non satis intelligi potuisset ratio narrationis Matthęi & Marci, cur scilicet quidam postquā Dominū putabant inuocasse Eliam, obtulerunt ei bibendum acetum. Ex Ioanne enim patet id factum ob significatam à Domino sitim. Sciens, inquit, Iesus, quòd omnia, quæ scilicet ad passionem eius pertinebant, consummata essent (quo significatur Dominum

nihil temerè, ſed omnia prouidè & paſſum fuiſſe aut feciſſe) vt cum aliis etiam conſummaretur ſcriptura quæ adhuc reſtabat implenda, ea ſcilicet quæ dicit:
Pſal. 68. In ſiti mea potauerunt me aceto; dicit, Sitio. Et verè quidem ſecundùm corpus ſitiebat, nec mirum. Nam cum crucifixi ſoleant vehemẽter diſcruciari ſiti, tũ ob nimium in tolerandis pœnis laborẽ, tum ob ſanguinem per corporis vulnera exhauſtum, acceſsit & hoc Chriſto, quòd à cœna diei præcedẽtis nullũ liquorem biberit, variiſque afflictionibus, perpetua vigilia, & frequenti huc illucq; deductione attenuatus & exiccatus fuerit. Sed cùm ſitim hanc, vt alia multa grauiora, diſsimulare fortiter potuerit, voluit eam ſignificare, vt poſt alia omnia etiam hoc impleretur quod ſcriptura prædixit eum in ſiti potandum aceto, atque ſua ſiti declararet humanæ naturæ & ſupplicij non ſimulati veritatem. Vas ergo erat poſitum aceto plenum, idq; ad hoc vt eo potarentur in ſua ſiti crucifixi, atq; aceto potati citius morerentur. Creditur enim acetum vulneratis potatũ ob eius penetrandi vim, accelerare mortẽ. Id quod & Diuus Hieronymus indicat obiter, edisserens hunc locum, cùm ait; vt eum conſopiant. Vnde & apud Plutarchum legitur in vita M. Antonij, vinũ Antonio datum, quo celerius ex vulnere moreretur, quòd & illud ob ſimilem cum aceto penetrandi vim acceleret mortem, vt annotauit hoc loco Eraſmus. Verùm ex more non vinum, ſed acetũ quod penetrabilius eſt, in hunc finem paratum erat crucifixis, Deo ita prouidente propter ſcripturæ adimpletionem, & malitiæ Iudaicæ declarationem, atque vt Dominus qui iam toto exterius corpore afflictus fuit, etiam in lingua & fauce aceto exacerbata pro nobis pateretur, ſicq; dilueret in ligno quod in ligno per indebitam pomi vetiti delectationẽ primi deliquerunt parentes. Itaq; cũ ſitim ſuã teſtatus fuiſſet Dominus, mox currens vnus ex aſtantibus, vt habent Matthæus & Marcus, acceptam ſpongiam impleuit aceto, & imponens eam calamo, dabat ſic ei potum. Nam ob altitudinem pendentis non licebat potum dare è vaſculo. Itaque ſpongiam ad hoc habebant paratam, vt ſi quis pendentium potum deſideraret, oblata ſpongia exugere poſſet. Ioannes per ſynecdochen dicit pluraliter illos ſpongiam impletam aceto obtuliſſe ori eius, vt minus mirandum ſit, quod ſupra diximus, ſynecdochicῶς Matthæum & Marcum ſcripſiſſe latrones blaſphemaſſe Dominum, cum Lucas de vno id referat. Verùm nonnulla poteſt eſſe queſtio, quomodo Marcus quidem & Matthæus ſpongiam dicant impoſitam arundini vel calamo, Ioãnes verò hyſopo. Eraſmus vertit, ſi modo libri non ſint mendoſi: Illi verò impleuerunt ſpõgiam aceto & hyſopo, & impoſitã obtulerunt ori eius; vnde quidam intelligunt ſuccum qui fuit in ſpongia, fuiſſe acetum cum hyſopo: ipſam verò ſpongiam non fuiſſe impoſitã hyſopo. At ſic non poſſe intelligi manifeſtum eſt ex Græcis, quæ habent, οἱ δὲ πλήσαντες σπόγγον ὄξους, καὶ ὑσώπῳ περιθέντες, vbi patet dictionem ὑσώπῳ, non conſtrui cum participio πλήσαντες, ſed cum περιθέντες, ſicut cum eodem participio conſtruitur apud alios Euangeliſtas datiuus καλάμῳ. Vnde ſatis patet Ioannem per dictionem, hyſopo, ſignificaſſe genus calami cui ſpongiam impoſuerunt, nẽpe quòd fuerit calamus hyſopi, quem ibi forte ad manum repererunt, vt interpretatur Euthymius. Veriſimile enim eſt hyſopi calamum in illis regionibus altiorem eſſe & fortionem quàm apud nos, & alioqui

A non eſt putandum altitudinem crucis fuiſſe tantã vt opus fuerit longa arundine. Theophylactus tamen videtur ſenſiſſe etiam hyſopum datum Chriſto in potum, quanquam & poſterioris etiam meminerit ſententiæ. Aceto, inquit, eum potãt, id quod condemnatis faciebant, quia & hyſopum propter hoc aderat, vt lethale. Quidam autem hyſopum dicunt calamum, talis enim eſt ſummitas calami. Hæc ille. Cæterùm maior eſt in eo quod ſequitur quæſtio de concordia narrationis inter Matthæum & Marcum. Matthæus enim dicit cæteros ei qui acetũ obtulit dixiſſe: Sine videamus an veniat Elias liberans eum. Marcus verò eum qui obtulit dixiſſe ſcribit: Sinite videamus ſi veniat Elias ad deponẽ-
B dum eum. Ad quod primò cum Auguſtino & Euthymio dici poteſt vtrumque factum, & illos ſcilicet & hunc ſimilia dixiſſe: & illos quidem prohibere voluiſſe ne acetum offerretur, ne per aceti potationem accelerata mors præueniret aduentum Eliæ, vt verbum, ſine, poſitum ſit pro deſine & ceſſa: hunc verò exegiſſe ne prohiberetur acetũ offerre, vt ne per ſitim accelerata morte, Chriſtus eriperetur ſubuentioni Eliæ, quam facilè credere potuerunt adfuturam propter tenebrarum viſum miraculum. Itaque in huius verbis, Sinite, accipiendum eſt pro permittite, & nolite prohibere. Verùm dum quædam diligenter perpendo, facilè induci poſſem vt
C credam locum hunc apud Marcum deprauatum. Cùm enim hiſtoriam Dominicæ paſsionis, non ſolùm eodem cum Matth. ſeruato ordine, ſed etiam eiſdem penè ſemper verbis deſcripſerit, veriſimile eſt & hic ipſum idem feciſſe, vt & hic ſcripſerit ſicut habet Matth. οἱ δὲ λοιποὶ ἔλεγον, ἄφες cumq; forte deeſſent illa verba, οἱ δὲ λοιποὶ, ſcriptor ἔλεγον mutauit in λέγων, & ἄφες in ἄφετε. Quomodo enim oblator aceti voluiſſet non prohiberi ab oblatione, vt videri poſſet nũ vẽturus eſſet Elias ad liberãdũ eũ, cũ aceti potatio ad mortis faceret accelerationem, nõ autẽ dilationẽ? Quomodo item Marcus dixiſſet hũc dixiſſe: Sinite, hoc eſt, permittite, cũ nõ inducat eũ prohibitum ab aliquo? Hæc autẽ dicta ſint citra
D alicuius melioris ſententiæ præiudicium. Porro vt in aliis omnibus quę Chriſtus paſſus eſt myſterium aliquod ſubeſſe intelligitur, ita & in hac aceti oblatione non fuerit ſuperuacaneum, ad exemplum patrum, myſticum quid ſignificatum accipere. Et primò quidem hic rectè intelligimus inſinuatum, quòd cùm Chriſtus Iudæorum ſitierit ſalutem, qua ſiti magis laborabat quàm corporali, illi Chriſto pro vino bonorum operum, quo refici potuiſſet, nihil aliud obtulerũt quàm acetũ variarũ pœnarũ quibus eum affecerunt: acetũ itẽ inuidiæ & odij, quod in corde ſuo quaſi in ſpongia cauernoſa & tortuoſa gerebãt occultatũ. Hęc ſpõgia cordis fraudulenti impoſita fuit arundini, quæ vento agitatur in omnem partẽ,
E & cui quis ob infirmitatem tutò fidere & inniti nõ poſsit, vanis ſcilicet Iudæis, fallacibus, & qui quouis impetu ſuarum paſsionum rapiebantur. Iucundè & fructuoſe ſecundùm moralem ſenſum philoſophatur Origenes, in vino felle mixto quod prius Domino fuit oblatum, & in aceto, quod poſtea fuit exhibitum. Forſitan, inquit, quicunque ſecũdùm doctrinam Eccleſiaſticam ſapiunt, viuunt autẽ malè, dant ei vinum bibere felle permixtum. Qui autem alienas à veritate ſententias applicãt Chriſto, quaſi eas dicenti, hi ſpongiã aceto implentes imponunt calamo ſcripturæ, & offerunt ori eius. Hæc ille. Iam cum in ſingulis quæ Dominus paſſus eſt etiã intelligendum

gendum sit mysticum aliquid quod ad nostrã pertineat redemptionem, à Christo promeritum, sicut vinculis suis promeruit nobis liberationem à vinculis nostris, & ita in aliis: sic & sua siti intelligendum ipsum promeruisse nostræ restinctionem sitis, quæ pro aceto acerbo restinguitur dulcissimo vino sanguinis Dominici, quod pro Iudaica fraudulenti cordis spongia exugitur è corpore Domini. Id enim vult spongia inebriata, plenũ fuit succo gratiarum spiritus sancti: verùm huius plenitudo non apparuit, nec exundauit in nos, nisi posteaquã velut spõgia pressum fuisset in cruce, cui tanquam calamo, & calamo hysopi, spõgia hęc sacrosancta fuit imposita. Crediderim enim vel ob id hysopi Ioannẽ specialẽ fecisse mentionẽ, cum alij tantùm arundinẽ expresserint, ꝗ hysopus in lustrationibus veteris legis adhiberi solita fuerit nõ sine significatione passionis Psal. 50. Dominicæ, ita vt ob id dixerit propheta: Asperges me Domine hysopo, & mundabor. Et hæc de mystica potationis Christi intelligentia. Cùm ergo accepisset Iesus acetum, vt significaret quare se sitire professus esset, quódq; non pręter expectationem acetũ accepisset, dixit sextum verbũ: Consummatũ est; id scilicet, quod adhuc implendum restabat, & quod adhuc secundũ prophetiæ prædictionem sciui consummandum, ac quicquid ante mortem meã implendum fuit. Verbum hoc breue licet, verbum est consolationis plenum, quod qui probè intellexerit, à laqueis desperationis securus erit. Si enim consummatum est quicquid vbique erat propheticorum oraculorum de mysterio passionis, consummatum ergo est opus redemptionis humanæ. quod qui credit, neutiquam desperauerit.

[l] IESVS AVTEM ITERVM [f] CLAMANS VOCE MAGNA, [e] AIT: PATER, &c.] Clamauerat semel in cruce Dominus voce magna, cũ scilicet diceret ex Psalmis: Deus meus, Deus meus, vt quid me dereliquisti? Iterum autem voce magna clamauit iamiam traditurus spiritum. Quæ autem fuerit hæc vox aperuit Lucas, nimirum illud etiam ex Psalmis desumptum: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Cùm enim vehementia passionis naturam humanam ad vitæ periodum propemodum adigeret, & omnia impleta essent quæ implenda erant, animam suam vltro ponere voluit, sic vt eam se propediem resumpturum significaret. Prius enim non conueniebat ipsum animam ponere, ne non implerentur omnia quæ spiritus prędixerat, & ne verè mortuus non crederetur, si ante mortuus fuisset, quàm passionis vehementia videri probabiliter poterat ipsum ad vitæ finem adduxisse. Cùm iam ergo conueniens mortis aduenisset tẽpus, mortuus quidem est, sed sic vt animam suam vltrò se ponere, & eandem se recepturum significaret. Variis enim modis significauit se vltro animam ponere, primò, quia, vt habet Matthæus, clamans voce magna emisit spiritum, quod tamen non sic est accipiendum, quasi simul & clamauerit, & emiserit spiritum, atque inter clamandum expirauerit. Græcis enim pro participio præsentis temporis, clamãs, est participium præteriti temporis, κράξας, id est, cũ clamasset, vt significetur post clamorem mox emisisse spiritum. Quod ipsum mirum valde fuit, & parum ex communi hominum maximè crucifixorum more, vt mox à clamore moreretur. Vnde centurio admiratus dicitur apud Marcum, quòd sic clamans expirasset, vbi pro clamans, rursùm participium est præteritum κράξας, hoc est, quod sic emisso clamore

A expirasset. Deinde quòd mortuus est ante alios latrones, & ante tempus quo mori solebant crucifixi, ita vt Pilatus miraretur etiam postea quòd mortuus diceretur. Præterea quia mortuus statim est postquam dixisset: Consummatum est, vt significat Ioannes. Id enim est argumento quòd mori noluerit priusquam omnia consummata essent, voluerit autem post omnium consummationem. Postremum idem significauit dicendo: In manus tuas commendo spiritum meum. Quod enim in manus alicuius commendamus, vltro apud eum deponimus, resumpturi ab eo vbi visum fuerit. Vnde his verbis etiam significatur, quòd positam vltro animã B rursus esset recepturus, iuxta illud quod prius dixit: Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso. Est enim hic pro, commendo, verbum παραθεῖναι, quod sit cõmendare significat, veluti commendatur depositum seruandum, ac suo reddendum tempore, cùm propriè significet, apud aliquem pono. Et sciendum Græcis non esse verbum præsentis temporis, commendo, sed futuri, παραθήσομαι, hoc est, commendabo siue deponam, quomodo & Hebraica veritas & translatio Septuaginta habet in Psalmo 30. vn- C de hæc verba à Christo desumpta sunt. Et optimè conuenit futurum tempus, quia sic prædicit se moriturum antequam moriatur, & est sensus: Pater, quoniam iam omnia impleta sunt quæ impleri voluisti, ego iamiam in tuas manus commendabo atque deponam spiritum meum. Itaque quod se facturum his verbis prædixit, id mox præstitit, cùm his dictis mox inclinato capite tradidit spiritum, vt habet Ioannes, aut, vt habet Matthæus, emisit spiritum. Quibus verbis etiam satis Euangelistæ insinuauerunt vltroneam Christi mortem. Nam, vt annotauit Theophylactus, in nobis fit contrarium, quia primùm expiramus, & deinde inclinatur caput. Dominus autem prius inclinauit caput, deinde expirauit, manifestans quod dominus fuerit mortis, & omnia secundùm potestatem fecerit. D Propterea cùm de aliis dici soleat quòd dormierint aut obdormierint, de Christo dicitur, ꝗ tradiderit & emiserit spiritum, vt cui id propriè conuenit. Tradimus enim & emittimus quod in nostra est potestate, si modò propriè sit loquendum. Non tradimus autẽ nec emittimus quod à nobis vi tollitur, & eripitur. Commodum est fideles è viuis excedentes verba hæc itidem dicere: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Sed vt hæc verè & salubriter dicere possint, Christum imitando, filios, etiam se patris exhibeant, quandoquidem cauillum est eum cuius mores ac voluntatem auerseris, te patrem appellare. Ex prædictis tamen intelligi facilè potest, aliter nos animas nostras cõ- E mendare patri cœlesti, quàm hoc fecit Christus. Hic enim animam suam patri commendauit, tanquam depositum quoddam, quod vltro apud eum posuit, mox resumpturus. Nos verò Christi merito fidentes, patris nos præsidio committimus & benignitati, cupientes vt animam nostram non sinat venire in manus hostis nostri, sed eam in suam tutelam & gratiam suscipiat. vnde bene Stephanus moriturus dixit: Domine Iesu accipe spiritum meũ. Nõ dixit: Do tibi aut commendo tibi, sed accipe, tanquã quod nõ in sua, sed in illius esset potestate, quod que illius egeret benignitate: quanquã & nos in simili, quo Christus, sensu dicere possimus ex fiducia resur

resurrectionis:Pater in manus tuas,hoc est,apud te,
& in tuam custodiam deponam iam lubens spiritū
meum,ita,vt per spem resumendi illum aliquando,
in pace cum Christo dormiam & requiescam. Ad-
hortatur & Petrus fideles ad commēdandum ani-
1.Petri 3. mas suas Deo, dicens:Qui patiuntur secūdùm vo-
luntatem Dei, fideli creatori commendent animas
suas in benefactis;vbi pro,commendent , etiam est
verbum προςίθημι,vnde significat eos qui malè af-
ficiuntur,debere per opera pietatis animas suas cō
mendare & deponere apud Deum , easq; illi com-
mittere,qui cùm sit fidelis,suo tempore sit redditu-
rus expectatā fœlicitatem.Cęterum salutare admo-
dum & efficax nobis fuit,quod nūc Christus in ma-
nus patris spiritum suum commendauit.Antè enim
spiritus hominum etiam iustorum , in manus Dei
patris deponi non potuerunt,sed à manu inferni &
mortis violenter detinebantur captiui:at postquam
venit is qui mortis nequaquam reus,ab inferno te-
neri non potuit , & ob id in manus patris cœlestis
spiritum suum deponere potuit, per ipsum liberta-
tem consequuti sunt ab inferno,& in manus patris
ascendunt quotquot fidūt in illū.Notandū & illud,
quàm cōuenientia hęc verba fuerint ei qui seipsum
iam in cruce obtulit Deo sacrificiū.Sacrificantis e-
nim est manibus Dei aliquid offerre quod ab eo re-
cipiatur & acceptetur.Itaque Dominus patri offert
acceptandum spiritū suum, quale sacrificium pro-
Psal. 50. pheta Deo gratum significauit, dicens:Sacrificium
Deo spiritus contribulatus. Iam & obseruandum
cōueniens tempus à Christo delectū suo sacrificio.
Hora nona enim aut mox post eam,hoc est, vespe-
ra quæ à nona incepit apud Iudęos, tū tradidit spi-
ritum,quando & immolare iussi erant agnū pascha
lem, & quotidianum sacrificium in templo immo-
labāt,ita ob id hora nona diceretur hora orationis,
vt patet Actuum 3.Itaque in Domino impletum est
Psa.140 illud Psalmistæ:Eleuatio manuum mearum,sacrifi-
cium vespertinum.

[1]ET[a] ECCE [l]VELVM TEMPLI SCIS-
SVM EST [c] MEDIVM [c] IN DVAS PAR-
TES,&c.]Post ignominiam mortis secuta sunt va-
ria quæ crucifixi demonstrauerunt virtutem & di-
gnitatem,queq́ue ad eius pertinuerunt gloriā , iux-
Iob,22. ta illud Iob : Qui humiliatus fuerit , erit in gloria.
Quæ enim modò sequuntur,contigisse post mortem
videntur , propterea quòd Matthęus postquā dixis-
set Dominum emisisse spiritum,subiiciat cū aduer-
bio demonstrandi:Et ecce velū templi scissum est;
quasi significare volens quid deinde factum sit , vt
colligit D.Augustinus.Et quidem Christo adhuc in
cruce viuente,prodigia magna sunt facta,quę ad il-
lius faciebant gloriam,quia tenebræ factæ sunt su-
per terram,& sol mirabiliter est obscuratus.At ea si-
gna ideo ad Christi faciebant solùm aut potissimū
gloriā, quia declarabant facti Iudaici detestationē.
Hæc verò quæ facta scribuntur post mortem , non
ideo solùm ad Christi faciunt gloriam , quia dete-
stabile Iudæorum declarant factum, sed & quia ef-
ficaciam virtutemq; passionis ac mortis Christi in
sinuant.Sunt autem quatuor miracula,quorum pri-
mū tres simul cōmemorant Euangelistæ , tria verò
alia solus Matthęus describit. Est ergo primum, ꝙ
velum templi scissum est medium in duas partes à
summo vsque deorsum.Cuius prodigij variæ ratio-
nes conueniēter assignari possunt. Et imprimis qua
tenus hęc signa sicut tenebræ declarare intelligū-
tur detestabile Iudęorū facinus,scissionis veli, hæc
A est ratio , vt indicauit Theophyla. ꝙ sicut mos erat
Iudęis in blasphemiis cōtra Deum scindere vestes,
ita nunc quoque diuinum templū, quasi ægrè ferēs
Christi mortem disrupit suam vestem,hoc est,velū.
Quatenus verò hæc signa mortis Christi efficaciā
designant, ad quod potissimum videntur diuinitus
adhibita , scissum veli templum significat primum,
quòd templum inaccessum prius & nunquam vi-
sum , cuius intima velū secludebat , morte Christi
prophanaretur & solueretur , & proinde quòd car-
nalis lex cum suis sacrificiis omnibus iam finē ac-
ciperet,iuxta vaticinium Danielis:In dimidio heb- Dan.
domadis deficiet hostia & sacrificium,& erit in tē-
B plo abominatio desolationis. Vnde Paulus morti- Rom.
ficatos nos dicit legi per corpus Christi Significat
secundò,ꝙ iam reuelanda erant omnia legalia,quæ
prius litera vt velamento quodam erant cooperta,
& quę prius obscura erant & ænigmatibus plena,
manifestanda nunc essent,in Christo impleta;ita vt
ethnici possint oculos mentis in legis arcana in-
tendere.Significat tertiò,viam ad videndum sancta
sanctorum,hoc est,cœlestia,quę,vt habet Paulus ad Heb.
Hebręos, ipso velo significabatur nōdum esse pro-
palata,quamdiu prius tabernaculum suum haberet
statum,iam esse apertam morte Christi, sublato ve-
lamento peccati,quod humanum genus separauit à
Deo, & faciē Dei nobis abscōdit,iuxta illud Isaiæ:
C Ecce iniquitates vestrę diuiserunt inter vos & Deū Isa.
vestrū,& peccata vestra absconderunt faciem eius
à vobis. Cæterùm duo vela fuisse in templo dixit
Origenes,vnum scilicet in ingressu templi,alterum
intus coram propitiatorio : atque illud quidē prius
intelligit scissum fuisse,alterum verò interius inte-
grum permansisse , in signum quod per aduentum
Domini & mortem eius, conscisso velamine legis,
mysteria legis publicentur , quę vsque ad eius ad-
uentum fuerant occultata , sed quòd necdum nos
hic penitiora Dei arcana videamus & cognosca-
mus. Cùm autem venerit quod perfectum est,tunc 1.Cor.
auferetur,inquit,etiam secundum velum, vt videa-
mus etiam quæ interius sunt occulta,veram scilicet
arcam testamenti , & sicut ipsa se habet natura vi-
D deamus Cherubin & alia. Verùm quanquam hęc
mystica tractatio non sit iniucunda , tamen funda-
mentum eius est debile & improbabile. Non enim
in templo Salomonis videntur fuisse duo vela,sicut
in tabernaculo,sed vnum tantùm,quod scilicet erat
coram propitiatorio , quia pro priori erant ostia &
portæ templi.Quod si fuissent plura templi vela,nō
debuissent Euangelistæ tam indistinctè dicere : Et
velū templi scissum est; sed in specie explicuisse de
quo loquerentur. Nunc autem dicentes : Et velum
templi scissum est ; significant satis vnum fuisse de
quo quod dicunt intelligi debeat.Porro D.Hierony
mus in Euangelio Nazareorum etiam aliud prodi-
gium simile huic in templo gestum describi com-
E memorat, nempe quòd superliminare templi infini
tæ magnitudinis fractum sit atque diuisum. Secū-
dum prodigium ab Euangelista Matthæo narratū,
est terrę motus,qui & ipse,sicut & quod sequitur de
scissione petrarum, insinuabat detestabile Iudęorū
factum,& ꝙ creaturę Domino suo patienti condo-
lerent,atq; quodāmodo indignarentur Iudęis. So-
let enim scripturis terræ motus,Dei indignationem
& iram nonnunquā designare.Itaq; impletū iam in
Christo illud Psalmi : Circundederunt me dolores Psal.
mortis,& torrentes iniquitatis conturbauerunt me.
Dolores inferni circundederunt me,præoccupaue-
runt

runt me laquei mortis. In tribulatione mea inuocaui Dominũ,& ad Deum meũ clamaui. Et exaudiuit de templo sancto suo vocem meam,& clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius. Commota est & contremuit terra, & fundamenta montiũ conturbata sunt & commota sunt, quoniam iratus est eis. Quatenus verò hæc signa Dominicæ passionis efficaciã designabãt, primùm hic terræ motus significabat orbis innouationẽ,& nouum mũdi statũ ex Christi morte prouenturũ. Scriptura enim, inquit Theophylactus, terrę motũ in reiũ alteratione posuit. Sic in traditione legis veteris, mota dicitur terra à facię Domini. Deinde significabat, terrenos homines ex prædicatione mortis Christi cõmouẽdos ad pœnitentiã & admirationẽ stupendæ benignitatis. Sic & petrarũ scissio, quæ tertiũ est signũ, portendebat lapidea gentiũ corda, emollita sanguine Christi, diuidẽda, & susceptura semen veritatis. Vnde hic terræ motus atque petrarũ scissio etiam confutauit obstinationẽ Iudæorũ, vt qui creaturis cõmotis,& gentibus ad pœnitentiã conuersis obstinati perseuerauerunt in sua impietate, tanquam duriora petris corda habentes. Quartũ prodigiũ omniũ maximũ fuit, ꝙ monumenta aperta sunt, atq; ex eis multa corpora sanctorũ, hoc est, fideliũ qui dormierant, surrexerũt. Et quidẽ monumẽta aperta sunt in ipsa morte Domini, cęterũ in ipsa primùm resurrectione Domini vidẽtur corpora illa sanctorũ ex monumentis surrexisse, quia Matth. dicit ꝙ exeuntes dẽ monumẽtis post resurrectionẽ eius, venerũt in sanctã ciuitatẽ. Non enim conueniebat vt ante Christũ resurgerent, & apparerent, quia Christus primitiæ est dormientiũ, & primogenitus ex mortuis. Factũ est autẽ istud prodigiũ tum in cõfirmationẽ resurrectionis Christi, tũ ad significandã virtutẽ mortis Christi, ꝙ scilicet per eam sancti qui in inferno detinebantur captiui, libertatẽ assequerentur,& qui in peccatis suis mortui iacebãt, ad vitam gratiæ reuocandi essent, quódq; omnes tandẽ sancti è sepulchris exeuntes, fœlici cũ Christi donandi essent corporũ resuscitatione. Dubiũ autẽ est vtrum isti qui iã resurrexisse dicuntur, resurrexerint ad vitã immortalẽ sicut Christus, an resurrexerint sicut Lazarus rursum morituri. Veteres fere sentiunt eos rursum obdormiisse, postquam testimonium resuscitato Domino perhibuissent multis illis quibus apparuisse dicuntur. Recentiores verò fere existimant eos sicut Christũ ad immortalẽ vitam resurrexisse, ꝙ alioqui non videantur fuisse certi & firmi testes resurrectionis Christi, quódque alioqui non fuisset illis beneficiũ ipsorum resurrectio, quia maius illis fuisset tormentum, si iterum fuisset ipsis moriẽdum, quàm si non resurrexissent. Hanc sententiam iuuare non parum videtur, quòd non quibuslibet, sed multis apparuisse dicãtur, vt hi, inquit D. Hieronymus, viderent qui cernere merebantur. Vnde videtur eorum resurrectio fuisse talis qualis fuit Christi, de quo dicit Petrus, quòd Deus dedit eum manifestũ fieri non omni populo, sed testibus pręordinatis à Deo. Alioqui enim si resurrexerunt sicut Lazarus ad vitam mortalem, passim quibuslibet apparuissent sine discrimine, sicut Lazarus. Dicuntur autẽ isti ex monumentis exeuntes venisse in sanctã ciuitatem, nempe Hierusalem, quia monumenta apud Iudæos omnia erant extra ciuitates. *Act. 10.*

[h] VIDENS[l] AVTEM CENTVRIO,[b] QVI EX AD.&c.] Christi mortem non tantum mox secuta est glorificatio à creaturis ratione carentibus, sed per eas deinde secuta est & glorificatio à creaturis rationalibus, hominibus scilicet, idq; ab vtroque populo, gentili simul & Iudaico. In quo vtroq; populo non tantùm fuerunt signa illa prædicta efficacia ad ingerendum illis cognitionem sceleris in Christum admissi, sed etiã impleri cœptũ est quod signa illa portendebant. Iam enim terra cordis hominum etiam cœpit moueri, & lapidea hominum corda scissa sunt,& qui verè in anima mortui erant, surgere cœperunt per agnitionẽ sceleris,& rectæ in Iesum fidei confessionẽ. Centurio enim homo gẽtilis, qui è regione crucifixi stabat, seruans illũ cum suis, videns, inquit Lucas, quod factum fuerat, hoc est, videns, vt habet Marcus, ꝙ magna emissa voce expirasset, viso etiã terræ motu, vt habet Matt.& aliis prodigiis quę tũ fiebãt, gloriã dedit Deo, veritatẽ cõfitendo, dicẽs, vt habet Lucas: Verè hic homo iustus erat. Nec hoc tantùm dixit, sed & quod amplius erat: Verè hic homo filius Dei erat, vt habet Marcus. Itaq; & humanitatem eius, eamque innoxiam & iustam confessus est & diuinitatem. Nec ipse tantùm, sed & milites qui sub ipso & cum ipso erant custodientes Iesum, vt habet Matthęus. In his ergo pręludium iam fuit secuturæ fidei gentium, ac insinuatum gẽtes deinde Iesum & verè iustum hominem,& verè Dei filium, synagoga tacente, liberè prædicaturas. Et tamen etiã in Iudęis hęc signa fuẽre efficacia, quia, vt refert Lucas, Omnis turba eorum qui aderant simul ad spectaculũ istud,& videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur. Percutiebant autem pectora sua dolentes de admisso scelere, partim quidem cum vera pœnitẽtia & facti detestatione, partim verò ex metu vltionis alicuius grauis secuturę. Itaque hic Iudæorum dolor prœludium fuit veræ pœnitentiæ quæ in die pentecostes in plerisque est perfecta, quando audita Petri concione compuncti sunt corde, vt est Act. 2. Annotauit autem Beda, quod gentiles Deum timentes aperta confessionis voce Deũ glorificauerunt, Iudæi verò percutientes tantùm pectora silẽtes domũ reuersi sunt. In quo designatũ est, in gentibus plus inueniendũ bonę mentis & perfectionis quàm in Iudęis, qui sibi prę cæteris sanctimonię laudẽ vendicabant, & gentes de morte Domini gauisuras, Iudęos verò ob eã plãcturos, vt modò faciũt. Cęterum pręter duplex hoc hominum genus vnde mortuus Dominus glorificatus est, qui ab vtroque pẽdens in cruce viuus fuit blasphematus, commemorant Euangelistę tertium hominum genus circa crucem affuisse, quod & viuo,& mortuo semper bene fuit affectũ, mulieres scilicet quæ ipsum secutæ erant è Galilęa. Hę vt prius singularẽ erga Dominũ declarauerunt affectũ, sequendo illũ assiduè etiam Galilæam exeuntẽ,& ministrando illi suis obsequiis & facultatibus: ita & nunc declarauerunt, dum fugientibus Apostolis circa crucẽ non verentur astare. Id enim singularis fuit in Iesum affectus, quanquam huic affectui metus aliquis cõiunctus fuit, propter quẽ dicuntur ab Euangelistis stetisse à longẽ, quod ideo verisimile est Euãgelistas tã distinctè explicuisse, vt insinuarent iam impletas quasdã scripturas, quæ simile quid prędixerũt. vt illud Psalmi: Amici mei & proximi mei aduersum me appropinquauerunt & steterunt,& qui iuxta me erant de lõge steterunt. Porro ꝙ ea mulier, quam Matth. vocat matrem filiorum Zebedęi, ipsa sit quam Marcus vocat Salome, supra ostensum est in c. 104. consentiẽtibus omnibus veteribus Latinis & Græcis.

Actuum 10. *Psal. 37*

TTT

APERITVR EIVS LATVS ET SEPELITVR HONORIFICE.

Matthæi 27. Marci 15. Lucæ 23. Ioan. 19. CAP. CXLIIII.

I[d]Vdæi ergo (quoniam parasceue erat) vt non remanerent in cruce corpora sabbatho (erat enim magnus dies ille sabbathi) rogauerunt Pilatum, vt frangerentur eorum crura, & tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cùm venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura, sed vnus militũ lancea latus eius aperuit, & continuò exiuit sanguis & aqua. Et qui vidit, testimoniũ perhibuit, & verum est testimonium eius. Et ille scit, quia vera dicit, vt & vos credatis: facta sunt enim hæc vt scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia scriptura dicit: videbunt in quem transfixerunt. Post

†b. Et cũ iam serò a. cùm autem serò ▷c. vir ‖b qui & ipse erat expectãs †f accessit *hæc autem† [e]cùm [b]iam [a]serò factum esset (quia erat parasceue, quod est ante sabbathum) [c] & ecce [e]venit ▷ [f] homo [a]quidam diues [l] ab Arimathea [c]ciuitate Iudææ [f]nomine [l] Ioseph, [c]qui erat [b]nobilis [b] decurio, [c] vir bonus & iustus, [a]qui & ipse discipulus erat Iesu, [c]hic non consenserat consilio, & actibus eorum, ‖ [b] qui expectabat & ipse regnum Dei. [l] Hic [b]audacter† [l]introiuit ad Pilatum, [d]& rogauit Pilatum, Ioseph ab Arimathea (eo quòd esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum) [l] & petiit, [d]vt tolleret [p] corpus Iesu. [b]Pilatus autem mirabatur, si iam obiisset. Et accersito Centurione interrogauit eum si iam mortuus esset. Et cum cognouisset à Centurione, [a]tunc Pilatus [b]donauit corpus Ioseph, [d]& permisit Pilatus [&] [a]iussit reddi*

*ergo †b. eum ▷c. excis b quod erat excisum de *corpus. [b]Ioseph autem mercatus sindonem, [d]venit* & tulit corpus Iesu, [l] & [b]deponens eum, [a]accepto corpore, Ioseph [l]inuoluit [a]illud [c]depositum [a]in [l]sindone [a]munda, [l]& posuit † illud in monumento [a]suo nouo, ▷ [l]quod exciderat [e]in petra, [c]in quo nondum quisquam positus fuerat. [d]Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primùm, ferens mixturam myrrhæ, & aloes, quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autem in loco, vbi crucifixus est, ortus, & in orto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus erat. Ibi ergo propter parasceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.*

‖b. o. lapidem *[c]Et aduoluit [Ioseph] ‖ saxum [a]magnum [c]ad ostium monumenti, [a]& abiit. Erant autẽ ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedentes contra sepulchrũ. [b] Maria autem Magdalene, & Maria Ioseph aspiciebant vbi poneretur. [c]Et dies erat parasceues, & sabbathum illucescebat. Subsecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum positum erat corpus eius. Et reuertentes parauerunt aromata & vnguenta, & sabbatho quidem siluerunt secundum mandatum. [a] Altera autem die, quæ est post parasceuen, conuenerunt principes sacerdotũ & Pharisæi ad Pilatum, dicentes: Domine recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc viuens: Post tres dies resurgam. Iube ergo custodiri sepulchrum vsque in diem tertium, ne forte veniãt discipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi: Surrexit à mortuis, & erit nouissimus error peior priore. Ait illis Pilatus: Habetis custodiam, ite, custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes, munierunt sepulchrum, signantes lapidem cum custodibus.*

IVDÆI ERGO, QVONIAM PARASCEVE ERAT, VT NON REMANERENT.] Præter prędicta etiam aliis modis variis secuta est Christum iam mortuum gloria. In hoc enim capite tria commemorantur, quæ insigniter ad Christi fecerunt gloriam, lateris scilicet apertio, Iudæorum facta procuratione, honorifica eius sepultura, atque solicita sepulchri munitio. Quod ergo ad primum attinet, dicit Ioannes Iudęos rogasse Pilatum, vt crucifixorum frangerẽtur crura, quo sic citius mortui tolli possent à cruce quamdiu esset parasceue. Id autem eos fecisse dicit propter religionem & honorem sabbathi instantis, vt ne in sabbatho, & sabbatho tali, quòd ob incidentem simul pascę solẽnitatem iam duplex erat festum, remanerent in cruce corpora sceleratorum, quasi per ea festi celebritas dehonestanda esset, eaque conspectu sui diẽ festum funestarent. Qua in re rursum videre licet & præposteram & simulatam eorum religionẽ. Præposteram quidem, quia cùm innoxium & benemeritum non dubitauerint impiis modis adigere ad crucem, nihil deterriti à tam immani scelere, festi religione, de tollendis è cruce corporibus anxiè religionis gratia laborabant, camelum vbique glutientes, culicem autem colantes. Simulatam verò, quia id eos non ex diligenti legis cura fecisse hinc patet, quòd sabbathi instantis prętexebant festiuitatem, cùm secundùm legem, etiamsi sabbathi dies nõ institisset, corpora crucifixorum ante solis occasum

A deponenda fuerint. Dicitur enim Deuter. 21. Quãdo peccauerit homo quod morte plectendum est, & adiudicatus morti appensus fuerit in patibulo, non permanebit cadauer eius in ligno, sed in eadem die sepelietur, quia maledictus à Deo qui pendet in ligno, & nequaquam contaminabis terram tuam. Sed bene hanc legem non præferunt suæ petitioni, Deo ita disponente, quia secundùm veritatem lex illa ad Christum non pertinuit, quoniam non peccauit quod morte plectendum erat. Quatenus autem se-

B cundùm existimationem hominum lex etiam ad ipsum pertinuit, secundùm quam D. Paulus illud ¿Maledictus qui pendet in ligno; applicat Christo, conueniebat vt inscij & aliud agentes implerent quod in ea dicitur; Non permanebit cadauer eius in ligno, sed in eadem die sepelietur. Vt ergo nõ ex vero legis tuendæ studio, certum est eos Pilatũ rogasse corporum è cruce sublationem, ita probabile est metu potius & pudore ad hoc petendum commotos fuisse, quàm syncero religionis studio, nimi-

C rum quia prodigiis apparentibus conturbati sibi malè metuerunt à populo, & in conscientia sua pudefacti non pertulerunt corpus Iesu diutius oculis hominum esse conspicuum. Itaq; qui prius ira & inuidia accensi Pilatũ rogarunt vt Christũ tolleret ex oculis hominum crucifigendo, clamantes: Tolle tolle, crucifige eum; eidem pudore suffusi eundem rogant vt illum tollat ex oculis hominum cruci auferendo, ignoranter operãtes per diuinam in eis operationem

rationem, ad promouendam Christi gloriam. Primùm enim per hanc Iudæorum solicitationem effectum est, vt scripturæ quędam quæ erát de Christo, singulari & eximio modo adimplerentur, & adimpletæ agnoscerentur à fidelibus. Secundò per eam factum est, vt in lateris apertione & insigne miraculum,& salutare æderetur mysterium, quo efficacia passionis Christi fidelibus innotesceret. Itaque cùm Pilatus Iudęorum annuisset petitioni, milites ex præcepto Pilati venerunt parati ad omnem inclementiam,& primi quidem fregerunt crura,& alterius qui crucifixus est cum illo. Ad Iesum autem cum venissent, & vidissent eum iam mortuum, nó fregerunt eius crura, sed vnus militum insolentia quadam militari,lancea latus eius aperuit,quo certior esset mors Iesu,& ecce statim è latere profluxit aqua & sanguis,Deo militarem petulantiã conuertente in grade miraculũ & insigne mysterium.Miraculum enim magnum fuit,sanguinẽ è corpore mortuo profluxisse:& quoniã quis dicere posset,vitalem adhuc aliquam virtutem fuisse in corpore, omnem cõtrouersiam de miraculo tollit aqua simul cũ sanguine sic profluens vt à sanguine distinctè agnosci posset.Miraculũ autẽ hoc nunc ob salutare aliquod mysteriũ insinuandũ fidelibus, est diuinitus æditũ. Et primò istud factum est in testimonium veræ humanitatis à Christo susceptæ. Sic enim intelligitur
1.Ioan.5. quòd idem Ioannes dicit, tria esse quæ testimoniũ dant in terra,spiritum,aquam,& sanguinem,nempe quòd anima Christi cum clamore magno emissa,& aqua cũ sanguine profluẽs è latere iam demortui, testimoniũ perhibeant humanitati eius: sicut tres sunt in cœlo qui testimoniũ perhibent diuinitati eius,pater,verbũ,& spiritus sanctus.Spiritus enim à Christo traditus declarauit eum habere animã sicut reliquos homines.Aqua verò cũ sanguine profluens ostendit ipsum verum habere corpus, non fantasticũ aut aëreum,sed cõpositum ex quatuor elementis,quorũ vnũ est aqua:& cõpositũ ex quatuor humoribus,quorum vnus est sanguis.Sic enim mysterium hoc tractat D. Thomas parte tertia, quæst. 74.artic. 7. Secundò, fluxus ille aquę & sanguinis indicio fuit efficacię passionis Christi, idque dupliciter.Primò enim designatum est, quòd mors eius efficaciter valeat ad abluẽda & purgãda hominum peccata. Aqua enim ad ablutiones valet, sed quia aqua sola ad abluendas hominũ mentes inefficax est,aquæ sanguis adiunctus est, quo fiebat in veteri lege peccatorum expiatio,vt intelligamus in aqua baptismali ad ablutiones mẽtiũ cooperari sanguinem Christi,vnde baptismus suam habet efficaciam.Hoc sane mysterium hic designatum,insinuare videtur ipse Ioannes dicens loco prędicto de Christo:Hic est qui venit per aquam & sanguinem Iesus Christus,nõ in aqua solũ,sed in aqua & sanguine.Quo significare videtur è latere Christi ideo aquã fluxisse & sanguinẽ,quo intelligeremus ipsum nõ venisse sicut venerat Ioãnes baptizans tantùm in aqua, sed in aqua baptismatis suo nos sanguine efficaciter mundare à peccatis. Secũdò,hoc duplici fluxu designatã sunt duo præcipua Ecclesiæ sacramẽta,quæ à morte Christi suam habent & virtutem & originẽ,& per quę Ecclesia & fit,& consistit, baptismus scilicet & eucharistia,quorum altero quidẽ renascimur,altero verò nutrimur, & pascimur. Baptismus enim in aqua designatus est,eucharistia verò in sanguine,qui in ea percipitur ad vitam animę nutriendam.Vita enim hominis in sanguine est,vita ergo spiritualis in sanguine spirituali, qui est Christi.Huic miraculo conueniunt aliquot typi veteris testamenti.Sicut enim è latere primi Adę dormientis formata est sponsa eius Eua,ita è latere secundi Adæ dormientis in cruce per mortẽ formata est sponsa eius Ecclesia. Per aquã enim efficiuntur fideles Ecclesiæ mẽbra, per sanguinem nutriuntur. Rursum secundùm Augustinũ hoc præfigurabat, ꝙ Noë in arcæ latere ostiũ facere iussus est, quo intrarent animalia quę nõ erant diluuio peritura. Apertius autem hoc pręnunciabat aquę è petra virga percussa fluxus,quã petrã significasse Christũ Paulus testis est,dicẽs:Bibebant de spiritali consequẽte eos petra, petra autẽ erat Christus. 1.Cor.10. Tanquam è petra enim iam fluxit nouo miraculo aqua, quando Christus per mortem rigidus & aridus petræ siccæ similis est factus.Iam impletum est illud Zachariæ: Zach 13. In die illa erit fons patens domui Dauid & habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ.In fontes qui nunc manauerunt è latere Christi respiciẽs Isaias dixit fidelibus:Haurietis Isaiæ 12. aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Vnde D. Chrysostomus admonet,vt quoniam hinc suscipiũt principium sacra mysteria, cùm quis accesserit ad tremendũ calicem,ita accedat quasi ab ipsa bibiturus Christi costa. D.August. annotauit Euangelistã vsum verbo conuenienti mysterio significato, quia non dixit: Latus eius percussit aut vulnerauit, sed aperuit,vt intelligamus hinc vitæ ostium & fontes apertos,quia hinc Ecclesiæ manauerunt sacramenta.Græcis tamen non est ἤνοιξε, quod est, aperuit, quomodo videtur legisse interpres, sed ἔνυξε, quod est,pupugit,vulnerauit,stimulauit,à νύττω. Et hactenus quidẽ pauci de miraculi huius mystica tractatione secũdùm Ecclesiasticã traditionem. Cæterũ quo Euãgelista Ioãnes, qui post alios hęc solus scripsit, firmius confirmaret & lateris apertionẽ pro ossifragio,ad ostendendum scripturas quasdã in Christo completas,& miraculũ aquæ cũ sanguine fluentis è corpore mortuo, ad commendandũ fidelibus sacramentorum mysteria,subiicit:Et qui vidit,testimoniũ perhibuit.Videri enim poterant alioqui hęc fabulosa, quoniam aliorum Euangelistarum nemo meminit horum,cùm sint mirabilia valde. Dicit ergo:Non audiuit tantùm hęc qui testimonium de his perhibet,sed ipsis suis vidit oculis, vnde nequaquã fallax est testimonium eius,sed verum atque firmũ. Et hic ipse testis scit se vera dicere, vt qui ea tunc coram viderit, quod ob id nunc dicit, vt & vos testi oculato fidem habentes,credatis in Iesum. Et caussam adfert cur propter hæc ad fidem Christi commoneri debeant, nempe quoniã hęc nõ acciderunt temerè & casu, sed propter scripturas quasdã quas in his agnoscere licet impletas. Facta sunt enim hęc,inquit(nam,enim,legendum est,non autem) vt scriptura impleretur,&c.Tria autem facta narrauit circa Iesum gesta, nempe quòd non fregerunt eius crura,quòd lancea latus eius apertum est,quòd effluxit sanguis & aqua.In primo impletum dicit illud Exodi:Os non comminuetis ex eo. Exod 12. Quod cùm ad literam dictum sit de agno paschali, & nunc Euangelista in Iesu impletum dicit,significat illũ verũ fuisse agnũ paschalem,& per legalem illum prę figuratum,nec de legali illud præceptum fuisse,nisi propter Christũ cuius erat vmbra. Et sanè insigniter hîc licet aduertere pręceptũ hoc Dei in Christo impletum. Voluntas enim Iudeorum erat vt omniũ crucifixorum crura frangerentur,idque magis pro-

pter Iesum petierant quàm propter alios. Cùm ergo contra illorum voluntatem in aliis tantùm factum est & nō in Iesu, quod maximè in Iesu illi cupierant factum, satis intelligere datum est ex diuina illud factum dispositione, sicut & id fieri conueniebat ob integritatem & dignitatem Christi, & fidem resurrectionis eius melius astruēdam. Si enim non rogassent Iudęi vt frangerentur eorum crura, sed expectassent quousq; omnes naturaliter mortui fuissent, non agnitum fuisset illud peculiariter in Christo impletum. Idem etiam agnitum nō fuisset, si post rogationem Iudæorum alij inuenti etiā fuissent mortui, vt etiam eorum crura non fuisset frangere opus. Sicut autem ex Ioanne discimus, Iudæos inscios impleuisse in Iesu illud quod dictum erat
Ioan. 19. de agno paschali: Os non comminuetis ex eo; ita similiter intelligere licet per hoc quod petiuerūt tolli corpus Dominicum antequam veniret sabbathū, eos implesse & aliud quod etiam circa agnum paschalem iussi erant seruare, illud scilicet: Non remanebit ex eo quicquam vsq; mane. Sic & alia omnia quæ de agno paschali dicta sunt, Christo applicanda, ex hac Euangelistæ insinuatione colligere oportet. In eo quod secundo loco dixit, lancea latus Dominicum apertum, dicit impletam scripturam quæ est Zachariæ cap. 12. Videbunt in quē transfixerunt. Pro quo nos legimus illo loco: Aspicent ad me quē cōfixerūt. Hoc autem testimoniū Græci nusquā reperire potuerūt, eo ꝙ in Septuaginta translatione non reperiatur, vt ob id necessaria fuerit Ecclesię versio D. Hieronymi, sicut & ob alia quædam quæ ex eius versione inueniuntur in scripturis apud Hebræos, cùm non inueniantur ex versione Septuaginta. Nam Septuaginta hoc loco apud Zachariam habent: Aspiciēt ad me, pro eo quod insultauerūt. Cuius versionis occasionem fuisse ostendit D. Hierony. similitudinem elementorum D. & R, quæ paruo tantùm apice apud Hebręos distinguuntur. Si enim legatur Dakerou, sonat ἐξεκέντησαν, id est, compunxerunt. Si autem contrario ordine literis commutatis legatur Rakedou, sonat ὠρχήσαντο, hoc est, saltauerunt. Itaq; Ioannes neq; respexit quid vertissent Septuaginta, sed Hebræa secutus est: neque ad verbum Hebræā veritatē curauit citare, sed sensum satis habuit appendere, vt & aliàs semper ferè Apostoli. Cæterum quod Ioannes implendum dicit in Iudæis illud: Videbunt in quem transfixerunt; quanquam possit intelligi de visione fidei, vt iam impletum sit illud in multis Iudæis, tamen idem Ioannes in Apocalypsi
Apoc. 1. significat illud implendum in Iudæis infidelibus, quando in nouissimo die omnibus veniet Dominus Iesus conspicuus. Sic enim habet: Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt; vbi pro, pupugerunt, Græcis est idem verbum, quod hoc loco, ἐξεκέντησαν, hoc est, compūxerunt aut transfixerunt. Et subiicitur idem quod se
Zach. 12. quitur apud Zachariam: Et plangent se super eum omnes tribus terræ. Vnde hinc certò intelligi datur Dominum venturum ad iudicium cum vulnerum quæ in cruce accepit signis, ad maiorem confusionem & condemnationem impiorum, quorū illi quidem videbunt in quem, & qualem, quantumque sic crudeliter sæuierunt, vt etiam latus mortui lancea transfigerent: alij verò videbunt quanta charitate excelsus ille homines complexus sit, & quanta pro hominibus passus sit, quem hic agnoscere & amarę contempserunt. Porro quòd Ioannes tertio loco dixit è latere aperto effluxisse aquam & sanguinem, per sese magnum erat miraculum, & quatenus fuit miraculum oculari testimonio satis erat comprobasse, nec opus erat aliter commendare: quatenus verò erat mysterium, non erat explicandum in Euangeliis, quę passim fidelibus & infidelibus legenda proponebantur, cùm mysteriorum ratio tantùm fidelibus viua voce tradenda sit.

[d]POST HÆC AVTEM [e]CVM [b]IAM [e]SERO FACTVM, &c.] Sequitur secūda huius capitis pars quæ Christi honorificam cōtinet sepulturā iuxta vaticinium Isaiæ dicentis capite 11. Et erit sepulchrum eius gloriosum, vel, vt habent Hebræa, Et erit requies eius gloria. Sepulturæ enim traditus est Dominus, & ab honorificis magnisque personis, & sumptu modóque honorifico. Personæ autem sepelientes duo fuerunt, ambo principes Iudæorū, magniquę apud Iudęos nominis. Prior Ioseph dictus est, idem scilicet nomen sortitus, quod habuit is qui pia patris sui Iacob sepultura non parum sibi splendoris conciliauit: & quod habuit is qui cui cura pueri Iesu cōmissa est. Ab Arimathea ciuitate eum omnes Euangelistæ scribunt fuisse, quam ciuitatem D. Hieronymus lib. de locis Hebraicis in litera A, vocat Armatha Sophim, quæ fuit ciuitas Elcanæ & Samuelis in regione Tannitica iuxta Diospolim, quę lib. Reg. 1. cap. 1. vocatur Haramathaiim Sophim, vel, vt nos legimus, Ramathaim Sophim. Idem in litera R, eam vocat Ruma. Ruma, inquit, quæ & Aarima, vbi sedit Abimelech, sicut in libro Iudicum scriptum est, quæ nunc appellatur Remphtis. Est autem in finibus Diospoleos, & à plerisq; Arimathea nunc dicitur. Vir ergo iste ad magnum vocatus à Deo officium, præclarorum virorum sortitus est & nomē & ciuitatē, quę si quis nomina interpretur, inueniet & eorum interpretationē illi cōuenire. Ioseph enim interpretatur augens vel augmentum, & Ruma significat excelsam. Huius viri conditiones multas, easq; duplicis generis describunt Euangelistæ, quarum quædam ei conueniebāt vt posset habere facultatem sepeliendi Iesum: aliæ verò, vt sepeliendo Iesu aptus esset, & dignus tali ministerio, omnes verò faciebant ad gloriam sepulturæ Dominicæ. Talem enim esse decebat qui corpus Domini sepeliret, qui & facultatem posset obtinere ministrandi, & tali dignus esset ministerio. Prioris generis cōditiones sunt, ꝙ, vt habet Matth. diues fuerit, quódque, vt habet Lucas, fuerat decurio, & nobilis decurio, vt habet Marcus. Est autem pro dictione, Decurio, Græcis βουλευτής, hoc est, consiliarius aut senator, atque hinc est quod diuus Hieronymus in Matth. scribens dicit in alio Euangelio istum Ioseph appellari βουλευτὴν, id est, consiliariū. Non est ergo nomen, Decurio, hoc loco nomē officij militaris, sed nomē dignitatis municipalis. Qui enim Romæ dicebatur senator, in municipiis dicebatur Decurio, vt hinc intelligere liceat hūc Ioseph senatorē fuisse vrbis Hierusalem. Nam eū fuisse incolam ciuitatis Hierusalē, quanquam oriundus esset ab Arimathea ciuitate Iudeæ, satis testari videtur sepulchrum quod sibi exciderat extra muros Hierusalem in suo horto. Per diuitias ergo & nobilitatē potentię secularis, idoneus fuit qui petere posset & impetrare corpus Iesu à Pilato, atque hac de causa vult diuus Hieronymus Euangelistas has viri conditiones cōmemorasse. Pauperes enim & ignoti non fuissent ausi ad Pilatum præsidē Romanæ potestatis accedere, & crucifixi corpus impetrare. Posterioris generis conditiones sunt, quòd vt

vt habet Lucas, vir bonus fuerit & iustus: quodq; vt habet Matthæus & ipse discipulus, hoc est, auditor erat Iesu licet occultus propter metum Iudęorum, vt habet Ioannes. Quod non diuersum est ab eo quod Marcus & Lucas dicunt etiam eum expectasse regnum Dei. Quia enim discipulus erat Iesu, expectabat regnum Dei quod Iesus prædicabat appropinquasse. Huius generis etiã est quod Lucas dicit hunc non cõsensisse consilio & actibus Iudæorũ. Hinc est quod Hierony. super Matth. dicit quosdam putare de ipso primum Psalmum fuisse cõpositum: Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum. Certè quanquam de eo propriè Psalmus ille nõ est cõpositus, quadrat tamen in eũ ea pars optimè, sicut & cętera Psalmi. Per iustitiã ergo meritorũ regniq; cœlestis expectationem atq; innocentiam dignus fuit qui corpus Dominicum sepeliret. Itaque his ornatus conditionibus, qui prius metu Iudęorũ dissimulabat se Iesu esse discipulũ, nũc omni postposito metu & pudore (quod virtutem crucifixi declarat & gloriam) audacter accessit Pilatum, petẽs sibi donari corpus Iesu. Pilatus autẽ mirabatur an iam obiisset, quòd multis aliquando nõ solũ horis, sed etiam diebus crucifixi soleant in cruce viuere. Cæterùm vbi ex Centurione, cui custodiendos crucifixos commiserat, intellexisset mortem Iesu, tum demum donauit corpus Iesu ipsi Ioseph, Deo ita negotium disponente, vt omnibus cõstaret mors Iesu, quo clarior esset & certior resurrectionis gloria. Ioseph ergo donato sibi corpore, primò quidem illud deposuit de cruce, quam alij Iudæi tanquam execratam & maledictam ne tangere quidem voluissent, nec putauit se à tali morticinio polluendum, ita vt non posset edere agnum paschalem, sed potius sanctificandum: deinde depositum inuoluit nõ quouis velamento, sed sindone, eáq; mũda, quã ad hoc mercatus fuerat: tum illud sic inuolutum posuit in monumento quod sibi ipsi recẽter parauerat, idq; magno sumptu, nimirũ quod excisum fuerat ex petra. Quibus tribus officiis à Ioseph corpori Dominico impensis insigniter claruit quanti fecerit tam pretiosum Domini corpus. Adiũctus est Iosepho teste Ioãne & alter, similibus cum Iosepho præditus cõditionibus, per quas & ipse dignus fuit Dominica sepultura, & Dominica sepultura illustrata est, Nicodemus, scilicet cuius cõditiones similes his quas habuit Ioseph, suprà indicauit Ioannes. Nã principem eum vocauit Iudęorum, vt intelligere liceat eũ non solùm etiam fuisse diuitem, sed & decurionem, hoc est, senatorem aut consiliariũ. Non consensisse etiam ipsum actibus & consilio Iudæorum, satis indicauit cap. 7. vbi illius pro Christo contra Pharisæos defensionem recenset. Discipulum etiam fuisse Iesu, occultum licet propter metum Iudęorũ, & expectasse regnum Dei, satis insinuauit, cùm tertio capite illum commemorat nocte Iesum adiisse vt ab eo disceret mysteria regni Dei. Itaq; planè dignus consortio Iosephi venit & ipse ad sepeliendum Iesum, similia cum Iosepho pietatis exhibens officia. Vt enim ille sindonem, ita hic attulit mixturã myrrhæ & aloes, vnguentum scilicet magni pretij, idq; in multo pondere, ad libras scilicet fermè centum, vt intelligere hinc liceat corpus Domini non leuiter perunctum fuisse vnguento, sed in illo fuisse sepultum, penitúsq; immersum. Accipiens autẽ & ipse corpus Domini, ac linteis illud ligans cum suis aromatibus pro more Iudaico, posuit sic ligatum & vnctum in sepulchro cum Iosepho. Quod autẽ Iu-

Psal. 1.

A dęi corpora mortua lineis obuoluta, & aromatibus peruncta sepelirent, omnino verisimile est eos fecisse ob spem resurrectionis, ob quã & honore ea corpora afficienda iudicauerũt, & sine corruptione atque in bono odore ea diu asseruare studuerunt. Itaque & hunc morem in Christi corpore sepeliendo seruauerunt, putantes adhuc eum purum esse hominem, magnum tamen Prophetam & honorandum. Ex quorum exemplo monemur pium defunctis officiũ exhibere, iuxta illud Ecclesiastici: Mortuo non prohibeas gratiã; nec reprehendendum esse quicquid iuxta regionis morem in mortuorum exequiis impenditur, maximè si tale sit, vt fiat ex fide resurre- *Eccles. 7.*
B ctionis. Circa hanc autem Domini sepulturam obseruãdum imprimis, quomodo Dominus etiã mortuus summam suam paupertatem testatam esse voluit, vt qui in alieno sepulchro, sindone & aromatibus ab aliis donatus, sepultus est, quo minus pigeat pauperes suæ sortis, omnésq; discant terrenis opibus animum nequaquam apponere. Obseruandum secundò, quomodo à morte statim Christus honorari cœpit, ita vt qui viuus impiis se pulsandum & conspuendum permiserat, iam mortuus tractari noluerit nisi ab honestis viris ac piis, hac ratione efficaciam suæ mortis insinuans, iuxta illud quod di-
C xit; Cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum; ac nos docẽs, afflictiones mortémq; præclarã comitari gloriam, atq; in hac vita virtutis gloriã non esse quęrendam. Obseruandum tertiò, quàm prouida & circumspecta fuerit Dei dispositio in sepulchro Christi deligendo, & sepulturæ modo disponẽdo. Quoniã enim ob instans sabbathum nõ licuisset corpus Dominicũ longius transferre, iuxta passionis locum dudum sepulchrum quoddam illi diuinitus erat paratum, quod eas habuit conditiones, quæ eius dignitati, & resurrectionis astruendæ fidei maximè congruebant. Quòd enim monumentũ illud nouum erat, sic vt in illo nondum quisquã positus fuerat, quódq; excisum fuerat è petra: vt eius congruebat dignitati, ita & ad resurrectionem confirmandam non parum faciebat. Quia enim no-
D uum erat, non poterãt dicere Iudæi, alium quempiã ibi sepultum resurrexisse. Quia excisum fuit è petra, non poterãt dicere corpus è terra per cuniculos effossum, atq; sic raptum à discipulis. Cõueniebãt autem hæ cõditiones etiam ad designandum vterum virginalem, ex quo primò Dominus natus prodiit in mundum, sicut è sepulchro per resurrectionẽ renatus, secundò prodiit in mundum. Intactus enim fuit is vterus, ac plane veluti è petra excisus, quia nequaquam vt terra humore carnalis concupiscentiæ madefactus, atq; in virginitatis proposito firmiter instar petræ solidatus, ita vt dicere posset; virum non cognosco. Et quidem etiam vterus ille Iosepho cuidam videbatur per desponsationem paratus, sed
E per prœoccupationem spiritus sancti factus est vterus Christi: ita & sepulchrũ hoc alteri Iosepho paratũ, diuina dispositione factũ est Christi. Impletáque est scriptura quædam quæ est iuxta Hebraicam veritatem Isaiæ 53. Nam quod nos legimus: Dabit impios pro sepultura, & diuites pro morte sua; rectius sic verti potest: Dedit cũ impiis sepulchrum eius, & cum diuite in mortibus suis. Cũ impiis enim fuit sepulchrum eius, quia iuxta Caluariæ locũ cum latronibus sepultus est: fuit & cũ diuite sepulchrum eius, quia sepultus est in sepulchro diuitis hominis cui nomen Ioseph. Et bene quidem monumentum hoc in horto fuit, & in horto qui crucifi-

xionis loco fuit vicinus,vt ſicut in horto Dominica paſsio cœpit,ita & in horto terminaretur,per quam peccatum remitteretur quod in horto paradiſi conmiſſum fuit. *Morale.* Conueniunt autem prædictæ ſepulchri & ſepulturæ conditiones, etiam ad inſtruẽdum nos quomodo Chriſti corpus in cordis noſtri ſepulchro ſuſcipere debeamus. Nam & nos veluti in ſepulchro Chriſti corpus ſuſcipimus in Euchariſtia,quia in memoriam mortis eius illud velut mortuum, & ab effuſo ſanguine ſeparatum ſuſcipimus. Oportet ergo illud ſindone munda inuoluere, hoc eſt,ſimplici puráque fide complecti: oportet & aromatibus myrrhæ & aloes condire,hoc eſt,adferre contritionem,& pœnitudinem anteactæ vitę, quę ſuauis odoris eſt Deo ſacrificium, & ſua amaritudine vitiorum reprimit & conſumit corruptiones: tum parandum illi eſt pro ſepulchro in quo recipiatur dignè, cor innouatum per nouitatem vitæ, & cor è petra exciſum per firmitatem noui propoſiti. Et benè ſecundùm hoc myſterium morale, iuxta locum crucifixionis,ſepulchrum fuit Chriſti, quia oportet cum memoria paſsionis Chriſti corpus ſuſcipere, *1.Cor.11.* iuxta illud: Quotieſcunque manducabitis panem hunc,& calicem Domini bibetis, mortem Domini annunciabitis. Sane ad exemplum facti Ioſephi ſtatutum eſt à beato Syluestro papa,& ab omni eccleſia obſeruatum,vt Chriſti corpus in euchariſtia nó auro non gemmis, non panno tincto, nec ſerico, ſed linteamine puro obuoluatur, vt minus mirandum ſit ſi cõditiones ſepulchri & ſepulturæ Chriſti accommodentur perceptioni euchariſtiæ. Cui & conuenit extremum officium Ioſeph, de quo dicitur quòd poſtremò aduoluit ſaxum magnum ad oſtium monumenti, Deo ita diſponente, vt ne quis ſæuire poſſet in cadauer, aut furtim illud tollere. Hoc ergo docemur poſt ſuſceptum ſemel intra nos Chriſtum, claudendum aliis oſtium cordis noſtri, vt pręter eum nihil penetret in pectora noſtra. Et hactenus de officio circa ſepulturam Chriſti à viris exhibito. Sequitur de officio quod in ſepultura Chriſti conſideranda pręſtiterunt mulieres quędã.

ERAT AVTEM IBI MARIA MAGDALENE, ET ALTERA MARIA, &c.] Duas tantum nominant Matthæus & Marcus religioſas mulieres quæ ſepulturæ Dominicæ interfuerunt, at cum his etiam alias fuiſſe, vt ne putemus duas illas ſolas reliquis recedentibus remanſiſſe, patet ſatis ex Luca, qui dicit generaliter mulieres quæ cum eo venerant de Galilæa,vidiſſe monumentum, quas in repetito ipſa reſurrectionis die ſepulchro, multas fuiſſe commemorat, cum rurſus Mattheus tantum duas has nominet. Ideo ergo duæ hę exprimuntur ſpeciatim, quòd inter omnes præcipuę eſſent & inſigniores. Itaque cum Ioſephus & Nicodemus in funebri cura ſepeliendi corporis Dominici occupati eſſent, mulieres illæ quæ à cruce auelli non potuerunt,etiam ipſi interfuerunt ſepulturę,& ſubſecutę ipſos viros,cùm ſeſe viris illis prę claris immiſcere vererentur,ſedentes è regione ſepulchrum aſpiciebant,vbi poneretur ab eis corpus Dominicum,vt ſuo tempore reuerſæ vnctionis officium illi ſolicitè impenderent, quod iam ob inſtantis ſabbathi religionem impendere prohibebãtur. Aſpiciebant item quomodo poſitũ erat corpus eius,non quòd ipſum ingreſſę eſſent monumẽtum,cuius oſtium iam clauſerat Ioſeph aduoluto lapide grandi,ſed quòd è loco vbi ſedebant viderent quomodo corpus Domini lapidis obiectu munitũ

A eſſet. Significare autem volens Lucas tempus quo hæc geſta ſunt, & quare non & ipſę mulieres tunc Dominum vngere feſtinauerint: Dies, inquit, erat paraſceues,& ſabbathum illuceſcebat. Vbi meritò quis dubitauerit quomodo & quare Euangeliſta poſtquam dixit; dies erat paraſceues; ſubiunxerit, & ſabbathum illuceſcebat. Nam lux ſabbathi non ſtatim ſucceſsit ipſi diei paraſceues, quæ in veſpera ſabbathi terminabatur, ſed interceſsit inter lucem ſabbathi & diem paraſceues tota vna nox. Deinde quæ hic narrantur à Luca, non ſunt geſta cum iam ſabbathum illuxiſſet, ſed circa veſperam ſabbathi: quorſum ergo dicit; & ſabbathum illuceſcebat; cum illuceſcere ſit lucẽ fieri poſt tenebras? Videtur ergo B quod hic dicitur; ſabbathũ illuceſcebat; nouo modo poſitum pro eo quod eſt, ſabbathi dies incipiebat adeſſe. Cùm enim ſabbathi dies à veſpera apud Iudæos inceperit, iuxta illud: A veſpera vſque in veſperam celebrabitis ſabbatha veſtra; *Leuit.23.* & dies aliqua illuceſcere dicatur, cum illa incipiat, ſabbathũ illuceſcere dicebãt, cùm ſabbathũ inciperet, quanquam non à luce, ſed à tenebris inciperet. Quod quo magis verum eſſe cognoſcatur, ſciendum apud Hebræos dictionem אור quæ manè ſignificat & lucem, ſignificare non tantùm principium diei quod mane dicimus & diluculum, ſed etiam principium noctis quod dicitur crepuſculum, & Lati- C nis etiam prima fax vocatur. Vnde in principio libri Thalmudici, qui Peſachim, hoc eſt, paſchatum inſcribitur, ſic legitur: Luce decimiquarti inquirunt fermentum ad lumen lucernæ; quo ſignificatur Iudæos in initio noctis quæ ſequitur lunam decimamquartam,inquirere lucernæ lumine fermentum quod tunc eiici debuit è domibus eorum, quo cum azymis comederent paſcha. Iſtud obſeruatum non parum faciet ad intelligendum obſcurum illum Matthęi locum: Veſpere autem ſabbathi, quæ luceſcit in prima ſabbathi. Itaque poſtquam dixiſſet; dies erat paraſceues; ſubiecit Lucas, & ſabbathum illuceſcebat; vt ſignificaret ſabbathi diem tum aduentaſſe, & eam fuiſſe cauſam,quod non & D ipſæ mulieres vnxerint tum Dominum. Reuertentes enim parauerunt aromata atque vnguenta, quamdiu adhuc illud agere licebat, verùm ab vngendo ſiluerunt, hoc eſt, quieuerunt, ipſo ſabbatho propter legem omnę opus vetantem in ſabbatho. Siluerunt enim hic poſitum eſt à noſtro interprete, pro quieuerunt, cùm Gręcis ſit ἡσύχασαν, quod & ſilere ſignificat & quieſcere. Notandum autem eſt hic, myſterium quod eſt in tribus diebus iſtis,quorum primo Dominus paſſus eſt,ſecundo quieuit in ſepulchro, tertio reſurrexit. Sicut enim ſexta die homo formatus eſt, ſeptima autem die conditor ab omni opere ſuo requieuit, quæ ob id ſabbathum dicta eſt: ita ſaluator ſexta die cruci- E fixus eſt,humanæ reſtaurationis implens arcanum: ſabbatho autem, hoc eſt, in die quietis, in ſepulchro quieuit, liberatus iam ab omni labore pro redimendis nobis ſuſcepto. Octaua verò reſurgens nouus homo,ſua reſurrectione mũdum innouauit, vetuſtate peccati & mortis cõſumpta. Quo & ipſo myſterio nos moraliter docemur,in hac quidem nouiſsima mundi ætate, tanquam ſexta die qua homo reformatus eſt, nos mundo crucifigi debere: in ſeptima verò die,hoc eſt, cum mortis quis debitum ſoluerit, corpora quidem in tumulis, animas autem ſecreta in pace cum Domino poſt bona opera quieſcere, donec octaua ætate etiam corpora ipſa

reſur

resurrectione glorificata cum animabus incorruptionem accipiant. Sic ferè Beda.

ALTERA AVTEM DIE QVÆ EST POST PARASCEVEN, CONVENERVNT, &c.] Irrequieta res & meticulosa est ipsa malitia, ita vt ob id rectè dictũ sit; Impij quasi mare feruens quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in

Esaiæ 57. conculcationem & lutum. Non est pax impiis. Et Iob decimoquinto de impio dicitur: Sonitus terroris semper in auribus illius, & cùm pax sit, ille insidias suspicatur. Itaque qui prius putabant voto suo satisfactum iri si quem persequebantur, ad mortem crucis perducere possent, hac in parte voti sui compotes effecti, necdum tamen quiescunt, sed iam magis sibi metuentes soliciti sunt quomodo & resurrectionis eius gloriam supprimant, Deo mirabiliter etiam nunc eorũ conatibus vanis vtente in suam Christiq; sui gloriam, ac Iudęorum confutationem. Primò enim hac meticulosa principum solicitudine declarata est potentia & virtus Christi, vt qui etiã mortuus illis erat formidini. Deinde hac ipsorum procuratione factũ est, vt resurrectionis opinio & expectatio latè spargeretur apud Iudęos, sicq; postea fieret credibilior Christi resurrectio iam facta. Quod enim prius expectatum est, & suspicioni subiectũ, facilius assequitur apud homines fidem cùm impletum est, quàm id cuius nulla prius fuit expectatio. Pręterea hac ratione factum est & aliter, vt veritatem resurrectionis, quam supprimere conabantur, cõtrà potius cõfirmarent, quia occasio subtracta est dicendi furtim corpus Dominicum sublatum è monumento, Christiq; resurrectio certissimum ab hostibus suis accepit testimonium. Ita semper impietas contra seipsum pugnat, ac seipsam expugnat. Postremùm hac ratione, apertius quàm vsquam alibi declarata est & confutata impietas pontificum & Pharisæorum, non solùm per hoc quòd sabbathi religionem iam deprehenduntur violasse, sed & per hoc quòd certissimum & ab omni suspicione liberum testimonium resurrectionis Christi, ex certa scientia peruertere studuerunt. In aliis enim omnibus videri poterant ex ignorantia quadam peccasse in Christum: hic verò apertè inueniuntur scientes peccare, & agni tam certámq; veritatẽ oppugnare, ac proinde peccare in spiritum sanctũ, & planè esse inexcusabiles. Conueniunt ergo ad Pilatum dicentes: Domine recordati sumus quòd seductor ille dixit adhuc viuẽs: Post tres dies resurgam. Iube ergo custodiri sepulchrum vsq; in diem tertium, ne fortè veniant discipuli eius, & furentur eum, & dicãt plebi: Surrexit à mortuis, & erit nouissimus error peior priore. Seductorem vocant pro venenato suo in illum corde, cùm reuera seductor non esset, sed verus ad veram salutem dux & magister. Cæterùm philosophantur quidam in nomine, seductor, intelligentes

Ioan. 18. Iudæos modò veritatem dixisse inscios, sicut & cùm Caiphas diceret: Expedit vnum hominem mori pro populo. Nam seductor, inquiunt, fuit Christus, non à veritate in errorem mittens, sed à falsitate in veritatem, à vitiis ad virtutes, à morte ad vitam ducens. At præterquam quod nomen, seductor apud Latinos semper accipitur in malam partem, Gręcis est πλάνος, quod impostorem significat & deceptorem, vt illi annotationi non sit hic locus. Quod autem asserunt se intellexisse de resurrectione tertio die futura, cùm tamen Dominus apertè solis duodecim Apostolis dixit:

A Tertia die resurgam; verisimile est eos accepisse ex eo quod scribis & Pharisæis signum quærentibus Dominus dixerit: Signum non dabitur nisi signum Ionæ Prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti, ita erit & filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Nisi fortè Iudas non tantùm magistri sui fuit proditor, sed & secretorũ eius quæ seorsum ab eo de morte & resurrectione audiuit, ita vt ea pontificibus & Pharisæis detexerit. In eo quod dicunt eum dixisse, post tres dies resurgam, illud, post tres dies, recepta in scripturis phrasi positum est pro tertio die, aut pro postquam tertius dies aduenisset: vnde non dicunt, Iube custodiri vsque post diem tertium, sed vsque in diem ter-

B tium. Itaque quod dicit, post tres dies resurgam; idem est cum eo quod Dominus dixit suprà Apostolis: Tertia die resurget. Cũ dicũt; erit nouissimus error peior priore; errorem vocant opinionem de Iesu, quòd Christus esset & filius Dei. Hanc opinionem iam in nouissimo dicunt futuram peiorem quàm erat prius, quia firmior futura erat & credibilior, atq; ob id sibi atq; Romanis putabant fore perniciosiorem & periculosiorem. Libet autem hic expendere & insectari vanitatem pontificum & Pharisæorum, quòd metuant ne discipuli furentur mortuum corpus, eóque facto non solùm dicant, sed etiam persuadeant plebi illum surrexisse à mortuis. Quo enim fine ipsum essent furto sublaturi?

C Nisi enim tertio die resurrexerit, sicut eis promisit, consequens potius esset vt deceptos se inuenientes auersarentur eum, & odio haberent tanquã impostorem, & proinde non habet probabilitatem quòd vellent eum furari. Et vt id velle potuissent, quomodo populo persuadere potuissent quòd à mortuis resurrexisset, nisi manifesta vitæ eius testimonia & argumenta ædere possent? Cui enim inniterentur? an vehementiæ sermonum? Atqui illiterati sunt. An fortè abundantiæ rerum? Atqui sunt omnium pauperrimi. Generis fortassis claritati? Verùm ignobiles sunt, & ab ignobilibus parentibus & locis progeniti. Vtrum suiipsorum multitudini? At non plures sunt quàm duodecim. Patet ergo quòd vanè suspicabantur hunc furto auferendum à disci-

D pulis, multóque vanius, illo facto posse ab illis resurrectionem plebi persuaderi. Sed ita suam semper prodit insipiẽtiam & vanitatem superba & impia iniquorum hominũ prudentia. Pilatus vt prius, ita & modò obsecundans postulationi Iudæorum: Habetis, inquit (aut, vt Græca etiam verti possunt, & fortè conuenientius, habete, hoc est, accipite) custodiam, & ite, custodite sicut scitis. Accipitur autem hic dictio, custodia, pro grege ac turba custodum, qua dictione Latina Euangelista etiam in Gręco textu vsus est. Iam enim Gręci ea voce Latina, vt & aliis quibusdam, vtebantur, atq; ex eo colligere licet custodiam fuisse ordinem quendam militum Romanorum, quem putat Erasmus eius-

E modi fermè hominum genus, cuiusmodi sunt Parisiis quadringenti ad publicam ciuitatis custodiam designati. Iudæi ergo facultate à præside obtenta; sine qua custodibus illis imperare non potuissent, abeuntes munierunt sepulchrum duobus modis: Nam & adhibuerunt circa illud custodes, & lapidem qui claudebat os sepulchri, obsignauerunt & sigillauerunt, (est enim Gręcè σφραγίσαντες) ne quid fraudis esse posset vel in custodibus. Ita dum resurrecturo conantur exitum occludere, auxerunt miraculum & fidem resurrectionis.

RESVRGIT CHRISTVS, ET ANGELI APPARENT mulieribus. Matthæi 28. Marci 16. Lucæ 24. Ioan. 20.

CAPVT CXLV.

V[a]Espere autem sabbathi, quæ lucescit in prima sabbathi, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulchrum.[b] Et cùm transisset sabbathum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent Iesum. † [o] Vna autem sabbathi valde diluculò [d] cùm adhuc tenebræ essent, [o] venerunt ad monumentum, [b] orto iam sole, [c] portantes quæ parauerant aromata. [a] Et ecce terræmotus factus est magnus, angelus enim Domini descendit de cœlo, & accedens reuoluit lapidem, & sedebat super eum. Erat autem aspectus eius sicut fulgur, & vestimenta eius sicut nix. Præ timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui. [b] Et dicebant ad inuicem: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? [i] Et [b] respicientes †[i] viderunt', [c] & inuenerunt [o] lapidem ▷ reuolutum' [k] à monumento, [b] erat quippe magnus valde. Et introeuntes in monumentum, viderunt iuuenem sedentem in dextris, coopertum stola candida, & obstupuerunt. [a] Respondens autem ‖ [e] angelus dixit [b] illis [a] mulieribus: [e] Nolite †expauescere' [a] vos: scio enim quòd ▷ [e] Iesum [b] Nazarenum, [e] qui crucifixus est, quæritis: non est hîc, surrexit' [a] enim, sicut dixit: venite, & ‖ [e] videte locum, vbi positus erat Dominus. [b] Sed ite, [a] & citò euntes [e] dicite discipulis eius, [b] & Petro, † [e] quòd' [a] surrexit, & ecce [e] præcedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis [b] sicut dixit vobis, [a] Ecce prædixi vobis. [c] Et ingressæ non inuenerunt corpus Domini Iesu. Et factum est, dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti. Cùm timerent autem, & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quæritis viuentem cum mortuis? Non est hîc, sed surrexit, recordamini qualiter locutus est vobis, cùm adhuc in Galilæa esset, dicens: Quia oportet filium hominis tradi in manus peccatorum, & crucifigi, & tertia die resurgere. Et recordatæ sunt verborum eius. [b] At illæ † [e] exeuntes' [a] citò [b] fugerunt [e] de monumento [a] cum timore, & gaudio magno, currentes nuntiare discipulis eius. [b] Inuaserat enim eas tremor, & pauor, & nemini quicquam dixerunt, timebant enim. [c] Et regressæ à monumento, nuntiauerunt hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. Erat autem Maria Magdalene, & Iohanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, & non crediderunt illis. [d] Cucurrit ergo [Maria Magdalene] & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum quem amabat Iesus, & dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum. [c] Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum. [d] Exijt ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum. Currebãt autem duo simul, & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum. Et cùm se inclinasset, videt posita linteamina, non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentũ, [k] & [c] procumbens [k] vidit linteamina [c] sola [k] posita, [d] & sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnũ locum. Tunc ergo introiuit & ille discipulus qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit, nondũ enim sciebant scripturam, quia oporteret eum à mortuis resurgere. Abierunt ergo iterũ discipuli ad semetipsos, [c] & abijt [Petrus] secum mirans quod factũ fuerat. [d] Maria autẽ stabat ad monumentũ foris plorans. Dum ergo fleret, inclinauit se, & prospexit in monumentũ, & vidit duos angelos in albis sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positũ fuerat corpus Iesu. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum. Hæc cùm dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & nõ sciebat quia Iesus est. Dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum? & ego eum tollam. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa dicit ei: Rabboni, quod dicitur, magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere, nõdum enim ascendi ad patrem meũ. Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrẽ meum, & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. [b] Surgens autẽ [Iesus] mane prima sabbathi, apparuit primò Mariæ Magdalenæ de qua eiecerat septem dæmonia. Illa vadens [a] & ecce Iesus occurrit illis, dicens: Auete. Illæ autem accesserunt & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Tunc ait illis Iesus: Nolite timere, ite, nuntiate fratribus meis, vt eant in Galilæam, ibi me videbunt. Quæ cùm abijssent, ecce quidam de custodibus venerũt in ciuitatem & nuntiauerunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. Et cõgregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite, quia discipuli eius nocte venerũt, & furati sunt eum, nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit à Præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et diuulgatum est verbum istud apud Iudæos, vsque in hodiernum diem. [d] Venit Maria Magdalene †[i] annuntians' [b] his qui cũ eo fuerant lugentibus & flentibus [d] discipulis, quia vidi Dominũ, & hæc dixit mihi. [b] Et illi audientes quia viueret, & visus esset ab ea, nõ crediderũt.

† b Et valde mane vna sabbathorum d Vna autem sabbathi Maria Magdalene venit mane.
† d vidit
▷ d sublatum.
‖ b qui dicit
† a timere
▷ b Iesum quæritis Nazarenum crucifixũ, surrexit, nõ est hîc
‖ b ecce locus vbi posuerũt eũ
† a quia
† a Et exierunt
† b nuntiauit

V[a] ESPERA AVTEM SABBATHI, QVÆ LVCESCIT IN PRIMA SABBATHI, &c.] Superest postrema euangelicæ historiæ pars, ea scilicet quæ Christi resurrectionem, ac resurrectionis manifestationem, simul & eius in cœlos ascẽsionem continet, quæ vt est postrema, ita

A colophon est & consummatio euangelicæ historiæ, vt sine qua nihil profuisset Christum mori, & per quam nostra redemptio, & salus perfecta est. Verùm cùm in hac parte perfecta demum fides in Christum sita sit, tamen vix quicquam Christi aliud visi sunt Euangelistæ magis variè narrare, Deo id

ita disponente ad exercendam nostram tum fidem, tum diligentiam. Quoniam enim de tempore accessus mulierum ad sepulchrum, deque apparitionibus angelorum quę factę sunt mulieribus, diuersimodè scripserunt Euangelistę, maximam prębuerunt non aduertentibus difficultatem. Et plerique, cum dicta Euangelistarũ in his conciliare non possent, multos, teste etiam Euthymio, effuderunt de his rebus vanos sermones, quorum quidam quatuor ad monumentum accessus diuersis temporibus factos esse dicentes, non easdem fuisse mulieres aiunt, quarum meminerunt quatuor Euangelistę, sed alias & alias similium inter sese nominum. Alij verò de quatuor aut saltem de multis accessionibus conformiter dicentes, eas tamẽ ab eisdem factas mulieribus asseuerant. Verùm vt hæc sunt improbabilia, faciléq; confutabilia, ita ad hæc confugere non erit necesse, si diligenter quis Euangelistarum aduertat narrationes, & semper mente retineat non ob id contrarios esse Euangelistas, quòd vario modo suas instituant narrationes, ob id quòd vnus commemoret quędam quę alij prętermiserũt. Imo si quis Cõcordiæ nostræ contextum simul cum eius quam hic reddemus ratione, probè perspexerit, deprehẽdet non solùm Euangelistas nulla in re hic dissentire, sed maximè consentire, & nusquam alias magis sese iuuare, vt ipsorum in narrando varietas, quæ tamen inuenitur optimè sibi constare, fidem magis augeat quàm infirmet, dum agnoscuntur non ex pacto inter se inito eadem scripsisse, atque in varia illa narratione non destituti spiritus sancti directione deprehenduntur. Itaque & nos illius confisi directioni Euangelistarum dicta concordare nitemur, ac manifestè ostẽdere eandem apud omnes esse consonantiam, fortasse fœlicius quàm id pleriq; ante nos conati sunt. Imprimis autem tractandus locus Matthæi qui multos non immeritò torsit: Vespere sabbathi quæ lucescit in prima sabbathi venit Maria Magdalene & altera Maria videre sepulchrum. Hic enim locus videtur & contrarius esse aliorum narrationi, & in seipso maximam includere absurditatem. Quomodo enim Matthęus dicit in vespera sabbathi mulieres venisse ad videndum sepulchrum, cùm reliqui testentur summo diluculo primæ sabbathi mulieres sepulchrum adiisse? Deinde quomodo vesperam dicit lucescere, cùm vespera obtenebrescat, nõ lucescat? Est enim lucescere, lucẽ fieri post tenebras, quod vesperæ nõ cõuenit, sed plane contrarium. D. August. hãc tractans difficultatem lib. 3. de cõsensu Euang. vult à principio noctis quod est vespera, ipsam noctem synecdochicè significatam à Matthęo; cuius noctis fine mulieres venerunt ad monumentum, ideóque ab ea parte noctis significatam noctem, quoniam ab ea mulieribus licere cœpit vt facerent quęcunque per sabbathum facere impediebantur. Sic itaque dictum vult, Vespere sabbathi. ac si diceretur, nocte sabbathi, hoc est, nocte quæ sequebatur diem sabbathi, atque ad id significandum Matthæum dicit adiecisse, quæ lucescit in prima sabbathi, quoniam, inquit, id fieri non potest si tantùm primam noctis particulam, hoc est, solum initium noctis intellexerimus dicto vespere significatum. Non enim ipsum initium noctis lucescit in prima sabbathi, sed ipsa nox quæ in luce incipit terminari. Hęc ille subtiliter quidem & diligenter, at non ita sufficienter vt studioso satisfaciant. Primùm enim vespera sabbathi non erat propriè pars noctis sequentis sabbathum, sed ipsius sabbathi pars cuius erat finis, vnde vespera sabbathi dicitur, quasi adhuc ad sabbathum pertinens. Deinde vt demus per synecdochen vesperam accipi posse pro nocte, tamen non videtur quomodo ratione huius figuræ dici aptè possit vesperam lucescere, cùm potius contrarium verbum ei conueniat. Iam quo tropo dicatur aptè aliquid fieri vespere alicuius diei, quod fit mane alterius diei? Euthymius alia ratione difficultatẽ hãc soluere conatur, sed vt id intelligatur, sciendũ Gręcis nõ esse singulariter, vespere sabbathi, sed vespera sabbathorum. Sic ergo habet: Hebręi sabbathum honorãtes, septimum videlicet hebdomadæ diem, etiam sex dies ipsum præcedẽtes in honorem eius sabbatha appellabant, nominantes diem Dominicum vnum siue primum sabbathorum, secundum autem & tertium sabbathorum, secundum & tertium septimanæ diem, & similiter alios sequentes. dicens ergo Matthæus vesperam sabbathorum, finem significauit omnium sabbathorum, siue septem hebdomadæ dierum. Nam & nos vesperam aut serum diei dicentes siue serum noctis, vltima eorum significamus. Hæc ille. Intelligit ergo per vesperam sabbathorum significari finem totius hebdomadæ, cúmque finem putat fuisse finem noctis post quam sequebatur dies qui nobis dicitur dies Dominicus, atque vt illum finem intelligeremus significatum, ideo vult additum à Matthęo, quæ lucescit, hoc est, appetente iam die, prospectante & oriente. Vnde & Theophylactus, vespera, inquit, sabbathorum eadem est cum profundo diluculo apud Lucam, & valde mane apud Marcum. Verùm vt horum sentẽtia videri potest probabilior & tolerabilior, quàm altera illa Augustini, ita tamen non videtur satis consistere, quia cùm secundùm legem à vespera vsque in vesperam sabbatha celebranda essent, non erat nox aut finis noctis, finis pręcedentis sabbathi aut hebdomadæ, sed prior pars diei aut hebdomadę sequentis. Proinde per vesperã sabbathi aut sabbathorum, omnino videtur intelligenda ipsa extrema sabbathi pars, quæ initium fuit noctis sequentis, quando iam sabbatho transacto operari Iudæis licebat. Hanc vesperam lucescere dicit Matthæus in prima sabbathi, aut, vt Græca habent melius, in primam sabbathorum, vocabulo lucescere accepto, sicut prius ostẽdimus accipi cùm Lucas dixit: Sabbathum illucescebat. Nam & hic eadem est dictio. Sicut enim sabbathũ illuxisse dicitur cùm dies sabbathi incepit, quanquam à nocte aut à vespera incepit: ita vespera vnius diei illuxisse dicitur in alium diem, quia scilicet alterius sequentis diei erat initium: quomodo si apud nos receptum esset dicere tunc diescere, quando dies aliqua incipit, quæ apud nos incipit de medio noctis cùm adhuc profundæ sunt tenebræ. Hunc esse verum sensum etiam ex eo probari potest, quod non dicat Matthęus, quę lucescit in prima, sed vt Græca diximus habere, per accusatiuum casum, in primam; quo significatur illucescentiam illam terminari ad primam sabbathi, quia scilicet eius fuit initium. Prima autem sabbathi, sicut verum & propriè dictum sabbathũ, non cœpit à diluculo & matutino tempore, sed à vespertino diei pręcedẽtis. Alioqui nox quę propriè dictum sabbathum sequebatur, nullius fuisset diei, cùm neque ad præcedentem, neque ad sequentem pertinuisset diem. Vespera autẽ sabbathi Matthęus dicit mulieres venisse ad videndum sepulchrum, non quòd tunc exierint ad sepulchrum, sed quòd tunc

tunc cõuenerint inter ſeſe, ſeſeq; ac ſua parauerint ad egrediendum,& vidẽdum ſepulchrum, atq; vngendum Dominum. Quod Marcus poſt Matthęum ſcribens, ita explicauit apertius : Et cùm tranſiſſet ſabbathum, Maria Magdalene & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent Ieſum. In veſpera ergo ſabbathi conuenerunt mulieres ad id perficiendum quod per religionẽ prohibitæ fuerant facere in ſabbatho, emerúntq; aromata,& ea nocte illa parauerunt, vt quamprimum illud liceret,ſummo ſcilicet diluculo,egrederentur ad vngendum Dominum. Matthęus autem breuitati ſtudens, cùm tempus notaſſet quo primùm mulieres conuenerant eo animo vt viderent ſepulchrum, ſicut prętermiſit quid illa veſpera fecerint, quod Marcus expreſsit, ita prętermiſit illud explicare tempus quo mulieres ſunt ad ſepulchrum egreſſæ,quod alij diligenter expreſſerunt, ſubiiciens mox quæ contigerunt cùm ad videndũ egrederentur ſepulchrum,quaſi illa ipſa veſpera ſabbathi cõtigerint,cùm matutino tempore alterius diei acciderint. Et hęc de Matthęi loco dicta ſufficiant ſine alicuius ſententię pręiudicio. Cęterùm cùm Marcus dicat mulieres emiſſe aromata cùm tranſiſſet ſabbathum,videtur quod prius dixit Lucas,illas reuerſas à monumento paraſſe aromata & vnguenta,dictum per pręoccupationem,quod attinet ad prępatationem aromatum & vnguentorum,niſi velimus intelligere eas in die paraſceues quamdiu habebant adhuc aliquod tempus ad operandũ,emiſſe & paraſſe aromata : cùm tranſiſſet autem ſabbathum, tum vlterius plura emiſſe,& paraſſe quæ minus parauerãt. Ex Matthęo ergo & Marco diſcimus quando mulieres conuenerint,ſeſéq; parauerint ad vngendum Dominum. Quo autem tempore exierint ad monumentum, concorditer expreſſerunt Marcus, Lucas & Ioannes. Marcus enim dicit, valde mane, Lucas,valde diluculo,vel,vt habent Gręca, profundo diluculo, Ioannes, mane cùm adhuc tenebræ eſſent,quæ omnia ſatis manifeſtè idem ſignificant, niſi quod ex Luca & Ioãne patet illud quod dicit Marcus , valde mane , non ſic accipiendum quaſi ſignificetur matutinum tempus iam multum proceſsiſſe, ſed contra potius quòd valde tempeſtiuè venerint. Nam,vt indicauit D. Auguſtinus,dupliciter dicimus valde mane,nempe & quando matutinum tempus vixdum incepit, & quando iamdiu incepit,ita vt incipiat ſe ſol oſtẽdere ſuper terras. Priori modo hic accipiendum patet ex Luca & Ioanne, poſteriori tamen magis modo accipiẽdum videri poſſet,ex eo quòd Marcus ſubiicit,orto iam ſole. Id enim contrarium videtur ei quod dicit Marcus, valde mane, ſi ita illud accipiendum eſt quomodo ex Luca & Ioanne manifeſtum eſt accipi debere. At illud,orto iam ſole, non ſic eſt accipiẽdum quaſi ſol iam tum viſus eſſet ſuper terram,ſed quòd radios ſuos & ſplendorem ſuum in terram ſpargere cœperit. Diluculum enim non fit niſi aduenientis ſolis fulgore. Nam eius fulgor eſt qui auroræ nomine vocari ſolet. At cum diluculum adhuc eſt & profundum diluculum,quanquam ſolis ſplendor mitti cœperit in terram,tamen adhuc tenebræ aliquæ licet nõ profundæ ſunt ſuper terram,vt verum ſit & quod Marcus dicit ortũ ſolem fuiſſe,& quod Lucas dicit fuiſſe valde diluculum, & quod Ioannes dicit adhuc tenebras fuiſſe. Vnde Theophylactus:Solem, inquit, intelligere hoc loco debemus matutinos ſolis radios. Et Euthymius : Si , inquit,

A valde mane erat, quomodo dixit , orto ſole? Quia tunc propriè ſol oritur,etſi nobis nõdum appareat, demoratus adhuc circa profundiſsimas extremáſque orientis partes,& paulatim emergens,cuius teſtimonium eſt gallicinium. Nam galli primi inter omnia animantia ſentientes illius calorem,repente clamant,eiúſq; præſentiam hominibus prænunciãt. Hæc ille. Minor eſt difficultas ſecundùm lectionem D. Auguſtini,qui legit,oriente iam ſole,& exponit, id eſt , ortu ſuo iam cœlum illuminare incipiente. Eſt enim Gręcis non pręteritum perfectum,ſed aoriſtus ἀνατείλαντος, qui quandoque non diſsimilem à præterito imperfecto habet ſignificationem. Et B quidem iuxta tres dictos authores oſtenditur quomodo illud,orto iam ſole,idem accipi poſsit ſignificare tempus quod illud, valde mane. Alij tamen intelligunt diuerſum ſignificatum tempus : & per illud,valde mane,ſignificatum tempus quo exierint mulieres ad ſepulchrum : per illud verò, orto iam ſole,tempus quo iam vicinæ factæ ſunt ſepulchro, vt ſic & alio modo poſsint Euangeliſtarũ dicta inter ſe conciliari,nec cogamur ob apparẽtem varietatem , aſſerere Euangeliſtas loqui aut de diuerſis mulieribus,aut de diuerſis acceſsibus. Vtvt autem eſt,magis videndum cur tam accuratè Euangeliſtę tempus notauerint. Itaq; Euangeliſtæ dicentes,valde mane,valde diluculo,& mane cùm adhuc tene- C bræ eſſent, mulieres veniſſe , ſignificare voluerunt mulierum ſedulitatem & ardorem , ad vngendum Dominum eas intempeſtiuè ſatis vrgentem. Marcus verò dicens,orto iam ſole, ſignificauit non incommodum fuiſſe tempus eundi ad ſepulchrum,ad quod tenebris profundis adhuc durantibus nõ fuiſſet accedere cõmodũ:aut indicare voluit tale fuiſſe tempus quo fuerunt iuxta ſepulchrum,vt quę ibi agebantur recte vidiſſe & retuliſſe credi poſſent,ne quis diceret eas per tenebras deluſas fuiſſe,& ſpectra pro veris amplexas rebus. Cæterùm diem quo hęc geſta ſunt,omnes Euangeliſtæ vocauerunt vnã ſabbathi,aut,vt habent Gręci, vnam ſabbathorum, quomodo & nos habemus in Marco. In qua locu- D tione, vnum, phraſi Hebraica poſitum eſt pro primo, ſicut & Geneſis 1. Factum eſt veſpere & mane dies vnus; vnde rectè noſter interpres in Matthæo vertit,primam ſabbathi. Perinde autẽ eſt & eodem recidit ſiue dicatur prima ſabbathi,ſiue prima ſabbathorum , niſi quòd cùm ſingulariter dicitur vna vel prima ſabbathi,dictio ſabbathum accipitur pro hebdomada : cùm verò pluraliter vna vel prima ſabbathorum,ſabbatha dicuntur omnes hebdomadæ dies, vt ſit ſenſus:prima dies inter ſabbatha ſeptem. Cùm autem dicitur apud Matthæum ſingulariter & abſolutè , veſpera ſabbathi, dictio ſabbathum propriè accipitur pro ſeptima hebdomadæ die. Porro de variis dictionis ſabbathi ſignificationibus dictum eſt circa caput 37. Et hæc quidem de E tempore quo Euangeliſtæ ſignificarunt mulieres vel ſeſe ad eundum paraſſe,vel adiiſſe ſepulchrum, vel ad illud perueniſſe. Quando verò reſurrexerit Chriſtus , nullus eorum indicauit , ſolus enim hoc nouit , qui ſolus ſurrexit vt nouit. Certum eſt quòd prima ſabbathi reſurrexit , quia tertia die reſurrexit ſicut prædixerat : certum item quòd reſurrexit antequam ad ſepulchrum peruenirent mulieres , & angelus deſcenderet qui dixit mulieribus : Surrexit , non eſt hic ; ſed quanto tempore antè reſurrexerit non patet ex Euangeliſtis. Sunt autem qui putant Dominum ſurrexiſſe cum fieret

ret ille terræmotus, cuius meminit Matthæus. Et Augustinus libro 4. de Trinitate sentit Dominum surrexisse in ipso diluculo: cui sententiæ apertè videtur conuenire quod dicit postea Marcus: Surgẽs autem Iesus mane prima sabbathi, apparuit primò Mariæ Magdalenæ. At D. Hieronymus in quęstionibus ad Hedibiam, similiter & Theophylactus atque Euthymius volunt illa verba, mane prima sabbathi, separanda à præcedẽtibus, & iungenda cum sequentibus. Non enim, inquit Theophylactus, surrexit mane. Quis enim vidit quando surrexit? sed apparuit mane prima sabbathi. Omnes autem, inquit Euthymius, vnanimiter sancti patres & doctores tempus resurrectionis eius fuisse dicunt circa primum gallicinium, qui iam Dominicæ diei lucem præferebat. Ideo quoq; post sextam noctis horam virtutis sectatores soluto ieiunio lętitiam auspicantur. Est enim primum gallicinium non ita diu post medium noctis, hoc est, sextam noctis horam. Et D. Hieronymus loco prædicto significat Dominũ surrexisse tempore mediæ noctis atque gallorum cantus. Confirmat hanc sententiam typus resurrectionis Dominicæ qui in Samsone pręcessit, vt interpretatur D. Gregorius in homilia paschali. Cùm enim Samson Gazam ciuitatẽ Philistinorum fuisset ingressus, Philistęi ingressu eius cognito, ciuitatem repente obsidionibus circundederunt, custodésq; deputauerunt, fortissimum Samsonem se iam comprehendisse putantes. At is media nocte portas ciuitatis abstulit, & verticem montis ascendit. Quo facto redemptorem nostrũ D. Gregorius cum aliis designatum intelligit, qui cum secundùm animam infernum, secundùm corpus sepulchrum esset ingressus, Iudæi custodes ilico deputauerunt, eúmq; in inferni ac sepulchri claustris retentum, quasi Samsonem in Gaza se comprehendisse lętati sunt. Samson verò media nocte nõ solùm exiit, sed etiam portas tulit, quia videlicet redemptor noster ante lucẽ resurgẽs, nõ solùm liber de inferno exiit, sed & ipsa etiã inferni claustra destruxit. Portas tulit, & montis verticem subiit, quia resurgendo claustra inferni abstulit, & ascendendo cœlorum regna penetrauit. Sic fere D. Gregorius, in quo tamen obseruandum, quòd quamuis Dominum Samsoni cõparet, non tamen dicit eum media nocte surrexisse, sed tantum quòd ante lucem surrexerit. Non enim necesse est exactè veritatem typo respõdere. Ex his patet incertum esse quo pręcisè tempore Dominus surrexerit, omnium tamen sententia Dominum surrexisse post mediam noctem & ante lucem constat, quod sane tempus resurgenti maximè conueniebat. Sicut enim sole iam vergente ad occasum, mortuus est tanquam verus sol: ita sole ad ortum properante surrexit è sepulchro verus iustitiæ sol, nouum sua resurrectione lumen mœstis Apostolis, totíque mundo adferens, fugatis procul mœroris & ignorantiæ tenebris. Conuenit & hoc tempus eius natiuitati, vt sicut ante solis ortũ natus est ex vtero virginis, ita & ante solis ortum procederet è sepulchro, vt ratione vtriusque intelligi possit dictum
Psal. 109. de Christo. Ex vtero ante luciferum genui te. Nam eius resurrectio veluti secunda fuit generatio: vnde resurrectionẽ scriptura vocat regenerationem, & Paulus Act. 13. illud Psalmi 2. Filius meus es tu, ego hodie genui te; in Christi resurrectione interpretatur impletum. Christus ergo ante luciferum prodiens & ex vtero virginis, & ex claustris sepulchri, declarauit se nouum esse solem, & veriorem

A vulgari sole, vt cuius ortum suo ortu pręuenit, nouum adferens mundo diem, nouámq; lucem, propter quod nõ sine mysterio in prima sabbathi resurrexit; vt sicut in mundi creatione, prima die formata est lux; ita in prima hebdomadę die noua lux mũdo est resuscitata, qua mundus est restitutus & renouatus, ob quam mundi innouationem Christi resurrectione perfectam in prima sabbathi, religione sabbathi ab Apostolis translata in hanc diem, cœpit ipsa vocari Dominicus dies, cuius meminit Ioãnes Apocalyp. 1. Conueniebat autem etiam tempus resurrectionis prædictum Christo, non solum tanquam vero nouóq; soli, sed etiam ad declarandam
B diuinitatis eius potentiam & dignitatẽ. Non enim conueniebat vt statim à morte sua resurgeret, ne negaretur verè mortuus, ac proinde nec verè resuscitatus. Itaq; vsq; in tertium diem differri debuit eius resurrectio, quando scilicet nemo negare potuit eum verè mortuum. Sicut autem vltra tertium diem propter eius dignitatem & potentiã non conueniebat resurrectionem differri, quæ tantùm differebatur ob veritatem mortis confirmandam: ita etiam conueniebat vt non differretur vsq; in finem diei tertiæ, sed fieret mox ab incepta die tertia, aut saltem antequam medium eius transiisset, quia eius tum dignitati, tum potentiæ congruebat, vt nõ diutius in morte detineretur quam erat necesse. Dila-
C ta est ergo eius resurrectio ob confirmandam mortis eius veritatem, accelerata ad declarandam eius potentiam: Debuit etiam ante diluculum & ortum solis resurgere, ne inueniretur adhuc mortuus in sepulchro à mulieribus, de quarũ vna prædixit quòd pręuenisset vngere corpus suum in sepulturam. Noluit enim iam secundò à mulieribus vngi, quia in morte non erat (vt illæ sua vnctione se putasse declarabant) permansurus. Sed & ob id conuenienter tempus illud suæ delegit resurrectioni, vt nos suo facto doceret post pręcedentis vitę noctem, è peccati somno surgendũ esse tempestiuè, priusquam veniat dies illa nouissima, quam suo ortu faciet sol iustitiæ Christus Dominus, atq; ad opera pietatis ante solis vulgaris ortum properandum esse, vt cùm
D Propheta dicere possimus: Præuenerunt oculi mei Psal. 118.
ad te diluculo. & : Præueni in maturitate. Nam vt canit Prudentius in hymno ad galli cantum: Post solis ortum fulgidi, Serum est cubile spernere, Ni parte noctis addita, Tempus labori adieceris.

ET ECCE TERRÆMOTVS FACTVS EST MAGNVS, ANGELVS ENIM, &c. Sicut moriente in cruce Domino, ita & resurrectionis eius die factus est terræ motus, & is magnus, idque tum ad declarandam potentiam resurgentis Christi, qui ex inferis, portis inferni confractis, infernóq; spoliato, cum magna inferorum commotione potenter ascendit, commoturus etiam vniuersum orbem suæ resurrectionis prędicatione, tum vt ad Angeli è cœlis descensum magis attenti fierent
E & custodes, & mulieres: & illi quidem magis pauore concuterentur, istæ verò magis ad fidem adducerentur. Per terræmotum enim Deus aliquando suam aut angelorum pręsentiam insinuare voluit, vnde in datione legis facta per angelos; A fa- Psal. 113.
cie Domini, inquit propheta, mota est terra, à facie Dei Iacob. Quod enim & nunc propter Angeli descensum terręmotus factus est, satis significauit Euangelista, subiiciens per cõiunctionem causalem: Angelus enim Domini descendit de cœlo; & addit hinc perturbatos fuisse custodes, vt intelligendum

satis

ſatis relinquatur ob metum cuſtodibus iniiciẽdum factum diuinitus hunc terræmotum. Ideo enim, inquit, terræmotus factus eſt magnus, quia angelus Domini deſcendit de cœlo, & accedens reuoluit lapidem, non vt egreſſuro Domino ianuam pãderet, ſed vt egreſſus eius iam facti hominibus pręſtaret indicium, aditumq; in ſepulchrum mulieribus aperiret. Qui enim mortalis clauſo virginis vtero potuit naſcendo ingredi in mundum, ipſe iam factus immortalis, clauſo ſepulchro potuit reſurgendo exire in mundum. In cuius confirmationẽ poſt reſurrectionem ingreſſus eſt ad diſcipulos ſuos ianuis clauſis. Sedit autem ſuper lapidem velut expectans mulieres, ſeſéq; oſtendens authorem fuiſſe reuoluti lapidis, paratúmq; ſe exhibens ad reſiſtendũ cuſtodibus ſi quid contrà auderent. Sedit etiam, tanquam qui venerat teſtis quietis Chriſti, ad quã mortẽ deuicta peruenit, reſurgendo. Præterquam autem quòd inopinato atq; terrifico ſuo deſcenſu, & fortitudinis audaciéq; declaratione ſe cuſtodibus terribilem exhibuit, etiã ſui corporis habitu ac forma ſe talem illis prębuit. Erat enim, inquit Matthæus, aſpectus eius ſicut fulgur, & veſtimenta eius ſicut nix. Quod enim talis apparuit ob timorem cuſtodibus incutiendum, patet ex eo quod ſequitur: timore autẽ eius exterriti ſunt cuſtodes, & facti ſunt velut mortui; quanquã & aliæ item ſint rationes ob quas taliter illum apparere cõueniebat, nempe ad commendandam cœleſtem eius dignitatem & originẽ, atq; ob reſurrectionis Chriſti, cuius venerat teſtimonium perhibiturus, gloriam & claritatem. Hic ergo angelus ſuo facto pias fœminas liberauit ab ea qua torquebantur ſolicitudine. Siquidem in via iam exiſtẽtibus ſubiit memoria lapidis aduoluti ad oſtiũ monumenti, cuius prius non meminerant prę ingenti deſiderio Domini, & intentione animi penitus abſorpta circa emptionem & pręparationẽ aromatum. Non torquebantur timore cuſtodũ, quia veriſimile eſt eas neſciſſe de cuſtodia ſepulchro adhibita & ſigillo affixo, vt quæ ſe domi in ſilentio continuerint ipſo ſabbatho. Dicebant ergo adinuicem: Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti? Erat enim magnus valde, ita vt fœmineis viribus amoueri non poſſet facilè. At vt verſus monumentum reſpexerunt, viderunt lapidem reuolutum. Ita Dominus ſemper eos qui ſibi inſeruire deſiderãt, iuuat, bonúmq; propoſitũ promouet. Non caret autẽ myſtica ſignificatione hæc lapidis ſepulchralis reuolutio angelorum facta miniſterio. Significatur enim quòd à die reſurrectionis reſerari cœperint myſteria Chriſti, quæ litera legis prius tãquam lapide quodam tegebantur. Lex enim cum in tabulis ſcripta fuerit lapideis, per lapidem non incongruè deſignata eſt. Hac ergo, quatenus carnalis erat, ſublata modò & reuoluta cœleſti gratia, non autem humana opera, clara & certa facta ſunt omnia, vt cum Mariis ingredi liceat ad contemplanda maxima & obſtupeſcenda Dei magnalia. Carnalis litera veluti mortuum ſub ſe Chriſtum cõtinebat, at illa ſublata, viuere Chriſtus prędicatur, inuita licet & reclamante ſynagoga per cuſtodes deſignata.

[b] ET INTROEVNTES IN MONVMENTVM VIDERVNT IVVENEM, &c.] Alia hic naſcitur difficultas circa concordiam Euangeliſtarum, propter iuuenem hunc quem mulieres vidiſſe Marcus teſtatur. Omnino enim videtur hic iuuenis fuiſſe angelus ille, quem Matthęus è cœlo deſcendiſſe dicit, & reuoluiſſe lapidem. Vterq; enim ſediſ-

A ſe dicitur, & eiſdem vterq; verbis mulieres allocutus deſcribitur. Sed obſtare multum videtur quod Matthęus ſuũ angelum ſediſſe dicit ſuper lapidem reuolutum à monumẽto, vnde intelligi datur illum à mulieribus viſum extra monumentum: Marcus verò dicit mulieres introeũtes vel ingreſſas in monumentum vidiſſe iuuenem ſedentem in dextris. Itaq; hoc argumento moti quidam exiſtimant diuerſos fuiſſe angelos, de quibus Matthæus & Marcus: & alterum quidem extra monumentum viſum, & inuitaſſe mulieres ad ingrediendum dicendo, venite: alterum intra viſum, & allocutũ mulieres iam ingreſſas ſimilibus verbis. At cum idẽtitas verborum & aliæ circũſtantiæ magis arguant eundẽ fuiſ-
B ſe angelum Matthęi cum angelo Marci, qui fere eadem cum Matthęo narrare ſolet, quęrẽda ratio aliqua qua apparens illa diſſonantia tolli poſsit. Id autem fieri poteſt dupliciter. Primò, ſi dicatur angelũ illum, vt Theophylactus indicat, prius ſediſſe ſupra lapidẽ extra monumentũ, veluti expectantẽ mulieres: deinde verò ante illas intraſſe, ibíq; ipſum ab illis iam ingreſsis viſum, & cum eis locutũ. Huic tamen nõ parum obſtat quòd Matthæus dicit eũ dixiſſe, Venite. Illo enim videtur ad ingreſſum eas prouocare, & proinde extra monumentũ cum eis locutus. Secundò ergo intelligi poteſt illud Marci; introeuntes in monumentũ; non ſignificare ꝙ iam per oſtiũ monumenti quod lapide clauſum fuerat, ingreſſæ fuerint, ſed, vt indicat Auguſtinus, quod
C intra ſepta maceriæ ingreſſæ fuerant, qua cõmunitum tunc fuiſſe locum monumenti veriſimile eſt. Quòd ſi intelligendum quis putet Marcũ locutum de ingreſſu per oſtiũ monumenti, eo quòd poſtquã dixiſſet mulieres de lapide ab oſtio monumẽti tollendo ſolicitas fuiſſe, ac mox vidiſſe lapidem ſublatum, ſubiecerit; & introeuntes in monumentũ, &c. & tamen angelum hunc de quo Matthęus & Marcus velit extra monumentum allocutum mulieres, ſicut omnino apparet ex Matthęo, iam dicẽdum id quod Marcus dicit de ingreſſu in monumentũ ſcriptum ab eo per anticipationem, vt nõ ſit ſenſus: Et introeũtes, vel, vt habent Græca, & ingreſſæ in monumentum viderunt, hoc eſt, cùm vel poſtquam in-
D greſſæ eſſent in monumentũ viderunt, ſed illæ ipſæ quæ ingreſſæ erant viderunt iuuenem, non poſtquã ingreſſæ eſſent, ſed antè. Qui intellectus etſi durus videatur & coactus, præ cæteris tamen magis placet. Non enim curæ fuit Marco ſignificare eas vidiſſe angelum poſt ingreſſum. Quid enim hoc ad fidem reſurrectionis? Sed ſatis ei fuit quouis modo ſignificare mulieres ab angelis auditu didiciſſe Chriſtũ reſurrexiſſe, & ingreſſas monumentũ oculis vidiſſe ſepulchrũ vacuum. Sed de his diligẽtius poſtea in deſcriptione ſepulchri Dominici, nũc magis ea expendenda in quibus plus eſt momẽti. Itaq; in iuuenili ætate apparuit angelus, ſicut & angelus Tobiæ Raphael, quia ſic eum apparere conuenie- Tob.
E bat ob floridam & nunquam marceſcẽtem immortalitatem angelicæ naturæ & Chriſti, cuius reſurrectionem ad vitam immortalem iam venerat teſtificaturus. Porro quid eius ſeſsio, ac ſtola candida Luc. qua indutus fuit ſignificauerit, ſupra dictũ eſt. Sedit autem à dextris monumenti, ſicut & Gabriel apparuit Zachariæ ſtans à dextris altaris, non ſolum quia angelica natura ab omnibus malis libera, ſumma fruatur fœlicitate, ſed etiam quia per reſurrectionem ſuam Chriſtus è malis huius vitæ tranſlatus eſſet ad fœlicis vitæ immortalitatem. Dextera

enim

enim in scripturis bonum portendit & fœlicita-
tem, sicut contrà sinistra aduersitates designat &
mala, vel præsentem vitam. Sicut autem custodes
ad inopinatum angeli fulgentis aspectum terrore
repleti sunt,& facti velut mortui, ita & mulieres
præ nimio terrore obstupuerunt. Non enim potest
fulgorem diuinum sine horrore & stupore huma-
na natura excipere. Sed illos quidem à suo non li-
berauit angelus timore, ad quos perterrefaciẽdos
missus fuerat: has verò mox à metu liberare studuit,
quas non venerat perterrefacturus, sed consolatu-
rus & instructurus sicut earum pium officiũ me-
ruerat. Dicit ergo: Nolite expauescere vos. Ac si di
cat: Meritò exanimantur hi custodes qui gloriam
resurrectionis Domini mei conantur supprimere, B
vos autem nolite timere, quæ pio officio vestram
cupitis erga meum Dominum declarare dilectio-
nem: scio enim quòd Iesum Nazarenum iam cru-
cifixum quæritis ad vngendum eum. Paueant, ait
D. Gregorius, illi qui non amant aduentum super-
norum ciuium, pertimescant qui carnalibus desi-
deriis pressi ad eorum societatẽ pertingere se pos
se desperant, vos autem cur pertimescitis, qui ve-
stros conciues videtis? Datum est hic specimen
quoddam nouissimi aduentus Domini, qui & ipse
Psal. 75. fiet cum terræmotu, iuxta illud Psalmi: Terra tre-
muit,& quieuit cùm exurgeret in iudicium Deus.
Nam & tunc gloria maiestatis aduenientis iudicis,
impiis quidem æternum incutiet timorem, pios C
verò securos esse iubebit. Notandum autem in ver
bis angeli, quòd nõ satis habuit Iesum vocare Na-
zarenum, ad distinctionem aliorum, qui etiã tunc
nomine Iesus forte appellabantur, sed etiam addi-
dit, crucifixum. Non enim confunditur Dominum
suum dicere crucifixum, quia his quidem qui ante
ipsum crucifixi fuerant: crux erat ignominia, cum
argumentum esset maleficij eorum: huic verò, glo-
ria, vt per quam & charitas eius erga homines, &
potestas contra dæmones & mortem est declarata.
Ideo etiam crucifixũ nominat, vt sicut prædictam D
ab ipso crucifixionem iam videbant impletã, cre-
derent prædictam etiam resurrectionem iam fa-
ctam, vnde de ea subiicit: Non est hic, surrexit e-
nim sicut dixit. Postquam enim eas à timore libe-
rauit, significauit se conscium esse propositi ipsa-
rum: deinde de resurrectione differẽs, significauit
illarum studium & conatum esse superuacaneum.
Resurrectionem autem eius dupliciter eis com-
probat, primò à prædictione eius, dicens; surrexit
sicut dixit. Secũdò ostensione vacui sepulchri, di-
cens: venite & videte locum vbi positus erat Do-
minus. Dicendum hic cur per angelum testificari
& prædicari imprimis conueniebat Christi resur-
rectionem, & non potius Christum se hominibus
statim viuum exhibere. Itaque per angelos impri-
mis resurrectio eius nunciari debuit hominibus,
quia conueniebat vt priusquam se Dominus vi- E
dendum exhiberet, per aliquos testes ad fidem
corda hominũ præpararẽtur, sicut ante ipsum mis-
sus fuit Ioannes ad parandum Domino plebẽ per-
fectam. Angelos autem resurrectionis domini pri-
mos esse testes cõueniebat, non solùm ob gloriam
Christi,& vitæ ad quã resurrexit immortalitatem,
sed etiam quia illius resurrectio vtpote plane diui
na supra captum esset hominum. Sic & conceptio
eius atque natiuitas primò ab angelis est prædica-
ta, eiúsque ascensio in cœlum per eos est annun-
ciata, per quos demum & nouissimus eius aduen-

A tus manifestabitur. Quoniam, vt habet Paulus, *1.Thes.4.*
ipse Dominus in iussu & voce archangeli, & in
tuba Dei descẽdet de cœlo. Mulieribus autem pri-
mùm resurrectio est ab angelis nũciata, quòd hoc
illæ pia sua sedulitate meruerant: sicut pastoribus
Christi natiuitas est primùm annunciata, vt qui
sua simplicitate & vigilia eo priuilegio digni facti
essent. Sicque factum est, vt sicut per fœmineum
sexum mors peruenit ad virum, ita per eundem
viris nunciaretur vita resurgens. Vnde sequitur:
Sed ite, dicite discipulis eius & Petro, quòd surre
xit. Petrum speciatim nominant, tum ob inter A-
postolos eminentiam, tum ne ob negationem Pe-
trus se reiectum existimaret. Hic ergo vt præ cæte
B ris peccauerat, ita peculiari indiguit consolatione,
qua & se dignum reddidit, quòd vt præ cæteris
grauius peccauit, ita vehementius doluit, & fleuit
amarius. Declaratum hic verum esse quod dicit ad
Romanos Paulus: Vbi abundauit delictum, super-
abundauit & gratia. Cæterum angelus non tan- *Roma.5.*
tum resurrectionem mulieribus à se nunciatam, di
scipulis annunciari iubet, sed & promissionẽ ad-
dit, qua & mulierum, & discipulorum fidẽ con-
firmet, promittens illum ipsis videndum, idque eo
loco, quo idipsum Dominus prius discipulis præ-
dixerat futurum. Ecce, inquit, præcedet vos in Ga-
lilæam, ibi eum videbitis, sicut dixit vobis. Dupli-
citer ergo his verbis fidem resurrectionis Christi
C excitat, nimirum & per promissionem visionis, &
per repetitionem promissionis & verborũ Christi
quibus olim sui visionem pollicitus fuerat. Nisi
enim audiuissent se illum aliquando visuras, va-
nam existimare potuissent resurrectionis annun-
ciationem, dumque idem audiunt iam sibi pro-
mitti ab angelo quod olim audiuerunt à Domino,
cuius promissionem eis etiam angelus in memo-
riam reuocat, meritò debebant per huiusmodi ver
borum consonantiam ad fidem perduci. Dixerat
enim Dominus: Postquam autem resurrexero,
D præcedam vos in Galilæam. Dicendo autem, præ-
cedam vos aut præcedit vos; iubetur vt discipuli
in Galilæam suam regionem redeant, visuri ibi
Dominum, vnde postea Dominus ipse dicit mulie
ribus: Nunciate fratribus meis vt eant in Galilæã,
ibi me videbunt. Cæterùm hoc quod Dominus
non secuturus, sed præcessurus suos dicitur in Ga-
lilæam, etiam facit ad erigẽdum ipsorum animos,
& festinandum in Galilæam, vt qui non expecta-
turi irent, sed expectati. In Galilæa autem se viden
dum discipulis Galilæis promittit, quamuis antè
ab eis videndus esset in Iudæa, ad literam quidem
propterea quòd ibi ab omni Iudæorum metu libe
ri securè Dominum videre possent, quodque pa-
triam suam honorare vellet, & potissimum quòd
in Galilæa plures haberet discipulos, à quibus in
magna multitudine ibi visus est, vt post dicetur.
E Secundùm spiritualem verò & mysticã rationem,
ad designandum quòd Iudæis in sua incredulita-
te ex magna parte persistentibus, Christus à gen-
tibus maximè videndus esset per fidem. Terra e-
nim Zabulon & Nephtalim, in qua Christus ma-
ximè prædicauit, dicebatur Galilæa gentium: vn-
de per hanc regionem gentes mysticè sæpe desi-
gnantur, ad quas se transmigraturum Dominus
hac promissione significauit: cui mysterio bene
quadrat significatio nominis Galilæa, significat
enim transmigrationem. Obseruandum hic quo-
modo resurrectionis manifestatio respõdet initio

VVV

prædicationis Christi. Primùm enim Christus in Iudæa manifestari cœpit, docendo & prędicando, sed ita vt paucis esset cognitus. At Ioanne in carcerem tradito, in Galilæa palam omnibus cœpit declarari, ita vt hinc suam prædicationem tres priores Euangelistæ Dominum dicant exorsum, nulla facta mentione prædicationis factæ in Iudæa. Ita & resuscitatus Dominus, primùm quidem in Iudæa discipulis visus est, sed tectè, latenter, & in domo: at in Galilæa primùm multis palam in monte visus est, ita vt hanc solam visionem angelus & Dominus promittat, eamque solam Matthæus commemoret, ob quam rursus dicere licet

Ibidem. impletum quod Matthæus in principio prædicationis Christi tanquam auspicatę palam in Galilęa impletum testatur: Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucē magnam. Vtrobiq; autem mysticè designatum est, Iudæis quidem primùm Christum prædicandum, atq; à paucis recipiēdum, & per fidem videndum: gentibus verò ipsum magis prædicandum, & ab ipsis clarius agnoscendum, magisq; recipiendum. Addi & hoc rectè potest prædictis, quòd si sequamur prædictam dictionis, Galilęa, significationem, bene etiam ob nouam resurgentis conditionem in Galilæa, hoc est, in transmigratione videndus promittitur. Transmigrauerat enim iam dominus à morte ad vitam, à mortalitate ad immortalitatem. Seruit & hic locus secundùm dictam nominis significationem morali instructioni, vt hinc discamus, quòd resurrectionis eius gloriam iam per fidem, & pòst facie ad faciem læti videbimus, si modò in Galilæam concesserimus, hoc est, à vitiis ad virtutum celsitudinem transmigrauerimus, vt in homilia paschali piè philosophatur Diuus Gregorius.

ᶜEt ingressæ non invenerunt corpus Domini Iesu, &c.] Optimè iam narratio Lucæ sequitur narrationem Matthæi & Marci quam Lucas prætermisit, sicut & hanc Lucæ illi omiserunt. Cū enim angelus de quo Matthæus & Marcus, mulieres vocasset ad ingrediendum, & videndum vbi positus fuerat Dominus, illæ ingressæ sunt vt habet Lucas, nec inuenerunt corpus Domini Iesu. Cæterùm vt intelligatur quomodo mulieres ingressæ fuerint monumentum, & quale fuerit ostiū monumenti quod lapide magno claudebatur, oportet scire aliam fuisse rationem & modum monumentorum apud Iudæos quàm est apud nos, vt annotatum est satis circa caput Concordiæ 31. Erant enim munumenta apud eos speluncæ, quæ multos homines etiam stantes capere possent. Describit autē Brocardus monachus speluncam Dominici sepulchri, vt à se est visa, in hūc modum: Ecclesia sepulchri Dominici rotunda est, habetque in medio aperturam rotundam, sub qua sepulchrum Dominicum sub dio consistit, nullo rectum imbricamento. Spelunca sepulchrum Domini continens, habet in longum aliquot pedes, foris quidem marmore tecta, intus verò adhuc nuda conspicitur, sicut tēpore passionis fuit. Ostium quod ducit in hanc speluncam, ponitur ab oriente, & est valde paruum. Et quum ingressus fueris speluncam, sepulchrum ponitur ad dextram, hoc est, ad parietem speluncæ septentrionalem, factum de marmore grisei coloris, habens in longitudine octo pedes, sicut & spelunca ipsa, nec est in crypta illa lumen aliquod cœleste, sed lampades aliquæ accensę reddunt eam illustrem. Et nota, quòd

Descriptio sepulchri Dominici.

A ante speluncam Dominici sepulchri est alia crypta eiusdem magnitudinis & figuræ, solo pariete intermedio à priori segregata, & ad hanc primò descenditur, deinde per ostium intermedij parietis venitur in spelūcam Dominici sepulchri, & ostium illud fuit clausum, quando mulieres tempore resurrectionis Dominicæ dicebant: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Hæc ille, ex quibus iam clarè patet quomodo intelligi possit quod dicit Marcus, mulieres ingressas in monumentum, cum angelus sedens super reuolutum lapidem, vt habet Matthęus, eas alloqueretur. Intelligi enim posset eas ingressas in anteriorem monumenti speluncam, quod supra admonuissemus, si

B tum Brocardum consuluissemus. Lucam autem locutum de ingressu in interiorem speluncæ partem patet, quia dicit eas nō inuenisse corpus Iesu, quāquam magis verisimile sit etiam Marcū de eodem in speluncam ingressu locutum fuisse. Vide autem & apud Bedam descriptionem sepulchri Dominici lib. 5. historiæ Anglorum ca. 17. & expositionem eiusdem in Marci cap. vltimum, vbi bene explicat ingressum in monumentum, & quomodo angelus sederit à dextris. Cùm ergo ob non inuentū corpus Iesu animo essent consternatæ, admirantes quid de corpore factum esset, quòd necdum crediderunt surrexisse: ecce tum duo angeli in specie virili steterunt iuxta illas in veste fulgenti, vt qui

C vnius non crediderunt testimonio, duorum commouerentur, iuxta illud: In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum. *Deut. 19.* Cumque mulieres nouo miraculo expauefactæ, vultum & oculos declinarent in terram, non audentes contra tueri maiestatem visionis humana natura sublimioris, aut quicquam ab angelis astantibus interrogare, illi eas alloquuntur, blandè quidem satis, sed tamen paulo durius, quàm fecerat primus angelus, quòd ei non credidissent. Quid, inquiūt, quæritis viuentem cum mortuis? hoc est, quid quæritis inter mortuos, & in sepulchis mortuorum eum qui viuit? Non est hîc quem quæritis, sed surrexit. Atque vt id credant, in memoriam reuocant eis ver-

D ba Domini, quibus olim in Galilęa, antequam Iudæorum vim & persecutionem pateretur, prædixit suam mortem & resurrectionem, vt sicut viderant prædictam accidisse mortem, crederent & prædictam iam resurrectionem completam. Itaq; quæ prius per mœrorem & animi perturbationem in obliuionem verborum Domini venerant, iam ex admonitione angelica recordatæ sunt verborum eius, & timore pariter & gaudio correptæ properè egressæ sunt è monumento, currentes ad nunciandum Apostolis hæc. Duplex enim mentes mulierum tenebat affectus, timoris & gaudij: quorum alter nascebatur ex admirandis quæ viderant, alter ex læto nuncio quod audierant: vterq; autem

E fœmineum cōcitabat gradum, vt habet Matthęus: alter verò, nempe timoris, silentium etiam eis imposuit, vt habet Marcus, ita vt nemini in via occurrentium quicquam dicerent. Sic enim intelligendum quod dicit: Nemini quicquam dixerunt; ne sit contrarium ei quod Lucas dicit illas nunciasse hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. Nemini autem in via occurrentium quicquam dixerunt, quia timebant Iudæos ne ipsas occiderent, audito quòd Christi prædicarent resurrectionem. Cæterùm mulierum quę summo diluculo sepulchrum Domini adierunt, vnam tantùm

tùm nominat Ioannes, nempe Mariam Magdalenam, Matthæus duas tantùm, nempe Mariam Magdalenam, & alteram Mariam, scilicet Iacobi matrem. Marcus tres. Adiungit enim duabus illis ipsam Salome, quæ fuit mater filiorum Zebedæi. Lucas verò non expressa Salome, aliis duabus adiungit Iohannam, quam supra capite suo octauo dixit fuisse vxorem Chusæ procuratoris Herodis: scribens item sine nominum expressione alias quoque aliquot tribus illis iunctas fuisse, cũ dicit; & cæteræ quæ cum eis erant. Itaq; præter quatuor fœminas, quorum nomina exprimuntur apud Euangelistas, constat aliquot sepulchrum Dominicum adiisse. Nec est quod quis putet ideo diuersos Euangelistas, de diuersis locutas mulieribus, aut de earundem diuersis accessibus, quia non omnes æquè multas nominãt. Nõ enim aut Ioannes vnã tantũ, aut Matthæus duas tantũ, aut Marcus tres tantum fuisse scribit: sed ille quidem omnium præcipuam solam commemorauit, de qua narrare instituit, quomodo sola primò Dominum videre meruit: alij verò vnam aut alteram ex præcipuis ei coniunxerunt, omissis reliquis quæ eis adhærebant: omnes autem satis insinuauerunt Christi resurrectionem primò quidem ab angelis nunciatam mulieribus, deinde verò à mulieribus nunciatam Apostolis. His autem teste Luca visa sunt verba mulierum sicut delira mentum, & non crediderunt eis. Putabant enim sexum muliebrem infirmiorem deceptum vanis aliquibus spectris, quos sicut & mulieres ideo Dominus passus est tardiores esse ad credendum, vt pluribus argumentis confirmaretur Dominicæ resurrectionis fides, sicque eorum infirmitas nostra facta est firmitas. Ipsa enim resurrectio illis dubitantibus per multa argumẽta monstrata est, quæ dum nos legentes agnoscimus, de eorum dubitatione solidamur. Porro sicut non ob id asserendum est Euangelistas diuersa narrare, quia vnus plures, alius pauciores nominat mulieres: ita nec ob id putandum Ioannem contraria aut diuersa à Luca commemorare, quòd Mariam Magdalenam venisse dicat ad Petrũ & dilectum discipulum, cùm Lucas dicat eam cum aliis venisse ad vndecim, eisque narrasse quæ audierant, & viderant. Sicut enim non sola venit ad Apostolos Magdalena, quanquam hanc solam Ioannes nominet, quòd inter omnes esset præcipua: ita non solùm ad duos venit Apostolos, quamquam hos solos exprimat, quòd his præcipuè Magdalena locuta sit, quodque hi pro singulari suo erga Dominum affectu auidius audiuerunt, & diligentius scrutati sunt mulierum sermones. Sic nec contrarietatis notari possunt, nec diuersa narrare putandi sunt Lucas & Ioannes, quòd ille solum Petrum narret cucurrisse ad monumentum: hic verò simul cum Petro etiam Ioannem. Nam, vt iam sæpe dictum est, nulla ideo contrarietas est aut diuersitas, quod vnus plus dicat quàm alius, supplens quod ab alio minus est dictum. Certè quòd non sola Magdalena sepulchrum adierit, & ad Petrum & dilectum discipulum venerit, quanquam eam solam nominet Ioannes, patet ex ipsius Ioannis verbis. Dicit enim eam dixisse pluraliter: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum. Dum enim non dicit, Nescio, sed Nescimus, significat satis secum alias etiam Dominum quæsiuisse.

A Hic tamen videri possit aliquid contrarietatis esse inter Ioannem & Lucam, quòd Ioannes scribat Mariam tantùm dixisse quòd abstulerint Dominum de monumento, cùm Lucas dicat mulieres dixisse Apostolis quæ viderant & audierant. Si enim dixerunt se vidisse angelos qui dicerent Dominum viuere, quomodo Magdalena dicit: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum? Sed facilè intelligendum relinquitur, mulieres etiam post visionem angelorum necdum credidisse firmiter Dominum surrexisse, & ob id nunc narrasse quæ audierant ab angelis, nunc suam dixisse sententiam qua putauerunt ab illis quos in monumento
B reperarant, aut ab aliis, Domini corpus aliò translatum. Itaque quoniam de prima apparitione angelorum à tribus Euangelistis satis perscripta nihil commemorauit Ioannes, ea tantùm Magdalenæ verba descripsit, quibus suam explicauit sententiam. Diligenter enim obseruandum in Euangelistis, vt & aliàs monuimus, ipsos cum aliquid omittunt ab aliis narratum, sic tamen suam continuare & prosequi narrationem quasi nihil sit omissum. Quem morem qui non satis aduertunt, putant frequenter diuersa esse quæ diuersa non sunt. Diuus Augustinus enim quoniam Magdalena apud Ioannem
C tantùm dicit sublatum à monumento Dominum, putat illam cum aliis in primo accessu ad sepulchrum non vidisse angelos, sed mox vt vidisset sublatum lapidem, recurrisse, & nunciasse Petro & Ioanni sublatum corpus Dominicum, ac tum hos etiam adiisse sepulchrum, & inuentis tantùm linteis, credidisse verum esse quod Magdalena dixerat sublatum corpus: deinde verò mulieres reuersas vidisse angelos, eisque visis renunciasse Apostolis quæ audierant ab Angelis.

At hæc sententia, præterquam quòd parum conuenit narrationi Matthæi & Marci, nimis videtur contraria descriptioni Lucæ. Is enim postquam mulieres dixit Apostolis renunciasse quæ viderant, & ab Angelis audierant, & illos non
D credidisse eis, subiicit de Petro: Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum; significans satis Petrum accessisse sepulchum post annunciatam angelorum apparitionem, quam referentibus mulieribus Apostoli non crediderunt. Idem apertius etiam significauit, dum refert postea verba Cleophæ ad Dominum dicentis: Mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, venerunt dicentes se etiam angelorum visionem vidisse, qui dicunt eum viuere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum verò non inuenerunt. In quibus verbis etiam il-
E lud obseruandum, quòd quamuis Lucas hic tantùm Petri meminit, dicens eum cucurrisse ad monumentum, ibi tamen pluraliter scribit Cleopham dixisse: Abierunt quidam ex nostris; vt constet non solùm Petrum adiisse sepulchrum, satisque etiam constet Lucam hic de eodem locutum Petri ad sepulchrum accessu, de quo Ioannes, contra plerosque, qui de diuerso Petri accessu Lucam & Ioannem putant scripsisse, ob dictam illam varietatem annunciationis mulierum, post quam vterque Petrum commemorat cucurisse ad monumentum.

Exiit ergo Petrus, et ille alius discipulus, et venerunt, &c.] Illi ex discipulis præ cæteris cucurrerunt, qui præ cæteris amauerunt, quanquam etiam fieri possit vt hi duo ab aliis ordinati fuerint; & omnium nomine sepulchrum adierint; visuri num corpus non inueniretur in monumento, Deo ita disponente, vt duo Apostolorũ precipui testes essent eorum quibus Domini cõfirmanda erat resurrectio. Currebant ergo simul, qui simili erant ardore præditi; at discipulus ille Iesu dilectus, (sic enim Ioannes seipsum designat) vicit Petrum cursu, vt erat illo agilior per ætatẽ, & venit prior ad monumentum. Et inclinato corpore prospiciens per ostiũ in monumentum, vidit posita linteamina quibus corpus fuerat obuolutũ, & proinde intellexit ibi non esse corpus, non tamen introiuit, siue quod quodam timore cohiberetur, quoniam audierat à mulieribus ibi apparuisse angelos, siue quòd seniori & digniori se vellet primatum introitus deferre. Venit ergo mox post eum Petrus, qui & ipse, vt habet Lucas, cum se inclinasset, vidit per ostium linteamina posita sola, hoc est, sine corpore. Verùm non contentus prospexisse in monumentum, sed vt erat cursu superatus à Ioanne, ita vicissim eum superans audacia, & vestigandi curiositate, etiã ingressus est. Ingressusque non tantùm vidit posita linteamina, sed etiam sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum. Hunc ergo cõsecutus est & alter ille discipulus, qui solus aut primus noluit ingredi, & ipse quoque vidit quod Petrus. Et quidem ea quæ viderant erant certissima resurrectionis signa & argumẽta. Nam si quis eum transposuisset, non certe denudasset: neque si furatus fuisset, curam habuisset, vt & sudarium inuolueret, poneretq; in vnum locum à linteaminibus separatũ, sed ita vt situm erat corpus, aut transposuisset, aut furatus fuisset, tum ob pretium syndonis & vnguentorum, tum ob id quòd veritus fuisset superfluum tempus in negotio illo consumere, nec tantum habuisset otij ad lintea detrahenda corpori tenacius quouis visco adhærentia propter vnguenta, & suo quæq; loco digerenda. Propterea ergo à Domino sic linteamina erant posita, & sudarium seorsum inuolutum, vt disceret quod cum authoritate, omnique securitate surrexerat. Non tamen ex his signis credebant eum surrexisse, sed id tantùm credebant esse verum quod dixerat Maria, corpus sublatum à monumento. De ea enim fide intelligẽdum quod dicit de se Ioannes, vidit & credidit, nõ autem de fide resurrectionis, quia sequitur: Nondum enim sciebant scripturam, quia oporteret eũ à mortuis resurgere. Euthymius tamen intelligit eos visis signis illis resurrectionis indubitatis, credidisse ipsum surrexisse, & intelligit per illud quod sequitur: Nondum enim sciebant scripturam, &c. causam reddit cur prius non crediderunt mulieribus, quæ eis resurrectionem annunciauerant ab angelis missæ, sed viderentur coram ipsis tanquam deliramentum verba illarũ. Verùm quòd ea de causa Ioannes illud non dixerit, patet, quia non meminit prius illius annunciationis factæ Apostolis, sed tantùm dixit Mariam suggessisse corpus sublatum. Obseruanda ergo hic & admiranda Apostolorum in credendo resurrectionem tarditas, quæ nobis dupliciter Dei commendat bonitatem, nempe & in tolerãdo illam, &

A in disponendo illam, ad confirmandam resurrectionis fidem. Audierant toties Dominum, cui bene credebant, prædicentem se tertia die post mortem crucis resurrecturum, & iam à mulieribus fide dignis audierant angelos resurrectionem Domini testificatos: viderant postremò infallibilia resurrectionis indicia, & tamen quasi immemores verborum Christi, quasi nullis omnino fidem habentes, nec hominibus, nec angelis, quasi ad certa signa cœci, hoc est, quasi & mente & sensibus capti, non credunt post prædictã mortem à se visam, veram esse crucifixi quam prædixerat resurrectionem. Ita factum est vt dupliciter eorum incredulitas & tarditas confirmaret resurrectionis fidem.

B Primùm, quia, vt dictum est, ea occasione per multa argumenta resurrectio Christi demonstrata est. Secundò, quia sic declaratum est veram fuisse Apostolorum fidem & prædicationem, qua postea crediderunt & prædicauerunt Christi resurrectionem, vt qui eam tardè receperunt fidem, nec ad eam temerè adducti sunt. Non enim facilè habetur fides iis qui facilè aliquid credũt, maximè si de eis aliquid prædicent gloriosum quos impensè diligunt. Creduntur enim amoris decepti magnitudine ad credendũ nimis fuisse faciles. Et hæc quidem circa literã annotasse sufficiat. Cæterùm cum tam diligenter & exactè historia hæc de Petro &

C Ioãne perscripta sit, etiam hic mysterium aliquod rectè intellexerimus insinuatum. In Petro enim & Ioanne, qui & aliàs inueniuntur coniuncti, vt in præparatione cœnæ nouissimę, in sequela post captum Dominum, & aliquoties in actis, rectè intelligimus duo vitæ genera, actiuam & contemplatiuam. Petrus enim vbique inuenitur feruidus & actiuus. Ioannes verò contemplatiuus, vt qui è pectore Domini, super quod in cœna recubuit, hausit mysteria diuinitatis Christi, quæ in suo eructauit postea Euangelio. Secundùm hanc ergo considerationem hic insinuatum est, quod sæpius contemplatiuus cognitione & ingenio præuenit, practicus autem inferior est: attamen feruore suo & *Luc. 22.* *Ioan. 18.* *Act. 4.*

D studio illius vincit alacritatẽ, & videt prior diuinum quoddã mysteriũ practicus. Sic Theophylactus, aliter D. Gregorius, qui in duobus his discipulis intelligit significatã Ecclesiam & synagogã: & synagogam quidem in Ioanne designatã, priorem mysteria Christi velut à longe prospexisse: Ecclesiam verò super Petrum ædificatam, & proinde in Petro rectè designatã, ante synagogã ad exactam mysteriorum Christi admissam cognitionem, ad quam tamen post eam etiam est admittenda Iudæorum synagoga. Qui plura volet, legat Diuum Gregorium in homilia.

Maria autem stabat ad monumentum foris, &c.] Post eà quæ dicta

E sunt, discipuli abierunt ad semetipsos, hoc est, ad suum diuersorium, & ad locum vnde venerant. Sic enim dictum est, abierunt ad semetipsos, sicut supra dixit Marcus ca. suo 5. veniunt ab archisynagogo; pro eo quod est, veniunt à domo archisynagogi. Cæterùm vt ex Ioanne certũ est Magdalenam cum Petro & Ioanne aut post eos rediisse ad monumentum, (alioqui enim non posset eius consistere narratio quæ sequitur de illa) ita ex Mattheo constat satis cum Magdalena etiam alias mulieres ad monumentum reuersas, quia alioqui nõ posset consistere Matthæi narratio, quã dicit Dominum occurrisse mulieribus à monumento recedẽtibus, easque

easque salutasse, quia id in primo earum à monumento recessu non potest intelligi contigisse. cum ex Ioãne & Marco manifestũ sit Dominum primò apparuisse Magdalenæ, idque ad monumentũ, non autem in via. Cæteras autẽ mulieres verisimile est post Petrum & Ioannem etiam recesisse à monumento, relicta circa illud sola Magdalena. Sic enim intelligi poterit quomodo secundùm narrationem Ioannis & Marci Dominus primò apparuerit Magdalenæ ad monumentum, & secũdùm narrationem Matthæi apparuerit in via mulieribus, quæ iã à monumento recesserant, nempe quia primò apparuit soli Magdalenæ iuxta sepulchrum, & deinde illi post alias reuersæ simul cũ illis apparuit in via: Reliquis ergo & viris, & mulieribus à sepulchro recedentibus, sola ab illo diuelli non potuit Magdalena, præ amoris magnitudine. Stabat autẽ ad monumentum foris, aut quòd superfluum indicaret ingredi in quod & ipsa prius & postea Apostoli corpus non esse deprehenderunt, aut quòd religione quadam & metu ab ingressu reuocaretur, eo quòd illinc prius ex angelorũ visione conturbata recesserat. Plorabat, quòd nec memoria tãti sui magistri remanserat, quodq; nec mortuo pietatis impendere posset officium. Dum ergo fleret, inclinato corpore prospexit in monumentum, circumspectans si qua spes affulgeret inueniendi corporis, pro more eorũ qui quod impensè diligunt, quærunt etiam ibi vbi illud prius non inuenerunt, & vel ex cõspecto loco vbi positus erat Dominus consolationem capiens, quoniam ibi Dominum inuenire non licuit. Solent enim amantes lubẽter inspicere amicorum saltem loca & mansiones. Itaque ob hoc tam magnum erga Iesum desiderium, maiorem meretur visionem quàm discipuli. Imprimis enim vidit duos angelos albis vestitos, sedentes vnum ad caput, & vnum ad pedes vbi positum fuerat corpus Iesu. Hi autem videntur apparuisse non vt voce testimonium perhiberent resurrectionis Christi. Nam tale non dederunt testimonium. Sed vt sua apparitione declararent illam frustra quærere ibi mortuum, vbi tantùm inuenirentur viui: aut frustra existimare Domini corpus sublatum, cum sepulchrum vigiles haberent angelos custodes: aut certè vt sua apparitione primam Domini apparitionem cohonestarent, atque ad illam præpararent Magdalenam. Cùm enim illa prima angelos alloqui vereretur, illi dicunt ei: Mulier quid ploras? non quòd ignorarẽt ploratus causam, sed vt eam aperiens Magdalena conuenienti deinde ordine se illi ostenderet Dominus. Cùm enim illa causam fletus æstúmque animi sui aperuisset, mox cõuersa retrorsum, siue quia ex angelorũ vultibus, aut ex strepitu intellexit aliquem astare à tergo: siue quia vt anxia erat in quærendo corpus Domini, continuò respectabat, nõ expectato angelorum responso vidit Iesum stantem, nec tamen cognouit quòd Iesus esset. Necdum enim sic se Dominus illi exhibuit, vt ab ea agnosci posset, qui in manu sua habebat se cum voluit oculis hominum subtrahere, & sicut voluit oculis hominum se insinuare. Existimans ergo illum esse hortulanum, hoc est, horti eius in quo erat monumentum (vt suprà dixit Ioannes) cultorem & custodem, Domino similiter cum angelis interrogante cur ploraret, & quem quæreret, respondit: Domine si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum, & ego eum tollam. Putabat enim ab hortulano forte transposi-

A tum corpus in tutiorem aliquem locum, ne etiam in mortuum corpus sæuirent Iudæi. Dominum vocat quem hortulanum putabat, non quomodo Christum Dominum vocabat, sed more vulgari tantùm reuerentiæ causa. Obseruandum autem in verbis illis, amoris magnitudinem quæ fuit in Magdalena, dupliciter indicatam. Primùm, quia ei quem hortulanum credidit quærenti quem quæreret, non expresit quem quæreret, sed dixit: Si tu sustulisti eum. Amoris enim vis hoc agere solet in animo, vt quem ille semper cogitat, nullum alium credat ignorare. Deinde, quia sine loci alicuius exceptione dicit; dicito mihi, vbi posuisti eum, & ego eum tollam; quasi quouis loco parata

B eum tollere, etiamsi vitæ discrimen obeundum esset. Itaque Iesus delectatus tanto mulieris desiderio, diutius se illi non putauit celandum, sed voce nota & familiari eam compellando, se illi voluit innotescere. Itaque proprio eam appellans nomine dixit: Maria; quasi dicens: Recognosce eum à quo recognosceris. Ad hanc vocem notam subitò conuersa mulier, (iam enim se reflexerat ad angelos, adeo subitis affectibus huc & illuc impellebatur) subitoque gaudio rapta, solito titulo vicissim compellat discipula præceptorẽ, dicens: Rabboni; quod Syris dicitur magister aut magister mi. Hæc autem dicens, cùm solito more Dominum complecti vellet, dixit ei Iesus: Noli me tan-

C gere, nondum enim ascendi ad patrem meum. Vbi quærendum occurrit, primò, quare Dominus modò se tangi noluit à Magdalena, cum se mox à mulieribus tangi permisit cùm illis occurreret in via, & deinde Apostolis se tangendum obtulerit, dicens: Palpate & videte, quoniã spiritus carnem & ossa non habent. Præterea qualis est illa ratio: Nondum enim ascendi ad patrem meum. Videtur enim ea significari non posse se contingi priusquam ad patrem ascenderet, vbi autem ascendisset, tum demum se contingendum. Dicendum ergo Dominum modo noluisse tangi à Magdalena, quòd illa solita familiaritate ipsum contingere vellet, ignara quòd iam corpus gestaret immortale,

D maiore quàm olim veneratione tractandum, vnde illud impiis nunquam exhibuit Dominus videndum aut attrectãdum. Et fortasse Magdalena non, vt postea mulieres, tantùm tenere & osculari pedes Domini voluit, sed etiam præ nimio amore & gaudio amplecti, quemadmodum videri potest ex caruncula illa quæ in fronte capitis Magdalenæ apud Masilienses conspici dicitur, atque ex contactu immortalis manus Domini eam à suo contactu repellentis relicta creditur. Cæterùm subiunctam à Domino rationem prohibiti contactus sui sic intelligit Diuus Augustinus: Noli me tangere, quia necdum in corde tuo ascẽdi ad patrẽ meum, hoc est, necdum de me dignam habes opinionem,

E necdum agnoscis me patri æqualem, necdum credis me diuinam assecutum secundùm corpus vitam. Verùm huic intelligentiæ non conuenit quod mox iubet Dominus Apostolis nunciari se ascendere ad patrem, non autem se iam ascendisse, significans se necdum verè ascendisse ad patrem secundùm corpus, & non solùm non ascendisse in corde Magdalenæ. Coactius est quod Erasmus in paraphrasibus intelligit hac parte: Necdum enim ascendi ad patrẽ meum; reddi rationem quare Magdalena adhuc carnalem habuerit existimationem, & necdum spiritualem, qualem accipe-

re non posset nisi postquam Dominus ascendisset in cœlum, corporis sui præsentiam terris subtrahens, & spiritum mittens qui suos duceret in omnem veritatem. Non enim illius hic reddenda erat ratio, sed prohibiti contactus. Simplicius ergo fuerit cum Chrysostomo intelligere Dominum significasse per subiunctam rationem, se iam longe diuinioris esse secundùm corpus vitæ quàm erat olim, atque ob id non se solita attrectandum familiaritate. Hanc autem rationem non significat solùm per hæc verba: Necdum enim ascendi ad patrem meum; sed per hęc simul cum sequentibus, quibus iubet renunciari fratribus suis se ascendere iam, hoc est, iamiam ascensurũ. Hic ergo est sensus: Noli me tangere, secundùm pristinam corporalem consuetudinem. Iam enim excellentioris sum conditionis quàm olim. Nam quãquam necdum ascenderim ad patrem meum, sed adhuc in terris degam, tamen iamiam ascensurus sum ad illum, id quod te volo fratribus meis renunciare. Per suam ergo ascensionem, immortalitatem ad quam resurrexit insinuauit, quam non solùm Magdalenæ, sed etiam Apostolis cognitam voluit, vt animos eorum è carnalibus ad cœlestia proueheret, & iã in prima apparitione significaret causam, ob quam non vt olim cum ipsis & cum omnibus continuam haberet conuersationem. Bene autem notandum, quòd Dominus iam post resurrectionem Apostolos fratres suos vocat, quos prius vocauit amicos. Etsi enim gloriosior iam factus esset, non tamen illos contemptius habuit, sed humilius sese deiecit, seq; illis accommodauit, vt ne nimis eos resurrectionis claritas & ascensionis mentio conturbaret, sed quantum illa ad reuerentiam maiorem prouocabat, tantùm fraterni nominis appellatio confidentiam adderet. Ob eiusdem confidentiæ augmentum, & ad ipsorum consolationem maiorem, ad illud quod dicit: ad patrem meum & Deum meum; adiecit, & patrem vestrũ & Deum vestrum; significans iam verè illos sibi esse fratres, vt qui secum vnum haberent communem patrem atque Deum. Conueniebat quidem vt diceret: Ascendo ad patrem meum & Deum meum; vt significaret ascẽsionis sibi debitæ rationem. Ideo enim in cœlos ipsum ascendere conueniebat, quia ibi proprium habuit patrem & Deũ. Bene autem adiecit etiam; & patrem vestrũ & Deum vestrũ, vt spem ipsis daret aliquando etiam illuc ipsos ascensuros, sicut prius illis promiserat. Dicens autẽ, ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum, & non, patrem nostrum & Deum nostrum, significat aliquam inter se & Apostolos differentiam quoad Deum, vt qui ipsius solius pater esset per naturam aliorum per adoptionem: ipsius quatenus hominis, Deus sine medio: aliorum verò, per mediatorem Christum. Patrem enim suum vocat secundùm diuinitatem, Deum suum secundùm humanitatem.

SVRGENS AVTEM IESVS MANE PRIMA SABBATHI, APPARVIT PRIMO MARIÆ MAGDALENÆ, &c.] Historiã quam de prima Domini apparitione Magdalenæ facta Ioannes latè descripsit, Marcus paucis complexus est, sicut & historiam de duobus discipulis qui Dominum viderunt in Emaus, quam postea Lucas latè prosecutus est. Sciendum tamen quòd, vt & D. Hieronymus annotauit in quæstionibus ad Hedibiã, & Euthymius in cõmentariis, id quod ab hoc loco vsque ad finem capitis legimus in Marco, in quibusdam Græcorum codicibus non inueniri, atque à quibusdam putari à Marco non esse scriptum, sed recenter ab aliquo additum. Quod si verum esset, certè valde imperfecta fuisset conclusio & finis narrationis Marci, vt vel ob id non sit verisimile istud adiectitium esse. Cæterùm, vt prius est annotatum, secundùm Hieronymum, Theophylactum & Euthymium, illud: mane prima sabbathi, non est coniungendum cum participio, surgens, sed cum verbo sequenti, apparuit. Quod si tamen cum participio præcedenti iungatur, vt magis videtur iungendum, non tamen sequetur resurrectionem Christi factam in matutino tempore & non antè, quia Græcis non est participium præsentis temporis, surgens, sed præteritum ἀνάστας, id est, cum surrexisset. Verùm autem erat Christum surrexisse in matutino tempore, etiamsi eius resurrectio prius facta fuerat. Nihil enim aliud significare voluit Euangelista, quàm Dominum tunc resurrexisse, cùm ad sepulchrum venirent mulieres. Bene autem notandum, quòd mulieribus, & inter eas ipsi Magdalenæ primò Dominus apparuerit, quæ olim fuerat insignis in ciuitate peccatrix, & dæmoniorũ habitaculum. Sic enim factũ est, vt vbi abundauit delictum, ibi superabundaret & gratia: & sexus fœmineus primò videret vitam, quæ primò gustauit mortẽ, sicq; per petui reatus opprobriũ apud viros effugeret. Itaq; bene ad commendandam Christi gratiam adiecit Marcus: de qua eiecerat septem dæmonia. Non enim hoc additũ est, vt quidã volunt, ad distinctionem huius Magdalenæ ab alia, quæ etiam dicta sit Maria Magdalena. Nam vnam eandẽque esse Magdalenam de qua loquuntur Euangelia, satis patet ex Euangeliorum collatione. Quomodo autẽ intelligẽdum sit quod de eiectione dæmonum hic dicitur, dictum est circa caput Concordiæ 55. Porro quanquã Dominus primò dicatur apparuisse Magdalenæ, pietas tamen non parum suadet vt credamus Dominum prius apparuisse dilectissimæ suæ matri, licet eam prætermiserint Euangelistæ, quòd ad confirmandam filij resurrectionẽ inefficax esset matris testimonium. Id si verum est, primò dicitur Magdalenæ visus Dominus, quòd inter omnes discipulos illa prima fuerit quæ Dominum viderit. Quanquam etiam videri possit Dominum ideo non apparuisse subitò matri, quòd illam in fide resurrectionis sciret non vacillare, propter quod non ita cum reliquis sepulchrum adiit, sicut cum reliquis astitit cruci.

ET ECCE IESVS OCCVRRIT ILLIS DICENS: AVETE. ILLÆ.] Cùm Magdalena viso Domino iuxta sepulchrũ, cucurrisset ad nunciandum Dominicam apparitionem discipulis, atque mulieres reliquas quæ præcesserat assequuta, de Dominica apparitione cũ illis loqueretur, Dominus ipse adimplens iam quod olim dixerat: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum; de se loquẽtibus sese videndum obtulit, occurrens illis, priorq; illas allocutus est dicens: Auete aut gaudete. Græcis enim est χαίρετε. Bene gaudium illis imprecatur & annũciat, quia iam victa morte, & omni sublato passionis dolore per suam resurrectionẽ, spem nobis dedit immortalitatis. Bene itẽ post Mariã, cui dixit angelus: Aue gratia plena; iam etiam mulieres primæ merentur audire, Auete, vt maledictum Euæ mulieris

Genes. 3 mulieris, cui dictum erat: In dolore paries filium, solueretur in mulieribus, gaudio eis denunciato. Mulieres autem viso & agnito Domino adierunt, & quoniam ex verbis Magdalenæ dictis intellexerant ipsum vulgari & solito more non amplexandum, summa cũ reuerentia procidentes in terram, eumq; adorantes amplexatæ sunt pedes eius. Rursum ergo Iesus quo omnem eis pauorem adimeret, ait illis eadem quæ ad illas angelus prius locutus fuerat, vt ex concordi sermone magis firmarentur in fide, intelligerentq; illius fuisse angelos, & ab illo missos, quos prius viderãt & audierant. Nolite, inquit timere, ite, nunciate fratribus meis vt eant in Galilæam, ibi me videbunt.

QVÆ CVM ABISSENT, ECCE QVIDAM DE CVSTODIBVS.] Necessariò iam tandem Mattheus narrat quid factum sit de custodibus, quorum solus ipse mentionem fecit. In qua narratione iam alterũ resurrectionis Christi profert testimonium, quòd scilicet ab inimicis redditum est, simulq; aperit quomodo illud à Iudæis iniquè simul & stultè atque ridiculè sit corruptum. Cùm, inquit, abiissent mulieres, quidam de custodibus, vel vt habent Græca, τίνες τῆς κουστωδίας, hoc est, quidam ipsius custodiæ, illi scilicet, inquit Euthymius, qui relicti erant custodes sepulchri, vel qui ex eis erant insigniores, venerũt in ciuitatem, & nunciauerunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant, quomodo scilicet in terræ motu angelus è cœlo descenderit, lapidemq; obsignatum reuoluerit, ac mulieribus ostenderit vacuum sepulchrum, dicens Iesum crucifixum surrexisse, iuxta quod prędixerat. Hic autem iam videre licet inexcusabilem principum Iudaicorum peruersitatem. Cùm enim custodum testimoniũ planè esset irrefragabile, & ab omni alienum suspicione, non tamen ab eo sunt superati, sed pro sua contra Christum inuidia, & proprij nominis gloria, veritatem contra suam conscientiam non solum occultare, sed etiam peruertere, idque cum magno pecuniarum dispendio, & omnis periculi in se susceptione, studuerunt. Accepto enim consilio cum senioribus, pecuniam non paucam, sed copiosam dederunt militibus, vt dicerent, ipsis dormientibus discipulos corpus Iesu surripuisse nocte. Itaque sui semper similes, qui vitam Iesu pecunia emerãt sibi tradendam, resurrectionem quoque eius pecunia emerunt silendam & peruertendam. Proinde hic in ipsis quidẽ sacerdotibus agnoscere licet quantum malum sit inuidentia alieni nominis, & proprij nominis gloria: in ipsis verò militibus quàm potẽs sit malum auaritia, cùm per hæc vtrique veritatem certò agnitam non dubitauerũt in tam apertum conuertere mendacium. At vt semper ipsa sese prodit falsitas & impietas, ita & hic apud ratione vtentes. Valdè enim absurdus apud eos est sermo militum. Quomodo enim in tanto periculo ausi fuissent viri adeo timidi corpus suffurari,

A quorum is qui præcipuus erat, muliercula metu præceptorem negauit, cæteri verò cum vidissent quòd ligatus esset, aufugerunt? Quomodo etiam quum prima nocte absq; periculo furari eum potuissent, quando nullus seruabat sepulchrum, elegerunt potius secunda nocte magno cum periculo ipsum furari pręsentibus iam custodibus? Deinde si custodes dormierunt, quomodo furtum viderunt? Si autem non viderunt, quomodo testes fuerunt? Quo etiam lucro erant ipsum furto sublaturi mortuum, si non possent certis argumentis ostendere ipsum viuere? Sed vide quomodo aduersus seipsos diligentiam adhibuerũt vanè sapientes Iudæi, vt etiam superius indicauimus. Nisi enim custodes apposuissent, aliquid de furto dicere potuis-
B sent: nunc autem apud æquos iudices nihil mutire possunt, vndique imposito eis silentio. Mirari tamen quispiam posset, quomodo nõ veriti fuerint dicere ipsum furto sublatũ, & non metuerint ne viuus se solito more offerret omnium hominũ oculis. At videri potest ideo illud ipsos nõ metuisse, quòd cũ audissent angelos eius resurrectionem nunciasse, non tamen viderãt custodes eum resurrexisse, intelligentes proinde eum non ad communem, sed ad nouam reuixisse vitam, in qua solito more cũ hominibus non conuersaretur. Aut quia didicerant angelum dixisse illum videndum à discipulis in Galilæa, sperabant se Iudæis persuade-
C re posse, quempiam per omnia Iesu secundùm faciem similem obtrusum Galilæis à discipulis. Cæterum quantumuis absurdus esset militum sermo, obtinuit tamen apud Iudæos plerosq; fidem, nimirum quòd traditi essent in reprobũ sensum, excæcante eos malitia eorũ. Diuulgatũ enim est, inquit Matthæus, verbũ istud apud Iudæos, vsque in hodiernum diem. Porrò quòd Euangelista dicit, post abitum mulierum, custodes venisse in ciuitatem; videtur intelligendũ non de secũdo illo abitu, in quo Dominus mulieribus occurrit in via, (Sic enim custodes adhuc fuissent iuxta sepulchrũ cum illud adiit Petrus cum Ioanne, & cum iuxta illud Magdalenæ se Dominus ostendit) sed de pri-
D mo abitu, quanquã post ea quæ in secundo abitu contigerunt, Euangelista de custodibus scribat, nimirũ quòd duos mulierum abitus nõ discreuerit.

VENIT MARIA MAGDALENÆ, ANNVNCIANS HIS QVI CVM.] Quoniã iussa erat Maria nũciare Apostolis quæ audisset & vidisset, illa ex duplici Domini visione gaudio plena, venit, proculdubio cum aliis quæ etiam semel Dominum viderant, nuncians his qui cum Domino olim fuerant conuersati, nempe discipulis iam lugentibus & flentibus ob Domini & magistri sui charissimi mortem. At illi vt prius non crediderunt angelos ab ea visos, ita nec modò crediderũt visum ab ea Dominum, non sine magno fidei nostræ profectu, quæ per Apostolorum tarditatem multis est argumentis confirmata & constabilita.

APPARVIT DOMINVS DVOBVS DISCIPVLIS euntibus in Emaus.

Marci 16. Lucæ 24.

CAPVT CXLVI.

[b] Post hæc autem duobus ex his ambulantibus ostensus est in alia effigie, euntibus in villam, & illi euntes nuntiauerunt cæteris. [c] Et ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emaus, & ipsi loquebantur ad inuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum est, dum fabularentur, & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis, oculi autem eorum tenebantur: ne eum agnoscerent. Et ait ad illos: Qui sunt hi sermones, quos confertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes? Et respondens vnus, cui nomen Cleophas,

dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerunt: De Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere & sermone coram Deo, & omni populo. Et quomodo cum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum: nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israel, & nunc super hæc omnia tertia dies est hodie, quòd hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, venerunt dicentes se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum verò non inuenerunt. Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetæ. Nónne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiens à Moyse & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis quæ de ipso erant. Et appropinquauerunt castello quò ibant, & ipse se finxit longius ire. Et coëgerunt illum, dicentes: Mane nobiscum Domine, quoniam aduesperascit, & inclinata est iam dies. Et intrauit cum illis. Et factum est, dum recumberet cum eis, accepit panem, & benedixit, ac fregit & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum, & ipse euanuit ex oculis eorum, & dixerunt ad inuicem: Nónne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Et surgentes eadem hora, regressi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum illis erant, dicentes: Quòd surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni. Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis, [b] nec illis crediderunt.

POST HÆC AVTEM DVOBVS EX HIS AMBVLANTIBVS OSTENSVS.] Postquàm paucis Marcus descripsit apparitionẽ Domini primam Magdalenę factam, quam latius post eum descripsit Ioannes, subiecit alterã Christi apparitionem factam duobus discipulis, quam post eum prosecutus est latisimè Euangelista Lucas. Quidam tamẽ, inter quos Euthymius, putant duos illos quibus Marcus Dominum ostensum scribit, alios esse ab illis de quibus narrauit Lucas, quòd Marcus suis duobus, cũ renũciassent, dicat nõ habitam fidem: illi verò quos Lucas cõmemorat, dicantur ab eo non incredulis, nec ignaris, sed iam antea scientibus Christũ resurrexisse, & apparuisse Simoni Petro, exposuisse quid eis in itinere cõtigisset. At vt alię multæ circunstantiæ satis arguunt eosdẽ esse discipulos de quibus Marcus & Lucas, ita illa eorum ratio parum est efficax. Facilè enim intelligi potest inter Apostolos & discipulos fuisse quosdam, qui etiam post apparitionẽ Petro factam non crediderũt, etsi quidam crediderint. Id quod ex Marco satis patet, qui dicit Dominum cum nouisimè appareret ipsis vndecim, exprobrasse illis incredulitatẽ eorum. Sed & Matthæus dicit ex discipulis quosdam credidisse, quosdã dubitasse cum se illis Dominus vidẽdum exhiberet in Galilæa, id quod vtiq; contigit post aliquot Christi apparitiones. Sanè qui vel paululũ in scripturis sunt versati, norũt societati & cõmunitati tribui quod & pauci & multi ex ea fecerint. Iraque præsupponendo eosdẽ fuisse discipulos de quibus Marcus & Lucas, videndũ quomodo per omnia nõ discrepent, sed consentiãt. Et Marcus quidem post apparitionem factam Magdalenæ, & eiusdem renunciationem factam discipulis, dicit duobus ex discipulis ostensum Dominũ. Ex Luca verò videtur intelligendum duos illos nõ adfuisse, vbi reliquis discipulis Magdalena apparitionẽ sibi factã nuntiauit. Nam in verbis ad Dominum habitis discipuli isti cõmemorãt mulieres quasdam fuisse ante lucẽ ad monumentũ, & non inuento corpore Domini rediisse, dicẽtes se angelos vidisse, qui eum dicerent viuere: non cõmemorant autem mulieres retulisse se etiam Dominum vidisse, quod maximè fuerat cõmemorandum. Videtur ergo primam audiuisse mulierum renuntiationem, nõ autem secundam, quamuis post secũdam Dominus ipsis sese viden-

A dum exhibuerit. Iã quod Marcus dicit Dominum his ostensum in alia effigie, illud est quod Lucas dicit: Oculi autem eorũ tenebantur ne eum agnoscerent. Quæ duo quomodo inter se concordent, postea dicetur. Pro eo quòd Marcus dicit hos discipulos iuisse in villam, aut, vt habent Græca, εἰς ἀγρὸν, in agrũ, Lucas clarius habet eos iuisse in castellum, hoc est, in pagũ aut vicum. Est enim rursum hic Græcis κώμη, quod interpres sæpe vertit, castellum, sicut pro agro sæpe vertit villam. Cæterum duorum horum discipulorum, quorum vnius nomen postea dicitur fuisse Cleophas, alterũ, teste Theophylacto, quidam putant fuisse Lucam, atque ob id propriũ nomen suũ abscondisse Euangelistam. At id verum non esse satis illud arguit

B quod in prooemio sui Euangelij testetur se scribere historiam, sicut ipsi tradiderãt qui ab initio ipsi viderunt, dicturus alioqui se scripturum quemadmodum ex magna parte ipsemet vidisset. D. Ambrosius alterum horum vocat Ammaon, nomine scilicet non dissimili à loco in quẽ discipuli à Luca dicũtur iuisse. Eũ enim dicit appellatũ Emaus, cuius loci fit & 1. Machab. 3. mentio. De hoc loco D. Hieronymus libro de locis Hebraicis dicit fuisse ipsum Cleopham, cuius hic meminit Euangelista, ac suo tempore dictum Nicopolim, insignem Palesthinæ ciuitatẽ. Id enim nomen Romani post deuictam Iudęam loco indiderunt, à victoria Nicopolim appellãtes. Plinius lib. 5. Emaum inter Iudææ toparchias recenset. Dictus est idem locus e-

C tiam, aquæ calidæ. Distat hic locus à Hierusalem, teste Luca, sexaginta stadiis, quæ faciunt septẽ miliaria Italica cum dimidio. Nam stadiũ octaua pars est miliarij. Itaq; cùm discipuli isti duo in hunc locũ pergerẽt ipsa die resurrectionis Dominicæ, ipsi loquebãtur ad inuicem de his omnibus quæ proximè acciderãt circa Iesum. Hęc enim animos eorum penitus occupauerunt, vt de aliis rebus loqui nõ liberet. Amabant enim Iesum vt virũ insignem ac beneficũ, & quanquã magnifica illa spes de restituendo regno Israelitico propemodũ exciderat animo, tamen iuuabat etiamnũ defuncti memoriã mutua confabulatione refricare. Illis ergo multa inter sese de Iesu cõmentantibus, & vltro citroq; disserentibus, Ecce Lupus, quod dici solet, in fabula. Iesus enim qui aliquando promiserat sese futurum in medio vbicũque duos comperisset de se

colloquen

colloquentes, rursum etiam iuxta corporis præsentiam exhibuit, quod iuxta spiritum nunquam desinit facere. Tanquam viator eos à tergo assecutus, adiunxit se illis, & itineris socium præbuit, sed sic vt ab eis non agnosceretur, quod quomodo factum est, meritò quis dubitauerit. Nam vt habet D. August. lib. Epist. Epistola 59. in solutione octauæ quæstionis quæri solet, vtrum in corpore Christi, an potius in oculis discipulorum aliquid factum sit quo nō potuit agnosci. Cùm enim legitur apud Lucam; Tenebātur oculi eorum, ne eum agnoscerent; impedimentum quoddam agnoscendi videtur factum in luminibus cernentium: cùm verò à Marco dicitur; apparuit eis in alia effigie; vtique in ipso corpore cuius alia erat effigies aliquid fa- B ctum fuisse videtur, quo impedimento tenerentur oculi eorum. Theophylactus intelligit ex mutatione lineamētorum corporis Christi factum, vt non agnoscerent eū discipuli. Dicit enim ex lineamentis corporis in quibus tunc apparebat, nō permittebantur agnoscere illum. Nam, vt Marcus inquit, in alia forma apparuit, & in aliis lineamentis: non vltra enim naturalibus legibus regebat corpus, sed spiritualiter & supra naturam, vnde oculi eorum tenebantur ne agnoscerent eum. Hæc ille. Cæterùm ne ex formæ mutatione aliqui colligerent Christum non iam in eodem surrexisse corpore quod deposuerat, Augustinus loco prædicto ostendit quomodo hæc formæ mutatio fieri potuit in C Christo citra corporis mutationem. Ego, inquit, miror cùm duo sint in corpore, quibus cuiusque species agnoscatur, lineamenta & color, cur ante resurrectionem quod in mōte ita trāsfiguratus est vt fieret vultus eius splendidus sicut sol, neminem mouet eum vsque ad tantam excellentiam fulgoris & lucis colorem sui corporis mutare potuisse, & post resurrectionem mouet aliquatenus lineamenta mutata esse vt non posset agnosci, & rursum eadem potentiæ facultate, sicut tunc pristinū colorem, sic & post resurrectionē pristina lineamenta reuocasse. Nam & illi tres discipuli, ante quorum oculos in monte transfiguratus est, non eum agnoscerent, si ad eos talis aliunde venisset, sed D quia cum ipso erant, illum esse certissimè retinebant. At enim corpus ipsum erat in quo resurrexit. Quid hoc ad rem? Nam illud vtiq; ipsum corpus erat in quo in mōte trāsfiguratus est, & ipsum erat, iuuenis in quo natus est, & tamen si quis eum repente iuuenem vidisset, qui non nisi infantulum nosset, non vtique agnosceret. An verò ad lineamenta mutanda non potest celeriter Dei potestas, quod potest per annorum moras hominis ætas? Hæc ille, ex quibus videri posset eiusdem fuisse cum Theophylacto sententiæ, ita vt ex mutatione lineamentorū corporis Christi putet factum, quòd Christus non est agnitus à suis. Libro tamen de consensu Euangel. 3. cap. 25. contrariam sequitur E sentētiam, ob verba Lucæ quæ apertè nimis significant, aliquid fuisse in oculis discipulorum, quo impediti fuerunt ne Dominum agnoscerent. Sic enim habet: Quod ait Marcus in alia effigie Dominum eis apparuisse, hoc Lucas dicit, quòd eorum oculi tenebantur ne agnoscerent eum. Oculis quippe eorum acciderat aliquid, quod ita manere permissum est vsque ad fractionē panis, certi mysterij causa, vt eis in illo alia ostenderetur effigies, & sic eum nō nisi in fractione panis agnoscerent. Et post pauca, apertos dicit fuisse oculos eorum in

A fractione panis, remoto impedimento quo tenebantur ne eum agnoscerent. Neque enim, inquit, clausis oculis ambulabant, sed inerat aliquid quo non sinerentur agnoscere quod videbant, quod scilicet & caligo & aliquis humor efficere solet. Non quia Dominus non poterat carnem suam transformare, vt alia re vera esset effigies quàm solebant illi contueri: quandoquidem & ante passionem suam transformatus est in monte, vt facies eius claresceret sicut sol. Quale vult enim admirabile corpus de qualicunque corpore verū de vero facit, qui de aqua vera, verū vinum fecit. Sed non ita fecerat, cū apparuit illis duobus in alia effigie. Non enim aliter quàm erat, sed sicut erat, apparuit eis quorum oculi tenebātur ne agnoscerent eum. Non autem incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum à satana factum fuisse ne agnosceretur Iesus, sed tamen à Christo est facta permissio vsque ad sacramentum panis. Hactenus D. Augustinus. Secundùm cuius sententiam verbis Lucæ magis congruentem, id quod Marcus dicit in alia effigie Dominum apparuisse, intelligēdum de effigie alia secūdùm ipsorum discipulorum existimationem, non autem alia secundùm rei veritatem, quomodo etiam intelligendum est secundùm sententiam Caietani, qui, quod dicit Lucas; oculi eorum tenebantur; de oculis internis putat intelligendum, quia de illis oculis secundùm eum necessariò intelligitur quod sequitur, oculos eorum fuisse apertos. Constat autem, inquit, internos eorum oculos fuisse apertos, non exteriores, quia non ibant oculis clausis. Quę tamen ratio nō multum cogit, quandoquidem ex Augustino satis patet quomodo intelligi possit quod dicitur oculos eorum fuisse apertos, quanquā in Augustini sententia nō video cur necessariò recipi debeat quod dicit impedimentum oculorum à satana fuisse factum. Nihil enim vetat quin & à Deo factū dicatur. Imo nec necesse est dicere quòd oculi eorum exteriores tenebantur per impedimentū in eis factum, sed dici potest conuenientius id factum per subtractionem immutationis oculorum secundùm omnem dispositionem corporis Christi, sicut idem corpus gloriosum non immutauit oculos corporeos discipulorū quatenus erat lucidū. Vide Caietanum Ientaculo 7. quæst. 1. Videndum autem quare siue Deo faciente, siue Deo permittente oculi eorum tenebantur, sic vt Iesum non agnoscerent. Et imprimis quidem id ita factum est, quia sic eorum interior dispositio mala promeruit. Hoc enim, inquit Gregorius, egit Dominus foris in oculis corporis, quod apud ipsos agebatur intus in oculis cordis. Ipsi namq; apud semetipsos intus & amabant, & dubitabant. Eis autem Dominus foris & præsens aderat, & quis esset non ostendebat. De se ergo loquentibus præsentiam exhibuit, sed de se dubitantibus, cognitionis suæ speciem abscondit. Hæc ille. Secundò, id etiam ideo factum est, vt sicut habet Theophyl. ambiguam suam sententiam reuelarent, & vlcus suum detegentes pharmacum susciperent, vtque dulcior eis post multā esset conuersationē, & vt cognoscerent quòd corpus suum vltra non sit tale, quale solet ab hominibus videri, quamuis illud ipsum esset quod surrexit. Illud etiam ex eo lucrifaciunt, vt non vltra dubitarent, quare non vltra in mediis populis conuersetur vt olim, nempe quod cōuersatio post resurrectionem longè alia sit & non communis, sed diuinior.

ET AIT AD ILLOS: QVI SVNT HI SERMONES, QVOS CONFERTIS AD INVICEM AMBVLANTES, &c.] Sicut ob causas prædictas in alia specie se Dominus discipulis exhibuit, ita ob easdẽ velut ignorantẽ se exhibet, rogans quid inter sese colloqueretur, vt cõmoda oportunitate accepta mederetur illorum incredulitati, nostramq; fidem confirmaret. Quinam sunt, inquit, sermones isti, quos inter eũdum inter vos cõfertis, vultu interim ac querimonia tristitiam & mœrorem animi significãtes? Hac ratione eos prouocat ad effundẽdum in alterius sinũ quod dolebat, & vulnus suum quod curandum erat retegendum. Habet autem hoc humanus affectus, vt quod cuiq; valde est cordi, putet nemini ignotum esse, & nemini nõ esse curæ. Ex hoc affectu respondit vnus è discipulis cui nomẽ Cleophas: Tu solus peregrinus es in Hierusalẽ, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quæ verba nonnihil habent obscuritatis. Vnde enim putare potuerunt hunc solum peregrinum fuisse in Hierusalẽ? quomodo item cõuenit, vt quem peregrinum reputabant, admirentur non cognoscere quæ facta erant in Hierusalem? Sciendum ergo, quod pro illo, peregrinus es, Græcis sit παροικεῖς, quod propriè non est peregrinum esse, sed aduenam esse, aut simpliciter alicubi inhabitare. Postericrem significationem secutus est Euthymius, sic hunc locum explanans: Cognito ex voce & habitu, quod & ipse Iudęus esset, improperant nõ quòd solus ipse diuersaretur Hierosolymis, sed quòd solus ignoraret quę omnibus ibi diuersantibus nota erant, & increpando dicunt: Tu solus ex omnibus qui Hierosolymis habitant diuersaris in Hierusalem, ignorãs quæ in ea facta sunt his diebus? Ex qua explanatione præterquã quod patet ipsum aliter hic accepisse verbum παροικεῖς, quàm accepit noster interpres, patet etiam dictionem exclusiuam, solus, pertinere ad secundã interrogationis partẽ magis quàm ad primam, & Hebraica phrasi dictum esse: Tu solus diuersaris in Hierusalem & non cognouisti, pro eo quòd est: Tu solus habitas in Hierusalem non cognoscens. aut, Tu solus habitans in Hierusalẽ non cognouisti quæ in ea facta sunt? In hunc modum explanat & Theophyl. hoc est, inquit, Tu solus ex his qui habitant in Hierusalem ignoras quæ facta sunt in ea? Iuxta eandẽ phrasim accipienda est hęc interrogatio secundùm nostrã lectionem, vt sit hic sensus: An tu solus hospes es Hierosolymitanus, ignorãs ea quæ nemo nescit quamtumuis aduena? aut, Tu solus ex aduenis non nosti quæ facta sunt in Hierusalẽ? quasi dicat: Res de qua loquimur omnibus est notissima quicunque versantur Hierosolymis, ex eã ciuitate cum tu quoque venias, sicut & nos, quî fieri potest vt tu solus veluti nouus hospes hæc ignores, quæ nullus etiã peregrinus & aduena ignorat? Patet ergo frustra ex his verbis quosdam colligere Christum apparuisse modo in forma peregrini, cùm secundùm neutram explicationum id ex prædictis verbis cõsequatur, sed potius contrarium. Cæterùm cum nonnihil haberet amaritudinis & increpationis hæc interrogatio, Dominus tamen nihil offensus, mansuetè rursum rogat, quæ illa essent quæ facta essent, quæque inter se conferrent ambulantes, non quidem negans se illa nosse, sed dissimulans se scire, & veluti discere cupiens, cum venisset docturus. Illi itaque simpliciter velut hospiti, & rerum gestarum ignaro sum-

A mam negotij exponunt, declarantes quod non sentirent de Iesu prout dignum eius erat maiestate, quanquam magnificè de illo sentirent, quodque resurrectionis fidem & spem penè omnem abiecissent. De Iesu, inquiũt, Nazareno commentabamur, qui fuit non vulgaris homo, sed vir eximius, propheta scilicet, nec vulgaris propheta, sed potẽs opere simul & sermone, coram Deo & omni populo. Magna sanè & decenter expressa commendatio Iesu, etsi longè inferior eius dignitate. Conuenit enim vt propheta & doctor potens sit opere simul & sermone, sed primùm opus, deinde sermo. Nullus enim sermo doctoris firmus est, inquit, Theophylactus, nisi prius docens, se factorem de- B claret. Conuenienter etiam dictum est; potens coram Deo & omni populo. Prius enim placere debemus Deo, deinde danda opera, vt & corã hominibus sine macula viuamus. Huic commendationi Christi subiiciunt quid illi contra suum meritum acciderit à summis sacerdotibus & principibus Iudæorum, sine tamen (quæ illorum fuit modestia) graui ordinis illius insectatione. Et, inquiunt, narrabamus quomodo eum summi sacerdotes & principes nostri tradiderunt in damnationem mortis, & cruxificerunt eum, suis scilicet accusationibus & clamoribus à pręside Pilato eius damnationem & crucifixionem extorquentes. Per ea verò quæ subiiciunt, declarant conceptam olim de Iesu spem depositam esse ob inopinatam eius C mortem, & expectatæ resurrectionis dilationem. Nos autem, inquiunt, sperabamus quòd ipse esset redempturus populum Israeliticum, persuasi hunc esse Messiam à prophetis olim promissum. Sed mors certa & ignominiosa nobis hanc spem ademit. Quin erat & spes nonulla iniecta futurum vt reuiuisceret post triduum, sed posteaquam damnatus est, crucifixus & sepultus, hic hodie dies illuxit tertius, ex quo hæc contigerunt, neque quicquam affulget certioris spei, nisi quòd mulieres quædam è nostro sodalitio, nos nouo & inaudito nuntio attonitos reddiderunt, quæ ante lucẽ profectæ ad monumentum negãt se inuenisse corpus, addẽtes sibi apparuisse angelos, qui dicerent eum D viuere. Itaque hoc nuntio commoti quidã ex nostris, abierunt ad monumentum, periculum facturi quid veri haberet muliercularum narratio. Et de monumento compererunt, ita rem habere, quemadmodum mulieres narrarant. Repererunt enim apertum ac vacuum, linteamina, reliquasque cadaueris exuuias in monumento repositas. Cæterùm ipsum non inuenerunt, nec viderunt, vt ob id non habeamus quid de illo sentiamus: qui si surrexisset, vtique, vt prius videretur & agnosceretur à suis. Et hæc paraphrastica est explicatio verborum Cleophæ, in quibus quod ad literam attinet notandum est. Pro eo quod nos habemus, terruerunt nos, Græcis esse ἐξέστησαν ἡμᾶς, quod magis est, attonitos nos reddiderunt & stupefactos, E vt habet Erasmus.

ET IPSE DIXIT AD EOS: O STVLTI ET TARDI CORDE, &c.] Quum hac narratione discipuli simpliciter declarassent quàm vacillarent animo, quàm exigua essent spe de promissis Domini, tum Iesus nondum quidem patitur agnosci sese, sed veluti doctior quispiam in lege, obiurgat illorum tarditatem, & castigat incredulitatem. Durius eis loquitur, vt sic magis ad ea quæ dicturus erat cum ratione, attentos faceret.

Non

Non patitur se agnosci etiam ob id præter prædi-
ctas causas, vt magis apud eos fidem haberent quę
de seipso erat demóstraturus ex scripturis, nec in-
ter enarrandum scripturas mentem eorum aut ab
attentione distraheret agniti Domini amor, aut à
fide auocaret ipsius de se testificantis enarratio.
Stultos eos vocat, aut, vt est Græcis ἀνόητοι, hoc
est, insensatos, quòd parum dociles essent ad intel-
ligendas scripturas: tardos vocat, quòd difficiles
essent ad credendum in omnibus, hoc est, ad cre-
dendum omnibus vel omnia quę locuti sunt pro-
phetæ. Hebræa enim phrasi rursum hic dictũ est,
credere in omnibus, pro credere omnibus vel
omnia. Dicit autem, ad credendũ in omnibus, quia
facilè adducebantur vt crederent his quæ de glo-
ria & maiestate Messiæ prædixerũt prophetæ, dif-
ficiles autem erant & insipientes ad credendum
& intelligendum quæ de eius prædixerunt humi-
litate & passione. Subiicit autem causam quare
eos sic redarguat. Nónne, inquit, hæc quæ modo
dixistis Iesum passum, oportuit secũdùm prophe-
tarum vaticinia pati Christum, & ita intrare in glo
riam suam, hoc est, gloriam quæ ei propria est, &
debetur secũdùm prophetarum prædictionem, &
Dei patris prædestinationem? Quasi dicat. Tan-
tùm abest vt ob prędictas passiones & ignominias
debeatis diffidere Iesum esse Christum illum in
scripturis promissum, vt ob eas magis debeatis ex
scripturis eisdem agnoscere, ipsum fuisse & esse
verè Christum. Diligenter obseruanda prædicta
illa Christi sententia. Ea enim ostendit alia ratio-
ne & via Christum ad suam gloriã peruenire de-
buisse, quàm in suam perueniũt reges huius mun-
di, qui equis, ferratis copiis, incendiis, cæde & san
guine regnum sibi mundanum occupant: quod à
nobis obseruatum admonere etiam nos debet, vt
si post ipsum etiam nos in ipsius gloriam, quam
nobis communem esse cupit, intrare velimus, ea
Act.14. qua ille via incedendum nobis sciamus, iuxta il-
lud: Per varias tribulationes oportet nos intrare
in regnum Dei. Quanquam autem Dominus his
verbis durius suos compellasset, non tamen indi-
gnabundus eorum tarditatem & incredulitatem
ita contempsit, vt eam docere recusaret, sed post-
quàm illa obiurgatiuncula reddidisset eorum ani-
mos attentiores, eorum incredulitati volens me-
deri, scripturas de quibus locutus fuit cœpit eis la
tissimè & planissimè explicare. Itaque à scriptura-
rum exordio incipiens, à Moyse scilicet, hoc est,
Mosaicis libris, ac deinde omnes percurrens pro-
phetas, interpretabatur illis in omnibus scripturis
illa quæ de ipso erant. Relatiuum enim, quæ, cum
dicitur: quæ de ipso erant, non est referendum ad
substantiuum, scripturis, sed ad subaudiendũ pro-
nomen, illa, aut simile: quandoquidem Græcis est,
τὰ περὶ ἑαυτοῦ, hoc est, ea quæ de ipso erant. Fœli-
ces sane illi, qui meruerunt cœlestem doctorem
audire enarrantẽ ea quæ prius per prophetas ipsius
afflatos spiritu prodiderat. Antea id non ita fece-
rat, quòd prophetiæ nunquam commodius ex-
planari & melius intelligi possint, quàm cùm iam
impletæ sunt, quando quæ gesta sunt, cum his quæ
dicta sunt possunt conferri. Intelligendum autem
hic relinquitur Dominum non tantùm eas enar-
rasse & attigisse scripturas quæ de ipso ad literam
Deut.18. loquuntur: qualis est illa: Prophetam suscitabit vo-
bis Dominus de fratribus vestris, &c. sed etiam
eas quæ ad ipsum secundùm allegoricum & my-
A sticum pertinent sensum. qualis est ea quæ de Isaac
immolatione est, & serpentis in deserto exaltatio-
ne. Hæc scripturarũ explicatio, quam mox Domi-
nus in Ierusalem coram omnibus repetiit Apo-
stolis, verissima est Cabala, quã nobis post ipsum
Apostoli partim viua voce, partim Epistolis suis
tradiderunt, ex quibusdam explicatis scripturis, a-
lias simili ratione & iudicio etiã intelligendas re-
linquentes, vt ne planè infœlices nos iudicemus,
quòd cum Apostolis Christum scripturas enarran
tem nõ audiuerimus. Itaq; iucunda & salutari hac
confabulatione iter suum absoluentes, appropin-
quauerunt castello quo ibant. Iesus autem finxit se
longius ire. Quod factum quomodo Christo con-
B uenerit videndum est. Videtur enim Christo qui
veritas est, non conuenisse fictionem aut simula-
tionem, cum hæc ad duplicitatem & mendacium
pertineat. Certè, vt patet ex D. Augustino lib. con-
tra mendacium ad Consentium, ex hoc loco qui-
dam mendacij defensionem susceperunt, asseren-
tes non omne mendacium esse peccatum. Itaque
& illo loco, & lib. 2. quæstio. Euang. in fine docet
quomodo hæc Christi fictio nõ pertineat ad men-
dacium & fallaciam, idque docet ex fictione pa-
rabolarum quibus Dominus inter docendum fre-
quenter vsus est. Sicut enim sine mẽdacio eas Do-
minus finxit parabolas, quanquam non ita se res
habebat plerunque sicut per eas proponebatur, eo
C quòd significandæ alicuius veritatis gratia assum-
ptæ erant: ita & hanc Domini fictionem in facto
consistentem vult ob id mendacio caruisse, quòd
ad aliquid significandum facta sit, vultque eam ad
id significãdum factam, quod longius postea pro-
fectus super omnes cœlos, non tamen deseruit di-
scipulos suos: quodque cum longius recessurus es-
set ascendendo in cœlum, per hospitalitatem ta-
men quodammodo retineretur in terra. Cæterùm
quanquam rectè quis dixerit, istud aut aliud ali-
quid hac Domini significatum fictione, quale est
quod dicit Gregorius, quòd quia adhuc in eorum
corde peregrinus erat à fide, ire se longius finxit:
non tamen est huc necessariò confugiendum, quo
D ostendatur fictionẽ hanc non pertinuisse ad men-
dacium aut fallaciam. Est enim mendacium secun
dùm Augustini finitionem falsa significatio cum
voluntate fallendi. Itaque sicut nõ est mendacium
nec fallacia, cum quis quid dicit quod in sensu
quem concipit verum est, falsum tamen est in sen-
su quem alius concipiet, modo ambigua illa ver-
ba non proferat intentione fallendi alium, sed tan
tùm causa occultãdi ei vtiliter veritatem aliquam:
ita fictio & simulatio illa in factis vitiosa non est,
sed vtilis & salutaris, qua quis aliquid facit, ex quo
alium falsam existimationem concepturum nouit,
modò non faciat hoc ad ingerendam huiusmodi
existimationẽ, sed propter alium vtilem finem. Ver
E bi gratia. Paulus simulauit quodammodo se legis
obseruatorem cùm Timotheum circuncidit, cùm
factus est Iudæis tanquam Iudæus, & iis qui sub
lege erant tanquam sub lege esset: & vtique sciuit
seruando legalia Iudæos existimaturos ipsum legi
subditum esse: non tamen eos fefellit, quia non ea
de causa legalia seruauit, sed vt suam illis ad tem-
pus occultans sententiam, Iudæos lucraretur, & à
Christo non alienaret. Ita & modò Dominus fin-
xit se longius ire, componendo gestus atque mo-
tus suos tanquam iturus longius, quod faciens sci-
uit discipulos existimaturos ipsum longius ire sta-
tuisse:

tuisse: at hac de causa non sic composuit gestus & A motus suos, sed vt hac ratione excitaret discipulorum erga se amorem & hospitalitatis virtutem, atque tali merito apti fierent & digni quorum oculi aperirentur ad cognoscendum ipsum. Probandi, inquit, Diuus Gregorius, erant, si hi qui eum etsi necdum vt Deum diligerēt, saltem vt peregrinum amare potuissent. Est autem Græcis pro, finxit, προσεποιεῖτο, quod honestius & cōuenientius hic verti potest, præ se ferebat, quemadmodū vertit Erasmus. Porro cum Dominus præ se ferret quasi vellet longius proficisci, discipuli nequaquam indignantes quòd ab ignoto arguerentur tarditatis, & docerentur, sed propter veritatis studium eius sermonibus delectati, quoniam auelli non poterant à B tam facundo comite, rogant, obsecrant, obtestantur, denique precibus improbis & iniecta pallio manu recusantem compellunt, vt eam noctem apud ipsos diuersaretur, rationem asignātes hospitalitati conuenientem: Mane, inquiunt, nobiscum, quoniam aduesperascit, & inclinata est iam dies; hoc est, vergit ad occasum. Additur in quibusdam libris, Domine, vt sit: Mane nobiscum Domine; at ea dictio nec in Græcis habetur, nec in Latinis emendatioribus, ne in Catena quidem D. Thomæ: Si tamen eum appellauerunt Dominum non id fecerunt quòd cognoscerent ipsum esse Iesum, neque solùm vulgari more apud Iudeos recepto, sed quòd ex admirabili cōfabulatione satis coniice- C rent illum nō esse vulgarem viatorem. Et quidem verisimile est aliquot adhuc horas abfuisse à vespera & occasu solis, vt qui eadem vespera post agnitum Iesum adhuc reuersi sunt Hierusalem per sexaginta stadia, & tamen quia longe erat supra meridiem, & quia valde cupidi erant retinēdi Iesum, causam manendi afferunt ipsam aduenietem vesperam. Itaque eorum desiderio delectatus Dominus, ingressus est cum eis, nec grauatus est illorum vti hospitio, qui amat rogari, vt id faciat quod facit lubenter, vt det promerētibus & dignis. Hic autem iam res accidit noua & obseruatione digna. Cùm enim recumberet cum eis, ipse pro more sibi familiari & proprio acceptum panem benedi- D xit, fregit, ac porrigebat illis. Cumq; id fieret, oculi eorum qui tenebantur in aspectu eius & auditione sermonum eius, iam sunt aperti, ita vt cognoscerent eum. Id quod ex duplici procesit capite. Primùm ex eo quia sciebant hunc morem Christo esse peculiarem, vt acceptò in manibus pane gratias ageret patri, deinde suis manibus fractum partiretur in discipulos. Secundò quia Christus iam permisit & voluit vt ex more hoc sibi proprio discipuli ipsum agnoscerent, idque duabus potissimum de causis. Primùm ad demonstrandum hospitalitatis meritum. Sicut enim per hanc meruerunt quidam latenter angelos hospitio recipere, vt

Heb. 13. habet Paulus, ita per hanc iam meruerunt agno- E scere Iesum, qui loquētem non agnouerunt. Ecce, inquit Gregorius, Dominus non est cognitus cum loqueretur, & dignatus est cognosci dum pascitur. Et D. Augustinus: Quia, inquit, hospitalitatem sectati sunt, eum quem in ipsa scripturarum expositione non cognouerūt, in panis fractione cognoscunt.

Rom. 2. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Secundò, id iam in discipulis permisit, ad commendandum fidelibus Eucharistię mysterium, quòd in panis benedictione & fractione consistit. Sunt quidem qui existimant Dominum hic iam discipulis his duobus sub specie panis suū porrexisse corpus, quemadmodū Apostolis in vltima cœna, eo quòd idem hic Christus dicatur fecisse quod in vltima cœna cum Eucharistiam institueret, atque hinc certum desumunt argumentum, quo ostendant licere Eucharistiæ sacramentum sub vna tantùm specie suscipi & tradi. At quanquam ea sententia non est certa, imo nec multū verisimilis, tamen vt omnia Christi facta mysticum aliquid cōtinebant & abstrusum, ita hæc Christi actio proculdubio sacri aliquid significabat. Nihil autem aliud conuenientius intelligi potest significasse, quàm sacri eius corporis dispensationem, quam sub specie panis simili, qua modò vsus est, actione Apostolis paulò antè commendauerat, quam & in multiplicatione panum simili actione olim mysticè suis commendauit. Itaque effectu hic subsecuto commendare fidelibus Dominus voluit vim Eucharistiæ dignè susceptæ, nempe quòd per eam oculi hominum illuminantur ad cognitionem Iesu. Vnde Theophil. Insinuatur, inquit, & aliud quiddam, nempe quòd oculi eorum qui benedictum panem assumunt, aperiuntur vt agnoscāt illum. Magnam enim & indicibilem vim habet caro Domini. D. Augustinus in hæreticos istud torquens, intelligit Dei permissione istud sic factum mysticè, ne quisquam Christum agnouisse arbitretur, si eius corporis particeps non est, hoc est, Ecclesiæ, cuius vnitatem in sacramento panis cōmendat Apostolis dicens: Vnus panis, vnum corpus multi sumus. Hæc enim sunt eius verba lib. 3. de consen. Euang. cap. 25. vbi & sic habet: Non incongruenter accipimus impedimentum in oculis eorum à satana factum fuisse ne agnosceretur Iesus, sed tamen à Christo facta est permisio vsque ad sacramentum panis, vt vnitate corporis eius participata remoueri intelligatur impedimentum inimici vt Christus posit agnosci. Ex quibus Theophylacti & Augustini sententiis apparet multis illos sensisse Dominum iam impertiisse suis Eucharistiæ sacramentum: verùm magis intelligendum eos huius sacramenti mentionem fecisse, quòd illud hic à Domino mysticè fuerit commendatum & insinuatum. Quanquam autem probabilius esse putemus Christum modò suis non impertiuisse Eucharistiam, quia discipuli qui dicuntur simpliciter in fractione panis Dominum agnouisse, non interfuerunt vltimæ cœnæ, vt illa singularis fractio quæ instituta erat in cœna vltima, non potuerit discipulis hic esse cognita: tamen etsi non omnino efficax, probabile saltē hinc sumitur argumentū, quo defendatur receptus iam Ecclesiæ vsus communicandi laicis sacramentum Eucharistiæ sub vna specie, tum quod hic locus ab antiquis catholicis de sacramento Eucharistiæ sit intellectus, vnde patet illos intellexisse sacramentum istud sub sola panis specie cōferri posse, cùm sicut calicis non fit mentio, ita etiam eum non fuisse porrectum constet ex eo quòd mox euanuisse dicitur ex oculis eorū: tum quòd hoc sacramentum cum sua efficacia, hic saltē fuerit insinuatum, etiamsi verè nō fuerit iam datum. Cæterùm quod dicitur aperti sunt oculi eorum; si de oculis internis intelligatur, hoc est de mente, facilē habet sensum. Illi enim oculi aperiri dicuntur, dum agnoscere incipit homo quod prius ignorauit. Si verò de oculis externis intelligatur, de quibus omnino videtur accipiendum quòd prius dictum est; oculi

eorum

eorum tenebantur, &c. iam intelligēdum est oculos illos fuisse apertos non simpliciter, sed quoad visionē veræ figuræ Christi, ex qua eum agnoscere potuerunt, idq; per remotionē impedimenti quod prius fuit in oculis istis, quemadmodum intelligit D. Augustinus: aut per integralem diffusionem dispositionis corporis Christi in oculos discipulorum. Similis modus loquendi est, quanquam alia ratione, Genesis 3. cùm post peccatum dicuntur aperti oculi primorum parentum, ita vt cognoscerent verecundam esse suam nuditatem. Porro cùm agnito Iesu subitus quidā stupor corripuit, vt par erat, animos discipulorum, Iesus mox euanuit ex illorum cōspectu. Parcè enim sui corporis copiam fecit à morte, vel quòd imbecillitas humana non ferret rediuiui corporis maiestatem, vel vt sensim assuescerent carere corporis conspectu, quod mox esset abducendum, atque amare illum discerent iuxta spiritum. Iam verò etiam ob id se mox subduxit, vt sic excitarentur ad recurrendum & nunciandum Apostolis quod acciderat, ibique congregatis confirmaret Dominus rursum sua præsentia vtriusque partis narrationes.

ET DIXERVNT AD INVICEM: NONNE COR NOSTRVM ARDENS, &c.] Post mirabilem Iesu discessum non desinunt inter sese confabulari de Iesu, dicentes: Nónne cor nostrum ardens erat, &c. Quasi dicant secūdùm paraphrasim Erasmi: Quî factum est vt tam serò agnosceremus Dominum? Somnus quidam habebat animos nostros, benedictio, fractus ac porrectus panis primū excussere somnum: sed nisi dormitassemus, poteramus vel ex illius pariter colloquio cōiicere ipsum esse Iesum, qui nobis de Iesu tam multa tam mirabiliter disserebat. Nónne cùm nobis familiari colloquio per viā exponeret de scripturis figurarum & Prophetarum ænigmata sensimus admirabilem quēdam ardorem animi, qualem non solet gignere in auditorum animis scribarum & Pharisæorum oratio? Sed talis solet esse oratio Domini Iesu his qui simpliciter audiebant; Pungebat, afficiebat, rapiebat, vrebat, inflāmabat, relinquebat scintillas & aculeos quosdam in animis auditorum, & omnino experiebamur quod, vt olim semper, in potestate esset sermo eius, quoq; secundùm Prophetam, ignitum esset eloquiū eius vehemēter. Cùm ergo vterque alteri fassus esset se pariter affectū fuisse, nec iam dubitarent quin ille esset Iesus à morte rediuiuus, non in alterum diem distulerunt reditum, sed præ nimio gaudio, cuius reliquos quoq; discipulos reddere cupiebant participes, continuò eadē hora surgentes reliquerunt Emauntem, tametsi iam vergente die, magnaque celeritate redierunt Hierosolymā. Lenti erant cùm relinquerent Hierosolymam, quia facundus itineris comes Iesus & fallebat viæ tædium, & eximebat hospitij desiderium. Sed auiditas & renunciandi quę contigerant, & cognoscendi vicissim quid aliis accidisset, redeuntium pedibus addidit alas, ita vt eadem die redirent Hierusalem, breuissimo tempore sexaginta stadiorum spatium, hoc est, septem miliaria cum dimidio percurrētes. Vbi ventum est eò, offenderunt vndecim Apostolos (iam enim Iudas exciderat numero duodecim) congregatos, aderāt autem cum his & alij complures discipuli, qui non expectata narratione duorū, vltro gaudio gestientes indicabāt illis, quòd post incertam spem, quam mulieres omnium primæ fecerāt de Domini resurrectione, compertum esset eum verè resurrexisse, eo quòd apparuisset & Simoni Petro. Omnium autem virorum huic primo apparuisse videtur Dominus tum ex hoc loco, tum ex Paulo, quod conuenienter à Domino factum est. *1.Cor. 15.* Primò, ob Petri inter omnes Apostolos excellentiam, cui ea prærogatiua debebatur. Deinde, quòd sciret ob ipsius apud alios autoritatē, testimonium ipsius apud alios multum habiturum ponderis, sicuti patuit hoc loco. Apparitionem enim Petro factam recensent potius quàm eam quæ mulieribus facta fuit, quia Petri oratio plus habuit apud discipulos fidei quàm sermo muliebris. Non enim statim simul omnibus se manifestare debuit, sed primùm vni atque alteri, & processu tēporis pluribus ac pluribus, vt paulatim fidei semina sereret, & sermo ab vno atque altero prodiens aliorum præpararet animos. Pręterea & ad Petri & in Petro omnium pœnitentium peccatorū consolationē, suæq; gratiæ commēdationem, primùm Petro visus est, vt superabundaret gratia, vbi abūdauit delictum: sicut & ob hanc causam Petro singulariter iussæ sunt mulieres Iesu renunciare resurrectionem: & inter omnes mulieres primò visus est mulieri peccatrici, Magdalenæ scilicet. Postremùm, verisimile est Petrum hanc prærogatiuam obtinuisse suo erga Dominū peculiari amore, quomodo illam obtinuit Magdalena. Illum enim declarauit, quando cum Ioāne cucurrit ad monumentū, & ante Ioannem ingressus est monumentū. Sicut enim audito mulierū nuntio de apparitione angelorum illis facta, solus cum Ioanne monumentum adiit auidus cognoscendæ veritatis: ita audito earundē mulierum nuntio de facta illis apparitione Christi, verisimile est æstuasse animo, & summopere desiderasse conspectū Iesu. Ex his quæ ex Euangelio secundùm Hebræos D. Hieronymus refert de Iacobo qui dictus est frater Domini, apparet Dominum etiā Iacobo apparuisse ipsa resurrectionis die antequam in vespera apparuit vndecim. In illo enim Euangelio sic dicit haberi: Dominus autem cùm dedisset sindonē seruo sacerdotis, iuit ad Iacobum, & apparuit ei. Iurauerat enim Iacobus se non comesturum panē ab illa hora quā biberat calicem Domini, donec videret eum resurgentem à mortuis. Rursumque pòst paululum: Afferte, ait Dominus, mensam & panem. Statimque additur: Tulit panem, ac benedixit, ac fregit, & dedit Iacobo iusto, & dixit ei: Frater mi, comede panē tuum, quia resurrexit filius hominis à dormientibus. Hæc D. Hieronymus. D. Paulus 1. epist. ad Corinthios, cap. 15. meminit apparitionis factæ singulariter Iacobo, sed hanc dicit factam postquam Petro se Dominus ostēdit & vndecim, vt non videatur ea esse de qua in dicto Euāgelio. Cæterùm dubitatur hoc loco quomodo Lucas hic dicat duos istos discipulos inuenisse congregatos vndecim, cùm ex Ioanne constet Thomam non adfuisse cœtui Apostolorum, cùm Dominus ipsa resurrectionis die sese Apostolis in vespera ostēdisset. Et sunt qui volunt Thomam exiisse aliqua vrgēte causa post duorum aduentum, antequam Dominus ianuis clausis ingressus esset ad Apostolos. Alij, inter quos Euthymius, putant iam à Luca inter vndecim connumeratum Matthiam, quòd is in locum Iudæ postea electus sit & suffectus. At probabilius dicitur, Lucam per synecdochen dixisse, illos inuenisse congregatos vndecim; quia collegium & societas

Apostolorum hoc numero nuncupabatur, antequam Matthias in locum Iudæ surrogaretur, quod collegium vno licet absente, rectè ibi dicitur fuisse congregatum. Sed ad rem. Læti ergo Apostolorum nuntio duo discipuli, vicissim & ipsi narrauerunt quæ gesta erant in via, & quomodo co- A gnouerunt eum in fractione panis, hoc est, per fractionem aut ex fractione panis, aut inter frangendum panem. Sic Dominus cupit sua munera propagari inter homines, vt mutuis officiis & gliscat inter ipsos charitas, & crescant merita quę remuneretur Deus.

BIS APPARET DOMINVS CONGREGATIS IN domo discipulis. Marci 16. Lucæ 24. Ioannis 20.

CAPVT CXLVII.

*autem

*N[b]Ouissimè autem,[c] dum * hæc loquuntur [b] recumbentibus illis vndecim apparuit Iesus.[d] Cùm ergo serò esset die illo vna sabbathorũ, & fores essent clausæ, vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, venit Iesus, & [k] stetit [c] Iesus [k] in medio [c] eorum, [k] & dicit eis: Pax vobis,[c] ego sum, nolite timere. Conturbati verò & conterriti, existimabant se spiritum videre. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas, & pedes, quia ego ipse sum, palpate, & videte, quia spiritus carnẽ & ossa non habet, sicut me videtis habere.[k] Et cùm † hoc dixisset, ostẽdit eis manus,[c] & pedes,[d] & latus. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.[c] Adhuc autẽ illis nõ credentibus, & mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hîc aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & fauum mellis. Et cùm manducasset coram illis, sumens reliquias dedit eis: [b] Et exprobrauit incredulitatem eorũ, & duritiam cordis, quia his qui viderãt eum resurrexisse, non crediderunt.[d] Dicit eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Hoc cùm dixisset insufflauit, & dicit eis: Accipite Spiritum Sanctum. quorum remiseritis peccata, remittũtur eis: & quorum retinueritis retenta sunt. Thomas autem vnus ex duodecim qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus. Dixerunt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitũ meum in locum clauorum, & mittã manum meam in latus eius, non credam. Et post dies octo, iterum erãt discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax vobis. Deinde dixit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dixit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti: Beati qui non viderũt, & crediderunt. Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorũ suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, & vt credentes vitã habeatis in nomine eius.*

† d. hac

N[b]OVISSIME AVTEM [c] DVM HÆC LOQVVNTVR, [b] RECVMBENTIBVS, &c.] Ante omnia hîc quædam annotãda sunt, pro constitutione capitum Concordiæ sequẽtium. In hoc enim ca. 147. cum ea narratione qua Lucas & Ioãnes narrant Dominum discipulis congregatis apparuisse ipsa resurrectionis die, coniunximus hæc Marci verba: Nouissimè autẽ recumbentibus vndecim discipulis, apparuit illis Iesus, & exprobrauit incredulitatem eorum & duritiã cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt: nihil addubitantes quin Marcus eandem hic cum Luca & Ioanne describat apparitionem, & non eã quæ facta sit vltima die qua Dominus fuit in terris, quanquam post longam disputationẽ D. Augustinus cõtrariam magis putet sequendã sententiam, sed motus argumentis quæ facilè fuerit soluere. Primùm enim cùm Marcus hunc seruet in narrando ordinẽ, vt Christum dicat primò apparuisse Mariæ Magdalenæ, ac postea duobus euntibus in villam, nouissimè verò aut deinde cõgregatis discipulis, & iam recumbentibus, quid aliud relinquitur intelligendum, quàm eum locutum de ea apparitione qua discipulis primò apparuit, quęque mox secuta est eam quam præmisit apparitionem factam duobus euntibus in villã? Quod præterea etiam illud satis comprobat, quòd cum prius dixerit discipulos non credidisse nec Magdalenæ, nec illis duobus qui post eam Christi resurrectionem nunciabant, nunc dicat Dominũ exprobrasse eorum incredulitatem & duritiam cordis. Id enim verisimile est Dominũ tunc fecisse, cùm iam recenter incredulitatem suam demõstrassent, non autem ipsa ascẽsionis die, cùm iam ex multa con- B uersatione omnes certò persuasi essent Dominum verè surrexisse. Nec obstat huic sententiæ dictio, Nouissimè, quasi ob eã cogamur intelligere Marcum loqui de nouissima apparitione Domini. Nouissimè, enim hic positum est pro tandem, cùm Græcè sit ὕστερον, hoc, est, deinde siue postea, quomodo si vertisset interpres, nemo facilè ad diem ascensionis Dominicæ hanc Marci narrationem retulisset, sed potius ad diem resurrectionis. Nec rursum obstat quòd Marcus iam dicat vndecim fuisse congregatos & recubuisse, cùm Ioannes dicat Thomam vnum ex vndecim defuisse. Vndecim enim dicit cõgregatos fuisse, eo quòd tunc eo numero staret Apostolorum ordo & chorus, qui pro C maiori parte ibi tũ erat collectus, quomodo mox dicimus circa Lucam dicentem duos illos qui ex Emaunte redierunt, reperisse cõgregatos vndecim & eos qui cum ipsis erant. Simili locutione etiam Paulus dicit Dominum postquam apparuisset Cephæ, visum etiam vndecim, vbi Græci codices legunt duodecim: atque eo modo magis putat legendum D. Augustinus, nodum ita explicans, vt dicat in maiore numero reddẽdo, non haberi rationem alicuius minutæ particulæ, & numerũ illum duodenarium à Christo consecratum etiam in vndecim mansisse, præsertim mox in Iudæ locum sufficiendo Matthia. Postremùm nec illud quod subD iungit Marcus: Et Dominus quidẽ Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum; cogit nos intelligere ipsum prius locutũ de apparitione quę in die ascẽsionis facta est. Nam, vt etiam annotauit Augustinus, non dixit, Postquam hæc locutus est eis; sed absolutè, Postquam locutus est eis. Frequenter enim Euangelistæ ea coniungunt quæ ex aliis

1. Cor. 15.

A aliis constat non coniunctim gesta esse, sed quibusdam intermediis. Vnde Euthymius, qui iam dictæ omnino subscribit sentẽtiæ circa illud Marci: Et Dominus quidem Iesus postquã locutus est eis; Postquam, inquit, locutus est, non hæc solùm, sed & omnia verba quotquot eis locutus est à die resurrectionis suæ, donec completi sunt quadraginta dies. Iam quod Marcus subiicit, postquã dixisset Dominum exprobrasse discipulis incredulitatem, Et dixit eis: Euntes in mũdum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ, &c. alio reposuimus loco, nempe vbi Matthæus similia de prædicatione & baptismo Apostolorũ dicta commemorat in monte Galilææ, in cap. Concordiæ 149. Et quod Lucas subiicit post descriptam primam illam Domini apparitionem factam discipulis ipsa resurrectionis die; Et dixit ad eos: Hęc sunt verba quæ locutus sum ad vos, &c. quibus verbis promittit eis spiritum sanctum, & prædicit eos testes fore suos, reposuimus vltimo Concordiæ capite, tanquam hæc dicta sint ipsa ascensionis die, propterea quòd eadẽ, aliis licet verbis, dicta Apostolis illa die idem testetur Lucas, sicut & hic mox subiicit Christi ascensionem. In Actis enim postquam eadem illa Christũ dixisse retulisset: Et cùm hæc dixisset, inquit, videntibus illis eleuatus est. His sic constitutis, ad explanationem eorum quæ hoc capite continentur accingamur. Itaque cùm discipuli sanctis de resurrectione Dominica colloquiis se vicissim consolarentur & exhilararent, & quibusdam credentibus quidam nõ crederent, vt ex Marco patet, subitò Dominus adfuit in medio confabulantium de se, omnibus modis & rationibus resurrectionem suam illis approbans. Ingressus est autem foribus clausis, quo suam potentiam & resurrectionis gloriam declararet, atque insinuaret quomodo è clauso prodire potuerit sepulchro. Nec visus est aduenire, sed subitò substitit inter eos, ad eum modum eis præsens factus, quomodo apparere solent Angeli, qui dum volunt sunt conspicui, rursum subitò dum libet euanescunt, quare hac ratione declaratum est ipsum ad spiritualem & diuinam reuixisse vitam. Ne tamen propterea spiritus aut spectrum esse putaretur, variis modis se eundem esse, qui prius, declarauit. Et primò quidem, tum solita pacis imprecatione, tum vocali asseueratione veræ suæ præsentiæ, dicendo: Pax vobis, ego sum, nolite timere. Et bene nunc eis pacem imprecatur, vt qui tum morte Domini sui, tum metu Iudæorum erant perculsi & turbati, illius recrearentur resurrectione & præsentia, scirentq; nunc demum veram hominibus pacem per illius mortem & resurrectionem esse redditam. Cùm autem hac ratione non satis in fide animi eorum cõfirmarentur, sed propter inopinatũ eius nocturno tempore aduentum, & ingressum sine ostij apertione conturbarentur, existimantes se videre spiritum aliquem & non verum corpus, alia tum ratione Dominus eorum turbationẽ sedare, & fidem erigere studuit, diuinitatis suæ indicia præbendo, dum cogitationum se declarat agnitorẽ, & corporis quoque veri certa exhibendo argumenta, dum illud videndum, palpandum, & ex certis signis agnoscendum obtulit, dicẽs: Quid turbati estis, & ex turbatione cogitationes variæ ascendunt in corda vestra, dubitantes an spiritum videatis, an verũ corpus? Conspicitis formam vobis notã, auditis vocem vobis

Act. 1.

B C D E

non ignotam, sed familiarem. Sed quoniam his rationibus vobis non satisfit, videte manus meas & pedes, atque ex vulnerum cicatricibus cognoscite quòd ego ipse sum, nec videte tantùm, sed etiam contrectate me, & cognoscite, quia spiritus carnẽ, & ossa vera non habet, sicut me videtis habere. His verbis cùm Iesus ademisset illis pauorem, & animos addidisset, exhibuit eis inspiciendas & palpandas manus, pedes & latus. Vulnerum enim, quæ in manibus, pedibus, & latere pẽdens in cruce accepit, vestigia seruauit Dominus, non, vt calumniantur gẽtiles, quòd non valuerit ea curare, sed per dispensationem quandam, vt his argumentis apud suos assereret assumpti corporis veritatẽ, atque nunc sedens in dextera patris, piis fiduciæ maioris præberet occasionem, quòd vultui patris se pro nobis exhibens, atque pro nobis patri supplicãs, quale genus mortis pro nobis subierit, semper ostendat, simulq; olim in extremo die Iudæorum confutaret impietatem, quãdo iuxta prophetiam ¿Videbunt in quem transfixerũt; & omnium impiorum iustam denuntiaret condemnationem, per ostensionem eorum quæ pro omnibus passus est. Beatus Augustinus epist. 49. ad Deo gratias in solutione primæ quæstionis, pulchrè respõdet pagani cuiusdam calumniis, qui hinc calumniabatur futuram nostram resurrectionem. Sciat, inquit, qui has proposuit quæstiones, Christum post resurrectionem cicatrices non vulnera demonstrasse dubitantibus, propter quos etiam cibum ac potum sumere voluit, non semel, sed sæpius, ne illud non corpus, sed spiritum esse arbitrarentur, & sibi non solidè sed imaginaliter apparere, &c. Cæterùm quanquam discipuli viso Domino gauderent, tamen quoniã adhuc erant qui nondum planè credebant esse idem corpus quod viderant mortuum, eo quòd stupor ac ebrietas quædam lætitiæ tenebat eorum animos, vt nec oculis, nec auribus, nec manibus satis fiderent (timemus enim nonnunquam credere, quod misere optamus esse verum, metuentes ne nosipsos in falsum cõiiciamus gaudium quo mox simus spoliandi) non dedignatus est Iesus etiam tertia ratione eorum fidem confirmare, nobis etiam in ipsis consulens Apostolis, ne quid in nobis resideret diffidentiæ. Itaque cibum sibi petit exhiberi, non quod cibo opus haberet, sed vt discipulis suis pro tempore probaret assumpti corporis veritatem. Nullum enim certius argumentum hominis viui, quàm cibum capere. Et ideo Dominus Iesus puellæ reuocatæ in vitam iussit dari cibum. Sic autem nũc dispensatoriè comedit, sicut dispensatoriè vulnerum seruauit cicatrices, vt ne quis putet hic datum exemplum naturæ resuscitatæ ad immortalitatem. Nullus siquidem alius, inquit Euthymius, post corporis immortalitatem aut cicatrices habebit, aut cibum sumet. Sicut autem supernaturaliter comedit, ita supernaturaliter quæ comederat digessit. Aliter tamen nunc manducabit Christus, & aliter Angelus Tobiæ Raphael in assumpto à se ad tempus corpore. Nam quia corpus ab Angelo assumptum nõ erat viuum corpus vel animatum, non erat etiam vera eius comestio, quanquam erat vera cibi contritio & traiectio in interiorẽ partem corporis assumpti. Vnde Angelus dixit Tobiæ: Cùm essem vobiscum, videbar quidem vobiscum manducare & bibere. Sed quia corpus Christi verè fuit animatum, vera fuit eius comestio. Vt enim Augusti-

Ioan. 19.
Marc. 5.
Tobiæ 12.

nus dicit lib.13.de ciuit. Dei cap.22. Non potestas, sed egestas edendi ac bibendi, talibus corporibus (immortalibus scilicet) auferetur. Et epistola 49. Futuræ, inquit, resurrectionis corpus imperfectæ fœlicitatis erit, si cibos sumere non potuerit: imperfectæ fœlicitatis, si cibis eguerit. Sed aliter absorbet terra aquam sitiens, aliter solis radius candens. Illa indigentia, iste potentia. Cùm ergo cibū sibi exhiberi petisset, discipuli quod habuerunt obtulerunt, partem scilicet piscis assi & fauum mellis, cibum scilicet humilem, & discipulorum paupertatem & frugalitatem testantem, sed in quo mysticum quid rectè acceperimus significatum. Significat enim secundùm Theophylactum, quòd naturam nostram quæ in salsuginoso hoc mari natat, igni suę deitatis assarit, & exiccarit omnem humorem quem ex profundis fluctibus habebat, vt fieret diuinus cibus, & quę prius erat abominabilis, fieret nunc dulcis Deo vt fauū mellis. Veritate corporis sui constituta & comprobata variis modis, tū verisimile est accidisse quod refert Marcus, nempe quod exprobrauit incredulitatem eorum & duritiam cordis, eo quod his qui viderant eum resurrexisse non crediderunt. Quod fecit vt mentibus eorum firmius resurrectionis infigeret fidem. Verisimile item ipsum deinceps iuxta eam quæ apud Lucam sequitur narrationem ad scripturarum venisse explanationem, vt & hac ratione tum resurrectionis suę fidem faceret discipulis, sed ob causam superius redditam vltimo capite eam reposuimus narrationem. Quod autem dicitur in Marco, his qui viderant eum resurrexisse, D. Bernardus serm.1. de ascensione putat intelligendum de angelis, quibus testimonium perhibentibus resurrectionis Dominicæ Apostolorum pusillanimitas hæsitauit. Idque ob id, quia nullus mortalium creditur vidisse Dominum resurgentem, sed solis angelis id videre cōcessum fuit. Verùm Euangelista non dicit: His qui viderant eum resurgentem, sed resurrexisse. Viderunt autem eum resurrexisse, qui cùm prius scirent mortuum, viderunt eum viuere. Et Græcis est, qui viderant eum resuscitatum. Porro circa prædicta quæri possunt tria. Primò, an naturaliter corpus gloriosum possit ingredi domum ianuis clausis. Secundò, an Christi corpus gloriosum fuerit naturaliter palpabile, cùm Gregorius dicat in homil. Paschali, corrūpi necesse est quod palpatur, & palpari non potest quod non corrumpitur. Tertiò, an Christus sufficientibus argumentis nūc manifestauerit veritatem resuscitati sui corporis. Quarum quæstionum solutiones hic causa breuitatis omitto, quòd ex Scholasticis eas quis facilè consequi possit, & potissimum ex D. Thoma. Pro prima enim videre eum licet in additione 3.partis. quæst.83.artic. 2. Pro secunda, quæstione eadem artic.6. Pro tertia, in tertia parte quæst.55.articulo 6.

[d]DIXIT ERGO EIS ITERVM: PAX VOBIS, SICVT, &c.] Postquam Dominus variis modis confirmasset suis veritatem suæ resurrectionis, deinde illis functionem & officiū, quod post se iam abiturum ad patrem obituri erant, tradidit, sed antè illis rursum pacem imprecatur, vt ad ea quæ dicturus erat attentos illos faceret. Dicit ergo: Pax vobis. tum subiicit: Sicut misit me pater, ita etiam ego mitto vos. Quasi dicat: Quandoquidem ego perfunctus mea legatione, repeto patrem à quo missus sum, sicut ille me misit in mun-

A dum: ita & ego mitto vos, nimirum vt vestra prædicatione & vita gloriam nominis mei, & patris, & hominum salutem promoueatis, sicut ego bona fide glorificaui nomen patris mei, hominumq; salutem quæsiui. His autem verbis sicut suam insinuat Dominus diuinitatem & autoritatē, dum se patri æquat in mittēdo: ita & Apostolorum indicat excellentiam, dum illos in delegato sibi officio pares facit, & vicarios traditæ sibi olim functionis. Quam functionem nō simpliciter eis iam tradidit, sed cum plena sibique propria potestate, quæ ad illam functionem Christi nomine obeundam erat necessaria, potestate scilicet remittendi & retinendi peccata: perinde atque reges legatis

B suis plenam potestatem committere solēt, promittentes se ratum habituros, quicquid illi agerent rationabiliter. Sed quoniam hæc potestas hominibus competere non potest nisi ex dono spiritus sancti, cùm sit spiritualis potestas & gratia, priusquam hanc donet, spiritum sanctum illis impertitur, idque sensibili signo spiritui conueniente, nimirum insufflatione & inspiratione, quo illos huiusmodi signo certiores faceret aduenientis spiritus. Dixerat supra Ioannes: Nondum erat spiritus Ioan.7. datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Itaque gloriam ex resurrectione adeptus Dominus Iesus mox cœpit spiritū suis impertiri sensibiliter, abundantius illum & efficacius ipsis largiturus, cùm perfectam per ascensionem & sessionem in dexte-

C ra patris consecutus esset gloriam. Dixerat quidem Dominus: Nisi abiero, paracletus non veniet ad Ioan.16. vos; sed de ea loquebatur spiritus sancti abundantia & efficacia, quam in die pentecostes Apostoli sunt cōsecuti: nunc verò spiritum sanctum eis donat, sed tantùm quoad gratiam quandam spiritualem, remittendi scilicet & retinendi peccata, quæ etiam esse possit in his qui vera charitate sunt destituti, nec habent gratiam gratum facientem, per quam solam salubriter habetur spiritus sanctus. Dando autem nunc spiritum, & dando per insufflationem, veluti arrabonem dedit promissionis implendæ post ascensionem, quando cum sonitu aduenientis spiritus vehementis datus est spiritus sanctus: simulque declarauit se eum esse qui olim

D formato primo homine inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Sacerdotalem iam in eis absoluit ordinem & potestatē, in duobus potissimùm consistentem, nempe in Eucharistiæ consecratione, quæ eis commissa est in vltima cœna, & in peccatorum remissione, quam modò eis contradit. Dixerat quidem & ante passionem Dominus, vt est Matthæi 18. Quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlo: & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo; sed secundùm Euthymium tunc hoc illis promisit, nunc verò tribuit, sicut & quod Petro promisit ante passionem: Tibi dabo claues regni cœlorum; post quod sequitur, Et quodcunque ligaueris super terram, &c.

E post passionem præstitit, cùm, vt sequitur, ei dixit: Pasce oues meas. Et alioqui quod dicitur Matthæi 18. Quæcunque ligaueritis, &c. maximè pertinet ad forum Ecclesiasticum exterius, vt ibi dictum est. Hic verò locus magis pertinet ad forum interius, quod est forum conscientiæ, quia non de vinculo excommunicationis aut iniiciendo aut soluendo hîc agitur, sed de peccati reatu tollēdo aut retinendo, vnde cùm illo loco fundetur Ecclesiastica excommunicatio, hîc fundatur maximè con-

fessio

feſsio ſacramentalis ſacerdoti facienda. Quæ tamen quomodo hoc loco fundetur videndum eſt. Sunt enim qui vt eam ex hoc loco oſtendant neceſſariam eſſe, verbum, retinere, exponunt negatiuè, pro eo quod eſt non remittere, deinde ſic colligentes: Si quorū non remiſerint ſacerdotes peccata, eis non ſunt remiſſa à Deo, oportet ergo vt ab eis remiſsionem obtineant qui remiſsionem optāt, ſed ab eis remiſsionem obtinere nequeunt, niſi ſua illis reuelent peccata, vt ſciant num remittere debeant an non, oportet ergo vt peccata ſua ſacerdoti confiteantur. Sed hæc collectio firma ſatis non eſt. Primùm enim veriſimile non eſt verbum, retinere, idem eſſe quod non remittere, cùm retinere poſitiuum aliquid deſignet, ſicuti cum dicitur: Quæcunque ſolueritis ſuper terram, &c. ligare non eſt idem quod non ſoluere. Deinde abſolutè falſum eſt peccatores nunquam poſſe à ſacerdotibus obtinere peccatorū remiſsionem, niſi ſua illis reuelent peccata per ſingularium peccatorum enumerationem. Nam & per ſacramentum baptiſmi remittunt peccata, nec tamē ibi requiritur peccatorum ſpecialis confeſsio. Remittere enim & retinere peccata, erit, inquit Cyrillus ſcribens in hunc locum, per ſacerdotes duobus vt arbitror modis, primum baptiſmo, deinde pœnitentia. Nam aut credētes & vitæ ſanctimonia probatos homines ad baptiſmum inducunt, & indignos inde diligenter expellunt: aut Eccleſiæ filios peccantes quidem increpant, pœnitentibus autem indulgent. Hæc ille. Itaque quoniam remiſsio peccatorū impēdi poteſt ſine præuia confeſsione illa ſpeciali, ex eo quòd ſacerdotibus hoc loco poteſtas eſt collata remittendi aut retinendi peccata, non mox conſequitur ſpecialem peccatorum confeſsionem eſſe neceſſariam. Conſequitur tamē illud ex hoc loco iuxta intentionem Chriſti, quam in tradita ſibi his verbis poteſtate remittendi aut retinendi peccata, intellexerunt per ſpiritus ſancti inſtructionem Apoſtoli, & ab Apoſtolis Eccleſia. Scientes enim Apoſtoli ſe nō temerè, ſed cum iudicio & ratione debere vti hac poteſtate, diuinitus edocti intellexerunt à baptizandis quidem ſe non debere ſingularem peccatorum confeſsionem exigere, ſicut nec ſatisfactionem, ſed tantùm vitæ prioris deteſtationem & mutationē ac fidem: à relapſis verò poſt baptiſmum non tantùm deteſtationem admiſſorum peccatorum, ſed etiam actionem pœnitentiæ, quam ſatisfactionem vocamus, exigendam, ac proinde etiam apertam & nudam peccatorum confeſsionem, quæ ſatisfactionis magna pars eſt, & ſine qua actio pœnitētiæ ritè præſcribi non poſſet. Non enim conueniebat vt tanta cum facilitate & impunitate peccatores, poſt baptiſmum reciperentur, quanta ad baptiſmum admittebantur, ſed tum pro exigentia diuinæ iuſtitiæ, tum pro vitiorum repreſsione conueniebat relapſis pœnitentibus actionem pœnitentiæ pro qualitate delictorum præſcribi. Hunc morem ab Apoſtolis edocta Eccleſia, diligenter ab initio, vt ex patribus patet, ſemper ſeruauit, & ex parte etiā nūc ſeruat: quo tempore etſi vt in cæteris, ita & in actione pœnitentiæ, diſciplina Eccleſiaſtica refrixit & emarcuit, ita vt nulla propemodum confitentibus pœnitentia imponatur, ſiue paſtorum negligentia, ſiue propter fidelium infirmitatē, tamen confeſsio nihilominus neceſſaria eſt & vtilis ob alias etiam multas cauſas, nempe vt per eam hu-

A milientur ſuperba hominum corda, vitiorumque inuerecundus progreſſus reprimatur, & doceatur quorundam inſipientia inſulſiſsima. Cæterùm hic obſeruandum quanta ſit poteſtas collata hoc loco ſacerdotibus, cùm eis iam collatum eſt quòd verè ſolius Dei eſt. Itaque doctè D. Chryſoſtomus lib. de digni. ſacer. 3. eam poteſtatem extollit ſic ſcribens: Etenim qui terram incolūt atque in ea verſantur, iis commiſſum eſt vt ea quæ in cœlis ſunt diſpenſent, iis datum eſt vt poteſtatem habeant, quam Deus Optimus neque angelis, neq; archangelis datam eſſe voluit. Neque enim ad illos dictum eſt, Quæcunque alligaueris in terra, erunt alligata & in cœlo: & quęcunque ſolueris in terra,
B erunt ſoluta & in cœlo. Habent quidem & terreſtres principes vinculi poteſtatem, verùm corporum ſolùm. Id autem quod dico, ſacerdotum vinculum ipſam etiam animam contingit, atque ad cœlos vſque peruadit, vſque adeo vt quæcunque infernè ſacerdotes confecerint, illa eadem Deus ſupernè rata habeat, ac ſeruorum ſententiam Dominus confirmet. Etenim quidnam hoc aliud eſſe dicas, niſi omnem rerum cœleſtiū poteſtatem illis à Deo conceſſam? Quorumcunque enim, ait, peccata retinueritis, retenta ſunt. Quænam, obſecro, poteſtas hac vna maior eſſe queat? Pater omnifariam filio poteſtatem dedit, cæterum video ipſam eandem omnifariam poteſtatem à filio illis tradi-
C tam. Nam quaſi iam in cœlū tranſlati, ac ſupra humanam naturam poſiti, atque à noſtris affectibus exempti, ſic illi ad principatū iſtum perducti ſunt. Et poſt pauca: Corporis, inquit leprā purgare, ſeu, vt verius dicam, haud purgare quidem, ſed purgatos probare, Iudæorum ſacerdotibus ſolis licebat: neq; neſcis quanta cū ambitione, quanto cum ſtudio ac concertatione ſacerdotalis dignitas id temporis acquireretur. At verò noſtris ſacerdotibus nō corporis lepram, verùm animæ ſordes, nō dico purgatas probare, ſed purgare prorſus conceſſum eſt. Hæc ille, oſtendens his verbis eleganter ſacerdotum noui teſtamenti poteſtatem maiorē eſſe po teſtate & ſacerdotum legaliū & ſecularium prin-
D cipum, & angelorum cœleſtium. Quæri autem hîc poteſt quomodo vera ſit hæc ſentētia in ſacerdotibus, quibus in ordinatione ab Epiſcopo eiſdem verbis dicitur: Quorū remiſeritis, &c. cùm tamen verè non remittant, niſi præterea etiam illis tradatur poteſtas iuriſdictionis. An ergo hęc verba non eodem ſenſu eis dicuntur quo dicta ſunt Apoſtolis, quibus poſt hæc verba abſolutè competebat poteſtas quoſuis abſoluēdi, an verò reſtrictius ſunt accipienda cùm ab epiſcopo eis dicuntur quàm quo dicta fuerunt à Chriſto Apoſtolis. Dicēdum, Chriſtum ante hæc verba præmiſiſſe: Sicut miſit me viuens pater, & ego mitto vos; quibus verbis conſtituuntur legati ad omnes gentes, daturq; eis
E poteſtas iuriſdictionis in omnes. vnde cùm ſequitur: Quorum remiſeritis; ſenſus eſt, inter eos ad quos vos mitto quorum remiſeritis, &c. Sacerdotibus autem non dicuntur ea verba; & ego mitto vos; vnde quæ ſequuntur, etſi eodem ſenſu ad eos pertineant quo ad Apoſtolos, tamen eorum verborū virtute non poſſunt abſoluere, niſi cùm miſsi fuerint, hoc eſt, aliquibus Chriſti ouibus præfecti.

THOMAS AVTEM VNVS EX DVODECIM, QVI, &c.] Aliam iam occaſionem alterius apparitionis Chriſti pergit commemorare Euangeliſta Ioannes, quæ non parum ad confir-

mationem & consolationē pertinet fidelium, Deo ad salutem nostram mirabiliter negotium disponente. Plus enim nobis infidelitas Thomæ ad fidem, quàm fides credentium discipulorum profuit, quia dum ille ad fidem palpando reducitur, mens nostra omni dubitatione postposita in fide solidatur. Itaque cum ex Apostolorū numero per aliquam occasionem abesset Thomas, (qui Græco nomine idem significante quod nomen Hebręum Thomas, dicebatur Didymus, hoc est Latinè geminus) quando se Dominus primùm Apostolis videndum exhibuit: cæteri discipuli gaudio gestientes renunciant illi iam reuerso quòd vidissent Dominum. Ille autē, vt & aliâs, ita & modò suam tarditatem declarauit reprehensibilem, & nomini suo correspōdentem. Quemadmodum enim vulgi more ac temerè credere, leuitatis est, iuxta illud: Qui cito credit, leuis est mente; ita nimis curiosè indagare, & fide dignis nolle acquiescere, crassæ mentis est. Fide digni enim erant condiscipuli, tum ob eorum numerum, tum quòd rem de qua testimonium perhibebant, variis modis se compertam habere narrabant (nam verisimile est eos non simpliciter dixisse se vidisse Dominum, sed etiam manus eius perforatas & latus apertum vidisse, & expertos ipsum manducasse) tum quòd eorum synceritas ipsi perspecta esset & cognita. Tam multis tamen talibusque testibus non credidit, sed suspicans illos ludificatos aliquo phantasmate fuisse, negauit se crediturum, nisi oculis suis & Dominū & vestigia clauorum, quæ se illi vidisse commemorabant, ipse quoque, videret, neque hic substitit curiositas, sed & mittere quærit digitum in loca clauorum, & manum totam in latus, ne fortè phantasma esset. Cum enim à condiscipulis audisset quòd manus & latus eis ostēdisset Dominus, tangere etiam hæc voluit, tactum aspectu fide digniorē reputans. Itaque Dominus ne vnius quidem salutem negligens, cuius incredulitas etsi ob dictas causas reprehensibilis erat, tamen nō ex malitia profecta erat sicut Pharisæorū, sed ex imbecillitate humana; post octo dies cū rursum præsente etiam Thoma congregati essent simul discipuli, venit vt suorum vulnerum ostensione, vulnus infidelitatis in Thoma sanaret. Non autem statim ei apparuit postquam prædicta requisiuit, sed post dies octo, tum vt interea à condiscipulis instructus, facilius ad fidem possent induci: tum vt magis Domini patesceret clementia, qui talem in discipulo tāto tempore pertulit incredulitatem, quæ quo maior erat & diuturnior, eo magis subitò in magnā mutata fidem, resurrectionis in nobis confirmat credulitatem. Decorata item hac ratione est prima dies sabbathorū, quæ à resurrectione Christi suam accipiens celebritatem & nomenclaturam, Dominica dies vocari cœpta est, & instituta ab Apostolis. Venit ergo Iesus, sed planè vt prius, ianuis clausis scilicet, & stās in medio, ac pro more pacem eis imprecans, eadem scilicet omnia faciens quæ absente Thoma fecerat, deinde insinuans ob quam causam venisset maximè, ac Thomæ declarans nihil sibi latere, sed quod præsens fuerat & audierat quæcunq; ille prius dixisset, anticipat eius sermonē, eisdē iam vtens verbis quibus ille prius vsus fuerat. Videre enim ille voluit fixuram clauorum in manibus, mittere digitum in locum clauorum, & manum in vulnus lateris. Dicit ergo ei: Infer digitum tuum huc, in vestigia clauorum scilicet, & vide manus meas, & affer manum tuam, mittens eam in latū meum, & voti tui compos effectus, noli deinceps esse incredulus, sed fidelis. Hic iam credi potest Thomam etsi à Domino admonitū vt id faceret quod desiderauerat, à contrectando tamen ipsum & loca vulnerum abstinuisse, quòd agnita domini facies & vox ei satisfacerent, & præ reuerentia non auderet illū tangere, quia Dominus postea tantum dicit: Quia vidisti me Thoma, credidisti; nec dicit: Quia vidisti & tetigisti. Certè in hac sententia est Euthymius: Sic enim scribit: Vidēs in manibus eius vestigium clauorum, & latus ipsius apertum continuò credidit, non expectans dum cōtrectasset. Potest tamen in verbo videndi intelligi hic etiam comprehendi tactus, quia vt hic annotauit D. Augustinus, generalis quodammodo est sensus visus, & per quatuor etiam alios sensus nominatur, vt cum dicitur: Audi & vide quàm bene sonet, &c. quomodo videre accipitur pro cognoscere. Cæterum siue Thomas tantùm viderit Dominum, siue etiam contrectauerit, mirabile certè est quòd mox tantam fidem conceperit, quantam protestatus est dicens: Dominus meus & Deus meus. Quemadmodum enim ad credendum fuerat difficilior, ita nemo clarius diuinitatem eius professus est. Duo autem profitetur, quorum alterum ex aspectu & contactu intellexit, alterum ex eius omnipotentia & omniscientia. Ex aspectu enim & contactu agnouit illum qui præsens erat, esse Dominum illum suum quem prius secutus fuerat, quem appellare solitus fuerat Dominum & magistrum: ex potentia verò, in resurgendo & ingressu per ianuas clausas declarata: ex cognitione item occultorum, agnouit Dominū illum suum etiam esse Deum suum. Hanc autem eius confessionem Dominus non reprehendit nec reiecit, sed amplexus est & laudauit. vnde certum est argumentum Iesum Deum esse idque verum, quemadmodum ostendit Diuus Cyrillus ex adiecto hic articulo, ὁ θεός μου. Porro quanquam magnifica esset fides & confessio Thomæ, non tamen ipsum ob eam beatificat, sicut olim Petrum beatum pronunciauit profitentem ipsum esse Christum filiū Dei viui. Ob tarditatem enim fidei & experimentum sensuum non ita modò beatificari dignus fuit: sed in comparatione eius magis beatificantur, qui sine experientia sensuū crediderunt aut credunt, idque ad magnam posterorum confirmationem & consolationem. Non enim ignorauit Dominus facilè futuros nonnullos qui resurrectionem mortuorum non faterentur, quique videre se velle dicerent, palpareque non aliter quàm Thomas, recteque se ita facere contenderent, quoniam discipulū saluatoris imitarentur. Et rursum nouit quosdam se iudicaturos infœlices, quòd non fuerint illis temporibus quibus Dominum in carne miracula facientem videre potuissent. His ergo omnibus occurrit dicēs: Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati qui non viderunt & crediderunt. Non quidem Thomam à beatitudine excludere volens, sed beatiorem fidem pronuncians eorum qui non viderunt. Contra tamē quod obiici posset quod Matth. decimotertio, & Lucæ 10. beatos dicit oculos Apostolorum præ oculis Prophetarum, quòd videre eis datum sit quæ illi desiderauerūt videre, nec viderunt tamen. Sed dicendum, Apostolos qui Christum in carne viderunt, aliqua in parte beatiores fuisse fidelibus

Eccle. 19.

delibus qui ante & post eos fuerũt, alia verò ratione hos illis beatiores esse. Beatiores enim fuerunt Apostoli, quòd eis datũ fuit videre in carne illum quem iusti omnes videre optauerunt. Cùm enim illum coram videre magnũ fuerit donum, ij quibus id fuit datũ fœliciores hac ratione fuerunt illis quibus non fuit datum. Qui verò Christum non viderunt, & tamen in eum crediderunt, beatiores Apostolis fuerunt ratione fidei, quæ cæteris paribus magis fuit, & est in illis apud Deum meritoria & grata. De beatitudine autẽ quæ est ratione fidei hic loquitur Dominus, quasi dicat: Tu quidẽ Thoma quia vidisti me, credidisti in me. At fides quæ sic nata est, nõ ita magnopere laudanda, nec multũ beatos facit homines. Beati magis illi qui cùm non viderint me, crediderunt tamen in me, quia eorum fides magis est apud patrem meritoria, & maius est Dei donum. His autem verbis secũdùm Theophylactum & Euthymium beatiores Thoma significauit Dominus discipulos illos, qui antequam vidissent Dominum, crediderunt eum resurrexisse, de quorum numero fuerunt qui discipulis duobus redeuntibus ex Emaus dixerunt: Surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni. Possunt quoque intelligi hac sententia beatificati Patriarchæ, Prophetæ, & iusti quique veteris testamenti. Omnium tamen maximè hanc sententiam verisimile est dixisse Dominum propter posteros qui in ipsum credituri erant. Quanquam enim Dominus præteriti temporis verbis vsus sit, bene tamen hæc sentẽtia illos post futuros includit, quia beatitudo hæc ad eos non potest pertinere, nisi cũ iam de eis dici potest; non viderũt & crediderunt. Præteriti etiam temporis vsus est verbis secũdùm Augustinum, tanquam ille qui id quod erat futurum in sua nouerat prædestinatione iam factum.

A MVLTA QVIDEM ET ALIA SIGNA FECIT IESVS IN CON. &c.] Diuus Chrysostomus existimat Euangelistam Ioannem de illis tantum locutum signis & indiciis, quæ post resurrectionem sunt facta, eo quòd adiiciatur; in conspectu discipulorum suorum. Nam post resurrectionem tantum discipulis se exhibuit. Verùm magis est verisimile sermonem esse communem, & de his quæ ante resurrectionem, atque de his quæ post eam facta sunt. Omnino enim apparet hæc Ioannem subiecisse tanquam finem descripti à se Euangelij, postea verò etiam addidisse quæ vltimo sui Euangelij habentur capite, quod inter multa à se & ab aliis prætermissa, ea memo-

B riæ postea occurrerent, iudicaretque operæpretium ea posteritati literis tradere, non tantùm ob confirmandam fidem resurrectionis Christi, sed multo magis ob historiã quæ est de Petro, de quo conueniebat omnes scire ouium Christi generalem curam ei cõmissam esse, iuxta promissionem illi olim factam apud Matthæum cap. 16. quæ non, nisi hac subsequenti narratione Ioannis, cognosceretur impleta fuisse. Dicit autem Euangelista, quæ non sunt scripta in libro hoc, aut, vt est Græcis, ἐν βιβλίῳ, hoc est, in libello, quòd quædam alia signa descripta essent ab aliis Euangelistis, quædam verò etiam ab omnibus prætermissa. Post hanc

C vtilem protestationem subiungit & causam quare hæc scripserit, non scilicet ob ambitionem & magistri gloriam tantùm, sed vt, inquit, credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, ad quod credendum præcedentia sufficere possunt. Et vt sciant lectores, ipsum hanc ab eis desiderare fidem, non propter proprium commodum aut gloriam, subiicit: & vt credentes vitam habeatis in nomine eius, hoc est, per nomen eius.

APPARET DISCIPVLIS DOMINVS AD MARE GAlilææ. Ioannis 21. CAPVT CXLVIII.

Postea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis. Manifestauit autem sic. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus: Vado piscari. Dicũt ei: Venimus & nos tecũ. Et exierunt, & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prendiderunt. Mane autẽ iam facto, stetit Iesus in littore. non tamẽ cognouerunt discipuli, quia Iesus est. Dicit ergo eis Iesus: Pueri, nũquid pulmentarium habetis? Responderunt ei: Non. Dixit eis: Mittite in dexterã nauigij rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iã non valebant illud trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille quẽ diligebat Iesus, Petro: Dominus est. Simõ Petrus cùm audisset, quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. Alij autem discipuli nauigio venerunt (non enim longè erant à terra, sed quasi cubitis ducentis) trahẽtes rete piscium. Vt ergo descẽderunt in terram viderunt prunas positas, & piscẽ superpositũ, & panẽ. Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc. Ascẽdit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenũ magnis piscibus, centũ quinquaginta tribus. Et cum tanti essent, non est scissum rete. Dicit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discentiũ interrogare eum, Tu quis es? scientes quia Dominus est. Et venit Iesus, & accepit panẽ, & dabat eis, & piscẽ similiter. Hoc iam tertiò manifestatus est Iesus discipulis suis cùm resurrexisset à mortuis. Cùm ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simõ Iohãnis diligis me plus his? Dicit ei: Etiã Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterũ: Simon Iohannis diligis me? Ait illi: Etiã Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei tertiò: Simõ Iohãnis amas me? Cõtristatus est Petrus quia dixit ei tertiò, Amas me. & dixit ei: Domine tu omnia scis, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oues meas. Amen amen dico tibi: Cùm esses iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas: cũ autẽ senueris, extẽdes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò tu non vis. Hoc autẽ dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et cùm hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. Conuersus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit: Domine quis est qui tradet te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autẽ quid? Dicit ei Iesus: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Exiuit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille nõ moritur. Et non dixit ei Iesus, nõ moritur, sed, Si eũ volo manere donec veniam, quid ad te? Hic est discipulus ille qui testimoniũ perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quia verũ est testimoniũ eius.

POSTEA MANIFESTAVIT SE ITERUM IESUS AD MARE,&c.] Post apparitionem illam Domini secundã, factã discipulis post octo resurrectionis dies, à solo descriptam Ioanne, omnino videbatur in Cõcordiæ contextu subiicienda illa apparitio, quã deinceps narrat Ioannes contigisse in Galilæa ad mare Tyberiadis, priusquã ex Matthæo collocaretur ea quę in mõte facta est Galilææ, eo quòd Ioannes illam, etiã à se solo descriptam, tertiã fuisse scribat, quæ tertia nõ erit, si ante eam facta est illa quam Mattheus describit. Itaque cùm iam peracta paschali festiuitate, quæ septẽ durabat dies, Apostoli ex iussu Christi rediissent in Galilæam regionẽ suam, ante solẽnem illã & promissam à Domino manifestationem, quæ in mõte Galileæ, coram magna hominum frequentia facta est, manifestauit se Dominus Iesus iterũ ad mare Tyberiadis multis discipulis simul cõgregatis. Manifestauit autem se noua & miraculosa ratione, quæque non parũ in se cõtinet mysterij, & adiunctam habet narrationem de Petro cognitu necessariam, vt ob hæc mirum non sit Ioannem post impositum semel suo Euangelio finem, rursum commotũ vt hæc adiiceret. Hæc manifestatio in hunc accidit modum: Quodam tempore cùm septem essent simul discipuli, Petro piscari volenti reliqui se comites obtulerunt. Quoniã enim cum eis saluator non semper erat, nec adhuc promissus adueneraт paracletus, neq; adhuc perfectè eis commissa erat prædicatio, cùm nihil esset quod agerẽt, & neminẽ grauare vellent, piscationi vacare visum est, vt priorem exercentes artem iustissimam, otium fugerent, & suæ aliorumq; penuriæ subuenirent. Iam enim Domini præsidio fuerant destituti, per quem ali consueuerant amicorum vltronea benignitate. Itaque licet prius relictis retibus & naui secuti essent Dominum, non tamen iam ad piscationem reuertentes, ad quam non est verisimile eos ante Christi reuersos resurrectionem, videri
Lucæ 9. debent retro respexisse contra illud Christi: Nemo mittens manum suam ad aratrum, aptus est regno Dei, si respiciat retro. Non enim ex desperatione aliqua id fecerunt, aut ex pœnitudine cœptæ vitæ,
2. Thes. 3. sed vt & tempus bene collocarent, & suæ consulerent inopiæ per artem licitam, sicut & Paulus manibus laborabat etiam cùm iam prædicationi
Act. 20. intentus erat. Non enim Apostoli prohibiti fuerunt arte licita victum necessarium quærere, sui Apostolatus integritate seruata, si quando quod agerent aut vnde viuerent, non habebant, aut si per hoc prædicatio non impediebatur. Exierunt ergo ad piscandum Apostoli nocturno licet tempore, quod piscationi magis est accommodum, & illa nocte tota nihil prendiderunt, Deo ita negotium disponente, tum quo locus daretur miraculo, tum ob significandum mysterium, quod postea explicabitur. Vbi verò diluxisset, Iesus qui lubenter adest, & succurrit laborantibus, stetit in littore, non tamen agnouerunt eum discipuli, partim ob interuallum longius, partim ob lucẽ adhuc ancipitem, sed omniũ maximè, quia noluit statim agnosci Dominus, quo per miraculũ ad sui cognitionem Apostolos adduceret. Et bene discipulis in mari laborãtibus iã in littore Dominus stetit, non autem vt olim in fluctibus maris ambulauit, nec nauim in mari ingressus est, quia iam corruptionẽ carnis exutus nequaquam cum mortalibus discipulis, fluctibus mortalis vitæ inerat, sed ad stabili-

A tatem immortalis vitæ trãslatus erat. Cũ ergo non agnosceretur Dominus à suis, velut ignotus, & quasi volens aliquid ab eis emere, eos è littore alloquutus est, dicens; Pueri, nunquid pulmentarium habetis? Pueros, aut, vt habent Græca, παιδία diminutiuum, eos vocauit iuxta consuetudinem. Moris enim, ait Euthymius, erat ita operarios appellare, propter illorum robur ac strenuitatem ad labores. Cæterùm pulmentarium hic positum est pro obsonio, eoque quod pani additur. Id enim propriè sonat dictio Græca hic posita προσφάγιον. Cùm autem illi nec voce agnoscerent Dominum, sed suspicarentur alium quẽpiam esse, qui venisset ad lacum mercaturus pisces, responderunt se nihil habere.
B Tũ Iesus vt paulatim declararet quis esset, Mittite, inquit, rete in dexterã nauigij, & inuenietis quod hactenus non potuistis. Ad certam nauigij partem expressè præcepit iacere rete, ne fortuita videretur captura. Dexteram autem elegit, quia illa fœlicitati & euentus & status immortalitatis eius conueniebat. Dextera enim prosperitatem & fœlicitatem designat. Cæterùm nec adhuc cognouerunt eum esse Iesum, quod tamen eos intelligere oportebat. Nam quomodo vulgaris homo id nosse potuisset, quòd iacentes in dexteram nauigij partem inuenturi essent? Quanquam autem illum non nossent, tamen aut quia arbitrabantur
C signo quopiam illum nosse pisces aliquos ibi natare, aut simpliciter quia tædium sumpti laboris, & auiditas capiendi spem addebant, paruerunt iubenti. Itaque quia tam simpliciter nihil obmurmurantes, obtemperauerunt, diuina voluntate tanta iam piscium multitudo conclusa est, vt præ nimietate trahere vix possent ad scapham. Ex nouitate rei & prospero euentu secuto ad vocem iubentis, ad instar miraculi quod in principio vocationis quatuor discipulorum accidit etiam in piscatione, discipulus ille quem diligebat Iesus (sic enim frequenter seipsum Ioannes designat) factus attentior submonet Petrum, qui verisimiliter totus erat in attrahendo reti, quòd Dominus esset is qui è littore stans iussisset rete mitti. Et quidem etiam
D hic Ioannes Petro aliisque perspicacior erat, ob puritatis magnitudinem: Petrus verò sui non dissimilis, feruentior inuentus est hic ob vehementiam amoris. Agnoscit enim Dominum Ioannes ante Petrum, sed Petrus ante Ioannem egreditur ad Dominum. Nam cùm tantùm audisset esse Dominum, mox id credens, & hoc eo facilius quòd memor fortè esset primæ piscationis, proiectis iis quæ in manibus erant, oblitusq; retis & piscium, aliud non cogitabat quàm celeriter Domino coniungi. Itaque primùm præ reuerentia erga Dominũ, tunica succinxit se, hoc est, indumentũ quoddam sibi superiniecit & induit, quoniã antea nudus erat, vt ad piscationẽ expeditior esset: deinde
E impatiens moræ, nec sustinens vt nauigio ad eum perueniret, sese in mare coniecit, vt ad Dominum citius accederet. Quod autem hic dicitur nudus fuisse Petrus, non sic verisimile est intelligendum, quasi omnino nudus fuerit, sed quòd ad comparationem cæterorum vestimentorum, quibus vti solebat, nudus fuerit, non per omnia membra decenter tectus, sed pro more piscantium in multis nudus, simplicique piscantium vestimento indutus. Pro dictione enim, tunica, Græcis est ἐπενδύτης, quæ ex sua deriuatione manifestè significat vestis genus quod superne induitur, vt est pallium

lium aut penula, cùm tunica vestis sit interior. Vnde Theophylactus: Est, ait, ἐπενδύτης linteũ quoddam, quo Phœnices & Syri piscatores se amiciebant, siue nudi essent, siue vestiti, hoc superimponẽtes. Idem succingere, aut, vt est Græcis, διεζώσατο, interpretatur simpliciter positum pro induit. Proinde pro eo quod nos habemus, tunica succinxit se, id quod est Gręcis, τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο, rectius videtur sic vertendum, superindumentũ aut pallium indutus est, aut superindumento circumuolutus & circumcinctus est. Non est Gręcis pronomen, se, & ablatiuus tunica. Euthymius tamen ἐπενδύτην, tuniculam quandam fuisse dicit manicis carentem, quæ corpus ad genua vsque contegebat, hacqua vsos qui in mari degebant, quòd eis & agilitatem tribueret, & inter aquas ornatum. Hac veste putat Petrũ indutum fuisse cùm adhuc piscaretur, atque ob id dictum ipsum fuisse nudum, quòd hac sola indutus erat: verùm quoniam ea discincta fuerat, Petrum illam ob reuerentiam Domini succinxisse, & cingulo quodam cohibuisse eius laxam dissolutionem. Secundùm quam intelligentiam Græca etiam verti non debebant, tunica succinxit se, quanquam sic verterit eius interpres, sed tunicam succinxit, hoc est, tunicã suam, qua prius indutus erat discincta, iam succinxit. Sed prior intelligentia quam indicauit Theophylactus, simplicior est & conuenientior. Vt vt autem est, Petrus honestè & decenter quantum tempus & locus patiebantur, se componens, per aquas siue natando, siue pedibus propriis transuadando, quia erant prope terram, primus peruenit ad Iesum. Cæteri verò nauigio venerunt, trahentes secum rete piscium. Non enim longè aberant à terra, sed circiter ducentis cubitis, hoc est, pedibus trecentis aut passibus sexaginta. Nam cubitus est sesquipes, & passus quinque pedum mensura est. Vt ergo descenderunt è naui in terram, ecce tum aliquid non solùm potentiæ, sed & benignitatis Iesu indicium eis oblatum est. Videbant enim prunas positas, piscemque eis superpositum: videbant & panem seorsum positum, quæ Dominus ad hoc parauerat, tum vt pro sua erga illos beneuolentia per cibum eos à labore refocillaret: tum vt suam ostenderet potentiam, qua ex his quæ non erant, illa parauerat & creauerat, sicque etiam declararet se non ob indigentiam de obsonio quæsisse aut præcepisse vt in dexteram nauigij iacerent rete, suaque voluntate factum vt rete tota nocte frustratum impleretur piscibus. Cæterùm quanquam iam panem & piscem parata haberet, iubet tamen etiam adferri de piscibus quos comprehenderant, tum vt ostenderet non esse phantasma quod factum erat, tum vt videntes piscium multitudinem ac magnitudinem, & quòd non esset scissum rete, magis etiam admirarentur. Itaque Petrus vbique primus & cæteris feruentior, & tanquam artis piscatoriæ peritior ascendit in nauim, traxitque in terram rete plenum piscibus & magnis, & multis, vtpote numero centum quinquaginta tribus. Et quòd his accedit tertium miraculum, cùm tanti essent, hoc est, tam multi & tam magni, non est tamen scissum rete. Non enim id accidit ob fortitudinem retis, sed quòd Dominus etiam illud fortificaret. Porro pro, tanti, Græcis est, τοσούτων, quod & tantùm significat & tot, vt simul ad magnitudinem & multitudinem referri possit piscium. His ge-

A stis cum à labore ad prandium paratum suos Dominus vocaret, vt & nunc, sicut aliâs, manducando cum eis veritatem sui corporis eis comprobaret, nullus exquirebat, neque audebat interrogare quisnam esset. Videbant quidem speciem Domini augustiorem, vultúmque non parum immutatum, voluissentque de figura hac aliena nonnihil interrogare, sed quia maiestas corporis iam immortalis, & raritas consuetudinis ademerat eis solitam loquendi & interrogandi fiduciam, & potissimùm quia ex re triplicique præcedente miraculo scirent ipsum esse Dominum, nec quicquam dubitarent, non audebant interrogare quis esset. Itaque nihil hæsitantes accedunt inuitati ad B paratum prandium, venitque Iesus, & pro suo more acceptum panem & piscem frangens suis manibus, distribuit discumbentibus, solitam eis non dedignatus exhibere familiaritatem, licet ad meliorem translatus vitæ statum. Legimus quidem ferè in nostris libris: Et nemo audebat discumbentium, verùm legendum esse, discentium, hoc est, discipulorum, vt correcta pleraque habent Biblia, Græca aperte indicant, quæ habent μαθητῶν. Verisimile enim scriptorem aliquem, quoniam nouum est participium, discentium: ponere pro nomine, discipulorum, mutasse discentium in discumbentium: sicut Lucæ 19. partici- C pium, discentium, mutatum est in descendentium. Si enim ordinem obseruauerimus quem tenuit Euangelista Ioannes, videbimus eum non voluisse significare, quòd ex discumbentibus nemo eum ausus fuerit rogare, sed quòd vocati ad prandium, priusquam accumberent, non ausi fuerint propter certitudinem eum interrogare, sed certi ipsum esse Dominum, accumbere non dubitauerint. Cæterùm Diuus Chrysostomus annotauit Dominum accepto pane non iam vt ante resurrectionem in cœlum suspexisse, vt ostenderet se humana illa dispensatoriè fecisse, nunc autem tempus esse diuinitatem suam & potestatem ostendendi. Et hactenus quidem ad literam D de tertia hac apparitione Domini pluribus simul facta discipulis. Sic enim accipiendum quod dicit Euangelista: Hoc iam tertiò manifestatus est Iesus discipulis suis, quòd iam tertiò pluribus discipulis simul collectis sit manifestatus. In hunc sanè modum intelligit Euthymius. Quidam tamen illud, tertiò, referunt non ad vices seu numerum manifestationum, sed ad numerum dierum, quibus per interualla se Dominus manifestauit discipulis: quorum primus fuit, ipse resurrectionis dies: secundus, octauus à resurrectione: tertius, quando apparuit hic iuxta mare. Præter tres enim illas manifestationes quas descripsit Ioannes, & ante eas, manifestatus erat Petro & duobus disci- E pulis euntibus in Emaus. Sicut autem in illa Petri aliorumque discipulorum piscatione, quæ in principio prædicationis Christi facta est in hoc eodem mari, cum miraculo iussu Domini secuto, vt scribit Lucas capite quinto, certum est Dominum præfigurare & deliniare voluisse spiritualem hominum piscationem, quæ deinde per Apostolos futura erat, quoniam subiecit dicens Petro: Noli timere, ex hoc iam homines eris capiens, ita nihil dubitandum quin hæc Petri aliorumque piscatio, imago fuerit piscationis hominum, quæ Apostolica erat fienda deinceps prædicatione. In hac ergo piscatione, sicut & in illa, de qua apud

apud Lucam, Petrus primus præcipuusque fuit piscator, in signum quod Euangelicæ prædicationis negotium primò & præcipuè Petro commissum esset, qui primus factus est Apostolorum, vnde sicut ibi Petro peculiariter dictum fuit: Ex hoc iam homines eris capiens; ita & nunc mox ei peculiariter dictum est: Pasce oues meas. Hic sicut & ibi per noctem laborantes, & sine iussu Christi retia iacientes, nihil ceperunt: facta autem die, ad præsentiã & iussum Christi rete mittẽtes in mari, cõprehenderunt immensam piscium multitudinem, vt hac ratione velut ænigmate significaretur, inanem esse operam Euangelistæ, nisi Christus hominis conatum bene fortunet, & bona spes daretur Apostolis futurum per eos, vt (quanquam prædicatione priscorum pauci adeo persuasi sunt Deo omnino adhærere, vt eos frustra laborasse dicere possimus, idque ideo quia adhuc nox ignorantiæ vbique nimis obtinuit) plerique ex omnibus nationibus reti prædicationis colligerentur iam ad Christum, postquam per illius doctrinam, & per eius resurrectionem, tenebris fugatis, mane illuxit orbi, & ad iussum Christi Apostoli in omnem se spargerent orbem, quibus post resurrectionem à Christo iam in littore immortalitatis stante dictũ est: Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ. Sed in altera illa piscatione non exprimitur in vtram partem nauis rete eiici debeat: hic verò præcipitur vt in dexteram nauigij eiiciatur, quia in illa significabatur collectio fidelium, qui nunc in Ecclesia permixti sunt ex bonis & malis: hic verò significata est tantùm collectio fidelium bonorum, qui completa resurrectione bonorum ad Christum è mari huius turbulenti seculi adducentur, vnde illa facta est ante Christi resurrectionem, quando cum discipulis in nauim ascendens erat in mari: hæc verò post resurrectionem, quando stabat in littore. In illa ergo piscatione non mittuntur retia in dexteram, ne solos significaret bonos: nec in sinistram, ne solos malos, sed indifferenter. Hic autem in dexteram iubentur mittere rete, vt significaret eos qui stabunt ad dexteram, solos bonos. Illic non exprimitur numerus captorum piscium, qui tantus fuit, vt duas implerent nauiculas: hic minor est numerus & expressus, quia maior est numerus eorum quos iam comprehendit Ecclesia, quàm sit eorum qui Christo adducentur post resurrectionem: & ille quidem numerus indefinitus est, hic verò certus & definitus, singulorum habens nomina descripta in libro vitæ. Illic rete rumpitur, propter significanda schismata quæ nunc sunt in Ecclesia, propter permixtionem malorum cum bonis: hic verò non est scissum rete, quoniam in illa sanctorum collectione quæ erit post resurrectionem, nulla erunt schismata, vbi summa omniũ erit pax, animorumq; consensio. Postquam autem hic rete ad littus tractum fuit, ad prandendum suos Dominus inuitauit; quo significatur quòd post multos labores quos in colligendis fidelibus prædicatores modò subeunt, tandem vocati cum Domino recumbent, spiritali cibo ipsis proposito, qui mentem ac rationem excedit humanæ naturæ, tuncque implebitur in eis illud Psalmi: Labores manuum tuarũ quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit. [Psal. 127] Nec ipsi capiunt quod manducent, sed Christus eis distribuit, vt hinc quoque figuratum intelligamus, inquit Cyrillus, Christum etiam in

A futuro seculo gratiarum nobis largitorem futurũ. Et hæc sufficere puto pro mystici sensus explicatione. Qui verò volet exactius philosophari in numero centum quinquagintatrium piscium, & pisce asso ac pane, legat D. Augustinum & Gregorium, quanquam D. Cyrillus simplicius in numero sit philosophatus, centenario numero gentium plenitudinem significatam intelligens, quoniam is numerus plenissimus est, decem decadibus cõstans: quinquagenario verò numero, paucos eos qui ex Iudæis crediderunt, credituríque sunt, quoniam hic numerus subduplus est ad centenarium, & longè abest à plenitudine: ternarium autem, qui relinquitur, sanctissimæ Trinitatis habere signi- **B** ficationem, in quam credunt fideles, & ad cuius gloriam fidelium vita dirigitur.

CVM ERGO PRANDISSENT, DICIT SIMONI PETRO IESVS.] Postquam Petrus in mystica illa piscatione primũ se & præcipuum gessisset, & Dominus fructum ac mercedẽ laboris Apostolici ipso facto declarasset, figurã præcedentem etiam re explicans, Petrum vniuerso suo gregi præficit, atque in piscatione spirituali primum facit. Cùm enim capite superiori in prima apparitione Apostolis omnibus parem contulisset potestatem, dicens: Sicut misit me pater, & ego mitto vos, &c. nunc ad tollendum schisma, & vt Ecclesia vna monstraretur, vnus omnibus præficitur, im- **C** pletque Dominus in Petro quod ante resurrectionem ei promiserat, dicens: Tibi dabo claues regni cœlorum; [Matt. 16] quia, vt ibi dictum est, verbis illis promittebatur Petro summa in Ecclesia potestas & autoritas, quæ hîc illi traditur, cum ei peculiariter regimen & cura pastoralis ouium Christi committitur. Hanc autem potestatem ei peculiariter commissurus Dominus, prius ab eo rogat num se diligat, & plus diligat quàm cæteri qui aderant Apostoli, non tanquam ignorans, cum tanquam Deus omnia sciret, & tanquam homo didicisset iam ipso facto excellentem præ aliis Petri **D** dilectionem, quia aliis nauigio venientibus ipse impatientia desiderij se in mare miserat, vt ad Iesum perueniret: sed rogat, vt Petro confitente suum erga ipsum amorem, occasionem haberet oportunam committendi illi suarum curam ouium, omnesque doceret & eximium suum erga oues suas amorem, & Petro peculiariter hanc curam commissam ob peculiarem eius erga se amorem, ac proinde neminem idoneum esse, qui gregis Dominici curam suscipiat, nisi qui singularem aliquam erga Christum gerat dilectionem, & ex hac illam suscipiat curam. Bene autem notandum, quòd Dominus Petrum non tantùm rogat num se diligeret, sed etiam num plus diligeret quàm cæteri, non solum vt intelligamus eximiam & singularem dilectionem requiri in præficiendo oui- **E** bus Christi, sed etiam vt hinc intelligamus ad solum Petrũ pertinere quod ei dictum est: Pasce oues meas; & non etiam aliis hoc dictum esse in Petro, vt quidam volunt, quòd Petrus tanquam os Apostolorum omnium nomine respondere soleret. Sicut enim non est ei dictum omniũ nomine: Diligis me plus his; nec omnium nomine dixit: Tu scis quia amo te; ita etiam non est ei omnium nomine dictum: Pasce oues meas; quanquam etiam omnibus aliàs cum Petro eadem cura commissa fuit, & pòst capite sequenti committetur. Notandum rursum, quod prius quidem Petro ob singularem

gularem eius de Iesu opinionem & confessionem fidei longè excellentem aliorũ hominum opinionem, promissæ sunt claues regni cœlorum: nũc verò eædem claues ei traduntur, ob singularem eius erga Iesum dilectionem, excellentem aliorũ amorem, vt intelligamus pastorem singularis debere esse & fidei, & dilectionis, nec fidem sufficere eximiam, nisi secundùm fidei excellentiã adsit etiam charitatis præeminentia. Cæterùm etsi Dominus Petrum rogaret num se diligeret plus quàm alij, tamen præ modestia respondet tantùm se diligere Dominum, eiusq; dilectionis Dominum ipsum testem facit, nec se iam audet aliis præferre, vt prius fecerat, cùm dixit: Etsi omnes scandalizati fuerint, sed non ego. Lapsus enim eius iam adhuc recens modestiorem illum reddiderat, & circumspectiorem. Itaque de aliorũ amore nihil dicens quorum animos exploratos nõ habebat, de sua tantùm conscientia respondet, dicens: Etiam Domine, hoc est, verè Domine ego te diligo, nec id ignarus interrogas: tu enim scis quod amẽ te. Tum Iesus: Pasce, inquit, agnos meos. Quasi dicat: Si me amas vt profiteris, amorem hunc in me tuum declara in agnos meos, & oues meas, quæ mihi sunt charissimæ, adeo vt pro illis vitam meam impenderim. Harum te ad exemplum meum pastorem & curatorẽ exhibe vice & nomine meo, vt qui cùm hactenus illarũ me præstiti bonum pastorem, iam ab eis tollor in cœlũ, ascendens ad patrem meum vnde veneram. Harum te præ aliis peculiariter, sicut aliquando promisi, pastorem constituo, ob peculiarem tuam præ aliis in me dilectionem. Cùm ergo amorem profitenti Dominus curam pastoralem ouium suarum iniungit, significauit quanti faciat oues suas, vt in quas tanquam sibi vnicè dilectas, & propria vitã chariores cupiat transfundi omnem quæ erga se habetur dilectiõnẽ, & proinde amorem quem quisque habet erga Christum, in proximis Christi nomine exhibendum, qui sibi factum reputat, quicquid suis impenditur. Hanc suam erga oues suas curam & dilectionem magis adhuc declarauit Dominus, cum non semel tãtùm, sed terna etiam vice Petrum interrogauit, idemq; ei iussit: quanquã & alia sit ratio ter repetitę iam à Domino interrogationis, nimirum vt Petrus trina confessione trinam recompensaret negationem, sicque lapsum qui verbo factus fuit, etiam verbo curaret. In secunda tamen & tertia interrogatione, non quærit Dominus num se plus diligeret Petrus quàm cæteri, sed simpliciter num se diligeret, quòd videret Petrum præ modestia aliis se nolle præferre, vt aliquando temerè & infeliciter fecerat. Ex hac autem terna Domini interrogatione, qua declarauit rem sibi valde fuisse cordi, inoleuit consuetudo, teste Cyrillo & Theophylacto, vt ter confiteantur qui veniunt ad baptismum. Proprio autem nomine eum semper compellat Dominus, vocando eum Simonem filium Ioannis, ob familiaritatis & amoris indicium, & quia ad ipsum propriè sermo dirigebatur. Porro pro, Ioannis, Græcis est ἰωάννα, in plerisque tamen Græcis, nominatim apud Euthymium, etiam hic est ἰῶνα, sicut Ioannis 1. cap. & apud Matthæum cap. 16. vt videri posit verum & proprium nomen patris Petri fuisse Iona quod colũbam significat, non Ioanna, quod gratiam significat, quanquam mystica horum nominum interpretatio eodem recidat. Quod enim Simon filius fuit Iona vel Ioanna, significat

A ipsum ideo fuisse Deo obedientem, (id enim Simon significat) quia filius fuit spiritus sancti, qui in columbæ specie descendit in Christum. Cæterùm quòd Dominus in prima & secunda interrogatione posuit verbum, diligere, Petrus verò respondisse dicitur se amare Dominum, non est in huiusmodi varietate (quæ etiam est apud Græcos) philosophandum quasi aliquod subsit mysterium, sed citra discrimen vsus est bis verbis Euangelista, quod ex eo patet, vt annotauit D. Augustinus libr. de ciuitate Dei 14. cap. 7. quia in tertia interrogatione etiam ipse Iesus non scribitur dixisse, diligis me, sed amas me, secutusque Euangelista ait; Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertiò, amas me; B cùm Dominum non tertiò, sed semel scripserit dixisse, amas me: bis autem dixisse, diligis me. Sic quærendum non est mysterium in eo quod in prima interrogatione dixerit, agnos meos: in secunda verò & tertia, oues meas. Rursum, quòd in prima & in tertia sit Græcis βόσκε, in secunda ποίμαινε. Non enim significationis alicuius gratia, sed tantùm elegantiæ causa verisimile est hac variatione vsum Euangelistam, vnde bene semper vertit interpres, Pasce, quanquam ποίμαινε magis sit regere, sed sic vt pastor regit gregem, quod aptè dicitur pascere. In pascere enim includuntur hîc omnia viri boniq́ue pastoris officia ouibus debita, qualia sunt prouidere eis de cibo, defendere eos C à lupis, errantes reducere, quod infirmum est consolidare, cæteraque quæ innuuntur Ezech. 34. In genere autem dicit & absolutè, oues meas, vt intelligamus Petrum pastorem cõstitutum omnium ouium Christi, & proinde etiam discipulorum & Apostolorum, imo Euthymius per oues Christi hic speciatim discipulos designatos intelligit, quorum curam supra Petro Dominus cõmisit, dicens: Tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. Vnde D. Bernardus libr. 2. de confide. ad Eugenium: Tu, inquit, es cui claues traditæ, cui oues commissæ sunt. Sunt quidem & alij cœli ianitores & gregum pastores, sed tu tanto gloriosius, quanto & differentius vtrumque præ cæteris nomen hæreD ditasti. Habent illi sibi assignatos greges, singuli singulos: tibi vniuersi crediti sunt, vni vnus. Nec modò ouium, sed & pastorum tu vnus omnium pastor. Vnde id probem quæris? Ex verbo Domini. Cui enim non dico episcoporum, sed & Apostolorum, sic absolutè & indiscretè totæ commissæ sunt oues? Si me amas Petre, pasce oues meas. Quas? Illius vel illius populos ciuitatis; aut regionis, aut certè regni? Oues meas, inquit. Cui non planum non designasse aliquas, sed assignasse omnes. Nihil excipitur, vbi distinguitur nihil, &c. Bene autem in verbis Christi toties repetitis notandæ duæ illæ dictiones, Pasce, & meas. Verbum, E Pasce, monet iis qui in Ecclesia præsunt curam commissam esse, & laborem, non otium: deinde curam talem, qua commissarum ouium bonum quærant, non autem proprium, ne sint de numero eorum de quibus dicitur Ezechie. 34. Væ pastoribus qui pascebant semetipsos, pronomen, meas, indicat Ecclesiæ pastores non debere sibi commissos habere veluti suos, quibus tanquam domini præsint, sed tanquam alieni domini, qui eos sibi emit proprio sanguine, cui pastores aliquando sint de commissis ouibus rationem reddituri. Vnde hanc formam sibi præscriptam probè intelligens Petrus, eandem explicatius aliis tradit pastoribus, 1. Petr. 5.

sic

sic scribens: Pascite qui in vobis est gregem Dei, prouidentes non coactè, sed spontaneè, neq; turpis lucri gratia, sed voluntariè, neq; dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Cæterùm præter causas literales superius dictas quare ter Dominus dixerit, Pasce, quidã etiã mysterij cuiusdam causa hoc Dominũ fecisse putant, nempe ad designãdũ pastores tribus modis debere cõmissas pascere oues, quod sic tractat D. Bernardus serm. 2. de resur. Pasce, ait, mente, pasce ore, pasce opere. Pasce animi oratione, verbi exhortatione, exempli exhibitione. Alij sic: Pasce pabulo doctrinæ, exemplo piæ vitæ, & opum subsidio, si res ita poposcerit. Licet & in hunc modum: Pasce doctrina, sacramentis, & vitæ exemplo.

AMEN AMEN DICO TIBI: CVM ESSES IVNIOR, CINGEBAS TE, &c.] Cùm iam Petrus ter confessus esset suum erga Dominum amorem, & Dominus ei ter oues pascendas cõmisisset, oportunè Dominus ei iam etiam prædicit mortis genus quod ad imitationem Domini subiturus esset pro ouibus sibi commissis, & quo verè declaraturus erat suum amorem quem iam confessus fuerat, ne putaret delicatã fore eã prouinciam quæ iam ei delegata fuit, & dilectionẽ quam iam professus fuit. Verè verè, ait, dico tibi Petre, cum esses iunior, & iuxta corporis vires malorum tolerantior, mollius habebaris. Nam ipse tibi cingulum tuo arbitratu soluebas, aut addebas, ac liber ambulabas quocunque lubitum esset. Verùm vbi senueris, iam iuxta corporis vires imbecillior, & quando pro ætate liberior esse deberes, durius tractaberis. Extendes enim manus tuas, & alius te cinget, ducturus quò naturali voluntate nolis. His autem, ait Ioannes, significauit Dominus tectè, qua morte clarificaturus esset Deũ, nẽpe morte crucis, quam iam pro ouibus suis pastor ille bonus, in cuius locum successit Petrus, subierat. Hanc enim significauit per extensionem manuum quæ fit in cruce. Proinde quod sequitur; & alius te cinget; nõ post extensionem manuum intelligendum est, sed ante eam, vt prius dixerit Dominus, quid fieret, deinde quomodo fieret, & sit sensus: Extendes manus tuas in cruce, & vt ad hoc venias, alius cinget te, vincula tibi iniiciens, & sic vinctum ducet quò nolis secundùm naturale desiderium. De huiusmodi enim naturali voluntate accipiendum est quod dicitur, quò non vis, quam superaturus erat amor Christi & ouium eius. Bene autem Euãgelista non dixit, qua morte esset moriturus, sed qua morte clarificaturus esset Deum, honesta scilicet nomenclatura mortem illam cõdecorans, quia mors pro Christo, gloria magna est Dei, vt qui probatur tam fidelem habere discipulum & seruum, qui pro veritate doctrinæ ac spe promissorum eius non dubitat mortem oppetere.

ET CVM HOC DIXISSET, DICIT EI: SEQVERE ME. CONVERSVS.] Cùm Dominus verbo commendasset Petro ouium rationalium curam, eiq; verbo tectè & parabolicè prædixisset mortis, quæ eum manebat, genus: nunc eadem hæc ipso facto etiam parabolicè & tectè agit. Itaque surgens à conuiuij loco, & ad eundum aut ambulandum se præparans inuitat Petrum ad sequendũ se corporaliter, ipsa corporali sequela monere illum volens ad sequendum se in his quæ dixit, nempe in cura ouiũ pastorali, & supplicio crucis perferendo. Cùm ergo Petrus post Iesum ambulare pergens respexisset, & vidisset discipulum quem diligebat Iesus etiam sequentem, quãquam iussus non esset sequi, rogauit Dominum quid is facturus esset, aut passurus pro ipso. Audiuit Dominum ob confessum amorem sibi committere oues sas, atq; consortium gloriosæ mortis promittere: cogitauit quomodo & Ioãnes singularem erga Dominũ gereret amorem, & vicissim ab eo intimè diligeretur: vidit illum etsi non iussum, etiam sequi Dominum, tanquam à quo prę amore diuelli non posset: reputauit secum quòd & ille cupidus esset audiendi mortis suæ genus, & quia hunc vnicè diligebat, etiam ipse quid de illo futurum esset cupiuit cognoscere. Iraque iam ex familiari Christi colloquio audacior factus, partim ex amore quo Ioannem prosequebatur, quem modestiæ causa iudicauit non ausum de se rogare, cum alioqui ipsa sequela satis indicaret se cupidum rogandi de se, partim ex curiositate ad quam amor eum pertraxit, de Ioanne rogat, dicens: Domine, hic autem quid, supple facturus est aut passurus? Num & ipse te sequetur? Num & ipse eadem nobiscum mortis via gradietur, qui eadẽ mecum te diligit dilectione? Cùm ergo Petrus in vltima cœna per se non auderet rogare Dominum quis ipsum esset traditurus, sed ad hoc dilecti discipuli Ioannis vsus fuerat opera: nunc audentior factus, de dilecti statu nomine ipsius confidenter interrogat, quem indicauit nunc ausum non esse de se interrogare. Atque ad significandum hanc Petri libertatem quam modo adeptus fuit, intelligit Euthymius Euangelistam nunc in memoriam reducere recubitum supra pectus Domini, & interrogationem tunc à se factam: quanquam simplicius dixerimus factum illud in memoriam reuocatum, in signum specialis & eximiæ dilectionis quæ fuerit inter Christum & Ioannem, vt cui soli datum fuit recumbere supra pectus Iesu, quique solus ausus fuit de traditore eum percunctari, atque ob hanc eximiam dilectionem commotum Petrum, vt de Ioanne interrogaret, postquam audisset quid sibi Dominus euenturum prædixerat post amoris erga ipsum professionem. Cæterùm hanc superuacuam Petri à Ioanne curam corrigens Dominus, & ad id, quod ad se pertinebat, considerandum excitans respondit: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Legendum enim esse, si, & non, sic, vt multi tamen libri corruptè habent, meritò adeo certum esse debet vt de eo contendere proterui videatur, qui inueteratum amorem agnoscere nolit, aut agnitum corrigere. Primùm enim Græci codices omnes habent, si, & non, sic, & interpretes omnes Græci suis commentariis testantur se legisse coniunctionem conditionalem, si, quæ nihil affirmat, nec aliqua est apud Græcos similitudo inter ἐὰν, hoc est, si, & οὕτως, hoc est, sic, vt hac occasione lapsus posset videri interpres, vnde nemini dubium esse debet quin errore librarij coniunctio, si, mutata sit in aduerbiũ, sic, cũ apud nos facilis prolapsus sit à, si, in sic, ob vocũ affinitatem. Idem deinde arguit, quòd nõ in omnibus Latinis codicibus habeatur, sic, sed in plerisq; etiam legatur, si. Ita enim reperitur in codicibus nõnullis antiquissimis manu descriptis, vt indicauit Erasmus: ita legisse constat D. Hieronymum li. 1. contra Iouinianum. Præterea non posse legi aduerbiũ, sic, ipse sermonis contextus palam satis arguit. Cùm enim retulisset

retulisset Ioannes,occasione horum verborũ Domini exiisse sermonem inter fratres,quòd discipulus ille non moreretur,tanquam corrigere volens hanc ex verbis Domini conceptã opinionẽ,subiecit:Et non dixit Iesus,non moritur,&c. Si autẽ legatur: Sic eum volo manere; plane dixit eum non moriturũ,quod Ioannes negat à Domino dictum. Fuerũt sane qui non obstare hac monitione Ioannis, similem cum Apostolis habuerunt de Ioanne opinionem, occasione horum verborum Christi, asserentes Ioannem mortuum non esse; quorum quidam dixerunt eum viuum translatum in paradysum cum Enoch & Elia,& circa aduentum Domini venturum cum illis ad prædicandum Christum,ac tum cum illis occidendum sub Antichristo. Nec obstare quòd monumentum eius ostendatur in Epheso,eo quòd vt viuus illud subierat, ita etiam putent viuum illinc translatum, assumentes pro argumento,quòd in monumento eius corporis reliquiæ non sunt vnquam repertæ. Alij verò, teste Augustino, putant eum in sepulchro suo adhuc viuum iacere,ibique dormire vsque ad nouissimum diem,assumentes in argumentum quòd illic terra sensim scatere,& quasi ebullire perhibeatur,atque id eius anhelitu fieri asserentes. His sententiis valde conuenit recepta illa lectio:Sic eũ volo manere donec veniam;eoque lubẽtius quidam eam lectionem secuti sunt. Quibus cùm obiicitur, Ioannem, vt falsum verborũ Domini intellectum resecaret,subiecisse;Et non dixit Iesus,non moritur,&c. hi qui prioris sunt sentẽtiæ,dicunt se non cum Apostolis asserere Ioannem non moriturum omnino, sed non moriturum donec veniat Dominus ad iudicium. Tunc autem moriturum pro Christo cum Enoch & Elia, atque ob id Dominum dixisse: Sic eum volo manere donec veniam. Qui verò posterioris sunt sententiæ, dicunt, vt indicat Diuus Augustinus, verum esse quod ait Ioannes, Dominum non dixisse quòd discipulus ille non moreretur, quia hoc apertis verbis non dixit, sed tamen significauit eis verbis quæ eum dixisse narrat. Verùm sicut hæ opiniones graues non habent autores, sed tantùm obscuros, ita vtrasque has opiniones non fuerit difficile refellere. Primùm enim quod cum Enoch & Elia Ioannes non sit venturus ad prædicandum contra Antichristum occidendus ab eo, satis patet ex ipsius Ioannis Apocal. in qua de duobus tantùm testibus dicitur qui occidendi sint ab Antichristo propter testimonium veritatis. Deinde, quòd verè adhuc dormiens non iam iaceat in sepulchro, argumentatur Diuus Augustinus ex dilectione Christi erga Ioannem. Quomodo enim discipulo quem diligebat Iesus præ cæteris, in tantùm vt super pectus eius discumbere mereretur, pro magno munere longum donasset in corpore somnum, cùm beatum Petrum per ingentem martyrij gloriam,ab onere ipsius corporis soluerit, eique concesserit, quod Apostolus Paulus se concupisse dixit & scripsit, dissolui & esse cum Christo? (*Philip. 1.*) Et sane ridiculum satis est, Ioannem ideo scripsisse Dominum non dixisse, quòd discipulus ille non moreretur,quia quamuis illud Dominus significauerit verbis à se dictis, non tamen apertè dixerit, ita vt diceret hæc verba: Non moritur, aut non morietur. Nemo enim rectè negauerit quempiam dixisse aliquid, si illud verbis licet aliis significare voluerit. Omnino ergo creden-

A dum ideo Ioannẽ scripsisse,non dixisse Dominum non moritur,ne illis verbis quæ dixit, hoc voluisse intelligi putaretur,sed putaretur potius & ipse iuxta commune debitum naturæ humanæ mortem subiturus,quam iam eum subiisse vniuersa per orbem Ecclesia satis se declarat credere,dum per singulos annos depositionis eius diem celebrat,meritorum & orationum eius suffragia implorans. Testati sunt & qui post ipsum apud Ephesios episcopatu functi sunt. Nã,vt refertur ab Eusebio in Ecclesiastica histor. libr. 3. cap. 31. Polycrates Ephesiorũ episcopus Victori episcopo Romano sic de eo scripsit: Ioannes ille qui supra pectus Domini recũbebat,qui fuit sacerdos Dei,pontificale πέταλον B gestans, & martyr,& doctor optimus apud Ephesum dormiuit. Quod autem reliquię corporis eius neque in sepulchro, neque alibi vnquam sunt repertæ,piè creditur post mortem, sicut & Mariam, ob singulare priuilegium charitatis ipsum mox resuscitatum, corpore immortali translatum in cœlos, vt ad instar dilecti Beniamin duplicem acceperit præ aliis portionem. Gregorius tamen Trapezuntius libello quodã super hoc loco edito ad Papam,omnino contendit legendum esse,sic, & interpretem eo modo rectè vertisse,quod dictio Grȩca ἐὰν,cui correspondet nostra coniunctio,si,affirmatiuè sit accipienda & assertiuè,quando coniungitur verbo indicatiui modi, quemadmodum & C coniũctio,si, vt ipsi videtur: conditionaliter verò, quando coniungitur verbo coniunctiuo. Itaque tum ex hoc loco,tum ex aliis aliquot tum argumẽtis,tum scripturis conatur ostendere Ioãnem necdum esse mortuum,sed cum Enoch & Elia viuentem, venturum cum eis ante iudicium. Verùm vt rationes illius non concludunt, ita iam dicta sententia magis concordat cum Ecclesiæ traditione. Cȩterùm sicut omnino improbabiles & falsæ sunt iam dictȩ opiniones,quibus bene conuenit illa lectio:Sic eum volo manere, &c. ita secundùm veram Ecclesiæ de Ioannis morte sententiam, nullus aptus adferri potest sensus illius receptæ apud Latinos lectionis. Augustinus enim, qui manifestè D legit, Sic, deceptus nimirum mendo codicis, post longam intelligentiæ verborum Christi inquisitionem ad mysticum confugit intellectum, intelligens Dominum significasse, se velle vitam contemplatiuam, cuius Ioannes typum gessit, manere sic vt nunc est, imperfectam, donec ipse venturus sit, quãdo illam in vita beata est perfecturus, cùm vita actiua, cuius Petrus typum tulit, imperfecta non sic manere debeat vt est, nec expectare suam post aduentum Domini perfectionem, sed hic ad perfectionem tendere debeat: vultque idem Augustinus, verbum, manere, hic positum esse nõ pro remanere aut permanere, sed pro expectare, (nam & hoc ea dictio significat) vt significetur vitam E per Ioannem designatam, expectare debere suam perfectionem vsque ad Domini aduentum, quando vitæ actiuæ operatio cessabit, contemplatio verò perficietur. Verùm salua tanti viri reuerentia, quis non videat coactam nimis esse hanc interpretationem,& literali intentioni Domini non conuenire? Vt enim alia omittamus, certum est, manere, dictum esse pro permanere & non mori, alioqui enim Apostoli ex his verbis Domini occasionem non habuissent putandi discipulum illum nõ moriturum. Itaque alij quo aliquem literæ conuenientem reddant sensum, intelligunt cum dicitur,

donec veniam, Dominum non locutum de nouissimo suo aduentu, sed de aduentu suo contra Iudæos, ad percutiendum eos per Romanos, sub Tito & Vespasiano, atque significasse Ioannem vsq; ad illa tempora victurum, sicut & re vera vixisse constat. Sed & hoc coactius est, vt de illo aduentu intelligatur Dominus hic locutus, cum aliâs semper in tali locutione loqui soleat de nouissimo ad iudiciũ aduentu, vt omittamus Ioannem non tantùm vixisse vsque ad illa tempora, sed longè vltra. Peruenit enim, vt ex historiis fide dignis constat, vsque ad Traiani tempora, moriens sexagesimo octauo post passionem Domini anno, hoc est, triginta propemodum annis post Hierosolymorum excidiũ. Igitur Venerabilis Beda, & post eum plerique sic hanc lectionem exponunt: Sic eum volo manere donec veniam; hoc est, Non eum per passionem martyrij volo consummari, sed absque violentia persecutoris diem expectare nouissimum, quando ipse veniens eum in æternæ beatitudinis mansione recipiam placidè sine dolore violentæ mortis. Nec potest sanè conuenientior eius lectionis afferri sensus: sed quando & is variis modis valdè coactus est, restat vt ea lectione mutata, quę nullum aut verum aut conuenientem habet sensum, eam potius recipiamus quam certum est omnes habere concorditer Græcos codices, quamq; valde verisimile est etiam interpretem primùm fideliter Latinis reddidisse, sicut in Latinis plerisque incorrupta inuenta est semper. Quam germanam esse, etiam ex ipsis verbis, ipsaque intentione Domini facilè potest ostendi. Per hoc enim quod Petro roganti de Ioanne Dominus respondendo dixit: Quid ad te? patet Dominum notare voluisse superfluam Petri curiositatem, proinde non conueniebat vt illius curiositati satisfaceret, cui tamen satisfecit, si dixit: Sic eum volo manere donec veniam. Cui affirmationi iam non satis cohæret subsequens reprehẽsio: Quid ad te? tu me sequere. Sed nec conueniebat vt Ioannes cum fratrum falsum intellectum refellere vellet, subiiceret: Et non dixit Iesus, non moritur, sed sic eũ volo manere donec veniam, quid ad te? sed omittendum erat, quid ad te, sicut omisit, tu me sequere, quia illud ad perfectionem sententiæ qua videri poterat Dominus significasse Ioannem non moriturum, non pertinebat. Cæterùm deprauatio huius loci per librarios videri potest ex eo nata, quòd quia, si, positum erat cum verbo indicandi, volo, non animaduerterint illud positum pro an, aut, quid si, aut quia, alioqui non videbatur quare Apostoli ex illis verbis intellexissent discipulum illum non moriturum: aut demum propter opiniones illas de Ioanne non morituro vsque ad iudicij diem, quas qui sequebantur, lectionem illam induxerunt, aut inuentam alicubi vbique inculcauerunt. Nec hoc loco tantùm hæc deprauatio in coniunctione, si, accidit per mutationem eius in aduerbium, sic. Eadẽ enim etiam accidit Psal. 62. vbi cum Latini iam passim legant: Sic memor fui tui super stratum meum, &c. Gręca & Hebræa constanter habent, si, quomodo Augustinus & Hieronymus legit in commentariis. Contrarium accidit Sapientiæ 9. Ibi enim corruptè legitur, si, pro sic, cum in fine legimus: Etsi correctæ sunt semitæ eorũ; Græca enim habent οὕτως, id est, sic, quomodo & reperi scriptum in duobus scriptis bibliis antiquis, quæ mihi in restituendo libro Sapientiæ alioqui corruptissimo, obtulit Mecœ-

A nas meus abbas Tongerlensis. Non fuisset hic deprauationi locus, si interpres pro indicãdi verbo, volo, vertisset velim vel vellem, vt sit: Si eũ velim vel vellem manere donec veniã, quid ad te. Quam lectionem bene explicauit Cyrillus sic scribens: Quoniam curiosa magis quàm vtilis rerum alienarum inquisitio est, respondet quidem, sed ita vt rogantis animum abducat ad alia, nec mortis expertem futurum Ioannem ait, sed si eum volo manere donec venio, quid ad te? id est, audisti Petre quæ ad te pertinent, cur aliena quæris? cur diuinæ iustitiæ secreta rimaris? Nam si etiam vellem minimè istum mori, quid tu vnquam emolumenti, aut quid consolationis consequereris? Non erit er- B go prudens curiosus, si quid passurus sit, vtrum etiam alij eadem subibunt an non, cùm aliorum calamitate pericula sua non mitigentur. Quamuis communiter insitum esse hominibus videatur, vt optent si quid periculi sint subituri, nõ esse solos, sed cæteros etiã aut videre similia pati, aut saltem audire perpessos fuisse, aut omnino idem passuros. Hæc ille. Quod si quis pertinaciter velit legere ob inolitum errorem aduerbium, sic, quomodo iamdudum in Ecclesiis est cantatum, quo originalis & genuinæ lectionis sensum retineat, intelligat illud: Sic eum volo manere donec veniam; dictum non omnino affirmatiuè, sed concessiuè, Dominumque locutum vulgari more, quo ad retunden- C dam curiosam alicuius quæstionem nonnunquam aliquid affirmatiuè pronunciamus, non quòd sic sit quomodo dicitur, sed quod hoc ei donemus, &, vt vulgò dicitur, casum ponamus, vt sit sensus: Sit sic quòd sic eum velim manere donec veniam, & vt hoc tibi dem, quid iam id ad te? non ob id tu à prædicta liberaberis morte, nec eo minus tibi curandum vt quod tibi iniunctum est exequaris. Certè non solus Augustinus inter veteres legit hunc locum per aduerbium, sic, vt putat Erasmus, sed & Ambrosius aliquoties sic citat, vt in commentariis D super Psal. 45. & super primum versum octonarij 20. Psalmi 118. Quibus etiam locis ex præcedentibus & sequentibus apparet eum magis legisse, sic, quàm si. Priori enim loco coniungit eum cum Enoch, qui raptus est ne malitia seculi turbaretur. Posteriori loco dicit: Ita Dominum dilexisse Ioannem, vt de eo diceret ad Petrum: Sic eũ volo manere, quid à te? tu me sequere. Et subiicit: De morte eius aliqui dubitauerunt, de transitu per ignem dubitare non possumus, quia in paradyso est, nec separatur à Christo. Cæterùm si verum est, vt vult Theophylactus, Ioannem scripsisse suum Euangelium, cùm in Pathmos insula exularet, aut, vt alij volunt, post reditum ab exilio, constat Ioannem hæc de Petri suaque morte scripsisse post mortem E Petri, quam sub Nerone perpessus fuerat in cruce. Itaque hoc de Petro tum scripsit, quo ostenderet prædictionem Domini fuisse verissimam. De se verò hæc scripsit, fortè quoniam ob vitæ eius longæuitatem existimare quidam cœperint post Apostolos, ipsum non moriturum, qui omnibus penè superuixit Apostolis.

HIC EST DISCIPVLVS ILLE QVI TESTIMONIVM PERHIBET.] Videri posset hæc sententia subscripta à maioribus Ecclesię, qui, cum Ioannes hæc scriberet, his verbis notificauerint quis esset discipulus ille quẽ Euangelista non expressit, eiusque Euangelium comprobauerint. Nihil tamẽ obest quo minus credamus etiã ipsum

Ioannem

Ioannem hæc scripsisse de seipso, quo conclusurus iam suum Euangelium indicaret quis is esset quem toties tectè designauit,& autoritatem daret scriptis à se, per suam autoritatem vbique tum à fidelibus receptam. Bene autem dicit : scimus quia verum est testimonium eius; quia, vt dicit A in prima suarum Epistolarum: Quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt, annunciamus vobis Pluraliter dicit, scimus, modestiæ causa, & quia multi alij secum hoc intelligebant, in quorum persona istud dicit. 1. Ioan. 1.

APPARET DOMINVS DISCIPVLIS IN MONTE Galilææ. Matthæi 28. Marci 16.

CAPVT CXLIX.

V[a]Ndecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem vbi constituerat illis Iesus. Et videntes eum adorauerunt, quidam autem dubitauerunt.[c] Et [a] accedens Iesus locutus est [c] eis, † dicens'.[a] Data est mihi potestas in cœlo, & in terra.[c] Euntes [a] ergo [b] in mundum vniuersum [a] docete omnes gentes, [&] [b] prædicate Euangelium omni creaturæ: [a] Baptizantes eos in nomine Patris & Filij, & Spiritus Sancti, docentes eos seruare omnia quæcunque mandaui vobis.[b] Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur: In nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent. Et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Super ægros manus imponent, & bene habebunt. [a] Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi.

† b dicit en.

VNDECIM AVTEM DISCIPVLI ABIERVNT IN GALILÆAM, IN MONTEM, &c.] Ratio ordinis quam in apparitione hac à Matthæo descripta disponenda obseruauimus, reddita est cap. superiori. Cæterùm hæc apparitio non improbabiliter creditur esse ea de qua dicit Paulus. Visus est plusquam quingentis fratribus simul; quanquam Matthæus tantùm vndecim discipulorũ hîc meminerit, quòd illi præcipui fuerint, & ad illos propiè pertineant quæ Dominus nunc dixisse memoratur. Atque hæc rectè videri potest causa cur Dominus & ante resurrectionem, & post eam se prædixerit in Galilæa videndũ, non quòd in ea primùm Apostolis videndus esset, sed quòd in ea quamplurimis simul videri vellet vbi quãplurimos habebat credentes in se. Alioqui mirum est solennẽ illam apparitionem Domini, cuius meminit Petrus, à nullo attactam Euangelistarum, cùm alias minus solennes accuratè descripserint. Sunt quidẽ qui putant Christum, quemadmodum non manifestauit se ante suam ascensionem Paulo necdum credenti, cùm tamen Paulus ibi dicat; visus est & mihi; ita neque manifestasse se quingentis fratribus simul ante suam ascensionẽ, quòd putent necdum tunc extitisse tantum numerum fratrum, quia Actuum primo dicitur: Erat turba hominum ferè centum & viginti, cum Apostolis scilicet à die ascensionis vsque in diem Pentecostes in oratione vnanimiter perseuerantium. Sunt qui etiam alia sentiant de illa quingentis fratribus facta apparitione. Sed his nimis obstat series textus Apostolici, qui habet: Visus est plusquam quingentis fratribus simul, deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus. Iacobo enim & Apostolis omnibus visus est ante ascensionem, ergo & quingentis fratribus simul visus est ante ascensionem, quia post eam visionem recitat deinde visum Iacobo. Proinde dicendum quòd etsi post ascensionem non erant in Hierusalem discipuli supra centũ & viginti collecti cum Apostolis, multi tamen alij erant in Galilæa & aliis locis, quibus simul collectis Christus potuit ante suam apparere ascensionem. Probabiliter ergo videtur dici posse, quòd Apostoli ex iussu Domini abeuntes in Galilæam, etiam ex eiusdem iussu indicauerint plerisque quos in ea regione nouerunt Domino bene affectos, resurrectionem eius, collegerintq; eos ad montẽ quem-

1. Cor. 15.

Act. 1.

B piam, quem, vt hic scribit Euãgelista, constituerat illis Dominus. Sicut enim hic dicuntur abiisse in montem quem constituit illis Iesus; quanquam prius non legamus Dominum illis constituisse de monte, nimirum quia Euangelistæ plurima prætermiserunt à Domino dicta: ita fieri potest vt illis constituerit Iesus colligere omnes credentes in se, etsi id à Domino Euangelistæ non narrauerint iussum nec constitutum. Quis autem fuerit iste mons non exprimitur, sicut nec scire necesse est, verisimiliter tamen credi potest fuisse ille in quo ante passionem suam Dominus toties conuersatus legitur, & in quo trãsfiguratus fuit, qui creditur fuisse mons Thabor, quem ob gloriã Christi in transfiguratione ibi ostensam, aliasq; sacras eius actiones ibi gestas, Petrus vocat montem sanctum. Porro quod sequitur apud Matthæum: Et videntes eum adorauerunt, quidam autem dubitauerunt; dubitationem nonnullam infert. Quandoquidem enim constat hanc vt minimum quartam fuisse apparitionem factam discipulis, quomodo ex vndecim Apostolis quidam iam adhuc dubitauerũt, cùm certis adeo argumentis omnes prius ad fidem adducti fuerint, vt nihil amplius etiam dubitauerit Thomas, qui nouissimus inter Apostolos non credidit? Dicendum ergo videtur, quòd cum Matthæus dicit quosdam viso Domino dubitasse, referri illud debeat nõ ad tempus quo in Galilææ monte Dominus apparuit, sed ad tempus quo primò illis apparuit in Hierusalem. Quoniam enim Matthæus ante hanc apparitionem nullam commemorat discipulis factam, sed veluti primam commemorat, fieri potest quòd in hac describenda quædam coniunxerit quæ non in hac, sed in prima contigerunt. Aut quidam illi quos dicit dubitasse, non fuerunt ex vndecim, sed ex quingentis illis fratribus collectis per ipsos vndecim, quanquam nihil vetat credere, Apostolos quosdam etsi tum non dubitarent quin Dominus ipsorum resurrexisset, dubitasse tamen an ipse esset, qui tunc eis apparebat. Vnde sequitur: Et accedens locutus est eis; quasi significetur quòd ad omnem dubitationem tollendam, Dominus non tantùm se à longe conspiciendum præbuit, sed se etiam vicinum illis obtulerit, notaque voce locutus sit. Cæterùm ea Dominum Apostolis locutum commemorat Matthæus, quæ maximè nostra intererat

C

2. Petr. 1.

D

E

ſcire, & primùm quidem commemorat præceptum & poteſtatem eis datam prædicandi Euangelium toti mundo, ante cuius præcepti & poteſtatis traditionem commodè præmittit Dominus de plenaria & omnimoda poteſtate ſibi data in cœlo & in terra, vt de hac poteſtate confiſi, delegatam ſibi functionem incunctanter & fidenter aggrederentur, quæ ex illa poteſtate ſuam accepit originem & cauſam. Data eſt, inquit, mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. Nunc ſcilicet poſtquàm de morte triumphaui reſurgendo. Quoniam enim omnem humanæ naturę infirmitatem, omne etiam contumeliarum genus, mortem denique opprobrioſiſsimam ſponte tolerauit Dominus, is qui prius infra infimos deiectus fuit homines, & valde infirmus habitus, accepit à patre poſt reſurrectionem plenum in omnia dominium, omnia ſuæ poteſtati ſubiecta habens, cœleſtia ſimul & terreſtia, exuto ſua, quam prius in mundo habebat, poteſtate principe tenebrarum. Habebat quidem prius tanquam Deus datam ſibi omnem poteſtatem ab æterno, verùm iam reſuſcitato data eſt etiam tanquam homini omnium rerum poteſtas, quoniam humanitas eius iam immortalitate donata, noua ratione conſors facta eſt gloriæ & poteſtatis diuinæ, & diabolo ſuperato ac eiecto è ſuo dominio, dominium accepit & ius in totum humanum genus quod ſibi redemit. Hanc ergo datam poteſtatem pro fundamento iniungendæ Apoſtolis functionis aſſumens Dominus, ſubiicit: Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos, &c. quaſi dicat: Quoniam talis mihi iam poteſtas data eſt quæ ſe ad omnia extendit, vos in hac poteſtate confiſi ite non iam ad oues tantùm quæ perierunt domus Iſraël, ſed ad omnes totius mundi nationes, hoc agentes vt quoniam omnes nationes mei iam iuris ſunt, omnes etiam veſtra doctrina meæ ditioni ſponte ſubiiciatis, & ſalutis quam omnibus peperi, conſortes efficiatis. Eandem hanc functionem docendi & baptizandi omnes etiam Marcus commemorat iniunctam Apoſtolis, ſed poſtquàm paucis commemoraſſet Domini apparitionem factam ipſa die reſurrectionis in Hieruſalem, quaſi eadem illa die hæc functio eis fuerit commiſſa. Verùm cum non ſic commemorauerit eam Marcus, vt cogamur intelligere eadem illa die hæc Apoſtolis Dominum dixiſſe, magis viſum eſt in Concordia Marci verba coniungere cum verbis Matthęi, auctorem ſecuti Euthymium, qui in Marcum ſcribens ſic habet: Dixit autem illis hunc ſermonem, non nunc ſanè (ipſa ſcilicet reſurrectionis die) ſed poſtmodum cum profecti ſunt in Galilæam, in montem in quo conſtituit illis Ieſus, veluti circa finem Euangelij ſecũdùm Matthæum ſcriptum eſt. Tria autem apud Matthæum iniunguntur Apoſtolis, quæ euntes in vniuerſum mundum facere debeant, & habent inter ſe hæc connexionem & ordinem conuenientiſsimum. Primum eſt, vt doceant omnes gentes, ea ſcilicet quæ credere debeant de Deo vno & trino, deque diſpenſatione aſſumptæ à filio Dei humanitatis, & reliquis quæ ad fidem pertinent. Hic enim verbo docendi iniungitur eis traditio dogmatum fidei, vnde pro eo quod Matthæus habet, docete, Marcus habet, prædicate Euangelium: & ſubiungit, qui crediderit, &c. qui verò non crediderit. Pro eo autem quod Matthæus dicit, omnes gẽtes; Marcus

A habet, omni creaturæ, qua varietate vterque alterum explanat. Quòd enim apud Marcum per omnem creaturam, omnis natio gentium debeat intelligi, patet ex Matthæo: & quòd apud Matthęum ſub nomine gentium etiam Iudæi debeant accipi, patet ex Marco. Secundum eſt, vt poſt doctrinam fidei, ſi eam receperint, baptizent eos in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti. Baptiſmum enim in locum circuncisionis inſtituit Dominus, vt eſſet ſignũ quo veluti teſſera quadã militari nouus populus coaleſceret in vnum, & agnoſceretur: quo item gratia Spiritus Sancti à peccatis emundans efficaciter mentibus hominum infunderetur, & certò infundi agnoſceretur. Quod ſanè ſignum

B quàm ſit ad ſalutem & neceſſarium, & efficax, ſatis arguit, quod apud Marcum ſalus non promittitur tantùm credenti, ſed credenti & baptizato. Item quod à Paulo dicitur: Saluos nos fecit per lauachrum regenerationis & renouationis Spiritus Sancti. (Titum 3.) Hinc enim patet baptiſmum non nudum eſſe ſignum, ſed ſignum efficax, & tale per quod tanquam quoddam inſtrumentum, gratiam ſuam ac ſpiritum hominibus Deus impartitur. Cęterùm quibus verbis baptiſmus Chriſtianus conferri debeat, ab Apoſtolis atque ab vniuerſa Eccleſia intellectum ſemper eſt ex his verbis, quibus iubet credentes baptizari in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti. Hinc enim intellectum ſemper eſt,

C baptizantem verbo exprimere debere baptizationis actum à ſe fieri in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti, ita vt dicat, quomodo apud Latinos receptũ eſt: Ego te baptizo in nomine Patris, &c. aut quomodo apud Græcos: Baptizetur ſeruus Chriſti in nomine Patris, &c. Non quòd verba hæc Chriſti ex ſe ſignificent baptiſmum cum huiuſmodi verborum prolatione conferendum. Qui enim iubet aliquid fieri in nomine huius vel illius, non ſignificat illum debere hoc facere cum certa verborum prolatione. Sed quod Apoſtoli ex doctrina ſpiritus intellexerunt hanc fuiſſe Domini in prædictis verbis intentionem, proinde falluntur qui contra formam baptizandi hic à Domi

D no ſecundùm Eccleſiæ intellectum præſcriptam, putant aliquando in primitiua Eccleſia inter baptizandum ſolum nomen Chriſti expreſſum, ita vt diceretur: Ego te baptizo in nomine Chriſti; decepti malo intellectu quorundam locorum in Actis Apoſtolorum, & quarundam ſententiarum Ambroſij libr. 3. de Spiritu Sancto. Cùm enim dicuntur aliqui in Actis Apoſtolicis baptizati in nomine Ieſu Chriſti, non ſignificatur in baptizandis illis expreſſum tantùm nomen Ieſu Chriſti, ſed eos in fide Chriſti, aut in merito eius & efficacia paſſionis eius baptizatos: quomodo Paulus in ſuis Epiſtolis dicit nos omnes baptizatos in Chriſto Ieſu. Porro præſcripta hic baptizandi forma omniũ

E maximè & apertiſsimè trinitatem perſonarum & vnitatẽ naturæ in diuinitate nobis ſignificat. Trinitatem quidem, cùm tam expreſſe trium perſonarum nomina propria per coniunctionẽ quæ diuerſa copulat, hic omnium primò coniunguntur; vnitatem verò, cũ dicitur, in nomine, hoc eſt, in virtute, autoritate & efficacia. Cùm enim vna ſit virtus & autoritas Patris, & Filij, & Spiritus Sancti, vna etiam ſit neceſſe eſt trium horum natura. Proinde his verbis refellitur & Arrius, negans vnam trium horum naturam: & Sabellius confundens perſonarum pluralitatẽ. Tertium eſt, vt poſt doctrinam

fidei

fidei & baptiſmum, doceant fideles ſeruare omnia quæ ipſis erant præcepta Apoſtolis: quod quidem pertinet ad vitæ conuerſationem, quæ ſequi debet fidei baptiſmique ſuſceptionem. Non enim ad ſalutem ſufficiunt dogmata fidei & baptiſmus, niſi etiam Deo digna accedat conuerſatio. Et quidem prius Euangeliſta poſuit verbum μαθητεύσατε, quod bene conuenit dogmatibus: hic verò participium διδάσκοντες, quod bene conuenit præceptis conuerſationis, vnde διδάσκαλος, preceptor, & διδάσκειν, præcipere etiam deſignat.

QVI CREDIDERIT ET BAPTIZATVS FVERIT, SALVVS ERIT.] Matthæus quidem accuratè deſcripſit Apoſtolicę functionis officia omnibus exhibenda nationibus, Marcus verò expreſſit promiſſiones bonorum factas credentibus, quas prætermiſit Matthæus. Eæ autem ſunt duplices. Primùm enim eis promittitur ſalus vitæ æternæ, cùm dicitur: Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Ex qua ſententia duæ diuerſæ hæreſes deſumpſerunt occaſionem. Quidam enim ex hac aliiſque ſcripturis fidei ſalutem promittentibus, aſſeruerunt omnem eum qui credit & baptizatus eſt fore ſaluum, etiamſi poſt baptiſma perſeueret in vita ſcelerata; contra quos doctè diſputat Diuus Auguſtinus cùm aliis locis, tum maximè libro de fide & operibus. Quidam verò hoc noſtro infœlici ſeculo, ex hac ſententia docere cœperunt, neminem baptizandum, niſi qui antè crediderit, quia hic dicitur: Qui crediderit & baptizatus fuerit; & proinde paruulos non eſſe baptizandos, quia fidei actualis necdum ſunt capaces, quare paruulorum baptiſmum pro nihilo ducentes, rebaptizandos eos volunt cum ad ætatem diſcretionis venerint, qui & Diui Hieronymi abutuntur ad ſuæ ſententiæ confirmationem authoritate; ſic ſcribentis in vltimum caput Matthæi: Primùm docent omnes gentes, deinde doctas intingunt aqua. Non enim poteſt fieri vt corpus baptiſmi recipiat ſacramentum, niſi antè anima fidei ſuſceperit veritatem: Hæc ille. Priorem hæreſim confutant infinitæ ſcripturæ, quæ aſſerunt Deum redditurum vnicuique ſecundùm opera eius: poſteriorem Eccleſiaſticus vſus, ſecundùm quem à temporibus Apoſtolorum ſemper paruuli baptizati ſunt, vt patet ex Dionyſio Areopagita, Cypriano, Auguſtino, aliiſque omnibus catholicis ſcriptoribus. Contra prioris ergo erroris fautores dicendum imprimis, omnes eas ſcripturas quæ de fide adeo loquuntur magnificè, vt ei tribuant hominis ſalutem & vitam æternam, loqui non de quauis fide, ſed de ea de qua Apoſtolus Paulus ad Galatas cap. 5. In Chriſto Ieſu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, ſed fides quæ per dilectionem operatur. Deinde generales illæ ſcripturarum ſententiæ, vt alibi indicatum eſt, intelligendæ ſunt cum ea ſubintellectione, niſi aliundè impedimentum præſtetur. Vndè Euthymius in hunc ſcribens locum: Qui, inquit, crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit, modò fidem ac baptiſmum impolluta conſeruauerit, aut pòſt contractas ſordes emundauerit ac purificauerit. Dicit enim Apoſtolus Paulus ad Romanos ca. 10. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. Et tamen Dominus dicit apud Matthęum cap. 7. Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum, ſed qui facit voluntatem patris mei, ipſe intrabit in regnum

A cœlorum. Contra poſterioris hæreſis autores imprimis dicendum hanc ſententiam & ſequentem tantùm pertinere ad adultos, & rationis capaces: quod ex eo clariſſimè patet, quia pręmittitur de prædicando Euangelio omni creaturæ, ac deinde ſubiicitur, qui crediderit, & qui verò non crediderit, Euangelio ſcilicet ſibi prædicato. Itaque ad eos tantùm hic locus pertinet quibus competit prædicatum audire & intelligere Euangelium. Sic & locum Diui Hieronymi de his tantùm intelligendum patet, quia præmittit: Primùm docent omnes gentes, deinde doctas intingunt aqua. Deinde ſecundùm doctrinam Diui Auguſtini in variis locis etiam hæ ſententiæ ſuo modo perti-

B nent ad infantes, quia illi antequam baptizantur, per ora & corda geſtantium illos ad baptiſmum, & pro illis reſpondentium, dicuntur renunciare diabolo, & credere in Deum, quibus, ſi hoc fidei ſacramentum non recipiunt, etiam contingit quod ſequitur: Qui non crediderit condemnabitur. Quoniam enim baptiſmus fidei eſt ſacramentum, & vnus eſt, ideo quantũ fieri potuit, vno codemque modo is ex Apoſtolica traditione paruulis vt conferretur inſtitutus eſt quo adultis, nempe cum abrenunciatione diaboli, & fidei Chriſtianæ proteſtatione: quam quoniã per ſe infantes proferre non potuerũt, ſtatutum vt alij in perſona paren-

C tum aut Eccleſiæ, eorum nomine loquerentur: qua ratione conuenienter factum eſt, vt qui aliena voluntate & facto peccauerunt, & damnationem inciderunt, aliena etiam voluntate & facto crederent, iuſtificarentur, & ſaluarentur, quam aliorum voluntatem & proteſtationem meritò illi ratam habere debent, cùm ad annos peruenerint diſcretionis; cùm ad ipſorum bonum & profectum pertineat: ſicut tutorum acta non poſſunt non rata habere, cùm illa non vergunt in ipſorum diſpendium, ſed commodum. Per hanc ergo fidei proteſtationem ab aliis ipſorum nomine factam, adeo cenſentur credere, vt ob eam in numero fidelium computentur, ac proinde re-

D ctè pertinere dicuntur ad hanc ſententiam Domini: Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Et hæc quidem breuiter contra errores prædictos. Cæterùm vt ex ſententia iſta quidam ſuos errores confirmare ſunt anniſi, ita ex eadem, Eccleſia catholica refellit aſſertionem eorum qui fidei ſoli omnem hominis iuſtificationem tribuentes, nullam ſacramentis tribuunt virtutem iuſtificandi. Dicitur enim hîc: Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Salus ergo hominis non ſoli fidei, ſed fidei & baptiſmo ſimul eſt tribuenda. Non dixit, inquit Euthymius, Qui ſolùm crediderit, neque, Qui baptizatus fuerit tantùm, ſed vtrumque coniunxit, alterum enim ſine alte-

E ro non ſaluum facit hominem.

SIGNA AVTEM EOS QVI CREDIDERINT, HÆC SEQVENTVR: IN NOMINE MEO DÆMONIA EIICIENT, LINGVIS LOQVENT. &c.] Poſt promiſſionem ſalutis, quæ ad futuram pertinet vitam, promittitur fidelibus etiam glorioſa miraculorum operatio pertinens ad vitam præſentem, ad fidei confirmationem & propagationem, quam tamen promiſſionem non tam ſubiungit Dominus ad excitandam fidem in auditiuris Euangelicam prædicationem, quàm ad promouendum ſtudium eorum qui Euangelium erant prædicaturi, vt quorum

prędicatio miraculis erat confirmanda si fide non carerent. vnde mox postea dicit, Apostolorum prę dicationem confirmatam sequentibus signis. Non vult autem Dominus hæc quæ subiicit fore signa quibus credentes à non credẽtibus possent dignosci, sed signa dicit miracula & prodigia, quæ secutura dicit credentes, quia illa per fidem essent operaturi, non quidem omnes semper & vbique, sed vbi res ipsa & profectus Euangelij exposceret miraculum, vnde hæc promissio secundùm literã maximè pertinet ad Ecclesiam primitiuam, quãdo fides nutrienda & promouẽda erat miraculis, quanquam ob id infœliciores nos reputare non debeamus, quòd talia iam non ædamus miracula, cùm secundùm mysticũ horum signorum intellectum, etiam nobis illa competunt, tanto gloriosius quanto spiritalius, quemadmodũ pulchrè docet D. Gregorius in homilia habita in ascensione Domini: Sancta, ait, Ecclesia quotidie spiritaliter facit, quod tunc per Apostolos corporaliter faciebat. Nam sacerdotes eius cum per exorcismi gratiam manum credentibus imponunt, & habitare malignos spiritus in eorum mente contradicunt, quid aliud faciunt, nisi dęmones eiiciunt? Et fideles quique, qui iam vitæ veteris secularia verba derelinquunt, sancta autem mysteria insonant, conditoris sui laudes & potentiam quantum præualent, narrant, quid aliud faciunt, nisi nouis linguis loquũtur? Qui dum suis bonis exhortationibus malitiã de alienis cordibus auferunt, serpentes tollunt. Et dum pestiferas suasiones audiunt, sed tamen ad operationem prauam minimè pertrahũtur, mortiferum quidem est quod bibunt, sed non eis nocebit. Qui quoties proximos suos in bono opere infirmari cõspiciũt, dum eis tota virtute concurrunt, & exemplo suæ operationis illorum vitam roborãt, qui in propria actione titubant, quid aliud faciunt, nisi super ægros manus imponunt vt bene habeant? Quæ nimirum miracula tanto maiora sunt, quanto spiritalia: tanto maiora sunt, quanto per hæc non corpora, sed animæ suscitantur. Hæc ille. D. Bernardus sermone I. de ascensione Domini non dissimiliter sed paulo subtilius, hæc quinque signa in vno eodemque homine intelligit adimpleri ordine quo hic recensentur. Nec difficile, ait, arbitror nosse quemadmodum intelligi signa possint præsentia, vt sint indubitata signa credulitatis, ac per hoc & salutis. Primùm enim opus fidei per dilectionem operantis, cordis compunctio est, in qua sine dubio eiiciuntur dæmonia, cùm eradicantur è corde peccata. Exinde qui in Christum credunt, linguis loquuntur nouis, cùm iam recedunt vetera de ore eorum, nec de cætero vetusta protoparentum lingua loquuntur, ad excusandas excusationes in peccatis. Vbi verò compunctione cordis, & oris confessione priora sunt deleta peccata, ne recidiuum patiantur, serpentes tollant necesse est, id est, vt venenatas suggestiones extinguãt. Quid tamen agendum, si qua fortè radix pullulat, quæ tam velociter nequeat extirpari, sed stimulat animum concupiscentia carnis? Profectò si mortiferum quid biberint, non eis nocebit, quoniam iuxta Saluatoris exemplum, cùm gustauerint nolent bibere, id est, cùm senserint, nolent consentire. Sic enim nõ eis nocebit. Quid tamen? Molesta certè & periculosa, & sic corruptæ & infirmæ affectionis lucta: sed qui crediderint, super ægros manus imponent, & bene habebunt,

A id est, ægras affectiones bonis operibus operient, & hoc remedio curabuntur. Hæc ille.

[a] ET ECCE EGO VOBISCVM SVM OMNIBVS DIEBVS, VSQVE AD, &c.] Post iniunctam docendi omnes gentes prouinciam, opportunè istud Dominus subiecit. Quoniam enim tanquam abiturus corpore, eam prouinciam Apostolis iniunxit, iussitque eos etiam ab inuicem separatos spargi per vniuersum mũdum prædicationis gratia, & mundus hoc illis agentibus contra eos exoriturus erat, consolatur eos promissione suæ præsentiæ continuæ, vt abitum eius corporalem, ac suam ab inuicem separationem æquius ferrent, eiusque præsentia in omni- B bus malis scirent se fore tutos, omniaque mala superaturos, necnon & in omnibus quæ acturi erant adiuuandos, sicut hactenus eius præsentia tuti fuerant, consolati & adiuti. Cùm autem Apostolis promittit suam præsentiam, in ipsis Apostolis loquitur omnibus fidelibus, quemadmodum ostendit illud; vsque ad consummationem seculi. Non enim Apostoli vsque ad seculi consummationem permansuri erant in mundo, sed mediantibus illis qui tunc erant, etiam illis qui postmodum futuri essent, hanc promisit gratiam, tanquam vni corpori, fidelibus loquens omnibus, proinde ex hac sententia intelligitur vsque in finem seculi non defuturos fideles. Cum his semper est, eritq; Dominus C secundùm suam diuinitatem, non quomodo cum omnibus est qui vbique est, sed speciali modo, per gratiam scilicet suam, & spiritũ suum quem apud Ioannem Dominus promittit cum fidelibus permansurum in æternum, ad consolandum, docendum, dirigendum, adiuuãdum, & liberandum eos in omnibus. Est & alius modus quo fidelibus semper adest, & aderit Dominus, nempe per veritatem corporis & sanguinis in sacramento, inuisibiliter licet, subsistentis. Ratione cuius etiam videri rectè potest Dominum hic dixisse se cum suis futurum semper, maximè cùm & hoc sacramentum institutum sit in memoriale interminabilis charitatis Christi erga nos, & viaticum nostræ peregri- D nationis, atque munimentum contra omnia huius mundi aduersa. Non multum intercesserat temporis, à qua die sacramentum corporis & sanguinis Apostolis commendauerat, illudque frequentandum vsque ad suum aduentum, quamdiu absens esset, iusserat. Commodè ergo nunc cum aduerbio demonstrandi, ecce, dicit: Et ecce ego vobiscum sum. Quasi dicat: adhuc meminisse potestis quod recenter à me audiuistis, vnde intelligere potestis me etsi visibiliter absentem, inuisibiliter tamen etiam secundùm corpus vobis præsentem fore ad vestram consolationem & subleuationem. Cæterùm cum dicitur hic, vsque ad cõsummationem seculi, certum est illud, vsque ad, non designa- E re tempus quando cessabit esse præsens, sed certum illud, consummationis scilicet seculi, tempus expressum est, ad comprehendendum omne illud tempus, quo videri poterat Dominus non futurus cum fidelibus, iuxta quam rationem sæpius in scripturis certum aliquod tempus exprimitur per, vsque ad, donec, & similes dictiones. Quod enim post consummationem seculi futurus esset cum fidelibus, dubium esse non poterat, cum tunc corporaliter & visibiliter rediturus esset, & cum eis sic in æternum permansurus. Et quidem cõuenienter horum verborum Christi

narratione

narratione, suum cōclusit Euangelium Matthæus. Cùm enim nō statuisset nisi ea narrare quæ à Domino gesta sunt ante ascensionem, aptè ibi finem facit narrandi, vbi Apostolis predicandi omnibus post Christum iniunctum est officium, & promissio facta perpetuæ præsentiæ Christi, quasi hæc fuerint eius nouissima verba. Postquam enim intellectum erat ex eius narratione, venisse iam tempus quo Christus à prædicatione cessaret, atque ad nouam translatus esset vitam quæ à communi consuetudine esset separata, supererat vt intelligeretur prædicationis functionem aliis post ipsum delegatam etiam ad omnes gentes, eumque sic ad nouam inuisibilemque translatum vitam, vt tamen nunquam deesset fidelibus vsque ad ipsius visibilem reditum.

PROMITTIT SPIRITVM SANCTVM, ET ASCENDIT IN cœlum. Marci 16. Lucæ 24. Ioan. 21. CAP. CL.

E[c]T dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cùm adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas, & dixit eis: Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. Vos autem testes estis horum. Et ego mitto promissum patris mei in vos, vos autem sedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto. Eduxit autem eos foras in Bethaniam. [b]Et [b]Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, [c]eleuatis manibus suis benedixit eis. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & † [b]ferebatur in cœlum, [b]& sedit à dextris Dei. [c]Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno, & erant semper in templo, laudantes & benedicentes Deum. Amen. [b]Illi autem profecti, prædicauerunt vbique, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. [d]Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.

† b. assumptus est.

ET DIXIT AD EOS: HÆC SVNT VERBA QVÆ LOCVTVS SVM, &c.] Continet hoc caput Domini in cœlos ascensionem, ex Marco & Luca; & promissionem mittendi Apostolis Spiritum sanctum ex Luca, quam promissionem factam discipulis ipsa die ascensionis constat ex eiusdem Lucæ narratione Actuum 1. Scribit enim eo loco in hunc modum dixisse Dominum Apostolis: Accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos, & eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ. Tum subiicit: Et cum hæc dixisset, videntibus illis, eleuatus est, &c. Ita & in fine sui Euangelij mox ante descriptionē ascensionis Dominicæ narrat Dominum promisisse suis Spiritum Sanctum, & testes ipsos suos designasse: Vos, ait, testes estis horum, & ego mittā promissum patris mei in vos. Quæ verba dicta esse ipsa ascensionis die, & non ipsa resurrectionis, qua ea contigit apparitio quæ ante hæc verba statim premittitur, patet etiam ex eo quod post hæc verba sequitur: Vos autem sedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto. Id enim certum est non præcepisse Dominum suis ipsa resurrectionis die aut octauo die postea, quia tunc eis præcepit vt in Galilæam secederent visuri ibi ipsum. Die autem ascensionis vt dicitur in Actis, conuescens præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem patris, implēdam non post multos dies. Itaque quoniam illa verba iam ex fine Euangelij secundùm Lucam citata non potuerunt separari commodè ab aliis Christi verbis, quæ idem Lucas narrat à Domino dicta post descriptam apparitionem Dominicam factam resurrectionis die, omnia illa Christi verba continuè ab Euangelista posita hoc loco indicauimus necessariò reponenda in Concordia, quanquam fieri potest quòd priora sint dicta & gesta ipsa resurrectionis die, vt quod dixit: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos cum adhuc essem vobiscum, &c. & quòd tunc aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas, &c. Mox enim narrauit Lucas quomodo illa die duobus discipulis in via scripturas explanauit, docens quòd oportuit pati Christum. Vt vt est, parum refert vtra die hæc acciderint, tātùm hæc dicta sunt pro ostendenda conuenientia ordinis in Concordia seruati. Ex collatione ergo Euangelistarum adinuicem constat Dominū primùm suis apparuisse in Hierusalem, deinde illis secundùm eius iussionem secedentibus in Galilæam, ibi apertius & pluribus apparuisse, vbi & verisimile est etiam post resurrectionem diutius cum suis conuersatum, postea verò patet ex hoc capite Apostolos rursum iussos è Galilæa redire in Hierusalem, atque ibi & in Bethania ab eis rursum Dominum visum ipso ascensionis die. Qui Domini cum Apostolis è Galilæa in Hierusalem reditus correspondet fini prædicationis Dominicæ, quæ cum cœpta esset in Iudæa, & deinde publicata ac diuulgata in Galilæa, consummata rursum est in Iudæa & Hierusalem. Sicut ergo vtroque Domini è Iudæa in Galilæam secessu, & in principio scilicet prædicationis, & mox post resurrectionem significatum est, vt prius est dictum, post Iudæos gentibus Christum prædicandum, & ab eis magis agnoscendum: ita vtroque Domini à Galilæa in Iudæam reditu, significatum est Euangelicam prædicationē rursum in fine seculi à gentibus redituram ad Iudæos à quibus ad gētes processit, & tum etiam Israelem saluandum cum plenitudo gentium intrauerit, vt habet Paulus. Hanc nouissimam Domini in Iudæa ante ascensionem apparitionem cōtinet caput istud Concordiæ nouissimum, quam tamen in duas apparitiones secat D. Augustinus, colligens ex Euangeliis decem Domini apparitiones ab Euangelistis commemoratas: quarum prima facta est Magdalenæ ad monumentum, secunda mulieribus à monumento regredientibus in itinere, tertia Petro, quarta duobus euntibus in Emaus, quinta pluribus in Hierusalem absente Thoma, sexta eisdem præsente Thoma, septima discipulis ad mare Tyberiadis, octaua vndecim in monte Galilææ, nona eisdem in Hierusalem, quando ascensurus præcepit eis ab

Hierosolymis ne discederent, eduxitque eos foras in Bethaniam. Decima eisdem in Bethania aut monte Oliuarum, vnde eum viderunt ascendentem in cœlum. Siue ergo hac ascensionis die, siue alia quauis, Dominus, quo minus mirarentur Apostoli ea quæ facta fuerant, suggerit eis se omnia quæ acciderant prius prędixisse de se ipso, nec se tantùm, sed & omnem scripturam, dupliči hac ratione ad fidem eos informans, nimirum quia nihil circa ipsum accidisset inexpectatũ, sed quod prius & ipse & scripturæ prædixerant. Hæc sunt, inquit, verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, familiariter scilicet in mortali carne conuersans vobiscum, quasi dicat: meminisse potestis me iamdudum hæc verba vobis dixisse. Quæ? Nempe quòd necesse esset impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me, & proinde nihil improuisum & inexpectatum mihi accidit, cum omnia à me vobis prædicta fuerint, nec à me tantùm, sed & à scripturis, non quibusdam tantùm, sed omnibus. Omnes enim scripturas Christus conuenienter in legem, prophetas & Psalmos partitus est, quomodo & Hebræi authore Diuo Hieronymo eas ferè diuidunt. Nam diuidunt eas in Thora, hoc est, legem: & Nebiim, hoc est, prophetas: & Cathubim Agiographa, inter quæ & Psalmi Dauid numerantur. Alibi tamen Dominus vniuersam veteris testamenti scripturam complexus est sub nomine legis & prophetarum, vt Matthęi septimo, vndecimo & vigesimosecundo, quòd sub prophetis etiam Psalmi rectè comprehendantur, quorum tamen hic specialis facta est mentio, ob id fortè maximè, quòd illi omnium maximè expressas & multas ad Christum pertinentes continerent scripturas. Cæterùm cum iam in memoriam suis Dominus reduxisset dictum aliquando à se quòd necesse esset impleri omnia quæ scripta essent de se, conueniens erat vt post illorum ex magna parte impletionem, iam scripturas quæ de se erant adduceret & explicaret: verùm quoniam eas nemo intelligere potest, nisi ipse mentem hominum aperiat ad eas intelligendas, ideo præmittitur: Tunc aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas. Notandum enim quòd illud: aperuit illis sensum, non de sensu & intelligentia scripturæ, sed de sensu, hoc est, mente hominis sit accipiendum, cùm Græcis sit, διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν, hoc est, aperuit illorum mentem. Nisi enim ad intelligendas sacras scripturas mentem illorum Dominus sua gratia aperuisset, nequaquam earum intelligentiam capere valuissent. Pleraque enim imò omnia penè quæ de Christo sunt in scripturis tectè & sub vmbris dicta sunt, sicque se habent, vt & in alios aliquatenus tum dicta videantur, tum etiam quadrent, aut aliò facilè torqueri valeant: proinde nisi is mentem hominis aperiat, qui habet clauem Dauid, qui claudit & nemo aperit, aperit & nemo claudit, propter velamen scripturarum & tenebras mentis humanæ nequaquam intelligere valet quæ de Christo sunt scripturas. Vnde, vt habet Paulus, vsque in hodiernum velamen in lectione veteris testamẽti manet in Iudæis non reuelatum (quod in Christo euacuatur) sed vsque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cùm ergo iam aperuisset illorum mentem, tum adduxit eis scripturas, quibus ostendit ex Dei ordinatione necesse fuisse Christum pati sic, nempe per crucem, & resurgere à mortuis tertia die, & deinde prædicari non solùm apud Iudæos, sed apud omnes gentes in nomine Christi pœnitentiam, & per pœnitentiam in nomine eius factam remissionem peccatorum, Apostolis prædicationem incipientibus ab Hierosolyma. Incipientibus enim vertit noster interpres, quoniam verisimile est ipsum legisse genitiuum, ἀρξαμένων, cùm Græci codices constanter habeant ἀρξάμενον, quæ dictio videtur posita absolutè pro genitiuo absoluto, vt apud Græcos fieri solet in participiis impersonalium, vt sit sensus: Incipiendo ab Hierosolymis. Nam quo minus ad Christum referri non possit, vt vult Erasmus, obstat passiuum verbum κηρυχθῆναι, quod non potest verti, prædicare, sed prædicari. Quatuor ergo dicit Dominus scripta esse de Christo, quòd pati deberet per crucem, quòd resurgere tertia die, quòd in nomine eius prædicanda esset omnibus pœnitentia & remissio peccatorũ, quòd hæc prædicatio à Hierusalem exordium sumere deberet. Primùm illud præter alia loca, Isaiæ caput 53. apertè satis docet: secundum typus ille Ionæ insignis: tertium, varia præter alios prophetas, Isaiæ loca, inter quæ est illud: Pro eo quòd (Ibidē 49.) laborauit anima eius, videbit & saturabitur. In scientia sua iustificabit ipse iustus seruos meos multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Et: Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel conuertendas. Dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Hæc enim duo loca coniuncta declarant in nomine Christi prædicandam omnibus gentibus remissionem peccatorum, quæ non potest esse sine pœnitentia. Hanc autem prædicationem exordiẽdam à Hierusalem prophetauit Isaias cap. secundo, & post eum Michæas capite quarto, dicens: De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem. Ab ea enim ciuitate conueniebat Euangelicam ordiri prædicationem, in qua gesta erant quæ eius erant prædicationis materia, quæq; metropolis erat eius populi ad quem Euangelicæ promissiones primùm erant factæ, & ad quem maximè pertinere videbantur, vt vbi maximè legebatur veteris testamenti scriptura, ibi primùm prædicaretur Euangelica gratia quæ in lege fuerat prænunciata.

VOS AVTEM TESTES ESTIS HORVM. ET EGO MITTAM PROMISSVM, &c.] Postquam ostẽdit ex scripturis quid fieri debuit & prædicari, designat iam illorum testes & prædicatores. Vos, inquit, qui meam vidistis passionem & resurrectionem, testes estis, hoc est, eritis horum, scilicet passionis & resurrectionis meæ, quæ sunt fundamenta prædicationis pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine meo. Pręsens enim, estis, hîc videtur positum pro futuro, eritis, secundùm receptam in scripturis phrasim, sicut & mox in eo quod sequitur præsens pro futuro positũ est. Nam pro eo quod nos legimus: Ego mittam, Græcis est, ego mitto. Et Actuum 1. dicitur per futurum. Et eritis mihi testes in Hierusalem, &c. Cęterùm ne turbarentur intra se Apostoli, & cogitarent quomodo testificabimur hæc, qui priuati sumus homines, idiotæ & imbecilles, ideo subiicit Dominus: Et ego mitto vel mittam in vos promissum, hoc est, promissionem patris mei, quam scilicet fecit olim per Ioëlem, dicens: Effundam

de spiritu

de ſpiritu meo ſuper omnem carnem,&c. vt ſcilicet hac promiſsione impleta in vobis poſsitis apti & idonei eſſe horum teſtes, proinde antequam teſtimonium veſtrũ de me auſpicemini, ſedete, hoc eſt, quieti degatis in ciuitate Hieruſalem, vnde prædicatio eſt exordienda, quoadvſque ex excelſo cœlorum induamini per acceptũ ſpiritum virtute, hoc eſt, fortitudine, qua fiat vt & nullas timeatis mundi minas aut vim, & fortes ſitis ad reſiſtendum omni ſapientiæ mundanæ. Spiritum ergo & gratiam eius hic vocat virtutem, ſicut & Gabriel, dicens virgini deiparæ: Virtus altiſsimi obumbrabit tibi: Et Actuum primo: accipietis virtutem ſuperuenientis in vos Spiritus ſancti. Bene autem dicit, Induamini, & non accipiatis, vt ſignificet eos vndique & omnino virtute ſpiritus implendos, eaque veluti ſpirituali armatura contra omnes Euangelij hoſtes muniendos. *Lucæ 1.*

EDVXIT AVTEM EOS FORAS IN BETHANIAM, ET DOMINVS, &c.] Poſteaquam per dies quadraginta, vt habet Lucas in Actis, per varia argumenta ſuis Dominus comprobaſſet veritatem ſuæ reſurrectionis, & quid poſt ſe facere & expectare deberent, eis aperuiſſet, tandem die quadrageſimo aſcẽſurus ab eis in cœlum, locum ſcilicet immortalitati conuenientem, eduxit eos foras in Bethaniam, vt vnde perrexit ad paſsionem, inde & pergeret ad patrem, locumque ſibi ob Magdalenam, Martham, & Lazarum chariſsimum ſua honoraret aſcenſione, ac deſignaret ad quem locum deſcenſurus ſit, cum venturus eſt ad iudicandum viuos & mortuos. Is enim locus videtur ex Ioëlis tertio futurus vallis Ioſaphat, qui eſt in pede mõtis Olìueti, cui & adiacet atque coniuncta eſt Bethania, vnde è mõte Olìueti in Actis Lucas Dominum indicat aſcendiſſe, cùm Apoſtolos poſt aſcenſionem narrat à monte Oliueti reuerſos Hieroſolymam. Hinc ergo aſcenſurus ad patrem, benedixit ſuis, hoc eſt, bene illis precatus eſt, idque eleuatis manibus ſuis, vt eo ſigno benedictionis verba penitius diſcipulorum cordibus inſiderent, ac benedictionis gratia ipſis veluti impartiretur & infunderetur, qui ritus & in veteri Eccleſia vſitatus fuit. Siquidem de Aaron dicitur Leuit. 9. quòd expleto ſacrificio extendens manum ad populum, benedixit ei. Vnde & Chriſtiana Eccleſia hunc ritum deſumpſit, vt in benedictionibus ſacerdos manum eleuet, ſignum crucis formans, vnde omnis pendet benedictionis efficacia. Benedicens autem ſuos Dominus cum ab eis receſſurus eſſet, imitatus eſt hac in parte patriarchas, qui hoc ipſum feciſſe leguntur, docuitque nos ſuo facto, vt quoties recedimus, benedictionibus ſubditos Deo commendemus. Porrò interea dum bene precaretur ſuis, ſubitò receſsit ab eis, & in conſpectu omnium ferebatur in cœlum, ſuſcepitq; eum nubes ab oculis eorũ, vt habet Actuum liber. Ferebatur autem in cœlum, &, vt habet Marcus, aſſumptus eſt, non ab externo aliquo miniſterio, ſicut Elias curru igneo, ſed ab vnita ſecum diuinitate. vnde in actis dicuntur diſcipuli vidiſſe eum euntem in cœlum. Et angeli qui eis aſtiterũt dixerunt: Sic veniet quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum; quæ ſignificant ipſum propria virtute aſcendiſſe in cœlum. Non ferebatur autem tantùm in cœlum æthereum, ſicut Elias, ſed in ipſa veri cœli penetralia, imo ſupra omnes cœlos, vt habet Paulus, quod & ſignificat ſatis Marcus dicens: *Epheſ. 4.*

Et ſedit à dextris Dei, quo ſignificat ipſum æqualis cum patre honoris, gloriæ & potentiæ conſortem effectum, iuxta prophetiam Dauidis: Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis. *Pſal. 109* Anthonius Nebriſſenſis in libello annotationum in 50. ſacræ ſcripturæ locos, inquirens vnde factum ſit vt cum apud omnes nationes vſitatiſsima ſit conſuetudo, vt qui ſedet ſiue incedit ad dexterã alicuius, obtineat locum priorem, Chriſtus in variis ſcripturæ locis dicatur ſedere ad dexterã patris, cum quatenus filius, & homo eſt, cedere debeat patri primam ſedem. Item cum in Pſalm. 109. iubeatur Chriſtus ſedere ad dexteram patris, tamen in eodem etiam Dominus dicitur eſſe à dextris Chriſti. Item cùm honorificentius ſit ſedere ad dexteram, quomodo Salomon iam tanquam rex ſedens ſuper thonum ſuum, iuſsit matri thronum poni ad dexteram ſuam, vt eſt 3. Reg. 2. Rurſum quomodo dicitur Pſalm. 44. Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato; cum priorem locum nõ debeat filius matri iam publico fungens magiſtratu, aut ſponſus ſponſæ ſuæ. Itaque accuratè hæc ſecum reputans & inquirens, oſtendit antiquis temporibus alium fuiſſe ordinem, quàm qui eſt iam apud nos receptus, nempe vt qui ſedet ad ſiniſtram, fuerit potior eo qui ſedebat ad dexteram. Antiquitus enim qui potentiores affectabãtur, ſiue armati, ſiue inermes, tum ſatellites, tum ſtipatores, tum laterones ſiue latrones dicti fuerũt, eidemque apud authores dicebantur tegere latus, aut cingere latus, aut claudere latus. Latus quoque intectũ ſiue nudum dicebatur illius, quẽ nemo comitabatur. Vnde Ambroſius in ſermone de obitu fratris: Quod ſi quando ſine altero prodeundum fuit, intectũ latus putares. Is præterea qui alium comitabatur, dictus erat ire exterior, cui verò præſtaretur comitatus, ire interior. Vnde Ouidius libro 5. Faſtorum, loquens de ſene, cui debetur honos à iuuenibus: Et medius iuuenum, non indignantibus ipſis, Ibat, & interior, ſi comes vnus erat. Quod autem is qui exterior dicebatur, ad dexteram erat alterius: & interior, qui ad ſiniſtram, ex variis oſtendit, & inter alia ex illo Virgilij 5. Æneidos: Radit iter læuum interior; vbi Seruius interior exponit pro ſiniſterior. Hinc factum putat vt in diplomatis Pontificum ſigillo munitis Paulus ſemper ſit Petro dexter, quemadmodum & pictores ferè obſeruãt in illorum imaginibus diſponendis. Itaq; iuxta hanc antiquitatem reſpondet tandem, quòd & pater tanquam ſedẽs in throno maieſtatis ſuæ, iubet filium ſibi ſedere à dextris, hoc eſt ſecundo loco ſedere, & idem tanquã ſe præſtans filio quaſi ſtipatorem, & protectorem, dicitur illi eſſe à dextris. vnde ſubditur: Confregit in die iræ ſuæ reges. *Pſal. 109.* Et propheta dicit: Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi, ne cõmouear. *Pſal. 15.* Cæterùm neminem turbare debet, quòd cùm hic ſedere dicatur Ieſus à dextris Dei, alibi ſtare dicatur à dextris, aut ſtare vultui Dei pro nobis. Stephanus enim in agone conſtitutus: Ecce, inquit, video cœlos apertos, & filium hominis ſtantem à dextris Dei. *Act. 7.* Et Paulus ad Hebræos 9. introiſſe dicit in cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis. Hæc enim de ipſo dicuntur pro materiæ exigentia. Sedere enim dicitur non ratione corporalis poſitionis, ſed ad ſignificãdam eius poſt victoriam quietem, & iudiciariam aut dominantem ſuper omnia poteſtatem. Stare viſus eſt Stephano tanquam paratus

ratus certantem adiuuare, & superantem suscipere. Apparere & astare dicitur vultui Dei pro nobis, ad designandum ipsum esse apud patrem nostrum aduocatum & patronum.

Et ipsi adorantes regressi svnt in Hiervsalem cvm gavd.] Participium præsentis temporis, adorantes positum hic est pro præterito, vt frequenter id factum est in scripturis. Est enim Græcis προσκυνήσαντες, hoc est, cùm adorassent & inclinassent se in terram. Non enim adorando regressi sunt, sed post adorationem. Ante quam tamen verisimile est accidisse, quod Lucas narrat in Actis duos viros in vestibus albis astitisse iuxta Apostolos, cum intuerentur in cœlum eunté illum, qui & dixerunt: Viri Galilæi quid statis aspicientes in cœlum? Si enim tum stabant aspicientes, necdum adorabāt, quandoquidē adorare, vt supra ostensum est, est reuerētiæ causa procumbere, seseq; inclinare in terram. Cùm ergo tum ex Christi ascensione, tum ex angelorum sermone intelligerēt Christi maiestatem, adorauerunt eum iam sublimem, & in dextera patris considentem, auspicantes iam eam venerationem quæ Christum sublimatum consecutura erat ex patris ordinatione, iuxta illud Pauli: Exaltauit illum Deus, & dedit ei nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium & infernorum. Facta adoratione regressi sunt à monte Oliueti in Hierusalem, non cùm mœrore & tristitia, sed cum gaudio magno, tum quia congratulabantur gloriæ sui quem amabant Domini: tum quia iam firmius intellexerunt certitudinem suæ de Iesu fidei, & promissionum sibi factarum de paracleto & aliis. Nec transitorium aut momētaneum fuit hoc gaudium, sed præ gaudij magnitudine erant semper in templo, laudantes & benedicentes Deum, quanquam videri possit non improbabiliter hanc partem referendam non ad tempus quod erat inter ascensionem & spiritus missionem, sed ad tempus post spiritus missionem. Post hæc enim Lucas Actuum secundo & aliis aliquot capitibus dicit Apostolos quotidie perdurasse in templo vnanimiter collaudantes Deum, & euangelizantes Iesum Christum, cùm post ascensionem eos dicat reuersos ascendisse in cœnaculum, ibique mansisse perseuerantes vnanimiter in oratione cum mulieribus & Maria matre Iesu. Quod autem dicitur: erant semper in templo, intelligendum est omni die, & temporibus diei oportunis, quomodo & Paulus iubet semper orare. Cæterùm hac clausula Euangelista Lucas conuenienter suum terminat Euangelium, quod ea breuiter totam aut præcipuam in Hierusalem conuersationem post Dominicam ascensionem complectatur, & correspondeat Euangelij eius initio. Euangelium enim suum à ministerio templi per sacerdotium Zachariæ cœptum in templi deuotione compleuit: sed quod cœpit à sacrificio legali, compleuit in immolatione victimarum Euangelicarum, in laude scilicet & benedictione Dei, de qua sub persona Ecclesiæ dicitur: Laudabo nomen Dei cum cantico, & magnificabo eum in laude. Et placebit Deo super vitulum nouellum. Quoniam autem ad laudem & benedictionem Dei succinitur, Amen, adiicitur in fine apud Lucam, Amen, quanquam apud Euthymium non addatur, vt à scriptore aliquo adiectum videri possit. Marcus autem paucis etiam commemorans Domini ascensionem, claudit suum Euangelium conuenienter clausula, qua breuiter complexus est Apostolorum vitam extra Hierusalem post digressionem & dispersionem ipsorum, vnde ea sententia rectè in Concordia subiicitur fini Euangelij à Luca descripti. Illi autem, inquit, profecti, vt scilicet iussi erant, prædicauerunt vbique, hoc est, non in Iudæa tantùm, sed in Samaria, & in omnibus gentibus; omnibusq; locis, nullum locum declinantes, sed sine exceptione vbiuis gentium prædicantes. Sic enim intelligendum quod dicitur, prædicauerunt vbique, cùm alioqui eorum prædicatio tunc necdum ad omnia peruenisset loca, sed vbique prædicauerunt, qui in omnibus præcipuis & tunc notis mundi partibus prædicauerunt, nec aliquem locum studiosè declinauerunt. Vt autem sic vbique prædicarent, non illorum virtute factum est, sed per cooperationem Domini, quia vbique eis aperuit ostium sermonis, & dedit eis os & sapientiam, cui non poterant efficaciter resistere omnes Euangelij hostes, vimque suam per spiritum suum exeruit in Apostolis, & denique sermonem eorum, hoc est prædicationē confirmauit, per signa sequētia quæ per eos sicut promiserat operabatur. His enim modis Dominus eis cooperabatur, vnde Paulus gloriatur prædicationem suam non fuisse in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis. Marcus ergo, vt annotauit Beda, quo Euangelium suum inchoauit tardius, eo in longinquiora tempora scribendo porrexit, conuenientem etiam principio finem Euangelio suo imponens. Cùm enim ab initio Euangelicæ prædicationis quòd à Ioanne Baptista factum est, cœpisset, ad illud vsque tempus peruenit, quo Apostoli idem Euangelij verbum per totum orbem seminauerunt. Cæterùm Ioannes tali suum conclusit Euangelium sententia, quæ non sui tantùm Euangelij, sed & omnium aliorū trium post quos scripsit, conueniens & aptus est finis. Semel enim protestatus, multa alia esse quæ fecit Iesus, nec scripta essent in suo libro, nunc quàm sint illa multa & inenarrabilia insinuans, subiicit concludendo Euangelicam historiam: Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros. Quam sententiam per hyperbolen accipiendam omnes constāter testantur Græci interpretes, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus & Euthymius. Quin & Augustinus quanquam imprimis exponat illud quod dicitur mundum capere non posse, non de spatio locorum, sed de capacitate legentium, tamen postea fatetur hoc loco hyperbolen esse, sicut & in aliis nonnullis scripturæ locis. Hyperbolen autem esse dicit, cùm salua rerum fide, verba excedere videntur fidem, quod non fit, inquit, quādo aliquid quod erat obscurum vel dubium exponitur, sed quādo id quod apertum est augetur vel extenuatur, nec tamen à tramite significandæ veritatis erratur, quoniam sic verba rem quæ indicatur excedunt, vt voluntas loquentis nec fallentis appareat. Certè hyperbolicè se loqui satis insinuauit hic Euangelista, cum interposuit, arbitror. Eo enim suadibile fecit quod incredibile videbatur, significans quod ob maximam eorum multitudinem & inenarrabilitatem ita dixerit pro recepto loquentium & scribentium more, quando rei alicuius magnitudinem ostendere

Actuū 1. — Philip. 2. — 1.Thes. 5. — Psal. 86.

dere decreuerunt. Quod enim istud nō sit dictum A de incapacitate legentium, patet tum ex eo quòd verbum χωρῆσαι, hoc est, capere, propriè pertineat ad spatium loci: tum ex eo quòd etiam vnam scripturæ sacræ paginam mundus intelligentia non possit satis capere & assequi. Hac autem cōclusione Ioannes resecauit quorūdam curiositatem, qui alioqui potuissent omnia Christi dicta factaque voluisse per omnia prosequi aut assequi, quia significat illud impossibile esse, & proinde id propemodum hic agit, quod Ecclesiastes, qui curiosum quorundam discendi scribendique studium retundens in fine dicit: His amplius ne requiras, faciendi plures libros nullus est finis. Scripserat B enim post alios tres Euangelistas, Ioānes, & ea fere scripsit quæ alij prætermiserunt, quare ne vel quis existimaret eum omnia suppleuisse, vel post ipsum tentaret reliqua omnia supplere, oportunè hanc subiecit concludendo sententiam. Scripserunt autem ea maximè ex multis Euangelistæ, quę ad religionem ac fidē & mores vtiliora erant, magisque necessaria, quibus qui nō credit, neque pluribus fidem habiturus esset: qui verò credit, alia ei non sunt necessaria, proinde & nos his contenti diligenter his quæ ab ipsis scripta sunt attendamus, gratias agentes Deo, qui per hos quatuor istorum ad nos cognitionem deriuari fecit, & per sanctos, eosdemque doctos viros, quos in his nostris Commentariis secuti sumus, illorum explanationem nobis aperuit. Cumque ex fine Euangelij secundùm Matthæum sciamus illum quem in fine Marcus dicit in cœlos assumptum sedere à dextris Dei, esse tamen nobiscum semper vsque ad consummationem seculi, impartiendo nobis suum spiritum, ac sua nos benignitate asiduè prosequendo, etiam ipsi cum Apostolis, vt habet in suo fine Lucas, gaudeamus gaudio magno, laudantes asiduè in Ecclesia & inter fideles, & benedicentes Deum super inenarrabili eius erga nos benignitate. Nec id tantùm, sed etiam cum Apostolis, vt habet rursum Marcus, studeamus vbique nomen Christi prædicare, fidemque ac vitam Deo dignam propagare, talia coram hominibus exhibentes opera tanquam veræ fidei signa, quæ nostram confirment prædicationem, cooperante Domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre & Spiritu Sancto viuit & regnat gloriosus in secula. AMEN.

*

FINIS.

CENSVRA.

Commentarios Reuerendiſsimi Domini, D. CORNELII IANSENII Gandenſium Epiſcopi, in ſuam Concordiam Euangelicam magna tum pietate, tum eruditione, ac iudicio maturo propria manu ſcriptos ædi & typis publicari vtiliſsimum Reipub. erit. LOVANII, MAII 2. ANNO 1570.

Thomas Gozeus à Bellomonte, Sacræ Theologiæ Louanij Profeſſor & librorum Viſitator.

Commentarios Reuerendiſsimi CORNELII IANSENII, Epiſcopi Gandauenſis, in ſuam Concordiam & Hiſtoriam Euangelicam, iam denuò ab eodem ſumma diligentia caſtigatos & auctos, propter ſingularem pietatem & eruditionem, Reipublicæ Chriſtianæ vtiliſsimos eſſe, commune eſt doctorum virorum iudicium. Auguſti III. ANNO LXXVI.

Iohannes Molanus, cenſor Apoſtolicus, & Regius, per Belgium.

INDEX EVANGELIORVM,

QVAE DOMINICIS, ET FESTIS DIEBVS PER

totum annum in templis leguntur iuxta consuetudinem Gallicanæ & Romanæ Ecclesiæ. In quo animaduerte R, literam (quæ vsum Romanum ex decreto Sacrosancti Concilij Tridentini restitutum significat) præpositam esse quando non conueniunt.

PROPRIVM SANCTORVM.

ZZZ 3

FINIS.

INDEX RERVM AC VERBORVM INSIGNIVM HOC OPERE CONTENTORVM.

D

Filij

Ieiunium

Legio

P

Siliquæ

T.

FINIS.

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm